MEYDAN - LAROUSSE

EK

BÜYÜK LÛGAT ve ANSİKLOPEDİ

YAYIMLAYAN
Safa KILIÇLIOĞLU

ek cilt

MEYDAN YAYINEVİ

Cağaloğlu, Sultanmektebi sokak, 23-25, İstanbul

renkli resimler

renkli yaprakların arasında bulunduğu sayfalar

64- 65	ASTRONOTİK
96- 97	BAYRAKLAR - BOĞAZİÇİ KÖPRÜSÜ
208-209	DEMİR - ÇELİK - DEMİRYOLU
352-353	HAVACILIK
400-401	İNÖNÜ - İSTANBUL
488-489	KEBAN BARAJI - KIBRIS (2 yaprak)
688-689	RESİM
728-729	Çağdaş SANAT (2 yaprak)
744-745	SİNEMA (2 yaprak)
760-761	SPOR (2 yaprak)
856-857	TÜRKİYE cumhuriyeti (2 yaprak)

© 1960, Librairie Larousse, Paris
© 1987, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti. Istanbul

1960, fransızca Grand Larousse Encyclopédique'in, 1973 türkçe Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'nin bu cildinin fasikül halinde basım ve yayım tarihidir. Herhangi bir muafiyete başlangıç teşkil etmemekle beraber, kanun gereğince belirtilmiştir. Her ciltte tekrarlanan bu tarihlerin, ciltlerin gerçek baskı tarihleriyle ilgisi yoktur.

BÜYÜK LÛGAT ve ANSİKLOPEDİ'nin (Meydan-Larousse) adı, muhtevası, resim ve haritaları, sayfa ve cilt şekil ve düzenleriyle ilgili her çeşit hak, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti.ne aittir.

ÖNSÖZ

MEYDAN - LAROUSSE («Büyük Lûgat ve Ansiklopedi») *adlı 12 ciltlik eserin devamı olarak bu* «EK» *cildi yayımlamakla, Meydan yayınevi, sayıları yüz bine varan okuyucularından gördüğü ilgi ve güvene karşılık vermiş olmaktadır.* Meydan - Larousse *1. cildinin yayımından (1969) bu yana 7 yıl, 12. cildinin yayımından (1973) ise 3 yıl geçmiştir. Bu, aralıksız değişen durumları, gelişen bilgileri ve yeni olaylarıyla yaşadığımız çağı bir bütün halinde sayfalarına yansıtmak iddiasında olan bir ansiklopedi için, azamî yenilenme süresidir. 12 ciltlik takımın yayımından ortalama 5 yıl sonra sunduğumuz* «EK» *cilt, kitaplıklarınızda yer alan eserin bugün yayımlanmışçasına güncel nitelik kazanmasını sağlayacaktır.*

«EK» *ciltte ilkin, geçen sürede gerçekleşen olaylara yer verilmiştir: tarihte yer alacak gelişmeler belirtilmiş, yeni biyografiler verilirken eski biyografilerden gerekenler tamamlanmış, bibliyografya bilgileri eklenmiş, nüfus ve iktisat konularındaki yenilikler işlenmiş, bilimler ve teknoloji alanlarındaki çalışmalar ve keşifler değerlendirilmiş, hukuk konularındaki değişiklikler gösterilmiştir.* «EK»*te, Türkçe'de giderek yaygınlaşan yeni kelimelere ve yabancı terimlere de geniş yer verilmiştir.*

Bu ciltte güdülen amaç, ana eserde gerekli görülen düzeltmelerle eklemelerin yapılmasından ibaret değildir. «EK»*, yanlarında yer alacağı 12 cildin gerçek ve en geniş anlamda bir tamamlayıcısı olarak hazırlanmıştır. Son yıllarda giderek önem kazanmakta olan bilişim, ekoloji, psikanaliz, sosyal antropoloji, lengüistik, modern matematik v.b. konulara geniş yer verilmesinin sebebi budur.* «EK» *cildin, ona başlıbaşına çağdaş bir ansiklopedi niteliği veren bu özelliğini beğeneceğinizi umuyoruz.*

Meydan

Önünde bir (*) işareti bulunan maddeler, daha önce 12 ciltte yer almış maddelerin gerekli ekleri ve devamıdır. (Bk.) veya (*) işaretleriyle yapılan göndermeler, yanında (*Ek*) notu yoksa, ana ciltlere bakılması gerektiğini gösterir.

Meydan-Larousse «EK» cildini yayıma hazırlayanlar

DANIŞMA KURULU

Ord. Prof. Şükrü BABAN, Ord. Prof. Dr. Besim DARKOT, Prof. Dr. Nihat ERİM, Burhan FELEK, Prof. Dr. Macit GÖKBERK, Prof. Dr. Mehmet KAPLAN Prof. Dr. Sabri Esat SİYAVUŞGİL (öl. 1968), Prof. Dr. Şahabettin TEKİNDAĞ, Prof. Dr. Faruk TİMURTAŞ.

MERKEZ YAYIN KURULU

Hakkı DEVRİM, *genel yayın müdürü*

Nezihe ARAZ, *telif servisi şefi;* Doç. Dr. Adnan BENK, *tercüme servisi şefi;* Doç. Dr. Berke VARDAR, *lûgat servisi şefi*

YAYIN KURULU YARDIMCILARI

Oktay AKBAL, Ece AYHAN, Faik BAYSAL, İsmet Zeki EYÜBOĞLU, Tanju GÖKÇÖL, Vedat GÜNYOL, Selâhattin HİLAV, Keyise İDALI, Oya KAMACIOĞLU, Afif OBAY, Fahir ONGER (öl. 1971), İSA ÖZTÜRK, Hülya POTUOĞLU, Galip ÜSTÜN

Birgül AKKOCA, Teoman AKTÜREL, Ateş ARALP, Güngör ARSLAN, Filiz AYMERGEN, Mustafa BURÇAK, Mustafa CEVAHİRCİOĞLU, Fuat ÇELEBİ, A. Atılgan ÇİLİNGİROĞLU, Yusuf ÇOTUKSÖKEN, Emel DENİZ, Lütfiye DOĞANAY, Aysel DUYAR, Gürel ERGEV, Emir ERSOY, Konur ERTOP, Sema GÜNEYSU, Metin GÜNGÖR, Ayşe GÜVEN, Kâmil GÜVEN, Mehmet GÜZELŞEN, Merih HASER, Senih İNAL, Bürçin İNAN, Talât KIRCAN, Zeynep KIRCAN, Sinan KOCAPINAR, Babür KUZUCU, Sevinç MESTÇİ, Taner MUTLU, Nihat ÖZBEK, Çiğdem ÖZEN, Aynur ÖZHAN, Adalet SEVİN, Veli SEVİN, Hüseyin SEZER, Turhan TAN, Afşar TİMUÇİN, Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Seyfettin TURHAN, Silva TÜCCARYAN, Şükrü TÜRKER, Gülden ÜSTÜNSOY, İsmail YILDIZHAN

TASHİH

Abdülkadir ÇAKIR, *şef*

Nihat EMENLİ, Orhan SEÇİLEN, Hulki AKTUNÇ, Hüsamettin YILMAZ, Aydın KURTAR, Nurettin KARAKURT, Hasan UZUNTAŞ

RESİMLEME

Nurettin ERKILIÇ, *fotoğraf;* Nejat GÖNENÇ, *resim;* Bekir PEKTEN, *hat;* Zeki BAŞAR, Mansus TETİK, *harita.* (Fotoğrafları kullanılan sanatçılar ve arşivlerinden faydalanılan kuruluş ve şahıslar ayrı ayrı belirtilmiştir).

TEKNİK SERVİSLER

Servet ORGUN, *şef*

Ömer EKEN, *dizgi-tertip;* Nail ULAŞ, Nusret KESELİOGLU, Bahri YAPAR, *baskı-kalıp;* Muzaffer AKPINAR, *kırma-katlama*

İDARE-MUHASEBE

Hamit TURAN, *müdür*

Ayten AKÇAY, *şef;* Kemal ORHAN, *muhasebe;* Rıdvan SELÖZ, *sevkiyat;* Sabri ÇİÇEK Sevim TURHAN, Gürkan IŞI, *abonman-satış*

GRAND LAROUSSE ENCYCLOPÉDIQUE «deuxième supplément»ı YAYIMLAYANLAR ve HAZIRLAYANLARIN BAŞLICALARI

YAYIMLAYANLAR

Etienne GİLLON, Claude MOREAU, Jean-Louis MOREAU.

BAŞLICA YAZARLAR

Claude DUBOİS, *genel yayın müdürü.*

Fernand ANDRÉ, Chantal BALKOWSKİ, René BESSON, André BLANC, Jean BOİSSELİER, Jean-Claude BOYER, Jacques CASALİS, Serge CLEUZİOU, Philippe CRİMAİL, Jean-Michel CUSSET, Jacques DALBANNE, René DELUCHAT, Jacques DEMOUGİN, Maurice DÉRİBÉRÉ, François DONATİEN, Pierre DUFOURCQ, Armelle DUMAS, Jean-Charles DUMAS, Pierre DUPOUX, Jacques DUPUİS, Catherine FORTASSİER, Jean-Michel FOURCADE, Bertrand FRAUDET, Armand FRÉMONT, Henri FRİEDEL, Georges GÉNİN, Georges GRELOU, Catherine GUGLİELMO, Hélène HACHARD, Otto HAHN, Christian HAVARD, Christine HUET, Joël KOPEL, Hélène KUMRUOĞLU, Sylvain LABOUREUR, Jacques LACHNİTT, Stéphane de LAJARTE, Jean LAMBERT, Michel LE BERRE, René LE ROUX, Patrick LÉVY, Pierre LİSSARRAGUE, Gilles de LUZE, Gilbert MERLE, Agnès MONNERET, Bernard MOSNAY DE BOİSHÉRAUD, Jean-Yves MOY, Francine N'DİAYE, Jean-Loup PASSEK, Pierre PİERRARD, Jean-Louis PRADEL, Annie PRALONG, Charles PRÉVOST, Philippe REİNE, Prof. Jean ROCHE, Pierre ROUDİL, Jean-Paul ROUX, Gilbert RULLİÈRE, Émile SALLÉ, Michel SARLİN, Alber-Harold SAURAT, Raymond SUTTERLİN, André SYROTA, Marthe TEMPELAERE, Pierre THİBAULT, Pierre TİSSOT, Raymond TOUREN, ClaudeTOUSSAİNT, Jean-Jacques TUR, Jean VALETTA, Alain VANNEPH, Christiane YBERT.

***AAFJES** (Bertus), hollandalı şair ve yazar. — Yolculuk ve uzak yerler tutkusunun ağır bastığı çeşitli şiir ve anlatı kitapları yayımladı: *De Fazant op de Klokketoren* (Çan kulesinin üstündeki sülün) [1963]; *Die te Amsterdam vaak zei Jeruzalem* (Amsterdam'daki sık sık Kudüs'ü anardı) [1968]; *De Rechter onder de Magnolia* (Manolyanın altındaki hakem) [1969]; *Mijn ogen staan Scheef - Zwerftochten door het land van de Mikado* (Gözlerim çekiktir - Mikado'nun ülkesinde gezintiler) [1971]; *Een Lampion voon een blinde* (Bir kâğıt fenerle bir kör) [1973]. (L)

***AALTO** (Alvar), finlandiyalı mimar. — Aalto, son yapıtlarında daha çok insanın davranış ve ihtiyaçlarını göz önünde tuttu: çevredeki doğaya ve yapının kullanım amacına uygun olarak planların özgürlüğü, büyük bir hacim ve yapı birliği içinde tasarlanmış iç mekân, sıcak ve geleneksel gereçlerin seçilmesi (tahta, tuğla, arduvaz, bakır; ayrıca son yıllarda mermer), estetik ve şiirsel bir araştırmayla yoğurduğu teknik ustalığı Aalto'yu gelip geçici beğenilerin dışında, çağdaş mimarlığın en önde gelen adlarından biri yaptı. En son yapıtları arasında şunları sayabiliriz:

— kamu yapıları: Säynätsalo Belediye binası (1952), Jyväskylä Öğretmen okulu (1957), Helsinki Kültür evi (1958), Wolfsburg Kültür merkezi (1958-1963), Almanya'da Essen operası (1962-1965), Kuzey Jylland'da Aalborg Sanat müzesi (tasarı 1958, yapım 1968), Helsinki'de Belediye Konser salonu ve Kongre binası (tasarı 1962, yapım 1968-1972), Oregon'da (A.B.D.) Mont-Angel kitaplığı (1967-1970), İran'da Şiraz müzesi (1970);

— blok apartmanlar ve konutlar: Mimarın evi (1953), Berlin'de Hansa Deneme mahallesindeki blok apartmanlar (1955-1957), Bazoches-sur-Guyonne'da Louis Carré'nin evi (1956-1959);

— kiliseler: Vuoksenniska (1956-1959) ve Seinäjoki kiliseleri (1958-1960), Wolfsburg (1959-1962) ve Riola'daki (İtalya, 1965) dinsel yapılar;

— şehircilik planları: Helsinki merkezinin düzenlenmesi (1959-1964).

Aalto ayrıca, mimarlık çalışmalarından ayrı tutulamayacak bir dizaynır sanatçısıdır. (L)

AARNİO (Eero), finlandiyalı iç mimar (Helsinki 1932). Mobilya yapımında plastik maddelerin kullanılmasını inceledi ve özellikle cam elyafından yaptığı *Küre* adlı koltuğuyla adını duyurdu. (L)

ABADAN (Yavuz), türk hukukçusu (Eskişehir 1905 - Ankara 1967). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1929); Heidelberg

Yavuz ABADAN

üniversitesinde hukuk doktorası yaptı. İstanbul Hukuk fakültesinde profesör oldu (1942). Eskişehir'den milletvekili seçildi (1943-1946). Ankara Hukuk fakültesi ve Siyasal Bilgiler fakültesi öğretim üyesi (1947), Siyasal Bilgiler fakültesi dekanı oldu (1952-1954). Eserleri: *Hukuk başlangıcı ve tarihi* (1942); *Amme hukuku ve devlet nazariyeleri* (1952); *Hukuk felsefesi* (1954); *Mustafa Kemal ve çetecilik* (2. baskı 1972).

— NERMİN, türk hukukçusu (Viyana 1921). Yavuz Abadan'ın eşi. İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1944); gazetecilik ve avukatlık yaptı. Siyasal Bilgiler fakültesinde amme idaresi asistanı (1953), doçent (1958), profesör (1966) oldu. Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakülteleri ve Eskişehir İktisadî ve Ticarî İlimler akademisinde görev aldı (1965). Başlıca eserleri: *Yeşil göller diyarı* (1950); *Halk efkârı mefhumu ve tesir sahaları* (1956); *Bürokrasi* (1959); *Üniversite öğrencilerinin serbest zaman ve faaliyetleri* (1961); *Federal Batı Almanya'nın siyasî partileri* (1962); *Social change and Turkish women* (Toplumsal değişim ve türk kadınları) [1963]; *Batı Almanya'daki türk işçileri ve sorunları* (1964); *Anayasa hukuku ve siyasî bilimler açısından 1965 seçimlerinin tahlili* (1966); *Arbeitsplatz Europa* (İşyeri Avrupa) [1966]. (M)

ABAKANOWİCZ (Magdalena), polonyalı kadın dokumacı ressam (Varşova 1930). Çok parçalı dokumaları yer yer delikler, kabartmalar ve çok defa gözle görülebilen çözgülerden oluşur. Bazı eserlerini mekân içinde birleştirerek üç boyutlu bir görünüm veren sanatçı, yeni polonya halıcılığının önde

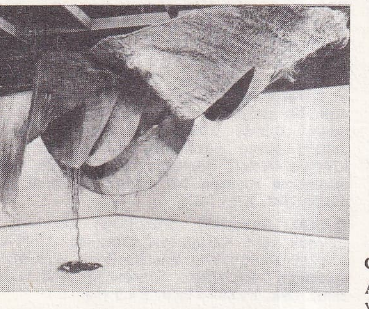

Magdalena ABAKANOWICZ
«Büyük turuncu abakan» (1970)

gelen adlarından biridir ve çalışmalarını düzenli olarak bütün dünyada sergiler. (L)

***ABANA,** Kastamonu iline bağlı ilçe. — 3 788 nüf., ilçe merkezi 2 007 nüf. (1975); 10 köy (1970). [M]

***Abasıyanık (Sait Faik) Hikâye armağanı.** — Abasıyanık Hikâye armağanını 1968'den sonra şu yazarlar kazandı: 1969'da Orhan Kemal, *Önce ekmek* ve Faik Baysal, *Sancı meydanı;* 1970'te Zeyyat Selimoğlu, *Direğin tepesinde bir adam;* 1971'de Bekir Yıldız, *Kaçakçı Şahan* ve Bilge Karasu, *Uzun sürmüş bir günün akşamı;* 1972'de Füruzan, *Parasız yatılı;* 1973'te Demirtaş Ceyhun, *Çamasan;* 1974'te Fakir Baykurt, *Can parası;* 1975'te Adalet Ağaoğlu, *Yüksek gerilim.* (M)

ABBADO (Claudio), italyan orkestra yöneticisi (Milano 1933). 1958'de Kusevitskiy, 1963'te Dimitri-Mitropulos ödülünü kazandı. Sürekli olarak Salzburg'da orkestra yöneticiliği yapan ve Milano'daki Scala'nın müzik yönetmeni olan Abbado, repertuvarına özellikle lirik eserleri ve G. Mahler ile A. Berg gibi bestecileri alır. (L)

Abbeville baltası, kütle halindeki taştan oyulmuş tarihöncesi balta; baltanın keskin kenarları çok düzensiz, zikzak biçimindedir. Elle kavramayı kolaylaştırmak için, taş kütlenin alta veya yanlardan birine rastlayan kısmı yontulmadan, olduğu gibi bırakılmıştır. (L)

Abbeville kültürü, en eski Yontmataş devrine ait tarihöncesi sanayii. Bulunan yontuların büyük bir kısmı, iki yüzü yontulmuş çakmaktaşından, ağır, kesici âletlerdir (bıçak, balta ve muştalar). [Abbeville kültürü Acheul kültüründen (aşöleyen) öncedir.] (L)

***ABBOT** (Charles Greely), amerikalı astronom ve gökfizikçisi. — (öl. Washington 1973). [L]

***ABDALONİM,** Saida (Sidon) krallarından. — İstanbul Arkeoloji müzelerindeki ünlü İskender lahtinin gerçekte ona ait olduğu alman bilim adamı Volkmar von

A

Graeve tarafından saptandı. (M)

ABDULLAH (Şeyh Muhammed), hintli siyaset adamı (Srinagar yakınında Sura, Keşmir 1905). Keşmir Müslüman konferansını kurdu; 1947'de kurulan geçici hükûmetin başkanı, 1948-1953 arasında Cammu ve Keşmir hükûmetinin başbakanı oldu. Hindistan karşısında ülkesinin tam bağımsızlığını istedi, fakat geniş bir özerklik elde etmekten öteye gidemedi. Birçok kere hapse atıldı (ağustos 1953 - ocak 1958; nisan 1958 - nisan 1964; nisan 1965 - ocak 1968), çıktıktan sonra Keşmir'de plebisit yapılması için kurulan cephenin manevî başkanı oldu; 1968 ve 1970'te Keşmir'in geleceğini kararlaştırmak amacıyla «halk temsilci meclisleri»ni topladı. Hint hükûmeti ocak 1971'de onun Keşmir'e girmesini yasakladı; 1971 martında yapılacak seçimlerde onu aday göstermek isteyen Plebisit cephesini dağıttı. Şeyh Abdullah on sekiz ay Yeni Delhi'de gözaltında tutulduktan sonra haziran 1972'de Srinagar'a döndü. Plebisit cephesi ile hint hükûmeti arasında iki yıl süren görüşmeler sonunda Keşmir'in Hindistan'a katılması ve içişlerinde özerk olması üstünde anlaşmaya varıldı; Şeyh Abdullah 25 şubat 1975'te yeni hükûmeti kurdu. (L)

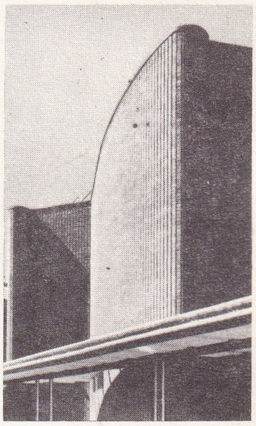

Alvar AALTO
Helsinki
Kültür evi (1958)

***ABDURRAHMAN** (Teng-ku), malezyalı prens ve siyaset adamı. — Eylül 1970'te başbakanlık görevinden çekildi ve yerini başbakan yardımcısı Abdürrezzak'a bıraktı. (L)

ABDÜLHALİM ŞAH MUAZZAM, malezyalı devlet adamı, Kedah sultanı (Alor Star 1927). Oxford'da öğrenim gördü; 1949 ağustosunda tacın vârisi, 1957'de Kedah devletinin sultan naibi, 14 temmuz 1958'de Kedah sultanı oldu; 20 şubat 1959'da hükümdarlığa getirildi. Malaysia Federasyonu Hükümdarlar konferansı eylül 1965'te onu Malaysia yüce hükümdar yardımcılığına atadı. 23 temmuz 1970'te beş yıl için yüce hükümdar seçildi; 21 eylülde sultan İsmail Nasirüddin Şah'ın yerini aldı. (L)

ABDÜLHALIM ŞAH MUAZZAM

ABDÜLSABIR (Salâh), mısırlı yazar (Zagazig 1931). Serbest nazmın başlıca temsilcileri arasında yer alan Abdülsabır aynı zamanda çağdaş arap şiirinin en önemli kuramcılarından biridir. Başlıca lirik eserleri *El-nās fī bilādī* (Ülkemin insanları) [1957]; *Ekul Lekum* (Size söylüyorum)

Foto. Stockholm Millî müzesi, Malezya elçiliği, Heikki Havas (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

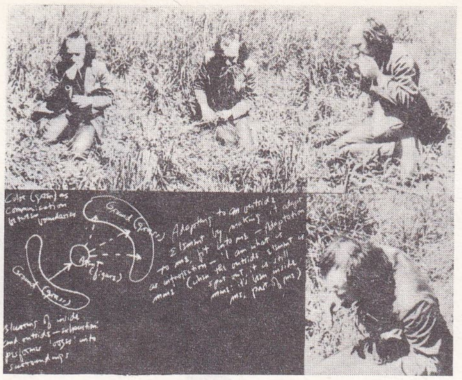

Vito ACCONCI «Grass and Mouth Piece» eylemi açıklayan desen ve fotoğraf birliği (1970) [Sonnabend galerisi]

[1961]; *Ahlām el-fāris el-kadîm* (Eski süvarinin düşleri) [1964]; *Teemülat fi-zamān cârīh*'dir (Yaralayıcı bir zaman üstüne düşünceler) [1970]. Ayrıca *Me'sāt el-Hallac* (Hallac faciası) [1965]; *Musāfir el-Leyl* (Gece yolcusu) [1969] gibi tiyatro eserleri ve *Asvāt el-asr* (Çağın sesleri) [1959]; *Ve tebkā el-kelime* (Söz kalır) [1969] adlı eleştirileri vardır. (L)

ABDÜRREZZAK (Tun), malezyalı siyaset adamı (Pekan, Pahang eyaleti 1922). Londra'da hukuk öğrenimi yaptıktan sonra U.M.N.O. partisi *(United Malays National Organization* [Birleşik Malezya Ulusal örgütü]) gençlik kolu başkanı seçildi, 1951'de parti başkan yardımcısı oldu. 1955'te başbakan yardımcılığına getirilen Abdürrezzak, bu görevinin yanı sıra savunma, kırsal gelişme bakanlıkları ile dışişleri bakan yardımcılığı da yaptı. 1969'daki ırksal ayaklanmalar sırasında Abdürrezzak, hemen olağanüstü durum ilân etmek ve Malezyalıların haklarını saydırmakla yükümlü National Operations Council'in başkanı oldu. Artık rejimin en güçlü adamı sayılıyordu. Eylül 1970'te, istifa eden başbakan Abdurrahman'ın yerine geçti. 1973 ağustosundaki bakanlar kurulu değişikliğinden bu yana dışişleri bakanlığını da yürütüyor. (L)

***ABEBE BİKİLA,** etyopyalı atlet. — (öl. Addis Abeba 1973). [L]

ABED (Raşit), türk bestecisi (Cezayir 1905 - İstanbul 1968). Müzik çalışmalarına Zeki Üngör*den keman dersleri alarak başladı. Fransa'ya gitti (1925), Paris konservatuvarının armoni, kontrapunto ve besteleme bölümlerini birincilikle bitirdi (1936). Türkiye'ye dönüşünde İstanbul Belediye konservatuvarında öğretmenliğe atandı. Eserleri: *Senfoni* (mi minör), *Yaylı çalgılar dörtlüsü* (fa majör), *Koro ve orkestra için üç parça*, eşliksiz koro için *Türkü armonileri*. (M)

ABEJAS, Tehuacan vâdisinde (Meksika) kayaaltı sığınağı. Adını Arkaik çağın sonlarına rastlayan (M.Ö. 3400-2400) bir kültür dönemine vermiştir. Otuz üç yerde yapılan kazılar bu bölgedeki ilk yerleşik köylerin varlığını ortaya çıkardı. (L)

ABE KOBO, japonyalı yazar (Tokyo 1924). Tıp öğrenimi yaptıktan sonra edebiyat alanına atıldı. Şiir ve romanlarında, ülkesinin efsane ve halk inançlarını batıda görülen en yeni yazı türlerinin (polis romanı ve kurgu bilim anlatıları gibi) anlatım biçimiyle veren Abe Kobo, insan gerçeğinin ve kimliğinin tutkulu bir araştırmasına yönelir: *S. Karuma-şi no hanzai* (S. Karuma cinayeti) [1951]; *Baberu no tō no tanuki* (Babil kulesindeki porsuk) [1951]; *Şinyuşa* (1951); *Suna no onna* (Kumsalların kadını) [1962]; *Tanin no kao* (Ötekinin yüzü) [1964]; *Moetsukita şizu* (Yırtık düzlem) [1967]. Ayrıca birçok filim senaryosu ve bir tiyatro oyunu *(Seifuku* [Tekbiçim], 1959) yazdı. (L)

ABELLEŞME i. (Niels Henrik *Abel*'in adından). Mat. *Bir grubun abelleşmesi*, bir G grubunun, kendi eşbiçimli G/C Abel görüntüsüne geçmesi; burada C komutatör grup veya G'nin ilk türevidir. (Bk. KOMÜTATÖR, *Ek.*) [L]

ABİETOFORMOFENOLİK sıf. (fr. *abiétoformophénolique*). Kim. *Kolofan*'ın abietik asit tepkimesiyle dönüşüme uğramasından oluşmuş formofenolik bir reçine için kullanılır.

— ANSİKL. *Abietoformofenolik reçine*, kolofan ve reçinenin birlikte ergidikten sonra bir alkolle esterleşmesinden elde edilir: istenen asit indisini sağlayabilmek için, esterleşme sırasında gliserol, pentaeritritol veya başka polialkoller kullanılabilir. Abietoformofenolik reçine özellikle vernik ve boyalarda kullanılan bağlayıcı maddelerin yapımında işe yarar. (L)

***ABLUKA** i. — ANSİKL. Ask. Tar. İkinci Dünya savaşının sonundan bu yana *abluka* siyasal baskı aracı olarak yeniden kullanılmağa başlandı. Önce, 1948-1949 yıllarında Sovyetler'ce Berlin'e uygulandı. Sovyetler kentin batı kesimlerine karayoluyla yiyecek ve gereç sokulmasına karşı çıktılar. Daha sonra 1962'de Küba bunalımı sırasında Amerikalılar Küba'yı havadan ve denizden ablukaya aldılar. 1972'de amerikan deniz kuvvetleri Kuzey Vietnam limanlarına girişi yasakladı ve bu limanları mayınladı; ablukayı ancak 23 ocak 1973 ateşkes anlaşmasından sonra kaldırdı. Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs barış harekâtından sonra (20 temmuz 1974) gerek Kıbrıs - rum yönetimi, gerek yunan hükûmeti, Amerika, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerle Birleşmiş milletlere başvurarak Türkiye'ye karşı abluka uygulanmasını istediler. Ancak, bu girişimler, Amerika'nın NATO çerçevesi içinde Türkiye'ye yaptığı silâh ve askerî gereç yardımını durdurması, Türkiye'ye bedeli ödenmiş silâhları da teslim etmemesi dışında bir sonuç vermedi. (Bk. AMBARGO, *Ek.*) [ML]

A.B.M. Savunma. Füzesavar füzeleri belirtmek için kullanılan ingilizce ANTİBALLİSTİC MİSSİLE'in baş harfleri: *A.B.M. savunması, Amerikan Safeguard A.B.M. sistemi.* (Bk. FÜZESAVAR, *Ek.*) [L]

ABRAHAM (Karl), alman hekimi ve psikanalizcisi (Bremen 1877 - Berlin 1925). 1901'de hekim oldu, E. Bleuler'in çalışmalarını öğrendikten sonra psikiyatriye yöneldi ve Berlin Belediye hastahanesinde görev aldı. 1904'ten başlayarak Burghölzli'de (Zürich Psikiyatri hastahanesi) Bleuler ile çalıştı ve 1906'da onun başasistanı oldu. S. Freud'un düşünceleriyle yakından ilgilenmesini sağlayan C.G. Jung'u orada tanıdı. Freud ile 1907'de karşılaştı. 1910'da, Uluslararası Psikanaliz derneğinin ilk şubesi olan Berlin Psikanaliz derneğini kurdu. 1924'te bu derneğin başkanı oldu. Karl Abraham, psikanaliz akımının Viyana dışında yayılmasına ve dayanışmasına en çok katkıda bulunanlardan biridir. Kuramı klinik sınırlar ve gerekler içinde tutmağa çalıştı. Kurama kişisel katkısı Burghölzli'de psikozlar üstünde yaptığı klinik deneylerle belirginleşti; libidonun cinsiyetöncesi evreleri üstünde düşünce yürütmeğe koyuldu; özellikle içe yansıtma* ve katıştırma* *(Ek)* süreçlerini tanımlamağa çalıştı. Klinikçi ve kuramcı olan Abraham genç psikanalistlerin yetişmesiyle de ilgilendi. M. Klein*ı tahlil etti ve onun çalışmalarının yönlenmesi üstünde büyük etkisi oldu. Freud ile mektuplaşmaları (1907-1926) dışında pek çok kitap ve makale yazdı: *Rüya ve mit* (1909), *Libidonun gelişmesinin en erken aşamasının incelenmesi* (1916); ayrıca karakterin oluşumu üstüne birçok psikanaliz incelemesi yayımladı (1925). [L]

***ABRAHAMS** (Peter), güney afrikalı yazar. — Son eserlerinde ırk çatışmalarının çözümlenmesine (*A Night of their own* [Kendi geceleri], 1956) ve *This İsland Now* (Şimdi bu ada) [1967] adlı romanında olduğu gibi tüm baskı rejimlerinin eleştirisine yöneldi. Bu romanında, bir Karayip adasındaki diktatörlüğün yıkılması sonucu kurulan rejimin daha büyük baskılar doğurduğunu anlatır ve sömürgelerin yeni kurtulmuş ülkelerin siyasal olgunluğa kavuşması gerektiği sorununu tartışır. (L)

ABRAMS (Creighton Williams), amerikalı general (Springfield, Massachusetts 1914 - Washington 1974). West Point Askerî okulunda yetişti ve tank subayı oldu. 1944 yılında general Patton'un 3. ordusunda kurmay subay olarak görev aldı. Sonra Bastogne savaşında bir tank birliğine komuta etti. Kore savaşı sırasında zırhlı birlikler kurmay başkanı, 1964'te ordu kurmay başkan yardımcısı, 1967'de ise Vietnam'daki orduların başkomutanı general Westmoreland'ın yardımcısı oldu. 1968'de de onun yerine geçti. 1971-1974 arası kara kuvvetleri kurmay başkanlığı yaptı. (L)

***ABSİL** (Jean), belçikalı besteci. — (öl. Brüksel 1974). [L]

ABSİSSİN i. (fr. *abscissine*). Bitkilerde meyve veya yaprak saplarının dipten kopmasına, özellikle de yaprak ve meyvelerin düşmesiyle sonuçlanan dayanıksız hücre tabakalarının oluşmasına yol açan bitkisel hormon. (Absissin II, büyüme hormonlarının [oksinler, gibberellinler] etkisini engeller.) [L]

ACAJUTLA, petrol ithali için Salvador'da kurulan yeni liman. (L)

ACAR (Cevdet), türk elektrik mühendisi (Hopa 1943). İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik fakültesini bitirdi (1967) ve burada asistan oldu (1970); Karadeniz Teknik üniversitesinde devre analizi dersi okuttu (1972). 1973'te işaret akış diyagramlarını istenilen biçimde bir grafa çevirmek için bulduğu dönüşüm formüllerine ve bu formüllerin basamaklı devre sentezinin, analitik olarak yapılmasında kullanılmasına ilişkin çalışmalarından ötürü Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumu kendisine, 50. Yıl Cumhuriyet ödülü verdi. İ.T.Ü. Elektrik fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışan Acar, 1975'te doçent oldu. (M)

***ACAR** (Kuzgun), türk heykeltıraşı. — (öl. İstanbul 1976). Paris'te, Mehmet Ulusoy'un sahneye koyduğu *Kafkas tebeşir dairesi*'nin masklarını hazırladı (1975). [M]

ACCONCİ (Vito), amerikalı sanatçı (New York 1940). Gövdesel* (*Ek*) sanatın önderidir. Önceleri şiirle uğraşıyordu. 1968-1969'a doğru, sanat araştırmalarını gerçek bir mekânda sürdürmeğe girişti: gövdesini bir deney alanı olarak kullanan Acconci, M. Duchamp* (*Ek*), Y. Klein* ve P. Manzoni*nin (*Ek*) araştırmalarını sonuna kadar götürdü. Her eylem* (*Ek*), her «madde» gövdesinde gerçekleştirdiği ve çoğu zaman acı veren yeni bir deneydi onun için: Kol üstünde ısırık izleri (*Trademarks*, 1970), Göğüste hamam böceği ezme (*Rubbings*, 1970) v.b. Yöntem olarak benimsediği, ama aslında toplumun ve toplum değerlerinin bir eleştirisi olan sanat çalışmalarıyla ya doğrudan doğruya veya galerilerde sergilediği belgeler kanalıyla (filimler, fotoğraflar v.b.) seyirciyi tedirgin etmeğe çalışır. (L)

ACEMHÖYÜK, Niğde ilinde, Aksaray'ın 18 km kuzeybatısında höyük.

— Arkeol. Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığında bir heyet kazıya 1963'te başladı. Kazılar üç alanda yürütüldü: **a.** *Sarıkaya* adlı kesimde, birinci katı temsil eden helenistik tabakanın altında, ikinci yapı katını temsil eden yanmış bir sarayın yer aldığı görüldü. Yanmış sarayın «Bulla odası» diye adlandırılan mekânında bulunan Asur ve Suriyeli krallara ait (Şamşi- Adad, İahdunlim'in oğlu veya kızı) mühür baskılarını taşıyan *bulla*'ların yardımıyla sarayın M.Ö. XVIII. yüzyıla ait olduğu kesinlikle tespit edildi. Anadolu'nun bu devirden kalmış en sağlam yapısı olan sarayın kazısı tamamlandı (1971), sarayı üç taraftan çeviren avlunun büyük bir kısmı da açığa çıkarıldı. Etrafı revaklı bir avlu ile çevrili olan yanmış sarayın en az altmış odalı anıtsal bir yapı olduğu anlaşıldı; **b.** *Hatipler tepesi* adı verilen alan, höyüğün kuzeybatı kısmındadır. Bu kesimdeki kazılar 1969 yılında başladı. Yanmış sarayın inşa tarzında yapılmış depolar bulundu. 1974 yılına kadar bu binanın da 35 odası açığa çıkarıldı ve revaklı bir avluya sahip olduğu tespit edildi. M.Ö. XVIII. yüzyıldan kalma bu yapıların sarayın depoları olduğu kabul edilir; **c.** *Alt şehir* diye adlandırılan kesim, Acemhöyük'ün kuzeybatısındadır. Burada 1975'e kadar dört yapı katı tespit edildi. Birinci ve ikinci katlarda ev temellerine rastlanmakla birlikte tam bir plan elde edilemedi. Çalışma alanının darlığına rağmen, en çok esere III. yapı katında rastlandı. Bu katta

Foto. Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

geniş bir odanın yarısı açıldı, eski çağlarda tahrip edilen bu yapının taş temel üzerine kerpiç duvar şeklinde inşa edildiği anlaşıldı. Bu evde ele geçirilen buluntular arasında, gri renkli burmalı kulplu bir bardak ve siyah astarlı bir koç *riton*'u özenli işçilikleriyle dikkati çeker. Su ve çamur içindeki IV. katta çalışma alanı çok dardı. Yapıların taş temelli olduğu anlaşıldı. Alt şehirde tespit edilen dört yapı katı eserlerinin höyüğün orta ve kuzeybatı ocaklarında incelenen dört yapı katının malzemesiyle karşılaştırılması sonucu, höyük ve alt şehir katlarının paralel olduğu saptandı. (M)

ACET (Erdal), türk yüzücüsü (Adana 1942). Yüzmeye Modaspor'da başladı (1959). 100 m sırtüstü ve kelebek, 400 m karışık ferdî rekorlarını kırdı. Uluslararası yüzme maratonlarında birincilikler aldı (1969-1970-1971). [M]

***ACHARD** (Marcel), fransız oyun yazarı. — (öl. Paris 1974). Son eserleri arasında *Gugusse* (1968) ve *la Débauche* (Sefahat) [1973] sayılabilir. (L)

ACHEBE (Chinua), nijeryalı yazar (Ogidi, Onitsha yakınları 1930). Roman ve hikâyelerinde, çağlar boyu süregelen töre ve geleneklerin yıkılmasından sonra bocalayan (*Things fall apart* [Her şey bir yana savruluyor], 1958), toplumsal ve iktisadî güçlüklerin ve siyasal yaşamındaki belirsizliklerin ardından kendine yeni bir düzen bulmağa çalışan (*No longer at ease* [Rahat uzun sürmez], 1960; *The sacrificial egg and other short stories* [Kutsal yumurta ve başka kısa hikâyeler], 1962; *Arrow of God* [Tanrının oku], 1964; *A man of the people* [Bir halk çocuğu], 1966) Afrika toplumunun sorunlarını dile getirir. (L)

***ACHESON** (Dean), amerikalı devlet adamı. — (öl. Sandy Spring, Maryland [A.B.D.] 1971). [L]

Acheul kültürü, Tarihöncesi çağın, adını Fransa'daki Saint-Acheul'den alan Yontmataş devri sanayii. (*Aşöleyen* kültürü* yerine kullanılır.)

— ANSİKL. *Acheul kültürü*, uzun bir zamanı kapsadığı ve geniş alanlara yayıldığı için Alt Yontmataş'ın en önemli kültür *fasiyes*'idir. Mindel buzullaşmasının başlangıcı ile Würm buzullaşmasının başlangıcı arasında (yaklaşık olarak üç yüz bin yılı aşkın) gelişen ve Avrupa'dan Hindistan'a kadar uzanan bölgelerle Afrika'nın büyük bir bölümünü kaplayan Acheul kültürü balta ve bıçaklarının daha düzgün oluşuyla dikkati çeker. Parçaların çoğu tahtadan bir bileğiyle düzeltilmiş gibidir; dik olarak yontulmuş kenarları ise tırtıllı değil, oldukça düzgündür ve hafif parıltılar göze çarpar. (Bk. ABBEVILLE BALTASI, *Ek.*) Kesici âletler sanayii, eski Acheul kültürü ile bu kültürün son dönemi olan Micoque fasiyesi arasında gelişir. Orta Acheul kültüründen başlayarak tahta yontular, kazı kalemleri ve Lövaluvazyen* tekniği ortaya çıkar. Micoque fasiyesine kadar tahta yontular gitgide sivrileşip keskinleşir. Acheul sanayileri arkantropiyenlerin eseridir. 1966-1967 yıllarına doğru kazılan Lazaret mağaralarıyla Terra Amata kütlesi, Acheul'lerin toplum örgütleşmesi için bilgi edinilmesini sağladı. (L)

***ACIGÖL,** Nevşehir ilinde, Merkez ilçesine bağlı bucak. — 20 040 nüf. (1970). [M]

***ACIPAYAM,** Denizli iline bağlı ilçe merkezi. — 77 741 nüf., ilçe merkezi 5 036 nüf. (1975); 53 köy (1970). [M]

***ACIPINAR,** Niğde ilinde, Aksaray ilçesine bağlı bucak merkezi. — 10 757 nüf., 15 köy (1970). [M]

***ACONCAGUA,** And dağlarının Arjantin'deki doruğu. — Arjantin'li bir dağcı ekibi (J. Aikres, O. Pellegrini), dağın güney yüzünde, Fransızların 1954'te izlediği yoldan başka bir yol izleyerek ocak - şubat 1966'da doruğa tırmandı. Aynı yıl yapılan uluslararası bir seferle (F. Moravec, J. - L. Fonrouge, H. Schönberger) üçüncü bir yol daha açıldı. (L)

***ACREMANT** (Germaine), fransız kadın yazar. — *Ces dames aux chapeaux verts* (O yeşil şapkalı kadınlar) adlı yapıtının yayımlanmasından hemen hemen yarım yüzyıl sonra bu ünlü romanının devamı olan *Chapeaux gris, chapeaux verts*'i (Gri şapkalar, yeşil şapkalar) [1970] yazdı; ayrıca *Les Enchanteresses*'i (Büyüleyici kadınlar) [1971] yayımladı. (L)

ACTION RESEARCH [ekşın risörç] i. (*eylemsel araştırma* diye çevrilebilecek ing. deyim). Psikososyal. K. Lewin*in ortaya koyduğu, araştırmayı sosyal değişikliğe bağlayan dar küme* (*Ek*) çözümlemesi tipi.

— ANSİKL. *Action research* kavramı Lewin'in eserlerinde 1943'te görülmeğe başlar ve eylemle araştırmanın birbirini tamamlaması düşüncesine dayanır; bu yüzden Lewin, psikososyoloji araştırmalarının laboratuvarda yapay kümeler üstünde değil, günlük doğal yaşam içinde yürütülmesini ister. Bu araştırmanın bir örneği, Lewin tarafından 1943 yılında yapılan beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikle ilgili araştırmadır (*Forces behind food habits and methods of change*). İnceleme, Amerika Birleşik devletlerinde sakatat tüketimini artırmak için başvurulacak çareler üstüneydi (o yıllarda A.B.D. İkinci Dünya savaşına yeni katılmıştı). Bunun için Lewin birbirine denk ev hanımlarından iki küme topladı (iki kümede de sakatat tüketimi sıfırdı). Kümelerden birini, bir dizi konferanslar vererek veya tek tek telkinde bulunarak sakatatın besleyiciliğine ve ekonomik değerine inandırmağa çalıştı; öteki kümeyi ise bir psikolog ile bir beslenme uzmanının yönetiminde küme tartışmalarıyla sakatat tüketimini artırmak için topluca karar vermeğe yöneltti: girişimden bir hafta sonra konferanslara katılan 41 ev hanımından 4'ü hiç değilse bir yemekte sakatat kullanmış, buna karşılık tartışmacı kümeye katılan 44 hanımdan 23'ü sofraya sakatat çıkarmıştı.

Bir süre sonra Lewin'in eserlerinde action research görüşünün ikinci bir yönü belirdi: araştırmacıların küme eylemine katılması ve araştırmanın yürütülmesi için kümeüyeleriyle işbirliği yapmaları. Bu tip araştırmanın örneği, Lewin'in, Connecticut'daki bir kentte yaşayan çeşitli etnik topluluklar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine yönelik çalışmasıdır (*Action Research and Minority Problems*, 1946). Bir küme araştırmacı ve eylemci ile çeşitli toplulukların ve etnik ilişkilerin iyileşmesinden yana birtakım insanlar, birlikte durumun incelenmesine giriştiler, bu da planda ve eylemlerde birtakım değişiklikleri gerektirdi; ulaşılan sonuçlar da ayrıca incelendi. Action research'ün bu ikinci tip uygulamasında ayrıca bir Ç grubu'na da (bk. GRUP) yer verilir.

Lewin, action research'le, temel araştırma ile uygulamalı araştırma, araştırmacı ile araştırmaya katılan küme arasındaki bölmeyi ortadan kaldırdı; bununla birlikte araştırma ile pratik arasında bir ayrım gözetti. Max Pagès gibi bazı psikososyologların şimdi üzerinde durdukları konu budur; Max Pagès'in psikososyolojik karışma* (*Ek*) kuramı action research'ün genişletilmiş bir biçimidir. (L)

ACUNER (Semahat), türk kadın heykelcisi (Amasya 1927). Samsun Kız enstitüsünü (1947), İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünü bitirdi (1959), Rudolf Belling, Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu'nun öğrencisi oldu. Bronz parçalarını kaynakla birleştirerek yaptığı soyut heykel çalışmalarıyla dikkati çekti. İstanbul'da Hürriyet meydanındaki *Turan Emeksiz anıtı*'nı yaptı. (M)

AÇGÖZLÜLÜK blş. i. — Psikanaliz. Çok küçük çocuklarda, fizyolojik beslenme gereksinmesinin çok dışına taşan ve gerek doyurulmamış bir isteği, gerek çocuğun başka yollardan açıklayamadığı çocuksu bir sıkıntıyı belli eden davranış.

— ANSİKL. Melanie Klein, beslenmenin ve beslenmeyi kuşatan dizgenin (emzirme, memeden kesme, ananın gösterdiği bakım ve çocuğun isteklerini belli edebilmek için başvurabileceği tek yol olan iştahsızlık ile *açgözlülük*) bütün ilkçocukluk çağında taşıdığı temel önemi ortaya koydu. Klein'ın düşüncesine göre, bir bütünden seçilip alındığı için zorunlu olarak parçalı nitelik taşıyan her istek nesnesi çocuk için iki yönlüdür: ya iyi nesnedir, ya da kötü. Çocuğun açgözlü davranışı, nesneyi kafasında iyi veya kötü olarak tasarlamasına göre değişir; eğer nesne iyiyse, çocuk ona karşı doymak bilmez bir aşkla dolup taşacağından, istek konusu olan nesneyi almağa hazırdır (bunun en belirgin örneği ana memesidir); eğer nesne kötüyse, ürkütücüyse, çocuk onu geri çevirecektir. Fakat iyi ve kötü nesne diyalektiği, içe yansıtma ve aktarma mekanizmalarıyla daha da karmaşık bir niteliğe bürünür. Böylece çocuk kötü nesneyi içe yansıtabilir (bir fantasma halinde kendi içine aktarabilir) ve kendini bir yıkıcı, bir tüketici olarak görebilir: o zaman açgözlülüğünü, annesinin memesini sonuna dek emerek ana vücudunu ortadan kaldırabilecek zararlı bir davranış olarak görmeğe başlar. Demek ki çocuğun açgözlülüğü ve aşırı karakteriyle sıkıntı arasında bir ilişki kurulabilir: anayı tüketmiş olmaktan doğan sıkıntı veya ananın simgelediği nesneyi kaybetme sıkıntısı. (L)

***AÇIK** sıf. — Mat. *Topolojik bir uzayın açık alt cümlesi*. Bk. TOPOLOJİK, *Ek.* (L)

AÇIKALIN (Mehmet Cevat), türk diplomatı ve siyaset adamı (İstanbul 1898 - Sapanca yakınları 1970). Galatasaray lisesini, Cenevre Hukuk fakültesini bitirdi (1921). Dışişleri bakanlığında devlet hizmetine girdi ve ilk dış görev olarak Lozan konferansına katıldı (1923). Dışişleri bakanlığı hukuk danışmanı, Hatay olağanüstü murahhası (1938) olarak görev yaptı. İkinci Dünya savaşının ortalarında, türk - sovyet ilişkilerinin gergin döneminde Moskova büyükelçiliğine atandı (1942), Numan Menemencioğlu'nun bakanlığı sırasında genel sekreter oldu (1943); aynı yıl cumhurbaşkanı İnönü'nün Adana'da Churchill ile yaptığı mülâkata ve İnönü'ye eşlik eden heyetle birlikte Kahire konferansına katıldı. Londra (1945-1952), Roma (1954-1961) büyükelçiliklerinde bulundu; emekli oldu (1961). Cumhuriyet senatosu üyeliğine atandı ve 1968'e kadar parlamentoda kaldı. Bir trafik kazasında eşiyle birlikte öldü. (M)

Cevat AÇIKALIN

***AÇIKLAMA** i. — Bilişim. Algoritma üzerinde hiç bir etkisi olmayan, yalnızca programı okuyanı aydınlatmak için programa katılan açıklayıcı metin. (L)

***AÇIKLIK** i. — Jinekoloji. *Dölyatağı boyun ve kıstak açıklığı*, dölyatağı boynunun iç taraftaki deliğinin aşırı geniş olması. Bk. ANSİKL.

— Psikanaliz. Arzuyu olanaksız gerçekleşmesinden, kişiyi temeldeki öteki beninden (bilinçdışı) ayıran aralık. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Jinekoloji. *Dölyatağı boyun ve kıstak açıklığı*, gebeliği tehlikeye atan önemli sakıncalardan biridir; düşüğe sebep olabileceği gibi erken doğuma da yol açabilir. Açıklık daha çok travmalardan ileri gelir: güç bir doğumdan veya istenerek yapılan düşükten sonra. Kusur doğuştan da olabilir, o zaman dölyatağı boynunda ve kıstağında şekil bozukluğu var demektir. Bu iki çeşit anatomik açıklığın yanı sıra bir de dölyatağı boynu bizgen kasının iyi çalışmamasından doğan açıklık vardır. Gebelik dışında bu açıklıktan 8 mm çapında madenî sondalar kolayca geçebilir. Yapılan dölyatağı radyografileri bu genişliğin 8 mm'den fazla olabildiğini göstermiştir. Dölyatağı boynu iç deliğinin direnci, önceden sonda ile dölyatağına sokulan bir baloncuğun su doldurulup çekilmesiyle ölçülüp incelenebilir. Gebelik sırasında, açık boyun dölyatağının kapanarak yumurtayı tutması için gerekli fizyolojik görevini yapamaz. Çoğu zaman ikinci üç aylık dönem içinde düşük olur; düşüğün başlıca özellikleri çabuk olması, daha sancının başlangıcında zarların çoğu zaman yırtılması ve canlı bir dölütün dışarı atılmasıdır. Bu durum normal olarak gelişmekte olan bir dölütün dışarı atıldığını gösterir. Gebeliğin sona ermesine yol açan açıklığın tedavisi dölyatağı boynunun, daha doğrusu iç deliğinin normal bir çapa indirilmesini gerektirir. Bunun için iki çeşit ameliyata başvurulur. Birincisinde boyun kanalı dikilerek daraltılır. İkincisinde boyun kısmı genellikle bir naylon iplik kullanılarak çepeçevre sarılır, böylece iç deliğin büzgenlik gücü artırılır.

— Psikanaliz. Freud'un eserlerinde bu biçime tanımlanmayan *açıklık* kavramı bölünme* *(Ek)* kavramının içinde yer alır; Freud bunu benin oluşumları içindeki bölünme ve daha genel olarak, bilinçli ve bilinçsiz etkinlik arasındaki bölünme diye verir. Lacan'ın açıklık diye tanımladığı kavram işte bu bölünme, yani birbirinden ayrılma işlemidir. Lacan bu bölünme kavramını Hegel'ci diyalektikten yola çıkarak işler. Diyalektiğin her anı, bir yadsıma ve aşma *(Aufhebung)* hareketi içinde bir sonraki anla eklemlenir; bu hareket, arzuyu arzulanan nesneye bağlayan harekettir: arzulanan nesnenin eksikliği, ona doğru yönelme, arzulanan nesnenin yadsınması, arzunun tekrar uyanması. Bu durumda, eksiklik ve açıklık terimleri, ihtiyaç ve istek arasında, simge ve simgeleşmiş şey arasında, elde etme ile boş hayal arasında, özne ile bilinçdışı arasında, bildirimi yapan özne ile bildirilen özne arasındaki kopuklukları, bölünmeleri, ayrılıkları belirten terimler oluyor. Eksiklik arzunun özünü oluşturur: arzu yöneldiği nesneyi gösterir; psikanaliz bu nesneye «parçalı nesne» adını verir; elde edilmesi olanaksız bütüne, bu «olmayan» bütüne Lacan «gerçek» der. (L)

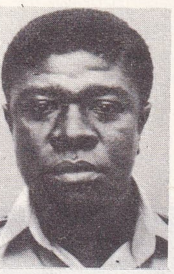

I.K. AÇIEMPONG

Açıksöz, Kastamonu'da yayımlanan günlük gazete (kuruluşu 1919). Hüsnü (Açıksöz), Ahmet Hamdi ve Tahir (Karaoğuz) beyler tarafından kuruldu. Kurtuluş savaşı yıllarında gazetenin yazarları arasında Mehmet Behçet (Yazar), İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), İsmail Habip (Sevük) gibi kimseler vardı ve yayınları çevrede etkili oluyordu. Gazete 1932'de kapandı. 1937'de ikinci çıkışında adı «Doğrusöz» olarak değiştirildi; ancak eski etkenliğini bulamadı ve düşük tirajlı bir vilâyet gazetesi olarak yayınını sürdürdü. (M)

AÇİEMPONG (Ignatius Kutu), ganalı asker ve devlet adamı (Kumasi 1931). Aldershot Askerî okulunda (Büyük Britanya) okuyan İ.K. Açiempong 1959'da buradan ayrıldı ve öğrenimini Fort - Ledvenworth'da (Kansas, A.B.D.) tamamladı. 1962-1963 yıllarında Birleşmiş milletler kuvvetlerinde görev aldı. Nkrumah'ın düşüşünden sonra (1966-1967) Batı Gana yönetim komisyonu başkanı oldu, sonra yarbay rütbesiyle Gana birinci tugayına komutanlık etti (1971). 13 ocak 1972 hükûmet darbesine önayak oldu. Yenileşme Ulusal konseyi başkanlığına getirildi, ayrıca savunma, maliye ve iktisat işlerini geçici olarak yönetti. (L)

***AD** i. — Psikanaliz. *Baba adı.* Bk. BABA, *Ek.*

***ADAGİDE,** İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 13 568 nüf. (1970). [M]

***ADAGÜME,** İzmir ilinde, Ödemiş ilçesi, Adagide bucağına bağlı köy. — 2 630 nüf. (1970). [M]

***ADALA,** Manisa ilinde, Salihli ilçesine bağlı bucak. — 32 235 nüf. (1970). [M]

ADALAN (Şevket), türk maliyecisi ve siyaset adamı (İzmir 1901). Mülkiye mektebini bitirdi (1923), nahiye müdürü olarak devlet hizmetine girdi. Divanı Muhasebat'ta murakıplık, Maliye bakanlığında teftiş heyeti reisliği yaptı. 1939'da siyasî hayata atılarak İzmir'den milletvekili seçildi. 1950'ye kadar süren parlamento üyeliği yıllarında tarım (1947), gümrük ve tekel (1947-1948), maliye (1948), bayındırlık (1949-1950) bakanlıkları yaptı. Siyasî hayatının ikinci dönemi 1960'ta Kurucu meclise girişiyle başladı. 1965 ve 1969 seçimlerinde İzmir'den milletvekili oldu. 1968'de C.H.P.'den ayrılarak Güven partisi kurucuları arasında yer aldı. (M)

Adalet partisi 1970 büyük kongresinde yeniden parti başkanlığına seçilen Demirel partililer arasında

***ADALAR,** İstanbul iline bağlı ilçe. — 12 774 nüf. (1975). [M]

***Adalet bakanlığı.** — Bakanlığın görev birimlerinde başlıca değişiklik, 1961 anayasasında kurulması öngörülen Yüksek Savcılar kurulunun bu bakanlık örgütüne eklenmesi oldu (1970).

Bakanlık 1974'te de 45 000 kadar hükümlünün salıverilmesini öngören ve Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde çıkarılan Genel Af kanununu uzun bir süre içinde ve kademeli olarak uygulamak zorunda kaldı, çünkü kanunun yorumu konusunda Anayasa mahkemesine yapılan bir başvurma sonucu bu kanundan yararlanacaklar hakkında alınan ve ayrı maddelerin yorumu niteliğindeki kararlar 1975'te de yürürlükteydi.

ADALET BAKANLARI

İsmail Arar (26 mart 1971), Suat Bilge (11 kasım 1971), Fehmi Alpaslan (22 mayıs 1972), Hayri Mumcuoğlu (26 mayıs 1973), Şevket Kazan (7 şubat 1974), Hayri Mumcuoğlu (21 ekim 1974), İsmail Müftüoğlu (13 nisan 1975). [M]

***Adalet partisi.** — Adalet partisi en güçlü dönemine 1965 seçimleriyle erişti. Ancak, bu dönemin üçüncü yılı sonuna doğru üst yönetim kadrosu içinde başgösteren anlaşmazlıklar partinin zayıflamasına yol açtı. Bu durum 1968'de yapılan Senato üçte bir yenileme seçimlerinde de ortaya çıktı, 1966'da aynı nitelikteki seçimlerde yüzde 56,9 olan oy oranı, 1968'de 49,9'a düştü. Anlaşmazlıklar 1968'de yapılan 4. büyük kongrede daha belirgin hale geldi. Bu kongrede eski D.P.'lilere siyasî haklarının geri verilmesi ağırlık kazanmış, bu amaçla sunulan bir önerge de genel kurulca benimsenmişti. Girişimin lideri olarak eski başbakan Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes görünüyordu. Onu destekleyenlerin başında partinin eski genel başkan yardımcılarından Sadettin Bilgiç, meclis başkanı Ferruh Bozbeyli, sanayi bakanı Mehmet Turgut v.d. yer alıyordu. Bunlar eski demokratların önce siyasî haklarını elde etmelerini, sonra A.P. kadrosu içinde etkili bir yer almalarını istiyorlardı. Af önergesinin kabulüne kadar bu yöndeki çalışmalarını sürdürdüler, ama bu konudaki kongre kararını Temsilciler meclisi iptal edince olumlu bir sonuç alamamış oldular. Böylece A.P. 1969 seçimlerine iç sorunlarını çözümleyememiş olarak girdi. Bununla birlikte seçim kampanyası boyunca bu anlaşmazlığı su yüzüne çıkarmamayı başardı. Seçim sonuçları gene de bir gerileme gösteriyordu. Gerçi parti 256 milletvekili çıkarmış, beş boş üyeliği de kazanarak Meclis'teki iskemle sayısını 261'e yükseltmişti. Ama bu, daha çok o seçimlerde uygulanmasına son verilen millî bakiye sisteminin sonucuydu. Oy oranı bakımından gerileme olmuş, 1965'teki yüzde 52,9'dan yüzde 46,5'e düşülmüştü.

1969 seçimlerinden sonra yeni hükûmetin kuruluşu sırasında parti içi anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Genel başkan Demirel'e karşı cephe alanlar kabineye girmediler. 1970 haziranında yapılan 5. büyük kongre ise kozların açıkça paylaşılmasına sahne oldu. Demirel'in muhalifleri kongreye hazırlıklı olarak katıldılar ve lideri, eski demokratların siyasî haklarının geri verilmesi konusunda samimiyetsizlikle, ayrıca, nüfuz suiistimaliyle suçladılar.

Bu yüzden kongre tam bir hesaplaşma toplantısı oldu ve Demirel'in büyük çoğunluğun oylarıyla yeniden genel başkan seçilmesiyle sonuçlandı.

Kongreden sonra 26 milletvekili haysiyet divanına verilirken 15 milletvekili istifa etti. Sonra bu 41 kişi birleşerek Demokratik* partiyi kurdular. A.P. iktidarda kaldı.

Ne var ki, 1968'den bu yana artarak devam eden sağcı ve solcu gruplar arasındaki çatışmaların yol açtığı huzursuzluğu, yeni kurulan Demokratik partinin «dosyalı muhalefet» adı altında başlattığı Demirel'i yıpratma kampanyası daha da arttırdı. Gelişmeler Türkiye'yi hızla 12 Mart*a getirdi (1971) ve o tarihte Silâhlı Kuvvetler adına verilen muhtıra ile A.P. iktidarı sona erdirildi. Demirel yerini, Nihat Erim başkanlığında kurulan partilerüstü hükûmete bıraktı.

Muhtıradan sonra kurulan Erim, Melen ve Talu hükûmetleri Parlamento'da daima A.P.'nin desteğiyle güvenoyu alabildiler. Bu hükûmetlerde A.P.'li üyeler de yer aldı. Bu durum, yani hükûmetin başlıca desteği olduğu halde demokratik geleneğe uygun biçimde iktidar olamamak, A.P. için zayıflama sebebiydi. 6. büyük kongrede (1972) Demirel 12 Mart muhtırası hakkında yaptığı sert eleştiriyle partiyi bu eziklikten bir ölçüde kurtardı. Bu kongre, Demokratik parti kurucularının ayrılmasından sonraki ilk genel kurul olarak da partinin geleceği bakımından önemliydi. Demirel bu toplantıda birliği sağlamayı başardı.

A.P.'de sağlanan birliğin güçlülük denemesi 1973 seçimlerinde yapılmış oldu. Eski iktidar partisi bu seçime güç şartlar içinde girdi. Bir yandan C.H.P. halkla bütünleşme sloganını kullanıyor ve bu yoldan A.P.'nin tabanından oy almağa çalışıyor; öte yandan D.P. memnun olamayanlar grubunun oylarını almak için çaba harcıyor, yeni kurulan Millî* Selâmet partisi de daha önce A.P.'ye oy verdikleri halde bu partiyi yeterince tutucu bulmayan seçmen kitlelerini kendine çekmeğe uğraşıyordu.

A.P. 1973 seçimlerinden 1965'e oranla yarıya yakın oy kaybına uğrayarak çıktı. Milletvekili seçiminde geçerli oyların yüzde 29,8'ini toplayabildi ve Meclis'te 149 üyelik kazandı. Senato yenileme seçimlerinde de yüzde 31 oy karşılığında 22 üyelik elde edebildi. Seçim öncesinde aynı illerden 32 senato üyesine sahipti. Bu sonuçlar üzerine iktidardan uzaklaşan A.P., hükûmeti kurma görevini alan C.H.P. genel başkanı Ecevit ile koalisyon için işbirliğini kabul etmedi. Ancak, daha sonra başbakanlık görevi Demirel'e verilince bu sefer de D.P.'nin Demirel'in başbakanlığına karşı çıkması sonucu A.P. hükûmeti gerçekleşemedi. Sonunda C.H.P. - M.S.P. ortaklığı başladı ve A.P. ana muhalefet partisi oldu.

C.H.P. - M.S.P. koalisyonunun 1974 ekiminde sona ermesi A.P.'ye bir kere daha ortaklık halinde iktidara gelme imkânı verdiyse de, gene D.P.'nin direnişiyle karşılaşıldı. C.H.P.'nin bir ortak bulamaması sebebiyle hükûmet bunalımı uzama eğilimi gösteriyordu. Bu durumda yeniden partilerüstü hükûmet denemesine gidilmek istendi. Fakat, Sadi Irmak başkanlığında kurulan hükûmet de Meclis'ten güvenoyu alamadı.

Altı aydan fazla süren bu tereddütlü durum sırasında siyasî ortamda bazı değişiklikler meydana geldi. Bu arada C.H.P.'nin erken seçimde ısrarlı direnişi diğer partileri A.P.'ye yaklaştırmıştı. *Milliyetçi cephe* adıyla koalisyon hazırlıklarına girişen A.P., C.G.P., M.H.P. ve M.S.P., Demirel'in bir kere daha hükûmeti kurmakla görevlendirilmesi üzerine D.P.'den istifa eden 9 üyenin ve bağımsızların desteğiyle 1975 şubatında ortak iktidarı gerçekleştirdiler. (M)

ADAMA (Richard ADAMS, **Richard** — denir), amerikalı dansçı ve koreograf (Long Beach, Kaliforniya 1928). Bronislava Nijinskaya, Nora Kiss ve Georgia Hiden ile birlikte öğrenim gördükten sonra, Orijinal Rus Bale topluluğuna katıldı (1948). Daha sonra girdiği Grand Ballet du marquis de Cuevas'da önce solocu (1950), sonra birinci dansçı (1952) olarak çalıştı. Bir süre Yvette Chauvrié'ye eşlik eden Adama, 1955-1961 yılları arasında Maurice Béjart'ın Ballet-Théâtre'ında ve Janine Charrat'nın balelerinde konuk sanatçı olarak bulundu ve bu süre içinde bale repertuvarının (*Giselle, Kuğu gölü, Gül tayfı*) bütün büyük rollerini yorumladı. 1961 yılında Hannover operasında yardımcı bale hocası olarak çalışırken *Giselle*'i orijinal biçimiyle ustaca sahneledi. 1963'te Bremen operası bale yönetmenliğine getirildi ve *la Sylphide*'i yeniden düzenledi (1964). Klasik

Foto. Camera Press-Parimage (LAROUSSE), Günaydın arşivi (MEYDAN)

bale repertuvarının usta bir yorumcusu olan Adama, 1966'da *Giselle*'i (Viyana'da), 1969'-da *Don Juan ya da heykelin şöleni*'ni (Gasparo Angiolini'nin orijinal koreografisi, 1761) yönetti. (L)

ADAMİ (Valerio), italyan ressamı (Bologna 1935). Milano'daki Brera akademisinde öğrenciyken anlatımcılığın etkisinde kalan Adami, bir ara gerçeküstücülüğe yöneldiyse de zamanla figüratif eğilimli bir üslûbu benimsedi. Tablolarında *pop'art** ve *yeni gerçekçilik** akımına yakın öğelerden yararlanmasına rağmen, Adami'nin eserleri kimi zaman G. De Chirico*nun «metafizik» resmini andırır. İnsanların her gün yaşadıkları yerler ve yararlandıkları eşya bu sanatçının eserlerinde sanki bir felâket sonrasındaki gibi taşlaşmıştır. Adami'nin gerçeği iletmesi basit bir kopyadan çok acımasız bir çözümleme sayılabilir. Çalışmasına genellikle fotoğraflarla başlayan ressam desen yoluyla

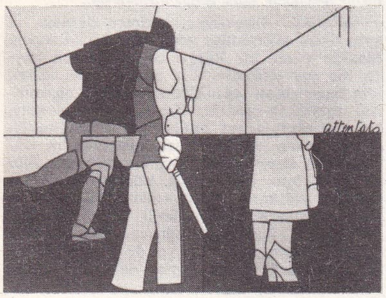

Valerio ADAMİ: «Attentato I»
(Maeght galerisi)

mekân, zaman ve kişilerin «görünmez yapısı»nı araştırır, sonra da tuvali aynı tonda akrilik boyayla örter. Adami'nin kullandığı renkler duru sayılır: saf renkleri hep siyah halkalarla çeviren sanatçı gölgelerden ve ton değerlerinden kaçınır, ayrıca donuk ve belirsiz renkleri kullanmaz. Adami, bir nesneden (1966'daki «Victoria Station» açık helâları ve «Banyo tekneleri» dizisindeki gibi), sağlık gereçleri ya da insan gövdesinin herhangi bir parçasından yola çıkarak duygusuz ustalıkla bir mekân mimarîsi yaratır. Birçok yapıtında sıkıntı yüklü buz gibi bir erotizm egemendir. Milano, Paris, Zürich ve Londra'da açtığı özel ve ortaklaşa sergilerde eserlerini tanıtan Adami, Kassel'in «Documenta III»üne de katıldı (1964). Ayrıca New York'taki Museum of Modern Art'daki «Dada, gerçeküstücülük ve mirası» adlı sergiye (1968) ve Venedik bienaline (1968) eser yolladı. 1971'de de *Vacanze nel deserto* (Çölde tatil) adlı uzun metrajlı ve renkli bir filim yaptı. (L)

***ADAMOV** (Arthur), rus asıllı fransız tiyatro yazarı. — (öl. Paris 1970). Son oyunlarında (*Monsieur le Modéré* [Bay ılımlı], 1968; *Off Limits* [Sınırların ötesinde], 1969), öğretici olmaktan çok yergici bir siyasal düşünceye yönelen Adamov, hastalığının etkisiyle, gitgide kendi yaşamına, geçmişte ve o anda çektiği acılara dönük yapıtlar (*L'Homme et l'enfant* [İnsan ve çocuk], 1968) verdi. (L)

ADAMS (Ansel), amerikalı fotoğrafçı (San Francisco 1902). 1936-1938 yılları arasında Ansel-Adams galerisinin yöneticiliğini yaptı. 1940'ta uluslararası Golden Gate sergisinin fotoğraf bölümünü yönetti. 1946'da bir burs kazanarak A.B.D.'deki ulusal parklar ve doğal anıtlar üstüne bir kitap hazırlamağa koyuldu. Bu uğraşı sırasında Yosemite Valley'nin anıtsal güzelliğini gözler önüne serdi. Aşırı teknik karmaşıklıklardan uzak duran Adams gerçeğin ışığında uyum ve derinlik açısından unutulmaz manzaralar gerçekleştirdi. Birçok Amerika ve Avrupa müzesinde açtığı sergilerden sonra bu manzara ustası artık kendini kabul ettirmiştir. Yayımladığı albümler arasında *The High Sierra* (Yüce Sierra) [1927]; Mary Austin ile birlikte hazırladığı *Taos Pueblo* (1930); *Making a Photograph* (Bir fotoğraf çekme) [1935]; *Sierra Nevada* (1938); *Illustrated Guide to Yosemite Valley* (Resimli Yosemite Valley kılavuzu) [1940] ve Virginia Adams ile birlikte gerçekleştirdiği *Michael and Anne in Yosemite Valley* (Michael ve Anne Yosemite Valley'de) [1941] sayılabilir. (L)

***ADANA (01),** Akdeniz bölgesinde, Çukurova'nın kuzey kesiminde il. — Adana'nın nüfus gelişiminde 1965 sayımından sonra önemli gelişmeler oldu ve il nüfusu 1 234 735'e (1975) yükseldi. Böylelikle km²'ye düşen nüfus da 60'ı aşmış oluyordu. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 467 122 olarak tespit edildi. 1970 sayımına göre ise köy sayısı 725'ten 733'e çıkmıştı.
1975 sayımına göre ilçelerin nüfus durumu şöyle oldu: *Bahçe* 75 695 (merkez 10 172), *Ceyhan* 132 777 (merkez 62 861), *Feke* 22 146 (merkez 5 570), *Kadirli* 92 792 (merkez 34 681), *Karaisalı* 52 408 (merkez 2 319), *Karataş* 38 431 (merkez 5 529), *Kozan* 114 207 (merkez 32 004), *Osmaniye* 101 587 (merkez 61 561), *Pozantı* 15 698 (merkez 5 404), *Saimbeyli* 15 793 (merkez 3 616), *Tufanbeyli* 23 214 (merkez 4 296), *Yumurtalık* 18 168 (merkez 2 406).
İlde bu nüfus artışına paralel olarak şehirleşme yönünden de değişme görüldü. Kırsal bölgelerde yaşayan nüfus azalırken şehirlere yerleşenlerin sayısı arttı. Toplam nüfusun yüzde 48,2'si kasabalarda toplandı.
Adana'nın başlıca tarım ürünü olan pamukta önemli bir değişme olmamakla birlikte turunçgiller üretimi, tür ıslahı ve bahçelerin genişletilmesi yoluyla gelişme gösterdi. 1960'ta 80 000'den ibaret olan zeytinağacı sayısı 1972'de 560 000'i geçti. Turfanda sebzeciliği ilin iktisadî hayatında önemli yer tutmağa başladı. 1972'de toplam sebze üretimî 815 000 ton kadardı.
Tahıl ürünlerinden buğday üretiminde artış görüldü: 475 186 t. Buna karşılık arpa 44 491 t, yulaf 15 906 t ve pirinç 5 777 t olarak gerçekleşti. Pamuk ürünü 154 003 t ve yağlı tohumlardan pamuk çekirdeği 246 405 t, susam 6 634 t ve yerfıstığı 15 853 t oldu (1972). Meyvelerden üzüm 26 301 t, portakal 53 315 t ve limon 7 380 t üretildi (1972). Hayvanlar istatistiğinde ise kıl keçisi 453 480, koyun 220 340 olarak tespit edildi; at sayısı daha da azaldı: 22 720 (1972).
Adana ilinde en fazla dikkati çeken gelişme ticaret ve sanayi hayatında oldu. Bu alanlardaki yükselme hızı Türkiye ortalamasını aştı. Sanayi alanında eski tesisler genişletilirken (sigara fabrikası) sunî elyaf hammaddesi fabrikası, kord bezi, motor ve bira fabrikaları kuruldu; yeni et kombinası açıldı. Sümerbank da burada yeni çırçır fabrikaları yaptırdı. Çalışan tesis sayısı 10'u geçen başlıca sanayi dalları şunlardır: çırçır, madenî eşya, gıda sanayii, ağaç işleri, çimento, tuğla, tekstil, kimya sanayii.
İldeki hızlı nüfus artışı, göçmen nüfus yığılması ve sınaî gelişme, eğitimin özellikle meslekî ve teknik eğitim dalında yeni okulların açılmasını gerektirdi ve 1960'ta 11'den ibaret olan bu okulların sayısı 1971'de 31'e çıktı. Buralarda okuyan öğrenci sayısı da 15 000'e yaklaşıyordu.
Bunların yanı sıra Adana'da 1 mühendislik ve mimarlık yüksekokulu, 1 iktisadî ve ticarî ilimler akademisi, Erzurum'daki Atatürk üniversitesine bağlı Çukurova Tıp fakültesi ile Ankara üniversitesine bağlı Çukurova Ziraat fakültesi açıldı. (M)

***Adana Demirspor kulübü,** Adana'da spor kulübü. — 1972-1973 futbol sezonunda İkinci Türkiye Ligi Beyaz grup şampiyonu oldu. Türkiye kupasının ilk turunda Beşiktaş'a elendi. 1973-1974 futbol sezonunda lig onuncusu oldu. (M)

***Adana müzesi.** — Yeni binası Adana Bölge müzesi adıyla ziyarete açıldı (1970). Üst kat salonlarında çok değerli bir Urartu eserleri seksiyonu kuruldu. (M)

Adanaspor kulübü, Adana'da kurulan spor kulübü (1966). İkinci Türkiye Futbol ligine sarı-lâcivert renklerle katıldı (1966), renkleri daha sonra turuncu-beyaza çevrildi. 1970-1971 futbol sezonunda İkinci Lig Kırmızı grup şampiyonu oldu; Birinci lige ve Türkiye kupasında çeyrek finale kadar yükseldi (1972-1973). Genellikle futbola ağırlık veren kulüp daha çok ligin orta sıralarında mücadele etti. Futbol okullarının açılmasında öncü oldu. Basketbol ve yüzme dallarında faaliyet gösterdi. (M)

***Adana tiyatrosu.** — 1966'da kapandı. (M)

***ADAPAZARI,** Sakarya ili merkez ilçesi. — 221 529 nüf., ilçe merkezi 113 411 nüf. (1975); 127 köy (1970).
Adapazarı'nda kurulu Vagon Fabrikası müessesesi, Ziraî Donatım Kurumu fabrikası, Tank ve Palet fabrikası, U.S. Royal Lastik fabrikası gibi sınaî kurumlarda 1970'-ten sonra yeni genişletmeler yapıldı. Aynı dönemde deri, gıda, inşaat malzemesi, bitkisel yağ, sabunculuk, mefruşat sanayii dallarında yeni kuruluşlar ortaya çıktı. (Bk. SAKARYA.) [M]

ADASAL (Rasim), türk hekimi (Girit 1902). İstanbul Askerî Tıp fakültesini bitirdi (1925). Gülhane Askerî hastahanesinde asistan (1926), doçent (1932), profesör (1943) oldu. Çeşitli askerî hastahanelerde nöroloji kliniği şefliği yaptıktan sonra Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri kürsüsüne atandı ve emekliye ayrıldığı tarihe kadar burada kaldı (1972). Başlıca eserleri: *Sara sendromları* (1939); *Çocuğun ruh sağlığı* (1944); *Ruh hastalıkları* (3 c., 1954); *Psikozlar* (1955); *Medikal psikoloji* (1959). [M]

***ADDİS - ABEBA,** Etyopya'nın başkenti; 685 000 nüf. — Addis-Abeba 1963'te Afrika* Birliği örgütünün (*Ek*) daimî merkezi seçildiğinden bu yana uluslararası diplomasinin önemli noktalarından biridir. (L)

***ADEN,** Yemen Demokratik Halk cumhuriyetinde kent. — 1839'dan beri Büyük Britanya'nın işgali altında bulunan ve Ortadoğu İngiliz komutanlığının (*Middle East Command*) merkezi olan Aden stratejik üssü 1967 sonunda ingiliz birlikleri tarafından boşaltıldı. (L)

ADENA, Amerika Birleşik devletlerinde (Ohio), Steubenville'in güneybatısında köy. M.Ö. 1000 ile M.S. 200 yılları arasında Ohio'da gelişen tarihöncesi bir kültüre adını vermiştir; Hopewell kültürü de bu kültürden doğmuştur. Adena kültürünün en parlak dönemi, tümü büyük bir şevle çevrili dört köşe evler ve mezar tepecikleriyle belirginleşir. El sanatları çeşitli alanlarda kendini gösterir: taş, bakır, mika, dokuma, çömlekçilik. (L)

ADENOZİNMONOFOSFORİK sıf. (fr. *adénosinemonophosphorique*). Biyokim. Molekülünde ortofosforik asit, bir şeker (riboz) ve bir pürik baz (adenin) bulunan organik bir asit için kullanılır. (Adenozinmonofosforik asit [veya A.M.P.] enzim tepkimesiyle adenozintrifosforik* asite [A.T.P.] dönüşür ve bir enerji yedeği meydana getirir.) || *Çevrimsel adenozinmonofosforik asit* veya *çevrimsel A.M.P.*, fosforik asit ile ribozun 3' ve 5' alkol fonksiyonları arasındaki iki ester bağıyla A.M.P.'den ayrılan organik asit. (Çevrimsel A.M.P., hormon komutlarının iletici olarak önemli bir rol oynar.) [Bk. A.M.P. (*çevrimsel*), *Ek*.] (L)

Adıgüzel barajı. Bk. HİDROELEKTRİK.

***ADIYAMAN (02),** Güneydoğu Anadolu'da il merkezi. — Adıyaman'ın nüfusu 1975'e kadarki sayım döneminde Türkiye normaline yakın bir artış göstererek 345 764'e yükseldi. İlçelerin (*Besni, Çelikhan, Gerger, Gölbaşı, Kâhta, Samsat*) sayısı değişmemekle birlikte köy sayısı 328'den 341'e yükseldi (1970).
Nüfus artışı, yerleşme düzeninde bir değişiklik yapmadı. 1970 sonrasında nüfusun yüzde 85,8'i kırsal alanlarda, yüzde 14,2'-si de şehir ve kasabalarda yaşıyordu; yoğunluk ise km²'ye 39 kişiydi.
İl çevresinde iktisadî hayatın ağırlığı tarım alanında kaldı. Bununla ilgili istatistiklerde de doğal gelişmeyi aşan bir yükseliş görülmedi.
Tahıl ürünlerinden buğday 58 426 t ve arpa 41 801 t olarak ve azalarak gerçekleşti. Sınaî bitkilerden tütün 1 900 t ve pamuk 3 350 t oldu (1972).
Hayvanlar istatistiğinde ise koyun (228 370) ve eşek (26 130) sayısında önemli bir değişiklik görülmezken sığır (64 513) ve keçi (250 400) sayısında düşüş oldu (1972).
Daha önce bu il sınırları içinde bulunan

Foto. Maeght galerisi (LAROUSSE)

petrol (1958) kaynaklarının işletilmesi, çıkarılan petrolün gravitesinin düşüklüğü (12) sebebiyle alçak bir üretim düzeyinde (yılda 30-40 bin ton) kaldı. TPAO'nun Kâhta yakınlarında 1967'de başladığı araştırmalar da sürüyordu. (M)

***ADİL** (Fikret), türk yazarı. — (öl. İstanbul 1973). [M]

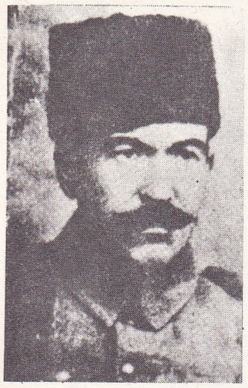

Selâhattin ADIL

ADİL (Selâhattin Âdil), türk askeri ve siyaset adamı (İstanbul 1881 - ay.y. 1961). Mühendishanei Berrî Hümayun'u (1900) ve Harp akademisini (1902) bitirdi. Hamidiye - Hicaz Demiryolu Fen heyetinde çalıştı (1903-1905). Bükreş'te askerî ataşelik yaptı (1910-1911). 1915'te albaylığa yükseldi. 1920'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş savaşında görev aldı. Sıvas kongresinden sonra yapılan komutanlar toplantısında Adana cephesinde *Kuvayı Milliye*'yi teşkilâtlandırmakla görevlendirildi ve bunu başarıyla yürüttü. Sakarya savaşları sırasında İkinci grup komutanlığı, 1921 sonlarına doğru da İkinci ordu komutanlığı yaptı. Savaş sonunda İstanbul komutanlığına getirildi ve emekliye ayrılıncaya kadar (1923) bu görevde kaldı. 1950-1954 arasında İstanbul milletvekili olarak Meclis'e katıldı. (M)

***ADİLCEVAZ,** Bitlis iline bağlı ilçe. — 20 938 nüf., ilçe merkezi 9 016 nüf. (1975).

— Arkeol. Prof. Emin Bilgiç ve Prof. Baki Öğün başkanlığındaki kazılar sürdürüldü. Bu çalışmalarda Kef kalesindeki müstahkem sarayın tepenin batısında kalan kısmında 30 oda ortaya çıkarıldı. Son kazı dönemlerinde kale surlarının açılması işine hız verildi. Surların dış yüzeylerinin temelde, ana kaya üzerine oturtulmuş büyük bloklarla örüldüğü tespit edildi. Adilcevaz Kef kalesi surları M.Ö. VII. yüzyıl Urartu duvar işçiliğinin bütün özelliklerini yansıtır. Kalenin yakınında nekropol (mezarlık) alanı da bulundu ve mezarlarda zengin ölü hediyeleri ele geçti. (Bk. BİTLİS.) [M]

ADİPOSİT i. (fr. *adipocyte*). Biyol. Öbür hücrelerden farklı olarak, sayısı daha doğuşta soyaçekim yoluyla kesinlikle belirlenmiş olmayan yağ hücrelerine verilen ad: *İnsan vücudunun yüzde 15-25'i adipositlerde bulunan yağlardan oluşur.* (L)

***A.D.N.** — Bk. DEZOKSİRİBONÜKLEİK*. *Ek.*

ADONİS veya **ADUNİS** **(Ali Ahmed Said,** — denir), Suriye asıllı lübnanlı yazar (Cabla 1930). Şam'da felsefe okuduktan sonra Lübnan'a yerleşti. Öteki suriyeli ve lübnanlı şairlerle birlikte *Şiir* dergisine yazdı, daha sonra *Mevakıf* (Durumlar) dergisini kurdu. En önemli çağdaş arap şairleri arasına girmesini sağlayan *Agânî Mihyar ül-Dimaşkî* (Şamlı Mihyar'ın türküleri) [1961]; *Kitab-üt-Tahavvülât ve'l-hicre fi akalim-il-nahar ve'l- asriya* (Gece ile gündüz ülkelerine göç ve değişimler kitabı) [1965] gibi şiirleri dışında bir *Divan-üş Şiir-ül-Arabî* (Arap şiiri antolojisi) [1964-1968] ile denemeler yayımladı: *Mukaddimat-üş-Şiir-ül-Arabî* (Arap şiirine giriş) [1971]; *Zaman -üş-Şiir* (Şiir zamanı) [1972]. (L)

***ADORNO** (Theodor WIESENGRUND), alman filozofu ve müzikoloğu. — (öl. Viège, Valais 1969). Düşünce ve çalışmalarıyla belli bir akıma bağlı kalan Adorno, faşizmin olumsuz etkisiyle, Marcuse'den önce ve onunla birlikte, klasik alman felsefesi, tarih ve sosyolojisini Marx'çılığın ve psikanalizin verileriyle karşılaştırdı. Özellikle müzik sanatıyla ilgilendi ama, bu arada, kitle haberleşme araçlarının etkisini araştırarak kültürel tüketim ve sanatta yaratış sosyolojisiyle de uğraştı. Besteleri (Berg'in üslûbunda *Lieder op.* 1 ve 7), felsefe eserleri (Kierkegaard, Husserl, Hegel üstüne ve ayrıca *Dialektik der Aufklärung* [Aydınlanmanın diyalektiği], 1947), sosyoloji eserleri (*The Authoritarian Personality* [Otoriter kişilik], 1950), müzik tarihi ve kuramıyla ilgili eserleri (Wagner, Mahler, Berg üstüne kitaplar ve ciltler halinde biraraya getirilmiş çeşitli makaleler) vardır. (L)

***ADRENERJİK** sıf. — Fizyol. Sempatik sinir sisteminin çalışmasına katılan fizyolojik maddeler ve mekanizmalar için kullanılır.

— ANSİKL. Bugün *adrenerjik sistem* terimiyle sempatik sinir sisteminin düğümardı sinir telleri belirtilir. Sempatik sistem, ortosempatik ve parasempatik sistem diye ikiye ayrılır. Genel yapısında şu bölümler yer alır: 1) bir *düğümönü sinir teli;* 2) bir *sinir düğümü* (düğümardı sinir teli buraya bağlı olduğu gibi iki sinir telinin birleşme yeri de buradadır); 3) her sistemin niteleyici maddelerinden (ortosempatik sistem için adrenalin ve noradrenalin, parasempatik sistem için asetilkolin [bu yüzden parasempatik sisteme bazen «kolinerjik sistem» de denir]) oluşan *özgül alıcılar*'ın yer aldığı bir yaptırım organı.

Adrenerjik sistemin özgül alıcıları iki çeşittir: *alfa* ya da *beta* alıcılar. Alfa alıcıların uyarılması (sempatomimetik etki) damar daralmasına (tansiyon yükselmesi), kıl uyaran kaslarının kasılmasına, bronşların daralmasına, bağırsak gevşekliğine, sidik sistemi tansiyonuna, dölyatağı kasılmasına, midriaza, karaciğerde glikojen çözülmesine yol açar. Bu etkiler noradrenalin ya da neozinefrin ile de tamamen veya kısmen sağlanabilir. Alfa-adrenerjik maddelerin kalp üzerindeki etkisi pek iyi bilinmiyor. Bazı maddeler alfa etkilerini yavaşlatır veya yok eder: bunlara _alfa* durduranlar (Ek)_ denir (rejitin, çavdarmahmuzu türevleri). Beta alıcıların uyarılması ise damar genişlemesine, kalp atışının hızlanmasına, bronşların genişlemesine, kaslarda glikojen çözülmesine yol açar. Bu etkiler izoprenalin ile de sağlanabilir. _Beta* durduranlar (Ek)_ beta-adrenerjik sistemin etkisini yavaşlatır ya da yok eder (propanolol). Öte yandan, alfa ve beta karma etkisini gösteren üçüncü bir adrenerjik maddeler grubu daha vardır; bu grubun başlıca örneği adrenalindir; bilindiği gibi bu maddenin vücuda verilmesiyle önce bir damar daralması (alfa-adrenerjik etki), sonra bir damar genişlemesi (beta-adrenerjik etki) meydana gelir. (L)

***ADRES** i. — Bilişim. Bir sembol ya da bir sayı olabilen ve bir bellek hücresine, bir kayıda, bir bilgisayar birimine, bir çevrel organa özdeş olan bilgi. || *Teşm. yol.* Belleğin bir sembol ya da bir sayı ile özdeşleştirilmiş yeri. || *Bağıl adres,* bir bilginin veya bir komutun mutlak adresi ile bir karşılaştırma adresi arasındaki fark. || *Dolaylı adres,* doğrudan doğruya bir operand ya da bir komutun adresini gösterecek yerde bir başka adresin yerini bildiren adres. || *Geçerli adres,* bir komutun yerine getirilmesi sırasında gerçekten kullanılan adres. (Bk. ANSİKL.) || *Gerçek adres,* belleğin fiziksel bir hücresinin adresi. || *Görünür adres,* bir bellekteki bir bilgi veya komutun geçerli adresi. (Bk. *Görünür* BELLEK, *Ek.*) || *İndeksli adres,* bir indeks kaydının içeriğiyle genişletilmiş adres. || *Karşılaştırma adresi,* bağıl adreslerin kendisine göre belirlendiği mutlak adres. || *Mutlak adres,* bir belleğin her hücresinin sayısal özdeşleşmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Sembolik adres,* çeviri dillerinde adreslerin alışılagelmiş gösterilişi. || *Taban adresi,* taban ve yer değiştirmeyle adreslemede kullanılan karşılaştırma adresi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. Bir bilgisayar komutunda *adres* bölgesi, genellikle üzerinde işlem yapılan bir bilginin (operand) adresini taşır. Operandın *geçerli adres*'i, bu adres bölgesinin içeriğinin işlem görmesinden sonra elde edilir. (Bk. ADRESLEME, *Ek.*) Komut içinde belirtilen veya bir bilgisayarın adresleme mantığına karşılık düşen her türlü adres değişikliği adres bölgesine uygulanır. Adres bölgesinde, operandın bellek hücresini adreslemek için o anda kullanılmağa hazır bir *mutlak adres* veya bir karşılaştırma adresi ve dolaysız ya da indeksli adresler eşliğinde bir *bağıl adres* bulunabilir. Bir *karşılaştırma adresi,* bir taban kayıt veya ordinal sayaç gibi özel bir kayıtta yer alır. Karmaşık adres değişikliklerinin amacı programlamayı kolaylaştırmaktır: bilgilerin kolayca adreslenebilmesi, programların belleğe geçirilmesinde esneklik sağlamak, tüm belleğin yönetimini en üst düzeye çıkarmak gibi. Çeviri dillerindeki *sembolik adres* ise bellek sembolleri ya da programcının keyfince seçtiği özdeşleştiriciler yoluyla belirlenir. (L)

ADRESLEME i. Bilişim. *Bağıl adresleme,* adres bölgesinde bulunan değerin geçerli adres değil de, «karşılaştırma adresi» denilen ve bir kayıtta yer alan mutlak bir adrese göre bir yer değiştirme olduğu adresleme biçimi. || *Doğrudan adresleme,* komutun adres bölgesinde komut operandının da yer aldığı adresleme biçimi. || *Dolaylı adresleme,* adres bölgesinin operand adresini değil de, bu adresi taşıyan bir bellek hücresinin adresini bulundurduğu adresleme biçimi. || *İndeksli adresleme,* komutun ayrıca bir indeks kaydına başvurduğu adresleme biçimi; bu indeksin içeriği komutun adres bölgesi içeriğine eklenmiş ya da ondan çıkarılmıştır. (Bk. ANSİKL.) || *Mutlak adresleme,* komutun adres bölgesinin geçerli adres gibi kabul edilip değiştirilmeden alındığı adresleme biçimi. || *Taban ve yer değiştirmeyle adresleme,* «yer değiştirme» denilen adres bölgesini «taban kayıt» denilen bir kaydın içeriğine ekleyerek yapılan bağıl adresleme. || *Yaygın adrese göre adresleme,* komutun mutlak adresini bütün işlem boyunca her an içeriğinde bulunduran ordinal sayaç kaydının içeriğine göre bağıl adresleme.

— ANSİKL. *Adresleme,* «adres» denilen ve aynı tipten elemanlar arasından birini seçme olanağı veren bir bilgiyi belirlemekten başka bir şey değildir. Bir adresi elde etmek için başvurulan teknikler adresleme biçimlerini meydana getirir. Adresleme biçimleri, bir komutun adres bölümünün içeriğindeki çeşitli tipten dönüşümleri gösterir; bu dönüşümler sayesinde, istenilen bilginin elde edilmesi için bir bellek hücresinin seçim kaydına yollanan adrese varılır. Bu sonuncu adrese «geçerli adres» denir. Komutun adres bölgesi içeriğinin uğrayacağı dönüşüm tipi, ya işlem koduyla, ya da komutun bir bölümünün ikili yapısıyla belirtilir; buna «adresleme koşulu» denir.

İndeksli adresleme bir program halkasında bir tablonun elemanlarını adreslemeğe yarar; komutun adres bölgesi ilk elemanın adresini taşır, indeks kaydı ise tabloda bu elemanın art arda sıra değerlerini alır. *Dolaysız adresleme* birçok düzeyde yapılabilir. *Taban ve yer değiştirmeyle adresleme, indeksli* ve *dolaylı adresleme,* karmaşık adresleme biçimleri elde etmek için genellikle birlikte kullanılır. (L)

ADRESLEMEK geçl. f. Bilişim. Bir bellek hücresinin içeriğini okumak veya değiştirmek; bir bilgisayarın iki birimi, özellikle de bir çevre organıyla merkez belleği arasında bir bilgi aktarım yolu kurmak amacıyla aynı türden elemanların arasına yeni bir elemanın girişini yapmak. (L)

ADRİAMİSİN i. (fr. *adriamycine*). Urlardan ileri gelen hastalıkların tedavisinde kullanılan ur durdurucu antibiyotik. (Adriamisin eleme yoluyla yalnız kanserli hücrelerin gelişmesini durdurur [lökozlar, Hodgkin hastalığı], kemik iliği ve miyokard [kalp kası] için zehirleyicidir.) [L]

***A.E.G.** (*Allgemeine Elektricitäts Gesellschaft*) **- Telefunken.** — Ev araç ve gereçleri kesiminde durumunu iyice kuvvetlendirmiş olan A.E.G. - Telefunken 1973'te Avrupa'da birinci sırayı aldı. 1969 ve 1970'te, amerikan General Electric Company Ltd. şirketinin Avrupa'daki yan kuruluşları olan iki ortaklıktan radyo kesimini elde ederek durumunu iyice güçlendirdi. 1970 ve 1971'de iki yeni anlaşma oldu: biri 1970'te italyan Zanussi İndustrie S.p.a. ile yapıldı; yüzde 25'i A.E.G.'ye, yüzde 75'i Zanussi'ye ait olmak üzere İtalya'da üretim yapacak ortak bir kuruluş meydana getirildi; diğeri 1971'de japon firması Hitaçi ile yapıldı; Hitaçi'ye PAL yöntemi ile renkli televizyon alıcıları yapma olanağı sağlandı. 1972'de A.E.G. yüzde 75 katkı ile Brown Boveri şirketinin «elektrikli ev araçları» yapan yan kuruluşunda yer aldı. Daha başka araç ve gereçler alanında üç önemli anlaşma daha yapıldı. 1968'de A.E.G. - Telefunken ile Siemens bazı enerji kesimlerinde (türbinler, elektrik santralları, transformatörler) ortak iki yan kuruluş kurmak üzere karar aldılar. 1971'de Rosenthal AG ve A.E.G. - Telefunken firmaları iki ortak yan kuruluşta çalışmalarını birleştirdiler. 1972'de A.E.G. - Telefunken ile Nixdorf Computer AG, büyük bir bilgisayar hazırlanması, yapımı ve satışı için Telefunken Computer G.m.b.H. adıyla ortak bir yan kuruluş meydana getirdiler.

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Aynı yıl A.E.G. - Telefunken ile Robert Bosch G.m.b.H. anten kuracak bir yan şirket kurdular. (L)

***AEROGLİSÖR** i. — ANSİKL. Bir *aeroglisör*'de, taşıtın itilmesini ve yön değiştirmesini, değişken ve tersinir adımlı hava pervaneleri sağlar. Deniz sakin olduğu zaman taşıt su üzerinde kendiliğinden tutunur ve harcanan enerji aslında yalnız aerodinamik direnci dengelemeye yarar. Çalkantılı denizde ise, hava yastığını taşıyan esnek etek dalgaların kenarını sarar ve taşıtın ilerlemesine karşı koyan su direnci, klasik bir gemidekinden çok daha düşük olur. Aeroglisörlerin yapımında havacılık tekniklerinden büyük çapta yararlanılır. Bu taşıtların en büyük üstünlüğü, hızlarının yüksek (saatte 130 km'ye kadar) oluşu ve yolculara sağladığı konfordur. İlk deneysel aeroglisör 1958'de Büyük Britanya'da gerçekleştirildi. 1 ağustos 1968'de Fransız Ulusal Demiryolları şirketinin Deniz Donanım şubesi, Manş denizinde aeroglisörlerle bir deniz bağlantısı kurmak için İngiliz Demiryolları şirketinin şubesi olan British Rail Hovercraft Limited (B.R.H.L.) ile *Seespeed* adı altında bir ortaklık kurdu. Bu hat (denemelerden sonra) 1970 ekiminde Calais ile Dover arasında hizmete açıldı; 1968 ağustosundan itibaren Boulogne ile Dover arasında bir başka hattın kurulmasına başlandı. Böylece Calais'nin bir yakasından öbür yakasına geçiş süresi otuz dakikaya indirilmiş oluyordu. Adı geçen kuruluş, dünyada ticaret amacıyla kullanılan aeroglisörlerin en güçlüsüne sahiptir: «S. R.N. 4». 170 ton ağırlığındaki bu taşıt saatte 100 km'nin üstünde bir hızla 250 yolcu ve 30 otomobil taşıyabilir. Su yüzeyinde tutunmasını ve itişi sağlayan 2 500 kW'lık 4 motorla donatılmıştır. Amerika Birleşik devletleri, 1980 yılından itibaren deniz kuvvetlerinde 3 000 tonluk teknelerin kullanılmasını öngörüyor. (L)

***AF** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1961 Anayasası'nın afla ilgili hükümlerine dayanılarak çıkarılan ilk af yasası 1962'de 20/22 Şubat olaylarına karışanlar hakkındaki kanun olmuştu. Bunu 1963, 1966 ve 1967 yıllarında çıkarılan, Yassıada hükümlüleriyle ilgili, dar kapsamlı yasalar izledi.

Büyük bir hükümlü topluluğunun yararlandığı yasa 1974'te C.H.P. - M.S.P. koalisyonu zamanında çıkarılan Genel Af kanunu oldu. O tarihte Türkiye'deki 643 cezaevinde 63 048 hükümlü bulunuyordu ve kanundan 45 000'i aşkın hükümlü yararlandı. Parlamento'da kabul edilen metinde af dışında bırakılan bazı siyasî ve âdi suçlular da daha sonra Anayasa mahkemesinin affı kısıtlayıcı hükümlerden bir kısmını iptal etmesi sonucu hükümlülük sürelerinden indirim yapılması yoluyla bu kanunun kapsamına girdi. Kanunun uygulanışı sırasında bundan yararlanamayan hükümlülerden, durumları Anayasa'nın 97. maddesine uygun düşen bazıları da cumhurbaşkanı tarafından özel olarak affedildi. Son kanun 1923'ten 1974'e kadar çıkarılan genel afların sekizincisiydi ve aynı süre içinde 25 de özel af çıkarılmıştı. (M)

***AFGANİSTAN**, Orta Asya'da devlet. — 18 290 000 nüf. (1973). Mezarışerif bölgesinde 1967'de bulunan doğal gaz yatakları işletilmeğe başlanmış, 1969'da 2 milyar metre küpten fazla gaz elde edilmiştir.

TARİH

Muhammet Haşim Mayvandval'ın kurduğu ilk afgan hükûmeti çekildikten sonra Muhammet Zahir Şah, Abdullah Yaftali'nin bu görevi vekâleten yürütmesini istemiş, 1967 kasımında da Nur Ahmet Etamadi'yi başbakanlığa atamıştı.

1969 temmuz ayı boyunca üniversite öğrencileri boykot ve gösterileri sürdürdüler. Muhalefet basını meydana gelen çatışmaları istismar etti ve hükûmet başkentteki üniversiteyi kapattı.

1969 ağustos - eylülünde, 1964 Anayasası'na uygun olarak ikinci genel seçimler yapıldı; senatodaki sandalyelerin üçte biri ve parlamentonun 216 milletvekili yenilendi. Fakat seçime katılma oranı çok düşüktü, parlamentonun bileşiminde de pek az değişiklik oldu. Kabinesi ekimde çekilen Etamadi 21 kasım 1969'da ikinci bir kabine kurdu ve dışişleri bakanlığını da üzerine aldı.

Bununla birlikte, tutarlı bir parlamento çoğunluğuna dayanmayan ikinci Etamadi hükûmeti etkisiz kaldı. 1969 ve 1970'te parlamento bir tek kanun bile çıkaramadı, Sanayi Kalkınma bankasının kuruluşu bile ancak kralın parlamentoyu dağıtma tehdidiyle sağlandı. Milletvekilleri ile anlaşmazlığa düşen Etamadi mayıs 1971'de çekildi. Haziranda yerini Roma elçisi Dr. Abdülzahir aldı. Yeni başbakanın kabinesince ortaya konan kalkınma programının gerçekleştirilmesi umulmadık sebeplerle köstеklendi. Normalden düşük olan 1970 hasadından sonra 1971 hasadından da beklenen sonucun alınamaması afgan ekonomisini çıkmaza sürükledi. 80 000 kadar insanın ölümüyle sonuçlanan kıtlıkla savaşmak için hükûmet Amerika Birleşik devletlerinin de yardımı ile kuzey ve orta bölgelerde yiyecek dağıtımına girişti. 1972 eylülünde başbakan çekilmek istedi. Kral Dr. Abdülzahir'in ve kabinesinin istifasını kabul etti. Parlamento, açlık sırasında yeterince enerjik davranmadığı için başbakanı suçluyordu. Eski kabinenin dışişleri bakanı Dr. Musa Şefik başbakanlığa atandı. 16 ve 17 temmuz 1973'te yapılan askerî darbe sonunda, kralın yeğeni ve kayınbiraderi Serdar Muhammet Davut Afganistan'da cumhuriyet ilân etti. Darbeci prens yeni bir anayasa tasarısı hazırlamak üzere bir komisyon kurulacağını ve tasarının kurucu meclisin onayına sunulacağını ilân etti, cumhurbaşkanlığını, başbakanlığı, millî savunma ve dışişleri bakanlığını üstüne aldı.

Afganistan'daki rejim değişikliği, yarım yüzyıldır bu ülke ile dostluk ilişkileri içinde bulunan Türkiye'de hemen de yorumsuz karşılandı. Türkiye Dışişleri bakanlığı kısa bir tereddüt döneminden sonra, durumun yeni bir tanıma işlemini gerektirmediğini açıklayarak eski bağların aynen korunacağını doğrulamış oldu.

Hiç bir bloka katılmayan Afganistan sosyalist ve kapitalist güçler arasında sürekli bir denge kurdu. Ülkede sovyet yardımı ile Afgan Türkistanı'ndaki önemli doğal gaz yataklarının işletilmesine çalışılırken amerikalı uzmanlar da çok ilkel olan afganistan tarımını geliştirecek yolları araştırıyorlar. Pakistan ile olan sınır anlaşmazlığının bir çözüme bağlanması, Sovyetler birliği ve Amerika Birleşik devletleri ile yapılan anlaşmalar Afganistan'a ekonomisini geliştirmekte herhalde yardımcı olacaktır.

GÜZEL SANATLAR

Bugün, Afganistan'da Büyük İskender'in ülkeyi fethetmesinden sonra oluşmuş helen kaynaklı bir sanatın varlığından söz edilebilir. Makedonya hükümdarının kurduğu «İskenderiye'ler» artık efsanelikten çıkmış ve bu kentlerden biri olan Ay-Hanum* *(Ek)* bulunmuştur. Afganistan'daki fransız arkeoloji kurulunun kazıları yerli ve yabancı arkeologların da yardımıyla sürdürülmekte ve bilinen kalıntıların dışında, Gazne *(Ek)* yakınlarında Tepe Serdar ve Belh* *(Ek)* gibi çok ilginç yerleşmeler ortaya çıkarılmaktadır.

Ayrıca, yunan - buddha yerleşmelerinin yanı sıra Afganistan'daki islâm sanatıyla da ilgilenilmektedir. Günümüzde artık, Herat'daki Büyük cami, El-Ensari'nin mezarı, musalla, Mezarışerif'teki cami, Kâbil'deki Babür'ün mezarı, Gazne'deki minareler, Herat, Gazne ve Kâbil'deki sur ve kaleler gibi sayıları az, fakat hemen hiç yıpranmamış büyük şehir binaları, Isfahan veya Semerkant'ın en ünlü yapıları kadar önem kazanmıştır. Öte yandan Afganistan'da, olay yaratabilecek bulgular gün ışığına çıkmıştır: sözgelimi, 1948 yılında, Laşkari Pazar*da *(Ek)* XI. yy.dan kalma, Gaznelilere ait saraylar bulundu. Abbasîler dönemi ile Safevîler ve Moğollar dönemi arasından yalnızca bu saray mimarîsi örnekleri kalmıştır. 1957'de ise Cam'da Gurîlerden kalma sağlam bir minare (XII. yy.) bulundu; eser, süslemeleri ve Delhi'deki Kutb Minar'a ilham kaynağı olması bakımından ilgi çekicidir. Yine 1957'de Gazne'de ilk italyan kazı kumpanyasıyla Gazne sarayı ortaya çıktı. 1968-1969 yıllarında ise eski Baktriane olan Belh'te Hacı Piyad camii bulundu. Sovyet ve fransız arkeologlarının incelemeleri sonunda bu caminin, acem âlemindeki ilk islâm döneminden kalma en ünlü anıt olduğu kabul edildi. Kesin olarak hangi tarihte yapıldığı bilinmeyen bu eser (VIII. yy. veya IX. yy. başları) tam Samerra üslûbundadır.

Yeni verilerin sonuçlarına varmak için vakit daha erkendir; nitekim Belh camiinin tarihini kesin olarak tespit etmek samerra sanatı, dolayısıyla da abbasî sanatı kaynağı sorununun doğmasına yol açacak, bu da konuyla çok kişinin ilgilenmesini sağlayacaktır. Buna karşılık, birtakım olgular ise hemen kesinlik kazanmıştır. Sözgelimi Laşkari Pazar ve Gazne saraylarının, bir avlu çevresinde revaklarla birbirine bağlı dört eyvandan oluşan bir planı vardır. Durum böyle olunca, bu planın ilkin Selçuklular döneminde, Horasan'daki medreselere uygulandığı savı değerini yitirir. Yine Laşkari Pazar sarayında bulunan duvar resimleri ve Gazne sarayında bulunan son derece güzel mermer heykellerden o çağın toplumu üstüne geniş bilgi edinilmiştir. Daha sonraki dönemlere ait bazı minyatürlerde görülen moğol tipine, bu saraylarda bulunmuş insan resim ve heykellerinde de rastlanması, bize bu insan tipinin, XIII. yy. moğol istilâsından çok önce ülkeye girdiğini kanıtlar. Daha çok acem düşüncesine uygun olarak yapılan ve Anadolu'daki benzerleriyle karşılaştırılması gereken insan ve hayvan kabartmaları da selçuk heykelinin ermeni kaynaklı olduğu kuramını (bazı çevrelere göre) çürütür ve selçuk heykelinin, ikona kırıcı bir islâm ortamında tarihsel bir rastlantı olarak ortaya çıkmadığını kanıtlar. Freskler ise, ortaçağ islâm dünyasından kalma tek resim sanatı ürünleridir. Bu freskler, emevî ve abbasî resmi ile safevî ve moğol resmi arasında ilk ilişkinin kurulmasını sağlar. (L)

***AFİŞ** i. — ANSİKL. Çağdaş santl. Kendisini meydana getiren toplumun kaygılarını, gereksinmelerini ve buyrultularını yansıtan *afiş*, çağdaş sanatın en gözde gereçlerinden biri durumuna geçti: bir yandan çeşitli sanat akımlarının gelişmesini izlerken, bir yandan da birtakım öncü sanat araştırmalarını etkiliyor. Ortaya koyduğu sorunlar ve getirdiği çözümler, kapitalist gerçekçilik kadar sosyalist gerçekçiliğin de ortak kaygısı olan «etkileme» ihtiyacıyla ilgili. Satışa sunulan malı gerçeğe tam bir bağlılıkla yansıtan fotoğrafın afişlerde kullanılması, Almanların *neue Sachlichkeit*'ı («yeni gerçek») ile gerçeküstücü resmin 1925'te başlattıkları akımın sonucu sayılabilir. İsviçreli Herbert Leupin*in *(Ek)* zarif ve şakacı çizgilerinin yanı sıra, Otto Baumberger veya Niklaus Stoecklin'in afişlerinde göz aldatmacanın tam bir olgunluğa vardığını görüyoruz. Polonya'daki afişlerin çoğu ise, narin, düşsel bir hayal gücünün ürünü: Roman Ciéslewicz* *(Ek)*, Jan Lenica* *(Ek)* v.b. bu türden eser veren sanatçılar. Kültür ve sanayi üretiminde yerlerini alan dizayn* *(Ek)* ve pop'art* afiş sanatının yenilenmesinde ağırlıklarını duyuruyorlar: ingiliz Hans Unger, amerikalı Milton Glaser* *(Ek)* ve *Push Pin Studio*'su, italyan Grignani* *(Ek)* gibi eski sanatçılar üslûplarında değişiklik yaparken, yeni isimler de ortaya çıkıyor: ingiliz sanatçılarının katıldığı Pentagram* *(Ek)* grubu, belçikalı Jean - Michel Folon* *(Ek)*, alman Jurgen Spohn, polonyalı Waldemar Swierzy, japonyalı Kazumasa Nagai, perulu Claude Dietrich. Yeni sanattan doğan «psychodelic» afişin başlıca ustaları ise *Hapshash and colored coat* adı altında ortaklaşa çalışan ingiliz Michael English ile Nigel Waymouth, avustralyalı Sharp Martin Richie ve ikisi de amerikalı olan Wes Wilson ile Peter Max'dır. Afiş, bugün, özellikle Amerika Birleşik devletlerinde, bir sanat, bir koleksiyon nesnesi durumuna geldi ve halkın çok tuttuğu poster*ler *(Ek)* yoluyla sırasında resmi bile etkiliyor (Andy Warhol*

AFGANİSTAN

Muhammet Zahir Şah

Kâbil'de Hayber meydanı halk, cumhuriyet bayrağını dikiyor (1973)

cumhurbaşkanı Serdar Muhammet Davut

Foto. Camera Press-Parimage, T. Ives-Gamma, Keystone (LAROUSSE)

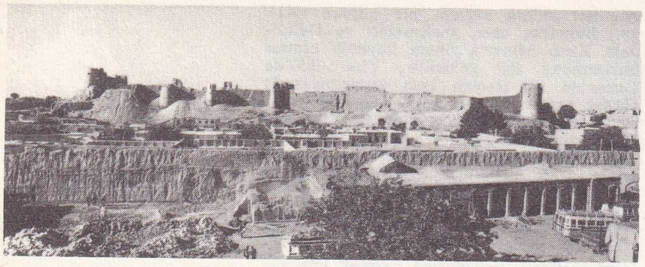

Herat kalesi

AFGANISTAN

Guriler devrinden kalma minare (Cam, XII. yy.)

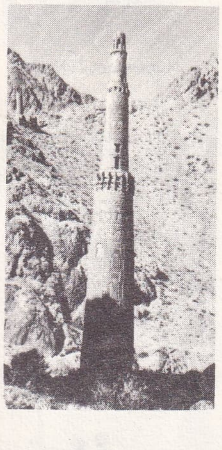

DOĞU AFRİKA

Tanzaniya'da Oldoway'da Tarihöncesi araştırma yeri (dünyanın en eski insansı yaratığı burada bulunmuştur)

[Ek], James Rosenquist* *[Ek]*, Richard Hamilton* [*Ek*]). René Azcuy, Félix Beltran, Jesus Forjans, Olivio Martinez, Raul Martinez, Alfredo Rostgaard ve Niko gibi dünya çapında değerler yetiştiren Küba*da bugünkü akımların hemen tümüne rastlanır. Bu arada, eylemden doğan ve eyleme dönük, belli bir heyecanın ürünü afişlere de değinmek yerinde olur: Fransa'da mayıs 1968 öğrenci hareketleri sırasında serigrafi *(Ek)* olarak basılan afişlerle Jorn, Alechinsky* *(Ek)*, Matta*, Segui* *(Ek)* gibi sanatçıların çalışmaları, rus devriminde El Lissitskiy, Rodçenko ve Mayakovskiy*in veya Birinci Dünya savaşı yıllarında orta avrupalı sanatçıların hazırladıkları anlatımcı afişleri andırır. 1966'da, kültür devrimi döneminde Çin'de görülen iri harfli duvar afişleri ise «dolaysız bir kitle demokrasisi» ni yansıtmak amacıyla tasarlanmıştır. Dünyada iki büyük afiş müzesi vardır: biri Essen'de (Almanya), öteki 1966'dan bu yana milletlerarası afiş bienalinin yapıldığı Varşova dolaylarında. (L)

AFONTOVA GORA, Sovyetler birliğinde, Krasnoyarsk kenti (Sibirya) yakınlarında tarihöncesi (Yontmataş devri) yer. Afontova Gora kültürü Moustier* sanayii (bk. *Ek*) tipinde âletlerle ve oldukça zengin kemik işleriyle dikkati çeker. Bu kültür Würm buzullaşmasının son evrelerinden birinde, kurak bir iklimin hüküm sürdüğü dönemde gelişmiştir. (L)

***AFRİKA**, dünyanın beş büyük kıtasından biri. — 1975'te kıtanın nüfusu, büyüklükleri denk olmayan 44 bağımsız devlet arasında bölünmüş 400 milyon kişi olarak tahmin ediliyordu. Bu ülkelerden sekizinin nüfusu henüz 1 milyondan azdır (Botswana, Gabon, Gambiya, Ekvator Ginesi, Lesotho, Mauritius adası, Gine-Bissau ve Swaziland). Buna karşılık Afrika nüfusunun altıda birini barındıran Nijerya büyük bir devlettir. (L)

DOĞU AFRİKA

Afrika'nın doğusundaki bölgelere verilen ad.

PALEONTOLOJİ

Kuzeyde (Sudan cumhuriyeti) Yukarı Nil'in bataklık ovalarından güneyde Limpopo vâdisine (Mozambik ile Güney Afrika cumhuriyeti arasındaki sınır) kadar uzanan alan insanlığın beşiği olarak düşünülebilir. Tanzaniya'da Oldoway boğazında ve Habeşistan'da *(Ek)* Omo'da insansı fosil kalıntılarının bulunuşu ve bunların yaşının potasyum - argon yöntemiyle ölçülmesi, insanöncesi yaratıklar alanında en büyük uzman olan profesör Leakey*e insan türünün maymunlardan ayrıldığı anı daha gerilere, 20 milyon yıl öteye götürme olanağını sağladı. Avustralopitekus ve Zinjantrop iskeletleri Oldoway boğazında, 100 m derinlikte, Üçüncü zamanın sonu ile İleri Yontmataş devri arası alüvyon tabakaları içinde bulundu. Burada ardışık tabakalarda insanöncesi ve insanbenzeri yaratıkların kemik kalıntılarına, ileri Acheul kültürü dönemine ve daha ötesine kadar uzanan işlenmiş taş eşyalara rastlandı. Kafatası hacmi dışında iskelet yapısı şimdiki insanın aynı olan ilk insanın (*homo erectus*) [dikilen insan] kalıntıları da Oldoway'da bulundu. Dikilen insan da kendisinden önceki insan fosilleri gibi (o zaman Zinjantrop soyu tükenmişti) toplayıcı - avcı bir yaratıktı. Daha gelişmiş olan zekâsı kullandığı âletlerden bellidir: yontulmuş taş evresinden iki yanlı taş işleme evresine geçiş.

Şimdi sıra, Avrupa'da neandertal adamından birkaç yüz bin yıl önce yaşamış olan ilkel *homo sapiens*'in (bugünkü insanın atası) kalıntılarını Afrika'da bulmağa geldi. Yapılmakta olan çalışmaların sonucunu beklemek gerek. Çünkü yıllar geçtikçe ve piramit buluşlar ortaya çıktıkça sorunla ilgili veriler değişmekte ve daha açıklığa kavuşmaktadır.

GÜZEL SANATLAR

Batı ve Orta Afrika sanatlarının uzun yıllar boyunca incelenmiş olmasına karşılık Doğu Afrika sanatları pek bilinmez. Heykelciliğin gelişmemiş olması uzmanların bu bölgeyle ilgilenmelerini engellemiş ve doğu afrikalı sanatçıların öteki alanlarda, özellikle de süsleme, müzik, dans ve şiirde gösterdikleri başarının gözden kaybolmasına neden olmuştur.

Nil kıyılarında ve Etyopya'nın güneybatısında yaşayan halklar çoğunlukla kırmızıya çalan, kimi zaman da sarı renkte sert ağaçtan heykeller yaparlar. Erkeklik organı açıkta duran erkekleri, ender olarak da kadınları gösteren bu heykeller yontuldukları kütükten belli belirsiz bir kabartmayla ayrılır. Uzun bir gövdeye yapışık dümdüz kolları, iki yana ayrık, kolları gibi gergin ve uzun bacakları olan bu heykellerin boynu yok gibidir; baş ise ya yuvarlak, ya da piramit biçimindedir. Yine bu figürleri baş süslerinde, yüzüklerde, kulübe damlarında v.b. görmek mümkündür. Genellikle «kaba» olarak nitelendirilen insan vücudunu bu biçimde yontma, giderek bir şematizme varabilir ve Orta Afrika cumhuriyetinin «zandee» diye adlandırılan heykelciliğini, hattâ Kuzeydoğu Zaire ile Kuzey Nijerya heykelini de andırır. Bütün büyük, göller yöresinde tahta heykelciliği geri planda kalmış, buna karşılık helezon süslemeli sık örme sepetçilik, inci işlemeciliği, çömlekçilik ile deri ve sukabağından yapılma çeşitli eşyadan soyulu tipi toplumlara özgü değişmez estetik kaygısını anlamak mümkündür. Bu toplumlar özellikle konutlarında çok titiz davranmışlardır: sözgelimi krallık topraklarını çevreleyen incir dalı ve sazdan duvarlar düzgün arabesklerle süslüdür, kulübelerin iç duvarlarına ise figüratif ya da geometrik motifler yapılmıştır. Başlı başına bir kurum sayılabilecek savaş da sanat araştırmalarına kaynak olmuştur: süsler, işlemeli silâhlar, boyalı kalkanlar. Figüratif heykelcilik ise Tanzaniya ile Mozambik'in kuzeyindeki Kond'larda tekrar ortaya çıkar. Maskeler ve heykelciklerde görülen kadın figürüne tanınan üstünlüğün kaynağı, bütün Kond'ların canlı bir kadın heykelinden türediği efsanesidir. Erkek derneklerinin malı olan maskelerde ise, çoğunlukla, dikkati çekecek kadar doğacı (bütün doğu afrika heykelleri arasında kendini belli eder) ve geometrik olarak hacamat edilmiş kadın yüzleri bulunur. Kuzeyden Victoria ve güneyden Nyassa gölleriyle, batıdan Tanganyika gölü ve doğudan kıyı şeridiyle çevrelenen bölgede (yani önce Arapların, sonra da Portekizlilerin özellikle mimarlık ve kuyumculuk alanında büyük ölçüde etkisi görülen bu bölge) birçok heykel bulunmuştur. Malavili Anguruların, Sukumaların, Şambabaların ve tanzaniyalı Nyamwezislerin ise heykelciliği çok farklıdır. Kuzeyden (Güney Rodezya - Zaire) oluğu kadar doğudan da gelen birbirine karışmış çeşitli etkilerin altında kalmıştır. Bunun nedeni de yöredeki ticaret kentlerinin, XIII. ve XV. yy.larda Güney Arabistan pazarlarıyla sürekli olarak ilişki halinde bulunmasıdır.

KARA AFRİKA

Özellikle zenci halkların yerleşmiş olduğu bölgelerin tümüne verilen ad. (*Zenci Afrikası* da denilir.)

● *Tarih*. Çeşitli Afrika devletlerinin adlarına bakınız.

● *Kara Afrika edebiyatı*. Bk. ZENCİLİK, *Ek*.

GÜZEL SANATLAR

Son prehistorya bulguları ile Afrika arkeolojisindeki yeni veriler sayesinde artık Kara Afrika'nın plastik sanat tarihini ana hatlarıyla çizmek mümkün.

Neolitik dönemin başlangıcında Sahra henüz çöl değildi; burada küçük zenci toplulukları yaşardı. Ennedi, Tibesti, Hoggar, Tassili'deki kayalık sundurmaların altında bulunan son derece ilginç gravür ve renkli duvar resimlerinin bu zenci topluluklarına ait olduğu sanılır. Bu bölgedeki ilk bulgular 1847 yılına rastlar. Günümüzde yalnızca Tassili'de ele geçmiş 30 000'e yakın bulgu var. Bunların konuları ve üslûplarına göre yapılan en son sınıflandırmada dört büyük dönem ortaya çıkıyor: vahşî hayvan avcıları dönemi olan ilk dönemdeki resimler doğaya yönelik ve son derece ayrıntılı. İkinci, yani çobanlar dönemindeki sanat ürünleri avcılar dönemindeki doğaçlıktan biraz uzak, daha sert görünüşlü ve hayvan vücutları çoğu zaman kasılmış bir biçimde yansıtılmış. Daha sonraki at dönemi ise araba, atlı ve deveci olmak üzere üç alt döneme daha ayrılır. Resimler biraz küçülmüş, üslûp daha bir uzlaşmalı olmuştur. Deve dönemi en son dönemdir. Bu dönemde evcil hayvan resimlerinin yanı sıra çok şematik bir biçimde antilop, oryx, gazal, devekuşu gibi hayvanlar da çizilmiştir. Resimlerin büyük bir kısmı yine üç döneme ayrılabilir: sürü, at, deve. Arkaik diye adlandırılan dönemden kalma öteki ürünlerde ise sembolik bir resim diline ayrıcalık tanınmış ve yine bu dönemde Batı ve Orta Afrika'da kullanılan maskelerin benzerleri yapılmıştır. En eski afrika sanat örneği M.Ö. 3000 dolaylarından kalmıştır. Tropikal Afrika'da pişmiş toprak parçalarıyla karışmış ilk demir eşya M.Ö. 280'de Nijerya*nın *(Ek)* Jos bölgesindeki kalay madeni ocaklarında bulunmuştu. Nok uygarlığına ait olduğu sanılan bu eşya arasında yuvarlak iskemleler, insan başları ve süslü yüzler var. Bu uygarlığın, M.Ö. 500 ve M.S. 200 yılları arasında Nijer ırmağının sol, Benne'nin de sağ kıyısında kalan bölgelerde yayıldığı sanılıyor. Ve yine bu başlardan bir kısmının normal, bazılarının da daha büyük boyutlu heykellere ait olduğu ileri sürülüyor. Baş biçimleri değişik olduğu halde (küre, koni veya silindir) heykellerin gözleri hep üçgen ya da yarım daire biçiminde, göz kapakları, burun delikleri, kulak ve kimi zaman da ağızları delikli.

Son yapılan kazılardan, Yoruba ülkesinin (Nijerya'nın güneybatısı) dinî merkezi olan İfe'de sanatın M.S. X. ve XIV. yüzyıllar arasında geliştiği saptanmıştır. Bir karşılaştırma sonucunda İfe sanatının Nok sanatından geldiğini kanıtlayacak benzerlikler yalnızca pişmiş toprak alanında kalırsa da İfe'de bronzdan baş ve heykelcikler, kuvarsitten iskemleler ve birkaç taş heykelin bulunduğu bir gerçektir. Öte yandan, İbo ülkesi İgbo - Ukwu'da (Güneydoğu Nijerya) bulunan parçalar İfe'deki bronz heykellerden daha önce yayılmıştır. Çünkü radyokarbon testlerinden, bu kalıntıların M.S. VIII. ve X. yy.lara ait olduğu anlaşılıyor. Süslü ve barok üslûplarına bakılacak olursa İfe kalıntıları gibi kutsal kral kültüne ait görülen bu eşyanın böyle bir tarihten kalmış olması hayli şaşırtıcıdır. Kuzey Afrika'da da, çok sayıda olmasa bile, arkeolojik kalıntılara rastlanmıştır. Nijer'in sol kıyısında, Mopti'nin hemen aşağı çığırında ele geçen pişmiş topraktan insan heykelcikleri bugün Batı Afrika'da cenaze törenlerinde kullanılan heykelleri andırır. Çok önemli bir arkeoloji merkezi de Çat gölü ile Nijerya ve Kamerun arasında kalan bölgedir. Burada yüz yirmiden fazla arkeolojik yerleşme ortaya çıkmıştır. Bölgede çok sayıda kalıntı (pişmiş topraktan insan ve hayvan heykelleri, bronz eşya) ele geçti.

Foto. R. et S. Michaud (2), Lenars-Atlas-Photo (LAROUSSE)

Bunların, Sao (bk. ÇAT, *Ek*) adı verilen ve Kotokoların ataları sayılan bir topluluktan kaldığı sanılır. Geleneğe göre Saolar bu bölgeye X. yy.da yerleşmiş, XVI. yy. sonunda da tarihten silinmişlerdir. En eski taş heykeller (XV. - XVIII. yy.) ise Rodezya'daki Zimbab ve yerleşmesinde bulunmuştur. Bu bölgede taş kullanımı yalnızca heykelcilik alanında kalmamıştır. Çünkü yörede bugüne kadar ayakta kalabilmiş ve hangi amaçla yayıldıkları arkeologlar arasında uzun tartışmalara yol açan gösterişli taş kalıntılar vardır. Bunlar «maden ocaklarının efendisi» olan kralın oturduğu büyük konut Monomotapa*nın varlığını kanıtlar niteliktedir. Taş mimarînin yalnızca karmaşık Rodezya düzeninde kullanıldığı sanılır. Bütün öteki bölgelerde yapılan evler ya ahşaptır, ya da kerpiç. Dayanıklı madde kullanılmadığı için bu mimarîden günümüze pek bir şey kalmamıştır, bu nedenle de sistemli bir incelemeye girişilememiştir. Son yıllarda Moritanya'da Gana krallığının eski başkenti ile Avdagost*un bulundukları yerde yapılan kazılardan, tekniğin Ortaçağ'dan beri hiç bir değişikliğe uğramadığı görülmüştür. Verilerden tropikal bölgelerde çömlekçilik, ekvator bölgesinde ise sepetçilik yapıldığı anlaşılıyor. Yine en ilkel konutlara, sözgelimi bükülüp birbiri üstüne çapraz olarak konmuş ağaç dallarından yapılma pigme evlerine de bu bölgelerde rastlanmıştır. Evlerin biçimleri oldukça çeşitlidir, ama dört büyük grupta da toplanabilir. Özellikle evlerin kümeler halinde toplaştığı kırsal uygarlıklarda duvarlarla çatı birbirinden ayrılmamıştır. Diğer üç gruptaki evlerde ise duvar ve çatılar ayrı ayrı yapılmıştır. Nemli bölgelerde daha çok kare ya da dikdörtgen planlı olan kulübelerin çatıları ya üçgen, ya eyer biçimi veya dört parçalıdır. Savanlarda da çatıları koni biçimli yuvarlak kulübelerin orta ayağı evin gerektiğinde büyütülmesine yarar.

Son olarak kurak Sudan bölgelerine özgü düz damlı kare veya yuvarlak kulübelerden söz edilebilir. En güzel örneğini Mali*li *(Ek)* Dogonların verdiği bu tip konutlar geliştirilerek çok katlı evlere dönüştürülebilecek niteliktedir. Nitekim Ortaçağ'da kurulmuş Cenne, Kano, Tombuktu gibi ticaret kentlerinde bu tür evlerin ilginç örneklerine rastlanır. Afrika halklarından birçoğunun kendine özgü mimarisi vardır: askerî mimarînin çoğunlukla basit bir kurgusu (çukurlar, topraktan, üst üste yığılmış taşlardan ya da yan yana konup birbirine bağlanmış kazıklardan yapılma surlar) vardır, fakat kimi zaman da Gabon*daki *(Ek)* Fanglar ve Mitsogolarda görüldüğü gibi (kasaba girişinde askerlerin kaldığı binalar) karmaşık bir görünüm kazanır. Krallık mimarîsi ise yalnızca boyutlarının büyüklüğü ve süslemeleriyle kendini belli eder. Kamerun*daki *(Ek)* bamileke başkanlık sarayları bu mimarîye uygun bir örnek sayılır. Sudan savanlarında yaşayan ve müslümanlığı erken kabul etmiş halkların eserleri dışında dinî mimarî oldukça sadedir. Gerçekten de dindarların birarada toplanacağı binalar yoktur. Çok küçük boyutlu tapınaklar yalnızca ayin gereçlerini saklamağa yarar, sunaklar ise çoğunlukla açıkhavadadır. Krallık başkentleri, hanedanla birlikte yok olup giden büyük köylerden başka bir şey değildi. Mimarî de eğreti ve dayanıksız olduğu için geriye hemen hiç bir iz kalmazdı. Bu nedenle de bugün hâlâ bu başkentlerin nerelerde kurulduğunu söylemek güçtür (Gana ve Mali krallıklarının başkentleri tam olarak saptanamamıştır). Bununla birlikte bazı kentler gelişmiş ve varlıklarını bugüne kadar sürdürmüşlerdir: sözgelimi Yoruba ülkesi (Nijerya) kentleri. Bugün bu kentlerden bazılarının nüfusu 100 000'i aşmaktadır. Şehir devletleri oldukları için Yoruba kentleri surlarla çevriliydi ve bu şehirlere belli kapılardan girilirdi. Ayrıca her kentte, şehir içinde şehir gibi bir saray yükselirdi. Bu kentlerin planı hakkında çok şey bilinmiyor; bununla beraber birçok ev yığını arasından yalnızca büyük saray meydanına ve pazaryerlerine çıkan bir yol şebekesi olduğu da bir gerçek. Kentlerin mimarîsi ise çok ilginçtir. Evler oldukça ferahtır. Hepsinin birer orta avlusu ve impluvium'u (yağmur sularının toplandığı havuz) vardır. Üstü kapalı bir galeriyle çevrili olan bu evlerin yine galeriye bakan odaları iklime uygunluğun ve aile düzeninin gerçek birer örneği sayılır. Geleneksel dönemden, kayalar üzerine yapılmış resimler kalmıştır. Ancak prehistoryaya kadar uzanan bu gelenek XIX. yy.ın sonlarında Güney* Afrika'lı *(Ek)* son boşiman ressamla birlikte kaybolur. Buna karşılık Fildişi Kıyılı Danlar ve Gereler, Gineli Baga ve Bidyogolar ile Nijeryalı İbolar oturdukları kulübelerin duvarlarını çok renkli resimlerle süslemeğe devam ederler. Orta Afrika cumhuriyetinde yaşayan Mangbetular ise derileri üzerine resim yaparlar. Afrika'da birçok yerlinin insan vücudunu resimlerle süslediği görülür. Birkaç istisna dışında, geleneksel Afrika sanatında tuval üzerine yapılmış resme rastlanmazdı. Ama artık afrikalı sanatçı da tuval kullanıyor. Yalnız tuval resmi için teknik bilgi kadar yeni estetik kurallarını bilmek de gerekiyor. Bu nedenle sanatçıların büyük bir kısmı kentlerde oturur. On yıl öncesine kadar, tüm öğretmen kadrosu Avrupalılardan oluşan sanat okullarında veya modern pedagoji yöntemlerinden az çok esinlenen avrupalı sanatçıların 1950-1960 yıllarında kurdukları «serbest» atelyelerde yetişen afrikalı ressamlar, müze ve sergi gezme imkânına geniş ölçüde sahip olmadıkları için daha çok hocalarının etkisinde kalmışlardır. Gerçekten de bugün Afrika'da, Nijerya, Fildişi Kıyısı, Zaire, Gabon, Senegal gibi ancak birkaç geleneksel sanat müzesi vardır. Dakar'da (1966), Cezayir'de (1969), Londra'da (1969) ve Paris'te (1969) açılan sergilerle dünyaya tanıtılan «yeni Afrika resmi»nin gelişmesine Sudan, Nijerya ve Senegal sanatlarının önemli katkısı olmuştur. Sudanlı ressamlar arap yazısından büyük bir ustalıkla esinlenmişler, nijeryalı meslektaşlarının çoğu da figüratif sanattan yararlanmış ve büyük emek isteyen teknik araştırmalara girişmişlerdir. Bağımsızlıkla birlikte kurulan Senegal'deki Dakar Sanatları Ulusal enstitüsü henüz ulusal bir resim üslûbunun oluşturulmasını etkileyecek kadar eskimemiştir. Çalışmalarını Senegal'de olduğu kadar yabancı ülkelerde de sürdüren ve en tanınmış senegalli ressamlardan biri olan İba N'Diaye de, eserlerini bütün dünyadaki meslektaşlarınınkilerle karşılaştırmak isteyen, kendi deney ve kültürlerini öteki uygarlıkları ilişki kurarak arttırmak çabasında olan birçok türk, japon ya da meksikalı sanatçı gibi Fransa'da yetişmiştir. (L)

***AFRİKA** (GÜNEY). Bk. GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ, *Ek*.

Afrika Birliği örgütü, 22 - 25 mayıs 1963 tarihinde Addis Abeba'da toplanan devlet ve hükûmet başkanlarınca kurulan örgüt. Güney Afrika cumhuriyeti dışında bütün bağımsız Afrika devletlerinden meydana gelir. Devlet ve hükûmet başkanlarından oluşan genel kurul yılda bir kere toplanır; dışişleri bakanlarından oluşan bir bakanlar konseyi yılda iki toplantı yapar. Genel sekreterlik, birliğin sürekli yönetim organıdır; merkezi Addis Abeba'dadır. Nisan 1967 sonuna kadar birliğin otuz sekiz üyesi vardı. Devlet ve hükûmet başkanları sonraki yıllarda Kahire'de (temmuz 1964), Akra'da (ekim 1965), Addis Abeba'da (kasım 1966) ve Kinşasa'da (1967) toplandılar. Sömürge sorunlarına bakışta ve kıtanın kurtuluşunda üye devletler arasında görüş birliği olmakla birlikte Moiz Çombe'nin Kongo - Kinşasa'da yeniden iktidara gelmesi, Stanlyville havaalanı olayı, Rodezya sorunu, Nkrumah'ın devrilmesi örgüt içinde ağır bunalımlara yol açtı. «Ilımlılar» «devrimciler»e karşı örgüt içinde etkilerini arttırdılar.

Biafra'nın ayrılmağa kalkışması sırasında örgütün dayanışması yeniden tehlikeye girdi; üye devletlerden bazıları, Nijerya federal hükûmetini destekleyen devletlerin tutumuna karşı çıkarak Biafra'yı tanıdılar. Nijerya ile Biafra arasını bulma umudu suya düşünce A.B.Ö. son olarak eylül 1968'de, islâm dayanışması adına ve birlik sözleşmesinde ilân edilen Afrika ülkelerinin toprak statuquo'sunu koruma kaygısıyla Nijerya'nın birlik ve bölünmezliğini destekleme kararını aldı.

Bununla birlikte üye devletler arasında, Güney Afrika cumhuriyetine ve Rodezya'ya karşı yürütülen mücadele ve Afrika'daki Portekiz sömürgelerinin kurtuluşu konularında tam bir birlik sağlandı. Yakındoğu anlaşmazlığı konusunda da anlaşmaya varıldı. Haziran 1971'de A.B.Ö. Mısır ile İsrail'i uzlaştırmak için boşuna çabaladıktan sonra Mısır'ı destekleyerek İsrail'e karşı sert bir tutum takındı. Kasım 1973'te örgüt Yakındoğu için yeni bir karar aldı; üyelerine, «işgal altındaki bütün arap toprakları» kurtuluncaya kadar İsrail ile ilişki kurmamalarını, İsrail'e karşı olduğu gibi Portekiz, Güney Afrika cumhuriyeti ve Rodezya'ya karşı da ekonomik ambargo uygulamalarını tavsiye etti. İkinci bir kararla A.B.Ö. Afrika ülkeleri ile arap ülkeleri arasında dayanışma ve işbirliği çağrısında bulundu, ayrıca sözü geçen üç ülkeye petrol ambargosu uygulanmasını da istedi.

Sonraki yıllarda devlet ve hükûmet başkanları Cezayir'de (1968), Addis Abeba'da (1969, 1970, 1971), Rabat'ta (1972) ve tekrar Addis Abeba'da (1973) toplandılar. Kasım 1973'te Gine - Bissau örgütün 42. üyesi oldu; böylece Güney Afrika cumhuriyeti ve Rodezya dışında bütün bağımsız Afrika devletleri örgüt içinde toplanmış oldular. Portekiz sömürgelerinin bağımsızlığa kavuşması sorunu 1974'te toplanan Mugadiscio (Somali) konferansının başlıca konusuydu. Portekiz devriminden sonra sömürgelerin bağımsızlığı kabul edilmekle bu sorun kendiliğinden çözüme kavuştu. Öte yandan A.B.Ö., petrol fiyatlarındaki artışın Afrika devletleri üstündeki yükünü hafifletmek amacıyla arap ülkelerince bu ülkelere yüzde 1 faizle 200 milyon dolar ödünç verilmesini kabul etti. (L)

AFRİKA İKTİSADÎ TOPLULUĞU (BATI), 3 haziran 1972'de Bamako'da imzalanan bir anlaşmayla kurulmuş Batı Afrika ekonomi örgütü; kurucuları Fildişi Kıyısı, Dahomey, Yukarı Volta, Mali, Mauritania, Nijer ve Senegal'dir. 1959'dan başlayarak Batı Afrika'da kurulmak istenen gümrük birliği girişimleri sonuç vermeyince Afrika devlet başkanları daha tutarlı ve daha ileri düzeyde bir tasarıya umut bağladılar: tek bir para birimi saptamağa, karşılıklı alışverişi düzenlemeğe, sanayi ve ulaşımda işbirliğine dayanan bir topluluk halinde örgütlenmek. (L)

***AFRODİSİAS**, Tanrıça Afrodit'e duyulan sevgi yüzünden birçok şehre verilen ad. En tanınmışı Karia bölgesinde, bugünkü Aydın ilinin, Karacasu kazasına bağlı Geyre köyündedir.— Eski kaynaklar şehrin kuruluşu hakkında çok az bilgi verir. Yapılan son kazılar, M.Ö. III. binyılda bu kesimin iskân edilmiş olduğunu ortaya çıkardı. Harabelerin üstündeki köy, yakın yıllarda depremle yıkılınca, 1 km batıda ve harabelerin dışında modern bir köy kuruldu (Yeni Geyre).

Yazar, hatip, şair ve filozoflar yetiştiren Afrodisias'ın ünü, M.S. I. yüzyılda doruğuna ulaştı. Afrodit kültü için yapılan festival ve törenler, o çağda her taraftan gelen hacıları cezbediyordu. Şehrin kuzeydoğusundaki dağ yamaçlarından elde edilen mermer, usta heykeltıraşların ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Böylece, Roma imparatorluğu devrinde büyük bir sanat merkezi olan Afrodisias'ta heykeltıraşlık okulu kuruldu.

Afrodisias'ta ilk araştırma ve kazılar fransız P. Gaudin tarafından 1904-1905 yıllarında yapıldı. 1937'de italyan G. Jacopi kısa süren bir kazı yaptı. Modern ve sistemli kazılar 1961'den sonra New York üniversitesi adına Prof. Kenan Erim tarafından yürütüldü.

Şehirde görülen başlıca yapılar şunlardır:

Tiyatro. Akropolis adı verilir, aslında bir höyüktür, tepenin doğu yamacına yaslanmıştır. Tamamı ortaya çıkarılan tiyatronun düzgün oturma sıraları ve düzgün işçiliği dikkati çeker.

Hamamlar. İmparator Hadrianus çağında inşa edilen bu anıtsal yapılar, birçok bölüme ayrılır. Renkli mermer döşeli avluları ve kapısı çok güzeldir.

Piskoposun sarayı. Şehir piskoposunun sarayıdır. Avlusu mavi mermer sütunlarla çevrili, karışık bir binadır.

KARA AFRIKA
Mumuye heykelciği
(Nijerya)
[Rouayrou kol.]

Foto. Rouayrou kol. (LAROUSSE)

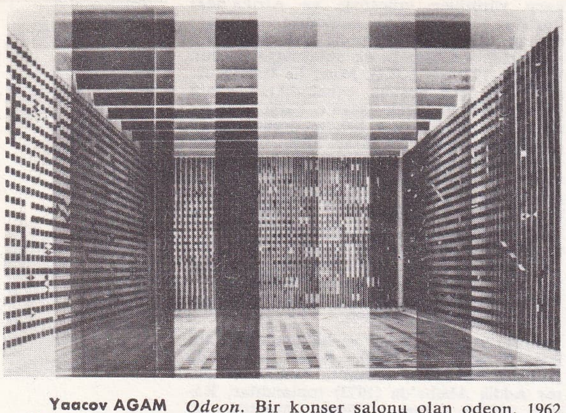

Yaacov AGAM
Elysée sarayı için salon

Odeon. Bir konser salonu olan odeon, 1962 yılında bir mercimek tarlasının altında ortaya çıkarıldı. Oturma sıraları sağlamdır. Bu tip yapılar arasında en iyi durumda olanıdır.

Afrodit tapınağı. Geç Helenistik çağda tanrıça Afrodit adına inşa edilmiştir. İyon düzeninde sütunları ayaktadır. M.S. V. yüzyıldan sonra hıristiyan bazilikası olarak kullanılmış ve birçok değişikliğe uğramıştır.

Stadium. Atletik oyunlar için inşa edilmiştir. 230 m uzunluğundadır. 30 000 kişi alır.

Şehir surları. 2 800 m uzunluğunda, 800 dönümden fazla toprağı kuşatır. İmparator Konstantin devrinde tamir edilmiştir. (M)

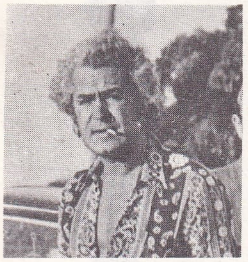

Kerim AFŞAR

Afrodisias müzesi, Aydın'a bağlı Karacasu ilçesinin Eski Geyre köyündedir. 1961'de sistemli kazıların başlamasıyla yüzlerce heykel ve mimarî parça ortaya çıkarılınca Millî Eğitim bakanlığı tarafından burada bir müze kuruldu. Daha sonra Kültür bakanlığına bağlanan müzede, Afrodisias'ta yapılan kazılarda elde edilen heykeller, kabartmalar, yazıtlar, lahitler, paralar, çanakçömlekler, süs eşyası v.b. bulunmaktadır. Bu eserler üzerinde Afrodisias heykeltıraşlık okulunun ustalığı açıkça belli olur. (M)

Spiro AGNEW

AFŞAR (Kerim), türk tiyatro sanatçısı (İstanbul 1930). Devlet konservatuvarının tiyatro bölümünü bitirdi (1953); sahneye ilk çıkışı okulda bulunduğu sırada *Cyrano de Bergerac*'ta oynadığı rolle oldu (1951); sonraki yıllarda Devlet tiyatrosu sahnelerinde *Derin mavi deniz, Tanrıdağı ziyafeti, Tanrılar ve insanlar, Othello, Oğuzata, Dışarıdakiler, On ikinci gece, Midas'ın kulakları, Gergedan, Cadı kazanı, Becket, Kahvede şenlik var, Kaktüs çiçeği, Bağdat Hatun* v.b. oyunlardaki rollerini başarıyla oynadı; özellikle, *Ay herkese gülümser, Hamlet, Midas'ın kulakları, Küheylan, Gergedan* oyunlarındaki başarısıyla dikkati çekti. (M)

Afşar barajı. Bk. HİDROELEKTRİK*.

***AFŞİN,** Kahramanmaraş iline bağlı ilçe. — 76 855 nüf., ilçe merkezi 18 221 nüf. (1975); 56 köy (1970).

— Mad. oc. Bu ilçe sınırları içinde tespit edilen zengin linyit yataklarının işletilmesi amacıyla Türkiye Kömür İşletmeleri kurumuna bağlı olarak Afşin - Elbistan grup başkanlığı kuruldu ve yılda 20 000 000 ton üretim yapacak olan tesisin, 1978'de çalışmağa başlaması, elde edilecek kömürle 1 200 mW'lık bir termik elektrik santralının işletilmesi öngörüldü. (M)

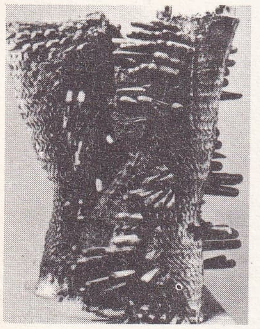

Peter AGOSTINI
«Saracem» 1215 AP
(Hirshhorn kol.)

***AFYONKARAHİSAR** veya **AFYON (03),** İç Batı Anadolu'da il merkezi, şehir. — Afyon'un nüfusu 1975'te 576 860'a ulaştı. 1970 rakamlarına göre ise nüfus yoğunluğu km²'ye 34,5'ten 36,5'e yükseldi; nüfusun yüzde 23,3'ü kırsal alanlarda, geri kalanı kentlerde yaşar. İlçe sayısı 10 olarak kaldı, köy sayısı 491'den 492'ye çıktı (1970).

Tahıl ürünlerinden buğday 301 450 t ve arpa 171 080 t oldu (1972). Hükûmetin haşhaş ekimini yasaklaması sonucu bu ürünün üretiminde azalma görüldü: 55 t. Buna karşılık diğer bir sınaî bitki olan şeker pancarı üretimi arttı: 347 786 t (1972). Hayvancılık alanında koyun 1 065 240 ve kıl keçisi 91 430 olarak sayıldı. Sığır (141 661), manda (13 350), at (22 325) ve eşek (39 930) sayısında geçen yıllara oranla önemli azalmalar görüldü (1972).

İlin sınaî, ticarî ve tarımsal yapısında önemli bir değişiklik olmadı, iktisadî hayatta tarım ağırlığını korudu. 1971'de haşhaş ekiminin yasaklanması, öbür illerle birlikte Afyon'da da tarımsal ürün türlerinde bazı değişmelere yol açtı, ancak, 1974'te yasağın kaldırılmasıyla eski duruma dönüldü. Bununla ilgili olarak bu ilde bir afyon türevleri fabrikası kurulması da öngörüldü. (M)

***Afyonkarahisar müzesi.** — Sergi salonları ve depo yetersizliği yüzünden 1966 yılında 9 000 m²'lik bir arazi üzerinde yapımına başlanan yeni bina 1970 yılında açıldı. Böylece, türk ve islâm eserleri eski binada kaldı; yalnız arkeolojik eserlere yer verilen yeni müzede anlamayı kolaylaştırmak için tipolojik sistem uygulandı. Arkeoloji müzesinden boşalan medresede bir Etnografya müzesi aynı çalışmaları sürdürülmektedir. Bu müzede Afyonkarahisar ve çevresinin kültürünü yansıtacak etnografik eşya sergilenecektir. (M)

Afyon Terakki Servet bankası, türk özel ticaret bankası (kuruluşu 1926). Yalnız Afyonkarahisar ilinde faaliyet gösteren bankanın ödenmiş sermayesi (1973) 699 000, mevduat toplamı 660 000, krediler toplamı da 1 157 000 TL.'dır. (M)

AGAM (Yaacov GIPSTEIN, **Yaacov** — denir), israilli sanatçı (Rishon le Zion, İsrail 1928). Kudüs'teki Bezalel Sanat okulunda öğrenim gördükten sonra (1947-1948) bir süre Zürich'te kaldı (1950-1951), burada Johannes Itten* *(Ek)*, Max Bill* *(Ek)* ve Siegfried Giedon ile tanıştı; 1951'de de Paris'e yerleşti. Güçlü bir renk kuramından başka, tek ve donuk bir görüntüye karşıt olarak hareket kavramını geliştirdi, ayrıca çağdaş sanayi teknikleri üstünde çalıştı. Geometrik soyutlamayla temellenen eserleri (Herbin* ve Dewasne* *[Ek]* ile arkadaştır) kinetik* ve optik sanatlara öncülük etmiştir. Agam, seyircinin yorumuna göre değişikliğe uğrayabilen «dönüştürülebilir» tablolar (*Signes pour un langage*, 1953) yaptı. «Çokbiçimli» tabloları ise seyircinin görüş açısına göre değişir; bu tablolarda temaları da birbirinden ayırt etmek mümkündür (*Tableau contrapunctal*, 1961). Buna karşılık «üstçokbiçimli» eserlerinde temalar birbirinden ayırt edilemeyecek kadar içiçedir (*Hommage à J. S. Bach*, 1965). *Tactiles* adlı yapıtı, hafif bir dokunmayla titreşebilen öğelerden oluşur (*Tactile instrumental*, 1968-1972). Agam'ın dönüştürülebilir heykelleri de vardır; bunlar çeşitli biçimler oluşturabilen tüplerden yapılmıştır (*Puissances 9*, 1970-1971). Bütün bunların yanı sıra Leverkusen forumunun (1970) ve Elysée salonunun (1972) çevre düzenlemelerini yaptı. Agam, *Transformes musicales* (Müziksel dönüşümler) [1953-1962] adlı eserinde yeni bir müzik anlayışını ortaya koymuştur. (L)

AGNEW (Spiro), amerikalı devlet adamı (Baltimore, Maryland 1918). Bir rum göçmeninin oğludur; amerikan uyruğuna girerken asıl adı ANAGNOSTOPULOS'u ingilizceleştirdi. Avukat olduktan sonra Baltimore yöresinde siyasete atıldı. 1966'da, demokratların da desteğini sağlayarak Maryland valisi seçildi. Irk ayrımı güden yasalara karşı savaştı, zencileri yönetim göreverlerine getirdi ve beyazlarla zencilerin evlenmesini yasaklayan bir yasayı yürürlükten kaldırdı.

Fakat 1968 nisanında Baltimore'u kana bulayan zenci ayaklanmaları üzerine tutumunu değiştirdi. Olaylar sırasında federal birliklerden yardım isteyen Spiro Agnew, enerjik yönetimiyle güneydeki beyazların desteğini sağladığı gibi Cumhuriyetçi partideki liberallerin sempatisini korumayı da bildi. Nixon tarafından cumhurbaşkanı yardımcılığına aday seçildi ve 1969'da bu göreve başladı.

Başkan yardımcısı Agnew, Vietnam savaşının ateşli savunucularındandı; barış yanlısı Amerikalıları şiddetle kınadı. Başta Asya ülkeleri olmak üzere birçok ülkeye siyasal geziler yaptı (aralık 1969 - ocak 1970). Temmuz 1972'de Cumhuriyetçi parti, Spiro Agnew'ün, başkanlık seçimlerine yeniden adaylığını koyan Richard Nixon'ın yanında seçim kampanyasına katılacağını bildirdi; Nixon'ın yeniden seçilmesi üzerine Agnew de başkan yardımcılığında kaldı. 1973'te Watergate olayı ile Nixon'ın başı derde girince Agnew de kendisine yöneltilen yolsuzluk iddiasına karşı savunmak zorunda kaldı. Malî yolsuzluk davasında Baltimore Federal mahkemesince suçlu bulunan Agnew 10 ekim 1973'te görevinden çekildi ve başkan yardımcılığına Gerald R. Ford getirildi. (L)

***AGNON** (Joseph Samuel), israilli yazar. — (öl. Gedera, Rehovot yakınları 1970). 1971'de çeşitli dillerde yayımlanan *Köpek balak* adlı otobiyografik romanında Tel-Aviv'in kuruluş yıllarını anlatır. (L)

AGOSTİNİ (Giacomo), italyan motosiklet yarışçısı (Brescia 1942). 1968'den bu yana katıldığı dünya motosiklet yarışlarının 350 ve 500 sm³ kategorilerinde büyük başarılar kazandı. (L)

AGOSTİNİ (Peter), amerikalı heykelci (New York 1913). 1960'tan bu yana A.B.D.'de düzenlediği özel sergiler, 1963 Sao Paulo bienaline yolladığı eserler ve Columbia üniversitesinde verdiği derslerle, kişiliğini kabul ettirdi; kalıp tekniklerindeki büyük ustalığıyla dikkati çeken Agostini, heykellerinde malzeme olarak doğrudan doğruya alçıyı kullanır. Alçıyı kumaş veya plastik kalıplara (yastık kılıfları, hayvan bağırsakları v.b.) dökerek elde ettiği biçimleri biraraya getirir ve böylece, malzeme içinde donmuş ayrıntıların belirginliğiyle alçının o göz alıcı beyazlığı arasındaki karşıtlığa dayanan nesneler yaratır. (L)

***AĞ** i. — Bilişim. Genellikle sürekli telefon bağlantılarıyla birbirine bağlanmış bilgisayarlar sistemi. (Bk. ANSİKL.) || *Yıldız ağ*, bütün bilgisayarların teker teker bir merkez bilgisayara bağlandığı ağ. || *Zincir ağ*, bilgisayarların herhangi bir şekilde birbirine bağlandığı ağ.

— ANSİKL. Bilişim. Bir bilgisayar *ağ*'ının herhangi bir kullanıcıya sağladığı hizmetler, kullanıcı ile arasında dolaysız bir bağlantı bulunan bilgisayarın sağladığı hizmetlerden daha zengin ve çeşitlidir; bu da kullanıcının bir ağ içinde kendisine dolaylı veya dolaysız olarak bağlanmış başka bilgisayarlara başvurabilmesinden ileri gelir. Böylece bir kullanıcı, verilerin ortak temellerine, bir bilgisayarın çok özel programlarına, yeryüzünde pek az kullanılan dillere, az yüklü bir bilgisayar üstünde ek bir güce v.b. ulaşabilir. A.B.D.'deki «Arpa» ağı, ilk işlemsel ağlardan biridir. Fransa'da ise deneysel bir ağ olan «Cyclades» henüz gelişme yolunda. (L)

***AĞAÇ** i. — Bilişim. *Sözdizimi ağacı*, yapısal bir zincir düzeninin uzlaşmalı gösterilişi: *Sözdizimi ağacının araştırılması, sözdizimsel çözümlemenin konusudur.* Bk. ANSİKL.

— Farklar psikol. *Ağaç testi*, deneğe ağaç resmi çizdirmeğe dayanan tasarımsal test. Bk. ANSİKL.

— Mat. Ağaca ait olan x ve y ne olursa olsun, x'in y'den büyük olması halinde (x, y) aralığının bir zincir olduğu şartını doğrulayan yarım kafes. (Bir üst yarım kafeste, olsa olsa yalnız tümel majorant dışında her elemanın yalnız ve yalnız bir tek ardılı vardır. Bir alt yarım kafeste ise, muhtemelen yalnız tümel minorant dışında her elemanın yalnız ve yalnız bir öncülü vardır.) || *İki bölümlü ağaç*, en alt (en üst) düzeydeki elemanları dışında bütün elemanlarının iki öncülü (iki ardılı) olan ağaç: *n basamağı düzeyinde, iki bölümlü bir ağacın 2^n tepesi vardır.* || *Üstel* veya *düzenli ağaç*, iki bölümlü ağacın, her elemanın p öncülü (veya p ardılı) olduğunu ve n basamağı düzeyinde p^n tepesi bulunduğunu kabul eden genelleştirmesi.

— Ormanc. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. *Sözdizimi ağacı*'nın araştırılması, yani belli bir dilde, dolayısıyla belirli dilbilgisi kurallarına göre yazıldığı tasarlanan bir zincirin sözdizimi yapısının araştırılması, zincirin söz konusu dile bağlılığı üstünde yargıya varma olanağı veren gerekli bir işlemdir. Bir programla-

Foto. Pestel, Gamma, U.S.I.S. (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

ma dilinde, sonuç kesinse zincir ancak bu ağaçtan yola çıkılarak derlenebilir. Bir zincirin sözdizimi ağacını kuramamak, bu zincirin başvurulan dille ilgisi olmadığını gösterir: bu dilin dilbilgisi kurallarının hiç bir bileşimi, önerilen zincire karşılık düşecek bir yapı bulmağa olanak vermez. Aynı zincir için, dilbilgisi birçok farklı sözdizimi ağacına götürürse, bu dilbilgisinin *kaypak* olduğu söylenir.

— Farklar psikol. *Ağaç testi.* Bu testin yorumu şu varsayıma dayanır: ağaç insan gövdesinin simgesidir. Koch'a göre, ağaç resmi çizdirmek insan resmi çizdirmekten daha iyidir, çünkü denek ağacın simgesel anlamını bilmediğinden teste karşı direnmeğe kalkışmaz. Ağacın çeşitli bölümlerinin ayrı ayrı anlamları vardır: toprak ve hava ile sürekli alışverişi sağlayan ağacın kökleri ve tepesi deneğin çevresiyle alışverişini simgeler. Ağaçtaki her sakatlık resmi çizendeki örselenmiş, zedelenmiş bir bölgeyi gösterir. Kökler temel itimleri belirtir. Öte yandan bu öğelerin biçimleri, kişiliğin gelişme evrelerini, kişilikteki bozukluk ve gecikmeleri dile getirir. Bu şekildeki kişiliğin özellikleri sayılan gözlemler, kimi ayrıntıları (sözgelimi dalların inceliği, tepenin ince dallara ayrılması) kişiliğin kimi belirtileriyle (aşırı duyarlılık) ilintili kılar.

— Ormanc. *Rüzgârın ağaçlara etkisi,* kiraz ağacı üzerinde deney ve uygulama yapılarak, rüzgârın etkisi altında ağaçlarda meydana gelen şekil bozukluğu altı dereceye ayrılır; rüzgârın ortalama etki yeğinliğine göre ağaç üzerindeki noktalar ve bölgeler sınıflandırılır ve buna göre haritalar çıkarılır. (L)

***AĞAÇLI,** İstanbul ilinde, Eyüp ilçesi, Kemerburgaz bucağına bağlı köy. — 396 nüf. (1970). [M]

***AĞAÇÖREN,** Ankara ilinde, Şereflikoçhisar ilçesine bağlı bucak. — 19 728 nüf., 30 köy (1970). [M]

AĞAKAY (Mehmet Ali), türk hekimi, dilci ve sözlük yazarı (Girit 1893 - Ankara 1965). Askerî tıbbiye öğrencisiyken Balkan ve Birinci Dünya savaşlarına hekim yardımcısı olarak katıldı, fakülteyi daha sonra bitirdi (1917). Dil konusundaki yazılarıyla dikkati çekerek Türk Dil kurumuna alındı (1936), terim kolunda çalıştı. Bu sırada bir süre milletvekilliği yaptı (1937-1946). 1941-1962 yılları arasında Dil kurumunun sözlük kolu başkanıydı.

Eserleri: *Kelime yapma yolları* (1943); *Türkçe sözlük* (1945), *Yakın anlamlı kelimeler sözlüğü* (1958), *Fransızca - Türkçe sözlük* (1962). [M]

***AĞAOĞLU** (Adalet), türk oyun yazarı. — 1966'dan sonra sahnelenen tek oyunu *Tombala* oldu (1969). Bu dönemde, henüz sahnelenmemiş üç eser daha hazırladı: *Sınırlarda aşk; Kış-barış; Bir kahramanın ölümü.* Ağaoğlu 1974'te *Üç oyun* adlı eseriyle Türk Dil Kurumu Tiyatro ödülünü; 1975'te *Yüksek gerilim* adlı hikâye kitabıyla Sait Faik Hikâye ödülünü kazandı. (M)

***AĞAOĞLU** (Samet), türk yazarı ve siyaset adamı. — 1974 yılı sonunda eski D.P.'li arkadaşlarıyla birlikte siyasî haklarına yeniden kavuştu; 1975 şubatında toplu olarak A.P.'ye katılanlar arasında yer aldı.

Ağaoğlu cezaevinden çıktıktan (1963) sonra, anı (*Aşina yüzler,* 1965; *Arkadaşım Menderes,* 1968; *Marmara'da bir ada,* 1972); gezi (*Sovyet Rusya imparatorluğu,* 1967); hikâye (*Katırın ölümü,* 1965; *Hücredeki adam,* 1965); inceleme (*Demokrat partinin doğuş ve yükseliş sebepleri, Bir soru,* 1972) türlerinde birçok eser verdi. (M)

AĞAOĞLU (Süreyya), türk kadın avukat (Kafkasya 1904). Ahmet Ağaoğlu*nun kızı ve Samet Ağaoğlu*nun ablasıdır. İstanbul Hukuk fakültesini bitirdikten sonra (1924) Danıştay'da raportör olarak devlet hizmetine girdi. Buradan ayrıldı (1931) ve Türkiye'nin ilk kadın avukatı olarak serbest hukukçuluk yapmağa başladı. (M)

***AĞDALI** sıf. — Fiz. *Durağan ağdalı,* dış etmenlerin etkisiyle ağdalılığı değişmeyen veya pek az değişen bir maddeyi belirtmek için kullanılır: *Metilsilikonlar durağan ağdalı maddelerdir ve bu nedenle yağlayıcı nitelikleri çok yüksektir.* (L)

***AĞIN,** Elazığ iline bağlı ilçe. — 5 733 nüf., ilçe merkezi 2 502 nüf. (1975).

— Arkeol. Bk. KALAYCIKTEPE *höyüğü* ve KALECIKLER *höyüğü.* (M)

***AĞIZ** i. — Psikanaliz. *Ağız sadistliği dönemi,* ağızcıl dönem içinde K. Abraham tarafından ayırt edilen ve emme eylemindeki ağız etkenliğinin ardından gelerek ağızcıllık kayıtlarında arzunun belirdiği anla çakışan dönem.

— ANSİKL. Dişlerin anatomik olarak çıktığı dönemde, fantasma niteliğindeki ısırma ve yamyamlık* (*Ek*) *ağız sadistliği dönemi*'nin başladığını gösterir. Melanie Klein'a göre, aslında ana memesini boşaltmak ve ortadan kaldırmak isteğinden başka bir şey olmayan emme hareketine varıncaya kadar bütün ağızcıl dönem sadistliğin simgesidir. (L)

***AĞIZCIL** sıf. — Psikanaliz. *Ağızcıl dönem,* libidonun evriminde, bebeğin bütün zevkini beslenmeden, ağız ve dudakların oynamasından almasıyla nitelenen ilk dönem.

— ANSİKL. Önce organik bir gereksinmeye bağlı olan emme zevki sonraları kendine özgü bir özünerosluğun kaynağı olur; bu özünerosluk bireyin her türlü cinsel doygunluğunun ilk biçimidir. Bu ilk biçim ve kaçınılmaz ilk deney bireyin bütün cinsel yaşamını damgalar. 1915'te Freud *ağızcıl dönem*'in yamyamsal yönü üzerinde durmuştu: kişiyle arzulanan nesne arasındaki ilişki «yemek - yenilmek» ilişkisidir, buna da Freud «katıştırma» der. Bu arkaik belirtiler daha sonraları ya arkaik biçimde (örneğin parmağını emme), ya da başka bir biçime dönüşerek, fakat gene de ağız çevresinden uzaklaşmayarak (örneğin birtakım sinirsel kusmalar) tekrar ortaya çıkar. Karl Abraham ağızcıl dönemde iki ayrı aşama görür: emme aşaması ve dişlerin çıkmasıyla ısırma sanılarının belirlenmesine bağlı olan sadistlik aşaması. (Bk. AĞIZ *sadistliği dönemi, Ek.*) Melanie Klein'a göre ise ağızcıl dönem çocuk ile ana memesi arasındaki ilişkiye bağlıdır: doygunluk ve yoksunluk, çocuk ile hem iyi, hem de kötü olan bir meme arasındaki ilişkiyi meydana getirir; daha sonraları bu memenin yerini hem iyiliği, hem de kötülüğü kendinde toplayacak olan babanın cinsel organı alır. Ayrıca Melanie Klein'a göre ağızcıl döneme özgü isteklere aynı zamanda üreme organlarıyla ilgili istekler de karışır, çünkü çocuk her iki cinsin de cinsel organlarının varlığından bilinçsiz olarak haberlidir. (L)

***AĞLASUN,** Burdur iline bağlı ilçe. — 11 318 nüf., ilçe merkezi 4 249 nüf. (1975); 8 köy (1970). [M]

***AĞLI,** Kastamonu ilinde, Küre ilçesine bağlı bucak. — 4 595 nüf. (1970).[M]

***AĞRI (04),** Doğu Anadolu'da, Ağrı dağı eteklerinde il. — Ağrı'nın nüfusu 1970-1975 arasında 290 311'den 337 606'ya yükseldi. 1965-1970 rakamlarına göre ise köy sayısı 545 iken 554 oldu. Nüfus yoğunluğu km^2'de 25 kişiye çıktı. Nüfusun yüzde 18,5'i büyük yerleşme yerlerinde, geri kalanı da kırsal alanlarda yaşıyordu.

Tahıl ürünlerinde üretim durumu şöyleydi: buğday 33 000 t, arpa 23 000 t, çavdar 3 700 t (1972). Hayvancılıkta ise, tablo şöyle oluşuyordu: koyun 1 483 990, sığır 207 081, kıl keçisi 124 760, manda 19 470, at 17 440, eşek 6 970. (M)

AĞTABAKA bls. i. — Oftalmoloji. Gözün dibinde bulunan ve görme siniri tellerine bağlı sinir hücrelerinden oluşan ışığa duyarlı zar. *Eşanl.* RETİNA.

— ANSİKL. Oftalmoloji. Elektronik mikroskop *ağtabaka*'yı (retina) daha iyi tanıma imkânı sağladı. Bir çomak hücrenin dış boğumu plazmadan bir zar içinde yer alan 600 - 900 yassı kesecİğin oluşturduğu bir yığın halindedir. Bu dış boğum, 9 çift telden oluşan bir bağla iç boğuma bağlanır. Koni hücrenin yapısı da çomak hücreninkine benzer: dış boğumu 200 - 300 keseciklidir. Ağtabakanın fizyolojisi elektrikten, özellikle elektroretinografi ve elektrookülografi*den yararlanılarak incelenmiş ve çok iyi öğrenilmiştir.

Klinik alanda ağtabakanın incelenmesinde yeni tekniklerden yararlanılır: dolaylı binoküler oftalmoskopi (Schepens), özellikle doğrudan doğruya göze uygulanan Goldmann camıyla yapılan göz dibi biyomikroskopisi, değişik eğimli aynaları sayesinde, stereoskopik görüntüler halinde ve kuvvetli bir aydınlık altında, en kenardakilere kadar ağtabakanın bütün kesimlerini araştırma ve inceleme imkânı sağlar. Böylece ağtabakanın orta bölgesi ve dişli çizgi (Ora serrata) kesimi kolayca incelenebilir. Bu inceleme ağtabakanın ayrılmasını önlemede büyük önem taşır. Ağtabaka çevresinin incelenmesiyle (gözbebeği elden geldiğince büyütüldükten sonra) ağtabakada ayrılmaya başlangıç olacak bozukluklar (yırtılma, oyuk v.b.) görülebilir. Bu bozuklukların zaman kaybetmeden tedavisi (laser ışınlarıyla veya aşırı soğukla pıhtılaştırma) ayrılmayı önler. Bu önleyici tedavi zamanımızda, özellikle aşırı miyop olanlar için büyük bir önem taşır. Ağtabaka ayrılmasının tedavisinde, elektrikle pıhtılaştırmanın yerini aşırı soğukla pıhtılaştırmanın alması (bk. *Soğuk* GÖZ *cerrahisi, Ek*) ve gözakı malzemesi olarak silikoplu süngerlerin kullanılmasıyla büyük bir ilerleme kaydedilmiştir.

Ağtabaka hastalıklarının teşhis ve tedavisi, göz dibini inceleme yöntemi olarak flüorışıl göz anjiografi*sinin (*Ek*) bulunmasından sonra oldukça kolaylaşmıştır. Bu sayede sarıbenek hastalıkları, bazı damar bozuklukları ve ağtabaka urları daha iyi tedavi edilebiliyor. (L)

***AĞUSTOS.** Yılın sekizinci ayı. — Tar. Ağustos. 1933 (*1 ağustos*), İstanbul üniversitesi kuruldu. — 1938 (*20 ağustos*), Bulgaristan'ın Balkan paktına katılması sonucu, Edirne bölgesi askerden arındırılmış bölge olmaktan çıktı, türk askeri Edirne'ye girdi. — 1949 (*8 ağustos*), Avrupa konseyinin Strasbourg'da yapılan toplantısında Türkiye üyeliğe kabul edildi. — 1960 (*16 ağustos*), Kıbrıs devleti kuruldu; cumhuriyet ilân edildi; 650 kişilik türk birliği Kıbrıs'a çıktı. — 1964 (*8 ağustos*), 30 türk jet uçağı Kıbrıs'ta Erenköy'ü bombaladı; Cengiz Topel'in yönetimindeki uçak düştü. — 1966 (*19 ağustos*), Erzurum, Bingöl, Muş bölgelerinde deprem oldu, 2 394 kişi öldü, 232 kişi yaralandı, 149 köy ve 4 056 ev yıkıldı. — 1971 (*4 ağustos*), Türkiye, Çin Halk cumhuriyetini tanıdı. — 1974 (*14 ağustos*), türk birlikleri Kıbrıs'ta İkinci Barış harekâtına başladı. (M)

***AĞVA,** İstanbul ilinde, Şile ilçesine bağlı bucak. — 6 194 nüf., 12 köy (1970). [M]

***AHIRLI,** Konya ilinde, Bozkır ilçesine bağlı bucak. — 12 013 nüf., 14 köy (1970). [M]

AHİCO (Ahmadu), kamerunlu siyaset adamı. — 1961'de Kamerun Federal cumhuriyeti cumhurbaşkanı ilân edildi; 1965 ve 1970'te yeniden seçildi; millî birliği sağlamağa çalışarak bu amaçla Kamerun Milli birliğini kurdu (1966) ve birliğin başkanı oldu. Ilımlı bir siyaset güderek Kamerun'da planlı bir liberalizm yönetimi kurdu. Afrika Birliği örgütünde oynadığı rol ile Afrika liderlerinden biri oldu. (L)

Ahmadu AHİCO

***AHLAT,** Bitlis iline bağlı ilçe. — 23 326 nüf., ilçe merkezi 8 067 nüf. (1975).

— Arkeol. Dr. Haluk ve Beyhan Karamağralı tarafından 1967-1970 yılları arasında kazı ve temizleme işleri yapıldı. Ahlat mezar taşları üzerindeki çalışmalar Doç. Dr. Beyhan Karamağralı tarafından yürütüldü. Lahitlerin ve mezar taşlarının çeşitleri, bunları yapan sanatçıların adları tespit edildi. Bu sanatçıların Ahî teşkilâtına bağlı olduklarının anlaşılması kültür tarihimiz için önemli bir bulgudur. Ayrıca Ahlat'ta XII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar süren mezar anıtı sanatının eski türk mezar anıtı geleneğini devam ettirdiği ortaya çıkarıldı. (M)

Ahlat müzesi, Ahlat'ta 1970 yılında ziyarete açıldı. Ahlat ve yöresindeki mezar taşları ve etnografik eserlerden oluşan müzede, Selçuk devrine ait, üzerleri bitki, hayvan ve geometrik desenlerle süslü yüzlerce mezar taşı yer alır. (M)

Foto. Jouffrey-Gamma (LAROUSSE)

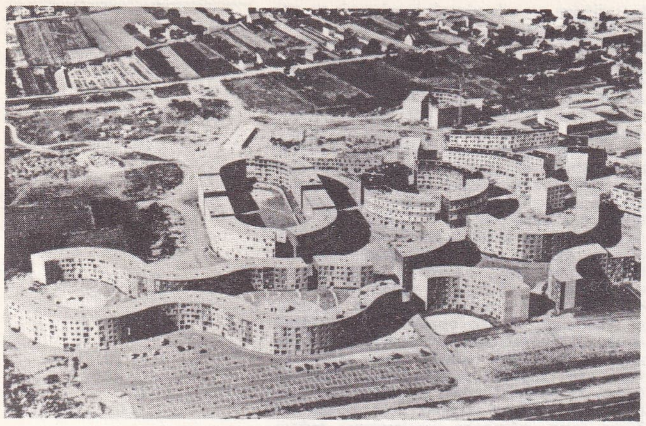

Emile AILLAUD Chanteloup-les-Vignes'de «La Daurade» sitesi (1971)

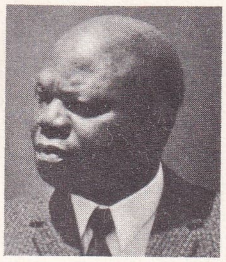

J.T. AHOMADEGBÉ

***AHLSEN** (Leopold), alman yazarı. — Yeni tiyatro oyunları yazıyorsa da (*Sie werden sterben, Sire* [Öleceksiniz], 1964; *Der arme Mann Luther* [Zavallı adam Luther], 1964), artık çalışmalarını daha çok radyo ve televizyon alanında sürdürmektedir. (L)

AHMED ARİF (soyadı **Barikat**), türk şairi ve gazetecisi (Diyarbakır 1925). Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde öğrenciyken siyasî eylemlerinden ötürü hakkında kovuşturma açıldı ve mahkûm oldu. Cezaevinden çıktıktan sonra Ankara'da çeşitli gazetelerde çalıştı. Şiirlerini *Hasretinden prangalar eskittim* (1968) adlı kitapta topladı. (M)

***AHMETLİ,** Manisa ilinde, Turgutlu ilçesine bağlı bucak. — 16 355 nüf., 15 köy (1970). [M]

AHMET MUVAHHİT, türk tiyatro oyuncusu (Kudüs 1893 - İstanbul 1937). Selânik'te kısa bir öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gelerek Meşrutiyet'in ilk yıllarında sahneye çıktı. Reşat Rıdvan, Mınakyan ve Burhanettin (Tepsi) topluluklarında çalıştı. Birinci Dünya savaşı yıllarında Paris'te kaldı ve Türkiye'ye dönüşünde Dârülbedayi'ye girdi. Türkiye'nin ilk kadın tiyatro sanatçılarından Bedia Muvahhit ile evlendi. (M)

***AHOMADEGBÉ** (Justin Tometin), dahomeyli siyaset adamı. — Fransa'da sürgündeyken 1967'de Dahomey'e döndü. Bir hükûmet darbesinden sonra, aralık 1969'da ordu iktidarı ele geçirdi ve mart 1970'te başkanlık seçimlerini düzenledi. Ahomadegbé adaylığını koydu, fakat askerî yönetim seçimleri iptal etti. H. Maga ve J. Ahomadegbé'nin teklifi üzerine üç üyeli (Maga, Ahomadegbé, Apithy) bir başkanlık konseyi kuruldu; üyeler sıra ile başkanlık yapacaklardı. H. Maga iki yıl için başkanlığa getirildi. 1972'de Ahomadegbé onun yerini aldı. Fakat bir askerî darbe ile devrildi (ekim 1972). [L]

AİCHBÜHL, Güney Almanya'da (Bade Wurtemberg), Bad Buchau ve Federsee yakınlarında yerleşme yeri. Kazıklar üzerindeki Riedschachen köyünün 120 km güneydoğusunda bulunan Aichbühl, dört köşe yirmi beş evden oluşan (duvar ve döşemeler ağaç) Yontmataş devrinin en yakın dönemine ait bir köyün yakınındadır. (L)

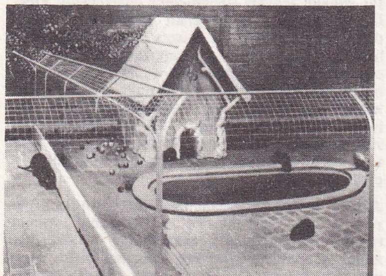

Gilles AILLAUD yağlıboya resim (1972)

***AİCHİNGER** (Ilse), avusturyalı kadın edebiyatçı. — 1969'da dört radyo oyunundan oluşan *Auckland*'ı yazdı. Eserde Beckett'in etkisi görülür. (L)

***AİGİNA,** Ege denizinde küçük yunan adası.

— Arkeol. Aigina'daki arkeoloji araştırmalarına 1966'da yeniden başlandı; Athena Aphaia tapınağının çevresinde Dietrich Ohly yeni kazılara girişti. 1969'da kimi Aphaia tapınağına, kimi de eski tapınağa ait arkitektonik veya yontulmuş birçok parça bulundu. Apollo tapınağının (eskiden bir Afrodit tapınağı sanılırdı) çevresinde girişilen Akropolis kazıları sonucunda tapınağın çevre duvarı ortaya çıkarıldı. Bu çevrenin kuzeyindeki araştırmalarda tarihöncesi istihkâmlara rastlandı; istihkâmın içinde Orta Hellas döneminden kalma birçok ev, dökümhane, bu dökümhanenin altında da gene o dönemden kalma, tuğla ile örülmüş ve kireçle sıvanmış büyük bir megaron bulundu. Derinlemesine yapılan kazılarda, 1971'de ilk defa olarak birçok neolitik seramik çıkarıldı. M.Ö. V. yüzyıldan kalma nekropolün mezar bölmelerinde girişilen araştırmalar sonucunda, Beldam ressamının ve Doisphos ressamının üslûbuyla yapılmış çok ilgi çekici seramikler ele geçti. Çok zengin süslemeli, V. yüzyıldan kalma seçkin bir mozaik parçası da 1969'da bulundu. (L)

***AİKEN** (Conrad Potter), amerikalı yazar. — (öl. Savannah 1973). 1967'de yeni şiir derlemeleri yayımlamıştı (*Thee* [Sana]). Bu derlemelerden bazıları çok önce yazılmış şiirlerini kapsar (*Collected poems* [Toplanmış şiirler], 1916-1970, 1970); *The Clerk's Journal and Undergraduate Poem* adlı yapıtını ise 1911'de yazmıştı. (L)

***AİLE** i. — Leng. *Dönüşüm ailesi*, üretici dilbilgisinde, bitiş dizelerine aynı yapısal çözümlemeyi uygulayan dönüşüm bütünü: *İngilizcedeki olumsuz, tumturaklı dönüşümler ve soru dönüşümleri bir dönüşüm ailesi oluşturur.*

— Mat. *Bir I cümlesiyle indekslenmiş bir E cümlesi elemanlarının ailesi*, I cümlesinin E cümlesi içindeki uygulaması. (L)

***AİLEY** (Alvin), amerikalı koreograf ve topluluk yöneticisi. — Kendi topluluğuyla yaptığı çalışmaların yanı sıra birçok yabancı kuruluşta (Köln opera balesi, 1966) konuk profesör olarak görev aldı. Eserleri arasında *Macumba* (1966, Harkness Ballet için), *Quintet* (1968), *Streams* (Brooklyn Academy of Mucis'te), *Makesela Language* ve *Arkipelago* (1970), *The Mingus Dances* (1971), *A Song for you* ve *The Lark Ascending* (1972), *The River* (1972, American Ballet Theatre için), *Hidden Rites* (1973). VIII. Paris uluslararası dans şenliğinde (1970), büyük malî güçlüklerle yeniden kurulan topluluk en iyi koreografi ödülünü aldı. Ailey New York'ta dansçı Pearl Lang ile birlikte yeni bir okul kurdu (The American Dance Center, 1971). [L]

***AİLLAUD** (Emile), fransız mimarı. — Grigny'deki La Grande-Borne H.L.M. sitesini kurdu (1967-1971), Chanteloup'daki La Daurade'ı yaptı (1971). La Grande-Borne 3 685 lojmanı ve 15 000 nüfusuyla gerçek bir kent niteliğindedir; beşten daha az katlı binalar, değişik düzenli meydan, merdiven, çukur, tümsek ve oyun alanları arasından geçen dolambaçlı bir çizgi boyunca yapılmıştır; yapıların çok renkli cepheleri mozaik tablolarla süslüdür. Bir kent yapımının her şeyden önce «insanı ilgilendiren bir olay» olduğunu söyleyen Aillaud, büyük binalar topluluğunun, o insan tabiatına aykırı düşen görünüşüne, özgür ve şiirsel bir anlatımla karşı çıkar. (L)

AİLLAUD (Gilles), fransız ressamı (Paris 1928), Emile Aillaud'nun oğlu. Arroyo* *(Ek)* ve Recalcati* *(Ek)* ile birlikte 1964'te Jeune* Peinture salonuna *(Ek)* yeni bir yön verenlerdendir. Beraberce 1965 yılında *La Fin Tragique de Marcel Duchamp* adlı sekiz tuvallik bir dizi oluşturdular; M. Duchamp'ı özgürlüğün «sihirli bir görüntüsü»nü öne sürerek çevresini insanoğlunun özgür olduğuna inandırmak ve sonunda «burjuva kültürünün bir savunucusu olmak»la suçluyorlardı. Daha sonra Aillaud hayvanat bahçelerinde kafes içinde yaşayan hayvanların resmini yapmağa yöneldi; kişisellik ve duygusallıktan uzak bir teknikle, gördüğünü dosdoğru yansıttı; ama gerçekçilik anlayışından doğan bu soğuk havaya rağmen Aillaud, resminin yalnızca basit bir tespit aracı olmasını da istemez; Aillaud'nun resim tekniği insanların yaşam hakkında genel olarak edindikleri sınırlayıcı düşüncelerin bir çeşit aynasıdır. 1959 yılında Fénéon ödülünü kazanan sanatçı, 1968'de «Vietnam için kızıl salon»a, A.R.C.'ye (Paris şehri Art Moderne müzesi), 1970'te de *Kunst und Politik*'e (Almanya'da Karlsruhe ve Wuppertal) katıldı. (L)

***AİN idare bölgesi,** Fransa'da Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 339 262 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 38 kanton, 420 komün. (L)

AİNOS. Esk. coğ. Bk. ENEZ*. *Ek.*

AİRBAG i. (ing. *air*, hava ve *bag*, çanta'dan). Otomobil dış lastiklerinin pişirilmesi sırasında, iyice şişirildikten sonra, bir lastiğin iskeletini kalıba sıkıca bastırmak için kullanılan çok büyük boyutlarda iç lastiği.

— ANSİKL. Art arda birçok pişimden geçeceği için *airbag*'in çok büyük direnç özelliği taşıyan kauçuk karışımlarından yapılması gerekir; yalnız, her airbag ancak sınırlı sayıda işlem için kullanılacağından ba kauçuk karışımlarının fiyatı da yüksek olmamalıdır. Kalıbın içini ısıtmak için airbag sıcak su veya kızgın buharla doldurularak da kullanılabilir: o zaman *waterbag* adını alır. (L)

AİRLESS i. (tes. edil. ad). Boya ve vernik vurmak için kullanılan özel tabanca çeşidi; boya veya verniğin ince bir toz halinde püskürtülmesi için bu maddeler tabancaya basınçla doldurulur, böylece basınç altındaki boyanın tabancanın ağzından çıkarken genleşmesi sıvının ince bir toz gibi püskürmesine yol açar.

— ANSİKL. *Airless*, boya zerreciklerini tabancanın boya haznesindeki basınçla püskürttüğü için boya kayıplarının azalmasını sağlar. Tabancaya sıcak boya doldurulduğunda daha da iyi sonuç alınır; özellikle bileşiminde daha az eritici madde bulunan ve ısıtılarak istenen kıvama getirilebilen boyalarda bu yönteme başvurulur. (L)

***AİSNE idare bölgesi,** Fransa'da Picardie bölgesinde idare bölgesi. — 526 346 nüf. (1968); 5 idare çevresi, 42 kanton, 817 komün. (L)

Ajans-Türk, matbaacılık tesisi (kuruluşu 1953, Ankara). Şevket (İstanbul 1923) ve Necdet Evliyagil (İstanbul 1927) kardeşler tarafından haber ajansı olarak kuruldu, 1960'tan sonra matbaacılık sanayii haline geldi. İleri bir teknikle çalıştırılan işletmede ilk kabartma pul yapıldı (1966). 1972'de Birleşmiş milletlerin bir pulu burada basıldı. *Türkiye, Cumhuriyet'in 50. yılı* adlı eser de bu kuruluşun yayınları arasında yer alır (1973). [M]

***AJAYEV** (Vasili Nikolayeviç), sovyet romancısı. — (öl. Moskova 1968). [L]

***AKAD** (Ömer Lütfü), türk filim yönetmeni. — Son olarak *Kızılırmak-kara koyun* (1966), *Ana* (1967), *Kurbanlık katil* (1967), *Vesikalı yarim* (1968), *Kader böyle istedi* (1968), *Seninle ölmek istiyorum* (1969), *Anneler ve kızları* (1971), *Bir teselli ver* (1971), *Rüya gibi* (1971), *Mahşere kadar* (1971), *Vahşî çiçek* (1971), *Irmak* (1972), *Yaralı kurt* (1972), *Gökçeçiçek* (1972), *Gelin* (1973) filimlerini çevirdi. *Düğün* adlı filmi İstanbul Sinematek derneği tarafından 1973-1974 sinema mevsiminin en iyi yerli filmi seçildi (1974). Ayrıca Ömer Seyfettin'in hikâyelerinden televizyona uyarlamalar yaptı (1975). [M]

Akalan. Arkeol. Samsun'un 16 km güneybatısında kale. Çatmaoluk ile Kulacadağ köyleri arasında, dik bir vâdinin kuzeyinde, Th.Makridi Bey tarafından kısmen kazıldı (1907). H. H. von Osten tarafından da incelenerek önemi ortaya çıkarıldı. 1972'de Prof. U. Bahadır Alkım tarafından yeniden incelendi. Eski Bronz ve Hitit çağlarına ait seramik ile Frig boyalı levha ve seramikleri yüzeyde ele geçirildi. (M)

Foto. Heurtier, Lattes-Gamma, J. Hyde - Claude Bernard galerisi (LAROUSSE)

AKAR (Nasuh), türk güreşçisi (Eskişehir 1925). Olimpiyat (1948) ve dünya şampiyonu (1951) oldu. Türk güreşinin en teknik temsilcilerinden biri olarak ün yaptı. Güreş milli takımı antrenörlüğünde bulundu. (M)

AKARSU (Bedia), türk kadın felsefe profesörü (İstanbul 1921). İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi (1943). Aynı fakültede asistan ve 1960'ta profesör oldu. Başlıca eserleri: *W. von Humboldt'da dil -kültür bağlantısı* (1955); *Max Scheler'de kişilik problemi* (1962); *Modern toplumda kadın* (1963); *Ahlâk öğretileri I. Mutluluk ahlâkı* (1965); *Ahlâk öğretileri II. Kant'ın ahlâk felsefesi* (1968); *Atatürk devrimi ve yorumları* (1969). [M]

AKARSU (Mediha), türk seramik sanatçısı ve heykeltıraşı (İstanbul 1919). Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu Resim bölümünü bitirdi (1940). Paris'te resim ve seramik alanlarında çalışmalar yaptı (1951). Türkiye'ye dönüşünde daha çok heykelle ilgilenmeğe başladı ve hitit sanatının etkisinde çalışmalarını sürdürdü; daha çok panolarıyla dikkati çekti. 1970'te Çanakkale seramik yarışmasında birincilik ödülünü kazandı. (M)

*__AKARYAKIT__ bls. i. — ANSİKL. *Akaryakıt gemisi.* Deniz taşımacılığı son yıllarda özellikle petrol alanında dev bir gelişme gösterdi. İkinci Dünya savaşını izleyen yıllarda en büyük tip akaryakıt gemisi 18 000 gros tonluk «T2» idi; bugün ise 250 000 gros tonluk VLCC'dir *(Very Large Crude Carrier)*, fakat bunun yanı sıra 500 000 gros tonluk birkaç gemi hizmete girdiği gibi inceleme bürolarında son çalışmaları yapılan 1 megatonluk akaryakıt gemileri de limanların bu kapasiteye ulaşabilecek şekilde donatılmasını bekliyor. Teknik gelişmeler, gemilerin otomatikleştirilmesi ve bilgisayarlarla seyir, bugün modern akaryakıt gemilerinin tayfa sayısını 30'a kadar düşürdü; bu da, liman işlemleri için zorunlu olan minimum sayıdır. Son yıllarda bazı ülkelerde, deniz taşımacılığında vergi kolaylıkları gösteren ülkelerin bandırasını taşıma eğilimi gitgide artıyor; örneğin Liberya filosunun toplam tonajının dörtte biri, Liberya bandırasını taşıyan yabancı gemilerden oluşur.

1 temmuz 1974'te dünya akaryakıt gemileri filosu (milyon gros ton olarak)

Liberya	66,0
Büyük Britanya	30,0
Japonya	28,5
Norveç	23,4
Yunanistan	13,5
Fransa	9,8
A.B.D.	8,6
Panama	7,7
Diğerleri	52,3
TOPLAM	239,8

Deniz kirlenmesini önlemek için günümüzde «load on top» yöntemi uygulanıyor; bu yöntemde sarnıçların yıkama artıkları gemide tutulur ve bir sonraki yolculukta bu artıkların üstüne ham petrol yüklenir. (L)

AKAYGEN (Enis), türk diplomatı ve siyaset adamı (Filibe 1881). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi. Atina büyükelçiliğine atandı (1939). Bu görevden emekliye ayrılarak (1945) siyasî hayata atıldı ve İstanbul'dan D.P. milletvekili seçildi (1946). D.P. içinde başgösteren anlaşmazlık üzerine M.P. kurucuları arasında yer aldı (1948) ve bu partinin genel başkanlığına getirildi (1952). Daha sonra siyasî hayattan çekildi. (M)

*__AKBAL__ (Oktay), türk yazarı. — 1969'dan başlayarak *Cumhuriyet* gazetesinde günlük fıkralar yazdı. Bu fıkralarını üç kitapta topladı: *Yazmak yaşamak* (1972), *Yeryüzü korkusu* (1975), *Ölümsüz oyun* (1975). *İnsan bir omandır* (1975) adlı bir de romanı yayımlandı. (M)

*__AKCİĞER__ bls. i. — ANSİKL. Tıp. *Akciğer sentigrafisi.* Akciğerlerde sentigrafi yoluyla iki şekilde araştırma yapılabilir. Birincisi, büyük boy (50 μ) *radyoaktif tanecikleriı damardan şırınga edilmesi*'dir; kalpten sonra akciğerlere geçen bu tanecikler akciğer damarları üstüne bilgi edinilmesini sağlar. Son derece basit olan bu incelemeyle, akciğer damarlarında tıkanma olup olmadığı birkaç dakika içinde anlaşılabilir. İkinci yöntem, hastaya *radyoaktif bir gazın solunum yoluyla verilmesi* (genellikle ksenon 113 kullanılır), sonra akciğer filminin çekilmesidir. Elde edilen filimde nefes borusu-akciğer hava yolları rahatlıkla görülebilir. (L)

AKÇA (Ertuğrul), türk hukukçusu ve siyaset adamı (İstanbul 1916). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1938) ve İmroz'da ceza hâkimi olarak devlet hizmetine girdi. 1946'da bu görevinden ayrılarak Demokrat partiye girdi. Sonra M.P. kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin yayın organları olan *Millet* ve *Kudret* gazetelerinde başyazılar yazdı (1948-1954). M.P.'nin genel sekreteri oldu (1952), bu görevden ayrıldı (1954). Bir süre siyasî hayattan uzak kalan Akça 1960'tan sonra Adalet partisine girdi. 1961'de Erzurum'dan, 1965'te ve 1969'da Manisa'dan milletvekili seçildi. (M)

*__AKÇAABAT,__ Trabzon iline bağlı ilçe. — 99 719 nüf., ilçe merkezi 10 752 nüf. (1975); 84 köy (1970). [M]

*__AKÇADAĞ,__ Malatya iline bağlı ilçe. — 55 214 nüf., ilçe merkezi 7 362 nüf. (1975); 72 köy (1970). [M]

*__AKÇAKALE,__ Urfa iline bağlı ilçe. — 33 614 nüf., ilçe merkezi 7 850 nüf. (1975); 112 köy (1970). [M]

*__AKÇAKIŞLA,__ Sıvas ilinde, Şarkışla ilçesine bağlı bucak. — 8 874 nüf., 23 köy (1970). [M]

*__AKÇAKOCA,__ Bolu iline bağlı ilçe. — 27 154 nüf., ilçe merkezi 9 050 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

AKÇAL (Erol Yılmaz), türk hukukçusu, siyaset ve devlet adamı (Diyarbakır 1931). Hukuk fakültesini bitirdi, bir süre avukatlık yaptı. 1961'de Rize'den A.P. milletvekili seçildi. 1965 ve 1969 seçimlerinde de milletvekilliğini korudu. 1971'de birinci ve ikinci Nihat Erim kabinelerinde turizm ve tanıtma bakanlığı yaptı (1971-1972), Ferit Melen zamanında da (1972-1973) aynı göreve kaldı. (M)

*__AKÇAOVA,__ Anadolu'da iki bucağın adı: **1. Akçaova,** Kocaeli ilinde Kandıra ilçesine bağlı bucak. — 8 756 nüf., 15 köy (1970). **2. Akçaova,** Aydın ilinde, Çine ilçesine bağlı bucak. — 8 025 nüf., 12 köy (1970). [M]

AKÇASU (Alaettin), türk bilim adamı (Aydın 1921). İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1944); aynı fakültede asistan (1947), doçent (1953) ve profesör oldu (1962); görevine Cerrahpaşa Tıp fakültesi öğretim üyesi (1968) ve Cerrahpaşa Farmakoloji enstitüsü direktörü (1971) olarak devam etti; özellikle afyon ve morfin konusunda araştırmalar yaptı; perifer sinirlerde kondüksiyonun fiziksel şartları konusundaki incelemeleriyle Tübitak Bilim ödülünü kazandı (1975). Eseri: *Farmakoloji ve tedavi* (1972). [M]

*__AKÇAY,__ Anadolu'da çeşitli yerlerin adı: **1. Akçay,** Antalya ilinde, Elmalı ilçesine bağlı bucak. — 8 047 nüf., 10 köy (1970). **2. Akçay,** Ege denizi kıyısında, Edremit körfezi bitiminde bir yerleşme noktası. — Son yıllarda turizm yönünden yeni gelişmeler görüldü. (M)

AKÇAY (Ahmet Şevki), türk veteriner hekim ve hayvan patolojisi uzmanı (İzmir 1888-İstanbul 1959). Askerî Baytar mektebini bitirdi (1912), aynı yıl Balkan savaşına katıldı. Adana'da bir hayvan hastahanesi kurulmasını sağladı. Histoloji ve patolojik anatomi hocası oldu. Yüksek Baytar mektebinde öğretmenlik yaptı (1922). Müderris oldu (1925). 1927'de Almanya'ya gönderildi. Berlin'de bulunduğu sırada askerlikten ayrılan Akçay Türkiye'ye dönüşünde Ankara'da açılan Yüksek Ziraat enstitüsüne atandı. Burada profesörlüğe (1936), daha sonra da ordinaryüs profesörlüğe (1944) yükseldi.
Eserleri: *Hayvanlarda patolojik - anatomik teşhis* (Almancadan çeviri, 1935), *Hastalıklı örü bilgisinde köksel teknikler* (1938), *Evcil hayvanlarda otopsi teknikleri* (1938), *Muaddel otopsi raporu numunesi* (1939), *Otopsi ruhsatnamesi* (1941), *Evcil hayvanlarda özel patolojik anatomi* (1945). [M]

*__AKÇAY__ (İsmail), türk sporcusu. — Ankara 19 Mayıs maratonunda ikinci (1969) ve birinci oldu (1970). Balkan maraton şampiyonluğunu kazandı (1971). [M]

AKÇAY (Recai), türk mimarı (Bartın 1909 -Ankara 1967). Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümünü bitirdi (1931). Prof. E. Egli'nin özel mimarlık atelyesinde çalıştığı yıllarda (1931-1933) Ankara'da *19 Mayıs stadyumu, Koçzade hanı*, Bebek'te *Ragıpbey villası, Tarım bakanlığı*, Edirne'de *Yanıkkışla cezaevi* gibi binaların projelerini hazırladı. Bayındırlık bakanlığı şehircilik fen heyetinde görev aldı. Bu görevi sırasında *Ankara Hukuk fakültesi* binasının projesini hazırladı. İller bankasında yapı işleri müdürlüğü (1950-1954), aynı yerde genel müdür teknik yardımcılığı (1958-1967) yaptı. (M)

*__AKDAĞ,__ Amasya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 797 nüf., 9 köy (1970). [M]

AKDAĞ (Mustafa), türk tarihçisi (Boğazlıyan, Yozgat 1913 - Ankara 1973). Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesini bitirdi (1940). Kars lisesine tarih öğretmeni oldu. 1944'te, mezun olduğu fakültede ilmî yardımcı, 1948'de Gazi Terbiye enstitüsünde asistan oldu. 1951'de doçentlik tezini verdi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi kürsüsüne getirildi, 1958'de profesör oldu. Eserleri: *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi* (2 c., 1959, 2. c. 1971); *Büyük Celâlî karışıklıklarının başlaması* (1963); *Celâlî isyanları* (1963). Bu eser daha sonra *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası (Celâli isyanları)* adıyla basıldı (1974). [M]

*__AKDAĞMADENİ,__ Yozgat iline bağlı ilçe. — 60 567 nüf., ilçe merkezi 7 952 nüf. (1975); 103 köy (1970). [M]

Nasuh AKAR

*__AKDENİZ,__ kuzeyde Avrupa, doğuda Asya, güneyde Afrika ile kuşatılan deniz. — *Türkiye*'nin Akdeniz bölgesinde yer alan 8 ilin nüfus toplamı 5 239 841, buna göre km²'ye düşen nüfus sayısı 54 oldu.
1975 yılı nüfus sayımına göre bölgedeki illerin nüfusu şöyle: Adana 1 234 735, Hatay 744 313, Gaziantep 715 474, İçel 710 723, Antalya 669 913, Kahramanmaraş 620 246, Isparta 322 062, Burdur 222 375.

● *İktisat.* 1972 yılı istatistiklerine göre bölgede pirinç (13 230 t), arpa (314 478 t); yulaf (44 352 t) üretimi düşüş gösterdi. Buğday üretimi ise 1 575 913 tona çıktı. Baklagiller (99 645 t), yağlı tohumlar (560 754 t) ve yumrulu bitkilerde (201 429 t) artış olmadı. Bölge, pamuk üretiminde 315 100 tonla Türkiye'de birinciliğini korudu. Toplam yaş üzüm ürünü 792 306 tona yükseldi. 10 490 665 ağaçtan 623 595 ton turunçgil elde edildi. Çoğunluğu Gaziantep ilinde olan zeytin (12 258 001 ağaçtan 94 480 t zeytin) ve antepfıstığı (12 790 308 ağaçtan 16 383 t fıstık) yetiştirilmesine önem verildi. Bölgedeki hayvan sayısında eskisine oranla azalma oldu: koyun 1 760 170, kıl keçisi 2 764 310, sığır 849 150, manda 22 500, eşek 149 080, at 85 440. Yaş koza üretimi önceki yıllar düzeyinde kaldı (421 t).
İskenderun* *(Ek)* Demir-Çelik tesisleri tamamlandı. Burada yapımına başlanan limanın altyapı tesisleri 1973 yılında hizmete girdi. Aynı kentte yapılan ikinci tesis de, 50-60 bin tonluk dökme yük gemilerinin yanaşmasına elverecek düzende planlandı. Antalya'da büyük bir yat limanının yapılması öngörüldü. (M)

Akdeniz Deneme merkezi, fransız Millî Savunma bakanlığı bünyesinde 1968'de kurulan silâhlanma örgütü. Merkezin çalışmaları, özellikle stratejik ve taktik güdümlü mermi denemelerine ilişkin olarak havadeniz kesiminde ve bilimsel alanda yürütülmektedir (sonda-füzelerin atılması, uzay inceleme merkezi). [M]

__Akdeniz oyunları,__ Akdeniz'de kıyısı olan ülkeler arasında yapılan ve her spor dalını kapsayan büyük spor oyunları. — Altıncı Akdeniz oyunları 14 ülkenin katılmasıyla İzmir'de bu amaçla kurulan Halkapınar spor sitesinde yapıldı (1971). 1 326 sporcunun katıldığı yarışmaları, 12 günde 283 000 kişi izledi. Bu oyunlar sonunda madalyalar şu şekilde dağıldı:

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

İzmir Akdeniz oyunları'nın açılış töreni (1971)

	Altın	Gümüş	Bronz
Cezayır	—	—	1
Fas	—	2	5
Fransa	7	9	7
İspanya	18	25	23
İtalya	51	38	28
Libya	—	—	1
Lübnan	—	—	—
Malta	—	—	—
Mısır	7	10	12
Suriye	—	2	6
Tunus	3	6	2
Türkiye	18	12	15
Yugoslavya	27	25	26
Yunanistan	8	8	24

● *Türkiye,* İzmir'de yapılan Altıncı Akdeniz oyunlarında 18 altın, 12 gümüş, 15 bronz olmak üzere toplam 45 madalya kazanarak 4. oldu.

Altıncı Akdeniz oyunları sonunda altın madalya kazanan türk sporcuları şunlardır: boksta, Mehmet Kumova (54), Celâl Sandal (67), Gülali Özbey (ağır); güreşte, Sefer Baygın (48), Salim Bak (52), Hasan Kahraman (57), Erdal Karakaş (62), Servet Aydemir (68), Mehmet Uzun (74), Asım Bülbül (82), Mehmet Güçlü (90), Gıyasettin Yılmaz (100), Alâattin Yıldırım (ağır); greko-romen güreşte, Mücahit Güngör (62), Ali Yağmur (82), Gürbüz Lû (100), Ömer Topuz (ağır); halterde, Salih Suvar (67,5).

1975 CEZAYİR AKDENİZ OYUNLARI

14 ülkenin katılmasıyla 16 spor dalında yapıldı. Bu oyunlarda en büyük başarıyı toplam 128 madalya kazanan İtalya gösterdi:

	Altın	Gümüş	Bronz
Cezayir	4	7	9
Fas	—	4	4
Fransa	31	25	23
İspanya	14	26	30
İtalya	51	41	36
Libya	—	1	2
Lübnan	—	—	—
Malta	—	—	—
Mısır	6	13	15
Suriye	3	1	11
Tunus	3	2	2
Türkiye	12	11	9
Yugoslavya	23	17	20
Yunanistan	9	12	15

● *Türkiye,* Yedinci Akdeniz oyunlarında 12 altın, 11 gümüş, 9 bronz olmak üzere toplam 32 madalya kazandı ve 5. oldu. Cezayir Akdeniz oyunlarında altın madalya kazanan türk sporcuları şunlardır: grekoromen güreşte, Salih Bora (48), Erdoğan Koçak (62), Arslan Arslan (90), Ömer Topuz (ağır); serbest güreşte, Mehmet Cambaz (48), M. Emin Şimşek (57), Mehmet Sarı (68), Servet Aydemir (74), Mehmet Uzun (82), Mehmet Güçlü (100), Kenan Ege (ağır); halterde, Mehmet Suvar (82,5).

Akdeniz oyunlarında şimdiye kadar Türkiye'nin aldığı madalyaların dallara dökümü şu şekildedir:

	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam
Atıcılık	—	1	1	2
Atletizm	5	10	15	30
Basketbol	—	1	1	2
Bisiklet	—	—	2	2
Boks	3	8	6	17
Cudo	—	3	4	7
Eskrim	—	1	—	1
Futbol	—	2	1	3
Güreş	70	14	7	91
Halter	2	6	5	13
Kürek	—	1	—	1
Voleybol	—	2	3	5
Yelken	—	—	1	1

***AKDİK** (Sara), türk botanikçisi. — Üniversitedeki görevinden 1973'te emekliye ayrıldı. (M)

***AKDİK** (Şeref), türk ressamı. — (öl. İstanbul 1972). Ankara Güzel Sanatlar galerisinde, en eskisi 1916, en yenileri ölümünden birkaç gün önce çalıştığı resimleri kapsayan 93 tablo eşi tarafından düzenlenerek sergilendi (1974); aynı yıl ailesi tarafından, öğrenci çalışmalarının en başarılılarını değerlendirmek amacıyla «Şeref Akdik ödülü» konuldu. Her yıl dağıtılacak olan ödül o yıl Hasip Pektaş, Rasim Şahin, Selâhattin Gökoğlan, Kemal Gürbüz, Altan Tuncay ve Sadık Altınok arasında paylaştırıldı. (M)

AKER (Abdullah), türk siyaset ve devlet adamı, iktisatçı (Yalova 1905). İstanbul İktisat ve Ticaret fakültesini bitirdi. Ticaret bakanlığında devlet başkanlığı hizmetine girdi, teftiş heyeti başkanlığı yaptığı sırada siyasî hayata atılarak (1954) İzmir'den D.P. milletvekili seçildi. 1957 seçimlerinde de Parlamento'da kaldı. Menderes hükûmetlerinde iktisat ve ticaret (1956-1957), ticaret (1957-1958), sanayi (1958), devlet (1958-1959) ve koordinasyon (1959-1960) bakanlıklarında bulundu.

27 Mayıs'tan sonra Yassıada'da yargılanarak 5 yıl hapis cezasına çarptırılan Aker 1962'de siyasî aftan yararlanarak serbest bırakıldı. (M)

***AKGÜN** (Nahit Ulvî), türk şairi. — 1971'de *Ağaçlar uyanınca*'yı yayımladı. (M)

AKHER CHİOH, Hindukuş dağlarında doruk; 7 020 m. Doruğa ilk çıkış avusturyalı R. Göschl ve H. Schell tarafından gerçekleştirildi (1966). [L]

***AKHİSAR,** Manisa iline bağlı ilçe. — 138 161 nüf., ilçe merkezi 53 027 nüf. (1975); 98 köy (1970).

— Arkeol. İlçenin merkezinde, *Tepe mezarlığı* adı verilen yerde ilk kazılar Prof. Yusuf Boysal'ın başkanlığında 1962'de yapıldı. Geniş çaplı kazılar 1968-1971 yılları arasında Rüstem Duyuran tarafından yürütüldü. Kazı alanının doğu kesiminde, boyu 100 m'yi aşan bir portik ile bunun önündeki caddenin önemli bir bölümü ortaya çıkarıldı. Kalıntıların Roma imparatorluğu çağında Batı ve Güneybatı Anadolu şehirlerinde birçok benzeri görülen direkli bir caddeye ait olduğu anlaşıldı. (M)

***AKI** i. — *Akı pompası.* Bk. POMPA, *Ek.*

***AKIM** i. — ANSİKL. Telekom. Taşıyıcı *akım* kavramı kodlu empülsiyonlarla modülasyon ilkesinin benimsenmesinden sonra yaygınlaştı. Bu ilke gereğince her bağlantıya bir taşıyıcı frekans değil, her T saniyede meydana gelen çok kısa bir Δt zaman sapması uygulanır. Bu çok kısa Δt süresi içinde işaretin büyüklüğü değerlendirilir. Δt niceliği T'ye oranla çok küçük olduğundan, T periyodu boyunca birçok bağlantıya uygulanan bir o kadar Δt aralığı düzenlenebilir. (L)

***AKIN** (Bedii Faik), türk gazetecisi. — Falih Rıfkı Atay'ın ölümünden (1971) sonra *Dünya* gazetesinin başyazarlığını üzerine aldı; bir süre sonra da gazeteyi mimar-mühendis İhsan Altınel'e sattı (1975). [M]

AKIN (İlhan), türk hukukçusu (İzmir 1927). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1950) ve Paris'te L'Institut des Hautes Etudes Internationales'de doktora yaptı (1954). İstanbul Hukuk fakültesine devletler umumî hukuku asistanı olarak girdi (1955); doçent (1958), profesör (1966) oldu. 1972'de Hukuk fakültesi dekanlığına seçildi. Bedii Faik Akın'ın kardeşidir.

Eserleri: *Devlet doktrinleri* (1964) [1962 Türk Dil kurumu bilim ödülü]; *Temel hak ve hürriyetler* (1971). [M]

AKINCI (Eşref), türk askeri (Bursa 1912). Bursa Askerî lisesini (1930), Harp okulunu (1932), Kara Harp akademisini bitirdi (1941). Afganistan Eğitim kurulunda görev yaptı (1953-1955). Tuğgeneral (1960), tümgeneral (1963), korgeneral (1966) ve orgeneral oldu (1969). Harita genel müdürlüğü, 12. tümen komutanlığı, genelkurmay lojistik başkanlığı, 8. kolordu komutan vekilliği, kara kuvvetleri komutanlığı kurmay yarbaşkanlığı, 4. kolordu komutanlığı, yüksek askerî şûra üyeliği, 3. ordu komutanlığı ve millî savunma bakanlığı müsteşarlığı gibi görevlerde bulundu. Kara kuvvetleri komutanlığına atandı (1973). [M]

***AKINTI** i. — Foto. Bir fotoğraf klişesinde, çekim makinesine göre hareketli bir noktanın görüntüsünü veren çizgi. Bk. ANSİKL.

— Oky. bil. *Çevre akıntısı,* okyanus diplerinin genel çevre çizgilerini izleyen ve tortuları eşderinlik çizgilerine paralel olarak sürükleyen jeostrofik akıntı. (Bazı bilim adamları burgaç akıntılarının taşıdığı maddelerle meydana gelen kıta eğintilerinin oluşumunda çevre akıntılarının önemli bir rol oynadığını savunurlar.)

— ANSİKL. Foto. *Akıntı,* iki ayrı etkenden ileri gelebilir: ya poz sırasında nesnenin hareket etmesinden, ya da çekim makinesinin yer değiştirmesinden. Havadan çekilen fotoğraflarda, uçakla birlikte hareket eden kamera poz süresi boyunca metrelerce yer değiştirebilir: saatte 1 000 km hızla giden bir uçak saniyede 280 m ve 1/100 saniyede 2,80 m yol alır. Çekimi yapılan nesnenin herhangi bir noktası, klişe üzerinde, fotoğrafın netliğine büyük ölçüde zarar veren bir çizgiye dönüşür. Akıntısız çekim elde etmek için, akıntı önleyici kameralara başvurulur.

Akıntı, bir noktanın görüntüsünün, uçuş hattı doğrultusuna yönelmiş bir çizgi haline dönüşmesi şeklinde ortaya çıkar; akıntının uzunluğunu $u = \frac{sho}{Y}$ bağıntısı verir; bu bağıntıda *s* poz süresini, *h* uçağın hızını, o çekim odasının odak uzaklığını ve *y* göz önüne alınan noktaya göre uçağın yüksekliğini gösterir. (L)

***AKIŞKANLAŞTIRMA** i. — Sanay. Toz halindeki katı bir cismi bir hava akıntısı içinde asılı haline getirme. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sanay. *Akışkanlaştırma* yöntemiyle, toz halindeki maddelere bir akışkanın nitelikleri kazandırılır ve böylece malzemenin borular içinde kolaylıkla ve en ekonomik şekilde taşınması sağlanır. Taşıyıcı düzenek, tabanı gözenekli olarak hazırlanmış saçtan yapılma bir koridordur. Bu tabanın gözenekleri arasından geçen sıkıştırılmış hava, toz halindeki katı cismi akışkanlaştırır ve cisim tıpkı bir sıvı gibi akmağa başlar. Bu yöntem özellikle çimento fabrikalarında ve modern cracking tesislerinde öteden beri uygulanıyordu, son yıllarda besinlerin dondurulmasında da çok olumlu sonuçlar verdi: akışkan yataklı dondurucularda besin maddeleri hem çok çabuk donuyor, hem de herhangi bir mekanik yardım gerektirmeden doğrudan doğruya havayla sürüklenerek taşınabiliyor. Bugüne kadar bu cihazlar yalnız santimetre boyutlarındaki besin maddeleri için kullanılabiliyordu. Yöntemin daha büyük ürünlere, örneğin bir pilice uygulanmasını sağlamak için akışkan yatağa kaldırma usulü bulundu: boyutları 1 mm'den küçük olan ince tanecikler (irmik, şeker, plastik maddelerden yapılmış küçük bilyalar v.b.) akışkanlaştırılır ve dondurulacak besin maddeleri bu «sözde sıvı» içine daldırılır.

— Teknol. Mikroskopik ölçülerde ve heterogen bileşimde olan, fakat tam bir sıvı özelliği taşıyan gerçek bir akışkanın elde edilebildiği *akışkanlaştırma* yöntemi, son yıllarda plastik maddeleri uygun bir yüzey üzerine tozlama* *(Ek)* tekniklerinde çok büyük bir önem kazanmıştır. Korunacak parçaların üstü ısıda yumuşayan veya sertleşen bir toz katmanıyla örtüldükten sonra, tozun ergimesini, yoğun ve sürekli bir örtü haline dönüşmesini sağlamak için parça bir ısıl işlemden geçirilir. İşlem akışkan yataklı bir kabın içinde yapılır; kabın dip kısmı gözeneklidir ve altından basınçlı bir

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

gaz gönderilir; bu gaz hava olabileceği gibi bir asal gaz da olabilir. Gözenekli dibin üzerine ince plastik taneciklerinden bir katman yayılır; bu tanecikler gazın basıncıyla gözeneklerden geçer, kabın içine yayılır ve asıltı halinde kalır. O zaman, korunacak parçayı uygun bir sıcaklığa kadar önceden ısıtarak bu tanecik asıltısı içine daldırmak yeterlidir; böylece tozlar kısmen ergiyerek parçanın yüzeyine yapışıp kalır. İşlem süresini ve parçaların sıcaklığını isteğe göre düzenleyerek kaplanacak toz miktarı ayarlanabilir. Bu yöntemin tek sakıncası, işlenecek parçayı tamamen içine alabilecek kadar büyük boyutlarda bir daldırma kabına gerek duyulmasıdır. Bu güçlük de, akışkanlaştırılmış elektrostatik yatak tekniğine başvurularak yenilebilir. Bu durumda tanecikler elektrikle yüklenir ve parça bir iletkenle toprağa bağlanır. O zaman, taneciklerin yükselerek elektrik yükünü boşaltmak üzere parçanın yüzeyine yapışması için kaplanacak parçayı bu yatak üzerinde tutmak yeterlidir. Hattâ bu yöntemde parçayı ısıtmağa bile gerek yoktur, tanecikler elektrostatik çekimle parçanın yüzeyinde tutunabilir. Özellikle bir ön ısıtmaya dayanıklı olmayan nesneler üzerinde bu işlem uygulanır. Bugün akışkanlaştırma yöntemi, katı cisimlerle gazlar arasında bir tepkime kurmanın ve akışkanlaştırılmış cismin çok geniş yüzeyinden yararlanarak bu tepkimeyi daha da hızlandırmanın gerekli olduğu bütün işlemlerde çok geniş ölçüde kullanılıyor. (L)

AKIZ i. Akım halinde olan şey. (*Esk. Seyyale.*)

— Fizyol. *Sinir akızı,* uyarımı sinir boyunca iletmeyi sağlayan olaylar dizisi; bunun yayılmasına sinirin «iletim özgüllüğü» denir.

— ANSİKL. Fizyol. *Sinir akızı*'nın yayılma hızı türlere ve sinirlere göre değişir: karındanbacaklılarda 0,4-1,5 m/sn, kurbağanın siyatik sinirinde 25 m/sn, insanın çeşitli sinirlerinde 30-100 m/sn; hız, sinir telinin çapına göre ve kronaksisi ile ters orantılı olarak da değişir. Akız, sinirin uyarılan noktasından başlayarak iki yana doğru (iki yönde iletim kanunu) yayılır ve ancak sinire dokunulmamışsa yayılabilir (bütünlük kanunu). Bir sinir telindeki yayılma komşu tellerin etkinliğine bağlı değildir (ayrı iletim kanunu). Sinir akızı adı verilen içtepinin yanı sıra her zaman bir elektrik olayı vardır; polarma ve polarmama şeklindeki bu olaylar sinir telinin ve sinir merkezindeki sinir telciklerinin kılıfında oluşur. Bunlar yukarıda belirtilen kanunlara uygun olarak geçer ve sinir akızının özü, doğası sayılır. (L)

AKİİ-BUA (John), ugandalı atlet (Lira 1948). 1972'de, yeni bir dünya rekoru kırarak (47 sn 8/10) 400 m engellide olimpiyat şampiyonu oldu. (L)

AKİTANYA, Fransa'da bölgesel program çevresi.

• *Nüfus.* Bask ülkesinden Agenais'ye, Bordeaux'dan Périgueux'ye kadar uzanan Akitanya, Dordogne, Gironde, Landes, Lot-et-Garonne ve Pyrénées-Atlantiques idare bölgelerini kapsamı içine alır. Yüzölçümü bakımından (41 408 km²) üçüncü büyük bölge olan Akitanya, bütün ülke yüzeyinin yüzde 7,61'ini kaplayan toprakları üzerinde Fransa nüfusunun ancak yüzde 4,85'ini barındırır (2 502 000 nüf.); bu yüzden kilometre kareye 61 kişi olan nüfus yoğunluğu Fransa ortalamasının (kilometre kareye 95 kişi) altındadır. (L)

***AKKAYA,** Kastamonu ilçesinde, Merkez ilçesine bağlı bucak. — 8 226 nüf., 31 köy (1970). Sulama barajı (açılış 1967). Bk. HİDROELEKTRİK*. (M)

***AKKIŞLA,** Kayseri ilinde, Bünyan ilçesine bağlı bucak. — 10 526 nüf., 13 köy (1970). [M]

***AKKÖY,** Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı bucak. — 7 654 nüf., 4 köy (1970). [M]

Akköy barajı. Bk. HİDROELEKTRİK*.

***AKKUŞ,** Ordu iline bağlı ilçe. — 45 178 nüf., ilçe merkezi 3 243 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

AKMANSOY (Tekin), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (Denizli 1924). Ankara Devlet konservatuvarını bitirdi (1947). Devlet tiyatrolarında görev aldı. *Sarı Naciye* ve *Sacide* gibi oyunları sahneye koydu. Radyofonik oyunlarda görev aldı, televizyon programları düzenledi ve bunlardan «Kaynanalar» serisi büyük ilgi topladı. (M)

***AKMEŞE,** Kocaeli ilinde, Merkez ilçesine bağlı bucak. — 6 827 nüf., 12 köy (1970). [M]

***AKNAR** (Hamdi Suat), türk hekimi. — 1974'te Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumu tarafından «geçmiş hizmetlerinden, özellikle limofit dokuda retikula endotel orijinli tümörü ilk defa tanımlaması ve bu tip tümörler alanında öncü olması, memleketimizde pozitif ilkelere dayanan bir patolojik anatomi mektebi kurması, Kanser Araştırma enstitüsü tesis etmesi ve patolojik anatomiye araştırmayı getirmesi, pek çok öğrenci ve uzman yetiştirmesinden ötürü» hizmet ödülüne lâyık görüldü. (M)

AKNOZ (Nurettin), türk askeri ve siyaset adamı (İstanbul 1895 - ay.y. 1964). Harp okulundan sonra Harp akademisini bitirerek (1927) kurmay subay oldu. Orgeneralliğe yükseldiği yıl (1954) 3. ordu komutanlığına atandı. Buradan 1. ordu komutanlığına nakledildi (1955). O yıl 6/7 Eylül olaylarından sonra İstanbul sıkıyönetim komutanı oldu. 1956'da bir yıl kara kuvvetleri komutanlığı yaptı. Emekliye ayrılınca (1957) siyasî hayata atılarak Demokrat partiden İstanbul milletvekili seçildi. 27 Mayıs'tan sonra Yüksek Adalet divanında hapis cezasına çarptırıldı ve aftan yararlanarak cezaevinden çıktı. (M)

***AKÖREN,** Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı bucak. — 8 551 nüf., 7 köy (1970). [M]

***AKPINAR,** Anadolu'da çeşitli yerlerin adı. — Başlıcaları: **Akpınar.** — Adıyaman ilinde, Merkez ilçesine bağlı bucak; 9 672 nüf., 11 köy (1970). — **Akpınar,** Kırşehir ilinde, Kaman ilçesine bağlı bucak; 13 145 nüf. (1970). — **Akpınar,** Sıvas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak; 8 407 nüf. (1970). [M]

AKPINAR (Metin), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1941). Bir süre İstanbul Hukuk fakültesinde öğrenim gördü; amatör olarak çeşitli gençlik kuruluşlarında oynadıktan sonra Ulvi Uraz tiyatrosunda profesyonel oldu (1966); daha sonra Gen-Ar tiyatrosunda Zeki Alasya ile birlikte bir topluluk kurdu; 1967'de Devekuşu Kabare tiyatrosuna geçti ve hep bu toplulukta çalıştı. Akpınar, bunun yanı sıra sinema, radyo ve televizyondaki çalışmalarını sürdürdü. (M)

Metin AKPINAR (ortada) «Astronot Niyazi»de Zeki Alasya ve Ahmet Gülhan'la

AKRİDİNYUM i. (*akridin*'den). Kim. Asitlerin ve akridinin katma ürünlerinde bulunduğu varsayılan kök (*akridinyum tuzları*). [Sarı renkteki akridinyum nitrat veya akridinyum klorür, tıpta bakterilere karşı kullanılır.] (L)

Tekin AKMANSOY «Kaynanalar»da Haşim Hekimoğlu ile

***AKRİLİK** sıf. — Çağdaş santl. *Akrilik boya,* suda ezilmiş renk pigmentlerinin, metil metakrilatı polimerleştirerek üretilen bir latekste (termoplastik reçine) yayılmasıyla elde edilen emülsiyon boya. Bk. ANSİKL.

— Plast. mad. *Akrilik reçine,* akrilonitrilin, akrilik asidin, metakrilik asidin ve bu asitlerin esterlerinin termoplastik polimerlerinden ya da kopolimerlerinden oluşan reçine. Bk. ANSİKL.

◆ **İ.** Akrilik elyafa verilen ad: *Pamuk ve akrilikten dokunmuş banyo halısı.*

— ANSİKL. Çağdaş santl. *Akrilik* reçinelerde şu özellikler görülür: yağlı olmayan her yüzeye sıkıca yapışma, ışığa karşı duyarsızlık, geçirimsizlik, asit ve alkalilerden çok az etkilenme.

Akrilik reçineler çok çabuk katılaşır, fakat, belirli katkılarla kuruma süreleri uzatılabilir. Boyayı kat kat vurmak için özel tedbirlere gerek yoktur. Üstelik, görünümü katılan su miktarına göre çok değiştiği için, en saydamından en kalınına kadar değişik sürme teknikleri kullanılabilir ve çeşitli ara tonlar elde edilir. Bu reçinelere karıştırılan renkler bütün canlılıklarını korurlar.

Günümüzde gerek sehpa resminde, gerek duvar resminde akrilik boyalar çok kullanılıyor. Önceleri bu boyalardan lake ve vernik olarak sanayide yararlanılıyordu. Akrilik boyayı ilk olarak resimde kullananlar anglosakson sanatçılardır.

— Plast. mad. *Akrilik reçine*'nin yapımına yarayan hammaddeler arasında akrilonitril, metilik ve etilik esterler en çok kullanılanlardır. Sıvı monomer esterler, ışık, ısı ve katalizör eşliğinde kolayca polimerleşir, sert katılar ya da yumuşak ve koyu ürünler halinde reçineler verir. Polimetakrilatlar poliakrilatlardan daha serttir ve metilik esterler, etilik ve bütilik esterlerden daha sert reçineler meydana getirir. Bu reçineler olağanüstü berraklık ve saydamlıkları, suya karşı çok az emici olmaları, düşük yoğunlukları, darbeye karşı dirençleri ve yüksek yalıtkanlık dirençleriyle nitelenir. Dış ortamda kararlı, ılımlı sıcaklıklarda kimyasal olarak kararlıdırlar; suyun, tuzlu çözeltilerin, orta derişiklikte buz ve asitlerin etkisine karşı direnç gösterirler. Akrilatlar aromatik hidrokarbonlarda, klorlu hidrokarbonlarda, ester ve ketonlarda çözünür. Bunlar birçok özleştiriciyle uyuşur. Ayrıca akrilik anhidrit, glikol esterleri, akrilik ve metakrilik asitler veya akrilamit aracılığıyla polimerlerin kırışması sonucunda ısıya dayanıklı reçineler hazırlanabilir. Akrilik reçineler uçak lombozları ve kokpit*leri (*Ek*), optik mercekler, aydınlatma cihazları, kontak mercekleri, protezler, cerrahî âletler ve güvenlik camları yapımında kullanılır. Ayrıca bu reçineler boya ve verniklerin, yapışkanların, vinilik reçine özleştiricilerinin, yağlama yağı için katkı maddelerinin, sentetik elyaf ve sentetik kauçuğun bileşimine girer. (L)

AKRİLONİTRİL i. (fr. *acrylonitrile*). Kim.

John AKII-BUA

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; Gaz Transport (LAROUSSE)

AKRİLİK NİTRİL'in *eşanl.* (Akrilik elyafın yapımında hammadde olarak kullanılır.) [L]

*AKSAKAL, Balıkesir ilinde, Bandırma ilçesine bağlı bucak. — 6 103 nüf., 6 köy (1970). [M]

*AKSAKLIK i. — Bilişim. Bir bilgisayarda, makinenin karşılaştığı anormal bir olay (makineden ayrıcalıklı ya da yapılmasında sakınca olan bir işlemin uygulanmasını isteme, kapasiteyi aşma, bir eşlik hatası v.b.) sonucu, uygulanmakta olan programın durdurulup özel bir işlemin uygulanmasına geçilmesi. (L)

İzzet AKSALUR

*AKSAL (İsmail Rüştü), türk siyaset ve devlet adamı. — 1969 seçimlerinde adaylığını koymadı ve milletvekilliğinin sona erdiği bu tarihten sonra İş bankası idare meclisi üyesi olarak faal siyasî hayatın dışına kaydı. (M)

*AKSAL (Sabahattin Kudret), türk şair ve tiyatro yazarı. — 1966'da *Kahvede şenlik var* adlı eseriyle Ankara Sanatseverler derneğinin «en iyi tiyatro yazarı» ödülünü aldı. 1970'te *Kral üşümesi* yayımlandı. (M)

AKSALUR (İzzet), türk askeri ve diplomatı (Tosya 1896 - İstanbul 1970). Harp okulunu bitirdi (1914) ve cepheye gönderildi. Kurtuluş savaşında Konya'da Güney cephesi harekât şube müdürü olarak görev aldı. Harp akademisini savaştan sonra bitirdi (1925). Askerî Eğitim kurulunda görevli olarak Afganistan'a gitti (1928). Orgeneralliğe yükseldiğinde 3. ordu müfettişliği (1948-1949), Genelkurmay ikinci başkanlığı (1949-1950), Millî Güvenlik kurulu genel sekreterliği (1951-1952) yaptı. Emekliye ayrıldıktan sonra Tokyo, Taipeh, Tahran ve Bükreş'te büyükelçi olarak bulundu. 1961'de son görevinden ayrıldı. (M)

İhsan Şükrü AKSEL

*AKSARAY, Niğde iline bağlı ilçe. — 178 217 nüf., ilçe merkezi 45 524 nüf. (1975). İlçedeki Selçuklulardan kalma medresenin onarılarak müze haline getirilmesi için çalışmalara başlandı (1970). Bu müzede çevredeki kazılardan elde edilmiş olan tarihî belgelerin sergilenmesi planlandı. (M)

*AKSARAY, İstanbul'da bir semt. — Trafik sıkışıklığını gidermek amacıyla 1969'da yapımına başlanan yeraltı geçidi 1972'de hizmete açıldı; böylece Yenikapı-Saraçhane, Beyazıt-Topkapı ve Topkapı-Saraçhane bağlantıları sağlandı. Bir yıl sonra yeraltı geçidindeki dükkânların açılışı yapıldı ve geçit 1975'te tamamlandı. (M)

*AKSEKİ, Antalya iline bağlı ilçe. — 27 717 nüf., ilçe merkezi 5 116 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

AKSEL (İhsan Şükrü), türk hekimi (İstanbul 1899). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1920) ve aynı yerde nöropsikiyatri ihtisası yaptı. Daha sonra Fransa ve Almanya'da uzmanlık çalışmalarını sürdürdü (1922-1924). Türkiye'ye dönüşünde akıl ve ruh hastalıkları hastahanesinde klinik şefi oldu. Üniversite reformunda Tıp fakültesine doçent olarak girdi (1933). 1945'te profesörlüğe, 1951'de ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Psikiyatri kürsüsü başkanlığından emekliye ayrıldı (1973). Eserleri: *Nörotrop virüslü ansefalitler* (1944), *Genel psikiyatri* (1946), *Psikozların anatomisi* (1947). [M]

Necil Kâzım AKSES

*AKSEL (Malik), türk ressamı ve sanat yazarı. — 1969'da açtığı toplu sergi büyük ilgi uyandırdı. (M)

*AKSES (Necil Kâzım), türk bestecisi. — 1971'de Millî Eğitim bakanlığı tarafından Türkiye cumhuriyetinin «devlet sanatçısı» ilân edildi. Aynı yıl Devlet opera ve balesi genel müdürlüğüne atandı. Ertesi yıl kendi isteğiyle bu görevden ayrıldı. Bununla birlikte uzman olarak Devlet konservatuvarındaki görevini sürdürdü. Sözlerini şair Bekir Sıtkı Erdoğan'ın yazdığı, Cumhuriyet'in 50. yılı marşını seslendirdi.

Akses'in yeni eserleri: büyük orkestra için *Senfoni* (1966), keman ve orkestra için *Konçerto* (1969), *Ağıt dörtlüsü* veya *İkinci yaylı çalgılar dörtlüsü* (1971), ses ve orkestra için *Ellinci yıl marşı* (1973), soprano, koro ve orkestra için *Senfonik destan* (1973), orkestra için *Sesleniş* (1973). [M]

*AKSİYOM i. — Mat. Başka hiç bir bağlantının sonucu olmayan, başka kavramlardan yola çıkarak tanımlanmış birtakım kavramlar aracılığıyla değil, doğrudan doğruya ilk kavramlar aracılığıyla ifade edilen ve bir matematik kuramının çıkış noktası olarak alınan bağıntı. (L)

*AKSOLEY (Mebrure), türk kadın siyasetçisi. — 27 Mayıs'tan sonra Kurucu mecliste görev aldı (1960). 1966 seçimlerinde de İstanbul'dan C.H.P. Senato üyeliğine seçildi. (M)

AKSOY (Fahir), türk ressamı (İstanbul 1917). Önceleri hikâyeler yazdı. Resim çalışmalarına daha sonra başladı. Saf resim-naif resim anlayışıyla yaptığı çalışmalarla kısa zamanda tanındı. Bratislava ve Cenevre'de uluslararası naif resimler sergilerine katıldı. Stuttgart'ta ve Türkiye'de özel sergiler açtı. Eserlerinde çocukluk dünyasından gelen çizgilere yer verir, eşyayı ve insanları saf bir anlayışla canlandırır. (M)

AKSOY (Mehmet), türk heykeltıraşı (Antakya 1939). Antakya lisesini bitirdi. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünde Şadi Çalık'ın öğrencisi oldu (1962-1967). Avrupa sınavını kazanarak İngiltere'ye (1970) ve Almanya'ya gitti (1971). Genellikle demir ve taşla figüratif çalışmalar yapan sanatçı 1966'dan bu yana devlet resim ve heykel sergilerine katılıyor. (M)

AKSOY (Muammer), türk hukukçusu (Antalya 1917). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1939) ve Zürich üniversitesinde doktora yaptı, Siyasal Bilgiler fakültesinde asistan ve profesör oldu. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu mecliste 1961 Anayasası'nın hazırlanışında çalıştı. C.H.P.'ye girdi. 1969 seçim kampanyasına katıldıktan sonra siyaset dışında kaldı. 12 Mart muhtırasından sonra sıkıyönetim mahkemelerince başlatılan siyasî kovuşturmalarda yasa dışı örgütlerle bağlantı kurduğu iddiasıyla tutuklandı, daha sonra beraat etti. *Partizan radyo ve D.P.* (1960); *Millî petrol davamız* (1964) adlı kitapları yayımlandı. (M)

AKSOY (Muzaffer), türk hekimi (İbradi 1916). İstanbul Erkek lisesini (1934), İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1940). Şişli Çocuk hastahanesi (1943) ve Tıp fakültesinde iç hastalıklar asistanlığı yaptı. Mersin Devlet hastahanesinde (1947-1957), İstanbul Beyoğlu İlkyardım hastahanesinde (1957) çalıştı. Doçent (1959), profesör oldu (1966). 1960'tan sonra İstanbul Tıp fakültesi 2. İç Hastalıklar kliniğinde çalışmalarını sürdürdü. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumu bilim ödülünü kazandı (1969).
Başlıca eserleri: *Antitefal hemoglobin serum istihsali ve orak hücre anemi vakalarında kullanılması* (1959); *Homozigot hemoglobin S-alfa thalassemi hastalığının ilk müşahedesi* (1965); *Benzen (benzol) zehirlenmesi ve hematopoietik sisteme etkileri* (1965). [M]

*AKSOY (Ömer Asım), türk dilci ve folklorcusu. — Türk Dil kurumundaki görevini sürdürürken Dehri Dilçin ile birlikte hazırladığı *Tarama sözlüğü*'nün O-Z harflerini kapsayan 5. ve 6. ciltlerini yayımladı (1971-1972). [M]

*AKSU, Antalya ilinde, Merkez ilçesine bağlı bucak. — 22 612 nüf. (1970). [M]

*AKSUM, Etyopya'da kent. — Etyopya Arkeoloji enstitüsü Aksum'da sürekli olarak kazılar yapıyor. Bugünkü durumda bilinen en eski hükümdar adı, eski yunan kültürüne hayran olduğu anlaşılan Zoscales'tir. Hükümdarların adlarını, çok sayıdaki paralardan ve dikilitaşlardan öğreniyoruz. Yakın zamanda bulunan bir adak asasında «Aksum kralı Gadar» adına rastlanmıştır. (L)

*Akşam, İstanbul'da yayımlanan günlük siyasî gazete. — Nur Akten'in sahipliği döneminde tirajı düşmeğe başlayan gazete Türk -İş'in himayesinde Türkiye Gazeteciler sendikasına devredildi (1970). Sendika daha sonra gazeteyi burada çalışanlara bıraktı (1971). Bu düzenleme de sonuç vermeyince *Akşam*, Türk-İş konfederasyonuna satıldı ve yayını burası adına Basın-İş sendikası yürüttü (1972). Ertesi yıl Basın-İş'ten Fehmi Anlaroğlu gazeteyi satın alarak yayını sürdürdü. 1975'e kadar uzayan bu dönemin sonunda Akşam Gazetecilik ve Matbaacılık şirketine geçen gazete 15 mart 1975'ten itibaren Rıdvan Seyhan'ın sahipliğinde ve Yüksel Metin'in genel yönetiminde yeni bir yayın dönemine girdi. (M)

*AKŞEHİR, Konya iline bağlı ilçe. — 84 903 nüf., ilçe merkezi 35 169 nüf. (1975); 45 köy (1970). [M]

AKŞİT (Oktay), türk tarihçisi (Manisa 1927). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji bölümünü bitirdi (1953), aynı bölümde asistan (1954) ve doktor oldu (1958). Eskiçağ Tarihi kürsüsüne geçti (1958), doçentliğe (1965), profesörlüğe (1971) yükseldi. Edebiyat fakültesi dekanı oldu (1974).

Eserleri: *Aeneas I* (Vergilius'tan notlu çeviri, 1965); *Likya tarihi* (1967); *Aeneas II* (Vergilius'tan notlu çeviri, 1968); *Roma imparatorluk tarihi* (1970); *Hellenistik ve Roma devrinde Likya* (1971); *Aeneas III* (Vergilius'tan notlu çeviri, 1971). [M]

*AKTARICI sıf. — Leng. Kuralları, sınırlı bir metinden hareket edilerek düzenlenmiş ama dilin çok geniş kapsamlı cümle bütününe aktarılabilen bir dilbilgisi niteliği. (L)

*AKTARMA i. — Bilişim. Genellikle orijinal kaydı bozmadan, bir bilginin bir yerden başka bir yere taşınması. Bk. ANSİKL.

— Leng. *Aktarma kuralları*, üretici anlambilimde, cümlelerin dilbilgisel betimlenmesinde ve sözdizim kuramına bağlı lûgat girişlerinde başvurulan kurallar sistemi; bu sistemde amaç dilin her cümlesine anlambilimsel bir yorum getirmektir.

— ANSİKL. Bilişim. Bir bilgisayarın yardımcı bellekleri arasında bilgi *aktarma*'sı ya da dışarıdan gelen veya dışarıya gönderilecek bilgilerin aktarılması daima merkez bellekteki bir aktarma aracılığıyla yapılır. Bir giriş-çıkış işlemi, işlemin başlaması ve aktarmanın nitelik denetimini kapsayan bir dizi temel aktarmaya karşılık düşer. (L)

AKTAŞ. Bk. ANDAVAL, *Ek.*

AKTAŞ (Hüseyin), türk atleti (Erzincan 1941). Balkan oyunları maraton şampiyonu oldu (1970-1973). Ankara Uluslararası 19 Mayıs maraton birinciliklerini kazandı (1973-1974). Yaklaşık olarak 40 maraton yarışına katıldı. (M)

*AKTEPE (Münir), türk tarihçisi. — Yeni eserleri: *1720-1724 Osmanlı - İran münasebetleri ve Silâhşör Kemanî Mustafa Ağa'nın Revan fetihnâmesi* (1970); *Mehmed Emnî Beyfendi (Paşa)nın Rusya sefareti ve sefaret-nâmesi* (1974). [M]

*AKTUZLA, Muş ilinde, Malazgirt ilçesine bağlı bucak. — 7 929 nüf., 22 köy (1970). [M]

AKUFO-ADDO (Edward), ganalı siyaset adamı (Akropong, Accra yakınları 1906). Avukat olduktan (1940) sonra Gana'nın bağımsızlığı için çalıştı. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Yüce divan üyesi seçildi (1962), ama 1964'te Nkrumah tarafından görevden alındı, 1966 devriminden sonra da başkan olarak Yüce divana döndü. Ayrıca Ulusal Kurtuluş Konseyi Siyasal komitesine ve Anayasa komisyonuna da başkanlık ediyordu. Ağustos 1970'te cumhurbaşkanı oldu. 1972'de askerî bir darbeyle görevinden uzaklaştırıldı. (L)

*AKUPUNKTUR i. — ANSİKL. *Akupunkturla anestezi.* Çin yönteminin en yeni uygulamalarından biri olan bu anestezi usulü, duygusuzlaştırılacak alanlara karşılık düşen *noktalar*'ın yeri öteden beri bilindiği için oldukça kolaydır. Bugüne kadar bu yöntemle yalnız yerel veya bölgesel anestezi yapılabiliyordu. Böyle bir anestezi için uzmanlar, uzun incelemelerden sonra seçtikleri noktalara ellerindeki iğneleri (iğnenin yapıldığı maden pek önemli değildir) batırırlar. Sonra yardımcılar bu iğneleri parmaklarının arasında belli bir ritimle döndürürler: yerine göre hızlı ya da yavaş, uzun ya da kısa bir süre, iğnenin ucunu hafifçe sokup çıkararak veya olduğu yerde tutarak istenen etki sağlanabilir. Doğulu modern hekimler, ameliyat edilecek hastaları batıda olduğu gibi morfin ya da petidinle ameliyata hazırlamaktan çekinmezler. Hattâ 6 ile 9 voltluk akımla beslenen ve iğnelere dakikada yaklaşık olarak yüz elli titreşim

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

yaptıran elektrikli bir aygıt bularak personel sayısında büyük bir kısıntı sağlamışlardır (gerçekten de bazen istenilen sonucu alabilmek için on iki kadar iğne kullanmak gerekir). Bu yöntemle Avrupa'da da çeşitli cerrahî müdahaleler (kistlerin çıkarılması, apselerin deşilmesi, hattâ apandis ameliyatı) yapılabilmiştir. (L)

***AKUSTİK** i. — ANSİKL. Sesli «nesne» diyebileceğimiz plak izlerinin elde edilmesinden bu yana, bir magnetik bant üzerine önceden kaydedilmiş sesleri ve akustik gerçeği en ince ayrıntısına kadar çözümleyebiliyoruz. Fizikçi H. Bouasse *akustik* bilimini günümüzden çok önce çağdaş temellere oturtmuştu; A. Moles'ün tezi ise (*mikrofonik müzikte işaretin fiziksel yapısı*, 1953) bu konuya bir doktrin ve etkili araştırma yöntemleri getirecek. Ses, üç fiziksel boyutuyla, yani düzeyi (desibel cinsinden), yükseklik ve tınıyı belirleyen frekansı (hertz cinsinden) ve süresiyle (milisaniye cinsinden) yeterli olarak tanımlayabildiğimiz ölçülebilir bir nesne niteliğini çoktan aldı. Günümüzde, birçok araştırmanın temeli olan başlı başına bir ses metrolojisi gelişiyor.

Buna karşılık, bir sürü uzmanın bütün çabalarına rağmen işitme mekanizmaları henüz aydınlığa kavuşturulamadı. Kararlı sesleri çok kesin bir şekilde çözümleme yolları biliniyor kuşkusuz, ama asıl sorun bu değil: seslerin fiziksel özelliklerini kulağın nasıl karşıladığını bilmek gerekir. Elektro-akustik teknolojisi, çevremizdeki seslerin karmaşık ve evrimsel gerçeğini inceleme yollarını açıyor bize; burada en önemli nokta da sesin zaman içinde değiştirdiği biçimdir. Bugün artık herhangi bir akustik olayından, olguların bütünlüğünü ve zaman içindeki evrimini gösteren gerçek akustik fotoğrafları elde edilebiliyor. Bu amaçla kullanılan temel cihaz, akustik «görüntüler» veren sonograf*tır; gerektiğinde bu görüntülerin bütün elemanlarını ölçmek ve dinleyicinin kişisel yargısıyla tam bir uyum içinde birleştirmek olanağı var. Büyük çağdaş kuramlardan biri olan bildirişim kuramı, bildirilerin iletilmesi konusunda akustiğin doktrin açısından duyduğu büyük bir eksikliği giderecektir. Nitekim bilgisayar, alınan sonuçları incelemek, çözümlemek, seslerin bireşimini yapmak, testler uygulamak v.b. işlemler için kendi alanında güçlü bir araçtır. Akustik ancak birkaç yıldır erginliğe erişebildi. Şimdilik iki büyük temel doğrultusu var: fiziksel akustik (titreşim hareketlerinin incelenmesi) ve işitsel akustik (akustik sinyallerin alıcısı olarak bir insanın bulunduğunu varsayar). Bu temel bölümlerden her biri de, uluslararası akustik kongrelerinin tutanaklarında ayrı ayrı ele alınan birçok dala ayrılır.

Fiziksel akustik: molekül akustiği (seslerin madde üzerindeki etkileri); sesüstü ve sesaltı (insan kulağının işitemeyeceği sesler) akustiği; denizaltı akustiği; gürültü fiziği; mimarlık akustiği (salonların akustiği ve sesten yalıtma); elektro-akustik (elektronik cihazlar bilimi); mekanik titreşimler ve nihayet havacılık akustiği.

İşitsel akustik: fizyolojik, psikolojik akustik; gürültülerin rahatsız etmesi ve zararları; söz akustiği (sözün çözümlenmesi, bireşimi ve otomatik olarak tanınması) ve nihayet Mersenne ile Pythagoras'ın bilimiyle pek fazla ortak yönü olmayan çağdaş müzik akustiği. Aslında akustiğin çoğu alanlarında birtakım özellikleri gözden uzak tutmamak gerekir: sözün ya da müziğin ne olduğunu iyice öğrenmeden salonların akustiği yapılamaz; sesleri algılama, söz, salonların akustiği gibi birtakım sorunlardan haberi olmayan kişi müzik akustiğini hiç yapamaz.

Seslerin nasıl oluştuğunu ve hangi evrimlerden geçtiğini anlamak için, teknoloji yönünden bugün artık hiç bir sorun kalmadığını bir kere daha belirtmekte yarar var. İyice çözümlenemeyen asıl sorun işitme sorunudur; bugün yavaş yavaş, işitmenin beyinde belli bir bildirişim uyandırdığı ve sorunun çözümünü kulağın veya beynin anatomik - fizyolojik incelenmesiyle değil, bugün artık bilinen birtakım yollar aracılığıyla (özellikle bilişim) işitme sisteminin çalışmasını uyararak bulmanın daha akla yakın olduğu sanılıyor. Gerçekten de sorunun bu yolla çözülebilmesi pek uzak bir ihtimal gibi gözükmüyor, hattâ araştırmalara başlandı bile. (L)

***AKÜMÜLATÖR** i. — ANSİKL. Elektr. On yıldır yapılan çalışmalar sonucunda *akümülatör*'lerin daha hafif olması ve daha az yer kaplaması sağlanmış, performansları ve kullanım koşulları daha ileri bir düzeye getirilmiş, şarj edilebilen yardımcı elemanların gerçekleştirilmesini sağlayan yeni galvanik çiftler bulunmuştur.

● *Çalıştırma bataryaları.* Otomobillerde üç fırçalı dinamonun yerini, bataryaları sürekli olarak tekrarlanan yükleme ve boşaltma çevrimlerinden kurtararak devamlı bir aşırı yük altında tutan alternatör-doğrultmaç ikilisinin alması, elemanların sığalarını azaltma, dolayısıyla ızgara elektrotların oluşması için gereken oksitlenmeye dayanabilecek yeni alaşımların kullanılmasıyla plakların ağırlığını ve kalınlığını azaltma olanağı sağlamıştır. Elektrotların birbirine yaklaştırılması, elemanlar arasındaki bağlantıların bölmeler arasından geçirilerek kısaltılması ve örneğin polipropilenden yapılma daha hafif kutuların kullanılması, kurşunlu akümülatörlerin hafifletilmesine yardımcı olmuştur. Günümüzde büyük silindirli arabalarda bile 12 voltluk, buna karşılık 40 ya da 30 amper/saatlik bataryalar motorun çalıştırılması için yeterlidir. Öte yandan alkali akümülatörlerde de buna benzer aşamalar yapıldı: bugün bu akümülatörlerde 1 mm'den daha ince, yumuşak, etkin maddeler (artı kutuplar için nikel hidrat, eksi kutuplar için kadmiyum hidrat) emdirilmiş ve sinterlenmiş plaklardan yapılma elektrotlar, ayırıcı eleman olarak da yalıtıcı ve soğurucu bir etkin maddeden oluşan kesiksiz bir levha kullanılır. Böylece akümülatörlerin ağırlığı ve hacmi büyük ölçüde azaltılmış, performansları da çok arttırılmıştır.

● *Çekiş bataryaları.* Daha ince çeperli ve daha hafif kutuların, birbirine daha yakın ve daha az kalınlıkta levhaların, gözenekli sentetik maddelerden oluşan etkin maddeli taşıyıcı parçaların ve yeni ayırıcıların kullanılmasıyla bu bataryaların da daha hafif ve daha küçük hacimli olması sağlanabildi. Bu yenilikler elemanların dayanıklılığında ve özellikle bunların dayanabileceği doldurma ve boşaltma çevrimi sayısında hissedilir bir azalma olmaksızın elde edilebildi. Elektrikli yük arabaları, toplu taşıma arabaları ve özel arabaların yapımıyla ilgili çalışmalar, 500 ilâ 1 000 doldurma ve boşaltma çevrimi sağlayan, 45-50 W saat/kg'lık kütlesel enerjiye sahip bataryaların gerçekleştirilmesi olanağını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda saatte ortalama 50 km hız yapabilen ve iki şarj arasında yüz kilometre kadar yol alabilen turizm arabaları yapılabilecek demektir.

● *Verim ve kullanım koşulları.* Bataryaların yapımındaki değişimler şu alanlarda verimlerinin artmasını sağlamıştır: bir anlık kuvvetli boşalma olanağı (örneğin bir çalıştırma bataryası amper cinsinden ifade edildiğinde Amper/saatlik kapasitesinin on kat üstünde bir boşalma gücü sağlayabilir), —20°C'ta, hattâ bazen daha düşük sıcaklıklarda yeterli çalışma garantisi.

Aynı zamanda önemli bir gelişme de sızdırmaz elemanların kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Klasik bir bataryada, doldurma sırasında elektrotlardan çıkan hidrojen ve oksijen gazlarının boşaltılmasını sağlayan hava delikli tıkaçlar bulunur. Sızdırmaz bataryalarda, ilke olarak hiç bir gaz çıkışı olmaz; ancak iç basınç çok arttığı zaman açılabilen bir emniyet supabı vardır. Bundan başka tersinmez olmaları, bu bataryaların aydınlatma aygıtları, radyo ve televizyon cihazları, elektrik avadanlıkları gibi taşınabilir elektrik aygıtlarının beslenmesinde kullanılmalarında kolaylık sağlar. Bu sonuç, çok ince ve birbirine çok yakın levhaların kullanılması, doldurma sırasında gerilimi büyük bir hassasiyetle düzenleyen bir doldurma sisteminin benimsenmesiyle ve elektrotlardaki fazlalıkların değerlendirilmesiyle sağlanabilmiştir. Örneğin, büyük bir güç fazlalığı eksi elektrotlarda ise, ilk şarj eden artı levhalar olur ve bu levhalarda bir oksijen çıkışı başlar, fakat bu oksijen kimyasal tepkime yoluyla eksi madde fazlasıyla birleşir, dolayısıyla da herhangi bir gaz çıkışı olmaz.

● *Yeni galvanik çiftler.* İkincil elemanların gerçekleştirilebilmesini sağlayacak galvanik çiftlerle ilgili birçok araştırmaya rağmen uygulamada kullanılabilecek yalnız üç çift bulunabilmiştir: kurşunlu, nikel-kadmiyumlu, gümüş-çinkolu. Bu alandaki araştırmalar yakıtlı piller ve özellikle de elektrikle şarj edilebilecek «ikincil yakıtlı piller» üzerindeki çalışmalara dayanır. Pilin boşalması sırasında oluşan bileşikler elektrik akımıyla pilin içinde ilk hallerine dönüşür; bu bakımdan da bunlar birer akümülatör sayılabilir. Bu tanıma uyan çiftler arasında şunları sayabiliriz:

— yakıt olarak bir sodyum malgamasının, yakıcı olarak da brom gibi bir halojenin kullanıldığı Smatko elemanı: yanma ürünü (sodyum bromür) elektrolizle ilk haline dönüşür, böylece sodyum malgaması tekrar oluşur ve brom serbest kalır;

— yakıtın çinko, yakıcının da klor olduğu çinkolu ve klorlu akümülatör: boşalma sırasında, elektrolizle çinko ve klora ayrıştırılan çinko klorür oluşur; bununla beraber klorun açığa çıkmasını önlemek için, bu klor hidrat şeklinde sabitleştirilir, tekrar elemana salınır ve boşalma sırasında klor serbest kalır;

— yakıtın çinko, yakıcının da oksijen olduğu çinkolu ve hava oksijenli eleman: boşalma sırasında çinko oksit meydana gelir; bu oksit, potasyum hidroksitten oluşan elektrolitle tepkime sonucunda potasyum zinkata dönüşür. Doldurma sırasında bu potasyum zinkat elektrolizle tekrar çinkoya dönüşür ve oksijen serbest kalır. (L)

***AKYAZI,** Sakarya iline bağlı ilçe. — 62 800 nüf., ilçe merkezi 12 502 nüf. (1975); 70 köy (1970). [M]

AKYOL (Türkân), türk hekimi (İstanbul 1928). Erenköy Kız lisesini, Ankara Üniversitesi Tıp fakültesini (1953) bitirdi. Ankara'da Göğüs Cerrahîsi kürsüsünde doçentliğe (1964) ve profesörlüğe (1969) yükseldi. 12 Mart muhtırasından sonra kurulan birinci Erim hükûmetinde, Türkiye'de ilk kadın bakan olarak sağlık ve sosyal yardım bakanlığına getirilen Akyol (1971), o yılın sonunda (13 aralık) başgösteren hükûmet bunalımı sırasında, Onbirler diye anılan on arkadaşıyla birlikte kabineden ayrıldı. (M)

***AKYUVAR** blş. i. — *Akyuvar nakli.* Bk. KAN *nakli, Ek.*

***AKZİYARET,** Urfa ilinde, Merkez ilçesine bağlı bucak. — 10 828 nüf. (1970). [M]

AKZO N.V., Hollanda'da anonim ortaklık; 1969'da Algemene Kunstzijde Unie N. V. ve Zout Organon N.V. ortaklıklarının birleşmesiyle meydana geldi. 1972'de iş hacmi 8 234,8 milyon florindi. Alman Glanzstoff-Fabriken AG ortaklığı ile bağlarını güçlendiren bu ortaklık kimya alanında Avrupa'da yedinci, dokuma ipliği alanında dünyada ikinci sırayı aldı. Fakat daha sonraki yıllarda bu kesimde meydana gelen bunalımdan büyük ölçüde etkilendi. 1971'de üretim araçlarının yeniden düzenlenmesine girişildi, geniş ölçüde tedbirler alındı. 1972'de bu hollanda grubu Avrupa'daki öteki büyük kimya kuruluşları ile (Hoechst, Rhône-Poulenc ve Montedison) ilişki kurdu. AKZO N.V.'de 100 000 kişi çalışır (1972). [L]

***ALACA,** Çorum iline bağlı ilçe. — 55 747 nüf., ilçe merkezi 12 552 nüf. (1975); 101 köy (1970). [M]

***ALACAHAN,** Sıvas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. — 11 589 nüf., 21 köy (1970). [M]

***ALACAHÖYÜK.** — Türk Tarih kurumu ile Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü adına yapılan kazılar Hamit Zübeyr Koşay'ın başkanlığında sürdürüldü. Son yıllarda restorasyon çalışmalarına hız verildi. Birinci Dünya savaşından önce Theodor Makridi Bey'in Sfenksli kapıda ortaya çıkardığı, sonradan Anadolu Medeniyetleri müzesine taşınan, kabartmalı ortostatların kopyaları yaptırılarak yerlerine kondu. *Sfenksli kapı* diye tanınan, Büyük Hitit imparatorluğu çağı şehrinin sur ve burç-

Hüseyin AKTAŞ

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

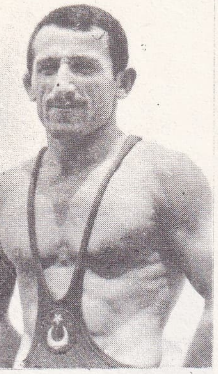

Ali Rıza ALAN

Ihsan Hilmi ALANTAR

ları, güney kapısının mimarî yapısını belirleyecek biçimde onarıldı (1969).

Höyüğün orta kısmına rastlayan ve iki tabakalı hitit mimarîsini toplu olarak birarada gösteren yapı kalıntıları ile poternli kapı ve çevresi de ilk bulunduğu duruma getirildi.

Hitit çağının bir savunma tesisi olarak kurulan poternin Frig çağında kirli su kanalı olarak kullanıldığı tespit edildi (1972). Önemli buluntularıyla dünya arkeoloji biliminde yer tutan Eski Bronz çağı mezarlarının altı tanesi kısmen onarıldı (1973). Sfenksli kapının güneyinde, höyük dışında, dış şehir araştırmalarına girişildi (1974).

Kazı alanının açıkhava arkeoloji müzesi haline getirilmesi çalışmalarına başlandı. (M)

Alacahöyük müzesi, Alacahöyük'te Türk Tarih kurumu tarafından yaptırtılan müze. 1941 yılında hizmete açıldı. Müzede Alacahöyük kazılarında bulunan ve ayrıca höyük çevresinden toplanan eserler sergilenir. Avlusunda andezit kabartmalar, anıtsal bir hitit heykeline ait gövde, Roma-Bizans çağı mezar taşları, lahitler ve mil taşları bulunmaktadır. Müze kapısı önünde büyük hitit küpleri ve lahitler yer alır. İç salonlardan birinde Kalkolitik devir çanak-çömleği, güneş kursları, heykeller, höyükte yapılan kazıların plan ve fotoğrafları vardır. Diğer salonda da, höyükte ve Pazarlı'da bulunmuş olan Frig devri eserleri sergilenmektedir. Ayrıca Ankara Arkeoloji müzesine taşınan Alacahöyük kazılarından çıkarılmış önemli eserlerin kopyaları da bu müzededir. (M)

ALACAKAPTAN (Uğur), türk hukukçusu (İzmir 1934). Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1955), asistan oldu. Roma üniversitesine bağlı La Scuola di Perfezionamento in Diritto Penale'de ceza hukuku konusunda iki yıl çalıştı (1958-1960). Profesörlüğe yükseldi (1967). Ankara Hukuk fakültesi dekanı oldu (1970). 12 Mart muhtırasından (1971) sonra sıkıyönetim mahkemesince iki kere tutuklandı ve öğrencilerin eylemini desteklediği gerekçesiyle mahkûm oldu, ama karar Askerî yargıtayda bozuldu ve Alacakaptan beraat etti. 1975 ekim ara seçimlerinde Ankara'dan C. H.P. senatörü seçildi. (M)

***ALACALI,** İstanbul ilinde, Şile ilçesine bağlı bucak. — 3 069 nüf., 13 köy (1970). [M]

***ALAÇAM,** Samsun iline bağlı ilçe. — 50 555 nüf., ilçe merkezi 9 947 nüf. (1975); 53 köy (1970). [M]

***ALAÇATI,** İzmir ilinde, Çeşme ilçesine bağlı bucak. — 4 597 nüf. (1970). [M]

***ALADAĞ,** Konya ilinde, Hadım ilçesine bağlı bucak. — 8 282 nüf., 17 köy (1970). [M]

***Alâeddin camii,** Konya'da Alâeddin tepesinde Alâeddin Keykubad I zamanında yapılmıştır. — Vakıflar Genel müdürlüğünce yürütülen eski eser onarımları sırasında kazılar yapıldı (1969-1971). Caminin çevresinde, iç avlusunda ve yer yer harem kısmında yapılan sondaj ve kazılar sonucunda kubbeli kısımdaki çinili mihrabın dış çıkıntısı, içeride mihrap önünde ise mihraba ait pek çok çini parça bulundu; iç avluda geç devirlerde ihdas edilen bazı yapılara ait temeller, ilk camiyi sonraki ilâve kısımlardan ayıran ara duvar, Selçuklu sarayına ait bol miktarda çini ve alçı süsleme ile antik parçalar ve batı bölümünde de daire planlı, kubbeli iki yapı meydana çıkarıldı. (M)

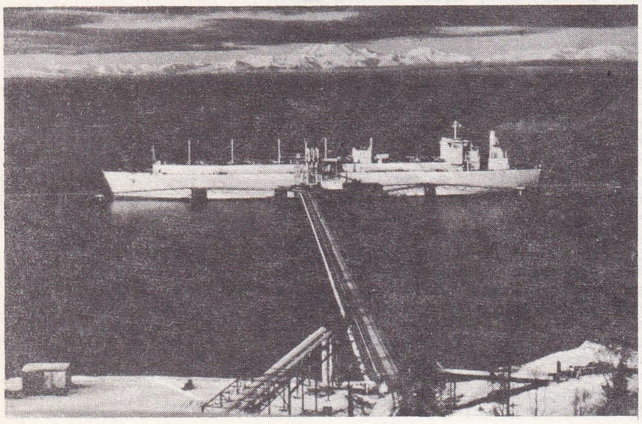

ALASKA
Prudhoe körfezinde bir gaz tankerine sıvılaştırılmış doğal gaz yükleme

ALAGÖZ (Cemaleddin Arif), türk coğrafyacısı (İstanbul 1902). Yüksek Muallim mektebinde okurken bir yandan da İstanbul üniversitesinin Coğrafya bölümüne devam etti. Mezun olduktan sonra Millî Eğitim bakanlığı tarafından öğrenim için Sorbonne üniversitesine gönderildi. Dönüşünde İstanbul üniversitesine doçent olarak atandı (1933); buradan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesine geçti. Profesör oldu (1943). Çalışmalarını daha çok Türkiye'deki yaylacılık hareketleri ve karst morfolojisi üstünde yoğunlaştırdı. 1972'de emekliye ayrıldı. (M)

Alagöz Karargâhı müzesi, Polatlı'nın Temelli bucağına bağlı Alagöz köyündedir. Bir vatandaş tarafından hibe edilen bina, Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğünce bağlı olarak müze haline getirildi. Atatürk, Kurtuluş savaşı yıllarında bu binayı karargâh olarak kullanmıştır. Müzede Atatürk'e ait eşya ile Kurtuluş savaşına ait fotoğraflar yer alır. (M)

Alakır barajı. Bk. HIDROELEKTRIK*.

***ALAN** i. — Astronotik. *Fırlatma alanı*, bir yandan uzay aracının oturacağı destek vazifesini gören, öte yandan araca giriş, aracın korunması, son hazırlıkları ve yerdeki tesislerle beslenmesi görevini yerine getiren bütün donatımların toplandığı platform. (Fırlatma alanında bir fırlatma rampası ile rampa sığınağı veya bir orta direği ile bir montaj kulesi bulunabilir.)

— Bilişim. Özel bir bilgi türüne karşılık düşen bütün bilgilerin toplandığı bölge.

— Fiz. *Magnetik alan.* Bk. ANSİKL.

— Havc. *Fırlatma alanı*, balistik füzelerle uzay füzelerinin denenmesine ya da fırlatılmasına olanak veren tesislerin tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fiz. Bir *magnetik alan*, maksimum şiddeti, hacmi, homogenliği ve zaman içindeki kararlılığıyla nitelenir. Kalıcı mıknatıslar veya basit solenoyitlerle 1 000 ilâ 5 000 Oe düzeyinde magnetik alanlar elde edilebildiği halde elektromıknatısların kutup parçaları arasında 30 000 Oe'e kadar ulaşılabilir. 100 000 Oe'i bulabilen yüksek şiddetli magnetik alanlar ise, üzerinden çok güçlü bir akım geçirilen ve su dolaşımıyla soğutulan büyük bakır iletkenli bobinlerle elde edilebilir. Böylesine güçlü sürekli alanların yaratılması çok büyük bir enerji harcamasına yol açar ve elektrodinamik kuvvetler için bir sınırlama gerekir. Bu nedenle günümüzde, alüminyum, niyobyum, germanyum, vanadyum, galliyum ya da kalaylı alaşımlardan yapılmış aşırı iletken bobinlerden yararlanma yolları aranıyor. Çok şiddetli akımlara dayanabilen, ince teller halindeki bu solenoyitler, birkaç kilovatlık bir güçle 100 000 Oe düzeyinde magnetik alanlar verir. Bugün bu solenoyitler kabarcık odalarında kullanılıyor. Öte yandan bir kondansatör bataryasında veya bir döner üreteçte yavaş yavaş toplanan enerjiyi birdenbire kullanarak, saniyenin belli bir kesri kadar süren ve milyonlarca oersted'e ulaşan geçici magnetik alanlar elde edilebilir.

— Havc. Bir *fırlatma alanı*'nda, asıl fırlatma düzeneklerinden başka yörünge denetim düzeneklerinin ve araçla bağlantı düzeneklerinin de bulunması gerekir. Böyle bir alanda birden fazla fırlatma noktası bulunabilir. Bu fırlatma noktalarından her biri, *fırlatma rampası* denilen ve aracın oturduğu destek vazifesini gören bir platformu, aracın bütün katlarına kolayca girilebilmesini sağlayan bir işkeleyi, fırlatma rampasından oldukça uzakta bulunan ve çeşitli cihazlarla korunan bir komuta merkezini kapsar. Araç, komuta merkezine bir dizi elektrik kablosuyla bağlıdır; bu bağlantılar, fırlatma anından önce aracın en ince ayrıntısına kadar denetlenmesini ve fırlatma anındaki bütün emirlerin araca iletilmesini sağlar. Aracın hareketi sırasında, aracı komuta merkezine bağlayan ve *göbek bağı* denilen hatlar kesilerek bu kablo bağlantıları ortadan kaldırılır. Dünyanın en ünlü fırlatma alanları A.B.D.'deki Cape Kennedy, Rusya'daki Baykonur, Avustralya'daki Woomera'dır. (L)

ALAN (Ali Rıza), türk güreşçisi (Tokat 1947). Kanada'nın Edmonton şehrinde yapılan Dünya şampiyonasında, 52 kiloda dünya şampiyonu (1970), aynı yıl Avrupa ikincisi oldu. Bir ara güreşi bıraktı, bir yıl sonra tekrar mindere döndü. 1974 Dünya şampiyonasında ve Avrupa şampiyonasında ikinci oldu (1975). [M]

***ALANGU** (Tahir), türk yazarı. — (öl. İstanbul 1973). 1973'te Galatasaray'daki görevinden ayrılarak yeni açılan Boğaziçi Üniversitesi Folklor kürsüsü öğretim üyeliğine getirildi. Yeni eserleri: *En güzel hikâyeler, Ömer Seyfettin* (1970); *Çingene hikâyeleri antolojisi* (1972); *100 ünlü türk eseri* (2 c., 1974). [M]

***ALANTAR** (Erdal), türk ressamı. — Son çalışmalarını Moda Cumalı galerisinde sergiledi (1975). [M]

ALANTAR (İhsan Hilmi), türk hekimi (İstanbul 1888 - ay.y. 1959). Vefa lisesini (1905) ve Dârülfünun Tıp medresesini bitirdi (1911). Çocuk hastalıkları konusunda ihtisas yapmak üzere Paris'e gitti (1913); bir yıl sonra Birinci Dünya savaşının başlaması üzerine Türkiye'ye döndü ve cepheye gönderildi. İhtisasını Berlin'de tamamladı (1916-1920). Mütarekeden sonra İstanbul'a döndü; Anadolu'ya geçerek Kurtuluş savaşına katıldı. Türkiye'nin ilk çocuk dispanserini Ankara'da açtı (1921). İstanbul Şişli Çocuk hastahanesi çocuk hastalıkları mütehassıslığına tayin edildi (1923). İstanbul Tıp fakültesi püerikültür muallimliğine getirildi (1924). 1933 üniversite reformundan, profesör unvanıyla, Tıp fakültesinde kurulan Çocuk Hastalıkları ve Bakım kliniği direktörlüğüne tayin edildi. Aynı kürsüde ordinaryüs profesör oldu (1940). 1957'de emekliye ayrıldı.

Başlıca eserleri: *Çocuk hastalıkları bilgisi* (1935-1947); *Püerikültür* (1938); *Çocuk hastalıklarında tedavi* (Dr. Metin Bilger ile) [1945]; *Vitaminler patolojisi* (1946). [M]

***ALANYA,** Antalya iline bağlı ilçe. — 64 013 nüf., ilçe merkezi 18 452 nüf. (1975); 66 köy (1970). [M]

***ALAPLI,** Zonguldak ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 21 659 nüf., 35 köy (1970). [M]

Alarko holding, İstanbul ve çevresinde kurulu, genellikle yapı donanımı ve donatımı alanında çalışan şirketler topluluğu (kuruluşu 1954). Kuruluş önce 20 000 TL. sermayeli bir kolektif şirket olarak ortaya çıktı, daha sonra anonim şirket haline geldi, 1972'de de sermayesini önce 50 milyon liraya, ertesi yıl 100 milyon liraya çıkardı ve 18 ayrı kuruluşu biraraya getiren bir holding oldu (1972).

Josef ALBERS: «Temprano» (1957)
[Phillips Collection Washington]

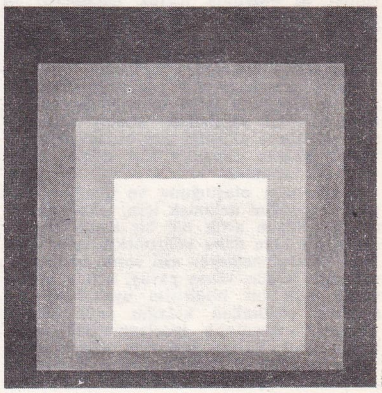

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN); Gaz Transport, Phillips Collection Washington (LAROUSSE)

Bu holdingte yer alan başlıca şirketler şunlardır: *Alsac Isıtma Klima Havalandırma Cihazları İmalât müessesesi, Almin Mühendislik ve İmalât müessesesi, Albim Brülör İmalât müessesesi, Almüt Mümessillik ve Ticaret müessesesi, Alterm Isıtma Klima Tesis İşleri Taahhüt müessesesi, Kimya Proses ve Su Şartlandırma tesisleri, Alpomaş Alarko Pompa ve Motör Sanayii A.Ş., Alamsaş Alarko Turistik Tesisleri A.Ş., Aletaş Alarko Eğitim Tesisleri A.Ş., Ziraat Hayvancılık ve Gıda Sanayii A.Ş.*

Holdingte 200 kadar mühendis, 100'den fazla uzman, 2 000'i aşkın işçi çalışır. (M)

***ALASKA,** Amerika Birleşik devletlerinde federe devlet. — 1970 sayımlarında nüfus, 1960'tan bu yana yüzde 33 oranında bir artış göstererek 302 170'i buldu (1940 ile 1950 arasında nüfus artışı yüzde 77,4'e, 1950 ile 1960 arasında da yüzde 75,8'e ulaşmıştı). Son yılların en önemli olayı, Kuzey Buz denizi kıyısındaki Prudhoe körfezi yakınlarında olağanüstü zenginlikte petrol (kesin rezervin en azından 1,5 milyar ton olduğu sanılıyor) ve doğal gaz (on yıldır günde 100 milyon metre küp dolaylarında doğal gaz üretiliyor) yataklarının bulunmasıdır. Bu hidrokarbonların ya kuzeybatı geçidini aşan buzkıran petrol tankerleriyle, ya Kanada yoluyla taşınması ya da Kuzey Buz denizinden Alaska körfezindeki serbest Valdez limanına iletilmesi düşünülmüş, 1973'te bu son yol uygun bulunmuştur. (L)

ALASYA (Zeki), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1942). Robert Kolej'de okudu. Çeşitli amatör topluluklarda sahneye çıktı, Arena tiyatrosunda profesyonel çalışmalara başladı (1964), Ulvi Uraz ve Gen-Ar tiyatrolarında oynadı. Devekuşu Kabare tiyatrosunun kurucularındandır. 1971'den sonra sinema ve televizyon çalışmaları da yaptı. (M)

***ALAŞEHİR,** Manisa iline bağlı ilçe. — 70 150 nüf., ilçe merkezi 23 120 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

Alaşehir Cezaevi müzesi, Alaşehir cezaevinde 1970 yılında açıldı. Cezaevinin bahçesinde yer alan açıkhava müzesinde 88 adet heykel ve benzeri eserler sergilenmektedir. (M)

ALAVİ (Bozorg). Bk. BOZORG ALAVİ, *Ek.*

Alaybey tersanesi. Bk. TERSANE, *Ek.*

***Alay köşkü,** İstanbul'da Topkapı sarayının Soğuk Çeşme tarafındaki köşe kulesinin üzerinde yapılan köşk. — İstanbul Devlet Güzel Sanatlar akademisi öğretim üyelerinden Kenan Özbel* *(Ek)*, ömrü boyunca topladığı etnografik eşyayı 1970 yılında Topkapı sarayına hediye etti. Bunlardan 400 parça, Alay köşkünde bağışı yapan adına isimlendirilerek halkın ziyaretine açıldı. Sergilenen eserler XVIII. yüzyıldan zamanımıza kadar türk halkının günlük yaşantısında kullandığı kilimler, çoraplar, keseler, kadın süs eşyası, çarşaflar ve çanak-çömlektir. Bir salon ile 3 oda içindeki vitrinlerde sergilenen bu eserler türk halkının sanat zevkini, duygusunu ve tekniğini dile getirir. (M)

ALBAYRAK (Tahsin), türk güllecisi (Giresun 1940). Güllede iki kere Türkiye rekoru kırdı (1969). 16 m'yi geçen ilk türk sporcusudur (16,12; 1971). Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Eğitim dairesi başkanlığı yaptı. (M)

***ALBEE** (Edward), amerikan tiyatro yazarı. — Son piyeslerinde (*Box* [Kutu], 1968; *Quotations from Chairman Mao Tse Tung* [Başkan Mao Çe-tung'tan alıntılar], 1968; *All Over* [İş işten geçti], 1971) daha önce işlediği temalara siyasal bir boyut kazandırdı. (L)

ALBERS (Josef), alman asıllı amerikalı ressam (Bottrop 1888). Önce Berlin (1913-1915), sonra da Essen ve Münih akademilerinde okudu (1919-1920); 1920'de Bauhaus*a öğrenci olarak girdi. 1921'den 1925'e kadar vitray sanatını andıran, cam parçalarından yapılma eserler verdi; ışığı, iki boyutlu tabloyu sürekli olarak değişikliğe uğratan değişken ve rastlantılı bir öğe olarak kullandı: Albers'in bu tür çalışmaları çağdaş sanatın ilk kinetik deneylerinden sayılır. 1933'te Amerika Birleşik devletlerine gitti. Black Mountain College'de ders verdi (1933-1950), sonra New Haven'deki Yale University'de görev aldı; araştırmalarını yağlıboyayla sürdürdü. Daha önce de 1932 yılında «sol anahtarı» teması üstüne, 4 tonda 80 çeşitleme dizisi için yağlıboyayı denemişti. Kısa sürede, grafik eserler ve değişik biçimlerde okunabilen, bakışa göre içbükey veya dışbükey görünümler kazanan resimler yaptı. Renk dalgalanmalarıyla yüzeylere hareket kazandırmayı denedi; işte 1947-1948 «Variants» dizisi böyle başladı, bunları 1949'dan başlayarak ünlü «Kareye saygılar» serisi izledi. Sanatçı bu eseriyle *hard-edge**i *(Ek)* büyük ölçüde etkiledi. Hemen hiç değişmeyen biçimsel bir şemadan (üst üste 3 veya 4 kare) yararlanarak renkler arası tüm etkileri ve bundan doğan tüm yüzey dalgalanmalarını denedi. (L)

***ALBERTA,** Kanada'da eyalet. — Bugün Alberta'nın petrol üretimi 50 Mt'u geçer (Kanada petrol üretiminin üçte ikisinden fazla). Doğal gazdan sağlanan enerji verimi de hemen hemen aynı düzeydedir. (L)

***ALBERT gölü,** Ekvator Afrikası'nda göl. — 1973'te *Mobutu gölü* adını aldı. (L)

ALBERTİ (Rafael), ispanyol şairi (Puerto de Santa Maria 1902). İlk eseri *Marinero en derra* (Karada denizciler) [1925] ile ulusal edebiyat ödülünü kazandı. 1928'de en çok tanınan kitabı *Sobre los angeles*'i (Melekler üzerinde) yayımladı ve ertesi yıl Primo de Rivera'nın diktatörlük rejimine karşı çıkmak için Komünist partisine girdi, çeşitli eylemlere katıldı. İç savaş sırasında Madrid müzesine atandı ve *El mono azul* dergisini yönetti; iç savaş Franco'nun galibiyetiyle bitince önce Arjantin'e, oradan Uruguay'a (1944) geçti, 1957'de de Roma'ya yerleşti.

Lorca gibi sosyal ve siyasal mücadeleye katılan Alberti çeşitli teknikleri denemiş bir yazardır. «Auto sacramental» tekniğiyle yazdığı *El hombre deshabitado* (Oturulmayan insan) [1931] ve *Fermin Galan*'dan (1931) sonra oynattığı *Radio Sevilla* farsı cumhuriyetçi askerler için hazırlanmış ve «ivedi tiyatro» türüne giren bir oyundur. Fakat *Noche de guerra en el museo del Prado*'nun (Prado müzesinde savaş gecesi) [1956] devrimci bir görüşle kaleme alınmasına karşılık *De un momento a otro*'da (Her an) [1938-1939] Alberti siyasal eylemin değeri üstünde tartışmaya girmiş ve *El adefesio* (Çılgınlık) [1944], *El trebol florido* (Çiçekli yonca) ve *La gallarda*'dan (1954) oluşan üçlüsünde eski İspanya'yı, o dönemlerin sorunlarını ve önyargılarını, derebeylik düzenindeki bir toplumu geleneksel bir biçimde ele almıştı. Şiiri de aynı şekilde savaşçı ve eleştirici şiddetten (*Capital de la gloria* [Zafer başkenti], 1936-1938) sürgün yıllarının duygusallığına dönüştü (*Entre el clavel y la espada* [Kılıç ve karanfil arasında], 1941; *Retornos de lo vivo lejano* [Uzaktaki yaşayanın dönüşleri], 1952; *Baladas y canciones del Parana* [Parana baladları ve türküleri], 1954). Picasso'ya bir sungu olan eserin (*El homenaje que ofrecen a Picasso «Sur», «Litoral» y «El Guadalhorce» en poemas*, [Picasso'ya «Güney», «Kıyı boyu» ve «El Guadalhorce» adlı şiirlerle sunulan saygılar], 1966) hazırlanmasında Vicente Alexiandre, Gerardo Diego ve Jorge Guillen ile çalıştı. 1970'te Picasso'ya *Los ocho nombres de Picasso y no dizo mas que lo que no digo*'yu ithaf eden Alberti, 1968 yılında da *A la Pintura (Poema del color y la linea)* [1945-1967] adlı yapıtını yeniden bastırttı. Daha sonra Roma'ya döndü; *Roma, peligro para caminantes*'te (1968) bu kenti anımsamaktadır. Bir süre sonra yeniden resim ve gravüre yöneldi. İki uzun şiiri, *Los ojos de Picasso* (Picasso'nun gözleri) ile heykeli *Umberto Mastroianni*'yi yazı ve resimlerle süsledi.

1972'de ise şiirlerinden seçmeler derledi: *Poesias 1924-1967* (Şiirler 1924-1967). [L]

***Albert kanalı,** Belçika'da kanal. — Kanalın gabarisini bazı kesimlerde 4 500, bazı kesimlerde 9 000 tona çıkarmak için 1975 yılında tamamlanmak üzere gerekli değişikliklere başlandı. (L)

***ALBİ,** Fransa'da Tarn idare bölgesinin merkezi. — Termik santral (250 MW). [L]

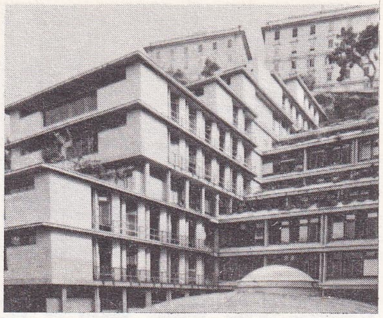

Franco ALBINI
Cenova Özel İdare binası (1959)

ALBİNİ (Franco), italyan mimarı (Robbiate, Côme 1905). Milano'da Istituto Nazionale delle Assicurazioni'nin bir bölmesini yaptı (1935). Bu tarihten başlayarak, akılcı ama fanteziye yer veren bir mimarîyi savundu; esnek ve canlı bir mekân düzenini geometrik bütünlerle değişikliğe uğrattı. 1938 yılında Milano'da ilk villasını, 1951'de Parma'da İ.N.A. binasını, 1959'da Cenova Özel İdare binasını, 1958-1961 yılları arasında da Roma'daki Büyük Rinascente mağazalarını, daha sonra da Giuseppe Rizzo ile birlikte Salsomaggiore ılıcalarını yaptı. Şehircilik uzmanı olarak R. Camus ve G. Palanti ile birlikte Milano'daki halk mahallelerinin yapımına katıldı (1937-1941), Milano ve Gallarate için şehir düzenleme planları çizdi ve Reggio nell'Emilia genel planını gerçekleştirdi (1947-1948). Cenova'daki Palazzo Bianco (1951) ile San Lorenzo Hazine müzesinin (1954-1956) düzenlemelerini yapan Albini, ayrıca müzecilik alanında da dünyaca ün yapmıştır. (L)

***ALBRIGHT** (William Foxwell), amerikalı doğubilimci ve arkeolog. — (öl. Baltimore, A.B.D. 1971). Son eserleri arasında *Yahweh and the Gods of Canaan* (Yahova ve Kenan tanrıları) [1968] anılabilir. (L)

Alçıtepe Harp müzesi, Çanakkale'nin Alçıtepe (Zıngındere) köyündedir. S. Mutlu adındaki şahıs evinin bir odasını müze haline getirerek halkın ziyaretine açmıştır (1969). Bu özel müzede Çanakkale savaşlarından artakalan top, tüfek, tabanca, bomba ve elbiseler sergilenir. (M)

***ALDEHİT** i. — ANSİKL. Kim. R — C = CH formülündeki gerçek alsinler civa II tuzlarıyla hidratlanınca keton R — CO — CH_3 verdikleri halde, boranlar kullanıldığında R — CH_2 — CHO biçiminde «ters» hidratlanma olur. Wittig tepkimesi için, bk. KETON*, *Ek.* (L)

ALDIKAÇTI (Orhan), türk hukukçusu (Samsun 1924). Galatasaray lisesini bitirdi (1943). Yükseköğrenimini ve doktorasını Lozan Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilgiler okulunda yaptı. İstanbul Hukuk fakültesinde anayasa hukuku asistanı (1955), doçent (1961) ve profesör (1968) oldu. Hukuk fakültesi dekanlığına seçildi (1968). Kıbrıs'ta toplumlararası genişletilmiş müzakerelere temsilci olarak katıldı. Anayasa kürsüsünün yöneticiliğine getirildi (1973).

Başlıca eserleri: *Les parties politiques dans les démocraties modernes* (Modern demokrasilerde siyasî partiler) [1955]; *Modern demokrasilerde ve Türkiye'de devlet başkanlığı* (1960); *Anayasa hukukumuzdaki son gelişmeler* (1963); *Anayasa hukukumuzun gelişmesi ve 1961 Anayasası* (1970). [M]

***ALDRICH** (Robert), amerikalı sinema yöneticisi. — 1967'den bu yana çevirdiği filmleri arasında *Dişi şeytan* (The legend of Lylah Clare) [1968]; *The Killing of Sister George* (Hemşire George'un öldürülmesi) [1969]; *Kahramanlar alayı* (Too late the Hero) [1970]; *Ölüm çetesi* (The Grissom Gang) [1971]; *Ulzana* (Ulzana's Raid) [1972]; *Ölüm treni* (Emperor of the North Pole) [1972]; *The Longest Yard* (En uzun yarda) [1974] vardır. (L)

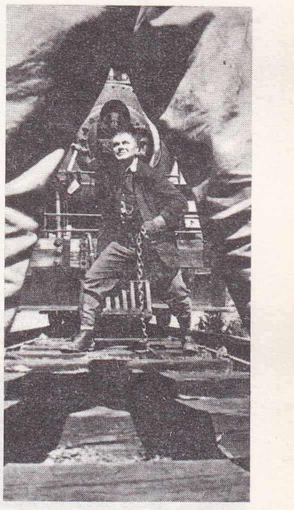

Robert ALDRICH
«Ölüm treni»nden (1972) bir sahne

ALEA (Tomas Gutierrez), kübalı filim yönetmeni (Havana 1928). Roma'daki Centro Sperimentale'deki sinema derslerini izledi. Castro devriminden sonra Küba sinemasının önderlerinden biri oldu. İ.C.A.İ.C. (Ins-

ALEA
«Bir bürokratın ölümü»
(1966)

tituto Cubano del Arte e Industria Cinematograficos [Küba Sinema Sanatı ve Endüstrisi kurumu]) adına çevrilen ilk belgesel filimlerden birini yaptı: *Esta tierra nuestra* (Dünya bizimdir) [1959]. Daha sonra, birçok konulu filim çevirdi: *Historias de la Revolucion* (Devrim tarihi) [1960]; *Las doce Silas* (On iki sandalye) [1961]; *Cumbite* (1963); *La Muerte de un burocrata* (Bir bürokratın ölümü) [1966]; *Memorias del Subdesarollo* (Az gelişmişliğin anıları) [1968]; *Una pelea cubana contra los demonios* (Şeytanlara karşı bir Küba savaşı) [1971]. (L)

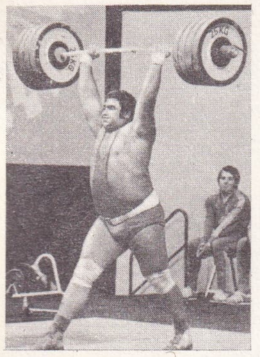

Vasili ALEKSİYEV

ALECHİNSKY (Pierre), belçikalı ressam ve gravürcü (Brüksel 1927). 1951'de Paris'e yerleştiğinden bu yana Cobra* topluluğunun görüşlerine bağlı kaldı; topluluğun en genç üyelerinden biriydi. 1965'te, XI. Uluslararası Gerçeküstücülük* sergisine katıldı. Lekecilik akımının etkilerini taşıyan eserlerinde, insanın yaratma gücünün aşırı derecede «içorganlara dönük» ve hiç dizginlenmemiş tepilerinden doğan, insanı tedirgin edecek ya da güldürecek kadar garip canavarları işler. *Caligraphie japonaise* (Japon yazısı) [1955] adlı bir filim çeviren, desen, gravür ve metin derlemeleri (*Titres et pains perdus* [Yitirilmiş unvanlar ve ekmekler], 1965) yayımlayan Alechinsky'nin tabloları Fransa'daki Ulusal Art Moderne müzesine ve özellikle A.B.D., Belçika ve Hollanda'nın çeşitli müzelerine alınmıştır. (L)

ALEİJADİNHO (Antonio Francisco Lisboa, — denir), brezilyalı heykelci ve mimar (Ouro Preto 1730 - ay.y. 1814). Bugün bile sanatından söz ettiren Aleijadinho portekizli mimar Manuel Francisco Lisboa ile zenci bir köle kadının evlilik dışı oğludur. Geçirdiği bir hastalık sonucu küçük yaşlarda bacaklarından sakatlanan Aleijadinho babasının öğrencisiyken kısa zamanda yeteneğini gösterdi ve birçok kilisenin planlarını hazırladı. Onun eseri olan Ouro Preto'daki San Francisco kilisesi, rokoko üslûbundaki zarif mimarîsiyle her türlü yapmacıktan uzaktır. En büyük eseri ise Congonhas'taki Buen Jesus de Matozinhos kilisesidir. Bazı teknik eksikliklerine rağmen, kilise avlusunu süsleyen «Oniki havari» büyük barok sanatçılarına özgü anlamlı bir duygusallıkla yapılmıştır. (L)

***ALEİXANDRE** (Vicente), ispanyol şairi. — Yeni şiir derlemelerinin (*En un vasto domino* [Geniş bir alanda], 1962; *Retratos con nombre* [Adlarla çizilen portreler], 1965; *Poemas de la consumición* [Tüketim şiirleri], 1968) yanı sıra yayımladığı *Los encuentros* (Tartışmalar) [1958] ve *Nuevos encuentros* (Yeni tartışmalar) [1968] adlı yapıtlarında değişik kuşakların sanatçılarıyla yaptığı «tartışmalar»ın estetik ve insan açısından dökümünü yaptı. 1969'da da bütün eserlerinin baskısını yayımladı. (L)

ALÉRIA
Roma dönemine ait
forum harabeleri

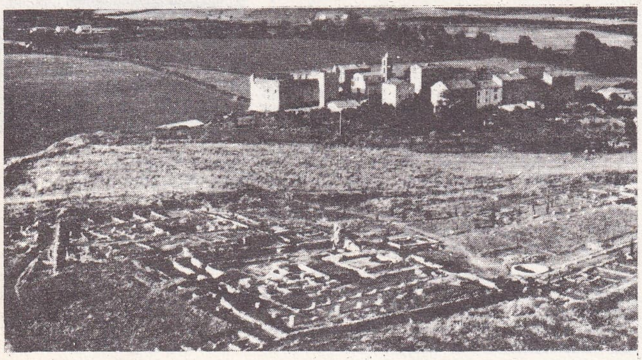

ALEKAN (Henri), fransız filim operatörü (Paris 1909). 1928-1939 yılları arasında Georges Périnal, Eugen Schüftan ve Michel Kelber ile çalıştı. Sonra, birçok filim çekiminde görev alarak usta bir teknisyen olduğunu kanıtladı: *la Bataille du rail* (Demiryolu savaşı) [René Clément, 1945]; *Verona âşıkları* (les Amants de Vérone) [André Cayatte, 1948]; *Juliette ou la Clef des Songes* (Juliette veya düşlerin anahtarı) [Marcel Carné, 1950]; *Roman Holiday* (Roma tatili) [William Wyler, 1953]; *Austerlitz* (Abel Gance, 1960); *Topkapı* (Jules Dassin, 1964); *Figures in a Landscape* (Öldür yoksa öldürürler) [Joseph Losey, 1970]. (L)

ALEKSANDRİDİS (Vasil), rum asıllı türk masa tenisçisi (İstanbul 1958). Atina'da yapılan Akdeniz Ülkeleri şampiyonasında ve aynı yıl Ankara'da yapılan 50. Yıl Uluslararası Masa Tenisi turnuvasında şampiyon oldu (1973). Avrupa sınıflamasında 4.'lük aldı (1974); 1975'te Ankara'da yapılan Uluslararası Gençler Masa Tenisi turnuvasında, tek erkeklerde, macar rakibini yenerek 1. oldu. (M)

ALEKSANDROV (Boris Aleksandroviç), sovyet besteci, orkestra şefi ve albayı (Bologoy 1905). Sovyet ordusunun Koro ve Dans topluluğunun (90 şarkıcı, 50 müzikçi, 60 dansçı) yöneticisi. Moskova Devlet konservatuvarında müzik öğrenimi yaptıktan sonra, Ordu Merkez tiyatrosunda görev aldı (1929-1937), sovyet ordusu şarkı ve dans topluluğu orkestra şefi yardımcısı (1937-1946), sonra şefi (1946) oldu. 1933'te Moskova konservatuvarına profesör olarak tayin edildi. Yönettiği toplulukla birlikte birçok uluslararası turneye çıktı. Zengin bir repertuvarı bulunan topluluğun birçok şarkısı dünyaca ünlüdür (*Kalinka; Hareket şarkısı* ve *Partizanların şarkısı*). Aleksandrov'un yönettiği bu topluluk 1970 yılından bu yana, Bolşoy Dans okulunda yetişmiş kadın sanatçıların katılmasıyla daha da güçlenmiştir. (L)

***ALEKSEY** (Sergey Vladimiroviç SIMANSKI), Moskova patriği. — (öl. Peredelkino, Moskova yakınları 1970). [L]

***ALEKSİNAC,** Yugoslavya'da kent. — Otomobil parçası yapımı. (L)

ALEKSİYEV (Vasili), rus haltercisi (Riazan bölgesi 1942). Çok iri yapılı (1,86 m boy, 147 kg) bir atlet olan Aleksiyev 1970'te dünya ağır sıklet şampiyonu, 1972'de Olimpiyat şampiyonu oldu. Üç hareketle kaldırmada dünya rekorunu 645 kiloya çıkardı. (L)

Alembert operatörü, dört boyutlu bir uzaydaki bir dörtlü vektör için

$$\Box = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial x^2}$$

şeklinde ifade edilen operatör. (L)

***ALENİK** sıf. — Kim. Alenik bileşiklerin elde edilmesi, proparjilikin yer değiştirmesi sayesinde çok kolaylaştı; örneğin:

$$RMgBr + CH \equiv C - CH_2Br \rightarrow$$
$$MgBr_2 + R - CH = C = CH_2.$$

Ayrıca asetileniklerin izomerleşmesiyle de bu bileşikler kolayca elde edilebilir. Bir α-asetilenik halojenürden türeyen organomagnezyum bileşiği temelde bir alenik bileşiktir:

$$CH \equiv C - CH_2Br + Mg \rightarrow$$
$$CH_2 = C = CHMgBr.$$

Fakat ketonlar tepkimeye katıldığında ters yöndeki yer değiştirme bir propajil türevi verir:

$$CH_2 = C = CHMgX + CH_3 - CO - CH_3 \rightarrow$$
$$(CH_3)_2C(OH) - CH_2 - C \equiv CH.$$

(L)

***ALENTEJO,** Güney Portekiz'de bölge. — 16 000 hektardan daha geniş bir arazinin sulanmasını sağlayacak büyük bir planlama çalışması yürütülüyor. (L)

***ALÉRİA,** Korsika'da komün. — Son yapılan kazılar Foçalıların Korsika'da da yerleştikleri varsayımını doğrularken, bulunan yunan seramikleri de Attike ile batı kıyıları arasındaki transit ticaretinin önemini kanıtlıyordu. Ancak, Roma öncesi nekropolünde bulunan gereçlerin çok çeşitli bölgelerden (İtalya, İberya, Kartaca) gelmiş olması, buranın her şeyden önce bir kavşak noktası olduğunu gösterir. Öte yandan M.Ö. V. ve III. yy.larda halkın Etrüsklerle gitgide kaynaştığı sanılmaktadır. Geçici Kartaca istilâsından ise hiç bir ize rastlanmaz. Tersine, IV. yy.ın ortalarından kalma arkeolojik bulgular hep İtalya kaynaklıdır; buradan da Roma nüfuzunun giderek arttığı sonucu doğar. Aléria'da Roma döneminden, forum çevresindeki binalar bütünü; *decumenus maximus*'un kuzeyinde Roma ve Augustus tapınağı, revaklar, praetorium'lar, çok eski bir zafer takı, hamamlar, özel konutlar ortaya çıkarıldı. Ayrıca eski liman (Santa Laurina) yolu üzerinde hamamlar bulundu. Çevreden toplanan eski eserler, eski kalenin altındaki Jérôme Carcopino müzesinde sergilendi. (L)

***ALESSANDRİ** (Jorge), şilili siyaset adamı. — 1958-1964 döneminde cumhurbaşkanlığı yaptı. Büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin desteğiyle Milliyetçi parti tarafından 1970 seçimlerinde Eduardo Frei'nin yerine cumhurbaşkanlığına aday gösterildi; az farkla Salvador Allende'ye yenildi. (L)

***ALEUT adaları.** — Amerika Birleşik devletleri, ekim 1969 ve kasım 1971'de Amçitka adasında yeraltı nükleer denemeleri yaptı. (L)

***ALEV** i. — Gaz sanay. *Özdengeli alev.* Bk. ÖZDENGELİ, *Ek.* || *Pilot alev,* bir gaz brülöründe, ana alevin tabanını ısıtan ve böylece bazı gazlar (doğal gaz, bütan, propan) üfleyerek alevi canlandırma gereğini ortadan kaldıran yardımcı alev. (L)

ALEXANDER (Dorothea, **Dorothy** — denir), amerikalı kadın dansçı, koreograf ve dans eğitmeni (Atlanta, Georgie 1904). Bir yandan Michel Fokine, Bronislava Nijinskaya, Ted Shawn, öte yandan Yeişi Nimura ve Hanya Holm ile birlikte dans üstüne incelemeler yaptı. Atlanta Civic Ballet'yi (1929'da kurulan Dorothy Alexander Concert Group'un 1941'de aldığı ad) yeniden örgütledi ve 1921'de Atlanta'da kurduğu kendi okulunu da bu topluluğa kattı. Koreografi ve dans eğitmenliği çalışmalarının yanı sıra, Anatole Chujoy *(Ek)* ile birlikte Regional Ballet Festival'in (amatör bale şenliği) [1956'da batı için, 1959'da kuzey için] kuruluşuna büyük katkıda bulundu. Alexander'in katıldığı bütün bu çalışmaların A.B.D.'deki kültür ve sanat yaşamını etkilediği bir gerçektir. (L)

***ALEXANDER** (Harold George), birinci **Alexander of Tunis** kontu, ingiliz mareşali. — (öl. Londra 1969). [L]

ALEXANDERSFONTEİN, Güney Afrika'da (Kap eyaleti), Kimberley yakınında yer. Lövaluvazyen tipindeki küçük ve kısa yontuklarıyla nitelenen Yontmataş devri yerleşmesi. (L)

***ALFA** i. — Biyokim. *Alfa dölüt proteini,* dölüt tipi kan proteini; yeni doğmuş çocukta bol miktarda bulunur, sonra yavaş yavaş azalarak yetişkinlerde hemen hemen hiç kalmaz. Fakat bazı habis urların gelişmesi sırasında (karaciğer kanseri) yetişkinlerde de çok fazla görüldüğü olur. (Bk. PROTEİN, *Ek.*)

— Fizyol. *Alfa alıcısı,* hem noradrenaline hem de adrenaline karşı duyarlı olan bir adrenerjik sistem için kullanılır. (Bk. ADRENERJİK, *Ek.*) || *Alfa durduran,* adrenerjik* *(Ek)* sistemde alfa alıcılarının çalışmasını eleme yoluyla yavaşlatan veya durduran bir madde için kullanılır. (L)

***ALFABE** i. — Bilişim. Açık ve uzlaşmalı bir metinde kullanılan harflerin ve bazen bu harflere eşlik eden kodların tümü. (L)

Alfa-Romeo, italyan otomobil firması; 1903'te kurulmuştur; bir devlet holdingi olan İ.R.İ. (Sınaî Yapım enstitüsü) tarafından denetlenir. İtalya'da spor otomobil yapan en önemli kuruluştur. Firmanın Napoli dolayında, Pomigliano d'Arco'da kurduğu Alfa-Sud fabrikası orta güçte (1 200 sm^3) ve yüksek hız yapabilen otomobiller çıkarır. (L)

Foto. İ.C.A.İ.C. (J.-L. Passek kol.), Presse-Sports, A. Perceval (LAROUSSE)

***ALFORTVİLLE,** Val-de-Marne'da kanton merkezi. — Groningen'den gelen doğal gazı işleyen nitrojen giderme fabrikası. (L)

***ALFÖLDİ** (András), macar arkeoloğu ve tarihçisi. — Roma tarihi üstüne yaptığı çalışmaların yanı sıra *The Role of the Cavalry in Greece and Rome* (Yunan ve Roma'da süvarinin görevi) [1967] ve *Caesar in 44 B.D.*'yı (M.Ö. 44'te Sezar) [1971] yayımladı. (L)

ALFVÉN (Hannes), isveçli fizikçi (Norrköping 1908). Uppsala üniversitesinde öğrenim gördükten sonra araştırmalarını İsveç ve Amerika Birleşik devletlerinde sürdürdü. Kaliforniya üniversitesinde çalıştı. 1940'tan bu yana Stockholm'deki Royal İnstitute of Technology'de elektronik profesörü ve plazma fiziği kürsü başkanıdır. Başlıca araştırmaları çok yüksek sıcaklıkta iyonlaşan gazlar ve magnetohidrodinamik olaylar üstünedir. Alfvén özellikle, plazmayı oluşturan taneciklerin magnetosferde yer değiştirmesiyle ilgili kuramları ve 1940'lara doğru, magnetosferde doğan ve yayılan dalgaları (bk. ALFVÉN* DALGALARI) bulmasıyla tanınır. Fizikçi ayrıca Güneş sistemi kozmogonisindeki magnetik alanın rolünü de inceledi. Alfvén'in düşüncesine göre evren, eşit ölçüde madde ve karşıt maddeden oluşmuştur; yok olmayışın sebebini ise, karşıt maddelerden oluşan iki bulutun değme sınırı arasındaki basınçla açıklar. Alfvén, 1970 Nobel Fizik ödülünü fransız Louis Néel ile paylaştı. (L)

ALGAN (Beklan), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmeni (Erzurum 1933). İstanbul'da Robert Kolej'de okudu. Maden mühendisliği için A.B.D.'ye gitti (1956), ama tiyatroyu seçerek o dalda eğitim gördü; profesyonel oyuncu olarak çalıştı. Türkiye'ye dönünce İstanbul Şehir tiyatrosuna girdi (1961). Muhsin Ertuğrul ile birlikte Şehir tiyatrosundan ayrıldı, 1974'te tekrar döndü. *Oppenheimer olayı* yöneticiliğiyle İlhan İskender armağanını kazandı. Bir süre L.C.C. Tiyatro okulunda çalıştı. 1966'da kendi çevirdiği *Karanlıkta uyananlar* filminde oynamıştı. (M)

***ALGAZİ** (Léon), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1971). [L]

ALGOL i. (ing. ALGOrithmic Language, algoritma dili'nin kısaltması). Bilişim. Özellikle sayısal hesap çalışmaları için hazırlanmış bireşimli programlama dili. (Algol komutlarının yazılış biçimi, bu dilin bütün dünya matematikçilerince kullanılmasını kolaylaştırır.)

— ANSİKL. *Algol* dili 1960'ta, bütün bilgisayar yapımcılarından bağımsız olarak uluslararası bir uzman grubunca tanımlandı. Bu dil, programlama teknikleri için kusursuz bir öğrenme aracıdır. Sözdiziminin açık betimlemesiyle, derleme tekniklerinde çok büyük aşamaların yapılabilmesini sağlamıştır. Sonradan *algol 68* adı altında dilin yeniden tanımlanmasına ve büyük ölçüde genişletilmesine girişildi; ancak bu yeni biçimiyle algol, bilgisayarlardan yararlanan herkesin anlayabileceği açık bir dil olmaktan çıkmış, yalnız dil ve kuramsal programlama uzmanlarının sökebileceği yüksek düzeyde kuramsal bir programlama dili haline gelmiştir. Algol dili fortran* diliyle karşılaştırılabilir; ne var ki algol, programların gösterilmesindeki, değişkenlerin ve tabloların hazırlanmasındaki büyük esnekliğiyle, daha genel yinelemeli ve şartlı komutlarıyla, belleğin dinamik yönetimini sağlayan öbek halindeki kuruluşuyla, daha esnek ve tekrarlanabilen işlemleriyle belirginleşir. (L)

***ALGORİTMA** i. — Bilişim. Sınırlı sayıda işlemden yola çıkarak belirli bir sonuca varmak amacıyla tanımlanmış işlem ya da yöntem kurallarının tümü. || *Algoritma dili*, özel bir bilgisayara bağlı olmadığı için çeşitli bilgisayarlarda kullanılabilen programlama dili: *Fortran ve algol algoritma dilleridir.*

— Müz. *Algoritma müziği*, olanakları elektronik makinelerle hesaplanan besteleme yöntemi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Müz. Bir estetik düzeni olmayan *algoritma müziği*'nin başlıca öncüsü, 1950 dolaylarında «matematik düşünüyü ve bu düşünüden doğan yöntemleri müzik bestelemesine uygulamak», «ses olgularının oluşumunu bir hesaba dayandırmak», «ilham deyip geçiştirdiğimiz şeyin tutarsızlığını ortaya koymak», «rastlantıyı birtakım organigramlar çerçevesine yerleştirmek», «bestecinin ilham perisi karşısındaki edilgen mistisizmini aydınlık ve bilinçli bir eyleme dönüştürmek» isteyen Pierre Barbaud'dur. Algoritma denilen hesap yönteminde hareket noktası, işletmeden işletmeye değişen birtakım değerlerdir. Algoritma bu değerler üstünde yapılacak işlem bölümlerini gösteren bir liste sayesinde belirli bir sonuca varır (müzikte bu sonuç bir partisyondur). Partisyon, program hazırlayıcısının (bestecinin) dilediği kurallar bütününe (algoritma) uygundur. Yukarıda sözünü ettiğimiz hareket noktaları, yani veriler ise müzikte yer alabilecek çeşitli öğelerin ortaya çıkma olasılıkları diye düşünülebilir. Bu durumda, girişilecek hesapların önemi ve karmaşıklığı bestecinin bir bilgisayardan yararlanmasını gerekli kılar. Barbaud'nun çeşitli yayımları arasında ikisi önemlidir: *Initiation à la composition musicale automatique* (Otomatik bestelemeye giriş) [1966] ve *La Musique, discipline scientifique* (Müzik, bilim dalı) [1968]. (L)

***ALICI** i. — Astron. Çok hafif elektromagnetik ışıma kaynaklarını (görünür ya da görünmez ışık) alan ve hep bu kaynakların doğrultusunda kalan elektronik düzenek. (Bu doğrultu, uyduların yöneltilmesinde mutlak karşılaştırma ekseni olarak kullanılır.)

— Dy. *Bilgi alıcısı*, bazı demiryolu araçlarına yerleştirilen ve trenlerin çalışması üstüne bilgi toplama olanağı veren düzenek. Bk. ANSİKL.

— Leng. *Alıcının dilbilgisi*, bildiriyi alan kişinin bir cümleyi çözümlemesini ve ona bir anlam vermesini sağlayan kuralların tümü.

— Mekan. *Yer ve yer değiştirme alıcısı*, başka bir cisme göre hareketli olan bir cismin üstüne takılan ve bu iki cismin bağıl yeri veya yer değiştirmesi cinsinden değerlendirilen fiziksel bir büyüklük niteliğindeki bir işareti almağa yarayan sistem. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Bir verici'den *(Ek)* alınan bir dokunun aşılandığı ya da bir organın nakledildiği kişi.

— ANSİKL. Dy. Bir *bilgi alıcısı*, hat üzerine yerleştirilmiş işaret noktalarından trenin geçişi sırasında ya da hat boyunca serilmiş iletken bir kablo boyunca bir işareti alabilen indüklemeli bir sistemdir. Alınan işaretler makiniste verilen basit bilgiler olabileceği gibi, trenlerin yol alma güvenliğini arttırmak için komuta organlarına otomatik olarak etki yapabilen bilgiler de olabilir.

— Mekan. *Yer değiştirme alıcısı* özellikle, hareketli bir cismin belli genlikte yer değiştirmesini sağlayan bir konum servomekanizmasında kullanılır. Böyle bir sistem, sözgelimi sayısal komutalı delgi makinelerinde işe yarar.

Alıcılar iki gruba ayrılır: örneksemeli (ya da sürekli) alıcılar ve sayısal alıcılar.

● *Örneksemeli alıcılar*, verilen işaret, alıcının bağlandığı hareketli cismin yer değiştirmesine göre sürekli olarak değişecek şekilde tasarlanmıştır. Sabit çizgisel dirençli, kalibreli bir tel üzerinde yer değiştiren ve hareketli elemanla dayanışmalı bir sürgü böyle bir alıcının ilk basit örneğidir. Bu telin uçları arasında sabit bir potansiyel farkı uygulanırsa, sürgüde toplanan akım gerilimi, hareketli elemanın tuttuğu yerin çizgisel fonksiyonu olur: bu bir yer alıcısıdır.

● *Sayısal alıcı*, kesikli şekilde değişen bir işaret verir. Alıcı mutlak sayısal ise, örneğin birebir ve karşılıklı bağıntıya göre hareketli elemanın yerini karşılayan kotlu bir işareti çiftçizgisel sayısal biçim altında verir. Şu halde bu bir yer alıcısıdır. Böyle bir alıcının basit bir örneği, çeşitli doğrusal pistlere göre saydamsız ve saydam kısımlar bulunan yassı bir cetvelden meydana gelir. Bu kısımların cinsi, cetvelin bir yanına yerleştirilmiş o kadar kolimatör ve okunacak pistlerin bulunduğu öbür yana yerleştirilmiş fotoelektrik lambalarla (her biri bir mikroskopa bağlı) bulunur. Alıcı farklı sayısal ise, hareketli eleman yer değiştirdiğinde, uygulanan yer değiştirmeyle orantılı bir miktar empülsiyon verir. Bu halde fark, alıcı tarafından ortaya çıkarılması olanağı bulunmayan, hareketli elemanın mümkün toplam yer değiştirmesine tekabül eder. Farklı sayısal alıcılar yer değiştirme alıcılarıdır; çünkü bunlar, mutlak alıcıların tersine hareketli elemanın yerini belirleyemez; yeter ki dökümlü sayaç tipinde sayısal bir hesap makinesine sürekli bağlanmış olmasın ve uygulanmış yer değiştirmelerin yönünü ayırt etmek olanağı veren ek bir sistemi bulunmasın. Almaşık olarak saydam ve saydamsız dar bölgelerin art arda sıralandığı ve bir yandan bir kolimatöre, öbür yandan bir fotoelektrik lambanın denetiminde bir mikroskopa bağlanmış bir cetvel farklı sayısal alıcının basit bir örneğini verir.

Basınç alıcısı, tasarlanan bölgedeki basınç değerine bağlı olan işaretleri verir, bunlar genellikle esnek bir sistemden meydana gelir; madenî bir körük vardır; bunun şekil değiştirmeleri veya iletilmiş gücü gerek elektrik işaretleri veren bir sistemle, örneğin bir sıkıştırmalı mastar ile, gerek küçük piston kolu ve büzlerin birleşiminden oluşan bir sistemle bulunur; bu ikinci sistem alıcıdaki basıncın fonksiyonu olan pnömatik işaretleri sağlar; bu işaretler düşünülen sistemin öbür elemanlarıyla doğrudan işlenebilir.

Hız alıcısı, kendisine bağlı olan hareketli elemanın hızıyla ilgili işaretleri vermek için tasarlanmıştır. Bu alıcı genellikle, rotorunun hızıyla orantılı bir gerilim sağlayan takimetrik bir dinamodan meydana gelir. Doğrusal bir hareket yapan hareketli elemanın hızını denetlemek söz konusu olduğunda, hareketli elemana bağlı bir kremayer ve takimetrik dinamoya bağlı bir pinyondan meydana gelmiş kinematik zincir aracılık yapar. (L)

***ALICIK,** Amasya ilinde, Merzifon ilçesine bağlı bucak. — 7 352 nüf., 14 köy (1970). [M]

ALIŞIK (Sadri), türk sinema ve tiyatro oyuncusu (İstanbul 1925). Ortaöğrenimini İstanbul'da yaptı. Sanat hayatına, Eminönü halkevinde oynadığı *Hissei şayia* piyesiyle girdi (1939). Faruk Kenç'in yönettiği *Günahsızlar* filmiyle tiyatroyu bırakarak sinemaya geçti. Gazeteciler cemiyetinin düzenlediği Türk Film festivalinde en iyi erkek oyuncu (1959), Antalya Filim festivalinde *Afacan* filmindeki rolüyle en iyi yardımcı erkek oyuncu ödülünü aldı (1971). [M]

***ALIŞMA** i. — Etoloji. Ardından saldırı gelmemek şartıyla özel bir uyartı birçok defa tekrarlandığı halde o uyartıya karşı doğması gereken tepkinin kaybolmasıyla gerçekleşen basit öğrenme şekli.

— ANSİKL. İçi samanla doldurulmuş bir tilki postu karşısına çıkarıldığı zaman horoz art arda çığlıklar koparır. Fakat modelin kımıldamadığını görünce çığlıkların sayısı gittikçe azalır; aynı şey birçok defa tekrarlanırsa horoz yalancı tilkinin karşısında artık hiç bir tepki göstermez. Aynı *alışma* olayı bostan korkuluğu karşısında tanecil kuşlarda da görülür. Alışma öyle bir süreçtir ki etkisi ancak uzun sürede gerçekleşebilir; alışmayı güdüsel tepkiden veya hayvanın öğrenme sırasında gösterdiği yorgunluk tepkisinden ayıran da budur. (L)

***ALİAĞA,** İzmir ilinde, Menemen ilçesine bağlı bucak. — 9 695 nüf. (1970). Aliağa Petrol rafinerisi ve Aliağa Petro-Kimya tesisi (1974). [Bk. ALİAĞA* RAFİNERİSİ, *Ek.*] (M)

Aliağa rafinerisi, İzmir'in kuzeyinde, Çandarlı körfezi kıyısında, Aliağa çiftliği mevkiinde petrol arıtım tesisi (işletmeye açılışı 1972).

Aliağa rafinerisinin yapımına 1967'de, Sovyetler birliğinden sağlanan krediyle başlandı. Proje sovyet teknisyenlerince hazırlanmış, uygulama da onlarca yürütülmüştü. Türkiye'nin, Batman, Ataş ve İpraş'tan sonra dördüncü rafinerisi olan Aliağa, yılda 3 000 000 ton ham petrol arıtabilecek kapasitededir. Kapasitenin 1976'da 4 500 000 ton/yıla çıkarılması öngörüldü.

Jorge ALESSANDRI

Hannes ALFVÉN

Foto. Keystone (LAROUSSE)

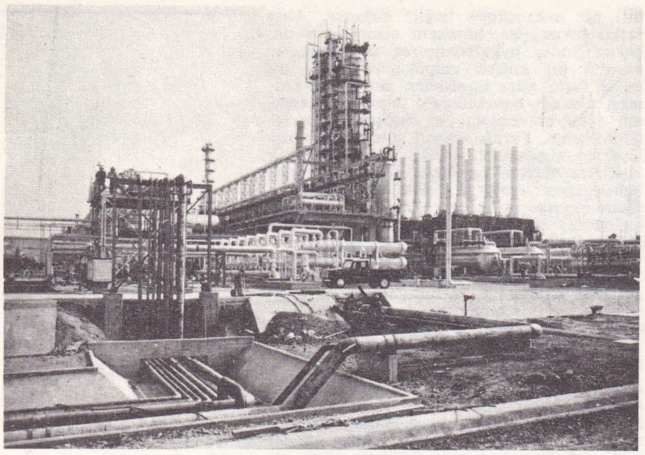

Izmir Aliağa rafinerisi tesisleri

İlk işletme yılında (1972) bu tesisten 8 512 ton LPG, 116 805 ton nafta, 11 528 ton normal benzin, 236 149 ton motorin ve 461 088 ton fuel oil elde edildi.

Rafineri tam kapasiteyle çalışmağa 1973 yılında başladı ve aynı yıl buradaki yağ rafinerisi de işletmeye açıldı.

Bu rafinerinin yanında kurulması kararlaştırılan Aliağa Petro-Kimya kompleksinin temeli 1974'te atıldı ve 10 milyar 500 milyon liraya mal olacağı hesaplanan tesisin 1979'da, yıllık 1 414 000 ton kapasiteyle işletmeye açılması öngörüldü. (M)

Alibey barajı. Bk. HİDROELEKTRİK*.

***ALİCAN** (Ekrem), türk siyaset adamı. — 1967 yılında Yeni Türkiye partisi genel başkanlığından ayrıldıktan sonra 1969'da milletvekilliğinin sona ermesi üzerine siyasî hayattan da tamamen çekildi ve bir bankada yüksek seviyede yönetici olarak çalışmayı tercih etti. (M)

Maurice ALLAIS

***ALİFUATPAŞA,** Sakarya ilinde, Geyve ilçesi, Merkez bucağına bağlı köy. — 3 144 nüf. (1970). [M]

***ALİKHANOV** (Abram İsaakoviç), sovyet fizikçisi. — (öl. Moskova 1970). [L]

ALİ KOŞ. Bk. DEH LURAN, *Ek.*

***ALİLİK** sıf. Kim. *Alilik reçine,* alilik alkol esterleri ve dibazik asitlerden hareketle elde edilen vinilik reçine.

— ANSİKL. *Alilik reçine,* alilglikol karbonat, dialil ftalat, dialil izoftalat ve dialil maleattan hareketle elde edilir. Polimerleşme alil kökünün çift bağıyla meydana gelir ve kimyasal maddelere, neme, aşınmaya ve ısıya dayanıklı, sıcakta sertleşen reçineler verir. Bu reçinelerden, tabaklaştırma işlemlerinde yapıştırıcı olarak yararlanılır; çünkü kıvrılmaları için basınç ya da ısı kullanmaya gerek yoktur. Ayrıca bu reçineler vernik ve döküm tozu yapımında da işe yarar. (L)

Salvador ALLENDE

***ALİSJAHBANA** (Sutan Takdir) indonezyalı yazar. — Denemelerinde, çağdaş dünyanın koşullarına uyarlanan indonezya kültürünün karşılaştığı sorunları inceledi (*Indonésie: révolution sociale et culturelle* [İndonezya: toplumsal ve kültürel devrim] 1969). Daha sonra yazdığı üç ciltlik bir romanda (*Grotta Azzura, histoire d'amour et d'idéal* [Grotta Azzura, aşk ve ülkü öyküsü], 1970-1971) bir fransız kızıyla sürgün edilmiş bir indonezyalı erkeğin yaşadıkları umutsuz aşkı anlatır. (L)

ALİ TALAT BEY, türk mimar ve mühendisi (Tokat 1869 - İstanbul 1922). Askerî okullardan sonra Sanayii Nefise Mektebi Âlisi Resim bölümünü (1888) ve Hendesei Mülkiye mektebini bitirdi (1895). Aynı okulun Köprücülük ve Kâgir-Ahşap İnşaat bölümünde 27 yıl hocalık yaptı (1895-1922). Evkaf Nezareti Heyeti Fenniye reisliğinde bulundu (1919). Sonradan *Birinci Ulusal Mimarî* diye adlandırılan akımın önderliğini yaptı. Boğaziçi'ndeki vapur iskelelerinden bir kısmının Ali Talât Bey'e ait olduğu sanılır. (M)

ALİ ULVİ (soyadı ERSOY), türk karikatürcüsü (İstanbul 1926). Balıkesir Öğretmen okulunu bitirdi (1945). İlk karikatürlerini *Çocuk Sesi* dergisinde yayımladı (1940). *Arkadaş, Kahkaha* adlı mizah dergilerinde çalıştı (1947-1950); 1950'de *Cumhuriyet* gazetesine geçti. Karikatürleri Türkiye dışında birçok dergide yayımlandı. (M)

***ALİX** (Yves), fransız ressam ve gravürcüsü. — (öl. Paris 1969). [L]

ALKAN (İsmet), türk iktisatçısı (İstanbul 1912-1953). Berlin Yüksek İktisat ve Ticaret okulunu bitirdi. Türkiye'ye dönüşünde (1936), İstanbul İktisat fakültesinde asistan olarak görev aldı (1938-1940), aynı okulda profesör oldu (1952). İşletme ekonomisi bilimini yaymak amacıyla günlük gazete ve dergilerde makaleler yazdı, eserler yayımladı. 1943'te *İşletme Dergisi*'ni çıkardı. (M)

ALKANOİK i. (fr. *alcanoïque*). Kim. Alkanlardan türeyen karboksilik asitlerin genel adı. (L)

ALKANOL i. (fr. *alcanol*). Kim. Alkanlara karşılık gelen alkollerin genel adı. (L)

ALKANON i. (fr. *alcanone*). Kim. Alkanlara karşılık gelen ketonların genel adı. (L)

ALKENİL i. (fr. *alcényle*'den). Kim. Alkenlerden türemiş köklerin genel adı. (Örneğin etilene karşılık gelen alkenil grubu $CH_2 = CH$ —, etenil kökü veya yaygın adıyla vinildir.) [L]

ALKENOİK i. (fr. *alcénoïque*'ten). Kim. Alkenlerden türemiş karboksilik asitlerin genel adı. (L)

ALKENOL i. (fr. *alcénol*'den). Kim. Alkenlerden türemiş alkollerin genel adı. (L)

ALKENON i. (fr. *alcénone*'dan). Kim. Alkenlerden türemiş ketonların genel adı. (L)

***ALKIM** (Uluğ Bahadır), türk arkeoloğu. — İslâhiye yöresindeki çalışmalarını bitirdi (1972). Samsun ve çevresinde düzenli yüzey araştırmaları yaptı (1971-1973), birçok yeni höyük buldu. Bafra ilçesinin 7 km kuzeybatısındaki *İkiztepe* höyüğünde kazılara başladı (1974). Yeni eseri: *Yesemek taş ocağı ve heykel atelyesi* (1975). [M]

***ALKOL** i. — ANSİKL. Kim. Alkollerin bireşimi konusunda, boran* usulüyle yapılan «anti-Markovnikov» hidratlamasına değinmek yerinde olur:

$$3R - CH = CH_2 + \frac{1}{2} B_2H_6 \rightarrow$$

$(R - CH_2 - CH_2)_3B$, H_2O_2 ile yükseltgenerek $(R - CH_2 - CH_2\ O)_3B$ halini alır. Bu da hidrolize uğrayarak BO_3H_3 ve $R - CH_2 - CH_2OH$ şeklinde ikiye ayrılır. Kuramsal açıdan yararlı bir bireşim olan bu usul, uygulamada ancak çok değerli ürünlerin bireşiminde kullanılabilir.

Alkollerin öteden beri sanıldığından çok daha fazla asit niteliği taşıdığı anlaşılmıştır. Bu nedenle bir birincil alkolatın hidrolizi kısmî olur ve tepkimenin denge sabiti (K)

$$R{-}CH_2O^- + H_2O \rightleftarrows OH^- + R{-}CH_2OH,$$

$$K = \frac{[OH^-]\,[R - CH_2OH]}{[RCH_2O^-]\,[H_2O]}$$

en fazla 4 dolaylarında oynar; bu nedenle tepkime yalnız sodyum etilatın hazırlanmasında elverişli olabilir. (L)

***ALKOLAT** i. — ANSİKL. Kim. Sodyum etilat sanayide, olabildiğince susuz soda eşliğinde mutlak alkolün damıtılmasıyla elde edilir. Suyun azeotrop olarak (95°'lik alkol) atılmasıyla denge (bk. ALKOL, *Ek*) yer değiştirir. (L)

ALKOYLAMİN i. (fr. *alcoylamine*). Kim. Arilaminler veya anilinlerden farklı olarak bileşiminde bir alkoyl kökü bulunan aminlerin genel adı. (L)

***ALLAİN** (Marcel), fransız yazarı. — (öl. Saint-Germain-en-Laye 1969). [L]

***ALLAİS** (Maurice), fransız mühendisi ve iktisatçısı. — Fransa Bilimsel Araştırma merkezinin araştırma yöneticisi olan Allais, École Nationale Supérieure des mines de Paris'de iktisadî çözümleme, Paris üniversitesinde de doktora öğrencilerine para sistemleri çözümlemesi dersleri verir. Son yıllarda *Growth without inflation* (Enflasyonsuz gelişme) [1968] ve *La Libéralisation des relations économiques internationales* (Uluslararası iktisadî ilişkilerin liberalleştirilmesi) [1972] adlı eserleri yayımlandı. Allais bu son eserinde dünya çapında iktisadî bütünleşme deneylerine yer verir, takasın liberalleştirilmesinden doğacak dolaylı ve dolaysız kazançları inceler ve uygarlıkların kalkınmasındaki en büyük etkenin, uluslararası takasın gelişmesi olduğu sonucuna varır. (L)

***ALLAL el-FASİ,** faslı siyaset adamı, İstiklâl partisinin kurucusu. — (öl. Bükreş 1974). [L]

***ALLEGRET** (Marc), fransız filimcisi. — (öl. Paris 1973). [L]

ALLENDE (José Antonio), arjantinli siyaset adamı (Cordoba 1920). Cordoba senatörü oldu, Hıristiyan Halk partisinin başına geçti, senato başkanlığına seçildi (nisan 1974) ve cumhurbaşkanına vekâlet etti. (M)

ALLENDE (Salvador Gossens), şilili siyaset adamı (Valparaiso 1908-Santiago 1973). 1932'de hekim oldu; 1933'te Şili Sosyalist partisinin kurucuları arasına katıldı. 1937'den 1945'e kadar milletvekilliği yaptı; Aguirre Cerda'nın halk cephesi hükûmetinde sağlık bakanı oldu, ama 1940'ta alman-sovyet paktı imzalanınca bakanlıktan çekildi. 1943'ten sonra Sosyalist partinin genel sekreteriydi. 1945'te senatör, sonra senato başkanı oldu. Halk Hareket cephesinin cumhurbaşkanı adayı olarak 1952'de İbanez del Campo'ya, 1958'de Alessandri'ye, 1964'te hıristiyan demokrat Eduardo Frei'ye karşı girdiği üç seçimi de kaybetti. 1970'te sol koalisyonun temsilcisi olarak başkan adayı seçildi. Cumhurbaşkanlığı seçiminde verilen oyların yüzde 36,3'ünü alarak başkan oldu (4 eylül). Amerika Birleşik devletlerinin Şili ekonomisine karşı girişimlerine, iç savaş tehditlerine ve hükûmetine karşı girişilen komplolara (eylül 1972) rağmen Halkçı birliğince düzenlenen programı uygulamağa koyuldu. 4 mayıs 1973'te yapılan milletvekili seçimlerinde Halkçı birliği kesin bir ilerleme gösterince, Allende'nin, 1976'da süresi sona ermeden meclislerce görevden alınması olanağı kalmadı. Fakat 1973 yazı boyunca aşırı sağın ve solun şiddetli muhalefeti, hıristiyan demokratların ve ordunun çekimserliği yüzünden hükûmette birçok değişiklik yapmak; ağır bir siyasî ve iktisadî bunalıma karşı koymak zorunda kaldı. Haziranda olağanüstü durum ilân etti. Eylülde ordu general Pinochet-Ugarta'nın yönetiminde Cumhurbaşkanlığı sarayını bombalayarak kuşattı. Allende öldürüldü. Bir askerî cunta iktidarı ele geçirdi. (L)

***ALLİER idare bölgesi,** Auvergne'de idare bölgesi. — 386 533 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 33 kanton, 320 komün. (L)

ALLON (Ygal), israilli general ve siyaset adamı (Kefar Tavor, Celile 1918). 1931'den başlayarak Haganah'ın gizli ordusunda, 1948'de general rütbesiyle israil ordusunda görev aldı. Sonra kuruluşuna katıldığı Guinossar kibutzuna girdi ve sosyalist partisi Ahdut Haavoda'ya geçerek (bu parti sonradan İşçi partisi içinde eridi), partinin ileri gelenlerinden biri oldu. 1954'te Knesset'e seçildi; 1961-1969 arası çalışma bakanı, 1968'de başbakan yardımcısı, 1969-1974 arası aynı zamanda eğitim ve kültür bakanı, sonra Rabin kabinesinde dışişleri bakanı oldu (mayıs 1974). Ilımlı bir politikacı olarak araplarla «dürüst bir toprak anlaşması»ndan yanaydı; general Dayan'ın toprak ilhakı tezine karşı çıkarak Ürdün ile barış için bir plan öne sürdü (Allon planı, 1968). [L]

ALLOSTERİ i. (yun. *allos,* öbür, başka ve *stereon,* kabartma'dan, kabartma değişikliği anlamında fr. *allostérie*). Bir protein molekülünde, molekülün enzim niteliklerini değiştiren veya temelden yok eden ve bir önleyicinin molekülündeki etkin noktadan başka bir noktaya bağlanması sonucu ortaya çıkan yapı değişikliği. (Önleyici çoğu zaman daha küçük bir molekül dür ve yok edilen enzimin özmaddesiyle hiç bir kimyasal benzerliği yoktur; fakat, molekül zincirindeki enzimlerden birini engelleyerek kendi özüretimini durduran genellikle bir kataliz zincirinin son ürünü olur, demek ki bu durum-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; A.F.P., Rapho (LAROUSSE)

da *allosteri*'ye biyokimyasal bir *ayarlama işlevi* denebilir.) [L]

***ALLPORT** (Gordon Willard), amerikalı psikolog. — (öl. Cambridge, Massachusetts 1968). [L]

***ALMA** i. — Astron. ve Astronotik. Bir uzay aracından veya bir gökcisminden gelen ve arama evresinin sona erdiğini belirterek bir elektromagnetik bağlantının doğru çalışmağa başlamasını sağlayan tanınabilir bir işaretin elde edilmesi: *Alma'nın ardından genellikle bir izleme gelir.*

— Bilişim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. **Bilişim.** Eğer bilgisayar bilgilerin toplanması sürecine katılıyor ve dolayısıyla bu süreci etkileyebiliyorsa verilerin alınmasına «sırayla» *alma* denir. Küçük bilgisayarların kullanımıyla bu teknik sık sık uygulanır olmuştur. Bu durumda bilgisayar, sürdürülen veri alma çalışmalarının bireşimini histogramlar ya da eğriler halinde bir çevre birimi üzerinde (katot ışınlı ekran, çizici, yazı makinesi) gösterebilecek yetenektedir. Bilgilerin böylece gösterilişi öğeleri ve sonuçları veren bir denetlemecinin etkin olarak işe karışmasını sağlar. (L)

***ALMANYA,** Orta Avrupa'da bölge; Federal Almanya cumhuriyeti ile Demokratik Alman cumhuriyeti arasında bölüşülmüştür.

İKTİSAT

Federal Almanya cumhuriyeti

• *İktisadî gelişme.* 1966-1967 yıllarındaki gerilemeden sonra, 1968-1969 döneminde iktisadî büyüme yeniden başladı. 1969'da gayri safi millî hasılanın (G.S.M.H.) artışı, iç ve dış siparişlerdeki büyük çoğalmanın uyarmasıyla savaş sonrasındaki en iyi yılların düzeyine (yüzde 8,4) ulaştı. O sırada ufuktaki tek kara nokta işçi kıtlığıydı: 1969 sonbaharında boş 850 000 işe karşılık ancak 100 000 işsiz vardı. 1970'te, özellikle 1971'de alman markının ödemeler dengesindeki fazlalıkla ve uluslararası para buhranıyla bağlantılı olarak reevalüe edilmesi (ekim 1969 ve aralık 1971) ve amerikan malı ithalini kısıtlama siyaseti, iktisadî büyümeyi ya-

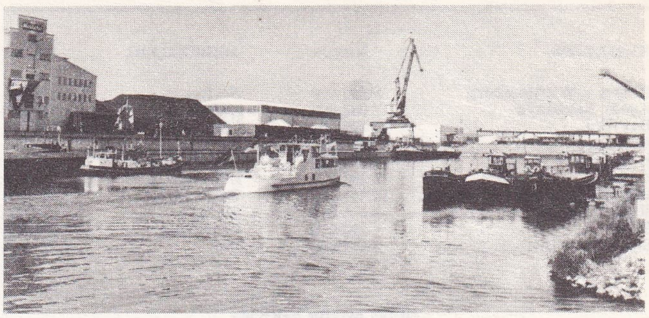

Ren-Main-Tuna kanalı

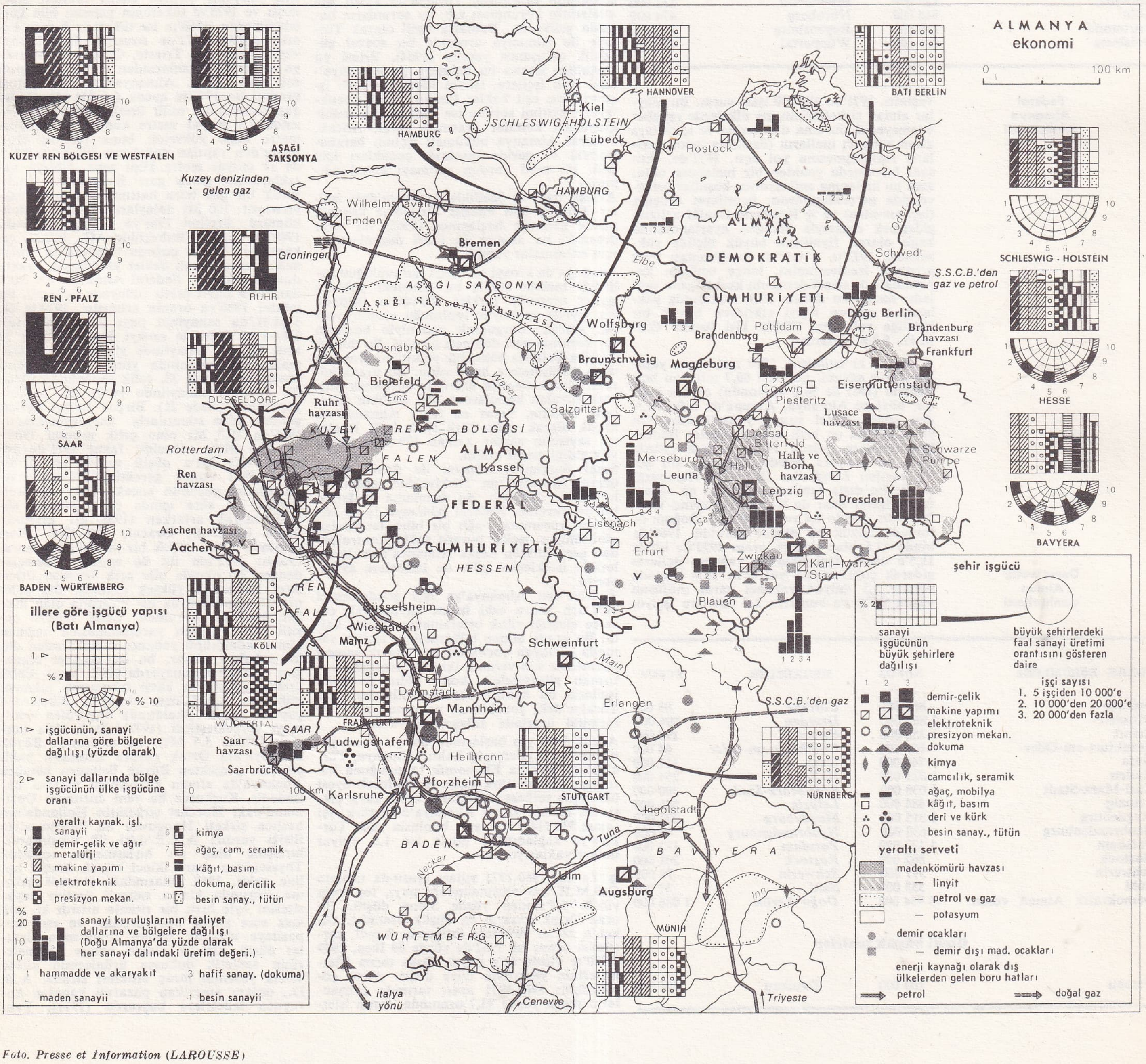

Foto. Presse et Information (LAROUSSE)

Federal Almanya cumhuriyeti

EYALETLER	NÜFUS	MERKEZLERİ	NÜFUS
Baden - Württemberg	8 895 000	*Stuttgart*	633 000
Aşağı Saksonya	7 082 000	*Hannover*	524 000
Bavyera	10 479 000	*Münih*	1 294 000
Bremen	723 000	*Bremen*	582 000
Hamburg	1 794 000	*Hamburg*	1 794 000
Hessen	5 382 000	*Wiesbaden*	250 000
Kuzey Rheinland Westfalen	16 914 000	*Düsseldorf*	664 000
Rheinland Pfalz	3 645 000	*Mainz*	172 000
Saar	1 120 000	*Saarbrück*	128 000
Schleswig-Holstein	2 494 000	*Kiel*	272 000

öteki büyük şehirler

Aachen	174 000	Essen	698 000
Augsburg	212 000	Frankfurt-am-Main	670 000
Batı Berlin	2 122 000	Gelsenkirchen	348 000
Bochum	344 000	Karlsruhe	259 000
Bonn	260 000	Lübeck	239 000
Braunschweig	224 000	Mannheim	332 000
Koblenz	119 000	Nürnberg	474 000
Köln	848 000	Regensburg	130 000
Dortmund	640 000	Wüppertal	419 000
Duisburg	455 000		

vaşlattı. 1971'de 150 000 işsiz vardı. Bu olaylar alman şirketlerinin dış ülkelerde rekabet edemeyecek duruma düşmesine ve iç pazara giren yabancı malların (özellikle japon malları) fazlalaşmasına yol açtı. 1972'de, iktisadî büyümede yeniden bir hızlanma oldu, ama bu hızlanma enflasyoncu koşullar çerçevesinde gerçekleşiyordu: ücretlerin artışına (işçi sıkıntısı) ve iç fiyatların ithalât azlığını gidermek amacıyla yeniden ayarlanmasına bağlı olarak fiyatların büyük ölçüde yükselmesi. 1973'te iç talebin kısıtlanması fiyat artışının frenlenmesini, bütçe açığının kapatılması da ticarî dengenin kurulmasını sağladı; ancak bu durum 1974 sonlarında yaklaşık 1 milyon işçiyi etkileyen büyük bir işsizliğe yol açtı. 1974'te kişi başına G.S.M.H. 5 000 dolardı.

● *Nüfus ve istihdam.* 1970 mayısında yapılan nüfus sayımı, nüfusun 60,7 milyonu bulduğunu (1961'de 56,2 milyondu) ortaya koydu; böylece Almanya, Avrupa'da S.S.C.B.'den sonra ikinci sıraya yükseliyordu. On yılda nüfusu en hızlı artan bölgeler Baden-Württemberg (yüzde 14,6), Hessen (yüzde 11,8) ve Bavyera (yüzde 10,1) idi. Bir şehir sayılan *Länder*'ler (Bremen, Hamburg) ile Berlin dışta tutulunca, nüfusu en az artan bölgeler Saar ile Kuzey Rheinland-Wesfalen'dir (yüzde 4,4 ve yüzde 6,3). Doğum oranında büyük bir düşme görüldü. 1966'da binde 17,6 olan doğum oranı 1972'de binde 11,5'e düştü. İşçi sıkıntısı, yabancı işçilerin giderek çoğalmasına yol açtı: 1974 başında ülkede 3,5 milyon yabancı vardı (nüfusun yüzde 5,5'i) ve bunların 2,5 milyonu işçiydi (ülke işçilerinin yüzde 10,8'i). Türk (500 000) ve yugoslav işçilerinin sayısı, eskiden daha yüksek olan italyan işçilerininkini aştı. Hamburg'daki tersanelerde bile iskoçyalılar çalışıyordu. Bunlara sınır bölgelerinin halkını da eklemek gerekir. Ülkelerinden daha yüksek olan ücretler onlara çok çekici gelmektedir. 1970'te birinci kesim faal nüfusun yüzde 7,5'ini (1961'de yüzde 13,6'sını), ikinci kesim yüzde 48,9'unu (1961'de yüzde 48,6'sını), üçüncü kesim ise yüzde 43,6'sını (1961'de yüzde 37,8'ini) istihdam etmekteydi.

● *Almanya'da türk işçileri.* Türkiye - Federal Almanya ilişkilerinde, 1960'tan sonra Türkiye'den bu ülkeye başlayan işçi göçü önemli bir yer tuttu. İşçi açığı olan çeşitli Avrupa ülkelerine yönelen bu göçte Almanya alıcı olarak hep birinci planda kaldı.

Ancak, çok geçmeden bu konuda, taraf ülkeler arasında çözümlenmesi gereken sosyal ve kültürel sorunlar belirdi. İşçi haklarının korunması, işçilerin beraberlerindeki aile kişilerinin, alman iş hukukunda yer alan haklarının düzene konulması, türk işçi çocuklarının eğitilmesi, Türkiye'de kalan işçi ailelerinin korunması v.b. bu sorunların başında geliyordu. Bunlarla ilgili olarak Türkiye ile Almanya arasında bir sosyal güvenlik anlaşması yapıldı (1964). Ertesi yıl yürürlüğe konan bu anlaşma ile Almanya'daki türk işçilere, işkolu itibarıyla yerli işçilerinkine eşit haklar tanındı. Türk çocuklarının eğitimi sorunu ise Türkiye'nin tedbir arayacağı konular arasında kaldı. Ancak, Federal Almanya hükûmeti işçinin beraberindeki ve geride bıraktığı çocukları için belli bir malî yardım yapmayı kabul ediyordu.

Avrupa'daki ve özellikle Almanya'daki işçiler Türkiye için önemli bir döviz kaynağı haline gelmeğe başlayınca (1965) iki taraf arasında bu alanda da idarî düzenlemeler için anlaşmalar yapıldı.

Almanya'da sanayi alanında durgunluğun belirdiği tarihte (1971) bu ülkedeki yabancı işçiler arasında türkler 500 000'in üstünde bir sayıyla en büyük topluluğu oluşturuyordu. Ancak, durgunluk nedeniyle bunların bir kısmının geri dönmesi gerekti. Bu durum iki ülke Çalışma bakanlığı yetkilileri arasında uzun görüşmelere konu oldu. Bu arada sürekli olarak önemle üzerinde durulmak ihtiyacı duyulan konulardan biri de öbür ülkelerle birlikte, fakat en fazla Almanya'ya, kaçak olarak giden türk işçileriydi. Bunların sayısının zaman zaman 100 000'e kadar yükseldiği tespit edildi.

Sınaî durgunluk dönemi de dahil olmak üzere, Almanya'nın Türkiye'den işgücü ithalâtı hiç durmadı. Bu uygulama da İstanbul'da kurulan, Federal Almanya İş ve İşçi Bulma kurumuna bağlı bir büro tarafından yürütülüyor, işçiler burada sağlık kontrolundan geçirildikten başka Almanya'daki işyerlerinin isteklerine göre de kafilelere ayrılıyordu.

Türkiye'den Almanya'ya işçi gönderilmesi 1971'den sonra eski hızını kaybederek evvelce ulaştığı yıllık ortalamanın altında kaldı. Bu arada alman hükûmetinin işçinin yanında olmayan çocukları için çocuk zammı ödemesine son vermesi iki ülke arasında tartışmalı görüşmelere konu oldu. Sonunda işçilerin bu haktan yararlanabilmeleri için Türkiye'deki çocuklarını yanlarına almaları formülü üzerinde anlaşmaya varıldı.

Ancak 1975 yılı başlarında ortaya çıkan yeni bir sorun çözümsüz kaldı. Almanya, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik topluluğuna katılması sonucu türk işçilerin topluluk üyesi ülkelerde serbestçe iş aramalarına karşı çıktı. Bu tarihte yalnız Almanya'daki türk işçi sayısı 590 914'ü buluyor, bunların yılda Türkiye'ye sağladıkları döviz ise 1,5 milyar dolara yaklaşıyordu.

● *Tarım.* 1960-1973 yılları arasında tarımın G.S.M.H.'nın oluşumundaki payı, toplamın yüzde 5,7'sinden yüzde 3'üne düştü. Bu oran Ortak pazarın en düşük oranıdır. Ülkenin tarım ürünleri ihtiyacını kendi karşılama oranı ise 1962'de yüzde 69 iken, 1969-1970'te yüzde 61'e düştü. Oysa tarım işletmelerinin yapısında iyiye doğru gitme görülmüştü: 1960-1971 arası tarımda çalışanların sayısı yüzde 33,7 oranında, tarım işletmelerinin sayısı yüzde 28 oranında azalmıştı. Ama en verimli tarım işletmelerinin (20 hektardan büyük) sayısı, 20 ilâ 50 hektar arasındaki işletmelerde yüzde 37 oranında, 50 hektardan büyük işletmelerde yüzde 31 oranında arttı. Tarım üretimi çoğaldı ama bu çoğalma öteki Ortak pazar ülkelerininkinden daha yavaştı. Federal Almanya 1969'da, Birleşik Krallığın arkasında dünyanın ikinci büyük tarım ürünleri ithalâtçısıydı. Toplam tahıl üretiminde, hayvancılık ürünleri toplamın dörtte üçünden çoğunu temsil eder. «Part-time» tarım çalışması oranı, küçük işletmeler bölgelerinde (Ren kıyısı bölgeleri) büyük ölçüde gelişmiştir.

● *Sanayi.* Enerji bilançosunda, akaryakıt tüketimi artmağa devam etti: 1972'de toplam birincil enerji tüketiminin yüzde 51'ini petrol (1958'de yüzde 14), yüzde 10'unu doğal gaz (1958'de yüzde 0,3), yüzde 30'unu madenkömürü (1958'de yüzde 65), yüzde 8'ini linyit (1958'de yüzde 16), yüzde 1'ini hidrolik ve nükleer enerji (1958'e oranla değişmedi) temsil ediyordu. Birincil enerji tüketiminin 1960'ın ilk on ayında yarı yarıya çoğalmasına karşılık, birincil enerji üretimi azalmıştı ve 1973'te tüketimin yarısını bile karşılamıyordu (1960'ta ise tüketime hemen hemen eşitti). 1972'de sırasıyla Wilhelmshaven, Rotterdam, Trieste, Cenova ve Marsilya boşaltma limanlarından 109 Mt ham petrol ithal edildi. Almanya'nın ham petrol üretimi ise 1973'te ancak 6,6 Mt idi. Doğal gaz konusunda, millî üretim 1966-1973 arasında 3,3 milyar metre küpten 19,3 milyar metre küpe yükseldi; buna rağmen Hollanda'dan yapılan doğal gaz ithalâtı (1971'de 11 milyar metre küp) arttı. Sibirya yataklarından gelen gazı Bavyera'ya ulaştıracak bir gaz boru hattının yapımına başlanmıştır. 100 Mt dolaylarında olan madenkömürü üretimi 1966'ya oranla geriledi. 1969'da kurulan Ruhrkohle AG., kömür çıkaran şirketlerin çoğunu bünyesinde toplamıştır, ama ancak devlet yardımıyla ayakta durabilmektedir. Federal Almanya 100 Mt'dan fazla linyit üretir (dünyada üçüncü), bu miktar 1966'ya oranla artmıştır. 1970'te G.S.M.H.'da sanayinin payı yüzde 54,2 idi: 1964-1969 arasında sanayi üretimi yüzde 32 arttı (kimya sanayiinde yüzde 77, elektrik malzemesi yapımında yüzde 50, otomobil sanayiinde yüzde 38, çelik sanayiinde yüzde 29, dokuma sanayiinde yüzde 25, makine yapımında yüzde 21). Birçok sanayi kesimi günden güne sıkıntılarla karşılaşmaktadır. 1966'da 35,3 Mt olan çelik üretimi 1969'da 45,3 Mt'a yükseldi; fakat 1971'de yeniden 40,3 Mt'a düştü ve 40 Mt demir filizi ithal etmek gerekti; 1971'de yerleşik üretim gücünün ancak yüzde 70'i kullanıldı, bu süre içinde çelik ithalâtı sürekli olarak artarken (1966-1971 arasında yüzde 62 artış), ihracat, 1966-1969 yılları arasında yüzde 30'luk bir yükselişten sonra, azaldı: 1972'nin ilk üç ayında, ödemeler dengesi bu alanda bile açık vermişti (ithalâtın ihracattan yüksek olması). Bu, geleneksel olarak büyük bir ihracatçı olan ülke için yeni bir durumdu. Çelik sanayii çeşitli indirimlerden yararlanmasına rağmen alman kömürünü yabancı rakiplerinden daha pahalıya alıyor, bu da rekabet olanağını ortadan kaldırıyordu (1973 başı). Çelik üreten şirketlerin karşı çıkmasına rağmen, hükûmet A.E.T.'den olmayan ülkelerden yapılan kömür ithalâtında öngörülen azaltmayı gerçekleştirdi (1972'deki 7 Mt'a karşılık 1973'te 5,5 Mt); bu azaltmayı Büyük Britanya'nın Ortak pazara katılması haklı çıkardı: gerçekten Büyük Britanya kömürü Almanya'da alman kömürüyle rekabet halindedir. Kuşkusuz bu yeni durumun Dortmund'daki Hoechst şirketinin Hollanda'nın başlıca şirketi Hoogoven ile birleşmesiyle ilişiği vardır; A.E.T.'deki ilk uluslararası birleşme olan bu birleşmeyle, topluluk Thyssen'den sonra ikinci büyük üretici haline geldi. 1960 yıllarındaki iktisadî gelişme sırasında kimya sanayii üretim kapasitesini öyle hızlı bir ritimle artırdı ki, çok kısa süre içinde aşırı üretime ve aşırı kapasiteye ulaşıldı: bunun sonucunda fiyatlar düştü. Üstelik alman kimya işletmelerinin sentetik dokuma ürünlerinin yüzde 40'ına yakınını ihraç ettikleri sırada, A.B.D., onlara amerikan pazarını kapatan koruyucu tedbirlere başvurdu (1971). Yani

Demokratik Alman cumhuriyeti

İDARE BÖLÜMLERİ	NÜFUS	MERKEZLER	NÜFUS
Cottbus	865 000	*Cottbus*	85 000
Dresden	1 868 000	*Dresden*	504 000
Erfurt	1 256 000	*Erfurt*	198 000
Frankfurt-am-Oder	684 000	*Frankfurt-am-Oder*	64 000
Gera	740 000	*Gera*	111 000
Hallen	1 921 000	*Hallen*	254 000
Karl-Marx-Stadt	2 038 000	*Karl-Marx-Stadt*	300 000
Leipzig	1 484 000	*Leipzig*	581 000
Magdeburg	1 315 000	*Magdeburg*	272 000
Neubrandenburg	638 000	*Neubrandenburg*	49 000
Potsdam	1 133 000	*Potsdam*	112 000
Rostock	862 000	*Rostock*	201 000
Schwerin	597 000	*Schwerin*	99 000
Suhl	553 000	*Suhl*	32 000
Demokratik Alman cumh.	15 954 000	*Doğu Berlin*	1 088 000

öteki büyük şehirler

Dessau	100 000	Zwickau	126 000

kimya sanayii son yıllarda güç durumdaydı. Otomobil yapımında da aynı şey görüldü: otomobil üretimi 1966'da 3 milyonken 1971'de 4 milyona yükseldi, ama özel oto üretimi 1972'de yüzde 6 oranında azaldı (ihracatı da yüzde 8). Volkswagen amerikan pazarındaki durumunu korumayı başaramadı. 1971'de Federal Almanya gemi yapımında dünyada ikinci sıraya yükseldi; alman tersaneleri çok güçlüdür ve son yıllarda dünya üretiminin yaklaşık olarak beşte ikisine ulaşmıştır. Ama alman markının reevalüe edilmesi, işçi ücretlerinin ve çelik saç fiyatlarının yükselmesi son aylarm siparişlerine zarar vermiştir.
Elektrik araç ve gereçleri yapımı kesiminde Siemens (dünya teleks pazarının üçte birini elinde tutar), 1969'da giderek artan rekabete karşı koyabilmek için yeniden örgütlendi. Gerçekten yabancılar birkaç kesimde alman pazarına güçlükle girdiler: 1971'de alman standart transistor fabrikalarının üretimi pazarın ancak yüzde 33'ünü, teyp alanında ise yüzde 10'unu karşılıyordu; transistorlu cep radyoları yapımından vazgeçildi. Bugün Japonlar portatif siyah-beyaz televizyonlarıyla alman pazarının üçte birini, radyo alanında yarısını, teyp alanında yarısından çoğunu ele geçirmişlerdir. Alman sanayiinin güçlü noktalarından biri olmasına karşılık fotoğraf makinesi ve kamera alanında da durum kaygı vericidir: Zeiss-Ikon, Stuttgart tesislerinde hemen bütün fotoğraf makinesi üretimini durdurdu; Voigtländer makinelerini üreten Braunschweig'daki tesisi ise 1972'de bütün üretimine son verdi. Wetzlar'daki ünlü Leica makinelerini (Leitzkamera) yapan Leitz şirketi, bir japon şirketiyle birleşerek mercekleri Wetzlar'da yapılan ucuz ve seri makineler üretimine (Japonya'da) girişti; Rollei-Werke şirketi (kameralar) daha ucuz işçi çalıştırma olanağından yararlanmak ve rekabet karşısında tutunabilmek için üretim tesislerini Singapur'a aktardı.

● *Ulaşım ve mübadeleler.* Ulaşım alanında, hizmette olan otoyollar ağı 1971'de 4 500 km idi (Avrupa'da birinci). Ren-Main-Tuna kanalının yapımı sürüyor; Nürnberg ırmak limanı 1972'de hizmete açılmıştı. Alman deniz ticaret filosu 1970'te İtalya'yı geçerek Ortak pazarın en büyük ticaret filosu haline geldi. Ren üzerinde ırmak ulaşımı, alman-hollanda sınırında 1971'de 104 Mt'u aştı; ama bu sayı 1970'teki rekor sayıdan (113 Mt) azdır. 1966-1971 arasında Federal Almanya'nın ihracatı yüzde 68'den çok, ithalâtı yüzde 65'ten az arttı. Federal Almanya hâlâ dünyanın büyük ticaret devletleri arasında A.B.D.'den sonra ikinci sırayı korur: ihracat alanında 1959'dan, ithalât alanında 1962'den beri (1964 ve 1967 yılları hariç). Ticaret bilançosundaki fazlalık 1968'de mutlak bir rekora ulaştı (18,4 milyar mark), ama 1969, 1970 ve 1971'de iktisadî büyümenin yavaşlaması sebebiyle bu sayı azaldı. 1972'de ise 20 milyar D.M. ile bu rekor da aşıldı. 1967'ye kadar A.B.D., Federal Almanya'ya en çok mal satan ülkeydi; bu yeri 1968'de Fransa aldı ve durumunu giderek güçlendirdi. Fransa 1962'den beri de Federal Almanya ürünlerinin başlıca alıcısıdır. 1973'te Federal Almanya'nın ihracatının yüzde 70'i, ithalâtınınsa yüzde 60'ı A.E.T. devletleriyle yapılmıştır.

Demokratik Alman cumhuriyeti

Demokratik Alman cumhuriyeti dünyanın sekizinci ya da dokuzuncu büyük sanayi ülkesi, Avrupa'daki sosyalist blokun ikinci (S.S.C.B.'den sonra) sanayi ülkesi ve kişi başına birçok sanayi ürünü üretimi bakımından dünyanın başlıca ülkesidir. Bu gelişmenin belirtileri bireysel konforun, motorlaşma ve elektrikli ev âletleri donatımı yüzdelerinin yükselmesinde (bu alanlarda F.A.C.'ye yaklaşır ve öteki sosyalist ülkeleri önemli ölçüde aşar) görülür. Uluslararası alandaki belirtiler ise devletin önce sosyalist ülkeler ve üçüncü dünya ülkeleri, sonra da iki Almanya arasında imzalanan ve Demokratik Alman cumhuriyetini ayrı bir devlet haline getiren anlaşmalardan beri batı ülkeleri tarafından tanınmasıdır. «İkinci alman mucizesi»nin sebepleri nüfus artışında değildir. Dresden ve Leipzig gibi büyük şehirler savaştan önceki nüfuslarına ulaşamamışlardır. 1963'ten bu yana faal nü-

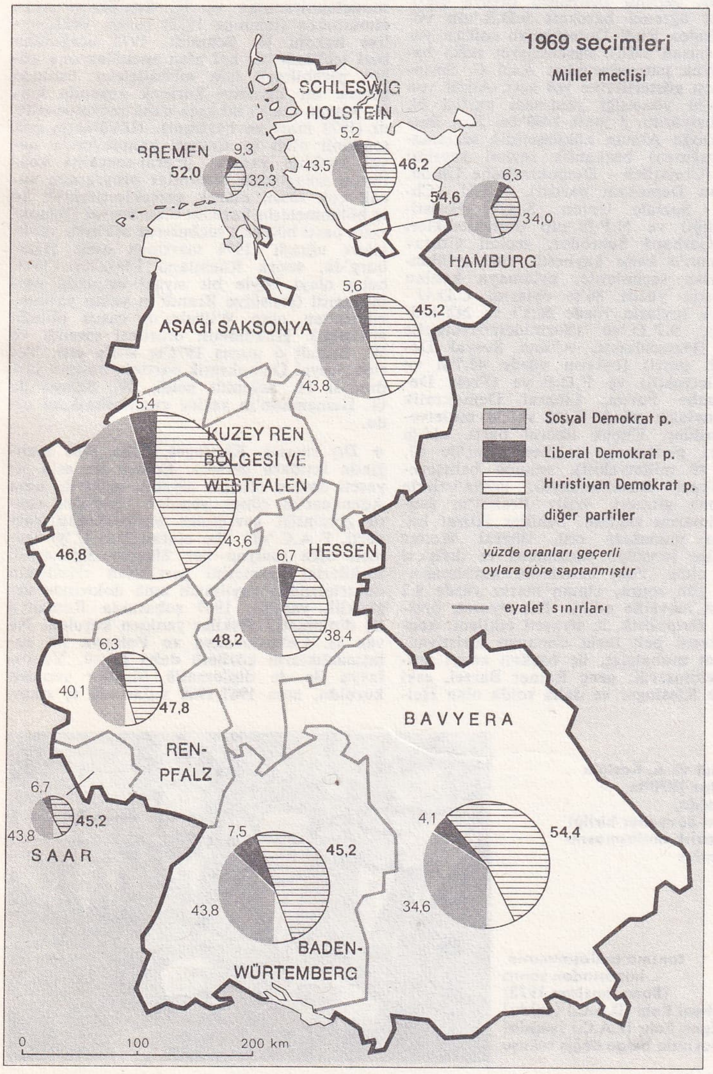

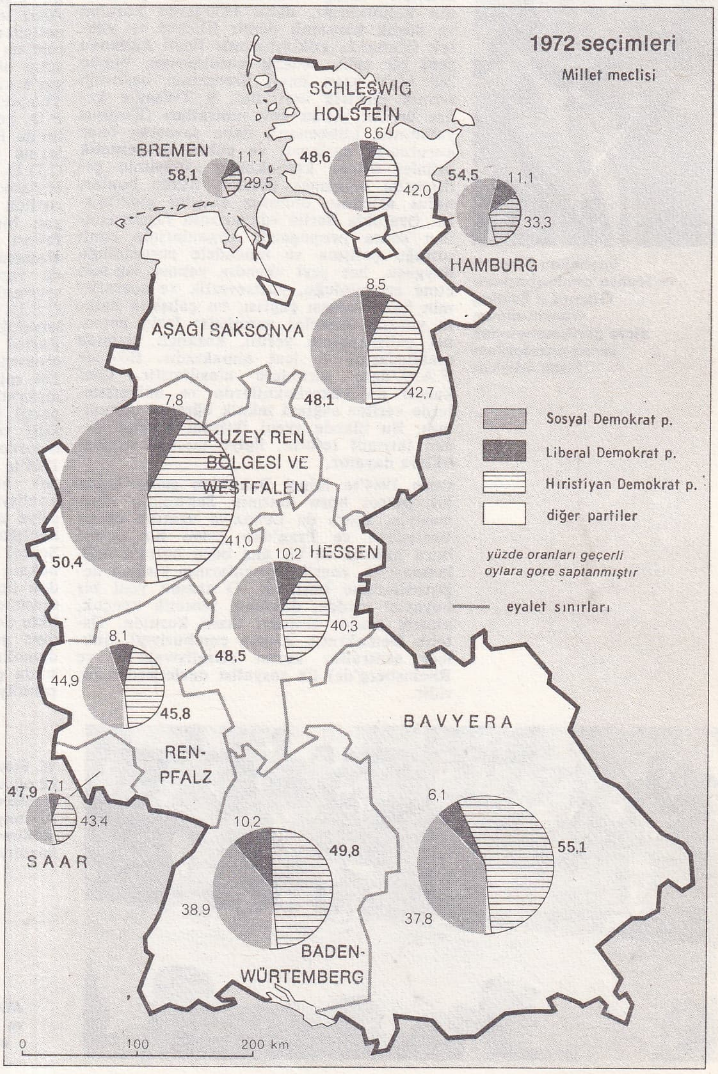

Münih Olimpiyat oyunları sırasında (eylül 1972) filistinli gerillaların yaptığı baskından sonra girişilen kurtarma hareketi

fus artışı ancak yüzde 1,3 idi, oysa üretim yüzde 34 oranında artmıştı. Nüfusta hâlâ kadınların oranı erkeklerinkinden çok yüksektir, nüfus artış yüzdeleri ise doğum oranlarının düşüklüğü sebebiyle çok azdır (hattâ bazı idare bölümlerinde eksi yüzdeler görülür). Başkent Doğu Berlin'in nüfusu hâlâ bir milyon kişiyi pek az geçer (savaştan önce 1 600 000). Demek ki başarının sebeplerini başka yerde aramak gerekir.

başbakan Schmidt ve Fransa cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing fransız-alman zirve görüşmelerinden sonra gazetecilere hitap ederken

Kolektifleştirilen tarımın örgütlenmesi değişken ve esnek formüller sayesinde (kuzeyde şehir merkezlerini beslemeyi sağlayan büyük tarım işletmeleri) rasyonel biçimde yürütülmektedir. Ayrıca, birçok alanda yüksek bir üretkenlik sağlayan teknik ustalığı, savaş öncesindeki sanayileşmenin kalıntılarını, daha 1950'lerde kurulan ve düşük kapsamlı demir filizleri ve yüksek fırınlarda koklaştırılmış linyit kullanan yeni bir çelik sanayii kurulmasını, bugün 260 Mt'u aşan linyit üretiminin beslediği termik elektrik üretimini, 9 TWsaate kadar üretim yapan dev santralları (Kottbus yakınında Lübbenau), daha savaştan önce kurulmağa başlanan ve gübre ile sentetik ürünler üreten karbokimya sanayiinin gelişmesini belirtmek gerekir. Bütün bunlar, nüfus azlığının olumsuz etkisini gidermiştir. Özellikle Berlin «duvarı»nın yapılmasından sonra propaganda organlarının canlı tuttuğu çalışma ve mücadele zorunluluğu duygusu, her şeyi «kendi» yapma ve icat etme zorunluluğu, yurtseverlik ve sosyalizmin hazırlanması çağrısı, bu çalışkan halkta yararlı sonuçlar vermiştir: fazla personel çalıştırmanın yerini, kazançlı biçimde makineleşme ve icat almaktadır. Böylece F.A.C.'deki verimlere ulaşılmıştır. Geri kalanı da yüksekokullarda ve üniversitelerde verilen sağlam teknik öğretim tamamladı. Bu ülkede «yeni iktisadî sistem» denen iktisadî reform, ilgiye tanınan ayrıcalıklara dayanır.

Önce 1964'te ikinci Bakû'dan gelen Dostluk petrol boru hattının Schweilt'e ulaşmasıyla, sonra da Leuna'ya uzatılıp orada Bratislava ve Prag'dan gelen bir petrol boru hattına ve bir gaz boru hattına bağlanmasıyla, enerji kaynaklarının kısmen değiştirilmesine başlandı. O zaman yeni bir boyayıcı madde, dokuma, sentetik kauçuk, plastik madde tesisleri dizisi kuruldu. Üstelik Demokratik Alman cumhuriyeti, nükleer santrallar kuran (Greifswald'de ve Rheinsberg'de) ilk sosyalist devletlerden biridir.

Ayrıca kıyının baştan aşağı yenilenmesini belirtmek gerekir: Rostock, Warnemünde, Stralsund modernleştirildi ve büyütülerek, toplam olarak 10 Mt'u aşan trafiğin yanı sıra on kadar devlete balıkçı gemisi ve şilep yapıp satan tersaneler haline getirildi: 1969'da Rostock'da toplam 320 000 tonluk gemi denize indirildi.

Dış mübadeleler iktisadî gelişmede önemli yer tutar. Nüfusu on dört kat yüksek olan S.S.C.B.'nin dış mübadelelerinin üçte birine eşittir. Bu mübadeleler dış ülkelerin fuarlarındaki D.A.C. pavyonlarının bolluğuyla, üçüncü dünya ülkelerinde yapılan propagandayla, bütün Güneybatı Avrupa'da ve şimdiden Ortadoğu'da F.A.C. ile yapılan rekabetle dile gelir.

Görüldüğü gibi sosyalist blokta D.A.C. en faal devlettir. Ülke iktisadı için tek tehlike önce Polonya'ya (kükürt, maden ve kok kömürü ile sınır bölgelerinden işçi alır), özellikle de S.S.C.B.'ye (temel ürünlerde, kömürünün yüzde 66'sını, demir filizinin yüzde 93'ünü, akaryakıtın yüzde 95'ini, süper fosfatlarının yüzde 99'unu oradan alır) aşırı bağımlılığıdır.

TARİH

Federal Almanya cumhuriyeti

● *İç siyaset.* Kurt Georg Kiesinger'in şansölye seçilmesiyle (1966 aralığı), iktisatta bir yeniden düzenleme görüldü. Ne var ki, çeşitli gerilim belirtileri ortaya çıktı. Aşırı sol öğrenci hareketi S.D.S.'nin yöneticilerinden Rudi Dutschke'ye suikast yapılması (nisan 1968), öğrencilerin sağcı basının büyük patronlarından Axel C. Springer'e karşı gösterilerine yol açtı. Adolf von Thadden'in yönettiği yeni-nazi partisi N. P.D. gelişiyordu. 5 mart 1969'da, Batı Berlin'de (Doğu Alman hükûmetinin suçlamalarına rağmen) başkanlık seçimi yapıldı: C.D.U. (Christlich - Demokratische Union, Hıristiyan Demokrat partisi), C.S.U. (Christlich - Soziale Union, Sosyal Hıristiyan birliği) ve N.P.D.'nin destekledikleri favori Gerhard Schröder, seçimi Gustav Heinemann'a karşı kaybetti. 1969 eylülünde yapılan seçimlerde, oylamaya katılan seçmenlerin yüzde 86'sı oylarını C.D.U - C.S.U.'ya (oyların yüzde 46,1'i ve 242 milletvekili), S.P.D.'ye (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Alman Sosyal Demokratik parti) [oyların yüzde 42,7'si ve 224 milletvekili] ve F.D.P.'ye (Freie Demokratische Partei, Liberal Demokratik parti) [oyların yüzde 5,8'i ve 30 milletvekili] verdiler. Küçük liberal parti, aldığı oylardaki gerilemeye rağmen (1961'de 67, 1965'te 49 milletvekili), sonucu belirleyecek hakem durumundaydı: sosyalistlerle koalisyona gitmesi, Willy Brandt'ın şansölye olmasını sağladı. Schiller iktisat bakanlığını muhafaza etti, liberal Walter Scheel ise şansölye yardımcısı ve dışişleri bakanı oldu. Yeni kabinenin kurulmasından üç gün sonra, alman markı yüzde 9,2 oranında reevalüe edildi. Dış siyaset, özellikle de *Ostpolitik*, iç siyaseti etkiledi: kendine güveni pek fazla olmayan hıristiyan-demokrat muhalefet, üç başkan adayı arasında çekimserdi: genç Rainer Barzel, eski şansölye Kiesinger ve daha solda olan Helmut Kohl. Bölgesel seçimlerde Liberal parti gerilerken, Erich Mende'nin yönettiği sağ kanat da partiden ayrıldı.

Şansölye Brandt, işadamlarının güvenini kaybetmemek için, iktisatta devlet müdahalesine ve büyük masraflı reformlara karşı olan K. Schiller'i dilediğini yapmakta serbest bırakmağa karar verdi. Ülkeye yabancı sermaye akımı, alman markının durumunu sarsıyordu. 1971 mayısında mark paritesi serbest bırakıldı, alman parası dalgalanmağa başladı; Schiller iktisat bakanlığının yanı sıra maliye bakanlığını da üstüne aldı. A.B.D.'nin para siyasetinin alman markının ikinci defa reevalüe edilmesine (altına oranla yüzde 4,61 oranında) yol açması, uluslararası pazarlarda alman ihracatını çok güç duruma düşürdü. Brandt hükûmeti, sanayinin gerilemesi, işsizlik yüzdesinin yükselmesi (yüzde 2 dolaylarında), Baden - Württemberg metalürji işçilerinin genel grevi (aralık) gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Münih* *(Ek)* dramı, zaten güç olan durumu büsbütün karıştırdı. Moskova ve Varşova anlaşmaları imzalandığından, Willy Brandt 1973 Yasama meclisi seçimlerini kazanabilmek için alman iktisadını yeniden kalkındırmak zorunda olduğunu biliyordu; seçimleri dokuz ay öne aldı: 1972 aralığında yapılan seçimlerde sosyalistler büyük bir başarı kazandılar; Brandt şansölyelikte kaldı. Hıristiyan - demokratların uğradıkları yenilgi, aralarındaki görüş ayrılıklarını artırdı. 1973 haziranında, C. D.U.'nun başkanlığına R. Barzel'in yerine H. Kohl geçti.

Enflasyona karşı tedbirlerin başarısızlıkla sonuçlanmasından ve K. Schiller'in istifa etmesinden (temmuz 1972) sonra, yeni maliye bakanı H. Schmidt, 1973 ocağından beri tehlikeli bir hal alan spekülasyona göğüs gerebilmek için mübadeleler üstünde gerçek bir denetim kurmak zorunda kaldı. Alman markı iki kere daha reevalüe edildi (1973 mart ve haziranı). Hükûmetin çok temkinli olan iç siyaseti kamuoyunda hayal kırıklığı yarattı: liberal-sosyalist koalisyon amaçladığı reformlar programını ancak çok eksik olarak gerçekleştirebildi ve iç bölünmelerin kurbanı olan Sosyal Demokratik parti bölgesel seçimlerde art arda yenilgilere uğradı (1974 martında önce Hamburg'da, sonra Rheinland Pfalz'da). Wilhelm olayı böyle bir siyasî ortamda patlak verdi (şansölye Brandt'ın yakın yardımcılarından olan Wilhelm'in casus olduğu anlaşıldı). Hükûmetin otoritesi sarsıldı ve W. Brandt 6 mayıs 1974'te istifa etti. Yerine Sosyal Demokratik partinin başkan yardımcısı H. Schmidt geldi, W. Scheel de G. Heinemann'ın yerine cumhurbaşkanı oldu.

● *Dış siyaset.* Kiesinger, daha 1966 aralığında iktidara gelince, Fransa ile eski siyaseti devam ettirme niyetini açıkladı, ama Adenauer'in «önce yeniden birleşme, sonra gerginliği gevşetme» parolasından vazgeçti. F.A.C.'nin ilke olarak D.A.C.'yi egemen ülke tanıyan her ülkeyle diplomatik ilişkilerini kesmesini gerektiren «Hallstein doktrini»nden cayılmadı ama doktrinde değişiklik yapıldı. 1967 şubatında Romanya ile diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu. Ne var ki, Çekoslovakya ve Polonya ile anlaşmazlıkların çözümü daha güçtü. Yugoslavya ile de diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu, ama 1967-1968 yıllarında iç sıkın-

W. Brandt ve A. Kosigin 12 ağustos 1970'te, Moskova'da, Almanya-Sovyetler birliği saldırmazlık antlaşmasını imzalıyorlar

tanıma antlaşmasının imzasından sonra (Bonn, haziran 1973) Michael Kohl (D.A.C.) [solda] ve Egon Bahr (F.A.C.) [sağda] arasında belge değiş tokuşu

Foto. Uzan-Gamma, Gamma, Depardon-Gamma, A.F.P. (LAROUSSE)

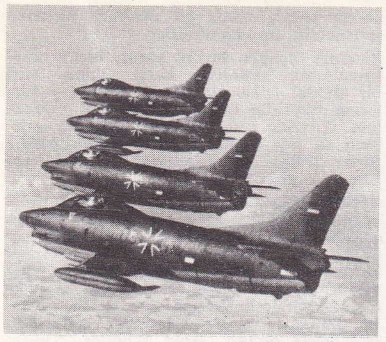

Fiat «G-91» tek motorlu keşif ve taktik destek uçakları

«Leopard» zırhlı savaş aracı

tılar ağır bastı: Willy Brandt muhafazakârları F.A.C.'yi siyasal yalnızlığa düşürmekle suçladı ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde N.P.D.'nin yanında G. Schröder'i destekleyen C.D.U.-C.S.U.'nun seçim kampanyasında nasyonalist propagandaya yer verildiğini bildirdi.

Willy Brandt, şansölye olunca dış siyasetini doğuya açılmaya *(Ostpolitik)* dayandırdı. 1970 martında Erfurt'ta D.A.C.'nin başkanı Willi Stoph ile görüştü. Savaşın sonundan beri iki Almanya'nın yöneticileri ilk defa karşılaşıyorlardı. Mayıs'ta Kassel'de yeniden buluştular, ama Doğu Almanya'nın tutumundaki sertleşme, öngörüşmelerin süresiz ertelenmesine yol açtı.

1970 yazında, *Ostpolitik* başarılı bir adım daha attı: F.A.C., S.S.C.B. ile Avrupa'daki bütün sınırları çiğnenmez kabul eden bir anlaşma imzaladı. Bu şiddetten vazgeçme anlaşmasının yanı sıra, iki ülke arasında yoğun ticarî alışveriş olanağı belirdi. 1970 ekiminin sonunda, Frankfurt'ta Gromiko ile Scheel arasında görüşmeler yapıldı.

7 aralık 1970'te Polonya ile barışıldı. Anlaşma, Federal Almanya'nın Oder-Neisse hattını Polonya'nın batı sınırı olarak tanımasını öngörüyordu. 3 eylül 1971'de Dörtler'in büyükelçileri arasında bir anlaşmaya varıldı: batılı almanlar, eski başkente serbestçe girebileceklerdi.

1972 ilkbaharında, iki Almanya arasında gidip gelme konusunda iki anlaşmaya varıldı: Berlin «duvarı» Paskalya için açıldı. S.S.C.B. ile Moskova, Polonya ile Varşova anlaşmalarını Bundestag onayladı (mayıs 1972). Ekimde, Pekin ile ilişkiler yeniden kuruldu. Aralıkta Doğu Almanya ile, karşılıklı daimî temsilci gönderilmesini öngören bir anlaşma imzalandı. İki devlet arasındaki ilişkilerin normalleşmesi, 1973 eylülünde her ikisinin de Birleşmiş Milletler teşkilâtına alınmasını sağladı. *Ostpolitik,* 1973 aralığında Çekoslovakya ile imzalanan anlaşmanın da doğruladığı gibi, bir başarıydı.

Willy Brandt, aynı zamanda La Haye'de yapılan Altılar Zirve toplantısında (1 aralık 1969) A.E.T.'nin birleştirilmesini ve muhtemel gelişmesini destekledi. Ne var ki, A.E.T. içinde, özellikle tarım konusunda, Bonn ile Paris arasındaki ilişkilerde güçlüklerle karşılaşıldı. F.A.C.'nin genişleme siyaseti (özellikle doğuya) ve giderek artan iktisadî ağırlığı Fransa'da birtakım komplekslere ve kuşkulara yol açtı, bunun yankıları da Avrupa birliğini etkiledi. Bununla birlikte, 1974 mayısında yeni Fransa cumhurbaşkanı V. Giscard d'Estaing ile H. Schmidt arasında kurulan ilişkiler Paris-Bonn arasında anlaşma ihtimalini doğurdu.

Türkiye - Federal Almanya ilişkilerinde, bu ülkede çalışan türk işçilerin getirdiği yakınlık 1962'den başlayarak gitgide gelişti. Türk işçilerin sosyal haklarıyla ilgili olarak taraflar arasında çeşitli sosyal güvenlik anlaşmaları yapıldı.

Diplomatik ve askerî alandaki ilişkiler ise, NATO çerçevesi içinde, fakat bunun sınırlarını büyük ölçüde aşarak ilerleme kaydetti. Nitekim 1974'te Kıbrıs barış harekâtından sonra, A.B.D.'nin Türkiye'ye silâh ambargosu uygulamağa başlaması üzerine, Silâhlı Kuvvetler'in araç ve gereç ihtiyacını karşılamak için Türkiye'nin en güvenilir bulduğu kaynak Almanya oldu. Almanya, A.B.D.'nin bu alanda yarattığı boşluğu dolduramamakla birlikte deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi ve bütün Silâhlı Kuvvetler için haberleşme araçları sağlama konusunda Türkiye'ye önemli destek sağladı.

Demokratik Alman cumhuriyeti

1968 ağustosunda, kamuoyunun bir kısmı «Prag ilkbaharı liberallerinin emperyalizmle gizlice antlaşmasından doğan iki sosyalizm arasındaki bu çarpışmaya» bir anlam veremediği halde, D.A.C. Varşova paktı müttefikleriyle birlikte Çekoslovakya'nın istilâsına katıldı. D.A.C. diplomatik olarak Irak, Kamboç, Sudan ve Suriye tarafından tanındığından, Walter Ulbricht Bonn ile siyasal ilişkilere girmeyi reddetti ve bir Avrupa güvenliği konferansının toplanmasını istedi.

1968 ekiminde yeni batı alman şansölyesi Willy Brandt, D.A.C.'yi fiilen tanıyarak *Ostpolitik*'ini başlattı. 19 mart 1970'te Erfurt'ta, sonra 21 mayısta Kassel'de D.A.C. başbakanı Willi Stoph ile görüştü; bununla birlikte iki alman devleti birbirlerini hâlâ hukuken tanımamaktadırlar. 4 mayıs 1971'de Walter Ulbricht (öl. 1973), parti genel sekreterliğini Erich Honecker'e bıraktı, ama geçici olarak Devlet konseyi başkanlığını muhafaza etti (26 eylül 1971'de bu göreve yeniden seçildi). Bu, Dörtler'in Berlin ile ilgili görüşmelerinde gerilimin azalmasına ve yeni gelişmelere yol açtı. Ulbricht iktidardan olumlu bir bilançoyla ayrılıyordu: bir yandan iktisat gelişmişti; öte yandan D.A.C., gerçek bir devlet olarak tanınmak üzereydi. 1973 ekiminde Halk meclisi, Willi Stoph'u Devlet konseyi başkanlığına seçti. Bakanlar kurulunun başına da onun yerine Hocht Sindermann geçti.

Michael Kohl (Doğu temsilcisi) ve Egon Bahr (Batı temsilcisi), 12 ve 26 mayıs 1972'de iki Almanya arasında bir dolaşım anlaşması yaptılar; bu anlaşma «Berlin duvarında bir gedik» açtı ve Paskalya'da 700 000 kişinin D.A.C.'ye girmesini sağladı. İki Almanya arasında bu belge, 3 haziranda Berlin'de A.B.D., S.S.C.B., İngiltere ve Fransa dışişleri bakanlarının Reich'ın eski başkentiyle ilgili yeni bir statü imzalamalarıyla ve aralıkta F.A.C. ile imzalanan anlaşmayla tamamlandı. D.A.C. uluslararası yalnızlığından kurtuldu ve birçok ülkeyle diplomatik ilişkiler kurdu.

ASKERÎ TARİH

Federal Almanya cumhuriyeti

1970'ten sonra, şansölye Brandt doğuya açılma siyasetini gütmekle birlikte savunma siyasetinde NATO'ya bağlı kaldı. F.A.C., Varşova pakti birliklerinin 1968'de Prag'a müdahale etmesi üzerine kararlaştırılan NATO'yu güçlendirme çabasına katıldı ve Almanya'da üslenen amerikan birliklerinin bakım masraflarının bir kısmını üstüne almak için büyük malî fedakârlıklara razı oldu. A.B.D. ile çoğunlukla güç çözümlenen pazarlıklara konu olan bu tavizler, özellikle alman sanayii zararına A.B.D.'ye verilen malzeme siparişlerinden belli olur.

● *Bundeswehr*, bu arada, ciddî bir manevî bunalımla karşılaştı. *Ostpolitik,* yönetici kadroları şaşırtmıştı, halk kendi ordusuna karşı çıkıyor, barışçı propaganda özellikle gençliği etkiliyordu. İnançlarına aykırı olduğunu söyleyerek askere gitmeyenlerin sayısı düzenli olarak arttı (1970'te 19 000), bunların askerlik yerine kamu hizmetinde çalıştırılması da eleştirilere yol açtı. Bugün için gönüllü askere yazılanların sayısı azdır, özellikle assubaylar ihtiyacı karşılamamaktadır. Pek çok üst rütbeli subayı, *İnnere Führung*'u disiplini ortadan kaldırmakla suçluyorlar. Askerî bütçe (sürekli artarak 1974'te 27,5 milyar markı, yani 10,7 milyar doları bulmasına rağmen), G.S.M.H.'nın ancak yüzde 2,9'unu temsil eder. 1973'ten beri askerlik hizmeti süresi 18 aydan 15 aya indirilmiş, bunun yol açtığı açık, askere çağrılanların ve gönüllülerin sayısı arttırılarak giderilmiştir. 1972'de genel müfettişliğine general Maizière*in yerine amiral Zimmermann'ın getirildiği Bundeswehr'in genel mevcudu 1975'te 490 000'i bulmuştu; buna sınırlardaki 20 000 polisi de eklemek gerekir.

340 000 kişilik (35 000'i 1969'da orduyla birleştirilen kara güçleri) kara kuvvetleri *(Bundesheer)* alman «Leopard» tanklarıyla donatılmış 12 tümene ayrılmıştır. Ayrıca kullanımı amerikan denetimi altında olan taktik nükleer silâhları vardır.

● *Bundesmarine*'in (39 000 kişi) 1969'da 240 000 tona yakın modern gemisi vardı; 1974'te özellikle 4 800 tonluk bir okul kruvazörünü, 2 000 - 3 000 tonluk 18 hızlı refakat gemisini (1960-1970 arasında inşa edilmiş «Lütjens», «Hamburg» ve «Köln» tipleri), 450 tonluk 11 denizaltıyı, 100-300 tonluk 75 mayın tarama gemisi ile 60 hücumbotu (20'si 1971-1975 arasında Cherbourg'da inşa edilen fransız *«Combattante»* tipi) kapsıyordu.

● *Luftwaffe,* 111 000 kişiliktir; 460 kadar avcı uçağı (F-104'lerin yerini Fantomlar almıştır) 34 avcı filosuna (4'ü helikopter filosu) ayrılmıştır; ayrıca 55 yerden-havaya «Hawk ve Nike» füze bataryası ve 2 karadan-karaya «Pershing» füze bataryası vardır.

Demokratik Alman cumhuriyeti

1972'de 1,85 milyarken 1974'te 2,17 milyara yükseltilen savunma bütçesi G.S.M.H.'nın yüzde 5,3 düzeyinde durur. 1962'den beri zorunlu olan askerlik hizmetinin süresi 18 aydır. Partinin (S.E.D.) silâhlı kuvvetler ve milis kuvvetleri üstündeki denetimi, her basamaktaki bir siyasal yöneticiyle sağlanır. Spor ve Teknik derneğine verilen askerliğe hazırlama görevi, 14 yaşından büyük erkek ve kızları (1967'de 450 000 kişi kadar) kapsar.

1968'de, Ulusal Halk ordusundan iki tümen, sovyet yönetimi altında, Çekoslovakya'nın istilâsına katıldı. 1975'te ordunun mevcudu 145 000 kişiydi; bunlara ayrıca 9 tugaya ayrılmış 46 000 sınır polisini, eğitim görmüş 70 000 milisi ve fabrikalarda, kantonlarda, idare çevrelerinde kurulmuş, partinin denetiminde bir çeşit ülkeyi savunma milisi

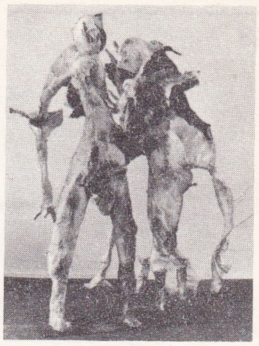

B. Schultze: «Kadavra çift» (1970) [özel kol.]

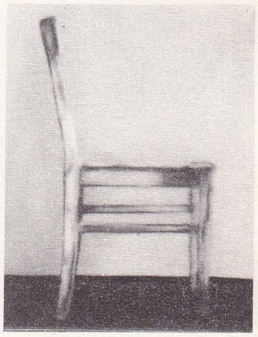

G. Richter «Sandalye» (1965) [Boymans-Van Beuningen müzesi, Rotterdam]

«Yasak bölge» (1965) P. Klasen

Münih Olimpiyat oyunları için yapılmış spor tesisleri (1972)

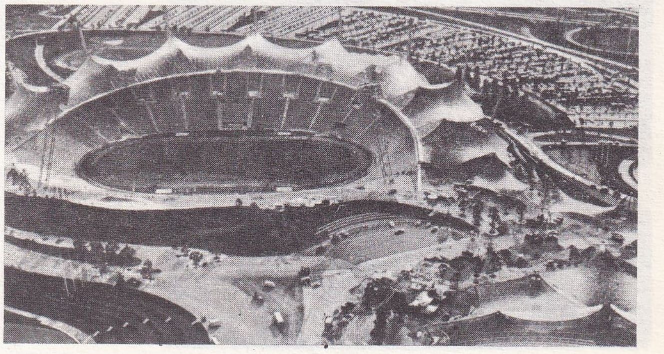

Foto. Bundeswehramt, Almanya Turizm bürosu, A. Morain, Christel Hesse (LAROUSSE)

olan 400 000 kişilik «savaş toplulukları»nı *(Kampfgruppen)* eklemek gerekir.

● *Kara kuvvetleri*'nin (100 000 kişi) karargâhı Berlin yakınında Strausberg'dedir; 2'si çok modern sovyet malzemesiyle donatılmış 6 tümeni kapsar; ayrıca nükleer başlıkları sovyet denetimi altında olan yerdenyere ve yerden-havaya füzeleri vardır.

● *Halk donanması* (17 000 kişi), yirmi kadar kıyı mayın tarama gemisini, otuz kadar avcı denizaltıyı (200-300 tonluk), kırk kadar sovyet modeli hızlı hücumbotu (12'si *Styx* füzeleri taşıyan 150 tonluk *Osa* tipi), elli kadar da 30 tonluk alman karakol gemisini (*Iltis* tipi) kapsar.

● *Hava kuvvetleri*, 28 000 kişiliktir; 19 avcı filosuna bölünmüş sovyet yapısı 330 avcı uçağını (Mig 17 ve Mig 21'ler), nakliye uçaklarını ve radarlarla, uçaksavar toplarıyla, SAM 2 tipi sovyet füzeleriyle donatılmış bir uçaksavar tümenini kapsar.

EDEBİYAT

● *Federal Almanya cumhuriyeti.* 1960 yılından sonra, alman edebiyatında savaş ve savaş sonrası artık önde gelen temalar değildir. Yazarlar, geçmişteki olayların etkilerini taşımalarına rağmen, yeni bir toplumda yepyeni deneylere giriştiler ve bu deneylerini de bazen tam bir başarıyla, bazen de başarısız bir biçimde dile getirdiler. Güncel olaylara karşı bu ilgi, özellikle tiyatro alanında kendini gösterir; Almanya'da «belge-oyunlar» çok tutulur: gerçekten de, 1970 yılında Peter Weiss'ın *Troçki sürgünde*, Hochhuth'un *Gerillalar* ve Enzensberger'in *Havana duruşması* adlı yapıtları sahnelendi. Daha sonra, 1972 yılında Weiss *Hölderlin*, Forte ise *Luther ya da muhasebenin başlangıcı* adlı piyesleriyle bu yeni oyun türünün canlılığını kanıtladılar.

Öte yandan, tanınmış bazı romancılar da, aynen tiyatro yazarları gibi güncele yöneldiler. Nitekim Heinrich Böll (1972 Nobel Edebiyat ödülü), *Palyaço* (Ansichten eines Clowns) [1963] ve *Fotoğrafta bir kadın var* (Gruppenbild mit Dame) [1971] adlı romanlarında, geçmişe dönüşler yapmakla birlikte, içinde yaşadıkları bugünün dünyasını daha iyi aydınlatmak için olayların dışında kalan kişileri yansıttı. Günter Grass'a gelince, *Teneke-trampet*'te (1959) ve hattâ *Rezil bir yaşam*'da (1963) III. Reich'ı ve savaştan hemen sonraki dönemi konu edinmesine karşılık, *Lokal anestezi* (1969) adlı üçüncü romanında, Berlin gençliğinin, toplumdaki ahlâkî ve siyasî bunalıma başkaldırışını dile getirdi. Bu son yapıtında, sosyal demokrat harekete bağlılığına uygun olarak bir reformcu görüşü benimseyen Grass, bağlı olduğu yazarlar kuşağının duyduğu huzursuzluğu açıklamaktan da geri kalmadı. Geçmişle güncelin bu birbirine kaynaşması, Siegfried Lenz'in (doğ. 1926) *Almanca dersi* (1968) adlı romanında da görülür.

«Yoksul Kombach halkının birdenbire zengin olması» (1970) V. Schloendorff

Son yılların alman edebiyatındaki özellik de, gitgide artan bir siyasallaşmadır. Birçok yazar toplumu eleştirmekle yetinmeyi reddederek tekbencilik'ten uzaklaşıp toplumsal ve siyasal sorumluluklara yöneldi. Bu tutumun en güçlü savunucusu da Peter Weiss oldu. Otobiyografi anlatılardan ve *Marat-Sade* adlı oyundan sonra, yalnızca en güncel sorunları ele alan (Vietnam, 1968) Weiss'a göre sanat, ancak sosyalizmin davasına hizmet ederse bir anlam kazanır.

Buna karşılık, bazı yazarlara göre, edebiyat ille siyasal olmak zorunda değildir; ama, genellikle, birey yerini yalnızca toplumsal durumuyla tanımlanan insana, hattâ, onu yok olmaktan kurtaran bu durumun kendisine bırakır. Yazarların amacı tutarlı bir evren yaratmak değildir çünkü, böyle bir evren gerçeği yansıtamaz. Belki de «belge kitaplar»ın (Tatsachenberichte) Ren ötesindeki başarısından etkilenen bu yazarlar, yarattıkları kişilerin yaşamındaki bazı anları topluca yansıtmak istemişlerdir. Bu sebeple çeşitli tekniğe başvururlar: kahramanın kişiliksizleştirilmesi (Martin Walser'in *Tekboynuzlu at* [1966] adlı romanı), roman kişisinin kendi hakkındaki düşünceleri (yine Martin Walser'in *Hayal* [1970] adlı romanı), kimliğin tartışılma konusu edilmesi. Bu tekniği benimseyen bütün yazarlar eserlerinin bir hayal ürünü olduğunu belirtir ve anlam karışıklığına yol açtığını ileri sürerek dile güvenmediklerini açıklarlar. Bu güvensizlik özellikle şairlerde belirgindir. Çeşitli yetenekte olmalarına karşılık, hepsinde ortak bir eğilim görülür. Gerek Helmut Heissenbüttel'de (doğ. 1921), gerek Hans Magnus Enzensberger'de, gerek Günter Eich'ın son şiirlerinde, dil doğrudan doğruya şiirin konusudur. Üçü de alışılagelen anlatım biçimlerini reddeder (onlara göre, söz düşünceye ihanet eder) ve anlatmak istedikleri karmaşık gerçeği tam olarak karşılayacak yeni bir dil yaratmak isterler. Aslında, bu yazarlar, siyasal şair olmak isteğindedir ama dil araştırmaları onları kapalılığa, anlaşılmazlığa götürür: siyasal bağımlılıkları, kendi içlerine kapanmalarıyla atbaşı gider ve dünyaya fildişi kuleden bakmayı reddeden bu şairler sonunda ancak sınırlı bir okuyucu kitlesine seslenebilir duruma düşerler.

Bununla birlikte, birkaç yazar, biçim araştırmalarına kesinlikle karşı çıkmış, şiiri bir siyasal silâh olarak ele almış ve şiirlerine düpedüz bir bildiri niteliği vermek için dillerini sadeleştirmişlerdir. Bu şairlerin en ilgi çekici olanı, *Vietnam üstüne şiirler* (1966) adlı yapıtıyla tanınan Erich Fried'dir (doğ. 1921).

Özellikle 1968'den sonra eser vermeğe başlayan genç yazarlarda ise bir çeşit karşı-edebiyat anlayışına rastlanır. Bu anlayışın öncüsü, bir bakıma, avusturyalı Peter Handke*dir *(Ek)*. Gerçeği yansıtmak isteyen her eserin geçersiz olduğunu belirten Handke bazı sözcüklerin yerine anlaşılmaz biçimler kullanır ve bu biçimlerin çözümünü okuyucuya bırakır. Arno Schmidt, Nicolas Born (doğ. 1935), Hans Christoph Buch (doğ. 1945) ve F.C. Delius da (doğ. 1942) son yapıtlarında bu anlayışa uymuşlardır. Hattâ, Franz Mon ile birlikte letrizm'in diriltilmek istendiği bile söylenebilir.

● *Demokratik Alman cumhuriyeti.* D.A.C.'deki yazarların sorunları bambaşkadır. Hemen hemen 1960 yılına kadar, geçmişteki olaylar ağırlığını hissettirmiş, kahramanların nazizmin dehşet verici deneyinden nasıl kaçarak sosyalistlerin tarafına geçtiğini anlatan birçok eğitici roman kaleme alınmıştı. Daha sonra, yazarlar, yeni kurulan toplumun yarattığı çatışmaları dile getirmeğe çalıştılar. Eserlerdeki kişiler sosyalizmin kuruluşuna katılır ve karşılaştıkları güçlükleri dile getirirler: sözgelimi, Christa Wolf'un *Der Geteilte Himmel* (Bölük gökyüzü) [1963] adlı yapıtında bunu görürüz. Eseri büyük bir ilgiyle karşılanan Wolf, romanında Doğu'daki Almanların Batı'ya kaçışını anlatır. Aynı konuya, Brigitte Reimann'ın *Die Geschwister* (Yeğenler) [1963] adlı romanında da rastlanır. D.A.C.'deki yazarları ilgilendiren temel sorun, kişisel çıkarla toplum çıkarı arasındaki görünür veya gerçek uyuşmazlıktır: kimi yazarlar, bu sorunun çözümünü, sosyalist toplumda kişiliği geliştiren temel etken saydıkları emek'te aramışlardır. Bu temayı Erwin Strittmatter *Ole Bienkopf* (1963) ve Erik Neusch *Spur der Steine* (Taş izi) [1964] adlı romanlarında işlemişlerdir. Aynı konuya Hermann Kant'ın bir «işçi ve köylü fakültesi»ndeki yaşamı dile getirdiği *Die Aula* (Amfiteatr) [1968] adlı romanında da rastlanır.

Öte yandan, yeni bir yazar kuşağının parti başkanlarının dogmacılığını sert bir dille eleştirdikleri görülür; ancak, burada söz konusu olan eleştiri sosyalizmin sınırları içinde kalan ve rejimin tartışmasına yönelmeyen bir eleştiridir: Rolf Floss'un *Irina* (1969) ve Heinz Jürgen Steinmann'ın *Traüme und Tage* (Rüyalar ve gündüzler) [1970] adlı romanları. Bu arada, denilebilir ki, rejim güçlendiği oranda roman kişileri de birer örnek olmak zorunluğundan kurtulup kendi özellikleriyle belirmektedir. Bununla birlikte, Christa Wolf'un, kahramanı sosyalizme ayak uyduramamış genç bir kadın olan *Nachdenken über Christa-T* (Christa-T üstüne düşünceler) [1969] adlı son romanı yasaklanmıştır. Yine aynı şekilde, şair ve şarkıcı Wolf Biermann'ın (doğ. 1936) eserlerini halka sunmasına da artık izin verilmiyor. Doğrudan doğruya sosyalizm için mücadeleye katılmağa zorlanan yazarlar edebiyatın yaratma gücünden yoksun bırakılmışlardır. Eserlerinin sanat değeri tartışılamayacak tek sanatçı, şiir alanındaki çalışmaları ve biçim araştırmalarıyla D.A.C. edebiyatında özel bir yeri olan Johannes Bobrowski'dir (1917-1965).

Bununla beraber, parti genel sekreteri E. Honecker 1971 yılında, şu sözleriyle bir özgürleşme hareketini ilân etmiştir: «Yazarlar sosyalizmin sağlam temellerine dayanırlarsa, sanat ve edebiyat alanında tabu diye, yasak diye bir şey kalmaz». Bu sözler, D.A.C. edebiyatında belki de yeni bir dönemin başlangıcıdır.

«Uğursuzluk» (1971) P. Fleischman

«Aguirre, Tanrı'nın gazabı» (1972) W. Herzog

MÜZİK

1973 yılında alman müziğinin en gözde bestecisi gene de Karlheinz Stockhausen*-

Foto. Artistes associés, H.M. Weiss, W. Herzog (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

dir (doğ. 1928) [Ek]. Onun yanı sıra üç besteci daha kendilerini kabul ettirmişlerdir: İkinci Dünya savaşı sonrasında opera alanında tek gerçek başarı sayılabilecek *Askerler* operasını yazan Berndt-Alois Zimmermann* (1918-1970) [Ek], Arjantin'de doğan fakat Almanya'da yaşayan Mauricio Kagel* (doğ. 1931) [Ek] ve protestan ilâhiyat profesörlüğünün yanı sıra en aşırı müzik anlayışının kuramcısı olan Dieter Schnebel (doğ. 1931) [Ek]. Adı geçen bu üç besteciden son ikisi, bugün 40 ilâ 50 yaşlarındaki bütün alman bestecileri arasında düşünce bakımından en genç ve en ilerici olanlarıdır. 1900 yıllarında doğan eski kuşak bestecileri arasında ise, adını duyurmağa devam edenler Werner Egk ile Ernst Pepping, Carl Orff ile Boris Blacher, Günter Bialas ile Wolfgang Fortner, Harald Genzmer ile Kurt Hessenberg'dir: kimileri (Werner Egk gibi) tonal sisteme bağlıdır, kimileri de (her şeyden önce büyük bir eğitimci olan Wolfgang Fortner gibi) yer yer eski kalıplara düşmekle birlikte onikises tekniğini sürdürürler. 1920 dolaylarında dünyaya gelen besteciler arasında, çağdaş müzik üstüne incelemeleriyle de tanınan Hans-Ulrich Engelmann (doğ. 1921), birçok operası olan fakat son besteleri ilk çalışmalarının çapında görünmeyen Giselher Klebe* (doğ. 1925), çağdaş sanatın sevilmesinde ve yayılmasında büyük payları olan Günther Becker (doğ. 1924) ile Hans Otte (doğ. 1926) ve Carl Orff'un öğrencisi olan Wilhelm Killmayer (doğ. 1927) sayılabilir. Büyük ustalığı ve müziğin her alanına elatmasıyla, özellikle de katı dizisel müziği bıraktıktan sonraki çalışmalarıyla Hans Werner Henze (doğ. 1926) uluslararası bir üne kavuştu, fakat eserinin ne dereceye kadar kalıcı olduğu bir tartışma konusudur. Dieter Schönbach (doğ. 1931) son yıllarda özellikle optik müziğe yöneliyor ve birçok haberleşme aracını birarada kullanıyor. 1954 yılında Herbert Eimert tarafından Köln stüdyolarına çağrılan Gottfried Michael Koenig (doğ. 1926) gerek besteci, gerek kuramcı olarak elektronik müziğin başlıca ustalarındandır. Bu alanda usta diyebileceğimiz başka bir besteci de, Münih Elektronik Müzik stüdyosunun başlıca yöneticilerinden biri olan Josef Anton Riedl'dir (doğ. 1929). Son kuşak alman bestecilerini Darmstadt uluslararası yaz kurslarından tanıyabiliyoruz: Werner Heider (doğ. 1930), Norbert Linke (doğ. 1933), çizgisel müzik anlayışıyla ilgiyi çeken Roland Kayn (doğ. 1933), Georg Kröll (doğ. 1934), Luigi Nono'nun öğrencisi Helmut Lachenmann (doğ. 1935), Paris'te Messiaen'dan ders alan Peter Ronnefeld (1935-1965), Aribert Reimann (doğ. 1936), besteciliğinin yanı sıra orkestra yönetmenliğini de sürdüren Hans Zender (doğ. 1936), Michael von Biel (doğ. 1937), Hans-Klaus Jungheinrich (doğ. 1938), Darmstadt yeni müzik semineri yönetmeni ve Feedback stüdyosunun (yalnız bestecilerin katıldığı ilk müzik basımevi) kurucularından olan Johannes Fritsch (doğ. 1941) ve aynı zamanda sert eleştirileriyle tanınan Konrad Boehmer (doğ. 1941).

SANAT

● *Resim ve heykel.* Özgüllüğünü yeniden bulmak ve kültür alanında yepyeni bir kimlikle ortaya çıkmak isteyen savaş öncesi kuşağı, en devrimci hareketlerin (*neue Sachlichkeit*, Bauhaus*) mirasını da yaşatarak, 1960'larda alman sanatına yeni bir yön verdi. Böylece, Germenlerin damgasını taşıyan bu gerçekçiliğin ana kaynağı, 1920'lerde ortaya çıkan, «yeni gerçek» anlamındaki *neue Sachlichkeit* (Carl Grossberg, Georg Scholz) hareketidir; birçok eğilimi içeren bu akımın bir kolu pop'art*a oldukça yakındır: grup başkanı Konrad Klapheck*in *(Ek)* boyalı makine ve eşyaları amerikan pop'art'ının öncüsü sayılır. Bu arada Peter Klasen* *(Ek)*, Wolfgang Gäfgen* *(Ek)*, Jens Lausen (doğ. 1937), Arnold Leissler (doğ. 1939), Jobst Meyer (doğ. 1940), Axel Knopp (doğ. 1942), Dieter Krieg (doğ. 1937), Rune Mields (doğ. 1935), Hermann Albert (doğ. 1937), Bernd Koberling (doğ. 1938), Lambert Maria Wintersberger (doğ. 1941) gibi sanatçıların da bu yönde eser verdiği

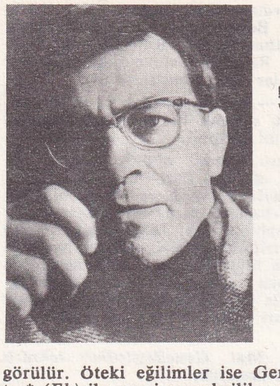
Peter Weiss

Siegfried Lenz

Erich Fried

görülür. Öteki eğilimler ise Gerhard Richter* *(Ek)* ile «yeni gerçekçilik» ya da Wolfgang Oppermann (doğ. 1937), Christiane Maether (doğ. 1941), Anja Stehmann (doğ. 1945), Jan Voss (doğ. 1936) gibi sanatçılarla gerçeküstücülük sonrası akımına yaklaşırlar. Ayrıca Paul Wunderlich (doğ. 1927), Ursula (doğ. 1925) ve Bernard Schultze* *(Ek)* gibi sanatçılar, fantastik gerçekçiliğe gerçeküstücü bir hava katmışlardır. 1920 yıllarının «büyüleyici gerçekçileri»ne (Christian Schad, Otto Dix, Franz Radziwill) sıkı sıkıya bağlı olan ve 1965'te Hamburg'da Dietmar Ullrich (doğ. 1940), Dieter Asmus (doğ. 1939), Peter Nagel (doğ. 1941) ve Nikolaus Störtenbecker (doğ. 1940) tarafından kurulan «Zebra» grubu ise «gerçekten daha gerçek»i savunur ve dünyayı hiç bir şeyi gizlemeyen bir ayrılıkla yansıtır. Yine bazı sanatçılar son günlerde doğan bir eğilime uyarak «belirti-nesne»leri haberleşme aracı olarak kullanırlar. Amaçları görünümleri ve çevreyi yeni bir açıdan kavramaktır. Bunlar arasında harita simgelerinden yararlanan Peter Brüning* *(Ek)*, *hard-edge**e *(Ek)* yakın işaretler kullanan Winfred Gaul (doğ. 1928), hem resim hem de şiir nitelikli harf, sözcük ve sloganlara yer veren Ferdinand Kriwett (doğ. 1942) sayılabilir. Çağdaş akımlardan biraz uzak duran Horst Antes*in *(Ek)* eserlerinde ise Max Beckmann'ın ve anlatımcıların havasını daha güncel bir biçimde bulmak mümkündür.

Özellikle «informel» alanındaki bir gelenekten yararlanan K.R.H. Sonderborg* *(Ek)*, Karl Otto Götz* *(Ek)*, Karl Fred Dahmen (doğ. 1917), Gerhard Hoehme (doğ. 1920) ve Johannes Schreiter (doğ. 1930) gibi sanatçılarla alman soyut sanatı kesinlik kazandı ve güçlendi. Çoğu zaman *hard-edge*'e yaklaşan bu güçlülük ve kesinlik daha çok 1965'te «Syn» grubunu kuran Bernd Berner (doğ. 1930), Klaus Jürgen-Fischer (doğ. 1930), Erwin Bechtold (doğ. 1925), Eduard Micus (doğ. 1925) ile Dieter Boers (doğ. 1928) ve İngeborg Lüscher (doğ. 1936) gibi soyut ressamların başlıca özelliğidir. Yeni soyutlama* da *(Ek)* aynı güç ve kesinliktedir. Reimer Jochims (doğ. 1935), Rupprecht Geiger (doğ. 1908), Raimund Girke (doğ. 1930), Gothard Graubner (doğ. 1930), Diethelm Päsler (doğ. 1942), Göta Tellesch (doğ. 1932), Kuno Gonschior gibi ressamlar hep bu yönde çalışmışlardır. Karl Georg Pfahler (doğ. 1926), Lothar Quinte (doğ. 1923), Herbert Oehm (doğ. 1935), Bernhard Engert (doğ. 1922), Wolf Kahlen (doğ. 1940), Hannes Grosse'nin (doğ. 1932) izledikleri yeni-geometrik ya da *cool* akımı ise kimi zaman dekoratif bir eğilimle *hard-edge*'den yararlanır. Almin Mavignier (doğ. 1925) ise çalışmalarını op'art doğrultusunda sürdürür. Resimle heykel arasında kararsız kalan Bernard Schutze telden destekler üstüne çok ilginç kabartmalar yapar, Horst Egon Kalinowski* *(Ek)* ise deri kaplı sandıklar hazırlar. Wilhelm Loth (doğ. 1920), Emil Cimiotti (doğ. 1927) ve Jochen Hiltmann (doğ. 1935) gibi heykelcilerin soyut organik biçimlere yöneldikleri görülür; Franz Bernhard da (doğ. 1934) tahta ve madenden yapılı oldukça basit geometrik öğeleri birarada kullanır. Öte yandan Günther Haese (doğ. 1924) titreşen, kırılabilen eserler yapar. Heykelcilik alanında olduğu kadar mimarlık alanında da birçok sanatçı geometrik hacimler anlayışını benimser. Bu doğrultuda eser verenlerden bazıları şunlardır: Ernst Hermanns (doğ. 1914), Otto Herbert Hajek (doğ. 1927), Kaspar Thomas Lenk (doğ. 1933), Erwin Heerich (doğ. 1922), Erich Hauser (doğ. 1930), Knud Knabe (doğ. 1941), Utz Kampmann (doğ. 1935), Christoph Freimann (doğ. 1940), Friedrich Grasel (doğ. 1927), Paul Pfarr (doğ. 1938), Hans Nagel (doğ. 1926). Bu arada Detlef Birgfeld (doğ. 1937) ve Joachim Bandau'nun *neue Sachlichkeit*'ten etkilendikleri görülür; Erich Reusch *minimal** sanata *(Ek)* yaklaşır; Hans-Rüdiger Strey (doğ. 1944) ve Rolf Laute'nin (doğ. 1940) yapıtlarında ise boya önemli yer tutar. Işık ve hareket araştırmalarını ise «Sıfır*» grubu üyeleri olan Otto Piene (doğ. 1928), Heinz Mack (doğ. 1931) ve Günther Uecker (doğ. 1930) sürdürürler. Ayrıca bu sanatçılar Gerhard von Graevenitz (doğ. 1934), Hans Salentin (doğ. 1925) ve Hans Haacke*yi *(Ek)* etkilediler. Lambalar, motorlar, aygıtlar v.b. teknoloji ürünlerinden ilham alan Peter Koenitz (doğ. 1942) çeşitli eşya yaptı, Hansjoachim Dietrich (doğ. 1938) ise çevresel sanat örnekleri verdi. Bugün alman öncü sanatının önde gelen adları arasında, karşı-sanat anlayışıyla yoksul* sanata *(Ek)* olduğu kadar kavramsal* sanata da *(Ek)* yakın düşen Joseph Beuys* *(Ek)*, dekolaj kuramcısı ve happening düzenleyicisi olan Wolf Vostell* *(Ek)* sayılabilir. Beuys, Düsseldorf akademisinde birçok öğrenci yetiştirdi. Bunlardan Palermo (doğ. 1943) minimal sanat doğrultusunda eser verir; Claus Böhmler (doğ. 1939) «sözcük resimleri» ile, Hanne Darboven de (doğ. 1941) rakam yığınlarıyla kavramsal sanatı yansıtırlar. Bu arada Claudia Kienast (doğ. 1944), Jens Peter Adrians (doğ. 1947), Reiner Ruthenbeck (doğ. 1937), Stephan Wewerka (doğ. 1928), Diter Rot (doğ. 1930) ve Tim Ulrichs de (doğ. 1940), günümüz Almanya'sının yoğun sanat çalışmalarına katılırlar.

Sanat alanındaki bu çalışmalar önemli uluslararası sergilerle değerlendirilir ve teşvik edilir: dört yılda bir çağdaş sanatın çok geniş bir panoramasını veren Kassel*deki *(Ek) Documenta*'lar, belli bir tema çevresinde düzenlenen Düsseldorf Kunsthalle'sindeki Prospekt'ler v.b. Ayrıca Köln, Hamburg, Düsseldorf gibi çok sayıda önemli kentin yanı sıra, Darmstadt, Aachen, Kassel, Krefeld, Leverkusen gibi daha küçük kentlerde de dinamik müzeler bulunur. Bu sayede de büyük bir sanatsever kitlesine kavuşan Almanya, Avrupa'nın en geniş ve en zengin pazarıdır; Köln'deki büyük sanat fuarı *Kunstmarkt* büyük başarısıyla (1969'da 4 milyon DM) bunun en açık örneğidir.

● *Mimarî.* Almanya'da son yılların en önemli mimarlık olayı Münih*te *(Ek)* 1972 olimpiyatları için yapılan binalar bütünüdür. Bu bütün, Günter Behnisch* *(Ek)*, Fritz Auer, Wilfried Büxel, Erhard Tränkner, Karl Heinz Weber'den oluşan ve Ludwig Gordon, Franz Raab, Fred Wiegan, Wolf Zuleger'in yardımını gören Behnisch Mimarlık bürosu ile Heinle, Wiescher ve ortakları tarafından gerçekleştirildi. Asma çatılar daha çok Frei Otto*nun *(Ek)* bu alandaki araştırmalarının etkisiyle yapıldı. Ancak Gottfried Böhn* *(Ek)*, Rolf Gutbrod* *(Ek)* ve Paul Schneider-Esleben'in (doğ. 1915) Köln-Bonn havalimanı terminal binası (1970), Hermann Blomeier'in (doğ. 1907)

Christa Wolf

Erwin Strittmatter

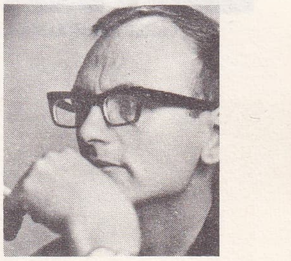
Hermann Kant

Foto. Almanya elçiliği, Press-und Informationsamt der Bundesregierung, Friedmann-Gallimard, Zentralbild, France-R.D.A., Gallimard (LAROUSSE)

Konstanz ticaret koleji (1968), Hans Müller'in (doğ. 1921) Bismarckstrasse'deki (Berlin) ticaret binaları (1969) gibi eserlerin de önemini bu arada unutmamak gerekir. Ayrıca Rheinhard Giselmann (doğ. 1925), Roland Rainer (doğ. 1910), Günter Bock (doğ. 1918), Hans Bandel (doğ. 1918) ve Helmut Striffer (doğ. 1927) gibi mimarlar da çok sayıda eser verdiler.

SİNEMA

● *Federal Almanya cumhuriyeti*. Almanya'da 1967'den bu yana birçok genç sinemacı yetişti. Önceleri filimlerini tanıtmakta büyük güçlüklerle karşılaşan bu sanatçılar, 1965'e doğru başlatılan yenilenme hareketiyle rahatladılar. Bu «yeni sinema»nın öncüleri şu sanatçılardır: Volker Schloendorff (*Michael Kohlass*, 1969; *Der Plötzliche Reichtum der armen Leute von Kombach* [Yoksul Kombach halkının birdenbire zengin olması], 1970; *Die Moral der Ruth Halbfass* [Ruth Halbfass'ın ahlâkı], 1972; *Strohfeuer* [Saman alevi], 1972); Peter Fleischman (*Jagdszenen aus Niederbayern* [Bavyera'da av sahneleri], 1969; *Das Unheil* [Uğursuzluk], 1971; *Dorothea's Rache* [Dorothea'nın intikamı], 1973); Alexander Kluge (*Die Artisten in der Zirkuskuppel: ratlos* [Sirk çadırı altındaki sanatçılar: şaşkın], 1968; *Der Grosse Verhau* [Büyük engel], 1971; *Gelegenheitsarbeit einer Sklavin* [Bir kölenin yapabileceği işler], 1973); Johannes Schaaf (*Tätowierung* [Dövme], 1967; *Trotta*, 1971; *Traumstadt* [Rüya kenti], 1973); Gustav Ehmck (*Spur eines Mädchens* [Bir genç kızın düşüşü], 1967; *Die Spalte* [Yarık], 1971; *Studenten aufs Schafott* [Darağacındaki öğrenciler], 1972); Hans Jürgen Syberberg (*Ludwig II, Requiem für einen jungfräulichen König* [Ludwig II, bakir bir kral için ağıt], 1972; *Theodor Hierneis oder Wie man ehemaliger Hofkoch wird* [Theodor Hierneis ya da Nasıl eski bir ahçı olunur], 1973); Rainer Maria Fassbinder (*Katzelmacher* [Çini ustası], 1969; *Warum Läuft Herr. R. Amok* [R. Amok neden koşuyor], 1970; *Pioniere in İngolstadt* [İngolstadt'daki istihkâmcı], 1971; *Der Händler der vier Jahreszeiten* [Sebzeci], 1972; *Die bitteren Tränen der Petra Von Kant* [Petra Von Kant'ın acı gözyaşları], 1972; *Angst essen Seele auf* [Korku ruhu yok eder], 1973; *Effi Briest*, 1974); Uwe Brandner (*İch liebe dich, ich töte dich* [Seni seviyorum, seni öldürüyorum], 1971; *Kopf oder Zahl* [Kafa ya da sayılar], 1972); George Moorse (*Kuckucksjahre* [Gugukkuşunun yılları], 1967; *Lenz*, 1971; *Pan*, 1972; *İnki*, 1973); Werner Schroeter (*Maria Malibran'ın ölümü*, 1972); Jean Marie Straub (*Chronik der A.M. Bach* [Anna Magdalena Bach'ın günlüğü], 1969; *Geschichtsunterricht* [Tarih dersi], 1973); Edgar Reitz (*Manhlzeiten* [Açgözlü], 1967; *Cardillac*, 1970; *Die Reise nach Wien* [Viyana'ya yolculuk], 1973); Werner Herzog (*Lebenszeichen* [Hayat işaretleri], 1968; *Fata Morgana* [Serap], 1970; *Auch Zwerge haben klein angefangen* [Cüceler de küçükten başladı], 1970; *Aguirre der Zorn Gottes* [Aguirre, Tanrının gazabı], 1972). Alman sinemasının tam bir panoramasını verebilmek için bu sanatçıların yanı sıra Ulrich Schamoni, Hans W. Geisendörfer, Horst Bienek, Reinhard Hauff, Peter Zadek, Peter Lilienthal, Theodor Kotulla, Klaus Emmerich, Bernhard Guba, Ulli Lommel, Rudolf Noelte, Ottokar Runze ve tiyatro oyuncusu Maximilian Schell gibi aktörlerin de adından söz etmek gerekir. Ticarî yönüyle oldukça düşük nitelikte eserler vermesine rağmen alman sineması ilgi çekici birtakım denemelere de girişmiştir. Öte yandan Wolfgang Staudte (*Der Seewolf* [Denizlerin kurdu], 1972) gibi alman sinemasına büyük emekleri geçmiş yapımcılar, Bernhard Wicki (*Das Falsche Gewicht* [Yanlış ağırlık], 1972) gibi değerler de daha klasik üslûpta oldukça ilgi çekici filimler çevirmeğe devam ederler. Federal Almanya'da bir yılda yapılan filim sayısı 95 ilâ 120 arasında oynar.

● *Demokratik Alman cumhuriyeti*. D.A.C.'de şimdilik yılda 15 ilâ 20 arası uzun metrajlı filim yapılmaktadır. Konrad Wolf'un (*19 yaşındaydım*, 1968; *Goya*, 1971) çevresinde Frank Beyer, Joachim Kunert, Frank Vogel, Gunther Reisch, Ralf Kirsten, Siegfried Kühn, Roland Graf ve Egon Günther gibi sanatçılar toplanmıştır. (LM)

Alicia ALONSO

Carlos Roqué ALSINA

***ALMAŞ** i. — Birtakım nesne ya da durumların az çok düzenli bir biçimde tekrarlanarak birbirini izlemesi.

— Mat. *Basit tekrarlı almaş*, genelleştirilmiş tekrarlı almaşın özel hali; burada her deney, sırasıyla p_1 ve $p_2 = 1 - p_1$ olasılığı taşıyan bir «başarı» ya da bir «başarısızlık» ile sonuçlanabilir. (Bk. İKİTERİMLİ*, *Ek*.) ‖ *Genelleştirilmiş tekrarlı almaş*, her biri aynı deneyin tekrarı olacak ve deneylerden birinin sonucu önceki ya da sonraki deneyleri kesinlikle etkilemeyecek şekilde rasgele deneylerin art arda tekrarlanması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mat. *Genelleştirilmiş tekrarlı almaş*'ın, her deneyde,

$$p_1 + p_2 + \dots + p_r = 1$$

olmak üzere, sırasıyla $p_1, p_2 \dots, p_r$ olasılığı taşıyan $a_1, a_2 \dots, a_r$ gibi r kadar olanaklı sonucu vardır.

Birbirine bağlı olmayan n deneyin tekrarlanışında, $n = k_1 + k_2 + \dots + k_r$ olmak üzere a_1'in k_1 kere, a_2'nin k_2 kere, ... a_r'nin k_r kere gerçekleşmesi olasılığı

$$f(k_1, \dots, k_r; p_1, \dots, p_r) = \frac{n!}{k_1!\,k_2! \dots k_r!} p_1^{k1} \cdot p_2^{k2} \dots p_r^{kr},$$
$$0 \leq k_i < n. \text{ 'dir.}$$

Örneğin, eşolasılıklı altı yüzeyi olan bir zar art arda on iki kere atıldığında, her yüzeyin iki kere üste gelmesi olasılığı

$$\frac{12!}{(2!)^6}\left[\left(\frac{1}{6}\right)^2\right]^6 = 0{,}0034\text{'tür.}$$ (L)

***ALMAŞIK** sıf. — Sıra ile ve belirli bir süreklilikle meydana gelen.

— Mat. *Almaşık çizgisel* p *formu*. Bk. LİNEER, *Ek*. (L)

***ALMEİDA** (Guilherme DE), brezilyalı şair. — (öl. Sao Paulo 1969). [L]

***ALMELO**, Hollanda'da (Overijsel ili) kent. — Zenginleştirilmiş uranyum 235 üretimi yapan alman fabrikası. Uranyumun zenginleştirilmesinde, Büyük Britanya'daki Capenhurst fabrikasında olduğu gibi ültrasantrifügasyon* (*Ek*) yöntemi uygulanır. Genellikle düşük yüzdeli bir zenginleştirme derecesi istendiği zaman başvurulan bu usul gözenekli çeperler arasından yayınım ilkesine dayanan yöntemden altı ilâ on kat daha az elektrik enerjisi tükettiği için büyük yarar sağlar. Almelo'da, tamamen ısıdan yalıtılmış penceresiz bir yapıda binlerce santrifüj makinesi vardır; işlem sürekli olarak yapılır, yani zenginleştirilmiş uranyum ancak bütün santrifüjler çalıştığı zaman elde edilebilir. Fabrikanın toplam kapasitesi yaklaşık olarak 25 ton ayırım* (*Ek*) birimidir. (L)

Almeria kültürü, adını Endülüs'teki *Almeria*'dan alan Yontmataş devrinin sonlarında (bakır dönemi) yüzyıllarca sürerek M.Ö. 2800'de yerini megalit kültürüne bırakan tarihöncesi kültürü. (Başlıca özellikleri dev mezarlar ve alçıdan yapılmış putlardır.) [L]

***ALMUS**, Tokat iline bağlı ilçe. — 29 592 nüf., ilçe merkezi 4 231 nüf. (1975); 32 köy (1970). Yakınında sulama barajı. (Bk. HİDROELEKTRİK*.) [M]

ALOK (Ersin), türk fotoğraf sanatçısı (İstanbul 1937). Bir süre resimle uğraştı, sonra fotoğrafa başladı. 5. Paris bienalinde Dünya Fotoğraf ödülünü kazandı (1967). Roma, Belgrad, Bükreş ve Sofya'da çeşitli fotoğraf yarışmalarına katıldı, yurt içi ve dışında fotoğraf sergileri açtı. Varşova'da düzenlenen Uluslararası Fotoğraf yarışmasında birincilik ödülü kazandı (1974). Belge filim çalışmaları da vardır. (M)

***ALONSO** (Alicia) [kızlık adı Alicia MARTİNEZ], kübalı balerin. — 1955'te kurduğu dans okulu 1962 yılında Küba Ulusal Bale okulu oldu. En güçlü balerinlerden biri sayılan Alicia Alonso, şaşırtıcı bir sanat duyarlığıyla sağlam bir tekniği bağdaştırmayı başarmıştır. Bir ara kör olma tehlikesiyle karşılaşan sanatçı 1972 yılında geçirdiği bir ameliyatla bu tehlikeyi atlattı. —Kocası, FERNANDO ALONSO (Havana 1914), kübalı dansçı ve dans eğitmeni. 1948 yılından başlayarak, karısıyla birlikte kurduğu bale topluluğunu yönetti ve bale okulunda ders verdi.— Kardeşi, ALBERTO, koreograf, topluluğun repertuvarında yer alan birçok baleyi (*Romeo ve Juliette*, 1955; *Carmen süiti*, 1968) düzenledi. (L)

ALONSO (Damaso), ispanyol yazarı ve profesörü (Madrid 1898). 1939'dan bu yana Madrid üniversitesinde profesör olan Alonso, ispanyol şiir ve edebiyat tarihi üstüne birçok eser yazdı: *Tragicomedia de Don Duardos* (Don Duardos'un trajikomedisi) [1942]; *Vida y obrade Medrano* (Medrano'nun hayatı ve eseri) [1948-1958]; *La lengua poética de Gongora* (Gongora'nın şiir dili) [1950]. Ayrıca eleştiri denemeleri (*Poetas espaniles contemporéneos* [Çağdaş ispanyol şairleri], 1952) ve şiir kitapları (*Hijos de la ira* [Öfkenin oğlu], 1944; *Hombre y Dios* [İnsan ve Tanrı], 1956) yayımlandı. Son yıllarda yeni eleştiri denemeleri (*De los siglos oscuros al de oro* [Karanlık çağlardan altın çağına], 1958; *Primavera temprana de la literatura europea* [Avrupa edebiyatının ilk zamanları], *Poesia espanola ensayo de metodos y limites estilisticos* [İspanyol şiiri: yöntem ve üslûpbiliminin sınırları üstüne denemeler], 1967) çıkan Alonso, 1968 aralığında Ramon Menéndez Pidal'ın ölümü üzerine *Real Academia Espanola de la Lengua*'nın başkanlığına seçildi. O tarihten sonra bir şiir derlemesi (*Poemas lescogidos* [Seçilmiş şiirler], 1969) ve ispanyol edebiyatındaki gerçekçiliğin psikolojik nitelikte olduğunu kanıtlamağa çalıştığı bir incelemesi (*La novela cervantina* [Cervantes hikâyesi], 1969) yayımlandı. (L)

ALOPÜRİNOL i. (fr. *allopurinol*'den). Eczc. Nikrislilerde, ksantinoksidaz denen enzimin etkisini yok ederek ürik asit artışının durdurabilen ilâç.

— ANSİKL. Ksantinoksidaz enzimi, ürik asit sentezinin son evresinde işe karışarak hipoksantin ile ksantini oksitler. *Alopürinol* denen madde 4 - hidroksopirazolo -(3-4-d)-piriminindir. Hipoksantinin bir izomeri olan bu molekülde bir karbon ile bir azot yer değiştirmiştir. Ksantinoksidaza karşı hipoksantinle bir yapı yarışına girişir.

Önceleri yalnız hiperürisemiye dayanan hastalıklarda (nikris, kum) kullanılan alopürinoi bugün antimitotiklerle tedavide de yardımcı ilâç olarak kullanılıyor. Gerçekten de antimitotikler hücreleri harap ederek hiperürisemi belirtileriyle sonuçlanan aşırı ürik asit oluşumuna yol açar. (L)

ALP (Hüseyin), türk basketbolcusu (Kangal 1935). 26 yaşına kadar sporla hiç ilgisi olmaksızın Sıvas'ın bir köyünde (Hamalköy) yaşadı. 2.14 m'lik boyu ile Sıvas 4 Eylül Gençlik kulübünün bir yöneticisinin dikkatini çekti ve bu takımda oynamağa çağrıldı; bu öneriye katılmamakla birlikte daha sonra İstanbul Teknik üniversitesinden gelen çağrıyı kabul ederek 1961-1965 arasında basketbol çalışmalarına katıldı; iki sene Altınordu takımında oynadı; tekrar eski takımına döndü, bu dönemde birçok millî maçta yer aldı ve sporu bıraktığı 1974'e kadar 73 kere millî formayı giydi. Basketboldan ayrıldıktan sonra anılarını *Potaların altında 13 yıl* adlı kitapta topladı. (M)

ALP (Sedat), türk hititoloğu (Kafelya 1913). Üniversiteyi Almanya'da bitirdi, doktorasını da orada yaptı. Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesinin Eti Dili ve Tarihi kürsüsüne girdi. Doçent, profesör ve ordinaryüs profesör oldu. Konya yakınlarındaki *Karahöyük* ve Kayseri'de *Kululu* kazılarını yönetti. Eserleri: *Kumarbi efsanesi*, H.G. Güterbock'tan çeviri (1945); *Hitit hiyeroglif mühür ve kitabelerindeki bazı şahıs adlarının okunuşları hakkında* (1950); *Konya civarında Karahöyük kazılarında bulunan silindir ve damga mühürleri* (1971). [M]

ALPAGO (Saim), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (Tokat 1918). Ankara Devlet konservatuvarını bitirdi (1942). Tatbikat sahnesinde *Julius Caesar* oyunuyla Devlet ti-

Foto. Gamma, Gras, F. Hillmayer (LAROUSSE)

yatrosu topluluğuna katıldı. Bir ara Devlet tiyatrosundan ayrılarak İstanbul'da Alpago tiyatrosunu kurdu (1962); çeşitli tiyatrolarda çalıştıktan sonra Devlet tiyatrosuna döndü. (M)

Alpagut Dodurga Linyit işletmesi, 1963 yılında Çorum'da açıldı, 1964 yılında üretime başladı. İşletmenin alanı 5 979 000 m², rezerv miktarı 17 milyon tondur. 1967'ye kadar yapılan yatırım toplamı 19 171 836 TL.'dır. Yılda üretilen 200 000 ton kömürün yüzde 40'ı Çorum ve çevresine, yüzde 60'ı ise Samsun, Ordu, Çankırı, Kastamonu, Kırşehir, Nevşehir, Kayseri ve Ankara'ya gönderilir. (M)

ALPAN (Mehmet Cihat), türk generali ve siyaset adamı (İstanbul 1917). Harp okulunu piyade subayı olarak bitirdi (1937), Harp akademisine devam ederek Ortadoğu konusunda hazırladığı, hizmete özel olarak sınıflandırılan teziyle kurmay subay oldu (1946). Zırhlı tugay komutanlığı kademesine kadar çeşitli kıta ve karargâh hizmetlerinde bulundu. 1952-1953 yıllarında NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek karargâhında, 1958-1960 arasında Paris büyükelçiliği askerî ataşeliğinde bulundu. Kara Kuvvetleri Plan ve Harekât dairesi başkanlığı yaptığı sırada tuğgeneralliğe yükseldi (1964). İki yıl sonra kendi isteğiyle emekliye ayrılarak Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine atandı. Altı yıl sürdürdüğü bu görevin sonunda cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Senato üyeliğine atandı. Silâhlı Kuvvetler'deki görevi sırasında uzun yıllar futbol ve spor yöneticiliği de yapan Alpan'ın liselerde okutulan bir askerlik dersi kitabı; Yugoslavya, Portekiz, Fransa, İngiltere, Libya, Ürdün, Vatikan, Finlandiya tarafından verilmiş çeşitli derece ve rütbelerde nişanları vardır. (M)

ALPAN (Orhan), türk veterineri (Bursa 1933). Ankara Üniversitesi Veteriner fakültesini bitirdi (1957), Zootekni kürsüsünde asistan oldu (1959); Amerika'da Oregon Eyalet üniversitesinde Zootekni bölümünde *master of science* (1964) ve *doctor of philosophy* (1966) derecelerini kazandı; Türkiye'ye dönüşünde doçent (1967) ve profesör (1973) oldu; 1973'te «Holştayn (H), Güney Anadolu kırmızısı (GAK) ve H×GAK birinci geriye melez düvelerin çevre ısısına karşı gösterdikleri bazı reaksiyonlar» konulu çalışmalarından ötürü Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumunca kendisine 50. Yıl Cumhuriyet ödülü verildi. (M)

ALPATOV (Mihail Vladimiroviç), sovyet sanat tarihçisi (Moskova 1902). Rus sanatı, özellikle de bizans dönemi rus sanatı uzmanı olan Alpatov ilk ikonalardan çağdaş gravüre kadar bu sanatın özgünlüğünü kanıtladı. Ayrıca italyan rönesansını ve Avrupa barok sanatını inceledi. 1954'ten bu yana S.S.C.B. Güzel Sanatlar akademisi üyesi olan Alpatov uluslararası kongre ve toplantılarda sık sık ülkesini temsil eder. Başlıca eserleri arasında *Denkmäler der Ikonenmalerei* (İkona sanatının anıtları) [O. Wulff ile birlikte] (1925), *Geschiche der altrussichen Kunst* (Eski rus tarihi) [N. Brunov ile birlikte] (1932), *L' Histoire Universelle de l'Art* (Sanatın evrensel tarihi) [1955] adlı yapıttaki «başlangıçtan XVII. yy.a kadar rus sanatı» bölümü, *Icône de l'Apocalypse* (Apokalypsis ikonası) [1964] sayılabilir. Makaleleri *Batı Avrupa sanatı tarihi* (1964) adlı eserde toplanmıştır. (L)

***ALPES-DE-HAUTE-PROVENCE idare bölgesi** [1970'e kadar **Basses-Alpes** adını taşıyordu], Fransa'da, Provence - Côte d'Azur bölgesinde idare bölgesi. — 104 813 nüf. (1968); 4 idare çevresi; 32 kânton; 201 komün. (L)

***ALPES (Hautes-) idare bölgesi,** Fransa'da, Provence-Côte d'Azur bölgesinde idare bölgesi. — 91 790 nüf. (1968); 2 idare çevresi; 28 kanton; 175 komün. (L)

***ALPES - MARİTİMES idare bölgesi,** Fransa'da, Provence-Côte d'Azur bölgesinde idare bölgesi. — 722 070 nüf. (1968); 2 idare çevresi; 41 kanton; 225 komün. (L)

ALPKAYA (Emin), türk generali (Niğde 1919). Kara Harp okulunu bitirerek (1941) Hava kuvvetlerine katıldı ve pilotluk eğitimi için İngiltere'ye gönderildi. Amerika'da âlet uçuşu kursu gördü (1949). Hava Harp akademisinden kurmay binbaşı olarak mezun oldu (1955). Diyarbakır'da jet av bombardıman filo komutanlığı (1956), Bağdat'ta, Bağdat paktı Askerî Planlama grubu üyeliği (1957) yaptı. Hava kuvvetlerinde Harekât şubesinde çalıştı (1958). 1962'de tuğgeneralliğe yükseldikten sonra 2. taktik hava kuvveti komutanlığı (1962 - 1964), Paris'te SHAPE karargâhında türk askerî temsil heyeti başkanlığı (1964 - 1966), Türkiye'ye dönüşünde de Eskişehir'de I. taktik hava kuvveti komutanlığı görevlerinde bulundu (1966). Alpkaya, 1967'de korgeneralliğe yükselerek Hava Kuvvetleri komutanlığı kurmay başkanı oldu. 1970'te orgeneral olarak Millî Güvenlik kurulu genel sekreterliğine atandı, iki yıl sonra buradan ayrılarak Yüksek Askerî şûraya üye oldu ve 1973'te Hava kuvvetleri komutanlığına getirildi. (M)

***ALPU,** Eskişehir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 19 478 nüf. (1970). [M]

***ALPULLU,** Kırklareli ilinde, Babaeski ilçesi merkez bucağına bağlı köy. — 3 243 nüf. (1970). [M]

***ALSACE,** Fransa'da «pilot bölge» uygulama çevresi.

● *Nüfus.* Haut-Rhin ve Bas-Rhin idare bölgelerini sınırları içine alan ve Fransa'nın 22 bölgesi içinde en küçüğü olan Alsace ülke yüzölçümünün yüzde 1,52'sini kaplayan toprakları üzerinde nüfusun 2,85'ini (1 470 000 nüf.) barındırır. Bu yüzden, kilometre karede 177 kişiye ulaşan nüfus yoğunluğuyla Paris ve Nord bölgelerinden sonra üçüncü gelir. (L)

***ALSACE büyük kanalı,** Ren nehri boyunca uzanan kanal. — Bugün Strasbourg'a kadar olan bölümü tamamlanmıştır. (Aynı adı taşıyan hidroelektrik santralı 1970-1971'de hizmete girdi.) Fakat nehrin daha ilerisinde öngörülen iki düzenleme bu defa Federal Almanya'nın işbirliğiyle gerçekleştirildi; anlaşma gereğince Almanya üretilen elektriğin yarısını alacak. İlk fabrika Gambsheim*da yapıldı. (L)

ALSİNA (Carlos Roqué), arjantinli besteci (Buenos Aires 1941). Sanat hayatına piyanocu olarak başlayan Alsina, önce kendi kendine, sonra Luciano Berio ile çalışarak besteciliğe yöneldi. 1964'te Berlin'deki Fondation Ford'un «artists in residence»lerinden biri oldu. Bir süre Buffalo üniversitesinde çalıştıktan sonra 1968'de Berlin'e yerleşti. Piyanocu olarak, vurma çalgıcı Jean-Pierre Drouet, tromboncu Vinko Globokar ve klarnetçi Michel Portal ile birlikte, daha çok doğaçtan çalmaya yönelik «birlikte, serbest çalma» yanlısı *New Phonic Art* topluluğunu kurdu. Alsina'nın birçok bestesi müzikal tiyatro araştırmaları niteliğini taşır: üç solocu, dört oyuncu ve üç çalgı grubu için *Oratorio;* trombon, üç vurma çalgı ve karışık koro için müzikli oyun *Text;* beş solocu ve kalın sesler için *Text II;* soprano, beş çalgı ve on vurma çalgı için *Requiem et Aleluya;* orkestra için *Symptom;* solo trombon için *Consecuenza;* ayrıca 1959 ile 1969 yılları arasında gerçekleştirdiği bütün eserler. 1970'te Donaueschingen'de dört solocu ve orkestra için *Überwindung*'u besteledi. *Schichten* («Jeoloji katmanları» anlamında alm. k.) adlı beş bölümlük çalgı eseri 1971 Royan şenliği için hazırladı. Sanatçı bu bestesini yaparken *New Phonic Art*'daki deneylerinden yararlanmıştır. 1972 Royan şenliğinde ise iki solocu ve oda orkestrası için *Omnipotenz*'i sundu. Daha sonra iki solocu ve orkestra için *Approach*'ı (1973), klarnet ve viyolonsel için *Unity*'yi (1973), zarb solo için *Etude*'ü (1973) ve iki piyano, iki vurma çalgı ve dansçıların çaldığı ek çalgılar için *Fusion* adlı baleyi (1973-1974) besteledi. (L)

ALSİNİL i. (fr. *alcynyle*). Kim. Bir hidrojen atomunun çıkarılmasıyla bir alsinden türeyen kök. (L)

***ALSOP** (Stewart J. Oliyer), amerikalı gazeteci. — (öl. Bethesda, Maryland 1974). [L]

***ALT** sıf. — Leng. *Alt kategori,* üretici dilbilgisinde, temelde bulunan kategorilerin alt bölümlenmesi. || *Alt kategorileşme kuralları,* üretici dilbilgisinde, dilbilgisel alt kategorilere dağılan morfemlerin seçiminde bir sınırlandırma gerektiren temele özgü kurallar. (İsimlerin alt kategorileşmesinde, sayılabilir isimler ve sayılamayan isimler ayrımı yapılır.)

— Mat. *Alt graf,* X tepelerin cümlesi, Γ ise (X, Γ) grafının yaylarını tanımlayan uygulama (X'in X içindeki uygulaması) olduğuna göre, A için X'in bir bölümünü, Γ_A için de A bölümündeki Γ sınırlamasını alarak bir (X, Γ) grafından elde edilen ve (A, Γ_A) şeklinde gösterilen graf. || *Alt yarım kafes, a* ve *b* gibi herhangi iki elemanın, alt (*a, b*) veya $a \wedge b$ şeklinde yazılan daha büyük bir minorant ya da alt sınır aldığı sıralı cümle. || *Tam alt yarım kafes,* her alt cümlenin daha büyük bir minorant ya da alt sınır aldığı alt yarım kafes. (Özellik olarak alt yarım kafesin kendisi de bir alt sınır alır.) (L)

***ALTAN** (Çetin), türk gazetecisi, fıkra ve oyun yazarı. — 12 Mart'tan sonra bir davadan hüküm giyerek cezaevine girdi (1971); sağlık durumu sebebiyle cumhurbaşkanınca affedildi (1973). Bundan sonra kitap yazmakla meşgul olan yazar beş yıllık bir aranın ardından, 1975'te *Yeni Ortam* gazetesinde yeniden fıkracılığa başladı.
Bu dönemde yayımlanan kitapları: *Atatürk'ün sosyal görüşleri* (1965); *Geçip giderken* (1968); *Ben milletvekiliyken* (1971); *Büyük gözaltı* (1973) [1973 Orhan Kemal ödülü]; *Bir avuç gökyüzü* (1974); *Viski* (1975). [M]

ALTAN (Mehmet Emin), türk matematikçisi (Niğde 1920). İstanbul Üniversitesi Fen fakültesini bitirdi (1942). Çeşitli liselerde ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık bölümünde (1957) matematik ve geometri öğretmenliği yaptı. İstanbul Üniversitesi Matematik bölümünde doktor (1959), doçent (1965) ve profesör oldu (1970). İktisat Fakültesi İstatistik ve Matematik kürsüsünü yönetti. Başlıca eserleri: *Yüksek matematik* (2 cilt 1971); *İktisatçılar için genel matematik* (1973). [M]

ALTAR (Cevat Memduh), türk sanat ve müzik tarihçisi (İstanbul 1902). Ankara Yüksek Ticaret okulunu bitirdi (1922); 1927'de Almanya'ya gitti, bir süre Leipzig Devlet konservatuvarına devam etti. Dönüşünde Ankara Musiki Muallim mektebi ve Gazi Terbiye enstitüsünde musiki tarihi öğretmenliğine getirildi. 1943'te Maarif Vekâleti Güzel Sanatlar Umum müdürlüğünde çalışmağa başladı; 1945'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesine öğretim üyesi oldu. Altar 1955'te, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler genel müdür vekilliğinden emekliye ayrıldı. Eserleri: *Armoni* (1929); *Goethe'nin müzik hayatı* (1932); *Goethe ve sanatı* (1944): *Bizet ve Carmen operası* (1948); *L. V. Beethoven* (1953); *W. A. Mozart; osmanlı-avusturya münasebetleri ışığında* (Brüksel, 1957); *Opera tarihi* (1. cilt 1972, 2. cilt 1975). [M]

ALTAR DE SACRİFİCİOS, Guatemala*nın *(Ek)* alçak topraklarındaki Maya yerleşmesi; Usumacinta'nın kolu olan Pasion ırmağı kıyısında, Peten'in güneybatı bölgesinde yer alır. Son olarak G.R. Willey ve A.L. Smith'in kazılar yaptığı bu büyük tören merkezinde, birbirinin üstüne kurulmuş çeşitli dönemlere ait kalıntılardan da anlaşıldığı gibi M.Ö. 1000 yıllarıyla M.S. 900 yılları arasında birçok ulus yaşamıştır. Orta Önklasik dönemden (M.Ö. 1000 - 300) tören binaları ve seramik eşya kalmıştır. Yeni Önklasik dönemden (M.Ö. 300 - M.S. 300) kalma tek yapı içinde tapınakların yer aldığı piramitlerle çevrili bir avludur. Taş duvarların etekleri ise, çakıl taşı gibi kullanılan ve araları killi bir harcla doldurulan kavkılardan örülmüştür. Eski Klasik dönemin (M.S. 300 - 600) en ilginç yapısı, on kadar terastan ve hemen hemen düşey duvarlardan oluşan bir piramittir. Büyük bir olasılıkla piramidin tepesinde dayanıksız maddelerden yapılma bir bölüm vardı. Bu döneme ait yerleşmenin özelliği hiyeroglifli dikilitaşların ve sunakların, avlu ve meydanlar yerine merdivenlerde ve platformlarda yapılmasıydı. «Tepeu» evresinden kalma son derece zarif ve perdahlı seramikler biçimli küçük heykelcikler meksika sanatının etkisini gösterir. (L)

*** ALTAY** (Fahrettin), türk askeri ve siya-

set adamı (öl. İstanbul 1974). — 1946-1950 arasında ikinci defa Meclis'e giren Altay bu tarihten sonra siyasî hayatla ilişkisini kesti. (M)

***Altay Gençlik kulübü.** — 1966-1967 futbol sezonunda Türkiye kupasını kazandı. (M)

* **ALTERMANN** (Nathan), israilli şair. —(öl. Tel - Aviv 1970). [L]

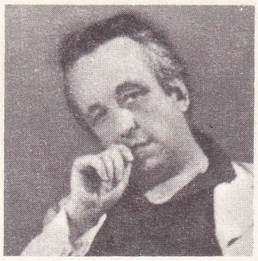

Louis ALTHUSSER

* **ALTHUSSER** (Louis), fransız filozofu.— *Lénine et la Philosophie*'yi (Lenin ve felsefe) [1968 - 1969] yazdı ve bu eseri 1972 yılında *Marx et Lénine devant Hegel* (Hegel karşısında Marx ve Lenin) adlı bir başka denemesiyle birlikte yeniden bastırdı. 1973'te de *Réponse à John Lewis*'i (John Lewis'e cevap) yayımladı.

Althusser'ci düşüncenin özü şu soruda yatar: Marx'ın Feuerbach üstüne yazdığı savlara, özellikle de XI. sav'a («Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumladılar; önemli olan dünyayı değiştirmektir») göre felsefe nedir?

Althusser, ilk aşamada, uygulama kavramına dayanır: uygulama belirli bir hammaddenin belirli bir *ürün*'e *dönüştürülme* sürecidir ve bu dönüştürme belirli üretim araçlarından yararlanılarak belirli bir çalışma sonucunda gerçekleşir. Bu uzantı içinde, dönüştürme çalışması belirleyici bir etken olarak görülür. «Toplumsal uygulama» alanında, Althusser, özgül bir öğe üstünde durur: kuramsal uygulama. Althusser'e göre bir etkinlik çevresi olan bu kuramsal uygulama yalnızca bilimsel ve kuramsal uygulamayı içermekle kalmaz, bir «bilgikuram kesintisi*» *(Ek)* nedeniyle ayrıldığı şeyi yeni bir bilimin tarihöncesi kesiti sayılan ideolojik ve kuramsal uygulamayı da içerir. Demek ki, Althusser felsefeyi «kuramsal uygulama kuramı» olarak tanımlar.

Ancak, *Lenin ve felsefe* ve *John Lewis'e cevap* adlı denemelerinde, bu ilk tutumunu yeniden gözden geçirerek «özeleştirisini yapar»: artık, bilgikuram kesintisini felsefe devrimiyle özdeş tutmayan Althusser, yunan matematiği ile Galilei fiziğinin açtığı bilim alanlarının yanı sıra, Marx'ın tarihin bilimsel kuramsal uygulamasını ortaya attığını savunur. Althusser'e göre Marx'çılık yeni bir eylem (praksis) felsefesi önermez, felsefenin yeni bir uygulamasını geliştirir. Bu yeni uygulama da, Lenin'in eserlerinde görülen birçok savdan doğmuştur, denilebilir: anlamı değişmeyen kategorileri harekete geçiren felsefe, sürekli değişikliklere uğrayan kavramların yaratıcısı sayılan bilimlerden farklıdır; ama, yine de felsefe ile bilimler arasında, varoluş ve nesnelliğin maddeci savı açısından özel bir bağ vardır. Öte yandan, felsefenin tarihi yoktur, ama «felsefe içinde bir tarih» vardır ki, idealizm ile materyalizmin durmadan yenilenen çatışması olarak tanımlanabilir. Demek ki, felsefenin, bilimin konusu gibi bir konusu yoktur ama tersine çevirmesi etkisiz kalmaz: bu tersine çevirme bir «iktidara getiriş», bir «kuramsal alana müdahale»dir. Görevi «kuramsal alan içinde, bilimsel olanla ideolojik olan arasına bir sınır çizgisi çekmektir». Bu açıdan da, felsefe «son aşamada, kuram içi bir sınıf çatışmasıdır». (L)

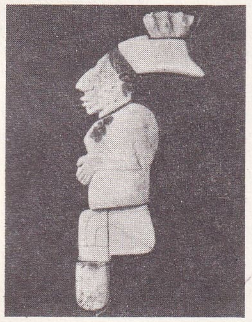

yukarıda, kavkı ve yeşimtaşından mozaik (M.S. VII. yy.)

ALTUN HA

Güneş Tanrısı tapınağı

Altın Portakal filim festivali sonuçları (1964-1975)

YIL	FİLİM ADI	YÖNETMEN	OYUNCULAR
1964	*Gurbet kuşları*	Halit Refiğ	İzzet Günay — Türkân Şoray
1965	*Aşk ve kin*	Atıf Yılmaz	Fikret Hakan — Fatma Girik
1966	*Bozuk düzen*	Memduh Ün	Ekrem Bora — Selma Güneri
1967	*Zalimler; Güzel bir gün için; Bir millet uyanıyor*	Yılmaz Duru	Yılmaz Güney — Fatma Girik
1968	*İnce Cumali*	Yılmaz Duru	Fikret Hakan — Türkân Şoray
1969	———	———	Cüneyt Arkın — Hülya Koçyiğit
1970	*Bir çirkin adam*	Ertem Eğilmez	Yılmaz Güney — Belgin Doruk
1971	*Ankara ekspresi*	Mehmet Arslan	Fikret Hakan — Filiz Akın
1972	*Zulüm*	Atıf Yılmaz	Murat Soydan — Zeynep Aksu
1973	*Hayat mı bu*	Nejat Saydam	Tarık Akan — Hülya Koçyiğit
1974	*Düğün*	Lütfi Akad	Hakan Balamir — Perihan Savaş
1975	*Endişe*	Şerif Gören	Erkan Yücel — Hülya Koçyiğit

***ALTILIK** i. Bilişim. Bir harfi veya belli nicelikte bir bilgiyi gösteren altı bit'lik grup. (L)

Altınapa barajı. Bk. HİDROELEKTRİK*.

ALTINCAN (Mehmet Sadık), türk amirali (Ordu 1898 - İstanbul 1963). Bahriye mektebini bitirdi (1916) ve kurs görerek denizaltı subayı oldu. Genelkurmay başkanlığı deniz danışmanlığı (1944), donanma komutanlığı (1948) yaptı ve 1950'de Deniz kuvvetleri komutanlığına atandı. Bu görevi sürerken oramiralliğe yükseldi (1955). Emekliye ayrıldıktan (1957) sonra siyasî hayata atılarak Giresun'dan D.P. milletvekili seçildi. 27 Mayıs'ta tutuklanarak Yüksek Adalet divanında yargılandı, bir süre cezaevinde kaldıktan sonra aftan yararlanarak serbest bırakıldı. (M)

* **ALTINDAĞ,** Ankara iline bağlı ilçe.— 522 614 nüf., ilçe merkezi 511 028 nüf. (1975). [M]

***Altın kemer.** — Son yıllarda boksörlere ve minder güreşçilerine de verilir oldu. Avrupa profesyonel boks şampiyonu Cemal Kamacı* *(Ek)* altın kemer aldı. Amatör Güreş federasyonun (FİLA) kararıyla daha önce dünya şampiyonu olan güreşçiler de mindere çıkmadan önce bu kemeri takmağa hak kazandılar ve bu kazanılmış hak sayıldı (1974). [M]

Altın Koza, Adana'da düzenlenen filim festivali. Yarışmalar 1969'da, Adana belediyesi tarafından ve türk sinemasının en başarılı eserlerini seçmek, bunları ödüllendirerek daha iyilerinin yapılmasını sağlamak amacıyla başlatıldı. Altın Koza festivallerine 1973'te son verildi. (M)

***ALTINOLUK,** Balıkesir ilinde, Edremit ilçesine bağlı bucak. — 5 925 nüf., 5 köy (1970). [M]

***Altınordu Gençlik kulübü.** — 1968-1969 futbol sezonunda, geçirdiği malî bunalımın etkisiyle İkinci lige düştü. (M)

* **ALTINOVA,** Balıkesir ilinde, Ayvalık ilçesine bağlı bucak .— 9 853 nüf. (1970). [M]

***ALTINÖZÜ,** Hatay iline bağlı ilçe. — 45 517 nüf., ilçe merkezi 5 169 nüf. (1975); 41 köy (1970). [M]

Altın Portakal, Antalya'da yıllık sanat şenliği. Şenlikler 1959'da Antalya belediyesi tarafından, Aspendos'ta tiyatro gösterisi olarak başlatıldı. 1964'te sinema, 1966'da da müzik festival konuları arasına alındı; 1975'te ise programa şiir, hikâye ve folklor eklendi.
Altın Portakal festivali 1973'ten başlayarak Turizm ve Tanıtma bakanlığınca desteklenmeğe başladı. (M)

***ALTINTAŞ,** Kütahya iline bağlı ilçe. — 32 393 nüf., ilçe merkezi 3 379 nüf. (1975). [M]

ALTINTAŞ (Yurdaer), türk afiş ve grafik sanatçısı (İstanbul 1935). Güzel Sanatlar Akademisi Grafik bölümünü bitirdi. Aynı akademinin *Sanat ödülü*'nü aldı (1966). Varşova afiş yarışmasına (1966 ve 1968), Brno grafik bienallerine katıldı (1970). Wilanow Şehir müzesiyle Afiş müzesinde (Polonya) ve The Library of Congress'te (Washington) eserleri bulunan Altıntaş, Türkiye Grafik Sanatçıları derneğinin kurucularındandır. (M)

***Altıntepe Urartu kalesi.** Bk. ERZİNCAN.

***ALTINYAYLA,** Sıvas ilinde, Şarkışla ilçesine bağlı bucak. — 12 641 nüf., 16 köy (1970). [M]

Altınyazı barajı. Bk. HİDROELEKTRİK*.

ALTMAN (Robert), amerikalı filim yönetmeni (Kansas City 1925). İkinci Dünya savaşı sırasında bombardıman uçağı pilotuydu, sonra gazeteci, ardından da belgesel filim yapımcısı oldu. Gerçekleştirdiği ilk iki yapıtı *The Delinquents* (Suçlular) [1955] ve *The James Dean Story* (James Dean öyküsü) [1957] ile adını duyuramayan Altman bu kere televizyona yöneldi ve kendi adına kurduğu filim şirketiyle 1968'de *Countdow*'ı, 1969'da *That Cold Day in the Park*'ı (O soğuk gün parkta) gerçekleştirdi. 1970 Cannes festivalinde büyük ödülü kazanan *M.A.S.H.* adlı yapıtıyla Altman dünya seyircisinin dikkatini çekti. Bu büyük başarıdan sonra sanatçı *Brewster Mc Cloud* (1971), *John Mac Cabe and Mrs. Miller* (1971), *Images* (Görüntüler) [1972], *The Long Good - Bye* (Uzun veda) [1973], *Thieves like us* (Bizim gibi hırsızlar) [1973], *California Split* (1974) gibi filimler yaptı. (L)

Altmühl fasiyesi, Güney Almanya'nın Orta Yontmataş devri sanayi fasiyesi. (Altmühl sanayii, Moustier* sanayiini [*Ek*] andıran kazağıları ve kazı kalemleri, Micoque sanayiindekine benzer düzeltilmiş bıçak ve baltalarıyla nitelenir.) [L]

ALTPROGRAM bls. i. Bilişim. Bir bilgisayara verilecek komutların sırası; bu sıra bir programın çeşitli aşamalarında kullanılır ve gerek duyulduğu an, geriye dönüşlü bir komutla derhal geri çağrılabilir. (Bir altprogram değişik programlarda da kullanılabildiği için bazen yordamla karıştırılır.) [L]

ALTPROLETARYA bls. i. Ortak ölçütlerle tanımlanması güç, çok çeşitli işçilerden oluşan toplumsal tabaka. Bazı özellikleri şöylece sıralanabilir: altproletarya aşırı sömürü konusudur; yaşama ve konut koşulları dayanılmaz denecek kadar ağırdır; işçiler çoğu zaman dil ve kültür bakımından çalıştıkları ortama yabancıdırlar (göçmen veya köyden gelme). «Altproletarya» deyimi karşıladığı kavramın belirsizliğini yansıtan bir terimdir. K. Marx «lumpenproletariat»nın hiç bir zaman ayrı bir sınıf olmadığını düşünüyordu; gerçekten de, sendikalar göçmen veya geçici işçilerin davalarını benimseyerek geleneksel proletarya (işçiler, memurlar) ile çağdaş sanayileşme koşullarına (vasıfsız iş, geçici iş gibi), sömürgeciliğin son bulmasına ve üçüncü dünyanın sömürülmesine bağlı tarihî koşulların yarattığı yeni proletaryayı birbirinden ayrı tutmadıklarını belirttiler. (*Eşanl.* LUMPENPROLETARYA.) [L]

ALTTAKİ sıf. Leng. Üretici dilbilgisinde, derin yapıyı ve onunla ilintili olanı niteleyen terim. (Alttaki bir öğe yüzeysel yapıda gerçekleşmez.) [L]

ALTUGLAS i. (tes. edil. ad). Özellikle iç dekorasyonda (mobilya, döşemelik, gravür)

Foto. Royal Ontario Museum, Warner Bros (J.-L. Passek kol.), J.J. Calvet-Doc. France-Nouvelle (LAROUSSE)

ve otomobil sanayiinde bazı fabrikasyon parçalarının yapımında kullanılan akrilik reçine. (L)

ALTUĞ (Demirhan), türk orkestra yönetmeni (İstanbul 1920). İstanbul Belediye konservatuvarını bitirdi. İstanbul Şehir orkestrasına yönetmen yardımcısı oldu, birçok kere bu orkestrayı yönetti. Salzburg Mozarteum akademisinde Robert Wagner'den ders aldı (1959). Orkestra yönetmeni olarak Türkiye'ye döndükten sonra, daha çok opera yöneticiliğini benimsedi ve İstanbul Şehir operasına geçerek yüzü aşkın temsili yönetti. (M)

ALTUĞ (Hikmet), türk hekimi (İstanbul 1914). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini askerî hekim olarak bitirdi (1940). Askerî birliklerde çalıştı; kulak-burun-boğaz hastalıkları ihtisası yaptı (1946). Askerî hastahanelerde görev aldı (1950-1954). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesinde kulak-burun-boğaz kliniği doçenti (1954) ve profesör oldu (1962). Cerrahpaşa Kulak-Burun-Boğaz kliniğini kurdu, Cerrahpaşa Tıp fakültesi kurulunca orada kürsü başkanı oldu (1967). Başlıca eserleri: *Pratik anestezi bilgisi* (1956); *Otoskleroz cerrahisinde yenilikler* (1966); *Burun ve paranazal sinüs hastalıkları* (1968); *Öğrenci hareketlerinin bilimsel yönden araştırılması* (Kâzım Arısan, Özcan Köknel, Nephan Saran ile, 1970). [M]

ALTUN HA, Belize*de *(Ek)* Maya yerleşmesi; Yucatan'ın Karayip denizi kıyısında, Belize kentinin 50 km kuzeyindedir. D.M. Pendergast'ın 1964'ten bu yana yürüttüğü kazılarla kentte birçok yapı ve çok zengin mezarlar ortaya çıkarıldı.
Şehre ilk yerleşme büyük bir kesinlikle M. Ö. II. yy.a rastlar. Bu Klasiköncesi dönemden, kille sıvanmış bir su deposu ile büyük bir yapı (Depo tapınağı) kalmış, ayrıca bu büyük yapının içinde de bir başkan mezarıyla birkaç eşya bulunmuştur.
Klasik dönemin başlarında, M.S. 250'ye doğru, yerleşmenin bugünkü merkezinde birçok bina yapıldı: çok sayıda tören binası (kâgirden Sunaklar tapınağı), rahiplerin oturduğu, oda tavanları kubbeli «saraylar». 300 - 400 binadan oluşan yerleşme bölgesi kentin merkezinde gelişmiştir. Bu binalar ya doğrudan doğruya toprağa veya alçı dökülmüş bir yüzeye oturan platformlar üzerinde yükselir. Mezar tepecikleri ve klasik tapınakların altında 200'den fazla mezar ve yığınla eşya bulunmuştur; çanak-çömlek, yeşimtaşı ve deniz kabuklarından süs eşyası, inciler, çakmaktaşları, obsidiyen bıçaklar. En önemli buluntu ise bir kodeksten kalma birkaç yapraktır. M.S. 350 ilâ 700 yılları arasında yapılan bu mezarların üstü, çakmaktaşından yapılmış, 500 kg ağırlığında büyük kapaklarla örtülüdür.
Yerleşme VIII. yy.ın sonlarında çökmeğe başladı. Bununla birlikte, kent merkezinden uzaklaşan Klasiksonrası dönem Maya halkı, Klasiköncesi dönemden kalma büyük yapının (Depo) çevresinde yeniden yerleşti; XIV. ve XV. yy.larda ise bir grup Altun Ha'lı, Meksika'nın Tulum ve İchpaatun kentleriyle ticaret yapmağa başlamıştı. (L)

***ALUCRA,** Giresun iline bağlı ilçe. — 38 321 nüf., ilçe merkezi 7 036 nüf. (1975); 73 köy (1970). [M]

ALUS (Sermet Muhtar), türk yazarı (İstanbul 1887 - ay.y. 1952). Ahmet Muhtar Paşanın oğludur. Özel öğrenim görerek sınavla son sınıfına girdiği Galatasaray lisesini (1906), Hukuk fakültesini (1910) bitirdi. İki okul arkadaşıyla *El - Üfürük* adlı bir mizah dergisi çıkardı (1908). *Davul* (1908-1909) adlı mizah dergisinde yazıları, karikatürleri yayımlandı. Tiyatroyla da ilgilenerek güldürüler yazdı, çeviriler yaptı. Cumhuriyet döneminde *Akbaba, Amcabey* v.b. dergilerde mizah hikâyeleri çıktı. Çeşitli gazete ve dergilerde XX. yüzyıl başındaki İstanbul yaşayışıyla ilgili yazıları, romanları yayımlandı. (M)

***ALÜMİNİK** sıf. — ANSİKL. Kim. $RAlX_2$, R_2AlX, R_3Al gibi organoalüminikler, RX gibi halojenli bir türevin susuz alüminyum halojenür eşliğinde alüminyuma etkimesiyle elde edilir. Bu bileşikler susuz eter içinde hızla çözünür, fakat meydana gelen çözeltiler güçlü bir bireşim etkeni değildir. Buna karşılık, susuz eter içinde, doymamış α iyodür ve bromürler alüminyuma etki ederek bol miktarda doymamış α *alüminik* çözeltileri verir; bu çözeltilerle, alkollerin bireşiminde organomagnezyum bileşiklerinden çok daha iyi sonuçlar alınır.
Fakat çözelti halinde olmayan doymuş alüminiklerin en önemli yararı, olefinlerin polimerleşmesindeki katalitik etkileridir. Katalizör olarak bu bileşikler kullanıldığında polimerleşme düşük basınçta bile meydana gelebilir (hattâ etilenin polimerleşmesi söz konusu olsa bile); bu nedenle organoalüminiklerin kullanılışı plastik maddeler sanayiinde bir devrim yaratmıştır. (L)

***ALÜMİNYUM** i. — Coğ. Bk. ANSİKL.
— Metalürji. *Alüminyum kaybetme,* bir alaşımın alüminyum yönünden yoksullaşması. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. Coğ. *Alüminyum*'un birinci ergitme üretimi 1972'de 11,5 Mt'u aştı. Üretim yavaş yavaş azalma eğilimi gösteriyor; çünkü tüketim artışını hızlandıran en büyük etkenlerden biri, eski gereçler yerine alüminyum kullanma tutkusunun sönmeğe yüz tutması, üstelik plastik maddeler gibi birtakım yeni gereçlerin rekabetinin daha da hızlanmasıdır. Dünyanın en büyük alüminyum üreticileri, başta A.B.D. (3,7 Mt) olmak üzere S.S.C.B., Japonya ve Kanada'dır (her biri yaklaşık olarak 1 Mt). 300 000 t ile 600 000 t arasında Batı Avrupa'nın geleneksel üreticileri gelir (Norveç, Fransa, Federal Almanya). Birçok devletin (özellikle Avustralya, İspanya ve Hindistan) üretimi şu son birkaç yıl içinde hissedilir şekilde artmıştır. 1966-1967'de Yunanistan ve Gana'da da alüminyum üretimine başlandı.
— Metalürji. *Alüminyum kaybetme,* özellikle bileşiminde yüzde 10 ilâ 13 alüminyum bulunan sınaî bakır ve alüminyum alaşımlarının yüzeyinde görülür. Tavlama sonucunda bu alaşımlar 2 evreli bir yapı gösterirler: yüzde 9 alüminyumlu, bakırca zengin α evresi ve yüzde 12 alüminyumlu bir eutektoyit evre. Tuzlu ortamda, alaşımdaki bileşenlerin elektroliz potansiyelleri farklı olduğundan euektoyit evrede bir aşınma başlar. Oluşan alüminyum tuzları tuzlu ortama dağılır; bakır tuzları ise alaşımın α evresindeki bölümüyle tepkimeye girer ve tepkime sonucunda açığa çıkan toz halindeki bakır yeniden yüzeyde birikir. Ortamda hava bulunduğu sürece bu olay da böylece devam edip gider. Bu aşınmayı önlemenin tek yolu, alaşımdaki çeşitli bileşenlerin potansiyelini dengelemek ve böylece elektroliz pillerinin oluşumunu engellemek amacıyla alaşıma nikel, demir ya da manganez gibi birtakım elementler katmaktır. (L)

ALVAREZ (Luis Walter), amerikalı fizikçi (San Francisco 1911). Ünlü bir hekimin oğludur; deneysel bilimlere yöneldi, bir süre optik fizik alanında çalıştıktan sonra 1936'da Chicago üniversitesinde doktora verdi ve Kaliforniya üniversitesinde Lawrence'in laboratuvarına girdi. Bazı radyoaktif elementlerde K yörüngesindeki elektronun çekirdek tarafından yakalandığını (1937), nötronun magnetik niteliklerini (1939'da F. Bloch ile), helyum 3'ü ve trityumu buldu (1939). İkinci Dünya savaşı sırasında radarın gerçekleşmesi için çalıştı, uygulama deneylerine katılmak için 1943'te İngiltere'ye gitti. Sonra Los Alamos nükleer araştırma merkezine bağlandı, plütonyumu patlatma yöntemlerini geliştirdi ve Hiroşima'ya atılan atom bombasını uçakla izledi. Savaştan sonra Berkeley'e döndü ve lineer proton hızlandırıcısını gerçekleştirdi. Çok büyük çapta kabarcık odaları yaptırdı ve bunlarda sıvı hidrojen kullandı; sonuçları bilgisayarlar yardımıyla yorumladı. Böylece 1960'ta, bilinen taneciklerin «rezonans»ı sayılan, ömürleri son derece kısa tanecikler keşfetti. Bu çalışmasıyla 1968 Nobel Fizik ödülüne lâyık görüldü. (L)

ALVAREZ (Santiago), kübalı belgesel film yönetmeni (Havana 1919). Havana üniversitesinde felsefe ve edebiyat okuduktan sonra 1959'da kurulan İnstituto Cubano del Arte e İndustria Cinematograficos'un (Küba Sinema Sanatı ve Sanayi enstitüsü) gelişmesinde etkin bir rol oynadı ve Joris İvens'in doğrultusunda giderek kısa sürede dünyanın en iyi belgesel filim yönetmenlerinden biri oldu. «Küba haberleri»nin yöneticisi olan Alvarez, filimlerinde ilerici siyasal görüşlerini ateşli bir biçimde anlatmağa çalıştı. Başlıca filimleri arasında şunları sayabiliriz: *Ciclon* (Siklon) [1963]; *Now* (1965); *Hanoi martes 13* (Hanoi, salı 13) [1967]; *Hasta la victoria siempre* (Her zaman zafere kadar) [1967]; *L.B.J.* (1968); *Despegue a las 18.00* (18.00'de havalanış) [1969]; *El sueno del Pongo* (Uşağın düşü) [1970]; *Como, Porque y para que se asesina a un general?* (Bir general nasıl, neden ve niçin öldürülür?) [1971]; *La Estampida* (Patlama) [1971]; *El pajaro del faro* (Fenerdeki kuş) [1971]. (L)

* **ALYAN,** Mardin ilinde, İdil ilçesine bağlı bucak. — Bugün *Oyalı.* 6 179 nüf., 17 köy (1970). [M]

***AMADO** (Jorge), brezilyalı yazar. — Salvador zenginlerinin renkli yaşantısını anlatan *Dona Flor e seus dois maridos* (Dona Flor ve iki kocası) [1966] adlı bir romanı da yayımlandı. (L)

AMANTADİN i. (fr. *amantadine*). Ted. Parkinson hastalığının tedavisinde etkili olan kimyasal madde.
— ANSİKL. *Amantadin,* $C_{10}H_{17}N$ formülünde karmaşık çevrimsel bir amindir. Önceleri virüslü hastalıkların tedavisinde (gribe karşı) kullanıldı. Parkinson hastalığına tutulmuş bir hasta gribe yakalanınca, amerikalı hekim R. S. Schwab gribi tedavi amacıyla bu ilâcı kullandı ve tedavi sırasında hastadaki sinirsel bozuklukların da düzeldiğini gördü. O zaman ilâcı birçok hastada denedi; titremenin, katılaşmanın ve akinezi*nin büyük ölçüde azaldığını ve yan etkilerin önemsiz olduğunu saptadı. Bugün Avrupa ülkelerinde de kullanılan bu ilâç, Parkinson hastalığının tedavisinde dopamin*in *(Ek)* yanında yer alır. Gerçi amantadin dopamin kadar etkili değildir, ama hastaların amantadine karşı dayanıklılığı daha fazladır ve her iki ilâç birbiri ardına ya da aynı anda kullanılabilir. (L)

***AMASRA,** Zonguldak ilinde, Bartın ilçesine bağlı bucak. — 13 129 nüf. (1970). [M]

***AMASYA (05),** Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde, Kızılırmak kıyısında il merkezi. — 318 082 nüf. (1975).
Merkez ilçe dahil olmak üzere, şehirlerde yaşayan nüfus 101 067'ye yükseldi (merkez ilçe 41 431), köyler nüfusu da 203 215 oldu. Bu nüfus değişiminin yanı sıra km^2'ye düşen kişi sayısı da 51'den 55'e çıktı.
İlin iktisadî hayatında tarım eski ağırlığını korudu. Yağlı tohumlar ve sınaî bitkilerin üretiminde artış görüldü; havvancılık alanında koyun sayısı 300 000'e (1972) yaklaşırken karakeçi sayısı da 163 500'ü (1972) buldu. Et kombinası açıldı (1973). Suluova linyit işletmelerinde üretim arttırıldı. (M)

***AMBARGO** i. — Bk. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, *Ek.*

AMCHITKA adası, Aleut adalarından biri; Amerikalılar 6 kasım 1971'de *Canniku* harekâtı sırasında bu adada bir nükleer silâhın denemesini yaptılar. 5 Mt trinitrotolüen gücündeki bu bomba, 28 ocak 1954'te Bikini'de patlatılan 15 Mt'luk bombadan ve 30 ekim 1961'de patlatılan 58 Mt'luk rus bombasından sonra, 1946'dan bu yana dünya çapındaki nükleer patlamalar listesinde üçüncü sırayı alır. Düşman füzelerini atmosfer dışında durdurmak ve bir nötron akısıyla bombardıman ederek kullanılmaz hale getirmek amacı güden amerikan *Safeguard* (savunma) sisteminin temeli olan «Spartan» füzesavar füzelerinin nükleer yükünü oluşturacak bir bombanın denenmesi söz konusuydu. Bu denemeye çok karşı çıkan oldu, çünkü patlamanın büyük yer sarsıntılarına ve deniz baskınlarına yol açmasından korkuluyordu. Sonunda, adayı düşey ekseni üzerinde 3 sm, yatay ekseni üzerinde 6 sm sallayan, Richter ölçeğine göre 7 şiddetinde bir dalga kaydedildi; fakat gerek adanın topografyasında, gerek kara ve deniz hayvanlarıyla bitkileri üzerinde yaptığı zararlar pek az oldu. (L)

American Telegraph and Telephone Company (A.T.T.), amerikan telekomünikasyon şirketi. Hemen hemen bütün dünya ülkelerinde devletin yüklendiği telekomü-

Luis Walter ALVAREZ

nikasyon hizmetini, Amerika Birleşik devletlerinde özel şirketler, özellikle American Telegraph and Telephone Company (A.T.T.) yürütür. Ulusal telefon şebekesinin yüzde 85'ini denetimi altında tutar. A.T.T., 1971'de 18,5 milyar dolarlık bir iş hacmi gerçekleştirmiştir. Şirket 98 milyon telefon cihazını denetler ve hatlarının (tel, kablo ve Hertz demetleri) uzunluğu 1,1 milyar kilometreyi geçer. Yaklaşık olarak 800 000 kişiyi çalıştıran şirketin kârı 1970'te 2 milyar doların üstündeydi. Araştırmalar için çok büyük yatırımlar (1970'te 7 milyar dolar) yapılır. Bell laboratuvarlarında pek çok buluş (teyp, hıgn fidelity transistör v.b.) yapılmış, «Telstar» uyduları burada doğmuştur.

500 milyonun üstündeki hisse senetleri 3 milyonu aşkın kişiye (yarısı küçük memurlardan oluşur) dağıtılmış ve böylece şirket halk kapitalizminin örneği haline gelmiştir. Devlet siparişleri A.T.T.'nin pazarlarında önemli bir yer tutar; askerî siparişler ise iş hacminin yüzde 10'unu bulur ve şirket N.A.S.A. adına çalışır. (L)

*AMERİKA, dünyanın beş büyük kıtasından biri. — Kıtanın nüfusu 500 milyonu aşmıştır. Bugün Latin Amerika, doğal nüfus artışının yüksek oluşu (yılda yüzde 3; oysa Kuzey Amerika'da hiç bir zaman yüzde 1'i aşmamıştır) nedeniyle Kuzey Amerika'dan (A.B.D. ve Kanada) daha kalabalıktır. (L)

AMERİKA (LATİN). — 1967 başlarında Mexico'da toplanan ve Latin Amerika'daki yirmi bir devletin temsilcilerinden oluşan bir konferansta «Tlatelolco antlaşması» adıyla bilinen bir antlaşma imzalanarak, Latin Amerika'da her türlü nükleer silâhın bulundurulması ve kullanılması yasaklandı. 1969'da Barbados'un onaylamasından sonra antlaşma yürürlüğe girdi ve antlaşmanın uygulanmasını denetleyecek, kısaca O.P.A.N. adıyla bilinen sürekli bir organ kuruldu. (Bk. TLATELOLCO ANTLAŞMASI. *Ek.*) [L]

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

EYALETLER	NÜFUS	MERKEZLER	NÜFUS
Alabama	3 444 000	*Montgomery*	133 000
Alaska	302 000	*Juneau*	6 000
Arizona	1 772 000	*Phoenix*	582 000
Arkansas	1 923 000	*Little Rock*	132 000
Colorado	2 207 000	*Denver*	515 000
Columbia (idare böl.)	757 000	*Washington*	757 000
Connecticut	3 032 000	*Hartford*	158 000
Dakota (Güney)	666 000	*Pierre*	10 000
Dakota (Kuzey)	618 000	*Bismarck*	3 500
Delaware	548 000	*Dover*	17 000
Florida	6 789 000	*Tallahassee*	72 000
Georgia	4 590 000	*Atlanta*	497 000
Hawaii	770 000	*Honolulu*	325 000
İdaho	713 000	*Boise*	75 000
İllinois	11 114 000	*Springfield*	92 000
İndiana	5 194 000	*İndianapolis*	745 000
İowa	2 825 000	*Des Moines*	201 000
Kaliforniya	19 953 000	*Sacramento*	254 000
Kansas	2 249 000	*Topeka*	125 000
Karolina (Güney)	2 591 000	*Columbia*	114 000
Karolina (Kuzey)	5 082 000	*Raleigh*	122 000
Kentucky	3 219 000	*Frankfurt*	21 000
Louisiana	3 643 000	*Baton Rouge*	166 000
Maine	994 000	*Augusta*	22 000
Maryland	3 922 000	*Annapolis*	30 000
Massachusetts	5 689 000	*Boston*	641 000
Michigan	8 875 000	*Lansing*	132 000
Minnesota	3 805 000	*Saint Paul*	310 000
Mississippi	2 217 000	*Jackson*	154 000
Missouri	4 677 000	*Jefferson City*	32 000
Montana	694 000	*Helena*	23 000
Nebraska	1 484 000	*Lincoln*	150 000
Nevada	489 000	*Carson City*	15 000
New Hampshire	738 000	*Concord*	30 000
New Jersey	7 168 000	*Trenton*	105 000
New Mexico	1 016 000	*Santa Fe*	41 000
New York	18 191 000	*Albany*	115 000
Ohio	10 652 000	*Columbus*	540 000
Oklahoma	2 559 000	*Oklahoma City*	366 000
Oregon	2 091 000	*Salem*	68 000
Pennsylvania	11 794 000	*Harrisburg*	68 000
Rhode İsland	950 000	*Providence*	179 000
Tennessee	3 924 000	*Nashville*	448 000
Texas	11 197 000	*Austin*	252 000
Utah	1 059 000	*Salt Lake City*	176 000
Vermont	445 000	*Montpelier*	9 000
Virginia	4 649 000	*Richmond*	250 000
Virginia (Batı)	1 744 000	*Charleston*	72 000
Washington	3 409 000	*Olympia*	23 000
Wisconsin	4 418 000	*Madison*	178 000
Wyoming	332 000	*Cheyenne*	41 000

*AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, Kuzey Amerika'da federal cumhuriyet.

NÜFUS

1970 sayımında Amerika Birleşik devletlerinin nüfusu (Alaska ve Hawaii ile birlikte) 203 184 772'yi bulmuştu. Bu da, 1960 sayımından bu yana 23 851 597 kişilik bir artış olduğunu gösterir; ancak, yüzde 13,3'ü bulan son on yıllık artış oranı, 1950-1960 arasındaki on yıllık artış oranından (yüzde 18,5) daha azdır. A.B.D.'de nüfus artışının nedeni, bir dereceye kadar göçmen girişinin serbest bırakılması (1965'te), öncelikle de doğal nüfus artışının yüksek oluşudur (1970'te binde 8,8); şu son yıllarda ölüm oranında (binde 9,4) pek önemli bir azalma olmadı, çünkü zaten savaş sonrasında binde 10'a kadar düşmüştü: 1950-1960 arasında hızla düşen doğum oranı, daha sonraki on yılın sonlarında binde 18 dolaylarında karar kılarak durağanlaştı. Nüfus artışı devletler arasında büyük bir eşitsizlik gösterir. En hızlı artış Florida'dadır (1960 ilâ 1970 arasındaki yüzde 37,1 oranındaki artışın nedenleri sanayileşme, Castro aleyhtarı kübalıların buraya gelip yerleşmeleri ve emeklilerin akınıdır). Sanayi ve ticaret alanındaki gelişmesi sayesinde Kaliforniya'nın nüfusu yüzde 27 arttığı halde, New York devletindeki nüfus artışının oranı ancak yüzde 8,4'ü bulabildi. Genel olarak Güney-Batı ve Pasifik kıyısı bölgelerinde nüfus artışı çok yüksek, buna karşılık Orta-Kuzey ve Atlantik kıyısı bölgelerinde nüfus artışı ülkenin tümüne oranla azdır (yalnız New York ve Philadelphia'nın sanayi ve yerleşme banliyösü durumuna gelen New Jersey için aynı şey söylenemez). Hattâ 1960-1970 arası bazı devletlerde mutlak bir nüfus azalması bile oldu: Batı Virginia'da yüzde 6,2 (kömür bunalımı), Kuzey ve Güney Dakota'da yüzde 2,1 ilâ 2,3 (tarım göçü). Nüfusun coğrafî dağılımındaki bu değişiklikler sonucu Temsilciler meclisindeki 435 sandalyenin dağılımında da bazı değişiklikler oldu: sözgelimi Kaliforniya beş, Florida üç, Texas ve Arizona birer milletvekilliği kazanırken, New York ve Pennsylvania ikişer, Ohio, Batı Virginia ve Kuzey Dakota birer milletvekilliği kaybettiler.

Kentsel nüfus oranı Amerika Birleşik devletlerinin bütününde yüzde 75 olduğu halde bu oran Massachusetts'de yüzde 84,6'ya, New York'ta 85,6'ya, New Jersey'de 88,9'a kadar çıkar.

Kentsel nüfus birikimi daha çok küçük kentlerde (50 000'den az nüfuslu), özellikle de banliyölerde görülüyor; buna karşılık büyük yerleşme yerlerinin merkezleri *(central cities)* gittikçe tenhalaşıyor. Beyaz nüfus kent merkezlerinden uzaklaşmağa çalışırken etnik azınlıklar, özellikle zenciler, en eski ve en bakımsız merkez mahallelerinde toplanıyor, buralarda gecekondular ve gettolar gelişiyor. Beyazların oturduğu kent dışı mahallelerle zencilerin oturduğu merkez mahalleler arasındaki karşıtlık gitgide büyüyor. Gün boyu şehrin merkezindeki işyerlerine, mağaza ve fabrikalara akın eden banliyö halkı saat 16-17 arası kentin sanayi ve ticaret kesimlerini zencilere, yoksullara, işsizlere, uyuşturucu maddelere, fuhuşa ve güvensizliğe bırakarak banliyölere dönerler.

Chicago'da, kent merkezindeki nüfusun sadece yüzde 35'i beyazdır. Aynı oran Detroit'te yüzde 25, Washington'da yüzde 10, Boston'da yüzde 23, Saint Louis'de yüzde 18, Pittsburgh'da yüzde 19'dur. Chicago ve Detroit'te beyaz oranının nispeten yüksek oluşu, buralara yerleşmiş islav ve akdenizli göçmenlerin çokluğundandır.

Bu durum birçok sorun yaratır. Sözgelimi okul vergileri kentteki yoksul halkın omuzlarına yüklendiği için üstün nitelikte okullar kurulamıyor. Beyazlar kentte çalışıp banliyöde oturduklarından kent merkezindeki okul yardım sandıklarına katkıda bulunmaktan kaçınıyorlar. Bu kesimdeki halkın kültür bakımından az gelişmesi etnik ayrılıkların sürüp gitmesine yol açıyor.

Çözülmesi gereken sorunların gitgide çoğalması kent bunalımını daha da arttırıyor. Gerçekten de büyük amerikan kentlerinin çoğunda, bir yandan kent merkezindeki derme çatma konutların yıkılarak yerine yenilerinin yapılmasını, öte yandan işyerlerini ve çok lüks konutları kapsayan blok apartmanların dikilmesini öngören şehircilik planları uygulanıyor. Varlıklı sınıfın bir kısmı kent merkezlerine yeniden dönerlerken yeni yeni gettolar kurma zorunluğu da doğuyor.

Kent merkezlerinin yenilenmesi sırasında genellikle çok ilgi çekici şehircilik olayları görülüyor: her yerde ırmakların (Saint Louis, Detroit) ve göllerin (Chicago, Cleveland, Buffalo) cepheleri güzelleştiriliyor; parklarla ve büyük caddelerle donanmış büyük mimarî kesimler kuruluyor (Chicago, İndianapolis, Kansas City, Boston), çok zarif görünüşlü gökdelenler (Chicago, Minneapolis), hattâ eski yapıların değerlendirilmesine yarayan camdan gökdelenler yapılıyor (Saint Louis ve bir dereceye kadar Boston).

İKTİSAT

● *Genel durum.* A.B.D. bugün hâlâ dünyanın iktisadî bakımdan en güçlü (dünyada üretilen mal ve hizmetlerin yüzde 40'ını üretir) ülkesiyse de bu duruma gelmesini sağlayan iktisadî gelişmenin bedelini ödemediği söylenemez.

1960'tan bu yana, iktisatta başgösteren konjonktür süreçleri *stop-go* biçiminde birbirini izler; yani kısa süreli *stagflation* (enflasyonda duraklama), gerileme ve yayılma dönemleri birbiri ardından gelir. A.B.D. 1960-1966 yılları arasında hızlı bir gelişme dönemi, sonra bir *stagflation* evresi, daha sonra da 1969-1970 arasında bir gerileme dönemi yaşadı; hattâ bu gerileme dönemi sırasında gayri safî millî hasıla (G.S.M.H.) yüzde 0,7 oranında azaldı. 1971'de hafif bir ilerleme (G.S.M.H.'nın yüzde 2,7 çoğalması, ama yüzde 4 oranında enflasyon), 1972'de de 1973'e kadar devam eden güçlü bir toparlanma görüldü. Ne var ki, enerji buhranının ve enflasyonun etkileri, 1973'ün sonlarından başlayarak, işsizliğin gözle görülür ölçüde artmasına yol açtı; öyle ki, 1975 başlarında etkin nüfusun yüzde 8'den çoğu (yaklaşık 10 milyon kişi) işsizdi.

Bugün A.B.D.'nin iktisadî büyümesini konjonktür değişiklikleri dışında yeni etmenler de etkilemektedir. Her şeyden önce, işletmelerin kârlarının ve federal vergi gelirlerinin giderek artan bir bölümü ekolojik ve toplumsal yatırımlara ayrılıyor: hava kirlenmesiyle savaşma ve çevre korunması, sağlık ve eğlence giderleri, konut programları, şehircilik planları... Öte yandan, iktisat yönetiminin en etkili yöntemi sayılan serbest girişim ilkesi federal hükûmetin ücretler, istihdam ve fiyatlar alanına müdahaleleriyle sarsılmaktadır. Ayrıca tabloda da gölgeler vardır. İşsizlik yüzdesi on yıldır sürekli yükseliyor: 2 600 000 kişi yeni bir işe yerleştirilmemiş olsaydı, 1972'de yüzde 6'yı geniş ölçüde aşardı. İkinci olarak, A.B.D.'nin 1893-1970 arasında hep olumlu olan ticarî dengesi (kazançla kapatılan yılların sonuncularından olan 1964'te + 6,8 milyar dolar), artık açık vermektedir: ithalât ihracattan 1971'de 2 milyara yakın, 1972'de 6,5 milyar, 1973'te 4-5 milyar dolar fazlaydı. İthalâtı frenlemek amacı taşıyan yeni tedbirlerden önce, ithalâtın payı amerikan tüketiminde dokuma ve konfeksiyon dalında yüzde 12, çelik dalında yüzde 15, televizyon araçlarında yüzde 52, teyp-te yüzde 96, 24 × 36'lık fotoğraf makinelerinde yüzde 100 oranında değişiyordu.

Aynı biçimde temel denge (uzun vadeli sermaye hareketleri ve carî işlemler) açığı da 1970'e kadar yılda 1 ilâ 2 milyar dolarken, 1971'de 9 milyarı buldu; aynı yıl, dalgalanan sermaye ve spekülatif sermaye çıkışları 23 milyara yükseldi. 1970'e kadar ödemeler dengesindeki ılımlı açık, ticaret dengesindeki fazlalıkla karşılanıyordu; o tarihten bu yana çeşitli hizmet kesimlerindeki

açıkların birikmesi mali dengenin bozulmasına ve doların sürekli olarak düşmesine (1971 aralığındaki ilk resmî devalüasyonu 1973 başında ikincisi izledi) yol açtı. Bu arada, malî denge ve doların devalüasyonundan doğan etkiler konusunda iki noktanın üstünde durmak gerekir. Uzun bir dönemde, dış ülkelerdeki yatırımlar (temel dengenin unsurlarından biri) önemli bir gelir kaynağı gibi görünmektedir: sözgelimi 1950-1970 arasında dış ülkelere yatırılan 115 milyar dolar, 77'si A.B.D. hazinesinin yararına geçen 103 milyar kazanç sağladı; üstelik, bu 115 milyardan yalnız 42 milyarı, yani toplamın yüzde 36,2'si A.B.D.'den çıkmış sermayelerden gelmekte, 73 milyarlık gerisi (yüzde 63,8) yabancı ülkelerdeki yeni yatırımların kazançlarından (26 milyar) ve yatırım yapılan ülkelerden alınan borçlardan (47 milyar) oluşmaktadır; bu ülkeler böylece kendi işletmelerini A.B.D.'nin yeniden satın almasını finanse etmektedir. Öte yandan, doların devalüe edilmesi, A.B.D.'den çok Avrupa ve Japonya'yı ilgilendiren bir sorundur; A.B.D. iktisadına pek az zararı dokunmakta, buna karşılık elinde dolar tutan ve istemeden A.B.D.'nin alacaklısı durumuna düşen ülkelere daha çok zarar vermektedir.

● *Enerji buhranı.* A.B.D.'de enerji tüketimi 1960-1970 arasında yüzde 64 artarak 2 300 Mt kömür eşdeğerine (veya 1 650 Mt petrol eşdeğerine), yani kişi başına 11 tec'e (veya 8 tep) yükseldi; bu A.B.D.'de kişi başına tüketimin Kanada'daki kişi başına tüketimi biraz aştığını, Avrupa'nın sanayi ülkeleriyle Japonya'nın kişi başına tüketiminin iki ilâ üç katına ulaştığını gösterir. Bir başka deyişle, nüfusu dünya nüfusunun yüzde 5,4'ü olan A.B.D., dünya enerji üretiminin yüzde 35'ini tüketir. Büyük enerji tüketicileri sanayi (yüzde 40) ve ulaşımdır (A.B.D. tüketiminin yüzde 20'si; yalnız özel otolarda dünya tüketiminin yüzde 3,5'i). Enerji kaynağı olarak başta petrol ürünleri (yüzde 43; özellikle ulaşım ve termik santrallar), sonra doğal gaz (yüzde 32,5; sanayi ve termik santrallar) ve kömür (yüzde 20; kimya ve santrallar) gelir; hidrolik enerji talebin ancak yüzde 4'ünü, nükleer enerji ise ancak yüzde 0,5'ini karşılar.

Tüketim açısından bakınca üretim tablosu şöyledir: 1944'te 684 Mt'a ulaşmış olan kömür ve linyit çıkarımı savaştan sonra düzenli bir tempoyla azalarak 1960'ta 374 Mt'a düştü. O tarihten bu yana, yıllara göre büyük değişiklikler gösteren hafif bir yükselme görülmektedir: 1969'da 517 Mt; 1970'te 547 Mt; 1971'de 500 Mt; 1972'de 533 Mt; 1973'te 595 Mt. Doğal gaz üretimi (648 milyar metre küp), her yılki oranı düzenli bir tempoyla azaldığı halde, normal gelişimini sürdürüyor. 500 Mt dolaylarında tavan değere ulaşmış olan petrol üretiminde de durum aynıdır. Elde edilen elektrik (1 853 TWsaat) özellikle ısıl (kömür, linyit, petrol ve doğal gaz) kökenlidir, sudan elde edilen elektrik enerjisi ise toplamın ancak yüzde 15'idir. Atom reaktörlerinin (1971'de çalışan 25 reaktör, yapım halinde 111 reaktör) enerji üretimi 22 TWsaattir (hidrolik elektrik enerjisinin onda biri). Toplam enerji üretimi 1972'de 2 100 Mtec'i geçmişti.

Görüldüğü gibi, ulusal üretim, tüketimden azdır. Bugün 300 Mtec dolaylarında olan üretim açığı, enerji ihtiyacının yüzde 13'üdür ve ithalâtla kapatılmaktadır. Uzmanlar bu durumun daha da kötüye gideceğini öngörüyorlar: A.B.D. ileride enerji ihtiyacının üçte birini, özellikle 1980'de petrol ihtiyacının yüzde 50'sini, hattâ 1985'te yüzde 70'ini ithal etmek zorunda kalacak. Nükleer enerji açık veren enerji kaynaklarının yerini ancak 1985'ten sonra alabilecek. Bunun gerçekleşmesini beklerken buhran günden güne daha büyüyor: sık sık elektrik akımı kesme zorunluğu doğuyor; santrallara fuel oil, linyit ve kömür ikmali tam olarak yapılamıyor. 1973'te arap ülkelerinin A.B.D.'ye uyguladıkları genel petrol boykotunun daha da ağırlaştırdığı bu enerji sıkıntısının nedenleri biliniyor. Bu nedenler bilinmekle birlikte, Amerika petrol ambargosunun ilk uygulanışı sırasında katlanmak zorunda kaldığı sıkıntıyla bir daha karşılaşmamak için daha sonra yeni bir ambargo ihtimaline karşı petrol üreticisi ülkelere silâhlı müdahale tehdidinde bulunmaktan dahi geri kalmadı. Ancak, amerikan petrol şirketlerinin en fazla sermaye yatırımına sahip oldukları Suudî Arabistan başta olmak üzere, arap ülkeleri bu tehdide petrol kuyularını havaya uçurarak karşılık vereceklerini açıklayınca Amerika barışçı çözüm yolları aradı ve bunun sonucu olarak, aralarında Türkiye'nin bulunduğu, bazı Batı Avrupa ülkelerinin katılacağı Uluslararası Enerji ajansının kurulmasına önderlik etti. Nükleer enerji üretiminin daha hızlı artacağına bel bağlanmış, bu yüzden hidrokarbon arama ve kömür ocaklarında yeni galeriler açma yatırımları azaltılmıştır. Hidrokarbon alanında, bugün bilinen rezervler petrolün ancak sekiz yıllık, doğal gazın on iki yıllık tüketimini karşılayabilir. Bu perspektiflerin yanı sıra talebin sürekli olarak artması ve üretimin duraklaması ya da azalması yanında bu koşullar da A.B.D.'yi petrol ithal kotalarını kaldırmağa yöneltti; bu da buhranı daha ağırlaştırdı, çünkü büyük şirketlerin (Esso [bugün Exxon], Mobil Oil, Texaco, Gulf Oil, Standard Oil of California) ithal ettiği arap ya da Güney Amerika petrolü, bağımsız küçük üreticilerin petrolünden daha ucuza geldiği için bu küçük üreticiler kuyularını kapatmak zorunda kalıyorlar. Ayrıca A.B.D. sıvılaştırılmış doğal gaz ithaline de başladı; Cezayir, Libya, Ortadoğu ülkeleriyle anlaşmalar yapıldı ya da yapılması tasarlandı (S.S.C.B. ile yapılan tartışmalar sonuç vermedi). Ne var ki, yükleme limanlarında gaz sıvılaştırma fabrikalarının, metan gemileri filosunun ve A.B.D. limanlarında yeniden gazlaştırma fabrikalarının kurulması 10, 15, belki 20 milyar dolara çıkar. Alaska'da Prudhoe körfezinden petrol ve gaz ithalâtı, petrol ve gaz borularının geçeceği yol üzerindeki iktisadî ve ekolojik tartışmalar yüzünden gecikti. Madenkömürüne tükenmiş gözüyle bakılıyordu. Bugün için yapılacak tek şey son yıllarda izlenen siyaseti değiştirmek ve sentetik gaz üretebilmek için madenkömürü üretimini 1975'ten önce 600 Mt'a, 1985'te de 1 milyar tona çıkarmaktır. Bu da büyük, yüksek yatırımlar gerektiriyor: ocakları işletmeye hazırlamak için 10 milyar dolar, gazlaştırma fabrikaları kurmak için 22 milyon dolar. Fakat bu kömüre dönüş siyasetinin karşısına çevre korunmasıyla ilgili sert yasalar çıkıyor (1971-1972'de Batı Virginia'da 100'den çok madenkömürü küçük üreticisi ocaklarını kapama zorunda bırakıldı).

● *Sanayi.* Amerikan sanayiinin güçlü ve zayıf yönlerini aynı zamanda gözler önüne serdiği için iki sanayi dalı özel bir önem taşır; bu sanayi dalları uçak ve uzay araçları yapımı (1 300 000 kişi çalıştırır) ile otomobil yapımıdır (900 000 kişi çalıştırır). Uçak yapımını İkinci Dünya savaşının ve Kore savaşının büyük ölçüde geliştirmesine karşılık uzay araçları yapımı ancak 1958'de, N.A.S.A.'nın kurulmasıyla başlamıştır. Bu yeni sanayi dalı bazen uçak firmalarının (Douglas, Curtis-Wright, Boeing, Lockheed, North American) olağan etkinliğine yardımcı olur, bazen de elektronik ve elektrik şirketlerinin (General Electric, Western Electric, General Dynamics, Honeywell, Fairchild) genişlemesine yol açar. Birçok uçak ve uzay aracı şirketi birleşmelerden doğmuştur: North American ve Rockwell, Douglas ve McDonnell, Sikorsky ve Pratt and Whitney (United Aircraft). 1971'de en büyük şirketler şunlardı: Boeing (140 000 ücretli; sivil uçaklar ve uzay donatımı), Lockheed Aircraft (130 000 ücretli; askerî uçaklar), North American Rockwell (130 000 ücretli; askerî uçaklar ve uzay donatımı), McDonnell-Douglas (130 000 ücretli; sivil ve askerî uçaklar), United Aircraft (uçak motorları, uçak ve uzay araçları malzemesi), General Electric (uçak ve uzay araçları donatımı; motorlar), General Dynamics (uçak ve uzay araçları donatımı; askerî uçaklar; füzeler). Bu sanayinin ülke üstündeki dağılımını savaştan miras kalma altyapılar (Büyük Okyanus kıyısı, özellikle de Boeing'in yerleşme bölgesi Seattle ve «askerî sınaî karması» ile çok iyi bütünleştirilen Güney Kaliforniya, Los Angeles bölgesi), stratejik zorunluluklar (güneybatıdaki ve Körfez çevresindeki eyaletler) ve savaş sanayiinin barış sanayiine dönüştürülmesi (New England) belirler.

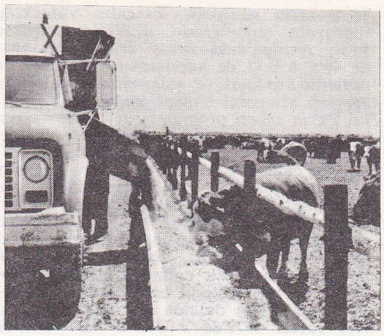

coğrafya

Texas'ta, bir sığır yetiştirme çiftliğinde otomatik yemleme

öbür büyük kentler

Akron	275 000	*Minneapolis*	434 000
Baltimore	906 000	*Newark*	382 000
Birmingham	301 000	*New Orléans*	593 000
Buffalo	463 000	*New York*	7 868 000
Chicago	3 367 000	*Norfolk*	308 000
Cincinnati	453 000	*Oakland*	362 000
Cleveland	751 000	*Omaha*	347 000
Dallas	844 000	*Philadelphia*	1 949 000
Detroit	1 511 000	*Pittsburgh*	520 000
El Paso	322 000	*Portland*	383 000
Fort Worth	393 000	*Rochester*	296 000
Houston	1 233 000	*Saint Louis*	622 000
Jacksonville	529 000	*San Antonio*	654 000
Jersey City	261 000	*San Diego*	697 000
Kansas		*San Francisco*	716 000
City (Missouri)	507 000	*San Jose*	446 000
Long Beach	359 000	*Seattle*	531 000
Los Angeles	2 816 000	*Tampa*	278 000
Louisville	361 000	*Toledo*	384 000
Memphis	624 000	*Tucson*	263 000
Miami	335 000	*Tulsa*	332 000
Milwaukee	717 000	*Wichita*	277 000

Başlıca metropol alanları

Anaheim	1 420 000	*Miami*	1 268 000
Atlanta	1 390 000	*Milwaukee*	1 404 000
Baltimore	2 071 000	*Minneapolis*	1 814 000
Boston	2 754 000	*Newark*	1 857 000
Buffalo	1 349 000	*New Orléans*	1 046 000
Chicago	6 979 000	*New York*	11 529 000
Cincinnati	1 385 000	*Paterson*	1 359 000
Cleveland	2 064 000	*Philadelphia*	4 818 000
Dallas	1 556 000	*Pittsburgh*	2 401 000
Denver	1 228 000	*Saint Louis*	2 363 000
Detroit	4 200 000	*San Bernardino*	1 143 000
Houston	1 985 000	*San Diego*	1 358 000
Indianapolis	1 110 000	*San Francisco*	3 110 000
Kansas City	1 257 000	*Seattle*	1 422 000
Los Angeles	7 032 000	*Washington*	2 861 000

Dresden nükleer enerji santralında (Illinois) kaynar su reaktörleri

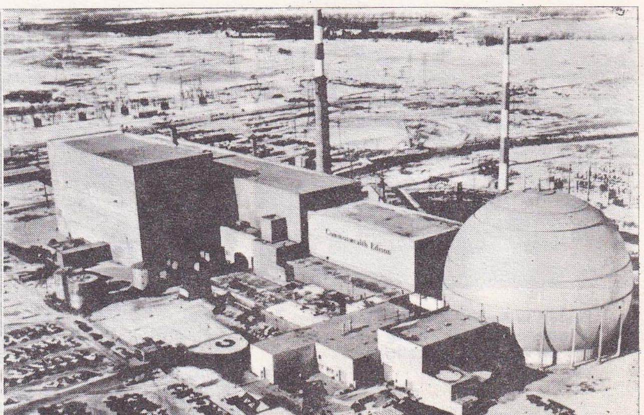

Foto. M. Vautier, agence Wolber (LAROUSSE)

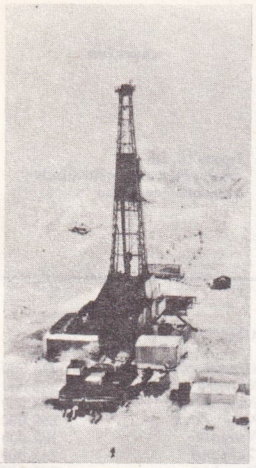

Alaska'da petrol sondajı

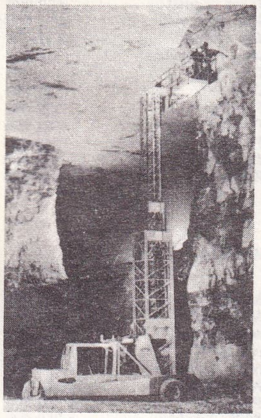

Amerika Birleşik devletlerinin batısında bitümlü şist çıkarılması

Iç pazarın genişliği, ihracatın yüksekliği (havayolu şirketlerinin uçaklarının yüzde 50'si, Avrupa'daki savaş uçaklarının yüzde 40'ı A.B.D.'de yapılmıştır), özellikle de devletin kredileri ve anlaşmaları uçak-uzay araçları sanayiini bugüne kadar ayakta tuttu. Fakat askerî programların ve uzay programlarının durdurulmasından sonra, bu sanayi dalı bugün bir bunalım içindedir: N. A.S.A. çalışmalarını azalttı; Cap Kennedy uzay üssü 8 000'den çok teknisyen ve mühendisini; Boeing ise 5 000'den çok işçisini işten çıkardı. Bu buhran özellikle araştırma merkezlerini (devlete, üniversitelere ve sanayi dallarına bağlı), uçak ve uzay araçları yapımının yan dallarını etkiledi. Otomobil yapımı dalında ise A.B.D., hiç değilse özel otolar dalında dünyada birinci sırayı tutar: 1972'de 9 024 000 özel oto ve 2 446 000 taşıt yaptı. Otomobillerin çoğu iki «büyük»ün, General Motors'un (31 milyar dolar iş hacmi; iç pazarın yarısını elinde tutar) ve Ford'un (18 milyar; ikinci olma durumunu, özellikle teknik ve dizayn yenilikleri konusundaki üstünlüğüyle kapatır) fabrikalarından çıkar.

Amerikan otomobil sanayii üretiminin ancak onda birini ihraç ettiği halde, iç pazar ihtiyacının yüzde 15'ini avrupa ve japon otomobilleriyle karşılar. Bu rekabetten başka, otomobil sanayiini güç duruma düşüren etkenlerden biri de 1970'te çıkarılan ve 1975 yılından başlayarak arabaların zehirli egzos gazı oranını onda bire düşürmeyi öngören *Clean Air Act*'tır (Temiz Hava yasası); Çevre Kirlenmesini Önleme ajansı, üreticilerin bu yasaya uymak için istedikleri erteleme talebini kabul etmemiştir. Büyük amerikan yapımcıları, dış rekabeti önlemek ve Avrupa pazarında yer alabilmek için Avrupa'daki şubelerini sürekli olarak geliştirdiler. Büyük Britanya'da her ne kadar British Leyland en büyük şirketse de, Ford ikinci, Chrysler üçüncü, General Motors dördüncü sırayı alır. Aynı şekilde, Ford Werke, Federal Almanya'nın üçüncü büyük otomobil şirketidir. Avrupa'daki şubeler arasında işbölümü yapmağa dayanan yeni bir siyaset çiziliyor: 1973'ten beri, Avrupa yapımı Ford arabalarında kullanılacak otomatik vites kutularının tümünü Bordeaux'da kurulan bir fabrika üretir. Ayrıca General Motors ile Ford'un otomobil dışında, elektrikli ev araçlarını, bayındırlık gereçleri, deniz motorları, uçak ve uzay araçları donatımı ürettiklerini belirtelim.

● *İç ulaşım.* Başka ulaşım araçlarının rekabetiyle karşı karşıya olan demiryolu ulaşımı 1960 yılının başlarından beri bunalım içindedir. Yakın dönemde yedi şirket iflâs etti (özellikle 1970 haziranında Penn Central ve 1972 temmuzunda Erie-Lackawanna). Bugün bunalımın en tehlikeli dönemi atlatılmış gibi: demiryolu taşımacılığının tümü (zararına çalışır) devletin desteklediği Amtrak'ta (*Ek*) toplanmıştır; şirketlerin birleştirilmesi aynı hatlar üzerindeki yıkıcı rekabete son vererek ulaşımın rasyonalleştirilmesine yardımcı oldu. Demiryolu, birbirinden pek uzak olmayan kent merkezleri arasındaki ulaşımda uçağı ikinci plana indirebilir (1969'dan beri New York ile Washington arasında 360 km üzerinde çok hızlı trenler çalışıyor). Ayrıca bazı şirketler, kendilerinin demiryolu çalışmalarını destekleyen sanayi, ticaret ve gayrimenkul şirketlerine yatırımlar yaptılar. Deniz ulaşımında yeni yük gemileri tekniği henüz başlangıç devresindedir. Bu sistem, Missisippi ağı limanları ile Ren limanları arasında ulaşımı sağlamak için öngörülmüştür. Mississippi, demiryollarının döşenmesinden ve Ayrılık savaşından önceki önemini kaybetmesine rağmen, Missouri ve Tennessee ırmakları üzerinde yapılan yatak düzeltme ve düzenleme çalışmaları nedeniyle trafiği yirmi yıldır hızla artıyor. Missouri üzerinde özellikle Kansas City'nin aşağı kesiminde, Mississippi üzerinde, Minneapolis-Saint Paul'ün ve özellikle Saint Louis'nin aşağı kesiminde ve en önemlisi Ohio üzerinde (aşağı yukarı onda dokuz) 350 Mt'a yakın (bunun yalnız 40 Mt'u ithalât ya da ihracat amacıyla) yük taşınmıştır. Sault-Sainte-Marie'deki amerikan alavere havuzlarından 100 Mt dolaylarında (en çok 128,5 Mt [1953]) demir filizi (70-75 Mt) ve kömürü (6-7 Mt) aşağı kesime doğru gönderilir. Montreal ile Erie gölü arasında, Saint-Laurent denizyolu üstündeki trafik 50 Mt'u bulur; bunun 14 Mt'u Sault-Sainte-Marie ve Michigan ile Erie göllerindeki limanlar aracılığıyla Duluth'tan gelen maden filizidir.

Sivil havacılık, aşırı rekabetten (çeşitli uçak şirketlerine bağlı uçakların aynı zamanda aynı yollarda uçması) ve eski tip uçakların yerini tepkili dev uçakların almasından doğan çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Bazı şirketler (American, T.W.A.) zarar etti. Otomobil sayısı artmağa devam ediyor: 1960'ta 73 milyon, 1970'te 107 milyon (bunun 89 milyonu özel otodur) [her 2,3 kişi başına bir araba]. Devlet 1978'de toplam 68 380 km'yi bulacak bir «eyaletlerarası ve stratejik ulusal otoyol sistemi»nin yapımını sürdürüyor (daha 1972 sonlarında şebekenin büyük bir kısmı bitirilmişti). Bu ağ sivil ulaşımda (karayolu trafiğinin yüzde 25'ini çekecek) ve ulusal savunma amacıyla kullanılacak.

TARİH

Cumhuriyetçiler iktidarda

● *Cumhurbaşkanı adaylarının tespiti.* Güneydoğu Asya'da savaşın çıkmaza girmesi üzerine başkan Johnson mart 1968'de, kasım ayında yapılacak başkanlık seçimlerine katılmayacağını açıkladı. Başkan adayının tespiti için Demokrat partinin giriştiği kampanya çok canlı oldu. Üç aday, senatör Robert Kennedy, senatör McCarthy ve başkan yardımcısı Hubert Humphrey mücadele ettiler; Humphrey ötekilere göre daha şanslı görünüyordu, çünkü Lyndon B. Johnson'ın desteğinden yararlandığı gibi «Kennedy kabilesi»ne ve «ne pahasına olursa olsun barış» diyen McCarthy'e karşı olanların desteğinden de yararlanıyordu. Robert Kennedy, kilit noktası olan Kaliforniya'da ilk kademe seçimlerini kazanınca Demokrat parti kongresinin oylarını elde edecek duruma geldi, fakat 4 haziran 1968'de genç bir filistinli olan Sirhan Sirhan tarafından Los Angeles'ta vurularak öldürüldü. Bu kuvvetli adayın eksilmesi başkan yardımcısı Hubert Humphrey'in şansını arttırdı; sonunda Humphrey Chicago'da toplanan (ağustos 1968) Demokrat parti kongresince başkan adaylığına seçildi. Fakat bu onay Demokrat parti içindeki parçalanmayı hızlandırdı; parti, Humphrey'in temsil ettiği Johnson'ın izinden gidenlerle senatör McCarthy ve McGovern'in temsil ettiği barış yanlıları arasında bölündü.

Cumhuriyetçi cephede Richard Nixon yavaş yavaş kendini kabul ettiriyordu, fakat muhafazakârlığından dolayı partisinin liberallerince hoş karşılanmıyordu, liberal kanat ona karşı önce George Rommey'i, sonra New York eyaleti valisi Nelson Rockefeller'i aday çıkardı; ama Nixon partinin profesyonel politikacıları tarafından desteklendi ve ağustos 1968'de Miami'de toplanan Cumhuriyetçi parti kongresinde Kaliforniya valisi aşırı muhafazakâr Ronald Reagan ile N. Rockefeller'i kolayca yenerek başkan adayı oldu; kongre aynı zamanda Maryland valisi Spiro Agnew'i de başkan yardımcısı adaylığına seçti.

● *Richard Nixon'ın seçilişi.* Nixon seçmenlerin karşısına Sovyetler birliği ve Fransa ile ilişkileri düzelteceği, Israil devletini daha etkili destekleyeceği, fakat Vietnam'da yenilgiyi kabul etmeyeceği, amerikan millî çıkarlarını göz önünde tutarak halkın kendi kaderini belirlemesi ilkesine uygun âdil bir barış sağlamak için çaba harcayacağı görüşleriyle çıktı. Ona göre para bunalımı ve ekonomik güçlükler ihracatın arttırılması, federal harcamaların azaltılması ve amerikan sanayiinin yabancı ithal mallarına karşı korunmasıyla yenilebilirdi.

Humphrey ile Nixon arasındaki çekişmede ağır basacaklarından emin olan Cumhuriyetçiler üçüncü bir adayın, George Wallace'ın ortaya çıkmasıyla durumlarının sarsıldığını gördüler. Gerçekten de George Wallace, bütünleşme aleyhtarı bir program öne sürerek bağımsız aday sıfatıyla kampanyaya katılıyor, beyaz ve zenci halkın bütünleşmesine karşı olan ve nisan 1968'de papaz Martin Luther King'in öldürülmesinden sonra zencilerin giriştiği şiddet hareketleriyle dehşete kapılan güney devletlerinde cumhuriyetçi ve demokrat oyların çoğunu toplayacak duruma geliyordu. Sonunda, 5 kasım 1968'de, Richard Nixon 73 milyon oy üzerinden, demokrat Humphrey'den sadece 400 000 fazla oy alarak seçimi kazandı. Oyların yüzde 43,40'ını alan cumhuriyetçiler yüzde 42,72'sini alan demokratları ve yüzde 13,53'ünü alan G. Wallace'ı yenmişlerdi, fakat demokratlar da her iki mecliste çoğunluğu elde ettiler: Senato'da 100 senatörlüğün 58'ini, Temsilciler meclisinde 435 milletvekilliğinin 243'ünü aldılar. R. Nixon oylarının çoğunu Batı ve Orta-Batı bölgelerinden aldı; seçmenleri daha çok orta sınıftan beyaz çiftçilerdi.

● *Irk sorunları. Black Power* («kara güç») girdi saldırgan bir tutum içine girdi. Özellikle Vietnam savaşını desteklemeyi reddetti ve Vietnam direnme hareketiyle birlik oldu (1968'de Hanoi'ye giden zenci delegasyonu). Zencilerin ekonomik güçsüzlüğü, büyük kentlere akarak oralarda gettolara ve sağlığa aykırı konutlara yerleşmeler, zenci çocuklarındaki ölüm oranı yüksekliğinin ve aile çözülmelerinin başlıca nedenidir.

Meslek açısından yeterince kalifiye olmamaları ve düzenli bir eğitim görmemeleri nedeniyle işsizlik oranı zenciler arasında yüzde 30'a varır. Bu oran beyazlara göre iki kat fazladır.

Gelir yetersizliği zenci sermayedarların elini kolunu bağlar; ülkede el emeğinin yüzde 11'ini zenciler sağladığı halde, teknik işlerin ancak yüzde 6'sı, idarî işlerin de yüzde 3'ü zencilere düşer. Amerikan kuruluşlarının yüzde 3'ü zencilerin elindeyse de bu firmaların büyük bir önemi yoktur; bunlar genellikle perakendeci kuruluşlardır, zenci bankaları, sigorta şirketleri millî ölçüde en son sırada yer alır.

20 ocak 1969'da görevi devralan başkan

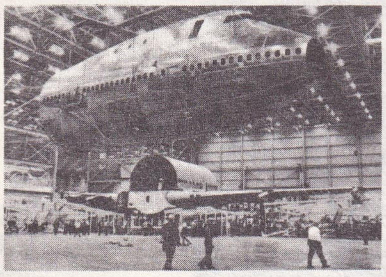

Everett'te Boeing Aircraft Company fabrikalarında bir Boeing «747»nin ön kısmının yerleştirilmesi

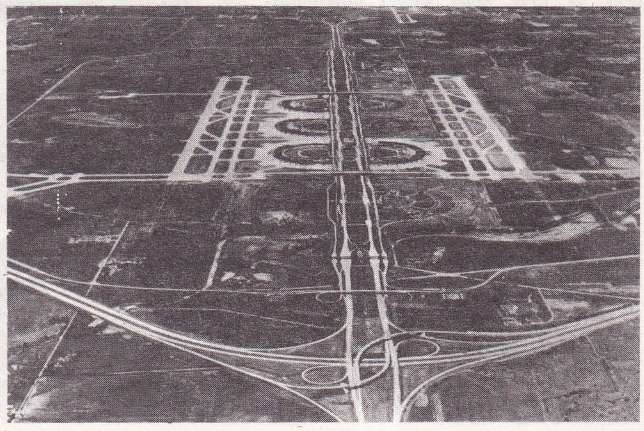

Dallas-Fort Worth (Texas) uluslararası sivil havalimanı

Foto. Photothèque Esso, U.S.I.S., Boeing Aircraft Co. (LAROUSSE)

1972'de, kişi başına gelir dağılımı

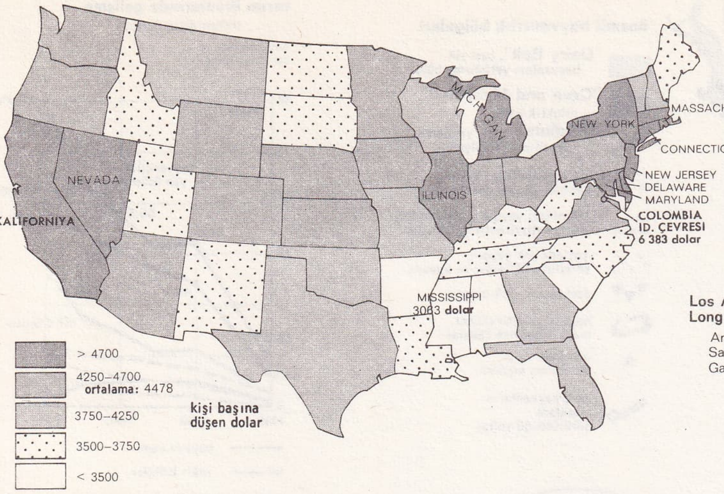

nüfus dağılımı, 1972

1970'ten sonra nüfus artışı

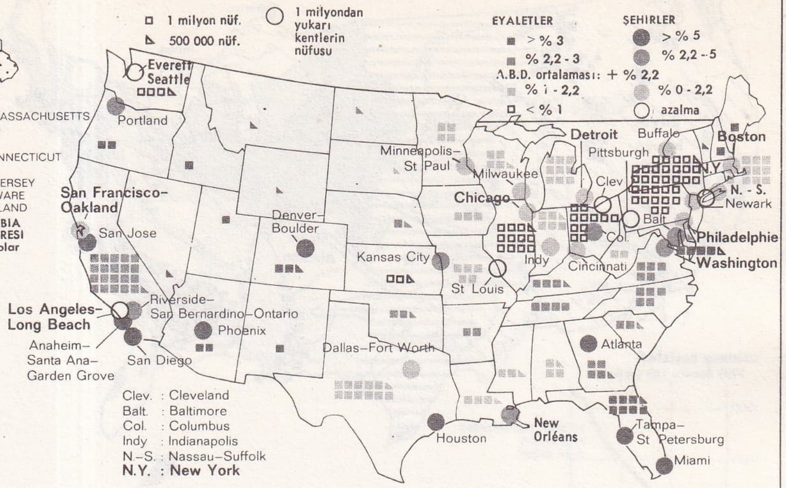

1950'den beri kişi başına gelir artışı

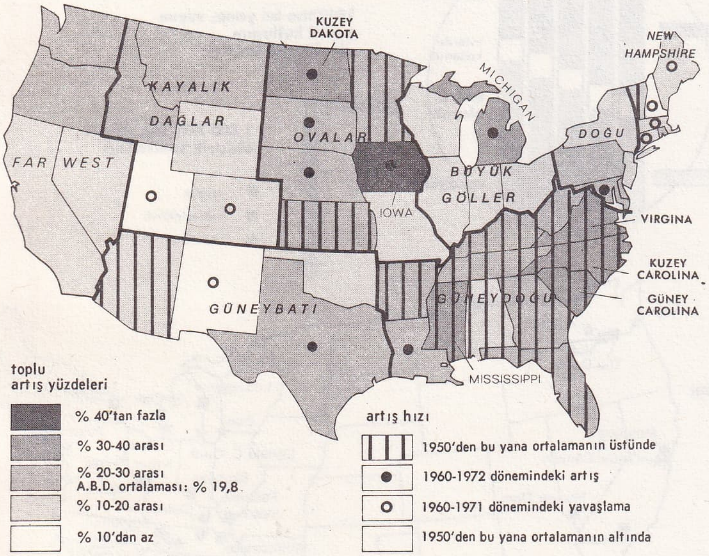

1929'dan bu yana, kişi başına düşen gelir artışı oranları

(önemli coğrafî bölgelere)

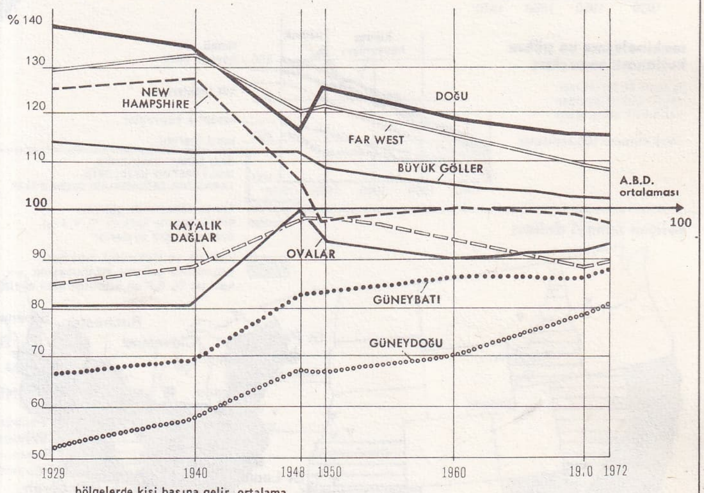

bölgelerde kişi başına gelir, ortalama millî gelir yüzdesiyle verilmiştir

1972'de, kişi başına gelirin kaynakları

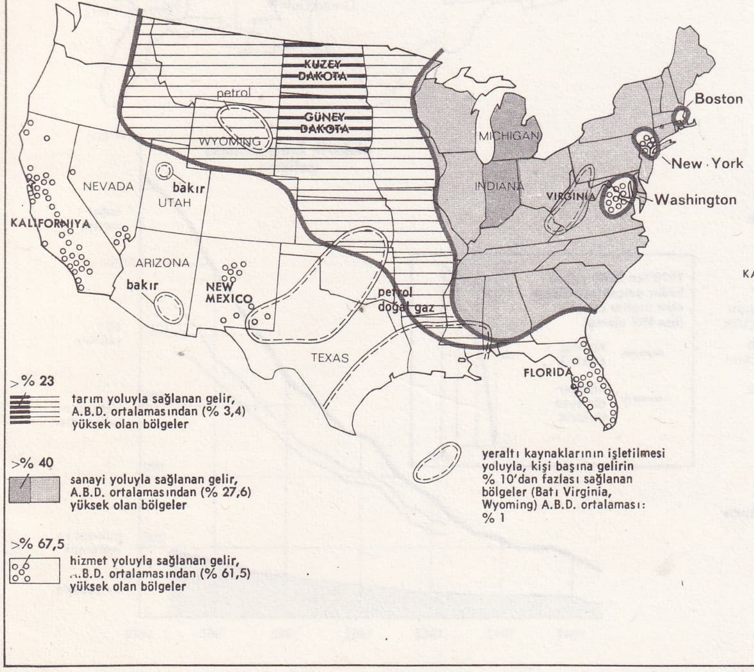

göçler bilançosu, 1960-1970

nüfus hareketleri

beş yıl içinde ikametgâh değiştirenlerin yüzdesi

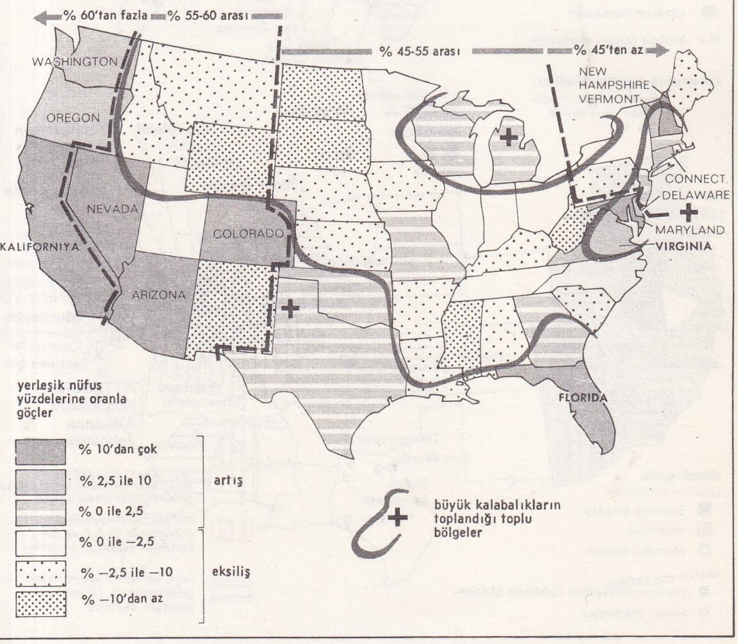

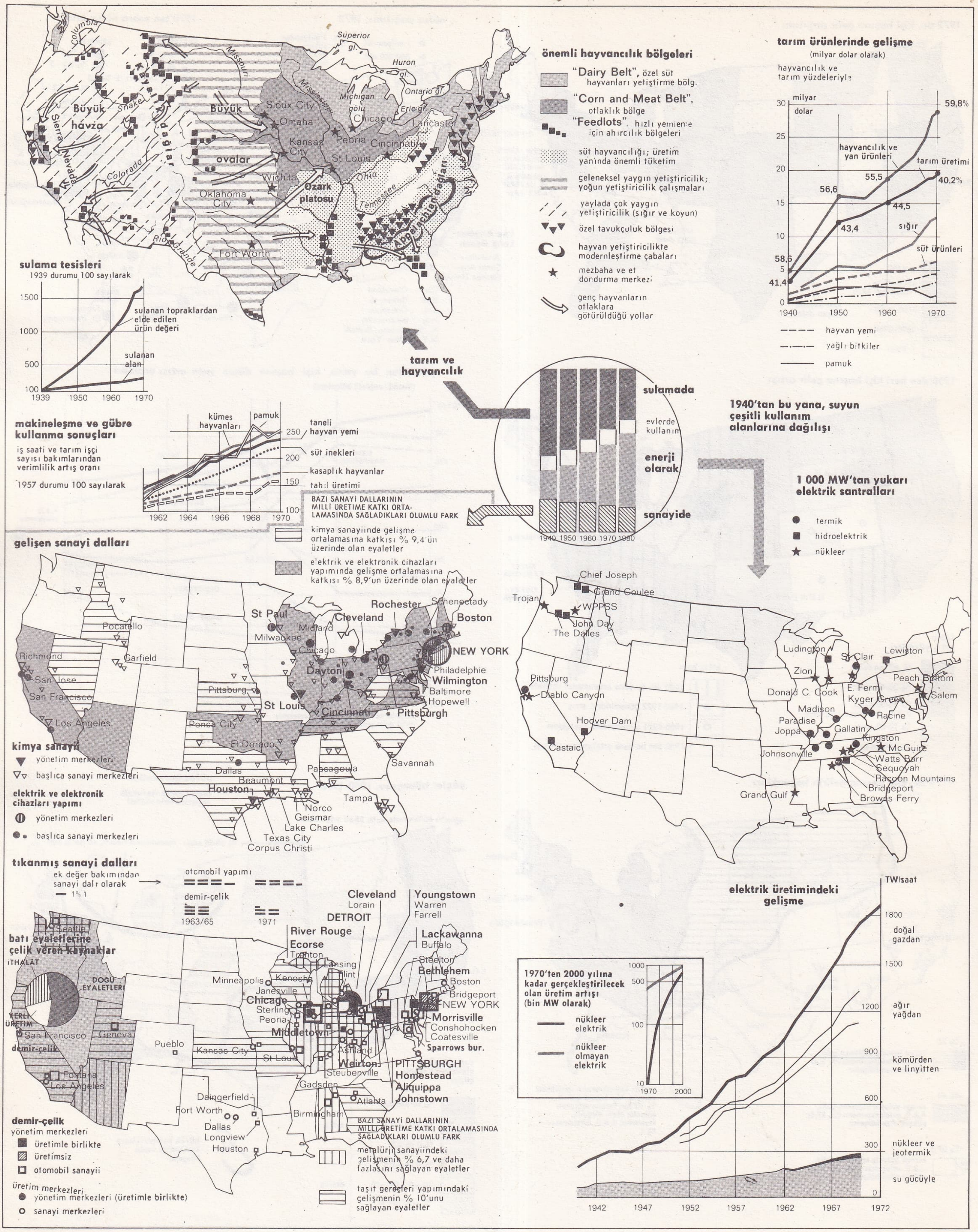
önemli hayvancılık bölgeleri
"Dairy Belt", özel süt hayvanları yetiştirme bölg.
"Corn and Meat Belt", otlaklık bölge
"Feedlots", hızlı yemleme için ahırcılık bölgeleri
süt hayvancılığı; üretim yanında önemli tüketim
geleneksel yaygın yetiştiricilik; yoğun yetiştiricilik çalışmaları
yaylada çok yaygın yetiştiricilik (sığır ve koyun)
özel tavukçuluk bölgesi
hayvan yetiştiricilikte modernleştirme çabaları
mezbaha ve et dondurma merkezi
genç hayvanların otlaklara götürüldüğü yollar
Columbia
Snake
Missouri
Superior gl.
Huron gl.
Michigan gölü
Ontario gl.
Erie gl.
Mississippi
Büyük havza
Sierra Nevada
Kayalık dağlar
Büyük ovalar
Colorado
Rio Grande
Sioux City
Omaha
Kansas City
Peoria
Chicago
Lancaster
Cincinnati
St Louis
Wichita
Ohio
Ozark platosu
Tennessee
Oklahoma City
Appalachian dağları
Fort Worth
tarım ürünlerinde gelişme
(milyar dolar olarak)
hayvancılık ve tarım yüzdeleriyle
milyar dolar
59,8%
hayvancılık ve yan ürünleri
tarım üretimi
56,6
55,5
40,2%
44,5
43,4
sığır
süt ürünleri
58,6
41,4
hayvan yemi
yağlı bitkiler
pamuk
sulama tesisleri
1939 durumu 100 sayılarak
sulanan topraklardan elde edilen ürün değeri
sulanan alan
makineleşme ve gübre kullanma sonuçları
iş saati ve tarım işçi sayısı bakımlarından verimlilik artış oranı
1957 durumu 100 sayılarak
kümes hayvanları
pamuk
taneli hayvan yemi
süt inekleri
kasaplık hayvanlar
tahıl üretimi
tarım ve hayvancılık
sulamada
evlerde kullanım
enerji olarak
sanayide
1940'tan bu yana, suyun çeşitli kullanım alanlarına dağılışı
1 000 MW'tan yukarı elektrik santralları
termik
hidroelektrik
nükleer
BAZI SANAYİ DALLARININ MİLLİ ÜRETİME KATKI ORTALAMASINDA SAĞLADIKLARI OLUMLU FARK
kimya sanayiinde gelişme ortalamasına katkısı % 9,4'ün üzerinde olan eyaletler
elektrik ve elektronik cihazları yapımında gelişme ortalamasına katkısı % 8,9'un üzerinde olan eyaletler
gelişen sanayi dalları
kimya sanayii
yönetim merkezleri
başlıca sanayi merkezleri
elektrik ve elektronik cihazları yapımı
yönetim merkezleri
başlıca sanayi merkezleri
Pocatello
Garfield
Richmond
San Jose
San Francisco
Los Angeles
Pittsburg
Ponca City
El Dorado
Dallas
Beaumont
Houston
Texas City
Corpus Christi
Lake Charles
Geismar
Norco
Pascagoula
Tampa
Savannah
St Paul
Milwaukee
Midland
Chicago
Cleveland
Rochester
Schenectady
Boston
NEW YORK
Philadelphia
Wilmington
Baltimore
Hopewell
Dayton
St Louis
Cincinnati
Pittsburgh
Chief Joseph
Grand Coulee
Trojan
WPPSS
John Day
The Dalles
Pittsburg
Diablo Canyon
Hoover Dam
Castaic
Ludington
St. Clair
Lewiston
Zion
Peach Bottom
Salem
Donald C. Cook
E. Fermi
Kyger Creek
Madison
Racine
Paradise
Joppa
Gallatin
Kingston
Mc Guire
Johnsonville
Watts Barr
Sequoyah
Racoon Mountains
Bridgeport
Browns Ferry
Grand Gulf
tıkanmış sanayi dalları
ek değer bakımından sanayi dalı olarak
— 1% 1
otomobil yapımı
demir-çelik
1963/65
1971
batı eyaletlerine çelik veren kaynaklar
İTHALAT
DOĞU EYALETLERİ
YERLİ ÜRETİM
demir-çelik
Seattle
San Francisco
Geneva
Fontana
Los Angeles
Pueblo
Kansas City
St Louis
Minneapolis
Kenosha
Janesville
Chicago
Sterling
Peoria
Middletown
Ashland
Weirton
Steubenville
Gadsden
Birmingham
Atlanta
Daingerfield
Fort Worth
Dallas
Longview
Houston
Cleveland
Lorain
DETROIT
River Rouge
Ecorse
Trenton
Lansing
Flint
Youngstown
Warren
Farrell
Lackawanna
Buffalo
Steelton
Bethlehem
Boston
Bridgeport
NEW YORK
Morrisville
Conshohocken
Coatesville
Sparrows bur.
PITTSBURGH
Homestead
Aliquippa
Johnstown
demir-çelik
yönetim merkezleri
üretimle birlikte
üretimsiz
otomobil sanayii
üretim merkezleri
yönetim merkezleri (üretimle birlikte)
sanayi merkezleri
BAZI SANAYİ DALLARININ MİLLİ ÜRETİME KATKI ORTALAMASINDA SAĞLADIKLARI OLUMLU FARK
metalürji sanayiindeki gelişmenin % 6,7 ve daha fazlasını sağlayan eyaletler
taşıt gereçleri yapımındaki gelişmenin % 10'unu sağlayan eyaletler
elektrik üretimindeki gelişme
TW/saat
doğal gazdan
ağır yağdan
kömürden ve linyitten
nükleer ve jeotermik
su gücüyle
1970'ten 2000 yılına kadar gerçekleştirilecek olan üretim artışı (bin MW olarak)
nükleer elektrik
nükleer olmayan elektrik

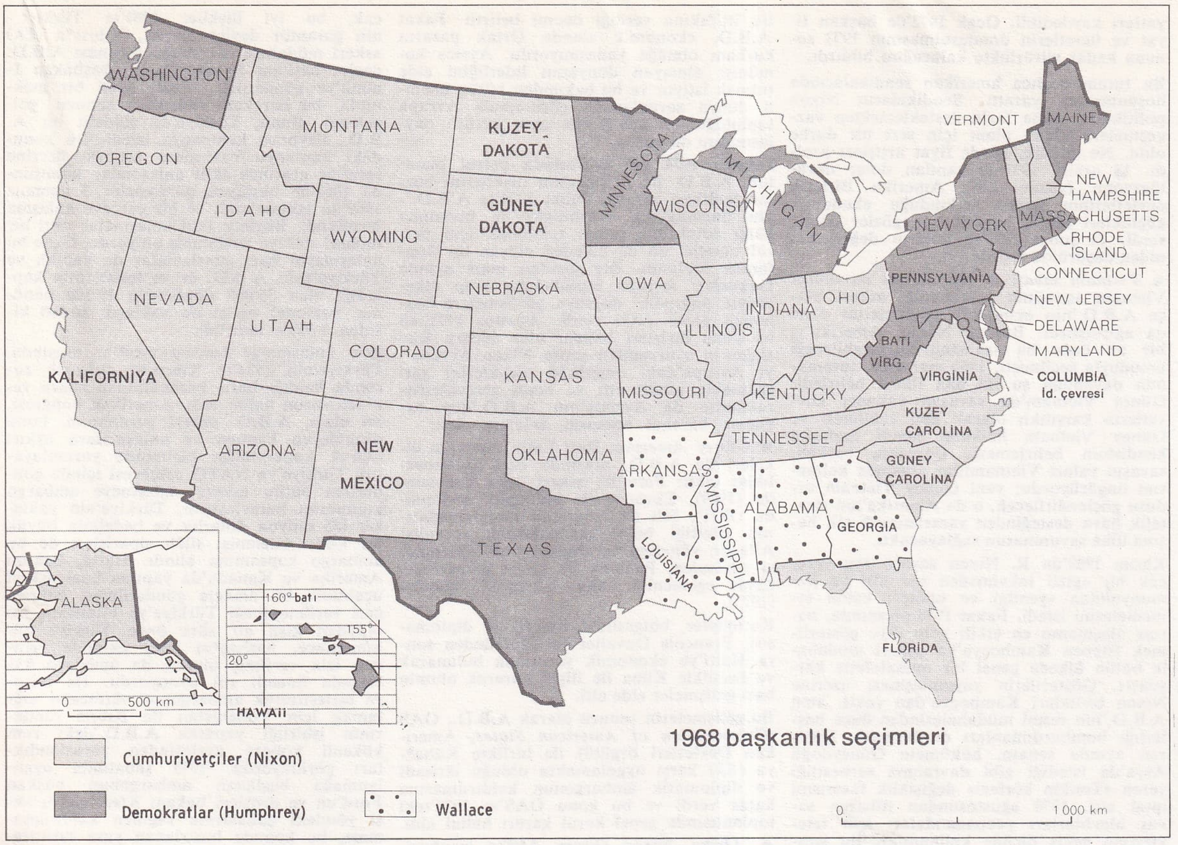

1968 başkanlık seçimleri

Nıxon bu temel sorunla karşı karşıya kaldı. Şubat 1969'da zenci James Farmer'in sağlık, eğitim ve esenlik bakan yardımcılığına atanması, Nixon'ın *Black Power*'ın aşırı unsurlarına karşı mücadele için amerikan zenci topluluğunun ılımlı unsurlarıyla işbirliği yapma isteğini belirledi.

Amerika Birleşik devletlerinin güneyinde okul ayrımına (bu kesimde zenci öğrencilerin yüzde 86'sı yalnız zenci okullarına gider) karşı girişilen mücadele Nixon yönetimince de sürdürüldü. Hükûmet, *Black Power*'ın bozguncu örgütlerine karşı da sert bir tutum takındı. *Black Panthers* («kara panterler») örgütünün üyelerinden birçoğu kasım 1969'da mahkûm edildi ve bu grubun liderleri çarpışmalar sırasında öldürüldü. R. Nixon mart 1969'da azınlıkların ticarî etkinliğini artırmak amacıyla «Office of Minority Business Enterprise»i kurdurdu.

Bunlara rağmen ırklar arasındaki şiddet eylemleri gene de var. Tarımsal bölgelerden kentlere doğru zenci akını durmadan devam ediyor, Birleşik devletlerde kentlerin nüfusu bu yüzden artıyor ve beyazlar büyük kentlerin merkezinden banliyölere doğru çekiliyor.

Amerika Birleşik devletlerinin ırk sorunu yalnız zenci sorunu değildir. Kızılderililer de daha büyük bir sosyal adalet istiyorlar: yüzde 60'ı kentlerde yaşıyor, ama yaşama düzeyleri çok düşük. Kızılderililer slogan olarak «bütünlük ve bütünleşmeme» görüşünü benimsiyor, daha iyi bir eğitim sistemi ve atalarından kalan toprakları istiyorlar.

1971'de Porto Rikolular da sosyal reformlar istiyorlar ve bütün vatandaşlık haklarının kendilerine verilmemesine karşı çıkıyorlardı.

Özellikle Kaliforniya ve Teksas'ta yerleşmiş bulunan (5 milyondan 4 milyonu «şikanos» denilen bu yerlilerdir) Meksika asıllı amerikalılar, ırk ayrımının ve ekonomik ezilmişliğin kurbanı olan bir çeşit alt-proleterya durumundalar.

● *Yoksulluk ve ekonomik zorluklarla savaş.* Richard Nixon, iktidara gelir gelmez, gerek iç, gerek dış politikada bir «yeni gerçekçilik» görüşüne göre davranacağını açıkladı.

Birleşik devletleri saran «manevî bunalım»a dikkati çeken başkan Nixon, nisan 1969'da kongreye gönderdiği mesajda suç örgütlerine, uyuşturucu madde kaçakçılığına ve kanun dışı oyunlara karşı mücadeleyi yoğunlaştırmağa kararlı olduğunu bildirdi. Haziranda, birçok okulun kapanmasına sonuçlanan karışıklıkların genişlemesine karşı çıktığı gibi kentlerde ve üniversitelerde başgösteren ayaklanma girişimlerini de kınadı.

Yoksulluğa karşı savaşı tek elden yürütecek olan «Office of Economic Opportunities»i yeniden düzenledi ve yoksul amerikalılara yiyecek yardımının programını genişleterek yararlananların sayısını 7 milyondan 16 milyona çıkardı. Fakat bu siyaset ekonomik güçlükler yüzünden engellere uğradı. R. Nixon başkanlığa gelir gelmez enflasyonla savaşmak zorunda kaldı. 1969 - 1970 bütçesi değiştirildi (askerî ve sivil giderlerin, özellikle de yabancı ülkelere yardımın kısıtlanması).

Başkanın diğer büyük uğraşısı dolar oldu. Baş hedef bu paraya yeniden güveni sağlamaktı. Bunu sağlamak için hükûmet millî üretime yeni pazarlar bulmağa çalıştı. Ticaret bakanı Maurice Stans'ın, Ortak pazar üyelerinden gümrük tarifelerinde indirim yapmalarını, Asyalılardan da çok düşük fiyatla yaptıkları ihracatlarını (özellikle tekstil alanında) dizginlemelerini istemesi bu yüzdendi.

1970 yılı, umut verici belirtilerle başladı (sanayi üretiminin yeniden başlaması, gelirlerin artması, fiyatların durağanlaşması), fakat işsizlik oranı yükselmeğe devam etti. Eylülde toplu sözleşmenin yenilenmesi dolayısıyla çıkan anlaşmazlık yüzünden General Motors'da önemli grevler patladı. Güçlü otomobil sendikası U.A.W. iki ay işi durdurduktan sonra önemli bir başarı elde etti. Bu grevin yankısı bütün amerikan ekonomisini etkiledi.

Nixon bir enflasyon bunalımından sakınmak için işçilere karşı bir kuvvet denemesine girişti. Bunun üzerine işsizlik arttı, eylül 1970'te yüzde 5,5 iken mayıs 1971'de yüzde 6,2'ye yükseldi.

Başkan bu duruma bir çare bulmak için ocak 1971'de iş hacmini genişletici bir bütçe teklif etti. Hem fiyat, hem ücret denetimine karşı çıkıyor ve kongrenin istediği himayeciliği, uluslararası ticareti zedeleyeceği gerekçesiyle reddediyordu. Temmuz ve aralık 1970'te birçok defa R. Nixon tekstilden başka yabancı malların vergilendirilmesini engellemek istedi: himayeciliğin, A. B.D.'de hüküm süren işsizliği ve enflasyonu artırmaktan başka bir işe yaramayacağını öne sürüyordu.

Enflasyon o kadar yaygınlaştı ki, 15 ağustos 1971'de başkan doların altına konvertibilitesini durdurmağa, sanayi malları ithalâtını yüzde 10 oranında fazladan vergilendirmeğe ve ücretlerle fiyatları üç ay için dondurmağa karar verdi.

7 ekim 1971'de bir fiyat komitesi («Price Commission») ve bir ücret komitesi («Pay Board») kuruldu. İşverenler ve borsa endişeye kapıldı ve borsada yılın en düşük fi-

tarih

demokratların cumhurbaşkanı adayı
Hubert Humphrey'in seçim kampanyası (kasım 1968)

Atlanta'da papaz Martin Luther King'in cenaze töreni (nisan 1968)

Foto. Gamma, Depardon-Gamma (LAROUSSE)

yatları kaydedildi. Ocak 1972'de başkan fiyat ve ücretlerin dondurulmasının 1973 sonuna kadar yürürlükte kalacağını bildirdi.

Bu tutum başlıca amerikan sendikalarında hoşnutsuzluk yarattı. Sendikaların Nixon politikasını daha fazla desteklemekten vazgeçmeleri Nixon planı için sert bir darbe oldu. Ne işsizlik, ne de fiyat artışları azaldı. 18 aralık 1971'de yapılan dolar devalüasyonu (yüzde 7,89) Amerika Birleşik devletlerinin içinde bulunduğu ekonomik güçlükleri bütün boyutlarıyla gözler önüne serdi. 13 şubat 1973'te doların değeri yeniden düşürüldü (yüzde 10).

● *Vietnam savaşı ve A.B.D.'nin davranışı.* Vietnam savaşının gerektirdiği askerî bütçe A.B.D.'nin ekonomik güçlüklerini daha da ağırlaştırdı. Başkan Nixon, Amerika'yı bir an önce bu savaştan kurtarabileceği umuduyla seçilmişti. 1969 martında, tutumunun dayandığı şu iki ana ilkeyi belirledi: Güney Vietnam'da savaşan yabancı kuvvetlerin karşılıklı olarak geri çekilmesi ve Güney Vietnam halkının kendi kaderini kendisinin belirlemesi. Gerçekte başkan, savaşın yalnız Vietnamlılar arasında kalmasını öngörüyordu; yani Güney Vietnam ordusu güçlendirilecek, o da Amerika'nın stratejik hava desteğinden yararlanarak tek başına ülke savunmasını sağlayacaktı.

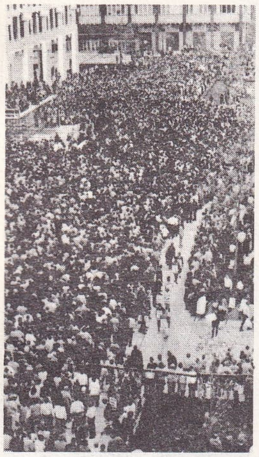

Memphis'te ırkçılık aleyhtarı gösteri

Kasım 1969'da R. Nixon savaşa son verecek bir «gizli takvim»den söz etti ve kamuoyundan «yenilgi ve utanç»ı kabul etmemelerini istedi. Fakat 1970 nisanında, barışa ulaşmanın en etkili yolu diye gösterilmek istenen Kamboçya'ya askerî müdahale bütün ülkede genel bir muhalefetle karşılaştı. Gösterilerin yaygınlaşması üzerine Nixon birlikleri Kamboçya'dan çekti, ama A.B.D.'nin resmî müdahalesinden önce başlattığı bombardımanları durdurmadı. Haziran ayında senato, hükûmete Güneydoğu Asya'da istediği gibi davranma serbestliği veren «Tonkin körfezi» değişiklik tasarısını iptal etti. 1970 ağustosundan itibaren savaş aleyhtarları propagandaları için televizyonu geniş ölçüde kullandılar. Bu sırada, yılın sonlarına doğru teğmen William Calley davası açıldı; bu teğmen Song My katliamının başlıca sanığıydı. Basında, Amerika'nın Vietnam savaşına girmesiyle ilgili Pentagon'a ait gizli belgeler yayımlandı (haziran 1971). Amerikan çoğunluğu artık herkesin bıktığı bir savaşa bir an önce son verilmesini istedi ve senato askerî birliklerin Vietnam'dan çekilmesi için ilk defa belirli bir süre tespit etti.

Nisan 1972'de Hanoi ve Ulusal Kurtuluş cephesi kuvvetlerinin giriştiği büyük saldırı Güney Vietnam birliklerini ağır yenilgiye uğratarak Nixon'ın, Vietnam savaşında yabancı müdahaleye son verme siyasetinin başarısızlığını ortaya koydu. Bunun üzerine Nixon sert bir tutum takınarak Hayfong limanını mayınlattı ve mayısta Kuzey Vietnam'ı ablukaya aldı. Böyle olmakla birlikte seçimlere birkaç ay kala başkan bu çıkmazdan kurtulmak zorundaydı. Bunun için yardımcı birliklerin çekileceğini bildirdi ve aralık 1968'de millî güvenlik danışmanlığına atanan Henry Kissinger'ın aracılığıyla temmuzda Kuzey Vietnam ile görüşmelere yeniden başlandı. Ateşkes anlaşması ekim 1972'de tam imzalanmak üzereydi ki, 18 aralık 1972'de amerikan bombardımanları yeniden başladı. Görüşmeler bir süre kesildikten ve 29 aralıkta hava saldırıları durdurulduktan sonra, 8 ocak 1973'te görüşmelere yeniden başlandı ve 23 ocak 1973'te Paris'te bir ateşkes anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. 15 ağustos 1973'te A.B.D. Kamboçya'ya yapılmakta olan hava akınlarını durdurdu.

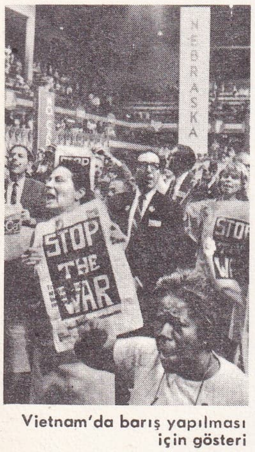

Vietnam'da barış yapılması için gösteri

Paris anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra A.B.D. Vietnam* *(Ek)* savaşından fiilen çekilmiş oldu. Bu tarihe kadar süren çarpışmalarda Amerika 46 079, Güney Vietnam da 184 089 kişi kaybetmiş, savaş yüzünden 6 milyon 500 bin vietnamlı yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Kuzey ve Güney Vietnam arasında süren çarpışmalar, sonunda, A.B.D. askerî kuvvetlerini tam kadro halinde Vietnam'dan ve Kamboçya*dan *(Ek)* çekilmek zorunda bıraktı (1975).

● *Avrupa.* İktidara gelir gelmez başkan Nixon Avrupa'ya bir gezi yaparak Atlantik ittifakına verdiği önemi belirtti. Fakat A.B.D. ekonomik alanda Ortak pazarın kurbanı olmağa yanaşmıyordu. Ayrıca komünist olmayan dünyanın liderliğini elde tutmak istiyor ve bu bakımdan bütün önemli dünya sorunlarının çözümünde Avrupa topluluğunun A.B.D. ile aynı görüşü paylaşmasını diliyordu.

Derken 1974 yılı başlarında petrol bunalımı A.B.D. ile Avrupa'nın ilişkilerini bozma tehlikesi yarattı. Şubat 1974'te A.B.D.'nin öncülüğüyle Washington'da bunalıma karşı ortak bir tutum takınmak için petrol tüketici on üç ülkeden oluşan bir konferans toplandı. Öte yandan mart ayında Dokuzlar, Avrupa topluluğuna arap ülkeleriyle doğrudan doğruya görüşmelere başlamak üzere yetki verdi. Ağustos 1973'ten bu yana dışişleri bakanı olan Henry Kissinger'ın uyarısından sonra Nixon Avrupa'yı Avrupa'daki amerikan birliklerini geri çekmekle tehdit etti ve bunu gerçekleştirmemekle de Avrupa'nın A.B.D.'den bağımsız hareket etmesini önlemiş oldu.

● *Güney Amerika.* Bazı Latin Amerika ülkeleri ile A.B.D. arasında özel anlaşmazlıklar çıktı: Peru ile askerî üsler konusunda (1969), Ekvador ile balıkçılık sorununda (1971), Şili ile amerikan kumpanyalarının işlettiği bakır madenlerinin sosyalist Allende yönetimi tarafından millîleştirilmesi yüzünden, Panama ile kanal bölgesi üstünde egemenlik hakkı istemesi yüzünden (1973).

Karayipler bölgesinde amerikan diplomasisi, François Duvalier'nin ölümünden sonra Haiti'ye ekonomik yardımda bulunarak ve özellikle Küba ile ilişki kurarak olumlu bazı gelişmeler elde etti.

Bu gelişmelerin sonucu olarak A.B.D., OAS (*Organization of American States*, Amerikan Devletleri örgütü) ile birlikte Küba*ya *(Ek)* karşı uygulamakta olduğu iktisadî ve diplomatik ambargonun kaldırılmasına karar verdi ve bu konu OAS'ın 1975'teki toplantısında genel kurul kararı halini aldı.

● *Afrika.* Nixon Güney Afrika cumhuriyetine ve Rodezya'ya karşı zenci devletlerin politikasını destekledi.

Amerika'nın İsrail devletini desteklemesi yüzünden arap devletlerinin tümüyle ilişkileri genellikle pek iyi değildi (dördüncü araprisrail savaşı sırasında, ekim 1973'te A.B.D.'ye karşı uygulanan petrol boykotu). Bununla birlikte kasım 1973'te A.B.D. ve Mısır diplomatik ilişkiler kurdular. Ayrıca Dr. Kissinger'ın arabuluculuğu sayesinde aralıkta Cenevre'de Yakındoğu barışı için bir konferans toplandı, mart 1974'te de arap ülkeleri A.B.D.'ye karşı uyguladıkları petrol ambargosunu kaldırdılar. Haziranda Nixon'ın Yakındoğu gezisi sırasında Suudî Arabistan ile önemli bir işbirliği anlaşması yapıldığı gibi Mısır, Ürdün, İsrail ve Suriye'ye yardım için de bir program anlaşmasına varıldı.

Ne var ki, daha sonra İsrail ile yapılacak bir barışın genel çerçevesi üzerinde arap ülkeleri arasında beliren görüş ayrılıkları ve İsrail'in Araplardan gelen istekleri kesinlikle geri çevirmesi karşısında Kissinger'ın 1974'teki çabaları sonuç vermedi. 1975'te «adım adım barış» politikası uygulayarak tarafları kademeli bir barış planı üzerinde uzlaştırmaya deneyen Kissinger önce ilgi görmemekle birlikte aynı yılın ağustosundaki ikinci girişiminde Mısır ile İsrail arasında bir ara anlaşma yapılmasını sağladı (3 eylül). Ancak, bu anlaşma arap dünyasını tamamen böldüğü gibi Sovyetler tarafından da tepkiyle karşılandı.

● *Amerika - Türkiye ilişkileri.* Türkiye ile A.B.D. arasındaki ilişkiler, kısa tarihçesi içinde çelişkili bir grafik çizer. Truman doktrini (1947) ve Marshall planı uygulamasıyla (1948) başlayan yakınlaşma Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesiyle (1950) pekişmiş ve NATO içindeki işbirliğiyle de büyük güç kazanmıştı. Bunun sonucu olarak, iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan doğruya veya NATO çerçevesi içinde düzenleyen ve 10 mart 1954'te kabul edilen 6375 sayılı, 30 haziran 1954'te kabul edilen 6527 sayılı kanunlara dayalı ikili anlaşmalar yapıldı. Sayıları 55'i bulan bu anlaşmalar A.B.D.'ye Türkiye'de üs ve tesis kurma, personel bulundurma haklarını veriyordu. Ancak, bu iyi ilişkiler 1964'te Türkiye'nin garantör devlet olarak, Kıbrıs*a *(Ek)* askerî müdahale zorunluğu duyması A.B.D. devlet başkanı Johnson'ın da başbakan İnönü'ye gönderdiği, tehdit edici bir mektupla bu hareketi önlemesi sonucu gölgelendi. Bunu, Türkiye'de şiddetli bir A.B.D. aleyhtarı kampanya izledi. Bu konudaki kamuoyu baskısının artması üzerine taraflar arasında ikili anlaşmalar konusunda 1967'de başlayan görüşmeler 3 temmuz 1969'da tamamlandı ve bir çerçeve anlaşma imzalandı. Böylece ikili anlaşmalar yeni bir hukukî statüye bağlanmış oluyordu. Gene bu anlaşmayla bazı sınırlamalar da yapıldı ve Türkiye'deki A.B.D. üs ve tesislerinin kapladığı alan 35 000 dönümden 19 500 dönüme, personel sayısı da yaklaşık 10 000 kişiden 7 000'e indirildi.

İkili anlaşmalar konusu taraflar arasında, Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'ta girişmek zorunda kaldığı barış harekâtından sonra yeniden sorun halini aldı. Amerikan kongresi, bu olayı, A.B.D. askerî yardımının, bunu düzenleyen kanuna ve anlaşmalara aykırı olarak kullanılması biçiminde yorumlayarak Türkiye'ye NATO çerçevesi içinde gönderilen bütün askerî malzemeye ambargo konmasını kararlaştırdı. Türkiye'nin yaklaşık 185 milyon dolarlık ve bedelinin büyük bir kısmı ödenmiş, silâh siparişleri de bu ambargo kapsamına alındı. Hattâ, bakımı Amerika ve Kanada'da yapılan bazı askerî uçakların bu amaçla gönderilmesi halinde geri verilmeyeceği Türkiye'ye bildirildi. Bu olaydan kısa bir süre önce Türkiye hükûmetince, haşhaş*ın *(Ek)* ekimine yeniden izin verilmiş olması da ambargo kararında önemli rol oynuyordu. İki unsuru birleştirerek ambargonun sürmesini sağlamak için Yunanistan ile Kıbrıs rumlarının işbirliği yaparak A.B.D.'deki rum kökenli kongre üyelerinden yararlandıkları görülüyordu. 1975 şubatında uygulanmağa başlanan ambargonun başkan Ford'un ve dışişleri bakanı Kissinger'ın aksi yöndeki çabalarına rağmen kaldırılmaması, bu konuda hazırlanan yasa tasarılarının kongrede reddedilmesi üzerine Türkiye temmuz 1975'te A.B.D.'ye bir nota vererek durumun değişmemesi halinde ikili anlaşmaların görüşme konusu yapılacağını bildirdi. Temmuz sonunda ikili anlaşmalar için yapılan görüşmeye kadar ambargo aynen sürdüğü için Türkiye, ülkedeki A.B.D. üslerinin faaliyetine son verildiğini, yalnız doğrudan doğruya NATO ile ilgili olanların türk subaylarının gözetiminde çalışabileceğini, öbür tesislerin türk silâhlı kuvvetlerinin denetimine geçeceğini karşı tarafa bildirdi. Ancak, A.B.D. kongresinin eylül 1975'te konuyu yeniden ele alacağı gerekçesiyle mühlet isteğini kabul eden Türkiye, üsleri türk subaylarının denetimine koymakla yetindi, eylülde ambargonun kısmen kaldırılması üzerine de buralardaki haber alma çalışmalarını durdurdu ve taraflar arasında üsler statüsünün görüşülmesine yeniden başlandı.

● *Çin-Amerika yakınlaşması ve siyasal sonuçları.* Nixon'ın dış politikasında en önemli aşama A.B.D. ile Çin arasındaki yakınlaşma oldu. Nixon başkanlığa seçildikten sonra Çin, kesilmiş olan Varşova görüşmelerinin yeniden başlamasını kasım 1968'de önerdi. Şubat 1969'da görüşmelere yeniden başlandı. Aynı yılın aralığında amerikan hükûmeti, 1950'den beri Çin Halk cumhuriyetine karşı uygulanmakta olan ticarî kısıtlama tedbirlerinden bazılarını gevşetti.

1970 aralığında Nixon «Komünist Çin ile yeni ilişki yolları aranacağını» açıkladı. Mart 1971'de Dışişleri bakanlığı Komünist Çin'e gitmek isteyen amerikan vatandaşlarına tam bir serbestlik tanıdı. Bu karar üzerine Pekin hükûmeti de bir aya kalmadan A.B.D. masa tenisi takımını Çin'e davet etti.

Ağustosta bakan William Rogers Çin'in Birleşmiş milletlere kabulüne itiraz etmeyeceğini açıkladı. Nixon - Mao Çe-tung zirve toplantısı 21-28 şubat 1972'de yapıldı. Bunun etkileri dış politikada, sözgelimi Vietnam sorununda hemen görülmedi, ama bunun kesin bir dönemeç olduğu da inkâr edilemez.

Amerikan politikasındaki bu yeni yönelim

Foto. Gamma, Depardon-Gamma (LAROUSSE)

Amerika'nın öteki devletlerle olan ilişkileri üstünde, özellikle Sovyetler birliği ile ilişkilerinde yankılar yaptı ve Nixon mayıs 1972'de Moskova'ya gitti. Uzayda işbirliği üstünde anlaşmaya varıldığı gibi bilimsel ve teknik işbirliği için de bir anlaşma imzalandı. Haziran 1973'te Brejnev'in Amerika'yı ziyareti sırasında nükleer savaşın önlenmesi konusunda bir anlaşmaya varıldı. Eylül 1974'te A.B.D. ve Doğu Almanya diplomatik ilişki kurdular.

14 mayıs 1972'de, yirmi yedi yıllık amerikan işgalinden sonra Okinava ve Ryu Kyu adaları Japonya'ya geri verildi; Japonya 1969'dan beri bunları istiyordu. Fakat japon-amerikan ilişkilerinde hâlâ bir ekonomik anlaşmazlık var ki imparator Hirohito ile Richard Nixon arasında 1971'de Alaska'da yapılan görüşmeler de bunu gideremedi.

Nixon'ın yeniden seçilmesi ve istifası

● *1972 başkanlık seçimleri.* 15 mayıs 1972'de George Wallace'a karşı girişilen suikast teşebbüsü onun başkanlık seçim kampanyasına katılmasını önledi ve «üçüncü parti»nin adayını saf dışı bıraktı. Eski başkan, «pusula»sında başkan yardımcısı olarak Spiro Agnew'in adı yazılı olduğu halde ağustos 1972'de Miami'de toplanan Cumhuriyetçi parti kongresince aday gösterildi.

Senatör McGovern'in temmuzda Miami'de toplanan Demokrat parti kongresince adaylığa seçilmesi Nixon'ınki kadar kolay olmadı. Senatör McGovern, Edward Kennedy'nin kabul etmediği başkan yardımcılığına Thomas Eagleton'ı aday seçmekle hata etmişti; nitekim seçildikten birkaç gün sonra, aleyhine açılan bir kampanya üzerine Eagleton birçok defa bir psikiyatri kliniğine kapatıldığını açıklamak zorunda kaldı. Hasımlarınca sömürülen bu olay McGovern'i kamuoyunda yıprattı: Kennedy'nin kayınbiraderi Sargent Shriver'in başkan adaylığına seçilmesi bile bu etkiyi silemedi.

Özel öğretim kurumlarına yardım vaadiyle katolikleri, okullarda ırk ayrımına kesinlikle karşı çıkmayarak güneylileri, sendikalarla uzlaşarak işçileri ve İsrail devletini destekleyerek yahudileri kazanan cumhuriyetçiler 7 kasım 1972'de oyların yüzde 60'ını alarak kendi adaylarını başkan seçtirdiler.

Böyle olmakla birlikte cumhuriyetçiler her iki mecliste de gene azınlıkta kaldılar, hattâ senatoda iki sandalye kaybettiler.

● *«Watergate» olayı.* Beyaz saraya yakın yüksek hükûmet memurları Watergate* *(Ek)* olayına karışmakla suçlandılar. Skandal, mayıs 1973'te, başkan Nixon'ın eski özel danışmanlarından John Dean'ın başkan Nixon'ı, olayı bastırmak için çalışma arkadaşlarının manevralarını desteklemekle suçlaması üzerine patlak verdi. R. Nixon, içlerinde adalet bakanı Mitchell'in de bulunduğu yakın çalışma arkadaşlarından birçoğunu feda etmek zorunda kaldı.

Başkanın sıkıntılı cevapları, birçok kere sözünü geri alması, olayla ilgili bazı kanıtları vermeyi reddetmesi seçmenlerinden büyük bir kısmını gocundurdu. Üstelik ekim 1973'te, başkan yardımcısı Spiro Agnew, nüfuz ticareti ve rüşvetçilikle suçlanarak istifa etmek zorunda bırakıldı. Onun yerini temsilciler meclisinde cumhuriyetçi grubun başkanı olan Gerald Ford aldı.

Watergate olayı için açılan araştırma giderek başkan Nixon'ın sorumluluğunu ortaya çıkardı. Şubat 1974'ten itibaren temsilciler meclisince yargılanma tehdidi ile karşılaşan Nixon, olayı başlangıçta örtbas etmeğe çalıştığını kabul ederek 8 ağustosta istifasını verdi. Onun yerine Gerald Ford geçti. Ford da kendi başkan yardımcılığına Nelson Rockefeller'ı atadı. Eylül ayında yeni başkan, R. Nixon'ı affederek Watergate olayından dolayı sanık sandalyesine oturtulmasını önledi.

Yeni Başkan Ford af yetkisini kullanarak Nixon'ın yargılanmasını önledi ama, bundan ötürü kamuoyu ve yasama organı tarafından kınanmaktan kendini kurtaramadı. Hattâ, yasama organının kınaması giderek yürütme ve yasama gücü arasında, etki alanı gitgide genişleyen bir sürtüşmeye yol açtı; başkan Ford'un iktisadî ve askerî konularla ilgili bazı kararları senatoda ve temsilciler meclisinde reddedildi. Bunun en önemli örneklerinden biri, başkan Ford'un ve dışişleri bakanı Kissinger'ın aksi yöndeki bütün çabalarına rağmen, 1975 şuba-

başkan Nixon,
Çin ziyareti sırasında
(şubat 1972)
Mao Çe-tung ile birlikte

Patricia ve Richard Nixon
1972 seçim kampanyasında

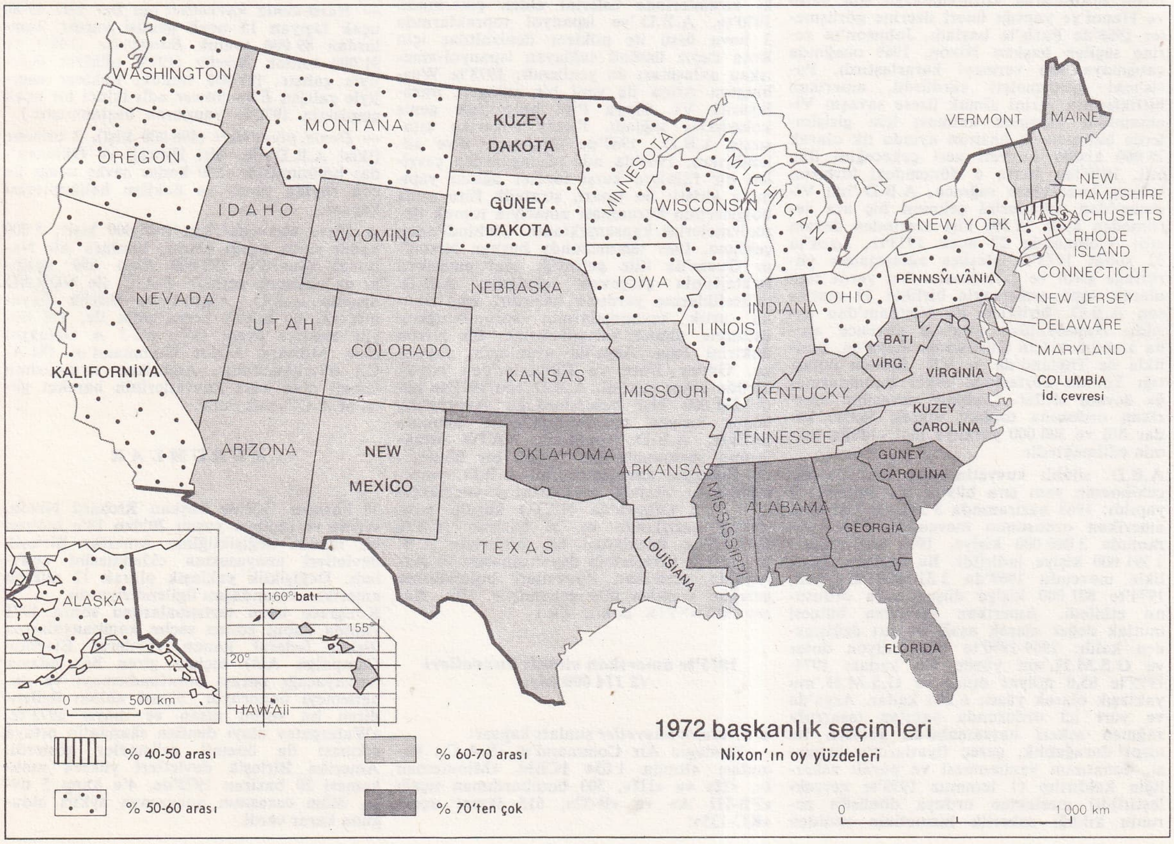

1972 başkanlık seçimleri
Nixon'ın oy yüzdeleri

Foto. Pic-Gamma, Laffont-Gamma (LAROUSSE)

başkan Nixon'ın, 20 ocak 1973'te yapılan göreve başlama töreni

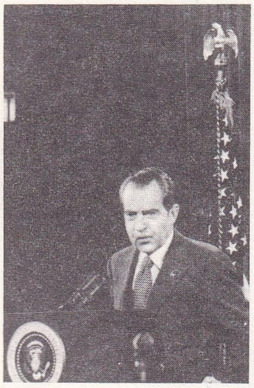

R. Nixon'ın Watergate olayı hakkında basın konferansı (17 kasım 1973)

Gerald Ford cumhurbaşkanı yardımcılığına atandıktan sonra (16 ekim 1973)

tında Türkiye*ye *(Ek)* karşı uygulanmağa başlanan silâh ambargosunun senato ve temsilciler meclisi kararlarıyla sürdürülmesi oldu. Bu durumda, genel oyla seçilmemiş bir başkanın, rakip parti çoğunluğundan oluşan yasama organınca zor duruma sokulmak istenmesinin de önemli rolü vardı.

ASKERİ TARİH VE SAVUNMA

1973'e kadar A.B.D.'nin askerî tarihinde Çinhindi (bk. VİETNAM, *Ek*) savaşı ağır bastı. 1968'de, Kuzey Vietnam'ın saldırısı (Tet) sırasında Güney Vietnam'daki amerikan askerî birliklerine büyük iş düştü, 1969'da ise Vietnam'daki A.B.D. gücü 543 000 kişiyi buldu. Ama amerikan halkı bu savaştan bıkıyor, birçok disiplinsizlik ve askerden kaçma olayının görüldüğü, keyif verici zehir düşkünlüğünün büyük zararlar verdiği orduda bile barışçı kampanyalar birbirini izliyordu. Başkan Johnson 1968'de 20. paralelin kuzeyine yayılan hava akınlarını durdurarak «tırmanma»ya son verdi ve Hanoi'ye yaptığı öneri üzerine görüşmeler 1968'de Paris'te başladı. Johnson'ın yerine seçilen başkan Nixon, 1969 ocağında çatışmaya son vermeyi kararlaştırdı. Paris'teki görüşmeleri sürdürdü, amerikan birliklerinin yerini almak üzere savaşın Vietnamlılar arasında kalması için girişimlerde bulundu ve haziran ayında ilk olarak 25 000 kişilik kuvveti geri çekeceğini ilân etti. 1970'ten sonra o dönemdeki birbirini izleyen buhranlara rağmen, A.B.D.'nin Vietnam'dan askerlerini çekmesi hiç ara verilmeden ayda 12 500 kişi üzerinden devam etti: Vietnam'da 27 ocak 1973'te, Laos'ta 22 şubat 1973'te ateşkes anlaşmaları yürürlüğe girdi ve çarpışmalar her yerde tam olarak sona ermemekle birlikte 29 martta son A.B.D. birlikleri de Vietnam'dan ayrıldı. Amerikalılar ateşkesi güvence altına alabilmek için Güneydoğu Asya'da, özellikle de Tayland'da ve VII. filonun dolaştığı Tonkin körfezinde asker bulundurmağa devam ettiler. Çinhindi savaşının amerikan ordusuna toplam olarak 56 000 kadar ölü ve 300 000 yaralıya mal olduğu tahmin edilmektedir.

A.B.D. silâhlı kuvvetlerinde, Vietnam'dan çekilmenin yanı sıra büyük bir indirim de yapıldı: 1968 haziranında 3 547 000 kişi olan amerikan ordusunun mevcudu, 1970 haziranında 3 000 000 kişiye, 1973 haziranında 2 391 000 kişiye indirildi. Bu indirim, özellikle mevcudu 1969'da 1 512 000 kişiyken, 1974'te 801 000 kişiye düşen kara ordusunu etkiledi. Amerikan savunma bütçesi mutlak değer olarak aşağı yukarı değişmeden kaldı: 1969-1970'te 81,5 milyon dolar ve G.S.M.H.'nın yüzde 9'u kadar; 1974-1975'te 85,8 milyar dolar ve G.S.M.H.'nın yaklaşık olarak yüzde 6,2'si kadar. Asya'da ve yurt içi ordusunda yapılan tasarrufa rağmen askerî harcamalarda görülen bu nispî durağanlık, gereç fiyatlarının artması, donatımın yenilenmesi ve paralı askerliğin kaldırılıp (1 temmuz 1973'te gerçekleştirildi) meslekten orduya dönüşün zorunlu kıldığı askerlik hizmetinin yeniden değerlendirilmesi ile açıklanabilir.

Siyasal alanda A.B.D., bütün silâhsızlanma* *(Ek)* kampanyalarına katılarak, durmadan gerilimi azaltmağa çalıştı. 26 mayıs 1972'de S.S.C.B. ile S.A.L.T.* *(Ek)* görüşmeleri çerçevesi içinde, füzeye karşı savunma sistemini ve stratejik füzelerinin sayısını sınırlayan bir ilk anlaşmayı imzaladı. 3 temmuz 1974'te, füzeye karşı savunma sistemine yalnız bir tek yerde izin veren ve 31 mart 1976'dan başlayarak yeraltı nükleer denemelerinin gücünü 150 kt'ye indiren iki yeni anlaşma yapıldı. Başkan Nixon'ın 1972 şubatında Pekin'e gitmesine ve 1972 ile 1973'te Avrupa'da işbirliği ve güvenlik konferansı ile Avrupa'daki güçlerin karşılıklı ve dengeli olarak azaltılması konferansına katılmasına da gerilimi azaltmak isteği yol açtı. (Bk. M.B.F.R., *Ek.*) Bununla birlikte A.B.D., askerî üstünlüğünü kaybetmeyi düşünmemekte, ittifaklarını ve dünyadaki mevkilerini elde tutmağa çalışmaktadır. 1970'te A.B.D. Japonya ile güvenlik anlaşmasını yeniledi;

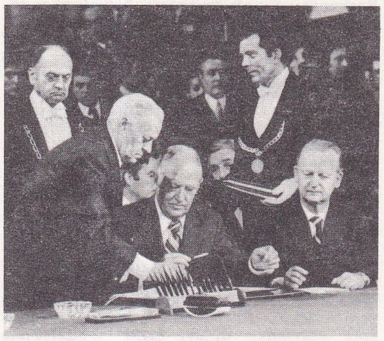

W. Rogers 27 ocak 1973'te Paris'te Vietnam barış antlaşmasını imzalarken

1972'de Okinava'yı Japonlara geri verdi; ama hem bu adada, hem Japonya'nın öteki kesimlerinde üslerini elden çıkarmadı. 1970'te, A.B.D.'ye ispanyol topraklarında 3 hava üssü ile nükleer denizaltılar için de Rota deniz üssünü sağlayan ispanyol-amerikan anlaşması da yenilendi: 1973'te Washington Atina ile yeni bir anlaşma imzalayarak VI. filoya Pire bölgesinde geniş kolaylıklar sağladı. Kuzey Amerika kıtasında A.B.D., 1967'de «Nöbetçi» diye adlandırılan, 1969'da adı «Safeguard»a çevrilen bir füzelere karşı füzeler ağının yapıma girişti; bu tasarı, stratejik füze atma bölgelerinin korunması amacıyla toprak düzenlemelerini kapsamaktadır. Çinhindi'nden çekilme, 1969 temmuzunda başkan Nixon'ın Guam'da dile getirdiği yeni amerikan stratejisinin çerçevesi içindedir: A.B.D. müttefiklerine yardıma hazırdır, ama bunlar artık savunmalarının sorumluluğunu üstlerine almak zorundadırlar. Bu Nixon doktrini önce Asya'da uygulandı, Japonya, Güney Kore ve Filipinler'den büyük ölçüde asker çekildi. A.B.D.'nin 1975'te hâlâ 241 000 kişi bulundurduğu Avrupa'da, henüz kısmen uygulanmaktadır. Bununla birlikte, A.B.D. yönetimi, NATO ortaklarının savunmalarının büyük bir bölümünü üstlerine almalarını (bu A.B.D. yardımını aynı oranda azaltacaktır) istemektedir. Ama Ottawa'da NATO kurulu tarafından hazırlanan ve 26 haziran 1974'te Brüksel'de imzalanan bir bildiriyle A.B.D., ittifak ülkelerinin dayanışmasını ve Avrupa'da amerikan kuvvetleri bulundurma gereğini yeniden dile getirmiştir. (Bk. *Kuzey* ATLANTİK *paktı, Ek.*)

1975'te amerikan silâhlı kuvvetleri (2 174 000 kişi)

● *Stratejik kuvvetler* şunları kapsar:

— Strategic Air Command'ın (S.A.C.) komutası altında 1 054 İCBM «Minuteman I», «II» ve «III», 503 bombardıman uçağı «FB-III A» ve «B-52», 615 ikmal uçağı «KC-135»;

— *Navy*'nin (deniz kuvvetleri) komutası altında 656 «Polaris» ve «Poseidon» füzesi taşıyan 41 nükleer denizaltı;

— North American Air Defense'ın (NORAD) komutası altında yaklaşık olarak 530 önleme uçağı, 21 «Nike Hercules» ve «Bomarc» füzeleri bataryası ile Kuzey Amerika kıtasının savunmasını sağlayan birçok gözetleme, alarm ve denetim ağı. Yürürlükte olan modernleştirme programları «Minuteman I ve II» ve «Polaris A3»lerin yerine çokbaşlıklı (MİRV) «Minuteman III» ve «Poseidon»lar konmasıyla, «B-52»lerin yerini alacak yeni stratejik bombardıman uçağı «B-1»lerin yapılmasıyla, 16 000 tonluk *Trident* nükleer denizaltılar (9 000 km uzağa füze atabilen) programının 1973'te başlatılmasıyla ve *Safeguard* programının sürdürülmesiyle ilgilidir.

● *Kara kuvvetleri* (782 000 kişi), 13 tümen (3'ü zırhlı, 4'ü motorize, 1'i paraşütçü, 1'i hava indirme) ile bazı bağımsız birimleri kapsar. A.B.D. topraklarındaki 7 tümenden üçü, gerektiğinde Avrupa'daki 7. orduya (4 tümen, 1 tugay gücünde) destek olarak havadan gönderilmek için hazır tutulur. 1 tümen Kore'de, 1 tümen de Hawaii'dedir. Kara ordusunun kendi hava gücü vardır (10 000 helikopter, 1 000 uçak). Modernleştirme çabası orta boy tanklar «M-60 A1 ve A2» (füzeatar) satın almağa, «Honest John» nükleer taktik füzelerinin ve «Sergeant» füzelerin yerine «Lance» füzeleri konmasına, tanksavar mermilerin ve Hawk uçaksavar sisteminin geliştirilmesine ve birliklerin hareket gücünün arttırılması için helikopterler alınmasına yöneltilmiştir.

● *Deniz kuvvetleri* (551 000 kişi) savunma bütçesinin en büyük kısmından yararlanır. Füze atan 41 nükleer denizaltıdan başka, 15'i uçak gemisi, 200'ü refakat gemisi (kruvazör, firkateyn, destroyer), 61'i nükleer enerjiyle çalışan hücum denizaltısı, 72'si hem karada hem denizde giden tekne ve 150'den fazlası lojistik gemi olan 500 gemilik gücü vardır. Ayrıca 600'e yakın yedek gemi çıkarabilir. 1974'te, çok hızlı nükleer hücum denizaltılarını kapsayan bir dizinin ilk örneği olan *Los Angeles* hizmete girdi.

— *Hava-deniz kuvvetleri*'nin her biri 60-80 uçak taşıyan 15 uçak gemisi vardır; bunlardan 89 000 tonluk *Enterprise* (1961) ve 91 000 tonluk *Nimitz* (1973) nükleer enerjiyle çalışır. (91 000 tonluk, nükleer enerjiyle çalışan *Eisenhower* adlı ikinci bir uçak gemisinin 1970'te yapımına başlanmıştır.)

— *Deniz piyadeleri* (196 000 kişi), 3 tümene (ikisi A.B.D.'de, biri Hawaii ve Okinava'da) bölünmüştür, 550 kadar savaş uçağı ile çok sayıda savaş ve nakliye helikopterini kapsar.

● *Hava kuvvetleri*'nin (645 000 kişi), 5 000 kadar savaş uçağı vardır; bunlara Air National Guard'ın (92 000 kişi) 650 uçağını da eklemek gerekir. S.A.C. ile NORAD dışında A.B.D. Avrupa ve Büyük Okyanus'taki üç büyük komutanlık ile, 350 büyük nakliye uçağı (79'u «C-5 A Galaxy») olan Military Airlift Command'ın (M.A.C.) buyruğundadır. Amerikan stratejisinin temeli olan kara kuvvetlerinin hareket gücü M.A.C.'ye dayanır.

KURUMLAR

30 haziran 1971'de başkan Richard Nixon, seçme ve seçilme yaşını 20'den 18'e indiren bir madde değişikliğinin Amerika Birleşik devletleri anayasasına eklenmesini onayladı. Değişiklik yaklaşık olarak 12 milyon amerikan vatandaşını ilgilendiriyordu.

Kongrece uzun tartışmalardan sonra 1971 yılında kabul edilen seçim kampanyalarına ilişkin federal kanun (Federal Election Campaign Act) seçime giren her adayın harcayacağı parayı sınırlandırmayı ve denetlemeyi öngörüyor. Siyasî ahlâkı ilgilendiren bu sorun nisan ve mayıs 1973'te, «Watergate» olayı denilen skandalin ortaya çıkması ile önemli gelişmeler gösterdi. Amerika Birleşik devletleri yüksek mahkemesi 29 haziran 1972'de, 4'e karşı 5 oyla, ölüm cezasının anayasaya aykırı olduğuna karar verdi.

Foto. Rebbot-Gamma, Burnett-Gamma, Laffont-Gamma, Bureau-Gamma (LAROUSSE)

EDEBİYAT

Amerikan yazarları son yıllarda geleneksel gerçekçilik akımından uzaklaşarak hayal gücünü geliştirebilecek yeni yeni anlatım biçimlerine yöneldiler. Gerçi *New Yorker* üslûbunda yazılan zarif hikâyelerini, gerçekçi romanı, yahudi, zenci, katolik gibi azınlıkların veya «beat generation»ı temsil eden en son kuramcıların kendi yaşantılarını alaycı bir dille yansıtan eserlerini tutan büyük bir okuyucu kitlesi vardır ama, yeni edebiyat, kendini insanoğlunun bütün eğimlerine açık bir deneyleme alanı olarak görmek ister. Özellikle Kenneth Koch, James Schvylen, Frank O'Hara, Barbara Guest gibi sanatçılar, bu deneylerini dili zorlayarak, düzeninden saptırarak sürdürmüşler, Charles Olson'un izleyicilerinden Robert Duncan, Robert Creeley, Jack Speicer, Edward Dorn, John Weiners gibi sanatçılar ise dil oyunlarını daha doğal bir biçimde ele almışlardır. Bununla birlikte bu evrimde değişmeyen iki özellik göze çarpar: Avrupa'daki karşı-roman veya yeni roman akımlarını pek benimseyemeyen amerikalı yazarlar, geleneksel roman kahramanına ve olay örgüsüne bağlı kalırlar; bugün eser veren yazarların çoğu uzun bir meslek hayatı olan tecrübeli kişilerdir. Nitekim, W. Burroughs'un kolajlarında, montajlarında, biçim ve sözcük «düzenlemeleri»nde etkisi görülen gerçeküstücülük, sıradan günlük eşyanın ve hareketlerin saldırganlığa yöneldiği John Hawkes'ın anlatılarında, kendini Breton'un «en hasta» izleyicisi sayan, yani duyuların düzensizliğiyle yazının düzensizliğini bir tek deneyde birleştirmek isteyen Anaïs Nin'in şiirsel romanlarında ve daha babacan bir söyleyişi olan Margaret Young'da daha içten, daha sindirilmiş bir biçimde belirir. Peter İsrael ve Susan Sontag'ın eserleri, düşle gerçek arasındaki kaypak bir sınırda dolaşır; John Barth ve Thomas Pynchon daha yergili bir biçimde alegori dolu bir evrene açılırlar; Ursule Molinaro'da felsefî bir hava hâkimdir, Thomas Wolfe kelime oyunlarına kaçar, Hichard Horn ise biçimsel açıdan oldukça cüretli davranır ve «ansiklopedik nükte»den yararlanır.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* Amerika Birleşik devletlerinde mimarlık, kimi tutucu, kimi ilerici eğilimlerinin çeşitliliğiyle dikkati çeker. 1970 yıllarında Chicago okulu kendini yenilemiş, Frank Lloyd Wright'ın okulunda yetişen Bruce Goff ve Louis İ. Kahn*ın *(Ek)* önderliğinde avrupa etkisinden sıyrılmıştı. Bruce Goff, İllinois'deki «Ducan House» ve Oklahoma'daki «Dace Residence» (1967) ile, özel konutlar alanında Wright*ın araştırmalarını sürdürüyordu. Madensel ve bitkisel, hattâ organik diyebileceğimiz bu anlayış Paolo Soleri*nin *(Ek)* [Arizona çölünde vaha, 1970] anlayışına yakındır; ne var ki Soleri plastik değerlere ve hacimlere daha çok önem verir. Goff ve Soleri gibi R.B. Fuller* de yarar kaygısını bir yana bırakıp şiirli bir çevre yaratmak ister, fakat araştırmalarında yeni anlatım yolları gibi değişik kaynaklardan beslenir. Philadelphia okulunun başına geçen Louis İ. Kahn'a göre, mimarlık bir semboller sanatıdır; aydınlık düzenlemeleri ve seçtiği uygulama programı da bunu gösterir. Aslında bir anıt mimarı olan Louis İ. Kahn'ı (1968 Venedik projesi, Dakka projesi) öğrencilerinden Robert Venturi* *(Ek)* savunmuştur. Biçimsel mimarlık dilinin karmaşıklığı üstünde duran Venturi, plastik zarafete ve modern biçimlere düşkün olan Paul Rudolph*un *(Ek)* biçimsel mimarlığına karşı çıkar.

● *Resim ve heykel.* 1945'ten sonra, amerikan okulu etkisini bütün dünyada duyurdu. 1960 yıllarında *soyut anlatımcılık* (Ek)* gerilemiş, yeni soyutlama* *(Ek)* ile pop'art* akımları ortaya çıkmıştı. Soyut anlatımcılığa karşı çıkan bu iki akımın da ortak amacı, daha az trajik ve daha genel bir sanat anlayışına varmaktı. Morris Louis* *(Ek)*, Ellsworth Kelly* *(Ek)*, Larry Poons, David Diao gibi ressamlar, inceliklere önem veren, sanatın özünü kavramağa yönelen bir resim anlayışını savunuyorlardı. Buna karşılık, gene aynı dönemde, happening*-lerin öncülerinden sayabileceğimiz John Cage* ve Robert Rauschenberg* ile birlikte, pop'art akımı sanat ile yaşam arasındaki bölmeleri yıkmak istiyor ve gerçeküstücülük ile Dada'nın öğretilerini benimsiyordu.

Bununla birlikte 1960 yıllarının sonlarına doğru, katıksız estetik araştırmaları kadar biçimciliği de aşmağa yönelen yeni eğilimler belirdi. Bunlardan en önemlisi olan Yoksul* sanat *(Ek)* ya da *anti-form art* gerçek biçimlere yer vermez, cıvık, kirli hammaddeler ve sıvılardan yararlanır (Robert Ryman, Robert Morris* *[Ek]*, Laurence Weiner, Richard Serra, Keith Sonnier, Bruce Nauman, Bill Bollinger v.d.). Pasifik kıyılarında ortaya çıkan *funk* art (Ek)* yapıtlarında dışkıları, molozları kullanmaktan kaçınmaz (Bruce Corner, Wally Hedrick, William Wiley, Edward Kienholz* *[Ek]*). Joseph Kosuth, Douglas* Huebler, Carl André* *(Ek)* ve Bernar Venet'nin kavramsal* sanat'ı *(Ek)*, tam anlamıyla bir amerikan sanatıdır. *Earthworks* diye de bilinen land* art *(Ek)*, akılcı uğraşılarının yanı sıra, sanatçının mekânla, hattâ toprakla hesaplaştığı, geçici ve bozulabilecek, kısa ömürlü çalışmalarında gene de birtakım sanat sorunlarına çözüm aramayı sürdürür (Walter de Maria, Michael Heizer, Robert Smithson, Dennis Oppenheim* *[Ek]*). Öte yandan, aşırı gerçekçilik (bk. GERÇEKÇİLİK, *Ek*), 30 yıllarının amerikan gerçekçiliği geleneğine bir dönüş sayılabilir (Andrew Wyeth, Edward Hopper* *[Ek]*, Charles Sheeler); fakat nesnel bir gerçeğe varma çabasıyla Frank Stella* *(Ek)*, Donald Judd* *(Ek)* gibi sanatçıların tutumunu birçok bakımdan andırır. Çoğu Kaliforniya'lı ve New York'lu olan bu akımın önde gelenleri (Robert Cottingham, Don Eddy, Richard Estes, Ralph Goings, Alfred Leslie, Richard McLean, Malcolm Morley, John Salt ve üç boyutlu çalışan

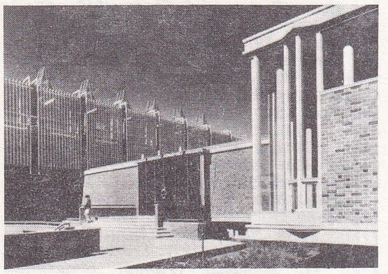

Wellesley (Massachusetts) üniversitesi sanat merkezi (mimar Paul Rudolph)

John de Andrea ile Duane Hanson) soğuk ve yansız bir gözle kentsel gerçeği olanca yavanlığıyla yakalamağa çalışırlar. *Gövdesel* sanat (Ek)* ise, bireye ve kişinin kendi bilincine varmasına öncelik tanır (Vito Acconci *[Ek]*, Dennis Oppenheim* *[Ek]*, Bruce Nauman, Terry Fox, Dan Graham). Bu önemli akımların arasındaki sınırlar genellikle çok kaypak ve belirsizdir, dolayısıyla sanatçıları sınıflandırmak da kolay olmaz. Bununla birlikte, hepsinin bir çeşit yeni romantizm'de birleştikleri ve eninde sonunda sanatçıyı tam bir özgürlüğe kavuşturmak istedikleri söylenebilir. Bu özgürlük kiminde gerçekten kaçış, kiminde de zaman ve mekâna alabildiğine bir bağlanış olarak ortaya çıkar. Ama her iki durumda da, genellikle sanat alanının sınırları içinde kalan birtakım direnmeler ve başkaldırmalar hariç, çağdaş toplum eleştirisine pek rastlanmaz. Resimdeki bu gelişim aşamalarını heykelde de izleyebiliriz. Franz Kline, Willem de Kooning veya Al Hed'in soyut anlatımcılık araştırmaları, Mark di Suvero'nun kirişlerinde, John Charberlain*in *(Ek)* toslaşmış otomobil parçalarında, George Sugarman'ın kıvrık ve parlak boyalı biçimlerinde de görülür. Birtakım eserler, örneğin Peter Agostini'nin *(Ek)* alçıdan eşya dökümleri, pop'art'ın görüntülerini andırır. Louise Nevelson*un *(Ek)* kabartmaya benzeyen birleştirme*leri *(Ek)*, Richard Stankiewicz* *(Ek)* ve Lee Bontecou*nun *(Ek)* moloz heykelleri, Joseph Cornell*in *(Ek)* şiirli «kutu»ları, Edward Kienholz*un *(Ek)* sert ve kaygılandırıcı «sahneye koyuş»ları gerçeküstücülüğün etkisini günümüzde de sürdürdüğünü gösterir.

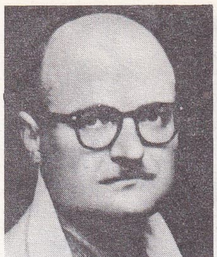

John Barth

John Hawkes

Öte yandan, birtakım ressam ve heykelciler, David Smith* *(Ek)* ve Georgia O'Keeffe*in *(Ek)* açtığı yolda yeni soyutlama'yı ve *hard-edge*'i daha da ileriye götürerek her türlü göz aldatmacasına karşı çıkar ve apaçık yapılara, küçültülmüş biçimlere yönelirler: Ellsworth Kelly'nin kesilmiş ve boyanmış maden levhaları, minimal* sanatın *(Ek)* «birincil yapılar»ı (Donald Judd*, Larry Bell, Robert Morris, Ronald Bladen, John McCrachen, Tony Smith, Robert Smithson, Sol Lewitt* *[Ek]*, Carl André ve Don Flavin). Daha sonraları, Robert Morris gibi araştırıcı sanatçıların etkisiyle, yoksul sanat ve *eartworks* minimal sanatın bazı verilerini yenileyerek resim ve heykel arasındaki son sınırları da çiğnemiş, buna karşılık Claes Oldenburg*un *(Ek)* yumuşak heykelleri veya George Segal*in *(Ek)* gerçekçi kişileri geleneksel biçimlere daha bağlı kalmıştır.

Thomas Wolfe

güzel sanatlar

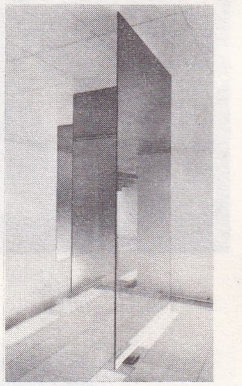

L. Bell: «Untitled» (1971) [Sonnabend galerisi]

SİNEMA

Amerikan sinemasındaki bunalım 1960'larda ortaya çıktı: ekonomik bunalım (J. L. Mankiewicz'in *Kleopatra*'sı, 1963; R. Wise'ın *Star*'ı [Yıldız], 1968 gibi büyük bütçeli filimler, üretici şirketleri zor duruma düşüren birer ticarî başarısızlık oldu) ve sosyopsikolojik bunalım (günün zevkine uymakta geç kalan Hollywood'un «rüyalar fabrikası», müşterilerini, özellikle genç kuşağı [Dennis Hopkins'in *Easy Rider*'i «Sakin süvari», 1969] küçük bağımsız filim şirketlerine kaptırdı).

«Bağımsızlar»ın çoğalması, sadece adıyla bile pek çok seyirciyi sinemaya çeken as «yıldız»ın giderek ortadan silinmesi, az masraflı hızlı çekim tekniklerinin benimsenmesi, 1960'ların sonunda büyük değişiklikleri haber veren belirtilerdi. İflâsın eşiğinde olan bazı «büyük şirketler» bazı gruplarca satın alındı (örneğin Warner Bros 1969'da Kinney National Service Incorporated grubunun kontroluna geçti; M.G.M. aynı yıl, Las Vegas'lı bir zengin olan Kirk Kerkorian tarafından satın alındı); bu gruplar her şeyden önce kısa vadede kâr sağlama siyaseti güderek ve «bağımsızlar»la kendi alanlarında rekabete girişerek geçmişteki yanlışları azar azar giderme yoluna saptılar. Bununla birlikte bazı çok büyük gişe başarıları, eski Hollywood özleminin büsbü-

John Chamberlain: «Butternut» (1963) [Sonnabend galerisi]

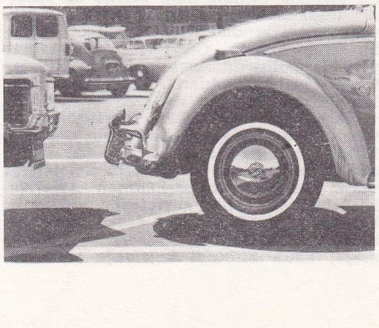

Don Eddy: «Başlıksız» (1971) [Aachen'da Ludwig Neue galerisi kol.]

Foto. U.S.I.S., Ed. Gallimard, Sonnabend galerisi, A. Morain-Sonnabend, Ed. Denoël (LAROUSSE)

sinema

George Roy Hill: «Sonsuz ölüm» (1968)

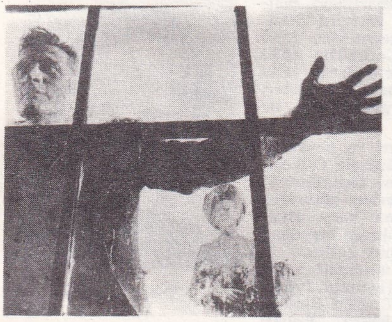

Elia Kazan: «Kader değişmez» (1968)

John Huston: «Bereketli kent» (1971)

Francis F. Coppola: «Baba» (1971)

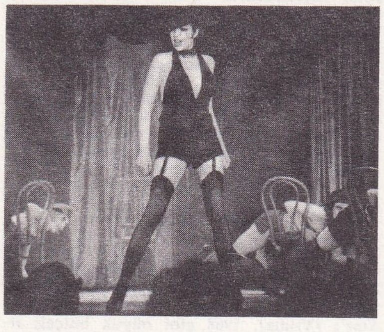

Bob Fosse: «Kabare» (1972)

Jerry Schatzberg: «Scarecrow» (1973)

tün kaybolmadığını da hatırlatmaktan geri kalmadı (George Seaton, *Havaalanı* [Airport], 1969; Arthur Hiller, *Aşk hikâyesi* [Love Story], 1971; Francis Ford Coppola, *Baba* [Godfather], 1971; William Friedkin, *The Exorciste* [Şeytan], 1973). Amerikan sineması, toplumsal (zenci sorunu) ve manevî («amerikan hayat tarzı»ndan kaçış, hippi hareketi, uyuşturucu madde v.b.) sarsıntılar geçiren endişeli bir toplumu, bugüne kadar görülmedik derecede yansıtan bir anlatım yolu oldu.
Bazı amerikan filimleri kurulu düzene cesaretle çatmakta, hükûmeti, savaşı (Vietnam) şiddetle eleştirmekte, eski değerlere karşı çıkmaktadır. Bazı filim türleri ise yeniden canlanıyor (bunun en çarpıcı örneği kovboy filimleridir, senaryo yazarları ve yapımcılar uzakbatıyı ve onun efsaneleşmiş kahramanlarını eleştirici bir gözle yeniden ele almaktan çekinmiyorlar).
En çok ele alınan temalar başıboşluk temalarıdır; bu yeni biçim çok daha romantik olmakla birlikte kimi zaman da «beatnik düşleri»nin, ırkçılığın, mitlerin ve şehvetin kendi kendini içten kemirmeğe yönelik bir girişimidir. Onun için, çoğu zaman perdede polislerin, esrarkeşlerin, motosiklet hastası delikanlıların, yenik kumarbazların görünmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Güvensizliğin zorbalıkla, başkaldırmanın baskı ile atbaşı gittiği böyle bir ortamda, Love Story gibi huzur verici bir filmin ortaya çıkabilmesi de oldukça anlamlıdır. Sessiz Amerika ve başkaldıran Amerika, her ikisi de görüş alışverişine girmekten kaçınıyor, her biri kendi değer sistemlerinin içine kapanıyor, birbirleriyle kaynaşmağa, hattâ birbirini anlamağa yanaşmadan birlikte yaşıyor. Eski kuşaktan —ya da orta kuşaktan— yönetmenler yavaş yavaş ekrandan çekilmekteler, ama istisnalar pek çok (Henry Hathaway, George Cukor, Gordon Douglas, George Marshall, Vincente Minnelli, Robert Aldrich, Otto Preminger, John Sturges, Billy Wilder, Robert Wise, Don Siegel, William Wyler, Fred Zinnemann). Howard Hawks 1970'te *Son darbe*'yi (Rio Lobo) çevirdi; Alfred Hitchcock birkaç önemsiz filimden sonra *Cinnet* (Frenzy) [1972'de İngiltere'de yapıldı] ile yeniden kendini buldu; John Huston (*Fat City* [Bereketli kent], 1971; *The Life and Times of Judge Roy Bean* [Yargıç Roy Bean'in hayatı ve başından geçenler], 1972); Joseph L. Mankiewicz (*Sleuth* [Polis hafiyesi], 1972) ve Elia Kazan (*Kader değişmez* [The Arrangement], 1969; *The Visitors* [Ziyaretçiler], 1972) en önemli filimlerinden bazılarını bu dönemde çevirdiler.
İlk uzun filimlerini 1950'lerin sonunda veya 1960'ların başında çevirmiş olan bazı sinemacılar bazı yeni yapıtlarıyla kendilerini kabul ettirdiler: örneğin John Frankenheimer (*Sevgilimin oyunu* [I walk the Line], 1970); Martin Ritt (*Asi kabadayı* [Hombre], 1967; *The Molly Maguires*, 1969; *Sounder*, 1971; *Conrack*, 1973); Franklin Schaffner (*General Patton* [Patton], 1970); Tom Gries (*Will Penny the Solitary*, 1967; *The Glass House*, 1972); Norman Jewison (*Gecenin sıcağında* [In The Heat of the Night], 1967); İrvin Kerschner (*Loving*, 1970); Robert Mulligan (*Yaz günüydü* [Summer of 42], 1971); Stuart Rosenberg (*Bugünün adamı* [W.U.S.A.], 1970); Jack Smight (*The Travelling Executioner*, 1970); Elliot Silverstein (*Vahşî kahraman* [A Man Called Horse], 1970).
Bu yeni sinemacı kuşağının beş önderine özel bir yer ayırmak gerekir: Stanley Kubrick (*2001 uzay yolu macerası* [2001: A Space Odyssey], 1968; *A Clockwork Orange*, 1971); Sam Peckinpah (*Vahşî belde* [The Wild Bunch], 1969; *Getaway*, 1972; *Pat Garrett and Billy the Kid*, 1973); Arthur Penn (*Bonnie and Clyde*, 1967; *Alice's Restaurant*, 1969; *Küçük dev adam* [Little Big Man], 1970); Sydney Pollack (*Atları da vururlar* [They shoot Horses, don't they?], 1970; *Jeremiah Johnson*, 1971) ve George Roy Hill (*Sonsuz ölüm* [Butch Cassidy and the Sundance Kid], 1968; *The Sting*, 1973).
1960 yıllarının sonlarına doğru yeni yeni yönetmenler ortaya çıktı: Robert Altman (*Cephede eğlence* [M.A.S.H.], 1969; *McCabe and Mrs. Miller*, 1971; *Images*, 1972; *The Long Good-Bye*, 1973; *Thieves like us*, 1973); Jerry Schatzberg (*Esrar bitti* [Panic in Needle Park], 1971; *Scarecrow*, 1973); John G. Avildsen (*Tatmin olmayanlar* [Joe], 1970); Peter Bogdanovitch (*The Last Picture Show*, 1971); Francis Ford Coppola (*Buhranlı yıllar* [The Rain's People], 1969; *Baba* [The Godfather], 1971; *The Conversation*, 1973); Mike Nichols (*Aşk mevsimi* [The Graduate], 1967); William Friedkin (*Kanun kuvveti* [French Connection], 1971; *The Exorcist*, 1973); Monte Hellman (*The Shooting*, 1966); Alan J. Pakula (*Fahişe* [Klute], 1970); Bob Rafelson (*Five easy pieces*, 1970); Michael Ritchie (*The Candidate*, 1971); Mark Rydell (*The Reivers*, 1969); Richard Sarafian (*Ölüm noktası* [Vanishing Point], 1971); Paul Morrissey (yapımcısı Andy Warol olan *Flesh*, 1969; *Trash*, 1970 ve *Heat*, 1971 üçlüsü); Bob Fosse (*Kabare* [Cabaret], 1972).
John Cassavetes'ten sonra, her yıl, aktörlerden pek çoğu kameranın öbür yanına geçmektedir; Woody Allen art arda çevirdiği filimlerle Jerry Lewis'in yerini doldurmak ister gibidir: *Take the Money and run* (1969), *Bananas* (1970) ve *Everything you always wanted to know about Sex but were afraid to ask* (1972); fakat ayrıca Clint Eastwood, Peter Fonda, Kirk Douglas, Jack Lemmon, Sidney Poitier ve özellikle Paul Newman'ın (*Rachel, Rachel*, 1968; *The Effects of Gamma Rays on Man-In-The-Moon Mariolds*, 1972) denemelerine işaret etmek de uygun olur.
Bu arada birçok ingiliz sinemacısı da Amerika Birleşik devletlerine gelerek önemli filimler çevirdiler. John Boorman (*Delivrance*, 1971); John Schlesinger (*Geceyarısı kovboyu* [Midnight Cowboy], 1969), ayrıca Peter Yates, Michael Winner ve Sidney J. Furie. (LM)

Amerika Birleşik devletleri kuzeydoğu koridoru, Amerika Birleşik devletlerinde Boston'dan Washington'a uzanan ve Ulaştırma bakanlığınca ulaşımı geliştirmek amacı güden bir pilot programın uygulanmasına girişilen kentsel bölge. Bu iş için sağlanan kredilerin büyük kısmı, Boston-New York-Washington arasındaki ulaşım sorununu kesinlikle çözümleyebilmek için demiryolu çalışmalarına ayrıldı. Öngörülen hedef, Penn - Central yoluyla Washington'dan New York'a (353 km) 2 saatte, Boston'dan New York'a (370 km) 2 saat 45 dakikada ulaşılmasını sağlamaktır; bu süreler, kent merkezleri arasındaki uçak ulaşımından daha kısadır. Bu büyük program aşama aşama gerçekleştirilecek ve bütün hatlarla gereçlerin yenilenmesini gerektirecek. (L)

Amerikan İlmî Araştırmalar enstitüsü (TÜRKİYE'DE), Washington'da yapılan çalışmalar sonunda İstanbul'da kuruldu (1963). Amerikalı ve türk bilim adamlarının Türkiye'deki antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, tarih, türkoloji ve sosyal bilimler alanındaki araştırmalarını desteklemek, bilim adamlarına burs ve ödül sağlamak amacını güder. (M)

***AMETAL** i. — Kim. Bu kelimenin yerine artık daha çok «madensi» terimi kullanılıyor. (L)

***AMFETAMİN** i. — ANSİKL. *Amfetamin*'ler, uyartıcı etki yaparak beynin etkinliğini arttırdığından insanlarda ve hayvanlarda doping amacıyla çok sık kullanılır. Amfetamin, beyindeki ağsı maddenin etkinleştirici sistemini uyararak uyanıklığı artıran psikoanaleptikler arasında sayılır. Sürekli kullanılırsa uykusuzluğa, iştah azalmasına ve yorgunluk hissine yol açar, aynı zamanda psikoza kadar varabilecek ruhsal sıkıntılar doğurur. İlâç organizmada fizikse1 bir bağımlılık yaratmadığından, amfetamin alınmadığı zaman organizmada bir eksiklik ve rahatsızlık görülmez, ancak ruhsal bağımlılık çok olağandır ve daha çok uyartı veya daha büyük bir rahatlama duygusu elde etmek için dozu gittikçe arttırmak gerekir. Bu yüzden amfetaminlerin serbest satılması yasaklanmış, yalnız reçeteyle verilmesi şart koşulmuştur. Vücut amfetamini kolay kaldırır, hattâ ruhsal sıkıntıyı hafifletmek için amfetaminle birlikte çeşitli uyuşturucu maddeler, alkol ve barbütirikler de alınabilir. Amfetaminle doping (en çok kullanılan yöntemdir) spor yarışmalarında yasaklanmıştır: yarışmada kazananlar (özellikle bisikletçiler) bu amaçla muayeneden geçirilir, amfetamin almışsa yarış dışı bırakılır ve cezalandırılır. (L)

***AMFİBİ** sıf. ve i. — ANSİKL. Sil. *Amfibi araçlar, taşıtlar.* 1960-1970 yıllarında, askerî kuvvetlerin hareket yeteneğini arttırmak, özellikle zırhlı araçlara su engellerinden aşma olanağı sağlamak amacıyla büyük atılımlar yapıldı. Tankların derin ırmaklardan geçmesini sağlayan bir *şnorkel** ile donatılmasından (Fransızların «AMX 13» ve «AMX 30»ları gibi) tutun, şişebilen gaz torbaları ve yanlara yerleştirilen panolarla araçların yüzer duruma getirilmesine (İngilizlerin *Abbott*'u) kadar çeşitli çözüm yolları denendi. Bazı modeller ise doğrudan doğruya amfibi malzeme olarak tasarlandı: Vietnam'da kullanılan amerikan «M 113»leri, Rusların bazı hafif tankları ve birlik taşıma araçları, İngilizlerin amfibi malzemesi («Stalwart» kamyonu ve 12 tonluk «Trojan» zırhlı taşıtları). [L]

AMİN (İdi), ugandalı devlet adamı (Koboko, Arua yakınları 1925). İdi Amin İkinci Dünya savaşından sonra İngilizlerin «King's African Rifles» alayında görev aldı. Birmanya'daki savaşa, sonra başkaldıran Kenya Mau-Mau'larına karşı girişilen harekâta katıldı. Uganda'nın bağımsızlığa kavuştuğu sıralar yüzbaşılığa atandı. 1964'te albay rütbesiyle ordu komutanı olunca, general Mobutu'ya karşı ayaklanan Lumumba taraftarları için Kongo - Kinşasa'da askerî kamplar kurdu. 1966-1967'de silâhlı kuvvetler yüksek komutanlığına getirildi. 1966'da, Bugunda kralı Mutesa II'nin tahttan indirilmesinde başbakan Mil-

Foto. Warner Bros, C.İ.C., Warner-Columbia, 20 th Century Fox (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

ton Obote'ye yardım etti; fakat koyu bir müslüman olan İdi Amin, Obote'nin sola açılma politikası uygulamak istemesi üzerine ondan ayrıldı ve 25 ocak 1971'de Obote'nin yurt dışında olmasından yararlanarak ordunun başı sıfatıyla onun yerine geçti.

Amin, bakanları görevlerinden uzaklaştırdıktan sonra Uganda'nın cumhuriyet olarak kalacağını bildirdi; aynı bildiriyle Bugunda krallarının geri dönme umutlarına da son veriyordu. Eylülde, Malavi'yi izleyerek, Güney Afrika cumhuriyeti ile ilişki kurmağa hazır olduklarını açıkladı. Önce ılımlı, sonra batı yanlısı bir siyaset izledi. Mart 1972'de, Libya devlet başkanı Kaddafi'nin etkisi altında kalarak İsrail ile ilişkilerine son verdi ve İsrail'i ülkesine karşı komplo düzenlemekle suçladı. Bu davranışıyla Zenci Afrikası'nın ve arap ülkelerinin sempatisini kazandı. 1972'de Uganda uyruğunda bulunmayan, çoğunluğu hintli ve pakistanlı iş ve meslek adamları olan 25 000 kadar ingiliz uyruklu asyalının ülkeden çıkarılmasına karar verdi; bunun üzerine Amerika, Kanada ve Norveç iktisadî yardımı kesti (1973). Amin, Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesinden sonra bu olayla askerî bir başarı olarak yakından ilgilendi. Amin 1975'te, kitabında kendisine hakaret ettiği için idam cezasına çarptırdığı ingiliz profesör Denis Hills'i, ancak kraliçenin veya dışişleri bakanının ayağına gelmesi halinde affedebileceğini dünyaya ilân ederek uzun süre ilgi topladı, sonunda da dediğini yaptı; aynı yıl mareşalliğe yükseldi. (LM)

AMİN (Samir), mısırlı iktisatçı (Kahire 1931). Azgelişmişliğin sorunları alanında uzman olan Amin, Dakar'daki Afrika Ekonomik Gelişme ve Planlama enstitüsünü yönetir. En önemli eseri *«Dünya çapında birikim»*dir (1970). [L]

***AMİS** (Kingsley), ingiliz yazarı. — Toplumu kökten eleştirmeyi bir yana bırakarak daha heyecansız ve ölçülü bir yergiye yönelen Amis, *The James Bond Dossier*'yi (James Bond dosyası) [1965] yayımlayarak, «Robert Marklam» takma adıyla Ian Fleming'in kahramanının yeni maceralarını yazarak (*Colonel Sun* [Albay Sun], 1968), bir yandan da fantastik hikâyeyi (*The Green Man* [Yeşil adam], 1969) deneyerek ne gibi bir yol seçtiğini gösterdi. Mass media'nın mutlak egemenliğine olduğu kadar (*I Want it Now* [Onu hemen istiyorum], 1968) yazınsal (*What became of Jane Austen?* [Jane Austen'e ne oldu?], 1970) ve toplumsal (*Girl* [Kız], 1972) kalıplara da karşı çıktı. (L)

Amnesty international, siyasal suçluları savunmak amacıyla 1961'de kurulan ve siyasal olmayan uluslararası özel örgüt. Birleşmiş milletlerde temsilcisi olan bu kuruluş İnsan Hakları birliği ile bağlantılı olarak çalışır ve basın kampanyalarına girişerek, özellikle işkence konusunda kamuoyunu uyarmağa çalışır. (L)

AMNİYOSENTEZ i. (yun. *amnion,* dölüt zarı ve *kentein,* delmek'ten fr. *amniocentèse*). Kadın-doğum. İncelemek üzere bir miktar amniyos* suyu almak amacıyla gebe bir kadının karın çeperinden amniyos boşluğuna ponksiyon yapılması.

— ANSİKL. *Amniyosentez* tamamen tehlikesiz ve ağrısız olarak yapılır, fakat etenenin yerinin önceden saptanması gerekir (radyoaktif izotoplarla veya sesüstü titreşimlerle). Bu yöntem, içinde dölütün yüzdüğü amniyos suyunun fizikokimyasal ve hücresel yönden eksiksiz olarak incelenmesini sağlar. Amniyos suyunun incelenmesiyle de çeşitli konularda bilgi edinilir:

1 — *dölütün tam yaşı* ve bazı organlarının *olgunluk derecesi* (derinin olgunluğu: «turuncu» denen hücrelerin oranı; böbreklerin olgunluğu: kreatinin oranı; akciğerlerin olgunluğu: sfengomiyelinin lesitine oranı);

2 — süreğen bir *dölüt ağrısı*'nın olup olmadığı (amniyoskopla anlaşılamayan, fakat spektrofotometri yoluyla anlaşılabilen mekonyumun varlığı; amniyos suyunda şeker oranı düşüklüğü);

3 — Rhésus eşbağışıklığı halinde, bilirübinin spektrofotometresiyle elde edilen soğurma eğrisi sayesinde *dölüt sakatlıkları*'nın anlaşılması. Amniyos suyunun incelenmesi ayrıca çocuğun geleceği yönünden önemli birçok konuda işe yarar: dölüt hücrelerinin karyotipine bakılarak *cinsiyetin belirlenmesi* ve *kromozomlara bağlı şekil bozukluklarının araştırılması;* amniyos suyundaki enzimlerin incelenmesiyle doğuştan gelme bazı *metabolizma hastalıkları*'nın saptanması. (L)

A.M.P. (ÇEVRİMSEL) veya **Ç.A.M.P.**, ÇEVRİMSEL ADENOZİNMONOFOSFORİK ASİT'in kısaltması, bildirilerin iletileceği hücrelerde (hormonların etkilediği hücrelerde) hormonların bilgi iletici rolünü oynayan madde.

— ANSİKL. *Çevrimsel A.M.P.*'nin rolünü E. W. Sutherland ortaya çıkardı. Bu madde, sinir-içsalgı-metabolizma arası bildirişimde, yani merkezden gelen ve hücre metabolizmasının kurulmasını ve düzenli yürümesini sağlayan bilgilerin iletilmesinde ve denetiminde başrolü oynayan bir moleküldür. Bu süreçler sırasında hipofiz, paratiroit, pankreas gibi içsalgı bezleri, çevresel organlarda (karaciğer, böbrek, kemik, damar v.b.) bulunan alıcıları etkileyen hormonlar salgılarlar. Kana karışarak dolaşan bu hormonlar bir «ilk bilgi ileticisi» gibi düşünülebilir. Bunlar çevresel organlardaki alıcılarda bulunan çevrimsel A.M.P. sistemini etkiler, hücre içindeki çevrimsel A.M.P.'de enzimlerin harekete geçmesini sağlar. Demek ki çevrimsel A.M.P.'ye bir «ikinci bilgi ileticisi» gözüyle bakılabilir, ama hücre içi bir bilgi ileticisi.

Çevrimsel A.M.P.'nin yapısı bugün iyice biliniyor. Bu madde, fosforik asitteki iki asit fonksiyonunun esterleşmesinden doğmuş bir çevrimin varlığıyla nitelik kazanan bir mononükleotit'tir (bir şeker [riboz], bir baz [adenin] ve nükleik asitlerin bileşimine giren bir fosforik asitten oluşmuş molekül). Hormon (glikagon, hipofiz uyaranı, antidiüretik hormon) bir enzimi, yani hücre zarındaki adenilsiklazı harekete geçirir; bu enzim de A.T.P.'yi (adenozintrifosfat) çevrimsel A.M.P.'ye dönüştürür. Meydana gelen çevrimsel A.M.P., hücre içinde bir başka enzim, fosfodiesteraz tarafından derhal etkinsizleştirilerek çevrimsel olmayan A.M.P.'ye dönüştürülür. Çevrimsel A.M.P.'nin rolü çeşitli yöntemlerle kanıtlanabilir. İncelenen hormon fizyolojik dozda verilirse, hedef olan dokuda çevrimsel A.M.P.'nin artmasına yol açar. Fosfodiesterazın etkisini önleyici maddeler (kafein, teofilin) ise çevrimsel A.M.P.'nin derişikliğini arttırır ve hormonun etkisini güçlendirir. Çevrimsel A.M.P.'nin verilmesi dokuda hormon etkisi uyandırır (hücre zarlarının bu molekül için pek geçirgen olmamasına rağmen).

Çevrimsel A.M.P.'yi aracı olarak kullanan hormonların sayısı yıldan yıla artıyor. Bu hormonlar genellikle hücredeki çevrimsel A.M.P. oranını yükseltir, çok seyrek olarak da düşürür (ensülin, prostaglandin E1, alfa etkisi sırasında katekolamin [bk. ADRENERJİK, *Ek*]). Böylece çevrimsel A.M.P., glikagon ve adrenalinin etkisiyle glikojenin karaciğerde glikoza dönüşmesi, yağ dokularında A.C.T.H.'nin (adrenokortikotrofik hormon), T.S.H.'nin (tiroit uyarıcı hormon), glikagonun v.b. etkisiyle lipoliz olayının gelişmesi sırasında işe karışır. Aynı şekilde steroitlerin bireşiminde, sodyumun zarlardan geçmesinde, antidiüretik hormonun etkisiyle böbrek borucuğunda suyun yeniden soğurulmasında, paratormonun etkisiyle kemik ve böbrekte kalsiyum metabolizmasının oluşmasında da işe yarar. Ayrıca öbür hipofiz hormonları için, hattâ hipofizi uyaran bazı hipotalamus hormonları için «ikinci aracı» rolü oynar. Çevrimsel A.M.P.'nin çift yönlü bir etki mekanizması olduğu sanılıyor: bir yandan pek çok enzim sistemini etkilerken bir yandan da hücre zarlarının ve hücre içi organitlerin geçirgenliğini değiştirir; böylece enzimlerin çalışmasını azaltıp çoğaltan iyon geçişlerine yol açar. Demek ki hormonun etkime özgüllüğü çevrimsel A.M.P.'ye değil (çünkü o bütün hücrelerde bulunur), o hormonun hücre zarlarında yer alan özgül moleküler alıcılarına bağlıdır. Böylece her hormonun özgül alıcıları değişik hücrelerde, yani değişik bir enzim donatımı olan hücrelerde bulunuyor demektir; aynı organda bile her hormon için değişik etkilerin meydana gelmesi bundandır. Çevrimsel A.M.P.'nin alanı durmadan genişliyor. Bununla birlikte hücre çekirdeğinde protein yapımını doğrudan doğruya etkileyen hormonlar üzerinde oynadığı rol henüz açıklanmış değil. Bu bakımdan, hücre içi «ikinci aracı» kavramı şimdilik genelleştirilemez. (L)

***AMPER** i. — Metrol. *Amper-metre kare,* uluslararası sistemde magnetik moment birimi. (Bu birim, sayısal olarak, yüzeyi 1 metre kare olan ve üzerinden 1 amperlik akım geçirilen bir düzlem devrenin magnetik momentine eşittir.) || *Metrede amper,* uluslararası sistemde mıknatıslama şiddeti birimi. (Bu birim, sayısal olarak, magnetik momenti 1 amper - metre kare olan 1 metre küp hacminde bir mıknatısın mıknatıslama şiddetine eşittir.) [L]

AMPLİ-TUNER i. Radyotek. Bir hi-fi düzeneğinde, bir yükselteç ile bir tuneri tek bir bütün halinde birleştiren eleman. (L)

Amrah fasiyesi, Orta Mısır'da El-Amrah'ta bulunan Bakır devri kültür fasiyesi. Badar kültüründen sonra geldiği için onun birçok izini taşıyan Amrah kültürü M.Ö. IV. binyıla kadar çıkar. Bakır işçiliği az gelişmiştir, ama altın ve gümüş süslere rastlanır. Ekonominin temeli avcılığa, tarıma ve hayvancılığa (sığır, koyun, domuz) dayanır. (L)

AMSLER (Marc), isviçreli göz uzmanı (Vevey 1891 - Sierre 1968). Lozan Üniversitesi Göz kliniğinde hocası Jules Gonin'in yerine profesör oldu; sonra Zürich Üniversitesi Göz Hastalıkları kürsüsünün başkanlığına geçti. Ağtabaka ayrılması, damartabaka iltihapları (gözün ön odasına ponksiyon yapılarak su cisminı muayene usulünü o başlattı), sarıbenek hastalıkları (özellikle kendi adını taşıyan test sayesinde) ve keratokon üstüne birçok araştırma ve inceleme yayımladı. (L)

***AMSTERDAM,** Hollanda'nın başkenti. — Rotterdam'dan sonra ülkenin en önemli limanı olan Amsterdam limanında gemi tra-

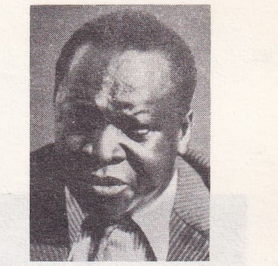

İdi AMIN

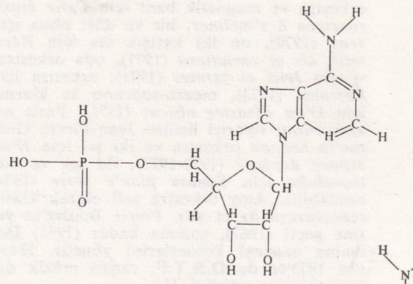

çevrimsel A.M.P.

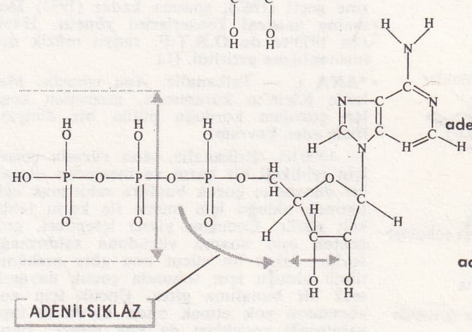

A.M.P.
adenozinmonofosfat

A.T.P.
adenozintrifosfat

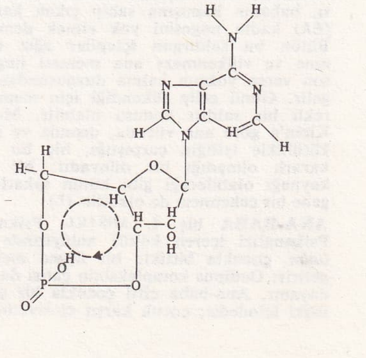

çevrimsel A.M.P.
veya
Ç.A.M.P.
çevrimsel
adenozinmonofosfat

Foto. Camera Press Parimage (LAROUSSE)

Gilbert AMY

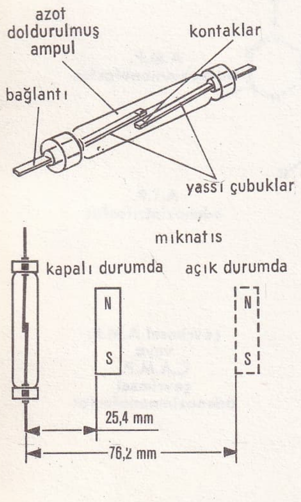

yumuşak lamalı anahtar (Radyotek.)

tiği 1972'de 20 milyon tonu aştı. Petrol rafinerisi. (L)

Amtrak, mayıs 1971'de kurulan ve Amerika'daki büyük demiryolu hatları üzerinde yolcu servislerinin işletilmesiyle yükümlü olan federal amerikan şirketi. Kamu görevi yapan bu özel kuruluş, kendinden önceki işletmeci şirketlerin (dördü hariç) el çektiği şehirlerarası servislerin hemen tümünü yönetir. Yolcu taşımacılığındaki başka yöntemlerin rekabeti karşısında demiryolu şirketlerinin yolcu servislerini işletmekte malî güçlüklerle karşı karşıya kalması Amtrak'ın doğuşuna neden oldu. Ne kara ne de havayollarının bütün sorunları çözmeğe yeterli olabileceği saptandıktan sonra Ulaştırma bakanlığı, yolcu trenlerinin sağladığı hizmetleri yeniden ele alma yoluna gitti ve bu görevi Amtrak'a verdi.

— Bazı servislerin merkezîleştirilmesi, tek tarife uygulanması, aktarmaları düzene sokabilmek için kombine saat tarifelerinin hazırlanması, lokomotif ve vagonlar için tek bir parktan yararlanma olanağının yaratılması Amtrak'ın umut verici sonuçlar almasını sağladı. (L)

Amud fasiyesi, Yakındoğu'da bulunan Yontmataş devri fasiyesi (M.Ö. 45 000 yıl). Yontmataş devrinin orta evresinde dünyanın bu kesiminde yassı taşlardan âlet yapımına başlandığı bu fasiyesten anlaşılıyor. (Kazı yerleri Tabun, Yabrud.) [L]

Amuk fasiyesi, Yakındoğu'da bulunan Cilâlıtaş devri fasiyesi. Adını *Amuk* ırmağından (Suriye) alır. (Bulunan cilâlı bir kara seramiğe bakılırsa M.Ö. VI. binyılda yaşamış olan bu kültür daha sonra Mezopotamya'dan gelen Halaf kültürünün etkisine girecektir.) [L]

***AMY** (Gilbert), fransız besteci ve orkestra şefi. — Keman ve orkestra için *Trajectoires* (1965-1966) ve orkestra için *Chant* (1967-1969) adlı eserlerinde kişiliğinin şiirli yönü bütünüyle ortaya çıkar. Öteki eserleri arasında vurma çalgılar için *Cycle* (1966), 1970 Royan festivaline hazırlanan orkestra ve magnetik bant için *Cette étoile enseigne à s'incliner*, bir ve dört obua için *Jeux* (1970), on iki karışık ses için *Récitatif, air et variations* (1971), oda orkestrası için *Jeux et formes* (1971), orkestra için *Refrains* (1972), mezzo-soprano ve klarnet için *D'un désastre obscur* (1971), Paris orkestrasının siparişi üstüne Jean-Pierre Guézec'in anısına orkestra ve iki şef için *D'un espace déployé* (1972-1973), iki ses ve oda topluluğu için *Sonata pian'e forte* (1974) sayılabilir. Amy orkestra şefi olarak klasik repertuvara da el attı. Pierre Boulez'in yerine geçti (1967), sonuna kadar (1973) Domaine musical konserlerini yönetti. Haziran 1973'te de O.R.T.F. radyo müzik danışmanlığına getirildi. (L)

***ANA** i. — Psikanaliz. *Ana vücudu,* Melanie Klein'ın kuramında, memeden kesilen çocuğun kurduğu bütün bir dünyayı ifade eden kavram.

— ANSİKL. Psikanaliz. *Ana vücudu* çocuk için tehlikeli bir karın ve memeden oluşan bir dünyadır; çocuk bunlara saldırmak eğiliminde olduğu için meme ile karnı tehlikeli görür. Çocuğun yıkıcı içtepileri, gerçekten onu ananın vücuduna saldırmağa zorlar; fakat bu vücut ona göre mekânın tümü olduğu için sonunda çocuk dayanılmaz bir bunalıma girer. Çocuk için ana vücudunu yok etmek onun karnında taşıyabileceği çocukları da yok etmek, onun vücuduna kötü dışkılar bulaştırmak, dahası, babanın kamışına sahip çıkan kamışlı* *(Ek)* kadın imgesini yok etmek demektir. Bütün bu saldırgan içtepiler ağız tatminine ve «tükenmez» ana memesi imgesine son veren yoksun kalma duygusundan ileri gelir. Günü gelip tükendiği için meme sürekli bir saldırı konusu olabilir. Melanie Klein'a göre ana vücudu, dışında ve içinde kötülükle iyiliğin çarpıştığı, hiç bir şeyin kararlı olmadığı bir dünyadır; bir iyilik kaynağı olabileceği gibi bütün sakatlıklara gebe bir cehennem de olabilir. (L)

ANA-BABA bls. i. ANSİKL. Psikanaliz. Psikanalizi içeren kültür anlayışında *anababa,* çocukla birlikte bir üçgen meydana getirir; Oedipus kompleksinin çatısı da buna dayanır. Ana-baba çifti çocukla bir çapraz ilişki içindedir; çocuk karşıt cinsiyette olan ana ya da babayı ister, kendisiyle aynı cinsiyette olan ana ya da babaya karşı bir rekabet ve düşmanlık duygusu içinde bulunur. Sonraki fantasmaların modeli olan ilkel sahne* *(Ek)* çocuğun temel sorunlarından biri olan ana - babanın cinsel ilişkisi sorununa hem bir cevap, hem de bir örtüdür. Çocuğun doğmasını sağlayan ve daha başka çocukların da doğmasını sağlayacak olan cinsel ilişki gerçeğinden kaçan hayalî kuramlar bu soruna dayanılarak kurulur. Özellikle Melanie Klein ana-babayı sürekli bir ilişki içinde birleştiren cinsel bir kuramın varlığını ortaya çıkarmıştır: ananın, babanın kamışı ile bütünleşmesi ve babanın, ananın göğüslerini içermesi.

Bunlar J. Lacan'ın deyimine göre, birleşme sırasında babanın kamışını alarak kamışlı duruma gelen bir kadın imgesine ya da «kadın cinselliğinin bilinmezliği» karşısında erkeğin korkusunu gizleyen «dişli dölyolu» imgesine yakın *birleşik ana-baba* fantasmalarıdır. Bu şekilde ana-babaların fantasmatik olarak birbirini içermesi çok eskidir ve bir süre sonra yerini, aile romanında olduğu gibi ana-baba çiftiyle arayı açan kuramlara bırakır; aile romanında gerçek ana-babaların yerini yüksek soydan gelen ya da en iyi sosyal koşullar içinde bulunan yapıntı ana-babalar alır. (L)

***ANAÇ** i. — Leng. Üretici dilbilgisinde herhangi bir kategorinin örneği. Dilbilgisi kategorilerindeki bütün öğelerin tüm ortak özelliklerini içerir; ayrıca öğeleri birbirinden ayıran anlambilimsel özelliklerin bir soyutlaması sayılır: *«Şey» isim kategorisinin bir anacı olarak kabul edilebilir.* (L)

Anadolu bankası, üç bankanın ortaklaşa kurdukları banka (İstanbul 1962). Daha önce ayrı kuruluşlar olan *Muhabank, Türk Ekspres Bank* ve *Buğday Bankası'nın* birleşmesiyle meydana geldi. Ödenmiş sermayesi 45 000 000; yedek akçesi 1 097 000; mevduat toplamı 609 987 000; krediler toplamı 419 465 000 TL (1973) ve şube sayısı 66.

Banka, belirli bir alanda kalmaksızın Bankalar kanununun hak tanıdığı bütün dallarda faaliyet gösterir. (M)

Anadolu Deniz İnşaat kızakları, İstanbul'da tersane. Özel bir ortaklık tarafından 1954'te Fener'de kuruldu. Daha sonra ortaklığın statüsünde değişiklik yapıldı ve tesis de Büyükdere'de, Çayırbaşı mevkiine taşındı (1971). Tersane 2 500 ve 5 000 DWT'luk tanker yapımı için kurulmakla birlikte çalışmalarda daha çok küçük tekne yapımına ağırlık verildi. (M)

***Anadolu kulübü.** — Derneğin Ankara'daki merkezi için 5 katlı yeni bir bina yapıldı (1967) ve tesisler kuruldu. İstanbul'daki kulüp tesisleri genişletildi. (M)

Anadolu Medeniyetleri müzesi. Bk. ANKARA* ARKEOLOJİ MÜZESİ. *Ek.*

***ANAFARTALAR,** Gelibolu yarımadasının batısında Eceabat ilçesi içinde yer alan iki köy. — *Büyük Anafarta,* 549 nüf., *Küçük Anafarta,* 502 nüf. (1970). [M]

***ANAHTAR** i. — Bilişim. *Arama anahtarı,* karşılaştırılan elemanı anahtarla özdeş olan maddeyi bulunca̧ya kadar, bir fiş sistemindeki her maddenin belirli elemanlarıyla sistemli olarak karşılaştırılan özel bilgi. || *Denetim anahtarı,* bir yanlışlığı saptayabilmek için artık bilgilerin yaratılmasına olanak veren bir sayıya ya da alfanümerik bir bilginin açıklamasına bağlı olan sayı ya da harf. || *Giriş anahtarı,* gerek bir programdan, bir bilgisayarın verilerinden ya da çalışmasından yararlanabilmek, gerek yardımcı bir bellekte toplanmış tüm bilgilere danışabilmek için gerekli kod görevi yapan harfler dizisi. || *Koruma anahtarı,* bir koruma sisteminde merkez belleğin bir kesimine eklenen birkaç bitlik bilgi. (Bu sistemde bellek kesimleri koruma anahtarıyla, programlar ise bir giriş anahtarıyla donatılmıştır; öyle ki bir program, koruma anahtarıyla giriş anahtarının çakışmadığı bir bellek bölgesini yazamaz ve çok edemez.)

— Radyotek. *Yumuşak lamalı anahtar,* elektronikte, bilgisayarlarda ve telefon merkezlerinde kullanılan, magnetomekanik olarak çalışan sabit ampul halinde zayıf akım anahtarı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Radyotek. *Yumuşak lamalı anahtar,* sabit bir ampulden meydana gelir; bu ampulün içinde, birer uçları ampule tutturulmuş, serbest uçları merkez bölgesinde birleşen iki yassı çubuk bulunur. Anahtar açıkken, bu çubukların serbest uçları arasındaki açıklık yaklaşık olarak 0,25 mm'dir. Bir mıknatısın ya da üzerinden akım geçen bir bobinin etkisiyle her iki yumuşak çubuk, magnetik alana paralel olarak mıknatıslanır. Çok kolay indüklenen bir malzemeden yapılmış bu çubuklar, çok sayıda alan kuvvet çizgisini yönlendirir. Çubuklardan birinde, sabit uç magnetik alanın güney kutbunu, serbest uç kuzey kutbunu meydana getirir, öbür lamada da bunun tersi olur. Böylece serbest uçlar zıt kutuplar haline geldiğinden birbirini çeker ve devre kapanır. Mıknatıs uzaklaştırılır ya da bobindeki akım kesilirse anahtar açılır, yani çubuklar birbirinden uzaklaşır ve başlangıç konumuna gelir. Lamalardaki magnetik histerezis olayı bilindiğine göre, anahtarın açılması için, kapanmasına yol açan magnetik alanın on kat zayıflaması gerekir. Ampulün içinde eylemsiz atmosfer (azot) bulunduğundan ve kontakların üstün, her türlü oksitlenmeyi engelleyecek şekilde altın ya da rutenyumla kaplandığından bu anahtarın güvenirliği son derece yüksektir. Cevap verme süresi de saniyenin binde birinden daha azdır. Bununla birlikte, birleşmiş gücü birkaç watt'ı geçmez; anahtar bir indükleme devresine yerleştirilmişse, devrenin açılması sırasında ortaya çıkacak aşırı gerilimlere karşı kontakları korumak zorunludur; bu amaçla kutuplar arasına bir kondansatör yerleştirilir. (L)

***ANAL** sıf. — Psikanaliz. Bk. DIŞKIL* *aşama, Ek.*

***ANALIK** i. — Psikanaliz. Psikanaliz kuramına bağlı olarak psikozlara uygulanan psikoterapi işlemi.

— ANSİKL. Psikozun kökeni anadan yoksunluğa dayanıyorsa, hasta ile herhangi bir kişi arasında tedavi amacıyla bir analık ilişkisi kurmağa çalışmak akla yatkın bir çaredir. Bu çeşit analık bir ananın küçücük bir çocuğa gösterdiği cinsten birtakım özenler (vücudu ellemek, okşamak) göstererek ananın hareketlerine duyulan derin özlem ile buna susamışlığın arasını bulmayı, doldurmayı gerektirir. (L)

ANALİSKOP i. (fr. *analyscope*). Teknol. Belli bir frekans gamı içindeki ayrı ayrı gerilimlerin genlik ve frekansını görünürleştirmeğe ve vericileri tanımağa yarayan cihaz. (L)

***ANALİZ** i. — Bk. ÇÖZÜMLEME. *Ek.*

***ANAMAS,** Isparta ilinde Eğridir ilçesine bağlı bucak (eski adı *Aksu*). Bucak 11 948 nüf., 17 köy. Merkezi Yenice köyü, 2 229 nüf. (1970). [M]

***ANAMUR,** İçel ilinde ilçe merkezi kasaba. — 59 015 nüf. (1975), 55 köy (1970).

— Arkeol. James Russel başkanlığındaki Eski Anamur (Anemurion) kazıları sürdürüldü. (M)

***ANASON** i. — ANSİKL. Türkiye'de *anason* ekim alanları sabit kaldı. Bunun sonucu olarak 1970-1972 yıllarında ekim yapılan yıllık ortalama 2 933 ha'lık yerden alınan yıllık verim 2 333 ton oldu. 1972'de bu miktar 1 700 tona düştü. Verimin azalması, buna karşılık bu bitkinin önemli bir katkı maddesi olarak kullanıldığı rakıda üretimin yükselmesi Türkiye'de 1973 ve 1974 yıllarında rakı sıkıntısı çekilmesine yol açtı; anason ihtiyacı ithalât yoluyla giderildi. (M)

Ana ve Çocuk Sağlığı örgütü (AÇS), çocuk ölümlerini önlemek için 1952 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı içinde kurulan örgüt. AÇS'nin amacı gebelik, doğum ve doğum sonrası ana sağlığı, düşüklerin önlenmesi, çocuk bakımı, beslenmesi ve yetiştirilmesi, nüfus planlaması konularında ana adaylarını eğitmek, anneleri, gebelikten başlayarak, belli aralıklarla muayene ve kontrol etmek, doğumların normal ve sağlık koşulları içinde yapılmasını sağlamak, doğumdan sonra anne ve çocuğun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunması için gerekli tedbirleri almak, her türlü aşıları uygulamak, 0-6 yaş arasındaki çocukların tıbbî kontrollarını yapmak, özellikle bakım ve beslenme konusunda annelere yardımcı olmaktır.

Foto. Ph. Gras (LAROUSSE)

AÇS hizmetleri ana ve çocuk sağlığı merkezleri, şubeleri ve köy istasyonlarınca görülür. Sağlık hizmetlerinin yeterli olmadığı illerde bu hizmeti sağlık ocakları, evleri ve dispanserleri yapar. Ana ve çocuk sağlığı merkezleri 30 000 - 50 000, şubeleri 10 000 - 30 000, köy istasyonları 2 500 - 4 000 nüfusu hizmet kapsamına alır.

1972 yılında Türkiye'de 54 AÇS merkezi, 60 AÇS şubesi, 712 AÇS istasyonu bulunuyordu. Aynı yıl 285 000 ana, 700 000 çocuk (0-6 yaş) kontrol ve muayene edilmiş, 1 088 000 aşı ve serum uygulanmıştır. (M)

***ANAYASA** blş. i. — ANSİKL. 1961 Anayasası, katı bir anayasa niteliği taşımakla birlikte, 1969'dan bu yana bir kısmı önemsiz, bir kısmı önemli değişikliklere uğradı. Değişikliklerin başında 6 kasım 1969 tarihli ve 1188 sayılı kanunla yapılan gelir. Bu kanun, eski Demokrat partililere siyasî haklarının geri verilmesini öngörüyor ve milletvekili seçilme yeterliğine ilişkin sınırlamaları, gene aynı amaçla, değiştiriyordu. Ne var ki, Anayasa mahkemesi bu kanunu, Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti.

1970 yılında, bu defa 1254 sayılı kanunla Cumhuriyet senatosu üyeliğinin süresinde, dolaylı bir değişiklik yapıldı. Gerçi, Senato üyeliğinin süresi gene altı yıldı. Ama, Millet meclisi seçimleriyle aynı yıla rastlayan Cumhuriyet senatosu yenileme seçimleri, genel seçimlerle birlikte yapılacaktı.

Aynı yıl Anayasa'nın, orman suçlarının affını yasaklayan hükmünü kaldıran bir değişiklik daha gerçekleştirildi. 17 nisan 1970 tarihli ve 1255 sayılı bu değişiklik kanunu, Anayasa'nın, *«Orman suçları için genel af çıkarılamaz»* şeklindeki ibaresini Anayasa metninden çıkarıyordu.

Görüldüğü gibi, aslında katı bir anayasa olduğu, meselâ T.B.M.M. üye tamsayısının en az üçte birinin teklifini ve ayrı ayrı, meclislerin üye tamsayılarının üçte iki çoğunluğunun kararlarını, anayasa değişikliği için şart koşan bir Anayasa ile karşı karşıya bulunulduğu halde, bazı siyasal, pratik ya da sosyal zorunluklarla 1969 ve 1970 yıllarında Anayasa birtakım değişikliklere uğradı. Ancak, bu değişiklikler, 1961 Anayasası'nın temel felsefesini etkilemedi. Ancak, Anayasa mahkemesinin, anayasa değişikliğine ilişkin kanunların da Anayasa'ya uygunluğunu denetleyebileceği konusu hukuk alanında tartışmalara yol açtı. Yasama organı zaten yavaş işliyor, üstelik, öteden beri, «egemenliğin tek temsilcisi T.B.M.M.'dir» inancı ile hareket edildiği için, bu yavaş işleyiş sonunda bir de Anayasa mahkemesinin denetimi yadırgatıcı oluyordu. Öyleyse, Anayasa mahkemesinin, hiç değilse anayasa değişiklikleri üstündeki denetim yetkisi sınırlanmalıydı. Sonra, yasamanın ağır işleyişinden doğan sakıncaları ortadan kaldırmak için yürütmeye yetki verme olanağı T.B.M.M.'ye tanınmalıydı. Aksi halde, Anayasa mahkemesi, kanun konusu işlerin yürütmeye devredilemeyeceği gerekçesiyle, yetki veren kanunları iptal edebiliyordu. Gerçi, Anayasa mahkemesi, bazı önemli kararlarıyla yürütmeye Anayasa'nın tanıdığından da fazla yetki verilebileceğini kabul etmişti ama, duruma daha fazla açıklık verilmesi doğru ve yerinde olacaktı. Yürütme de, bir yandan düzenleyici rolünün ve etkinliğinin yetersizliğinden şikâyet ediyor, bir yandan da, faal idare işlem ve eylemlerinin, özellikle Danıştay'ın çok geniş ve yoğun denetimi yüzünden sonuç vermez hale geldiğini ileri sürüyordu. Şu halde, hem yürütmenin düzenleme yetkisi genişletilmeli, hem de idarenin yargısal denetimi daraltılmalı veya hiç değilse, yürütme görevinin yerine getirilmesini engelleyemez duruma konmalıydı.

Bu arada, Silâhlı kuvvetler personelinin faaliyetine ve özellikle özlük işlerine ilişkin Danıştay kararları da, Silâhlı kuvvetlerin gerektirdiği niteliklerle bağdaşmaz sayılıyordu. Bu nedenle, Silâhlı kuvvetlerin, askerî hizmetlere ve asker kişilere ilişkin faaliyetlerinin denetimini, ayrı ve Danıştay'a benzer bir askerî idare mahkemesine verme eğilimi güç kazanıyordu. (Bk. *Askerî* YÜKSEK* İDARE MAHKEMESİ, *Ek.*)

Siyasî ortamın, 12 Mart* (1971) muhtırasına yol açan gelişiminde, bir konu daha dikkati çekti: devletin, merkezî kamu otoritesi olarak, bir yandan kişi ve kişi topluluklarına karşı, bir yandan da, özerk nitelikteki, güvenceli kamu kuruluş ve kurumlarına karşı durumu zayıftı, güçlendirilmeliydi. Bu amaçla, kişi hak ve hürriyetlerinin, 1961 Anayasası'nda yer alan düzenleniş biçimi çok geniş olduğundan, bu hürriyetlerin kötüye kullanılışını önleyecek sınırlamalara Anayasa'da yer verilmeliydi. İki özerk kuruluş olan üniversite ile TRT konusunda da tedbirler gerekli görülüyordu.

1971 yılında, 1488 sayılı kanunla gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri bu ortam içinde, bu gözlem ve değerlendirmelere dayandırıldı. Önce, devletin, kişi ve çeşitli topluluklarla ilişkilerinde güçlendirilmesine çalışıldı. Bu amaçla, 1961 Anayasası'nın tanıdığı temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması, kötüye kullanılması yolunda, Anayasa'nın 2. maddesinin kenar başlığına açık bir ifade konuldu. 2. maddenin yeni şeklinde de şu satırlar yer aldı: *«Bu Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiç birisi, insan hak ve hürriyetlerini veya türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak, nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet'i ortadan kaldırmak kasdıyla kullanılamaz».* Aslında temel hak ve hürriyetlerin tümünü kapsayan bu maddeye eklenen ibareler, 1961 Anayasası'nın ilk şeklinde de vardı. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu ilkesi ile eşitlik ilkesi daha önce de Anayasa'da yer almıştı. Ancak, bu kere konuya, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması açısından bir açıklık getirilmiş, ayrıca, dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak, Cumhuriyet'i ortadan kaldırmak kasdıyla hürriyetlerin kullanılamayacağı pekiştirilerek daha açık ve ayrıntılı biçimde belirtilmişti. Böylelikle, Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerin, ne zaman ve hangi şartlarla kötüye kullanılmış sayılacağı açık seçik ortaya konmuş oluyordu.

Gene aynı amaçla, hak ve hürriyetlerin kullanılışında, millî güvenlik ilkesine daha geniş bir yer verildi. Örneğin, arama* *(Ek)* konusunda, kamu düzeni kavramına bir de millî güvenlik eklendi; vicdan ve din hürriyeti, basın hürriyeti, basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma, dernek kurma hürriyetlerinin sınırlanma sebepleri de aynı şekilde genişletildi. İşçi olmayanların sendika kurma hakları Anayasa'dan çıkarıldığı gibi, memurların sendika kurmaları veya sendikalara girmeleri yasaklandı.

1971 değişiklikleriyle, devletin, merkezî kamu otoritesi olarak Anayasa'da yer alan ilk özerk kuruluşa, üniversite ve TRT'ye karşı daha etkili olmasına çalışıldı. Bir yandan, üniversite öğretim üye ve yardımcılarının siyasî partilere girme olanakları Anayasa'dan çıkarılırken, bir yandan da TRT'nin özerkliği yerine tarafsızlığı ilkesi kondu. (Bk. ÜNİVERSİTE, TÜRKİYE RADYO TELEVİZYON KURUMU, *Ek.*)

Devletin ve faal idarenin yargı organlarının denetimlerine karşı güçlendirilmesi gerektiği düşüncesiyle de Anayasa mahkemesi ve Danıştay'ın görev ve yetkilerine ilişkin kurallarda bazı değişiklikler yapıldı. Anayasa mahkemesine seçilecek üyelerin tespitinde üniversitelerin aday gösterme yetkisi kaldırıldı. Ayrıca, Anayasa mahkemesinin, anayasa değişikliklerini sadece şekil şartlarına uygunluk bakımından denetleyebileceği açıkça belirtildi. (Bk. ANAYASA MAHKEMESİ, *Ek.*) Danıştay'ın görev ve yetkileri bakımından da bazı doğrudan veya dolaylı sınırlamalar kondu. Meselâ, Anayasa'nın 114. maddesine bir fıkra eklenerek (fıkra 2), *«Yargı yetkisi, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini sınırlayacak tarzda kullanılamaz. İdarî eylem ve işlem niteliğinde yargı kararı verilemez»* hükmü getirildi. Aslında bu yeni hüküm, idare hukuku genel ilkelerinin bir tekrarından ibaretti. Ama, böyle bir tekrarın, kanunkoyucunun, özellikle Danıştay kanunu konusunda bir düzenleme yaparken daha geniş bir takdir yetkisine sahip olabilmesini sağlayacağı da açıktı. Nitekim 1971 anayasa değişikliklerinden sonra, Danıştay kanununda da, aynı yönde değişiklikler yapıldı. (Bk. DANIŞTAY, *Ek.*)

1971 anayasa değişikliklerine yol açan olayların bir sebebi olarak da, hiç değilse bazı siyasal çevrelerce, toplumun ekonomik ve sosyal dengesizlikleri gösteriliyordu. Bu görüş de, anayasa değişikliklerine bir ölçüde yansıdı. Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi için yapılacak kamulaştırmalarda taksit süresi yirmi yıl (daha önce on yıldı), kıyıların korunması ve turizm amacıyla yapılacak kamulaştırmalarda ise on yıl olarak (daha önce taksitle ödeme yoktu) sınırlandı.

Kamulaştırma konusunda yapılan değişiklik de çok önemli yeni bir hüküm getirdi: kamulaştırmalarda ödenecek karşılık, taşınmaz malın beyan edilen vergi değerini aşamayacaktı. Böylece gerçek değer yerine vergi değeri esas alınıyordu.

1488 sayılı kanunla 1971 yılında getirilen bir başka önemli değişiklik, millî savunma hak ve ödevi yerine, vatan hizmetini koymak oldu. Değişiklik sonunda vatan hizmeti Silâhlı kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde yapılabilecekti. 1971 değişiklikleri, vergi tespiti ve kanun hükmünde kararnameler çıkarma yetkisi bakımlarından da yürütmeyi güçlendirmiştir. (Bk. KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME, *Ek.*)

Aynı yıl, 30 haziran 1971 gün ve 1421 sayılı kanunla, yani 1488 sayılı kanundan kısa bir süre önce, siyasî partilere yapılacak devlet yardımı konusuna Anayasa'da yer verildi. (Bk. SİYASÎ PARTİLER, *Ek.*)

Nihayet, 1971 yılında, 1488 sayılı kanunla devleti olağanüstü durumlarda daha güçlü ve etkili hale getirecek sıkıyönetim rejiminin yürürlüğe konuş sebepleri genişletildi. (Bk. SIKIYÖNETİM, *Ek.*)

1973 yılında, kamu düzeni ve millî güvenlik ihlâllerine karşı daha etkin sayılabilecek iki önemli değişiklik gerçekleştirildi; ilki, yakalanan veya tutuklanan kimselerin, hâkim önüne çıkarılma süresiyle ilgiliydi. Anayasa'nın ilk şeklinde yirmi dört saat olan bu süre 1971'deki değişiklikler sırasında kırk sekiz saate çıkarılmış, ayrıca, toplu olarak işlenen suçlarda yedi günlük bir azamî süre konmuştu. 15 mart 1973 tarihli ve 1969 sayılı kanunla, Devlet Güvenlik mahkemelerinin görev ve yetkilerine giren suçlar ile kanunun açıkça belli ettiği hallerde topluca işlenen suçlarda bu azamî süre on beş güne çıkarıldı. Aynı kanun Anayasa'nın 136. maddesine altı yeni fıkra ekleyerek Devlet Güvenlik mahkemelerinin kurulmasını öngörüyor ve düzenliyordu. (→Bibliyo.) [M]

***Anayasa mahkemesi.** — ANSİKL. 1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli hukukî müesseselerden biri olan Anayasa mahkemesi, zaman zaman verdiği kararlar* yüzünden, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan yasama organına müdahale etmekle suçlandı. Oysa, Cumhuriyet'in daha önceki anayasalarından farklı olarak 1961 Anayasası, millet egemenliğinin kullanıcısı olarak sadece tek bir organı, T.B.M.M.'yi yetkili kılmamış, bu konuda yargı organını da açıkça egemenliğin temsilcilerinden biri olarak göstermiştir. Anayasa'nın 4. maddesinde, *«Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir. Millet, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır»* denmekte; yargı yetkisinden söz eden 7. madde ise, *«Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır»* kuralını koymaktadır. Demek ki, Anayasa mahkemesine temelden yapılan böylesine bir itirazın, Anayasa karşısında geçerliliği yoktur.

Ne var ki, Anayasa mahkemesinin bazı kararlarındaki tutum ve yorumları, birtakım ciddî eleştirilere de neden olmuştur. Nitekim, bazı kararlar gerekçesiz yayımlanmış, bazen gerekçe uzun süre sonra yazılmış ve açıklanmış, bu arada görevden ayrılan yüksek hâkimlerin durumları tartışma konusu olmuştur.

Bunun gibi, Anayasa mahkemesinin, bazı kararlarında, yasama görevine gerçekten müdahale ettiği görünümünü verdiği de olmuştur. Meselâ, bir kanunun, sadece belli

birtakım maddelerini iptal ederek geri kalan maddelerini yürürlükte bırakmak, kanunkoyucunun belki de hiç istemeyeceği durumlar yaratmıştır (Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri kanununda olduğu gibi). Bu kanunla ilgili kararında, Yüksek mahkeme, kanunda özerkliğe aykırı gördüğü hükümleri ayıklamağa kalkmış ve geriye, aslında kanunkoyucunun amacıyla bağdaşmayan bir iskelet bırakmıştır.

Cumhuriyet'in 50. yılı sebebiyle çıkarılan Af kanunundaki istisnaları iptal ettiği için de Anayasa mahkemesi sert eleştirilere uğramıştır. Hattâ, mahkemenin, T.B.M.M.'ye ait olan af yetkisini kullandığı ileri sürülmüştür. Oysa, af yetkisini kullanan T.B.M.M. idi. Bazı suçları af kapsamı dışında tutan hükümler, Anayasa'ya aykırı bulunup iptal edilince, bu sakat hükümler yüzünden aftan yararlanamayanlar, gene T.B.M.M.'nin iradesiyle ortaya çıkan af kanundan yararlanabilir hale geliyorlardı. Demek ki, irade T.B.M.M.'ye aitti ve iptalden sonra yararlanma da aynı organın iradesi sonucu oluyordu.

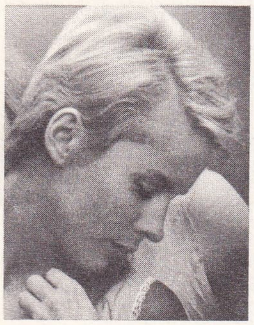

Bibi ANDERSSON
Ingmar Bergman'ın «Persona»sında (1966)

Anayasa mahkemesinin, ciddî olarak eleştirilen bir tutumu da, kendi yetki alanını genişletmesi oldu. Gerçekten mahkeme, Anayasa'yı değiştiren kanunların da Anayasa'ya aykırılığını inceleyebileceğini kabul ediyordu. Şekil ve usul bakımından, böyle bir inceleme yetkisinin varlığı herkesçe kabul edilmekle birlikte, öz bakımından incelemenin nasıl olacağı tartışma konusuydu. Gerçi Anayasa mahkemesi, bu hususta bir örnek vermiş ve şekil bakımından Anayasa değişikliğini iptal etmişti; ama, kararından, gerekirse, esas bakımından da iptal kararı verebileceği anlaşılıyordu.

1971 Anayasa değişiklikleri öncesinde Anayasa mahkemesi hakkındaki düşünce ve tartışma ortamı buydu. Değişiklikler de bu ortamın ürünü oldu.

Önce mahkemenin, anayasa değişikliklerini şekil şartları bakımından denetleyebileceği kabul edildi. Böylece, esas bakımından denetleme olanağı ortadan kalkıyordu.

İkinci bir değişiklikle, Anayasa mahkemesine üye seçimi sırasında, yasama meclisinin seçeceği adaylardan birinin üniversitelerce belirlenen üç aday arasından seçilmesi kuralı kaldırıldı. Böylece yasama meclisi üye seçiminde serbest kalıyordu. Nitekim, daha sonra, 1697 sayılı kanunla, yasama meclislerince seçilecek adaylar için başvurma usulü düzenlendi. Bu kanun, meclis başkanlıklarınca yapılacak ilân üzerine, aday olmak isteyenlerin niteliklerini gösteren belgelerle başvurmaları usulünü koydu. Başvuran adaylar arasından, önce meclislerin Anayasa ve Adalet komisyonları, seçilecek hâkim sayısının üç katı kadar isim seçerek ilgili meclise bildiriyor, son karar ilgili meclisçe alınıp üye seçimi tamamlanıyordu.

1971 yılında Anayasa mahkemesine ilişkin değişiklikler yapılırken, kanun hükmünde kararnamelerin Anayasa'ya aykırılıklarını inceleme görev ve yetkisi de bu mahkemeye verildi. Bunun dışında, bazı ihtiyaçların ortaya koyduğu değişiklikler yapıldı. Meselâ, siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davaların da, Yüce divan sıfatıyla görülen davalar gibi yürütüleceği açıkça belirtildi. Artık siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalar da ceza yargılama usulünce çözümlenecekti.

1971 değişiklikleri sırasında, Anayasa mahkemesine başvurma yetkisi, bir ölçüde sınırlandı: bir siyasî partinin bu mahkemede iptal davası açabilmesi için artık T.B.M.M.'de temsilcisi bulunması yetmiyor, ayrıca grubu bulunması da gerekiyordu.

Bir önemli değişiklik de, iptal kararlarının yürürlüğe girmesi için gerekli 6 aylık azamî sürenin bir yıla çıkarılması oldu. Gerçekten, altı aylık sürenin yeni kanun çıkarmak için bazı durumlarda yetmediği bir gerçekti ve yüksek mahkemeye böyle bir yetkinin tanınması bu bakımdan yararlı görüldü. (→Bibliyo.) [M]

***ANAZARBA,** Adana yöresinde ünlü bir şehir kalıntısı. — Adana müzesi müdürü Dr. Orhan Aytuğ Taşyürek nekropol sahasında kazılar yaptı (1972-1973); çalışma sonucu, M.S. I. yüzyıla tarihlenen Roma mezarlarının duvarlarını fresklerin süslediği görüldü. (M)

***AND** (Metin), türk tiyatro eleştiricisi. — 1970'te *Geleneksel Türk tiyatrosu* adlı eseriyle Türk Dil kurumu ödülünü kazandı ve bu arada yeni eserler yazdı: *100 soruda türk tiyatrosu* (1970), *Meşrutiyet döneminde türk tiyatrosu* (1971), *Tanzimat ve istibdat döneminde türk tiyatrosu* (1972), *50 yılın türk tiyatrosu* (1973). [M]

***ANDA** (Géza), macar asıllı isviçreli piyanocu. — Kendi yönettiği Camerata Academica du Mozarteum de Salzbourg eşliğinde Mozart'ın bütün piyano konçertolarını plağa doldurdu. (L)

***ANDAVAL,** Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı köy. — Yeni adı *Aktaş*, 1 348 nüf. (1970). [M]

***ANDAY** (Melih Cevdet), türk şairi ve yazarı. — TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında *Gizli emir* (1970) adlı eseriyle başarı ödülü, Tarjei Vesaas'tan yaptığı *Buz sarayı* çevirisiyle de Türk Dil kurumu çeviri armağanını kazandı (1973). Yeni eserleri: *Göçebe denizin üstünde* (1970); *Urla yarımadasında bir gezinti* (1972). *Raziye* adlı yeni romanı bir günlük gazetede yayımlandı (1975). [M]

***ANDERS** (Wladislaw), polonyalı general. — (öl. Londra 1970). [L]

***ANDERSCH** (Alfred), alman yazarı. — Hikâye derlemelerinde (*Ein Liebhaber des Halbschattens* [Yarıkaranlıklar tutkunu], 1963; *Die Arktis seiner lordschaft* [Lord hazretlerinin Kuzey kutbu bölgesi], 1965), denemelerinde (*Die Blindheit des Kunstwerks* [Sanat eserlerinin körlüğü], 1965), yolculukla ilgili anlatılarında (*Hohe Breitengrade* [Yukarı enlemler], 1969) ve özellikle romanlarında *İtalya yolculuğu*, 1962; *Efraïm*, 1967; *Tochter* [Kızkardeş], 1970), vicdan çatışmaları ve siyasî veya felsefî düşünceleri arasında gitgide yalnızlığa gömülen tipleri canlandırdı. (L)

ANDERSON (Lindsay), ingiliz sinema yöneticisi (Bangalore, Hindistan 1923). Sinema konusunda çoğu sataşma biçimindeki ilgi çekici makaleleriyle tanındı; 1955'e doğru Karel Reisz ve Tony Richardson ile birlikte «free cinema» (özgür sinema) hareketini başlattı. Grierson'un belgeselcilik geleneğinden etkilenen «free cinema» hareketinin amacı, ulusal sinema üretimi gelenekçiliğinden kurtulmaktı. Anderson, yeni akım savunucuları tarafından 1956'da yayımlanan bildirinin doğrultusunda *Every Day Except Christmas*'ı (Noel'den başka her gün) [1957] çevirdi. Sonra 1963'te *This Sporting Life* (Bu sporcu hayat) ile uzun metraja yöneldi. *The White Bus*'tan (Beyaz otobüs) [1967] sonra 1969 Cannes festivalinde *If...* (Eğer) [1968] adlı yapıtıyla büyük ödül kazandı. 1972'de *O lucky Man*'i (Ey şanslı adam!) çevirdi. (L)

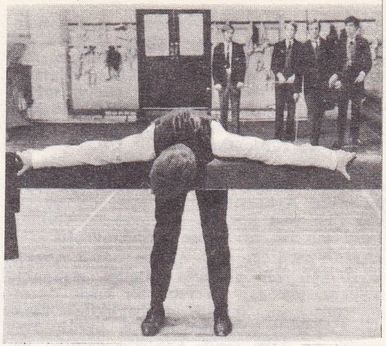

Lindsay ANDERSON
«If...»ten bir sahne

ANDERSSON (Bibi), isveçli kadın tiyatro ve sinema sanatçısı (Stockholm 1935). Sahne hayatına, Georges Shéhadé'nin *Monsieur Bob'le* adlı oyunuyla atıldı (1953). Daha sonra gerek sinema, gerek tiyatro alanında başarılarını sürdüren Andersson birkaç yıl içinde ülkesinin en ünlü sanatçılarından biri oldu. Tiyatro dalında özellikle Shakespeare, Çehov, Hjalmar Bergman, Anouilh, Arthur Miller ve Genet'in oyunlarında oynadı. Sinema alanında Ingmar Bergman'ın en gözde yorumcularından biridir: *Yedinci mühür* (Der Sjunole Insegel) [1956]; *Yaban çilekleri* (Smultronstöllet) [1958]; *Ansikte* (Yüz) [1959]; *Persona* (1966) v.b. Ayrıca V. Sjöman, A. Sjoberg, Doniol-Valcroze, J. Huston ve S. Gobbi ile de filmler çevirdi. (L)

***ANDIRIN,** Kahramanmaraş* *(Ek)* iline bağlı ilçe. — 38 651 nüf., ilçe merkezi 4 595 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

***ANDORRA,** Pireneler'de devlet. — Birkaç yıl içinde Andorra'nın nüfusu hemen hemen bir kat artarak 1965'te 11 000 iken 1968'de 17 200'e, 1972'de 20 500'e yükseldi. Fakat bu nüfusun ancak yüzde 40'ı Andorra uyrukludur. Turizm özellikle Andorra - la - Viella ve Escaldes'te gelişmektedir. (L)

***ANDOSKOP** i. — Tıp. *Kalınbağırsak andoskopu*, kalınbağırsağı incelemeğe yarayan andoskop türü.

— ANSIKL. *Kalınbağırsak andoskopu*, fibroskop tipinde bir aygıttır; derindeki doğal bir boşluğun çeperlerini doğrudan doğruya görebilmek için, ışığın, camdan ya da plastikten yapılmış ince tellerden geçip incelenecek boşluğu aydınlatması olayına dayanır. İnce ya da kalın demetler halinde birleştirilen bu teller esnek olduğundan en eğri borulardan bile geçebilir. Aydınlatma düzeneği dışta, objektifin yanındadır. Kalınbağırsak andoskopu bütün kalınbağırsağın içini (gödenden çekuma kadar) görme olanağı sağladığı gibi, radyolojik incelemeyle anlaşılamayan ufak bereleri de görmeğe yarar. (L)

***ANDRADE** (Edward Neville DA COSTA), ingiliz fizikçisi. — (öl. Londra 1971). [L]

ANDRAULT (Michel), fransız mimarı (Montrouge 1926). 1957'den beri Pierre Parat ile ortaklaşa çalışır. İlk olarak Siracusa'daki Madona delle Lacrime bazilikasının yapımı (1957'deki yarışma projesi 1969'da gerçekleşti) sırasında birlikte çalışmağa başlayan iki sanatçı daha sonra Sceaux (1957-1959), Wissous ve Romans ticaret merkezlerini, Bourges'da Chancellerie semtinin lojmanlarını (1962), Paris ve Châteauroux'da Cérabati fabrikası ile bürolarını (1963), Boulogne-Billancourt'da Renault Meslek okulu ve jimnastik binasını yaptı-

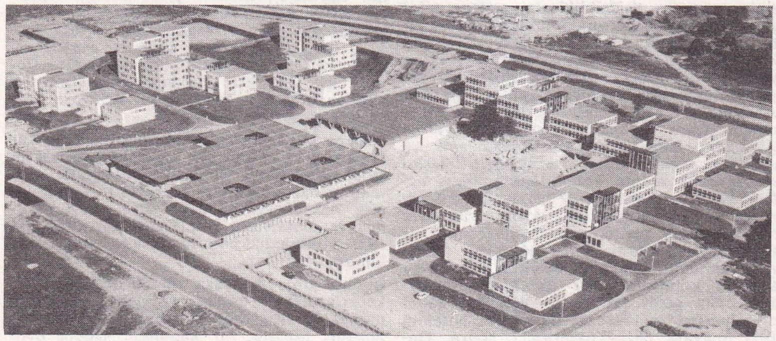

Michel ANDRAULT
Orléans-La Source'ta okul grubu (1968)

Foto. Svenska Filminstitutet, Paramount (J.-L. Passek kol.), A. Morain-Y. Lambert (LAROUSSE)

lar. Daha sonra Saint-Jean-de-Braye (1966) ve Montpellier'deki (1971) I.B.M. hesap makineleri merkezini tasarlayan Andrault ve Parat, Auxerre (1970) ve Orléans'daki (1971-1973) Crédit Agricole binalarını, Neuilly-sur-Seine'de Havas Conseil ajansının sosyal merkezini (1971) gerçekleştirdiler. Bütün bunlardan başka Sainte-Geneviève-des-Bois (1968), Epernay (1969), Trappes ve Elancourt'da (1969), Jouy-en-Josas'da (1970), Villepinte'de (1972) birçok lojmanın yanı sıra Mans üniversite binası ve sitesi (1966-1968), Orléans'da Source lisesi (1968), Anger Tıp fakültesi de (1970) onların eseridir. Sık sık Bernard ile Yvette Alleaume ve Philolaos gibi heykelcilerle işbirliği yaptılar. Ayrıca Tahran yakınlarındaki uydukent Ferahzad'ın tasarlanmasına katkıda bulunan iki mimar, Abidjan'ın yeni planlarını da birlikte hazırladılar. (L)

ANDRÉ (Carl), amerikalı sanatçı (Quincy 1935). Andover'deki (Massachusetts) Philips Academy'de okudu, 1953'te Patrick Morgan, 1958'de de Frank Stella* *(Ek)* ile çalıştı. Amerikan minimal sanatının en önemli temsilcilerinden biridir. Mekândan yararlanabilmek için tuğlanın yanı sıra, çimento, tahta ve maden parçaları kullanır. Sanatçı, karar verip herhangi bir maddeyi istediği bir yere koyduğu an o madde artık bir sanat eseri sayılır; yere bile konsa (seyirci çoğu zaman bunların üstünde yürümek zorundadır, zaten eserin aşınması oluşmasına yardım eder) bu tür yontular, üç buutlu olmadığı ve her türlü gösterişten uzak olduğu için giderek son derece sade bir görünüm kazanır ve bütün gücünü bu sadelikten alır; nitekim 1969 ve 1970 yıllarında kare biçimli çeşitli maden parçalarının dama tahtasında olduğu gibi yan yana ve yere konmasından oluşan yapıtlar bunu açıkça gösterir. Öte yandan Carl André *land* art*'a (Ek)* tüm eserlerinde görülen minimal özelliğin bir yankısı olarak kalacak bir nitelik kazandırdı. Bu da 1970'te New York Guggenheim müzesinde açılan bir toplu sergide halka sunuldu. (L)

ANDREOTTİ (Giulio), italyan siyaset adamı (Roma 1919). Hukuk öğrenimi yaptı; genç yaşta gazeteciliğe başladı; 1942-1945 arasında İtalyan Katolik Üniversite federasyonunu yönetti. Kurucu meclise üye seçilerek 1945-1953 yıllarında A. de Gasperi'nin en yakın çalışma arkadaşlarından biri oldu. Çeşitli bakanlıklarda (maliye, hazine, sanayi ve ticaret) bulunduktan sonra Hıristiyan - Demokrat partinin meclis grubu başkanlığına getirildi (1968). Şubat-mayıs 1972 arasında başbakanlık yaptı; seçimlerden sonra aynı yılın temmuzunda yeniden başbakan oldu. Mayıs 1973'te başbakanlıktan çekildi. Biri A. de Gasperi hakkında olmak üzere birçok eser yazdı. (L)

***ANDRES** (Stefan), alman yazarı. — (öl. Roma 1970). 1969 yılında son romanını yayımladı: *Die Dumme* (Budala). Ölümünden sonra da bir anlatı kitabı yayımlandı: *Die Versuchung des Synesios* (Synesios'un denemesi) [1971]. (L)

***ANDRİC** (Ivo), yugoslav yazarı. — Andric en son *Ljubav u Kasabi* (Kasabada bir aşk) [1963] adlı eserini yayımladı. (L)

ANDRİESSEN (Jurriaan), hollandalı müzikçi (Haarlem 1925). Hendrik Andriessen*-in oğlu. Filim ve sahne müziği alanında çalıştı. Amerika'da kaldığı süre içinde caz müziği ile ilgilendi ve *Concerto Rotterdam*'ı (1967), *Berkshire Symphonies*'in (1949) ağır bölümünü, A. Berg'in *Lirik süit*'indeki bir tema üstüne çeşitlemelerini cazın etkisinde kalarak besteledi. (L)

ANDRİESSEN (Louis), hollandalı müzikçi, Jurriaan Andriessen'in kardeşi (Utrecht 1939). Önce babası ve Van Baaren ile, sonra da Milano'da L. Berio ile çalıştı. 1969'da *Reconstruction* adlı ortaklaşa operanın yapımcıları arasına katıldı. Andriessen genç hollanda okulunun en özgün kişilerinden biri sayılır. (L)

***ANDROMEDA,** kuzey yarımkürede takımyıldız. — Amerikalı astronom S. Van den Bergh, bu gökadanın çevresini gözlemlerken, daha zayıf parlaklıkta ve küre biçiminde dört küçük gökada keşfetti. (L)

ANDRUTSOPULOS (Adamatyos), yunanlı hukukçu ve siyaset adamı (Psarion, Messenie 1919). 1967 hükûmet darbesinden önce maliye bakanı (1967-1971), sonra içişleri bakanı (1971-1973) olarak hükûmette görev aldı. Papadopulos'u deviren 25 kasım 1973 hükûmet darbesinden sonra meclis ve hükûmet başkanı oldu, Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı askerî müdahaleyi izleyen (20 temmuz 1974) dönemde bu görevi sona erdi ve adı yargılananlar listesinde yer aldı. (LM)

ANDRZEJEWSKİ (Jerzy), polonyalı yazar (Varşova 1909). Varşova üniversitesinde öğrenim gördükten sonra *Yalan* (1932) adlı hikâyesiyle edebiyata başladı ve milliyetçi haftalık bir derginin edebî yönetmeni oldu. 1945'ten sonra komünist militan, Polonya Yazarlar birliği başkan yardımcısı olan yazar 1952'de Millet meclisine üye seçildi; *Kültür* dergisine başyazar oldu. «Polonya Ekim devrimi» ile sonuçlanan aydınların başkaldırma hareketinin öncülerinden biridir. *Avrupa* adlı derginin yönetim kuruluna üye oldu; derginin ilk sayısı yasaklanınca partiden ayrıldı; fakat kendi ülkesinde olduğu kadar yabancı ülkelerde de ünü günden güne arttı: *«Çağrı»* (fr. çev. Appel) [1942], *Küller ve elmas* (fr. çev. Cendres et diamant) [1948], *Cennetin kapıları* (fr. çev. les Portes du paradis) [1953], *Dağların üstünden atlarken* (fr. çev. Sautant sur les montagnes) [1959], *Af dileği* (fr. çev. Le Recours) [1968]. (L)

***ANESTEZİ** i. — ANSİKL. Tıp. İkinci Dünya savaşından sonra *anestezi* ve reanimasyon alanında gerçekleştirilen ve gelişimini çeşitli yönlerde (gerçek anestezi, ağır bir ameliyat geçirmiş hastaların reanimasyonu, yakma yoluyla ilkyardım, sinir sisteminin çalışmasına ilişkin araştırmalar) sürdüren ilerlemeler, o güne kadar tedavisine girişilemeyen yaraların ve bazı hastalıkların sonuçlarını temelden değiştirmiştir. İnsan vücuduna karşı bir saldırı olan cerrahî müdahaleye karşı koyabilmek için, ameliyathanede en büyük çaba acıyı, hiç değilse sızıyı dindirebilecek ilâçların (veya bugünkü deyimiyle moleküllerin) en kısa zamanda hazırlanmasına ayrılır. Aynı zamanda kliniklerde yapılan araştırma ve deneyler, anesteziye bağlı istenmeyen etkilerin giderek daha iyi önlenmesine ve giderilmesine çalışılır.

Kullanılan ilâçların farmakodinamik etkisi günden güne daha seçici bir nitelik kazanıyor; yeni ilâçların çoğu öncekilere oranla daha güçlüdür, bu bakımdan kullanılması ve doz ayarı daha büyük bir dikkat ve özen gerektirir. Kandan elde edilen ya da kan yerine kullanılmasına çalışılan maddeler (plazma, hemofiliyi önleyici kan bölümleri, jelatin süspansiyonları, iri moleküllü dolgu eriyikleri, akciğerden hücrelere oksijen taşıma işini yapabilecek flüorlu çözeltiler) laboratuvarlarda inceleniyor, hattâ içlerinden çoğu gerçekleşme yolunda.

Aygıtlarda da büyük ilerlemeler var: yapay solunum aygıtlarının yararlı ve güvenli hizmet süresi uzatılmış, organizma üzerindeki etkisi arttırılmıştır; kullanma güvenliği ise, herhangi bir bölümün (oksijen verimi, elektrik akımı, montaj yanlışlığı denetçisi) çalışmaması halinde hemen alarm veren yeni düzenekler sayesinde çok büyüktür. Bu aygıtlar, güvenilirliği azaltılmaksızın daha küçük olarak da yapılabiliyor. Hepsi elektrikle çalışan bu aygıtların en gelişmişlerinde bir ya da iki gün rahatça çalışma olanağı sağlayan akümülatör bataryaları kullanılır; bazıları 2 veya 3 bar basınçla beslenen oksijen gazının gücüyle çalışır. Ama bu aygıtlardan herhangi birini kullanabilmek için uzun bir öğrenme devresi ve insan fizyolojisinin çok iyi bilinmesi gerekir. Bu yüzden tıbbın ve biyolojinin bütün dallarında üniversite programları genişletilmekte ve hekimlerin eğitim sistemi geliştirilmektedir.

Bu bakımdan, fizik ve kimya gibi temel bilimlerin dışında en verimli dal farmakolojidir. Yeni anestezi maddeleri anında anestezi olanağı sağlıyor, ama kullanma tekniğini değiştirerek ilâcın etkisinde de değişiklik yapılabilir. Bunlardan bazıları günümüzdeki yatıştırıcı ilâçlara benzer, fakat etkileri yavaş ve uzun sürelidir. Sinir anestezisi gerekli olduğunda, bileşiminde bu ilâçlardan bulunan karma ilâçlara başvurulur. Bazıları uçucudur, etere ve kloroforma benzer, ama bunların kullanılabilmesi için çok hassas aygıtlar gerekir; kullanma sırasında çevre sıcaklığının, uçucu madde sıcaklığının, bunlara bağlı olarak buharlaşma hızının ve buharların akciğere dolma hızının ne olması gerektiği aygıttaki cetveller üzerinde gösterilmiştir.

Kürarlar bu alanda gittikçe daha yaygın olarak kullanılıyor. Bunlardan bazıları böbrek tarafından süzülüp atılır, bazıları metabolizmada değişikliğe uğrar ve cinsine göre birkaç dakika veya saat içinde uyuşturucu niteliğini kendiliğinden yitirir. Ama hepsinin ortak yanı, ameliyat olanın fizyolojisine ağır zarar vermeyerek cerrahların işini kolaylaştırmasıdır; oysa eskiden yapılan anestezilerde bütün istenen sonuçlar bir tek kimyasal maddeden beklenirdi, o da bunu veremezdi. Nihayet son zamanlarda akupunktur* *(Ek)* cerrahî anestezi alanında kullanılmağa ve bu açıdan incelenmeğe başladı. Bu yöntemin en büyük yararı, dünyanın hemen her yerinde uygulanan farmakoloji yöntemleriyle birlikte kullanılabilmesidir. Ameliyathane dışında, anestezi-reanimasyon uzmanı, deneylerle kazandığı bilgiden cerrahî ihtiyaçlar için yarattığı çeşitli koma şekillerinin tedavisinde yararlanır ve çoğu zaman yeri geldikçe, yaralıların, hastaların ya da zehirlenmiş olanların yardımına koşar ve tedavi olanağı doğuncaya kadar onları hayatta tutmağa çalışır. Cankurtaran arabalarında da bu açıdan bazı değişiklikler yapılmış, ameliyathanelerde yerinden kaldırılamayacak birtakım âlet ve malzeme bu arabalara yerleştirilmiştir. Cankurtaran görevlileri ve ilkyardımı yapacak olanlar artık çoğunlukla anestezi-reanimasyon uzmanlarının yönetimi altında çalışıyorlar.

Anestezi yıllardan beri, dindirilmez ağrılara tutulmuş hastaları, bir hayatî tehlike yaratmaksızın rahatlatmak için de kullanılıyor. Bazı süreğen ağrılar, ağrı içtepilerini beyne ileten sinirleri nötrleştirmekle ancak dindirilebilir. Bu bakımdan beyin, lobotomi (beynin bir lobonun kesilmesi) gibi bazı cerrahî müdahalelere konu olmuştur, fakat günümüzde sinirlerin alkol iğnesiyle uyuşturulması gibi daha basit yöntemler uygulanmaktadır. Sinir yoluyla ağrı iletiminin bu şekilde uzun süre kesilmesi tekniği Amerika Birleşik devletlerinde ve Almanya'da, bu alanda uzmanlaşmış kliniklerde geniş ölçüde uygulanıyor; yakında öteki ülkelerde de uygulanacağına kuşku yok.

Elektroanestezi ise insanlara uygulanmayan bir yöntem. Buna karşılık, elektrik bataryalarıyla donatılmış alıcılara bağlı çok küçük bazı «ağrı kesici» âletler, siyatik ağrısı gibi dayanılmaz ağrılarda bazen kullanılır. Âletin verdiği akım omuriliğin belirli bir bölgesinde bir elektrik uyartısına yol açar, bu da ağrı algılarını yok ederek hastayı rahatlatır. (L)

ANFİNSEN (Christian Boehmer), amerikalı biyokimyacı (Manessen, Pennsylvania 1916). Çeşitli üniversitelerde, özellikle 1939'da Kopenhag'da öğrenim ve araştırma yaptı; 1943'te Harvard'da doktorasını verdi. 1947'de Stockholm Tıp Fakültesi Nobel entstitüsünde çalıştı, Harvard Medical School'da biyokimya yardımcı profesörü oldu. 1950'de Bethesda'daki (Maryland) Millî Kardiyoloji enstitüsünde hücre fizyolojisi ve metabolizma laboratuvarı yöneticiliğine atandı. Bu laboratuvarda artrit ve metabolizma hastalıkları üstüne araştırmalar yaptı. Anfinsen, ribonükleik asit moleküllerini tahrip eden ribonükleaz enziminin uzaysal yapısını saptadı; bu enzimin parçalanmasıyla meydana gelen aminoasitlerin yeniden kullanılmasında ribonükleazın uzaysal düzenlemesinin belirli birtakım düzenlemeler gerektirdiğini keşfetti ve bu buluşuyla 1972 Nobel kimya ödülünü aldı. (L)

***ANGARA,** Sovyetler birliğinde nehir. — *Angara kültürü*, Baykal gölü (S.S.C.B.) bölgesinde, Sibirya'nın Üst Yontmataş devrinin bir fasiyesidir. Birçok avcı yerleşmesinde değirmi (4 m çapında) ve dörtgen kulübe kalıntılarına, Moustier sanayii kazağılarını hatırlatan bir taş endüstrisine rastlandı. Âlet ve süs eşyası olarak kemik ve fildişi işleri de görüldü. Buriet ve Malta'da da önemli maden yatakları var. (L)

ANGER (Roger), fransız mimarı (Paris

G. ANDREOTTI

J. ANDRZEJEWSKI

C. B. ANFINSEN

Foto. Gallimard, Gamma, Keystone (LAROUSSE)

Angola'lı milliyetçiler talimde

ANGOLA

1923). İç mimarîde uzmanlaştı, 1956'da Paris'te ve Paris bölgesinde çeşitli konutlar yaptı. Pierre Puccinelli (1957-1964), Eliane Vedes (1959-1964) ve Michel Loyer (1959-1964) ile birlikte çalışarak çeşitli hacimlerde bina cepheleri (düzey farkları yaratarak ve kübik hacimleri iç içe geçirerek) yaptı. Ayrıca Mario Heymann (1965'te bir büro kurdular) ve Puccinelli ile Grenoble'de üç büyük bina gerçekleştirdi; ama asıl önemli eseri hiç kuşkusuz Pondichéry yakınlarındaki Auroville*dir *(Ek)*. [L]

ağaçtan yontulmuş tarak (Musée de l'Homme, Paris)

***ANGLÈS** (Higinio), ispanyol papazı ve müzik bilgini. — (öl. Roma 1969). [L]

Anglo American Gold İnvestment Company (AMGOLD), Güney Afrika cumhuriyeti kanunlarına tabi sınırlı sorumlu ortaklık; Güney Afrika'daki iki büyük maden ortaklığının (Orange Free State İnvestment Trust Limited [OFSİT] ve West Rand İnvestment Trust Limited [WRİT]) birleşmesiyle 1972'de kuruldu.

AMGOLD holdingi önemli altın madeni ocaklarının (West Driefontein, Gold Fields, Western Holdings, Free State Geduld, Saint Helena Gold Mines) hisse senetlerine sahiptir. Ayrıca uranyum sektöründe Vall Reefs, Buffelsfontein, President Brand ortaklıklarıyla birlikte çalıştığı gibi Gold Fields, De Beers ve Union Corporation işletmeleriyle de bir konsorsiyum içindedir. (L)

***ANGOLA,** Portekiz'in denizaşırı eyaleti. — 5 673 000 nüf. (1970). Petrol çıkarımı (Luanda yakınları) önemli ölçüde artarak 1974'te 8,5 Mt'u buldu. Demir çıkarımı da arttı (yaklaşık olarak 4 Mt maden kapsamı). Hâlâ kahvenin ağır bastığı (üretim 210 000 t) ihracatta demir ve petrolün yeri giderek artmaktadır.

TARİH

Ulusal kurtuluş hareketlerinin, özellikle Holden Roberto'nun yönettiği Angola Ulusal Kurtuluş cephesinin ve Agostinho Neto'nun yönettiği Angola Halk Kurtuluş hareketinin eylemleri karşısında Portekiz hükûmeti savaş çabasını artırdı; ama bu hareketler bölgenin hiç bir yerinde şehirleri ve iktisadî merkezleri doğrudan doğruya tehdit etmiyordu. Portekiz, Güney Afrika cumhuriyetinin malî yardımıyla ve Federal Almanya cumhuriyeti ile Japonya'nın desteğiyle bu denizaşırı eyaletindeki yatırımlarını arttırdı.

1974'te Lizbon'da patlak veren ve sömürge savaşının siyasal yollarla çözülmesinden yana olan general Spinola'yı iktidara getiren hükûmet darbesi, Angola'nın kaderini büyük ölçüde değiştirdi. Angola'ya tam bağımsızlık tanınmasını isteyen ve generalin başlangıçta önerdiği federasyon formülüne karşı olan ulusal hareketler savaşa son vermedi; ama mayıs ayında bir sömürgelikten kurtulma süreci başladı. Yeni Portekiz rejimi bu hareketlerin önderleriyle ilişki kurarak, bölgenin kendi kaderini kendisinin tayin etmesini sağlayacak bir referandum yapılabilmesi için ateşkes imkânlarını aradı. Bununla birlikte Angola'da durum, petrol kaynakları ve kalabalık beyaz azınlık nedeniyle öteki Portekiz sömürgelerinden daha karmaşık görünmektedir. Bu karışık durum, bağımsızlık tarihinin kesin olarak belirlenmesinden sonra daha da içinden çıkılmaz hale geldi. Avrupalılar ülkeyi terk ederken üç ayrı kurtuluş örgütü birbirlerine karşı sürekli bir çatışmaya girdi. Örgütlerden her biri, sömürgeliğin sona ereceği tarihte ülkenin kendi yönetimine geçmesi için çalışıyordu. Bu isteklerinde sonuna kadar direndikleri için bağımsızlığın ilân edildiği 11 kasım 1975'te kurtuluş örgütleri hâkim oldukları yerlerde ayrı ayrı bağımsızlık ilân ettiklerini açıkladılar. Bu tarihte başkent Luanda'ya Angola Halk Kurtuluş hareketi hâkim bulunuyordu ve bu nedenle devlet başkanlığına Agostinho Neto getirildi. Öbür örgütler ise birkaç günlük bir beklemeden sonra kendi bölgelerinde Neto yönetimine karşı mücadeleyi başlattılar. İki hafta sonra çatışmalar iç savaş halini aldı ve taraflara dışarıdan sağlanan askerî destek nedeniyle olaylar A.B.D. ile S.S.C.B. arasında tartışma konusu oldu.

GÜZEL SANATLAR

Angola'da sayıları 600 000'i bulan Çokueler, Angola, Zambiya ve Zaire'nin bugünkü sınırlarının birleştiği bölgede yaşarlar. XX. yüzyılın başlangıcına kadar yarı göçebe, savaşçı bir ulus olan Çokueler geçmişte toparlayıcı bir siyasal örgüt kuramayıp ayrı ayrı şeflikler halinde yaşadılar. Bunların bünyesinde ince bir saray sanatı gelişme olanağı buldu. Brüksel Özgür üniversitesinden Marie-Louise Bastin yakın yıllarda bu sanatı konu edinerek çalışmalara girişti; özellikle angolalı Gompanhia de Diamantes tarafından toplanan ve Angola'nın kuzeydoğusunda, Luanda yönetim çevresinde, Dundo müzesinde (Orta Afrika'nın en zengin müzelerinden biri) saklanan koleksiyon üstünde çalıştı.

Bu sanatın her şeyden önce bir süsleme sanatı olduğu teknik ya da siyasal yaşamla ilgili gösterişsiz veya gösterişli eşyadan anlaşılır: baltalar, aydemirler, kumandan asaları, kabaktan su kapları, çanakçömlek, havanlar, kemerler, iğneler, taraklar v.b. Her eşya zengin bir süsleme konusu olur, fakat motifler daima doğal bir gerçekle ilintilidir: sözgelişi şeflerin oturdukları koltukların parmaklıkları günlük yaşam sahneleriyle süslüdür; bu koltuklar XVI. yüzyıldan sonra Avrupa'dan Angola'ya götürülmüş sandalyelerden esinlenerek yapılmıştır. Aynı şekilde Çokuelerin süslemeye aşırı düşkünlüğünü de Avrupa etkisine yoranlar var; aynı şey âyinlerde kullanılan maskelerin bireyselleştirilmesi eğilimi için de söylenebilir. «Güzel alınlı kadınlar» maskesinde yontucunun, yüzün oranlarını ve yüzdeki hacamat izlerini aynen belirtmeğe çalışması buna örnek gösterilebilir. Bu teknik ve estetik çizgiler, Çokuelerin, özgünlüğünü belirtmek için çabaladıkları yontu geleneğiyle ilgi çekici tarzda bütünleşir. (LM)

***ANILMIŞ** (Nihat), türk askeri. — (öl. İstanbul 1954). [M]

***ANIT** i. — ANSİKL. Huk. 25 nisan 1973 tarihli ve 1710 sayılı Eski Eserler kanunu, anıtları taşınmaz eski eserler arasında sayar ve şöyle tanımlar:

«Önemli tarihî olaylara sahne olan veya arkeoloji, tarih, sanat bakımından bir önemi ve özelliği bulunan, korunması ve değerlendirilmesi gerekli her türlü taşınmaz mimarî eserlere ve aynı nitelikteki heykellere anıt denir».

Bu şekilde tanımlanan anıtların, diğer taşınmaz eski eserler gibi tespit, tasnif ve tescilleri, Millî Eğitim bakanlığı ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulu tarafından gerçekleştirilir. Yüksek kurul, anıtların koruma alanlarını ve bu amaçla konulacak inşaat sınırlama veya yasaklamalarını belirler.

Anıtlar, tarihî olabileceği gibi, tabiî de olabilir. Tabiî anıtlar, birden fazla ağaç ve korulukları meydana geliyorsa tabiî tarihî yer adını alır. Tabiî anıtlar da (bir asırlık bir çınar gibi), diğer anıtlar gibi korunur. (Bk. ABİDE*.) [M]

***Anıtkabir.** — 1960'a kadar yalnız Atatürk'ün mezarı olarak kaldı. Buraya başkalarının da gömülebileceği daha önce hiç düşünülmemişti. Ancak, 27 Mayıs'tan sonra, bu olaylar sırasında ölenlerin burada toprağa verilmeleri kararlaştırıldı. 22 şubat (1962) ve 20/21 mayıs (1963) olaylarında ölen 11 devrim şehidinin de buraya gömülmesiyle, Arslanlı yolun başındaki tören meydanına çıkan merdivenlerin karşısında, anıt yapının dışında 11 mezardan oluşan bir *Devrim Şehitleri mezarlığı* meydana gelmiş oldu. 27 Mayıs'ın lideri, cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in na'şı da aynı yere yerleştirildi (1966).

Daha sonra, Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ölümü üzerine (1973) Bakanlar kurulu onun da burada toprağa verilmesini kararlaştırdı ve naaşın yerleştirileceği yer olarak da tören meydanının güney tarafındaki sütunlu sundurmanın altı seçildi. (M)

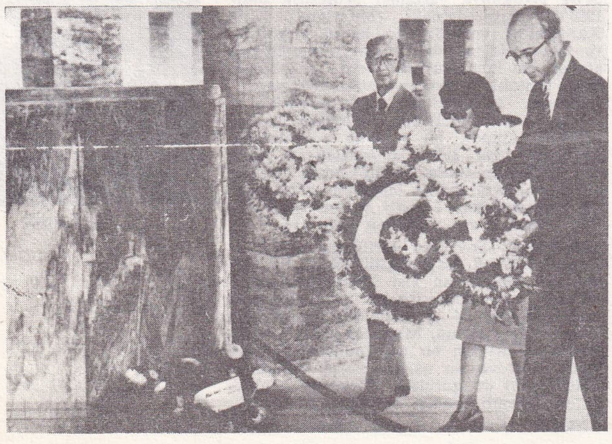

Anıtkabir'de İnönü'nün kabri önünde üç çocuğu: Erdal İnönü, Özden Toker ve Ömer İnönü

***ANİ.** — Arkeol. Prof. Kemal Balkan tarafından 1965-1967 yılları arasında kazılar yapıldı. Sonradan hamam olduğu anlaşılan bir tepecikte yapılan kazılarda, hamamın sadece haçvarî planlı halvet kısmı ortaya çıkarıldı, kurnalar ve suyolları bulundu. Planı aynı olan başka bir selçuklu hamamı da daha sonra bulundu. II. yüzyıl sonuna tarihlendirilen ve Selçuklulara bağlı Şeddadoğulları devrinden kalan bu hamamlar Ani şehrinin tarihî gelişmesini göstermek bakımından önemlidir. (M)

***ANJİOGRAFİ** i. — *Flüorışılla göz anjiografisi,* göz hekimliğinde, flüorışıl kontrast bir madde yardımıyla gözün çeşitli damar bölgelerini ayrı ayrı incelemeğe dayanan teknik.

— ANSİKL. *Flüorışılla göz anjiografisi,* göz fizyolojisi ve göz patolojisi alanında son derece önemli bilgiler edinilmesini sağladı. 1960'ta A.B.D.'de Mac Lean ve Maumenee, damar yoluyla flüoressein şırınga ettikten sonra göz dibini gözlemlemeğe yarayan bir yöntem geliştirdiler. Bir yıl sonra da Novotny ve Alvis, bu yöntemden yola çıkarak ağtabakadaki kan dolaşımının fotoğrafını çekmeyi başardılar. O günden bu yana yöntem sürekli olarak geliştirildi. Yöntemin ilkesi çok basittir: dirsek büklümündeki bir toplardamardan genel kan dolaşımına flüoressein şırınga edilir ve tekrenkli mavi bir ışık altında (bu, flüorışıl olayını yaratmak için gereklidir), flüoresseinle renklendirilmiş kanın göz damarlarından geçişi izlenir. Burada asıl incelenen yer göz dibidir: bunun için çeşitli filtrelerle donatılmış bir retinograf (göz dibinin fotoğrafını çekmeğe yarayan aygıt) ve kuvvetli ışık veren bir flaş kullanılır. Flüoressein şırınga edildikten sonra, bu boyarmaddeyle renklendirilmiş kanın geçişi sona erinceye kadar her saniye bir fotoğraf çekilir. Daha sonra fotoğraf çekimi seyrekleştirilir. Böylece birbiri ardına birçok tabakanın fotoğrafı çekilmiş olur: önce damartabakanın, sonra atardamar, atar-toplardamar, toplardamar ve nihayet art toplardamar tabakalarının; bu sonuncusu renkli sıvının ağtabakadaki damar ağına yayılışını gösterir. Ödemli ve iltihaplı dokular flüoresseini tuttuğundan renkli olarak görülür. Flüoresseinli anjiografinin uygulama

Foto. Letellier-Gamma, Musée de l'Homme (Paris) [LAROUSSE]; Milliyet arşivi (MEYDAN)

alanı çok geniştir: şahdamarı tıkanıklıklarının teşhisi, ağtabaka atar ve toplardamarlarının, şeker hastalığından ileri gelen ağtabaka, kılcal damarlarındaki bozuklukların, damartabaka hastalıklarının (damartabaka iltihabı, merkezî seröz damar-ağtabaka hastalığı, soydan gelen damar-ağtabaka yozlaşması) incelenmesi, sarıbenek hastalıklarının, damartabaka ve ağtabaka urlarının, gözbebeği ödemlerinin teşhisi. (L)

ANJİOSENTİGRAFİ i. (fr. *angioscintigraphie*). Tıp. Radyoaktif bir izotopla işaretlenmiş bir molekülü kan dolaşımına şırınga ettikten sonra, bir gamma* kamera (*Ek*) ile fotoğrafını çekerek bu molekülün damarlardan geçişini izlemeğe dayanan tıbbî inceleme yöntemi.

— ANSİKL. *Anjiosentigrafi*'de kullanılan işaretli molekül, teknetyum 99 m gibi kısa periyotlu bir izotopla işaretlenmiş bir albümin molekülüdür. Böylece kalp anjiosentigrafisi, damardan yapılan basit bir şırıngayla kalp boşluklarını, akciğer atardamarlarını ve aortu görme olanağı sağlar, aynı zamanda kalbin kan pompalama verdisini ölçmeğe yarar. Beyin anjiosentigrafisi de beyindeki damar eksenlerinin görülebilmesini sağlar. (L)

***ANKARA (06),** Türkiye cumhuriyetinin başkenti. — 2 572 562 nüf. (1975), 1 167 köy (1970).

Ankara'nın nüfusu, iç göçlerle artarken kentleşme de hızla gelişti. Sanayileşmenin merkez çevresinde toplanması, devlet dairelerinin sürekli olarak genişlemesi ve bu genişlemenin yeni kadroları gerektirmesi kentleşmeyi hızlandıran nedenler arasında yer alır. Böylelikle toplam il nüfusu iki milyonu aştığı halde bucak ve köylerde yaşayan nüfus 577 685'te (1975) kaldı. Nüfus yoğunluğu, Türkiye ortalamasını yüzde 21 aşarak yüzde 66'ya ulaştı (1970).

Ankara'da sanayi küçük ve orta boy birimler düzeyinde gelişti. Bunların çoğunluğu gıda, inşaat, mefruşat ve madenî eşya dallarındaydı. Bu sanayi genellikle şehrin kuzeydoğu ve batı yönlerinde yerleşti.

İl tarımında dikkati çeken değişiklik ürün artışında görüldü. Toplam tahıl üretimi 1 500 000 tona ulaştı. Bu alanda başlıca varlıklardan biri olan koyun sayısı 1 785 000'e (1972) çıktı. İpekböcekçiliği de gelişme gösteren tarım konuları arasında yer alır. (M)

***Ankara Arkeoloji müzesi.** — 28 mart 1966'da yeniden düzenlenerek 1 500 m²'lik bir alanda halka açıldı. Ancak, son yıllarda Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yapılan kazılarda ele geçen eserler büyük sayılara ulaşınca, sadece depolarda 70 000 kadar eserin biriktiği görüldü. Bu nedenle yeniden ele alınan müzenin alanı iki katına çıkarıldı. Böylece *Anadolu Medeniyetleri müzesi* adını alan Ankara Arkeoloji müzesinde sergi alanı genişletildi, vitrin sayısı 122'ye, vitrinlerdeki eserler de 4 000'in üzerine çıkarıldı. (M)

***Ankara Demirspor kulübü.** — 1970-1971 futbol sezonunda ikinci lige düştü. (M)

***Ankaragücü (MKE) kulübü.** — 1967 yılında *Makina Kimya Endüstrisi-Ankaragücü* adını aldı; 1967-1968 futbol sezonunda ikinci lige düştü, ertesi sezon tekrar birinci lige yükseldi. Türkiye kupasında şampiyon oldu (1971-1972). Futbolun dışında basketbolda güçlü bir takım kurdu. (M)

Ankara Nükleer Araştırma merkezi (ANAM), Ankara'da, nükleer araştırma çalışmalarının yürütüldüğü merkez (kuruluşu 1961). Başbakanlığa bağlı Atom Enerjisi komisyonunun, teknolojik alanda karşılaşılabilecek sorunlarını çözümleyecek dalı olarak kuruldu. Başlangıçta, çalışmalarını Fen fakültesinde ve nükleer fizik, elektronik fizik, reaktör fiziği, radyoaktif yağış analizleri yapacak bir laboratuvar olarak yürüttü. 1967'de nükleer fizik grubu, sağlık fiziği grubu, fiziksel elektronik grubu, nükleer kimya, tarımsal ve biyolojik radyoizotop uygulama grubu ve endüstriyel radyoizotop uygulama grubu eklenerek kuruluş son şeklini aldı. (M)

Ankara Üniversite rasathanesi, Ankara Üniversitesi Fen fakültesine bağlı olarak, şehrin güneyinde, Ahlatlıbel'de kuruldu (1963). Yalnız güneş lekelerini gözlemleyebilecek şekilde donatılmıştır. (M)

***ANKRAH** (Joseph Arthur), ganalı general ve siyaset adamı. — Nisan 1969'da yerine general Afrifa getirildi. (L)

***ANLAM** i. — Leng. *Temel anlam,* bir sözlük biriminin anlamlarındaki öznel olmayan. değişmez ve sözler dışında çözümlenebilen öğe (karşıtı YANANLAM): «ak» sıfatı temel anlamıyla kar rengini, yananlamıyla «temizi, namusluyu» belirtir. (LM)

***ANLAMBİLİM** blş. i. — ANSİKL. Leng.

Yorumlayıcı anlambilim

● *Üretici-dönüşümsel anlambilim ve dilbilgisi.* Noam Chomsky ilk çalışmalarında, tümcelerin dilbilgisi yapısıyla ilgili, anlambilime hiç mi hiç dayanmayan bir kuram yaratmayı amaçlıyordu. Bununla birlikte, bazı olgular Chomsky'nin bakış açısını değiştirmesine yol açtı. Bunun asıl nedeni de, bu dil olgularının sözdizim sınırları içinde yapılan değiştirmelerle kavranamayacağı idi. Artık, bir konuşucu dinleyicinin dilsel edinim*ini geçerli bir biçimde belirlemek için, dilbilgisinin sözdizim bileşkesine bir de anlam bileşkesi katmak gerektiği açıkça ortaya çıktı. Bu anlam bileşkesinin görevi de sözdizim yapılarının yorumuyla, dolayısıyla *derin* yapı*'yla ilgilenmekti. (Ancak, şunu da kabul etmek gerekir ki, *derin yapı*'nın yanı sıra *yüzeysel* yapı* da anlambilimin kapsamına girer.)

● *Anlam bileşkesinin yapısı ve işlevi.* Anlam bileşkesi, her şeyden önce bir *sözlük* ve *bağdaştırma kuralları* gerektirir.

— *Sözlük.* İyi bir sözlükten sağlanan bilginin sistemleştirilmesi başlangıçta yeterli gibi görünebilir. Sözgelimi, *ördek* sözcüğünün bir sözlükte beş anlamı verilmişse, bu beş anlam şekil 1'deki gibi düzenlenir. Şekil 1'de, ayraçsız olanlar dilbilgisi kategorilerini; ayraç içindekiler anlam kategorilerini; köşeli ayraç içindekilerse anlambilim ayrıştırıcılarını belirtir.

Anlam bileşkesinin asıl görevi, anlam farklarını ortaya çıkaracak bir örnek oluşturmaktır. Oysa, *ördek* birimi için önerilen yapı ne *Ördeği yere koydu* (4 mü, 5 mi?), ne de *Çevremiz hep ördeklerle doldu* (2 mi, 3 mü?) tümcelerindeki iki anlamlılığı ortaya çıkarır. Bu nedenle, *ördek* sözcüğü Şekil 2'deki gibi gösterilmek zorundadır.

— *Bağdaştırma kuralları.* Bir sözlük biriminin (sözcüğün) sözdizim yapısıyla uyuşan anlam dal ya da dallarını seçtikten sonra, bağdaştırma kurallarına geçilerek anlam karışımları oluşturulur. Bu karışımlar sözdizim «ağacı»nda dal dal yükselerek elde edilir.

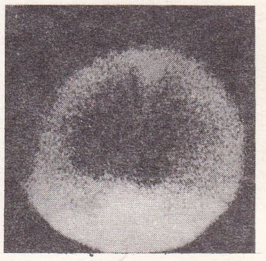

anjiosentigrafi

cepheden

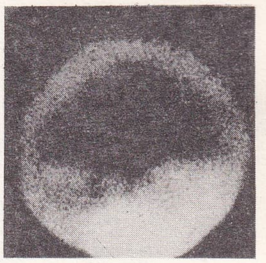

yandan

Üretici anlambilim

● *U. Weinreich.* Yorumlayıcı anlambilimi ilk eleştiren Uriel Weinreich'dır. Weinreich, yorumlayıcı anlambilimin türettiği işlemlerin mekanist görünümünü kabul etmez. Anlamların bileşim olasılıklarını mekanik olarak kanıtlayan ve yanlış oluşmuş deyimlerle ilgilenmeyen bir sistemin karşısında Weinreich'ın sistemi hem daha etkilidir, hem de dil yetisinin anlambilim düzeyindeki türetkenliğini ortaya çıkarır. Gerçekten de, Weinreich birçok deyimin garip ve yorumlanabilir özelliğini kavrayabilmek amacıyla, *anlambilim hesaplayıcısı* denilen bir mekanizma atmıştır ortaya.

● *Anlambilim ve mantık.* G. Lakoff üretici anlambilime iki ayrı görev yükler. Ona göre, dilbilgisi dildeki dilbilgisel tümceleri üretmekle kalmamalı (bu Chomsky'cilerin amacıydı ve tartışmalara yol acmıştı), aynı zamanda tümceleri mantıksal biçimlerine de bağlamalıdır: «Mantıksal bicim kavramı, doğal dil için geçerli olan *doğal mantık* çerçevesinde tanımlanabilir; bu mantığın amacı, doğal dildeki açıklanabilen tüm kavramları açımlamak, doğal dilde gerçekleştirilebilen tüm geçerli çıkarsamaları belirlemek ve tüm doğal dillerin eksiksiz dilbilimsel tanımlarını sağlamlaştırmaktır». (G. Lakoff.)

G. Lakoff, bu mantıkçı tutkusunu daha da ileri götürerek şöyle der: «Üretici anlambilime göre bir tümcenin dilbilgisi açısından derin yapısı bu tümcenin mantıksal biçimidir; bu nedenle, mantıksal biçimle yüzeysel biçimi birbirine bağlayan kurallar dilbilgisi kurallarıdır».

Sonuç olarak, denilebilir ki, üretici anlambilimin karşılaştığı en önemli güçlük, Chomsky'ci dilbilgisi örneğinin yarattığı sorunla doğal mantık sorununun bağdaştırılmasıdır.

Sovyet anlambilimi

Anlam-metin örneğini benimseyen sovyet anlambilimci okulun en önemli temsilcileri Y. Apresyan, İ. Melçuk ve A. Jolkovskiy'dir. Bu anlambilimcilerin kuramında, dilbilgisel-

ŞEKİL 1

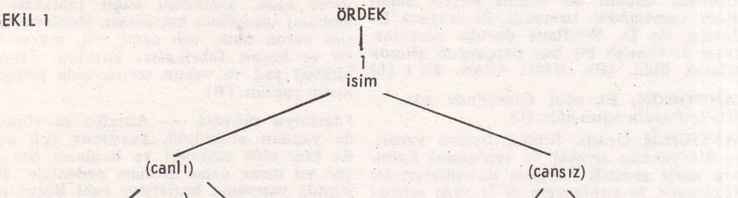

ŞEKİL 2

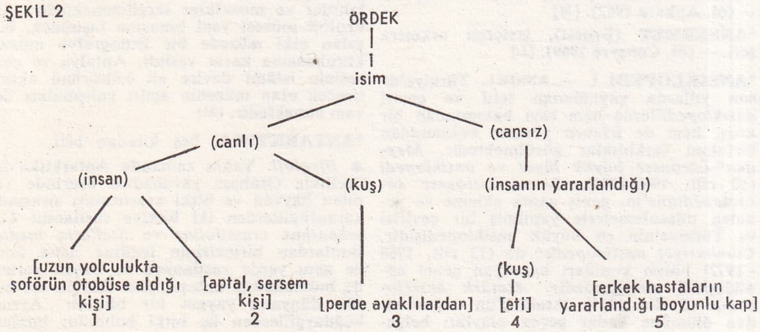

Foto. Dr. Syrota (LAROUSSE)

lik sorunu (Chomsky kuramının temeli) yerini biçim (anlatım) ve içerik arasındaki ilişkinin araştırılmasına bırakır.

Anlam-metin yönteminin asıl amacı, tümceleri *anlam bireşimi* denilen mekanizma ile üretmektir.

Anlam-metin örneği, Chomsky'nin dilbilgisi ve Lakoff'un üretici anlambilim anlayışının tersine, bir anlamın bir tek dilsel biçimden değil, bu anlamın tüm biçimlerinden yararlanmak zorundadır. Öte yandan, birbirini açıklayan tümceler birbirinin eşanlamı olarak kabul edilir. Ancak, işin içine dildışı bilgiler (ansiklopedik öğeler) girince bu birbirini açıklayan tümcelerin eşanlamlı değil de birbirinden farklı anlamlar taşıyan farklı bütünler olduğu kabul edilir. Sözgelimi, *Çalıkuşu*'nun yazarı ile *Çalıkuşu*'nu yazan kişi arasında eşanlamlılık ilişkisi vardır. Oysa, *Çalıkuşu*'nun yazarı ve Reşat Nuri Güntekin arasında birbirini açıklama ilişkisi, bir başka deyişle eşanlamlılık yoktur.

Sovyet anlambilimcilerin asıl çalışması, özellikle *sözcüksel görev* kavramına dayanır; bu da bir anahtar sözcük ile öteki sözcükler arasındaki anlam ilişkisi demektir.

Bu *sözcüksel görev* anlayışı *Açımlamalı ve bileşimsel sözlük* (bk. APRESYAN*, *Ek*) çalışmasının temelini oluşturmaktadır ve bu sözlük çalışmasında, herhangi bir sözcüğün farklı kullanımları bir çeşit süzgeçten geçirilerek kısıtlandırılmaktadır. Aslında, anlam-metin örneğinin ana amacı şu savı aydınlatmaktır: «Dil, ilk planda bir bildirişim yoludur, bir başka deyişle anlam aktarmaya yarayan bir araçtır». [LM]

ANLAMBİRİM blş. i. Dilbilim. Bir sözcüğün anlam çözümlemesinde ortaya çıkan en küçük ayırıcı anlam öğesi. (*Eşanl.* SEM.) || *Anlambirimler kümesi,* bir sözlükbirimin (leksem) anlam kapsamı, anlambirimler bütünü: *Dört anlambirim* (*oturmak için, ayaklı, arkalıklı, bir kişi için*) *«iskemle»nin anlambirimler* kümesini oluşturur. (*Eşanl.* SEMEM.) || *Anlambirimsel çözümleme,* sözcüklerin, «anlam özellikleri», anlambilimsel belirticiler» ya da «anlambirimler toplamı» denilen anlambilimsel etkenlere ayrıştırılması (SEM ANALİZİ de denir). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Anlambirimsel çözümleme* yöntemi şu iki ilkeye dayanır: 1. bir sözcüğün anlamı bölünmez bir birim değildir. 2. aynı anlam «atomları» belirli bir alanın anlambilimsel yapısı içinde yer alır; bu alan genel sözcük dağarcığına uzanabildiği gibi özel anlambilimsel alanlar (renkler, akrabalık terimleri, hayvanların ya da bitkilerin sınıflandırılması, zamir dizgeleri) içinde de sıkışıp kalabilir.

Sesbilimde (fonoloji) olduğu gibi, anlambirimsel çözümlemede de terimler ikili ya da üçlü karşıtlıklar halinde birleştirilir. Karşılaştırma, ortak özellikleri (*uzun* ve *geniş* için, *yataylık* özelliği) ya da karşıt özellikleri (*uzun ve yüksek* için, *yatay/dikeylik* özellikleri) ortaya çıkar. Yöntemin uygulanışıyla daha yaygın bütünler üstündeki orantılı ilişkiler belirlenir. Sözgelimi, *erkek, kadın, çocuk, boğa, inek, dana* v.b. ayrıştırılabilir; böylece *a, b, c, x, y* (erkek), kadın), (ergin olmayan), (insan), (insan olmayan) gibi özelliklerle belirlenir:

$$\frac{erkek\ (ax)}{boğa\ (ay)} = \frac{kadın\ (bx)}{inek\ (by)} = \frac{çocuk\ (cx)}{dana\ (cy)}$$

Açıklamayı daha yalınlaştırmak için, bu özellikler karşılıklı ilişkileri açısından yeniden tanımlanır. (+ insan) (+ canlı)'yı içerdiğine göre özgül anlamı belirtmek ve insan /canlı içerme'sini bir *tumturak kuralı* ile genelleştirmek yeter.

Öte yandan, anlambirim çözümlemesinde her birim, bir anlambilim tanımı gerektirir. Sözgelimi, *amca* ya «akraba, erkek, geriye doğru birinci kuşak, birinci derece hısımlık» ya da «babanın kardeşi» diye tanımlanabilir. Bu durumda, anlambirim formülü, özellikler arasındaki sözdizimsel ilişkilerden oluşan karmaşık bir yapı önerir. Anlambirimsel çözümleme bir sözcük dağarcığının yapısını belirlemeğe ve çeşitli anlam özelliklerini düzenlemeğe yarar. Ancak, çokanlamlılık, eğretileme ve iki anlamlılığı ortaya çıkaramaz. Bu çözümlemenin en iyi uygulandığı alan antropolojidir ve bu çözümleme yöntemiyle, anlambilim kategorileri ile belli bir dile, dil topluluğuna, kültüre ve bir deney alanına özgü birikim (eklemlenme) biçimleri saptanır. (L)

***ANLATIMCILIK** i. — *Soyut anlatımcılık,* duygusal* (*Ek*) soyutlama çerçevesinde, uzamsal anlatımın ve davranış yoğunluğunun düzenleme kaygısını bastırdığı eğilim.

— ANSİKL. A.B.D.'de, 1943 yılına doğru Jackson Pollock ve alman Hans Hofmann*-ın (*Ek*) çevresinde oluşan *soyut anlatımcılık* akımının temsilcileri arasında Philip Guston, Willem de Koonig* (*Ek*), Franz Kline* ve Robert Motherwell* (*Ek*) sayılabilir. «Dripping» ve «all over» tekniği (bu teknikte resim motifleri bütün tuvali kaplayacak kadar çoğalır) 1947 yılına doğru action* painting'in doğuşuna yol açtı. Oysa, Barnett Newman* (*Ek*), Mark Rothko* (*Ek*) ve Clyffod Still'in gerçekleştirdiği, ton değerleri birbirine çok yakın renk «alanları» uygulaması *color field painting*'i oluşturur. (→Bibliyo.) [L]

***ANLI** (Ahmet Hakkı), türk ressamı. — Yıllardır Fransa'da yaşıyor ve eserlerini İsviçre'de Sankt Gallen'de sergiliyor. (M)

AN LOC, Vietnam'da (Güney Vietnam), Saygon'un yüz kilometre kadar kuzeyinde kent. Ulusal Kurtuluş ordusu ve Kuzey Vietnam kuvvetlerinin 30 mart 1972'de giriştikleri güçlü saldırının başlıca hedeflerinden biriydi. Güney Vietnam kuvvetleri, amerikan hava kuvvetlerinin de desteğiyle uzun ve şiddetli bir savaş vererek (nisan - haziran 1972) kenti canla başla savundular. Ancak, savaşın sonunun yaklaştığı 1975 yılı başında Güney Vietnam kuvvetleri geri çekilmeğe başlayınca arka arkaya terk edilen eyalet merkezleri arasında Quang Tri ile birlikte An Loc da yer aldı (mart 1975). [LM]

***ANNABA,** Cezayir'de kent. — Demir - çelik fabrikaları (1969'da açıldı). Gübre sanayii. (L)

***ANNAPES,** Fransa'da Nord idare bölgesinde komün. — 1970'te yeni kurulan *Villeneuve-d'Ascq* komünüyle birleştirildi. (L)

***ANNAPURNA,** Himalaya'da doruk. — Mayıs 1970'te ingiliz ve nepallilerden kurulu bir heyet ikinci kere doruğa çıkmayı başardı (çıkışta M. Herzog ve L. Lachenal'ın izlediği yola yakın bir yol izlendi). Gene 1970'te, Everest dağı vakfı tarafından düzenlenen ve C. Bonington tarafından yönetilen önemli bir ingiliz heyeti dağın güney yamacından tırmandı. 27 mayısta D. Haston ile D. Whillans doruğa ulaştılar. İnişte I. Clough bir buz parçasının altında kalarak öldü. (Bk. MODİ PEAK, *Ek*.) [L]

***ANNOBON,** Ekvador Ginesi'nde ada. — 1973'te *Pagalu* adını aldı. (L)

***ANOUİLH** (Jean), fransız tiyatro yazarı. — Bir yandan siyasal ve toplumsal kalıplara karşı giriştiği kaygısız tartışmaları (*le Boulanger, la boulangère et le petit mitron* [Fırıncı, karısı ve küçük çırak], 1968; *les Poissons rouges* [Kırmızı balıklar], 1970; *le Directeur de l'Opéra* [Operanın müdürü], 1972) sürdürürken, bir yandan da pembe ve kara oyunlarında görmeğe alıştığımız taşlamaları kendine karşı kullanmaktan çekinmez (*Cher Antoine* [İlâhi Antoine], 1969). [L]

***ANSAY** (Sabri Şakir), türk hukukçusu. — (öl. Ankara 1962). [M]

***ANSERMET** (Ernest), isviçreli orkestra şefi. — (öl. Cenevre 1969). [L]

***ANSİKLOPEDİ** i. — ANSİKL. Türkiye'de son yıllarda yayımlanan telif ve çeviri *ansiklopedi*'lerde hem sayı bakımından bir artış, hem de izlenen yöntem bakımından birtakım farklılıklar görülmektedir. *Meydan**-*Larousse büyük lûgat ve ansiklopedi* (12 cilt, 1969-1973), *Grand Larousse encyclopédique*'in, geniş çapta ekleme ve yeniden düzenlemelerle yapılmış bir çevirisi ve Türkiye'nin en büyük ansiklopedisidir. *Cumhuriyet ansiklopedisi* de (12 cilt, 1968 - 1972) bütün konuları kapsayan genel ansiklopedi niteliğindedir. *Atatürk ansiklopedisi* (5 cilt, 1971), Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar geçen olayları belgeleriyle anlatırken, aynı zamanda Türkiye cumhuriyetinin siyasal tarihini de özetleme amacını gütmüştür. *Türkiye* 1923-1973 ansiklopedisi (Ek)* [4 cilt, 1973-1974], Türkiye'nin son elli yıllık döneminin tarih, siyaset, ekonomi, kültür ve sanat gibi konulardaki gelişmelerini kapsar. *Cumhuriyet tarihi ansiklopedisi* (M. Ekrem Uykucu, 1973), Cumhuriyet dönemi tarihini büyük olay ve kişileriyle özlü bir biçimde anlatır. 1975 yılında çıkmağa başlayan ve çeviri yoluyla hazırlanan *Devrimler ve karşı-devrimler ansiklopedisi,* dünyanın büyük devrim ve karşı-devrimlerini nedenleriyle, kuramlarıyla, açmazlarıyla, güçlükleriyle ve sapmalarıyla vermek amacını güdüyor.

Bunların yanında bilim, kültür ve sanat konularında birtakım özel ansiklopediler de çıkmıştır. Edebiyat: Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda isimler sözlüğü* (7. baskı, 1972); Şükran Kurdakul, *Şair ve yazarlar sözlüğü* (1971); Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyatımızda şair ve yazarlar* (1973) v.b.; ekonomi: *Ekonomi sözlüğü* (Orhan Hançerlioğlu, 1972); *Ak iktisat ansiklopedisi* (2 cilt, 1972-1973); tıp: *Tıp ansiklopedisi* (1974); felsefe: *Felsefe sözlüğü* (Orhan Hançerlioğlu, 1970); *Filozoflar ansiklopedisi* (Cemil Sena, 1974) v.b. Özellikle son birkaç yıldır değişik konu ve çaplarda telif ya da çeviri birtakım ansiklopediler yayımlanmağa başlamıştır. (M)

***ANTAKYA,** Hatay iline bağlı ilçe. — 179 365 nüf., ilçe merkezi 77 437 (1975); 74 köy (1970). [M]

***ANTALYA (07),** Akdeniz kıyısında il merkezi şehir. — 669 913 nüf. (1975), 608 köy (1970). Bölgenin turizm şartları yönünden elverişliliği ve bu elverişliliğin yeni yatırımlarla değerlendirilmesi nüfus artışında başlıca etken oldu. Gene aynı sebeple köylerdeki nüfus oranı küçük ölçülerle değişirken şehir merkezinde 213 679'a ulaştı (1975). Bunun sonucu olarak şehirde km²'de yoğunluk 68 kişiye (1970) yükseldiği halde bunun 10 kişide kaldığı yerler de (Akseki) vardır.

Antalya'da tarım alanındaki çalışmalar hayvancılıktan turunçgiller üretimine doğru kaymağa başladı. Keçi mevcudu bir milyondan 878 000'e, koyun mevcudu da 378 000'e inerken turunçgiller 1972'de 190 000 tona yaklaştı. Üzümsü meyvelerdeki üretim artışı yüzde 10'u buldu.

İlin kıyı kesimlerinde çok sayıda turistik tesisler yapıldı ve yeni tatil çevreleri geliştirildi.

Sanayi alanında Antalya'da iki önemli gelişme oldu: Dalaman kâğıt fabrikası ve ambalaj sanayiinin kurulması. Bunların yanı sıra beton oluk, oto camı, pil, meyve suyu ve karpit fabrikaları kuruldu. Mevcut bitkisel yağ ve sabun tesislerinde genişletmeler yapıldı. (M)

***Antalya müzesi.** — Antalya ili yöresinde yapılan arkeolojik kazılarda çok sayıda eser elde edilmesi ve bunların her geçen yıl biraz daha artması nedeniyle, 1965 yılında yapımına başlatılan yeni Bölge müzesi 1972 yılında ziyarete açıldı.

Müze on iki büyük salondan meydana gelir. Tabiat tarihine ayrılan ilk salonda tekhücreli canlılar, bu canlıların gelişimini gösteren fosiller ve omurgalı hayvanlar sergilenir. Tarihöncesi çağlara ait ikinci salonda Karain* mağarasından çıkarılan eserler, bir başka salonda Geç Cilâlıtaş ve Tunç çağı, geri kalan salonlarda ise, heykeller, lahitler ve mozaikler sergilenmektedir. Arkeoloji müzesi yeni binasına taşınınca, boşalan eski müzede bir Etnografya müzesi kurulmasına karar verildi. Antalya ve çevresinin islâmî devire ait kültürünü aksettirecek olan müzenin açılış çalışmaları devam etmektedir. (M)

***ANTARKTİKA,** beş kıtadan biri.

● *Biyoloji.* Yakın zamanda Antarktika'da, özellikle Graham yarımadası üzerinde yapılan hayvan ve bitki araştırması sırasında karanfilgillerden iki bitkiye rastlandı: *Colobanthus crassifolius* ve *Stellaria media.* Bunlardan birincisinin fosiline daha önce de aynı yerde rastlanmış ve başka yerlerde bulunmadığı anlaşılmıştı; ikincisi ise bütün dünyada yaygın bir bitkidir. Ayrıca buğdaygillerden üç bitki bulundu: bunlar-

dan biri olan *Deschampsia antarctica* yalnız bu bölgeye özgüdür; öbür ikisi çayır bitkisidir. Bunlardan başka kıta üzerinde yarısı yerli olan 400 kadar liken, 70 kadar karayosunu türü vardır; likenler arasında küçücük pembe bir örümceğe rastlanır. Bataklıklarda *Philoreina gregaria* gibi büyük rotatorlar yaşar: bunların çokluğundan sular kızıla boyanır. Kıtada kanatlı bir tek böcek vardır: *Belgica antarctica*. Antarktika'ya karada yaşayan canlıları yalnız rüzgâr ve kuşlar getirir. (L)

***ANTEN** i. — Radyotek. *Anten kazancı*, anten belli bir toplam güç yayımladığında belli uzaklık ve belli bir yönden alınan enerjinin, toplam güç izotropik bir kaynaktan yayımlandığı zaman aynı noktada alınan enerjiye oranı.

— ANSİKL. Radyotek. λ dalga boyunda yayım yapan S gerçek yüzeyli *bir antenin kazancı*, $G = \frac{4\pi KS}{\lambda^2}$ formülüyle verilir; formülde K, yüzey biçiminin birim fonksiyonundan küçük bir katsayıdır; enerjinin yüzde 95'i yayımın temel diliminde yoğunlaşır ve bu dilimin $2\theta_0$ tepe açısı ne kadar küçük olursa kazanç o kadar büyük olur. Ayrıca enerji yoğunlaşması arttıkça kazanç da artar. Yayımlanan dalganın frekansı büyüdüğü zaman, eğer güçlü bir yayın yapılması isteniyorsa, yayıcı yüzeyler kullanılması zorunlu olur; bu yüzeyler üzerine, kısa dalga boyunda bir elektromagnetik enerji akısı gönderilir. Bazı özel koşullarda, yansıyan dalga ayrıcalıklı doğrultulara yollanabilir. Yayıcı yüzeyin biçimi ve değeri enerjinin uzayda dağılımını da etkiler. Büyük enerji yoğunlaşmaları elde edebilmek için kısa dalga boylarının ve büyük yüzeylerin kullanılması bu yüzdendir. Uygulamada, birtakım kısıtlayıcı etkiler nedeniyle bir antenin kazancı 60 dB'yi, yüzeyi de 100 m²'yi pek geçmez. Santimetre cinsinden dalga boyunda yayın yapan antenler bugün Hertz dalgalarıyla haberleşmede ve radar sistemiyle gözetleme tekniklerinde çok sık kullanılır. Fransa'daki Nançay radyoteleskop tesisleri, gökadalar dışı radyoelektrik işaretlerinin alınmasını sağlayan çok büyük yüzeyli antenlerle donatılmıştır (8 000 m²'lik yansıtıcı ve aşağı yukarı 10 000 m²'lik alıcı yüzey). Öte yandan, değişik biçim, yapılış ve işlevde birçok anten tipi çeşitli tekniklerde kullanılıyor: uçak, gemi ve uydulara yerleştirilen yüksek frekans düzenekleri, çok geniş frekans gamı üzerinden çalışan logaritmik antenler, hiç yer değiştirmeden uzayı tarama olanağı veren faz modülasyonlu antenler, dalga yayımı ve yönlendirilmesini birleştiren yalıtkan antenler. (L)

ANTENLİ sıf. Radyotek. *Çift antenli alış*, uzun mesafeli radyotelefon veya radyotelgraf bağlantılarında, kısa dalga halindeki fading etkilerini önlemek olanağı veren alış sistemi.

— ANSİKL. Radyotek. *Çift antenli alış* sistemi şu ilkeye dayanır: yüksek frekanslı elektromagnetik dalgaların uzun mesafelere yayılması, iyonosferin iyonlaşmış katmanlarındaki ve toprak yüzeyindeki sayısız yansımalarla olur. Bu katmanlar kararlı değildir, bu da yayılma sürelerinin değişmesine yol açar. Alış yerinde, işaretin enerjisi, saniyeden dakikalara kadar varan bir periyotla 30 dB'lik değişikliklere uğrayabilir: işte bu fadingdir. Demek ki, birbirinden 10 dalga boyu kadar uzaktaki iki anten aynı anda fadingle karşılaşmaz. Her anten bir trafik alıcısına bağlanmıştır. İşaretin alınmasından sonra, en iyi işaret fon gürültüsü oranı elde edilinceye kadar her iki işaret karıştırılır. Böylece, bildirilerin en iyi şekilde anlaşılabilmesine olanak veren daha düzenli bir alış düzeyi elde edilir. (L)

ANTES (Horst), alman ressamı (Heppenheim 1936). Karlsruhe Güzel Sanatlar akademisinde profesör H.A.P. Grieshbaber'in öğrencisiydi. 1965 yılında da aynı akademide ders vermeğe başladı. 1960'lardaki lekeci döneminde yaptığı ilk eserler, Max Beckmann ve alman anlatımcılarının izlerini taşımakla beraber, bir bakıma Willem De Kooning* *(Ek)* gibi bir sanatçının hareketsel sanatını andırır ve bir «yeni betimleme»nin öncüsü sayılırlar. Ancak Antes bu yeni akımın biraz dışındadır. Tablolarından bir şiddet havası yayılır; hemen bütün eserlerine kısa boylu şişman ve gövdesiz bir insan figürü hâkimdir; ama sanatçının, son yapıtlarında şiddetli renklere ve sert çizgilere eskisi kadar yer vermediği görülür; artık renk tonlarında bir ölçülülük, biçimlerde ise bir yumuşama göze çarpmaktadır. Ustalığına şimdi yeni bir duyarlık eklenmiştir.

Antes, 1966 Venedik bienalinde ülkesini temsil etmişti. (L)

***ANTİBİYOTİK** i. — ANSİKL. Ted. Enfeksiyonlara karşı kullanılan *antibiyotik*'lerin öteden beri kabarık olan listesine son yıllarda yenileri eklendi: metampisilin* *(Ek)*, öncekilerden daha etkili olan ve daha çok mikrop çeşidine karşı kullanılabilen yarı sentetik yeni bir penisilindir. Rifampisin* *(Ek)* ve etambütol* *(Ek)* vereme karşı, adriamisin* *(Ek)*, bleomisin* *(Ek)*, rubidomisin* *(Ek)* gibi yeni antibiyotikler ise habis urlara (kanser ve lösemi) karşı başarıyla kullanılıyor. (L)

ANTİEMPERYALİZM i. (fr. *anti-impérialisme*). Emperyalizmin her türüne karşı olan davranış ya da görüş. (L)

***ANTİJEN** i. — Tıp. *Avustralya antijeni*, virüslerden ileri gelen bir karaciğer iltihabına yol açtığı kabul edilen antijen. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Ur antijenleri*, urlara bağlı doku nakli antijenleri, bir başka deyişle genetik bakımdan özdeş olanlarda bir ret tepkisi meydana getiren antijenler. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. B.S. Blumberg tarafından 1963'te bulunan *Avustralya antijeni* günlük tıbbî uygulamalar arasında çoktan yer almağa başladı. Gerçekten de bu antijenin iki yararı kesinlikle bellidir: virüslerden ileri gelen karaciğer iltihabının teşhisine ve bazı kan vericilerinden kan alınmaması gerektiğini önceden anlamağa yaraması.

Avustralya antijenine («Au» veya «SH» de denir) Amerika Birleşik devletlerinde ve Avrupa'da çok seyrek, Güney Asya ve Okyanusya'da çok sık rastlanır (zaten bir Avustralya yerlisinin kan serumu incelenirken tesadüfen bulunduğu için bu ad verilmiştir). Demek ki bazı bölgelerde Avustralya antijeninin sağlıklı taşıyıcıları oldukça çoktur.

1966 yıllarında, Avustralya antijeninin virüslü had karaciğer iltihabıyla yakından ilgili olduğu çok çabuk anlaşıldı. Pozitif-lik rakamları konusunda yazarların görüşleri değişiktir; gerçekten de Avustralya antijenine yalnız kuluçka devresi kısa süren ve çoğu zaman enjeksiyon yoluyla bulaşan B virüslerinin yol açtığı karaciğer iltihaplarında rastlanır. Buna karşılık, daha çok ağız yoluyla (iğneyle de olabilir) bulaşan ve kuluçka devresi uzun süren A tipi virüslerin neden olduğu karaciğer iltihaplarında bu antijene rastlanmaz. Antijenin belirmesi çok geçicidir; genellikle birkaç haftadan fazla sürmez. Bu arada özgül antikorların oluşumuna yol açabilir.

Avustralya antijeninin pratik yararlarından biri, bütün kan vericilerde sistemli olarak bu antijenin aranması ve böylece kan nakli yapılan kişilerde çoğu zaman bu yoldan meydana gelen karaciğer enfeksiyonlarının büyük ölçüde önlenebilmesidir.

Avustralya antijeni elektronik mikroskopla görülebilir, fakat çekilen fotoğrafların aynı virüse ait olduğu kesinlikle söylenemez. Uygulamada, bu antijenin araştırılması için bağışıklığa ilişkin yöntemlere başvurulur: immuno - elektrodifüzyon, alyuvarlarda çökelme olmaması.

Bugün, bazı hastalıklara karşı kullanılmak üzere «Avustralya anti-antijeni» denen antikorca zengin serumlar hazırlanıyor.

● *Ur antijenleri*, kimyasal ve fiziksel etkenlerin yanı sıra virüslerle de meydana gelebilen birçok urda incelenerek ortaya çıkarılmıştır. Urun vücut tarafından reddedilmesine olanak veren bu bağışıklık tepkisinin incelenmesi günümüzde önemli araştırmalara konu oluyor. (Bk. KANSER, *Ek*). [L]

***ANTİPARTİKÜL** i. — Fiz. Bk. *Karşı* TANECİK*, *Ek*.

***ANTİRADAR** sıf. — Sil. *Antiradar füze*, görevi radarları etkisiz kılmak veya tahrip etmek olan ve özgüdümlü pasif bir sistem sayesinde, tahrip edilecek radarların yaptığı yayın üzerine yönetilen havadan karaya güdümlü füze.

— ANSİKL. Sil. Radar yayınlarını etkisiz kılmak için kullanılan, meselâ İkinci Dünya savaşının *window*'ları (bugün *shaffs* diye anılır) gibi pasif antiradar düzenekler bugün artık elektronik karşı tedbirler (bk. ELEKTRONİK'in askerî uygulamaları, *Ek*) denilen bütünün bir parçasıdır. Bu nedenle «antiradar» sıfatı, düşman radarlarının etkisizleştirilmesinde kullanılan özel bir silâhı belirtmeğe yarar: *antiradar füze*.

Antiradar füzelerin başlıca hedefleri, karadan havaya güdümlü füzelerin donatıldığı izleme ve yöneltme radarlarıdır. Bildiğimiz klasik patlayıcılardan herhangi biriyle ateşlenen antiradar füze, bombardıman uçaklarının sızabilmesi için düşmanın hava savunmasını etkisizleştirmek amacıyla kullanılır. Ancak bu silâhı kullanabilmek için, elektronik dinleme ve şifre çözme yöntemleriyle hedef radarların niteliklerinin önceden belirlenmesi gerekir.

Azamî menzili 200 km dolaylarında olan havadan karaya güdümlü amerikan antiradar füzesi «Shrike», 1964'te amerikan deniz kuvvetlerinde hizmete girdi ve 1966'dan başlayarak Vietnam'da gerek deniz kuvvetleri gerek hava kuvvetleri tarafından, Rusların karadan havaya güdümlü SAM 2 ve SAM 3 füzelerinin radarlarına karşı kullanıldı. 1971'de hizmete giren, fransız - ingiliz ortak yapımı havadan karaya güdümlü «MARTEL» füzesinde, yaklaşık olarak 30 km menzilli bir özgüdümlü antiradar bulunur. (L)

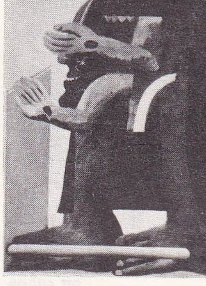

Horst ANTES «Mısırlı» (1969-1970) suluboya (Lefebvre galerisi, New York)

***ANTİSTATİK** sıf. — Petr. Pompalama sırasında yakıtın boru çeperlerine sürtünmesinden doğan statik elektrik yüklerinin dağılmasını kolaylaştırmak için bir füze yakıtına karıştırılan katkı maddesi için kullanılır. (L)

***ANTLAŞMA** i. — Devl. huk. *İkili antlaşmalar*. Bk. İKİLİ* ANTLAŞMALAR, *Ek*.

***ANTOLOJİ** i. — ANSİKL. Cumhuriyet döneminde yayımlanan *antolojiler* arasında özellikle şiir derlemeleri büyük bir yer tutar. Bu arada nazım-nesir karışık (*Memet Fuat'ın seçtikleri - Türk edebiyatı* [1963-1972]; Mehmet Kaplan - İnci Enginün - Birol Emil, *Yeni Türk edebiyatı antolojisi I, 1839-1865* [1974] v.b.) ve yalnızca nesirlerden oluşan antolojiler de (*Cumhuriyetin 50. yılında cumhuriyet yazınından örnekler*, [1974] v.b.) yayımlanmıştır.

Son yıllarda düzenlenen antolojilerde birtakım farklı yöntemler uygulanmıştır: kimi antolojilerde dönemler (Halil Erdoğan Cengiz, *Divan şiiri antolojisi* [1972]; Şemsettin Kutlu, *Tanzimat dönemi türk edebiyatı antolojisi* [1972]; Rauf Mutluay, *Tanzimat'tan günümüze kadar türk şiiri antolojisi* [1973] v.b.), kimilerinde türk edebiyatının hemen bütün dönemleri (Cevdet Kudret, *Türk edebiyatından seçme parçalar* [1973]; Tahir Alangu, *100 ünlü türk eseri* [2 cilt, 1974] v.b.), kimilerinde konular (Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk tasavvuf şiiri antolojisi* [1972]; A. Kadir, *Dünya halk ve demokrasi şiirleri* [1973]; *Dünya mizahından seçmeler* [5 cilt, 1971-1972] v.b.), kimilerinde sanatçılar (Asım Bezirci, *Metin Eloğlu, inceleme-antoloji* [1971] ve *Nâzım Hikmet ve seçme şiirleri* [1975]; Nejat Tamtürk, *Yahya Kemal antolojisi* [1972] v.b.) ölçü olarak alınmıştır. Bu arada yabancı edebiyatları, edebiyatçıları, bilim ve düşün adamlarını tanıtmak amacıyla düzenlenen

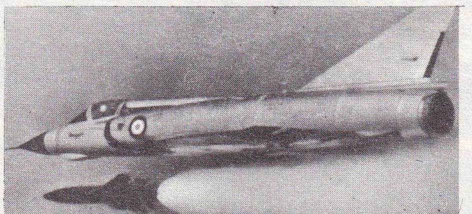

antiradar füze tepkili bir avcı bombardıman uçağının («Mirage III-E») eşliğinde, fransız-ingiliz ortak yapımı «MARTEL»

Foto. Nelson-Lefebvre galerisi (New York), Fransız Dz. Kuv. k. (LAROUSSE)

antolojilerde de bir artış görülmektedir: *Bulgar şiiri antolojisi* (1972); *İskandinav hikâyeleri antolojisi* (1972); *Batı edebiyatından seçme parçalar* (Cevdet Kudret, 1972) v.b. (M)

***ANTONİO** (Antonio RUİZ SOLER, — denir), ispanyol dansçı ve koreograf. — Uluslararası bir ünü olan Antonio topluluğu ile birlikte New York'ta, Londra'da (Rosario ile), S.S.C.B.'de, Finlandiya'da (1966), Güney Amerika'da (1968), Yunanistan ve Tunus'ta (1970), Japonya'da (1971) gösteriler verdi. 1967'de Granada şenliğine katıldı ve Milano'daki Scala operasında *Fantasia Galaica*'yı sundu. 1970'te Madrid Zarzuela tiyatrosunda Albeniz'in *İberia Cordoba* ile *Torre Bermeja*'sında ve De Falla'nın *Kısa yaşam*'ında büyük bir başarı elde etti. 1972 yılında *Concierto Andaluz*'un (Endülüs konçertosu) [Joaquin Rodrigo'nun müziği] koreografisini hazırladı ve önce Madrid'de, sonra da Palma (Mallorca) ve Sevilla'da yorumladı. 1973 yılında Madrid'de yeni bir dans topluluğu kurdu. (L)

ANTONIONI
«Zabriskie Point»ten (1969) bir sahne
(Daria Halprin ve Mark Frechette)

***ANTONİONİ** (Michelangelo), italyan sinema rejisörü. — 1969'da A.B.D.'de, tüketim toplumuna karşı ayaklanan amerikan gençliğine bir sungu olan *Zabriskie Point* adlı duygusal yapıtı gerçekleştirdi. 1972'de Çin üstüne uzun metrajlı bir belgesel filim (*Chung kuo «la Chine»*) yaptı. 1974'te de *İl Passegero*'yu (Gazete muhabiri) gerçekleştirdi. (L)

ANTROPOTEKNİK i. (fr. *anthropotechnique*). Bir ya da birkaç kişinin kullandığı komuta ve gütme sistemlerinde, insanla makine arasında en iyi dengeyi kurmak amacı güden bilim dalı.

— ANSİKL. *Antropoteknik*, komuta sistemini kullanacak kişinin yeteneklerini (duyuların hassaslığı, biçimleri ve yapıları algılama ve tanıma yeteneği, seçici dikkat, seçici bellek, öğrenme yatkınlığı ve yeteneği) ve zayıf yönlerini (tepki zamanı, sınırlı güç, yorgunluk, usanç, değişirlik) göz önünde bulundurarak, böyle bir sistemin en yüksek verimle kullanılabilecek şekilde tasarlanmasını öngörür. Antropotekniğin uygulanması, mühendisler, fizyoloji ve psikoloji bilginleri, hekimler ve ergonomi uzmanları arasında sıkı bir işbirliğini gerektirir. Yapılacak iş ne kadar güç (bir savaş uçağının yönetimi) ya da ne kadar karmaşıksa (hava trafiğinin düzenlenmesi) antropoteknik o kadar büyük önem taşır. (L)

Georges APERGHIS

***ANVERS,** Belçika'da kent ve liman. — Limandaki deniz trafiği 1970'te 78 Mt'a vardıktan sonra 1972'de 66,6 Mt'a düştü. Bu düşüşün nedeni Rotterdam'dan Anvers'e 21 Mt hidrokarbür nakleden petrol boru hattının hizmete girmesidir. Liman girişi (Escaut halici) yüklü olarak 75 000 - 80 000 t'dan ağır gemilerin limana girmesine elverişli değildir. Fakat Anvers'in ticarî eşya nakliyatında üstün bir durumu vardır: 1971'de 24 Mt, 1972'de 25 Mt; konteynerli olarak taşınan eşyanın ağırlığı da 1972'de 2,3 Mt'a ulaştı.
Escaut'nun sağ kıyısı Hollanda sınırına kadar baştan başa dolu olduğundan liman

Yeni doğmuş çocuğun durumunun değerlendirilmesi (Apgar'a göre)

Çocuğun doğumundan 60 sn sonra, aşağıdaki 5 işaretin değerlendirilmesine girişilir. (Sorumlu kişiden, beş işaretten her biri için, gördüğü klinik duruma uygun düşen haneyi kalın bir kalemle çizmesi istenir. İşaretli hanelerin üstünde yazılı sayıların toplamı istenen sonucu verir.)

İŞARETLER	0	1	2
Kalp atışı	Yok	Yavaş 100'ün altında	100'ün üstünde
Solunum	Yok	Yavaş ve düzensiz	İyi-Çığlık
Kas gerilimi	Gevşek	Kol ve bacakta hafif bükülme	Tam hareket
Renk	Mavi ya da soluk	Vücut pembe, kol ve bacaklar mavimsi	Tamamen pembe
Uyartılara tepki	Yok	Çığlık	Canlı çığlık

Apgar çizelgesi

tesisleri sol kıyıya yerleşiyor. Burada sanayi için 4 000 hektar hazır arazi var; 1972'de bunun yaklaşık olarak 1 000 hektarı işgal edilmiş durumdaydı. Sınaî kalkınma sürdürülüyor. Rotterdam yolu ile ham petrolün gelişi büyük bir kazanç sağladı: rafineriler büyüdü (Bayer, B.A.S.F., Monsanto her yıl yeni üretim birimleri kuruyorlar); General Motors üretim kapasitesini iki katına çıkardı; Ford şimdi vites kutuları yapıyor.
İç kesimle bağlantı yıldız biçiminde bir otoyol ağıyla sağlanıyor: Hollanda'ya, Gand'a, Lille'e (ve Paris'e), Brüksel'e, Liège'e (ve Ruhr'a) giden beş otoyol. İç suyolları 9 000 - 10 000 tonluk teknelere göre düzenlenmiştir: Brüksel'e, Ren'e ve Liège'e doğru Albert kanalıyla. (L)

Anzaf kaleleri, Van şehri yakınında, Van-Özalp karayolu üzerinde iki urartu kalesi. Her iki kale de Urartu krallığının başkenti, eski Tuşpa'ya (Van) doğudan İran üzerinden gelen önemli tarihî yolu kontrol etmek üzere kurulmuştur. *Aşağı Anzaf* adı verileni dikdörtgen bir plana göre yapılmıştır; surları kiklopik tarzda örülüdür. Çok küçük olan bu kalenin Urartu kralларından İşpuini tarafından kurulduğu sanılır. Daha yüksek bir alanda kurulmuş olan kale *Yukarı Anzaf* adını taşır; büyük bir kaledir. Surları düzgün kesme taş bloklardan yapılıdır. Burada bulunan çivi yazılı bir yazıtta, kalenin Urartu krallarından Menua tarafından kurulduğu belirtilir. (M)

***AOSTA vâdisi özerk bölgesi.** — 107 000 nüf. (1973 tahminî). Köy nüfusunun büyük kısmı hâlâ Fransızca konuşur, ama erişkin kuşak (otuz - elli yaş arası), yerel ağızlar zararına ulusal dili desteklemiş olan faşist rejim sırasında doğduğu için, üstelik gençler de yükseköğrenimlerini Torino ve Milano'da gördüklerinden italyanlaştırma hareketi gelişmektedir. Haberleşme araçları, radyo ve televizyon da İtalyancanın Fransızcaya karşı ilerlemesini hızlandırmaktadır. Bölgede kurulan özerklik yanlısı bir parti, 1963-1968 arasında bir tek milletvekili çıkarmıştır. (L)

***APA,** Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı köy. — 1 020 nüf. (1970). Yakınında sulama barajı. (Bk. HİDROELEKTRİK*.) [M]

Apa barajı. Bk. HİDROELEKTRİK*.

***APAK** (Orhan Şeref), türk spor yöneticisi. — (öl. Ankara 1973). 1965'te başlayan son Futbol federasyonu başkanlığı görevi 1969'a kadar sürdü. Adanaspor kulübünde teknik direktörlük yaptı (1969-1973). [M]

***APAYDIN** (Talip), türk yazarı. — Öğretmenliği sürdüren yazar yeni olarak şu eserleri yayımladı: *Karanlığın kuvveti* (1967); *Geri kalmış ülkelerde, özellikle Türkiye'de eğitim sorunları ve devrim ihtiyaçları* (1968); *Define* (1972); *Öte yakadaki cennet* (1972); *Toz duman içinde* (1974); *Koca taş* (1974). [M]

***APELDOORN,** Hollanda'da kent. — Elektronik sanayii. (L)

APERGHİS (Giorgis), yunanlı besteci (Atina 1945). 1963'ten bu yana Paris'te yaşayan sanatçı burada orkestra yönetme (Pierre Derwaux ile birlikte) ve vurma çalgı dersleri aldı. Yaylı üç dörtlü için *Antistixis* adlı ilk eserini 1967'de besteledi. Aperghis'in besteleri arasında Strasbourg Vurgulu Çalgılar topluluğu tarafından banda alınan *Kryptogramma* (1970), 1972 Royan şenliğinde gerçekleştirdiği *Jules Verne'e sungu*, şarkıcı, tiyatrocu, çalgı ve magnetik band için hazırladığı *Concerto Grosso* sayılmağa değer. Aperghis, sekiz şarkıcı, dört aktör, yedi çalgıcı ve magnetik band için hazırladığı *Pandemonium* adlı operasını 1973 Avignon şenliğinde, Diderot'dan esinli *Kaderci Jacques*'ı ise 1974'te Lyon'da besteledi. (L)

Apgar çizelgesi, yeni doğmuş bir çocuğun o andaki durumunu rakamlarla değerlendirmeğe yarayan, 0'dan 2'ye kadar kodlanmış, 5 ölçütlü karşılaştırma çizelgesi.
Apgar çizelgesinin (çocuk hekimi Virginia Apgar'ın adından) beş ölçütü şunlardır: kalp atışı, solunum hareketleri, kas gerilimi, çocuğun rengi ve uyartılara tepki gösterme. Bu çeşitli rakamların toplamı alınır ve böylece çocuğun durumu üstüne bir bilgi edinilebilir. Toplam 7'ye eşit ya da 7'den yukarı ise çocuk iyi durumda demektir. Toplam 2 ilâ 7 arasında ise reanimasyon (canlandırma) tedbirlerine başvurmak gerekir.
Bugün her çocuğun bu sistemli ve yinelemeli bir şekilde düzenlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Çünkü, bazen yeni doğmuş çocuğun reanimasyonu için kaçınılmaz olan çeşitli tedbirleri en iyi şekilde belirlemeğe yarar. (L)

ANVERS
konteynerler için kurulmuş liman tesisleri

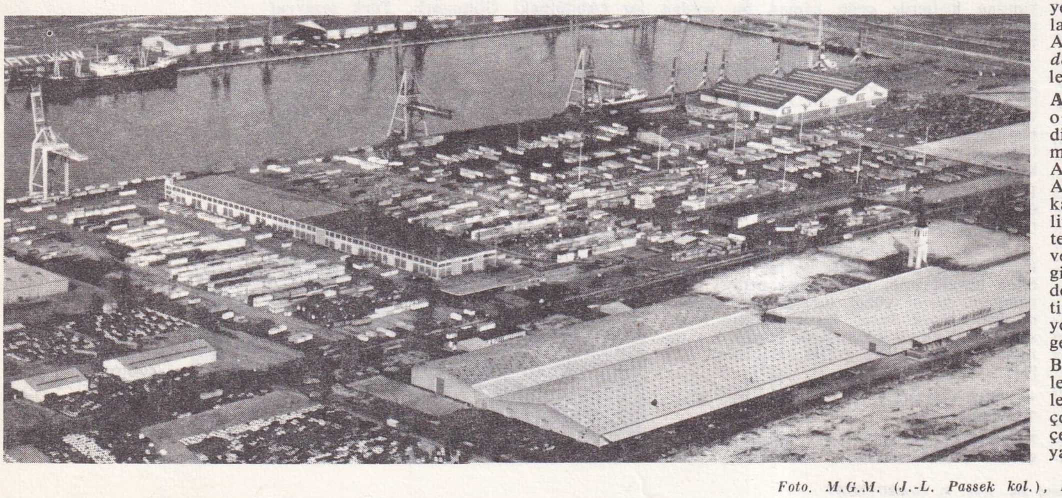

Foto. M.G.M. (J.-L. Passek kol.), Ph. Gras, Anvers Liman idaresi (LAROUSSE)

***A.P.İ.**, AMERİCAN PETROLEUM İNSTITUTE'un (Amerikan Petrol enstitüsü) baş harfleri. — *A.P.İ. ayırıcısı*, rafinerilerin artık sularındaki hidrokarbonları yüzeyden toplama sistemiyle alıp değerlendirmek için American Petroleum İnstitute'ın önerisi üzerine yapılan yağ giderme havuzu. (*Eşanl.* DURULTMA KABI.) [L]

***APİTHY** (Suru Migan), dahomeyli siyaset adamı. — Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin askerî cunta tarafından yasaklanması üzerine (nisan 1970) başkanlık konseyinin üç üyesinin (Justin Ahomadegbé, Hubert Maga, Suru Migan Apithy) ikişer yıl sıra ile cumhurbaşkanı olması kararlaştırıldı. Buna göre S. Apithy 1974 mayısında cumhurbaşkanı olacaktı. Fakat binbaşı Kereku'nun ekim 1972'de yaptığı hükûmet darbesi başkanlık konseyini dağıttı. (L)

APL i. (ing. A PROGRAMMİNG LANGUAGE'in kısaltması). Bilimsel uygulamalar, mantık uygulamaları ve harflerle yapılan işlemler için İverson'un geliştirdiği programlama dili. (L)

***Apollo.** — «Apollo» programının gerçek anlamdaki uygulaması «Apollo VIII» uçuşuyla başlar; bu uçuş sırasında Frank Borman, James A. Lovel ve William A. Anders adlı astronotlar, 21 aralık 1968'de Ay çevresinde ilk uçuşu gerçekleştirdiler. Tamamlayıcı iki deneme uçuşundan («IX» ve «X» uçuşları) sonra 20 temmuz 1969'da «Apollo XI» Ay yüzeyine ilk defa insan indirmeyi başardı. Üçüncü astronot Michael Collins Yer'e dönüş için öngörülen buluşmayı beklemek üzere komuta modülünü Ay çevresindeki yörüngesinde tutarken, önce Neil A. Armstrong, sonra Edwin Aldrin ilk defa Ay yüzeyine ayak bastılar. Astronotların Ay'daki görevi sadece bir-iki manevra denemesi yapmak ve Ay yüzeyinden bol bol kaya parçası toplamaktı. 20 kasım 1969'da «Apollo XII» ile (Richard F. Gordon, Charles Conrad ve Alan Bean) önemli bir aşama yapıldı. «Apollo XI» astronotları Ay'da sadece 2 saat 33 dakika kaldıkları halde, Conrad ve Bean'in kabinden Ay yüzeyine çeşitli inişlerinin süresi toplam 7 saati bulmuştu. Üstelik bu astronotların görevi çok daha karmaşıktı; her şeyden önce Ay yüzeyine bir bilimsel cihazlar grubu yerleştirmeleri gerekiyordu: hepsi 63 Watt'lık nükleer bir üretecin enerjisiyle beslenen bir sismograf, bir magnetometre, Güneş rüzgârı için bir tayfölçer ve iki tanecik detektöründen oluşan A.L.S.E.P. Ayrıca astronotların Ay yüzünde hareket etme özerkliği de eskisinden çok daha fazlaydı: 36 kg ay taşını da birlikte götürerek 2 000 m'lik bir mesafe boyunca gidip gelebiliyorlardı, oysa «Apollo XI» uçuşu sırasında astronotların taşıyabileceği ağırlık 22 kg'dı. Bütün bunların yanı sıra, kendilerinden üç yıl önce Ay'ın aynı bölgesine fırlatılan «Surveyor» adlı bir uzay aracının parçalarını aramak görevi de «Apollo XII» astronotlarına verilmişti.

11 nisan 1970'te fırlatılan «Apollo XIII» ile dram başlıyordu. «Apollo» taşıtına enerji sağlayan üç yakıtlı pilden ikisinin tükenmesi üzerine üç astronot, James A. Lovell, John L. Swigert ve Fred W. Haise, Ay'daki görevlerini yarım bırakarak, böyle bir olaya önceden hazırlıklı olmayan ay modülüne geçmek ve Yer'e geri dönmek zorunda kaldılar. Astronotların soğukkanlılığı ve büyük yeteneği sayesinde tehlikenin önüne geçildi ve 86 saatlik bir uğraşıdan sonra üç astronot aracın atmosfere girmesinden hemen önce komuta modülüne geçmeyi başararak Yer'e inebildi.

Bu başarısızlık programın daha sonraki bölümünü biraz yavaşlattıysa da büsbütün engellemedi ve 30 ocak 1971'de «Apollo XIV» uzaya fırlatıldı. Bu aracın astronotları Alan B. Shepard, Edgar D. Mitchell ve Stuart A. Roosa'dır; Alan B. Shepard, bir «Mercury» uçuşu sırasında uzaya fırlatılan ilk amerikalı olmuştu. Astronotların Ay'dan taş parçaları toplamalarını kolaylaştırmak için, aynı zamanda Ay yüzeyine yerleştirilecek malzemeyi de taşıyabilen bir taşıt verilmişti yanlarına. Üç astronot 60 sm derinliğinde bir hendek kazarak ay modülünün oturduğu kraterden Ay yüzeyine indiler. Astronotların ay modülü dışında geçirdikleri toplam süre 9 saati bulur. «Apollo XV» harekâtı, David R. Scott, Alfred M. Worden ve James B. İrwin'den oluşan bir ekiple 26 temmuz 1971'de başladı. Bu uçuşun getirdiği en büyük yenilik, «Lunar Rover Vehicle» diye adlandırılan ve Ay kâşiflerine ay modülünün konduğu yerden aşağı yukarı 20 km kadar uzaklaşabilme olanağı sağlayan özerk hareketli bir taşıtın kullanılması oldu. Ayrıca uzay aracı, Ay'ın o güne kadar hiç bilinmeyen dağlık bir bölgesine indi ve yapılan gözlemlerden çok olumlu sonuçlar alındı. Astronotlar toplam 17 saat 48 dakikayı Ay yüzeyinde geçirdikten sonra 2 ağustosta yeryüzüne döndüler. «Apollo XVI» uçuşu bundan hemen dokuz ay sonra, 16 ilâ 28 nisan 1972 tarihleri arasında yapıldı: mürettebat John W. Young, Charles M. Duke ve Thomas K. Mattingly'den oluşuyordu. Astronotların Ay'daki görevi «Apollo XV»ten istenen görevin bir devamıydı ve ay jeep'inin kullanımına daha büyük bir ağırlık verilmişti. Ay'a iniş için yine, Descartes adıyla anılan dağlık bir bölge seçildi. «Apollo XVI» harekâtı sırasında, daha önceki rekorların hepsi bir bir kırılıyordu: Ay yüzeyinde bırakılan malzemenin (dördüncü A.L.S.E.P. istasyonu da bu uçuşta yerine yerleştirildi) ağırlığı: 558 kg; yeryüzüne getirilen ay taşlarının ağırlığı: 88 kg; ay modülünün dışında geçirilen süre: 21 saat; Ay üzerinde katedilen mesafe 25 km'den fazla. Bundan başka, Ay'ı tanıma konusunda, Ay yüzeyindeki taş ve kayalardan yayılan bir magnetizmanın varlığı ortaya konuldu. Nihayet, 7 aralık 1972'de fırlatılan «Apollo XVII», «Apollo» programının sona erdiğini haber veriyordu. Bu uçuşta astronot Eugène A. Cernan ve Ronald E. Evans (uzayın iki emektarı) ile Harrison H. Schmitt uzaya gönderildi; Schmitt bir Ay harekâtına katılan ilk bilim adamı oluyordu. Ay yüzeyine yerleştirilen son A.L.S.E.P. istasyonu daha öncekilere oranla birkaç yenilik taşır; özellikle Ay'ın son derece ince olan atmosferinin bileşenleri için bir ölçü âleti eklenmiştir. Alınan sonuçlar arasında,

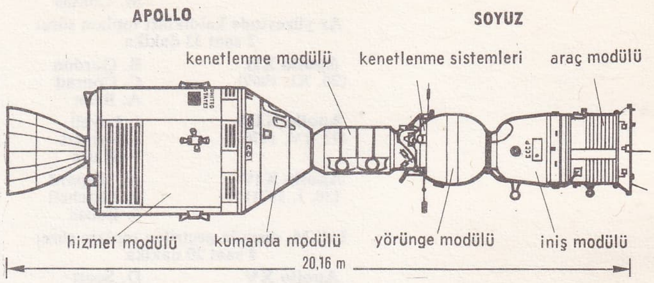

temmuz 1975'te birlikte uçuş için kenetlenen bir «Apollo» kabini ile bir «Soyuz» uzay aracı

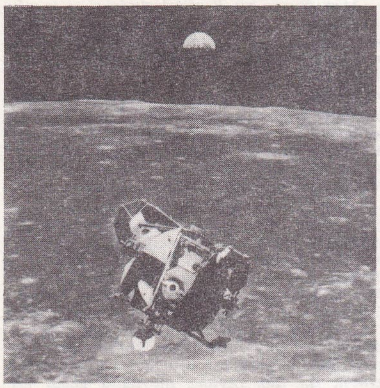

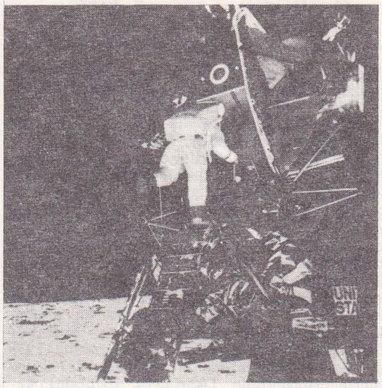

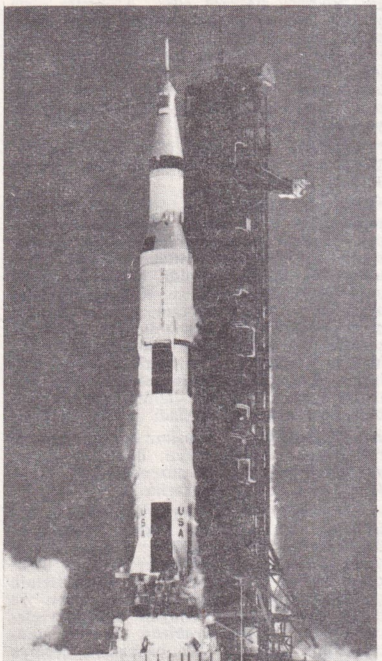

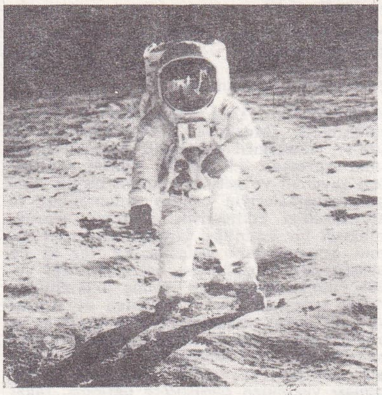

altta solda, «Apollo XI» kabinini taşıyan «Satürn V» füzesinin 16 temmuz 1969'da Cap Kennedy'den fırlatılışı

yanda solda, «Apollo XI» kabininden ayrılan ay modülü «L.E.M.» Ay'a doğru tek başına yoluna devam ediyor

üstte sağda, 20 temmuz 1969'da Ay'a inişten sonra Edwin E. Aldrin ay modülünden ayrılıyor

yanda, Neil A. Armstrong'un filme aldığı Edwin Aldrin Armstrong'un peşi sıra Ay yüzeyine ayak basıyor

altta, «Apollo XVI» harekâtı sırasında John W. Young «Lunar Rover Vehicle»ı kullanırken

Foto. U.S.I.S. (LAROUSSE)

Apollo VIII (21. XII. 1968)	F. Borman J. A. Lovel W. Anders
Apollo XI (20. VII. 1969)	N. Armstrong E. Aldrin M. Collins
Ay yüzeyinde kaldıkları toplam süre: 2 saat 33 dakika	
Apollo XII (20. XI. 1969)	R. Gordon C. Conrad A. Bean
Apollo XIII (11. IV. 1970)	J. Lovell J. Swigert F. Haise
Apollo XIV (30. I. 1971)	A. Shepard E. Mitchell S. Roosa
L.E.M. dışında geçirilen toplam süre: 4 saat 20 dakika	
Apollo XV (26. VII. 1971)	D. Scott A. Worden J. İrwin
Yer'e dönüş tarihi: 2 ağustos L.E.M. dışında geçirilen toplam süre: 7 saat 48 dakika	
Apollo XVI (16/28. IV. 1972)	J. Young C. Duke T. Mattingly
Apollo XVII (7. XII. 1972)	E. Cernan R. Evans H. Schmitt

özellikle, kaynağı bugün bile bilinmeyen portakal rengi kayaların bulunması dikkati çeker. 1973'ten başlayarak «Apollo-sonrası» program, bu büyük Ay keşfi harekâtının görevini devraldı. Bu program, «Skylab*» *(Ek)* gibi yörünge istasyonlarından Yer'in incelenmesini konu alacak. Bu programın biraz dışında kalan ve 1975'te gerçekleştirilmesi öngörülen bir başka uçuşta da, bir «Apollo» kabini ile bir «Soyuz» uzay gemisinin kenetlenerek birlikte uçması tasarlanıyordu. Nitekim, hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 15 temmuz 1975 günü sovyet uzay aracı «Soyuz» Baykonur üssünden, aynı gün 7,5 saatlik bir arayla da amerikan uzay aracı «Apollo» Cape Kennedy üssünden uzaya fırlatıldı; 17 temmuz 1975 günü iki uzay aracı Avrupa'nın 227 kilometre yükseğinde (Almanya üstünde) kenetlendi. (LM)

*__APOSTEL__ (Hans Erich), avusturyalı besteci ve piyanocu. — (öl. 1972). Beş hareketli (op 41) oda senfonisiyle 1968 Büyük Monaco ödülünü kazandı. (L)

APRESYAN (Yuri Derenikoviç), sovyet dilbilimcisi (Moskova 1930). S.S.C.B. Bilimler Akademisi Rus Dili kurumu üyesi olan Apresyan S.S.C.B.'de yapısal yöntemleri savunan ve geliştirenlerden biridir. Özgün çalışmalarıyla çağdaş anlambilimi ve sözcükbilimi etkilemiştir. Kuramcı olarak, bilimsel bir kesinliğe varmak için uzun somut araştırmalara girişmiş, ne var ki bu araştırmalar çözümleme açısından ilgi çekici olmasına rağmen sonuç bakımından hayal kırıcı olmuşur. Gerçekten de Apresyan ilk büyük makalesinde (*Anlamların ve yapılı anlambilim alanlarının dağıtımsal çözümlemesi*, 1962) incelikten yoksun dilbilgisi anlayışı ve seçtiği örneklerin hatalı olması yüzünden eleştirilere uğramış, fakat kullandığı yöntemin getirdiği yenilik anlaşılamamıştır: gerçekten de Apresyan'ın amacı, dağıtımsal ve dönüşümsel çözümlemeyle anlambilimsel sınıflandırmalar elde etmek ve sözlük anlamlarının sistemli bir tanımını vermektir; böyle bir tanım için de sözlük anlamlarının oluşturucu ve ayırıcı özelliklerinin ayrıştırılmasına yönelir. Yöntembilim alanındaki denemelerine dayanarak 1966 yılında yazdığı ve sovyet dilbiliminin anlaşılması için gerekli bir kaynak olan *Çağdaş yapısal dilbilim düşünce ve yöntemleri* adlı yapıtla, özellikle o güne kadar söz konusu edilmiş dilbilim örneklerinin sınıflandırmasını yapar. Anlatımların anlambilimsel ve sözdizimsel özellikleri arasında karşılıklı bağıntılar bulunduğunu daha 1961 yılında kanıtlayan Apresyan, 1967'de sözdizimsel yapıların kullanımına dayanan *Rusçadaki fiillerin anlambilimi üstüne deneysel inceleme* adlı kitabı yazdı. Aslında, bu yapıtta elde edilen sınıflandırmadan çok, anlamların eşanlam incelemesiyle varılan sonuçlar önemlidir. 1969'dan bu yana sözlüğün birleştirici özellikleri ve bir tanımlama üst dili konusunda yaptığı çalışmalar sonucunda İ. A. Melçuk* *(Ek)* ve A.K. Jolkovskiy*nin *(Ek)* önerdikleri «anlam-metin» örneğine uygun bir sözlüğün hazırlanmasına katıldı. (L)

APRİLİA, İtalya'da, Latium'da (Latina ili) kent; 8 800 nüf. Tarım âletleri. (L)

APT i. (ing. AUTOMATİCALLY PROGRAMMED TOOLS'un kısaltması). Sayısal komutalı takım tezgâhlarının çalışmasını programlamağa yarayan özel programlama dili. (L)

AR (Vedat), türk seramikçisi, dekoratörü ve filim yönetmeni (İstanbul 1907). Güzel Sanatlar akademisini (1928), Paris'te Ecole des Arts Appliqués à l'İndustrie'yi bitirdi (1931). Türkiye'ye dönünce Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar Seramik bölümüne öğretim üyesi olarak atandı (1931). Bugüne kadar pek çok seramik sanatçısı yetiştirdi. Filim ve tiyatro dekoratörlüğü, filim yönetmenliği yaptı. (M)

*__ARA__ i. ve sıf. — Leng. *Ara yapılar,* üretici dilbilgisinde, derin yapılardan doğan cümle yapıları; bunlar, dönüşüm çevriminin her kesitinde ve yüzeysel yapıların bitiminden önceki kesitte belirir.

— Mat. *Sıralı bir E cümlesinde x ve y gibi iki eleman arasındaki ara eleman,* E'deki sıra bağıntısı $\leqslant$ biçiminde yazıldığına göre $x \leqslant z \leqslant y$ olmak şartıyla E'nin her z elemanı. (L)

*__ARABA__ i. — Taşıma. *Boşaltıcı araba,* bir boşaltma düzeniyle donatılmış bir yük arabasından oluşan sürekli taşıma cihazı; arabanın boşaltma düzeni şeritli bir taşıyıcıya bağlıdır. *Boşaltıcı araba şeritli bir taşıyıcının yüklenmesini kolaylaştırır.*

— ANSİKL. Bir *boşaltıcı araba*'nın asıl araba bölümü, bir motor tarafından hareketlendirilen öteleme tekercikleriyle donatılmış bir şasiden meydana gelir. Boşaltma düzeni ise, üzerlerinden bir şeridin kaydığı taşıyıcı merdanelerden, şeridin normal hareket edebilmesi için eksen yatakları üzerine takılmış geri döndürme kasnaklarından ve genellikle kenarları yüksek olan bir boşaltma boğazından oluşur. Boşaltıcı bir araba, iki düz raydan meydana gelen bir yol boyunca hareket eder. Arabanın veya şeridin istenen yönde hareket etmesi için, şeridin geri döndürme kasnaklarının çevresine sarılması gerekir; bu şerit üzerine yerleştirilen mallar, şerit ilerledikçe boşaltma boğazından boşalır ve daha ilerideki şeritli taşıyıcının şeridine geçerek iletileceği yere gelir. (L)

*__ARABAN,__ Gaziantep iline bağlı ilçe. — 24 628 nüf., ilçe merkezi 5 367 nüf. (1975); 38 köy (1970). [M]

*__ARABAVAPURU.__ — ANSİKL. Arabavapuru sayısı daha sonra 15'e çıkarıldı. Ancak, Boğaziçi köprüsünün trafiğe açılmasından (1973) sonra bunların işletme düzeninde değişiklikler yapıldı: İstinye-Paşabahçe seferleri kaldırıldı ve Kabataş-Üsküdar arasında aralıksız yapılan seferler üç gemiyle yürütülmeğe başlandı. Bu uygulama sonucu elde kalan fazla gemilerin bir kısmı Yalova-Kartal ve Çanakkale-Eceabat hatlarına verilerek oralarda sefer sayıları arttırıldı. Ayrıca İstanbul - İzmir arasında arabavapuru seferleri başladı (1976). [M]

ARABİRİM blş. i. Bilişim. İki ayrı sistemi birleştirme olanağı veren, donanım ya da yazılım biçiminde ara düzenek. (İng. *interface*'e karşılık önerilen terim.)

— Radyotek. İki devreyi, birbirlerinin çalışmasını bozmayacak şekilde birleştiren düzenek: *Arabirim özellikle bileşik devrelerde kullanılır.* || *Arabirim devresi,* mantıksal ya da çizgisel karmaşık bir sistemin çeşitli katlarına giriş, bağlantı, çıkış ve iletim koşullarını uyarlayan mikrodevrelerin tümü. || *Çıkış arabirim devresi,* mantıksal bir biçimden bir başkasına geçmek ya da işlem organlarına (röle, yazıcılar, motorlar v.b.) komuta edebilmek için zayıf çıkış gerilimlerini yükseltmek olanağı veren arabirim devresi. || *Giriş arabirim devresi,* optik ya da magnetik alıcılardan gelen bilgileri bir mantık birimine aktarmağa ve nitelikleri mantık devreleriyle bağdaşmayan bilgileri kullanılır biçime getirmeğe yarayan arabirim devresi. || *İletim arabirim devresi,* bir bilgisayarda, birbirinden uzak noktaları eşeksenli bir kablo yardımıyla birbirine bağlayan arabirim devresi. (L)

*__ARABİSTAN__ (SUUDÎ), arap devleti. — 7 740 000 nüf. (1970 tahminî).

SUUDÎ ARABISTAN
1970 Cidde konferansı sırasında kral Faysal, Yemen Arap cumhuriyetinin Kuveyt elçisini kabul ederken

EKONOMİ

Dünyanın üçüncü, Yakındoğu'nun birinci petrol üreticisi olan Suudî Arabistan 1972'de 285,5 milyon ton petrol üretti; dünya petrol rezervinin altıda biri bu ülkededir. Son yıllarda teknik arızalar ve Filistin direnme örgütlerince Tapline'e yapılan sabotaj yüzünden alıcı ülkelerin petrol ihtiyacı düzenli sağlanamadı. Bununla birlikte imtiyazlı petrol şirketlerinin üretimi ve ödemeleri arttı: 1969-1970 arasında Aramco'nun (Arabian American Oil Company) işlettiği kuyulardan çıkarılan petrolde yüzde 18,5 artış oldu ve bu şirketin hükûmete ödediği para 895 milyon dolardan 1 150 milyon dolara yükseldi. 1970'ten 1972'ye kadar üretim yüzde 60 arttı. Suudî Arabistan'ın eline geçen büyük para kısmen yatırımlara gitti. Bir devlet kuruluşu olan Petromim (General Petroleum and Mineral Organization) ılımlı bir sanayileşmeye girişti: Cidde'de küçük bir çelik fabrikası, Dammam'da bir gübre fabrikası, Riyad'da bir petrol rafinerisi kuruldu, basımcılık, sepicilik ve camcılık gibi tüketime yönelik sanayi kuruluşları açıldı. Cidde ve Riyad'ın çağdaş şehircilik anlayışına göre yeniden kurulmasına, deniz ve hava limanlarının modernleştirilmesine girişildi; özellikle Mekke'ye giden hacıların giriş kapısı olan Cidde limanı ve havaalanı ele alındı; 1970 ve 1975 arasında gerçekleştirilmek üzere başlıca kentlerle Suudî Arabistan, Katar ve Ürdün arasında bağlantıyı sağlayacak bir yol programının uygulanması yapı sanayiinde ve kamu çalışmalarında büyük bir canlılık yarattı. Tarım hazine yardımından yararlandı. Petrol arama tekniklerinin de yardımıyla yeraltı suları araştırıldı; çöl iklimine uygun usullerin denenmesi, taze sebze ve meyve yetiştirilmesi için Riyad gibi bazı kentlerin yakınında sulama tesisleri kuruldu. 71 milyon metre küp su toplayacağı umulan Cizan barajı bu amaçlara da hizmet edecektir.
Dünya ekonomik konjonktürü Suudî Arabistan için çok elverişlidir; çünkü nükleer enerjinin maliyeti henüz petrolle rekabete uygun değildir. Suudî Arabistan devleti enerji kaynaklarını gittikçe artırmaktadır. 1970'te Aramco'nun imtiyazı, başlangıçta

Foto. Depardon-Gamma (LAROUSSE)

ele geçirdiği sahaların altıda birine indirildi. Suudî Arabistan 1972'de Aramco'nun sermayesinin yüzde 20'sini istiyor ve sonunda bu oranın yüzde 51'e çıkarılmasını öngörüyordu. Fakat kendi petrolünü satma güçlüklerini düşünerek petrolünü Amerika Birleşik devletlerine satacağına dair uzun vadeli bir garanti önermekte, ancak bunun için Amerika'ya satacağı petrolün gümrükten muaf tutulmasını ve kendisinin de amerikan petrol sanayiine yatırım yapmasına izin verilmesini şart koşmaktadır.

Suudî Arabistan ekonomisi, kararlı ve düzenli bir gelişme içindedir. Bütçenin büyük kısmının gelişme projelerine ayrılması ekonomiyi modernleştirme isteğini gösterir.

TARİH

Mısır ile ilişkiler, 1967 eylül anlaşmasının yarattığı umutları silip götürecek bir havaya girmişti. Mısır birliklerinin geri çekilmesine rağmen Yemen cumhuriyetçilerinin iktidardan uzaklaşmadığını görerek hayal kırıklığına uğrayan ve Nâsır'ın arap dünyasını avucuna alacağından endişe duyan Suudî Arabistan, 1968 ocağında yapılması öngörülen arap zirve toplantısına katılmayı reddetti. Ama 1970'te Rogers planı onaylanıncaya kadar İsrail'e karşı arap devletlerini desteklemeğe devam etti. 1969'da Fransa'dan silâh satın aldı. Petrol piyasasındaki durumunu sağlamlaştırmak için Kuveyt ve Libya ile birlikte araplararası bir petrol örgütü kurdu (ocak 1968) ve İran körfezi bölgesini İngilizlerin çekilmesinden sonra yabancı etkilerden korumak için İran ile anlaştı (kasım 1968).

Temmuz 1969'da kral Faysal'ı devirmek için girişilen bir komplo başarısızlığa uğradı. Hükümdar iktidarını güçlendirmek için gerekli tedbirleri aldı. Ekonominin en zayıf noktalarını güçlendirmek amacıyla bir gelişme planı yaptırdı: yol şebekesi, liman hacmi, uzmanlaşmış teknik el emeği plana alındı. Batılılarla (A.B.D. ve Fransa) ve arap devletleriyle ilişkilerini sağlamlaştıran Suudî Arabistan güttüğü batı yanlısı siyaset yüzünden Güney Yemen Halk cumhuriyeti ile gergin bir ilişki içine girdi ve kuzeydoğu sınırı boyunca şiddetli çarpışmalar oldu (kasım 1969). Suriye ile şiddetli anlaşmazlıklara düştü (mayıs 1970). Bununla birlikte Faysal 1962'de kurulan Yemen Arap cumhuriyetini 22 temmuz 1970'te, Umman sultanlığını aralık 1971'de tanımayı kabul etti. Nâsır'ın ölümünden sonra, Kaddafi'nin Libya'sına rakip çıkarak, arap devletleri liderliği için Mısır ile yarışmaya girişti. Dördüncü israil*-arap *(Ek)* çatışması sırasında Suudî Arabistan Mısır ve Suriye'nin yanında yer aldı (7-8 ekim 1973), fakat savaşlara katılmadı. Haziran 1974'te, Nixon'ın Riyad'a ziyaretinden az önce, özellikle petrol üretimini artırmak amacıyla A.B.D. ile bir işbirliği anlaşması yaptı. (L)

***ARAÇ,** Kastamonu iline bağlı ilçe. — 39 153 nüf., ilçe merkezi 3 530 nüf. (1975); 121 köy (1970). [M]

ARAD (Agop), türk ressamı (Eskişehir 1913). İstanbul Güzel Sanatlar akademisinde, önce İbrahim Çallı'nın, sonra Léopold-Lévy'nin öğrencisi oldu. İstanbul sokaklarından aldığı konularla kendine özgü bir çizgi ve renk düzenine kavuştu. Çok parlak ve göz alıcı renkleriyle Yeniler grubunun öbür elemanlarından ayrılır. (M)

ARAD (TELL), Filistin'de arkeolojik yerleşme yeri; Arad yakınlarında. Bir israil grubunun giriştiği en son kazılardan, yörede iki önemli döneme ait kalıntılar bulundu. II. Eski Tunç devrinden, tahkimli bir şehir ortaya çıkarıldı. Çevresinde birçok burçlu sağlam bir kale bulunan şehir, çok daha eski bir yerleşme merkezi sayılır. Kazılar sırasında kale içinde çok sayıda ev ortaya çıkarıldı. Ayrıca bu evlerin, her yanı kapalı ve 2-3 m genişlikteki yollarla birbirinden ayrılmış adacıklar halinde toplandığı görüldü. Bir mahalle yalnızca kamu binalarına ayrılmıştı. Kazı yapanlar, bu binalardan bir tanesinin tapınak olduğunu saptadılar. Bölge son derece kurak olduğundan, yağmur suyunun toplanması ve dağıtılması için gerekli tesisat da çok iyi düzenlenmişti. M.Ö. X. yy.dan sonra yerleşmenin yukarı kısmına büyük bir israil kalesi yapıldı. Burası İsrail krallık sınırının tahkimli bir yeri sayılırdı. Kazılardan da bu noktadaki günlük yaşam hakkında oldukça geniş bilgi edinilmiştir. Dörtköşe planlı kalenin kuzeybatı köşesindeki tapınak arkeoloji çalışmalarıyla ortaya çıkarılan ilk ve tam yahudi tapınağıdır. Planı tıpatıp Kutsal Kitap'ta söz edilen tapınak planına benzer. Ostraca'lardan da o güne kadar yalnızca Kutsal Kitap'ta bilinen ünlü rahip ailelerinin adları öğrenilmiştir. Tell Arad M. Ö. VI. yy.da terk edildi. (L)

ARAFAT (Muhammed Abdül Rauf, **Yaser** — denir), filistinli siyaset adamı (Kudüs 1929). İlk israil-arap savaşında (1947-1949) filistin birliklerini yöneten Abdülkadir el-Hüseynî'ye genel sekreterlik yaptı; savaş sonunda Gazze'ye sığındı ve Kahire'ye giderek Fuat üniversitesine yazıldı. 1952'de filistinli öğrenciler federasyonunun başkanlığına seçildi; 1953'te Kahire Üniversitesi Mühendislik okulundan mezun oldu. 1956'da mısır ordusuna girdi; Port Said ve Abukir'de fransız ve ingiliz kuvvetlerine karşı savaşlara katıldı. El-Fetih örgütünün ilk çekirdeğini kurdu ve 1957'de Kuveyt'e geçti. 1965'te El-Fetih'in askerî örgütü El-Asifa («Fırtına») İsrail'e karşı ilk hücumlarına girişti. Yaser Arafat 1969'da Filistin* Kurtuluş teşkilâtı *(Ek)* yürütme kurulu başkanı oldu. (L)

***ARAGON** (Louis), fransız yazarı. — Goncourt akademisinden ayrıldıktan (1968) sonra *Je n'ai jamais appris à écrire, ou les Incipit* (Yazmayı bir türlü öğrenemedim, ya da başlangıç sözcükleri) [1969] adlı eserini yazdı. Bu yapıtında edebî yaratıcılığına değinen Aragon aynı incelemeyi *Théâtre/Roman*'da (Tiyatro/Roman) [1974] çoksesli biçimde sürdürdü. 1941-1971 yılları arasında yazdığı metinlerden oluşan *Henri Matisse* (1971) adlı romanında bir yandan Matisse üstüne, öte yandan da resim sanatı üstüne düşüncelerini açıkladı. Ama, daha sonra, gerek yaşamının, gerek tüm eserlerinin iki dayanağını kaybetti: Elsa, 1970'te ve *Les Lettres Françaises* dergisi, 1972'de. (L)

ARAKAVA (Şusaku), japon sanatçısı (Tokyo 1936). 1961'den bu yana New York'ta yaşayan sanatçı doğu ve batı kültürünü kaynaştırmayı başardı. Arakava'nın resmi, kavramsal sanata oldukça yakındır ve Joseph Kosuth'un bildirili sanatının habercisi niteliğindedir. Saf düşüncenin sanatıdır bu; somuttan hareket eden sanatçı giderek ussala varır. Fonu tek renk olan (çoğunlukla gri) büyük tuvallere bazen tek tek, ama genellikle anlam yakınlıklarına göre listeler halinde sözcükleri geçirir, böylelikle biri şövale resmi, öteki yazı olmak üzere iki anlatım aracından yararlanır. Tuval üstüne el yazısıyla masal ve yorumlar ekler. Sanayi resimlerindeki katılığın yanı sıra Arakava'nın çalışmasında bir şiirsellik vardır ve seyircinin hayal gücünü etkiler. Sanatçının eserleri Avrupa, Amerika Birleşik devletleri ve Japonya'da sergilendi. (L)

***ARAKLI,** Trabzon iline bağlı ilçe. — 54 383 nüf., ilçe merkezi 6 585 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

ARAL (Namık Zeki), türk bankacısı ve iktisatçısı (İstanbul 1888 - Ankara 1972). Mülkiye'yi (1911), İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi, Maliye nezaretinde devlet hizmetine girdi; Fransa'da müfettişlik stajı gördü (1912); maliye müfettişliği yaptı (1913-1921); Mülkiye'de para - banka dersleri verdi (1920-1923). Siyasal Bilgiler okulunda parabanka-borsa dersini okuttu (1941-1944), Merkez bankasında genel müdür muavini ve malî müşavir olarak çalıştı (1931-1951). Başlıca eserleri: *Bankalarda mütedavil tabirat* (1928), *Senedatı ticariye* (1934), *Döviz hukuku* (1945). [M]

ARAL (Oğuz), türk karikatürcüsü (Silivri 1936). Güzel Sanatlar akademisinde okudu. İlk karikatürlerini *Haftâ* dergisinde çizdi (1950), çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. *Hayk Mamer, Köstebek Hüsnü, Hafiyesi Mahmut, Utanmaz adam* gibi karikatür-roman tiplerini yarattı. Sözsüz oyun tiyatrosunu kurdu. *Koca Yusuf, Bu şehr-i Stanbul, Direklerarası, Ağustos böceği ile karınca* adlı çizgi-filmleri yaptı. *Gırgır* adlı mizah gazetesini ve haftalık *Gırgır* dergisini yönetti. (M)

***ARALIK** i. Bugünkü takvimde yılın on ikinci ve son ayı. — Tar. 1935 *(5 aralık)*, türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkı tanındı. — 1938 *(26 aralık)*, C.H.P. olağanüstü kurultayında Atatürk'e «ebedî şef» unvanı verildi. — 1939 *(26 aralık)*, Erzincan'da deprem oldu: 40 000 kişi öldü, 45 000 ev yıkıldı. — 1946 *(7 aralık)*, İngiltere Onikiada'yı Yunanistan'a teslim etti. — 1950 *(11 aralık)*, T.B.M.M. 4 500 kişilik türk tugayının Kore'ye gönderilmesini kabul etti. — 1959 *(4 aralık)*, Kıbrıs'ta 1955'ten beri süregelen olağanüstü durum sona erdi. — 1963 *(25 aralık)*, türk uçakları Kıbrıs üzerinde bir ihtar uçuşu yaptı. — 1973 *(25 aralık)*, 17 aralıkta şiddetli bir kriz geçiren İsmet İnönü, saat 16.10'da Çankaya'daki evinde öldü. (M)

***ARALIK,** Kars iline bağlı ilçe. — 16 074 nüf., ilçe merkezi 4 155 nüf. (1975); 22 köy (1970). [M]

Yaser ARAFAT

***ARAMA** i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Arama-tarama.* Mayınlara karşı mücadelede, iki dünya savaşından kalan ve günümüzde de kullanılagelen klasik arama-tarama tekniklerinin yanı sıra, özel bir sonar türünün kullanılmasına dayanan yeni yöntemler geliştirildi. Mayınların anında saptanmasına ve patlamasına imkân veren bu yöntemler, eski arama-tarama gemilerinde değil, *mayın avcısı* denilen yeni tür gemilerde kullanılıyor. (Bk. AVCILIK [*mayın avcılığı*] ve AVCI [*mayın avcısı*], *Ek.*)

— Huk. *Arama* konusunda, özel hayatın gizliliği açısından, 1961 Anayasası'nın temel ilkesi günümüzde de korunmuş, sadece, 1971 yılında anayasa değişiklikleri yapılırken, bir kimsenin üstünün, özel kâğıt ve eşyasının aranması ve bunlara elkonulmasında bir yetki genişlemesine gidilmiştir. Şöyle ki: eskiden sadece kamu düzeni bakımından sakınca bulunan hallerde, kanunla yetkilendirilmiş merci, yani hâkim dışındaki bir yetkili emir verebilirken, 1488 sayılı kanunla, Anayasa'nın bu hükmü genişletilmiş ve kamu düzeni bakımından sakınca bulunması şartına, millî güvenlik bakımından sakınca bulunması da eklenmiştir. Arama yetkisi açısından, bir diğer önemli nokta da, üniversite özerkliğini düzenleyen Anayasa'nın 120. maddesindeki değişikliktir. Bu değişiklikle, üniversite binalarında ve eklerinde suç ve suçluların kovuşturulmasına engel olunamayacağı, dolayısıyla da üniversite ve eklerinde arama yapılabileceği açıkça belirtilmiştir. Ancak, Anayasa mahkemesinin kararı sonucu olarak, üniversiteye kolluk gücünün girmesi sırasında, üniversite yöneticilerine haber verme zorunludur.

Oğuz ARAL

— Petr. Petrol *arama*, bugün bütün dünyada, gerek karada olsun gerek denizde çok yoğun bir etkinliğe konu olmaktadır; çünkü gelecek yıllarda enerji ihtiyacının karşılanması yüzde 70 oranında buna bağlıdır; ayrıca, sanayileşmiş petrol tüketici ulusların, kendi egemenliklerindeki toprak ve denizlerde bulunan petrol kaynaklarını arttırmak arzusu da bu etkinliği kamçılayan nedenlerden biridir. Öte yandan arama teknikleri durmadan gelişimini sürdürüyor. Doğrudan doğruya yereyin jeolojik yapısının incelenmesi eskiden petrol arama tekniklerinin temel yöntemiydi; fakat bugün yerini *havadan arama* yöntemine bıraktı; balta girmemiş ormanlar ve çöller üzerinde olduğu kadar kutuplarda ve okyanuslarda da uygulanabilecek tek yöntemdir bu. Bu aramada havadan çekilen fotoğraflar dışında, özellikle Yer'in magnetik alan şiddetini ve doğal radyoaktifliğini ölçen çok duyarlı âletler sayesinde magnetometri ve radyometriden yararlanılır. Arama kamyonları ya da gemileriyle yapılan gravimetri, bir başka deyişle yerçekimi alanının ölçümü, yüzey araştırmasının bu ilk evresini tamamlar. İkinci evre *sismik arama*'dır; bu evrede, toprakaltının kesin haritasını çıkarabilmek için, ses dalgaları aracılığıyla çeşitli jeolojik katmanların kesin derinlikleri belirlenir: birtakım patlayıcı maddelerin patlatılmasıyla hafif sismik dalgalar salanır; bu dalga dizileri yeraltındaki arayüzeylerde ya da «aynalar»da yansıyarak veya kırılarak yüzeye çıkar ve kaydedici jeo-

Foto. Valiat-Sipa (LAROUSSE); Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

fonlarla alınır. Açık denizlerdeki sismik araştırmalar için özel donatımlı gemiler gereklidir: av alanında patlayıcı madde kullanılması yasaklandığından, yer sarsıntısı meydana getirebilmek için elektrik deşarjından, hava, gaz ya da su buharının anî genleşmesinden yararlanılır. Öte yandan geminin kesin yeri, radyo sinyalleri veren en yeni uydu sistemleriyle belirlenir. Üçüncü arama evresi, toprak altına doğrudan doğruya *sonda* indirmeğe dayanır. Kaya örneklerinin cinsi mikropaleontolojiyle saptanır. Çeşitli oluşumlara ulaşıldıkça, direnci, iletkenliği, potansiyeli, radyoaktifliği ve art arda sıralanan kayalık katmanlarda ses dalgalarının yayılma hızını kaydeden âletler indirilir ve en sonunda bütün bu bilgiler grafikler üzerinde gruplaştırılır. (L.M)

***ARAMBOURG** (Camille), fransız paleontoloji bilgini. — (öl. Paris 1969). [L]

***ARAMBURU** (Pedro E.), arjantinli general ve siyaset adamı. — (öl. Carlos Tedejor, Buenos Aires ili 1970). [L]

ARAN (Belkıs), türk sopranosu (İstanbul 1913). İstanbul Konservatuvarı Şan bölümünü bitirdi. Ankara Devlet Konservatuvarı Opera Tatbikat sahnesinde Carl Ebert'in öğrencisi oldu. Devlet operasına girdi (1949). Çeşitli oyunlarda rol aldı. Yugoslavya operalarında ve Münih Devlet operasında dramatik soprano olarak ilgi uyandırdı. (M)

ARANA OSORİO (Carlos), guatemalalı devlet adamı (Guatemala 1918). Guatemala Politeknik okulunda okudu, 1939'da teğmen rütbesiyle mezun oldu. 1954-1957 arasında aynı okulda müdürlük yaparken 1955'te albaylığa yükseldi. 1957-1958'de millî savunma bakanlığı müsteşar yardımcısı oldu, daha sonra çeşitli diplomatik görevlerde bulundu. Muhalefetteki sağcı partiler koalisyonunun adayı olan albay Arana Osorio 1 mart 1970'te yapılan başkanlık seçimlerinde, hareketli bir seçim kampanyasından sonra, verilen oyların yüzde 42'sini elde etti. Salt çoğunluğu elde edemediği için ancak kongrenin kararıyla 21 mart 1970'te, rakibi devrimci partinin (ılımlı) adayı Fuentes Pieruccini karşısında 17'ye karşı 37 oyla Guatemala cumhurbaşkanlığına seçildi. Yeni başkan 1 temmuz 1970'te görevine başladı. 1971'de generalliğe yükseltildi. (L)

ARAP EMİRLİKLERİ FEDERASYONU (BİRLEŞİK), 1971-1972'de kurulan federasyon; eskiden Trucial* States adı verilen Arabistan emîrliklerini biraraya getirir; 83 660 km²; 200 000 nüf.

● *Tarih.* Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonu, eski Korsanlar* kıyısındaki altı emîrliğin (Ebu Zabî, Acman, Dibay, Şarca, Fuceyre, Ummel-Kiveyn) birleşmesiyle 2 aralık 1971'de kuruldu. Rasel-Hayme'nin hükümdarı da 10 şubat 1972'de federasyona katıldı. Yeni devlet, Ebu Zabî'yi geçici federal başkent kabul etti ve her emîrliğin hükümdarını kapsayan bir yüce meclis, bir hükûmet ve bir danışma meclisi kurdu. Federasyon başkanı Zeyd bin Sultan el-Nahyan, aynı zamanda Ebu Zabî'nin de yöneticisiydi. 23 aralık 1973'te, federal hükûmet ile Ebu Zabî emîrliği hükûmetinin yerini, Ebu Zabî'ye yerleşmiş tek hükûmet aldı. 1974 ağustosunda, federasyonu tanımamış olan Suudî Arabistan, Zeyd bin Sultan el-Nahyan'ı resmen kabul etti. O tarihte, iki devlet, diplomatik ilişkiler kurmağa karar verdi. (L)

***ARAPKİR**, Malatya iline bağlı ilçe. — 23 286 nüf., ilçe merkezi 8 435 nüf. (1975). [M]

ARAR (İsmail), türk siyaset adamı ve avukatı (İstanbul 1921). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1942), İstanbul'da avukatlığa başladı. Bu arada C.H.P.'ye girerek siyasî hayata atıldı. 1965'te İstanbul'dan milletvekili seçildi; 1969 seçimlerinden sonra da Parlamento'da kaldı; iki dönemde de Meclis başkanvekilliği yaptı.

Arar, 12 Mart muhtırasından sonra kurulan Erim hükûmetinde devlet bakanı ve hükûmet sözcüsü olarak yer aldı (1971); aynı yılın sonunda yapılan kabine değişikliğinde de millî eğitim ve adalet bakanı olarak kabinedeki yerini korudu. Erim'den sonra başbakan olan Ferit Melen zamanında görevine devam eden Arar bu arada C.H.P.'den istifa etti; 1973 seçimlerinde siyasetten çekildi. Eserleri: *Kurtuluş savaşı, devrimler ve cumhuriyet Türkiyesi ile ilgili kitaplar* (1960); *Atatürk'ün halkçılık programı ve halkçılık ilkesinin tarihçesi* (1963); *Hükûmet programları 1920-1965* (1969); *Atatürk'ün İzmit basın toplantısı* (1969). [M]

***ARAS**, Erzurum ilinde, Horasan ilçesine bağlı bucak. — 14 459 nüf., 24 köy (1970). [M]

ARAS (Kâzım), türk hekimi (Kağızman 1908). Askerî liseyi (1928), İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1933). Gülhane Tıp akademisinde asistan (1936-1940), biyokimya öğretim görevlisi (1945), doçent oldu (1948). Ankara Üniversitesi Tıp fakültesi biyokimya profesörlüğüne seçildi (1950). Eserleri: *Tıbbî biyokimya* (5 cilt, 1948-1954), *Klinik biyokimya* (1964), *Tıbbî biyokimya* (1966, Dr. Gülseren Erşen ile), *Tıbbî biyokimya, vitaminler* (1967, Dr. G. Erşen ile), *Yol işçilerinin beslenme durumunu tespit araştırması* (1967, Doç. Dr. O. N. Koçtürk ile), *Electrophoresis ve autoanalyser* (1968). [M]

***ARAS** (Tevfik Rüştü), türk diplomatı ve siyaset adamı. — (öl. İstanbul 1972). [M]

***ARAYICI** i. — Telekom. Bir hat grubunu hangi hattın arandığını bulmak için tarayan komütatör. (Önceleri döner parçalarla [Stowger sistemi] sağlanan komütasyon buğun çapraz olarak yerleştirilmiş iki çubuğun değme noktalarındaki mekanik temasla [Krosbar* sistemi] gerçekleştirilir. Gelecekte, elektrik devrelerini açıp kapayan diyotlar kullanarak elektronik komütasyon uygulanması düşünülüyor.) [L]

***ARAZ** (Nezihe), türk yazarı ve gazetecisi. — Televizyon için hazırladığı, on bölümden oluşan, *Hayattan yapraklar* dizisi Kenter'ler tarafından (1973), *Bozkır güzellemesi* adlı özellikle anadolu kadınının toplum içindeki yerini ve haklarını söz konusu eden sahne eseri Devlet tiyatrosu tarafından Ankara'da (1975) oynandı. (M)

ARAZİ i. — ANSİKL. Huk. 25 haziran 1973 tarihli ve 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu kanunu, üzerinde ekim, dikim, bakım, yetiştirme yapılabilen veya orman hariç, doğrudan doğruya tabiattan yararlanmak suretiyle bitki veya hayvan üretiminde elverişli olan veya ıslah suretiyle üretime elverişli hale getirilen *arazi*'ye tarım arazisi demektedir.

Kanuna göre, doğal yağışlarla veya alınan çeşitli sulama tedbirleriyle sulanması mümkün olan arazi *sulu arazi;* bu anlamda sulanamayan ve alınacak tedbirlerle de sulanması mümkün olmayan arazi ise *kuru arazi* sayılmaktadır. Bir arazinin sulu arazi veya kuru arazi olduğu, toprak ve tarım reformu bölgelerinde, bölge başkanlıklarınca, toprak ve tarım reformu bölgeleri dışında Köy İşleri bakanlığınca saptanır. (Bk. TOPRAK REFORMU, *Ek*).

Arazilerin de, arsa ve bunlar üzerindeki binalar gibi devir, temlik, hibe veya trampa şeklindeki malik değişimleri dolayısıyla değer artışı vergisine tabi tutulması, 29 temmuz 1970 tarihli ve 1318 sayılı Finansman kanunuyla öngörülmüştür. Yalnız, bu vergilendirmede, veraset yoluyla intikaller, kanunî mirasçılara yapılan şartlı ve şartsız hibeler, kanunî mirasçılar arasında yapılan her çeşit taksim, ifraz, temlik veya trampalarla müşterek malikler arasında yapılan taksim ve ifrazlar kapsam dışı tutulmuştur.

Kanunda, kamu idarelerine ait gayrimenkuller gibi konularda bazı muaflıklar da öngörülmüştür. (M)

A.R.B.E.D. *Aciéries réunies de Burbach, Eich, Dudelange*'ın (Burbach, Eich, Dudelange Birleşmiş Çelik işletmeleri) baş harfleri, 1911'de üç şirketin birleşmesiyle kurulan ve merkezi Lüksemburg'da olan metalürji kuruluşu. Birinci Dünya savaşından hemen sonra A.R.B.E.D., Creusot demirhaneleri ve atelyeleri (Schneider) ile birlikte, Lüksemburg ve Lorraine'de yeddi emine bırakılmış olan alman sanayi mallarının bir kısmını satmak için de 1920'de özel satış acentasını devralacak Metalürji şirketinin ve Terres-Rouges Madencilik şirketinin kuruluşuna önayak oldu. Üretiminin tümünü kolayca kurdu. 1926'da A.R.B.E.D.'in başkanı Emile Mayrish uluslararası çelik anlaşmasını kurduysa da bu anlaşma ancak 1939'a kadar sürebildi. Kendine yeni yeni pazarlar sağlamak isteğinde olan şirket, çok geçmeden Avrupa'da, özellikle Almanya (dünyanın en büyük kablo fabrikalarından biri olan Guillaume Carlswerk A.G. ve Felten) ve Fransa'da (Aubrives ve Villerupt Metalürji şirketi) ortaklıklar edindi. Dış pazarlardan en iyi şekilde yararlanmak için Brezilya, Arjantin ve Güney Afrika'da kurulan çeşitli iş alanlarıyla da yakından ilgilendi.

Lüksemburg'un ilk şirketi olan A.R.B.E.D. 1970'te Ortak pazar ülkelerinin demir-çelik sanayiinde dördüncü sırayı alıyordu. Aynı yıl, yüzde 50'si Avrupa İktisadî birliğine olmak üzere üretiminin yüzde 95'ini ihraç etmişti.

O yıllarda şirketin, çok sıkı bir işbölümü ilkesine göre çalışan dokuz fabrikası vardı; üçü Lüksemburg'ta, dördü Lorraine'de olmak üzere 7 merkezden çıkarılan maden filizleri bu fabrikalarda işleniyordu. 1972'de çelik üretimi 4, 892 milyon tonu buldu. Gene 1972'de A.R.B.E.D.'in Lüksemburg şubelerinde 23 337 işçi ve memur çalışmış, tek başına A.R.B.E.D. şirketinin (grup dışında) çalıştırdığı insan sayısı 27 493'ü, iş hacmi ise 26 670 303 000 Lüksemburg frangını bulmuştu. (L)

***ARBENZ GUZMAN** (Jacobo), guatemalalı siyaset adamı. — (öl. Meksiko 1971). [L]

ARBOUSSİER (Gabriel Marie D'), senegalli siyaset adamı. — 1968'de Birleşmiş Milletler Yetiştirme ve Araştırma enstitüsünün yönetiminden ayrılarak aynı tarihte Federal Almanya cumhuriyeti elçiliğine atandı. (L)

***ARBUS** (André), fransız dekoratörü ve heykelcisi. — (öl. Paris 1969). [L]

***ARCAN** (İsmail Galip), türk tiyatro oyuncusu. — (öl. İstanbul 1974). [M]

Archigram, ingiliz mimarlık dergi ve atelyesi. *Architecture* (mimarlık) ve *telegram* (telgraf) sözcüklerinden yapılan bu isim, 1961'de genç mimarlardan Peter Cook (doğ. 1936), David Greene (doğ. 1937) ve Mike Webb (doğ. 1937) tarafından kurulan bir mimarlık dergisinin adı idi. Kurucuları, geleneksel mimarlığı yenileyecek bir örgüt oluşturmanın zorunluluğuna inanıyorlardı. Bunlara, Warren Chalk (doğ. 1927), Ron Herron (doğ. 1930) ve Denis Crompton (doğ. 1935) katıldı. Bu sanatçıları birleştiren, sü-

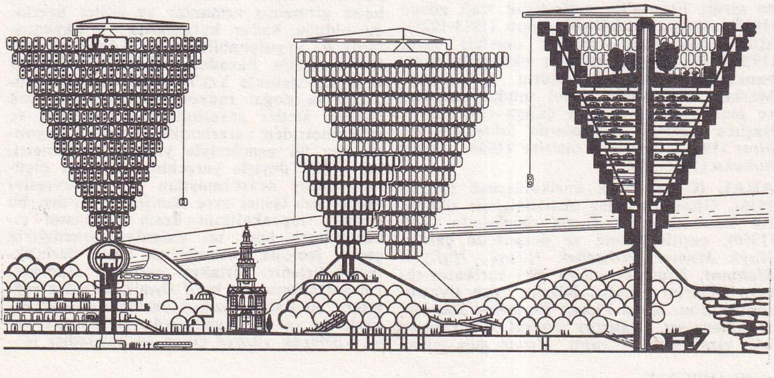

Archigram
Londra'daki Charing Cross Road için Peter Cook'un hazırladığı «Plug-in City» projesi (1963)

rekli başkalaşma kaygısını bölüşmeleriydi. Grubun her üyesi bir özellik getiriyordu: David Greene kavramsal mimarlık kuramını; Ron Herron çok ileri bir bireşim fikrini; Mike Webb amerikan yapıtlarının derinliğine tanınmasını; Denis Crompton ileri teknolojilerin deneyini; Warren Chalk mitler üstüne bir görüşü; Peter Cook deneysellik merakını. Araştırmaları, insanların eşya ile ilişkilerini yenileyecek bir çevre kurmak tasasına dayanıyordu. Anlayışlarını *Living City Exhibition*'da (Londra 1963) ortaya koydular. «Plug-in City» projesinde betondan taşıyıcı «dev iskeletler» tasarladılar; bu yapının dört yana uzanan kolları ve tepelerinde ulaşım rayları vardı; yapıların çevresinde hareketli ev elemanları yer alır. Malzeme seçimleri, değişiklik, geçicilik ve esneklik ölçülerine göredir. (L)

ARDA (Orhan), türk mimarı (Selânik 1911). Yüksek Mühendis okulunu bitirdi (1936). Aynı okula öğretim görevlisi olarak girdi (1938). 1944'te İstanbul Teknik üniversitesi haline getirilen okulun Mimarlık fakültesinde profesör oldu (1960). Uluslararası nitelikteki *Anıtkabir yarışması*'nda Ord. Prof. Emin Onat ile birlikte birincilik ödülünü aldı (1942). [M]

***ARDAHAN,** Kars iline bağlı ilçe. — 64 529 nüf., ilçe merkezi 16 212 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

***ARDANUÇ,** Artvin iline bağlı ilçe. — 22 485 nüf., ilçe merkezi 2 902 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

ARDAŞ (Ardaş KAKAFİAN, — denir), ıraklı ressam ve gravürcü (Musul 1941). Çok küçük yaşta resme başlayan sanatçı Cevat Salim'in (bk. IRAK, *Ek*) kurduğu «Modern Sanat Bağdat grubu»na girdi. Köylülere seslenen eğitici nitelikte devrimci propaganda afişleri hazırladı, daha sonra birçok arap ülkesini dolaştı, 1960 yılında Paris'e yerleşti ve Ecole des Beaux Arts'daki dersleri izlemeğe başladı. Doğu ile batı sanatını kaynaştırmağa çalışan Ardaş bir süre sonra arap sorunlarından uzaklaştı ve giderek daha sistemsiz bir dili benimsedi, sonunda da soyut bir anlatıma vardı. Artık eserlerinin çoğunu renkli çini mürekkebiyle çiziyor ve daha çok minyatür tekniğini andıran saydam düz renkli resimler yapıyordu. Ancak sanatçının, son eserlerinde zengin cinsel sembollere yer vererek, «gerçeküstücü» bir betimlemeyle eski çalışma tarzına döndüğü görülür. (L)

***ARDÈCHE idare bölgesi,** Fransa'da Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 256 927 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 33 kanton, 344 komün. (L)

ARDEL (Ahmet), türk coğrafyacısı (İstanbul 1902). İstanbul Muallim mektebini ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünü bitirdi (1927). Aynı yıl Millî Eğitim bakanlığı tarafından Fransa'ya gönderildi. Edebiyat Fakültesi Umumî Coğrafya kürsüsüne doçent olarak atandı (1933). Profesör (1942), ordinaryüs profesör oldu (1958). Özellikle morfoloji, klimatoloji ve hidrografya konularında eser verdi. 1973'te emekli oldu. Başlıca eserleri: *Umumî coğrafya dersleri, I. Klimatoloji* (1940); *Umumî coğrafya dersleri, II. İdrografya* (1957); *Klimatoloji tatbikatı* (A. Kunter ve Y. Dönmez ile birlikte) [1965]; *Umumî coğrafya dersleri, III. Jeomorfolojinin prensipleri, 1. kısım: akarsular topografyası, bünyeler, karst topografyası ve volkan reliefi* (1968); *Umumî coğrafya dersleri, III. Jeomorfolojinin prensipleri, 2. kısım* (1971). [M]

ARDEN (John), ingiliz tiyatro yazarı (Barnsley, Yorkshire 1930). Mimarlığı bırakarak tiyatroya yöneldi. Daha çok biçimsel araştırmalar yapan Arden, piyeslerinde şarkılarla gerçekçi diyalogları, Elizabeth tiyatrosuna özgü olay örgüsüyle Brecht tiyatrosuna özgü yabancılaşmayı, kural tanımayan farsla siyasal tartışmayı birarada kullandı. Aristophanes'ten olduğu kadar Ben Johnson'dan da yararlanan sanatçı seyircinin içinde var olan yaratıcılığı uyandırma isteği ile öğretici kaygıları uzlaştırmağa çalıştı: *The Waters of Babylon* (Babil surları, 1957); *Live like Pigs* (Domuzlar gibi yaşayın, 1958); *Sergeant Musgrave's Dance* (Musgrave çavuşun dansı, 1959); *The Workhouse Donkey* (Öksüzler yurdunun eşeği, 1963); *Armstrong's Last Goodnight* (Armstrong'un son iyigeceleri, 1964). Amatör tiyatroya karşı özel bir tutkusu olan Arden'in, karısı Margaretta d'Arcy ile birlikte, halk toplulukları için tasarlanmış oyunların gerçekleştirilmesinde katkısı vardır: *Soldier, Soldier* (Asker, asker, 1967); *The Royal Pardon, or The Soldier Who became an Actor* (Büyük af, ya da aktör olan asker, 1967); *The True History of Squire Jonathan and his Unfortunate Treasure* (Jonathan ve talihsiz hazinesinin gerçek öyküsü, 1968); *The Hero rises up* (Kahraman doğruluyor, 1968). [L]

***ARDENNES idare bölgesi,** Fransa'da Champagne - Ardenne bölgesinde idare bölgesi. — 309 380 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 36 kanton, 470 komün. (L)

***ARDEŞEN,** Rize iline bağlı ilçe. — 30 211 nüf., ilçe merkezi 7 981 nüf. (1975); 23 köy (1970). [M]

***ARDIL** sıf. — Mat. *Sıralı bir E cümlesinin bir* x *elemanının ardılı*, sıralı E cümlesinin x'ten daha büyük elemanlarından oluşan cümlenin, varsa, x^* halinde yazılan en küçük elemanı. (Eğer x en büyük elemansa, o cümlenin x^*'sı yoktur.) [L]

***ARDIŞIK** sıf. — Mat. *Sıralı bir cümlenin bir a elemanının ardışık elemanı*, bu *a* elemanını izleyen eleman. (Bk. ARDIL, *Ek.*) [L]

AREL (Mehmet Ruhi), türk ressamı (İstanbul 1880 - ay.y. 1931). Heybeliada Bahriyei Şahane'sini teğmen olarak bitirdi (1908). Askerliği bırakıp resim çalışmaları yapmak üzere Paris'e gitti (1910-1914), Türkiye'ye dönünce Sanayii Nefise'ye hoca oldu, fakat daha sonra, yetenekli olmasına rağmen akademiye alınmadı. Ortaokul ve liselerde resim öğretmenliği yaptı. Resimlerinde gösterişten, çalımdan, hüner gösterilerinden kaçındı, sadeliğiyle kendine özgü bir üslûba ulaştı. (M)

AREN (Sadun), türk iktisatçısı ve siyaset adamı (Erzurum 1922). Siyasal Bilgiler okulunu bitirdi. Aynı okula iktisat ve maliye grubu asistanı olarak girdi (1945), doçent (1950), profesör oldu (1958). Devlet Planlama teşkilâtında müşavirlik (1960-1962), T.İ.P. İstanbul milletvekilliği yaptı (1965-1969). Milletvekilliğinin sona ermesi üzerine üniversiteye dönmek istediyse de Senato'nun bunu onaylamaması üzerine emekliye ayrıldı.

12 Mart 1971'den sonra on yıl hapse mahkûm edildi, aftan yararlanarak cezaevinden çıktı (1974). Daha sonra çeşitli gazetelerde yazı yazmağa başladı (1975). Başlıca eserleri: *İstihdam, para ve iktisadî politika* (2. baskı 1963), *Yatırım indirimi ve iktisadî politika* (1963), *İktisada başlangıç* (1965), *100 soruda ekonomi elkitabı* (1968). [M]

Arena tiyatrosu, İstanbul'da tiyatro. Taksim Sıraselviler'de, yüksek bir binanın çatı katında açıldı (1962). Sahne yapısı ve salonuyla bir boğa güreşi alanını andırdığı için bu ad verildi. Klasik tiyatro yapılarında olduğu gibi, sahne ile salon arasında perde yoktur.

Tiyatroda ilk olarak Asaf Çiğiltepe ve arkadaşları (1962-1963), ikinci yıl da Yıldırım Önal, Üner İlsever ve Çolpan İlhan gibi sanatçılar çalıştı. Bundan sonra tiyatro İstanbul'un sahne hayatında bir topluluk olarak değil, bir bina olarak yer aldı. (M)

ARENDT (Hannah), alman asıllı amerikalı kadın sosyolog (Hannover 1906). Marburg, Friburg ve Heidelberg üniversitelerinde okuduktan sonra Karl Jaspers'in yönetiminde doktorasını verdi. Hitler'in iktidara gelmesiyle Fransa'ya sığındı, yahudi çocuklarını Filistin'e kaçırmak için elinden geleni yaptı ve 1941'de A.B.D.'ye yerleşti; 1951'de amerikan uyruğuna geçti. Bu tarihten sonra, Berkeley, Princeton, Columbia, Chicago üniversitelerinde ders verdi. 1967'den bu yana da New York'taki New School for Social Research'te siyaset felsefesi profesörüdür. Başlıca eserleri: *The Human Condition* (İnsanlık durumu) [1958], *The Origins of Totalitarism* (Totaliter rejimin kökenleri) [1951], *Between Past and Future* (Geçmişle gelecek arasında) [1961], *Eichmann in Jerusalem* (Eichmann Kudüs'te) [1963], *On Violence* (Şiddet üstüne) [1970]. (L)

***AREVALO MARTİNEZ** (Rafael), guatemalalı yazar. — Estetik ve felsefe alanındaki görüşlerini yansıtan yeni şiir ve anlatı kitapları yayımladı: *Poemas 1909-1959* (Şiirler 1909-1959) [1959]; *Cratilo y otros cuentos* (Kratylos ve başka hesaplar) [1970]. (L)

***ARF** (Cahit), türk matematikçisi. — Matematik bilimine yaptığı katkılardan dolayı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Bilim ödülünü kazandı (1974). [M]

Ar-ge (Araştırma-Geliştirme kurumu), Silâhlı kuvvetlerin çeşitli konulardaki çalışma ve etkinliklerini artırmak, geliştirilmesini sağlamak amacıyla kurulan teknik örgüt. Çekirdeği Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay Başkanlığı İlmî İstişare kurulu olarak kuruldu (1954). 1959 yılında 7279 sayılı kanunla Millî Savunma Bakanlığı İlmî İstişare Araştırma Kurulu başkanlığı adını aldı ve *Ar-ge* kısa adıyla anılmağa başlandı. Silâhlı kuvvetlerin, muharebe kabiliyetini yükseltecek yenilik ve gelişmeleri sağlayabilmek için, kuvvet komutanlıklarının araştırma ve geliştirme ile ilgili çeşitli sorunlarını ele almak ve her tür silâh, araç, gereç ve mühimmat üzerindeki araştırmaları aralıksız sürdürmek, bu çalışmaların ana konularıdır. Bunun dışında gerek Millî Savunma bakanlığı ve gerek Genelkurmay başkanlığının Plan Program ve Koordinasyon Grup başkanlıkları ile kuvvet komutanlıklarının teknik daireleri arasında işbirliği sağlamak suretiyle millî savunma çalışmalarındaki çabaları özendirmek, koordine etmek ve denetlemek bu örgütün görevleri arasında yer alır.

Millî savunma araştırmalarında üniversite ve diğer bilimsel ve teknik kuruluşları bu amaçla teşvik için onlara çeşitli projeler vererek bunların bilimsel yeteneklerinden yararlanır. Plan harekât araştırması, insan gücü araştırması, dokümantasyon, bütçe ve malî işlerle, çeşitli biyoloji, kimya laboratuvarları, Ordu Beslenme enstitüsü ile bunlara yardımcı üst kuruluşları bünyesinde toplar. Özellikle enstrümantal kimya, genel kimya, yakıt araştırma, tekstil, elektrik, elektronik aerodinamik, silâh, güdümlü mermi, fizik ve uzay araştırma laboratuvarları ile bilimsel şekilde çalışmalarını yürütür. Kuvvet komutanlarının sevk ve idare konusundaki inceleme ve araştırma istekleri de bu kuruluşça yerine getirilir.

Ar-ge çalışmalarıyla elde edilecek yöntemler, buluşlar Silâhlı kuvvetlere iletilerek uygulamaya konur ve alınan sonuçlar sürekli olarak izlenir. (M)

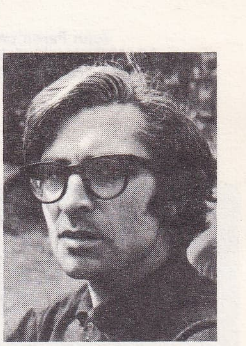

John ARDEN

J. M. ARGUEDAS

ARGERİCH (Martha), arjantinli piyanocu (Buenos Aires 1941). 1957'de Busoni ve Cenevre, 1965'te de Varşova'daki Chopin yarışmasını kazandı. Özellikle Liszt, Chopin ve Prokofyev'in eserlerini çalan Argerich, genç kuşağın en ünlü yorumcularından biri olarak kabul edilir. (L)

ARGİŞTİ veya **ARGİŞTİŞ,** iki urartu kralının ortak adı: — ARGİŞTİ I, Menua'nın oğlu (M.Ö. 786-764). Babasının genişleme siyasetini sürdürdü. İzlediği politika hakkında ayrıntılı bilgiyi, Van kalesinde (eski Tuşpa) kralın mezarının cephesinde yer alan uzun yazıt verir. Argişti I ve oğlu Sarduri II çağlarında devletin kudreti doruk noktasına ulaştı; — ARGİŞTİ II, Rusa I'in oğlu (M.Ö. 714-685). Urartu devletinin ikinci yükseliş devrini başlattı. Krallığın yeni başkenti Toprakkale*nin yapımına girişti. Asıl amacı, uzak sınır kesimlerinin korunma gücünü arttırmak ve bu kesimi takviye etmekti. Erzincan yakınındaki Altıntepe kalesini bu amaçla kurdu. (M)

ARGUEDAS (Jose Maria), perulu yazar (Andahuaylas 1911 - Lima 1969). Çocukluğunu Keşualar arasında geçiren Arguedas öğrenimini Lima'daki San Marcos üniversitesinde sürdürdü. Öğrenci örgütlerine katıldı ve 1937'de mahkûm edildi. 1939'da Sicuani'de İspanyolca profesörü oldu, etnoloji öğrenimi için 1942'de Lima'ya döndü. 1951'de Etnoloji İncelemeleri enstitüsü yönetecisi olan Arguedas daha sonra Kültür evi (1963) ve Ulusal Tarih müzesini yönetti (1964). Ayrıca Lima Tarımbilim enstitüsün-

Foto. P. Joly-V. Cardot, Gallimard (LAROUSSE)

Juan Peron'un **ARJANTİN**'e dönüşü (20 haziran 1973)

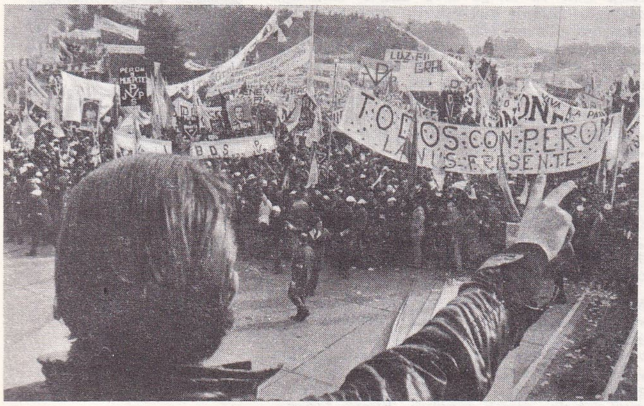

Peron'un dönüşü nedeniyle Buenos-Aires'te yapılan gösteri (20 haziran 1973)

de keşua dili dersleri verdi. Bu arada antropoloji, folklor incelemeleri ve yerli kültürün çöküşünü yansıtan hikâyeler yazdı: *Agua* (Su) [1935], *Los rios profunolos* (Derin ırmaklar) [1958], *El Sexto* (Altıncı) [1961], *Todas las sangres* (Bütün kanlar) [1965]. Ama ciddî bir ruhsal kriz geçiren yazar artık yaratıcı gücünün azaldığına da inanıyordu. Bütün bu nedenler sonucunda intihar etti. (L)

***ARGUVAN,** Malatya iline bağlı ilçe. — 22 052 nüf., ilçe merkezi 2 461 nüf. (1975). [M]

ARGÜÇ (Namık), türk askeri (İstanbul 1898). Harp okulunu (1917), Harp akademisini bitirdi (1935). Tuğgeneral oldu (1951) ve Kore Türk tugayı komutanlığıyla görevlendirildi. Türkiye'ye döndükten sonra tümgeneral (1953), korgeneral oldu (1956). Ankara sıkıyönetim komutanıyken 21 Mayıs'ta Harp okulu öğrencilerinin yürüyüşüne müdahale ettiği sırada öğrenciler tarafından hırpalandı (1960). 27 Mayıs'tan sonra emekliye ayrıldı (1960). Yassıada duruşmalarında yargılanarak mahkûm edildi; daha sonra aftan yararlanarak serbest bırakıldı. (M)

***ARHAVİ,** Artvin iline bağlı ilçe. — 17 293 nüf., ilçe merkezi 6 281 nüf. (1975); 29 köy (1970). [M]

ARIBURUN (Tekin), türk askeri ve siyaset adamı (İştip, Yugoslavya 1905). Harp okulunu bitirdi (1925), İngiltere'de pilotluk eğitimi gördü (1927). Harp akademisinden mezun olduktan sonra (1937) askerî ataşe olarak bir süre Almanya ve Amerika'da kaldı. İkinci Dünya savaşı sonunda San Francisco konferansına katılan türk heyetinde askerî danışman olarak görev aldı (1945). 1950'de generalliğe yükselen Arıburun 1959'da orgeneral oldu ve Hava kuvvetleri komutanlığına atandı, ertesi yıl da emekliye ayrıldı. Arıburun 1964'te siyasî hayata atılarak İstanbul'dan A.P. senato üyeliğine seçildi, 1970'te de senato başkanı oldu. 1975 sonunda yeniden başkanlığa seçildi. (M)

***ARICAK,** Elazığ ilinde, Palu ilçesine bağlı bucak. — 13 626 nüf., 24 köy (1970). [M]

***ARICILIK** i. — ANSİKL. Türkiye'de modern *arıcılık* özellikle son yıllarda büyük gelişmeler gösterdi. Kimi bölgelerde, özellikle yeni tip kovanlardan oluşan yüzlerce kovanlık arılıklar, kimi illerde de yeni arıcılık kooperatifleri kuruldu. *Türkiye istatistik yıllığı*'na (1973) göre Türkiye'de 1972 yılında 670 109'u yeni tip, 1 225 651'i eski tip olmak üzere toplam 1 895 760 kovan vardır. 1965-1972 yılları arasında toplam kovan sayısında 250 000 dolaylarında bir artış görüldüğü gibi, eski tip kovan sayısında azalma, yeni tip kovan sayısında ise büyük bir artış oldu. Yine bu istatistiğe göre bal üretimi 1965'te 10 320 ton iken 1972'de 16 363 tona ulaşmış, bu yıllar arasındaki balmumu üretiminde pek bir artış olmamıştır (1965'te 1 144 ton; 1972'de 1 336 ton).

Bugün Türkiye'de Tarım bakanlığına bağlı okul ve kurumlar ile ziraat fakültelerinin arıcılık enstitülerinde arıcılığın modernleştirilmesi ve yaygınlaştırılması gibi konularda bilimsel çalışmalar yapılıyor, devlet de bunları destekliyor. Örneğin, 1975 yılında Kars ilindeki *kafkas arısı* (veya *boz arı*) tipinin varlığını ve saflığını korumak amacıyla bu türün Kars ili dışına çıkarılması ve ile başka bir arı türünün sokulması yasaklanmıştır. (M)

ARISAN (Kâzım), türk hekimi (Isparta 1909). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1935). Gülhane Tıp Akademisi Kadın-Doğum kliniğinde ihtisas yaptı (1939). Çeşitli askerî hastahanelerde çalıştı. Doçentlik sınavını kazandıktan bir süre sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 2. Kadın-Doğum kliniğinde görev aldı (1948). Birkaç yıl sonra askerlikten çekildi, profesörlüğe yükseldi (1964). Hekimliğinin yanı sıra resim çalışmaları yaptı. İlk sergisini İstanbul Şehir galerisinde açtı (1954). New York'ta açılan doktor ressamlar sergisinde birincilik kazandı (1968). Başlıca eserleri: *Propedötik* (1953, N. Erez ve E. Yenen ile), *Doğum bilgisi* (1955, N. Erez ve E. Yenen ile), *Doğum ve jinekolojide su ve elektrolit metabolizması bozukllukları* (1961), *Jinekoloji* (1964, E. Yenen ve S. Mostar ile). [M]

ARISOY (Sunullah), türk şairi ve yazarı (Şile 1925). İstanbul Haydarpaşa lisesinde bir süre okudu, yazı hayatına şiirle atıldı. Günün şiir anlayışına uyarak hayatı yansıtan konuları işleyen şiirler yazdı. Roman ve hikâye türünü de denedi. Türk Tarih kurumu ve TRT'de çalıştı (1965-1974). Başlıca eserleri: *Garipler treni* (1948), *Muhteşem kavga* (1951), *Mustafa Kemal türküsü* (1953), *Yaban mavisi* (1956), *Karapürçek* (roman, 1958), *Dışa vuran karanlık* (1961), *Tedirginin biri* (hikâye, 1962), *Yanlış yaşadık* (1970). [M]

***ARIT,** Zonguldak ilinde, Bartın ilçesine bağlı bucak. — 6 654 nüf., 16 köy (1970). [M]

ARITMA i. (*arıtmak*'tan *arıt-ma*). Bir ürünü, arılığını bozan şeylerden temizleme. ‖ *Mec.* Beğeni ya da töre açısından katışıksızlığa ulaştırma. (*Eşanl.* SAFLAŞTIRMA, TASFİYE, TEMİZLEME.)

— Petr. *Biyolojik arıtma,* bir rafinerinin artık sularını bakteriyolojik bir etkiyle temizleme yöntemi.

— ANSİKL. Rafinerilerin artık sularında benzolün zararlı alt ürünleri, fenoller bulunduğu zaman *biyolojik arıtma* gereklidir; çünkü suda oldukça kolay eriyen bu ürünleri basit bir çökeltme işlemiyle sudan ayırma olanağı yoktur. Biyolojik arıtma yöntemi, bu tür kirli suların içinde bir bakteri yatağı ya da radyoaktif çamurlar bulunan bir havuzda bir süre bekletilmesine dayanır; bu etkin maddeler sayesinde en son pislik kalıntılarının oksitlenmesi ve giderilmesi sağlanır. (LM)

ARİAS NAVARRO (Carlos), ispanyol siyaset adamı (Madrid 1908). Hukuk doktorası yaptı; 1935'te devlet savcısı oldu. İç savaşta Franco tarafını tuttu; çeşitli görevlerde bulundu: emniyet genel müdürü (1957-1965), Madrid belediye başkanı (1965-1973) oldu. Düzeni korumak için her türlü baskı yönetimine başvurmanın karşılığını haziran 1973'te Franco tarafından içişleri bakanlığına getirilmekle gördü. Aralık 1973'te amiral Carrero Blanco'nun yerine hükûmet başkanı oldu. (L)

***ARİÈGE idare bölgesi,** Fransa'da Midi-Pyrénées bölgesinde idare bölgesi. — 138 478 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 20 kanton, 331 komün. (L)

***ÂRİF** (Abdurrahman), ıraklı general ve siyaset adamı. — Askerî bir hükûmet darbesiyle temmuz 1968'de düşürüldü, Londra'ya yerleşti. (L)

***ARİFİYE,** Sakarya ilinde, merkez ilçeye bağlı köy. — 6 268 nüf. (1970). [M]

ARİKHA (Avigdor), israilli ressam ve desinatör (Radauti, Romanya 1929). İsrail'de bir kibutzda yetişti. Önce Kudüs'te, sonra Paris'te sanat eğitimi gördü. Kitap resimlemeye yöneldi ve 1954 Milano Üçyıldabir sergisinde başarı kazandı. 1957'den 1965 yılına kadar soyut resimler yaptı. Sonra siyah-beyaz desen çalıştı; yeniden figürlü resme döndü. Arikha'nın anlatımı kişisel ve özgündür. Günlük hayatla ilgili resimler yapar. 1954'te yerleştiği Paris'in sokak, meydan ve bahçelerini, Tel-Aviv görüntülerini tuvale aktaran sanatçının kendi portreleri de vardır. Arikha, Fransa'daki Çağdaş Sanatlar Ulusal merkezinde resimlerini sergileme olanağını buldu (1970). [L]

***ARİTMETİK** i. — Bilişim. *Kayan noktalı aritmetik,* kayan noktalı sayılar sistemine dayanan aritmetik. ‖ *Ondalık aritmetik,* her rakamı ikili kodlanmış ondalık sayılar sistemine dayanan aritmetik: *Ondalık aritmetikten yararlanan bir komutlar bütünü, yönetim uygulamalarında kullanılan bilgisayarlar için kaçınılmaz bir zorunluluktur.* ‖ *Sabit noktalı aritmetik,* sabit noktalı sayılar sistemine dayanan aritmetik. (L)

***ARJANTİN cumhuriyeti,** Güney Amerika'da devlet. — 23 362 000 nüf. (1970). Başkent *Buenos Aires* (2 972 000 nüf., çevre yerleşmelerle birlikte 8 353 000).

İKTİSAT

Bir Latin Amerika ülkesi için az olan yıllık nüfus artışı, doğum oranının ortalama binde 23, ölüm oranının ise binde 8,7 gibi çok düşük bir değerde olması nedeniyle yüzde 1,5 dolaylarında bulunur. Ortalama ömür süresi altmış yedi yaşlarına ulaşmıştır. Kentleşme oranı da sürekli bir artışla yüzde 73,8'e varmıştır. Her üç arjantinliden biri Buenos Aires'te yaşar. Başkentin bu denli büyümesiyle, zaten endişe verici olan durumu daha da güçleştiren birçok toplumsal ve ekonomik sorunun doğması tabiîdir. Hayat pahalılığı tehlikeli bir biçimde artmağa devam ediyor. Birbiri ardına gelen hükûmetler bu gidişe bir son vermeyi başaramadılar: ödemeler dengesindeki açığın öteden beri borçlanma yoluyla kapatılmasına çalışılıyor.

Bugün izlenen ekonomi siyasetinin hem sonucu hem de açıklaması olan bu enflasyon, birtakım gelişmeleri de beraberinde getirdi. Brüt iç üretim (sabit fiyatlarla) on yıl içinde yüzde 56 oranında arttı. Aynı dönemde yüzde 80 ek yatırım yapıldı ve yüzde 50 tüketim artışı sağlandı. Nüfus başına brüt iç üretim 1960'ta 606 dolarken 1971'de 1 096 dolara yükseldi. Orta ve yükseköğretimdeki öğrenci sayısı iki katına ulaştı. Asfalt kaplama yolların uzunluğu (48 600 km) ve havayolları iç seferleriyle taşınan yolcu sayısı üç katına çıktı. Ne var ki bu gelişme, uzun süreden beri yerinde sayan ve her şeye rağmen ülkenin temel ihracat kaynağı olmağa devam eden tarım ve hayvancılık kesimini etkilemedi.

Mısır üretimi on yılda yüzde 100'den çok, hint darısı yüzde 700 dolaylarında artış gösterdiği halde şekerkamışı üretimi aynı düzeyde kaldı, buğday üretiminde yüzde 30, yün üretiminde yüzde 10 düşüş kaydedildi. Elverişli iklimine ve Güney Amerika'nın en geniş tarım alanına sahip olmasına rağmen Arjantin'de tarımın gelişememesinin başlıca nedeni latifundia sisteminin (tarım işletmelerinin yüzde 11,7'si toprağın yüzde 73,7'sini kaplar) sürüp gitmesidir. Buna karşılık üçüncü kesim sürekli olarak gelişiyor (G.S.M.H.'nın yüzde 17,9'u ticaretten, yüzde 13,6'sı hizmetlerden) ama ekono-

Foto. Machado-Sipahioğlu, Sygma (LAROUSSE)

mi için yapıcı olmaktan çok, asalak bir tutum içinde.
Oysa sanayi güç bir dönem atlattıktan sonra yeniden gelişmeğe başladı. Bu kesim, sırasıyla kimya, gıda sanayii, basım ve dokuma sanayileri sayesinde G.S.M.H.'nın yüzde 34,6'sını karşılar. İkinci kesimdeki artış 1972'nin ilk yarısında yüzde 9,1'e ulaştı. Petrol üretimi on yıl içinde yüzde 140 arttı (1972'de 22,2 Mt), çelik üretimi altı katına (2,1 Mt), otomobil ve öbür motorlu araç sayısı üç katına çıktı (250 000).

Demek ki Arjantin gelişiyor, ama enflasyonun etkisi ve tarım yapısının ilkelliği nedeniyle bu gelişmeden halkın tümü yararlanamıyor. Öteden beri Latin Amerika'ya oranla yüksek olan yaşama düzeyi yakın bir gelecekte bu ayrıcalığını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya.

EYALETLER	NÜFUS
Federal bölge	2 972 000
Buenos Aires	8 775 000
Catamarca	172 000
Chaco	567 000
Chubut	190 000
Cordoba	2 060 000
Corrientes	564 000
Entre Rios	812 000
Formoza	234 000
Jujuy	302 000
Mendoza	973 000
Misiones	443 000
Neuquén	155 000
Pampa (La)	172 000
Rioja (La)	136 000
Rio Negro	263 000
Salta	510 000
San Juan	384 000
San Luis	183 000
Santa Cruz	84 000
Santa Fe	2 136 000
Santiago del Estero	495 000
Tierra del Fuego	16 000
Tucuman	766 000

TARİH

1966 haziranında general Onganía'nın kurduğu otoriter rejim demokrasiyi geri getiremedi (seçimlerin yapılamaması, Kongre'nin dağıtılması, siyasal partilerin ve Yüksek mahkemenin kapatılması, basının sıkı gözetim altına alınması). İktidarla İşçi konfederasyonu arasındaki ilişkiler gittikçe kötüleşirken, başlıca muhalefet gücü olan Peron'culuk, 1967'de o güne kadar birbirine rakip olan kanatlarının yaklaşmasıyla daha da güçlenmişti. Bu arada rejim Kilise'nin ilerici unsurlarıyla anlaşmazlığa düştü: Avellaneda piskoposu Mgr Podesta aralık 1967'de Vatikan tarafından görevinden alındı, bazı din adamları da sendikaya yakınlık duydukları için güç duruma düştüler. Sonunda, ülkenin kuzeyinde Troçki'ci ve Castro'cu eğilimde gerilla grupları kuruldu.

Bu gruplar, en geri kalmış bölgelerden biri olan Tucuman eyaletinde rejime karşı ortak bir cephe kurmağa çalıştılar. Ülkede karışıklık arttı: haziran 1968'de öğrenci ayaklanmaları, fabrikaların işgali, komando hareketleri (mart 1969'da Paraguay konsolosunun kaçırılması). Mayıs 1969'a doğru Tucuman ve Cordoba'da karışıklıklar biraz durulmağa yüz tutmuşken bu defa kuzeydoğu bölgelerinde olaylar başgösterdi: 29 mayıs 1969'da Cordoba'da gece ayaklanması ve 30 mayısta genel grev. Rejimle yakınlaşma kurulmasından yana olan İşçi konfederasyonunun ılımlı başkanı Augusto Vandor'un öldürülmesi (30 haziran), sendikaların iktidara karşı sert bir tutum takınmasına yol açtı. Bütün ülkede sıkıyönetim ilân edildi ve Rosario'da kanlı grevler oldu (eylül 1969). Ordu başkanları artık rejimin tutulur yanı kalmadığını anlamışlardı. Eski başkan Aramburu'nun öldürülmesi (haziran 1970) bardağı taşıran son damla oldu ve kara, hava, deniz kuvvetleri komutanlarından oluşan bir askerî cunta haziran 1970'te Onganía'yı devirerek onun yerine general Roberto Levingston'u getirdi. Ne var ki, iktisat ve çalışma bakanı Aldo Ferrer'in uyguladığı büyük çaptaki genişleme programı enflasyonu durdurmağa yeterli olamadı. İşçi konfederasyonu birbiri ardına genel grevler düzenleyerek durumdan memnun olmadığını belirtti (ekim 1970). Sendikacı gençlerden oluşan Peron yanlısı silâhlı birlikler Peron'un dönmesini istediler; aşırı solda ise, Marx'çı - Lenin'ci olduklarını açıkça ilân eden Devrimci ordu kuvvetleri ile Arjantin Kurtuluş kuvvetleri iktidara karşı çıktılar. (Siyasal partiler 1966'dan beri yasaklanmıştı.)

General Alejandro Lanusse, kara, hava ve deniz kuvvetleri komutanlarının yardımıyla Levingston'u devirerek 1971 martında iktidarı ele geçirdi. Temsilî bir demokrasi kurmak niyetinde olduğunu açıklayan Lanusse, Peron'cu parti ile Komünist partinin yeniden kanunî olarak kurulmasını onayladı, fakat 1969'dan bu yana süregelen sıkıyönetimi de kaldırmadı. 1971 ekiminde girişilen askerî darbenin başarısızlıkla sonuçlanması Lanusse'un durumunu daha da güçlendirmişti. Fakat, Fiat'ın Arjantin şubesi başkanı Sallustro'nun 1972 nisanında Devrimci Halk ordusu örgütünce kaçırılarak öldürülmesi ve İkinci askerî bölge komutanı general Carlos Sanchez'in katli, ülkede hüküm süren şiddet havasını iyiden iyiye su yüzüne çıkardı. İktisadî durum gün geçtikçe kötüye gidiyordu. Et ve tahıl ihracatının azalması nedeniyle ticarî denge büyük ölçüde açık verdi; mart 1972'de pezo yüzde 60 oranında devalüe edildi. Arjantin, Avrupa Ekonomik topluluğu ile tercihli bir anlaşma yaptı ve gerek uluslararası, gerek özel bankalardan önemli krediler sağladı.

Ağustos 1971'de İngiltere ile Falkland adaları ve Arjantin arasında eşya ve insan ulaşımına izin veren bir anlaşma imzalandı; bir süre sonra da, Beagle kanalı üzerindeki ulaşım konusunda Şili ile anlaşmaya varıldı.

1955'ten beri sürgünde bulunan Peron ile yapılan görüşmeler (1971'de başladı) sonunda eski başkanın Arjantin'de oturmasına izin verildi (kasım-aralık 1972). Bu kararı sevinçle karşılayan halkın taşkınlığı asayiş kuvvetlerince yatıştırıldı, fakat 1973 martında yapılan genel seçimlerde Peron'culuk eski gücüyle yeniden sahnedeydi. Oyların yüzde 49'unu alan Adaletçi Kurtuluş cephesi (Peron'cuların çevresinde muhafazakârları, Frondizi'cileri ve hıristiyan demokratları birleştiren koalisyon) büyük farkla başa geçti. Cephenin lideri Hector Campora mayıs 1973'te resmen devlet başkanlığına geçti. Fakat aynı yılın temmuzunda, eylülde yapılması kararlaştırılan yeni seçimlerle Peron'un iktidara gelmesini sağlamak için yardımcısıyla birlikte istifa etti. Haziranda Arjantin'e dönmüş olan ve Adaletçi Hareket konvansiyonu tarafından oybirliğiyle cumhurbaşkanlığına aday gösterilen Peron ağustosta seçim kampanyasına girişti, üçüncü eşi İsabel Martinez de başkan yardımcısı adayı olarak kampanyaya katıldı. Her ikisi de 23 eylülde oyların yüzde 61'ini alarak seçildiler. Hemen ertesi gün Peron Devrimci Halk ordusunu kanun dışı ilân etti. İşçi konfederasyonu başkanının öldürülmesini fırsat bilerek aşırı sola karşı tedbirleri arttırdı.

Sendika yöneticilerine karşı girişilen yeni suikastlar, Peron'cu hareket içinde birbirine rakip olan siyasal ve sendikal kanatlar arasındaki çatışmanın iyice kızıştığını gösteriyordu; sol kanat (gençlerden oluşan gizli örgüt ve hareketler) Peron'un desteklediği geleneksel ortodoks sendika bürokrasisine karşı çıktı. Cordoba'da ayaklanan polisler, sol kanada bağlılıkla suçladıkları eyalet valisinin devlet başkanının onayı ile görevden atılmasını ve yerine sağcı birinin getirilmesini sağladılar (mart 1974). Mayısta devlet başkanı adaletçi solcu gençlik hareketini suçladı ve onlara karşı baskıyı yoğunlaştırdı. Siyasî havanın bozulması hükûmetin çekilmesiyle sonuçlandı (12 haziran). Taraftarlarının düzenlediği büyük gösterilerle desteklenen Peron istifayı kabul etmedi ve iktidarda kalacağını belirtti, fakat 1 temmuzda ölünce yerine İsabel Peron geçti, siyasal tutum da günden güne bozulmağa devam etti.

Dış politikada rejim komşularıyla bağlarını sıkılaştırmağa çalıştı. Kasım 1973'te Uruguay ile imzalanan anlaşmayla Rio de La Plata'da (Parana ağzı) iki ülke arasındaki sınır saptandı. 1974'te sosyalist ülkelerle ekonomik işbirliği geliştirildi. Küba ve Komekon üyesi ülkelerle önemli ticaret anlaşmaları yapıldı.

EDEBİYAT

Arjantin şiirinde üç akım vardır: gerçeküstücüler Enrique Molina'nın, estetik tutumu benimseyenler *Poesia Buenos Aires* dergisinin, toplumcu gerçekçiler de *Contorno* dergisinin doğrultusundadır. *En comun* (Birlikte) [1949], *La Vigilia y el viaje* (Arife ve yolculuk) [1961] gibi eserleriyle biçimsel ve dilbilimsel araştırmalara yönelen Edgar Barley'in (doğ. 1919) Arjantin şiirindeki etkisi büyüktür. Bununla birlikte, Juan Gelman, Eduardo Romano, Francisco Urondo, Victor Garcia Robles, Noe Jitrik, Cesar Fernandez Moreno, Ramiro de Casasbellas gibi sanatçılar halk kültürünü, taşra folklorunu, hattâ Buenos Aires argosu olan *lunfardo*'yu tanıtma hareketine giriştiler. Ancak ülkede, on yıla yakın bir süreden beri düzyazıya daha çok ilgi gösterilmektedir. Julio Cortazar anlatı teknikleri üzerinde çalışırken (*62-Modelos para armar* [Silâhlanmak için 62 örnek], 1968), Leopoldo Marechal (*El banquete de Severo Arcangelo* [Severo Arcangelo'nun şöleni]) ve Manuel Mujica Lainez (*El unicornio* [Tekboynuzlu at]) gibi yazarlar fantastik anlatı geleneğini sürdürür, öte yandan Beatriz Guido (*El incendio y las visperas* [Yangın ve akşam duaları]) ve David Vinas (*Dar la cara* [Yüzünü dön]) toplumsal görüşlü eserlerine siyasal bir hava verirken, Nestor Sanchez (*Nosotros dos* [İkimiz], 1966; *Siberia blues*, 1969), Daniel Moyan (*El Oscuro* [Karanlık], 1968), Manuel Puig (*La traicion de Rita Hayworth* [Rita Hayworth'un ihaneti], 1968), Juan Jose Saez (*Las cicatrices* [Yara izleri], 1970) gibi sanatçılardan oluşan yeni bir romancı kuşağı da gerçekçilik kaygısıyla anlatım ustalığını birleştirmeyi denedi. Bu amaca ulaşmış yazarlar arasında çocukluğuna ve doğduğu yer Tucuman'a olan hasretini dile getiren Juan Jose Hernandez (doğ. 1930) ile masal ve hikâyeleriyle (*Un kilo de oro*) [Bir okka altın]) sözdizimini olduğu kadar düşünceleri de altüst etmek isteyen Rodolfo Walsh (doğ. 1927) sayılabilir.

GÜZEL SANATLAR

Son on-yirmi yıl içinde resim ve heykel alanında biri somut sanata, öteki ise duygusal sanata yönelen iki akım belirdi. Kaynaklarını Hollanda yeniplastikçiliğinde ve Bauhaus kuramlarında bulan somut sanat, başlıca özelliği duyguyu bastıran ve soğuk bir gerçekçilik olan bir geometriye döndü. Bu akımı iki grup temsil etti. Biri, özellikle Tomas Maldonado'nun önderliğinde Arte Concreto Invención, öteki ise kurucusu uruguaylı Arden Quin olan Madi grubu. Bu alanda özellikle Gyula Kosice, Alfredo Hlito, Antonio Fernandez Muro, Sara Grilo, mimar Miguel Ocampo, heykelci Ennio İommi ve Claudio Girola'nın adları sayılabilir. Bu sanatçılar Latin Amerika'da büyük yankılar yapan *Nueva Vision* adlı bir dergi çıkardılar. Duygusal* soyutlama *(Ek)* ise Sergio de Castro, Clorindo Testa, Kazuya Sakai, Marcelo Bonevardi ve Ronaldo de Juan gibi sanatçılar tarafından benimsendi. Roberto Aizenberg ve Julio Silva gerçeküstücülüğe yöneldiler. 1960'tan sonra akım bütün Buenos Aires'e yayıldı. Birçok arjantinli sanatçı her türlü öncü harekete katıldı. Marta Minujin eylem*ler düzenledi; Rafael Benedit ve David Lamelas kavramsal bir sanata yöneldiler; Nicolas Garcia Uriburu ekolojik sanat denemelerine girişti. Ancak Antonio Berni* *(Ek)* ve Romulo Maccio gibi sanatçılar figüratif sanattan ayrılmadılar. Pablo Curatella Manes ve Sesotris Vitullo gibi iki büyük sanatçı özellikle heykele ilginç bir görünüm kazandırdı; heykelciliğin çekim merkezi hep Paris'ti. Alicia Penalba*

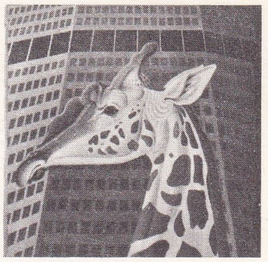

Nicolas Garcia Uriburu «Panam and Giraffe» (1972)

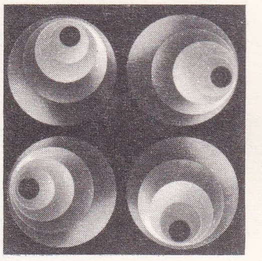

Gregorio Vardanega «Işık daireler» (1968)

Leonardo Delfino «Hükümdar» (1971-1972) kara reçineden

Foto. J. Brunerie, Denise René galerisi, A. Dumage-Speyer galerisi (LAROUSSE)

(Ek) ve Marino Di Teana* (Ek) çelik ve ağaç kullandı, Rogelio Polesello plastiği denedi, Leonardo Delfino ise yeni reçinelerle fantastik heykeller yaptı. Kinetik sanatın en iyi temsilcisi ise görsel* sanatlar araştırma topluluğu (Ek) kurucularından olan Julio Le Parc*tır (Ek). Bu harekete çok sayıda arjantinli sanatçı katıldı. Bu sanatçılardan Gregorio Vardanega, Hugo Demarco, Horacio Garcia-Rossi ve Martha Boto, ışıklı ve üç boyutlu tablo ve eşyalar, Julio le Parc ve Antonio Asis kabartmalar yaptı. Son yıllarda birçok arjantinli sanatçı büyük uluslararası bienallerde ödüller kazandı.

ARKEOLOJİ

Arkeoloji açısından ülke dört bölgeye ayrılır: Kuzeybatı, Chaco, Pampa ve Patagonya. Kültür bakımından en ileri olan Kuzeybatı bölgesidir. And dağlarının eteğinde yer alan bu bölgede Diaguitalar oturur. Arkeolog Alberto Rex Gonzalez, 1971'de yayımladığı bir incelemeyle bölgenin kronolojisine daha bir kesinlik kazandırdı ve değişik seramik üslûplarına bağlı uygarlıklar üstünde durdu. Bugün de La Plata müzesi ekibiyle Kuzeybatı bölgesindeki birçok yerleşmede kazılara devam ediyor.

Kuzeybatı bölgesinin ilk sakinleri toplayıcı avcılardı. İntihuasi* (Ek) mağarasında bulunan taş âletlerden bunların M.Ö. 6000 yılında yaşadıkları anlaşıldı. Son olarak 1971'de Myriam Tarrago tarafından Calchaqui taraçaları üstünde birer taş âlet yontma atelyesi olan Agua de los Loros ve Chiliguay yerleşmeleri bulundu.

Bölgedeki tarım ve hayvancılığa dayanan ilk kültürler M.Ö. 200'den M.S. 650 yıllarına kadar sürmüştür. İlk seramik ürünleri de bu döneme aittir; en önemli kültürler Tafi, Ciénaga, Condorhuasi, Valliserrana bölgesinde El Alamito* ve Batı Selvaslar'daki Candelaria kültürleridir. Önceleri tekrenkli olan çömlekçilik (Tafi ve Candelaria) giderek ikirenkli ve Condorhuasi'de, son evreleri 1971 yılında kanıtlanan çokrenkli çömlekçiliğe dönüştü. El-Alamito'da bulunmuş taştan insan heykelleri oldukça ilgi çekicidir. Büyük bir olasılıkla And dağlarından elde edilen maden de hemen her alanda kullanılırdı. El-Alamito konutları bir orta avlu çevresine toplaşmış taştan ve dayanıksız madenden yapılma everlerdi. Ölüler ya evlerin içine, ya avluya, ya da mezarlıklara gömülürdü. Çocuk ölüleri ise yakılır, külleri vazolarda saklanırdı.

Daha ileriki tarihlerde, M.S. 650 ilâ 900 yılları arasında oluşan kültürlerin en önemlisi Aguada (Valliserrana bölgesi) kültürüdür. Aguada sanat ve teknik açısından çok ileridir, Kuzeybatı bölgesindeki hiç bir kültür bu düzeyi aşamamıştır. Bölgedeki bazı mezarlarda bulunan eşyadan toplumsal farklılaşmanın var olduğu sonucu çıkar. Seramik, maden ve taş üzerinde sık sık rastlanan vahşî kedi figürünün bu dönemdeki dinsel inançlarda büyük yeri olduğu sanılır.

Santa Maria ve Belen kültürlerinin egemen olduğu 900 ilâ 1480 yılları arasında kalan dönemde büyük bir bölgesel çeşitlilik göze çarpar. M. Tarrago 1971'de Calchaqui vâdisinde Santa Maria kültürü özelliklerini taşıyan üç yeni yerleşme bulmuştur: Loma del Oratorio, Sanchez ve Borgatta. Bu yerleşmelerde üzerlerinde taştan daire biçimli mezarlar olan, kimi zaman da yalancı bir kemerle örtülü tepecikler, taştan çift duvarlı ve dikdörtgen biçimli konutlar ortaya çıktı. Bu dönemin sonlarına doğru çoğu zaman tahkimli şehir ya da yarı şehir merkezleri görülür. Bu tahkimli yapılardan ve çevrede bulunan çok sayıda ganimet-kafataslarından kabileler arası savaşın önemi anlaşılır.

1480'e doğru, ikinci hükümdar Tupac Yupanqui'nin önderliğinde İnkalar yayılmağa başlar. Mimarî ve seramik eserlerden bu yayılma hareketini izlemek mümkündür; İnkalarca yapılan yol boylarında «tamboslar» (sığınaklar) yükselir, stratejik yerleşmelerde de, Pucara de Andalgala ve E.M. Cigliano'nun yeniden incelediği Famablasto gibi kaleler görülür. (L)

***ARKADAŞ** i. — Biyol. Belirli bir davranışa katılan türdeş yaratık.

— ANSİKL. *Arkadaş* terimini G. von Uexküll öne sürdü ve K. Lorenz* (Ek) birçok kuş türünde özellikle bu kavramı inceledi.

Kuş, her toplumsal etkinlikte türdeşlerini, kendisinde de aynı davranışa yol açan birtakım uyarıcı belirtilerin biraraya gelmesi sayesinde tanır.

Sözgelimi bir kuşun yavrusunu besleme içgüdüsü, yavruların gerdan rengi ya da başlarındaki hareleri uyartılabilir. Estrilda astrild (dokumacıkuşugillerden), yuvasında asalak yaşayan Vidua macroura'nın (büyük kuyruklu dokumacı kuşu) yavrularını gerdan süsü bakımından kendi yavrularına benzedikleri için besler. Serçegiller de yavruları ısıtma içgüdüsü belirli bir çığlıkla uyarılır. Arkadaş, belirli bir işleve katılan bir türdeştir. Durum değişince ayrı bir nesne olarak görülür ve arkadaşlık ortadan kalkar.

Ana-baba yavru kuşa kimi zaman «besleyici arkadaş», kimi zaman «ısıtıcı arkadaş» v.b. görünür. Lorenz başlıca işlev alanlarında (ana-baba-arkadaş, yavru-arkadaş, eş - arkadaş'ın tanınması) türdeşler arasında kurulan ilişkileri tanımlamıştır.

● *Arkadaşlık şeması.* Bazı türlerde içgüdüsel davranışın konusu, birey tarafından, hayatın kritik dönem* (Ek) denilen belirli bir döneminde kavranır. Genellikle kısa süren bu dönem, içgüdüsel eylemin ilk belirtisi sırasında ya da çok daha önce yer alabilir. O zaman davranış hayvanın çevresindeki bir nesne üzerinde toplanır. Doğal koşullarda bu nesne kendi türünden biridir. Deneysel durumlarda hayvan başka türden bir bireyi, bir insanı ya da başka bir maddesel nesneyi kabullenebilir. Bu bağlanmanın özgül bir yanı vardır: bir insanı ana-baba gibi kabullenen kaz, sonunda insanoğluna karşı duygunlaşır.

Her davranışa karşılık özel bir kritik dönem vardır. Sözgelimi, ana-baba-arkadaş şemasının kurulması çoğu zaman cinsel eşleşmenin kurulmasıyla aynı zamana rastlar. G. von Uexküll bir küçük karganın (Corvus monedula) yuvalandığı evin sahibini ana-baba-arkadaş, daha sonra hizmetçi kadını cinsel arkadaş ve diğer küçük kargaları uçuş arkadaşı kabul ettiğini anlatır. Bir kuş hiç bir zaman yalnızca duygunlaştırma yoluyla tam olarak arkadaş edinemez. Her hayvanda doğuştan bir arkadaşlık şeması, yani belirli uyarıcı belirtiler demetine karşı tepki gösterme olasılığı vardır. Bazı türlerde bu şema çok belirgindir: bu şemadaki uyartıcı belirtilerin sayısı o kadar çoktur ki hayvanın başka bir nesneyi arkadaş bilmesine kesinlikle imkân yoktur. Başka durumlarda doğuştan gelen şemadaki belirti sayısı azdır, dolayısıyla da hayvan kendi türdeşinden çok ayrı nesnelere karşı da duygunluk kazanabilir. Örneğin yavru kazlar kuluçkadan çıkarken gördükleri ilk hareketli nesneyi anababa bilirler. Lorenz birinci sistem için «mozaikli tip» terimini, ikinci sistem için (embriyon gelişmesiyle benzerlik kurarak) «ayarlamalı tip» terimini kullanır.

Belirli bir nesneye bağlanmanın süresi davranışlara göre değişir. Cinsel bir arkadaşa bağlanma oldukça uzun sürer. (L)

***ARKEOLOJİ** i. — ANSİKL. ● *Analitik arkeoloji.* Arkeoloji çalışmalarında bilişim yöntemlerini kullanma eğilimi 1960'larda başladı; bu konuda çıkan birçok eser arasında özellikle L.R. Binford'un *New Perspectives in Archaeology* (Arkeolojide yeni görüşler) [A.B.D.] ve D.L. Clarke'ın 1968'de yayımlanan *Analytical Archaeology* (Analitik arkeoloji) [İngiltere] adlı eserleri üzerinde durmağa değer. Çok çeşitli malzemeyi (çanak-çömlek, taştan veya madenden âletler, ikonografi) toparlayan ve çok ileri bilişim tekniklerinden yararlanan «arkeolojik veri bankaları» kurma tasarısı gerçekleşme yolundadır. Delikli kartlarla indeksleme tekniklerinin gelişmesi sayesinde birçok eşyanın ve bunların özelliklerine ilişkin hızlı araştırmaların kayda geçirilmesi

arkeoloji araştırmaları: üstte, iki bin yıl önceye ait bir iskelet (Şuhut, 1975); yanda, Cenevizlilerden kalma kaya yazıları (Kandıra, 1973)

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

olanağı sağlandı. Bunun yanı sıra, genellikle çok geliştirilmiş matematik yöntemler (sıralama, ayırt edici analiz, bağıntıların incelenmesi v.b.) kullanılarak arkeolojik verilerin bir düzene bağlanması çabaları bütün araştırma alanlarını kapsamaktadır. Bu şekilde bilişim ve matematik bilimlerine başvurulması, yalnız kazı ve araştırma için yeni tekniklerin bulunmasını değil, aynı zamanda arkeolojik veriler için kesin bir model ortaya konmasını, bu verilerden eski toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarına geçme olanağı sağlayan usuller hakkında bir görüşe varılmasını gerektirir. Bu araştırmaların gelişmesi, öteki insan bilimlerinde olduğu gibi arkeolojiye de kesin kuramsal bir çerçeve vermek amacı gütmektedir.

● *Hava arkeolojisi.* Keban barajı göl sahasından yapılan kurtarma kazıları sırasında, 1968 yılından beri bu yöntemden çok yararlanıldı.

Türkiye'de arkeoloji araştırmaları

Türkiye'de arkeoloji araştırmalarının tarihçesi üzerinde son zamanlarda yapılan çalışmalar konunun daha da aydınlanmasına yardım etti. Bu çalışmaların ışığında gelişme şöyle özetlenebilir: Atatürk'ün Ankara'da Türk Tarih kurumu (1931) ile Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesini kurmasından (1936) sonra ve üniversite reformu sırasında da İstanbul üniversitesinde Arkeoloji bölümünün açılmasını (1933) izleyen dönemde Türkiye'de arkeoloji araştırmaları hızlandı. 1931-1941 yılları arasında Türkiye'de yapılan ve Erken Anadolu tarihini aydınlatma amacına yönelik yabancı kazıları şu şekilde sıralamak gerekir: Boğazköy'de (Hattuşa) Kurt Bittel (1931-1939), Truva'da Carl Blegen (1932-1938), Tell el-Cüdeyde'de, Tell Tainat ve Amuk ovasındaki Çatalhöyük'te C.W. McEwan ve R.J. Braidwood (1932-1936), Malatya Arslantepe'de Loui Delaporte (1932-1933, 1938), Tell Açana'da sir Leonard Woolley (1936-1939), Kusura'da Miss. W. Lamb (1935-1937), Tarsus'ta Miss. Hetty Goldman (1934-1939), Mersin yakınındaki Yümüktepe ya da Soğuksutepe'de John Garstang, Babaköy'de Kurt Bittel (1936), Demircihöyük'te Kurt Bittel ve H. Otto (1937), Van ve çevresinde (Tilkitepe-Kalecik) Khrysiop Lake (1938-1939) ve Tilkitepe'de E.B. Reilly (1937). Bu dönemde yapılan ve yine tarihöncesi ve Klasik çağ öncesi Anadolu tarihini aydınlatma amacına yönelik türk kazılarının başlıcalarını da şu şekilde sıralayabiliriz: Orta Anadolu'da Ahlatlıbel*de Hamit Zübeyr Koşay (1933), Alacahöyük'te Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyr Koşay (1935-1947), Pazarlı'da Hamit Zübeyr Koşay (1937), Etiyokuşu'nda Şevket Aziz Kansu (1937), Karaoğlan'da (1937-1943) ve Bitik'te (1942) Remzi Oğuz Arık, Kuzey Anadolu'da Dündartepe, Tekeköy ve Kavak-Kaledoruğu'nda Tahsin Özgüç, Nimet Özgüç ve Kılıç Kökten (1940-1941), Trakya Alpullu'da da Arif Müfid Mansel (1936).

1941'den sonraki 34 yıllık dönemde Türkiye'de yapılan arkeolojik kazıların sayısı önceki yıllara kıyasla çok büyük bir artma gösterdi. Bu dönemde yapılan, Prehistorik ve Klasik çağ öncesi Anadolu arkeolojisine ait önemli yabancı kazılar şunlardır: Tell Açana'da (Alalah) sir Leonard Woolley (1947-1949), Boğazköy'de Kurt Bittel (1952-1974), Gordion'da Roudney S. Young (1950-1974), Polatlı'da Seton Lloyd ve Nuri Gökçe (1949), Beycesultan (1954-1959) ve Hacılar'da (1957-1960) Seton Lloyd ve James Mellaart, Canhasan'da Davit H. French (1961-1974), Konya Çatalhöyük'te James Mellaart (1961-1963, 1965), Malatya Arslantepe'de Salvatore M. Puglisi ve P. Meriggi (1961-1974), Turluhöyük'te J. Perrot (1962), Varto-Kayalıdere'de Seton Lloyd ve Charles A. Burney (1965), Antalya bölgesinde Karataş-Semayük'te Machteld J. Mellink (1963-1974), Niğde-Porsuk'ta O. Pelon (1968-1974), Konya - Erbaba'da J. Bordaz (1969-1974), Ergani yakınında Çayönü'nde Halet Çambel ve Robert J. Braidwood (1967-1974).

Bu çağa ait türk kazılarını da şu şekilde sıralayabiliriz: Erzurum-Karaz'da Hamit Zübeyr Koşay (1942-1944), Kırşehir-Hashöyük'te Halet Çambel (1943), Karatepe'de Helmuth Theodor Bossert, U. Bahadır Alkım ve Halet Çambel (1945-1962), Antalya-Karain'de Kılıç Kökten (1947-1973), Elbistan-Karahöyük'te (1947) ve Kültepe'de Tahsin Özgüç (1948-1974), Konya-Karahöyük'te Sedat Alp (1953-1974), İstanbul-Fikirtepe'de Arif Müfid Mansel ve Kurt Bittel (1952), Horoztepe'de Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok (1954), İslâhiye bölgesinde Yesemek (1958-1961), Kırışkal (1958), Tilmenhöyük (1959-1973) ve Gedikli'de (1964-1967) U. Bahadır Alkım, Erzincan Altıntepe'de Tahsin Özgüç (1959-1971), Van-Toprakkale (1959-1961), Ernis-Ünseli (1959) ve Çavuştepe'de (1960-1974) Afif Erzen, Patnos'ta Raci Temizer ve Kemal Balkan (1960), Âdilcevaz'da Emin Bilgiç ve Baki Öğün (1964-1974), Erzurum yakınlarında Pulur (1960) ve Güzelova'da (1961) Hamit Zübeyr Koşay ve Hermann Vary, Acemhöyük'te (1963-1974) Nimet Özgüç, Ankara yakınındaki Koçumbeli'nde (1965), Çankırı yakınındaki İnandık'ta (1966) ve Eskiyapar'da (1968) Burhan Tezcan, Nevşehir-Hacıbektaşhöyük'te (1967-1974) Kemal Balkan, Kayseri yakınında Kululu'da (1968-1974) Sedat Alp, Van-Giyimli'de (1972) Afif Erzen, Maşathöyük'te (1973-1974) Tahsin Özgüç, Samsun bölgesinde İkiztepe'de (1973-1974) U. Bahadır Alkım.

Bunlardan ayrı olarak 1968 yılından beri Keban barajı göl sahasında, türk ve yabancı heyetler tarafından yapılmış kazılar da şunlardır: Ümit Serdaroğlu Ağın ve Kalaycık'ta, David H. French Aşvan'da, Robert Whallon ve Henry T. Wright Fatmalı-Kalecik'te, Maurits Van Loon ve Giorgio Buccellati Korucutepe'de, Harald Hauptmann Norşuntepe'de, Richard P. Harper Pağnik öreninde, Hamit Zübeyr Koşay Pulur'da (Sakyol), Ufuk Esin Tepecik'te; 1969 yılından itibaren Kılıç Kökten Taş devri araştırmalarında, Baki Öğün Haraba-Şimşat kalesinde; 1970 yılından itibaren Hayri Ertem Han İbrahim Şah'ta; 1971'den itibaren Ufuk Esin ve Güven Arsebük Tülintepe'de.

Türkiye'de Klasik çağlarla (Yunan-Roma) ilgili ve yabancılarca yapılan başlıca arkeolojik kazıları şöylece sıralayabiliriz: Sardes'te (1910-1914) Howard Crosby Butler, Foça'da (1913-1920) Felix Sartiaux, Didyma'da (1924-1925) Theodor Wiegant, Efes'te (1926-1935) Joseph Keil, Bergama'da (1927-1936) Theodor Wiegant, Bayraklı'da (1948-1951) John Cook, Klaros'ta (1950-1960) Louis Robert, Ksanthos'ta (1950-1960) Pierre Demargne, Letoon'da (1950-1972) Henry Metzger, Miletos'ta (1955-1957) Carl Wieckert ve Gerhart Kleiner, Bergama'da (1957-1969) Erich Boehringer, Denizli - Hierapolis'te (1957-1974) Paola Verzone, Sardes'te (1958-1974) George M.A. Hanfmann, Iasos'ta (1960-1974) Doro Levi, Afrodisias'ta (1961-1974) Kenan Erim, Ksanthos'ta (1961-1974) Henry Metzger, Eski Anamur - Anemurium'da (1967-1974) Elizabeth Alföldi - Rosenbaum ve Michael Gough, Knidos'ta (1967-1974) Iris Cornelia Love, Pessinus'ta (1967-1974) Pierre Lambrechts, Demre - Dereağzı'nda (1967-1974) J. Morgenstern, Arsameia'da (1969-1974) Karl Dörner.

Klasik çağlarla ilişkili önemli türk kazıları da şunlardır: Ankara Çankırıkapı'da (1937-1943) Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyr Koşay, İzmir - Namazgâh'ta (1938-1944) Selâhattin Kantar ve Rüstem Duyuran, İstanbul- Region'da (1938-1948) Aziz Ogan, Ankara Augustus tapınağında (1938) Hamit Zübeyr Koşay, Sinop'ta (1940-1941) Ekrem Akurgal ve Ludwig Budde, Perge (1946-1974) ve Side'de (1947-1966) Arif Müfid Mansel, Foça (1951-1955), Ergili-Daskyleion (1954-1955), Çandarlı - Pitane (1959-1965), Bayraklı (1966-1974) ve Erythrai'de (1964-1974) Ekrem Akurgal, Teos'ta (1964-1965) Yusuf Boysal ve Baki Öğün, Kaunos'ta (1966-1974) Baki Öğün, Uşak - Selçikler'de (1966-1974) Nezih Fıratlı, Lagina - Turgut'ta (1969-1974) Yusuf Boysal, Euromos - Ayaklı'da (1969-1974) Ümit Serdaroğlu, Seleukeia (1972-1974) ve Kremna'da (1970-1972) Jale İnan, Ainos - Enez'de (1971-1972) Afif Erzen.

Türkiye'de bugüne kadar yapılmış türk - islâm sanatı ile ilgili başlıca kazıları da şu şekilde sıralayabiliriz: Konya Alâeddin köşkünde (1941) Remzi Oğuz Arık, Bursa Orhanbey hamamında (1943-1945) ve Bursa Yıldırım dârüşşifasında (1943-1947) Sedat Çetintaş, Diyarbakır Artuklu sarayında (1961-1962), İznik Sultanahmet İmaret camiinde (1963-1964), Kayseri Keykubadiye köşklerinde (1964), İznik çini ve seramik fırınlarında (1963-1965), Kalehisar'da (1965-1966) ve Afyon Hisarlı medresesinde (1965) Oktay Aslanapa, Beyşehir Kubadâbâd sarayında (1965-1967) Mehmet Önder ve K. Otto-Dorn, Ani'de (1965-1967) Kemal Balkan, Sıvas Çifte Minareli medrese (1965-1967) ve Ahlat Meydanlık kabristanında (1967-1970) Halûk Karamağralı, Van Ulucami'de (1970-1972) Oktay Aslanapa, Edirne Sarayiçi'nde (1971-1974) Doğan Kuban.

● *Müracaat usulleri.* 1710 sayılı Eski Eserler kanununun Eski Eserler Sondaj ve Kazı yönetmeliğine göre, Türkiye'de bilimsel metotlarla sondaj ve kazı yapmak isteyen yerli ve yabancılardan (madde 3): **a.** sondaj ve kazı yapmak istedikleri yerin kültürleriyle ilgili bilim dallarında uzman olduklarını belgelendirmeleri; **b.** bu dallarda, bir üniversite ya da yüksekokulun öğretim üyesi veya bilimsel bir kuruluşun yetkili elemanı olmaları; **c.** bilimsel sondaj ve kazıda yeterli tecrübeye sahip bulunmaları; **ç.** çalıştığı bilim dalında yayınlarıyla tanınmış olmaları; **d.** yabancıların Türkiye'de çalışmalarında sakıncalı durumu bulunmamaları; **e.** bağlı bulundukları bilim kurumları tarafından resmen tavsiye edilmeleri; **f.** bağlı bulundukları bilim kurumlarınca yapacakları sondaj ve kazı çalışmaları için yeterli ödeneğin sağlandığını yazı ile taahhüt etmeleri şartları aranır.

● *Müracaat şekli:* (madde: 1). 3. maddede belirtilen şartları taşıyanlar, sondaj ve kazı yapacakları yeri, çalışma programlarını, kazı heyetini teşkil eden üyelerin kimliklerini de belirtmek suretiyle bir yazı ile; **a.** yabancı bilim heyetleri, dış temsilciliklerimiz aracılığıyla Dışişleri bakanlığına; **b.** türk bilim heyetleri, doğrudan doğruya Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğüne müracaat ederler.

● *İzin verme:* (madde 5). Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü, sondaj ve kazı izni verilmesini uygun gördüğü takdirde: **a.** türk ve yabancı bilim heyetleri için, usulüne uygun şekilde gereken işlemleri tamamlayarak dosyayı, Bakanlar kurulu kararı alınmak üzere, Başbakanlığa arz eder. Bakanlar kurulu kararı alındıktan sonra sondaj ve kazı müracaatını, ruhsatname ve taahhütnameye bağlayarak ilgili heyete, aynı yıl geçerli olmak üzere sondaj ve kazı ruhsatnamesini verir; **b.** Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü elemanları tarafından sondaj ve kazı izni, 1710 sayılı kanunun 33. maddesine göre ilgili başkanlıkça verilir.

Aynı yıl içerisinde, aynı kazı başkanına ikiden fazla kazı izni verilemez.

● *Madde 6.* Bakanlar kurulu kararı ile sondaj ve kazı izni verilen heyetlere, 1710 sayılı kanunun 44. maddesi gereğince, Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü örgütündeki ihtisas elemanlarından bir veya birkaçı temsilci olarak verilir. (→Bibliyo.) [ML]

Arkeoloji Araştırmaları merkezi (VAN BÖLGESİ TARİH VE), İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesine bağlı olarak Prof. Dr. Afif Erzen tarafından kuruldu (1967). Van'daki modern binasına 1972'de taşındı. Bölgede tarih, arkeoloji, sanat tarihi, etnografya v.b. çalışmalar yapmak amacını güder. (M)

Arkeoloji enstitüsü (ALMAN), Türkiye'deki arkeoloji enstitülerinin en eskisidir. Bk. DEUTSCHES ARCHEOLOGISCHES INSTITUT. (M)

Arkeoloji entitüsü (ANTALYA), İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesine bağlı olarak Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel tarafından kuruldu (1956). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinin bölgede yaptığı kazıların ve araştırmaların yoğunlaşması üzerine açılan enstitü, Side, Perge, Kremna v.b. antik şehirlerde araştırma yapılmasına olanak sağladı. (M)

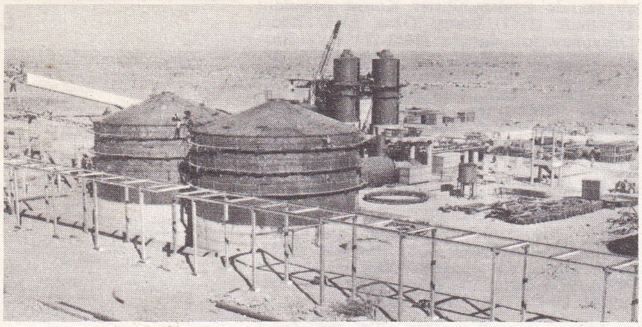

ARLİT uranyum işleme fabrikası

Arkeoloji enstitüsü (EGE ÜNİVERSİTESİ), Üniversiteler kanununun (4936 sayılı) 2. maddesine dayanılarak Ege üniversitesine bağlı olmak ve tüzel kişiliği bulunmak üzere İzmir'de kuruldu (1967). Özellikle Batı Anadolu'da kazılar, teknik araştırma gezileri ve bu konuda yayımlar yapmak amacını güder. (M)

Arkeoloji enstitüsü (FRANSIZ), dünyanın çeşitli yerlerinde araştırma enstitüleri açan Fransızlar, 1902 yılında İstanbul'da bir enstitü kurmak istediler, fakat başlangıçta olumlu bir sonuç alamadılar; sonunda Ch. Diehl ve Albert Louis Gabriel gibi sanat tarihçilerinin çabalarıyla Fransız Arkeoloji enstitüsü, fransız elçiliği binasında ve Prof. Albert Louis Gabriel'in başkanlığında faaliyete geçti (1930). Yalnız Anadolu arkeolojisiyle değil, güzel sanatların öbür dallarıyla da ilgilenen enstitü çeşitli bilimsel eserler yayımladı. (M)

Arkeoloji enstitüsü (HOLLANDA), İstanbul'daki arkeoloji enstitüleri içinde en yenilerinden biri olan bu enstitü, 1958 yılında Beyoğlu'ndaki eski Hollanda elçiliği binasının üst katında açıldı. Türkiye'de yapılan arkeoloji çalışmalarını tanıtan ve Handan Alkım tarafından yönetilen *Anatolica* adlı bir dergisi vardır. (M)

Arkeoloji enstitüsü (İNGİLİZ), merkezi Londra'da bulunan bir komite tarafından Ankara'da kuruldu (1948). Dört ingiliz üniversitesi ile çeşitli kuruluşların desteklediği enstitünün amacı Anadolu arkeolojisini aydınlığa kavuşturmak için araştırma ve kazılar yapmak, bu konuda ingiliz öğrencilerini yetiştirmektir. Enstitünün müdürleri; Prof. John Garstang (1948-1949), Prof. Seton Lloyd (1949-1961), Dr. Michael Gough (1961-1971), Dr. Davit French (1971). Kuruldugu günden bu yana Polatlı, Sultantepe, Beycesultan, Kayalıdere, Aşvan, Pağnik gibi, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kazılar yapan enstitünün *Anatolian Studies* adlı bir yayın organı vardır. (M)

Arkeoloji enstitüsü (MACAR), Birinci Dünya savaşı yıllarında İstanbul'da kuruldu (1917). Prof. Anton'un başkanlığındaki Macar Arkeoloji enstitüsü çalışmalarını 1917-1918 yılları arasında sadece bir yıl sürdürebildi. (M)

Arkeoloji enstitüsü (RUS), Türkiye'de kurulan ilk yabancı arkeoloji enstitüsüdür. Çarlık Rusyası tarafından Beyoğlu Sakızağacı'nda açılan (1895) enstitü, sonradan Tepebaşı'na taşındı (1899). Enstitünün başkanı, bizans sanatı bilginlerinden Ouspernski idi. Yedikule'deki Studios manastırında ve Kariye camiinde araştırmalarda bulunan enstitü, rus ihtilâlinden sonra kapandı (1924), 25 000 ciltlik zengin kütüphanesi de İstanbul Arkeoloji müzelerine devredildi. (M)

***ARKEOPTERİKS** i. — ANSİKL. *Arkeopteriks*'in yeni bir fosil örneği 1970 yılında bir müzede uçan sürüngenler bölümünde keşfedildi ve 1857'den beri orada bulunduğu anlaşıldı. Bu örneğe bakarak, kuşların atasının ağaç üstünde değil yerde yaşadığı ve koşucu olduğu düşünülebilir; bu durumda kuşlarda uçuşun nasıl başladığını yeniden tartışmak gerekir. (L)

ARKIN (Ramazan Gökalp), türk yayımcısı, eğitimcisi ve yazarı (Malatya 1914). Balıkesir Necatibey Öğretmen okulunu bitirdi (1936). Öğretmenlik, ilköğretim müfettişliği ve Van millî eğitim müdürlüğü yaptı. Bir yandan da şiir, hikâye, piyes ve şarkı sözü yazdı. İlk şiir kitabı *Yüzgörümlüğü* idi; ayrıca *Rıza Tevfik, hayatı ve şiirleri* adlı bir incelemesi vardır. Bir yayıneviyle yayımcılığa başladı (1949). Arkın kitabevini (1957), Arkın Ofset basımevini kurdu. (M)

***ARLAND** (Marcel), fransız yazarı. — 1968'de André Maurois'nın yerine Fransız akademisine üye seçildi. Gençlik ve delikanlılık heyecanlarını dile getiren bir anlatılar derlemesi yayımladı: *Attendez L'aube* (Şafağı bekleyin) [1970]. Ayrıca *Proche du silence* (Sessizliğin yakınında) [1973] adlı yeni bir deneme yazdı. (L)

***ARLES**, Bouches-du-Rhône idare çevresinin merkezi. — 1971'de Réattu müzesi yeni sergi salonları açtı ve bu salonlardan birini Picasso'nun müzeye bağışladığı eserlere (1970-1971 yıllarından 57 desen), birini de fotoğraf sanatına ayırdı. Sürekli bir fotoğraf koleksiyonunu halka sunan ilk fransız müzesi burasıdır ve salondaki 600'e yakın fotoğrafın büyük bir kısmı amerikan fotoğrafçılarının eseridir. (L)

***ARLİT**, Kuzey Nijerya'da yer. — Uranyum cevherini yoğunlaştırma fabrikası 1971'de hizmete girdi. (L)

ARMA (İmre Weisshaus, **Paul** — denir), macar bestecisi ve piyanocusu (Budapeşte 1905). Bartok ile çalıştı, sonra Paris'e yerleşti. Halk müziği üstüne araştırmalar yaptı. Magnetik bantlardan yararlanarak gerçekleştirdiği ve oda müziğinin egemen olduğu eserlerinin çoğu bir folklor esinlenmesidir. (L)

ARMAN (Armand FERNANDEZ, — denir), fransız sanatçısı (Nice 1928). On sekiz yaşında Yves Klein* ile tanıştı; bu, Yves Klein'ın ölümüne kadar sürecek uzun bir dostluğun başlangıcı oldu. Önemli sanat olaylarında ikisi hep omuz omuzaydı: birinci *yeni gerçekçilik** manifestosunun imzalanması ve yeni gerçekçiler grubunun kurulması (1960), «Nice okulu»nun kurulması (1961). Yves Klein boşlukla ve organik olanla ilgilenirken, Arman doluyu ve nesneyi seçti. «Damgalar» (kâğıt üzerine ıstampalar) döneminden (1955-1958) sonra yapıtlarının tek temeli eşya oldu. İmal edilmiş olan, yani sanayi dünyasının bir ürünü olan eşya Arman için yeni bir estetiğe ulaşma aracıdır. Sanatçı önce mürekkeple birtakım eşya resimleri çizmekle işe başladı; bunlar «eşya tutumları»dır. Sonra saydam kaplar içine döküntü doldurdu ve böylece «Çöp tenekeleri» dizisini (Iris Clert galerisinde «Dolu» sergisi, 1960) yaptı. En son «Yığıntılar» (yığınlar halinde mamul eşya), «Öfkeler» (kırılmış eşya), «Kesitler» ve «Yanmalar» dizilerini gerçekleştirdi. Temel sorun, kimi zaman sağlam, kimi zaman da değişikliğe uğramış (ezilmiş, yanmış, biçimi bozulmuş) eşyayı basit işlemlerle belirli bir duruma yerleştirmektir: bu eşya bazen yığınlar halinde, bazen de bir madde (polyester) içine alınmış olarak sergilenir. Arman'ın en ünlü «Yığıntılar»ı «Renault yığıntıları»dır (1969). [L]

ARMİTAGE (Kenneth), ingiliz heykelcisi (Leeds 1916). Leeds'deki College of Art'ta (1934-1937), ardından Londra'daki Slade School'da (1937-1939) okudu; 1947'den 1956'ya kadar Bath'daki Academy of Art'ın heykel bölümünü yönetti. Önceleri bronzdan, son zamanlarda ise alüminyum, ağaç veya polyesterden yonttuğu heykellerinde, birimsel bir topluluk olarak işlenen insan kümeleri konusuna ağırlık verdiği göze çarpar: sanatçının evrimi boyunca gitgide belirsizleşen, açıkça seçilemez duruma gelen her birey figürü heykelin bütününde erimiştir; insan figürlerinin, tıpkı bir paravana gibi öbür yanda olup bitenleri hayal etmemizi sağlayan bir levha önünde cepheye dağıtılmış olmasına (böylece üçüncü boyut belli belirsiz bir şekilde verilmiştir) rağmen canlılık ve duygusallığı sezebiliriz. Sanatçının bu tür eserlerindeki heybetli görünüm, cephe düzenlemesi uğruna ikinci plana düşen hacim ve derinliğin yeniden önem kazandığı son heykellerinde, zaman zaman minimal* sanata *(Ek)* yaklaşan bir çeşit saflığa ve sadeliğe dönüşür. (L)

***Armour and Company.** — Dünyanın en büyük besin üreticilerinden biri olan bu amerikan şirketi, halkın elindeki âdi hisse senetlerinin tümünü ele geçiren amerikan Greyhound Corporation şirketinin denetimine girdi. (L)

***ARMSTRONG** (Louis), amerikan caz müzikçisi, trompetçi, şarkıcı ve orkestra şefi. — (öl. New York 1971). [L]

***ARMUT ağacı** bls. i. — ANSİKL. Türkiye'de *armut ağacı* sayısı 10 200 000 ve yıllık armut üretimi 196 000 ton kadardır (1972). [M]

***ARMUTLU**, Bursa ilinde, Gemlik ilçesine bağlı bucak. — 3 945 nüf., 5 köy (1970). [M]

***ARMUTLU**, Erzincan ilinde, İliç ilçesine bağlı bucak. — 2 164 nüf., 8 köy (1970). [M]

***ARMUTOVA**, Balıkesir ilinde, Burhaniye ilçesine bağlı bucak. — 7 755 nüf., 9 köy (1970). [M]

ARNA (Fuat), türk hukukçusu ve siyasetçisi (İstanbul 1909 - ay.y. 1962). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi, bir süre avukatlık yaptıktan sonra İçişleri bakanlığında devlet hizmetine girerek kaymakam oldu. 1946'da resmî görevden ayrıldı ve D.P. saflarında siyasî hayata atıldı. İki yıl sonra bu partiden ayrılarak M.P.'nin kurucuları arasına katıldı. 1952'de partinin genel sekreterliğine getirildi. 1954'te M.P. kapatılınca, Osman Bölükbaşı ile birlikte C.M.P.'yi kurdu. Kurucu meclise üye seçildi (1960). Seçimlerde (1961) Cumhuriyetçi Köylü Millet partisi milletvekili olarak parlamentoya döndü. (M)

***ARNAUDOV** (Mihail), bulgar bilgini. — Balkan folklorunu inceleyen temel eserinin yeni bir basımını çıkardı (*Bulgar folkloru üstüne incelemeler, 1868-1869*) ve belli başlı bulgar edebiyatçıları üstüne incelemeler yayımladı: *Ljuben Karavelov, hayatı ve eseri* (1964); *Kiril Hristov, hayatı ve eseri* (1967); *Paisij* (1972). [L]

***ARNAVUTLUK**, Balkan yarımadasında devlet. — Başkent *Tiran* (171 000 nüf.); başlıca kentler: *Draç* (53 000), *İşkodra* (50 000), *Avlonya* (50 000), *Görice* (46 000).

EKONOMİ

Arnavutluk'un nüfusu 1970 sayımında 2 108 000'e yükseldi. Hızlı artışın asıl nedeni doğumlardır: birçok yerde doğum oranı binde 35'in üstündedir. Son on yıl içinde yıllık ortalama nüfus artışı yüzde 2,9'du. Kurulan sağlık örgütü sayesinde ölüm oranı binde 8'e düştü. 1968'de nüfusun üçte biri kentlere yerleşmişti. 1938'de otuz sekiz yıl olan ortalama ömür bugün altmış yediye yükselmiştir. Gençlerin sayısının çokluğundan başka (14 yaşından küçük olanların oranı yüzde 40'ı aşkın) Arnavutluk, Avrupa'da erkek sayısının kadın sayısından fazla olduğu ve her ailede ortalama kişi sayısının en çok olduğu tek ülkedir.

1961'de Sovyetler birliği ile ilişkisini kestiğinden beri arnavutluk ekonomisi, ufak tefek değişikliklerle Çin gelişme modelini aynen kopya etmektedir: bütün yerel kaynakların tam verimle işletilmesi, inşaat işleri için halkın seferber edilmesi; kentler ve köyler arasında el emeği alışverişi; Stalin'ci tipte bir parti tarafından uygulanan sıkı bir disiplin; komşularla çok az ilişki (Yunanistan ve Yugoslavya ile biraz ticaret); Romanya, Bulgaristan ve Demokratik Alman cumhuriyeti gibi bazı halk demokrasileriyle ticarî ilişkilerin sürdürülmesi; son zamanlarda batı ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi (özellikle İtalya ile). Fakat dış ticaretin yarısından fazlası henüz Çin ile yapılmaktadır.

Tarım çalışmaları oldukça kısırdır: toprakların yalnız yüzde 6'sı ekilebilir; ülkenin üçte biri orman, üçte biri de otlaktır. Fakat toprakların iyileştirilmesi için büyük işlere girişilmiştir: iç ovaları denizden ayıran kayalık engeller arasından yer yer kanallar açılarak kıyı ovalarının kurutulması; ekili toprakların üçte birini kapsayan alanların sulanması; taraçalarla dağlardan toprak kazanılması; zeytin ve turunçgiller bahçelerinin kurulması; Görice çanağında şeker pancarı tarımının yaygınlaştırılması; pamuk ve pirinç ekiminin denenmesi bunlar arasında sayılabilir.

Foto. Documentation française (LAROUSSE)

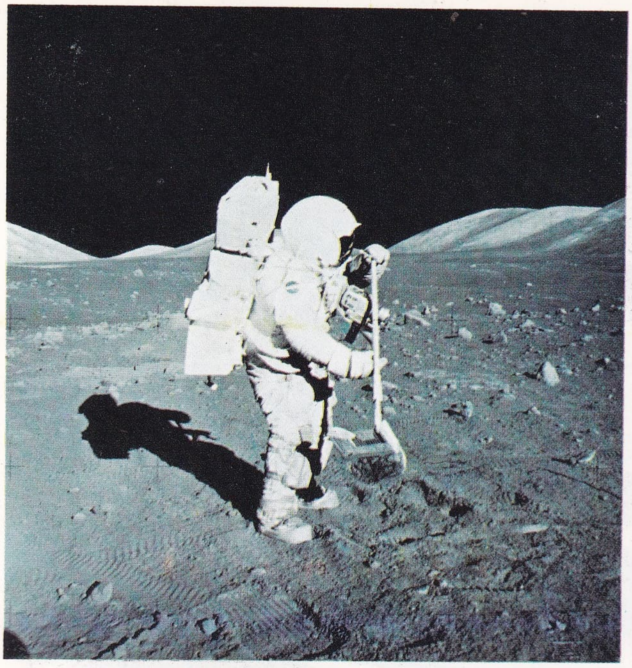

Apollo XVII'nin görev uçuşu sırasında (1972)
Ay yüzeyinden örnekler alınması
Foto. Atlantic Press (LAROUSSE)

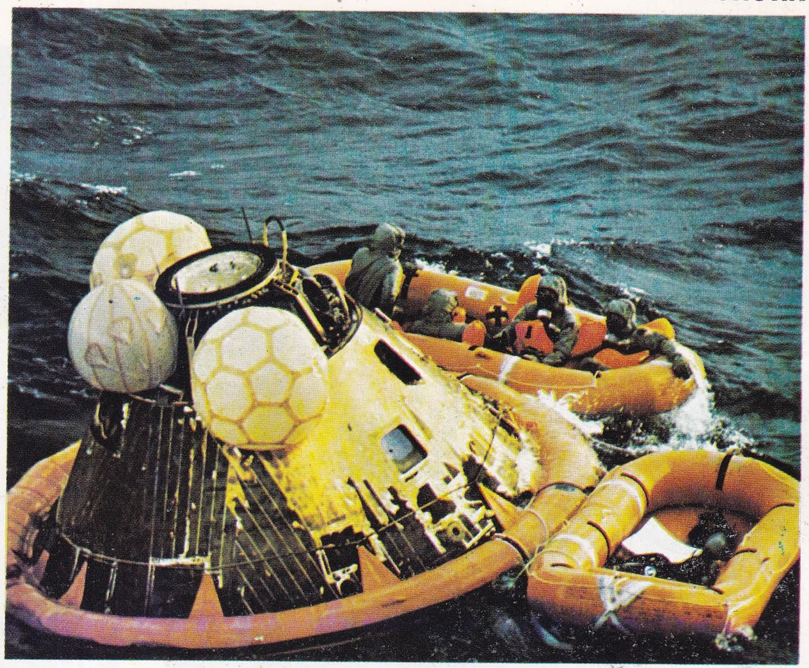

Büyük Okyanus'a iniş yapan **Apollo XI** (1969) mürettebatının kapsülden botlara alınışı.
Kapsülün üzerindeki koruyucu «ısı kalkanı»nın atmosfere giriş sırasında yer yer yanmış olduğu görülüyor
Foto. Holmès-Lebel (LAROUSSE)

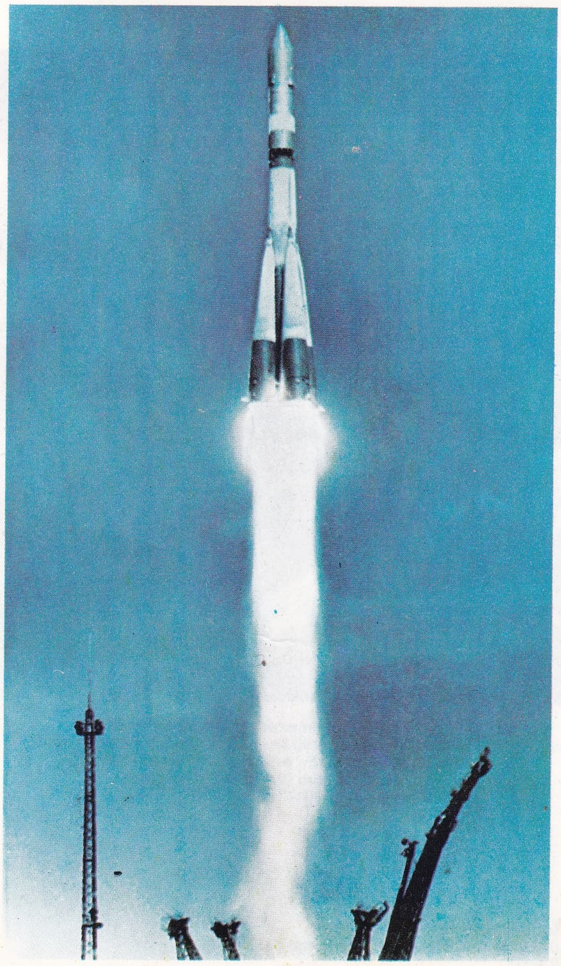

S.S.C.B.'nin Kazakiskan bölgesindeki Baykonur üssünden bir **Vostok** sovyet füzesinin fırlatılışı
Foto. A.P.N. (LAROUSSE)

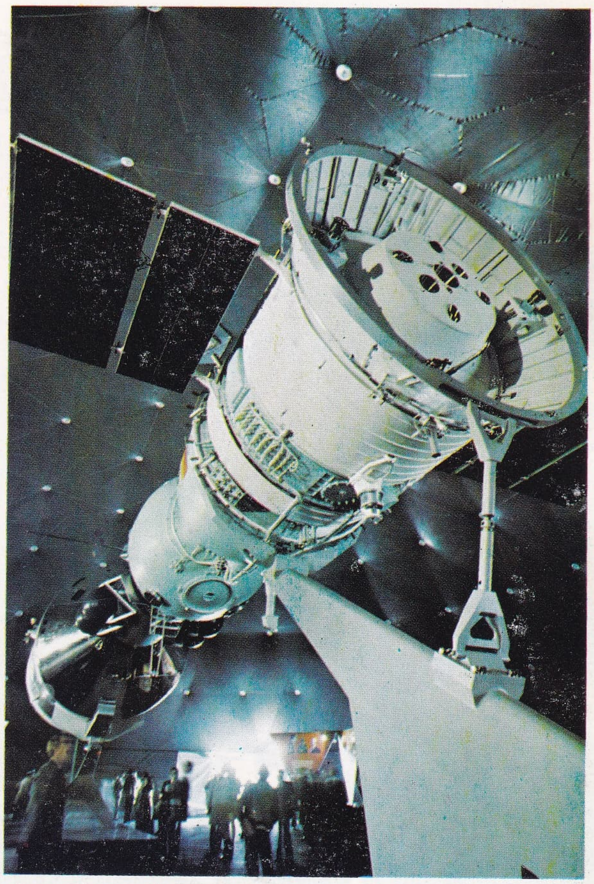

Bourget Astronotik ve Uzay salonunda sergilenen, sovyet yapımı bir **Soyuz** uzay kabininin maketi (Paris, 1973)
Foto. J. Tiziou-Sygma (LAROUSSE)

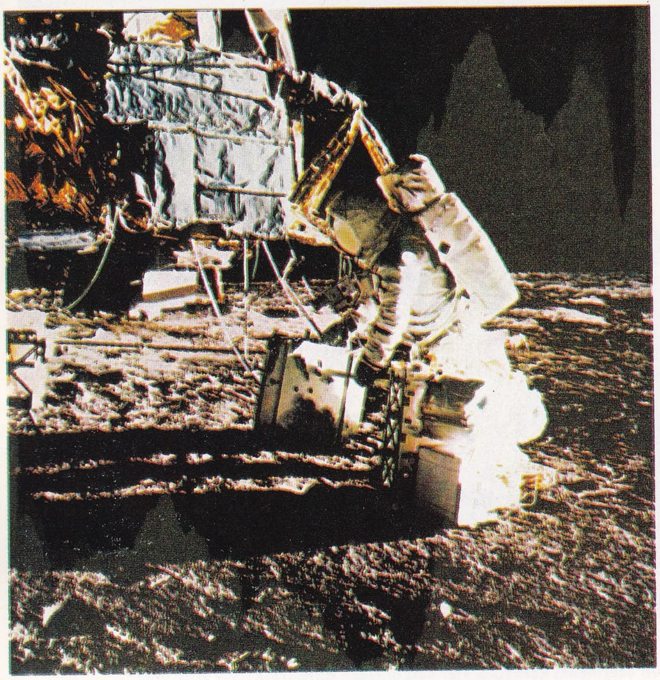

Apollo XII'nin (1969) astronotlarından biri L.E.M.'den (Ay modülünden) bir A.L.S.E.P. («Apollo Lunar Surface Experiments Package») donanımını Ay yüzeyine indiriyor: bu donanım Yer'e radyo işaretleri halinde bilgiler verecek olan çeşitli aygıtlardan oluşur.
Foto. Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

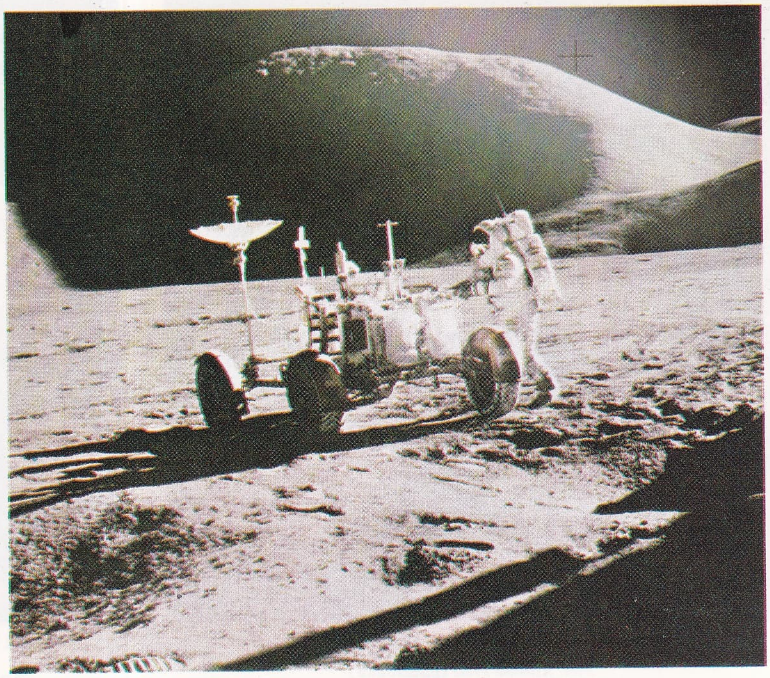

Ay jeep'i («Lunar Rover Vehicle»).
Boeing şirketince yapılan bu jeep, saatte maksimum 16 km'lik bir hız sağlayan ve her 65 km'de bir şarj edilmesi gereken dört elektrik motoruyla donatılmıştır. Ağırlığı: 228 kg
Foto. Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

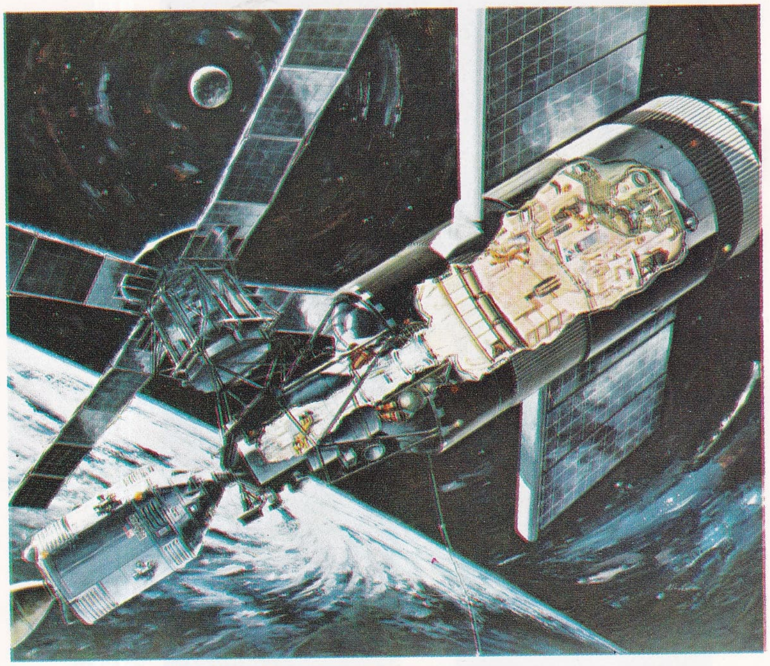

Skylab yörünge istasyonunun maketi. Bu istasyon bir uzay laboratuvarından (kesit halinde gösterilen), bir «Apollo» kapsülünden (altta, solda), güneş enerjisini toplayan panolardan ve astronomi teleskopundan (üstte, solda) oluşur
Foto. J. Tiziou-Gamma (LAROUSSE)

«Skylab 1» yörünge istasyonunu taşıyan Satürn V füzesi, kendisini montaj salonundan fırlatma yerine kadar götüren paletli taşıt («Crawler Transporter») üzerinde. 1973
Foto. J. Tiziou-Gamma (LAROUSSE)

Maden kaynakları bakımından ülkenin önemi daha büyüktür. Gerekli enerji ülkenin çeşitli yerlerindeki, özellikle Görice bölgesindeki linyit kaynaklarından ve kıyı ırmakları üzerindeki elektrik santrallarından elde edilir: bunlardan Lenin santralı Tiran yakınlarında, Engels santralı Mati üzerinde, Mao Çe-tung santralı Drina üzerinde yapım halindedir. Arnavutluk yılda 1 milyon ton petrol üretir. Bunun bir kısmı Durres limanından ihraç edilir, bir kısmı da Stalin rafinerisinde işlenir. Arnavutluk, asfalt yataklarını (Selenice) işleten birkaç avrupa ülkesinden biridir. Bakır (Kukes ve Rubik), ferronikel ve krom (Yukarı Şkumbi vâdisi) bakımından büyük üreticidir. Elbasan bölgesinde, doğal gazla beslenen bir maden sanayii kombinası kurulmaktadır.

Böylece, tarihî gecikmeye ve coğrafî güçlüklere rağmen, sırf tarıma dayalı olan ülkeyi bir tarım-sanayi ülkesi haline getirme programı gerçekleşme yolundadır. Tiran'daki Stalin dokuma fabrikası, Elbasan'daki ağaç sanayii kombinası ve ülkedeki küçük el sanatları sanayiinin modernleştirilmesi ihracat olanaklarını artırıyor (tütün bitkiler, tütün, şeker, meyve ve konserve).

TARİH

Siyasetini Çin Halk cumhuriyetininki ile aynı çizgide yürüten halk demokrasileri arasında yalnız Arnavutluk kendi İşçi Komünist partisinin V. kongresinden (Tiran, 1-8 kasım 1966) hemen sonra kültür devrimine girişti; kongrede, «revizyonist» diye nitelenen komünist partileri ile tamamen ilişkinin kesilmesi Enver Hoca tarafından istendi. Arnavutluk İşçi Komünist partisi, bazı parti üyelerinin bürokratik eğilimlerini ve batı düşüncesine yakınlık duyan bazı profesörlerin «zayıflığı»nı eleştirmekle, işçileri ve köylüleri ek ücretlerinden ya da bireysel paylarından vazgeçmeğe çağırmakla, dindarların dinden vazgeçmesini istemekle devrim doğrultusundan sapmadığını gösterdi. Nitekim 19 bakanlıktan 6'sını kaldırması (bunlardan biri Adalet bakanlığı idi), orduda reform yapması (rütbelerin kaldırılması, siyasî komiserliklerin yeniden kurulması, bütçesinin yüzde 65'inin indirilmesi); 1966 ve 1967'de pek çok ibadet yerini kapatıp sonra yıktırması, kasım 1969'da işçilerin gelirlerini vergilendirmesi bunu kanıtlar.

Üye sayısı 75 000'i aşan Arnavutluk İşçi Komünist partisi 20 eylül 1970'te yapılan milletvekili seçimlerinde, demokratik cephe adaylarıyla katıldığı seçimleri, kayıtlı seçmenlerin tümünün oyunu alarak kazandı; böylece bakanlar kurulu başkanı Mehmet Shehu'nun görevi de kasım 1970'te toplanan Halk meclisinde yenilenmiş oldu.

Pakta bağlı devletlerin Çekoslovakya'yı işgali üzerine 12 eylül 1968'de Varşova paktından çekilmeyi kararlaştıran Arnavutluk 1968 kasımında bir anlaşma imzalayarak Çin ile bağlarını kuvvetlendirdi. Bu anlaşmayla millî gelirinin yüzde 18'ini bulan bir yardım elde ettiği gibi bir de güdümlü mermi üssü kurulmasını sağladı; buna karşılık Avlonya körfezinin girişindeki Sazan adasında bulunan deniz üssünü Çinlilere devretti; 1961'de Arnavutluk ile Sovyetler'in arası açılmadan önce burada Sovyetler'in bir denizaltı üssü bulunuyordu. Bu yardım 16 ekim 1970'te, 5. beş yıllık planın uygulanmasını sağlamak amacıyla uzun vadeli bir ödünçle güçlendirildi. Daha sonra Arnavutluk komşularıyla bir yakınlaşma politikası gütmeğe yöneldi; bu politika 1-7 kasım 1971'de toplanan 6. parti kongresince de onaylandı. Bu tutuma uygun olarak Arnavutluk 1 aralık 1969'da Türkiye ile konsolosluk ilişkileri kurdu; temmuz 1970'te Danimarka ve İsviçre ile, mayıs 1971'de Yunanistan ile diplomatik ilişkilere girişti. Aynı zamanda Ohri bölgesinde 1970'ten itibaren sınır kapısını turizme açarak Yugoslavya ile de bağlarını sıkılaştırdı.

EDEBİYAT

Arnavutluk'ta 60 yıllarının sonuna doğru, yazarlar arasında yeni dalga akımı ağır bastı. Bu yeni dalga yazarları toplumsal gerçekçiliği benimsemekle birlikte, bu akımın temel ilkelerine karşı çıkıyorlardı. Bu yazarlar toplumsal gerçekçiliğin öğreticiliğine, «olumlu kahramanlar»ına, proletaryacı ahlâk anlayışına, yalnızca sistemin örneklerinde görülen insan yaşamını yüceltişine karşı çıkıyorlardı. Bu başkaldırma, Arnavutluk iktidarının S.S.C.B.'den ayrıldıktan sonra kabul ettiği «sınıf çatışmaları sosyalist ülkelerde süregelmektedir» ilkesine dayanıyordu.

Böylece, genç yazarların şiiri, 30, 40 ve 50 yıllarının yazarlar kuşağına özgü şiire oranla çok daha sadeleşti. Gerçekten de, yeni dalga akımı temsilcileri, daha «bireyselci» bir duyusallığa yöneldiler. Destanlarının konusunu direnme döneminin ötesinde, yani daha uzak, daha romantik bir geçmişte aradıkları gibi çağdaş uygarlığın geleceğe dönük yönüyle ilgileniyorlardı. Yergisel şiir alanında Viktor Kürkü ve Moikom Zeko, burjuvaları ve parti düşmanlarını nihayet bir kenara iterek, sosyalist düzenin ilerleyişini engelleyen bürokratları hedef almağa başladılar.

Şiir türü bir yandan ilgi çekmeğe devam ederken genç yazarların hemen hepsi hikâyeciliğe ve romancılığa yöneldiler. Toplumsal gerçekçiliğin eleştirilmesi bu genç yazarlarda birçok eğilimin ortaya çıkmasına yol açtı: her şeyden önce, «yeni toplumsal gerçekçilik» diye adlandırabileceğimiz ve toplumsal gerçekçilikle italyan yeni gerçekçiliğinin karışımı olan bir akım belirdi ve sosyalizmin kuruluşuna güven duymakta devam eden genç yazarlar, özellikle modern yönetim biçimleriyle kapitalizmöncesi toplumsal biçimlerin kalıntısı arasında doğan çatışmanın sebep olduğu çelişkileri ortaya koydular. Bu arada, direnme döneminin, genç yazarların işledikleri konular arasında da önemli bir yer tuttuğu görüldü; ne de olsa, genç yazarlar bu dönemde çocukluklarının anılarını buluyorlardı. Bu nedenle, direnme dönemi, daha önceki yazarların işlediğinden daha özgün bir biçimde dile getirilmiş oldu. Gerçekten de, bu genç kuşak, söz konusu tarihsel olguyu daha büyük bir ustalıkla okuyucuya sunuyordu; öte yandan, daha önceki yazarlarda kesinlikle görülmeyen mizah anlayışı, genç yazarları basit ideolojik safsatalardan da kurtarıyordu: sözgelimi, Dritero Agolli'nin (doğ. 1931) *Komiser Memo*'su, Fatos Arapi'nin (doğ. 1930) *Biri bana gülüyordu* adlı hikâyesi ve İsmail Kadare'nin (doğ. 1936) *Taş kentin kroniği*.

Bazı genç yazarlar, kara mizahın ve bir çeşit iğneleyici olayın ardından fantastik türe yöneldiler. Bu türün en önemli ürünü olarak Kadare'nin *Ölü ordunun generali* adlı romanını saymak gerekir. Hemen hemen on beş ayrı dile çevrilen bu roman Arnavutluk'ta, Enver Hoca'nın yapıtlarından sonra en çok satılan kitaptır. Bu arada yine bazı yazarların, 60 yıllarının basındaki seferberlik olayını ve öteki sosyalist ülkelerin başlattığı iktisadî ablukanın dışında kalan arnavut halkının büyük çıkarını dile getiren yapıtlar verdikleri görüldü: sözgelimi, *Keşif* adlı romanıyla Anastas Kondo (doğ. 1937) ve *Sağlığınıza yoldaşlar* adıyla yayımlanan anlatıların yazarı Petrit Halluni. Öte yandan, Dimiter Cuvani (doğ. 1934) *Fan Smaili* adlı romanında bireyin ruhsal çözümlemesini oldukça modern bir anlayış içinde verdi.

Günümüz arnavutluk edebiyatının en geçerli yazınsal türü, öteki Balkan ülkelerinde de olduğu gibi, tarihsel romandır. Arnavutluk toplumunun savaşçı geleneklerı ve bu geleneklerin özellikle alışılmamış ve vahşî özellikleri birçok yazarın dikkatini çekti. Daha önceki dönem yazarlarının tercih ettikleri İskender Bey dönemi (XV. yy.) yerini Yanyalı Ali Paşa dönemine (XVIII. ve XIX. yy.) bırakmaktadır. Genç yazarlar bu tür yapıtlarda da, serüven romanı anlayışını aşıp fantastik bir dünya yaratarak ve doğunun masal geleneğine yönelerek, birtakım yenilikler getirdiler.

Bu arada, 1950 kuşağı yazarları gibi toplumsal gerçekçiliği benimsemiş 40 kuşağı yazarları da eski atılımlarını sürdürdüler. Sözgelimi, Ali Abdi Hoca (doğ. 1923) dördüncü cildi 1973 yılında yayımlanan *Zamanın üç rengi* adlı nehir - romanında direnme dönemini konu edindi. Olumlu kahraman tipi de, Sterjo Spasse'ın (doğ. 1914) kültür devriminin kentte ve köyde yol açtığı değişiklikleri işlediği *Sevinç ateşleri* adlı romanında yeniden ele alındı. Son olarak da Aleks Çaçi *Artık bizim günümüz* (1972) adlı yirmi sekiz sayfalık bir şiir yayımlayarak sesini yeniden duyurdu.

Arnavutluk'ta bugün, eski yazarların, gençlerin başlattığı yeni akımlara düşmanca karşı çıktıkları görülür. Nitekim, 1971 yılında basılan bir antoloji sert tartışmaların çıkmasına yol açmış, hattâ 1973 yılında bu yeni eğilimlerin arnavut toplumunun gereksinimlerine ne denli uyduğunu incelemek için bir eleştiri kongresi düzenlenmiştir.

siyasî bir toplantıdan sonra Tiran üniversitesinden çıkan işçiler

ARKEOLOJİ

Arkeoloji alanında yapılan çalışmalar sonucunda 1950 yılına kadar bilinmeyen Tarihöncesi döneme ait kalıntılar ele geçti, ayrıca bazı varsayımlar da doğrulandı. Malik'te (Görice yönetim çevresi) bir göl kenti ortaya çıkarıldı. Bu yörede bulunan kalıntıların Arnavutluk'un en eski konut kalıntıları olduğu sanılır. Cilâlıtaş devrinden Tunç devri sonuna kadar birçok halkın yurdu olan bu kentte çok sayıda çanak-çömlek parçası bulundu. Öte yandan, Görice'deki Prespan gölü kıyılarında da birtakım eşya ele geçti ve Malik kalıntılarıyla bunların arasında büyük benzerlik olduğundan Tunç devrinde bu bölgede de bir göl kasabası bulunduğu sonucuna varıldı. Bugün hâlâ Pazhok (Elbasan yönetim çevresi) höyüklerinde girişilen kazılarda Tunç devrine ait parçalar bulunmaktadır. Mat, Vajze (Avlonya yönetim çevresi), Gjirokaster vâdileri ile İşkodra, Marshej, Gajtan (İşkodra yönetim çevresi) ve Viosa ırmağının sol kıyısındaki Haderaj tahkimli yerleşmelerinde yapılan kazılar Demir çağının ilk dönemine ışık tutmuştur. Son olarak, Kuç i Zi, Dishnice ve Nicollare (hepsi Görice yönetim çevresinde) höyüklerinde bu döneme ait boyalı seramiklere rastlanmıştır. Öteden beri

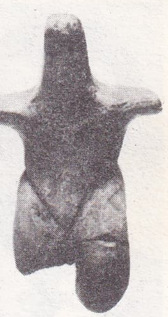

pişmiş topraktan kadın heykelciği (Bakır çağı) [Malik'te bulunmuştur]

Butrint'te yunan-roma dönemi tiyatro kalıntısı

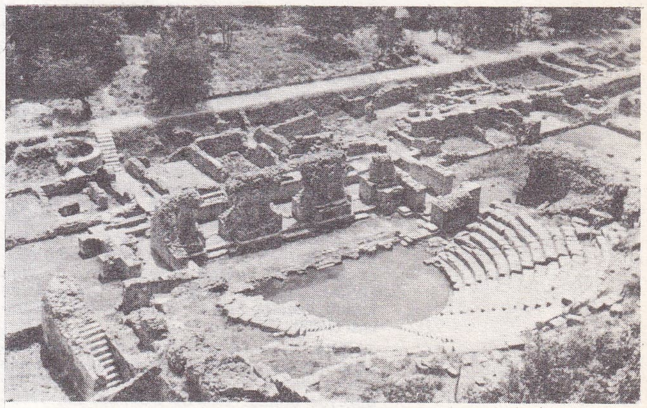

Foto. Gamma, Arnavutluk elçiliği, Parimage (LAROUSSE)

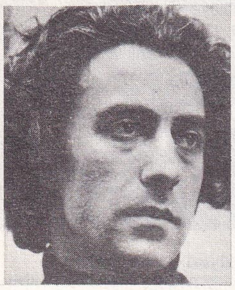

Girolamo ARRIGO

Kenneth J. ARROW

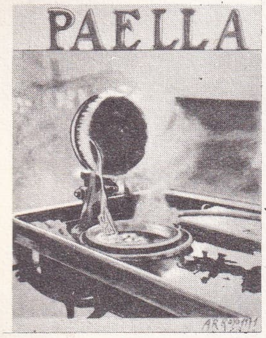

Eduardo ARROYO
«Paella» (1971)

bilinen ama yeni ortaya çıkarılan Demir çağının ikinci dönemine ait kaleler ise (Pioça [Amantia], Krotina [Dimale], Jerma [Antigonea], Lin de Pogradec, Tervol [Gramsh yönetim çevresi]) sanıldığından daha ileri bir uygarlığın meydana çıkmasına yardımcı olmuştur. Vioşa ırmağının sol kıyısında, Dushkarak, Selenice ve Mifoli'de Illyrialılara ait mezarlar (M.Ö. II. yüzyıl), Karbunare'de de bu dönemden kalma geometrik motifli mozaik parçaları bulunmuştur. Kruje yakınlarındaki Zgerdhesh yerleşmesinde yapılan araştırmalar sonucunda bu kentin eski Albanopolis olduğu varsayımı da kuvvetlenmiştir. 10 ha'lık bir alana yayılan ve en eski kale duvarları M.Ö. VI. yy.dan kalmış olan kent en parlak dönemini M.Ö. II. yy.a doğru yaşadı, M.S. IV. yy.da da terk edildi. Araştırmalar, Adriyatik kıyılarındaki eski helen kentlerinde de sürdürülmektedir: Epidamne (Durres), Apollonia (Pojan), Buthrotum (Butrint), Orichum (Oriku) ve Lissus (Lezh). Apollonia'da M.Ö. IV. yy.dan kalma çok güzel bir sütunlu havuz ya da anıtsal bir çeşme bulunmuştur. Durres'te ise imparator Hadrianus'un tahta geçtiği dönemlere ait (M.S. II. yy.) bir amfiteatr ortaya çıkarılmıştır. Kruje, Bukel (Mirdite), Shurdhah (Shkoder yönetim çevresi), Varosh (Mat) ve Lin de Pogradec'teki Ortaçağ'ın son dönemlerinden kalma yeraltı gömütlüklerinden çıkan kalıntılar sayesinde bu oldukça karanlık dönem biraz olsun aydınlanmış ve *Komar uygarlığı* (ilk kazıların yapıldığı Puke yönetim bölgesindeki bir köyün adından esinlenilerek) denen bir uygarlığın izlerine rastlanmıştır. (L)

*__ARNOUX__ (Alexandre), fransız yazarı. — (öl. Paris 1973). [L]

*__ARON__ (Raymond), fransız gazetecisi ve sosyoloğu. — Son yıllarda yazdığı en önemli yapıtlar arasında şunları sayabiliriz: *De Gaulle, Israël et les Juifs* (De Gaulle, İsrail ve Yahudiler) [1968], *D'une Sainte Famille à l'Autre. Essai sur les Marxismes imaginaires* (Bir kutsal aileden öbürüne. Hayalî Marx'çılıklar üstüne deneme) [1969]. Bu yapıtları, Altıgün savaşının ve birçok Paris'li Marx'çı arasında geçen tartışmaların etkisiyle kaleme almıştır.
Raymond Aron, *Les Désillusions du Progrès. Essai sur la Dialectique de la Modernité* (İlerlemenin hayal kırıklığı. Modernliğin diyalektiği üstüne deneme) [1969] adlı yapıtıyla, otuz yıllık bir kaygıyı gidermiş gibidir: sosyolog ve liberal olarak, tüm inancını iktisadî kalkınmaya bağlar; felsefeci ve liberal olarak insanın düşünme gücüne sahip olduğuna ve zorbalığın ise, insanlık tarihinin geçmişinde kaldığına inanır. 1970 yılında Collège de France'a profesör atanan Aron, ilk dersinde sosyoloğun tarihsel durumunu ortaya koydu. Öte yandan, sosyoloji ile sosyalizm arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu kanıtlamağa çalıştı.
République impériale; les Etats-Unis dans le monde 1945-1972 (İmparatorluk cumhuriyeti; 1945-1972 dünyasında A.B.D.) 1973'te yayımlandı: bu yapıtında bir uluslararası ilişkiler sosyoloğu olarak A.B.D.'nin İkinci Dünya savaşından bu yana dünyada oynadığı rolü açık ve seçik bir biçimde anlattı.
Son olarak, *Histoire et Dialectique de la Violence* (Şiddetin tarihi ve diyalektiği) [1973] adlı yapıtında, tarihin özgüllüğünü tanımlamak amacıyla J.-P. Sartre'ın *Critique de la Raison Dialectique*'ini (Diyalektik düşüncenin eleştirisi) inceledi ve bu filozofun savunduğu tarih ve siyaset felsefesinin bir yorumunu yaptı. (L)

*__AROVA__ (Sonia), bulgar asıllı ingiliz balerini. — Norveç balesinde büyük başarı kazandı; Oslo operasındaki bale yönetmenliği kontratını yeniledikten (1966) sonra ayni yerde repertuvar baleleri hazırladı (*Apollon Musagète, Napoli*), ayrıca *Kuğu gölü*'nde R. Nuriyev'e eşlik etti (1967). Daha sonra Hamburg operası bale yönetmeni oldu (1970-1972). San Diego Ballet Company'de konuk sanatçı olarak *la Sylphide*'i yorumladı (1973). [L]

*__ARPA__ i. — ANSİKL. Yeni bira fabrikalarının piyasa ihtiyacını karşılaması üzerine Türkiye'de arpa ekim alanları belirli bir düzeyde dondu: 1969'da 2 687 000 ha, 1970'te 2 590 000 ha, 1971'de 2 600 000 ha, 1971'de 2 530 000 ha, 1973'te 2 550 000 ha. Bu ekim alanlarından elde edilen ürün ise, hava koşullarına bağlı olarak, yıllara göre değişti: 1969'da 3 740 000 t, 1970'te 3 250 000 t, 1971'de 4 170 000 t, 1972'de 3 725 000 t, 1973'te 2 900 000 t. (M)

*__ARPAÇAY__, Kars iline bağlı ilçe. — 61 592 nüf., ilçe merkezi 2 632 nüf. (1975); 85 köy (1970). Yakınında sulama barajı. (Bk. HİDROELEKTRİK.) [M]

ARPİNO (Gennaro ARPINO, **Gerald** — denir), italyan asıllı amerikalı dansçı ve koreograf (West New Brighton, New York yakınları 1929). On altı yaşında amerikan bahriyesine (Coast Guard birliği) yazıldı. Seattle'da üslendikleri sırada Mary Ann Wells'ten klasik dansı, sonra da May O'Donnell'dan modern dansı öğrendi. 1950 yılında Donnell'ın topluluğuna katıldı. Arpino artık televizyonda olduğu kadar «müzikallerde» de rol alıyordu. Bu arada Robert Joffrey Ballet ile işbirliği yapan sanatçı balenin başdansçısı oldu ve Robert Joffrey imzalı birçok bale yorumladı (*Maskeli balo*, 1954; *Ay'lı Pierrot*, 1956; *Gershwin usulü*, 1959; *Gamelan*, 1963). Gerald Arpino birinci sınıf bir yorumcudur ama asıl ustalığını koreografik eserlerinde gösterir. Koreografisini hazırladığı balelerin çoğu Robert Joffrey Ballet'in repertuvarına alınmıştır (1965'ten bu yana bu balenin yönetmen yardımcısıdır): *Partita for Four* ve *Ropes* (1961), *Sea Shadow* ve *Incubus* (1962), *Palace* (1963), *Viva Vivaldi* ve *Olympics* (1965), *Arcs and Angels* (1967), *Clowns* (1968), *Trinity* (1970), *Valentine* (1971), *Kettentanz* (1972), *Sacred Grove on Mount Tamalpais* (1973). 1963'ten bu yana da Robert Joffrey Ballet'in dans okulu olan American Ballet Center'in yöneticileri arasındadır. (L)

*__ARPİNO__ (Giovanni), italyan yazarı. — Yeni anlatı kitaplarında dile getirdiği acı gerçek fantastik ve gülünç olayların etkisiyle yepyeni biçimlere bürünür: *La Babbuina e altre storie* (Arsız kız ve öteki öyküler) [1967]; *Il Buio e il miele* (Karanlık ve bal) [1969]; *Randagio e'l'eroe* (Serseri kahramandır) [1972]. (L)

*__ARRABAL__ (Fernando), ispanyol yazarı. — Tiyatrosunda fantastik kaynaklar ile siyasal sataşmayı bağdaştıran Arrabal yeni eserlerinde insan yapısının karmaşıklığını

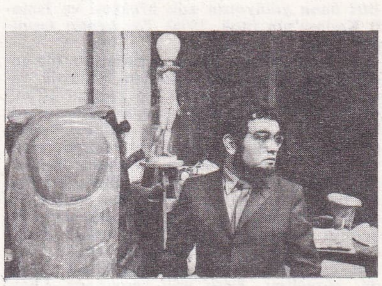

F. ARRABAL

kararlı bir biçimde sürdürür. Bu eserler arasında *«Araba mezarlığı»* *(fr. çev.* le Cimetière des voitures) [1966]; *Guernica* (1968); *«Dostoyevski adlı bir kaplumbağa» (fr. çev.* Une tortue nommée Dostoïevski) [1969]; *«Ve çiçeklere kelepçe vurdular» (fr. çev.* Et ils passèrent des menottes aux fleurs) [1969] sayılabilir. Sinema alanında ise *Viva la muerte!* (Yaşasın ölüm!) [1971] ve *«Çılgın bir at gibi gideceğim» (fr. çev.* J'irai comme un cheval fou) [1973] gibi eserleri vardır. (L)

*__ARRİEU__ (Claude), fransız kadın besteci. — 1971'de Avignon'da *Un Clavier pour un autre* (Başka biri için bir klavye) adlı bir perdelik bir opera-buffa besteledi. (L)

ARRİGO (Girolamo), italyan bestecisi (Palermo 1930). Önce Palermo konservatuvarında okudu, sonra Paris'te M. Deutsch'ün öğrencisi oldu. Arrigo genç italyan okulunun en verimli sanatçıları arasında biridir. Besteleri arasında beş ses *a cappella* için *Due Epigrammi*, soprano ve orkestra için *Tre Occasioni*, tenor ve oda topluluğu için *Quarta Occasione*, dokuz çalgı için *Fluxus*, üflemeli ve vurma çalgılar için *Thumos*, büyük orkestra için *Shadows*, on altı çalgı için *Infrarosso*, 1969 Avignon şöleni için yazılan müzikal oyun *Orden* sayılabilir. 1972'de Opera-Comique'te sunulan *Addio Garibaldi*, Strasbourg'da, Opera du Rhin'de büyük tepkilere yol açtı. (L)

ARRON (Henk), surinamlı siyaset adamı (Paramaribo 1936). Millî Surinam partisi üyelerinden Arron 1973 aralığında başbakan oldu. (L)

ARROW (Kenneth J.), amerikalı iktisatçı (New York 1921). Toplu seçmeleri inceleme uzmanıdır. *Social Choices and Individual Values* (Sosyal seçmeler ve bireysel değerler) [1951] adlı ilk eserinde olanaklar teoremini öne sürdü; bu teoreme göre, varılabilecek en uygun sosyal durum tepeden inme belirtilmemişse bireysel seçmelerden hareketle toplu bir rahatlığa varılamaz. Arrow 1972 yılında ekonomik bilimler Nobel ödülünü ingiliz iktisatçısı John R. Hicks ile paylaştı. (L)

ARROYO (Eduardo), ispanyol ressamı (Madrid 1937). Önce İspanya ve Fransa'da (bu ülkeye 1958'de yerleşti) gazeteci olarak çalıştı, sonra 1959'da resme yöneldi. İlk resimlerinde görülen anlatımcılık zamanla «figüratif hikâyecilik»e dönüştü. Bu türde gerçekleştirdiği eserlerin ilki «Çölde bir tutku» adlı 13 tabloluk dizidir; sanatçı «Yaşamak ve öldürmek ya da Marcel Duchamp'nın acıklı sonu» adlı eseri (1965) gibi bir diziyi de Gilles Aillaud* *(Ek)* ve Antonio Recalcati* *(Ek)* ile birlikte yaptı. Resimlerinde sık sık alıntı ve telmihlere (Miro ve Vélasquez, reklamcılık ve fotoğraf v.b.) yer veren Arroyo'nun resim dili, sataşma, alay ve siyasal eleştiri niteliğindedir. Sanatçı böylelikle «Yirmi beş yıllık barış» (1965), «Aldatılan Miro» (1969), «Otuz yıl sonra» (1971) gibi sergilerinde Franco İspanyası'na karşı çıktı. 1960'ta Genç Resim sergisine katıldı. 1968'den bu yana da düzenli bir biçimde özellikle Almanya'da birçok tiyatro eserinin yönetimine senograf olarak katıldı. (L)

*__ARSAMEİA__, Anadolu'da Kommagene bölgesinde şehir. — Münster üniversitesinden Prof. Friedrich Karl Dörner başkanlığındaki bir heyet tarafından 1969 yılından beri kazılar yapılıyor. Bu kazılarda çıkan önemli buluntular arasında 3,43 m yüksekliğindeki bir yüksek kabartma sayılabilir. Parth ve yunan ikonografi özelliklerini taşıyan ve çok iyi durumda günümüze kadar gelen bu kabartma Antiokhos I'in zamanında (M.Ö. 50) yapılmıştır. (M)

Arsa Ofisi Genel müdürlüğü, arsaların aşırı fiyatla satışını önlemek, tanzim alış ve satışları yapmak, konut, sanayi, turizm bölgeleri ve kamu tesisleri için arazi ve arsa sağlamak amaçlarıyla kurulmuş devlet teşkilâtı. İmar İskân bakanlığına bağlı olarak, 1164 sayılı kanunla kuruldu (1969). Başta 250 milyon liralık kuruluş sermayesine sahip olması öngörüldüğü halde bunun ancak 190 milyon lirası sağlanabildi. Konut, sanayi ve turizm bölgeleri, çeşitli kamu hizmet ve tesisleri için arsa satın almak, aldığı arazi ve arsaları bakanlıkça tespit edilecek esaslara göre planlayarak, olduğu gibi veya altyapı tesislerini kısmen veya tamamen bütünleyerek, ihtiyaç sahiplerine satmak, kiralamak, irtifak hakları tesis etmek görevleri arasındadır. (M)

ARSEBÜK (Esat), türk hukukçusu (İstanbul 1884 - Ankara 1954). Mecelle yorumcusu Ali Haydar Arsebük'ün oğlu; Galatasaray lisesinde (1904), İstanbul (1908) ve Paris (1913) Hukuk fakültelerinde öğrenim gördü; Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri müdürlüğüne (1913); İstanbul 1. Ticaret mahkemesi reisliğine atandı (1913); 1925'te avukatlığa başladı; Adalet Bakanlığı Teftiş heyeti başkanı oldu (1934); Ankara Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk kürsüsü profesörlüğüne getirildi (1935); Siyasal Bilgiler fakültesinde borçlar hukuku dersleri verdi (1936-1946); Ankara Hukuk fakültesi dekanı ve ordinaryüs profesör (1943), emekli (1954) oldu. Eserleri: *Garp hukuku nazariyeleri* (1927); *Hâkimlerin hakk-ı takdiri ve hüsn-i niyyet* (1927); *Hukuk muvâcehesinde kam-*

Foto. galerie 9, Keystone, Ph. Gras, M. Delluc-Rapho (LAROUSSE)

biyo (1927); *Borçlar hukuku* (1936); *Borçlar hukuku: Umumî esaslar* (1937); *Medenî hukuk* (1938); *Medenî hukuk* (II. kısım) [1940]; *Borçlar hukuku* (1943). [M]

***ARSEVEN** (Celâl Esat), türk sanat tarihçisi. — (öl. İstanbul 1972). Devlet Kültür armağanı aldı (1971), İstanbul üniversitesi fahrî doktoru oldu (1972). Son eseri: *Türk sanatı* (1970). [M]

***ARSİN**, Trabzon iline bağlı ilçe. — 33 626 nüf., ilçe merkezi 6 557 nüf. (1975); 23 köy (1970). [M]

ARSİNİK sıf. (fr. *arsinique*). Kim. *Arsinik asitler*, genel formülü R_2AsO_2H olan arsenikli organik bileşikler. (L)

ARSLANLI (Halil), türk hukukçusu (İstanbul 1906 - ay.y. 1964). İlk ve ortaöğrenimini Almanya'da yaptı, bir süre Marsilya Ticaret okuluna devam etti. İstanbul Hukuk fakültesine girdi (1932), Prof. Hirsch'in isteği üzerine 2. sınıftayken fakülteye asistan atandı. 1935'te okulu bitirdi, hukuk doktoru (1938), ticaret hukuku doçenti (1940), profesör (1946), ordinaryüs profesör oldu (1957).

Başlıca eserleri: *Türk hukukunda devletçiliğin anonim şirketlerin ehliyeti üzerine tesiri* (1942); *Hukuk meseleleri. Kara ve deniz ticaret hukuku* (E. Hirsch ile 1944); *Ticarî senetler dersleri* (4. bası, 1952); *Fikrî hukuk dersleri* (1954); *Kollektif ve komandit şirketler* (2. bası, 1960); *Kara ticaret hukuku dersleri. Umumî hükümler* (3. bası, 1960); *Anonim şirketler* (5 cilt, 1960); *Türk ticaret kanunu şerhi. Limited şirketler* (2. kitap, 1962-1963). [M]

***ARSLANTEPE** veya **ASLANTEPE**, Malatya'ya 6 km uzaklıkta höyük. — Fransız arkeologların çalışmalarından sonra venedikli Prof. Salvatore M. Puglisi burada yeni kazılara başladı (1970). Dört yıl süren çalışmalar sırasında en üstte bizans ve roma, altta frig, erken hitit ve hitit, daha altta da bronz çağı eserlerine rastlandı (1974). [M]

ARSOY (Yesarî Asım), türk bestecisi (Drama 1900). Sadettin Kaynak ve Selâhattin Pınar ile birlikte sözleri günümüz türkçesiyle yazılmış ve zaman koşullarına uydurulmuş eserler yaparak teksesli türk müziğine canlılık getirdi. Eserlerinin çoğunu plağa okudu. 250'yi bulan şarkıları genellikle fantezi türündedir. (M)

***ARTERİOGRAFİ** i. — Tıp. *Seçici arteriografi*, belirli bir damar bölgesini veya katını ayrı olarak incelemeğe yarayan arteriografi yöntemi.

— ANSİKL. *Seçici arteriografi*, uyluk atardamarına sokulan bir sonda yardımıyla kontrast sıvının karın veya göğüs aortunun bir kolu hizasına şırınga edilmesini sağlar. Önce böbrek bozukluklarının araştırılması için başvurulan bu yöntem daha sonra mezenter ve ortakarın atardamarlarına kadar yaygınlaştırılarak damar bozukluklarını ve pankreas, mide, bağırsak urlarını araştırmak için de kullanılmağa başladı.

Karaciğer arteriografisi karaciğer içindeki urların yerini tam gösterdiği için, hidatik kistlerde nasıl bir ameliyat taktiği uygulamak gerektiğini kararlaştırmak bakımından çok önemlidir. *Koronografi*, aortun başlangıcına kadar sonda uzatılarak saydamsız sıvının taç (koroner) atardamarına ulaştırılmasına yarar. Böylece ateromlu bozukluklar görülebilir, önemleri ve durumları anlaşılabilir. Bu bakımdan koronografi taç atardamarların cerrahîsine olanak sağlamıştır. Fakat bu teknik tam bir güvence vermediğinden bazen ağır sakatlıklara yol açar. Bu yüzden her zaman ve her olayda uygulanamaz. (L)

***ARTIK** i. — ANSİKL. *Radyoaktif artıklar* katı, sıvı veya gaz halinde olabilir. Aslında, katı halde oldukları zaman *radyoaktif artık*, sıvı ya da gaz halinde oldukları zaman *radyoaktif serpinti* veya *döküntü* deyimi kullanılır.

Bu alanda en önemli sorun, radyoaktif artıkların depolanmasıdır. Üretim merkezlerinden uzakta yapılan depolama işlemi, katedilecek mesafe nedeniyle, her şeyden önce birtakım iktisadî güçlükler doğurur. Bu yüzden, depolama sorunu için iki çözüm yolu vardır: yeraltına gömme ve suya daldırma.

Bugüne kadar tonlarca radyoaktif artık İktisadî İşbirliği ve Kalkınma teşkilâtına bağlı Avrupa Nükleer Enerji ajansının denetimi altında Atlantik'in sularına gömüldü. 1967'de 250 Ci alfa ve 7 640 Ci beta ışınımlı bir etkinlik gösteren, toplam 10 895 tonluk 35 890 kutu radyoaktif artık, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda ve İngiltere tarafından Atlantik okyanusunun kuzeydoğusundaki bir bölgede 5 000 m'yi aşkın bir derinliğe daldırıldı. 1969'da toplam 22 600 Ci'lik bir etkinlik gösteren 9 000 ton artık madenî fıçılara doldurularak 5 000 m'den daha derinlere gömüldü. 1971'de toplam etkinliği 14 000 Ci olan 4 000 ton radyoaktif artık İngiltere'deki Land's End burnunun 900 km güneybatısında ve Fransa kıyılarına 1 100 km uzaklıktaki bir noktada 5 000 m derinliğe bırakıldı. 1972'de ise, 22 000 Ci etkinliğinde ve 3 800 ton ağırlığında ve 7 600 kutu radyoaktif artık 4 500 m derinliğe batırıldı. Demek ki bu dört işlem sonucunda, 67 000 Ci beta ve gamma ışını, 2 000 Ci alfa ışını yayan, yaklaşık olarak 75 000 kutu üzerinden 28 000 tonluk radyoaktif artık depolanmış oluyordu.

En yaygın ve en tehlikeli radyoaktif artık ve serpintiler nükleer santrallarda ışınlanmış yakıtların işlenmesinden gelir. 1972 yılının eylül ayı sonlarında dünyadaki yüksek etkinlikli artık ve serpintiler 2 500 m³ olarak değerlendirilmişti, 2000 yılında bu miktarın 25 000 m³'e ulaşacağı sanılıyor. Bugün bu artıklar, sıvı veya katı halde, özel kaplar içine yerleştirilerek doğrudan doğruya fabrikalarda saklanır; fakat gelecek için, en ucuza mal olan ve en yüksek güvenceyi sağlayan yeni çözüm yollarının aranması gerekiyor. Sözgelimi Fransızlar ülkelerindeki 150 m³ artığı Marcoule'deki pilot fabrikada eriterek camlaştırmayı düşünüyorlar. Bu nedenle de Hague ve Marcoule'deki iki fabrikanın bütün artıklarını işleyebilecek bir tesisin yapımı tasarlanıyor. İngiltere'de bugüne kadar radyoaktif artıkların çoğu sıvı halde saklandı. 1972'de ülkenin toplam radyoaktif artığı 500 m³'tü ve camlaştırma işlemine başlanmıştı. Federal Almanya cumhuriyetinde ise aynı tarihte, çoğu katı haline getirilmiş 300 m³ artık vardı. A.B.D.'de radyoaktif artıklar yüksek ısıda kavurma yoluyla katılaştırılıyor. Önümüzdeki on beş ilâ yirmi yıl içinde birikecek radyoaktif artıkların depolanmasında bu katılaştırma ve camlaştırma işlemlerinin yeterli olabileceği sanılıyor; fakat bu arada, tuz ocaklarında veya su sızdırmayan, çatlaksız ve sağlam jeolojik oluşumlar içinde depolama gibi birtakım değişik teknikler de başvurulabilir. Hattâ Amerika Birleşik devletlerinde, gerek bilinen yollarda, gerek yeraltında patlatılan nükleer bombalarla sırf bu artıkları depolamak için özel çukurlar kazılması ve artıklar kendi ısılarıyla eriyip çevredeki kayalarla karışıncaya kadar (bu kayalar da sonradan ısının etkisiyle nasıl olsa eriyecektir) öylece bırakılması öngörülüyor. (L)

ARTİN (Emil), alman matematikçisi (Viyana 1898 - Hamburg 1962). 1923-1937 arasında Hamburg'da, 1938-1946 arasında Bloomington'da, 1946-1958 arasında Princeton'da ve daha sonra yeniden Hamburg'da ders verdi. Sayılar kuramını geliştirdi ve modern cebir ile topolojiye önemli katkıda bulundu. (L)

***ARTMANN** (Hans Carl), avusturyalı yazar. — Dili özenle işleyerek şiirlerinde olduğu kadar (*Ein Lilienweisser Brief aus Lincolnshire* [Lincolnshire'den gelen zambak kadar beyaz mektup], 1969), egzotik (*Die Anfangsbuchstaben der Flagge* [Gemi sancağının baş harfleri], 1969) ve fantastik hikâyelerinde (*Frankenstein in Sussex* [Frankeştayn Sussex'te], 1969), hattâ oyunlarında bile (*Von Kasperen und bösen Greisslern* [Von Kasperen ve sevimsiz ihtiyarlar], 1971) sözdizimini bozdu, yeni fiiller uydurdu. Böylece yaratıcılık tutkusunu tatmin etti. (L)

***ARTOVA**, Tokat iline bağlı ilçe. — 36 977 nüf., ilçe merkezi 2 806 nüf. (1975); 56 köy (1970). [M]

***ARTUK** (İbrahim), türk nümismatı. —

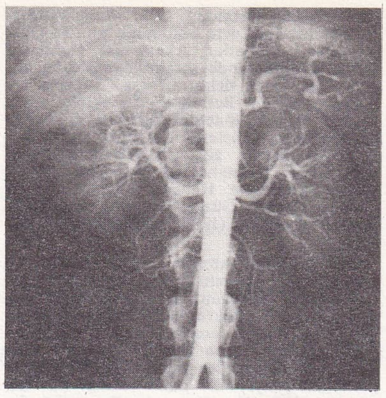

böbrek arteriografisi

Yeni eseri: *Kanunî Sultan Süleyman adına basılan sikkeler* (1972). [M]

ARTUNKAL (Ali Rıza), türk askeri, siyaset ve devlet adamı (Filibe 1885 - İstanbul 1959). Harp okulunu (1904), Harp akademisini bitirdi (1907). Birinci Dünya savaşına katıldı. Kurtuluş savaşından sonra tümgeneral, daha sonra da korgeneral oldu. 8. ve 2. kolordu komutanlıklarında, bir ara da İstanbul sıkıyönetim komutanlığında bulundu. Jandarma genel komutanı oldu. Bu görevdeyken emekliye ayrıldı (1941); aynı yıl yapılan ara seçimde Manisa'dan milletvekili seçildi. Birinci Saydam ve Saraçoğlu hükûmetlerinde millî savunma bakanlığı yaptı (1941-1946). [M]

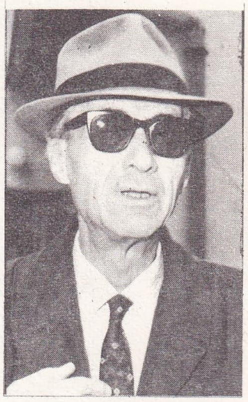

Yesarî Asım ARSOY

***ARTVİN (08)**, Doğu Karadeniz bölgesinde, Çoruh vâdisinde il merkezi şehir. — 227 107 nüf. (1975), 281 köy (1970). İl nüfusu normal oran içinde artarken il merkezinde artış daha düşük kaldı ve merkez ilçe nüfusu 29 173 (1975) oldu. İlde km²'de nüfus yoğunluğu da bu tabloya uygun bir gelişme gösterdi; genel yoğunluk 30, merkez ilçede 26 oldu, buna karşılık öbür ilçelerden Hopa'da 82 ve Arhavi'de 57'ye yükseldi.

1972 yılında Artvin'de tarımsal üretim artışlarında 14 500 tonla buğday, 9 500 tonla arpa ve 7 310 tonla mısır ön sıraları aldı. Koyun sayısı da 181 000'e yükseldi.

İlin sınaî yapısındaki en önemli gelişme burada bir lif levha fabrikası kurulması (1973) oldu. (M)

ARU (Günseli), türk heykelcisi ve süsle-

sanayi kuruluşlarından ve nükleer santrallardan gelen yüksek etkinlikli radyoaktif artık ve serpintilerin 1980 ve 2000 yılları için öngörülen miktarları

	1980	2000
tesis gücü (MWe olarak)	150 000	1 100 000
yeniden işlenmiş nükleer yakıtlar (t/yıl olarak) ...	3 000	21 000
yüksek etkinlikli sıvı serpintilerin yıllık hacmi (Ml/yıl olarak)	3,7	26
yığılmış hacim (eğer artıklar katılaştırılmamışsa) [M1 olarak]	15	340
yüksek etkinlikli radyoaktif serpintilerin hacmi (eğer katılaştırılmışsa) [m³ olarak] :		
yıllık üretim	300	2 000
birikmiş miktar	1 200	25 000

1980 ve 2000 yıllarındaki ticarî radyoaktif artıkların değerlendirmesi

İZOTOPLAR	PERİYOTLAR (YIL)	1980 (MCi)	2000 (MCi)
stronsiyum 90	28,9	960	15 000
kripton 85	10,8	120	1 800
trityum	12,3	7,3	130
sezyum 137	30	1 300	23 000
plütonyum 239	24 400	0,02	2
birikmiş fisyon ürünleri (toplam beta etkinlik)		19 000	310 000

Foto. Dr. Wattez (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

me sanatçısı (İstanbul 1918). Saint-Pulcherie Kız lisesinin orta bölümünü bitirdi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar bölümünde seramik atelyesine girdi (1935). Önce dekoratif eşya üzerine çalışmalar yaptı, Belling'in teşvikiyle soyut heykel türüne yöneldi; özellikle tahta işlerinde başarı gösterdi. İstanbul Sanat festivalinde başarı gösterdi. İstanbul Sanat festivalinin resim-heykel ikincilik (1960); Devlet Resim ve Heykel sergisi birincilik (1964); Devlet Güzel Sanatlar akademisi heykel birincilik (1965) ödüllerini kazandı. (M)

***ARU** (Kemal Ahmet), türk mimarı. — Diyarbakır Üniversitesi Kampus Projesi yarışmasında (Yıldırım ve Yalçın Sağlıkova, Emre Aru ile birlikte) birincilik ödülünü aldı (1971). Başlıca eserleri: *Türk hamamları* (1941); *İkinci Dünya Harbi'nden sonra garp Avrupa'sında mesken problemi* (1950); *İmar planlama çalışmaları çizim tekniği* (G. Özdeş ile, 1955); *Yayalar ve taşıtlar; şehir dokusunda yeni ulaştırma düzenleri* (1965). [M]

ARUNAŞAL PRADEŞ, Kuzey-Doğu Sınırı ajansına (Hindistan topraklarında) 1972'de verilen ad. (L)

ARUP (sir Ove), ingiliz ve danimarkalı mimar (Newcastle-upon-Tyne 1895). Kopenhag'da öğrenim gördü, Hamburg'da (1922-1923) ve Londra'da (1923-1938) dizaynır olarak çalıştı. Daha sonra Londra'da kendi adına bir dizayn bürosu kurdu (1938-1946). 1946-1949 yılları arasında inşaat mühendisliği yaptı ve askerî mimarlık sorunlarıyla ilgilendi. 1949'da Ove Arup and Partners, 1963'te bir Arup Associates, Architects and Engineers adıyla iki mimarlık bürosu kurdu. Birçok limanın planlarını düzenledi, köprüler v.b. yaptı, devlet hesabına üniversite binaları (Oxford, Cambridge, Sussex, Leicester) inşa etti. Sydney operasının yapımına katıldı. 1963'ten bu yana, sanayi yapıları (özellikle Players ve İBM fabrikaları) ve büyük konut siteleriyle (Bracknell'deki yapılar) uğraşır. (L)

***ARYKANDA.** — Cevdet Bayburtluoğlu tarafından kazılar yapıldı. (M)

ARZUMANOVA (Krassa), rus bale öğretmeni (Krasnodgrad 1907). Petersburg'da hukuk öğrenimi gördü; Mearinskiy tiyatrosunun ünlü hocaları Olga Preobrajenskaya, Romanov ve Maryetskiy ile bale çalışmaları yaptı; 1917 ihtilâlinden sonra Krasnodgrad'a dönerek bir bale okulu kurdu. Arzumanova 1921'de Türkiye'ye yerleşti ve Nedim Akçer'le birlikte Eminönü halkevinde ilk bale okulunu kurdu (1941); Şişl ve Beyoğlu halkevlerinde bale öğretmenliği yaptı, sayısız öğrenci yetiştirdi. Öğrencileri tarafından 1975'te, adına bir jübile düzenlendi. (M)

***ASAL** sıf. — Mat. *Asal cisim* kendisinden değişik hiç bir alt cismi kabul etmeyen cisim. || *Asal ideal,* aşağıdaki üç bağıntının

$$xy \in \mathfrak{J}\,,\; x \in \mathfrak{J}\,,\; y \in \mathfrak{J}$$

birbiriyle bağdaşmaması şartıyla bir A halkasının $\mathfrak{J}$ ideali. (*xy* çarpımı $\mathfrak{J}$ idealine aitse, *x* ya da *y* elemanlarından en az biri bu $\mathfrak{J}$ idealine ait olur.) || *Asal sayı,* bağıl tamsayıların $\mathbb{Z}$ halkasının indirgenemez* *(Ek)* elemanı. (L)

***ÂSAR.** — Huk. *Âsar-ı atîka nizamnamesi.* Bk. ESKİ ESERLER KANUNU *(Ek).*

ASCİİ (AMERİCAN STANDARD CODE FOR İNFORMATİON İNTERCHANGE'ın baş harfleri), bilgisayarlar arasında bilgi değiştokuşu, özellikle uzaktan bilgi değiştokuşu için kullanılan standart amerikan kod*u *(Ek).* [L]

***ASDİK.** — Bu kısaltma bugün artık kullanılmıyor. (Bk. SONAR, *Ek.*)

***ASENA** (Orhan), türk tiyatro yazarı. — Çeşitli yerlerde hükûmet tabibi olarak çalışan Asena, Ankara hastahanesinde ve Sosyal Sigortalar kurumunda bir süre çocuk doktorluğu yaptı ve 1965'ten sonra Almanya'ya yerleşti. Burada hekimliğinin yanı sıra yazarlığını da sürdürdü ve yeni tiyatro eserleri verdi: *Tohum ve toprak* (1964); *Gecenin sonu* (1964); *Fadik kız* (1966); *Vatandaş C* (1969); *Simavnalı Şeyh Bedrettin* (1969); *Atçalı Kel Mehmet* (1970). *Şili'de av* oyunuyla İsmet Küntay ödülünü kazandı (1974). [M]

ASENAFTENKİNON i. (fr. *acénaphtènequinone*). Kim. Asenaftendiol —1,2 de denilen, $C_{10}H_6(CO)_2$ formülündeki kinon.

— ANSİKL. *Asenaftenkinon,* 216 - 263°C'ta ergiyen, suda erimeyen, fakat alkolde çözünen sarı iğneler şeklinde bulunur. Asenaftenin dondurulmuş asetik asit ve sodyum veya potasyum bikromatla yükseltgenmesinden elde edilir. Çinko tozu ve asetik asit yardımıyla indirgendiği zaman $C_{12}H_8O$ formülündeki asenaftenonu verir. Bu kinon boyarmaddelerin bireşiminde kullanılır. (L)

***ASETAL** i. — Kim. *Asetal reçinesi,* yan bağları olmayan

$$—O—CH_2—O—CH_2—O—CH_2—$$

tipinde çizgisel bir molekül elde etmek için formaldehitin denetimli polimerleştirilmesiyle elde edilen reçine.

— ANSİKL. *Asetal reçinesi* madenlere, bilinen sentetik reçinelerin herhangi birinden daha yakındır. Bu reçine sert, bükülmeye dayanıklı, çözündürücü, kırılmayan, ısı ve nem etkisiyle boyutları değişmeyen bir maddedir. Kimyasal maddelerden ve eriticilerden etkilenmez, esneme ve uzamaya küçük bir sürtünme katsayısıyla dayanır. Yoğunluğu 1,425 olan bu reçine $8{,}1 - 10^{-5}$'e eşit bir ısıl genleşme katsayısı, 700 kg/sm²'lik bir gerilme direnci, yüzde 15'lik bir uzama ve R-120 düzeyinde bir Rockwel sertliği gösterir. Asetal reçinesi dişli, yatak manşonu ve ev âletlerinin dökümünde kullanılır. (L)

***ASETAT** i. — ANSİKL. Kim. *Kadmiyum asetat* seramikte (yanardöner emay) ve boyacılıkta (dokuma üzerine baskı) kullanılır. *Kobalt asetat* gizli mürekkebin, yağlı kumaş verniğinin, kurutucuların ve katalizörlerin bileşimine girer. *Krom asetat* tabaklamada ve kumaş üzerine baskıda mordan olarak kullanılır. *Magnezyum asetat*'tan kumaş boyacılığında (anilin karasının ve eozinin sabitleştirilmesi), koku giderici ve mikrop öldürücü olarak yararlanılır. *Manganez asetat*'ın boyacılıkta, derinin tabaklanmasında (katalizör ve kurutucu olarak), sunî gübre yapımında birçok kullanımı vardır. *Zirkonyum asetat,* kazan borularında vanadyum birikmesini önlemek için akaryakıtlara katılır, sudan tecrit maddesi ve silikon reçinelerinin kırışma maddesi olarak kullanılır. *Normal bütil asetat* verniklerin ve sır boyalarının, nitroselülozun, doğal tutkalların ve sentetik reçinelerin eriticisi olarak işe yarar. (L)

***ASETİLENİK** sıf. — ANSİKL. Kim. *Asetilenik karbürler.* $R—CH_2—C{\equiv}CH$ formülündeki gerçek *asetilenik karbürler*'in alkali ortamda $R—C{\equiv}C—CH_3$ formülündeki çift ornatılmış asetilenikler halinde izomerleştirilmesi genelleştirilebilir. Daha kuvvetli bazlar (dimetilsülfoksit içinde potasyum tersiobütilat), karbonlu bağlarla uyuşan bütün asetilenikleri ve alenikleri kendi aralarında hemen denge haline getirir. Daha yüksek sıcaklıkta bu alenikler ve asetilenikler, kendi aralarında dengeli olan eşlenik bir dien karışımına dönüşürler ve tepkime tersinir değildir. Bu yer değiştirmeler sırasında hiç bir reçineleşme görülmez.

$R—C{\equiv}CH$ formülündeki gerçek asetilenikler klasik yöntemlerle hidratlanarak $R—CO—CH_3$ formülündeki ketonlara dönüşürler. Fakat tepkimeye diboran B_2H_6 eklendiğinde etilenik boranlar $(R—CH{\equiv}CH)_3B$ elde edilir; oksijenli su da bu etilenik boranları boratlara $(R—CH{=}CH—O)_3B$ dönüştürür. Bunların hidroliziyle asit borik ve aldehit $R—CH_2—CHO$ («ters» hidratlaşma) meydana gelir. (L)

ASETOASETANİLİT i. (fr. *acétoacétanilide*). Kim. Anilinin, asetilasetanilit de denilen, $CH_4COCH_2CONHC_6H_5$ formülündeki asetoasetik amidi.

— ANSİKL. *Asetoasetanilit,* 85°C'ta ergiyen, beyaz, billûrsu, katı bir maddedir; suda az erir, seyreltik sodyum hidroksitte, alkolde, eter, asitler, kloroform ve sıcak benzende çözünür. Bu amit, etil asetoasetatın anilinle tepkimeye girmesi ve işlem sırasında etilik alkolün giderilmesiyle veya anilin ve diketondan yola çıkarak elde edilir. Organik madde bireşimlerinde veya boyarmaddelerin hazırlanmasında, özellikle *benzilin sarısı* ve *Hansa sarısı* adıyla bilinen kuru boyaların yapımında ara madde olarak kullanılır. (L)

***ASETON** i. — ANSİKL. Kim. Sanayide *aseton*'un elde edilmesi için başvurulan bütün eski yöntemler «kümen usulü»nün bulunmasından sonra kullanılmaz oldu. Cracking propeninin ve benzenin deriştirilmesi, $C_6H_5—CH(CH_3)_2$ formülünde kümeni verir; bu da kendi kendine yükseltgenerek $C_6H_5—C(CH_3)_2OOH$ formülündeki hidroperoksite dönüşür. Hidroperoksit ısı etkisiyle fenol C_6H_5OH ve aseton $CH_3—CO—CH_3$ halinde ayrıştırılır. (L)

ASETOPROPİYONAT i. (fr. *acétopropionate*). Kim. Asetik asit ve propiyonik asitin tuzu veya çift esteri. || *Selüloz asetopropiyonat,* bir asetik asit ile propiyonik anhidrit karışımının selüloza tepkimesiyle elde edilen selüloz esteri.

— ANSİKL. *Selüloz asetopropiyonat*'ta genellikle yüzde 15 asetil, yüzde 30 propiyonil bulunur. Bu ester, ketonlarda, asetatlarda, laktatlarda, eşit ölçüdeki alkol ve tolüen karışımlarında çözünür. Fosfatlar, ftalatlar, hint yağı ve gliserol eterlerinin etkisiyle plastikleşir; doğal reçineler, alkitler ve viniliklerle bağdaşır. Termoplastik döküm tozlarının, fotoğraf filimlerinin verniK ve boyaların hazırlanmasında kullanılır. (L)

***ASGEİRSON** (Asgeir), izlandalı siyaset adamı. — (öl. Reykjavik 1972). 1952'de İzlanda cumhurbaşkanı olan Asgeirson 1968'de siyasetten çekilinceye kadar bu görevde kaldı. (L)

***ASHTON** (Frederick), ingiliz dansçısı ve koreografı. — Ninette de Valois'dan sonra 1963'te Royal Ballet'nin başına geçti, ancak 1970'te bu görevden ayrıldı. Beethoven'in 200. doğum yıldönümü için *Prometheus'un yaratıkları*'nı yeniden düzenledi, ayrıca *Thaïs'in derin düşünceleri* adlı bir *pas de deux* besteledi (Royal Ballet'den Antoinette Sibley ve Anthony Dowell ile birlikte, 1971). Sarajevo operası için de *Bakımsız kız*'ı hazırlayan (1972) Ashton 1973'te B. Britten'in *Venedik'te ölüm* adlı operasının koreografisini yaptı. (L)

ASİLTÜRK (Oğuzhan), türk siyaset adamı (Hekimhan, Malatya 1935). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi ve serbest mühendis olarak çalışmağa başladı. Daha sonra Millî Nizam partisine girdi (1969). Bu partinin kapatılmasından sonra, yerini alan Millî Selâmet partisine geçti ve 1973 seçimlerinde Ankara'dan milletvekili seçildi. Seçim sonrasında kurulan C.H.P. - M.S.P. koalisyonunun gerçekleşmesinde rolü oldu; Ecevit'in başkanlığındaki hükûmette içişleri bakanlığına getirildi (1974). Daha sonra dört parti tarafından kurulan koalisyon hükûmetinde gene içişleri bakanı olarak görevlendirildi (1975). [M]

***ASİSTAN** i. — ANSİKL. Huk. 1973 yılında yürürlüğe giren 1750 sayılı yeni Üniversiteler kanunu, asistanlar hakkında Anayasa'ya aykırılığı ciddî tartışmalara yol açan yeni kurallar getirdi. Ancak, Anayasa mahkemesi, Ankara üniversitesinin başvurması üzerine yaptığı inceleme sonunda «asistanlığa atanabilmek için görev alacağı bilim dalında doktora veya tıpta uzmanlık diploması almış olmak koşulu, üniversite öğretim üyeliğinin daha ilk basamağında gereksiz, amaca aykırı bir kısıtlama ile hakkın özünü zedelemekte, aynı zamanda genç kuşakları mesleğe alınmada öğrenimlerindeki başarı dereceleriyle orantılı olmayan bir eşitsizliğe sürüklemektedir» gerekçesiyle söz konusu hükmü iptal etti (karar nu. 1975/22, *Resmî Gazete* 3 aralık 1975, sayı: 15431). Yüksek mahkeme, öğrencilik döneminde disiplin cezası almış ve eylemlere katılmış olanların asistanlığını engelleyen yasa hükmünü de, aynı kararda, şu gerekçeyle iptal etti: «bir kimse öğrenciyken herhangi bir disiplin yanılgısına düşerek, üniversiteden çıkarma cezası bir yana, uyarma cezasına uğrasa bile, ne kadar başarılı bir öğrenci olursa olsun, üniversiteye asistan olarak atanamayacaktır. Oysa aynı kişi hâkim, subay veya memur olabilecek, kamu hizmetlerinin en son derecesine ka-

dar görev yapabilecektir. Bu durum hiç bir kuşkuya meydan bırakmayacak biçimde açık bir eşitsizliktir. Kaldı ki aynı kişi, üniversitede asistan olamadığı halde, diğer bir yükseköğrenim kurumuna asistan olabilecek, üniversite dışında doçentlik sınavlarına girerek öğretim üyeliği unvanını alabilecek ve bu sıfatla görev yapabilecektir. Haklı bir nedene dayanmayan bu ayrıcalığın ve eşitsizliğin Anayasa'ca korunmasına olanak yoktur».

Yeni statüye göre, asistanlar, bir temsilci ile fakülte yönetim kuruluna katılabilecekler. Bu katılma, temsilcinin kendisiyle ilgili konuların ele alınacağı toplantılar için söz konusu olamayacak.

Kanun, ayrıca, asistanların atanmalarının iki yılda bir yenilenmesi zorunluğunu koydu. Yenilenmeme görevle ilişkinin kesilmesini gerektirir. Yenilemelerin de altı yıllık bir sınırı vardır. Altı yıl içinde doktor veya uzman, daha sonraki altı yıl içinde de doçent olamayanların fakülteleriyle ilişkileri kesilir.

1971'deki anayasa değişikliklerinden sonra, asistanların da, diğer üniversite personeli gibi, siyasî partilere girmeleri yasaklandı; tüm memurlar gibi sendika kurmaları ve sendikalara girmeleri yasaklanmıştır. (M)

***ASİT** i. — ANSİKL. Kim. *Asit* kavramının, 1923'te Lewis tarafından yapılan niteliksel düzeydeki bir genelleştirmesi bugün gittikçe daha çok kullanılmağa başladı. Bir bazın verdiği bir elektron çiftini alabilen bir tanecik, bir molekül veya bir iyon asittir; nitekim, asit olan H^+ iyonu, NH_3 baz molekülünün N atomundaki serbest çifti alır ve NH_4^+ amonyum iyonunu verir; fakat, Al ya da B üzerinde bir elektron eksiği bulunan $AlCl_3$, BF_3 gibi eşdeğerli bileşikler Lewis asitleridir. Brönsted'in kavramından daha genel olan Lewis'in kavramı, özellikle asit-baz katalizi kavramının büyük ölçüde genelleştirilmesine olanak verir. (L)

ASİTALDEHİT bls. i. (fr. *acide-aldéhyde*). Kim. Hem asit, hem aldehit fonksiyonu olan cisim. (Asitaldehitler, fonksiyonların bağıl durumuna göre, tıpkı asitalkol*ler gibi α, β, γ v.b. harflerle gösterilir. Asitaldehitlerin başlıca örnekleri glioksilik asit ve üronik asitlerdir.) [L]

***ASKER** i. — ANSİKL. *Asker kişi*. Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü kanununun değiştirilen 10. maddesiyle asker kişiler yeniden ve şöyle belirlendi: 1. muvazzaf askerler (subaylar, askerî memurlar, askerî öğrenciler, assubaylar, erbaşlar, erler); 2. yedek subaylar (askerî hizmette bulundukları sürece); 3. Millî Savunma bakanlığı ile Silâhlı kuvvetler kadrolarında ve kuruluşlarında çalışan sivil kişiler; 4. askerî işyerlerinde çalışan ve İş kanununa bağlı işçiler; 5. kendi istekleriyle Türk Silâhlı kuvvetlerine katılan kimseler; 6. askerî yargı organlarında tutuklanmış veya hapsedilmiş, askerî makamlarca gözaltına alınmış kişiler (bu durumları devam ettiği sürece).

Kanunda yapılan bu değişikliğin temel amacı, değişikliğin yapıldığı 12 Mart muhtırası döneminde olduğu gibi, askerî makamların elkoyacağı olaylarda kovuşturulacak kimselerin sivil kişiler olmaları halinde de bunlara asker kişilerle ilgili kanun hükümleri uygulayabilmek, yargı merciî ve ceza için esas alınacak kanunlar bakımından, suç niteliğinin aynı olmasına rağmen sivil ve asker kişi ayırımı yapmak zorunluğunu ortadan kaldırmaktı. (M)

***ASKERÎ** sıf. — ANSİKL. *Askerî hâkim*. Askerî hâkimlerin statülerini belirleyen hükme 1971'de savcılarla ilgili yeni bir ibare eklendi ve askerî savcılık görevi yapan askerî hâkimlerin bağlı oldukları komutanlarla ilişkilerine, komutanların etkinliğini arttırıcı yönde açıklık getirilmesi amacıyla bu hususun, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gerekleri dikkate alınarak kanunla düzenleneceği belirtildi.

Gene aynı değişiklikler sırasında askerî yargının dokusunda, yetkilerinde ve kademelerinde yenilikler oldu; Askerî* Yargıtay'ın *(Ek)* yapısı yeniden ele alındı; asker kişilerin idarî şikâyetlerini incelemek üzere Askerî Yüksek* İdare mahkemesi adıyla *(Ek)* Danıştay paralelinde yeni bir kuruluş meydana getirildi. (M)

Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerce verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciî.

— ANSİKL. Divanıharplerce verilen hükümlerin başka bir merci tarafından incelenmesi 6 nisan 1914'te çıkarılan *Divanı Temyizi Askerî*'nin Teşkilât ve Vezaifi Hakkında Kanunu Muvakkat ile gerçekleştirildi. Ancak, Damat Ferid hükûmeti zamanında bağımsız bir yargı merciinin divanıharp kararlarına müdahalesi hoş görülmediği için bu kuruluş dağıtıldı (30 haziran 1920). Daha sonra sadrazamlığa getirilen Tevfik Paşa yüksek askerî mahkemenin yeniden kurulmasını uygun buldu. Aynı yıl Askerî Muhakeme Usulü kanunu ile kuruluşun adı *Askerî Temyiz mahkemesi* olarak değiştirildi.

Ankara'da T.B.M.M. hükûmetinin kurulması üzerine *Askerî Yargıtay*'ın yetki çevresi İstanbul olarak sınırlandı. Daha sonra Ankara hükûmeti de, 20 mayıs 1922'de, 237 sayılı kanunla ayrı bir *Divanı Temyizi Askerî* kurdu. 22 mayıs 1930'da, 1631 sayılı Askerî Muhakeme Usulü kanunuyla Divanı Temyizi Askerî kaldırılarak bunun görev ve yetkileri *Askerî Temyiz mahkemesi*'ne devredildi. Bu mahkemenin başında tümgeneral veya korgeneral rütbesinde bir başkan ile aynı rütbelerden bir ikinci başkan bulunuyor ve başkan iki yıl için Bakanlar kurulunca seçiliyordu. Yüksek mahkeme, başlangıçta iki daireden oluşurken daha sonra daire sayısı 3'e çıkarıldı. Ayrıca asker kişilerin idareye ilişkin şikâyetlerini incelemek üzere bir de idare dairesi kuruldu. Ancak, 1953 yılında asker kişilerin idarî davalarına bakma görevi Danıştay'a verilince idare dairesi ortadan kalktı.

Yüksek askerî yargı kurumunda önemli bir değişiklik 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleşti. Bu temel yasada Askerî Yargıtay, Anayasa kurumları arasına alınmıştı. Buna uyularak 24 aralık 1962'de, 127 sayılı kanunla Askerî Yargıtay yeniden düzenlendi. Yeni kanunda Askerî Yargıtay'ın bütün üyelerinin hâkim niteliğinde asker kişiler olması öngörülmüştü. Kanunda Askerî Yargıtay başkanı ile daire başkanlarının Askerî Yargıtay genel kurulunca, üyelerle başsavcının ise, genel kurul tarafından, boş yer sayısının üç katı olarak belirlenecek adaylar arasında cumhurbaşkanınca seçileceği hükmü yer almıştı.

Bu yeni düzende Askerî Yargıtay dört daireden oluştu. Dairelerin üstünde üç de kurul meydana getirildi: 1. Askerî Yargıtay ikinci başkanının başkanlığında, daire başkanları ile birinci başkanın seçeceği 16 kişiden oluşan *Daireler kurulu*; 2. Askerî Yargıtay birinci başkanının başkanlığında, ikinci başkan, daire başkanları ve her daireden, başkanın uygun göreceği en az beşer üyenin katıldığı *İçtihadı Birleştirme kurulu*; 3. Askerî Yargıtay birinci başkanının başkanlığında, ikinci başkan, daire başkanları ve tüm üyelerden oluşan *Genel kurul*.

Bunlardan *Daireler kurulu* mahkemelerce verilen direnme kararlarını ve bir mahkemenin kararına karşı Askerî Yargıtay başsavcısının itirazlarını inceler; *İçtihadı Birleştirme kurulu* benzer olaylar hakkındaki farklı kararları ele alır; *Genel kurul* ise başkan ve ikinci başkanı seçer, başsavcılık ve üyelikler için boş yer sayısının üç katı aday tespit eder, Askerî Yargıtay'ın çalışmalarını düzenler.

Askerî Yargıtay'ın kuruluşunda 12 Mart (1971) muhtırasından sonra bazı değişiklikler yapıldı. 27 haziran 1972'de yürürlüğe giren 1600 sayılı kanunla yüksek mahkemenin dört daireden oluşması; başkan, ikinci başkan, başsavcı ve daire başkanlarının üyeler arasından rütbe sırasına göre atanması, atama isleminin genelkurmay başkanının önerisi üzerine başbakan ve millî savunma bakanının ortak kararnamesiyle cumhurbaşkanının onayına sunulması; üyelerin ise, en az albay rütbesinde birinci sınıf hâkimler arasından, eski yönteme göre atanması öngörüldü. (M)

***ASKERLİK** i. — ANSİKL. Anayasa'da 1971'de yapılan değişiklik sırasında *askerlik hizmeti*'nin tanımı, kapsam bakımından genişletildi ve eski metindeki «millî savunma hizmeti» ibaresinin yerini *vatan hizmeti* aldı. Böylelikle askerlik hizmetinin kamu görevlerinde de geçirilebilmesine hukukî imkân sağlanmış oluyordu. Bu kavram genişletilmesi sırasında askerlik hizmetinin niteliği böylece yeni bir boyut kazanırken süre konusuna değinilmekle birlikte, 1975 yılında yedek subaylara uygulanan özel bir kanunla (bk. SUBAY. *Ek*) bu alanda da geçici bir yenilik yaratılmış oldu. (M)

***ASLANAPA,** Kütahya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 444 nüf., 33 köy (1970). [M]

***ASLANAPA** (Oktay), türk sanat tarihçisi. — Van Ulucamii'nde araştırmalar yaptı (1970-1972). Yeni eserleri: *Turkish Art and Architecture* (Türk sanatı ve mimarîsi) [1971]; *Selçuklu sanatı bibliyografyası* (1971); *Türk sanatı I. Başlangıcından Büyük Selçukluların sonuna kadar* (1972); *Türk halı sanatı* (1972); *Kıbrıs'ta türk eserleri* (1975). [M]

Aslantaş barajı. Bk. HİDROELEKTRİK.

***ASLIER** (Mustafa), türk resimleme ve gravür sanatçısı. — Devlet Resim ve Heykel sergisinde, özgün baskı grafiği dalında Devlet Başarı ödülünü kazandı (1924). Frechen (Almanya) kentinde açılan Uluslararası Baskı Grafik sergisine ve Milano'da açılan Bugünkü Asya konulu Uluslararası Tahta Gravür sergisine katıldı (1974). [M]

Asmacık barajı. Bk. HİDROELEKTRİK.

***ASOR adaları.** — Atlantik paktına üye devletlerden sekizi (Federal Almanya, Kanada, Amerika Birleşik devletleri, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda ve Portekiz), 1972'de Santa Maria adasında bir denizaltı ses araştırma merkezi kurdular. (L)

***ASPARAJİN** i. — ANSİKL. Tıp. *Asparajin* bazı kanserli hücrelerin gelişmesi için gerekli bir maddedir. Lösemi hücreleri bunu sentezleyemezler. Ayrıca asparajinaz* *(Ek)* denilen enzim de bunu yok eder. Bu nedenle asparajinaz kanser önleyici tedavide kullanılmak için incelenmektedir. Kullanıldığı zaman kanserli hücreler için gerekli olan asparajini yok eder. (L)

ASPARAJİNAZ i. (fr. *asparaginase*). Bazı kanserli hücrelerin (lösemi) gelişmesi için gerekli olan 1- asparajini yok edebilen protein çözücü enzim. (Asparajinazı kolibasiller meydana getirir. Kolibasil kültürü yapılırsa bol miktarda asparajinaz elde edilebilir. Asparajinazın kullanılması kanserli hücrelerin gelişmesini yavaşlatmağa yarar.) [L]

ASPİRANTUR i. (rusça k.). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri birliğinde koreografi (dans sanatı) okulunu bitirirken en iyi dereceyi alanların hazırladıkları tez. Bunda başarı gösterenler öğretmen olabilirler. (L)

***ASPİRİN** i. — ANSİKL. Damara şırınga edilebilen yeni bir *aspirin* çeşidi yapıldı. Eskiden damar yoluyla aspirin verilemezdi. Asetilsalisilik asit ile lizin'in birleşmesinden oluşan yeni aspirin çeşidi hızlı etki gösterdiği için çok faydalıdır. Yüksek ateşli hastalıklara ve her çeşit ağrıya karşı kullanılır. (L)

***ASQUITH** (Sir Antony), ingiliz filim yönetmeni. — (öl. Londra 1968). [L]

***ASSAM,** Hindistan'da devlet. — 1970'te eski Assam'da yeni Meghalaya devleti kuruldu ve 1972'de Mizoram kesimi ayrı bir eyalet olarak sınırlandı. (L)

ASSE (Geneviève BODİN, **Geneviève** — denir), fransız ressamı (Vannes 1923). Mekân, çevre ve ışıktan oluşan tabloları Bretagne'da geçen çocukluğunun izlerini taşır. Uzun bir süre, önceleri karanlık, sonra daha aydınlık ve iç açıcı renklerle küçük tuvaller üzerine yalnız nesneleri işleyen Asse'nin tablolarında, Morandi'ninkine (1961'de Bologne'da tanıştılar) yakın «metafizik» bir hava sezilir. Sonraları, büyük beyaz tablolarında (1962) ışık yavaş yavaş nesneleri, hattâ renkleri silip atar ve mekânla birlikte bütün araştırmalarının merkezi olur. Centre National d'Art Contemporain'de (Çağdaş Sanatlar Ulusal merkezi) sergilenen «Çember - Görüntü» ve «Kapı» (1965)

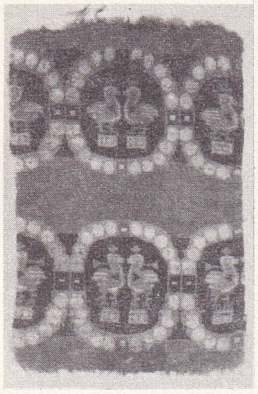

ASTANA'da bulunmuş, Tang dönemine ait ipek brokar

ORTA ASYA

M.S. VI.-VII. yy.a ait Buddha heykelinde bir elin onarımı

Buddha başı (M.S. VI.-VII. yy.)

adlı dizileriyle daha geç tarihli (aralık 1970 - ocak 1971) büyük tablolarında, mavi ya da gri gibi temel renklerin uçuculuğuyla sağladığı saydamlığın ardından, katı çizgileri ışık titreşimleri içinde eriyen bir mimarî sezilir. Sanatçı ayrıca kitap resimlemeleri yapmış, özellikle Pierre Lecuire'in eserlerini resimlemiştir: *L'Air* (Hava) [1964], *Hommage à Morandi* (Morandi'ye sungu) [1966], *Litres* (Litreler) [1969]. (L)

***ASSUAN,** Mısır'da şehir. — Ocak 1971'de «Yukarı Assuan barajı» veya Sad al-Ali barajı törenle açıldı. (L)

ASTANA, Çin'de, Sinkiang'da, bugünkü Karahoca yakınında, Turfan'ın bir bölgesi. Burada V. - VIII. yüzyıldan kalma bir mezarlık bulundu. Mezarlardan çıkan eski eşya, Tang döneminde Çin'in bu bölgedeki etkisi ve uzakdoğu ile batı arasındaki ekonomik ve kültürel alışverişi üstüne değerli bilgiler sağladı.

İlk araştırmaları bu yüzyılın başlangıcında batılılarla Japonlar yaptılar. İngiliz sir Aurel Stein resim ve heykelcikler (hayvan, asker, süvari) buldu; pişmiş topraktan yapılan ve içinde ağaçtan bir çekirdek bulunan bu heykelcikler canlı renklerle bezenmiştir (*Mavi süvari*, VII. yy. başları, Yeni Delhi). Otani ile Taşibana'nın yönetimindeki japon araştırma kurulu, çıkardıkları eşya arasında dikey silindirler üzerine yapılmış dindışı resimler buldular; bu resimler, Tang döneminde çok görüldüğü gibi, kişi resimleridir (*Hanım ve hizmetçi*, VIII. yy., Hakone müzesi; *Devletli ve hizmetkârı*, VIII. yy., Tokyo müzesi). 1949'dan sonra çinli arkeologlar da burada çalışmağa koyuldular. 1959 ve 1960'ta kırk kadar mezar bulup açtılar; içlerinden süsler, ölü maskeleri, ağaçtan eşya, mitolojik çin tanrılarının simgesi olan boyalı ipek bayraklar, yazılı sözleşmeler ve kumaş örnekleri çıktı. Bu örnekler Han'lardan Tang'lara gelinceye kadar sağlanan teknik ilerlemeleri belirttiği gibi üzerlerindeki süslerle de «İpek yolu» boyunca geçilen ülkelerden alınan etkileri gösterir. Daha yakında, 1966-1969 yıllarında yüz kadar mezar daha açıldı; bunların içinde çok renkli kumaşlar, damaskolar, tüller, ipekli basmalar bulundu; bunların hepsi batik veya «kiaokiai» tekniğine göre boyanmıştır; bu tekniğe göre boyanmadan önce kumaşın şurasına burasına düğüm atılır, düğümlere boya girmediği için oralar renksiz kalır. (L)

***ASTENOSFER** i. — Jeol. Yerkürenin içinde bulunan ve bir sıvının mekanik özelliklerini taşıyan eş merkezli katman.

— ANSİKL. *Astenosfer,* yerkürenin okyanuslar altındaki kalınlığının 50, karalar altındaki kalınlığının 100 km olduğu kabul edilen en üst katmanının, yani litosferin altında yer alır. Litosfer ve astenosfer kavramları arasındaki ayırım, bu iki katmanın mekanik özelliklerinden gelir. Litosfer çok serttir ve 1 kbar'a kadar varabilen sıkıştırma kuvvetlerine uzun süre dayanabilir; buna karşılık astenosfer belli bir süre uygulanan sıkıştırma kuvvetlerine direnç göstermez. Astenosferi oluşturan kayaların, ağdalığı 10^{21} ilâ 10^{22} Po olan bir sıvı niteliğinde olduğu kabul edilir. Bu katman, sismik hızı az olan bir bölge meydana getirir.

Astenosfer, derine inildikçe, bir geçiş katmanından sonra yavaş yavaş sert mezosfere (alt gömlek) ulaşır; geçiş katmanı, dalgaların yayılma hızını ve kayaların yoğunluğunu, 850 km'ye doğru alt gömleğe nitelik kazandıran yüksek değerlere ulaştırır.

Bu litosfer ve astenosfer kavramları, litosfer katmanlarının hareketliliğini ve bükülmezliğini genel tektonik olaylarla açıklama zorunluluğundan doğmuştur. Bu kavramlar, sismolojiden yola çıkarak tanımlanan kabuk, gömlek ve çekirdek kavramlarından farklıdır. (L)

ASTER (Ernst von), alman felsefecisi (? 1880 - Stockholm 1948). Münih üniversitesinde felsefe okudu. Öğrenimini Theodor Lipps ve Hans Cornelius'un yanında yaptı. Yeni Kant'çılığı gelenekçi bir düşünür olan Cornelius'un açısından sürdüren Aster, olasılık mantığının özel ve ideal yargılara bağlanması gerektiğine inanıyordu. 1933 yılında Almanya'dan ayrıldı ve üç yıl İsveç'te yaşadı. İstanbul üniversitesinin çağrısı (1936) üzerine Edebiyat fakültesinde felsefe tarihi, Hukuk fakültesinde de hukuk felsefesi dersleri verdi. Başlıca eserleri: *Immanuel Kant* (1918); *Geschichte der antiken Philosophie* (Eskiçağ felsefesi tarihi) [1920]; *Einführung in die philosophie Descartes* (Descartes felsefesine giriş) [1921]; *Geschichte der englischen philosophie* (İngiliz felsefesi tarihi) [1927]; *Marx und die gegenwart* (Marx ve gelecek) [1929]; *Geschichte der philosophie* (Felsefe tarihi) [1932]; *Felsefe tarihi dersleri I* (1943); *Hukuk felsefesi dersleri* (1943); *Bilgi teorisi ve mantık* (1945). [M]

ASTİ (Sergio), italyan mimarı ve dizaynırı (Milano 1926). Mimarlığa başladıktan sonra araştırmalarını çeşitli alanlarda sürdürdü; mobilyalar (1967-1968'de Poltronova'nın gerçekleştirdiği «Zeldadu» divan ve koltukları, 1969-1970'te projelerini Zanotta'nın yayımladığı «Şarlot koltuk»), ışıklandırma araçları (1967-1968'de projelerini Candle'ın yayımladığı «Lamba Yirmibeş», 1969-1970'te projelerini Martincelli Luce'nin yayımladığı «Profiterolle» lamba), cam (Arnolfo di Cambio billûr fabrikası için 1969-1970'te «Perhere» ve «Partenon» kristal bardakları, 1967-1969'da Venini için «Modası geçmiş» kâse) ve seramik (Gabbianelli için) eşya yaptı. Ayrıca Istituto Commercio Estero için Paris fuarının italyan pavyonunu (1962) ve Milano'daki Fiat sergisi salonunu düzenledi (1965). Milano Mimarlık fakültesinde (1953-1958), Japonya ve Portekiz'de ders verdi. 1956'da A.D.İ. (Associazione per il disegno industriale) kuruluşuna katıldı. Birçok kere Compasso d'Oro ödülünü kazandı (1955, 1956, 1962, 1970); ayrıca 1950'den bu yana düzenli olarak üçyıldabir'lik Milano sergisine katılmaktadır. (L)

***ASTMA** i. — ANSİKL. Alerjik *astma*'ların tedavisinde yeni bir ilâç başarıyla kullanılıyor: disodik kromoglikat* (*Ek).* [L]

***ASTRONOMİ** i. — ANSİKL. Nötrino sorunu *astronomi*'de her zaman büyük güçlükler doğurur. Madde ile etkileşmeleri çok az olduğundan bu nötrinoları bulmak güçtür. Brookhaven National Laboratory'den bir grup amerikalı araştırıcının çalışmaları sayesinde bugün bunları bulmak olanağı vardır; bu araştırıcılar, Güney Dakota'da bir altın madeni ocağında 378 000 litre tetrakloretilen alan bir havuzda güneş nötrinolarının akısını inceliyorlar. Nötrinolar klorun doğal izotopu ile tepkimeye girerek radyoaktif bir argon izotopu verirler; bu da akıyı belirleme olanağı sağlar. Bu heyet, her üç günde bir klor atomu başına yaklaşık olarak bir nötrino elde eder. Oysa Güneş'in kuramsal modelleri günde beş olay öngörür. Hiç bir açıklama, Güneş'in iç yapısı kuramında öngörülen akı ile gözlemlenen akı arasındaki uyumsuzluğu niceliksel olarak göz önüne almaz. Uzay tekniklerinin gelişimi ve detektörlerin duyarlığının arttırılması, yeni astronomi dallarının doğmasına yol açtı. Gerçekten yer atmosferi kızılaltı, X ve gamma ışınlarını soğurur.

● *Kızılaltı ışınları astronomisi.* Dalga boyu bu düzeyde olan yıldızlar arasında Güneş en parlak gökcismidir. Gezegenler de kızılaltı ışınları yayar; bu ışınlar onların atmosferlerini incelemek, atmosferleri yoksa yüzeylerinin bileşimini belirlemek olanağı verir. Yıldızlar daha az kızılaltı ışınlar yayar; bazılarında kızılaltı yayımlar, merkez yıldızları çevreleyen ince toz ışımalarına bağlıdır. Kızılaltı kaynaklarının yıldızların doğuş yeri olduğu sanılıyor. California Institue of Technology'nin astronomları gökadamızın merkezinde kızılaltı ışınımı halinde çok yoğun bir küme keşfettiler. Gökadaların normal yayımı henüz bulunmuş değil; kuşkusuz zayıftır. Seyfert gökadaları ve kazarlar kuvvetli bir kızılaltı ışın yayımı yapar; ancak yayım mekanizması henüz bilinmiyor.

● *X ışınları astronomisi.* 1970'te fırlatılan «Uhuru» uydusu sayesinde, bugüne kadar yüzün üstünde kaynak bulundu; bunların yaklaşık üçte biri gökada dışından gelir; bu arada başka uydular da fırlatıldı: «OSO 7» ve «OAO 4». Gökadasal nesneler arasında en ilginçleri *Centaurus X 1, Centaurus X 3, Cygnus X 1, Cygnus X 3* ve *Hercule X 1*'dir. Bazıları nötronlu yıldızlar veya karanlık çukurlar olabilir. Gökadamızın merkezi gittikçe daha çok ilgi çekiyor; çünkü burada X ışınları da bulunmuştur. Gökadamız dışında bu ışınlar, Magellan Bulutları'nda, Andromeda'da, birkaç Seyfert gökadasında, Coma, Başak ve Kanatlıat kümelerinde görülür; bu yaygın ve çok yoğun kaynaklar, küme*leri (*Ek*) kararlı hale getirebilecek gökadalar arası görünmez maddeler olabilir. Göğün diplerinden yayılan ışınlar da gözlemlenmiştir. X ışını kaynaklarından çoğu, optikte bilinen nesnelerden hiç birine bağlanamıyor; bu yüzden Evren'in yoğunluğunun, günümüze kadar düşünülenden daha yüksek olup olmadığı sorusu akla gelebilir.

● *Gamma ışınları astronomisi.* Genellikle yüksek enerjiler astronomisi adı verilen X ve gamma ışınları astronomisi, birbirinden ayrı iki alan olarak göz önüne alınmamalıdır; çünkü dalga uzunlukları birbirine çok yakındır. Bunlar ister radyo dalgaları, ister ışık dalgaları, isterse morötesi, X ya da gamma dalgaları olsun ışınımları hep aynı niteliktedir; yalnızca dalga uzunlukları veya aynı anlama gelen enerjileri değişir. Radyo dalgaları en uzun ve enerjisi en düşük olandır; en kısa dalga boyu ve en yüksek enerji gamma ışınlarında görülür; X ışınları ise, gamma ışınlarının berisinde yer alır. Bu alan kozmolojik içeriği bakımından büyük umutlar veriyor. Gerçekten öbürleri arasında gamma ışınları proton-karşıproton tepkimelerinin sonucu olabilir ve bu nedenle akılarının ölçülmesi evrende bir karşı maddenin varlığı üstüne bilgi verebilir. (L)

***ASTRUC** (Alexandre), fransız filim yönetmeni ve senaryocusu. — 1966'da *la Longue Marche*'ı (Uzun yürüyüş) ve 1968'de *Flammes sur l'Adriatique*'i (Adriyatik üstünde alevler) çevirdi. (L)

***ASTURİAS** (Miguel Angel), guatemalalı yazar ve diplomat. — (öl. Madrid 1974). Son romanlarında ve düzyazı şiirlerinde, göz kamaştırıcı ve esrarengiz maya efsanelerini zengin bir üslûpla dile getirirken, evrenin de benzetmelerle yüklü bir tasvirini yapar: *«Tanrıya inanmayan»* (1969), *«Dört güneşin üçü»* (1971). [→Bibliyo.] (L)

***ASYA,** beş kıtadan biri. — 1973'te kıtanın nüfusu 2 100 milyon olarak tahmin edilmiştir (yarıdan fazlası Çin ve Hindistan'da). [L]

ASYA (ORTA), Asya'nın orta bölümü, Hazar denizinden Çin Halk cumhuriyetine kadar uzanır.

ARKEOLOJİ

Gerek Sovyetler'in, gerek Çinlilerin yaptıkları yeni kazılar, Buddha'cılığın bu bölgedeki yayılma sınırlarını daha kesinlikle çizmeyi sağladı.

Daha İsa'nın doğduğu yıllarda, önce güneyde (Miran), sonra kuzeyde (Tumşuk, Kuça, Doğu Türkistan ve Çin), kervan yolları boyunca Buddha'cı merkezler kurulmuştu. Bu merkezlerde inşa edilen veya kayalara oyulan manastırlarda misyonerler ve çeviriciler toplandı. Kuça keşişlerinden Kumaraciva, başlıca *sutra*'ları Çin'e getiren din adamlarının en ünlülerinden biridir. Bu bölgelerde, en eski sanat eserleri ancak *hinayana* Buddha'cılığından örnekler verir; daha sonraları, sözgelimi Turfan'da, *mahayana* ağır basar. Zaten doğu Buddha'cılığı resim ve heykellerinin büyük kısmının burada ve batıdan gelen ticaret yollarının varış noktası olan Dun-Huang'da (Kansu, Çin) meydana geldiği sanılmaktadır. Buna paralel olarak, Buddha'cılık da kuzeyde uzak bölgelere yayılmıştır. Nitekim Ak Beşim (Kırgızistan, S.S.C.B.), Acina Tepe (bk. TACİKİSTAN, *Ek*) tapınakları gibi arkeoloji buluşları da bunu doğrular. Ama bu bölgelerin VIII. - XIV. yy. arasında islâmlaştırılması, Buddha'cılığın yavaş yavaş ortadan kalkmasına yol açmıştır. (L)

***ASYA** (Arif Nihat), türk şair ve yazarı. — (öl. İstanbul 1975). Son şiir kitapları: *Aynalarda kalan* (1969); *Avrupa'dan rubaîler* (1969). [M]

ASYADOLAR bls. i. Asya'da oturmayan Amerikalıların Asya bankalarına (özellikle

Foto. Lauros-Giraudon. Tass (LAROUSSE)

Hong Kong, Singapur) yatırdıkları ve dolar olarak kaydedilen alacak. (L)

***AŞAMA** i. — ANSİKL. Biyol. *Aşama sırası.* Birçok hayvan topluluğunda aşama sırasına rastlanır: bireyler arasındaki başatlık *(Ek)* ilişkileri az veya çok şiddetli bir çatışma sonucunda kurulur.

Tavukgillerde, meselâ evcil tavukta *(Gallus domesticus)* aşama sırasını karşılıklı vurulan gaga darbeleri belirler (anglosaksonların «pecking order» deyimi ile belirttikleri budur); en çok gaga darbesi vuran hayvan en üst sırada yer alır. Buna üstün veya α hayvan adı verilir. Topluluktaki bütün bireylere o hâkimdir. Ondan sonra β hayvan gelir ki o da α hariç bütün öteki hayvanlara hâkimdir ve nihayet bu aşama sırası en sondaki ω hayvana kadar böylece sürer. Genel olarak erkekler dişilere ve gençlere, dişiler de yalnız gençlere hâkim olur. Bu çeşit örgütlenmeye doğrusal aşama sırası adı verilir; bu sıra topluluk içindeki en basit ilişki şeklidir. Bazı hayvan türlerinde (özellikle maymunlar) bir erkek «despot» topluluğun hepsi aynı aşamada olan öteki üyelerine hâkimdir. Bu duruma ikili aşama sırası denir. Daha başka hayvan topluluklarında daha karmaşık ilişkiler görülür. Meselâ üçlü aşama sırasında A, B'ye, B, C'ye, C de A'ya hâkimdir.

Aşama sırası hayvanın yaşamının değişik anlarında kurulabilir. Toplu olarak birarada yetiştirilen civcivlerde «pecking order»in ikinci aya doğru belirdiği ve civcivlerin bu sırada kurulan düzene uyabildikleri görülür.

Kurulan aşama sırası uzun süre değişmeden kalabilir. Fakat topluluğa yeni üyelerin girmesiyle değişikliğe uğrar: bu sırada yeni çatışmalar olup biter. Baştaki hayvanın yaşlanması, daha genç ve daha güçlü bireylerin onun yerini isteme eğilimini doğurur. Bundan başka, üreme sırasında, erkeklerle dişiler arasındaki üstünlük ilişkilerinde değişimler görülür. Lorenz dişi küçük karganın bu dönemde eğer üstünlük eşinde ise onun yerini aldığını gözlemlemiştir. Bu düzen tipi özellikle memelilerde ve kuşlarda incelenmiştir, fakat balıklarda da çoğu zaman aynı düzenlenme görülür. Eklembacaklılarda da aşama sırası çatışmaları ve ilişkileri bulunduğu söylenebilir: cırcır böceklerinde doğrusal bir aşama sırası vardır; üstün cırcır böcekleri duruşlarından, ötüşlerinden ve genellikle daha iri olan boylarından belli olur. Yaban arıları, tatlı su ıstakozları ve yengeçlerde de aşama sırası vardır.

Bir hayvan topluluğunda bir iç düzenin varlığı bireyler tanınmadan anlaşılamaz. Tanımayı kolaylaştıran nitelikler vardır: bireylerin davranışları, üstünlük veya boyun eğme tutumları, üstün olanların parlak renk ve büyük boylu oluşları v.b. Tek başına yaşayan kara hayvanlarında aşama sırası ilişkilerine pek az rastlanır. Bununla birlikte balıklarda, meselâ savunulan alanın büyüklüğü bir hemcinsine üstün olan bireyin yeteneğiyle orantılıdır. Hayvan topluluklarında aşama sırası ilişkileri yaşama alanının değerlendirilmesini düzenlemeğe yarar. Bir aşama sırasının ve buna göre bir yaşama alanının bulunuşu bireyler arasındaki çatışmaların azalmasına yol açar, bu da her bireyin kendi beslenmesine daha çok vakit ayırmasını ve daha başka etkinliklerde bulunmasını sağlar; hayvanlar kendilerini avlayacak olan başka hayvanlara ve hastalıklara karşı direnmekte daha güçlü ve daha yetenekli olurlar. Demek ki bir aşama sırasının kurulması topluluğun veya türün yaşamını sürdürmesinde önemli bir rol oynar.

Bir hayvanın aşama sırasındaki yeri morfolojik etmenlere (büyük boy, kas gücü, renk) olduğu gibi fizyolojik etmenlere de bağlıdır: omurgalılarda cinsel hormonların dengesinde meydana gelen değişiklik aşama sırasında da değişikliğe yol açar. Böceklerde, eşeysel bezlerin gelişmesini etkileyen ferormonlar da bu bakımdan işe karışır, gonadların azalması bireyin aşama sırasında daha aşağılarda yer almasına yol açar. (L)

***AŞI** i. — Metalürji. Ergimiş maden veya alaşıma katılan ve katılaşma sırasında çekirdek oluşumuyla billûrlaşmayı kolaylaştıran veya değiştiren kimyasal madde.

— Tıp. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tıp. Son yıllarda yeni *aşı*'lar ortaya çıktı. Kızamık aşısı ile küçük çocukları, özellikle bünyece elverişli olan ve kalabalık aileler içinde yaşayan çocukları aşılamak olanağı bulundu.

Kızamıkçık aşısı günlük uygulamalar arasına girdi. Kızamıkçık salt genetik alanda bir tehlike yaratabileceği için (gebe kadının kızamık olması) yalnız küçük kızların veya kadınların aşılanması ile yetinilebilir. Böyle olmakla birlikte, virüs hastalıkları ancak kütleleri aşılamakla önlenebileceğinden, bazı ülkeler erginlik çağına girmemiş kızların ve 1-10 yaş arasındaki bütün çocukların aşılanmasını uygun görmektedir (Amerika Birleşik devletlerinin uyguladığı yöntem). Çocuk yapabilecek yaştaki genç kızları ve kadınları korumak daha güçtür. Gebelik halinde veya aşı yapılacak tarihten sonraki iki ay içinde gebelik ihtimali varsa aşı kesinlikle sakıncalıdır (kullanılan aşı zayıflatılmış canlı kızamıkçık virüsleridir). Buna karşılık genç loğusaları, çocuk doğduktan sonraki günlerde aşılamak çok kolaydır. Aşıdan bir ay önce başlayıp iki ay sonraya kadar gebeliği önleme hapları alma şartı ile evli kadınlar da aşılanabilir. Kızamık ve kızamıkçık aşıları kanunen zorunlu değildir.

Şimdi dörtlü veya beşli karma aşılar da var: dörtlü karma (difteri, tetanos, çocuk felci, boğmaca); beşli karma (difteri, tetanos, çocuk felci, boğmaca, kızamık).

1973'te Fransa'da Pasteur enstitüsünün bulduğu grip aşısı büyük ilgi uyandırdı; bulunan aşı her üç-dört yılda bir salgın halini alan «Hong Kong» gribine sebep olan bütün virüs çeşitlerine karşı bağışıklık sağlamaktadır. Araştırmacılar «Hong Kong» gribinin mikrobu üstünde çalışarak gelecek yıllarda etkisini gösterecek mutasyonları deneysel olarak sağladılar; böylece «ileriye dönük» bir virüs yaratıp buna karşı gerekli aşıyı hazırlama olanağı buldular. (L)

***ÂŞIK VEYSEL,** saz şairi. — (öl. Sıvas 1973). Doğduğu yer olan Sivrialan köyüne büstü dikildi. *Hürriyet* gazetesinin açtığı kampanyada toplanan paralarla Sıvas'a dikilmek üzere yapılan heykeli İstanbul'da Gülhane parkına kondu (1975). Adına, Âşık Veysel Kültür derneği kuruldu. Şairin bütün şiirleri *Dostlar beni hatırlasın* adıyla bir kitapta toplandı (1971). [M]

***AŞILAMA** i. — Metalürji. Ergimiş bir maden veya alaşıma, katılaşma sırasında billûrlaşmayı kolaylaştıran veya değiştiren çekirdekler oluşturmak için bir kimyasal maddenin katılması. (Gri dökme demirin aşılanması, çok ince grafit tanecikleri elde etme olanağı verir, bu da alaşımın mekanik özelliklerini arttırır.)

— ANSİKL. Metalürji. *Aşılama* bir maden veya alaşımın katılaşma koşullarını değiştirebilir; bu işlem, maden veya alaşımın fiziko-kimyasal dengesini bozar veya nokta halinde çekirdekleşme merkezleri doğurur; bu merkezlerin çevresinde billûrlaşma daha kolay gelişir. Aşılama genellikle oksit giderme ve temizlemeden sonra, dökümden önce döküm potasında uygulanır. Gri dökme demir için, dökme demirin niteliğine, bileşimine ve istenen amaca göre, siliko-kalsiyum, ferro-silisyum, siliko-zinkonyum veya ferro-mangano-silisyum gibi bir aşı kullanılır. Silisyum bakımından daha fakir olan bir dökme demirin bu katkı maddeleriyle önceden işlenmesi gerekir; sonra döküm potasına aşılarla birlikte bir miktar da silisyum katılır. Bu şekilde aşılanan gri dökme demir, daha iyi dağılımlı, daha ince grafitli düzgün bir yapı verir; ayrıca tanecikler yuvarlak bir biçim alır. Aşılanan dökme demirlerin nitelikleri, özellikle çekme, bükülme direnci ve esneme modülü artar. Ayrıca, su verme ve menevişleme ısıl işlem, matrisin çok iyi homogenliği nedeniyle kolaylaşır. (L)

AŞINIMÖLÇER blş. i. Mekan. Koruyucu bir tabakanın veya bir katı cismin yüzeyinin aşınmayla yıpranma derecesini, dolayısıyla bir yüzeyin dayanıklılık derecesini değerlendirmek için kullanılan aygıt. (Uygulamada aşınma, madensel taneciklerin, kum tanelerinin, çeşitli aşındırıcıların çarpması veya sürtünmesiyle olur ve bir örneğin aşınma derecesi nitel veya nicel olarak belirlenir.) [L]

***AŞINMA** i. — Metalürji. *Değme aşınması,* birbirine değen ve hareket halinde olan iki madenî parça arasında genellikle kuru ortamda aşınma nedeniyle meydana gelen yüzeysel yıpranma olayı. Bk. ANSİKL.

— Petr. *Aşınma önleyici,* madenin yüzeyinde ince bir koruyucu katman oluşturarak motorun aşınmasını önlemek için bir motor yağına eklenen katkı maddesi.

— ANSİKL. Metalürji. *Sürtünme aşınması* da denilen *değme aşınması,* kuru veya iyi yağlanmamış bir ortamda madenî parçaların aşınması yüzünden doğan yorulma olayının özel bir biçimidir. Bu olay daha çok milimetrenin yüzde biri dolaylarında düşük genlikli salınımlar veya git-gel hareketli kaymalar gibi çevrimsel etkiler altında kalmış parçalarda görülür. Aşınma, parçaların yorulmasından, kopma ve tutukluklarla yüzeylerin yıpranmasına kadar değişen sonuçlar doğurur. Yıpranmanın süreci karmaşıktır: her şeyden önce sürtünme, ısınma sonucunda oksitlenen toz halinde ince taneciklerin oluşumuna yol açar; böylece hareket halindeki çelik parçalar arasında demir seskioksitten kırmızı bir toz oluşur. Bu aşındırıcı tanecikler, pürüzlerden yararlanarak bütün yüzey katmanlarına yayılan yorgunluk çatlakları meydana getirir. Bu olaya özellikle uçak gövdelerinde, kamyon makaslarında ve yazı makinesi, hesap makinesi, teleks gibi büro makinelerinde rastlanır. Değme aşınmasını önlemek için, sürtünme katsayısını düşürmek ve yüzeyin aşınmaya, özellikle oksitlenmeye karşı direncini arttırmak gerekir; bunun için de kromlama, kadmiyumlama, kurşunlama gibi koruyucu bir kaplamaya başvurulur. (L)

***AŞIRI** sıf. — Ekonom. *Aşırı sanayileşme,* sanayi donatımı pazarlama imkânlarını aşan veya daha genel bir tanımla, sanayi kesimi ile öbür kesimler (tarım, hizmetler v.b.) arasında, sanayi kesimi lehine büyük bir dengesizlikle nitelenen bir ekonominin durumu. || *Aşırı sanayileşmiş,* aşırı sanayileşme durumundaki bir ülke veya bir bölge için kullanılır.

— Fiz. *Aşırı akışkanlık.* Bk. ANSİKL. || *Aşırı boşluk,* çok ileri derecelere ulaşan boşluk. (Bu terim, 10^{-8} torr'un altında, yani 1, 33. 10^{-4} barye'lik bir basınç için kullanılır.) [*Eşanl.* İLERİ BOŞLUK.] (Bk. BOŞLUK*, *Ek.*) || *Aşırı iletken.* Bk. ANSİKL. || *Aşırı iletkenlik.* Bk. ANSİKL. || *Aşırı paramagnetizma,* paramagnetik maddelere benzeyen, fakat binlerce defa daha büyük bir magnetik momenti olan cisimlerin özelliği. Bk. ANSİKL.

— Soğutma. *Aşırı soğutma,* bir gıda maddesini, donma noktasına çok yakın, hattâ donma noktasından birkaç derece daha düşük bir sıcaklığa ulaşıncaya kadar soğutma: *aşırı soğutma özellikle balıklara —2° veya —3°C'ta uygulanır.* || *Aşırı yalıtma,* çok düşük ısıl iletkenlikle nitelenen ısıl yalıtma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fiz. *Aşırı akışkanlık.* Sıvı helyumun 2,2 K'nin altında gerçekleştirilen ve ağdalılığının büyük ölçüde azalmasıyla kendini gösteren aşırı akışkanlığı, seyreltmeli soğutucularda uygulama alanı buldu. Helyum 4 izotopu aşırı akışkandır, fakat helyum 3 böyle değildir: bu iki izotopun çok düşük sıcaklıkta karıştırılmasıyla oluşan, helyum 4 bakımından zengin, helyum 3 bakımından fakir daha ağır bir tabakada, helyum 3 molekülleri helyum 4 molekülleriyle etkileşmez; helyum 3 molekülleri ısı soğurarak üstteki derişik tabakadan alttaki seyreltik tabakaya geçer. Bununla birlikte, 1972'de Finlandiya'daki bir laboratuvar çok düşük sıcaklıklarda (10 mK ile 1 mK arasında) çalışarak helyum 3'teki aşırı akışkanlık belirtilerini saptadı.

● Yeni bulunmuş *aşırı iletken* malzeme arasında, niyobyum - alüminyum Nb_3Al ve niyobyum - germanyum Nb_3Ge alaşımları sayılabilir; bu alaşımlar aşırı iletkenliklerini 20 kelvin'lik sıcaklıklar kadar korur. Demek ki bu sıcaklığı gerçekleştirmek için helyum yerine sıvı hidrojen kullanılabilir.

● *Aşırı iletkenlik.* Son on beş yıl içinde aşı-

rı iletkenlik, bugünün ve yarının teknik gerçekleştirmelerini hedef alan çok çeşitli laboratuvar araştırmalarından geçti. Gerçekten de bu olayın uygulamaları bir yandan «çok küçük», öte yandan «çok büyük» alanları konu alır. 10^{-11} Oe'lik magnetik alanları, 10^{-17} V'luk potansiyel farklarını, 10^{-23} W'lık güçleri ölçme olanağı veren olağanüstü duyarlıkta aşırı iletken ölçü âletleri, ayrıca komütasyon süreleri 10^{-10} sn olan elektronik düzenekler çok küçük alanların uygulamaları arasına girer. Çok büyük alan uygulamaları ise, 10^9 W gücünde elektrik akımının aşırı iletken kablolarla iletilmesini hedef alır; aşırı iletken mıknatıslar daha bugünden 10^5 Oe'e ulaştı bile, aşırı iletken bobinler ise 10^7 J'ün üstündeki enerjileri depo edebiliyor ve termonükleer ergimenin veya magnetohidrodinamizmin incelenmesinde kullanılan 10^8 W'lık empülsiyonları üretebiliyor; öte yandan tanecik hızlandırıcılarında ve magnetik alanlı tren raylarında da aşırı iletkenlik geniş bir uygulama alanı bulmuştur. 1972'de John Bardeen, Leon Cooper ve John Schrieffer, *BCS kuramı* (adlarının baş harflerinden) denilen bir aşırı iletkenlik kuramı geliştirerek Nobel Fizik ödülünü aldılar. Bu kurama göre, çok düşük sıcaklıklarda bazı madenlerin direncinin yok olması, madenin atom çekirdekleri arasında yer değiştiren serbest elektronların düzenli durumundan ileri gelir; serbest elektronlara bu düzeni veren de, bir elektrik alanının etkisiyle yer değiştirdikleri zaman atom çekirdeklerine çarptıklarında enerji kaybetmeyen elektron çiftlerinin oluşmudur. İlk elektronun çarpma sonucunda harcadığı enerjiyi bir başkası alır.

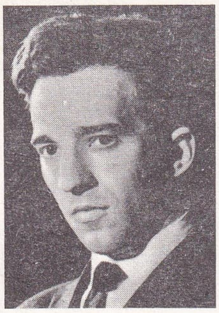

Vladimir AŞKENAZI

Bugün, aşırı iletkenlik özelliği taşıyan ve kritik sıcaklıkları (bu sıcaklık aşıldığı zaman aşırı iletkenlik olayı sona erer) 13 mK (tungsten) ile 21 K (niyobyum, alüminyum ve germanyum bileşikleri) arasında sıralanan binlerce maden, alaşım ve bileşik tanınıyor. Bir yandan da kritik sıcaklığı elden geldiğince yüksek olan bileşiklerin bulunmasına çalışılıyor: 15 K'den 21 K'ye ulaşmak için tam 18 yıl beklemek gerekmişti. Kritik alanı çok yüksek olan ikinci türden aşırı iletkenlerin bulunması bir engeli ortadan kaldırdı: özellikle aşırı iletkenleri bakır bir matrisle kaplı çok sayıda, çok ince filamanlardan (10μ düzeyinde) oluşan aşırı iletken bir sargıda, akım kritik bir değere ulaştığı zaman, aşırı iletkenliğin yok olması tehlikesine karşı korunma yolları bugün artık biliniyor. Josephson* olaylarının *(Ek)* keşfi ise aşırı iletkenliğe yeni alanlar açtı. Bazı uzmanlar, Josephson bağlantısının transistor veya laser kadar geniş uygulama olanakları sunacağı kanısındalar.

Fahri ATABEY

● *Aşırı paramagnetizma.* Çapı mikronun yüzde biri düzeyinde olan, çok ince tanelere bölünmüş ferromagnetik bir maddeye aşırı paramagnetizma özelliği kazandırılabilir. Bu taneler bir tek temel bölgeyi içerir (öyle ki magnetik momentleri değişmez bir büyüklüğü korur) ve kolay mıknatıslanma eksenine sahiptir.

— Soğutma. *Aşırı yalıtma,* gerek vakum altındaki tozlarla (gözenekli taneli), gerek üst üste katmanlarla (almaşık olarak sıralanan alüminyum ve cam elyafı katmanları), gerek alüminyumlu plastik yapraklarla gerçekleştirilebilir. Böylece ısıl iletkenlik katsayısı 5.10^{-5} kkal/s. m.m^2.°C'a düşürülebilir. Aşırı yalıtma kriyoteknikte, özellikle uzay gemilerinde sıvı oksijen ve hidrojen depolarının çevresinde kullanılır. (L)

AŞİHARA (Yoşinobu), japon mimarı (Tokyo 1918). Tokyo'daki birçok mimarlık bürosunun çalışmalarına katıldıktan (1946-1952) sonra, 1953'te Marcel Breuer*in *(Ek)* New York'taki mimarlık bürosuna girdi; aynı yıl, Harvard üniversitesinden mimarlık diplomasını aldı. Çalışmalarının büyük bir bölümünü mimarlık öğretimine ayıran Aşihara birçok üniversitede ders verdi (Tokyo Hosei üniversitesi, Güney Amerika'daki Yenî-Galler üniversitesi, School of Architecture and Building, Tokyo Musashino Art University). Başlıca eserleri arasında Chuo-Koron Building (1960), Tokyo Sony Building, Komazava Olimpiyat binası (1965), Fuji Film Building ve Montreal Sergisi Japon pavyonu sayılabilir (1967). Bu japon pavyonunda görülen öngerilimli beton kaslar düzeni Japonya'dakî geleneksel ahşap inşaat tekniğinin yeni bir biçimde sürdürülmesidir. (L)

***AŞK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Batı kültüründe yoğun bir kültürel yatırım konusu olan aşk, psikanaliz sorunları bakımından açıklayıcı bir kavramlar ağı olarak ele alınır; aşkın doğadan gelen içsel ve itimsel yanı ile kültürel yanı, her kültürde kendini gösteren zorlayıcı ve baskıcı bağlarla sıkı sıkıya ilgilidir. Çocuk doğduğu günden başlayarak doğa ile kültür arasındaki karmaşık güçlüklerle karşı karşıya gelir: onu doğuran ana ile ilişkisi *ihtiyaç* (Ek)* ve *istek* (Ek)* arasında şekillenir. İhtiyaç yönünde besin alma zorunluğu, istek yönünde seven bir ana ile olan zorunlu ilişki yer alır; istek, ihtiyaçla isteğin birbiriyle karşılaşıp birleşmesini sağlar ve öğesel bir *eksiklik* duygusu halini alır, bu duygu daha baştan aşkın bir parçası olur. Freud bu noktaya parmak basarak, Aristophanes'in *Şölene çağrılanlar* adlı komedisindeki kişilerin belirlediği eflatuncu mite başvurur. İlk yaratıklar dört kollu ve dört bacaklı olmalıydılar ki Zeus onları cezalandırmak için bu yaratıkları ortadan ikiye böler ve her yarının bölünme yerini iyi kötü dikip onarır. Kesilen yerin dikişi cinsel organları oluşturur; *cinsellik* (Ek)* her yarının kendi parçasını sonsuza kadar araması demektir. Aşk üremeye ilişkin cinsellik çerçevesinde kaldığı zaman ihtiyaç ve istek arasındaki çelişkilere boyun eğmez. Fakat öznel yapının gelişmesi sonucunda, gerçeği ister istemez tutkusal bir yapıntı altında gizleyerek hayalî bir ilişkiye dönüşür: *narsisizme* dayanan aşk-tutku ikili ilişkisi. Jacques Lacan'a göre aşkın ruhsal formülü şöyle olabilir: «Ben ne isem sen de osun». Eksikliğin eksiklikle bağıntısını belirten bu anlatım aynı zamanda hem aşkı, hem de onun sağladığı hayalî hoşnutluğu tanımlar. (L)

***AŞKALE,** Erzurum iline bağlı ilçe. — 46 076 nüf., ilçe merkezi 10 836 nüf. (1975); 68 köy (1970). [M]

AŞKENAZİ (Vladimir), sovyet piyanocusu (Gorki 1937). Halk karşısına ilkin 1945'te Haydn'ın *re* konçertosuyla çıktı. 1956'da Belçika kraliçesi Elisabeth yarışma ödülünü, 1962'de de Çaykovski ödülünü kazandı, bu tarihten sonra birçok yerde konser verdi. Önce Londra'ya, sonra da İzlanda'ya yerleşti. Plağa doldurduğu Mozart'ın *re* minör konçertosu Edwin Fischer'den bu yana yapılan en ünlü Mozart yorumu sayılır. (L)

***Aşk-ı Memnu,** Halid Ziya Uşaklıgil'in romanı. — Halit Refiğ tarafından televizyon için filmi yapıldı (1975). [M]

***AŞMA** i. — Bilişim. *Kapasiteyi aşma,* bir bilgisayarda hesap yapılırken, ya uzunluğu kullanılabilir yeri aşan bir sonuç, ya da makinenin kayıtlarında ifade edilebilecek en büyük sayıyı geçen bir sayı değeri elde etme: *Kapasiteyi aşma, işlem sırasında program sapmasına ve kesilmesine yol açar.* || *Kapasiteyi en küçük değerlerle aşma,* bilgisayar kayıtlarında sayıları ifade etmek için kullanılan numaralama sisteminde belirtilebilir en küçük sayının altında bir değeri olan bir sonuç elde etme. (L)

***AŞÖLEYEN** i. Prehist. Bk. *Acheul kültürü, Ek.*

AŞVAN. Arkeol. Bk. KEBAN*.

***AT** i. — ANSİKL. *At* yetiştirme ve geliştirme kuruluşlarında bir değişiklik olmamakla birlikte Türkiye'de atın tarım ve binek hayvanı olarak giderek önemini kaybetmesi nedeniyle at sayısında devamlı bir düşüş görülür; 1968'de 1 151 000 olan at sayısı 1972'de 962 000'e düşmüştür. (M)

ATAAY (Aytekin), türk hukukçusu (İzmir 1928). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1951). Doçent (1958) ve profesör (1965) oldu. Özellikle kişiler hukuku ve medenî hukukun genel teorisine ilişkin araştırmalarıyla tanınır. Başlıca eserleri: *Türk Medenî hukukunda kendi malzemesi ile başkasının gayrimenkulünde haksız inşaat* (1958); *Medenî hukukun genel teorisi* (1965); *Borçlar hukuku ders notları I* (1967); *Borçlar hukuku uygulama çalışmaları I* (1967). [M]

***ATABASKA,** Kanada'da nehir. — 1967 sonlarında bitümlü kum yatakları işletilmeğe başladı. (L)

ATABEK (Fevzi), türk binicisi (İstanbul 1953). Biniciliğe 12 yaşında başladı Saint Joseph lisesini bitirdi. 1972'de, birinci gelmesine rağmen, başbakanlık kupasını ancak Danıştay'da açtığı dava sonucunda kazandı (1975). 50. Yıl ve cumhurbaşkanlığı kupalarını aldı (1973). [M]

***ATABEY,** Isparta iline bağlı ilçe. — 5 462 nüf., ilçe merkezi 3 504 nüf. (1975). [M]

ATABEY (Fahri), türk hekimi ve idarecisi (İstanbul 1913). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1939). Gülhane Tıp akademisinde doğum ve kadın hastalıkları ihtisası yaptı (1943). Askerlikten ayrılarak İngiltere'ye gitti, Londra'da çeşitli kliniklerde üç yıl çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Tıp fakültesi 1. kadın-doğum kliniğinde uzman hekim olarak görev aldı; doçent oldu (1951). Zeynep Kâmil hastahanesi klinik şefliği ve başhekimliği yaptı (1952-1968). 27 Mayıs 1960'tan sonra Yassıada Yüksek Adalet divanında yargılandı ve beraat etti (1963). İstanbul belediye başkanlığına seçildi (1968-1973). Başlıca eserleri: *Kadınlarda görülen erkekleşme sendromu* (1951); *Jinekolojide 17 ketosteroidlerin önemi* (1952); *Doğum ve jinekoloji* (1954). [M]

***ATACAMA,** Kuzey Şili'de çöl bölgesi. — Arkeol. Lautaro Nunez'in 1968'de yaptığı çalışmalar sonunda deniz kıyısında bulunan M.Ö. 3000 yılına ait seramiköncesi gömütlerle ilgili bilgiler kesinleşti. Çinçoro kültüründen kalma çocuk mumyaları büyük titizlikle yapılmıştır. Yüzleri kil ve boyalarla sıvanan çocuk mumyaları ağzı dikilmiş deri torbalarda saklanırdı. Büyüklerin mezarlarında yapma mumyalar da bulunurdu; kil, ağaç ve kemik parçalarından yapılmış bu yalancı mumyalar da kumaşlara sarılırdı. Mezarlarda bulunan eşya arasında zıpkınlar, olta iğneleri, taştan havanlar, dokuma gereçleri ve sepetler vardır. Orellana Rodriguez'in 1968'de yaptığı araştırmalardan, artık M.S. 600 ve 1000 yılları arasında San Pedro'da yaşamış köylülerin kültürü üstüne çok şey biliniyor. Evler düzenli değil de oraya buraya serpiştirilmiş bir görünümdedir, taraçalı tarım çok yaygındır. Çevrede bulunan siyah ve parlak çanak-çömlekten, çömlekçiliğin klasik tiahuanaco üslûbunun etkisi altında olduğu anlaşılır.

X. yy. başlarından itibaren birçok önemli kent gelişti. Tarapaca eyaletinde yapılan en son kazılarda Caserones, Conanoxa ve San Miguel yerleşmeleri ortaya çıkarıldı. Tarapaca vâdisine hâkim olan tahkimli şehir Caserones'te dört köşe ve birbirine bitişik birçok ev bulundu. Bu evler çeşitli büyüklüklerdeki meydanların çevresine yapılmıştı. Ayrıca iki odalı büyük bir yapı ortaya çıkarıldı. Bunun resmî bir yapı ya da bir tören binası olduğu sanılır. Bu dönemde ekonomi, sulu ve taraçalı tarım ile hayvancılığa dayanır. En son, Hans Niemeyer bir İnka mezarında kazılar yaptı. Camarones vâdisindeki bu mezarlıkta taştan dairesel mezarlar ortaya çıktı. Mezarlarda bulunan eşya sayesinde İnkaların 1980'den beri Atacama bölgesinde yaşadıkları kanıtlandı. (L)

ATAKER (Hasan Nizâmettin), türk idarecisi (Yanya 1882 - İstanbul 1962). Mülkiye (1906) ve Hukuk mekteplerini bitirdi (1910). Çeşitli idarî görevlerde çalıştı. Giresun kaymakamıyken Damat Ferid hükûmeti tarafından Kuvayı Milliye'ye katıldığı gerekçesiyle azledildi (1919). Atatürk'ün çağrısı üzerine Erzurum'a gitti ve Temsil heyetinin iaşe işlerini yürütmekle görevlendirildi. Çeşitli illerde valilik görevlerinde bulundu (1923-1948). Son görevi olan Diyarbakır valiliğinden emekliye ayrıldı (1948). [M]

ATAKTİK sıf. Kim. Bir molekül zincirindeki bütün ornatma gruplarının, bu zincirin iki yanında düzlemsel olarak rasgele yerleştikleri bir yapı için kullanılır; ataktik yapı, ornatma gruplarının zincirin her iki yanına düzenli olarak yerleştikleri veya bu zincirin yalnız bir yanına sıralandıkları sindiyotaktik* ve izotaktik* yapıların karşı-

Foto. P. Koch-Rapho (LAROUSSE); Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

tıdır. (Ataktik yapı normal olarak kristalleşemez.) [M]

ATAL (Ali), türk hekimi (Konya 1916). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1942). İstanbul Gureba hastahanesinde ve Paris Saint-Louis hastahanesinde ihtisas yaptı (1942-1950). Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Sosyal Sigortalar hastahanelerinde deri hastalıkları uzmanı olarak çalışmağa başladı. Çeşitli deri hastalıkları (Behçet hastalığı, Darier hastalığı, vitiligo v.b.) ve deri ilâçları üstüne birçok incelemesi var. (M)

*__ATAMAN__ (Sadi Yaver), türk halk müziği uzmanı, folklorcu. — Türk Folklor kurumu genel başkanlığında bulundu (1972). Yeni eserleri: *Okullar için halk müziği* (1965); *Okullar için marşlar ve kahramanlık türküleri* (1967); *Başını vermeyen şehit (Genç Osman)* [1970]. (M)

ATAMULU (Hakkı), türk heykelcisi (Nevşehir 1912). Güzel Sanatlar akademisinde Mahir Tomruk ve Belling'in öğrencisi oldu (1934-1938), Frankfurt ve Berlin'de Garbo ve Arnobrekker'in yanında çalıştı. Daha çok anıt türünde eserler verdi. Malatya'da Nijat Sirel ile birlikte bir *Atatürk* ve *İnönü* heykeli (1946), Nevşehir'de *Damat İbrahim Paşa* (1946) ve atlı *Atatürk* anıtı (1961), Erzurum'da *Atatürk* ve *Erzurum kongresi* anıtını (1965) yaptı; İstanbul üniversitesi önünde, tasarısı Yavuz Görey'e ait olan üçlü grubun yapımını gerçekleştirdi. Derinkuyu'da, dünyanın en büyük heykellerinden biri olan 9,70 m boyundaki taştan *Atatürk* heykeli de onundur (1971-1972). [M]

ATAN (Yaşar), türk mühendisi (Erzurum 1934). Haydarpaşa lisesini (1951) ve İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi (1956). Karlsruhe Teknik Üniversitesi Beton ve Betonarme enstitüsünde (Almanya) araştırma asistanı olarak doktorasını yaptı. İstanbul Teknik üniversitesinde asistan (1964), doçent (1967) ve profesör oldu (1972). Başlıca eserleri: *Duvarların iki eksenli yükleme halindeki davranışı* (M. Yorulmaz ile, 1971), *Hafif betonların davranışına agrega ve harç fazlalarının etkisi* (1972). [M]

*__ATANASSOFF__ (Cyril), bulgar asıllı fransız dansçısı. — Paris operasında Roland Petit'nin *Notre-Dame de Paris* adlı balesinde önce Frolo rolüne (1965), sonra da Quasimodo rolüne çıktı (1966). Sergey Diaghilev anısına düzenlenen bir gösteride, *Bir kır tanrısının öğleden sonrası* adlı balenin yeni bir koreografisini hazırladı (1967). Aynı yıl, *Romeo ve Juliette* (A. Labis'nin), *Bacchus ve Ariane* (M. Descombey'in) adlı balelerin koreografisini düzenledi, *Giselle'*de Yvette Chauvire'e eşlik etti ve Michel Descombey'in Ballet - Studio'suna katıldı. 1968'de, Mexico'da gösterilen *la Symphonie Classique*'in (M. Descombey) ve Amiens Kültür derneğinde sahneye konan *Eonta'*nın (F. Adret'nin) düzenlenişine katkıda bulundu. *Kuğu gölü*'nü ilkin 1969 yılında Théatre Nationale Populaire'de yorumladı ve Paris operası bale topluluğuyla birlikte S.S.C.B.'de bir turneye çıkarak bu baleyi sahneledi (1970). Birçok uluslararası yıldıza sahnede eşlik eden Cyril Atanassoff bu arada birçok şenliğe de katıldı (Jacob's Pillow, 1963; Brantôme, 1964; Sens, 1967; Cenova-Nervi, 1972). [L]

*__ATASAĞUN__ (İbrahim Şevki), türk doktoru ve siyaset adamı. — Beş yıl Senato başkanlığı yapan Atasağun 1970'te başkanlık seçimini kazanamadı ve senato üyesi olarak kaldı. (M)

*__ATASSİ__ (Nureddin El—), suriyeli siyaset adamı. — 1967'de Baas partisi genel sekreterliğine seçildi; 1968'de yine aynı görevde kaldı; ekimde yeni bir hükûmet kurdu. Devlet, hükûmet ve iktidar partisi başkanı olarak 1969 mayısında ikinci defa hükûmet kurdu, fakat kasım 1970'te general Hafız Esad iktidara geçince tutuklandı. (L)

Ataş rafinerisi (*Anadolu Tasfiyehanesi Anonim şirketi*), Mersin yakınında petrol arıtım tesisi. 1962'de işletmeye açılan ve Mobil (yüzde 34,5), BP (yüzde 34,5), Shell (yüzde 27) ile Türk Petrol'ün (yüzde 4) ortak olduğu tesisin işletilmesinde, 1974 yılı sonlarında, hükûmetle bazı anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Hükûmet, rafineriye ortak şirketlerin ham petrol ithal fiyatlarını fazla bularak bunun, millî şirket olan TPAO'nun ithal fiyatlarını geçemeyeceğini bildirdi. O tarihe kadar şirketler Türkiye'de ürettikleri ham petrol ile, kendi tespit ettikleri fiyat üzerinden ithal ettikleri ham petrolü arıtıyor, bunun pazarlamasını da rafinerideki pay oranları üzerinden yapıyorlardı. Ataş ortaklarından Mobil ve BP verilen fiyat üzerinden ham petrol ithal edemeyeceklerini hükûmete bildirdiler. Shell buna katılmadı, çünkü ortaklık payından fazlasına karşılık olan ham petrolü Türkiye'de üretebiliyordu. Bu arada hükûmet, Mobil ve BP'den Mersin'deki ham petrol depolarını millî şirketlere kiralamalarını istedi. Bu isteğin yerine gelmesinden sonra da yabancı şirketler ithalâta başlamadığı için kanunda belirlenmiş sürenin sonunda ortaklıktaki paylarının millîleştirileceği kendilerine bildirildi. Bu sürenin dolmasına dört gün kala, o tarihteki enerji ve tabiî kaynaklar bakanı Selâhattin Kılıç yabancı şirketlerin fiyat önerisini onayladığı için anlaşmazlık çözümlenmiş oldu (1975). [M]

Atatürk Devrimleri Araştırma enstitüsü, İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne bağlı olarak kurulmuş, tüzel kişiliğe sahip araştırma kurumu (1971).

Enstitünün amacı, Atatürk ve devrimleri üzerine araştırmalar yapmak, yayınlarda bulunmak ve bunları gerçek yönleriyle tanıtmaktır. Bu amaca hizmet için enstitü, çalışma ve araştırma programları yapmakta ve her türlü modern araştırma araçlarını (mikrofilim, okuma cihazı, fotoğraf ve projeksiyon cihazları, filim ve ses alma makineleri v.b.) kullanır.

Enstitünün aslî, yardımcı ve muhabir üyeleri vardır. Ayrıca, enstitüye büyük maddî yardımlarda bulunanlara, yönetim kurulunun teklifiyle genel kurulca fahrî üyelik tanınabilir. Enstitünün organları: genel kurul, yönetim kurulu ve müdürden oluşur.

Enstitünün ilk müdürü Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak'tır. Daha sonra bu görevi İstanbul Hukuk fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Yılmaz Altuğ aldı.

Enstitü, Cumhuriyet'in 50. yıldönümü dolayısıyla İstanbul'da yabancı araştırmacıların da katıldığı bir simpozyum (10-14 aralık 1973) düzenledi. (M)

*__Atatürk koşusu,__ Atatürk'ün Ankara'ya ilk gelişine rastlayan 27 aralık günü yapılan 6 000 m'lik sokak koşusu. — 1936-1975 yılları arasında bu koşuyu kazananlar şunlardır: Galip Darılmaz (1936), Şevki Koru (1937), Mustafa Kaplan (1938, 1944), Adnan Darılmaz (1939), Eşref Aydın (1940, 1943, 1946), Zürref Aşılmaz (1941), Recep Het (1942), Behzat Akdeniz (1945), Mustafa Özcan (1947, 1949, 1950), Hüseyin Topsakal (1948, 1955), Osman Coşgül (1951), Cahit Önel (1952), Aptullah Kökpınar (1953), Ekrem Koçak (1954, 1956, 1957), Muharrem Dalkılıç (1958, 1959, 1962, 1964, 1968), Şükrü Saban (1960, 1961, 1963, 1965, 1966, 1967, 1969, 1970), Hamza Canavar (1971, 1973), Hikmet Şen (1972), Musa Kalemoğlu (1974), Mehmet Yurdadön (1975). [M]

Atatürk köşkü (DİYARBAKIR), Diyarbakır'ın 3 km güneyinde, Dicle vâdisine bakan bir tepe üstündedir. 5 nisan 1926 tarihinde Diyarbakır'a gelen ve buradan Bitlis - Muş harekâtını idare eden Atatürk'e, Diyarbakırlılar burayı hediye ettiler. 1939 yılında belediye tarafından onarılan köşk halkın ziyaretine açıldı. Siyah ve beyaz taştan yapılan köşkün sivri kemerli bir eyvanı vardır. Eyvanın ortasında bir havuz yer alır. Binanın batısı düz teras haline getirilmiştir. (M)

Atatürk Kültür merkezi, İstanbul Taksim'deki Kültür* sarayının yeni adı. (M)

*__Atatürk üniversitesi.__ — 1973'te, çoklukla tamamlanmış ve kısmen yapılmakta olan fakülte binaları, kütüphanesi, matbaası, sosyal tesisleri, araştırma hastahanesi ve 500 aileyi barındıran lojmanlarıyla ayrı ve bayındır bir site halini aldı. 590 öğretim üyesi ve yardımcısı, 3 500 öğrencisi vardır (1973). [M]

Atatürk ve Etnografya müzesi (AKŞEHİR), Akşehir'de tarihî Garp cephesi karargâhı binasında kuruldu (1965). Bina 1910 yılında konak olarak yapıldı, Akşehir belediyesi ile kaymakamlık dairesi olarak kullanıldı. Kurtuluş savaşı yıllarında Garp cephesi karargâhı Akşehir'e taşınmış ve 9 ay süre ile bu binada çalışılmıştı. 1965 yılında belediyece Millî Eğitim bakanlığına devredilen bina onarıldı, Atatürk ve Etnografya müzesi adı altında ziyarete açıldı. (M)

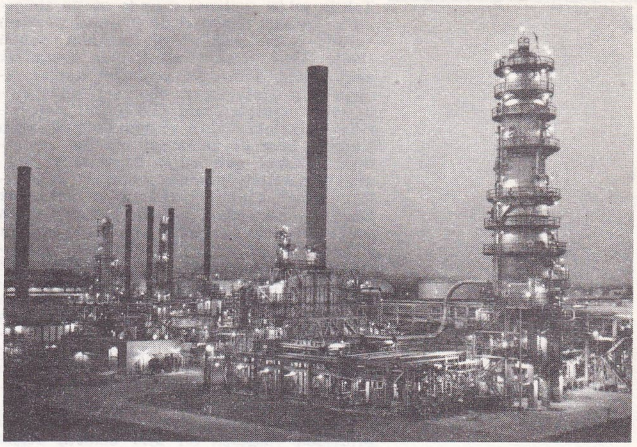

Mersin Ataş rafinerisinin gece görünüşü

*__ATAY__ (Cahid), türk oyun yazarı. — Oyun yazarlığının yanı sıra senaryo çalışmaları da yapan Atay son olarak *Geristan'da var bir polis* (1970) adlı oyunu yazdı. (M)

*__ATAY__ (Falih Rıfkı), türk yazarı ve gazetecisi. — (öl. İstanbul 1971). [M]

ATAY (Hüseyin), türk din adamı (Rize 1930). Liseyi ve İlâhiyat fakültesini Bağdat'ta bitirdi (1954), Ankara Üniversitesi İlâhiyat fakültesine asistan oldu (1957); İbranîceyi öğrenmek için İsrail'e (1962), incelemelerde bulunmak üzere A.B.D.'ye gönderildi (1965). İlâhiyat fakültesinde doçent (1968); profesör (1974) oldu. Eserleri: *İzahlı ve tatbikatlı modern Arapça* (İbrahim Atay ve Yakup İskender'le birlikte, 1962), *Telaffuzlu yeni arapça-türkçe sözlük* (İbrahim ve Mustafa Atay'la birlikte, 1965). [M]

ATAY (Oğuz), türk romancı ve hikâyecisi (İnebolu 1934). Ankara Maarif kolejini (1951), İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini (1957) bitirdi. İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi İnşaat bölümüne öğretim üyesi olarak girdi. TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında *Tutunamayanlar* (2 cilt, 1971-1972) adlı romanıyla başarı ödülünü kazandı. 1973'te ikinci romanı olan *Tehlikeli oyunlar*'ı yayımladı. 1975'te *Korkuyu beklerken* adlı bir hikâye kitabı çıkardı. Romanlarında belli bir toplumsal ortamın ürünü olan aydın insanı davranışları, duyguları, inançları ve inançsızlıklarıyla anlatır. (M)

*__ATBURGAZI,__ Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı bucak. — 6 777 nüf., 4 köy (1970). [M]

*__ATÇA,__ Aydın ilinde, Sultanhisar ilçesine bağlı bucak. — 9 725 nüf. (1970). [M]

*__ATELYE__ i. — Prehist. Çakmaktaşının yontulması sonucunda biriken döküntülerin bulunduğu yer. (Atelyelerin ilgi çekici yönü, oradaki kalıntıların biraraya getirilerek ilk ele alınan çakmaktaşı kütlesinin yeniden meydana getirilebilmesidir. En ünlü atelyelerden biri Grand-Pressigny atelyesidir.) [L]

'Ater fasiyesi, adını Konstantin (Cezayir) yakınlarındaki *Bir-el-Ater*'den alan Kuzey Afrika'daki Yontmataş devri kültür fasiyeslerinden biri. (Genel görünüşüyle Moustier sanayiini [kazağılar, sivri uçlar] andıran Ater fasiyesi, Yontmataş devrinin üst evresiyle çağdaştır ve Büyük Sahra'da Cilâlıtaş devrine kadar sürer.) [L]

*__ATEROM__ i. — ANSİKL. *Aterom*'a karşı mücadelede şimdi yeni bir ilâçtan yararlanılıyor: klofibrat* *(Ek);* bu ilâç büyük ölçüde hastalığın nedeni olan kolesterolün kandaki oranını düşürmeğe yarar. (L)

*__ATEŞ__ i. — ANSİKL. Çağdaş santl. *Ateşin kullanılması.* Günümüzde bazı sanatçılar yaratı sürecini şu veya bu biçimde değiştirmek için ateş öğesinden yararlanırlar.

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

Tahrip etkisi (yakma) dışında ateşin simgesel ve fiziksel değerleri de (hareket ve süre) vardır. Alev makinesiyle resimler yapan (1961) Yves Klein*, eserlerinde metafizik anlamından dolayı ve boşluğun karşıtı olduğu için ateşi seçer. Bernard Aubertin'in «ateş - tabloları»nda (1961) ise, ateş hareket halindeki renktir ve hem dinamik, hem uzaysal, hem de zamansal bir yeni «yapı» olarak kabul edilmiştir. Sanatçının çalışmaları (ateşten nesneler, ateşten çemberler, ateşten toplar, «yakılmış ve yakılacak kitaplar», «uzaydaki ateşten yollar») ateşin sanat alanında kullanılmasını isteyen şair Paul Sheerbart'ın bu yoldaki somut önerilerine benzer. Aubertin bu tür çalışmalarında madde ile ilkel doğa güçlerini biraraya getirmek ister. Aubertin, Sıfır* grubu ve Otto Piene ile ilişki kurmuştu. Jean Miro*nun *(Ek)* «Sobreteixims»lerinde ve «Yanık tuvallerinde»ki rastlantı kavramının eserin gelişimine katılmasında, ateş öğesinin payı vardır. Yaacov Agam*ın *(Ek)* «*Hydroflamme*» (1972) adlı eserinde de «*Sculpture, eau, feu*»de (1970) olduğu gibi bir su birikintisi ortasında yükselen bir alev demeti, ateşin kinetik ve canlı özelliklerini gözler önüne serer. (L)

***Ateş kuşu**, bale. — Stravinskiy'in bu eseri Michel Fokine'nin sahneye ilk koyuşundan (1910) beri çeşitli koreografi uyarlamalarına konu oldu. Eserin başlangıçtaki yapısını koruyan George Skibine'nin 1969'da fransız televizyonu için yaptığı uyarlama başarılıydı. Maurice Béjart'ın yorumu «yıldız kuş-dansöz» geleneğini yıktı. Bu yorum dünyada ilk defa Paris'te (Spor sarayında) Paris operasının bale grubu tarafından 31 ekim 1970'te sahnelendi. Maurice Béjart bu temele dayanarak gerçekten yepyeni bir eser ortaya koydu. (L)

***ATEŞLEME** i. — Petr. *Erken ateşleme önleyici*, motordaki patlayıcı karışımın, daha bujiden kıvılcım çıkmadan önce ateşlenmesini önleyebilmek için patlamalı motorların yakıtına eklenen katkı maddesi. (L)

***ATEŞLEYİCİ** i. — Teknol. *Elektrik dirençli ateşleyici*, düşük gerilim altında kızıl dereceye getirilmiş platinden bir direncin gazı ateşlediği ateşleyici tipi. || *Piezoelektrik ateşleyici*, bir kuvars billûruna vuran bir çekicin bu billûrun yüzeyleri arasında bir gerilim farkı yaratarak bir gaz fışkırmasını ateşlemeğe yarayan bir kıvılcım meydana getirdiği ateşleyici. || *Yüksek frekanslı kıvılcımlı ateşleyici*, elektrik şebekesine veya 15 V'luk bir pile bağlı olan bir üreteçin (transistor, kondansatör, indükleme bobini) brülörlerin hemen yanındaki ateşleme bujilerini beslediği ateşleyici: *Yüksek frekanslı kıvılcımlı ateşleyicide, düğmeye basıldığı anda bir tek kıvılcım oluşur.* || *Yüksek gerilimli ateşleyici*, şebekeye bağlı olan ve sekonder bobinin çıkışında 6 600 V'luk bir gerilim sağlayan bir indükleme bobininin, brülörler kadar dirençleri ve bujileri de besleyip bir kıvılcım demeti meydana getirdiği ateşleyici. (L)

***ATHENAGORAS** (Aristoklis), ortodoks patriği. — (öl. İstanbul 1972). Yerine Gökçeada metropoliti Dimitri Papadopulos, Demetrios I adıyla patrik seçildi. (M)

***ATICILIK** i. — ANSİKL. İzmir Akdeniz oyunlarında (1971) türk ekibinden Yunus Güneş skeet'te gümüş madalya kazandı. Münih olimpiyatlarında (1972) Mehmet Dursun tüfekte 35., üç pozisyonda 58., Yunus Güneş ise skeet'te 30. oldu. 1973 Balkan şampiyonasında trapta Türkiye ikinci oldu (Metin Salihoğlu, Fettah Güney, Cemal Demirkesen, Metin Güvenir). Trap ferdîde Mehmet Salihoğlu 4., skeet'te Osman Giraud 3.'lük kazandı. 1975 Akdeniz oyunlarında yatarak atışta Mehmet Dursun 2. olarak gümüş madalya kazandı. (M)

ATILGAN (Yusuf), türk romancısı (Manisa 1921). Balıkesir lisesini (1939), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1944). Maltepe Askerî lisesinde edebiyat öğretmenliği, sonra çiftçilik yaptı. *Aylak adam* (1959) adlı romanı 1957-1958 Yunus Nadi yarışmasında ikincilik kazandı. *Bodur minareden öte* (1960) adlı hikâye kitabından sonra *Anayurt oteli* adlı romanı 1973'te yayımlandı. (M)

ATİK (Muharrem), türk güreş antrenörü (Razgrad 1928). Gençler şampiyonu olduğu (1946) Bulgaristan'da Beden Terbiyesi Yüksekokulu Güreş bölümünü bitirdi. 23 yaşında dört ameliyat geçirerek güreşi bırakmak zorunda kaldı. Türkiye'ye göçmen olarak geldi ve millî güreş takımı başantrenörü olarak görevlendirildi; 1973'e kadar bu işte kaldı, daha sonra federasyon antrenörü olarak kulüpleri çalıştırdı. (M)

Atikhisar barajı. Bk. HİDROELEKTRİK.

***ATİNA**, Yunanistan'ın başkenti.

— Arkeol. Amerikalılar tarafından sürdürülen Atina agorasındaki arkeoloji araştırmaları çok ilginç sonuçlar verdi; çeşitli anıtlar ortaya çıkarılarak kime ve ne zamana ait oldukları belirlendi. Buluntuların en önemlilerinden biri, Panathenaia yolu ile Zeus kapısı arasında, agoranın kuzeybatı köşesinde bulunan *Stoa Basileios*'tur. Bu basileios, ilk yapımı M.Ö. VI. yy.a kadar çıkan bir dor yapıtıdır. Kazılarda çıkan yazıtlarla Pausanias'ın yazılarına dayanılarak bu yapıtı belirlemek olanağı bulundu. Panathenaia yolunun doğusunda bulunan Eleusinion'un yeri de Demeter ve Kore'ye adanmış yeni yazıtların bulunmasıyla doğrulanmış oldu. Stratigrafi incelemesi yapılış tarihinin M.Ö. V. yüzyılın başları olduğunu gösterdi. Agoranın güneybatı kesiminde girişilen kazılar Heliaia'nın tanınmasını sağladı. Bunun ilk yapılışı da M.Ö. VI. yüzyıla rastlar.

Son on yıl içinde yapılan kazılar, agoradaki bazı anıtlara giden Eskiçağ (VI. yy.) su kanallarını ortaya çıkardı.

Areopagos'un kuzey yamacında, M.Ö. V. yy.a ait konutlardan oluşan bir mahalle ortaya çıkarıldı. Yerinde bulunan bir işaret taşı agoranın sınırlarını belirledi (iki tanesi çok eskiden beri biliniyordu). Olympieion'un güneyinde başlanan bir kazı, Pausanias'ın sözünü ettiği, M.Ö. II. yüzyıldan kalma Kronos ve Rea tapınağını ortaya çıkardı. Hadrianus'un panteonu da 1968'de roma agorasının doğu kesiminde bulunmuştu.

M.Ö. VI. yüzyılın ortalarında yapılan, genç atinalıların öğrenim gördüğü üç ünlü gymnasionun yerini bulmak için de kazılar yapıldı ve çok ilginç sonuçlar alındı. Yerinde bulunan bir işaret taşıyla Akademia'nın yeri belirlenebildi: Eflatun M.Ö. V. yüzyılın başlarında okulunu Akademia gymnasion yakınında açmıştı. Nerede bulunduğu bilinen Lykeion'un yerinde yapılan bir araştırma bu yapının bir parçası olan beden eğitimi salonunu ortaya çıkardı. Üçüncü olarak Kynosarges 1970'te belirlendi. Akropolis'in güneyinde Herodes Attikos'un Odeonu'nda sıralar restore edilerek mermerle kaplandı. (L)

***ATLAMA** i. — Bilişim. Bir programda, adresin veya bir sonraki sırada işleme girecek komut adının açık belirtimiyle bir kesme komutunun uygulanması sonucunda ortaya çıkan sıra bozukluğu. || *Koşullu atlama*, ancak önceden kararlaştırılan fiziksel veya matematiksel bir koşulun yerine getirilmesi halinde yapılan atlama. || *Koşulsuz atlama*, koşullar ne olursa olsun uygulanan atlama. (L)

Atlantic Richfield Company, amerikan petrol şirketi. 1968'den bu yana en büyük gelişimi gösteren kuruluşlardan biridir. 1969'da Sinclair Oil Corporation grubunu bu grubun araştırma, üretim ve dağıtım şubeleriyle birlikte satın aldı. Atlantic Richfield Company aynı zamanda Kuzey Kanada ve Alaska'da giriştiği araştırma çabalarıyla da dikkati çeker. (L)

***Atlantik paktı** (KUZEY) veya **NATO**. — 1968'de Reykjavik'te toplanan Atlantik konseyi her türlü saldırı cesaretini kıracak bir askerî güç bulundurmak, fakat aynı zamanda yumuşama politikasını da sürdürmek kararını aldı. Varşova paktı ülkelerince Çekoslovakya'nın işgali (1968) yumuşama umutlarına bir süre için ara verdi. Fakat üyeler arasındaki bağların sıkılaşmasını sağlayan gerginlik havası yatıştı ve Fransızların 1966'daki tutumunun yarattığı kötü hava sürüp gitti. Bazı ülkelerin yunan hükûmetine ve Portekiz'in Afrika siyasetine karşı çıkması ve Türkiye ile Yunanistan arasında çözüm bekleyen Kıbrıs sorunu, üyeleri birbirine düşürdü. Bir *Nükleer Savunma komitesi* (1966) ve bir *Nükleer Planlama grubu* kurulmasına rağmen NATO'nun atom stratejisi Amerika Birleşik devletlerinin güdümüne bağlı kaldı. Avrupa'daki amerikan birliklerinin azaltılma ihtimali paktın avrupalı üyelerini endişelendirdi; Amerika, Avrupalıların askerî katkılarını arttırmalarını istiyordu. Sovyet deniz gücünün Kuzey denizinde ve Akdeniz'de artması, 1968'de *NATO'nun sürekli bir deniz gücü* ve Napoli'de bir *Akdeniz hava-deniz kuvvetleri komutanlığı*, sonra 1969'da bir *Akdeniz müttefiklerarası çağrı kuvveti* kurulmasına yol açtı. 1971'de Londra ile Malta hükûmeti arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden Güney Avrupa Deniz Kuvvetleri komutanlığı karargâhı Napoli'ye taşındı. Bununla birlikte NATO yeni bir havadan gözetleme sistemi ile bir uydularla haberleşme sistemini hizmete sokarak, 1972'de, Santa Maria adasında (Asor adaları) bir denizaltı akustik araştırma merkezi kurdu. 1969'da Washington'da ittifakın yirminci yıldönümü kutlandıktan sonra NATO, savunmanın gereklerini ihmal etmeden yumuşama yolunda çaba harcadı. 1972'de S.S.C.B.-Almanya ve Almanya-Polonya antlaşmalarının onaylanmasından ve 3 haziran 1972'de Berlin hakkındaki dörtlü antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra yapılan ve ileride toplanması öngörülen konferanslar için ay-

ateşleyici
altta, yüksek frekanslı kıvılcımlı ateşleyicide devrenin şeması

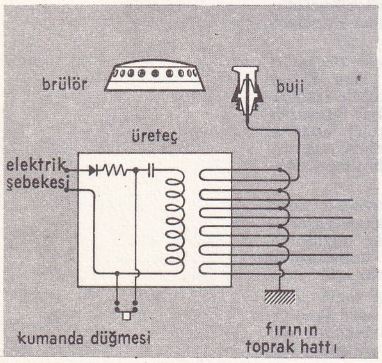

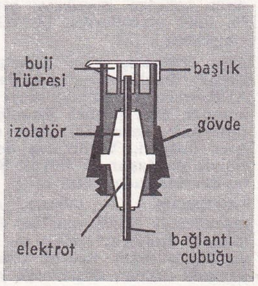

ateşleme bujisi

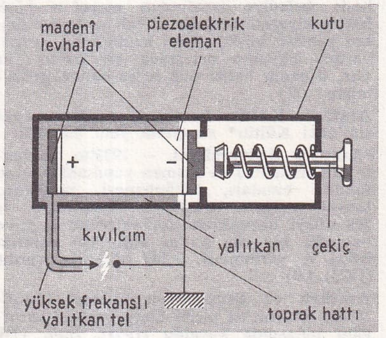

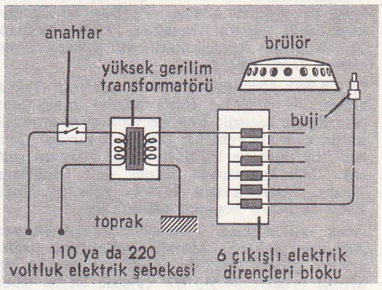

yüksek gerilimli elektrikli ateşleyici

yanda, piezoelektrik ateşleyici

nı yılın sonunda Helsinki'de hazırlık görüşmelerinin başlatılması ile sonuçlanan konuşmalar da önemli rol oynadı; Helsinki konuşmalarında bir *Avrupa güvenlik ve işbirliği konferansı* toplanması ve Avrupa'da kuvvetlerin karşılıklı ve dengeli olarak azaltılması için 1973 başında Viyana'da bir hazırlık konferansı düzenlenmesi konuları ele alındı. (Bk. SİLÂHSIZLANMA. *Ek.*) Atlantik konseyince Ottawa'da kabul edilerek 26 haziran 1974'te Brüksel'de imzalanan bir bildiride başkan Nixon ve ittifakın bütün üyeleri ortak savunmanın dayanışmaya ve bölünmezliğe dayandığını bir defa daha belirttiler. Paktın imzalanmasından yirmi beş yıl sonraki uluslararası durumu göz önüne alan bu bildiri özellikle amerikan ve sovyet güçleri arasındaki dengeden, ingiliz ve fransız nükleer gücünün saldırganları yıldırıcı bir rol oynayabileceğinden ve amerikan kuvvetlerinin Avrupa'da kalmasının gerekliliğinden söz eder.

● *Türkiye ve Atlantik paktı.* Türkiye, Atlantik paktıyla olan ilişkilerinde, savunması için bu örgüte çok güvenmekle birlikte, üyeliğin yüklediği külfetler bakımından sürekli olarak büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kaldı: yaklaşık yarım milyonluk bir silâhlı kuvveti ayakta tutmak, bütçesinin önemli bir kısmını bu kuvvetin giderlerine ayırmak gibi. Bunun karşılığında ikili anlaşmalar çerçevesi içinde Amerika'dan aldığı askerî yardım ise yeterli değildi.

Bu konulardaki şikâyetlerine rağmen Türkiye'nin NATO'ya bağlılığında hemen hiç bir değişiklik olmadı. Buna karşılık, NATO tarafı kendini birçok halde tamamen bağımsız saydı. Nitekim 1962'de Türkiye'deki üslere yerleştirilmiş nükleer başlıklı füzelerin A.B.D. tarafından geri alınışı, A.B.D ile S.S.C.B. arasında Küba ile ilgili olarak varılan bir anlaşmanın sonucuydu. Aynı şekilde 1964'te Türkiye Kıbrıs'a silâhlı müdahale zorunluğunu duyunca, A.B.D. buna engel olmak için NATO üyeliği nedeniyle edinilmiş silâhların başka amaçlarla kullanılamayacağını gerekçesini öne sürdü.

Buna benzer bir başka olay 1967'de cereyan etti. Gene Kıbrıs'ta ortaya çıkan gerginlik Türkiye ile Yunanistan'ı bir savaşın sınırına getirdiğinde NATO, gerek bakanlar konseyi düzeyinde, gerek genel sekreter aracılığıyla tarafları yatıştırmağa çalıştı. Bu yapılırken bir çatışma halinde NATO silâhlarının kullanılamayacağı tehdidi tekrarlandı. Bununla birlikte bu olaylar Türkiye'nin NATO nükleer planlama grubuna ve Akdeniz çağrı kuvvetine katılmasına engel olmadı.

NATO ile ilişkilerde ilk tereddütlü durum 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesinden sonra ortaya çıktı. Bu olayın dış tepkisi olarak Yunanistan NATO'nun askerî kanadından çekilirken, A.B.D. Türkiye'ye karşı iki yanlı bir tedbir uygulamağa başladı. Bu tedbirlerden biri NATO ile bağlantılı olarak Türkiye'ye yapılan askerî yardımın kesilmesi, diğeri, Türkiye'nin NATO emrindeki ordusunun ihtiyaçları için bedeli karşılığında A.B.D.'den almak istediği, hattâ bağlantısı yapılmış savaş araç ve gereçlerinin tesliminden vazgeçilmesiydi. Türkiye, Amerika'nın bu tutumunu önce NATO ile Amerika arasında bir konu gibi değerlendirmekle birlikte kararın kesinleşmeye yüz tutması üzerine Amerika'ya Türkiye'deki üslerini kapatmak zorunda kalabileceğini bildirdi. Ancak, bu misilleme tehdidi durumu değiştirmedi.

NATO ile ilişkilerde bir gevşeme görülen bu dönemde, Brüksel'de hükûmet ve devlet başkanları düzeyinde yapılan NATO zirve toplantısında (1975) sabit tesislerden yürütülen haber alma-gözetleme istihbaratının, B-52 uçaklarıyla havadan yapılması görüşü ortaya atıldığında Türkiye'nin NATO içindeki jeopolitik etkenliğinin azalması söz konusu edilmiş oluyordu. Zira sabit haber alma tesislerinin çok önemli bir bölümü bu tarihte Türkiye'de, Karadeniz kıyılarında bulunuyordu.

Bununla birlikte böyle bir projenin gerçekleşmesine vakit kalmadan türk hükûmeti 17 haziran (1975) günü Amerika'ya bir nota vererek, gerek ikili, gerek NATO çerçevesi içinde yapılmış ortak savunma anlaşmalarının silâh ambargosuyla tek yanlı olarak ihlâl edildiğini, bu nedenle bu anlaşmalara dayalı olarak Türkiye'de bulundurulan üsler konusunun görüşülmesi için bir aylık bir süre tanıdığını bildirdi.

Bu sürenin bitiminde taraflar arasında yapılan görüşmede amerikan kongresinin tatilde olduğu dikkate alınarak sürenin uzatılması yoluna gidildi ve kongrenin toplandığı günlerde Amerika'ya giden NATO genel sekreteri Josef Luns başkan Ford ve dışişleri bakanı Kissinger ile ambargo konusunu görüştü. Luns, ambargonun sürmesinin NATO'yu sarsacağı, ayrıca Türkiye'de yapılacak seçimlerden önce ambargonun kaldırılmasının işbaşındaki hükûmeti güçlendireceği görüşünü savundu. Luns'un bu yöndeki demeci Türkiye'de tepkilere yol açtı. (ML)

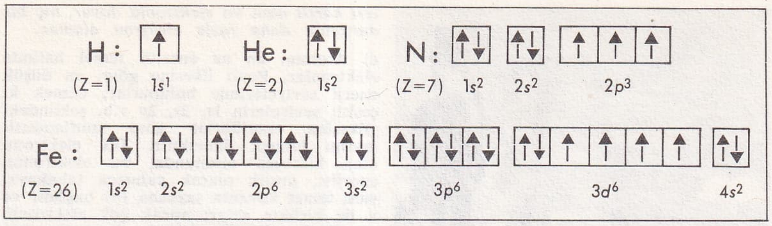

atom
elektron formüllerinden birkaç örnek

***ATLETİZM** i. — ANSİKL. Günümüzde (20 ekim 1975'e kadar) dünya rekorları şöyle sıralanır:

Erkekler:

100 m, 9,9 sn; 200 m, 19,8 sn; 400 m, 43,8 sn; 800 m, 1 dk 43 sn 7; 1 500 m, 3 dk 32 sn 2; 3 000 m, 7 dk 35 sn 2; 5 000 m, 13 dk 13 sn; 10 000 m, 27 dk 30 sn 8; 3 000 steeple, 8 dk 09 sn 7; 110 m engelli, 13,0 sn; 400 m engelli, 47,8 sn; yüksek atlama, 2,30 m; sırıkla atlama, 5,65 m; uzun atlama, 8,90 m; üçadım atlama, 17,89 m; gülle atma, 21,82 m; disk atma, 69,10 m; çekiç atma, 79,30 m; mızrak atma, 94 08 m; dekatlon, 8 454 puan; 4×100 bayrak, 38,2 sn; 4×400 bayrak, 2 dk 56 sn 1; maraton, 2 saat 08 dk 33 sn 6.

Kadınlar:

100 m, 10,8 sn; 200 m, 22 sn; 400 m, 49.9 sn; 800 m, 1 dk 57 sn 5; 1 500 m, 4 dk 01 sn 4; 3 000 m, 8 dk 52 sn 8; 100 m engelli, 12,3 sn; 4×100 bayrak, 42,6 sn; 4×400 bayrak, 3 dk 23 sn; yüksek atlama, 1,94 m; uzun atlama, 6,82 m; gülle atma, 21,45 m; disk atma, 70,20 m; mızrak atma, 66,10 m; pentatlon, 4 932 puan.

Türkiye rekorları da (20 ekim 1975'e kadar) şöyledir:

Erkekler:

100 m, 10,5 sn; 200 m, 21,6 sn; 400 m, 47,6 sn; 800 m, 1 dk 48 sn 3; 1 500 m, 3 dk 40 sn 2; 5 000 m, 13 dk 56 sn; 10 000 m, 29 dk 17 sn 8; 3 000 steeple, 8 dk 10 sn 2; 110 m engelli, 14,5 sn; 400 m engelli, 52,9 sn; yüksek atlama, 2,10 m; sırıkla atlama, 4,85 m; uzun atlama, 7,43 m; üçadım atlama, 16,01 m; gülle atma, 16,12 m; disk atma, 48,48 m; çekiç atma, 58,88 m; mızrak atma, 71,66 m; dekatlon, 6 676 puan; 4×100 bayrak, 41,3 sn; 4×400 bayrak, 3 dk 16 sn 5; maraton, 2 saat 13 dk 43 sn 6.

Kadınlar:

100 m, 12,2 sn; 200 m, 25,5 sn; 400 m, 58,1 sn; 800 m, 2 dk 08 sn 8; 1 500 m, 4 dk 30 sn 9; 100 m engelli, 15,3 sn; yüksek atlama, 1,66 m; uzun atlama, 5,36 m; gülle atma, 12,28 m; disk atma, 38,84 m; mızrak atma, 42,96 m; pentatlon, 3 065 puan. (M)

***ATOM** i. — Fiz. Bk. ANSİKL. || *Karşıt atom,* atomun karşı taneciği.

— Mat. *Bir kafesin atomu,* bir kafeste sıfır elemanı var olduğunda, bu elemanın, tek olması gerekmeyen ardıl elemanı.

— Savunma. *Atom denemeleri.* Bk. ANSİKL. || *Atom savunması.* Bk. ANSİKL. || *Atom silâhları.* Bk. FÜZE* ve NÜKLEER* *silâhlar, Ek.* || *Atom silâhlarının kullanılmasına ilişkin antlaşma ve anlaşmalar.* Bk. SİLÂHSIZLANMA*, *Ek.*

— ANSİKL. Fiz. Mikroskopun kuramsal ayırma gücü (yani incelenen cismin mikroskoptan görülen iki noktasını ayıran en küçük uzaklık) kırılma olaylarıyla sınırlıdır ve kullanılan ışığın dalga boyunun büyüklüğüne eşittir. Bu nedenle mikroskopun ayırma gücü hiç bir zaman 1 500 A°'un altına düşmez.

Eğer cismi aydınlatmak için, görünen ışığın fotonları yerine De Broglie'nin bulduğu daha kısa dalga boylu $\lambda = h/mv$ elektronlar kullanılırsa bu sınır daha ileri götürülebilir.

Ticarî mikroskopların (bu aygıtlarda elektronlar 100 000 V ile hızlandırılır) ayırma gücü 5 A° dolaylarındadır. Bu sınır, olağanüstü gerilim farkları altında (Toulouse'daki mikroskopta 3,5 milyon volt) hızlandırılan elektronlar kullanarak 1 A°'a kadar indirilebilir.

Ağır *atom*'ların boyu aynı büyüklük düzeyinde olduğu için böyle bir ayırma gücünün bir kristalin atomlarını görme olanağı sağlaması gerekir. Ancak bu noktada bir başka etken işin içine girer: genellikle çok soluk olan zeminde atomun görülebilmesi veya görüntüsünün karşıtlığı. Bu karşıtlığı arttırmak amacıyla iki yeni teknik geliştirilmiştir: siyah zeminli mikroskop ve taramalı mikroskop.

Yüksek ayırma güçlü mikroskopların geleceğinin bu iki tekniğin birleşmesinde bulunduğu sanılıyor (Scanning Transmission

1945'TEN 1974'E KADAR ATOM DENEMELERININ SAYISI

	1964'TEN ÖNCE	1 OCAK 1969'A KADAR	1 OCAK 1971'E KADAR	1 OCAK 1973'E KADAR
A.B.D.	333	489	545	564
S.S.C.B.	149	204	230	262
Ingiltere	21	21	21	21
Fransa	9	31	39	47
Çin	0	8	11	14
TOPLAM	512	753	846	908

İLK ATOM DENEMELERİ

ÜLKE	FISYON	FÜZYON	ARADA GEÇEN ZAMAN
A.B.D.	16 temmuz 1945	1 kasım 1952	7 yıl, 4 ay
S.S.C.B.	29 ağustos 1949	12 ağustos 1953	4 yıl
İngiltere	3 ekim 1952	15 mayıs 1957	4 yıl, 7 ay
Fransa	13 şubat 1960	24 ağustos 1968	8 yıl, 6 ay
Çin	16 ekim 1964	17 haziran 1967	2 yıl, 8 ay
Hindistan	16 mayıs 1974		

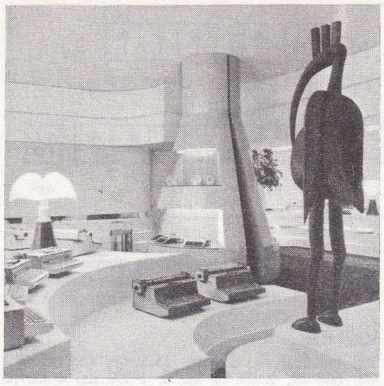

Gae AULENTI
«Show Room Olivetti» (1966)
Paris'te Olivetti mağazalarında iç düzenleme

Electron Microscopy S.T.E.M.). Böyle bir sistemde (profesör Crew ve profesör İtaşi tarafından geliştirilmiştir) termo-iyon kaynağının ve bildiğimiz mikroskopun yerini noktasal bir kaynak (alan yayımlı soğuk katot) almıştır ve bu kaynağın örnek üzerindeki görüntüsü (5 A° kadar) tarama demetinin yerini tutar. Bu teknik taramalı mikroskopun üstünlüklerini kendinde topladığı gibi üstelik daha parlak görüntüler elde edilmesini sağlar. 1970'te ince bir karbon katmanı üzerine konmuş uranyum atomlarını inceleyen A. Crew, ilk atom incelemelerini bu tekniğe göre yapmıştı. Bir yıl sonra bu incelemeler, Haşimoto'nun toryum oksitleri üzerinde yaptığı deneyler sırasında bildiğimiz tekniklerle de gerçekleştirildi; bilginlerin, bir moleküsel yapıda atomu ilk olarak bu aygıtla gördüklerini belirtmemiz gerekir.

Atomun iç yapısını incelemek için dalga boyları 1 A°'dan küçük olan elektronlar kullanmak gerekir. Eğer örneğe elektron demetinin bıraktığı enerji (enerjinin ve hareket miktarının korunumunu yazarak) hesaplanırsa, bu enerjinin 100 000 eV kadar olduğu bulunur; yani bu enerji atomdan elektronlar koparacak ve onun iç yapısını değiştirecek niteliktedir. Bu bakımdan cisimcik ışımasıyla atomun içini görmeyi ümit etmek kesinlikle olanaksızdır.

● *Atomun elektron yapısı.* Atom sayısı Z olan bir atomun elektron yapısını bilmek, bu atomun Z elektronunun dalga mekaniğinin öngördüğü tabakalara, alt tabakalara ve yörüngelere dağılışının ayrıntılarını bilmektir. Belli bir atom için bu dağılım atomun en kararlı, yani en az enerjili halde *(temel hal)* veya bir dış etkenle *uyarılmış hal*'de bulunmasına göre değişir. Kuram ve deney, atomun temel ve uyarılmış hallerini inceleyebilmek için işbirliği yapıyor: kuram *Schrödinger denklemi*'nin çözümüne, deney ise *atomsal yayma ve soğurma tayfları*'nın incelenmesine ağırlık verir.

Bu kuramsal ve deneysel incelemelerden, atomların elektron yapılarını kesinlikle saptama olanağı veren bazı kurallar, yasalar, ilkeler doğmuştur.

a) *Moseley yasası* (bk. ATOM*), X soğurma tayflarının incelenmesi üzerine kurulmuştur ve bir atomun elektronlarının toplam Z sayısını kesinlikle verir.

b) Bu Z elektronun dağılımı, öncelikle, Pauli ilkesi diye adlandırılan *ayırma ilkesi*'ne uyar (bk. ATOM*): *bir yörünge, spinleri karşıt olan iki elektronla doyar, hiç bir durumda daha fazla elektron alamaz.*

AUROVILLE
kentin simgesi «Tamilnad»

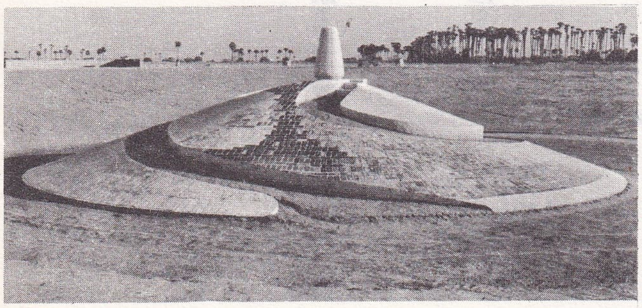

c) Atomun en az enerjili temel halinde elektronlar, Pauli ilkesine göre, en düşük enerji seviyelerinde bulunurlar; demek ki çeşitli seviyelerin $1s$, $2s$, $2p$ v.b. şeklindeki yükselen enerjilerine göre sınıflandırılmasını bilmek önemlidir. Tek elektronu olan hidrojen atomunda, bu elektronun enerjisi, pratik olarak yalnızca tabakaya, yani temel kuvanta sayısına *(n)* bağlıdır ve *n* ile birlikte artar; ancak çok elektronlu atomlarda durum değişir: bunlarda her elektronun enerjisi diğer kuvanta sayılarına, özellikle *l*'ye, yani alt tabakanınkine bağlıdır; *Kleçovskiy kuralı*'na göre *elektronun enerjisi, kendisine bağlı iki kuvanta sayısının toplamının n+1 artan fonksiyonudur ve n+1 eşit olduğunda enerji n ile artar.* Bu kurala göre, artan elektron enerjilerine göre farklı alt tabakaların sıralanmaları şu şekildedir: $1s$, $2s$, $2p$, $3s$, $3p$, $4s$, $3d$, $4p$, $5s$, $4d$, $5p$, $6s$, $4f$, $5d$, $6p$, $7s$... Ancak bu basit kural bütünüyle genel değildir ve spin gibi küçük bir etki altında komşu iki enerji seviyesinin rasgele yer değiştirdiği yirmi kadar istisna vardır.

d) *Hund kuralı* denilen bir kural tamamıyla dolmamış bir alt tabakada elektronların dağılışını belirler: böyle bir alt tabakada *elektronlar, boş yörüngelerin sayısı en az olacak şekilde, boş yörüngeler arasında dağılmıştır.*

Her yörünge bir *kuvanta hanesi* (□) ile her elektron da spinin yönüne göre bu hanenin içinde aşağı veya yukarı doğru bir okla gösterildiğinde bir atomun elektron yapısının şematik bir görünüşü elde edilir; haneler alt tabakalar ve tabakalar halinde gruplandırılır ve şema tamamen boş olmayan tabakalar ve alt tabakalarla sınırlandırılır. Ayrıca, 1(K), 2(L), 3(M) v.b. tabakalaraının s, p, d, f, ..., alt tabakalarını gösteren $1s$, $2s$, $2p$, ..., $3d$, ..., $4f$, ... sembollerinden yararlanarak ve her sembole üstel olarak alt tabakada bulunan elektron sayısını ekleyerek bir başka gösterme şekli de kullanılmıştır. Böylece her atomun *elektron formülü* elde edilir, bunun örnekleri 75. sayfada verilmiştir.

Artan atom sayılarına göre tabiî sınıflamada yerleştirilen atomların elektron formülleri, sınıflamanın bir ucundan öbür ucuna değişen bir periyotla, kimyasal bakımdan benzer elementlerde dış tabakada aynı yapıların tekrarlandığını gösterir: bu da, kimyasal tepkimelerde yalnızca yüksek seviyelerin *valans elektronları* denilen elektronların işe karıştığını kanıtlar.

— Savunma. *Atom denemeleri.* Moskova anlaşmalarından (1963) bu yana Amerikalılar ve Sovyetler atom denemelerini yalnız yeraltında yapıyorlar. Amerika'nın ilk atom bombasını patlatmasından yirmi sekiz yıl sonra beş büyüklerin hepsi (A.B.D., S.S. C.B., İngiltere, Fransa ve Çin) atom silâhlarıyla donanmıştı. 1 ocak 1973 tarihine kadar 908 nükleer patlatma yapıldı. Mayıs 1974'te yeraltında ilk nükleer denemesini yapan Hindistan da böylece bu beş ülkeye katılmış oluyordu.

● *Atom savunması*, çok önemli olan sığınak* *(Ek)* sorunundan başka, özellikle radyoaktifliğin yok edilmesini konu edinir ve bu amaçla temizleme* *(Ek)* sorununu ve N. B.C.'yi içeren çeşitli yöntemlere başvurur. (L)

Atom Enerjisi komisyonu (BAŞBAKANLIK), atom enerjisinin kullanılmasıyla ilgili bilimsel, teknik, iktisadî ve idarî çalışmaları yürütmek amacıyla, Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş devlet teşkilâtı. Komisyon 1956'da 6821 sayılı kanunla kuruldu ve şu görevleri yüklenmesi öngörüldü: atom enerjisiyle ilgili tesis ve laboratuvarların kurulmasını ve işletilmesini sağlamak; gerekli araştırma kurumlarını kurmak; atom enerjisinden geniş ölçüde ve çeşitli alanlarda yararlanılmasını amaçlayan programları hazırlamak; görev alanına giren konularda bilim adamı ve teknik uzman yetişmesine yardımcı olmak, bu yöndeki çalışmaları desteklemek; Türkiye'de üretilecek veya ithal edilecek her türlü nükleer maddelerin kullanılışını denetlemek; atom enerjisi üretimine ilişkin çalışmalarla ilgili kuralları koymak; ilgili uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurmak; atom enerjisi konusunda dökümantasyon merkezi geliştirmek; atom sanayiinin gizliliğine ilişkin kararları almak ve uygulamak; radyoizotopların her alanda kullanılışını izlemek, bunların ithali, nakli, dağıtımı v.b. konularla ilgilenmek.

Atom Enerjisi komisyonu, başbakanın veya görevlendireceği hükûmet üyesinin başkanlığında, bakanlıkların, ilgili resmî ve özel kuruluşlarla üniversitelerin göstereceği adaylar arasından Bakanlar kurulunca üç yıl için seçilecek 9 üye, genel sekreter ve bilimsel danışma kurulu başkanından oluşur.

Komisyonun çalışma birimleri üç kuruldur: 1. *İlmî İstişare kurulu*, 2. *Disiplin ve Denetleme kurulu*, 3. *Nükleer Güvenlik kurulu.*

Komisyonun çalışmalarını genel sekreter ile ona bağlı idarî işler ve teknik işler yardımcıları yürütür.

Teknik işler genel sekreter yardımcısına bağlı birimler şunlardır: 1. araştırma, 2. lisans işleri ve korunma, 3. nükleer reaktörler, 4. radyoizotop uygulama, 5. nükleer hammaddeler, 6. dış ilişkiler.

Teknik Dökümantasyon, Yayın ve Tanıtma İşleri ve Genel Sekreterlik kitaplığı da bu yardımcılığa bağlıdır.

Atom Enerjisi komisyonu, uygulama işlerini *Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim merkezi* (ÇNAEM) ile *Ankara Nükleer Araştırma merkezi* (ANAM) aracılığıyla yürütür. (M)

ATREK (Ferit Hilmi), türk bestecisi (?, Yugoslavya 1908). İstanbul konservatuvarında Cemal Reşit Rey'in piyano ve besteleme derslerini izledi (1923-1924), Ankara Musiki Muallim mektebini bitirdi (1929). 1945'ten sonra Paris'e gitti, Ecole Normale de Musique'te besteleme sınıflarına devam etti, dönüşünde lise müzik öğretmenliği yaptı. Sayısı 200'ü aşan okul şarkılarının yanı sıra, üç *piyano sonatı*, 100 kadar *halk türküsü armonilemesi*, piyano için beş *prelüt*'ü (1929-1932), yirmi iki *şarkı*'sı v.d. vardır. (M)

***ATSIZ** (Nihal), türk şairi ve yazarı. — (öl. İstanbul 1975). Son görev yeri olan Süleymaniye kütüphanesinden emekliye ayrıldı (1969), daha sonra iki kitap yayımladı: *Aşıkpaşa tarihi* (1970) ve *Evliya Çelebi seyahatnamesinden seçmeler* (1971). [M]

ATUCHA, Arjantin'de, Buenos Aires'in batısında, Parana boyunda yer. Nükleer enerji santralı. (L)

***AUBE idare bölgesi**, Fransa'da Champagne - Ardenne bölgesinde idare bölgesi. — 270 325 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 32 kanton ve 430 komün. (L)

***AUBERT** (Louis), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1968). [L]

***AUBİN** (Tony), fransız bestecisi ve orkestra şefi. 1969'da, dört perdelik *la Jeunesse de Goya* (Goya'nın gençliği) adlı operanın ilk iki perdesinin müziğini yaptı. Ayrıca, obua ve piyano için *Concertino Dello Scoiattolo* (1970), çembalo için *Toccatrotta*'yı (1972) besteledi. 1969'da Güzel Sanatlar akademisine seçildi. (L)

***AUDE idare bölgesi,** Fransa'da Languedoc - Roussillon bölgesinde idare bölgesi. — 278 323 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 34 kanton ve 437 komün. (L)

***AUDEN** (Wystan Hugh), amerikan uyruklu ingiliz şairi ve oyun yazarı. — (öl. Viyana 1973). Son yıllarda yayımladığı eserler: *Collected Shorter Poems 1927-1957* (Kısa şiirler derlemesi 1927-1957) [1967], *Secondary Worlds* (Önemsiz dünyalar) [1968], *City Without Walls* (Duvarsız şehir) [1969]. (L)

***AUDİARD** (Michel), fransız gazetecisi, senaryocusu ve filim yönetmeni. — 1968'de ilk filmini gerçekleştiren sanatçı daha sonra şu filimleri yönetti: *Faut pas prendre les enfants du Bon Dieu pour des canards sauvages* (Allah Baba'nın çocuklarına yaban ördeği gözüyle bakmamalı) [1968]; *Geveze* (Elle boit pas, elle fume pas, elle drogue pas, mais elle cause) [1969]; *Altın peşinde* (Une Veuve en or) [1969]; *Le Cri du cormoran le soir au-dessus des jonques*

Foto. *G. Aulenti, Nou-Lauros-Giraudon* (LAROUSSE)

(Akşam üstü yelkenlilerin üstünde karabatağın sesi) [1970]; *Le Drapeau noir flotte sur la marmite* (Kara bayrak tencerenin üstünde dalgalanıyor) [1971]; *Elle cause plus, elle flingue* (Dırdır değil, düpedüz makineli tüfek) [1972]; *Comment réussir quand on est C... et pleurnichard* (İnsan salak ve sulugöz olunca başarıya nasıl ulaşır) [1974]; *Vive la France* (Yaşasın Fransa) [1974]. (L)

***AUGER** (Pierre Victor), fransız fizikçisi. — X ışınlarının fotoelektrik etkisini inceledi ve çok yüksek enerjide birincil taneciklerin, yüksek atmosfer atomlarını parçalamasıyla ortaya çıkan büyük evren ışıması demetlerini buldu. Avrupa Nükleer Araştırma merkezinin (Cern) ve Avrupa Uzay Araştırmaları örgütünün (ESRO) kurulmasına katkıda bulundu. Ayrıca bu son örgütün yöneticisi oldu. (L)

***AUGSBURG.** — G. santl. Deutsche Barockgalerie'ye bağlı 1970'te açılan kuruluş. İlk barok alman müzesidir. XVII. ve XVIII. yy.lardan kalma alman ressamlara ait 300 kadar resim Schaezler sarayında sergilenir. Bu resimlerden birçoğu çeşitli Bavyera müzelerinin hediyesidir. (L)

***AUGUSTA,** İtalya'da kent. — Petrol rafinerisi ve petrokimya. (L)

AULENTİ (Gae), italyan iç mimarı ve dizaynırı (Udine 1921). Milano Politeknik okulunda doktorasını verdi; önce Venedik üniversitesinde, sonra Milano Mimarî Kompozisyon enstitüsünde ders verdi. Mobilya ve çeşitli eşyadan başka Olivetti (Paris ve Buenos Aires), Knoll International (Boston, New York ve Milano), Dior (Paris) ve Fiat (Torino) mağazalarının düzenlemesini yaptı. Ayrıca Paris (Arts Décoratifs müzesi, 1969), Londra, Edinburgh, Madrid ve Barcelona'da açılan Olivetti sergilerinin düzenini tasarladı. 1964 Milano Üçyıldabir sergisinde uluslararası büyük ödülü kazandı. 1966'dan bu yana A.D.İ.'nin (Associazione per disegno industriale) ikinci başkanlığını yapmaktadır. (L)

***AURELL** (Tage), isveçli yazar. — Yeni bir hikâye (*Samtal Önskas med sovvagnskonduktören* [Tren kondüktörüyle konuşma isteği], 1969) yayımladı; birçok deneme ve küçük hikâyelerini bir ciltte topladı (*Fransk bilderbok* [Fransız resim kitabı], 1970). [L]

***AURİC** (Georges), fransız bestecisi. — 1968'de Ulusal Lirik Tiyatrolar birliği yöneticiliğinden ayrıldı ve beste yapmağa başladı. Bestecinin bu tarihten beri gerçekleştirdiği eserler arasında flüt ve piyano için *İmaginées I* (1968), M. Rostropoviç'in isteği üzerine piyano ve viyolonsel için *İmaginées II* (1969), iki piyano için *Double-Jeux* (1970). klarnet ve piyano için *İmaginées III* ve iki piyano için *Double-Jeux II* ve *III* (1971) sayılabilir. (L)

***AURİGNAC** i. — Prehist. *Aurignac sanayileri*, M.Ö. 28500 yıllarında yaşayan Cro-Magnon insanının eseri. Ferrassie ve Laugerie-Haute'da bulunan taş işleri aynı zamanda gelişmiş olan Aurignac ve Perigord* sanayilerinin *(Ek)* yerini belirleme olanağını sağladı. Peyrony, Aurignac I-IV sanayilerini Perigord III ile aynı sıraya, Aurignac V'i de Perigord IV ve V ile aynı düzeye yerleştirmişti. Yakın yıllarda yapılan kazılar bu iki fasiyes arasındaki ilişkilerin çok karmaşık ve henüz karanlık olduğunu gösterdi. İlk dört evrede Aurignac sanayiinin başlıca belirtisi geyik boynuzundan yapılan mızrak uçları ve taştan sistirelerdir. Evrim ilerledikçe mızrak uçlarının söbe kesiti yuvarlaklaşır ve karinalı sistireler kemerli kalemlere göre daha çok önem kazanır. Beşinci evrede (Aurignac V) kalem oranı artar. Süsleme sanatı da Aurignac çağında ortaya çıkar. (L)

AUROVİLLE, Pondichéry'nin birkaç kilometre kuzeybatısında kurulmakta olan kent. Hindistan'ın Madras devletinde kurulan bu yerleşme yeri, projelere göre bağımsız olacak ve uluslararası bir statüsü bulunacak. Filozof Şri Aurobindo*nun ilk müritlerinden biri olan Mira Richard'ın öncülüğüyle inşa edilen kentin tek merkezli planı bu filozofun öğretisini, ruhanî ve maddî iktidarını simgeler. Kentin planı, Roger Anger* *(Ek)*, Mario Heymann ve italyan, fransız ve hintli yardımcılarının yönetiminde yapıldı. Kentin maketi sarmal bir nebülözü andırır. Konut, kültür, sanayi ve uluslararası kesimlerin dördü de ruhanî merkeze doğru yönelecek; bu merkez geniş bir kraterden çıkan, üstü yaldızlı disklerle kaplı bir tür büyük küredir. Tapınaklar burada yer alacak ve çeşitli bahçelerle çevrelenecek. Geleceğin kenti olarak tasarlanan Auroville'de, bazı geleneklere bağlı kalınarak en modern malzeme kullanılıyor. Mimarlar kentleşme planında gelişim olanaklarını da incelemişlerdir; gerçekten kent bitirildiğinde 50 000 kişilik uluslararası bir nüfusu barındıracak. (L)

***AUTANT-LARA** (Claude), fransız filim yönetmeni. — 1969'da *les Patates* (Budalalar) adlı filmi çevirdi. 1973'te de Stendhal'in *Lucien Leuwen* adlı yarım kalmış romanını televizyona uyarladı. (L)

AUTOFİNİNG i. (ing. k.). Petr. Dışarıdan ayrıca hidrojen katmayı gerektirmeyen hidrojenle kükürt giderme işlemi; işlem için gerekli hidrojen, işlenen ürünün bileşimindeki bazı hidrokarbonlardan bir kısım hidrojenin giderilmesiyle elde edilir. (L)

***AUVERGNE,** Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Ülke alanının yüzde 4,8'i kadar olan Auvergne ülke nüfusunun ancak yüzde 2,6'sını kapsar; bu alan ve nüfus bölgeye giren dört il'e dağılmıştır: Allier, Cantal, Haute-Loire, Puy de Dôme. Bölgenin doğal yapısı volkanik dağlardan, kayalık yüksek alanlardan ve Grande Limagne ovasından oluşur. Kilometre kare başına ortalama nüfus yoğunluğu 51 kişi ise de bölge nüfusunun yüzde 72'si Allier ve Puy de Dôme illerinde toplanmıştır. (L)

***AVAD** (Tevfik Yusuf), arapça yazan lübnanlı yazar. — 1972'de *Beyrut'un değirmenleri* adlı yeni bir roman yayımladı. (L)

***AVANOS,** Nevşehir iline bağlı ilçe. — 34 403 nüf., ilçe merkezi 8 633 nüf. (1975); 18 köy (1970). Belediye turizm tesisleri. (M)

***AVCI** i. ve sıf. — Ask. denizc. *Mayın avcısı*, dip mayınlarını zararsız hale getirmek için 1965'te tasarlanmış 500 tonluk küçük gemi. Bk. ANSİKL.

— Ask. havc. *Avcı uçakları*. Bk. ANSİKL.

— Prehist. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insan. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. denizc. Yepyeni bir anlayışla gerçekleştirilen *mayın avcısı*'nda klasik mayın tarama gereçlerinden hiç biri bulunmaz. Etkinliğini kıyılarda sürdüren bu geminin görevi, önce, çok gelişmiş bir sonar yardımıyla 60 m'lik bir derinliğe kadar olan yerlerde dip mayınlarını bulmak, yerini ve cinsini saptamaktır. Daha sonra mayınlar, ya *mayın dalgıçları* ekibi tarafından veya *mayın denizaltısı* denilen, patlayıcı madde yüklenmiş, uzaktan kumandalı bir deniz aracı tarafından o noktaya yerleştirilen patlayıcı maddelerle tahrip edilir. Çok ileri bir mıknatıssızlık düzeyine getirilmiş (tahta gövde, plastiğin geniş ölçüde kullanılması) mayın avcıları, 7 düğümlük bir hız sağlayan bir elektrik motorunun çalıştırdığı, gömme pervaneli iki dümenden oluşan özel bir itme sistemiyle donatılmıştır. Klasik Dizel motorları açık yolda bu gemilere 15 düğümlük bir hız sağlar. Ne var ki bu yeni üp gemiler arama-tarama* alanındaki bütün sorunları çözmeğe yeterli değildir ve klasik tarama gemileri, özellikle sonarla mayın saptamanın imkânsız olduğu kayalık diplerde gene en iyi çözüm yoludur.

— Ask. havc. 1960 yıllarının başlangıcında havacılıkta, hemen hemen aynı zamanda iki olay ortaya çıktı: «mach 2» sınıfından uçakların yaygınlaşması ve geleneksel top ve makineli tüfekleri tamamlamak veya onların yerini almak üzere havadan havaya güdümlü füzelerin kullanılması. 1970'teki bir *önleyici* avcı uçağı*'nın *(Ek)* bir bombardıman uçağına karşı başarı ihtimali 1960'taki bir avcı uçağına göre bir kat fazladır; bununla birlikte başarı ihtimali özellikle çok yüksekten uçan sesten hızlı uçaklar için kesin olmadığı gibi çok alçaktan giden uçaklar için de oldukça zayıftır. Bu yetersizlikleri gidermek için uçak radarları, havadan havaya güdümlü füzeler ve uçakları yönetme araçları üstüne araştırmalara girişildi. Sonunda yepyeni sistemler bulundu.

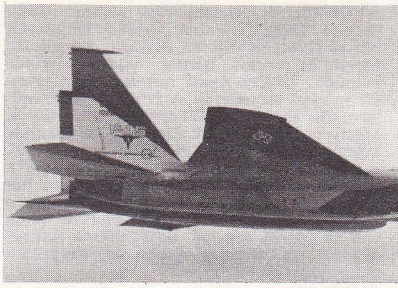

hava üstünlüğü sağlayan çift reaktörlü McDonnell-Douglas F-15 «Eagle» avcı uçağı

Alçaktan giden ve yerdeki klasik radarlarla tespiti zor olan uçaklara karşı Amerikalılar 1972'de *AWACS*'ı (Airborne Warning And Control System) [hava ikaz ve kontrol sistemi] meydana getirdi; bu sistem önleyici avcı uçaklarını yöneltmekle görevli uçakların sırtına yerleştirilmiş izleme radarlarına dayanır. Önleyici avcı uçaklarının etkisi, ayrıca yerden havaya güdümlü füzelerle tamamlanır. Çok yüksekten uçan sesten hızlı (süpersonik) uçaklara karşı da otomatik sistemler sayesinde yerden yöneltme tekniklerinin mükemmelleştirilmesi gerekti; Fransızların 1971'de hizmete soktukları *S.T.R.İ.D.A.* (Système de traitement et de représentation des informations de défense aérienne) [hava savunmasına ilişkin haberleri işleme ve değerlendirme sistemi] buna örnek gösterilebilir; bu sistem haberlerin bir istasyondan diğerine daha iyi iletilmesini sağlamakta ve uçakların yöneltilmesindeki isabeti artırmaktadır. Fakat atış uzaklığının oldukça geniş tutulması şarttır; uçaklara radar konması ve uzun menzilli güdümlü füze kullanılması zorunluğu da buradan ileri gelir.

Bombardıman* *(Ek)* taktiğindeki gelişmeler, toplu halde akın yapan bombardıman uçaklarını saldırıdan korumakla görevli *refakat avcı uçakları*'nın önemini azalttı. Buna karşılık motorlarda ve aerodinamikte elde edilen ilerleme sayesinde, 1960'lara doğru sesten hızlı avcı uçaklarının hizmete konması, bu avcı uçaklarının gelişmesinde yeni bir aşamaya ulaşma olanağı sağladı. Mach 2'ye ulaşmak için gerekli güç fazlası, uçağın ses hızı altında kalması istenirse, kanatlarının altına bağlanacak bombalarla havalanabilmesini sağlamakta kullanılabilir. Böyle olmakla birlikte Vietnam savaşı denemesi, özellikle 1966'dan sonra gösterdi ki, avcı uçakları arasındaki çarpışmada manevra yeteneği ve uçakta yakından atış yapabilen silâhların bulunması eski önemini korumaktadır. Bu nedenle Amerikalılar, başlangıçta güdümlü füzelerle donattıkları «phantom»larına alelacele top yerleştirdiler. Öte yandan F-105'ler gibi ağır yüklü hücum avcı uçaklarını refakat «phantom»ları ile korumak zorunluğu ortaya çıktı. Böylece *hava üstünlüğü* denilen bir havacılık kavramına varıldı. Hava üstünlüğü her şeyden önce avcı uçağının üstünlüğüne dayanır; avcı uçaklarına her zaman arzu edilen değişik hizmetler gördürme çabası, avcılık niteliği tehlikeye girdiği anda sona erer. Gerçekten 1974'teki üstün uçakların hücum etkisi ve avcı uçaklarının yeni biçimi üstünlükte 1945'teki avcı uçaklarınınkini beş-on kat aşar.

— Prehist. İnsan toplumlarının ekonomik gelişmesinin ilk evresi olan avcılık, yiyecek üretimi devresinden (Cilâlıtaş devri) öncedir. Yontmataş devri insanı bir *avcı*'dır: çeşitli hayvanları avlar, yabanî otları, meyveleri, sümüklüböcek ve salyangozları toplar. Fakat Mezolitik dönemde insan gene avcı olmakla birlikte üretim ekonomisine erişmeğe de çalışır. Umutsuzca yiyecek peşinde koşan avcı insan tasarımı gerçeğe hiç de uygun değildir; tam tersine bu dönem «ilk bolluk toplumu» evresi olarak nitelenebilir. Yalnız, karmaşık olaylar ve etmenler (iklim değişikliği, nüfus artışı, yeni toplumsal ilişkiler) insanla doğa arasında binlerce yıl içinde kurulmuş olan dengeyi bozdu; insanoğlu varlığını koruyabilmek, hayvanları ve bitkileri evcilleştirmek için ilk adımı atmak zorunda kaldı. Bazı topluluklar zamanımızda bile avcılıkla geçinirler. (L)

Foto. McDonnell-Douglas (LAROUSSE)

Doğan AVCIOĞLU

Tex AVERY'nin bir karton filminden «Kim kimi öldürdü?»

AVCI (Sabit Osman), türk siyaset adamı (Artvin 1921). İstanbul Orman fakültesini bitirdi (1944) ve Artvin, Ankara, Adapazarı, Mersin'de orman işletme müdürlüklerinde bulundu. 1960'ta siyasî hayata atıldı, ertesi yıl yapılan seçimlerde Artvin'den A.P. milletvekili seçildi. 1965 seçimlerinde tekrar Meclis'e döndü ve ilk Demirel kabinesinde köyişleri bakanlığı (1965-1967) yaptı. A.P. meclis grubu başkanvekilliğine seçildi (1967). 1969'da bu görevinden ayrılarak orman bakanı, ikinci Demirel kabinesinde de enerji ve tabiî kaynaklar bakanı (1969-1970) oldu. 1970'te Millet meclisi başkanlığına getirildi. 1973 seçimlerinde Artvin milletvekilliğini korudu. (M)

***AVCILIK** i. — Ask. denizc. *Mayın avcılığı*, dip mayınlarını bulmak ve tahrip etmek amacıyla bir deniz dibini tarama yöntemi.

— ANSİKL. *Mayın avcılığı*'nda, mayın kılıfını bularak mayının yerini saptamağa ve gerek *mayın dalgıçları*'nın (bk. DALGIÇ*, *Ek*), gerek uzaktan kumandalı *mayın denizaltıları*'nın saptanan noktaya yerleştirdiği patlayıcı maddelerle mayını tahrip etmeğe yarayan özel bir sonar kullanılır. Bu yöntem, mayınların patlatma kablosu üzerine yerleştirilmiş engelleri ve tuzakları kolayca aşma olanağı verir ve klasik mayın tarama tekniklerine büyük ölçüde yardımcı olur; ancak mayın avcılığı yalnız kayalık olmayan, çamursuz, gemi cesetleri ve çeşitli döküntülerle dolmamış diplerde uygulanabilir. Mayın avcılığında kullanmak üzere tasarlanmış özel gemilerin en modern örneklerinden biri, Fransızların *Circe* (1970) tipi *mayın avcıları*'dır. (Bk. AVCI*, *Ek*.) [L]

AVCIOĞLU (Doğan), türk yazarı (Bursa 1926). Fransa'da siyasal bilimler ve iktisat okudu; Türkiye'ye dönüşünde Ortadoğu Amme İdaresi enstitüsüne asistan olarak girdi (1955). Aynı tarihte Ankara'da haftalık *Akis* dergisinde yazılar yazmağa başladı. Bu sırada siyasetle ilgilenerek C.H.P.'nin yeni kurduğu Araştırma bürosunda, Turhan Feyzioğlu ile birlikte çalıştı (1957). 27 Mayıs'tan sonra Kurucu meclise üye seçildi ve 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında görev aldı (1960). Aynı tarihte hem Ankara radyosunda dış politika yorumları yapıyor, hem de *Vatan* gazetesine yazılar yazıyordu. Kurucu meclis çalışmalarının sona ermesi üzerine bir süre *Ulus* gazetesinde yazdı (1960-1961). Daha sonra *Yön* dergisini yayımlamağa başladı (1961). Sosyalist Kültür derneğinin görüşlerini yayan bu dergiyi 1967'ye kadar sürdürdü. Bir süre Türk-İş Araştırma bürosu müdürlüğü (1963-1965) ve C.H.P. Yüksek Danışma kurulu üyeliği (1968-1969) yaptı. Haftalık *Devrim* gazetesini çıkardı (1969-1971). *Türkiye'nin düzeni* adlı araştırmasıyla Yunus Nadi ödülünü aldı (1969). Ayrıca, *31 Martta yabancı parmağı* (1969); *Devrim üzerine* (1971); *Millî Kurtuluş tarihi* (1974) adlı eserleri yayımlandı. (M)

AVEDON (Richard), amerikalı fotoğrafçı (New York 1923). 1946'da moda dergisi *Harper's Bazaar*'a girdi; o sıralarda derginin yöneticisi olan Aleksey Brodoviç, bütün bir fotoğrafçı kuşağını olduğu gibi Avedon'u da etkiledi. Son derece özentili, kimi zaman da keskin ve etkili üslûbuyla iş yaptı. 1966'da *Vogue* dergisine giren sanatçı, *Life*, *Graphis* ve birçok Avrupa moda gazetesi için çok sayıda resim çekti. Avedon, Amerika'daki müzelerde pek çok sergi açtı. Ayrıca *Observations* (Gözlemler) [1959], *Alice in Wonderland* (Alis harikalar ülkesinde) [1973] gibi eserler yayımladı. (L)

***AVELİNE** (Claude), fransız yazarı. — Yeni eserleri şunlardır: *Célébration du lit* (Yatak âyini) [1967], *L'oeil-de-chat* (1970). [L]

AVERY (Tex), amerikalı karton filim ressamı ve yapımcısı (Dallas 1918). Hayali güçlü, nükteci, saldırgan ve şaşırtıcı bir tip olan bu *cartoonist* (karikatürcü), bir yığın *gag* gerçekleştirdi. Kimi zaman gerçeküstücülüğe kayan gagları, çok bölümlü bir ritimle birbirine eklenir. Her ne kadar şakacı bir tutumla kimliğini uzun süre gizlemişse de Tex Avery gerçekten yaşamıştır. Önce Paul Terry ve Walter Lantz'ın yanında işe başlayan Avery (1930'dan 1936'ya kadar kontratlı olarak Universal'de çalıştı), daha sonra Léon Schlesinger hesabına Warner'de yapımcı olarak görev aldı. Bu sırada birbiri ardından birçok canlı resim «star»ı yarattı. Bunlar arasında domuz Porky Pig, ördek Daffy Duck ve tavşan Bungs Bunny vardır. 1942'de M.G.M. ile sözleşme yapan Avery köpek Droopy'yi, sonra da penguen Chilly-Willy'yi yarattı. 1960'ta reklamcılığa yöneldi, sonra da San Fernando vâdisindeki bir çiftliğe çekildi. (L)

***AVEYRON idare bölgesi**, Fransa'da Midi-Pyrénées bölgesinde idare bölgesi. — 281 568 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 45 kanton ve 304 komün. (L)

AVİLOV (Nikolay), rus atleti (Odessa 1948). 1972'de Olimpiyat dekatlon şampiyonu oldu. (L)

***AVİON**, Pas-de-Calais'de komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

AVONMOUTH, İngiltere'de (Gloucestershire) Bristol yakınlarında yer. Dökümhane (çinko) ve kimya sanayii (sülfürik asit). [L]

***AVRUPA**, beş kıtanın biri.

Siyasî ve iktisadî tarih. Bk. AVRUPA ORTAKLAŞMALARI, *Ek*.

Batı Avrupa'nın askerî savunması

Fransa Atlantik paktının askerî kanadından çekildikten (1966) sonra, Varşova paktı karşısında Batı Avrupa'nın savunması NATO tarafından sağlanıyor ve aslında Amerika Birleşik devletlerinin nükleer koruma gücüne dayanıyordu; A.B.D.'nin 1973'te Avrupa'da 300 000 askeri ve 7 000 taktik atom silâhı vardı. Fakat 1960'larda A.B.D. ile S.S.C.B. arasında kurulan nükleer denge Avrupa savunmasının koşullarını temelinden değiştirdi. NATO'nun 1967'de, Amerika'nın baskısı altında resmen kabul ettiği «kademeli mukabele» görüşü, nükleer savaş alanı olarak Avrupa kıtasını öngörüyor, Amerika Birleşik devletlerinin toptan nükleer müdahalesini ise son çare sayıyordu; böyle bir müdahale, göreceği karşılık nedeniyle amerikan topraklarında önemli yıkımlara yol açabilecekti. Kruşçev'in öne sürdüğü yumuşama politikası, art arda gelen bazı bunalımlarla (sözgelimi 1968 Çekoslovakya bunalımı) zedelenmekle birlikte Avrupa'da gerginliği azaltmayı öngören birçok girişime olanak verdi. Cenevre'deki silâhsızlanma konferanslarına paralel olarak yapılan sovyet - amerikan görüşmeleri nükleer silâhların yayılmasını önleme anlaşması ile sonuçlandığı gibi (1968), mayıs 1972 ve temmuz 1974'te imzalanan anlaşmalarla da stratejik nükleer silâhların sınırlandırılması kararlaştırıldı ve iki büyük arasında nükleer bir denge kurulması öngörüldü. S.A.L.T.* (*Ek*) çerçevesinde sürdürülen bu görüşmeler doğrudan doğruya Amerikalılarla Sovyetler arasında yapıldı ve Avrupalıları bir oldubitti karşısında bıraktı. Öte yandan, Federal Almanya cumhuriyeti sosyalist ülkelerle ilişkilerini normalleştirme çabasına girişti, 1970'te Sovyetler birliği ve Polonya ile, 1972'de Demokratik Alman cumhuriyeti ile anlaşmalar imzaladı; Berlin sorunu ise 3 eylül 1971'de Sovyetler birliği ile eski bağlaşıkları arasında dörtlü bir anlaşma konusu olmuştu. Böylece Orta Avrupa'da sağlanan yumuşama 1973'te Avrupa için bir güvenlik ve işbirliği konferansı toplanmasına hazırlık amacıyla, kasım 1972'de Helsinki'de toplanılmasına ve NATO üyeleri ile Varşova paktı üyeleri arasında Avrupa'da karşılıklı ve dengeli olarak kuvvetlerin azaltılması (M.B.F.R.*, Mutual Balanced Forces Reductions) [*Ek*] amacıyla ocak 1973'te görüşmelere başlanmasına olanak hazırladı; Atlantik paktı konseyince 1968'de Reykjavik'te öne sürülen bu görüşe A.B.D. büyük önem veriyordu. Çünkü A.B.D.'de bazı etkili siyasî çevreler, özellikle senatör Mansfield, Avrupa'daki bir kısım amerikan birliklerinin aralıklı olarak geri çekilmesi görüşündeydi. Ayrıca amerikan hükûmeti de «Nixon doktrini» (1969-1970) çerçevesinde (bk. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, *askerî tarih ve savunma, Ek*) bağlaşıklardan savunma yükünün, kuvvetlerin ve askerî giderlerin önemli bir kısmını yüklenmelerini istiyordu. Bununla birlikte, A.B.D., 26 haziran 1974'te Brüksel'de bağlaşıkları ile imzaladığı bir bildiriyle Atlantik paktı çerçevesinde Avrupa'nın savunmasına bağlı kaldığını, kuvvetlerini orada tutacağını belirtti.

Çözülmesi gereken sorunlar gene de çok ve karmaşıktır; hazır kuvvetlerin miktarı ve giderlerinin karşılanması, fransız ve ingiliz nükleer güçlerinden yararlanılarak bir Avrupa nükleer gücü yaratılması bunların en önemlileridir. Bu tasarılar için İngiltere, 1968 sonunda NATO üyesi bütün Avrupa ülkelerinin (Fransa, İrlanda ve Portekiz hariç) meydana getirdiği «Avrupa grubu»na dayanıyor. Fransa ise, tersine, yapısında genişletme ve değişiklik yapılarak bu görevin Batı* Avrupa birliğine (*Ek*) bırakılmasını istiyor. (L)

***Avrupa Atletizm şampiyonası.** — Daha sonraki şampiyonalar 1969'da Atina'da, 1971'de Helsinki'de ve 1974'te Roma'da yapıldı; türk atletleri üç şampiyonaya da katıldılar ama, başarılı olamadılar. (M)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği konferansı (A.G.İ.K.), Avrupa güvenliğinin ve devletler arasında ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda yapılabilecek işbirliğinin koşullarını belirlemek amacıyla otuz iki Avrupa devleti, Amerika Birleşik devletleri ve Kanada arasında 1972'de kararlaştırılan konferans. Bu konferansın toplanmasını ilkin 1954'te, soğuk savaş sırasında Sovyetler birliği, Berlin'de, Amerika Birleşik devletleri, İngiltere ve Fransa'ya teklif etti; Sovyetler birliği «Avrupa için bir ortak güvenlik sistemi» kurulmasını sağlayacak bir konferansın toplanmasını istiyordu. Moskova bu teklifini zaman zaman yeniledi; özellikle 1966 ve 1969'da Varşova paktı üyeleri siyasî komitesi aracılığıyla tekrarlanan teklife «Avrupa devletleri arasında genel işbirliği» amacı da eklendi; 1967'de Karlovy Vary'de toplanan Avrupa komünist partileri konferansında da aynı teklif ileri sürüldü. Haziran 1970'te Varşova paktı ülkelerinin dışişleri bakanları böyle bir konferansa A.B.D. ile Kanada'nın katılmasını da kabul ettiler. Ayrıca konferansın gündemine kültürel ilişkilerin alınmasını istediler ve haziran 1968'de Reykjavik'te Atlantik paktı konseyince yapılan çağrıya cevap olarak Avrupa'daki yabancı kuvvetlerin azaltılması sorununun konferansça kurulacak bir kurulda incelenmesini teklif ettiler. Atlantik paktı ülkeleri bu tasarıyı önce kuşku ile karşıladılar ve 1969'da, böyle bir konferansın titizlikle hazırlanması gerektiğini belirttiler. 1970'te Atlantik konseyi, konferansa katılmak için iki blok arasında Almanya ve Berlin üstündeki görüşmelerde olumlu bir sonuca varılmasını ve Avrupa'da yerleşmiş askerî kuvvetlerin azaltılması için ikinci bir konferansın toplanmasını şart koştu.

1945 sınırları ile ilgili olarak 1970'te Federal Almanya, Sovyetler birliği ve Polonya arasında yapılan antlaşmalar, Berlin hakkındaki 1971 tarihli dörtlü anlaşma ve silâhların sınırlandırılması konusunda Moskova'da imzalanan sovyet-amerikan anlaşması bu engelleri ortadan kaldırdı. Bundan başka eylül 1972'de Sovyetler birliği, 1973'te Avrupa'daki kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılması için görüşmelere girişmeyi kabul etti; bu tutum Amerika Birleşik devletlerinin duraksamasına son verdi. 22 kasım 1972'de Helsinki'de hazırlık konferansı çalışmalarına başlandı; bu çalışmalara A.B.D., Kanada ve Atlantik paktına üye on iki devletin elçileri ile S.S.C.B.'nin ve Varşova paktına üye altı devletin elçileri, ayrıca tarafsız on üç devletin elçileri (bu arada Vatikan temsilcisi) katıldılar. Uzun tartışmalardan sonra konferans 3 temmuz 1973'te Helsinki'de açıldı. Çalışmalar 1974 yılında Cenevre'de sürdürüldü.

Cenevre'de sürdürülen görüşmelerde 1974 yılı, gündemde yer alan konuların kesin sonuçlara bağlanmasını sağlamadan sona erdi. 1975 temmuzunda, gene Cenevre'de yapılan toplantıda ise Sovyetler 28 temmuzda Helsinki'de devlet başkanları düzeyinde bir zirve konferansı düzenlenmesini istediler. Batılı ülkeler bu teklife karşı çıktı. Karşı çıkmanın gerekçesi de, bazı ikinci derece sorunların çözüme bağlanmasından

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); A.F.D.F.A. kol. (LAROUSSE)

önce bir zirve konferansı için karar alınması halinde Sovyetler'in hiç bir ödün vermeyecekleri kaygısıydı.

Temmuz (1975) başındaki Cenevre görüşmelerinde ele alınan önemli ve batının Sovyetler'den ödün elde etmeğe çalıştığı konulardan biri askerî parametreler oldu. Batılılar, konferansa katılan ülkelerde yapılacak askerî manevraların sınırlardan yaklaşık 352 km içeride olmasını, manevralara katılacak askerî birliklerin mevcudunun 20 000 olarak dondurulmasını ve karşı tarafın harekâttan 28 gün önce haberdar edilmesini istiyordu. Buna karşılık Sovyetler yaklaşık 300 km mesafe, 30 000 asker ve 18 gün süre teklifinde bulundu. Bu konuda taraflar arasında bir yakınlaşma sağlanamadığı sırada türk heyetinin Türkiye'de yapılacak manevralar için önceden haber verme zorunluğunun yalnız kuzey ve batı bölgelerini kapsamasını ve harekâtın sınıra uzaklığının da yaklaşık 101 km olmasını istemesi, ortaya yeni bir anlaşmazlık noktası çıkardı. Bu konu üzerinde daha sonra sayısal değişikliklerle görüş birliği sağlandı ve Sovyetler'in 31 temmuzda Helsinki'de bir zirve konferansı toplanması önerisi kabul edildi. Bunun üzerine Helsinki'de biraraya gelen 35 ülkenin devlet ve hükûmet başkanları yaklaşık 11 sayfalık bir bildiriyle Avrupa güvenliği ve işbirliği hakkındaki ortak görüşlerini açıkladılar. (Bk. HELSİNKİ KONFERANSI, *Ek.*) [LM]

Avrupa Kalkınma fonu (A.K.F.), Avrupa Ekonomik ortaklaşması (Ortak pazar) ile Afrika arasındaki işbirliği çerçevesinde kurulan üçlü kuruluş. Birinci fon Roma antlaşması yürürlüğe girdiği sırada 581 milyon dolarlık bir fon ile beş yıl için kurulmuştu; paralar karşılıksız yardım şeklinde eski Fransız Batı Afrikası, Fransız Ekvator Afrikası ülkeleri ile denizaşırı fransız ülke ve topraklarına ve Togo, Kamerun, Kongo-Brazzaville gibi diğer ülkelere veriliyordu. 1963'te Yaunde anlaşması ile kurulan ikinci fon 1 haziran 1964'te yürürlüğe girdi; 730 milyon dolar (680 milyonu karşılıksız yardım, 50 milyonu ödünç) tutarındaki bu fon Afrika devletleri ile Madagaskar, denizaşırı fransız ülke, toprak ve idare bölgeleri için kullanılacaktı. Birinci fona göre bunun kullanılma alanı daha çeşitliydi: ekonomik ve sosyal yatırımları finanse etmek, teknik yardım, tropikal ülke ürünlerinin fiyatlarının ayarlanması, yardımdan yararlanan ülke ürünlerinin çeşitlendirilmesi. Üçüncü kalkınma fonu 1969 yeni Yaunde anlaşması ile kuruldu. Kuruluşun elindeki 900 milyon doların 90 milyonu ödünç şeklindeydi. İkinci fona göre bunun kullanılma alanında bazı değişiklikler yapıldı: birtakım istisnalar dışında, fiyat desteklemesi şeklindeki üretim yardımları kaldırıldı; yardım alan devletlerce ihraç edilen ürünlerin pazarlamasında kolaylık sağlanması ve satışların yükseltilmesi için gelişme tedbirleri alındı; sanayileşmeye ve ulaşımın geliştirilmesine önem verildi. Ne var ki sanayileşme alanında fazla bir şey yapılamadı, bölgesel özellik taşıyan tasarılar ilgili devletlerin kısıtlamalarıyla karşılaştı.

31 aralık 1971'de üç fonla desteklenen piyasa ve sözleşmelerin (emek piyasası, mal piyasası, teknik yardım sözleşmesi) toplamı 962'yi, yardım miktarı 137 milyon hesap birimini buluyordu. (L)

***Avrupa ortaklaşmaları.** — 1 temmuz 1968'de gümrük birliği gerçekleştikten sonra dokuz üyeli Avrupa ortaklaşmasının genişletilmesi ve ortaklaşmanın güçlendirilmesi yolunda alınan önemli kararlar tek bir Avrupa'nın kurulması için belirgin bir aşama oldu. Üye ülkeler birçok alanda yavaş yavaş ortak bir siyaset çizer veya uygularken Avrupa Ekonomik ortaklaşması (Ortak pazar) uluslararası ekonomik ve politik konjonktürdeki değişikliklerle bağıntılı olarak üçüncü dünya ülkeleri ile ekonomik ve ticarî ilişkilerini yeniden gözden geçirmek gereğini duydu.

● *Genişletme.* 1 ve 2 aralık 1969'da toplanan La Haye konferansında devlet ve hükûmet başkanları A.E.O.'ya katılacak ülkelerle görüşmelere başlama konusunda anlaşmaya vardılar. 22 şubat 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka topluluğa resmen katıldılar, Norveç 26 eylül 1972 tarihinde yapılan referandum sonucunda katılmayı reddetti. Katılanlar için bir geçiş dönemi öngörüldü (1 nisan 1973 - 1 temmuz 1978). Bu dönem içinde Altılar'la yeni katılan üç üye arasındaki gümrük vergileri giderek kaldırılacak ve üç yeni üyenin ortak dış gümrük tarifelerine uyumları gerçekleştirilecekti. Başka konularda (Commonwealth ülkeleriyle ilişkiler, ortak tarım politikası, Avrupa bütçesine katılma) geçiş dönemi 31 aralık 1982'ye kadar uzayabilecekti.

● *Avrupa ortaklaşmasının güçlendirilmesi.* Ortaklaşmanın güçlendirilmesi topluluk için bir bütçenin yapılması ve giderek bir para ve ekonomi birliğine varılmasıyla sağlanacaktı. Nisan 1970'te Altılar, topluluk için bir malî sistem üstünde anlaşmaya vardılar: Avrupa Ekonomik ortaklaşması (Ortak pazar) 1975'ten başlayarak kendi özerk bütçesini yapacak ve bunun için gerekli öz kaynaklara sahip olacaktı. Bütçenin demokratik denetimi bütçe tasarısını yapan Bakanlar konseyi ile, bunda düzeltme yapma hakkına sahip olan Avrupa parlamentosu arasında işleyen bir mekik sistemiyle sağlanacaktı. Bu tarihten önce bütçe tarımdan sağlanacak gelirler (1971'den başlayarak) ve gümrük vergilerinden sağlanacak payla beslenecekti. 1975'ten sonra bütçe gelirleri gümrük vergilerinin tamamı ile dokuz ülkeden toplanacak katma değer vergileri payından oluşacaktır. Şubat 1971'de, 1970 Werner planı esas alınarak 31 aralık 1980'de ekonomi ve para birliğini gerçekleştirmek üzere bir program yapıldı. 31 aralık 1973'te sona erecek birinci aşama programında bazı yeni kararlara yer verilmişti: üye ülkeler arasında döviz kuru farklarının azaltılması, 2 milyar dolarlık orta vadeli kredi ihtiyat fonu meydana getirilmesi, kısa ve orta vadeli ortak bütçe ve iktisadî işbirliği politikasının saptanması, vergilerin ahenkleştirilmesi çalışmalarının hızlandırılması, uluslararası para konularında görüş birliğinin sağlanması amacıyla sistematik danışma ve işbirliği düzeninin kurulması.

Bu kararların uygulama dönemi sonunda 14-15 aralık 1973'te Kopenhag'da, Bella Centre'da yapılan devlet ve hükûmet başkanları düzeyindeki zirve toplantısında yeni kararlara varıldı: toplantıların daha sık tekrarlanması, arap - israil savaşından beri karşı karşıya bulunulan enerji bunalımına ortak çözüm aranması ve Avrupa birliğine ilişkin çalışmaların hızlandırılması.

Fransa cumhurbaşkanı George Pompidou'nun etkin rol oynadığı bu konferans sırasında beklenmedik bir gelişmeyle karşılaşıldı. Petrol üretici ülkelerden Cezayir adına dışişleri bakanı Abdülaziz Ebuteflika, Sudan adına dışişleri bakanı Mansur Halid, Tunus adına dışişleri bakanı Muhammed Masmudi ve Birleşik Arap emîrlikleri adına da Abu Dabi dışişleri bakanı Adnan Paçaçı, Cezayir'de düzenlenen arap zirve konferansında alınan kararları ve tekliflerini açıklamak üzere Kopenhag'a gittiler. Bu görüşme Dokuzlar'ın enerji bunalımı konusunda ne gibi tedbirler alınabileceğini düşünmelerine yardımcı oldu ve taraflar arasında bir diyaloğun kurulmasını sağladı.

Bundan sonraki toplantı 9-10 aralık 1974 tarihlerinde, Fransa cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in daveti üzerine Paris'te yapıldı. Toplantıya Dokuzlar'ın hükûmet başkanları katıldı. Roma antlaşmasının imzalanışından (1957) bu yana yedinci zirve konferansı olan bu toplantıda başlıca şu kararlar alındı: 1. hükûmet başkanlarının yılda üç kere biraraya gelerek ortak sorunları ve koordinasyon çalışmalarını gözden geçirmeleri; 2. üyeler arasında tek tip pasaport kullanılması ve pasaport birliği konusunda çalışmalar yapılması; 3. Avrupa parlamentosu üyelerinin doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi için 1978'e kadar veya bu tarihten sonra uygulamaya geçilmesine imkân verecek hazırlıkların tamamlanması; 4. Paris'te, 1972'de alınan karar gereğince Avrupa birliğinin 1980'den önce gerçekleştirilmesiyle ilgili bir raporun Belçika başbakanı Léo Tindemans tarafından, 1975 sonundan önce hazırlanarak konferansa sunulması; 5. enflasyonla mücadele ve istihdam sorunlarının tek tip bir iktisadî politika uygulamasıyla çözümlenmesi mümkün görülmediğinden, bu alanda gerekli millî politikaların tespit edilmesi; 6. 1 ocak 1975'ten başlayarak 1977'ye kadar 1 300 000 000 hesap birimi (yaklaşık 1 600 000 000 amerikan doları) tutarında Avrupa bölgesel kalkınma fonunun gerçekleştirilmesi (gerçekte bu kararın 1974'ten başlayarak uygulanması gerekiyordu, ancak bazı anlaşmazlıklar yüzünden böyle bir gecikme olmuştu); 7. Bakanlar konseyinin 1974 tarihli kararı gereğince ilgili komisyonun ortak bir enerji politikası tespit etmesi ve bunun uygulama hazırlıklarını yapması.

● *Ortak siyaset.* Geçmişte olduğu gibi, Avrupa'nın kuruluşu gene en çok tarım alanında ilerleme gösterdi. 1971 martında bir tarımsal yapı reformu politikasının ana hatları belli olmuştu. Avrupa'da tarımın modernleştirilmesi planı üç dizi tedbiri öngörüyordu: tarım işletmelerinin modernleştirilmesi, yaşlı çiftçilerin ve eski donatımı yenilemek istemeyen gençlerin tarımda çalışmasına son verilmesi, çiftçiler arasında sosyo-ekonomik haberleşmenin sağlanması. Duruma göre bu tedbirlerin gerektirdiği giderlerin yüzde 25-65'i Avrupa tarımsal yöneltme ve garanti fonu tarafından sağlanacaktı. Bundan başka, hayvansal ürünleri daha çok göz önüne alan yeni bir tarımsal fiyat kademesini, 1972-1973 ve 1973-1974 hasat dönemleri için sabit tarım fiyatlarıyla belirleme yoluna gidildi. Alman markının değerinin yükseltilmesi nedeniyle, denkliği sağlamak için yüklü paralar ödenmesini gerektiren para bunalımı yeşil Avrupa'nın varlığını tehlikeye soktu. Fiyat ve pazar birliği, uluslararası para bunalımı sona ermeden önce yeniden kurulamayacaktır. Bretton-Woods sisteminin çöküşünden sonra meydana gelen olaylar, Amerika'nın alacağı kararlar ve para anlaşmalarının süreksizliği karşısında ortak bir tutum takınmanın avrupalı üyeler için ne kadar güç olduğunu gösterdi. (Bk. DOLAR, *Ek.*) Merkez Bankaları Genel Müdürleri komitesince yönetilen Avrupa Para Birliği fonu 1 nisan 1973'te kuruldu. Fonun kullanılma tarzı ve rezervlerin birleştirilme koşulları aynı yılın sonunda belirlenecekti. Sosyal alanda Avrupa Sosyal fonunun yetkileri 1971'de güçlendirildi; bundan böyle fonun çalışmaları topluluğun siyasetinin sosyal sonuçlarını da (tarımsal mesleklerde değişim, işletmelerin birleşip kaynaşmasına izin verilmesi) kapsayacak duruma geldi. Bölgesel politika alanında Dokuzlar, ekim 1972'de, topluluğun öz kaynaklarıyla beslenen bir bölgesel kalkınma fonu kurulması ilkesini kabul etti. 1974 başlarında çalışmaya başlayacak olan fonun kaynaklarının nerelerden sağlanacağı ve miktarı, amaçları ve uygulama biçimleri 1973 sonundan önce belirlenecekti. Ancak, fona katkı payları ve teknik konulardaki bazı görüş ayrılıkları yüzünden bu uygulama gecikti. Ayrıca bölgesel politikalarda işbirliği yapılması ilkesi kabul edildi. Dokuzlar ekonomik yönden tatmin edici koşullarla Avrupa'yı sürekli ve güvenli olarak beslemeyi garanti edebilecek ortak bir politika üstünde anlaşmaya varamadıkları için enerji politikasında elle tutulur bir ilerleme sağlanamadı. Fransa ile İtalya bağımsız bir avrupa stratejisinin gerekliliğinde ısrar ettiler. İngiltere, Almanya ve Hollanda ise petrol ithal eden büyük ülkelerle, özellikle Amerika Birleşik devletleri ile önceden bir görüş birliğine varılmasını istediler. Bununla birlikte aralık 1973'te topluluğa üye dokuz

Avrupa ortaklaşmaları İngiltere, Danimarka, Irlanda ve Norveç'in (sonra çekildi) ortaklığa katıldıkları gün (22 ocak 1972) Brüksel'de Egmont sarayında toplanan yeni Avrupa'nın delege ve bakanları: birinci sırada soldan sağa: F. Colombo, M. Schumann, W. Schell, G. Eyskens, W. K. N. Schmelzer, G. Thorn, F. M. Malfatti, E. Heath, J. Lynch, T. M. Bratelli, J. O. Krag

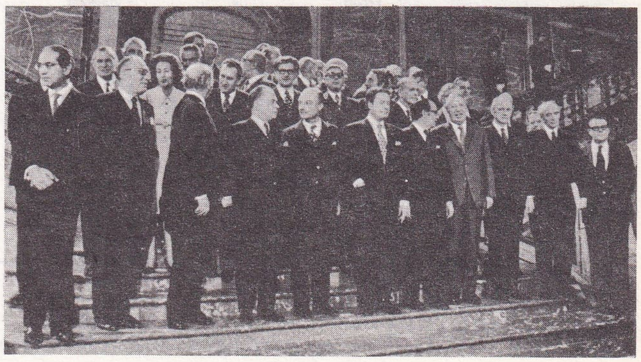

Foto. Bureau-Gamma (LAROUSSE)

ülkenin devlet ve hükûmet başkanlarından oluşan bir konferans, enerji bunalımının yol açtığı güçlükleri gidermek amacı ile Kopenhag'da toplandı. Bu konferans bir enerji bilançosu yapılmasını, topluluk için özellikle yeni enerji kaynakları aranması ve yaratılması amacıyla bir program hazırlanmasını ve petrol üreten ülkelerle topluca görüşmeler yapılmasını kararlaştırdı. ● *Üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkiler.* Dokuzlar 1973 eylülünde Cenevre'de G.A.T.T. çerçevesinde yapılan görüşmeler sırasında («Nixon Round») ticarî işbirliğinde bulundukları ülkelerle diyalog kurmağa hazırdılar. Fakat bununla topluluğun ulaştığı sonuçları (ortak gümrük tarifesi ve tarım politikası) tehlikeye atmaktan kaçınıyor, görüşmeleri karşılıklı çıkar esasına dayandırmak istiyorlardı. Ayrıca mübadelenin serbest bırakılmasını yeni bir uluslararası para sisteminin yürürlüğe konmasına bağlıyorlardı. Ortak pazara katılmağa istekli olmayan Avrupa Serbest Mübadele birliğine bağlı ülkelerle (Avusturya, İzlanda, Portekiz, İsveç ve İsviçre) Avrupa Ekonomik ortaklaşması beş yıl için bir sınaî serbest mübadele bölgesi oluşturmayı 22 temmuz 1972'de öngördü. Üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkiler 28 temmuz 1969'da 18 Afrika ülkesi ile imzalanan Yaunde anlaşmasının yenilenmesi ile belirlendi. Aynı yıl malî yardımı içermeyen bir işbirliği anlaşması Kenya, Uganda ve Tanzanya ile imzalandı. Anlaşma, daha önce taraflarca elde edilmiş sonuçları tehlikeye atmamayı göz önünde bulundurmak şartı ile bazı koşulları yerine getiren Commonwealth ülkelerine açık tutuldu. Ancak, Commonwealth ülkeleri İngiltere'nin tutumuna bağlı olarak anlaşmaya ilgi göstermedi. Avrupa ve Afrika ülkeleri arasında yeni görüşmeler 1973 temmuzunda başladı. Brüksel komisyonu hazırlık amacı ile özgün bir öneride bulundu: sekiz temel ihraç ürünü (şeker, yerfıstığı, yerfıstığı yağı, pamuk, kahve, kakao, muz ve bakır) için alım garantisi vermek. Buna göre A.E.T., Avrupa'ya yapılan satışların efektif değeri ile, satın alınması garanti edilen ihraç değeri arasındaki farkı karşılayacak miktarda ödünç kredi vermeyi kabul ediyordu. Krediler, bu ürünlerin fiyatı satıcı ülkeler için uygun olduğu yıllarda ödenecekti. Bunlardan başka, Birleşmiş* Milletler Ticaret ve Gelişme konferansı *(Ek)*

AVUSTRALYA
maden yatakları

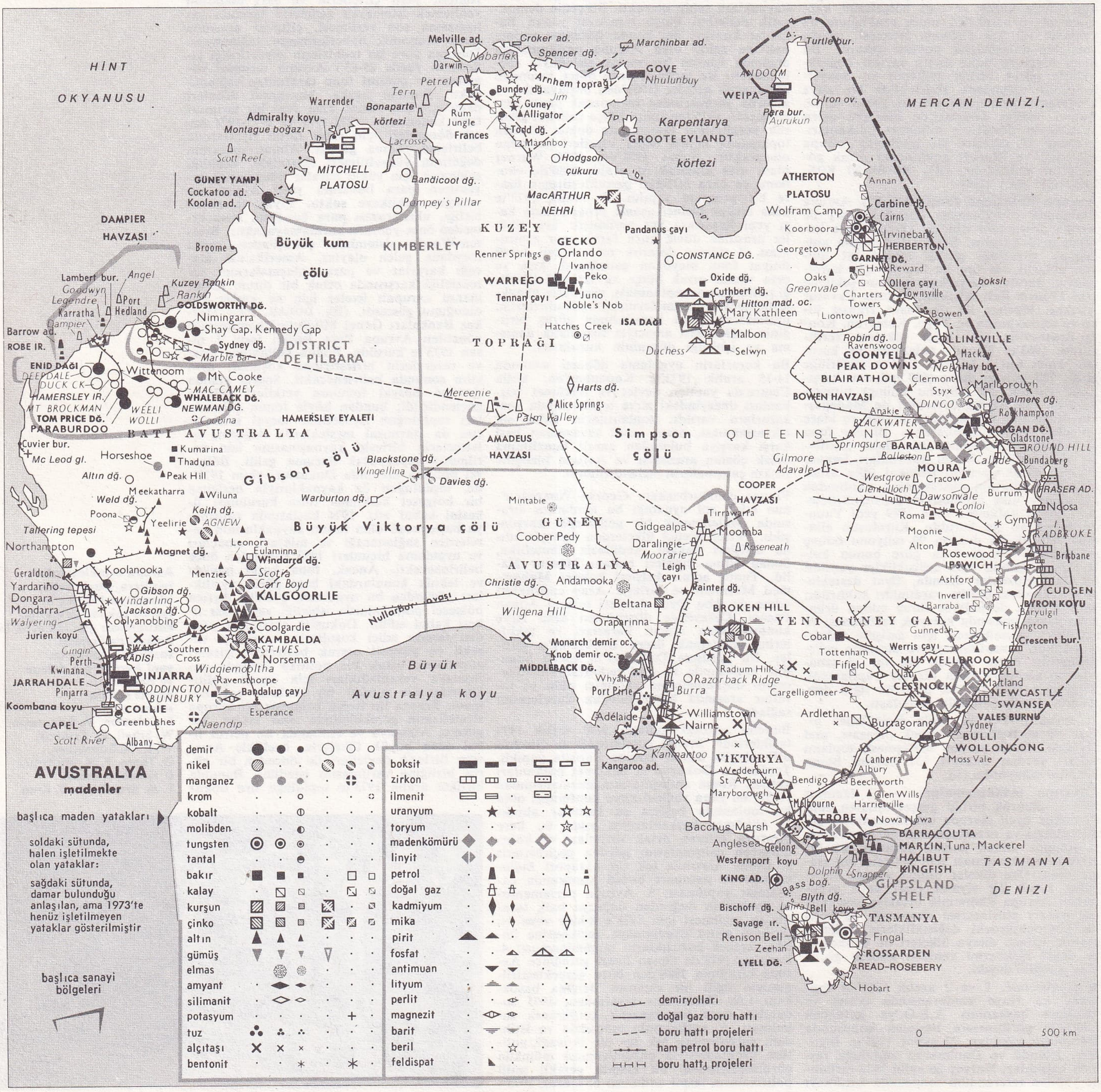

çerçevesinde Avrupa ortaklaşması, üçüncü dünya ülkelerinden gelecek mamul ve yarı mamul ürünler için de 1 temmuz 1971'den başlayarak tercihli alım uygulamayı kararlaştırdı.

● *Avrupa Ekonomik ortaklaşması ve Türkiye.* Türkiye'nin Avrupa Ekonomik topluluğu ile ilişkilerinde 1970-1975 döneminde önemli gelişmeler oldu. İlk antlaşmada 1 aralık 1964 - 31 aralık 1972 arası Türkiye için *hazırlık dönemi* olarak kabul edilmişti. Buna göre Türkiye, gümrük uygulamasında A.E.O.'ya karşı herhangi bir yükümlülük altında olmayacaktı. Buna karşılık A.E.O.'nun türk ihraç mallarına tercihli ithalât rejimi uygulaması öngörülüyordu. 1 eylül 1971'de yapılan geçici bir antlaşmayla, 31 aralık 1971'de sona erecek olan bu uygulamanın süresi 31 aralık 1973'e kadar uzatıldı. 1 ocak 1974'te ve 1 ocak 1975'te de bu tercihli rejim içinde, Türkiye'den ortaklık üyesi ülkelere yapılan ihracata uygulanan gümrük indirim oranlarını arttıran iki antlaşma daha yapıldı. 1 ocak 1973'te, *katma protokol* adıyla yapılan asıl antlaşmayla da Türkiye *ortaklık dönemi*'ne girmiş ve A.E.O. ülkelerine uyguladığı gümrük hadlerini kademe kademe indirmeğe başlamıştı. Bu antlaşma gereğince Türkiye'nin A.E.O. üyesi ülkelerden ithal ettiği, demir, çelik ve petrol dışında kalan mallar iki liste halinde düzenlendi ve bunlara uygulanacak gümrük indirim takvimi birinci liste için 12, ikinci liste için 22 yıl olarak saptandı.

Türkiye'nin A.E.O. ile ilişkilerinde ortaya çıkan bir başka değişiklik de İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın 1 ocak 1973'te Altılar topluluğuna katılması üzerine Türkiye'nin yeni *Dokuzlar topluluğu* ile ilişkilerini yeniden düzenlemek üzere 30 haziran 1973'te yapılan antlaşma oldu ve bu metin 1 ocak 1974'te yürürlüğe girdi.

Bu arada Türkiye ile eş düzeyde bulunan Yunanistan'ın 12 haziran 1975'te Ortaklık Bakanlar konseyine başvurarak tam üyeliğe kabul edilmesini istemesi Türkiye'nin karşısına yeni bir sorun olarak çıktı. (LM)

Avrupa Para Birliği fonu, malî kuruluş. Avrupa Ekonomik ortaklaşmasına üye ülkelerin dışişleri bakanları Avrupa Para Birliği fonunun kurulmasına ilişkin belgeyi 3 nisan 1973'te imzaladılar.

Geçici olarak merkezi Lüksemburg'ta bulunan bu fon merkez bankalarının genel müdürlerince yönetilir ve bir Avrupa hesap birimi kullanır. İlk evrede fonun birçok görevi var: ortaklaşan ülkelerin paralarının karışmasından doğan ödeme sorunlarını çözmek, topluluk içi ödemeleri çok taraflı olarak sağlamak, merkez bankaları arasında kısa vadeli para desteği mekanizmalarını düzenli işletmek. Daha sonraki evrede fon, sermaye hareketlerini ayarlamada, iç ve dış para politikaları arasında birlik sağlamada görev alacaktır. Komisyon merkez bankalarının 1 ocak 1974'ten önce altın ve topluluk dışı yabancı döviz rezervinin yüzde 20'sini, 1980'den önce de rezervlerin tümünü ortak hale getirmelerini önerdi. Ayrıca fonun üye ülkelerin bütçelerinden ayrılan paylarla sağlanan topluluk parası olarak 500 milyon hesap birimi miktarında bir sermayesi olacak. Bu sermaye kısa vadeli para desteğinde öngörülen dağıtım esasına göre kullanılacak. (L)

***Avrupa Uzay Araştırmaları teşkilâtı.** — Kuruluşundan beri bu örgüt çeşitli tipte yüzden fazla sonda füzenin fırlatılmasını gerçekleştirmiş ve yörüngeye yerleştirilen yedi bilimsel araştırma uydusu geliştirmiştir: «Iris», «Aurora», «Heos A1», «Boreas», «Heos A2», ilk Avrupa astronomi uydusu «TD-I» ve «ESRO IV». Örgüt, ayrıca, bir Avrupa haberleşme uydusu, bir hava trafiği kontrol uydusu ve bir meteoroloji uydusu gibi çeşitli tipte uygulama uydularını da incelemiştir. (L)

***AVUKATLIK** i. — ANSİKL. 1969'da çıkarılan 1136 sayılı kanunla sosyal güvenlik haklarına kavuşan avukatların çalışmalarında Türkiye Barolar birliği gitgide etkinleşmeğe başladı. Yeni avukatlık kanununun uygulanmasında bu meslekteki kişilere sağlanan en önemli yarar Sosyal Sigortalar kapsamına alınmaları oldu. Böylelikle, uygulamada hiç de pratik yanı bulunmayan toplu sigortalanma zorunluğu ortadan kalkmış oldu. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yaşı ilerlemiş olanlara da geriye doğru borçlanma imkânı tanındı. (Bk. TÜRKİYE* BAROLAR BİRLİĞİ, *Ek.*) [→Bibliyo.] [M]

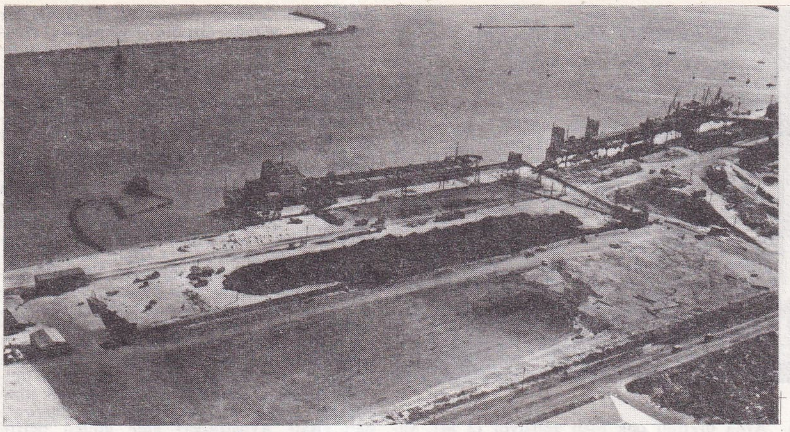

Geraldton'da demir cevheri yükleme ve depolama tesisleri

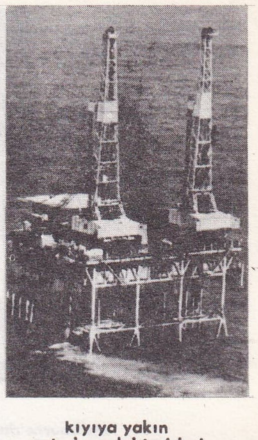

kıyıya yakın petrol sondaj tesisleri

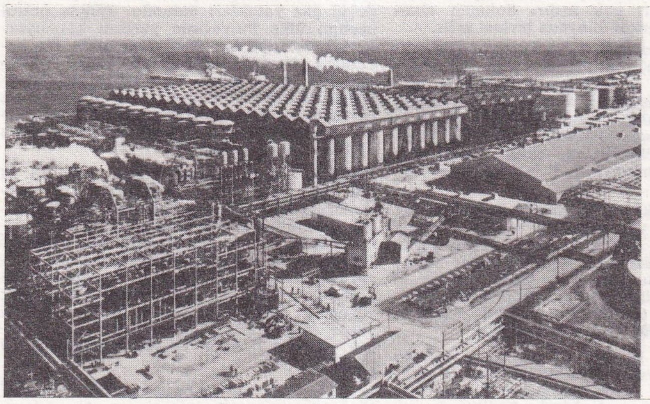

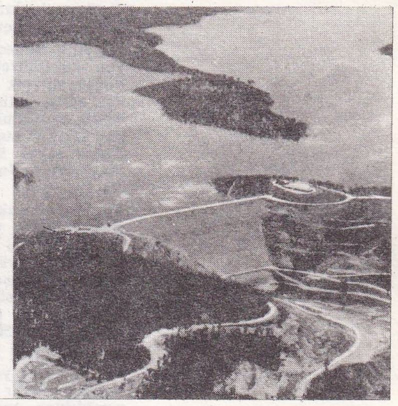

solda, Kwinana'da alüminyum fabrikası; sağda, Adaminaby barajı ile Eucumbene gölünün görünüşü (Karlı Dağlar)

***AVUSTRALYA,** Okyanusya'da devlet.

EKONOMİ

Avustralya yılda yüzde 5,5'i bulan kalkınma oranı ile hızla gelişmesini sürdürüyor. Tarım üretimi ticarette hâlâ önemli bir rol oynuyor, ama son yıllarda madencilik kesimi gerçek bir «sıçrama» yaptı. 1961-1970 arasındaki on yıl içinde işleme sanayii yüzde 8 kalkınma hızı gösterdi ve bugün gayrisafi millî üretimin yüzde 30'unu bu kesim sağlıyor.

● *Tarım.* Faal nüfusun ancak yüzde 14'ü tarım alanında çalışıyor; çiftçi işletmelerinin sayısı 250 000 dolayında duraklamış durumda, ama verim gittikçe artıyor. Nüfusuna göre Avustralya koyun yetiştiriciliğinde de hep başta geliyor. Koyun sürüleri gittikçe artıyor (181 milyon baş); dünya ticaretine sunulan yünün üçte birini (900 000 t) Avustralya sağlıyor; ayrıca bütün dünyaya yılda 600 000 t koyun ve kuzu eti satıyor. Sayısı 4,5 milyonu bulan süt ineğinden 200 000 t tereyağı, bir o kadar yoğunlaştırılmış süt, 90 000 t peynir elde ediliyor; yoz sığırın sayısı 14,5 milyonu, bunlardan elde edilen dana ve sığır eti bir milyon tonu bulur. Domuz ve tavuk etini de katarsak Avustralya yılda 2 milyon tondan fazla et üretir ve bunun 750 000 tonunu ihraç eder.

Buğday tarımı gitgide koyun yetiştiriciliği ile birleştiriliyor (*mixed farming*, karma tarım). Alınan ürün büyük ölçüde iklim koşullarına bağlıdır (1968'de 14,8 Mt, fakat 1970'te sadece 8 Mt); üretimin büyük bir kısmı Asya'ya (Japonya, Çin, Hindistan), Avrupa'ya v.b. ihraç edilir. Ortalama verim düşüktür (dönüm başına 100-150 kg), fakat çiftçi başına üretim çok yüksektir.

DEVLET VE ÜLKE	NÜFUS	BAŞKENT	NÜFUS
Avustralya Başkent Toprağı	145 000	*Canberra*	135 000
Batı Avustralya	1 060 000	*Perth*	710 000
Güney Avustralya	1 220 000	*Adélaïde*	875 000
Güney Yeni Gal	4 760 000	*Sydney*	2 860 000
Kuzey ülkesi	76 000	*Darwin*	37 000
Queensland	1 900 000	*Brisbane*	895 000
Tasmanya	405 000	*Hobart*	156 000
Victoria	3 550 000	*Melbourne*	2 530 000

Öteki büyük kentler

Geelong	128 000	Wollongong	225 000
Newcastle	375 000		

Foto. *Avustralya elçiliği, Avustralya Danışma bürosu (LAROUSSE)*

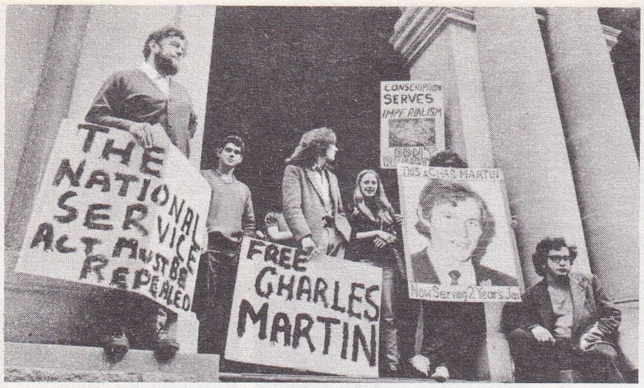

Melbourne'da askerlik aleyhtarı gösteri

Arpa üretimi çok hızlı gelişiyor (3 Mt, yarısı ihraç edilir), sorgo (hint darısı) üretiminde de aynı hızlı gelişme var (1,3 Mt üretim, 1 Mt ihracat). Buna karşılık mısır üretim alanları çok azdır. Sulanan alanlarda pirinç verimi dünyada birinci gelir.

Bağcılık alanında da üretim artıyor (2,8 milyon hektolitre) ve kalite şarap üretimine doğru apaçık bir gelişme görülüyor. Şekerkamışı yetiştirmek için bin kadar örnek çiftlik kurulduktan sonra Queensland'da şeker üretimi bugün 2,8 Mt'u buldu ve Avustralya şeker ihracatında ikinci sırayı aldı (müşterileri: Japonya, A.B.D., İngiltere, Malaysia v.b.).

Toplam olarak çeşitli tarım ürünlerinin değeri şöyledir: yün yüzde 21; sığır eti yüzde 15; koyun eti yüzde 5; süt ürünleri yüzde 10; buğday yüzde 17; diğer tahıllar yüzde 4; şekerkamışı yüzde 4; meyve yüzde 5. Henüz önemsiz olan balıkçılık (100 000 t) gelişiyor: iri tropikal karidesleri, özellikle langustlar (4 500 t) dışarı satılıyor.

● *Madenler*. Bu alanda bir hayli yatırım yapıldı. Beş yıllık (1966-1970) yatırım miktarı 20 milyar liraya yakındır. Uluslararası ortaklıklar Avustralyalılarla birlikte iş yapıyor. Çok geniş maden yatakları bulundu ve işletmeye açıldı: demir cevheri üretimi 1964'te 5,7 Mt iken 1970'te 38,7 Mt'u ve 1972'de 50 Mt'u aştı: Avustralya dünyada üretim bakımından üçüncü, ihracat bakımından birinci oldu. Batı Avustralya'da bulunan yeni yataklarda maden rezervi çok fazladır (30 000 Mt) ve filizdeki demir oranı çok yüksektir (yüzde 65-70); cevher, derin sulardaki Dampier limanı ve Hedland limanı gibi yeni limanlara iletilip oradan özellikle Japonya'ya ihraç ediliyor.

Boksit üretiminde Avustralya dünyada birinci sırayı alır: üretim 1972'de 14 Mt'la Kap'ı geçti. Weipa (Queensland) maden yatakları hem rezerv bakımından (2 200 Mt), hem de filizdeki maden oranı bakımından (bazen yüzde 60 alümin) çok zengindir. Boksitin bir kısmı ham olarak ihraç edilir, kalanı, yılda 2,6 Mt işleyen dev Gladstone fabrikasında işlenir. Gove'de (Kuzey ülkesi) üretim yenidir; 500 000 t kapasiteli bir alümin fabrikası bitmek üzeredir. Batı Avustralya'nın madenleri Kwinana'da işlenmektedir (900 000 t), ama bu devlette daha birçok fabrika yapılacaktır.

Avustralya kurşun üretiminde dünyada üçüncü sırayı alır, çinko, bakır ve gümüş üretiminde de önemli bir yer tutar. Geniş bir manganez yatağı Groote Eylandt'da (Kuzey ülkesi) işletmeye açıldı; Batı Avustralya'da ve Queensland'da (Greevale) bol nikel madenleri vardır. Altın üretimi azalmakta ise de (yılda yirmi ton kadar) Avustralya'da yeryüzünde seyrek rastlanan titanyum gibi değerli daha birçok maden işletilir. Kuzey ülkesinde muazzam uranyum rezervleri bulunmuştur (Ranger I). Kömür üretimi 1968'de 20,7 Mt iken 1969'da 42,5 Mt, 1972'de 60 Mt'u bulmuştur. Böylesine bir ilerleme dünyada tek bu ülkede görülmüştür. Güneydeki Yeni Gal ülkesinde (Illawara, Newcastle), Batı Avustralya'da (Collie) bulunan yataklara, Victoria linyitlerine ek olarak iyi kaliteli kömür veren yeni yataklar bulundu (Bowen çanağı, Queensland); çıkarılan kömürler Japonya'ya, hattâ Avrupa'ya satılıyor (İtalya, Hollanda, Fransa): ihracat 20 Mt'u bulur. Son yıllara kadar Avustralya ihtiyacı olan hidrokarbürlerin hemen hepsini dışarıdan ithal ederdi; Moonie (Queensland) ve Barrow'dan (Batı Avustralya) elde edilen petrol çok önemsizdi. Yakın zamanda Avustralya ile Tasmanya arasındaki Bass boğazı başta olmak üzere birçok yerde önemli petrol ve doğal gaz yatakları bulundu. 1970'te petrol üretimi ülke ihtiyacının yarısını karşılıyordu. Avustralya'nın yakın zamanda bu bakımdan ihracatçı olacağı söylenebilir; üretim 1973'te 18 Mt'u aştı. Doğal gaz doğrudan doğruya boru hatları ile Melbourne'a (toplam olarak 2 milyar metre küpten fazla) ve Moomba yataklarından Adélaïde ve Sydney'e iletilmektedir.

Elektrik üretimi hızla artıyor (1966'da 38 TW saat, 1972'de 67 TW saat). Karlı Dağlar üzerinde 1974'te yapımı bitirilen 9 elektrik santralına rağmen ihtiyacın büyük kısmını termik santrallar karşılıyor. Nükleer sanayi henüz yoktur: ilk atom santralı (Jervis Bay) 1976'da çalışmağa başlayacak. Enerji kaynakları şöyle sıralanabilir: kömür yüzde 32; linyit yüzde 10,6; petrol ürünleri yüzde 48,8; doğal gaz yüzde 3,7; hidroelektrik yüzde 1,9; odun ve şekerkamışı cibresi yüzde 3.

● *Sanayi ve ulaşım*. Madenlerin ve enerji kaynaklarının gelişmesi hammadde işleme alanındaki gelişmeyi kolaylaştırdı. Demir-çelik sanayii iyice sağlamlaştı (7 Mt çelik); alimünyum işleme sanayii de tam gelişme aşamasına girdi (1968'de 97 000 t, 1971'de 215 000 t). Kalkınma hızı kimya sanayiinde ve makine yapımında, özellikle 160 000 kişi kullanan otomobil sanayiinde yüksektir. Yılda 500 000 kadar araba yapılmakta ve bunun onda biri ihraç edilmektedir. Havayolları yolcu ulaşımında gittikçe daha önem kazanıyor. Demiryolları modernleştiriliyor (Dizel lokomotifleri); yol şebekesi zenginleşiyor: ülkede 2,5 nüfus başına 1 araba düşer.

● *Dış ticaret*. Durmadan artıyor; ticaret dengesi genellikle fazlalık gösterir. Başlıca alıcıları Japonya (yüzde 24,6), A.B.D. (yüzde 13,5), İngiltere (11,8), Yeni Zelanda (4,7), Fransa (2,7); başlıca satıcıları ise A.B.D. (25,3), İngiltere (21,5), Japonya (13,9), Federal Almanya (7,2) ve Fransa'dır (1,8). Avustralya çeşitli ülkelerle ticaret yaptığı için İngiltere'nin Ortak pazara girişi onu Yeni Zelanda kadar korkutmuyor. Dışarıya kaçan sermaye ise yılda bir milyar lirayı aşan yabancı sermaye yatırımları ile karşılanmış oluyor.

● *Nüfus*. Doğal nüfus artışı hayli yüksek olmasına (yılda 140 000 kişi; doğum oranı binde 20, ölüm oranı binde 9) ve buna yılda ortalama 120 000 göçmen eklenmesine rağmen yüzölçümüne göre Avustralya'nın nüfusu çok azdır: 13 milyondan biraz fazla. Nüfusun dağılım dengesizliği de üstelik artma eğilimindedir. Nüfus artışı zaten nüfusu çok olan yerlerde, özellikle kentlerde görülür (ülkede nüfusun yüzde 83,3'ü kentlerde oturur). Büyük yerleşme merkezleri (Central Business District) gökdelenlerle (Melbourne'da 153 m yükseklik) kaplanıyor. Avustralyalılar kişisel, tek, rahat ve iyi donatılmış evleri hâlâ yeğ tutmakla birlikte ortaklaşa kullanılan yapılar da belirmeğe başladı artık. 40 saatlik çalışma haftasına sıkıca uyuluyor. Sosyal güvenlik giderleri bütçenin yüzde 28,6'sını kapsıyor ve yaşama düzeyi hayli yüksektir. Kişi başına ortalama gelir 1970'te 1 822 Avustralya doları idi (35 000 lira).

Polinezya'da nükleer denemelerin durdurulması için Paris'e giden Avustralya adalet bakanı Lionel Murphy

TARİH

Aralık 1967'de Harold Holt'un bir kazada ölümünden sonra, ondan boşalan yere ocak 1968'de liberallerle çiftçileri biraraya getiren Liberal partinin şefi senatör John Gorton geçti. Dış politikada dışişleri bakanları olarak P. Hasluck ve G. Freeth, Amerika Birleşik devletlerinin Güneydoğu Asya politikasını kayıtsız şartsız desteklediler gibi, Güneydoğu Asya'daki antikomünist rejimleri de desteklediler. Fakat 1969'dan sonra bütün ülkede Vietnam savaşına karşı girişilen şiddetli gösteriler sonucunda yeni bir parti ortaya çıktı; senatör Turnbull'un kurduğu Avustralya partisi Vietnam'daki Avustralya birliklerinin geri çekilmesini istedi. Bunun üzerine Avustralya hükûmeti politikasını yumuşatma ihtiyacını duydu.

1969'da muhafazakârları sosyal çatışmalar da tehdit ediyordu; mayısta bir komünist sendika liderinin yetkililerce tutuklanmasını protesto amacıyla girişilen kamu ulaştırma grevi ülkenin bütün büyük kentlerini felce uğrattı. Bu yüzden, 25 ekim 1969'da yapılan federal seçimlerde iktidardaki sağcı partiler meclisteki çoğunluklarının 36'dan 7'ye indiğini gördüler; buna karşılık, 1968'den beri E.G. Whitlam tarafından yönetilen İşçi partisi, Federal Temsilciler meclisinde 17 sandalye kazandı.

Bunun üzerine hükûmet Asya politikasını gözden geçirme zorunluğunu duydu. Aralık 1969'da Çin Halk cumhuriyetiyle bir ekonomik anlaşma imzaladı. Nisan 1970'te Vietnam'da savaşan Avustralya kuvvetlerinin bir kısmının geri çekileceğini ilân etti, ama bu karar bir ay sonra, geri kalan bütün birliklerin (8 000 kişi) derhal geri çekilmesini isteyen Avustralyalıların çok büyük gösterilere girişmelerini önleyemedi.

Aynı zamanda hükûmet Büyük Okyanus'ta yapılan (nisan 1970) fransız nükleer denemelerini protesto etti ve bazı bölgelerin (Batı Samoa, Nauru, Cook takımadaları) birlikte kalkındırılması için Japonya'ya teklifte bulundu. Bu işbirliği isteği, ertesi yıl imparator Hirohito'nun kardeşinin Avustralya'yı ziyaretiyle onaylanmış oldu.

21 kasım 1970'te yapılan senato seçimleri Vietnam'daki birliklerin geri çekilmesi üstüne tartışmalarla geçti ve başbakan J. Gorton ile İşçi partisi başkanı E.G. Whitlam arasında bir çekişmeye yol açtı ve muhafazakârların durumunda yeni bir gerileme oldu; 1971 başında John Gorton başbakanlık görevini William McMahon'a terk etmek zorunda kaldı; bundan amaç iktidar partilerinin 1972 milletvekili seçimlerinde başarı şansını biraz olsun artırmaktı. Yeni başbakan da öncekinin güttüğü politikayı izledi. Mayıs 1971'de Çin Halk cumhuriyeti ile diyalog kurulabileceğini açıkladı ve ağustos 1971'de, yıl sonundan önce Vietnam'daki bütün Avustralya birliklerinin geri çekileceğini ilân etti. Böyle olmakla birlikte, Avustralya aynı zamanda ingiliz askerî kuvvetlerinin terk ettiği Malaysia-Singapur bölgesinin savunmasına katılacağını kararlaştırdı.

Beş yıl boyunca muhafazakârlar, avrupalı olmayanların Avustralya'ya girmesini yasaklayan 1901 tarihli «Immigration Bill» kanunu ile belirlenen siyaseti de gözden geçirdiler. 1966'dan sonra nispî bir yumuşama oldu. Bundan böyle beyaz olmayanlar da, teknik yetenekleri bulunmak, yurt edinecekleri bu ülkeye yararlı olmak ve orayla bütünleşmek şartıyla Avustralya'ya kabul edilmeğe başladılar. Bununla birlikte beş yıl içinde Avustralya'ya gelen göçmenler arasında Asyalıların sayısı, 600 000'i bulan beyaz göçmenlere oranla çok azdır (35 000) W.A.P. (White Australia Policy), yani Beyaz Avustralya politikası gene de sarsılmaz bir şekilde uygulanmakta ve muhafazakârlar tarafından olduğu kadar işçiler tarafından da savunulmaktadır. Onlardan biri olan göçmen işleri bakanı A. Calwell 1971'de Avustralya'nın «asla çok ırklı bir ulus olmayacağı»nı ilân etti. Bu ırk sorunları yeni bir öğenin karışmasıyla daha da karmaşık

Foto. Fontaine-Gamma, Andanson-Gamma (LAROUSSE)

hale geldi: Avustralya'da bulunan yaklaşık 130 000 (nüfusun yüzde 1'i) yerlinin istekleri.

Onlar için 1967'de özel bir bakanlık kurulmuştu. Yerliler 1970'te birçok gösteriye girişmekten geri kalmadılar. Başlıca yerli hareketi olan «National Tribal Council» öz kültürlerini koruma hakkı ve Avustralya'nın kuzeyindeki zengin boksit madenlerinin bulunduğu Arnhem ülkesinin mülkiyetini istiyor. Hükûmetin bu son isteğe muhalefeti yerliler arasında olduğu kadar beyaz liberaller arasında da 1971 yılında şiddetli tepkilere sebep oldu. McMahon hükûmeti 1972'de, hükûmete ait olan maden rezervlerinin yerlilere kiralanacağını ve hükûmetin bu madenler üzerinde bulunan özel mülkleri satın alacağını kararlaştırdı.

Muhafazakârların iktidarda yıpranması ve elverişsiz ekonomik durum (işsizliğin ve enflasyonun artması, Avustralya'nın dünyada en büyük üretici olduğu yün ticaretindeki zorluklar) sonucunda aralık 1972'de yapılan seçimlerde işçiler başarı gösterdi ve İşçi partisi yirmi üç yıllık bir ayrılıktan sonra rahat bir çoğunlukla yeniden iktidara geldi. E.G. Whitlam başbakan oldu. Dış siyasette Çin Halk cumhuriyeti ve Hanoi ile diplomatik ilişkilere girişmeyi ve Fransa'ya karşı Büyük Okyanus'taki nükleer denemelerinden dolayı bir korunma ve savunma politikası uygulamayı kararlaştırdı. Ayrıca Avustralya aralık 1973'te Yeni Gine'ye özerklik verdi ve 1975'ten önce de tam bağımsızlık verileceğini vaat etti.

Nisan 1974'te başbakan, hükûmete verilecek yeni kredilerin senatoda (orada muhalefet çoğunluktaydı) reddi üzerine parlamentoyu feshetti. 18 mayısta yapılan genel seçimlerde İşçi partisi liberal-çiftçi koalisyonunun 61 milletvekiline karşı 66 milletvekilliği aldı. E.G. Whitlam haziranda yeni kabineyi kurdu.

Askerî tarih

Amerika'nın Vietnam'a müdahalesi (1963-1964), 1969'da İngiltere'nin bölgeden çekilmesi, 70'lerde Amerika'nın artık taahhütlere girişmemesi, Sovyetler birliği ve Çin'in Hint okyanusuna ve Büyük Okyanus'a artan ilgisi, Japonya'nın hızla kalkınması gibi Güneydoğu Asya'da meydana gelen olaylar Avustralya'nın stratejik durumunu temelinden değiştirdi. 1951'den beri A.N.Z.U.S. (PASİFİK KONSEYİ*) ve 1954'ten beri Güneydoğu Asya Antlaşması teşkilâtı* (SEATO) üyesi olan Avustralya bir taraftan, 1970'te sayısı 8 500'ü bulan Vietnam'daki birliklerini geri çekerken, bir taraftan da Malaysia ve Singapur'un savunması için İngiltere ve Yeni Zelanda ile «A.N.Z.U.K.» adı verilen yeni bir anlaşma imzaladı (16 nisan 1971). 1972'de iktidara gelen yeni işçi hükûmetinin seçim programı liberal-çiftçi koalisyonunun *karakol savunması* stratejisinden doğan dış taahhütlerden vazgeçilmesini öngörüyordu. Böyle olmakla birlikte Avustralya'nın Asya ve Büyük Okyanus'taki gelişmelere ilgi göstermemesi mümkün değildir; Avustralya özellikle Büyük Okyanus'ta yapılan fransız nükleer denemelerine şiddetle karşıdır. Bu nedenle 1973'te Yeni Zelanda ile birlikte sorunu Uluslararası La Haye Adalet divanına götürdü ve protestolara öbür ülkelerin de katılması üzerine Fransa, Adalet divanı karar vermeden Büyük Okyanus'taki denemelerine son verdi.

İki yıllık bir hizmete bağlı bulunan Avustralya askerî kuvvetlerinin mevcudu 1975'te 69 000 kişi, bütçesi 1,9 milyar dolardı (G.S.M.G.'in yüzde 3,3'ü).

31 000 kişiden oluşan *kara kuvvetleri* 20 kadar topçu taburu (2'si Büyük Okyanus adaları alayında) ve ingiliz «Centurion» tanklarından oluşan zırhlı birliklerden meydana gelir; bunlara bir çeşit yerel milis kuvveti olan 24 taburluk Citizen Military Force'u da eklemek gerekir. 1966'dan beri mevcudu değişmemiş olan Avustralya deniz kuvvetlerinde 1975'te 16 000 denizci vardı; 1972'de muhafazakâr hükûmet filonun ve deniz hava kuvvetlerinin modernleştirilmesi için önemli bir plan hazırladı (1971'de Skyhawk, helikopter v.b. taşıyan gemi siparişi). *Hava kuvvetleri*'nde 1975'te 21 000 kişi ve 150 savaş uçağı bulunuyordu. (L)

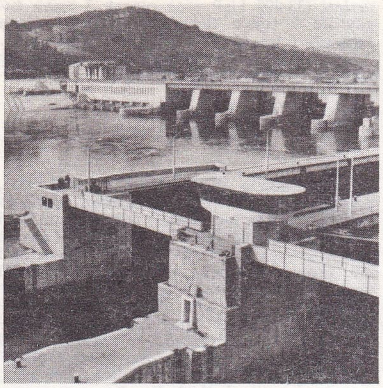

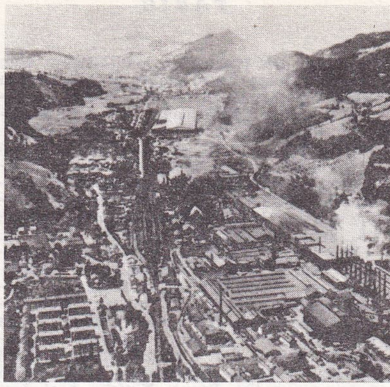

üstte, Donawitz'de VÖEST-Alpine şirketinin demir-çelik fabrikaları; solda, Tuna üzerinde Ybbs-Persenbeug barajı ve hidroelektrik santralı

***AVUSTURYA,** Orta Avrupa'da devlet.

EKONOMİ

1967-1968'de bir duraklama geçirdikten sonra gayrisafi millî gelir artışı, sonraki yıllarda, sabit fiyatlarla yılda yüzde 5-7 oranında gelişti. Fakat bu artışın temeli sağlam değildir, çünkü başlıca kaynağı olan sanayi iç pazarın darlığı yüzünden ihracata dayanır. Bu yüzden avusturya ekonomisi komşu ülkelerdeki, özellikle öteden beri başlıca ticarî yakınlığı olan Federal Almanya'daki ekonomik durumuna bağımlıdır. Nitekim 1967'de görülen ekonomik daralma aynı yıl Federal Almanya'da görülen durumun bir yankısıdır. Mayıs 1971'de şilinin değerinin yükseltilmesinin başlıca hedefleri Federal Almanya karşısında fiyatları yerinde tutmak ve sınır göçünü yavaşlatmaktı.

1971 mayısında yapılan genel nüfus sayımına göre Avusturya'da 7 457 000 kişi vardı; 1961'de ise nüfus 7 074 000 idi. Bu iki tarih arasındaki ortalama yıllık nüfus artışı (yüzde 0,52) Birinci Dünya savaşından bu yana en yüksek artıştı. Doğal artış ve dıştan gelenler nedeniyle en yüksek nüfus artışı Vorarlberg, Tirol ve Salzburg'da oldu. Buna karşılık Viyana'da doğum açığını göçmenler karşılayamadı.

Tarımın (bağcılık dahil) millî gelirdeki payı 1971'de yüzde 6'yı geçmiyordu, oysa 1968'de bu oran yüzde 7,1'di; ama gene de tarım çalışan nüfusun yüzde 17,9'unu meşgul etmektedir. Verim artmış olmakla birlikte henüz düşüktür. 1971'de üretim tüketimin ancak yüzde 83'ünü karşılıyordu (bu oran 1960'ta yüzde 88'di). 1962-1966 arasındaki tarımsal üretim ortalaması 100 kabul edilirse bunun 1968'de 110,5; 1970'te 113,5; 1971'de 107,6 olduğu görülür. Bu rakamlar sanayi üretim göstergeleriyle (1963 yılı 100 kabul edilerek) karşılaştırılırsa şu durum çıkar: 1968'de 127, 1969'da 141, 1972'de 173. Çalışan nüfusun yüzde 33,7'sini kapsayan avusturya sanayiinin gayrisafi millî gelire katkısı son yıllarda gittikçe artarak yüzde 49'u buldu. Enerji sektöründe Avusturya dünyanın elektrik ihraç eden başlıca ülkelerinden biridir: 1972'de elektrik üretiminin beste biri demek olan 29,4 TW saatlik elektriği başta Federal Almanya olmak üzere başka ülkelere ihraç etti. Tuna nehrinin düzene konması devam ediyor: Wallsee-Mitterkirchen santralı 1968'de tamamlandı. Kömür enerji tüketiminin onda birini karşılamasına rağmen, yerli linyit üretimi yıldan yıla azaldığından (1966'da 5,6 Mt, 1973'te 3,6 Mt) gittikçe daha fazla kömür ithal etmek gerekiyor. Aynı şekilde bu iki tarih arasında petrol üretimi 2,8 Mt'dan 2,6 Mt'a düştü, buna karşılık doğal gaz üretimi değişmedi (2 milyar metre küp). Enerji tüketiminin üçte ikisi hidrokarbürlerle karşılandığından ve talep her yıl arttığından daha fazla ithalâta başvurmak gerekiyor: Ukrayna-Çekoslovakya gaz boru hattının uzatılan 65 km'lik kısmı 1968'de hizmete girdi ve Avusturya'nın Sovyetler'den doğal gaz almasına olanak verdi; birkaç ay sonra, Trieste-İngolstad petrol boru hattının bir kolu olarak Adriyatik-Viyana boru hattı hizmete girdi; bu hat Viyana yakınındaki Schwehat rafinerisi gibi, Graz yakınında Launach'ta yapılan yeni bir rafineriyi de besler. Asıl sanayi dalları arasında, son yıllarda en çok elektrik âlet ve makineleri yapımında gelişme oldu; onu kimya, makine ve orman sanayii izledi. Lenzing'deki sentetik elyaf fabrikası dünyadaki en önemli kuruluşlardan biridir. Petrokimya sanayii Schwechat'ta gelişiyor (1968'den beri polietilen üretimi var). Demir-çelik sanayiindeki gelişme çok ağır oldu: yerli cevher üretimi (1973'te 1,4 Mt) yetersiz olduğu için gerekli cevherin dışarıdan satın alınması (1970'te 2,1 Mt) maliyet fiyatlarını yükseltti. Başka güçlükler de var: Avusturya yükleme limanlarına uzak bir ülkedir; öte yandan devletçe denetlenen dört büyük demir-çelik kuruluşuna ait üretim on iki merkeze dağılmış durumdadır; bu yüzden çalışanların sayısı çok olduğu halde üretim kapasitesi yeterince kullanılamıyor. Bununla birlikte çelik üretimi 1966 ile 1973 arasında 3,2 Mt'dan 4,5 Mt'a yükseldi. Dokuma sanayiinde, konfeksiyonda ve besin sanayiinde artış ortalamanın altında kaldı. Bazı dallar üretimlerinin büyük bir kısmını ihraç etmeyi başardı (üretim kapasitesi Federal Almanya, Fransa ve İsviçre'nin toplam üretiminin yüzde 80'ine denk olan kayak sanayiinde olduğu gibi). Bugün sanayide çalışanların yüzde 10'u yabancıdır (özellikle Türkler ve Yugoslavlar). Yabancıların sayısı son yıllarda arttı. 1971 başlarında ülkede otoyolların uzunluğu 500 km'ye yakındı. Brenner geçidini aşan otoyolun Avusturya yakası tamamlanmıştır. Turizme bağlı döviz gelirleri 1966 ile 1971 arasında aşağı yukarı bir kat artarak 14,6 milyar şilinden 31,8 milyar şiline yükseldi, fakat turizmden sağlanan döviz fazlası ticaret dengesindeki açığı (1971'de 25,5 milyar şilin) kapamağa yeterli değildir. Bu açık 1965 ile 1971 arasında hemen hemen bir kat artmıştır. 1972'de Ortak pazar ile bir serbest-mübadele antlaşması imzalandı: 1971'de Avusturya ithalâtının yüzde 55,9'unu Ortak pazar ülkelerinden yapmakta, ihracatının yüzde 38,7'sini aynı ülkelere göndermekteydi. Ticarî alışverişte Federal Almanya başta geliyor: Avusturya mal ithalâtının yüzde 41'ini, ihracatının yüzde 22,9'unu Almanya ile yapmıştır.

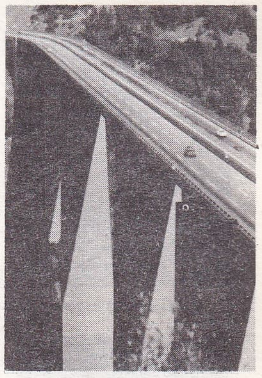

Avusturya ile İtalya arasında Brenner otoyolu üzerinde Avrupa köprüsü

ocak 1973'te Paris'te toplanan sosyalist enternasyonalde başbakan Kreisky (ortada) ve çevresinde F. Mitterrand, O. Palme ve G. Defferre

Foto. Avusturya elçiliği, Chris Kutschera, Perlstein-Gamma, Meyer K.G.-Avusturya Ticaret delegasyonu (LAROUSSE)

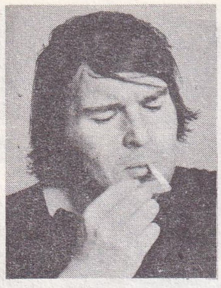

Wolfgang Bauer

Andreas Okopenko

Gerhard Rühm

Alfred Kolleritsch

Otto Muehl: «Aktion 1968»

TARİH

23 mayıs 1965'ten beri cumhurbaşkanı olan sosyalist Franz Jonas Halkçı partinin adayı Kurt Waldheim'a karşı 1971 nisanında yeniden seçildi. (Birkaç ay sonra Kurt Waldheim birmanyalı U Thant'ın yerine Birleşmiş Milletler örgütü genel sekreteri oldu.) Şubat 1964'ten beri başbakan bulunan halkçı Josef Klaus ülkesinin durumundan hoşnutluk duyabilir: sosyal çatışmalar yok, fiyat artışları hafif (1966-1970 arasında yüzde 15, aynı dönemde Almanya'da yüzde 11, Türkiye'de yüzde 33). Güney Tirol'deki (Yukarı Adige) sınır anlaşmazlığının giderilmesi için Avusturya-İtalya arasında anlaşma. Bununla birlikte 1 mayıs 1970'te yapılan meclis seçimlerinde oyların yüzde 44,7'sini alan halkçılar 7 sandalye kaybederken sosyalistler oyların yüzde 48,4'ünü alarak 7 sandalye kazandılar. Eski dışişleri bakanı sosyalist Bruno Kreisky başbakan oldu ve sosyalist bir hükûmet kurdu. Fakat anayasa mahkemesi, 3'ü bakan olan 16 milletvekilinin seçim tutanağını iptal etti; 4 ekim 1970'te yapılan kısmî seçimler sosyalistlerin durumunu daha da kuvvetlendirdi; bu durum başbakan Kreisky'ye iki büyük reformu gerçekleştirme olanağı sağladı:

— askerlik reformu askerlik hizmetini dokuz aydan altı aya indirdi, ayrıca otuz günü geçmemek üzere aralıklı olarak bunu beş yıla yaydı;

— seçim reformu seçim bölgelerinin sayısını değiştirdi; ayrıca milletvekili sayısı nüfusun önemine göre değil, kayıtlı seçmenlerin sayısına göre belirlendi. Avusturya-İtalya ilişkileri Güney Tirol bakımından düzeldi, İtalya'nın bir anayasa değişikliği ile Güney Tirollülere daha fazla özerklik tanımasına karar verildi.

Avusturya hükûmeti otuz Avrupa ülkesine, bu arada Amerika Birleşik devletlerine ve Kanada'ya bir muhtıra göndererek Avrupa'nın güvenliği için bir konferans toplanmasını ve Avrupa'da askerî güçlerin karşılıklı ve dengeli olarak azaltılmasını istedi.

Genel seçimler öne alınarak 10 ekim 1971'de yapıldı; Avusturya cumhuriyetinin kasım 1918'de kuruluşundan beri ilk defa Sosyalist parti 93 sandalye ile salt çoğunluğu elde etti, geri kalan sandalyelerin 80'ini halkçılar, 10'unu liberaller aldı. Ekim 1973'te Filistinlilerin bazı kimseleri rehin alması üzerine hükûmet Sovyetler birliğinden gelen yahudi göçmenlere tanınan geçiş kolaylıklarını kısıtladı. Franz Jonas'ın ölümünden (nisan 1974) sonra Sosyalist partinin adayı Rudolf Kirschschlaeger haziran 1974'te oyların yüzde 51,7'sini alarak halkçıların adayı Lugger'e karşı cumhurbaşkanlığına seçildi.

Askerî tarih

Avusturya tarafsızlık politikasına bağlı kaldı; bu durum ona birçok uluslararası görüşmede, özellikle silâhsızlanma konusunda aracı rolü oynamak olanağını verdi. Tuna ve Brenner'den geçen büyük istilâ yollarının buluşma noktasında yer alan Avusturya, 1968'de Sovyetler'in Çekoslovakya'ya müdahalesinden beri, bağımsızlığını ve tarafsızlığını korumak için kendinden başka kimseye güvenemeyeceğini biliyor. Savunmasını özel durumuna uydurmak endişesiyle, İsveç ve İsviçre gibi öteki tarafsız ülkelere bakıyor ve askerî gereçlerin bir kısmını onlardan satın alıyor. Kaynaklarının çok az bir kısmını (gayrisafi millî gelirin yüzde 1'i) savunmaya ayıran Avusturya düzenli ordu ile yerel milislerden oluşan karma bir sisteme yöneliyor; silâh ve cephane ise jandarma kuvvetlerinde depo ediliyor. Askerlik hizmetinin süresi, bazı siyasî ve askerî çevrelerin şiddetli muhalefetine rağmen dokuz aydan altı aya indirildi (1971); muhalefet edenlerin düşüncesine göre bu tedbir düzenli ordunun etkinliğini, güçlü bir yedek ordunun oluşmasını, özellikle yetkin görevlilerin yetiştirilmesini ağır şekilde tehlikeye sokmaktadır.

1975 başında ordunun mevcudu, 11 250 jandarma sayılmazsa, 37 000 kişiydi. *Kara kuvvetleri* (33 000 kişi) esas olarak 3 zırhlı tugay ile 7 topçu tugayından oluşur. *Hava kuvvetleri* ise (4 000 kişi) kırk kadar «S.A. A.B.» avcı bombardıman uçağı (İsveç) ile 80 kadar helikopterden ibarettir.

EDEBİYAT

Filozof Ludwig Wittgenstein'in (1889-1951), özellikle de *Tractatus logicophilosophicus* (Mantık-felsefe incelemesi) adlı eserinin yeni yazar kuşağı üstünde de etkisi görülür. Bu etki, yalnızca Gerhard Rühm (*Ophelia und die Wörter* [Ophelia ve sözcükler], 1971) veya Friedrich Achleitner (*Prosa, Konstellationen, Montagen, Dialektgedichte Studien*, 1970) gibi «Wiener Gruppe» şairlerinde değil, aynı zamanda, Graz'da Alfred Kolleritsch ve *Manskripte* dergisi çevresinde toplanan «Forum Stadtpark»ın genç yazarlarında da belirgindir. Bu genç yazarların en ustası olarak bilinen Peter Handke* (*Ek*) romanları ve özellikle tiyatro eserleriyle uluslararası bir ün kazanmıştır. Peter Handke'nin yanı sıra, tiyatro alanında, Wolfgang Bauer (doğ. 1941) ve Peter Turrini de (doğ. 1948) ulusal tiyatro geleneğini sürdürür. Öte yandan Hans Lebert anlatılarında (*Der Feuerkreis*, 1971) halkçı ve bölgesel kaynaklardan yararlanırken, Andréas Okopenko da okuyucularını, *Lexikon einer sentimentalen Reise zum Exporteurtreffen in Druden* (1970) adlı yapıtında sunduğu ansiklopedik gereçlerden yararlanarak roman yazmağa çağırır. Bu arada, Thomas Bernhard* (*Ek*) tanık olduğu insanlık vahşeti etkisiyle süslü üslûp çalışmalarına yönelir. G. P. Jonke (doğ. 1946) ve B. Frischmuth (doğ. 1941) gibi genç romancılar ise gerçekçilik ile biçimsel ustalık arasında bocalarlar.

MÜZİK

Avusturya'nın 1945'lerdeki müzik hayatı âdeta bir çıkmaza saplanmıştı. Bir kere yeni kuşağı büyük çapta etkileyecek olan «viyanalı» üç besteciden Schönberg Amerika Birleşik devletlerinde sürgündeydi, Berg öleli on yıl olmuştu, Webern'den ise hiç bir ses çıkmıyordu. Ama Viyana, kısa sürede uluslararası bir konser ve opera merkezi niteliğini kazanmayı başardı; müzikçiler çalışmalarını birçok yönde sürdürdüler. Bazı sanatçılar yer yer gerçeküstücülük izlerini taşıyan klasik-romantik geleneği benimsedi. Bunlar arasında Hans Gal (doğ. 1890), Johann Nepomuk David* (doğ. 1895) [*Ek*], Franz Salmhofer (doğ. 1900), Hanns Jelinek* (1901-1969) [*Ek*], Hans Erich Apostel* (1901-1972) [*Ek*], daha sonra da Karl Schiske* (1916-1969) [*Ek*] ve ünlü pedagog Josef Friedrich Doppelbauer (doğ. 1918) ile Karl Heinz Füssl (doğ. 1924) ve Paul Angerer (doğ. 1927) sayılabilir. Bu arada Berg ve Schönberg'in doğrultusundaki Egon Wellesz (doğ. 1885), Alexandre von Spitzmüller (1894-1962) ve Ernst Krenek (doğ. 1900) gibi sanatçılar çalışmalarına sürgünde devam ettiler. 1945'ten bu yana uluslararası bir üne kavuşan besteci Friedrich Cerha (doğ. 1926) ise çağdaş müzik topluluğu Die Reihe'yi kurmakla müzik tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Daha sonra dizisel ve dizisel sonrası akımda Michael Gielen (doğ. 1927), Gerhard Lampersberg (doğ. 1928), Heinz Kratochwil (doğ. 1933), İngomar Grünauer (doğ. 1938), Günter Kahowez (doğ. 1940) ve Dieter Kaufmann'ın (doğ. 1941) eser verdiği görülür. Avusturya müziğinin en yetenekli sanatçılarından biri de Mozarteum'da (Salzburg) profesör olan Gerhard Wimberg'dir (doğ. 1923). Gottfried von Einem (doğ. 1918) özellikle operalarıyla uluslararası bir üne kavuştu. Ancak atonal nitelikteki müzik üslûbu tümüyle kişisel sayılamaz. Avusturya'da elektro-akustik müziğin temsilcisi Irmfried Radauer (doğ. 1928) ve İstvan Zelenka'dır (doğ. 1936).

Bu arada Walther Nussgruber (doğ. 1919) ve ünlü orgcu Anton Heiller (doğ. 1923) gibi sanatçıların dinsel bir akımı yaygınlaştırdığı görülür. Polonya asıllı ve bir süre Tel-Aviv'de yaşayan Roman Haubenstock-Ramati (doğ. 1919), özellikle de macar asıllı György Ligeti* (*Ek*) [doğ. 1923] gibi ünlü birçok göçmen sanatçı avusturya müzik okulunun çalışmalarına katkıda bulundu.

GÜZEL SANATLAR

Çağdaş avusturya sanatının kaynaklarını Viyana geleneğinde aramak gerekir. XX. yy. başlarında «Jugendstil» ve, önderleri Gustav Klimt* ile öğrencisi Egan Schiele olan «Ayrılık» grubunun yaydığı bu sanat geleneği, Oskar Kokoschka*nın özgün anlatımcılığı, eski «Blaue Reiter» üyesi Alfred Kubin'in çalışmaları, Georg Merkel'in yeni klasikçiliği ve en son Herbert Boexkl, Anton Kolig, Anton Faistauer, Franz Wiegele gibi sanatçıların izlenimcilik sonrası yönündeki çalışmalarıyla daha da geliştirildi. Nitekim bu çeşitli etkilerin izlerine «fantastik gerçekçilik» grubunun eserlerinde (Ernst Fuchs, Rudolf Hausner, Wolfgang Hutter, Anton Lehmden, Erich Brauer) ve gerçeküstücülükten esinlenen Fritz Hundertwasser*in (*Ek*) yapıtlarında rastlamak mümkündür. Öte yandan Dubuffet ve Cobra'nın üslûbuna yaklaşan Franz Ringel ve gravürcü Heinz Stangl 1971'de açılan 7. Paris bienalinde eserleriyle Avusturya'yı temsil ettiler. Bu arada heykelci Fritz Wotruba*nın (*Ek*) Rudolf Hoftehner, Joannis Avramides, Wander Bertoni, Alfred Hrdlicka ve Andreas Urteil gibi genç sanatçıları kompozisyon yönünden güçlendirdiği görülür. Mimarlık alanında yüzyılın başlarında Adolf Loos*un gerçekleştirdiği yapılar ve yazdığı eserler önemlidir. Daha sonra Richard Neutra*, Clemens Holzmeister, Roland Rainer ve «Grup 4»ün çalışmaları yeni bir kuşağa yön verdi.

Bu yeni kuşak sanatçılar arasında Laurids Ortner, Günter Kelp, Klaus Pinter ve Hans Hollein'den oluşan Hausrucker & Co grubu yer alır. Avusturya'da çeşitli öncü akımlar çok değişik biçimlerde temsil edilmiştir. Sözgelimi Amerika Birleşik devletlerinde ün yapmış ama Avrupa'da adı sanı bilinmeyen Hans Hollein fotomontajlar, mimarî projeler ve eylemlerinde günlük hayata bağlı kalmış (eserleri 1972 Venedik bienalinde sergilendi), buna karşılık Hermann Nitsch daha 1961'lerde eylemler dizisine başlamıştır. Kanlı ve marazî görünüşte olan bu eserlerin çoğu zaman gizemsel bir havası vardı. Nitsch, Otto Muehl ile birlikte 1970 yılında Köln'de düzenlenen «Happening & Fluxus»a katıldı; ayrıca 1972'de Kassel'in «Documenta 5»inde eserlerini sergiledi. (L)

AXELROD (Julius), amerikalı biyokimyacı ve farmakoloji uzmanı (New York 1912). Bernard Katz* (*Ek*) ve Ulf Von Euler* (*Ek*) ile birlikte, 1970'te tıp ve fizyoloji alanında Nobel ödülünü aldı. Üç bilginin üçünün de ödüle lâyık görülen çalışması, sinir akızlarının iletim mekanizması ile ilgilidir. Axelrod 1935-1946 arasında New York sanayi sağlık laboratuvarında kimyacı, 1946-1949 arasında da Goldwater Memorial Hospital'de araştırmacıydı; 1949'da Bethesda'daki National Institute of Health'a girdi. Axelrod radyoaktif izotoplarla işaretlenmiş moleküller kullanarak sinirsel iletimi sağlayan kimyasal aracıları inceledi. Böylece hem sempatik sinir sisteminde, hem merkez sinir sisteminde noradrenalinin ve diğer adrenerjik* (*Ek*) maddelerin geçtiği yolu izlemek olanağını buldu. Kozalaksı bezin (epifiz) saldığı hormonların metabolizmasında rol oynayan enzimleri ortaya çıkardı ve inceledi; bu konuda bir ortak eserin yazımına da katıldı (*The Pineal* [Kozalaksı bez], 1968). [L]

***AY** i. — ANSİKL. Astronotik. Ay'a ilk defa insan ve gereç indirmekle görevlendirilen «Apollo XI»i bir süre sonra, gerek Ruslarin gerek Amerikalıların «Luna» ve «Apollo» programları çerçevesindeki başka uçuşlar izledi. Uzmanlar bütün bu deneylerden Ay'ın hareketi, biçimi ve çekim alanı, ay kayalarının bileşimi ve oluşumu üstüne pek çok bilgi edindiler.

Ay'ın çekim alanı düzensizdir. Ay'ın çevresinde dolanan uzay araçlarının hareketi üzerinde bu gökcisminin yarattığı tedirginliğin incelenmesi, eşmerkezli kütlelerin (maskonlar) varlığını ortaya koydu. Bu «maskonlar» çoğu zaman ay denizleriyle çakışır.

Foto. X, Bildarchiv (LAROUSSE)

Uzay gemilerinden çekilen sayısız fotoğraflardan yola çıkarak Ay'ın biçimi kesinlikle saptandı ve ay haritaları hazırlandı. Son «Apollo» uçuşları sırasında çekilen ve Ay yüzeyinin yüzde 20'sini kapsayan bir fotoğraf, kraterlerin yerini aşağı yukarı birkaç metrelik bir farkla belirtir. Ay yüzeyine bırakılan birçok laser yansıtıcısı sayesinde, bu gökcisminin ötelenme ve dönme hareketine ilişkin bilgilerimiz büyük ölçüde doğrulanabilecek. Laserle yapılan telemetri ölçümü, Ay-Yer uzaklığını (# 400 000 km) birkaç santimetrelik bir farkla belirleyebilir.

«Apollo» uçuşları sırasında Ay'dan toprak ve kaya örnekleri toplandı. Ay yüzeyi, çap. 0,1 ilâ 2 mm arasında oynayan ince tozlardan aşağı yukarı 1 m çapındaki kayalara kadar değişik döküntülerden oluşur. Bu döküntüler, kalınlığı birkaç metreyi bulan regolit'i meydana getirir. Çözümlenen örneklerin çoğu, yer bazaltlarına ve bazı ender göktaşlarına yakın özellikler taşıyan bazaltlar grubundan sayıldı. Bu bazaltlar piroksen, feldspat ve ilmenitten oluşmuştur. Ay denizlerinde bazaltların bulunması, kaynağı kestirilemeyen tartışmalı bir konudur. Radyoaktif enerjinin ve göktaşlarının çarpışmasından doğan enerjinin bu oluşuma yol açtığı sanılıyor. Ay yüzeyindeki tozların ve breş yığışımlarının içinde, önce ergime halinde bulunan, sonra katılaşan ve bir göktaşı çarpışması sırasında çevreye dağılan maddelerden kopmuş, çok sayıda küçük, camsı toparlaklara rastlandı.

Ay'ın yüzey şekillerine gelince, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün kraterlerin oluşumunda göktaşlarının rol oynadığı bugün kesinlikle kabul ediliyor. Yalnız, üstünde kubbemsi bir oluşum bulunan ve yanardağ kaynaklı olduğu sanılan kraterleri bu genellemeye almamak gerekir. Nitekim Ay yüzeyine bırakılan sismograflardan alınan sonuçlar da bu tahmini güçlendirmiştir. Bu sismograflar yaklaşık olarak günde bir sarsıntı kaydetmiş ve ortalama ayda bir sarsıntının, aygıtı merkez kabul eden 200 km yarıçapındaki bir daire içinde 2-3 kg'lık bir göktaşının Ay yüzeyine çarpmasından ileri geldiğini saptamıştır. Ay'ın yüzeyine bugünkü biçimini veren işte bu göktaşı yağmurudur. Bir göktaşı, toprağı oyan ve parçaları dört bir yana fırlatan şiddetli bir patlamaya yol açabilir. Ay'da, kaya parçalarından ve tozlardan oluşmuş bir katmanın bulunması bu olayla açıklanır. Öte yandan, yeryüzüne ulaşamayan küçük göktaşları da Yer'in doğal uydusunun her yanını sürekli olarak bombardıman eder ve kayaların yüzeyini kemirip aşındırır.

Ay'ın iç yapısının incelenmesi, «Apollo» denemeleri çerçevesinde sismoloji aracılığıyla yeniden ele alındı. Doğal (göktaşlarından) veya yapay (Ay modülünün ya da «Apollo XIV»ü fırlatan «Satürn V» füzesinin üçüncü katının kalıntılarının çarpması) sarsıntılardan alınan işaretlerin analizi Ay toprağının derinlemesine yapısı üstüne değerli bilgiler sağladı. Bu incelemeden anlaşıldığına göre, Ay'ın derindeki katmanları («Apollo XII»nin indiği noktanın çevresinde) regolitten sonra en azından 20 km'lik bir kalınlığa ulaşır ve bu katmanların bileşimi «Apollo XI»in yeryüzüne getirdiği kayalarla aynı yapıdadır. Öte yandan, sarsıntıların frekansının incelenmesi de, yerçekiminden (gelgit olayı) ileri gelen şekil bozukluklarının bu sarsıntıların tekrarlanmasında etkili olduğunu ortaya koydu.

Ay'dan toplanan taş ve kaya örneklerinin bir kısmı radyokronoloji yöntemleriyle incelenmiş, çok sayıda örneğin parçalanma sistemleri üzerinde yapılan araştırmalar bu oluşumların aşağı yukarı 4,6 milyar yaşında olduğunu kanıtlamıştır. Demek ki Ay ve Dünya yaşıttır. Radyokronoloji yöntemleri aynı zamanda ay kayalarının son ısınma (yeniden billûrlaşma) tarihini de saptama olanağı verdi. Böylece, Sessizlik denizindeki («Apollo XI»in iniş yeri) oluşumların 3,6 milyar yıl önce en eski kayaçlardan oluştuğu anlaşıldı; bu bulgu, bu denizin yüzeyinin bir lav akıntısından meydana geldiğini kanıtlar.

Ay'da atmosfer bulunmadığı ve magnetik alan çok zayıf olduğu için, evren, gökada ve Güneş kaynaklı ışımalarla güneş rüzgârları (Güneş'ten gelen tanecik akışı) Ay'ın yüzeysel katmanlarında takılıp kalır. Bir kayanın ışımalarla karşı karşıya kaldığı süreye «ışın görme yaşı» denir. Bir oluşumun ışın görme yaşını ölçerek, bu oluşumun regolitin ilk metrelerinde ne kadar zaman kaldığı belirlenebilir. Ay'daki kayaçların ışın görme yaşı billûrlaşma yaşından genellikle yedi ilâ yüz kat daha küçüktür, bu da regolitin sürekli olarak altüst olduğunu gösterir.

Böylece toplanan tüm bilgiler, gene de Ay'ın başlangıcı sorununu çözümlemeğe yeterli olamadı. Aslında incelenebilen bölgeler, uydumuzun ancak küçük bir bölümünü oluşturur. Bununla birlikte bütün genel kuramların, uzay uçuşları sırasında toplanan bilgilerden yararlanacağına kuşku yok. Gelecek için yapılacak tek şey, Ay yüzeyini sistemli olarak inceleyip bu sonuçların doğrulanmasıdır. (L)

***AY** (Lûtfi), türk tiyatro tenkitçisi. — Jean Anouilh'dan *Becket, yahut Tanrı'nın onuru*'nu çevirdi (1972). [M]

***AYAİRİNİ,** İstanbul'da bizans kilisesi. — 1972 ve 1973 yıllarında Alman Arkeoloji enstitüsü adına Dr. Peschlow tarafından binanın dışında, içinde ve avlusunda ufak çapta sondajlar yapıldı. Bu çalışmalarda binanın temellerinin altında M.S. VI. yüzyıla ait duvarlar, bizans ve osmanlı çağı çanak-çömlek parçaları bulundu. (M)

***AYANCIK,** Sinop iline bağlı ilçe. — 42 930 nüf., ilçe merkezi 7 226 nüf. (1975); 69 köy (1970). Yonga levha fabrikası. (M)

AYANOĞLU (Sami), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmeni (İstanbul 1913 - ay.y. 1971). Tiyatroya Dârülbedayi'de başladı (1930), ilk olarak *Maya* piyesinde sahneye çıktı. Kısa sürede yeteneğini kabul ettirerek *Macbeth, Othello, Faust, Sezuan'ın iyi insanı, Cyrano de Bergerac, Büyük Romülüs* gibi çeviri piyeslerin yanı sıra *Susuz yaz, Âkif bey, Üçüncü Selim, Çalıkuşu* gibi yerli oyunlarda oynadı. *Bir kavuk devrildi, İçimizden biri, Köşebaşı, Ana, Ve birden bahar geldi, Dişi kuş* gibi oyunları sahneye koydu. Sinemayla da ilgilenerek birçok filimde oyuncu ve yönetmen olarak başarı gösterdi; uzun süre yabancı filimlerin Türkçeye dublajında çalıştı. (M)

***AYARLAMA** i. — Sibernetik. *Kademeli ayarlama,* bir ana ayarlayıcının, ayarlayıcı büyüklüğe etki eden ikincil ayarlayıcının yönergesini belirlediği, ana ayarlayıcı ile ikincil ayarlayıcının ayarlanmış son büyüklüğün ve ayarlanmış bir ara büyüklüğün durumunu sırayla denetledikleri ayarlama yöntemi. (Bk. ANSİKL.) || *Koruma ayarlaması,* yönerge değerinin, istendiği zaman ayarlanabilir olarak kalmak şartıyla, uzun zaman aralıkları boyunca sabit kaldığı ayarlama yöntemi. || *Programlı ayarlama,* yönergenin zamanın gerektirdiği bir yasaya göre değiştiği uygunluk ayarlaması. (Bu yasa, örneğin, senkron bir motor tarafından sabit bir hızla hareket ettirilen bir kamın geometrik biçimi olabilir.) || *Uç değer ayarlaması,* ayarlı sistemin parametrelerindeki dalgalanmaya, hattâ kullanılan hammaddelerin niteliklerine ve dıştan gelen bozucu etkilere rağmen, ayarlı sistemin niteleyici bir büyüklüğünün veya bir performans indisinin sürekli olarak kendi uç değerlerinden birine çok yakın bir değer almak zorunda olduğu ayarlama şekli. (Böylece, bazı aksilikler de göz önüne alınarak, üretilen ürünün miktarı veya değeri en yüksek düzeye çıkarılabilir ya da harcanan enerji miktarı en alt düzeye düşürülebilir.) || *Uygunluk ayarlaması,* yönerge değerinin zaman içinde değiştiği ayarlama yöntemi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kademeli ayarlama*'da, ayarlanmış ara büyüklüğün kendi yönerge değerinden sapması, bu sapmanın ayarlanmış son büyüklük üzerinde etki yapmasını beklemeden, ayarlayıcı büyüklüğün değişmesine yol açar; özellikle ayarlı sistemin çok büyük gecikmeler gösterdiği durumlarda bu ayarlama yöntemi iyi sonuç verir. Sözgelimi, ısıl eylemsizliğin en yüksek düzeyine ulaşmış bir kabın sıcaklığı, bir vana aracılığıyla herhangi bir akışkanın, örneğin bir buharın debisi üzerine etki yapacak şekilde ayarlanmışsa, bir ana sıcaklık ayarlayıcısı ile bir ikincil debi ayarlayıcısı kademeli olarak yerleştirilebilir ve ikincil ayarlayıcının yönergesi ana ayarlayıcı tarafından belirlenir.

Uygunluk ayarlaması'nda ayarlı büyüklük, dıştan gelen ve ayarlı sistemi etkileyen bozucu etkilere rağmen, yönerge büyüklüğünün değişimlerini kesinlikle izlemek zorundadır. Demek ki uygunluk ayarlaması yapılmış bir sistemin bileşik bir sistemden hiç farkı yoktur. (L)

AYARTMA i. Psikanaliz. *Ayartma kuramı,* ayartmayı kızla baba arasındaki Oidipus ilişkisine bağlı bir düşlem olarak niteleyen kuram.

— ANSİKL. Freud histeriyi incelediği sırada, psikanaliz kuramının ilk öğeleri üstünde çalışırken hastalarının ağzından hep aynı hikâyeyi dinler: hasta, çocukluğunda, yani küçük bir kızken bir yakını tarafından ayartıldığı kanısındadır (Freud önce «amcalar»dan söz eder, ama birkaç yıl sonra psikanalize ilişkin fikirler yaygınlaştığı zaman, «amcalar»ın aslında babalar olduğu sonucuna varır); bunlar tamamen edilgin, ürkütücü, «cinsel korku» yaratıcı deneylerdir. Freud kuramsal açıdan güç bir seçimle karşı karşıya kalır: ya bütün babalar sapıktır, veya kızlar yalan söylüyordur. O ikinci çözümü benimser. Bütün düşlemler gibi ayartma da bir arzunun gerçekleşmesi olarak yorumlanmalıdır. (L)

***AYAŞ,** Ankara iline bağlı ilçe. — 18 408 nüf., ilçe merkezi 4 594 nüf. (1975). [M]

***AYBAR** (Mehmet Ali), türk siyaset adamı, hukukçusu. — Aybar, 1965 seçimlerinden sonra, aynı zamanda İstanbul milletvekili olarak sürdürdüğü T.İ.P. genel başkanlığı sırasında, Çekoslovakya'nın Varşova paktı ülkeleri tarafından işgalini kınaması yüzünden Behice Boran, Sadun Aren ve öbür bazı arkadaşlarıyla sosyalizm anlayışı bakımından anlaşmazlığa düştü ve genel başkanlıktan ayrıldı (1968). Kısa süre sonra da partiden istifa ederek (1969) parlamentoda bağımsız üye olarak kaldı. Birlik partisi adayı olarak katıldığı 1973 seçimlerinde parlamentoya dönemeyince siyasî hayatı kesintiye uğramış oldu. Bunun üzerine 1975'te 49 arkadaşıyla birlikte Sosyalist partiyi kurdu. (M)

***AYBASTI,** Ordu iline bağlı ilçe. — 40 360 nüf., ilçe merkezi 13 180 nüf. (1975); 20 köy (1970). [M]

AYBERİ bls. i. Astronotik. Bir Ay uydusunun yörüngesinde Ay merkezine en yakın nokta. (L)

AYBİLİM bls. i. Astron. Ay'ın incelenmesini konu alan bilim dalı. (*Eşanl.* SELENOLOJİ.) [L]

AYBİLİMCİ bls. i. Astron. Ay'ın incelenmesinde uzmanlaşmış bilim adamı: *Aybilimciler, astronotların Ay'dan getirdiği örnekleri çözümlerler.* (L)

***AYÇİÇEĞİ** i. — ANSİKL. *Ayçiçeği* ekim alanı 1972'de 495 000 hektarı, tohum üretimi ise 560 000 tonu buldu. 1972 istatistiğine göre en çok ayçiçeği tohumu üreten iller: Tekirdağ (137 320 t), Edirne (151 031 t), Kırklareli (80 070 t), Bursa (36 019 t), Çanakkale (24 448 t), Balıkesir (27 087 t), Kocaeli (6 885 t), İstanbul (15 864 t), Sakarya'dır (10 640 t). [M]

AYDAN (Ayhan), türk sopranosu (İzmir 1924). Ankara Devlet konservatuvarında Hans Hay'in öğrenciliğini yaptı. Konservatuvarı bitirdikten sonra (1944), *Satılmış nişanlı* operasıyla sahneye çıktı. Edinburgh şenliğinde (1947), Atina'da ve öteki balkan ülkelerine yaptığı turnelerde büyük başarı kazandı. Ankara Devlet operası solocusu olarak çeşitli oyunlarda rol aldı. (M)

AYDAN (Sevda), türk sopranosu (İstanbul 1930). Ankara Devlet konservatuvarı Şan (1951) ve Opera (1953) bölümlerini bitirdi. Ankara Devlet operasında *Traviata* operasıyla sanat hayatına atıldı. *Manon Lesco, Salome* ve *Carmen* operalarında başrol oynadı. Rusya'nın çağrısı üzerine Erivan, Tiflis ve Bakû operalarında sahneye çıktı ve çeşitli ülkelerde konserler verdi. Ankara Devlet operasından ayrıldı (1968), çeşitli gazino ve kulüplerde hafif batı müziği şarkıcısı olarak çalıştı. (M)

***AYDEMİR** (Şevket Süreyya), türk yazarı, iktisatçısı. — 1972'den sonra iki kitap daha

Julius AXELROD

Sami AYANOĞLU

Mehmet Ali AYBAR

Foto. U.S.I.S. (LAROUSSE); Milliyet arşivi (MEYDAN)

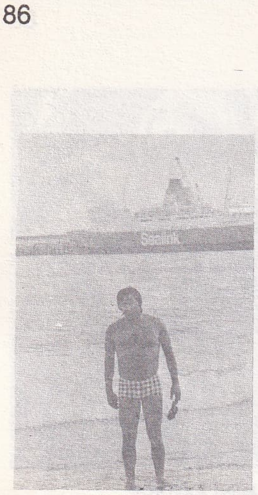

Ersin AYDIN

yayımladı: *İhtilâlin mantığı* (1973) ve *Kahramanlar doğmalıydı* (1974). [M]

***AYDIN (09),** Ege bölgesinde il merkezi şehir. — 607 126 nüf. (1975), 510 köy (1970). Topraklarının verimliliği nedeniyle nüfusu hızla artan Aydın'da merkez ilçe nüfusu 153 852'ye (1975) çıkarken, il çevresinde km²'ye 70 olan yoğunluk merkezde 141'i buldu (1970).
İl'de tarımsal üretim hemen bütün türlerde önemli gelişme gösterdi ve 1972 istatistiklerine göre şu düzeylere ulaştı: pamuk (69 400 t), çiğit (111 040 t), susam (1 827 t), arpa (26 860 t), buğday (31 910 t), mısır (24 300 t), darı (1 565 t), zeytin (208 377 t), incir (137 438 t), üzüm (50 117 t).
Aydın'ın başlıca ürünleri arasında yer alan incirin yetiştirildiği alanlar daha da genişledi ve meyveli-meyvesiz ağaç toplamı 5 114 415'e ulaştı. Portakal ağaçlarının toplamı 519 975, mandalina ağaçlarının toplamı da 269 248 oldu.
Hayvancılık alanında koyun sayısı 190 200'e, keçi sayısı ise 193 370'e yükseldi.
Türkiye'de, üretim bakımından ikinci sırayı tutan Aydın'da 1972'de 614 t bal elde edildi. (M)

AYDIN (Ersin), türk yüzücüsü (Adana 1940). Yüzmeye Adana'da başladı. Uzun mesafelerde başarı gösterdi, Çanakkale maratonunu kazandı. Arjantinli Antonio'ya ait dünya suda kalma rekorunu 43 saat 20 dakika ile yeniledi (1974). 37 km'lik uluslararası Nil maratonunda 9. oldu (1974). Mersin'den Girne'ye yüzerek 34 saatte Kıbrıs'a çıktı (1974) ve son olarak da Manş'ı geçti (1975). Türkiye'nin ilk profesyonel yüzücüsüdür. (M)

Aydın Arkeoloji ve Tarih müzesi, Aydın'da müze. İlin yakınlarında dağınık olarak bulunan eserlerin biraraya toplanması ilk defa 1948'de düşünüldü. Önce eldeki 52 parça eser Aydın Erkek Sanat enstitüsü bahçesine yerleştirildi (1950); derlenen eserlerin sayısı artınca 1952'den sonra bulunturların bir kısmı Zafer okuluna taşındı, 23 nisan 1973'te de 4 525 m²'lik bir alanda yeni müze açıldı.
Aydın Arkeoloji ve Tarih müzesi beş büyük salondan meydana gelir. Aphrodisias, Didyma, Priene gibi antik şehirlerden çıkarılan arkeolojik eserler ve küçük buluntuların yanı sıra Aydın yöresine ait etnografik malzeme de zengin bir bölüm meydana getirir. (M)

***AYDINCIK,** Yozgat ilinde, Çekerek ilçesine bağlı bucak. — 15 202 nüf., 29 köy (1970). [M]

***AYDINLAR,** Elazığ ilinde, Baskil ilçesine bağlı bucak. — 4 884 nüf., 10 köy (1970). [M]

***AYDINLAR,** Siirt ilinde Merkez ilçesine bağlı bucak. — 5 140 nüf., 5 köy (1970). [M]

***AYDINLATMA** i. — ANSİKL. Elektr. Işığın psikolojik ve fizyolojik rolü üzerinde yapılan yeni incelemeler, belli bir işte çalışan bir insanın ışık gereksinmesinin günün saatlerine ve kişinin yorgunluğuna göre değiştiğini ortaya koydu. Demek ki, çalışma türünü göz önüne alarak düzenlenmiş klasik tabloların öngördüğü *aydınlatma* koşullarına artık değişim öğelerini de eklemek zorunlu olmuştur. Kaldı ki günümüzde ışık şiddetinin derecesini belirleme yolları biliniyor. Daha önceleri reostalar yardımıyla yalnız akkor lambalar için yapılabilen bu işlem bugün elektronik derecelеyiciler yardımıyla flüorışıl ve gazışıl lambalar için de olanaklı hale gelmiştir. Böylece ışık nüanslarının seçiminin ayrı iklimlerdeki ülkelere göre değiştiği gibi mevsimlere göre de değişebileceği tasarlanmıştır.
Bir aydınlatmada ışık kaynaklarının seçimi çok önemlidir. Işıklerin veya büyük mekânların aydınlatılmasına yarayan yüksek ışık verimli flüorışıl lambalarla mağazaları veya büroları, hele konutları aydınlatmak büyük bir hata olur. Bir ışık ne kadar beyaz ve renk verimi katsayısı ne kadar büyükse, görme uyarlaması ve fizyolojik etki sonucunda göze o kadar kuvvetli gelen bir aydınlatma sağlar. Çoğu zaman bu durum, renk verimi yüksek olan 5 000 K'lik beyaz flüorışıl lambalara büyük bir üstünlük sağlar. Bu ışık kaynağı, fotoğrafçılıkta ve grafik sanatlarda renklerin denetimiyle ilgili çalışmalarda, özellikle arkadan aydınlatılan diyapozitiflerle bunlardan elde edilen ve bir ekrana yansıtılan dört renkli baskıların karşılaştırılmasında kullanılır. Bu kaynağın, ne sıcak ne de soğuk renklere ayrıcalık tanıyan ve gözün hiç bir uyarlama yapmadan rahatça görmesini sağlayan dengeli bir yayın tayfı eğrisi vardır. Bütün bu niteliklerinden dolayı bu lamba çok tutundu; resim galerileri, müzeler, mağazalar, renkli baskı atelyeleri gibi kişinin renkleri yorulmadan ve doğru olarak görmesi gereken yerlerde en uygun ışık budur. (L)

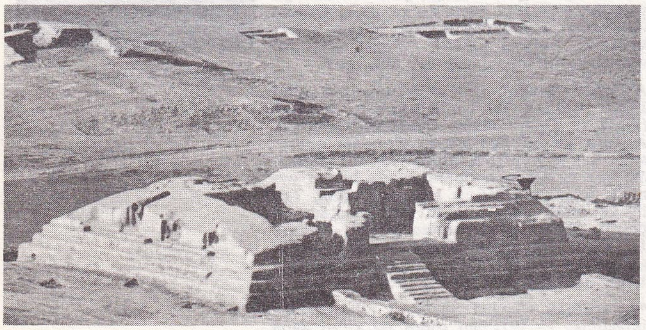

AY-HANUM
Helenistik dönemden bir tapınak kalıntısı (M.Ö. II. yy.)

***AYGEN** (Reşat Enis), türk gazetecisi ve romancısı. — Yeni eseri: *Sarı it* (1968). [M]

***AYGUESPARSE** (Albert), fransızca yazan belçikalı yazar. — Son eserleri şunlardır: *L'albatros a trois heures de retard* (Albatros üç saat gecikti) [1967]; *l'Heure de la vérité* (Ölüm zamanı) [1968]; *Ecrire la pierre* (Taşı yazmak) [1970]; *le Partage des jours* (Günlerin bölüşümü) [1973]. (L)

AYGÜN (Süreyya Tahsin), türk veteriner hekimi (İstanbul 1895). Kuleli Askerî lisesi ve Haydarpaşa Tıbbiye idadîsini bitirerek Yüksek Baytar mektebine girdi (1910); okulu bitirdikten hemen sonra (1914) Birinci Dünya savaşına katıldı. Millî Mücadele yıllarında Ankara'daki Etlik Serum ve Bakteriyoloji laboratuvarında başarılı çalışmalar yaptı ve İstiklâl madalyası ile ödüllendirildi. 1924'te Almanya'ya gitti, Berlin Yüksek Veteriner okulunda doktora yaptı (1926). Şarbon ve sığır vebası aşılarının hazırlanmasında başarı gösterdi ve takdirnameler aldı. Askerlikten izinli sayılarak Veteriner fakültesinde çalışmağa başladı (1929); Yüksek Ziraat enstitüsü Veteriner fakültesinde öğretim üyesi (1933), doçent (1934), profesör (1937) ve ordinaryüs profesör oldu (1944). Askerlikten tamamen ayrıldı (1950); emekli oldu (1965). Başlıca eserleri: *Muhabere güvercinleri* (1930); *Pulloroz ve tavuk tifosu* (1933); *Türkiye'de anthrax «dalak yanığı» ve savaşı ve türk üniversal anthrax (T.U.A.) aşısı üzerinde bilgiler* (türkçe-almanca) [1934]; *Hayvanlardan insanlara geçen bulaşık hastalıklardan mankafa illeti (ruam) ve savaş yolları* (1936); *Mikrobiyoloji andacı* (1936); *Hayvanlardan elde edilen gıdalar, gıda hıfzıssıhhası ve gıda tahlili* (1939); *Bulaşık ve salgın hastalıklar bilgisi* (1940); *Anadolu keçilerinin salgın ciğer ağrısı ve savaş yolları* (1941); *Bağışıklık bilgisi* (1946); *Ultravirüslar ve yaptıkları hastalıklar* (1953). [M]

AYGÜN (Tayfun), türk atleti (İstanbul 1950). Sırıkla atlamada 1972-1973 atletizm sezonunda 4 türkiye rekoru kırdı: önce Ömer Giraygil'in 4,50 m'lik rekorunu egale etti; sonra 4,51 m, 4,55 m, 4,56 m ve 4,60 m'lik dereceler elde etti. Halen 4,85 m'lik derecesiyle Türkiye rekortmenidir (1975). [M]

***AY-HANUM.** Esk. coğ. Baktriane'de helen şehri. — 1967'den bu yana şehrin ekseni ile birlikte yaklaşık olarak 1 700 m uzunluktaki anayol ortaya çıkarıldı, birçok büyük resmî bina bulundu. Bu binalardan birinin, on sekiz sütunlu bir pronaos'u ve her sütununda yalancı korinthos sütun başlıkları var. Kalıntıların yanı sıra kentte bir heykel, taş ve yalancı mermerden dev bir heykelin parçaları, şehir kurucusunun mezarı, tipik bir doğu tapınağı, bir beden eğitimi yeri ve son derece büyük bir ev bulundu. Ancak Akropolis'te tam olarak araştırma yapılmamıştır. Şehirde ortaya çıkan eşya arasında en ilgi çekici olanlar yunan yapımı heykeller, yunanca yazıtlar (biri ünlü Delphoi özdeyişinin bir kopyası), tanrıça Kybele'yi canlandıran kenarları yaldızlı bir gümüş plaka ve yığınla gümüş paradır. Ayrıca ele geçen seramiklerle, batı çömlekçiliğinin pek çok benzer yanı vardır. Bütün bunlardan, kazılar sayesinde önemi artan Baktriane Krallığı ile Yunanistan arasında yakın ilişkiler olduğu anlaşılır. Böylece şehrin terk edilme tarihi daha gerilere, M.Ö. 50'lere kadar uzanır. (L)

***AYIRICI** i. ve sıf. — Bilişim. Bir programlama dilinde, söz dizimi biriminin sınırlayıcısı olan temel simge: ( ) , ; / begin end *ayırıcılardır*. (L)

***AYIRIM** i. — Nükl. *Ayırım etkeni*, ayırımdan önce ve sonra, zenginlik değerlerinin aranan izotopa oranı. (Bu etken α ile gösterilir.) || *Ayırım katsayısı*, α'nın ayırım etkeni olduğu ε = α — 1 niceliği: *Ayırım katsayısı kaskadların özelliklerini betimleyen matematik bağıntılarda çok kullanılır.* || *İzotopların ayırımı*, bir karışımda izotopların bağıl yüzdelerini değiştirmeyi amaçlayan işlem: *İzotopların ayırımını gerçekleştirmek için, fiziksel ya da kimyasal özelliklerin farklılığına dayanan çeşitli yöntemlere başvurulur: santrifüjleme, kromatografi, bir gaz içinde yayınım, bir engel içinde gaz halinde yayınım, ısıl yayınım, damıtma, elektroliz, kimyasal ayırım, elektromagnetik ayırım ve yayınım pompasıyla ayırım.* Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. *İzotopların ayırımı* uranyumun zenginleştirilmesinde uygulanır; gaz halindeki yayınımda bu ayırım, zenginleştirme etkenine (kuramsal maksimum etken 1,0043'e eşittir, fakat gerçek etken 1,0017'dir) ve tabaka içindeki uranyum akısına bağlıdır. Bir yöntemin ekonomik olup olmadığını değerlendirmek için genellikle ayırımın işlem birimindeki maliyeti hesaplanır. Ayırım işlem birimi (UTS) olarak da çoğu zaman yıllık uranyum miktarı alınır. Doğal uranyumdan yola çıkarak ve bileşiminde ancak yüzde 0,2 uranyum 235 bulunan (başlangıçtaki yüzde 0,7 yerine) fakirleşmiş uranyumu atarak işlemde kullanılması gereken miktarlar şöyledir:
— yüzde 1 zenginleştirilmiş 1 kg uranyum elde etmek için 1,566 kg doğal uranyum ve 0,380 UTS;
— yüzde 2 zenginleştirilmiş 1 kg uranyum elde etmek için 3,523 kg doğal uranyum ve 2,194 UTS;
— yüzde 3 zenginleştirilmiş 1 kg uranyum elde etmek için 5,479 kg doğal uranyum ve 4,306 UTS v.b. (L)

***AYIRIMLAŞMA** i. — Leng. *Anlambilimsel ayırımlaşma*, sözcüklerin yan anlamlarını değerlendirme yöntemi. C. Osgood'un geliştirdiği bu yönteme göre, sözcükler anlam açısından üç boyutta ayrıştırılır: değerlendirme *(iyi'den kötü'ye)*, güç *(kuvvetli'den zayıf'a)* ve etkinlik *(hızlı'dan yavaş'a)*. Bu üç boyut da bir sözcüğün duygu haritasını hazırlamağa yarar. (L)

***AYIRMA** i. Bilişim. Bilgileri belirli bir düzene göre sınıflandırma işlemi. || Bir bilgisayarın merkez belleğini, ardıl adresler birbirinden ayrı ve değişik bellek öbeklerinde bulunacak şekilde düzenleme tekniği.
— ANSİKL. Bir bilgisayarın bellek öbeklerini *ayırma*, belleğin görünür performansını arttırma olanağı verir; çünkü belleğe giriş bağımsız öbeklerden yapılabilir. Böylece, sanki belleğin çevrimi daralmış gibi işlem kolaylaşır. (L)

AYIRMAÇ i. (*ayırmak*'tan *ayır-ma-ç*). Bilişim. Belleğe geçirilmiş bir dosyada aramağa ve bellekteki yerine yerleştirmeğe yarayan alfasayısal simge veya daha genel olarak alfasayısal bilgi. (L)

AYKAL (Duygu), türk balerini ve koreografı (İstanbul 1943). Devlet Konservatuvarı Bale bölümünü bitirdi (1967); Almanya'da ünlü koreograf Kurtjioss'dan (1968-1971), Londra'da koreograf Leonide Massine'den ders aldı; Londra'daki Koreoloji

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); J. Ch. Blanc (LAROUSSE)

enstitüsünü bitirdi (1972); bir yıl Leonide Massine'nin asistanlığını yaptı. Yurda dönüşünde *Çoğul* (1973) ve *Oluşum* (1974) balelerini hazırladı. (M)

AYKAN (Cevdet), türk hekimi ve siyaset adamı (Erbaa 1925). İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1949), aynı fakültede akıl ve sinir hastalıkları ihtisası yaptı. Londra Psikiyatri enstitüsünde uzmanlık eğitimi gördü (1957-1959) ve New York Devlet hastahanesinde akıl hastalıkları uzmanı oldu (1960). Tokat'tan C.H.P. milletvekili seçilerek parlamentoya girdi (1965). 12 Mart muhtırasından sonra kurulan birinci Erim hükûmetine parlamento dışından köyişleri bakanı (1971), ikinci Erim hükûmetine de sağlık ve sosyal yardım bakanı olarak katıldı (1971-1972). 1973 seçimlerine A.P. adayı olarak katıldı ve Tokat'tan senato üyeliğine seçildi. (M)

***AYLA** (Safiye), türk ses sanatçısı. — 1970'ten sonra kısa bir süre sahnelerde göründü. Bir ara A.B.D.'ye giderek konserler verdi. Eşi Şerif Muhittin Targan*ın *(Ek)* eserlerini Süleymaniye kütüphanesine bağışladı (1975). [M]

AYLER (Albert), amerikalı saksofoncu (Cleveland 1936 - New York 1970). Rhythm and blues orkestralarında çalıştıktan sonra 1960 yılı başlarında caz müziğinde büyük devrim sayılan gösteri-konserlere katıldı. «Ses güzelliği» ve «ciddî» müzik kültürü gibi iki geleneksel ölçüye karşı çıkan Ayler'in müziğini, geleneksel cazı sevenler, şiddetli bir saldırı olarak karşıladılar. Tiz seslere, çeşitli tonlarda öfke ve taşkınlık belirtilerine, batı müziği kalıplarına (marşlar, mızıka parçaları, nakaratlar ve «sade» havalar) yer vermesi sanatçının, free-jazz'ı yalnızca yeni ses sistemleri araştırması saymayıp, eskimiş oldukları halde çağdaş batı biçimlerine hâlâ egemen olan biçim ve klişelerin yadsınması olarak kabul ettiğini gösterir. Ayler'in kaydettirdiği en iyi eserler arasında *Ghosts* (1964) ve *Bells* (1965) vardır. (L)

Albert AYLER

***AYNA** i. — Psikanaliz. *Ayna evresi,* Jacques Lacan'a göre kişinin yapısal oluşumunda görülen ilk kesin evre. Bu evre, çocuğun aynada kendi görüntüsünü tanımağa başladığı zaman (bunu aşırı sevinç hareketleriyle açığa vurur), yani birinci yaşın ortalarına doğru (altı ilâ on sekiz ay arası) yer alır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikanaliz. Kendi görüntüsünü tanımak sadece insanlara özgü değildir. Hayvan psikolojisi alanında yapılan deneyler bir güvercinin kendini aynada gördüğü zaman yumurtladığını gösterir; güvercinin aynadan aldığı kurgusal izlenim yalancı bir kuşun, başka bir dişi güvercinin veya camdan bir perde ile kendisinden ayrılmış erkek güvercinin yerini tutar. Demek ki imago* *(Ek)* hayvanların dünyasında da vardır ama *ayna evresi*'ni belirleyen özellik bundan daha öte bir şeydir. Gerçekten insan türünün özelliği, başta sinir sistemi olmak üzere, tamamlanmamış olarak doğmasıdır. Ayna evresinin başladığı sırada çocuk yürüyemeyecek ve konuşamayacak kadar küçüktür: demek ki önce henüz bitmemiş, tamamlanmamış bir biçimin varlığı söz konusudur. İmago'nun bütün görevi organizma ile dış dünya arasında ilişki kurmaktır, ama insanoğlunda bu ilişki, tamamlanmamışlığın yarattığı uyumsuzluk nedeniyle düzenli değildir; ayna evresinde çocuk ilk defa bir kişi tasarısı yapar; bu tasarı onun öteki* *(Ek)* ile ilişkisini mümkün kılan görüntüsel bir kalıp ödevi görür. Demek ki ayna evresi basit bir kendini tanıma olayından daha öte bir şeydir; simge*den *(Ek)* [kişinin şöyle ya da böyle yüze çıkması], görüntüden (tasarlanmış görüntü) ve gerçek*ten (ayna ile kişi arasındaki uzaklık) meydana gelen bir yapının açık belirtisidir. (L)

AYN - METERŞEM, Tunus'ta tarihöncesi yerleşme; Feriana'nın 40 km kuzeyinde, Cezayir sınırı yakınlarındadır. 1946'da F. Lacorre'un bulduğu bir salyangoz tarlası tipik bir Capsa kültürü örneğidir. Ayrıca burada hemen hemen bütün kemikleri tamam bir insan iskeleti *(homo sapiens)* ele geçmiştir. Üzeri devekuşu yumurtasından yapılma binlerce pulla kaplı olan bu iskelet iki büklüm bir durumda bulunmuştur. (L)

AYÖTE bls. i. Astron. Bir başka gökcisminden fırlatılan bir nesnenin Ay çevresindeki yörüngesinde Ay yüzeyinden en uzak noktası: *Yer'den fırlatılan «Apollo X» kapsülü, Ay çevresinde bir ayöte ile tanımlanan bir yörüngeye oturacak.* (L)

***AYRANCI,** Konya ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 15 434 nüf. (1970). Yakınında sulama barajı. Bk. HİDROELEKTRİK. (M)

Ayrancı barajı. Bk. HİDROELEKTRİK.

***AYRI** sıf. — Mat. *Ayrı basamak,* bütün aralıkların sonlu olduğu toplam basamak. || *Ayrı topoloji,* açıkların $\mathcal{O}$ cümlesinin E'nin bütün parçalarının $\mathcal{P}$(E) cümlesi olduğu bir E cümlesinin topolojisi. (E cümlesi üzerinde en çok açık bulunduran topoloji budur.) || *Rastlantılı ayrı değişken,* sayılabilir (sonlu veya sonsuz sayıda) sayısal değerler almağa elverişli rastlantılı değişken. (L)

AYRILABİLİR sıf. Mat. *Ayrılabilir çokterimli,* bir K cismi üzerinde indirgenemeyen ve K'nın bütün üst-cisimleri üzerinde ancak basit kökler kabul eden çokterimli. (L)

AYRILAMAZ sıf. Mat. Bir cisimde, kökleri basit olmayan katsayılı bir çokterimli için kullanılır: *Ayrılamaz çokterimli.* (L)

***AYRIT** i. — Mat. *Bir grafın ayrıtı, (x, y)* veya *(y, x)* gibi iki yaydan en az biri grafta bulunmak şartıyla, grafın *x* ve *y* tepelerinin cümlesi. (Bk. YAY, *Ek.*) [L]

AYSOY (Samuel), türk veteriner hekimi (Gümülcine 1885 - ?, 1959). Yüksek Veteriner okulunu bitirdi (1906). Fransa'da ihtisas yaptı (1910-1912). Dönüşünde sivil ve askerî veteriner okullarında, daha sonra bu okulların birleştirilmesi üzerine Yüksek Veteriner okulunda iç hastalıkları hocası oldu. Yüksek Ziraat enstitüsü kurulunca (1933) Veteriner Fakültesi Dahilî Hastalıklar enstitüsüne doçent olarak atandı, profesör (1936), ordinaryüs profesör oldu (1944). Enstitüler kürsü şeklinde düzenlenince de (1952) İç Hastalıkları kürsüsü ve kliniğine kürsü profesörü seçildi, emekliye ayrıldı (1955). Başlıca eserleri: *Evcil hayvanların iç hastalıkları* (1935); *Tıbbî klinik kılavuzu* (1941); *Evcil hayvanların özel hastalıkları ve tedavileri* (1952). [M]

AYTUNA (Hasip Ahmet), türk eğitimcisi (Vidin 1895). Sofya Üniversitesi Pedagoji bölümünü bitirdi. Bulgaristan'da eğitim ve öğretim metodu öğretmenliği yaptı; oradaki türk okulları için kitaplar yazdı. Türkiye'ye geldi (1931) ve Gazi Eğitim enstitüsünde meslek dersleri öğretmenliği yaptı; bir dönem Tokat milletvekili olarak Meclis'te bulundu (1939-1943); emekliye ayrıldı (1951). Başlıca eserleri: *Didaktika* (1929); *Metodika* (1931); *Yeni umumî pedagoji* (1932); *Tedris yenilikleri* (1936); *Pedagoji dersleri* (1937); *Yeni mektep sistemleri* (1938); *Okulda disiplin* (1940); *Normal çocuklarda anormallikler* (1945); *Genel öğretim bilgisi* (1949); *Faal metoda göre hayat bilgisi* (1952); *Aktif öğretim tekniği* (1955); *Orta dereceli okullarda öğretmenlik ve problemleri* (1958). [M]

AYTÜR (Memduh Şevket), türk maliyecisi ve yöneticisi (İstanbul 1917). İstanbul Erkek lisesini (1935), Siyasal Bilgiler okulunu bitirdi (1938). Maliye bakanlığında müfettişlik, bütçe ve malî kontrol (1949) ve gelirler genel müdür muavinliği yaptı. Avrupa İktisadî İşbirliği teşkilâtı murakıplar heyetine üye (1954) ve başkan oldu. Hazine genel müdürlüğü (1956), Washington büyükelçiliği malî müşavirliği (1958), Merkez bankası genel müdürlüğünde danışmanlık görevlerinde bulundu; Devlet Planlama teşkilâtı müsteşarlığı (1964) ve Merkez bankası müşavirliği yaptı (1967). 12 Mart muhtırasından sonra ikinci defa planlama müsteşarı oldu, 1973'te buradan ayrılarak OECD nezdindeki türk heyeti başkanlığına atandı. Başlıca eserleri: *Gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşmaları* (1951); *Paramızın değeri* (1952); *Türkiye'de plan, planlı siyaset ve idare* (1966). [M]

***AYVA** i. — ANSİKL. İstatistiklere göre (1972) Türkiye'de 2 590 000 kadar *ayva* ağacı, 360 000 kadar da ayva fidanı vardır ve 39 000 tondan fazla ayva elde edilir. (M)

***AYVACIK,** Çanakkale iline bağlı ilçe. — 26 917 nüf., ilçe merkezi 3 011 nüf. (1975); 65 köy (1970). [M]

***AYVACIK,** Samsun ilinde, Çarşamba ilçesine bağlı bucak. — 23 566 nüf., 19 köy (1970). Yakınında sulama barajı. (M)

Ayvacık hidroelektrik santralı. Bk. HİDROELEKTRİK.

***AYVALIK,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 33 105 nüf., ilçe merkezi 18 056 nüf. (1975). [M]

***AYVERDİ** (Ekrem Hakkı), türk mimarı ve mühendisi, mimarlık tarihi yazarı. — Yeni eserleri: *Osmanlı mimarisinde Çelebi ve II Sultan Murad devri* (1972); *Osmanlı mimarisinde Fatih devri* (2 cilt) [1972]. (M)

***AYVERDİ** (Sâmiha), türk kadın yazarı. — Yeni eserleri: *Boğaziçinde tarih* (1968); *Misyonerlik karşısında Türkiye* (1969); *Türk-Rus münasebetleri ve muharebeleri* (1970); *Bir dünyadan bir dünyaya* (1974). [M]

Azak tiyatrosu, İstanbul'da, Gedikpaşa semtinde, Kumkapı'ya inen cadde üzerinde kurulmuş tiyatro. 1962 martında İstanbul Şehir tiyatrosundan ayrılan Gazanfer Özcan ve arkadaşları tarafından Orhan Erçin'in *Aman idare et* komedisiyle perdelerini açtı; 1962-1963 mevsimi başında bir grup sanatçı aynı sahnede yeni bir tiyatro kuruluşu meydana getirerek temsiller verdi; daha sonra Gazanfer Özcan - Gönül Ülkü topluluğu bu sahnede bulvar türünde hafif komediler sundu. 1975'te kapandı. (M)

***AZDAVAY,** Kastamonu iline bağlı ilçe. — 32 709 nüf., ilçe merkezi 1 832 nüf. (1975); 82 köy (1970). [M]

***AZİLİYEN** i. — Prehist. Bk. AZİL SANAYİİ, *Ek.*

Azil sanayii, adını Fransa'daki *Mas-d'Azil'*den alan tarihöncesi mezolitik devir sanayii. Magdaleniyen'in sonunda başlayan azil sanayii ılıman ikliminin yeniden belirmesiyle aynı zamana denk gelir (M.Ö. VIII. binyıl). Bu dönemde rengeyiğinin yerini bayağı geyik alır ve kullanılan âletlerin (tutamağı delikli zıpkın ve bazı mızraklar) büyük bir kısmı bu geyiklerin boynuzlarından yapılır. Kemikten âletler bu dönemde ortadan kalkmıştır. Taştan âletler ise tırnak biçiminde ve değirmi kazımaçlardan ve eğri sırtlı azil bıçaklarından ibarettir. Üst Yontmataş devrine ait bu fasiyesin içinde üç grup göze çarpar: pirene grubu (Mas-d'Azil tipi), romanel grubu ve perigor grubu (Villepin tipi). Güzel sanat belirtisi ise çok seyrektir: geometrik biçimlerde kırmızı aşıboyasına boyanmış bazı çakıl parçaları. (L)

***AZNAVOUR** (Varenagh AZNAVOURİAN. **Charles** — denir), ermeni asıllı fransız şarkıcısı. — 1966 yılından başlayarak birçok filimde oynadı: *Caroline Chérie* (Sevgili Caroline) [D. de la Patellière'in, 1967], *The Adventurers* (Maceracılar) [L. Gilbert'in, 1968], *Candy* (C. Marquand, 1968), *le Temps des loups* (Kurtların zamanı) [S. Gobbi'nin, 1969], *The Games* (M. Winner'in, 1970), *la Part des lions* (Aslan payı) [J. Larriaga'nın, 1971], *les Intrus* (İzinsizler) [S. Gobbi'nin, 1971]. 1965 yılında *Monsieur Carnaval* (Bay karnaval) adlı operetin müziğini besteledi, 1970'te *Aznavour par Aznavour* (Aznavour Aznavour'u anlatıyor) adlı otobiyografisini yayımladı ve art arda birçok plak doldurdu. Olympia'da verdiği son konserde (1972) söylediği şarkılar arasında sonradan otuz üç turluk *İdiote, je t'aime* (Aptal seviyorum seni) [1972] adıyla doldurulan plaktaki iki şarkıyı sayabiliriz: *Les Plaisirs démodés* (Modası geçmiş zevkler) ve *Comme ils disent* (Söyledikleri gibi). [L]

***AZOT** i. — ANSİKL. Soğutma. Özellikle demir-çelik fabrikalarında duyulan ve gittikçe artan oksijen ihtiyacı, havayı sıvılaştırma fabrikalarının çoğalmasına yol açtı; bu yüzden günümüzde, binlerce metre küplük depolarda stok edilen ve tanker kamyonlarla taşınan büyük bir *sıvı azot* rezervi birikmiştir. 77,3 K'de (yaklaşık olarak —195°C) buharlaşan sıvı azot, sayısız uygulamalarda kriyojen* *(Ek)* olarak kullanılır: genellikle sürekli tünellerde gıda maddelerinin dondurulması (1973'te A.B.D.'de bu tip 500 tesis, Avrupa'da yüz kadar tesis vardı); sıvı azotun buharlaştırılmasıyla soğutulan taşıtlarda kolay bozulan yiyeceklerin taşınması; biyoloji ve tıpta (sunî ilkah

Foto. Ph. Gras (LAROUSSE)

için spermaların korunması, doku ve organ bankaları, cerrahîde kullanılan kriyosondaların soğutulması, soğukla dağlama v.b.); sanayide (çeliğe soğukta su verme, arazinin dondurulması v.b.); araştırma alanında (soğuk pompalamayla aşırı boşluk elde etme uzay deneme odaları v.b.). [L]

***Azot Sanayii Türk Anonim şirketi.** — Türkiye'nin artan gübre ihtiyacını karşılamak amacıyla bir yandan eski tesisler genişletilirken, bir yandan yenileri kuruldu. Şirketin sermayesi 900 milyon liraya çıkarıldı ve yatırım toplamı 1 543 628 912 liraya ulaştı (1974). Bu yoldan tarımsal üretimde sağlanan değer artışı ise dört milyar lirayı aştı.

Genişletme çalışmaları sonunda 1961'de işletmeye açılan Kütahya Azot tesisleri 1968'-de 112 000 ton amonyak, 201 300 ton seyreltik nitrat asit (yüzde 100) ve 338 500 ton amonyum nitrat gübresi (yüzde 26 N) üretim yapacak düzeye çıkarıldı.

Samsun'daki azot işletmeleri üç aşamada tamamlandı. 1970'te çalışmağa başlayan Samsun Azot işletmeleri yılda 220 000 ton triplsüperfosfat veya 139 500 ton diamonyum fosfat (DAP) üretecek güçte kuruldu. Bu tesisin sülfat asiti ihtiyacını karşılamak üzere yapılan Samsun Sülfat Asiti kuruluşunda da 1971'de yılda 215 000 ton yüzde 100 H_2SO_4 üretilmeğe başlandı. Buradaki türbo jeneratörlerden de yılda 46 094 400 kW/saat elektrik enerjisi elde edildi.

Samsun Azot tesisi 1973'te genişletilerek yılda 227 500 ton, 18-46-0 bileşiminde diamonyum fosfat üretecek duruma getirildi.

Elazığ'da, Sivrice ilçesinde kurulan ve yılda 220 000 ton süperfosfat gübresi üreten fabrika da 1970'te çalışmağa başladı. Bunların dışında iki yeni gübre tesisi ile, gübre sanayiinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere torba ve kriyolit fabrikalarının kuruluş çalışmalarına başlandı.

Azot Sanayii şirketi ayrıca özel kesime ait Gübre Fabrikaları T.A.Ş.'ye yüzde 2,8, Akdeniz Gübre Sanayii A.Ş.'ye yüzde 40, Türkiye Mühendislik A.Ş.'ye yüzde 15 payla ortak oldu. (M)

AZUMİ, Hondo adasının merkezinde Şinano üzerinde kurulmuş önemli japon hidroelektrik santralı (640 MW tesis gücünde). [L]

B

***Baas** («Diriliş») veya **Arap Sosyalist Diriliş partisi.** — Baas 17 temmuz 1968 hükûmet darbesinden beri Irak'ın siyasî hayatına hâkimdir. 1970 martında Mişel Eflak yeniden partinin araplararası yön verme genel sekreterliğine seçildi ve çeşitli millî eğilimleri benimsedi: kürt milliyetçiliğinin kabulü, sonra hükûmete iki komünist liderin girmesi Irak Baas partisinin geçirdiği siyasal aşamayı belirtir. 1966'dan beri Suriye'de iktidarda olan Baas, 1969 martında ağır bir bunalım geçirdi: ordu S.S.C.B.'ye çok yakın olmakla suçlanan hükûmete karşı çıktı ve millî savunma bakanı general Hafız el-Esad, devlet başkanı Nureddin el-Atassi ile Baas'ın genel sekreter yardımcısı general Salah Cedit'e karşı mücadele açtı.

Kasım 1970 darbesinden sonra devlet başkanı olan general Esad, Irak'ın yardımıyla Suriye Baas'ına komplo kurmakla suçlanan «sağ kanat» mensuplarına karşı dava (15 ocak - 3 ağustos 1971) açılmasına izin verdi. Bu dava sırasında Mişel Eflak gıyaben idama mahkûm edildi. Ağustos 1971'de general El-Esad partinin genel sekreteri seçildi. Mart 1972'de Baas, Arap Sosyalist birliğini, Birlikçiler hareketini, Arap Sosyalistleri hareketini ve Komünist partisini, Millî Devrimci Birlik cephesi adı altında topladı; hükmü altındaki bir teşkilâtla da, tek parti olmadığı halde Irak siyasî hayatını kontrolu altına aldı. Haziran 1974'te Mişel Eflâk affedildi ve tekrar Baas saflarına katıldı. (L)

***BABA** i. — Psikanaliz. *Baba adı,* Jacques Lacan'a göre, babalık görevinin simgesi. (Bk. ANSİKL.) || *Babanın öldürülmesi,* Freud'un kuramında, nevrozla insanlık tarihi arasında ilinti kurmağa yarayan «bilimsel mit». Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Baba adı.* Jacques Lacan babaya dayalı tipte bir toplum için, aile adı ile adlandırmanın babalık görevindeki önemini ortaya koydu. Freud'a göre baba, kanunun, yasağın ve üstbenliğin cisimleşmesi ve modelidir; fakat Freud'u daha yakından okuyunca Lacan, babanın ancak gücünü kıskanan oğulları tarafından öldürüldükten sonra babalığa eriştiğini gördü: «baba nedir? ölü bir babadır». Demek ki kişi için belirleyici olan, babanın kendisi değil, ortadan kalkınca psikoza yol açan simgesel babalık görevidir. «Babanın eğretilenmesi» hem bir birleşmedir (baba ile oğulun aynı ad altında birleşmesi), hem de babanınkine karşı oğulun kendi kimliğini üstlenmesi bakımından bir ayrılmadır. Freud bunu kanıtlamak için başkan Schreber (1911) örneğini verir; Schreber'in paranoyası bu bakımdan çok ilgi çekicidir: baskıcı eğitimin yararları üstüne eserler yazan ve ünlü bir hekim olan baba Schreber çocuklarını çok sert ve sıkı bir eğitimle yetiştirir; ama bu sıkı eğitim «başkan Schreber» baba adının çocuğa geçmesine engel olamaz; bu da simge* *(Ek)* ile özne* *(Ek)* arasındaki bozuk ilişkiden ileri gelir.

● *Babanın öldürülmesi.* Freud, *Totem ve tabu*'da (1912) varsayım olarak başlangıçta insanların sürü halinde yaşadığını, erkeklerden birinin sürü başı olduğunu ve bu sıfatla kadınları tekeli altında bulundurduğunu söyler. Bu durum oğulların babayı öldürmek üzere biraraya geldikleri güne kadar sürer; baba-oğul ilişkisi öldürme kararı verildiği an kurulmuş ve ancak öldürme kararı yerine getirildikten sonradır ki babalık görevi, bastırıcı anlamda, kültüre yerleşmiştir. Freud'a göre tarih birey için tıpkı nevroz gibidir; durgunluk dönemleri ve içe kapanış nöbetleri ile kendini gösterir. İçe kapanışın ilk prototipi babanın öldürülmesidir; her tarihî olayda buna bir dönüş vardır. (L)

BABACAN, Luristan'da (İran), bugünkü Kirmanşah'ın yüz kilometre kadar uzağında arkeolojik yer. Bir amerikan grubu bölgede M.Ö. I. binin ilk yarısına ait kalıntılar ve daha eski dönemlerden kalma katlar ortaya çıkardı. III. katta tuğladan yapılma bir kale kalıntısı bulundu. Kalenin en ilgi çekici bölümü duvarları kırmızı beyaza boyanmış bir odadır; bu odanın tabanında da, tavan süsü olduğu sanılan bir yığın boyalı kiremite rastlandı. Kiremitlerin üzeri haçlar, eşmerkezli kareler ve damalı bezeklerle süslenmiştir. Saman sarısı bir fon üstüne kırmızı ve siyah renkle işlenmiş bu motifler, üslûp ve teknik açısından aynı kattaki boyalı seramiklerin süslemesini andırır. «Luristan biçimi» diye adlandırılan bu süslemelere, daha önce Giyah kazılarında ve kaçak buluntuların birçoğunda rastlanmıştı. Bütün bu bulguların, kuzeyden gelen ve M.Ö. 900-700 yılları arasında bölgeyi istilâ eden halklardan kaldığı sanılıyor. Kale III. dönemin sonlarına doğru yıkılmış, daha sonraki dönemde, yani İskitlerin bölgeyi istilâ edip Asur imparatorluğu ve kısa ömürlü Med imparatorluğu ile savaştıkları karışık dönemde yeniden inşa edilmişse de eskisi kadar güzel ve gösterişli olmamıştır. Bu dönemin getirdiği değişiklik seramiklerde de göze çarpar. Bölge en son Akamanışlar döneminde istilâya uğramıştır. (L)

BABACAN (Doğan), türk futbol hakemi (İstanbul 1929). Spora Beşiktaş'ta futbolla başladı; futbol hakemi oldu ve uluslararası hakem sıfatını aldı. 1974 Dünya kupası karşılaşmaları dahil birçok önemli maç yönetti; 1974-1975 sezonunda Futbol federasyonunca en başarılı hakem seçildi. FIFA'nın seçkin hakemlerinden biri olarak Avrupa Şampiyon Kulüpler ve Kupa Galipleri şampiyonu olan Bayern München ile Dinamo Kiev arasında yapılan maçı yönetti (1975). [M]

***BABADAĞ,** Denizli ilinde, Sarayköy ilçesine bağlı bucak merkezi. — 9 720 nüf., 11 köy (1970). [M]

***BABAESKİ,** Kırklareli iline bağlı ilçe. — 50 239 nüf., ilçe merkezi 17 068 nüf. (1975); 34 köy (1970). [M]

***BABAN** (Cihad), türk gazetecisi ve siyaset adamı. — 1969 seçimlerinde parlamento dışında kaldı, daha sonraki seçime de katılmadı. Yeni eseri: *Politika galerisi: büstler ve portreler* (1970). [M]

***BABATORUN,** Hatay ilinde, Altınözü ilçesine bağlı bucak. — 11 205 nüf., 8 köy (1970). [M]

***BABAYEVSKİ** (Semyon Petroviç), sovyet yazarı. — Son olarak iki ciltlik *Beyaz ışık* adlı bir eser verdi (1968-1969). Yazar bu eserinde, Rusya'nın güneyindeki küçük bir kente çekilen ve o güne kadarki yaşamının bir dökümünü yapan yaşlı bir sovyet militanını anlatır. (L)

Babbage yapısı, adını ingiliz matematikçisi Charles Babbage*dan alan ve program makinelerinde kullanılan yapı; bu tip makinede programı meydana getiren komutlar dizisi, makinenin dışındaki sıradan erişimli bir destek (magnetik bant veya delikli şerit) üzerine kaydedilmiştir. Makinenin çalışma çevrimi, birinci evrede programın bir komutunu okumağa, ikinci bir evrede de bu komutu uygulamağa dayanır. Daha sonraki çevrimde ise makine, hiç bir şekilde komutlar dizisinin baş tarafına dönmemek üzere programın bir sonraki komutunu okur. (L)

BABBİTT i. (bulucusu *İsaac Babbitt*'in adından). Metalürji. Daha çok yatak yapımında kullanılan yumuşak alaşım.

— ANSİKL. *Babbitt* tipi başlıca alaşımların temel maddesi kurşun, kurşun ve gümüş, kalay, kadmiyum veya arseniktir. Bu alaşımlar, alttaki sert madene kolayca yapışır, ince bir yağlama yağı tabakasıyla hemen ıslanır ve çok iyi kayma niteliği taşır. (L)

BABBİTT (Milton), amerikalı besteci (Philadelphia 1916). 1938'den bu yana Princeton'da profesör olan ve matematik bilimlerle de ilgilenen (1943'ten 1945'e kadar müziğin yanı sıra matematik dersleri de verdi) Babbitt, ülkesinde en aşırı dizisel müzik akımlarının temsilcisi sayılır. Kuşkusuz diziselciliği baştan sona kadar uygulayan ilk sanatçıdır. Daha çok çalgı için besteler yapmıştır. (L)

Babcock-Fives (COMPAGNIE INDUSTRIELLE ET FINANCIÈRE), 1970 nisanında Fives-Lille-Cail finansman şirketiyle Babcock ve Wilcox fransız inşaat şirketinin birleşmesinden doğan fransız anonim şirketi. Ağır makine yapımı (kazanlar, kaldırma makineleri v.b.) ve işletmecilik alanında Avrupa'nın ilk kuruluşlarından biri olan bu sanayi grubu, 1973 yılına kadar iki şube halinde çalışmalarını yürütüyordu: Babcock ve Wilcox'un 1968'de kurduğu Babcock Atlantique ile Fives-Lille-Cail. 1973'te Babcock Atlantique'in karşılaştığı güçlükler, Babcock-Fives grubunu yeniden örgütlenmek zorunda bıraktı ve bu amaçla Fives-Lille-Cail ile Babcock Atlantique birleştirildi. (L)

BÂB EL-DİRA, arkeolojik yerleşme, Ürdün'ün Lisan yarımadasında, Ölü denizin doğu kıyısında. Eski Tunç devrinden kalma tahkimli bir şehir (yaklaşık olarak M.Ö. 3000-2000) ve yine aynı döneme ait mezarlıktan oluşur. Mezarlıkta, en eskileri kayalara oyulmuş odalardan meydana gelen üç ayrı tipte yirmi bin kadar mezar bulunur. Buralarda yalnızca kuru kemikler vardır. Kafatasları başka bir yere yığılmış, çevrelerine de birçok seramik vazo dizilmiştir. Zamanla, dönemin ev ve tapınak modellerine uygun olarak tuğladan ve dikdörtgen biçimli kemik evlerinin yapıldığı görülür. Yüzlerce kemiğin yığılı bulunduğu bu tür mezarlarda seramik eşya da ele geçmiştir. Kemik evlerinde uzun kemiklerle kafatası kemikleri ayrı ayrı yerlere yığılmıştır. Yörede bir de ötekilerden çok farklı bir mezar tipi vardır. Bu tür mezarların M.Ö. 2000'de şehri yakıp yıkan halklara ait olduğu sanılır. Özelliği iskeletin tam olarak, yani kafatası ve vücut kemiklerinin birbirinden ayrılmadan gömülmesidir.

Bu mezarlık bizlere eski tunç devrinde ölülerin nasıl gömüldükleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Ayrıca mezarlık çömlekçilik açısından da dikkate değer; burada yaklaşık olarak üç milyon çanak-çömlek ele geçmiştir. (L)

BABİLÉE (Jean GUTMANN, **Jean** — denir), fransız dansçısı ve koreografı. — 1967'de düzenlenen uluslararası V. Paris dans şenliğinde *Le fils prodigue* (J. Lazzini'nin yorumu) ile yeniden baleye döndü ve aynı yıl bir turnede *L'histoire du soldat*'yı (müz. Stravinskiy) yorumladı. Ardından Ballet - Théâtre contemporain'e katılarak bu topluluk için *Hai Kai*'yi düzenledi (1969). 1972'de, bir yıl önce Opera du Rhin'den ayrılan Ballet du Rhin'in yöneticiliğine getirildiyse de 1973'te bu görevi bıraktı. Gene o yıl fransız televizyonu için, Pierre Bar-

Doğan BABACAN

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

baud*nun *(Ek)* bir algoritma müziğinden yola çıkarak *le Temps partagé*'yi gerçekleştirdi. (L)

BABÜROĞLU (Selâhattin), türk siyaset ve devlet adamı (Erzurum 1923). Harp okulunu ve İstanbul Teknik üniversitesini bitirerek askerî mühendis oldu. 1960'tan sonra askerlikten ayrılarak sivil hizmetlerde çalıştı; İller bankası genel müdürlüğü yaptı (1961-1965). Birinci Erim hükûmetinde imar-iskân (1971) ve ulaştırma (1972), Irmak hükûmetinde de imar-iskân bakanlığı (1974) görevlerinde bulundu. Bu tarihe kadar siyasî hayatını partisiz yürüten Babüroğlu 1975'te C.H.P.'ye girdi. Irmak hükûmetindeki görevi sırasında kıyılarda özel bina yapımı yasaklandı. (M)

Paul BADURA-SKODA

***BACCHELLİ** (Ricardo), italyan yazarı. — Yeni günce ve anı derlemeleriyle (*Rapporto segreto* [Gizli rapor] 1967; *Giorno per giorno dal 1922 al 1966* [1922'den 1966'ya günbegün], 1968), bir roman (*Afrodite*, 1969) yayımladı ve televizyon için bir senaryo (*Inseguimento* [Takip]) hazırladı. (L)

***BACEWİCZ** (Grazyna), polonyalı kemancı ve besteci. — (öl. Varşova 1969). [L]

***BACHMANN** (İngeborg), avusturyalı yazar. — (öl. Roma 1973). Son romanı *Malina*'da (1971), kadın kahramanın hayallerinde yarattığı bir erkeğe duyduğu aşkı anlatırken üslûp araştırmalarına kaydığı görülür. (L)

BACK FİLLER i. (ing. k.). Bayınd. Bir okun ucuna asılmış kazıyıcı bir kepçeden meydana gelen ve hendekleri doldurmağa yarayan toprak tesviye aygıtı. (L)

***BACKHAUS** (Wilhelm), isviçreli alman piyanocu. — (öl. Villach, Avusturya 1969). [L]

BACK LOADER i. (ing. k.). Bayınd. Kepçesi önden doldurulduktan sonra aracın üstünden geçirilerek arkada boşaltılabilen yükleyici. (L)

BACK SCATTERİNG i. (ing. k.). Nükl. Bk. *Geri* YAYMA.

Backus işaretlemesi, kuramsal bir dilin, özellikle de bir programlama dilinin söz dizimini tanımlama yöntemi. İlk defa algol* 60'ın *(Ek)* tanımlanması sırasında kullanıldı. Bu işaretleme, başka diller için bir betimleme dili görevi yaptığına göre bir *üst dil* olarak düşünülebilir. Backus'un üst dili, < > işaretleri arasına yazılmış varlıkları tanımlayan *üst değişken*'lerden, : : = ve | gibi *üst simge*'lerden ve betimlenen dilin terim hazinesinden oluşur. 0, 1, 2 ... 9 işaretlemeleri belli bir dilin sözcük hazinesine ait olduğuna göre, «rakam» ve «tamsayı» varlıkları aşağıdaki şekilde tanımlanabilir:

< rakam > : : =

0 | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9

(bir rakam ya bir 0, ya 1, ya da 2 ...'dir), < tamsayı > : : = < rakam > | <tamsayı > < rakam > (bir tamsayı ya bir rakamdır veya peşinden bir rakam gelen bir tamsayı). [L]

Joan BAEZ

BADEGOULE, Fransa'daki Bersac komününde (Dordogne) paleolitik katman. Burada bulunan ve Magdaleniyen sonrası döneme ait olan bir fasiyese *Badegoule fasiyesi* (M.Ö. 15 000) adı verildi; fasiyesin tanıtıcı özellikleri kertikli ardalar ve raspalardır. (L)

***BADEMLİ,** İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 9 006 nüf. (1970). [M]

BADGE i. (ing. k.). Bilişim. Bir bilgisayarın *badge okuyucusu* denilen özel bir uç birimince okunabilecek delikler veya magnetik kayıtlarla donatılmış kodlu özdeşlik belgesi. (L)

***BADİNGS** (Henk), hollandalı besteci. — Son olarak iki keman ve orkestra için ikinci bir *Konçerto* (1969), org için *Bir Hollanda Ortaçağ teması üstüne çeşitlemeler* (1969), solocular, erkek sesleri, orkestra ve magnetik bant için *Aziz Marcus'a göre çile* (1971) ve marimba için bir *Toccata* (1973) besteledi. (L)

***Badische Anilin-und Soda-Fabrik AG. (BASF).** Önemi bakımından Bayer ve Hoechst'tan sonra üçüncü sırada yer alan alman kimya sanayii şirketi BASF son yıllarda üstün yayılma gücüyle ilgi çekmektedir. 1972'de, 15 000'i yabancı ülkelerde olmak üzere yaklaşık 100 000 kişi çalıştırıyordu; 140 üretim şirketi içinde ortak edilmiş şirketler ve 300'ün üstünde şubesi bulunan bir topluluk kurmuştur. Dünyadaki iş hacmi 1971'de 12,1 milyar alman markıydı; 1961 yılından bu yana iş hacmini altı katına çıkardı; üretiminin yaklaşık yüzde 50'si dışa yöneliktir. Topluluk 16 ülkede kurulan 37 fabrika için yılda 1 milyar alman markı yatırım yaptı. Ludwigshafen kenti tam anlamıyla BASF şirketinin gelişmesiyle büyüdü. 1968 yılı sonunda, Wintershall AG. şirketiyle (petrol tasfiyesi ve gübre) yürütülen görüşmeler sonuçlandı ve 1969 ocağında iki grup birleşti. Aynı yıl Badische Anilin-und Soda-Fabrik ilâç sanayii kesimiyle de ilgilendi ve Hamburg Nordmarkwerke laboratuvarını, 1971'de de Biosedra (Fransa) laboratuvarlarını satın aldı. Bu şirket, Glasurit, Siegle ve Herbolwerke Herbig Haarhaus şirketlerini ele geçirdi. Nihayet 1 300 MW'lık bir yeraltı nükleer santralı yapımı şirketi enerji üretimine yöneltti. İş hacminin yüzde 7'si araştırmaya ayrıldı; şirketin çıkardığı 5 000 üründen 200'ü her yıl yenilenir. (L)

BADURA-SKODA (Paul), avusturyalı piyanocu (Viyana 1927). Edwin Fischer'in öğrencisi oldu. Yirmi yıldır Haydn'dan Brahms'a kadar alman klasik ve romantik repertuvarını en iyi yorumlayanlardan biridir. Mozart ve Schubert'in iki piyano veya dört el için bestelerini Jörg Demus ile birlikte çaldı. Banda alınan bu eserlerin yorumu oldukça başarılı ve ünlüdür. (L)

BAEZ (Joan), amerikalı şarkıcı (Staten Island, New York 1941). Öğrenciliği sırasında kahvelerde gitar çalmağa başladı. 1969'da Newport şenliğine katıldı, 1960'tan bu yana Vanguard Records'a plak yaptı. 1965-1966'larda Avrupa'da ve Amerika Birleşik devletlerinde resitaller verdi; ayrıca siyasette şiddetten kaçınma öğretisini incelemek amacıyla bir enstitü kurdu (1965) ve Vietnam savaşına karşı çıkanları destekleyen birçok konferans verdi. 1968'de *Daybreak*'i (Şafak) yayımladı. Sanatçı bu eserde barışçı felsefesini anlatır. 1969 yılında *Farewell Angelina* (Güle güle Angelina) adlı albümünü piyasaya çıkardı. Joan Baez'in repertuvarı önceleri geleneksel anglosakson baladlarından oluşuyordu, ama sanatçı daha sonra çağdaş siyasal şarkıya yöneldi ve çoğu kere zenci ve güney amerika folklorundan yararlandı. Joan Baez'in olağanüstü berrak bir sesi ve diksiyonu vardır. Bu nedenle Bob Dylan gibi, o da amerikan halk türkülerini sevenler arasında çok tutulmuştur. (L)

BAF, Kıbrıs'ın batı kıyısında kasaba. Yüzölçümü 1 393 km², 63 000 nüf., kasaba merkezi 11 800 nüf. (1971). Öteden beri nüfusun büyük çoğunluğunu Rumların oluşturduğu kasabada, Türkiye'nin askerî müdahalesinden sonra (1974), nüfus dengesi yeniden bozuldu ve 1975'te Türklerle Rumlar arasında varılan anlaşma gereğince buradaki Türklerin hemen tamamı türk denetimindeki bölgeye nakledildi. (M)

***BAFRA,** Samsun iline bağlı ilçe. — 128 668 nüf., ilçe merkezi 34 258 nüf. (1975); 116 köy (1970).

— Arkeol. 1971 yılından bu yana Prof. Dr. U. Bahadır Alkım tarafından yapılan düzenli yüzey araştırmalarında birçok yeni höyüğün yeri saptandı. Tepetarla, Ayaztepe, Tödüğüntepe, Elmacıktepe, Tepecik, Karaşeyh, Evrenuşağı, Paşaşeyh ve Hacıbaba tepesi adlarını taşıyan bu höyüklerde Eski Bronz çağından Roma çağına kadar uzanan zengin bir yerleşmenin varlığı anlaşıldı. Yine, Bafra yöresinde Geç Antik çağa ait nekropol ve yerleşme yerleri bulundu. Bafra'nın 7 km kuzeybatısındaki İkiztepe höyüğünde de kazılara başlandı (1974). [M]

***BAGRAMYAN** (İvan), sovyet mareşali. — 1956'dan 1958'e kadar Kurmaylık akademisinin komutanıydı; o tarihte savunma bakan yardımcılığına getirildi ve 1968'e kadar bu görevde kaldı. 1961'den bu yana Komünist partisi merkez komitesi üyesidir. (L)

***BAGRJANA** (Elisaveta BELCEVA. **Elisaveta** — denir), bulgar şairi. — Son olarak iki şiir derlemesi yayımladı: *«Bir kıyıdan öbürüne»* (1963) ve *«Kontrapuntolar»* (1972). [L]

***BAĞ** i. — Jinekoloji. *Hijyenik kadın bağı,* kadınların aybaşı döneminde korunmak amacıyla kullandıkları, pamuk veya selülozdan yapılmış emici bant. (L)

***BAĞARASI,** Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı bucak. — 15 986 nüf. (1970). [M]

***BAĞAŞLI** veya **BAĞIŞLI,** Hakkâri ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 1 860 nüf. (1970). [M]

***BAĞDAŞIK** sıf. — Bilişim. Bağdaşma özelliği taşıyan iki bilgisayar, iki çevre birimi, iki organ veya iki program için kullanılır.

— Mat. *Bağdaşık olaylar,* aynı evren içinde ortak rastlantıları olan, dolayısıyla aynı anda gerçekleşebilen olaylar.

— Radyotek. Bir başka sistemle uzlaşabilen bir elektronik veya elektrik sistemi için kullanılır. (Bk. ANSİKL.) || *Bağdaşık gravür. Eşanl. Evrensel* KAYIT*, *(Ek).*

— ANSİKL. Radyotek. Renkli televizyon sistemleri siyah-beyaz televizyon sistemleriyle, frekans modülasyonlu stereo radyo sistemi mono radyo yayımlarıyla *bağdaşık*'tır. Bağdaşık plaklar hem mono, hem de stereo cihazlarda çalınabilir. (L)

***BAĞDAŞMA** i. — Bilişim. Her biri, öbürü için yazılmış programları çeviri veya yeniden yazma gereği göstermeden işleyebilen iki bilgisayarın ortak niteliği. || Birçok programın ya da dosyanın, birbirleriyle birleştirildikten sonra uygun bir işlem birimi oluşturmalarını sağlayan niteliği. Bk. ANSİKL.

— Biyol. *Doku bağdaşması,* iki dokudan biri öbürüne aşılandığı zaman, birbirine zarar verecek sonuçlara (ret tepkisi) yol açmamasını sağlayan özelliklerin tümü. (DOKU UYUŞMASI da denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. Bilgileri işleyen çeşitli birimlerin, işlem dizgelerinin veya program dillerinin *bağdaşma*'sı, kullanılan gereçlerden herhangi biri değiştirildiği zaman bütün çalışmaların yeniden programlanması zorunluluğunu ortadan kaldırdığı için büyük yarar sağlayan bir niteliktir. Artan güç değerlerine göre sıralanmış bir dizi hesap makinesinde bağdaşma çoğu zaman yalnız dizinin yukarılarında vardır; yani, herhangi bir hesap makinesi için yazılmış programlar ancak dizinin en güçlü makinelerinde kullanılabilir. Bir bilgisayarın başka bir bilgisayara benzeşimini sağlayan teknikler, gereçler arasındaki büyük yapı ve düzenleme bağdaşmazlıklarını ortadan kaldırarak programların geçerliliğini korur. Çevre birimler hattâ bellekler arasındaki bağlantıyı sağlayan bağdaşık arabirimler, herhangi bir gereç yapımcısı firmanın ürettiği donanımı bir başka firmanın ürettiği merkez elemanlara bağlama olanağı verir.

— Biyol. Aşılanan veya nakledilen organın reddi bir bağdaşmazlık tepkisine benzetilebilir; bağdaşma ise aşılanan organ ile alıcının olumlu bir gelişme içinde bulunmasıdır (*doku bağdaşması*). Organ reddinin nedeni alıcıdaki bağışıklık tepkisidir; çünkü alıcı, yani aşı yapılan organizma aşılanan organın antijenlerini tanımaz, onlara yabancıdır. Doku bağdaşması antijenleri denilen bu allo-antijenler önce farede, sonra insanda incelendi. Akyuvarların deriye şırınga edilmesi, allojenik bir organ aşısının yarattığı tepkiye benzer bir duyarlık meydana getirdiği için bu antijenler akyuvarlara göre incelenip sınıflandırılmıştır. Antijenlerin ve akyuvar gruplarının adları buradan gelir. İnsanda bulunan temel sistem H.L.A. (human leucocyte antigens) [insan akyuvar antijeni] sistemidir. Gruplandırmalar, her türlü doku ve organ nakillerinden ve aşılarından önce hem verici, hem alıcı üzerinde yapılır. Bir böbrek aşısının tutması için tam bir bağdaşmanın zorunluluğu olduğu yani H.L.A. sistemindeki dört antijenin de uyuşması gerektiği sanılıyor. (Bk. *Doku* GRUP*'u, Ek.*) [L]

***BAĞDAŞMAZ** sıf. — Mat. Bir evrendeki başka olay veya olaylarla hiç bir ortak rastlantısı olmayan, dolayısıyla bu olaylarla aynı anda gerçekleşemeyen bir olay için kullanılır: *Bağdaşmaz olaylar.* (L)

***Bağdat paktı.** — A.B.D., paktın üyesi olmadığı halde çalışmalara fiilen ve daha etkin bir biçimde katılmağa devam etti. Bunun sonucu olarak 1971'de kurulması ka-

Foto. concerts Werner, Wherle-Gamma (LAROUSSE)

rarlaştırılan askerî planlama heyeti kurmay başkanlığına amerikalı general William B. Latta atandı. Pakt, Yakındoğu ve Asya'yı sarsan, Bangladeş ile ilgili Pakistan-Hindistan uyuşmazlığı sırasında bir üyesini yeterince destekleyemediği için ağır sarsıntı geçirdi. Bu yüzden Pakistan için CENTO'nun önemi kalmamış oluyordu. İran devlet adamları da, bu güvenlik kuruluşunu önemsemediklerini belirtmekten geri kalmadılar; ancak, paktın varlığına son vermeyi amaçlayan bir girişimde de bulunulmadı. 1972'de Londra'da yapılan askerî komite toplantısında üye devletlerin askerî programları saptanırken deniz ulaşım sorunları, hava korunması, haberleşme, savunma alanında standartlaşma gibi konular ele alındı. Washington'da, A.B.D. dışişleri bakan yardımcılarından Kenneth Rush'ın başkanlığında yapılan (1974) 21. bakanlar konseyi toplantısında 1972-1973 durumu gözden geçirildi ve yayımlanan bildiride eski temel görüşler bir kere daha tekrarlanırken, paktın üye devletler bakımından olduğu kadar bölge güvenliği açısından da önemini koruduğu belirtildi.

Ankara'daki eski T.B.M.M. binasında çalışmalarını sürdüren CENTO'nun iranlı genel sekreteri Nâsır Assar 1974'te yerini, Türkiye'nin eski dışişleri bakanlarından büyükelçi Halûk Bayülken'e bıraktı. (ML)

***BAĞDERE,** Diyarbakır ilinde, Silvan ilçesine bağlı bucak. — 4 839 nüf., 10 köy (1970). [M]

***BAĞGÖZE,** Siirt ilinde, Eruh ilçesine bağlı bucak. — 12 477 nüf., 34 köy (1970). [M]

***BAĞILLIK** i. — ANSİKL. Astron. Bir yerçekim alanından geçen bir ışık ışınının yayılmasındaki gecikmeyi ölçerek *genel bağıllık* deneysel olarak doğrulandı; gerçekten de böyle bir alanda ışık ışınının hızı, ışığın boşluktaki hızından daha düşüktür; bu doğrulamayı, aralarında İ. S. Shapiro'nun da bulunduğu amerikalı fizikçiler gerçekleştirdi. Bir başka gezegene yöneltilen bir ışık demetinin gidiş-dönüş süresi radar teknikleriyle ölçülebiliyor; genel bağıllık teorisinde öngörülen ve ışık demetinin Güneş'in çekim alanından geçmesiyle doğan gecikme 200 µsn'dir. Böyle bir incelemede gerekli duyarlığı sağlamak güç, ancak uzay sondalarının («Mariner VI» ve «Mariner VII») kullanılması ve Güneş'in yakınlarındayken gönderdikleri işaretlerin incelenmesi, genel bağıllığa yeni bir kanıtın eklenmesini sağladı. (L)

***BAĞIMLI** sıf. — Mat. *Bağımlı graf,* yalnız bir tek bağımlı bileşeni olabilen graf. || *Bağımlı topolojik uzay,* boş olmayan kapalı iki parça (veya boş olmayan açık iki parça) halinde hiç bir şekilde parçalanamayan topolojik E uzayı (E bağımlı ise, E'nin aynı zamanda kapalı ve açık olan tek parçaları E uzayı ile ∅ boş cümlesidir): $\mathbb{R}$ *metrik uzayı bağımlıdır.* $x^2 < 2$ *bağıntısını doğrulayan x oransal sayılarının* S *cümlesi,* $x^2 \leqslant 2$ *bağıntısını doğrulayan x oransal sayılarının cümlesiyle özdeştir; demek ki* S *hem açık hem de kapalı olduğuna göre oransal sayıların* $\mathbb{Q}$ *cümlesi bağımlı değildir.* || *Bir grafın bağımlı bileşini.* Bk. BİLEŞEN, *Ek.* (L)

***BAĞIMLILIK** i. — Tıp. Bir uyuşturucu maddenin sürekli olarak alınması sonunda meydana gelen ve şiddetli bir kullanma ihtiyacına yol açan patolojik durum.

— ANSİKL. Bir uyuşturucu maddeyi kullanmağa alışan kişiler, bu maddeye karşı gittikçe artan bir dayanıklık kazandıklarından ancak dozu arttırarak istedikleri havaya girebilirler: işte bu *alışkanlık*'tır. Dozun arttırılması o maddeye duyulan ihtiyacı daha da artırır ve alışılan madde alınmazsa kişide gerek ruhsal (*ruhsal bağımlılık*), gerek fizyolojik (*fiziksel bağımlılık*) rahatsızlıklar başgösterir. Amfetaminler, barbitürikler, hint keneviri (esrar, marihuana), kokain, morfin ve özellikle eroin bağımlılık yaratan başlıca maddelerdir. (L)

***BAĞIMSIZ** sıf. — Mat. A'nın B'ye bağlı şartlı olasılığı* *(Ek),* A: $P_B(A) = P(A)$ basit olasılığına eşit olmak şartıyla aynı evrendeki A ve B gibi iki olay için kullanılır: A *ve* B *gibi iki olay bağımsız olduğunda,* B'*nin* A'*ya bağlı şartlı olasılığı* B'*nin olasılığına eşittir.* || *Bağımsız rastlantılı değişkenler,* sırasıyla x_i, $i \in I$ ve y_j, $y\ j \in J$ değerlerini alabilen eşlenik X ve Y rastlantılı değişkenleri; öyle ki X'in x_i'ye, Y'nin de y_j'ye eşit olması olasılığı $p_i q_j$'dir; burada p_i ve q_j, X'in x_i'ye, Y'nin de y_j'ye eşit olması için sırasıyla $\Pr(X=x_i \text{ ve } Y=y_j) = p_i . q_j = \Pr(X=x_i) . \Pr(Y=y_j)$ olasılıklarını gösterir. (L)

***BAĞIŞIKLIK** i. — Tıp. *Bağışıklık tedavisi,* bağışıklık tepkilerinden yararlanmağa dayanan tedavi yöntemi. Bu tedavide hem antikor*lar, hem de antijen*ler, örneğin öldürülmüş ya da zayıflatılmış bakteriler veya virüsler kullanılabilir. || *Bağışıklık uyarımı,* bağışıklık sisteminin tepkilerini uyarmağa, daha doğrusu organizmanın savunma tepkilerini uyarmağa dayanan yöntem. (Bu yöntemde daha çok bakteri preparatları, özellikle de B.C.G. kullanılır. Yöntemin amacı, yeterli bağışıklığı olmayan kişilerde, özellikle lösemi ve kansere yakalandıkları zaman bir bağışıklık tepkisi uyandırmaktır.) [L]

***BAĞKONAK,** Isparta ilinde, Yalvaç ilçesine bağlı bucak. — 11 005 nüf., 6 köy (1970). [M]

Bağ-Kur, ESNAF VE SANATKÂRLAR VE DİĞER BAĞIMSIZ ÇALIŞANLAR SOSYAL SİGORTALAR KURUMU'nun kısa adı, Çalışma bakanlığına bağlı, tüzel kişiliği olan özerk kamu kuruluşu; merkezi Ankara'dadır. Kurum, 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar kurumu başlıklı özel kanunla kuruldu (1971). Diğer iktisadî devlet teşekkülleri gibi Yüksek Denetleme kuruluna denetlenir. Genel müdürlük, yönetim kurulu ve genel kuruldan oluşur. Genel müdür Çalışma bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar kurulunca atanır. Yönetim kurulu, bir başkan ile sekiz üyeden ibarettir. Başkan ile bir üye Çalışma bakanlığının, bir üye Maliye bakanlığının, birer üye de Sanayi ve Ticaret bakanlıklarının teklifi üzerine Bakanlar kurulu kararıyla görevlendirilir; Sosyal Sigortaları temsil eden öbür dört üye ise, bağlı bulundukları en yüksek meslek kuruluşlarınca gösterilecek üçer aday arasından genel kurulca seçilir. Genel kurul, meslek kuruluşlarınca seçilen üyelerle Çalışma, Maliye, Sağlık ve Sosyal Yardım, Sanayi ve Teknoloji, Ticaret bakanlıkları ve Devlet Planlama teşkilâtı, Sosyal Sigortalar kurumu ve Emekli sandığından gönderilen ikişer temsilciden; üniversite ve akademilerden Çalışma bakanlığınca davet edilecek en çok üç uzmandan oluşmaktadır.

Sigortalılardan alınan primlerin yanı sıra çeşitli bağış, vasiyet, para cezaları ve yardımlar Bağ-Kur'un gelirlerini meydana getirmektedir.

Kurumun sağladığı sosyal sigorta yardımları, malûliyet, yaşlılık ve ölüm hallerinde uygulanır.

Sosyal Sigortalar kapsamı dışında kalan ve herhangi bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına çalışan esnaf ve sanatkârlar ile herhangi bir meslek kuruluşuna yazılması zorunlu olan ve bağımsız çalışan diğer kişiler Bağ-Kur'un kapsamına girer. Yabancı uyruklular, tarım alanında çalışanlar ve emekli sandıklarına kesenek ödeyenler, kanun gereği bu kurumun kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Bağ-Kur, üyelerine konut veya toplu işyeri yapımı için krediler verir, esnaf ve sanatkârlara işletme ve tesis kredisi olarak ödenmek üzere ve en az yüzde 6 faiz getirmek kaydıyla Türkiye Halk bankasına yatırmak suretiyle fonlar kurar. (M)

***BAĞLANIM** i. — Mat. *Topolojik bir E uzayının bir A parçasının bağlanımı,* E uzayının A parçasına bağlı olan noktalarının cümlesi. (Bk. NOKTA, *Ek.*) [L]

***BAĞLANTI** i. — Bilişim. Özel bir sistemde, bir programın iki parçası veya iki ayrı alt program arasında ilişki kuran uzlaşmalı komutlar dizisi. || *Programlı bağlantı,* bir programın komutlarını uygulayarak tamamen denetim altında bir bilgisayara giriş ve bilgi aktarma yolu. (L)

***BAĞLAYICI** i. — Bilişim. *Akustik bağlayıcı,* taşınır bir uç biriminin bir bilgisayarla bağlantısını normal bir telefon hattıyla kurabilen aygıt; bu bağlantıda, herhangi bir telefon santralının alıcı-verici kombinesi, kodlu sesleri, üzerine yerleştirildiği modemden alır veya aynı modeme verir.

— Leng. Dağıtımsal dilbilimde, iki temel tümceden dönüştürülmüş bir tek tümce yapabilen işlemsel öğe. (L)

***BAĞLICA,** Siirt ilinde, Kurtalan ilçesine zeyinde takımadalar. — 168 200 nüf. (1970). [M]

***BAĞLUM,** Ankara ilinde, Altındağ ilçesine bağlı bucak. — 4 434 nüf., 6 köy (1970). [M]

***BAĞPINAR,** Adıyaman ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 016 nüf. (1970). [M]

***BAHAMA adaları,** Antil adalarının kuzeyinde takımadalar. — 168 200 nüf. (1970).

● *Tarih.* 1967'de takımadaların yönetimini zenciler ele aldı. 1968 nisanında İlerici Liberal parti (Progressive Liberal Party) [P. L.P.], Lynden O. Pindling'in başkanlığında genel seçimleri kazanarak zenci yönetimini meşrulaştırdı. Eylülde, Londra'da yapılan bir anayasa konferansında, Bahama adalarına çok geniş özerklik tanındı. P.L.P. ile başbakan Lynden O. Pindling, şirketlerin gücünü azaltmağa uğraşmakta (gerçekte vasıtasız vergilerin olmadığı Bahama haline gelmiştir), takımadaların iktisadının temeli olan turizmi (millî gelirin yüzde 60'ı; 1971'de 1 464 000 turist) desteklemektedirler. 1972 eylülünde P.L.P. ingiliz tacına karşı tam bağımsızlık isteyerek girdiği yasama meclisi seçimlerinde oyların yüzde 60'ını alarak parlamentonun 38 milletvekilinden 29'unu çıkarınca, İngiltere takımadalara tam bağımsızlık tanımağa karar verdi. Tam bağımsızlık 1973 temmuzunda tanındı ve ülke *Bahama adaları Commonwealth*'i adını aldı. Yeni devlet 1973 eylülünde Birleşmiş Milletler teşkilâtına kabul edildi. (L)

BAHREYN
Şeyh Isa bin el-Halife Sülman

***BAHÇE,** Adana ilinde ilçe. — 75 695 nüf., ilçe merkezi 10 172 nüf. (1975). Haruniye kasabası 12 748 nüf., Hacılar kasabası, 10 797 nüf. (1970). [M]

***BAHÇECİK,** Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 1 274 nüf. (1970). [M]

***BAHÇEKÖY,** İstanbul ilinde, Sarıyer ilçesinin merkez bucağına bağlı köy. — 1 517 nüf. (1970). [M]

***BAHÇESARAY,** Van ilinde, Gevaş ilçesine bağlı bucak. — 10 725 nüf., 16 köy (1970). [M]

***BAHREYN adaları,** Basra körfezinde takımadalar. — 207 000 nüf. (1970). Petrol üretimi 1973'te 3,4 Mt'a yükselmiştir. Alüminyum dökümhanesi (1971).

● *Tarih.* Bahreyn emîrliği 1968'de Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonuna bağlandı. İngiliz birliklerinin boşaltmasından sonra takımadalar üstünde hak iddia eden İran, 1970 mayısında isteklerinden vazgeçti, ingilizler de 1971'de adalardan çekildiler. Bahreyn, 1971'de bağımsız devlet oldu, günümüzdeki temsilcisi Şeyh İsa bin Sülman olan Halifeler sülâlesi tarafından yönetilmeğe başladı. İngiltere (aralık 1971), kısa süre sonra da A.B.D. ile bir dostluk anlaşması imzalandı ve Amerikalılara eski ingiliz hava-deniz üssünün bir kısmını kullanma hakkı tanındı. Şeyh'in rejimi, sosyal alanda bazı sıkıntılarla karşılaştı (1972 martında grev hakkının askıya alınmasıyla sonuçlanan karışıklıklar). 1973 aralığında yeni bir anayasa yürürlüğe kondu, başbakan seçildi ve hükûmet kuruldu. (L)

BAİDA, Ürdün'de arkeolojik yerleşme; Ölüdeniz'in altmış kilometre kadar güneyinde, Ürdün yaylasını çevreleyen dağların eteğinde amerikalı arkeologlardan oluşan bir kurulun yaptığı kazılar sonucunda burada Seramiköncesi Cilâlıtaş devrine ait (M.Ö. VII. bin) bir köyün kalıntıları bulundu. Çeşitli düzeylerden oluşan yerleşmenin en eski düzeylerinde «alçı» sıvalı zemin üstüne kurulmuş daire planlı evlere rastlanır. Daha sonraki düzeylerde avlu ortasına yerleştirilmiş tek odalı dikdörtgen evler yer alır. En yeni düzeylerde bulunan ve bugüne kadar ayakta kalabilmiş evler ise uzun bir dikdörtgen görünümündedir; dikdörtgenin kısa kenarlarından birinin ortasında giriş yeri bulunur. Binanın içindeki iki kalın böl-

Foto. Depardon-Gamma (LAROUSSE)

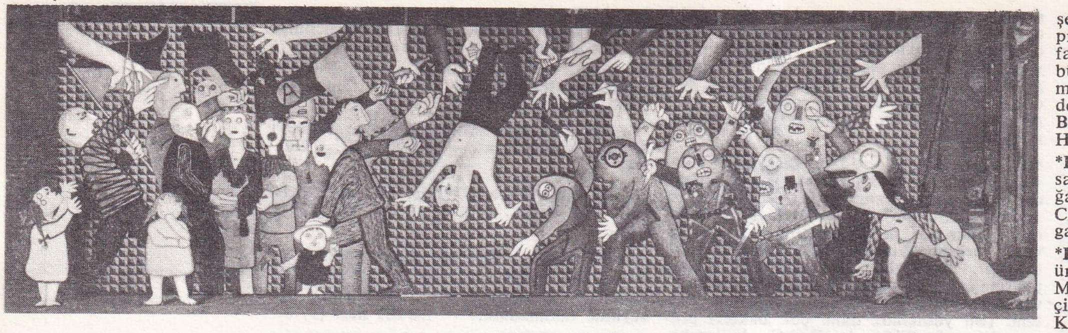

Enrico BAJ «Anarşist Pinelli'nin cenaze töreni» (1972)

me duvar orta yerde bir başka duvarla kesişerek karşılıklı altı oda meydana getirir. Ama konut olarak yararlanılan asıl bölümün üst katta yer aldığı, giriş katındaki odaların ise ateliye olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Yörede bunların yanı sıra, büyük bir ev ortaya çıkarıldı. Tam orta yerinde büyük bir ocağı bulunan bu evin «alçı» sıvalı zemini kırmızı şeritlerle süslüdür; ortak konut olarak kullanıldığı sanılır. Kömürleşmiş bitki kalıntılarından, Baida halkının bazı tahılları (arpa, buğday, nişastalı taneler) ilkel yöntemlerle yetiştirdiklerini, birçok yabanî bitkiyi (antepfıstığı gibi) topladıklarını ve hiç kuşkusuz keçiyi evcilleştirdiklerini anlamak mümkündür. Ölülerini ise evlerin altına iki büklüm olarak gömerlerdi. (L)

*BAİRD (Tadeusz), polonyalı besteci. — Son eserleri arasında, M. Hilar'ın şiirleri üstüne altı şan çevriminden oluşan *Erotica* (1961) ile *Epiphaneia müziği* (1963) ve *3. Senfoni* (1969) vardır. Çok kısa olan bu sonuncu eser yirmi dakika bile sürmez. (L)

Baire uzayı, E'nin açık elemanlarının bütün sayılabilir ailelerinin arakesitinin E'de yoğun olması koşulunu doğrulayan topolojik E uzayı. (L)

BAJ (Enrico), italyan ressamı (Milano 1924). Brera (Milano) akademisinde okuduktan sonra, soyut eserler yapmağa başladı, 1952'de Sergio Dangelo ile birlikte *Nükleer resim manifestosu*'nu yazdı. Bu eser birçok bakımdan Dubuffet'nin ham sanatına uygun düşer; 1953'te Asger Jorn ile birlikte görüntüsel bir Bauhaus akımını kurdu, sonra Albisola'da uluslararası Seramik rastlaşmalarını örgütledi (1954). Katılanlar arasında Lucio Fontana, Emilio Scanavino, Karel Appel, Corneille, Roberta Matta v.d. vardı. Baj'ın eserlerinde geniş ölçüde gerçeküstücülük* ve Dada'cılık* izlerine rastlanır. Şerit, düğme, arma, madalyon gibi çeşitli nesne ve maddelerden yaparak yağlıboyayla süslediği yapıştırmalar, Kurt Schwitlers ve Francis Picabia'nın yapıştırmalarına çok benzer; ayrıca bu tür eserlerinde Alfred Jarry*nin havasını ve nüktesini bulmak mümkündür: çizdiği kahramanların çoğu Ubu ile akraba çıkar. Büyük eserleri ele alıp yeniden «süslemek» ve bunlara yeni boyutlar kazandırabilecek bir nükte katmak en sevdiği şeydir; bu tür eserleri arasında *Guernica, Baj Picasso'nun evinde* (1969), Seurat'nın ünlü eserinden esinli *Büyük çanak* ve *İki gövdeli büyük çanak* (1971) vardır.

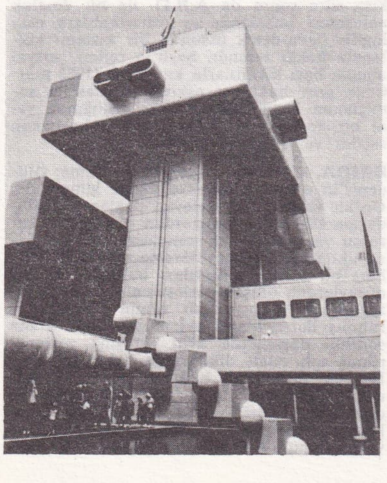

Jacob BAKEMA Osaka sergisinde Hollanda pavyonu (1970)

Resimlerinde toplumsal bildiriye gitgide önem veren Baj, *Anarşist Pinelli'nin cenaze töreni* (1972) adlı tablosunu oldukça büyük bir tuval üstüne yapmıştır. Sanatçı bu eserde *Guernica*'dan aldığı figürlerin yanı sıra gülünç ve yansılamalı figürlerine de yer verir. (L)

*BAKACAK, Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 7 802 nüf., 16 köy (1970). [M]

*BAKANLIK i. Son duruma göre (haziran 1975), Türkiye'de üç devlet bakanı-başbakan yardımcılığı ile dört devlet bakanlığından başka yirmi iki bakanlık vardır. Bunlardan bir kısmının, meselâ Köyişleri bakanlığı, Kültür bakanlığı, Sosyal Güvenlik bakanlığı (bk. ÇALIŞMA BAKANLIĞI, *Ek*) ile Gıda Tarım ve Hayvancılık bakanlığının henüz kuruluş kanunları yoktur. Kültür bakanlığı ise son beş yıl içinde ikinci defa kuruldu. (M)

*Bakanlıklararası İktisadî kurul. — Bakanlıklararası İktisadî kurulun 1964 yılı sonunda kabul edilen ilk şekliyle adı İktisadî kurul ve komite idi. Daha sonra çeşitli kararnamelerle Bakanlıklararası İktisadî kurul yeniden düzenlendi; kurula giren bakanlıkların sayısı arttı. 1973 yılındaki son şekline göre, Bakanlıklararası İktisadî kurul ve Bakanlıklararası İktisadî Alt komite aynı görevi yapmaktadır. İktisadî kurulda, maliye, dışişleri, bayındırlık, ticaret, tarım, ulaştırma, çalışma, sanayi ve teknoloji, enerji ve tabiî kaynaklar bakanları bulunur. Alt komite ise, asıl kurulun işlerini kolaylaştırmak amacıyla, D.P.T. müsteşarının başkanlığında, Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji, Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanlıkları müsteşarları ile T.C. Merkez bankası başkanının katılmasıyla oluşur. Ayrıca, görüşülen konuyla ilgili bakanlık ve kuruluşların temsilcileri de komiteye katılabilir.

Kurulun gerekli göreceği inceleme ve araştırmalarla büro hizmetleri D.P.T. müsteşarlığı tarafından yürütülür. (M)

BAKÇAR, S.S.C.B.'de yer, Obi ırmağının kenarında, Novosibirsk'in kuzeyinde. Önemli demir filizi yatağı. (L)

BAKEMA (Jacob), hollandalı mimar (Groningen 1914). Delft Yüksek Teknik okulunda ve Amsterdam Yüksek Şehircilik enstitüsünde okudu. Van Tijen ve Maaskant'ın mimarlık bürosunda çalıştı. 1937'de Hollanda pavyonuyla Paris Uluslararası sergisine katıldı. 1948'de Van den Broek* (*Ek*) ile birlikte özel bir mimarî üslûbun doğmasına yol açacak yeni bir yöntemi yaygınlaştırmağa çalıştı. Bu çalışmada hollandalı mimarların ve *De Stijl* akımının izleri görülür. Birlikte, daha çok kamu binaları ve kentsel bütünler gerçekleştiren iki sanatçının bu tür yapıtları arasında Rotterdam'daki 't Venster sanat merkezi (1947), Rotterdam Lijnbaan Ticaret merkezi (1953), Saint Louis'deki Civic Center (Missouri, 1955), Brielle okulu (1948-1957) ve Rotterdam'daki Montessori lisesi (1959) vardır. Bundan başka Van den Broek'in Rotterdam'daki özel evini de yaptılar (1953). Ancak Bakema ve Van den Broek daha çok şehircilik yoluyla çözülebilen toplumsal programlara önem verirler: sözgelimi Vestfalya'daki Marl yönetim sitesi (1964). Bu bütün, hem genişleme halindeki bir sanayi merkezinin ihtiyaçlarına cevap verebilir, hem de mesken niteliğindedir. Bakema, Van den Broek ile en son Osaka sergisinin (1970) Hollanda pavyonunu hazırladı. (L)

*BAKER (Joséphine), amerikalı müzikhol sanatçısı. — (öl. Paris 1975). İstanbul Boğaziçi köprüsünün açılışı nedeniyle UNICEF'in Atatürk Kültür merkezinde verdiği galaya katılmıştı (1973). [M]

*BAKIR i. — ANSİKL. Coğ. Bakır filizi üretimi (maden kapsamı olarak) 1972'de 7 Mt'u aştı. S.S.C.B. üretimini düzenli biçimde arttırarak Şili, Kanada, Zambiya ve Kongo-Kinşasa'yı geride bırakmasına rağmen, A.B.D. hâlâ dünyanın başlıca bakır filizi üreticisidir (1,1 Mt). 1972'de 7 Mt'u hafifçe aşan dünya dökümevleri üretimi de aynı ülkelerden gelmekte, bunlara başta Japonya olmak üzere birkaç sanayileşmiş ülke de eklenmektedir.

● *Türkiye*'de M.T.A. tarafından yapılan araştırmalara göre bakır madeni şuralarda tespit edildi: Çakmakkaya-Murgul-Çoruh (98 360 000 t rezerv), Anayatak-Murgul-Çoruh (32 000 000 t rezerv); bakırlı pirit: Kuvarshan-Çoruh (11 500 t rezerv), Harköy-Tirebolu-Giresun (40 000 t rezerv), İsrail-Tirebolu-Giresun (200 000 t rezerv), Lahanos-Espiye-Giresun (11 582 000 t rezerv), Kızılkaya-Espiye-Giresun (5 000 000 t mümkün rezerv), Elmalı-Maraş (100 000 t mümkün rezerv), Babadaş-Denizli (300 000 t rezerv), Bitlis-Siirt (50 000 t rezerv); bakır-kurşunçinko karışımı: Latum-Çayeli-Rize (15 000 000 t rezerv), Tirebolu-Köprübaşı-Giresun (5 000 000 t rezerv), Alacadağ-Trabzon (600 000 t rezerv), Çınarlıhan-Edremit-Balıkesir (200 000 t rezerv), Koyulhisar-Sıvas (600 000 t rezerv), Gölköy-Ordu (200 000 t rezerv), Bakacak-Ordu (100 000 t rezerv).

— Sanay. Türkiye'deki zengin bakır yataklarının ancak bir kısmı işletilir. Bunlar irili ufaklı 53 işletmedir. Bakır sanayiinin başlıca işletmecisi Etibank'tır. Bu kuruluşa bağlı işletmeler de şunlardır: Karadeniz bakır işletmeleri, Ergani bakır işletmeleri, Murgul bakır işletmeleri, Küre bakırlı pirit işletmesi.

Özel kesime ait olanlarla birlikte 1972'de konsantrasyona gönderilen 1 005 321 ton bakır cevherinden 31 918 ton rafine ve blister bakır elde edildi. (ML)

*BAKIRDAĞ, Kayseri ilinde, Develi ilçesine bağlı bucak. — Yeni adı *Taşçı*. 15 331 nüf., 21 köy (1970). [M]

*BAKIRKÖY, İstanbul iline bağlı ilçe. — 560 857 nüf., ilçe merkezi 198 223 nüf. (1975). [M]

*Bakırköy Sinir ve Ruh Hastalıkları hastahanesi. — 1975'te hastahaneye 60 yataklı bir beyin cerrahisi bölümü eklendi. Yeni bölüme *Fahrettin Kerim Gökay Beyin Cerrahisi merkezi* adı verildi. (M)

*BAKIŞIM i. — Fiz. *Fiziksel bir sistemin bakışımı.* Bk. ANSİKL.

— Mat. Bir vektörel uzayın evrimsel otomorfizması.

— ANSİKL. Fiz. *Fiziksel bir sistemin bakışımı*'nı bulmak için sistemin bazı parametrelerini değiştiren dönüşümler uygulanır ve böylece sistemin değişmeyen özellikleri aranır; sonunda bir korunum* (*Ek*) kanunu ortaya çıkar. Gruplar kuramının matematiksel şekilciliği dönüşüm serilerinin etkisini değerlendirmek için kullanılmıştır. Kuvanta mekaniğinin temel ilkelerinden biri olasılıkların değişmeden kalmasıdır; özellikle elemanter taneciklerdeki bakışımların incelenmesinde başvurulan *birim bakışım grupları*'nın SU(*n*) önemi buradan gelir. Bu gruplar 1 modüllü (birim determinantlı) $n \times n$ birim matrisleriyle gösterilir; birim harfler olasılıkların korunduğunu belirtir. Örneğin açısal moment SU(2) grubu ile birleşmiştir. Örneksemeyle, aynı SU(2) grubu «izotop spin*»in veya «izospin»in biçimlendirilmesinde kullanılır; bu da nükleer kuvvetlerin yük bağımsızlığını ifade eder. Aynı şekilde «birim spin» kuramı SU(3) grubuyla gösterilerek ifade edilir; bu da hadron*ların (bk. PARTON, *Ek*) varsayımsal bileşenleri olarak kuark*ların oynadığı önemli rolü gösterir. (L)

Foto. Cattaneo, Hollanda Kraliyet elçiliği (LAROUSSE)

***BAKIŞIMLI** sıf. — Mat. *n basamaklı bakışımlı grup*, S_n şeklinde yazılan bir *n* sayma sayıları cümlesinde işlem yapan *n!* ornatmalarının grubu. (L)

***BAKIŞIMSIZ** sıf. — Kim. Optik bakımdan etkin olan bir molekül için kullanılır: *Bakışımsız karbon.* (*Eşanl.* KİRAL.)

— Mat. *Bakışımsız ikili bağıntı, (x, y)* $\in \mathcal{R}$ ise $(y, x) \in \mathcal{R}$'dir koşulunu doğrulayan, bir E cümlesi üzerindeki ikili $\mathcal{R}$ bağıntısı: *Bakışımsız bir bağıntı zorunlu olarak karşı yansımalıdır:* $\forall x \in E$, $(x, x) \notin \mathcal{R}$. (Eğer *x*, $\mathcal{R}$ aracılığıyla *y* ile bağıntı halindeyse, *y*, *x* ile bağıntılı değildir.) [L]

***BAKIŞIMSIZLIK** i. — Org. kim. *Karbon bakışımsızlığı*, bir molekülün, sağ ve sol el gibi optik bakımdan ters iki çeşit halinde bulunabilmesi özelliği. (*Eşanl.* KİRALİTE.)

— ANSİKL. *Karbon bakışımsızlığı*, bakışımsız olarak ornatılmış bir karbonun (bakışımsız karbon) veya çok değerli bir başka atomun varlığından doğabileceği gibi, iki çevrim arasında ortak olan ve kendisinin iki yanında eksenel olarak zıt yerleşmiş karbonlar üzerinde iki kere ornatılan ortak bir karbonun bulunmasından da ileri gelebilir:

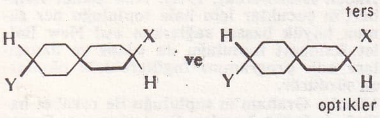

Bu spiranın izomerliğidir. Ayrıca karbon bakışımsızlığı atropoizomeri*den de doğabilir. (L)

***BAKLA** i. — ANSİKL. İstatistiklere göre Türkiye'de 1972 yılında 33 000 hektarlık alana *bakla* ekimi yapılmış ve 47 000 t ürün alınmıştır. (M)

***BAKTERİYOFAJ** i. — Viroloji. Bazı bakterilerin çözülmesine yol açan, özel tipte çok küçük virüs taneciği. (Son yıllarda FAJ terimi de kullanılıyor.)

— ANSİKL. *Bakteriyofaj*'lar üstüne yakın yıllarda M. Delbrück, A.D. Hershey ve S.L. Luria (Nobel ödülü, 1969) tarafından yapılan incelemeler, bunların etkime tarzını içlerindeki dezoksiribonükleik asitlere bağlamak olanağını verdi, hücrelerde protein ve nükleik asit makromolekülleri sentezinin nasıl düzenlendiği konusundaki bilgileri de artırdı.

Bakteriyofajlar bir tek A.D.N. molekülünden oluşur; her bakteriyofaj için özgül olan ve bazılarında molekül ağırlığı 30 milyonu bulan bu A.D.N. molekülünün üstü, proteolitik bir enzim ile proteinlerden oluşan bir kılıfla kaplıdır. Bakteriyofajlardaki A.D.N.'de mikroplarınkinden değişik bazı pürik bazlar bulunur: örneğin sitozin yerine hidroksimetilsitozin, timin yerine hidroksimetilurasil bulunması. Zincirlerin yapısı da (azotlu bazların dağılımı, çevrimsel veya çevrimsiz oluşları) kendilerine özgüdür. Bu yüzden bakteriyofaj A.D.N.'leri, bulaştıkları bakterilerinkilerden değişik A.D.N., A.R.N. ve protein (yapı enzim ve proteinleri) sentezleri yaparlar. Bir bakteri hücresinin zarına yapışan bakteriyofaj, kılıfındaki protein eritici enzimi kullanarak zarı çabucak deler. İçindeki A.D.N. taneciği bakteriye geçer. Bu bulaşma mikroorganizmanın kendine özgü A.D.N., A.R.N. ve protein sentezlemesini durdurur, metabolizma etkinliğini bakteriyofajın yararına düzenlemeğe girişir. Bakteriyofajın özgül A.D.N.'si çoğalmağa başlayarak bütün hücreyi kaplar; aynı zamanda hücre A.D.N.'si ile öncülerini yozlaştıran enzimler ve kendine özgü proteinler yapmağa koyulur. Bakteri hücresinin içinde bakteriyofaj bileşenlerinin toplanması ve bakteriyofaj taneciklerinin çoğalması sonucunda bakteri yok olur, virüs serbest kalır. Bu süreçler o kadar hızlı ve şiddetli olur ki bir virüs taneciği 10-15 dakika içinde bin virüs meydana getirebilir. Bu olaylar virüslerin sebep olduğu bakteri, özellikle kolibasil enfeksiyonlarını biyokimyasal terimlerle açıklamak olanağı sağladı.

Ayrıca, bakteriyofajlar hakkında edinilen bilgilerin moleküler biyoloji için de büyük önemi var. Çünkü bu bilgilere dayanılarak A.D.N. ve protein sentezinde makromoleküllerin nasıl düzenlendiğini anlamak olanağı bulundu; bu süreçler genel karakterleri bakımından, hücrelerin normal hayatında, üremelerinde, karakter ve mütasyonlarının kalıtsal olarak geçişinde ön planda bir değer taşır. (L)

BAKÜ (Mürsel), türk generali (Erzurum 1881 - İstanbul 1945). Harp akademisini bitirerek yüzbaşı oldu (1904). Birinci Dünya savaşı sonunda Batum'da 5. kafkas tümeni komutanıydı; İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. Dönüşte Anadolu'ya geçti; Büyük Taarruz'da 1. süvari tümenine komuta etti. Savaş sonunda generalliğe yükseldi (1922). VIII. dönemde Kocaeli milletvekili oldu. (M)

***BÂLÂ**, Ankara iline bağlı ilçe. — 44 683 nüf., ilçe merkezi 4 102 nüf. (1975). [M]

***BALABAN**, Malatya ilinde, Darende ilçesine bağlı bucak. — 8 754 nüf., 11 köy (1970). [M]

BALACHOWSKY (Alfred), rus asıllı fransız böcekbilimcisi (Karoçka [eski Kursk eyaleti] 1901). 1932'de fransız uyrukluğuna geçti, Pasteur enstitüsünde servis şefi (1944), Muséum national d'histoire naturelle'de profesör (genel ve uygulamalı böcekbilim kürsüsünde) oldu (1962). Bütün meslek hayatı boyunca çeşitli zararlı böcekleri (hurma kırmız böceği, San José biti, tahıl tahtakurusu) biyolojik yoldan yok etmeğe çalıştı. (Bilimler akademisi, 1967.) [L]

***BALAGUER** (Joaquin), dominikli devlet adamı. — Burjuvazinin tutucu güçlerince ve A.B.D.'nin de desteğiyle yeniden Dominik cumhurbaşkanı seçildi (temmuz 1966); ulusal birlikçi bir hükûmet kurdu, rakibi Juan Bosch'un Dominik Devrimci partisine bağlı üyelere çeşitli bakanlıklar verdi; tarım reformuna girişti, çeşitli alanlarda birçok tedbir aldı ve Küba ile diplomatik düzeydeki ilişkileri yeniden başlattı. 16 mayıs 1970'te, kanlı bir seçim kampanyasından sonra, büyük bir çoğunlukla yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi ve partisi, çekimser oy yüzdesinin yüksek olmasına karşılık, parlamentodaki 101 sandalyenin 86'sını elde etti. Bunun üzerine, Balaguer, ülkede konut yapımını hızlandırdı ve tüm işlenmemiş toprakları devletin satın almasını sağlayarak önemli bir tarım ve toprak reformuna girişti. Hükûmette ılımlı sağcı ve solcu milletvekillerine yer verdi. Şubat 1973'te, başkan Balaguer eski başkan Juan Bosch'u bir komplo düzenlemekle suçladı ve birçok muhalefet üyesini tutuklattı. 1974 mayısında yeniden cumhurbaşkanı seçildi. (L)

BALANCHİNE (Georg Melitonoviç BALANŞİVADZE, **George** — denir), amerikan uyruğuna geçen rus dansçısı ve koreografı. — 1960'tan sonra Hamburg operasıyla işbirliği yaptı ve çeşitli eserlerini orada (koreografi, divertimento v.b.) hazırladı. 1965'te Paris'te New York City Ballet ile sunduğu eserler arasında *Tarentella* ve *Donizetti Variations* vardır. 1966'da Aldous Huxley'in anısına *Variations*'ı (müzik Stravinskiy) yaptı, ayrıca *Brahms Schönberg Quartet*'i ve *Bir yaz gecesi rüyası*'nın filme alınan yorumunu gerçekleştirdi. Verimli bir koreograf olan Balanchine hep ilgi çekici eserler vermektedir. Bunlar arasında *Zümrütler, Elmaslar, Yakutlar* bölümünden oluşan üçlü *The Jewels* (Mücevherler) [1967], *Canticles, Metastasis and Pithopracta, Slaughter on 10th avenue* (10. caddedeki cinayet) [1968], *Who Cares?* (1970), *Symphony in Three Mouvements, Violin Concerto* (Stravinskiy şenliği, 1972), *Don Kişot* (yeni yorum), *Prens İgor*'daki «Polovts dansları» (Berlin operası için), *Macar korteji* (1973) sayılabilir. 1973'te Paris operası için *Orpheus ve Eurydike* opera balesinin dans bölümünü düzenledi, 1974'te *Bir kapı ve bir iç çekiş için çeşitlemeler*'in koreografisini hazırladı. (L)

***BALANDİER** (Georges), fransız sosyolog ve etnolog. — Dinamik sosyolojinin önderi olarak bilinen Balandier, etnoloji alanında, yapısalcılık ile tarihçilik arasındaki karşıtlığı aşmağa çalışır. Temel eseri *Sens et puissance, Les dynamiques sociales*'de (Anlam ve güç, sosyal dinamikler) [1971] on yıllık çalışmaların bir dökümünü yapar, «tarihsiz toplumlar» efsanesini yıkmağa çalışır ve ilkel toplumların toplumsal dinamizmini gözler önüne sermek ister. Daha çok kuramsal sosyoloji ve siyasal sosyoloji doğrultusunda çalışan Balandier, 1972'de *Gurvitch*, 1974'te de *Anthropo-logiques* adlı eserlerini yayımladı. (L)

Georges BALANDIER

***BALAT,** Aydın ilinde, Söke ilçesinin Akköy bucağına bağlı köy. — 1 379 nüf. (1970). [M]

Balbiani halkaları. Biyol. Bu halkalar (veya anglosakson yazarlarının deyimiyle *puff*'lar) bazı sinek kurtçuklarındaki dev kromozomların üzerinde bulunan şişkinliklerdir. (Bu şişkinliklerin kromozomdaki spirallik yitiminden ve kromozom tellerinin gerilmesinden ileri geldiği sanılıyor.) İlk defa Balbiani'nin tanımladığı bu kromozomlar çok büyüktür (normal boyun yüz katı kadar). Bu kromozomların ve özellikle şişkinliklerinin incelenmesi genetik bilimine genlerin etkinlik yerlerini belirleme olanağını sağladı. Otohistoradyografi teknikleri sayesinde, R.N.A.'ların ve proteinlerin bu halkalarda sentezlendikleri anlaşıldı. Bu halkalar muhtemelen genlerin etkinlik işaretidir. Ayrıca yakın yıllarda ekdizon denilen bir hormonun bu halkaların gelişmesi üzerinde etkili olduğu ortaya çıkarıldı; ekdizon muhtemelen gen etkinliğinin özgül indükleyicisidir. Yapılan birçok çalışma sonucunda, bazı fizyolojik etkinlikler ile Balbiani halkalarının varlığı arasında bir ilinti bulunduğu anlaşılmıştır. (L)

***BALCI,** Niğde ilinde, Ortaköy ilçesine bağlı bucak. — 12 056 nüf., 11 köy (1970). [M]

BALCIOĞLU (Semih), türk karikatürcüsü (İstanbul 1928). Güzel Sanatlar Akademisi Grafik bölümünü bitirdi (1951). İlk karikatürü 1943'te yayımlandı. *Taş* (1958) ve *Taş-Karikatür* dergilerini yayımladı. Üç boyutlu karikatürün yaratıcısı oldu; seramikle karikatürü denedi. İki arkadaşıyla birlikte Karikatürcüler derneğini kurdu (1970), Türkiye Gazeteciler sendikası başkanlığına seçildi (1973). İtalya'da Bordighera Mizah yarışmasında birincilik ödülü olan Altın palmiyeyi kazandı (1973), İtalya'nın Ancona kentinde yapılan uluslararası yarışmada ödül aldı (1974), Üsküp'teki yarışmada da ikinci oldu (1974). Beş karikatür albümü ve *50 yılın türk mizah ve karikatürü* (Ferit Öngören ile birlikte) [1973] adlı eseri yayımlandı. (M)

***BALÇOVA,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı kasaba. — 11 432 nüf. (1970). 1972 yılında yapımına başlanan teleferik 18 ayda bitirildi ve 4,5 milyon liraya mal oldu. 1974 yılında taşınan 350 000 yolcudan 2 milyon lira gelir sağlandı. Teleferiğin yan tesisleri olarak, döner gazino, motel, kafeterya ve lokanta vardır. 1976 yılında bitirilmesi planlanan Balçova barajının yapımına da 1974'te başlandı. (M)

***BALDWİN** (James), amerikalı yazar. — Son anlatılarında, kültür evreninin bilincine varmakta karşılaştığı güçlükleri (*Tell me how long the Train's been gone* [De bana treni kaçıralı ne kadar oldu], 1968) *One Day when I was lost*'ta (Kaybolduğum gün) [1971] ise Malcolm X'un yaşamından esinlendi, zencilerin geleceğini (*No Name in the Street* [İsimsiz sokak], 1972) kaleme aldı. (L)

***BALE** i. — ANSİKL. Gelenekçi ve çağdaş eğilimlerini uzun yıllardan bu yana iyi kötü birarada yürütmeyi başaran *bale*, günümüzde yeni bir yola, deneyleme yoluna sapmış bulunuyor. Bir bale topluluğunu yaşatmak her şeyden önce büyük masraf kapısıdır. Aylarca süren hazırlık provalarının giderini de ilk gecenin temsiliyle karşılamak düşünülemez. Demek ki topluluğun daha önceden geçimini sağlayacak duruma gelmiş olması gerekir. Himaye, yardım bir çözüm yolu olabilir, fakat baleye ilgi duyan zengin koruyucuların sayısı pek azdır. Bale için varını yoğunu ortaya koyan Cuevas markisi veya eşsiz bir bale topluluğunu besleyen Mrs. Rebekah Harkness gibilerine artık pek rastlanmıyor. Günümüzde saysak saysak ancak Batsheva Dance Company'yi besleyen Rothschild'lerden Mrs. Bethsabée'yi sayabiliriz. Diaghilev'e gelince, onun tek zenginliği yeni yetenekleri bulmaktaki dehasıydı; buna karşılık ömrü para sıkıntıları

Foto. Simonpietri-Sygma (LAROUSSE)

içinde geçti. Bizde henüz özel bale toplulukları olmadığı için böyle bir sorun yoktur ama balenin çok yaygın olduğu dış ülkelerde devlet ancak başarıya ulaştığı zaman bir topluluğa yardım elini uzatır. Bunun için de o topluluğun sanat ve teknik bakımından çok yüksek bir düzeye erişmiş olmasını şart koşar (örneğin Güney Afrikalı koreograf John Cranko'nun ölümüne kadar [1973] yönettiği Stuttgart operası bale topluluğu). Yeni kurulmuş bir topluluğun ise, emeği ve değişik sanat anlayışıyla kendini kabul ettirmekten başka çıkar yolu yoktur. Sözgelimi Fransa'da Jacques Garnier ile Brigitte Lefèvre'in Paris operasından kaydırdıkları elemanlarla kurdukları Théâtre du Silence, geleneksel bale anlayışına karşı çıkan yeni bir anlatım biçiminde direnerek kendi olanaklarıyla yaşama deneyindedir.

A.B.D.'de 250'den çok (devlet başına ortalama 5 topluluk) resmî bale topluluğu ve geleceğin profesyonel dansçılarını yetiştiren 400 kadar özel bale okulu vardır. Bazı amerikan üniversitelerinde de bale bölümlerine yer verilmiştir. Sovyet Rusya'da 31 kente dağılmış 34 resmî bale kuruluşu bulunuyor. Moskova ve Leningrad'da, Bolşoy ve Kirov'un dışında, geleneksellikten kurtulmuş, daha özgür, daha deneysel bir bale anlayışını ortaya koyan yeni topluluklara rastlıyoruz.

Yirmi-otuz yıl öncesine kadar balenin başkenti sayılan Londra bugün yerini New York'a bırakmıştır. Dünyanın dört köşesinden Lincoln Center'e, New York City State Theatre'a ve Brooklyn Academy of Music'e yabancı bale toplulukları akın eder. Klasik bir bale geçmişi olmadığı için modern dansa Avrupa'dan daha açık olması beklenilen Kuzey Amerika, çağdaş araştırmalardan çok geleneksel baleye düşkündür. 1950'den beri ancak dar bir çevrede tanınan Alwin Nikolais, Avrupa'da ilk defa 1962'de Spolete'teki İki Dünya festivalinde görülmüş, 1968'den sonra da birçok Avrupa ülkesinde üstün bir başarıya ulaşmıştır. Bir yanda New York City Ballet, City Center Joffrey Ballet, Harkness Ballet, American Ballet Theatre ve bazı devlet baleleri (National Ballet of Washington, Pennsylvania Ballet), öte yanda da Martha Graham Company, Paul Taylor Dance Company, Jose Limon Dance Company, Alwin Nikolais Dance Theatre, Merce Cunningham Dance Company, Louis Falco Dance Company olmak üzere aşağı yukarı bütün bale anlayışlarını A.B.D.'de görebiliriz. Bu arada, Amerika'nın hemen her bölgesinde birçok modern dans kumpanyasının (Salt Lake City [Utah] üniversitesinin bale bölümünden doğan Ballet West topluluğu gibi) türediğini belirtmek yerinde olur. Bunlara iki önemli zenci topluluğunu da eklemeliyiz: çağdaş balede uzmanlaşan Alvin Ailey Dance Theatre ve 1971'de New York'ta kurulan, Arthur Mitchell (New York City Ballet'ten ayrılma) yönetimindeki, yalnız klasik eserleri repertuvarına alan Dance Theatre of Harlem.

Bale topluluğunu Alicia Markova'nın yönettiği (1963-1970) New York Motropolitan operası gösterilerindeki seçkinlik ve titizlikle dikkati çeker. Sanat çevrelerinde çok yaygın birtakım toplumsal buhranlara rağmen (New York City Ballet orkestrasının grevleri), New York City Center çok faaldir. New York City Ballet yeni hazırladığı balelerin (Jerome Robbins'in *In the Night*'ı, 1970; Michael Smuin'in *Schubertiade*'i, 1971; Lorca Massine'nin *Four Last Sings*'i, 1971; J. Robbins'in *Watermill*'i, 1972) ilk gösterisini burada halka sunduğu gibi Paul Taylor Dance Company (1967), Alwin Nikolais Dance Theatre (1967), Ballet Moisseiev (1970), American Ballet Theatre (1972), Royal Ballet (1972), Kanada Ulusal balesi de (1973) sık sık buraya uğrarlar.

Her yıl Brooklyn Academy of Music'e American Ballet Company (koreograf Eliot Feld'in yönettiği bu topluluk 1971'de dağıldı), Harkness Ballet, American Ballet Theatre, Merce Cunningham Dance Company gibi topluluklar gelir. New Yorklular Australian Ballet, XX. yy. balesi, Stuttgart balesi (1971). Nederlands Dans Theater, Kraliyet balesi (1972), Çağdaş Bale tiyatrosu (1973) gibi toplulukları da seyretmişlerdir.

Bugün Kanada'da kadın ve erkek profesyonel dansçılardan oluşan üç resmî bale topluluğu vardır: Royal Winnipeg Ballet (1950'de Winnipeg'de kuruldu), Ulusal Kanada balesi (1951'de Toronto'da kuruldu), Büyük Kanada baleleri (1957'de Montreal'de kuruldu). Bu resmî topluluklar ünlü bale ve koreografi ustaları tarafından yönetilir; yüksek teknik düzeye erişmiş bu toplulukların yıldız dansçıları topluluğa katılan ünlü «konuk sanatçılar»ın eşliğinde yeteneklerini kanıtlamışlardır. Bu toplulukların her biri Amerika'da, Avrupa'da ve hatta Uzakdoğu'da (Ulusal Kanada tiyatrosu 1970'te Osaka Uluslararası sergisine katıldı) önemli turnelere çıkar. Çağdaş dansın en iyi temsilcisi 1972'de ilk Avrupa turnesini gerçekleştiren Toronto Dans tiyatrosudur.

Küba'da da baleye önem verilir. Ulusal balenin (1962'de kuruldu; başlangıçta özel bir topluluk olan bu kuruluş 1948'den bu yana kurucusu Alicia Alonso tarafından yönetilir; Alicia Alonso sonradan bu kuruluşa önemli bir bale okulu ekledi) yanı sıra Havana'da 1959'dan bu yana bir modern dans topluluğu vardır; Martha Graham, Doris Humphrey ve Charles Weidmann'ın izleyicisi olan bu topluluk S.S.C.B.'de, Paris'te, Polonya'da ve Federal Almanya cumhuriyetinde gösteriler düzenledi. Küba Ulusal Bale topluluğu üyeleri de konuk sanatçı olarak Sovyetler birliğinde ve Budapeşte operasında sık sık resitaller verir.

Avrupa'da ise koreografi özellikle Federal Almanya'da büyük önem taşımaktadır. 1961'den bu yana John Cranko (öl. 1973) tarafından yönetilen Stuttgart Opera topluluğu yakın bir geçmişe kadar çalışmalarını bu ülkede sürdürdü. Önceleri George Balanchine ve Kenneth MacMillan'ın yapıtlarını yorumlayan bu topluluk daha sonra John Cranko'nun bütün eserlerini ve yeni koreografi yapıtlarını (*Evcil cadaloz*, 1969; *Sis*, 1970; *Coşku şiir* [Margot Fonteyn için], 1970; *Carmen* [bütün dünyada oynandı], 1970; *Initialen R.B.M.E.*, 1972) oynadı. 1971-1973 arasında Frankfurt-am-Main'da Tod Bolender'in yerine getirilen genç amerikalı koreograf John Neumeier'in yönettiği balelerin düzenlemesi oldukça ilgi çekicidir: *Brandenburg 3, Ateş kuşu, Romeo ve Juliette, Figür I, II, III, Don Juan.* Hannover Opera balesi, sırasıyla Yvonne Georgi (1954-1970), amerikalı Richard Adama (1970-1973) ve Peter Van Dijk (1973-1974) tarafından yönetildi. Bu arada Viyana (Aurel Milloss 1970'te Vaslav Orlikovski'nin yerine geçti), Hamburg (Opera balesi Sonia Arova [1970-1972], J. Neumeier [1973'ten sonra] ve Eva Evdokimova [1971-1972'de konuk sanatçı]), Düsseldorf ve Wuppertal'daki koreografi çalışmaları da küçümsenemez. Wiesbaden'de her yıl ilgi çeken bir gösteri düzenlenir. Köln'de ise yaz akademilerine birçok koreografi sanatçısı katılır ve «dans forumu»nda çağdaş dans sorunları tartışılır.

Batı Almanya'da birçok yabancı topluluğun turneler düzenlediği görülür: XX. yy. balesi, İsveç Krallık balesi, Nederlans Dans Theater, Louis Falco Dance Company, Royal Ballet, New York City Ballet, Tchaikovsky Memorial Tokyo Ballet Company, Harkness Ballet (son olarak Berlin'e yerleşeceği sanılmaktadır), sovyet dansçıları (Yekaterina Maksimova ve Vladimir Vasilyev), fransız dansçılar (Cyril Atanassoff, Noella Pontois), ingiliz dansçılar (Margot Fonteyn ve Rudolf Nureyev).

Flandre balesi (Ballet Van Vlaanderen) 1971'deki ilk turnesinde alman seyircilerini çok etkilemiştir.

Demokratik Alman cumhuriyetinde koreografi çalışmalarına önem verildi ve Doğu Berlin'de 1968'de dans yarışması düzenlendi. Koreograf Tom Schilling'in yönetimindeki Berlin Opera Komik Dans tiyatrosu (topluluk Tom Schilling'in yapıtlarını yorumlar) kimi zaman, sovyet sanatçısı Olga Lepeşinskaya ile birlikte çalışır. İngiltere'de 1970 yılında yeniden düzenlenen Krallık balesi on yıl için işbaşına getirilen John Field ve Kenneth MacMillan tarafından yönetilir. Bu Krallık balesinin Covent Garden'da bir topluluğu, ayrıca bir gezici, bir de baleyi herkese tanıtmağa çalışan Ballet for All (herkes için bale) adlı iki topluluğu daha vardır. Krallık balesinde Frederick Ashton'ın (*Lament of the Wawes* [Prometheus'un yaratıkları], 1970), Rudi Van Dantzig'in (*The Ropes of Time*, 1970), Kenneth MacMillan'ın (*Olympiad*, 1969; *Anastasia*, 1971; *Triad*, 1972; *The Seven Deadly Sins*, 1973; *Manon*, 1974) yapıtları yorumlanır. Londra halkına geleneksel bale gösterileri sunan London's Festival Ballet'de *Fındıkkıran* ve *Uyuyan güzel* gibi baleler çok seyirci çekti. Patrice Barth bu toplulukta konuk sanatçı olarak *Ateş kuşu*'nu yorumladı; Galina Samsova ve Andrey Prokovskiy (1973'te New London Ballet'i kurdu) *Don Kişot*'ta büyük başarı elde etti. Kuruluşundan bu yana Peter Darrell'in yönetimindeki Western Theatre Ballet 1969'da «Scottish Theatre Ballet» adını alarak Glasgow Ulusal operasıyla birleşti ve böylece resmî bir İskoç Bale topluluğuna dönüştü. Western Theatre Ballet'in eski sanat danışmanı kanadalı Laverne Meyer, Northern Dance Theatre adlı özel topluluğunu kurdu ve çağdaş bale gösterileri düzenlemek amacıyla Kuzey İngiltere'ye yerleşti. New Ballet Rambert topluluğunun çalışmaları arasında ise şu bale yapıtları sayılabilir: *Blind Sight* (Norman Morrice'in, 1970); *Four According* (John Chesworth'un, 1970); *Rag Dances* (Glen Tetley'in, (1971); *Hayvan gibi canverenler için* (Christopher Bruce'ün [Wilfred Owen'ın bir şiirinden esinlenerek], 1972). New Ballet Rambert'in çocuklar için bale topluluğu her zaman büyük başarı sağlarken asıl New Ballet Rambert topluluğu da «dans ve dansçılar» adlı programını İngiltere'deki okullarda sürdürür.

Martha Graham'ın topluluğu ile rekabet halinde bulunan London Contemporary Dance Company'de, koreograf Robert Cohan'ın yönetiminde zenci dansçı William Louther ve yıldız sanatçı Noemi Lapszon'un (her ikisi de Martha Graham topluluğunun eski sanatçılarıdır) yetiştiği görülür. İngiltere'ye, özellikle de Londra'ya birçok yabancı topluluk gelip gider. 1970'ten bu yana bu ülkeye gelen topluluklar arasında şunları sayabiliriz: American Ballet Theatre (Dennis Nahat'ın Brahms Quintet'i büyük ilgi gördü), Kirov balesi (Natalya Makarova İngiltere'ye gelince topluluktan ayrıldı), Paul Taylor Dance Company (seyirciyi nükteleriyle büyüledi), Nederlans Dans Theater (Glen Tetley ve Hans Van Manen'in *Değişimler* adlı balesinin gösterisi olaylara yol açtı), Alvin Ailey Dance Theatre (topluluk başarısını Alvin Ailey'in eserlerine borçludur), Robert Joffrey Ballet (ortak çalışma), XX. yy. balesi (Londra'da büyük başarı sağladı), Danimarka Krallık balesi ve Kanada Ulusal balesi (her iki topluluk da büyük ilgi gördü), Ballet Cullberg ve Çağdaş Bale tiyatrosu.

Fransa'da koreografi alanında büyük gelişmeler olmamıştır. Seçkin birçok yabancı topluluk, bu arada birçok uluslararası üne kavuşmuş sanatçı Paris'e gelirken Fransa'nın en iyi bale sanatçıları da yurt dışında başarı kazandılar. Paris operası köhnemiş yöntemler içinde kıvranırken topluluk sanatçılarının çoğu yılda ancak birkaç kere sahneye çıkar. Roland Petit (*Turangalîla*, 1968) ve Janine Charrat'nın (*Up to date*, 1968) çalışmalarına karşın fransız koreograflarının eski başarılarını sürdürdükleri söylenemez. Michel Descombey Çağdaş Bale topluluğu ile işbirliği yapmakta, ama yurt dışında (Zürich) çalışmayı yeğlemektedir. Joseph Lazzini yönetimindeki Marsilya Opera balesi 1959-1969 yılları arasında büyük başarılar elde etti. *Savruk oğlan* (1967) ile V. Uluslararası festivale katılması bu başarıların bir kanıtıdır.

Sanat yaşamının büyük bir sarsıntı geçirdiği Paris operası dışındaki dans merkezleri arasında şunlar sayılabilir: Spor sarayı (Bolşoy, XX. yy. balesi), Le Théâtre de la Ville (Nederlands Dans Theater, Alvin Nikolais Dance Theatre, Cenevre Büyük Tiyatro balesi), Champs Elysées tiyatrosu (Uluslararası Dans festivali, Royal Winnipeg Ballet), Théâtre de France (Paul Taylor Dance Company), l'Espace Cardin (Anne Béranger topluluğu). Fransa'da çok sayıda bale topluluğu yoktur. 1967'de kurulan Çağdaş Tiyatro balesi önce Amiens Kültür derneğinde gösterilere başlamış, daha sonra 1972'de Angers Müzikal tiyatrosuyla birleşerek ulusal koreografi ve lirizm merkezini oluşturmuştur. Marsilya operasından ayrılan Joseph Lazzini Fransız Dans tiyat-

rosu topluluğunu kurdu ve çoğunlukla yurt dışında gösteriler düzenledi. Fransa Büyük Klasik balesi —klasik geleneğin koruyucusu— yalnız Paris çevresindeki tiyatrolarda gösteriler sunmakla kalmamış, birçok uluslararası turneye de çıkmıştır. 1971'den bu yana Strasbourg'da bulunan Rhin Balesi topluluğunun (yönetmen Jean Babilée sözleşmesini bozdu) başarıya ulaşıp ulaşamayacağı henüz belli değildir. Buna karşılık fransız koreografisi açısından Ballet Felix Blaska'nın ülkeye gelişi büyük bir kazançtır; genç dansçı ve koreograf Felix Blaska, Roland Petit'nin yanında ve Anne Béranger-Joseph Russillo topluluğunda (topluluk bugün iki gruba ayrılmıştır) yetişmişti. Ayrıca Théâtre du Silence'ın kuruluşunu ve Nantes'daki Graslin Tiyatrosu balesinin gösterilerini saymak gerekir. Nantes'daki bu topluluk genç bale ve koreografi ustası Jean Zierrat sayesinde 1969'dan bu yana fransız dans sanatında önemli bir yer tutmaktadır.

Uluslararası Paris Dans festivalinde, kuruluşundan (1963) bu yana her yıl beş değişik dans topluluğunun ve Bolşoy topluluğu solocularının katılmasıyla çağdaş dansın son on yıllık bir panoraması çizilmiştir. Margot Fonteyn ve Rudolf Nureyev, Yekaterina Maksimova ve Vladimir Vasilyev, Maya Plisetskaya, Violette Verdy, Maurice Béjart ve XX. yy. balesi, Jose Limon Dance Company, Paul Taylor Dance Company v.d.nin Paris'te başarıya ulaşmaları, Paris halkının bale ve dansla ne denli ilgilendiğini gösterir. Gerçekten de şu son yıllarda koreografi gösterilerine halk büyük ilgi göstermektedir (sözgelimi, Théâtre de la Ville'deki gösterilere).

Belçikalı sanatçıların merkezi sayılan Théâtre Royal de la Monnaie'de, ayrıca Krallık sirki ve XX. yy. balesi gösterileri ile Maurice Béjart'ın bale yapıtları da (*Yoksa ölüm bu mu?*, 1970; *Serseri arkadaşın şarkıları*, 1970; *Nijinski* [Tanrının soytarısı], 1971; *Yalnız bir adam için senfoni* [yeniden yorumlandı], 1972; *Stimmung*, 1972) halkın ilgisini çekti. Charleroi'da, Anna Woos yönetimindeki Ballet de Wallonie başarılı gösteriler düzenlemektedir: *Fındıkkıran* (Gilbert Canova'nın, 1970); *Bakış* (1970) ve *Külkedisi* (Peter Van Dijk'in, 1971); *Aranjuez konçertosu* (Jorge Lefevre'in, 1972). 1969 sonunda kurulan resmî Ballet de Flandres (Ballet Van Vlaanderen) topluluğu ilk gösterisini, 1958 sergisi için yapılan Brüksel Amerikan tiyatrosunda verdi. Merkezi Anvers'teki Krallık operasında bulunan bu topluluk Jeanne Brabant tarafından yönetilir. Topluluğun ileride büyük başarıya ulaşacağı, Andre Leclair'in yapıtlarını (*Prometheus*, 1970; *Salome*, 1971; *Din dışı âyin*, 1972 ve *Petruşka* [M. Fokine'den yararlanarak]) yorumlamadaki ustalığından anlaşılmaktadır. Belçika'ya gelen topluluklar arasında şunlar sayılabilir: Anne Beranger topluluğu, Grand Ballet Classique de France'ın yıldız sanatçıları, Nederlands Dans Theater, Het Nationale Ballet, Théâtre du Silence, Kanada Ulusal balesi ve Murray Louis'nin küçük amerikan topluluğu.

Het Nationale Ballet ve Nederlands Dans Theater Hollanda'daki koreografi yaşamının temsilcileridir. Het, bir yandan Tudor'un yapıtını *(Dark Elegies)* yorumlarken öte yandan amerikalı Lar Luboviç (*Clear Lake*, 1972) gibi genç koreografları ve Yekaterina Mahrimova ile Vladimir Vasilyev gibi (1973) yıldız dansçıları da çağırmaktadır. Nederlands Dans Theater ise, Hans Van Manen ve Glen Tetley adlı iki koreografın yapıtlarının yanı sıra, Louis Falco (*Huescape* ve *Journal*, 1972) ve Cliff Keuter'in (*Bir yılbaşı öyküsü*, 1973) yapıtlarını da yorumlamaktadır.

Çalışmalarını Kopenhag'da sürdüren Danimarka Krallık balesinin yönetmeni Flemming Flindt, 1966'dan bu yana, Bournonville geleneğini sürdürmekte, ama bu arada çağdaş akımları da izlemektedir. Ancak, Danimarka'da çok sayıda ve yetenekli koreografın bulunmadığı bir gerçektir. Gerçekten de Harald Lander'ın ölümü (1971) büyük bir eksiklik yaratmış ve anısına televizyon programları düzenlenmiş, başlıca yapıtları yeniden yorumlanmıştır. Konuk fransız sanatçıları Yeni Kopenhag tiyatrosunda (Francesca Zumbo ve Patrice Bart), Wilfride Piollet, Jean-Pierre Bonnefous ve Attilio Labis gibi sanatçılar da Krallık tiyatrosunda gösteriler verdiler.

Bugün İsveç'te üç önemli sanat merkezi vardır. Bunlardan ilki Stockholm'de bulunan Krallık balesidir. Özellikle Erik Bruhn'ün yönetiminde düzenlenen gösteriler büyük ilgi görmüştür: *Roméo ve Juliette* (MacMillan'ın, 1969); *Düğünler* (Jerome Robbins'in) ve José Limon'un yapıtları. Buna karşılık Göteborg'da Stora tiyatrosu çeşitli anlaşmazlıklar nedeniyle eski önemini yitirdi. Ama, Malmö tiyatrosu çok seçkin bale gösterileriyle (*Ay'daki ren geyiği* [B. Cullberg'in]; *Still Point* [Tod Bolender'in]) dikkati çekti. Kurucusu Birgit Cullberg'in yönetimindeki Cullberg balesi son yıllardaki başarılı gösterileriyle (*Eurydike öldü* ve *Adem ile Havva* (1969), *Roméo ve Juliette* (1971) [B. Cullberg'in]) çağdaş bale sanatının en ilgi çekici topluluklarından biri olduğunu kanıtladı. Öte yandan, İsveç'te önemli bir yer tutan İvo Cramer balesi de oldukça değişik yapıtlar sundu: *Arabeskler* (Tynne Talvo'nun); *Hamlet* (İvo Cramer'in); *Fedakâr* (Kjell Nilsson'un). İkinci Dünya savaşının sonuna kadar, bir Polonya balesinden söz etmek olanaksızdı. 1943'te kurulan Polonya Ordusu Şarkı ve Dans topluluğu uzun süre ülkenin tek düzenli topluluğu olarak kaldı. Ancak, bu topluluğa bugün, Mazowsze ve Slansk adlı yeni folklor toplulukları eklenmiştir. Eskiden, Polonya'da 4 bale okulu (Varşova, Poznan, Gdansk, Bytom) vardı. Günümüzde ise, bale gösterileri veren 8 tiyatro sayılabilir ve bu tiyatroların 3'ü Büyük Opera tiyatrolarıdır (Varşova, Lodz ve Poznan). Ülkede ayrıca, yirmiye yakın bale topluluğu vardır. Varşova operası yabancı toplulukların (New Ballet Rambert, Fransız Dans tiyatrosu, Moskova Gençler balesi) uğrak yeridir. Lodz operasında iki yılda bir düzenlenen bale şenliğine ise XX. yy. balesi ve Fransız Dans tiyatrosu katılmıştır. Ayrıca, New York City Ballet de Polonya'da bir turne düzenlemiştir.

Sovyetler birliği dünya balesinde önemli bir yer tutar. Bazı tek tük çalışmaların dışında çeşitli bale ve folklor toplulukları en arı klasik anlayışı veya halk geleneğini sürdürür. Novosibirsk, Kiev ve Tbilissi (bu son topluluğun yöneticisi Vahtang Çabukiani'dir) bale toplulukları birçok dünya turnesine çıktılar. Öte yandan, Orta Asya cumhuriyetlerindeki opera toplulukları da klasik yapıtlarla repertuvarlarını zenginleştirdiler. Bu arada Kirov ve Bolşoy'daki iki büyük bale okulu da üslûp ve repertuvarlarını zenginleştirdiler. Bu arada Kirov ve Bolşoy'daki iki büyük bale okulu da üslûp ve repertuvar geleneklerini sürdürdü. Bununla birlikte, yeni bale yapıtları da sahnelendi: *Karların kraliçesi* (Andersen'den esinlenerek düzenlenen opera - bale) [koreografi: Asav Meserev, 1970, Bolşoy'da]; *Dünyanın yaratılışı* (Jean Effel'in yapıtından esinlenerek) [koreografi: Natalya Kasatkina ve Vladimir Vasilyev, 1971, Kirov'da].

Leningrad'da 1971 yılında açılan Koreografi minyatürleri adlı yeni tiyatroda, adından da anlaşılacağı gibi, kısa süreli yapıtlar sahnelendi. Öte yandan, Moskova ve Leningrad dans ve bale yarışmaları yeni yeteneklerin (Nadejda Pavlova) ortaya çıkmasını sağladı.

İtalya'da, bale sanatı, canlılığını, Roma, Milano, Venedik, Napoli ve Palermo gibi büyük merkezlerde sürdürür. Spoleto, Nervi ve Verona'daki dans ve bale şenlikleriyle Floransa'da düzenlenen Mayıs Ayı şenliği dünyadaki baleseverlerin akın ettikleri yerlerdir. Milano Scala'sında önemli gösteriler sahnelenir: *Kurt* (R. Petit'in), *Fındıkkıran* (sahneye koyan: R. Nureyev). Maurice Béjart da bu operada *Sahipsiz çekiç* (müzik: P. Boulez, 1973) adlı yapıtı sahnelemiştir. 1971'de, Roma'ya ilk defa gelen Bolşoy topluluğu, daha önce E. Maksimova ve V. Vasilyev'in birlikte sundukları *Giselle*'den (1970) sonra, *Kuğu gölü*, *Fındıkkıran* ve *Spartaküs* balelerini sahneledi. Félix Blaska yönetimindeki fransız topluluğu daha ilk turnesinde (1970) büyük ilgi gördü. Moysevey topluluğu ise, kırk italyan kentinde gösteriler düzenledi (1970).

İsviçre'de Cenevre, Basel, Zürich ve Lozan kentlerinde önemli koreografi çalışmaları görülür. Luzern, Saint-Gall ve Berne'de düzenli gösteriler veren bölgesel topluluklar vardır. Ayrıca Cenevre Tiyatrosu Dans okulu, Lozan'daki Simone Suter ve Sion'daki Gilette Faust Dans okulları sürekli çalışma içindedir. Öte yandan, Büyük Cenevre tiyatrosunda (bale bölümünü Serge Golovine yönetir) 1969'da sanat yöneticiliğine atanan George Balanchine, yapıtlarının birçoğunu Alfonso Cata ile birlikte yeniden sahneledi: *Uyurgezer kız*, *Kuğu gölü*, *Allegro Brillante*, *Concerto Barocco*, *Vals Serenad*. 1970 yılında, Peter Van Dijk *Ilımlı'*yı düzenlemek için İsviçre'ye gitti. Basel Bale okulu, Vaslav Orlikovskiy'den sonra, Pavel Smok'u bale eğitmeni olarak görevlendirdi. Öte yandan, Zürich Bale okulu da, Nikolay Beriozov'un yerine Michel Descombey ile anlaştı (1971-1972).

Portekiz'de 1965 yılında Gülbenkyan vakfının malî yardımıyla kurulan dans topluluğu çağdaş dansın temsilcisidir. 1965-1970 arasında Walter Gore'un, 1970'ten sonra da Miko Sparemblek'in yönettiği bu Gülbenkyan balesi Avrupa'daki en modern topluluklardan biri oldu ve John Butler, Lar Luboviç, Norman Walker ve Michel Descombey gibi koreografları ülkeye çağırdı.

● *New York City Ballet*. Topluluk, New York'taki Lincoln Center'da kendi tiyatrosunu ve Amerikan Bale okulunu kurdu; 1966 yılında da yaz okulunu açtı. New York City Ballet'de altmış müzikçiden oluşan sürekli bir orkestra vardır. Topluluk en iyi dansçılardan ikisini kaybetmesine (Suzanne Farrell, Maurice Béjart'ın topluluğuna; Mimi Paul ise American Ballet Theatre'a geçti) karşılık 1970'te Helgi Tomasson (Harkness Ballet'den), Peter Martins (Danimarka Krallık balesinden) ile sözleşme yaptı ve Jean-Pierre Bonnefous'yu (Paris operasından) çağırdı. 1973'te de, Bart Cook, Victor Castelli, Bruce Wells ve John Clifford, Robert Weiss gibi yetenekli genç dansçıların katılmasıyla topluluk daha büyük başarılar elde etti.

● *London's Festival Ballet*. 1965'te Norman McDowell'in Londra Dans tiyatrosu ile birleşen bu topluluk İngiltere'de Krallık balesinden sonra gelen ikinci büyük topluluktur.

● *American Ballet Theatre*. En iyi amerikan topluluklarından biridir. 1971'de toplulukta bulunan başlıca sanatçılar arasında Cynthia Gregory, Mimi Paul, Dennis Nahat, John Prinz, Bruce Marks, Royes Fernandez, İvan Nagy ve Natalia Makarova (konuk sanatçı) sayılabilir. Topluluk 1972'de XX. yy. balesinden ayrılan Paolo Bartoluzzi ile anlaştı.

● *Alwin Nikolais Dance Theatre*. Alwin Nikolais'in kurduğu amerikan modern dans topluluğu. 1951'de «Playhouse Dance Company» adıyla kurulan küçük topluluk 1956'da «Alwin Nikolais Dance Company»ye dönüştü, 1968'de de bugünkü adını aldı. Kuruluşundan bu yana, A.B.D.'de ancak dans sanatıyla ilgilenen kişileri etkileyen bu topluluk 1968'de Avrupa'da düzenlediği turne sırasında büyük ilgi gördü. Topluluğun başlıca gösterileri (tümü Nikolais'in yapıtları) arasında şunları sayabiliriz: *Totem* (1960), *İmago* (1963), *Vaudeville of the Elements* (1965), *Somniloquy* (1967), *Tent* (1968), *Echo* (1969), *Yapılar* (1970), *Senaryo* (1971) [ülke dışında Rennes'de gösterildi], *Kyldex I* (1973) [ülke dışında Hamburg'da gösterildi].

● *Robert Joffrey Ballet*. Bu amerikan bale topluluğu 1954'te genç dansçı ve koreograf Robert Joffrey tarafından kuruldu. Ancak topluluğun bazı sanatçıları 1964 yılında yeni kurulan Harkness vakfına geçti. Ama dağılan topluluk aynı yılın sonunda, Harkness vakfının yardımıyla yeniden kuruldu. Robert Joffrey Ballet bugün A.B.D.'deki en ilgi çekici ve en etkin topluluklardan biridir. New York City Center'a yerleştikten sonra «City Center Joffrey Ballet» denilen topluluğun American Ballet Center adlı bir bale okulu ve çeşitli üniversite ve okullarda gösteriler veren ikinci bir küçük topluluğu daha vardır.

● *Royal Ballet*. 1970'te topluluğun her bölümü yeniden düzenlendi. Daha önceki gezici topluluk, Covent Garden'e yerleşen ye-

Jean BALLADUR
La Grande-Motte'ta
Frantel oteli
(1965)

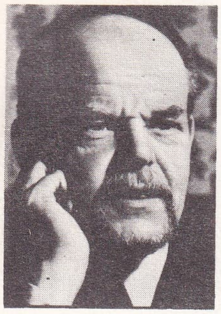

Claude BALLİF

ni topluluk karşısında önemini yitirdi. Bunun üzerine gezici topluluğun eski yönetmeni John Field, Kenneth MacMillan ile birlikte çalışmak üzere, on yıl için yeni topluluğun başına getirildi.

● *Nederlands Dans Theater* (La Haye modern bale kuruluşları). Hollanda'daki ikinci resmî bale kuruluşu olan bu topluluk ilk defa 1968'de New York'ta gösteri verdi. Repertuvarında Hans Van Manen'in, Jaap Flier'nin (dansçı; 1970'ten bu yana topluluğun sanat yönetmeni), Rudi Van Dantzig'in ve Cliff Keuter'in yapıtları yer alır.

● *Alvin Ailey Dance Theatre.* 1959'da, New York'ta amerikalı zenci dansçı Alvin Ailey'in kurduğu bir topluluk yalnızca zenci sanatçılardan oluşur. Yıllarca para sıkıntısı çeken topluluk 1970'te yeniden düzenlendi. Hiç yılmadan modern baleyi izleyen topluluk başlıca şu yazarların yapıtlarını sahneler: *Alvin Ailey (Blues Suite, Tanrıdan esinlendiklerimiz, Roots of the Blues, Streams)*; Lester Horton (*The Belowed, Jose Clemente Orozco için*); James Truitte (*Çeşitlemeler ve saçmalıklar*); Joyce Trisler (*Tiyatro oyunu*); Talley Beatty (*The Road of the Phoebe Snow, Congo Tango Palace*).

● *XX. yy. balesi.* Topluluk, dört yıl Avignon şenliğine katıldı ve şu gösterileri sundu: 1966'da *L'art de la Barre, Erotica, Kuğular;* 1967'de *Günümüz için âyin;* 1968'de *Peşinde;* 1969'da *Aymon'un dört oğlu* (yeni yorum). 1969 yılında, ayrıca Royan şenliğine katılan topluluk, *Nomos Alpha*'yı (müzik: Ksenakis; yönetmen: Paolo Bartoluzzi) sundu. XX. yy. balesi, ilk defa 1971'de A.B.D.'ye (Brooklyn Academy of Music) gitti. Aynı yıl, Maurice Béjart topluluğu genişletmek istedi ve 1972'de Brüksel'de bir okul (Mudra) açtı. Bu okuldan yetişen sanatçılarla da «Chandra» grubu kurdu (1973).

● *Harkness Ballet.* Bu amerikan topluluğun merkezi 1969'da Monte-Carlo'ya taşındı. 1970'te dağılan topluluk kısa bir süre sonra sanat yönetmeni Mrs. Rebekah Harkness tarafından yeniden kuruldu. İlk çalışmaları için Barcelona'daki Teatro Liceo'ya yerleşen topluluğun yönetmeni Renzo Raïss genç koreograflarla (Ben Stevenson ve Vincente Nebrada) anlaştı. Yeni topluluğun genç ve yetenekli amerikan dansçıları arasında Manola Asensio, Christopher Aponte, Chris Jensen ve Zane Wilson'u sayabiliriz.

● *Batsheva Dance Company.* Bu topluluk 1964'te New York'ta Bethsabée de Rothschild'in yardımıyla kuruldu. İsrailli dansçılardan oluşan topluluğun merkezi Tel-Aviv'dedir. Yalnızca çağdaş bale yapıtlarını sahneleyen topluluk çağdaş israil müziğinin tanıtılmasında da büyük rol oynar.

● *Ballet-Théâtre Contemporain.* Bu fransız «ulusal koreografi merkezi» Sanat ve Edebiyat Genel müdürlüğünün kararıyla 1967'de kuruldu. Önce Amiens Kültür derneğine yerleşen topluluk ilk bale yapıtını 1968'de sundu: *Salomé* (Joseph Lazzini'nin). A.T.A.C.'nin (Kültür Dernekleri ve Tiyatro Merkezleri Müdürleri Teknik kurumu) müdürü Jean-Albert Cartier'nin ve Françoise Adret'nin yönettiği topluluğun amacı çağdaş koreografi yapıtlarını geniş halk kitlelerine tanıtmaktır; bu yapıtların gerçekleştirilmesi için de çağdaş ressam ve müzikçilere başvurur. 1972'de Ballet-Théâtre Contemporain Angers'e yerleşerek, Müzik tiyatrosu ile birlikte Ulusal Koreografi ve Lirizm merkezini oluşturdu.

● *Théâtre français de la danse.* Marsilya Opera balesinin yönetmenliğinden ayrılan Joseph Lazzini tarafından 1969'da kuruldu. Fransız Kültür bakanlığına bağlıdır.

● *Théâtre du Silence.* Bu fransız bale topluluğu Paris operasında çalışan yedi genç dansçı (Jacques Garnier, Brigitte Lefèvre, Jean Guizerix, Martine Wuillermoz, Christine Charmolu, Richard Duquesnoy, Jean-Marc Torrès) tarafından 1970'te kuruldu. Topluluğun amacı, her şeyden önce, çağdaş yapıtlar oluşturmak, bunları sahnelemek ve çağdaş bir yorum ve araştırma çalışmasına girişmektir.

● *Dance Théâtre of Harlem.* Genç zenci dansçılardan oluşan bu amerikan topluluğu, New York City Ballet'den ayrılan Arthur Mitchell tarafından 1970'te kuruldu. Tamamıyla klasik yapıtlara yönelen topluluğun dansçıları School of American Ballet'deki dans eğitmenleri (Tanaquil Le Clercq, Mireille Briane) tarafından yetiştirilir. (L)

***BALIKADAM** bİş. i. — ANSİKL. Türkiye'de, özellikle Deniz kuvvetlerinin önderliğiyle balıkadamlık alanında kurulan kulüplerden *Caddebostan Türk Balıkadamlar kulübü* Bakanlar kurulu kararıyla kamuya yararlı dernek sayıldı. Daha sonra İstanbul, İzmir ve İzmit'te kurulan balıkadam kulüpleri yanında Beşiktaş ve Galatasaray gibi spor kulüpleri de bu alanda şube açtı. *Adalar Su Sporları, Aktif Balıkadamlar, Beşiktaş, Caddebostan Balıkadamlar, Galatasaray Marmara Turizm ve Su Sporları* kulüplerinin biraraya gelmesiyle bir *Sualtı Sporları Kulüpleri birliği* kuruldu (1970): daha sonra bu birlikten ayrılan *Galatasaray ve Marmara Turizm kulübü* yerine *Kadıköy Balıkadamlar kulübü*'nün katılmasıyla *Sualtı Sporları federasyonu* oluşturuldu (1973). [M]

Balıkçılık Meslek lisesi. Bk. DENİZCİLİK VE SU ÜRÜNLERİ MESLEK LİSESİ, *Ek.*

***BALIKESİR (10),** Batı Anadolu'da Güney Marmara bölümünün ikinci önemli şehri. — İl nüfusu 788 576'ya, merkez nüfusu da 169 512'ye yükseldi (1975). Nüfus yoğunluğu, ilde km²'de 52'ye, merkezde 106'ya çıktı (1970). Tarımsal üretimde en büyük artış buğdayda (213 100 t) ve şeker pancarında (162 597 t) görüldü. Koyun (1 154 700) ve keçi (418 400) sayılarında artış oldu.

Şehir merkezinde 2 000 kişilik *Kurtdereli* kapalı salonu yapıldı (1969). Yılda 24 000 ton üretim yapan bir yem fabrikası açıldı (1971). 1935'te işletmeci fransız firmasının, rezervin tükendiği gerekçesiyle terk ettiği Balya simli kurşun madenleri bölgesinde 340 m derinlikte yeni yataklara rastlandı. (M)

Balıkesirspor kulübü, Güvenege ve Doğanhilâl kulüplerinin birleşmesiyle 1966 yılında kuruldu. Kırmızı-beyazlı kulüp ertesi yıl İkinci lige alındı; 1974-1975 döneminde Türkiye Birinci ligine çıktı. Futbolun dışında, bisiklete ve atletizme önem verdi. (M)

***BALIKLI ÇEŞME,** Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 9 819 nüf., 17 köy (1970). [M]

***BALİBEY,** Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 028 nüf., 13 köy (1970). [M]

***BALİNT** (Michael), macar asıllı ingiliz ruh hastalıkları hekimi. — (öl. 1970). [L]

Balint toplantıları, beş-on kadar hekimin, hastalara karşı davranışlarını psikolojik bakımdan gözden geçirmek amacıyla haftada veya on beş günde bir yaptıkları toplantılar. Balint'e göre «hekim de kendi kendini aşmayı öğrenmelidir». Fakat bunu yapabilmek için hekimin önce hasta karşısındaki kendi davranışını incelemesi ve onunla diyalog kurmasına engel olan bilinçdışı sorunları aydınlığa kavuşturması gereklidir. (L)

***BALİŞEYH,** Ankara ilinde, Kırıkkale ilçesine bağlı bucak. — 14 211 nüf., 27 köy (1970). [M]

BALKAN (Enver), türk eskrimcisi, spor yöneticisi (İstanbul 1901). Millî formayı ilkin 1928'de giydi; Balkan şampiyonu oldu (1931); daha sonra futbol oynadı, atletizm yaptı. Beşiktaş'a, uzun yıllar, yönetici olarak hizmet etti. (M)

BALKAN (Kemal), türk arkeoloğu, sümeroloji bilgini (Eskicuma, Bulgaristan 1915). İstanbul Haydarpaşa Öğretmen okulunu bitirdi (1938); Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinin Sümeroloji kürsüsünden mezun oldu (1940), aynı fakültede ilmî yardımcı (1940), asistan (1943), doçent (1948) ve profesör oldu (1958). Çalışmalarını özellikle, asurlu kolonistlere ait çivi yazılı belgeler üzerinde yoğunlaştırdı. Patnos, Giriktepe ve Hacıbektaş-Suluca-Karahöyük ve Ani kazılarını yönetti. Başlıca eserleri: *Ankara Arkeoloji müzesinde bulunan Boğazköy tabletleri* (Türkçe-Almanca) [1948]; *Kassitenstudien, 1. Die Sprache der Kassiten* (Kassit dili) [1954]; *Kaniş Karumunun kronoloji problemleri hakkında müşahedeler* (Türkçe-İngilizce) [1955]; *Mama kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş kralı Warşama'ya gönderdiği mektup* (Türkçe-İngilizce) [1957]; *İnandık'ta 1966 yılında bulunan Eski Hitit çağına ait bir bağış belgesi* (Türkçe-Almanca) [1975]. (M)

***Balkan kupası.** — Balkan kupasını sonraki yıllarda şu futbol takımları aldı: 1967-1968: Beroe (Bulgaristan); 1968-1969: Beroe (Bulgaristan); 1969-1970: Borneo (Yugoslavya); 1970-1971: Panionios (Yunanistan); 1971-1972: Trakia (Bulgaristan); 1972-1973: Lokomotiv (Bulgaristan). [M]

***Balkan oyunları.** — 1969'dan bu yana Balkan şampiyonlukları kazanan türk sporcuları şunlardır: *Atletizm:* İsmail Akçay (maraton, 1971), Hüseyin Aktaş (maraton, 1970, 1972, 1973). *Binicilik:* Fevzi Atabek (1971, 1973), takım halinde birincilik (1971). *Yelken:* İbrahim Kalkış (optimist, 1973). *Boks:* Seyfi Tatar, Celâl Sandal (1969), Seyfi Tatar, Celâl Sandal (1970), Arif Doğru, Seyfi Tatar, Celâl Sandal (1971), Arif Doğru, Mehmet Kumova, Habip Yalçın, Eraslan Doruk, Celâl Sandal (1972), Seyfi Tatar (1973). *Bisiklet:* Erol Küçükbakırcı (1974). [M]

Balkan şampiyonaları. Bk. BALKAN* OYUNLARI, *Ek.*

BALLADUR (Jean), fransız mimarı (İzmir 1924). Edebiyat ve felsefe öğreniminden sonra Ecole Nationale des Beaux-arts'a girdi, 1953'te Mimarlık bölümünden mezun oldu. Cam ve çelik kullanımı açısından sanatı Mies van der Rohe'ye benzer. Sanatçı, Paris'teki Caisse Centrale de Réassurance merkezini (1956-1958), Massy-Antony ticaret merkezlerini (1958-1960), Curie Vakfı polikliniğini (1964) ve yine Paris'te Vouillé sokağındaki kule yapıları (1970-1971) hep bu doğrultuda gerçekleştirdi. Beziers'teki Z.U.P.'nin başmimarlığına getirildi. 1962'de kendisinden Languedoc-Roussillon şeridinin düzenleme planını hazırlaması istendi. Bu çalışmada işbirliği yaptığı yedi mimardan biri de Georges Candilis*ti *(Ek).* 1965'ten bu yana yeni yörekent La Grande-Motte'un başmimarlığını yapan sanatçı birçok beton konut gerçekleştirdi. Prizma biçimindeki bu binaların cephe kesiti, yukarı doğru daralan bir yamuk görünümündedir. Yine bu binalar özgün silme profilleriyle şehir görünümüne gelecekçi bir nitelik kazandırır. Balladur çalışmalarının büyük bir bölümünü öğretime ayırmıştır (Ecole Nationale des Ponts et Chaussées'de). Ayrıca konferans ve makaleleriyle öğretisini yaymağa çalışır. Balladur 1960'tan bu yana çalışmalarını, Fransız Mimarları Genel konfederasyonu ikinci başkanı olarak sürdürmektedir. (L)

***BALLI,** Tekirdağ ilinde, Malkara ilçesine bağlı bucak. — 10 017 nüf., 27 köy (1970). [M]

BALLI (Edibe), türk astronomu (Safranbolu 1916). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Astronomi bölümünü bitirdi (1940); aynı fakültenin Astronomi kürsüsünde asistan (1941), doktor (1949), doçent (1952) ve profesör (1963) oldu. Ça-

Foto. Michaud, Ph. Gras (LAROUSSE)

BAYRAKLAR

ALAND adaları | ALBERTA | ALSACE | ANGUILLA adası | ARAP EMİRLİKLERİ fed. | BAHAMA adaları

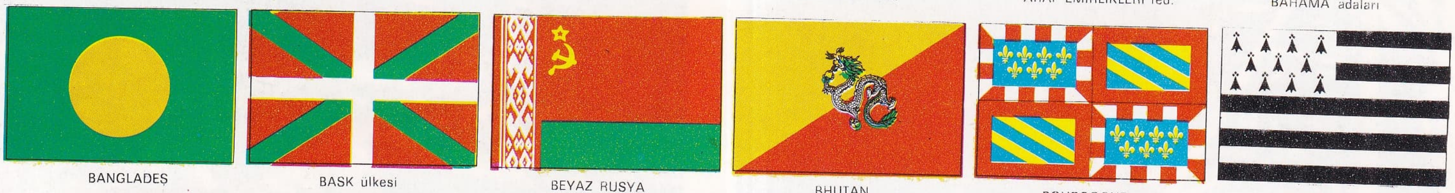

BANGLADEŞ | BASK ülkesi | BEYAZ RUSYA | BHUTAN | BOURGOGNE | BRETAGNE

EBU ZABİ | EKVATOR GİNESİ | FİJİ adaları | GANA | İNGİLİZ KOLOMBİYASI | KOMOR adaları

KONGO Halk cumh. | KORSİKA | LİBYA (birlik) | LORRAİNE | MANİTOBA | MAURİTİUS adası

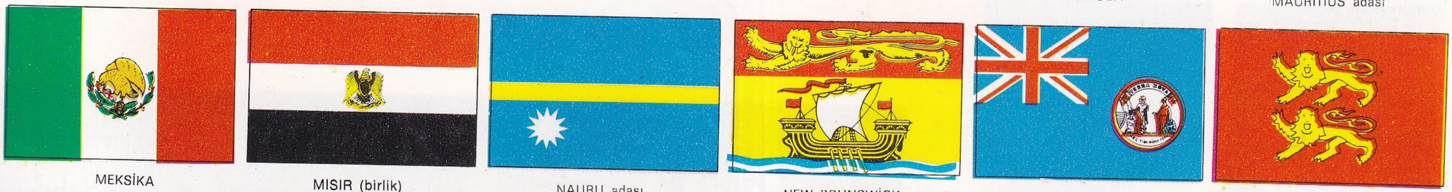

MEKSİKA | MISIR (birlik) | NAURU adası | NEW BRUNSWİCK | NEWFOUNDLAND | NORMANDİYA

NOVA SCOTİA | OCCİTANİE | ONTARİO | PAPUA - YENİ GİNE | PENANG (Malaysia fed.) | PRENS EDWARD adası

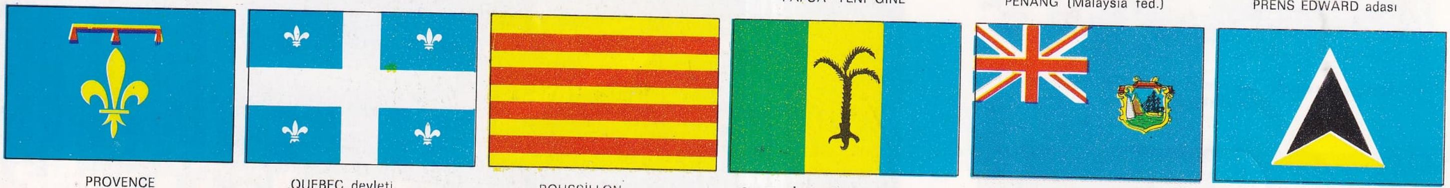

PROVENCE | QUEBEC devleti | ROUSSİLLON | St. CHRİSTOPHER ve NEVİS adl | SAİNTE - HELENE adası | SAİNT LUCİA adası

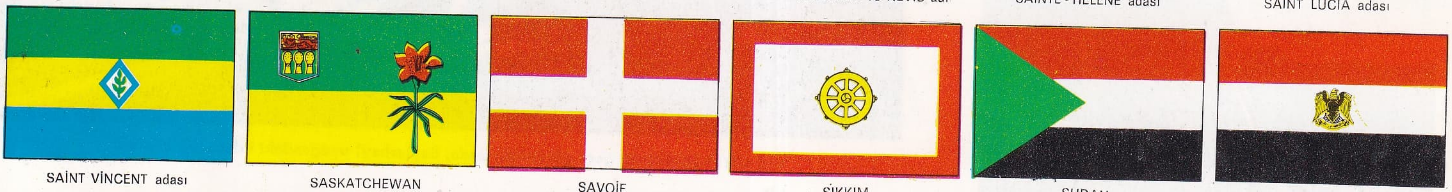

SAİNT VİNCENT adası | SASKATCHEWAN | SAVOİE | SİKKİM | SUDAN | SURİYE (birlik)

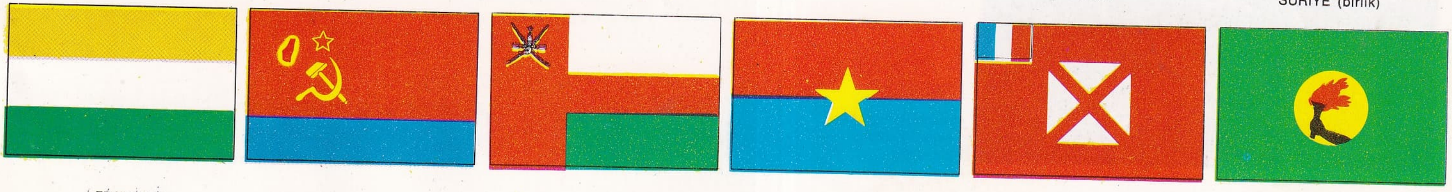

TRANSKEİ | UKRAYNA | UMMAN | VİETNAM (geçici devrim hük.) | WALLİS ve FUTUNA | ZAİRE

asmaköprü yapım çalışmalarından bir görünüş

köprünün açılış törenine, başta cumhurbaşkanı Korutürk olmak üzere onbinlerce Istanbullu katıldı

köprüye çıkmak isteyenler Ortaköy ayağındaki asansörün önünde

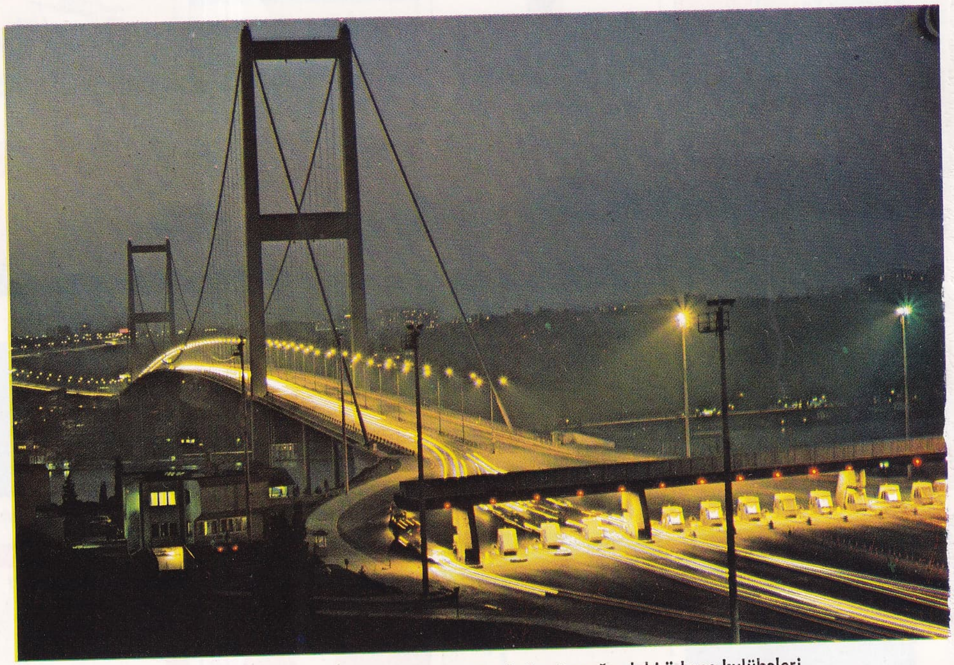

Boğaziçi köprüsünün gece görünüşü; önde, Beylerbeyi ayağındaki ödeme kulübeleri

köprüden geçiş ücreti ödeyen bir araç

Foto. Hürriyet arşivi, Necmettin Küllahçı (MEYDAN)

lışmalarını daha çok makaleler halinde yayımladı. Başlıca eserleri: *La détermination des coordonnées héliographiques des taches solaires à l'aide d'un nomogramme* (Güneş lekelerinin helyografik koordinatlarının bir nomogram yardımıyla belirlenmesi) [1951]; *Etude des variations courtes dans la fréquence des taches solaires* (Güneş lekelerinin frekansındaki kısa süreli değişimler üstüne inceleme) [1955]. (M)

***BALLIHISAR** veya **BÂLÂHISAR**, Eskişehir ilinde, Sivrihisar ilçesi, Merkez bucağına bağlı köy. — 617 nüf. (1970). [M]

Ballıhisar müzesi, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Ballıhisar (Pessinus) köyünde kuruldu (1962). Köyün ilkokulunun bahçesinde çevrenin eski eserlerinin toplanmasıyla oluşan müzede 1967'den beri burada kazı yapan P. Lambrechts'in ortaya çıkardığı eserler de sergilendi. (Bk. PESSINUS*.) [M]

***BALLIF** (Claude), fransız bestecisi. — Paris'teki Ecole Normale de Musique'te müzik çözümlemesi ve müzik tarihi hocası oldu (1963-1965), sonra Reims konservatuvarında pedagoji okuttu. 1971'den bu yana Paris konservatuvarında çözümleme dersleri vermektedir. Eserlerinden ve çalışma hayatında görülen olumlu değişikliklerden bu sanatçının ne denli nükteci ve hareketli mizaçta olduğunu anlamak mümkündür. Geniş kültürlü ve son derece meraklı bir kişi olan Ballif'in dinsel inançları da oldukça güçlüdür. Birçok kuramsal yazı ve Berlioz üstüne hazırladığı bir eserin yanı sıra sanatçı şu yapıtları gerçekleştirdi: solo piyano için *Airs comprimés* (1953-1954), *Pièces détachées* (1952-1954), *Blocs-notes* (1961-1962), *Passe-temps n°1* (1962) ve beş sonat; ikililer (bir keman ve piyano için [1957], bir flüt ve piyano için [1958-1961], bir de viyolonsel ve piyano için [1962-1964] sonat); üçlüler (üç vurma çalgı için *Cendres* [1946]); üç yaylılar dörtlüsü; beşliler; yedi çalgı için *Imaginaire n°1* ve *Imaginaire n°2;* org için dört sonat (1956); büyük orkestra için *Lovecraft* (1955-1960), *Voyage de mon oreille* (1957-1959), *Fantasio* (1957-1960), *Ceci et Cela* (1959-1967) ve *A cor et à cri* (1962-1965); ayrıca *Quatre Antiennes à la Sainte Vierge* (1952-1965); son dinsel eserleri arasında da altı karışık ses ve continuo için *Prière à la Sainte Vierge*, karışık sesler için *Chapelet*, trompet, trombon ve çift koro için *les Battements du coeur de Jésus*, beş karışık ses, trompet ve trombon için *Prière au Seigneur* (metin Thomas More'un). *La Vie du monde qui vient* adlı oratoryosu ilk defa Paris'te mayıs 1974'te çalındı. (L)

BALLMER (Walter), isviçreli grafik sanatçısı (Liestal 1923). Savaş sonrasının yenileşme ortamında yetişti, genç yaşta Pirelli, La Roche, Geigy, Montecatini gibi firmalarda görev aldı, 1956'dan bu yana da Olivetti'de çalışmaktadır. Basımcılık, fotoğraf ve desenden yararlanarak sade görünüşlü eserler verdi. Bauhaus geleneğini sürdüren Ballmer, eserlerinde dik açıya öteki geometrik figürlerden daha çok önem verir. Doğru veya eğrilerle belirlenen biçimleri ise açık seçik, kesin ve oldukça tutarlıdır. (L)

***BALON** i. — Çizgi resimlerde, bir kişinin ağzından çıkan ve onun sözlerini kapsayan yuvarlak. (L)

***BALPAYAM,** Tunceli ilinde, Pülümür ilçesine bağlı bucak. — 3 178 nüf., 8 köy (1970). [M]

BALTA (Tahsin Bekir), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Rize 1902 - Londra 1970). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1927); Adliye vekâleti tarafından öğrenim için Almanya'ya gönderildi (1928). Berlin üniversitesinde doktorasını vererek (1937) Türkiye'ye döndü ve Siyasal Bilgiler okulunda öğretim üyesi oldu. Bu görevini sürdürürken Ankara Hukuk fakültesi idare hukuku profesörlüğüne de atandı (1940). 1943'te Rize'den milletvekili seçildi; iktisat (1946) ve çalışma (1947-1949) bakanlıkları yaptı. 1950'de milletvekili seçilemediği için Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakültelerinde idare hukuku profesörlüğüne döndü (1951). 1943'ten ölümüne kadar bağlı kaldığı C.H.P.'de aralıklı olarak uzun süre parti meclisi üyeliği yaptı. Milletlerarası İdarî İlimler enstitüsünde uzun yıllar Türkiye'yi temsil etti. Bir süre La Haye Adalet divanında üyelik yaptı; 1963'te Avrupa İnsan Hakları komisyonu üyeliğine seçildi. Başlıca eserleri: *Rapports du Législatif et de L'Exécutif en Turquie* (1958); *Türkiye'de yürütme kudreti* (1960); *İncelemeler* (1960); *Kısa idare hukuku* (1964); *Administrative Law, in introduction to turkish administrative law* (1966). [M]

***BALYA,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 25 423 nüf., ilçe merkezi 2 385 nüf. (1975). Merkez, Danişment ve Ilıca bucaklarında 45 köy (1970). Fransızlar tarafından rezerv bittiği için kapatılan Balıkesir Balya simli kurşun madenlerinin, Maden Teknik Araştırma enstitüsünce yapılan rezerv tespit çalışmalarının olumlu sonuç vermesi üzerine yeniden çalıştırılması hazırlıklarına başlandı (1975). [M]

***BAMAKO,** Mali'nin başkenti. — Dokuma sanayii. (L)

Banach teoremi, polonyalı matematikçi Stefan Banach'ın buluşu olduğu sanılan teorem: f, bir E Banach uzayının bir F Banach uzayı üzerindeki sürekli çizgisel uygulaması olduğuna göre, E'nin bir açık elemanının f aracılığıyla varılan görüntüsü F'nin bir açık elemanıdır. (L)

***BANARLI,** Tekirdağ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 592 nüf., 12 köy (1970). [M]

***BANARLI** (Nihad Sami), türk edebiyat tarihçisi, yazar ve öğretmen. — (öl. İstanbul 1974). 1970'te İstanbul'da kurulan akademik nitelikteki Kubbealtı derneğinin ve bu derneğin çıkarmaga başladığı (1972) derginin (*Kubbealtı Akademi Mecmuası*) kurucuları arasında yer aldı. *Resimli türk edebiyatı* (1948) adlı eserinin genişletilmiş ikinci baskısını hazırladı. Dil üzerine yazdığı yazılarını *Türkçenin sırları* (1972) adlı kitabında topladı. (M)

***BANAZ,** Uşak iline bağlı ilçe. — 38 229 nüf., ilçe merkezi 6 257 nüf. (1975); 44 köy, Banaz köyü 748 nüf. (1970). [M]

***BANDA** (Hastings Kamuzu), malavili devlet adamı. — 1966'da Malavi cumhuriyetinin başkanı seçildikten sonra, başarısını borçlu olduğu milliyetçi düşüncelerden uzaklaştı, bir yandan Mozambik'teki portekiz sömürgecileriyle, öte yandan Rodezya ve Güney Afrika *apartheid* rejimleriyle işbirliğine girişti, dolayısıyla da Afrika Birliği örgütü ile olan tüm ilişkilerini kesmek zorunda kaldı. Kasım 1970'te Malavi anayasasında yapılan bir değişiklikle, Banda, yaşadığı sürece cumhurbaşkanı kalma hakkını elde etti. Bu değişiklik temmuz 1971'de yürürlüğe girmiştir. (L)

BANDAMA, Fildişi Kıyısı'nda, Gine körfezine dökülen ırmak: 620 km. Üstünde Kossou* *(Ek)* barajı kurulmuştur. (L)

***BANDARANAIKE** (Sirimavo Ratwatte Dias), seylanlı kadın siyasetçi. — Sri Lanka Freedom Party mayıs 1970 seçimlerinde mutlak çoğunluğu sağlayınca, parti başkanı Bandaranaike, sağcı U.N.P.'nin (United National Party) önderi Dudley Senanayake'nin yerine başbakan oldu. Kendi partisinden on yedi, Troçki'ci Lanka Şama Samaja partisinden iki üç, Moskova yanlısı Komünist partisinden de bir üyenin (parti sekreteri) katıldığı bir koalisyon hükûmeti kurdu ve kocası Solomon Bandaranaike'nin başlattığı «büyük toplumsal devrimi» gerçekleştirmek istediğini bildirdi. Ancak, mart-nisan 1971'de, büyük ölçüde genç ve işsiz aydınlardan oluşan Halk Kurtuluş cephesinin yönettiği şiddetli bir ayaklanma başgösterdi. Bayan Bandaranaike ayaklanmayı bastırdı ve gerek orduyu, gerek polis örgütünü güçlendirmek için büyük devletleri yardıma çağırdı. Pekin'e yaptığı yolculukta (haziran 1972) Hint okyanusunun bir barış bölgesi olmasını önerdi ve bu önerisi Çu En-Lay tarafından desteklendi. (L)

***BANDEIRA** (Manuel), brezilyalı şair. — (öl. Rio de Janeiro 1968). [L]

***BANDIRMA,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 69 945 nüf., ilçe merkezi 45 422 nüf. (1975); 33 köy (1970). Liman tesisleri inşaatı devam ediyor; tesisler tamamlandığında buraya aynı anda 18 kadar gemi yanaşabilecek. Gübre, boraks ve sülfürik asit fabrikaları tamamlandı. Ayyıldıztepe'de 25 m yüksekliğinde ve yunan ordusuna karşı kazanılan zaferi simgeleyen *Son Kurşun* anıtı dikildi (1975). [M]

Bandırmaspor, 1965 yılında bordo-beyaz renklerle kuruldu. 1966'da İkinci Türkiye ligine alındı. 1972-1973 sezonunda Üçüncü lige düştü. 1974-1975 sezonunda ise tekrar İkinci lige yükseldi. (M)

BANFORA, Yukarı Volta'da yer. Bobo-Diulasso'nun güneybatısında, Abican-Uagadugu hattı üstünde idare çevresi merkezi; 2 740 nüf. (40'ı avrupalı). Un fabrikası. Banfora idare çevresinin nüfusu 125 064 (64'ü avrupalı). [L]

BANG i. (onomatope). Ses hızını aşan bir uçağın çıkardığı şiddetli gürültü. (BİNG-BANG, SES PATLAMASI ve SES GONGU da denir.)

— Havc. *Bang üreteci,* uçakların ses hızını (1 mach) aşmalarından ileri gelen ve kısaca «bang» denilen ses patlamalarının fiziksel etkilerini incelemeğe yarayan aerodinamik laboratuvar düzeneği. (Yerde kurulmuş tesisler geniş bir alanı kaplar, fakat deney için çok daha elverişlidir; çünkü böyle bir tesis, çıkan bang sesinin şiddetini duyarlıkla ölçmeyi güçleştiren ve her zaman pahalıya mal olan uçuşları gerektirmez.) [L]

***BANGI,** Orta Afrika cumhuriyetinin başkenti. — Dokuma sanayii. (L)

BANGLADEŞ veya **BENGALDEŞ,** Asya'da, eski Doğu Pakistan topraklarını kapsayan devlet; 142 776 km². Başkenti *Dakka.* Başlıca şehirleri: *Çittagong* ve *Khulna.*

HAYAT SEVİYESİ ve NÜFUS KOŞULLARI

Nüfusun 1973'te 75 milyon kişi olduğu tahmin ediliyordu; bu sayıyla Bangladeş, nüfus bakımından dünyanın ikinci büyük islâm ülkesidir (Indonezya'dan sonra). Nüfus artışı yüzdesinin yılda yüzde 3,15 olduğu tahmin edildiğine göre, ülke nüfusu her yıl 2 milyondan çok artıyor demektir. Bugünkü nüfus yoğunluğu, kilometre kare başına 500 kişiyi aşar; Bangladeş'in büyük kısmı deltamsı ve kırsal, şehirleşme yüzdesinin toplam nüfusun yüzde 6'sını aşmadığı bir ülke olduğu düşünülürse, bu sayının ne anlama geldiği tam olarak anlaşılır. Çeşitli koşullara göre değeri durmadan değişen bir paraya dayanarak halkın hayat seviyesi hakkında bir fikir edinmek güçtür. 1969-1970'te, kişi başına yıllık ortalama gelirin 338 pakistan rupisi (o sırada 71 amerikan dolarına eşitti) olduğu tahmin ediliyordu. Bu rakamlar kesin olmamakla birlikte ülkenin ne kadar büyük bir yoksulluk içinde olduğunu gösterir; bu yoksulluğun başka bir belirtisi de okuma-yazma bilenlerin oranıdır (yalnız 1961 yılına ait oran biliniyor): yüzde 17,6 (erkekler için yüzde 26, kadınlar

BANGLADEŞ

yanda, Mucibürrahman (solda) Dakka'da savaş meclisi toplantısında (1971)

altta, Bangladeş askerleri

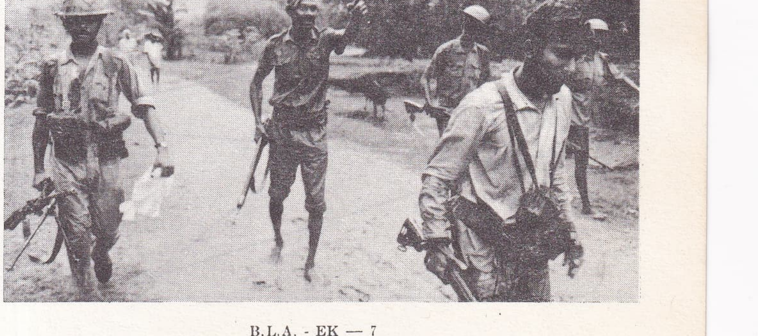

Foto. Depardon-Gamma, Ph. Spengler-Sipahioğlu (LAROUSSE)

için yüzde 8). Bununla birlikte, okula gidenlerin yüzdesi artarak 10-14 yaş arası çocuklarda yüzde 32,8'e ulaşmıştır (erkek çocuklarda yüzde 40,5; kız çocuklarda yüzde 23). Ama sıfır - on dokuz yaş arasındaki gençlik kütlesinin toplam nüfusun yarısını aştığı düşünülürse eğitim programının henüz çok yetersiz olduğu anlaşılır.

Bu durumun 1971 buhranıyla daha bir çıkmaza sürüklendiği de bir gerçektir. 12-13 kasım 1970 gecesi Sundarbanlar bölgesindeki 7 500 km²'lik araziyi yerle bir eden siklon sırasında sayılamayacak kadar çok insan öldü (200 000 - 500 000 arasında). 1971 yılı içinde Pakistan ordusunun giriştiği bastırma hareketi de, özellikle ülke aydınları ve Hindistan taraftarı bilinen hindular arasında en az bir milyon kişinin ölümüne yol açtı; ayrıca 9-10 milyon kişi geçici olarak Hindistan'a göçtü. Bu olaylar, Bangladeş'in ne denli anarşi koşulları altında ve düzensiz bir ortamda kurulduğunu gösterir.

Hugo BANZER SUAREZ

İKTİSAT

Tarım hâlâ başlıca gelir kaynağıdır: ülke topraklarının yüzde 64'ünde tarım yapılır ve nüfusun yüzde 82'si tarımda çalışır. Başlıca ürünler yıllık ortalamaya göre şunlardır: pirinç (10 Mt), jüt (1,25 Mt), şekerkamışı (7,5 Mt), çay (26 000 ton). Tarımda ilerlemenin gerçekleştirilmesi güçtür. Bir kere «yeşil devrim»in Bangladeş'te yapılması kolay değildir; çünkü yapılabilmesi kısa saplı bir pirinç türü kullanılmasına bağlıdır, oysa deltaya özgü su baskını koşulları ancak yüzer pirincin yetiştirilmesine elverişlidir: verim oranı bugün için çok düşük olan boro pirincinin (kış pirinci) yetiştirilmesi, sulama düzeninde büyük yatırımları gerektirir. Pakistan rejimi altında biraz ihmal edilen jüt tarımının (dünya üretiminin yüzde 80'i) gelişmesi, uluslararası düzeyde güçlüklerle karşılaşmaktadır: başka dokumaların (hint keneviri, kenaff, sunî elyaf) rekabeti ve çuval kullanma gereğini ortadan kaldıran dökme mal ulaşımının gelişmesi. Yani jüt, geleceği parlak bir dokuma maddesi gibi görünmüyor.

Sanayideki yeni gelişme, ülke iktisadını ellerinde tutan pakistanlı ailelerin kaçmasından sonra çok sayıda işletmenin devletleştirilmesidir. Ama, 1947'den bu yana harcanan çabalara rağmen ülkede sanayileşme hâlâ geridir. Khulna'da, Çittagong'da ve özellikle Dakka - Narayanganj'da toplanan sanayiler, tarım veya orman ürünlerinin işlenmesine dayanır: jüt iplik ve dokuma fabrikaları; şeker fabrikaları; çeltik fabrikaları; kibrit ve kâğıt fabrikaları. Bir kömür yatağının (kuzey sınırında), özellikle de bir doğal gaz yatağının (Sylhet bölgesinde 200 milyar metre küpten çok rezerv) bulunması, çok daha güçlü bir sanayileşme olanağını doğurmuştur ama gerekli sermaye ülkede yoktur. Bu açıdan, bağımsızlık durumu altüst etti: Pakistan'la malî ve ticarî ilişkiler kesildi; Bangladeş jütlerini Kalküta fabrikalarında işleyen Hindistan, en çok ticaret yapılan ülke haline geldi; Hindistan sermaye ve sanayi ürünlerinin Bangladeş'e girmesi, yeni bir iktisadî bağımlılık tehlikesinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bağımsızlık, Bangladeş'e, jüt ihracatından elde edilen yabancı dövizleri kendi kalkınması için kullanma olanağını verebilir.

geodezi yöntemiyle bir barajın dinlenmesi
A, B, C, D, E, F, betondan gözlem ayakları; p, q, ayakların yerini belirlemeğe yarayan, kaya üzerinde seçilmiş işaret noktaları; M, N, O, yönlenme noktaları; 1a, 2a, 3a ..., işaret noktaları dizisi; m, yayın tepesinde seçilmiş işaret noktası

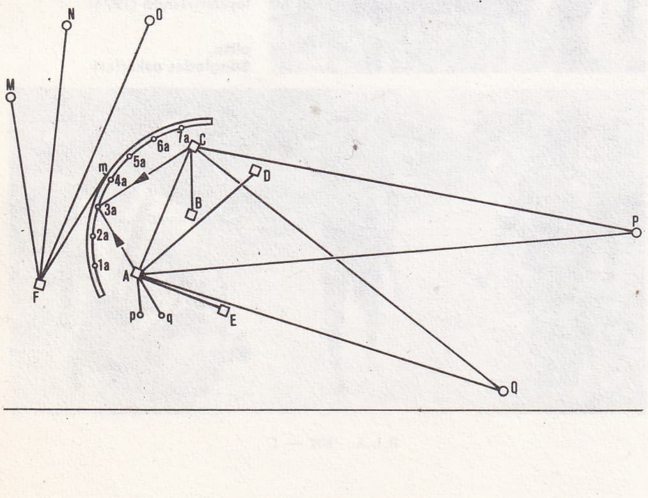

TARİH

Şeyh Mucibürrahman'ın 1971 martında ilân ettiği Bangladeş'in bağımsızlığı (bk. BENGAL* [DOĞU—]; *Ek*), ancak 16 aralık 1971'de, Hindistan-Pakistan* (*Ek*) savaşından sonra geçerlik kazandı. Mucibürrahman 1972 ocağında Bangladeş'e döndü ve hemen yeni devletin ilk hükûmetini kurdu. Millet meclisinin ve eyalet meclislerinin 1971 martından önce seçilmiş bütün üyeleri, Bangladeş'in ilk kurucu meclisini meydana getirdiler. Batı Pakistan'da tutuklu bulunduğu sırada cumhurbaşkanı ilân edilen Mucibürrahman, ayrıca başbakan, içişleri bakanı, millî savunma bakanı ve istihbarat bakanı görevlerini de üstüne aldı. Bir iç bölünme hareketinden doğma bir devlet olan Bangladeş'in öteki devletlerce tanınmasından önce siyasetini ve iktisadını düzenlemesi gerekiyordu. Pakistan birlikleriyle işbirliği yapmakla suçlanan hindu asıllı Bihuri'ler toplama kamplarına götürüldüler ve öç almak isteyen Bengallilerin saldırılarına uğradılar. Hindistan birlikleri 1972'de ülkelerine döndü. Ama Bangladeş'in en ciddî sorunu hâlâ iktisadî altyapının düzenlenmesiydi: 1972 ocağında Hindistan ile imzalanan toplam 34 milyon dolarlık donatım ve tüketim malları yardım anlaşması, geri dönen göçmenleri yerleştirmeyi sağladı. Bu anlaşma 19 martta Dakka'da, Hindistan ve Bangladeş arasında imzalanan dostluk, barış ve işbirliği anlaşmasıyla tamamlandı. Bu ikinci anlaşma, 1971'de Hindistan ile S.S.C.B. arasında imzalanan anlaşmanın benzeriydi. Bangladeş'in, özgürlüğe kavuşmasına yardımcı olan Hindistan'a bağımlı duruma girmemesine çalışan Mucibürrahman, yeni devleti tanıyan bütün büyük devletlere yardım için başvurdu. Moskova'ya yaptığı bir yolculukta, 38 milyon dolarlık malî yardım almayı başardı. Martta, Bangladeş'in kuruluşunun birinci yıldönümünde, bankalar ve başlıca sanayiler devletleştirildi.

1972 ekiminde hükûmet bir anayasa taslağı sundu: yeni rejim parlamenter bir demokrasi olacak, milletvekilleri bölgesel oylamayla seçilecek, başbakanı cumhurbaşkanı, onu da parlamento seçecekti.

1973 martında Bangladeş'in bağımsızlığa kavuşmasından beri ilk defa yapılan genel seçimlerde Mucibürrahman ezici bir zafer kazandı ve hükûmeti yeniden kurdu.

Ne var ki, bağımsızlığın ilânından üç yıl sonra, Bangladeş hâlâ ciddî bir iktisadî ve sosyal bunalım içindedir. Hindistan taraftarı burjuvazinin iktisadî ve siyasî gücü, yoksulluk ve haydutluğun yayılması, solun ve aşırı solun baskısı, Mücibürrahman'ı baskı rejimini ağırlaştırmağa yöneltmektedir.

1972'den beri Commonwealth üyesi olan Bangladeş'in Birleşmiş milletlere alınma isteğini Çin, Pakistan'lı savaş tutsaklarının serbest bırakılmadıkları ileri sürerek reddetti.

1974 nisanında Bangladeş, Hindistan ve Pakistan arasında imzalanan anlaşmalara ve Bengallilerle Biharilerin ülkelerine geri gönderilmelerine rağmen, eski Pakistan'a ait borçların ve ortak malların paylaşılması ve bütün savaş tutsaklarının serbest bırakılması bir süre daha görüşme konusu oldu, ancak nisan 1974'te Pakistan savaş tutsaklarının alınıp verilmesinin yanı sıra 90 000 kadar Bangladeş'li olmayan göçmen ile özel durumları nedeniyle Bangladeş'ten ayrılmak isteyen 25 000 kişiyi kabul edeceğini bildirdi; gerçekte Bangladeş'ten Pakistan'a geçmek için başvuranların toplam sayısı 538 000'di. Aynı yılın eylülüne kadar 72 495 savaş tutsağı ile 17 186 enterne edilmiş sivilin Pakistan'a dönmesi sağlandı. Bangladeş bu arada Birleşmiş milletler üyeliğine kabul edildi (temmuz 1974).

Devlet başkanı Mucibürrahman 1975 yılı başında dördüncü defa anayasayı değiştirmek için harekete geçti. Taslakta tek partili bir siyasal düzen ve başkanlık sistemi öngörülüyordu. Kurulacak tek partinin adı Bangladeş Krişak-Sramik (köylü-işçi) Avami birliği olacak, beş yıl daha görevini sürdürecek olan yasama organı Jatiya Sangsad'ın bütün üyeleri bu partiye katılacak, katılmak istemeyenlerin parlamento üyelikleri sona erecekti; yeni anayasa ile getirilen bir başka yenilik de yönetimi seçimle oluşan mahallî hükûmetlerin kaldırılmasıydı.

Yeni anayasa 25 ocakta (1975) Jatiya Sangsad'da 294 oyla ve muhalefetsiz olarak kabul edildi. Aynı gün Mucibürrahman, yetkileri arttırılarak cumhurbaşkanı seçildi, 26 ocakta da Seyid Nazrul İslâm'ı başkan yardımcılığına, Mansur Ali'yi de başbakanlığa atadı. Yeni anayasada öngörülen Bangladeş Krişak-Sramik Avami birliği de 24 şubat 1975'te kuruldu.

Bu düzenleme de ülkede huzurun sağlanmasına yetmedi. Bir yandan tedhiş olayları sürüp giderken bir yandan da eleştirilerin artması karşısında hükûmet basına ağır baskı yapmağa, sık sık gazete kapatmağa başladı. Bu ortamda 15 ağustos 1975'te, ticaret bakanı Kondakar Müştak Ahmed'in önderlik ettiği ve çoğunluğunu ordudan çıkarılmış genç subayların oluşturduğu bir grup tarafından uygulanan hükûmet darbesinde başkan Mucibürrahman ve yakınları öldürüldü, aynı gün Kondakar Müştak Ahmed devlet başkanlığına getirilirken savunma ve içişleri bakanlıklarını da üzerine aldı. Yeni hükûmetin kuruluşunda eski üyelerden başbakan Mansur Ali ve yedi bakan kabine dışında bırakıldı; bunlardan 5'i, iki eski bakanla birlikte birkaç gün sonra suiistimal suçlamasıyla tutuklandı. Tek parti sistemi iptal edildi, aynı zamanda parti kurma yasağı kondu; siyasî faaliyet 1976 ağustosuna kadar yasaklandı; seçimlerin 1977 eylülünde yapılacağı açıklandı. 1975 eylülünde halka, ellerindeki silâhları teslim etmeleri için yapılan çağrıdan sonra yasak silâh bulundurdukları iddiasıyla 1 500'den fazla kişi tutuklandı. Yeni hükûmeti ilk tanıyan ülke Pakistan oldu, onun ardından da A.B.D. geldi; buna karşılık Bangladeş'in bağımsızlığına büyük katkısı olan Hindistan bu değişikliği ihtiyatla karşıladı. (LM)

BANGUOĞLU (Tahsin), türk dil bilgini ve siyaset adamı (Drama 1904). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesini bitirdi (1930). Ankara Gazi Terbiye enstitüsünde edebiyat öğretmenliği yaptı (1930-1932); Berlin ve Breslau üniversitelerinde öğrenim gördü ve doktora tezini hazırladı (1938); Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesine asistan oldu. Bingöl'den milletvekili seçildi (1943); millî eğitim bakanlığı yaptı (1948-1950). Türk Dil kurumu başkanlığında bulundu. Ankara Üniversitesi İlâhiyat fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinde profesörlük yaptı (1959-1961). 27 Mayıs'tan sonra Kurucu meclis üyesi oldu (1960), Edirne'den C.H.P. senato üyesi seçildi (1961); C.H.P.'den ayrılarak Y.T.P.'ye girdi ve bir süre bu partinin genel başkanlığını yaptı (1966); 1971'den sonra siyasî hayattan çekildi. Başlıca eserleri: *Altosmanisches sprachstudien zu Suheyl-i Nevbahar* (Süheyl-i Nevbahar üzerine Eski Osmanlıca dil çalışmaları) [1938]; *Ana hatlarıyla türk grameri* (1940); *Türk grameri I, sesbilgisi* (1959); *Türkçenin grameri* (1974). [M]

BANJUL, 1973'te Gambiya'nın başkentine verilen yeni ad; eskiden Bathurst diye anılırdı. (L)

***BANKA** i. — Bilişim. *Veriler bankası,* bir bilgisayarda belleğe geçirilmiş birbirine yakın bilgilerin eksiksiz derlemesi. Bk. ANSİKL.

— Ekonom. *Çokuluslu banka,* orta vadeli uluslararası kredi verme işinde uzmanlaşmış büyük millî bankaların uluslararası bir konsorsiyum içinde kurdukları ortaklık. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Sperma bankası,* insan spermasını toplamak ve saklamakla görevli kuruluş. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. Bir *veriler bankası*'nın en büyük özelliği, kendisini oluşturan bilgilerin ortak veya hiç değilse birbirine yakın nitelikte olmasıdır. Bilgilerin bu şekilde niteliklerine göre gruplandırılmasındaki yarar, bu gruplamadaki işlenmemiş bilgilerin miktarında, bunlardan çıkarılabilecek

Foto. Bonnet-Gamma (LAROUSSE)

işlenmiş sonuçların zenginliğinde ve bir tek yerde toplanan bilgilerin güncelleştirilmesi, kullanılması ve çoğaltılmasındaki kolaylıkta görülür. Bilgisayar, işleme gücü sayesinde, veriler bankasının hazırlanmasını, yönetimini, sonra da bilgilerin seçilmesini ve kullanılmasını kolaylaştırır. Bir veriler bankasında milyarlarca bilgi kaydı bulunabilir. Böyle bir bankada bilgilerin kaydedilmesi ve kullanılması için, eksiksiz bellekler (magnetik şerit ya da disk) ve bilgileri fiziksel ve mantıksal açıdan düzenlemeğe yarayan özel teknikler gerekir. Bir veriler bankası genellikle bir aboneler topluluğuna açıktır; bu aboneler telebilişim yoluyla doğrudan doğruya bankadan yararlanabilirler. Veriler bankasının türleri arasında *bilimsel veriler bankası* (genel belgelendirme, fizik ya da teknoloji bilgileri, sanayi dalları kitaplığı), *idarî veriler bankası* (iktisadî bilgiler ve istatistikler, kamu yönetimi, şehircilik verileri), *hukukî veriler bankası* (yasalar, içtihatlar) v.b. sayılabilir.

— Ekonom. 1970 sonlarında uluslararası büyük malî merkezlere (başta Londra) yerleşmiş 60'tan fazla *çokuluslu banka* bulunuyordu. Olay 1965'te Midland and International Bank Ltd.'in ilk uluslararası konsorsiyumu kurmasıyla başlar. Bu usulün gelişmesinde birçok etken rol oynadı. Başlangıçta, 1960'tan itibaren Avrupa'ya yerleşen çokuluslu amerikan firmalarının finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek söz konusuydu. Bu talebe amerikan, ingiliz ve Kıta Avrupası bankaları ortaklığı cevap verdi. Bu birinci etkenle birlikte Midland and International Bank Ltd.'in kurulmasında sterling bölgesindeki sermaye ihtiyaçlarıyla ingiliz ödemeler dengesini düzeltme programı da rol oynadı. 1970'lerden itibaren çokuluslu bankaların gelişmesi, Pasifik bölgesinin (Australian European Finance Corporation'ın, Euro Pacific Finance Corporation'ın doğuşu) gelişmesini ve japon ekonomik gücünün yansıması olarak japon malî gruplarının Avrupa'ya müdahalesini (Londra'da Associated Japanese Bank ve Japan International Bank adlı iki konsorsiyumun kuruluşu) izler. Nihayet yakın zamanda amerikan ve japon bankalarının meydan okumasına karşı salt Avrupa konsorsiyumları kuruldu: European Banks International, ABECOR grubu v.b. Çokuluslu bankaların ortaya çıkışında kısmen teknik etkenler de rol oynadı: kalkınma yolundaki ülkelere yapılacak donatım malzemesi ihracı için kredi finansmanı; euro-yükümlülükler pazarı, uluslararası firma ve kuruluşların ihtiyacını karşılamağa yetmediğinden, kısa vadeli kaynaklar olan euro-dövizleri uzun vadeli finansman araçlarına dönüştürme zorunluğu.

● *Türkiye'de bankacılık.* Türkiye'deki 5 yabancı bankadan biri olan Selânik bankası 1969'da tasfiye edildi; yerine aynı yıl *Uluslararası Endüstri ve Ticaret bankası* kuruldu. 1971 yıl sonu bilançolarına göre bankaların itibarî sermaye durumları şöyleydi: özel yasalarla kurulan bankalar 6 066 781 000; millî bankalar 616 415 000; mahallî bankalar 2 034 000; yabancı bankalar 15 658 000. Bankaların şube sayısı sürekli olarak arttı: 1967'de 2 223 iken 1971'de 3 427'ye ulaştı. Buna bağlı olarak personel sayısı da çoğaldı: 1971'de bütün bankalarda çalışan personel sayısı 72 991 kişiydi. 1971 yıl sonu bilançolarına göre bankaların mevduat toplamı 51 575 631 000 liraya yükselmişti.

— Tıp. Spermanın saklanabilmesi için, gliserol ile karıştırıldıktan sonra —196°C'taki sıvı azot içinde tutulması gerekir. Fransa'da 1973 yılında Kremlin-Bicetre hastahanesinde bir *sperma bankası* kuruldu. 1901 tarihli kanuna dayanılarak kurulup yönetilen derneğin amacı normal ve patolojik insan spermasına ilişkin her çeşit incelemeyi geliştirmek, araştırma ve tedavi ihtiyaçları için kullanılmak üzere bir sperma saklama merkezi kurmaktır. Saklanmak amacıyla kendisinden sperma alınacak kişide şu özellikler aranır: kırk yaşından küçük olmak, evli olmak, karısının haberi olmak, en az bir normal çocuğu bulunmak ve bu işe gönüllü olmak. (LM)

***BANTİ** (Lucia LONGHI LOPRESTI, **Anna** — denir), italyan edebiyatçısı. — Düşsel ve fantastik bir derleme olan *Sizlere uzak bir ülkeden yazıyorum* (1971) adlı eseriyle 1972 Bagulta ödülünü kazandı. (L)

***BANTRY,** İrlanda cumhuriyetinde liman şehri. — Petrol ihraç limanı. (L)

BANZER SUAREZ (Hugo), bolivyalı albay ve siyaset adamı (Santa Cruz 1921). R. Barrientos hükûmetinde eğitim bakanı oldu (1966), sonra La Paz Askerî okulunun yöneticiliğine getirildi (1969). J.J. Torres hükûmetince sürgüne gönderildi (ocak 1971), ancak 22 ağustos 1971'de Torres'i alaşağı etti ve cumhurbaşkanı oldu. Bolivya falanjının ve ordunun desteğini kazanan Banzer Suarez, Cochabamba ayaklanmasını bastırmak için zırhlı birlikleri ve hava araçlarını kullanmaktan çekinmediği gibi olağanüstü durum ilân etmekten de geri kalmadı (ocak 1974). [L]

BARA (Gönül), türk zooloji ve botanik profesörü (İstanbul 1931). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Zooloji - Botanik bölümünü bitirdi; aynı bölüme asistan oldu (1955), doçentliğe (1968) ve profesörlüğe yükseltildi (1975). Bara 1975'te, enzim sitokimyası dalında yaptığı araştırmalardan dolayı TÜBİTAK Bilim ödülünü kazandı. Başlıca eserleri: *Histological and cytological in the ovaries of the mackerel «Scomber scomber L.» during the annual cycle* (Uskumru «Scomber scomber L.» ovaryumlarında senelik sikl esnasındaki histolojik ve sitolojik değişiklikler, 1960); *Histochemical localization of Δ^5-3β-hydroxysteroid dehydrogenase in the ovaries of a teleost fish, Scomber scomber L. Gen. Comp. Endocrinol* (Scomber scomber L. ovaryumlarında Δ^5-3β-hidroksisteroid dehidrogenaz'ın histokimyasal lokalizasyonu, 1965). [M]

***BARA** (Hadi), türk heykelcisi. — (öl. İstanbul 1971). Devlet Güzel Sanatlar akademisinde anısına yarışmalı bir sergi düzenlendi (1974). [M]

***BARAJ** i. — Bayınd. *Bir barajın dinlenmesi*, topometri veya fotogrametri ölçümlerinden ayrı olarak yapılan gözlemlerle bir barajın şekil değişimlerinin ölçülmesi.

— ANSİKL. Bir barajın su dolmadan önceki durumunu belirleyebilmek için her su gelişinden önce, olağanüstü taşkınlarda barajın ne duruma geleceğini inceleyebilmek için suyun sınır çizgisine kadar yükselişi sırasında defalarca ve nihayet bir yazın, bir kışın olmak üzere yılda iki defa *bir barajın dinlenmesi* gerekir. Bu dinlenme işlemi çeşitli yöntemlerle yapılabilir. Öncelikle, titreşen telli genleşmeölçerler, düşey kuyulara yerleştirilen sarkaçlar, hidrostatik düzeçler ve düşey yarıklara yerleştirilmiş İnvar telleriyle yapılan gözlemler gelir. Bütün bu düzenekler birbirini tamamlar ve denetler. Topometri veya geodezi yönteminde, barajın şekil değişikliklerinden etkilenmeyen sağlam bir kaya üzerine betondan gözlem ayakları kurulur; bu ayakların üzerine de kabarcıklı hassas teodolitler yerleştirilir. Barajın ağız çeperinden seçilen belli sayıdaki işaret noktası ya da işaret taşı bu teodolitlerle gözlemlenir; işaretler arasındaki doğrultu farkları, bakış doğrultusuna dik yöndeki yer değiştirme bileşenlerini hesaplama olanağı verir. Ayrıca, çok hassas düzeçler yardımıyla barajın tepesindeki ve teodolitle yapılan nivelman yardımıyla çeperlerdeki yükselti değişimleri de ölçülebilir. Fotogrametri yöntemi özellikle taş dolgu barajlarda uygulanır. Yapının tümünü düzeç eğrileri halinde gösterebilmek için barajın genel doğrultusuna dik bir eksen boyunca cephe fotoğrafları ayrıca eğik fotoğraflar çekilir ve art arda alınan iki klişeden birini hafifçe yana kaydırarak barajdaki şekil değişikliklerinin yeri belirlenir. (L)

***BARAK,** Gaziantep ilinde, Nizip ilçesine bağlı bucak. — 13 532 nüf. (1970). [M]

***BARAN** (Ayhan), türk baritonu. — Rusya'da başarılı konserler verdi (1973). [M]

***BARAN** (Hayri), türk armatörü. — 1976'da Yapı ve Kredi bankası idare meclisi başkanlığına seçildi. (M)

***BARBADOS,** Karayip denizinde devlet. — 244 000 nüf. (1973). Hükûmet başkanı, Demokratik İşçi partisinin başkanı Errol Walton Barrow'dur. 9 eylül 1971'de yapılan seçimleri bu parti kazanarak meclisteki 24 milletvekilinin 18'ini çıkardı. Barbados 1972'de Küba ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurdu. Bütün iktisadı şekerkamışı tarımına dayandığından, ticaret bilançosu sürekli olarak açık vermekte, bu yüzden devlet açığını kapatan Büyük Britanya'ya bağımlı kalmaktadır; E. W. Barrow hükûmeti bu durumdan kurtulmak için öteki Amerika devletlerine yaklaşmağa ve A.D.Ö.'ye (Amerika Devletleri örgütü) katılmağa çalışmaktadır. (L)

BARBARA (Monique SERF, — denir), fransız kadın yazar-besteci ve şarkıcısı (Paris 1930). Çeşitli müzik çalışmalarından sonra 1950'de Brüksel'de şarkı söylemeğe başladı. Sonra Paris'teki «sol kıyı» kabarelerinden birçoğunda, özellikle de Ecluse'de seyirci önüne çıktı (1957). 1960'ta Georges Brassens'in şarkılarını söyleyerek Disque büyük ödülünü kazandı *Nantes* ve *Dis, quand reviendras-tu?* (1964-1965) gibi kendi bestelediği parçalarla kısa sürede başarıya ulaştı. Derin bir heyecanı yansıtan birçok şarkısı arasında *Pierre, Au bois de Saint-Amand, Göttingen, Une petite cantate, la Solitude, Ma plus belle histoire d'amour, la Dame brune, L'Aig le noir* en ünlüleridir. *Franz*'la (J. Brel'in, 1971) beyazperdeye atladı, bunu *Aussi loin que l'amour* (F. Rossif'in, 1970) ve *l'Oiseau Rare* (J. C. Brialy'nin, 1973) izledi. (L)

BARBARA

***BARBAROS,** Tekirdağ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 875 nüf., 10 köy (1970). [M]

BARBAUD (Pierre), fransız bestecisi (Saint-Eugène [bugün Cezayir] 1911). Algoritma* (Ek) müziğinin öncüsüdür. Kendisine «bir makine ne denli gelişmiş olursa olsun hiç bir zaman yetenekli bir insanın yerini tutamaz» diyen A. Jolivet'ye şöyle karşılık vermiştir: «Bir insan ne denli yetenekli olursa olsun hiç bir zaman elektronik bir makinenin yerini tutamaz». Barbaud'nun en önemli çalışması rastlantısal yasalardan yararlanarak müzik eserleri yaratabilecek bir elektronik beyin için programlar hazırlamasıdır; ayrıca temel müziksel yapıların genelliğini araştırmış ve müzik olgularının evrensel anlatımını tanımlamağa çalışmıştır; Barbaud klasik armoniye göre düzenlenmiş soyut yapıların doğruluk derecesini ve bir elektronik beyin sayesinde evrimini de araştırmıştır. Tümüyle bir makine ürünü olan ilk eseri *7!*'dir (1960). Önemli eserleri arasında şunlar sayılabilir: *French Gagaku* ve *Mu-Joken* (bu iki yapıtın plağı yeni yapıldı), *Variations heuristiques, Trajets, Musica d'invenzione, Nonetto in forma di triangolo, la Boussole des précieux, Cogitationes symbolicae 1* ve *2, Hoquetus B-GE, Credoc.* Bu eserlerin yanı sıra kendi tekniğini anlatan iki yapıtı vardır: *Initiation à la composition musicale automatique* (Otomatik müzik bestesine giriş) [1966]; *La Musique, discipline scientifique, Introduction élémentaire à l'étude des structures musicales* (Bir bilim dalı olarak müzik, müziksel yapıların incelemesine giriş) [1968]. Barbaud ayrıca *Haydn* üstüne hazırladığı bir kitaba da kendi tekniğiyle ilgili düşüncelerini aktarmıştır. (L)

Pierre BARBAUD

***BARBEAU** (Marius), kanadalı antropolog ve folklorcu. — (öl. 1969). [L]

***BARBEY** (Bernard), fransızca yazan isviçreli romancı. — (öl. Paris 1970). [L]

***BARBU** (Eugen), rumen yazarı. — Son şiirlerinde (*«Güneşin cezası»* [fr. çev. le Chatiment du Soleil], 1968), romanlarında (*«Kuzey yolu»* [fr. çev. la Route du Nord], 1959; *«Satılık kardeş»* [fr. çev. Un frère à vendre], 1968), günlük ve röportaj derlemelerinde (*«Elde meşale geceyi karşılarken»* [fr. çev. Un flambeau à la main audevant de la nuit], 1973) rumen halkının niteliklerini ve çağdaş devrimci gücünü över. (L)

***BARCELONA,** İspanya'da şehir. — Liman trafiği 1972'de 10 Mt'u aştı.

— G. santl. Aguilar sarayında yer alan Picasso müzesi 1963'te açıldı. Başlangıçta müzede Picasso'nun yakın dostu Jaime Sabartés'in koleksiyonuna ait tablolar, Picasso'nun eskiden kentin Çağdaş Sanat müzesinde yer alan resimleri ve kuruluşa bağışladığı eserler vardı. Picasso 1968'de Sabartés'in anısına bu müzeye 58 tuvalden oluşan ünlü *Meninas* dizisini verdi. Sanatçı 1957'de yaptığı bu eserde Vélasquez'in başeserini büyük bir sabır ve titizlikle ele almıştı. 1970'te müzeye yeni bir bağış daha

Foto. J.L. Eriaud-Gamma, A. Claass (LAROUSSE)

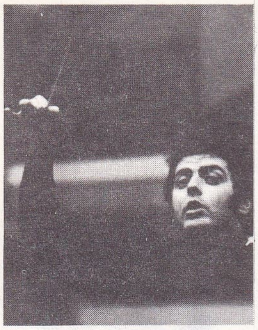
Daniel BARENBOIM

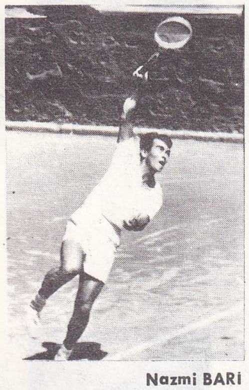
Nazmi BARİ

Derek BARTON

yaptı. «Barcelona» dönemine ait bu binlerce eserin (tuval, gravür, desen, suluboya, taşbaskısı v.b.) arasında sanatçının gençlik arkadaşları Manuel Pallares, Carlos Casagemas, Juan ve Julio González'in de birçok tuvali vardır.
1968'de Joan Miro da Barcelona kentine bir bağış yaptı, 1972 yılında «Joan Miro Çağdaş Sanat merkezi»nin kurulması için çalışmalar başladı. Yapının planlarını José Luis Sert çizdi. Binadaki salonların yarısı Miro'nun, yarısı da genç sanatçıların eserlerine ayrılmıştır. Merkezde ayrıca arşivler, bir kitaplık, bir de sinema salonu bulunur. (L)

***Barclays Bank Limited.** — İngiltere'de birinci, dünyada dördüncü olan bu banka İngiltere'deki mevduatın yüzde 40'ını toplamak istedi. Martins Bank'ı ve Lloyds Bank Ltd.'i ele geçirmesi bu amaca ulaşmağa yetecekti. Ama Tekeller komisyonu çift yönlü tekel yaratır korkusuyla buna karşı çıktı, çünkü National Westminster ile Midland Bank Ltd.'de yeni Barclays Bank Limited grubuna karşı birleşebilirlerdi. Barclays sadece Martins Bank'a elkoyabildi ve durumunu sağlamlaştırdı. (L)

BARCSAY (Jenö), macar ressamı (Budapeşte 1900). Budapeşte Güzel Sanatlar akademisini bitirdi, Paris'te ve İtalya'da inceleme gezileri yaptı. İzlenimcilik sonrası konstrüktivizm anlayışından geometrik soyutçuluğa geçti (*İkili mimarî*, 1965). 1954'ten beri Budapeşte Güzel Sanatlar yüksekokulunda resim dersleri veren Barcsay iki figüratif resim kitabı yayımladı: *Sanatsal anatomi* (1955) ve *İnsan ve sarma* (1957). Yine 1957 yılında Venedik bienaline katıldı. Son eserlerinde, renkle birlikte kabartmadan da yararlandı: *Kırmızı mimarî resim* (1971). [L]

BARDA (Süleyman), türk iktisatçısı (İstanbul 1915). Siyasal Bilgiler okulunu bitirdi (1938). Cenevre Üniversitesi İktisat fakültesinde doktora yaptı. İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesinde doçent (1951) ve profesör oldu (1961). Başlıca eserleri: *Altın meselesi* (1954); *Münakale ekonomisi* (1964); *Para ve kredi* (1967); *Dış ticaret teorisi* (Doç. Dr. Erdoğan Alkin ile, 2. bası 1970); *Makro ekonomiye giriş* (2. bası 1971). [M]

***BARDEEN** (John), amerikalı fizikçi. — 1956'da Nobel Fizik ödülünü kazandı. Daha sonra 1972 Nobel Fizik ödülünü Leon N. Cooper ve John Robert Schrieffer ile paylaştı. Bu ödül Bardeen'e aşırı iletkenlik kuramı nedeniyle verildi. (L)

***BARDEM** (Juan Antonio), ispanyol filim yönetmeni. — *Mekanik piyanolar*'dan (1965, H.F. Rey'den) sonra *Çeşitlilikler* (1971) ve *Esrarlı ada*'yı (1972, H. Colpi ile birlikte, J. Verne'den) gerçekleştirdi. (L)

***BARDOT** (Brigitte), fransız kadın sinema oyuncusu. — Sanatçı 1967'den bu yana *Şalako* (Shalako) [E. Dmytryk, 1968]; *Kadınlar* (Les femmes) [J. Aurel, 1969]; *Beni seveceksin* (L'ours et la poupée) [M. Deville, 1969]; *Şeytan diyor ki* (Les novices) [G. Gasaril, 1970]; *Sevişmek* (Boulevard du rhum) [R. Enrico, 1971]; *Petrolcüler* (Les Pétroleuses) [Christian-Jaque, 1971]; *Don Juan 73* (Don Juan 1973) [R. Vadim, 1972]; *L'histoire très bonne et très joyeuse de Colinot trousse-chemise* (Colinot'nun çok güzel ve çok eğlenceli öyküsü) [N. Companeez, 1973] gibi filimler çevirdi. (L)

***BAREM** i. — Huk. Bk. ANSİKL.
— Petr. Bir stok deposunun, bir tankerin, bir sarnıç gemisinin, dubasının veya vagonunun alabildiği sıvının düzeyine göre kapasitesini veren çizelge.
— ANSİKL. Huk. Türkiye'de 1 mart 1970 tarihinde yürürlüğe giren kanunla uygulanmağa başlayan sistemde gösterge sayısı 70 ilâ 1 000 arasında değişiyordu. Göstergelerle çarpılacak olan katsayı 1970 bütçe yılı için 7 olarak saptandı; 1974 bütçe kanunu ile de katsayı 8'e yükseltildi. 15 mayıs 1975 tarihli ve 1897 sayılı kanunda *barem*, yeni bir gösterge tablosuyla belirlendi. 1.'den 15. dereceye kadar bölümlere ayrılan tablonun çeşitli kademeleri bulunmaktadır: 15. dereceden 4.'ye kadar olan 12 derecenin her birinin 9 kademesi; 3. derecenin 8; 2. derecenin 6 ve 1. derecenin de 4 kademesi vardır. Bu şekilde bölümlenen yeni baremdeki derecelerin, kademelerine göre gösterge sayıları bulunmaktadır. Bunlardan 15. derecenin 1. kademesinin gösterge sayısı 160, 1. derecenin 4. kademesinin gösterge sayısı ise 1 000'dir. Genel idare hizmetleri ve millî istihbarat hizmetleri sınıflarının 1., 2., 3. ve 4. derecelerine dahil bazı görevler için kademelerin gösterge rakamlarına 50, 100, 150 veya 200 rakamları eklenerek bulunan gösterge sayısı üzerinden ödeme yapılmaktadır.
Katsayı 1975 bütçe yılı için 9 olarak saptandı. Yeni barem sisteminin özelliği kademe ilerlemelerine imkân tanıması ve değişen katsayıyı kabul etmesidir. (ML)

BARENBOİM (Daniel), rus asıllı israilli piyanocu ve orkestra yönetmeni (Buenos Aires 1942). Paris'te Nadia Boulanger'den beste dersleri aldı (1954-1956), yine aynı dönemde Salzburg'da İgor Markeviç'in orkestra yönetimi derslerini izledi; ayrıca Edwin Fischer'le piyano, Enrico Mainardi ile de oda müziği çalıştı. 1956'da Napoli'de düzenlenen Casella yarışmasında birincilik ödülünü kazandı. Aynı yıl Londra'da ilk olarak seyirci önüne çıktı, 1957'de orkestra yöneticisi oldu. Barenboim'in 1964'te İngiliz Oda orkestrasına katılması son yıllarda müzik alanında görülen uluslararası önemli bir olgu sayılabilir. Barenboim hem piyanocu, hem de orkestra yöneticisi olarak değerli bir müzik adamıdır. Klasik ustalar, özellikle de Mozart (hemen bütün konçertolarını yorumladı) ve Beethoven ile (piyano sonatlarının tümünü yorumladı) işe başlayan sanatçı daha sonra repertuvarını hem üslûp (Brahms, Bruckner, Elgar, Schönberg), hem de müzik türü açısından genişletti. 1973 Edinburgh şenliğinde ilk olarak bir opera (Mozart'tan *Don Giovanni*) yönetti. 1967'de viyolonselci Jacqueline du Pré ile evlendi, 1974'te de Paris orkestra yöneticisi G. Solti'nin yerine geçti. (L)

BARİ (Nazmi), türk tenisçisi ve tenis antrenörü (İstanbul 1929). Tenise 1948'de başladı, 3 yıl sonra ilk Türkiye şampiyonluğunu kazandı; bunu 15 kere yeniledi. Beyrut, İsrail, Viyana, Atina turnuvalarında birinci oldu. 1965'te antrenörlüğe başladı, millî takımı çalıştırdı. (M)

***BARİ** (Tania TREURE, **Tania** — denir), hollandalı dansçı. — Ballet du XX. siècle topluluğuna bağlı olan Tania Bari, Maurice Béjart'ın ünlü eserlerinde rol aldı. Ayrıca topluluğun ortak yapımı olan *Offranda chorégraphique*'de (Koreografi sungusu) [müz. Bach'ın, 1969] dans etti. Paris operasında *Bahar ayini*'ni yorumladı (1965). *Yalnız bir adam için senfoni, Boléro* (1963) ve *Ölüm mü acaba?* (1970) gibi eserlerde de rol aldı. (L)

BARİKAT (Ahmed Arif). Bk. AHMED ARİF. *Ek.*

***BARİLE** (Angelo), italyan şairi. — (öl. Albissola Marina 1967). [L]

***BARKAN** (Ömer Lûtfi), türk tarihçisi. — Son eseri: *Süleymaniye cami ve imareti inşaatına ait muhasebe defterleri, ferman ve kayıtlar I. cilt* (1972). [M]

***BARKER** (George GRANVİLLE), ingiliz yazarı. — Sanatçının son eserlerinde Klake ve Yeats'e yakın bir sembolizm göze çarpar (*The Golden Chains* [Altın zincirler], 1968; *Poems of Place and People* [Kent ve halk şiirleri], 1971). Barker, *Essays* (Denemeler) [1970] gibi eserlerinde şiir evreninin yapısını sınırlamağa çalışır. (L)

BAR LEV (Hayim), israilli general (doğ. 1924). Avusturya asıllı olan Bar Lev 1939'da Filistin'e gitti, 1948 ve 1956 savaşlarında dikkati çekti. İki yıl kadar bir amerikan üniversitesine devam etti (1961-1963), daha sonra Fransız Savaş okulunda okudu (1966-1967). 1967'deki Altıgün savaşı sırasında israil kurmay başkanı yardımcısı oldu. 1968'den 1972'ye kadar kurmay başkanlığı yapan Bar Lev bu süre içinde Süveyş kanalının doğusuna bir savunma hattı çektirdi (buraya kendi adı verilmiştir). Daha sonra ticaret ve sanayi bakanı oldu. 1973'teki dördüncü israil-arap savaşı başlar başlamaz orduya döndü ve israil kuvvetleri başkomutan yardımcısı olarak göreve başladı. 1 kasıma kadar bu görevde, kalan Bar Lev bu tarihten sonra yeniden bakanlıktaki işine döndü ve Rabin hükûmetinde de bakanlığını korudu (nisan 1974). [L]

BARNET (Boris), sovyet filim yönetmeni (Moskova 1902 - ay.y. 1965). Moskova Güzel Sanatlar okuluna gitti, bir süre tiyatroda dekor ve aksesuvar işçisi olarak çalıştı, Kızılordu'da hastabakıcı oldu, boksörlük yaptı, 1922'de de Moskova Sinema enstitüsüne girdi. Burada Lev Kuleşov'un derslerini izledi, 1925'te Vsevolod Pudovkin'in öğrencisi oldu, bu tarihten sonra çalışmalarını aktör ve yönetmen olarak sürdürdü. 1927'de *Şapkalı genç kız*'ı gerçekleştirdi, ayrıca *Asya'da fırtına*'da (V. Pudovkin'in, 1928) rol aldı. Barnet tatlı bir üslûbu olan uyanık bir sanatçıdır. Çağının ve ülkesinin toplumsal gerçeklerine bağlı kalmasını bilen bir şair ruhu vardır. Yeni gerçekçi dramları ya da duygusal komedileri içeren sayısız yapıtları arasında *Trubnaya meydanındaki ev* (1928), *Buzların çözülüşü* (1931), *Ukrayna* (en güzel filmi, 1933), *Mavi denizin kıyısında* (1936), *Olağanüstü bir yaz* (1950), *Liana* (1955), *Ozan* (1957), *Anuşka* (1960) ve son filmi *Alionka* (1962) anılmağa değer. (L)

Barolar birliği (TÜRKİYE). Bk. TÜRKİYE* BAROLAR BİRLİĞİ, *Ek.*

***BARRAUD** (Henry), fransız bestecisi. — Son besteleri arasında şunlar sayılabilir: viyolonsel ve piyano için *Pièces concertantes* (1968), *Trois Etudes pour Orchestre* (Orkestra için üç etüt) [1966-1967], *Variations à treize* (1969), Rimbaud'nun bir şiiri üstüne *Une Saison en Enfer* (Cehennemde bir mevsim) [beste 1969], *Concert pour Cordes* (1971) ve *Ouverture pour un opéra interdit* (Yasaklanmış bir opera için uvertür) [1972]. 1969'da Büyük Müzik ödülünü kazandı. (L)

***BARRAULT** (Jean-Louis), fransız tiyatro oyuncusu ve yöneticisi. — Eylül 1968'de Théâtre de France'ın yönetiminden uzaklaştırıldıktan sonra, Elysée-Montmartre'da şu iki eseri sahneledi: *Gargantua* yazarının beş kitabından esinlenerek kaleme aldığı iki bölümlük *Rabelais* (1969) ve Jarry'nin eserlerinden aktardığı *Jarry sur la Butte* (1970). Bu arada, çeşitli tiyatrolarda daha birçok oyun sahneye koydu. 1972 yılında da, sonradan bir «tiyatro gösteri yeri» biçiminde düzenleyeceği Orsay garı salonunda, P. Claudel'in *Soulier de satin* (Saten ayakkabı) adlı oyununu *Sous le vent des îles Baléares* (Balear adalarında esen rüzgârın altında) adıyla eksiksiz olarak sahneledi. 1972 yılında yayımladığı *Souvenirs pour Demain* (Yarına kalacak anılar) adlı yapıtında yaşamı ve tiyatro sanatı üstüne çeşitli düşüncelerini kaleme aldı. (L)

BARRE (Raymond), fransız iktisatçısı (Saint-Denis, Reunion 1924). Hukuk agrejesi olduktan sonra 1963 yılında Paris Hukuk fakültesinde Siyasî İktisat kürsüsü başkanlığına getirildi. Daha sonra, Avrupa İktisadî Topluluklar komisyonu başkan yardımcılığına atandı. Ortak pazar ülkeleri arasındaki iktisadî işbirliğini ve parasal ilişkileri yeniden düzenlemeyi amaçlayan *Barre planı* ile tanındı; ve bu plan temmuz 1969'da topluluğun Bakanlar kurulu tarafından kabul edildi. (L)

***BARRİENTOS ORTUNO** (René), bolivyalı devlet adamı. — (öl. Cochabamba idarî bölgesi 1969). Temmuz 1966'dan beri Bolivya cumhurbaşkanıydı. Uçak kazasında öldü. (L)

BARRO uçurumu, Meksika'da (Doğu Sierra Madre) uçurum; 1972'de Mexican Cave Studies derneği tarafından keşfedildi; içinde dünyanın en derin düşey kuyusu (410 m) vardır. (L)

BARROW adası, Avustralya'da ada, Batı Avustralya kıyısı açığında. Petrol çıkarımı. (L)

Barr testi, vücudun dış görünüşünden bağımsız olarak bir insanın cinsiyetini kesinlikle belirlemeğe yarayan biyolojik muayene. Kanadalı anatomi ve patoloji bilgini M.L. Barr'ın (London, Ontario 1908) adını taşıyan bu test, cinsiyeti kadın olan bütün insanların hücrelerinde «Barr cisimciği» denen bir kromotin taneciği bulunması olayına dayanır (tanecik çekirdeği saran ve onu sitoplazmadan ayıran zara yapışıktır). Muayene ağızdan rasgele kazınarak alınan hücreler üzerinde kolayca yapılabilir. Muayene edilen hücrelerin yüzde 5'inde bu cisimciğin görülmesi o kimsenin kadın olduğunu belirtmek için yeterlidir. Barr testi spor karşılaşmalarında (özellikle

Foto. Ph. Gras, Keystone (LAROUSSE); Milliyet arşivi (MEYDAN)

olimpiyat oyunlarında) kullanılır; yarışmaya katılan kişinin kadın olup olmadığı kesinlikle anlaşılır. Tıpta ise cinsiyet anormalliklerinin teşhisinde işe yarar (araeşeylilik, ginandromorfizm, yalancı erdişilik v. b.), fakat daha sağlam sonuç veren karyotip muayenesi ile de tamamlanmalıdır. (L)

BARŞAY (Rudolf), sovyet kemancısı, altocusu ve orkestra yöneticisi (Labinsk, Krasnodar yakınları 1924). Moskova konservatuvarında öğrenim gördükten sonra, 1945 yılında solocu (alto) olarak meslek hayatına atıldı. Bu arada yaylı çalgılar dörtlüsü çalışmalarını da sürdürdü. 1955'te Moskova Oda orkestrası yöneticisi oldu; altocu olarak yorumladığı birçok klasik ve modern eser plak ve banda alındı. (L)

***BARTH** (Karl), isviçreli protestan ilâhiyatçı. — (öl. Basel 1968). [L]

***BARTHES** (Roland), fransız eleştirmeni. — Balzac'ın yapıtlarındaki açıklanmamış yanlardan (*S/Z*, 1970) tutun da garip japon evreninin mutfak ve şiir sistemlerine (*L'Empire des Signes* [Belirtiler imparatorluğu], 1970), erotizm, mistisizm ve ütopyacı hayal gücü arasındaki beklenmedik ilişkilere (*Sade, Fourier, Loyola,* 1971) kadar birbirinden farklı konuları inceleyen Barthes sonunda, her türlü art düşünceden sıyrılmış olarak yalnızca, sanatının tadına vardı: *Le Plaisir du Texte* (Metnin tadı) [1973]. (L)

***BARTIN,** Zonguldak iline bağlı ilçe. — 111 026 nüf., ilçe merkezi 18 530 nüf. (1975); 160 köy (1970). [M]

BARTON (Derek Harold Richard), ingiliz kimyacısı (Gravesend 1918). Tonbridge okulunda okudu, sonra Londra İmparatorluk kolejine devam etti. 1942'de organik kimya doktorasını verdi. 1942'den 1945'e kadar savaşa katıldı ve bu nedenle öğrenimine birkaç yıl ara verdi. Bir süre sanayi alanında çalıştıktan sonra 1950'den 1953'e kadar Londra Üniversitesi Birkbeck fakültesinde, 1955'te de Glasgow üniversitesinde profesörlük yaptı. 1957'de Londra İmparatorluk kolejinde Organik Kimya kürsüsü başkanı oldu. Barton kimyada konformasyon düşüncesini geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu nedenle 1969 Nobel Kimya ödülünü kazandı (Norveçli Odd Hassel ile birlikte). Ayrıca konformasyon çözümlemesini de gerçekleştirdi. Bu kavram, bir elektrik alanında veya komşu atom gruplarının etkisinde kalan bazı büyük moleküllerin bozulabileceklerini gösterir. (L)

BARUTÇU (Şinasi), türk fotoğraf sanatçısı (İstanbul 1906). Fotoğrafçılığa Resne fotoğrafhanesinde başladı (1920). 1936 olimpiyatlarında çektiği fotoğrafla ikincilik kazandı. Türkiye'nin ilk foto dergisini (1945), ilk foto kulübü TAFK'ı ve *Öğretici Filimler merkezi*'ni kurdu (1950). Aynı yıl Amerikalıların düzenlediği Marshall Foto müsabakasında birincilik, ikincilik ve üçüncülük aldı. *Foto konuşmaları* (1947) adlı bir kitabı yayımlandı. (M)

***BARZANÎ** (Molla Mustafa), Kuzey Irak'ta kürt-barzan aşiretinin reisi. — 1968'de başlayan mücadeleyi taraflar arasında yeni bir antlaşma izledi. 11 mart 1970'te imzalanan antlaşmaya göre, Irak* (*Ek*) hükümeti Barzanî taraflısı kürtlere otonomi tanıyor, cumhurbaşkanı yardımcısının kürt olmasını, Kürdistan diye tanımlanan bölgeye kürt vali ve hâkimler atanmasını, bölge emniyet müdürünün kürtlerden seçilmesini, bu topluluk temsilcilerinin İhtilâl Komuta konseyinde görev almalarını kabul ediyordu. Ancak, kâğıt üzerindeki bu antlaşma tam olarak gerçekleştirilemedi; sadece Bakanlar kuruluna beş kürt bakanın alınmasıyla yetinildi. Bu arada Kerkük'te plebisit yapılması fikrinden de cayıldı. Buna karşılık bölgedeki kürtlerin bir kısmı başka yerlere aktarılarak yerlerine araplar getirildi. Bu durum Barzanî tarafından antlaşmanın uygulanmaması biçiminde yorumlandığı için 1971'de ilişkiler bir kere daha bozuldu ve bu durum 1973'e kadar sürdü. Taraflar arasında vakit vakit yapılan temaslarda Barzanî 1970 antlaşmasının aynen yürürlüğe konmasında ısrar ediyor, hükümet ise yeni durumun dikkate alınmasını istiyordu.
Gelişmelerin bu aşamasında Irak'ta yönetimi elinde bulunduran Baas partisi Barzanî'nin hâkim olmağa çalıştığı bölgedeki komünistlerle anlaşınca Barzanî ve fikirlerinin siyaset alanındaki uygulayıcısı olan Kürdistan Demokratik partisi yalnızlığa itilmiş oldu. 1973 sonuna doğru bölgede 30 000 kadar mensubu bulunan Goyan ve Ömeryan kabileleri Musul çevresinden uzaklaştırıldı. Irak hükûmeti bundan yararlanarak 12 aralık 1973'te Barzanî'ye otonom Kürdistan bölgesinin sınırlarının tespit edilmesini, bu tespitte 1957 nüfus sayımı sonuçlarının esas alınmasını, otonom kuruluşun bir devlet başkanı ve yasama organı bulunmasını önerdi. Bu konudaki görüşmeler 16 ocak 1974'te başladı. Görüşmelerde Irak'ı, İhtilâl Komuta konseyi başkan yardımcısı Saddam Hüseyin Takriti, Barzanî'yi de Kürdistan Komünist partisi genel sekreteri Habip Kerim temsil ediyordu. Habip Kerim 1957 nüfus sayımının esas alınmasına ve Kerkük'ün otonom bölge sınırları dışında tutulmasına karşı çıktı. Öte yandan Takriti de, Barzanî militanlarının vurucu kuvveti olan Peş Merga'ların resmen tanınmasına ve Irak askerî birliklerinin bölgeden uzaklaştırılmasına karşı çıkıyordu.
Görüşmeler sürerken 10 mart 1974'te hükûmet, sınırlarını kendi çizdiği otonomiyi uygulamaya koyacağını açıkladı. Barzanî adına K.D.P. lideri ve Barzanî'nin oğullarından İdris Barzanî'nin katıldığı görüşmelerin sonuçlarını devlet başkanı Hasan el-Bekr 11 mart 1974 günü tek taraflı olarak açıkladı. Bunun yarattığı gerginlik daha sonra Barzanî'ye 15 günlük bir mehil tanınmak suretiyle giderilmek istendiyse de K.D.P., olayı topyekûn bir savaş ilânı gibi değerlendirdi. Bu arada Kürdistan bölgesinde silâhlı bir ayaklanmanın başgöstermesi, arap bölgelerindeki kürtlerin kuzeye doğru kaçmağa başlaması ve kabinedeki beş kürt bakanın istifası çatışmaları kaçınılmaz hale getirdi. Barzanî taraftarları toplu halde kuzeye doğru kayarak Türk-Irak sınır hattına ve Irak-İran sınırındaki dağlık kesimlere yerleştiler. Barzanî de savaş karargâhını bu dağlık bölgeye nakletti.
Savaş yeniden başlamış ve kısa zamanda şiddetlenmişti. 21 mart 1974'te görüşmelerin yeniden başladığı sırada Sovyetler birliği savunma bakanı mareşal Greçko arabuluculuk için Bağdat'a gitti, fakat bir sonuç alamadan, önceden tespit edilmiş tarihten önce, geri dönmek zorunda kaldı. Bu arada Irak hükûmeti eski otonomi antlaşmasını yürürlüğe koyacağını açıklamış, Barzanî taraftarlarından geri dönecek olanlar için de genel af çıkarmıştı. Bununla birlikte Kerkük konusundaki anlaşmazlık sürüyordu ve Barzanî 27 martta verdiği bir demeçte topyekûn savaş ihtimalinin ortadan kalkmadığını açıkladı. Ancak, Irak hükûmeti böyle bir ihtimali önlemek için otonomiyle ilgili uygulamaları sürdürerek kabineye yeniden beş kürt bakan aldı, 1968'de devlet başkanlığı yapmış olan, kürt diplomat Taha Muhiddin Maruf'u cumhurbaşkanı yardımcılığına getirdi.
Bu tarihten sonra Barzanî'nin mücadelesi yeni boyutlar kazanacak, konunun uluslararası bağlantıları yavaş yavaş ortaya çıkmağa başlayacaktır.
Nitekim İhtilâl Komuta konseyi başkan yardımcısı Takriti 10 nisan 1974'te yaptığı konuşmada A.B.D. ve İran'ı, Barzanî'ye silâh yardımı yapmakla suçlarken, Barzanî de aynı günlerde A.B.D.'den silâh istedi. Oysa, kürtler arasında ayaklanmayı başlatmadan önce, on yıl kadar Moskova'da sürgünde kaldığı için, o tarihe kadar Barzanî bu tarafa yönelmiş gösteriliyordu. A.B.D. Barzanî'nin isteğine açık bir cevap vermemekle birlikte Peş Merga'larla ırak silâhlı kuvvetleri arasında 1974 nisanının ilk yarısında, Kuzey Irak'ta, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye bölgelerinde şiddetli çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar sırasında Peş Merga'ların pusuya düşürdüğü bir ırak tugayı ağır kayıplar verdi. Bunun üzerine hükûmet K. D.P.'ye bağlı 11 kişinin idam edildiğini açıkladı. Peş Merga'lar da kendi bölgelerinde buna misillemede bulundu. Olayların bu aşaması da nisan (1974) sonunda Irak hükûmetinin Barzanî harekâtına katılanlar için yeni bir af çıkarmasıyla sonuçlandı.
Ancak, af da beklenen sonucu sağlayamadı. Çatışmalar, hafifleyerek de olsa, yer yer sürdü. Bu arada Irak hükûmeti, Barzanî'ye karşı kara ve hava harekâtını aralıksız sürdürürken bir yandan da konuya yeni bir yaklaşım yolu arıyordu. Bu yolların akla en uygunu, Barzanî'nin her bakımdan beslenme kaynağı olan İran ile anlaşmak olabilirdi. Zira, A.B.D.'nin Barzanî'ye gönderdiği silâh yardımının tama yakın bir kısmının bu kanaldan yerine ulaştığı, Barzanî kuvvetlerinin sıkışık hallerde İran topraklarında kolaylıkla sığınak buldukları artık iyice anlaşılmıştı. İran da bu konuda fazla gizliliğe lüzum görmüyordu. Hattâ, Şattülarap nehri üzerindeki anlaşmazlık nedeniyle, İran için Barzanî'ye destek olmak Irak'ı dolaylı olarak baskı altına almak anlamına geliyordu.
Bu üçlü düğüme çözümü Cezayir buldu ve 1975 martı başında Cezayir'de buluşan İran şahı ile Irak İhtilâl Komuta konseyi başkan yardımcısı Saddam Hüseyin hem Şattülarap, hem de Barzanî konusunda anlaşmaya vardılar. Şattülarap anlaşmazlığının isteğine uygun biçimde çözümü karşılığında İran Barzanî'ye her türlü yardımı hemen kesecekti. Bu anlaşmayı Barzanî'nin 24 martta çatışmayı durdurması izledi. Ertesi gün 10 000 kadar Barzanî taraflısı kürt Irak hükûmetine teslim oldu. Aynı gün Barzanî'nin A.B.D.'den sığınma hakkı istediği yayıldı. Peş Merga'larla, bunlara katılan kürt topluluklarının akın halinde İran sınırını aşmaya çalıştığı sırada Irak hükûmeti genel af çıkardı. Bu arada Barzanî, iki oğlu ile birlikte İran'a sığınmış, Peş Merga komutanlarından bazıları dağlarda kendi askerleri tarafından öldürülmüş, birçok insan da kurtuluş yolunu intiharda bulmuştu.
O yılın nisan ayı başında on bir yıllık Barzanî ayaklanması kesinlikle sona erdi; Barzanî yeni bir harekâtın söz konusu olamayacağını açıkladı. Irak hükûmeti de 20 mayısta son tasfiye olarak 38 kürt elebaşısını kurşuna dizdirirken âsilere tanıdığı teslim olma süresini 30 hazirana (1975) kadar uzattı. (M)

Rainer BARZEL

***BARZEL** (Rainer), alman siyaset adamı. — Hıristiyan Demokrat partisinin (C.D.U.) 1966'daki kongresinde başkan yardımcılığına getirildi. Şansölye adaylığı için yapılan parlamento müzakerelerinde Kiesinger, Barzel'den çok daha fazla oy aldı. Ekim 1969'da şansölyeliğe bu defa da Willy Brandt seçilince, Barzel doğuya açılma siyasetine karşı çıktı. Bundestag'da hıristiyan demokrat grubun önderliğini yaptıktan sonra C.D.U.'nun başkanı oldu. Doğu ile yapılan antlaşmalara karşı çıkma koşulunu kabul ederek Bavyera Hıristiyan Sosyalist partisinin (C. S.U.) ve bu partinin başkanı F. J. Strauss'ın desteğini sağladı. Birçok konuda hükûmetten «hesap sordu», bu arada Moskova'ya giderek Gromiko ile görüştü ve Bonn şansölyeliğinde W. Brandt'ın yerine geçecek olursa, doğu ile yeniden müzakerelere girişeceğini belirtti. Üç bağımsız milletvekilinin Bundestag'dan ayrılmasını fırsat bilerek, Brandt hükûmetine karşı yapıcı bir güvensizlik önergesi sundu (nisan 1972); bu önergenin desteklenmesi sonucu iktidara geçeceğini sanıyordu. Ancak, önerge gerekli 249 oy yerine 247 oy alabildi. Bunun üzerine, Barzel W. Brandt ile baş başa yaptığı görüşmeler sırasında, antlaşmaların gerçek anlamı üstüne açıklamalar elde etmeyi denedi ama, bu antlaşmaların Bundestag tarafından onaylanmasını (17 mayıs 1972) önleyemediği gibi C.D.U. ve C.S.U.'nun öteki yöneticileriyle kurduğu ilişkileri de sürdüremedi. Kasım 1972'de yapılan erken seçimler Rainer Barzel için bir bozgun oldu. Mayıs 1973'te Bundestag'daki hıristiyan demokrat grubun başkanlık seçimini kaybetti. (L)

***BASAMAK** i. — Mat. Belirli bir anda, genellikle sıfır olan bir başlangıç değerinden birdenbire değişik bir son değere geçen zaman fonksiyonu. (L)

BASAURİ, İspanya'da (Vizcaya), Bilbao yakınlarında kent; 23 000 nüf. Demir-çelik fabrikası. (L)

Basın İlân kurumu, kanunla kurulmuş (2 ocak 1961 tarih ve 195 sayılı kanun) bir kamu tüzel kişiliği. Görevleri, resmî ilânların ve reklamların gazete ve dergilerde yayımlanmasında aracı olmak, bu işin adaletle yürütülmesini sağlamak; kurumun yönetimine katılan gazete ve dergilerle basın dernek ve sendikalarına kredi açmak; ba-

Foto. Bureau-Gamma (LAROUSSE)

sında fikren ve bedenen çalışanlara borç para vermek; basının, makine, kâğıt ve mürekkep gibi ihtiyaçlarını karşılamağa yardım etmek; basın mensuplarından muhtaç durumda olanlara ve ailelerine yardım etmek ve bu amaçla çeşitli sosyal girişimlerde bulunmak.

Basın İlân kurumuna, bu görevlerini yerine getirebilmek için ticarî ve sosyal faaliyetlerde bulunmak yetkisi verilmiştir. Kurumun bütçesi, ilân ve reklamlardan aldığı paylardan, kredi faizlerinden ve sosyal tesislerin işletme gelirlerinden oluşur.

Merkezi İstanbul'da bulunan Basın İlân kurumunun teşkilâtı genel kurul, denetçiler, yönetim kurulu, genel müdürlük ve şubelerden oluşur. Hükûmet, kurumun bütün hesap ve işlemlerini denetlemek yetkisine sahiptir. Basın İlân Kurumu Teşkiline Dair kanun, kurumun yetkilerini, resmî ilân tarifelerinin yapılmasını, ilân ve reklamların denetimini, kurumun sermayesinin oluşmasını ve uygulanacak müeyyideleri düzenlemiştir. (M)

BASİC [bazik] i. (ing. k.). Bilişim. A.B.D.'de, Dartmouth College'de geliştirilen ve fortrana benzeyen simgesel programlama dili. (L)

***BASİE** (William BILL, **Count** — denir), amerikalı piyanocu, orgcu, besteci ve caz orkestra şefi. — Özellikle 1967'den bu yana birçok eseri plak ve banda alındı: *Hollywood... Basie Way* (1967), *Basic Basie* (1969), *Standing Ovation* (1969) ve *High Voltage* (1970). [L]

Ginette BASTIEN

***BASKETBOL.** — Türk millî takımı Balkan şampiyonasında üçü gençlerde (1966, 1969, 1971), biri büyüklerde (1962) olmak üzere 4 ikincilik kazandı. Akdeniz oyunlarında üçüncü (1967) ve ikinci (1971); Avrupa şampiyonalarında on ikinci (1971) ve sekizinci (1973) oldu. 1974'te ise finallere katılma hakkını kazandı. Genç yıldızlar Avrupa Basketbol şampiyonasında ise türk takımı 8. oldu.

Deplasmanlı Türkiye Basketbol liginde 1969-1975 arasında Türkiye şampiyonluklarını kazanan takımlar şunlardır: 1968-1969: Galatasaray; 1969-1970, 1970-1971, 1971-1972, 1972-1973'te üst üste 4 kere İstanbul Teknik üniversitesi; 1973-1974: Muhafızgücü; 1974-1975: Beşiktaş. Basketbol federasyonu 45 bölgede 418 kulüp ve 16 bin sporcu ile faaliyet gösterir. (M)

***BASKI** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda, daha sonraki bir işlemi düşünerek o anda yapılan bir işlem sırasında bilgilerin makine diline dönüştürülmesi. || Bir bilgisayarda, işlem sonuçlarının kullanıcının yararlanabileceği biçimde, genellikle de basılı metinler halinde maddeselleştirilmesi. || *Bağlantı baskı programı*, bir bilgisayarda, modüllerden veya temel alt programlardan yola çıkarak, bu değişik parçalar arasında gerekli bağlantıları kurup uygulanabilir bir program oluşturmağa yarayan özel program. || *Sonuç baskı programı*, bir yandan belleğe geçirilmiş bilgilerin, öte yandan makine dışından gelen isteklerin tanımından yola çıkarak, basılacak sonuçların mizanpajını otomatik olarak sağlayan program.

— Graf. santl. *Elektrostatik baskı*, ters işaretli elektrik yükleri verilmiş cisim ve taneciklerin birbirini çekmesi olayına dayanan ve temas ya da basınç gerektirmeyen baskı yöntemi: *Elektrostatik baskının ilkesini 1923'te amerikalı W. C. Huebner keşfetti.* (Bk. ANSİKL.) || *Üç boyutlu baskı*, kabartma izlenimi veren baskı. Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Aktarma yoluyla baskı*, bir yüzey üzerine önceden basılmış motifi ısının ve basıncın ortak etkisiyle kumaş üzerine aktarıp, kullanılan boyarmaddeleri de süblimleşme yoluyla tespit ederek uygulanan baskı yöntemi.

— ANSİKL. Graf. santl. *Elektrostatik baskı*'da mürekkep, baskı kalıbının (veya klişesinin) önünden geçen kâğıdın üzerine çekim kuvvetiyle aktarılır. Baskı kalıbının biçimi hiç önemli değildir; kabartma, oyuk, düz veya delikli olabilir. 1965'te Harris-Intertype Corp., haritalar için bir elektrostatik baskı makinesi yaptı; bu makinede, üzerinde bir çinko oksit tabakası bulunan bobin halindeki kâğıdı duyarlaştırmak için, kâğıda statik bir elektrik yükü verilir. Daha sonra aynı kâğıt, basılacak görüntüyü kâğıdın üzerine düşüren optik bir sistem aracılığıyla ışığa tutulur. Böylece kâğıdın yüzeyinde meydana gelen gizli görüntü, elektrostatik çekimle boyarmaddeyi alır ve açık ortaya çıkar. Görüntü belirginleşince de boyarmadde pişirilerek veya eritici buharının etkisine bırakılarak sabitleştirilir. Bu makine, arşivde saklanan filimlerden yararlanarak otuz dakika içinde beş renkli haritalar basabilir. Başka tip makinelerde ise serigrafi ve helyogravür baskı klişeleri kullanılır.

● *Üç boyutlu baskı*, eskiden anagliflerde kullanılan stereoskopik görüntü ilkesinden yararlanır; yalnız o zamanlar stereoskopik görüntü için özel gözlükler gerekliydi, bu gerekliliği ortadan kaldırmak amacıyla, basılmış görüntü üzerine optik ekran görevi yapan yol yol damarlı ya da kabartmalı plastik bir tabaka kaplama yoluna gidildi. 1956'da Pictorial Production İnc. ilk denemelere girişti, 1964'te ise *Look* dergisinin kapağını Xograf yöntemiyle basılmış kabartma bir resim süslüyordu. O günden bu yana çeşitli ülkelerde buna benzer çeşitli yöntemler geliştirildi. Çekim, konunun fotoğrafını aynı filim üzerine ve çizgisel bir tram boyunca değişik açılardan çeken özel bir kamerayla yapılır. Yarım tonlar görüntünün içinde yer alır ve röprodüksiyonun bütün evreleri boyunca olduğu gibi korunur: renklerin seçimi, ofset klişelerin hazırlanması, dört renkli baskı. Basılan örnek üzerine, yerini iyice belirledikten sonra, yol yol çizgili ve kabartmalı saydam bir plastik yaprak uygulanır. Üç boyutlu baskı yöntemi veya «3D yöntemi» özellikle Japonya'da sanayileşmiştir. Ambalajlar, dergi kapakları, kartpostallar, afişler ve plastik kumaşlar üzerine bu yöntemle çok hoş ve çekici baskılar yapılabilir. Çekimi optik objektif kullanmadan, laser ışınlarıyla yapmak için de incelemeler yürütülüyor. (L)

***BASKIN** i. — Nükl. Bir iyonlaştırma odasının çeperlerine yüksek enerjili taneciklerin çarpması sonucunda birdenbire ve çok kısa bir süre için bol miktarda iyon çiftinin yayılması. (*Eşanl.* ing. BURST.) [YAYLIM da denir.] || *Nötron baskını*, bir reaktörde denetimsiz hızlı bir ıraksama* sonucunda nötron sayısının birdenbire çoğalması. (*Eşanl.* BURST ve NÖTRON YAYLIMI.) [L]

***BASKİL**, Elazığ iline bağlı ilçe. — 26 572 nüf., ilçe merkezi 5 135 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

***BASKÜL** i. — Bilişim. *Çift dengeli baskül*, zorunlu olarak aldığı son durumunu belleğe geçirerek kumanda işaretinin etkisiyle başka duruma geçen baskül. || *Kararsız baskül*, dışarıdan hiç bir etki almadan, kendi kendine ve devirli olarak bir durumdan başka bir duruma geçen baskül. || *Tek dengeli baskül*, kendi başına bırakıldığında mutlaka hep aynı duruma dönen baskül. (L)

***BASMAK** geçl. f. — Bilişim. Bir bilgisayarda yapılmış işlemlerin sonuçlarını, kullanıcıların yararına sunacak şekilde maddesel bir destek üzerine bir biçim halinde aktarmak. (L)

***BASRA körfezi.** — Bk. İRAN* *körfezi, Ek.*

***BASSANİ** (Giorgio), italyan yazarı. — Son anlatılarında yalnızlık acısını ve intiharın insanı nasıl büyülediğini dile getirir (*L'Airone* [Balıkçıl], 1968). Ayrıca doğduğu şehir Ferrara'daki bildik yerleri anlatırken yaratıcı ve insanı bir evrimi yansıtır (*L'Odore del fieno* [Kuru ot kokusu], 1968). [L]

***BASS boğazı,** Avustralya ile Tasmanya arasında deniz kolu. — 1965-1967 arasında birçok akaryakıt yatağı bulundu ve 1970'te işletilmeğe başlatıldı. 200 Mt (1972 üretimi 15 Mt) olduğu tahmin edilen rezervler, 50 km uzunluğunda bir boruyla denizaltından Longford'a (Avustralya) bağlıdır. (L)

Bastam kalesi, Kuzeybatı İran'da Urartulara ait kale. M.Ö. VII. yüzyılda Urartu krallarından Rusa II tarafından kurulan kale *Rusahinili* adını taşır. Tahran Alman Arkeoloji enstitüsü müdürü Wolfram Kleiss tarafından kazılan kalede, surlar, tapınak ve çeşitli yapılar ve depo binaları bulundu. (M)

***BASTIRMA** i. — Petr. Bir arıtma işlemi sırasında cracking tepkimesini durdurmak veya bu tepkimenin dışarıya verdiği ısıyı denetim altına almak için bir ürünü birdenbire soğutma. (L)

BASTİDE (Roger), fransız sosyoloğu (Nîmes 1898 - Maisons-Laffitte 1974). Felsefe agrejesi olduktan sonra, Brezilya'da Sao Paulo üniversitesinde ders verdi ve bu ülkede, özellikle kültür çatışması ve toplumsal bütünlük sorunlarıyla ilgili birçok gözlemde bulundu. Fransa'ya döndükten sonra, antropoloji, sosyoloji ve psikiyatri alanında edindiği zengin belgelere dayanarak araştırmalarını kültür yozlaşması ve kültür sapması üstünde sürdürdü. Kültür yozlaşması sorunu Bastide'i iktisadî altyapılarla ideolojik üstyapılar arasındaki ve ideoloji (çıkarların öznel ifadesi) ile din (kutsallığın temeli ve bu değerler topluluğunun ifadesi) arasındaki ilişkileri araştırmaya yöneltti. Başlıca eserleri şunlardır: *Sociologie et psychanalyse* (Sosyoloji ve psikanaliz) [1950], *le Candomblé de Bahia, rite Nagô* (1958), *Les Religions africaines au Brésil* (Brezilya'daki Afrika dinleri) [1960], *Sociologie des maladies mentales* (Akıl hastalıklarının sosyolojisi) [1965], *les Amériques noires, les Civilisations africaines dans le Nouveau Monde* (Yeni Dünya'daki zenci Amerika'lar ve Afrika uygarlıkları) [1967], *le Rêve, la transe, la folie* (Düş, trans, delilik) [1973]. (L)

BASTİEN (Ginette), fransız kadın dansçı, eğitici ve koreograf (Carcassonne 1928). İrène Popard'ın okulunda öğrenim gördü, sonra aynı okulda ders verdi (1936). Orta Avrupa'da ve A.B.D.'de izlediği derslerle çağın hemen hemen tüm koreografi eğilimlerini tanıdı. Çeşitli dans okullarının birbirinden uzaklaşmasına yol açan ayrılıkları ve çeşitli akımların doğmasıyla ortaya çıkan kaçınılmaz karışıklıkları görünce koreografi tekniğini yenilemeğe girişti (*Technique de la danse contemporaine* [Çağdaş dans tekniği], 1961).

Çeşitli koreografi gösterilerinde kuramlarını ve kendine özgü dans tekniğini geliştiren Bastien'in sunduğu koreografi estetiği, sürekli olarak araştırdığı «eksiksiz dansın» bir yansımasıdır. Aynı zamanda bir eğitici olan Ginette Bastien Carcassonne'da Uluslararası Sanat merkezini kurdu; bu kuruluşa bağlı Yüksek Dans Öğretimi enstitüsünde (klasik ve çağdaş dans konusunda eğitmen yetiştirir) kuruluşundan (1954) bu yana çalışmaktadır. (L)

***BASTNAEZİT** i. — ANSİKL. Güney Kaliforniya'da bir grup amerikalı bilgin, kambriyenöncesi kayaçlardan alınmış *bastnaezit* örneği içinde doğal halde plütonyum 244 buldu. Bu buluş belki de Yer'in yaşını beş milyar yıl daha geriye götürecek. (L)

***BAŞ** i. — ANSİKL. Tıp. *Baş dönmesi.* Baş dönmesinin tıbbî tedavisi her şeyden önce belirtilerin giderilmesine dayanır; antibiyotikler sinir merkezlerinin duyarlık eşiğini yükseltir, dolambaç kökenli uyartıyı artırır ve dolayısıyla hastanın tepkisini azaltır. Cerrahî tedavi ancak belirli bazı hallerde uygulanabilir ve sınırlıdır. Yalnız dolambaçiçi kökenli baş dönmeleri, tıbbî tedavi bir sonuç vermediği zaman bu yolla tedavi edilmelidir. Öne sürülen müdahaleler iki ilkeye dayanır: ya dolambaç üstünde, ya da giriş siniri üstünde çalışılır. Birinci yöntemde dolambaç mekanik olarak ya da sesüstü titreşimlerle tahrip edilir veya üzengiin tabanına ya da içlenf kanalına etki yaparak dolambaç sıvısının basıncı düşürülür; ikinci yöntemde, şakak çukuru açıldıktan sonra iç kulak yolunda giriş siniri kesilir. Müdahale, söz konusu hastalığa ve özellikle işitme durumuna bağlıdır. Giriş sinirinin kesilmesi kural olarak işitmeyi sakatlamaz, ama dolambacı tahrip teknikleri işitme duyusunun yitimiyle sonuçlanır. Hasta zaten sağır ise mesele yoktur, fakat durum böyle değilse nazik bir sorun ortaya çıkar. (L)

Başak kümesi. Bk. KÜME, *Ek.*

Başak Sigorta, Ankara'da kurulmuş sigortacılık anonim şirketi (kuruluşu 1959). Sermayesi 3 milyon TL.dır. En büyük ortağı, yüzde 36,6 payla, Ziraat bankasıdır; Çukobirlik ve Tariş yüzde 16,6, Union Société de Réassurances Zürich yüzde 10 payla öbür ortaklar arasında yer alır. Şirket, yangın, nakliyat, kaza, hayat, tarım, makine-montaj

Foto. S. Lido (LAROUSSE)

dallarında sigortacılık hizmetleri yapar. Prim istihsal indeksi, 1960 100 kabul edilirse, 1970'te 797,18; 1971'de 1 117,54; 1972'de 1 251,67; 1973'te 1 653,99 oldu. Acente ve öbür prim istihsal organlarının sayısı 1973'-te 977'ye yükseldi.

Şirket, biriken, kullanılabilir fonlarını yatırımlar yaparak değerlendirir. İzmir'de büyük bir soğuk hava deposu ve çeşitli amaçlarla kullanılabilir depoları vardır. (M)

BAŞANİ (Mevlânâ Abdülhamid Han), bengalli siyaset adamı (Tangari, Hindistan [bugün Bangladeş] 1883 veya 1889). Mart 1949'-da Mucibürrahman ve Hüseyin S. Suhravardi ile birlikte Müslüman Avami birliğini (Müslüman birliğine karşı kurulan muhalefet partisi) kurdu. Avami birliği 1954'te yapılan seçimlerde Müslüman birliğine karşı beklenmedik bir başarı kazandı. Ancak, Mevlânâ Başani, Pakistan'ın batı kesimine ayrıcalık verilmesini isteyen Hüseyin S. Suhravardi ile bozuştu ve 1957'de, CENTO'-nun ve SEATO'nun (Güneydoğu Asya Antlaşması teşkilâtı) desteklediği batı yanlısı siyasete karşı çıkmak için Avami birliğinden ayrıldı. Daha sonra Pakistan Komünist partisi (1954'ten bu yana yasa dışıdır) üyeleriyle Ulusal Avami partisini kurdu. Ne var ki, bu parti de çin-sovyet tartışması sonucunda bölündü. Başani, bunun üzerine Çin yanlısı üyelerin başına geçti; Sovyet yanlısı parti üyeleri ise Muzaffer Ahmed'in yönetiminde birleşti. Partisi 7 aralık 1970 seçimlerine katılmamasına rağmen, Mevlâna Başani, Ulusal Avami partisi adına Doğu Pakistan'ın bağımsızlığını savundu ve böylece Pakistan sınırları içinde bir özerklik isteyen Mucibürrahman'ın Avami birliğine karşı çıktı. Mart 1971'de, Batı Bengal'e karşı bir hükûmet saldırısı başlayınca, Başani, yaklaşık 50 000 köylüden oluşan ve Assam, Meghalaya ve Tripura dağlarına yerleşen bir ordu kurdu.

Bangladeş, 7 mart 1973'te, bağımsızlığından bu yana ilk defa yasal meclisini seçti: Mevlânâ Başani, toplumun «islâm sosyalizmi» ilkelerini benimseyen eşitlikçi bir toplum olmasını ve Hindistan eyaleti olan Doğu Bengal ile Bangladeş'in birleşerek yeni bir devlet kurmalarını önerdi. Daha sonra da, Avami birliğinin kötü yönetimine karşı kampanya açtı. Ancak, seçimlerde Ulusal Avami partisi bir tek sandalye kazandı ve gerek fiyatların yükselişine, gerek ahlâk bozukluğuna karşı çıkan Başani haziran 1974'te tutuklandı. Mart 1975'te başbakan Mucibürrahman'ı bütün varlığıyla destekleyeceğini, yalnız 94 yaşına varmış olması sebebiyle siyasî hayattan çekileceğini ve partiye katılmayacağını söyledi. (L)

BAŞAR (Şükûfe Nihal). Bk. ŞÜKÛFE* NİHAL, *Ek.*

***BAŞARAN** (Mehmet), türk şairi ve yazarı. — Yeni eserleri: hikâye ve anı: *Sürgünler* (1970); makale: *Tonguç yolu* (1974); çocuk kitapları: *Kuş dili* (1968); *Akça kız* (1970); *Evvel evvel iken deve tellal iken* (1974); *Aç kapıyı bezirgân başı* (1974); şiir: *Gök ekin* (1975). [M]

***BAŞATLIK** i. — Biyol. Bir hayvanın hemcinslerinden üstün olmasına dayanan bireylerarası ilişki; üstün olan bu duruma şiddet kullanarak geçer ve üstünlüğünü duruş ve davranışlarıyla belirtir.

— ANSİKL. *Başatlık* bütün hayvan gruplarında görülür (böcekler, balıklar, kuşlar, memeliler v.b.) fakat toplum halinde yaşayan türlerde daha da belirgindir. Üstün hayvan, başını dik tutması, doğrulması, tüylerini kabartması gibi özgül davranışlarla hemcinslerinden ayırt edilir, onlardan daha iyi ve kolay beslenir, daha sık çiftleşir, hüküm sürdüğü alan daha geniştir. Kuşlarda ve memelilerde üstün hayvan genellikle erkektir. Başatlık ilişkileri araziyi çok iyi tanımaktan da ileri gelebilir: sıçanlarda durum budur. Başatlığın kurulmasında hormon dengesi önemli rol oynar. İğdiş edilmiş şempanzelere östrojen veya progesteron şırınga edilmesi onlarda aşama* sırasında *(Ek)* değişikliğe yol açar. (L)

***BAŞBAKAN** blş. i. — 1969'dan sonra başbakanlığa atananlar şunlardır: Süleyman Demirel (2. defa 3 kasım 1969), Süleyman Demirel (3. defa 6 mart 1970), Nihat Erim (26 mart 1971), Nihat Erim (2. defa 11 aralık 1971), Ferit Melen (22 mayıs 1972), Naim Talu (15 nisan 1973), Bülent Ecevit (7 şubat 1974), Sadi Irmak (12 kasım 1974), Süleyman Demirel (4. defa 12 nisan 1975). [M]

***Başbakanlık kupası.** — 1966'dan sonraki dönemde kupayı şu takımlar kazandı: Mersin İdmanyurdu (1967); İzmir Denizgücü (1968); Ankaragücü (1969); Boluspor (1970); Bursaspor (1971); Eskişehirspor (1972); Fenerbahçe (1973); Beşiktaş (1974); Galatasaray (1975). [M]

BAŞGÖZ (İlhan), türk folklor uzmanı (Gemerek, Kayseri 1924). Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1945); aynı yıl, bölümün folklor kürsüsünde, Pertev Naili Boratav'ın asistanı oldu; kürsünün kaldırılması üzerine (1946) yurt dışına çıktı; bir süre İngiltere'de kaldıktan sonra, A.B.D.'de, Indiana Üniversitesi Asya Araştırmaları bölümüne öğretim üyesi olarak atandı ve türk folkloru alanında çalışmalarını sürdürdü. Eserleri: *Doğu Anadolu'da folklor derlemeleri* (1947); *Köroğlu* (1958); *Manilerimizden* (1958); *İstanbul folkloru üzerine bir bibliyografya denemesi* (1959); *İzahlı türk halk edebiyatı antolojisi* (1968); *Türk bilmeceleri* (Andreas Tietze ile birlikte hazırladığı bu kitap İngilizce ve Türkçe olarak A.B.D.'de basıldı, 1970). [M]

***BAŞKALE,** Van iline bağlı ilçe. — 36 350 nüf., ilçe merkezi 8 505 nüf. (1975). [M]

***BAŞKIRDİSTAN** veya **BAŞKIR özerk cumhuriyeti,** S.S.C.B.'de cumhuriyet. — Bugün sovyet petrol üretiminin altıda birine yakınını sağlamaktadır. (L)

***BAŞKUT** (Cevat Fehmi), türk gazetecisi, oyun yazarı. — (öl. İstanbul 1971). [M]

***BAŞLAMA** i. — Bilişim. Kullanılabilir hiç bir bilgi taşımayan bir belleğe bir programı yükleme olanağı veren süreç. (L)

***BAŞLANGIÇ** i. — Mat. *Başlangıç kesiti,* sıralı bir E cümlesinin, verilmiş bir $a \in E$ elemanından küçük veya ona eşit elemanlardan oluşan S_a alt cümlesi. (L)

***BAŞLIK** i. — Ask. *Arayıcı başlık.* Bk. ÖZGÜDÜM*.

BAŞOĞLU (Muzaffer Şerif), türk psikoloğu (Ödemiş 1907). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji bölümünü bitirdi (1929); Harvard üniversitesinde master (1932); Columbia üniversitesinde de doktora yaptı (1935); 1937 yılında Türkiye'ye dönerek Gazi Terbiye enstitüsünde öğretmenliğe başladı, daha sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesine geçti. 1945'te davet edilerek gittiği A.B.D.'ye yerleşti ve Oklahoma üniversitesinde sosyal psikoloji profesörü olarak dünyaca tanınan bir otorite oldu. Amerika Bilim ödülünü kazandı (1964). Özellikle sosyal normlar psikolojisi üzerinde çalışmalarıyla ilgi uyandırdı. Başlıca eserleri: *Değişen dünya* (1944); *Irk psikolojisi* (1944); *Vaziyet-alışları* (attitudes) *psikolojisi üzerine birkaç yeni araştırma* (1945); *Zekânın ölçülmesi* (Lewis Terman'-dan çeviri, 1945); *The Psychology of social norms* (Toplumsal normlar psikolojisi) [1946]; *An outline of social psychology* (Bir toplumsal psikoloji taslağı) [1948]. (M)

BAŞOĞLU (Tamer), türk heykelcisi (Nazilli 1938). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünü bitirdi (1960). Aynı bölümde asistan (1965) ve doçent oldu (1970). TRT Heykel ödülünü kazandı (1971); Paris İkiyıldabir sergisine katıldı (1971). Ankara Ortadoğu Teknik üniversitesi kampusunda yaptığı beton anıt (1966) soyut karakterde başarılı eserlerinden biridir. (M)

***BAŞOL** (Salim), türk hâkimi. — Anayasa mahkemesi üyeliğinden emekli oldu (1970). [M]

BAŞTIMAR (Zeki), türk siyasetçisi (Sürmene, Trabzon 1906). Moskova'da sosyal bilimler öğrenimi gördü. Sol eğilimli *Yeni Edebiyat* dergisiyle ilgisi yüzünden Sıkıyönetim mahkemesince tutuklandı, serbest bırakıldı (1941); daha sonra da gizli Türkiye Komünist partisi Ankara teşkilâtı üyelerinden olduğu gerekçesiyle tutuklandı (1944). Haftalık *Söz* gazetesiyle *Ant* dergilerinin yayımcıları arasındaydı. 1951'de yeniden tutuklanarak 10 yıl hapis, 3 yıl 4 ay Amasya'da nezaret altında tutulma cezasına çarptırıldı. Cezayı tamamlayıp İstanbul'a dönünce Yenigün Yayın Limitet şirketini kurdu. Daha sonra yurt dışına çıktı, *Yakup Demir* takma adıyla ve Türkiye Komünist partisi birinci sekreteri sıfatıyla çeşitli yerlerde komünist partilerin kongrelerine ve Sovyet Komünist partisi toplantılarına katıldı. Milletlerarası komünist cephe paralelinde, Türkiye'deki rejim ve düzen aleyhinde yayımlar ve konuşmalar yaptı. (M)

BATAVİA, A.B.D.'de (İllinois), Chicago'-nun batısında yer; 6 000 nüf. Tanecik hızlandırıcısı. (L)

***Bateau-Lavoir** (LE). — 1970'te bir yangın sonunda tamamıyla kül oldu. (L)

***BATES** (Herbert Ernest), ingiliz yazarı. — Son romanlarında (*The Distant Horns of Summer* [Yaz mevsiminin kilometre taşları], 1967) ve hikâyelerinde (*The Four Beauties* [Dört güzel], 1968; *The Wild Cherry-Tree* [Yaban kiraz ağacı], 1968; *The Triple Echo* [Üçlü yankı], 1970; *The Song of the Wren* [Çit kuşunun ötüşü], 1972) «ihanete uğrayan masum» ve «umutsuz aşk» konularını işledi. Bates ayrıca büyük bir otobiyografi dizisi yayımlamıştır: *The Vanished World* (Yitik dünya) [1969]; *The Blossoming World* (Rahat bir dünya) [1971]; *The World in Ripeness* (Olgunlaşan dünya) [1972]. (L)

***BATHORİ** (Jeanne-Marie BERTHİER, **Jane** — denir), fransız müzik eğitmeni ve ses sanatçısı. — (öl. Paris 1970). [L]

***BATHURST,** Gambiya'nın başkenti. — 1973'te Banjul adını aldı. (L)

Batı Avrupa birliği (B.A.B.), 23 ekim 1954'te Paris anlaşmaları ile kurulan siyasî ve askerî savunma örgütü. (Bk. AVRUPA* ORTAKLAŞMALARI, *Ek.*) B.A.B. Fransa, İngiltere ve Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) tarafından kuruldu; Paris anlaşmaları ile bunlara Federal Almanya ve İtalya da katıldı; böylece hepsi kuvvetlerini NATO'nun emrine verebildiler. İngiltere ile Ortak pazarın altı üyesini biraraya getiren bu Avrupa örgütü, üyelerinin Avrupa savunması konusunda konuşup görüşmelerine olanak hazırladı. 1969'da İngiltere'nin, Ortak pazara girmesine karşı çıkan Fransa'nın muhalefetini etkisiz kılmak için B. A.B.'yi kullanmağa kalkışması örgüt bünyesinde bunalıma yol açtı, Fransa 1970'e kadar örgütün çalışmalarına katılmadı. 1966'-da Fransa'nın NATO'dan çekilmesi, Amerika'nın Avrupa'da yükümlülük almaktan kaçınması ihtimali, sovyet-amerikan ilişkilerinde meydana gelen yumuşama, enerji bunalımının doğurduğu sonuçlar 1974'te Avrupa savunmasının etmenlerini önemli ölçüde değiştirdi. Sorun hangi çerçevede ele alınacaktı? İngiltere ve Batı Almanya da dahil, bazı devletler, 1968'de İngiltere'nin girişimi ile kurulan ve Fransa'dan başka bütün avrupalı NATO üyelerini biraraya getiren «Avrupa grubu»nu önerdiler. Diğerleri, özellikle Fransa, dış politika, savunma ve silâhlanma konusunda salt Avrupa'ya özgü bir kuruluş olan B.A.B.'yi öne sürdüler; NATO'nun diğer avrupalı üyelerinin de (Danimarka, Yunanistan, Norveç, Türkiye v.b.) katılması ile örgüt tamamlanabilir ve böylece Amerika Birleşik devletleri karşısında Atlantik paktının «ikinci direği» durumuna gelebilirdi. Daha önce Fransa, 1972'de ve 1973'te, B.A.B. daimî silâhlanma komitesinin, üye ülkelerde silâhların standartlaştırılması ile görevlendirilmesini önermişti. (L)

***BATIBEKİ** (Atıf Yılmaz), türk filim yönetmeni. — 1970 sonrası filimlerinde biçimsel üslûbunu zenginleştirdi. Ticarî amaçları ön plana alan *Zulüm* (1972) ve *Utanç'*-tan (1972) sonra Kemal Bilbaşar'ın aynı adlı eserinden *Cemo*'yu (1972) sinemalaştırarak en çok sözü edilen eserini yaptı. *Mevlânâ*'yı yarı belgesel bir biçimde beyazperdeye aktardı (1973). *Güllü geliyor güllü* (1973) ile kan davası sorununu güldürü tarzında işledi. Cahit Atay'ın *Ana hanım kız hanım* eserinden esinlenerek çevirdiği *Kuma*'da (1974) Anadolu kadınının törelerle olan çatışmasını anlatır. (M)

BATIMAN (Burhanettin), türk edebiyat tarihçisi (İstanbul 1909 - ay.y. 1960). Uzun süre Berlin'de ve Kiel'de kaldı. Yurda döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı kürsüsüne profesör oldu (1942). Başlıca eser-

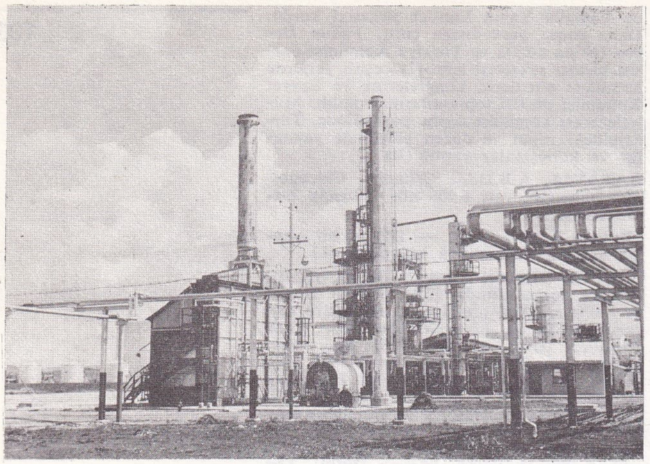

Batman rafinerisi

leri: *Faust I. kısım tahlil ve tefsiri* (1942); *Faust II. kısım tahlil ve tefsiri; Alman edebiyatı* (1945). [M]

BATİFON i. (fr. *bathyphone*). Fiz. Helyum atmosferi içinde bulunan bir konuşmacıyla normal hava ortamında bulunan bir dinleyici arasında, ses işaretlerine anlaşılırlık kazandırarak bağlantı sağlayan cihaz. *Batifon denizaltındaki çok derin dalışlarda kullanılır.* (L)

Muhsin BATUR

***BATİSTA Y ZALVİDAR** (Fulgencio), kübalı subay. — (öl. Marbella, İspanya 1973). [L]

***BATMAN,** Siirt iline bağlı ilçe. — 78 641 nüf., ilçe merkezi 64 305 nüf. (1975); 24 köy (1970). Batman-Dörtyol petrol boru hattı. 1973'te Batman termik santralına 135 bin lb/s kapasiteli buhar santralı eklendi; 8,8 MW'lık gaz türbini nafta ile çalışabilir hale getirildi; kuvvet santralının 6,6 ve 30 kV'luk hücreleri ve açıkhava şalt tesisleri işletmeye açıldı (1973). [M]

Batman - Dörtyol petrol boru hattı, Güneydoğu Anadolu'da üretilen ham petrolü İskenderun limanına taşımak amacıyla döşenmiş hat. Bölgede yerli ve yabancı şirketlerin ham petrol üretiminin artması üzerine T.P.A.O. bir boru hattı döşenmesi için 1965'te harekete geçti. İki yıl süren çalışmalar sonunda Batman'dan Dörtyol'a kadar uzanan, 493 km uzunluğunda, 45,7 sm çapında ve günde 10 000 ton 21 API dereceli ham petrol taşıma gücündeki boru hattı gerçekleştirildi (1967); tesis 350 milyon TL.na mal oldu. Daha sonra da Adıyaman bölgesinde elde edilen ham petrolün Sarıl'da bu hatta pompalanması amacıyla 81 km'lik Adıyaman-Sarıl boru hattı döşendi. Şelmo bölgesinde çıkan ham petrol de ayrı bir boru hattıyla Batman'a akıtıldı.

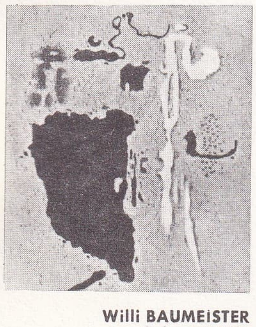

Willi BAUMEISTER
«Sater» (1953)
[özel kol.]

Batman - Dörtyol boru hattı T.P.A.O.'ya ait olmakla birlikte bundan aynı bölgede üretim yapan Shell ve Mobil şirketleri de yararlanır.

Boru hattıyla ham petrol taşımacılığından T.P.A.O. 1972'de 205 milyon lira gelir sağladı. (M)

Batman rafinerisi, Güneydoğu Anadolu'da, Batman ilçesi yakınında petrol arıtım kuruluşu. Kuruluşun başlangıcı 1930'da, İstanbul'daki Türk Neft Sanayii şirketinin günde 40 ton ham petrol işleyebilen rafinerisi oldu. Dört yıl sonra bunun çalışmalarına son verildi ve M.T.A.'nın Raman'da petrol bulması üzerine tesis burada Maymune bölgesine taşınarak yeniden işletildi. Daha sonra Garzan petrol yatakları ortaya çıkarılınca aynı rafineri Batman'da yeniden kuruldu (1940); zamanla bu kuruluşun ham petrol işleme kapasitesi 330 000 ton/yıla çıkarıldı. 1965'e kadar 500 000 ton/yıl kapasiteyle çalışan rafineri 1967'de 700 000 ton, 1971'de de 1 100 000 ton kapasiteye yükseltildi. 1972'de tamamlanan yeni bir genişletme programı içinde buraya 15 000 varil 25 API dereceli ham petrol işleme birimi ile 15 000 GPM kapasiteli soğutma kulesi, 3 adet 50 000 varillik ham petrol ve 2 adet de 35 000 varillik benzin tankı eklendi. (M)

Celâl BAYAR

BATOKROM sıf. (yun. *bathus*, derin ve *khroma*, renk'ten fr. *bathochrome*). Kim. Bir boyarmadde molekülüne girdiğinde kromoforların en uzun dalga boyuna doğru kaymasına (kırmızıya doğru kayma) yol açan bir toplaşma için kullanılır. (L)

***BATU** (Selâhattin), türk şairi ve yazarı. — (öl. İstanbul 1973). Dış ülkelere yaptığı gezilerle ilgili yazılarını şu kitaplarda topladı: *Avusturya ve Venedik günleri* (1970); *İspanya büyüsü* (1970). [M]

BATUR (Muhsin), türk askeri ve siyaset adamı (İstanbul 1920). Harp okulunu (1940), Harp akademisini (1949) bitirdi. 1966'da korgeneral oldu. Yüksek Askerî Şûra üyeliğinde bulundu (1969); aynı yıl orgeneralliğe yükselerek hava kuvvetleri komutanlığına atandı. Bu görevi sırasında Hava Kuvvetlerini Güçlendirme vakfını kurdu. 1971'de 12 Mart muhtırasını imzalayanlardan biriydi. Emekliye ayrıldıktan sonra cumhurbaşkanı tarafından senato üyeliğine atandı (1974); senato üyeliği sırasında C.H.P.'ye girdi. (M)

BATURALP (Mehmet), türk basketbolcusu ve basketbol antrenörü (İstanbul 1936). Basketbola Dârüşşafaka'da başladı; Fenerbahçe'de oynadı; 72 defa millî oldu, 15 defa kaptanlık yaptı. İstanbul Teknik üniversitesi ve Fenerbahçe basketbol takımlarını çalıştırdı. Millî takımımızın uluslararası alanda başarı sağlamasında rol oynadı. (M)

***BAUD** i. — ANSİKL. Bilişim. Bilişimde *baud*, uzaktan işlem sırasında telefon hatlarından iletilen bilgilerin hız birimidir ve uygulamada saniyede bit'e eşdeğerdir. (L)

BAUDSSİN (kont Wolf VON), alman generali (Trèves 1907). 1926'da Reichswehr'e girdi, 1941'de Rommel'in kurmayları arasına katılarak tabur komutanı oldu ve Afrika'da İngilizlere tutsak düştü. 1947'de serbest bırakıldı, 1951'de Federal Almanya'da Bundeswehr'i kurmakla yükümlü büroda görevlendirildi ve 1955 yılında bu büroda görevliyken albaylığa yükseltildi. Innere Führung'un (iç yönetim) [bk. ALMANYA*] kurucusu ve yöneticisi olarak yurttaş asker-ler komutanlığı denilen yeni bir komutanlık sistemini getirdi ve böylece Wehrmacht ile tüm bağlar koptu. 1958-1961 yılları arasında tugay komutanlığı yaptıktan sonra Fontainebleau'daki Orta - Avrupa Atlantik kuvvetleri kurmay başkanlığına atandı. 1963'te, Paris'teki NATO Savunma okulu komutanı oldu. 1965'te S.H.A.P.E. genelkurmay başkan yardımcılığına atandı, 1967 sonunda da emekliye ayrıldı. 1969'da, Hamburg üniversitesinin yeni kurulan Strateji bölümüne kürsü başkanı profesör olarak çağrıldı. Çeşitli makalelerini 1970'te yayımlanan *«Barış için asker»* adlı kitabında topladı. (M)

BAUMEİSTER (Willi), alman ressam (Stuttgart 1889 - ay.y. 1955). Almanya'da soyut sanatın en önemli temsilcilerinden biridir. Önceleri izlenimcilik sonrası akımından etkilenen Baumeister 1919'da rus konstrüktivistlerini ortaya çıkardı ve aynı yıl Bauhaus'a girdi. Yine bu dönemde plastik öğeleri geometrik olarak düzenlenmiş soyut eserler verdi. 1930'larda gerçekleştirdiği tuvallerin ise hem esin, hem de biçim açısından eskilere oranla daha rahat bir havası vardır. Bu tablolarda Baumeister daha çok birhücrelilere benzeyen organik biçimli motiflerden yararlanmıştır. Sanatçının daha sonra gerçekleştirdiği bir dizi tabloda, büyük ve kara bir şeklin hemen bütün tuvali kapladığı görülür; tablonun yalnızca kenarlarına yakın yerlerinde leke halinde birkaç renk ve biçim göze çarpmaktadır. Baumeister genç alman ressamlarını büyük ölçüde etkiledi. Eserleri ve hocalığı dışında (Frankfurt Dekoratif Sanatlar okulunda 1928'den 1933'e kadar tipografi dersleri verdi, ayrıca 1946'dan sonra Stuttgart akademisinde resim hocalığı yaptı) nazilîğe karşı çıkması sanatçının ününü yaygınlaştırdı. Savaştan hemen sonra Baumeister, Hitler'ciliği benimsemeyen birkaç sanatçıyla birlikte genç kuşağın önderi oldu. (L)

BAUNSGAARD (Hilmar), danimarkalı siyaset adamı (Slagelse 1920). 1948'de radikal gençlik örgütünde başkan, 1954'te Radikal partide başkan yardımcısı oldu, 1957'de Folketin'e seçildi. 1961-1964 arasında ticaret ve denizcilik bakanlığı yaptı. Ocak 1968 seçimlerinde sosyal demokratların başarısızlığa uğramasından sonra muhafazakârların ve çiftçi liberallerin desteği ile bir hükûmet kurdu. Sıkı bir malî ve iktisadî politika güdeceğini açıkladı. Radikal Liberal partinin önderi olan Baunsgaard şubat 1968'de Danimarka başbakanlığına getirildi ve merkez sağcı bir hükûmeti kurdu. Özellikle yönetim harcamalarını kısıtlayan ve savunma siyasetini ciddiyetle ele alan bir plan hazırladı. Dış siyasette ise, NATO'ya bağlı kaldı ve öteki iskandinav ülkeleriyle olan işbirliğini sürdürdü: Nordek (Kuzey İktisadî birliği) tasarısı. Ne var ki, iktisadî ve malî açıdan sürdürdüğü siyaset halkın hoşnutsuzluğuna yol açtı. Öte yandan, Finlandiya'nın karşı çıkması nedeniyle de Nordek tasarısı sürüncemede kaldı. 1969 yılında başbakan Baunsgaard sansürün tamamıyla ortadan kaldırılmasını oya sundu.

Ancak erken bir tarihe alınarak eylül 1971'de yapılan genel seçimlerde iktidar sol partilerin eline geçince Hilmar Baunsgaard hükûmeti de düştü. (L)

***BAVYERA,** Federal Almanya cumhuriyetinde eyalet. — 1970'te, Tuna ile Çekoslovakya sınırı arasındaki Bayerischer Wald'da Federal Almanya'nın ilk millî parkı (128 km²) kuruldu. (L)

BAXANDAL i. (bulucusunun adından). Radyotek. Banda alınmış sesleri yeniden üretmeğe yarayan yükseltici cihazlarda, pes ve tiz notaların ton ayarını birbirinden ayrı olarak yapan düzenek. (L)

***BAYAR** (Mahmut Celâl), türk siyaset adamı, Türkiye cumhuriyetinin üçüncü cumhurbaşkanı. — Eski Demokrat partililere siyasî haklarının geri verilmesi amacıyla 1969'da yapılan anayasa değişikliğinin Anayasa mahkemesince usul yönünden iptal edilmesi üzerine bu yöndeki temas ve çalışmalarını sürdüren Bayar, 1973 seçimlerinde daha faal bir tutum benimsedi, Demokratik partiyi destekledi; hattâ kızı Nilüfer Gürsoy da bu partinin adayı olarak seçime katıldı ve seçildi. (Bk. DEMOKRATİK PARTİ, *Ek.*) Ancak, daha sonra eski Demokrat partililerin toplu halde A.P.'ye katılma kararı vermeleri üzerine Celâl Bayar da buna uydu ve 1975 senato kısmî seçimlerinde arkadaşlarının kararlarına uygun biçimde hareket etti, bu amaçla Bursa'da yapılan A.P. mitinginde Süleyman Demirel ile birlikte kürsüye çıkarak konuştu.

Celâl Bayar Anayasa'nın 70. maddesine göre, eski cumhurbaşkanı olarak Cumhuriyet senatosunun tabiî üyesi sayılıyordu. Eski Demokrat partililere siyasî hakları iade edilince Cumhuriyet senatosu başkanı Tekin Arıburun Bayar'ı senatoya davet etti, fakat Bayar senato tabiî üyeliği prensibine karşı olduğunu söyleyerek daveti reddetti (1974). 1965-1972 arasında, *Ben de yazdım* adlı anılarının ilk 8 cildini yayımladı. (M)

BAYAT, Çorum iline bağlı ilçe. 29 003 nüf., ilçe merkezi 4 664 nüf. (1975); 36 köy; yüzölçümü 784 km², nüfus yoğunluğu km²'ye 34 (1970). [M]

BAYATÎ (Abdülvahab el —), ıraklı şair (Bağdat 1926). Batı ülkeleri edebiyatıyla yakından ilgilenen, özellikle de Eluard ve Aragon'dan çeviriler yapan Bayatî, ülkesinde, güdümlü lirizmin ve serbest nazmın öncülerinden biridir: *«Kırık testiler»* (1954), *«Ateş ve kelimeler»* (1964), *«Balçıktaki yazılar»* (1970). [L]

BAYAZIT (Mehmetçik), türk bilim adamı (Adana 1937). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi (1960), hidromekanik konusunda doktora yaptı (1965), aynı fakültede doçentliğe yükseldi (1969). Bilim hidrografi konusunda bulduğu *Bayazıt formülü* ile Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumunun teşvik ödülünü kazandı (1969). Başlıca eserleri: *Hareketli tabanlı akımların hidroliği* (1971); *Hidrolik* (1972). [M]

***BAYBURT,** Gümüşhane iline bağlı ilçe. — 109 382 nüf., ilçe merkezi 20 062 nüf. (1975); 72 köy (1970). [M]

BAYDAR (Behzat), türk sporcusu (İstanbul 1901). Aletli jimnastik ve futboldan sonra yelken sporuna yöneldi. Kendi yapımı olan tekneyle girdiği yarışlarda ingiliz rakiplerini yenerek türk sularında türk yelkencilere ilk birinciliği kazandırdı. 1936 Ber-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); H. Hinz (LAROUSSE)

lin olimpiyatları ve 1937 Balkan şampiyonalarında millî formayı giydi. Türk sporuna daha sonra yönetici olarak hizmet etti. (M)

BAYDAR (Mustafa), türk yazarı (Gümülcine 1920). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesini bitirdi (1944). Bir süre Anadolu'da edebiyat öğretmenliği yaptı (1944-1950), sonra öğretmenlikten ayrılarak İstanbul'da gazete ve dergilerde çalışmağa başladı. Başlıca eserleri: *Atatürk diyor ki* (1951); *Atatürk'le konuşmalar* (1952); *Yeni türk hikâyecileri antolojisi* (1956); *Edebiyatçılarımız ne diyorlar* (1960); *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve anıları* (1968); *Atatürk ve devrimleri* (1973). [M]

Bayer. Bk. FARBENFABRİKEN BAYER AG., *Ek.*

BAYER (Herbert), avusturya asıllı amerikalı sanatçı (Haag, Avusturya 1900). Önce bir dekorasyon atelyesinde çalıştı, sonra Weimar'a giderek Bauhaus'ta basımcılık ve duvar resmi derslerini izledi. 1925'te aynı okulda hoca oldu ve kendisine reklam yazıları ve basımcılık atelyesi başkanlığı verildi. Montajlarının hemen hepsi gerçekçi veya gerçeküstücü görünümdedir. Bayer 1928'de Bauhaus'tan ayrıldı ve reklamcılıkta fotoğraftan yararlanmanın yollarını araştırdı. Sergilenebilecek çeşitli aygıtlar yaptı; bunlar arasında Walter Gropius, L. Moholy-Nagy ve Marcel Breuer ile birlikte 1930'da Paris'te Deutscher Werkbund için yaptığı maket de vardır. Sanatçı 1938'de Hitler Almanyası'ndan kaçarak New York'a yerleşti. 1943 yılında Colorado'da Aspen Kültür merkezinin kurulmasından etkilenen Bayer, Institute of Humanistic Studies'i kurdu. Bu kuruluşta grafikçi, kitap ressamı, heykelci ve mimar olarak çeşitli çalışmalar yaptı. Özellikle görsel-çevresel sanat sorunuyla ilgilendi. Gerçek çevresel sanat ürünlerini vermeden önce gerçekleştirdiği soyut kompozisyonlarda yanıltıcı oyunlarla uzamın bir görüntüsünü yakalamağa çalıştı. *Mountain Paintings* (Dağ resimleri) [kabartmalı resimler] dizisini bu tür eserlerle oluşturdu. *Land*art*'ın *(Ek)* öncüsüydü, 1955'ten sonra ilk ekolojik yapıtlarını gerçekleştirdi. Aspen'de *Marble Garden*'ı (Mermer bahçe) yaptı. Bu eserin yüzeyi çimento, mermer ve sudan oluşuyordu. Bayer'in bir de çimen, kaya ve taştan yararlanarak yaptığı 20 m çaplı basit bir küvetten oluşan *Grass Mound* adlı bir eseri vardır. (L)

Bayes formülü, adını ingiliz matematikçisi Thomas Bayes'den alan ve A olayının gerçekleştiği bilindiğine göre, A'nın şartlı olasılıklarından yola çıkarak B_i olayının şartlı olasılığını veren

$$P_A(B_i) = \frac{P(B_i) \times P_{B_i}(A)}{\sum_{i=1}^{n} P(B_i) \times P_{B_i}(A)}$$

formülü; burada B_i olayları bir E evreninin eksiksiz bir olaylar dizgesi, A ise E'nin sıfır olmayan olasılıktaki bir olayıdır. Bu formül genellikle $n = 2$ olduğu zaman kullanılır; bu durumda $B_1 = B$ ve $B_2 = \bar{B}$'dir ($\bar{B}$, B'nin karşıt olayıdır). Bir üniversitede öğrencilerin yüzde 70'inin erkek olduğunu ve erkeklerden yüzde 60'ının, kızlardan da yüzde 25'inin sigara içtiğini düşünelim; sigara içenler arasından rasgele seçilen bir öğrencinin erkek olması olasılığı ($\bar{E}$ öğrencilerin tümünü, A sigara içenleri, $\bar{A}$ sigara içmeyenleri, B erkekleri, $\bar{B}$ kızları göstermek üzere)

$$P_A(B) = \frac{0{,}7 \times 0{,}6}{0{,}7 \times 0{,}6 \times 0{,}3 \times 0{,}25}$$

$= \frac{0{,}420}{0{,}495} = 0{,}85$; kız olması olasılığı $P_A(\bar{B}) = 0{,}15$'tir. (L)

BAYIK (Namık), türk grafik sanatçısı (İstanbul 1926). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar bölümünün Grafik atelyesinden mezun oldu (1949). Aynı bölümün afiş öğretmenliğine getirildi (1950). Türkiye'de düzenlenen Avrupa CEPT Birliği Afiş yarışmasında ikincilik (1950), Türk Havayolları Afiş yarışmasında da birincilik ödüllerini aldı (1955). Uluslararası Brüksel sergisinde türk pavyonunun dekor ve grafiklerini, ayrıca çeşitli ilâç firmalarının kongre, seminer ve sergi standlarıyla pankart, afiş ve broşürlerini hazırladı. 1970'te profesör oldu. (M)

***BAYINDIR,** İzmir iline bağlı ilçe. — 44 876 nüf., ilçe merkezi 14 075 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

***Bayındırlık bakanlığı.** — 1969'dan bu yana bayındırlık bakanlığına atananlar şunlardır: Turgut Gülez (6 mart 1970), Cahit Karakaş (26 mart 1971), Mukadder Öztekin (9 kasım 1971), Nurettin Ok (15 nisan 1972), Erol Çevikçe (7 şubat 1974), Vefa Tanır (12 ekim 1974), Fehim Adak (12 nisan 1975). [M]

BAYİ (Philbert), tanzanyalı atlet (Karatu, Aruşa 1953). 1974'te, 1 500 m'yi 3 dk 32 s 2/10'da koşarak yeni bir dünya rekoru kırdı. (L)

BAYKAL (Bekir Sıtkı), türk tarihçisi (Rize 1908). Berlin ve Freiburg üniversitelerinin Edebiyat fakültelerini bitirdi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde doçent (1935), profesör (1943) oldu. Aynı fakültede dekanlık (1950-1952), Atatürk üniversitesinde rektörlük yaptı (1960); aynı yıl Kurucu meclis üyeliğine seçildi. Başlıca eserleri: *Bağdat demiryolları problemi* (1935); *Birinci Meşrutiyet* (1942); *Osmanlı tarihi* (1949), *Büyük İskender* (1954), *İtalya'da rönesans* (1958), *Yeni zamanda Avrupa tarihi* (1961), *Destarî Salih tarihi* (1962), *Tarih terimleri sözlüğü* (1974). [M]

BAYKAL (Deniz), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Antalya 1938). Ankara Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Siyasal Bilgiler fakültesine anayasa asistanı olarak girdi, doçent oldu (1968). Fakültede çalışırken C.H.P.'ye girdi; Bülent Ecevit'in *Özgür İnsan* dergisinde partinin yeni politikasını savunan malî ve iktisadî yazılar yazdı. 1973 seçimlerinde Antalya'dan milletvekili seçildi. C.H.P. - M.S.P. koalisyon hükûmetinde maliye bakanı olarak görev aldı (1974). [M]

BAYKAL (Fuat), türk jeoloğu (Malatya 1911). Fransa'da Toulouse üniversitesini bitirdi (1933); İstanbul Üniversitesi Fen fakültesinde doktor (1942), doçent (1944) ve profesör (1951) oldu. Jeoloji enstitüsünün yöneticiliğini yaptı. Başlıca eserleri: *Umumî paleontoloji* (1948); *Stratigrafi prensipleri* (1967); *Histolojik jeoloji* (1971). [M]

BAYKAN, Siirt iline bağlı ilçe. 18 212 nüf., ilçe merkezi 2 687 nüf. (1975); 27 köy, yüzölçümü 594 km², nüfus yoğunluğu km²'ye 27 (1970). [M]

BAYKARA (Zeyyat), türk maliyecisi (Erzincan 1918). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1938), Maliye bakanlığında devlet hizmetine girerek müfettişliğe yükseldi (1943). Bütçe ve malî kontrol genel müdürlüğü (1952), gelirler genel müdürlüğü (1955) yaptı; Bonn büyükelçiliğinde İktisadî ve Malî İşler heyeti başkanı olarak görevlendirildi (1960), Maliye bakanlığı müsteşarlığına atandı (1964).

Baykara, 12 Mart muhtırasından sonraki dönemde başbakanlık müsteşarlığına getirildi (1972), Ferit Melen hükûmeti zamanında parlamento dışından devlet bakanı oldu ve iktisadî işlere bakmakla görevlendirildi, Melen hükûmetinin çekilmesi üzerine tekrar başbakanlık müsteşarlığına döndü (1973); 1974'te bu görevden ayrıldı ve haziran 1974'te cumhurbaşkanı tarafından senato üyeliğine atandı. (M)

***BAYKURT** (Fakir), türk hikâye ve roman yazarı. — Kurucularından olduğu TÖS'ün (Türkiye Öğretmenler sendikası) genel başkanı oldu; TÖS'ün Dernekler kanunu gereğince dağılmasından sonra bu görevi sona erdi. 12 Mart muhtırasını izleyen dönemdeki kovuşturmalar sırasında birkaç defa tutuklandı ve hakkında birçok dava açıldı. Yeni eserleri: roman: *Tırpan* (1970, TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında başarı ödülü ve Türk Dil Kurumu 1971 Roman ödülü); *Köygöçüren* (1974); hikâyeleri: *Anadolu garajı* (1970), *On binlerce kağnı* (1971), *Can parası* (1973, Sait Faik Abasıyanık Hikâye armağanı 1974); *İçerdeki oğul* (1974); *Sınırdaki ölü* (1975). [M]

***BAYKURT** (Şerif), türk folklorcusu, öğretmen. — Son eserleri: *Türk halk oyunları, Ağrı, Akçaabat, Muş, Bayburt* (1969); *Türk halk oyunları, Balıkesir, Burdur, Silifke* (1969). [M]

BAYKUT (Cami), türk askeri ve siyaset adamı (İstanbul 1877). Harbiye'yi bitirdi, ihtiyat birliklerinde yüzbaşılığa kadar yükseldikten sonra İkinci Meşrutiyet'in ilânı sırasında ordudan ayrıldı; Meclisi Mebusan'a Fizan temsilcisi olarak katıldı (1908). Daha sonra Anadolu'ya geçerek Sıvas kongresinde delege olarak bulundu. Birinci T.B.M.M.'ye Aydın milletvekili olarak girdi ve başlangıçta hükûmet görevi yapan Muvakkat İcra encümeninde görev aldı (1920), ardından İcra Vekilleri heyeti kurulunca da dahiliye vekilliğine atandı. Kurtuluş savaşı sürerken hükûmet temsilcisi olarak Roma'ya gönderilen Baykut geri dönmeyince milletvekilliğinden istifa etmiş sayıldı. 1938'den sonra Türkiye'ye dönüşünde *Tan* gazetesi, *Yeni Dünya* ve *Görüşler* dergilerinde yazılar yazan Baykut dinden yararlanarak sosyalizmin gerçekleştirilmesi görüşünü savundu. (M)

Cami BAYKUT

***BAYRAKLI,** İzmir'de höyük. — İzmir körfezinde bir yarımadayken zamanla içeride kalan bu bölgede kazılar sürdürüldü; Athena tapınağının çevresindeki alanda, M.Ö. IV. yüzyıla ait evler ortaya çıkarıldı (1970). Tepenin kuzeyinde Truva VI'nın eski katlarına tekabül eden mezarların bulunması Bayraklı'nın M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Orta Anadolu ile yakın ilişkileri olduğunu ortaya koydu. Batı Anadolu'nun en büyük yerleşme yerlerinden biri olan Bayraklı'nın IV., V., VI. yüzyıl katlarında çalışıldı. M.Ö. IV. yüzyıl tabakasının güneye doğru genişletilmesiyle yerleşme düzeni hakkında yeni bilgiler edinildi (1973). Buluntulardan M.Ö. VII. yüzyıla tarihlenen megaron'daki çarkkarî vazolar, helen arkaik seramik sanatının Batı Anadolu'daki en değerli örnekleridir. (M)

***BAYRAMİÇ,** Çanakkale iline bağlı ilçe. — 29 274 nüf., ilçe merkezi 6 330 nüf. (1975); 74 köy (1970). [M]

***BAYSAL** (Faik), türk şair ve yazarı. — Son olarak *Drinada son gün* (1972) adlı bir romanı yayımlandı. (M)

Baysungur camii, Elazığ'da, Eski Pertek'te cami. Keban barajı göl sahasında kalacağı anlaşılarak Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon bölümü tarafından yapılan çalışmalar sonucu, göl alanı dışında kalan Yeni Pertek'e taşındı (1971). Bu tür büyük çapta bir mimarî eser taşıma işlemi Türkiye'de ilk defa Eski Pertek'teki Baysungur ve Çelebi camileri üzerinde gerçekleştirildi. Baysungur camii Harput müzesindeki kitabesine göre 1572 tarihinde yapılmıştır. Caminin planı, tek üniteli, kubbeli bir hacim ile bunun kuzey cephesinde yer alan üçlü bir son cemaat mahallinden oluşur. Son cemaat yeri ve onun kuzeybatı köşesine eklenen minare iki renk sıralı kesme taşla örülmüştür. (M)

BAYTOP (Turhan), türk eczacısı (İstanbul 1920). İstanbul Üniversitesi Eczacılık okulunu bitirdi (1945); aynı okulda asistan oldu. Farmakobotanik ve Farmakognozi kürsülerinde doktora çalışmaları yaptı ve eczacılık doktoru unvanını aldı (1949). Eczacılık Okulu Farmakognozi kürsüsünde doçent (1952) ve profesör oldu (1962). Özellikle Türkiye tıbbî bitkileri üzerine çalışmalar yaptı. Türkiye flora ve faunasının tanınmasına katkısından dolayı bir geven ve bir kelebek türüne adı verildi: *Astragalus Baytopianus* ve *Agrodiaetus Baytopi*. Başlıca eserleri: *Türkiye'nin tıbbî ve zehirli bitkileri* (1963); *Farmakognozi* (1971). [M]

***BAYUR** (Yusuf Hikmet), türk tarihçisi. — Son eserleri: *Türkiye Devleti'nin dış siyasası* (1973); *XX. yüzyılda Türklüğün tarih ve acun siyasası üzerindeki etkileri* (1974). [M]

BAYÜLKEN (Faruk), türk hekimi (İstanbul 1912). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1938); Bakırköy Akıl ve Ruh Hastalıkları hastahanesinde asistan (1938), uzman hekim (1942) ve başhekim oldu (1960). Hastaların rehabilitasyon ve sosyal adaptasyonlarını sağlamak amacıyla resim, el işleri, nakış, dikiş, çiçek, marangozluk, çorap, havlu, halı dokuma, ciltçilik, rafya, hasır ve montaj işleri atelyelerinin kurulup çalıştırılmasını sağladı. Atelye dışında, has-

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

André BEAUDİN
«Aydınlık saat» (1972)

taların boş zamanlarını doldurmak ve eğlenceyle değerlendirmek için müzik, tiyatro ve bando ekipleri kurdu. (M)

BAYÜLKEN (Ümit Halûk), türk diplomatı (İstanbul 1924). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirerek (1944) Dışişleri bakanlığına girdi ve Frankfurt'ta konsolos yardımcılığı yaptı (1947). Birleşmiş milletler 7. genel kuruluna giden türk heyetine katıldı (1952); Kıbrıs sorununa çözüm bulmakla görevli Londra Karma komitesinde çalıştı (1959). 1960'ta Siyaset Planlama grubu başkanlığına getirildi; 1964'te büyükelçiliğe yükselerek Dışişleri bakanlığı genel sekreteri oldu; bu görevden sonra Londra büyükelçiliğine atandı (1966); daha sonra Bayülken Birleşmiş milletlerde başdelege oldu (1969), burada bulunduğu sırada geri çağrılarak ikinci Erim hükûmetinde dışişleri bakanlığına atandı (1972); bu görevi 1974'e kadar sürdü ve daha sonra CENTO genel sekreteri oldu (1974). [M]

Franz BECKENBAUER

***BAZ** i. — ANSİKL. Kim. Lewis, *baz* kavramının çok genel bir tanımlaması yapmıştır; bu tanımlamaya göre, yapısında serbest bir elektron çifti olan ve bu elektron çiftini, onu almağa hazır bir başka taneciğe (Lewis asiti) bırakarak yarı kutupsal türden bir kovalans bağı (koordinans bağı) oluşturan bir tanecik, bir molekül veya bir iyon «Lewis bazı»dır. Yalnız Brönsted asitlerini ve bazlarını niteleyen proton değişimi değil, daha genel olarak, örneğin bir organomagnezyum türevinin eriticiyle (adî eter, tetrahidrofüran) birleşmesi, ya da su, amonyak... gibi moleküllerin veya siyanür, etilen -diamintetraasetat... gibi iyonların, birleşme değeri tabakasında serbest yörüngeleri olan maden iyonlarıyla birleşerek karmaşık iyonlar oluşturması da bir asit-baz tepkimesi olarak düşünülebilir; örneğin:

$$Cu^{2+} + 4NH_3 \rightleftarrows Cu(NH_3)_4^{2+}$$ [L]

***BAZALT** i. — Oky. bil. *Toleitli bazalt*, bileşiminde normal bazaltlardan daha çok silis oranı bulunan ve okyanusların sırtını meydana getiren denizaltı yayılımlarında egemen olan bazalt. (L)

***BAZİLİKA** i. — ANSİKL. Batı ülkelerinde ve Yunanistan'da henüz ayakta duran hıristiyanlık binalarının yanı sıra çeşitli arkeoloji çalışmaları kıyıda köşede kalmış *bazilika* tipleri ile ilgili bilgilerimizin artmasını sağlar. Noël Duval'in bazı incelemeleri sonucu Kuzey Afrika anıtları ortaya çıkmış ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ait afrika mimarîsinin özgünlüğünü göstermiştir. Yunanistan'ın Amphipolis bölgesinde (halen üç bazilikanın açığa çıkarılması için çalışılıyor) olduğu gibi en yalın biçimi içinde bazilika sıra sütunlarla birbirinden ayrılmış üç neften oluşur. Son olarak Kıbrıs'ta bu tip bir bazilika ortaya çıkarılmıştır. (Bk. SOLOİ, *Ek.*) Genellikle doğuda, üzerinde bir ciborium bulunan sunağın yer aldığı mihrap bölümünde, çoğu defa çıkıntılı veya bir dikdörtgen içine yerleştirilmiş yarım daire biçiminde bir apsis vardır; bölgelere göre merkezdeki nefin içine doğru uzanır. Ve burada, presbiteriumun içinde din adamlarının yeri bulunur. Charles Bouras'nın araştırmalarından iki tip çatının aynı anda var olduğu bilinmektedir (kafes veya tonoz biçimli çatılar); ama bu son tip çatıları belirlemek oldukça güçtür; çünkü binalar ya harap olmuş, ya da çeşitli onarımlar sonucu ilk biçimlerini yitirmiştir. Son olarak Türkiye'de Alahan manastır veya Dereağzı üstüne yayımlanan incelemelerde oldukça karmaşık bir çatı tipine rastlandığı açıklanır: bir veya birçok kubbeli beşik tonozlar ya da köşeli tonozlar ortaya çıkarılmıştır (Makedonya'lı Philippos'un mezarındaki ve İstanbul'daki Aya İrini kilisesindeki gibi). Bugün artık, bazilikalar arasında yakınlık mantığına göre bir benzerlik arañamayacağı kesinlikle söylenebilir. Nitekim, İspanya'daki eski hıristiyan bazilikaları Roma'daki bazilikalardan çok Suriye ve Afrika'dakilere benzer. Üstelik, bölgesel geleneklerin izlerini taşıyan ayrıntıların dışında, yapı biçimlerindeki değişiklik de yapının kullanım biçimine göre açıklanabilir. Her şeyden önce, ayin yeri olan bazilikalar başka gereksinmeleri de karşılar: azizlerin öldüğü yerlerde (sözgelimi, bir havarinin mezarı üstüne yapılan Efes'teki Aziz Johannes bazilikasında kazılar sürdürülüyor) veya yaşadıkları yerlerde (Kuzey Suriye'deki Aziz Simeon bazilikası) yapılan bazilikalar. Bu tür dinsel yapılarda cenaze törenleri de düzenlenir (Kuzey Afrika'daki Setif ve Hippo regius veya Efes'teki Yedi-uyurlar [Ashabı kehf]). Ne var ki, yalnızca doğudaki ve Yunanistan'daki birkaç dinsel yapının iç dekoru tam olarak korunabilmiştir. Buna karşılık, sözgelimi Ürdün'de, köylülerin eskiden döşenmiş kaldırımlar üstüne yaptıkları binalarda, eski hıristiyan mozaiklerinin binanın zemininde kullanıldığı görülür. (L)

BAZİN (Jean-Pierre HERVÉ-BAZİN, **Hervé** — denir), fransız yazarı (Angers 1911). Romancı René Bazin'in yeğenidir. Burjuvazinin kusurlarını anlatan, zora ve sertliğe yer veren ilgi çekici birçok roman yazdı: *Vipère au poing* (Yumruklu engerek) [1948], *la Tête contre les murs* (Duvara vurulan baş) [1949], *la Mort du petit cheval* (Küçük atın ölümü) [1949], *Lève-toi et marche* (Kalk ve yürü) [1952], *Onu sevmemeliydim* (Qui j'ose aimer) [1956], *Evlât* (Au nom du fils) [1960], *Chapeau bas* (Basık şapka) [1963]. *Les Bienheureux de la désolation* (Perişanlıktan mutlu olanlar) [1970] adlı anlatısından sonra hayal gücüne dayalı ilk eserlerini andıran yeni bir yapıt daha verdi: *Cri de la Chouette* (Baykusun ötüşü) [1972]. Goncourt akademisi, 1958. (L)

***BAZZAZ** (Abdurrahman — el), ıraklı siyaset adamı. — (öl. 1973). Aralık 1968'de İsrail ve A.B.D. adına casusluk yapmak suçuyla tutuklandı ve ekim 1969'da on beş yıllık hapis cezasına çarptırıldı. Ancak, haziran 1966'da kürtlerle yapmış olduğu anlaşma nedeniyle ocak 1970'te cezası affedildi ve kasim 1970'te özgürlüğüne kavuştu. (L)

BEAMON (Ralph), amerikalı atlet (Jamaika, New York eyaleti 1946). 1968 olimpiyat oyunlarında uzun atlama şampiyonu olarak yeni bir dünya rekoru kırdı: 8,90 m. (L)

Beatles (THE), ingiliz vokal dörtlüsü. — 1968'de *Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band* adlı albümü hazırladıktan sonra, bir plak işletmesi (Apple) kurdular ve yine aynı yıl büyük bir başarı kazanan *The Yellow Submarine* (Sarı denizaltı) adlı çizgi filmi yaptılar (yönetmen G. Dunning). Ancak, 1970 yılında, *Let it be* adlı albümden sonra topluluk dağılmağa karar verdi; Beatles dörtlüsünün her üyesi şarkı ve pop müzik dünyasında etkinliğini tek başına sürdürdü. (L)

BEATON (Cecil Walter Hardy), ingiliz fotoğrafçısı ve desinatörü (Londra 1904). Harrow ve Cambridge'de okudu. Sinema ve tiyatro için birçok dekor ve kostüm hazırladı; 1936'da desenlerini ve boyalı çalışmalarını sergiledi. Bununla beraber Beaton, moda fotoğrafçılığı dalında 1920'lerin adı bilinmeyen ustalarından biri olarak kaldı. 1968'de Londra'daki National Portrait Gallery'de açılan bir toplu sergide birçok portresine yer verildi. Beaton çok sayıda albüm de yayımladı. Bunlar arasında *The Book of Beauty* (Güzellik kitabı) [1930], *Cecil Beaton's Scrapbook* (Cecil Beaton'ın albümü) [1937], *My Royal Past* (Şahane geçmişim) [1939], *The Best of Beaton* (Beaton'dan seçmeler) [1968] sayılabilir. (L)

BEAUDİN (André), fransız ressamı (Mennecy 1895). Paris Dekoratif Sanatlar Ulusal yüksekokulunda okudu. Sonra çeşitli çağdaş akımların dışında kalarak kendi mantığına göre oluşan ve tam anlamıyla kendine özgü bir üslûp geliştirdi. Kübizmin temel ilkelerini taşıyan (Juan Gris'nin dostuydu) yapıtları fransız geleneğinin sertliğini ve şiirselliğini yansıtır. Resimleri her çeşit bunalım ve dramdan uzaktır: uzun uzun işlenmiş bir yapı içinde bütün tuvali yalnız konu kaplar. Konunun yeniden yaratılma süreci ardında sezilen düzen en sevdiği temaların (atlar, ağaçlar, köprüler, su v.b.) çeşitlemelerindeki ayrılıkları belirleyen «klasik» kuraldır. Yağlıboyadan başka heykel ve gravürle de ilgilenen Beaudin 1923'teki ilk sergisinden 1970'teki büyük toplu sergisine (Grand Palais, Paris) kadar geçen süre içinde birçok kişisel ve ortaklaşa sergiye katılmış, 1962'de de Fransa'nın ulusal sanatlar büyük ödülünü almıştır. (L)

***BEAUVOİR** (Simone DE), fransız kadın yazarı. — Son kitaplarında, edebiyat ve siyaset açısından güdümlü bir yaşamın dökümünü yapar: *Yaşlılık* (La Vieillesse) [1970]; *Tout compte fait* (Hâsılı) [1972]. (L)

BEAZLEY (sir John David), ingiliz arkeoloğu (Glasgow 1885 - Oxford 1970). Otuz yılı aşkın bir süre boyunca Oxford üniversitesinde klasik arkeoloji dersleri verdi (1925-1956). M.Ö. VII. yy. ile M.Ö. IV. yy. arasındaki yunan seramiği ve özellikle de kırmızı ve siyah figürlü Attike seramiği üstüne araştırmalar yaptı. Bugün dünyanın çeşitli müzelerinde yer alan vazoların hangi ustalar tarafından boyandığını, hattâ bu ustaların yanında yetişen öğrencilerin ve çıraklarının elinden çıkan vazoların, antik bile olsa gerçeklerle taklitlerini birbirinden ayırt edebilecek yetenektedir.

Yayımladığı birçok çalışma arasında, uluslararası büyük müzelerin katalogları dışında şu eserleri oldukça önemlidir: *Attic Black-figure Vase Painters* (Attike'li karafigürcü vazo ressamları) [1956]; *Attic Red-figure Vase Painters* (Attike'li kırmızı-figürcü vazo ressamları) [1963]; ölümünden sonra yayımlanan *Paralipomena* (1971) ise vazolar üstüne yazdığı iki incelemenin ek bölümlerini de kapsar. (L)

BECATTİ (Giovanni), italyan arkeoloğu (Siena 1912 - Roma 1973). 1933'te arkeoloji doktoru oldu, 1938'den 1954'e kadar Ostia Eski Eserler müzesi müdürlüğünü yaptı. 1964'ten sonra da Roma Üniversitesi Arkeoloji kürsüsü başkanı oldu. Yayımladığı birçok eser arasında Phidias üstüne yazdığı bir monografi çalışması (*Problemi Fidiaci* [Phidias'ın sorunları], 1951), latin yazarlarının beğeni ve sanatını 337 latince metinde araştıran önemli bir inceleme (*Arte et Gusto negli Scrittori Latini* [Latin yazarlarında sanat ve beğeni]), 6 citlik *Scavi di Ostia* (Ostia kazıları) [1953-1969 arası] ve *L'Eta Classica* (Klasik dönem) [1965] sayılabilir. Becatti yedi ciltlik *Enciclopedia dell'arte Antica* (Eskiçağ sanatı ansiklopedisi) [1958-1966] adlı anıtsal eserin sorumlu yönetmeniydi. (L)

***BECK** (Conrad), isviçreli besteci. — Son besteleri arasında şunlar sayılabilir: *Fantaisie pour Orchestre* (Orkestra için fantezi) [19 mart 1970'te Basel'de çalındı] ve bir *Concerto de Chambre* (Oda konçertosu) [ocak 1973'te Basel'de çalındı]. (L)

BECKENBAUER (Franz), batı almanyalı futbolcu (Münih 1945). Batı alman futbolunun en iyi defans oyuncularından biridir; özellikle kontrataklarda üstün tekniğiyle dikkati çeker. (L)

BECKER (Oskar), alman mantıkçısı ve felsefecisi (Leipzig 1889 - Bonn 1964). 1928'de Freiberg üniversitesinde, 1931'den sonra da Bonn üniversitesinde ders verdi. 1923 ve 1931 yılları arasında, Husserl ile birlikte bir felsefe ve olgubilim dergisini yönetti. Ama, eserlerinde özellikle mantık ve matematik felsefesine büyük önem verdi. Ayrıca, çok kipli mantık yapılarının (on değeri mantık yapıları) oluşumunu inceledi. Başlıca eserleri: *Mathematische Existenz* (Matematiksel varoluş) [1927]; *Zur Logik der Modalitäten* (Kipler mantığı üstüne) [1930]; *Geschichte der Mathematik* (Matematik tarihi) [J. T. Hofmann ile birlikte, 1951]; *Untersuchungen über den Modalkalkül* (Kip hesapları üstüne araştırmalar) [1952] ve *Grundlagen der Mathematik* (Matematiğin temelleri) [1954]. (L)

***BECKETT** (Samuel), irlandalı yazar. — 1969'da verilen Nobel Edebiyat ödülünü red-

Foto. Ph. Gras. Presse Sports (LAROUSSE)

detti. 1970'te, fransızca yazdığı ve daha önce yayımlanmamış ilk romanı *Mercier et Camier*'yi yayımladı. Ludovic ve Agnès Janvier ile birlikte, 1969'da, *Watt*'ın çevirisini yaptı. Daha sonra yazdığı kısa kısa metinlerde çeşitli hareketleri, el-kol işaretlerini ve basit resim çizgilerini konu edindi (*Sans*, 1969; *le Dépeupleur*, 1971). [L]

Bedrana, Bekir Yıldız'ın aynı adlı öyküsünden Süreyya Duru'nun sinemaya uyarladığı türk filmi (1974). Filimde, insanı insana bağımlı kılan iktisadî düzen içinde tanışıp evlenen bir çiftin geri inançlar ve töreler yüzünden mutsuz oluşları anlatılır. Çekoslovakya'da Karlovy-Vary Filim şenliğinde CİDALC ödülünü kazandı. Perihan Savaş, bu filimdeki rolüyle 1974 Antalya festivalinde yılın en başarılı kadın oyuncusu seçildi. (M)

Beecham Group Ltd., 1928'de kurulan ingiliz şirketi. Faaliyeti tüketim malları pazarına yönelen ilk Büyük Britanya sınaî kuruluşlarından biridir; tüketim malları arasında hazır ilâçlar çok küçük bir yer tutar. Fakat ilâç sanayii ürünleriyle tuvalet ve kozmetik ürünleri kazancının üçte ikisini sağlar. Uluslararası ünü olan Beecham gelirinin üçte ikisini Birleşik Krallık dışındaki ülkelerden elde eder: Avrupa, Güney yarımküre ülkeleri, çeşitli öbür pazarlar; Kuzey Amerika bu dış gelire eşit bir payla katılır. Malî alanda birçok müdahaleyle önemini yaymağa girişti; Holding Glaxo ve amerikan Masengill'in hisse senetlerini satın aldı. 1962'de üretim kapasitesinin bütününün yönetiminde Britanya grubu şubeler halinde örgütlendi. İlâç sanayii bölümü belli oranda özerklik elde ederek şubeleri, Büyük Britanya ve yabancı acenteleri yeniden gruplaştırdı. (L)

***BEERŞEBA** veya **BİR ÜS-SABA**, İsrail devletinde şehir. — İsrail efsanelerine göre, İbrahim peygamber ve oğlu İshak bu yeri alınca adını *Beerşeba* koymuştur. Şehrin önemi sadece suyunun bolluğundan değil, İsmail'in güney bölgesinde önemli bir durak olmasından geliyordu. Efsaneye göre, Yakup peygamber oğlu Yusuf'u görmek için Mısır'a giderken burada konaklamış ve İlyas peygamber putperestlerin elinden kaçarken uşağını burada bırakarak Horeb dağına gitmişti. İbrahim peygamber burada bir ılgın ağacı dikerek onun yanında ebedî Tanrı'ya saygı gösterdi. İshak peygamber burada Yehova için bir kurban kesme yeri yaptırdı. Bir üs-Saba'nın türk tarihinde de belli bir yeri vardır. Birinci Dünya savaşında tam lojistik kurumlara, motorize araçlara sahip olan ingiliz ordusu, 7. ordunun cepheye yeni giren kuvvetlerine karşı burada taarruza geçti (31 ekim 1917). Bir ingiliz subayının oyununa gelen 8. ordu komutanı general von Kress'in yardım etmemesi yüzünden 3. kolordu geri çekilmek zorunda kaldı. Bu bölgede komutanlığı 7. ordu komutanı Fevzi (Çakmak) Paşa aldı. İngilizler Gazze'den 8. orduya taarruz ederek burayı aldılar (2 kasım 1917). 1950 yıllarında kentin yakınlarında arkeolojik yerleşmelerin varlığı ortaya çıkarıldı. M.Ö. IV. binyılda bu bölge, hayvancılık ve çobanlıkla geçinen halkların yarattığı, bölgenin son derece kurak iklim koşullarına ayak uydurmuş ilginç bir kültürün beşiği oldu. Abu Matar, Kirbet Bitar, Sadafi gibi belli başlı yerleşmelerde yaşayan halklar koyun, keçi ve sığır yetiştirir, ayrıca çakmaktaşından yapılmış oraklarla biçtikleri nişastalık buğday, yulaf ve arpa tarımı yaparlardı. Yumuşak lös toprakları içine oyulmuş yeraltı evlerinde dikdörtgen biçimi odalar birbirine koridorlarla bağlıydı. Her evin içinde tahıl ambarları, ocaklar ve lambalar bulunurdu. Sonraları halk bu yeraltı evlerinden, çoğu zaman kendi elleriyle açtıkları yapay mağaraların çökmesiyle oluşan çukurların üstünde kurulmuş, yarısı yeraltında, yarısı yerüstünde tuğla veya taş evlere geçti.

Abu Matar'da saf bakırdan yapılmış bir yığın eşya (silâhlar, süs eşyası), ayrıca bir döküm atelyesi bulundu. Bu eşya arasında en ilginçleri, hammaddesinin Ürdün vâdisinden geldiği sanılan, bazalttan oyulmuş ayaklı kâseler ve çıplak veya yarı çıplak kişileri tasvir eden kemikten veya fildişinden yapılma şaşırtıcı heykelciklerdir. Ölü gömme âdetlerinde iki ayrı eğilim göze çarpar: ölüler ya daha eski çağlarda olduğu gibi iki büklüm halde yeraltına gömülür veya o zamanlar bütün Filistin'i etkisi altına almış olan Gasulyen kültüründekilere benzeyen, pişmiş topraktan yapılmış ev biçimindeki kemikliklere gömülürdü. (L)

***BEGHİN** (Henri), fransız matematikçisi. — (öl. Paris 1969). [L]

***BEGLES**, Fransa'da Gironde idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

***BEHÇET** (Hulûsi), türk tıp bilgini. — Frengi teşhisi ve deri hastalıkları konusundaki çalışmaları ve Behçet hastalığını (Morbus Behçet) buluşu nedeniyle 1975 TÜBİTAK hizmet ödülü adına verildi. (M)

BEHNİSCH (Günter), alman mimarı (Dresden 1922). Fritz Auer, Winfried Büxel, Manfred Sabatke, Erhard Tränkner, Karlheinz Weber ile birlikte çalışarak Stuttgart'taki *Vogelsangschule*'yi, Ulm'daki *İngenieurschule*'yi, Furtwangen'deki *Progymnasium*'u ve yine Stuttgart'taki *Heim der Hymnus-Chorknaben*'i inşa etti; ama en önemli ve en ünlü eseri planlarını çizdiği ve inşasını yaptığı (1972) Münih* (*Ek*) Olimpiyat sitesidir. (L)

***BEHRMAN** (Samuel Nathaniel), amerikalı tiyatro yazarı. — (öl. 1973). 1968 yılında *The Burning Glass* (Yanan cam) adlı bir roman yazdı. Daha sonra da anılarını derledi: *People in a diary* (Bir hatıra defterindeki kişiler) [1972]. (L)

Bekaert S.A. Bk. N. V. BEKAERT S.A., *Ek*.

***BEKDİK** (Nihad, **Arslan Nihad** da denir), türk futbolcusu. — (öl. İstanbul 1972). [M]

BEKEN (Gazanfer), türk mimarı (İstanbul 1918). Haydarpaşa lisesini (1937), Yüksek Mühendislik Mektebi Mimarlık şubesini bitirdi (1943). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 1. Bina Bilgisi kürsüsünde asistan (1946), doktor (1949), doçent (1955) ve profesör oldu (1965). Dünya mimarîsindeki yenileme hareketlerine dönük çalışmalara katıldı. Orhan Bozkurt ve Orhan Bolak ile birlikte Ankara Ulus İşhanı yarışmasında birincilik aldı (1954). Başlıca eserleri: *Garbî Anadolu mıntıkası kerpiç binaları* (1949); *Tekniğin mimarîye tesiri, aile-konut ilişkileri* (1959); *Mimarlığa giriş* (1970); *Halk konutları standartlarının tespitine temel olmak üzere konutlarda performans ölçülmesi* (1970); *İlkokullarda performans ölçülmesi* (Necati İnceoğlu, Yusuf Özkarakoç, Ziya Ok ile) [1972]. (M)

***BEKESY** (Georg VON), macar asıllı amerikalı fizikçi ve hekim. — (öl. Honolulu 1972). [L]

***BEKİLLİ**, Denizli ilinde, Çal ilçesine bağlı bucak; 15 455 nüf., 13 köy (1970). [M]

BEKR (Ahmet Hasan EL —), ıraklı general ve siyaset adamı (Tikrit, Bağdat'ın kuzeyinde 1914). 1959'da ordudan çıkarıldı; şubat 1973'te düzenlenen Baas'çı devlet darbesiyle başbakanlığa getirildi ve kasım 1963'te, mareşal Abdüsselâm Arif'in iktidara geçişiyle, Irak cumhurbaşkanı yardımcısı oldu. Abdüsselâm Arif ölünce, hükûmetten ayrıldı ve Abdurrahman Arif tarafından emekliye sevkedilen subayların başlattığı harekete katıldı; bu subaylar topluluğu ile 17 temmuz 1968 darbesini hazırladı. Abdurrahman Arif iktidarının devrildiği gün, Devrimci Komuta konseyi Hasan el-Bekr'i hem Irak cumhurbaşkanlığına, hem konsey başkanlığına, hem de genelkurmay başkanlığına atadı. Bu tarihten sonra, el-Bekr gerek Irak'ın siyasetine, gerek Baas çizgisine değişiklikler getirdi: yalnızca kendisine karşı sorumlu olan bir bakanlar meclisi kurdu (temmuz 1973) ve bir kürt devletinin temelini atmak istedi; ancak, bu son girişimi mayıs 1974 savaşıyla suya düştü. (L)

***BELAUNDE TERRY** (Fernando), perulu devlet adamı. — Haziran 1963'te cumhurbaşkanı seçildi, ancak 3 ekim 1968'de askerî bir darbeyle devrildi ve yerine general Juan Velasco Alvarado geçti. (L)

***BELCAMPO** (Herman SCHÖNFELD WICHERS, — denir), hollandalı yazar. — Yeni öyküler yayımladı: «*Seraplar*» (fr. çev. Mirages) [1967], «*Düşlenen yıldız çiçeği*» (fr. çev. le Dahlia rêvé) [1968], «*Büyük olay*» (fr. çev. le Grand Evénement) [1969]. (L)

***BELÇİKA**, Batı Avrupa'da devlet.

NÜFUS VE İKTİSAT

● *Nüfus.* Belçika'nın nüfusu çok ağır artıyor: 1971 sonunda 9 695 379 idi. Doğal artış düşüktür: 1972'de doğum oranı binde 13,8, ölüm oranı 12,0. Hattâ doğal nüfus artışı bilançosu 1970 ve 1971 yıllarında Liège ilinde ve Brüksel ili merkezinde açık vermiştir. Çok sayıda yabancı olmasaydı bu bilanço daha da açık verirdi: ülkede, dörtte biri Flamanca konuşulan bölgede, dörtte biri Brüksel'de, yarısı da Wallonie'de olmak üzere 716 000 yabancı vardır (1970 sonunda); doğal nüfus artışının yarısını yabancılar temsil eder. Flamanca konuşan nüfus Fransızca konuşan nüfusa oranla daha hızla çoğalıyor. Flamanca konuşan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 1964'te yüzde 55,34 iken, 1970'te yüzde 56,06'ya yükseldi. 1970'te Fransızca konuşulan bölge toplam nüfusun yüzde 32,25'ini, Almanca konuşulan bölge yüzde 0,64'ünü, başkent Brüksel (iki dil konuşulur) ise yüzde 11,05'ini temsil ediyordu.

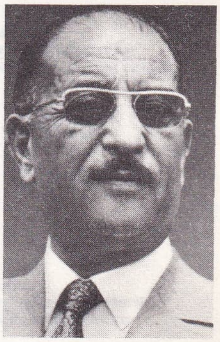

Ahmet Hasan el-BEKR

● *İktisadın gelişmesi.* Belçika iktisadının gelişmesi 1966 ve 1967'de yavaşladı. 1968 ile 1969 yıllarında bir toparlanma görüldü (G.S.M.H. [gavrisafi millî hasıla] yüzde 6,3 ve yüzde 10,3 oranlarında arttı), ama 1970 sonunda ve 1971'de yeniden bir duraklama oldu. 1972'de önce yeniden bir yükselme, sonra yıl sonuna doğru bir sıkışma görüldü; yatırımlar 1971'e oranla yüzde 3 azaldı ve işsiz sayısı çoğaldı: 1967'de 100 000'i aşan işsiz sayısı, 1969 sonunda 39 000'e düşmüşken, 1972 başında yeniden 90 000'e yükseldi. Birleşmiş Milletler teskilâtının sanayi indisi (1963'te taban 100), 1966'da 111, 1971'de 140 idi. Kişi başına gelir, 1960'ta 1 126 dolar iken 1970'te 2 406 dolara yükseldi.

● *Ticaret.* Dış ticaret ülkenin temel dayanaklarından biridir. Fiyatların başka ülkelere oranla az artması ihracatı hızlandırdı, ama çelik sanayiindeki yenilemeden ve demirsiz maden fiyatlarının düşmesinden etkilendi; A.B.D. pazarına yönelmeyle bu zor durumdan kurtulundu ama, A.B.D. pazarında rekabet büyük olduğu için 1972'de ihracat en çok Büyük Britanya yönünde arttı. 1969'da ihracat yüzde 24 oranında, 1971'de ise ancak yüzde 4 oranında arttı; aynı yıl, ithalât iki kat fazlalaştı. 1972'de istisnaî bir olay görüldü, sermaye hareketleri bilançosu açık verdi.

● *Faaliyet kesimleri.* 1972'de tarımda sürekli olarak istihdam edilenlerin sayısı ancak 148 900 kişiydi. Tarım işletmelerinin ortalama boyutları 1954'te 6,2 hektarken 1972'de 9,2 hektara yükseldi. Otlaklar günden güne çoğalıyor (1972'de ekili yüzeyin yüzde 50,5'i). Buğday, arpa, mısır, şeker pancarı ve yeşil yemlik bitki üretimi artmaktadır. Keten ve patates üretimi azalıyor, ama sığır, özellikle de domuz ve kümes hayvanları yetiştiriciliğinde büyük bir gelişme var.

Enerji kaynakları da hızla değişiyor. Maden ocaklarının tükenmesi 1960'ta 22,6 Mt olan kömür üretimini 1970'te 11,6 Mt'a düşürdü, oysa tüketim 37,5'ten 59,4 Mt'a yükselmişti. Madenkömürü üretimi 10 Mt'a, yani ulaşılan azamînin üçte birine düştü. Petrol arıtma kapasitesi 33 Mt'a yükseldi; ayrıca bunu artıracak yatırımlar yapılmış, tasarılar hazırlanmıştır. Elektrik üretimi özellikle Chooz (Fransız Ardenne'lerinde), Tihange (Liège yakınında) ve Doel (Anvers yakınında) santrallarının nükleer enerji üretimi sayesinde hızla yükselmektedir (37 TW saat).

Ülke, 14,5 Mt çelik üretimiyle dünyada dokuzuncudur. Denize doğru hafif bir kaymaya rağmen demir yataklarının büyük kısmı hâlâ Sambre-Meuse yarığı boyunca uzanır: güçlü kanallar ve demiryollarıyla taşınan filiz, Anvers üzerinden transit gönderilir. Çelik sanayii, Cockerill-Ougrée Providence ve Espérance-Longdoz tesislerinin 1970'te birleş-

Foto. Almasy (LAROUSSE)

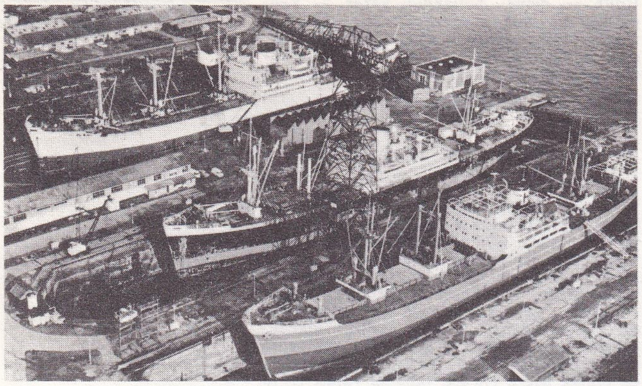

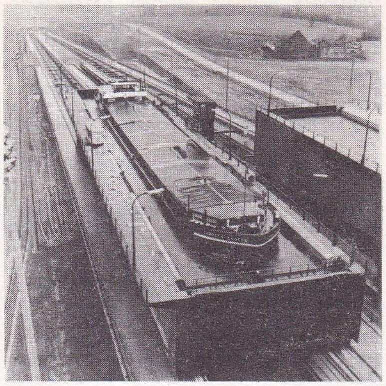

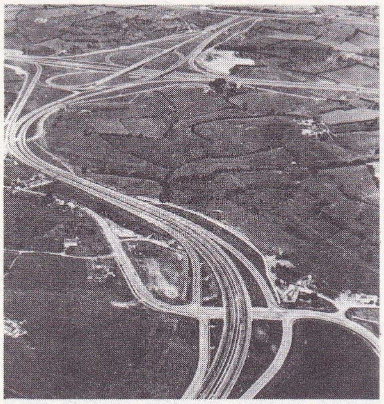

üstte, Anvers limanında kalafat yerinde gemiler

sağda, Brüksel'de Charleroi kanalında tesviye havuzu (yüksekliği 68 m)

yanda, bir otoyol ayrımının havadan görünüşü

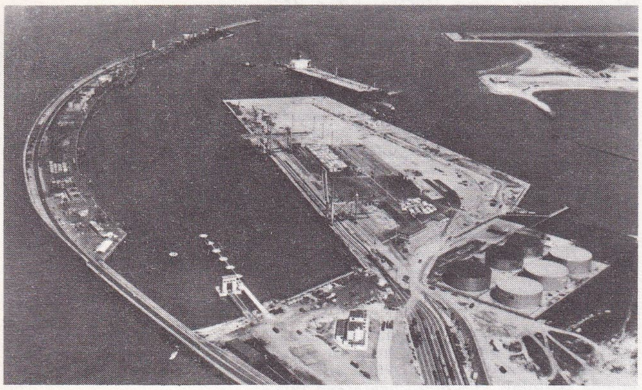

üstte, Zeebrugge, Kuzey denizi kıyısında liman

mesiyle güçlenmişti (7 Mt kapasitesinde; 59 000 kişi çalışır). Dokuma sanayiinde 1971'-de üretimde yüzde 5, ihracatta yüzde 10 artış görülmüştür.

1972 sonunda ülkede 900 km'lik otoyol vardı; Belçika yakında Avrupa'nın en yoğun karayolu ağına sahip olacaktır. Şu anda hizmete açık otoyollar şunlardır: E5 otoyolu (Ostende-Brüksel-Liège-Aachen), E10 otoyolu (Amsterdam-Anvers-Brüksel-Charleroi-Paris), E3 otoyolu (Hollanda-Anvers-Lille-Pariş), E39 otoyolu (Anvers-Liège), E41 otoyolu (Wallonie otoyolu). Ostende, Dunkerque, Tournai-Courtrai-Bruges otoyolları, Ardenne geçidi ve Brüksel paralel yolu da inşa halindedir. 1 533 km'lik kanaldan 59'unun gabarisi 1 350 tonu bulur veya aşar; Albert kanalı ya da Anvers-Ren bağlantısı 9 000 - 10 000 tonluk konvoylar alabilecek biçimde büyütülmüştür. Zeebrugge limanının trafiğinde büyük bir artış vardır: Gand rafinerisine ikmal yapan bu limanın roll-on roll-off tankerleri (1 Mt) ve yolcu trafiğinde de artma görülür. Yeni havuzlar 2 500 hektarlık bir sanayi bölgesine ulaşmayı sağlayacaktır. Gand, 1968'de hizmete giren Terneuzen kanalından yararlanır. 25-30 Mt kadar petrol, Rotterdam'dan boru hattıyla geldiği için, Anvers'in trafiği 1972'de biraz azalmıştır.

● *Bölgeler.* Bölgeleştirme önemli yer tutar. Gayrisafi iç hasılanın yıllık artış yüzdesi, Flaman bölgesi (yüzde 4,5), Brüksel bölgesi (yüzde 3,1) ve Wallonie'de (yüzde 1,6) çok değişir. Flandre'da 1969-1971 arasında 70 000 kişilik yeni iş yaratılmıştır. Wallonie'de yılda 20 000 kişilik iş yaratılması gerekir: 1972'de, ulusal işsizlik ortalaması yüzde 3,2 iken Liège ilinde yüzde 9'u bulmuştur.

Wallonie'de en kalabalık kesim Tournai - Mons bölgesi ile Sambre ve Meuse ırmaklarının vâdileridir. Kömür üretimi gerilemektedir ve bütün Flandre, Fransa veya Hollanda dışında denize açılacak yeri olmadığından kuşatılmış gibidir. Batıda Hainaut, on yıldır yatırımların hacminin en yüksek olduğu wallon ilidir. Yalnızca Batı Hainaut'da 1966-1971 yılları arasında 7 500 kişilik yeni iş yaratılmıştır; ama nüfusu bölgeye bağlayabilmek için 1971-1975 yılları arasında daha 22 500 kişilik yeni iş gerekir. Mouscron bölgesinde istihdam 6 yılda yüzde 15,2 artmış, kömür üretimindeki gerilemenin en çok etkilediği bölgede (Borinage ve Mons), Ghlin - Baudour kuşağında, 3 500'den fazla işçinin çalıştığı birçok yeni fabrika kurulmuştur (Siemens, AKZO, tezgâh yapımı). Brüksel-Paris ve Dunkerque-Wallonie-Ruhr otoyollarının burada kesişmesinden bölge yarar sağlayacaktır. Merkez bölgeleri ve Charleroi da birer kavşak üzerindedir, fakat Charleroi üstelik A.B.C. (Anvers-Brüksel-Charleroi) eksenine ve büyük gabarili bir suyolunun güneyinde bulunmasından da yararlanmakta, oysa Mons ile Hainaut, Escaut'nun düzenlenmesini beklemektedir. Bu A.B.C. ekseninin ucunda, Seneffe-Manage sanayi kuşağında birçok fabrika açılmıştır (otomobil yapımı, elektronik); Feluy'de ise bir petrol rafinerisi ve petrokimya sanayii kurulmuştur. Doğuda, Liège bölgesinde, çelik sanayiinin modernleştirilmesine ve üniversite araştırmalarıyla desteklenen yeni sanayi bölgesinde (özellikle Liège'in batısındaki yaylada Hauts-Sarts parkı) birçok fabrika kurulmasına rağmen işsizlik çok artmıştır. Ayrıca Liège çevresinde radyoloji gereçleri tesisleri, bir otomobil lastiği fabrikası, konfeksiyon fabrikaları açılmıştır. Liège, dört otoyolun, Meuse'ün ve Albert kanalının kavşağında bulunmanın sağladığı üstünlükten yararlanır. Ardenne kesimi nispî bir ıssızlık içindedir; turizm ancak kısmî bir çözüm yoludur. Ardenne'in güney bölgesi de en az o kadar tecrit edilmiştir; Virton'da bir selüloz fabrikasının kurulması istihdam sorununa hiç bir çözüm getirmemiştir.

Flamanca konuşulan bölgeler, denizden ve bol işçiden yararlanır. Deniz cephesi hemen bütünüyle turizme ayrılmıştır, ama turizm ülkelerarası yolcuIuk kolaylıklarından ve Akdeniz kıyılarının rekabetinden zarar görür. Demek ki bu deniz cephesinde sanayiye pek yer yoktur ve birarada yaşama güçtür; üstelik denizin sığlığı gemilerin tonajını sınırlar. Bununla beraber Bruges ve Zeebrugge'de sanayi gelişmektedir: tekne motorları, büyük televizyon fabrikası. Gand'da, Terneuzen kanalı boyunca büyük bir sanayi şeridinde Sidmar çelik fabrikası, bir elektrik santralı ve bir petrol rafinerisi (Texaco; 5 Mt kapasite), şehir yakınında da yeni kurulan Volvo otomobilleri montaj fabrikası (1975'te üretimi 50 000 arabaya yükselecektir) yer alır. Anvers*te (*Ek*) sanayi gelişmesi devam etmektedir. Flandre'ın iç kısmında, iktisadî ve sosyal durum düzelmiş, göç büyük ölçüde durdurulmuştur.

TARİH

Belçika siyasetinin başlıca sorunu hâlâ dil sorunudur. Hükûmet çoğunluklarının kurulması, bozulması, partilerin çalışması hep bu soruna göre olur. 1968 yılı, iki topluluk arasında yeni bir anlaşmazlık evresini başlattı. Louvain katolik üniversitesinin fransız bölümünün genişletilmesiyle ilgili bir planın yayımlanması, 17 ocaktan sonra öğrenciler arasında kanlı kavgalara yol açtı. Çok geçmeden anlaşmazlık hükûmette de belirdi ve Paul Vanden-Boeynants, 23 şubatta krala kabinesinin istifasını götürmek zorunda kaldı. Böylece, dört aydan uzun sürecek bir hükûmet buhranı başlıyordu; üstelik, 31 martta yapılan yasama seçimlerinde de üç büyük partinin gerilediği, aşırı partilerin ise geliştiği görüldü: Fransızca konuşanlar 7, *Volksunie* (Flaman Halk birliği) ise 8 sandalye kazandı; sosyalistler 5, sosyal hıristiyanlar 8, liberaller ve komünistler de 1'er sandalye kaybettiler. 12 haziranda Gaston Eyskens'in başkanlığında bir yandan sosyal-hıristiyanlarla sosyalistler, öte yandan da Wallonlarla Flamanlar arasında kesin bir denge gözetecek biçimde seçilmiş bir koalisyon kabinesi kuruldu. Brükselli sosyalistler hükûmeti desteklemeyi reddettiği için, hükûmetin anayasada merkeziyetçilikten kurtulma yönünde bir değişiklik yapmak için gerekli üçte iki çoğunluğu sağlaması olanaksızdı. Hükûmet, iki cemaatin arası iyice açıldığı bir anda eli kolu bağlı durumda kaldı. Louvain, Anvers, Liège ve Brüksel'de birçok öğrenci gösterisi oldu; Louvain'de, artık Hollandaca konuşanlarla birarada oturmak istemeyen Fransızca konuşanlar, 20 mart 1969'da üniversitelerinin Wallon bölgesine nakledilmesini sağlayan bir kredi verilmesi için gös-

İLLER	NÜFUS	İDARE MERKEZLERİ	NÜFUS
Anvers	1 536 000	*Anvers*	227 000
Brabant	2 178 000	*Brüksel*	161 000
Batı Flandre	1 057 000	*Bruges*	51 000
Doğu Flandre	1 314 000	*Gand*	149 000
Hainaut	1 331 000	*Mons*	29 000
Liège	1 015 000	*Liège*	147 000
Limburg	656 000	*Hasselt*	40 000
Luxembourg	219 000	*Arlon*	14 000
Namur	385 000	*Namur*	33 000

Başlıca şehir merkezleri

Anvers	673 000	Gand	226 000
Brüksel	1 071 000	Liège	444 000

Foto. İNBEL (LAROUSSE)

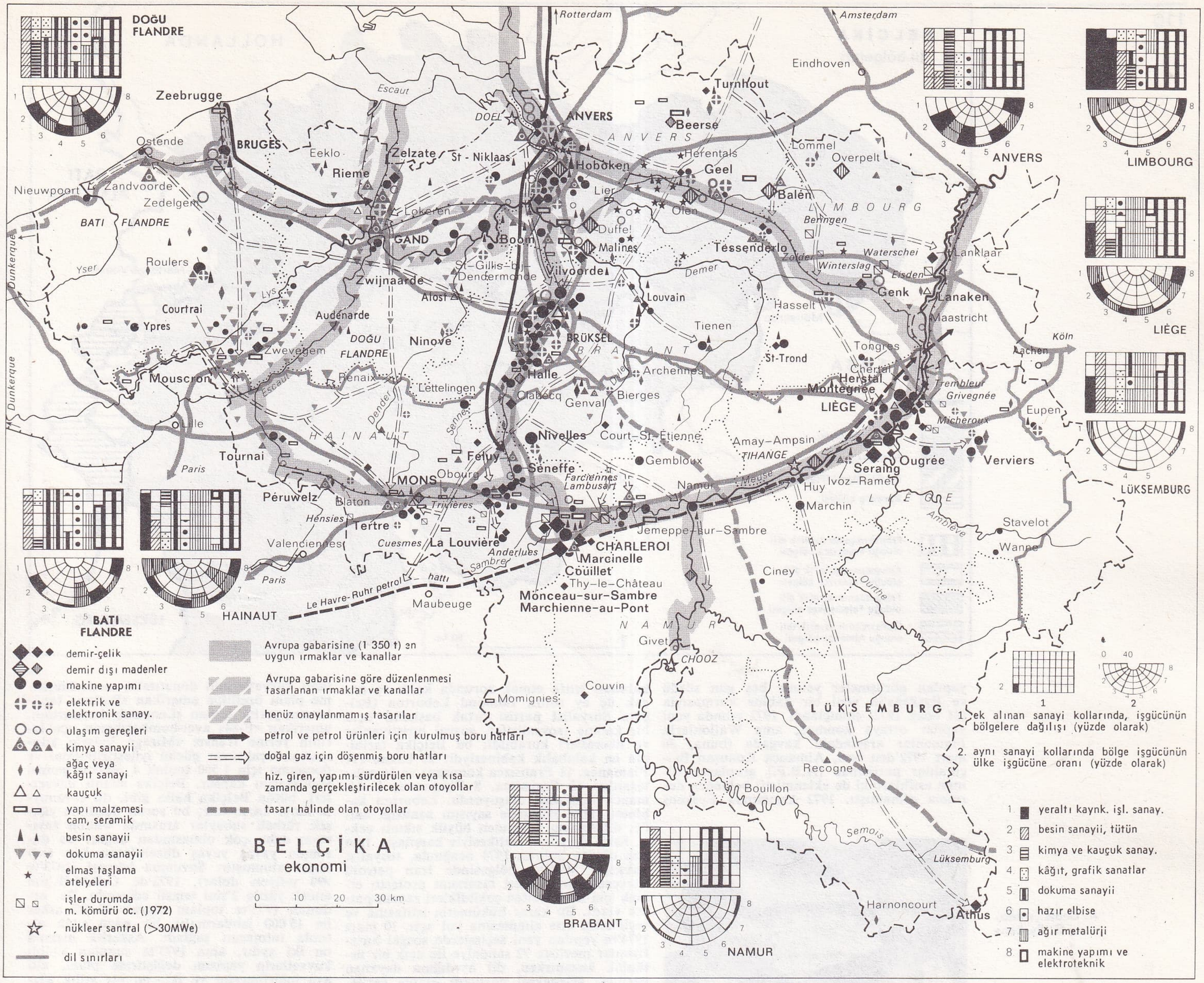

teri yaptılar. Haziranda krediler açıldı ve hükûmet buhranı son anda savuşturuldu. Ama hükûmet birkaç aydır dil sorunuyla birleşen ve onu büsbütün ağırlaştıran başka sorunlarla karşı karşıyaydı. 24 nisan 1969'da, Wallon parlamento üyelerinin bir genel toplantısında (bu tür bir toplantı ilk defa yapılıyordu), eskimiş olan sanayi tesislerinin (kömür ve çelik) Flandre sanayi tesisleri kadar verimli olmadığı, dolayısıyla da işsizliğe çare bulunamayan Wallon bölgesinin iktisadî bakımdan geri kalmışlığı üstünde duruldu. Wallon bölgesindeki hıristiyan ve sosyalist sendikalar, iş yaratılması ve yeni sanayiler (kimya, petrol) kurulması için art arda gösteriler düzenlediler. Liège'de 22 mayıs 1969'da yapılan bir gösteriye 60 000 kişi katıldı. Dil sorunu, partileri de bölmek eğilimi gösteriyordu; bu eğilim önce Brüksel'de (şehir Flaman bölgesinde olduğu halde Fransızca konuşanlar çoğunluktadır) öylesine arttı ki, partilerin Brüksel şubeleri Flamanca konuşan topluluklara oyun oynamak için Fransızca konuşanlar cephesiyle (özellikle Sosyalist parti) ve Wallon birliğiyle ittifak yapmağa yanaştılar. Üç büyük partinin flaman ve wallon kanatlarının giderek ayrıldığı (özellikle sosyal hıristiyanlarda), bu arada da çeşitli görüşlerdeki insanları partilerüstü bir düzeyde toplama eğiliminin ortaya çıktığı görülüyordu: eski sosyal hıristiyan bakanlardan Paul Vanden-Boeynants'ın önerdiği toplanma böyle bir toplanmaydı. Bu dönemde en önemli gelişme, birlikçi devlet fikrinin artık iflâs ettiğinden kimsenin şüphesi kalmamasıydı. Paul Henri Spaak gibi birlikçiliğin eski savunucularının bunu 1970 ocağında kabul etmeleri hükûmetin işini kolaylaştırdı. Hükûmet, 1969 eylülünde, bütün partileri temsil eden 28 üyelik bir komisyon kurdu: görevi, merkeziyetçilikten kurtulma konusunda bir anlaşma yolu bulmaktı. Brüksel sorunu, Volksunie'nin komisyondan çekilmesine ve 24 üyeli yeni bir komisyonun da başarısızlığa uğramasına yol açtı; kabine bizzat bir tasarı hazırlayıp, 1970 şubatında yayımladı. Bu tasarıda üç bölge öngörülüyordu: Flandre, Wallon bölgesi ve Brüksel. Bunların her birinin bir kültür kurulu, bir de iktisadî kurulu (Brüksel'dekiler, şehirde oturanların yüzde 80'i Fransızca konuştukları halde karma kurullar) olacaktı. Ülkede çoğunlukta olan Flamanlar, Brüksel'de eşitliğe karşılık bütün ülkede eşitliği kabul ettiler; bunu dengelemek için, Brüksellilere de «aile reisi özgürlüğü», yani her aile reisinin flaman bile olsa çocuklarını fransız okuluna gönderme özgürlüğü tanındı. Anayasa değişikliği çalışmaları bütün yıl sürdü ve kesin metinler ancak 10 aralık 1970'te çıkarılabildi. Bu arada, ekim 1970 belediye seçimleri hükûmetin işini güçleştirmişti: gerçekten, Brüksel'de, seçimleri Fransızca Konuşanlar Demokratik cephesi (F.D.C.) ile «Eyskens planı»na karşı olanlar kazandılar: 125 000 oya karşılık 460 000 oy. Anayasa reformu hükûmetin sıkıntılarını sona erdirememişti; hükûmet sürekli olarak partilerarası anlaşmazlığın tehdidi altındaydı. 1971 yazında, dolar buhranının doğurduğu sorunlar, iki cemaat arasındaki ilişkiler sorununu unutturur gibi oldu; ama eylülde, kabinede Belçika Sosyalist partisinin Wallon kanadı ile Flaman Sosyal Hıristiyan partisi arasındaki bir görüş ayrılığı bu sorunların yeniden ortaya çıkmasına yol açtı. Hükûmet meclisi dağıtarak 7 kasım 1971'de seçime gitti. Seçimde hükûmet partilerinin durumu güçlenirken Liberal parti, sandalyelerinin dörtte birini F.D.C. ve Wallon birliği lehine kaybetti. Sosyalistlerle sosyal hıristiyanlar arasında yeni bir hükûmet ittifakı kurmak için

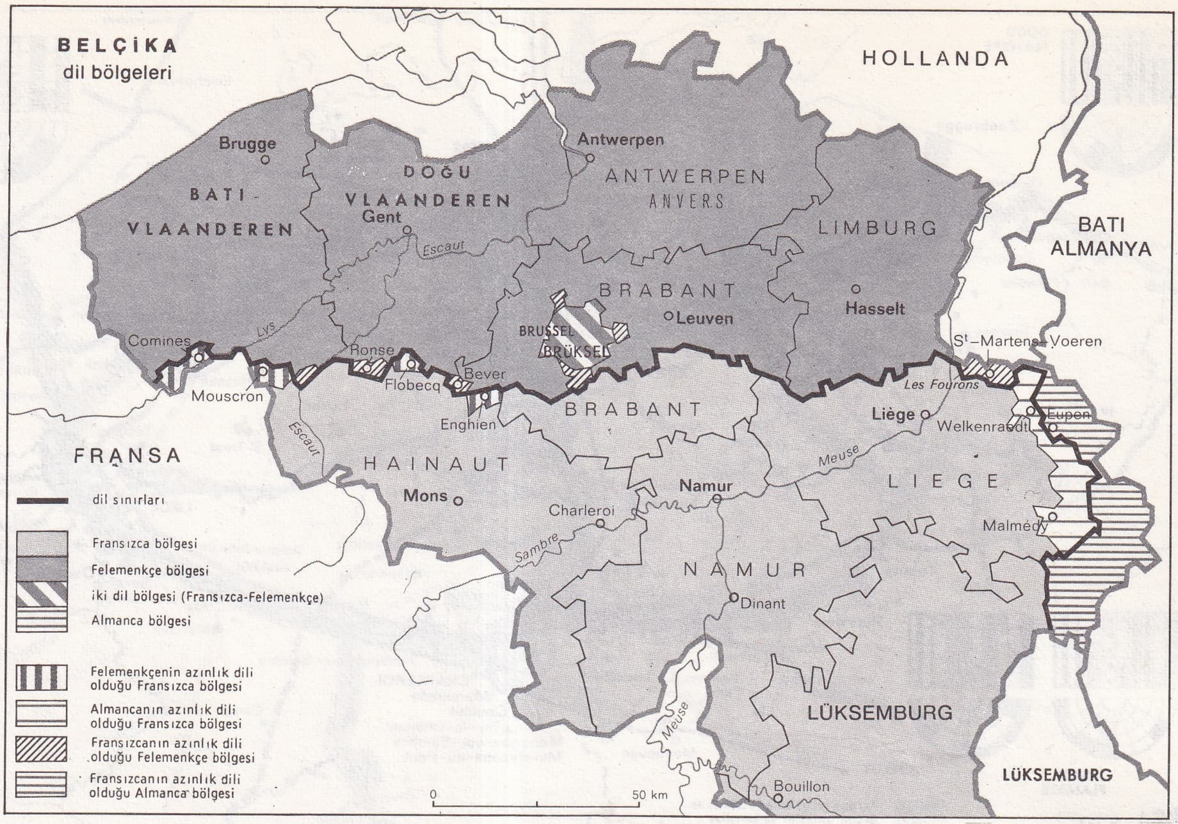

yapılan görüşmeler yetmiş beş gün sürdü ve Eyskens'in yeni bir kabine kurmasıyla (21 ocak 1972) sonuçlandı. 1972 yılında yeni yapılar ortaya konmuş, ama Wallonlarla Flamanlar arasındaki kavgada (buna, 30 mart 1972'den beri, Almanca Konuşan Belçikalılar partisinde [A.B.P.] gruplaşan alman asıllılarınki de eklenmişti) beklenen durulma olmamıştı. 1972 kasımında Eyskens

A. Cools (solda) ve G. Eyskens

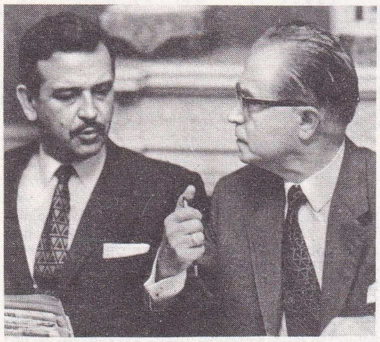

Leburton kabinesi (ocak 1973 - ocak 1974)

kabinesi istifa etmek zorunda kaldı ve ancak üç ay sonra Edmond Leburton (Belçika Sosyalist partisi ortak başkanı) üçlü bir kabine (sosyalistler, sosyal hıristiyanlar ve liberaller) kurabildi; bu Belçika tarihinin en kalabalık kabinesiydi: 22 bakan (11 Flamanca, 11 Fransızca konuşan) ve 14 müsteşardan (5 Fransızca, 8 Flamanca, 1 Almanca konuşan) oluşuyordu. Leburton kabinesi, 1973 ekiminde sayısını azalttığı halde, dil sorunu yüzünden büyük sıkıntı çekti, hattâ devrilme tehlikesiyle karşılaştı. İçin için oluşan buhran 1974 ocağında, sosyalist bakanlar Wallon bölgesinde İran petrolü işleyecek bir rafineri tasarısını protesto etmek için hükûmetten çekildikleri zaman patlak verdi. Bu karar hükûmetin istifasına ve seçimlerin öne alınmasına yol açtı. 10 mart 1974'te yapılan yeni seçimlerde sosyal hıristiyanlar mecliste 72 sandalye ile açık bir üstünlük kazanırken, dil ayrılığına dayanan partiler, geleneksel partilere oranla gerilediler. Eski başbakan yardımcısı ve Leburton kabinesinin bütçe bakanı Léo Tindemans (flaman sosyal hıristiyan), yeni hükûmeti kurmakla görevlendirildi. Sosyalistlerin muhalefeti karşısında seçimlerden önceki koalisyonu yürütmekten vazgeçerek, uzun pazarlıklardan sonra, sosyal hıristiyanlardan ve liberallerden oluşan bir azınlık kabinesi kurdu (nisan). Petrol buhranı nedeniyle iktisadî durumun kötüleştiğini gören hükûmet, benzin fiyatlarına zam yapılmasına izin vererek, yabancı şirketlerle ocak ayında başlamış olan anlaşmazlığa son verdi. Bir yandan iktisadî ve sosyal sorunlara öncelik tanımağa devam ederken, bir yandan da temel amaç olarak, 1970 anayasa değişikliğinin öngördüğü ve başlatılması buhranın temel nedenlerinden biri olan bölgeleştirmeye yöneldi. Ne var ki, hazirandan başlayarak Wallon birliğinin de katılmasıyla genişleyen kabine mecliste çoğunluğu sağladıysa da, bu çoğunluk bölgeleştirme sorununu çözmeğe yeterli değildir.

ASKERÎ TARİH

1969'dan beri yürürlükte olan Belçika silâhlı kuvvetlerinin donatımını modernleştirme planı özellikle amerikan «Patton» tanklarının yerine alman «Leopard» tanklarının, amerikan «F-84» avcı-bombardıman uçaklarının yerine fransız «Mirage V»lerin konmasını, uçaksavar gücün iyileştirilmesini ve donanma için 1 500 tonluk 4 refakat gemisi yapılmasını kapsar. Belçika silâhlı kuvvetleri, bütün Belçika halkı gibi, dil sorunuyla karşı karşıyadır; bu sorun özellikle yüksek rütbeli subaylar arasında wallon sayısının daha çok olmasından doğar; bu durumun yavaş yavaş düzeltilmesi için tedbirler alınmıştır. Savunma bütçesi (1973'te 990 milyon dolar), 1972'de G.S.M.H.'nın ancak yüzde 2'sini temsil ediyordu. Bu, ordunun 1973'te toplam olarak 90 000 asker ile 15 000 jandarmalık bir gücü silâh altında tutmasını sağladı. Askerlik hizmeti on iki aydır, ama 1973'te sunulan silâhlı kuvvetlerin yapısını değiştirme planı, altı aya indirilmesini ve iki - on bir yıllık sözleşmelerle hizmet edecek gönüllü ve ücretli askerlerle NATO ile bütünleştirilecek manevra kuvvetleri kurulmasını öngörür. Kara kuvvetleri (65 000 kişi) iki ihtiyat tugaydan başka, NATO'nun kuzey ordular grubu içinde 4 tugaylık bir kolorduyu ve 1 paraşütçü alayını kapsar; ayrıca nükleer «Honest John» roketleri ve uçaksavar «Hawk» füzeleriyle donatılmıştır. Deniz kuvvetlerinin (4 600 kişi) yalnızca otuz kadar mayın tarama gemisi vardır. Hava kuvvetleri ise (20 000 kişi ve 144 savaş uçağı) beş avcı-bombardıman filosunu («F-104G» ve «Mirage V»ler) 2 avcı filosunu, 1 keşif filosunu, 2 nakliye filosunu kapsar. Ayrıca «Nike Hercules» füzeleriyle donatılmış 8 uçaksavar birliği vardır. Bu birliklerin hemen hepsi NATO komutanlığına bağımlıdır.

KURUMLAR

Belçika'da 1970'te, bölgesel kültür özerkliği konusunda bir anayasa reformu yapıldı; reform aynı zamanda Brüksel sorunu ve komün reformunu ele alıyordu.

● *Kültür özerkliği.* Bir yasayla, herhangi bir bölge sınırları saptanarak il taksimatın-

Foto. News Service-Gamma (LAROUSSE)

dan çıkartılabilir ve doğrudan doğruya yürütme gücüne bağlanarak özel bir statüye kavuşturulabilir. Bu yasanın, meclislerin her birindeki dil gruplarının her birinin oy çoğunluğuyla (her grubun üyelerinin çoğunluğunun toplantıya gelmesi ve iki dil grubunda verilen olumlu oyların toplamının kullanılan oyların üçte ikisini bulması koşuluyla) benimsenmesi gerekir (1. madde). 3 a maddesine göre Belçika'da dört dil bölgesi vardır: Fransızca bölgesi, Flamanca bölgesi, iki dilli Brüksel-Başkent bölgesi, Almanca bölgesi. Krallığın her komünü bu dil bölgelerinden birinin içindedir ve dil bölgelerinin sınırları ancak bir yasayla ve birinci maddede sayılan koşullar altında değiştirilebilir veya düzeltilebilir. 3 b maddesi üç kültür topluluğu tanır: fransız, hollanda ve alman toplulukları; her birinin anayasayla veya anayasaya göre çıkarılmış yasalarla tanınan hak ve yetkileri vardır.

32 a ve 38 a maddeleri meclislerle ilgili değişiklikler getirir. Anayasanın belirlediği durumlarda her meclisin seçilmiş üyeleri bir Fransızca grubuna ve bir Flamanca grubuna dağıtılır. Bütçeler ile özel bir çoğunluk gerektiren yasalar dışında, gerekçeli bir önergeyle (dil gruplarından birinin üyelerinin en az dörtte üçü tarafından imzalanmış raporun verilmesinden sonra ve genel oturumdaki son oylamadan önce) sunulmuş bir yasa önerisinin topluluklararası ilişkilere önemli ölçüde zararlı olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda, parlamento prosedürü askıya alınır ve önerge bakanlar kuruluna götürülür; bakanlar kurulu otuz gün içinde önergeyle ilgili gerekçeli görüşünü açıklar ve meclisi ya bu görüşü, ya da değiştirilen tasarı veya yasa önerisini oylamaya çağırır. (Bir dil grubunun üyeleri bu prosedürü aynı tasarı veya aynı yasa önerisi konusunda bir tek defa uygulayabilirler.) 59 a maddesinin birinci paragrafı fransız kültür kuruluyla ilgilidir; öteki paragraflar ise kültür kurullarının yetkilerini ve işleme kurallarını belirler. 86 a maddesi hep bu Belçika toplumlarının tanınması amacıyla bakanlar kurulunun (başbakan dışında) eşit sayıda Fransızca konuşan ve Flamanca konuşan bakandan meydana gelmesini içerir. 132. madde öğretimle ilgilidir: Louvain'deki katolik üniversitesi Flaman dili bölgesinin dışına çıkarılıncaya kadar bu kurumla ilgili kararları fransız kültür topluluğunun kültür kurulu alacaktır. Bugün, gerek öğretim, gerek idare konularında yürürlükte olan dil rejimi aynı vadeye kadar uygulanacaktır.

140. madde gereğince de anayasa metni Fransızca ve Flamanca kaleme alınmıştır.

● *Bölgesel özerklik.* Bu sorun özellikle anayasanın 107 c maddesinde incelenir. Belçika'da 3 bölge vardır: Wallon bölgesi, Flaman bölgesi ve Brüksel bölgesi.

Yasa, yarattığı ve seçilmiş üyelerden oluşan kurullara, belirlediği konuları (23. ve 59 a maddelerinin ele aldığı konular dışında), koyduğu yargı gücüne ve tarza göre düzenleme yetkisi verir. Bu yasa, birinci maddede belirtilen koşullar altında kabul edilecektir. Daha önce, 15 temmuz 1970'te planlamanın örgütlenmesiyle ve iktisadî merkeziyetçilikten kurtulmayla ilgili bir yasa çıkarılmıştı. Bu yasa plan ve planlamayı tanımlıyor, bölgesel gelişme derneklerini ihdas ediyordu.

● *Brüksel sorunu ve komün reformu* (108 a ve 108 b md.). Yasa yerleşme merkezleri ve komün federasyonları yaratır ve örgütleri ile yetkilerini belirler. Her yerleşme merkezinin ve her federasyonun bir meclisi ve bir yürütme kurulu vardır; kurul başkanı meclis tarafından seçilir ve seçimin kral tarafından onaylanmasından sonra görevi alır. Birkaç komün federasyonu yasanın belirttiği koşullara ve karar verme tarzına göre, yetki alanları içindeki konuları ortaklaşa düzenleyip yönetmek için birbirleriyle ya da bir veya birkaç yerleşme merkeziyle anlaşıp birleşebilir, fakat meclisleri ortak toplantı yapamaz.

Bu hükümler, aşağıdaki noktalar göz önüne alınmak koşuluyla başkentin bulunduğu yerleşme merkezine uygulanır. Yerleşme merkezinin meclis üyeleri bir fransız dil grubuna ve bir flaman dil grubuna bölünmüştür. Yürütme kurulu tek sayıda üyelerden meydana gelir. Başkan dışında, fransız dil grubu ile flaman dil grubu üyelerinin sayısı eşittir. Bütçeler konusunda, 38 a maddesinde meclisler için tanımlanan prosedürün benzeri uygulanır; burada önerge yürütme kuruluna gönderilir, yerleşme merkezi meclisindeki prosedür ise askıya alınır. Yerleşme merkezinde bir fransız, bir de hollanda kültür kurulu vardır; yerleşme merkezi meclisindeki fransız dil grubu ile flaman dil grubunun seçtiği eşit sayıda üyeden meydana gelirler. Her biri kendi kültür topluluğu üstünde öteki düzenleyici kurumlarla aynı yetkilere sahiptir; okul öncesi, okul sonrası, kültür ve eğitim konularında fransız ve hollanda kültür komisyonları «birleşik komisyonlar» meydana getirirler.

EDEBİYAT

Fransızca edebiyat

Crommelynck veya Achille Chavée gibi büyük yazarların ölümü Belçika edebiyatının gelişmesini durduramadı. Yeni kuşaklar çağımızı ve bugünkü gençliği etkileyen büyük sorunları çözmek ve hayatı en güncel görünümleriyle aktarmak için edebiyatı günümüzü çözümleyecek bir araç olarak ele aldılar. Liliane Wouters ya da Roger Bodart'ın hümanist araştırmalarını sürdürmelerine ve biçimselliği ön plana almalarına, Paul Nougé ile Louis Scutenaire'in gerçeküstücülüğü benimsemelerine, Jean Mogin'in kendine usta olarak Milosz'u ve Marcel Thiry'nin de Mallarmé'yi seçmelerine karşılık, genç şairlerin amacı yeni anlatım yollarına ulaşmaktı. Ne var ki, ağabeyleri Albert Ayguesparse, Roland Busselin ya da Pierre Dellafaille gibi onlarda da (Jacques Izoard [doğ. 1936], François Delcarte [doğ. 1936], Jean - Pierre Verheggen [doğ. 1942] ve Michel Stavaux [doğ. 1950]) alaycılıkla duygusallığın ve aile hayatının huzuruyla saçma bir dünyaya ilgilenmenin karışımına rastlanır. Romana gelince, köylü anlatılarının bütün özlemini ve tadını vermeyi bilen Hubert Juin'in (*le Repas Chez Marguerite. les Trois Cousines*) yanı sıra bir Marcel Moreau'nun (*Bannière de bave*), bir Jean Ray'ın (*Contes du whisky*), bir Jean-Pierre Jaral (*Téodoro*) veya bir David Scherner't'in serüvenci anlatıları ile bir Jacques Gérard Linze'in (*la Fabulation*) her yönüyle hesaplı ve biraz duygusuz anlatıları arasında kararsız kalmış gibidir. Buna karşılık Pierre Mertens gibi bazı romancılar gerçek ile kuramsal kaygılarını birleştirmeğe çalışırlar (*l'Inde ou l'Amérique*). Claudel'in ve Montherlant'ın etkisiyle düşünce tiyatrosu geleneğini sürdüren (örneğin, Georges Sion'un *le Voyageur de Forceloup*'su, Jean Mogin'in *A chacun selon sa faim*'i, Charles Bertin'in *Christophe Colomb*'u) Belçika tiyatrosunda Jean Sigrid (*la Mort d'une souris*) gibi yeni yolları deneyen gençler sivrilmeğe başlamıştır.

Flamanca edebiyat

Önce Tijd en Mens, sonra da Gard Sivik'in (1955-1964) çevresinde toplanan şairler birbirlerinden ayrılarak çalışmalarını birer büyük yazar olarak ayrı ayrı sürdürdüler. Gerçekten de eserleri artık ağırlığını ortaya koymuş ve geçici heveslerden arınmıştı. Bu sanatçılardan Hugo Claus romandan sinemaya kadar her türde eser verdi; Erik Van Ruysbeek arı bir dille yazdığı şiirlerinde felsefî bir düşünceyi geliştirdi; Hugh C. Pernath trajik aşkların anlaşılması güç bir sözcüsü oldu; Gust Gils gülünç bir dünyayı alaycı bir biçimde dile getirdi; Paul Snoek lirik bir anlayışla gerçeğe karşı duyulan vazgeçilmez bağlılığı yansıttı; Marcel Van Maele ve Hedwins Speliers, sözün katılığına ve yaşamanın zorluğuna karşı bir savaş açtılar; Jos de Haes ise esin kaynağını Brabant'da ve Eski Yunanistan'da aradı.

Roman alanında J. Daisne, H. Lampo, I. Michiels, G. Walschap, F. Auwera, P. Koeck, M. Van Maele, W. Spillebeek ve M. Gijsen ilerisi için umut verdiler.

H. Claus'un ağır bastığı tiyatro alanında G. Gheuens ve A. Asselbergs yergili üslûplarıyla, W. Ruyslinck de sembolist bir anlayışla ilgi gördüler.

GÜZEL SANATLAR

Çeşitli doğrultularda geliştiği halde Belçika sanatı XX. yy.ın başlangıç döneminde üç büyük akımdan etkilendi: 1920'lerde anlatımcılık, 1925'e doğru gerçeküstücülük, 1945'ten sonra da soyut sanat (lirik ve geometrik). Ancak son gelişmeler bu ülke sanatının kendine özgü bir çizgisi olduğunu ortaya koymuştur. Brüksel'de Cobra* grubunun iki eski öncüsü Pierre Alechinsky* (*Ek*) ve Christian Dotremont* (*Ek*) yeni bir anlatımcılığın doğmasına yol açtılar. Maurice Vijckaert ise bu yeni anlatımcılığı lirik soyutlamanın sınırlarına kadar götürdü; Serge Vandercam, James Ensor* üstüne verdiği derslerle bu akımı daha da zenginleştirdi. Octave Landuyt*te (*Ek*) fantastik gerçekçilik iç sıkıntısı ve gizle örtülürken, Jacques Chemay'da düşsel fanteziye, Jacques Lacomblez'de ise kapalı bir sembolizme büründü. Bir başka eğilim Roger Nellens ile aşırı gerçekçiliğe (bk. GERÇEKÇİLİK*, *Ek*) varırken, Daniel Giltaix ile pop'art*a yaklaştı. Yeni figüratif* (*Ek*) sanat özellikle Roger Raveel, Etienne Elias, P. Roobjee, Evelyne Axell tarafından benimsenirken, Hans Persoons taş bebekleri ve kafes içine yerleştirdiği nesneleriyle toplumsal bir başkaldırıya girişti. Öte yandan, diğerlerinden biraz farklı çalışan Jean-Michel Folon* (*Ek*) saçmacı mizahını afiş ve dizaynlarına aktardı. Bazı sanatçılar soyut bir dönemden sonra yeni figüratif sanatı benimseyerek değişik olanakları denediler. Bu sanatçılardan Jan Burssens insan portresini, Pol Mara güncel konuları işler; Paul Van Hoeydonck ise uzay döneminin çağdaş gerçekliğine dönük bir heykelcidir.

Belçika'da soyut sanatın temsilcileri oldukça güçlü kişilerdir: Guy Van den Branden geometrik ve renkli tuvaller kullanır, Van den Abbeel sade bir formu farklı açılarla çoğaltır, heykelci Marc Verstockt ise basit öğelerden hareket ederek anıtsal sonuçlara varır; fizikötesi bir gerilime ulaşan André Beullens'in yanı sıra Bram Bogart kalın bir hamur içine saf renklerden yaptığı geometrik işaretleri yerleştirir, kimi zaman Lucio Fontana*nın uzamsallığına yaklaşan Jef Verheyen ise tek rengin çeşitli tonlarıyla oluşan büyük tablolar yapar. Heykelcilik alanında, barok bir an-

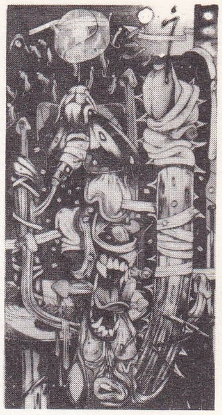

«Eş arayan baryton» (1972)
J. Chemay
(Bismuth kol., Paris)

«Kaybolan cennet» (1973)
Van den Abbeel

M. Vijckaert
yağlıboya (1970)

«Saint Michel» (1970)
Vic Gentilis'in yontusu

«Hayır dua» (1968)
Pol Mara

Foto. Isy Brachot galerisi (Brüksel), Ariel galerisi, A. Morain (LAROUSSE)

latımcılığa ulaşmak için ağaç eşya yapan Vic Gentilis ile garip bir anlatımla bakırdan hayvan ve bitki formları gerçekleştiren Reinhoud* *(Ek)* gibi sanatçıların yanı sıra Röel d'Haese*nin *(Ek)* tunçtan garip yaratıklarında kimi zaman saldırgan bir hava sezilir. Félix Roulin ise büyük geometrik hacimlerin içine insan biçimli kalıplar yerleştirir, Jean-Paul Laenen çevreyi uzamsal kompozisyonlarındaki renk ve madde ile koşullandırır, Jacques Moeschal betondan anıtsal heykeller diker. Pol Bury* *(Ek)* iç düzeni karmaşık ve gizli kalan eserler vermekle beraber, çelik ve bakırdan küp veya küre biçimli eserlerinde oldukça sadeliğe varır.

Son olarak Marcel Broodthaers* *(Ek)*, Panamarenko ve Jacques Charlier'nin temsil ettiği kavramsal akım ise gelişerek Belçika sınırlarını aşmış ve uluslararası araştırmalara konu olmuştur. (L)

Mustafa Reşit BELGESAY

***BELEDİYE** i. — ANSİKL. İç göç ve nüfus artışı sonucu aşırı nüfus yığılmasının meydana geldiği İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde ana birime bağlı mahallî *belediye*'ler çoğalırken imar planlaması, ulaşım ve benzeri kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yeni yeni güçlüklerle karşılaşılmağa başlandı. Hizmet taleplerindeki artış belediyeleri, özellikle bütçe yönünden yetersiz hale getirdi. Bu durumun üstesinden gelebilmek amacıyla metropoliten bölgelerde şehir ve çevre belediyelerinin birlikler kurmaları Türk Belediyecilik derneği (bk. BELEDİYECİLİK* DERNEĞİ [TÜRK], *Ek*) toplantılarında çeşitli zamanlarda tartışıldıysa da olumlu sonuca varılamadı. Sadece Zonguldak'ta böyle bir uygulamaya gidildi; ihtiyacın daha belirgin olduğu başlıca büyük şehirlerdeyse buna pratik imkân bulunamadı.

Belediyeleri gelir yönünden güçlendirmek ve görmek zorunda oldukları kamu hizmetlerini kendi öz kaynaklarından karşılayabilmeleri için hazırlanan yeni belediyeler tasarısının kanunlaştırılması da sağlanamadı. Elde edilebilen tek sonuç, İstanbul'un metropoliten belediye sorunlarını, bunların başında da kanalizasyon ve bayındırlıkla ilgili ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türkiye ile Uluslararası Kalkınma birliği arasında imzalanan anlaşma oldu. Bu anlaşmaya dayalı olarak İmar ve İskân bakanlığı uzmanları Büyük İstanbul Nâzım Plan bürosu elemanlarıyla birlikte çalışmağa koyuldular. (M)

Belediyecilik derneği (TÜRK), belediyeciliğin gelişmesine yardımcı olmak amacıyla, Dernekler kanununa göre kurulmuş, kamuya yararlı dernek (kuruluşu 1945). Merkezi Ankara'da olan dernek Türkiye'deki ve dünyadaki belediyecilik ve şehircilik çalışmalarını izler, bu konuda bilimsel çalışmalar yapar ve sonuçlarını yayımlar; belediyecilik ve şehircilik kanunları hakkında görüş bildirir; dernek üyelerinin malî ve teknik sorunlarla ilgili bilgi isteklerini cevaplandırır; belediye görevlileri için kurslar açar ve geziler düzenler; ucuz mesken yapımı, otelcilik ve turizmle ilgili araştırmalar yapar.

Türkiye'deki bütün belediyelerin üye olduğu derneğin çalışmaları uzun yıllar derin bir sessizlik içinde geçti. Kuruluş statüsünün gereği olarak iki yılda bir toplanan genel kurul çalışmaları da fazla ilgi toplamadı. 1965'ten sonraki toplantılarda ise, particilik eğilimlerinin, kuruluşu çalışamaz hale getirdiği görüldü. (M)

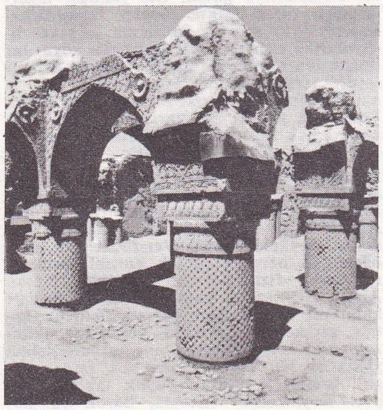

BELH: Hacı Piyad camiinin harabeleri (VIII. veya IX. yy.)

***BELEN,** Hatay ilinde, İskenderun ilçesine bağlı bucak. — 11 498 nüf., 10 köy (1970). [M]

***BELEN** (Fahri), türk askeri ve siyaset adamı. — (öl. İstanbul 1975). 1975'te *İstanbul* gazetesinde anıları yayımlandı. (M)

***BELFAST,** Kuzey İrlanda'nın başkenti. — Tersanelerde önemli genişleme. (L)

***BELGAUM,** Hindistan'ta şehir. — Alüminyum-fabrikası. (L)

BELGE (Burhan), türk gazetecisi ve yazarı (Şam 1899 - Ankara 1967). Almanya'da yüksek mimarlık öğrenimi gördü. Yurda döndükten sonra *Hâkimiyeti Milliye* gazetesine yazdığı yazılarla tanındı. Kadrocular arasında yer aldı (1932). Basın-Yayın Genel müdürlüğünde danışman olarak çalıştı. Çok partili dönemde Demokrat partiyi tuttu ve *Zafer* gazetesinde başyazar olarak bu partinin görüşlerini savundu; bu partiden Muğla milletvekili seçildi (1957). Bu yüzden 27 Mayıs'tan sonra Yassıada mahkemelerinde müebbet hapse mahkûm edildi (1960), aftan yararlanarak serbest bırakıldı (1963). [M]

BELGELENDİRME i. Bilişim. *Otomatik belgelendirme*, bilişim tekniklerinden yararlanmağa dayanan belgelendirme tekniği.

— ANSİKL. Bilişim. *Otomatik belgelendirme*'nin sağladığı yarar, bilgisayar sayesinde çok geniş sığalı bilgi stokunun yapılabilmesi, gene bilgisayarın işlem gücünden yararlanarak bilgi dağıtımının otomatikleştirilmesi ve veriler bankasında geriye dönük araştırmaların gerçekleştirilebilmesidir. *Seçmeli dağıtım*'da, her ihtiyaca göre yeni belgelerin özel işaret veya bibliyografya listeleri periyodik olarak yayımlanabilir. *Geriye dönük araştırma*'da belli bir isteğe cevap verilir. Çeşitli düzenekler, bir özetle birlikte madde başlıklarını, madde konusunu belirtmeğe ve sınıflandırmağa yarayan indeksleme anahtar kelimelerini ve bibliyografya referanslarını taşıyan tek veya çok düzenli bibliyografya fişliklerini magnetik şeritler halinde dağıtır. Anahtar kelimelerin tümü bir sözlükte veya bir kavram sözlükte bir biçimde verilmiştir. Geriye dönük bir araştırma sorusuna cevap vermek için bütün bir fişliği tarama gereğini ortadan kaldırmak amacıyla ters sınıflandırmalı fişliklerden yararlanılır: her anahtar kelime için, indekslerinde bu anahtar kelimeyi taşıyan belgeler gösterilir. Bir soru, VE, VEYA, HARİÇ mantık operatörleriyle birbirine bağlanan anahtar kelimeler yardımıyla sorulur. Otomatik belgelendirme sistemleri ve programları genellikle indekslerin, bültenlerin v.b. otomatik olarak hazırlanmasında işe yarar. (L)

BELGESAY (Mustafa Reşit), türk hukukçusu (İstanbul 1887 - ay.y. 1969). İstanbul Dârülfünunu'nun Hukuk bölümünü bitirdikten (1907) sonra Paris Hukuk fakültesinde öğrenimini tamamladı. Türkiye'ye dönüşünde (1914) İstanbul Hukuk fakültesinde deniz ticaret hukuku ve hukuk usulü dersleri vermeğe başladı; aynı fakültede icra ve iflâs hukuku ve hukuk muhakemeleri usulü profesörlüğünden emekliye ayrıldı (1956). Başlıca eserleri: *Türk Kanunu Medenîsi şerhi* (1952); *İcra ve İflâs kanunu şerhi* (1954). [M]

***BELH,** Afganistan'da (Mezarışerif ili) şehir. — Eski şehrin kalıntıları kilometrelerce uzanır. Yapılan kazılara rağmen henüz her tarafı araştırılmamıştır. 1968'e doğru ilkel islâm anıtlarının en değerli ve en ilgi çekicilerinden biri olan küçük Hacı Piyad camii hemen hemen rastlantıyla bulundu. Kubbesi yıkılmıştır, ama duvarları, destek ayakları ve hiç zarar görmemiş bir kemeri ayaktadır. Hayranlık verecek derecede dengeli bir yapı olan cami, Samiriye'dekilerle kıyaslanabilecek oymalarla süslüdür. Yapılış tarihi tartışmalıdır (VIII. veya IX. yüzyıl ?). [L]

BELİRLENEN i. Leng. Bir isim grubunun (isim dizimi de denir) temel oluşturucusu; bir grubun öteki öğeleri belirleyen öğelerdir: *«Ahmet'in bu şapkası» gibi bir isim grubunda «şapka» belirlenendir.* (L)

BELİRLEYİCİ sıf. Leng. *Belirleyici grup* (veya *dizim*), bir belirleyen ve bir belirlenenden oluşan dizim: *«Bu kitap» dizimi belirleyicidir, çünkü bir belirleyeni «bu» ve bir belirleneni «kitap» vardır.* (L)

***BELİRTİCİ** i. — Mat. *Bir halkanın belirticisi*, bu halkanın artı değerli en küçük n tamsayısı; şöyle ki halkanın her x elemanı için, sıfır olmayan bu tamsayı varsa $nx = 0$'dır (0 = halkanın sıfırı), bu tamsayı yoksa sıfırdır (doğal sıfır sayı). || *Bir kare matrisin belirtici çokterimlisi*, bu kare matrisin belirtici denkleminin ilk terimi. || *n. basamaktan bir* M *kare matrisin belirtici denklemi*, I, *n*. basamaktan birim matris λ bilinmeyen olmak üzere det (M—λI) denklemi, yani

$$\begin{vmatrix} a_{11}-\lambda & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22}-\lambda & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & & a_{nn}-\lambda \end{vmatrix} = 0$$

denklemi. ($n=3$ olursa, belirtici denklem:

$$-\lambda^3 + (a_{11} + a_{22} + a_{33})\,\lambda^2 - [(a_{11}a_{22} - a_{21}a_{12}) + (a_{22}a_{33} - a_{23}a_{32}) + (a_{11}a_{33} - a_{31}a_{13})]\,\lambda + \det M = 0$$

şeklini alır.) [L]

BELİZE, esk. **İngiliz Hondurası,** Orta Amerika'da ülke; 120 000 nüf. (1970). 1970'ten bu yana ülkenin başkenti *Belmopan**dır *(Ek)*.

● *Tarih.* İngiliz Hondurası'nın başbakanı George Price 1973 haziranında, İngiliz Hondurası'nın Belize olduğunu onaylayan bir yasa çıkarttırdı.

Belize üzerinde hem Guatemala, hem Meksika hak iddia etmektedir. Bu yüzden İngiltere, başbakan George Price'in partisi olan Birleşik Halk partisinin istediği tam bağımsızlığı tanımağa söz verdi. Muhalefet ise, modern bir iktisat kurulmadan bağımsızlığın hiç bir işe yaramayacağını ileri sürmektedir.

● *Arkeoloji.* Bilinen arkeolojik verilerin çoğu, 1955'ten bugüne kadar Gordon R. Willey, William R. Bullard Jr. gibi Amerikalıların, tropikal ormanlarla kaplı bir alçak topraklar bölgesi olan Belize vâdisinde yaptıkları kazılardan gelmektedir.

Bulunan en eski kalıntılar, Orta Klasiköncesi dönemden (M.Ö. 1000-300) kalmadır ve çok kalabalık olmayan, ama çanak-çömlek yapan ve tarımla geçinen bir halkın yaşadığını kanıtlar. Mamon çanak-çömlekleri, Nohoch *(Ek)* ve Burton Ramie yerleşmelerinde görülür. Yeni Klasiköncesi dönemden (M.Ö. 300 - M.S. 300) içinde çanak-çömlekler bulunan ve daha o tarihte nüfusun arttığını gösteren höyükler kalmıştır. Klasik dönemde (300-900) Mayalar burada köyler ve din merkezleri kurdular. Köyler alüvyonlu taraçalar boyunca veya tepelerin yamaçlarına serpiştirilmişti ve üst üste yığılmış platformlardan oluşan toprak ve taş tepecikler üstüne dikilmiş evlerden meydana geliyordu. Bu tepeciklerin yamaçlarında bulunan mezarlarda çokrenkli çanaklara ve Eski Klasik'ten kalma (300-600), Teotihuacan üslûbunda küplere rastlandı. Her konut topluluğunda bir veya birkaç tane daha büyük tepecik olması, buralarda bir saray veya tapınak olabileceğini düşündürür. Bu köylerden başka, başlıcası Benque Viejo olan tören merkezleri bulunmuştur. Yeni Klasik'te (600-900) Teotihuacan üslûbunda çanak-çömlekler ortadan kalkar, ama özellikle mezarlarda, çokrenkli çanak-çömleklere ve kazılarak süslenmiş usta işi vazolara rastlanır.

Bölgeye Klasiksonrası dönemde Chichen Itza'nın gerilemesinden önce, 1200'e doğru, kuzeyden gelen insanların yerleştiği sanılır; çünkü Belize topraklarında bulunan o dönemden kalıntılar, Yucatan'daki Eski Klasiksonrası dönemden türeme özellikler taşır. (L)

***BELİZE,** İngiliz Hondurası'nda şehir. — 1970'te, İngiliz Hondurası'nın başkenti Belize'den Belmopan*a *(Ek)* aktarıldı. (L)

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN); M. Moch (LAROUSSE)

BELLEGARDE (Claude), fransız ressamı (Paris 1927). Lanza del Vasto manastırında (1945-1947) okuduktan sonra askerlik görevivle Avusturya dağlarında bir süre kaldı, hasta oldu, sanatoryumda yattı. Bütün bu etkenler Bellegarde'ı, resimlerinde salt beyaz renk kullanarak aklın sınırlarını zorlamağa iteledi (1953-1957 yılları arasında «beyaz dönem»); bu buhranlı dönemden sonra Bellegarde'ın resimlerinde renk yüzeyi tam olarak kapladı. İnsanoğlunun evrendeki yerini tanımlamağa çalışan sanatçı renklerin simgesel ve anlamsal özelliğini araştırmağa yöneldi. Çünkü ona göre, renkler çok anlamlı, duygusal ve psikolojik bir dil oluşturuyordu. 1963'te yaptığı «tipogramlar»da çeşitli ruh özelliklerini renklerin diliyle verdi. 1964'te gerçekleştirdiği «renkli kabinler»de seyirciyi de kendi bakış açısına yerleştirdi. 1965'te renk tedavisi kavramını geliştirdi ve hastaların fiziksel ve ruhsal dengelerine kavuşmaları için sesli renk kabinlerinin kullanımını önerdi. 1967'de renklerle on iki burç arasında bir ilişki kurdu. 1969-1970 yıllarından başlayarak, «baş-cinsellik» adını verdiği değişmez bir biçim içine çeşitli insan «özellikleri»nin renksel görünümünü katarak ortak tipogram çalışmaları yaptı. (L)

***BELLEK** i. — Bilişim. Son yıllarda bilgisayar HAFIZA*larının yerine kullanılacak terim. || *Değişebilir bellek,* içeriği tüm olarak yenilenebilen, fakat program komutlarıyla yer yer değiştirilemeyen bellek. || *Dış bellek,* bir bilgisayarın işlem devreleri aracılığıyla doğrudan doğruya giriş yapılamayan bellek. || *Dinamik bellek,* bilgi kayıt desteğinin okuma-yazma organlarına göre yer değiştirdiği, bilgilere giriş için mekanik bir sürenin gerekli olduğu bellek: *Magnetik şeritler ve diskler dinamik belleklerdir.* || *Genelleştirilmiş bellek,* herhangi bir kullanıcıya açık olan, bir konuda uzmanlaşmamış bellek veya bellek parçası. || *Gerçek bellek,* görünür bellek kavramına karşıt olarak, bir bilgisayarın fiziksel belleği. || *Görünür bellek,* bir programda kullanılan adreslerin tümü; bu adresler bir bellek kesimleme sistemi veya topografik bellek sayesinde, programın yer aldığı merkez belleğin adreslerine göre herhangi biri olabilir: *Görünür bellek kavramı, bilgisayarın gerçek belleğini genişletmekten programcıyı kurtarır.* || *İç bellek,* bir bilgisayarın, uygulanmakta olan programın komutlarını ve programla işlenen verileri taşıyan merkez belleği: *İç bellek merkez birim aracılığıyla giriş yapılabilen tek bellektir ve bilişim sisteminin öbür bellekleriyle yapılan bütün bilgi aktarmalarında işe karışır.* || *İş belleği,* hesaplamada ara sonuçlar için kullanılan, magnetik şerit veya disk şeklindeki merkez bellek bölgesi. || *Kütle belleği,* bir bilgisayarın, magnetik kartlı ya da yapraklı bir bellek veya birkaç yüz milyon oktetlik diskler gibi çok yüksek kapasiteli, seçici girişli yardımcı belleği. || *Ölü bellek,* daha yapımı sırasında içeriği kesinlikle dondurulmuş olan bellek. || *Sabit bellek,* değiştirilemeyen bellek. || *Temel bellek,* yardımcı belleğin karşıtı olan merkezî bellek. || *Tıkaç bellek,* bir bilgisayarın temel belleğiyle merkez birimi arasında tampon görevi yapan, bir iç teknikle doldurulup gerçekleştirilen ve ne program ne de programcı isteyen düşük sığalı, yüksek performanslı bellek. || *Topografik bellek,* her biri, bir programın görünür bir bellek kesimi numarasına belleğin fiziksel bir kesimini karşılık düşüren bir bilgi yüklenmiş kayıt desteklerinin tümü. || *Yöresel bellek,* bir bilgisayarın merkez biriminde genellikle kayıt desteği yerine kullanılan, merkez girişli, küçük kapasiteli bellek. (L)

BELLİ (Mihri), türk iktisatçısı ve siyaset adamı (Silivri, İstanbul 1915). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi ve asistan olarak aynı yerde kaldı. Bu görevini sürdürdüğü sırada gizli komünist parti kurma suçuyla yargılanarak, öbür arkadaşlarıyla birlikte, 7 yıl hapis cezasına çarptırıldı (1954). Cezaevinden çıktıktan sonra ve özellikle 27 Mayıs'tan sonraki dönemde, siyasetle ilgisini çeşitli dergilerde yayımladığı ve millî demokratik devrim diye bir tez savunan yazılarıyla ortaya koydu. 12 Mart muhtırasını izleyen kovuşturmalar sırasında yurt dışına kaçarak takibattan kurtuldu (1971); genel af üzerine Türkiye'ye döndükten (1974) sonra eski arkadaşlarıyla birlikte Türkiye Emekçi partisini kurdu (1975); ancak, kısa bir süre sonra parti içinde baş gösteren doktrin tartışmaları yüzünden arkadaşları tarafından ikinci plana itildi. Yazılarının bir kısmını *Yazılar, 1964-1970* (1970) adlı kitapta topladı. (M)

BELLİ (Şemsi), türk şairi, siyaset adamı (Malatya 1929). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1956), gazetecilik, öğretmenlik yaptı. Birlik partisine girdi, genel sekreterliğe getirildi (1969); 1970'te siyasetten çekildi.

Belli, şiirlerini ve gezi notlarını çeşitli kitaplarda topladı, başlıcaları şunlardır: şiir: *Köy akşamları* (1945); *Bahar şarkısı* (1949); *Başşehir sokağı* (1957); *Şeytan diyor ki* (1958); *Güz çiçeği* (1958); *Uykusuz trenler* (1959); *Bahar güneşi* (1959); *Can kuşum* (1959); *İpek kaplı defter* (1960); *Karpuz dilimi* (1960); *Gelin telleri* (1962); *Satırbaşı* (1964); *Anayaso* (1969); *Bir yangının külü* (1973); *Renkli balonlar* (1974); *Otopsi* (1974); *Ağa kapısı* (1975); anı: *Ağabeyim Mustafa Kemal* (1960); gezi: *Cumhuriyetin eşiğinde Kıbrıs* (1960); *Yavru vatandan notlar* (1960); oyun: *Seydo ağa* (1972); *Anayaso* (1972). [M]

BELLİNG (Rudolf), alman heykelcisi (Berlin 1886 - Münih 1972). Berlin akademisini bitirdi. Boşlukta yer kaplayan kitleleri daha belirli, şematik, soyut biçimler kalıbına sokarak modern heykelde yeni bir çığır açtı. *November Gruppe* (Kasım grubu) adlı sanat topluluğunu kurdu (1918). Bu dönemde aşırı modernizmi bırakarak geleneğe bağlı klasik çalışmalara başladı. Türkiye'ye geldi (1937); kısa süre sonra Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünü düzenlemek ve eğitim sistemini yenilemekle görevlendirildi. 1945'te akademiden ayrılarak Teknik üniversitede ders vermeğe başladı. Türkiye'de eğitim sistemi ve teknik uygulamalarıyla çağın gelişmelerine açık bir sanat eğitiminin temelini attı. Türkiye'de bıraktığı en önemli eseri, Taksim gezisine (İstanbul) dikilmek üzere yaptığı ve 1950'den sonra dikilmesinden vazgeçilen atlı *İnönü* heykelidir. (M)

BELLMER (Hans), alman ressamı, desinatörü ve heykelcisi (Katowice 1902). Doğduğu kentte geçirdiği çocukluk günlerine ait görüntülerin hemen hepsini eserlerine yansıttı. 1922'de mühendis olmak üzere Berlin'e giden Bellmer orada Dada'cılarla karşılaştı. Öğrenimini tamamladıktan sonra kahvelerde, sokaklarda desenler çizdi, birkaç kitap resimledi, sonra da bir reklam deseni atelyesi açtı. İlk *Bebek*'ini ve bir tek konunun on ayrı pozunu 1932'de gerçekleştirdi. 1937'de «İnsaflı mitralyöz» dizisini tasarladı. Aynı yıl Almanya'dan ayrılarak Fransa'ya yerleşti. Bu ülkede kitap ressamlığı ve ciltçilikle ilgilendi. Özellikle *les Œillades ciselées en branche*'ı (Dal dal yontulmuş göz kırpmaları) yayımladı. İkinci Dünya savaşı sırasında hapisteyken hep desen çalıştı. Yorulmak bilmeden anatomik değişiklikler ve erotik görüntüler üstüne araştırmalarını sürdürdü. *Kafadanbacaklılar* adlı eserini 1943'te gerçekleştirdi. Bellmer duygularını birçok yolla anlatabilecek çok yönlü bir sanatçıydı: fotoğraf, desen, resim, heykel ve gravür alanında eser verdi; *Histoire de l'œil de lord Auch* (Lord Auch'ın gözünün öyküsü) [G. Bataille, 1943] için ofortlar yaptı. Nora Mitrani, sonra da Unica Zürn ile birlikte «anagram-şiirler» yazdı. Ayrıca *Küçük görüntü anatomisi*'ni (1960), *Kullanma biçimi*'ni (1968) yayımladı, bir de *Küçük ahlâk incelemesi*'nin yeni baskısını yaptı. Çok sayıdaki resimlemeleri arasında şunlar sayılabilir: Georges Visat ile birlikte *Bayan Edwarda* (G. Bataille) [1966], *Kuklalar* (H. von Kleist, 1970). [L]

BELLOCCHİO (Marco), italyan sinema yönetmeni (Piacenza 1939). Milano Katolik üniversitesinde felsefe okuduktan sonra Roma Deneysel Sinema merkezinin derslerini izledi. Kısa metrajlı birkaç filim çevirdi ve bir burs kazanarak sinema eğitimini Londra Slade School of Fine Arts'da tamamladı. *I Pugni in Tasca* (Yumruklar cepte) [1965] adlı ilk uzun filmiyle Locarno'da düzenlenen 17. Uluslararası Filim şenliğinde «Gümüş perde» ödülünü kazandı. Daha sonra *La Cina è Vicine* (Çin yakınımızda) [1967], *Nel Nome del Padre* (Tanrı adına) [1970], *Sbatti il Mostro in prima pagina* (1971) adlı filimleri çevirdi. (L)

***BELLOW** (Saul), amerikalı romancı. — Birçok yeni hikâye derlemesi yayımladı. Bu eserlerinde, olay örgüsünün ilgi çekiciliğinden çok ahlâkî kaygılar ağır basar (*Mosby's Memoirs, and Other Stories* [Mosby'nin hayat öyküsü ve başka öyküler], 1968). Son romanıyla National Book Award'ı kazandı. Sanatçı bu eserinde geriye doğru bir dönüş yaparak amerikan toplumunu inceler (*«M. Sammler'in gezegeni»,* 1969). [L]

***BELMONDO** (Jean-Paul), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1967'den sonra şu filimleri çevirdi: *Sonsuz ihtiras* (Ho!) [R. Enrico, 1968]; *Büyük reis* (Le Cerveau) [G. Oury, 1968]; *Evlenmekten korkmuyorum* (la Sirène du Mississippi) [F. Truffaut, 1969]; *Sevdiğim adam* (Un Homme qui me plaît) [C. Lelouch, 1969]; *Borsalino* (J. Deray, 1970); *Kahraman serseri* (Les Mariés de l'an II) [J.-P. Rappeneau, 1970]; *Hırsızlar* (le Casse) [H. Verneuil, 1971]; *Çirkinleri severim* (Docteur Popaul) [C. Chabrol, 1972]; *Sevimli kabadayı* (La Scoumoune) [J. Giovanni, 1972]; *Amansız mücadele* (L'Héritier) [Ph. Labro, 1972]; *Şahane serseri* (Le Magnifique) [Ph. de Broca, 1973], *Stavisky* (A. Resnais, 1974). [L]

BELMOPAN, 1970'ten beri Belize'nin (eski İngiliz Hondurası) yeni başkenti; Belize şehrinin yerine başkent olan Belmopan 1967-1970 arasında ülkenin iç kısmında kurulmuştur. (L)

BELUSSOV (Vladimir Vladimiroviç), sovyet jeofizikçisi (Moskova 1907). Okyanuslaşma varsayımını ortaya atanlardan biridir. Bu varsayıma göre jeolojik evrim sırasında okyanus havzalarının değişmezliği kabul edilir. Belussov 1944'te Yer Fiziği Bilimleri enstitüsünde (Bilimler akademisi), Jeoloji enstitüsü başkanı oldu. 1953'ten bu yana Moskova üniversitesinde profesördür. (L)

BEN (Benjamin VAUTIER, — denir), isviçreli sanatçı (Napoli 1935). Kimilerine göre bir öncü, kimilerine göre ise bir kışkırtıcı olan Ben, kültür alışkanlıklarını yıkmak için elinden geleni yapan çağdaş sanatçılardan biridir. Marcel Duchamp'a ve Dada'cılara dayanarak 1960'ta «her şey sanattır» ilkesini öne sürdü ve yine o tarihte özellikle sanatsal olguyu ve sanatçıların güdülerini çözümlemeğe girişti. Kişiliği belirleme ihtiyacına bağlı bir çeşit saldırganlık olarak kabul ettiği «yeni» kavramının önemini belirtti. Ben'in en çok yararlandığı iki yöntemden biri sanatsal üretime müdahale etmek, öteki ise ön plana çıkmaktır. Günlük yaşantısıyla eserleri arasında derin bir ilişki vardır. Sergilerinde olduğu gibi Nice'teki «dükkân»ında (1949'dan beri burada yaşamaktadır) her şeyi imzalar. Her yere, nesnelere, yerlere, olaylara, boyalı cümlelere, sözcüklere, duvar deliklerine, hattâ hareketlere, düşüncelere, fikir hırsızlıklarına bile (bunun baş savunucusudur), hep kendi imzasını koyar. Çalışmaları onu gövdesel* (*Ek*) sanatı olduğu kadar kavramsal* (*Ek*) sanatı da etkileyen düşüncelere ve çeşitli «müdahale» biçimlerine ulaştırmıştır. (L)

Ben de yazdım, Celâl Bayar'ın sekiz cildi yayımlanmış anılar kitabı (1. cilt, 1965; 2. ve 3. ciltler, 1966; 4. ve 5. ciltler, 1967; 6. cilt, 1968; 7. cilt, 1969; 8. cilt, 1972). İttihat ve Terakki kongresi (1918) hazırlıklarını anlatmakla başlayan kitap, Kurtuluş savaşı öncesi ve Kurtuluş savaşı sürecinde geçen

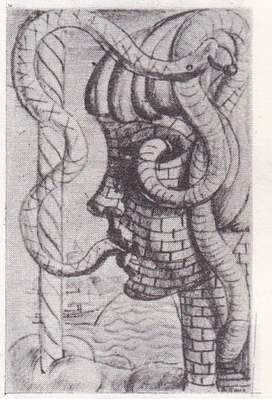

Hans BELLMER
«Kız başı duvar»
(özel kol.)

Marco BELLOCCHIO
«Yumruklar cepte»
(1965)

Foto. Cl. Mercier, Film de la Pléiade (J.-L. Passek koleksiyonu) [LAROUSSE]

çeşitli olayları dile getirir. (M)

BENEDETTİ MİCHELANGELİ (Arturo), italyan piyanocusu (Brescia 1920). 1939'da Cenevre'de Uluslararası Yarışma ödülünü kazandı. Aynı zamanda kemancı, orgcu, kayakçı, pilot ve otomobil yarışçısı olan Benedetti sağlığı bozulduğu için bir süre yorumculuğu bir yana bırakarak yalnızca eğitimle ilgilendi. 1959'da yeniden turnelere çıkmağa başladı. İlk doldurduğu plaklardan yedi yıl sonra Beethoven, Chopin ve Debussy'nin çeşitli eserlerinden oluşan üç plak daha yaptı. (L)

***BENEDİKTSSON** (Bjarni), izlandalı devlet adamı. — (öl. Thingvallasoen 1970). Kasım 1963'ten ölümüne kadar başbakanlık yaptı ve ülkenin NATO'ya bağlı kalmasını savundu. 10 temmuz 1970 günü evinde çıkan bir yangın sırasında öldü. (L)

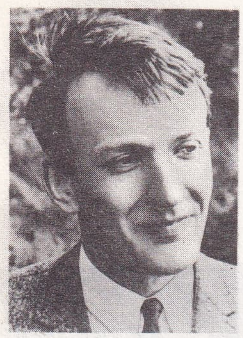

Richard R. BENNETT

***BENEK** i. — Oftalmoloji. Ağtabakanın boyalı epitelyumuna bitişik olan bruch zarının (camsı lam) kütikülümsü tabakasında bulunan saydam madde birikintisi.

— ANSİKL. Klinikte yapılan muayeneler sırasında gözün arka kutbunda ufak, yuvarlak, çevresi belirgin, sarımtrak beyaz küçücük *benek*'lere rastlanır. Flüorışıl anjiografide bu beneklerin görünüşü çok ilginçtir; çünkü muayene ile ortaya çıkarılan bu bozukluklar oftalmoskopla görüldüğünden çok daha yaygındır. Benekler genellikle görüşü zayıflatmaz, ama ağır bir gelişim göstererek sarıbeneği kaplamaları olasılığı daima vardır; bu durum, sarıbenekte sığıntılara yol açarak merkezî görüş kaybıyla sonuçlanacak bir yozlaşmanın başlangıcı olabilir. Özellikle yaşlı kimselerde görülen benekler bazen soy güdebilir. Elektronik mikroskopla yapılan muayene sonucunda bunların ağtabakanın boyalı epitelyumu tarafından meydana getirildiği anlaşılmıştır. Benekler eninde sonunda kendilerini meydana getiren aynı epitelyumu tahrip ederler. (L)

***BENER** (Erhan), türk yazarı. — Emekliye ayrıldı (1975) ve *Özgür İnsan* dergisini yönetmeğe başladı. Meslekî kitaplar yayımladı: *Açıklamalı kambiyo mevzuatı* (1961); *Kambiyo kontrolunun esasları* (1963); *İhracat* (1963); *Sermaye hareketleri* (1963); *Görünmeyen muameleler ve bedelsiz ithalât* (1964); *İthalât* (1967); *Türkiye'de para ve kambiyo denetimi* (1968). 1969'da *Baharla gelen* adlı edebî eserini yayımladı. (M)

BENGAL (DOĞU—), Pakistan'da Doğu Pakistan'ı oluşturan eyalet. (Bugün **Bangladeş** veya **Bengaldeş**).

Frédéric BENRATH
«Düş ve uçurum» (1971)
[D. Gervis galerisi]

● *Tarih*. Eyüp Han'ın iktisat siyasetine karşı olan Mao'cu aydınları ve köylüleri yeniden biraraya toplayan maulana Başani'nin, özellikle de şeyh Mucibürrahman'ın yönettiği Avami birliğinin çabalarıyla örgütlendi. Mucibürrahman Doğu Pakistan'a özerklik isteyen altı maddelik bir program *(Six Points Formula)* hazırlamıştı; programın 2. maddesinin savunma ve dışişleri bakanlıklarını federal hükûmete bırakmasına karşılık, 3. ve 5. maddeler ayrı para çıkarılmasını ve gelir kaynaklarının ayrılmasını istiyordu. Batı Pakistan'da da Zülfikar Ali Butto'nun muhalefet partisi (Pakistan'ın korunması için hareket) bu sorunların farkındaydı ve 1966'da on altı maddelik bildirisinde «ulusun birliğinin tarafların eşitliğine» (3. madde) ve «Pakistan'ın bu bölgelerinde ırk ayrımının kaldırılmasına» dayandırılması gerektiğini (4. madde) belirtiyordu. Avami birliği ile Koruma hareketi temelde bir anlaşmaya vardılar: Pakistan'ın iki bölgesi dil ve coğrafya eşitsizliğinden çok, iktisadî eşitsizlikle ayrılmıştır. Gerçekten, nüfusun yüzde 60'ına yakını Bengal'de toplandığı halde, Batı Pakistan'ın idarî örgütleri ve sanayileri, Doğu Pakistan'ın sırf tarıma dayanan iktisadıyla çelişiyordu. Demek ki, 1962 Anayasası'na saygı gösterilmemişti.

Eyüp Han, önce Mucibürrahman'ı, sonra Ali Butto'yu tutuklattı. Mucibürrahman'ın tutuklanması, hasatların kötü gitmesi yüzünden açlık tehlikesiyle karşı karşıya olan Bengallilerin öfkelenmesine yol açtı (ocak-şubat 1969). Eyüp Han Mucibürrahman'ı mart ayında serbest bıraktı, ama Doğu Bengal'in özerkliğini reddetti. O zaman ordu başkomutanı Yahya Han iktidarı ele alarak yeni bir millet meclisi seçileceğini ilân etti; seçimlerde nispî seçim sistemiyle yapılacaktı. Şeyh Mucibürrahman, Bengallilerin milliyetçi emellerini billûrlaştırıyordu. Ama 13 kasım 1970'te çok şiddetli bir siklon Doğu Bengal'i kasıp kavurdu: 200 000'den çok insan öldü ve eyaletin iktisadî örgütü mahvoldu. Batı Pakistan'ın düzenlediği yardımın yavaşlığı ve yetersizliği nedeniyle hoşnutsuzlukları son kerteye ulaşan Bengalliler, 7 aralıkta oylarını topluca Avami birliğine ve şeyh Mucibürrahman'a verdiler. Mucibürrahman, millet meclisindeki 310 sandalyenin 167'sini ele geçirdi. Sonra, seçimlerdeki başarısına güvenerek, Doğu Bengal'e özerklik verilmesini istedi. Merkezî hükûmetin ret cevabı üzerine 25 mart 1971'de bir yurttaşlık ödevlerini yerine getirmeme hareketini başlattı; ama hareketi ordu şiddetle bastırdı. Mucibürrahman 26 martta tutuklandı ve Avami birliği yasa dışı ilân edildi. Aynı gün gizli bir radyo şeyh Mucibürrahman adına Bangladeş'in bağımsızlığını, egemen ve bağımsız bir halk cumhuriyeti olduğunu ilân etti. Bengallilerden oluşan bir geçici hükûmet de 17 nisan 1971'de, bir hint köyünde, Bangladeş* *(Ek)* Halk cumhuriyetinin kurulduğunu açıkladı. (L)

BENGALDEŞ. Bk. BANGLADEŞ, *Ek*.

***BENGİSU** (Naci), türk doktoru, oftalmolog. — İstanbul üniversitesi profesörlüğünden emekliye ayrıldı (1973). [M]

***BEN GURİON** (David), israilli siyaset adamı. — (öl. Tel Aviv 1973). Mayıs 1970'te israil parlamentosundan istifa etti. 1969'da *Michtavim le Paula, The Restored State of İsrael* ve *İyunim Batanach* adlı eserleri yayımlamıştı. (L)

Benioff düzlemi (bu düzlemi ilk defa açıklayan amerikalı sismolog Hugo Benioff'un adından). Jeofiz. Yatay doğrultuyla 50°'lik bir açı yapan, üzerinde deprem odaklarının sıralandığı eğik düzlem. Bu düzlemin varlığı, derin okyanus çukurlarıyla çevrili ada yaylarının altında doğrulandı. Benioff düzlemi, litosferin, çekirdek kabuğu içinde eriyerek kaybolan dalma bölgesi olarak kabul edilir. (L)

***BENİUC** (Mihail), romanyalı yazar. — Son yıllarda yazdığı eserler arasında şiir derlemeleri (*«Mozaik»*, 1968; *«Konak»* [fr. çev. Etape, 1971]), bir anlatı kitabı (*«Örtbas edilen rezalet»* [fr. çev. le Scandale étauffé, 1971]) ve yaratıcılıkla toplumcu estetik arasındaki ilişkileri inceleyen denemeler (*«Yaşlı bir adamdan genç bir bilgine»* [fr. cev. D'un vieil homme à un jeune savant, 1973]) sayılabilir. (L)

***BENLİK** i. — Psikanaliz. *Benlik ruhbilimi*, psikanaliz tedavisinin amacını benliğin gerçeğe uyumunda gören psikanaliz yönsemesi. (Amerika Birleşik devletlerinde çok tutulduğu için bazen «amerikan psikanalizi» ile esanlamda kullanılır.) [*Eşanl.* EGO PSYCHOLOGY].

— ANSİKL. *Benlik ruhbilimi*'nin dayandığı kitap Heinz Hartmann'ın *Benlik ruhbilimi ve uyumu sorunu*'dur (1939). Kitap S. Freud'un 1920'den sonraki çalışmalarından esinlenir; Freud bu dönemde, ilk araştırmalarının özeğinde yer alan bilinçdışı eğilimleri ve itimleri bir kenara bırakarak benliğe ve savunma mekanizmalarına gittikçe artan bir önem verir. Aslında E. Kris, R. Loewenstein ve A. Freud tarafından temsil edilen benlik ruhbilimi, psikanalizi benliğin anlaşılmasına ve gerçeğe uyumuna indirgemeğe çalışır. (L)

BENNECKE (Jürgen), alman generali (Halberstadt 1912). 1930'da Reichswehr'e girdi, İkinci Dünya savaşına katıldı ve 1952'de Bundeswehr'e geçti. Önce 16. piyade tugayı komutanı (1958-1960), sonra 7. piyade tümeni komutanı (1963) oldu, 1964'te de Hamburg'daki Bundeswehr Harp okulunun başına geçti. 1966'da 1. ordu komutanlığına getirildi; 1968'de Atlantik paktının Orta Avrupa Kuvvetleri komutanlığında general Kielmansegg'in yerini aldı ve 1973 yılına kadar bu görevde kaldı. (L)

BENNETT (Richard Rodney), ingiliz bestecisi (Broadstairs, Kent 1936). Londra'da Lennox Berkeley ve Howard Ferguson, Paris'te de özel olarak Pierre Boulez'den ders aldı. B. Britten ve H. W. Henze'ninkine yakın seçmeci bir üslûpla bütün türlere, özellikle de lirik tiyatro alanına elattı; *Les Mines de Soufre* (Kükürt ocakları) [1965] adlı operası bütün dünyada oynandı. Öteki operaları şunlardır: *A Penny for a Song* (Bir şarkıya bir peni) [1966-1967] ve *Victory* (Zafer) [1968-1969]. Sanatçının ayrıca çocuk seyirciler için *All the King's Men* adlı bir operası ile iki senfonisi, dört dörtlüsü ve çok sayıda konçertosu vardır. Bennett birçok eserinde caz müziği öğelerinden yararlanmıştır. (L)

BENRATH (Philippe GÉRARD, **Frédéric** — denir), fransız ressamı (Chatou 1930). Bir alman barok şatosundan aldığı soyadı ve Nietzsche'nin bir eserinden aldığı öz adı kişiliğinin ne yönde geliştiğini açıklar. Resime önce yeni izlenimci üslûbun verilerini benimseyerek başlamıştı, zamanla çizikli boya kümelerinden oluşan bir üslûba yöneldi (1953). Sonra bu üslûp tuvaldeki boya yığınlarını hafifleten sinirli bir fırça hareketine, bir çeşit özgürlüğe dönüştü (1955-1959). Benrath'ın, bulutçuluk*un *(Ek)* başlıca yaratıcılarından biri sayılması 1959 yılından sonraya rastlar. Mat yeşillerle sarılar içinde, yeryüzü ile gökyüzü arasında kurduğu söyleşiden, karşılıklı ilişkiden uçucu, akıcı ve barok bir şiir doğar (1962). Her türlü anlatıdan, her türlü öyküden uzak duran Benrath'ın tek kaygısı «saydamlık ve derinlik»tir. Buna karşılık son resimlerinde (sözgelimi «Gezegenlik ve dönüş» adını verdiği 1972'deki son sergisinde) biçimlerin birbiriyle karışmasından doğan bir bunalım sezilir. (L)

BEN ŞALAH (Ahmet), tunuslu siyaset adamı (Moknine 1926). Önce militandı, sonra Destur'cu gençliğin önderi oldu (1941); 1954-1956 yılları arasında Tunuslu İşçiler Genel birliğinin genel yazmanlığını yaptı. 1956'da milletvekili seçildi ve kurucu meclis başkan yardımcılığına getirildi. 1961'de planlama ve maliye bakanı olarak atanınca, iktisadî kolektifleştirme siyasetinin uygulamasına girişti ve ilerici bir sosyalizmi savundu. İleride Burgiba'nın yerine geçeceği sanılıyordu ama, Destur'cu Sosyalist partinin temel istekleriyle uygulama düzeyinde görülen ayrılıklar iki siyaset adamının arasını açtı ve Ben Şalâh görevlerinden ayrılmak zorunda bırakıldı (eylül 1969), ülkeye ihanetle suçlandı ve Yüksek Tunus mahkemesince on yıl ağır hapse mahkûm edildi (mayıs 1970). Ben Şalâh, şubat 1973'te Tunus tutukevinden kaçtı. (L)

BENTONE [benton] i. (tes. edil. ad). Kim. Organik bir bileşikle işlem görmüş montmorillonit veya bentonit'ten hazırlanan kıvamlaştırıcı katkı maddesi.

— ANSİKL. Krem rengi bir toz halinde bulunan *bentone*'lar, eriticiler veya bağlayıcılar, hattâ polar molekülü sıvılar içinde asıltı halinde bulunan pigmentlerin, katkı maddelerinin, aşındırıcıların ve başka taneciklerin dibe çökmesini engellemek için kıvamlaştırıcı ve dondurucu olarak kullanılır. Bu katkı maddeleri boya katmanlarının niteliğini arttırdığı gibi gözenekli yüzeylere sızmasını da önler. (L)

BENTZON (Niels Vigo), danimarkalı besteci (Kopenhag 1919). Jorgen Bentzon*un yeğenidir. Ülkesinin en ilgi çekici kişiliklerinden biri sayılan Niels besteciliğinin yanı sıra (yedi senfoni, piyano için dört konçerto, oda müziği) piyano çalar ve müzik öğretmenliği yapar. Senfonik eserlerinde tonaliteyi yadsımaz, ama sahne için hazırladığı partisyonlarda kimi zaman onikises tekniğine başvurur. Bu iki üslûbun birbiriyle kaynaştığı en güzel eser, ilk olarak 1964'te Kiel'de seslendirilen *Faust 3* operasıdır. (L)

BENZANTREN i. (fr. *benzanthrène*). Kim. Naftasen'in izomeri olan yoğun çekirdekli çevrimsel hidrokarbon. (L)

***BENZEŞİM** i. — Bilişim. Bk. ANSİKL.

— Mat. Vektörel bir E uzayının, değişli bir K cismi üzerine uygulanan ve E'nin her x vektörü için $Q\,[f(x)] = \alpha Q(x)$ bağıntısını veren f otomorfizması; burada α, K'nın sıfır olmayan bir skaleri, Q ise E üzerinde bulunan ve sıfır olmayan dörtyüzlü bir şekildir (α tektir ve f benzeşiminin *çarpan*'ıdır).

— Teknol. *Benzeşim odası*, insan veya çeşitli gereçler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla içinde belli bir atmosfer yaratılabilen, özel olarak hazırlanmış kapalı yer. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. *Benzeşim*, bilişimin temel tekniğidir: sayısal hesapla fiziksel olay-

Foto. J. Dubout - D. Gervis galerisi, Amphion (LAROUSSE)

ların benzeşimi, iktisadî olayların benzeşimi, bir davranışın benzeşimi, bir bilgisayarın başka bir bilgisayar üzerindeki benzeşimi v.b. Daha dar bir anlamda benzeşim, GPSS gibi özel diller yardımıyla, olasılıklar kuramına ve istatistiklere dayanan yaklaşık çözümleri araştırır.

— Teknol. *Uzay benzeşim odası,* özellikle çok alçak bir basınç ve çok düşük bir sıcaklık uygulayarak, uzay uçuşları sırasında astronotların karşılaştığı ortama mümkün olduğu kadar yakın bir ortam gerçekleştirme olanağı verir; bu odalar genellikle 10^{-8} mbar'lık bir basınca getirilir ve sıvı azotla soğutulur (77,3 K). [L]

BENZİ (Roberto), fransız orkestra yöneticisi (Marsilya 1937). İlk konserini altı yaşında verdi. André Cluytens'den ders aldı ve daha on bir yaşındayken uluslararası başarıya ulaştı. Çocukluk yıllarındaki üstün başarısını daha sonra da sürdürmeyi bilen Benzi 1972'de Akitanya bölgesi orkestrasının yöneticiliğine atandı. (L)

BENZİLSELÜLOZ i. (fr. *benzylcellulose*). Kim. Selülozun benzilik eteri.

— ANSİKL. Kim. *Benzilselüloz,* benzil klorürün 60-120°C'a doğru yüzde 15 ilâ 25'lik çözelti halindeki alkaliselüloza etkimesiyle elde edilir. Isı karşısında özlüleşen beyaz bir toz halindeki bu madde suda az, benzende, su katılmış eriticilerde, esterlerde, aromatik alkollerde, aromatik bazlarda ve esanslarda çok çözünür. Benzilselülozun alkol karıştırılmış aromatik karbürlerde eritilmesiyle elde edilen yüzey kaplamaları (boya ve vernikler), suya, bazlara ve asitlere dayanıklılık bakımından nitroselüloz ve selüloz asetatlı kaplamalardan, parlaklık ve pürüzsüzlük bakımından da etilselülozlu kaplamalardan daha üstündür. Bununla birlikte benzilselülozdan yağlı karma vernikler hazırlanamaz, çünkü benzilselülozun yağlarla bağdaşıklığı sıfırdır. Benzilselüloz yalıtma verniklerinin ve aşınma önleyici katmanların hazırlanmasında, ayrıca elektrik tellerinin ve sargılarının kaplanmasında kullanılır. (L)

***BENZİN** i. — Petr. *Kurşunsuz benzin,* bileşiminde kurşunlu katkı maddesi bulunmayan yakıt.

— ANSİKL. Petr. Hemen hemen elli yıldır, bujiyle ateşlemeli bütün otomobil ve uçak motorlarında, kurşun tetraetil $Pb(C_2H_5)_4$ veya kurşun tetrametil $Pb(CH_3)_4$ gibi vuruntu önleyici kurşunlu bir katkı maddesi katılarak oktan indisi yükseltilmiş yakıtlar kullanılır. Ancak bu katkı maddeleri zehirli olduğundan, çoğu ülkelerde kanunlarca saptanan ve benzinin litresi başına hesaplanan kullanma oranının gittikçe düşürülmesi tasarlanıyor. Üstelik egzos gazlarının yol açtığı hava kirlenmesine karşı açılan savaşta her taşıta bir temizleyici takılması zorunlu tutulmuş, fakat benzinin bileşimindeki kurşunun bu temizleyicinin katalizörünü derhal zehirlediği görülmüştür. Oktan indisi aynı değerde olan yüksek kaliteli bir benzin elde etmek için, etilli katkı maddelerinin yerine bol miktarda sentez veya cracking hidrokarbonları kullanmak gerekeceğinden *kurşunsuz benzin*'in maliyet fiyatı normal benzinden daha fazla olacaktır. (L)

BENZİN i. (fr. *benzyne*). Org. kim. Çok alkali bir ayıracın etkisiyle bir benzen çekirdeği üzerindeki nükleofil* *(Ek)* ornatmalarda ortaya çıkan, kararsız, varsayımsal ara madde.

— ANSİKL. Sözgelimi, ortoklorotolüen'in alkali ortamda ergimesi (şekil 1):

şekil 1

bir orto-krezol ve meta-krezol karışımı verir (şekil 2):

şekil 2

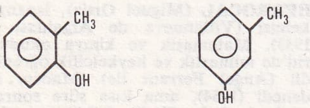

Bu tepkime, alkali ortamda hidroklorik asit elemanlarının kaybolmasına bağlanır, varsayımsal benzin de bundan doğar (şekil 3):

şekil 3

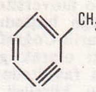

Varsayımsal benzin su elemanlarını iki yönde bağlayarak iki krezolün karışımına yol açar.

Benzinlerin asetilen yapısında olduğu bugün için tartışmalı bir konu; bu ara maddeler birer çiftköklü veya mezomeramfiyonlar olarak düşünülebilir (şekil 4):

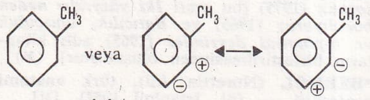

şekil 4

Ne olursa olsun sonuç değişmez. Benzinler ayrıca çokçevrimlileri içeren eşlenik sistemlerden de sayılabilir. (L)

BENZİNG (Johannes), alman türkoloğu (Schwenningen 1913). Türkoloji ile ilgilenmeye başladıktan sonra (1940) özellikle Çuvaşça üzerinde çalıştı. Tunguzca ile de ilgilendi. Mainz üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı. *Kleine Einführung in die tschuwaschische Sprache* (Çuvaş diline küçük kılavuz) [1943] adlı eserinden başka «Fundamenta»da (2 cilt, 1959-1964) yayımlanan araştırmaları şunlardır: *Classification of the turkish languages* (Türk dillerinin sınıflandırılması); *Das Kumukische* (Kumukça); *Das Baschkirsche* (Başkırtça); *Das Tschuwaschische* (Çuvaşça). [M]

***BERAN** (Josef), çekoslovak kilise büyüğü. — (öl. Roma 1969). [L]

Beratlar ofisi (AVRUPA), 1973 yılında 10 eylül - 6 ekim arasında Münih'te yirmi bir ülkenin katıldığı bir konferansta kurulan ofis. Bu ofisin kuruluşu, sınaî mülkiyetle ilgili yasaların ayarlanmasında önemli bir aşamayı gösterir; ulusal yasaların yerine ortak yönetmelikler koyan B.A.O.'nun verdiği Avrupa beratı, bütün sözleşmeli devletlerde ulusal beratla aynı değeri taşıyacaktı. Ofisin merkezi Münih'tedir. (L)

BERBERİAN (Cathy), ermeni asıllı amerikalı şarkıcı (Attleboro, Massachusetts 1925). A.B.D.'de şan ve dans öğrenimi gördükten sonra 1949'da Milano'ya yerleşti. Kısa sürede çağdaş müzik yorumunda ustalaştı, ama bu arada klasiklerden de uzaklaşmadı. İ. Stravinskiy, J. Cage, S. Bussotti ve özellikle de kocası L. Berio gibi birçok müzikçi Berberian için beste yaptı. Sanatçının eşsiz ses yeteneği L. Berio'nun müzik fonetiği alanındaki araştırmalarını kolaylaştırdı. Özellikle *Circles, Sequenza III* veya *Epifanie* gibi eserlerden söz edildiğinde akla ilk gelen ad Berberian'dır. 1971'de Berio onun için *Recital*'i besteledi. Berberian'ın besteci olarak en önemli yapıtı ise tek ses için oldukça garip bir vokal fantezi olan *Stripsody*'dir. (L)

***BERE.** — Ask. *Yeşil bereliler,* C.İ.A.* diye bilinen Central İntelligence Agency'ye (Merkezî Haberalma teşkilâtı) bağlı özel bir amerikan birliğindeki erlere verilen ad. (L)

***BERENSON** (Bernhard), ingilizce yazan sanat yazarı. — 1968'de *İtalian Pictures of the Renaissance* (Rönesans dönemi italyan resimleri) adlı resimli «listeler»inin yayımı tamamlandı. Bu büyük eser 9 ciltten oluşur ve 4 800 resim kapsar. Ölümünden sonra çıkan son üç cilt, yazarın notlarına göre Luisa Vertova tarafından hazırlandı; bu ciltlerden Berenson'un bazı imzasız tabloları kimlere mal ettiğini de öğrenmek mümkündür. (L)

***BERGAMA,** İzmir iline bağlı ilçe. — 89 645 nüf., ilçe merkezi 29 680 nüf. (1975); 116 köy (1970).

— Arkeol. Bergama kazıları önce Dr. O. Ziegenaus'un başkanlığında başlamıştı (1969), sonra da Wolfgang Radt'ın başkanlığında devam etti. Son yıllarda özellikle Asklepieion'un Temenos alanında, Direkli caddede, Orta agora, Demeter terası, Demeter kutsal alanı, Traianeum ve şehir surlarında çalışmalar yapıldı. (M)

İngmar BERGMAN «Bağırtılar ve fısıltılar»dan (1972) bir sahne Ingrid Thulin ve Liv Ullmann

***BERGAMİN** (José), ispanyol filozof ve denemecisi. — İspanyol edebiyatının klasik metinlerine dayanarak şiir üstüne bir inceleme (*Beltenebros,* 1969) ve Hıristiyanlığın özü üstüne düşüncelerini içeren yeni bir derleme (*Yakan çivi,* 1972) yayımladı. (L)

***BERGER** (Aliye), türk ressamı. — (öl. İstanbul 1974). [M]

***BERGERY** (Gaston), fransız avukatı ve siyaset adamı. — (öl. Paris 1974). [L]

***BERGMAN** (İngmar), isveçli tiyatro ve sinema yönetmeni. — *Vargtimmen*'den (Kurtların saati) [1967] sonra *Utanç* (1968), *Ayin* (televizyon için, 1968), *Tutku* (1969), *İlişki* (1970), *Bağırtılar ve fısıltılar* (1972) adlı filimleri çevirdi. Bu çalışmalarının yanı sıra Pirandello'nun *Altı kişi yazarını arıyor* (Oslo Ulusal tiyatrosu, 1967) ve Büchner'in *Woyzeck* (Stockholm Kraliyet tiyatrosu, 1969) adlı oyunları sahneye koydu. (→Bibliyo.) [L]

BERGSSON (Gudbergur), izlandalı yazar (Grindavik 1932). Savaş sonrası İzlanda toplumunu barok bir anlatımla dile getiren ve büyük bir ilgi uyandıran *Tomas Jonsson Metsölubok* (Tomas Jonsson, bir best-seller, 1966) adlı romanından sonra yazdığı anlatılarda (*Anna,* 1969; *«Derinliklerde uyuyor»,* 1973) en çarpıcı gerçekçilikle alegoriyi birleştirdi. Öykülerinde (*«Birbirine çok uyan bir çiftin aşkları»,* 1967; *«Tanrı neyle yaşıyor?»* 1970) ise eski değerleri unutmuş, kazanç peşinde koşan bir dünyayı eleştirdi. (L)

***BERİO** (Luciano), italyan bestecisi. — 1967'den sonra New York'taki Juilliard School of Music'te beste dersleri verdi. 1971 sonunda Amerika Birleşik devletlerinden ayrılarak İtalya'ya döndü ve Roma'ya yerleşti. 1963-1965 yılları arasında on yedi çalgı, üç şarkıcı, sekiz mim sanatçısı, okuyucu ve magnetik bant için *Laborintus 2* adlı şaheserini verdi. Dante'nin 700. doğum yıldönümü için hazırladığı bu eserde, *İlâhî komedya,* Kutsal Kitap ve T.S. Eliot'dan bazı bölümler açımladı ve Monteverdi'den, Stravinskiy'den ve kendinden derlediği alıntıları ekledi. 1968'de açımlama ve yapıştırma ilkesinden ayrılmadan, sekiz ses (Swingle Singers topluluğu için) ve büyük orkestra için *Sinfonia*'yı besteledi. Önce dört, sonra da beş bölümden oluşan bu eserin özellikle üçüncü bölümü tam olarak (burada her türlü edebiyat ve müzik alıntılarına yer vermiştir) Gustav Mahler'in 2. senfonisinin Scherzo'suna dayanır. Berio'nun öteki besteleri şunlardır: obua için *Sequenza VII* (1969), dört perdelik *Opera* (1970), Cathy Berberian için *Recital* (1971), *Bewegung I* ve *II* (1971), soprano ve on beş çalgı için *E'vo,* sahne eseri *Après Visage* (1972), *Chemins II C* (1972), bir *Concerto pour deux pianos* (1973), orkestra için *Still* (1973) ve 2 piyano, marimba ve vibrafon için *Linea* (1973-1974). [L]

***BERK** (İlhan), türk şairi (Manisa 1916). — İkinci Yeni akımının önde gelen şairlerinden biri oldu. TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında şiir türünün tek şiir dalında *«Atlas»* şiiri başarı ödülü kazandı. Yeni şiir kitapları (*Şenlikname* [1972], *Taşbaskısı* [1975]) ve bir antoloji (*Dünya şiiri antolojisi* [1974]) yayımladı. (M)

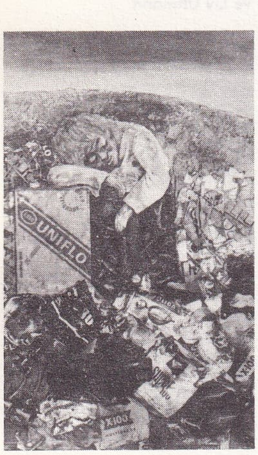

Antonio BERNI «Uyuyan Juanito» (1973) resim ve yapıştırma

Miguel BERROCAL «Maria de la O» (1965) birleştirme (sağda) ve bunu meydana getiren yedi parça (altta solda)

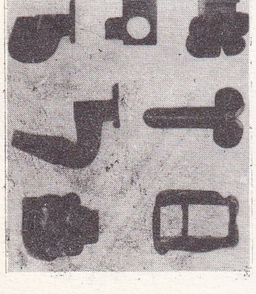

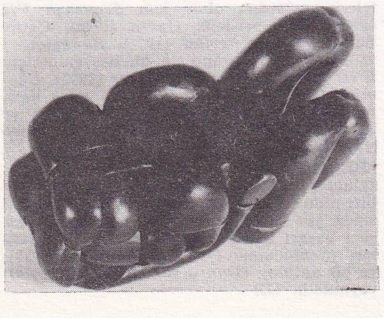

***BERK** (Medenî), türk bankacısı ve siyaset adamı. — Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları birliği başkanlığından sonra Akbank'taki genel müdürlük görevini sürdürdü. (M)

***BERK** (Nurullah), türk ressamı ve sanat yazarı. — Strasbourg'da Doğu-Batı karma sergisinin açılmasını sağladı (1972). Son eserleri: *İstanbul Resim ve Heykel müzesi* (1972); *50 yılın türk resim ve heykeli* (Hüseyin Gezer ile) [1973]. (M)

BERKEM (Ali Rıza), türk kimyacısı (Seferihisar 1908). Fransa'da Montpellier Üniversitesi Fen fakültesini bitirdi (1932); İstanbul Üniversitesi Fen fakültesi fizikokimya asistanı (1933), doktor (1939), doçent ve profesör oldu (1953). 1967'de İstanbul Üniversitesi Kimya fakültesine geçen Berkem'in başlıca eserleri şunlardır: *Modern atomistiğe başlangıç* (1944); *Atomistik* (1961); *Elektrolit teorileri* (1965); *Fizikokimya* (1968); *Atomistik ve çekirdek kimyası* (1969); *Modern fizikokimya* (1972); *Çekirdek kimyası* (1973). [M]

***BERKER** (Ercümend Sadi), türk koro şefi ve bestecisi. — Yeni kurulan İstanbul Türk Musikisi Devlet konservatuvarı yönetim kurulu başkanı oldu (1975). [M]

BERKER (Ratip), türk mekanik bilgini (İstanbul 1909). Saint Joseph lisesini bitirdi (1926); Fransa'da Nancy üniversitesindeki öğrenimi (1926-1933) sonunda matematik lisansı, makine yüksek mühendisliği diplomalarını aldı; yurda dönüşünde İstanbul Üniversitesi Fen fakültesine matematik doçenti olarak atandı (1933); ertesi yıl Yüksek Mühendis mektebinde (bugünkü Teknik üniversite) doçent olarak görev aldı; bu dönemde Lille üniversitesindeki doktora çalışmalarını tamamlayarak devlet doktorası diploması aldı (1936). Yüksek Mühendis mektebinde (1939) ve Fen fakültesinde (1943) profesörlüğe yükselen Berker İstanbul Yüksek Öğretmen okulu müdürlüğü (1939-1942) ve İstanbul Teknik Üniversitesi Makine fakültesi dekanlığı yaptı (1944-1948); UNESCO'nun Paris'teki merkezinde bilim uzmanı olarak çalıştı (1951-1952); İndiana Üniversitesi Matematik bölümünde ders verdi (1957-1958). Berker 27 Mayıs'tan sonra üniversitelerden uzaklaştırılan 147'ler listesine alınarak İstanbul Teknik üniversitesinden ayrılınca Fransa'ya gitti; Lille Üniversitesi Fen fakültesinde (1961-1967) ve Paris Üniversitesi Fen fakültesinde (1967-1972) öğretim üyeliği yaptı; yurda dönüşünde Boğaziçi üniversitesinde öğretim üyeliğine alındı (1972). 1975'te Hacettepe üniversitesi şeref doktorluğu payesini aldı.

Ratip Berker Türkiye'de modern mekaniğin kurucularından sayılır. Doktora çalışmasında, sıkıştırılamaz ağdalı (viskoz) bir akışkanın hareket denklemlerine bazı integralleri incelerken Navier-Stokes denklemlerinin bilinen her çözümünden yeni bir çözüm ailesi çıkartmak olanağını veren bir dönüşüm buldu (1936); bazı araştırıcıların Berker teorisi diye adlandırdığı bu yöntem, hidrodinamiğin ve zemin mekaniğinin temel yöntemlerinden sayılır; özellikle akışkanlar mekaniğine ilişkin matematik çalışmaları da uluslararası bir değer taşır. Eserleri: *Sıkıştırılamayan lüzucî bir akışkanın hareket denklemlerinin bazı integre edilebilme halleri* (1936); *Mekanik dersleri* (1946); *Asal sayılar* (1948); *Navier-Stokes denklemlerinin integrasyonu* (Almanya'da yayımlanan Handbuch der Physik adlı ansiklopedide yer alan 384 sayfalık makale); *Mekanik dersleri* (1969). [M]

BERKES (Niyazi), türk toplumbilim ve ekonomi yazarı (Lefkoşe 1908). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi. Önce İstanbul üniversitesinde, sonra Chicago üniversitesinde sosyoloji üzerinde çalışmağa başladı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde sosyoloji doçenti olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında fakültede çıkan siyasî tartışmalar sonucu kürsüsü lağvedilince (1945) Kanada'da Montreal kentindeki McGill üniversitesinin Graduate Studies and Research fakültesi öğretim üyesi oldu. Halen aynı üniversitede ders veriyor ve çeşitli bilimsel araştırmalara katılıyor. Başlıca eserleri şunlardır: *100 soruda Türkiye iktisat tarihi* (2 cilt, 1969-1970); *Arap dünyasında İslâmiyet, milliyetçilik, sosyalizm* (tarihsiz); *Türkiye'de çağdaşlaşma* (1975); *Türk düşününde batı sorunu* (1975) [bu eseri *İki yüzyıldır neden bocalıyoruz* (1965) ve *Batıcılık, ulusçuluk ve toplumsal devrimler* (1965) adlı kitapların birleştirilmesinden oluşmuştur]. (M)

***BERKOL** (Nurettin Ali), türk anatomi profesörü. — (öl. İstanbul 1952). [M]

***BERLANGA** (Luis Garcia), ispanyol filim yönetmeni. — 1964'ten sonra *Vivan los Novios* (Yaşasın evliler) [1970] ve *Life Size* (Yaşam boyutu) [1973] filimlerini gerçekleştirdi. (L)

***BERLİN**, Almanya'da şehir. — 1969'da Willy Brandt'ın şansölye olması, Demokratik Alman cumhuriyetinin (D.A.C.) başına da Walter Ulbrich'in geçmesi, içinden çıkılmaz gibi görünen bir durumu düzelmeğe yöneltti. 26 mart 1970'te, Dörtler (A. B.D., İngiltere, S.S.C.B. ve Fransa) 1959'dan beri ilk defa Berlin'de buluştular: öngörüşmeler yaklaşık olarak bir buçuk yıl sürdü. Bu dönem içinde, Willy Brandt, doğuya açılma siyasetini devam ettirdi; NATO Genel konseyi de 4 aralık 1970 tarihli bildirisinde, S.S.C.B.'nin istediği Avrupa Güvenliği konferansının toplanmasını Berlin konusunda varılacak anlaşmaya bağladı. 1971 ocağında, Berlin'in iki yakası arasında 1952'den beri ilk defa doğrudan doğruya telefon konuşmaları başladı. Dörtler, sonunda (ağustos - eylül 1971) Federal Almanya ile Demokratik Alman toprakları üzerinden Batı Berlin'e insan ve malların bazı koşullar altında gidip gelmesini düzenleyen bir anlaşmaya vardılar; öte yandan, Batı Berlinliler Doğu Berlin'e ve Demokratik Alman cumhuriyetine öteki ulusların vatandaşlarına tanınan haklarla gidip gelebileceklerdi.

— G. santl. Son on yıl içinde birçok müze kuruldu veya yeniden düzenlendi. 1967'de Brücke Museum halka açıldı. Bu müze alman anlatımcı ressamlarının birçok tablosunu kapsar. 1968'de yeniden halka açılan ve yeni binaları mimar Mies van der Rohe tarafından yapılan Nationalgalerie'de XIX. ve XX. yy. resim, heykel ve desenleri sergilenmektedir. Özellikle romantiklerin, fransız ve alman izlenimcilerinin ve gerçeküstücülerin tabloları çoktur. Bir bölüm, Bauhaus'un eserlerine ayrılmıştır. Charlottenburg şatosundaki mısır (özellikle Nefertiti'nin büstü, «yeşil baş» ve pek çok papirus) ve eskiçağ koleksiyonları yeniden halka gösterildi. Siyah Afrika sanat eserlerini kapsayan Völkerkunde Museum da yeniden düzenlenmiştir. (L)

***BERMUDA adaları**, Atlas okyanusunda ingiliz takımadaları. — 53 000 nüf. (1970). Takımadalara 1971'de 413 000 turist geldi. (L)

***BERNARD** (Henry), fransız mimarı. — 1967'de Grenoble Olimpiyat köyünün (Novarina tarafından inşa edildi) toplu planını çizdi ve 1969'da, Cergy-Pontoise'daki Val-d'Oise yeni vilâyet konağını (ters çevrilmiş bir piramit biçiminde) yaptı. Ayrıca, Jean-Paul Ruandel ile birlikte Paris'in Sèvres kapısındaki Sofitel konağını inşa etti (1974). [L]

BERNATH (Aurél), macar ressamı (Budapeşte 1895). İzlenimci Karoly Ferenczy'nin öğrencisiydi; 1916'ya doğru, devrimci siyasal akımlarla yakından ilgili konstrüktivist eğilimli macar öncü akımına kapıldı. 1919'da, Viyana'ya, sonra da Berlin'e göç etti. Burada *der Sturm* akımının galerisinde 1923 ve 1924'te eserlerini sergiledi. 1930'larda figüratif resme yöneldi, bu arada çok hesaplı bir uzam düzenlemesine de girişti, Baia Mare (Nagybanya) izlenimci okulunun yenilenmesine katıldı ve bu akımı anlatımcılıkla bağdaştırmayı denedi (*Riviera, Kış*). 1945'te Budapeşte'deki Güzel Sanatlar yüksekokulunda ders vermeğe başladı; bu arada fabrika ve kültür binaları için çeşitli duvar resimleri yaptı. Eserlerinin tümü yetmiş beşinci yaş günü dolayısıyla Budapeşte'de düzenlenen toplu sergide biraraya getirildi. (L)

BERNAYS (Paul İsaak), isviçreli matematikçi ve mantıkçı (Londra 1888). Göttingen derneğinin üyesidir. 1934-1939 yılları arasında, Hilbert ile birlikte, bir üst-mantık ve üst-matematik eseri yayımladı: *Grundlagen der Mathematik* (Matematiğin temelleri). Öteki eserleri şunlardır: *Axiomatic Set Theory* (Aksiyomatik cümle teorisi) [1960] ve *Die Schematische Korrespondenz und die İdealisierten Strukturen* (Şematik tekabül ve idealleştirilmiş yapılar) [1970]. (L)

BERNHARD (Thomas), avusturyalı yazar (Heerlen 1931). Edebiyat topluluklarının etkisinde kalmayan Bernhard eserlerinde insanoğlunun kötümserliğini, ölüm ve benliğini yıkma tutkusunu işler. Başlıca eserleri: şiirler (*Auf der Erde und in der Hölle* [Dünyada ve cehennemde], 1957; *İn Hora Mortis* [ölüm saatlerinde], 1958), romanlar (*Der Schweinehüter* [Domuz çobanı], 1956; *Frost* [Don], 1965; *Verstörung* [Huzur bozma], 1967; *Watten* [Pamuklar], 1969; *Das Kalkwerk* [Kireç ocağı], 1970), tiyatro oyunları (*Fast für Boris* [Boris için meyve suyu], 1970; *Der İgnorant und der Wahsinnige* [Cahil ve deli], 1972). [L]

BERNİ (Antonio), arjantinli ressam (Rosario 1905). Arjantin'de kısa bir süre sanat eğitimi gördükten sonra Madrid'e (1925), sonra da Paris'e gitti (1926-1929), gerçeküstücülüğü tanıdı. Buenos Aires'e dönüşünde (1930-1946 yılları arasında burada kaldı) yurttaşlarının sefaletini gören sanatçı sosyalist gerçekçiliğe çok yakın resimler yapmağa başladı. Birçok genç ressamla birlikte 1932 yılında «nuevo realismo»yu kurdu, ayrıca ortaklaşa ve anıtsal resimle ilgilendi. Anlatım biçimi ne olursa olsun tüm yapıtlarında, ülkesinin toplum düzenine karşı çıktı. 1937'de ve daha sonraki yıllarda yaptığı afişlerle ve resimli yergi yazılarıyla faşizme karşı koydu. Berni 1958'de iki tip yarattı. Bu tipler bundan böyle tüm çalışmasının merkezinde yer alacaktır: çocuk Juanito Laguna ve fahişe Ramona Montiel. Gecekonduların çocuğu Juanito ile iktidar yardakçısı fahişe Ramona'nın öyküsü, uzun bir anlatı dizisini oluşturur. Berni'nin dev canavarları baskı rejimini simgeler. *Din adamları* dizisi ise eserinin toplumsal evrenini bütünler. Sanatçı sürekli bir biçim araştırması içindedir. Yapıştırmaları ve birleştirmeleri dener (1958), 1963'ten sonra da çevresel sanatla ilgilenir. *Ramona'nın mağarası* adlı eseri görsel-işitsel bir gösteridir ve bu yapıtta resim, birleştirmeler, heykel-canavarlar ve ışık etkileri birbirini tamamlar. Berni'nin eserleri 1960'tan bu yana, Doğu Avrupa'da olduğu kadar Batı Avrupa'da da sergilenmektedir. Sanatçı 1962 Venedik bienalinde gravür büyük ödülünü kazandı. (L)

BERNİER (Armand), fransızca yazan belçikalı yazar (Braine-l'Alleud 1902 - Brüksel 1969). Hikâyeci ve eleştirmen olmaktan çok doğa ötesinden esinlenen bir ozandır (*le Carrousel d'ennui* [Çile dolabı], 1931; *Migrations des âmes* [Ruhların göçü], 1952; *Aux Vitres de l'éternité* [Sonsuzluğa açılan pencereler], 1964). [L]

Bernoulli değişkeni, p olasılığı için 1, $q = 1 - p$ $(0<p<1)$ olasılığı için 0 değerini alabilen rastlantılı değişken. (L)

***BERNSTEİN** (Leonard), amerikalı orkestra şefi ve besteci. — 1970'te New York Filarmoni orkestrası şefliğinden ayrıldı; 1971'de Kennedy Center operasının açılış töreni için bir *Missa solemnis* besteledi. (L)

***BERNSTEİN** (Sergey Natanoviç), rus matematikçisi. — (öl. Moskova 1968). [L]

BERROCAL (Miguel Ortiz), ispanyol heykelcisi (Villanueva de Algaidas, Malaga 1933). Matematik ve kimya okudu, Madrid'de mimarlık ve heykelcilik öğrenimi gördü (Angel Ferrant ile). Madeni işlemeyi denedi (1954), ama kısa süre sonra tamamıyla heykele döndü. Sökülüp yeniden ku-

Foto. A. Berni, A. Dumage (LAROUSSE)

rulabilen soyut formları, mimarî kaygılarının izlerini taşır. Giderek insan biçimli ve figüratif formlara yönelen sanatçının en önemli kaygılarından biri de çevre çizgisiyle bu çizginin sınırladığı alan arasındaki ilişkidir. Birçok eserinde oyuncaklı bir hava göze çarpar. Önceleri yan yana konmuş hareketli öğeleri yan yana koyuyordu (1958), zamanla bunları iç içe geçebilecek biçimde düzenledi, 1960'tan sonra ise çeşitli öğelere ayrışabilen bütünler yaptı. Artık çeşitli parçaların iç içe geçmesi daha da karmaşık bir görünüm almıştı, hattâ bir bütün olarak eser bazen şüpheli ve gizemci bir havaya bürünüyordu. Sanatçının bazı eserlerinde çekmecelere ve bu çekmeceleri açabilecek düzenlere bile rastlanır (*Kleopatra*, 1968). Bir seyircinin, böyle bir eser üstünde gerekli değişiklikleri yaparak birçok görünüm elde edebilmesi için önce yapıtı dikkatle incelemesi gerekir. Berrocal, Verona'daki özel dökümevinde, bazı eserlerini sanayi ürünü olarak gerçekleştirmekte, ayrıca sökülüp yeniden takılabilen «mini-çoğullar»ın da (*mini-David, mini-Maria*) hazırlamaktadır. (L)

BERRY (Brian J.L.), ingiliz coğrafyacısı (Sedgeley, Staffordshire 1934). Londra üniversitesini bitirdikten sonra Seattle'daki Washington üniversitesinde doktorasını hazırladı. Önce Seattle'da, 1958'den sonra da Chicago'da ders verdi. Çalışmaları ve çeşitli yayınlarıyla (bugüne kadar yüzden fazla) yeni amerikan coğrafyacılığında önemli bir yer elde etti. Araştırmalarında özellikle merkez bölgeler kuramına, kentler hiyerarşisine, alanların bölgesel bölümlenmesine ve başkent yerleşme alanlarının yapısına değindi. Bütün bu konularda, kuramsal yaklaşımın yararlarını kanıtladı ve nicel yöntemler konusundaki çağdaş gelişmelere öncülük etti. Çeşitli kaynakların yanı sıra özellikle insan çevrebiliminden esinlenen Berry, etken yöntemlerinin sistemli olarak kullanılmasını önererek çevrebilimin de yenilenmesine yol açtı. Amerikan coğrafyacılığının genç ve ılımlı temsilcileri, Berry'yi yeni olguculukla ve coğrafyacılığı bir tekniğe dönüştürmekle suçlarlar. Bölgeleşme yöntemleri, kentler ve nicel yöntemler konusunda yazdığı en tanınmış yapıtları şunlardır: *Geography of Market Centers and Retail Distribution* (Pazarların coğrafyası ve perakendecilik) [1967], *Spatial Analysis* (Alan çözümlemesi) [1968], *Geographic Perspectives on Urban Systems* (Coğrafya açısından şehircilik sistemleri) [1970]. (L)

BERTHOLLİT i. (*Berthollet*'den). Kim. Belli bir homogenlik alanı içinde bileşimi ve özellikleri sürekli ve monoton olarak değişebilen kimyasal bileşik. (*Daltonit**lerin [*Ek*] karşıtı olan bu bileşikler Proust'un sabit oranlar kanununa uymaz.) [L]

BERTİNİ (Gianni), italyan ressamı (Pisa 1922). Önceleri figüratif anlatımcı, sonra da yeni kübizm doğrultusunda çalıştı, 1947'de geometrik soyutlamaya yönelerek, Jasper Johns*un (*Ek*) yeni Dada'cı çalışmalarının öncüsü sayılan, basma harf ve rakamlarla bezenmiş yağlıboya resimler yaptı (1948-1949), daha sonra da, Enrico Baj* (*Ek*) ile birlikte, 1951'de ilkelerini ortaya koyduğu «nükleer sanat» anlayışını biçimlendiren enformel eserler verdi. 1951 yılının sonuna doğru Paris'e yerleşen Bertini, günümüzün kaygılarını yansıtabilecek bir resim dili oluşturmak için giriştiği çabaları sürdürdü, bir makine işlevindeki şemalara göre renk lekelerini tuvale yerleştirdi. 1960'tan sonra, günlük yaşantının görüntülerine yöneldi, ama kendi kişiliğini de elden bırakmak istemediği için, bu görüntüleri «Bertini'leme» adını taktığı bir işlemden geçirmeyi de ihmal etmedi: bu yöntemi en iyi yansıtan örneklerden biri, bayrak gibi resmî amblemleri işlediği *Gerçek ülke* tablosudur. 1963'te fotoğraf parçalarını duyarlaştırılmış tuvale aktarmanın yolunu buldu, «mec-art», yani mekanik sanat adını verdiği (1965) bu yöntemle tuvale aktarılmış fotoğraflardan oluşan bir çeşit «yapıştırma»lar elde etti ve çağdaş dünyanın iki temel dayanağı olan seks ve makine'yi güncel görüntüler çerçevesinde ortaya koydu. (L)

***BERTO** (Giuseppe), italyan yazarı. — Son olarak, Conrad'ın anlayışına uygun hayatı gülünç ve saçma bir serüven olarak ele alan *La Cosa buffa* (Gülünç şey) [1966] adlı romanı yazdı. Ayrıca *Anonimo Veneziano* (Adsız Venedikli) [1971] adlı iki perdelik bir oyunu ve İsa dönemini yaşadığımız yıllarla karşılaştıran *Passione secondo noi stessi* (Bizlere göre çile) [1972] adlı bir tartışma kitabı vardır. (L)

BERTOİA (Harry), italyan asıllı amerikalı iç mimar ve heykelci (San Lorenzo, İtalya 1915). 1930'da A.B.D.'ye gitti, 1937'de Cranbrook'daki Academy of Art'a yazıldı, daha sonra burada maden işleme tekniği dersleri verdi. 1950'ye doğru uluslararası Knoll için biçimleri o döneme göre çok yeni sayılan koltuklar yaptı. Bu eserlerin özelliği lehimli çelik ayaklar üstüne oturtulmuş madensel kafeslerden oluşmasıydı. 1950'lerden bu yana Bertoia heykelcilikle uğraşmaktadır. Bu alanda, renkli madensel çubuklardan yararlanarak oluşturduğu yapıtlar seyircinin katkısıyla bütünlenir. (L)

BERTOLUCCİ (Bernardo), italyan sinema yönetmeni (Parma 1941). Babası Attilio Bertolucci gibi şairdi. Sinema hayatına *Accatone* (1961) adlı eserle Pier Paolo Pasolini'nin asistanı olarak atıldı. İlk uzun filmi *Comare secca*'da (Sıska teyze) [1962] Pasolini'nin etkisi görülür. Daha sonra bir bölümü kendi yaşamından, bir bölümü de *Parma manastırı*'ndan esinli *Prima della Rivoluzione*'yi (Devrimden önce) [1964] çevirdi. Bunu *Partner* (1968) izledi. Bunun ardından *Amore e Rabbia* (Aşk ve kin) [1969] adlı yapıttaki *Il Fico Sterilo* (Verimsiz incir) ya da *Agonia* (Can çekişme) skecini çevirdi. *C'era una volta il West*'in (Bir zamanlar batı diye bir şey vardı) [S. Leone'nin, 1969] senaryosunu yazdı, *Düzen adamı*'nı (Il Conformista) [A. Moravia'dan esinli, 1970] sahneledi ve italyan televizyonu için *La Strategia del ragno*'yu (Örümceğin stratejisi) [J. L. Borges'ten esinli, 1970] çevirdi. *Paris'te son tango* (Last Tango in Paris) [1972] adlı filimle uluslararası bir üne kavuştuktan sonra *1900*'ü çevirdi (1974). [L]

Bertona fasiyesi, Üst Yontmataş dönemine ait M.Ö. 16 000 yıldan kalma bir italyan fasiyesi. (L)

BERTRAND (Gaston), belçikalı ressam (Wonck 1910). 1933'te Brüksel Güzel Sanatlar akademisinde okudu, bir süre Paris'te kaldı; ilk tablolarını «La Route Libre» üyeleriyle birlikte sergiledi, sonra da yapıtları düzenli olarak «Apport» salonlarında yer aldı. Önceleri Louis Thevenet'nin entimizminden ve Henri Evenepoel*in renkli eserlerinden esinlenerek figürlü resmi denediyse de sonradan soyut resme yöneldi.

Bertrand, Louis Van Lint ile 1945'te «Jeune Peinture belge» topluluğunun kurucu üyelerinden biridir. Bu topluluk Belçika'da nonfigüratif resim akımının kaynağı sayılır. Bertrand'ın eserlerinin başlıca özelliği arı üslûplu geometrik bir soyutlamadır. Genellikle soğuk, açık ve çok ayrıntılı olan renkleri, tuvallerine daha bir uçuculuk, daha bir şiirsel hava verir. (L)

***BESLENME** i. — Bk. ANSİKL.

— Psikanaliz. *Beslenme davranışı*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sanayileşmiş batılı ülkelerde 1968'den sonra besin sanayii alanında beliren gelişmeler üretimin daha çok tüketime yönelmesi, tüketimde yalnız millî ekonomiye değil Avrupa topluluğuna özgü ekonomik etmenlerin de göz önünde tutulması yönündedir.

Kentleşme, kadının çalışma hayatında daha çok yer alması, buna karşılık boş zaman kazanma ihtiyacının artması batı uygarlığına özgü bir yiyecek tipinin doğmasına yol açtı. İstisnalar dışında bütün ev kadınları mutfakta ocağın karşısında saatler geçirmiyor artık. Temel yiyecek maddeleri şimdi fabrikalarda hazırlanıyor. Yiyeceklere uygulanan modern koruma ve saklama yöntemleri (sterilize etme, aşırı dondurma v.b.) yiyecekleri doğal durumda biriktirip saklama olanağı verdiği gibi, eskiden hazırlamak için saatler isteyen bir kısım yiyecekleri de önceden hazırlamağa yarıyor: ıstakoz çorbası, haşlanmış sebzeler ve çeşitli salçalar. Aşırı dondurma tekniği turfanda yiyecek maddelerinin (kırmızı meyveler, yeşil sebzeler) ve hazır yemeklerin her zaman sofraya çıkarılması olanağını sağlıyor. Oysa eskiden kışın taze meyve yemek olanağı yoktu.

● Çabuk hazırlanma ve çeşit çokluğu modern yiyecek üretiminin baş ilkesidir. Çeşit çokluğunu gözetmenin yanı sıra sağlık endişesi de önemli yer tutuyor. Hazırlanan yiyecek maddeleri sıkı bir denetimden geçiriliyor. Ayrıca yiyecek maddelerinin üretimi ve hazırlanması sırasında birtakım kimyasal maddelerin kullanılması nedeniyle bazı üreticilerde «doğal besinler» lehine bir tepki görülüyor. Sözgelimi geleneksel koşullar altında üretilmiş yiyecek maddelerinin üstüne bunu belirten etiketler konuyor. Yiyecek bolluğuna rağmen sanayileşmiş ülkelerde de bir kısım besinlerin sıkıntısı çekiliyor. Güney Amerika ülkelerinden et ithalinin güçleşmesi, Japonya gibi bazı ülkelerin ete alışması Avrupa'da et sıkıntısını artırıyor. Dünya Tarım ve Besin örgütü (FAO) 1975 yılında bütün dünyada 3 750 000 ton et açığı olacağını belirtiyor. Fiyatların hızla yükselmesi nedeniyle dünya piyasasında şeker kıtlaşıyor. Küba'nın şekerkamışı üretimi 1971 ve 1972 yıllarında çok azaldığı için şeker kıtlığı süreğenleşeceğe benziyor. Az ürün alınması ve fiyatların yükselmesi nedeniyle tahıl üretiminde de kıtlaşma var. Besin sanayii yeni protein kaynakları bulmağa çalışarak dünya ölçüsünde yiyecek kıtlığını önlemeğe çabalıyor. Hidrokarbonlar üzerinde üretilen biramayalarından protein elde etme çabaları buna örnektir (Fransa'da Lavera, İskoçya'da Grangemouth fabrikaları). Bunlara soya ve kolzadan protein elde etme çabaları da eklenebilir.

● Yaşama tarzının ve yiyecek hazırlama tekniklerinin gelişmesine paralel olarak tüketim alanında ve besin sanayilerinin yapısında da bir gelişme oldu. Nişastalı maddeler önemini yitirdi, onun yerini sebze, taze meyve ve hazırlanmış yiyecekler aldı. Bu besinlerin önemi ve yeri halkın sosyal durumuna ve yerine göre değişir: kentliler ve zengince olanlar beslenmede ihtiyaçlarına uygun işlenmiş besinlere daha çok yer verirler.

— Psikaniz. Yetişkinler gibi çocukların da *beslenme davranışları*'nda karşılaştıkları güçlükler, çoğu zaman yiyeceği sağlayan kimse ile ilişkilerin kötü oluşundan ileri gelen ruhsal bozukluklara dayanır. Freud, çocuk cinselliğinin aşamalarını (ağzıl, dışkıl, cinsel evreler) tespit ederken bu sorunun bir kısmının farkına varır. Ağzıl evre ile dışkıl evre besinle ilişkiye bağlıdır: ağzıllık en eski evredir; bebeğin ağzı ile ananın memesi arasındaki ilişkiyi gösterir; dışkıllık ondan sonra gelir; bunda çocuğun dikkati, yenen maddelerin çıkarılması üstünde toplanır; çocuk çoğu zaman bunu, çocukların doğuşuyla ilgili cinsel bir kuramla birleştirir: ona göre çocuklar da anustan doğar ve bu nedenle dışkıya benzer. Böylece yutulan veya sindirilen besinin, istek konusu (ana sütü, dışkı) ile karıştığı dolambaçlar oluşur. Melanie Klein çocukları psikanalizden geçirirken sütten kesilmenin önemli, hattâ çoğu zaman çarpıcı bir kopma olduğunu, çocuğu büyük bir sıkıntıya soktuğunu anlar. Burada ana sütünden veya sadece sütten yoksun kalmanın organizma üzerindeki biyolojik etkisi önemli değildir, asıl önemli olan, ananın bu sıradaki davranışının yürek darlığına yol açması ve çocuğun buna karşı çok erken savunmaya geçmesidir. Karl Abraham'dan sonra Melanie Klein çocuk gelişiminin aşamalarını ele alarak ayrıntılarını belirtir; bu aşamalar kösnül eğilimlerle yıkımcı itimler arasındaki ilişkilerle kendini gösterir. Klein, Freud'un sınırlarını çizdiği evrelerin her birini ikiye çıkarır: ağzıl evre, *emici-ağzıl evre* ve *sadik-*

Gianni BERTINI

B. BERTOLUCCI
«Paris'te son tango»dan bir sahne (1972)
Maria Schneider ve Marlon Brando

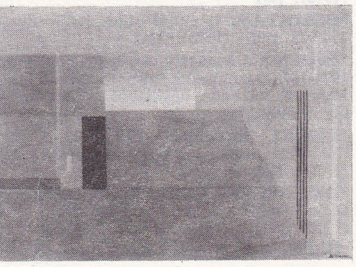

Gaston BERTRAND
«Mimarlık» (1949)
[Kraliyet Güzel Sanatlar müzesi, Brüksel]

Foto. X, Brüksel Güzel Sanatlar müzesi (LAROUSSE)

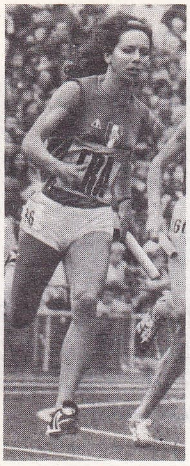
Colette BESSON

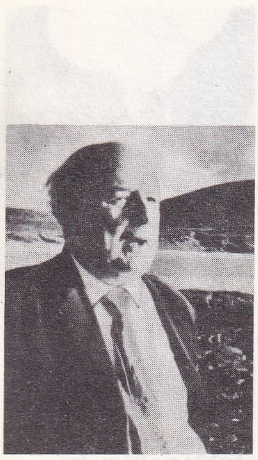
John BETJEMAN

ağzıl evre'ye, dışkıl evre ise biri dışarı atma hazzına, öbürü alıkoyma, içinde tutma hazzına dayanan iki aşamaya ayrılır. Besin sevgisine dayanan ağzıl evrenin iki haz aşaması, libido yönünden bir emme hazzı içinde ele alınır; aşamalardan biri yutulan nesneyi boşaltma ve kurutma itimine, öbürü, yani ısırma hazzı (sadik-ağzıl evre) ise yutup parçalayarak yemek itimine dayanır. Burada besinle birlikte sevilen nesneyi de soğurmak veya tahrip etmek söz konusudur. Melankoli ve yas tutma gibi çöküntüsel davranışların beslenmeye ilişkin hastalık halleriyle (iştahsızlık, kabızlık) birlikte bulunması bununla açıklanır. İştahsızlık, konusu besin olan kösnül tutumun en açık belirtilerinden biridir: yürek darlığı çok şiddetli olduğu zaman iştahsızlık anormal bir hal alır; *anoreksi* denen bu durum, hiç besin almamak suretiyle ölüme yol açabilir. Çoğu zaman belirli bir ereğe bağlı olarak yiyecekleri reddetme anlamına gelen anoreksi besleyicinin (ana, yakınlar, yemek veren psikiyatri kurumu veya okul) davranışına bir karşılık diye düşünülmelidir.

Jacques Lacan psikanaliz sözlüğüne *ihtiyaç (Ek)* ile *isteme (Ek)* arasındaki ayrımı sokar: besin, hem organizma için fizyolojik bir ihtiyaç, hem de sevgi ilişkisinde (beslenmek ve sevilmek isteyen çocuk ile, ondan hazırladığı yemeği yemesini isteyen ana ilişkisi) istemin konusu olduğu için iki yönden de anlam taşır. Yemeği reddeden çocuk, haksız öne sürülmüş, genellikle aşırı bir isteme cevap vermeyi reddediyor demektir: anoreksili çocuğun anası sevgi ile beslemeyi birbirine karıştırır, çok sevgi verecek yerde çok yemek vermeğe kalkışır. «Çok sevgi ile beslenen çocuk yemeği reddeder ve reddini bir istek olarak kullanır» (Tedavinin yönü ve güçlülük ilkeleri, *Yazılar*, 1966).

Sonraki evrede, dışkısını tutmayı reddeden ve yuttuğu besini rasgele zamanda dışarı atma isteğine kapılan «pis» çocuğa temizliğin öğretilmesi sırasında aynı sorunlar tersine çevrilir. Psikiyatri *(Ek)* aleyhtarı akım son yıllarda ağır derecede anoreksili veya dışkı «pisliği» içinde bulunan hastaları, onların bütün isteklerini yerine getirerek tedavi etme yoluna gitmiştir; böylece baskıdan uzak bir özerklik içinde bu istekler tedricen yoluna girer. (L)

***BESMERTNOVA** (Natalya), sovyet kadın dansçı. — Maya Plisetskaya ve Yekaterina Maksimova'dan sonra üçüncü sırada yer alır. 1967'de, Paris IV. Uluslararası Dans şenliğinde Bolşoy'lu Genç Solocular'la birlikte Mihail Lavrovskiy'e eşlik etti. 1971 yılında, yine aynı şenlikte, Pavlova ödülünü kazandı. 1972'de, Yuri Grigoroviç'in (1968'de bu sanatçıyla evlendi) *Spartaküs* adlı yeni bir uyarlamasında dans etti. (L)

***BESNİ**, Adıyaman iline bağlı ilçe. — 71 959 nüf., ilçe merkezi 16 246 nüf. (1975); 63 köy (1970). [M]

BESSELER (Heinrich), alman müzikoloğu (Dortmund-Hörde 1900 - Leipzig 1969). Gurlitt, G. Adler ve F. Ludwig'den öğrenim gördü; önce Iena üniversitesinde (1948-1957), sonra Leipzig üniversitesinde profesör oldu. Dufay'ın eserlerinin tam basımını yapmağa girişti. *Bourdon und faux-bourdon* (1949) adlı eserin yazarıdır. (L)

BESSON (Colette), fransız kadın atleti (Saint-Georges-de-Didonne 1946). 1968 yılında, Mexico'da 400 m şampiyonu oldu; 1969'da yine 400 m'de yeni bir dünya rekoru kırdı (51 sn 7/10). [L]

***BEŞİKDÜZÜ**, Trabzon ilinde, Vakfıkebir ilçesine bağlı bucak. — 23 137 nüf., 26 köy (1970). [M]

***BEŞİKTAŞ**, İstanbul iline bağlı ilçe. — 174 925 nüf. (1975). [M]

***Beşiktaş Jimnastik kulübü (B.J.K.).** — 1974-1975 sezonunda, futbol takımı Türkiye kupasını kazandı, basketbol takımı da şampiyon oldu. (M)

***BEŞİRİ**, Siirt iline bağlı ilçe. — 20 526 nüf., ilçe merkezi 4 126 nüf. (1975); 33 köy (1970). [M]

***BEŞKONAK**, Antalya ilinde, Manavgat ilçesine bağlı bucak. — 5 755 nüf., 9 köy (1970). [M]

***BEŞPINAR**, Samsun ilinde, Vezirköprü ilçesine bağlı bucak. — 11 727 nüf., 16 köy (1970). [M]

***BEŞPINAR**, Siirt ilinde, Kurtalan ilçesine bağlı bucak. — 4 586 nüf. (1970). [M]

***BETA** i. — Fizyol. *Beta alıcısı*, adrenerjik sistemin izoprenaline ve adrenaline karşı duyarlı olan alıcıları için kullanılır. (Bk. ADRENERJİK*, *Ek.*) || *Beta durduran*, sempatik sinir sisteminin beta-adrenerjik alıcılarının çalışmasını kendine özgü bir biçimde önleyebilen madde. (Bk. ADRENERJİK*, *Ek.*) [L]

BETH (Evert Willem), hollandalı mantıkçı ve felsefeci (Almedo 1908 - Amsterdam 1964). Amsterdam üniversitesinde felsefe ve matematik bilimler okuttu, Euratom'a bağlı bir çalışma topluluğunu yönetti ve 1952'de Temel Araştırma enstitüsünü kurdu. Bilgikuramı ve mantık alanındaki çalışmalarında Tarski ve Heyting'in etkisi görülür. Başlıca eserleri şunlardır: *Modern Logic* (Modern mantık) [anlambilim tablolarının kuramsal açıklaması, 1957], 1961'de Jean Piaget ile birlikte yazdığı *Epistémologie mathématique et psychologie* (Matematiksel bilgikuramı ve psikoloji), *The Foundation of Mathematics* (Matematik bilimlerin kuruluşu) [1959-1965], *Mathematical Thought, an Introduction to the Philosophy of Mathematics* (Matematiksel inceleme, matematik bilimler felsefesine giriş) [1965]. (L)

BETİL (Turgay), türk afiş ve grafik sanatçısı (Çorum 1940). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Grafik Sanatlar atelyesini bitirdi (1965). Akademiye girmeden önce tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yaptı. Çeşitli gazete ve dergilerde karikatür çizdi ve eserlerini sergiledi. Birçok tiyatro oyununun dekor ve kostümlerini hazırladı. Yapıtları 1966, 1968, 1970, 1972 Varşova Afiş bienallerine kabul edildi; 5 afişi de Wilanow (Polonya) Afiş müzesi arşivine alındı. Ünlü *Grafis Postes* dergisinde üç afişi yayımlandı (1974). Özgün grafik dalında 1974 yılında Türkiye'de en çok sergi açan sanatçıdır. (M)

BETJEMAN (sir John), ingiliz şairi (Londra 1906). İngiltere'deki kır yaşamından, alışılmış olay ve nesnelerden esinlenerek birçok yapıt verdi: *New Bats in Old Belfries* (Eski çan kulesinde yeni yarasalar) [1945], *A Few Late Chrysanthemums* (Son birkaç krizantem) [1954], *Poems in the Porch* (Sundurma altında şiirler) [1954], *Collected Poems* (Seçme şiirler), *High and Low* (Yukarı ve aşağı) [1966]. En tanınmış yapıtı *Summoned by Bells* (Çanlarla çağırılı) [1960] adlı manzum otobiyografisidir. 1972'de, Cecil Day Lewis'ten sonra, şiir ödülünü kazandı. (L)

BETŞEMEŞ, İsrail'de, Kudüs'ün batısında yer. Uçak yapımı. (L)

BETTELHEİM (Bruno), avusturya asıllı amerikan psikanalizcisi (Viyana 1903). Felsefe (1938) ve psikoloji doktoru oldu, 1939'da A.B.D.'ye göç etti. Chicago üniversitesinde 1944'ten başlayarak eğitim psikolojisi, 1963'ten sonra da psikiyatri dersleri verdi. Çocuklarda görülen karakter ve ruh bozukluklarının tedavisini amaçlayan bir ruh sağlığı merkezi kurdu ve bu alanda yeni tedavi yöntemleri uyguladı. *Boş kale* (1967) adlı eserinde çocuk psikozları üstüne düşüncelerini ve denediği tedavi yollarını açıkladı. Öteki eserleri: *Dynamics of Prejudice* (Önyargının dinamiği) [1950] ve *Love is not enough* (Sevgi yeterli değildir) [1950]; *Symbolics Wounds* (Sembolik yaralanmalar) [1955], *Truants from Life* (Hayat haylazları) [1955]; *The Informed Heart* (Uyarılmış Kalp) [1960]; *Dialogues with Mothers* (Annelerle konuşmalar) [1962]; *The Children of the Dream* (Düş çocukları) [1969]. (L)

***BETTELHEİM** (Charles Oscar), fransız iktisatçısı. — Araştırmalarını sosyalizme geçiş dönemindeki toplumsal oluşumlar üstüne sürdürdü ve bu arada, Marx ve Engels'in sosyalist üretim biçimi konusunda ortaya attıkları kuramsal önerilerle S.S.C.B. gibi sosyalist ülkelerdeki gerçeğin birbirinden ayrılan yanlarını belirledi. Bu kuramsal çalışmanın (*Calcul économique et formes de propriété* [İktisadî hesap ve mülkiyet biçimleri], 1970) yanı sıra, Bettelheim'in tarih üstüne iki kitabı daha yayımlandı: *Révolution culturelle et organisation industrielle en Chine* (Çin'de kültür devrimi ve sanayinin kuruluşu) [1973] ve *les Luttes de classe en U.R.S.S.* (S.S.C.B.'de sınıf çatışmaları) [*cilt I, 1917-1923*, 1974]. (L)

BETTENCOURT (Pierre), fransız ressamı (Saint - Maurice - d'Etelan, Seine - Maritime 1917). Yalnız yaşamaktan ve kır hayatından hoşlanan Bettencourt, insanı, insan kişiliğini ve ortaçağ resimlerindeki hayvanları andıran korkunç canavarları konu edindi. Gerçeküstücülüğü benimseyen sanatçı dünyayı kavruk ve çarpık bir biçimde görür. Birleştirmelerinde hayvansal (irili ufaklı parçalara ayrılmış yumurta kabukları, pullar, kabuklu hayvanların kavkıları), bitkisel (odun, çam kozalağı, mısır taneleri) ve madensel (arduvaz, cam, jütten yapılma tuvaller) maddelerden yararlanmıştır. Bütün bu eserlerinde ve *Hauts-Reliefs*'inde erotizmle karışık büyülü ve metafizik bir evren göze çarpar. Birçok şiiri ve bir kitabı vardır: *Hauts-Reliefs* (Yüksek kabartmalar) [1971]. (L)

BEUVE-MÉRY (Hubert), fransız gazetecisi (Paris 1902). Prag'daki Fransız enstitüsünün Hukuk bölümünü yönetti (1928-1939); bir yandan da aynı kentteki *Temps* gazetesinin muhabirliğini yapıyordu; Eirius imzasıyla çıkan makaleleriyle tanındı. 1944'te *le Monde* gazetesinin yöneticiliğine getirildi; 1969'da da gazetenin yönetimini başyazar Jacques Fauvet'ye bıraktı. (L)

BEUYS (Joseph), alman sanatçısı (Clèves 1921). Düsseldorf'taki Güzel Sanatlar akademisinde E. Mataré'nin heykelcilik derslerini izledi, 1962'den sonra aynı kuruluşta ders vermeğe başladı (1972'de dersine 350 kişi katılıyordu). Henüz az sayıda heykel tasarısı ve desen gerçekleştirmiş olmasına rağmen 1962, 1963 ve 1964'te uluslararası «Fluxus*» *(Ek)* topluluğunun düzenlediği gösteri ve happening'lere katıldı. Eserlerinde görülen Yeni Dada'cılık öğeleri Kassel*-in *(Ek)* 1968'deki «Documenta 4»ünden sonra daha da kesinleşti ve Beuys uluslararası üne kavuştu. Enerji sorunuyla da ilgilenen ve bunu karşıtbiçimle bir tutan sanatçı iki gereçten yararlanarak bir biçim ve madde simgebilimi oluşturdu. Bu gereçler keçe (Robert Morris* *[Ek]* ile aynı dönemde) ve yağdır. Karşıtetki veya sadece zamandaşlık ne deniyle minimal* sanatla *(Ek)*, yoksul* sanatla *(Ek)* ve hattâ kavramsal* sanatla *(Ek)* ilgilendi; gerçekten de «biçim» ile bir tuttuğu düşünceleri ve eylemleri nesnelerden daha çok önemsiyordu. Sanatla siyaseti birbirinden ayırmak istemezdi. Nitekim 1967'de bir alman öğrenci partisini, 1971'de de Referandum Yoluyla Dolaysız Demokrasi örgütünü kurması bu düşüncesini kanıtlar. Çeşitli müdahalelerini ve öğretimini meydan okumaya kadar vardıran sanatçı kimilerine göre bir peygamber, bir gizemci, kimilerine göre de bir sahtekârdır; ancak Beuys'un uluslararası sanata ve alman sanat dünyasına hâkim kişilerden biri olduğu tartışılmaz bir gerçektir. (L)

***BEYATLI** (Yahya Kemal), türk şairi. — Yahya Kemal enstitüsü tarafından «Yahya Kemal külliyatı» içinde iki eseri daha yayımlandı: *Edebiyata dair* (1971); *Çocukluğum, gençliğim, siyasî ve edebî hatıralarım* (1973). [M]

***BEYAZKÖY**, Tekirdağ ilinde, Saray ilçesine bağlı bucak. — 6 042 nüf., 8 köy (1970). [M]

***BEYCUMA**, Zonguldak ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 847 nüf., 16 köy (1970). [M]

***BEYÇAYIRI**, Çanakkale ilinde, Lapseki ilçesine bağlı bucak. — 3 240 nüf., 9 köy (1970). [M]

***BEYÇAYIRI**, Siirt ilinde, Beşiri ilçesine bağlı bucak. — 4 902 nüf., 10 köy (1970). [M]

***BEYDAĞ**, İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 13 324 nüf., 20 köy (1970). [M]

***BEYDİLİ**, Ankara ilinde, Nallıhan ilçesine bağlı bucak. — 5 953 nüf., 14 köy (1970). [M]

BEYGİRSAAT bls. i. Metrol. Sanayide kullanılan enerji birimi. (1 beygir gücündeki bir makinenin bir saatte yaptığı işe eşit olan bir beygirsaat, 270 000 kilogrammetre veya yaklaşık olarak 2 650 kilojoule değerindedir.) [L]

Foto. Presse Sports. Keystone (LAROUSSE)

***BEYİN** i. — ANSİKL. Fizyol. Bovet'nin yakın yıllarda fare üzerinde yaptığı çalışmalar, öğrenme yeteneğinin genetik nedenselliğini ortaya çıkardı: akraba olmayan üç endogamik fare grubundan ilki çok çabuk, yani her biri yüz denemeli dört seanstan sonra öğrenebildi; ikinci grup daha yavaş öğrendi, fakat en yüksek noktaya varamadı; üçüncü grup ise hiç bir ilerleme göstermedi. Oysa, öğrenme yoluyla, aynı hayvanlar, yabanî hayatın rastlantıya bağlı deneyleriyle edindiklerinden daha uyarlı davranışlara geçebilirler. Şu halde, beynin başarı sınırı bütün hayvanlar için bir değildir: bir kısmında bunun nedeni genetik yetersizlik, bir kısmı için de öğrenmeğe geç başlamış olmak veya yetersiz öğrenmektir. Zamanımızda yapılan daha başka çalışmalardan anlaşıldığına göre, yeni doğmuş yavruda çok yüksek olan yeni sinir bağlantıları kurma yatkınlığı, eğer dış uyarımlarla sürekli olarak ayakta tutulmazsa, çok çabuk zayıflar. Rüyanın rolü, belki de, gün içinde yetersiz kalan uyarımların görevini yüklenerek sözü geçen yatkınlığı geliştirmektir. (L)

***BEYKOZ,** İstanbul iline bağlı ilçe. — 92 230 nüf., ilçe merkezi 76 501 nüf. (1975); 21 köy (1970). [M]

***Beykoz Gençlik kulübü.** — 1970-1971 sezonunda Üçüncü Türkiye ligine düştü; 1971-1972 sezonunda Üçüncü Türkiye liginde birinci olup yeniden İkinci lige yükseldi. (M)

***BEYLİKAHIR,** Eskişehir ilinde Mihalıççık ilçesine bağlı bucak. — 11 513 nüf. (1970). [M]

***BEYOĞLU,** İstanbul'da ilçe. — 230 492 nüf. (1975). [M]

***Beyoğluspor Gençlik kulübü.** — Amatör dallara da önem veren kulüp futbolda Üçüncü Türkiye liginden Amatör lige düştü (1972-1973). [M]

***BEYPAZARI,** Ankara iline bağlı ilçe. — 36 146 nüf., ilçe merkezi 15 070 nüf. (1975); 64 köy (1970). [M]

***BEYPINARI,** Sıvas ilinde Zara ilçesine bağlı bucak. — 4 184 nüf., 14 köy (1970). [M]

BEYRÛNÎ (Ebu'r - Reyhân Muhammed bin Ahmed EL-), türk-islâm bilgini (Harizm'de Hîve 973 - Gazne 1048). Türk Tarih kurumu tarafından yapılan yeni araştırmalarla Birûnî* adının BEYRÛNÎ şeklinde okunup yazıldığı anlaşıldı. UNESCO'nun da desteğiyle doğumunun 1000. yıldönümünde bütün dünyada anılan büyük türk bilgini Beyrûnî için 23 kasım 1973'te Türk Tarih kurumunda bir anma töreni düzenlendi. P. T.T. idaresi, Prof. Dr. Süheyl Ünver'in hazırladığı Beyrûnî minyatürünü konu alan bir pul bastırdı. Türk Tarih kurumu tarafından *Beyrûnî'ye armağan* adlı bir kitap çıkartıldı (1974); UNESCO dergisi Beyrûnî için özel bir sayı hazırladı (1975). [M]

***BEYSANOĞLU** (Şevket), türk hukukçusu, folklorcusu ve folklor tarihçisi. — Son eseri: *Ziya Gökalp için yazılanlar, söylenenler* (1964). Ayrıca Ziya Gökalp ile ilgili birtakım yeni yayınları da vardır. (M)

***BEYŞEHİR,** Konya iline bağlı ilçe. — 113 371 nüf., ilçe merkezi 15 047 nüf. (1975); 79 köy (1970). [M]

***BEYTÜŞŞEBAP,** Hakkâri iline bağlı ilçe. — 18 237 nüf., ilçe merkezi 2 766 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

***BEZEYİŞ** (Şadan), türk ressamı. — Çeşitli uluslararası sergilere katıldı. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Resim ödülünü (1973), Arkeoloji Müzesi Sanat ödülünü (1975) kazandı. (M)

***BEZİRCİ** (Asım), türk yazarı ve edebiyat eleştirmeni. — Yeni eserleri: *Nurullah Ataç* (1968); *Metin Eloğlu* (1971); *On şair, on şiir* (1971); *Sabahattin Ali* (1974); *İkinci Yeni olayı* (1974); *Nâzım Hikmet ve seçme şiirleri* (1975). Eleştirilerinden bazılarını *Çok kapılı oda* (1961), *Bilimden yana* (1963), *Okudukça* (1967) adlı kitaplarda topladı. (M)

***BHUTAN** veya **BHOTAN,** Asya'da devlet. — 800 000 nüf. (1971)

● *Tarih.* Bhutan, 1971 eylülünde Birleşmiş Milletler teşkilâtına alındığından beri Hindistan'ın yönetiminden çıkmıştır. Ülkesini modernleştirme ve özgürlüğe kavuşturma yolunda büyük çabalar harcamış olan ve ölünceye kadar (1972) Bhutan'ın siyasetine yön veren mihrace Cigme Dorci Vangşuk, 1968'de, Millet meclisince alınan kararları veto etme hakkından vazgeçti ve bizzat kendisinin yönettiği ilk kabineyi kurdu. Başlangıçta üç üyeden oluşan bu kabineye sonradan bir haberleşme bakanı, 1972 haziranında da bir dışişleri bakanı eklendi. Bakanlar meclise karşı sorumlu değildir, fakat mihrace, 1969 haziranında meclise kabul ettirdiği bir anayasa değişikliği uyarınca, her üç yılda bir milletvekillerinden güvenoyu istemek ve güvenoyu alamazsa vârisi lehine tahttan feragat etmek zorundadır.

Mihracenin yenilik getirici tasarılarına sekiz üyeden (mihrace tarafından atanan bir üye, iki lama temsilcisi ve beş halk temsilcisi) oluşan Kraliyet Danışma konseyi karşı çıkabilir; nitekim söz özgürlüğü getirecek olan bir yasa tasarısı bu konseyce geri çevrilmiştir. Daha çok Nepallilerden oluşan Tsongdu'nun (Yasama meclisi) daha çok temsilcili bir hükûmet ve Hindistan ile daha sıkı ilişkiler kurulmasını istemesine rağmen Bhutan'da siyasal parti yoktur. Hazırlanan beş yıllık planlar ülkenin iktisadî gelişmesini kanıtlayıcı niteliktedir: 1957'de Hindistan'ın yardımıyla yürürlüğe konan 175 milyon rupilik ilk beş yıllık plan, ardından 200 milyon rupilik ikinci ve 330 milyon rupilik üçüncü beş yıllık planlar, hastahane ve dispanserlerin kurulmasına, yüz kadar okulun açılmasına, özellikle Assam'a ve Bengal ovasına kadar uzanan önemli bir karayolu ağının gerçekleştirilmesine ve modernleştirilmesine olanak vermiştir.

Mihrace Cigme Dorci Vangşuk 22 temmuz 1972'de Narobi'de (Kenya) ölünce yerine oğlu Cigme Singye Vangşuk geçti (24 temmuz 1972) ve iki yıl sonra taç giyerek (2 haziran 1974) babasının siyasetini sürdüreceğine söz verdi. (L)

***BHUTTO** (Zülfikar Ali). — Bk. BUTTO. *Ek.*

BIYIKTAY (Ömer Halis), türk generali (Erzincan 1883 - İstanbul 1939). Harp okulunu bitirdi (1905); Harp akademisindeki öğrenimini tamamladıktan sonra başkomutanlık karargâhında görev aldı (1914); Millî Mücadele yıllarında 23. tümen komutanı olarak Kütahya-Eskişehir ve Sakarya savaşlarına katıldı (1920-1922); 1934'te korgeneral oldu; İstanbul komutanlığı yaptı (1934-1939). [M]

Assaba bölgesinde askerî bir harekâttan dönüş (eylül 1967)

biafralı askerlere ders veren avrupalı ücretli asker

Biafra savaşı

Biafra savaşı, Doğu Nijerya halkları ile Nijerya Federal devletinin 1967 temmuzu ile 15 ocak 1970 arasında çatıştıkları savaş.

Çoğunluğu müslüman ve geleneklerine bağlı Havsa'lardan oluşan kuzey halklarıyla güneydeki hıristiyan İbo'lar arasındaki anlaşmazlıkların kökü çok eskilere dayanır. Âsi bölgede 14 milyon kişi, yani federasyonun toplam nüfusunun dörtte birinden azı yaşıyordu, ama burası ülkenin en zengin parçasıydı. Doğal gaz, petrol ve kömür yataklarıyla tropikal ormanların işletilmesi sayesinde, Nijerya'nın toplam üretiminin yüzde 60'ından fazlasını üretiyordu.

30 mayıs 1967'de, Doğu Nijerya eyaleti, Nijerya federasyonuna karşı bağımsızlığı ilân ederek «Biafra cumhuriyeti» adını aldı. Federal birlikler, Ayrılık hareketini bastırmak için 7 temmuzda harekete geçtiler. Bunun üzerine Biafra birlikleri Mid-West eyaletine saldırdılar, Benin'i aldılar ve oradan, batı eyaleti üzerinden federal başkente yürüdüler. Ama Lagos'ta bir savaş kabinesinin kurulmasından sonra bu üstünlüklerini kaybettiler ve federasyon birliklerinin geri aldığı bölgelerdeki (Benin ve Assaba, 1967 eylülü) İbo'lar öldürüldü. Kinşasa'da toplanan (eylül 1967) Afrika Birliği teşkilâtına bağlı devlet başkanları Ayrılık hareketini suçladılar, ama Lagos da, Enugu da görüşmeğe yanaşmıyorlardı. Afrika devletleri, toplu olarak, her türlü «balkanlaştırma» biçimine karşı çıkmanın görevleri olduğuna, ama aynı zamanda da islâm dayanışması adına federal hükûmeti desteklemeleri gerektiğine inanıyorlardı; bu arada, Biafra 1968 yılında diplomasi alanında yalnızlıktan sıyrıldı: önce Tanzaniya (nisan), sonra Gabon, Fildişi Kıyısı ve Zambiya, Biafra'yı tanıdılar; onları Haiti izledi (1969 martı). Portekiz ve İsrail malzeme yardımında bulundu; Fransa hem malzeme gönderdi, hem de, âsi devleti resmen tanımamakla birlikte, kendi kendini yönetmesi lehinde kesin bir tavır aldı.

Federal hükûmete S.S.C.B. ve İngiltere yardım ediyordu. İngiliz hükûmeti, güttüğü siyaset parlamentoda muhalefete yol açtığı halde, «toprak bütünlüğünü korumak için savaşan her Commonwealth ülkesine yardım etme» hakkından vazgeçmiyor ve iktisadî bakımdan hâlâ büyük çıkarlara sahip olduğu bir ülkeye yardım tekelini S.S.C.B.'ye bırakmak istemiyordu. Biafra'yı o tarihten sonra dünyanın geri kalan kısmından tecrit edeceği için önemi çok büyük olan Port Harcourt'un düşmesine (19 mayıs 1968) rağmen, Kampulu'da girişilmiş olan barış görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı (mayıs 1968). Federal birlikler 1968 yazında hızla ilerlediler, stratejik Aba ve Owerri şehirlerini aldılar, Umuahia'daki «Biafra barınağı»nı her yandan kuşattılar. Savaş sona ermek üzere gibi görünüyordu, ama 1968 ekiminden itibaren Biafra kendini yeniden toparladı. Bütün cephelerde, özellikle Umuahia'da kanlı çarpışmalar oldu. Taraflar arasında Addis-Abeba'da yapılan görüşmeler (5 ağustos - 4 eylül 1968) sonucunda ancak Kızılhaç'ın yardımı ve bir hava koridoru konusunda anlaşmaya varılabildi.

Federal ordu 1969 nisanında Biafra hükûmetinin sığındığı Umuahia'yı ele geçirdi, ama Biafralılar hemen sonra önemli bir stratejik mevki olan Owerri'yi geri alıp, oradan Nijer'in batı kıyısı boyunca güneye, Port Harcourt'un kırk kilometre yakınına kadar ilerlediler (haziran 1969). Kuzeyde Onitşa'yı geri aldılar (21 temmuz 1969). Ne var ki, güçler arasındaki dengesizlik giderek Nijerya lehine çalışmaktaydı. Biafralılara yapılan yardım, federallerin uyguladığı ablukayı biraz hafifletmeğe ve kuşatılanların maneviyatını düzeltmeğe yarıyordu. Biafra cumhurbaşkanı Ojukwu'nun Birleşmiş milletlere çağrısı (ekim 1969) cevapsız kalır ve Nijerya-Biafra görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanırken, ayrılıkçıların çevresindeki mengene sıkışmaktaydı. 10 ocak 1970'te Uli havalimanı bombalandı; 11 ocakta, federal ordu Owerri'yi geri aldı; o tarihte general Ojukwu, yetkilerini general Effiong'a dev-

Foto. G. Caron-Gamma (LAROUSSE)

rettikten sonra Fildişi Kıyısı'na kaçtı. Effiong, Lagos'ta, Biafra ordusunun kayıtsız şartsız teslim anlaşmasını imzaladı (15 ocak 1970). Artık iş, savaşın yoksulluk ve kıtlığa sürüklediği, 1,5 milyon afrikalının ölümüne yol açtığı ülkeyi yeniden kurmağa kalıyordu. (L)

BİANCHİ-BANDİNELLİ (Ranuccio), italyan arkeoloğu (Siena 1900). Toprak sahibi aristokrat bir ailedendir. Arkeoloji öğrenimi yaptı. Roma üniversitesinde arkeoloji dersleri verdi. İtalyan Komünist partisine girdi, Gramsci enstitüsü müdürü oldu ve birçok eser yayımladı: *Storicita dell'arte classica* (Klasik sanat tarihselliği) [1937]; *Dal diario di un borghese* (Bir burjuvanın günlüğü) [1948], *Archeologia e cultura* (Arkeoloji ve kültür) [1961]. Ayrıca, *Roma iktidarı* (1969) ve *Roma sanatı* (1970) üstüne iki kitap çıkardı. (L)

Barend BIESHEUVEL

***BİANCİARDİ** (Luciano), italyan yazarı. — (öl. Milano 1971). Son olarak *Aprire il fuoco* (Ateş açmak) [1968] ve *Daghela avanti un passo* (1972) adlı iki romanı yayımlandı. (L)

***BİBESCO** (Marthe LAHOVARY, prenses G. B.), rumen asıllı fransız kadın yazar. — (öl. Paris 1973). Edebiyat ve soyluluk tutkusu Proust'un etkisi altında kalmasına yol açtı (*Au jardin de Marcel Proust* [Marcel Proust'un bahçesinde], 1969). Bibesco, daha sonra bazı mektuplarını da yayımladı: *Echanges avec Paul Claudel* (Paul Claudel ile yazışmalar) [1972]. (L)

BİBLİS, Federal Almanya'da (Hessen), Ren ırmağı yakınlarında yer. Nükleer santral. (L)

***BİBLİYOGRAFYA** veya **BİBLİYOGRAFİ** i. — ANSİKL. Türkiye'de *bibliyografya* çalışmalarını düzenli bir biçimde yürüten Millî Kütüphane Bibliyografya enstitüsü üç ayda bir çıkardığı *Türkiye bibliyografyası* ve *Türkiye makaleler bibliyografyası*'nın yayımını sürdürdü (1975); ayrıca *Selçuklu tarihi, Alparslan ve Malazgirt bibliyografyası*'nı (1971); *Türkiye'de basılmış farsça eserler, çeviriler ve İran'la ilgili yayınlar bibliyografyası*'nı (1971); *Millî kütüphanede mevcut arap harfli türkçe kitapların muvakkat kataloğu*'nu (1971); *Basın-yayın bibliyografyası*'nı (1972); Cumhuriyet döneminde yayımlanmış tüm bibliyografyaları kapsayan *Bibliyografyaların bibliyografyası*'nı (1973) yayımladı. Millî Folklor enstitüsünün *Türk folklor ve etnografya bibliyografyası* (1971) çıktı. Gül Ergil *Köylerimizde yapılan araştırmalarla ilgili izahlı bibliyografya*'yı (1968), Behire Balkan *Türkiye nüfus bibliyografyası*'nı (1969), İsmet Binark *Türk sefer ve zaferleri bibliyografyası* (1969), *Abdülhak Hâmid Tarhan bibliyografyası* (1971), *Ahmet Hikmet Müftüoğlu bibliyografyası* (1971) ve *Ziya Gökalp bibliyografyası*'nı (1971), Ömer Aksu *Sosyal siyasetle ilgili türkçe yayınlar bibliyografyası*'nı (1970), Mustafa E. Erkal *Türk sosyolojisi bibliyografyası*'nı (1970); Türker Acaroğlu *Türk halkbilgisi ve halk edebiyatı üzerine seçme yayınlar kaynakçası*'nı (1972) yayımladı.

Türk Dil kurumu, Türk Tarih kurumu, üniversitelerin fakülteleri ve bakanlıkların kendi yayınlarını veren bibliyografya yayınları da sürdürüldü (1975). [M]

BİC i. (tes. edil. ad). Bu markayı taşıyan bilyalı tükenmez kalem. (Bic'leri yapan fransız sanayicisi baron Marcel Bich'dir [Torino 1914].) [L]

***BİÇİM** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda, bu bilgisayarın belleklerinde veya bir programda, gerek bilgilerin iletilmesi sırasında, gerek giriş kayıtları, gerek sonuçları basma kayıtları üzerinde bilgilerin gösterilmesini niteleyen yapı. (*Eşanl.* ing. FORMAT.)

— ANSİKL. Bilişim. Bir bilgisayar belleğinin bir kelimesinin veya herhangi bir destek üzerindeki fiziksel bir kaydın *biçim*'i, bu kelimenin veya kaydın taşıdığı bilgilerin uzunluğunu ve yapısını belirler. Bir makine kelimesinin biçimi, komutların yapısını (işlem kodu bölgesi, adres bölgesi, dizinleme bölgesi v.b.) veya çeşitli bilgi türlerinin yapısını (sabit noktalı sayı, kayan noktalı sayı, alfasayısal harfler v.b.) betimler. Simgesel dillerdeki *biçim, resim* v.b. türünden uygulanamaz komutlar, bilgilerin gösterilişini betimleme olanağı verir. (L)

***BİÇİMSEL** sıf. — Dilbilim. Öğelerin anlamıyla ilgilenmeyen çözümleme için kullanılır. (Biçimsel çözümlemede, anlambilimsel ve sesbilimsel yorum yapılmaz.) [L]

***BİÇME** i. — Teknol. *Isıl biçme* veya *ergitmeyle biçme*, madensel gereçlerle minerallere uygulanan ve «testere şeridi» denilen takımın çok hızlı çalışmasıyla geleneksel biçmeden ayrılan kesme yöntemi.

— ANSİKL. Teknol. *Isıl biçme*'de takımın çizgisel hızı 150 m/sn, yani yaklaşık olarak 540 km/saattir; oysa klasik maden testerelerinde bu hız ancak 0,30 m/sn düzeyinde, yani yaklaşık 1 km/saattir. Bu koşullarda şeridin dişleri kesme bölgesinde çok yüksek bir enerji doğurur; bu yüksek enerji parçadan kaldırılacak maddenin çok yerel olarak ergimesine yol açar. Kesme işlemi katı halde talaş kaldırmayla değil, aksine, akkor halde küçük damlacıklar biçiminde önceden ergimiş malzemenin kaldırılmasıyla gerçekleşir. Bu damlacıkların en küçükleri toz biçiminde saçılır, en büyükleri ise makinenin alt bölümüne yığılır.

İlerleme hızı, şeridin ergiyen malzemeyi ergidikçe kaldırabileceği şekilde ayarlanır. Bu yüzden ilerleme hızı, 20 mm kalınlıkta levhalar için biçmeden 1 m/dk gibi çok yüksek bir düzeye ulaşır. Bu yöntemle oksitlenmez çelikler, ısıya dayanıklı ve yüksek dirençli çelikler, cam, granit, sürtünme kaplamaları için kompozit malzeme v.b. geleneksel yolla biçilmesi güç veya olanaksız şeyler çabucak kesilir. Hızlı ilerleme nedeniyle ısı akısının biçme yüzeyine etkisi, yumuşak çelikte 0,1 mm, oksitlenmez çeliklerde 0,05 mm ve az ısı ileten madenî cisimlerde önemsenmeyecek kadar azdır. Isıl biçmede kullanılan testereler çok gelişmiş şerit testerelerdir; çok yüksek güçte (küçük makinelerde en az 15 kVA) bir itiş motoru, biçme şeridini geren bir hidrolik sistem ve volanlarla birleşmiş hidrolik bir fren sistemi vardır. Şeridin yer değiştirme hızı ve uzunluğu (yaklaşık 6 m) göz önünde tutulduğundan, şerit dişleri kesilecek parçayla temasta çok az ısınır; çünkü her geçişte soğur. Çok saf veya çok hafif alaşımlanmış çelikten yapılan şerit pratik olarak aşınmaz; fakat her saniye volanların üzerinden geçerken karşılaştığı sayısız bükülmelerin yol açtığı yorulma nedeniyle kırılabilir. (L)

***BİDAULT** (Georges), fransız siyaset adamı. — 1968'de Fransa'ya döndü; aynı yıl «Adalet ve Özgürlük hareketi»ni başlattı. (L)

BİENAL i. (fr. *biennal*). İki yılda bir düzenlenen gösteri: *Venedik bienali*. (L)

Bienaymé - Çebiçev eşitsizliği, adını fransız statikçisi Jules Bienaymé ve rus matematikçisi Pafnuti Lvoviç Çebiçev'den alan

$$P(|X - E(X)| \geqslant \varepsilon) \leqslant \frac{\sigma^2}{\varepsilon^2}$$

eşitsizliği; bu eşitsizlik, rastlantılı X değişkeninin, $\varepsilon > 0$'ı ve X'in, kendi varyansının kare kökü olan σ tipi sapmasını göz önünde bulundurarak, E(X) orta teriminden mutlak değer olarak ε'dan daha büyük bir sapma yapması olasılığının bir majorantını verir. (L)

***BİERGOL** i. — Astronotik. *Eşanl.* DIERGOL. (L)

BIESHEUVEL (Barend Willem), hollandalı siyaset adamı (Haarlemmliede 1920). Calvin'ci küçük bir köylü ailesindendir. Amsterdam Protestan üniversitesinde hukuk okudu. İkinci Dünya savaşından sonra tarımsal sorunlarla ilgilendi. Hollanda Tarımcılar ve Sebzeciler Hıristiyan derneği genel sekreteri (1952) ve başkanı (1954) oldu. Brüksel'de düzenlenen «Yeşil Avrupa» toplantılarında Hollanda'yı temsil etti ve Tarım Üreticileri federasyonuna başkanlık yaptı. Karşıdevrimcilerin Calvin'ci partisinden olan B. Biesheuvel 1956'da Hollanda parlamentosunun Avam kamarasına girdi; 1957-1961 yılları arasında Strasburg parlamentosunda yer aldı ve bu parlamentoda toplumsal adalet ve Avrupa birliği kavramlarını savundu. 1963-1967 yılları arasında tarım ve balıkçılık bakanlığı yaptı, 6 temmuz 1971'de katoliklerden, karşıdevrimcilerden, hıristiyanlardan ve sosyalist-demokratlardan kurulu bir koalisyon kurarak başbakan oldu. Temmuz 1972'de bu görevden ayrılan B. Biesheuvel kraliçe tarafından yeni hükûmeti kurmakla görevlendirildi. Mayıs 1973'te yerine Joop Den Uyl geçti. (L)

BİFENOL A i. (fr. *bisphénol A*). Kim. «Paraizopropilendifenol» de denilen ve formülü $(CH_3)_2C(C_6H_4OH)_2$ olan difenol.

— ANSİKL. *Bifenol A*, tatlı bir fenol kokusunda, beyaz pulcuklar halinde bir maddedir; suda çözünmez, fakat alkol ve seyreltik alkalilerde çok, karbon tetraklorürde az çözünür. Fenol ve asetonun tepkimesiyle elde edilir. Fenollü, polikarbonatlı ve özellikle epoksitli* (*Ek*) reçinelerin hazırlanmasında kullanılır; gerçekten de bu reçinelerin en önemli hammaddesidir. Epoksitli reçineler bifenol A ile epiklorhidrinin tepkimeye girmesinden elde edilir. (L)

***BİGA,** Çanakkale iline bağlı ilçe. — 73 658 nüf., ilçe merkezi 15 176 nüf. (1975); 106 köy (1970). [M]

***BİGADİÇ,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 42 369 nüf., ilçe merkezi 7 458 nüf. (1975); 71 köy (1970). [M]

BİG BANG i. (*büyük bang* anlamında ing. deyim). Astron. Evrenin yayılma kuramlarında, evrenin son derece kararsız olan ilk hali. (Çoğu astronomların kabul ettiği bu kurama göre evren, yaklaşık olarak on beş milyar yıl önce çok şiddetli bir patlama anında 1 000 milyar derecelik bir sıcaklıkta çok kısa bir aşırı yoğunluk evresi geçirdi. Hidrojen ve helyum atomlarının bu başlangıç halindeki evrenin soğuması sırasında doğmuş olabileceği sanılıyor. 1948 yıllarında G. Gamow, tüm evrende bu çok eski devirden kalma izotrop bir fosil ışınımın bulunması gerektiğini öne sürmüştü. Nitekim, 3K'e kadar soğutulmuş bir cismin yayacağı ışınıma eşdeğer olan bu ışınım fiilen bulundu.) [L]

Big Lift, Amerika Birleşik devletlerinden Almanya'ya büyük bir birliği havadan nakletmek harekâtına Amerikan Genelkurmay başkanlığının 1963 yılında verdiği şifrenin adı; bu harekâtın amacı askerî malzemenin daha önce depolandığı, ülke dışındaki bir savaş alanına güçlü ve hızlı bir askerî müdahale olanağını incelemekti. Özellikle 1969 ve 1973'te olmak üzere birçok kere tekrarlanan bu manevra Amerika Birleşik devletlerine ulusal toprakları dışında üslenmiş kuvvetlerinin tümünü veya bir bölümünü geri çekmek olanağını verecek bir savunma siyaseti çerçevesinde planlanmıştı. Bu siyasetin deniz kuvvetleri düzeyindeki karşılığı, deniz birliklerinin hızla müdahalesini kolaylaştıracak lojistik gemilerinin geliştirilmesidir. (Bk. AMERİKA* BİRLEŞİK DEVLETLERİ, *Askerî tarih* bölümü, *Ek.*) [L]

BİJEDİÇ (Cemal), yugoslav siyaset adamı (Mostar 1917). Belgrad'da hukuk okudu, İkinci Dünya savaşı sırasında Bosna-Hersek'te bir direniş hareketi düzenledi. Önce içişleri bakanı yardımcısı oldu, sonra Bosna-Hersek hükûmetinin adliye bakanlığına getirildi. 1967-1971 yılları arasında Bosna-Hersek meclis başkanlığı yaptı.

30 temmuz 1971'de Mitja Ribiçiç'in yerine Federal Yürütme meclisi başkanlığına seçildi. Enflasyonla (17 eylülde dinar yüzde 13,33 devalüe edildi) ve Hırvatistan'daki muhalefet merkezleriyle mücadele etti. 29 haziran 1972'de Moskova'da düzenlenen C.O. M.E.C.O.N. toplantısına yugoslav hükûmet başkanı olarak katıldı; temmuz 1972'de ülkesinin S.S.C.B. ile iktisadî bağlarını güçlendireceğini açıkladı. Mayıs 1974'te yeni bir hükûmet kurdu. (L)

***BİLBAO,** İspanya'da şehir. — Petrol rafinerisi. (L)

***BİLBAŞAR** (Kemal), türk hikâyecisi ve romancısı. — Yeni eserleri: *Yeşil gölge* (1970) [May 1968 Roman ödülü]; *Yonca kız* (çocuk romanı, 1971); *Başka olur ağaların düğünü* (1972); *Cevizli bahçe* (hikâyeler, 1975). [M]

***BİLDİRİ** i. — Bilişim. Bir telekomünikasyon sistemiyle iletilecek olan bilgilerin tümü. ‖ Bir yanlışlığı haber vermek, herhangi bir aksaklığa karşı uyarmak için bir bilgisayarın işlem dizgesinin bir kullanıcıya verdiği bilgi. (L)

***BİLECİK (11),** Marmara bölgesinde il merkezi şehir. — 136 011 nüf. (1975), 253

Foto. Bureau-Gamma (LAROUSSE)

köy (1970). İl nüfusunun azalmasına paralel olarak merkez ilçe nüfusu da 332 062'ye düştü. 1970 rakamlarına göre km²'de yoğunluk ilde 32, merkezde 39 olmuştu. Tarımsal üretimde önemli bir değişiklik görülmedi: buğday 58 450 t, arpa 16 585 t, mısır 3 864 t, patates 10 000 t, şeker pancarı 54 177 t (1972); koyun 157 430, keçi 105 440 (1972).

Sanayi alanında iki yeni tesis yapıldı: Sınırlı Sorumlu Pazaryeri ve Köyleri Dokumacıları, Trikotajcıları ve Halıcıları Küçük Sanat kooperatifi (1970); Pazaryeri Şerbetçiotu Kurutma tesisi (1971).

Söğüt ilçesinde Türk Oymakları müzesi (1973). [M]

***BİLEK** (Ahmet), türk güreşçisi. — (öl. Eskişehir 1960). Olimpiyat şampiyonu olduktan (1960) sonra Almanya'ya çalışmağa gitti; bir süre antrenörlük de yaptı; bir bunalım sonucu intihar etti. (M)

***BİLEŞEN** i. — Mat. *Bir grafın bağımlı bileşeni*, bir grafın, aralarında bir zincirle bağlanabilen tepelerinin cümlesinden oluşan altgraf. (Bir grafın farklı bileşenleri bu grafın tepelerinin bir partisyonunu meydana getirir.) [L]

***BİLEŞİK** sıf. — Mat. *Bileşik olasılıklar formülü*, aynı evrendeki A ve B gibi iki olayın kavuşması olasılığını, A'nın P(A) olasılığına ve A bilindiğine göre B'nin P_A (B) koşullu olasılığına bağlı olarak veren $P(A \cap B) = P(A) . P_A (B)$ formülü. [Bunun dışında bir de $P(A \cap B) = P(B) . P_A (A)$ formülü vardır.] (L)

BİLGE (Ali Suat), türk hukukçusu (İstanbul 1921). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1944); Cenevre üniversitesinde doktora yaptı (1950). Siyasal Bilgiler fakültesinde asistan (1950); doçent (1952) ve profesör oldu (1960). 1962'de Siyasal Bilgiler fakültesi dekanı oldu. Avrupa İnsan Hakları divanı hâkimliğine ve Milletlerarası Daimî Hakem divanı üyeliğine (1966) seçildi. İkinci Erim hükûmetinde adalet bakanlığı yaptı (1971-1972); sonra Bern büyükelçiliğine atandı. Başlıca eserleri: *Tebaa'nın yabancı memleketlerde himayesi* (1953); *Le Conflit de Chypre et les Chypriotes Turcs* (Kıbrıs çatışması ve Kıbrıs türkleri, 1961); *Milletlerarası politika* (1966). [M]

BİLGE (Tevhit), türk tiyatro sanatçısı (İstanbul 1920). Alabanda revüsünde sahneye çıktı (1942); bir süre Şehir tiyatrosunda çalıştı. Bulvar, Küçük Opera, Gong tiyatrolarında oynadı ve «Sahne 4» adlı bir topluluk kurdu; bu arada çeşitli filimlerde rol aldı. (M)

BİLGEHAN (Cihat), türk siyaset adamı (Ankara 1923). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi ve avukat olarak çalışmağa başladı; 1950'den sonra Demokrat partide görev aldı; parlamentoya 1960'tan sonra Y.T.P. Balıkesir milletvekili olarak girdi ve bu partide çözülmenin başladığı dönemde A.P.'ye geçti; Suat Hayri Ürgüplü hükûmetinde millî eğitim bakanlığına getirildi (1965). Demirel hükûmetinde devlet bakanlığı (1965-1966) ve maliye bakanlığı (1966-1969) görevlerinde bulundu; 1969 ve 1973 seçimlerinde de Balıkesir milletvekili olarak parlamentoda kaldı. (M)

***BİLGİ** i. — Bilişim. Tümü, bazı yönleri veya bazı öğeleri genellikle otomatik yollardan işlenmeye elverişli olan yazılı belge, olgu, kavram ya da komut. (*Eşanl.* VERİ, DATA.) || *Basamak bilgi*, bir programlama dilinin ilk bilgisi. (Bk. ANSİKL.) || *Kodlanmış bilgi*, otomatik yollardan işlenebilecek şekilde fiziksel bir biçimde sunulan bilgi. || *Kurulu bilgi*, bir programlama dilinde başvurulacak bir kaynak niteliği yüklenen basamak bilgilerin tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. Programlama dillerinde tanımlanan *basamak bilgi*'lerin başlıca türleri aritmetik bilgiler (tamsayılar, gerçel sayılar ve karmaşık sayılar), Boole veya mantık bilgileri, harf dizileri ve bitlerdir. Bu bilgiler değişik yapılar altında gruplaştırıldığında *kurulu bilgiler* elde edilir: aynı türden bilgileri derleyen 1, 2, 3 ya da *n* boyutta çizelgeler, karmaşık yapılar (ağaç, ağ, graf), kütükler. (L)

***BİLGİÇ** (Emin), türk sümeroloji profesörü. — Adilcevaz Urartu kalesindeki kazılarını sürdürdü; Kültür bakanlığı kültür müsteşarlığına getirildi (1975). [M]

BİLGİÇ (Sadettin), türk siyaset adamı (Isparta 1921). İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1947); 27 Mayıs'tan sonra siyasal hayata atılarak A.P.'den milletvekili seçildi (1961); grup başkanı, genel idare kurulu üyesi ve genel başkan yardımcısı oldu; genel başkan Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine de genel başkan vekilliğine getirildi (1962); parti genel başkanlığı için Süleyman Demirel'in rakibi olarak adaylığını koydu, seçimde kaybetti (1964); ulaştırma bakanlığına getirildi (1967). 1969 yılının sonuna doğru parti içinde genel başkan Demirel'e karşı çıkan bir grubun liderliğini üzerine aldı; bu yüzden A.P.'den ihraç edilince, aynı sebeple partiden çıkarılan veya istifa ederek ayrılan arkadaşlarıyla birlikte Demokratik partiyi kurdu ve bu partinin genel başkan yardımcılığına getirildi (1970). 1973 seçimlerinde İstanbul milletvekili seçilip, 1974'te sekiz arkadaşı ile birlikte D.P.'den istifa etti ve Demirel başkanlığında, dört partiden oluşan koalisyon hükûmetinin kurulması lehinde oy kullandı (1975). [M]

***BİLGİ-İŞLEM** bļş. i. — Bk. BİLİŞİM, *Ek.*

***BİLGİNER** (Recep), türk oyun yazarı. — Yeni eserleri: *Utanç dünyası* (1969) [1968-1969 İlhan İskender armağanı]; *Sarı Naciye* (1971); *Taş binada oturanlar* (1971); *Yunus Emre* (1974). [M]

BİLGİSAYAR bļş. i. Bilişim. Ordinatör* ve kompüter* yerine kullanılan yeni terim. || *Küçük bilgisayar*, bir sanayi sürecinde, gerek daha büyük bir bilgisayarın uydusu olarak, gerek karmaşık bir bilgi işleme sisteminde yüksek performanslı çevre birimlerini denetlemek için özerk bir biçimde kullanılan, bellek sığası orta güçte, performansı yüksek, küçük hacimli bilgisayar. || *Mikro bilgisayar*, çok küçük hacimli, bellek sığası az, fakat elektroniğin büyük ölçüdeki gelişimi sayesinde performansları yükseltilebilen bilgisayar. (L)

BİLGİŞİN (Cevdet), türk binicisi ve spor yöneticisi (İşkodra 1888 - İstanbul 1962). Kara Harp okulunu süvari teğmeni olarak bitirdi (1909); kurmay binbaşı olarak çeşitli kıta ve karargâhlarda görevlendirildi; İstanbul'daki Binicilik okulu ile Urfa'daki 14. Süvari tümen komutanlıklarında bulundu; İtalya'nın en büyük binicilik kupasını, takımı adına, Mussolini'den aldı (1938). [M]

Bilgi yayınevi, Ankara'da, Ahmet Tevfik Küflü tarafından kurulan yayınevi (1956). 1968'de Bilgi basımevi, 1972'de de kendi yayınlarının dağıtımı için Bilgi dağıtım kuruldu. Bilgi yayınevi roman, hikâye, şiir, sinema, tiyatro, geleneksel türk tiyatrosu, sosyal bilimler, tarih, anı gibi çeşitli dallarda telif ve çeviri eserler, ayrıca çağdaş türk yazarlarının toplu eserlerini yayımladı. (M)

***BİLHARZİYOZ** i. — ANSİKL. Sıtmadan sonra en yaygın tropikal hastalık olan *bilharziyoz* dünyada 250 milyon insanı etkiler, bunun 200 milyonu da Afrika'dadır. 1966-1968 arası Kongo Halk cumhuriyetinde ve Zaire'de, 1969-1971 arası da Kamerun'da ve Çat'ın güneyinde bilharziyoz vakalarının arttığı görülmüştür. Hastalığın yayılmasında en büyük etken göçebelik, işçilerin çalışmak için başka yerlere gitmeleri ve yapay göllerin yaratılmasıdır; çünkü bütün bunlar asalağı taşıyan yumuşakçaların çoğalmasını kolaylaştırır.

Ağız yoluyla alınan nitrodiazaol türevlerinden bir ilâç 1968'den beri kullanılıyor ve iyi sonuçlar veriyor; fakat, ucuz olduğu halde, bu ilâcı bütün hastalara dağıtmak olanağı bulunamamıştır.

Kas arasına şırınga edilen bir başka ilâç da gene aynı yıl tedavi alanına girmiştir. Hikantom adı verilen bu ilâç hastalığın tedavisinde yüzde 90 başarı sağlar. İlâcın asıl ilginç yanı bir tek iğneyle sonuca varılmasıdır.

Hastalığın kökünü kurutmak için içinde zehirli bir madde bulunan kauçuk kalıplar kullanılır; bu kalıplar su içinde yüzerken erir ve içinden yayılan zehirli madde çevredeki asalak kurtçukların yok eder. (L)

***BİLİNÇDIŞI** bļş. i. — Psikanaliz. Bk. ANSİKL. || *Topluluk bilinçdışı*, bir topluluğu saran, oluşturan veya dağıtan itimler düzeni. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. ● *Bilinçdışı* terimine ilk olarak belirli bir anlam veren Freud'dur; ondan önce bilinçdışı bir yoksunluk bildiriyordu; bilinçdışı, olumlu değer taşıyan bilincin ters tarafıydı. Önce histeri olaylarından, sonra rüya ve dil sürçmesi olaylarından yararlanan Freud bilinçdışının maddî varlığını kanıtladı. Bilinçdışının çalışmasını açıklamak için önce bir model, ruhsal bir çatı tasarladı, sonra bilinçdışı kuramının tümünü «metapsikoloji» diye adlandırdı. Freud'cü görüşün gelişiminde art arda iki kesim yer alır (kesim diye, ruhsal uzamın eğretilemeli tasvirine diyoruz). Birinci kesimde üç bölme yer alır: bilinçdışı, önbilinç, bilinç; ikinci kesim (benlik, bilinçdışı eğilimi, üstbenlik) farklı terimler kullanılmasına rağmen bilinçdışının anlamını daha da genişletir. Freud *Metapsikoloji* (1915) adlı eserinde bilinçdışında şu nitelikleri sayar: örneğin rüyalardaki yoğunlaşmada açıkça görülen çelişme yokluğu; zamandışılık (nitekim geçmiş bir olayın şimdiki zamanda yaşanması gibi patolojik olaylar bilinçdışının geçmiş-şimdiki zaman-gelecek sırasını bilmediğini gösterir); dış gerçeğin yerine ruhsal gerçeğin geçirilmesi: bilindışı, bir tehdit gibi görünen dış gerçeğe karşı korunmayı sağlar. Freud'a göre bilinçdışı kavramı, kendisinin sebebi ve devindiricisi olan ruhsal bir enerji ile ilintilidir.

Fransız yapısalcılığı (Jacques Lacan ve Claude Lévy Strauss) bilinçdışı kavramını değiştirdi; onu yeniden biçimlendirerek yapısal özgülüklerle donattı; düzenli değişikliklere elverişli ilişkiler sistemi. Jacques Lacan'ın iki ifadesi bilinçdışını şöyle tanımlar: birincisi «bilinçdışı dil gibi bir yapıdır», ikincisi «kişinin bilinçdışı başkasının sözüdür». «Bir dil gibi yapısı var demek, öğeleri (anlamlar) birbirine sımsıkı bağlı olarak çalışır demektir; özne veya kişiyi meydana getiren budur»; her zaman yetenek sahibi olduğu düşünülen özne veya kişi kavramının yıkılması güçtür, çünkü bu yargı onu bir çırpıda bir sonuç derekesine indirgemiş olur. Bilinçdışı başkasının sözüdür; başkası, bu durumda, bir kişi değildir, simgesel bir bekinme hiç değildir; özne aracılığı ile dille söylenen yapının öz yeridir. Esasen bilinçli ve kütürel anlayış bakımından bilinçdışı bir boşluk, «sansür edilmiş bir kesim», beyaz bırakılmış, unutulmuş veya bir yalanla, bir perde-anı ile kapatılmış bir bölümdür. Psikanalizin nedenselliği bu yoklukta oyalanır: çünkü, Lacan'ın dediği gibi «gerçek başka yerdedir», kaynağını bu bulunmayan nedenden alan dilin işaretlerindedir; Freud bunun adına «itim» diyordu. Lacan ve Claude Lévy Strauss'un (bu sonuncuda antropoloji bakımından) deyimlerinde ruhsal enerji kaybolur, onun yerini aynı mantık içinde bilinçli işlevlerle eklemlenen mantıkî bir işleme alır; ama bu işleme, belirme ve anlama zamanı ile ilişkili olarak sürekli bir ileri veya geri gitme halindedir.

● *Topluluk bilinçdışı.* Topluluk kişilerin bir toplamı değil, istekleri olan çokluğun bilinçdışı birbirine uyumudur; sonucun merkezcil olması da zorunlu değildir. Toplulukta tutkular boşanır, az veya çok şiddetle birbirini etkiler. Yapısal bir düşünce ile donup katılaşan bu karşılıklı bağlantılar topluluk yasasının sonuçları olarak belirir. Yorumcu olmayan, açıklayıcı bir sözle veya topluca yapılan başka bir şeyle değişikliğe uğrayan bu kişilerarası yoğun bağlantılar, topluluğun yaşamının anlarını belirler, değiştirir, olay olur veya yaratır. Kendi üstüne kapanan topluluk onları olay olarak ele alır, «bak, filan zaman, şöyle yapılıyordu... şimdi böyle yapılıyor» der. Bu konuda belli bir doğrultuda hiç bir nedenselliğe yer yoktur; ancak topluluğu meydana getiren istekli çokluğun biçimlendireceği bir başka düzenleme söz konusu olabilir. (L)

***BİLİNEER** sıf. — Mat. *Bakışımlı bilineer form*, $\forall$ x ve $y \in$ B, $B(x, y) = B(y, x)$ koşulunu doğrulayan, E üzerindeki bilineer form. || *Değişli bir* K *cismi üzerinde bir* E *vektörel uzayında bilineer form*, değiş-

kenlerden her birine göre çizgisel olan, yani

$$B(\lambda x, y) = B(x, \lambda y) = \lambda B(x, y),$$
$$\forall x \text{ ve } y \in E, \forall \lambda \in K;$$
$$B(x + y, z) = B(x, z) + B(y, z),$$
$$B(x, y + z) = B(x, y) + B(x, z),$$
$$\forall x, y \text{ ve } z \in E$$

eşitliklerini doğrulayan, E×E'nin K'daki uygulaması.

[Eğer E sonlu n boyutunda ise.

$$x = \sum_{i=1}^{n} \lambda_i e_i, \quad y = \sum_{j=1}^{n} \mu_j e_j \quad \text{ve}$$

$$b_{ij} = B(e_i, e_j) \quad \text{ile}$$

$$B(x, y) = \sum_{i=1}^{n} \sum_{j=1}^{n} \lambda_i \mu_i b_{ij} \quad \text{olur.}$$

n^2 skaler b_{ij} verildiği anda bilineer B formu hemen bulunabilir. Bu durumda, E üzerindeki bilineer formların B(E) vektörel uzayı n^2 boyutludur.] || *Sonlu* n *boyutlu bir* E *uzayı üzerinde bilineer bir formla birleşmeli matris,* i ve $j = 1, 2, ..., n$ için M = (b_{ij}) matrisi; öyle ki

$$B(x, y) = {}^{t}X(b_{ij})Y$$

ve bu ifadeden çıkarılan

$$X = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ x_n \end{pmatrix} \quad \text{ve} \quad Y = \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ y_n \end{pmatrix}$$

x ve y'nin bileşenlerinden oluşan sütun matrislerdir; burada ${}^{t}X$ ifadesi X'in taşınmış matrisini gösterir, (b_{ij}) ise yalnız ve yalnız bilineer formun bakışımlı olması halinde bakışımlıdır: $B(x, y) =$

$$b_{11} x_1 y_1 + b_{12} x_1 y_2 + b_{21} x_2 y_1 + b_{22} x_2 y_2$$

formu $M = \begin{pmatrix} b_{11} & b_{12} \\ b_{21} & b_{22} \end{pmatrix}$ *matrisine bağlıdır.* (L)

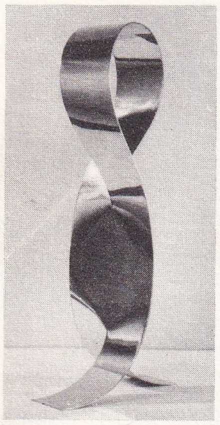

Max BİLL
«Altı açılı
çift yüzey» (1968)
yaldızlı pirinçten
(Denise René galerisi)

*__BİLİŞİK__ (Hüseyin), türk ressamı. — Yurt görünümlerine araştırıcı bir gözle yaklaşan resimlerini İstanbul'da açtığı bir sergide topladı (1975). [M]

BİLİŞİM blş. i. Bilgi-işlem* yerine kullanılan yeni terim.

— Tıp. *Tıp bilişimi,* tıbbî muayeneyle elde edilen bilgilerin otomatik olarak işlenmesini konu alan bilim dalı.

— ANSİKL. Tıp. Bilişimin bütün öbür dalları gibi *tıp bilişimi* de, çok geliştirilmiş karmaşık mekanizmaların kullanılmasını gerektirir: elektronik hesap makineleri, bilgisayarlar ve bilişim sistemleri.

Tıpta bilişimden pek çok alanda yararlanılır: bilgisayar yardımıyla teşhis konulması, otomatik tıp dosyalarının düzenlenmesi bilgisayar aracılığıyla çok sayıda hastanın gözlemlenmesi (monitoring) ve denetlenmesi, tıbbî biyoloji laboratuvarlarında uygulama, hekime bilgi sağlama ve hastahane yönetimi.

● *Bilgisayar yardımıyla teşhis.* Klinik muayene (karaciğer büyümesi, ödemler, su toplanması, solunum güçlüğü v.b.), biyolojik inceleme (üre oranı, glisemi v.b.) ve elektrik uygulama (elektrokardiyogram, elektroansefalogram) sonucunda elde edilen verilere dayanarak bir program hazırlanır. Bilgisayar kendisine sunulan bu verilere bakarak uygun teşhisi seçip belirtir. Klinik muayene ile elde edilen verileri matematik ölçülere uydurmak güç bir iştir. Çok değişik anlatıma dayanan tıp dili bu yöntem için önemli bir engel sayılabilir. Buna karşılık bilişim yöntemi elektrik işaretlerinin (elektrokardiyogram) işlenmesi ve değerlendirilmesinde çok iyi sonuçlar verir. Bilgilerin toplanmasından çözümlenmesine kadar her şey hesaba vurulabilir (ritim, genlik, süre v.b.), değerlendirilip sınıflandırılabilir. Bu yöntem yalnız çok sayıda kalp hastasını gözlemlemekte değil, aynı zamanda birçok hastanın muayenesinden yola çıkarak kalp bozukluklarını sistemli olarak incelemekte de yararlıdır.

● *Otomatik tıp dosyası.* Dosya, hekim için bir akıl defteri, tıp ekipleri için bir bağlantı aracı ve her türlü istatistik çalışması için bir temel birimdir. Bilişim teknikleri, hastayla ve verilerle (sözgelimi yüksek üremi) bağıntılı bir dosya düzenlemeğe yardım eder. Mekanik ve otomatik biriktirme düzenekleri sayesinde elde hazırlanmış 10 000'den fazla dosyayı verimli olarak işleyebilir.

● *Bilgisayar aracılığıyla çok sayıda hastanın gözlem ve denetimi.* (Bk. MONİTORİNG*. *Ek.*)

● *Tıbbî biyoloji laboratuvarlarında uygulama.* Laboratuvarda kullanılan araçların otomatikleşmesi bu alanda da bilişimden yararlanılmasını gerekli kıldı. Bilişim laboratuvarlarda hastaların sınıflandırılmasında, muayene sonuçlarının okunmasında, sonuçların otomatik olarak verilere çevrilmesinde, arşivlemede ve para hesaplarının yapılmasında işe yarar.

● *Hekime bilgi sağlama.* Bilgisayarların kullanılması, bilimsel verileri işlemek, sınıflandırmak, tanımak, karşılaştırmak ve kullanmak olanaklarını büyük ölçüde arttırdı. Tıp bilgilerini saklayan bankalar kuruldu. Örneğin ilâçlara ilişkin bilgileri toplayan banka, bunları kullanacak hekimlere piyasadaki ilâçlar ve özellikleri üstüne bilgi verir.

● *Hastahane yönetimi:* Günümüzde bilişim hastahanelerde şu alanlarda işe yarar: personel yönetimi (ödemeler, avanslar, tatiller), hastahanenin alacağını alıp müşterilerin hesabını kapatma, biyokimya tahlili yapan otomatik aygıtların yönetimi, radyoterapi ve nükleer tıpla ilgili bilimsel hesapları yapma, hastahane eczanesinin stok hesabını tutma. Daha ileri uygulamalar için de çalışmalar yapılıyor. Şu anda bilişim uygulamalarına yer veren tıp merkezlerinin sayısı henüz çok azdır. Uygulamanın yaygınlaşması çok büyük yatırımları gerektirdiği gibi, hekim ve hastaların da böyle bir uygulamayı kolaylaştıracak bir bilgi düzeyine erişmesi gerekiyor. Öyle görünüyor ki bilişimin bu alanda verimli olabilmesi ancak uzun vadede gerçekleşebilecektir. (L)

*__BİLL__ (Max), isviçreli mimar, ressam, heykelci ve yazar. — Saf biçimlerden oluşan bir evreni değişmez bir çevresel birlik kaygısıyla uzun uzun işleyen Max Bill, büyük bir tutarlılıkla yeni eserler verdi. Hard-edge*in (*Ek*) öncülerindendi, renk ve geometrik biçim «çeşitlemelerini» ve Möbius şeridi temasını, minimal* sanatın (*Ek*) resim ve özellikle de heykel doğrultusuna paralel bir anlayışla gerçekleştirdi. «Somut» sanat anlayışı çerçevesinde eserde kendi gerçekliği dışında herhangi bir anlama yer olmadığını savunur, estetik bildirişimin arlığını sağlayabilecek bir teknik üstünlüğe öncelik tanır. Yaratıcılıkta her türlü hiyerarşiye karşıdır. Çeşitli sanat eserlerinin yanı sıra mimarlıkla da uğraşır (1964'te Lozan'da açılan İsviçre Ulusal sergisinin «eğitim ve yaratı» bölümü başmimarıdır), ayrıca sanayi ürünü ve dizaynla ilgilenir. Eğitime çok önem verir: 1951'den 1956'ya kadar Ulm'daki Pratik Estetik yüksekokulunu yönetti; zaten bu okulu 1950 yılında kendisi kurmuş, hattâ binaların projesini ve eğitim programlarını bile hazırlamıştı. Bill ayrıca bu kuruluştaki mimarlık ve dizayn bölümlerinin sorumlusudur; sergiler düzenler, konferanslar verir, denemeler yazar. 1968 Venedik bienalinin İsviçre pavyonu hemen hemen tümüyle onun eseridir. (L)

*__BİLLÛR__ i. — Elektron. *Piezoelektrik billûr,* uygulanan mekanik basınçla orantılı bir elektrik gerilimi verebilen, kuvarstan veya buna denk bir maddeden yapılmış lama. (Bk. ANSİKL.) || *Sıvı billûr,* âdi sıcaklıkta bir elektrik alanının etkisiyle moleküllerinde yön değişimi sağlanabilen billûr. (*Eşanl.* ELEKTRO-OPTİK BİLLÛR.) Bk. ANSİKL.

— Kim. *Billûr kimyası,* billûrlaşmış ortamları inceleyen kimya dalı.

— Teknol. *Sıvı billûr,* hem bir sıvının, hem de bir katının özelliklerini taşıyan organik madde. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektron. ● *Piezoelektrik billûr* bir mekanik basınç alıcısıdır; fakat aynı zamanda yüzeyleri arasına uygulanan elektrik gerilimlerini mekanik bir harekete de dönüştürebilir. Öte yandan, uygun bir biçimde yontulduğunda, elektriksel uyarmalı belli bir frekansta rezonansa girer ve bu frekansı büyük bir duyarlıkla durağanlaştırır.

● *Sıvı billûr,* düzlem elemanların enine yerleştirilmiş bir elektrik alanına bağlı olan saydamlık değişimleri için kullanılır. Billûr yansıtma yoluyla veya arkadan ışık vererek aydınlatılır. Bu elemanlar elektronik donanımlarda görüntü elde etmek için kullanılır. Sıvı billûrların bu tür kullanımı şu ilkelere dayanır. Arı cisimlerin katı hal ile sıvı hal arasında kesinlikle belirlenmiş belirli bir geçiş noktası vardır. Uzun süreden beri kolesterol türevlerinin geçiş sırasında bazı optik özellikler gösterdiği gözlemlenmişti. Dar sınırlı yüksek bir sıcaklık bölgesinde meydana geldiğinden bu olayların uygulamada çok sınırlı bir alanı vardır. Bu tür elektronik âletlerde kullanılan nematik* (*Ek*) billûrların tek ve aynı doğrultuda sıralanmış uzun biçimli organik molekülleri vardır. Billûrun içine çok az miktarda ayrışmış bir iyon katkısı salıverilir ve bir elektrik alanı uygulanırsa, aynı anda moleküllerin eksenleri, alan yönüne göre belirli bir yönde uzar ve iyonlar elektrotlara doğru giderken moleküllerle karşılaşırlar ve onları harekete geçirirler. Bunun sonucunda güçlü bir molekül burgacı doğar ve başlangıçta saydam olan çözelti bulanarak sütsü bir görünüm alır. Elektrik alanı kesilirse, moleküller başlangıçtaki düzene girer ve bulanıklık kaybolarak çözelti saydamlığını kazanır. Katkı maddeleri değiştirilirse, alana bağlı olarak, billûrdan yansımış renk değişimleri elde edilir. Piyasada kullanılan bu tür âletler küçük, yassı kondansatörler biçimindedir ve bunların en az bir tane saydam armatürü vardır; bu armatürün dielektriği ince bir tek tabaka (5 ilâ 100 µm) nematik sıvı billûrdan meydana gelir. Bu cihazlar önden veya gereksinme halinde çevre ışığıyla aydınlatıldığında ışığın dinamik yayılımından yararlanır. Her iki armatür de saydamsa arka taraftan da aydınlatılabilir. Bazı âletlerde nematik etki 0° ile 100°C arasında elde edilebilir ve bu nematik sıvı billûrların ömrü binlerce saate ulaşır.

— Teknol. Katı ile sıvı arasında ara hal olan ve ilk defa 1888'de gözlemlenen *sıvı billûr* hali «mezomorf» olarak nitelenir. Bu ara hal gerek ısıtmayla (termotropik sıvı billûrlar), gerek eritmeyle (liotropik sıvı billûrlar) elde edilebilir. Mezomorf evresi —20°C ile +75°C arasındadır. Üç tip termotropik sıvı billûr vardır: *smektikler, kolesterikler* ve *nematikler.* Nematiklerin molekülleri serbest, fakat sabit bir yöne paraleldir. Saatçilikte, saati elektronik olarak görüntüleme sorunu, termotropik nematik sıvı billûrların optik özelliklerinden sanayide yararlanılmağa başlamasıyla bir çözüme kavuştu. Madenle kaplanmış iki cam levha arasına, yöneltilmiş çizgisel moleküllerden (nematik hal) oluşmuş sıvı halde bir cisimden ince bir katman (10 ilâ 20µ) yerleştirilir. Rakam veya harf biçiminde (sayısal ve alfasayısal görüntüleme) kesilmiş saydam elektrotlara bir elektrik geriliminin uygulanması, çok büyük bir molekül burgacına yol açar. Bu düzensizlik ışığın yerel olarak yayılmasına neden olur ve harf veya rakam biçiminde kesilmiş işaret süt gibi saydamsız bir hal alır; uyarma kesilince yeniden saydam hale döner. Eğer alt levha yansıtıcıysa gözlem yansıma yoluyla da yapılabilir. Bu tür görüntülemenin okunaklılığı, kuvvetli ışıkta, fakat +40°'lik bir görüş açısına karşılık düşen bir dağınık ışık konisi içinde iyidir. Bugün altı çeşit sıvı billûrlu elektriksel görüntüleme sistemi biliniyor: Fredericksz'in (1933) değişken çift kırılmalı görüntülemesi, Heilmeier'in (1968) çift renkli dizilimli görüntülemesi ve gene Heilmeier'in (1968) dinamik yayılımlı görüntülemesi, Baessler'in (1968) kolesterik-nematik tür değişimli görüntülemesi, Schadt ve Helfrich'in (1971) nematik dönüşlü görüntülemesi. (L)

*__BILLY__ (André), fransız yazarı ve eleştirmeni. — (öl. Fontainebleau 1971). [L]

BİLMEN (Ömer Nasuhi), türk din adamı (Erzurum 1884 - İstanbul 1971). Medresetül-Kuzat'ı bitirdi; İstanbul müftüsü oldu (1934); Diyanet İşleri başkanlığına getirildi (1960). Özellikle islâm hukuku (fıkıh), ahlâk, tefsir ve kelâm dallarında çalışan Bilmen, toplum hayatında şeriat kurallarına uyulması görüşünü savundu. Başlıca eserleri: *Yüksek islâm ahlâkı* (1949); *Tefsir ta-*

Foto. LAROUSSE

rihi (1955); *Kur'an-ı Kerim'in tefsiri ve türkçe meal-i âlisi* (1956); *İlm-i tevhid* (1962). [M]

***BİNDİRME** i. — Bilişim. Bilgisayarlarda, bir dizi işlemin uygulanma süresini temel işlemlerin toplam uygulanma süresinden daha kısa tutmak için, ardıl işlemleri zaman içinde üst üste getirerek oluşturmağa dayanan teknik. (L)

***BİNET** (Léon), fransız hekimi ve fizyoloji profesörü. — (öl. Paris 1971). [L]

***BİNGÖL (12),** Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde il merkezi şehir. — 209 107 nüf. (1975). İl nüfusu artarken merkez ilçe nüfusu da 64 632'ye yükseldi. İlin sınırlı olan tarımsal ürünlerinden buğday (11 108 t), arpa (756 t), fasulye (764 t) üretimi yükselirken, darı (160 t), patates (460 t) üretiminde düşme görüldü (1972); koyun sayısı 494 290, kıl keçisi sayısı 368 000 oldu. Eğitim alanında, Sanat enstitüsü (1967-1968), öğretmen okulu (1968-1969), lise (1972-1973), ortaokul (1974-1975) eğitime açıldı; böylece lise ve ortaokul sayısı ikiye yükseldi.
İlde kış sporları önem kazanmağa başladı: kayak evi (1967) ve 934 m uzunluğunda bir teleski yapıldı (1970). 1971 depremi Bingöl'de büyük hasarlara yol açtı. (Bk. BİNGÖL DEPREMİ, *Ek.*) 1967'de başlatılan sosyalizasyon çalışmaları sürdürüldü (1975). [M]

Bingöl depremi, 22 mayıs 1971 günü, Türkiye saatiyle 18,45'te meydana gelen 4-7 derece şiddetinde yer sarsıntısı. Bingöl depremi 5 323 binanın yıkılmasına, 755 kişinin ölümüne, 1 050 kişinin yaralanmasına sebep oldu; kent, 240 milyon 744 bin liralık harcamayla yeniden kuruldu, çeşitli tipte 5 482 yapı inşa edildi. (M)

***BİNİCİLİK** i. — ANSİKL. 1965'te at vebası binicilik çalışmalarını etkiledi; 1968, 1970, 1971 yıllarında ekip yarışmalarında Türkiye Balkan şampiyonu oldu; Hayal Gönenli 1970'te birincilik, Fevzi Atabek 1973'te ikincilik kazandı. Binicilik federasyonu 20 hakem, 50 sporcu, 6 antrenör ile çalışmalarını sürdürüyor. (M)

BİNİŞTİRME i. Bilişim. Bilgisayarların merkez belleğini düzenleme tekniklerinden biri; bu tekniğe göre, ardıl adresler (n, $n + 1$, $n + 2$ v.d.) birbirinden bağımsız, ayrı ayrı bellek bloklarına yerleştirilir; dolayısıyla da çeşitli işlemlerin birarada, aynı süre içinde yürütülmesi ve değişik bilgilerin hızla aktarılması sağlanır. (L)

***BİOY CASARES** (Adolfo), arjantinli yazar. — 1970'te yayımlanan *«Domuz avı günlüğü»* adlı alegorik anlatısında, ihtiyarları avlamağa çıkan Buenos Aires gençliği, sonunda, kendi zavallı geleceğini yakalar. (L)

***BİRA** i. — ANSİKL. ● *Türkiye*'de bira üretimi 1970'ten sonra hızlı bir artış gösterdi; bunda biranın içkisiz lokanta ve gazinolarda da satılmağa başlanmasının etkisi oldu. Tekel'e ait İstanbul ve Ankara bira fabrikalarının üretimi sabit kalmakla birlikte bunlara 15 milyon litre kapasite ile Yozgat Bira fabrikası katıldı (1972). Özel kesime ait Ege Efes ve Erciyes Efes tesislerinin üretim kapasiteleri yılda 10'ar milyon litreden 25'er milyon litreye, İzmir'deki Tuborg fabrikasının kapasitesi de 20 milyon litreden 25 milyon litreye çıkarıldı. Böylelikle Tekel'in bira üretimi 65 milyon litre kapasiteyle sürerken özel kesim 1973'te 102, 1974'te 114, 1975'te 116 milyon litre üretim yaptı. 1976'da Tekel 90, özel kesim 120 milyon litrelik üretimi planladı; 210 milyon litrelik bu üretimin 1980'e kadar yurt içi tüketimi karşılayacağı hesaplandı. Toplam bira üretimi 150 milyon litreye yaklaştı. (M)

***BİRAMAYALARI** bls. çoğl. i. — ANSİKL. Çeşitli *biramayaları* doğal hidrokarbonlar üzerinde kolaylıkla ürer. Böyle bir ortamdaki üremenin iki yönden yararı vardır: hem petrolün rafinajını kolaylaştırır, hem de besi hayvanları, hattâ insanlar için son derece besleyici olan proteinli yiyecekler yapmağa yarar. İskoçya'daki Grangemouth'ta, Fransa'daki Lavéra'da 1971'den beri her yıl yaklaşık olarak 16 000 t toz halinde kuru biramayası elde ediliyor; tatsız ve kokusuz olan bu toz hiç bir zehir izi taşımadığı gibi amino asitler bakımından en az bitkisel kökenli proteinler kadar zengindir. Yalnız kükürtlü aminoasit oranı biraz düşük olduğundan içine sentetik metionin karıştırılır. Kuramsal olarak, bütün insanlığın protein ihtiyacını karşılamak için, bir yılda çıkarılan petrolün sadece yüzde 1'ini bu işe ayırmak yeterlidir. (L)

BİRAND (Hikmet), türk botanikçisi (Karaman 1904 - Ankara 1972). İstanbul'da Halkalı Yüksek Ziraat okulunda okudu; Almanya'da Bonn üniversitesinde botanik doktorası yaptı; Ankara Yüksek Ziraat enstitüsünde asistan (1933); doçent (1935) ve profesör oldu (1939); Ankara Üniversitesi Fen fakültesinde botanik profesörü olarak çalışmağa başladı (1948); Fen fakültesi herbaryumunu zenginleştirdi ve bu herbaryumdaki bitkileri esas alarak 2 480 bitki türünü *Türkiye bitkileri* adlı eserinde tanımladı. Başlıca eserleri: *Bitkilerde ekonomi prensipleri: biriktirme ve arttırma* (1950); *Türkiye bitkileri* (1952); *Anadolu manzaraları* (1957); *Kurak çorak* (1962); *Karapınar olayı ve erozyon* (1964). [M]

***BİRBİÇİMLİ** bls. sıf. — Mat. *Birbiçimli kanun*, f olasılığının yoğunluğu, $\mathbb{R}$ üzerinde, eğer $x<a$ ise $f(x) = 0$ ile eğer $a \leqslant x \leqslant b$ ise $f(x) = \frac{1}{b-a}$ ile, eğer $x>b$ ise $f(x) = 0$ ile tanımlanan sürekli bir rastlantılı değişkenin kanunu; burada a ve $b \in \mathbb{R}$, $a-b<0$'dır. [Bu birbiçimli değişkenin dağılım fonksiyonu $F(x) = \frac{x-a}{b-a}$, olasılığı $\frac{a+b}{2}$, değişmesi $\frac{(b-a)^2}{12}$'dir.] (L)

***BİRECİK,** Urfa iline bağlı ilçe. — 40 625 nüf., ilçe merkezi 20 159 nüf. (1975). [M]

***BİREŞİM** i. Astron. *Çekirdek bireşimi*, yansız hidrojenden yola çıkarak, astronomi cisimlerinin kimyasal bileşimine giren bütün elementlerin oluşmasına olanak veren tepkimelerin tümü. (*Eşanl.* NÜKLEOSENTEZ.) Bk. ANSİKL.

— Nükl. *Çekirdek bireşimi*, atom çekirdeklerinin oluşum süreci.

— ANSİKL. Astron. *Çekirdek bireşimi*'nde her süreç belli bir sıcaklık eşiğinden sonra olanak kazanır. En kolay meydana gelen tepkime hidrojenin helyuma dönüşmesidir: bu dönüşüm bir proton-proton çevrimidir. 30 milyon derece dolaylarındaki bir sıcaklıktan sonra karbon çevrimi, karbon, azot, oksijen ve flüorun kararlı izotoplarını elde etme olanağı sağlar. Sıcaklık yükseldiğinde bu süreç, neon, mangenez ve silisyumun oluşumuna kadar sürer. $A \geqslant 65$ olan elementlerin bolluğu termonükleer tepkimelerle açıklanamaz, çünkü böyle bir sıcaklığa ulaşmak olanaksızdır; bu elementler, helyumun karbona, oksijene v.b. dönüştüğü sırada meydana gelen nötronları yakalayarak oluşur. Nötronların alınması yavaş (*s süreci*) veya hızlı (*r* süreci) olabilir; çünkü bu nötronların kaynağı lityum, berilyum ve bor gibi hafif elementlerin bolluğundaki bazı aykırılıkları açıklamak için bölünme tepkimelerine başvurulur: bu tepkimeler, yıldız patlamaları sırasında açığa çıkan yüksek enerjili protonlardan ileri gelir. Nötronların çarptığı çekirdeklerde nükleon kaybı olur. Örneğin bir karbon atomuna çarpan bir proton bir berilyum çekirdeği oluşturur. Gökada'mızın kimyasal evrimi çekirdek bireşiminin ana çizgileriyle açıklanabileceğe benziyor. Bununla birlikte, özellikle yıldızlarla yıldızlararası* *(Ek)* gazlar arasındaki madde alışverişi konusunda hâlâ bilinmeyen noktalar var.

— Org. kim. *Bakışımsız bireşim.* Optik bakımdan etkin olmayan moleküllerden bakışımsız bir karbon doğduğu zaman iki ters optiğin olasılığı aynıdır; öyle ki, Pasteur'ün bundan yüz yıl önce açıkladığı gibi, bakışımsız* *(Ek)* bileşik rasemik biçimde oluşur. Canlılar dünyasının optik bakışımsızlığıyla görünür bir çelişki içinde olan bu sonuç, çok sayıda araştırmanın yapılmasına neden oldu.

Bakışımsız bir mekânda (üst üste bindirilmiş elektrik ve magnetik alanlar) etkin olmayan bileşiklerden bakışımsız bir bileşiğin doğmasıyla etkin bir biçim oluşacağı sanılıyordu; fakat bu tür deneyler her zaman olumsuz sonuç verdi.

Buna karşılık, etkin olan yardımcı bir bileşiğin kullanılması nispeten olumlu bir sonuca götürdü. Eğer akrilik asit

$$CH_2{=}CH{-}CO_2H$$

bromu bağlayarak tamamıyla rasemik olan dibromopropiyonik asiti

$$CH_2Br{-}CHBr{-}CO_2H$$

oluştururlsa, *l*-mentil akrilatı

$$CH_2{=}CH{-}CO_2\ l\text{-mentil}$$

pek de eşit olmayan miktarlarda iki bileşiğin doğmasına yol açar:

$$CH_2Br - \begin{array}{c} H \\ | \\ C \\ | \\ Br \end{array} - CO_2\ l\text{-mentil},$$

$$CH_2 - Br - \begin{array}{c} Br \\ | \\ C \\ | \\ H \end{array} - CO_2\ l\text{-mentil}.$$

Demek ki hidrolizden sonra biraz etkin olan bir dibromopropiyonik asit meydana gelir ve *l*-mentol tepkimeden ayrılabileceği için, bu etkin alkolün sınırlı bir bölümü kuramsal olarak sınırsız miktarda çift bromlu etkin asidin doğmasına yol açabilir.

Ancak, canlılar dünyasının bakışımsızlığını açıklayabilmek için bu bilgilerle yetinmeyip biraz daha derine inmek gerekir. Her şeyden önce, biyolojik tepkimelerin stereo özelliğinin yukarıdaki tepkimeden çok daha fazla olduğunu ve yalnız bir tek izomerin oluşmasına yol açtığını kabul etmek zorundayız, bu da bugünkü biyolojik bireşimin bakışımsızlığını açıklamağa yeter; üstelik, canlı maddenin kendine benzer biçimler oluşturarak üreme özelliğini de göz önünde tutmak gerekir. Bu özellik, biyolojik bireşime katılan moleküllerin karmaşık olmasını zorunlu kılar; öyle ki, bu ilginç özelliği taşıyan iki ters optiğin aynı anda ortaya çıkması olasılığı sıfırdır.

Demek ki kendi kendini katalizleyen ilk temel molekül, bütün canlı varlıkları tek bir stereokimyaya bağlayan elverişli hammaddeleri kendine ayırıp kullanmış oluyor. (L)

***BİRET** (İdil), türk piyanocusu. — Poionya Başarı Nişanı ödülünü aldı (1974). [M]

***BİREYOLUŞ** bls. i. — Biyol. *Davranışların bireyoluşu*, organların oluşumu ve büyüme sırasında duyu-hareket bağlantısının kurulması.

— ANSİKL. Davranışlar zamanla ortaya çıkar ve bireyin gelişmesi sırasında ilerleme gösterir. Hareket bakımından *bireyoluş* özellikle omurgalılarda XX. yüzyılın başından beri ele alınmıştır. Patton ve Wintrebert köpekbalıklarında yer değiştirmeyi sağlayan hareketlerin bireyoluş ve organoluş yönünden ilişkisini ortaya koyarak yavruda hareketin meydana gelmesinde miyojenik etkinliğin önemini belirttiler; gittikçe artan bu etkinlikte hareketlerin şaşmazlığını ve birlikteliğini sağlamakta sinir ilişkileri rol alır. Kuşlarda hareketlerin bireyoluşu, embriyonun gelişmeğe başladığı andan itibaren incelenir. Bireyoluşta ortaya konan asıl sorun, davranışlarda duyu-hareket kumandalarının yapısallaşması sorunudur. Bazı hayvan türleri doğuştan (omurgalılar) veya ilk deri değişiminden başlayarak (omurgasızlar) her zaman aynı şekilde beliren değişmez davranışlar gösterirler. Bir kısım hayvanlarda ise bazı davranışlar yaş ilerledikçe değişikliğe uğrar. Hayvanda, belirmesi anatomik olanakları ve genetik malvarlığı ile sınırlı olan bir basit hareket şemaları repertuvarı bulunur. Böyle hareket şemaları çok belirli uyarıcı durumlarda, bilgilerin bütünleşme katındaki uyarımla yaptırımcı arasındaki bağlantı sayesinde ifade edilir. Böyle hareket şemaları genellikle doğuştan var sayılır (genel olarak temel hareket şemaları doğuştandır). Davranışın sonradan kazanılan kısmı, normal olarak ayrı olan hareket şemaları arasında bağlantılar (sıra ve ahenk oluşumu) yaratma, ortaya çıkarma ve öğrenmedir. Bunun şematik bir örneği şartlı refleksler dir; burada hayvan artık uyarımın kendisine değil, taklidine göre davranır. Bu davranış edinme tarzı hayvanla dış ortam arasındaki fidbek'in varlığına dayanır. Böyle bir davranış, fid-

«Bit pazarı» (1966)
birleştirme
Daniel Spoerri

bek eylemi şartlı uyarım-cevap bağlantısı güçlendiği sürece devam eder. Hareketlerin sıra ve ahenk içinde yapılmasında, çeşitli uyarılar arasındaki zaman bağlantısını hesaba katmak gerekir; hayvanın edindiği bilgileri stoklama olanakları burada işe karışır (belleme evresi).

Psikomotör yapısallaşmanın gelişmesinde bazı davranışların belirmesine veya olgunlaşmasına daha elverişli kritik dönemler* *(Ek)* görülür. (L)

***BİRGİ**, İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 11 676 nüf., bucak merkezi 3 915 nüf., 11 köy (1970). [M]

BİRGİ (Muharrem Nuri), türk diplomatı (İstanbul 1907). Cenevre Hukuk fakültesi ve Paris Siyasal Bilimler okulunu bitirdi; çeşitli büyükelçiliklerde başkâtiplik yaptıktan sonra Dışişleri bakanlığı müsteşarı oldu (1952); Londra büyükelçiliği, NATO'da Türkiye daimî delegeliği yaptı (1960-1972); emekliye ayrıldıktan sonra NATO'nun bir tanıtma kuruluşu olan Atlantic Treaty Association'un başkanlığına seçildi (1972). [M]

BİRİKEÇ veya **BİRİKTİREÇ** i. Bilişim. Bir bilgisayarın merkez biriminde, ekleme, kaydırma v.b. işlemlerinin yapıldığı tutanak.

— ANSİKL. Çarpma ve bölme işlemleri yapan makinelerde *birikeç* ayrıca bir çarpanbölen tutanakla tamamlanmıştır. Tek adresli bilgisayarlarda, sözgelimi ekleme komutu, birikecin içeriğine operandın eklenmesi komutunu verir. En yeni tip bilgisayarlarda birikeç ile çarpan-bölen tutanak genellikle birden fazladır ve gündelik hesaplar için bir tutanak bütünü oluşturur. (L)

***BİRİM** i. — Bilişim. *Çevre birimi*, bir bilgisayarın, kart okuyucu veya yazıcı gibi çevre organı. || *Giriş-çıkış birimi*, bir bilgisayarın giriş-çıkış işlemlerini yöneten birimi.

— İkt. *Hesap birimi*, borç ve alacakların tam değerini saptamağa yarayan değer ölçüsü; borç ve alacakların millî para dalgalanmalarından (mümkün olduğu kadar) etkilenmemesini sağlar. (Hesap birimi, 1973'te 888,6 mg paraya çevrilebilir saf altın olarak belirlendi. Bu hesap birimi Avrupa'da uluslararası istikrazlarda kullanılır. Ayrıca Avrupa tarım ürünlerinin fiyatlarının saptanmasında temel ölçü olur.)

— Mat. *Birim basamak*, başlangıç değeri sıfıra, son değeri ise bire eşit olan basamak. (HEAVİSİDE BİRİM BASAMAĞI da denir.) || *Bir* A *halkasının birimi*, bir *e* birim elemanı bulunan bir A halkasında, *e*'ye göre tersinir olan her *u* elemanı. ($uu^{-1} = u^{-1}u = e$ olmak üzere A'da u^{-1} elemanı vardır.) [L]

***Birleşmiş Milletler teşkilâtı.** — Yeni katılan üyeler: Güney Yemen (1967), Svaziland, Ekvador Ginesi, Maurice adası (1968), Fiji (1970), Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonu, Çin Halk cumhuriyeti (1971), Bahreyn, Bhutan, Katar (1972), Federal Almanya, Doğu Almanya, Gine-Bissau, Bahama (1973), Bangladeş (1974). Çin Halk cumhuriyeti 1971'de Birleşmiş milletlere alınırken Formoza'daki Milliyetçi Çin devleti teşkilâttan çıkarılmıştı. Aynı yıl Kuzey Kore de gözlemci olarak topluluğa kabul edildi; Güney Kore buna daha önce karşı çıkmıştı. Milliyetçi Çin hükûmeti başlangıçtan beri Güvenlik konseyinin beş sürekli üyesinden biri olduğu için örgütte onun yerini alan Çin Halk cumhuriyeti Güvenlik konseyinde aynı statüyü elde etti (1972). Çin Halk cumhuriyeti bu yeni statüsüyle Bangladeş'in üyeliğe girmesine de veto ile karşı çıktı. 1971'in bir başka önemli olayı da, genel sekreterlikte U Thant'ın yerini Kurt Waldheim'ın alması oldu.

Faaliyet yönünden Birleşmiş milletler, anlaşmazlıklara barışçı çözüm bulabilmek için bütün imkânları kullanmakla birlikte, önemli sorunlar karşısında etkisizlikten kurtulamadı: portekiz sömürgelerinin bağımsızlık istekleri, Güney Afrika ve Rodezya'daki ırk ayrımı ve buna karşı uygulanan başarısız iktisadî abluka, Güneydoğu Afrika'da ortaya çıkan sorunlar, Vietnam savaşı, Kıbrıs anlaşmazlığı v.b. Bundan başka bazı konularda almak istediği kararların büyük devletlerce veto edilmesi de bu uluslararası kuruluşun zaaflarına eklendi: 1968'de Varşova paktı üyelerinin Çekoslovakya'daki liberalleşme hareketine askerî müdahalede bulunmaları üzerine Güvenlik konseyince alınmak istenen kınama kararının Sovyetler tarafından veto edilmesi gibi.

Bir başka zaaf örneği de 1971'de üyeler arasında görüş birliği sağlanamaması yüzünden Hindistan ile Pakistan arasında barışın gerçekleştirilememesi oldu.

Buna karşılık Ortadoğu'daki arap-israil anlaşmazlığı konusunda Güvenlik konseyinin 22 kasım 1967'de kabul ettiği 242 sayılı karar sonraki yıllarda taraflar arasında sürdürülen pazarlıkta hep hareket noktası olarak kaldı. Bu arada uzun süren tartışmalardan sonra ekim 1974'teki genel kurul toplantısına Filistin Kurtuluş örgütü lideri Yaser Arafat'ın çağrılması ve kendisine Genel kurulda konuşma fırsatı verilmesi, yankıları daha sonra da süren, siyasî bir karar olarak nitelendi.

Buna benzer bir başka olay da temmuz 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesinden sonra yapılan, gerek Güvenlik konseyi, gerek Genel kurul toplantılarında olayın tek yanlı siyasî baskılar altında değerlendirilmesi eğilimi oldu. Türkiye'nin, kendisine karşı kınama veya benzeri bir karar alınması halinde buna uyma zorunluğunu duymayacağını açıklaması yeni gelişmeler arasında sayılabilir. 1974'te genel sekreterini Türkiye'ye göndererek konuyla yakın ilgisini sürdüren Birleşmiş milletlerin bu olayda kaydedilmeğe değer görünen tek başarısı Kıbrıs'taki türk ve rum cemaat liderlerinin Viyana'da, genel sekreter Kurt Waldheim'ın gözetiminde biraraya gelebilmesi oldu (1975). [LM]

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme konferansı (B.M.T.G.K.). Birleşmiş Milletler Genel kurulunun organı. B.M.T.G.K.'nın daimî bir organı vardır: B.M.T.G.K. konseyi; üye ülkelerden seçilmiş 55' üye ile yardımcı olarak çalışan ve yılda bir kere Cenevre'de toplanan 4 komisyondan (temel ürünler, işlenmiş maddeler, deniz nakliyatı ve finansman) oluşur. B.M.T.G.K. bu zamana kadar dört yılda bir olmak üzere üç kere toplandı: Cenevre'de (23 mart - 16 haziran 1964), Yeni Delhi'de (1 şubat - 29 mart 1968), Şili'nin Santiago şehrinde (13 nisan - 19 mayıs 1972). Cenevre'de «77'ler grubu» adı altında birleşen üçüncü dünya ülkeleri kendi aralarında, sanayileşmiş ülkelerin birbirine göstermediği bir dayanışma örneği verdiler. Millî gelirlerin yüzde 1'inin yardım için ayrılması oylandı ve Dünya bankasından yoksul ülkelerin dış borçlarını düzenlemesi istendi. Yeni Delhi toplantısının hazırlığı olan *Cezayir görüşmesi*'nde 77'ler grubu Üçüncü Dünya ülkelerinin iktisadî haklarını ilân eden bir ittifak imzaladı. B.M.T.G.K.'ndan Üçüncü Dünya ülkelerinin mamul ve yarı mamul maddelerinin ihracı için bir genel tercihler sistemi gerçekleştirilmesini ve zengin ülkelerin gayrisafi millî hasılalarının yüzde 1'ini kalkınma yardımı için ayırmalarını istedi. Nihayet, hammaddelerin akışını düzenlemek için hammadde stok ve finansmanının yapılmasını önerdi. *Yeni Delhi konferansı*'nda gelişme yolundaki ülkelerin mamul maddelerinin ihracı için tarife tercihleri tanınması ilkesi kabul edildi (Avrupa Ekonomik ortaklaşması [A.E.O.], 1 temmuz 1971'den beri bu ilkeyi ilk olarak uyguladı, sonra Japonya, Norveç ve Büyük Britanya da aynı yolu izledi); ayrıca bu konferansta yardımın gayrisafi millî hasılanın yüzde 1'ini aşması gerektiği kabul edildi ve para yardımı usulünün tekrar gözden geçirilmesi ve yoksul ülkeler arasında bölgesel anlaşmalar yapılması tavsiye edildi. Santiago konferansına hazırlık çerçevesinde 77'ler grubu tarafından kasım 1970'te ilân edilen *Lima bildirisi* Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki farkları güçlükle gizleyebildi ve tutarsız bir istekler kataloğu gibi göründü. Daha öncekiler gibi *Santiago konferansı* da (1972) gözlemcilerin çoğu tarafından yeni bir başarısızlık sayıldı: gelişmiş ülkelerin, Üçüncü Dünya ülkelerini G.A.T.T. çerçevesi içinde uluslararası mübadele serbestliği ve uluslararası para kararları konularındaki görüşmelere ortak etmeleri dışında pek olumlu sonuç alınamadı; ayrıca D.T.S. (özel baskı hakları) ile gelişme arasında bir bağ kurulması gereği kabul edildi; nihayet, zengin ülkelerin teknolojilerinin fakir ülkelere daha geniş ve masrafsız biçimde aktarılması kararlaştırıldı. B.M.T.G.K.'na yöneltilen eleştiriler, bu konferansa bağlanan umutların büyüklüğü oranında sert oldu. Kısır bencilliklerin ağır bastığı B.M.T.G.K. gelişmiş ülkeleri zorlayıcı hiç bir karar alamadı. Ayrıca, konferansa ticarî yönün ağır basması ve ülkelerarası ilişkileri belirleyen iktisadî yapılarla karar yetkilerinin hesaba katılmaması eleştirildi. (L)

***BİRLEŞTİRME** i. — Çağdaş santl. Çeşitli gereçlerin veya birbirine benzemeyen nesnelerin biraraya getirilmesiyle oluşan sanat eseri. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Çağdaş santl. *Birleştirme*'nin kökenini çağdaş sanatın kaynağında aramak gerekir; sözgelimi Umberto Boccioni'nin gelecekçi (fütürist) yapıtları, Braque'ın yapıştırılmış kâğıtları, Matisse'in kırpıntı kâğıtları, Picasso'nun yapıştırmaları ve çeşitli gereçlerden oluşan eserleri, Duchamp'ın basit birer nesne* *(Ek)* havası verdiği *ready-made*'leri veya Dada'cıların fotomontajları, Kurt Schwitters'in *Merzbau*'ları, Giacometti, Dali ve Breton'un gerçeküstücü nesneleri, birleştirme türündeki eserlerin ilk örnekleri sayılır. Günümüzde birleştirme yapan sanatçılar daha çok dadacı-gerçeküstücü gelenekten yararlanırlar. Gerçekçi bir gereksinimle pop'artçılar (özellikle Robert Rauschenberg'in *combine-paintings*'leri) ve *yeni gerçekçiler* (Arman'ın «yığmaları», Daniel Spoerri'nin «tuzak-tabloları», yırtık afişler) tarafından benimsenen birleştirme tekniği Ursula, Camille Bryen ve Bernard Requichot gibi sanatçılarda büyüleyici bir nitelik kazandı.

İki ve üç boyutlu birleştirme tekniğinin ötesinde kalan çevresel* sanat *(Ek)* gerçek bir uzamda (galeri, halka açık yerler v.b.) rastlantısal olarak ses, ışık oyunları ve projeksiyondan yararlanılarak gerçekleştirilen çeşitli öğeler düzenidir; birleştirmenin barok özellikte bir çeşitlemesi olan yoksul* sanat *(Ek)* ise değersiz gereçlerden yararlanır; bu teknikte bir eser vermek için sanat alanında tanınmış olmağa gerek yoktur. Japon topluluğu Gutai ve Jean-Jacques Lebel, Allan Kaprow, Wolf Vostell gibi sanatçıların düzenlediği happening* ise çevresel sanata insan eylemini katar. «Seyirci» aynı zamanda oyuncudur. Asıl amaç zamanı yeni bir öğe olarak göstermektir. Bütün bu eğilimlerin ötesinde birleştirme sanatının amacı da nesneleri sırf kendileri için canlandırmayıp aralarında yeni yeni ilişkiler kurmaktır. (L)

Birlik partisi (TÜRKİYE) [T.B.P.], siyasî parti (kuruluşu 17 ekim 1966). Türkiye Birlik partisi Hasan Tahsin Berkman, Cemal Özbey, Haydar Özdemir, Hüseyin Erkanlı, Mustafa Topal, Hüseyin Günel ve Mehmet Dedekargınoğlu tarafından Ankara'da kuruldu. Genel başkanlığa Hasan Tahsin Berkman getirildi. Hüseyin Balan 1967'de, Mustafa Timisi 1969'da genel başkan oldular.

Parti programının ilkeler bölümünde partinin amacı şöyle belirtildi: «Birlik partisi, içerisinde bulunduğumuz toplumun farklılaştırılan yapısını, ayrıcalıklarını, özel hak ve tesadüfîliklerini, kendine ilâhî bir hak görünüşü veren ve içinde çok yanlışlar taşıyan düzeni, siyasal ve ekonomik bağımlılığı bir evren icabı olarak değil, aşılması ve mükemmelleştirilmesi mümkün bir an olarak görür. Bu düşünümü gerçekleştirmek, siyasal ve sosyal hürriyetleri birleştirmek ve bunların nimetlerinden ülke ve ulusu nasiplendirmek için Atatürkçü bir devrimin gerekliliğine içtenlikle inanır».

Türkiye Birlik partisi 12 ekim 1969 milletvekili genel seçiminde 9 086 296 geçerli oyun yüzde 2,8'ine karşılık olan 254 695 oyla 8

Foto. Galerie Mathias Fels (LAROUSSE)

milletvekili, 1973 genel seçimlerinde 10 723 658 geçerli oyun yüzde 1,1'ine karşılık olan 121 759 oy alarak 1 milletvekili çıkarabildi. (M)

***BİRMANYA,** Güneydoğu Asya'da devlet. — 28 885 867 nüf. (1973). Başkenti *Rangoon* (1 854 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Mandalay* (402 000 nüf.), Moulmein (173 000 nüf.).

TARİH

General Ne Win'in rejimi, istikrarlılığına rağmen ulusal birliği sağlamayı başaramadı: siyasal toplulukların veya ırk topluluklarının desteklediği birçok çete, hükûmete karşı savaşmakta, Birmanya'nın iktisadî gelişmesini frenlemektedir. Komünist partisi Beyaz Bayrak'ın (1964'te kapatıldı) desteklediği isyancılar, Beyaz Bayrak'ın kurucusu Thakin Than Ivn'un 24 eylül 1968'de öldürülmesinden beri etkilerini giderek kaybetmektedirler. Ama yerli Karen Kaşin ve Şan azınlıkları hâlâ hükûmeti tanımağa yanaşmıyorlar.

Öte yandan, sürgündeki eski Birmanya başbakanı U Nu, «sosyalizme giden Birmanya yolu»nu eleştirmekte, Karen ve Mon isyancılarıyla birleşerek hükûmeti devirmeğe uğraşmaktadır. Karen, Mon v.b. azınlıkların önderleri, U Nu ile rejimi devirmeyi amaçlayan silâhlı bir ayaklanmayı planlamak için görüşmektedirler. Zafere ulaşırlarsa, Ne Win'in kazanmağa uğraştığı azınlıklara özerklik vereceklerdir. Ama Şanların, özellikle de Kaşinlerin katılmaması bu hareketlerin siyasal yaygınlığını sınırlamaktadır. Kaşinler ve Şanlar, ordunun desteklediği general Ne Win'in hükûmetini ciddî biçimde tehdit etmemekle birlikte, Birmanya'da bir güvensizlik havası estirmektedirler.

1973 aralığı sonunda yapılan referandumla tek partili bir rejim kuran yeni anayasa kabul edildi. Ocak ayında meclis seçimleri yapıldı ve meclis Ne Win'in başkanlık ettiği devlet konseyinin üyelerini seçti. Yabancı ürünlerin vesikaya bağlanması ve azlığı halkı karaborsaya veya kaçakçılığa yöneltmektedir. Ama tarıma dayanan Birmanya iktisadı, halkın kısıtlamalara katlanmasını, hükûmetin de dağıtım sistemlerini düzeltmesini sağlamaktadır. Petrol yataklarının değerlendirilmesi giderek gelişmektedir: petrol rafinerilerinin kapasitesi iki kat artmış ve Federal Almanya'nın borç vermesi sayesinde yeni petrol ve doğal gaz yataklarının işletilmesine bağlanmıştır. Ne var ki, ülkedeki istikrarın zayıflığı ortaya çıkmakta gecikmedi: martta hava kuvvetleri Karenlere saldırdı ve mayıs ayında polis kendilerine daha fazla pirinç verilmesi ve sarı sendikacılara işten el çektirilmesi için gösteri yapan grevcilere ateş açtı.

ARKEOLOJİ

1902 yılında Archaeological Survey of India çerçevesi içinde kurulan Archaeological Department of Burma, 1957'de yeniden örgütlenene kadar başlıca iki sorunla ilgilendi; bunlardan biri yazıtların toplanıp incelenmesi ve öteki de anıtların korunmasıydı. 1907'den 1939'a kadar kazı projeleri hazırlanabildi (Thayekhittaya, Prome yakınları; Pagan, Irrawaddy vâdisindeki Tarihöncesi'nden kalma yerleşmeler). Savaş sırasında ve savaş sonrası dönemde geri kalan çalışmalara da ancak 1959'dan sonra ciddî olarak başlandı. Bu çalışmalar Pagan krallığının kuruluşundan (XI. yy.) önceki döneme ışık tuttu, böylece de pagan sanatını oluşturan öğelerin ve ilk kültürlerin önemi daha iyi anlaşıldı.

1937-1938 yıllarında Magwe ile Nyaungoo arasında başlatılan kazılarda Yontmataş dönemine ait (Eski, Orta ve Yeni Anyatiyen) kalıntılar ortaya çıktı. İlkin bunlar yarımadadaki etkinliklerin en eski belirtileri olarak nitelendi. Ama prehistorya araştırmalarının hızla ilerlemesi sonucunda Eski Anyatiyen döneminin alt endüstrilerin benzerlerine bütün Güneydoğu Asya'da rastlandı. Hemen aynı yerleşmelerde görülen Cilâlıtaş dönemi kalıntıları taştan yapılma çok çeşitli âletler ve kaba yapılı seramik eşyalardı. Tarih dönemi üstüne bilgi edinebilmek için arkeologlar daha çok ilk hintlileşmiş krallıklar ve özellikle de Pyu kültürünün yaygın olduğu yerleşmeler (Peikthano, bugünkü Taungwingyi yakını; Halin, Svebo yakını; Thayekhittaya ve Prome) üzerinde araştırmalara giriştiler. Yapılan bütün kazılardan, Güneydoğu Asya'nın hemen hemen bütününde ilk yüzyıllar boyunca en önemli yörenin Güney Hindistan (özellikle Andhra, Amaravati bölgesi) olduğu anlaşıldı. Pagan sanatında sık sık görülen pala etkisi yüzyıllar boyunca süregelen köklü geleneklerle temellenmişti. Üç büyük Pyu sitesinde birtakım ortak özellikler göze çarpmaktadır. Planları dörtköşe veya elips biçiminde olan bu siteler büyük bir alana yayılır (bir kenarın uzunluğu 3 km'den fazla) ve tuğladan yapılma dev surlarla çevrilidir. Şehre giriş çok sayıda tahkimli kapılarla sağlanır (Peikthano, Thayekhittaya). Hemen hemen şehrin merkezinde büyük ve dörtköşe bir sur yükselir. Saray olduğu sanılan bu surun içinde ise düzgün planlı yapılar yer alır. Buddha dinine ait olan dinsel yapılardan («pagot, tapınak, manastır» da denilen stupalar) bazıları şehir içine, bazıları da şehir dışına yapılmıştır. En eski binalarda yapı gereci olarak büyük boyutlu tuğlalar kullanılmış, araları da pişmemiş kille doldurulmuştur. Bu özellikler ve bazı stupa planları (Peikthano, 2 numaralı yerleşme) Hindistan'daki Nagarjunakonda'da rastlanan Andhra mimarîsine benzemektedir (Amaravati okulu), ama «Dravati dönemi» diye anılan çağdaş Tayland* (*Ek*) sanatıyla da ortak yanları yok değildir (4 ve 14 numaralı yerleşmeler). Bugün için Güneydoğu Asya'da VIII. yy.dan önce tuğladan yapılmış bir manastır kalıntıları bulunan tek yerleşme 2 numaralı Peikthano'dur. Thayekhittaya'da da pek hasar görmemiş bazı tapınaklar (Lemyethna, Zegu, Bebe, Yahanda-gu v.b.) ve yeni bulunan çeşitli üst yapılar (Snwenyuangbinkon, Subokkon v.b.) pagan mimarîsinin belirtileri sayılmaktadır.

Tapınak olarak kullanılan kare planlı, masif, kalın duvarlı yapının içinde bir kutsal yer ve bu kutsal yerin hemen önünde de duvar oyuklarıyla süslü bir giriş aralığı bulunur. Üst üste binmiş taraçalardan oluşan çatının üstünde bir stupa vardır. Pagan sanatında ise bu stupanın yerini Orissa sanatını hatırlatan bir çikhara alır. Pagan'da planlar gitgide karmaşık bir görünüm kazanır, yapının yükseltisi değişir, anıtlar artık daha geniş alanları kaplamaktadır; bu nedenle de sağlam bir çekirdek yapıya gerek duyulur. Kutsal yerin ortasında yer alan bu çekirdek yapı bütünü çevreleyen bir (Shwegugyi, Nagaon, Abeyadana...) veya çok ender olarak esmerkezli (Ananda, Dhammayangyi) iki geçitten oluşur. Binanın dışında yer alan çıkış aralıkları daha da belirginleşir ve bu ilkel tipin evrimini belirtir. Aşağı Birmanya'daki Ramannadesa'da Mon krallığı sitesi Thaton (Sudhammavati), Pagan'da theravada Buddha'cılığının yayılmasında önemli bir rol oynadı. Bu şehir uzunluğu 2 300 m'den fazla, genişliği ise 1 200 m olan dikdörtgen bir plan üzerine kurulmuştur. Kırmızı topraktan yapılma çift surla çevrilidir. Binaların çoğu yeniden yapılmış ve birçok defa genişletilmiştir, bu nedenle de eski görünümlerini yitirmişlerdir. Buna karşılık kabartmalar genel olarak pagan sanatına benzemektedir (tastan Buddha [X. - XI. yy.]; çok sayıda brahman tanrısı [IX. - X. yy.]; resimlerle jatakaları anlatan pişmiş toprak tabelalar [XI. - XII. yy.]). En eski heykelcilik, özellikle de buddha heykelciliği, Hindistan'ın güneyinde olduğu gibi bütün Güneydoğu Asya'da da aynı izleri taşır. Bütün olarak en eski heykellerde, özellikle de Buddha heykelciliğinde Güneydoğu Asya'da görülen etkilerle Güney Hindistan'daki etkiler birbirinin aynıdır.

Bulunan resimlerin hiç birinde Amaravati okuluna özgü giysi görülmez. Ama bütün Buddha'ların üstünde Buddhapad (Andhra yerleşmesi, V. yy. sonu - VI. yy. başı) geleneğine uygun elbiseler vardır ve hepsi Güney Hindistan ikonografisine uygun bir biçimde otorur. Kuzeydoğu Hindistan pala ikonografisi daha Aniruddha'nın hükümdarlığı sırasında (1044-1077) Senegal Buddha'cılığının önemli rolüne rağmen yalnızca pagan sanatına egemen olabilmiştir. Bodh-Gaya'daki Mahabadhi tapınağına pagan krallarının verdiği önem sanat doğrultusunu açıklamağa yeter. Buddha'cılığın kutsal yeri sayılan ve Aniruddha'nın mühürlerinde görülen bu tapınak Aniruddha'nın halefi Kyanzittha'nın yolladığı bir kurul tarafından onarılmış ve bir eşi de XIII. yy.da Pagan'da kurulmuştu. Karmaşık ve oldukça özgün olan pagan mimarîsinin başlıca özellikleri tuğladan yapılar, kireç harcı kullanımı, çekirdek yapılı tapınakları süsleyen çıkhara kuleleri ve kemertaşlı tonoz kullanımıdır. Manastırlar da (Somingyi) tapınakların yapı ilkelerine uyularak inşa edilmiştir, ama stupalar ayrıca evrim geçirmiştir (Shwesandaw, Dhammayazika, Mingalazedi v.b.). Pyu geleneğinden kalma silindirik görüntüsünü yitirmeyen bu yapıların başlıca özelliği üst temele verilen önemden ileri gelir. Üst temel çok katlı taraçalardan oluşur ve ters çevrilmiş çan biçimindedir. Her zaman için dışarıdan oldukça yalın görünen tapınakların iç kısımları tuğladan yapılma heykellerle süslüdür. Bu heykeller sıva veya taştan döşemeliklere yerleştirilmiştir. Tapınaklarda ayrıca (emaylı veya altın sarısı) pişmiş topraktan süslere rastlanır. Sıva üstüne yapılmış duvar resimlerine de ancak yapı içlerinde rastlanır. Bu tür resimler uzun süre dayanıklı kaldığı halde yöresel iklimin kuraklığı nedeniyle artık endişe verici bir durum almıştır. Irrawaddy üstünde, Mandalay'ın aşağı yukarı 70 km kuzeyinde yer alan Tagaung Birmanya uygarlığının beşiği sayılırdı. Burada 1967-1969 arasında birçok kazı yapıldı. Birbirine hemen hemen bitişik tahkimli iki sur ortaya çıkarıldı. Surlardaki kapılar Pyu sitelerindeki düzeni andırır. Yörede toplanan gereçler (seramik, adak tabletleri, pişmiş topraktan resimler) pagan sanatında kullanılan gereçlere çok benzemektedir.

Pegu, çok eski olduğu ve Pagan'ın yıkılmasından sonra ön plana çıktığı için önemli bir merkez sayılır (IX. yy. başlarında kurulduğu sanılmaktadır). Öteki yerleşmelerde ise henüz kazılara girişilmemiştir. (L)

***BİROT** (Pierre), fransız coğrafyacısı. — Billûr kayaların ayrışması üstüne deneysel araştırmalar yaptı ve 1970'te yeryüzündeki

Birmanya ormanlarında askerî bir kampta yeni eratın talimi

BİRMANYA

general Ne Win

Peikthano'daki 3 no.lı arkeolojik yörede bir cenaze töreni yeri kalıntısı

Foto. G. Caron-Gamma, Archeological Department of Burmania, Parimage (LAROUSSE)

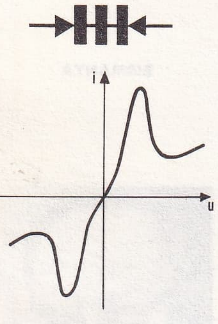

BISWITCH'in simgesi ve karakteristik çizgisi

doğal bölgeler üstüne önemli bir inceleme yayımladı. (L)

***BİRSEL** (Salâh), türk şair ve yazarı. — Ankara Üniversitesi basımevi müdürlüğünden emeklilye ayrıldı; Türk Dil kurumunda yayın kolu başkanlığı yaptı (1960-1973). Son şiir kitabı: *Haydar, Haydar* (1972); inceleme: *Goethe* (1972). [M]

BİRTWİSTLE (Harrison), ingiliz bestecisi (Accrington, Lancashire 1934). Royal Academy of Music'te okudu, Salisbury'deki Cranbourne Chase School'da müzik yöneticiliği yaptı; burslu olarak 2 yıl New York'ta kaldı. Eserleri arasında şunlar sayılabilir: orkestra için *Chorales* (1962-1963); *Punch ande Judy* operası (1966-1967) ve bazılarında insan sesine yer verilen birçok oda müziği parçası: okullar için dramatik kantat *The Mark of the Goat* (1965-1966); bariton, oda topluluğu ve okul orkestrası için *Visions de Pétrarque* (1966); tenor ve yedi çalgı için Aiskhylos'un *Orestie*'sinin bir bölümü üstüne *Prologue* (1970). Magnetik bant ve oda orkestrası için bestelediği *Medusa*'yı 1970 Royan şenliği için hazırlamıştı. Ayrıca G. de Machaut'nun *Hoquetus David* adlı eserini oda orkestrasına uyguladı. (L)

***BİRÛNİ** (Ebu'r-Reyhân Muhammed bin Ahmed EL-). Bk. BEYRÛNİ, *Ek.*

***BİSİKLET** i. — ANSIKL. Spor. Cumhurbaşkanlığı Uluslararası Türkiye Bisiklet turu (önceleri adı *Marmara turu* idi), bisiklet sporunun yayılmasına yardımcı oldu. Yarışmayı çeşitli tarihlerde şu bisikletçiler kazandı: Rıfat Çalışkan (1963, 1965), Hasan Kılıç (1964), Bobekov (Bulgaristan, 1966), Kotev (Bulgaristan, 1967), Kulibin (Sovyetler birliği, 1968), Huzin (Sovyetler birliği, 1969), Nikolov (Bulgaristan, 1970), Constantin (Romanya, 1971), Andre (Polonya, 1972), Ali Hüryılmaz (1973, 1975), Seyit Kırmızı (1974).

1971 Akdeniz oyunlarında Türkiye 4 km ve pist yarışında üçüncülük kazandı. 1973 Balkan şampiyonasında Erol Küçükbakırcı birinci oldu. 1974 Sırbistan turunda Ali Hüryılmaz etap kazanarak sarı mayo giydi. 1975 Cezayir turunda ise Seyit Kırmızı 110 yabancı bisikletçi içinde yokuş birincisi oldu (yeşil mayo); aynı yıl Uluslararası Akdeniz turunu Meriç Tekstil kulübü kazandı. Libya turunda ise Türkiye takım halinde şampiyon oldu. (M)

***BİSMİL,** Diyarbakır iline bağlı ilçe. — 50 463 nüf., ilçe merkezi 12 525 nüf. (1975); 87 köy (1970). [M]

BİSSİER (Julius), alman ressamı (Fribourg 1893 - Ascona 1965). 1919'da sinolog Ernst Grosse ile tanıştı; onun etkisiyle uzakdoğu kültürüne ilgi duydu, hattâ sinolog oldu. İlkin *neue Sachlichkeit* («yeni gerçeklik») akımına yakın resimler yaptı ve eserlerinde figüratif bir geleneğe bağlı kaldı, sonra W. Baumeister*in *(Ek)* ve Brâneuçi'nin etkisiyle soyut resme yöneldi. 1930-1932 yılları arasında çini mürekkebiyle ilk *psikogramlar*'ını gerçekleştirdi: bunlar Çin lavisine ve otomatik yazıya yakın eserlerdi. 1935-1947 dönemi içinde, basit biçim ve işaretlerden hareket ederek ve siyah-beyazdan ayrılmadan kendine özgü bir üslûp oluşturdu. 1947'de ise renk öğesinden yararlandı ve *Monotypes*'de bu öğenin uzamsallık sorununu ele aldı. 1956'da yaptığı *Minyatürler*'in donuk fonlarında dalgalanan figürler için yağlıboya ve yumurtalı boyayı denedi. Hans Arp* ve Ben Nicholson*dan etkilendiği halde Bissier'nin sanatı 1960'ta, Paris Dekoratif Sanatlar müzesindeki *Antagonismes* sergisiyle gözler önüne serilen büyük enformel akımın merkezinde yer almaktadır. (L)

BİSWİTCH i. (tes. edil. ad). Elektron. Karşı karşıya bakışımlı olarak yerleştirilmiş iki çığ* *(Ek)* diyotundan oluşan bütün: *Biswitch diyotlarının ayrılması, yardımcı elektrot kullanmadan doğrudan doğruya aşırı gerilim uygulayarak sağlanır.* (L)

***BİTİŞ** i. — Mat. *Sıralı bir* E *cümlesinin bitiş kesiti*, eğer $s \in$ S ve $x \geqslant s$ ise $x \in$ S olduğuna göre, E cümlesindeki sıra bağıntısı $\geqslant$ şeklinde gösterilmek üzere, sıralı E cümlesinin S parçası. (L)

***BİTLİS (13),** Doğu Anadolu'da il merkezi, şehir. — İl nüfusu 1975'te 218 997'ye, merkez nüfusu 67 291'e yükseldi. İlde km²'ye düşen ortalama nüfus 27'ye, merkezde 34'e çıktı (1970). Tarımsal üretimde önemli bir değişiklik olmadı: buğday (31 500 t), arpa (4 475 t), mısır (354 t), patates (3 280 t), darı (4 985 t); koyun (474 590), keçi (293 560) [1972]. Tatvan'da Doğu Anadolu fuarı kuruldu (1968). Eğitim alanında, imam hatip okulu (1967), öğretmen okulu (1969), sağlık koleji (1969) açıldı.

Ahlat ilçesinde bir müze kuruldu (1971). Spor alanında, teleski tesisi hizmete girdi (1970), kayak evi yapıldı (1973). [M]

BİTTERN i. (ing. k.). Kim. Deniz tuzunun elde edilmesi sırasında deniz suyunun buharlaşmasıyla meydana gelen billûrlaşma suyu. (Bileşiminde magnezyum tuzları, bromürler ve iyodürler bulunur.) [L]

***BİYELOYARSK** veya **BELOYARSK**, S. S.C.B.'de yer. — Üçüncü bir nükleer reaktör (600 MW gücünde) yapılmaktadır. (L)

BİYELOZERSKİY (Andrey), sovyet biyokimyacısı (Taşkent 1905 - Moskova 1972). Maya mantarları ve bakterilerle ilgili birçok çalışma yaptı. Ama asıl nükleoproteinlerin nükleik ve proteinik parçaları arasındaki bileşme ve ayrışmayı ve antibiyotiklerin bu birleşmedeki etkisini inceledi. 1962'de S.S.C.B. Bilimler akademisi üyesi oldu. (L)

***BİYOGENEZ** i. — ANSIKL. Formaldehit ve amonyağın belirli basınç koşulları altında ısıtılan gaz halindeki bir karışımından, S.W. Fox ve C.R. Windsor, bileşiminde yedi ayrı aminoasit (alanin, aspartik ve glütamik asitler, serin, prolin, valin ve özellikle glisin) bulunan bir polipeptit elde ettiler. Gökada bulutlarında var olan buna yakın bir gaz karışımı ve biyoloji öncesi ortamda proteinlerin temel moleküllerine rastlanması bu olayla açıklanabilir. (L)

***BİYOGRAFYA** veya **BİYOGRAFİ** i. — ANSIKL. Tek kişi biyografilerinden Doç. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in *Prens Sabahattin*'i (1954), Hüseyin G. Yanaydın'ın *Matrakçı Nasûh*'i (1963), Vâlâ Nurettin'in *Bu dünyadan Nâzım geçti*'si (1965), Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek adam* (üç cilt, 1963-1965), *İkinci adam* (üç cilt, 1966-1968), Tahir Alangu'nun *Ömer Seyfettin*'i (1968), *Menderes'in dramı* (1969) ve *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*'sı (üç cilt, 1970-1972), Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun *Büyük Selçuklu imparatoru Sultan Melikşah*'ı (1963), Nezihe Araz'ın *Aşk peygamberi Mevlânâ*'sı (1973), Zeynel Kozanoğlu'nun *Anıt adam Osman Nevres*'i, Hüseyin Seçmen'in *Şinasi*'si, Asım Bezirci'nin *Sabahattin Ali*'si (1974), Abdullah Tanrıkulu'nun *Hüseyin Rahmi Gürpınar*'ı sayılabilir.

Toplu biyografi alanında Zahir Güvemli 140 sanatçının hayatı ve eserlerini konu edinen *Büyük ressam ve heykeltıraşlar* (1964); Vedat Onur *Tanzimat devrinin büyük ve unutulmaz devlet adamları* (1964), Doç. Dr. Bahriye Üçok *İslâm devletlerinde kadın hükümdarlar* (1965), Saffettin Pınar *Şiirler ve biyografilerle yüz türk büyüğü* (2 cilt, 1973), Mehmet Önder *Anadolu'yu aydınlatanlar* (1973) gibi eserler yayımladı. Meslek biyografilerinden Kemal Zülfü Taneri'nin *Türk matematikçileri* (1958), Dr. Nermin Yörük'ün *Sanatçı doktorlar* (1966), Dr. Veli Behçet Kurbanoğlu'nun *Şair tabibler* (1967), bölgelere göre biyografilerden ise Enver Behnan Şapolyo'nun *Kırşehir büyükleri* (1967) adlı eserleri sayılabilir. (M)

***BİYOLOJİ** i. — Bk. ANSIKL.

— Nükl. *Güneş biyolojisi*, güneş ışınlarının etkisi ve güneş enerjisiyle ilişkileri açısından biyolojik olayların incelenmesi.

— ANSIKL. *Moleküsel biyoloji.* Canlılık olaylarını moleküllerin yapısı ve etkileşmeleri bakımından yorumlayan moleküsel biyoloji alanında yakın yıllarda elde edilen başarılar, özellikle kromozom D.N.A.'lar ile R.N.A.'ların, hücrenin çalışmasında ve belli bir genetik şifreye göre çoğalmasında oynadıkları rol konusunda oldu. Elektronik mikroskopla makromoleküllerin (iri moleküller) yapısı düzeyindeki süreçler incelenince, bazı süreçlerin, hücrenin ince öğelerinde, yani çekirdek, mitokondri, polizom* *(Ek)* gibi organitlerde, hattâ molekül kütlesi 13 milyona varan nükleik asitler gibi doğrudan doğruya gözlenebilecek kadar iri moleküllerde bulunduğu anlaşıldı.

Moleküsel biyolojinin en önemli yönelimlerinden biri bu biçimde tanımlanan yapıların ve hücre yaşamına nasıl katıldıklarının biyokimya ve biyofizik yönünden bilinmesidir: biyosentez ve çekirdeğin kromozomlarındaki genlerde D.N.A.'nın oynadığı rol, polizom ve ribozomlarda proteinlerin sentezleşmesi, metabolitlerin mitokondrilerde oksitlenmesi, hücre zarlarının ve bazı organitlerin (çekirdekler, mitokondriler) incelenmesi, bunların kullandığı seçme mekanizması ve hormonların etkisinde oynadıkları rol (bk. *Çevrimsel* A.M.P.*, BAKTERIYOFAJ*, *Ek*) bu bilgiler arasında sayılabilir. Moleküsel biyolojinin ele aldığı sorunların çoğu kolibasil gibi birhücreli canlıların yaşamına ve virüslere ilişkindir, fakat şimdiki araştırmaların amacı, bunlardan elde edilen sonuçların hayvansal dokulardaki birleşik hücrelere, bunların özgülleşmesine yol açan farklılaşmağa, birbiriyle bağıntılı çalışmalarını düzenleyen hormonsal etki mekanizması gibi mekanizmalara uygulamaktır.

Kromozomların üstünde birarada bulunan genlerin yapısı hakkında elde edilen bilgiler, kromozomların çalışmasını biyokimyasal mekanizmasını incelemek olanağını sağlar. Bu alanda yapılan çalışmaların amacı, bir hücredeki soyaçekimle ilgili kısımların soyaçekimi nasıl sağladığını anlamaktır; bunun için de D.N.A. kromozom genleri ve proteinler arasındaki kimyasal bağlantı tipleri açıklığa kavuşturulmak ister; çünkü bunların hepsi protoplazma içinde polizom halinde birarada bulunan ribozomlar aracılığıyla biyosentez yapar ve yaptırırlar. Elçi R.N.A.'larla genetik şifrenin iletim mekanizması ve genlerin ayarlanıp düzenlenmesi, söz konusu sorunların başlıca iki yönüdür. Her proteine özgü ribozomda, R.N.A. düzeyinde, protein biyosentezinin yapıldığı yer ve polipeptit zincirlerinin oluşum mekanizması aşağı yukarı on beş yıldan beri bilinmektedir. F. Jacob* ve J. Monod* *(Ek)* ribozomlarda protein sentezi için bir iç şifre sistemi bulunmadığını, bunların özgül çalışmasının dıştan, yani kromozomlardan gelen bir elçi tarafından programlandığını yakın zamanda ortaya çıkardılar. Gen (kromozom) şifresini çekirdekten ribozomlara götüren eR.N.A.'nın, yani elçi R.N.A.'nın görevi budur. Her proteine özgü olan gen o proteinin sentezlenmesini yönetir, ama ribozomdaki R.N.A. bunu kendi başına yapamaz, kendine düşen görevi, ancak elçi R.N.A.'nın getirdiği belirli şifreye göre yapabilen bir çeşit makine durumundadır. Ribozoma bağlanan elçi R.N.A. ona yapacağı aminoasitlerin bileştirilme planını verir, o da bu aminoasitleri birleştirerek proteinin ilk peptit zincirini meydana getirir.

Elçi R.N.A.'lar özel polinükleotit yapısında R.N.A.'lardır; bunlardan bazılarının nasıl görev yaptığı incelenebilmiştir. Elçi R.N.A.'lar büyük bir hızla yenilenmeleri bakımından nispeten değişmez olan ribozom R.N.A.'larından ayrılırlar. Örneğin kolibasil hücrelerinde eR.N.A.'ların yarısı bir dakikadan az zaman içinde yenilenir. Molekül ağırlığı çoğu zaman 2 milyon - 3 milyon arasında olmasına rağmen eR.N.A.'nın molekül boyu R.N.A.'dan küçük olduğu için bunu elektronik mikroskopla incelemek mümkündür. Ribozom birimlerinden oluşan polizom zincirleri üzerinde, iki ribozom arasında birleştirme halkası olarak yer alan eR.N.A. molekülü bu mikroskopla görülebilir. Birçok hayvan ve bitki hücrelerinde eR.N.A.'lar bu şekilde ortaya çıkarılmıştır. Hücrelerden ayrılarak saflaştırılan eR.N.A.'lar *in vitro* olarak, yani laboratuvarda ribozomlar aracılığıyla, çeşitli etkinlik gösterebilen veya önemli biyolojik süreçlere katılan proteinlerin (enzimler, kas miyozini, retikülosit globini) sentezlenmesini sağlamıştır. (Bk. PROTEİN.) Şimdiye kadar özellikle çekirdeksiz birhücrelilerde (bk. BAKTERIYOFAJ*, *Ek*) incelenen genlerin biyokimyasal düzenlenme mekanizması, şimdi hayvanlardaki ve bitkilerdeki daha karmaşık, çekirdekli hücrelerde, yani farklılaşmalarını sağladıkları hücrelerde ele alındı. Bu hücreler, değişik R.N.A. tiplerinin (elçi R.N.A. veya eR.N.A., ribozom R.N.A.'sı veya rR.N.A., taşıyıcı R.N.A. veya tR.N.A.) sentezlemelerine göre değişik yapı kazana-

rak farklılaşırlar. (Bk. GENETİK*.) Bunların her biri proteinlerin sentezlenmesinde özel bir rol oynar. Yenilenme süresi çok uzun olan tR,N.A.'nın rolü, genetik şifreye göre kalıp ödevi gören eR.N.A. üzerindeki yere uyacak aminoasidi bulup yerine yerleştirmektir. Bu değişik tipteki R.N.A.'ların ayırt edilip ortaya çıkarılması ile bunların her birine özgü nitelikleri anlamak ve her birinin hücre içinde enzimlere bağlı bir kopya mekanizması ile doğduğunu saptamak mümkün oldu. Buna göre bir gendeki molekül sırası buna uygun bir polinükleotit sırasının oluşumunu sağlar. Bu duruma göre üç çeşit gen vardır: «yapı» genleri denen genler elçi R.N.A.'ların, kalıp genleri ribozom R.N.A.'larının, diğer genler de taşıyıcı R.N.A.'ların meydana gelmesini sağlar. Her gen tipinin kendi direktiflerini şifrelemesi, protein sentezlenmesi sırasındaki ortam koşullarıyla bağıntılı bir yoğunlukta olmak üzere, özel iletici ve durdurucuların etkisine bağlıdır. (Bk. PROTEİN*, *Ek.*) Protein sentezi, ancak, eR.N.A.'nın oluşumu «durdurucu» denilen bir etkenle durdurulmamışsa yapılır; iletici etken ise eR.N.A.'dan başka bir şey değildir. Durdurucu etken olumsuz yönde, iletici etken ise olumlu yönde düzenlemeyi sağlar. Fakat bu mekanizmaların nasıl işlediğini gösteren genel bir şema önermek henüz mümkün değildir, ama enzimlerin işe karıştığına şüphe yoktur; enzimler, özellikle R.N.A. polimeraz enzimi, R.N.A.'ların biyosentezinde görev alırlar; bakterilerin değişimindeki rolleri de önemlidir. Hücre farklılaşmasının moleküsel görünümü, embriyonlardaki kas hücreleri gibi bu sürecin yer aldığı hücre kültürlerinde incelenmiş, meydana gelen değişiklikler morfoloji bakımından olduğu kadar işlev bakımından da izlenmiş, erişkin kas hücresine özgü kasılgan proteinlerin meydana gelişi belirlenmiştir. Bir kasılgan proteinin oluşumunu sağlayan elçi R.N.A., yani miyozin, organizmadan ayırt edilerek saflaştırılmış, bunun doğuştan bulunmaması halinde kas sisteminde genotipik bazı hastalıkların ortaya çıkacağı anlaşılmıştır. Gün geçtikçe moleküsel biyolojiye daha birçok çalışma alanı açılmaktadır. (Bk. *Çevrimsel* A.M.P., DEZOKSİRİBONÜKLEİK ve RİBONÜKLEİK, BAKTERİYOFAJ, HORMON, PROTEİN, *Ek.*) Hücre biyolojisinin bu kesimi genel yönleri ile, özellikle R.N.A.'ların oluşumuna ilişkin düzenleme bakımından buluşlara konu oldu. Gözlenen etkilerin iç biyokimyasal mekanizması henüz apaçık ortaya çıkarılamamıştır, fakat D.N.A.'ların, yani kromozomlardaki genlerin, çekirdek içinde çeşitli tipte R.N.A.'ların sentezinde oynadığı rolün anlaşılması biyolojinin bu yeni dalında elde edilen en önemli kazançlardan biridir. (L)

***BİYOLOJİK** sıf. — Sil. ve Savunma. *Biyolojik savaş*, biyolojik silâhların kullanılacağı savaş; 1972 Uluslararası sözleşmesinde biyolojik savaşlar yasaklanmıştır. || *Biyolojik silâh*, insanlarda, hayvanlarda veya bitkilerde hastalığa ve ölüme yol açabilecek canlı organizmaları (böcekler, mikroplar) veya bu organizmaların salgıladığı biyolojik toksinleri kullanan silâh. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Biyolojik ritim*, gece ve gündüz ardışıklığına bağlı dış olayların etkisi dışında kalan bir organizmada görülen yaklaşık yirmi dört saatlik iç ritim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sil. ve Savunma. 1969'dan bu yana *kimyasal* (Ek)* ve *biyolojik silâhları* yasaklayan birçok sözleşme tasarısı Cenevre Silâhsızlanma konferansına sunuldu. 1969'da Amerika Birleşik devletleri tek taraflı olarak «öldürücü biyolojik etkenleri ve silâhları, biyolojik savaşın bütün öbür biçimlerini kullanmaktan» vazgeçmeğe ve araştırmaları bağışıklık kazanma gibi savunma tedbirleri içinde sınırlamağa karar verdi. 1971'de Sovyetler birliği, İngiltere'nin kimyasal silâhları ve biyolojik silâhları ayırma önerisini kabul etti. 10 nisan 1972'de biyolojik ve toksik silâhların üretimi ve stok edilmesini yasaklayan, imzacı ülkeleri stoklarını yok etme taahhüdü altına sokan bir sözleşme aynı anda Londra, Moskova ve Washington'da imzalandı; sözleşmeye, etkili bir denetim öngörülmediğini ileri süren, kendi başlarına hareket etmeyi tercih eden, özellikle Çin ve Fransa dışında birçok ülke katıldı. 9 haziran 1972'de Fransa kendi toprakları üzerinde barışçı amaçlara yönelik olmayan toksin esaslı biyolojik silâhların yapımı, stok edilmesi, edinilmesi ve başka ülkelere verilmesini yasakladı. Bu alanda yabancı bir devlete tüm yardımları reddetti ve ulusal bir denetim örgütledi.

— Tıp. *Biyolojik ritim*'in kanıtlanması, klasik gece gündüz ritmi veya iki fazlı ya da çok fazlı ritim (bebeklerde olduğu gibi) tanımlarını yeterli bulmayanları haklı çıkardı.

Biyolojik ritim, değişmez değildir ama bazı durumlarda çok katı olduğu da bir gerçektir: sözgelimi yol yorgunluğunda, özellikle uçak pilotlarının yorgunluğunda bunun büyük rolü vardır; çünkü pilotlar birkaç saat içinde birçok saat dilimini ileriye veya geriye doğru geçmekte ve saatlerini buna göre değiştirmektedirler; bu durum onların yirmi dört saate göre ayarlı bulunan iç saatlerinin değişmezliğine aykırı düştüğünden yorgunluk belirtilerine yol açar. (L)

Biyoloji örgütü (AVRUPA MOLEKÜLSEL), 1953'te kurulan uluslararası örgüt; birliğin giderleri üye olarak katılan on dört ülke tarafından karşılanır. Örgüt, ingilizce adının kısaltması olan E.M.B.O. simgesi ile anılır. Amacı «hem bugün karşılaşılan sorunları çözmek için işbirliği yapmak, hem de üye devletlerden birindeki bir buluşun öteki üye ülkelerin bilimsel gelişmesinde de etkili olmasını sağlamak»tır. E.M.B.O.'nun bünyesinde biyokimyacı ve biyofizikçiler çalışır. Birçok uluslararası örgütçe de desteklenen E.M.B.O.'nun başlıca görevi yüksek düzeyde toplantılar ve öğretim programları düzenlemektir. (L)

***BİYOMETRİ** i. — Bk. ANSİKL.

— Oftalmoloji. *Göz biyometrisi*, gözün çeşitli kısımlarının boyutlarını ölçme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Biyometri* bilimi, etnoloji, antropoloji ve bunun adlî tıpta kullanılması alanında elde edilen ilerlemelere önemli katkılarını sürdürmektedir. Psikoloji ile işbirliği yapan biyometri insan tiplerini şu ya da bu mesleğe uygunluk açısından sınıflandırır ve bu sınıflandırmayı, teknik ölçütler dışında nesnel temellere dayandırır.

Okul topluluklarının büyüme ile ilgili olarak yapılan biyometrik incelemesi, öğrencilerin beslenme yönünden incelenmesine ve beslenme kusurlarının giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına olanak sağlar (Norveç okullarında UNESCO yardımı ile öğrencilere «Oslo kahvaltısı» ile ek vitamin ve protein verilmesi; ingiliz okullarında vitamin verilmesi ve raşitizmin azalması; Üçüncü Dünya ülkelerinde öğrencilere ek yiyecek verilmesi). Kamu sağlığı alanında başvurulan biyometri uygulamalarından Dünya Sağlık örgütünün yaptığı birçok ankette ve önemli istatistiklerin yapılmasında büyük ölçüde yararlanılmıştır.

— Oftalmoloji. *Göz biyometrisi*, sesüstü titreşimlerinin göz biliminde kullanılmağa başlanmasından bu yana büyük önem kazanmış bir araştırma yöntemidir.

Sesüstü titreşim- yayan bir sonda gözün üstüne uygulanır. Sondadan çıkan sesüstü dalgalar, farklı akustik direnç ortamlarına rastladıkça, farklı ortamların arasındaki sınırların her birinde yansıyarak yankılar gönderir; bu yankılar bir katotlu osiloskopla yükseltilerek görülür hale getirilir. Alınan yankılar şu sırayı izler: saydam tabaka yankısı, göz billûrunun ön yüz yankısı, göz billûrunun arka yüz yankısı, göz yuvarının art kutup yankısı. Ekran üzerinde okunan zamanı mesafeye çevirmek için, elde edilen zamanları, sesüstü titreşimlerin belirli ortamlarda aşmak için geçirdiği zamanla karşılaştırmak gereklidir. Bu ölçülerden elde edilen sonuçlar şunlardır: göz ekseninin uzunluğu (ön kutupla art kutup arasındaki uzaklık) 23-24 mm'dir. Bu uzaklık erkekte kadına göre biraz daha fazladır; aynı fark öteki uzaklıklarda da görülür. Ön odanın derinliği 2,8 mm'dir. Göz billûrunun kalınlığı yirmi yaşındaki bir kimsede 3,48 mm'dir ve insan yaşlandıkça biraz artar. Camsı cismin eksen uzunluğu 16 mm'dir. Bu ölçülerden yararlanılarak önemli uygulama sonuçları çıkarılır: göz kusurları (miyopluk, hipermetropluk), göz yuvarının büyümesi ve anormal büyüklükteki göz yuvarları incelenir. Bunlardan başka glokomlu gözün biyometrik özellikleri hastalığın gelişimi ve tedavisi bakımından büyük önem taşır. Sesüstü dalgalarla ölçme yöntemlerinden de faydalanılabilir: sözgelimi ön odanın derinliğini ve saydam tabakanın kalınlığını (ki normal olarak merkezde 0,56 mm'dir) ölçmek için optik veya fotografik yöntemler kullanılır. Bundan başka, saydam tabaka yüzeyinin biyometrisini, yani saydam tabaka topografyasını da ayrıca belirtmek gerekir, çünkü göze yapıştırılan merceklerin reçetesi ancak buna dayanarak yazılabilir. (L)

***BLACHE** (Jules), fransız coğrafyacısı. — (öl. Nice 1970). [L]

***BLACHER** (Boris), alman bestecisi. — Son besteleri arasında şunları sayabiliriz: orkestra için *Yapıştırma* (1969), *Tiz trompet ve yaylı çalgılar için konçerto* (1970), W. Gomrowicz'in bir oyunundan esinlenerek yazdığı *Bourgogne prensesi Yvonne* adlı bir opera (1972), solocu on iki viyolonsel için *Sonata ad 12* (1972). [L]

BLACHÈRE (Régis), arap uygarlığı uzmanı fransız bilgini (Montrouge 1900 - Paris 1973). Fas Yüksek İnceleme enstitüsünde araştırma müdürlüğü yaptı (1930-1935); 1935-1950 yılları arasında Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes'da (Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal okulu), 1950-1970 arasında da Sorbonne'da ders verdi, 1956'dan 1965'e kadar İnstitut d'Etudes İslamiques de Paris'yi (Paris İslâm Araştırmaları enstitüsü) yönetti. Gerek eserleri (*Kur'an*'ın fransızca çevirisi, 1947; *Histoire de la littérature arabe* [Arap edebiyatı tarihi], 1952-1965; *Grammaire de l'arabe classique* [Eski arapça grameri], 1961), gerek öğretim alanındaki çalışmaları (arapça eğitiminin ortaöğretime konması), gerek arap dünyasında edindiği saygınlıkla, İslâm üstüne yapılan bilimsel araştırmaların büyük çapta gelişmesine katkıda bulundu ve Ortadoğu ülkelerinin batı dünyasında daha doğru ve daha ayrıntılı olarak bilinmesini sağladı. (L)

Bernard BLIER

Black Panthers. Bk. KARA* PANTERLER, *Ek.*

Blakemore sondası, sığır bağırsağından yapılmış, birbirinden birkaç santimetre ayrı, bağımsız ve farklı boyda iki baloncuk taşıyan ve kanı dindirmek için kullanılan yemek borusu sondası. Her baloncuğun kendine özgü bir dolma borusu vardır. Aygıtın tamamı bomboş durumda yemek borusuna sokulur, mide boşluğuna varınca birinci baloncuk şişirilir; şişen baloncuk sondayı hem aşağıda tutmağa, hem de fazla dolmuşsa mideyi boşaltmağa yarar. Henüz yemek borusunda bulunan ve bütün kanayan mukoza kesimini kapsasın diye uzun olan ikinci baloncuk, mümkünse toplardamar basıncını yenmek için tam kanayan damarların hizasında şişirilir. Böylece yemek borusunda çatlamış olan toplardamarlarda kanamanın dinmesi kolaylaştırılmış olur. Orta vadede alınacak sonuç her şeyden önce kapı toplardamar sistemindeki basınca ve bunu sürekli olarak azaltacak araçlara bağlıdır. Bu sonda asıl hastalığı iyileştiremez ama, tedavi amacı ile girişilecek cerrahî müdahale yapılıncaya kadar tıbbî bir tedavi olanağı sağlar. (Bk. AĞIZLAŞMA* ve SİROZ*.) [L]

***BLANCHOT** (Maurice), fransız yazarı. — Estetik yaratıcılığın doğuşu ve edebî veya bilimsel eserlerin yayılışı hakkındaki düşüncelerini, çeşitli eleştirmeli notlarını topladığı *L'Entretien infini* (Bitimsiz konuşma) [1969], *l'Amitié* (Dostluk) [1971] ve *le Pas au-delà* (Öteye atılan adım) [1973] adlı yapıtlarında işledi. (L)

***BLEGEN** (Carl William), amerikalı arkeolog. — (öl. Atina 1971). [M]

BLEOMİSİN i. (fr. *bléomycine*). *Streptomyces verticillus*'dan elde edilen ve bazı urların tedavisinde kullanılan antibiyotik.

— ANSİKL. *Bleomisin* üst solunum yolları ve penis kanserlerinin, deri urlarının (spino-hücre epitelyoma) tedavisinde damardan kullanılır. Çene, dil dibi ve bademcik urlarında da etkilidir. Kimyasal kanser ilâçlarından farklı olarak, bleomisin kan hücreleri için zehirli değildir. (L)

BLİER (Bernard), fransız sinema ve tiyat-

Foto. Keystone (LAROUSSE)

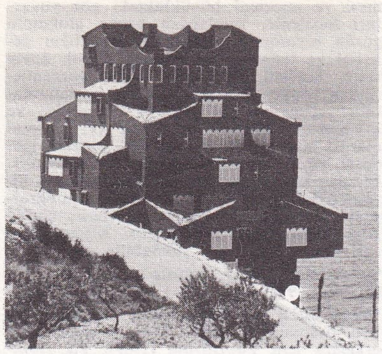

Ricardo BOFILL
«El Xanadu»
Calpe'de (Alicante bölgesi)
modern «sarazen» kulesi

general BOKASSA

Boğaziçi üniversitesi
(Bebek, İstanbul)

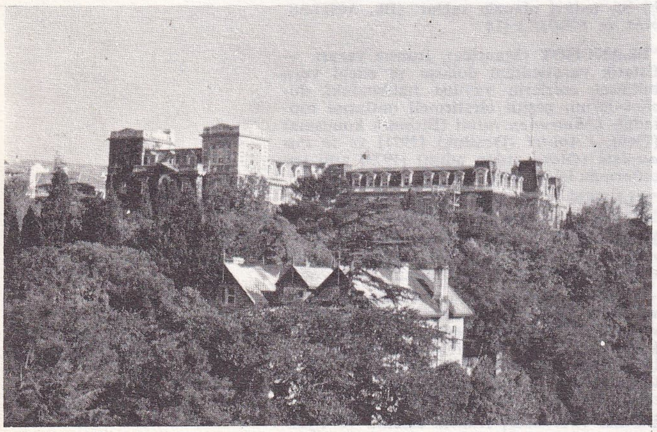

ro oyuncusu (Buenos Aires 1916). Önce Raymond Rouleau ve Louis Jouvet'nin öğrencisi oldu ve tiyatroya başladı. Daha sonra *Entrée des artistes* (Sanatçılar girişi) [M. Allegret'nin, 1938] adlı filimde rol aldı; bunu *Son ümit* (Le Jour se lève) [M. Carné'nin, 1939] izledi. Bu filim Blier'nin ileride yaratacağı çeşitli karakter rollerinin bir başlangıç noktası oldu. Birkaç yüz filim çevirdi. En önemlileri şunlardır: *La Symphonie fantastique* (Fantastik senfoni) [Christian-Jaque'ın, 1942], *Katil kim* (Quai des Orfèvres) [H.-G. Clouzot'nun, 1947], *Ecole buissonnière* (Okuldan kaçma) [J.-P. Le Chanois'nın, 1949], *Avant le déluge* (Tufandan önce) [A. Cayette'in, 1953], *Le Dossier Noir* (Kara dosya) [A. Cayatte'in, 1955], *Sefiller* (Les Misérables) [J.-P. Le Chanois'nın, 1958], *Sans famille* (Yersiz yurtsuz) [A. Michel'in, 1959], *Les Grandes Familles* (Büyük aileler) [D.de la Patellière'in, 1959], *Le Septième Juré* (Yedinci yeminli) [G. Lautner'in, 1962], o güne kadar bilinmeyen komik özelliğini yansıtan *les Tontons flingueurs* (G. Lautner'in, 1963), *Les Barbouzes* (G. Lautner'in, 1964), *Kazanova'nın maceraları* (Casanova 70) [M. Monicelli'nin, 1964], *Faut pas prendre les enfants du bon Dieu pour des canards sauvages* (Allah Baba'nın çocuklarına yaban ördeği gözüyle bakmamalı) [M. Audiard'ın, 1968], *Siyah ayakkabılı sarışın* (Le grand Blond avec une chaussure noire) [Y. Robert'in, 1972]. Blier, Jean Châtenet'nin *Galapagos* adlı piyesinde oynamak üzere tiyatroya döndü. (L)

BLİN (Roger), fransız tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (Neuilly-sur-Seine 1907). Gerçeküstücülük akımına katıldı; Sylvain İtkine ve Jean-Louis Barrault'nun yanında yetişti ve 1949'da sahneye koyduğu *La Sonate des spectres* (Hayaletler sonatı) ile adını duyurdu. 1952 yılında sahneye koyduğu *Godot'yu beklerken* adlı oyunun başarıya ulaşması üzerine kendini Babylone tiyatrosuna kabul ettirdi. Daha sonra Adamov'un (*la Parodie* [Parodi], 1951), Beckett'in (*Fin de Partie* [Oyunun sonu], 1957; *Oh Les beaux jours* [Ah! güzel günler], 1963) ve Genet'nin (*Paravents* [Paravanalar], 1966) oyunlarını büyük bir başarıyla sahneleyerek «yeni tiyatro»nun en ünlü ustalarından biri olduğunu kanıtladı. (L)

BLOEM (Jacobus Cornelis), hollandalı şair (Oudshoorn, Güney Hollanda 1887 - Kalenberg Overijsel ili 1966). Tamamen klasik parçalardan oluşan eserlerinde özlem ve yalnızlık duygularını işler: *«Arzu»* (fr. çev. *le Désir*) [1921], *Media Vita* (1931), *«Hoşça kal»* (fr. çev. *Adieu*) [1957]. (L)

BLOKSUZ sıf. ve i. (*blok*'tan *blok-suz*). Tar. *Bloksuz ülkeler*, ilke olarak doğu veya batı bloku ülkelerinin politikasını izlemeyi reddeden ülkeler.

— ANSİKL. *Bloksuz ülkeler*'in ilk konferansı Belgrad'da yapıldı (eylül 1961). Bloksuzluğun babası sayılan Tito, Nehru ve Nâsır'a göre, bloksuzluğun amacı, Üçüncü Dünya ülkelerini iki blok'un çatışması dışında tutmaktır. Sayıları yirmi dördü bulan bloksuz ülkeler, üye kabul şartlarını şöyle sıralarlar: barış içinde birarada yaşama ilkesine uygun bağımsız bir politika gütmek; millî kurtuluş hareketlerini desteklemek; hiç bir askerî ittifaka girmemek; başka bir güçle ikili hiç bir anlaşma imzalamamak; ülkesinde yabancı üsler kurulmasını kabul etmemek.

Bununla birlikte, önemli ingiliz üslerinin bulunduğu Kıbrıs için bir istisna yapıldı. Kahire'deki ikinci konferansta (ekim 1964) yeni bağımsızlığına kavuşan Afrika ülkeleri kitle halinde gruba katıldı; diğerleri kurtuluş hareketleriyle temsil edildi. Bu durumda giriş ölçütlerini esnek tutmak zorunluydu, yoksa, anlaşmalarla Büyük Britanya'ya veya Fransa'ya bağlı olan ya da amerikan üsleri bulunduran bazı ülkelerin reddedilmeleri gerekirdi. Konferansa 46 ülke katıldı, on kadarı da gözlemci gönderdi. Elli dört ortak, on gözlemci ülke ve davet edilen birçok kurtuluş hareketi temsilcisi Lusaka'daki üçüncü konferansa (eylül 1970) katıldı. 1972'de Georgetown'da toplanan dışişleri bakanları örgütün o zamana kadar belli olmayan kuruluş biçimini belirlediler. Özellikle, merkezi New York'ta olan ve çeşitli eylem sektörlerini bloksuz ülkeler arasında paylaştıran bir daimî komite kuruldu.

Cezayir konferansının (eylül 1973) özelliği birçok Latin Amerika ülkesinin gruba girmesidir. Üye, üye adayı, gözlemci ve davetli olarak (özellikle Birleşmiş milletler, Afrika birliği, Arap birliği, on altı kurtuluş hareketi) toplam yüz beş delege toplantıya katıldı. Moskova ile Üçüncü Dünya ülkeleri arasında eskiden hoşgörülen ilişkiler üzerine çıkan tartışmalar konferansta bir ikileşmeye yol açtı. Toplantıya katılanların çoğu sosyalist ve kapitalist ülkeler arasındaki bölünmeyi inkâr etmemekle beraber, dünyada birbirine karşı iki cephenin artık fakir ülkeler ve zengin ülkeler olarak belirlenebileceğini, zenginler arasında S.S.C.B.'nin de bulunduğunu ileri sürdü. Bugün bloksuz ülkeler arasına katılmanın tek ölçüsü, gelişmemiş bir ülke olmaktır. Buna paralel olarak Cezayir konferansında iki önemli karar alındı: bağımsızlığın ve ulusal egemenliğin sağlamlaştırılması veya elde edilmesi ve özellikle, Üçüncü Dünya zenginliklerini koruyarak kültürel ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması. (L)

***BLOMDAHL** (Karl Birger), isveçli besteci. — (öl. Kung Sangen 1968). *Herr von Hancken* (1965) adlı ikinci bir opera ile elektronik bir eser olan *Altisonans*'ı (1966) besteledi. Ölümünden sonra notları arasında *Büyük bilgisayarın öyküsü* adlı bir opera taslağı bulundu. (L)

***BLONDEL** i. (*Blondel*'in adından). Opt. $1/\pi$ nit'e eşit parlaklık birimi. (L)

BLUFF, Yeni Zelanda'da, Güney adasının güney ucunda (Southland), İnvercargill'in güneyinde yer. Alüminyum fabrikası. (L)

***BLUNDEN** (Edmund), ingiliz şairi. — Kendi şiirlerinden oluşan bir antoloji (*Midnight Skaters* [Geceyarısı kayakçıları], 1968) ile W. Wordsworth'un en anlamlı eserlerinden seçmeler (*The Solitary Song* [Yalnızlık türküsü], 1970) yayımladı. (L)

BLUNT (sir Anthony Frederick), ingiliz sanat tarihçisi (Bornemouth, Huntingdonshire 1907). Öğrenimini Malborough College ve Cambridge Trinity College'de yaptı. Önce Cambridge üniversitesinde, daha sonra Oxford ve Londra üniversitelerinde ders verdi. 1947'de Londra Courtauld enstitüsüne müdür atandı. İngiliz hükümdarlarının koleksiyon müzesini yönetti ve Windsor şatosunun desen koleksiyonlarını kapsayan birçok katalog yayımladı. Bu arada klasik fransız sanatıyla ilgilendi ve XVII. yy. Fransası üstüne çok önemli araştırmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Artistic Theory in İtaly 1450-1600* (1450-1600 yıllarında İtalya'da sanat kuramı) [1940], *François Mansart and the Origins of French Classical Architecture* (François Mansart ve klasik fransız mimarîsinin kaynakları) [1941], *The Drawings of Poussin* (Poussin'in resimleri) [3 cilt, 1939-1953, W. Friedlaender ile birlikte], *Art and Architecture in France 1500-1700* (Fransa'da 1500-1700 yılları arasında sanat ve mimarî) [1953], *Philibert de l'Orme* (1958), *The Art of William Blake* (William Blake'in sanatı) [1958], *The Paintings of Nicolas Poussin* (Nicolas Poussin'in yağlıboyaları) [1966], *Nicolas Poussin* (2 cilt, 1967). [L]

BMEWS, BALLİSTİC MİSSİLE EARLY WARNİNG SYSTEM'in (balistik füzeleri erken haberalma sistemi) baş harfleri. Amerika Birleşik devletlerinde 1958 ile 1963 arasında kurulan BMEWS sistemi özel radarlar zincirine dayanır; bu sistem, Amerika'ya karşı stratejik balistik füzelerle girişilecek bir saldırıda hava savunmasını erkenden harekete geçirmeyi sağlar. Zincir, biri Clear'de (Alaska), biri Thule'de (Grönland), biri de Fylingdales'da (Yorkshire) olmak üzere üç kuruluşun birleşimidir. Her kuruluş, yaklaşık 40°'lik yatay bir alan içindeki uzayı gözetim altında tutar; tüm örtü Kuzey Amerika ve Avrupa'nın küçük bir bölümüne (Britanya adaları) Rusya'dan gelecek bütün tehditleri bulup çıkarabilir. Sistem kurulurken büyük zorluklarla karşılaşıldı: küçük boyda bir başlığı 4 000 km kadar uzaklıktan bulmak söz konusuydu. Ana radarların antenleri 50 m yükseklikte ve 150 m uzunluktadır; Thule kuruluşu 1961'de 400 milyon dolara mal oldu. Bu harcamayla Amerika Birleşik devletleri aşağı yukarı yirmi dakikalık erken uyarı bildirimine sahip olmuştur; bu da stratejik hava komutanlığı bombardıman uçaklarının rahatlıkla kalkmasına olanak verir.

Denizaltılardan (SLBM) fırlatılacak stratejik füzelerin ve yörüngeli bombalarının saptanması için BMEWS sistemi 1970 yılından bu yana İMEWS adı (İntegrated Multipurpose Early Warning System) [çokyönlü birleşik erken uyarı sistemi] ya da BMEWS II adı altında geliştirildi. (L)

BOBEK (Hans), avusturyalı coğrafyacı (Klagenfurt 1903). Öğrenimine İnnsbruck'ta başladı, Berlin'de devam etti. Bu kentte savaştan önce ve sonra on iki yıl süreyle kaldı. Savaştan sonra Fribourg-en-Brisgau'da üç yıl ders verdi, sonra Avusturya'ya gitti; 1949'dan bu yana Viyana'da yaşamaktadır. Kırk yıldır Alpler'de, Orta Avrupa'da, Ortadoğu'da, özellikle de İran'da geziler yapan Bobek özellikle Avusturya kentleri ve İran üzerine birçok inceleme yayımladı, Viyana ve Avusturya ile ilgili haritacılık çalışmalarını uzun süre yönetti. Ama asıl önemi modern coğrafyanın gelişimine katkısı yüzündendir. Christaller'den önce merkezî yerler kuramını sezen (1928) birkaç uzmandan biridir. Savaştan bu yana toplumsal coğrafyanın en hızlı savunucularından biri sayılan Bobek bu disiplinin sınırlarını, yöntemlerini ve kapsamını belirledi. Böylece, beş yıldan beri Atlas okyanusunun her iki kıyısında gitgide artan araştırmaların öncüsü oldu. Bobek coğrafyanın son derece doğacı olan kavramlarını yıkmak için elinden geleni yapan coğrafyacılardan biridir. (L)

BODMERSHOF (İmma VON), avusturyalı kadın yazar (Graz 1895). Şair (*Haiku*, 1962; *Sonnenuhr* [Güneş saati], 1970); romancı (*İkinci yaz*, 1937; *Urban Roithner'in atları*, 1950; *Yedi avuç tuz*, 1958; *Die Bartabnahme* [Sakal tıraşı], 1966) ve hikâyeci (*Unter acht Winden* [Sekiz rüzgâr altında], 1962) olarak eserlerinde Aşağı Avusturya'nın ya da Sicilya'nın halk âdet ve geleneklerini renklendirerek anlatır. (L)

***BODRUM,** Muğla iline bağlı ilçe. — 29 413 nüf., ilçe merkezi 7 837 nüf. (1975); 28 köy (1970).

Foto. D. von Schawen, A. Althaffer-Polydor (*LAROUSSE*) ; *Kaynak Kitaplar arşivi* (*MEYDAN*)

Anıtlar Yüksek kurulu ilçenin tümünü, resmî ve özel binaları da kapsayacak şekilde *anıtsal kent* olarak ilân etti (1975). [M]

BODY ART i. (ing. k.). Bk. GÖVDESEL *sanat, Ek.*

Boeing Company. — Amerikan yolcu uçaklarının en büyük yapımcısı olan şirket son yıllarda SST supersonik uçak tasarısı ile bazı güçlüklerle karşılaştı. 1971'de uçağın yapımı için gerekli kredileri Kongre reddetti, Boeing şirketi ise tazminat olarak 20 milyon dolar aldı. 1968'den bu yana Boeing 747'nin ticarî gelişimi şirketin yüzünü güldürdü. 1970'te, uzun menzilli bombaları yakalamayı amaçlayan AWACS sistemini geliştirdi. (L)

Bofill atelyesi, grubun öncüsü Ricardo Bofill'in (1939 doğumlu) adıyla tanınan ve 1964'te kurulan Barcelona Mimarlık atelyesi *(Taller de Arquitectura de Barcelona)*. Mimarlar, mühendisler, matematikçiler, sosyologlar, ressam, heykeltıraş ve şairlerin oluşturduğu bu atelye, katılanların her birinin uzmanlık alanını aşarak ortak alanlarını genişletmek ve modern mimarlığın birçok verisini yeniden ele almak ister. Ricardo Bofill'in iş arkadaşları arasında Anna Bofill, Salvador Clotas, M. Nünez Yanowski, J.A. Goytisolo, Peter Hodgkinson ve Ramon Collado sayılabilir. Atelye, Calpe'de (Alicante) El Xanadu ve Muralla roja sitelerinin, Sitgès'de El Castillo apartmanının (1969), Reus'da Gaudi mahallesinin (1 600 konut), Barcelona'da Walden 7 sosyal konutlar merkezinin, Madrid'deki Mekânda kent'in, Cergy-Pontoise'da Petite Cathédrale'in ve Trappes'de Citadelle'in projelerini yaptı. Bofill atelyesi, ayrıca iki sinema deneyi (1966'da *Circles* ve 1970'te *Skizo*) yaptı ve *Pour une conception de la ville dans l'espace* (Mekânda kent anlayışı üstüne) [1967] ve *Après l'architecture* (Mimarlıktan sonra) adlı iki kitap yayımladı. (L)

***BOĞAZİÇİ,** İzmir ilinde, Tire ilçesine bağlı bucak. — 5 040 nüf., 9 köy (1970). [M]

Boğaziçi köprüsü. Bk. *İstanbul Boğaziçi* KÖPRÜ**sü, Ek.*

Boğaziçi üniversitesi, İstanbul'da yükseköğrenim kurumu. Türk hükûmetine devredilen Robert Kolej yüksekokulunun yerine 1487 sayılı kanun ile kuruldu (1971). Boğaziçi üniversitesinde öğretim dili İngilizcedir. Bebek sırtlarında, akademik ve idarî amaçlarla kullanılan 11 binadan oluşan üniversitede 1973-1974 öğrenim yılında 86'sı yabancı olmak üzere 2 002 öğrenci vardı. Üniversitede şu bölümler bulunur: İdarî Bilimler bölümüne bağlı İktisat ve Sosyal Bilimler şubesi ile Mühendislik ve Temel Bilimler bölümüne bağlı Elektrik Mühendisliği, Makine Mühendisliği şubeleri. Lisans üstü öğrenim programını tamamlayan öğrencilere lisans üstü diploması (master) verilir; öğretim üye ve görevlilerinin sayısı 135'tir; üniversitede iki erkek, bir kız öğrenci yurdu ve türk iktisadının gelişimini izlemek amacıyla kurulan bir araştırma merkezi (1971) vardır. (M)

***BOĞAZKALE,** Çorum ilinde, Bafra ilçesine bağlı bucak. — 18 734 nüf., 15 köy (1970). [M]

***BOĞAZKAYA,** Samsun ilinde, Bafra ilçesine bağlı bucak. — 734 nüf., 32 köy (1970). [M]

***BOĞAZLIYAN,** Yozgat iline bağlı ilçe. — 57 806 nüf., ilçe merkezi 10 315 nüf. (1975); 41 köy (1970). [M]

***BOKASSA** (Jean BEDEL), merkezî afrikalı siyaset adamı. — 1 ocak 1966'da cumhurbaşkanı seçildi; yönetimin tüm gücünü kendi kişiliğinde toplayarak savunma, adalet, haberleşme ve sağlık (nisan 1971) bakanlıklarını yüklendi. Ülkedeki çeşitli buhranlara rağmen (1967), kendi partisi dışındaki tüm partileri kapattığı için düzenli bir muhalefetle karşılaşmadı. Böylece rahatlıkla dışa dönük bir siyaset izlemeğe başladı: Moskova ve Kahire'ye gitti; iktidarını meşru saymayan Kongo-Kinşasa (Zaire) ve Çat ile uzlaştı. Şubat 1972'de, Toplumsal Devrim İçin Hareket örgütü tarafından ömrünün sonuna kadar cumhurbaşkanı seçildi. (L)

***BOKE,** Gine'de şehir. — Boksit yataklarının işletilmesine 1970 yıllarının başında, Gine devleti ile büyük uluslararası şirketler (Alcoa, Alcan, Pechiney v.b.) arasında imzalanan anlaşmalar sonunda başlandı. (L)

***BOKS** i. — ANSİKL. 1970'ten sonra *boks*'taki ağırlık kategorilerinde uluslararası bir birliğe varıldı. Buna göre amatörlerde kategori başına saptanan en üst ağırlık sınırları şunlardır: 48 kg; 51 kg; 54 kg; 57 kg; 60 kg; 63,5 kg; 67 kg; 71 kg; 75 kg; 81 kg ve ağır. Profesyonellerde on bir kategori vardır; 48 kg kategorisi kaldırılmış, buna karşılık 58,967 kg kategorisi konmuştur. Kategori başına saptanan en üst ağırlık sınırları şunlardır: 50,802 kg; 53,524 kg; 57,152 kg; 58,967 kg; 61,235 kg; 63,503 kg; 66,678 kg; 69,853 kg; 72,574 kg; 79,378 kg; ağır.

● *Türkiye.* Avrupa şampiyonalarında birincilik alamayan türk boksörleri 1971 Akdeniz oyunlarında başarılı oldular. (Bk. AKDENİZ* OYUNLARI, *Ek.*) 1973'te Cemal Kamacı* (*Ek*) Avrupa şampiyonu unvanını kazandı. Balkan şampiyonalarında 1967'de 3, 1968'de 2, 1969'da 2, 1970'te 2, 1971'de 3, 1972'de 5, 1973'te 1 türk boksörü altın madalya aldı; Dünya Ordulararası şampiyonasında Kemal Sonunur ile Nuri Eroğlu birinci oldu (1972); 1973 Uluslararası Alma-Ata turnuvasında Nuri Eroğlu birinci, Arif Doğru ikinci, Kemal Sonunur ile Mehmet Kumova üçüncü oldular, Almanya'da çalışan Engin Yadigâr ise Berlin ve Almanya şampiyonu oldu (1974-1975). Türk boks millî takımı 1975 Avrupa şampiyonasında dereceye giremedi. (LM)

BOLAK (Orhan), türk mimarı (Balıkesir 1920). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık bölümünü bitirdi (1943); aynı üniversitede asistan oldu (1946); İzmir (1950) ve Eskişehir (1952) Merkez bankası binaları yapımı için açılan yarışmalarda birincilik ödülü aldı; Orhan Bozkurt ve Gazanfer Beken ile birlikte Ankara Ulus işhanı ve meydanı düzenlemesini, Ankara İmar ve İskân bakanlığı binasını yaptı (1956); doçent (1957) ve profesör oldu (1967); Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat-Mimarlık fakültesi dekanlığı yaptı (1967-1970); İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık bölümü başkanlığına getirildi (1970).

Eserleri: *Hastanelerimiz* (1949); *Malzeme ve konstrüksiyon metotlarının mimarî formun yaratılmasındaki rolü* (1957); *Camilerin aydınlatılması üzerine bir araştırma* (1967). [M]

***BOLAMAN,** Ordu ilinde Fatsa ilçesine bağlı bucak. — 25 884 nüf., 23 köy (1970). [M]

***BOLAYIR,** Çanakkale ilinde, Gelibolu ilçesine bağlı bucak. — 8 368 nüf., 4 köy (1970). [M]

BOLEKO i. Boyacılık. Kongo'da çok bulunan ongokea essanından elde edilen yağ. (ISANO YAĞI veya ONGOKEA YAĞI da denir.)

— ANSİKL. *Boleko* yağ asitlerinin temel maddesi diasetilenik ve aynı zamanda vinilik iki asittir: isannik ve isanolik asitler; ayrıca az miktarda doymuş yağ asitleri ve molekül ağırlığı düşük doymamış yağ asitleri katılır. Doğal haldeyken bu yağ kurutucu değildir. Boya sanayiinde kullanılmak için ya pişirilir veya keten yağı katılır. Boleko, asitlere ve bazlara olağanüstü direnç gösteren emay boyalarının yapımında kullanılır. (L)

***BOLİVYA,** Latin Amerika'da devlet. — 5 330 000 nüf. (1973). Başkentleri, *La Paz* (562 000 nüf.) ve *Sucre* (85 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Cochabamba* (150 000 nüf.). *Santa Cruz* (125 000 nüf.) ve *Oruro* (120 000 nüf.).

İKTİSAT

Ülkenin gelişmesindeki yavaşlık, Latin Amerika'nın öteki kısımlarına oranla, iktisadî ve sosyal bakımdan geri kalmışlığından kurtulmasına olanak vermemektedir.

Doğal nüfus artışı ancak yüzde 2,6'dır ve nüfus 5 milyonu pek az aşmaktadır. Kişi başına gayrisafi millî hasıla da 200 doları aşmaz (Venezuela'dan beş kat az). Ülke iktisadında madenciliğin bunaltıcı üstünlüğü devam etmektedir: ihracatın yüzde 90'ını maden filizleri sağlar (yüzde 60'ını tek başına kalay [1973'te 28 600 t] karşılar). Bu durum Bolivya'nın uluslararası pazara bağımlı kalmasına ve dünya paralarındaki dalgalanmalardan kolaylıkla etkilenmesine yol açar.

yanda, Titicaca gölü yakınında bir köylü bayramına katılan cumhurbaşkanı Banzer Suarez (eylül 1972)

İşletmelerin yüzde 8'inin, işlenmeğe elverişli toprakların yüzde 95'ini topladığı tarımda, latifundia sisteminin ağır bastığı apaçık ortadadır; uygulanan bir tarım reformu taslağı durumda değişiklik yapmamıştır. Sanayi gelişmesi yılda yüzde 5 dolaylarında gerilemiştir ve nüfusun üçte ikisi geçimini doğrudan doğruya tarımdan sağlar.

TARİH

1966'da, hıristiyan demokrat doğrultusunda bir programla Bolivya devlet başkanı seçilen general Barrientos, ülkenin doğusunda yerleşen gerilla yuvalarıyla mücadeleye girişmişti. Che Guavera'nın ölümünden (ekim 1967) sonra, bu yuvalar «İnti» Peredo'nun yönetiminde yeniden örgütlendiler. Solundaki partilerin muhalefetiyle uğraşan Barrientos'u askerî rakipleri de eleştirmekte, gevşeklikle suçlamaktaydılar: 1968 yılı boyunca ona karşı şiddetli gösteriler yapıldı. Devlet başkanı muhalefet ilerigelenlerinden on dört kişiyi sürgün ederek, askerî bir hükûmet kurarak ve sıkıyönetim ilân ederek yerini korudu. 1969 nisanında bir helikopter kazasında ölünce, yerine vekâleten Salinas geçti. Milliyetçi general Ovando Candia, 26 eylülde Salinas'ı devirdi ve askerî bir cuntaya kendini cumhurbaşkanı ilân etti. Ovando Candia'nın yeni görevinde ilk işi 1955'te A.B.D. ile yapılan ve «Bolivyalılar tarafından Bolivya için kaleme alınmamış olan» petrol yasasına saldırmak oldu. 17 ekim 1969'da, Santa Cruz ilindeki petrol yataklarını işleten Gulf Oil Company'nin tesisleri devletleştirildi. Latin Amerika devletleri, özellikle de Arjantin ve Şili, Bolivya'yı desteklediler ve ulaşım araçları amerikan şirketinin malı olduğu için, ülkenin petrolünü pazarlamasına yardımcı oldular. Amerikan aleyhtarı bir basın kampanyası gelişirken, S.S.C.B. ile kalayın işlenmesi konusunda önemli bir anlaşma yapıldı. Sendikaların ilerici kanatları ve La Paz'daki öğrenciler, hükûmete sola açılmayı hızlandırması için baskı yaptılar. Ama ılımlaştırıcı bir hakem rolü oynamak isteyen Ovando Candia, güçsüz iktisadını ayakta tutabilmek için Uluslararası Para fonundan borç alma yolunu seçti. 1970 mayısında bakanlar istifa ettiler ve temmuzda, silâhlı kuvvetler başkomutanı Juan Jose Torres görevinden alındı, sağın önderi Rogelio Miranda, ordu başkomutanlığına getirildi.

Peredo'nun 1969 eylülünde ölmesinden beri durmuş olan gerilla hareketleri yeniden başlarken, sağ da yeniden gruplaşmağa girişti. 1970 eylülünde öğrencilerle polis arasında kanlı çatışmalar oldu ve din adamlarının sürgün edilmesi devletle kilisenin arasını açtı. Ekim ayı başında Bolivya'da yeni bir devrim oldu. Ama bu defa, kırk sekiz saat içinde art arda iki hükûmet darbesi yapıldı.

6 ekimde, birkaç birliği ayaklandıran Miranda, Ovando Candia'yı istifaya zorlayarak askerî bir triumvirlik kurdu. Ama ge-

Foto. Bonnet-Gamma (LAROUSSE)

La Paz'da bir öğrenci gösterisine müdahale eden polis kuvvetleri (1972)

neral Torres, ulusçu subayların, öğrencilerin ve sol güçlerin desteğiyle iktidarı ele geçirdi ve «devrimci ulusçu» bir hükûmet kurdu. Ülkenin yeni güçlü adamı gerçekte halk güçleriyle arasına mesafe koymakta gecikmedi. İşçilerin ücretlerini artırmağa, memurların aylıklarını sınırlamağa karar verdi ve çoğunluğun isteğine uyarak askerlerin karşı görüşte olmasına rağmen tutuklu çeteciler için (bu arada Régis Debray) af çıkardı (23 aralık 1970). Ama aynı zamanda da selefinin Gulf Oil Company'ye tanıdığı tazminatı ödemeğe devam etti, sol güçlerin asgarî programını reddetti ve Ovando'nun 20 yılda ulaşılacak hedefleri saptayan iktisadî ve sosyal tasarılarını yeniden ele almak dışında bir girişim yapmadı. 1971 şubatında, solcu siyaset ve sendika temsilcileri bir halk meclisinde biraraya geldi. Amaç, hükûmeti işçi iktidarını genişletmeğe zorlamaktı. Devlet, A.B.D.'nin Matilda bölgesindeki çinko ve kurşun maden filizlerindeki imtiyazına son verdi (30 nisan 1971) ve Amerikalıların misilleme olarak Bolivya'ya uygulamak istedikleri ablukayı kırabilmek için S.S.C.B.'den malî ve teknik yardım aldı. Ama askerler arasında komünizm aleyhtarlığı bir kere daha patlak vermek üzereydi. Sağın muhtemel bir darbesini önlemek için sıkıyönetim ilân edildi (19 ağustos), halk milisleri kuruldu. Ne var ki, kanlı çarpışmalardan sonra, ordunun en tutucu üyeleri duruma hâkim oldular, J. J. Torres'i devirip, albay Hugo Banzer Suarez'i cumhurbaşkanı ilân ettiler (22 ağustos). Suarez, ülkeyi yalnız sağcılarla yönetemeyeceğinden Paz Estenssoro'nun yönettiği Ulusçu Devrimci hareket ile Mario Gutierrez'in yönettiği Sosyalist falanjdan meydana gelen bir hükûmet koalisyonu kurdu. Bu koalisyonun çürüklüğü hemen ortaya çıktı. H. Banzer Suarez aşırı solcu avına çıkarak bir kısım din adamlarının da düşmanlığını kazandı; üst üste sıkıyönetimler ilân edildi. Birbiri ardına iki hükûmet değişikliği oldu (1973 eylül ve kasımında); sonuncusu yalnız Falanj'cılarla bağımsızlarý kapsıyordu.

general Torres (nisan 1971)

Banzer Suarez'in 1974 ocağında verdiği kararla hayat pahalılığının iki kat artması, Cochabamba bölgesinde çok kanlı grevlere yol açtı. Hükûmet grevcilerin üstüne zırhlı birlikler ve uçaklar gönderdikten sonra olağanüstü durum ilân etti. Böylece köylü yığınlarından kopmuş, ülkenin iç parçalanmasını hızlandırmış oluyordu. Silâhlı kuvvetlerin cumhurbaşkanı seçimi tasarısına karşı çıktıkları sırada (nisan), askerlerden bir grup bir hükûmet darbesi denedi (5 haziran), ama hükûmete bağlı birlikler bu denemeyi çok kanlı bir biçimde bastırdı. Ülkeyi yoksulluğundan kurtarmayı ve yönetimdeki yozlaşmayı önlemeyi başaramayan Banzer Suarez hükûmeti gitgide daha çok sağa kaymaktadır. (L)

***BOLLUK** i. — ANSıKL. İkt. *Bolluk* kelimesi, J. K. Galbraith'in *The affluent Society* (Bolluk toplumu) adlı kitabıyla yaygınlaştırdığı ingilizce *affluent* teriminin karşılığıdır. Bolluk kavramından, tüketim ürünlerinin çokluğu anlaşılır. J. K. Galbraith'e göre bolluk bir veri'dir; tanımlanmaz, ancak gözlemlenir.

Galbraith ihtiyaçları karşılamak için üretim yapılmadığını, üretimi sürdürebilmek için ihtiyaçların yaratıldığını ileri sürer. İhtiyaçlar gerçekte üretimin meyvesidir. Bunu kanıtlamak için Galbraith insanın mutlaka giderilmesi gereken hayatî ihtiyaçları ile ikinci derecedeki ihtiyaçlarını birbirinden ayırır. Hayatî ihtiyaçları karşılayan malların sıfıra doğru giden marjinal bir yararı vardır, çünkü bolluk olursa herkes bunları istediği ölçüde elde edebilir. İkinci derecedeki ihtiyaçları karşılayan mallara gelince, onların da marjinal yararı çok daha yüksek değildir; öyleyse niçin bunları üretmeğe devam ediliyor? Galbraith'in cevabı kesindir: ihtiyaçları gidermek için üretilmez, üretim ihtiyaçları yaratır.

Böylece bolluk toplumu, daha çok üretim toplumunun, daha doğrusu üreticiler toplumunun bir soyutlaması olarak görünüyor; bu toplum bir üreticiler grubu, özellikle büyük şirketleri yönetenler grubu tarafından idare edilir. Bu grup, hemen hemen tek başına, pazar durumunu, giderilecek ihtiyaçları ve tüketici sayısını kararlaştırır (taksitli satışlarla tüketimi kolaylaştırarak, üretikleri mallar için gittikçe büyüyen bir tüketici sayısı elde ederler). Kendisi bir üretimin önemini doğrulamakta çıkarı olan diğer gruplarla birlikte bu grup bolluk toplumuna hâkim olan değerler sistemini belirler. İhtiyaçların yaratılması hem pasif (tüketimin artırılması telkin ve rekabet yoluyla etki eder), hem aktif (üreticiler ihtiyaçları reklam yoluyla yaratır) bir süreçtir. Galbraith'in bu tezi şiddetli saldırılara uğradı. Özellikle R. Ruyer «*Tüketim toplumuna övgü* (1969)» adlı eserinde bolluk sorununun aldatıcı olduğunu söyler ve reklamı yalancı ihtiyaçlar yaratmakla suçlayanlara çatar. Galbraith'in reklama ihtiyaçlar yaratma rolünü yükleyen tezleri gerçeğe aykırı görünmektedir, çünkü bunlara göre ticaretin gücü aşırı büyütülmüş olur. S. Ruyer'ye göre reklam ihtiyaç yaratmaz, talebe yön verir. Süs merakını ve züppeliği reklam uyandırmaz. Bir süs talebi vardır ve reklam ancak bunun tabiatını etkiler. Öte yandan üretici ancak müşterinin talebine uygun şeyleri satabilir. Sonuç olarak R. Ruyer reklamın kesin ihtiyaçlar yarattığına inanmaz ama reklam ortamının, psişik ortamın, görüntü yoluyla kişiye ideal hayat düzeyi hakkında bir düşünce aşıladığını kabul eder. (L)

***BOLOGNİNİ** (Mauro), italyan sinema yönetmeni. — 1966'dan bu yana çevirdiği filimler arasında özellikle şunlar sayılabilir: *Mademoiselle de Maupin* (1966), *Güzel bir sonbahar* (Un belissimo novembre) [1968], *Metello* (1970), *Paris'li fahişe* (Bubu di Montparnasse) [1971]. (L)

BOLTANSKİ (Christian), fransız sanatçısı (Paris 1944). Hemen bütün eserlerinde geçmişi, özellikle de çocukluk ve delikanlılık günlerini arar; çeşitli fotoğraf, belge ve nesnelerle yıllar öncesine döner ve günlerin bazı anlarını yeniden yaşar, bazı hareketleri yineler, hattâ bazen o dönemlerde yararlandığı bazı eşyayı (sözgelimi toprak topakları, üstü bezden şeritlerle kaplı jiletli sopalar, küçük küçük bıçaklar) yeniden yapar. Böylece Boltanski, geçmişe gerçekten kavuşmanın imkânsızlığını belirterek insanoğlunun tüm yaşamını anlamsızlık, tekrar ve saçmalık içinde eritir: ona göre son gerçek yalnızca yokluk ve ölümdür. Sanatçı çalışmalarıyla ilgili bazı belgeleri Fransa'daki çeşitli arkeoloji müzelerinde sergiledi (1972). Gina Pane* *(Ek)*, Jean Le Gac* *(Ek)* ve Paul Armand Gette ile birlikte eylem*-lere *(Ek)* katıldı, çeşitli posta* paketleri *(Ek)* gerçekleştirdi. Ayrıca birçok filim yaptı. En önemlisi *Essai de Reconstitution des quarante-six jours qui précédèrent la mort de Françoise Guiniou* (Françoise Guiniou'nun ölümünden önceki kırk altı günü canlandırma denemesi) [1971]. (L)

***BOLU (14)**, Batı Karadeniz bölgesinde il merkezi. şehir. — 427 273 nüf. (1975), 788 köy (1970). İl nüfusu bu düzeye çıkarken merkez nüfusu da 75 664'e (1975) yükseldi ve km²'de yoğunluk ilde 36, merkezde 45 kişi oldu (1970). İlin geleneksel tarım ürünlerinde artışlar görüldü: buğday 131 435 t, mısır 57 465 t, çavdar 12 265 t, patates 42 430 t (1972). İlin başlıca üretimleri arasında yer alan belli başlı hayvanların sayılarında da yükseliş kaydedildi: koyun 322 300, keçi (kıl ve tiftik) 244 840 (1972).

Merkezde bir ticaret lisesi (1968), Düzce ilçesinde sanat enstitüsü (1968), Kaynaşlı (1970), Gölkaya (1968) ve Cumayeri'nde (1972) birer ortaokul, Gerede'de de akşam kız sanat okulu açıldı (1973). Aladağ'da 100 yataklı bir kamp binası hizmete girdi (1973). Sağlık işlerinin sosyalizasyonuna 1972'de başlandı ve 41 sağlık ocağı ile 106 sağlık evi yapıldı. Yılda 600 000 t kapasiteli ve 192 milyon liraya mal olan Bolu Çimento fabrikası 1974 yılı başında üretime başladı. (M)

Bolu müzesi, Bithynia bölgesindeki arkeoloji ve etnografya eserlerinin sergilenmesi amacıyla kuruldu (1975). Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğünün Bolu'da kurduğu müze memurluğunun görevi bölgedeki eski eserlerin toplanmasını sağlamaktır. (M)

Boluspor kulübü, 1965'te kurulan spor kulübü. Kırmızı - Beyaz formalı takım 1971'de Birinci lige çıktı: Futbolun yanı sıra basketbol, voleybol gibi spor dallarına da önem verir. (M)

***BOLVADİN**, Afyon iline bağlı ilçe. — 46 122 nüf., ilçe merkezi 29 301 nüf. (1975). [M]

***BOLZANO**, İtalya'nın güneyinde il. — Eski adı Güney Tirol olan ve 1919'da İtalya'ya verilen Bolzano ilinde yaşayanların çoğu, özerklik isteyen alman asıllılardır. Sorun iki ülke arasındaki ilişkileri ciddî biçimde bozma tehlikesi taşıdığından, Birleşmiş Milletler Genel kurulu 1960 ekiminde iki devlet arasında görüşmeler yapılmasını öğütledi. Görüşmelerde, 1969'a kadar, ile tanınacak özerklik derecesi konusunda bir sonuca ulaşılamadı. 1970'te, italyan bölgesel reformu çerçevesi içinde (bu reform bazı bölgelere oldukça geniş özerklik tanımaktadır) bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmayı 1971 ocağında millet meclisi, haziranda da senato onayladı. (L)

Bolzano-Weierstrass teoremi, adını italyan asıllı çek matematikçisi Bernhard Bolzano ve alman matematikçisi Karl Weierstrass'tan alan teorem; bu teoreme göre, $\mathbb{R}$ gerçek doğrusunun kapalı ve sınırlı her $[a, b]$ aralığı için, $[a, b]$nin sonsuz her X altcümlesinin $[a, b]$ üzerinde en az bir yığılma noktası vardır; $[a, b]$nin $[a, b]$ üzerinde hiç bir yığılma noktası olmayan her X altcümlesi sonludur. (L)

***BOMBA** i. — Ask. havc. *Klasik uçak bombası, gücü ayarlanabilir nükleer uçak bombası, frenli bomba, laser* veya *televizyonla güdümlü bomba.* Bk. ANSıKL.

— Sil. Bk. ANSıKL.

— ANSıKL. Ask. havc. 1945 yılından bu yana klasik uçak *bomba*'larında yalnız biçim bakımından bir değişiklik yapıldı: uçakların yüksek hızına uygun düşebilmesi için bu bombalara aerodinamik bir biçim verildi. Bununla birlikte alçaktan bırakıldıkları zaman bombaların uçak uzaklaşmadan patlamasını önlemek için bombalara frenleyici paraşütler takıldı. Fakat en önemli gelişim 1970'te Vietnam savaşında ortaya çıktı; laser veya televizyonla güdümlü klasik bombalar yapıldı. Bu bombalar, bir laser projektörü ile aydınlatılmış hedefin yansıttığı ışık lekesinin görüntüsünü alan bir televizyon kamerası veya optik âletler taşıyan bir başlıkla donatılmıştır. Birinci sistemde televizyon görüntüsü uçakta alınır ve pilot bombaya uzaktan komuta edebilir; ikinci sistemde mermi yolundaki sapma otomatik olarak bulunur ve düzeltilir. Bu bombalar, manevra yapmalarına olanak veren kanatçıklarla donatılmıştır. Bu şekilde isabet oranı çok yükselir: 30 m ilâ 50 m yerine 2 ilâ 3 m. Böylece bomba tüketimi ve uçak çıkışları azaltılarak istenen sonuç elde edilir. Bombalar ancak görerek, yani iyi havada bu şekilde güdülebilir.

1960-1970 yılları arasında nükleer uçak bombalarının küçültülmesinde çok büyük bir gelişme oldu (1 megatonluk bir bombanın ağırlığı 1 tonun altındadır). Üstelik gösterilen hedeflerin niteliğine göre ayarlanabilir bombaların ortaya çıkışı, nükleer bombaların kullanılışında yeni bir aşamaya yol açtı. Bu ayarlama, ya uçuş sırasında, elektronik sistemin ateşleme tertibatını bomba içinde değiştirerek yapılabilir, ya da uçağın kalkışından önce, patlayıcı maddeyi taşıyan bomba çekirdeği değiştirilir (amerikan «Mark 28» bombası 50 kt ile 1 Mt arasında ayarlanabilir güçtedir). Bununla birlikte stratejik alanda 50 ilâ 150 km menzilli havadan karaya fırlatılan nükleer saldırı füzeleri yapılmıştır (Amerikalıların

Foto. Bonnet-Gamma, Gamma (LAROUSSE)

«SRAM»ı gibi); bunun başlıca üstünlüğü, bombardıman uçaklarını hayatî hedeflerin çevresinde genellikle çok yoğun olan yakın savunma silâhlarına hedef olmaktan kurtarmasıdır. Taktik alanda ise, tersine nükleer bomba bugün de savaş havacılığının normal silâhıdır.

— Sil. 1965-1970 yılları arasında silâhla atılan *bomba*'ların menzili arttırıldı (70 metreden 100 metreye kadar); bunun için mermi ek bir itici güçle donatıldı. 5,56 mm'lik amerikan M16 silâhına, bağımsız bir bombaatar tüp takılabilir; bu tüp *40 mm'lik antipersonel bomba* denilen, dönel bir hareketle dengelenmiş 90 mm'lik kartuşlu küçük bir obüs atmağa imkân verir. Düşük güçteki bu tür silâhlara uyarlanmış mermisiz fişekli, kanatçıklı tanksavar bombalar çeşitli ülkelerde gerçekleştirildi; bu bombalar silâhın namlusuna takılan bir huni ile atılır. (L)

***BOMBAATAR** blş. i. — ANSİKL. Sil. 1972'den bu yana, 7,62 çapında bütün silâhlara (amerikan «M 14»leri dışında, çünkü Amerikalılar silâhla atılan bombaları kullanmıyor) bir *bombaatar* çene takılabilmektedir. Amerikan «M 16»ları hariç 5,56 mm'lik yeni hafif silâhlar da aynı durumdadır; «M 16»lar, üç atımlık bir şarjörle silâha yandan takılan yivli bir atma tüpüyle donatılmıştır. Bu tüp, 40 mm'lik antipersonel bombaları (gerçekte bunlar fişek halinde ve dönel hareketle kararlılaştırılmış küçük obüslerdir) atma olanağı verir. Amerika Birleşik devletlerinde uçaklara takılabilen büyük atış düzenli, 40 mm'lik bir bombaatar gerçekleştirilmiştir. (L)

***BOMBARDIMAN** i. — ANSİKL. Havc. *Bombardıman uçağı*. Nükleer başlıklı balistik füzelerin 60 yılları boyunca genelleştirilmesinden bu yana uçakla bombardımanda ve bombardıman uçaklarında büyük ölçüde değişiklik oldu. 1970 uçakları öncekiler gibi (amerikan «B-52», «B-58») yalnız stratejik nükleer silâhlar için kabul edilmiş değildir: bu yeni uçakların faydalı yükleri hiç bir zaman 4 tonun (en hafifleri için) altına düşmez ve amerikan «B-1»lerinde 30 tona ulaşır. Gerçekten, bombardıman uçağının, nükleer silâha bağlı olan stratejik füzelerden temel üstünlüğü, çok çeşitli koşullarda büyük bir esneklikle kullanılabilmesidir. Günümüzde bütün bombardıman uçakları, elektronik savunma gereçleri ve çok gelişmiş uçuş sistemleriyle (radarlar, inertielles rampalar, hesap makineleri) donatılmışsa da, stratejik ve taktik görevlerine göre birbirinden farklıdır.

Stratejik bombardıman uçaklarında, düşman topraklarına derin dalışları güvence altına almak için önce uçuş güvenliğine önem verilir. Uzun süre havada kalabilmeleri için, az tüketim yapan, dolayısıyla karmaşık ve ağır motorlar kullanılır. Havada ikmalin genelleştirilmesi bu uçaklara, düşman hatları dışında yüksekten uçarak uzun mesafeleri geçme olanağını verir: bunun sağlanması, yüksek uçuşlarda başarılı olan, alçak uçuşlarda ve yüksek hızlarda etkinliğini koruyan bir uçak çizmeyi zorunlu kılar.

Taktik bombardıman uçakları en az 4 ton klasik bomba, iki kişilik mürettebat ve bir burun radarı taşıyacakları için, en az 15 ilâ 20 metre uzunlukta ve 20 ton ağırlığında olmaları şarttır. Fakat bu uçaklar en çok 1 000 km uzağa gideceklerinden eylem alanı stratejik uçaklarda olduğu kadar önemli değildir. Buna karşılık düşman av uçaklarının hücumuna uğrayabileceği için taktik bombardıman uçağı, avcı uçağıyla basa çıkmasını sağlayacak bir manevra kabiliyetine ve savunma olanaklarına sahip olmak zorundadır; bu da hafif motorlarla donatılmasını gerektirir (Amerikalıların «Phantom F-4»ü böyledir).

● *Hava bombardımanı*. 1960 yıllarında hizmete konan kıtalararası balistik füzeler, stratejik hava bombardımanını geçersiz kılacak ve sadece kara kuvvetlerini taktik açıdan destekleme durumuna düşürecek bir mutlak silâh olarak görülüyordu. Bu umutlar doğrulanmadı ve 1970'te, bir «caydırma sivaseti» çercevesinde, hava bombardımanının karadan veya denizden fırlatılan füzelerin kaçınılmaz tamamlayıcısı olduğu kanısına varıldı. Rusya'da *Galoş* ve Amerika Birleşik devletlerinde *Safeguard* (1970) füzesavar sistemleri kurulalıdan bu yana, bu füzelerin önlenemez olmadığı anlaşıldı. Kaldı ki füzelerin uçaklarda bulunmayan birçok sakıncası vardır: ancak bir defa kullanılabilir, atışın etkilerini değerlendiremez ve hedefe her zaman isabet kaydetmez. Tersine uçakların uçuş halinde uyarı veya yayılma tedbirleri çok daha esnektir ve siyasal bir eyleme yararlı olabilir. Öte yandan, bombardıman uçakları, daha isabetli atışlar yaptıkları için, hedefin sınırlanmasına imkân verirler. Nihayet füzeye dayanan sistem ancak nükleer silâhlanmayla birlikte düşünülebilir. Oysa 1960 çatışması (Vietnam savaşı, Arap - İsrail savaşları) birçok halde yalnız geleneksel bombardımanın siyasal açıdan hoş görülebileceğini ortaya koymuştur.

Bu düşünceler bombardıman uçaklarının değiştirilmesine ve kullanma taktiğinin gözden geçirilmesine yol açtı. Yerde baskına uğrama ihtimalini azaltmak için bir erken uyarı sisteminin kurulması gerekir; uçak, birçok üsse sahip olmak, dolayısıyla normal uzunlukta pistlerle yetinmek zorundadır. Ayrıca, düşman savunmasından sıyrılmak için gözetleme radarlarının etki alanının altında, toprağı sıyırırcasına manevra yapar; düşman muhaberatını karıştırmak, füzelerin ve avcı uçaklarının yöneltim sistemlerini bozmak için elektronik karşı tedbir cihazlarıı bulunur. (Bu olanaklar özellikle fransız «Mirage IV» ve amerikan «B-52» uçaklarının belirleyici niteliğidir.) Nihayet, hedefin yakınlarındaki savunma silâhlarının menzili dışında kalmak için, bomba değil, 50 ile 500 km menzilli, önlenmesi güç, havadan-karaya füzeler atar; «B-52»ler yüz kilometre menzilli, nükleer başlıklı «SRAM» füzeleriyle donatılmıştır. Sovyetler'in «Bear», «Bison» ve «Badger» Tupolev'leri daha ağır ve daha uzun menzilli füzeler taşır.

Taktik bombardıman savaş alanında veya cephe gerisindeki askerî hedeflere klasik ya da nükleer mermilerle ulaşmak için bugün de etkili bir araçtır. 20 ilâ 30 tonluk, değişken burunlu uçaklar, 1970 yılından bu yana hafif bombardıman uçaklarının ve avcı bombardıman uçaklarının yerini almıştır. Bununla birlikte, savunmanın gelişimi ve nükleer silâhların tehdidi saldırı usullerini değiştirmiştir. Çokluk yaklaşma ve ateş, alçak yükseltilerden yapılır; saldırı, farklı açılarda bulunan birçok cihazı aynı anda göreve sokacak birleşik bir düzenekle uygulanır (Vietnam'da «F-105»ler, elektronik karşı tedbir cihazlarıyla donatılmış «Phantom F-4» ve «A6 İntruder» eşliğinde bu tür saldırılar yaparlardı). Fakat nükleer silâhların ateşlenmesinde, uçakla patlama anındaki çarpma noktası arasında asgarî bir uzaklığın sağlanması zorunludur: *Low Altitude Bombing System* veya *LABS* tipi yeni taktik uçaklarının cambaz perendesini andıran fırlatma sistemleri bu ihtiyaçtan doğmuştur. Nihayet Amerikalıların 1964-1973 arasında siyasal, stratejik ve taktik amaçlı hava bombardımanını en geniş şekilde kullandıkları Vietnam savaşı. İkinci Dünya savaşı

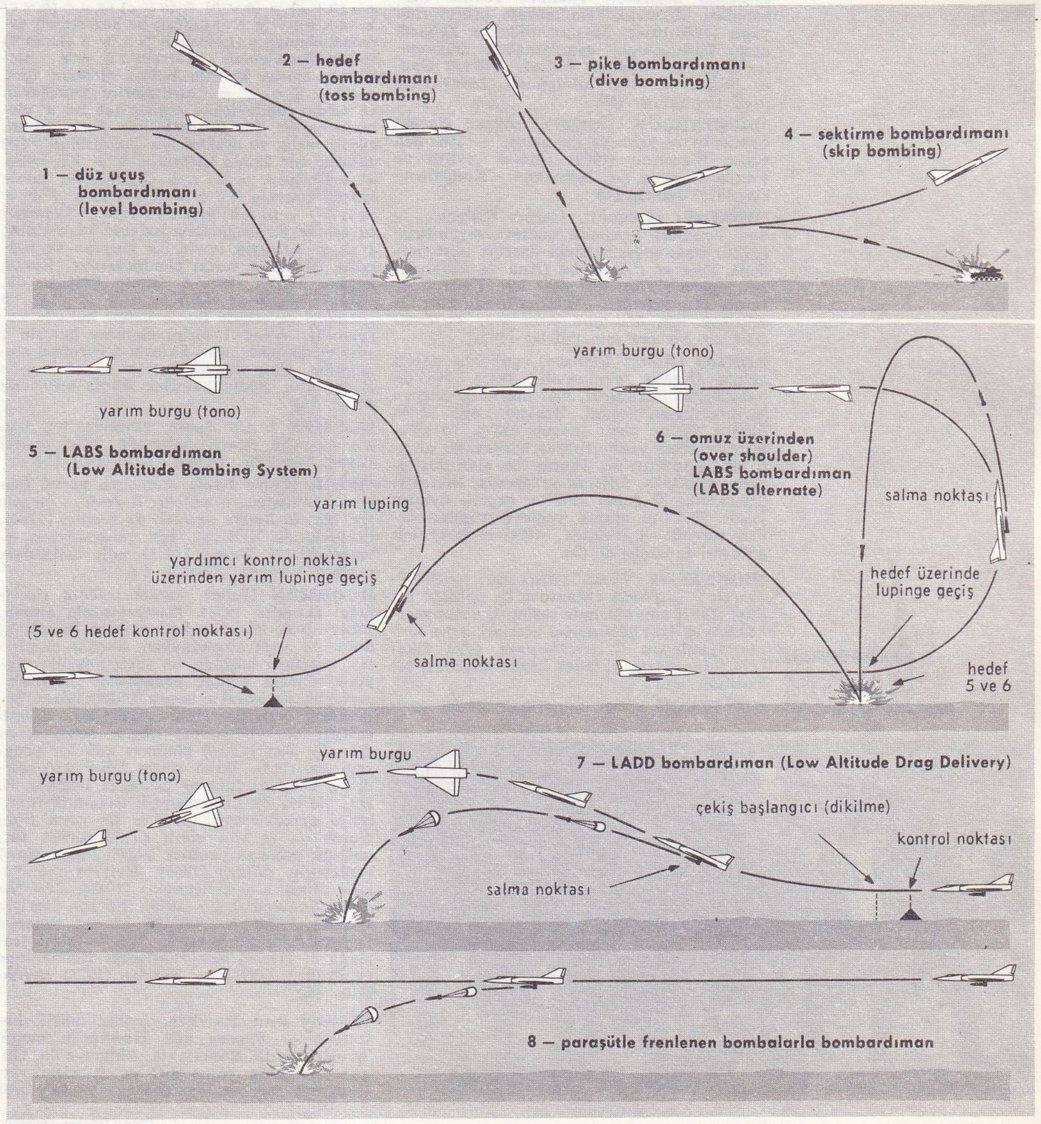

çeşitli bombardıman usulleri

boyunca yaygın hedeflere karşı stratejik amaçla yapılmış «halı serme» biçimindeki bombardıman usulüne yeniden değer kazandırdı. Gizlenme sanatında usta bir düşmana karşı ve hedeflerin yeri belirlenemediği zaman amerikan hava kuvvetleri, taktik alanda bütün bir bölgeyi belirli aralıklarla atılan bombalardan bir halı ile örtme usulüne başvurdu. Böylece kuşatılmış birçok amerikan birliği bu yöntemle kurtarıldı (özellikle 1968'de Khe San'da). [Bk. BOMBA*, *Ek.*] (L)

***BOMBAY,** Hindistan'da şehir. — 6 milyon nüf. Liman trafiği 1971-1972'de 16 Mt'u aştı. (L)

BOMMER i. Denizbil. Sürekli sismik sondajda kullanılan verici; genellikle az derin, kısmen tuzsuz sularda (kıta sahanlıklarının iç kısmı) ve göllerde kullanılan bu verici amerikan fizikçisi H. E. Edgerton'un (doğ. 1903) buluşudur. (L)

Albert BONGO

BONATZ (Paul), alman mimarı (Metz 1977 - ay.y. 1956). Stuttgart Yüksekokulu Mimarlık bölümü profesörlüğü yaptı (1907-1943); Stuttgart merkez istasyonu projesiyle uluslararası üne kavuştu (1911). Almanya'nın birçok kentinde yapıtları bulunan Bonatz, Türkiye'ye ilk defa Birinci Dünya savaşı sırasında geldi (1916); Anıtkabir yarışmasının uluslararası jürisine seçildi (1942); Bayındırlık bakanlığı mimarlık müşaviri oldu (1943). Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sanat okullarının yapılmasına önderlik eden Bonatz, Ankara'nın Saraçoğlu mahallesinin projesini hazırladı; İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık fakültesinde profesörlük yaptı (1946-1954). Sayıları oldukça kabarık olan Türkiye'deki uygulamaları arasında, *Ankara Fen fakültesi binası, Ankara Opera binası* ve *Milli kütüphane, İzmir Efes oteli* sayılabilir. (M)

***BONDARÇUK** (Sergey), sovyet sinema oyuncusu ve sahneye koyucusu. — 1967'den sonra *Waterloo* (1969) filmini çevirdi ve *Vanya Dayı*'da (A. Mihalkov - Konçalovskiy, 1970) oynadı. (L)

***BONDON** (Jacques), fransız bestecisi. — Son besteleri arasında şunları sayabiliriz: Kültür bakanlığının isteği üzerine dört perdelik *Ana et l'Albatros* (Ana ve albatros) adlı opera (1970), tek gitar için *Trois Nocturnes* (Üç noktürn) [1972], vurmalı çalgılar dörtlüsü için *Musique pour jazz différent* (Değişik bir caz için müzik) [1972]. (L)

BONGO (Albert Bernard), gabonlu devlet adamı (Lewai, Franceville 1935). 1966'da haberleşme bakanıydı, 1967 martında başkan yardımcılığına seçildi. Başkan Leon M'Ba ölünce yerine geçti (kasım 1967). İç siyasette, «ulusal yenileştirme» hareketine girişti. Dış siyasette ise, Fransa ile olan dostluğunu sürdürdü. Nijerya savaşında, Biafra'yı destekledi, 25 şubat 1973'te, geçerli oyların yüzde 99,6'sını alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi ve ekimde, dışişleri bakanlığı görevini de yüklendi. (L)

***BONNEFOY** (Yves), fransız şairi. — *Un rêve fait à Mantoue* (Mantova'da görülen bir düş) [1967] adlı eserinde resim ve sanat merkezleriyle ilgili görüşlerini açıklar; daha sonra yayımlanan *L'Arrière-pays* (Art ülke) [1972] ise şairin yaratıcı hayal gücünün bir kanıtıdır. (L)

John BOORMAN
«Leo the Last»tan bir sahne (1970)
Marcello Mastroianni

BONTECOU (Lee), amerikalı kadın heykelci (Providence, Rhode-İsland 1931). New York'taki Art Students League'de okudu (1952-1955), bronzdan kuş heykelleri yaptı, ama 1959'dan sonra madensel çubuklara gerili ve dikili tuvallerden oluşan eserler vermeğe başladı. Giderek bunlara tel, boru, kafes, fermuar, emprime kumaş parçaları, üzerleri yazılı ambalaj kâğıtları ekledi. Böylelikle bu öğeler özelliklerini yitirerek çeşitli bütünlerin parçaları oldu. Sanatçı fantastik birleştirmelerin kimi yerlerinde yarıklar açar, bunlardan bazılarını açık bırakır, bazılarını ise küçük çubuklar, parmaklıklarla kapatır veya fermuarlar takar. Belirli bir akıma bağlı kalmayan Bontecou'nun yapıtlarındaki sıkıntılı ve erotik hava seyircinin hayal gücünü bir çıkmaza iter. (L)

Boole halkası, idempotent* ve değişli birim halka. Bir A Boole halkası şöyledir: $\forall$ a ve $b \in$ A, $ab = ba$; $\forall$ $a \in$ A, $a^2 = a$; $\exists\, 1 \in$ A: $\forall$ $a \in$ A, $1a = a$. Halkanın idempotent olması zaten değişliliğe yol açar. A'nın iki belirgin niteliği vardır: $\forall$ $a \in$ A, $a + a = 0$ ya da $2a = 0$; A'nın her elemanı karşıtına eşittir. Eğer A'nın sıfır bölenleri yoksa [x ve $y \in$ A, $x \neq 0$, $y \neq 0$ ve $xy = 0$ olan hiç bir (x, y) çifti yoktur] A yalnız iki elemandan oluşur: $1 + 1 = 0$ olmak üzere A $= \{0, 1\}$. Çift asal sayılar için, sıfır bölenleri olan Boole halkaları kurulabilir. (L)

Boole kafesi, $a \vee b$ ve $a \wedge b$ kafesin a ve b gibi herhangi iki elemanının sırasıyla supremum ve infinum'unu, c de herhangi bir elemanı göstermek üzere dağılmalı ve tam $a \vee (b \wedge c) = (a \vee b) \wedge (a \vee c)$ ve $a \wedge (b \vee c) = (a \wedge b) \vee (a \wedge c)$ kafesi; bu kafeste bir evrensel eleman u (kafesin $u \geqslant x$, $\forall$ x elemanı) ve bir sıfır eleman z (kafesin $z \leqslant x$, $\forall$ x elemanı), ayrıca kafesin her a elemanı için, $a \vee a' = u$, $a \wedge a' = z$ eşitliklerini doğrulayan ve «a'nın tümleyicisi» denilen tek bir a' elemanı vardır. Bir E cümlesinin parçalarının, cümle birlik ve arakesitiyle donatılmış $\mathscr{P}$(E) cümlesi bir Boole kafesidir; $a =$ X $\in \mathscr{P}$(E), $a' = \complement_E^X$ ise $u =$ E, $z = \emptyset$ olur. Bir Boole kafesi, örneğin $a \,.\, b = a \vee b$ ve $a + b = (a' \wedge b') \vee (a \wedge b)$ gibi «+» ve « . » işlemleri sayesinde Boole halkası halinde kurulabilir; z ve u, sırasıyla böyle bir çarpma ve toplama işleminin birim elemanlarıdır. Bunun karşıtı olarak, bir A Boole halkası da, $a \vee b = a \,.\, b$ ve $a \wedge b = a + b + a \,.\, b$ işlemleri sayesinde Boole kafesi halinde kurulabilir; A'nın 1 birim elemanı kafesin z sıfır elemanıdır; sıfır, kafesin u evrensel elemanıdır. a'nın tümleyicisi ise $a' = 1 + a$ elemanıdır. Boole kafesine *Boole cebiri* de denir. (L)

BOOMER i. (*to boom*, gürlemek'ten ing. k.). Fiz. Bir akustik sistemde, kalın sesleri yayan hoparlör. (*Eşanl.* WOOFER.) [L]

***BOON** (Louis Paul), flamanca yazan belçikalı romancı. — *«Lichte'li Jean'ın çetesi»* (fr. çev. *la Bande de Jean de Lichte*) [1967], özellikle de XIX. yy. işçi çatışmalarını işleyen *Pieter Daens* (1971) adlı eserleriyle tarihsel romana yöneldi. (L)

BOORMAN (John), ingiliz sinema yönetmeni (Londra 1933). Damarlarında alman, iskoçyalı ve irlandalı kanı taşıyan Boorman, daha on yedi yaşındayken sinema eleştirileri yazmağa başladı; on sekiz yaşında radyoda sinema üstüne programlar hazırladı. Askerlik görevinden sonra İndependant Television News'ta filim montajcısı olarak çalıştı, iki yıl sonra, bugün hâlâ süren *Day by Day* (Günü gününe) adlı bir programı hazırladı. Daha sonra Southern'e girdi ve belgesel filmler çekmeğe başladı, B. B.C.'de ise ilk kısa metrajlı dramatik filmlerini gerçekleştirdi. 1965'te ilk uzun filmi *Catch us if you can'*i (Tutabilirsen tut) çevirdi; bunu şu yapıtlar izledi: *Point Blank* (Dönüşsüz nokta) [1967], *Hell in the Pacific* (Pasifik'te cehennem) [1968], *Leo the Last* (Sonuncu Leo) [1970]. Bu son eseriyle Cannes Filim festivalinde en iyi sahneye koyucu ödülünü kazandı. Son filmleri arasında J. Dickey'den uyarladığı *Deliverance* (Kurtuluş) [1971] ve *Zardoz* (1973) sayılabilir. (L)

***Boosey and Hawkes,** ingiliz müzik basımevi. — Boosey and Hawkes'in bugün Avustralya'da, Kanada'da, Almanya'da, Güney Afrika'da ve A.B.D.'de şubeleri var. Firmanın merkezi Londra'dır. Boosey and Hawkes'in kataloğunda yer alan birçok çağdaş besteci arasında H. Barraud, B. Bartok, B. Britten, C. Chavez, E. Bloch, A. Copland, F. Delius, G. von Einem, A. Ginastera, A. Jolivet, Z. Kodaly, B. Martinu, P. Maxwell-Davies, S. Prokofiev, S. Rahmaninov, R. Strauss, İ. Stravinskiy ve Y. Ksenakis sayılabilir. Boosey and Hawkes basımevi ayrıca, *Tempo* dergisini, Almanya'da da *Musik der Zeit* külliyatını yayımlar. (L)

BOP i. (ing. *blow out preventer*'dan). Petr. Sondaj sırasında bir kuyunun tepesine yerleştirilen emniyet tıkacı. (Sondaj âleti bir petrol yatağına ulaşınca, petrol veya gazın anî basıncıyla püskürme tehlikesi vardır; bu yüzden sondaj çubuğu ile hazne arasındaki halka biçimi boşluğu, hidrolik krikolarla hareket ettirilen çeneler yardımıyla hemen kapatmak gerekir.) [*Eşanl.* TIKAÇ.] (L)

BOPHUTHATSWANA, Güney Afrika'da tsvana Bantu'larının devleti; 1972'de kurulan bu devlet Botswana sınırı yakınında, Transvaal'in güneybatı kesimindedir. 37 500 km²'lik bir alanda 884 000 kişi yaşar. (L)

***BOPP** (Léon), fransızca yazan isviçreli yazar. — *Psychologie des «Fleurs du mal»* («Elem çiçekleri»nin psikolojisi) adlı incelemesinin dördüncü cildinde (*L'Homme* [İnsan], 1969) Baudelaire'in fizyoloji, duygu, insanın fikrî ve maddî etkinlikleri üstüne olan düşüncelerini incelerken, kendi çözümleme yönteminin ilke ve amaçlarını da saptar. (L)

***BOR,** Niğde iline bağlı ilçe. — 66 050 nüf., ilçe merkezi 16 619 nüf. (1975). Likör ve köpüklü şarap da imal edecek olan şarap fabrikası (1975). [M]

BORA (Mevlût), türk bisikletçisi (Konya 1948). Afyon - Kütahya yarışını kazandı (1971); özellikle pist yarışlarında başarı sağladı ve Türkiye şampiyonu oldu (1973); İran turunda etap aldı (1972); 12 kere millî formayı giydi. (M)

***BORAKS** i. — ANSİKL. Dünyanın en zengin bor madeni yataklarına sahip olan Türkiye'de görünür *boraks* rezervi 115 milyon, muhtemel rezerv 480 milyon ve mümkün rezerv 700 milyon tondur. Bu rezervin en büyük kısmı Eskişehir-Kırka bölgesinde toplanmıştır.
Türkiye'de bor madenlerinin pek az bir kısmı işletilir ve cevher olarak satılır. Bu alanda, ikisi devlete (Etibank) ait, ikisi yabancı (ingiliz ve fransız), yedisi de özel kesime ait olmak üzere on bir firma çalışır; bunların en büyüğü ingiliz firmasıdır.
Bu firmalar tarafından yapılan toplam cevher üretimi yaklaşık yarım milyon ton kadardır. 1970'te Etibank işletmeleri 242 181 t, özel firmalar da 281 069 t boraks üretmişti; bunun yüzde 90'ı ihraç edildi, yüzde 10'u da iç piyasaya verildi.
Türkiye'de elde edilen boraks madenlerinin yüzde 66'sının tenörü yüzde 40 B_2O_3'ün üstünde, yüzde 34'ünün tenörü ise yüzde 30 B_2O_3'tür. (M)

***BORAN** i. — ANSİKL. Kim. Bor hidrür B_2H_6, çoklu bağlar karşısında monomer BH_3 gibi davranır. Bu monomer özellikle ikili ve üçlü bağlara katılır:

$$3R{-}CH{=}CH_2 + BH_3 \rightarrow (R{-}CH_2{-}CH_2)_3B,$$
doymuş boran,
$$3R{-}C{\equiv}CH + BH_3 \rightarrow (R{-}CH{=}CH)_3B,$$
etilenik boran.

Katılma tepkimesinde, BH_3'ün ilk kopması BH_2^+, H^- halinde olur, öyle ki BH_2 elektrofili elektron yönünden en zengin olan karbona, yani en sondaki karbona takılır, H^- ise karbon 2 ile birleşir; ara bileşik, örneğin $R{-}CH_2{-}CH_2{-}BH_2$ ilk evrede iki defa BH_3 gibi davranır ve tepkimeyi sonuca vardırmak için iki $R{-}CH{=}CH_2$ molekülü alır.
Boran'ların en ilginç yanı, oksijenli suyun bunları bor eterleri halinde yükseltgemesidir: böylece sırasıyla $(R{-}CH{-}CH_2O)_3B$ ve $(R{-}CH{=}CHO)_3B$ elde edilir; bunların hidrolizi de borik asidin yanında sırasıyla $R{-}CH_2{-}CH_2OH$ ve $R{-}CH_2{-}CHO$ verir. (L)

BORAN (Behice), türk sosyoloğu ve siyasetçisi (Bursa 1911). A.B.D.'de sosyoloji öğrenimi gördükten sonra Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesine sosyoloji doçenti olarak girdi; arkadaşlarıyla birlikte çı-

Foto. Decker-Gamma, Artistes associés (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

kardığı *Yurt ve Dünya, Adımlar* adlı dergilerin sol niteliği yüzünden fakültedeki görevine son verildi; kurduğu Türkiye Barışseverler derneğinin (1950) Kore'ye asker gönderilmesini protesto eden tutumu yüzünden diğer dernek yöneticileriyle birlikte 15 ay ağır hapse mahkûm edildi. Daha sonra siyasî hayata atılan Boran, Türkiye İşçi partisine girdi (1961), burada yönetim kuruluna ve merkez yönetim kurulu üyeliğine getirildi; İstanbul milletvekili seçildi (1965); partinin genel sekreteri oldu (1970); aynı yıl Mehmet Ali Aybar'ın yerine genel başkanlığa seçildi; partinin Anayasa mahkemesince kapatılmasından sonra (1971), dördüncü kongreye katılan öteki delegelerle birlikte Ceza kanununun 141., 142. maddeleri uyarınca 13 yıl hapse mahkûm edildi; genel aftan yararlanarak serbest bırakıldı (1974); yeniden kurulan Türkiye İşçi partisinin kurucuları arasında yer aldı ve partinin genel başkanlığına getirildi (1975). Başlıca eserleri: *Toplumsal yapı araştırmaları* (1945); *Türkiye ve sosyalizm sorunları* (1968). [M]

BORAN (Orhan), türk radyo ve sahne sunucusu (İstanbul 1928). Galatasaray lisesini bitirdi. Lise döneminde sahneye çıkmağa başladı. Şehir tiyatrosu kadrosuna alındı; Paris «Les Mathurins» tiyatrosunda çalıştı. İstanbul radyosunda, açıldığı yıldan başlayarak çalışmalarını sürdürdü. 1949-1950 arasında İstanbul radyosu temsil yayınları rejisörlüğü yaptı; 3 yıl B.B.C. (Londra) radyosunda çalıştı; filim çevirdi, mizah yazıları yayımladı; ama daha çok radyo ve sahne sunucusu olarak tanındı. Türkiye'de sunuculuğu meslek haline getirmeyi başardı. Sahne ve sunuculuk anılarını çeşitli zamanlarda *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde haftalık yazılar halinde yayımladı. (M)

***BORÇKA,** Artvin iline bağlı ilçe. — 43 197 nüf., ilçe merkezi 4 592 nüf. (1975). [M]

BORDABERRY (Juan Maria), uruguaylı siyaset adamı (Montevideo 1928). Büyük bir toprak sahibi ve avukat olan Bordaberry tarım bakanı oldu (1969-1972), «Colorado» partisinden aday olarak katıldığı seçimlerde cumhurbaşkanı seçildi (kasım 1971) ve 1 mart 1972'den başlayarak bu görevi sürdürdü. Meclisteki sol muhalefetle, tupamaro şehir gerillalarıyla ve sendikalarla mücadele etti. Nisan 1972'de ülkedeki iç savaş durumunu meclise getirerek tedbir alınmasını sağladı. Şubat 1973'te, ordu komutanlarının önerdiği siyasal ve iktisadî programı kabul etmek zorunda kaldı. Haziranda meclisi ve Uruguay'daki ilk işçi konfederasyonunu dağıttı. Daha sonra da «siyasetle uğraşmayan» sendikaların kurulmasını öngören bir yasa hazırlattı. Mayıs 1974'te de, sol cephe zayıflayıncaya kadar seçimlere gidilmeyeceğini ilân etti. (L)

***BORDEAUX,** Gironde idare bölgesinin idare merkezi. — Nüfusu 600 000'e yaklaşan şehirde bir otomobil fabrikası kuruldu. 1973'te, *Bordeaux limanı*'nın trafiği 14 Mt petrole yaklaştı; bu trafik, özellikle bölgenin petrol arıtma kapasitesinin artması sayesinde çoğalmaktadır.

1967'de, şehrin XVIII. yy.dan ve Roma çağından kalma semtlerini kapsayan çok geniş bir kesiminin (150 ha) tarihî eser olarak korunması kararlaştırıldı. (L)

BORDER-LINE [bordırlayn] i. (*sınır* anlamında ing. k.). Psikiyatri ve Psikanaliz. Bazı nevroz şekillerinde görülen ve bir kararsızlığın, belirsizliğin sınırında yer alan ruhsal hastalık hâli.

— ANSİKL. *Border-line* diye nitelenen kişilerde, psikoz çeşitlerinin, özellikle şizofreninin belirtileri görülür. Bilinen örneklere uymayan bu nevrozlar kişiyi psikoza karşı savunmağa yarar. Bununla birlikte, bazılarının önpsikoz veya gelişme uyumsuzluğu anlamında kullandıkları border-line terimi çoğunlukla kesin bir anlam taşımaz. Bunun nedeni psikoz ile nevroz arasında ayırım yapmanın zorluğudur. (L)

BORDİGA (Amadeo), italyan siyaset adamı (Resina 1889 - Napoli 1970). 1921'deki Livorno kongresinde, 1912'de girdiği İtalyan Sosyalist partisi içinde bir ikilik yarattı ve İtalyan Komünist partisini kurdu. «Seçim = ihanet» sloganını benimseyen Bordiga bir yandan Gromsci'ye, öte yandan da III. Enternasyonal'in (komünist) kongrelerinde parlamentoculuğun «devrimci gücünden yararlanma» tezini savunan Buharin ve Lenin'e karşı çıkıyordu. 1926'da İtalyan Komünist partisi başkanlığından alındı, 1929'da da «tutuculuğu» yüzünden partiden çıkarıldı. Mussolini hükûmeti sırasında Ustica adasında gözaltına alınan Bordiga'nın özellikleri *fuoristici*'ler (göçmenler) arasında pek çok taraftarı vardı; önce komünist solu temsil eden bu taraftarlar, daha sonra, 1952'de Uluslararası Komünist partisini kurdular. Bordiga «sınıflararası işbirliğinin ifadesi olan» halk cephelerini suçladı ve «Moskova'nın yozlaşmasını» kınadı. *Zaman çocuğu* ve *Değişmezlik* adlı eserleri yayımladı. (L)

BORDUAS (Paul Emile), kanadalı fransız ressam (Saint-Hilaire, Québec 1905 - Paris 1960). Önce Ozias Leduc ile kilise süslemesinde çalıştı (1920-1927) ve (1929-1933). Fransa'da Maurice Denis'nin yönetiminde öğrenimini sürdürdü (1927-1929). Daha sonra uzun yıllar eğitimci olarak özellikle Ecole du Meuble'de (1937-1948) görev aldı. İkinci Dünya savaşı nedeniyle birçok avrupalı sanatçının Amerika'ya gitmesi, Alfred Pellan'ın ülkesine dönmesi ve André Breton ile bazı gerçeküstücülerin New York'a yerleşmesi Borduas'ın, henüz Québec'te rastlanmayan avrupa öncü akımlarını öğrenmesine yol açtı. Bütün bunların etkisinde kalan Borduas eğitim alanındaki tecrübelerinden de yararlanarak «doğaçtan» soyutlamayı benimsedi. Marcel Barbeau, Marcelle Ferron, Jean - Paul Mousseau, Jean - Paul Riopelle*, Fernand Leduc gibi «otomatist»lerin öncüsü ve başkanı sayılan Borduas büyük yankılar uyandıran bildirgeler (*Refus global*, 1948 ve *Projections libérantes*, 1949) yayımladı. Bu yazılarında, o sıralarda gelişmekte olan akademizmi yerdi, doğaçtan anlatımı övdü ve Québec plastik sanatlarının yenilenmesinde önemli rol oynadı. Doğaçtan guaşlarından ve 1943'teki tablolarından sonra gerçekleştirdiği eserlerinde artık figüratif yanılsamalara rastlanmaz. Sınırları belirsiz bir fon üstüne ıspatulayla birçok biçim yığınları yapan sanatçı her şeye rağmen belirli bir ölçülülüğü korur. Bu ölçülülük daha çok düşey planlarını düzenleyişinde ve kullandığı donuk renklerde görülür. Borduas 1953'te ülkesinden ayrılarak New York'a gitti, orada soyut anlatımcılıkla ilgilendi, daha sonra da Paris'e gitti. (L)

***BORES** (Francisco), ispanyol ressamı. — (öl. Paris 1972). [L]

***BORGES** (Jorge Luis), arjantinli yazar. — A. Bioy Casares ile birlikte *«Bustos Domecq'in günlüğü»*nü hazırladı (1967) ve *«Brodie raporu»* adlı bir hikâye kitabı yayımladı (1972). Mizah anlayışını ve simgesel anlatım merakını 1969 yılında yayımladığı *Şiirler, 1923-1964* adlı yapıtında yeniden ortaya koydu. (L)

BORG OLİVİER (George), maltalı siyaset adamı (La Vallette 1911). Malta lisesinde ve Malta Krallık akademisinde okudu; önce Bakanlar kuruluna (1939), daha sonra da Yasama meclisine seçildi (1947). 1950'de millî eğitim bakanı olan Olivier, çalışma bakanlığı ve imar ve iskân bakanlıklarıyla birlikte başbakanlık görevini de yürüttü (1950-1955). Milliyetçi parti üyesi olarak muhalefet liderliği yaptı (1955-1958). 1962'de yeniden başbakan seçildi ve bu arada haziran 1971 seçimlerine kadar hem çalışma, hem de maliye bakanlığı görevlerini yüklendi. Seçimleri Dominique Mintoff'un İşçi partisi kazanınca, Olivier'nin Milliyetçi partisi hükümetten çekildi. (L)

BORLAUG (Norman Ernest), amerikalı tarım uzmanı (Cresco, Iowa 1914). 1944'te Meksika'ya gönderildi, bu ülkede kara pasa dayanıklı bir buğday türü yetiştirmeyi başardı. Sonra elde ettiği bu türü öteki tür buğdaylarla çaprazlayarak verim oranını büyük ölçüde artırdı. Böylelikle Meksika, nüfus artışına rağmen yirmi beş yıl içinde buğday ihraç eden ülkeler arasına girdi. (1970 Nobel Barış ödülü.) [L]

***BORLU,** Manisa ilinde, Demirci ilçesine bağlı bucak. — 6 206 nüf., bucak merkezi 1 110 nüf., 17 köy (1970). [M]

BORN, Hollanda'da (Limburg), Juliana kanalı kıyısında kent; 5 300 nüf. Otomobil yapımı. (L)

***BORN** (Max), alman fizikçisi. — (öl. Göttingen 1970). 1954'te Almanya'ya döndü ve Göttingen'e yerleşti. (L)

***BORNOVA,** İzmir ilinin banliyö semti. — 43 856 nüf. ve İzmir iline bağlı ilçe. 115 867 nüf. (1975); 17 köy (1970). [M]

BOROWCZYK (Walerian), polonyalı sinema yönetmeni (Kwilcz 1923). 1946-1951 yılları arasında Krakow Güzel Sanatlar akademisinde resim öğrenimi yaptı. Daha sonra kısa metrajlı filimler çevirdi: *Ağustos ayı* (1946), *Sonbahar* (1955). 1953'te litografi çalışmalarıyla Polonya Ulusal ödülünü kazandı ve yeniden Jan Lenica ile birlikte (*Bir varmış bir yokmuş*, 1957; *Tatmin olan duygular*, 1957; *Dom*, 1958) ya da tek başına (*Okul* 1958; *Astronotlar*, 1959; *Rönesans*, 1964; *Meleklerin oyunu*, 1964) kısa metrajlı filimler çekti. 1967'deki ilk uzun filmi *Bay ve bayan Kabal'ın tiyatrosu* bir çizgi filimdi. Daha sonra yönettiği filimlerde (*Aşk adası Goto*, 1968; *Blanche*, 1970; *Ahlâkdışı öyküler*, 1974) oyunculara yer verdi. (L)

BORSSELE, Hollanda'da (Zeeland), Vlissingen yakınlarında yer. Nükleer santral. (L)

***BORTEN** (Per), norveçli siyaset adamı. — 1965'te Norveç başbakanı oldu. Muhafazakârlar, liberaller, toprak reformundan yana olanlarla hıristiyanlardan oluşan bir koalisyon kabinesi kurdu. Bu kabinede sosyalistlerce hazırlanan ve emekli aylıkları, konut ve halk eğitimi sorunlarını kapsayan yasa projelerini uyguladı. Per Borten hükümeti NATO'ya bağlı kaldı; koalisyondaki bazı gruplar Ortak pazara şiddetle karşı çıkıyordu, bu nedenle Borten ilk ağızda ülkesini bu kuruluşa katmaktan çekindi. Ancak 1969 seçimlerinde hükümet zayıfladı. 1971 martında Brüksel'de Ortak pazar üyeleriyle yapılan görüşmelerle ilgili özel bir rapor bu kuruluşa girmek istemeyenlerin eline geçince Per Borten istifa etmek zorunda kaldı. (L)

***BORU** i. — Havc. *Çarpma borusu*, sesüstü hızlar için düzenlenmiş aerodinamik deney düzeneği: *Çarpma borusu 20 Mach sayılarına kadar varan hava akımlarını üretme olanağı verir.* Bk. ANSİKL.

— Oto. ve Petr. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Havc. *Çarpma borusu*'nun çalışma ilkesi, doğrusal olarak yayılan bir çarpma dalgasının bir boru içinde çok büyük bir hızla yer değiştirmesine dayanır. Boru çok ince bir diyaframla iki bölüme ayrılmıştır; öndeki bölümde yüksek basınçlı hava bulunur; diyafram parçalandığında bir çarpma dalgası meydana gelir ve borunun alt bölümündeki maketin çevresinden geçen bu dalga istenen aerodinamik koşulları yaratır. Deney süresi çok kısadır (on milisaniyenin birkaç katı kadar) ve bu deneyler sırasında çok duyarlı ölçü âletlerinin kullanılması gerekir.

— Oto. Hava kirlenmesine karşı alınan tedbirler çerçevesinde egzos gazlarını arıtma zorunluluğu karbüratörlerde yeni ayarlamaların yapılmasını gerektirmiş, bu da, yakıthava karışımının motor silindirlerine gelmeden önce geçtiği *emme borusu*'nu dolaylı olarak etkilemiştir. Eskiden karbüratör, yüksek rejimlerde emme zamanının kısalması sonucu silindir hacminin gitgide daha az dolmasından ileri gelen sakıncayı dengelemek üzere düşük rejimlerde benzin bakımından çok zengin bir karışım verirdi. Bugün bu yöntem bırakıldı, çünkü motor

Behice BORAN

Orhan BORAN

J. M. BORDABERRY

W. BOROWCZYK
«Blanche»tan
bir sahne (1970)
Michel Simon

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); Parimage, Cinémas associés (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

ralantide çalışırken bu bol benzinli karışım, egzostan yanmamış olarak çıkan ve havanın kirlenmesine yol açan aşırı bir hidrokarbon üretimine neden oluyordu. Günümüzde silindirlerin dolmasını dengelemek için emme borusu-motor sistemi arasındaki uyumdan yararlanılıyor. Bu sistem, emme supabının bulunduğu yanı kapalı, öbür yanı açık bir rezonans borusuna benzetilebilir. Supap kapatıldığında, emme borusu içinde kapalı kalan gaz sütunu borunun iki ucu arasında gidip gelir ve bir yüksek basıncın doğduğu maksimum yoğunluk bölgeleriyle bir alçak basıncın oluştuğu minimum yoğunluk bölgeleri borunun içinde almaşık olarak birbirini izler. Tam emme supabı açıldığı anda karşısında bir yüksek basınç bölgesi bulunursa, silindir tamamıyla dolacağı için uyum sağlanmış olur.

— Petr. Temel enerji kaynağı olarak dünya ihtiyacının üçte ikisi oranında petrol kullanılmasını sağlamak için, açık denizlerdeki petrol yataklarını karalara bağlayacak olan *boru hatları*'nın deniz diplerini bir örümcek ağı gibi sarmasından önce, hiç değilse bütün kıtaları bir damar ağı gibi kuşatan büyük boru hatlarının döşenmesi zorunluydu. Bugün en büyük hatlarda boruların çapı 48 inç'e ulaşmıştır, bu da bir tek hattan yılda yüz milyon ton kadar petrol nakledilebileceğini gösterir. Kıtalararası veya okyanusaşırı tasarıların gerçekleştirilebilmesi için birtakım etkenlerin biraraya gelmesi gerekir:

— metalürji alanında çok ileri bir teknolojinin geliştirilmesi sonucunda yüksek esnek dirençli çeliklerin yapılması, elektrik arkıyla kaynak yöntemlerinde, madenlerin aşınmaya karşı korunmasında, mühendislikte ve deniz boru hatlarının kurulabilmesi için deniz çalışmalarıyla ilgili her alanda ileri bir teknoloji düzeyine ulaşılabilmesi;

— yatırımların ödenebileceğini kesinlikle garanti eden rantabilite hesaplarından sonra sağlanabilecek büyük malî kaynaklar;

— yetkili idarî kuruluşlardan izin alma güçlüğünün yenilmesi (Kuzey Buz denizindeki zengin Prudhoe petrol yataklarını Büyük okyanus kıyısındaki Valdez limanına bağlamak için Alaska'yı bir uçtan bir uca geçecek olan «Alyeska» projesi [1 300 km, 48 inç], ekolojinin zarar göreceği korkusuyla iki yıldır hukuken engelleniyor);

— en elverişsiz bölgelerde (Büyük Sahra, Kuzey kutbu, Afrika cengelleri, fırtınalı havalarda Kuzey denizi v.b.) çalışacak topograflar, makine operatörleri, kaynakçılar, denizciler ve balıkadamlar gibi yetişkin personel.

Özel boru hatları arasında, özellikle petrokimya fabrikalarını birbirine bağlayan etilen boru hatları, poliüretanla yalıtılmış ağır fuel boru hatları ve gaz veya metan boru hatları sayılabilir. Amerika Birleşik devletleri ve Rusya'da doğal gazı binlerce kilometre uzaklıklara taşıyan gaz boru hatları genellikle 48 inç çapındadır; hattâ dünyanın en kalın boru hattı olacak ve Aşağı Ob'da Sibirya metan yataklarından Rusya ve tüm Avrupa'yı besleyecek olan «Kuzey ışıkları»nın çapı 56 inç olarak saptanmıştır. (L)

Valeri BORZOV

BORZOV (Valeri), sovyet atleti (Lvov 1949). 100 m (1969'da) ve 200 m'de (1971'de) Avrupa şampiyonu, 1972'de de yine 100 m ve 200 m'de olimpiyat şampiyonu oldu. (100 m, 10,0 sn; 200 m, 20,0 sn.) [L]

BOSC (Jean), fransız desinatörü (Nimes 1924 - Antibes 1973). Çoğu zaman kurulu düzene karşı çıkan bir mizah anlayışıyla, birbirinin aynı, koca burunlu küçük tipler çizdi. İlk karikatürleri 1952'de *Paris-Match*'ta, sonra *Lui, France-Observateur, Punch, Esquire* ve *Die Zeit*'ta çıktı. Almanya ve Fransa'da çeşitli albümler yayımladı, bunlar arasında *Mort au Tyran* (Zorba'ya ölüm) [1956], *Petits Riens* (Ivır zıvır) [1956], *les Boscaves* (Bosknameler) [1965], *Si de Gaulle était petit* (De Gaulle ufak olsaydı) [1968], *le Fleur dans tous ses états* (Halden hale giren çiçek) [1968], *Je t'aime* (Seni seviyorum) [1969] sayılabilir. Ayrıca *Voyage en Boscavie* (Boskeli'ne yolculuk) adlı bir çizgi filim ile alman televizyonu için *Pauvre Président* (Zavallı başkan) adlı bir filim yaptı. (L)

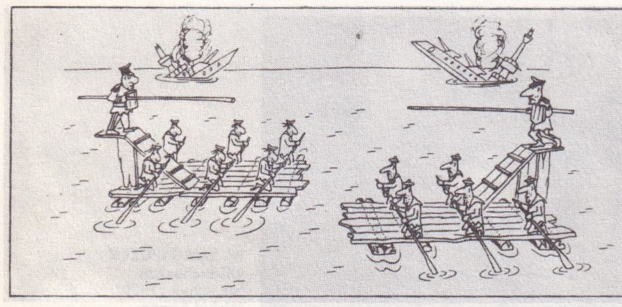

J. BOSC'un bir karikatürü

BOSCH (Frederick David Kan), hollandalı şarkiyatçı (Potchefstroom, Transvaal 1887 - Leiden 1967). Özellikle İndonezya arkeolojisini ve İndonezya'nın Hindistan ve Çinhindi yarımadası ile olan ilişkilerini inceledi. 1916'dan 1936'ya kadar Hollanda Hindistanı'nın arkeoloji servisi yöneticisiydi. Daha sonra Utrecht üniversitesinde Güneydoğu Asya tarihi ve arkeolojisi profesörü olarak ders verdi (1938-1945), sonra Leiden üniversitesine geçti (1945-1957). Ecole française d'Extrême Orient'ın şeref üyesiydi. Güneydoğu Asya ikonografi ve sanat çalışmalarına karşılaştırma metodunu getirdi: İngilizce, Fransızca, özellikle de Flamanca yayımlanan özel ve bilimsel dergi ve süreli yayınlarda birçok makalesi çıkmıştır. Bu yazıları arasında en önemlileri şunlardır: ilk olarak 1948'de Flamanca yayımlanan ve sonra İngilizceye çevrilen *The Golden Germ* (Altın tohum) [1960] ve *Selected Studies in Indonesian Archaeology* (İndonezya arkeolojisinden seçme araştırmalar) [1961]. (L)

***BOSCH** (Juan), dominikli devlet adamı. — 1966 başkanlık seçimlerinde yenik düşünce, Dominik Devrimci partisi başkanlığından istifa etti ve ülkesinden ayrıldı. Nisan 1970'te hükûmet yöneticilerinin karşı koymalarına rağmen ülkesine döndü ve yeniden Dominik Devrimci partisinin başına getirildi. Başkan Balaguer, Dominik cumhuriyeti başkanlık seçimi için gerekli hazırlıklara başlandığını belirterek şubat 1973'te Juan Bosch'un tutuklanmasını emretti, ama Juan Bosch ülkeden kaçmayı başardı. (L)

***BOSCO** (Henri), fransız yazarı. — Kısmen otobiyografik olan *Tante Martine* (1971) adlı eserinde şefkat ve mizah dolu bir anlatımla teyzesi Martine'i anlattı. (L)

BOSE (Satyendra Nath), hintli fizikçi (Kalküta 1894 - ay.y. 1974). Önce Dakka (1927), sonra Kalküta (1945) üniversitelerinde profesör olarak ders verdi. Santiniketan üniversitesi rektörü oldu. 1918 yılında Saha ile birlikte gazların durum denklemini kurdu. Özellikle istatistik mekanik kavramını ilk defa ortaya atmasıyla tanınır. Daha sonra Einstein tarafından geliştirilen bu istatistik mekanik, foton konusunda Boltzmann mekaniğinin yerine kullanılmak üzere hazırlanmıştır. (L)

BOSUSTOW (Stephen), amerikalı desinatör ve çizgi filim yapımcısı (Victoria, Kanada 1911). Ub Iwerks, Walter Lantz ve Walt Disney'in yanında desinatör olarak çalıştı (1937'den 1941'e kadar), 1943'te kendi yapımevini kurdu. Gerald Mac Boing Boing ve Mr. Magoo gibi sanatçıların öncüsü oldu. Bu sanatçılar canlı resim sanatını geliştirdiler ve Disney laboratuvarlarının o yumuşak ve şiirsel üslûbuna sert ve yalın bir üslûpla karşı çıktılar. Bosustow, John Hubley, Peter Burness, Art Babbitt, Robert Cannon ve Chuck Jones gibi sanatçılara şans tanıyarak onların karton filim ustaları arasına girmelerini sağladı. (L)

***BOŞALTMA.** — Kadın - doğ. *Dölyatağını soğurarak boşaltma,* özel bir emici âlet yardımıyla dölyatağının içindekileri soğurarak boşaltma.

- ANSİKL. *Dölyatağını soğurarak boşaltma* az zarar verici bir yöntemdir. Genel anesteziye başvurulmadan yapılır; kanamaya yol açmaz ve hastahanede yatma süresini azaltır. İsteyerek düşük yapılmasında etkilidir ve gebeliğin ilk günlerinde, en çok bir ay içinde yapılırsa hiç bir tehlikesi yoktur. Buna *Karman yöntemi* de denir. Bu süreyi geçirdikten sonra yapılırsa etene yerinde kalabilir ve bazı sakıncalar yaratabilir. Mola hidatiforma'nın tedavisinde dölyolunun bu yöntemle boşaltılması, embriyon yoksa çok etkili ve tehlikesizdir; molanın kesecikleri çok az kanama ile boşaltılır; fakat bu yöntem, kürtajdan sonra olduğu gibi, ameliyat sonrası biyolojik gözetimi gerektirir. Aynı zamanda dölyatağı urlarının teşhisi için doku alınmasında da bu yönteme başvurulur. (L)

***BOŞLUK** i. — ANSİKL. Kapalı bir kabın içindeki basınç 10^8 torr'un altında, yani $1{,}33.10^{-4}$ barye olduğunda *aşırı* boşluk'-tan (Ek)* söz edilir; bu basınç altında moleküllerarası çarpışma, moleküllerin çeperlere çarpmasından yaklaşık 10^5 kat daha azdır (oysa normal basınçta bunun tersi olur). Ağdalılık etkisiyle artık moleküllerde hiç bir sürüklenme olanağı yoktur. Aşırı boşlukta türbomoleküler pompalar kullanılabilir; bu pompalarda hızla dönen parçalar, içeride yoğunlaşmağa yönelecek molekülleri sürükler, kriyopompalar ise molekülleri çok soğuk bir çeper üzerinde yoğunlaştırır; iyon pompalarına (genellikle getter*li pompalardır) örnek olarak titanın süblimleşmesiyle çalışan pompaları gösterebiliriz.

Aşırı boşluğun elde edilmesinde birçok problemle karşılaşılır: kütle spektografıyla yakalanabilen kaçaklardan başka, kabın içini, erişilmek istenen basıncı arttırabilecek her türlü maddelerden arıtmak gerekir; ayrıca kabın çeperleriyle iç yüzeylerinin gaz kusması da büyük bir önem taşır, bu da boşlukta ve sıcakta elde edilir. Aşırı boşluğun sayısız uygulama alanı vardır: aşırı boşlukla temas halindeki yüzeylerin özelliklerini inceleme; uyduların uzay yolculuğu koşullarının incelenmesi; tanecik hızlandırıcılarının çeşitli bölümlerinde (stok yapma halkaları, çarpışma odası v.b.) yeterli boşluğun korunması.

Artık basıncın ölçülmesi, duyarlığı büyük ölçüde artırılmış iyonlaştırma ölçekleriyle sağlanır. Boşluk rekoru 10^{-14} torr düzeyindedir; bununla birlikte, bu boşluktaki kapta bile santimetre küp başına birkaç yüz molekül bulunur.

— Teknol. *Boşluğun* metalürjideki uygulaması çelik sanayiinde, özel alaşım dökümcülüğünde, nükleer veya elektronik madenlerin arıtılmasında, buharlaştırmayla maden kaplamada, ısıl işlemede, tozlar metalürjisinde, maden filizleri ve madenlerin hazırlanmasındaki ara ürünlere uygulanan fiziko-kimyasal işlemler gibi çok çeşitli alanlarda gelişmeler göstermiştir. Sanayi çapındaki bu gelişme, yalnızca yöntemlerin yenilenmesinden ileri gelmez; bunda, kaplardaki boşluğu korumak için geçirimsizleştirme tekniklerindeki gelişmenin, özellikle de boşluğu sağlamakta kullanılan malzemenin sağlamlığının büyük payı vardır.

İstenen boşluk, kısmî boşluk veya torr ölçüsünde seyreltik atmosferden, 10^{-5} torr'luk (molekülsel boşluk) aşırı boşluğa kadar sıralanır. Bu boşluk düzeylerine ulaşmak için, pompalama elemanları seri halinde sıralanan bir dizi pompalama düzeneği kullanılır: buharlı veya yağlı enjektörler, primer boşluk için döner pompalar, Roots tipi pompalar, sekonder boşluk için soğuk üretici pompalar, molekülsel boşluk için yayınım pompaları. Kapların hızla boşaltılmasını ve bazı işlemler sırasında gazın soğurulmasını sağlamak için pompaların debisi arttırılmıştır; ihtiyaca ve basınca göre, pompalama debisi saatte 25 m^3'ten 50 000 m^3'e kadar değişir. Rulman çeliği gibi yüksek kaliteli özel çeliklerin, nükleer sanayii, uzay havacılığı ve elektronik (titan, zirkonyum) sanayii için genellikle reaktif madenler elde edilmesi, boşlukta ergitme ve dökme hazırlama yöntemlerinin geliştirilmesine yol açtı. Önceleri bir tonun altında bir kapasite için 500 kW gücünde olan ergitme fırınları, bugün 10 tonun üstünde bir kapasite için, özel çelikleri veya ısıya dayanıklı nikel alaşımlarını ergitmede 5 000 kW'lık bir güce ulaşmıştır. Elektrotermi yöntemleri içinde, yüksek veya orta frekansta ısıtma, arkla ısıtma, elektron bombardımanıyla ısıtma yöntemleri bu tekniğe en uygun olanlardır.

Ark fırınında hazırlanmış çeliklerin boşlukta dökümü, alaşımın küçe kalıbında soğuması, katılaşması sırasında içindeki bü-

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

tün gazdan arıtılmasına ve mekanik nitelikleri çok yüksek, homogen külçelerin elde edilmesine olanak verir. Özel maden veya alaşımların hazırlanmasında kaynaşma kesimi yöntemiyle boşlukta arıtmaya, berilyum, germanyum ve çok yüksek saflıkta olması istenen öbür madenler için kesimsel eritme yöntemiyle boşlukta arıtmaya başvurulur. Aynı şekilde boşlukta yeniden ergitme, kalıntıdan, gazdan ve gözenekten arınmış (örneğin krom çeliği) veya özel yapıda (silisyum monokristalleri) alaşımlar elde etme olanağını verir. Boşlukta ısıl ve tamamlayıcı işlemler (pişirme, tavlama, gaz giderme, çalkalama, sinterleme) artık yalnız nükleer ve uzay havacılığı alanında kalmaktan kurtulmuş, çeşitli âletlerin yapımında, otomobil ve mekanik sanayiinde de uygulama alanı bulmuştur. Yüzeyin temizliği ve korunması ikinci bir temizleme işlemine ihtiyaç göstermediğinden, yüzey katmanlarının kimyasal bozulmaya (karbonlaşma, karbon kaybetme, nitrürleşme v.b. tehlikesi) uğramaması, parçalarda gaz bulunmaması ve yüzeylerin durumu fiziko-kimyasal tepkimeleri (sinterleme ya da çalkalama içi yayınma ve parçaların daha az deforme olması) kolaylaştırdığından boşlukta işlemin, maliyet yüksekliğine rağmen, gelişmesinin temel nedenleridir.

Boşlukta işlem için iki tür fırın kullanılır: sıcak çeperli fırınlar ve soğuk çeperli fırınlar. Sıcak çeperli fırınlarda işlenecek maden, vakumlu bir mufla içinde fırına yerleştirilir ve fırının ısısı genellikle 800° ile 900°C arasındadır; soğuk çeperli fırınlar ise, geçirimsiz, dıştan soğutulmuş ve içinde ısıtıcı elemanlarla işlenecek madenin bulunduğu vakumlu fırınlardır; bu fırınların ısısı, 10^{-3} torr basınç altında 2 500°C'a, 10^{-9} torr basınç altında 1 600°C'a ulaşabilir. Doldurma ve boşaltma ızgaraları, yükleme araçlarıyla oluşturulan karmaşık sistemler sayesinde geçirimsiz tavlama fırınları, kangal tavlamada kullanılan çan fırınlar, yarı sürekli üretim fırınları ve boşlukta basınçlı sinterleme fırınları gerçekleştirilebildi.

«Buhar metalürjisi» denilen, madenleri boşlukta ısıtarak buharlaştırma ve soğuk çeperler üzerinde yoğunlaştırma yöntemi, boşlukta maden kaplama işlemlerinin doğmasına yol açtı; bu yöntem, süslemek, yansıtma gücü vermek, aşınmaya karşı korumak, bir yalıtkan üzerinde elektrik iletkenliği ve ya katalitik bir çökelti (elektrik, elektronik, optik, kimya sanayileri) elde etmek amacıyla madenî veya madenî olmayan yüzeylerin kaplanmasında geniş ölçüde uygulanır. Örneğin indükleyici plazmayla yüksek frekansta püskürtme yöntemiyle alüminyumdan bir altlığın üzerine katalizör bir platin tabakası kaplanabilir. (L)

BOTHAVİLLE, Güney Afrika'da (Oranj), Transvaal sınırı yakınında yer; 3 000 nüf. Tarım malzemesi. (L)

***BOTSWANA,** Güney Afrika'da devlet. — 648 000 nüf. (1970).

● *Tarih.* 1969 seçimlerinde, Seretse Khama'nın yönettiği Demokratik parti (B.D.P.) çoğunluğunu korudu. Ne var ki, özellikle Afrika'cı ve Güney Afrika aleyhtarı Halk partisinin muhalefeti güçlenmiştir. Botswana'nın iktisadı, hammaddelerde başlıca alıcısı, mamullerde başlıca satıcısı olan Güney Afrika cumhuriyetininkine sıkıca bağımlıdır. Birçok tsvana G. Afrika cumhuriyetinde çalışır ve ülkenin tek dışarı açılma yolu Pretoria yönündedir. Seretse Khama, güçlü komşusuyla yakın ilişkilerini devam ettirmektedir. Ama Rodezya'ya karşı cezalandırmalara katılmamış ve bu devletten kaçan siyasî mültecileri kabul etmiştir. İngiltere (bütçe girişlerinin yüzde 60'a yakını), A.B.D. ve Kanada Botswana'ya malî yardım yaparlar. (L)

***BOUCOURECHLİEV** (André), bulgar asıllı fransız bestecisi. — İki piyano ve vurmalı çalgılar için *Archipel I* (ilk çalınışı Royan şenliği, 1967) adlı bestesiyle adını duyurdu; bu eser rastlantısal müziğin unutulmaz yapıtlarından biri sayılır. Daha sonra, aynı ilkelere uyarak birbiri ardı sıra yaylı sazlar dörtlüsü için *Archipel II*'yi (Royan, 1969), piyano ve altı vurmalı çalgı için *Archipel III*'ü (Paris, 1969) ve piyano için *Archipel IV*'ü (Royan, 1970) besteledi. Diğer eserleri şunlardır: oda orkestrası için *Ombres, Hommage à Beethoven* (1970), klarnet ve vurmalı çalgı veya piyano için *Tombeau à la mémoire de Jean-Pierre Guézec* (Royan, 1971), altı çalgı için *Anarchipel* (1972), iki senfoni orkestrası grubu için *Faces* (1972), org için *Archipel Vc* (1972), piyano için *Archipel Vd* (1973) ve yirmi çalgı için *Amers* (ilk çalınışı La Rochelle şenliği, 1973). [L]

BOUDON (Raymond), fransız sosyoloğu (Paris 1934). Önce Bordeaux fakültesinde doçentti (1967), sonra Sorbonne'da sosyoloji profesörü oldu. Sosyoloji ve bilgikuramı verilerinin istatistik çözümlemesi üstüne birçok yöntembilim kitabı yayımladı. (Bu eserlerin bazılarını P. Lazarsfeld ile birlikte yazdı.) Çalışmalarında özellikle sosyolojinin konusunu tanımlamağa, tanım ile açıklama arasındaki ikilikleri belirlemeğe, kısaca sosyolojinin çokbiçimlilik nedenlerini araştırmağa yöneldi. Boudon'a göre aslında sosyolojinin yapısında bulunmayan ama sosyolojinin bilgikuramsal güçsüzlüğünden ileri gelen bu zorlukların tek çözümü sosyoloji dilinin eleştirel incelenmesiyle giderilebilir. Bu eleştirel çözümleme üç yönde yürütülmelidir: sosyolojinin sosyolojisi, bilgikuramı ve yöntembilim.

Başlıca eserleri şunlardır: *le Vocabulaire des sciences sociales* (Toplumbilimlerin sözlük hazinesi) [P. Lazarsfeld ile birlikte, 1965], *L'Analyse empirique de la causalité* (Nedenselliğin deneysel çözümlemesi) [P. Lazarsfeld ile birlikte, 1966], *L'Analyse mathématique des faits sociaux* (Toplumsal olguların matematiksel çözümü) [1967], *A quoi sert la notion de structure? Essai sur la signification de la notion de structure dans les sciences humaines* (Yapı kavramının yararı nedir? İnsanbilimlerindeki yapı kavramının anlamı üstüne deneme) [1968], *Les Mathématiques en Sociologie* (Sosyolojide matematik bilimi) [1971], *la Crise de la Sociologie* (Sosyolojinin buhranı) [1971], *l'İnégalité des Chances* (Şans eşitsizliği) [1973], *Mathematical structures of social mobility* (Toplumsal değişkenliğin matematiksel yapıları) [1973]. (L)

***BOUGAİNVİLLE,** Melanezya'da ada (Salomon takımadası). — Bakır madeni yatakları. (L)

***BOULEZ** (Pierre), fransız bestecisi. — Son eserleri arasında *Livre pour cordes* (1968), yaylılar büyük orkestrası için *Work in progress* (1948-1949 tarihli *Livre pour quatuor*'dan hareket ederek), klarnet ve bazı çalgılar için *Domaines* (1968-1969), orkestra için *Eclat/Multiples* (1970), çalgı ve on altı karışık ses için *Cummings ist der Dichter* (1970) ve İ. Stravinskiy'in anısına hazırlanan bir eserden hareket ederek flüt, klarnet, trompet, keman, alto, viyolonsel, harp, vibrafon ve yeni çalgı *halafondan* yararlanarak elektronik ahenkli düzeni için... *explosante/fixe...* (eserin adı A. Breton'dan alınmıştır) [1972-1973] sayılabilir. Beste çalışmalarının yanı sıra Boulez son yıllarda uluslararası orkestra şefliğini de sürdürdü ve bu alanda önemli başarılar elde etti. 1971'de üç yıl için C. Davis'in yerine B.B.C. Senfoni orkestrası ve L. Bernstein'in yerine de New York Filarmoni orkestrası yöneticiliğe getirildi. Daha sonra bu sözleşmelerinden ilki bir yıl, ikincisi ise üç yıl için uzatıldı. 10 ocak 1974'te Beaubourg Halk merkezinin Akustik-Müzik Araştırması ve İşbirliği enstitüsü yöneticisi oldu. (L)

BOURASSA (Robert), kanadalı devlet adamı (Montreal 1933). Montreal üniversitesinde hukuk, Oxford (1959) ve Harvard (1960) üniversitelerinde iktisat okudu. Montreal barosuna girdi; 1960-1963 yılları arasında, bir yandan Ottawa üniversitesinde iktisat dersleri verirken, bir yandan da Kanada Ulusal Gelir bakanlığında maliye danışmanı olarak çalıştı. 1963-1965 arasında, Quebec'in malî durumunu incelemekle görevli soruşturma komisyonunun yazmanlığını yaptı. 1951'den bu yana Liberal parti üyesi olan Bourassa, 1966'da Mercier kontluğundan milletvekili seçildi. Ocak 1970'te, Quebec Liberal partisinin başkanlığına getirildi. Bu arada, Montreal, Quebec ve Ottawa üniversitelerinde de ders verdi. Nisan 1970'te Quebec'te yapılan seçimleri liberaller büyük bir çoğunlukla kazanınca, Robert Bourassa hem Quebec başbakanı oldu, hem de maliye bakanlığı görevini yüklendi. Ekim 1970'te F.L.Q.'ye (Front de Libération du Quebec [Quebec Kurtuluş cephesi]) bağlı aşırılıkçılar ve aşırı uç temsilcilerinin, ayrılıkçılara karşı bir siyaset izleyen işçi bakanı Pierre Laporte'u öldürmeleri Bourassa'nın durumunu daha da sağlamlaştırdı. Ancak, Bourassa, Victoria konferansında yürürlüğe konması kararlaştırılan ve Quebec'lileri hoşnut etmeyen anayasayı kabul etmedi (1971); bunun üzerine muhalefetteki bağımsızlık yanlısı parti daha da güçlendi. 1971 ve 1972'de Bourassa hükûmeti, Bourassa'nın eyaletteki üç büyük sendika başkanını tutuklatması üzerine Quebec'te başgösteren toplumsal buhranla da mücadele etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte, ekim 1973 seçimlerinde, R. Bourassa partisine ikinci defa başarı kazandırdı. Nisan 1974'te Bourassa, Fransızcayı Quebec'in resmî dili yapmağa karar verdi. (L)

BOURBON i. Amerika Birleşik devletlerinde mısırdan yapılan ve bazen çavdar veya malt da katılan bir viski türü. (L)

BOURBONNAİS (Alain), fransız mimarı (Ainay-le-Château 1925). Caen ve Lüksemburg kent tiyatrolarını, Châlons-sur-Marne çarşısını yaptı. Ajaccio'daki sosyal güvenlik binası da onun eseridir. 1967'de Ecole nationale supérieure des beaux-arts'a (Güzel Sanatlar yüksekokulu) profesör atandı. Sonraları sahne mimarîsinde uzmanlaşan Bourbonnais, Grèzes'deki (Aveyron) eğitim merkezi binasını, Saint-Cloud-Montretout kilisesini ve otoyol şebekesi üzerindeki «Nation» istasyonunu gerçekleştirdi. Tremblay parkının düzenlenmesinde, Châlons-sur Marne merkezinin yenilenmesinde görev aldı. (L)

A. BOUCOURECHLIEV

BOURDİEU (Pierre), fransız sosyoloğu (Denguin, Pyrénées-Atlantiques 1930). Ecole Normale Supérieure'de okudu (1951-1954), 1954'te felsefe agrejesi oldu; 1959-1960 yıllarında Cezayir fakültesinde asistan olarak çalıştı ve Cezayir sosyolojisine önemli katkıda bulundu. Daha sonra Sorbonne'da asistanlık (1961-1962), Lille Edebiyat fakültesinde profesörlük (1962-1964) yaptı. 1969'dan bu yana Ecole Pratique des Hautes Etudes'ün müdürüdür. Çalışmalarında, kültür ve eğitim sosyolojisiyle ilgilendi. *Les Héritiers* (Mirasçılar) adlı kitabında «öğrencilerin toplumsal kökeni» üstüne sürdürdüğü (J.-C. Passeron ile birlikte) soruşturmanın sonuçlarını inceledi ve toplumsal sınıfların Marks'çı kuramına uygun bir yorum getirdi. *La Reproduction*'da (Üretim) üniversitenin, çeşitli sınıflardan oluşan bir toplumdaki yerini daha kesin olarak belirledi. Bu eserdeki yoruma göre okul, «kültür ayrıcalıklarını kalıtım yoluyla aktarmağa» çalışan bir kurumdur. Sınav ise ayrıcalıklı sınıflara özgü anlatım niteliğini yüceltmeğe yarar. Yine J. - C. Passeron ile birlikte yazdığı *Le Métier de Sociologue*'da (Sosyoloğun mesleği) kuramsal ilkelerin ancak sosyoloji çalışmalarıyla uzlaştırılabileceğini kanıtlamağa çalıştı; bu iki sosyoloğa göre, bir sosyoloji bilimi oluşturmak için, uygulamayı bilgikuramsal bakış açısına oturtmak gerekir; çünkü bilgikuramı da yanılgının toplumsal koşullarını çözümlemeğe yönelmiştir. P. Bourdieu'nün başlıca eserleri şunlardır: *Sociologie de l'Algérie* (Cezayir'in sosyolojisi) [1958], *Travail et Travailleurs en Algérie* (Cezayir'de iş ve işçiler) [1964], *Le Déracinement* (Köksüzleşme) [A. Sayad ile birlikte, 1964], *Un Art Moyen* (Bir orta sanat) [1965], *L'Amour de l'art. Les Musées et leur Public* (Sanat aşkı. Müzeler ve müze ziyaretçileri) [A. Darbel ile birlikte, 1966], *Esquisse d'une Théorie de la Pratique* (Uygulamanın kuramı üstüne bir taslak) [1972]. J. - C. Passeron ile birlikte yazdığı yapıtlar: *les Héritiers. Les Etudiants et la Culture* (Mirasçılar. Öğrenciler ve kültür) [M. E. Eliard ile birlikte, 1964]; *le Métier de Sociologue* (Sosyoloğun mesleği) [J. - C. Chamborederon ile birlikte, 1968], *La Reproduction. Elements Pour Une Théorie du Système d'Enseignement* (Üretim. Bir öğretim sistemi kuramı için ilkeler) [1970]. (L)

Robert BOURASSA

BOURGEOİS (Louise), fransız asıllı amerikalı kadın heykelci (Paris 1911). New York'a yerleşmeden önce (1938), Paris'te Ecole des beaux-arts'daki dersleri izledi; sonra Ranson akademisinde Bissière'in atelye-

Foto. A.P.N., Bureau-Sygma (LAROUSSE)

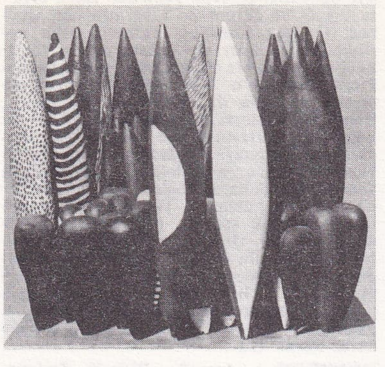

Louise BOURGEOIS «Biri ve öbürleri» (1955) ağaç yontu, boyama (Whitney Museum of American Art, New York)

sine devam etti (1935-1936); daha sonra da Robert Wlérick ve Fernand Léger ile birlikte çalıştı. Boyalı tahtadan yaptığı uzun formlarında kasılmış bir hava vardır ve bu kasılmışlık çevre ile yontular arasında anlaşılmaz bir gerilim yaratır. Gruplar halindeki kompozisyonları, yalnızlık duygusunu azaltacağı yerde arttırmaktadır. Zamanla eserlerine bir içtenlik geldi; böylece daha kalabalık gruplar içine sıkıştırılan figürler (çoğu defa siyah-beyaz) kısa süre için de olsa yalnızlık duygusunu unutturuyordu. Bourgeois 1960'larda çimento ve tunçtan içi boş heykeller yaptı; ama 1966'da düşey formlara yöneldi; siyah veya beyaz mermerden yaptığı bu tür yontuların kabarık kısımları son derece sade bir çizgiye dönüşmektedir. (L)

Paul BOWLES

BOURRİCAUD (François), fransız sosyoloğu (Saint-Martin-du-Bois, Gironde 1922). Bordeaux fakültesinde sosyoloji profesörüydü (1955-1965), daha sonra sırasıyla Paris-Nanterre'e ve Sorbonne'a sosyoloji profesörü olarak atandı (1968). Latin Amerika ülkelerine birçok inceleme gezisi yaptı; 1957 yılından beri de Latin Amerika Yüksek İncelemeler enstitüsünde ders vermektedir. Eserlerinde Talcott Parsons'un çalışmalarından oldukça etkilendiği görülen F. Bourricaud 1955'te *Eléments pour une sociologie de l'action* (Bir eylem sosyolojisi için öğeler) adlı eserini yayımladı. Bu yapıtında, toplumsal ilişkileri, eylemin anlatımlı yanının araçsal yanına üstünlüğü ile açıklar ve yeni bir çözümleme biçimi önerir; bu çözümlemeye göre toplumsal ilişkiler, bireysel bağ ile toplumsal yapı arasında bir bireşim olarak kabul edilir. Öteki eserleri şunlardır: *Esquisse d'une théorie de l'autorité* (Bir yetke kuramı taslağı) [1961]; *Changement à Puno, étude de sociologie andine* (Puno'da değişiklik, Andlarla ilgili bir sosyoloji incelemesi) [1962]; *Pouvoir et société dans le Pérou contemporain* (Çağdaş Peru'da iktidar ve toplum) [1967]; *Universités à la dérive* (Yozlaşmış üniversiteler) [1971]. (L)

***BOURVİL** (André RAİMBURG, — denir), fransız sinema oyuncusu. — (öl. Paris 1970). *La Grande Vadrouille*'dan (Büyük gezi) [G. Oury'nin, 1969] sonra *le Cerveau*'yu (Beyin) [G. Oury'nin, 1970], *le Cercle Rouge*'u (Kızıl çember) [J.-P. Melville'in, 1970] ve *le Mur de l'Atlantique*'i (Atlantik duvarı) [M. Camus'nün, 1970] çevirdi. (L)

BOUTHOUL (Gaston), fransız sosyoloğu ve yazarı (Monastier, Lozère 1899). Paris üniversitesinde hukuk doktoru (1930) ve felsefe doktoru (1933) oldu. Bugün Paris Hukuk fakültesinde ve Sosyal İncelemeler yüksekokulunda ders vermektedir. 1945 yılında *polemoloji* adını verdiği yeni bir bilim dalını oluşturdu. Bu bilim dalına göre, savaş biyolojik ve toplumsal bir olay olarak ele alınır. Aynı yıl, İnstitut Français de Polémologie'yi (Fransız Polemoloji enstitüsü) kuran Bouthoul savaş ve barışların sosyolojik incelemesine yöneldi ve Liège'de, 1963 yılında Uluslararası Barış ödülünü aldı. Başlıca eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Huit mille traités de paix* (Sekiz bin barış antlaşması) [1948], *Les Guerres, éléments de polémologie* (Polemoloji öğeleri olarak savaşlar) [1951], *L'Art de la Politique* (Siyaset sanatı) [1962], *Sauver la guerre, lettre aux futurs survivants* (Savaşı kurtarmak, savaştan kurtulacaklara mektup) [1963], *Avoir la paix* (Barışa kavuşmak) [1967], *Traité de polémologie. Sociologie des guerres* (Polemoloji incelemesi. Savaşların sosyolojisi) [1970], *Lettre ouverte aux pacifistes* (Barışçılara açık mektup) [1972]. (L)

***BOWEN** (Elizabeth), ingiliz kadın romancı. — (öl. Londra 1973). *Eva Trout* (1969) adlı eserinde zengin bir yetim kızın saplandığı ruhsal ve toplumsal çıkmazı traji-komik bir dille anlatır. (L)

BOWLES (Paul), amerikalı besteci ve yazar. — Son olarak çeşitli anlatılar yayımladı (*The Time of Friendship* [Dostluk zamanı], 1967; *The Lemon* [Limon],1969), ayrıca Muhammed Mrabet adlı bir balıkçının kendisine arap diyalektinde aktardığı bir anlatıyı kaleme aldı; bu eserde Tanca'daki alt tabaka halkının güç koşullar altındaki yaşamını ve yüzyıllardan beri süregelen batıl inançlarını dile getirdi (*Love with a few hairs* [Birkaç tel saç için aşk], 1968). Bowles'in bir otobiyografisi (*Without Slopping* [Doğrudan doğruya], 1972) ve bir de şiir derlemesi vardır (*The Thicket of Spring* [İlkbahar fundalığı], 1972). [L]

BOWRA (sir Cecil Maurice), ingiliz dilbilgini. — (öl. Oxford 1971). [L]

***BOYA** i. — Boyacılık. Bk. ANSİKL. || *Fırçaya yatkın boya*, bir dizi yatay ve dikey sürüşle ve fırçayla vurulmağa elverişli boya. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bir ülkenin *boya* tüketimi, sanayi etkenliğinin ve halkının yaşam düzeyinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Amerika Birleşik devletlerinde kişi başına boya tüketimi 19,8 kg, İsveç'te 18,6 kg, Batı Almanya'da 17,7 kg, Fransa'da 14,2 kg, Hollanda'da 10 kg, Büyük Britanya'da 9,6 kg'dır. Boya sanayii on yıldır teknik yönden başlıca üç noktada evrim geçirdi: boyaların bileşimi, uygulama teknikleri, kurutma ve kırışma yöntemleri.

— *Bileşim* açısından gelişme reçineler ve katman ürünler, pigmentler, katkılar ve eriticilerde görüldü. Sentetik reçinelerin kullanımı günden güne yaygınlaşıyor; bu reçinelerin özelliği kimyasal maddelere ve dış etkenlere dayanıklı olmasıdır: poliyesterler, epoksitler, poliüretanlar, flüorlu reçineler; bir kısım sentetik reçineler de yüksek ısılara dayanıklıdır: silikonlar, polifenilen oksitleri, polisülfoksitler, polikarbonatlar, polisülfonlar, polimitler. Eriticilerde aromatik ürünlerin kullanımı günden güne azalıyor, çünkü aromatik ürünler buharlaşınca hava kirlenmesine yol açıyor; buna karşılık, bu bakımdan daha az zararlı olan ve yeni re çineleri çok iyi eriten yeni ürünlere rağbet artmıştır. Bağlayıcı olarak suyun kullanıldığı boyalar da günümüzde çok yaygındır: lateksli boyalar veya sulandırılmış reçineler, bir eriticide eritilmiş reçinelerden oluşan boyalar. Bu tür boyalar öbür boyalar kadar kaplayıcıdır, aynı zamanda daha kalın bir kuru kalıntı bırakabildikleri için daha az boya katıyla bir yüzeyi örtmeğe olanak verirler.

Pigmentler alanında ise ışığa, kimyasal maddelere ve dış etkenlere çok dayanıklı yeni ürünler, örneğin ftalosiyanin kinakridon revleri ve birçok organik pigment kullanılır.

— *Uygulama tekniği* açısından fırça ve rulo yardımıyla elle boyama usulü yerini gittikçe otomatik tekniklere bırakmaktadır: tabancayla püskürtme* *(Ek)*, elektrolizle boyama* *(Ek)*, akıtma gibi. Öte yandan tozlama* *(Ek)*, yani kuru boya bileşenlerinin pigmentli reçineler biçiminde eritici kullanmaksızın uygulanması tam gelişme halinde bir tekniktir ve yakın bir gelecekte boyaların yüzde 15'inin toz halinde kullanılacağı sanılmaktadır.

— *Kurutma* alanında da büyük yenilikler oldu; açıkhavada veya etüvde kurutmanın yerini, yüksek frekansta, kızılaltı ya da morötesi ışımalarla, elektron demetleriyle kurutma teknikleri almıştır.

● *Fırçaya yatkın boya*, sürülme kolaylığı, fırça izlerine ve akıntıya göre değerlendirilir. Bu özelliği ölçmek için çeşitli makineler düşünülmüştür; genellikle bu makineler incelenecek boyaya batırılmış bir ayar fırçasından meydana gelir; bu fırça boyanacak bir yüzeye sürülür ve fırçanın ilerleyişine karşı koyan direnme gücü ölçülür; boyanın fırça kıllarına uyguladığı koparma kuvveti belirlenir ve uygun bir yayılma elde etmek için gerekli fırça geçiş sayısı saptanır. (L)

***BOYABAT,** Sinop iline bağlı ilçe. — 60 351 nüf., ilçe merkezi 13 033 nüf. (1975); 126 köy (1970). [M]

***BOYALI,** Kastamonu ilinde Araç ilçesine bağlı bucak. — 7 946 nüf.; 24 köy (1970). [M]

***BOYALIK,** İstanbul ilinde Çatalca ilçesine bağlı bucak. — Eski adı *Hadımköy;* 19 323 nüf., bucak merkezi 10 806 nüf., 14 köy (1970). [M]

***BOYAMA** i. — *Elektrolizle boyama*, banyo bileşenlerinin, elektrot durumundaki kaplanacak parça üzerinde çökelecek biçimde yer değiştirmesine dayanan suluboya uygulama yöntemi.

— ANSİKL. *Elektrolizle boyama* galvanoplastiye yakın bir tekniktir; bu teknikte, içinde reçineler, pigmentler, katkılar ve boya maddeleri bulunan bir suluboya kullanılır; boyanacak parça genellikle anot, banyo kabı ise katot durumundadır. Boyanacak parça katot olarak da kullanılabilir, bu durumda boyanacak parçanın anot hücumuna uğramasıyla boya tabakasının kalitesini ve rengini bozabilecek kalıntıların meydana gelmesi önlenmiş olur. Elektrolizle boyama, otomobil sanayiinde karoserlere ilk kat boyayı vurmada çok büyük önem kazandı, sonra tüm boya sanayiinde genelleşti. Bu teknik özel boyaların kullanılmasını ve kesin bir ayarlamaya olanak verecek büyük tesislerin kurulmasını gerektirir; ancak bu sayede banyonun bozulması önlenebilir, ısının akım şiddetinin ve gerilimin bir düzeyde tutulması sağlanabilir. (L)

***BOYD** (Martin), ingiliz romancısı. — Son olarak *The Tea-time of Life, The Clarification of Miss Stilby* (Yaşamın keyif saati, Miss Stilby'nin arınması) [1969] adlı bir eser yazdı. (L)

***BOYD-ORR** (John), ingiliz bilgini. — (öl. Brechin, İskoçya 1971). [L]

***BOYER** (Charles), amerikan uyruklu fransız oyuncusu. — 1966'dan bu yana şu filmlerde rol aldı: *Casino Royale* (J. Huston'un, R. Parrish'in v.d., 1967), *Barefoot in the Park* (G. Saks'ın, 1967), *The April Fools* (S. Rosenberg'in, 1969), *Chaillot'daki deli* (B. Forbes'ın, 1969), *Far Horizons* (C. Jarrott'nun, 1972), *Stavisky* (A. Resnais'nin, 1974). [L]

***BOYKOT.** — ANSİKL. Huk. *Türkiye*'de, memur görevi şeklinde de ortaya çıkan *boykot*'lar, uzun tartışmalara konu oldu. Bu konuda Parlamento'da ve Parlamento dışında yapılan tartışmalarda olayı yasalara aykırı sayanlara karşılık haksızlığa karşı direnme hakkı sayanlara da rastlandı. Öğrencilerin çoğu zaman siyasî amaçlı de günden boykotları yanında, özellikle öğretmenler tarafından girişilen boykot hareketi birtakım hukukî sorunlara yol açtı. Disiplin cezaları yanında, T.R.T.'de konuyla ilgili yayın yasağı konulmasına kadar gidildi. Yayın yasağı kısa süre sonra kaldırılmakla birlikte Danıştay yayın yasağı kararını iptal etti. Boykot, serbest meslek sahipleri arasında da görüldü. Örneğin, 1975 yılında perakendeci kâr hadlerinde indirim yapılmasına karşı bir kısım eczacılar bu kararı protesto amacıyla satış boykotu yaptılar. Ancak, boykot yoluyla kamuoyunu etkilemenin giderek etkinliğini kaybettiği ve hukuka aykırı olan bu davranışın önlenmesi ve müeyyidelendirilmesi gereği —öğrenci boykotlarını da kapsayacak şekilde— benimsenmeğe başladı. Bununla birlikte bu konuda bir yasa hazırlama yoluna gidilmedi ve etkinliğini kaybetmiş de olsa boykot olayları çeşitli kesimlerde sürdü. (M)

BOYUNEĞME bls. i. Etoloji. *Boyuneğme davranışı*, bir türdeşiyle karşılıklı sataşma ilişkisi sırasında yenilgiyi kabullenmek zorunda kalan hayvanın takındığı tavır, bu tavır genellikle sataşmaya son verir. (Boyuneğme davranışları çoğu zaman her hayvan türünde değişik biçimlerde ortaya çıkan gelenekselleşmiş hareketlerdir: kurtlarda, yenilgiyi kabullenen hayvan boynunu üstün gelen hayvanın ağzına doğru uzatır.) [L]

BOZBEYLİ (Ferruh), türk siyaset adamı (Maraş 1927). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi. 1961'e kadar İstanbul'da serbest avu-

Foto. O. Baker, J. Adanson-Gamma (LAROUSSE)

kat olarak çalıştı. 1961'de siyasî hayata atıldı, o yıl yapılan seçimlerde A.P.'den Trabzon milletvekili oldu; bir süre A.P grubu başkanvekilliği yaptı, sonra Millet meclisi başkanvekilliğine seçildi; 1965 seçimlerinde partisinin çoğunluğu sağlaması üzerine meclis başkanlığına getirildi; bu görevini 1967 ve 1969 başkan seçimlerinde de korudu. 1970'te, bazı arkadaşlarıyla birlikte A.P.'den ayrılan Bozbeyli, meclis başkanlığı görevinden de istifa ederek Demokratik parti kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin genel başkanlığına getirildi (1971). 1973 seçimlerinde gene Trabzon milletvekili olarak Meclis'te kaldı. Eserleri: *Türkiye'de siyasî partilerin ekonomik ve sosyal görüşleri* (4 c., 1969-1970), *Kalkınma ve planlama* (1969). [M]

***BOZBURUN,** Muğla ilinde, Marmaris ilçesine bağlı bucak. — 4 400 nüf., bucak merkezi 1 026 nüf., 5 köy (1970). [M]

***BOZCAADA,** Ege denizinin kuzeydoğusunda, Türkiye'ye ait ada, Çanakkale iline bağlı ilçe. — 1 854 nüf. (1975). [M]

***BOZDOĞAN,** Aydın iline bağlı ilçe. — 34 935 nüf., ilçe merkezi 7 106 nüf. (1975). [M]

***BOZKIR,** Konya iline bağlı ilçe. — 67 653 nüf., ilçe merkezi 5 270 nüf. (1975). [M]

***BOZKURT,** Denizli ilinde Çardak ilçesine bağlı bucak. — 9 819 nüf., bucak merkezi 2 041 nüf., 12 köy (1970). [M]

***BOZKURT,** Kastamonu iline bağlı ilçe. — 14 028 nüf., ilçe merkezi 2 910 nüf. (1975); 32 köy (1970). [M]

BOZKURT (Orhan), türk mimarı (Edirne 1919). İstanbul Yüksek Mühendis mektebinin Mimarlık bölümünü bitirdi (1943); aynı okulda asistan (1943-1953) ve profesör oldu (1961). Mekân-insan ilişkisini insanın değişen psikolojik yapısı yönünden inceleyen Bozkurt 1954'te Ankara'da Gazanfer Beken ve Orhan Bolak ile birlikte Ulus işhanı ve meydanı, İmar ve İskân bakanlığı binası (1956), İstanbul'da Ankara işhanı (1955-1956) ve Orhan Bolak ile Etiler Ulus mahallesi düzenlemelerinde çalıştı. Başlıca eserleri: *Açık hava tiyatroları* (1950); *Koca Sinan'ın köprüleri* (1953). [M]

***BOZOĞLAK,** Erzincan ilinde, Kemah ilçesine bağlı bucak. — 3 191 nüf., bucak merkezi 555 nüf., 8 köy (1970). [M]

BOZOK (Salih), türk askeri ve siyasetçisi (Selânik 1881 - İstanbul 1941). Harp okulunu (1902) ve Harp akademisini bitirdi; bir ara Abdülhamid'in muhafızlığını yaptı; suriye cephesinde bulunduğu sırada mahalle ve sınıf arkadaşı Mustafa Kemal'in emrine girdi ve onunla birlikte Anadolu'ya geçerek Kurtuluş savaşına katıldı; Mustafa Kemal'in başyaveri oldu. Kurtuluş savaşının bitiminde yarbay rütbesiyle ordudan ayrılarak, o tarihte adı Bozok olan Yozgat'tan milletvekili seçildi (1923); daha sonraki seçimlerde de mecliste kaldı; Atatürk'ün ölümünden sonra siyasetten ayrıldı. (M)

BOZORG ALAVİ, iranlı yazar (Tahran 1904). Almanya'da öğrenim gördü, Berlin'deki Humboldt üniversitesinde öğretim üyesi oldu. Yeni İran'ın toplumsal ve siyasal güçlüklerini inceleyen hikâyeler (*«Elliüç»*, 1942; *«Mektuplar ve öbür hikâyeler»*, 1951; *«Gözleri»*, 1952) ve denemeler (*«İran savaşta»*, 1955; *«Kanlı petrol»*, 1956) yazdı. *«Güller ve bülbüller ülkesi»* adlı eserini doğrudan doğruya almanca kaleme aldı (1957); roman ve hikâyelerini *«Beyaz duvar»* adı altında topladı (1960). XX. yüzyıl iran edebiyatı üstüne bir deneme yayımladı (*«Yeni İran edebiyatının tarihi ve gelişmeleri»*, 1964) ve farsça-almanca bir sözlüğün yayınına giriști. (L)

***BOZOVA,** Antalya ilinde Korkuteli ilçesine bağlı bucak. — 10 972 nüf., bucak merkezi 1 911 nüf., 11 köy (1970). [M]

***BOZOVA,** Urfa iline bağlı ilçe. — 38 868 nüf., ilçe merkezi 5 431 nüf., (1975); 73 köy (1970). [M]

***BOZTEPE,** Tokat ilinde, Zile ilçesine bağlı bucak. — 23 377 nüf., bucak merkezi 2 120 nüf., 37 köy (1970). [M]

BOZULMA i. (*bozulmak*'tan *bozul-ma*). Haritacılık. *Açısal bozulma,* bir izdüşüm sisteminde, izdüşüm düzlemi içindeki iki çizginin oluşturduğu açı ile karşılaştırma elipsoidi üstünde bu çizgilere tekabül eden iki çizginin oluşturduğu açı arasındaki fark: *Konform izdüşümlerde açısal bozulma sıfırdır.* || *Çizgisel bozulma,* bir izdüşüm sisteminde, izdüşüm düzlemindeki $\widehat{aa'}$ yayının uzunluğu ile karşılaştırma elipsoidi üzerinde buna tekabül eden $\widehat{AA'}$ yayının uzunluğu arasındaki farkın $\widehat{AA'}$ uzunluğuyla K bölümü: *Konform bir izdüşüm için* K *çizgisel bozulmasının değeri:*

$$K = \frac{\widehat{aa'} - \widehat{AA'}}{AA'} = e - 1\text{'dir.}$$

Burada e, göz önüne alınan elemanın yönüne bağlı olmayan yerel ölçektir. || *Yüzeysel bozulma,* bir izdüşüm sisteminde, izdüşüm düzlemindeki bir şeklin yüzeyiyle karşılaştırma düzleminin buna tekabül eden şeklin yüzeyi arasındaki fark: *Eşdeğer izdüşümlerde yüzeysel bozulma sıfırdır.* (L)

***BOZÜYÜK,** Bilecik iline bağlı ilçe. — 30 307 nüf., ilçe merkezi 15 223 nüf. (1975). 5 km uzaklıkta 600 000 m²'lik bir alana yayılacak olan Eczacıbaşı seramik fabrikasının temeli atıldı (1975). [M]

***BÖBREK** i. — ANSİKL. *Yapay böbrek.* Her iki böbreği alındığı için kanı yeterince veya hiç temizlenemeyen hastalarda kanı temizlemeğe yarayan bu düzenek üre gibi kolay diyaliz olabilen, fakat normal böbrekle bile süzülüp atılması yavaş olan ürünlerle ağır zehirlenme hallerinde bazen kullanılır. Çok yer kaplayan ve çok pahalı olan yapay böbrek son yıllarda gitgide küçültülüp basitleştirilmiş ve tedavi kurumlarında daha rahat kullanılması sağlanmıştır. Hattâ kira karşılığında evlere yerleştirilen yapay böbrekler bile vardır; yıllar boyunca hiç değilse haftada bir kanının temizlenmesi gereken hastalar böylece hastahaneye yatmadan evde tedavi edilebiliyor. (L)

***BÖĞÜRTLEN,** Urfa ilinde, Birecik ilçesine bağlı bucak. — 4 978 nüf., bucak merkezi 530 nüf., 13 köy (1970). [M]

BÖHM (Gottfried), alman mimarı (Offenbach 1920). Münih Yüksek Teknik okulunda mimarlık, Güzel Sanatlar akademisinde de heykelcilik öğrenimi gördü (1942-1947). 1947'den 1950'ye kadar babası Dominikus Böhm'ün bürosunda çalıştı. O tarihte Rudolf Schwarz ile birlikte Köln şehrinin yeniden düzenlenmesine katıldı, Azize Anna ve Aziz Yusuf kiliselerinin yapımında babasına yardımcı oldu; aynı yıl eski Köln şehrindeki St-Colomba şapelini yeniden inşa ederek yapının Ortaçağ'dan kalma kapı revakına iİgin planlı ve her yanı vitraylarla çevrili modern bir nef ekledi. 1963'te Aachen Yüksek Teknik okulunda profesör olarak görev aldı. Böhm çok sayıda dinsel yapı gerçekleştirdi; bunlar arasında en önemlileri 1968'de yaptığı Neviges kilisesi (daha sonra bu yapıya ek olarak bir manastır ve hacıların kalabilecekleri bir yer ekledi), Köln-Melaten'deki İsa'nın Dirilişi kilisesi (1969), Düsseldorf-Garath'daki Aziz Matta kilisesidir (1970). Böhm ayrıca 1967'de Bensberg kentinin yeni otelini, 1968'de de Bensberg yakınlarındaki Refrath çocuk köyü ile Düsseldorf-Garat'daki yaşlılar köyünü yaptı. Böhm'ün eserlerinde Bruno Taut, Gaudi*, Scharoun* ve Mies* van der Rohe gibi sanatçıların büyük etkisi vardır. (L)

BÖHM (Karl), avusturyalı orkestra yöneticisi (Graz 1894). Hukuk doktoru, eserleriyle ilgili bütün belgeleri kendisine veren Richard Strauss'un dostu ve en ünlü yorumcularından biri olan Böhm, 1943'te ve on beş ay için ikinci bir defa 1954'te Viyana operasını yönetti. Doldurduğu *Tristan* ve *Tetraloji* plaklarında, sanatçının Wagner yorumunu (ilk olarak 1962'de Bayreuth orkestrasını yönetti) bulmak mümkündür. En yaşlı orkestra şeflerinden biri olan Böhm, Mozart'ın senfoni ve operalarından çeşitli plaklar doldurdu ve böylece son yıllarda ünü daha da arttı. (L)

BÖKE (Tevfik), türk atleti (İstanbul 1913). 110 m engellide 18,8 (1931), 17,4 (1932), 16,6 (1933) ile Türkiye rekorlarını kırdı; uzun atlamada 1933'ten 1936'ya kadar 6 kere Türkiye rekortmeni oldu (son derecesi 6,80 m). [M]

***BÖLEN** sıf. ve i. — Mat. *Bir halkada soldan* (veya *sağdan*) *sıfır böleni,* $ab = 0$ ($ba = 0$) olduğuna göre $b \neq 0$ olmak şartıyla en az bir $b \in$ A elemanı bulunan bir A halkasının her *a* elemanı: 0, *soldan ve sağdan sıfır bölenidir.* || *Bir halkada sıfır böleni,* soldan ve sağdan sıfır böleni. || *Gerçek* (*sağdan* veya *soldan*) *sıfır böleni,* sıfır olmayan sıfır böleni (sağdan veya soldan): 6, {0, 1, 2, 3, 4, 5} *modüllü* $\mathbb{Z}/6\mathbb{Z}$ *tamsayılar cümlesinde,* $2 \times 3 = 6 \equiv 0$ [6] *olduğuna göre* 2 *ve* 3 *sıfırın gerçek bölenleridir.* (L)

***BÖLGE** i. — Astron. *H I bölgesi,* yansız hidrojen bakımından çok zengin yıldızlararası bölge. || *H II bölgesi,* iyonlaşmış hidrojen bakımından çok zengin yıldızlararası bölge: *H II bölgeleri, morötesi ışınlar yayan çok sıcak yıldızlardan ileri gelir.* Bk. ANSİKL.

— Bilişim. *Bellek bölgesi,* bir bilgisayar merkez belleğinin, sığası kelimeler, harfler veya sekizli sayılarla ifade edilen ve kendisine özel bir görev yüklenen parçası.

— ANSİKL. Astron. Bir yıldızın çevresinde bir *H I* ve bir *H II bölgesi*'nin bulunması her şeyden önce yıldızın sıcaklığına bağlıdır. Yıldızın yaydığı morötesi ışınım yıldızlararası hidrojeni iyonlaştırır; böylece yıldız iyonlaşmış hidrojen içinde yüzer; daha uzakta morötesi ışınım soğurulduğundan hidrojenin iyonlaşması artık olanaksızlaşır ve hidrojen yansız halde kalır. Bu bölge H I bölgesidir. Merkez yıldızın sıcaklığı yetersizse hidrojenin iyonlaşması olanak dışıdır: bu durumda H II bölgesi bulunmaz. H I bölgeleri her şeyden önce, yansız hidrojenin niteliği olan 21 sm çizgileri sayesinde incelenir; H II bölgeleri de radyoastronomide inceleme konusudur; fakat bu inceleme serbest elektronların ısıl ışınımıyla yapılır; kızılaltı ışınlarla gözlemin çok verimli bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Çizgiler tayfı, hidrojen çizgileri ve yasak çizgiler aracılığıyla bulutsunun içindeki fiziksel koşulları tanımamıza da olanak verir. Strömgren, hidrojenin iyonlaşmasına yol açan yıldızın özelliklerinden yola çıkarak H II bölgesinin boyutlarını değerlendirdi: *Strömgren küresi*'nin yarıçapı aynı zamanda yıldızlararası ortamda bulunan toz miktarına da bağlıdır. H I ve H II bölgelerinin sıcaklığı gaz elektronlarının ve atomlarının kinetik sıcaklığıdır. Bu sıcaklık bölgelerden her birinin enerji bilançosuna göre değişir. Bir H II bölgesi için sıcaklık 5 000°C ile 10 000°C arasında oynar. Farklı atomların, hidrojen moleküllerinin, toz tanelerinin varlığı nedeniyle daha karmaşık kimyasal bileşim veren H I bölgesinin sıcaklığı üstünde henüz bir uzlaşmaya varılamamıştır. H II bölgeleri üstüne yapılan bugünkü incelemeler, bu bölgenin çok sıcak bir yoğunlaşma olan yıldızla çok seyreltik ve soğuk olan yıldızlararası ortam arasında bir geçiş olmasına dayanır. (L)

***BÖLL** (Heinrich), alman yazarı. — Son hikâyelerinde (*Palyaço* [Ansichten eines Clowns], 1963); oyununda (*der Aussatz* [Cüzam], 1970) ve anlaşılmaz bir kadının evlilik serüvenleri çevresinde Wilhelm zamanından günümüze kadar Alman toplumunun gelişmesini çizen romanı *Fotoğrafta bir kadın var*'da (Gruppenbild mit Dame) [1971] her türlü modaya ve uzlaşmaya, bütün basmakalıp düşüncelere ve günü gününe yaşama yollarına karşı giriştiği amansız savaşı sürdürdü. Son eseri olan *Die Vellorence ehre der Katharina Blum* (1974) aynı yıl *İftira* adıyla türkçeye çevrildi. 1972'de Nobel Edebiyat ödülünü aldı. (L)

***BÖLÜKBAŞI** (Osman), türk siyaset adamı. — 1961 seçimlerinden başarılı sonuç aldıktan (54 milletvekilliği) sonra partisinde bazı çözülmeler meydana gelmesini önleyemedi ve 1964'ten sonra partiye yeni katılan Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının yavaş yavaş duruma hâkim olmağa başlaması üzerine istifa ederek C.K.M.P.'yi Türkeş ve arkadaşlarına bıraktı (bk. MİLLİYETÇİ* HAREKET PARTİSİ, *Ek*) ve yeniden M.P.'yi kurdu (1965). Bu partinin lideri olarak girdiği seçimlerden, eskisine oranla gerilemiş olarak çıktı, 1969 seçimlerinde partisinin Parlamento'daki gücünün daha da azaldığını görerek 1973 seçimlerine katılmadı ve siyaseti bıraktı. (M)

***BÖLÜKYAZI,** Bitlis ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 361 nüf., bucak merkezi 921 nüf., 21 köy (1970). [M]

***BÖLÜNME** i. — Astron. Bk. ANSİKL.

Ferruh BOZBEYLİ

Karl BÖHM

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); Vassal-Gamma (LAROUSSE)

— Psikanaliz. Freud'un terminolojisine göre, birbiriyle bağdaşmaz iki davranışın, kişi için görünür sorunlar yaratmaksızın, benlikte birarada bulunmasını belirtir. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astron. Yer atmosferi dışında hüküm süren kozmik primer ışımanın temel etkeni çok yüksek enerjili protonlardır; bu protonlar atom çekirdeklerinde *bölünme* türünden tepkimelere yani nükleon yayımına dayanan bir başkalaşıma yol açabilecek güçtedir. Bu tepkimeler yıldızlararası gazla birlikte meydana gelir ve lityum, berilyum, bor gibi hafif elementleri oluşturur. Ayrıca yıldızların yüzeyinde de bu tür tepkimeler meydana gelebilir. Nitekim Gökada'da hafif elementlerin bu denli bol bulunması ancak bu yoldan açıklanabilir, çünkü yıldızların içinde gelişen çekirdek tepkimeleri sırasında hafif elementlerin oluşum oranı çok düşüktür. Üstelik bu doğal izotopların, yıldız atmosferlerinde hüküm süren çok yüksek sıcaklıklara dayanamayacağını da biliyoruz.

Willy BRANDT

— Psikanaliz. Freud fetişizm veya psikoz gibi olayları ele alarak benlikteki *bölünmeler* üstünde durur; fetişizmde kadında kamış olmadığı açıkça bilinir, fakat bu gerçek kabul edilmez; fetişin ortaya çıkması, fetiş fikrine mantıken aykırı düşmekle birlikte, kadındaki bu eksikliğin reddedildiğini belirtmek içindir. Bu bölünme kavramının faydası, görünür tutarsızlıkları açıklamasındadır; gerçekten her belirti gibi bölünme de bilinçdışını özgül mantıkî bir şekilde yansıtır.

Gerçekten, Freud bilinçdışı kavramını işe karıştırarak bütün kişiliği birçok bölünmeye dayandırır: ruhsallık bekinmeleri (bilinçdışına eğilim, benlik, üstbenlik) arasındaki, bilinç ve bilinçdışı arasındaki, şimdiki ve geçmiş zaman arasındaki bölünmeler. Klinik sınıflandırmanın ötesinde, bölünme bilinçdışı gerçeğini kanıtlayan her kırılma konusuyla ilintilidir. Bir yandan Melanie Klein, öte yandan Jacques Lacan «bölünme» terimini bu anlamda kullandılar. (L)

BÖLÜŞÜM i. (*bölüşmek*'ten *bölüş-ü-m*). Bilişim. *Zaman bölüşüm*, bir bilişim sisteminde, birçok kullanıcının aynı anda, aynı bilgisayarla genellikle karşılıklı konuşma biçiminde bağımsız olarak çalışma yapabildiği işlem yöntemi; bu yöntemde işletme sistemi her kullanıcıya sırayla birkaç milisaniyelik bir hesap süre dilimi ayırır, böylece her kullanıcı bilgisayarı yalnız kendisi kullanıyormuş gibi rahatlıkla çalışabilir. (Zaman bölüşüm'ün ingilizce karşılığı olan *time sharing* terimi de çok kullanılır.) [L]

BPİ i. (ing. *bit per inch* deyiminin kısaltması). Bilişim. Magnetik bir kayıt desteğinde inç başına kaç bitlik bilgi yazılabileceğini gösteren kayıt yoğunluk birimi: *En çok kullanılan magnetik şeritler 800 veya 1 600 bpi'liktir.* (L)

BRACKE (Ferdinand), belçikalı bisiklet yarışçısı (Hamme 1939). 1964 ve 1969 yarışlarında dünya bisiklet şampiyonu oldu; 1967'de Roma'da 48,093 km'lik yolu bir saatte alarak yeni bir dünya rekoru kırdı. (L)

***BRAGG** (sir William Lawrence), ingiliz fizikçisi. — (öl. İpswich 1971). [L]

BRAİDWOOD (Robert J.), amerikalı arkeolog (Detroit 1907). Doğu arkeolojisine ait en eski arkeoloji dönemleri üstüne yapılan tüm çalışmaları yeniledi, tarımın ortaya çıkışını ve gelişimini açıklamak için «çekirdek bölgeler» kuramını önerdi. Ona göre tarım ve hayvancılık son buzul döneminden sonra Doğu dağlarının (Zagros, Toros, Lübnan ve Yahudiye dağları) eteklerinde ortaya çıkmıştır. Yine Braidwood'a göre bu bölgeler o zaman için yaban tahıllarının ve keçi gibi kolaylıkla evcilleştirilebilecek hayvanların yetiştiği bir ortamdı. Arkeolog daha sonra, ilk tarım çalışmalarından ilk merkezleşmiş toplulukların ortaya çıkışına kadar geçen süre içinde iktisadî ve toplumsal evrimi açıklayan eksiksiz bir taslak hazırladı. Bu taslak, Cilâlıtaş, Kalkolitik ve Eski Tunç devri arasındaki eski ve çok yetersiz sayılan zaman bölümlemesinin yerini aldı. Braidwood tezini özellikle *Current Thoughts on the Beginnings of Food Production in Southwestern Asia* (Güneybatı Asya'da besin üretiminin başlangıcı üstüne güncel düşünceler) [1969] ve *Cultures Based on Plant and Animal Domestication* (Bitki ve hayvan yetiştiriciliğine dayanan kültürler) [1971] gibi eserlerde açıkladı.

Araştırmalarında, eski çevre üstüne incelemelerden de yararlanan arkeolog Kuzey Suriye'de, Irak'ın kürtler bölgesinde, İran'da (Serâbtepe) ve 1963'ten bu yana Türkiye'de (Çayönü tepesi), önerdiği taslağı doğrulamak için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Çayönü tepesindeki kazılarında çanak-çömlek gibi prehistorik buluntular çıkaran Braidwood'un *Prehistoric Man* (Tarihöncesi adamı) adlı eseri 1963'ten sonra birçok defa basıldı. Yayımlanmakta olan eserleri *The Early Village in Southwestern Asia* (Güneybatı Asya'da ilk köy) ve *Prehistoric İnvestigations in Southwestern Asia* (Güneybatı Asya'da prehistorya araştırmaları) çalışmalarını bütünleyecek niteliktedir. (LM)

BRAİN DRAİN i. (ing. *brain*, beyin ve *drain*, akıtma'dan ing. k.). Bk. *Beyin* GÖÇ*ü *(Ek)*. [L]

***BRANDO** (Marlon), amerikalı sinema oyuncusu. — *Hong Kong'lu kontes*'ten (Ch. Chaplin, 1966) sonra şu filimleri çevirdi: *Reflections in a golden eye* (Pırıltılı gözler) [J. Huston, 1967], *İsyan* (Queimada) [G. Pontecorvo, 1969], *Karanlıkla gelen adam* (The Nightcomers) [M. Winner, 1971], *Baba* (The Godfather) [F. F. Coppola, 1972], *Paris'te son tango* (B. Bertolucci, 1972). *Baba* filmiyle kendisine verilen 1973 en iyi oyuncu Oskar'ını kabul etmedi. (L)

***BRANDT** (Herbert Karl FRAHM, **Willy** — denir), alman siyaset adamı. — 1966'da başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı oldu. 21 ekim 1969'da, S.P.D. (Sozialdemokratische Partei Deutschlands [Alman Sosyal Demokratik parti]) ve F.D.P. (Freie Demokratische Partei [Liberal Demokratik parti]) koalisyon hükûmetinde başbakanlığa getirildi. *Ostpolitik* diye adlandırılan doğuya açılma (bk. ALMANYA, *Ek*) siyasetini izleyerek Batı Almanya'nın geleneksel dış siyasetini altüst etti. Hıristiyan demokratların ve yeni önderleri Rainer Barzel*in *(Ek)* şiddetli muhalefetine rağmen W. Brandt önemli başarılar elde etmeyi bildi. Doğu Alman hükûmeti başkanı Willi Stoph* *(Ek)* ile Erfurt'ta (19 mart 1970) ve Kassel'de (21 mayıs 1970) görüştü. S.S.C.B. (ağustos 1970) ve resmî ziyarette bulunduğu Polonya (aralık 1970) ile önemli antlaşmalar imzaladı. Bu çalışmalarından ötürü 1971 Nobel Barış ödülünü kazandı. 27 nisan 1972'de, C.D.U.'nun (Christliche Demokratische Union [Hıristiyan Demokrat partisi]) verdiği «yapıcı güvensizlik» önergesinin kabul edilmemesi üzerine başbakanlıkta kalan Brandt, Bundestag yasama meclisinin yalnızca Moskova ve Varşova antlaşmalarını son anda onaylaması karşısında seçim tarihini öne almak zorunda kaldı (aralık 1972). Yeniden başbakan seçilen Willy Brandt uluslararası yumuşama siyaseti gütmeğe başladı ve Avrupa İktisat ve Para birliğinin düzenlenmesine katkıda bulundu. (Bu birlik, İngiltere'nin Ortak pazara girişinde önemli bir rol oynadı.)

1969 yılında yapacağını söylediği toplumsal reformları gerçekleştiremeyen başbakan Brandt kamuoyunun güvenini giderek yitirmeğe başladı.

Mayıs 1970 ve nisan 1973'te başkanlığa seçildiği partisinde de çeşitli zorluklarla karşılaştı. S.P.D.'nin birçok başarısızlığından sonra ortaya çıkan Wilhelm olayı (bk. ALMANYA*, *Ek*) hükûmete yeni bir darbe indirdi. Bunun üzerine başbakan W. Brandt görevden ayrılarak (7 mayıs 1974) iktidarı liberal-sosyalist bir koalisyona bıraktı, fakat S.P.D.'nin başkanı olarak kaldı. (L)

***BRANDYS** (Kazimierz), polonyalı yazar. — *Rynek* (Pazaryeri) [1968] adlı bir anlatı yayımladı. Ayrıca iki yüzyıl boyunca süren hayalî bir mektuplaşma çerçevesinde Polonya'nın kötü talihini gözler önüne seren *Wariage pocztowe*'i (Posta değişimleri) [1972] yazdı. (L)

***BRASSEUR** (Pierre), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu. — (öl. Brunico, İtalya 1972). Son filimleri içinde en önemlileri *Goto, ile d'amour* (Aşk adası Goto) [W. Borowczyk'in, 1968], *Kahraman serseri* (Les Maries de l'An II) [J. P. Rappeneau'nun, 1969] ve *la Panne*'dır (Pan) [E. Scola'nın, 1972]. Ölümünden birkaç hafta önce anılarını *Ma vie en vrac* (Düzensiz hayatım) adlı bir kitapta toplamıştı. (L)

BRATTELİ (Trygve Martin), norveçli siyaset adamı (Notteroy, Tonsberg yakınları 1910). Gazeteci ve İşçi Partisi Gençlik kurulu sekreteriydi (1934). 1945 yılında bu partinin başkan yardımcılığına, 1965'te de başkanlığına getirildi. Maliye bakanı (1951-1955 ve 1956-1960), ulaştırma bakanı (1960-1964), Kuzey konsey üyesi (1956-1957), parlamento işçi grubu başkanı (1964-1971) ve hükûmet başkanı (mart 1971 - eylül 1972) oldu. İşçi partisinin 150 koltuktan ancak 61'ini elde edebildiği 11 eylül 1973 seçimlerinden sonra T. M. Bratteli, ekim ayında bir azınlık hükûmeti kurdu ve ilk iş olarak Norveç'in Avrupa Ekonomik ortaklaşmasına (A.E.O.) katılması sorunuyla karşılaştı. Uzun görüşmeler sonunda ülkesinin Avrupa ortaklaşmasına katılmasını sağladıktan ve anlaşmayı parlamentonun onayından geçirdikten sonra (1974) ortaya yeni bir konu çıktı: hükûmet, yüzde 50'si devlete, yüzde 50'si de Kanada firması Alcan'a ait olan Aardal og Sunndal Verk alüminyum firmasını tamamen devletleştirmek istiyordu, fakat bu amaçla ödenmesi gereken 62 000 000 dolara karşı çıkanlar vardı, başbakan Bratteli tasarıyı parlamentonun onayına sunarken, sonuç alamayacak olursa istifa edeceğini açıkladı; gerçekten de tasarının parlamentodan geçmesi şüpheli görünüyordu; bununla birlikte Bratteli Merkez partisinin desteğiyle istediğini elde etti ve görevini sürdürdü. (LM)

BRAXTON (Anthony), amerikalı saksofoncu (Chicago 1945). 1959'dan 1963'e kadar Chicago School of Music'de dersleri izledi; daha sonra Chicago Musical College'de armoni ve beste öğrendi, Roosevelt University'de de felsefe okudu. 1966'da Chicago'da «AACM» (Sanat Müziğini Koruma ve Geliştirme derneği) üyesi oldu. 1969'da Avrupa'ya gitti. Burada Alan Silva, Steve Lacy, Archie Shepp ve Philly Joe Jones ile birlikte çalıştı. Aynı zamanda soprano saksofon, flüt, bas ve kontrbas klarnet de çalabilen, özellikle çağdaş batı müziği deneylerinden etkilenen ve sürekli olarak yeni ses düzenlemeleri arayan sanatçı çağdaş müziğin en şaşırtıcı ve en özgün temsilcilerinden biridir. Piyanocu Chick Coréa'nın dörtlüsü ile *Circle*'ı plağa doldurdu (1970). Eserleri arasında ünlü alto solo saksofon albümü *Saxophone İmprovisations Série F* (1972) vardır. (L)

BRAZİN i. (lat. *brassica*, şalgam'dan fr. *brasine*). J. W. Mitchelle ve çalışma arkadaşları tarafından şalgamdan çıkarılan, büyümeyi arttırıcı bitkisel hormon. (L)

***BREEDER** i. — Nükl. Bk. *Kuluçka* PİL*, *Ek*.

***BREJNEV** (Leonid İliç), sovyet siyaset adamı. — 1966-1967 yıllarında, hem Mao Çe-tung'un, hem Fidel Castro'nun siyaset anlayışına karşı çıktı; nisan 1967'de Karlovy Vary'de 23 Avrupa Komünist partisi temsilcisinin katıldığı toplantıda NATO'ya karşı olduğunu ilân etti. 1968'den bu yana sovyet yönetiminin gerçek başkanı olan Brejnev, Dubçek ve öteki Orta Avrupa sosyalist ülkeleri başkanlarıyla yaptığı görüşmelerden bir ay sonra (mart 1968'de) revizyonizm ve milliyetçiliğe karşı çıkan bir söylev verdi. 4 mayısta Dubçek ile görüştü,

Foto. Bureau-Gamma (LAROUSSE)

3 temmuzda S.S.C.B. Komünist Partisi Merkez kurulu önünde Çeklere karşı bir ihtar konuşması yaparak sert bir siyasetten yana olduğunu doğruladı ve şöyle dedi: «Sosyalizmin ve sosyalist ülkelerdeki işçi sınıfının davasını savunmak için bütün gücümüzü kullanmalıyız. Bu bize düşen bir hak ve görevdir.» 26 eylül tarihli *Pravda* gazetesinde çıkan bir makalede geliştirilen bu teze, sonradan «Brejnev doktrini» (veya «sınırlı egemenlik doktrini») denildi. Brejnev bu doktrin anlayışı içinde, Cierna nad Tisu'da yapılan (29-31 temmuz) sovyet-çekoslovak konferansında sovyet delegasyonuna başkanlık etti: 20 ağustosta Dubçek'e güçsüzlüğünü bildiren bir yazı gönderdi ama, ordunun pek yakında Çekoslovakya'ya yapacağı müdahaleden hiç söz etmedi. 25 ekimde, Komsomol temsilcileri önünde, «düşman ideoloji»ye karşı amansız bir mücadelenin başlatılacağını bildirdi ve 6 mayıs 1970'te bir «dostluk antlaşması» imzalamak için Prag'a gitti. Haziran 1969'da Moskova'da düzenlenen Dünya Komünist Partileri konferansında, «Mao'nun milliyetçi siyaseti»ne karşı çıktı, ama ekimde «Batı Almanya'daki ilerici güçlerin zaferi»ni kutladı ve Batı Almanya yöneticileriyle Doğu Almanya'yı Avrupa Güvenliği konferansına çağırdı. Aralık 1969'da, daha sonra nisan 1970'te ülkesinin iç iktisat siyasetine karşı çıkarak, sanayinin yeterince modernleştirilemediğini ve tarımcılığın da yerinde saydığını belirtti. General de Gaulle ile Paris'te yaptığı görüşmeden (20 haziran - 1 temmuz 1967) sonra Paris-Moskova arasında direk bir telefon bağlantısının kurulmasına ve bilim alanında fransız-sovyet işbirliğinin başlatılmasına karar veren Brejnev önce Moskova'da Georges Pompidou ile görüştü (6-14 ekim 1970), sonra da Paris'e gitti (4-9 kasım 1971). Bu arada, mart-nisan 1971'de düzenlenen Sovyet Komünist partisi XXIV. kongresini yönetti; Stalinciliğe dönüşü engelleyerek IX. plandaki (1971-1975) amacın «toplumun maddî yaşam düzeyini büyük ölçüde yükseltmek» olduğunu açıkladı. Avrupa Ekonomik ortaklaşmasını (A.E.O.) Batı Avrupa gerçeklerinden biri olarak gören (20 mart 1972 söylevi) Brejnev 22-29 mayıs tarihleri arasında başkan Nixon ile görüşerek (resmî ziyaret) stratejik silâhların sınırlandırılması konusunda bir antlaşma imzaladı (29 mayıs). Haziran 1973'te önce A.B.D.'ye gidip başkan Nixon ile bir defa daha görüştü, sonra Fransa'ya geçti; böylece söz konusu ülkeler arasında bağlar daha da güçlendirilmiş oldu. Hindistan'a yaptığı bir ziyaret sonunda (kasım 1973) iki ülke arasında bir iktisadî işbirliği anlaşması imzalandı. Daha sonra Küba'ya yaptığı ziyaret (ocak 1974) S.S.C.B. ile Castro rejimi arasındaki ilişkilerin iyiye doğru gittiğini gösterdi. Temmuzda Brejnev stratejik silâhların sınırlandırılması sorununu bir kere daha Nixon ile görüştü ve Helsinki'de yapılan Avrupa güvenliği ve işbirliği zirve konferansında (30 temmuz 1975) A.B.D. devlet başkanı Gerald Ford ile aynı konuyu yeniden ele aldı. (LM)

BREL (Jacques), belçikalı şarkı sözü yazarı, besteci ve şarkıcı (Brüksel 1929). 1953'te Paris'teki Trois-Baudets tiyatrosunda, sonra çeşitli kabarelerde (1954), Alhambra'da (1957), Olympia'da (1958), Bobino'da (1959) şarkı söyledi. 1955-1966 yıllarının en iyi şarkı yazarı ve bestecilerindendir. Başarılı eserlerinden bazıları: *Ne me quitte pas, la Valse à mille temps, les Bourgeois, Mathilde, les Bonbons, Amsterdam, les Bigotes, les Flamandes, le Cheval, Ce plat pays qui est le mien, Ces gens-là*. Ayrıca, A. Cayatte, M. Carné, Cl. Lelouch gibi ünlü sinema adamlarının yönetiminde bir-çok filim çevirdi. (L)

BRENDEL (Alfred), avusturyalı piyanocu (Louçna nad Desnau, Kuzey Moravya 1931). Edwin Fischer, Paul Baumgartner ve Eduard Steuermann'ın öğrencisi oldu. 1949 Busoni yarışmasında birincilik aldı. Özellikle Mozart, Schubert, Brahms, Stravinskiy ve Schönberg gibi sanatçıların eserlerini seslendiren Brendel, Beethoven ve Liszt'in de en iyi yorumcuları arasında yer alır. (L)

***BRENNER geçidi,** Doğu Alpler'de geçit. — Özellikle yeni Münih-Verona otoyolunun geçtiği Brenner geçidi, bugün de Alpaşırı kara yolculuğunun başlıca geçiş yoludur. (L)

BRENT, Kuzey denizinde, 61° kuzey enlemi ile 2° doğu boylamı dolaylarında, Shetland adaları ile Bergen (ingiliz bölgesinde) arasında petrol yatağı; rezervlerinin komşu Cormoran yatağı ile birlikte 200 Mt olduğu (1973) tahmin ediliyor. (L)

***BRENTA** (Gaston), belçikalı besteci. — (öl. Brüksel 1969). [L]

***BRESSON** (Robert), fransız filim yönetmeni. — *Mouchette*'den sonra *Une femme douce* (Tatlı bir kadın) [1969] ve *Quatre Nuits d'un rêveur* (Bir hayalcinin dört gecesi) [1971] —Dostoyevski'nin hikâyelerinden— ve *Lancelot du Lac*'ı (Gölün Lancelot'su) [1974] gerçekleştirdi. (L)

***BRETAGNE,** Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Armorik masifinin batı ucu olan Côtes-du-Nord, Finistère, Ille-et-Vilaine ve Morbihan idare bölgelerini içine alan (27 184 km²), Fransa yüzölçümünün yüzde 5'i) Bretagne'da Fransa nüfusunun yüzde 4,88'i yaşar. Nüfus yoğunluğu (km²'ye 93 kişi), Côtes-du-Nord (km²'ye 74 kişi) ile Finistère (km²'ye 113 kişi) arasında dalgalanmakla birlikte Fransa'nın ortalama nüfus yoğunluğuna yakındır. Bretagne, 2 500 000 kişiyi aşan nüfusuyla Fransa'nın altıncı kalabalık bölgesidir. (L)

***BREUER** (Marcel), macar asıllı amerikalı mimar ve dizaynır. — Son yapıtları şunlardır: New York'taki Whitney Museum of American Art (1963-1966), Bayonne uydukenti (1963-1969), Bismarck'taki Mary College (Kuzey Dakota, 1968), New York'taki Park Avenue'de bulunan işyerleri (1968), New Haven'deki (Connecticut) Armstrong Rubber Co.'nin merkezi (1965-1970); Massachusetts üniversitesi parkı (1970), Florida'daki Boca Raton I.B.M. binaları (1970), Cleveland'daki (Ohio) Cleveland Museum of Art (1970), Grand Coulée ve Forebay barajları (1970), yine Cleveland'daki (Ohio) Cleveland Trust Co.'nin merkezi, Lucerne yakınlarındaki (İsviçre) Baldegg manastırı (1972) ve Baltimore'daki (Maryland) Bryn Mawr School (1972). [L]

***BREYTENBACH** (Breyten), güney afrikalı ressam ve yazar. — Irkçılığa karşı çıkışı nedeniyle kaçmak zorunda kaldıktan sonra pasaportsuz olarak ülkesine dönüşünde tutuklandı ve hükûmet darbesi hazırlamak suçlamasıyla on yıl hapis cezasına çarptırıldı (1975). Son yıllarda yeni derlemeleri yayımlandı: *Kouevuur* (Kangren) [1969], *Oorblyfsels uit die pelgrim se verse na'n tydelike* (Hacı şiirlerinden kalıntılar) [1970], *Lotus* («Jan Blom» takma adıyla, 1970). [L]

***BREZA** (Tadeusz), polonyalı yazar. — (öl. Varşova 1970). [L]

***BREZİLYA,** Güney Amerika'da devlet; 101 710 000 nüf. (1973).

İKTİSAT

Bir Brezilya iktisadî mucizesinden söz edilebilir mi?

Sanayinin yakın zamandaki gelişmesi, yabancı sermayenin ilgisi ve ülkedeki seçkin tabakaların dinamizmi öngörüldüğü gibi nüfusu otuz yıl içinde iki kat artsa da kilometre karesine ancak 25 kişi düşecek kadar geniş olan bu ülkenin uçsuz bucaksız potansiyellerini daha iyi anlamağa imkân vermiştir.

8 500 000 km²'lik yüzölçümünün yalnızca yüzde 5'i işlenmiştir, oysa işlenebilecek toprakların oranı yüzde 45'i bulur. Brezilya'da dünyanın ikinci büyük demir ve kereste rezervleri vardır. Amazon ırmağı dünyada denize doğru akan tatlı suların yüzde 15'ini temsil eder.

Brezilya'nın nüfusu, bütün öteki Güney Amerika ülkelerinin toplamından fazladır. Ölüm oranının binde 11 olmasına rağmen, doğum oranının binde 40'ı bulması sonucu nüfus yılda yüzde 2,5 oranında çoğalmaktadır. Bugün, ülkenin iç kısmının yerleşmeye açılması ve köylerden şehirlere akın nedeniyle iç göçler, dıştan gelen göçmenlere oranla çok daha önemlidir; Brasilia güç dönemeci geçmiş, kendinden beklenenleri yerine getirmeğe başlamıştır. Nüfusun yarısından çoğu şehirlerde, özellikle iki büyük metropolde yaşar: Sao Paulo (yerleşme merkezinin nüfusu 8 milyonu aşar, yani yirmi yılda dört kat artmıştır) ve Rio de Janeiro (nüfusu 20 yılda iki kat arttı). Bu bölge tek başına ulusal gelirin yüzde 30'unu üretir. Şehirciliğin bu gelişmesi ortaya birtakım konut ve iş sorunları çıkarmaktadır. İşçi nüfusu yılda yüzde 2,5 oranında artarken şehir nüfusu yüzde 5 oranında artmakta, Nordeste dahil bütün bölgeleri etkileyen bu olay nedeniyle geniş ve yoksul gecekondu semtleri hızla yayılmaktadır.

Gayrisafi millî hasılanın 1967-1971 arasında üç kat artması, ama sabit fiyatlarla ancak yüzde 50 oranında gerçek bir artış görülmesi bu evrimi belirtir. Bu fark, enflasyonun büyüklüğünü yansıtır: 1965 indisi 100 olarak alınırsa, hayat pahalılığı 1971'de 306'ya, asgarî ücret ise 276'ya erişmiştir; bununla birlikte, özellikle 1967'de alınan tedbirlerin ve hükûmetin istikrarlı bir sanayi siyaseti gütmesinin sonucunda, enflasyonun hızının kesildiğini de belirtmek gerekir. 1964-1969 arasında, hayat pahalılığı artış hızı yüzde 87'den yüzde 24'e, 1971'de ise yüzde 18 dolaylarına indi: planda öngörülen hedef, yüzde 10'a düşürülmesidir. Devletin iç borcu 1966'dan bu yana dört kat, devlet sermayesinin sanayi kalkınmasına katılması (yüzde 55 devlet sermayesi, yüzde 30 yabancı sermaye, yüzde 15 Brezilya özel sermayesi) sağlayan o tarihten beri dış borçları da iki kat arttı. Devlet etkisinin en güçlü olduğu kesimler enerji (Petrobras, Eletrobras) ile çelik sanayiidir (Siderurgica Nacional ve Usiminas). Ticaret bilançosunda giderek artan bir açık görülmekteyse de 1968'den bu yana işlenmiş ürünler ihracatı yüzde 96 artmış ve ülke tarihinde ilk defa hammadde ihracatının değerini aşmıştır. 1962 yılı indisi 100 olarak alınırsa sanayi 179'a yükselmiştir: elektrik malzemesi 224; kimya 192; metalürji 181. Brezilya çelik ihtiyacının yüzde 90'ını kendi üretir. 1973'te ülkede 490 000 otomobil, 25 000 traktör yapılmış, ihracata da geçilmiştir. Sanayi üretimi bir yılda yüzde 11 arttı ve sanayinin gayrisafi iç hasıladaki payı yüzde 32'ye yükseldi. Enerji, petrol ve hidroelektrik konusunda da çaba harcanmakta, büyük santral inşaatları yapılmaktadır: Parana ırmağı üzerinde kurulmakta olan Urubupunga santralının gücü 4 600 MW olacaktır.

Ayrıca, Brasilia çevresinde bir karayolu altyapısına girişilmiş, özellikle Amazon'u asacak bir yolun yapımına başlanmış, böylece de Brezilya'nın iç kısmını tecrit edilmişlikten kurtarmak için ilk adımlar atılmıştır.

Tarım geri kalmıştır: uluslararası pazardaki fiyat değişikliklerinden daha az etkilenen besin tarımına yönelmiştir; bununla birlikte, kahve, kakao, pamuk ve şeker hâlâ Brezilya ihracatının yüzde 45'ini temsil eder ve latifundiaların ağır bastığı (tarım işletmelerinin yüzde 1,2'si, tarım yüzeyinin yüzde 47'sini kaplar) tarım düzeni devam eder. Köylü sınıfların bu büyük yoksulluğunu Nordeste'deki köylü birlikleri ve gerilla yansıtırken, şehir gerillası da şehirdeki sosyal gerilimlerin yansıtıcısıdır. «İktisadî mucize» ve sağlam sosyal ilerlemeler eşlik etmemektedir. Sözgelimi ülke halkının üçte biri hâlâ okuma yazma bilmez. Kişi başına gayrisafi millî hasıla 1973'te 530 dolardı, ama bu bir ortalama olmaktan öte anlam taşımıyordu. Brezilya bugün de hâlâ az beslenen, sağlık hizmetleri az olan azgelişmiş bir ülkedir. Gerçek sorun, bu iktisadî gelişmenin, ciddî dengesizliklerin giderilmesi için sosyal ve bölgesel ölçütlere göre dağıtılıp dağıtılmayacağıdır.

TARİH

Mareşal Costa e Silva'nın yönetimi sırasında (1967-1969) siyasî gelişme

Mareşal Costa e Silva'nın yönettiği Brezilya rejimi, başlangıçtaki vaatlere rağmen özgürleşmeye doğru gelişmedi. 1967 ağustosunda on kadar rahibin Sao Paulo'da yasaya aykırı faaliyetten tutuklanması başka din adamlarının da protestolarına ve tutuklanmalarına yol açtı: sağcı gazeteler Olinda ve Recife başpiskoposu Helder Pessoa Camara'ya açıkça saldırıyorlardı; hükûmet

de otuz kadar piskoposun «eylem» hareketini kurmalarından hoşnut değildi. 1968 martının sonunda, Rio de Janeiro'da yapılan bir gösteri sırasında bir öğrencinin ölmesi birçok üniversitede aylarca süren bir çalkantıya yol açtı, haziran sonunda polisle öğrenciler arasında çıkan çatışmada 6 kişi öldü, yüze yakını da yaralandı; bu olayı izleyen haftalarda, aydınların tutuklanmasına hız verildi. Eski vali Carlos Lacerda, muhalif «Geniş cepheyi» güçlendirmeğe çalışıyordu; ama çok geçmeden yasaklanacak olan bu örgütü halk desteklemiyordu. Yasama ve yürütme güçleri arasındaki ilişkiler de 1968 yılı sonunda bozuldu. Ordunun en uzlaşmaz unsurlarının gevşeklikle suçladığı mareşal Costa e Silva, 1968 aralığında parlamentonun ayrıcalıklarını askıya alıp, bütün gücü elinde toplamağa karar verdi. Ama

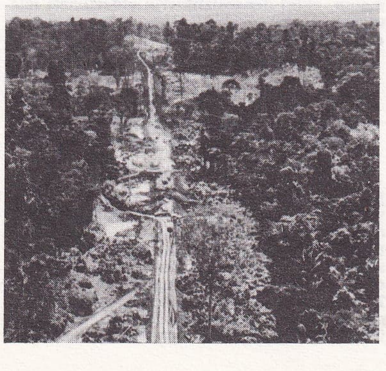

Amazon havzasından geçen bir yol

29 ağustosta bir beyin trombozu geçirince, yerini 1 eylülde yüksek rütbeli subaylardan oluşan bir triumvirlik aldı. Eylül ayında bir komando A.B.D. büyükelçisini kaçırdı ve serbest bırakmak için on beş siyasî tutuklunun salıverilmesini istedi; triumvirliğin bunu kabul etmek zorunda kalması, rejimin itibarını sarstı. Ekimde, ordu ve kongre, general Emilio Garrastazu Medici'yi yeni başkan seçtiler.

General Medici'nin başkanlığı sırasında (1969-1974) siyasî hayat

General Medici'nin başkan olması yatışma taraftarlarında umut uyandırdı; gerçekten yeni devlet başkanı demokrasinin yeniden kurulmasından yana olduğunu söyleyerek meclislerin tekrar çalışmağa başlayacağını bildirdi; 1 200 sendika sorumlusunu kabul etti, bir sosyal, sağlık, eğitim ve kültürel çalışmalar planı yayımlattı. Ama muhalefette mücadeleye devam edildi; *Osservatore Romano* gazetesi Brezilya cezaevlerinde yapılan işkenceleri açığa vurunca kilise ile rejim arasındaki ilişkiler daha da bozuldu; hükûmet bazı din adamlarının «bozguncu» eğilimlerini de tenkit ediyordu. 1970 yasama meclisi seçimlerinde, hükûmet partisi Arena, milletvekillerinin çoğunluğunu çıkardı; ama seçmenlerin yüzde ellisi sandığa boş kâğıt atmış veya hiç oy vermemişti. Tutuklamaların çokluğuna rağmen, devrimci örgütler faaliyetlerine devam ediyorlardı; 11 haziran 1970'te Almanya büyükelçisinin, 7 aralıkta da İsviçre büyükelçisinin kaçırılmaları üzerine hükûmet siyasî tutukluları serbest bırakmak zorunda kaldı. Ne var ki, «ölüm müfrezesi»ni bastırma ve cezalandırma hareketleri, şehir gerillasını geriletti (1971 sonu), Medici rejiminin otoritesini daha da güçlendirdi: yüksek rütbeli uzlaşmaz subaylar ordudan uzaklaştırıldı, çıkarılan yeni bir yasayla siyasî kuruluşlar sınırlandı, anayasayla ilgili bir kararla, eyalet valilerinin seçiminde dolaylı oylamaya devam edildi. Hükûmetin başlıca hedeflerinden biri ülkenin iktisadî bakımdan kalkındırılmasıydı: sanayileşme hızla gelişerek yabancı sermayenin, özellikle Kuzey Amerika sermayelerinin kitle halinde ülkeye girmesine yol açtı, Brezilya yetkilileri «amazonaşar» karayollarının yapımına da devam ettiler. Gelişmenin bölgelere ve iktisadî kesimlere göre eşit olmamasının yanı sıra, enflasyon hızlandı, 1974 ocağından itibaren ticaret bilançosu önemli ölçüde açık verdi.

General Geisel'in başkan oluşu

General Medici'nin 1973 haziranında kendine vâris gösterdiği general Ernesto Geisel, 1974 ocağında cumhurbaşkanı seçildi. Görevi alır almaz, mart ayında, rejimin demokratlaştırılacağını bildirdi. Ayrıca hükûmet, iktisadî ve sosyal kurumların yozlaşmasına karşı mücadeleye girişti, Kızılderililer sorununa bir çözüm bulmağa uğraştı, ama bir yandan da muhalefeti bastırmağa devam ediyordu. Dışta Brezilya'nın A.B.D. ile dayanışması azalır gibi oldu ve ülke arap ülkelerine, doğu ülkelerine açıldı. Zaten bu gelişme iktisadî düşüncelere, özellikle de Brezilya'nın Latin Amerika'daki komşularıyla ilişkilerini geliştirme düşüncesine bağlıdır; bu ilişkilerin düzelmesi özellikle petrol buhranından beri dış ticaretin kalkınması için gereklidir. 1974 mayısında Bolivya ile imzalanan iktisadî işbirliği anlaşması, Brezilya'nın doğal gaz getirtme konusundaki sıkıntılarına son vermiştir.

EDEBİYAT

Brezilya edebiyatında yıllardan beri şiirin ağır bastığı görülür. Bugün artık dil özleştirmesi akımından uzaklaşan Brezilya şiirinin başlıca temsilcileri Manuel Bandeira'dan çok Oswald de Andrade ve Joao Cabral de Melo Neto'dur. 1950 yıllarında Haroldo Campos'un başlattığı «somutlaştırma» hareketi, ortak çalışma anlayışını getiren Théon Spanudis'in «hareket» ve «kol» şiirleriyle son aşamasına ulaştı. Bununla birlikte, Brezilya şiirinde görülen en anlamlı olay Bahia'daki bir grup üniversite gençliğinin sürdürdüğü çalışmadır. *Serial* dergisinin çevresinde toplanan bu gençler 1968'de Cordel yayımevini kurdular; amaçları, *cordel* (bu sözcük sicim demektir) edebiyatı metinlerini ambalaj kâğıtlarına basmak ve böylece Kuzeydoğu Brezilya halkının her günkü düzenli çalışmasını yansıtmaktı. Bu edebiyat anlayışı, fransız şövalye romanları geleneğini yaşatan halk şarkılarından, namuslu eşkıyalar veya masal hayvanları onuruna söylenen halk türkülerinden ve azizlerin yaşamı üstüne anlatılan şaşılacak öykülerden esinlenir. Yazarların çoğu bu kaynaklara dönüş hareketinde birleşirlerse de bugün artık Brezilya'da birbirinden ayrı iki önemli akımdan söz etmek gerekir: biri, Ferreira Gullar, Thiago de Mello ve Fernando Batinga de Mendonça'nın sürdürdüğü, toplumsal ve devrimci akım, diğeri ise, özellikle Vinicius de Morais'nin temsil ettiği ve sözlü gelenekle ulusal ve yabancı edebiyat geleneğini bağdaştırmak isteyen akım.

GÜZEL SANATLAR

● *Arkeoloji.* Pronapa'nın (Programa Nacional de Pesquisas Arqueologicos) 1965'ten 1970'e kadar sürdürdüğü araştırmalarla doğrulanan arkeoloji verilerinden, kuzeyde Amazon bölgesi vâdileri ve taraçalı alçak platolar ile güneyde Brezilya platosunu kapsayan ekvatoral ve tropikal Brezilya'nın her iki bölgesinde yaşamın birbirinden çok farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Foto. Barbosa-Rapho (LAROUSSE)

Platonun iç kısımlarında yaklaşık olarak M.Ö. 8000'de avcılıkla geçinen yerliler yaşıyordu. Kullandıkları gereçlerden bu insanların tropikal ormanda yaşamağa alıştıkları anlaşılır. Önceleri üstünkörü âletler yaparlardı, ama sonra cilâlı taştan baltaları ve iki ucu sivri silâhları buldular. Bu gerçek ilkin T.O. Miller Jr. tarafından 1969 yılında uzun Rio Claro bölgesinde ortaya çıkarıldı. Brezilya'da bu tür yaşama tam olarak ortadan kalkmamıştır. Sözgelimi Parana'nın kuzeybatısında yaşayan Xetas'lar 1960'larda yontma taştan eşya yapıyor, tarım ve seramik bilmiyorlardı. Brezilya'nın iç kısımlarında, özellikle de Minas Gerais eyaletinde kayalara yapılmış çok sayıda resim ve gravüre rastlandı. Bunlardan en tanınmışları Lagoa Santa bölgesindedir. Kıyı şeridinin güney kesiminde M.Ö. 5000'den sonra balıkçılık yaparak ve kabuklu hayvan toplayarak geçinen halklar yerleşti. Yerleşmeler kabuklu hayvan yığınları olan *sambaqui*'lerden oluşurdu. Bunlar eski kıyı şeritleri üzerine kurulmuştu, çapları 100 m idi, yükseklikleri ise bazen 15 m'yi aşıyordu. Bu yerleşmelerin çeşitli düzeylerinden —ezilmiş kabuklar, çeşitli araçlar, ocaklar, hiç kuşkusuz üzerine kulübe oturtulan direkler— bölgenin birbiri ardından birçok defa işgal edildiği anlaşılır (bu yerleşme noktaları ülkenin yabancıların eline geçmesiyle birlikte terk edildi). Pronapa kurulunca kazılan en son yerleşmeler arasında, Paranagua koyunda ve Parana eyaletinin kıyılarında yer alan Sao Joao, Porto Mauricio ve Godo *sambaqui*'lerini saymak gerekir. Bu kazılardan elde edilen sonuçlar daha önce aynı bölgede bulunan Macedo, Saquarema ve Gomes'de yapılan kazılarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırılabilecek niteliktedir. Ele geçirilen başlıca araçlar arasında cilâlı taştan baltalar, değirmen taşları, kemik ve kavkıdan boncuklar, kemikten labrets'ler *(tembetas)* ve cilâlı taştan hayvan biçimleridir. Brezilya'da çömlekçilik M.S. 500'den sonra platoda olduğu kadar kıyıda da gelişmiştir. Yalnız Bahia kıyısında küçük bir yerde bulunan çanak-çömlek M.S. IX. yy.dan kalmadır. Pronapa araştırmacıları bölgede, M.S. 500'den 1500'e kadar uzanan tupi-guarani geleneğiyle çağdaş yedi değişik seramik düzeni saptadılar. Bu çeşitli düzenlere bağlı yerleşmeler ülkenin bir ucundan öbür ucuna kadar Rio Grande do Norte ve Rio Grande do Sul arasına yayılmıştır. Yerleşmeler daha çok alçak ve ormanlık yerlerde kurulmuştur. Çünkü buralar tropikal orman tarımına elverişli (mısır, kabak, manyok) yerlerdir. Yerliler küçük köylerde yaşar, ölülerini ise ya yerleşme merkezlerine yakın, ya da çevrede bir yere küpler içinde gömerlerdi. Çömlekleri çok renkliydi, beyaz fon üstüne kırmızı ve siyah renkli geometrik motifler yaparlardı, kap-kacakları bu açıdan çok renkli amazon seramiğine benzemektedir. Ayrıca çeşitli vazolar da yaparlar, bunları baskı, kazıma dalgalı colombin'lerle süslerlerdi. Seramik eşyanın yanı sıra kilden pipolar, taş *tembetas*'lar ve çeşitli taş gereç bulunmuştur. Portekizlilerin kıyıya ayak basmasıyla platoda ve kıyı şeridindeki ceşitli seramik geleneği ve Avrupa seramiği kaynaşmış, bunun sonunda da XIX. yy. başlarına kadar gelen yeni Brezilya çömlekçiliği doğmuştur. Amazon bölgesi yerlileri genellikle küçük köylerde yaşarlardı. Evlerde ya bir çekirdek aile ya da büyük bir aile otururdu; ekvatoral ormanın belli bir bölümünü yakarak tarıma elverişli hale getirmişlerdi, ayrıca bu nedenle sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kalıyorlardı. Beslenme, balıkçılık ve avcılıkla tamamlanıyordu. Bu amazon toplulukları dokumacılık ve sepetçiliği bilirlerdi ama hammadde yetersizliği nedeniyle ancak taştan balta ve değirmen taşları kullanırlardı. Bölge çok nemli bir yer olduğu için, dayanıksız maddelerden yapılmış gereçler bugüne kadar gelememiştir; bu nedenle de yerli halkın kültür gelişimi ancak çömlekçilik yoluyla izlenebilmiştir. 1961'de Betty J. Meggers ve Clifford Evans süsleme farklarına bakarak dört ayrı seramik üslûbu olduğunu ileri sürdüler, sonra bunlar Pronapa'nın çalışmaları sonunda doğrulandı: 1° seramik M.Ö. 500 ile M.S. 500 yıllarından kalmadır ve taramalarla süslüdür; 2° seramiğin kenarları kazılıdır ve Milattan 900'e kadar gelir; 3° seramik çok renklidir, 600'den 1300'e uzanır; 4° seramik ise tamamıyla kazılıdır ve 1000 yılından tarih çağına kadar uzanır. İlk üçüne, Marajo* adası *(Ek)* kesiminin değişik evrelerinde, dördüncüye ise Santarem* *(Ek)* yerleşmesinde rastlanır.

EYALETLER	NÜFUS	MERKEZLERİ	NÜFUS
Acre	216 000	*Rio Branco*	85 000
Alagoas	1 590 000	*Maceio*	269 000
Amazonas	955 000	*Manaus*	314 000
Bahia	7 509 000	*Salvador*	1 027 000
Ceara	4 367 000	*Fortaleza*	873 000
Espirito Santo	1 600 000	*Vitoria*	136 000
Goias	2 941 000	*Goiania*	390 000
Maranhao	2 998 000	*Sao Luis*	271 000
Mato Grosso	1 600 000	*Cuiaba*	103 000
Minas Gerais	11 498 000	*Belo Horizonte*	1 255 000
Para	2 161 000	*Belem*	643 000
Paraiba	2 385 000	*Joao Pessoa*	228 000
Parana	6 937 000	*Curitiba*	624 000
Pernambuco	5 167 000	*Recife*	1 084 000
Piaui	1 681 000	*Teresina*	230 000
Rio de Janeiro	8 999 000	*Rio de Janeiro*	4 252 000
Rio Grande do Norte	1 552 000	*Natal*	270 000
Rio Grande do Sul	6 670 000	*Porto Alegre*	903 000
Santa Catarina	2 903 000	*Florianopolis*	143 000
Sao Paulo	17 776 000	*Sao Paulo*	5 979 000
Sergipe	902 000	*Aracaju*	187 000
ARAZİLER			
Amapa	115 000	*Macapa*	88 000
Fernando de Noronha	1 200	*Remedios*	
Rondonia	114 000	*Porto Velho*	89 000
Roraima	41 000	*Boa Vista*	37 000
FEDERAL İDARE BÖLÜMÜ	538 000	*Brasilia*	277 000

● *Mimarlık.* Brezilyalı mimarlar artık çalışmalarını yalnızca Brasilia'da sürdürmekten vazgeçerek ülkenin kuzeyinden güneyine kadar yayıldılar. Bu arada birçok mimar değerli eserler verdi. Bunlar arasında Flavio Mindlin Guimaraes, Rubens Carneiro Viana, Walmyr Lima Amaral, Jeronimo Bonilha, Paulo Mendes de Rocha, Ricardo Menesca, Fabio Penteado sayılabilir. Bu sanatçılar özellikle yapıların görevsel yanlarıyla ilgilendiler. Bu arada sömürge döneminden kalma anıtların korunma ve onarımı için hükûmetçe çeşitli tedbirler alındı.

● *Resim ve heykel.* Çağdaş Brezilya resmi Alfredo Volpi ve Emiliano Di Cavalcanti'nin doğrultusunu izler. Çok renkli ve hayat dolu eserlerde «tropikal» ruhun özgürlüğünü bulmak mümkündür. Aynı doğrultuyu benimsemiş olan Tarsila Do Amaral'ın da çağdaş ressamları etkilediği bir gerçektir. Bu «tropikalizm» aynı zamanda naif resmi de etkiler, güncel konuların yer aldığı bu tür resimler yine de saflığını yitirmemiştir. Naif ressamlar arasında, Sao Paulo'daki «Naif Sanat Mini müzesi» kurucusu Waldo Miro de Deus, Nelson Pereira dos Santos sayılabilir. Uzun bir soyut dönemden sonra plastik sanatlar Brezilya'da yeniden figüratif görünüm kazandı. Bu yeni figür anlayışı özellikle Antonio Amaral Carlos Vergara, Sergio Ferro ve özellikle dinsel temalar işleyen Sbastiao, siyasal konular işleyen Januario, Gontran Euanaes Netto ve heykelci Roberto Cidade ile toplumsal ve siyasal bir nitelik kazandı. Bununla birlikte 1969'dan bu yana Max Brill'in sanat anlayışına yakın bir soyut sanat, Romanita Martins, Mario Bueno, Georgette Meher ve heykelci Adolfo Hollanda gibi sanatçılarla yenilendi. Çeşitli güncel anlatım yollarındaki gerçekçilik Brezilya sanatında da varlığını sürdürür. Mauricio Salgueiro, Mario Cravo Netto, gravürcü Dotus Lobo, Cibèle Varela ve Oscar Ramos bu akımın temsilcilerindendir. Öncü akımları benimseyen sanatçılardan Roberto Leal ve Cleber Machado'nun «nesneler»i, Wanda Pimentel'in «müdahale»leri, Sergio de Camargo'nun kinetik eserleri ve Ligia Clark ile Helio Oiticicia'nın uzamsal-zamansal araştırmaları, yaşanmış zamanın derinleşmesiyle temellenen somut deneyleri oldukça ilgi çekicidir.

Olinda ve Recife başpiskoposu Dom Helder Pessoa Camara'nın etrafında halk topluluğu

Nixon-Medici buluşması (aralık 1971)

cumhurbaşkanı Ernesto Geisel'in basın konferansı (ocak 1974)

Foto. *Manchette- Gamma, Keystone, Gamma (LAROUSSE)*

bir macera kitabının kapağı («Folhetos do Cordel»)

Gravür sürekli gelişme halindedir. 1971'de Osvaldo Goeldi'nin ölümü üzerine Niteroi'-de Gravürcüler kulübünün kurulması, Newton Calvancanti, Fayga Ostrower, Teresa Miranda, Tomie Ohtake ve Anna Letcyia Quadros gibi sanatçılarla gravüre yeni bir görünüm kazandırdı.

SİNEMA

1963 yılından (*Vidas secas* [Kuru hayatlar], Nelson Pereira dos Santos'un) 1969'a kadar (*Antonio-das-Mortes* [*O Santo Guerreiro conra o Dragao da Maldade*], Glauber Rocha'nın) uluslararası bir önem kazanan «cinema nôvo» (yeni sinema) 1970'te özellikle iktisadî ve siyasal nedenler sonucunda bir kriz dönemine girdi. 1966'da İnstituto Nacional do Cinema kuruldu, ama bu kuruluş, çok satış yapamayan, üstelik yabancı filim

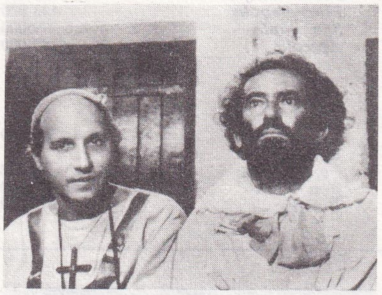

N. Pereira dos Santos «Um Asyllo muito louco»dan bir sahne (1970)

sinema

Arnaldo Jabôr «Pindorama»dan bir sahne (1970)

piyasasındaki canlılığa karşı koymak zorunda kalan yerli filimciliğin birçok sorununu çözümleyemedi.
Son yıllarda bazı brezilyalı yönetmenler ülke dışında filim çevirmeyi denediler (Pereira dos Santos, Rocha, Guerra), ama aradıklarını pek bulamadılar.
Antonio-das-Mortes'ten sonra Glauber Rocha, *Der Leone have sept cabezas* (Yedi başlı aslan) [1971] ve *Cabezas cortadas*'ı (Kesik başlar) [1970] yaptı. Ruy Guerra ise Fransa'da çevirdiği değişik bir filimden (*Sweet Hunters* [Tatlı avcılar], 1969) sonra ülkesine döndü ve *Os Deuses e os mortos*'u (Tanrılar ve ölüler) [1970] gerçekleştirdi. Öte yandan Nelson Pereira dos Santos birbiri ardından *Fome de Amor* (1968), *Um Asyllo muito louco* (1970), *Como era gostoso o meu Frances* (Ne kadar da iyiydi benim küçük Fransızım) [1971] ve *Quem é Beta*'yı (1973) çevirdi. Sanat açısından Brezilya sinemasını elinde tutan bu üç sinemacından başka Joaquim Pedro de Andrade (*Macunaima* [1969]; *Os İnconfidentes* [1972]) ve Arnaldo Jobôr (*Opiniao publica* [Kamuoyu], 1967; *Pindorama*, 1970; *Toda nuda sera castigada* [Bütün çıplaklar cezalandırılacak], 1972) gibi sanatçıların da bu alandaki çalışmaları ilgi çekicidir. Her ikisi de büyük bir ustalıkla parodi ve barok taşkınlık yollarını denemişlerdi.
Adından söz edilebilecek öteki sinemacılar şunlardır: Anselmo Duarte (*Quele do Pajeu*, 1969), Julio Bressone (*Cara a Cara*, 1967; *Matou a familia e foi ão cinema* [Ailesini öldürdü ve sinemaya gitti], 1970; *O Anjo nasceu* [Melek doğdu], 1970), Carlos Diegues (*Os Herdeiros* [Mirasçılar], 1969; *Joanna Francesca* [Fransız Jeanne], 1973), Paulo César Saraceni (*Capitu*, 1968; *A Casa assassinada*, 1972), Gustavo Dahl (*O bravo Guerreiro*, 1968), Leon Hirszman (*São Bernardo*, 1972), Andrea Faria (*Prata Palomares*, 1972), Walter Lima Jr. (*Brasil, ano 2000*, 1969). [L]

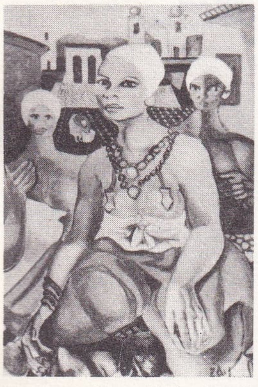

Emiliano Di Cavalcanti «Bahiana»

güzel sanatlar

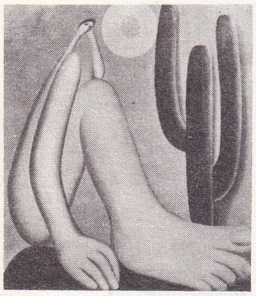

Tarsila Do Amaral resim

***BRİLLOUİN** (Léon), fransız fizikçisi. — (öl. New York 1969). [L]

***BRİNK** (André Philippus), afrikaanca eser veren güney afrikalı yazar. — Son olarak «*Öğle*» (196?), «*Fado: Portekiz'de bir gezi*» (1970) ve «*İsyan*» (1970) gibi eserler yazdı. (L)

***BRİON** (Marcel), fransız yazarı. — Yeni sanat incelemeleri (*l'Age d'or de la peinture hollandaise* [Hollanda resminin altın çağı], 1964; *La Musique et l'amour* [Müzik ve aşk], 1968; *La Grande Aventure de la peinture religieuse. Le Sacré et sa représantation* [Dinsel resmin serüveni. Kutsal ve tasviri], 1968) ve düşle gerçeğin birbiriyle kaynaştığı romanlar (*Les Miroirs et les gouffres* [Aynalar ve uçurumlar], 1968; *l'Ombre d'un arbre mort* [Ölü bir ağacın gölgesi], 1970) yayımladı. (L)

British Leyland Motor Corporation, 1968'-de British Motor Holdings şirketiyle Leyland Motor Corporation şirketinin birleşmesinden doğan ingiliz şirketi. Üretimi küçük silindir hacimli «Cooper» ve «Morris» marka arabalardan ağır taşıtlara kadar uzanan, Avrupa'nın en büyük otomobil yapımcılarından biridir. (L)

***British Overseas Airways Corporation (B.O.A.C.),** Britanya havayolları şirketi. — Eylül 1972'de İngilizlerin öbür büyük havayolları şirketi British Suropen Airways (B.E.A.) ile anlaştı. Bu anlaşma sonucunda her iki şirket hukukî özerkliklerini koruyordu; fakat 10 nisan 1973'ten itibaren, British Airways adı altında Avrupa'nın en büyük havayolları şirketini meydana getiren bir tek şirket halinde birleştiler. (L)

***British Petroleum Company (B.P.).** — Uzun yıllardan beri ithalâtçı ve dağıtıcı olarak Türkiye'de bulunan şirket 1974'te hükûmetle anlaşmazlığa düştü. Bu tarihte ham petrol fiyatlarının yükselmesi üzerine türk hükûmeti ithalâtçı yabancı şirketlere millî petrol şirketinin ithal fiyatını model olarak vermiş ve bunun üstüne çıkan faturaların ödenmeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine, aynı zamanda Mersin'deki Ataş rafinerisinin (bk. ATAŞ* RAFİNERİSİ, *Ek*) ortakları olan B.P. ve Mobil şirketleri verilen fiyattan ham petrol bulamadıklarını, o sebeple rafinerinin çalışmasını durdurmak zorunda olduklarını türk hükûmetine bildirdiler. Hükûmet de çalışmanın durdurulması halinde, kanunda belirlenen sürenin sonunda tesisin millîleştirileceğini, burada üretim yapılmadığı takdirde şirketlerin petrol ürünlerini Türkiye'de dağıtma hakkından da yoksun kalacaklarını açıkladı. Bu anlaşmazlık 1975 mayısı sonuna kadar sürdü ve Ataş rafinerisinin millîleştirilmesine altı gün kala, yeni hükûmetin enerji ve tabiî kaynaklar bakanı Selâhattin Kılıç'ın yabancı şirketlere kendi önerdikleri fiyat üzerinden ithalât yapma hakkını tanıması üzerine rafinerinin yeniden çalıştırılmağa başlanmasıyla sona erdi. (M)

BRİTS, Güney Afrika'da (Transvaal) Pretoria'nın batısında yer. Otomobil yapımı. (L)

***BRİTTEN** (Benjamin), ingiliz bestecisi. — B. Brech'ten esinlenerek hazırladığı çocuk sesleri ve orkestra için *Children's Crusade* (Çocukların haçlı seferi) [1969] baladı ve Adleburgh şenliğinde M. Rostropoviç'in seslendirdiği (1972) viyolonsel için bir *Üçüncü süit*'ten başka birbirinden çok farklı yeni operalar besteledi. Bundan *Curlew River* (Çulluklu ırmak), *The Burning Fiery Furnace* (Alev alev yanan ocak) ve *The Prodigal Son*'ı (Savruk oğlan) Japon nō tiyatrosundan esinlenerek hazırladı, *Owen Wingrave*'ı 1971'de televizyon için besteledi. (H. James'in metnine dayanan bu eser 1973'te tiyatroya uyarlandı.) T. Mann'ın romanından esinlenerek hazırladığı *Venedik'te ölüm* (Death in Venice) adlı eseri de ilk olarak haziran 1973'te Adleburgh'da yorumlandı. (L)

BROCA (Philippe DE), fransız filim yönetmeni (Paris 1933). Filim operatörü olarak işe başladı, sonra özellikle François Truffaut ve Claude Chabrol'un asistanı oldu. Chabrol aracılığıyla tanıdığı diyalog yazarı Daniel Boulanger ile çalışmağa başlayan sanatçı ilk iki filmi *Aşk oyunları* (Les Jeux de l'amour) [1959] ve *Güldürücü* (Le Farceur) [1960] ile yeni dalga akımının en neşeli sinemacısı oldu. Bundan sonra yaptığı filimlerde o kendine özgü canlı, rahat ve zevkli üslûbuyla seyirciyi büyüledi ve *Tatlı günler* (l'Amant de cinq jours) [1961], *Sevimli haydut* (Cartouche) [1962], özellikle de *Rio macerası* (L'Homme de Rio) [1963] gibi yapıtlarıyla kendini kabul ettirdi. Daha sonra çevirdiği filimler arasında *Çin macerası* (les Tribulations d'un Chinois en Chine) [Jules Verne'den esinli, 1965], *Le Roi de Coeur* (Kupa papazı) [1967], *Şeytanlık zinciri* (Le Diable par la queue) [1969], *les Caprices de Marie* (Marie'nin kaprisleri) [1970], *la Poudre d'escampette* (Tüymek) [1971], *Chère Louise* (Sevgili Louise) [1972], *le Magnifique* (Muhteşem) [1973] sayılabilir. (L)

***BROD** (Max), alman dilinde eser veren yazar. — (öl. Tel-Aviv 1968). [L]

***BRONŞ** i. — ANSİKL. Tıp. Andoskopla yapılan *bronş fırçalama işlemi*, *bronş*'ların incelemesi için başvurulan yeni bir yöntemdir ve klasik andoskopi tekniklerini (bronkoskopi) tamamlar. Bu yeni yöntem, X ışınlarını geçirmeyen sondaların ucuna takılan ve her yöne yöneltilebilen küçük fırçalar yardımıyla bronşların mukozasından, hücresel, bakteriyolojik, mikolojik, parazitolojik incelemeler yapmak amacıyla parça almaya yarar. Bu yöntem kanser hastalığı üstüne bilgi edinmeğe çok elverişlidir ve cerrahî biyopsiye başvurma zorunluluğunu ortadan kaldırır. Ayrıca enfeksiyon, asalak ve mantar hastalıklarında da bilgi edinmeyi sağlar. Hasta için hiç bir tehlikesi yoktur ve organizma bu işleme rahatça dayanabilir. (L)

BROODTHAERS (Marcel), belçikalı sanatçı (Brüksel 1924). 1947'de bildiriler imzalayarak, şiirler yazarak belçikalı gerçeküstücülerin çalışmalarına katıldıktan sonra yeni gerçekçilik* akımına kaydı, fakat ağırlığı politikaya verdi. Zamanla araştırmaları kavramsal* sanata *(Ek)* yöneldi. Özellikle filim çalışmalarına girişti (bunları 1971'de Düsseldorf'taki *Prospekt*'de oynattı) ve 1968'de Brüksel'de «Modern Sanat Müzesi Kartallar bölümü» adlı hayalî bir müze kurdu. Bu müze çerçevesi içinde çeşitli «bölümler»i oluşturan gösteriler düzenledi; Broodthaers bu yolla sanat üstüne, sanatçı-toplum ilişkisi üstüne eleştirel bir düşünceyi yansıtmak istiyordu. Müzelere başvurdu, buralardan kendi müzesinde sergilemek üzere çeşitli eserleri bir süre için aldı, müze müdürleriyle anlaşarak açılış konuşması yapmalarını sağladı. «Figürler bölümü» (1972) müze hakkında en iyi fikir verebilecek örneklerden biridir; burada birçok müze ve Düsseldorf'taki Kunsthalle'den alınma üç yüz kadar kartal konulu tablo, heykel ve nesne sergilenmişti. Her birinin altına da «Bu bir sanat ürünü değildir» notu düşülmüştü. Bu kişisel müzenin etkinlikleri, Kassel'in «Documenta 5»'ine katılan «Modern Sanat bölümü» ile son buldu. (L)

***BROOK** (Peter), ingiliz tiyatro ve sinema yönetmeni. — *The Empty Space* (Boş mekân) [1968] adlı denemesine tiyatro alanındaki tecrübelerini aktardı. 1971'den bu yana Paris'te Gobelin yapımevine bağlı bir kuruluşta uluslararası bir araştırma merkezini yönetmektedir. Sinema alanında ise *Tell me lies* (Bana yalanlar söyle) [1967] ve *King Lear* (Kral Lear) [1970] gibi filimleri vardır. (L)

***BROOKS** (Richard), amerikan sinema yönetmeni. — *This Happy Ending*'i (Bu mutlu son) [1969] ve *Dollars*'ı (1971) çevirdi. (L)

***BROSİO** (Manlio), italyan siyaset adamı. — 1971'de NATO genel sekreterliğini hollandalı Joseph Luns'a bıraktı. (L)

***BROWN** (Earle), amerikalı besteci. — Orkestra için bestelediği *Syntagm III*, temmuz 1970'te Fondation Maeght şenliğinde çalındı. Ayrıca *Event: Synergy II*'yi aynı ay Aspen'de (Colorado) halka sundu. (L)

***BROWN** (George Alfred), ingiliz devlet adamı. — 1966 ağustosundan 1968 martına kadar dışişleri bakanıydı; o tarihte görevinden ayrıldı ve yerine Michael Stewart getirildi. 1970 temmuzuna kadar İngiliz İşçi partisinin ikinci başkanlığını yapan Brown,

Foto. X, Columbia (J.-L. Passek kol.), Arepi Press, Zoom-Sipahioğlu (LAROUSSE)

seçimleri kaybedince yerini Roy Jenkins'e bırakmak zorunda kaldı. 1970'te Lordlar kamarası üyeliğine atanan lord George Brown 1971'de anılarını yayımladı. (L)

***Brown, Boveri,** İsviçre şirketi. — Gebrüder Sulzer ve Escher Wyys ile birlikte «Brown Boveri Sulzer Turbomaschinen AG» adı altında bir ortak satış şubesi kurarak gaz türbinleri ve türbokompresör kesiminin bir elde toplanmasına katılan şirket, ayrıca Escher Wyss'in buhar türbinleri kesimini de kendi ortaklığına aldı. Sulzer ile Brown, Boveri'nin birbiriyle çakışmayan ayrı ayrı üretim programları vardır. (L)

Browns Ferry, Amerika Birleşik devletlerinde, Decatur yakınında nükleer santral. (L)

***BRUHN** (Erik BELTON EVERS, **Erik** — denir), danimarkalı dansçı. — Lone İsaksen'in yanında *The Abyss*'i oynadıktan sonra (Marais şenliği, Paris), Roma operasında ve Kanada Ulusal balesinde koreograf oldu (1966). Josette Amiel ve John Gilpin ile birlikte Güney Amerika'ya bir turne düzenledi (1967), sonra Stockholm operasında, Toronto ve Roma'da konuk sanatçı olarak bulundu. İsveç Krallık balesinde bale eğitmeni oldu (1967-1972), *Giselle* (İ. Yuskeviç'in, Houston, 1967) ve *Coppelia* (E. Martinez'in, New York, 1968) balelerinin dünya çapındaki yorumlarına katıldı. American Ballet Theatre ile *le Mandarin Merveilleux*'de (Harika Mandarin) [Ulf Gadd'ın, 1971] Mandarin rolünü yorumladı ve A. Ailey'in kendisi ve N. Makarova için hazırladığı *The River*'in (Irmak) [1971] pas de deux'sünü oynadı. Dans üstüne birçok eser yazdı: *Bournonville and Ballet Technique* (Bournonville ve bale tekniği) [L. Moore ile, 1961], *Beyond Technique* (Tekniğin ötesi) [1968]. 1972'de de sahne hayatından ayrıldı. (L)

BRUNDAGE (Avery), amerikalı sporcu (Detroit 1887). 1952'den 1972'ye kadar Uluslararası Olimpiyat komitesi başkanıydı. Amatör sporcuların ateşli bir savunucusudur. (L)

***BRUNEAU** (Charles), fransız dilbilimcisi. — (öl. Paris 1969). [L]

***BRUNEİ,** Borneo'nun kuzeybatısında sultanlık. — 116 000 nüf. (1971). Petrol üretimi 1972'de 9 Mt'u aştı.

● *Tarih.* Sultan Ömer Ali Seyfeddin, 4 ekim 1967'de prens Hasan el Bolkiah lehine tahttan feragat etti. Sultan Hasan el Bolkiah 23 kasım 1971'de İngiltere hükûmetiyle, Brunei ile Büyük Britanya arasında 1959'da yapılan anlaşmayı değiştiren bir anlaşma imzaladı. Bu yeni anlaşmaya göre Brunei iç işlerinde tam bağımsız olacak, sultanlığın dış siyasetini Büyük Britanya yönetecektir. Ayrıca, kendi ordusu (Royal Brunei Malay Regiment) olmasına rağmen, Brunei, toprakları üstünde bir Gurka tugayının konaklamasını kabul edecektir. (L)

BRUNİNG (Peter), alman ressamı (Düsseldorf 1929 - Ratingen 1970). Önce Stuttgart akademisinde Willi Baumeister'in öğrencisi oldu, sonra Léger'nin etkisinde kaldı, daha sonra da Düsseldorf'taki «Groupe 53»'e (Karl Otto Götz* [*Ek*], Emil Schumacher ve Winfred Gaul ile) katılarak enformel'e ve lekeciliğe yöneldi. Güncel bir anlatım dili arayan sanatçı (1964'te Cy Twombly'nin eserini ortaya çıkardı), nesnel bir yapıyı oluşturan öğelerin görevselliği üstünde durdu: çizgi tekniği ve bu tekniğin kurallarıyla anlamlı bir bütünün gerçekteki varlığını simgesel bir anlatımla verdi. Kavramsal* sanata (*Ek*) yaklaşan (*Çevrem*, 1966) ama bu sanatın kurallarını hiç mi hiç benimsemeyen bu gerçeklik anlayışı Bruning'i manzara resimleri içine heykelsimgeler yerleştirmeğe kadar götürdü: *Nesnel manzara*, 1969. Somut şiirler diye nitelendirilebilecek resimlerindeki kent ve yolların teknik anlatımı ardında çağdaş dünyanın var oluş gerçeğini dile getirmeğe çalıştı. (L)

BRUNSBÜTTEL, Federal Almanya'da (Schleswig-Holstein), Elbe halicinin kuzey kıyısında kent; 8 900 nüf. Yeni petrol limanı. Nükleer santral. (L)

***BRÜKSEL.** — G. santl. 1969'da bir Horta müzesi açıldı. Müze, mimarın en verimli çağında (1898-1906) kendisi için tasarlayıp gerçekleştirdiği evdedir. Tamamıyla Horta'ya ayrılan bu müzede planlar, arşivler, desen ve mobilyalar sergilenir. (L)

***BRÜLÖR** i. — Gaz sanay. *Tünel brülör*, kafası, ısıya dayanıklı silindir biçiminde bir parçadan yapılan ve akkor hale getirildiğinde çok kararlı bir alev veren gaz brülörü. (L)

***BRÜNİNG** (Heinrich), alman siyaset adamı. — (öl. Norwich, Vermont 1970). [L]

BRÜTALİZM i. (ing. *brutalism*'den). Mim. «Yeni hümanizm» ve «yeni deneycilik» akımlarının ikisini de reddederek modern mimarlığa reform getirmeğe girişen, ama köklü bir çözüm önermeyen akım. Bu akım ingiliz mimarları arasında doğdu ve özellikle Alison ve Peter Smithson*da (*Ek*) görüldü; ama 1950'nin birçok genç mimarının düşüncesine uymaktaydı. Fonksiyonalizmin ilkelerine yakın olan, Mies* van der Rohe (*Ek*) ve Le Corbusier* hayranlığı taşıyan bu akım, malzemeyi, yapıyı ve donanımı gizlemekten kaçınır, onları görünür hale getirmek ister (1954'te Alison ve Peter Smithson tarafından yapılan Hunstanton okulunda olduğu gibi). Aynı şekilde çevresel bütünlüğe, yapıların araziye ve iç bağlantı yollarına göre dağılımına önem verir (1955-1961 arasında Sheffield'de Jack Lynn ve İvor Smith'in yaptığı Park Hill bütünü). Bu anlayış Avrupa'da, özellikle İtalya'da etkili oldu ve Vittoriano Vigano*nun (*Ek*) «Neo-Liberty» (yeni özgürlük) üslûbuyla kaynaştı. Brütalizm'in en iyi örneklerinden biri, Vigano'nun Milano'daki İstituto Marchiondi (1957-1961) binasıdır. (L)

BRYEN (Camille BRIAND, **Camille** — denir), fransız sanatçısı (Nantes 1907). 1926'da Paris'e gittikten sonra Saint-Germain-des-Prés ve Montparnasse'lı sanatçıların arasına katıldı. Resim, şiir ve gravürlerinde sürekli olarak yeni anlatım yolları aradı. İlk olarak yazıyla işe başladı. 1927'de Dada'cılık izlerini taşıyan *Opopanax* adlı şiir derlemesini yayımladı. 1934'e kadar duygu ve düşüncelerini şiir ve grafikleriyle anlattı. *Expériences* (1932) adlı eserinde şiir, desen, graffiti, yapıştırma ve çeşitli denemeler biraradadır ve yapıt sanatçının en önemli eserlerinden biri sayılır. Yayımladığı birçok yazı arasında Jacques Audiberti ile birlikte yazdığı *Ouvree-boîtes*'da (Kutu açacakları) [1952] «abhumanisme»i belirler. Bryen «karşıt resmi» göklere çıkaran bir sanatçıdır; ilk plastik eserleri (1934) rasgele desenler ve birleştirmelerden oluşan nesnelerdir. Sanatçı o sıralarda Raoul Ubac ve Wols gibi ileride resme yönelecek iki fotoğrafçıyla çalışmaktaydı. İlk lekeci yapıtı *Cire et bougie*'yi (Balmumu ve mum) 1936'da gerçekleştirdi. Lekecilik akımının büyük ustalarından biri olan Bryen aynı zamanda lirik soyutlamanın da öncülerindendir. İlk Yeni Gerçekler sergisinde enformel suluboyalarını sergiledi; bunlar tüpten çıktığı gibi kullanılan boya çizgilerinden oluşmaktaydı. Georges Mathieu ile birlikte «ruhsal non-figüratif» akımını başlattı (1947). Grafik üslûplu ilk yağlıboyalarını 1950'de yaptı. Daha sonra yapısı dama tahtasına benzeyen eserler vermeğe başladı. (L)

***BUCA,** İzmir ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 55 276 nüf., bucak merkezi 52 526 nüf., 5 köy (1970). [M]

***BUCAK,** Urfa ilinde Siverek ilçesine bağlı bucak. — 9 063 nüf., bucak merkezi Beğdeş köyü 897 nüf., 8 köy (1970). [M]

***BUCAK,** Burdur iline bağlı ilçe. — 42 658 nüf., ilce merkezi 15 094 nüf. (1975); 36 köy (1970). [M]

***BUCAKKIŞLA,** Konya ilinde Karaman ilçesine bağlı bucak. — 8 126 nüf., bucak merkezi 604 nüf., 16 köy (1970). [M]

***BUCK** (Pearl Sydenstricker), amerikalı kadın romancı. — (öl. Danby, Vermont 1973). Son eserlerinde, şiddet dolu bir ortamda boşu boşuna geçen acı çocukluk günlerinin dramını işledi (*Daha güzel bir gökyüzü için*, 1967; *Kim Christopher'ın hikâyesi*, 1968; *Büyük dostlar*, 1969; *Aynı gökkubbe altında*, 1973) ve Çin'deki yaşantısından kalma izlenimleri dile getirdi (*Benim gözümle Çin*, 1971). [L]

BUDAKOĞLU (Esat), türk siyaset adamı (Balıkesir 1911). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1934), hâkimlik ve avukatlık yaptı. 1945'te siyasî hayata atıldı, 1950 seçimlerinde Balıkesir milletvekili seçildi. Demokrat partide grup yönetim kurulu üyeliği, kısa bir süre de grup başkanvekilliği yaptı; 1954 seçimlerinden sonra tarım bakanlığına getirildi (1955), iki yıl sonra adalet bakanı oldu (1957), 27 Mayıs'tan sonra Yassıada'da yargılanarak mahkûm edildi; aftan yararlanarak serbest bırakıldı. (M)

***BUDYONYİ** veya **BUDYENYİ** (Simyon Mihayloviç), sovyet mareşali — (öl. Moskova 1973). [L]

BUERO VALLEJO (Antonio), ispanyol oyun yazarı (Guadalajara 1916). Eserlerinde, çağdaşlarının haksızlıkları ve dar kafalılıkları yüzünden ezilen duygusal ve ülkücü kişilerin dramını anlatır: *Historia de una escalera* (Bir merdivenin öyküsü) [1949], *En la ardiente oscuridad* (Koyu karanlıkta) [1950], *Hoy es fiesta* (Bugün bayram günüdür) [1956], *Las cartas boca abajo* (1957), *Un sonador para un pueblo* (1958), *Las Meninas* (Prensesin hizmetçileri) [1961], *El concierto de San Ovidio* (San Ovidio konçertosu) [1962], *El tragaluz* (Çatı penceresi) [1967], *El sueno de la razon* (Aklın düşü) [1969]. (L)

BUFFER [bafır] i. (ing. k.). Bilişim. Bk. YİĞİT, *Ek*.

***BUFFET** (Bernard), fransız ressamı. — 1974 yılında Académie des beaux - arts'a üye seçildi. (L)

BUGGY [bagi] i. (ing. k.). Bir otomobil şasisi üzerine monte edilmiş plastik maddeden yapılma alçak bir karoser, çok geniş lastikleri olan ve her türlü arazide yol alabilen taşıt. (L)

***BUĞDAY** i. — 1973'te dünya buğday üretimi 375 Mt'u aştı. Başlıca üreticiler gene S.S.C.B. (1970'te olduğu gibi 110 Mt kadar), A.B.D. (47 Mt), Çin (35 Mt?), Hindistan (25 Mt), Fransa (18 Mt) ve Kanada'dır (17 Mt). İhtiyaçlarından fazla üretim yapan A.B.D. ve Kanada, sosyalist ülkelere ve Hindistan'a yapılan ihracatın büyük bir kısmını sağlarlar.

● *Türkiye*'de buğday ekilen alanların toplamı 1972'de 8 730 000 ha; elde edilen ürün 12 200 000 t, hektar başına verim ortalaması 1 412 kg'dır. İstatistiklere göre (1972) buğday üreten başlıca illerimiz: Konya (1 320 070 t), Yozgat (322 940 t), Ankara (1 141 348 t), Urfa (518 000 t), Afyon (301 450 t), Çorum (308 000 t), Maraş (208 000 t), Kayseri (300 800 t), Adana (475 186 t). Türkiye'de üretilen buğday ihtiyaca yeterli değildir, bu yüzden devamlı olarak dışarıdan buğday satın almak zorunluluğu doğar, bu ithalât yılda 500 000 ton ile 1,5 milyon ton arasında değişir. Bu arada, Amerikalıların geliştirdikleri Meksika buğdayı (sonora 63) ile Sovyetler'den alınan Bezestaya I tipi tohumlukların denemeleri yapılarak olumlu sonuç alındı ve özellikle kıyı kuşağında yüksek verim sağlandı (ortalama dekar başına 250-300 kg). [ML]

***BUĞDAYLI,** Balıkesir ilinde Gönen ilçesine bağlı bucak. — 3 639 nüf., bucak merkezi 949 nüf., 6 köy (1970). [M]

***BUĞRA** (Tarık), türk yazarı. — *İbiş'in rüyası* (1970) adlı romanı TRT 1970 yarışmasında roman başarı ödülünü kazandı, bu romandan uyarlanan aynı adlı oyun Ankara Devlet tiyatrosunda oynandı (1972). [M]

BUHAR-GRAFİK bls. i. Nesnelerin fotoğrafını çekmek için, çok uzun dalga boyunda kızılaltı ışınımların kullanılmasına ve bir sıvının ya da katının buharlaşmasına dayanan yöntem.

— ANSİKL. Sıcak bir nesnenin bir objektiften gelen görüntüsü ya da incelenecek olan tayf, ince bir katman halinde uçucu bir katı (kâfur, naftalin) veya sıvıyla (alkol, parafin yağı) kaplanmış soğuyan bir levha üzerine düşürülür. Işınımların soğurulması levhanın yerel olarak ısınmasına, bu ısınma da az ya da çok buharlaşmaya yol açar. Buharlaşma sonucu levhanın üzerindeki katmanın kalınlık değişimleri girişim ölçümleriyle anlaşılabilir. XIX. yüzyılda Güneş'in kızılaltı tayfını kaydetmek için F. W. Herschel'in tasarladığı bu yöntem son yıllarda sıcak nesnelerin fotoğrafını çekmek için yeniden ele alındı. (L)

***BUHARLAŞMA** i. — *Doğal buharlaşma*,

Camille BRYEN
«Düşsel yapı»
(Saint-Etienne sanat ve sanayi müzesi)

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

bir sıvının kaynatılmadan buhar haline geçmesi. Bk. ANSİKL.

— Camc. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Doğal buharlaşma deneyi,* sıvılaştırılmış bir gazın serbest havada, dereceli bir deney kabında buharlaşmaya bırakılarak saflık derecesinin ölçülmesi: *Ticarî bütan gazının en az yüzde 95'i +1°C'ta buharlaşmalıdır.*

— Hidrol. Bk. ANSİKL.

— Meteorol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Doğal buharlaşma,* bir sıvının yüzeyinde meydana gelen tersinmez buharlaşmadır. Doğal buharlaşma yoluyla bir yılda akarsulardan ve denizlerden eksilen su kütlesi yağışlarla düşen su miktarına eşittir; bu *açıkhavada kendiliğinden buharlaşma*'dır ve deniz suyundan tuz elde etmek için bu olaydan yararlanılır. Sıvının yüzeyi ne kadar genişse, buharlaşacak sıvının ve çevresindeki havanın sıcaklığı ne kadar yüksekse, hava ne kadar kuruysa ve ne kadar çabuk tazelenebilirse buharlaşma o kadar çok olur. Buharlaşma sonucunda buharlaşan sıvının sıcaklığı düşer; suyu soğutmak için testi kullanılması bu yüzdendir. Bazı sıvıların buharlaşmasıyla meydana gelen soğuk çok fazla olabilir, fazları sıvılaştırmak için bazen bundan yararlanılır.

— Camc. Silisyum, germanyum, arsenik ve antimon gibi başka elementlerle birleşmiş halde bulunan kükürt, selenyum, tellür gibi kalkojenlerin boşlukta *buharlaşma*'sıyla, kalınlığı mikron düzeyinde olan gerek camsı, gerek billûrsu yapıda ince çökelti katmanları oluşur. Camsı yapıdan billûrsu yapıya ya da billûrsu yapıdan camsı yapıya geçiş, elektriksel veya ışıl işlemlerle yerel ve tersinir sağlanabilir. Çökeltiler camsı yapıda olduğu zaman yarı iletken, billûrsu yapıda olduğu zaman iletkendir. Son derece hızlı bağlantı sağlayan elektronik komütasyon düzeneklerinin ve sayısal belleklerin yapımında bu çökeltilerden yararlanılır. (Bk. OVONİK, *Ek.*)

— Hidrol. *Buharlaşma,* akarsuların verdisi ve rejimi yönünden en önemli etmenlerden biridir. Toprağa sızan sular er ya da geç akarsulara karıştığı için, akarsulardaki eksilmenin tek sorumlusu olan bu buharlaşma olayı doğrudan doğruya sıcaklıkla ilgilidir. Bu yüzden Martonne, çoraklık indisi hesaplanırken buharlaşmanın da hesaba katılmasını önermişti. Şiddetli sağanaklar en geçirgen toprakları bile doyuracağından, bir yüzeyin üst katmanı ne kadar geçirimsiz olursa buharlaşma o kadar artar.

— Meteorol. Atmosferdeki su buharı, su örtülerinin (özellikle okyanuslar) ve az da olsa toprakla bitkilerin *buharlaşma*'sından ileri gelir. Buharlaşma meteoroloji açısından en önemli olaydır. Bu olay buharlaşma ortamından ısı soğurur (gram başına yaklaşık olarak 600 kalori) ve böylece iklim bakımından ısının korunmasında büyük rol oynar. Ayrıca, birikmiş nemi azaltarak akarsu rejimlerini ve bitkilerin yaşamını etkiler. Yağışların miktarı iklimin nemliliğini belirlemek için yeterli değildir. Bunun için *etkili yağış* miktarına, daha doğrusu yağışlarla düşen su ile buharlaşmayla uçan su arasındaki farka bakmak gerekir.

Buharlaşmanın bağlı olduğu kanunlar tamamen bilinmiyor. Dalton kanununa göre buharlaşma hızı F—*f* ile orantılıdır (F, sıvının sıcaklığına karşılık düşen en yüksek buhar gerilimi; *f* ise üst hava tabakasındaki gerçek gerilimdir). Demek ki üst havadan daha sıcak olan bir deniz daha çok buharlaşacaktır: 1. çünkü suyun maksimum gerilimi havanınkinden daha yüksektir; 2. çünkü tabanda ısınmış hava kararsız olur ve buharlaşmış suyu bütün kütlesine yayar, bu da su yüzeyinde gerçek gerilimi azaltır. Gerçekten de Sverdrup'un Atlas okyanusunda yaptığı ölçmeler buharlaşmanın doğrudan doğruya ısı gradyanının (su-hava) sonucu olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde, denizin hemen her zaman havadan daha sıcak olduğu Akdeniz'de buharlaşma son derece fazladır. Öte yandan Dalton'un öne sürdüğü etmenlere iki etmen daha eklenir: rüzgârın hızı ve basınç. Hareketli düşük basınç merkezlerini (kuvvetli rüzgâr ve düşük basınç) barındıran okyanus bölgelerinde çok buharlaşma olmasının nedeni budur. Örneğin Amerika kıtası üstündeki kuru hava New Foundland yakınlarındaki siklon bölgesine ulaştığı zaman, birkaç saat içinde 4-5 km kalınlığında çok nemli bir havaya dönüşür. Yukarıda sözü edilen etmenler kıtalar üstünde geçerlidir. Çöllerde buharlaşma gündüzleri çok fazladır, çünkü hava kuru, toprak da çok sıcaktır. Buna karşılık geceleri toprak havadan daha soğuk olduğu için, buharlaşmanın tersi olan bir sürede çiy meydana gelir.

Buharlaşmayı özellikle kıtalar üstünde ölçmek çok güçtür (denizlerin üstünde, sudan havaya geçen ısı miktarı dolaylı yöntemlerle tahmin edilerek ölçüm yapılabilir). Bir kere *buharlaşmaölçer*'ler karadaki gerçek koşulları sağlayamaz. Sonra boyutları küçük olduğu için çok kuvvetli ısı değişikliklerine uğradıklarından bir su örtüsündeki koşulları hiç veremezler (böylece buharlaşma değerleri yanlış çıkar). *Lizimetre*'ler daha doğru sonuç verir ama bunların kullanımı henüz yaygınlaşmamıştır. Yalnız bir ırmak havzasının tümü için geçerli olmak üzere terleme-buharlaşma* *(Ek)* miktarı tahmin edilebilir.

Bu havzaya düşen ortalama yağış miktarı H, ırmak ağzında ölçülen su miktarı Q, toprağın su emme indisi *a*, terleme-buharlaşma miktarı E olursa E = H — Q — *a* elde edilir.

a çok önemsiz olduğundan bu formül şöyle de yazılabilir: E = H — Q = D (D akarsulardaki eksilme).

Amerikalı iklim uzmanı Thornthwaite, belirli bir yer için *potansiyel terleme-buharlaşma*'yı, yani o bölgede sulama topraktan çıkarılan su ile yapılıyorsa buharlaşacak ve bitkilerden terleme yoluyla uçacak su miktarını önerir. Thornthwaite'e göre bulunacak değer atmosferin kurutma gücünü ortaya koyacak ve böylece her iklimi belirleyecektir. Ne yazık ki Thornthwaite'in Kuzey Amerika için geçerli olan formüllerini yeryüzündeki bütün bölgelere uygulama olanağı yok. (L)

BUİC (Jagoda), yugoslav kadın dokumacı (Split 1930). Ülkesinde dokumacılığın yeniden canlanmasına katkıda bulunan sanatçı yalnız Doğu Avrupa ülkelerinde değil Batı Avrupa ülkelerinde de pek çok sanatçıyı etkilemiş, açtığı şahsî ve ortak sergilerle adını duyurmayı başarmıştır. Karton kullanmadan gerçekleştirdiği dokumalarda çok renkli bir ritim ve içtenlik göze çarpar. Buic'in dokumalarının süslemeden çok mimarî bir işlevi vardır, çünkü sanatçı her yapıtına mekânda ayrı bir hacim verir. Araştırmaları da daha çok gereçlere dönüktür: ince ve kaba dokumalıkların, kalın ve tıkız ipliklerle daha hafif ve gevşek ipliklerin birarada kullanılması gibi. Değişik ipliklerden yaptığı ve dokumalarına rasgele iliştirdiği birleştirmeleri de sanatçının gereçlere verdiği önemi yansıtır. Lozan Uluslararası Dokumacılık bienallerine katılan Buic, 1969 Milano Üçyıldabir sergisinde de ödül kazanmıştır. (L)

***BULANCAK,** Giresun iline bağlı ilçe. — 72 712 nüf., ilçe merkezi 14 088 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

***BULANIK,** Muş iline bağlı ilçe. — 58 225 nüf., ilçe merkezi 8 213 nüf. (1975); 62 köy (1970). [M]

***BULAŞIK** i. — Teknol. *Bulaşık makinesi,* bulaşıkları otomatik olarak yıkamağa yarayan cihaz.

— ANSİKL. *Bulaşık makinesi*'nin, önden ya da üstten kapaklı bir kazanı vardır; bu kazan emaye ya da plastik kaplanmış saçtan, plastik maddelerden veya oksitlenmez çelikten olabilir. Yıkanacak bulaşıklar, plastik kaplanmış madenî tellerden yapılma sepete doldurularak makineye yerleştirilir. Yıkama işlemine başlamak için, makinenin elektrovanasını açarak kazana su doldurmak ve bir pompa sistemiyle kazandaki suyu harekete geçirmek gerekir; içine deterjan katılan bu su, döner sepetli makinelerde sabit huzmeler halinde, sabit sepetli makinelerde döner huzmeler halinde bulaşıkların üzerine püskürtülür; suyu ısıtmak için kazana bir ısıtıcı daldırılır ve sıcaklık bir termostatla ayarlanır. Yıkanacak bulaşıklar, bir programcının yardımıyla eksiksiz bir çevrimden geçer (ön yıkama, yıkama, durulama ve kurutma). 1940 yıllarında A.B.D.'de gerçekleştirilen otomatik bulaşık makinesi, Avrupa'da ancak 1960'lardan sonra yaygınlaşmıştır. (L)

BULAŞIM i. (*bulaşmak*'tan *bulaş-ı-m*). Metalürji. Bir maden ya da bir alaşıma, bu madenin veya alaşımın bazı özelliklerini bozabilecek yabancı bir maddenin karışması. (*Eşanl.* KONTAMİNASYON; BULAŞMA da denir.)

— ANSİKL. *Bulaşım,* madensel ürünün hazırlanması anında olduğu kadar kullanımı sırasında da meydana gelebilir: çok saf demirin boşlukta ya da argon içinde ergitilmesi, havadaki azotun demire bulaşımını önler; platine arsenik bulaşması, platinin katalizör etkisini azaltır; nikel-krom alaşımından yapılmış bir termoelektrik çiftinin elektromotor gücü, bu termoelektrik çiftin kullanımı sırasında fırın gazlarının, özellikle hidrojenin bulaşmasıyla büyük ölçüde değişikliğe uğrar. (L)

***BULDAN,** Denizli iline bağlı ilçe. — 22 463 nüf., ilçe merkezi 10 687 nüf. (1975). [M]

BULGAKOV (Mihayl Afanaseviç), sovyet yazarı (Kiev 1891 - Moskova 1940). Köy hekimiydi; çeşitli kültür hizmetlerinde çalıştı. Edebiyat hayatına mizah ve yergi hikâyeleriyle atıldı. Beyaz orduların yıkılışını anlatan *Hastabakıcı* (1925) romanıyla ve özellikle de bu romandan tiyatroya aktardığı *Turbinler'in günleri* (1926) adlı oyunuyla üne kavuştu. Ama, daha sonra yazdığı komedilerle (*Zoyka'nın apartmanı* [1926]; *Kaçış* [1928]; *Kızıl ada* [1929]) «proletaryacı» eleştirmelerin saldırısına uğradı ve oyunları yasaklandı. Ancak, Stalin'in müdahalesiyle Sanat tiyatrosuna yönetmen yardımcısı olarak girebildi. Bundan sonra yazdığı kitaplarda, iktidarın sanatçıyı ya uzlaşmaya veya köleliğe zorladığı teması işledi. Ölümünden ancak yirmi beş yıl sonra yazarına ün sağlayan bu eserlerden şunları sayabiliriz: tiyatro oyunları: *Yobazların entrikası* (1936); *Son günler* (Puşkin) [1943]; romanlar: *Tiyatro romanı* (1962); *Usta ve Margarita* (1966). [L]

***BULGANİN** (Nikolay Aleksandroviç), sovyet siyaset adamı. — (öl. Moskova 1975). [L]

***BULGARİSTAN,** Balkan yarımadasında devlet. — 8 700 000 nüf. (1975). Başkenti, *Sofya* (994 000 nüf.). Başlıca kentleri: *Filibe* (223 000 nüf.), *Varna* (180 000 nüf.), *Rusçuk* (129 000 nüf.), *Burgaz* (106 000 nüf.).

İKTİSAT

Bulgaristan oldukça geri kalmış kırsal özelliğini bugün de sürdürüyor. Yaşam düzeyinde bir artış olmadı: 70 yılları başında kişi başına 500-600 dolar. Bununla birlikte önemli gelişmeler de görülür: fiyatlar hemen hemen durağan kalırken sanayi kesiminde ortalama ücret arttı. Böylece, iktisadî yapı tarım evresinden, sanayi-tarım evresine oldukça hızla geçti. Bütün kesimler bir gelişme içinde. Tarımda toprağın yüzde 80'inden fazlası kolektifleştirilmiştir, ancak köy nüfusunun çok küçük bir yüzdesi bir ya da birkaç köyü kapsayan dev kooperatiflerde çalışır. Bugün bile toplam üretimin yarısı tarımdan sağlanır. Toprağın üçte biri, Stara Planina ve Rodop'taki orta kapasiteli barajlarla veya tepe gölleriyle sulanabiliyor. Faal nüfusun yüzde 29'u sanayide, yüzde 26'sı ise tarım kesiminde çalışır.

● *Yeni gerçekleştirmeler.* Başkentin çevresinde büyük konut blokları kurulurken, kentin merkezinde de yeni düzenlemeler yapılıyor. Büyük bir havalimanının yapılması ve yol ağının yeniden ele alınması başkenti büyük bir turizm ve kavşak noktası haline getirdi. Sofya ayrıca kaldırma ve taşıma araçları üreten fabrikaların toplandığı bir merkezdir ve bu fabrikalar Comecon'un bu alandaki üretiminin yarıdan çoğunu sağlar.

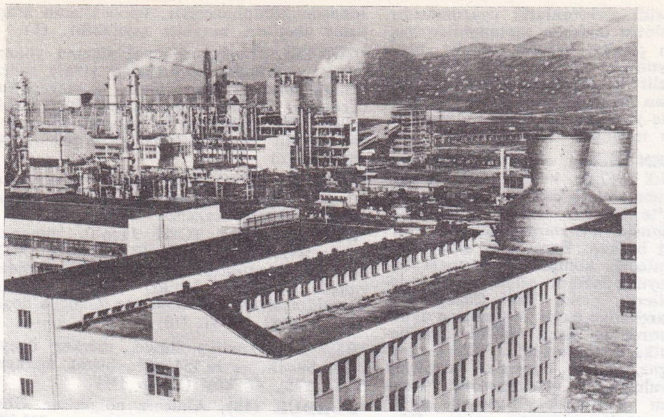

BULGA-
RISTAN

Vraça'da kimya kombinası tesisleri

Balçık yakınında, Karadeniz kıyısında Albena dinlenme tesisleri

Ağır sanayinin gelişmesi özellikle Maritsa'daki iki büyük linyit havzasına (termik santrallar; karbon kimyası) ve iki çelik sanayi merkezine (Pernik ve Kremikovtsi) dayanır.

Tarım ve dokuma ürünlerinin işlenmesi, birçok kentin (Varna, Rusçuk ve Burgaz) sanayi yaşamında dev bir atılıma yol açtı. Kıyıların düzenlenmesinde sanayi, özellikle de turizm göz önünde tutuluyor. Karadeniz kıyılarına (*Varna* ve *Primorje* çevresinde *Altınkum; Burgaz*) çoğu dışarıdan milyonlarca turist akın ediyor. Sofya'nın güneyindeki Vitoşa da doğal kaynaklarıyla bu turizm merkezleri arasında yer alır. Bulgaristan'da, önce kömürün (linyit), sonra Reka Devnja'daki (Varna yakınında) soda yataklarının, daha sonra da Burgaz'a taşınan ham petrolün (kısmen çıkarıldığı yerde işlenir ve boru hattıyla Filibe'ye iletilir) işlenmesiyle bir kimya sanayii gelişti.
Büyük işletmeler, Pernik çevresindeki Haskovo'da (pamuklu fabrikaları), Filibe'de («Balkan» kombinası), Reka Devnja'da («Karl Marx» kimya kuruluşu) ve Sofya'da (yükleme-boşaltma malzemesi ve dokuma fabrikaları) toplanmıştır. Bulgaristan'ın karşısındaki en büyük engel Sofya'nın merkezîleştirilmesi, köylerinin eski kırsal niteliğini sürdürmesi ve dış ticaretin S.S.C.B.'ye (Bulgaristan'a yüzde 75-80 arasında demir filizi, kok kömürü, kereste, akaryakıt satar) bağımlı olmasıdır. Ama Bulgaristan bugün, hizmetler kesiminde yapacağı yenilikler için yavaş yavaş batı ülkelerine yönelme eğilimindedir.

TARİH

Sovyet aleyhtarlığıyla suçlanan çekoslovak yöneticilerine karşı girişilen kısa ve şiddetli basın kampanyasından sonra, Bulgaristan Çekoslovakya'ya müdahaleyi kayıtsız şartsız onayladı (temmuz 1968) ve bulgar birlikleri, ekim ayına kadar Çekoslovakya'da kaldı. Çekoslovak Komünist partisi genel sekreteri Gustav Husak, 28 temmuz 1969'da Bulgar Komünist partisi merkez komitesinin genel sekreteri Todor Jivkov ile görüştü; bu görüşme iki ülke arasındaki ilişkilerin kesinlikle normale döndüğünü gösteriyordu.
Bulgaristan 1970'te Komünist partisinin X. kongresi hazırlıklarına girişti. 20-25 nisan 1971'de Sofya'da toplanan ve yöneticilerce tarihî bir olay olarak nitelenen kongre Todor Jivkov'u yeniden merkez komite genel sekreterliğine seçti ve önemli iç reformlarla Komünist partisinin gücünü daha da artırdı. Hükûmet, mayıs ayında millet meclisine, özellikle millet meclisi prezidyumunun kaldırılıp yerine bir devlet konseyi konulmasını öngören bir anayasa tasarısı sundu. 1947 Anayasası'nın yerini alacak olan bu yeni anayasa, 16 mayısta yapılan halk oylamasında onaylandı ve 18 mayıs 1971'de yürürlüğe girdi. Bulgaristan, Tarım birliğinin desteğiyle Komünist partisi tarafından yönetilen bir sosyalist devlet olma yolunda. 7 temmuz 1971'de devlet başkanlığına atanan Todor Jivkov, konsey başkanlığını bıraktı; bu göreve getirilen merkez komite sekreteri Stenko Todorov, 8 temmuz 1971'de, Komünist partisinin çoğunlukta olduğu (25 komünist, 4 Tarım birlikçi milletvekili) yeni bulgar hükûmetini kurdu. Ocak 1973'te, Sava Dalbokov partinin merkez komitesi sekreterliğine getirildi.
Ekim 1974'te parlamentonun başbakan Todorov tarafından yapılan öneriyi onaylamasıyla Komünist partisi merkez komitesinin sanayi ve ulaştırmadan sorumlu üyesi Ognyan Doynov başbakan yardımcılığına getirildi ve Prof. İvan Popov ile Petır Stançev birinci başbakan yardımcılığı görevlerinden ayrıldılar. Bunlardan Stançev, Georgi Traykov ile birlikte, Todor Jivkov'un önerisiyle başkan yardımcılığına atandı; Vladimir Videnov devlet konseyi üyeliğinden ayrıldı ve yerine Prof. Popov ile Mitko Grigorov başkan yardımcısı olarak getirildiler. Devlet konseyi üyeliklerinde yapılan değişiklikler sırasında Evgeni Mateev ile Mişo Mişev de konseye alındılar.
1974'te, daha önce çeşitli nedenlerle Bulgaristan'dan ayrılmış olanlar için, 31 aralık 1975'e kadar geçerli olmak üzere genel af çıkarıldı.
Turizm açısından alınan bir kararla da batı ülkelerinden gelecek turistler için levanın döviz karşılığı değeri yüzde 25 düşürüldü; ancak para öbür alanlarda değerini korudu.
Türkiye - Bulgaristan arasında daha önce yapılan turizm anlaşmaları 1973'ten sonra etkinlik kazanmağa başladı; iki ülke arasında 1969'da varılan bir anlaşma gereğince yılda 75-100 kW elektrik enerjisi alışverişini öngören çalışmalar 1975'te tamamlanarak Bulgaristan'dan elektrik almağa başlandı.

GÜZEL SANATLAR

Eski resim sanatı. Son yıllarda bulgar sanatında üç eğilim olduğu anlaşıldı: bu eğilimlerden biri, İvanovo (kaya kiliselerindeki freskler) ve Cerven'de (üstün nitelikleriyle bulgar krallığının ikinci başkenti olan Tırnova okuluna bağlı olduğunu kanıtlar) olduğu gibi tipik bir Palaiologos sanatının yani saf bizans üslûbunun temsilcisi olan bir sanat. Zamanın modasına uygun olarak gelişmiş bu sanatın tam tersine, Zemen kilisesinde bulunan freskler ikonakırıcı dönem öncesinde (VI. ve VIII. yy.) Kappadokia'da çok sık rastlanan, fakat Bizans imparatorluğunda uzun süre ihmal edilen örneklerin birer kopyasıdır. Bu halk sanatı Tırnova saray sanatına tam ters düşer. Bu arada üçüncü bir sanat eğilimi eski yerel sanatla saf bizans üslûbunu kaynaştırır (Boboşevo yakınlarındaki Aziz Theodoros kilisesinin freskleri). Tanya Velmans *Palaiologos'lar döneminde resim sanatı* adlı tezinde Bulgaristan'ın o dönemin sanat akımlarından kopmadığını, hattâ tiplerin birbirinin kopyası olduğunu göstermeğe çalışır: sözgelimi Sırbistan'daki bağışçı portreleri.

SİNEMA

Yılda ortalama 15 filmin çevrildiği Bulgaristan (1972'de 17), Avrupa'da sinemaya en çok ilgi duyulan ülkelerden biridir (yılda 112 milyon bilet satılır ve kişi başına ortalama 13,4 bilet düşer).

Sanat açısından ele alındığında bulgar filmlerinin bir modernizme yöneldiği görülür. Uzun süre Stalin döneminden kalma bir akademizme (hem biçim hem içerik bakımından) bağlı kalan bulgar sineması modernizm doğrultusunda ilerlerken geleneksel siyaset ve ideoloji temalarından da uzaklaşmadı. 1950 ve 1960'ların en ünlü yönetmenleri bugün de filim çalışmalarını düzenli olarak sürdürüyorlar: Zahari Zandev (*Kuşlar bizi bulur*, 1971), Rangel Valçanov (*Aisopos*, 1969; *Ropotamo'ya kaçış*, 1972), Bonislav Saraliev (*Elveda dostlar*, 1970; *Balıkçı*, 1971; *Bekleyiş*, 1972), Binka Jeliaskova (*Son sözleri*, 1973), Nikola Korabov (*Öfkeli yolculuk*, 1971; *İvan Kondarev*, 1973) ve Lübomir Sarlançev (*Tanıdığım en iyi adam*, 1973). 1967'den bu yana çeşitli uluslararası filim festivallerinde dikkati çeken hattâ ödül kazanan bulgar sinemacıları arasında özellikle şunları saymak gerekir: Valo Radev (*Siyah melekler*, 1969; *Doğan güneşin kökleri*, 1971), Methodi Andonov (*Kötü hava kadar güzel şey yoktur*, 1970; *Keçi boynuzu*, 1971; *Büyük sıkıntı*,

bulgar S. Todorov
T. Jivkov
rus V. Bazovski
bulgar T. Pavlov
Ekim devriminin 56. yıldönümü töreninde

1973), Grişa Ostrovski (*Sapış*, Todor Stojanov ile birlikte, 1967; *Guerlova öyküsü*, 1971; *Sınırdaki çiftlik*, 1973), Zako Keskija (*Sekizinci*, 1969), Georgi Stojanov (*Kuşlar ve tazılar*, 1968; *Parmaklıksız evler*, 1973), Hristo Hristov (*İkonostas*, Todor Dinov ile birlikte, 1970; *Örs ya da çekiç*, 1972; *Son yaz*, 1973), Ludmil Staykov (*Sevgi*, 1972), Todor Stojanov (*Garip bir düello*, 1971), Eduard Zahariev (*Tavşan sayımı*, 1973).
Todor Dinov, Donjo Donev, Radka Bıçvarova, Hristo Topuzanov, Penço Bogdonov, Stojan Dukov, İvan Andonov, İvan Vesselinov gibi sanatçılarla bulgar sineması yalnız Orta Avrupa'nın değil bütün dünyanın en ilgi çekici örneklerinden biridir: 1960'ların ilk yıllarında ünlü yugoslav Zagreb okulu ve çekoslovak, polonya, macar

Foto. Bulgar Turizm, A.F.P., Parimage (LAROUSSE)

T. Dinov ve H. Hristov «Ikonostas» (1970)

BULGARISTAN sinema

M. Andonov «Keçi boynuzu» (1971)

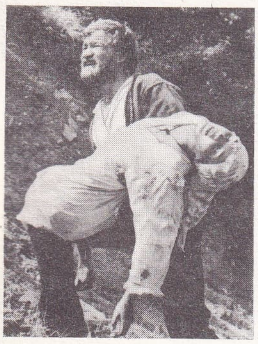

bulutçuluk Benrath «Gezinti ve dönüş no. 2» (1971) [Daniel Gervis galerisi]

ve rumen sinema okullarının yanında, önemli bir yer edindi ve uluslararası yarışmalarda bu sinemaların karşısına yaratı ve ustalık açısından güçlü bir rakip olarak çıktı. (LM)

Bull (COMPAGNİE DES MACHİNES), elektronik kesiminde iş yapan fransız şirketi. Özellikle delikli kart kullanan muhasebe ve istatistik makineleri, cetvel ve hesap makineleri v.b. yapımı için 1931'de kuruldu, İkinci Dünya savaşından sonra elektronik hesap makinelerinin gittikçe yaygınlaşması üzerine hızla gelişti. Şirket 1964'te, yedi fabrikası ve 12 000 kişilik personeliyle Avrupa'da elektronik hesap ve istatistik makineleri yapan firmaların başında geliyordu. Fakat aynı yıl malî güçlüklerle karşılaşınca, çeşitli fransız kuruluşlarından oluşan bir konsorsiyumun katılma isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Bir süre sonra General Electric Company'yi de kendi grubuna aldı. Böylece bir holding haline gelen şirket tüm yapısını yeniden düzenleyerek üç yeni şirket daha kurdu: Société İndustrielle Bul-General Electric (S.İ.B.G.E.); Compagnie Bull-General Electric (B.G.E.); Société de Promotion Commerciale Bull. (Bk. HONEYWELL İNCORPORATED, *Ek*.) [L]

***BULUCAN**, Sıvas ilinde, Zara ilçesine bağlı bucak. — 8 456 nüf., bucak merkezi Emirhan köyü 146 nüf., 26 köy (1970). [M]

BULUTÇU i. G. santl. Bulutçuluğu uygulayan sanatçı. (L)

BULUTÇULUK i. (*bulut*'tan *bulut-çu-luk*). Soyut manzara*cılık *(Ek)* içinde yer alan çağdaş sanat akımı.

— ANSİKL. Julien Alvard'ın savunduğu *bulutçuluk* akımı ilk olarak 1958'de ortaya çıktı ve birçok parisli ressam tarafından benimsendi. Resimleri hep bulutları hatırlatan bu sanatçılar sis ve saydamlık etkilerinden yararlanarak bilinçli bir biçimde çin sanatının bazı özelliklerini benimser, Lange yasasını yadsırlar: tablo, «öne doğru geleceği yerde» birbirini izleyen düzlemler aracılığıyla «derinleşir»; uzam, girdap, derinlik Benrath* *(Ek)*, Duvillier* *(Ek)*, Piero Graziani, René Laubiès, Nasser Assar gibi ressamların en önemli kaygısıdır. Bu sanatçıların yapıtlarına «Saydamlık ve derinlik» (Paris, 1964) ya da «Bulutçular» (Lyon Güzel Sanatlar müzesi, 1973) gibi önemli sergilerde yer verildi. (L)

***BULUTSU** i. — Astron. *Gezegen bulutsu*, çok sıcak bir yıldızla bu yıldızı saran gaz kütlesinin oluşturduğu bütün: *Gezegen bulutsu, merkezdeki yıldızın morötesi ışınımlarıyla uyarılır.*

— ANSİKL. Yapılan gözlemler, bir *gezegen bulutsu*'da gaz bulutunun sürekli olarak çevreye doğru yayıldığını ve merkezdeki yıldızdan gitgide uzaklaştığını gösteriyor. Gezegen bulutsunun tayfında dikkati çeken en büyük özellik yayım (salma) çizgilerinin ve koşullu çizgilerin varlığıdır, bu da bulutsuda çok özel birtakım fiziksel koşulların bulunduğunu gösterir. Yayım çizgileri, yıldızdan yayılan morötesi ışınların etkisiyle gazın iyonlaşmasından ileri gelir. Bu aşamadayken yıldızın yaydığı ve Yer atmosferinin soğurması yüzünden gözle görülemeyen enerji, tayfın görünür bölgesinde yeniden ortaya çıkar: bu *flüorışı* olayıdır. Koşullu çizgilerin oluş nedeni ise, özellikle, kararsız denge durumundaki düzeylerin çok yüksek enerjili elektronlarla uyarılmasıdır. Gezegen bulutsu tayfında saptanabilen başlıca koşullu çizgiler karbon, kükürt, neon ve magnezyumdan (yansız ya da iyonlaşmış) ileri gelir. Bu süreçlerden her biri merkez yıldızdan değişik uzaklıklarda gelişir: gerçekten de yayılma halindeki bulutsu yıldızlar arası maddede dağılmaktadır. (L)

***BUMEDYEN** (Huari), cezayirli devlet adamı. — Aralık 1967'de, kendisini tekelcilikle suçlayan muhalefete karşı koymak zorunda kaldı. 1965'te kurulan askerî rejim artık tehlikeli olmağa başlamıştı. Bununla birlikte, devlet başkanı Bumedyen albay Zbiri'nin düzenlediği komployu önlemeyi başardı. Orduyu yönetimi altına soktu; gerek öğrencilerin, gerek Yeni Cezayir demokratik hareketine bağlı militanların ayaklanışını bastırdı ve nisan 1968'de düzenlenen bir suikasttan kurtuldu. Enerji kaynaklarını (gaz, petrol), bankaları ve büyük sanayi kuruluşlarını ulusallaştırdı. Daha sonra, tarım ve toprak reformuna girişti ve ülkenin araplaştırılmasına çalıştı. Dördüncü israil-arap savaşında (ekim 1973) önemli bir diplomatik rol oynadı. Süveyş kanalı cephesine cezayir takviye birlikleri gönderdi. 5. Bloksuz Ülkeler konferasında Üçüncü Dünya devletlerinin sözcülüğünü yaptı. Bumedyen'in Ortadoğu anlaşmazlıklarında oynadığı en önemli rollerden biri de, 1975 Arap Zirve konferansı sırasında İran ile Irak arasında arabuluculuk yaparak İran şahı ile Irak devrim konseyi ikinci başkanı Saddam Hüseyin Takriti arasında görüşme olanağı sağlaması, bunun sonucu olarak da iki ülke arasındaki Şattülarap anlaşmazlığının çözümüne ve İran'ın desteklediği Barzani ayaklanmasının sona erdirilmesine önayak olmasıdır. (LM)

***BUNALIM** i. — Psikanaliz. Ruhsal bir korku, bir kaygı karşısında duyulan tedirgin edici duygu.

— ANSİKL. Önceleri Freud'un bir sonuç olarak kabul ettiği *bunalım*, sonraları psikanaliz kuramında, kişiye ruhsal bir korku ve kaygı karşısında kendi kendini savunması gerektiğini haber veren bir tehlike işareti olarak ele alındı: benliği boğabilecek bir gerilim birikimi, sonunda doğrudan doğruya birtakım bedensel hastalık belirtilerine dönüşebilecek cinsel uyarım eksikliği gibi. İşte bu bedensel hastalık belirtileri, genellikle «bunalım» diye adlandırılan tabloyu çizer: çökkünlük, baş dönmesi, solunum ve kalp atışı bozuklukları, terleme, korku v.b. Freud'un ardından Otto Rank, ilk örnek diye gösterilebilecek bir durumda bunalımın kaynağını bulduğuna inandı: bu, daha dünyaya gelir gelmez insanoğlunu bir sıkıntının ve mutlak bağımlılığın kucağına atan doğum olayıdır; bu can sıkıcı olay sırasında bunalım doruğuna varır ve sonraları her tehlike anında tekrarlanarak bütün sıkıntıların başlangıcı olur. Son yıllarda, bunalımı korkudan ayrı tutan Jacques Lacan, korkunun her zaman belirli bir konusu olduğunu (insan bir şeyden korkar), fakat sanıldığının tersine, bunalımın da *konusuz olmadığını* belirledi: bunalımın belirli bir konusu yoktur, çünkü bunalımda istek nesnesi, öznel tepkinin de nedeni olan araçsız bir ilişki içinde ortaya çıkar. Bunalımın bu yeni tanımından edinilen en büyük yarar, bunalım ve istek* *(Ek)* arasındaki sıkı bağı ortaya çıkarmasıdır. (L)

***BUNCHE** (Ralph Johnson), amerikalı devlet adamı. — (öl. New York 1971). [L]

BUNSHAFT (Gordon), amerikalı mimar (Buffalo 1909). Cambridge'deki Massachusetts İnstitute of Technology'de okudu, 1937'de Skidmore*, Owings and Merril ajansına katıldı, sonra da kuruluşa ortak oldu. Özellikle cam, çelik ve duvar-perde kullanan mimar, ajansın bazı projelerini Mies van der Rohe*nin üslûbundan esinlenerek gerçekleştirdi; topluluğun daha sonraki yapılarında Bunshaft'ın estetik anlayışına bağlı kalınarak daha gelenekçi bir yöntem (taşıyıcı beton duvar) benimsedi: sözgelimi Brüksel'deki Lambert bankası (1958-1962). Mimarın son olarak gerçekleştirdiği yapıtlar arasında, Buffalo'daki Albright Knox Art Gallery, Washington'daki Joseph H. Hirshorn Museum ve 1971'de de Austin'deki (Texas) Lyndon - Baines - Johnson kütüphanesiyle, üniversitenin araştırma merkezi binaları sayılabilir. (L)

***BUNUEL** (Luis), ispanyol sinema yönetmeni. — *Gündüz safası*'ndan (1967) sonra «*Samanyolu*» (1968), *Seni sevmeyeceğim* (Tristana) [1970], «*Burjuvazinin gizli çekiciliği*» (1972) [1973 en iyi yabancı filim Oscar ödülü] ve «*Özgürlük hayali*»ni (1974) yönetti. (L)

***BURAK** (Cihat), türk mimar ve ressamı. — 1973 Devlet Resim ve Heykel sergisi başarı ödülünü kazandı. (M)

***BURCKHARDT** (Carl Jacob), almanca yazan isviçreli yazar. — (öl. Cenova 1974). Son olarak anılarını derledi: *Musik. Erinnerungen* (Müzik. Anılar) [1969]; *Jugend Freundschaften. Erinnerungen* (Gençlik dostları. Anılar) [1969]. (L)

***BURÇ,** Gaziantep ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 16 154 nüf., bucak merkezi 1 707 nüf., 42 köy (1970). [M]

***BURDUR (15),** Akdeniz bölgesinin Göller yöresinde il merkezi şehir. — 222 375 nüf. (1975), 208 köy (1970). İl nüfusu artarken merkez nüfusu da 78 832'ye yükseldi (1975). İlin iktisadî hayatında tarım ağırlığını korudu; buğday üretimi 107 000, arpa 48 437, patates 17 000 ve şeker pancarı 190 000 tona (1972) çıktı; koyun sayısı 318 000, keçi sayısı da 364 400 oldu (1972).

Yeni tesis olarak, Türkiye Süt Endüstrisi kurumu tarafından bir süt ve süt mamulleri fabrikası ile Et ve Balık kurumu tarafından bir et kombinası yapıldı (1972). Şeker fabrikası ile Keçiborlu'daki kükürt fabrikasından gelen kirlenmiş suların akması sonucu Burdur gölünün dip kısımlarında kalın bir ölü tabaka meydana geldi ve burada canlılığın zamanla büsbütün yok olması tehlikesi belirdi (1975). [M]

***BURDURLU** (İbrahim Zeki), türk şairi. — Destan denemeleri (*Üç destan*, 1969), inceleme (*Romanlarıyla Reşat Nuri Güntekin*, 1971) ve bir masal kitabı (*Kendi bir karış, sakalı üç karış*, 1972) yayımladı. (M)

Burdur müzesi, Burdur'da 1956'da kurulan müze. Bulguroğlu kütüphanesi ile binanın mimarî yapısına bağlı kalınarak eklenen üç salon ve idare kısmından oluşur. 1969'da yeni bir müze binası daha eklendi. Müze avlusunda mimarlık parçaları, mezar taşları, lahitler sergilenir. Heykeller, çanak-çömlek ve küçük buluntular sergilenen müzenin en değerli eserleri arasında İbecik Apollon heykeli, Hacılar'da bulunan eserler ve atlı tasvirleri bulunan mezar taşları yer alır. (M)

BUREN (Daniel), fransız ressamı (Boulogne-sur-Seine 1938). Tabloları yan yana dizilmiş boyalı (yeşil, bazen de kırmızı) ve boyasız (beyaz) düşey şeritlerden oluşur. Eserleri Olivier Mosset, Michel Parmentier ve Niele Toroni'nin yapıtları gibi imzasızdır. Ressam, çalışmalarını 1967'de Niele Toroni ile birlikte sergiledi. Bu sanatçılar gibi Buren de resmin maddeden başka bir şey olmadığını söyler ve resmi bir destek, renk ve bir biçim olarak kabul eder. Çalışmasının asıl anlamı eserlerini sergileme biçiminden de anlaşılır (bir galeri vitrininde veya sokakta sergilenen flama benzeri tuvaller). Buren'in bu tür gösterileri eleştiri niteliğindedir ve toplumsal çevrenin siyasal bir çözümlemesini yapar. Ona göre, estetik bir anlam taşımaktan çok uzak olan sanat, içinde sıkışıp kaldığı «biçimsel ve kültürel sınırları» zorlar. Buren bu anlayış içinde, 1969 yılında, sanat dünyasını (sanatçılar, eleştiriciler, koleksiyoncular) yeren çok saldırgan filimcikler sundu. Ayrıca resim çalışmalarını açıklamak için *Positions Propositions* (Durumlar öneriler) [1971], *Passage* (Geçit) [1972] v.b. kitaplar yazdı. (L)

***BURGAÇ** i. — Akışkanlar mekan. Akmakta olan bir sıvıda bazı koşullar altında ortaya çıkan çukurlaşma. (Bir kabın, dibinde açılmış bir delikten boşaltılması sırasında bir burgaç görülür. Sıvının akış hızı bir noktadaki kuramsal burgaç hızına eşittir, yalnız eksen yakınında hız çok yüksek olduğundan, serbest yüzeyde ortası kenarlardan daha açık renkli bir çukurluk meydana gelir.) [*Eşanl.* ing. VORTEX.]

— Meteorol. Bir düşük basıncı haber ve-

Foto. Film Bulgaria (J.-L. Passek kol.), J. Dubout (LAROUSSE)

ren sarmal biçimde kıvrılmış bulutların tümü. (L)

BURGESS (Anthony), ingiliz yazarı (Manchester 1917). Subaydı, Birmingham üniversitesinde ders verdi; Borneo sultanlığında okul ve eğitim işlerini yönetti. Daha sonraki çalışmalarında fonetiğe ve müzik bilimine yöneldi. 1959'da İngiltere'ye dönerek edebiyat hayatına atıldı. Çeşitli güçlüklerle dolu yaşam öyküsünü dile getiren yapıtların (*The Enemy in the Blanket* [Gizli düşman], 1958; *Beds in the East* [Doğudaki yataklar], 1959) yanı sıra çağdaş yaşamı yeren yapıtlar da verdi: *İnside Mr. Enderby* (Bay Enderby'nin yanında) [1959], *Otomatik portakal* (A Clockwork Orange) [1962], *Nothing Like the Sun* (Hiç bir şey güneşe benzemez) [1964], *Tremor of İntent* (Şaşırtıcı karar), *Urgent Copy* (Yıldırım baskı) [1969]. (L)

***BURGİBA** (Habib ibni Ali), tunuslu siyaset adamı. — Kasım 1969'da yeniden Tunus cumhurbaşkanı seçildi. Ülkedeki tek partinin ve devletin tartışmasız başkanı Burgiba sömürge rejiminin çöküşünden sonra yeni bir devlet kurmayı başarmıştı. Daha sonra, sürekli olarak iktisadî sorunlarla uğraştı ve bu arada muhalefetin düzenlediği suikast denemelerini de bozmağa çalıştı. Her türlü iktisadî güdümlülüğe karşı çıkan Burgiba uyguladığı bu siyasetin, sosyalist bir siyaset olarak adlandırılmasından çekinmez.

Gerçekten de, Burgiba kurduğu rejimin hiç bir bloka bağlı olmasını istemez, ama, bir devlet başkanı olarak batı yanlısı olduğunu da belirtmekten kaçınmaz. Mayıs 1961'de, A.B.D.'ye yaptığı yolculukta büyük ilgi görmesi de bu yakınlığın bir sonucudur. Bu arada, Mısır panarabizm hareketine de şiddetle karşı çıkan Burgiba'nın haziran 1972'de Paris'e yaptığı resmî ziyaret Fransa ve Tunus arasında bir uzlaşma dönemini başlattı. Bir yandan Tunus toplumunun törelerine değişiklikler getiren (çokevliliğin yasaklanması ve orucun belli bir süre için kaldırılması) Burgiba öte yandan, geleneksel islâm değerlerini ülkesine yeniden yerleştirmeğe çalıştı. 12 ocak 1974'te, albay Kaddafi* (*Ek*) ile Tunus ve Libya'nın birleşmesini öngören bir antlaşma tasarısı imzaladı. Bu tasarıya göre, iki devlet «İslâm Arap cumhuriyeti»nin kurulmasına çalışacaktı. Ancak, 2 martta, Burgiba bu tasarı antlaşmasını bozdu. (L)

Burgos davası, 1970'te birçok bask militanına karşı açılan dava. Bk. İSPANYA, *Ek.* (L)

***BURHANİYE,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 34 518 nüf., ilçe merkezi 12 792 nüf. (1975). [M]

***BURMEİSTER** (Vladimir), sovyet koreografı. — (öl. Moskova 1971). [L]

***BURNHAM** (Forbes), guyanalı siyaset adamı. — 1964'te Guyana başbakanı oldu; ülke bağımsızlığa kavuşunca da (1966) bu görevde kaldı. Cumhuriyet ilân edildikten sonra (1970) Burnham aynı görevi sürdürdü. (L)

***BURROUGHS** (William), amerikalı yazar. — İnsanoğlunun mutlak bir özgürlüğe kavuşmasını isteyen yazar romanlarında (*Wild Boys* [Vahşî oğlanlar], 1972) ve eleştirili konuşmalarında (*The Job* [Görev], 1971) bu düşüncesini gerçekleştirmek için aileyi, devlet örgütünü ve kültürü yayma araçlarını sistemli bir biçimde eleştirdi. (L)

***BURSA (16),** Marmara bölgesinde il merkezi, şehir. — 960 034 nüf. (1975), 762 köy (1970). İlin merkez nüfusu 464 057'ye (1975) yükseldi ve ilde nüfus yoğunluğu 76, şehir merkezinde 224 oldu (1970).

● *Tarım.* Tarım ürünlerinin bazıları artarken, bazılarında eksilme kaydedildi: buğday 142 430 t, arpa 41 109 t, mısır 21 965 t, yulaf 17 699 t, çavdar 6 583 t, pirinç 8 049 t, kuru fasulye 5 924 t, bakla 1 503 t, şeker pancarı 374 326 t, pamuk 2 599 t, susam 767 t, ayçiçeği 36 019 t, yaş koza 765 t (1972). Hayvancılık alanında gerileme oldu ve koyun sayısı 535 910'a, keçi sayısı da 322 260'a düştü (1972).

● *Eğitim.* Eğitim konusunda önemli gelişmeler oldu ve Bursa üniversitesinin çekirdeğini oluşturan Tıp fakültesi, İstanbul üniversitesine bağlı olarak 1972-1973 döneminde öğrenime başladı, Ziraat fakültesi de 1973'te açıldı; Bursa İktisadî ve Ticarî İlimler akademisi 1971'de, buraya bağlı İş İdaresi enstitüsü 1972'de, Ekonometri enstitüsü de 1973'te faaliyete geçti; 1968'de kurulan Bursa Sağlık koleji ilk mezunlarını 1972'de verdi. Kapalı spor salonu 5 000 kişilik olarak 1973'te tamamlandı.

● *Sanayi.* Çeşitli sanayi dallarında tesisler kuruldu: Tofaş (bk. TOFAŞ, *Ek*) ve Oyak'ın Renault (bk. RENAULT, *Ek*) otomobil fabrikaları; otomobil sanayiine yan malzeme üreten Mako kuruluşları (bk. MAKO, *Ek*); enjektör memesi yapan Robert Bosch tesisi (1973); Bursa Çimento fabrikası (bk. ÇİMENTO, *Ek*); Bursa Meyve Suları ve Gıda Sanayii fabrikası; iki yeni konserve fabrikası.

● *Bayındırlık.* Mustafakemalpaşa ovası sulama şebekesi 1972'de hizmete girdi, bu tesisin tahliye ve taşkın şebekesi de aynı yıl tamamlandı. (M)

Bursa Atatürk müzesi, Çekirge'de, Çelik Palas otelinin bahçesindedir. Bursa belediyesi tarafından satın alınarak Atatürk'e hediye edilen (1923) ve XIX. yüzyıl mimarîsinin en güzel örneklerinden biri olan üç katlı ahşap köşk, orijinal eşyası ile birlikte Atatürk müzesi olarak düzenlendi ve halka açıldı (29 ekim 1973). [M]

***Bursa müzesi.** — Yeşil medresede bulunan müzenin ihtiyacı karşılayamaması sebebiyle yapılan yeni binada *Bursa Arkeoloji müzesi* adıyla açıldı (1972). [M]

Bursa Osmanlı Çağevi müzesi, Muradiye semtinde, Murat II külliyesinin karşısında bulunan ve müze olarak düzenlenen ahşap ev. XVIII. yüzyıla ait olan yapı iki katlıdır, üst katında sofa ve iki oda bulunur. Baş oda adıyla anılan büyük odada kalem işi bitkisel motiflerle süslü yüklük ve yine kalem işi ahşap tavanın ortasındaki göbek dikkati çeker. Evin odaları osmanlı çağına ait eşyayla döşelidir. (M)

Bursaspor kulübü, Acar idmanyurdu, Akınspor, Pınarspor, İstiklâl ve Çelikspor'un birleşmesiyle kuruldu (1963). Yeşil-beyaz formalı kulüp 1966-1967 sezonunda Birinci lige yükseldi. Daha sonra şu dereceleri aldı: 1968 (7), 1969 (5), 1970 (7), 1971 (5), 1972 (6), 1973 (10), 1974 (13). Avrupa Kupa Galipleri kupasında Finn Harps (4-2, 0-0) ve Dundee (0-0, 1-0) takımlarını eleyerek üçüncü tura çıktı. Şampiyon Dinamo Kiev'e 1-0 ve 2-0 yenilerek elendi. (M)

Bursa Türk İslâm Eserleri müzesi, Bursa Erkek lisesi kimya laboratuvarında *Müzei Hümayun şubesi* adıyla açıldı (1904); 1929'da Yeşil medreseye taşındı; 1972'de Bursa Arkeoloji müzesi kurulunca burada yalnız türk ve islâm sanatına ait eserler bırakıldı. Müzede XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait silâhlar, mutfak eşyası, şamdanlar, elyazmaları ve ziynet eşyası sergilenir. Mısır hükümdarlarından Berkuk'un Yıldırım Bayezid'e hediye ettiği XIV. yüzyıla ait altın tezhipli elyazması *Kur'an* da bu müzededir. (M)

BURST i. (ing. k.). Nükl. *Eşanl.* BASKIN* (*Ek*) ve YAYLIM. (L)

BURTON (Mike), amerikalı yüzücü (Des Moines 1947). 1968 Olimpiyat oyunlarında 400 m ve 1 500 m serbest yüzme, 1972 Olimpiyat oyunlarında da 1 500 m serbest yüzme şampiyonu oldu. (L)

***BURTON** (Richard), ingiliz tiyatro ve sinema oyuncusu. — Son çevirdiği filimler arasında şunları sayabiliriz: *Aşkı arayan kadın* (Boom) [J. Losey'in, 1967], *Bin günlük mutluluk* (Ch. Jarrot'nun, 1970), *Meksika'da cinayet* (J. Losey'in, 1971), *Mavi sakal* (E. Dmytryck'in, 1972), *Yolculuk* (V. de Sica'nın, 1974). [L]

***BURULMA** i. — Mat. *Burulmalı grup,* bütün elemanları sonlu basamaktan olan grup. (*Eşanl.* DEVİRLİ GRUP.) || *Burulmasız grup,* etkisiz eleman dışında bütün elemanları sonsuz basamaktan olan grup. (L)

***BURUN** i. — ANSİKL. *Burun plastiği.* Günümüzde, tedavi ve onarım amacını güden *burun plastiği*'nin yanı sıra estetik burun ameliyatları da gittikçe önem kazanıyor. Bu ameliyatların amacı burundaki yapı veya biçim bozukluklarını düzeltmektir. Estetik burun plastiği başlıca iki bölüme ayrılır: burnun tümüne veya yalnız burun ucuna uygulanan küçültme ameliyatları ve burnun bir yana eğriliği, kamburluğu ya da burun sırtının çukurluğu söz konusu olduğu zaman uygulanan düzeltme ameliyatları. Bütün bu ameliyatlarda, burnun kemik iskeletine ve kıkırdaklara istenen biçimi vermek için yapılması gereken kesme-biçme işlemleri burun deliklerinden girilerek yapılır. Eğer biçim bozukluğu burun bölmesini de etkilemişse, ameliyat sırasında bölme de eski yerine yerleştirilir. (L)

Huari BUMEDYEN ve Fidel Castro mayıs 1972'de Cezayir'de

***BURUNDİ,** Orta Afrika'da devlet. — 3 540 000 nüf. (1970). Başkenti *Bujumbura* (45 000 nüf.).

● *Tarih.* 1962 Anayasası'nı bir süre için yürürlükten kaldıran ve ne olursa olsun devletin bütünlüğünü sağlamak isteyen Micombero'nun kurduğu (kasım 1966) otoriter rejim şiddetli eleştirilere yol açtı ve Micombero'ya karşı, başarısızlıkla sonuçlanan pek çok komplo düzenlendi (ekim 1969 - temmuz 1971). Hutu'larla iktidarı ellerinde tutan Tutsi'ler arasındaki geleneksel kin, siyasetin temel öğesidir. Nüfusun yüzde 80'inden çoğunu temsil eden, fakat her türlü hak arama yollarından yoksun olan ve köle muamelesi gören bantu ırkından Hutu'lar 1972 nisanında ayaklandılar ve Tutsi'leri öldürmeğe başladılar. Büyük bir şiddetle karşı saldırıya geçen Tutsi'ler ise Hutu'ları toptan yok etmek için sistemli bir kıyım hareketine giriştiler. Ülkede sözde barışın sağlanmasından sonra Micombero sivil bir hükûmet kurarak Albin Nyamoya'yı başbakanlığa getirdi (temmuz 1972). Fakat 1972 kıyımından sonra çoğu Tanzaniya ve Ruanda'ya sığınmış olan Hutu'lar 1973 martında Tutsi rejimine karşı yeniden saldırıya geçtiler. Micombero haziranda başbakanı görevinden alarak yeniden hükûmet başkanı oldu, ama iki ırk arasındaki kini yatıştırma dirayetini gösteremedi. Tutsi birliklerinin birkaç kere Tanzaniya'ya saldırması iki ülke arasındaki gerilimi arttırdıysa da, Burundi ile Tanzaniya kasımda işbirliği anlaşmaları imzalayarak ilişkilerini normale döndürdüler; Ruanda ile ilişkiler ise temmuz ayından sonra düzelmişti. Belçika askerî yardımının 1974'te kesilmesine karşılık, öbür alanlarda Belçika ile işbirliği sürdürülüyor. Micombero'nun devlet başkanlığı ekim 1974'te yedi yıl daha uzatıldı. Aynı yıl Zaire ile geniş kapsamlı bir güvenlik antlaşması imzalandı. 1975'te Avrupa topluluklarıyla gelişme halindeki 46 Afrika, Karayip ve Pasifik ülkesi arasında imzalanan iktisadî işbirliği anlaşmasına Burundi de katıldı. (LM)

Gordon BUNSHAFT Amerikan Yale Üniversitesi kütüphanesi

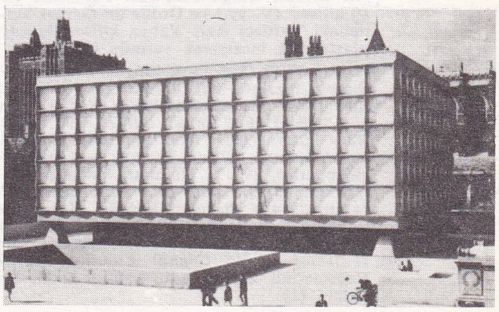

Foto. Simonpietri-Gamma, U.S.I.S. (LAROUSSE)

BURUŞKANLIK i. Tekst. Bir kumaşın, mekanik bir kuvvet uygulandığında kolayca buruşma ve kuvvet kalktıktan sonra da bu buruşukluğu koruma özelliği.

— ANSİKL. Kumaşların *buruşkanlığı*, çeşitli kimyasal işlemlerle önlenmesine çalışılan çok önemli bir sakıncadır. Formaldehit, sunî ipek veya bitkisel elyaftan yapılmış kumaşların buruşkanlığını büyük ölçüde azaltır. Kumaşların bu kusurunu önlemek için genellikle elyafa sıcakta özlüleşen ya da sıcakta sertleşen reçineler emdirme yoluna gidilir. Örneğin, sıcakta sertleşen reçineler grubundan üre-formol veya melamin-formol reçineleri kullanılır; bu reçineler molekül zincirlerinin dallanmasına yol açarak dokuma elyafına daha bir sertlik kazandırır. (L)

BURY (Pol), belçikalı sanatçı (Haine-Saint-Pierre 1922). 1938'de Mons Güzel Sanatlar akademisinde bir süre öğrenim gördü ama, daha 1939'larda belçikalı gerçeküstücülerden etkilenmişti; 1949'dan 1951'e kadar Pierre Alechinsky* ve Christian Dotremont* (*Ek*) ile birlikte Cobra topluluğunun çalışmalarına katıldı. 1951'de resmi bırakarak heykele yöneldi ve ilk «devingen düzlemler»ini, daha sonra da «devingen eksenli hacimler»ini gerçekleştirdi (1955); 1957'de gerçekleştirdiği «çok düzlemler»iyle birlikte heykellerinde motordan yararlanmağa başladı. Giderek, kinetik yapıtlarına gerçeküstücülükten kalma gizemci, nükteci ve alışılmamış bir hava verdi. «Noktalamalar»ında (1959-1961) mumlu ve cilâlı ağaçtan yararlandı. Görüntü «kinetikleştirme»lerinden (1964-1966) sonra, 1967'de madenden yararlanmayı (paslanmaz çelik ve cilâlı bakır) denedi. Bury'nin heykellerinde görülen hareket, yerçekimine karşı koyma (çoğu defa düşmekte olan bir cisim son anda durdurulur) ve yavaşlık araştırması niteliğindedir. 1968'de naylon iplik ve çubuk yerine mıknatıs kullanan Bury çeşitli büyüklüklerdeki madensel topları mıknatıs çekimiyle bir noktaya bağlayarak belli sınırlar içinde hareket etmelerini sağladı ve böylece de en yavaş harekete ulaştı; bunun sonucu, yapıtları kinetizmin o mekanik görünümünden kurtularak şiirsel ve duyusal bir havaya büründü. Clovis Prévot ile birlikte üç film yaptı. Bunlardan, *8500 tonnes de fer* (8 500 ton demir) ve *Une leon de géométrie plane* (Bir düzlem geometri dersi) sayılabilir. Sanatçının ayrıca *l'Art en bicyclette et la Révolution a cheval* (Bisiklet hızıyla sanat, beygir hızıyla devrim) [1972] gibi birçok kitabı vardır. (L)

BUS [bas] i. (ing. *omnibus*'ın kısaltması). Bilişim. Bk. TAŞIT, *Ek.*

***BUSH** (Vannevar), amerikalı mühendis. — (öl. Belmont, Massachusetts 1974). [L]

***BUSRÂ,** Suriye'de köy. — Trajanus döneminde (106) Arabistan eyaletinin başkenti olan Busrâ III. yy.da piskoposluk merkezi oldu. Yörede ortaya çıkarılan ve hemen hepsi kara bazalttan yapılmış olan Roma ve Bizans dönemi yapı kalıntıları içinde katedral, büyük bir titizlikle işlenmiş merkezî planı nedeniyle çok ünlüdür. İlk arkeologların yaptıkları onarım çalışmalarından bilinen bu merkezî plan 1969'da yapının kazılması sayesinde doğrulandı. Bu katedral, her köşesinde yarım daire biçimli küçük mihrapları olan bir kare içine oturtulmuş dairesel bir bina görünümündedir. Bu yapıyı aynı merkezî plana göre düzenlenmiş olan Milano'daki San Lorenzo (V.-VI. yy.), Suriye'deki Aziz Georgius kilisesi (Ezra), Bulgaristan'daki Perustika Kızıl kilisesi (V. yy.) ve Ürdün'ün Gerasa kentindeki Vaftizci Aziz Yahya kilisesiyle karşılaştırarak incelemek yerinde olur. (L)

***BUSSOTTİ** (Sylvano), italyan bestecisi. — Birçok rezalete adı karıştı ama kısa bir süre sonra *Rara* (1964-1966), *Sade'a göre çile* (1965-1966), *Vokal altılısı* (1967-1968), *Rara duası* (1969) gibi yapıtlarla kendini kabul ettirdi. 1972'de Venedik'te *Lorenzaccio* operası, 1973'te Hamburg orkestrası tarafından *Bergkristall* (A. Stifter'den) adlı yapıtı, 1974'te de şeref konuğu olarak katıldığı Royan şenliğinde 12 ses, 8 çalgı ve konuşma sesi için *Syrosadunsettimino* veya *Il trionfo della Grand' Eugenia* (Büyük Eugenia'nın zaferi) adlı bestesi halka sunuldu. (L)

***BUTENANDT** (Adolf), alman kimyacısı. — Bilimler akademisine seçildi (1974). [L]

***BUTLER** (Guy), ingilizce yazan güney afrikalı yazar. — Yeni bir şiir derlemesi (*South of the Zambesi* [Zambezi'nin güneyi], 1966), bir tiyatro yapıtı (*Cape-Charade*, 1968) ve tarihsel veya otobiyografik anlatılar (*When Boys Were Men* [Erkek çocuklar adam olunca], 1969; *Take root or die* [Ya kök salarsın ya da ölüp gidersin], 1970) yayımladı. (L)

***BUTLER** (John), amerikalı dansçı ve koreograf. — *Tragic Ceremony* (Trajik tören) ile Paris Eleştiri ödülünü kazandı (1966); sonra Carmen De Lavallade için *Aphrodite*'i (Afrodit) [1967] gerçekleştirdi. Büyük topluluklarla işbirliği yaptı ve *Yolculuklar*'ı, (L. Berio'nun *Sinfonia*'sı üstüne, 1970) oluşturdu; ayrıca, *Hi-Hyo, uçan ayna* (müz. Fukuşima, 1971), çağdaş Ballet-Théâtre için *Kill what I love*'ı (Sevdiğimi öldür) [müz. Stravinski, 1973], Kanada Grands-Ballets için *Testament*'ı (Vasiyetname) [F. Villon'dan], Royal Winnipeg Ballet için *Sebastian*'ı (1971) gerçekleştirdi. Ayrıca Batsheva Dance Company için *Moon: Full*'u (Dolunay) [1972] ve Paris operasında Varese'ye yapılan saygı gösterisi için de *Tümlemeler*'i hazırladı. (L)

***BUTOR** (Michel), fransız yazarı. — Son çalışmalarında, edebî metinlerin ya da eski plastik sanat yapıtlarının çözümlemesine yöneldi. *Essais sur «les Essais»*de («Denemeler» üstüne denemeler) [1968] Montaigne'ın özenticiliğini; *Rabelais ou C'était Pour Rire*'de (Rabelais ya da gülmek içindi) [Denis Hollier ile birlikte, 1972] *Pantagruel* yazarının sayıları abartma tutkusunu; *Les Mots dans la Peinture*'de (Resim sanatında sözcükler) [1970] eski tablolardaki yazıları; *Dialogue avec 33 variations de Ludwig Van Beethoven sur une Valse de Diabelli* (Diabelli'nin bir valsi üstüne Ludwig Van Beethoven'in 33 çeşitlemeli diyaloğu) [1971] prens ile sanatçı, yayımcı ile yazar arasındaki ilişkileri inceledi. Ayrıca, kendi edebî yaratıcılığını yansıtan şu yapıtları yazdı: *Illustrations II*, 1969; *Illustrations III*, 1973; *la Rose des Vents, 32 rhumbs pour Charles Fourier* (Rüzgârların gülü, Charles Fourier için 32 kerte) [1970]; *Travaux d'Approche* (Yaklaşma çalışmaları) [1972]; *İntervalle* (Aralık) [1973]; *Carte Commentée* (Açıklamalı harita) [1974]. (L)

Ali BUTTO

BUTTO veya ***BHUTTO** (Zülfikar Ali), pakistanlı devlet adamı. — Kasım 1967'de, Pakistan Halk partisini (Pakistan'ın Kurtarılması İçin Hareket örgütünün devamı) kurdu. Kasım 1968'de tutuklandı; general Yahya Han'ın iktidarı ele geçirmesiyle şubat 1969'da serbest bırakıldı ve 7 aralık 1971'de Yahya Han tarafından başbakan yardımcılığına ve dışişleri bakanlığına getirildi. 20 aralıkta, Pakistan cumhurbaşkanı general Yahya Han, görevden ayrılınca, Ali Butto derhal cumhurbaşkanı oldu. Doğu Pakistan'ın başkaldırması sırasında (bk. *Doğu* BENGAL*, *Ek*) her ne kadar Pakistan'ın bölünmemesini savunduysa da, İslâmâbâd'da tutuklu bulunan şeyh Mucibürrahman'ı 3 ocak 1972'de kayıtsız şartsız serbest bıraktı ve onunla görüşmeye oturdu. Ulusal Meclis başkanı seçildikten (nisan 1972) sonra, 21 nisanda Pakistan İslâm cumhuriyeti başkanı olarak ant içti. Göreve başlar başlamaz, 2 aralık 1969'dan bu yana yürürlükte bulunan savaş yasasını kaldırdı ve yeni bir anayasa hazırlattı. 28 haziran 1972'de savaş tutukluları sorununa bir çözüm bulmak amacıyla Bayan İndira Gandhi ile görüştü. Ağustos 1973'ten bu yana yalnızca başbakanlık görevini sürdüren Ali Butto, cumhurbaşkanlığını Elahi'ye bıraktı. Pakistan Halk partisinin başkanı Ali Butto, bugün hâlâ, iktidarı elinde tutmaktadır. Butto, gerek ülkesinin Hindistan ile olan anlaşmazlığında, gerek Doğu Pakistan'ın kopmasıyla sonuçlanan olayda Türkiye'den gördüğü yakın ilgi ve maddî destek dolayısıyla Kıbrıs davasında Türkiye'yi sürekli olarak ve kayıtsız şartsız destekledi. (LM)

***BUYRUKÇU** (Muzaffer), türk hikâyecisi ve romancısı. — *Bir olayın başlangıcı* (1970) ve *Mağara* (1971) adlı romanları yayımlandı. (M)

***BUZKIRAN** blş. i. — ANSİKL. Denizc. Bütün sivil gemiler içinde, atom gücüyle itişin klasik itişe oranla çok büyük üstünlükler (yakıt ikmali yapmadan çok uzun süre yol alma, sessiz çalışma, yüksek verim v.b.) sağladığı tek gemi tipi nükleer *buzkıran*'dır; gerçekten de, iktisadî etkenler göz önünde bulundurulursa eğer, deniz teknelerinin geri kalan bütün türlerinde klasik itişin atom gücüyle itişten çok daha üstün olduğu ortaya çıkar.

İlk nükleer buzkıranları yapan ruslar oldu (sözgelimi *Lenin* buzkıranı).

1970'te Sovyetler birliği, *Arktika* adı verilen bir dizinin nükleer itişli iki buzkıranını Leningrad'da tezgâha koyacağını açıklamıştı. Bu gemilerin *Lenin* buzkıranından farkı, iki yerine sadece bir tek nükleer reaktörle çalışması; buna karşılık gemilerin nükleer yükü seyir süresini iki buçuk katına çıkaracak kadar fazla. *Lenin*'den daha güçlü olan ve ilkinin 1975 yılından önce hizmete gireceği haber verilen bu buzkıranlar, Kuzey'in büyük kutup yolu üzerindeki buzlar arasında Lenin'den bir buçuk ay daha fazla seyredebilecek ve böylece yılın altı ayını bu kutup yolunda geçirebilecek. 1958'de toplanan Uluslararası Cenevre konferansında *Lenin*'in özellikleri uzun uzun tanıtıldığı halde *Arktika* dizisinin özellikleri şimdilik hiç tanınmıyor, yalnız *Lenin* buzkıranıyla aynı ağırlıkta (16 000 t) olacağı biliniyor. (L)

***BUZZATİ** (Dino BUZZATİ - TRAVERSO, **Dino** — denir), italyan yazarı. — (öl. Milano 1972). Son anlatılarını, masallarını, öğütlü hikâye ve fantastik fabllarını *Zor geceler* (1971) adıyla derledi. (L)

***BÜKK kütlesi,** Kuzey Macaristan'da dağlar. — Orta Avrupa'da Cilâlıtaş devrinden kalma bir kültür fasiyesine (V. binyılın sonu) bu kütlenin adı verildi. *Bükk kültürü* eski şeritli kültürle aynı döneme rastlar ve ona çok benzer; aralarındaki tek fark, Bükk kültüründe ekonominin avcılık ve balıkçılığa dayalı olması ve yarısı yere gömülü olarak yapılmış kulübelerdir. (L)

***BÜKREŞ,** Romanya'nın başkenti. — 1 555 000 nüf. Şehrin yirmi kilometre kadar kuzeyinde, Otopeni'de yeni uluslararası havalimanı (1970). [L]

BÜKÜLGENLİKÖLÇER blş. i. Teknol. Bir boya katmanının, boyalı bir saçın, plastik maddeden bir levhanın veya yaprak haline getirilmiş herhangi bir malzemenin bükülme kuvvetleri karşısındaki tutumunu değerlendirmeye yarayan aygıt.

— ANSİKL. Schnitte *bükülgenlikölçer*'i, değişken açılı bir prizma ve bu prizmanın tepe noktasındaki sivriliği yumuşatan sabit çaplı bir silindir parçasından oluşur. Prizmanın, bükülgenliği ölçülecek parçayı taşıyan kenarlarından biri bu silindir parçasının çevresinde dönebilir. İncelenecek parça silindirin çevresinde yavaş yavaş bükülürken, ilk çatlakların ortaya çıktığı açı belirlenir. Ayrıca, parçaları hızlı ve tekrarlı bükülme kuvvetlerinin etkisinde bırakarak bükülgenliğini ölçen aygıtlar da vardır. (L)

***BÜNYAN,** Kayseri iline bağlı ilçe. — 51 944 nüf., ilçe merkezi 12 246 nüf. (1975); 50 köy (1970). [M]

***BÜROKRASİ** i. — ANSİKL. Sosyol. *Bürokrasi* sisteminin işlemesindeki düzensizlikler, A. W. Gouldner'in de (*Patterns of İndustrial Bureaucracy*, 1954) belirttiği gibi birtakım çelişkili sonuçlar doğurur. Gerçekten de kurallara sıkı sıkıya bağlı kalınması, katı ve şekilci davranışlar yöneticilerle yürütücüler ve yöneticilerle halk arasında çatışmalara yol açar. Böyle bir tehlikeyi önlemek için denetleme ve yönetmelerin çoğalması da bürokrasinin erkini ve işlemesindeki düzensizlikleri arttırmaktan başka işe yaramaz.

Bu sonuçlardan yola çıkan M. Cruzier'nin Fransa'daki çalışmaları, yeni bir örgütleme örneği yaratmak amacını güder. Bu yeni örnekte, yönetimin etkinliğini zorunlu olarak ön planda tutarken, örgütün mutlak bir gerekirciliğe ve akılcılığa yönelme çabalarını anlamsız kılan «insan»ın ve buna bağlı başka etkenlerin varlığını da bu etkinlikle bağdaştırmak söz konusudur. Ne yenilik yapmayı, ne de değişen koşullara ayak uydurmayı, ne de daha kötü durumlara düşmeden aksayan yanlarını yapan bece-

Foto. J. P. Bonnotte-Gamma (LAROUSSE)

rebilen bürokrasi sisteminin karşısına daha açık ve yalın yeni bir örgüt biçimi çıkarmak gerekir. (L)

BÜTAPREN N i. (tes. edil. ad). Kim. Bütadien ve akrilik nitrilin kopolimerlerinden oluşan, yağa dayanıklı sentetik kauçuk.

— ANSİKL. *Bütapren N*'nin değişik türleri bileşimlerindeki akrilik nitril oranı, yağlara karşı dirençleri ve düşük sıcaklıklardaki bükülgenlikleriyle birbirinden ayrılır. Bu sentetik kauçuklar yağlara ve akaryakıtlara dayanıklı haznelerin, boruların, kauçuktan yapılmış mekanik parçaların kaplanmasında veya vinil, fenol ve stiren reçinelerinin niteliklerini değiştirmekte kullanılır. Ayrıca lateks halinde de piyasaya sürülen Bütapren N'ler, kâğıdın ve tekstil maddelerinin koruyucu karışımlarla sıvanmasında, derilerin bitirme işleminde, yağlara dayanıklı kaplamaların hazırlanmasında, fenolik reçinelerin emülsiyonunun değiştirilmesinde yapıştırıcı olarak işe yarar. (L)

BÜTAPREN PL i. (tes. edil. ad). Kim. Bütadien, stiren, akrilik nitril ve akrilik esterlerin kopolimerlerinden oluşan lateks.

— ANSİKL. *Bütapren PL* açıkta, hava temasında bırakıldığı zaman, bileşiminde bol miktarda pigment ve katkı maddesi bulunan yapraklar halinde kurur. Bu kauçuk sütü özellikle içte ve dışta kullanılacak sıvı boyaların, madenler için astar boyaların, yapıştırıcıların, kuşe kâğıt yapımında kullanılan ürünlerin ve yağlara dayanıklı kaplama maddelerinin hazırlanmasında işe yarar. (L)

BÜTAPREN SL i. (tes. edil. ad). Kim. Bütadienin ve yüksek oranda stirenin kopolimeri.

— ANSİKL. Beyaz renkte, toz haline getirilebilen, az ya da çok sert, reçinemsi küçük parçalar halinde piyasaya sürülen *Bütapren SL*, kauçuktan ayakkabı tabanlarının ve yer kaplamalarının yapımında olduğu gibi, sertlik ve aşınmaya karşı direnç kazandırmak için doğal ve sentetik kauçuk karışımlarına katılır. (L)

***BÜTÇE** i. — ANSİKL. Malî mevzuat. *Türkiye'de.* 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra planlı ekonomiye geçilince bütçenin de buna uydurulması ve program bütçeye geçilmesi gerekmişti. Ancak, bunun hazırlık çalışmaları uzun sürdü ve program bütçe uygulaması ancak 1973'ten sonra mümkün olabildi.

Bu tür bütçenin belirgin özelliklerinden biri kullanılan kaynaklarla bunların karşılığı olarak gerçekleştirilen hizmetlerin yakın denetim altında tutulabilmesi ve hizmet maliyetlerinin kolaylıkla ortaya çıkarılabilmesidir. Bu amaca varabilmek üzere yapılacak hizmetler uzun ve kısa vadeli olarak geniş bir program çerçevesi içinde ele alınarak öncelikler ve verimlilik bakımından da hizmetler arası ilişkiler tespit edilir. Büyük iş birimleri birer program olarak değerlendirilir. Sonra bunlar da alt bölümlere, alt bölümler maddelere ayrılır. Sözgel'mi Bayındırlık bakanlığının ödeneği tespit edilirken bu bakanlıkça yapılacak hizmetler, programlar ve alt programlar olarak belirlenmek suretiyle bunlara, maliyet hesapları üzerinden karşılık konur. Bu karşılığın o hizmet için kullanılması ve hizmetin herhangi bir sebeple yapılamaması halinde karşılığının hazineye geri verilmesi gerekir.

Hesaplarda düşülebilecek hatalar, teferruatın değerlendirilmesinde karşılaşılacak güçlükler, özellikle de hızlı maliyet değişmeleri yüzünden program bütçelerin hazırlanması klasik bütçelerden daha zor olmakla birlikte, bir tür işlevsel bütçe demek olan bu tür harcama belgeleri devletin kaynaklarının daha verimli biçimde kullanılmasını sağlar. (M)

BÜTİRAL i. (fr. *butyral*). Kim. Bir alkolle bütiraldehitin birleşmesinden doğan ve geniş asetaller grubu içinde yer alan kimyasal maddelerin genel adı.

— ANSİKL. *Bütiral* reçineleri, iki cam levha arasına sandviç gibi yerleştirilmiş bir reçine yaprağından oluşan güvenlik camlarının yapımında çok geniş bir kullanım alanı buldu. Bunun yanı sıra sağlam, iyi yapışan, berrak ve suya dayanıklı olan bu reçine yaprakları kurşun geçirmez cam yapımında ve metil metakrilatlı kırılmaz katmanların hazırlanmasında en ideal gereçtir. Esterlerde, alkollerde, ketonlarda ve klorlu hidrokarbonlarda çözünen beyaz tanecikler halindeki *bütiralpolivinilik*, döküm tozlarının, yapıştırıcıların ve katmanlı gereçlerin yapımında, dokuma maddelerinin geçirimsizleştirilmesinde kullanılır. Özlüleştirici katkı maddeleriyle çok iyi bağdaşan bütiralpolivinilikin suya dayanıklılığını arttırmak ve yumuşama sıcaklığını yükseltmek için bileşimine sıcakta sertleşen reçineler katılabilir. (L)

BÜYÜKAYCAN (Ünal), türk basketbolcusu (İzmir 1937). Basketbola Karşıyaka takımında başladı (1954); Galatasaray ve Standart Liege (Belçika) takımlarına geçti; millî formayı 54 kere giydi. Beşiktaş takımında oyuncu ve antrenör olarak görev aldı. (M)

***BÜYÜK BRİTANYA ve KUZEY İRLANDA BİRLEŞİK KRALLIĞI,** Kuzeybatı Avrupa'da devlet.

NÜFUS

1971 nüfus sayımında Büyük Britanya'nın nüfusu 55 347 000'dir. 45 870 000'i İngiltere'de, 5 228 000'i İskoçya'da, 2 724 000'i Galler ülkesinde, 1 525 000'i Kuzey İrlanda'da. Asıl krallığın dışında kalan, ama kişisel bir bağla taca bağlı olan Man adasında ve Channel takımadalarında da sırasıyla 50 000 ve 125 000 kişi yaşar.

Birleşik krallığın nüfusunda, 1969-1971 sayımları arasında ancak ılımlı bir artış oldu (yüzde 4,9). 1964'te 400 000 kişiyi aşan doğal artış, 1970'te, ölüm indisinin duraklaması (yıllara göre binde 11,5 - 11,8) ve doğum indisinin düşmesi (1964'te binde 18,7, 1970'te binde 16,2) sebebiyle 250 000'in altına indi. 1958-1962 yılları arasında büyük artış gösteren göç bilançosu 1963'ten sonra açık vermeğe başladı; çünkü İngiltere, ülkeye gelen göçmenlerden (yoksul Commonwealth ülkelerinden, özellikle de Antil adaları, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'ten büyük göçmen akını) fazlasını Avustralya, Kanada, A.B.D. ve Yeni Zelanda'ya gönderiyor. 1962 ve 1968 yasaları, istihdam sorununu çözmek ve ülkedeki göçmenlerin halkla bütünleşmesini sağlamak için, mülteci dalgasını önlemeğe çalışmak amacını güder. Ama 1971-1972'de, yabancı düşmanı hükûmetlerin ülkelerinden kovduğu hint asıllı Ugandalılardan ve Tanzaniyalılardan oluşan kalabalık bir mülteci kafilesi geldi. İngiltere'de 1973'te göçmen olarak gelmiş veya ülkede doğmuş 1 500 000 beyaz olmayan yabancı (toplam nüfusun yüzde 3'e yakını) vardır; bu sayı Avrupa'nın bütün öteki ülkelerininkinden yüksektir. Göçmenler özellikle Yorkshire, Lancashire, Midlands'daki büyük sanayi merkezlerinde ve Londra'nın yoksul semt ve banliyölerinde oturur. Toplam nüfus artışı Büyük Britanya'nın çeşitli bölgelerinde çok farklıdır. 1961-1971 arasında nüfus, İskoçya'da yüzde 0,9, Galler ülkesinde ve İngiltere'nin kuzeyinde yüzde 3, güneybatıda yüzde 5,5, Midlands'da yüzde 8, güneydoğuda Londra yerleşme merkezi dışında yüzde 17 arttı; Londra yerleşme merkezinin nüfusu ise, hükûmetle yerel yetkililerin yürüttükleri merkeziyetçilikten kurtulma ve gevşetme siyaseti sayesinde yüzde 8 azaldı.

Bu gibi karşıtlıklar, ülkenin verimli olmayan bölgelerinden (İskoçya, Galler ülkesi, İngiltere adasının kuzeyi) işsizlik yüzdesi daha düşük, daha çeşitli ve daha yüksek ücretli işleri olan Midlands'a ve Londra bölgesine doğru gelenekçi iç göçlerin devam ettiğini ortaya koyar. Toprağın ıslahı çabaları kırk yıldır büyük çabalarla yürütüldüğü halde bu bölge farklılıkları ortadan kaldırılamamıştır; üstelik, krallığın A.E.T.'ye katılmasının bunları daha da artırmasından korkulabilir. Kuzey İrlanda'nın durumu kendine özgüdür: doğum oranının yüksekliği nedeniyle nüfus, ciddî sosyo-dinsel sorunlara ve hemen her zaman yüzde 7'nin üstünde olan işsizlik oranına rağmen, krallığın bütününden daha çok artmıştır (yüzde 6,8).

İKTİSAT

● *Malî baskılar.* İktisat, sterlinin yedek para statüsünün, ödemeler dengesindeki açığın ve İkinci Dünya savaşının mirası olan ağır bir milletlerarası borcun yüklediği çelişkilerden kurtulamamıştır. Dolar, milletlerarası döviz olarak sterlini geride bıraktığı halde, milletlerarası hesaplaşmaların dörtte birine yakını hâlâ ingiliz parasıyla yapılır. Bu yüzden hükûmet, ellerinde sterlin bulunan yabancı ülkeleri (alacaklılar ya da ticaret ortakları) yatıştırmak ve sterlinin sağlamlaştırılması için gerekli yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için, malî pazarda yüksek faizleri kabul etmek zorundadır. İngiltere'de faiz yüzdesi hemen her zaman Avrupa'nın en yükseği olmuştur. Aynı biçimde, sterlinin değerinin aşırı yükselmesi, ihracatı güçleştirerek ve ithalâtın değerini düşürerek, dış ticaret açığını arttırmakta ve borçlanmaya başvurmayı büsbütün zorunlu kılmaktadır; dış borçlanma, 1971'de 5 milyar sterlini aşmıştı.

1967 kasımında sterlinin değerinin yüzde 14,3 oranında düşürülmesi bu sorunları çözmediyse de, sivriliklerini törpüledi. 1969-1971 arasında dış ticarette gözle görülür bir toparlanma oldu ve merkez bankalarına olan kısa vadeli borçlar ödendi. 1972 haziranında sterlinin dalgalanmaya bırakılması, aslında öteki avrupa paralarına oranla yüzde 10 nispetinde yeni bir devalüasyon anlamına geliyordu. «Sterlinin savunulması» siyaseti, sonunda öncelik sırasını, gücünü kaybetmiş bir ekonomiyi yeniden kalkındırma isteğine bırakmış görünmektedir.

Gerçekten 1960 yıllarının yüksek faiz oranları ve sermayelerin kitle halinde denizaşırı ülkelere ihracı, Avrupa'nın öteki ülkelerininkinden çok daha düşük iç yatırım yüzdesinin tek sorumlusudur; iç yatırım, gayrisafi millî hasılanın yüzde 18'i dönemecini ancak 1966'da aştı. Yatırımların yetersizliği ise sanayi araçlarının eskimesine, G.S.M.H.'nın çok düşük oranda yükselmesine, 1960-1972 arasında Avrupa'nın bütün ülkelerinde yüzde 4'ü aşmasına, hattâ Fransa'da yüzde 4,8'i bulmasına karşılık, Birleşik krallıkta yılda, fert başına ancak yüzde 2,4 ve teknik gelişmenin mahkûm ettiği işlerin yerini alabileceği düşünülen yeni islerde ciddî bir azalmaya yol açtı. İşsizlik yüzdesi hep faal nüfusun yüzde 2,5'inin üstündedir (Avrupa'nın en yüksek yüzdelerinden biri); bu miktar 1972 başında bir milyonu, yani faal nüfusun yüzde 4'üne yakınını buldu.

Hayat seviyesi, tabiî olarak bütün bu durumlardan etkilendi: fert başına gelir sıralamasında 1960'ta sekizinci olan Birleşik krallık, 1971'de Japonya'nın altında on beşinci sıraya düştü.

Glasgow yakınında yeni Cunbernauld kenti

Foto. Büyük Britanya elçiliği (LAROUSSE)

Somerset'te Hinkley Point (B) nükleer enerji santralı

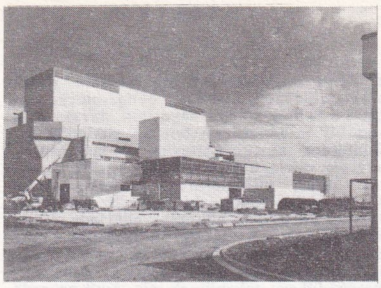

Kuzey denizinde bir petrol sondaj platformunun tekne ile çekilişi

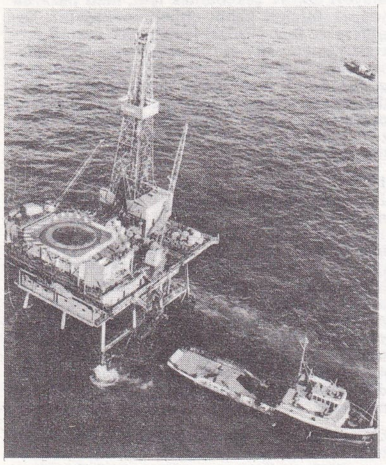

● *Dış mübadeleler.* Dış ticaret, ingiliz ekonomisinde hâlâ birinci derecede rol oynar. İngiltere'nin yurt dışı satışları maddî mallar alanında yılda 9 milyar sterline, görünmez hizmetler alanında ise 4,5 milyara yükseldi; toplam, dünyada büyük bir ülke için ender görülen bir orana ulaştı (millî hasılanın yüzde 30'una yakını).
Geleneksel olarak açık veren maddî mallar ticaretinde 1970 ve 1971'de bilanço, sterlinin düşürülmesi sayesinde kazançla kapatıldı, ama 1972'den itibaren yeniden açık vermeğe başladı. İhracatın yapısı aşağı yukarı yirmi yıldır değişiklik gösterir. Millî sanayi ürünleri, özellikle metalürji sanayii ürünleri (otomobil, kamyon, bisiklet, traktör, uçak, makine, işlenmemiş çelik, kablo, hırdavat) sıralamada ötekilerin çok önünde gelir; onu besin ve dokuma sanayii izler; buna karşılık Büyük Britanya'nın ihraç edecek tarım ürünü ve hammaddesi azdır (kaolin, kömür, canlı hayvan, viski). İthalât alanında, besin ürünleri millî tarımdaki ilgi çekici gelişme sayesinde toplamın dörtte birine düştü. Hammaddeler (maden filizleri, kereste, fosfatlar, dokuma elyafı) ve yakıtlar da (petrol, metan) dörtte biri içerir. İthalâtın geri kalan yarısı ise işlenmiş veya yarı işlenmiş ürünlerden oluşur; bu, millî ekonominin, yabancı rekabete direnme gücünün zayıflığını gösterir. Birleşik krallığın müşterileri ve satıcıları dört büyük ticaret bütününe bölünürse (Kuzey Amerika, sterlin bölgesi, Batı Avrupa ve dünyanın geri kalan bölümü), sterlin bölgesindeki ve dünyanın geri kalanındaki nispî gerileme, Kuzey Amerika'daki duraklama, özellikle de Batı Avrupa ile ticaretteki olağanüstü gelişme şaşırtıcıdır. Birleşik krallık, ithalâtının ve ihracatının yüzde 40'ını Batı Avrupa ile yapar. Birleşik krallık, Avam kamarasının 28 ekim 1971'deki tarihî oylamasıyla Avrupa Ekonomik topluluğuna katıldı (bu katılma 1 ocak 1973'te gerçekleşti), böylelikle, Batı Avrupa iktisadî bütünüyle birleşmeyi ve sterlin bölgesi ülkeleriyle ticarî ve parasal bağlarını gevşetmeyi kabul etmiş oldu. Ancak, bu karar tartışılmağa devam etti ve 1973'ten sonra partiler arasında bir kampanya konusu haline geldi. Bunun üzerine hükûmet 1975 yılı başında sorunu halkoyuna sunmağa karar verdi. Kararda hükûmetin Ortak pazarda kalınması isteği belirtiliyor ve halk oylamasının hazirana kadar yapılması öngörülüyordu. Parlamento 1975 mayısında hükûmetin kararını onayladı ve haziranda yapılan referandumda halkın yüzde 67,2'sinin Ortak pazar üyeliğinin devamına evet dediği, karşı çıkanların yüzde 32,8'den ibaret olduğu anlaşıldı.

Görünmeyen hizmetler, bilançoda hep kazanç göstermektedir; bu, ingiliz ekonomisinin güçlü yanlarından biridir Ama bu hizmetlerin listesinde bir değişiklik olmuştur. Japonya'nın, S S C.B.'nin, bağımsızlıklarına yakın tarihte kavuşan ülkelerin ve bandıralarını kiralayan ülkelerin rekabetinin giderek artması sebebiyle, deniz nakliyatı günümüzde getirdiğinden fazlasına mal olmaktadır. Gene de 27 Mtjb'u bulan ingiliz ticaret filosu, dünya sıralamasında gerileyerek Liberya, Norveç ve Japonya'dan sonra dördüncü sıraya düşmüştür. Hava nakliyatı da pek az kazanç sağlamaktadır Büyük Britanya'ya gelen yabancı turistlerin sayısında, 1967 devalüasyonundan beri göz kamaştırıcı bir yükselme görülmektedir. Londra şehrindeki büyük malî kuruluşlar (banka, değerler borsası, sigorta şirketleri, simsarlık ve danışma şirketleri, uzmanlaşmış piyasalar, özellikle de altın piyasası) tecrübelerini geniş bir milletlerarası müşteriler topluluğunun hizmetine sunmaktadır. Ayrıca, dünyanın her yanına yatırılmış ingiliz sermayeleri de (özellikle Ortadoğu, Nijerya, İndonezya petrollerine; Avustralya, Kanada, Güney Afrika, Sierra Leone madenlerine, tropikal ülkelerdeki çay, kauçuk, yağ palmiyesi ve pamuk tarım işletmelerine; ormanlara, Kanada'daki kürk ticaretine; Batı Avrupa'da petrol ürünleri dağıtımına v.b.) her yıl ülkeye büyük paralar getirmektedir. Yazık ki dıştaki bu yatırımlar, ülkede yeni işler yaratmak için eksikliği büyük ölçüde duyulan yeni sermayelerin de yurt dışına akmasına yol açmaktadır. Kıta Avrupası'na uzun süre kayıtsız kalan ingiliz sermayeleri, 1971'den beri Avrupa'ya özellikle besin sanayii, perakende ticaret ve büro gayrımenkulü alanlarına çok büyük ölçüde yatırılmaktadır. Bu ingiliz istilâsı özellikle Brüksel'de ve Paris yerleşme merkezinde hissedilir.

● *Enerji.* 1967'den bu yana Büyük Britanya'nın bütün iktisadî kesimleri içinde en büyük değişiklik enerji kesiminde oldu.

Kömür ocaklarındaki gerileme hızlanmaktadır. Kömür 1957'de enerji ihtiyacı toplamının yüzde 85'ini, 1966'da yüzde 60'ını, 1970'te yüzde 47'sini karşılarken, 1971'de başlıca enerji kaynağı olan petrolden sonra ikinci sıraya düştü. İskoçya'daki, İngiltere adasının batısındaki ve Galler ülkesindeki en düşük verimli yataklar bir bir kapatıldı; üretim merkezlerinin sayısı 1966'da 440 iken 1971 sonunda 290'a, üretim de 1966-1973 arasında 177 Mt'dan 130 Mt'a düştü. Maden kömürü ocakları artık işçi almamakta, madencilerin yaş ortalaması ve işi bırakma oranı (1971'de sürekli olarak yüzde 20) artmaktadır. Maden kömürü ocaklarının artık başlıca iki müşterisi kalmıştır: termik santrallar ve kok fabrikaları; iç pazar bile onları terk etmektedir.

Millî ve yabancı şirketler, petrol ürünleri tüketimine (yılda 140 Mt) karşı koyabilmek için mevcut tasfiye kapasitelerini artırdı ve yeni rafineriler kurdular. Aşağı Thames (dört rafineri), Milford Haven limanı (üç rafineri ve bir dördüncünün iskelesi) ve Southampton limanı (bir tek ama krallığın en büyük rafinerisi), millî tasfiye kapasitesinin yarısından çoğunu temsil ederler; öteki rafineriler de deniz kıyısına yerleşmiştir (Mersey, Humber, Tees ve Forth ırmaklarının haliçleri); çünkü petrolün hemen tamamı denizaşırı ülkelerden, özellikle Ortadoğu'dan ithal edilir. Hemen sırf İskoçya'da bulunan hidroelektrik santralları, enerji toplamının ancak yüzde 0,6'sını (4-5 TW saat) sağlar. On beş nükleer santral da topluca, tüketilen enerji toplamının yüzde 3'ünü (25 TW saat) üretir.
Doğal gaz, petrol ve maden kömüründen sonra üçüncü enerji kaynağı haline geldi (enerji toplamının yüzde 5'i). 1964'ten beri Büyük Britanya Canvey adasına (Aşağı Thames) sıvılaştırılmış Cezayir metanı ithal eder. Kuzey denizinin Britanya kesimindeki ilk doğal gaz yatakları 1965 aralığında bulundu. Doğu Anglia ve Lincolnshire'ın açıklarında, 1 400 - 1 600 metre derinlikteki Perm çağı kumtaşlarında 1965-1969 arasında beş yatak bulundu. Hızla, bir denizaltı ve yeraltı gaz boru hattı şebekesi kuruldu. Madencilerin grevi de, sanayiyi yeni yakıt kullanmağa yöneltti.

Daha kuzeyde, İskoçya açıklarında yapılan yeni araştırmalarda yalnız gaz değil petrolü de kapsayan daha az derin yataklar bulundu. İskoçya'daki Grangemouth rafinerisine, bir denizaltı petrol boru hattıyla Britanya petrolü gönderilmektedir. Büyük Britanya'nın artık Norveç gibi, millî alanı içinde bol petrol, özellikle de doğal gaz yatakları (1973'te 27 milyar metreküp) vardır. Bu, ödemeler dengesi için değerli bir karşı ağırlıktır.

● *Mahallî kurumlardaki reform.* 1972'de çıkarılan ve 1974'te uygulamaya konması tasarlanan bir yasayla İngiltere-Galler ülkesinde, köy idare çevreleriyle şehir idare çevreleri arasındaki yüzyıllık ayrıma son verildi. Her iki çevre ile ortak yönetilen ve seçimle işbaşına gelen meclisler lağvedildi. Yeni 45 idare çevresinden 7'si tamamen şehirleştirilmiş metropoliten çevrelerdir: Büyük Londra (sınırları 1964'te belirlendi), Batı Midlands, Merseyside, Büyük Manchester, Güney Yorkshire, Batı Yorkshire ve Tyneside. Öteki 38'i (30'u İngiltere'de 8'i Galler ülkelerinde), temsilcileri tek bir birleşik idare çevresi meclisinde toplanacak şehir ve kasabaları kapsar. Bu meclis genel çıkarlarla ilgili sorunlarla (planlama, öğretim, polis v.b.) uğraşacaktır. Daha aşağı düzeydeki 278 idare bölümünün, halkla günlük ilişkiler gerektiren yükümlülükleri vardır. Benzer türden bir yasayla İskoçya'daki 33 idare çevresiyle dört şehir lağvedilerek yerlerine 49 idare bölümüne ayrılmış 8 tek meclisli bölge kondu. Birleşik krallık kurumlarını Avrupa kıtasındakilere yaklaştırmakla, ölçü birimlerini basitleştirmektedir (1971'de metre sisteminin ve sterlinin onda birlik bir alt bölümünün kabulü).

TARİH

Sterlinin iflâsı ve işçi partisinin başarısızlıkları (18 kasım 1967 - 18 haziran 1970)

İşçi partisi, devalüasyondan kaçınabilmek için üç yıl süreyle programlarının birçok maddesinden vazgeçmek dahil her şeyi yaptı, ama 18 kasım 1967'de devalüasyon ka-

sağda, İngiltere'nin kuzeydoğu kıyısında Teesside demir-çelik tesisleri; altta, Londra yakınında Dagenham'da Ford fabrikaları

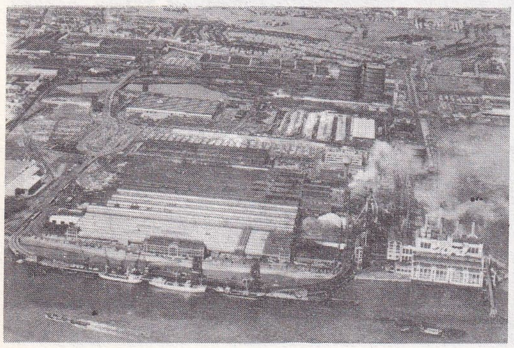

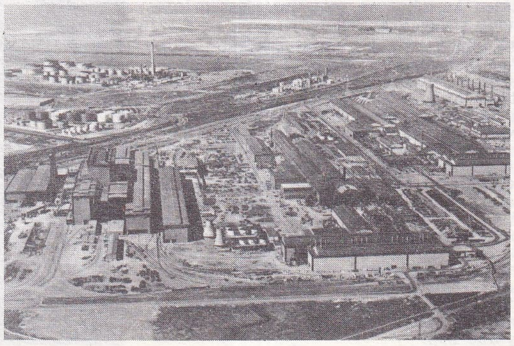

Foto. British Steel Co., United Kingdom Atomic Energy Authority, Shell, Acrofilms and Aero-pictorial Ltd. (*LAROUSSE*)

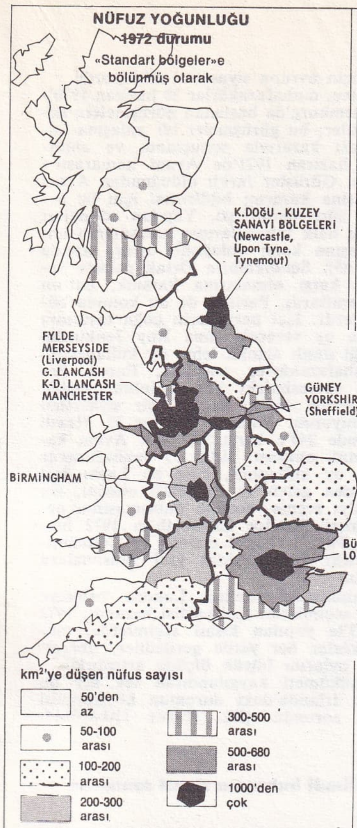

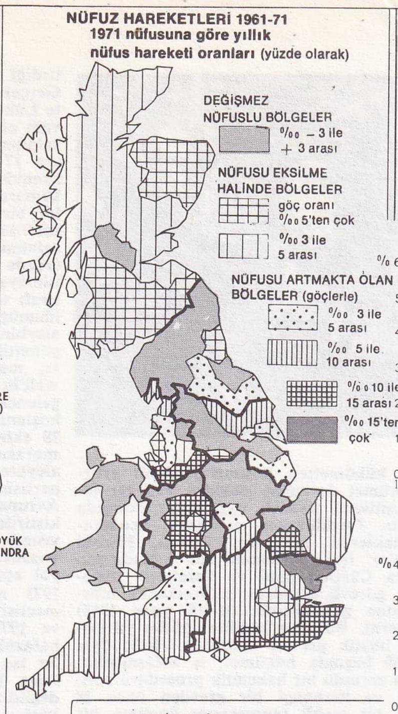

BÜYÜK BRİTANYA

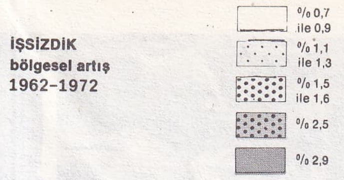

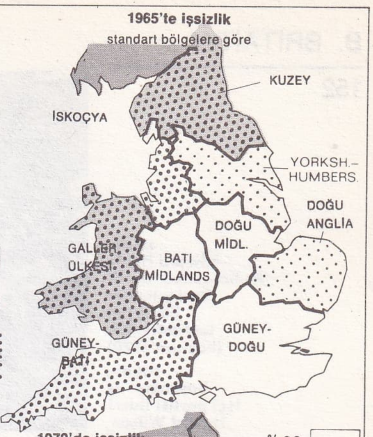

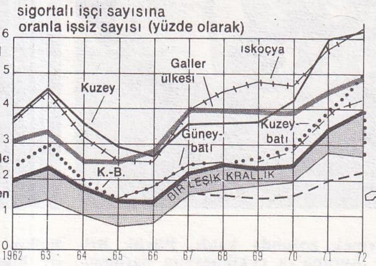

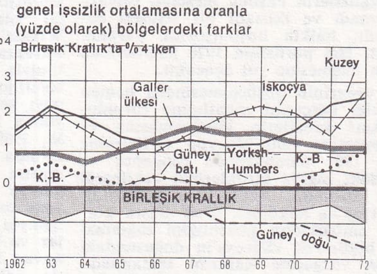

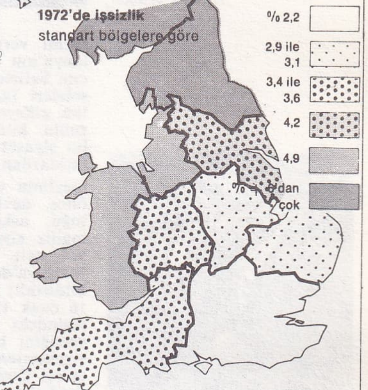

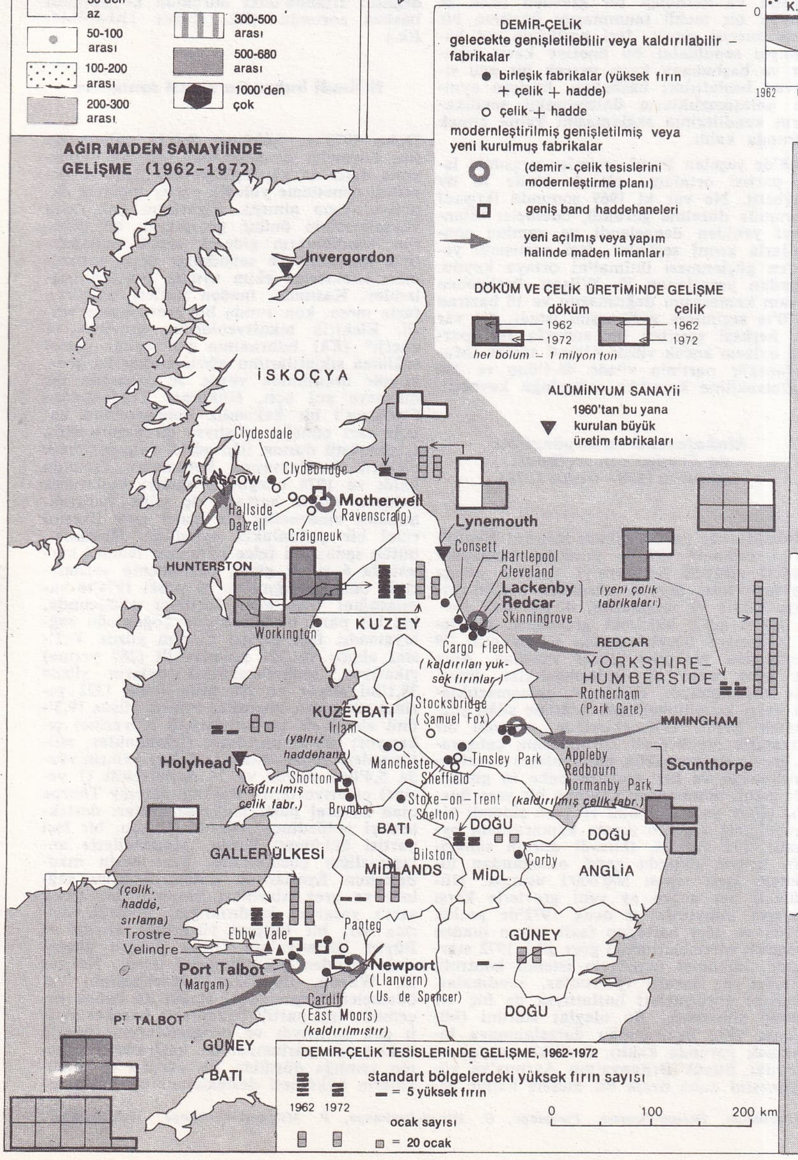

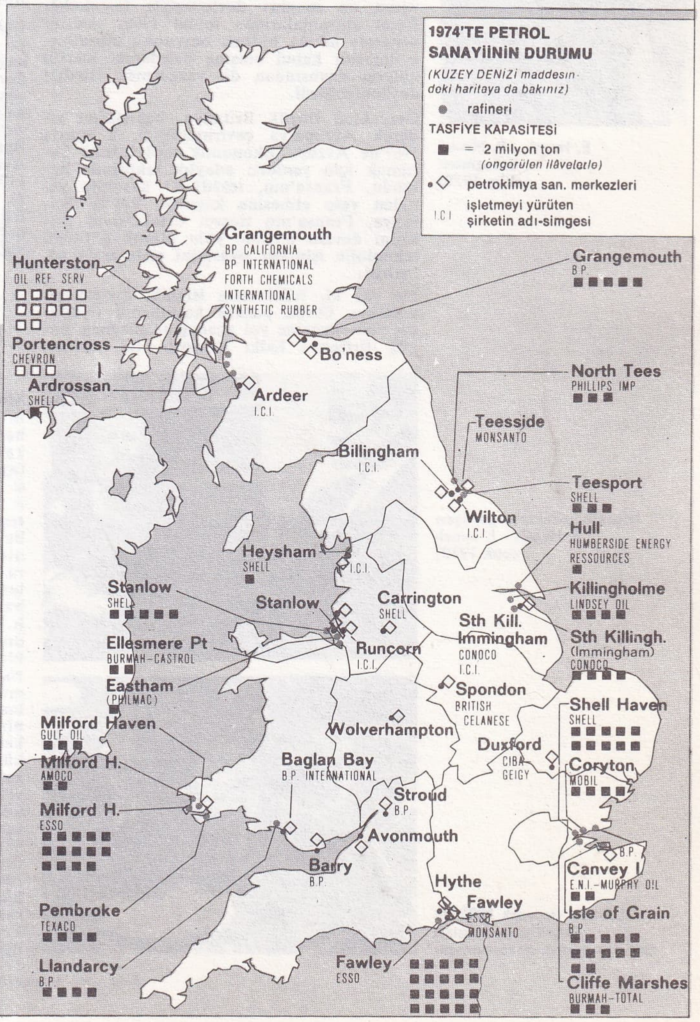

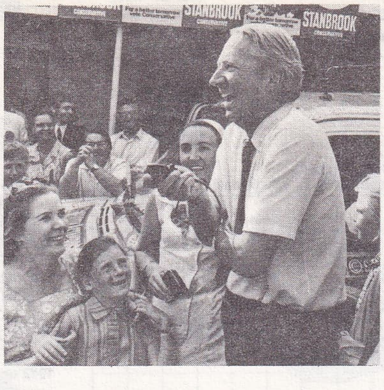

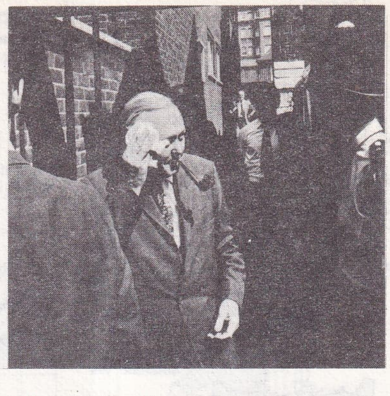

solda, Edward Heath (Muhafazakâr parti) Orpington'da bir seçim toplantısında (haziran 1970)
sağda, başbakan ve İşçi partisi lideri Harold Wilson

E. Heath - R. Nixon buluşması (ekim 1970)

rarını vermek zorunda kaldı. Büyük Britanya'nın Avrupa'ya çekilmesinin başlangıcını belirten bu tedbir, iktisadî ve malî meseleleri İngilizlerin başlıca meselesi olmaktan çıkarmadı ve iktisadî bir siyaseti zorunlu kıldı; halkta hoşnutsuzluk yaratan bu siyaset, İşçi partisinin 1970 haziranında iktidardan düşmesine yol açacaktı.

Sterlinin değerinin düşürülmesinden hemen önce, devlet bütçesini rahatlatma zorunluluğu, askerî kredilerin kısıtlanmasına ve ingiliz siyasetine yeni bir yön verilmesine yol açtı. 1967 temmuzunda Singapur ve Malezya'daki ingiliz birliklerinin çekileceği bildirildi; kasımda, Aden üssü boşaltıldı; 16 ocak 1968'de hükûmet, artık Basra körfezindeki emîrliklerin güvenliğini sağlamayacağını bildirerek «Süveyş'in doğusundaki siyaset»ten vazgeçme kararını tamamladı. Gerçi Commonwealth'ın devam edeceği belirtilmişti; ama Büyük Britanya'nın «dünyanın en zengin» devletleriyle imzaladığı Basel anlaşmalarında (eylül 1968) «sterlin dengesi» adıyla bilinen borcunun uluslararasılaştırılmasını kabul edişine bakılarak, sterlin bölgesi davasından da vazgeçmek istediği düşünülebilirdi.

Gerçekten Büyük Britanya, bakışlarını giderek Avrupa'ya çevirmekteydi. 2 mayıs 1967'de Avrupa Ekonomik topluluğuna katılmak için yeniden adaylık teklifinde bulundu. Fransa'nın, teklifi 27 kasımda yeniden veto etmesine karşılık, Büyük Britanya, Fransa'nın ticaret ortaklarıyla ilişkisini devam ettirme yolu olarak gördüğü teknolojik işbirliği siyasetini «Altılar»la geliştirdi.

Ne var ki, hükûmetin istediği avrupa siyasetine, Ortak pazara katılmanın fiyatların yükselmesine yol açacağını düşünen Büyük Britanya halkı karşıydı. Bu tehlike, halkın hükûmetten hoşnutsuzluğunu artırdı; hükûmet de zaten 1968'den beri bir talebi kısıtlama siyaseti uygulamak zorunda kalmıştı. Devalüasyon ertesinde, sendikalar isteklerini azalttılar. Bunda, Harold Wilson'ın İşçi partisinin sol kanadından Barbara Castle'ı fiyat ve ücretlerin denetimiyle görevli istihdam ve üretkenlik müsteşarlığına getirmesinin de (5 nisan 1968) payı vardı. Bununla birlikte, bütün yıl boyunca büyük grevler birbirini izledi; öyle ki, 1969 başında hükûmet, iş anlaşmazlıklarında zorunlu bir hakemlik prosedürü konmasını ve herhangi bir grevden önce 28 günlük bir mehil tanınmasını öngören bir yasa önerisi sundu. İşçi partisinin sol kanadıyla sendikalar bu öneriye karşı çıktılar ve başbakana karşı gerçek bir güç sınavını başlattılar; başbakan, haziran ayında anlaşmazlıkların önlenmesini sendikaların kendilerinin sağlamasını kabul etmek zorunda kaldı.

1968'de yapılan kısmî seçimler sırasında İşçi partisi ortalama olarak yüzde 18 oy kaybetti. Ne var ki 1969 sonunda iktisadî durumda düzelme görüldü, ödemeler bilançosu yeniden dengelendi ve yapılan sondajlarla kısmî seçimler, İşçi partisinin yeniden güçlenmesi ihtimalini ortaya koydu. Bundan yararlanan H. Wilson, kraliçeden Avam kamarasını dağıtmasını ve 18 haziran 1970'te seçimlere gidilmesini istedi. Ne var ki, herkesi şaşırtan bir sonuçla İşçi partisi oyların ancak yüzde 43'ünü alarak (Muhafazakâr partinin yüzde 46,4'üne ve 331 milletvekiline karşılık) çoğunluğu kaybetti.

Irlanda sorununu görüşen E. Heath - J. Lynch (ocak 1972)

Brüksel'de ocak 1972'de Ortak pazara giriş antlaşmasının imzalanması

Muhafazakârların yönetimi ve Avrupa'nın seçilmesi (temmuz 1970 - nisan 1974)

Muhafazakâr parti başkanı Edward Heath'in 1 temmuz 1970'te kurduğu kabinenin hedefi «Büyük Britanya'yı yeniden ayağa kaldırmak»tı. Sosyal meseleler hemen ortaya çıktı: 15 temmuzda, 47 000 dok işçisi greve gitti; hükûmet grevcileri, gemileri askerlere boşalttırmakla tehdit etti; 29 temmuzda grevciler işbaşı yaptılar. Ama bu grev uzun bir anlaşmazlıklar dizisinin başlangıcıydı. Hükûmet, anlaşmazlıklara karşı koyabilmek için kendine silâh sağlamak istedi; 1970 ekiminde, zorunlu bir hakemlik mahkemesi kurulmasını, çatışmalı grevlerde karışıklık çıkaranların cezalandırılmasını ve her grevden önce 60 günlük bir mehil tanınmasını öngören bir yasa önerisi (Carr yasası) sundu ve yasa şiddetli bir muhalefete rağmen Avam kamarasında oylandı. Ne var ki, iktisadî durum sanayinin birçok dalında zayıf olduğundan ülkedeki işsiz sayısı 500 000'i aşmıştı. Hükûmet, her geçen ay yeni grevlerle karşı karşıya kalıyordu: 9 ocak 1972'de patlak veren ve dört haftadan fazla süren maden kömürü işletmelerindeki grev gibi. 1972 martında, hükûmet ücretlerin istemli kontrolu üzerine üç taraflı (patronlar, sendikalar, dernek) görüşmeleri başlattıysa da hiç bir sonuç alınamadı. Bu olaylar sterlini (hükûmet 1972 haziranında dalgalanmaya bırakmak zorunda kaldı), özellikle sosyal sıkıntılar Büyük Britanya'nın Avrupa'ya yönelmesini daha nazik bir mesele haline getirdiği için avrupa siyasetini etkiliyordu.

Gerçekten, muhafazakârlar 30 haziran 1970'te Lüksemburg'da başlanan görüşmelere devam ettiler; bu görüşmeler bir anlaşma imzalanması kararıyla sonuçlandı ve anlaşma 17 haziran 1971'de Avam kamarasına sunuldu. Görüşler farklı olduğundan Avam kamarasına kararını bildirmesi için üç aylık bir süre tanınmıştı. Yapılan sondajlar özellikle halk tabakalarının anlaşmanın imzalanmasına karşı olduğunu ortaya koydu (yüzde 65). Sendikaların Ortak pazara katılmaya karşı olmalarına karşılık, patron sınıfı taraftardı. Partiler de bu konuda bölünmüşlerdi; İşçi partililerin çoğu tasarının aleyhine oy verecek, ama Roy Jenkins'in yönettiği ılımlı azınlık lehte oy kullanacaktı; muhafazakârlar arasında, Enoch Powell'in çevresindeki bir topluluk, ingiliz geleneklerine aykırı saydığı bir siyasetten hoşlanmıyordu. Bununla birlikte E. Heath 28 ekimde 244'e karşı 356 oyla Avam kamarasının onayını aldı; 39 muhafazakâr aleyhte oy kullanmış, ama bu kaybı İşçi partisinden gelen 69 oy telâfi etmişti. Bu Avrupa'yı seçme, dostluk anlaşmasının pekiştirilmesi (kraliçe Elisabeth'in 1972 mayısında Paris'i ziyaret etmesi) ve Commonwealth'teki kararsızlıklar gibi yansımalara yol açtı.

1973 nisanında yapılan Londra belediye meclisi seçimlerini İşçi partisi kazandı; 1972 ve 1973'te yapılan kısmî seçimlerde, muhafazakârlar her yerde geriledi, liberaller ise oylarını büyük ölçüde artırdılar.

Ama hükûmeti kaygılandıran tek şey bu değildi: İrlanda'daki durumun kötüleşmesi başlıca sorundu. (Bk. *Kuzey* İRLANDA*. *Ek.*)

İktisadî buhranın siyasî sonuçları

Daha 1973'te, hükûmet içteki enflasyonu (dış ödemeler dengesindeki açık bu enflasyonu daha da ağırlaştırıyordu) fiyat ve ücretleri denetleme yoluyla yapay biçimde denetim altına almıştı. Fiyatların çok fazla yükselmesinin önüne geçemeyen bu denetim, sendikaların giderek artan muhalefetiyle karşılaştı ve sendikalar ücret arttırılması isteklerine ekim ayında yeniden başladılar. Kasımda, maden işçileri sendikası fazla mesai konusunda bir greve karar verdi. Elektrik teknisyenlerinin grevinin ve enerji* *(Ek)* buhranının yol açtığı petrol sağlama sıkıntılarının ağırlaştırdığı bu grev, kömür üretiminde yüzde 30 oranında bir düşmeye yol açtı. Hükûmet Trade-Union Congress'i bir hakemlik komisyonunu kabule razı etmeğe çalıştıysa da başaramadı. Olağanüstü durum ilân edildi (kasım), halk elektrik kısıtlamasına katlanmak zorunda kaldı ve 1974 ocağında, sanayi kollarında çalışma süresi haftada üç güne indirildi. Şubatta madenciler bir genel grev ilkesini ezici bir çoğunlukla oyladılar. Hükûmet, bütün sanayinin felce uğraması tehdidi karşısında 6 şubat günü, parlamento seçimlerinin öne alındığını ve 28 şubat 1974'te yapılacağını ilân etti. Seçimler sonucunda, hiç bir parti parlamentoda çoğunluğu sağlayamadı; İşçi partisi oyların yüzde 37,2'sini alıyor ve 301 milletvekili (287 yerine) çıkarıyor, muhafazakârlar oyların yüzde 38,1'ini alıyor ve 296 milletvekili (322 yerine) çıkarıyor, liberaller oyların yüzde 19,3'ünü alıyor ve 14 milletvekili (6 yerine) çıkarıyor; çeşitli partilerse (İrlandalılar, milliyetçiler, İskoçyalılar, Galliler) oyların yüzde 5,4'ünü alıyor ve 24 milletvekili (7 yerine) çıkarıyorlardı. Başkanı Jeremy Thorpe olan Liberal parti muhafazakârları desteklemeyi reddedince, Harold Wilson, bir İşçi partisi hükûmeti kurdu. Madencilerle anlaşmazlığın çözülmesini, bazı besin maddelerinin fiyatlarının dondurulmasını sağladı ve yeni grev aleyhtarı yasanın, bir emek şart'ı yararına kaldırıldığını bildirdi. Ayrıca sert bir bütçeyi yürürlüğe koydu ve Büyük Britanya'nın Ortak pazara girmesinin yeniden görüşülmesini istedi. Ne var ki, Wilson, fiyatların yükselmesinin de, ödemeler dengesindeki açığın da önüne geçemedi. İşçi partili bakanların hareket marjı çok sınırlıydı ve programlarının birçok noktasında parlamentoda hazirandan itibaren azınlığa düştüler. Bu yüzden ve sendikaların hükûmeti desteklemek için halk is-

Foto. R. Crump-Parimage, Dejean-Gamma, Parimage, C. Davey-Parimage, P. Mitchell-Parimage (LAROUSSE)

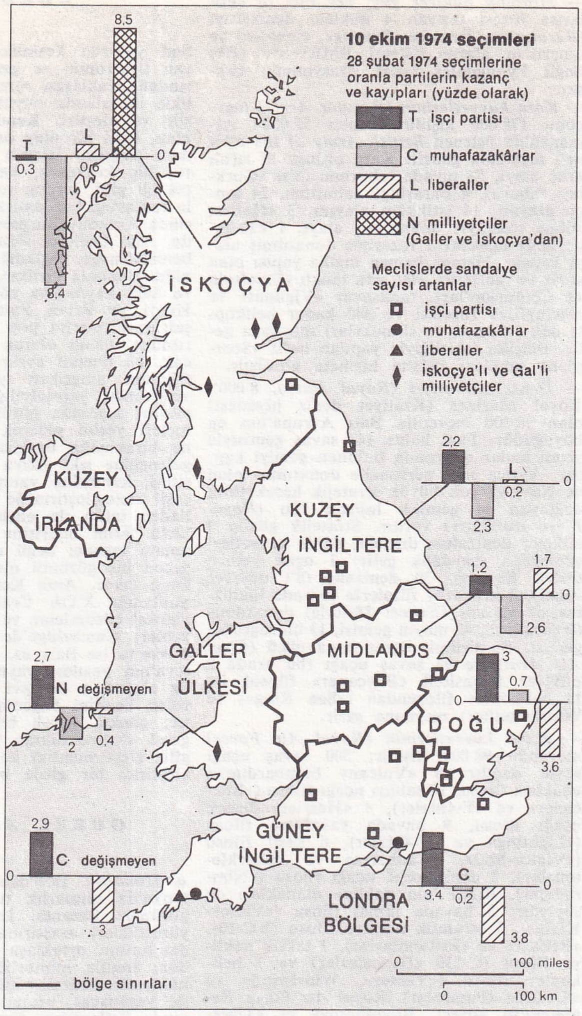

İşçi Sendikaları konfederasyonunun olağanüstü kongresi (mart 1973)

teklerini sınırlayan bir «sosyal sözleşmeyi kabul etmelerine rağmen, Harold Wilson seçimlerin öne alınmasına karar verdi. 10 ekimde yapılan seçimler, İşçi partisine Wilson'ın beklediği büyük desteği sağlamadı: İşçi partisi 319, muhafazakârlar 276, liberaller 13, gal ve iskoç milliyetçileri 3 ve 11, geri kalan partilerse 13 milletvekili çıkardılar.

Şubat 1975'te Margaret Thatcher Muhafazakâr partinin başkanlığına seçildi.

6 haziran 1975'te İngilizler yüzde 64,5 oranında oylamaya katılarak, yüzde 32,8'e karşı yüzde 67,2 ile ülkelerinin Ortak pazara katılmasını onayladılar.

Askerî tarih

● *Savunma siyasetinin evrimi.* İktisadî zorunluluklar ve Batı Avrupa'nın savunulmasına tanınan öncelik, Wilson'ı 1966'da ve 1968'de, Süveyş'in doğusunda kalan ingiliz birliklerinin 1971 sonundan önce geri çekileceğini ilân etmeğe yöneltti; ayrıca ordunun toplam sayısının 1974'te 350 000 kişiye düşürülmesi kararlaştırıldı. 1970'te Heath'in muhafazakâr hükûmeti bu geri çekilmeyi frenlemek ister göründüyse de 1 kasım 1971'de Uzakdoğu'da Singapur'da bulunan ingiliz komutanlığını lağvetti. 2 aralıkta, Dibay'de Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonu kuruldu ve bölgenin istikrarını sağlamada Büyük Britanya'nın yerini aldı. Büyük Britanya Güneydoğu Asya'da öngörülenden fazla kuvvet tutmak zorunda kaldı. 1971'de Avustralya, Yeni Zelanda, Malezya ve Singapur ile, İngiliz-Malezya savunma anlaşmasının yerini alan ve «Beş Ulus» anlaşması (A.N.Z.U.K.) denen anlaşmayı imzaladı. 1973'te, her yıl beyaz bir kitapla ortaya konan ingiliz savunmasının temelleri şöyle tanımlanıyordu:

— Atlantik paktı buyruğuna verilen bir millî nükleer saldırıya karşı koyma gücüne sahip olma. Bu güç içinde 50-60 yıllarının V bombardıman uçaklarının, yerlerini amerikan «Polaris A3» füzeleri alan dört nükleer denizaltıya bırakması. (Bu füzelerin çok başlı «Poseidon»larla [M.İ.R.V.] değiştirilmesi gerekmektedir, ama bu, Büyük Britanya'nın A.B.D.'ye bağımlılığını [1974'te İngiltere Nevada'da bir yeraltı atom bombası patlatma denemesi yaptı, bu 1965'ten beri yaptığı ilk denemedir] daha da arttıracaktır.)

— Kuvvetlerin çoğunun Atlantik paktı buyruğuna verilmesi.

— Metropolde, kara birlikleri (*United Kingdom Mobile Force [U.K.M.F.]*) havadan nakledilir 3 tugaylı 1 tümen, 1 paraşütçü tugayı ve 1 S.A.S tugayı kapsayan hareketli bir stratejik rezerv kurulması; bu rezervin hareketliliğini özellikle R.A.F.'nin *Transport Command*'ının önemliliği sağlar.

— Denizaşırı ülkelerde, Antil adalarında, Atlas okyanusunda, Akdeniz'de, Basra körfezinde, Hint okyanusunda ve Güneydoğu Asya'da yirmiden fazla üs ve iskele kapsayan bir şebekenin muhafaza edilmesi; bu şebekenin önemi, İngiltere'nin ispanyol muhalefetine rağmen Cebelitarık'tan çekilmemesine, Malta ile dokuz aylık çetin görüşmelerden sonra 26 mart 1972'de yeni bir savunma anlaşması imzalamasına ve A.B.D. ile Diego Garcia'da (Chagos) önemli bir haberleşme merkezinin yapımında işbirliğine gitmesine yol açtı. İrlanda'da ciddî bir siyasî sorunla karşılaşan İngilizler rezervlerden ve Almanya'daki birliklerden ayırdığı birlikleri orada kullanmağa zorlanmaktadır.

Liberal parti lideri Jeremy Thorpe (ortada)

● *Savunmanın örgütlenmesi.* 1963'te girişilen reform R.A.F.'nin harekât komutanlıklarının *Strike Command*'ın yetkisi altında toplanmasına yol açtı. Strike Command artık 1968'de birleştirilen *Bomber Command* ile *Fighter Command*'ı, *Coasta Command* ile, yeryüzünün her yerine bir müdahale gücü taşıyacak ve taşıdığı gücü destekleyebilecek ulaşım ve savaş uçaklarını kapsayan *Air Support Command*'ı (1972'de dağıtıldı) içine alır.

● *İngiliz silâhlı kuvvetleri.* 1975'te üç ordunun toplam mevcudu 354 000 muvazzaf askerdi (9 300'ü metropol dışından gelme); 1974-1975 savunma talim bütçesi de 3 654 milyon sterlindi, yani G.S.M.H.'nın yüzde 4,9'uydu.

maden işçilerinin grevi (şubat 1974)

Foto. Gamma, Goumy-Gamma, Keystone (LAROUSSE)

— *Stratejik nükleer güç,* her biri 16 «Polaris» füzesi taşıyan 4 nükleer denizaltıyı *(Resolution, Repulse, Revenge, Renown)* ve amerikan alarm sistemi BMEWS*e *(Ek)* bağlı Fylingdales radar istasyonunu kapsar.

— *Kara kuvvetlerinin (Regular Army)* mevcudu 178 000 kişidir: bunun 55 000'i Almanya'da üslenen *British Army of the Rhine*'ı meydana getirir. Kara ordusu 17 zırhlı araç alayı, 53 piyade taburunu (6'sı «Gurkha» taburu), 4 paraşütçü taburunu, 24 topçu alayını, 14 istihkâm alayını, 3 «Honest John» roketiyle donatılmış alayı, 1 «Thunderbild» uçaksavar füzesiyle donatılmış alayı kapsar. Hemen hemen ingiliz yapısı olan silâh ve malzeme, 900 orta tanklı (Chieftain ve Centurion'lar), tanksavar «Vigilant» ve «Swingfire» füzeleri ve 300 kadar helikopterden («Scout» ve «Sioux»lar) meydana gelir. Belçika işbirliğiyle yapılan hafif «Scorpion» tankları 1973'te hizmete girmiştir.

— *Deniz kuvvetleri (Royal Navy),* 8 000'i Royal Marines (Kraliyet deniz piyadesi) olan 78 000 mevcutla Batı Avrupa'nın en büyüğüdür. Faal halde 148 savaş gemisiyle yirmi kadar onarımda bulunan gemiyi kapsar. Ayrıca sivil personelle donatılmış olan ve Navy'ye çok büyük stratejik hareketlilik sağlayan 44 gemilik lojistik filo *(Royal Fleet Auxiliary)* vardır. Stratejik gücün 4 nükleer denizaltısı dışında, deniz kuvvetleri şunlardan meydana gelir: 1 uçak gemisi («*Ark Royal*»), 30 denizaltı (8'i nükleer itimli), 2 kruvazör füzelerle (burada ingiliz-fransız yapımı «*Exocet 38*»lerle) donatılmış 60 firkateyn, 42 mayın gemisi, 13 hidrografya gemisi. Bındirilmiş deniz hava gücü *(Fleet Air Arm)* ise 96 savaş uçağı (bu arada 2 nükleer kapasiteli «Buccaner» filosu) ile 14 helikopter filosundan («Sea King») ve Whirlwind'ler) meydana gelir.

— *Hava kuvvetlerinin (Royal Air Force)* mevcudu 98 000 kişidir; 500 savaş uçağı şöyle dağılır: 8 «Vulcan» bombardıman uçakları filosu, 10 saldırı uçağı filosu («Buccaner» ve «F-4M»ler), 4 «Harrier» destek uçağı filosu, 9 havada yakalama filosu («Lighting» ve «F-4M»ler), 6 keşif filosu («Victor-SR2», «Canberra» ve «Shackleton»lar), 2 deniz keşif uçağı filosu («Nimrod»lar). R.A.F.'nin nakliye olanakları da şöyledir: 3 havada ikmal filosu («Victor-KI»lar), 5 stratejik nakliye filosu (VC-10», «Belfast» ve «Britannia»lar), 7 taktik nakliye filosu (C-130 «Hercule»ler) ve 7 helikopter filosu («Vessex», Whirlwind» ve «SA-330» «Puma»lar). *Royal Air Force Regiment*'in görevi, Bloodhound ve «Tigercat» füzeleriyle donatılmış 11 filosuyla hava savunmasını tamamlamaktır.

İlk teslimleri 1973'te yapılan «Jaguar» uçakları ve «Lynx» helikopterleri fransız işbirliğiyle yapılmaktadır.

T. Atkinson ve M. Baldwin «The Isle of Shuna» (1966) detay (özel kol.)

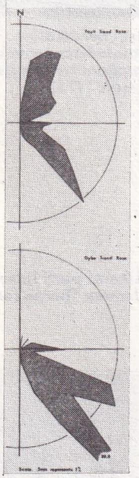

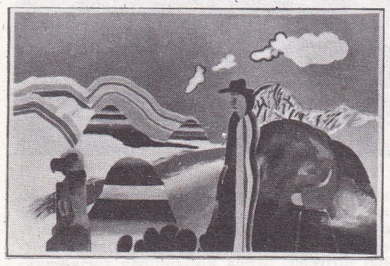

David Hockney «Rocky Mountains and Tired Indias» (1965) [P. Stuyvesant Foundation kol.]

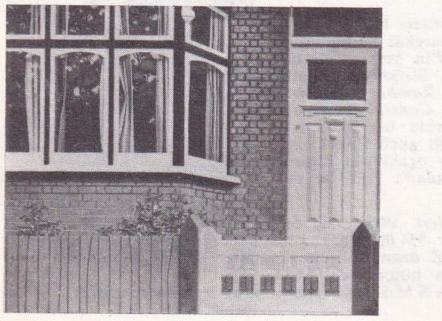

David Hepher «Son ocakta bir sabah evinden ayrılan 19 no.nın zilyedi» (1972) [Quatre Mouvements galerisi]

EDEBİYAT

Son yıllarda kesinlikle gerilemeğe başlayan tiyatronun ve gerçekçi estetik anlayışından uzaklaşan romanın yanı sıra, özellikle iki alanda büyük gelişmeler görüldü: şiir ve eleştiri. Kendine özgü bir yapısı olan, belli bir olay örgüsü ve belli bir zaman çizgisini izleyen gelenekçi anlatı türü, hiç kuşkusuz, halkın yıllardır ilgisini çektiği gibi, birçok romancının da (mizahla fantastiği bağdaştıran bu romancılar arasında Anthony Burgess* *(Ek),* Thomas Hinde, Ann Quin ve Peter Everett sayılabilir) benimsemeğe başladığı bir anlatım biçimi oldu. Bununla birlikte, şiir alanında, müzik ve halk kaynağına yöneliş başladı: Adrian Henri ve Brian Patter'den sonraki genç şairler dizelerini pop veya rock müziğinin ritmine uygun olarak kaleme aldılar. Ancak, en önemli evrim sırasıyla rus biçimciliğinin, amerikan «yeni-eleştiri» akımının ve fransız yapısalcılığının etkisinde kalan eleştiri alanında görüldü: biyografi incelemeleri yerini giderek metin çözümlemesine bırakmağa başlamıştı, ama, deneycilik geleneğine sıkı sıkıya bağlı İngiliz üniversitesi, kendisine yalnızlaştırıcı görünen her çeşit sistemleştirmeğe (uygulamalı psikanalizden tutun da edebiyata kadar) ve her türlü terim önerisine (yeni terimlerin bir anlam taşıyıcı değil de düşüncenin yerine geçen bir görüntü olduğunu ileri sürerler) karşı çıkar. Ama Kent üniversitesinin yayımladığı *XXth Century Studies* dergisi, yapısal çözümleme ve yeni özel sayılar düzenler; Cambridge'de çıkan *Sings of the Times*'ta ise Barthes, Sollers ve Julia Kristeva'nın yazıları yayımlanır. Aslında ingiliz eleştirisi; deneyci roman alanında görülen kendini beğenme tutkusundan uzaktır; çünkü, gerek bilimsellik iddiasından, gerek doğmacılıktan kaçınmak isteyen ingiliz eleştirmenleri kendi yöntemlerine bile eleştirici bir gözle bakarlar.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* 1950'den bu yana Büyük Britanya'da mimarlık tutarlı ve düzenli bir görünüm kazandı. İngilizler bunu sabırla yürüttükleri araştırmalara, çeşitli bilim adamlarının ortaklaşa çalışmalarına borçludur. İngiliz mimarisinde brütalizm* *(Ek)* hâkimdir. Brütalist mimarlar daha çok içinde yaşanacak uzamın niteliğiyle ve anlamıyla ilgilenirler: James Stirling* *(Ek)* bu kübist mimarîyi Bologna konferansında (1966) açıkça belirledi. Peter ve Alison Smithson* *(Ek)* gibi sanatçılar Cluster City'nin bazı planlarını Pollock'un resimleriyle karşılaştırdılar. Mimar John Nash'ın «uzamların iç içe girmesi» ilkesinden hareket ederek şehirleşme sorununu incelediler. Günümüzde şehirci sosyolog gerçek bir şehir kodu yaratır, kamu uzamıyla özel uzamı tanımlar ve karşılaştırır, sonra da bunları aşama sırasınca düzenler. Artık söz konusu olan «bağlantı» değil de «ulaşım»dır. Geometrik uzama aykırı düşen uzam topolojisi önem kazanır. İnsanoğlu da şehir görüntüsünün bir parçası olarak kabul edilir. James Stirling'in yaptığı Cambridge Üniversitesi kütüphanesinde ulaşımın gerçek bir simgeleştirilmesine tanık olunur (1969). İç ve dış görüntüleri düzenleyen dikeyle yatayın çatıştığı bu kütüphane, ışığı büyük bir çelik yapı üzerine oturtulmuş eğik cam dilmelerden alır. Bu eser brütalist öncülerle ütopyacılar topluluğu «Archigram»ın *(Ek)* biçimsel açıdan aynı düşüncede olduklarını gösterir. Birçok mimar ve araştırmacı el ele vererek deneysel incelemelere giriştiler ve Instant City'yi gerçekleştirdiler. Bu arada devingen ve geliştirilebilir, ayrıca bütün şehir planlaması ve işletmecilik kaygılarından uzak yapılarda görsel-işitsel araçlardan olduğu kadar işitsel-dokunsal uzamlardan da yararlanılır. Bu tür uygulamalar günümüz mimarlarının hayal gücünü harekete geçirdi ve J. Stirling 1972-1973'te, tuğla ve prefabrike beton öğeleri bir yana bırakarak ilk polyester hücrelerini gerçekleştirdi. Brütalizm bir tüketim toplumuna karşı çıkmağa ve kesinlikle şehirciliğe bağlı bir mimarînin artındaki şiirselliğe ulaşmağa çalışır. Yeni kurulan Milton Keynes kenti de (200 000 nüf.; mimarları Llewelyn-Davies, Weeks, Forestier-Walker and Bor, 1970-1976) bu gerçeği yansıtmaktadır. Bu kent gölleriyle, ormanlarıyla şehircilik tarihinde eşine rastlanmayan ekolojik bir kaygıyla kurulmuştur.

● *Resim ve yeni anlatım yolları.* 1960'larda ingiliz resmi önemli bir yenilenme çabası içindedir. Pop'art ve op'art etkisinde kalan ingiliz sanatçılarının araştırmaları amerikan sanatı ile Avrupa kıta sanatını uzlaştırma açısından önemlidir. A.B.D.'deki kadar aşırıya kaçmayan ingiliz toplum anlayışı içinde figüratif resim Allen Jones* *(Ek),* Richard Hamilton* *(Ek),* Peter Blake ile birlikte bir entimizme bürünür. David Hockney ise dandizm ve presyozite'de David Hepher'i geride bırakarak aşırı gerçekçiliğe (bk. GERÇEKÇİLİK, *Ek)* yaklaşır; Patrick Caulfield siyah konturlu geniş ve renkli aplalar çizer, günlük hayatta görülen rasgele görüntüleri işler; İvor Abrahams kabartma - yapıştırmalar yapar; Howard Hodgkin soyut resme yakın sade formlarla ilgilenir; Tom Phillips renkli bantlar ve söz dizileriyle kartpostallardaki figüratif öğeleri birbirine yaklaştırır. Soyut resim alanında ise Bridget Riley*in *(Ek)* izlediği op'art'ın yanı sıra değişik ve yeni soyutlama* *(Ek)* eğilimlerine rastlanır. A.B.D.'de, Alan Green, Sean Scully, Richard Smith* *(Ek),* Stephen Buckley, Bernard Cohen, Bill Jacklin, Robyn Denny, İan Stephenson, Michael Moon ve John Hoyland soyut resmi geliştirirler. Özellikle kavramsal* sanat *(Ek)* çok özgün bir görünüm kazanır. «Art-Language» topluluğu (Terry Atkinson, Michael Baldwin, David Bainbridge, Harold Hurrell) araştırmalarının yanı sıra Victor Burgin, Keith Arnatt, Michael Harvey ve land* art'a *(Ek)* yaklaşan Gilbert and George, Richard Long, Bruce McLean ve Hamish Fulton gibi sanatçılar da birçok eser verirler. Ayrıca yoksul* sanatın *(Ek)* çeşitli özelliklerini benimseyen Barry Flanagan ile İan Hamilton, Michael-Craig-Martin adlarını saymak gerekir.

● *Heykel.* Henry Moore* *(Ek),* Barbara Hepworth* *(Ek),* Kenneth Armitage* *(Ek),* Lynn Chadwick ve Bernard Meadows*un *(Ek)* insan biçimini çeşitli durumlarda yorumlamalarından sonra ingiliz heykelciliğinde köklü bir değişme oldu. Eduardo Paolozzi*nin *(Ek)* pop'art'a yakın bir barok anlayışla gerçekleştirdiği eserlerin ve Hubert Dalwood*un *(Ek)* daha sade formüllerinin yanı sıra sürdürülen çalışmalar geleneksel verilerden uzaklaşarak minimal* sanatın *(Ek)* bazı özelliklerine ulaştı. Anthony Caro* *(Ek)* ve Bryan Wall, William Tucker, John Panting, David Hall, Bryan Kneale ve David Annesley gibi sanatçılar kaynaklanmış, vidalı, çoğu zaman da boyalı tüp biçimli öğelerden veya düzlemlerden yararlandılar ve eserlerini ya yerde veya uzamda gerçekleştirdiler. En önemli kaygıları uzam kaygısıydı. Bu Phillip King* *(Ek),* Robert Adams ve William Pye gibi daha çok hacimle ilgilenen sanatçılarda bile önemlidir. Bütün bu kuşağın başlıca özellikleri gözüpekçe girişilen biçim araştırmaları ve renk öğesinden yeterince yararlanma olarak özetlenebilir.

MÜZİK

İngiltere'de XVIII. ve XIX. yy.larda görülen durgunluk döneminden sonra, Edward Elgar*, Purcell*den bu yana ilk büyük besteci olarak dikkati çekti. Alman müzik geleneğinden yeterince etkilenmiş bu büyük orkestra ustasıyla aynı kuşaktan olan öteki besteciler arasında şu isimler sayılabilir: aynı zamanda bir suffragette olan Ethel Mary Smyth (1858-1944), eğitimci yanıyla önem kazanan Arthur Somervell (1863-1937), Branville Bantock* ve ömrünün çoğunu Fransa'da geçiren Frederick Delius*. XX. yy.ın ilk yarısında, ingiliz müziğinin baş kişisi hiç şüphesiz Ralph Vaughan Williams'dır. Yaptığı folklor araştırmalarıyla Bartok'u andıran bu bestecinin aslında daha geniş bir esin kaynağı vardır (çok sayıdaki yapıtları arasında dokuz senfoni dikkati çeker). Bu arada çağdaşı ve dostu Gustav Holst* da anılmağa değer. Öte yandan,

Foto. British Council, Quatre Mouvements galerisi, Daniel Templon galerisi (LAROUSSE)

sırasıyla şu bestecileri de saymak gerekir: tüm yeteneğini piyano yapıtlarında ortaya koyan John İreland*, ünlü eğitimci ve B. Britten'in hocası Franck Bridge (1879-1941), genellikle irlanda müziğinden esinlenen Arnold Bax, ingiliz Satie'si denilen lord Berners*, George Butterworth (1885-1916) ve öğrenimlerini Almanya'da yapan, melodileriyle tanınmış Roger Quilter (1877-1953). Henry Balfour Gardiner (1877-1950), avustralyalı Percy Aldridge Grainger (1882-1961) ve Cyril Scott. Daha sonraki kuşak müzikçilerinin (Peter Warlock [1894-1930], E J. Moeran [1894-1950], Gerald Finzi*, Arthur Benjamin [1893-1960] ve Eugène Goossens*) Vaughan Williams'ı izledikleri görülür. Ancak, bu arada, otuz iki senfoni besteleyen (on altısı 1959'dan sonra) William Havergal Brian'ı da (1876-1972) unutmamak gerekir.

XX. yy.ın başlangıcında ortaya çıkan ve daha uluslararası bir üslûbu benimseyen besteciler kuşağı arasında bugün yaşayıp da yapıt verenler çoğunluktadır. Bu bestecilerin en yaşlısı Arthur Bliss*dir. Öteki besteciler arasında sırayla şu isimleri sayabiliriz: Herbert Howells*, Gordon Jacobs (doğ. 1895), Alan Dudley Bush (doğ. 1900). Edmund Rubbra*, William T. Walton*, Lennox Berkeley*, Constant Lambert*, Alan Rawsthorne*, William Alwyn (doğ. 1905). Elizabeth Maconchy*, Howard Ferguson* ve İngiltere'de Vaughan Williams'dan sonra yetişen en büyük besteci Michael Tippett*. Öte yandan, yine günümüzün en ünlü ingiliz bestecilerinden biri olarak Benjamin Britten*i söyleyebiliriz. Bu arada ünlü olmasalar da, şu bestecileri saymamız yerinde olur: Richard Arnell*, John Addinson (doğ. 1920), Anthony Milner*, Malcolm Henry Arnold (doğ. 1921), Alun Hoddinot (doğ. 1929) ve Philipp Cannon (doğ. 1929). Daha öncü akımlara yönelecek olursak, İngiltere'ye yerleşmiş yabancı asıllı bestecilerin başlangıçtaki etkisini belirtmek gerekir. Bu besteciler arasında başta avusturyalı Egon Joseph Wellesz* Schönberg'in öğrencisi isviçreli Roberto Gerhard*, macar Matyas Seiber* olmak üzere alman Franz Reizenstein (1911-1968) ve polonyalı Andrzej Panufnik* sayılabilir. Dizisel ve dizisel sonrası ingiliz okulunun en güçlü bestecileri Elizabeth Lutyens*in yanında yetişmiştir. Bu bestecilerin en yaşlılarından biri, büyük bir Liszt uzmanı olan Humphrey Searle*dır. Reginald Smith Brindle (doğ. 1917) daha çok öteki avrupa ülkelerinde tanınmıştır. Peter Racine Fricker*e gelince, bu besteci Matyas Seiber'in yanında bir Bartok'çu olarak yetişti. Robert Simpoon (doğ. 1921) ise güçlü bir senfonici oldu. Öte yandan, İain Hamilton*, avustralyalı Don Banks (doğ. 1923), Francis Burt (doğ. 1926), Thea Musgrave (doğ. 1928), Hugh Wood (doğ. 1930) ve Malcolm Williamson (doğ. 1931) gibi besteciler yapıtlarına Stravinskiy'e, Bartok'a ve diziselciliğe özgü motifler kattılar. Genç kuşak müzikçileri arasında özellikle New Music Manchester Group'a bağlı şu üç besteciyi saymak gerekir: Alexander Goehr (doğ. 1932), Harrison Birtwistle (doğ. 1934) ve günümüz ingiliz müzik okulunun en güçlü bestecisi olan Peter Maxwell Davies (doğ. 1934). Öteki genç kuşak bestecileri ise şunlardır: Anthony Gilbert (doğ. 1934), Nicholas Marw (doğ. 1935), opera bestecisi Richard Rodney Bennett (doğ. 1936), Luigi Dallapiccola ve Luciano Berio'nun öğrencisi Bernard Rands (doğ. 1935), genellikle Almanya'da yaşayan (Stockhausen ile birlikte çalışır ve John Cage'e karşı olduğunu söyler) Cornelius Cardew (doğ. 1936), Gordon Crosse (doğ. 1937). Luigi Nono'nun öğrencisi David Bedford (doğ. 1937), *The Whale* ve *Celtic Requiem* adlı kantatıyla üne kavuşan John Tavener (doğ. 1944), Tim Souster, Tristram Olgivic Cary (doğ. 1925) ve Peter Zinovieff (doğ. 1933) ile İngiltere'deki elektronik müziğin öncüsü Roger Smalley (doğ. 1944) ve Brian Ferneyhough (doğ. 1943).

SİNEMA

1964'ten sonra ingiliz sineması amerikan sermayesinin eline geçti.

İngiltere'de sinema alanında yapılan yatırımların yüzde 90'ı Amerikalılarındı. Bu durum bazı filimlerin giderek ulusal niteliklerini yitirmesine yol açtı. Böylece de hep aynı yerde kalan «free cinema»nın önderleri (sözgelimi Tony Richardson) daha çok «uluslararası» özellikli filimler yapmağa yöneldiler ve Londra, New York ve Holywood sinemacıları arasında sürekli bir gitgel başladı. Yeni ülkesinde başarılı çalışmalar yapan Joseph Losey (*Aşkı arayan kadın* [Boom], 1967; *Gizli merasim* [Secret Ceremony], 1968; *Figures in a Lanscape,* 1970; *Arabulucu* [The Go-between], 1971; *Meksika'da cinayet* [The Assassination Trotsky], 1971; *A Doll's House,* 1973) gibi MacCarthy'ci dönemin eski mültecilerine kısa zamanda birçok amerikalı yapımcı da katıldı. Bunlar arasında Stanley Kubrick (*2001: uzay yolu macerası* [2001: A space Odyssey], 1968; *A Clocwork Orange,* 1971), Fred Zinnemann (*Her devrin adamı* [A Man for all Seasons]. 1966), Billy Wilder (*Şerlok Holmes* [The Private Life of Sherlock Holmes], 1970 vardı. Bu arada Alfred Hitchcock da doğduğu ülkeye dönerek *Frenzy*'yi (1972) gerçekleştirdi; John Huston ise *The MacKintosh Man*'i (1973) yaptı.

Ancak bu dönemde İngiltere'ye yalnızca Amerikalılar akın etmedi. Sözgelimi polonyalı yönetmen Roman Polanski (*Cul-de-sac,* 1966; *The Fearless Vampire Killers,* 1967), fransız yapımcı François Truffaut (*Değişen dünyanın insanları* [Fahrenheit 451], 1966), italyan Michelangelo Antonioni (*Cinayeti gördüm* [Blow-Up], 1967) ve Franco Zeffirelli (*Romeo and Juliet,* 1967; *Brother Sun and Sister Moon,* 1972) gibi sanatçılar bu ülkede önemli eserler gerçekleştirdiler. Öte yandan ingiliz yöneticiler de David Lean, Tony Richardson, Jack Lee Thompson'dan sonra sık sık Atlantik'i aşarak amerikan stüdyolarında filim çevirmeyi denediler (John Boorman, Sidney Furie, John Schlesinger, Michael Winner, Peter Yates, Ronald Neame).

Ancak 1970 yılında amerikan sermayesi birdenbire azalınca bundan doğan ve kaçınılmaz gibi görülen iktisadî krizi ingiliz yapımcılarının göğüslemesi ve ingiliz sinemasını yeniden düzenlemeleri gerekti. Bununla beraber farklı kültürleri kaynaştırma politikasından uzaklaşılmadı. Öyle ki bazen,

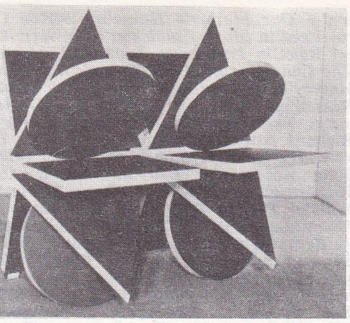

Phillip King
«Point X» (1965)
(Yvon Lambert galerisi)

İngiltere'ye yerleşmiş amerikalı bir yönetmenin Londra'da ingiliz-amerikan işbirliği ve sermayesiyle gerçekleştirdiği bir filmin hangi ulusa ait olduğunu kesinlikle söylemek oldukça güçtür. Sanat açısından ingiliz sineması 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında başarıya ulaştı. Televizyonda yetişmiş birçok genç yönetmen kendisini kabul ettirdi. Bunlar arasında John Boorman, Ken Loach, Peter Watkins, Ken Russell, Peter Collinson, Jack Gold vardır. Öte yandan Barney Platts-Mills gibi sanatçılar da az masraflı filimlerle «free cinema» havasını yeniden yaratmayı denediler. Bu arada David Lean, hayal gücünü zorlayan *İrlandalı kız*'ı (Ryan's Daughter) [1970], Ken Hughes bu filmi biraz andıran *Ölmeyen kahraman*'ı (Cromwell) [1970], Charles Jarrot *Bin günlük mutluluk*'u (Anne of the 1 000 Days) [1970], Lindsay Anderson ise toplumsal bir yadsıma nitelikli *If ..*'i (1969) ve Ken Loach'ın *Family Life*'ı (1971), Robert Fuest de Terence Fischer'in doğrultusunda fantastik yapım *l'Abominable Docteur Phibes*'i (1972) gerçekleştirdi; bunun yanı sıra James Bond dizileri de yapıldı. 1966 yılından bu yana çevrilmiş en iyi filimler arasında şunlar sayılabilir: 1966'da Peter Brook'un *Marat-Sade*'ı; Klevin Brownlow ve Andrew Mollo'nun *It happened here*'i; 1967'de Don Levy'nin *Herostratus*'u; Anthony Harvey'in *Dutchman*'ı; Peter Watkins'in *Privilège*'i; Jack Clay-

Carol Reed'den «Masum melekler» (1968)

Ken Russell'dan
«Music Lovers» (1970)

David Lean'dan «Irlandalı kız» (1970)

Ken Loach'tan
«Family Life» (1971)

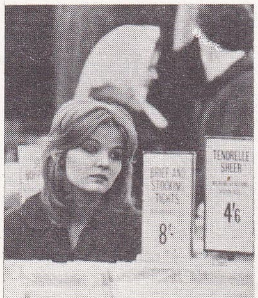

Joseph Losey'den «Arabulucu» (1971)

Alan Bridges'ten «Hireling» (1973)

Foto. Columbia, N.E.F., Artistes associés, Y. Lambert galerisi, M.G.M., Warner-Columbia (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

ton'ın *Our Mother's House*'u; 1968'de Carol Reed'in *Masum melekler*'i (Oliver); Karel Reisz'in *İsadora*'sı; Tony Richardson'ın *The Charge of the Light Brigade*'ı; Anthony Harvey'in *A Lion in Winter*'ı; 1969'da Ken Russell'ın *Women in Love*'ı; Ronald Neame'ın *The Prime of Miss Jean Brodie*'si; Richard Attenborough'un *Oh! What a Lovely War*'ı; Ken Loach'ın *Kes*'i; 1970'te John Boorman'ın *Leo the Last*'ı; Tony Richardson'ın *Hamlet*'i; Barney Platts-Mills'in *Bronco Bullfrog*'u; Ken Russell'ın *Music Lovers*'ı; 1971'de John Schlesinger'ın *Berbat bir pazar günü* (Sunday, Bloody Sunday) adlı filmi, Nicolas Roeg'in *Sonsuz çöl*'ü (Walkabout); John Mackenzie'nin *Unman, Wittering and Zigo*'su; Michael Winner'ın *Karanlıkla gelen adam*'ı (The Nightcomers); Ken Loach'ın *Family Life*'ı; 1972'de Mike Leigh'in *Bleak Moments*'ı; Lindsay Anderson'ın *O Lucky Man*'i; 1973'te Alan Bridges'in *The Hireling*'ı; Michael Apted'ın *Triple Echo*'su; Stephen Frears'ın *Gumshoe*'su; Ken Russell'ın *Mahler*'ı; Nicolas Roeg'ın *Don't look back*'i; 1974'te Ken Russell'ın *Tommy*'si.

1963'te 357 milyonu bulan seyirci sayısı 1973'te 142 milyona düştü. 1946'da ise satılan bilet sayısı 1 635 milyon kadardı. Yine o dönemde bir yılda 80 kadar filim yapılırdı. (LM)

***BÜYÜKÇEKMECE,** İstanbul ilinde, Çatalca ilçesine bağlı bucak. — 14 658 nüf., bucak merkezi 3 913 nüf., 12 köy (1970). [M]

***BÜYÜKKARIŞTIRAN,** Kırklareli ilinde, Lüleburgaz ilçesine bağlı bucak. — 14 577 nüf., bucak merkezi 1 600 nüf. (1970). [M]

***BÜYÜKKÖY,** Rize ilinde, Çayeli ilçesine bağlı bucak. — 8 942 nüf., bucak merkezi 3 785 nüf. (1970). [M]

***BÜYÜKORHAN,** Bursa ilinde, Orhaneli ilçesine bağlı bucak. — 17 004 nüf., bucak merkezi 2 378 nüf., 45 köy (1970). [M]

***BÜYÜKYURT,** Tunceli ilinde, Nazımiye ilçesine bağlı bucak. — 3 785 nüf., bucak merkezi 1 539 nüf., 12 köy (1970). [M]

***BÜYÜME** i. — ANSİKL. Bot. *Bitkilerin büyümesi.* Bitkilerin büyümesinde bitkisel hormonların oynadığı rol son yıllarda pek çok çalışmaya konu oldu. Bu çalışmalar sonucunda yalnız oksinlerin ve gibberellinlerin özgül etkisi daha iyi anlaşılmakla kalmadı, ayrıca mitoz indirgenleriyle sitokininler de tecrit edilebildi ve absissin*in (*Ek*) önleyici özellikleri açıklığa kavuşturularak bu normona «dormin» (uyutucu) adı verildi. (L)

BYAS (Carlos WESLEY, **Don** — denir), amerikalı caz saksofoncusu (Muskogee, Oklahoma 1912 - Amsterdam 1972). Lionel Hampton, Edgar Hayes, Andy Kirk, Count Basie (1941'den 1943'e kadar), Coleman Hawkins ve Dizzy Gillespie (1944) gibi sanatçılarla çalıştıktan sonra 1946'da, Don Redman'ın orkestrasıyla Avrupa'ya gitti ve oraya yerleşti. Coleman Hawkins'ın öğrencisi olan bu caz müziği teknisyeni özellikle ağır tempolu ballad'ları yorumlamada ustalaştı. En iyi plakları arasında şunlar sayılabilir: *Harvard Blues* (C. Basie ile, 1941), *Sugar* (C. Basie ile birlikte, 1942), *Candy* (1945), *Can't help loving that Man* (1952), *Billie's Bounce* (1964). [L]

BYÉ (Maurice), fransız iktisatçısı (Marsilya 1905 - Clamart 1968). Paris İktisadî Bilimler ve Hukuk fakültesinde profesörlük yaptı. Özellikle uluslararası iktisadî ilişkiler üstüne yaptığı araştırmalarla tanındı: Byé, bu konuda, «çokuluslu firma» adıyla bilinen «ülkelerarası büyük birlik» gibi yenilikçi kavramlar önerdi. (L)

BYLANY, Çekoslovakya'da köy (Doğu Bohemya). Köyün yakınlarında eski Cilâlıtaş dönemden kalma bir yerleşme yeri, 22 hektarlık bir alanı kaplar ve en önemli yerleşme merkezlerinden biri sayılır (çevrimsel tarım nedeniyle birbiri ardına tam on bir kez çeşitli halklar bu bölgede yerleşmiştir). Tarihi IV. bine kadar inen bu yerleşmede Prag akademisi, Bohumil Sudsky başkanlığında ve en yeni çözümleme teknikleriyle (özellikle bilişimden yararlanılarak kalıntıların istatistik incelemesi) birçok inceleme yapıldı. (L)

***BYRNES** (James Francis), amerikalı devlet adamı. — (öl. Columbia, Güney Cardina 1972). [L]

BYTE [bayt] i. (ing. k.). Bilişim. 1 veya 2 alfasayısal harfi gösterebilen belli sayıda bitle (genellikle 4, 6 veya 8 bit) belirlenmiş bir bilgi niceliğini karşılayan genel terim: *En çok kullanılan byte, «sekizli» veya «oktet» denilen 8 bit'lik byte*'dır. (L)

***CAAMANO** (Francisco Deno), dominikli albay ve siyaset adamı. — 1966'da Dominik cumhuriyeti Londra elçiliğine askerî ataşe olarak atandı. Ekim 1967'de esrarlı bir biçimde ortadan kayboldu. Belli bir süre, Küba, Venezuela ve belki de Arjantin'de sürgün olarak yaşadığı sanılmaktadır, ama bu açıkça doğrulanmamıştır. Yalnız, şubat 1973'te Dominik'teki Balanguer hükûmetince Caamano'nun San Domingo'da bir grup gerillacının önderiyken öldüğü açıklandı. Ancak, bu haberi, Dominik'teki karşıt çevreler kesinlikle yadsıdı. (L)

***CABALLERO CALDERON** (Eduardo), kolombiyalı yazar. — Son yapıtları arasında bir anlatı kitabı (*Cain* [Kabil], 1969), denemeler (*El nuevo principe, ensayo sobre las malas pasiones* [Yeni ilke, kötü tutkular üstüne deneme], 1969) ve bir öykü derlemesi (*El almirante nino y otros cuentos* [Çocuk amiral ve öteki öyküler], 1972) sayılabilir. (L)

CABİR EL-AHMED (el-Cabir el-Şabbah), kuveyt prensi (Kuveyt 1928). Kuveyt prens ailesinden. 1963'te maliye bakanı oldu, kardeşi emîr Şabbah el-Salim el-Şabbah tarafından 1965'te başbakanlığa, 1966'da da veliaht prensliğe getirildi. (L)

***CABRA** (İbrahim Cabra), ıraklı yazar. — Son eserleri arasında bir şiir derlemesi (*«Kısır döngü»*, 1964) ile sanat ve edebiyat üstüne denemeler (*«Sekizinci yolculuk»*, 1967; *«Çağdaş ırak sanatı»*, 1972) sayılabilir. (L)

CABRAL (Amilcar), gineli siyaset adamı (Cabo-Verde adaları 1921 - Conakry 1973). Lizbon üniversitesinde okudu; ziraat mühendisi oldu. 1956'da gizlice Portekiz Ginesi ve Cabo-Verde adalarının bağımsızlığı için Afrika partisini (G.C.B.A.P.) kurdu ve yönetti. 1961'de partinin siyasî eylemini silâhlı mücadeleye dönüştürdü. Üç Kıta konferansındaki (Havana, ocak 1966) müdahaleleriyle güçlü bir önder olduğunu ispatladı. 8 kasım 1972'de, Cezayir'de yaptığı bir konuşmada, ülkesinde bir «devlet konseyi» kurulacağını açıkladı; ama 20 ocak 1973'te Conakry'de öldürüldü. — Üvey kardeşi *Luis de Almeida* CABRAL (Bissau 1931), G.C.B.A.P.'nin kurucularından; 1973 eylülünde Gine-Bissau Cumhuriyeti Devlet konseyinin başkanı oldu. (L)

CABRERA İNFANTE (Guillermo), kübalı yazar (Oriente ili 1929). Sinema eleştiricisiydi, Castro devrimine katıldı ve devrim başarı kazanınca, birkaç hafta için güzel sanatlar bakanı oldu. Sonra, haftalık *Révolucion* dergisinin *Lunes de Revolucion* adlı edebiyat ve sanat ekini yönetmeğe başladı. İlk anlatılarını (*«Savaşta olduğu kadar barışta da»*) Faulkner'in ve Heminway'in etkisiyle kaleme aldı. Tüm anlatım biçimlerini kapsayan sansür anlayışını eleştirince önce Brüksel'e kültür ataşesi atandı (1962-1965), sonra da İngiltere'ye sürgün edildi. Orada ilk romanı *Visita del amanecer en el Tropico*'yu (Tropiklerde gün ışıyor) [1964] gözden geçirerek *Üç hüzünlü kaplan* adıyla yayımladı. Bu roman, canlı yaratık ve sözcüklerin, sonsuz ayna ve görüntü oyunlarıyla çoğalarak tükenişini dile getiren bir anlatım deneyidir. (L)

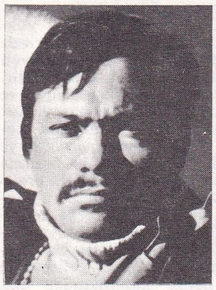

G. CABRERA INFANTE

CAETANO (Marcelo DAS NEVES ALVES), portekiz devlet adamı (Lizbon 1906). Orta halli bir ailedendi. Hukuk okudu ve «İntegralistas» denen aşırı sağcı bir topluluğa katıldı. Maurras'cı öğretilerden esinlenen Caetano Mussolini'ye büyük bir hayranlık duyduğunu açıkladı ve Portekiz'deki en büyük katolik gazeteyle işbirliği yaptı. Daha sonra Lizbon üniversitesinde hukuk dersleri verdi. Bir idare hukuku uzmanı olan Caetano bir süre sonra Maliye bakanlığına girdi ve bu bakanlıkta Salazar'ın dikkatini çekti. 1929'dan sonra Salazar ile birlikte, rejimin korporatizm kuramlarını geliştirdi ve 1936'da bölgesel yönetim reformunu hazırladı. Bu arada, Caetano hükûmetin çeşitli kademelerinde görev aldı ve 1947-1949 yılları arasında Uniao Nacional'in (Salazar'cı birlik) başkanlığını yaptı. 1955'te devlet bakanlığına atandı ama, 1958'de bu görevden ayrıldı. Bu tutum Caetano'nun görece bir bağımsızlık ve liberalizm yanlısı olduğunu gösterdi.

Marcelo CAETANO

1959-1962 arasında Lizbon üniversitesi rektörüydü; bir süre sonra bu görevden ayrıldı ve profesör olarak kaldı. Bu arada, doktor Salazar'ın özel danışmanlık görevini de sürdürdü. Salazar'ın hastalanması üzerine 26 eylül 1968'de başbakan olan Caetano, sözde bir liberalleştirme hareketine giriştikten sonra, Salazar'ın siyasetini izledi. Portekiz ile Portekiz'e bağlı denizaşırı ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyen anayasa ilkelerine bağlı bir yasa hazırladı ve bu ülkelerin kalkınmasını, dolayısıyla da özerklik sağlamasını kolaylaştıracak çalışmalara girişti. Ama, bağımsızlık elde etmelerine karşı çıktı. Nisan 1974'teki askerî devlet darbesi sonucu görevlerinden alındı ve Madera'ya sürüldü. Bir süre sonra Brezilya'ya sığınma hakkı elde etti ve Rio de Janeiro Üniversitesi Karşılaştırmalı Hukuk enstitüsüne müdür atandı (haziran 1974). [L]

***CAFÉ FİLHO** (Joao Fernandez), brezilyalı devlet adamı. — (öl. Rio de Janeiro 1970). [L]

***CAFEROĞLU** (Ahmet), türk dil bilgini. — (öl. İstanbul 1975). [M]

***CAGE** (John), amerikalı besteci. — Birkaç yıl önce icra edilen yeni besteleri arasında şunlar sayılabilir: *Son books* (Şarkı derlemesi) [Paris, 1970], solo ve dansçı için *Mesostics re Merce Cunningham* (Atina, 1971), E. Satie'nin *Socrate* adlı bestesinden uyarlanan tek sesli melodi *Cheap Imitation* (La Haye, 1972) ve Paris operası için *Bale* (1973). [L]

Cahit Sıtkı Tarancı Kültür müzesi, Diyarbakır'da, Tarancı'nın doğduğu evde açıldı (21 ekim 1973). Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğünce satın alınarak onarılan evde, şairin kişisel eşyası ve kitapları dışında etnografik eşya da sergilenir. (M)

CAHN (Marcelle), fransız kadın ressamı (Strasbourg 1895). Berlin'de anlatımcıların yanında ve Paris'te yetişti; 1920'de Araujo'nun yönetiminde geometrik figürlerle resme başladı; bu arada, özellikle, Cézanne'ın yapıtlarını inceliyor, Académie Ranson'da da Maurice Denis ve Edouard Vuillard'ın derslerini izliyordu. Soutine ve zenci sanatı ilgisini çekti, Picasso, Juan Gris ve özellikle de Fernand Léger'nin sanatına hayran oldu ve kübizme kaydı. Fernand Léger ve Amédée Ozenfant'ın Académie Moderne'deki dersleriyle arıcılıktan uzaklaştı. 1929'dan sonra Piet Mondrian, Georges Vantongerloo ve Jean Gorin'in sanatını inceledi, somut sanatla ilgilendi. Savaştan sonra renk öğesine yöneldiyse de (ilk kabartmalarını renkli yaptı) kısa süre içinde kesinlikle bundan vazgeçti (1952); artık çizgi ve doğru çizgiye dönmüştü, eseri «geometrik soyutlamanın arı bir biçimi» oldu; beyaz fonlara kabartmalar yapıyordu, bunlar 1960'tan sonra küresel hacimlere dönüştü. Ölgün tonlarla canlı tonları karşılaştırdığında renkten de yararlanmağa başlamıştı. Bir ara çeşitli maddeleri yapıştırmayı denedi (1952), sonra fotoğraf yapıştırmaları yaptı (1957-1958). Bütün bu denemeler Cahn'ı 1961'lerde ilk «uzamsal»larını yapmağa itti. Artık tablonun bütünü bir kabartma oluyor ve uzama doğru atılarak bir bakıma mimariye yaklaşıyordu; bu tür yapıtlarında da sertlik ve titizlik göze çarpar. 1972'de C.N.A.C.'nin düzenlediği gezici bir sergi Marcelle Cahn'a ayrılmıştır. (L)

Aristide CAILLAUD «les Douze Ans de Véronique» (1972)

CAİLLAUD (Aristide), fransız ressamı (Moulins, Deux-Sèvres 1902). Desen ve resmi İkinci Dünya savaşı sırasında Almanya'da tutsakken öğrendi. Adı daha gençliğinde naif ressama çıkan sanatçı, bölmeli desenleri, mineli renkleri ve olağanüstü yetkinliğiyle primitiflere yaklaşır; gökyüzü, su, insan, ağaç, kaya, bina gibi birçok öğeden yararlanarak kırsal ya da dinsel resimler yapar. Saflık ve mutluluk dolu resimlerinde kent görünümleri, tarlalar ve ırmaklar gibi konuları işleyen Caillaud 1949'da Doğal Sanat sergisine katıldı. (L)

CAİLLOİS (Roger), fransız yazarı (Reims 1913). Ecole Normale Supérieure'de okudu, dilbilgisi agrejesi oldu, Beauvais lisesinde

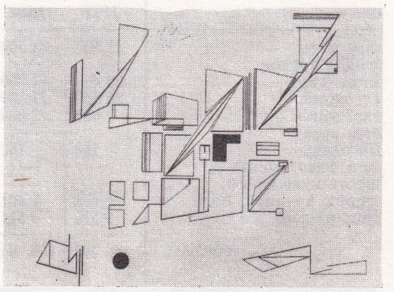

Marcelle CAHN «Réversible II» (1957) kontrplak üstüne resim (Denise René galerisi)

Foto. Almedras-Gallimard, Dejean-Gamma, Denise René galerisi, «Art contact» galerisi (LAROUSSE)

ders verdi. 1941'de Londra'ya giderek general de Gaulle'ün başlattığı harekete katıldı. Buenos Aires'deki Fransız Yüksek İnceleme enstitüsünü kurdu; bugün Gallimard yayınevinin güney amerikalı yazarlar dizini «Croix du Sud»ü yöneten Caillois 1953'te *Diogène* dergisini kurdu. Bir antropolog anlayışıyla yazdığı yapıtlarında kutsal'ın ve dinsel tören'in anlamı üstünde durdu ve bu konuda, bugün artık klasikleşmiş bir kuram ortaya attı. Ayrıca, mitlerin yapısını inceledi. Öte yandan, fantastik, oyun ve estetik sorunlarını ele aldı ve zekâ ürünü yapıtlarla doğa ürünleri arasındaki uygunluğu ortaya koyan bir kuram önerdi. Başlıca yapıtları şunlardır: *Le Mythe et L'Homme* (Mit ve insan) [1938]; *L'Homme et le Sacré* (İnsan ve kutsal) [1949-1950]; *Esthétique Généralisée* (Genelleştirilmiş estetik) [1962]; *le Mimétisme animal* (Hayvan taklitçiliği) [1963]; *Au Coeur du Fantastique* (Fantastiğin bağrında) [1965]; *Pierres* (Taşlar) [1966]; *L'Ecriture des Pierres* (Taşlar üzerindeki yazı) [1970]; *Cases d'Un Echiquier* (Satranç tahtasındaki kareler) [1970]; *La Pieuvre, Essai sur la Logique de L'imaginaire* (Ahtapot, hayal gücünün mantığı üstüne deneme) [1973]. 1971'de, Fransız akademisine seçildi (Jérome Carcopino'dan boşalan yere). [L]

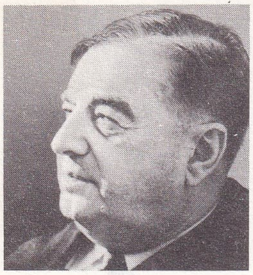

Roger CAILLOIS

CAJAPURA, esk. **Sukarnopura** ve **Hollandia,** Batı Yeni Gine'nin başkentinin yeni adı; 36 500 nüf. (L)

***CALBE,** Doğu Almanya'da şehir. — Çelik fabrikası 1970'te üretimini durdurdu. (L)

CALDERA RODRİGUEZ (Rafael), venezuelalı siyaset adamı (San Felipe 1916). Genç yaşta Katolik Eylem partisine katıldı ve partinin genel sekreteri oldu. 1939'da avukatlık yapmağa başladı. 1942'de milletvekili seçildi. 1946'daki Bağımsız Seçim İçin Siyasal örgüt komitesinin veya kısa adıyla Venezuela Hıristiyan Demokrat partisinin (V.H.D.P.) kurucularındandır. 1947 başkanlık seçimlerine katıldı ama başarı elde edemedi (bu seçimleri Demokratik Eylem partisi kazandı). Perez Jimenez'in diktatörlüğü sırasında sürgün edildi. Ülkeye dönüşünde (1958) Demokratik Eylem partisinin ve V.H.D.P.'nin birleşmesini sağladı. 1958 ve 1963 başkanlık seçimlerinde yeniden bozguna uğradı. Ama, Demokratik Eylem'in giderek çökmesinden yararlanan Caldera aralık 1968'de Venezuela başkanı seçildi ve 11 mart 1969'dan başlayarak iktidarı elinde tuttu. Göreve başlar başlamaz reformcu bir program düzenledi, gerillaları affetti ve Komünist partisinin etkinliğini yasaklayan yasayı yürürlükten kaldırdı. S.S.C.B. ile ilişkiler kurmak istediğini ve Küba ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemek arzusunda olduğunu bildirdi. Ulusal zenginlikleri, özellikle de petrolü yabancıların elinden geri aldı. (L)

R. CALDERA RODRIGUEZ

***CALDWELL** (Erskine Preston), amerikalı romancı. — Son yapıtlarında, toplumsal röportaj ile kara roman tekniği arasında bocalayan bir anlatımla, yeniden Güneylileri'n acılarını dile getirdi: *Hava barınağı* (The Weather Shelter) [1969], *Earnshaw'un komşuluğu* (The Earnshaw Neighborhood) [1971]. (L)

Abdüsselâm CALLUD

CALGON [kalgon] i. (tes. edil. ad). Bileşimindeki fosfor pentoksit P_2O_5 miktarı en az yüzde 65, sodyum oksit/fosfor pentoksit molekül oranı 1,1 olan, çoğu zaman «sodyum heksametafosfat» da denilen sodyum fosfat türü.

— ANSİKL. *Calgon,* saf fosforik asitle sodyum karbonatın kuru olarak işlenmesinden elde edilir. Suda her ölçüde tamamen çözünür, fakat organik eriticilerde çözünmez. Çok düşük derişikliklerde çeliğin aşınmasını yavaşlatır ve kalsiyum karbonat veya kalsiyum sülfat gibi tortu yapıcı bileşiklerin çökelmesini engeller. Calgon dokumaların işlenmesinde ve beyazlatılmasında, suyun sertliğini gidermede, özellikle ısıtma tesislerinde tortu oluşumunu önlemek amacıyla veya killerin ve pigmentlerin hazırlanmasında dağıtıcı etken olarak kullanılır. (L)

CALLAGHAN (James), ingiliz siyaset adamı (Portsmouth 1912). 1945'te İşçi partisinden milletvekili seçildi; 1964-1967 yılları arasında maliye bakanlığı yaptı. İçişleri bakanlığı sırasında (1967-1970) İrlanda işlerinin sorumluluğunu da yüklendi. Mart 1974'te sir Douglas-Home'ın yerine dışişleri bakanlığına getirildi. Dışişleri bakanlığı sırasında karıştığı en önemli olaylardan biri Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesi oldu; önce garantör devlet olarak İngiltere'nin bu müdahaleye katılmasına karşı çıkan Callaghan daha sonra Nepal'deki «Gurka» taburunun Kıbrıs'a getirilmesinde rol oynadı; Cenevre'de Türkiye ve Yunanistan dışişleri bakanları arasında yapılan görüşmelere arabulucu olarak katıldı ve etkili olamadı. (LM)

CALLUD (Abdüsselâm), libyalı asker ve siyaset adamı (Mizda, Tripoli'nin güneyinde 1944). Bingazi Askerî akademisini bitirdi, kral İdris'i deviren askerî darbeye katıldı (eylül 1969). Ocak 1970'te Devrim konseyi başkan yardımcısı ve içişleri bakanı oldu, eylül 1970'te iktisat ve sanayi bakanlığına getirildi. Daha sonra geçici olarak maliye bakanlığı görevini yüklendi (ağustos 1971). 16 temmuz 1972'de Bakanlar meclisi başkanlığına atandı. Nisan 1974'te ise albay Kaddafi'den boşalan siyasî ve yöneticilik görevlerini yüklendi. 1975'te, komşu ülkelerle daha iyi ilişkiler kurmak amacıyla gittiği Kinşasa'da Zaire ile iktisadî, ticarî, teknik, bilimsel, sosyal ve kültürel konuları kapsayan bir anlaşma imzaladı (18 mart) ve kısa bir süre sonra anlaşmanın uygulanmasına başlandı. (Bk. LİBYA, *Ek.*) [LM]

***CALS** (Joseph), hollandalı siyaset adamı. — (öl. La Haye 1971). [L]

***CALVADOS idare bölgesi,** Fransa'da Basse-Normandie'de idare bölgesi. — 519 695 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 42 kanton ve 706 komün. (L)

***CALVİNO** (İtalo), italyan yazarı. — Yeni öykü ve anlatı kitaplarında yaratıcı üslûbu ve barok hayal gücüyle dikkati çekti: *Le Cosmicomiche* (Gülünç evren) [1965]; *Ti Con Zero* (Zaman sıfır) [1967]; *Le citta invisibile* (Görünmez kentler) [1972]. (L)

***CAM** i. — Camc. Bk. ANSİKL. || *Yüzdürme cam,* ergimiş camın sıvı kalay banyosunda yüzdürülmesiyle elde edilen saydam düz cam. (FLOAT-GLASS da denir.) [Bk. ANSİKL.]

— İnş. *Güneş camı,* konutların gereğinden çok ışık almasını ve aşırı derecede ısınmasını önlemek için içeri giren güneş ışınlarının bir kısmını engellemeğe yarayan pencere camı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Camc. *Cam* yapımında yeni teknikler, yeni buluşlar ve gelişmeler birbirini izledi. 3 mm'den az olmamak şartıyla her kalınlıkta düz cam yapımında eski mekanik işlemlerden çok daha ekonomik olan *cam yüzdürme* tekniği, artık mekanik işlemin yerini hemen hemen tamamıyla almıştır. *Sürekli yapım* ve *elektrikle ısıtma,* elişi lüks camların (kristal) yapımında uygulanır. Cam elyafından hazırlanan katmanlı karma malzemenin yapımı hızla gelişiyor. Bu malzeme, çeşitli uygulamalarda madenlerin ve ağacın yerini alma yolunda. *Cam mozaik* (Ek)* üretimi sanayileşmiş ve otomatik makinelerle seri üretime geçilmiştir. Titan ve kalay bileşikleriyle yapılan yüzey işlemleri şişelerin hem mekanik direncini arttırır, hem de daha hafif olmasını sağlar. *Sertleştirme* (Ek)* yöntemlerinde gelişmeler, kırılmadan önce şekil değiştirebilen, sağlam ve özellikle taşıtların güvenliği açısından büyük önem taşıyan camların yapımına olanak verdi. Işığa göre renk değiştiren pencere ve gözlük camları ise çeşitli yöntemlerle hazırlanır. (Bk. COLORMATİC, *Ek.*) *Camseramik* (Ek)* elektronikte yeni uygulamalara (yalıtkanlık sabiti çok yüksek olan yalıtkanlar) yol açtı. Genleşme katsayısı çok düşük olan camseramikler ise astronomide (şekil değiştirmez teleskop aynaları) kullanılır. *Optik elyaf* ışık işaretlerini çok uzaklara iletme olanağı verir ve ileride telekomünikasyonda kullanılması söz konusudur. Yarı iletken olarak bilinen *kalkojen camları* tersinir bir süreçle ve yerel olarak, değişik özelliklerde billûrsu bileşimlere dönüştürülebilir. Bu etkilerin açığa çıkarılması, yeni bir uygulama teknolojisi olan ovonik*in *(Ek)* doğuşuna yol açtı.

● *Yüzdürme cam.* Birkaç yıl öncesine kadar, preslenmiş bir cam yaprağının her iki yüzünü mekanik olarak aşındırıp perdahlayarak elde edilen cam, bugün hemen hemen yalnız yüzdürme yöntemiyle hazırlanıyor. Bir ergitme havuzunda ergitilen cam, yaklaşık olarak 1 000°C sıcaklıkta, geçirimsiz bir fırında bulunan ergimiş kalay banyosuna boşaltılır; fırının azot ve hidrojenden oluşan atmosferi kalayı oksitlenmeye karşı korur. Bu koşullarda kalay camla tepkimeye girmez. Yerçekimi ve yüzey geriliminin ortak etkisi sonucunda aşağı yukarı 7 mm'lik bir denge kalınlığına ulaşıncaya kadar cam kalay banyosu üzerinde yüzer ve yayılır. 1 000°C'ta 10 000 Po dolaylarında olan camın ağdalılığı kalayın 1 cPo dolaylarındaki ağdalılığından çok yüksek olduğu için, kalay banyosu üzerinde kayan ilk cam dalgasına bir çekme kuvveti uygulayarak kesiksiz bir şerit elde edilir. Bu şerit banyo üzerinde gittikçe soğur ve fırının çıkış ağzında sıcaklığı aşağı yukarı 600°C'a düşer. Sonra, hâlâ esnekliğini koruyan şerit kalay banyosundan ayrılır ve fırından çıkarılarak ikinci pişirme fırınına gönderilir. Cam yaprağının genişliği, ergitme fırınının debisine ve camı fırından ikinci pişirme fırınına taşıyan düzeneğe bağlıdır. Elde edilen *yüzdürme cam* ya da *float-glass,* mekanik yolla perdahlanmış cam kadar düz ve saydam olur. Hızla gelişen bu yöntem, kalınlığı denge kalınlığından çok farklı olan cam yapraklar hazırlama olanağı verir. Çeşitli yollarla şerit kalınlığı azaltılır ve 3 mm'lik yapraklar elde edilebilir. İnce yüzdürme cam pencere camıyla rekabete başlamış ve kalite bakımından geride bırakmıştır; çünkü ondan daha düzgündür.

● *Türkiye*'de, cam sanayiinde 1960-1970 döneminde önemli gelişmeler kaydedildi ve mevcut tesislere Çayırova Cam sanayii, Topkapı Şişe sanayii, Teknik Cam sanayii, Cam Elyaf sanayii ve Anadolu Cam sanayii gibi yenileri eklendi. Bu kuruluşlarda, pencere camı dışında, ilâç ampulü, aydınlatma ampul ve tüpleri, cam mozaik, cam elyaf, otomobil emniyet camı türleri üretilmeğe başladı. Bunların yanı sıra cam tülü, cam eşya ve lüks cam, emprime ve telli cam

Türkiye'de cam sanayii kurulu kapasitesi

ana mal	kapasite (ton/yıl) 1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
düz cam	72 500	72 500	82 500	82 500	82 500	75 000	145 000
telli, emprime	—	—	—	—	30 000	30 000	30 000
sınaî kap	60 400	62 900	91 500	91 500	91 500	91 500	171 500
ev eşyası	26 800	27 100	29 100	29 100	31 500	31 500	35 400
cam yünü	2 000	2 000	2 000	3 050	3 050	3 050	3 050
cam keçe	—	—	—	—	—	—	—
fibrocam	180	180	180	180	180	180	180
cam boru, çubuk	—	—	1 240	1 240	1 240	1 240	1 240
laboratuvar eşyası	—	—	640	640	640	640	640
ampul, kavanoz, boru	1 401	1 401	1 401	3 411	3 411	3 411	3 411
cam mozaik	3 511	3 511	3 511	4 208	4 208	4 208	4 208
TOPLAM	166 792	169 592	212 072	215 829	248 229	240 729	394 629

Foto. Vauthey-Gamma, Parimage, Laurent-Gamma (LAROUSSE)

üretimi de Türkiye ihtiyacını karşılamağa yeterli bir düzeye ulaştı.

Bu üretim düzeyi Türkiye'yi cam ve cam mamulleri ihraç eden ülkeler arasına soktu. Bazı cam türlerinin ithalâtı az miktarlarda da olsa sürmekle birlikte 1968'de 945 000 dolar karşılığında 8 200 t, 1969'da 396 000 dolar karşılığında 800 t, 1970'te 728 000 dolar karşılığında 4 800 t, 1971'de 2 420 000 dolar karşılığında 27 000 t, 1972'-de de 3 342 000 dolar karşılığında 14 700 ton cam ve cam mamulü ihraç edildi. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde (1973-1977) cam sanayiinde yüzde 17,1'lik bir kapasite gelişmesi, Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde bu alana 650 milyon liralık yeni bir yatırım yapılması öngörüldü. Cam sanayiinin önemli ihtiyaç maddelerinden biri ve bu sanayiyi dışa bağımlılıktan kurtaracak olan soda tesisleri de 1975'te Mersin'de hizmete girdi.

— İnş. Geniş cam cepheli yapılarda *güneş camı* günden güne daha çok kullanılmağa başladı. Bu camların çoğu, görünür ışık ve kızılaltı ışık tayfının bir kısmını soğurarak güneş ışınlarını engeller. Bu soğurma, camın bileşimine ağır maden oksitlerinin (demir, nikel, kobalt) katılmasıyla sağlanır. Genellikle gelen ışığın yüzde 50'sinin soğurulması en iyi çözüm yoludur, ancak renk değişimlerini engellemek için bu soğurmanın görünür tayfın bütününe eşit bir biçimde dağılmış olması gerekir. Güneş camlarının görünümü hafif grimsidir. Bu tip camlarla ışıktan korunma daha olumlu sonuç verdiği halde sıcaktan korunma oldukça sınırlıdır; çünkü güneş ışınlarının soğurulması camın ısınmasına yol açar ve bundan doğan uzun dalga boyundaki kızılaltı ışınım hem içeriye hem dışarıya doğru yayılır. Güneş camlarından bazıları, görünür ışınlarla kızılaltı ışınların bir kısmını hem *soğurma,* hem de *yansıtma* yoluyla önler. Bunlar genellikle çift kat camlardır. Katlarından birinin dışarıya dönük olan iç yüzeyi yarı yansıtıcı bir çökeltiyle kaplanmıştır; yani güneş ışınlarının bir kısmını soğurur, bir kısmını da yansıtır. Bu çökelti genellikle ince bir altın katmanından oluşur, fakat altın yerine başka madenler veya maden oksitleri de kullanılabilir. Bu tip güneş camlarının sıcaktan koruma etkisi, yalnız soğurma yoluyla etki eden camlardan daha iyidir. Fakat buna karşılık dıştan bakıldığında bir ayna gibi parlar ve çevrede oturanları rahatsız edebilir. Bu arada cam sanayiinin birkaç yıl içinde colormatic pencere camlarını piyasaya çıkarması bekleniyor: karanlıkta veya çok zayıf bir ışık karşısında saydam veya hafif renkli olan bu camlar ışığın şiddetine göre az veya çok koyu bir renk alır. Bileşiminde gümüş halojenürler bulunan camlar bu özelliktedir. (LM)

CAMACHO (Jorge), kübalı ressam (Havana 1934). Hukuk okudu. 1952'de resme yöneldi. José Luis Cuevas ile birlikte maya kültürü kaynaklarını araştırmaya girişti (1953). 1959'da Paris'e yerleşti ve André Breton ile tanıştı (1961). Gerçeküstücü resimlerinde bir simgeler dizgesi kurdu: alışılmamış yollarla doğa güçlerini anlatmağa çalıştı. Tuvallerinden çevreye gizemci bir hava yayılır, mat ve soğuk renkler kullandığı için de bu hava daha belirginleşir. Bununla birlikte, böyle bir anlatım seyirciyi, ressamın dünyasına kolayca yerleştirir. İşlediği biçimlere şiirsellik katan Camacho'nun ilgi duyduğu başlıca konulardan biri de kitap resimlemesidir; şiirle resmi ilk bağdaştıran sanatçılardandır. Tuval ve desenlerinde kısa kısa şiirlere yer verir. 1971'de Vincent Bounoure ile *Camcılar*'ı yazdı ve resimledi. (L)

***CAMARA** (Helder PESSOA). — Bk. PESSOA* CAMARA, *Ek.*

CAMASÎ (Muhammed Abdürranî el-Camasî, **Muhammed** — denir), mısırlı general (Kahire 1920). Zırhlı birlikler uzmanıydı; 1961'de Zırhlı Birlikler okulunu yönetti, 1969'da İstihbarat servisi şefi oldu. Daha sonra, Genelkurmay Askerî Harekât dairesi başkanlığına getirildi (1969). 1973'teki dördüncü israil-arap savaşı sırasında Süveyş kanalını geçmek için çalışmalara girişti. 23 ekim ateşkes antlaşmasından sonra, Süveyş-Kahire yolu üzerinde (101. kilometrede) İsraillilerle yapılacak görüşmelere katılan Mısır yetkili kurulunu genelkurmay başkanı yardımcısı olarak yönetti. Aralıkta, general Şazli'nin yerine genelkurmay başkanlığına getirildi. (L)

***CAMİ** i. — ANSİKL. ● *Modern camiler.* Türkiye'de, modern cami yapılarına daha sonra yeni örnekler eklendi; bunlardan İstanbul'da, Kadıköy'ün Söğütlüçeşme semtinde 1965'te tamamlanan yapı, tek kubbeli camilerin alabileceği değişik biçime örnektir. Bu caminin yapımında eskiye bağlılığın belirtisi olarak alt kısım dükkânlara ayrılmış, ayrıca yapıda köfeki taşı kullanılmıştır. Anadolu'da ise geleneklere bağlılık daha belirgin biçimdedir.

Yurt dışında katıldıkları yarışmalarda aldıkları derecelerle türk mimarları cami mimarîsi konusundaki yeteneklerini ortaya koydular; Uluslararası İslâmâbâd Camii yarışmasında Vedat Dalokay'ın birincilik, Bülent Özer - Cengiz Eren - Öner Tokcan üçlüsünün ikincilik, Nihal D. Bindal'ın da üçüncülük alması, Londra Uluslararası Merkez Camii yarışmasında Levent Aksüt - Yaşar Marulyalı projesinin ikincilik kazanması bu durumun somut örnekleridir. Oysa Vedat Dalokay ile N. Tekelioğlu'nun Ankara Kocatepe camii için hazırladıkları proje 1957'de birincilik kazanmış, fakat daha sonra yapı yarıda bırakılarak Hüsrev Tayla ile Fatin Uluengin'in XVI. yy. üslûbuna uyan projelerinin uygulanması yoluna gidilmişti. Bununla birlikte az da olsa, bazı yeni uygulamalar da vardır ve Cengiz Bektaş'ın Ankara Etimesgut, İstanbul Tarabya ve Kınalıada camileri bunlar arasında sayılabilir.

Durum toplu halde gözden geçirildiğinde dünyada cami mimarîsine yeni bir biçim getirenlerin gene türk mimarları olduğu görülür. İslâmâbâd camii bu yargıyı doğrulayan bir örnektir. (M)

***CAMPİGLİ** (Massimo), italyan ressamı. — (öl. Saint-Tropez 1971). [L]

CAMPORA (Hector Jose), arjantinli siyaset adamı (Mercedes, Buenos Aires ili 1909). Tutucu bir milliyetçiydi, Peron'u destekleyen İşçi partisi temsilcisi olarak kongreye katıldı; 1948-1953 yılları arasında Millet meclisine başkanlık etti. Peron'un düşüşünden sonra, 1955'te Ateş adasına hapsedildi: ama 1957'de buradan Şili'ye kaçtı. 1958'-de Arjantin'e döndü. Madrid'e sürgün olarak gönderilen Peron 1971'de Campora'yı, Arjantin'de kişisel temsilcisi olarak görevlendirdi. Bunun üzerine, Campora eski devlet başkanının ülkeye dönmesinde etkin bir rol oynadı. Ülkeye dönen Peron, Campora'yı önce Adaletçi Bağımsız cephenin ikinci başkanlığına (haziran 1972), kasım 1972'-de (1973 seçimleri için) başkanlığa atadı. Daha ilk turda oyların yüzde 49'dan fazlasını toplayan Campora cumhurbaşkanı seçildi (11 mart 1973) ve 25 mayısta göreve başladı. Ancak, yıl sonuna doğru yapılacak seçimlere hazırlanan Juan Peron için görevden ayrıldı (13 temmuz 1973). Peron'un ölümü (temmuz 1974) üzerine Meksika'ya sürgüne gönderilen Campora 1975 nisanında Adaletçi cepheden çıkarıldı. (L)

CAMSERAMİK bls. i. Camc. Cam yapım teknikleriyle elde edilen ve son camlaşma evresinde ortama dağılmış çok küçük billûrlardan oluşan seramiğe yakın madde. (*Eşanl.* VİTROSERAMİK.)

— ANSİKL. *Camseramik,* merdaneden geçirme ve presleme gibi camcılık teknikleriyle cama biçim verdikten sonra, camlaşmış bir kütlenin denetim altındaki billûrlaşmasıyla elde edilen yeni bir üründür. Uygun ısıl işlemlerle, bütün kütlenin içine düzenli olarak dağılmış mümkün olduğu kadar çok çekirdeğin oluşması, sonra bu çekirdeklerin çevresinde billûrların gelişmesi sağlanır. Son ürün, bu son camlaşma evresinde ortama dağılmış, genellikle bir mikrondan küçük boyutta billûrlardan meydana gelir ve billûrların kapladığı hacim toplam hacmin yüzde 50'sini geçebilir. Bu denetimli billûrlaştırma işlemi, kimyasal bileşimi bunu elverişli olan camların içine çekirdeklenme* (*Ek*) etkenleri katarak sağlanır. Nesnenin şekil değiştirmesine fırsat vermemek için ağdalılığın yeterince yüksek olduğu bir sıcaklık alanında, camlaşmış kalıp içine dağılmış olan tanecikler bu kalıptan ayrılır ve tanecik sayısı kadar çekirdek meydana gelir; sonradan bu çekirdeklerin çevresinde değişik yapıda billûrlar oluşur ve daha yüksek sıcaklıklarda bu billûrlar iyice gelişir. Isıl işlemlerin süresini ve sıcaklığını isteğe göre ayarlayarak billûrların sayısı ve boyutu istenildiği gibi değiştirilebilir, eğer billûrlar yeterince küçükse veya ışığı kırma indisi camınkine yakınsa saydam veya yarısaydam camseramikler bile elde edilebilir. Çekirdekler çevresindeki bu billûrlaşma, elverişli fiziko-kimyasal koşullar sağlanmadıkça gerçekleşemez; çekirdeklenme etkenlerinin ve camın kimyasal bileşiminin seçimi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

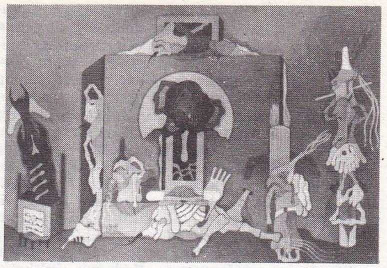

Jorge CAMACHO
«Red Feather» (1974)

Kullanılan ilk çekirdeklenme etkenleri, kalay veya antimon gibi birleşme değeri fazla olan elementlerin çeşitli bileşiklerine katılmış altın, gümüş ve bakır tuzlarıdır. Bu tuzlar yüksek sıcaklıktaki ergimiş camın içine iyon halinde dağılır ve kendilerine eşlik eden elementlerle elektron alışverişi yaptıktan sonra, 400 ilâ 650°C arasındaki sıcaklıklarda, küçük maden tanecikleri halinde cam kütlesinden ayrılır. Bu maden tanecikleri pek çok cam kütlesini çekirdeklendirebilir. Sonradan başka çekirdeklenme etkenleri de bulundu; bunlar çok sıcak cam içinde çözünen, fakat düşük sıcaklıklarda katı tanecikler veya çok küçük sıvı damlacıklar halinde faz ayrımlarına yol açan bileşikler arasında yer alır. En çok kullanılan çekirdeklenme etkenleri titan ve zirkonyum oksitleridir; ayrıca krom ve vanadyum oksitleri, halojenürler, sülfürler ve fosfatlar da kullanılır. Faz ayrımları çeşitli fiziko-kimyasal mekanizmalarla sağlanır: yapının zayıflatılması (flüorürler), koordinans* değişimlerinden (titan ve zirkonyum oksitleri) veya elektron yüklerinin uyuşmamasından (fosfatlar, vanadatlar) doğan bir karışım ayrışması süreciyle ara yüzeylerin yaratılması.

Camın bileşimi, elde edilecek üründe bulunması istenen özelliklere göre seçilir; bu özellikler de camseramiği oluşturan billûrsu bileşiklerin cinsine bağlıdır. Genel kural olarak, camseramiklerin mekanik direnci kendilerini oluşturan camlardan ve klasik seramik ürünlerinden daha fazladır; bu da çoğu uygulamalarda camseramiğe büyük bir üstünlük sağlar. Bileşiminde spodümen* veya kordiyerit*in billûrlaştırıldığı, genleşme katsayısı sıfır veya çok düşük olan camseramiklerin uygulama alanı çok geniştir: mutfak takımları, teleskop aynaları, radyatörler, kimya sanayii aygıtları, kimyasal, mekanik ve ısıl direnci yüksek her çeşit eşya. Camseramik, elektronik aygıtların yapımında ısrarla aranan bir gereçtir. Bileşiminde baryum titanatın veya niyobatların billûrlaştırıldığı camseramikler, saydam veya yarı saydam olabilen, yalıtkanlık katsayısı çok yüksek yalıtkanlardır. Bileşiminde bir mika çeşidi olan flogopit'in billûrları bulunan camseramikler tıpkı bir maden gibi işlenebilir. Ucuz hammaddelerden elde edilen camseramikler, aşınmaya karşı çok dayanıklı olmaları ve mekanik dirençlerinin çok yüksek olması nedeniyle inşaatta kullanılır. Bugün S.S. C.B.'de, yüksek fırın cürufundan elde edilen ve çeşitli kaplama işlerinde kullanılan camseramikler yapılıyor. Camseramik haline getirilebilen bileşimler kaynak camı olarak, özellikle televizyon alıcılarındaki lambaların çeşitli parçalarını en az 500°C'ta kaynak yapmak için kullanılır; bunları sonradan camseramik haline dönüştürmek için yumuşatma sıcaklığını aşağı yukarı 1 000°C'-ta yükseltmek gerekir. (L)

Foto. Seine galerisi (LAROUSSE)

***CAMSI** sıf. — ANSİKL. Oftalmoloji. *Camsı cisim,* göz billûrunun arkasında, dıştan ağtabaka ve kirpiksi cisimle sınırlanmış halde bulunur. Hacim olarak gözün beşte dördünü meydana getiren camsı cismin yapısı, optik mikroskopla incelendiğinde amorftur (şekilsiz), fakat elektronik mikroskopta bir mezanşim dokusu görünümündedir: bu dokunun örgüsü, kafes biçiminde dizilmiş kolagen iplikçiklerinin oluşturduğu bir ağdan meydana gelir. Bu örgünün içinde özgül elemanlar, eriyebilen proteinler ve camsı cisme yapışkanlığını veren hiyalüronik asit bulunur. Fibrosit ve hiyalosit hücreler camsı cismin kenarlarına, ağtabakanın iç sınırına değen bölümlerine dağılmıştır. Kolagen iplikçikleri kenarlara itildiği için camsı cisim merkezde homogen bir doku değildir; kenarlara doğru gidildikçe bu iplikçik yığışmaları arttığından camsı cisim bu bölümde daha yoğundur; en dıştaki bu yoğun kısma kabuk denebilir; bu kesimde yoğunluk o kadar artar ki camsı cisim bir zar görünümü alır: bu hiyaloit zardır.

Oftalmoloji kliniklerindeki uygulamalarda camsı cisim, gözbebeği genişletildikten sonra incelenir. Ön kısım biyomikroskopla görülebilir, fakat bütün camsı kütlenin incelenebilmesi için ek merceklere gerek vardır: gözün uzağına yerleştirilen Hruby merceği özellikle de üç aynalı Goldmann kontak camı gibi. Goldmann camının yaygın olarak kullanılması camsı cisim patolojisinin en iyi şekilde incelenmesini sağladı. Gerçekten de camsı cisimde çeşitli hastalıklar görülebilir. Sözgelimi camsı cisim kanamalarının pek çok nedeni vardır; en çok karşılaşılan sorun ağtabakanın durumunu anlamaktır (camsı cismin saydamsızlığı nedeniyle bu kısmın incelenmesi güçtür); göze sesüstü dalgalar gönderme ve elektrooküllografi* *(Ek)* gibi tamamlayıcı yöntemler bu konuda çok işe yarar. «İdyopatik» denen ağtabaka ayrılmasının başlangıç nedeni genellikle camsı cisimdeki yozlaşmalardır; zaten göz travmatolojisinde, ağtabakaya yapışık camsı şeritlerin varlığı ileride bir ağtabaka yırtılmasının olabileceği ihtimalini düşündürmelidir. Günümüzde camsı cisim ameliyatları oldukça yaygınlaşmıştır. Örneğin iltihaplı bir saydamsızlık varsa (hiyalit) camsı cismin derhal değiştirilmesi gerekir. Camsı cisim yerine kullanılacak sıvı, fizyoloserum, insan gözünden alınarak liyofilleştirilmiş camsı cisim, etamüsin v.b. değişik yapılarda olabilir. Camsı cisimdeki şeritlerin ve yapışmaların kesilerek cerrahî yoldan tedavisi çok nazik bir işlemdir, fakat günümüzde çok umut verici gelişmeler göstermektedir. (L)

A. CARDENAS
«Papagori 72»
bronz (1972)

***CAMUS** (Albert), fransız yazarı. — İlk defa 1971'de yayımlanan *Mutlu ölüm* (La Mort heureuse) adlı romanı hem otobiyografik bir belge (Cezayir'de yoksul Belcourt mahallesinden anılar, Camus'nün Avrupa gezileri, sanatoryumda geçirdiği günler v.b.), hem de *Yabancı* adlı eserin bir taslağı sayılabilir. (L)

***CANAR** (Salih), türk Devlet tiyatrosu rejisörü, tiyatro oyuncusu. — (öl. Ankara 1971). Gözlerine perde indiğinden bir süre sahneden uzak kaldı (1963-1969); iyileşince yeniden Devlet tiyatrosundaki görevine döndü ve iki yıl sonra emekliye ayrıldı (1971). [M]

CANDAN (Nurullah), türk atleti (Ankara 1948). Atletizme 110 m engelli ve yüksek atlama ile başladı; 1971'de Madrid'de 2,05 m atlayarak Türkiye rekoru kırdı; 6 676 puanla dekatlon Türkiye rekortmeni oldu (Atina 1970). [M]

***CANDİLİS** (Georges), fransız mimarı. — Batı Berlin'de yeni üniversite binasının yapımı (1966-1972) ve Deauville limanının düzenlenişi (1974) gibi çalışmaların yanı sıra Avrupa ve Amerika'daki birçok üniversitede konferanslar verdi. Çeşitli makale ve eserleri arasında *Recherches sur l'Architecture des Loisirs* (Eğlence ve dinleme yerlerinin mimarîsi üstüne araştırmalar) [1972] sayılabilir. (L)

Candu (CANada, *Döteryum* ve *Uranyum*'dan). Hem yavaşlatıcı, hem de soğutucu akışkan olarak ağır sudan (D_2O) yararlanan, Kanada'da kurulmuş nükleer santral tipi. Yakıt olarak genellikle uranyum oksit halinde doğal uranyum kullanılır. Ayrıca gene bu dizi çerçevesinde, plütonyum ya da zenginleştirilmiş uranyum kullanan daha gelişmiş bir reaktör tipi tasarlanıyor: bu reaktörde ağır su yalnız yavaşlatıcı olarak kullanılacak. Kanada'da, bu tip güç reaktörleri için geniş bir program hazırlandı: «Pickering» (4×500 MWe) ve «Bruce» (4×750 MWe). Ağır suyla yavaşlatılıp normal suyla soğutulan doğal uranyumlu buna benzer bir reaktör de 1971'den beri Gentilly'de deneniyor. «Pickering I» ve «Pickering II», 1971'de işletmeye açıldı, öbür bölümler ise 1972 ve 1973 yıllarında hizmete girdi. Bu santrallar için gerekli ağır suyun sağlanması büyük bir sorundur. Gerçekten de, reaktörlerden her birinin çalışmağa başlaması için yüzlerce ton ağır su gerekir. Kanada'da, bunlardan başka, gene ağır suyla çalışan üç büyük fabrikanın daha yapımına başlandı. Böylece, kurulu toplam nükleer güç 1980'de 6 000 MW'a ulaşacaktır. (L)

CANGUİLHEM (Georges), fransız filozofu (Castelnaudry 1904). Felsefe agrejesi oldu (1927), tıp doktorası yaptı (1943), Strasbourg'da genel felsefe ve mantık okuttu (1941-1949), sonra XVII. ve XVIII. yy.-larda refleks kavramının oluşumu üstüne bir edebiyat doktora tezi hazırladı (1955). Sorbonne'da bilim tarihi ve felsefesi profesörü ve Bilim Tarihi enstitüsünün yöneticisi oldu. Araştırmalarıyla bilim tarihine büyük katkıda bulundu. Başlıca eserleri: *la Connaissance de la vie* (Yaşam bilgisi) [1952], *l'idée de médecine expérimentale selon Claude Bernard* (Claude Bernard'a göre deneysel tıp düşüncesi) [1965], *le Normal et le patholojique* (Sağlamlık ve hastalık) [1966], *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences* (Bilim tarihi ve felsefesi üstüne incelemeler) [1968]. (L)

***CANOVA** (Mahir), türk tiyatro sanatçısı. — Sahneye koyduğu 101. oyun sebebiyle Bursa Ahmet Vefikpaşa tiyatrosunca kendisine bir plaket verildi (1974). [M]

***CANSEVER** (Edip), türk şairi. — Son şiirlerini *Sonrası kalır* (1974) adlı bir kitapta topladı. (M)

***CANTAL idare bölgesi,** Fransa'da Auvergne'de idare bölgesi. — 169 330 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 25 kanton ve 259 komün. (L)

CANTEKİN (Mustafa), türk siyaset adamı ve hekimi (Çorum 1878 - Ankara 1955). İstanbul Tıp fakültesindeki öğrenimi sırasında siyasetle ilgilendiği için Şam'a sürüldü (1906); burada Mustafa Kemal ile tanıştı ve Kırşehirli Lütfi Müfit'in (Özdeş) de katılmasıyla, üçü birlikte gizli, Vatan ve Hürriyet cemiyetini kurdular. Kurtuluş savaşı boyunca Atatürk ile birlikte çalışan, ordunun sağlık hizmetleri alanında yararlı çalışmalar yapan Cantekin, Birinci Büyük Millet meclisine Kırşehir milletvekili olarak girdi; 1950'ye kadar sürekli olarak mecliste kaldı; milletvekilliğinin ilk yıllarında bir süre Afyon Askerî hastahanesinin başhekimliğini de yaptı. (M)

CANTÜRK (Kemal), türk maliyecisi ve idare adamı (Kemah 1925). Siyasal Bilgiler okulunu bitirdi (1946); Maliye bakanlığına girdi ve burada müfettişliğe yükseldi (1950); Hazine genel müdür yardımcısı (1954), Paris büyükelçiliği malî müşavirliği (1960). Hazine genel müdürlüğü müşaviri (1963) ve genel müdürü oldu (1964). Uzun süre M.İ.İ.T. (Milletlerarası İktisadî İşbirliği teşkilâtı) genel sekreterliği yapan (1965) Cantürk, daha sonra Devlet Planlama teşkilâtı müsteşarlığına getirildi (1973). [M]

***CAPDEVİELLE** (Pierre), fransız bestecisi ve orkestra şefi. — (öl. Bordeaux 1969). [L]

***CAPENHURST,** Büyük Britanya'da (Cheshire) bölge. — Capenhurst'ta, gözenekli çeperler arasından yayınım yöntemiyle zenginleştirilmiş uranyum üreten ve önce askerî amaçlarla kullanıldığı halde, sonradan askerlik dışı uygulamalar için düşük oranlı uranyum zenginleştirme fabrikası haline getirilen bir atom santralından başka, ültrasantrifügasyon yöntemiyle zenginleştirilmiş uranyum 235 üreten bir fabrika daha vardır. Hollanda'daki Almelo fabrikası da aynı ilkeye göre çalışır; yalnız, Hollanda fabrikasında binlerce santrifüj aynı anda çalıştığı ve sürekli işlem yapıldığı halde ingiliz fabrikasında zenginleştirilmiş uranyum üretimi için birkaç santrifüjün çalışması yeterlidir. Yayınım yöntemiyle çalışan Capenhurst fabrikasının bugünkü üretim kapasitesi 400 t A.B/yıl (yıllık ayırma birimi) iken santrifüjleme fabrikasının ve Almelo fabrikasının kapasitesi aşağı yukarı 25 tA.B./yıl kadardır. Capenhurst fabrikasının ilk santrifüjleme ünitesi 1972 sonunda hizmete girdi, fakat sanayi tipinde bir pilot ünite daha önceden çalışmağa başlamıştı. (L)

Capezio Award (THE), A.B.D.'de dans sanatının yayılmasına katkıda bulunan sanatçı ya da herhangi birine verilen ödül. 1887'de New York'ta kurulmuş Société Capezio Inc. (dans ayakkabısı ve aksesuvarı yapımevi) ilgililerince 1951'de konan bu ödülü kazananlardan bazıları şunlardır: Doris Humphrey (1954), Ted Shawn (1957), Martha Graham (1960), José Limon (1964), Agnes De Mille (1966), Paul Taylor (1967), Arthur Mitchell (1971), La Meri (1972), Robert Joffrey (1974). [L]

CAPOGROSSİ (Giuseppe), italyan ressamı (Roma 1900 - ay.y. 1972). Paris'te kaldığı süre içinde (1927-1933) Carlo Carra, Pablo Picasso ve fov'lardan etkilendi. Figüratif ve soyut yapıtlarında bu dönemin izleri görülür. Savaş sonrası döneme kadar figüratif resim yapan sanatçı daha sonra lirik bir soyutlamaya yöneldi. Birçok italyan sanatçıyla birlikte, Paris'te Michel Tapié'nin düzenlediği enformel resim sergilerine katıldı. 1949'da ressam Alberto Burri ve heykelci Ettore Colla ile birlikte *Gruppo Origine*'yi kurdu ve bu topluluğu 1951'e kadar yönetti, bu tarihte de topluluktan ayrıldı. Hemen hemen bütün non-figüratif resimlerinde düşünce yazısının üç dişli bir öğesini çeşitli biçimlerde işler. (L)

***CAPOTE** (Truman), amerikalı yazar. — Altmış sayfalık kısa anlatısı *The Thanksgiving Visitor*'da (İyilikbilir ziyaretçi) [1969] bir delikanlının, ruhunda kök salmış kötülüğü fark edişini anlatır. (L)

***CAPRA** (Frank), amerikalı sinema yönetmeni. — 1971'de *The Name above the Title* (Ad şöhretten önce) adıyla otobiyografisini yayımladı. (L)

CARBOWAX [karbovaks] i. (tes. edil. ad). Kim. Molekül ağırlığı 200 ile 20 000 arasında değişen, polietilen glikol ve metoksipolietilen glikollerin tümü.

— ANSİKL. *Carbowax*, çok üstün yağlama niteliği taşıyan, ısıda kararlı, hidrolizi yapılamayan kimyasal maddelerin çoğuna dayanıklı, suda çözünen renksiz sıvılar ya da mumsu maddeler halinde bulunur. Gerek kauçuğun ve dokuma maddelerinin işlenmesinde, gerek madenlere şekil vermede kullanılan suda çözünüm yağlayıcıların yapımında Carbowax'tan yararlanılır. Ayrıca boyarmaddelerin, reçinelerin, proteinlerin ve özlüleştirici katkı maddelerinin çözücüsüdür; kazein ve jelatinli bileşiklerin hazırlanmasında da Carbowax yayıcı etken olarak kullanılıyor. (L)

***CARCOPİNO** (Jérôme), fransız tarihçisi. — (öl. Paris 1970). 1968'de *Souvenirs romains*'i (Roma anıları), 1970'te de *Souvenirs de la Guerre en Orient, 1915-1917*'i (1915-1917 Doğu savaşı anıları) yayımladı.

CARDENAS (Augustin), kübalı heykelci (Matanzas, Küba 1927). Havana'daki San Alejandro Güzel Sanatlar okulunda öğrenim gördü (1943-1949). 1955'te Paris'e yerleşti. Gerçeküstücülerle tanıştı, 1956 ve 1959'da onlarla birlikte eserlerini sergiledi. Yapıtlarında insanı dinlendiren bir incelik göze çarpar; uzama doğru atılacak yerde, biçimleri kucaklayan bu incelik öğesi sanki, temelinde zaman zaman dalgalanan bir anlatım gücü yatan çizgisel bir ritimle denetlenir. Önceleri, ağaçtan büyük totemler yapan Cardenas daha sonraki çalışmalarında mermere yöneldi ve daha çok Belçika kara mermeriyle damarlı ve beyaz Carrara mermerini kullandı. Yapıtlarının yüzde 1'i anıtsal heykellerden oluşur. Özellikle Auxerre koleji (1968) ile Saint-Denis fakültesindeki (1970) yapıtları bu türdendir. Cardenas, Avusturya (1961), İsrail (1962), Japonya (1963) ve Kanada'da (1964) açılan uluslararası simpozyumlara katıldı. (L)

Foto. Le Point Cardinal (LAROUSSE)

***CARDENAS** (Lázaro), meksikalı general ve devlet adamı. — (öl. Mexico 1970). [L]

***CARDİN** (Pierre), fransız kadın terzisi. — Terzilikle yetinmeyip süslemeyle ilgilenmeğe başladı. Daha 1969'da *Environnement* adlı bir butik açtı ve burada dünyanın dört bir yanından getirilmiş taze çiçekler, seramikler, ışıklandırma araçları ve Gio Ponti'nin yaptığı mobilya v.b. eşyayı sergiledi. 1970'te Cardin eski Ambassadeurs tiyatrosu salonunda *Espace Cardin*'i açtı. Bu sergiyle bir bakıma çağdaş sanatın koruyuculuğunu yaptı. İki tiyatro salonu ve konferans salonu olarak da kullanılabilen bir projeksiyon salonunda P. Cardin'in seyirciye çeşitli gösteriler ve görüntüler sunduğu söylenebilir. Çünkü burada koleksiyonların yanı sıra seyirciye birçok mobilya, eşya, resim v.b. de sergilemiştir. (L)

CARIM (Fuat), türk diplomatı, yöneticisi ve yazarı (Halep 1892 - İstanbul 1972). Mülkiye mektebini bitirdi (1913); bir süre Cenevre üniversitesinde öğrenim gördü; Türkiye'ye dönüşünde nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık yaptı. İzmit milletvekili olarak Birinci Büyük Millet meclisine giren (1920) Carım daha sonra dışişleri bakanlığının hizmetine geçerek Moskova ve Kazan bölgesi başkonsolosluğuna atandı; bunu çeşitli yerlerdeki başkonsolosluk ve büyükelçilik görevleri izledi; bu arada tarih ve gezi türlerinde eserler verdi. Başlıca eserleri: *Cezayir'de Türkler* (1962); *Türklerin denizciliği* (1965); *Latin Amerika* (1968). [M]

Caricom (KARAYİPLER TOPLULUĞU'nun simgesi), iktisadî kuruluş; 1973'te Jamaika, Guyana, Barbados, Trinidad ve Tobago (Chaguaramas antlaşması) tarafından kuruldu. Karayipler Ortak pazarı Caricom'a bağlıdır. Örgüt 1974'te Carifta'nın (Karayipler Serbest Mübadele birliği) yerini aldı. Caricom, Karayipler'deki eski ingiliz sömürgelerini birleştirerek bir federasyonun kurulmasına önayak olmak zorundadır. (L)

***CARLOS'ÇULUK** veya **CARLİSMO** i. — Bourbon-Parma prensi Xavier ile oğlu Hugo Carlos'u (Hugues-Charles) İspanya tahtının gerçek sahipleri olarak gören Carlos'çular 1970'te «Franco rejimine açıkça karşı koymaya» ve İspanya'daki bugünkü «diktatörlük rejimiyle mücadele etmeyi amaçlayan gizli demokratik kuruluşlarla birlikte çalışmaya» karar verdiler. Siyasal özgürlüklerin tanınmasını isteyen Carlos'çular her düzenledikleri gösteride binlerce militanı biraraya getirmeyi başardılar ve eylül 1971 Cortes seçimlerine on beşe yakın adayla katıldılar Bununla birlikte, Carlos'çu ve gelenekçi üniversite öğretim görevlileri, Bourbon-Parma prensi Xavier ile anlaşamayınca hem Carlos'çuluktan, hem de mutlakıyet adına mücadeleden vazgeçtiler. 1975 nisanında prens Xavier, oğlu Hugo Carlos adına tahttaki hakkından vazgeçtiğini açıkladı. (L)

CARLSON (Carolyn), finlandiya asıllı amerikalı modern kadın dansçı (Fresno 1942). 1963'te Utah üniversitesini bitirdi. 1964'te Alwin Nikolais'in dikkatini çekti. Nikolais, Carlson'u staj devresinden geçirmeden topluluğa aldı. Kısa sürede geleneksel bale tekniğinden uzaklaşmak zorunda kalan Carlson, teknik ve yorum özellikleri yanı sıra güzelliği ve çekiciliği sayesinde Alwin Nikolais'in Dance Theatre'ında baş dansçı oldu. Bu toplulukta çalışırken, Nikolais'in bazı eserlerinde rol aldı (*Imago*), bazı eserlerini de ilk olarak yorumladı (*Somniloquy*, 1967; *Echo*, 1970). 1971-1972 bale mevsiminde Anne-Béranger topluluğuyla çalıştı, Joseph Russillo'nun yerine geçti ve hem dansçı, hem koreograf olarak Avignon şenliğine katıldı (*Ölü bir düş için ayin*, *Altı artı...*). Varese'ye yapılan saygı töreni için Paris operasına çağrıldı ve *Yoğunluk 21,5* ile herkesi büyüledi. Carlson bu eserde geleneksel klasik bale ile «dance work» arasındaki aykırılığı gözler önüne serdi. Paris operasında çağdaş dans eğitmeni oldu; kısa süre sonra yıldız dansçılığa yükseldi. Artık çevresinde, araştırma yapabilmesi için bir modern dans topluluğu bulunuyordu. 1974'te Larrio Ekson'un yanında Dance Theatre ile birlikte *Tam tamına bir saniye var* adlı yapıtı düzenledi ve yorumladı. 1975'te, bir «toplu gösteri» olan *Delilerin altını*'nı sahneledi. (L)

***CARMİCHAEL** (Bennett L. Stokely), *Black Power*'in (Kara İktidar) amerikalı önderi. — *Black Panthers* (Kara Panterler) hareketine katıldı ama bir süre sonra, bu partinin dogmacı anlayışına ve beyaz radikallerle işbirliği yapmasına karşı çıkarak 1969'da ayrıldı. (L)

***CARNAP** (Rudolf), alman mantıkçısı. — (öl. Santa Monica, Kaliforniya 1970). [L]

***CARNÉ** (Marcel), fransız sinema yönetmeni. — *Les Jeunes Loups*'dan (Yavru kurtlar) [1967] sonra *Les Assassins de l'ordre* (Düzen bozucular) [1970] ve *La Merveilleuse Visite* (Harika ziyaret) [1973] adlı filimleri çevirdi. (L)

***CARNER** (Josep), katalan şair. — (öl. Brüksel 1970). [L]

CARO (Anthony), ingiliz heykelcisi (Londra 1924). Londra'daki Polytechnic School ve Royal Academy'de okuduktan (1947-1952) sonra, 1951-1953 arasında Henry Moore* ile çalıştı. Önceleri insan figürünü büyük bir özgürlükle işledi ama 1960'tan sonra gerçekçilikten uzaklaşarak madensel (alüminyum ve çelik) yapıtlara yöneldi. Bu eserlerinde boyalı tabaka ve putreller, uzam içine korkusuzca ve dikkati çekecek bir biçimde yerleştirilmiştir. Çeşitli öğeler arasındaki dengesizlik ve bunun sonucu ortaya çıkan gerilim tam bir dinginlik içinde kaybolur gider. Caro bazı yönlerden, minimal* sanata *(Ek)* yaklaşmaktaysa da renk ve buluş açısından giriştiği güçlü estetik araştırmasıyla bu sanattan uzaklaşır. (L)

***CARPENTİER** (Alejo), kübalı yazar. — Son olarak kısa bir roman yazdı: *El derecho de asilo* (Sığınma hakkı) [1972]. Alaycı bir anlatımla acı bir düşüncenin yer yer kesiştiği bu yapıtta yazar sürgün ve mültecilerin yaşam düzenini kişisel deneylerinden yararlanarak anlatmağa çalıştı. (L)

***CARRERA ANDRADE** (Jorge), ekvadorlu diplomat ve yazar. — Otobiyografik bir anlatı olan *El volcan y el Colibri*'yi (Volkan ve arı kuşu) [1970] yayımladı. (L)

***CARRERO BLANCO** (Luis), ispanyol subayı ve siyaset adamı. — (öl. Madrid 1973). Devlet başkanına olan kayıtsız şartsız bağlılığı nedeniyle, 18 temmuz 1972'de çıkarılan bir yasayla «general Franco'nun ölümünden sonra ispanyol hükûmetinin başkanı» olacağı açıklandı. 8 haziran 1973'te başbakanlığa getirildi ama, 20 aralık 1973'te bir suikast sonucu öldürüldü. (L)

CARSTENS (Karl), alman siyaset adamı (Bremen 1914). Avukattı, Köln üniversitesindeki Avrupa Toplulukları Hukuk enstitüsü müdürü oldu, Dışişleri bakanlığına girdi ve 1960'ta Gerhard Schröder'in devlet bakanı oldu. 1967'de Schröder'in yerine savunma bakanlığına getirildi. 1968-1969 yılları arasında, K.G. Kiesinger'a bağlı olarak kançılarlık başkanı oldu; sonra üç yıl süreyle Bonn'daki Araştırma enstitüsünü yönetti. Kasım 1972'de Bundestag'a seçildi. 17 mayıs 1973'te de C.D.U. (Hıristiyan Demokrat partisi) - C.S.U. (Hıristiyan Sosyalist partisi) parlamento grup başkanı oldu ve görevden ayrılan Rainer Barzel'in yerine geçti. (L)

***CARTAGENA**, İspanya'da şehir. — Kurşun dökümevi. (L)

CARTAN (Henri), fransız matematikçisi (Nancy 1904). Önce Paris Fen fakültesinde, 1970'ten bu yana da Orsay Fen fakültesinde profesörlük yaptı. Nicolas Bourbaki topluluğunun kurucularındandır. Çalışmaları bir gerçek değişkenli fonksiyonlar, analitik uzaylardaki karmaşık çok değişkenli fonksiyonlar ve homolojik cebire dönüktür. (L)

***CARTER** (Elliott), amerikalı besteci. — Son olarak *Orkestra için konçerto*'yu besteledi; bu eseri ilk olarak şubat 1970'te New York'ta L. Bernstein yönetti. Carter'ın bir de aralık 1971'de tamamladığı *Yaylılar dörtlüsü no 3* adlı bestesi ise 1973'te birçok defa gözden geçirildikten sonra ilk olarak New York'ta seslendirildi. Sanatçının bu son eserinde dört çalgı iki ikiliye (keman - viyolonsel ve keman - alto) bölünmüştür; ikiliden biri daha özgür bir ritim *(yarı rubato)* izlerken öteki ritme sıkı sıkıya bağlı kalır. (L)

***CARTER** (Jack), ingiliz koreograf ve dansçı. — 1968'de London's Festival Ballet'de baş koreograf oldu. Başlıca düzenlemeleri şunlardır: Het Nationale Ballet için bir *Romantik Pas de deux* (1971), New London Ballet için *Pythoness Ascendant* (1973) ve yine aynı yıl Scottish Theatre Ballet için *Three Dances to Japanes Music* (Japon müziğinde üç dans). [L]

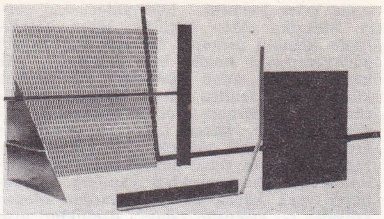

Anthony CARO
«Pencere» (1966-1967)
boyalı çelik
(The Arts Council, Londra)

***CARTİER** (Raymond), fransız gazetecisi. — (öl. Paris 1975). [L]

***CARTİER-BRESSON** (Henri), fransız fotoğraf sanatçısı. — Son olarak yayımladığı fotoğraf albümleri şunlardır: *Flagrants délits* (Suçüstü) [1969], *Vive la France* (Yaşasın Fransa) [metin: F. Nourissier, 1970], *L'Homme et la Machine* (İnsan ve makine) [metin: R. Etiemble, 1972] ve *Visage d'Asie* (Asya'nın görünümü). [L]

***CASABLANCA,** Fas'ta şehir. — Limanın trafiği 1972'de 15 Mt'u aştı. (L)

***CASALS** (Pablo), ispanyol viyolonselcisi, orkestra şefi ve bestecisi. — (öl. San Juan, Porto Rico 1973). Birçok ülkede çaldığı *Birleşmiş milletler marşı* adlı yapıtını Birleşmiş Milletler merkezinde yönetti. Sanatçı bu eserini W. H. Auder'in bir şiiri üstüne bestelemiştir. (L)

***CASANOVA** (André), fransız bestecisi. — Kültür bakanlığının isteği üzerine *le Bonheur dans le crime* (Öldürmenin zevki) [1969] adlı bir opera besteledi. Daha sonra, orkestra ve ingiliz kornosu için *Musique concertante* (1969), piyano ve üflemeli çalgılar için bir *Quintette* (1970), senfoni orkestrası için *Alternances* (ilk olarak aralık 1972'de Strasbourg'da çalındı), solo korno, yaylılar orkestrası, marimbafon ve iki tom için bir *Fantezi* (ilkin şubat 1973'te Paris'te çalındı) ve solo tenorlu orkestra için *Symphonie n°3 «Dithyrambes»* (ilk olarak şubat 1973'te halka sunuldu) gibi eserler besteledi. (L)

***CASARES** (Maria), fransız kadın tiyatro ve sinema oyuncusu. — Sinema sanatçısı olarak *le Testament d'Orphée*'de (Orphée'nin vasiyetnamesi) [J. Cocteau'nun, 1960] rol aldı. 1970'te *Mère Courage* (Cesaret ana) adlı oyunu yorumladı; 1972'de de *Le Roi borgne*'da (Kör kral) [C. Fuentes'in] oynadı. (L)

CASAS GRANDES, Meksika'da, Chihuahua eyaletinde arkeolojik yer. A.B.D.'nin güneybatı kültürünün en ileri merkezi olan bu şehir, M.S. 1300'de Meksikalılar tarafından kolonileştirildi. Şehrin önemi bu iki geleneğin karşılaşma noktası olmasından ileri gelir. Son yıllarda amerikalı arkeolog Charles C. Di Peso, hangi tarihlerde bu iki gelenekten birinin öbürünü etkisi altına aldığını kronolojik olarak saptadı.

1300'e kadar pueblo geleneği ağır basmış ve bu dönemden, yarısı toprağın içine gömülmüş evler, iki renk boyanmış geometrik desenli çömlekler ve daha geç tarihli

Luis CARRERO BLANCO
(solda)
ve general Franco
(haziran 1973)

Foto. *Mercury illustration, Gamma (LAROUSSE)*

tuğla evler kalmıştır. 1300 yıllarından sonra Meksika etkisi özellikle tören binalarında kendini gösterir; bu etki A.B.D.'nin güneybatısında bugün bile geçerlidir: çok katlı ve çok odalı konutlar. «Chihuahua kültürü» de denilen Casas Grandes kültürünün en belirgin niteliği, geometrik desenlerle süslü, bazen insan biçiminde işlenmiş çokrenkli çömlekçiliktir. Ayrıca firuze, bakır ve pirit pandantiflerle süslenmiş deniz kabuklarından yapılma gerdanlıklar veya küçük bakır çanlardan oluşan kolyeler bu kültürün tanıtıcı özellikleri arasında sayılabilir. (L)

Fidel CASTRO

CASKEL (Christoph), alman vurma çalgıcısı (Greifswald 1932). Çağdaş müzik çalışmalarıyla dikkati çekti; seslendirdiği eserler arasında özellikle K. Stockhausen'in *Zyklus*'u (1959), M. Kagel'in *Transicion II*'si (1959) ve yine K. Stockhausen'in *Kontakte*'si (1960) sayılabilir. *Darmstädter Beiträge zur Neuen Musik*'de (bk. DARMSTADT, *Ek*), *Notation für Schlagzeug* (Vurma çalgılar için notalama) adlı makalesi yayımlandı. (L)

***CASSANDRE** (Adolphe Jean-Marie MOURON — denir), fransız ressamı ve afişçisi. — (öl. Paris 1968). [L]

***CASSİN** (René), fransız hukukçusu. — (öl. Paris 1976). 1968'de Nobel Barış ödülünü kazandı. (L)

***CASSİNGA,** Angola'da bölge. — Demir cevheri yataklarının yoğun şekilde işletilmesine 1967'de başlandı ve ülke Afrika'nın en büyük demir üreticileri arasına katıldı. (L)

***CASSOLA** (Carlo), italyan yazarı. — Son öyküleri (*Storia di Ada* [Ada'nın öyküsü], 1967) ve romanlarında («*Bir ilişki*», 1969; «*Volterra'lı Anna*», 1970) «yaşam dilimi»nin doğacı estetiğine bir dönüşü yansıtır. (L)

***CASSOU** (Jean), fransız yazarı. — 1971'de yayımlanan *Le Voisinage des Cavernes* (Mağaraların yakınlığı) adlı son romanında düş belirsizliklerine ve bilinçdışı gizemlere yöneldi. Aynı yıl, bütün yapıtları için Ulusal Büyük Edebiyat ödülünü kazandı. (L)

***CASTELLANİ** (Aldo), italyan hekimi. — (öl. Estoril 1971). [L]

***CASTELLANİ** (Renato), italyan sinema yönetmeni. — *Mare Matto*'dan (Zor iş) [1963] sonra *Questi Fantasmi'yi* (Bu hayaletler) [1969] ve *Una breve stagione*'yi (Kısa bir mevsim) [1969] yönetti. Televizyon için *Leonardo da Vinci* (1970) ve *Omaggio a Venezia* (Venedik'e saygı) [1972] adlı filimleri çevirdi. (L)

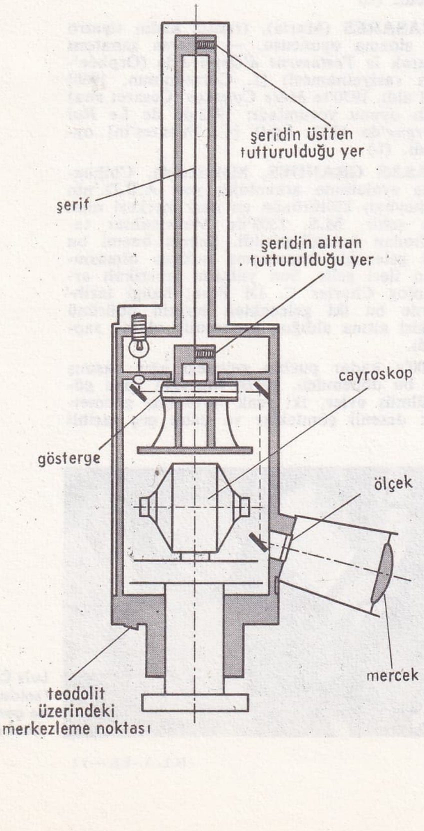

cayroteodolit

***CASTELNUOVO - TEDESCO** (Mario), amerikan uyruğuna geçen italyan bestecisi. — (öl. Hollywood 1968). [L]

***CASTEX** (Raoul), fransız amirali ve askerlik kuramcısı. — (öl. Villeneuve-de-Rivière, Haute-Garonne, 1968). [L]

CASTİGLİONİ (Niccolo), italyan bestecisi (Milano 1932). Milano konservatuvarında G. F. Ghedini'den ders aldı, sonra Salzbourg'daki Mozarteum'da okudu, bunu Darmstadt'daki yaz kursları izledi. 1967'den 1973'e kadar A.B.D.'de kaldı. Buffalo'daki (New York) Center of Creative and Performing Arts'da «composer in residence», San Diego üniversitesinde de (Kaliforniya) «regent lecturer» oldu. Dizisel-cilik sonrası eğilimli eserleri, özellikle de enstrümantal parçaları son derece canlı olan lirik ve dramatik mizacının aynası sayılır. Besteleri arasında şunlar sayılabilir: 1961'de İtalia ödülünü kazanmasını sağlayan *Attraverso lo specchio* adlı radyofonik bir opera; koro ve dokuz çalgı için *Gyro* (1963); J. Milton'dan esinlenerek, soprano ve orkestra için *A Solemn Music I* (1963) ve *II* (1963-1965); *Orkestra için bir konçerto* (1967), Ben Jonson, Dante, Shakespeare ve J. Keats'ın eserlerinden esinlenerek koro ve orkestra için bir *Do senfonisi* (1968-1969); solo, koro ve orkestra için *Three Miracle Plays;* ilk olarak haziran 1970'te Roma'da çalınan flüt ve orkestra için *le Chant du signe* adlı bir konçerto; flüt, piyano ve orkestra için *Arabeschi* (1971-1972) ve orkestra için 11 müzikli şiir *İnverno İn-Ver* (1972). Castiglioni'nin ayrıca, *Rönesans'tan günümüze kadar müzik dili* adlı bir de çalışması vardır. (L)

CASTİLLO tepesi, İspanya'da, Santander yakınlarında, Puente Viesgo'ya hâkim dağ. Birçok mağarada Yontmataş devrinin ilk zamanlarından kalma duvar resimleri bulundu. *El Castillo* mağarasında Acheul kültüründen Azil sanayiine kadar uzanan bir dizi tabaka görülür. (L)

***CASTRO** (Fidel), kübalı devlet adamı. — 1967'de Latin Amerika'daki tüm devrimci hareketlere yardım elini uzatacağını ve Latin Amerika Dayanışma örgütünü (L.A.D.Ö.) destekleyeceğini ilân etti. Ama, bu arada ülkesinin bir yol göstericilik yapmak iddiasında olmadığını, çünkü hiç kimsenin devrim tekelini elinde bulunduramayacağını da açıkladı.

1969'da, ülkesinin Peru ile (Peru'da iktidar askerlerin yönetimine geçmişti) yeniden diplomatik ilişkiler kurmağa hazır olduğunu belirtti. 1971'de de Bolivya ile ilişkilerini yenilemeğe çalıştı. 1968'de, Sovyetler birliğinin Çekoslovakya'ya yaptığı askerî müdahaleyi onayladığını ve ülkesinin Vietnam ile dayanışma içinde bulunduğunu açıkladı. 1970'te, Lenin'in yüzüncü doğum günü dolayısıyla, S.S.C.B. ile tam bir anlaşma içinde bulunduğunu belirtti.

1971'de, Fidel Castro Şili'ye yaptığı yolculuk sırasında Salvador Allende hükûmetine destek olmak amacıyla, maden işçilerine ücret konusunda daha anlayışlı davranmalarını, öğrencilere ise daha sakin ve daha sabırlı olmalarını öğütledi.

Ertesi yıl, devlet başkanı Castro, uzun bir yolculuğa çıkarak (mayıs-temmuz 1972) Cezayir, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya ve S.S.C.B.'yi dolaştı.

1972'de, Karayip devletleriyle (Barbados, Guyana, Trinidad ve Tobago Jamaika) yeni diplomatik ilişkilere girişti. Şubat 1973'te, A.B.D. ile hava korsanlığı konusunda bir antlaşma imzaladı. Bu arada, ülkesindeki yozlaşmaya, «iktisadî suçlara» (tembelliği önleme yasası) ve yasa dışı cinsel ilişkilere karşı tedbirler aldı. Şubat 1974'te, Brejnev'in Küba'yı ziyareti, Fidel Castro'nun sovyet görüşlerini benimsemesini kolaylaştırdı. OAS'ın (Organization of American States, Amerika Devletleri örgütü) 19-23 nisan 1974'te, Atlanta'da (Amerika) yaptığı toplantıda örgüt üyelerinin 1962'den beri Küba'ya uyguladıkları iktisadî ve diplomatik ambargonun kaldırılmasını isteyen Meksika dışişleri bakanı Emilio O. Rabasu bu konuyu Castro ile görüştüğünü ve kararın Küba'da memnunluk yaratacağına inandığını söyledi. (LM)

***CASTRO** (Josue de), brezilyalı iktisatçı. — (öl. Paris 1973). [L]

Catalan, Barcelona'yı Cenevre'ye bağlayan Avrupa ekspres tren seferleri. İlk yıllarda otomotris katarların çalıştığı bu seferler ancak Fransa-İspanya sınırından Cenevre'ye kadar yapılabiliyor, İspanya'da raylar arasındaki açıklık değişik olduğundan yolcular aktarma yaparak yollarına devam etmek zorunda kalıyorlardı. 1969'dan beri bu sefer, hem R.E.N.F.E. (İspanya Millî Demiryolları idaresi), hem de S.N.C.F. (Fransız Millî Demiryolları şirketi) hatlarında çalışabilecek şekilde açıklığı değişebilen dingillerle donatılmış Talgo ispanyol otomotris katarlarıyla yapılıyor. (L)

CAV (Cavit), türk bisikletçisi ve antrenörü (Selânik 1905). 1924 ve 1928 olimpiyatlarına katıldı, aynı yıllarda İstanbul'da yapılan bütün sürat ve mukavemet yarışlarını kazandı; şehirlerarası bisiklet turunu tamamlayan ilk bisikletçi oldu; üç kere millî formayı giydi; 1933-1942 arası Bisiklet federasyonu ikinci başkanlığı yaptı. (M)

***CAVAİGNAC** (Eugène), fransız tarihçisi. — (öl. Paris 1968). [L]

CAVALİERE (Alik), italyan heykelcisi (Roma 1926). Önce Brera akademisi, sonra da Milano Edebiyat fakültesinde okudu. Nesneyi sınırlama düşüncesini yadsıyan anlatımlı bir heykelcilik anlayışını benimsedi. *Yasak oyunlar* çevriminde ve *Gustavo B.'nin serüvenleri*'nde bireylerin zamanda, uzamda ve tarihteki değişimlerini yakalamağa çalıştı. Anlatmak istediklerinde bir alay ve bir yapmacık (bu gereç seçiminde bile fark edilebilir) vardır, bu nedenle doğacılıktan uzaklaşır. Aynı oyunlara, ağaç ve meyveleri konu edinen ve bölüm başlıklarını Lucretius'un *Nesnelerin yapısı* adlı eserinden alan çalışmalarında da (1964) rastlanır. Sanatçı yapıtlarında verismo ve karşı-doğacılık motiflerini hem karşılaştırır, hem de kaynaştırır ve bu yöntemden yıllar yılı yararlanır. Zamanla çevresel eserler vermeğe, «gösteri-heykeller» yapmağa başlar: sözgelimi 1971'de gerçekleştirdiği *Apollon ve Daphne, A ile Z, aşkı ve mevsimleri bekliyor*. Bu yapıtlarında anlatıyı sahneleme yoluyla düzenlerken doğal ve yapaydan yararlanır. (L)

CAVKAYTAR (Yücel), türk okçusu (İstanbul 1948 - Stockholm 1967). İstanbul Ok Spor kulübünde spora başladı (1961) ve ertesi yıl, daha on dört yaşındayken millî oldu (1962); aynı yıl Avrupa Gençler şampiyonluğunu kazandı; 1963'te dalak ameliyatından sonra durumu ağırlaştı, tedavi için gönderildiği İsveç'te öldü; öldüğü yıl Türkiye'de yılın sporcusu seçildi. (M)

***CAYATTE** (André), fransız sinema yönetmeni. — 1967'den sonra *Saadet yolları* (Chemins de Katmandou) [1969], *Ölesiye sevmek* (Mourir d'aimer) [1970], *Pas de Fumée sans feu* (Ateş olmayan yerden duman çıkmaz) [1973] gibi filimleri yönetti. (L)

***CAYMAN adaları,** ing. **Cayman İslands,** Karayip denizinde adalar. — 10 300 nüf. Turizm hızla gelişmektedir. (L)

CAYRODİNAMİK i. (ing. *gyrodynamic*'ten). Mekan. Dönme halindeki cisimlerin dinamiği. (L)

***CAYROL** (Jean), fransız yazarı. — 1968 haziran-aralık ayları arasındaki dünya olaylarını günce biçiminde veren uzun bir şiirinden (*Poésie-Journal* [Günce-Şiir], 1969) sonra, geleneksel değerleri, gerek insan ilişkileri (*N'oubliez pas que nous nous aimons* [Birbirimizi sevdiğimizi unutmayınız], 1971; *Kakemono Hôtel* [Kakemono oteli], 1974) gerekse bir kültürün kuruluşu (*Histoire d'un désert* [Bir çölün tarihi], 1972) açısından eleştiren romanlar yazdı. 1973'te Goncourt akademisine seçildi (Alexandre Arnoux'nun yerine). [L]

***CAYROSKOP** i. — ANSİKL. Eylemsiz merkezlerde kullanılabilmesi için, ihmal edilebilecek kadar az bir sapma gösteren *cayroskop*'ların geliştirilmesi artık zorunlu olmuştur. Aslında bu sapmanın başlıca nedeni, dönme hızı dakikada 20 000 deviri aşan cayroskopun gövdesi üzerine etki eden

Foto. Francolon-Gamma (LAROUSSE)

sürtünmelerdir. Sürtünmesiz süspansiyonlar bulmak, özellikle magnetik süspansiyon ve akışkan yataklı süspansiyon tipleri gerçekleştirebilmek için çeşitli yollar düşünüldü; akışkan yataklı süspansiyonda cayroskopun gövdesi, basınçlı gaz doldurulmuş küçük bir yastıkla akışkan yatağından ayrılır. Dönme hızlarını ölçmek için son yıllarda geliştirilen en hassas aygıt laserli cayroskoptur. Yapısında klasik cayroskoplar gibi döner parça bulunmadığı halde «cayroskop» adı verilen bu cihazlar, aynı laser kaynağından yayılan ve ölçülecek dönme hızına eşit bir hızla hareket ettirilen bir montaj içinde birbirine ters yönlerde dolanan iki ışık demeti arasındaki frekans farkını ölçer. (L)

CAYROTEODOLİT i. (ing. *gyrotheodolite*'ten). Topogr. Bir teodolitle bu teodolotin üzerine yerleştirilmiş bir cayroskoptan oluşan ve teodolitin yatay tablası üzerinde coğrafî kuzeyin yönünü belirlemeğe yarayan birleşik âlet.

— ANSİKL. *Cayroteodolit*'in çalışma ilkesi cayropusulanınkine benzer. Çekül doğrultusunda inen ince bir telin ucuna asılmış olan yatay dönme eksenli cayroskopa çok hızlı bir dönme hareketi verilir. Cayroskopun ekseni coğrafî meridyenin iki yanında salınımlar yapar. Cayroskopa tutturulmuş ışıklı bir göstergenin görüntüsü cayroskopu çevreleyen ve teodolitin alidatına bağlı olan kutunun üzerindeki dereceli bir ölçeğe yansır. Ölçmeyi yapan operatör alidatı döndürerek göstergenin görüntüsünü hep ölçeğin başlangıç noktasında tutar. Cayroskopun ekseni maksimum uzanıma ulaştığı an operatör alidatı durdurur ve yatay tabladaki dereceleri okur; bu derecelerin ortalaması da coğrafî kuzeye karşılık düşen dereceyi verir. Günümüzde cayroskopla yön tayini yerine çok daha üstün olan astronomik yön tayini uygulanıyor; bu yöntem özellikle yeraltı bölgelerinin haritasını çıkarmakta kullanılır. (L)

CAZENEUVE (Jean), fransız sosyoloğu ve yazarı (Ussel 1915). Edebiyat doktoru (1957) ve C.N.R.S.'de araştırmacı oldu. Yeni Meksika yerlileri arasında etnografya incelemesi yapmakla görevlendirildi (1955-1966). 1966'da Sorbonne'da profesör, 1970'te Modern Eğitim Teknikleri Fransız bürosu başkanı oldu. 1964'te O.R.T.F. yöneticiliğine atandı, 1971'de televizyon program merkezi başkanı oldu. 1973'te Fransız Basın enstitüsü müdür yardımcılığına ve Fransızca Konuşan Uluslararası Sosyologlar derneği ikinci başkanlığına getirildi. Ayrıca, 1972'den bu yana Sürekli Eğitim Kalkınması derneği başkanıdır. İlkel veya çağdaş uygarlıklardaki değişiklikleri çözümlemeyi amaçlayan Jean Cazeneuve özellikle yeni haberleşme ve yayım araçlarının toplumsal ve kültürel etkilerini inceledi. Başlıca eserleri şunlardır: *Les Dieux Dansent à Cibola* (Tanrılar Cibola'da dans ediyorlar) [1957], *Sociologie de la Radio-télévision* (Radyo ve televizyonun sosyolojisi) [1962], *Bonheur et Civilisation* (Mutluluk ve uygarlık) [1966], *l'Ethnologie* (Etnoloji) [1967], *Les Pouvoirs de la télévision* (Televizyonun gücü) [1970], *Sociologie du rite* (Ayin sosyolojisi) [1971], *la Société de L'Ubiquité* (Heryerdelik toplumu) [1972]. (L)

***CEAUŞESCU** (Nicolae), romanyalı siyaset adamı. — 9 aralık 1967'de Devlet konseyi başkanı (devlet ve parti başkanı) seçildi; aynı zamanda, Sosyalist Birlik Cephesi Ulusal konseyi başkanı ve Romanya Komünist partisi merkez komitesi genel sekreteridir. Moskova karşısında Romanya'nın bağımsızlığını elde eden Ceauşescu, uluslararası işbirliği içinde ülkesine de bir yer ayırmak istiyordu. Bu nedenle, 1967 yılı başında, Federal Almanya cumhuriyeti ile ülkesi arasındaki ticarî bağları güçlendirdi ve mayıs 1968'de general de Gaulle ile görüştü. 1967 yılında «her parti çizgisini, stratejisini ve taktiğini özgürce geliştirmek hakkına sahip olmalıdır» diye bir açıklamada bulunan Ceauşescu Prag'lı yöneticilere olan «sarsılmaz güvenini» belirtti ve ağustos ayında Prag'a giderek Çekoslovakya'daki sovyet askerlerinin geri çekilmesini istedi. Ama, 25 ağustosta sovyet elçisi Basrov ile yaptığı bir görüşmeden sonra, Varşova paktı müttefikleriyle tam bir dayanışma içinde bulunduğunu açıkladı, S.S.C.B. ile olan kültürel ilişkilerini artırdı ve Moskova'ya giderek her iki ülke arasındaki iktisadî ilişkileri geliştirmeğe çalıştı. Bu arada hem Tito ile (2 şubat 1969), hem de Bükreş'te Nixon ile yaptığı görüşmede (2 ağustos 1969) ülkesinin başka bir ülkenin içişlerine karışmama ilkesine bağlı kaldığını açıkladı. 1970'te, Paris'ten başlayarak bir dizi resmî ziyaret gezisi düzenledi: Avusturya'ya, Fas'a ve ekim ayında da A.B.D.'ye gitti. Ayrıca bir sovyetrumen dostluk antlaşması imzaladı (temmuz 1970) ve haziran 1971'de Asya'daki komünist ülkelerin başkentlerini ziyaret etti. 1972 yılının ilkbaharında, Afrika ülkelerinde uzun bir geziye çıktı. 1973'te yeniden Çekoslovakya, Federal Almanya, Latin Amerika ve A.B.D.'ye gitti. Mareşal Tito ile yaptığı yıllık görüşmeler her iki devlet başkanının dış siyaset açısından görüş birliğine varmasını sağladı. İç siyasette ise Komünist partisinin merkez komitesi toplantısında (temmuz 1970) siyasal ve ideolojik çalışmaların geliştirilmesi için bir kampanya başlattı. Mayıs 1973'ten bu yana İktisadi ve Sosyal Kalkınma Yüksek konseyi başkanı olan Ceauşescu mart 1974'te ülkesine cumhurbaşkanlık sistemini getirdi ve bu göreve seçildi. Yayımladığı birçok siyaset kitabı arasında özellikle *Barış siyaseti ve uluslararası işbirliği üstüne* (1970) adlı yapıtı önem taşır. Aynı yıl Ortadoğu'ya yaptığı ziyaretten dönüşte Romanya'ya uğrayan Amerika devlet başkanı Nixon ile yaptığı görüşmeler sonunda, ikili ilişkiler ve uluslararası sorunlar konusunda ortak bir bildiri yayımladı (5 aralık 1974); bildiri Romanya'nın batıya açılış politikasını yansıtması yönünden dikkati çekti. (LM)

***CEBAR** (Assia), cezayirli kadın yazar. — *Les Alouettes Naives* (Saf tarlakuşları) [1967] adlı romanında, Cezayir'deki bağımsızlık savaşları sırasında islâm kadınının geçirdiği evrimi anlattı. On yıl kadar önce Fransızca olarak yazılmış *Rouge l'aube*'u Velid Garn ile birlikte Arapçaya uyarladı; *İhmirar el-fecr* (Kızıl tan) [1970]. (L)

***CEBELİTARIK,** İber yarımadasının güney ucunda Commonwealth üyesi. — Commonwealth işleriyle görevli İngiltere devlet bakanı ile Cebelitarık başkanı arasındaki görüşmeler (temmuz 1968), Cebelitarık belediye meclisi ile yasama meclisinin birleşmesinden oluşan Cebelitarık meclisinin kurulmasını sağladı. Böylece, Cebelitarık sömürge statüsünden çıkarak dominyon oldu. 30 mayıs 1969'da yürürlüğe giren bu anayasa değişikliğini halk temmuz ayında kitle halinde onayladı. Ağustosta, Büvük Britanya ile Birleşme partisinin başkanı Robert Peliza, Bağımsız Cebelitarık partisiyle bir koalisyon hükûmeti kurdu. İspanya, Cebelitarık'ın yeni statüsünü tanımadı. (L)

***CEBİR** i. — Mat. *Bir cebirin boyutu*, alttaki E vektörel uzayının boyutu. (Eğer E sonlu boyutta ise, E cebiri de K üzerinde sonlu boyutta olur.) || *Bir cebirin tabanı*, alttaki E vektörel uzayının tabanı. || *Bir E cebirinin alt cebiri*, E'nin, vektörel uzayın iki kanununun ve iç çarpımının K üzerinde bir cebir olması koşuluyla, E'nin üç kanunu için kararlı olan parçası. (E'nin F parçasının E'nin bir alt cebiri olduğunu doğrulamak için, bu F parçasının E'nin vektörel bir alt uzayı olduğunu doğrulamak yeterlidir; şöyle ki F . F ⊂ F; burada F.F ifadesi, x ve $y \in$ F olmak üzere xy çarpımlarının cümlesini ifade eder.) || *Birim cebir*, iç çarpımında yansız bir eleman bulunan cebir. || *Değişli bir* K *cismi üzerindeki cebir* veya K-*cebir*, E×E'nin E içindeki bir çiftçizgisel uygulamasıyla donatılmış K cismi üzerindeki E vektörel uzayı; E, E×E'nin (x, y) çiftine E'nin xy şeklinde yazılan elemanını birleştirir ve şu aksiyomları doğrular: $\forall\ \alpha$ ve $\beta \in$ K $\forall\ x$ ve $y \in$ E, $(\alpha x)(\beta y) = \alpha\beta (x y)$· $\forall\ x, y$ ve $z \in$ E, $x(y + z) = x'y + xz$; $(y + z)x = yx + zx$ (dağılma aksiyomu). || *Değişli cebir*, iç çarpımı değisli olan cebir: $\forall\ x$ ve $y \in$ E, $xy = yx$. || $i \in$ I *olmak üzere* B = (e_i) *tabanı bilinen bir cebirin çarpım tablosu*, cebirin elemanlarının her xy çarpımını

$$x = \sum_{i \in I} \alpha_i e_i \text{ ve } y = \sum_{j \in I} \beta_j e_j$$

ile hesaplama olanağı veren

$$e_i e_j = \sum_{k \in I} \alpha_{ijk} e_k$$

çarpımlarının cümlesi. || *Katılmalı cebir*, iç çarpımı katılmalı olan cebir: $x(y z) = (x y) z$, $\forall\ x, y$ ve $z \in$ E. (Bu durumda E vektörel uzayının değişli toplamasıyla ve toplamaya göre katılmalı ve dağılmalı olan çarpımıyla donatılan cebir bir halkadır.) [L]

***CEBİRSEL** sıf. — Mat. *Cebirsel gerçel sayı*, gerçel sayıların $\mathbb{R}$ cisminin, oransal sayıların $\mathbb{Q}$ cismi üzerinde cebirsel olan elemanı:

$$(\sqrt{2})^2 - 2 = 0$$

olduğuna göre $\sqrt{2}$ *niceliği cebirseldir*. (Bk. ANSİKL.) || *Cebirsel olarak kapalı* K *cismi*, K $[x]$ halkasının her çokterimlisinin K$[x]$ içinde tamamıyla çizgisel çarpanlar halinde ayrılabilmesi koşuluyla değişli K cismi: $\mathbb{C}$ $[x]$ *cebirsel olarak kapalıdır*. || *Cebirsel yayılma*. Bk. YAYILMA, *Ek*. || *Değişli bir* A *halkası üzerinde cebirsel denklem*, α A'ya veya A'nın bir üsthalkasına ait olmak üzere

$$f(\alpha) = 0 \text{ veya } f(x) = a_0 + a_1 x, + \dots + a_n x^n$$
$$\text{ve} \quad a_i \in A \quad \forall i \in \{1, 2, \dots, n\}$$

biçimindeki bağıntı. [α'nın A'ya ait olması için, $f(x) = (x - \alpha)\, g(x)$ olmak üzere $n - 1$ dereceden bir $g(x) \in$ A$[x]$ çokterimlisinin bulunması gerekli ve yeterli koşuldur.] || *Değişli bir* A *halkası üzerinde cebirsel tamsayı*, A'nın değişli bir üsthalkası olan B'nin

$$x^n + a_1 x^{n-1} + \dots + a_n = 0, \quad a_i \in A$$

$i = 1, 2, \dots, n$ biçimindeki bir denklemi doğrulayan α elemanı. || *Değişli bir k cismi üzerinde cebirsel eleman*, k üzerinde α'yı sıfır kabul eden en az bir cebirsel denklem bulunmak üzere α elemanı. [$\alpha \in k(\alpha)$, k'nın basit cebirsel yayılmasıdır.]

— ANSİKL. İki *cebirsel sayı*'nın toplamı, çarpımı ve bölümü cebirsel bir sayıdır; bu sayıların $\mathbb{L}$ cümlesi bir cisimdir ve $\mathbb{Q} \subset \mathbb{L} \subset \mathbb{C}$'dir. Üstelik bir çokterimlinin her sıfırı

$$f(x) \in \mathbb{L}[x]$$

de cebirseldir: $\mathbb{L}$ cebirsel olarak kapalıdır. «Cebirsel tamsayı» denildiğinde yanlış olarak $\mathbb{Q}$ üzerindeki bir cebirsel tamsayı ifade edilir. (Bu tip tamsayıların cümlesi bir halka oluşturur.) [L]

Jean CAZENEUVE

***CELA** (Camilo José), ispanyol yazarı. — Madrid'in yoksul halkını anlattığı *Nuevas escenas Matritenses* (Madrid'den yeni sahneler) [1965] ve gezi notlarını topladığı *Paginas de geografia errabunde*'den (1965) sonra *Gizli sözlük*'ü (1968-1971) yazdı. Bu yapıtında, dil ve ahlâk yasakları yüzünden sözlük derlemeleri dışında kalmış sözcükleri inceledi. İç savaşta birbiriyle çatışan iki cephenin savaşçılarına adadığı romanda (*Visperas, festividad y octava de San Camilo del' ano 1936 en Madrid*, 1969) yeni fransız romanına özgü söz ve sözdizim araştırmalarından esinlendiği görülür. Ayrıca, Leonarda Balada'nın bir müziği üstüne *Maria Sabina* (1970'te New York'ta oynandı) adlı bir opera ve *Homenaje al Boso* (Jérome Bosch'a saygı) dizisinin birinci bölümünü hazırladı. Bir piyes biçiminde kaleme aldığı bu eser (*El carro de Heno o el inventor de la Guillotina* [Saman arabası ya da giyotin'in mucidi]) Valle İnclan'ın *esperpentos*'unu (Korkuluklar) andırır. (L)

CELÂLEDDİN ÂRİF BEY

CELÂLEDDİN ÂRİF BEY, türk siyaset ve devlet adamı (İstanbul 1875 - Paris 1930). İstanbul Hukuk mektebinde müderrislik yaptı. Erzurum milletvekili olarak Meclisi Mebusan'a girdi (1919). Kısa süre sonra Meclisi Mebusan dağıtılınca Ankara'ya giden milletvekilleri arasında yer aldı ve Birinci Türkiye Büyük Millet meclisi toplandı. Mustafa Kemal meclis başkanlığına, kendisini başkanlık için tek aday sayan Celâleddin Ârif Bey de ikinci başkanlığa getirildi. Daha sonra, ilk T.B.M.M. hükûmetinde adalet bakanı oldu (1920). Bakanlığının sona erişini izleyen günlerde sağlık durumunun iyi olmadığını ileri sürerek iki ay izin aldı, ayrıca Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey'in de kendisiyle birlikte Erzurum'a gönderilmesini istedi; bu da, Hüseyin Avni Beye özel görev verilerek, Mustafa Kemal tarafından sağlandı. Celâleddin Ârif Bey Erzurum'da bir yandan Kâzım Karabekir'e sığındı, bir yandan da Karabekir'in çevresinde bir suiistimal şebekesi oluştuğunu ileri sürerek Mustafa Ke-

Foto. Keystone (LAROUSSE) ; Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

mal'e şikâyette bulundu; bu arada kendisini Erzurum ve çevresi genel valisi, Hüseyin Avni Beyi de Erzurum valisi ilân etti. Gerçek durum anlaşılınca Celâleddin Ârif Bey, Kâzım Karabekir tarafından Ankara'ya gönderildi; ancak, burada eski huzursuzluğunu sürdürmesi üzerine Roma büyükelçiliğine atandı (1921) ve bir daha da Türkiye'ye dönmedi. (M)

***CELÂLLİ,** Sıvas ilinde, Hafik ilçesine bağlı bucak. — 6 772 nüf., bucak merkezi 760 nüf., 29 köy (1970). [M]

***CELAN** (Paul), rumen asıllı avusturyalı şair. — (öl. Paris 1970). Ölümünden sonra başlıca şiirlerini kapsayan bir antoloji (*Strette*, 1971) yayımlandı. (L)

CELLOSOLVE i. (tes. edil. ad). Kim. Dietilenglikol'ün tek ve çift alkoyllu eterleriyle bunların türevlerinden oluşan kaynama noktası yüksek eritici.

— ANSİKL. *Cellosolve*, nitroselülozun, doğal ve sentetik reçinelerle epoksitli reçinelerin eritilmesinde kullanılır. Çözünür yağların hazırlanmasında da cellosolve'den yararlanılır; ayrıca eski boya katmanlarının temizlenmesinde, kumaş üzerine yapılan baskı ve boyama işlerinde vernikleri seyreltici olarak, polivinil asetatlı boya katmanlarında kaynaştırma etkeni olarak kullanılır. (L)

Friedrich CERHA

***Celsus kütüphanesi.** — Avusturyalı arkeologların Efes'te sürdürdükleri kazılarda elde edilen mimarlık parçaları, yazıtlar ve bilgiler değerlendirilerek, kütüphanenin aslına uygun biçimde onarımı tamamlandı (1975). [M]

***CEMALZADE** (Muhammed Ali), iranlı yazar. — İncelemelerinde (*Toprak, toprak sahibi ve köylü*, 1962) ve öykülerinde (*Kançılarlığın koruyucusu*, 1966) İran'daki toprak ve toplum sorunlarının modern iktisat karşısındaki durumunu ele aldı. 1963'te *İran halk dili sözlüğü*'nün yapımına katıldı. (L)

***CEMİLBEY,** Çorum ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 748 nüf., bucak merkezi *Çorak köyü* 402 nüf., 20 köy (1970). [M]

***CEMİYET** i. — ANSİKL. Huk. *Cemiyetler kanunu*, 22 kasım 1972 tarihli ve 1630 sayılı Dernekler kanunuyla kaldırıldı. Yeni kanunda, daha önce Cemiyetler kanununa uygun olarak kurulmuş bütün derneklerin, altı ay içinde durumlarını yeni kanuna uydurmaları öngörüldü. Çeşitli kanunlardan Cemiyetler kanununa yapılan göndermeler artık Dernekler kanununa yapılmış sayılıyor. Bundan böyle, cemiyet teriminin hukuk alanındaki yerini dernek terimi aldı. (Bk. DERNEK, *Ek.*) [M]

CEMPOALA, Veracruz eyaletinde arkeolojik yerleşme. Bu şehir, El Tajin yerleşmesinin boşaltılmasından sonra Meksika körfezi kıyılarının en önemli merkezi oldu. Yıkıntılar Klasiksonrası dönemden (950-1524) kalmadır ve ortada büyük bir kale ile içlerinde tepecikler ve alanlar bulunan dört küçük iç kaleden oluşur. Daha ispanyol fethinin başlarında bile önemli bir yerleşme yeri olan Cempoala'yı Cortes 3 000 nüfuslu bir şehir olarak tanımlamıştı. Tarih ve arkeoloji verilerinin değerlendirilmesiyle, Klasiksonrası dönemde Cempoala'nın Totonak'lar tarafından işgal edildiği şu son yıllarda kesinlik kazandı. (L)

CENDUBA, Tunus'ta şehir. 1966'da Suk el-Arba'ya verilen yeni ad. (L)

***CENEVRE,** İsviçre'de şehir. — *Cenevre-Cointrin*'de yeni havalimanı. 1968'de açılan Petit Palais müzesinde, 1880-1930 ressamlarının, özellikle de Paris okulunun tablolarını kapsayan Oscar Ghez koleksiyonu sergilenir. (L)

Cenevre konferansı, Kıbrıs sorununa çözüm bulmak amacıyla temmuz 1974'te Türkiye, İngiltere ve Yunanistan dışişleri bakanları arasında Cenevre'de başlayan görüşmeler. Birinci toplantı, 25-30 temmuz tarihleri arasında yapıldı. Bu görüşmeler, Türkiye dışişleri bakanı Prof. Turan Güneş ile Yunanistan dışişleri bakanı Yorgo Mavros arasında sert tartışmalarla geçti; Yunanistan dışişleri bakanı Kıbrıs'taki türk askerlerinin hemen geri çekilmesini istiyor, Türkiye dışişleri bakanı ise gerçeğin görmezlikten gelinemeyeceğini, Kıbrıs'ta durumun tamamen değiştiğini, bir fiilî durumla karşı karşıya bulunulduğunu söylüyor, üçüncü garantör devletin temsilcisi olarak toplantıya katılan İngiltere dışişleri bakanı James Callaghan ise, en kısa zamanda bir anlaşmaya varılması için taraflara baskı yapıyordu. Bu arada Türkiye başbakanı Bülent Ecevit'in 28 temmuzda Ankara'da bir basın toplantısı düzenleyerek durumu Türkiye açısından yorumlaması Cenevre'de sonuca varılmasını kolaylaştırdı. 30 temmuzda yayımlanan üçlü ortak bildiride ateşkes şartlarıyla birlikte ikinci görüşmenin 8 ağustosta aynı yerde başlayacağı da belirtildi.

İkinci Cenevre görüşmeleri daha önce belirlenen tarihte başladı. Bu toplantıya Kıbrıs türk toplumu adına Rauf Denktaş ile rum toplumu adına Glafkos Klerides katıldı. Görüşmeler Kıbrıs'ta yeniden kurulacak devletin statüsü üzerinde geçti; bu konuda Denktaş otonom iki federe devlet görüşünü savunuyor, Klerides ise karma kanton sisteminden söz ediyordu; ayrıca taraflar arasında iki toplumun ayrı ayrı sahip olacağı toprak genişliği konusunda da bir yakınlaşma görülemiyordu. Anlaşmazlıkların böylece sürüp gittiği sırada Kıbrıs'taki Türk Silâhlı kuvvetlerinin ikinci barış harekâtına başlaması üzerine görüşmeler kesildi.

Cenevre konferansının devamı 1975 yılının temmuz ve ağustos aylarında, Birleşmiş milletler genel sekreteri Kurd Waldheim'ın gözetiminde Viyana'da yapıldı. (Bk. VİYANA GÖRÜŞMELERİ, KIBRIS, *Ek.*) [M]

***CENGERLİ,** Erzincan ilinde, Refahiye ilçesine bağlı bucak. — 3 223 nüf., bucak merkezi Doğandere köyü 150 nüf., 19 köy (1970). [M]

***CENOVA,** İtalya'da şehir. — 1972'de limanın trafiği 55 Mt'u aştı. (L)

***CENTAURUS.** — Bk. KÜME, *Ek.*

***CENTO.** — Bk. BAĞDAT PAKTI, *Ek.*

CENTRE, Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Orta Loire'ı eksen alan ama Chartres'dan Châteauroux'ya uzanan bu bölge, Cher, Eure-et-Loire, İndre, İndre-et-Loire, Loir-et-Cher ve Loiret idare bölgelerini kapsar. Yüzölçümü bakımından Fransa'nın üçüncü büyük bölgesi (39 061 km², yani ülke yüzölçümünün yüzde 7,2'si) olmasına karşılık, Fransa nüfusunun ancak yüzde 4'ünü barındırır; bu yüzden km² başına nüfus yoğunluğu (53 kişi), Fransa ortalamasından (95) oldukça düşüktür. (L)

Centre démocrate. Bk. MERKEZCİ* DEMOKRASİ BİRLİĞİ, *Ek.*

Centre Démocratie et Progrès (C.D.P.). Bk. MERKEZCİ* DEMOKRASİ VE GELİŞME BİRLİĞİ, *Ek.*

CERHA (Friedrich), avusturyalı besteci (Viyana 1926). Doğduğu kentte beste, keman ve müzik pedagojisi dersleri aldı; ayrıca felsefe doktoru oldu. K. Schwerstik ile birlikte çağdaş müzik topluluğu Die Reihe'yi kurdu. Bu topluluk, Viyana'da çok etkili oldu. Cerha ise hem yönetici, hem de besteci olarak çalışmalarını sürdürüyordu. 1969'da Viyana Yüksek Müzik okulunda profesörlüğe getirildi. Eserleri arasında şunları sayabiliriz: keman ve piyano için *Deux Eclats* (1956); büyük orkestra için *Espressioni fondamentali* (1956-1957); klavsen ve oda orkestrası için *Relazioni Fragili* (1957); altı yorumcu için *Enjambements* (1959); oda orkestrası için *Mouvements I à III* (1960); keman ve büyük orkestra için *İntersecazioni* (1960-1961); büyük orkestra ve magnetik bant için *Spiegel I à VII* (1960-1971) [her bölümün 1963 ve 1972 yıllarında ayrı ayrı çalınmasından sonra eserin bütünü ilk olarak 1972'de Graz'daki S.İ.M.C. şenliğinde çalındı]; orkestra için *Langegger Nachtmusik I* (1969) ve *II* (1970); orkestra için *Fasce* (1960-1972); nefesli çalgılar ve timballer için *Senfoniler* (1964); recitatifçi, bariton ve oda topluluğu için *Alıştırmalar* (1962-1967); oda orkestrası için *Bulunmuş eşyalar kataloğu* (1968-1969); on altı *a cappella* ses için *Verzeichnis* (1969) ve Kusevitskiy kurumunun isteği üzerine nefesli çalgılar için *Curriculum* (1972). Sanatçının üslûbunda yer yer Debussy'nin, Webern'in ve Darmstaadt yaz kurslarının etkisini görmek mümkündür. Cerha şiir ve yapı kavramından uzak olmayan ince duygulu bir müzikçidir. (L)

CEROLİ (Mario), italyan sanatçısı (Castel Frentano, Chieti 1938). Sanat hayatının daha ilk yıllarında başlıca gereç olarak ağacı seçmişti. *Lettres* (1963-1964) adlı eserini yapabilmek için özellikle tahta ve saçtan yararlandı. Sonra tersten ve yüzden kesilmiş erkek, kadın ve eşya biçimlerine merak sardı. Birbirinden çok az farklı olan bu görüntüleri ya tekrar çizerek ya da üst üste koyarak hareketlendirdi: dört yüz figürlü *Çin* (1966). Bu tür yapıtlar sahnelemeye gerektirdiği için tiyatro çalışmağa başladı (Torino'daki Teatro Stabile için *Richard III*'ün [Shakespeare'in] sahne tekniğini düzenledi). Eserlerinde piramit, küre, çokyüzlü gibi temel öğelere rastlanır. Sanatçı bu öğeleri *Piramitler*'de (1967) ve *İo*'da (1969'da Spolete'de sergilendi) olduğu gibi simgesel bir doğrultuda geliştirir. Ceroli yapıtlarında, tekdüzeliğine rağmen doğal bir yanı olan gölge tiyatrosu ortamına benzer bir çevre yaratmağa çalışır, bunun için de *Savaş ve barış* bayraklarında (1969), parmaklıklarla çevrili kayalıklar veya *Labirent*'te (1969) olduğu gibi çeşitli gereçlere başvurur. (L)

***CERRAHÎ** i. — Bk. ANSİKL. || *Soğuk cerrahî*, ameliyat sırasında lokal dondurma tekniklerinden yararlanan cerrahî dalı. (Soğuk cerrahiye kulak-boğaz-burun ameliyatlarında, sinir cerrahîsinde, oftalmolojide, dermatoloji ve ürolojide başvurulur.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Şu son yıllarda *cerrahî* alanında en büyük ilerleme hiç tartışmasız organ nakli cerrahîsinde oldu.

● *Organ nakli.* 1959'da Fransa'da gerçekleştirilen ilk *böbrek nakli*'nden bu yana dünyada 10 000'den çok böbrek nakli yapıldı ve bu ameliyatlarda böbrek yakın bir akrabadan alınmışsa yüzde 85, bir ölüden alınmışsa yüzde 70 başarı sağlandı.

İlk kalp nakli ameliyatı 1967'de Cap'ta profesör Barnard tarafından gerçekleştirildi. O günden bu yana 200'ü aşkın hastaya kalp nakli yapıldı, bunlardan otuz kadarı ölümün eşiğinden dönüp uzunca bir süre, bir kısmı ise yıllarca yaşadı. Kalp naklinde uygulanan tekniğin temeli kalbin büyük bir kısmını (damar ve sinir kapıları ve bağlantıları dışında karıncıklar ve kulakçıklar) birkaç saat önce ölmüş veya ileri koma durumuna girmiş başka bir insanın kalbinin aynı bölümüyle değiştirilmeğe dayanır. İlk denemelerin pek başarılı olmaması cerrahları bu konuda çekimserliğe ittiyse de teknik alandaki son gelişmeler (tamamıyla mikroptan arıtılmış ameliyat salonları, gereçleri ve hastahane odaları), vericilerle alıcılar arasındaki uyuşma ve uyuşmazlık ölçütlerinin ortaya çıkarılması, özellikle bağışıklık giderici yöntemlerin geliştirilmesi, birkaç aylık ömrü kalmış olan bazı kalp hastaları için bugün son ümit kaynağı sayılan bu nakillerden iyi sonuç alınabileceğini gösterdi. (Bk. KALP, *Ek.*)

Karaciğer ve akciğer naklinde de çeşitli ülkelerde birçok girişim yapıldı ve bazıları, kısa süre için de olsa, başarılı oldu. Ayrıca karın boşluğundaki bütün organların (pankreas, timüs, bağırsaklar) nakli için çalışmalara girişildi, ama bu müdahaleler deneysel cerrahî evresinden öteye gidemedi. Buna karşılık kulak zarı ve kulak kemikçiklerinin (orta kulak) naklinde, bugüne kadar yapılan yüzlerce ameliyatta başarı oranı çok yüksek oldu.

● *Kalp cerrahîsi.* Vücut dışında *kan dolaşımı*'nı sağlayan makine ve gereçlerin kullanımı günden güne daha yaygınlaştı ve alınan sonuçlar daha umut verici oldu. Kalp uyarıcıları çok geliştirildi ve plütonyumlu pille çalışan nükleer pacemaker'dan çok iyi sonuçlar alındı (bk. UYARICI, *Ek*). Bu arada *yapay kalp* için bitip tükenmez araştırmalar yapılıyor, fakat bunun ileride kalp naklinin yerini alıp alamayacağını şimdiden kestirmek olanaksız.

Kalp atardamarları cerrahîsi'nde de önemli ilerlemeler var: aort ile taç atardamarları arasında doğrudan köprü kurulması göğüs anjininin tedavisinde, yeni enfarktüs cerrahîsi teknikleri bazı enfarktüslerin tedavisinde yararlı oldu. (Bk. KALP ve ENFARKTÜS. *Ek.*)

● *Ortopedik cerrahî.* Ortopedik cerrahî alanındaki ilerlemeleri her şeyden önce eklem protezlerinin gelişmesine borçluyuz: tam kalça protezi bugün sözgelimi kalça ekle-

Foto. Amphion (LAROUSSE)

mi artrozlarında büyük bir başarıyla kullanılıyor; tam dirsek ve tam diz protezleri de artık deney alanından çıkmıştır. Fakat, metalürjide organizmanın rahatlıkla kabul edebildiği alaşımların çoktan bulunmuş olmasına karşılık, bu madenlere değen yüzeylerin aşınması ve protez parçalarının yerine takılmasındaki güçlükler, bu tedavinin ilerideki gelişimi bakımından ihtiyatlı olunmasını gerektiriyor. (Bk. PROTEZ, *Ek.*)

● *Sindirim cerrahîsi.* Mide-onikiparmak bağırsağı ülserlerinin cerrahî tedavisinde başvurulan vagotomi ameliyatı (iki mide-akciğer sinirinin kesilmesi) bazen sindirim aygıtında önemli bozukluklara yol açar. «Seçmeli» denen yeni vagotomi teknikleri (yalnız mideye giden sinir tellerinin kesilmesi) bu alanda çok daha umut verici gibi gözüküyor.

● *Soğuk cerrahî.* Soğuk cerrahînin etkisi uygulanan sıcaklık derecesine bağlıdır: göz billûrunu çıkarmak için —15° ile —70°C'lık bir soğuk uygulayarak yapıştırıcı bir etki sağlanır; —70°C'ın altında, ağtabaka ayrılmalarının tedavisinde kullanılan iltihap yapma etkisi elde edilir (bk. *Soğuk* GÖZ *cerrahîsi, Ek*); çok daha düşük sıcaklıklarda (—180°C) urların ve Parkinson hastalığının tedavisinde (stereotaksi yoluyla) yararlanılan bir nekroz (tahrip) etkisi yaratılır. (L)

***Cerrahpaşa hastahanesi.** — Hastahanenin üniversiteye devrinden (1966) sonra burada Cerrahpaşa Tıp fakültesi adıyla geliştirilen öğretim kurumunda 1975'te 1 500 öğrenci öğretim görüyor ve 120 öğretim üyesi bulunuyordu. Fakültede öğretime ayrılan 4 dershanenin yanı sıra 7 dershanenin de yapımı sürüyordu. 1974-1975 öğretim döneminde fakülteye yeni alınan öğrenci sayısı 355'ti; bunun 40'ını yabancı uyruklu öğrenciler oluşturuyordu. Bu dönemde hastahanenin yatak sayısı 1 700'ü buldu; mevcut servislere küçük cerrahî ve dahiliye servislerinin katılması planlandı. (M)

CERRO SECHİN, Peru'nun kuzeye yakın kıyılarında Casma vâdisinde arkeolojik yerleşme. Cerro Sechin'deki en önemli yapı, taşlarla süslü toprak bir platformdan oluşan bir tapınaktır. Tapınağın kuzeye dönük olan ana cephesi 52 m uzunluğundadır ve hepsi gravürlerle süslü 22 büyük yekpare taş ile 44 küçük taştan oluşur. Bu taşlar, tam ortada bulunan ve platformun tepesine çıkan geniş bir merdivenin iki yanına dizilmiştir; platformun üzerinde tuğladan yapılmış çok odalı bir bina yükselir. Odalardan birinin duvarları kedi cinsinden bir hayvanın renkli resimleriyle süslüdür. Fakat gene de Ceror Sechin'in en ilginç yanı, üzeri gravürlü büyük yekpare taşlardır. Bu gravürlerde başlıca üç konu işlenmiştir: gürz taşıyan savaşçılarla yüksek devlet memurları, yarı çıplak adamlar, ölüler ve insan başları, geometrik süslemeler. Cerro Sechin üslûbu genellikle Chavin* üslûbuyla karşılaştırılır, ama Chavin'den önce mi yoksa sonra mı olduğunu kesinlikle belirlemek olanağı yoktur. (L)

CERRO TORRE, And dağlarında, Arjantin Patagonyası'nda doruk; 3 020 m. 1970'te bir italyan heyeti (C. Maestri, E. Alimonta, C. Claus) yüksekliği 1 600 m'yi aşan güneydoğu sırtına tırmandı. Bu tırmanış sırasında, dağın yüzüne vidalı halkaları çakmak için bir vinç yardımıyla yukarı çekilen 70 kg'lık bir kompresörün kullanılması dağcılar arasında çeşitli tartışmalara yol açtı. (L)

***CÉSAİRE** (Aimé), fransız yazarı ve siyaset adamı. — Son olarak *Une tempête*'i (Fırtına) [1969] yazdı. Bu eseri, Shakespeare'in *Fırtına* adlı oyunundan yararlanarak bir zenci tiyatrosu için uyarlamıştır. (L)

***CÉSAR** (César BALDACCİNİ, — denir), fransız heykelcisi. — «Gerçeği uygulama» eğilimiyle eski otomobiller, yeni taşıtlar ve alüminyum, bakır, pirinç gibi madenlerden (bu madenleri biçimsel görünümleri için seçer) yaptığı *sıkıştırmalar* döneminden sonra César, çok çeşitli fakat yararlandığı gereçlere uygun bir anlayışta eserler vermeğe başladı. Klasik nitelikteki heykellerin ardından 1965'te gerçekleştirdiği plastikten yapılma *İzler* (parmak, meme, el) geldi. 1967'de *Genleşmeler*'i (açıkhavada billûrlaşmış poliüretan köpük dökmeleri) yaptı. Sanatçının bu tür yapıtlarında gösteri, teknolojik etkinlikler ve sanatsal biçim iç içe geçmiştir ve sanki, eser herkesin katılabileceği bir şenliğe dönüşmüştür. César 1969'da cam hamuruna yöneldi, sonra yeniden *Genleşmeler*'e döndü ve artık daha dayanıklı eserler vermeğe başladı, çünkü atelye çalışması yapıyor, ponzalama, lakeleme ve sertleştirme tekniklerinden yararlanıyordu. «Mücevherler» (1971), «motosikletler» ve «plastikler»de (1972) *sıkıştırmalar*'daki zevki buldu ve 1973'te yeni ve daha klasik bir yapıma geçti; tunçtan, plastikten ve ekmekten oluşturduğu maske ve otoportrelerinde maddeyle bir diyalog kurmuş ve bu diyaloğu kafa işçiliğiyle değil de kol işçiliğiyle, hem de bilinçli olarak sağlamıştı. Seyirci önünde gerçekleştirdiği *Genleşmeler*'inden başka 1970'te C.N.A.C.'de *Plastikler*'ini, 1972'de de (Paris'te) *Motosikletler*'ini sergiledi; ayrıca «Expo-72»ye («Fransa'da On iki yıl Çağdaş Sanat») katıldı. (L)

***CEVİZ** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1972 istatistiklerine göre 3 631 000 ceviz ağacı vardır ve 1970'te 103 000 t, 1971'de 110 025 t, 1972'de 113 400 t ceviz ürünü alınmıştır. (M)

***CEVİZLİ,** Antalya ilinde, Akseki ilçesine bağlı bucak. — 7 428 nüf., bucak merkezi Kağras köyü 1 733 nüf., 11 köy (1970). [M]

***CEVİZLİK.** — Bk. MAÇKA, *Ek.*

***CEYHAN,** Adana iline bağlı ilçe. — 132 777 nüf., ilçe merkezi 62 861 nüf. (1975). [M]

CEYHUN (Demirtaş), türk hikâyecisi (Adana 1934). Devlet Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1959); bir süre serbest mimar olarak çalıştıktan sonra Yapı Endüstrisi merkezinde görev aldı. İlk hikâyelerinde cinsel bunalımları konu edinen Ceyhun, daha sonra gerçekçi hikâyelere yönelerek toplum sorunlarına eğildi, 1975'te *Apartman* adlı eseriyle Türk Dil Kurumu Hikâye ödülünü kazandı. Hikâyelerini *Tanrıgillerden biri* (1961), *Sansaryan hanı* (1967), *Çamasan* (1972, Sait Faik hikâye armağanı), *Apartman* (1974) adlı kitaplarda toplayan yazar ayrıca bir roman (*Asya*, 1970; TRT 1970 Sanat ödülleri yarışmasında başarı ödülü) ve iki inceleme (*Haçlı emperyalizmi*, 1967; *Yağma edilen Türkiye*, 1968) yayımladı. (M)

***CEYLANPINAR,** Urfa ilinde, Viranşehir ilçesine bağlı bucak. — 20 101 nüf., bucak merkezi 17 850 nüf., 1 köy (1970). [M]

***CEZA** i. — ANSİKL. Huk. Türk hukuk uygulamasında ve kaynaklarında 1971 yılından bu yana, bazı toplumsal olaylar karşısında yasal kuralların yetersizliğinin anlaşılması dolayısıyla gerek Türk Ceza kanununa, gerek Ceza Muhakemeleri Usulü kanununa yeni hükümler konuldu ve değişiklikler getirildi.

● *Ceza kanunu.* Türk Ceza kanununa 1971'de, Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerine Fıkralar İlâve Edilmesi Hakkında kânun başlığını taşıyan 1 490 sayılı kanunla getirilen değişiklikler iki bölüme ayrılabilir: ilk bölümdeki değişikliklerde yeni suçlar veya mevcut suçlara yeni hükümler, fıkralar eklendi; ikinci bölümdeki değişikliklerde ise, cezalarda arttırmalara gidildi veya mevcut suçlara yeni unsurlar ilâve edildi. Getirilen yeni hükümlerin en önemlisi kanunun 384. maddesinde belirlenen ve uçak kaçırma suçlarına ilişkin ceza hükmü oldu; bu suç ulaşım araçlarının işlemesine engel olma fiili biçiminde tanımlandı. Ceza kanununun öbür maddelerine yapılan eklerle de her nevi kamu kurumlarına, öğretim kurumlarına ve öğrencilerin bulundukları binalara giriş ve çıkışı tehditle yasaklamak (md. 188/4, 5, 6); işyerlerini işgal etmek (md. 201/3, 4); resmî meclisler azasının veya hükûmet memurlarının bulundukları yerleri işgal ederek bunların görevlerini yapmalarını engellemek (md. 254/3); ruhsatsız dinamit, bomba ve buna benzer silâhları teşekkül halinde yapmak, bunun için teşekkül vücuda getirmek (md. 264/2, 3, 6); memurlara karşı yayın yolu ile ve gıyaplarında hakarette bulunmak (md. 266/6, 7 [bu yeni fıkralar Anayasa mahkemesinin 71-55 sayı ve 90-60 esas ve 19.XII.1972 tarihli kararıyla iptal edildi]); adlî, idarî, siyasî veya askerî bir heyete karşı veya bir yargıca karşı yayın yoluyla veya gıyaben hakarette bulunmak (md. 268/4, 5); enerji nakil ve haberleşme tesislerindeki iletkenleri çalmak (md. 492/2); kamu hizmetine tahsis edilmiş binalarda veya öğretim kurumlarında izinsiz olarak afişler asmak, yazılar yazmak (md. 537/2) eylemleri kanuna yeni suçlar olarak kondu. Bu yeni hükümlerin yanı sıra bazı suçlarda da yeni unsurlara yer verildi. Örneğin, memuriyet görevini yapmamağa ilişkin, kanunun 236. maddesinde fail olarak eskiden sadece memurlar ele alınmışken buna kamu hizmeti görevlileri eklendi ve ayrıca eskiden sadece görevi terk hali söz konusuyken yeni metinde işin yavaşlatılması veya işyerinde görevin yapılmaması, geç yapılması gibi durumlar da unsur olarak kanuna kondu; bundan başka cürüm işleyenleri saklamak ve cürüm delillerini yok etmek cürmünden haklarında yakalama veya tevkif müzekkeresi çıkarılmış kimselerin saklanması da suçun meydana gelmesini sağlayan unsur olarak kabul edildi.

Kanunda yapılan bir başka değişiklik de, kanun ve nizamlara aykırı olarak dershane açma (md. 261); ruhsatsız patlayıcı madde imal etme (md. 264); resmî sıfatı haiz olanlar aleyhine hakarette bulunma (md. 266); cezaevi yönetimine karşı ayaklanma (md. 304); nakliye ve muhabere vasıtası aleyhine suç işleme (md. 391); yağma, yol kesme ve adam kaçırma suçlarını işleme (md. 495-500) ve yetkili mercilerin emirlerine uymama (md. 526) hallerinde verilecek cezalar ağırlaştırıldı.

● *Cezaların infazı.* Türk Ceza Hukuku İnfaz rejimi de 1712 sayılı kanunla bazı değişikliklere uğradı: asker kişilerin ölüm cezalarının Askerî Ceza hukukundaki kurallara bağlı olması (md. 2); kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların yerine uygulanacak cezalar ve tedbirlerin kapsamlarının daraltılması (md. 4); para cezalarının ödenmesinde taksit esasının daha açık kurallara bağlanması ve ödememe halinde hapis cezasının yeniden uygulamaya getirilmesi (md. 5); ertelemede belirli yaş gruplarına daha geniş imkânlar tanınması (md. 6). Bundan başka izinlerde sürelerin nasıl hesaplanacağı, yabancıların ülkeden çıkma ve ülkeye girme durumları hakkında ayrıntılı, açıklayıcı kurallar konuldu; gene aynı kanunda şartlı salıverilmeye ilişkin hükümlerde genişletici imkânlar sağlanarak firar edenlerin de bundan yararlanabilmeleri mümkün hale getirildi. (M)

***CEZAEVİ** blş. i. — ANSİKL. Türkiye'de cezaevi sayısında artış oldu ve merkez cezaevlerinin sayısı 110'a, ilçe cezaevlerinin sayısı da 501'e yükseldi (1970). 1974'te cezaevlerinin toplam sayısı 643'e yükseldi ve o tarihte cezaevlerinde 63 048 hükümlü bulunuyordu. Tarım ve inşaat esasına dayanan cezaevlerinin yaygınlaştırılması çalışmalarına başlandı. (M)

***CEZALANDIRMA** i. — Psikanaliz. Melanie Klein'ın çocuğun fantasma evrenine ilişkin tanımında, çocuğun ana-babaya karşı saldırısından doğan fantasma; bu saldırı da, çocuğun istek konusuyla olan ilişkilerindeki öznel ve savunma durumlarının bir parçasıdır.

— ANSİKL. Çocuğun fantasmaları ile olayların dayandığı gerçek arasında hiç kuşkusuz bir tutarsızlık, bir sapma vardır: ana-babası tarafından çok sevilen ve hiç cezalandırılmamış olan bir çocukta son derece sert bir üstbenlik doğar. Demek ki *cezalandırma* isteği aslında saldırganlığa ve onun sonucu olan suçluluğa bağlıdır; Melanie Klein'ın «bilinçdışının kısası'» dediği de işte budur: «Bilinçdışında *İncil*'in göze göz kuralı geçerlidir». Böylece çocuklarda, ana-babalarına yapmak istediklerine (onları öldürmek, ateşte yakmak, iğdiş etmek ve benzerleri) karşılık ana-babalarının onlara verebileceği cezalar üstüne fantasma türünden düşünceler oluşur. (L)

CEZAR (Mustafa), türk sanat tarihçisi (Amasya 1920). Sıvas Öğretmen okulunu (1938) ve Gazi Eğitim Enstitüsü Tarih bölümünü bitirdi (1946); ilkokul ve ortaokul öğretmenliği yaptı (1946-1959); Güzel Sanatlar akademisinde öğretim üyeliği yaptı (1959); türk sanat tarihi doçenti oldu (1969). Başlıca eserleri: *Özlü osmanlı tarihi* (1954); *Mufassal osmanlı tarihi* (1960); *İstanbul ya-*

pılarında tahribat yapan tabiî âfetler ve yangınlar (1963); *Osmanlı tarihinde leventler* (1965); *Sanatta batıya açılış ve Osman Hamdi* (1971). [M]

***CEZAYİR,** Kuzey Afrika'da cumhuriyet.

NÜFUS VE İKTİSAT

Nüfus

1975'te Cezayir nüfusu tahminen 16 milyonu aşmıştı ve bunun 600 000'i yabancıydı. Cezayir, Afrika'nın en kalabalık devletlerinden biridir. Faal nüfus toplam nüfusun ancak yüzde 23'ünü bulur. Bu faal nüfusun çoğu tarım kesiminde çalışır (yüzde 45). 1966 sayımında kesin ya da geçici işsizlerin sayısı 850 000 kişiyi buluyordu. Bugün işsizlik çağdaş Cezayir'in en büyük sorunudur.

İktisadî yapılar

Yüz otuz yıldan fazla sömürge olarak kaldıktan sonra 1962'de bağımsızlığına kavuşan Cezayir, gelişme sorununu çözebilmek için sosyalist formülleri seçti. Buna rağmen özel kesim önemini korur. Bugün, ülkede üç büyük işletme tipi görülür.

● *Özel işletmeler.* Tarımda, el sanatlarında, ticarette ve sanayinin inşaat gibi bazı kesimlerinde (yabancı sermayeli sanayi işletmelerinin çoğu bugün devlet kontrolundadır) küçük veya orta kapasiteli özel işletmeler ağır basar; tarım kesiminde, toprağı olmayan veya çok küçük aile parsellerini işleyen köylü kitlesi (köylülerin en az yüzde 75'inden çoğu) ile orta veya büyük latifundialara sahip tarımcılar azınlığı arasındaki çelişki büyüktür.

● *Özyönetimli işletmeler.* Bu işletmeler bağımsızlığın ilk günlerinde, tarım alanlarında veya sanayi şirketlerinde kolonların yerini işçi yönetim komiteleri aldığı zaman ortaya çıktı; özyönetimli işletmeler 1963 martında kurumlaştırıldı ve birçok defa yeniden örgütlendirildi; kuruluşlar emekçilerin özyönetim gücüyle (emekçiler genel meclisi, emekçiler kurulu, yönetim komitesi, başkan) devlet yönetiminin otoritesini (devlet eliyle atanan müdür aracılığıyla) bağdaştırır; fakat devlet yönetiminin rolü günden güne artmaktadır. Özyönetimli kesim, sanayi, ticaret ve el sanatlarında çok sınırlı bir yer tutar; ama tarım kesiminde köylü nüfusun yüzde 15'inin çalıştığı 2 000 özyönetimli tarım alanı işlenen toprakların yüzde 33'ünü kaplar ve gayrisafi tarım hasılasının yaklaşık olarak üçte ikisini (üzüm ve turunçgiller gibi bazı ürünlerde yüzde 90'ını) sağlar.

● *Devlet işletmeleri.* Maden ve sanayi üretiminin büyük kısmı ile ulaşım, uluslararası ticaret, iç ticaretin tamamı veya bir kısmı, özellikle 1966'da (maden sanayii), 1968'de (Avrupa sermayeli çeşitli sanayiler) ve 1970-1971'de (petrol) yapılan birçok devletleştirme girişiminden sonra devlet işletmelerinin denetimine girmiştir. Cezayir, bu alanda dış sermayeye karşı giderek daha bağımsız bir siyaset izler; hükûmet, ülkede büyük Avrupa şirketlerinin varlığını (Renault, Berliet, petrol şirketleri) kabul ettikten, hattâ yeni şirketlerin kurulmasına önayak olduktan (1963'te çıkarılan yatırımlar yasası) sonra, yabancı sanayi sermayesini karma şirketlerde veya devletleştirilmiş şirketlerde bütünleştirmeğe çalıştı; bugün Cezayir hükûmeti teknik yardım sorununu çözümlemek için, yabancı hükûmetlerle veya şirketlerle yapılmış eski sözleşmelerle yetinmeyi tercih eder. Nitekim, yirmi kadar büyük millî şirket, Cezayir ekonomisinin temel çarkı haline gelmiştir. Bunlar arasında özellikle SONAREM (maden filizi çıkarımı), SONATRACH (petrol ve doğal gaz üretimi, nakliyatı, arıtılması ve dağıtılması), SNS (çelik sanayii), SNMETAL (metalürji, madenî yapımlar), SONACOM (makine yapımı), SONİTEX (dokuma), EGA (Cezayir elektrik ve gaz şirketi), SOALCO (meyve sebze konserveciliği) v.d. sayılabilir.

İktisadî yapılarda şu dört temel öğe birarada görülür: geleneklerine bağlı bir köylü kitlesi; bir özyönetim denemesi; şehir ve köy etkinliklerinde egemen olan bir burjuvazi; ağırlığı giderek artan bir devlet kapitalizmi (veya sosyalizmi).

Bugünkü değişmeler

Gene de bugün iktisadî ve sosyal hayat köklü değişiklikler geçiriyor. Bunlar üç kelimeyle özetlenebilir: sanayileşme, toprak devrimi, araplaştırma.

● *Sanayileşme,* ülkenin en büyük derdi olan işsizlik sorununu çözmenin tek yolu gibi görünüyor. Bumedyen hükûmeti karışık bir dönemden sonra ilk üç yıllık (1967-1969), özellikle de ilk dört yıllık (1970-1973) planla bu yola girmiştir. Dört yıllık plan çok geniş kapsamlıdır. Bu planın ilk iktisadî amacı gayrisafi iç hasılayı yılda yüzde 5-9 oranında bir ritimle arttırmaktır. Sosyal amacı ise işsizliği günden güne azaltarak (yılda 70 000 iş alanı yaratmak) ve 1980'e doğru bütünüyle çözümleyerek her aileye bir gelir sağlamaktır. Bu siyasetin amacına ulaşabilmesi için yatırımlara (dört yıllık plan süresince yatırımlar 100'den 175'e yükseldi), özellikle de sanayi yatırımlarına (yatırımların yüzde 15'i tarım kesiminde, yüzde 48'i sanayi kesiminde) öncelik tanınması ve kişisel tüketim (ancak 100'den 108'e çıkması gerekiyor) alanında sıkı bir siyaset uygulanması gerekir. Sanayi kesiminde, işsizlik sorununu daha çabuk çözebilecek hafif sanayileri ikinci plana itip ağır sanayilere (petrol, metalürji) öncelik tanınması da bu planın ne denli iddialı olduğunu gösterir. Petrol, temel enerji kaynağı ve ihracattan doğan malî kaynak olarak, bu sanayileşme siyasetinin temel aracıdır. Daha 1972'de petrolden alınan vergiler 3 200 milyon dinardı (yani devlet bütçesinin üçte birinden fazlası ve devlet yatırımlarının aşağı yukarı eşdeğeri).

● *Tarım devrimi*'nin amacı, geleneklerine bağlı köylü sınıfının elini kolunu bağlayan eşitsizlikleri gidermek ve sosyalist yapılarla (üretim kooperatifleri) yeni köyler kurmaktır. Gerçekten, özel kesimde çiftçilerin 50 hektardan büyük toprak sahibi olan yüzde 2,8'inin toprakların yüzde 26,5'ini elinde tuttuğunu, oysa tarımcıların yüzde 23'ünün topraklarının 1 hektardan az olduğunu ve toplam yüzeyin ancak yüzde 1'ini ellerinde tuttuğunu hatırlatmak gerekir. Bumedyen hükûmeti 1970'te «toprak devrimi» fikrini ortaya attı ve tasarı 1972'de uygulamaya konuldu. Topraklar, kamu topraklarından (5 milyon hektar toprağın yaklaşık olarak 1 milyon hektarı), gönüllü bağışçılardan (1972'de 60 000 hektar), topraklarının tümünü işleyemeyen büyük mülk sahiplerinden alındı, üretim kooperatiflerine veya önceki kooperatiflere yazılması şartıyla yoksul köylülere dağıtıldı. Devrimin amaçlarından olan yeni köylerin kurulmasına ise 1972'de başlandı.

● *Araplaştırma*'nın amacı, cezayirliye, uzun sömürge dönemi sırasında altüst olan dil ve kültür birliğini yeniden sağlamaktır. Gerçi 1962'de bağımsızlık ilan edilince arap dili «devletin millî ve resmî dili» olmuştu, ama çok sayıda okul açma girişimi an-

CEZAYİR
yeraltı kaynakları

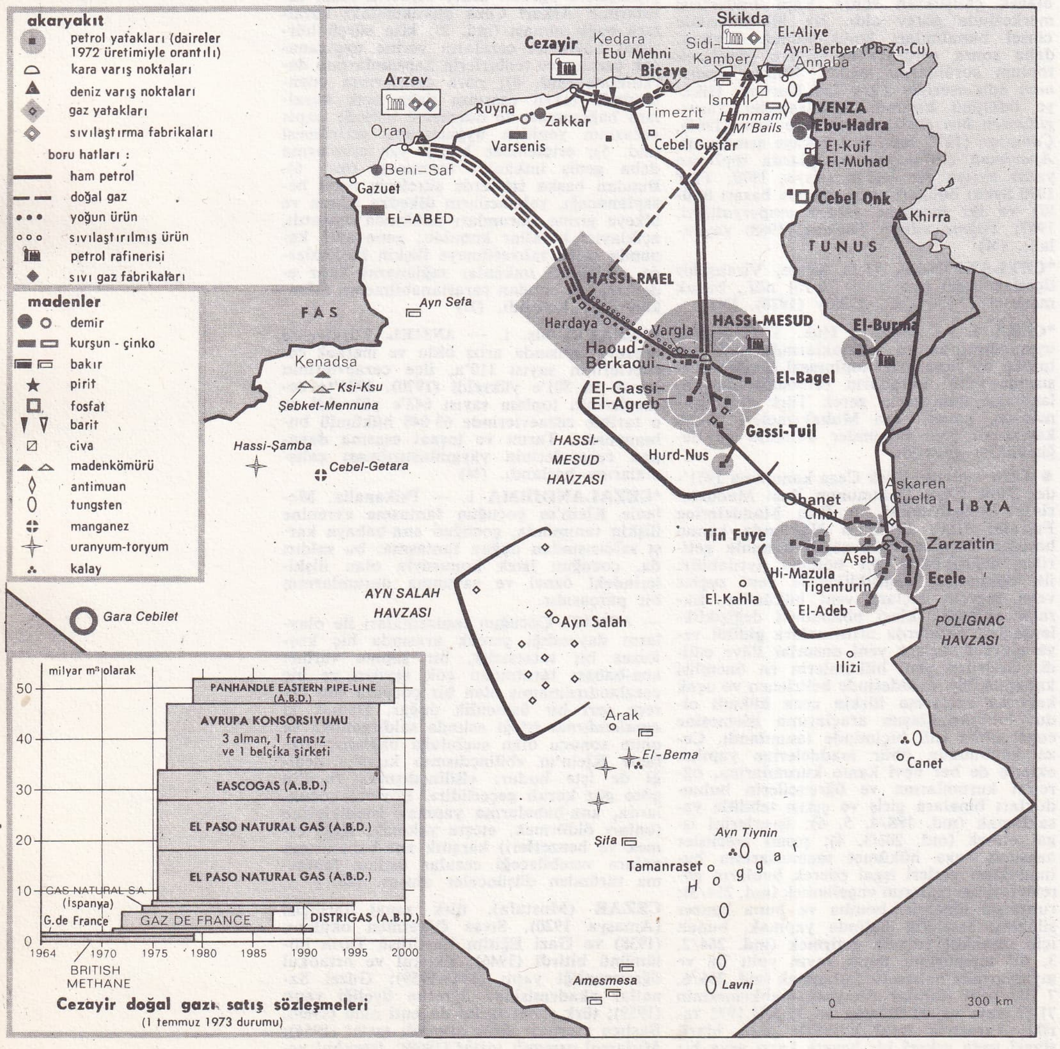

Cezayir doğal gazı satış sözleşmeleri
(1 temmuz 1973 durumu)

cak Fransızca konuşanların işbirliğiyle gerçekleştirilebildi. 1962-1963 ile 1971-1972 yılları arasında ilköğretimdeki öğrenci sayısı 780 000'den 2 milyona, ortaöğretimdekilerin sayısı 51 000'den 170 000'e, üniversitelerdeki (bu arada Konstantin ve Oran'daki yeni kuruluşlar) gençlerin sayısı ise 2 800'den 22 000'e yükseldi. Birkaç yıldır araplaştırma öğretimin bütün düzeylerine yayılmıştır. Bu araplaştırma çabası birçok engelle karşılaşmaktadır: hem mahallî Arapçadan, hem edebiyat Arapçasından doğma yeni bir Arapçanın oluşması; öğretmen sıkıntısı; Fransa'dan gelen teknisyenlerin ve cezayirli işçilerin devam ettirdiği Fransızcanın etkisi; Arros dağlarında ve Kabiliye'de berberîce konuşan kalabalık azınlıklar (yaklaşık olarak 3 milyon cezayirli) bulunması. Ama hükûmet gene de araplaştırmaya temel amaçlardan biri gözüyle bakmağa devam ediyor.

Üretim ve mübadeleler

Bu büyük değişmelere rağmen Cezayir ekonomisinde alınan sonuçlar faaliyet kesimlerine göre değişir.

● *Tarım*'ın gelişmesi nüfus artışından daha yavaştır. Dört yıllık planda tarım üretiminin yılda yüzde 3'lük bir artış göstermesi de bu fiilî durumu kanıtlar. Cezayir büyük ölçüde tarım ve besin ürünü ithal etmek zorundadır. Böylece, toprak devriminin geleneksel tarımın «abluka»sını kaldırmayı neden hedef aldığı daha iyi anlaşılır. Sömürge döneminin mirası olan bağcılık, pazar bulunmaması yüzünden gerilemektedir. Bağların üçte biri sökülmüş, 1955-1960 arasında 14-15 Mhl olan şarap üretimi son yıllarda yaklaşık olarak 8 Mhl'ye (1970-1971) düşmüştür. Buna karşılık turunçgil üretiminde durum biraz daha iyidir (1971'de 471 000 t). Geleneksel beslenmenin temeli olan tahıl rekolteleri, toplu olarak ele alındığında az da olsa artış göstermesine (buğday 1971'de 1,6 Mt) rağmen gene de büyük ölçüde iklim şartlarına bağlıdır. Savaşın büyük zararlarından sonra davar sürüsü yeniden geliştirilmişti (1962'deki 6 milyon başa karşılık 8,4 milyon baş).

● *Sanayi*'nin durumu, 1961-1965 arasında bu kesimi etkileyen düzensizliğe rağmen daha iyidir. 1966 sayımında sanayi işçileri faal nüfusun yüzde 20'sini meydana getiriyordu; ama bu oran plan gerçekleştirildikçe yükselmektedir.

Cezayir'in büyük üretimlerinin başında petrol ve doğal gaz gelir; 1960'tan önce onyirmi milyon ton olan üretim, Büyük Sahra yatakları sayesinde 1970'te petrol için 50 Mt'a, doğal gaz için 2,9 milyar metreküpe yükseldi. 1971'de bir duraklama geçiren üretim 1972'de yeniden toparlandı (1973'te 51 Mt petrol, 5,6 milyar metreküp doğal gaz). Çıkarılan petrol ve doğal gazın kıyılara taşınması gaz ve petrol boru hatlarıyla sağlanır. Büyük petrol limanlarının yanında yeni petrokimya sanayileri kurulmaktadır. Sanayileşme çabasını, Annaba yakınında El-Hacer çelik sanayiinin kurulması, maden arama ve çıkarmanın (kurşun, çinko, bakır, fosfatlar) hızlandırılması, makine ve madenî yapım fabrikalarının kurulması (Konstantin, Gelma), iç şehirlerde dokuma ve ayakkabı sanayiinin gelişmesi, çeşitli sanayi dallarının kurulması kanıtlar.

● *Dış mübadeleler*'de bağımsızlıktan önce Fransa büyük bir rol oynuyordu (mübadelelerin yüzde 80'i). Bugün Fransa gene Cezayir'e en çok mal satan ülkedir, ama en büyük alıcı artık Federal Almanya olmuştur. Cezayir dış ticaretinin büyük kısmını A.E.T. ülkeleriyle (1971'de Fransa dahil yüzde 63) ve sosyalist ülkelerle yapar.

TARİH

● *İç siyaset.* 1967'nin son aylarında bir yandan hükûmette görüş ayrılıkları belirirken, bir yandan da rejime karşı muhalefet hareketleri çoğaldı (Ebülkasım Kerim'in kurduğu Cezayir'in yenilenmesi için demokratik hareket; Lebjaovi'nin yönettiği gizli Cezayir Devrim örgütü). Görüş ayrılıkları giderek orduya da yayıldı ve millî halk ordusu kurmay başkanı albay Zbiri, sendikaların ve öğrencilerin desteğiyle hükûmeti devirmeyi denedi (aralık 1967); Cezayir, Tizi-Uru ve Oran üniversiteleri boykota gitti (şubat 1968); Bumedyen, bir suikasttan kurtuldu (25 nisan 1968). Muhalefet meclis sistemine saygı gösterilmesini, kurucu ve yasama meclisinin serbestçe seçilmesini ve katı sosyalist ülküye bağlı kalınmasını istiyordu. Bütün bu güçlüklere karşılık rejim tutunmayı başardı ve ordunun bağlılığını kazandı. Devrim konseyi, merkezî karar örgütü olma niteliğini sürdürdü. Bununla birlikte, M.K.C.'nin hazırladığı yenileştirme programını incelemeyi de kabul etti (şubat 1968) ve bir devrimci adalet mahkemesi kurdu (kasım 1968).

1967'de, albay Bumedyen'in işbaşına gelmesinden iki yıl sonra, Cezayir, topraklarındaki tüm kaynaklara sahip çıkma ve devletleştirme hareketini hızlandırma hareketiyle sanayileşme çabasını da artırmış oldu. Evian antlaşmaları uyarınca, Fransa'nın kullanımına bırakılan Büyük Sahra üsleri Cezayir'e geri verildi (ocak 1968). Kısa bir süre sonra da, bir millî petrol siyaseti başlatıldı: tüm ingiliz ve amerikan şirketlerinin devlet denetimine verilmesi dolayısıyla da bu ülkelere yapılan petrol dağıtımının kesilmesi, önce amerikan (ağustos 1967), sonra fransız şirketlerinin (ocak 1968) millîleştirilmesi (bu arada devlet gelirlerinin büyük kısmını sağlayan petrol vergileri de önemli ölçüde arttı). Cezayir ilk dört yıllık planla (1970-1973), gelişmesinde çok önemli bir evreye girdi. Devletleştirmeler yoluyla bu planın en önemli kısmı gerçekleştirildi. Okula gitme oranını yükseltmek ve araplaştırmayı hızlandırmak için büyük çaba harcandı: bütün memurlar artık arapça bilgilerini kanıtlamak zorundadır; adalet, öğretim ve din işleri şimdiden büyük ölçüde araplaştırılmıştır. Doğu Cezayir'in günlük gazetesi *El Nasr*, 1972 ocağından başlayarak Arapça yayımlanmaktadır. Ama şu iki sorun hâlâ çözülememiştir: iki milyon kişiye yaklaşan işsiz sayısının ortadan kaldırılması ve toprak reformunun başarıya ulaştırılması. 1972 eylülünde uygulanmağa başlanan toprak reformu iki ilke çevresinde düğümlenir: «toprak işleyenindir» ilkesi ve üretim kooperatifleri kurulması. İkinci dört yıllık planın (1974-1977), amacı tarım gelişmesine öncelik tanımak ve toprak reformunu hızlandırmaktır. 1974 mayısından sonra ürünlerin pazarlanmasında benimsenen yeni bir sistem (kabzımal ve toptancıların kaldırılması, hallerin merkezîleşmeden kurtarılması v.b.) fiyatlarda önemli bir düşmeye yol açtı.

● *Dış siyaset.* Cezayir siyaseti, birçok zorunluğu hesaba katmak zorundadır: iktisadî zorunluklar ve Cezayir'in arap ve sosyalist bir devlet olması. Cezayir, S.S.C.B.'nin yürüttüğü barış içinde birlikte yaşama siyasetine bağlı olduğu halde, 1967'den sonra Moskova ile iktisadî ve askerî yardım bağlarını pekiştirdi: iki devlet arasında, özellikle 1968 ve 1971'de birçok iktisadî ve ticarî antlaşma imzalandı. Öte yandan, «Doğu» devletleriyle ilişkiler sağlamlaştırıldı: Tito'nun Cezayir'i ziyareti (kasım 1969); Doğu Almanya rejiminin tanınması (mayıs 1970). Altıgün savaşından (haziran 1967) sonra A.B.D. ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi, iki ülke arasındaki iktisadî ilişkilerin gelişmesine engel olmadı. Fransa ile ilişkilerde ise, iktisadî çıkarların ayrılması, ciddî bir buhrana yol açtı: ilişkiler kısa bir süre içinde normalleşir gibi göründüyse de 1970'te iki ülke arasında apansız bir kopukluk oldu. Cezayir hükûmeti haziran ayında fransız petrol şirketlerinin bundan böyle satışlarından elde ettikleri kazancın yüzde 70'ini Cezayir'de bırakmak zorunda olduklarını ilân ederek «petrol savaşı»nı başlattı. Bu savaşın başlıca evreleri şunlardır: yabancı şirketlerin ödediği petrol vergisinin artırılması (bu artış temmuz 1970'te yüzde 75'i buldu), satış fiyatlarının yükseltilmesi ve vergi gecikme zammı istenmesi (ocak 1971), fransız petrol şirketleri (SONATRACH'ın denetiminde) hisse senetlerinin yüzde 51'inin ve petrol boru hattıyla doğal gaz yataklarının yüzde 100'ünün millîleştirilmesi. Cezayir 13 nisanda millîleştirdiği şirketlere 550 milyon frank tazminat (şirketlerin beklediği 1,5 milyara karşılık) ödedi. Bu şirketler SONATRACH'ın azınlıktaki ortakları haline geldi. Bunun üzerine Fransa Cezayir petrolüne karşı uluslararası bir boykota gidilmesini istedi. Bu ciddî uyuşmazlık, haziran 1971'den sonra giderek çözüldü: her petrol grubu ile SONATRACH arasında ayrı ayrı antlaşmalar imzalandı. Bu antlaşmalar iktisadî bağımsızlık açısından önemli bir aşama oldu. Cezayir artık, petrol üretiminin tamamına hâkimdir. 1972 bilançosunda, petrol vergileri, vergi gelirlerinin yüzde 41'ini oluşturuyordu. 1973 eylülünde, Fransa'daki arap asıllılara karşı girişilen birçok suikast sonucunda, Cezayir Fransa'ya işçi göçünü durdurdu. Bunun üzerine fransız hükûmeti, bu emekçilerin güvenliği konusunda Cezayir hükûmetine güvence verdi. Cezayir, arap devletlerinin İsrail'e karşı giriştikleri mücadelede bir «halk savaşı»nın başlatılmasını öğütledi. Bu tavır, Cezayir'i, bir yandan Moskova'nın önerdiği Rogers planını (ağustos 1970) Irak ve Suriye ile birlikte reddetmeğe, öte yandan da önce Filistin örgütlerine yardım etmeğe, sonra da ekim 1973'te yeni israil-arap savaşına katılmağa sürükledi. Cezayir, Afrika'da sömürgeciliğe karşı sürdürülen kurtuluş hareketlerine faal olarak yardım etmek, Afrika birliğini desteklemek ve Magrıp'lı komşularıyla yeni ilişkiler kurmak çabasındadır: Fas ile iktisadî ve kültürel «dayanışma ve işbirliği» antlaşması (ocak 1969); Tunus ile yapılan antlaşmalar (ocak 1970) ve Bumedyen'in Tunus'u ziyareti (nisan 1972). Cezayir, bu antlaşma siyasetini Akdeniz havzasına da yaymak istedi ve İspanya ile antlaşmalar imzalandı (haziran 1972). Bu arada 1972 mayısında Fidel Castro ile görüştü ve Pekin ile ilişkiler kurdu.

Cezayir'in, diplomatik ilişki çevresini genişletme politikası bundan sonra da sürdü ve kasım 1974'te A.B.D. ile yeniden diplomatik bağlantı kurdu. 1974 sonunda kabinede yapılan değişikliği yeni diplomatik bağlantı anlaşmaları izledi: İrlanda cumhuriyeti (ocak 1975), Filipinler (ocak 1975), Portekiz (mart 1975) ile. Mart 1975'te Cezayir'de yapılan Arap Zirve konferansı vesilesiyle Bumedyen'in İran ile Irak arasındaki anlaşmazlıkları giderme konusundaki çabaları ve aldığı sonuç başarı olarak nitelendi.

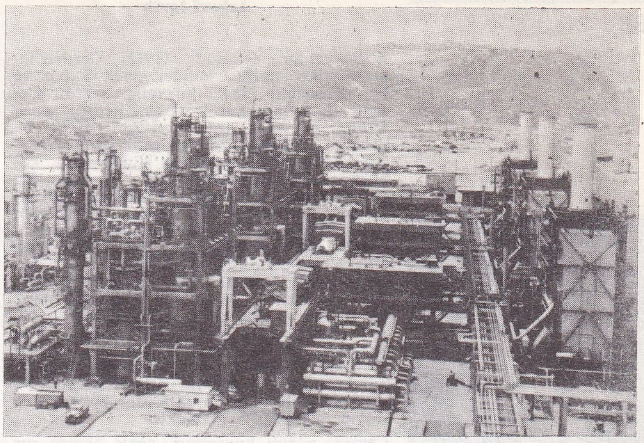

Skikda'da doğal gaz sıvılaştırma fabrikası

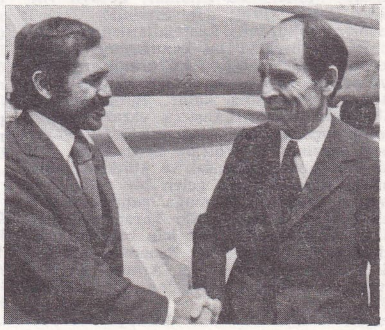

CEZAYİR dışişleri bakanı A. Buteflika (solda) Orly havaalanında Michel Jobert ile

Foto. Culos, M. Laurent-Gamma (LAROUSSE)

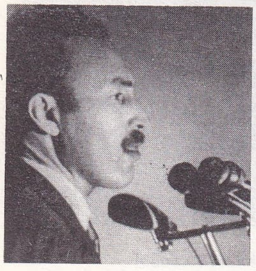

Huari Bumedyen CEZAYİR'deki fransız petrol şirketlerinin denetiminin Cezayir'e geçtiğini ilân ederken

Jacques CHABAN-DELMAS

Gaston CHAISSAC kâğıt üstüne yağlıboya (1962) [özel kol.]

Askerî tarih

Bağımsızlığın ertesinde (1962) Cezayir'in, gerek ülke sınırları içinde, gerek Tunus ve Fas'ta önemli askerî kuvvetleri vardı. Cezayir devletinin kuruluşundan hemen sonra *Ulusal Kurtuluş ordusu, Ulusal Halk ordusu*'na dönüştü; ordunun genelkurmay başkanı Bumedyen «cundi'nin elinde silâh, kafasında siyaset bulunmalıdır» diyordu. Bu görüş, siyasî komiserler birliğinin kuruluşuyla güçlendi. 30 000 kişinin terhisinden sonra Ulusal Halk ordusunun mevcudu 1964'te yaklaşık 60 000'e düştü. Eski savaş villaya'larını karşılayan askerî bölgeler beşe indirildi. Ulusal Halk ordusunun elindeki silâhların çoğunluğu rus yapısıdır: «T 34» ve «T 54» tankları, «Mig 17», «Mig 21» ve «İl 28» uçakları. Cezayir ordusu önceleri gönüllülerden oluşuyordu, ancak 1969'dan sonra mecburî askerlik hizmeti kondu. Amaç, temel bir askerî eğitim vermek ve belli ölçüde iktisadî, kültürel ve sosyal etkinliği sağlamaktı.

Cezayir silâhlı kuvvetleri, geniş ölçüde rus askerî yardımına bağlıdır. Bu durum 1968'de mareşal Grečko'nun Cezayir'i ziyareti ve bin kadar sovyet askerlik uzmanının Cezayir'e gitmesiyle daha da kesinlik kazandı. Bu uzmanların bir bölümü, 1968'de Fransa'nın boşalttığı Mers el-Kebir üssü bakımıyla görevlendirildi. Cezayir ayrıca, Fransa ile de işbirliğine girişti. 1965'ten bu yana binlerce fransız genci (çoğunluğu eğitmenler) teknik yardım adı altında askerlik hizmetlerini Cezayir'de yapmaktadır. 1970-1971 yıllarında Cezayir'de yaklaşık 300 askerî danışman bulunduran Fransa, bazı teknik personelin yetiştirilmesine yardım eder (jandarma, havacılık). 1974'te Cezayir'in savunma bütçesi 404 milyon dolara (gayrisafi millî hâsılanın yüzde 4,5'ine) yükseldi. 1975'te Cezayir silâhlı kuvvetlerinin insan mevcudu 63 000'e ulaştı; bu sayıya 10 000 jandarmayı eklemek gerekir. Kara kuvvetleri (55 000 kişi), 5 piyade tugayı (bunlardan biri paraşüt birliğidir), 3 tank taburu, 50 bağımsız piyade taburu ve 12 sahra bölüğünden oluşur. Deniz kuvvetlerinde (3 500 kişi), 6 karakol gemisi, 3 mayın tarama gemisi ve Rusya tarafından verilmiş yirmi kadar füzeatar veya torpilatar gemisi bulunur. Hava kuvvetleri ise 4 500 kişiden oluşur ve emrinde 200 kadar uçak (125 «Mig» ve 26 «Fouga Magister»), bir helikopter taburu ve sovyet «SAM 2» füzeleriyle donatılmış bir uçaksavar taburu vardır.

EDEBİYAT

Araplaşma hareketi yalnızca iktisadî hayat ve eğitim alanı içinde kalmadı. Yazarların kullanacakları dili seçme konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık nedeniyle, bütün edebiyat yaşamı da altüst oldu: okuryazar oranının çok düşük olduğu bu ülkede, aydınların büyük bir kısmını yabancılar oluşturduğu için cezayirli bir yazar kendi ülkesinde Fransızca yazmak zorundadır. Eğer Arapça yazarsa yetişkinlerin üçte ikisinin okuma yazması olmadığını da bilir. Öte yandan, Kateb Yacine ulema ve şarkıyatçıların kullandığı klasik Arapça ile halk Arapçasının birbirinden farklı olduğunu savunur: «Arapçayı *Kur'an* dilinden ayırmak ve saraylıların dilini yok etmek gerekir». Ancak, Muhammed Ettamar, *Cezayir edebiyatı tarihi* (1970) adlı eserinde, Cezayir edebiyat kültürünün Rüstemîlerden günümüze kadar süregeldiğini kanıtlamaya çalışırken bir yandan berberî kültürünü arap kültürüne, öte yandan da cezayir kültürünü ortadoğu Arapçasına katar. Buna karşılık, Abdullah Şeriye Fransızca yazan yazarlar ile Arapça kullanmayan müslüman yazarların durumunu birbirine benzeterek, çağdaş dünyanın toplumsal ve kültürel sorunlarıyla karşı karşıya gelen bir cezayir insanının tanımını yapmağa çalışır. Abdullah Şeriye, ortaya attığı kuramlara daha bir açıklık kazandırmak için baş kısmında edebiyat üstüne eleştiri denemesi bulunan bir şiir derlemesini hem Arapça hem de Fransızca olarak yayımlamıştır (*Küller*, 1970).
Bugün Cezayir'de *Amâl* (Arapça) ve *Promesses* (Fransızca) adlı iki yeni dergi çıkmaktadır. Yazarları aynı olan bu dergileri Malik Haddad yönetir. Bu dergilerin yazarlarından Assia Cebbar ve Velid Garn ise Fransızca olarak yayımlanan bir tiyatro yapıtını (*Rouge l'aube* [Kızıl tan], 1970) Arapçaya uyarladılar (*Ihmirar el-fecr*, 1970). Roman alanında Muhammed Dib (*Dieu en barbarie* [Tanrı barbarlar ülkesinde], 1970), Murad Burbun (*Le Muezzin* [Müezzin], 1968) ve Reşid Bucedra (*La Répudiation [Vazgeçme]*, 1969) gibi yazarların yanı sıra Muhammed Muni (*La voix de la passion* [Tutkunun sesi], 1968), Nabile Fares (*Yahia pas de chance* [Şanssız Yahya], 1970), Ali Bumahdi (*Le village des asphodèles* [Çirişotları köyü], 1970) gibi romana daha şimdiden yeni boyutlar kazandıran adlar göze çarpmaktadır. Şiir alanında ise, bugüne kadar görülmemiş bir gençlik ve canlılık egemendir: folklor ve çağdışı ulusçuluğa karşı çıkan Malik Alula, Abdülhamit Laguati, Yusuf Sebti, Hamu Belafauy, Reşid Bey, Cemal İzamitan, Bualem Abdun, Hamit Nasır Hoca, Hamit Skif, Nadya Guanduz, Mehmed Celid oluşturmak istedikleri yeni kültürü daha sağlam temeller üstüne oturtmağa çalışırlar. (LM)

Cezayir konferansı, eylül 1973'te Cezayir şehrinde toplanan bloksuz* ülkeler *(Ek)* konferansı. (L)

CEZZAR (Engin), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (İstanbul 1935). Amerika'da Yale üniversitesinde ve Actor's Studio'da okudu; New York'taki Erwin Piscator tiyatrosunda iki yıl çalıştı; yurda dönüşünde Şehir tiyatrosuna girdi (1959); buradan ayrılarak Gülriz Sururi - Engin Cezzar topluluğunu kurdu (1962); bu tiyatroda *Tütün yolu, Othello, Keşanlı Ali destanı, Palto, Kurban, Morfin, Kapan* gibi oyunlarda oynadı. İlhan İskender Armağanı'nı kazandı (1967). *Keşanlı Ali destanı*'nı Çekoslovakya'da sahneye koydu (1974). [M]

***CHABAN-DELMAS** (Jacques), fransız siyaset adamı. — 1958'de Millet meclisi başkanlığına seçilen Jacques Chaban-Delmas 21 haziran 1969'da Georges Pompidou tarafından başbakanlığa atandı. Frankın devalüe edilmesinden (8 ağustos 1969) sonra, meclise bir program sundu (16 eylül 1969). Bu programın ana ilkesi toplum düzeninin temelden değiştirilmesi için sözleşmeli bir siyaset izlemektir. 20 eylül 1970'te yapılan Bordeaux seçimlerini, Jean-Jacques Servan Schreiber'den daha fazla oy alarak kazanması ve bu arada Polonya (kasım 1970) ile Yugoslavya'yı (nisan 1971) ziyaret etmesi Chaban-Delmas'ın gücünü artırdı. Her ne kadar, parlamento, izlediği siyaseti büyük bir çoğunlukla onayladıysa da (24 mayıs 1972) Chaban-Delmas 5 temmuzda cumhurbaşkanına istifasını sundu. Mart 1973 seçimlerinde yeniden Bordeaux milletvekili seçilen Chaban-Delmas, nisan ayında yapılacak Millet meclisi başkanlık seçimine katılmamağa karar verdi. Mayıs 1974'te başkanlık seçimlerine de Gaulle'cü aday olarak katıldı, ama daha ilk turda geçerli oyların ancak yüzde 15.10'unu alarak büyük yenilgiye uğradı. (L)

***CHABROL** (Claude), fransız sinema yönetmeni. — *Les Biches*'ten (Marallar) [1968] sonra *Vefasız kadın*'ı (La Femme Infidèle) [1968] yönetti. Bu filmi *Que la bête meure* (Ölesi hayvan) [1969], *le Boucher* (Kasap) [1969], *la Rupture* (Kopuş) [1970], *Juste avant la nuit* (Tam geceden önce) [1970] gibi yapıtlar izledi. Sanatçı bu filimlerinde burjuvaziyi sert bir biçimde eleştirdi. Daha sonra Ellery Queen'in *Décade prodigieuse* (Olağanüstü on gün) adlı eserlerini uyarladı (1971). Ardından *Çirkinleri severim* (Docteur Popaul) [1972], *Kanlı âşıklar* (Les noces rouges) [1973], *Dişi anarşist* (Nada) [1973], *Une partie de plaisir* (Bir eğlence partisi) [1974] ve *Masum kirli eller* (Les Innocents aux mains Sales) [1974] adlı filimleri çevirdi. (L)

***CHADWICK** (sir James), ingiliz fizikçisi. — (öl. Cambridge 1974). [L]

CHAISSAC (Gaston), fransız ressamı (Avallon 1910 - Sainte-Florence, Vendée 1964). 1937'de Paris'te erkek kardeşinin yanına yerleşti, orada Otto Freundlish* *(Ek)* ve karısı Jeanne Kosnik-Kloss ile tanıştı; onlardan resim yapmayı öğrendi. Kısa sürede kişiliği belirdi, ama birçok defa hastahaneye yatmak zorunda kaldı. 1942'de karısıyla birlikte Vendée'ye yerleşti ve ciddî olarak çalışmağa başladı. 1944'te Bağımsızlar salonuna yolladığı eserlerle Raymond Queneau* ve Jean Dubuffet*nin ilgisini çekti. Bundan sonra kendini tamamıyla resim ve desene verdi, 1951'de *Hippobosque au bocage* (Hippobosque koruda) yazdı ve boyalı ağaçtan ilk *Totemler*'ini (1958) gerçekleştirdi. 1961'den sonra büyük boyutlu yapıştırmalara yöneldi ve çokrenkli büyük boy guvaşlar yaptı. Ama yıllardır yakasına yapışmış hastalıktan kurtulamayarak 1964'te öldü. Sanatçının resim, desen ve totemlerinde değişik üslûbu hemen dikkati çekmekte ve her türlü estetik kaynağın dışında kalan güçlü bir anlatımı yansıtmaktadır. Ölümünden sonra Chaissac adına birçok retrospektif sergi düzenlendi: Nantes (1965), Lyon (1968), Sables-d'Olonne (1969), Frankfurt (1970), Paris (1972). [L]

CHALCATZINGO, Morelos devletinde, kaya gravürleri yönünden zengin arkeolojik yerleşme. Olmek üslûbundaki bazı alçak kabartmalar ve rondo bosso tipi heykellerin bulunması bu yerleşmeye büyük önem kazandırdı. Gerçekten de, Meksika körfezi kıyıları dışında yalnız Chiapas'da ve Guatemala kıyılarında rastlanan Olmek üslûbu petrogliflerin Orta Meksika'da bulunduğu tek yer Chalcatzingo'dur. R. Pina Chan'un, Orta Önklasik döneme (M.Ö. 1000-360) tarihlendirdiği bu gravürler 1968-1971 yıllart arasında David C. Grove tarafından yeniden incelendi. Bu petrogliflerde Olmeklerin işlediği temel konular, jaguarı simgeleyen kıvrık dişler, yarı kuş, yarı yılan maskeleri taşıyan efsane kişileri, karşımıza çıkar. Bunu birlikte Meksika körfezi kıyılarındakilerden daha az ustalıkla işlenmiş bu biçimler Olmeklere özgü efsane konularından başka çıplak ve sakallı bir esire gürz sallayan üç jaguarı gösteren bir sahnede olduğu gibi savaş konularını da işler. (L)

CHALEUX, Belçika'da, Lesse ırmağının sağ kıyısında, Dinant yakınlarında tarihöncesi yerleşme. Belçika'daki Üst Yontmataş devrinin en yeni sanayi fasiyesine adını vermiştir *(Chaleux fasiyesi)*. [L]

***CHALONS-SUR-MARNE**, Fransa'da, Marne idare çevresinin merkezi. — 54 075 nüf. (L)

CHAMBERLAIN (John Angus), amerikalı heykelci (Rochester, Indiana 1927). Otomobilin çeşitli parçalarından kabartmalar ve heykeller yapmayı denedi; Cesar'ın tersine Chamberlain biçim ve renklerde seçme yapıyordu. Önce bunları soyut bütünler içinde yere bırakıyor, sonra saç ve mekanik döküntülerden enformel katışmaçlar oluşturuyor, böylece de yanılsamalı, saldırgan görünüşlü ve oldukça renkli siluetler elde ediyordu. Alaylı ve pırıl pırıl parlayan bu görüntüler aslında sanayi çağının tutarsızlığını ve karmaşıklığını yansıtmaktaydı. Chamberlain aynı anlayışla çeşitli heykel kalıntılarını plastik madde kullanarak yeniden oluşturdu, ancak bu yeni heykellerin birer kalıntıdan oluşturulduğunu da özellikle belirtmeğe çalıştı. (L)

***CHAMSON** (André), fransız yazarı. — 1970'te yazdığı *La Tour de Constance*'da (Constance kulesi) XVII. yy.da Aigues - Mortes tutukevine kapatılmış iki yüz protestan kadının fiziksel ve ruhsal acılarını günce biçiminde anlattı. Daha sonra yazdığı *Les Taillons*'da (1974) Fransa'daki Terreur Blanche (Beyaz Terör) dönemini konu edindi. (L)

***CHANDRASEKHAR** (Subrahmanyan), pakistanlı gök fizikçisi. — Çokdönenceli çift yıldızları inceledi ve yıldız atmosferlerinde ışınımların yayılması kuramına ilişkin birçok çalışma yaptı. (L)

***CHANEL** (Gabrielle, **Coco** — denir), fransız kadın terzisi. — (öl. Paris 1971). Zarif ve çekici bir kadın görüntüsünü benimsemişti; üstünde en çok durduğu, tayyörler, yünlü tüvit mantolar, jerse elbiseler, ipekten pilili şömizye elbiseler ve göz kamaştırıcı gece elbiseleridir. Son yıllarında moda sında göze çarpan gariplikler uzak durdu, mini eteğe karşı çıktı, pantolonu ise ya spor giyim ya da gece giysisi olarak benimsedi. (L)

***CHAPMAN** (Sydney), ingiliz fizikçisi. — (öl. Boulder, Colorado 1970). [L]

Foto. A.F.P., Pavlovsky-Rapho, X (LAROUSSE)

CHAPUİS (François), fransız sanatçısı (Beaune 1928). Nancy Güzel Sanatlar okulu, Paris Güzel Sanatlar okulu (1948) ve Paris Kutsal Sanat merkezinde okuduktan sonra vitraya yöneldi: çeşitli onarım çalışması yaptı, yeni binalar için vitray hazırladı. En güzel ve başarılı eserleri arasında Nantes katedralinin büyük vitrayları (1957), Avignon'da bulunan Papalık sarayındaki Saint-Jean ve Saint-Martial şapellerinin beş vitrayı (1960), Pont L'Evêque kilisesinin yirmi üç penceresi (1964) ve Belçika'daki Saint-Léger kilisesinin yirmi yedi vitrayı (1970) sayılabilir. Poliyesterin tüm özelliklerinden yararlanmayı bilen Chapuis büyük bir ataklıkla çeşitli süslemelere girişti. Bu süslemeler sanki sonsuz küçük ve sonsuz büyük evreni yansıtabilecek kozmik bir ilâhiyi andırıyordu. Chapuis daha sonra, halıcılık ve resim alanında eserler verdiyse de daha çok «ışık duvar»la ilgilendi ve bunu hem dinsel yapılara (Livry-Gargan'da Saint-Michel [1964]; Lyon'da Cizvitlerin seminer şapeli [1967]), hem de kamu binalarına uyguladı (Almanya'da Leverkusen lisesi [1967], ayrıca Faulquemont ve Saint-Dizier liseleri [1968], yüzme havuzları ve Beaune'daki güney otoyolu yaya köprüsü [1971]). Chapuis, 1967-1970 yılları arasında dünyayı dolaşan «Plastik Sanatlar Mimarlığın Hizmetinde» adlı büyük gezici sergiye önemli katkıda bulundu. (L)

***CHAR** (René), fransız şairi. — Son olarak şu kitapları yayımladı: *Artine* (1967), *Dans la pluie giboyeuse* (Ahmak ıslatan) [1968], *Le chien de coeur* (Gönül köpeği) [1969], *L'Effroi, la joie* (Korku, sevinç) [1969], *La Nuit talismanique* (Tılsımlı gece) [1972]. (L)

CHARACTRON [şaraktron] i. (tes. edil. ad). Elektron. Belli bir derlemenin içinden seçilmiş harf, rakam veya işaretleri ekranı üzerinde istenen noktalara düşürme olanağı olan katot ışınlı tüp.

— ANSİKL. *Charactron*, ışık demetini sırayla saptıran iki sistemle donatılmıştır. Birinci sistem ışık demetini, tıpkı bir şablonda olduğu gibi üzerine harf, rakam veya işaretlerin oyulduğu saydamsız bir yüzeye düşürür. Bu oyuk şekillerin içinden geçen ışık demeti, ikinci sistemle ekran üzerine yansıtılır. (L)

***CHARBONNEAUX** (Jean), fransız arkeoloğu ve yöneticisi. — (öl. Paris 1969). [L]

***CHARENTE idare bölgesi**, Fransa'da, Poitou - Charentes'de idare bölgesi. — 331 016 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 33 kanton, 405 komün. (L)

***CHARENTE-MARİTİME idare bölgesi**, Fransa'da, Poitou-Charentes'de idare bölgesi. — 483 622 nüf. (1968); 5 idare çevresi, 43 kanton, 473 komün. (L)

***CHARRAT** (Janine), fransız kadın dansçısı ve koreografı. — 1969'da Paris'te bir dans okulu açtı. «Group des sept»in («Yediler Grubu») yöneticisi oldu, daha sonra Lille'deki Grand-Théâtre'a dans yöneticisi olarak atandı (1974). [L]

Chase Manhattan Corporation, amerikan holdingi. 1969'da kuruldu. Başlıca işletmeleri Chase Manhattan İnternational İnvestment Corporation, Chase Manhattan Capital Corporation, Chase Manhattan Overseas Banking Corporation ve Chase Manhattan Bank'tır. 1973'ten sonra Bank of Caledonia (ocak 1973) ve Saugerties Bank and Trust'ün katılmasıyla holding daha da güçlendi. Buffalo'daki Lincoln National Bank da Chase Manhattan topluluğunca denetlenir. Filipinler'de ve Singapur'da da holding adına iş bankaları kuruldu; ayrıca, yönetim anlaşmaları sonucu amerikan bankası bir japon bankasıyla işbirliğine girişti. Son olarak Chase Manhattan'a Moskova'da bir büro açma izni verildi. (L)

Chassey fasiyesi, Fransa'da Saône-et-Loire'daki Chassey-le-Camp arkeolojik yerleşmesinden çıkarılan gereçlerle tanımlanan fransız Cilâlıtaş devrine ait kültür fasiyesi. (Akdeniz kökenli ince ve parlak bir seramik tipi, oldukça geniş bir kültür grubuna bağlı olduğu sanılan bütün Chassey fasiyesinin ortak özelliğidir; İsviçre'deki Cortaillod ve İtalya'daki Lagozza fasiyesleri de bu geniş kültür grubunun başlıca dalları arasında sayılır.) [L]

***CHASTEL** (André), fransız sanat yazarı.

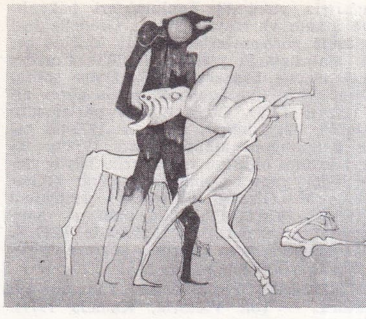

Gerardo CHAVEZ
«Noche» (1973)
bez üstüne yağlı pastel

— 1970'te Collège de France'ta ders vermeğe başladı. Son olarak şu eserleri yayımladı: *la Crise de la Renaissance* (Rönesans krizi) [1968], *Le Mythe de la Renaissance «1420-1520»* (Rönesans mitosu «1420-1520») [1969]. (L)

CHAUVİN (Jean), fransız heykelcisi (Rochefort-sur-Mer 1889). Son derece ölçülü bir tutumu benimseyen Chauvin, eserlerinde kesinlikle klasik düşünceyi soyutlamağa çalışır, ama bunu yaparken de olağandışı ve fantastik öğelere başvurmaktan kaçınmaz. Geometrik bir ağırbaşlılığın yanı sıra heykellerindeki biçimler erotizme ve cinsel bir simgeselliğe kayar. Uzamsal yapıtları kimi zaman mimarî bir görünüm kazanır, ama bunlar daha çok kuleler ve işlevsel olmayan anıtlar türündendir. Genellikle toprak, ağaç, mermer ve tunçtan yararlanan Chauvin'in tekniği birçok desenin görüldüğü gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Heykellerinin hemen hepsinde ölçülülük ile atılganlık iç içedir. Çok sık sergilenmese bile Chauvin'in yapıtları artık günümüzde büyük bir ustanın eserleri sayılmaktadır. (L)

***CHAUVİRÉ** (Yvette), fransız kadın dansçı. — Théâtre Colon'da (Buenos Aires) *Kuğunun ölümü* adlı balede dansetti (1970) ve Paris operasında «dansa veda etti» (1972). 1970'te Paris'te bir dans okulu açtı. (L)

CHAVAL (Yvan LE LOUARN, — denir), fransız desinatörü (Bordeaux 1915 - Paris 1968). Bordeaux Güzel Sanatlar okulunda öğrenim gördü; *Gazette des lettres*'de bir süre resimleme yaptı, sonra Paris'e gitti ve yergi türünü benimsedi. Desenleri düzenli olarak *Sud-Ouest, Paris-Match, le Figaro, le Figaro littéraire, le Nouvel Observateur, le Rire*'de yayımlanmaktadır. Chaval birçok albüm de resimledi: *Vive Gutenberg* (Yaşasın Gutenberg) [1956], *Petit Bilan* (Küçük bilanço) [1966], *Les Oiseaux sont des Cons* (Kuşlar salaktır) [1965], *les Gros Chiens* (Büyük köpekler) [1962] ve *l'Homme* (İnsan) [1970]. İnsanların yaptığı aptallıkları büyük bir dikkatle gözlemleyen Chaval, katı ve keskin çizgili desenlerindeki mizahının gücünü, konunun sınırlı gülünçlüğü ile temanın evrenselliği arasındaki sürtüşmeden alır. Desenlerine kara mizahı ve saçmayı getiren ilk fransız mizahçısıdır. «Konut pardesü» adını verdiği kisisi kendi deyimiyle hayal kırıklıklarının adamıdır. Sanatçının filimlerinde de aynı hava sezilir: *La Galleria* (Dehliz) [Milano'da çevrildi] ve *P.D.G.* Chaval'in ayrıca gravür ve edebiyat eserleri de vardır. (L)

CHAVEZ (Gerardo), perulu ressam (Trujillo 1937). Lima Güzel Sanatlar okulundan sonra 1960'ta ülkesinden ayrılarak Avrupa'ya gitti ve Paris'e yerlesti. Gerçeküstücü yapıtları tuvalin bütününe yayıldıkça saydamlaşan masal kahramanlarıyla doludur. Litografi de calısan sanatçı yağlı pastelle hiç alışılmadık bicimde tablolar yaptı. Ayrıca unutulmuş balmumu tekniğiyle heykeli denedi. Peru, Meksika, İtalya, Fransa ve Belcika'da açılan gerçeküstücü sergilere katıldı. (L)

CHAVİGNİER (Louis), fransız heykelcisi (Montboudif, Cantal 1922 - Clermont Ferrand 1972). 1944'te Auvergne'den ayrılarak Paris'e gitti ve Güzel Sanatlar okuluna girdi. Sonra Louvre ve Guimet müzelerinde onarımcı olarak çalıştı. Önceleri figüratif eserler yapan Chavignier zamanla soyutlamaya yöneldi; sanatçının yapıtlarında doğduğu yöreye özgü görüntü ve masalların etkisi göze çarpar; ölüm duygusu ise hiç eksik değildir: *Yıldırım, Haykırış, Germinal*, daha sonra, *Alay etme* (1963), *Peygamber* (1961-1963), *Kapı* (Le Blanc-Mesnil için proje, 1962). 1963'ten sonra insanda kaygı uyandıran anıtsal görünümlü eserleri mimarların dikkatini çekti. Bu anıtsal eğilimi, «Manèges» ve «Conciliabules» dizisinde daha da belirginleşti. Chavignier 1968'de *Germinal II*'yi gerçekleştirdi. Yaşamının son yıllarında daha çok desen çalıştı ve çeşitli maketler yaptı; bunlardan biri de anıtsal «Güneşin kapısı» projesidir (1963 ve 1971). 1970'te Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts'a profesör olarak atandı. Aynı yıl Luxembourg parkında *Az gelişmiş çevresel sanat*'ı sergiledi; bu eser kereste haline getirilerek yeniden biçimlendirilmiş iri bir ağaç gövdesiydi, altında da kanlar içinde ezilmiş bir manken yatıyordu. Verimli bir sanatçıydı; çevresel sanata dokunaklı lirizmi olan bir eserle katılmak istiyor ve böylece de kamutanrıcı dünya görüşünü yansıtıyordu. 1973'te Vitry-sur-Seine sakinleri okul binalarında Chavignier'nin iki eserine yer vermekle ona olan saygılarını kanıtladılar. (L)

***CHAYNES** (Charles), fransız bestecisi. — Son besteleri arasında şunları sayabiliriz: org, yaylılar, timbal ve vurmalı çalgılar orkestrası için aziz Jean de la Croix'nın *İlâhi*'sinden yararlanarak bir *Konçerto* (1966); çalgı topluluğu için *Uyuşumlar* (1967); keman, viyolonsel, klavsen ve yaylılar için *Işınımlar* (1968); soprano ve yaylılar üçlüsü için *Sappho'nun dört şiiri* (1968); orkestra için *Değişim* (1969); trombon ve piyano için *İtimler* (1970); kültür bakanlığının isteği üzerine bir *Yaylılar dörtlüsü* (1970); org için *Diogramme* (1970); O.R.T.F. için beş nefesli bakır çalgı ve org için *Apokalypsis* (1971-1972); Martenot dalgaları, piyano ve vurmalı çalgılar için *Tarquinia.* (1973). [L]

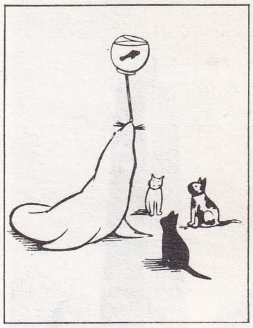

CHAVAL'dan
mizahî bir resim

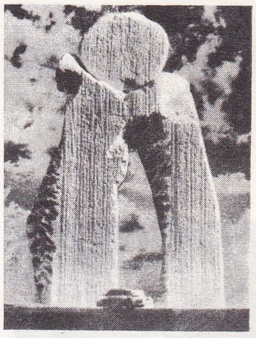

Louis CHAVIGNIER
«Güneşin kapısı» (1963)

CHEMİGUM [çumigam] i. (tes. edil. ad). Kim. Temel maddesi bütadien ve akrilik nitril olan sentetik kauçuk. || *Chemigum lateksi*, temel maddesi bütadien ve akrilik nitril olan sentetik kauçuk lateksi.

— ANSİKL. *Chemigum*, yağlara ve aromatik yakıtlara karşı olağanüstü dayanıklılığı ve kullanma kolaylığı nedeniyle tercih edilir. Bu kauçuktan hazırlanan karışımların en büyük özelliği, sıkıştırmadan sonra kalıcı şekil değişikliğinin çok az olması, az su emmesi, kırılganlık noktasının düşük, mekanik ve esneklik özelliklerinin yüksek olmasıdır. Ham ürün stok halinde saklanmağa çok elverişlidir. Chemigum özellikle benzin boruları, yağa dayanıklı ayakkabı tabanları, otomobil parçaları ve döküm esyası yapımında kullanılır. Ayrıca yakıt depolarının iç yüzeylerini kaplamada ve asınmaya dayanıklı transmisyon kayışları yapımında işe yarar.

Chemigum lateks'i ise çok büyük bir yapışkanlık özelliği ve yabancı iyonların etkisine karşı büyük bir kararlılık gösteren katmanlaşıcı bir üründür. Kâğıt hamurunun gözeneklerini doldurmada, kâğıdın tutkallanmasında, ayrıca halı sırtlarının kaplanmasında kullanılır. (L)

***CHER idare bölgesi**, Fransa'da, Merkez bölgesel program çevresinde idare bölgesi. — 304 601 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 33 kanton, 290 komün. (L)

CHERRY (Donald, **Don** — denir), amerikalı trompetçi (Oklahoma City 1936). 1959'da Los Angeles'te saksofoncu Ornette Coleman ile tanıştı ve onunla birlikte çalışmağa başladı. Afrika-Amerika müziğindeki yeni biçimler üstünde çalışan iki sanatçının cazdan free caza geçişte önemli rolü vardır. Kornet, flüt, piyano ve çeşitli vurmalı çalgıyı çalabilen Don Cherry, Sonny Rollins, John Coltrane, Gato Barbieri, Steve Lacy, Pharoah Sanders, Albert Ayler ve Archie Shepp gibi saksofoncularla birlikte çalışarak birçok eser seslendirdi: *Complete Communion* (1965) ve *Mu* (1969). [L]

***CHEVALİER** (Maurice), fransız şarkıcısı. — (öl. Paris 1972). [L]

CHEVALLEY (Claude), fransız matematikçisi (Johannesburg 1909). Paris-VIII üni-

Charles CHAYNES

Foto. Chavez, Chavignier, Ph. Gros (LAROUSSE)

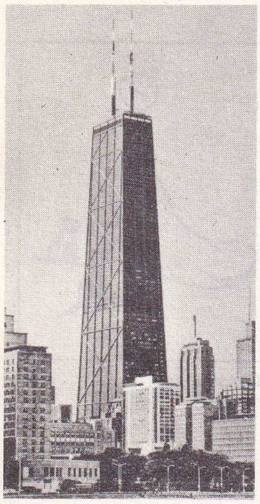

CHICAGO
John Hancock Center
gökdeleni
(100 kat)

Jacques CHİRAC

versitesinde profesör; Nicolas-Bourbaki topluluğunun kurulmasında rol oynadı. Özellikle sayılar kuramı, Lie grupları, cebirsel gruplar ve cebirsel geometriyle ilgilendi. (L)

CHİAPA DE CORZO, Meksika'da Chiapas eyaletindeki Mezcalapa vâdisinde bulunan arkeolojik yerleşme. Maya topraklarındaki bu yerleşme Meso-Amerika kültürünün, Eski Klasiköncesi dönemden (M. Ö. 1500-1000) Yakın Klasiksonrası döneme (M.S. 1350-1524) kadar varan en uzun bölümlerinden birini kapsar. New World Archaeological Foundation'ın çeşitli arkeologları tarafından 1960 yıllarında saptanan art arda 12 evreden 5'i Thomas A. Lee'nin 1969'da yaptığı kazılarla doğrulandı. Lee bu kazılarda, 50 m taban genişliğinde ve 6 m yükseklikte bir tepecikte bir dizi yapı ve çeşitli buluntular ortaya çıkardı: kilden platformlar ve bir mezarın içine hediye olarak konulmuş siyah taştan ve somaki mermerden yapılma küçük vazolar; bu buluntular III. evreye (M.Ö. 1000-450) aittir; IV. evreden (M.Ö. 450-100) kalma 6 taraçalık büyük bir düzlük ve önündeki geniş merdivenli bölümde ise, bazıları toplu halde birçok mezar ve zengin mezar eşyası bulundu: yeşimtaşından ve deniz kabuklarından süsler, seramik vazolar. Bu tepeciğin üst bölümündeki kalıntılar VI. evreye (M.Ö. I. yy.) aittir ve bir yontmataş mimarîsinin ortaya çıktığını gösterir. (L)

*__CHİCAGO__, A.B.D.'de şehir. — 1960 ve 1970 sayımları arasında Chicago metropoliten alanının nüfusu 6 221 000'den 6 979 000'e (3 367 000'i asıl şehirde) yükseldi. 1970'te, Michigan gölü megalopolisinin nüfusu, İndiana'ya bitişik şehir bölgesiyle (Gary, Hammond, East Chicago) birlikte 7 612 000'i bulmuştu. Şehir merkezinde yapılan yeni bir düzenlemeyle, North Michigan Avenue'nün çevresinde yüksek gelirli beyazlar için lüks mağazalar ve apartmanlardan oluşan «The Magnificent Mile» semti kurulurken, State Street giderek düşük gelirli zencilerin ticaret merkezi haline geldi.

Chicago mimarî geleneğine bağlı kalmıştır: 100 katlı J. Hancock Building 1969'da, Roebuck and Co.'ın 480 m yüksekliğindeki Sears gökdeleni 1974'te bitirildi. Chicago belediyesinin 528 katlı, aşağı yukarı 2 000 m yüksekliğinde bir bina yapmayı tasarladığı da biliniyor. (L)

*__CHİCHESTER__ (sir Francis), ingiliz denizcisi. — (öl. Plymouth 1972). [L]

*__CHİESA__ (Francesco), italyanca yazan isviçreli yazar. — (öl. Lugano 1973). [L]

CHİLLİDA (Eduardo), ispanyol heykelcisi (Saint-Sébastien 1924). Sanat ve müzikle ilgilenen bir ailede yetişti, klasik bir eğitimden sonra Madrid üniversitesinde mimarlık öğrenimi gördü (1943-1947); sonra akademide desen derslerini izledi ve heykel yapmağa başladı. 1948'de Paris'e gitti, orada Pablo Palazuelo* (*Ek*) ile tanıştı. Artık alçıdan heykeller yapıyor ve formlarında çoğunlukla soyutlamaya kaçıyordu. İlk demir heykeliyle birlikte soyut doğrultuyu benimsedi (1951'den bu yana kaldığı Guizpuzcoa'daki Hernani'de). 1956'dan sonra, mimarlığa duyduğu eğilimle, demir yapıtlarındaki sivrilikler, çıkıntılar ve yuvarlaklar yerini uzamda olağanüstü bir duruluk ve kesinlikle düzenlenmiş açılı kütlelere bıraktı. Chillida, bu arada çeşitli maddelerden yararlandı; sözgelimi 1959'larda ağaç ve çelik kullandı (yerleştiği Saint-Sébastien'da), 1965'ten sonra kaymak taşını denedi ve önemli *l'Eloge de la lumière*'i (Işığa övgü) dizisini oluşturdu; 1966'da Galicia'daki bir granit ocağında oldukça iri taşlarla çalışmağa başladı. Anlamlı adlar verdiği dizilerde (*Düş örsü, Uzamın modüllenmesi* ve *Boşluğun çevresinde*) Chillida'nın üslûbunda bir gelişme görülür. Aynı temalara daha sonraki yapıtlarında da yer verdiğinden oldukça tutarlı bir doğrultuda olduğu söylenebilir. Sanatçının 1971'de Düsseldorf'taki Thyssen kuruluşlarına yaptığı gibi anıtsal eserleri de (70 t) vardır. (L)

CHİRAC (Jacques), fransız siyaset adamı (Paris 1932). Ecole Nationale d'Administration'da okudu, Sayıştay'da çalıştı. 1962'de başbakan G. Pompidou'ya bağlı olarak özel göreve atandı. Mart 1967'de Corrèze'de U. D.R. milletvekili seçildi. Mayısta iş sorunlarıyla yükümlü Toplumişleri bakanlığına atandı ve mayıs 1968'de Grenelle'deki antlaşma görüşmelerine katıldı. 1968'de genel danışmanlığa getirildi (1970'te Corrèze genel meclis başkanı oldu). Daha sonra, İktisat ve Maliye bakanlıklarında görev aldı (mayıs 1968). Ocak 1971'de parlamento ilişkileri bakanlığına, temmuz 1972'de tarım bakanlığına atandı. Mart 1974'te içişleri bakanı oldu ve valiliklerde büyük değişiklikler yaptı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde V. Giscard d'Estaing'i destekledi ve mayıs 1974'te başbakan oldu. A. Sanguinetti'nin yerine 1974 aralığında U.D.R. genel sekreterliğine getirildi, haziran 1975'te de bu görevden ayrıldı. (L)

*__CHİSHOLM__ (George Brock), kanadalı ruh doktoru. — (öl. Victoria, Kanada 1971). [L]

*__CHİVU STOİCA__, romanyalı siyaset adamı. — 9 aralık 1967'de Devlet konseyi başkanlığını Nicolae Ceauşescu'ya bıraktı. 6 ağustos 1969'da toplanan Komünist partisi V. kongresinde parti sekreterliğinden uzaklaştırıldı ve partinin merkez komitesine bağlı merkez hesap komisyonu başkanlığına getirildi. (L)

CHLORİS GAYANA i. Doğu Afrika yaylalarında ve Avustralya'da oldukça yaygın olan, buğdaygillerden bitki türü. (Kökeni Doğu Afrika yaylaları olan chloris gayana tohumla kolay ürer ve bol ürün verir. Madagaskar'da hayvan yemi olarak kullanılmış ve çok iyi sonuç alınmıştır.) [L]

CHLOROWAX [klorovaks] i. (tes. edil. ad). Kim. Bileşiminde ağırlık olarak yüzde 40 ile 70 oranında klor bulunan reçinemsi ve sıvı halde klorlu parafin.

— ANSİKL. *Chlorowax*, alev almayan, suda çözünmeyen, kokusuz ve zehirsiz bir bileşiktir. Az uçucu olan sıvı Chlorowax türleri, boyalarda, sentetik kauçuklarda ve plastiklerde özlüleştirici olarak işe yarar. Reçinemsi türleri ise boyaların, sentetik kauçukların ve plastik maddelerin neme, kimyasal ürünlere ve ateşe karşı direncini arttırmak için kullanılır. (L)

*__CHOLLEY__ (André), fransız coğrafyacısı. — (öl. Paris 1968). [L]

*__CHOMSKY__ (Noam), amerikalı dilbilimci. — 1967 yılında verdiği üç konferansı *Dil ve düşünce* (1968) adıyla yayımladı. Bu konferanslarda, sözdizim anlayışının, bilgi psikolojisi ve dil felsefesi kuramı içindeki yerini belirtmeğe çalıştı. M. Halle ile birlikte yazdığı *Sound Patern of English* (İngilizcedeki örnek sesler) [1968] adlı eserinde dilbilgisinin sesbilim bileşkesini açıkladı, İngilizcenin sesbilim sorunlarını inceledi ve üretici dilbilgisinin biçim ve postulatlarına uygun sesbilimsel bir değişikliğin ne olduğunu açıkladı. *Remarks on Nominalization*'da (İsimleşme üstüne notlar) [1968, yayımlanışı 1970] yine sözdizim sorunlarını inceledi. *Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation*'da (Derin yapı, yüzeysel yapı ve anlambilimsel yorum) [1968, yayımlanışı 1971] bir yandan üretici anlambilimcilerin (*Ek*) eleştirilerini yanıtladı, bir yandan da «örnek kuram» ile ilgili açıklamalara girişti. Yine bu eserde, örnek kuramda bir değişiklik yapılmasını önerdi: anlambilim bileşkesi derin yapıların yanı sıra yüzeysel yapıları da yorumlamalıdır ama, bu yorum, anlambilim bileşkesinin yorumlayıcı etkisine bir dönüş değildir. Chomsky bu eserinde, «yaygın örnek kuramı»nı tanımladı. Üretici anlambilimcilerin bu tanıma yöneltiği eleştirileri *Some Empirical Issues in the Theory of Transformational* (Dönüşüm kuramında birkaç deneysel sonuç) [1970, yayımlanışı 1972] adlı eserinde yanıtlayan Chomsky özellikle şu iki görüşü savundu: 1. sözcük katışmalarını engellememek, 2. dönüşümlerdeki sırayı korumak (sözcüksel dönüşümler sözcüksel olmayan dönüşümlerden önce gelir). N. Chomsky, son birkaç yıl içinde siyasal görüşleriyle de dikkati çekti: uzlaşmaz bir «liberal» olarak tanındı ve A.B.D.'nin emperyalist siyasetine şiddetle karşı çıktı (özellikle Vietnam savaşı konusunda). «Cinayet kokan bu savaşa katılmayı reddeden genç yiğitler»e adadığı «*Amerika ve yeni mandarinler*» (1969) ile «*Asya'da savaş*» (1970) adlı eserlerinde siyasal yazılarını topladı. Chomsky'nin siyasî görüşü felsefî düşüncesine bağlıdır. İnsancıl değer ve geleneklerin doğrulanması diye tanımladığı felsefî düşüncesini ise «*Bilgi ve özgürlük sorunları*» (1971) adlı eserinde açıklar. (L)

Chomsky dilbilgisi. Bilişim. Bk. DİLBİLGİSİ, *Ek*.

CHOPARD (Lucien), fransız böcekbilimcisi (Paris 1885 - ay.y. 1971). 1951-1955 arasında Museum'da böcekbilim kürsüsü başkanlığı yaptı. Düzkanatlı böcekler uzmanı olan Chopard, böcekbilimin tüm uygulamaları için zorunlu sayılan sistemli çalışma düzenine geçilmesini sağladı. (L)

*__CHOPPER__ i. — Prehist. Taş sanayiinin en ilkel biçimini yansıtan, yassı taştan yapılmış kesici âlet. (İki yüzü de yontulmuşsa CHOPPİNG-TOOL denir.) [L]

CHOPPİNG-TOOL [çopintul] i. (ing. k.). Bk. CHOPPER, *Ek*.

CHOQUET (Gustave), fransız matematikçisi (Solesmes 1915). Paris Bilimler fakültesinde ve École Polytechnique'te profesörlük yaptı. Özellikle fonksiyon çözümlemesi, potansiyel kuramı, dışbükey fonksiyonlar kuramı ve dışbükey cümleler kuramı üstünde çalıştı. (L)

CHORLEY (Richard John), ingiliz coğrafyacısı (Minehead, Somerset 1927). Chorley'e kadar gelen yeni coğrafya çalışmalarında, özellikle toplumsal ve iktisadî olayları sınıflandırma eğilimi görülüyordu. Ama, fiziksel coğrafya açısından yeni yöntemler getiren Chorley, coğrafyacılık anlayışında evrim yarattı. Gerçekten de, Chorley, Peter Haggett ile birlikte sürdürdüğü ilk çalışmalarında, gerek uygulama, gerek kuram açısından daha yalın, daha anlaşılır bir yönteme yöneldi: *Frontiers in Geographical Teaching* (Coğrafya öğretiminde sınırlar) [1965]; *Models in Geography* (Coğrafya örnekleri) [1967]. Öte yandan, fiziksel coğrafyada bireşimsel yaklaşımların etkisini kanıtladı (*Atmosphere Weather and Climate* [Atmosfer, hava ve iklim], 1968, Barry ile birlikte). Yine Peter Haggett ile birlikte yayımladığı bir kitapla (*Network Analysis in Geography* [Coğrafyada inceleme şebekeleri], 1969) hidrografya şebekelerinin yapısını çözümlemede graf kuramının yararını kanıtladı. 1971'de Barbara Kennedy ile birlikte yayımladığı *Physical Geography: System Approach* (Fiziksel coğrafya: sistem açısından bir yaklaşım) adlı en önemli yapıtında fiziksel coğrafyayı kuramsal açıdan yenileyen sistem çalışmasına yöneldi. Yapıtlarıyla ünlü bir yüzey şekilleri kuramcısı olduğunu kanıtlayan Chorley, bir coğrafya tarihçisi olarak da dikkati çekti: *The Study of Landforms or the Development of Geomorphology* (Yüzey şekilleri incelemesi veya jeomorfolojinin gelişmesi) [1964-1973, J. A. Dunn ve R. P. Beckinsale ile birlikte]. (L)

CHRİSTALLER (Walter), alman coğrafyacısı (Berneck 1893 - Königstein 1969). Babası papaz, annesi romancı olan Christaller, sanat ve bilime açık bir ailede yetişti. Ama, maddî yetersizlikler sebebiyle uzun yıllar yolculuk zevkini tadamadı. Çocukluğunda coğrafya haritalarına bakarak hayale daldı. Ortaöğrenimini Darmstadt'ta, yükseköğrenimini ise Heidelberg'de yaparak coğrafyaya karşı duyduğu merakı gidermeğe çalışırken iktisat ve sosyolojiye de ilgi duymağa başladı. Ama, savaş patlak verince öğrenimine barışa kadar ara vermek zorunda kaldı. Savaş yıllarında Weimar Almanyası'nın ilerici çevrelerine girerek onarım çalışmalarına katıldı. 1930'da Erlangen'de yeniden öğrenime başladı, iktisat ve coğrafya derslerini, özellikle de Gradmann'ın kurslarını izledi. Gradmann'ın yönetiminde «Güney Almanya'daki merkezî bölgeler» konulu tez çalışmasını tamamladı ve bu tezi 1933'te İéna'da yayımladı. Daha sonra, çalışmalarını hep aynı anlayış içinde sürdürdü ve ömrünün sonuna doğru, turistik hizmetlerin yöreselleştirilmesi kuramını ortaya attı. Hiç bir üniversitede görev almadı; önce solcu partilerle, sonra da nazilerle yaptığı işbirliği nedeniyle İkinci Dünya savaşı sonrasında büyük güçlüklerle karşılaştı. Aslında Christaller bir kitap ve kuram adamıdır. Merkezcilik üstüne yaptığı araştırmaların önemi ancak savaş sonrası iktisatçıları tarafından anlaşılmıştır. Christaller bugün ar-

Foto. U.S.I.S., Vioujard-Gamma (LAROUSSE)

tık, yeni coğrafyacılık araştırmalarının öncüsü sayılır. (L)

***CHRİSTİAN-JAQUE** (Christian MAUDET, — denir), fransız sinema yönetmeni. — *La Seconde Vérité*'den (İkinci gerçek) [1965] sonra *Les Amours de lady Hamilton* (Lady Hamilton'un aşkları) [1968] ve *Kundakçılar* (Les Pétroleuses) [Guy Casaril başlattı, 1971] adlı filimleri çevirdi. (L)

***CHRİSTİE** (Agatha), ingiliz kadın romancısı. — (öl. Wallingford, Oxford 1976). [M]

***CHRİSTMAS adası**, Hint okyanusunda ada. — Yıllık fosfat üretimi bir milyon tonu aşmıştır. (L)

CHRİSTO (Javacheff), bulgar sanatçısı (Gabrovo 1935). Gerçekçi sosyalist bir eğitimden sonra, sanat propagandasına katıldı, Sofya Güzel Sanatlar okulunda okudu (1952-1956) ve Brecht'in dostu Burian'ın tiyatro araştırmalarına katıldı. 1956'da batıya geçti, bir süre Viyana'da kaldıktan sonra 1958'de Paris'e gitti. Orada nesneleri kâğıtla, bezle, daha sonra da plastik maddelerle kaplamağa başladı. Paris'teki Visconti sokağının ağzını fıçılardan oluşan «demir perde» adlı bir duvarla örttü (1962); New York'taki vitrinlerin önünü kapadı (1963), 1964'te de bu kente yerleşti. Eserlerinde daha çok anıtsal bir hava vardır; 1968'de Spolete'de bir kule ile bir çeşmeyi, sonra Berne Kunsthalle'sini ve Kassel'in «Documenta 4»ünde 5 600 metre küplük bir hava sütununu, Chicago'daki Museum of Contemporary Art'ı (1969) ve Philadelphia'daki Museum of Art'ı (1970) paketledi. Daha sonra yüzey şekillerini paketlemeğe başladı: bunlar arasında Avustralya'daki Little Bay kıyısı (1969), Colorado'da Riffle yakınlarında büyük bir naylon perde ile örtülen boğaz (1971 ve 1972) vardır. Tüm doğal çevre Christo'nun uğraş alanıdır ve yine bu çevre ambalaj tekniğiyle değişikliğe uğrayarak eser haline dönüşür. Bugün çeşitli sergilerde («Fransa'da Çağdaş Sanatın On İki Yılı», Paris 1972) sanatçının projelerini ve yapıtları ile ilgili belgeler seyirciye sunulmaktadır. (L)

***Chrysler Corporation.** — Amerika'nın üçüncü büyük otomobil yapımcısı olan şirket, Amerika Birleşik devletleri dışındaki bazı şubelerinde durumunu güçlendirmenin yollarını aradı. Bu tedbirler çerçevesinde, Chrysler France haline gelmiş olan Simca Automobiles'in halkın elinde bulunan hisse senetlerini satın aldı (1971) ve böylece Fransa'daki şubesinin sermayesinin hemen hemen yüzde 100'ünü ele geçirdi. Öte yandan, Mitsubişi Heavy İndustry'nin şubesi olan ve sermayesinin yüzde 100'ü bu şirketin elinde bulunan Mitsubişi Motor'a yüzde 35 oranında bir sermayeyle ortak olmak için Japon hükûmetinden izin istedi. Ve sonunda Chrysler Corporation, Kanada ve Amerika pazarlarına dağıtmak üzere küçük «Dodge Colt» arabalarını yapan Mitsubişi Heavy İndustry'nin sermayesinin yüzde 15'ine ortak oldu. (L)

CHUGGİNG [çaging] i. (ing. k.). Nükl. Kaynar sulu bir reaktörde, su buharlaşmasındaki denetlenemeyen güçlü salınımlar. (Olay büyüdüğü zaman reaktörün hemen durdurulması gerekebilir.) [L]

CHUJOY (Anatole), amerikan uyruğuna geçmiş rus yazarı ve dans eleştirmeni (Riga 1894 - New York 1969). *Dance Encyclopedia*'yı (Dans ansiklopedisi) ve *Dans terimleri sözlüğü*'nü hazırladı. A.B.D.'de *Dance New* ve *Dance Magazine* dergilerini kurdu. Dans üstüne birçok eser yazdı ve *Dance Encyclopedia*'nın ikinci baskısını yönetti (1967). [L]

CHURC (Alonzo), amerikalı mantıkçı ve matematikçi (Washington 1903). Princeton üniversitesinde matematik profesörü olarak çalıştı (1947-1961); birinci sıradaki yüklemlerin hesabı bakımından belirsizliği, başka bir deyişle miktara ilişkin mantıksal belirsizliği ilk kanıtlayan odur. Kombinatuvar mantığın başlangıcı da ona dayanır. «Lambda-tanımlanabilirlik» adını verdiği hesaplanabilirlik kavramı için öne sürülen birtakım ornatmaların genel geri̇leklik kavramıyla eşdeğer olduğunu kanıtlamağa çalıştı. Bu görüşe *Churc tezi* adı verildi. Başlıca eserleri: *The Calculi of Lambda-Conversion* (Lambda-dönüş hesabı) [1941], *İntroduction to the Mathematical Logic* (Matematik mantığa giriş) [cilt 1, 1956]. (L)

***CHURCHİLL FALLS**, hidroelektrik santralı. — Santralın ilk grupları (2×475 MW) 1972 haziranında hizmete girdi; aynı güçte dokuz grubun daha 1977'den önce eklenmesi planlanıyor. Böylece o tarihten sonra, dünyanın en büyük hidroelektrik santrallarından biri olan Churchill Falls 5 000 MW'ın üstünde bir tesis gücüne ve yılda ortalama 35 TW/saatlik bir üretime ulaşacak. (L)

***CIVAOĞLU** (İlhami), türk bilim adamı. — 7. Millî Eğitim şûrasına (1962), milletlerarası 34. sınaî kimya kongresi icra komitesine (1968) ve üniversiteler kanununu hazırlama komisyonuna (1969-1971) başkanlık etti. İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya fakültesindeki görevinden emekliye ayrıldı (1973); aynı yıl İstanbul Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Kimya Mühendisliği bölümüne başkan olarak atandı. Yeni eserleri: *Temel operasyonlar* (1966); *Kimyanın temel prosesleri* (1967). [M]

***CIVATA** i. — Mad. oc. *Reçineli cıvata*, tavan çökmelerini önlemek için bir yeraltı galerisinin tavanına reçineyle gömülen, 1,5 ile 3 m uzunluğunda çelik çubuk.
— ANSİKL. Tavanda açılan deliğin içine, kolayca kırılan bir maddeden yapılmış ve birinin içinde henüz polimerleşmemiş sentetik bir reçine, öbürünün içinde de bu reçinenin ayıracı bulunan iki ayrı kılıf geçirilmiş bir veya birkaç kovan yerleştirildiği için *reçineli cıvata*'nın çelik çubuğu tavana boylu boyunca gömülür. Çelik çubuk yerine takılırken kovanın kılıfları yırtılır ve iki madde birbirine karıştığı için reçine polimerleşir, birkaç saniye sonra da sertleşmeğe başlar: artık destek levhasına gerek kalmamıştır. Özellikle yumuşak topraklarda klasik cıvatalar her an gevşeyip kurtulabileceği için reçineli cıvata çok daha garantili ve kullanışlıdır. (L)

***C.İ.A.** (*Central İntelligence Agency*). — 21 aralık 1972'de teşkilâtın başkanlığına James Schlesinger (doğ. New York 1929) getirildi. 1973 ağustosunda senato, William Colby'nin (doğ. Saint Paul, Minnesota 1920) C.İ.A. müdürlüğüne atanmasını onayladı. (L)

Ciba-Geigy, isviçre kimyasal ürünler şirketi. 1970 ekiminde Ciba* ve Geigy firmaları arasındaki yakınlaşma iki firmanın birleşmesiyle sonuçlandı ve İsviçre'nin o güne kadar tanık olmadığı böylesine büyük bir birleşmeden, birkaç yüz şubesi ve 71 000'i aşkın personeliyle İsviçre'nin ikinci büyük sanayi grubu doğdu; grubun İsviçre'deki fabrikaları üretimin yüzde 90'ını ihraç eder. Üç dal (ecza maddeleri, boyarmaddeler ve tarım mücadele ilâçları), plastik maddeler ve fotokimya bölümlerinden çok daha fazla kâr getirir. 1972'de Ciba-Geigy'nin konsolide iş hacmi 8 milyar 63 milyon isviçre frangını bulmuştu. (L)

***CİCOGNANİ** (Bruno), italyan yazarı. — (öl. Floransa 1971). [L]

***CİDE**, Kastamonu iline bağlı ilçe. — 44 177 nüf., ilçe merkezi 3 517 nüf. (1975); 112 köy (1970). [M]

CİESLEWİCZ (Roman), polonyalı grafikçi (Lvov 1930). 1948'de Harkov Güzel Sanatlar akademisine yazıldı; özellikle afiş atelyesine devam etti (1952-1954) ve 1955'te akademiyi bitirdi. Sonra Varşova'da çalışmağa başladı, çok sayıda afiş yaptı. 1959'dan 1963'e kadar *Ty i ja* («Sen ve ben») dergisinin sanat yöneticisi oldu. 1963'te Paris'e yerleşti, birçok yayın organına katıldı. Bunlar şöyle sıralanabilir: *Elle* (1964-1965 arasında resimlemeci, 1969'a kadar sanat yöneticisi), *Vogue* (sayfa düzenini yaptı, 1966), *l'Opus international* (grafik düzencisi, 1967), *Kisch* (1970'te Christian Bourgois. Jacgues Sternberg ve Roland Topor* *[Ek]* ile kurdu). Ayrıca Çağdaş Sanat Ulusal merkezince yayımlanan kataloglarını grafik düzenini gerçekleştirdi (1971). Çeşitli yayınevleri için çok sayıda resim hazırladı. Marazî görünüşlü bazı afişlerinde polonyalı sanatçılara özgü bir gerçeküstücülük havası sezilir. Sanatçı daha sonra modern fotoğraf tekniklerinden yararlanarak her türlü törel ve estetik katılıktan yoksun grafik eserler verdi. Bütün büyük bienallere ve uluslararası afiş sergilerine (Paris, Karlovy Vary, Varşova, New York, Amsterdam, Milano, Münih) katılan sanatçı bu etkinliklerinin yanı sıra afiş projeleri için birçok ödül kazandı (Çekoslovakya'da Brno grafik sanatlar dördüncü bienalindeki *Che* [1970], Polonya'daki Katoviçe üçüncü ve dördüncü afiş bienalleri için *Arrabal* [1969] ve *Lenin* [1971]). [L]

***CİHANBEYLİ**, Konya iline bağlı ilçe. — 67 038 nüf., ilçe merkezi 10 012 nüf. (1975); 43 köy (1970). Gölyazı kasabası (yeni adı *Altınekin*) 11 374 nüf.; Yeniceoba kasabası 16 913 nüf. (1970). [M]

***CİLÂLAMA** i. — Teknol. *Elektrolizle* veya *elektrolitle cilâlama*, anotta çözünme yoluyla bir maden üzerinde yansıtıcı yüzeyler elde etme olanağı veren yöntem.
— ANSİKL. *Elektrolizle cilâlama*'da bir tek işlem sonucunda hem makroskopik olarak düzgün, hem de parlak ve cilâlı bir yüzey elde edilir. Uygun bir elektroliz banyosunun kullanılması ve anot görevi yapan cilâlanacak parça ile bir katot arasında elverişli bir gerilim yaratılması bu yüzeydeki bütün çıkıntıların erimesini sağlar ve böylece dümdüz, parlak bir yüzey elde edilir. (L)

***CİLÂLITAŞ DEVRİ.** — ANSİKL. Mezolitik devirde avcı grupları tarafından çevrenin inceden inceye araştırılması, insanla doğal çevresi arasında yeni ilişkilerin kurulmasına, yani hayvancılığın ve bir «ilkel tarım»ın doğmasına yol açtı. (Bk. TARIM, *Ek*.) O andan itibaren insan gruplarının sosyoekonomik temellerinde büyük bir değişiklik oldu; ingiliz arkeoloğu Gordon Childe bu olayı «Cilâlıtaş devrimi» diye adlandırır. Böylece insan, bilinçsiz bir düzenleyici iken doğal süreçlerin bilinçli düzenleyicisi haline geldi: artık çevresinin ekosistemini denetleyebilir ve yeni teknikler geliştirerek «yüksek uygarlık» evrelerine geçebilirdi. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, tarımın doğuşu her ne kadar büyük bir uygarlığın gelişmesi için gerekli koşulsa da, büyük uygarlık her zaman, tarımın kaçınılmaz sonucu değildir. Öte yandan, bölgelere göre, tarımın doğuşu seramiğin doğuşundan önceye veya sonraya rastlayabilir.
Her bölgede ortaya çıkışı aynı çağa rastlamasa da Cilâlıtaş olayı evrenseldir. «Çekirdek bölge» denilen elverişli bölgeler yeni yaşam biçimlerinin doğma ve yayılma noktaları oldu. Bu bölgelerden en az üçünü biliyoruz: Yakındoğu, Güneydoğu Asya ve Orta Amerika. Batı dünyası açısından Cilâlıtaş devrinin başlangıcı, Yakındoğu'da Basra körfezinden Suriye'ye kadar uzanan ve «Münbit Hilâl» denilen bölgedir. VIII. binyıla doğru bu bölgede keçinin evcilleştirildiğini, buğday ve arpa ekiminin başladığını (Yarmo, Ras Şamra, Hacılar), VI. binyıla doğru da çömlekçiliğin (Eriha, Hassuna tell) doğduğunu biliyoruz. Bu yeni yaşam biçimleri Münbit Hilâl'den yavılarak Balkanlar'a (Sesklo kültürü) ve Orta Avrupa'ya (Starçevo-Körös) ulaştı. V. binyılda Avrupa'da iki Cilâlıtaş akımı yayılıyordu: Tuna vâdisi boyunca yayılan Tuna akımı ile Akdeniz kıyılarında gelisen Akdeniz akımı. IV. binyılda değişik kültürler birbirinden ayrılırken bu iki akım Batı Avrupa'da birleşip kaynaştı.
Çin'de Cilâlıtaş olayı III. binyıla doğru başladı (Yang-şao ve Lung-şan kültürleri). Amerika'da, Tehuacan vâdisindeki (Meksika) çeşitli kültür evrelerinden de anlasılacağı gibi gelişme süreci yavaş oldu: Purron* (*Ek*) evresi (M.Ö. 2500-1900) ekonomik evrimin dönüm noktasına rastlar. (L)

***CİLAS** (Milovan), yugoslav yazarı ve siyaset adamı. — Hapisten çıktıktan (31 aralık 1966) sonra, Londra'ya gitti (ekim 1968). Ama, *La Société imparfaite. Le Communisme désintégré* (Tam gelişmemiş toplum. Bütünleşmemiş komünizm) [1970] adlı kitabının Fransa'da yayımlanması üzerine mart 1970'te A.B.D.'ye gitmesine izin verilmedi. *Conversations avec Staline* (Stalin ile konuşmalar) adlı yapıtı da Fransa'da yayımlandı (1971). [L]

***CİLLOV** (Haluk), türk iktisatçısı. — Sadi Irmak hükûmetinde ticaret bakanlığı yaptı (1974-1975). Yeni eserleri: *Türkiye ekonomisi* (1972), *İktisadî uygulamalarla istatistik metotlar* (1972). [M]

CİNEMRE (Vural), türk bilim adamı (Trabzon 1933). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi; aynı fakültede asistan (1956) ve doçent oldu (1966). Cinemre sürekli ortam mekaniği üzerinde Türkiye'de

ilk çalışmaları yapanlardan biridir. En önemli eseri: *Sürekli ortam mekaniği* (1971). [M]

***CİNSEL** sıf. — ANSİKL. *Cinsel bilgi ve eğitim.* 1968'den bu yana *cinsel* konularda görüş özgürlüğüne doğru açıkça sezilen bir eğilim var. Bu konuda yapılan yayınlara bakılırsa cinsellik artık bir tabu, bir yasak konusu olmaktan çıkmış, hattâ bir ticaret konusu haline gelmiştir. Bu yayımların amacı, gerek erkekte, gerek kadında en «normal» cinsel davranışı model olarak kamuya yaymaktır. Ve bu davranışın kuralları tıpkı bilimsel gözlemlerin sonucu gibi sunulur. Gerçekten de cinsellik bugün için çoğu ülkelerde resmî öğretim konusu olmamakla birlikte tıpta gittikçe daha geniş bir yer tutuyor. Cinsel bilgi alanında yapılan en ünlü araştırma, kadın-doğum hekimi William H. Masters ile Virgina Johnson'ın çalışmalarıdır; bu araştırmacılar laboratuvara gönüllü olarak başvuran çiftlerin cinsel davranışlarını inceleyerek sonuçları 1966'da yayımladılar. Vardıkları sonuca göre cinsel birleşme dört evre gösterir: hazırlık (uyarılma), kavuşma, orgazm ve durulma.

Araştırmacılar, gözlemlerine dayanarak, eşlerin cinsel sorunlarını çözümlemek amacıyla Amerika Birleşik devletlerinde çok tutulan bir yöntem önerdiler ve cinsel bozuklukları eşler arasındaki bir uyuşma bozukluğu sayarak, eşlerden her birini ayrı ayrı ele almak yerine birlikte tedavi etmek gerektiğini öne sürdüler. Masters ve Johnson'a göre bu tedavinin, birbirlerine danışacak, sırasında görüşlerini karşılaştıracak bir çift (bir erkek, bir kadın) tarafından yapılması en iyi çözüm yoluydu. Bütünüyle söze ve konuşmaya dayanan bu tedavi, eşlerin güçlüklerini anlattıkları sohbetler halinde geçer. Tedavi eden çift evde uygulamaları için onlara bir dizi alıştırma önerir; bu alıştırmaların amacı, dokunma, yoklama, sokulma yoluyla hem kendilerinin, hem eşlerinin vücutları karşısında duydukları çekingenliği ve sıkıntıyı yenmektir; eşler uygulamanın sonuçlarını bir sonraki görüşmede anlatırlar.

Cinsel bilgi ve eğitimin ileride bir bilim dalı olacağı söylenebilir, ancak henüz emekleme döneminde bulunduğu da bir gerçek.

— Psikanaliz. *Cinsel birleşme.* Cinselliğin ne olduğunu merak eden ve öğrenme sıkıntısı içinde olan çocuk için ana-babanın *cinsel birleşme*'si en büyük ruhsal yatırım konusudur. Freud'un görüşüne göre kaba sahne, ana-babanın çocuğun gözü önünde yaptıkları ilk cinsel birleşmenin sonucudur. Freud, Fliess'e yazdığı mektuplarda bunu şöyle açıklar: hiç kuşkusuz denebilir ki, cinsel birleşme çocuğun nadiren görebileceği bir sahnedir; buna karşılık cinsel birleşme sırasında çıkan sesleri çocuğun duyması sık görülen bir olaydır; çocuk bu sesleri gözle görülür konu ya da nesnelere çevirir; aslında kaba sahne dilsiz ve sessizdir. İşitilenin görülene çevrilmesi, odadaki eşyanın yer değiştirmesi, söz konusu kişilerin dev gibi büyütülmesi, çocuğun gözünde canlandırdığı fantastik cinsel birleşmenin özellikleridir. Aynı sahne, geceleyin babalarının kendilerini baştan çıkarmak için geldiğini sanan isteriklerin fantasmalarında, baştan çıkarma sahnesi biçiminde yer alır; diğer fantasmalarda ise çocuk cinsel birleşmede sadik bir eylem görür; sanki baba anne üstünde zor kullanmakta, anne de acıdan inlemektedir.

Bütün fantasmaların kaynağı kaba sahnedir; böylece cinsel birleşme her zaman birtakım fantasmalarla simgelenir. Bu nedenle Otto Rank, cinsel birleşmenin yeniden ana karnına dönüşten başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Jacques Lacan ise cinsel hazla fantasma arasındaki ilişkileri açıklarken işi «cinsel eylem yoktur» diyecek kadar ileri götürmüştü: yani, cinsel eylemin herhangi bir eylemden daha büyük bir olay değeri taşımadığını, dayanağını ta baştan beri kurulan hayalden aldığını savunuyordu. (L)

***CİNSELLİK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud, Salpêtrière hastahanesinde kendisini izleyen bütün hekimlerin gözü önünde Charcot'nun istediği an büyük histeri krizleri yarattığını görünce, Charcot tarafından «üremsel olay» diye adlandırılan ve o güne kadar bilinmeyen olayın önemini kavradı. Fakat aslında *cinsellik*'in «ortaya çıkarılma»sı Freud'un buluşu değildir: aynı dönemde R. von Krafft-Ebing ile H. H. Ellis eserlerinde cinsel sapıklıkları anlatmağa ve cinselliğin baskı altına alınmasına bağlı olan ahlâkî tutumu neşterlemeğe başlamışlardı. Freud özellikle çocuk cinselliğinin sürekliliğini ortaya koydu; fakat bu açıklamanın sonuçları çok ağır oldu. Çocuk «çokyönlü bir sapıktır» derken Freud cinselliğin alanını tümden değiştiriyordu: çünkü sapıklık o güne kadar doğadışı iken artık yaradılış gereği bir normalliğe kavuşuyor ve çocukluk kavramının efsaneleşmiş saflığı kayboluyordu. Çocukluğa bağlanan temizlik ve saflık Freud'un anlattığı anlamdaki çocuk cinselliğiyle artık birarada bulunamazdı. Gerçekten de Freud'a göre, çocukta organik göreve bağlı olan haz, dayaklama *(Ek)* ile elde edilen gerçek cinsel hazla birarada bulunur: burada yaşamı sağlayan işlevlerden biri dayaklama ödevi görür. Yaşamsal işlevlerden açlık ve susama, dayaklama ile, Freud'un «ağızcıl» evre dediği evredeki hazzı yaratır; bu haz ağzın tatminine dayanır. Gene bunun gibi, bağırsakları boşaltma görevi, dayaklama ile, dışkıyı tutma ve atma şeklindeki büzgenkas oyununa bağlı özgül bir haz doğurur; Freud buna da «dışkıl» evre adını verir. Ona göre tam cinsellik, bu evrelerden birine ya da öbürüne saplanıp kalmamak koşuluyla ancak erginlik dönemine doğru kesinlikle oluşur; bu evrelerden birine saplanma, bütün çağdaşları gibi Freud'un da cinselliğin normal şekli saydığı üreğenliğe geçişi engeller. Bununla birlikte sapıklıkları çözümlerken Freud belki de istemeden normallik kavramına karşı çıkar: çünkü sapıklıklarda, gerek nevrozlarla normallik, gerek psikozla çılgınlık arasında bağlantı vardır. Demek ki cinsellik, gerçekten çok davranısa bağlıdır: fantasma ile aşılan, simge* *(Ek)* ile imge arasındaki bağlantı olan rüya fetişizmle yadsınır ya da psikotik evrende birdenbire öznel alana girer. Freud'a göre cinsellik kavramı insanlığın geçmişiyle gitgide daha çok kaynaşıyor: isteği baskı altında tutan ahlâk kalıpları, ilkel sürüde baba*nın *(Ek)* ölümünden sonra fücur yasağıyla sınırlanan insanın ilk durumundan doğar. Yasa* *(Ek)* ile istek* *(Ek)* arasındaki bağlantı, Lacan'ın ifadesine göre, cinselliğin temel düşüncesidir; bu düşünce tek başına bulunmadığı gibi, yasa, kültür ve dil zorlaması olmasaydı insanda da hiç bir zaman doğmazdı. (L)

Cisalpin, Paris'i Milano'ya bağlayan ve hızlı otomotris elektrikli trenlerle yapılan Avrupa ekspres seferleri. Bu seferlerde kullanılan ve bir elektrikli lokomotifle, bu lokomotife bağlı vagonlardan meydana gelen tren, Avrupa'da dört ayrı akımla çalısabilen ilk motorlu taşıt oldu: tren, Paris'ten Dole'e kadar 1 500 V'luk doğru akımla, Dole'den Vallober'a kadar sanayi frekanslı 25 kV'luk tek fazlı akımla, İsviçre sınırları içinde 16 2/3 Hz frekanslı 15 000 V'luk tek fazlı akımla, İtalya sınırları içinde de 3 000 V'luk doğru akımla yol alır. (L)

Citroën S.A. (Citroën-Berliet-Panhard-Maserati otomobilleri), 1915'te André Citroën* tarafından kurulan fransız otomobil yapım şirketi.

Şirket 1934'te «önden çekişli» ilk fransız arabasını yaptı, fakat karşılaştığı malî güçlükler sonunda aynı yıl iflâsa sürüklendi. Citroën'den 59 milyon frank alacağı olan Michelin şirketi işi yeniden düzenlemeyi üzerine aldı ve 1939'da Citroën günde 300'ü aşkın araba yapabilecek duruma geldi. 1951'de şirketin üretim kapasitesi ilk olarak yılda 100 000 arabayı geçmişti. Ana kuruluşları Paris'te olan Citroën'in sanayi alanı dış ülkelere kadar yayılır: Belçika'da Société belge des automobiles Citroën (Citroën otomobilleri Belçika şirketi), Büyük Britanya'da Citroën Cars Ltd. (Citroën arabaları Ltd. Şti.). 1967'de Citroën şirketi, alman firması NSU-Motorenwerke AG ile birlikte otomobil motorları yapımcısı Avrupa şirketini (COMOTOR S.A.) kurdu. Aynı yıl yapılan bir anlaşmayla Berliet otomobillerinin denetimini Citroën anonim şirketi üzerine aldı ve yeni bir sanayi grubu doğdu. Bugün bu şirket, kendisi hiç bir sanayi etkinliği göstermediği halde, grubun çeşitli ortaklıklarını çevresinde toplayan gerçek bir holdingdir ve her biri otomobil veya otomobil parçaları yapımında ve satımında uzmanlaşmış olan birçok şubesini denetim altında tutar. Son yıllarda Citroën grubu için en önemli olay Fiat şirketiyle birleşme tasarısı oldu. 1968 yılının sonlarında, Citroën S.A.'nın sermayesinin yüzde 15'ini Fiat* *(Ek)* şirketine bırakma konusunda Michelin* *(Ek)* ile görüşmelere başlandı; ööylece Fiat, Michelin grubundan sonra, firmanın ikinci büyük sermayedarı oluyordu. Fakat 1973'te Michelin grubu iştirakini geri aldı ve Fiat ile birleşme tasarısı gerçekleşemedi. 1974 haziranında, Citroën'in en büyük hissedarı olan Michelin anonim şirketi ile Peugeot otomobillerini denetiminde tutan Peugeot S.A., otomobil sanayiindeki etkinliklerini birleştirmek ve bu yakınlaşmanın ekseni olarak ortak bir şirket kurmak için karar aldılar. Citroën ve Peugeot'nun bu yakınlaşmasından doğan yeni kuruluş Fransa'nın en büyük, Avrupa'nın ise Volkswagen ve Fiat'tan sonra üçüncü büyük otomobil yapımcısı olacak. (L)

***CİVA** veya **CIVA** i. — ANSİKL. *Türkiye'de civa üretimi*, yeni yatakların bulunması ve üretim tesislerinin yenilenmesi sonucunda hızla artmağa başladı. M.T.A. tarafından yapılan araştırmalarda civa yatakları ve rezervleri şöyle saptandı: Halıköy-İzmir 70 000 t, Karaburun-İzmir 1 500 000 t, Muratdağı-Uşak 40 000 t, Şeyhşaban-Kastamonu 100 000 t.

Civa işletmeciliğinde uzun yıllar, tenörüne göre ancak yüzde 50 kadar randıman verebilen ilkel tesislerle çalışıldı; daha sonra yatay ve döner fırınların kullanılmasıyla; üretim artmağa başladı.

Türkiye'de 1939 yılında yalnız 400 t civa üretilirken, 1972 yılında, 121 680 tonu resmî kesime, 27 335 tonu da özel kesime ait olmak üzere, toplam 149 015 t tuvönan cevher, bundan da 278 694 kg arı cevher elde edildi. (Bk. HALIKÖY MADENLERİ İŞLETMESİ, KONYA CİVA İŞLETMESİ, *Ek.*) [M]

***CİVAR** i. — Mat. Bk. DOLAY, *Ek.*

***CİZRE**, Mardin iline bağlı ilçe. — 28 272 nüf., ilçe merkezi 15 531 nüf. (1975); 26 köy (1970). [M]

***CLAES** (Ernest), flamanca yazan belçikalı yazar. — (öl. Brüksel 1968). [L]

***CLARKE** (Austin), irlandalı yazar. — (öl. Dublin 1974). Yeni derlemelerinde lirik bir anlatımla toplumsal ve siyasal kaygılarını dile getirdi: *The Echo at Coole and Other Poems* (Serinlikte yankı ve öteki öyküler) [1968]. Ayrıca, *A Penny in the Clouds* (Buluttaki metelik) [1968] adlı otobiyografik bir anlatısı da vardır. (L)

CLARK FİELD, Luzon adasında (Filipinler), Manilla'nın 150 km batısında kurulmuş büyük amerikan hava üssü. (L)

CLAUDE (Albert), belçikalı biyoloji uzmanı (Longlier, Belçika 1899). Brüksel'de Jules Bordet enstitüsünün yöneticisi. Hücrenin yapısal ve işlevsel düzeni hakkındaki çalışmalarından ötürü, Christian de Duve ve George Emil Palade ile birlikte, fizyoloji ve tıp dalında 1974 Nobel ödülünü aldı. A. Claude Rous sarkomu virüsünü elde ederek saflaştırmayı başardı. (L)

***CLAUS** (Hugo), hollanda diliyle yazan belçikalı yazar. — Tiyatro eserlerinin (*Cuma*, 1970; *Leopold II'nin yaşamı ve eserleri*, 1970; *Dişe diş*, 1970) çeşitli skandallere yol açmasına karşılık *Omtrent Deedee* (Dede hakkında) [1963] adlı romanının sahneye uyarlanışıyla büyük bir basarı elde etti. Bu arada, yeni şiir kitabıyla *(Heer Everzwijn* [Bay yaban domuzu]) 1971 yılı ulusal şiir ödülünü kazandı. Ayrıca yeni romanlar da yazdı (*Kanser yılı*, 1972). [L]

CLAVAL (Paul), fransız coğrafyacısı (Meudon 1932). 1955'te agreje oldu; Besançon (1960-1972) ve Paris üniversitelerinde ders verdi. 1970'te doktora tezini savundu. Claval, on yılı aşkın süreden beri, fransız coğrafyacılığını düştüğü derin suskunluktan kurtarmağa çalışmaktadır. İlk araştırmalarında, fransız coğrafyacılığını uzamsal iktisatla (*Géographie générale des marchés* [Pazarların genel coğrafyası], 1963; *Régions, nations, grands espaces* [Bölgeler, uluslar, büyük uzamlar], 1968) ve anglosakson ülkelerinde gelişen yeni araştırma yöntemleriyle bağdaştırmağa çalıştı. Öte yandan, coğrafya tarihi ve yöntemleri üstüne incelemeler yaptı: *Essai sur l'évolution de la géographie humaine* (İnsan coğrafyasının

Paul CLAVAL

Foto. X (LAROUSSE)

evrimi üstüne bir deneme) [1964]; *La pensée géographique* (Coğrafya düşüncesi) [1972]. Daha sonraki çalışmalarında giderek kent ve toplumsal coğrafya sorunlarıyla ilgilendi (*Principes de géographie sociale* [Toplumsal coğrafya ilkeleri], 1973). Fransız coğrafyacılığında Vidal de la Blache'dan bu yana süregelen «deneyci» geleneğe karşı çıkan ve kuramsal çalışmalara yeni boyutlar kazandıran Claval, bölgesel coğrafya ile genel coğrafya arasındaki karşıtlığın anlamsızlığını da kanıtlamağa çalıştı. (L)

***CLAY** (Cassius). — Bk. MUHAMMED ALİ, *Ek.*

CLEAR, Alaska'da, Montague adasında kurulmuş amerikan üssü. 1960-1970 yılları arasında Amerikalılar, kıtalararası balistik füzelere karşı hava savunması sistemlerinin Thulé ve Fylingdales'ten sonra üçüncü büyük üssünü bu adada kurdular. (Bk. BMEWS, *Ek.*) [L]

***CLÉMENT** (René), fransız filim yönetmeni. — 1966'dan bu yana *Yağmurla gelen adam* (Le passager de la pluie) [1969]; *Sisli günler* (La maison sous les arbres) [1971]; *Devlerin yarışı* (La course du lièvre à travers les champs) [1972] gibi filimler çevirdi. (L)

CLEMENTİ (Aldo), italyan bestecisi (Catania 1925). G. Petrassi ve B. Maderna ile çalıştı; Darmstadt'taki yaz kurslarında görev aldı; Pesaro'da armoni, Bologna'da da müzik kuramı dersleri verdi. Özellikle *Concertino in forma di variazioni* (1956) adlı dokuz çalgılık bestesiyle adını duyurdu. Bunu, orkestra için *Episodi* (1958), sahne eseri *Collage 1* (1960), elektronik müzik *Collage 2* (1960-1961) ve *Collage 3* (1966-1967) izledi. Son olarak on iki yaylı için *Reticolo: 12*'yi (1971) düzenledi. Ayrıca, Marcel Duchamp için *Blitz* (1972-1973) ile yirmi iki müzikçi için *Jeu d'échecs* (ilk olarak 1973 Royan şenliğinde çalındı), org için *Manvaliter* (1973) ve 36 müzikçi için *Sinfonia da camera*'yı (1974) besteledi. (L)

CLERGUE (Lucien), fransız fotoğrafçısı (Arles 1934). Kendi kendini yetiştirdi, 1954'te Arles arenalarında temsil veren tiyatro oyuncularının portrelerini gerçekleştirdi. La Camargue ve deniz en çok ilgilendiği konular arasındaydı. Sonra çıplak kadın resimleri çekmeğe başladı, bu yapıtlarda vücut güzelliği ile dalga ve kayaların güzellikleri birbirini tamamlıyordu; sanatçı bu temaya birçok albümünde de yer verdi. Başlıca eserleri arasında şunları sayabiliriz: P. Eluard'ın bir metni için *Corps mémorable* (Hatırlanacak vücut) [1958]; J. Cocteau'nun bir metni için *Toros muertos* (Ölü boğalar) [1963]; Garcia Lorca'nın şiirleri için *Naissances d'Aphrodite* (Afrodit'in doğuşu) [1968]; *Genèse* (Çıkış) [1973]. (L)

***CLOETE** (Stuart), ingilizce yazan güney afrikalı romancı. — Yeni kitaplarında İngiltere imparatorluğunun yakın geçmişine veya Victoria dönemine olan özlemini (*The Abductors* [Kapkaççılar], 1966; *How Young they die, a Novel about the First World War* [Ne kadar genç öldüler, Birinci Dünya savaşının romanı], 1969), Güney Afrika'ya karşı duyduğu ilgiyi (*The Writing on the Wall and Other African Stories* [Duvar yazıları ve öteki Afrika öyküleri], 1967; *African Portraits* [Afrikalı portreleri], 1969) veya kendi başından geçenleri (*Three White Swans and other Stories* [Üç beyaz kuğu ve öteki öyküler], 1971; *A Victorian Son: An Autobiography, 1871-1922* [Victoria dönemi çocuğu: Bir özgeçmiş, 1871-1922], 1972) işledi. (L)

CLOQUET (Ghislain), belçikalı filim operatörü (Anvers 1924). Sinema yüksekokulunu bitirdikten sonra kameraman yardımcısı oldu (1947), sonra Alain Resnais ile çalıştı ve onunla birlikte *Les statues meurent aussi* (Heykeller de ölür) [1951], *Nuit et Brouillard* (Gece ve sis) [S. Vierny ile birlikte, 1955], *Toute la mémoire du monde* (Dünyanın bütün belleği) [1956] adlı filimleri gerçekleştirdi. Bunun ardından, Pierre Kast ile *Un amour de poche*'u (Küçük aşk) [1957] çevirdi (bu filim, her iki sanatçının ilk uzun filmidir). Daha sonra Claude Sautet (*Her yerde tehlike* [Classes tous risques], 1959), Jacques Becker (*Le Trou* [Delik], 1959), Louis Malle (*Le feu follet* [Parıltı], 1962), Arthur Penn (*Mickey One*, A.B.D.'de, 1965), André Delvaux (*L'Homme au crâne rasé* [Kafası tıraşlı adam], 1965; *Un soir un train* [Bir akşam bir tren], 1969; *Rendez-vous à Bray* [Bray'de randevu], 1971), Robert Bresson (*Au hasard, Balthazar*, 1965; *Mouchette*, 1966; *Tatlı kadın* [Une femme douce], 1969), Jacques Demy (*Mesut günler* [Les Demoiselles de Rochefort], 1966; *Eşek derisi* [Peau d'âne], 1970) ve Nina Companeez (*Gençlik rüyası* [Faustine ou le Bel Eté], 1971) ile çalıştı. (L)

CLOUGH (Ian), ingiliz dağcısı (Bradford 1937 - Annapurna 1970). Değerli bir teknisyendi. İngilizlerin Avrupa dışındaki dağ kütlelerine düzenledikleri birçok geziye katıldı: Patagonya Nepal'de Himalaya (Gaurisankar, 1965; Annapurna [dağdan inerken bir buz kütlesinin düşmesiyle öldü]). [L]

CLOVER LEAF [klovırlif] i. (*yonca yaprağı* anlamında ing. deyim). Elektron. Jigahertz frekanslar gamında kullanılan ve «artan dalgalı» denilen yükseltici elektronik lambaların dalga geciktirme sistemlerine verilen dört yapraklı yonca biçiminde yapı. (L)

CLOVİS, A.B.D.'de (Yeni Meksika), Teksas sınırı yakınında şehir; 17 300 nüf. Ticaret merkezi. Bölgede, M.Ö. IX. binyılda ortaya çıkan oluklu amerikan kamalarının en eski örneklerinden sayılan kesici âletler bulundu. Folsom kamalarından önce, el korkuluğu olan Sandia kamalarından sonraki tarihlere rastlayan Clovis kamalarının dibi hafifçe iç bükeydir ve 5 ilâ 11 sm uzunluğunda kalın bir yaprağa benzer. (L)

***Club Méditerranée,** turizmi geliştirmek amacıyla 1950'de kurulmuş fransız ticaret ortaklığı. — Fransa dışında birçok tatil köyü olan Club Méditerranée çoğu zaman tatil yerine kadar götürdüğü müşterilerine boş zamanlarını değerlendirecek uğraşlar düzenler (çeşitli sporlar, kültürel çalışmalar v.b.). Müşteri, her çeşit hizmet dahil, belli bir ücret karşılığında istediği uğraşı seçme kolaylığına sahiptir.
Türkiye'de Club Méditerranée'ye ait iki tatil köyü kuruldu: bunlardan 1967'de işletmeye açılan Foça (İzmir) tatil köyünün 596 yataklı dinlenme sitesi, çarşısı, açıkhava tiyatrosu, alaturka hamamı ve gazinoları vardır. Kuşadasının (Aydın) Arslanburnu yöresinde Arslanburnu tatil köyü adıyla 1968'de işletmeye açılan kuruluş ise 500 evliktir; ayrıca eğlence yerleri, sineması ve spor alanları bulunmaktadır. Her iki tatil köyü de Emekli sandığı tarafından yaptırılarak işletimi için Club Méditerranée'ye kiralandı. (LM)

Coanda olayı, birdenbire genişleyen bir borunun önündeki çeper üzerinde bir akışkan huzmesinin ayrılması olayı; bu olay, akışkanın bir burgaç hareketiyle sürüklenmesi sonucunda, akışkan huzmesiyle genişleyen çeper arasında doğan düşük basınçtan ileri gelir. (L)

COATEPEC, Meksika'da (Puebla eyaleti), Doğu Sierra Madre yamaçlarında yer. Coatepec, Tehuacan vâdisinde gelişen ve ilk boyalı süslemelerle pişmiş topraktan ilk heykelciklerin doğuşuna tanık olan bir kültür evresine (M.Ö. 1900-1500) adını vermiştir. (L)

***COATZACOALCOS,** Meksika'da şehir. — Fosfatlı gübre fabrikası. (L)

***COCCİOLİ** (Carlo), italyan yazarı. — Son eserleri arasında *«Tanrının kaygısı»* (1971), *«Kaçan insan»* (1972), *«Kent ve kan»* (1973). [L]

***COCHABAMBA,** Bolivya'da şehir. — Amyant sanayii.
— Tar. 1974 ocağında *Cochabamba idare bölgesi*'nde önemli bir köylü ayaklanması oldu ve şehrin öteki şehirlerle bağlantısı günlerce kesildi. Sıkıyönetim ilân eden hükûmet, *Cochabamba vâdisi*'ne hava kuvvetleri desteğinde asker gönderdi. Oruro idare bölgesindeki kalay madenlerinde çalışan işçiler de bu ayaklanmayı desteklemek için bir dayanışma grevine giriştikleri sırada ordu 1974 şubatı başında köylü ayaklanmasını bastırdı. (L)

COCHİSE, A.B.D.'de, Arizona'nın güneydoğusunda kontluk. Cochise, tarihöncesi bir amerikan kültürüne adını vermiştir. Bu kültür, Kayalık Dağlar'ın batısında ve Meksika'da gelişen, A.B.D.'de «çöl kültürü» adıyla anılan bir kültür bütününe aittir. Bu fasiyesin kaynakları henüz pek iyi bilinmiyor, yalnız başlangıcının VIII. binyıla uzandığı, dolayısıyla Folsom ile yaşıt olduğu sanılıyor. Bu ilk evrenin «Sulphur Springs» diye adlandırılan ve mamutlar, atlar, bizonlardan oluşmuş bir fauna içinde gelişen sanayii chopper'lar ve kertikli ok uçlarıyla nitelenir. Daha sonraki Chiricahua (IV. ve II. binyıllar arası) ve San Pedro (M.Ö. 2000-500) evrelerinde ise değirmen taşlarına, ezici dişli tekerleklere ve havan ellerine çok sık rastlanılması bu dönemde bitkisel besinlerin kullanıldığını gösterir. (L)

Cockerill-Ougrée-Providence et Esperance-Longdoz, belçika maden ocakları ve metalürji şirketi; Esperance Longdoz demir-çelik şirketi ile Cockerill-Ougrée-Providence anonim şirketinin birleşmesiyle 1970'te kuruldu. Bu birleşmeden doğan demir-çelik tesislerinin yıllık üretim kapasitesi 7 Mt'u aşar ve bu üretimiyle grup Avrupa'nın en önde gelen üreticileri arasında yer alır. (L)

COCKPİT i. (ing. k.). Bk. KOKPİT, *Ek.*

COEDÈS (Georges), fransız doğubilimcisi (Paris 1886 - Neuilly 1969). Güneydoğu Asya tarihi ve eski Asya yazıtları uzmanı. 1904'te ilk çalışmasını yayımladı: 639'dan kalma kamboç dilindeki bir yazıtın sanskritçe ve khmer diline çevirisi. 1911'de Uzakdoğu Bilimleri Fransız okuluna girdi, 1914'te aynı kuruluşta Çinhindi filolojisi profesörü oldu. 1918-1929 yılları arasında bu görevden ayrılarak Bangkok'a gitti ve orada Ulusal kütüphaneye müdür atandı (1918-1926), sonra Siyam (bugün Tayland) Krallık enstitüsünde genel sekreter olarak çalıştı (1927-1929). 1929'da yeniden Uzakdoğu Bilimleri Fransız okulunda ders vermeğe başladı ve emekliye ayrılana kadar (1947) okulu yönetti. 1947'den ölümüne kadar Ennery müzesi müdürü olan Coedès aynı zamanda 1964'ten 1969'a kadar Asya topluluğunun başkanlığını da yaptı. Başlıca eserleri şunlardır: *Bronzes khmers* (Khmer tunçları) [1923], *Recueil des inscriptions du Siam* (Siyam yazıtları derlemesi) [1924], *les Collections archéologiques du Musée national de Bangkok* (Bangkok Ulusal müzesi arkeoloji koleksiyonları) [1928], *Inscriptions du Cambodge* (Cambodge yazıtları) [1938-1967], *Pour mieux comprendre Angkor* (Angkor'u daha iyi anlamak için) [1947], *les États hindouisés d'Indochine et d'Indonésie* (Çinhindi ve Indonezya'daki hindulaşmış toplumlar) [1948-1964], *les Peuples de la Péninsule indochinoise* (Çinhindi yarımadasındaki halklar [1962]. (L)

***COĞRAFYA** i.

Çağdaş evrim

● *Coğrafya hızla değişmektedir.* Bugün bütün dallarda yöntem gelişmeleri, yeni tartışmalar ve yeni değerlendirmeler görülmektedir. Coğrafyanın hemen her dalı yeryüzü yüzeyinin bölgesel farklılaşması konusunda yapılan incelemeler açısından çok özel bir önem kazanır: tüm geleneksel denge bu değişikliklerden etkilenmekte ve hızla yeni bir coğrafya oluşmaktadır.

● *Coğrafya, daha on beş yıl öncesine kadar bu konuyla uğraşanların çoğu tarafından bir doğal bilim sayılmaktaydı.* XIX. yy. başındaki büyük öncüler, özellikle Alexandre Humboldt coğrafyaya böyle bir yön vermişlerdi. O zamandan bu yana coğrafyanın alanını ve amaçlarını belirlemek konusunda yeni görüşler benimsendi: birçok coğrafya yazarı, bölgesel farkların tanımlanması ve yorumlanmasını bir kenara iterek Darwin'ciliğe yakın bir anlayışla, insan ile çevrenin karşılıklı ilişkilerini incelemeğe başladılar: sözgelimi, Ratzel'in ve daha esnek bir biçimde Vidal de la Blache'ın benimsediği coğrafya anlayışı. Daha XX. yy.ın başlarında birçok coğrafyacı görünüm biliminden söz etmeyi daha uygun buluyordu. Ne var ki, bu çeşitli girişimler, gerek temelde, gerek benimsenen yöntemler açısından birbirinden hiç de farklı değildi. Hemen her durumda, dünyaya bir çeşitlilik kazandıran doğa ve insan ilişkileri sorununun çözümlenmesine, çeşitli bölgelere özgü varlıkların ve görünümlerin sınıflandırılmasına ve bu sınıflandırmadan bir

tipoloji çıkararak genel oluşumun incelenmesine çalışılıyordu.

Ancak bu kavramların etkisiz kalışının nedenini, doğal olgularla toplumsal olguların aynı düzleme yerleştirilmesinde aramak gerekir. Bu güçsüzlüğün bir başka nedeni de, yasa ve kuralların açıkça ortaya konmasını sağlayan mantıksal sistemleştirme çabasının umutsuzluğa düşmesidir. O yıllarda genel coğrafyadan söz ediliyordu ama, söz konusu olan şey, dağılımları yöneten alışılmış kural ve ilkelerin incelenmesinden çok, karşılaştırmalı coğrafyaydı. Soyut yöntemlerden, tümdengelimci akıl yürütmelerden sakınılıyordu. Coğrafya tümevarımlı olmak istiyordu ve her bölgeye özellik veren niteliklerin dökümünü yapmak dışında hiç bir genellemeye yönelmiyordu. Bu açıdan bakınca, bölgesel coğrafya elbette coğrafyanın en üstün dalı oluyor ve en yüce anlatımını bilime olduğu kadar sanata yaslanan çalışmalarda buluyordu.

● *Çağdaş coğrafya,* artık, XVIII. yy.daki bir doğa bilimi olarak düşünülmez: çağdaş coğrafya, olayların yeryüzüne dağılışını, farklı olguların mekân yapıları yaratarak nasıl şartlandıklarını ve bu yapıların oluşumunu, evrimini ve dengesini incelemeğe çalışır. Geleneksel anlayışa 30 yıllarında karşı çıkılmağa başlanır: Almanya'da W. Christaller* *(Ek)* şehirlerin dağılımı, şebekelerin düzenliliği konusunda bir yorum önerdi; bu dağılım, az sayıda ilkeden hareket edilerek tümdengelimci bir yöntemle kurulur. Mekân iktisadı uzmanlarının, uzun süreden beri Christaller'inkine benzeyen ama tarım dünyasına (J. H. von Thünen) ve sanayilerin yerleşmesine (A. Weber) uygulanan yorum şemaları geliştirdikleri görülür. August Lösch'ün sürdürdüğü çalışmaların konusu Christaller'in çalışmalarını andırır. İkinci Dünya savaşından sonra, bu yeni eğilimler, hem amerikan iktisatçıları (bu iktisatçıların bazıları Walter Isard'ın çevresinde bölge bilimi okulunu kurdular), hem de iskandinav ve anglosakson coğrafyacılar tarafından benimsendi. O tarihten sonra, eskilerle yeniler arasındaki kavganın konusu tam olarak yüzeye çıktı: A. B.D.'de klasik coğrafyanın kuramcı ve tarihçisi Richard Hartshorne ile coğrafyanın öteki bilimlere yaklaşması ve kendi özel görüş açısından sıyrılması gerektiğini savunan Fred K. Schaeffer arasındaki tartışma da bunu açıkça gösterir.

● *1955-1965 yılları arasında coğrafya, yeni yönelimler içinde, büyük ölçüde iktisatçıların çalışmalarından esinlendi.* Ama yine de bazı noktalarda iktisatçıların çalışmalarından ayrıldı: gerçeğe bağlı kalma kaygısı; gerek düzenliliklerin açıkça ortaya konması, gerek önerilen kuramsal şemaların denetimini kolaylaştıracak nicel yöntemlerin düzenlenmesi. Birçok önemli incelemede ortaya atılan bu şemalar giderek daha düzenli olmağa başladı. Ian Burton 1965'te «nicel devrim»in (zaten bunu «kuramsal devrim»le birleştirir) sona erdiğini belirtti. Bu tarihten sonra tüm coğrafyacılar Brian J. Berry'nin basitleştirdiği yöntemleri kullanmağa ve Tortsten Hägerstrand* *(Ek)* gibi yayılma olaylarından söz etmeğe başladılar. Peter Haggett*in *(Ek)* çalışmalarında, yeni çözüm yöntemlerinin önemi anlaşılır. 1967'de, Richard J. Chorley* *(Ek)* ile Peter Haggett'in yayımladıkları ortak çalışmada da *(Socio-Economics Models in Geography)* [Coğrafya'da sosyoekonomik örnekler] görüldüğü gibi, örnekler yöntemi, gerçeğin betimlenmesine ve yorumlanmasına uygulanır. Önce İskandinavya ve A.B.D.'de ortaya çıkan bu hareket, giderek İngiltere'ye, oradan bütün anglosakson ülkelerine, Polonya'ya ve tüm doğu bloku ülkelerine yayıldı. Oysa Batı Avrupa'da daha yavaş bir gelişme görülür ve Fransa, Almanya, İtalya gibi birkaç ülke dışında, ancak 1968'den sonra yeni yöntemler benimsenir. Bu tarihten sonra hızlı bir gelişme başlar.

Peter Gould*un *(Ek)* önerdiği deyimle «yeni coğrafya» akımının 1950 yıllarındaki ilk denemelerle kesin biçimini aldığı söylenebilir mi? Hayır. Çünkü, mekân iktisadı yöntemlerinin tüm sorunlara cevap vermediği bugün açıkça görülmektedir. Bu nedenle ilkeler yeniden düzenlenir ve yeni bireşimler hazırlanır: böylece, coğrafyanın sınırları daha kesinlikle belirmeğe başlar. Coğrafya bir bilim olarak bütünlüğünden her zaman için kuşkuya düşmüştür: mantıktan uzaklaşmadan veya yüzeyselliğe saplanıp kalmadan fiziksel doğa olguları ile psikolojik ve toplumsal olgular aynı yöntemle incelenebilir mi? Klasik doğacı yaklaşım, gerek bölgelerdeki varlık ve görünümler gibi ayrıcalıklı konularla ilgilenerek, gerek belirli bir noktada insan ve çevre arasında kurulan ilişkileri inceleyerek güçlüğü ortadan kaldırıyordu. Doğacı görüş açısından vazgeçilmesi, coğrafyaya yeni bir gerilim getirdi. Acaba bu iki görüş açısını bağdaştıracak ilkeler yok mudur? Vardır hiç kuşkusuz. Coğrafyanın yapısında görülen iki bölümün bütünleştirilmesi amacıyla iki ilke öne sürülebilir: bu bütün, canlılarla doğa arasındaki ve canlıların kendi aralarındaki ilişkilerin incelenmesi sonucu elde edilebilir. Böylece ekolojik görüş açısına dönülür, ama ekolojiyi coğrafyanın tek ilkesi saymaktan da vazgeçilir. Coğrafyanın ekoloji bölümü, belli bir çevrede oluşan tüm madde ve enerji aktarımlarını kaydetmeyi, bu çevreyi kesinlikle tanımlamayı ve yine bu çevreyi etkileyen süreç ile bu çevreye özellik kazandıran evrimsel yönü kavramayı sağlayan bir doğa bilgisidir. Demek ki, ekolojik görüş açısı sayesinde, fiziksel ve doğal olguları betimleyen toplu bir coğrafya, doğal çevrelenmeler gibi kavranan bir görünümler coğrafyası kurulabilir.

Vidal de La Blache'dan, bir başka deyişle gerekirciliğin eleştirisinden (Ratzel'in öğrencilerinin sürdürdüğü eleştiri anlayışına uygun olarak) bu yana, ekolojik görüş açısının, insanla ilgili dağılım olgularını işleyen genel bir coğrafya kurmağa olanak tanımadığı apaçık bilinmektedir. Gerçekten de bu genel bilginin edinilmesi uzun süre olanaksız gibi görünmüştü ama bugün hiç de öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Doğacı tutumu bir yana bırakıp, coğrafyayı sosyal bir bilim haline getirmek, ikinci bir bütünleştirici ilke bulmağa yeterlidir: coğrafya artık, bir yerleşmeler bilimi olur ve tüm karar ve mekanizmaların mekânla ilgili sonuçlarını kesinleştirmeyi kendine amaç edinir. Beşerî coğrafyaya böylece, Vidal de la Blache'ın ve öğrencilerinin dileğine uygun olarak, gerçekten sosyal bir bilim halini alır. Ama, doğacı görüş açısından uzaklaşılması için aradan yarım yüzyıldan fazla bir süre geçmesi gerekti: bu açıdan, Vidal'in öğretisinden ilk etkilenen modern coğrafya oldu ve klasik görüşü savunan, ama bu görüşü dar ve sığ bir öğretiler bütünü olarak yorumlayanlara karşı çıktı. Ekolojiden esinlenen coğrafya ile sosyal coğrafyanın birçok ortak yöntem ve yönelimleri vardır. Her iki dalda da bir kuram geliştirmek kaygısı, başka bir deyişle gözlemlenebilecek olayları yeniden oluşturabilecek (tümdengelimli olarak) ilkeler saptama kaygısı görülür. Bu kuramlar, birtakım örnekler halinde somut terimlerle dile getirilmiştir; örnekler ise nicel ve sistemli bir tümevarım yoluyla denenir. Gerek karşılıklı ilişkilerin araştırılmasını kolaylaştırmak, gerek yorumlamaların mantık yapısını bulabilmek için, çoğunlukla örneksemelere dayanılır; bu örneksemeler, birbirine benzemeyen bilim dalları arasında sistemler kuramı tarafından kurulmağa çalışılan örneksemelerdir: basvurulması gereken vorum ilkelerinin birbirine çok yakın olduğunu da belirtmek gerekir.

● *Genel kuramsal coğrafya ile coğrafya çözümlemesi, iki coğrafî görüş açısının ortak kavram ve yöntemlerini belirleyen alanı oluşturur.* Çözüm konusunda sürekli gelişmeler görülür. Eskiden yalnızca haritacılıktan yararlanılıyordu; bugün bu bilim dalı geliştirildi, hattâ makineleştirildi. Ayrıca, sınırları da saptandı: haritacılık gerçeği tam olarak yansıtamadığı için haritalara bakılarak yapılan yorumlamaların büyük değişiklik göstermesi olağandır. Nicel yöntemler ise daha az özneldir. Dağılımların düzenli mi düzensiz mi, rasgele mi veya dağınık mı olduğunu kesinlikle ortaya koyar ve her dağılıma bir değer vermeğe çalışır. Coğrafyacılar, genellikle, birçok olayın yerini belirlemeyle uğraşırlar. Ancak, ellerindeki göstergeler birbirinden bağımsız mıdır? Verilerin kaynaşması altında gizli bir düzen keşfedilemez mi? İşte, etmen çözümlemesi de bu sorunlara cevap bulmağa çalışır: gerçeğin görünebilir özelliklerini ölçen rakamların gerisinde, gerçek orijinalliği biçimlendiren birkaç etmenin bulunduğu görülür. Çekilme mekanizması gözlenen verilerden hareket edilerek, tümevarımcı örneklerin ortaya konmasını sağlar. Bu tümevarımcı örnekler de kuramsal örneklerle karşılaştırılır. Çekilme kalıntılarını işleyen haritacılık, olguların (şemada görülmeyen olgular) bölgelere göre belirlendiğini ortaya koyar. Böylece, coğrafyada ekonometri tekniklerinin kullanımı gerçeğin basitleştirilmiş biçimde yansımasını sağlarken, önemsenmemiş özellikler açısından da yeni görünümler getirir. Coğrafya, bütün sosyal bilimler gibi, deneysel bir bilim dalı olmamanın acısını çeker. Bu soruna bir çözüm yolu bulmak için bilgisayar, kusursuz olmayan ama ilgi çekici bir yöntem getirir. Diyelim ki, yüzyıldan beri İsveç'in şehirleşmesine yön veren etkenleri biliyoruz: bu durumda, ülkenin başlangıçtaki konumu göz önünde bulundurularak ve yerleşme konusunda rastlantının önemi hesaba katılarak, İsveç'teki kent şebekesinin gelişmesi evre evre izlenebilir. Eğer kabul edilen varsayımlar uygun değilse, ilk kuruluşun örnek alınarak gerçekleştirildiği kentler tam bir düzensizlik gösterir. Bu durumda, kuruluş işlemi yeni temellere oturtulurken tarihsel olguların akışına uymağa çalışılır. Böyle olunca da, uygulanacak programı şimdiki zamanın ötesine çevirmek, gelecekte coğrafyanın özelliklerini kavramak için yeterlidir. Gerçeği düzenleyen ilke ve güçler değişmedikçe, tahminin geçerli kalma şansı vardır. Şehircilik ve bölgesel gelişme konusunda da, tasarlama deneylerinin gün geçtikçe arttığı görülür.

Ekolojik coğrafya, yeni yöntemlerden geniş ölçüde yararlanmakla birlikte, doğacılara özgü tutum ve davranışların büyük ölçüde etkisinde kalır, on beş yıl önce coğrafyacıların ilgisini daha çok çeken uzmanca araştırmaları ikinci plana atar, toprak biçimlerinin evrimi, iklimin dağılımı, toprakların niteliği ya da bitki alanları konularındaki sorularla uğraşır. Oysa gelişmelerin en hızlı olduğu alan, bütün bu unsurlar arasındaki karşılıklı karmaşık ilişkilerdir. Bu alanda ilk işe girişen, alman coğrafyası oldu: Almanlar, Humboldt'un etkisiyle öteden beri bu olayları aydınlatmağa çalışmışlardır. XIX. yüzyılda rus coğrafyasını etkilemişler ve bu nedenle rus coğrafyacıları ta Ekim devriminden önce bile kuşaklara göre coğrafî dağılımlar üstünde ısrarla durmuşlardır. Daha yakın bir tarihte, Carl Troll* *(Ek)* toplu coğrafî görünümlerin incelenmesinde önemli bir atılım sağlamıştır.

Fransa'da, İkinci Dünya savaşından sonra ilkim geomorfolojisi çalışmalarında, bir doğal olaylar düzeni yaratan bütün gerçekleri kavrama kaygısı ortaya çıkar. Ne var ki, bu kuşaklar coğrafyası, her şeyi açıklayamaz. Arazi kuşakları arasındaki eklemler fizik görünümün sadece bir yönü demektir. On beş yıldan beri, Gabriel Rougerie'nin ve daha genç araştırmacıların (özellikle Georges Bertrand) önerdikleri örneğe uyularak sentetik yaklaşımlara ulaşılmıştır.

● *1950-1955 yıllarına kadar, fizikî incelemeler, özellikle jeomorfoloji, araştırmacıların büyük kısmı için çok çekiciydi:* bu incelemeler daha kesin yöntemlerin kullanılmasından ileri gelen bir üstünlükten ve insan olguları için yapılan yorumlara oranla daha sistemli bir yorum yapabilmenin çekiciliğinden yararlanıyorlardı. O tarihten bu yana durum değişti: coğrafya günden güne bir insan bilimi, bir sosyal bilim haline geldi. Böyle bir tutumun benimsenmesi, coğrafyada doğal çevrenin önemsenmediği anlamına gelir mi? Hayır, ama artık bu konular eski doğacı anlayışla ele alınmıyor. İnsanların tutumlarını biçimlendiren etken, nesnel dış dünya değil, insanların bu nesnel dış dünya hakkında yarattıkları imgedir. Demek ki, modern sosyal coğrafya da çevreyle ilgilenir, ama uzun süre ihmal edilmiş olan bir anlayışla, bozucu etkilere, bir ortam imgesinin yeniden canlandırılmasına, gerçeğin şu veya bu yönüne değer veren ya da başka yönlerini unutturan zihnî haritalara ve kolektif yorumlara önem veren bir anlayışla ilgilenir. Çiftçilerin seçtikleri tarım bitkilerini kollayan tehlikeleri nasıl algıladıkları üstünde

düşünülür, bazı kültürlerde, birtakım meslekleri, konut ve yaşama biçimlerini değersiz gösteren ideal yaşam örnekleri tanınmağa çalışılır.

● *Modern sosyal coğrafya o zaman bireylerin ve toplulukların kararlarını, ve bu kararların sosyal mekanizmaların işlemesiyle nasıl uzlaşabildiklerini inceler.* Nitekim yerleşmeleri açıklayan ilkeler böyle konmuştur. Sorunu basitleştirmek için, insanların akla uygun biçimde davrandıkları ve gerekli düzenlemelerin piyasa mekanizması ve gelir zorlamaları sayesinde kendiliğinden gerçekleştiği söylenebilir. O halde genel coğrafya, basitleştirilmiş biçim olarak klasik mekân kuramını benimseyebilir. Coğrafyacılar artık, ilkeleri pek gerçekçi olmayan bir yorumla yetinmek istemiyorlar. İktisadî kuram dünyanın çoğu kuşurlu yanlarını ve sürtüşmelerini ortadan kaldıran ideal bir mekân düzenlemesini belirleme tarzı olarak ele alınmaktadır. Özellikle yenileştirici eyleme yol göstermekte yararlı olan bu kuralcı yaklaşımın yanı sıra, bize dünyanın gerçek çerçevesini öğretecek betimsel kuramlardan da yararlanmak yerinde olur.

Bu konu, önceleri, *homo oeconomicus*'unkine göre daha insanca davranış örnekleri tasarlayarak ele alınmıştır. Davranışçılar uzun süredir bununla uğraşmakta, coğrafyacılar da on yıldan beri onların çalışmalarından yararlanmaktadırlar. Elde ettikleri sonuçlar ilgi çekicidir ama, gözlemden edinilen verilere uygun bir varsayımlar dizisine dayanarak bir kuram kurmak, iktisatçıların eskiden giriştikleri işten çok daha güçtür: ancak bazı alanlarda elle tutulur ilerleme sağlanabilmiştir. Mekâna ilişkin davranışlara çok fazla bel bağlanmıştır: çeşitli yerlerde bulunan ve önemleri farklı olan bir mağazalar dizisi arasında seçim yapan alıcıların davranışı; apartman değiştiren kiracıların davranışı buna örnek gösterilebilir. Böylece sosyal ayrımcılığın doğuşu ve gettoların oluşumu aydınlatılabilmiştir.

Davranış konusundaki çalışmaların, ilişkilerin uzlaşması için gerekli koşulların incelenmesiyle tamamlanması gerekir. İktisatçılar, sadece, bencil çıkarcılığa dayanan otomatik sistemleri belirliyorlardı. İktidar veya güven olgularını ilke olarak önemsemiyorlardı. Amitai Etzioni'nin veya Jacques Maguet'nin araştırmaları ile ortaya çıkan biçimiyle toplum ilişkileri kuramı aynı zamanda hem sosyal dünyanın mimarîsini, hem de bunun mekânda ortaya çıkışını anlamak için uygun bir çerçeve sağlar. Böylece, insan coğrafyası dalında ilk olarak genel bir yorum ele edilir.

● *Coğrafyanın bütün dalları modern genel kuramla yenilenmiştir.* Bu durum, yeniliklerden ilk yararlanan iktisadî coğrafyada apaçık görülür. Birkaç yıldan beri, siyasî coğrafya yalnız sınırların çizimiyle uğraşmayı bırakmış, mekân içinde bütün iktidar biçimlerini izleme yoluna girmiştir: uzaklık, siyasî sistemlerin işlemesinde ağırlığını en çok duyuran değişkenlerden biridir. Bütün toplumlar, uzaklığı yenmek için peş peşe örgütlerin, işletmelerin, bürokrasilerin sayısını çoğaltmaktadır. Demek ki modern dünyayı niteleyen uzun vadeli ilişkilerin gelişmesi, dünyamızın temel sorunlarından biri olan yoksunluk ve özgeleşme duygularının doğması ile ilintilidir: görüldüğü gibi coğrafyacı artık çağdaş siyasal tartışmaların tam içinde demektir. Yeni *insan coğrafyası*, toplumsal hiyerarşi olguları üstünde de durur. Kültür özümlemesini, haberleşmeyi izlemeye, mekânın geçirgenliğini belirlemeğe çalışır. Bunlar yeni veya çok az elatılmış konulardır.

Çağdaş araştırmaların en verimli olduğu nokta *mekânın bölgesel yapısı*'dır. Bu konuda artık eski tekniki girişimlerle, ampirik sınıflamalarla yetinilmiyor. Şimdi toplumsal ilişki demetlerinin çözümlenmesiyle, bunların yol actığı mal, para, itibar, saygınlık ve haberleşme akışlarının incelenmesiyle, arazi durumunun gerçek yapısını ortaya koyan ve bunların anlaşılması için, maddî olguların ötesinde, coğrafyacının coğrafî görünümde ve arazide bulmağa çalıştığı birimleri öznel olarak yaratarak bir sınıftan olma duygularının önemini gösteren bir ilke var elde.

● *Bu arada bir genel bölgesel coğrafya doğdu.* Bu coğrafya, önce iktisatçılardan esinlendi: iktisatçıların çalışmalarında, büyük kentlerin çevresinde yer almış hizmet bölgelerinin birbirine bağlanmasını anlamağa olanak veren ilkeleri buldu.

Gene bu çalışmalardan, bölgeler veya uluslar arasındaki eşit olmayan dinamizmin ve kutuplaşmış büyüme olgularının, dış ekonomilerin ortaya çıkışına, yani ilişki demetlerinin yapısına bağlı olduğu öğrenildi: büyüme fırsatlarının en çok olduğu yerler, bu ilişki demetlerinin birbiriyle karşılaştığı büyük merkezler ve iktisadî yapısı karmaşık olan ülkelerdir.

Bununla birlikte, iktisattan esinlenen bölgesel coğrafya her şeyi açıklayamaz: bugünkü dünyada ülkelerin çoğu, arazi bakımından iktisadî değildir: bölgelerin ve ulusların çoğunda durum budur. Toplumsal ilişkiler kuramı, iktisadî yorumları genişletmeyi sağlar; yersel dayanışmaları sınıflandırmak için bir genel çerçeve önerir; koşulların ve yerlerin olağanüstü çeşitliliğini hesaba katma olanağını verir.

Mekân dengesini etkileyen etmenler arasında, bilinen teknolojilerin ağırlığı başta gelir: ilkel uygarlıklarda, tarihteki geleneksel uygarlıklarda ve sanayi ya da sanayi sonrası uygarlıklarda toprak düzeninin aynı olmamasının nedeni budur. Tarihte bu bakımdan çok küçük topluluklardan başlanıp, bir yanda ağır aksak yaşayıp giden ve siyasal olayların hızlı itimlerine ilgisiz kalan köylü yığınları, öte yanda sayılarının azlığı nedeniyle bu yığınlara egemen olamayan kentlerden oluşan ikili bir toplum yapısından geçilerek sonunda bugünkü çok büyük yapılara varılır. Bu şekilde tanımlanan genel coğrafya, coğrafî dengelerin incelenmesini bitiremez: kararlar, her kültüre özgü değerlere göre biçimlenir; araştırmanın bir kısmı, başka yerde başarıya ulaşan sistemli anlayışın gözünden kaçar. Hattâ genç araştırmacılar, anglosakson araştırmacılara, on yıl süreyle, kültürel ve tarihî yorum öğelerini ihmal ettiren pozitif bilimcilik karşısında sabırsızlanmaktadırlar. Durum hızla değişmektedir: şimdi davranışçı tutum sonrası devrimden söz edilmekte, henüz çevre çizgileri belli olmayan yeni bir sınıra ulaşmağa çalışılmaktadır. Eski coğrafya daha çok geriye dönüktü; isteyerek geçmişin yeniden canlandırılmasına veya geleneksel çiftçi dünyasının uygarlıklarına bağlanıyordu. Böylece çağın dışına çıkıyor, günün çalkantı ve bağlantılarından uzak kalıyordu. Şimdi durum bambaşkadır: yeni ilerlemeler, dünya gençliğini yakıp tutuşturan tartışmalara yeni bir ışık tutuyor; özgeleşme, proleterleştirme, kültürsüzleştirme söz konusu olduğu, doğal dengeler tehlikeye düştüğü, çevreye saldırılar arttığı zaman artık coğrafyacının da söyleyecek sözü var. Yeni coğrafya isteyerek bu yola giriyor; gerek amerikalı coğrafyacıların köklü değişiklik isteyen tutumu, gerek avrupalı meslektaşlarının çoğunun sosyalist girişimleri bunu yansıtıyor. Yakın zamandaki ilerlemelerin bilincine varan kişiler arasında, günün birçok sorununun iyi konmadığı ve boş yere tutkuların boşanmasına yol açtığı inancının yerleşmesi de bunu gösterir. Reformcuların veya devrimcilerin yanı sıra araştırmacıların önemli bir kısmı mekânın sosyal olaylara ne kadar ağırlık getirdiğini ve bundan dolayı devrimci ideallerin gerçekçi sayılamayacağını sezmektedir. İnsanlığın kaderini düzeltmeyi, bulunduğu çevre ile uyum içinde yaşamasını sağlamayı hayal eden coğrafyacılar arasındaki tartışmaları anlayabilmek için aydınlara özgü bu anlayış havasına girmek gerekir: bir yerde etkin coğrafyadan, bir başka yerde uygulamalı coğrafyadan, hemen her yerde girişkenlikten ve militanlıktan söz edilmesi bu anlayışı gösterir. Ortaya çıkan bu kararsızlığın ve kaygının nedeni, bir bakıma halkın kafasındaki, hattâ öteki insan bilimleri uzmanlarının kafasındaki coğrafya anlayışının değişmemiş olmasıdır: bundan dolayı, modern coğrafyanın önerdiği çözümlerin çapı ile bu çözümleri uygulayanlara verilen yer arasında şiddetli bir ayrılık var. Önümüzdeki on yıl içinde durum biraz düzelebilir: bu düzelme modern coğrafyanın gelişebilmesi için vazgeçilmez şarttır.

● *Türkiye'de coğrafyanın gelişimi.* Türkiye'de coğrafyacılık 1950 sonrası dönemde daha hızlı bir gelişme gösterdi; bu gelişmede, İstanbul üniversitesinde kurulan Türk Coğrafya enstitüsünün önemli katkısı oldu. Bu arada yeni yetişen kadrolar, evvelce alman Ritter-Ratzel ve Humboldt-Richthofen ve fransız okuluna bağlı kalan eski kuşak coğrafyacılardan farklı olarak, amerikan okulundan da etkilenmeğe başladılar; ayrıca bunlarda yabancı okul etkisinin zayıfladığı, çeşitli dallarda coğrafya anlayışının yerlilik kazanmağa başladığı gözlendi. Nitekim, Avrupa konseyince 1960'ta yaptırılan bir incelemede türk coğrafya öğretiminin başarıları övgüyle belirtilerek yabancıların bu örnekten yararlanmaları önerildi ve bu öneri üzerine doktora için Türkiye'ye gelen bazı yabancı coğrafyacılar, üzerinde durulmağa değer yayınlar yaptılar. Bu arada coğrafyacılığın ve bu alanda derlenen bilgilerin yaygınlaştırılması konusunda Coğrafya enstitüsünce zaman zaman düzenlenen meslek haftalarının da önemli rolü oldu; 1975'e kadar 20 meslek haftası düzenlendi.

Türk coğrafyacılığında en fazla ilerleme fizikî coğrafya alanında, jeomorfoloji ve klimatoloji bölümlerinde görüldü; Türkiye'nin iklimi çeşitli yönlerden tahlil edildi. Araştırmaların fazla pahalıya çıkması nedeniyle hidrografya ve hidroloji dallarındaki çalışmalar ders kitaplarının sınırları içinde kaldı. Vejetasyon coğrafyasında ise hemen hiç bir gelişme olmadı. Buna karşılık toprak karakterinin jeomorfoloji bakımından incelenmesi, paleosoller ve kabuk oluşması konularında araştırmalar yapıldı. Beşerî-iktisadî coğrafyaya karşı son yıllarda ilgi arttı, bazı yayınlar yapıldı ve yanlarda istatistik verilerin dışına çıkılmağa, toprak gözlemlerine önem verilmeğe başlandı; aynı şekilde, nüfus değişmeleriyle ilgilenen coğrafyacıların arttığı görüldü. Ancak, yerleşme coğrafyası ve tarihî coğrafya alanlarında çalışmalar yetersiz kaldı, sadece hızlı nüfus artışı ve iktisadî baskıların etkisiyle hızlanan iç göç, coğrafyacıların dikkatini şehirleşme konusuna çekti. İktisadî coğrafya ve tarım coğrafyasında araştırmalar çok sınırlı kalırken, toprak kullanımı bahsinde bazı yayımlar yapıldı. Mevzii coğrafya dalındaki incelemeler birkaç örneğin ötesine geçemedi ve bütün Türkiye'yi kapsayacak bir değerlendirme girişimi olmadı. (LM)

***COHEN** (Marcel), fransız dilbilimcisi. — (öl. Viroflay 1974). [L]

COHN-BENDİT (Daniel), alman anarşisti (Montauban 1945). Nanterre Edebiyat fakültesinde (bu fakültede sosyoloji okuyordu) «22 Mart hareketi»ni başlattı. Mayıs 1968 (*Ek*) öğrenci ayaklanmasının önderlerinden biriydi. Fransa'da oturması yasaklanınca, eylemini öteki yabancı ülkelerde sürdürdü: eylül 1968'de, Carrare'de düzenlenen Dünya Anarşistleri kongresine katıldı. Başkan Senghor'a karşı düzenlenen gösterileri yönetmek suçuyla, Frankfurt mahkemesi tarafından sekiz ay hapis cezasına çarptırıldı ama cezası ertelendi. (L)

COİL-COATİNG [koylkotin] i. (ing. k.). Teknol. Bk. KANGAL *kaplama, Ek.*

***COLEMAN** (Ornette), amerikalı caz saksofoncusu. — 1967'den sonra doldurduğu plaklar arasında şunlar sayılabilir: *Crisis* (Don Cherry ile birlikte, 1969), *Science-Fiction* (Bilim-kurgu) [1971], *Sky of America* (Amerika gökyüzü) [büyük bir yaylı çalgılar orkestrası eşliğinde, 1972]. (L)

***COLİMA,** Meksika'da eyalet. — Arkeol. Kazılar sonucunda çok gerçekçi bir seramik üslûbu ortaya çıkarıldı. Eski klasik döneme (M.S. 300-600) ait kırmızı, üstü çok cilâlı ve belli bir biçim verilmiş olan bu seramiklerin örneklerine derin mezar ve kuyularda rastlandı. Bu seramik çok çeşitli biçimlerde işlenmiştir: erkekler, kadınlar, savaşçılar, esirler, bitkiler ve hayvanlar. Bazen büyük ve içi boş, bazen küçük ve içi dolu olan insan biçimindeki heykelcikler günlük yaşantıdan çeşitli sahneleri canlandırır. Komşu Jalisco* (*Ek*) ve Nayarit* (*Ek*) eyaletlerinde, bazı bölgesel değişikliklere uğramış buna benzer üslûplar görüldü. Küçük yapay tepecikler ve bakırdan el âletleri de bu bölgelerin özelliklerindendir. 1969'da Colima eyaletinin doğusunda I. Kelly'nin yaptığı araştırmalar

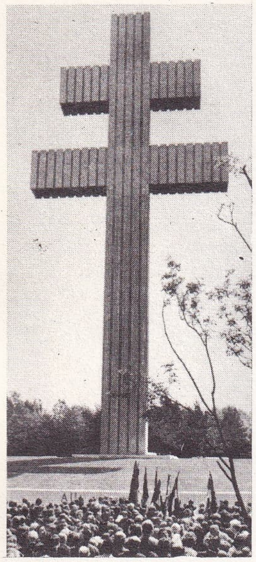

COLOMBEY-LES-DEUX-ÉGLİSES general de Gaulle'ün anısına dikilen Lorraine haçı biçimindeki anıtın açılışı (18 haziran 1972)

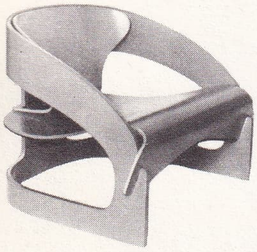

Joe COLOMBO polyester reçineden çokeğrili koltuk

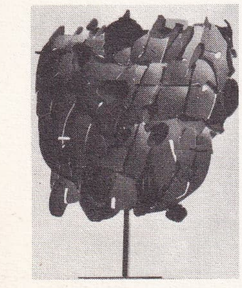

Pietro CONSAGRA «Hoşça kal Cimabue» (1966) mavi ajurlu demirden heykel

sırasında Tlatilco'dakilere benzeyen ve belki de bölgenin en eski seramiği olan tek renkli seramikler bulundu. (L)

***COLLEMBOLA** çoğl. i. — ANSİKL. Toprak zoolojisi alanındaki son gelişmeler, gerek toprakların bakteri ve amip dengesinde, gerek ölü organik maddelerin temizlenmesinde, gerekse mantar sporlarının yayılmasında *collembola* takımından böceklerin önemli rol oynadığını ortaya koydu. (L)

COLLİP (James Bertram), kanadalı hekim ve biyoloji uzmanı (Belleville, Ontario 1892 - London, Ontario 1965). Banting ve Macleod ile birlikte çalışarak 1921'de insülini buldu. 1934'te hormonları durdurucu özellikteki antihormonları keşfetti. Ayrıca şeker hastalığının ağızdan tedavisini geliştirmek için önemli çalışmalar yaptı. Jinekolojik hastalıklarda hormonlardan yararlanma yöntemini inceledi. (L)

COLMAR-BERG, Lüksemburg'da, Mersch kantonunda, Ettelbrück'ün güneyinde yer. Dokuma sanayii. (L)

COLOMBEY-LES-DEUX-ÉGLİSES, Fransa'da Haute-Marne idare bölgesinde komün. General de Gaulle 1970'te buraya gömüldü. 1972'de anısına, Lorraine haçı biçiminde bir anıt dikildi. (L)

COLOMBO (Joe), italyan mimarı ve dizayncısı (Milano 1930 - ay.y. 1971). 1949'da Milano'daki Brera akademisini bitirdi, önce resimle ilgilendi (1951'den sonra Enrico Baj ve Lucio Fontana ile birlikte yapıtlarını sergiledi), sonra heykele yöneldi, Milano Politeknik okulunda mimarlık öğrenimi gördü. İç mimarîye ve dizayn*a (*Ek*) ilgi duydu. 1962'den sonra da dizayncı olarak çalıştı. 1964'te, 13. Milano Üçyıldabir sergisinde lambalar, koltuklar ve mobilyalar sergiledi ve üç madalya kazandı. 1966'da «Domus Recherche» topluluğuna katıldı, «dizayn'ı herkesin düzeyine indirebilmek için» sanayi alanında çalıştı ve büyük mağazalarla (Milano'da Rinascente, New York'ta Gimbel's ve Macy's, Paris'te le Printemps ve Galeries Lafayette gibi) işbirliği yaptı. Fizik ve mekanik kullanıma önem verdiği kadar görsel ve dokunsal zevkleri de göz önünde tutan Colombo, yapıtlarını gerçekleştirirken özellikle ergonomi, fizyoloji, psikoloji, teknik, iktisat ve estetik görüş açılarından yola çıkmaktadır. Modellerinden hiç biri belli bir amaca yönelik sayılamaz ve hepsi uzamda serbestçe düzenlenebilecek niteliktedir: «Containers» («mini-kitchen» [«küçük mutfak»]), «konut olarak planlanabilecek sistem» (1968'de, 14. Milano Üçyıldabir sergisinde halka sunuldu); konut olarak yararlanılabilecek her türlü sanayi uzamına uygulanabilen modüllü sistem (bu sistemden yararlanarak sandalye, masa, yatak v.b. çeşitli eşya yapılabilir) ve bir konut projesi olan «Visiona 69» (1969) sayılabilir. Colombo giderek eşya dizayn'dan uzaklaştı ve araştırmalarını daha çok programlı sistemler ve yapılar konusunda sürdürdü ve bu tür çalışmaları ile uluslararası bir üne kavuştu. Birçok Avrupa (Amsterdam'daki Stedelijk Museum, Paris Dekoratif Sanatlar müzesi) ve Amerika müzesinde (New York Museum of Modern Art) eserleri vardır. (L)

COLORMATİC sıf. ve i. (tes. edil. ad). Işık ışınlarının, özellikle de güneş ışınlarının etkisiyle renk değiştiren cam.

— ANSİKL. *Colormatic* camlar iki gruba ayrılabilir: ışık karşısında renk değiştiren mineral maddelerin doğrudan doğruya cam kütlesi içine karıştırıldığı gerçek Colormatic camlar ve saydam iki cam yaprağı arasına ışık karşısında renk değiştiren organik maddelerden yapılmış ince bir katmanın yerleştirildiği Colormatic camlar. Birinci gruba bugün için yalnız gümüş halojenürlü camlar girer. Bu camlar, gelen ışın şiddetine göre, oldukça yavaş bir tempoyla gitgide daha koyu bir renk alır: rengin ışığa göre değişme süresi birkaç dakika kadardır. İkinci gruptan olanlar ise çeşitli organik maddelerden elde edilir. Renk değişiminin normal ve ansızın parlayan bir ışık kaynağına (örneğin elektronik flaş) kendini uyarlama süresi bir saniyeden azdır. Colormatic camlar özellikle güneş gözlüklerinin ve çağdaş mimarîde kullanımı gitgide yaygınlaşan güneş camlarının yapımında kullanılır. (Bk. CAM ve GÖZLÜK, *Ek.*) [L]

***Comecon.** — Kuruluşundan hemen sonra konseye katılan Arnavutluk, 1962'de üyelikten ayrıldı. Moğol Halk cumhuriyeti 1962'de, Küba ise 1972'de topluluğa katıldı. Yugoslavya da 1964'ten bu yana üyedir. 1974'te Finlandiya Comecon ile bir işbirliği antlaşması imzaladı. (L)

***COMİSSO** (Giovanni), italyan yazarı. — (öl. Treviso, Veneto 1969). [L]

COMPOSİFİX [komposifiks] i. (tes. edil. ad). Elektron. Harf, rakam veya işaretleri ekranı üzerinde istenen noktalara düşürme olanağı olan katot ışınlı tüp.

— ANSİKL. Composifix, ışık demetini birbiri ardına sırayla saptıran iki sistemle donatılmıştır. Birinci sistem, elektronik devrelerle kumanda edilen birbirine dik iki hareketle işaretleri oluşturur. İkinci sistem ise bu ışık demetini ekran üzerine düşürür. (L)

***COMPTON-BURNETT** (Ivy), ingiliz kadın edebiyatçısı. — (öl. Londra 1969). Son eserleri içinde *A God and his Gifts* (Tanrı ve bağışları) [1963] önemlidir. Yazar bu kitabında kendine özgü nükteli ve güçlü bir anlatımla, özlediği bir ortamı, huzursuzluk içinde kıvranan, aşk, cimrilik ve gururun tutsağı olmuş bir aileyi betimler. (L)

***Concorde,** fransız-ingiliz ortak yapımı yolcu uçağı. — «Concorde»un teknik performansları bütün ilgili çevrelerde hiç tartışmasız çok üstün olarak kabul edildiği halde, manevra yetenekleri ve rantabilitesi birçok hava nakliye şirketi tarafından çok düşük bulundu: bu yüzden alıcıların çoğu sipariş vermekte çekimser davrandı ve bazı büyük alıcıların ilk siparişleri hiç bir zaman «kesin» sipariş haline dönüşmedi.

Concorde'a yöneltilen eleştirilerin başlıca hedefi, uçağın nakliye kapasitesinin (120 kişi) çok düşük ve birim fiyatının (maliyet fiyatı başlangıç envanterini büyük ölçüde aşmıştı) çok yüksek olmasıydı. Taşıtın sanayi fiyatı 150 uçaklık bir seri üzerinden hesaplandı; ancak yakın yıllarda bu üretim kapasitesine ulaşma olanağı yok. Bugün için, yapılan kesin siparişlerin sayısı ancak 9'u (Air France ve British European Airways), karar süresi dolmamış geçici siparişlerin sayısı ise 5'i (İran, Çin Halk cumhuriyeti) geçmez. (L)

***CONNELLY** (Marcus Cook), amerikalı oyun yazarı. — Anılarında (*Voices Offstage: A Book of Memoirs* [Kulisten sesler: Anılar kitabı], 1968) edebiyat hayatına atıldığı yıllardaki sanat ve yayım dünyasını anlatır. (L)

CONSAGRA (Pietro), italyan heykelcisi (Mazara del Vallo, Sicilya 1920). Palermo Güzel Sanatlar okulunda öğrenim gördü, 1944'te Roma'ya yerleşti ve «Forma» topluluğunu kurdu (1947). Topluluk ilk non-figüratif sergisini savaştan sonra Roma'da açtı. Önceleri büyük boyutlu yüksek heykeller yapan Consagra daha sonraki yontularını mermer, ağaç ve tunç gibi geleneksel altlıklar üzerine oturttu. İki boyutlu son yapıtlarında yüzeye uzam öğesini de katabilmek için yassı kabartmaların ön plana çıkardı. 1952'den sonra, yapıtlarında insan ilişkileri temasını işledi: sözgelimi demir, tunç ve ağaçtan yaptığı «Colloques». Aynı temayı öteki yapıtlarında da değişik biçimde işleyen Consagra insan ile insandışı arasındaki çatışmayı trajik bir havayla yansıtmağa çalıştı. Consagra'nın *Necessita della Scultura* (Heykelciliğin gerekliliği) [1952] adlı kuramsal yapıtı, Arturo Martini'nin «heykelcilik ölü bir dildir» sloganına bir yanıt sayılır. (L)

CONSTANT (Constant A. NİEUWENHUYS, — denir), hollandalı sanatçı (Amsterdam 1920). Bir süre Amsterdam Uygulamalı Sanatlar okuluna gitti, sonra Güzel Sanatlar akademisinde okudu. 1946'da Paris'te Asger Jorn* (*Ek*) ile tanıştı; 1948'de deneme topluluğu «Reflex»in kurucuları arasına katıldı, hem bu topluluğun, hem de «Cobra»* akımının bildirilerini yazdı. Paris'e gidene kadar *Cobra* dergisinde yazıları yayımlandı (1950). Bu sırada savaşla ilgili resimler yaptı ve eserlerinde sık sık görülen teklerk teması ilkin bu dönemde ortaya çıktı. 1952-1953 yıllarında Londra'dayken yavaş yavaş resimden uzaklaştı, Amsterdam'a gidince de uzam sorunlarına elattı (*Uzamsal bir renkçilik için*, 1953). Mimarlıkla ilgilendi ve bu alanda ilk eserlerini gerçekleştirdi. 1956'da Alba'da Giuseppe Pinot Gallizio'ya rastladı, devingen ve dönüştürülebilir bir mimarî düzen tasarladı, sonra bunu «New Babylon» projelerinde geliştirdi. Uluslararası durumculuk* (*Ek*) örgütüne girdi, Guy-Ernest Debord ile birlikte birimsel ve ortaklaşa bir yaratıya dayanan birimsel şehircilik kavramını belirledi (1958). Ama düşüncelerini gerçekleştirme yolundaki tutumu durumcuların temel kuramına aykırı düştü; bu sebeple, 1960'ta örgütten ayrıldı. Bu tarihten sonra «New Babylon» ile ilgili araştırmalarını ve yeni bir kültür kuramını geliştirmeğe ve yaymağa çalıştı; 1966-1967'den ve özellikle de 1970'ten sonra bu temayla ilgili birçok resim ve desen yaptı. (L)

***CONSTANT** (Marius), fransız bestecisi. — Son eserleri arasında şunlar sayılabilir: Orkestra için *Chaconne ve marş* (1967), on üç nefesli çalgı ve bir kontrbas için *Rüzgârlar* (1968), değişken orkestra için *«Lezizceset» çizgileri* (1969), J. Tardieu'nün bir yapıtından esinlenerek *Yemek* (1969), yine J. Tardieu'nün bir metninden yararlanarak *Kilit* (1969) adlı doğaçtan opera, doksan iki vurmalı çalgı çalabilen yorumcu ve küçük topluluk için *Ondört durak* (1970), klavsen için *Dua değirmeni* (1970), beş vurmalı çalgı için *Equal* (1971), büyük orkestra, üç mim sanatçısı ve bale topluluğu için *Candide* (1970), birinci klavsen ve orkestra için *Candide* (1971), küçük flüt ve tını oyunları için *9-Mars-1971* (1971, J. P. Guezec'in anısına), *Flüt ve bir çalgı için* (1971), yirmi dört keman ve orkestra için *Facaiebat anno 1973* (1972-1973). Constant 1973'ten bu yana, Paris operasının dans bölümünde müzik yöneticisidir. (L)

***CONSTANTİNESCU** (Paul), romanyalı besteci. — (öl. Bükreş 1963). [L]

Continental Oil Company, 1920'de kurulan amerikan şirketi. A.B.D.'nin en büyük on petrol şirketinden biri olan Continental Oil Company, dünyanın en «uluslararası» petrol gruplarından biri olarak da kabul edilebilir. Gerçekten de şirket, üretiminin ancak üçte birinden azını A.B.D.'den sağlar. Grubun ham petrol ihtiyacını karşılayan ülkeler, başta Libya (üretimin yarıdan çoğu) olmak üzere Kanada ve Dibay emîrliğidir. Petrol arama etkinlikleri ise geniş ölçüde Kuzey Amerika ve Ortadoğu'da sürdürülür. Kuzey denizinde, Afrika'da, Avustralya'da ve Hint okyanusunun çeşitli ülkelerinde arama imtiyazları olan Continental Oil Company grubu, ayrıca son yıllarda yaptığı anlaşmalar sayesinde Sovyetler birliği ile beraber Sibirya'nın kuzeyinde petrol arama imtiyazını da elde etti. (L)

***COOLİDGE** (William David), amerikalı fizikçi ve kimyacı. — (öl. Schenectady 1975). [L]

COOMBS (Philip H.), amerikalı iktisatçı ve sosyolog (Holyoke, Massachusetts 1915). Eğitim sosyolojisi uzmanıdır. International Institute for Educational Planning'i (Unesco) yönetti ve International Council for Educational Development'in başkan yardımcısı (1970) oldu. Çalışmalarında, bir yandan, hükûmetlerin öğretim yatırımlarıyla iktisadî kalkınma arasındaki ilişkiyi, öte yandan da bu iki olgu ile kalkınma halindeki ülkelerin giderek artan eğitim sorunu arasındaki ilişkiyi inceledi. Bu açıdan kurumlar sorunuyla ilgilenen somut bir sosyolojinin kurucusu sayılır. Başlıca yapıtları şunlardır: *Education and Foreign Aid* (Eğitim ve yabancı yardımı) [1965], *The World Education Crisis; A Systems Analysis* (Dünya'daki eğitim buhranı; sistem çözümlemesi) [1968]; *What is Educational Planning* (Eğitim planlaması nedir?) [1970], *Managing Educational Costs* (Eğitim harcamalarını düzenleme) [1972]. (L)

COOPER (David G.), ingiliz hekimi ve psikiyatri uzmanı (Capetown 1931). R. D. Laing* (*Ek*) ile birlikte psikiyatri aleyhtarı akımın öncülerinden olan Cooper delilik sorununa Sartre'cı bir görüşle yaklaşır; J.-P. Sartre'ın düşüncelerini çözümlemek amacıyla Laing ile birlikte yazdığı *Akıl ve şiddet* (1964) adlı eser bu yaklaşımın bir kanıtıdır. Cooper 1962'den 1966'ya kadar Londra'daki büyük bir hastahanenin ilgili servisinde, akıl hastalığı kavramı ile buna

Foto. Bureau-Gamma, Dekoratif Sanatlar müzesi kol. (LAROUSSE)

uygun tedavi ve bakım kavramını konu alan psikiyatri* *(Ek)* aleyhtarı bir denemeyi yönetir. Resmî psikiyatriyi, toplumun ihtiyaçlarına boyun eğme olarak niteler ve bu toplumdaki psikiyatrik bir durum gösteren azınlığa ihanet sayar. Görüşlerini açıklamak ve doğrulamak için *Psikiyatri ve psikiyatri aleyhtarlığı* (1967) adlı eserinde şizofreniyi ele alır ve şizofreni belirtilerinin aslında aileye bir tepki olduğunu gösterir. Gerçekten de, aile, herhangi bir üyesinin bağımsızlığına kavuşmak istemesini büyük bir bunalım ve korkuyla karşılayan bir kurumdur. Şizofreni belirtisi de bu korkuya karşı bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkar. Aile sosyal gerçeklik ile birey arasında aracıdır; onun bütün gücü bu aracılık görevidir ve aile kurulu sosyal düzeni güçlendirmeğe ve sürdürmeğe çalışır. Bu duruma göre delilik «bir kişide ortaya çıkan bir olay değil, birçok kişi arasında beliren bir olaydır». Cooper burada, şizofren ailelerinin incelenmesine dayanır ve double* bind *(Ek)* kavramını açıklığa kavuşturur. Delilik ancak, aile ilişkileri içinde ele alınırsa anlaşılabilir. Fakat, *Ailenin ölümü* (1971) adlı eserde daha da ileri giderek; deliliği aile ve toplum gerekirciliğinden kaçmak ve bu yoldan kişisel bir yaşama kavuşmak için kişinin kendi içinde yaptığı bir yolculuk gibi gösterir. Yolculuk, buna girişen kimsenin yanında «başka kişiyi rahat bırakan», ona müdahale ve onu tedavi etme zorunluğuna inanmayan birinin bulunmasıyla kolaylaşabilir; fakat tedavi geleneksel psikiyatri servislerinde gerçekleştirilemez, ancak Kingsley Hall gibi bazı topluluklar içinde sağlanabilir; M. Barnes ve Joseph Berke'nin yazdığı *Mary Barnes, delilik içinde bir yolculuk* (1971) adlı kitap da bunu kanıtlar. (L)

COOPER (Leon N.), amerikalı fizikçi (New York 1930). İllinois üniversitesinde asistandı (1955). 1957'de Ohio Eyaleti üniversitesine, daha sonra da Brown üniversitesine geçti. 1966'dan bu yana Henri L. Goddard üniversitesinde profesördür. Konuk profesör olarak Norveç'te, İtalya'da ve Paris'teki Ecole Normale Supérieure'de de ders veren Cooper, John Bardeen ve John Robert Schriefer ile birlikte aşırı iletkenlik kuramını ortaya attı ve 1972 yılında Nobel fizik ödülünü bu iki fizikçiyle paylaştı. (L)

***COPİC** (Branko), yugoslav yazarı. — Son olarak bir şiir derlemesi (*Şiirler*, 1964) ve bir anlatı kitabı (*Mor bahçe*, 1970) yayımladı. (L)

***COPLAND** (Aaron), amerikalı besteci. — Son olarak *Three Latin American Sketches*'i (*Üç Latin Amerika skeci*) [ilk olarak 7 haziran 1971'de New York'ta çalındı] besteledi. (L)

COPPER CLİFF, Kanada'da (Ontario), Sudbury'nin batısında kent. Önemli bakır rafinerileri ve nikel dökümevleri. (L)

CORBOZ (Michel), isviçreli orkestra ve koro yöneticisi (Freiburg 1934). Lozan Vokal topluluğunu kurdu ve bu toplulukla birlikte Arezzo Uluslararası Çoksesli Müzik yarışmasını kazandı. Birçok plak yaparak (Monteverdi, Gabrieli, Carissimi, Bach) üne kavuştu. 1970'ten bu yana Gülbenkyan vakfı koro yöneticisidir. (L)

CORNELL (Joseph), amerikalı sanatçı (Nyack, New York 1903). Kendi kendini yetiştirdi, çalışmalarını Kurt Schwitters* ve gerçeküstücülük* çizgisinde yürüttü. Nesneleri kutular veya çerçeveler içinde, şiir ve mizah katarak yaptığı birleştirme*ler büyük bir özgürlük taşır. Onda Dada'cı ve gerçeküstücü sıkıntı ya da taşkınlığın yerini, neşede olduğu gibi hüzünde de ölçülü bir lirizm alır; bu lirizm günlük yaşamdan alınan çeşitli natürmortlar halinde belirir. Birleştirmeleri bir tiyatro gibidir, öyle ki bu tiyatroda hayal gücü ve şiirsel kültür kompozisyonun «aldatıcı görünüş»üne ve eserin zamandışılığına katılır. (L)

***CORPUS** i. — Bir olgunun betimlenmesine ve incelenmesine temel olan belgeler toplamı. (L)

***CORRÈZE idare bölgesi**, Fransa'da, Limousin'de idare bölgesi. — 237 858 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 30 kanton, 286 komün. (L)

CORTAİLLOD, İsviçre'de (Neuchâtel kantonu), Neuchâtel'in güneybatısında köy. Bu arkeolojik yerleşme, İsviçre göllerindeki kazıklar üzerine oturtulmuş evlerde ve Fransa'nın doğusunda yaygın olan bir kültür fasiyesine adını vermiştir. Göllerdeki dip çamurları, kumaş parçalarının, sepetlerin, kemikten ve geyik boynuzundan yapılma el âletlerinin hemen hemen hiç bozulmadan çağımıza kadar gelmesini sağlamıştır. VI. ve III. binyıllarda gelişen Cortaillod kültürünün Fransa'daki Chassey fasiyesine ve Lagozza kültürüne bağlı olduğu sanılır. (L)

***CORTAZAR** (Julio), arjantinli yazar. — Son öykülerinde de fantastik anlatıma önem verdi. Böylece yapıtın zaman ve uzam kategorilerini ayrıştırarak yazı yapısı ile anlatı mimarîsi arasındaki ilişkiyi son derece gerginleştirmeğe çalıştı. Cortazar'ın son öyküleri şöyle sıralanabilir: *Tavşan yuvaları* (1951, 1959 ve 1965'te ispanyolca yayımlanmış üç yapıttan alınma öykü derlemesi, 1968'de Fransa'da basıldı), *Tüm ateşler, ateş* (1966), *62-Kurulacak maket* (1968), *Manuel'in kitabı* (1974). [L]

COR-TEN i. (tes. edil. ad). Metalürji. Esneklik sınırı yüksek, havanın aşındırıcı etkisine dayanıklı zayıf alaşım çeliği. (L)

***COSİC** (Dobrica), yugoslav yazarı. — Yeni yapıtlarında toplumsal yergi ve felsefî öykü anlayışını günce havasıyla verdi: *Bir öykü* (1966), *Ölüm zamanı* (1972). [L]

COSTA (Lucio), brezilyalı mimar (Toulon 1902). Rio de Janeiro Güzel Sanatlar okulunda mimarlık eğitimi gördü. Brezilya'nın sömürge dönemi anlayışını çağdaş tekniğin gereklerine uyarak yansıtmağa çalıştı ve mimarîyi insanlık yararına kullanmağa yöneldi. 1931'de, kısa bir süre, Rio Güzel Sanatlar okulunun yöneticiliğini yaptı ve bu süre içinde hem eğitim yöntemlerini yeniledi, hem de genç mimarları biraraya topladı. Copacabana'daki Toneleros sokağında bir konut yapmak için Gregori Warchavchik ve o sıralarda pek tanınmayan Oscar Niemeyer* ile çalıştı. Daha sonra yine bu iki mimarla birlikte Rio'daki Eğitim ve Kültür bakanlığı binasını (1937-1943) gerçekleştirdi. Le Corbusier'nin düşünceleri tam anlamıyla ilk olarak bu yapıya uygulandı. Yine O. Niemeyer ile birlikte New York Evrensel sergisinin Brezilya pavyonunu (1939) ve Rio'daki Parque Guinle konutlarını (1948-1954) inşa etti. Paris'teki üniversite öğrenci yurdunun Brezilya bölümü de Costa'nın yapıtıdır. Bir şehircilik uzmanı olarak Rio ulaşım planını ve daha önemlisi Brasilia'nın genel planını çizdi. Ulusal Sanat ve Tarih Mirasını Koruma derneğinin üyesi olarak (1967'den bu yana yöneticiliğini yapmaktadır) birçok anıtın onarım çalışmalarıyla ilgilendi. Her şeyden önce bir kuramcı sayılan Costa Brezilya mimarîsine çağdaş dönemin en özgün ve en etkin anlayışını getirdi. (L)

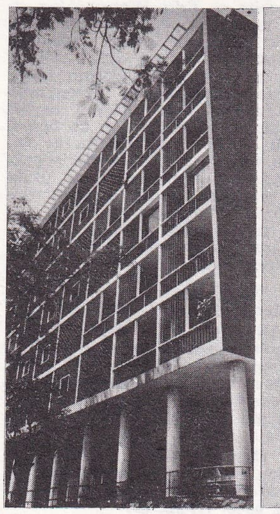

Lucio COSTA
Rio de Janeiro'da Parque Guinle konutları

***COSTA E SİLVA** (Arthur DA), brezilyalı devlet adamı. — (öl. Rio de Janeiro 1969). 13 aralık 1968'de parlamentoyu dağıttı ve iktidarın yönetimini üstlendi. Daha liberal bir anayasa hazırlarken beyin trombozundan öldü (ağustos 1969). Yerine askerî bir triumvirlik geçti. (L)

COSTA-GAVRAS (Constantin GAVRAS, — denir), yunan asıllı fransız sinema yönetmeni (Loutra-İraias 1933). 1952'de Fransa'ya yerleşti. Sinema yüksekokulunun kurslarını izledi; René Clair, René Clement ve Jacques Demy'nin asistanlığını yaptı. İlk filmini 1964'te çevirdi: *Compartiment tueurs* (Ölüm kompartımanı). Bu filmi 1966'da *On üçüncü adam* (Un homme de trop) izledi. Daha sonra, çağdaş tarihte görülen siyasal hoşgörüsüzlük üstüne bir üçlü çevirdi: (*Z*, 1968; *İtiraf*, 1970; *État de siège* [Sıkıyönetim], 1973). 1975'te *Section S*'yı (S bölümü) yönetti. (L)

COSTA GOMES (Francisco DA), portekizli general ve siyaset adamı (Chaves 1924). 1970'te Angola'da silâhlı kuvvetler komutanıydı; sonra genelkurmay başkanlığına atandı (1972 - mart 1974). 25 nisan 1974 hükûmet darbesinden sonra general Spinola tarafından ulusal kuruluş cuntasına seçildi. O sırada genelkurmay başkanı oldu. 30 eylülde, Spinola çekildikten sonra onun yerine cumhurbaşkanlığına getirildi. Cumhurbaşkanı olduktan sonra verdiği önemli bir demeçte (10 şubat 1975), Portekiz'de 50 yıldır yapılmayan serbest seçimlerin 12 nisanda gerçekleştirileceğini, ancak sömürgelerde sürdürülen mücadelenin ve ekonomiyi düzeltme çabalarının bir ertelemeye neden olabileceğini, bununla birlikte kişisel yönetime hiç bir zaman dönülmeyeceğini söyledi. Seçimden sonra ortaya çıkan kararsız durum ise Gomes için daha da uğraştırıcı oldu ve hükûmeti ayakta tutabilmek için silâhlı kuvvetlere karşı yatıştırıcı bir politika izlemek zorunda kaldı. Ancak, Gomes'in bu ılımlı tutumu uzun süre Portekiz'de yatışmayı sağlayamadı. Komünist partinin sosyalistlerle işbirliği yapmayı reddetmeleri, sosyalistlerin de ülkenin içinde bulunduğu bunalımdan dolayı sürekli olarak komünistleri sorumlu göstermeleri Portekiz'de hemen her gün hükûmet darbesi beklenmesine yol açtı. Taraflar birbirlerine karşı mitingler düzenliyor, silâhlı kuvvetlerde de siyasetle ilgi gitgide yoğunlaşıyordu. 1975 sonlarına doğru komünistler başbakan Azevedo'nun görevden ayrılması için açtıkları kampanyayı, sonuç alınıncaya kadar sürdürmeğe karar verdiler. Bu kararın uygulaması olarak solcu paraşütçü birlikleri dört hava üssünü işgal etti. Gomes, bu hareket karşısında başbakanı desteklemeğe devam etti ve 1975 kasımı sonunda hükûmete bağlı kuvvetlere işgal edilen üslerin geri alınması emrini verdi. Bu emir, fazla bir direnmeyle karşılaşmadan yerine getirilince orduda ve sivil görevlerde komünistlerin tasfiyesine başlandı. Bk. PORTEKİZ *(Ek)*. [ML]

***COSTES** (Dieudonné), fransız havacısı. — (öl. Paris 1973). [L]

COŞAR (Ömer Sami), türk gazetecisi ve yazarı (İstanbul 1919). Galatasaray lisesini bitirdi (1940); Anadolu ajansında gazeteciliğe başladı (1941), kısa bir süre sonra *Son Posta* gazetesine geçti, ardından *Cumhuriyet* gazetesi dış politika yazarı (1950-1960) ve yazıişleri müdürü oldu. Kurucu meclise basın temsilcisi olarak katıldı (1961). Eserleri: *Millî Mücadele basını* (1962); *İhtilâlin iç yüzü* (1965, Abdi İpekçi ile); *Troçki İstanbul'da* (1969); *Atatürk ansiklopedisi* (2 cilt, 1973-1974). [M]

COŞGÜL (Osman), türk atleti ve antrenörü (İstanbul 1928). 5 bin ve 10 bin metrelerin en iyi kosucusu olarak millî takımda yer aldı (1945-1954); 5 bin metrede ordulararası dünya şampiyonu oldu; 10 bin metrede iki kere Balkan şampiyonluğunu kazandı (1953 ve 1955); atletizmi bıraktıktan sonra millî takım antrenörlüğü yaptı. (M)

***CÔTE-D'OR idare bölgesi**, Fransa'da, Bourgogne'da idare bölgesi. — 421 192 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 43 kanton, 705 komün. (L)

***CÔTES-DU-NORD idare bölgesi**, Fransa'da, Bretagne'da idare bölgesi. — 506 102 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 48 kanton, 370 komün. (L)

***COUDENHOVE - KALERGİ** (kont Richard), avusturyalı diplomat, Pan-avrupa hareketinin kurucusu. — (öl. Schruns, Avusturya 1972). İkinci Dünya savaşından bu

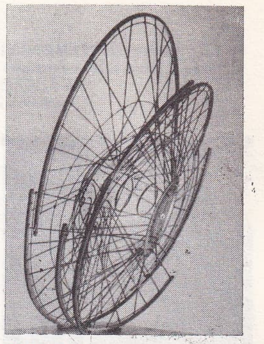

CONSTANT
«Mekanik nebülöz» (1958)
metal ve pleksiglas (sanatçının kol.)

Philip H. COOMBS

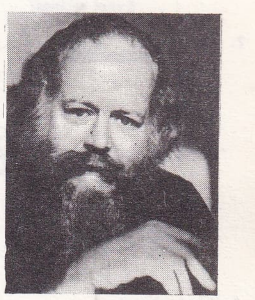

David G. COOPER

Leon N. COOPER

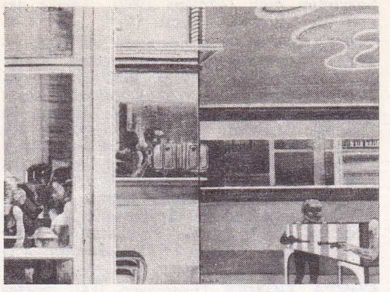

Leonardo CREMONİNİ
«les Horizons du comptoir»
(1970-1971)
[özel kol.]

Wessel COUZIJN
plaj koltuğu (1949)
kireçtaşından

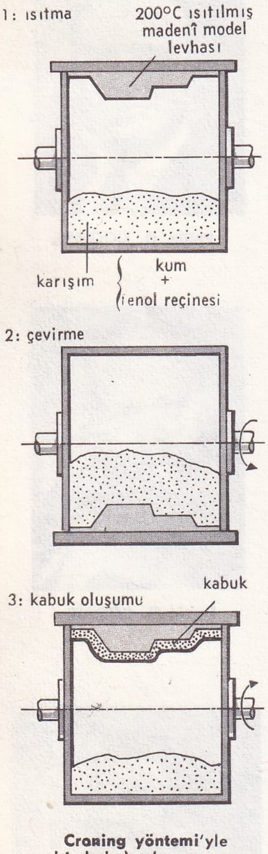

Croning yöntemi'yle bir kabuk oluşumunun çeşitli aşamaları

CRUMB
«Fritz the Cat»ten birkaç örnek

yana Doğu ülkelerinin Avrupa birliğine katılmaları gerektiğini ve böyle bir birliğin kurulmasında da Fransa'nın etkili olacağını savundu. Birçok kitap yazdı; sonuncusu 1972'de *Europe, Puissance Mondiale* (Avrupa, dünyanın gücü) adıyla Fransa'da yayımlandı. (L)

COURAUD (Marcel), fransız orkestra ve koro yöneticisi (Limoges 1912). Paris'teki Ecole Normale de Musique'te okudu, önce kendi adını taşıyan vokal topluluğu kurdu (1944-1954). 1967'de O.R.T.F. koroları yöneticiliğine atandıktan sonra «O.R.T.F. Koroları Oniki Solisti» adlı bir topluluk kurdu. Birçok öncü eserin ilk yorumunu yaptı. Sözgelimi, G. Amy'nin *Récitatif, air et variation* (Recitativa, ezgi ve çeşitleme) adlı yapıtını ilk olarak 1972 Royan şenliğinde seslendirdi. (L)

***Courtaulds Ltd**, ingiliz sanayi şirketi. — 1968'de, şirketin şubelerinden Pinchin Johnson ve Associated Ltd, Büyük Britanya'nın en büyük boya yapımcılarından biri olan International Paints Limited ile birleşti. Fakat bu dönemin en önemli olayı Courtaulds Ltd ile Imperial Chemical Industries Ltd arasında anlaşmazlık oldu; bu anlaşmazlık üzerine, iki şirketin British Fibres Corporation adıyla ortak bir şube kurma tasarıları gerçekleşemedi. (L)

COURTİN (Pierre), fransız ressamı ve gravürcüsü (Rebréchien, Loiret 1921). Daha 1939'da Orléans Güzel Sanatlar okulu gravür atelyesine gitmeğe başladı, aynı zamanda ailesinin çiftliğinde çalışıyordu. Çiftlik hayatı, Courtin'e doğanın gizli kalmış yanlarını görmeyi ve nesnelerden dolaysız olarak yararlanmayı öğretti. Sanatçı bu alışkanlıklarını eserlerine de yansıttı. 1942'de Paris'e gitti, kısa bir süre için Ecole Nationale des beaux-arts ve Ecole des arts décoratifs'e devam etti, sonra Jacques Villon ile çalışmağa başladı. Bakır ve çinko üstüne yaptığı ilk gravürlerinde büyük bir titizlikle iç dünyasını betimler. Courtin kısa sürede gerçek bir simgeler dizgesi oluşturmağa yöneldi; her gravürü, nesnelerin ve figürcüklerin özelliklerini birarada yansıtabilmektedir. Faulkner'in *Döşeğinde ölürken* adlı kitabını (1946) ve Eluard'ın şiirlerini (1952) resimledi. 1951'de bir baskı makinesi satın aldı ve gravürlerini kendisi basmağa başladı. Birçok sergiye katıldı ve uluslararası üne kavuştu. Son olarak anıtsal bir anlatıma ulaşan sanatçı, eserlerinde özellikle bitkisel biçimlere ve resim yazısına büyük yer vermiştir. 1971'de ulusal sanatlar büyük ödülünü kazandı. (L)

***COUVE DE MURVİLLE** (Maurice), fransız siyaset adamı ve diplomatı. — Dışişleri bakanlığı (1958-1968), iktisat ve maliye bakanlığı (mayıs-temmuz 1968) yaptı ve 11 temmuz 1968'de başbakanlığa atandı. Kasım 1968'de frangın devalüe edilmesine karşı çıktı ve meclise bir dizi reformu kabul ettirdi: sözgelimi, yükseköğretime yön veren yasa (11 ekim 1968), işletmelerde sendika hukukunun yeni bir uygulanışı (19 aralık 1968). Daha sonra bölgesel reform için 27 nisan 1969 referandumunu hazırladı. Ancak, bu referanduma «hayır» denmesi general de Gaulle'ün devlet başkanlığından ayrılmasına yol açtı. Couve de Murville bir süre daha görevde kaldıktan sonra 15 haziran 1969'da istifasını verdi. Ekim 1969'da Yvelines'de yapılan seçimlere katıldı ama Michel Rocard karşısında yenilgiye uğradı. Mart 1973 seçimlerinde Paris'ten milletvekili seçildi. (L)

COUZİJN (Wessel), hollandalı yazar (Amsterdam 1912). Amsterdam Güzel Sanatlar akademisinde sanat öğrenimi gördü. İkinci Dünya savaşı sırasında New York'ta Jacques Lipchitz ve Fritz Wotruba'dan etkilendi. Kütlelerin boşaltılması yöntemini benimseyerek anlatımcı eserler yapmağa başladı. Kamu binaları için çeşitli mimarî kabartmalar gerçekleştirdi: Arnhem hükûmet konağının süslemeleri ve Rotterdam'daki Unilever binalarını süsleyen heykel (1962). Bu anıtsal eserlerin hiç de hantal bir görünüşü yoktur, ayrıca biçim ve hacim oyunları ve karmaşık düzlemlerin çokluğu nedeniyle her türlü sadelikten uzaktır. 1964'ten bu yana Couzijn'in yapıtlarında barok bir üslûp göze çarpmaktadır. Ayrıca, çeşitli maddelerden (boyalı tahtalar, demir eşya, tunç parçaları) alegori ve mizah dolu birleştirmeler de yaptı. (L)

***COWARD** (Noel), ingiliz oyun yazarı. — (öl. Port Maria, Jamaika 1973). [L]

COXCATLAN, Meksika'da (Puebla eyaleti), Tehuacan'ın güneydoğusunda yer; 1 700 nüf. Coxcatlan, M.Ö. 5200 ile 3400 yılları arasında gelişen ve mısır, fasulye gibi bazı bitkilerin yetiştirilmeğe başlamasına tanık olan tarihöncesi bir kültür evresine adını vermiştir. (L)

***COZZENS** (James Gould), amerikalı romancı. — Son olarak otobiyografik bir roman yazdı: *Morning, Noon and Night* (Sabah, öğle ve gece) [1968]. (L)

***CRACKİNG** i. — Petr. *Buharla cracking* veya *buharlı cracking*, petrol ürünlerini su buharıyla parçalamağa dayanan cracking işlemi. (*Eşanl.* ing. STEAM-CRACKİNG; PİROLİZ.) [L]

CRAFT (Robert), amerikalı orkestra yöneticisi ve müzikbilimci (Kingston, New York 1923). P. Monteux'den orkestra yöneticiliği İ. Stravinski'den de beste dersleri aldı. Viyana okulu müziğini büyük bir başarıyla dünyaya tanıttı. Webern'in tüm yapıtlarını ve Schönberg'in (Craft'a büyük değer veriyordu) birçok bestesini plağa doldurdu. 1948'den başlayarak Stravinski ile yakın dostluk kurdu ve ona Webern müziğini aşıladı. Bu dostluğun sonucunda, birçok söyleşi ve müzik yorumu yapıtı doğdu. Craft, Stravinski'nin ölümünden sonra, ustasıyla ilgili anılarını yayımladı. (L)

CRAİGAVON, Kuzey İrlanda'da, Belfast'ın yirmi kilometre kadar güneybatısında kurulmuş yeni kent. Eski Lurgan ve Portadown köylerini de içine alması tasarlanmıştır. (L)

***CRAİNİC** (Ion DOBRE). — Bk. NİCHİFOR, *Ek.*

***CRANKO** (John), güney afrikalı dansçı ve koreograf. — (öl. Dublin üzerinde uçarken, 1973). Stuttgart'taki Württemberg Staatstheater dans bölümü yöneticisiyken Münih operası bale yöneticiliğine atandı (1968). Opera ve bale gösterileri için özel Ballet No Verre topluluğu (1971) ile gerek taşrada, gerek okullarda gösteriler verecek eğitici Ballet für Jedermann topluluğunu (1972) kurdu. Yönetimindeki Stuttgart bale topluluğu dünya çapında büyük bir başarıya ulaştı (Uluslararası Paris dans şenliği, 1967; New York Metropolitan Opera, 1968; Bolşoy, 1971). Koreograf olarak da ilgi çekici düzenlemeler yaptı: *Romeo-Jüliet* (1967), *Die Befragung* (1967), *Triplum* ve *Daphnis ile Chloé* (1969), *Coşku şiiri* (ilkin Margot Fonteyn yorumladı, 1970), *Into the Cool* ve *Karmen*'in yeni bir yorumu (1971), *Initialen RBME* ve *Song of my People Forest People Sea* (Batsheva Dance Company için, 1972), *Spuren* ve *Green* (1973). 1972'de Bade-Wurtemberg eyaleti, bir dans okulu kurması için Cranko'ya para yardımında bulundu. (L)

***CRAWFORD** (Billie CASSİN, **Joan** — denir), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — *Whatever happened to Baby Jane*'den (Baby Jane'e ne oldu?) [R. Aldrich'in, 1962] sonra rol aldığı en önemli filim *I saw what you did* (W. Castle'dan, 1965) oldu. (L)

CREMONİNİ (Leonardo), italyan ressamı (Bologna 1925). Bologna Güzel Sanatlar akademisi ve Milano'daki Brera akademisinde okudu. 1951'de Paris'e yerleşti. İlk yapıtlarında hem organik bir düzen, hem de maden, bitki, hayvan ve insan dünyasıyla ilgili gözlemlerden doğan bir yapı göze çarpar. Daha sonraki yapıtlarında, bu birbirinden farklı dünyalar arasında biçim birliğine varma çabası doruğuna ulaşır: *Kaktüsler arasındaki koyunlar, Bir manzaranın anatomisi* (1959). Ancak, Cezayir savaşı patlak verince bir şok geçiren sanatçının resim anlayışı da altüst oldu. 1961'den sonraki tablolarında şiddetli bilincine vardığı görülür: *İç savaşın sonları, Cezayirlilerin Cezayiri.* Renkleri gitgide daha sertleşir ve keskin bir görünüm kazanır, en egemen renk kırmızıdır ama daha sonra yumuşamağa, parçalanmağa başlar ve ışık parıltıları arasında kaybolur. Sanatçı, 1965'te güncel konulara elattı ve insanların yalnızlık duygusuna kapıldıkları yerleri (sokaklar, evler, parklar, trenler, plajlar) işledi. Günlük yaşamda rastlanan saldırganlığı anlatabilmek için, tepeden inme ve insanlık dışı soğuk bir düzene başvurarak sıkıntı ve güvensizlik duygusunu yansıttı: *Kuralsız oyunlar, Plajın tavanları.* Tek başına ve ortaklaşa birçok sergi açtı. Ayrıca, A.R.C. tarafından Paris Kenti Modern Sanatlar müzesinde düzenlenen bir retrospektif sergiye (1969-1970) katıldı. (L)

Creswell fasiyesi, Büyük Britanya'da Yontmataş devrinin son dönemine rastlayan ve adını Worksop yakınlarındaki *Creswell Crag* mağaralarından alan kültür fasiyesi. (Creswell fasiyesi, Fransa'daki La Madelaine [magdaleniyen] fasiyesi ile Almanya'daki Hamburg fasiyesinin yaşıtıdır [M.Ö. X. binyıl]. Creswell sanayii özellikle çakılar, «Creswell baltaları» ve rengeyiğinin boynuzundan yapılmış çift sıra çengelli zıpkınlarla nitelenir.) [L]

***CREUSE idare bölgesi**, Fransa'da, Limousin'de idare bölgesi. — 156 876 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 27 kanton, 260 komün. (L)

CRNJANZKİ (Miloş), yugoslav yazarı (Ilanca 1893). Romanlar (*Carnojeviç'lerin günlüğü*, 1921; *Göçler*, 1929; *Londra'nın romanı*, 1971), şiirler (*İthakhos'un çalgısı*, 1921; *Üç şiir*, 1965) ve tiyatro oyunları yazdı. Bütün eserlerinde lirik bir hava egemendir. (L)

***CROMMELYNCK** (Fernand), fransızca yazan belçikalı oyun yazarı. — (öl. Saint-Germain-en-Laye 1970). [L]

Cronica (EQUİPO), ispanyol sanatçı topluluğu. 1965'te «Estampa Popular»ın Valencia'daki kolu «Cronica de la Realidad»dan doğdu ve kısa sürede yeni genç Av-

Foto. Dragon galerisi, Hollanda büyükelçiliği (LAROUSSE)

rupa resminin siyasal doğrultusunu benimsedi. Önceleri birçok üyeden oluşan toplulukta zamanla Manuel Valdés ve Rafael Solbes'ten başka kimse kalmadı. Sanatçılar ispanyol kültüründen ve günlük gerçeklerden (kentle ilgili simgeler, reklamcılık resimleri) yararlanarak siyasal ve toplumsal açıdan bir başkaldırma hareketine giriştiler. Yapıtlarında gülünç kahraman tiplerine yer vererek çevreyle daha kolay, daha açık ve daha etkin bir ilişki kurdular; daha önce gerçekleştirilen yapıtlardan (Picasso, Velasquez, Goya, Ribera, Zurbaran'ın yapıtları) esinlenerek canlı resim kahramanları oluşturdular ve böylece ispanyol toplumunu daha rahatlıkla eleştirme olanağı buldular. (L)

***CRONİN** (Archibald Joseph), ingiliz romancısı. — 1969'da *A Pocketful of Rye*'ı (Cep dolusu çavdar) yazdı. Bu kitap *A Song for Six Pence* (Altı kuruşluk şarkı) adlı romanının devamı sayılır. Cronin, daha sonra en güzel anlatılarından birkaçını *Adventures of a Back Bag*'de (Sırt çantasının serüvenleri) [1969] topladı. (L)

Croning yöntemi, ince çeperli parçaların dökümü için kısa sürede ince kalıp veya kabuk yapma olanağı veren döküm yöntemi. *Kabuk döküm* veya C yöntemi de denilen bu yöntem 1944'te Almanya'da özellikle el bombası kalıpları yapımı için mühendis Croning tarafından ortaya atıldı. Bu yöntemin en büyük özelliği, büyük seri halindeki üretimler için hızla kum kalıp veya kabuk kalıp elemanlarının yapımına olanak vermesidir; daha sonra bu parçalar birleştirilerek döküm kalıbı hazırlanır. 200°C'a kadar ısıtılmış madenî model levhası üzerine, kumdan ve yüzde 6 ile 8 oranında ısıda sertleşen fenol reçinesinden hazırlanmış bir karışım dökülür. Böylece 20 saniye içinde, 5 mm kalınlığında sertleşmiş bir kabuk oluşur ve bu kabuk model levhasından kaldırılıp alınabilir. Bu şekilde elde edilen kabuklar daha sonra, fenol reçinesinin polimerleşmesini tamamlamak ve kabukların tam sertleşmesini sağlamak için hızla 300°C'a kadar ısıtılır (dirençle veya kızılaltı ışımayla ısıtma). Dökülecek parçaların önemine göre, iki veya üç uzman işçi saatte 500'den çok kabuk yapabilir. En sonunda bu kabuklar, gerçek döküm kalıplarını hazırlamak için maçalarla birleştirilir. Madenî çerçevelere yerleştirilen bu kabuklar çok ince olduğundan, döküm sırasında parçalarla veya kaba dolgu maddeleriyle desteklenebilir. Bu yöntemle elde edilen genellikle ince ve düzgün çeperli döküm parçalarının yüzey görünümü oldukça iyidir. Bu yöntemin bir benzeri de kum ve reçine karışımını model levhası üzerine püskürtmeğe dayanır (Dietert yöntemi veya D yöntemi). [L]

CROSBY (Harary LILLIS, **Bing** — denir), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu (Tacoma, Washington 1904). Ailesinin isteği üzerine giriştiği avukatlık öğreniminden çok çabuk vazgeçti ve 1925'te Hollywood'a giderek kahvelerde ve küçük müzikhollerde şarkıcı olarak çalıştı. Daha sonra Paul Whiteman ile tanıştı ve onun desteğiyle bir orkestra kurdu. Mack-Sennett stüdyolarında bir süre çalıştıktan sonra, New York Paramount Theatre ile yirmi haftalık bir sözleşme imzaladı ve çok kısa zamanda kendini tanıttı. Peş peşe plak, radyo yayını ve filim yaptı. Filimleri arasında şunları sayabiliriz: *Bahar serenadı* (Holiday Inn) [M. Sandrich'in, 1942]; *Going My Way* (Yolumda gidiyorum) [L. McCarey'in, 1944; bu filimle Oskar ödülünü kazandı]; *The Bells of St. Mary's* (St. Mary'nin çanları) [L. McCarey'in, 1945]; *Gökler senfonisi* (Blue Skies) [S. Heisler'in, 1946]; *The Emperor Waltz* (Vals kralı) [B. Wilder'in, 1948]; *Taşra kızı* (The Country Girl) [G. Seaton'un, 1954]; *Yüksek sosyete* (High Society) [C. Walters'in, 1956]; *Belalılar postası* (Stage Coach) [G. Douglas'ın, 1966]. Ama sinema alanındaki asıl ününü, 1940-1961 yılları arasında çevrilen ... *Yolu* (The Road to...) adlı diziye borçludur. Küçük müzikal komediler olarak çevrilen bu dizi filimlerde Dorothy Lamour ve Bop Hope ile birlikte oynadı. (L)

CROZAT (Charles), fransız hukukçusu (Turenne 1897). Toulouse Hukuk fakültesini bitirdi; İstanbul Hukuk fakültesinde umumî amme hukuku dersini okutmak üzere 1926'da Türkiye'ye çağrıldı; 43 yıl bu görevde kaldı. Cemil Bilsel'in milletvekili seçilmesiyle boşalan devletler umumî hukuku kürsüsünde de dersler verdi; 1969'da kendi isteğiyle Türkiye'deki görevinden ayrılarak Fransa'ya döndü. Başlıca eserleri: *Amme hukuku* (1934); *Şûrayı Devlet kanunu* (1935); *Ortaçağ'da dört devlet nazariyesi* (1942); *Amme hukuku ve korporasyon* (1944); *Dante Alighieri'nin devlet nazariyesi* (1944). [M]

CROZİER (Michel), fransız sosyoloğu (Sainte-Menehould 1922). Hukuk doktoru (1949) ve edebiyat doktoru (1964) oldu. Fransız Bilimsel Araştırma merkezinde önce araştırma uzmanı, sonra da araştırma müdürü (1970) olarak çalıştı. 1961'de Örgüt Sosyolojisi merkezini kurdu. Harvard ve Paris X. üniversitelerinde ders verdi. 1970'te Fransız Sosyoloji derneği başkanlığına getirildi.

Özellikle iş sosyolojisi üstüne yaptığı araştırmalarda, meslek değiştirme olaylarını ve bu değişikliğe karşı direnmenin doğurduğu etkenleri inceledi. Max Weber doğrultusunda ilerleyen Crozier teknotrat toplumlardaki huzursuzluğu meslek davranışlarının katılaşmasıyla açıkladı. Crozier'ye göre, bugün artık iktisadî kalkınmayı kolaylaştırmak için, yalnızca çok merkezli bir yönetim değil, ayrıca temel davranışların da değiştirilmesi gerekir. Başlıca yapıtları şunlardır: *Usines et syndicats d'Amérique* (Amerika'daki fabrika ve sendikalar) [1951], *Petites Fonctionnaires au travail* (İşbaşındaki küçük memurlar) [1956], *Le Phénomène bureaucratique* (Bürokratik olay) [1964], *le Monde des employés de bureau* (Büro işçilerinin dünyası) [1965], *la Société Bloquée* (Kuşatılmış toplum) [1970]. (L)

CRUMB (George), amerikalı besteci (Charleston, Batı Virginia 1929). Illinois ve Michigan üniversitelerinde okudu, Berlin'de B. Blacher'nin öğrencisi oldu. 1965'ten bu yana da Pennsylvania üniversitesinde beste ve kuram dersleri vermektedir. En önemli eserleri şunlardır: *Yaylılar dörtlüsü* (1954); *Night Music I* ve *II* (1963 ve 1964); keman, alto flüt, klarnet ve piyano için *Eleven Echoes of Autumn* (1965). Bu son yapıt, sessizliğin sınırlarını zorlayan son derece duygusal bir bütündür. Ayrıca, 1968 Pulitzer ödülünü kazanmasına yol açan ve orkestra için bestelenmiş *Zaman yankıları ve ırmak'*tan (*Dört ayin*) söz edilebilir. (L)

CRUMB (Robert), amerikalı desinatör (Philadelphia 1943). 1963 yılında *Help*'te Harvey Kurtzman ile birlikte çalıştı; sonra ünlü Fritz the Cat, Mister Natural, Angelfood McSpade, Mister Snoïd, Av and Gar v.b. resimli roman kahramanlarını yarattı. 1968'de *Zap Comix* adlı bir gazete çıkardı; ancak gazete, dört sayı sonra, son derece bağımsız tutumu yüzünden kapatıldı. Crumb aynı yıl içinde ilk kitabı *Headcomix*'i, 1973'te de *XYZ Comix*'i yayımladı. Tutucu amerikan toplumunu ve kültürünü hedef alan sanatçı bu yapıtlarında, yaşam koşullarını yadsıdığı bir toplumun sorunlarını ele aldı. Arzularını, anlatımlı ve grafik bir dille somutlaştırmağa çalışan sanatçının oldukça bayağı üslûbunda bilinçli bir saldırganlık havası sezilir; Crumb'un uslûbunda, insana ürküntü veren, çevreye tehlike saçan bir öfkeli hal vardır. Kurulu sisteme her türlü uzlaşmaya karşı çıkan Crumb, Amerika ve Avrupa underground'ının önemli kişilerinden biridir. (L)

CRUYFF (Johan), hollandalı futbolcu (Amsterdam 1948). Sonuca giden hücumların kurucusu Cruyff, Amsterdam Ajax kulübünün vurucu gücüdür. Bu kulübün üç yıl arka arkaya (1971, 1972, 1973) Avrupa şampiyonu olmasını sağladı. Bugün, Barcelona F.C.'de oynayan Cruyff 1974 Dünya kupası finalini oynayan Hollanda takımının ovun kurucularından biriydi. (L)

CRUZİNİ-CİNARCA, Korsika'da yeni kanton Ajaccio idare çevresi). Merkezi *Sari-d'Orcino*. (L)

***CSOKOR** (Franz Theodor), avusturyalı yazar. — (öl. Viyana 1969). [L]

***CUBANGO.** — Bk. OKOVANGO, *Ek.*

CUCUTENİ, Romanya'da (Yaş idare bölümü), Targu-Frumos'un kuzeybatısında köy. Cucuteni, Balkanlar'daki bir Cilâlıtaş devri fasiyesine adını vermiştir: *Cucuteni kültürü*. Bu kültür, Tripol kültürüyle birleştirilerek daha geniş bir karmaşa meydana getirmiştir: Cucuteni Tripol uygarlığı (IV. ve III. binyılların sonu). Vinça kültüründen doğan bu kültürde, önceleri kazılarak ve baskıyla süslenmiş, sonraları çokrenkli yapılmış (sarmal motifleri) güzel seramikler vardır. Halkların tarımdan hayvancılığa hızla geçmesi ve ortak konutun aile konutu halini alması yeni sosyal yapılar düşündürür. (L)

***CUDO** i. — ANSİKL. Bu spor dalı *Türkiye*'de 1966'dan sonra önem kazandı. Güreş federasyonuna bağlı olarak Cudo federasyonu kuruldu, fakat aynı yıl tekvondoyu da içine alan federasyon Güreş federasyonundan ayrıldı. 47 ilde çalışmalarını sürdüren federasyonda Soo See Cho ve Choo Hwan adlı koreli antrenörler görev aldı. Türkiye bu daldaki ilk uluslararası karşılaşmada Bulgaristan üniversite millî takımını yendi (1969). 1971 Akdeniz oyunlarında türk cudocularından Ali Demir bronz, Süheyl Yeşilnur gümüş, Namık Ekin bronz, Kâmil Korucu gümüş, M.Ali Berber bronz madalya kazandı; 1975 Balkan şampiyonasında Türkiye üçüncü oldu. (M)

Johan Cruyff
Ajax forması ile

***CUENCA,** İspanya'da, Castilla la Nueva'da şehir.

— G. santl. 1966'da, bir soyut ispanyol sanatı müzesi açıldı. Müze, halka özgü gotik mimarinin güzel bir örneği olan «asılı evler»dedir. Ressam Fernando Zobol'un ödünç verdiği koleksiyonu kapsar. Koleksiyon, 1945 sonrası kuşağının ispanyol sanatçılar tarafından yapılmış, çoğu nonfigüratif eserlerden oluşur. Bu sanatçılar arasında özellikle şunları sayabiliriz: Miguel Ortiz Berrocal, Rafael Canogar, «l'Equipo 57», Luis Feito, Manolo Millares, Antonio Saura, Eusebio Sempere, Francisco Sobrino ve Antoni Tapies. (L)

***CUKOR** (George), amerikalı filim yönetmeni. — *Benim tatlı meleğim*'den (My Fair Lady) [1964] sonra, *İkili oyun* (Justine) [Lawrence Durrell'den aktarılan bu filmin çekimine Joseph Strick başlamıştı, 1969] ve *«Teyzemle yolculuklar»*ı (Graham Greene, 1972) çevirdi. (L)

***CULLBERG** (Birgit Ragnhild), isveçli kadın dansçı, koreograf ve topluluk yöneticisi. — 1967'de kendi topluluğunu (Ballet Cullberg) kurdu; yirmi dansçıdan oluşan bu topluluğun kendi stüdyoları, bir okulu ve sürekli bir sahnesi (Stockholm dram tiyatrosu) vardır. Cullberg'in son yapıtları kendi topluluğu tarafından yorumlandı: *Nergis ve sonbahar rüzgârı* (1967), *Eurydike öldü* (1968), *Âdem ile Havva* (1968; *Cennet* adlı pas de deux'nün yeniden gözden geçirilisi), *Romeo ve Juliet* (üçüncü yapım, 1969), *Bellmann* (1971), *Denizaltı düğünü* (1972). Cullberg 1969'da İsveç televizyonunun ikinci kanal sanat yöneticiliğine getirildi, kendi topluluğu da televizyonun sürekli topluluğu oldu (*Rüzgârlı mağara*, 1970). Bu topluluk Cullberg'in American Ballet Theatre, New York City Ballet ve Ulusal Şili balesinin repertuvarında yer alan yapıtlarından başka Merce Cunningham, Lucas Hoving, Flemming Flindt, Kurt Jooss ve Talley Beatty gibi sanatçıların yapıtlarını da yorumlamaktadır. (L)

***CUMAÇAY,** Ağrı ilinde, Merkez ilcesine bağlı bucak. — 8 091 nüf., bucak merkezi 824 nüf., 25 köy (1970). [M]

***CUMALI** (Necati), türk şairi ve yazarı. — Yeni romanları: *Zeliş* (1971; *Tütün zamanı* [1959] adlı romanının düzeltilmiş baskısı, filme de alındı); *Yağmurlar ve topraklar* (1973); *Aşk da gezer* (1975). *Ceylân ağıdı* (1974) adlı bir şiir kitabı yayımlandı. (M)

***CUMAOVASI,** İzmir ilinde, Merkez ilçesine bağlı bucak. — 16 242 nüf., bucak merkezi 4 077 nüf. (1970). [M]

***CUMHURBAŞKANI** bİş. i. — ANSİKL. Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığı süresi 1973 martında sona erdi. Bu sırada genelkurmay başkanı Faruk Gürler emekliye ayrıldı, *cumhurbaşkanı* tarafından Cumhuriyet senatosu üyeliğine atandı ve başkanlık için adaylığını koyacağını açıkladı. İlk oylamada (13 mart 1973) seçime katılan üç aday (Faruk Gürler* [*Ek*], Tekin Arıburun* [*Ek*], Ferruh Bozbeyli* [*Ek*]) gereken çoğun-

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

Cumhuriyetçi parti Richard Nixon'ın Amerika Birleşik devletleri cumhurbaşkanlığına Cumhuriyetçi partiden yeniden aday seçilmesi için Miami'de toplanan parti kongresi (ağustos 1972)

luğu sağlayamadılar; iki büyük partinin oyları dağıldı, D.P. toplu halde, lideri Ferruh Bozbeyli'yi destekledi. Oylama turları 20 marta kadar sürdü, sonuç alınamayınca Gürler ve Arıburun adaylıktan çekildiler. Bunun üzerine, Sunay'ın görev süresini uzatmak amacıyla Anayasa*da (*Ek*) değişiklik yapılmasını öngören kanun önerisi meclis başkanlığına sunuldu; ancak, teklif meclis genel kurulunda reddedildi. Üçüncü bir girişim olarak partiler arasında, ortak bir aday için temaslara başlandı. Anayasa mahkemesi başkanı Muhittin Taylan*ın (*Ek*) adaylığı söz konusu oldu. Erken seçimden söz edildi. Bu arada partiler, C. senatosu üyesi Fahri Korutürk'ün adaylığı üstünde anlaşmaya vardılar. Tek aday olan Korutürk seçimi kazandı (6 nisan) ve Türkiye'nin 6. cumhurbaşkanı oldu. (M)

***Cumhurbaşkanlığı kupası.** — 1970'te Göztepe, 1971'de Eskişehirspor, 1972'de Galatasaray, 1973-1975'te Fenerbahçe, 1974'te Beşiktaş takımları kazandı. (M)

Cumhurbaşkanlığı kupası koşusu, safkan ingiliz atları (üç ve daha yukarı yaşta) için 2 400 m mesafeli koşu olarak başlatıldı (1939); daha sonra aynı yaştaki yerli safkan ingiliz atları da katıldı; koşunun 5 500 lira olan ödülü 130 000 liraya yükseldi. Bu koşunun ilkini Salih Temel'in Batıray adlı atıyla Paul kazandı (1939); türk jokeylerinden Davut Aktı 3 (1940-1942), Bayram Palaska 1 (1944), Bayram Şen 1 (1945), Reşat Mergin 4 (1946, 1948, 1952, 1954), Bahri Eröçebe 1 (1947), Zekeriya Temizsoy 2 (1949, 1950), Cevdet Taşkıran 1 (1951), Âgâh Güvenal 1 (1953), Ekrem Kurt 8 (1955, 1960, 1963, 1971-1974, 1975), Mümin Çılgın 4 (1957, 1964, 1966, 1969), Kâzım Yıldız 2 (1958, 1970), Sami Tınaz 1 (1959), Emin Özdekli 1 (1961), Mehmet Özcan 1 (1962), Sedat Okumuş 1 (1965) birincilik kazandılar. (M)

***CUMHURİYET.** — ANSİKL. Türkiye cumhuriyetinin kuruluşunun 50. yıldönümünü özel biçimde kutlamak amacıyla aynı yıl içinde bir kanun çıkarıldı. Kanunda, bu kutlamanın anlamı, bağımsızlık ve egemenlik inanç ve bilincini, milletin buna bağlılık azmini, insan hak ve hürriyetlerine ve yurtta sulh cihanda sulh ilkesine bağlılığını duyurmak, anlatmak ve kavratmak olarak belirleniyordu. Bu arada yapılacak törenler, düzenlenecek konferanslar, seminerler ve festivaller konusuna da maddelerde yer verilmiş, ayrıca Bakanlar kurulunca Ellinci Yıldönümünü Kutlama Yüksek kurulu oluşturulması öngörülmüştü. Gene kanuna uyularak Yüksek kurulun denetiminde bütün resmî kuruluşlarda, il, ilçe, bucak ve köylerde kutlama komiteleri kuruldu; bakanlık ve genel müdürlük düzeyindeki kurumlarda görevlendirilen yayın komiteleri, 50 yılın tarihini yansıtacak yayın çalışmaları yaptı. Bunun yanı sıra. özel kuruluşlarca, aynı amaca yönelik yayın çalışmalarına gerek araştırma, gerek yayının uygun fiyatla halka ulaştırılması için malî destek sağlandı. Yurt içinde yürütülen komite çalışmaları yurt dışında da büyükelçilerin veya konsolosların başkanlığında, daha çok tanıtma hedefi güderek uygulandı. Gene bu çalışmalar arasında Onuncu Yıl marşına (1933) paralel bir de Ellinci Yıl marşı (bk. ELLİNCİ YIL MARŞI, *Ek*) bestelendi.

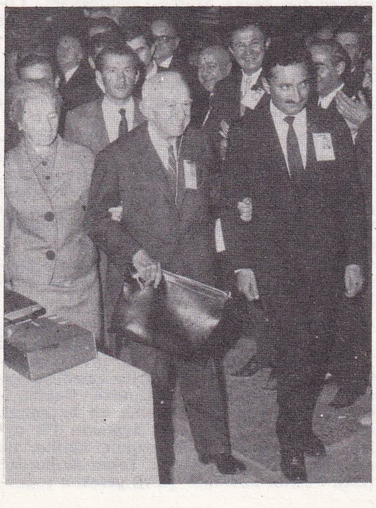

halef ve selef iki Cumhuriyet Halk partisi genel başkanı, İnönü ve Ecevit bir parti kurultayına kol kola girerken

Ellinci yıl Cumhuriyet bayramının kutlanmasına, geçmiş yıllardan farklı olarak, 26 ekim 1973 günü saat 13'te başlandı ve düzenlenen şenlikler 30 ekim gecesi saat 24'e kadar sürdürüldü. Yayın çalışmalarıysa çok daha önce başlamıştı ve kutlama sonrasında, işler tamamlanıncaya kadar devam etti. (M)

***Cumhuriyet,** İstanbul'da çıkan günlük, siyasî gazete. — Gazetenin genel yayın müdürlüğüne Oktay Kurtböke getirildi (1970); yeni yazarlara yer verildi: İlhan Selçuk, Oktay Akbal, Ali Sirmen, Altan Öymen, Uğur Mumcu, Sadun Tanju.

Yönetimde ortaya çıkan bazı görüş ayrılıkları sonucu (1971) başyazar Nadir Nadi ve yazarlardan bir kısmı bir süre gazeteden ayrıldılar. Şirket adına gazetenin sahipliğini üstlenen Nazime Nadi'nin ölümü üzerine (1974) sahiplik başyazar Nadir Nadi'ye devredildi ve daha önce gazeteden ayrılanların bir kısmı geri döndüler. Gazete, yayın hayatının 50. yıldönümünde, yayınlarının seçmelerinden oluşan bir yıllık yayımladı. Aynı yıl, genellikle gazetede yer alan, her türden dizi yazıları kitaplaştıran *Çağdaş yayınevi* kuruldu. Yunus Nadi armağanının verilmesine devam edildi. (Bk. YUNUS* NADİ ARMAĞANI. *Ek.*) [M]

Cumhuriyetçi Güven partisi. Bk. *Cumhuriyetçi* GÜVEN PARTİSİ, *Ek.*

***Cumhuriyetçi Köylü Millet partisi.** — Bk. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ. *Ek.*

Cumhuriyetçi parti, Ankara'da kurulmuş siyasî parti (kuruluşu 1972). Cumhuriyet Halk partisi içinde, 12 Mart muhtırasından sonra genel sekreter Ecevit ile genel başkan İnönü arasında başlayan anlaşmazlık Ecevit'in parti genel başkanlığına seçilmesiyle sonuçlanınca, eski genel sekreterlerden Kemal Satır, 14 arkadaşıyla birlikte Halk partisinden (bk. CUMHURİYET HALK PARTİSİ, *Ek*) ayrılarak Cumhuriyetçi partiyi kurdu. Kurucuların hepsi de o tarihte parlamento üyesiydi. Cumhuriyetçi parti, C.H.P.'den daha önce ayrılan bir grup tarafından kurulan Güven partisi ile yakından ilişkiliydi. Nitekim, aradan bir yıldan az bir süre geçmeden, kurucu kadroları itibarıyla Cumhuriyet Halk partisi kökenli olan iki parti Cumhuriyetçi Güven partisi adıyla birleşti (bk. *Cumhuriyetçi* GÜVEN PARTİSİ, *Ek*); esas itibarıyla Cumhuriyetçi parti, Güven partisi içinde erimiş oldu. Bu arada Cumhuriyetçi parti genel başkanı Kemal Satır da yeni partinin genel başkan yardımcılığına getirildi. (M)

***Cumhuriyetçi parti,** amerikan partisi. — 1966 başkanlık seçimlerinde Barry Goldwater'ın başarısızlığı Cumhuriyetçi parti içinde büyük bir sarsıntı yarattı; parti üyeleri, Goldwater yanlısı tutucularla liberaller arasında dağıldı. Liberallerin sözcülüğünü Ripon Society'de (R.S.) birleşen bir grup aydın ve üniversite hocası yapıyordu. Ripon Society adını küçük Ripon kentinden (Wisconsin) alır. Cumhuriyetçi parti de 1854 yılında bu kentte kurulmuştu. Ripon Society soğuk savaşı reddediyor ve daha dürüst bir vergi sisteminin getirilmesini istiyordu. Parti, içindeki tutucuları, güneyli gerici seçmenlerden destek aramakla suçluyor, Vietnam savaşına karşı çıkıyor ve New York valisi John Lindsay, Robert Taft, Charles Percy ve zenci senatör Edward Brooke gibi liberal cumhuriyetçilerin seçim mücadelelerini destekliyordu.

Ne var ki, Ripon Society, American Conservative Union'a (A.C.U.) bağlı tutucu cumhuriyetçiler kadar etkili olamıyordu ve maddî olanakları daha sınırlıydı. Nitekim, tutucu cumhuriyetçiler, önderleri Richard Nixon*ın 8 ağustos 1968'de, Miami Cumhuriyetçi meclisine kolaylıkla seçilmesini sağladılar.

A.B.D. başkanlığı için yapılan seçim cumhuriyetçiler için oldukça zorlu oldu. Richard Nixon rakibini ancak 400 000 oyla geçti (oysa seçime 73 milyondan fazla kişi katılmıştı). Bu zorlu seçim, parti açısından büyük bir başarı değildi aslında. Çünkü demokratlar her iki mecliste de çoğunluğu korudular (Senato'da 100 sandalyeden 58'ini, Temsilciler meclisinde ise 435 sandalyeden 243'ünü).

Nixon, demokratların sağladığı bu çoğunluğu, 3 kasım 1970'te yapılan Temsilciler meclisi, Senato ve eyalet yöneticileri yenileme seçimlerinde yıkmayı arzuluyordu. Bu amaçla, başkan yardımcısı Spiro Agnew ile birlikte seçim kampanyasına katıldı; ama «yasa ve düzen»i öven seçim sloganı demokratların gücünü kıramadı.

Gerçekten de demokratlar, Senato'da 3 üyelik kaybetmelerine karşılık, Temsilciler meclisinde 12 sandalye, eyalet yöneticileri seçiminde ise 11 başkanlık daha elde ettiler. Great Old party. (G.O.P.) Senato'da çoğunluğu elde edemediği gibi eyalet yöneticileri seçiminde de büyük bir yenilgiye uğradı. Oysa demokratlar her iki mecliste de çoğunluğu sürdürüyorlardı. Bu bozgunun başlıca nedenleri, iktisadî durumun bozukluğu, enflasyonun ve işsizliğin süregitmesiydi. Böylece seçmenler cumhuriyetçilerin yönetimini ağır bir biçimde cezalandırmış oluyorlardı. Bu eğilim, iki yıl sonra yapılan kasım 1972 seçimlerinde de etkisini gösterdi. Gerçi, bu seçimlerde Richard Nixon kişisel bir başarı sağladı ama, Cumhuriyetçi parti kongrede yine azınlıkta kaldı. Bu seçimde cumhuriyetçiler, Temsilciler meclisinde ancak 13 sandalye daha elde ettiler. Oysa, meclisi kendi denetimleri altında tutabilmek için ayrıca 26 sandalyeye daha gerek vardı (244 demokrata karşı 190 cumhuriyetçi); öte yandan Senato'da 2 üyelik (57 demokrata karşı 43 cumhuriyetçi) ve eyalet yöneticiliğinde 1 başkanlık (31 demokrata karşı 19 cumhuriyetçi) daha kaybettiler.

Cumhuriyetçi parti, ağustos 1972 meclisinde bir kere daha kesin ve daha katı bir program kabul etti. Dış siyasette ise, cumhuriyetçiler, «amerikan diplomasisinin altın çağı» siyasetinin izlenmesini istiyorlardı: amaçları, S.S.C.B. ile stratejik silâhların sınırlandırılması görüşmelerini sürdürmek, Pekin ile ilişkileri artırmak ve Vietnam savaşına bir çözüm yolu aramaktı. Bu arada, Avrupa ülkelerindeki amerikan birliklerinin tek yanlı olarak geri çekilmesini reddettiler (İsrail'i ve İsrail'e göç etmek isteyen S.S.C.B. yahudilerini desteklediler ve A.B.D. ile Fidel Castro rejimi arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine karşı çıktılar).

İç siyasette, demokratlara karşı çıkarak asgarî geçim haddi ve vergi reformu önerisini reddettiler. Daha sonra, gerek konut sorunu, gerek öğrencilerin otobüsle (*busing*) taşınması konusundaki ırk ayrımını kaldırmak için önerilen federal kredilerin kullanılmasına da karşı çıktılar. Öte yandan, katolik seçmenleri kazanmak için özel öğretimin destekleneceğini bildirdiler. Bu arada parti, sendikalarla da uzlaştı. Bu uzlaşmanın asıl amacı, kamu hizmetlerindeki grevlere son vermekten çok, özel işletme sisteminin sendikalarca desteklenmesini sağlamaktı. Ama, başkan Nixon'ın görevinden alınmasına yol açan «Watergate» olayı (ekim 1973'te Spiro Agnew de istifa etmek zorunda kaldı) Cumhuriyetçi partiye ağır bir darbe indirdi. Gerçekten de, ağustos 1974'te Nixon'ın yerine gelen Gerald Ford'un başkan yardımcılığına Nelson Rockefeller'i getirmesi Cumhuriyetçi partinin daha liberal bir görüşe yöneldiğini gösterir. Ancak, 5 kasım seçimleri demokratlar için büyük bir başarı olurken cumhuriyetçiler gerek Temsilciler meclisinde (292 demokrata karşı 143 cumhuriyetçi), gerek Senato'da (61 demokrata karşı 37 cumhuriyetçi) ve gerek eyalet yöneticileri sayısında (36 demokrata karşı 12 cumhuriyetçi) büyük yenilgiye uğramışlardır. En tutucu temsilcilerini kaybeden Cumhuriyetçi partinin uğradığı bu bozgun başkan Ford'un otoritesini de oldukça sarstı. (L)

***Cumhuriyet Halk partisi.** — 1969 seçimlerinde C.H.P.'nin toplayabildiği oy sayısı düştü, 1965'in yüzde 28,7'si bu sefer yüzde 27,4'e indi; buna karşılık seçim sistemindeki değişiklik sonucu milletvekili sayısı 134'ten 143'e çıktı. 1968'de yapılan Senato üçte bir yenileme seçimleri ise 13 üyeliğe karşılık olan yüzde 27 ile C.H.P.'nin donmuş oylarını belirledi.

Bu durumun yarattığı huzursuzluk içinde partide iki başlı bir yönetim belirdi. Bunlardan parti merkezi, genel sekreter Ece-

Foto. Laffont-Gamma (LAROUSSE); Milliyet arşivi (MEYDAN)

vit'in etrafında toplanan ortanın solu ekibi ile parti meclisine hâkimdi. Buna karşılık parlamento gruplarında C.H.P.'nin eski mensupları varlıklarını ve ağırlıklarını hissettiriyordu. Genel başkan İnönü, 1965 ve 1969 seçim deneylerinden ve Güven partisinin kurulmasından sonra ortanın solu sloganı üzerinde fazla durmamağa dikkat ediyordu. Bu sıralarda yoğunlaşmağa başlayan öğrenci boykotları, üniversitelerdeki işgal olayları, kısa aralıkla bunları izleyen tedhiş hareketleri ve fidye almak amacıyla adam kaçırmalar partiyi, benimsenecek tutum bakımından zor durumda bırakmıştı. Başlangıçta İnönü, biraz da genel sekreterin görüşlerine uyarak, boykot ve işgaller karşısında Demirel hükûmetinin tek taraflı sert tutumunu eleştirmişti. Ancak, olayların kapsamı genişleyince ve niteliği değişince eleştiriyi sürdürmek güçleşti. Ama bu da parti genel merkeziyle parlamento grupları arasında bir görüş yakınlaşması sağlayamadı.

Bu arada 12 Mart muhtırası (1971) ile Demirel hükûmetinin görevden çekilmek zorunda bırakılması, iktidar partisinden sonra en büyük etkiyi C.H.P. üstünde yaptı. İnönü Silâhlı kuvvetlerin bu girişimini makul ve yerinde bir müdahale olarak karşıladı, buna karşılık genel sekreter Ecevit müdahaleyi C.H.P.'ye karşı yapılmış gibi değerlendirdi. Ecevit, gelecek seçimde partisinin kazanacağını savunuyor, askerî müdahale ile seçim ihtimalinin ortadan kalkmasını C.H.P.'nin elindeki imkânın iptal edilmesi biçiminde yorumluyordu.

Partinin üst kademesinde ortaya çıkan bu yorum farkı hızla genişledi. Genel sekreter Ecevit muhtıraya olduğu gibi, Nihat Erim başkanlığında kurulacak partilerüstü hükûmete C.H.P.'nin katılmasına da karşı çıktı. Bu konunun tartışılması parlamento grubuyla parti merkezi arasındaki gerginliğin daha belirgin hale gelmesine yol açtı. Grup, hükûmete katılmayı benimsemişti.

Genel sekreter Ecevit bu karara karşı çıkarak görevinden istifa etti. Yerini alan Şeref Bakşık da Ecevit taraftarlarının destekledii kişilerden biriydi. Bir süre sonra, Bakşık da görevden ayrıldı ve yerini gene Ecevit'çilerin adayı Kâmil Kırıkoğlu'na bıraktı. Kırıkoğlu genel başkana karşı saygılı olmakla birlikte Ecevit'in görüşlerini taviz vermeksizin savunmağa çalıştı.

İnönü, genel sekreterliğin kendi denetiminden tamamen çıkışı karşısında yeni bir genel sekreter seçimi için kurultayı olağanüstü toplantıya çağırdı (1972). Bunu yaparken, seçimin istediği yönde sonuçlanması için ağırlığını koymaktan çekinmedi. Ancak, Ecevit'çi genel merkezin tercih ettiği kadrolardan oluşan parti teşkilâtı, olağanüstü kurultayda, İnönü'nün direnmesine rağmen, genel sekreterliğe yeniden Ecevit'i seçti. Bunun üzerine, İnönü, Atatürk'ün ölümünden beri genel başkanlığını yaptığı C. H.P.'den istifa etti. Hemen ardından da Kemal Satır ve bazı arkadaşlarından oluşan bir grup partiyi terk etti. Kısa bir süre sonra bunlar Cumhuriyetçi partiyi kurdular. (Bk. CUMHURİYETÇİ PARTİ, *Ek.*) Bir hafta sonra toplanan 21. kurultay Ecevit'i genel başkanlığa getirdi. Parti meclisi yeni genel başkanın görüşlerini tartışmasız benimseyen bir kadrodan oluştu. Bundan birkaç ay sonra yapılan 1973 seçimlerinde C. H.P. geçerli oyların yüzde 33,3'ü karşılığında 185 milletvekili ve gene geçerli oyların yüzde 33,6'sı karşılığında 25 senato üyesi çıkardı.

Bu durumda C.H.P. Parlamento'da en fazla iskemleye sahip oluyordu. Ancak bu güç, tek başına hükûmet kurmağa yeterli değildi. İkinci büyük parti durumundaki A.P. bu parti ile işbirliğine yanaşmadığı, birlikte hükûmet kurabileceği D.P.'de de bazı üyeler böyle bir yakınlaşmağa karşı çıktıkları için, hükûmet kurma görevini yüklenen Ecevit, karşı kutbu temsil eden M.S.P. (bk. MİLLÎ SELÂMET PARTİSİ, *Ek*) ile anlaşma yolunu seçti; ancak, bu ortaklık uzun sürmedi. Önce Cumhuriyet'in 50. yıldönümü için çıkarılacak genel affın kapsamı konusunda anlaşmazlığa düşen taraflar daha sonra 20 temmuz 1974'te Kıbrıs'a yapılan askerî müdahalede etkinliğin hangi partide olduğu noktasında da ihtilâfa düşerek koalisyon anlaşmasını bozmak zorunda kaldılar. Anlaşmanın sürdürülemeyeceğinde direnen C.H.P. oldu. Hükûmetin istifası üzerine, partinin, hemen seçime gidilmesi önerisi kabul edilmedi. C.H.P. bu önerisini, herhangi bir partiyle yapılacak koalisyon anlaşmasının temel şartı olarak öne sürmekte diretiyordu. Ecevit yeniden hükûmeti kurma görevini aldığında erken seçim şartını ön planda tutarak M.S.P. dışındaki bütün partilerle görüşmeler yaptı, ancak bir sonuç sağlayamadı. Bu başarısızlık çeşitli denemelerle altı ayı aşkın bir süre devam edecek bir hükûmet bunalımına sebep oldu. Bunalımın uzaması üzerine C.H.P. erken seçimi ikinci plana aldı; 1975 başlarında bir kere daha hükûmeti kurmakla görevlendirilen Ecevit, gerekli desteği sağlayamayacağı düşüncesiyle bunu kabul etmedi ve Milliyetçi Cephe adıyla biraraya gelen A.P., M.S.P., M.H.P. ve C.G. P.'den oluşan, Demirel başkanlığındaki koalisyon hükûmeti kuruldu. (M)

CUNHAL (Alvaro), portekizli siyaset adamı (Seia [Viseu'nun güneydoğusu] 1915). 1935'te Komünist Gençlik partisinin genel sekreterliğine seçildi. 1949 şubatında tutuklanarak hapse atıldı, işkence gördü, 1960'ta hapisten kaçtı ve partinin genel sekreterliğine seçildi. 16 mayıs 1974'te devlet bakanı olarak geçici hükûmete katıldı, 17 temmuzda kurulan Vasco Gonçalves hükûmetinde aynı görevde bırakıldı. Ancak 8 ağustos 1975'teki beşinci Gonçalves kabinesi, dört büyük partiyi kabine dışı bıraktığı için Komünist parti lideri Cunhal de hükûmete giremedi. (LM)

CUNİCO i. (fr. *cuivre* [bakır], *nickel* [nikel] ve *cobalt*'tan [kobalt]). Bileşiminde yüzde 50 bakır, yüzde 21 nikel, yüzde 29 kobalt bulunan ve bazı sürekli mıknatıslarda kullanılan alaşım. (L)

***CUNNİNGHAM** (Merce), amerikalı dansçı ve koreograf. — El ve kol hareketleri konusundaki araştırmalarını sürdürdü. A. B.D.'nin çeşitli kentlerinde, özellikle de New York'taki Brooklyn Academy of Music'te (*Rainforest* ve *Walk around Time*, 1970; *Telepos, Landrover* ve *TV Rerun*, 1972; *Events* üstüne yeni çeşitlemeler, 1973) dans etti. Avrupa'da düzenlediği çeşitli turnelerde büyük ilgi gördü: Varşova ve Venedik şenlikleri, 1966; Roma şenliği, 1969; Paris Uluslararası Dans şenliği, 1972. Théâtre de l'Odéon'da *Signals*'ı yorumladı (1970), 1972'de Théâtre de la Ville'e ve Grenoble Kültür derneğine, 1973'te de Paris operasına geçti (*Bir ya da iki gün*, müzik: J. Cage). [L]

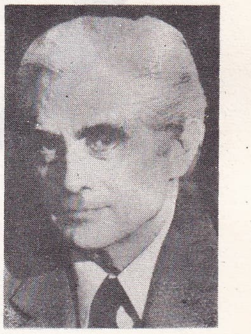

Alvaro CUNHAL

CURİETEST i. (nükleer etkinlik birimi *curie*'den). Nükl. Teşhis ve tedavide kullanılan radyoaktif preparatların etkinliğini, üst sınırı 100 mCi'ye ulaşan bir gam içinde belirleme olanağı veren ve nükleer tıp laboratuvarlarında kullanılan ölçü âleti.

— ANSİKL. *Curietest*, birbirinden ayrı olan, fakat eşeksenli bir kabloyla bağlanan bir iyonlaştırma odası ile bir elektronikten oluşur. Bu kablolu bağlantı sayesinde iyonlaştırma odası, içinde radyoaktif madde bulunan kurşun kutunun arkasına yerleştirilebildiği halde ölçme elektroniği kumanda için elaltında tutulur. Ölçülecek radyoaktif nüklit'i en kısa zamanda seçebilmek için 14 tuş, ayrıca «serbest seçim» için bir ek tuş bulunur. (L)

***CÜZAM** i. — ANSİKL. *Cüzam* için, aynı zamanda vereme karşı da etkili olan yeni bir aşı bulundu. Araştırmaların temeli Uganda'da geçen bir olaya dayanır: Uganda'da B.C.G. aşısı yapılan ve cüzamlılarla birarada yaşayan 8 000 çocuktan hiç birinin cüzama yakalanmadığı görüldü. Tedavi açısından ise, streptomisin ile sülfonların birlikte kullanılması çok olumlu sonuçlar verir. (L)

***CYRANKİEWİCZ** (Josef), polonyalı siyaset adamı. — Varşova paktına bağlı silâhlı kuvvetlerin Çekoslovakya'ya müdahalesini onayladı. 27 haziran 1969'da yapılan yeni devlet konseyi seçiminden sonra hükûmeti yeniden kurdu. Ama, 13 aralık 1970'te fiyatları yükselten yasa değerindeki kararnamenin yürürlüğe girmesiyle grevler ve ayaklanmalar başgösterdi. Bunun üzerine baskı tedbirleri alan Josef Cyrankiewicz sonunda Konsey başkanlığından ayrılarak bu görevi Piotr Jaroszewicz'e bırakmak zorunda kaldı. (L)

Foto. Dejean-Sygma (LAROUSSE)

Ç

ÇABUKİANİ (Vahtang Mihayloviç), sovyet dansçısı ve koreografı (doğ. 1910). Leningrad Bale okulunu bitirdi; sonra Kirov tiyatrosunda baş dansçı oldu; *Paris alevleri* ile *Taras Bulba*'da oynadı. İlk balesi olan *Güneşin oğlu*'nu 1936'da Tiflis'te besteledi. Daha sonra sırasıyla şu besteleri yaptı: *Dağların yüreği* (1938), *Laurencia* (1939), *Gorda* (1950), *Barış için* (1953), *Othello* (1957). Tiflis gürcü balesi müdürü oldu ve Ekim Devrimi'nin ellinci yıldönümü için *Şafak*'ı besteledi (1967). [L]

ÇAÇİ (Aleks), arnavut yazarı (Avlonya 1916). Yoksul bir köylü çocuğu olarak dünyaya geldi; 1933'te yazdığı yergi şiirleriyle edebiyat hayatına atıldı. Savaşa katıldı, gizli basında şiirler yayımladı. Savaştan sonra yazdığı şiirlerde (*Toprağın türküsü*, *Zaranika*) ve hikâyelerde (*Evimizi yıktılar*) halkın acılarını, iktisadî ve toplumsal değişiklikleri dile getirdi. Yeni şiirlerinde (*Kızıl efsane*, 1968; *Mizek, sen misin?*, 1970; *Duygulu sözler*, 1973) ve son anlatı kitabında (*Kendi ülkesinde yabancılık çeken adam*, 1971) ulusal özgürlük savaşını ve toplumsal devrimin başarılarını yüceltir. (L)

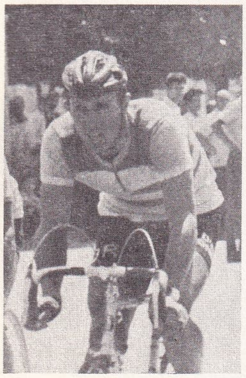

Rıfat ÇALIŞKAN

***ÇAĞAN** (Sermet), türk gazetecisi, oyun yazarı ve rejisörü. — (öl. İstanbul 1970). [M]

ÇAĞATAY (Neşet), türk tarihçisi (Isparta, Gelendost 1918). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesi Tarih bölümünü bitirdi ve aynı yıl asistan (1940), İlâhiyat fakültesinde doçent (1953), profesör (1960) oldu; İlâhiyat fakültesi dekanlığında (1960-1962-1971); aynı fakültenin islâm tarihi, islâm mezhepleri tarihi ve islâm hukuku kürsüleri başkanlıklarıyla İslâm İlimleri enstitüsü ve Türk İslâm Sanatları Tarihi enstitüsü müdürlüklerinde bulundu. Başlıca eserleri: *İslâm öncesi arap tarihi ve cahiliye çağı* (1957); *İslâm mezhepleri tarihi* (1965, İ. A. Çubukçu ile); *Turkish Architecture* (Türk mimarîsi) [1965, beş arkadaşıyla]; *Türkiye'de gerici eylemler* (1972); *100 soruda islâm tarihi* (1972); *Bir türk kurumu olan ahilik* (1974). [M]

***ÇAĞIRMA** veya **ÇAĞRI** i. — Bilişim. *Bir altprogramı, bir programı, bir işlemi veya bir işlevi çağırma,* bir programın içinde mantıksal bir bütün oluşturan komutların özel bir sırasına doğru şartlı dallanma emri. (Bk. ANSİKL.) || *Kayıtımlı çağırma,* makinede işlem gördüğü sırada kendi kendini çağıran bir altprogramı çağırma.

— ANSİKL. Altprogramı *çağırma* anında, çağıran program, altprogram sırasının başlangıç değerlerini oluşturan kanıt*ları *(Ek)* iletebilir. Programlama dillerinin çoğunda bir altprogramı çağırmak için CALL komutu kullanılır. (L)

***ÇAĞIŞ,** Balıkesir ilinde, Bigadiç ilçesine bağlı bucak. — 7 676 nüf., bucak merkezi 1 043 nüf., 11 köy (1970). [M]

ÇAĞLARBAŞI, Urfa ilinde, Siverek ilçesine bağlı bucak. — 5 427 nüf., bucak merkezi 1 088 nüf. (1970). [M]

***ÇAĞLARCA,** Tunceli ilinde, Hozat ilçesine bağlı bucak. — 2 262 nüf., bucak merkezi 345 nüf., 7 köy (1970). [M]

***ÇAĞLAYAN,** Erzincan ilinde, merkez ilçesine bağlı bucak. — 10 378 nüf., bucak merkezi 1 357 nüf., 16 köy (1970). [M]

***ÇAĞLAYAN,** Trabzon ilinde, merkez ilçesine bağlı bucak. — 13 092 nüf., bucak merkezi 2 607 nüf., 12 köy (1970). [M]

***ÇAĞLAYANGİL** (İhsan Sabri), türk devlet adamı. — Dört partiden oluşan Milliyetçi Cephe koalisyon hükûmetinde yeniden dışişleri bakanlığına getirildi (1975). [M]

ÇAĞRIŞIMLI sıf. (*çağrışım*'dan *çağrışım-lı*). Bilişim. Bir hücrenin ya da bir yerin adresiyle değil içeriğiyle tanıtıldığı bazı sayaçlar ya da bazı bellekler için kullanılır. (Bellek hücresinde [ya da sayaçta], bu hücreye [ya da sayaca] erişildiği zaman elde edilebilen bir bilgi bulunur.) [L]

***ÇAKI** i. — Prehist. Bir yüzü keskin, öbür yüzü (sırt) küt ve daire yayı gibi yuvarlak olan, taştan yontulmuş sivri uçlu küçük âlet: *Çakı, Avrupa'daki Yontmataş devrinin son zamanlarının en belirgin özelliğidir.* (L)

ÇAKIR (Hasan Hüsnü), türk siyaset adamı (Hopa 1892 - İstanbul 1963). Mülkiye'yi bitirdi (1913); kaymakamlık ve valilik, Şeker-Petrol İnhisarları idaresi genel müdürlüğü (1930); İnhisarlar genel müdürlüğü yaptı (1932); İzmir'den milletvekili seçildi (1935); Bayar ve Saydam hükûmetlerinde iktisat bakanlığı (1938-1941), Saka ve Günaltay hükûmetlerinde millî savunma bakanlığı yaptı (1948-1950); 1950'de siyasî hayattan çekildi. (M)

***ÇAKIRALAN,** Samsun ilinde, Havza ilçesine bağlı bucak. — 10 908 nüf., bucak merkezi 693 nüf., 17 köy (1970). [M]

***ÇAKIRBEYLİ,** Aydın ilinde, Koçarlı ilçesine bağlı bucak. — 3 408 nüf., bucak merkezi 830 nüf., 8 köy (1970). [M]

***ÇAKIRHÖYÜK,** Adıyaman ilinde, Besni ilçesine bağlı bucak. — 12 878 nüf., bucak merkezi 1 985 nüf. (1970). [M]

***ÇAKIRLAR,** Antalya ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 536 nüf., bucak merkezi 1 301 nüf., 11 köy (1970). [M]

ÇAKIROĞLU (Adnan), türk bilim adamı (İstanbul 1920). Yüksek Mühendis mektebini bitirdi (1944); İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarî fakültesinde asistan (1945), doçent (1952), profesör oldu (1961); yapı statiği alanında yaptığı çalışmalar ve geliştirdiği hesap yöntemleriyle TÜBİTAK bilim ödülünü aldı (1969). Başlıca eserleri: *Hiperstatik sistemlerin hesap metotları* (1969); *Yapı statiği* (2 cilt, Enveli Çetmeli ile birlikte, 1966-1967); *Yapı sistemlerinin hesabı için matris metotları ve elektronik hesap makinesi programları* (Ender Özden ve Günay Özmen ile birlikte, 1970); *Yapı statiği* (3 cilt, 1974). [M]

***ÇAKMAK,** Konya ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 10 194 nüf., bucak merkezi 673 nüf., 8 köy (1970). [M]

***ÇAKMAK** (Mustafa Fevzi), türk mareşali. — İsmet Bozdağ tarafından derlenen anıları İstanbul'da çıkan *Hürriyet* gazetesinde yayımlandı (1975). [M]

***ÇAL,** Denizli iline bağlı ilçe. — 61 463 nüf., ilçe merkezi 3 240 nüf. (1975); 53 köy (1970). [M]

***ÇALDIRAN,** Van ilinde, Muradiye ilçesine bağlı bucak. — 22 995 nüf., bucak merkezi 2 023 nüf., 64 köy (1970). [M]

***ÇALI,** Bursa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 968 nüf., bucak merkezi 2 558 nüf., 16 köy (1970). [M]

***ÇALIK** (Şadi), türk heykelcisi. — Cumhuriyet'in 50. yıldönümü için yaptığı 50 cumhuriyet yılının yapıcı dinamiklerini simgeleyen çelik borulardan oluşan anıt Galatasaray alanına dikildi (1973). [M]

ÇALIŞKAN (Rıfat), türk bisikletçisi ve antrenörü (Konya 1941). Bisiklet sporuna 1960'ta Konya'da başladı; Türkiye turlarında 2 birincilik, 2 ikincilik aldı (1965-1973); 1971 Balkan şampiyonasında dördüncü geldi; Almanya turunda etap kazandı. 75 kere millî olan Çalışkan, Türkiye'de en çok yarış kazanan bisikletçi unvanını aldı; 1973'te bu spor dalında antrenörlüğü seçti. (M)

***ÇALIŞMA** i. — ANSİKL. Kamu hizmetlerinde memur statüsüyle çalışanların sendika kurma hakları 1971'de yapılan anayasa değişikliği ile kaldırıldı. Bu amaçla Anayasa'nın, sendika kurma haklarına ilişkin 46. maddesindeki «çalışanlar» sözcüğünün yerine «işçiler» sözcüğü konmuş, gene Anayasa'nın, «Memurların siyasî partilere ve sendikalara girememesi» başlıklı 119. maddesinde yasak daha da kesinleştirilmişti. (Bk. ANAYASA, MEMUR, *Ek*.) Çalışma hayatıyla ilgili yeni düzenlemelerde haftalık çalışma günleri beş buçuktan beşe (1974) [bk. HAFTA TATİLİ, *Ek*]; kadınlar için emekliliğe hak kazandıracak çalışma süresi de 25 yıldan 20 yıla indirildi (1975). [M]

***Çalışma bakanlığı.** — Sadi Irmak hükûmeti zamanında Sosyal Sigortalar kurumu bakanlığın bünyesinden çıkarıldı; Sosyal Sigortalar kurumu, Bağ-Kur* *(Ek)* ile birlikte Sosyal* Güvenlik bakanlığı *(Ek)* adı altında ayrı bir bakanlık haline getirildi (1974). Yapılan değişiklik 1946 tarih ve 4 951 sayılı bakanlıkların kurulmasıyla ilgili kanunda yer alan «Devlet daireleri başkanının teklifi ve cumhurbaşkanının onamasıyla bakanlıklara ayrılır» hükmüne dayandırıldı.

ÇALIŞMA BAKANLARI

Seyfi Öztürk (6 mart 1970), Atillâ Sav (26 mart 1971), Atillâ Sav (27 ekim 1971), Ali Rıza Uzuner (11 aralık 1971), Ali Rıza Uzuner (22 mayıs 1972), Önder Sav (7 şubat 1974), Turhan Esener (12 ekim 1974), Ahmet Tevfik Paksu (12 nisan 1975). [M]

***ÇALTILIBÜK,** Bursa ilinde, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı bucak. — 6 111 nüf., bucak merkezi 583 nüf., 16 köy (1970). [M]

***ÇAMALTI tuzlası.** — Üretimi, Türkiye'nin 623 000 tonluk tuz üretiminin beşte üçüne yakınını sağlama düzeyine çıkarıldı (1972). [M]

***ÇAMARDI,** Niğde iline bağlı ilçe. — 18 314 nüf., ilçe merkezi 2 420 nüf. (1970). [M]

***ÇAMAŞ** veya **ÜREMLİ,** Ordu ilinde, Fatsa ilçesine bağlı bucak. — 15 630 nüf., bucak merkezi 876 nüf., 19 köy (1970). [M]

***ÇAMAŞIR** i. — ANSİKL. Ev eşyası. *Çamaşır makinesi.* İlk yapıldığından bu yana büyük bir gelişme geçiren çamaşır makineleri bugün artık yıkanacak kumaşın cinsine göre en iyi yıkama ve temizleme koşullarını sağlayan, günden güne çok daha çeşitli görevleri yerine getirebilen gerçek birer robot haline geldi. 1973'ten beri piyasaya çıkarılan makineler tamamıyla otomatiktir ve genel olarak hepsinin tamburları paslanmaz çelikten yapılır. Şu son yıllarda en büyük gelişmelere özellikle makinelerin kurutma hızında tanık oluyoruz. En yüksek kurutma hızı dakikada 500 devirden, 800 devire çıkarıldı ve böylece tam bir kurutma sağlandı. Üstelik, bir programlayıcı yardımıyla bu hız yıkanacak kumaşın cinsine göre değiştirilebilir ve kumaşın buruşmasını önlemek için tamburun dönme hızı gittikçe arttırılarak kurutma birkaç aşamada yapılabilir; ayrıca, kurutma sırasında veya kurutmadan sonra, tamburun yavaş yavaş bir o yana, bir bu yana dönmesiyle kumaşın bütün buruşuklukları açılır; çok nazik dokumalarda ise makine, bu tip kumaşlar için düşünülmüş yıkama sisteminde ayarlanabilir ve çamaşır temiz bir durulama suyunda bekletildikten sonra çıkarılır. Bugün çamaşır makineleri, yün dahil bütün dokumaları yıkamağa elverişlidir; hattâ aynı dokuma için birçok yıkama programı vardır: sözgelimi yalnız pamuklu kumaşlar için üç program öngörülmüştür. Bü-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

tün bu yıkama programları, suyun sıcaklığı ile tamburun dönme hızına uygun su hacminin uyuşmasına dayanır. (L)

ÇAMBEL (Halet), türk arkeoloğu (Berlin 1916). Paris'te Sorbonne Üniversitesi Arkeoloji bölümünü bitirdi; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümünde asistan (1940), doktor (1944), doçent (1947), profesör oldu (1960); Kurt Bittel ile birlikte Edebiyat fakültesinde Prehistorya kürsüsünü kurdu; Kırşehir Hashöyük kazısında çalıştı (1944); Helmut Theodor Bossert ile Karatepe kazılarını başlattı (1946); aynı kazıyı 1953-1957 yılları arasında tek başına sürdürdü; Karatepe Açıkhava müzesini kurdu (1957-1962); Midas şehri kazılarına (1948-1950); Güneydoğu Anadolu'nun Tarihöncesi araştırmalarına katıldı; Ergani'de Çayönü, Bozova dolaylarında da Girikihaciyan kazılarını yönetti. Ortadoğu Teknik üniversitesi Keban bölgesi tarihî eserleri kurtarma ve değerlendirme projesi icra komitesinde görev aldı. Eseri: *Karatepe yeni bir eti harabesi* (Helmuth Th. Bossert ile, 1946). [M]

ÇAMBEL (Hasan Cemil), türk asker ve yazarı (İstanbul 1879 - ay.y. 1967). Harp okulu ve Harp akademisinden sonra Alman Harp akademisini (1902) bitirdi. Birinci Dünya savaşında Irak'ta 51. piyade tümenine komuta etti. 1928'de Bolu'dan milletvekili seçildi, milletvekilliği aralıksız 1950'ye kadar sürdü. Türk Tarih kurumu başkanlığında bulundu (1935-1941). Eserleri: *Fichte ve Fichte'nin hitabeleri* (1927); *Jüpiter* (1929); *Yeni ruh* (1929); *Millî terbiyemizin hedefleri* (1930); *Türk gençliği nasıl yetiştirilmelidir* (1932); *İstanbul'un fethi* (1947); *Attila'dan Atatürk'e* (1948); *Türkler, dilleri ve kaderleri* (1949). [M]

***ÇAMELİ**, Denizli iline bağlı ilçe. — 19 029 nüf., ilçe merkezi 2 517 nüf. (1975); 25 köy (1970). [M]

***ÇAMİÇİ**, Tokat ilinde, Niksar ilçesine bağlı bucak. — 6 612 nüf., bucak merkezi 453 nüf., 13 köy (1970). [M]

***ÇAMLIBEL** veya **ÇİFTLİKKÖY**, Tokat ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 112 nüf., bucak merkezi 2 199 nüf., 21 köy (1970). [M]

***ÇAMLIBEL** (Faruk Nafiz), türk şair ve yazarı. — (öl. Fethiye, Samsun vapuru 1973). Yeni eserleri: *Zindan duvarları* (1967); *Han duvarları* (1969). [M]

***ÇAMLICA'LAR**, İstanbul'un Anadolu yakasında, Üsküdar'ın 4 km doğusunda iki tepe. — Çamlıca'ya giden Kısıklı yolu, Boğaziçi köprüsünün çevre yoluna bağlandı (1973); Büyük Çamlıca tepesinin en yüksek yerine televizyon verici anteni yerleştirildi (1973). [M]

***ÇAMLIDERE**, Ankara iline bağlı ilçe. — 19 416 nüf., ilçe merkezi 4 320 nüf. (1975). [M]

***ÇAMLIDERE**, Urfa ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 604 nüf., bucak merkezi 571 nüf., 31 köy (1970). [M]

***ÇAMLIHEMŞİN**, Rize iline bağlı ilçe. — 10 894 nüf., ilçe merkezi 1 500 nüf. (1975). [M]

***ÇAMLIKAYA**, Erzurum ilinde, İspir ilçesine bağlı bucak. — 8 514 nüf., bucak merkezi 1 851 nüf., 17 köy (1970). [M]

***ÇAMOLUK**, Giresun ilinde, Alucra ilçesine bağlı bucak. — 16 638 nüf., bucak merkezi 826 nüf., 31 köy (1970). [M]

***ÇAN**, Çanakkale iline bağlı ilçe. — 40 507 nüf., ilçe merkezi 11 777 nüf. (1975). [M]

***ÇAN**, Elazığ ilinde, Karakoçan ilçesine bağlı bucak. — 8 869 nüf., bucak merkezi 397 nüf., 20 köy (1970). [M]

***ÇANAKÇI**, Giresun ilinde, Görele ilçesine bağlı bucak. — 14 951 nüf., bucak merkezi 2 056 nüf. (1970). [M]

***ÇANAKKALE (17)**, Marmara denizini Ege denizine bağlayan Çanakkale boğazının doğu (Asya) yakasında, il merkezi şehir. — 367 121 nüf. (1975). İl merkezi nüfusu 51 977'ye yükseldi (1975); nüfus yoğunluğu il merkezinde, km²'de 51, ilde 37 kişi oldu, köy sayısı da 560'a çıktı (1970). İlde tahıl ürünlerinden bazılarının üretiminde artış, bir kısmında da düşme görüldü: buğday 176 736 t, yulaf 32 095 t, arpa 26 980 t, mısır 10 992 t, pirinç 3 121 t, nohut 2 656 t, fasulye 1 582 t, bezelye 200 t, mercimek 805 t, patates 7 385 t; sanayi bitkileri: pancar 18 682 t, ayçiçeği 24 448 t, tütün 2 135 t, pamuk 859 t; hayvancılık: koyun 571 800, kıl keçisi 283 560, deve 1 330, at 11 620, katır 1 920, eşek 30 470, tavuk 853 800 (1972). Eğitim alanında, yeni okullar açıldı: İmam Hatip okulu (1967-1968), Biga Kız enstitüsü (1968-1969), Ticaret lisesi (1969-1970) açıldı. Çanakkale'deki eski savaş araç ve gereçlerinin sergilenmesi amacıyla bir Şehitler Anıtı müzesi kuruldu (1971). [M]

Çanakkale Askerî müzesi, Çanakkale savaşlarında kullanılmış savaş araç ve gereçlerinin sergilendiği müze. Çimenlik kalesinde kurulan müzenin iç avlusunda ağır ve hafif sahra topları, hafif dağ topları; salonlarında kılıçlar, süngüler, tüfekler, nişanlar ve tabancalar sergilenir. (M)

Çanakkale Atatürk müzesi, Çamyayla köyünde, Atatürk'ün 19. tümen karargâhı olarak kullandığı evde açıldı (1973). Atatürk'ün yatak odası, harekât odası ve salonunun olduğu gibi korunduğu müzede, Atatürk'ün sivil ve askerî elbiseleri, günlük eşyası, fotoğrafları sergilenir. (M)

Çanakkale Şehitler Anıtı (Harp) müzesi, Gelibolu yarımadası köylerinden toplanan savaş araç ve gereçlerinin sergilendiği müze; Şehitler anıtı içinde kuruldu (1971). Müzenin girişinde Çanakkale savaşlarını gösteren krokiler ve fotoğraflar; vitrinlerde İngilizlere, Fransızlara ve Türklere ait kaplar, matralar, mermiler, el bombaları ve kişisel eşya yer alır. (M)

ÇANBİÇİMİ bls. sıf. Prehist. IV. binyıla doğru İber yarımadasında görülen ve Cilâlıtaş devrinin son zamanlarında bütün Batı Avrupa'ya yayılan bir seramik türü için kullanılır. (L)

***ÇANDARLI**, İzmir ilinde, Dikili ilçesine bağlı bucak. — 4 131 nüf., bucak merkezi 2 249 nüf., 3 köy (1970). [M]

***ÇANDIR**, Ankara ilinde Kalecik ilçesine bağlı bucak. — 9 918 nüf., bucak merkezi 861 nüf., 21 köy (1970). [M]

***ÇANDIR**, Yozgat ilinde, Çayıralan ilçesine bağlı bucak. — 13 149 nüf., bucak merkezi 5 218 nüf., 5 köy (1970). [M]

***ÇANGAN**, Çin'de şehir. — Arkeol. Han kentinde yapılan kazılara 1956'da başlandı ve aşağı yukarı kare biçiminde bir kent planı ortaya çıkarıldı. Suy'lar Han'ların eski başkentinin güneydoğusunda, dama tahtası biçiminde bir plan üzerine yeni bir kent kurmuşlardır. Dövülerek sıkıştırılmış 35,5 km uzunluğunda toprak tabyalarla çevrilmiş ve güney-kuzey doğrultusunda gelişmiş olan kentin kuzey duvarının yakınında imparatorluk sarayı yer alır. İmparatorun oturduğu yönetim sitesi sarayın güneyinde bulunur. Bir anayol, kenti iki büyük bölüme ayırır (doğu, batı). Kentliler yüz sekiz mahallede (fang) otururlar. Çang-ngan'ın kuzey duvarı üzerinde bulunan Ta-ming sarayı daha önce kazılmış ve çeşitli yapıların (Han-yuan-tien) temelleri bulunmuştu. Kentte kazılar devam etmektedir: batıdaki Çong Pao-dung dış mahallesinde, Tang dönemine ait pişmiş topraktan «üç renk» sırlı birçok mezar heykelciği ortaya çıkarıldı, 1970'te de aynı döneme ait önemli bir hazine Ho Çia-dung'da bulundu.

Çang-ngan bölgesinde, Kien-hien imparatorluk anıt-mezarlar kuşağında, Liang tepesinin eteğinde, 706 yılında yapılmış olan prenses Yung-tay'ın tümülüs altındaki mezarlığında da kazı yapıldı: üzerinde savaşçı, erkek ve kadın hizmetçi resimleri bulunan bir duvar süsü, mezarlığın giriş kısmını ve mezar odalarını süsler. Mezar daha önce yağma edilmişti, ama burada gene de birden fazla nesne bulundu; bunlar arasında pişmiş topraktan «üç renk» sırlı çok güzel heykelcikler, kap-kacak ve ağaçtan heykelcikler var. Aynı kuşak içinde bulunan ve aynı şekilde süslü prens Çan-huay'ın (654-684) ve prens Yi-Tö'nün (683-701) mezarları da 1972'de açıldı. Buradaki taş sandıkların üzerinde oyma insan resimleri görülür. VII. ve IX. yy.lar arası döneme ait bu duvar resimleri, Tang'ların mezar resimciliği konusunda bilgi verir. (L)

ÇANG ÇUEN-ÇİAO, çinli siyaset adamı (Şandung 1918). Şanghay'da *Kurtuluş gazetesi*'ni (1953), sonra Şanghay parti komitesi edebiyat ve sanat bölümünü (1956-1963), daha sonra da propaganda bölümünü yönetti, 1965'te bu bölümün sekreteri oldu; Yao Ven-yuan ile birlikte Kiang-çing'in yönergesine uyarak kültür devrimini başlatanlar arasına katıldığı sanılır. Devrim komitesi başkanı (1967-1968) ve Şanghay garnizonu siyasî başkomiseri olan Çang Çuen-çiao Komünist partisinin IX. kongresinden sonra merkez komitesi siyasî büro üyesi seçildi (nisan 1969). X. kongreden sonra da siyasî büronun sürekli komite üyesi oldu (ağustos 1973). [L]

ÇANG KİNG-KUO, çinli siyaset adamı (Çö-kiang 1910). Çankayşek'in büyük oğludur; 1950-1954 arasında ordunun siyasî bölümünü yönetti; 1965-1969 yıllarında savunma bakanlığı, sonra başbakan yardımcılığı yaptı. 1972 mayısında başbakan atandı ve babasının ölümü üzerine (nisan 1975) Taypey rejiminin baş siyasî kişisi oldu. 1975 ocağında Millet meclisince seçilen yeni hükûmette başbakan yardımcılarından biri olarak görev aldı ve kısa bir süre sonra ordunun siyasal bölümünün başkanlığına getirildi. (L)

***ÇANG-ŞA**, Çin'de şehir, Hu-nan'ın başkenti. — Arkeol. İlkbahar ve Sonbahar çağından (M.Ö. 770-475) beri bilinen şehir, Savaşan Krallıklar döneminde (M.Ö. 475-221) Çu prensliğinin başkenti oldu. Bulunan mezarlar ve içlerinden çıkan zengin mezar eşyası, laka ve kumaş eşya, tahta heykelcikler zengin bir uygarlığın kanıtlarıdır. Şehirdeki atelyeler Han sülâlesi zamanında da (M.Ö. 206 - M.S. 220) etkinliğini sürdürmüştür. 1972'de Çang-şa yakınında bulunan 1 numaralı Mavang-tuey mezarı, Batı Hanları sülâlesi zamanından (M.Ö. 193-141) kalmadır. 50 yaşında bir kadının vücudu yirmi kat elbiseye sarılmış ve birbirine geçmiş altı tabut içine konmuştur. İkinci ve üçüncü tabutların tahtaları lakayla boyanmıştır. (L)

***ÇANKAYA**, Ankara iline bağlı ilçe. — 926 867 nüf., ilçe merkezi 894 517 nüf. (1975); 43 köy (1970). [M]

***ÇANKAYŞEK** veya **CİANG KAY-ŞI**, çinli başkomutan ve devlet adamı. — (öl. Taypey 1975). 21 mart 1972'de altı yıl için beşinci defa cumhurbaşkanlığına seçildi. Ölümü üzerine yerine, anayasa gereğince bu makamın doğal adayı olan, 70 yaşındaki Dr. Yen Chia-kan (Dr. C. K. Yen diye de anılır) getirildi. (ML)

***ÇANKIRI (18)**, İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde, Karadeniz bölgesi sınırında il merkezi şehir. — Merkez nüfusu 74 495'e, il nüfusu da 266 450'ye yükseldi (1975); nüfus yoğunluğu şehirde 31, ilde 30 oldu; köy sayısı 480'i buldu (1970). İlin tarımsal yapısında önemli bir değişiklik olmadı; sadece başlıca tarım ürünleri ve hayvan üretiminde bazı oynamalar kaydedildi: buğday 95 000 t, arpa 45 050 t, mahlût 949 t, mısır 1 874 t, pirinç 1 795 t, patates 29 195 t, fiğ 14 790 t, fasulye 2 890 t, şeker pancarı 34 258 t; koyun 431 040, kıl keçisi 5 320, tiftik keçisi 164 580, manda 13 220, eşek 28 580, at 14 880, tavuk 464 300 (1972). Bal üretimi ise 1972'de 521 tona çıktı.

Uzman raporlarında Türkiye'nin az gelişmiş illerinden biri olarak nitelenen Çankırı'da kırsal hayat düzeyinin geliştirilmesi, yeni köy yolları yapımı ve yapılmış olanların bakımı, bazı köylere içme suyu götürülmesi, elverişli tarım alanlarının sulanabilmesi için hazırlanan ve Çorum ile birlikte uygulanması öngörülen kalkınma projesi için Dünya bankasınca 75 milyon dolarlık kredi açıldı (1975); bu projenin 1980'e kadar gerçekleştirilmesi planlandı; şehir esnaf ve sanatkârlarının kurduğu kooperatif tarafından 1974'te yapımına başlanan sanayi sitesinin 1976'da tamamlanmasını amaçlayan çalışmalar sürdürüldü. (M)

Çankırı müzesi, 1972'de Cumhuriyet alanındaki binasında açıldı. Bir tek odadan oluşan müzede, 5 büyük vitrin içinde, genellikle Roma devrine ait çanak-çömlek, koku şişeleri, camlar ve bronz süs eşyası sergilenir. Küçük masa vitrinleri içinde ise tekke eşyası, elyazması *Kur'an*'lar, silâhlar ve bakır eşya yer alır. Bunların yanında arslan heykelleri, yazıtlar, mezar taş-

ları ve sütun başlıkları da vardır. Yeni müze binası için çalışmalar yürütülüyor. (M)

***ÇAP** i. — Mat. *Metrik bir* E *uzayının bir* A *parçasının çapı, d(x,y)* uzaklıklarının δ (A) üst sınırı; burada *x* ve *y* ∈ A'dır. [δ (A) niceliği sonlu olduğundan A parçası sınırlıdır denir.] (L)

ÇAP (Hamdi Emin), türk futbolcusu ve spor yöneticisi (İstanbul 1892 - ay.y. 1965). Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakının kuruluşunda görev aldı (1923); futbol hakemliğini düzene soktu; ilk uluslararası türk futbol hakemi oldu; Türkiye-Sovyetler birliği millî maçlarını, FİFA'nın görevlendirdiği kişi olarak yönetti (1924-1925); Futbol federasyonu başkanlığı yaptı (1928-1936); ingiliz Boots'u Türkiye'ye getirerek ilk antrenör hakem kursunu açtırdı (1936). [M]

***ÇAPAK** i. — Teknol. *Soğukta çapak alma,* kauçuk veya plastikten dökülmüş parçaların pürüz veya çapaklarını, bu çapaklar kolayca kırılabilecek hale gelinceye kadar parçayı çok düşük derecelerde soğututuktan sonra dönel bir tambur içinde yuvarlayarak kaldırma işlemi. (L)

***ÇAPANOĞLU** (Münir Süleyman), türk yazarı ve gazetecisi. — (öl. İstanbul 1973). *Basın tarihimizde mizah dergileri* adlı eseri yayımlandı (1970). [M]

***ÇARDAK,** Denizli iline bağlı ilçe. — 19 475 nüf., ilçe merkezi 4 180 nüf. (1975); 18 köy (1970). [M]

***ÇARDAK,** Maraş ilinde, Göksun ilçesine bağlı bucak. — 10 069 nüf., bucak merkezi 2 150 nüf., 8 köy (1970). [M]

***ÇARDI,** Bursa ilinde, Orhaneli ilçesine bağlı Harmancık bucağının merkezi olan köy. — 2 609 nüf. (1970). [M]

***ÇARSANCAK,** yeni **Akpazar,** Tunceli ilinde, Mazgirt ilçesine bağlı bucak. — 9 225 nüf., bucak merkezi Akpazar (eski adı *Peri*) 1 838 nüf. (1970). [M]

***ÇARŞAMBA,** Samsun iline bağlı ilçe. — 153 092 nüf., ilçe merkezi 23 774 nüf. (1975); 145 köy (1970). [M]

***ÇARŞIBAŞI,** Trabzon ilinde, Vakfıkebir ilçesine bağlı bucak. — 17 557 nüf., bucak merkezi 2 859 nüf. (1970). [M]

***ÇARTER** sıf. ve i. — ANSİKL. Uçak yolcularına önceden yer ayıran büyük otellerin siparişi üzerine yapılan hava taşımacılığı son yıllarda hızlı bir gelişme gösterdi; bu arada pek çok *çarter* ortaklığı, çarter ortaklık toplulukları ve yeni çarter servisleri kuruldu. Düzenli seferler yapan büyük hava ortaklıkları bu yeni rekabet türüne karşı çarter ortaklıkları kurarak (Condor, Lufthansa'nın şubesi; Air Charter International, Air France'ın şubesi) tedbir aldılar; ayrıca, aynı yol için hem pahalı, hem ucuz tarifeler düzenlediler; fiyatları düşürdüler ve seyahat acenteleriyle işbirliğine gittiler. 1972'de çarter faaliyetleri Avrupa'daki toplam hava trafiğinin yüzde 35'-inden çoğunu ve Kuzey Atlantik'teki yolcu uçakları trafiğinin yüzde 25'ten çoğunu sağladı. Türk Havayolları ilk defa 1972'de işçi çarter seferlerine başladı. Daha önce yabancı çarter ortaklıklarının taşıdığı işçi yolcuların yüzde 60'tan fazlası o tarihten sonra T.H.Y.'nın çarter seferleriyle taşınmağa başladı. 1974'te Türkiye ile Almanya arasında havayoluyla taşınan toplam 416 000 işçi yolcunun 275 000'i yabancı çarter ortaklıkları, 141 000'i de T.H.Y. tarafından çarter seferleriyle taşındı.

T.H.Y. 1975'te Amsterdam (Hollanda), Frankfurt, Köln, Düsseldorf, Berlin, Hamburg, Hannover, Stuttgart, Nürnberg, Münih (Almanya), Paris (Fransa), Zürich, Cenevre (İsviçre) kentlerine çarter seferleri yapıyordu; bunun yanında turistik çarter seferleri de düzenlenmeğe başlamıştı. (LM)

ÇASLAVSKA (Vera), çekoslovak kadın jimnastikçi (Prag 1942). 1964'te Olimpiyat şampiyonu oldu (genel yarışmada); 1968'de unvanını korudu. 1966'da dünya şampiyonu oldu. (L)

***ÇAT,** Erzurum iline bağlı ilçe. — 24 241 nüf., ilçe merkezi 2 120 nüf. (1975); 37 köy (1970). [M]

***ÇATAK,** Van iline bağlı ilçe. — 19 643 nüf., ilçe merkezi 2 370 nüf. (1975); 25 köy (1970). [M]

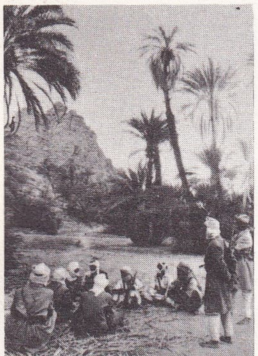

ÇAT'ta Fort Lamy rejimine karşı olan çeteciler 1968 olayları sırasında bir toplantıda

***ÇATAKKÖPRÜ,** Diyarbakır ilinde, Silvan ilçesine bağlı bucak. — 7 919 nüf., bucak merkezi 936 nüf., 12 köy (1970). [M]

***ÇATALAĞZI,** Zonguldak ilinde, merkez ilçesinin Kilimli bucağında kasaba. — 9 720 nüf. (1970). [M]

***ÇATALAN,** Adana ilinde, Karaisalı ilçesine bağlı bucak. — 9 800 nüf., merkezin bulunduğu köy *Cevherli* 740 nüf., 22 köy (1970). [M]

***ÇATALARMUT,** Erzincan ilinde, merkez ilçesine bağlı bucak. — 4 967 nüf., bucak merkezi 552 nüf., 15 köy (1970). [M]

***ÇATALCA,** İstanbul iline bağlı ilçe. — 70 251 nüf., ilçe merkezi 7 694 nüf. (1975); 61 köy (1970). [M]

***ÇATALÇAM,** Erzincan ilinde, Refahiye ilçesine bağlı bucak. — 10 541 nüf., bucak merkezi 1 041 nüf., 35 köy (1970). [M]

***ÇATALZEYTİN,** Kastamonu iline bağlı ilçe. — 16 780 nüf., ilçe merkezi 2 261 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

***ÇAT cumhuriyeti,** Orta Afrika'da devlet. — 3 870 000 nüf. (1973). Başkenti, *Nicamena* (esk. *Fort Lamy*) [179 000 nüf.].

TARİH

Tombalbaye rejimi (1968-1975)

Kuzey ve doğudaki halklar 1968 ağustosunda hükûmete karşı ayaklandılar; karışıklıklar hızla ülkenin güneybatısına sıçradı; çeteler halinde örgütlenen köylüler, göçebeler, müslüman arap aydınlar, merkezî hükûmet temsilcilerine karşı sürekli saldırılara giriştiler; çok geçmeden Çat Millî Kurtuluş cephesinde (Frolinat) toplanan isyancıları Libya ve Sudan desteklemeğe başladı. Bunun üzerine, başkan Tombalbaye, fransız hükûmetinden asker göndermesini istedi; bu birliklerin Çat'a gönderilmesi Fransa'da ve dışta eleştirilere yol açtı.

Tombalbaye, buna paralel olarak, yatıştırma hareketlerine girişti: siyasî tutukluların serbest bırakılması, kuşku uyandıran siyasetçilerin hükûmetten uzaklaştırılması, eski muhaliflerinin hükûmette göreve çağrılması. Tombalbaye, 1969 haziranında yeniden cumhurbaşkanı seçildi; aralıkta yapılan yasama meclisi seçimlerinde Çat İlerici partisi, kullanılan oyların yüzde 99,69'unu aldı. Bu seçimlerden sonra, tam yetki verilen devlet başkanı, yönetimde geniş bir temizlik hareketine girişti; iki eski muhalifi bakanlığa getirildi (mayıs 1971). Ne var ki, iç durum hâlâ gergindi. 1971 ağustosunda bir komplo ortaya çıkarıldı; aralık ayında düzenlenen gösterilerde, Nicamena'-da lise öğrencileri devlet güvenlik kuvvetleriyle çatıştılar; ordu başkomutanı general Doumro görevden alınarak yerine albay Malloum getirildi.

Ayaklanma hareketleri, ülkenin kuzey kesiminde etkinliğini hâlâ sürdürmektedir. Öte yandan Fransa, birliklerinin büyük kısmını askerî harekâttan çekmektedir. Ancak, çat ordusunun yönetici kadrosunda fransız subayları çoğunluktadır. Hükûmet Frolinat'-ya görüşme önerisinde bulundu; ama Millî Kurtuluş cephesi sorumlusu Siddick bu öneriyi reddetti. 1972 şubatında, Uaday'da çarpışmalar oldu; haziranda çat ordusu başkent yakınında bir çeteyi yakaladı. İsyancılar Libya ve Sudan'ın desteğini kaybettiler. Nijer cumhurbaşkanı Hamani Diori'-nin aracılığıyla Çat hükûmeti Libya yetkilileriyle barışmış, ayrıca Sudan'la yeniden iyi ilişkiler kurmuştu. Temmuz ve ağustos 1972'de birçok siyaset adamı tutuklandı: general Mollaum, 1973 haziranına kadar tutuklu kaldı. Ağustosta başkan Tombalbaye, partisini (Çat İlerici partisi) kapatarak yeni bir siyasî parti kurdu: Kültürel ve Sosyal Devrim İçin Millî Hareket. Bu karar, millî kültürün geliştirilmesini amaçlayan bir harekete yol açtı ve ayrıca özel adlar afrikalılaştırıldı, protestan hıristiyanlara karşı baskı hareketlerine girişildi. Siyasî güçlüklerin yanı sıra (yurt dışında Çat'ın yenilenmesi için Demokratik Hareket adlı bir muhalefet partisinin kurulması), özellikle kuraklığın yol açtığı ciddî iktisadî sorunlar vardı.

Dışta, Çat, 1968 şubatında Orta Afrika Devletleri birliğine (O.A.D.B.) katıldı ama 1973'te Afrika ve Mauritius Ortak örgütünden çekildi. Fransa ile ilişkilerinde çeşitli değişiklikler oldu: 1969 şubatında Fransa cumhurbaşkanı Pompidou'nun Çat'ı ziyaret etmesi iki ülke arasındaki bağları güçlendirdi; ama Tombalbaye, Paris ile işbirliği antlaşmalarını yeniden gözden geçirmek isteğindedir. Bununla birlikte, Fransa teknik ve malî yardımını sürdürür.

Mayıs 1973'te Çin ile imzalanan antlaşmalar, Çat'a önemli malî yardım sağladı.

● *Çat'a fransız askerî yardımı (1969-1972).* Kuzey Tibesti'deki göçebe müslüman kabilelerin uzun süre çete hareketleri biçiminde kendini gösteren hoşnutsuzluğu, 1968'-de gerçek bir isyanla ve ülkenin doğu ile merkez bölgelerinde şiddetli bir çalkantıyla sonuçlandı. Başkan Tombalbaye, durumun büyük bir hızla kötüleşmesi karşısında, Çat'ın bağımsızlığa kavuşmasından hemen sonra imzalanan savunma antlaşması uyarınca Fransa'dan yardım istedi. Gene bu antlaşma uyarınca Çat'ta, Fort Lamy hava üssünden başka üssü kalmayan Fransa, 1969'da isyana karşı sürdürülen fransız-çat birlikleri hareketinin fransız komutası altında yürütülmesi için birkaç kara ve hava birliğinden meydana gelen «istisnaî ve sınırlı» bir yardım gönderdi. Öte yandan Çat, gerek yönetim, gerek ordu için fransız subaylarının teknik yardımından zaten yararlanmaktaydı (19 mayıs 1964'te yapılan, 1968'-de açıklanan fransız-çat antlaşması). 1968'-den başlanarak, çat ordusuna daha çok danışman gönderme ve etkili bir lojistik yardım yapma amacıyla bu yardım net biçimde artırılmıştı. Toplam mevcudu hiç bir zaman 3 000 kişiyi aşmayan ve Fort Lamy, Mongo ve Largo'dan hareket ederek çat birliklerinin safında çarpışan fransız birliklerinin müdahalesi, Çat Millî Kurtuluş cephesi kuvvetlerinin 1970'te yerleşmeğe çalıştıkları Borku-Ennedi-Tibesti iline yapıldı. 1971'de yerlerini Çat Millî ordusuna bırakan fransız birlikleri Tibesti'den ayrıldılar; 1972 eylülünde de komutanları general Edouard Cortadellas Fransa'ya döndü; o tarihten sonra bütün güvenlik kuvvetlerinin komutası, çat millî ordusunun kurmay heyeti tarafından sağlandı.

1973'te ülkedeki tek yasal siyasî kuruluş olan M.N.R.C.S. (Mouvement National Pour la Révolution Culturelle et Sociale) [Kültürel ve Sosyal Devrim Millî Hareketi] lideri bayan Kaltouma Guenbang, devletin varlığına kastetmek ve başkan Tombalbaye'ye karşı suikast hazırlamaktan 1974'te tutuklanmış, şubat 1975'te de yedi yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştı. Bayan Guenbang'a yüklenen suçlardan biri de genelkurmay eski başkanı general Felix Malloum'u devlet başkanlığına getirmek için çalışmaktı; bu nedenle, general de gözaltına alınmıştı. Başkan Tombalbaye, bayan Guenbang hakkındaki mahkeme kararının açıklanmasından sonra yargıçları, görevlerini yapmamakla, ölüm veya ömür boyu hapis cezası verilmesi gereken suçluyu kayırmakla suçladı. Bu olaydan iki ay sonra, 13 nisan 1975'te, genelkurmay başkan vekili general Noël Odingar'ın önderliğinde harekete geçen silâhlı kuvvetler Tombalbaye'i devirdi ve başkan çarpışmalar sırasında vurularak öldü. General Odingar anayasanın geçici olarak yürürlükten kaldırıldığını açıkladıktan sonra bir yüksek askerî konsey kuruldu ve başına da, serbest bırakılan genelkurmay eski başkanı general Malloum getirildi. Siyasî tutuklular ve hükümlüler serbest bırakıldı.

ARKEOLOJİ

Çat sanatları Afrika'nın en eski sanatlarıdır. İncelenen eserler üzerindeki Karbon kalıntısının çözümlenmesi sonucu, bu eserlerin (bazıları X. yy.dan öncedir) sanıldığından da daha eskiye ait olduğu ortaya çıkarıldı. Arkeolojik gereçler 1936'dan bu yana yalnız, şimdiki Çat'ın orta kısmı ile şimdiki Kamerun Federal cumhuriyetinin en kuzey kısmını kaplayan eski Sao devletinde toplandı. XVI. yy. sonunda tamamen yenilen, öldürülen veya köleleştirilen Sao'lar kavim olarak yok olur. Tümülüslerde bulunan seramik insan heykelcikleri ve mas-

Foto. Caron-Gamma (LAROUSSE)

ke gibi malzeme, yok olmuş bir estetiğin örnekleridir. Resimlerin öyle sadeleri vardır ki bir-iki çizgi veya şematik bir biçim, bir yüz veya vücut meydana getirir. Buna karşılık bazı yüz biçimleri açısından anlatımcılıktan söz edilebilir. Şehirlerin kurucularını temsil eden heykeller tapınaklara konurdu. Çevrelerine dinsel danslara katılan sığır, suaygırı, koç maskesi giymiş, iri kafalı ve daha kaba görünüşlü dansçı heykelleri dizilirdi. Hayvan heykelcikleri, mücevherler, oyuncaklar hep aynı ayrıntı düşüncesini ve şemacılığı yansıtır. Öte yandan içine ölü artığı veya külü konan pişmiş topraktan yapılma vazoların dış çizgilerinin zerafeti, süsleri ve büyüklükleri Sao kadınlarının ustalığını gösterir. Maden olarak, cilâsı kaybolmuş dökme bronzdan yüzük, bilezik, gerdanlık v.b. pek çok eşyaya rastlanır. Kazılarda ayrıca, oymalı demir, fildişi, kemik, sedef eşya, kırmızı akik, cam ve kuvarstan yapılan boncuklar bulundu. Bütün bunlar, ilkel âletlerle çalışan sanatçıların gayret ve ustalığını göstermesi açısından ilginçtir. (L)

***ÇATIŞMA** i. — Bilişim. *Erişim çatışması,* bir bilgisayarda iki ayrı organın veya iki ayrı işlemin, aynı anda ancak bir tek isteği karşılayabilen bir başka organa aynı zamanda erişim yapmak istemesinden doğan çatışma. (L)

***ÇAVDAR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'nin yıllık üretimi (1972) 755 000 t; ekim alanı 625 000 ha; hektar başına ortalama verim 1 208 kg oldu. Çavdar yetiştirilen başlıca iller sırasıyla Kayseri (238 000 t), Konya (90 296 t), Niğde (68 480 t), Yozgat (29 000 t), Erzurum (26 975 t), Balıkesir (23 350 t) ve Edirne'dir (9 417 t) [1972]. (M)

***ÇAVDARHİSAR,** Kütahya ilinde, Emet ilçesine bağlı Örencik bucağında köy. — 2 757 nüf. (1970). [M]

***ÇAVDIR,** Burdur ilinde, Gölhisar ilçesine bağlı bucak. — 15 932 nüf., bucak merkezi 2 316 nüf., 14 köy (1970). [M]

***ÇAVUŞ,** Konya ilinde, Seydişehir ilçesine bağlı bucak. — 5 586 nüf., bucak merkezi 1 278 nüf., 8 köy (1970). [M]

***Çavuştepe kalesi.** — 1961'de Prof. Dr. Afif Erzen yönetiminde başlayan kazılara devam edildi; kalenin doğusundaki, M.Ö. VII. yüzyıla ait ince bir surla çevrili olan Geçdevir iskân alanında, yeni yapılar ve çeşitli buluntular ele geçirildi; «Aşağı kale» diye adlandırılan kesimde kalesi büyük depo binası ortaya çıkarıldı; depoda boyları 2 metreye yaklaşan ve üzerinde, içine konan maddenin adı ve kabın hacmini gösteren Urartu çivi yazılı küpler bulundu. Ayrıca tapınağın güneyinde olduğu tespit edilen büyük bir kabul salonunun kalker taşlarından yapılmış fil ayakları bulundu. (M)

***ÇAY,** Afyonkarahisar iline bağlı ilçe. — 33 112 nüf., ilçe merkezi 12 192 nüf. (1975); 21 köy (1970). 3 450 nüfuslu Dişli kasabası daha sonra Bolvadin ilçesine bağlandı. (M)

***ÇAY** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1972 yılında 216 717 818 kg çay üretildi; bunun 170 198 878 kg'ı Rize ilinden elde edildi. Çay tarımının planlanması ve kaliteli çay yaprağı üretilmesi için Çay kurumu kuruldu (1971). [Bk. ÇAY KURUMU, *Ek.*] (M)

***ÇAYBAĞI,** Elazığ ilinde, Palu ilçesine bağlı bucak. — 8 087 nüf., bucak merkezi 450 nüf., 32 köy (1970). [M]

Çaybank, Rize'de kurulan özel banka. 2 milyon 750 bin TL. sermaye ile kuruldu (1958); genel merkezi Rize'dedir; 3 şubesi ve toplam 17 personeli vardır (1974). 1974 yılı bilançosuna göre ticarî mevduat miktarı 1 milyon 424 bin TL., tasarruf mevduatı miktarı ise 3 milyon 464 bin TL. idi. Gene aynı yılın bilançosuna göre ticarî mevduat hesabı sayısı 651, bankalar mevduatı hesabı 1 ve tasarruf mevduatı hesabı sayısı 6 364'tü. Banka 1974'te 352 bin TL. zarar etti. (M)

***ÇAYBAŞI,** Ordu ilinde, Ünye ilçesine bağlı bucak. — 31 197 nüf., bucak merkezi 2 079 nüf., 28 köy (1970). [M]

***ÇAYCUMA,** Zonguldak iline bağlı ilçe. — 79 577 nüf., ilçe merkezi 8 050 nüf. (1975). Çaycuma kraft selülozu ve kraft kâğıdı tesisi açıldı (1970). [M]

***ÇAYELİ,** Rize iline bağlı ilçe. — 54 556 nüf., ilçe merkezi 13 478 nüf. (1975); 39 köy (1970). [M]

***ÇAYIRALAN,** Yozgat iline bağlı ilçe. — 40 946 nüf., ilçe merkezi 8 283 nüf. (1975): 32 köy (1970). [M]

***ÇAYIRBAŞI,** Kars ilinde, Göle ilçesine bağlı bucak. — 53 442 nüf., bucak merkezi 1 104 nüf., 24 köy (1970). [M]

***ÇAYIRHAN,** Ankara ilinde, Nallıhan ilçesine bağlı bucak. — 3 874 nüf., bucak merkezi 969 nüf., 9 köy (1970). [M]

***ÇAYIRKENT,** Samsun ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 638 nüf., bucak merkezi Gökçepınar köyü 1 205 nüf., 12 köy (1970). [M]

***ÇAYİRLI,** Erzincan iline bağlı ilçe. — 32 625 nüf., ilçe merkezi 4 563 nüf. (1975); 62 köy (1970). [M]

***ÇAYKARA,** Trabzon iline bağlı ilçe. — 37 916 nüf., ilçe merkezi 1 353 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

Çay kurumu (Çay-Kur), 1497 sayılı özel kanunla kurulan (18 aralık 1971) özerk iktisadî devlet kuruluşu. Gümrük ve Tekel bakanlığı ile ilişkili olan kuruluş, çay tarımını planlar, kaliteli çay yaprağı üretimi sağlamak için gerekli tedbirleri alır; yurdun kuru çay ihtiyacını karşılamak için lüzumlu tesis ve fabrikaları kurar; çay teknolojisini geliştirmek için çalışır; çay üreticilerinin kooperatifleşmesine önayak olur; sermayesi 1 milyar TL.dır ve tümü devlete aittir. Çay kurumunun 36 fabrika ve çay işleme atelyesi vardır. Bu kuruluşlarda yılın altı ayında yaş çay yaprağı işlenir, öbür altı ayda ise mamul çayın ambalajlanması yapılır.

1972'de üreticiden satın alınan 216 710 t yaş çay yaprağından 46 500 t kuru çay elde edildi. Buna karşılık, daha sonra, işleme kapasitesinin yetersizliğinden ötürü 100 bin t kuru çayın 3 bin tonu imha edildi ve kurum 611 milyon 222 bin TL. zarar etti (1974).

Kuruma bağlı fabrika ve atelyelerde işlenen çay miktarı iç tüketimden fazla olduğundan dış ülkelere ihracat da yapılır (1972'de 14 900 t).

Çay-Kur, bir genel müdür ile 9 kişilik bir yönetim kurulu tarafından yönetilir. Yönetim kuruluna, genel müdür ve yardımcılarından başka, Maliye bakanlığının önerisi üzerine, Bakanlar kurulunca atanan üç üye; Gümrük ve Tekel bakanlığı ile Tarım bakanlıklarınca önerilen ve Bakanlar kurulunca seçilen birer üye ve Çay Üreticileri Yardımlaşma Kooperatifleri birliğinin kendi aralarında seçecekleri iki üye; Türkiye Ziraat Odaları birliğinin seçeceği bir üye katılır. Genel müdür, yönetim kurulunun başkanıdır ve kurumu temsil eder. Yönetim kurulu ise, kalkınma plan ve programlarına uygun olarak yatırım önerileri yapan, bütçe ve bilanço ile ilgili kararları alan organdır.

Diğer iktisadî devlet teşekküllerinde olduğu gibi, Çay-Kur'a bağlı müessese ve işletmeler kurulabilir; bunların gözetim ve denitimi de Çay-Kur'un görevleri arasında yer alır. (M)

***ÇAYLAR,** Muş ilinde, Varto ilçesine bağlı bucak. — 7 232 nüf., bucak merkezi 517 nüf., 21 köy (1970). [M]

Çebişyov eşitsizliği, gerçekleşme umudu (EX), tip sapması σ olan rastlantılı bir X değişkeninin, kendi gerçekleşme umudundan mutlak değer olarak ε'dan (ε pozitif gerçel bir sayıdır) daha çok sapması olasılığının majorantını veren

$$P(|X - E(X)| \geqslant \varepsilon) \leqslant \frac{\sigma^2}{\varepsilon^2}$$

eşitsizliği. (L)

ÇEÇEN (Kâzım), türk bilim adamı (Elazığ 1919). Berlin Teknik üniversitesini bitirdi (1944); İstanbul Teknik üniversitesi İnşaat fakültesinde asistan (1945), doçent (1950) ve profesör oldu (1960); hidrolik konusundaki çalışmalarından dolayı Alman Su Kuvvetleri ve Su Ekonomisi kurumunun Gothilf Hagen madalyasını aldı. Başlıca eserleri: *Hidrolik* (2 cilt, 1967-1969); *Hidrolik iletkenliğin arazide ölçülmesi* (1972). [M]

***ÇEK** sıf. ve i. — ANSİKL. *Çağdaş çek edebiyatı.* 1968-1974 yılları arasındaki çek edebiyatı büyük siyasal olayların etkisindedir. Gerçekten de daha 50 yıllarının bitiminde başlayan ve son aşamasına «Prag baharı» denilen dönemde (ocak - ağustos 1968) ulaşan özgürleşme hareketi, çek edebiyatında büyük gelişmelere yol açtı. 1968 yılının son aylarında sanatçıların çoğu, toplumsal yaşamda görülen kaynaşmaya ve coşkunluğa katılırken, Yazarlar birliği de son başkanları profesör E. Goldstücker'in «insan yüzlü sosyalizm» anlayışını düstur edindi. Halk, İaroslav Seifert, Vladimir Holan ve Frantişek Halas gibi eski usta şairlere ilgi duymaktadır. Bu şairlerin yapıtları, ulusal edebiyat düşüncesine Jdanov'cu sosyalist gerçekçilik doğrultusundaki yapıtlardan daha çok bağlıdır. Frantişek Hrubin, Oldrich Mikulâşek, Miroslav Holub, Jan Skácel gibi şairlerin ve Bohumil Hrabal ve Ladislav Fuks gibi yazarların da bu düşünceyi benimsedikleri görülür. Bu dönem yazarlarının, bir yandan iki savaş arası romancılarına özellikle de Karel Çapek'e başvurdukları, öte yandan Çekoslovak cumhuriyetinin kurucusu, filozof profesör Tomas Garrigue Masaryk*in (1850-1937) düşünce ve yapıtlarından etkilendikleri bir gerçektir. Yeni kuşak yazarları arasında, özellikle Milan Kundera* *(Ek),* İvan Klima (doğ. 1931), Ludvik Vaculik (doğ. 1926), Josef Skvorecky (doğ. 1924) gibi romancılarla, şair Jirji Şotola sayılabilir. Gerçek bir çek edebiyatının kurulmasına doğru yönelen bu yazınsal hareket, ağustos 1968'de Varşova paktı silâhlı kuvvetlerinin ülkeye girmesi ve «normale dönüş» hareketinin başlamasıyla son buldu. Böylece ülkeye, S. S.C.B.'de uygulanan bir marksizm-leninizm anlayışı hâkim oldu. Yeni kurulan Yazarlar birliği, artık revizyonist ve karşıdevrimci diye kabul edilen yazarlara kapılarını kapadı. Yöneticiler yığınla kitabın ülkede okunmasını yasakladılar. Buna rağmen birçok yazar yapıtlarını dış ülkelerde yayımlamayı başardı: sözgelimi, Kundera (*La vie est ailleurs* [Hayat başka yerde], Médicis ödülü, 1973); Pavel Kohout (*le Journal d'un contre-révolutionnaire* [Bir karşıdevrimcinin güncesi], 1971'de Paris'te); L. Vaculik (*La Hache* [Balta], 1972'de Paris'te); Vaclav Havel (*Le Rapport dont vous faites l'objet*). Bu arada, J. Skvorecky, İvo Fleischmann, Vera Lingartova, Ludvik Askenazy, Arnost Ludvig v.b. yazarlar ülkeden ayrıldılar. Çekoslovakya'da kitap yayımlamayı sürdürenler arasında, daha 1968'den önce başarıya ulaşmış şu yazarları sayabiliriz: şair Vilem Zavada, şair Miroslav Florian, Jan Otçenaşek (*Romeo Juliet ve karanlıklar*), Norbert Fryd ve Vladimir Neff. (L)

***ÇEKEREK,** Yozgat iline bağlı ilçe. — 63 348 nüf., ilçe merkezi 3 768 nüf. (1975); 101 köy (1970). [M]

ÇEKİMKÜRE bls. i. Bir gökcisminin çekim gücünün, çevredeki gökcisimlerinin çekim gücüne üstün geldiği alan. (*Eşanl.* GRAVİSFER.) [L]

***ÇEKİMSİZLİK** i. — Astronotik. Atmosfer dışında yol alan bir uzay aracının içinde bulunduğu durum; bütün itiş kuvvetlerinin kesildiği bu durum, gökcisimlerinin çekim kuvvetlerinin, yörünge üzerindeki hareketten doğan merkezkaç kuvvetle dengelenmesinden ileri gelir. (Bk. ANSİKL.) || Yerçekiminin ve bütün genel çekim kuvvetlerinin yokluğu: *Uzay adamları günlerce çekimsizlikte yaşarlar.*

— Fiz. *Magnetik çekimsizlik,* içinden elektrik akımı geçen bir cismin üzerindeki magnetik alanın etkisiyle yerçekiminin ortadan kaldırılması. (Çok katıksız ve arı bir cisim elde etmek istenildiği zaman uygulanan bu yöntemde, arıtılacak maden bir selenoitin içinde magnetik çekimsizlik altında tutulur ve kesimsel eritme yöntemiyle içindeki bütün yabancı maddelerden arıtılır.)

— ANSİKL. Astronotik. *Çekimsizlik* durumuna girmiş insanlı bir uzay aracının içindeki yolcular hiç bir güçlükle karşılaşmadan boşlukta yüzercesine hareket ederler. Kozmonotlarca gerçekleştirilen uzun süreli uzay uçuşları, çekimsizliğin insan organizması üzerinde pratik olarak hiç bir etki yapmadığını göstermiştir. Kozmonotların aylarca kalarak çalışma yapabilecekleri sürekli uzay istasyonlarında yapay bir yerçekimi yaratılması düşünülüyor; istasyonun kendi çevresinde sürekli olarak dönmesi

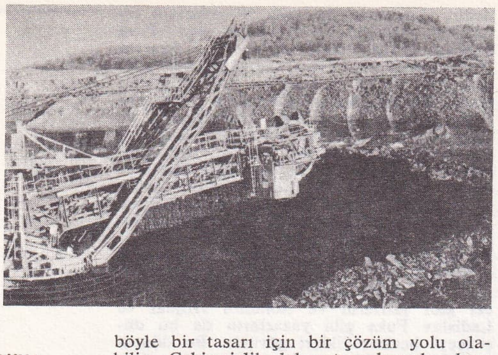

Usti nad Labem yakınında linyit üretimi

böyle bir tasarı için bir çözüm yolu olabilir. Çekimsizlik laboratuvarlarında, bazı donanımların bu koşullar altındaki çalışması incelenir. (L)

ÇEKOSLOVAKYA

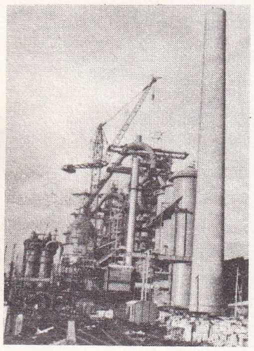

Moravya'da Kunçice demir-çelik fabrikalarında yüksek fırın

*ÇEKİRDEK i. — Astron. Bir gökadanın maksimum yoğunluk ve parlaklıktaki bölgesi.

— ANSİKL. Astron. *Çekirdek* dediğimiz bölge bir gökadanın merkezinde bulunur ve boyutları bütün gökadalarda birbirinin aynı değildir. Bizim gökadamızın çekirdeği radyo, kızılaltı, X, gamma ışımalarının, belki de çekim dalgalarının kaynağıdır. Bazı gökadalarda çekirdeğin birtakım maddeler saçtığı gözlemlenir. Seyfert gökadalarının (bk. GÖKADA*, *Ek*) çekirdekleri ise yoğun bir etkinlik gösterir. Gökada çekirdeklerinin oluşumu üstüne iki varsayım öne sürülmüştür: ilk varsayım bu çekirdeklerin gökadanın doğuşundan beri var olduğunu, ikincisi de kasılımdan sonra oluştuklarını kabul eder. Çekirdeklerin bileşimi ise henüz bilinmiyor; yıldızların yoğunluğunun çekirdek bölgesinde çok fazla olduğuna kuşku yok, belki de bu bölgede aşırı yoğun cisimler ve karanlık çukurlar bile vardır.

◆ Sıf. — Etnol. *Çekirdek aile*, dar anlamda, özellikle baba, ana, çocuklar ve dayıdan oluşan aile.

— Leng. Tümce çekirdeğine ilişkin olanı niteler: *Özne isim kümesi bir çekirdek yapıdır.* (L)

tarih

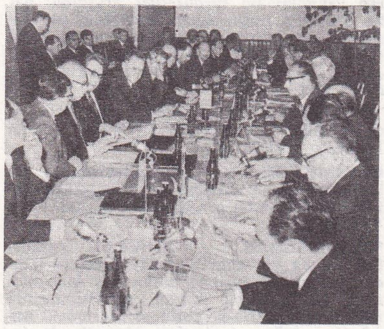

Çierna Nad Tisou Çekoslovak ve Sovyet Komünist partileri siyasî bürolarının ortak toplantısı (29 temmuz 1968)

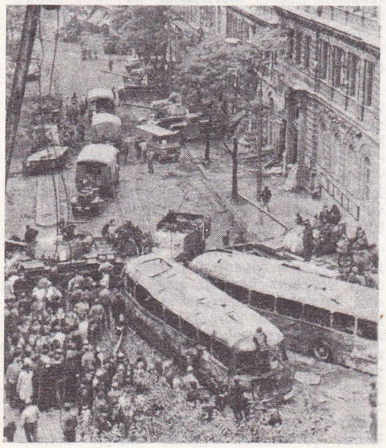

ağustos 1968'de sovyet askerî işgalinden sonra başkentten bir görünüş

ÇEKİRDEKLENME i. Belirli bir yapısı ve bileşimi olan bir ortamda, yeni bir fazın, yani yeni bir fiziksel ya da kimyasal yapının doğmasına ve gelişmesine yol açacak çekirdeklerin oluşması. || *Çekirdeklenme etkeni*, çekirdeklenme olayına yol açabilecek nitelikte olan kimyasal madde.

— Camc. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Camc. *Çekirdeklenme*, maddenin hal değişimlerine eşlik eden bir olaydır. Bu olayın en basit örneğini, bir faz dönüşümüne uğrayan sıvı veya gaz halindeki homogen bir ortamda görürüz. Bulutların içinde buz kristallerinin, Seltz suyu doldurulmuş bir bardağın çeperlerinde gaz kabarcıklarının, tuzlu bir çözeltide billûrların oluşması hep birer çekirdeklenme olayıdır. Maddenin bir halden başka bir hale geçmesi için, genellikle yüzey enerjisinin değişimlerine bağlı olan ve değeri çekirdeklenmenin oluştuğu yere göre değişen termodinamik bir enerji engelinin aşılması gerekir. Seltz suyu doldurulmuş bardakta karbondioksit kabarcıkları bardağın iç yüzeyinde oluşur; çünkü aşılması gereken enerji engelinin en zayıf olduğu yer burasıdır. Aşırı soğuma olayları da gene bu enerji engelinden doğar. Bu engel ne kadar yüksekse, sıvı ile oluşacak billûrlar arasındaki serbest enerji farkları ne kadar azsa ve sıvının ağdalılığı ne kadar fazlaysa aşırı soğumanın gerçekleşmesi de o ölçüde kolaylaşır. Yeni bir fazın başlangıcı olan çekirdekler, başlangıçta homogen olduğu kabul edilen maddenin kapladığı tüm hacim içinde eşit ve düzgün olarak dağılmışsa çekirdeklenme «homogen»dir denir. Eğer çekirdeklenme termodinamik bakımdan ayrıcalıklı özellikler taşıyan belirli yerlerde, örneğin içinde bir sıvı bulunan kabın çeperlerinde veya bu sıvının havayla temas halinde olan yüzeyinde meydana geliyorsa o zaman «heterogen»dir denir.

Camlar, hiç değilse belirli bir sıcaklık bölgesinde, aşırı ergimiş sıvılar olarak kabul edilebilir. Camların çoğu, özellikle de silisyum - sodyum - kalsiyumlu sanayi camları homogen bir çekirdeklenme sürecine olanak veremez; çünkü bir billûrun oluşması ve sınır kabul edilen belirli bir boyuttan daha çok gelişebilmesi için aşılması gereken engel çok yüksektir. Bu engel, «sıvılaşma eğrisi» denilen sıcaklığın daha altında bir sıcaklık düşmesine karşılık düşer. Bu durumda billûrun oluşabilmesi için ağdalılığın çok fazla olması gerekir. Donuklaşma, yani billûrlaşma, ancak heterogen çekirdeklenmeyle meydana gelir. Camın içine çekirdeklenme etkenleri katarak, bütün cam kütlesi içine eşit olarak dağılmış, çok sayıda ayrıcalıklı çekirdeklenme noktaları yaratılabilir. Yüksek sıcaklıklarda camın içinde çözünen bu çekirdeklenme etkenleri, soğuma sırasında dağınık faz halinde (billûr veya sıvı halindeki maden tanecikleri ya da çeşitli bileşik tanecikleri) camdan ayrılır. Böylece elde edilen ve camın içine homogen olarak dağılan çekirdeklerin çevresinde, eğer belirli koşullar sağlanmışsa, heterogen bir çekirdeklenme süreciyle, camsı kütlenin bileşenlerinden çoğunun sayısız mikrobillûrlar haline dönüşmesi sağlanabilir. (Bk. CAMSERAMİK, *Ek.*) [L]

Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim merkezi (Ç.N.A.E.M.). — Üretilen radyoizotopların aktivite bakımından yüzde 65'i, dağıtım bakımından yüzde 90'ı nükleer tıpta teşhis ve tedavi amacıyla kullanılmağa başladı. (M)

***ÇEKOSLOVAKYA**, Orta Avrupa'da devlet. — 14,6 milyon nüf. (1973). Başkenti *Prag* (1 103 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Brno* (339 000 nüf.); *Bratislava* (291 000 nüf.); *Ostrava* (280 000 nüf.); *Plzen* (147 000 nüf.); *Kaşice* (142 000 nüf.).

İKTİSAT

Çekoslovakya 1940'ta Orta Avrupa'nın en çok sanayileşmiş ülkesiydi ve bu nedenle eski fabrika ve eski personeli sayesinde 1945'te ekonomisini yeniden kurabildi. Oysa, doğu bloku ülkeleri arasında sosyalist rejimin kurulduğundan beri en çok sıkıntı çeken ülke Çekoslovakya'dır: 1960 yıllarının başındaki uzun bir çöküş dönemini izleyen 1968 olayları ve «normale dönüş» döneminde çekilen güçlükler bunu açıkça gösterir. Tarım, iktisadî kalkınmayı geciktiren nedenlerden biridir. Kolektifleştirme, Çekoslovakya'da öteki sosyalist ülkelerden çok daha erken gerçekleştirildi (1958). Bir devlet işletmesi ortalama 4 500 hektarı, bir kooperatif işletmesi ortalama 650 hektarı bulur ve özel tarlaların kapladığı alan ülke yüzölçümünün ancak yüzde 3'üdür. Ne var ki, özel işletmelerin üretime katkısı özellikle süt ürünleri, sebze ve meyve yönünden çok daha yüksek bir oran tutar. Son yıllarda, her çeşit mülkü çok daha verimli büyük birimler halinde birleştiren tarım-sanayi işletmeleri kuruldu. Ama, yeni tedbirlere rağmen üretim olduğu yerde duruyor ya da çok yavaş artıyor. 1970-1973 arasında tahıl üretimi toplam olarak yılda ortalama 8 Mt'du (4 Mt'u buğday). Şeker pancarı üretimi yaklaşık olarak 5-7 Mt arasında değişmektedir; patates üretimi her yıl 5 Mt'a yaklaşır. Hayvancılıkta da bir gelişme görülmez: 1938'e oranla domuz sayısı artarken (6 milyon) sığır sayısında azalma (4 milyondan biraz fazla) oldu.

Enerji üretimi ülke ihtiyacını karşılamaz. Ülkede 1973'te 110 Mt'a yakın kömür çıkarıldı, ama bunun 81 Mt'u düşük nitelikli linyitti. Elektrik üretimi, maden ocakları üzerinde kurulan santrallar sayesinde 53 TW saati aştı. Enerji ihtiyacının büyük bir kısmı, Çekoslovakya'nın petrol boru hattı ve gaz boru hattı (Avusturya ve Federal Almanya'ya uzatılacaktır) ile bağlı olduğu Comecon'dan karşılanır. Most ve Sokolov yataklarından dev ekskavatörlerin bol bol linyit çıkardığı 1950 yılları Çekoslovakya için artık tarihe karıştı. Kömür 1970'te hâlâ toplam enerjinin dörtte üçünü temsil ediyordu; bu oran, 80 yıllarında yüzde 60'ın altına düşecektir. Çekoslovakya'nın Bratislava'nın batısındaki küçük petrol ve gaz üretiminden başka güvenecek şeyi yoktur artık. Açığı nükleer enerjiyle kapatma umudu ise henüz çok uzaktır. Buna karşılık, ağır sanayi ve imalât sanayii bir dereceye kadar önemini korur. Ülke, 13 Mt'dan fazla çelik üretir. Takım tezgâhları, silâh, taşıma gereçleri yapımı, bu üretimin bir kısmını kalkınma halindeki ülkelere ihraç etme olanağını sağlar. Ağır kimya sanayiinin büyük temsilcisi karbokimya, özellikle de petrokimyadır. Çekoslovakya, Comecon'un en büyük sentetik kauçuk, sentetik dokuma maddeleri ve plastik maddeler üreticilerinden biridir. Öte yandan, Bohemya'daki hafif sanayiler geleneksel ünlerini sürdürür: Bohemya kristali, Pilsen birası, kereste ve deri işleme sanayileri. Böylece Çekoslovakya'nın sosyalist ülkeler arasında gene de imrenilecek bir yeri olduğu söylenebilir. 1961-1965 arasında yılda yüzde 1,9'a düşen millî gelir artışı, sonraki beş yılda yeniden yükselmiştir.

TARİH

● *Buhranın gelişmesi.* Ülkenin yeni yöneticileri, 11 nisan 1968'de «eylem programı»nı yürürlüğe koydular; böylece parlamento haziran ayında sansürün kaldırılmasını onayladı; hattâ Ota Şik, önemli iktisadî ve sosyal reformların gerçekleştirilmesini önerdi; dışta, Çekoslovakya Federal Almanya cumhuriyetiyle iktisadî görüşmelere girişti. Ne var ki, Alexander Dubçek radikal ilericilerin önerilerini eleştirdi ve Varşova paktı kuvvetlerinin Çekoslovakya topraklarında manevra yapmalarını kabul etti. Bu yatıştırma hareketlerine rağmen, öteki sosyalist ülkeler uyarılarını artırdılar. Brejnev 4 temmuzda, kardeş bir ülkede sosyalizm tehlikeye girerse askerî müdahaleye kararlı olduğunu bildirdi. Birkaç gün sonra, S.S.C.B., Polonya, Macaristan, Doğu Almanya ve Bulgaristan, Prag hükûmetine yeni bir ihtar mektubu gönderdiler. Komünist partisi merkez komitesi üyesi general Voclav Prchlik Varşova paktının yeniden gözden geçirilmesinden yana olduğunu açıklayınca, gerilim daha da arttı. İtalyan Komünist partisi yöneticisi Luigi Longo'nun ve Fransız Komünist partisi yöneticisi Waldeck Rochet'nin aracılığından sonra, Çekoslovak Komünist partisi sorumluları, 29-31 temmuz arasında Çierna Nad

Foto. Çekoslovakya Haber ajansı, Gamma (LAROUSSE)

Tisou'da Sovyet Komünist partisi sorumlularıyla, birkaç gün sonra da Bratislava'da toplanan sovyet, polonya, alman, bulgar ve macar yetkilileriyle görüştüler. Toplantıda imzalanan belgeler, özellikle sosyalizmi kurma ve savunma gerekliliğini öngörüyordu. Ama, Prag hükûmeti yeni eleştirilere yol açan girişimlerde bulundu: gerçekten, mareşal Tito ve Nicolae Ceauşescu, Çekoslovakya'yı resmen ziyaret ettiler; aynı anda, Çekoslovak Komünist partisinin, özellikle askerlere tutumlarını açıklama hakkı tanıyan tüzük tasarısı yayımlandı. Sovyet Komünist partisi merkez komitesinin desteklediği Brejnev, bu gelişme karşısında harekete geçmeğe karar verdi (20 ağustos 1968).

● *Askerî müdahale*. 20-21 ağustos 1968 gecesi sovyet, polonya, alman ve bulgar birlikleri Çekoslovakya'ya girdiler; birkaç saat içinde bütün şehirleri işgal ettiler, kamu yapılarını kuşattılar. Devlet başkanı general Svoboda dışında başlıca çekoslovak yöneticileri tutuklanarak Sovyetler birliğine gönderildi. Bazı devlet adamları da, örneğin Ota Şik, Yugoslavya'ya sığındılar. Bu olaylar batı ülkelerinde büyük bir heyecan yarattı; fransız ve italyan komünistleri bu askerî müdahaleyi eleştirirken, Çin, Romanya ve Yugoslavya ise resmen suçladılar.

General Svoboda'nın ve Çekoslovak Komünist partisi organı *Rudé Pravo* gazetesinin halkı sükûnete çağırmasına rağmen, işgalin daha ilk saatlerinden başlayarak ülkede direnme hareketleri birbirini izledi; bazı rus askerleriyle çekoslovaklar, özellikle gençler arasında kanlı olaylar patlak verdi; işçilerin işlerini bırakmalarıyla fabrikalar durdu, ulaşım felce uğradı. Sonraki günlerde, halk ile Varşova paktı birlikleri arasındaki uçurum daha da büyüdü; Sovyetler yeni bir hükûmet kurmayı başaramadı. Çekoslovak Komünist partisi, Prag'daki bir fabrikada gizli bir toplantı yaptı; 22 ve 23 ağustosta ülkede bir saat süreyle bütün faaliyet durduruldu.

Svoboda, aralarında Gustav Husak'ın da yer aldığı parti üyeleriyle birlikte 23 ağustosta Moskova'da sovyet yetkilileriyle görüştü; onun isteği üzerine, Dubçek ve öteki çekoslovak yöneticileri de bu görüşmelere katıldılar ve ocakta başlatılan siyaseti sona erdirecek bir antlaşmayı kabul ettiler.

● *«Prag baharı»nın sonu*. Dubçek ile Smrkovsky eski düzene dönüşün ilk tedbirlerini açıkladılar: özellikle, önceki aylarda kurulan siyasî örgütlerin lağvedilmesi. Merkez komitesi ilk «temizlik» hareketine girişerek Vasil Bilak gibi «işbirlikçi»lerin ve Frantişek Kriegel gibi ilericilerin görevlerine son verdi. Millet meclisi 16 eylülde sansürün yeniden konmasını onayladı. Aynı gün, Kosigin ile Prag yöneticileri, Varşova paktı birliklerinin Çekoslovakya'da bulunmasını resmen onaylayan bir antlaşma imzaladılar. Ota Şik'in önerdiği iktisadî reformlar ve işçi konseyleri kurulması tasarıları yavaş yavaş bir yana bırakıldı. Çekoslovakya 1 ocak 1969'da federal bir devlet haline geldi; artık Çeklerle Slovaklar eşit haklara sahip olacaklar ve Çekoslovak partisiyle var olan bütün kuruluşlarda eşit sayıda temsilci bulundurabileceklerdi. Ama bu yeni siyasî yönelimler özgürleşme taraftarlarının ve uzlaşmaz komünistlerin muhalefetiyle karşılaştı; parti merkez komitesinin bu iki «aşırıcılığı» suçlamasına rağmen, Dubçek'in durumu giderek zayıfladı; buna karşılık, Husak ve «gerçekçiler» S.S.C.B.'nin desteğiyle durumlarını durmadan sağlamlaştırıyorlardı. Merkez komitesinin 14 kasım toplantısı bu gelişmeyi açıkça ortaya koyuyordu: nitekim, «gerçekçiler» birçok tedbirin alınmasını, özellikle de yalnız kendi eğilimlerindeki üyelerden oluşan bir yürütme komitesinin kurulmasını kabul ettirdiler.

Ama eski düzene dönüşü istemeyenler, hükûmete karşı olduklarını gitgide daha açıkça ortaya koymaktaydılar: Josef Smrkovsky 1969 ocağında millet meclisi başkanlığından çekilince gerilim daha da arttı. 16 ocakta Jan Palach, Prag'da Werceslas meydanında kendini yakarak intihar etti; sonraki günlerde geniş halk kitleleri direnmenin simgesi haline gelen bu genç adamın tabutu önünde saygı gösterisinde bulundular. Çekoslovak hokey takımının S.S.C.B. takımını yenmesi, 28 martta S.S.C.B.'ye karşı düşmanlık belirtilerine yol açtı; birçok şehirde halk, sovyet binalarını ve Prag'daki hava filosunu yerle bir etti.

On beş gün sonra partinin başına Dubçek'in yerine Gustav Husak getirildi, Smrkovsky de yürütme komitesinden çıkarıldı. Bundan sonra, temizlik hareketleri daha da çoğaldı: hükûmet Ota Şik'i partiden attıktan sonra, gazetelerin yazı işleri müdürleri işlerinden alındı ve öğrenciler birliğinin kapatıldığı bildirildi. Ama 19-22 ağustos günlerinde, çekoslovak birlikleriyle, askerî müdahalenin ilk yıldönümünde gösteri yapanlar arasında kanlı çarpışmalar oldu.

● *«Eski düzene dönüş»*. Merkez komitesi, uzun bir hazırlıktan sonra 25 eylülde toplandı; Dubçek ile Smrkovsky parti içindeki sorumluluklarını ve iki meclisteki başkanlık görevlerini kaybettiler, ayrıca beş sosyalist ülkenin müdahalesini suçlayan metin iptal edildi. Bu kararlardan sonra, temizlik hareketi basına, parlamentoya, partiye v.b. yayıldı. 28 ocak 1970'te, hükûmet başkanlığına Çernik'in yerine L. Strougal getirildi. Martta Smrkovsky ile öteki siyaset adamları partiden atıldı. Bu arada Ankara büyükelçiliğine atanan Dubçek'in ve Cornic'in kaderleri de birkaç ay sonra aynı oldu.

Sovyetler'le Çekoslovaklar 6 mayısta, «sınırlı egemenlik» öğretisine uyan bir dostluk antlaşması imzaladılar; bu kurama göre S.S.C.B. ile öteki sosyalist ülkeler, sosyalizmin tehlikeye düştüğü kardeş ülkeye müdahale edebilirler ve etmelidirler. Aralıkta, uzlaşmaz komünistler Husak'ı güç duruma düşürmeğe kalkıştılar; merkez komitesinin toplantılarından birinde İndra ile Bilak, beş sosyalist ülkeden yardım isteyen parti üyelerinin adlarını açıkladılar; oysa genel sekreterin adı listede yoktu. Uzlaşmaz komünistler, ilk denemelerinde başarısızlığa uğradıktan sonra, ikincisinde emellerine ulaştılar. 25-29 mayıs 1971'de toplanan parti kongresinde, Gustav Husak'ın muhalefetine rağmen, komünist oluşum içinde sürekli temizlik öğretisini oy çokluğuyla kabul ettirmeyi başardılar. Bununla birlikte, Husak, Brejnev'in desteğiyle siyasî görevlerini ve Komünist partisi genel sekreteri unvanını korudu. 26-27 kasımda yapılan seçimlerin başlıca özelliği katılma oranının yüksek olması (yüzde 99,4) ve resmî adayların oylarının yüzde 99,9'unu alarak büyük bir başarı sağlamasıdır. Ne var ki, yönetime karşı olanlar görüşlerini broşür ve bildirilerle yaymağa devam ederken tutuklamalar ve davalar da birbirini izliyordu. Aydınların 1972 kasımındaki af istekleri sonuç vermedi. General Svoboda'nın 22 mart 1973'te yeniden cumhurbaşkanlığa seçilmesi rejimin artık yerleştiğini simgeliyordu. Hükûmet nisan ayında ceza kanununun ağırlaştırılmasını parlamentonun oylamasından geçirmeyi başardı; böylece kişi özgürlükleri daha da kısıtlanmış oldu. Öte yandan, iktisadî durum büyük ölçüde düzeldiği için, hükûmet yurttaşların yaşam düzeyini yükseltme çabasına girişti. Dışta, Çekoslovakya ile Batı Almanya, 1974 temmuzunda ilişkilerini yeniden düzenleme kararı aldılar.

Askerî tarih

● *1968'deki sovyet askerî müdahalesi*. S.S.C.B. ile 1968 ocağında iktidara gelen Dubçek'in «özgürlükçü» komünist topluluğu arasındaki gerilim sonucunda sovyet silâhlı kuvvetlerinin Çekoslovakya'ya müdahalesi. Kremlin yöneticilerinin Varşova* pakti üyesi ülkeler arasında bir geçiş noktası olan bu ülkeye ne büyük bir stratejik önem verdiklerini gösterir. Önce haziran ayında pakt kuvvetlerinin manevralarıyla, sonra, sovyet birliklerinin ülke topraklarında bir süre daha kalmasıyla yavaş yavaş oluşan askerî harekât 20-21 ağustos 1968 gecesi patlak verdi. Sovyet nakliye uçaklarının Prag-Ruzyne havaalanına indirdiği paraşütçüler, başkenti kısa sürede kontrollarına aldılar. Bu paraşütçü birlikleri pakt üyesi ülkelerin sovyet generali İvan Pavlovski'nin komutasındaki beş orduluk bir grubun öncüsü oldu. Yaklaşık olarak 300 000 kişilik bu birlikler 19 sovyet tümeni, 4 polonya tümeni, 2 macar tümeni, 2 doğu alman tümeni ve 1 bulgar müfrezesinden oluşuyordu. On üç saat içinde, işgal kuvvetlerince önceden saptanan tüm hedef ele geçirildi ve 7 günde (21-27 ağustos) ülkenin her yeri işgal edildi. 18 ekim 1968'de yapılan bir antlaşma Çekoslovakya'daki polonya, doğu alman, macar ve bulgar birliklerinin iki ay içinde ülkeden çıkmasına, ama 70 000 sovyet askerinin geçici olarak kalmasına karar verildi; 1974'te Sovyetler'in Çekoslovakya'da hâlâ 2'si zırhlı olmak üzere 5 tümeni vardır.

● *Çekoslovak silâhlı kuvvetleri*. 1968 olayları sırasında 14 tümenden oluşan ve sovyet birlikleri tarafından hemen saf dışı edilen (ama silâhları ellerinden alınmayan) çek ordusuna, istilâya karşı koymama emri verildi. Kışlalarda kapalı kalan ordu, buhran bittiğinde büyük bir sarsıntı içindeydi ve yeniden sovyet görüşüne körü körüne bağlanması için harcanan tüm çabalara rağmen kendini çok güç toparladı. 1969 ağustosunda ordu, S.S.C.B. askerî müdahalesinin yıldönümü için Prag'da gösteri yapanları dağıtmakla görevlendirildi ve bir ay sonra Varşova paktı üyelerinin Polonya'da yaptıkları manevralarda eski yerini aldı. 6 mayıs 1970'te, S.S.C.B.'ye sosyalizmin tehlikede olduğu her yere müdahale hakkını tanıyan sovyet-çekoslovak antlaşmasının imzalanmasından sonra, orduda genel bir temizlik hareketine girişildi: tüm ordu üyeleri, 1968 ve 1969'daki tutum ve davranışları için sıkı bir sorguya çekildiler.

1974'te, sovyet komutanlığının sıkı denetim altında tuttuğu çekoslovak kuvvetleri, kara ordusunda yirmi dört, hava kuvvetlerinde yirmi yedi ay mecburî askerlik hizmeti için toplanmış aşağı yukarı 200 000 kişiden oluşuyordu.

Kara ordusu'nda (155 000 kişi), 5 zırhlı tü-

sovyet ve çekoslovak yöneticilerinin Moskova buluşması; ortada, Leonid Brejnev ve Gustav Husak

güzel sanatlar

bir çekoslovak filmi için Karel Vaca'nın afişi

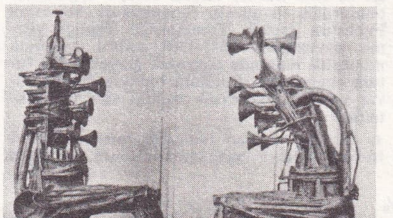

Karel Nepraş'tan «Büyük diyalog» (1966) [Prag Ulusal galerisi]

L'udovit Fulla'nın bir halı resminden ayrıntı «Kızılsarı düvenin hikâyesi» (Prag Ulusal galerisi)

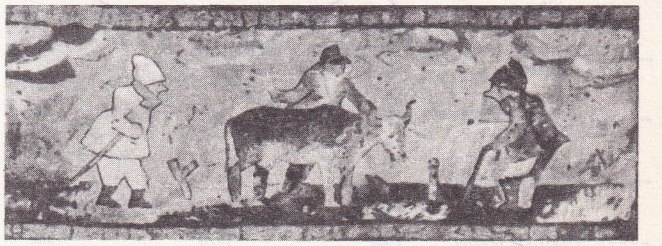

Foto. A.F.P., X (LAROUSSE)

sinema

Juray Herz'den «Ceset yakıcısı» (1968)

Jaromil Jireş'ten «Valéria harikalar ülkesinde» (1970)

men, 5 motorize tümen, 1 havadan indirme alayı vardır; bunların hepsi sovyet gereçleriyle donatılmıştır. *Hava kuvvetleri*'nde (45 000 kişi), 500 savaş uçağı («Mig 15», «Mig 17», «Mig 19», «Mig 21») vardır. Savunma bütçesi G.S.M.H.'nın yüzde 3,8'i olarak hesaplanmıştır.

SİYASÎ KURUMLAR

27 ekim 1968'de Millet meclisi, Çekoslovak Sosyalist cumhuriyetine federal bir yapı kazandıran yasalar dizisini oybirliğiyle onayladı. Slovakya ile çek bölgeleri arasındaki hak eşitliği, bazı görevleri (anayasa sorunları, dışişleri, millî savunma) federal devlete bırakan iki ayrı hükûmet (millî konsey) kurulmasıyla somutlaştı. Millet meclisinin yerini, iki meclisli (Halk meclisi ve Milletler meclisi) bir federal meclis (tek yasama organı) aldı. Halk meclisi tek dereceli oyla seçilen 150 milletvekilini (75'i çek millî konseyi, 75'i slovak millî konseyi tarafından seçilir) kapsar.

EDEBİYAT

Bk. SLOVAK *edebiyatı* ve ÇEK *edebiyatı*, *(Ek)*.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık*. Josef Gocar (1880-1945) Prag'da «Notre Dame noire» evini yaparken kübizmden etkilenmişti; Hradeç Kralove'deki önemli şehircilik çalışmaları (sepicilik okulu, lise v.b.) sırasında ise hollanda konstrüktivizminden esinlendi. Brno sergisiyle (1928) gelen teknik yenilikler (beton iskelet ve cam duvar) birçok binaya uygulandı: bunlardan en güzeli, Slovakya'da Bohuslav Fuchs'un yaptığı Trençianske Teplice yüzme havuzudur. 1945-1969 yılları arasında mimarlık alanında sosyalist gerçekçi bir tutum egemendir. Bununla birlikte, yavaş yavaş yapıların görevsel özelliği ağır basmaktadır.

● *Resim, heykel ve dekoratif sanatlar*. Birinci Dünya savaşından sonra, modern çek resminde birçok akım göze çarpar ama özellikle ikisi oldukça önemlidir. Birincisi görsel eğilimli ressamlar tarafından temsil edilir; izlenimcilik sonrası gerçekçiliğin çeşitli biçimlerini deneyen bu sanatçılar arasında Václav Rabas (1885-1954), Vojtech Sedláçek (doğ. 1892) ve manzara ressamı Josef Broz (doğ. 1904) sayılabilir. İkincisi ise, sanatçının kişiliğine bağlı bir yaratı anlayışını benimseyen akımdır. Bu akımın temsilcileri arasında şair-ressam Jan Zrzavy (doğ. 1890) ile Jindrjich Ştyrsky* *(Ek)* ve Toyen* *(Ek)* gibi gerçeküstücüler, resme ilkelcilikle başlayıp kübizmi deneyen, sonunda gerçeküstücülükte karar kılan Frantişek Muzika (doğ. 1900), 1921'de Fransa'ya yerleşen gravürcü, ressam ve resimleyici Joseph Sima* *(Ek)* sayılabilir. Sirk dünyasından çeşitli görüntüler yansıtan Frantişek Tichy de (1896-1961) grafik sanatlar yoluyla üne kavuştu. Kendine özgü bir dünya görüşünü parlak ve canlı renklerle yansıtmağa yönelen Jan Bauch (doğ. 1898) ise yeni romantik akımı benimsemiş ressamlardandır. Heykel dalında Karel Dvorjak (1893-1950) etkili bir anlatıma ulaşabilmek için biçimleri bilinçli olarak abartır (Paris'teki Père-Lachaise mezarlığında bulunan lejyonerler anıtı). Kübizmi aşan Karel Hladik'in (1912-1967) soyut yapıtlarında lirik bir hava ve yaratıcı bir güç göze çarpar. Slovak heykelcilerinin en çok işlediği konular arasında ulusal isyan vardır. Bu konuyla ilgili anıları, sanatçılar büyük bir duyarlıkla ve son derece ustalıkla işlemişler ve mimarî eserlere uygulamışlardır. Frantişek Gross (doğ. 1909) —anlatımındaki başlıca özellik soyuta yönelik biçimleri ve biçim değişimlerini biraraya toplamasıdır— ve daha lirik olan Frantişek Hudeçek (doğ. 1909) gibi ressamlar çağdaş uygarlığın taşkınlarından esinlenmişlerdir. Jan Kotik'in resimlerinde görülen önemli özellik, eylem istemi ve hareketsel anlatımdır, buna karşılık ressam Zdenek Sykora (doğ. 1920) ve heykelci Hugo Demartini'nin (doğ. 1931) yapıtları akılcı öğelerle ve geometricilikle temellenir. İkinci gerçeküstücü ressamlar kuşağının başlıca temsilcilerinden Josef İstler (doğ. 1919) yapıtlarında gerçeküstü ile non-figüratif resim anlayışını kendine özgü bir biçimde birleştirmeyi başardı. Vaclav Tikal (1906-1965) daha çok gerçeküstücülüğün romantik öğelerinden esinlendi. Mikulaş Medek (doğ. 1927) duygularını anlatabilmek için görüntüsel bir soyutlama sistemine başvurdu. Gerçeküstücülüğü benimseyen en genç sanatçılar arasında şunlar sayılabilir: çağdaş temaları fantastik bir evren içinde işleyen Jiri Anderle (doğ. 1935), Jan Vozniak (doğ. 1933) ve eserlerinde marazî bir gerçeküstücülüğün ağır bastığı Bedrich Dlouhy (doğ. 1932), çağrışımların iç dinamiğini Vurgulayan Roman Erben (doğ. 1940), figüratif eserleri kara mizahla süslü Karel Nepraş (doğ. 1932).

Vladimir Janouşek (doğ. 1922) ve Miloş Chlupaç'ın (doğ. 1920) anıtsal yontuları, çağdaş mimarî yapılardaki geniş boşlukları dolduracak niteliktedir. Olbram Zoubek'in (doğ. 1926) figürleri durgun görünmelerine rağmen insanda hareket duygusu uyandırır.

Bugün Çekoslovakya'da halk sanatından esinlenen Antonin Strnadel (doğ. 1910) ve Eva Bednarova (doğ. 1937) gibi birçok önemli resimleyici bulunmaktadır.

Yine Çekoslovakya'da birçok sanatçı, halıcılık*la *(Ek)* ilgilenir, hattâ bazıları kendi eserlerini kendileri dokur; Antonin Kybal (1901-1973) Cenevre'deki Birleşmiş milletler sarayının halılarını yaptı, Jiri Tichy (doğ. 1924) çeşitli dokuma tekniklerini birleştirerek yeni halıcılık üslûbuna yakın eserler verdi, Marie Vankova (doğ. 1929) mekikle dev örümcek ağları ördü.

Sinema alanındaki çeşitli yapımlar gerçek bir afiş okulunun doğmasına yol açtı. Bu okul dizaynın en yapmacıklı teknikleriyle halk sanatı öğelerini biraraya getirmesi açısından oldukça ilgi çekicidir; afişlerin hem lirik, hem de alaylı bir dili vardır. Belli başlı afişçiler arasında Karel Teissig (doğ. 1923), Karel Vaca (doğ. 1918) ve Zdenek Ziegler (doğ. 1932) sayılabilir. Slovakya'da tanınmış ressamlar arasında şu adlar vardır: Cyprian Majernik (1909-1945), İkinci Dünya savaşından sonra eserlerinde dramatik bir hava görülen Vincent Hloznik (doğ. 1919), yapıtlarının anlamı açısından ulusal ortamdan kopmayan, ayrıca halı çalışmaları da yapan L'udovit Fulla (doğ. 1902). Ayrıca, eserlerinde modern anlatım ile halk folkloru öğelerini birleştiren heykelci Vladislav Kompanek de (doğ. 1927) anılmağa değer.

SİNEMA

1968'de, çekoslovak sineması, yabancı gözlemcilerin gözünde doruğuna ulaşmış gibidir. Çevrilen çok sayıda filim arasında şunlar sayılabilir: *«Yangın var»* (Miloş Forman), *«Arılar vâdisi»* (Frantişek Vlaçil), *«Papazın sonu»* (Evald Schrom), *«Şaka»* (Jaromil Jireş), *«Moravya kroniği»* (Vojtech Jasny), *«Kaçaklar ve göçebeler»* (Juray Jakubisko), *«Topal şeytan»* ve *«Ceset yakıcısı»* (Juray Herz), *«Dita Saxova»* (Antonin Moskalyk), *«Çarşaflar altında fırtına»* (Hynek Boçan), *«Üç kızım»* (Stefan Uher), *«Ben, adalet»* (Zbynek Brynych), *«En güzel çağ»* (Jaroslav Papuşek). Ne var ki, ağustos ayının siyasal olayları ülkenin düşünsel yaşamını altüst etti. Sovyet birliklerinin Çekoslovakya'ya girişinden hemen sonra, bazı tasarıların aksamasına rağmen sinema üretiminin hızı kesilmiş değildi. Asıl buhran «eski düzene dönüş» döneminde ve özellikle 1970'te patlak verdi. En başarılı yapımcılar geçici ya da sürekli olarak sürgüne gönderildi. Daha önce çevrilmiş birçok filmin gösterilmesi yasaklandı. Böylece Jiri Menzel'in *«Telin üzerindeki tarla kuşu»*, Evald Schrom'un *«Yedinci gün, sekizinci gece»*, Juraj Jakubisko'nun *«Kuşlar, öksüzler ve deliler»*, Karel Kachyna'nın *«Kulak»* adlı filimleri Çekoslovakya'da seyirciye sunulamadı. Sinemacılar yeni ideolojik görüşler izlemek zorunda kaldılar ve «yeni dalga» akımı bütünüyle aksamış oldu. Bununla birlikte, 1969'da Vera-Chytilova *«Cennet meyvesi»*ni (Belçika ile ortak yapım), Vlaçil *«Adélaïde»*i, Papuşek *«Ecce homo Homolka»*yı, Zeman *«Komet'in üzerinde»*yi çevirdi. Ancak, bu filimlerle bir çağ kapanmış oldu. İvan Passer, Miloş Forman, Vojtech Jasny, Jan Kadar, Jiri Weiss dış ülkelerden çeşitli görev ve filim çevirme teklifleri alırlar. Çekoslovakya'da kalmayı yeğleyenler ya kendilerine sunulan sözleşmeleri kabul ettiler ya da başka çalışma alanlarına yöneldiler (özellikle tiyatro ve opera yönetmenliği). 1970'te çekoslovak sinemasında büyük bir değişiklik oldu ve çok üstün yetenekli olmayan bazı yönetmenler yeniden kendilerinden söz ettirmeğe başladılar. Bu arada, bazı yönetmenler de siyasetle hiç mi hiç ilgisi olmayan filimler çevirmeyi şart koştular. Bu dönemin en ilgi çekici filimleri arasında özellikle şunları sayabiliriz: *«Valéria harikalar ülkesinde»* (1970) ve *«... Kırlangıçları selâmlıyorum»* (1972) [Jaromil Jireş]; *«Gardiyan»* (1970) [İvan Renç]; *«Beş insan ve bir yürek»* (1971) [Jan Matejovsky]; *«Kraliçe Dorothea'nın oku»* (1970) [Jan Schmidt]; *«Bir tüfeğim olsaydı»* (1971); *«Akça ağaç ve Juliana»* (1972); *«Vâdi»* (1973) [Stefan Uher]; *«Yeniden bataklıklarda zıplıyorum»*

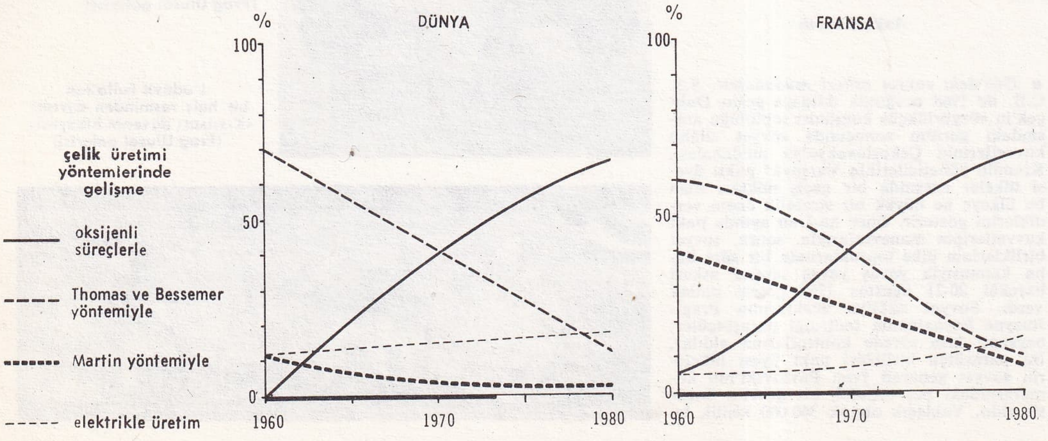

Foto. Ceskoslovensky-Filmexport, J. Kudela (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

(1970); «*Aşk*» (1972), «*Efsane*» (1973) [Karel Kachyna]; *Klara* (1972) [Jiri Krejçik]; «*İhanet günleri*» (1972-1973) [Otokar Vavra]; «*Gaz lambası*» (1971) ve *Morgiana* (1972) [Juraj Herz].

Ne var ki, bu filimler, genellikle üstün nitelikli sayılamaz. Yabancı ülkelerde sayısız başarılar elde etmiş çekoslovak sinemasının, bundan böyle, kesin olarak ulusal bir programla sınırlandırılmış yapımlarla yetineceği sanılmaktadır. (L)

***ÇELEBİ**, Ankara ilinde, Keskin ilçesine bağlı bucak. — 10 222 nüf., bucak merkezi 1 625 nüf., 17 köy (1970). [M]

***ÇELEBİ** (Ali Avni), türk ressamı. — Güzel Sanatlar akademisinden emekliye ayrıldı (1968). [M]

Çelebi camii, Elazığ'da, Eski Pertek'te cami (1570). Keban barajının yapımı sırasında göl alanında kalan cami, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon bölümü tarafından yapılan çalışmalarla (1968) Yeni Pertek'e taşındı (1971). Büyük çapta ve uzak mesafede taşıma işlemi Türkiye'de ilk defa Eski Pertek'teki Çelebi ve Baysungur camileri üzerinde gerçekleştirildi. (M)

***ÇELİK** i. — Coğ. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. Bk. ANSİKL. || *Küçük çelik tesisi*, geleneksel demir-çelik fabrikalarında olduğu gibi çeliğin dökme demirden değil de doğrudan doğruya hazırlanması ve yarı işlenmiş ürünler haline dönüştürülmesi için kurulmuş küçük çapta çelik tesisi: *Küçük çelik tesisleri yılda ortalama 200 000 t, çelik boru ya da haddelenmiş tel üretir*. Bk. ANSİKL.

— Süs. santl. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Coğ. Dünya *çelik* üretimi 1966-1972 arasında hızla artmağa devam ederek, 1966'da 475 Mt'dan 1972'de 628 Mt'a yükseldi. Çelik üretiminde son yılların en önemli olayı ise S.S.C.B.'nin (1972'de 125 Mt'dan çok), A.B.D.'yi (121 Mt) geçerek dünya üreticileri arasında birinci sırayı alması oldu. Japonya'nın üretimi de 1970'e (93 Mt) kadar düzgün bir tempoyla artmağa devam etti ve 1972'de 97 Mt'a yaklaştı. Federal Almanya, yılda 40 Mt'u aşan üretimiyle dördüncülüğünü korur. Bu ülkeyi, her biri yılda 25 Mt kadar çelik üreten İngiltere ve Fransa izler. Çin'in üretiminin de aynı düzeyde olduğu sanılıyor. Üretimleri daha az olan öbür devletler arasında en göz kamaştırıcı ilerleme, 1966-1972 (9,5 Mt) arasında üretimini iki katın üstüne çıkaran ve ihtiyaçlarının büyük kısmını kendisi karşılayabilecek duruma gelen İspanya'nın atılımıdır.

Yeni bir demir-çelik tesisine kavuşan Türkiye'nin çelik üretimi ise 1972'de 1 442 068 tona yükselmişti. (Bk. İSKENDERUN* DEMİR-ÇELİK FABRİKALARI, *Ek.*)

— Metalürji. *Çelik* yapım yöntemlerindeki değişiklikler, oksijenli süreçlerin gitgide çoğalması, elektrik fırınında çelik üreten fabrikaların gelişmesi, küçük çelik tesislerinin kurulmasına olanak hazırlayan sürekli döküm tekniklerinin ilerlemesi ve yapım süreçlerinin otomatikleştirilmesi sonucunda üretim kapasitelerinin artması günümüzde demir-çelik fabrikalarının büyük bir evrim geçirmesini sağladı.

Çelik fabrikalarında uygulanan çeşitli yöntemler, yüksek fırında elde edilen dökme demirin çelik haline dönüştürülmesine dayanır; günümüzde yüksek fırınların üretim kapasitesi, sinterlenerek topak haline getirilmiş ve önceden indirgenmiş olan zengin maden filizlerinin kullanılması sayesinde, büyük tesislerde günde 10 000 tonu aşar. 1960'larda toplam çelik üretimi içinde çok düşük bir yüzdeyi karşılayan oksijenli süreçlerle çelik üretimi, Thomas ve Bessemer yöntemleriyle Martin-Siemens fırınlarında yapılan üretimi ikinci plana itip toplam tonajın üçte ikisine ulaştı. Böylece, çekme saç yapımında kullanılan en iyi kalite yumuşak çelikler oksijenli süreçler sayesinde Martin yönteminden çok daha düşük bir maliyet fiyatıyla elde edilebildi. Bu yöntem paslanmaz çelik üretimine de elverişlidir. Öte yandan, demir-çelik fabrikalarında, yeni gaz giderme teknikleriyle yüksek kaliteli alaşım çeliklerinin ve özel çeliklerin yapımına, ayrıca küçük çelik tesislerinde önceden indirgenmiş zengin filizler ve hurda demir kullanarak âdi çeliklerin hazırlanmasına olanak veren elektrik arkı fırınlarının kullanılmasında ilgi çekici gelişmeler oldu. Bu gelişmede en büyük pay, özgül gücü 100 tonluk bir kapasite ile bir ton çelik için 500 kVA'e ulaşan yeni bir ark fırınına düşer; klasik ark fırınlarının gücü ise 200 kVA, kapasitesi 40 tondur. Elektrik çeliği üreten fabrikalarda, gelişme halinde olan yeni bir yöntemden yararlanılır: elektrik akımını ileten curuf halindeki çelik, tükenir elektrotlu özel bir ark fırınında yeniden eritilir; bileşimindeki katkı maddesi oranı düşük olan özel takım çeliklerinin yapımında bu yöntem, vakumlu ark fırınlarında yeniden eritme yöntemiyle rekabet halindedir. Büyük sanayi düzeyinde çeliğin sürekli dökümü, tomrukların sıcak haddelemeyle inceltilmesi gereğini ortadan kaldırdığı için çelik sanayiinin en büyük evrimlerinden biri oldu; böylece yassı kütüklerin, çubukların ve boruların doğrudan doğruya dökümü yapılabiliyor.

Dökme demir elde etmek için maden filizlerinin dolaysız indirgenmesini amaçlayan çeşitli yöntemler sanayide henüz deneme evresindedir ve şimdilik hiç biri yüksek fırınla rekabet edecek duruma ulaşamamıştır. Bunun la birlikte bu dolaysız indirgeme yöntemleri, yeni yeni kurulmağa başlayan küçük çelik tesislerinde çeliğin doğrudan doğruya üretilmesini sağlar.

● *Küçük çelik tesisleri.* Geleneksel bir demir-çelik fabrikasında dökme demir yapımı için yüksek fırınlar, dökme demiri çeliğe dönüştürmek için fırın ya da konvertörler, sıcak ve soğuk haddeleme tezgâhları bulunduğu ve yılda 3 ilâ 4 milyon ton çelik üretildiği halde, çok daha küçük çapta aygıt ve tezgâhlarla donatılmış olan bir *küçük çelik tesisi*, dökme demir yapımına girişmeksizin doğrudan doğruya çelik üreterek yılda ancak 100 000 ilâ 400 000 t kadar yarı işlenmiş çelik ürünleri, örneğin profile çelik, haddelenmiş tel, çelik boru ya da şerit üretir. Bir küçük çelik tesisinde genellikle şu birimler bulunur:

— hurda demir, başka madensel yükler ya da önceden indirgenmiş derişik ürünlerle (bileşiminde yüzde 90 demir bulunan topaklar) beslenen, 80 ilâ 400 ton kapasitede bir arklı elektrik fırınından ya da derişik demir filizlerini indirgeyici bir gazla doğrudan doğruya indirgeyen fırınlardan oluşan bir çelik üretim birimi;

— çelik takozlar, yassı kütükler, boru yapımında kullanılacak yuvarlak çubuklar halinde yarı işlenmiş ürünleri sürekli ve dolaysız yoldan elde etmek için çeliğin büyük kalıplara dökülerek tomruk biçiminde hazırlanmasını ve sıcak haddelemeyle inceltilmesini gerektirmeyen sürekli döküm birimi;

— sürekli ya da kesintili, sıcak ya da soğuk haddelemeyle (profile çelik, şeritler, kalın saçlar, raylar v.b.), çekme işlemiyle (borular, çelik teller) yarı işlenmiş ürünlerin hazırlandığı bir imalât birimi.

Küçük çelik tesisleri hammadde kaynaklarının ya da limanların yakınında değil, genellikle tüketim bölgelerinin yakınında kurulur. Maden filizlerini doğrudan doğruya indirgeme, deriştirme ve ön indirgeme, bir ton çelik için 500 kVA'lik bir güç sağlayan çok yüksek güçlü ark fırınlarında eritme, sürekli çelik döküm ve haddeleme tekniklerinin gelişmesi küçük çelik tesislerinin de hızla gelişmesini sağladı.

— Süs. santl. Parlak ve pürüzsüz yüzeyiyle *paslanmaz çelik*, çağdaş süsleme sanatlarında önemli bir yer tutar. Şu son yıllarda mobilya yapımında temel gereçlerden biri haline gelen bu madde önceleri yalnız masa ve iskemle ayaklarında kullanılırken sonradan tümüyle çelikten yapılmış mobilyaların doğmasına yol açtı. Çelik mobilyaların en büyük özelliği, çoğu zaman yalın çizgilerle geniş düzgün yüzeylere ağırlık verilmesidir, fakat zaman zaman ilginç bir biçimde eski tekniklerden de yararlanılır: gömme işi mobilyaları andıracak şekilde parlak kaygan yüzeylerle donuk yüzeylerin birarada kullanılması; «elmas uçlu kalem»le işlenmiş dolap kapakları, hasır işi gibi birbirinin üstünden alıntından geçirilmiş enli çelik şeritlerden oluşan iskemleler.

İç süslemede ise çelik artık kumaşın yerine kullanılıyor: değişik biçim ve renklerdeki küçük çelik levhalar birleştirilerek, bir odayı birkaç bölmeye ayırmak ya da yalnızca süslemek amacıyla kullanılan değişik türden bir perde gibi değerlendiriliyor. Ayrıca bazı yapıların dış duvar kaplamalarında da çelikten yararlanılıyor. (LM)

ÇELİK (Edip), türk hukukçusu (Samsun 1921). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi; aynı fakülteye asistan (1948), doçent (1955), profesör (1963) oldu; Fransa, Almanya, İsviçre ve A.B.D.'de araştırmalar yaptı; Paris'te Institut des Hautes Etudes Internationales'de uluslararası hukuk ve türk hukukunda antlaşmaların yapılışı konusunda dersler verdi; çeşitli gazetelere makaleler yazdı; *Akşam* gazetesinde başyazarlık yaptı (1960-1961). Başlıca eserleri: *Devletler hukukunda diplomatik melce* (1956); *100 soruda Türkiye'nin dış politika tarihi* (1969); *Milletlerarası hukuk* (2 cilt, 1969-1971). [M]

ÇELİKBAŞ (Fethi), türk siyaset adamı (Burdur 1912). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1937); Siyasal Bilgiler fakültesine doçent ve profesör oldu. Burdur'dan Demokrat parti milletvekili seçildi (1950); devlet bakanı (1953) ve iktisat bakanı (1954) oldu; basına ispat hakkı tanınması görüşünü savunan öbür arkadaşlarıyla birlikte Demokrat partiden ayrılarak Hürriyet partisinin kurucuları arasında yer aldı (1955); 1957 seçimlerinde Hür. P.'den meclise giren tek üye oldu; 27 Mayıs'tan sonra C. H.P.'ye girdi; İnönü'nün ilk koalisyon kabinesinde sanayi bakanlığı yaptı (1961-1962); Güven partisine geçti (1968); Talu hükûmetinde gümrük ve tekel bakanı oldu (1973-1974). [M]

***ÇELİKHAN**, Adıyaman iline bağlı ilçe. — 17 037 nüf., ilçe merkezi 5 056 nüf. (1975). [M]

Çelik tekne sanayii. Bk. TERSANE, *Ek.*

***ÇELİŞİK** sıf. — Mat. *Çelişik bağıntı*, hem doğru, hem yanlış olan bağıntı. || *Çelişik kuram*, çelişik bir bağıntı üstüne kurulmuş kuram. (L)

***ÇELTİK** i. — ANSİKL. Türkiye'de en çok *çeltik* üreten iller: Çorum (28 600 t), Edirne (14 901 t), Samsun (10 700 t), Bursa (8 049 t), Adana (5 777 t); yıllık üretim 122 000 tondur (1972). [M]

***ÇELTİK**, Konya ilinde, Yunak ilçesine bağlı bucak. — 8 608 nüf., bucak merkezi 2 296 nüf., 7 köy (1970). [M]

***ÇELTİKÇİ**, Ankara ilinde, Kızılcahamam ilçesine bağlı bucak. — 8 208 nüf., bucak merkezi 673 nüf., 33 köy (1970). [M]

***ÇELTİKÇİ**, Burdur ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 525 nüf., bucak merkezi 2 363 nüf., 7 köy (1970). [M]

***ÇEMİŞKEZEK**, Tunceli iline bağlı ilçe. — 14 265 nüf., ilçe merkezi 3 047 nüf. (1975); 49 köy (1970). [M]

ÇEN HSİ-LİAN, çinli siyaset adamı (Hupey 1910). Kızılordu üniversitesinde öğrenciydi (1931-1932), Uzun Yürüyüş'e katıldı (1934-1935). 1949'da Çungking belediye başkanı oldu. 1954'te savunma meclisi üyesi, 1956'da merkez komitesine yedek üye seçildi, 1959'da da Şın-yang (Liaoning) bölgesi komutanlığına getirildi. Komünist partisinin IX. kongresinde (nisan 1969) siyasal büroya seçildi ve partinin X. kongresinde (ağustos 1973) yeniden aynı göreve getirildi. 1975 ocağında Millet meclisince seçilen yeni hükûmette başbakan yardımcılarından biridir. (L)

ÇEN PO-DA, çinli siyaset adamı ve marksist kuramcı (Fu-kien ili 1904). 1927'de Çin Komünist partisi üyesi oldu, bir süre Pekin'de ders verdi (1930), sonra Yen-Ngan komünist hükûmetine katıldı ve Mao Çe-tung'un siyasî sekreteri oldu; *Mao Çe-tung'un düşüncesi, Mao Çe-tung ve Çin devrimi* adlı kitapları yayımladı. Tarihçiydi (*Stalin ve Çin devrimi*, 1953), *Academia Sinica*'nın ikinci başkanı, daha sonra partinin resmî ideoloğu ve *Kızıl Bayrak* adlı kuramsal derginin yazı işleri müdürü oldu (1958). Uzun süre Pekin üniversitesinde profesör olarak görev alan Çen Po-da mayıs 1967'de «Kültür devrimi»nden hemen sonra rek-

tör seçildi. Kültür devrimine önemli katkıda bulundu. 1946'dan bu yana Komünist partisi merkez komitesi üyeliğini sürdüren Çen Po-da 1966'da Siyasî büro üyesi seçildi, ayrıca «Kültür Devrimi topluluğu» başkanlığına atandı ve bu görevle «Kültür devrimi»nden sonra doğan hizmet hiyerarşisinin en yüksek basamaklarına ulaştı. Kiang Çing'in yardımcılarından biriydi, ama 1971'de siyaset alanından ayrıldı. Çok sonra iktidarı ele geçirmek için Lin Piao ile birlikte Mao Çe-tung'a komplo hazırlamakla suçlandı. Komünist partisinin X. kongresi (ağustos 1973) sırasında «Kuomintang'cı, komünizm aleyhtarı, Troçki'ci, dönek, gizli ajan ve revizyonist» olarak suçlandı ve tüm görevlerinden uzaklaştırıldı. (L)

***ÇEN-Yİ** veya **ŞIN-Yİ,** çinli mareşal ve siyaset adamı. — (öl. Pekin 1972). [L]

***ÇERÇİLER,** Sinop ilinde, Durağan ilçesine bağlı bucak. — 9 605 nüf., bucak merkezi 1 027 nüf., 15 köy (1970). [M]

Oldrih ÇERNIK

ÇEREPNİN (Aleksandr Nikolayeviç), rus bestecisi (Petersburg 1899). Piyano için birçok parça besteledi. Paris okulunun etkisinde kaldığı gibi Çin ve Japonya'da incelediği Uzakdoğu müziklerinin etkisinde de kaldı. Yeni eserleri arasında özellikle armonika ve orkestra için yazdığı bir konçerto (1953), orkestra için *Kaybolan flüt* (1954), *mi* 4. senfoni (1957), orkestra için *Georgiana* (1959), akordiyon için bir *Partita* (1961) ve piyano için bir 2. sonat (1962) sözü edilmeğe değer. Piyano için bestelediği *Altıncı konçerto*'su 1972'de seslendirildi. (L)

***ÇERKEŞ,** Çankırı iline bağlı ilçe. — 22 454 nüf., ilçe merkezi 3 751 nüf. (1975). [M]

***ÇERKEZKÖY,** Tekirdağ iline bağlı ilçe. — 16 065 nüf., ilçe merkezi 8 432 nüf. (1975). [M]

***ÇERMİK,** Diyarbakır iline bağlı ilçe. — 38 293 nüf., ilçe merkezi 9 721 nüf. (1975); 65 köy (1970). [M]

ÇERNİK (Oldrih), çekoslovak siyaset adamı (Ostrava 1921). Bir madencinin oğluydu; maden işçisi olarak çalıştı (1937-1949), 1945'ten sonra Çekoslovak Komünist partisi üyesi oldu ve bir süre parti sekreterliği yaptı (1956-1960). 1958'de merkez komitesi üyesi seçildi, daha sonra sıvı yakıtlar ve enerji bakanlığına getirildi (1960-1963), planlama komisyonu başkanlığından (eylül 1963 - nisan 1968) sonra haziran 1966'da prezidyum üyesi seçildi ve Lenart'dan sonra hükûmet başkanı (konsey başkanı) [8 nisan - 29 aralık 1968 ve 1 ocak 1969 - 28 ocak 1970] oldu. Dubçek'in dostuydu, onunla aynı tarihte (20 ağustosu 21 ağustosa bağlayan gece) Ruslar tarafından tutuklanarak Moskova'ya götürüldü; 26 ağustosta S.S.C.B. ile işbirliği paktını imzaladıktan sonra serbest bırakıldı. «Sovyet birliklerinin Çekoslovakya'da geçici olarak kalması»nı onaylayan antlaşmayı 16 ekimde Kosigin ile Prag'da imzaladı; kasım ayında kendisini liberalizm yanlısı olmakla suçlayan bazı komünistlerin saldırısına uğradı, bunun üzerine 29 aralık 1968'de istifa etti. Temmuz-ağustos 1968'de S.S.C.B. aleyhine alınmış kararları feshederek yeni bir hükûmet kurdu (1 ocak 1969). Gerçekten de Gustav Husak ve Ludvik Svoboda gibi S.S.C.B. ile uzlaşmağa hazır olan Çernik «Prag baharı» yöneticileriyle sürdürdüğü dayanışmaya son verdi ve 1969'da Moskova'ya giderek sovyet yöneticileriyle iktisadî bir antlaşma imzaladı. Daha sonra 10-11 aralık 1970'te yapılan Çekoslovak Komünist partisi komite toplantısında partiden çıkarıldı ve 28 ocak 1970'te yerine L'ubomir Strugal getirildi. (L)

Sedat ÇETİNTAŞ

***ÇEŞME,** İzmir iline bağlı ilçe. — 11 582 nüf., ilçe merkezi 5 228 nüf. (1975); 7 köy (1970). [M]

Çeşme Silâh müzesi, Çeşme kalesindedir; Osmanlılara ait silâhlar, gemi topları ve zırhlar sergilenir. Müzedeki eserler arasında Abdülaziz'in avlarda kullandığı altın ve gümüş kakmalı tüfeğiyle Ruslar tarafından Navarin'de batırılan osmanlı donanmasının topları da yer alır. (M)

***ÇETİNE,** Yugoslavya'da şehir. — Elektrikli ev âletleri. (L)

***ÇETİNKAYA,** Sıvas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. — 9 426 nüf., bucak merkezi 3 965 nüf., 18 köy (1970). [M]

ÇETİNTAŞ (Sedat), türk mimarı ve mimarlık tarihçisi (Arapkir 1889 - İstanbul 1965). Sanayii Nefise mektebini bitirdi; bir süre Bursa fen işlerinde çalıştı; türk mimarlığının önemli anıtlarını kapsayan rölöve sergisini açtı; Maarif vekâleti hars müdürlüğüne girdi. Atatürk'ün direktifiyle eski eserleri ve anıtları koruma heyetini kurdu; araştırmaları ve kazılarıyla önemli anıtlar hakkında bilgi sağladı; Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler bölümünden emekli oldu (1954). 1957 seçimlerinde Demokrat partiden milletvekili seçildi (1957-1960). 27 Mayıs devriminden sonra Yassıada yargılamalarında beraat etti (1961). Başlıca eserleri: *Saray ve kervansaraylarımız arasında İbrahim Paşa sarayı* (1939); *Türk mimarî anıtları (Osmanlı devri), Bursa'da ilk eserler* (1946); *Bursa dârüşşifası* (1952); *Türk mimarî anıtları (Osmanlı devri), Bursa'da Murad I ve Bayezid I binaları* (1952); *Sıvas dârüşşifası* (1953); *Yeşil cami ve benzerleri cami değildir* (1958). [M]

***ÇEVİRİ** i. — Bilişim. *Çeviri dili,* bir bilgisayarın simgesel makine dili: *Çeviri dili her bilgisayar modeli için kendine özgüdür.* || *Koşullu çeviri,* çeviricinin yorumladığı sözde komutların (ya da çeviri komutlarının) denetimi altında bazı parametrelerin değerine göre belli bir komut sırasını çevirmek ya da çevirmemek olanağı. (L)

***ÇEVİRİCİ** i. — Bilişim. Basit simgesel dilde yazılmış programları bilgisayar diline çeviren programlama sistemi; bu sistemde, simgesel dildeki sıralı bir komut çoğu zaman bilgisayarın kapsamındaki bir komuta karşılık düşer. (Çeviriciler büyük komutları tanıyabilir ve bu komutlardan yararlanarak bir komut sırası hazırlayabilir. Bazı çeviriciler, kullanılışı daha elverişli olan bir büyük dile dayanarak belirli bir alana özgü büyük komutlar yaratma olanağı da sağlar.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. *Çevirici,* büyük komut olanaklarına sahip çeviri dillerini çevirdiği zaman bazen *büyük çevirici* adını alır; en çok karşılaşılan çevirici tipi de budur. Eşanlamlısı olan *özdevimli* kodlayıcı deyimi çok seyrek kullanılır. Çeviriciye verilmiş programa *kaynak program* ya da *başlangıç programı* denilir. Çeviricinin yaptığı programa ise *sonuç program* veya *amaç program* adı verilir. Çeviricilerin çoğu iki aşamada çalışır, yani simgesel dilde yazılmış kaynak programın tümünü iki ayrı bölümde ele alarak tarar. İlk taramada komutların sözdizim kurallarına uygun olup olmadığı incelenir ve programlanmış işlemler gözden geçirilir; bu aşamada çevirici, programda kullanılan ve alfabe sırasına göre sınıflandırılmış olan tanıtıcıların (kimlik belirleyicilerin) çizelgesini hazırlar; çizelgede her tanıtıcının değeri veya bu değeri hesaplamağa yarayan bir not bulunur. İlk tarama sonunda bütün tanıtıcılar bir değer alır (adres veya veri). İkinci tarama asıl çeviri evresidir. Her simgesel komut, ilk tarama sonunda çeviricinin operandlara (adresler) verdiği değere karşılık düşen ikili makine-komut diline çevrilir. Programcı birtakım özel komutlarla *(sözde komutlar)* çeviricinin çalışmasına yön verir. Sonuç program her ne kadar ikili makine-komutlardan oluşsa da, genellikle bilgisayarda hemen kullanılmağa hazır bir biçimde değildir. Bellekte yerine konabilmesi ve uygulanması için baskı* *(Ek)* programından ve yükleyici*den *(Ek)* geçmesi gerekir.

◆ Sıf. — Bilişim. *Çevirici program,* bir sözlükteki herhangi bir kelimeye başka bir sözlükteki bir başka kelimeye karşılık bulan ya da, daha genel olarak, bir dizi harfi başka bir harf dizisine dönüştüren program: *Derleyici bir çevirici programdır.* (L)

***ÇEVİRMEK** geçl. f. — Bilişim. Çeviri dilinde yazılmış bir programı makine diline dönüştürmek. (L)

***ÇEVRE** i. — Bilişim. *Çevre birimleri,* ana birim (merkez ünite) dışında, bir bilgisayarı oluşturan bütün birimler. (ÇEVREL ve ÇEVRESEL birimler de denir.)

— Biyol. ve Ekoloji. Bir hayvan, bitki ya da insan topluluğunun yaşamasını ve üremesini sağlayan fiziksel (sıcaklık, basınç, tuzluluk, güneş alma durumu, günlük, yıllık ritimler v.b.), kimyasal (havanın, suyun, toprağın, besinlerin bileşimi) ve biyolojik (avlanma, avlama, rekabet, asalaklar v.b.) etkenlerin tümü. (Çevrenin incelenmesini konu alan bilim *ekoloji*'dir.)

— ANSİKL. Dünyanın nüfusu 1950'de 2,4 milyar, 1970'te 3,5 milyardı. Bu duruma göre nüfus her otuz yılda bir kat artmaktadır. Bu artışı yavaşlatacak herhangi bir tedbir alınmazsa, iki yüzyıl sonra nüfusu 200 milyarı bulacak demektir. Bu hızlı nüfus artışı hem doğal kaynakların tüketimini, hem de kentleşmeyi hızlandırır. Üretime yarayan yenilenebilir kaynakların en önemlisi *toprak*'tır; bu nedenle toprağın korunması çok önemlidir. Toprak bir bitki örtüsüyle rüzgârdan, yağmurdan ve güneşten doğal olarak korunmuştur; fakat toprak üzerindeki bu koruyucu örtüyü ortadan kaldıran hayvancılık ve tarım toprak aşınmasını kolaylaştırır. Toprak aşınmasının az ya da çok oluşu iklim koşullarına bağlıdır: döneceler arası bölgelerde aşınma ılıman bölgelerdekinden daha çok olur. Nitekim Üçüncü Dünya ülkelerinin yer aldığı bu bölgelerde tarımın gelişmesi, dolayısıyla toprağın çıplaklaşması daha yakın zamanlara rastladığı halde daha hızlı bir gelişme göstermiştir.

İkinci kaynak *tatlı su*'dur. Bir ülkenin tatlı su sıkıntısı çekmemesi, yerüstü su ağının düzenliliğine ve yeraltı su kaynaklarının bolluğuna bağlıdır. Bitki örtüsünün yok olması suların toprak altına sızmasını azaltır ve suyun derelerle akıp gitmesine yol açar; bu yüzden Üçüncü Dünya ülkelerinde yağmur yağdığı zaman korkunç taşkınlar, yağmur yağmadığı zaman da büyük kuraklar görülür.

Demek ki bir ülkede her yana dağılmış bir bitki örtüsünün korunması çok önemlidir. Oysa insanoğlu, bir yandan ekili tarlaların alanını artırmak, öte yandan gerek enerji kaynağı, gerek sanayiye hammadde (özellikle kâğıt hamuru) sağlamak için ağaçları keserek bu örtüyü yok etmekten çekinmiyor.

Ekolojik dengeyi bozmamak için yaban hayvanlarının korunması da gereklidir. Bununla birlikte direy örtüsü çeşitli nedenlerle yavaş yavaş tükeniyor; tarım alanlarının genişletilmesi, hayvancılık, kentleşme, avcılık ve balıkçılık, zararlı ya da hastalık taşıyıcı sayılan türlerin boşu boşuna yok edilmesi bu nedenlerin başında gelir. İnsanların sanayi etkinliği de sonunda *çevre*'nin bozulmasına yol açıyor. (Bk. KİRLENME, *Ek.*)

Fakat insanların etkinliği bir başka yönden de çevrenin bozulmasında rol oynar. Tarım ürünlerinde verimi artırma endişesi, böcek öldürücü zehir ve ilâçların aşırı miktarlarda kullanılmasına yol açıyor, oysa bu ilâçlar hem doğadaki biyolojik dengeyi bozabilir, hem de insanlar için tehlike yaratabilir. Kaldı ki insanlar sürekli olarak çevre koşullarının etkisi altındadır: gürültü, çalışma ritmi, yaşanılan yerlerin doğal güzelliğini kaybetmesi günden güne insanoğlunun karşısına çetin sorunlar olarak çıkıyor.

◆ Sıf. — Bilişim. *Çevre birim,* bir bilgi işleme grubunun parçası olan ve ana birimden uzak bir yere yerleştirilerek, bilgilerin belleğe işlenmesinden çok özellikle dış ortamla bağlantı kurmak için kullanılan aygıt: *Kart okuyucular, yazıcılar birer çevre birimdir.* (L)

***ÇEVREL** sıf. — Bilişim. *Çevrel birim. Eşanl.* ÇEVRE* *birimi, Ek.*

***ÇEVRESEL** sıf. — Çağdaş santl. *Çevresel sanat,* seyirciyi az çok düzenli öğeler arasında bırakarak yeni bildirişim koşulları düzenlemek, seyirci-yapıt arasında yeni ilişkiler oluşturmak ve yapıtı değiştirebilecek yeni tepkiler yaratmak amacıyla gerçekleştirilen sanat eserleri.

— ANSİKL. *Çağdaş sanat,* resim, heykel, mimarlık, müzik, sinema, ışık oyunları v.b. çeşitli geleneksel sanatları, özgüllüklerini aşarak, çeşitli düzenlemelerde biraraya getirir. Bu düzenlemeler, sanatçının uzun ve değişmez çalışmaları sonucunda gerçekleşir. Edward Kienholz ve George Segal, Claes Oldenburg, Martial Raysse'nin *pop'art* veya *yeni gerçekçilik* akımına yerleştirilebilecek bazı yapıtları hep bu türdendir. Happening* akımı ise zaman değişikliğine

Foto. Parimage (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

uyarak belli çevresel sanat ürünlerinin doğmasına yol açmıştır. Bunlar bir gösteri ya da tören niteliğinde, tamamıyla rastlantısal, yapıta katılan seyircinin girişkenliğine kalmış çevresel sanat ürünleridir. Bu yapıtlar yalnızca, olayın oluş süresi içinde bir gerçeklik kazanır. Wolf Vostell'in eylem*leri gibi bazı eylemler de aynı doğrultudadır. Her türlü anlatımcılık ve her türlü Dada'cı ve gerçeküstücü anıdan uzak olan bir başka akım da çevresel sanatın görsel işlevine önem verir. Sözgelimi, Lucas Samaras, Luc Peire ya da Yayoi Kusama'nın yapıtlarında hep bu yan ağır basar, yine mimarî kaygılarla yola çıkan bu sanatçılar çalışmalarında bazı dizayncıların (bk. DİZAYN, *Ek*) araştırmalarından da yararlanırlar. Yine çalışmalarını bu akım doğrultusunda sürdüren ve bazı kinetik deneyleri özümleyen, Almanya'da Zero, İtalya'da «T» ve «N», Fransa'da Görsel Sanat Araştırma grubu gibi topluluklar ve Carlos Cruz-Diez ve Nicolas Schöffer gibi sanatçılar, günümüzde toplumsal ve şehirleşme verilerine uyabilen yeni bir sanat kurma çabasıyla teknik yöntemlerden (ışık v.b.) yararlanırlar. Jean-Michel Sanéjouand ve Constant gibi sanatçılar ise ya sıkı sıkıya şehirciliğe bağlı kalırlar ya da sözgelimi Gérard Titus-Carmel'in bazı yapıtlarında bulunan «koku» öğesi gibi az başvurulan bileşkelerden yararlanırlar. Çevresel sanat ürünleri arasında «oturulabilir» (Etienne-Martin, Jean Dubuffet), «dıştan bakılır» (Niki de Saint-Phalle) ya da «içine girilebilir» (Jesus Rafael Soto) gibi yontular veya sunuluş biçimlerine göre «çevreleyici» yapıtlar (Dan Flavin, François Morellet ve bazen de Piotr Kowalski) vardır. Yapıştırma veya birleştirme gibi tekniklerden olduğu kadar bir gösteri anlayışından hareket eden çevresel sanat, genel olarak uzmanlaşmanın sınırlarını zorlayan bir eğilim görünümündedir ve amacı yapıt ile seyirci arasında yeni bir ilişki kurarak, yaşam ve sanat arasında bir geçişme sağlamaktır. (L)

***ÇEVRESEL** sıf. — Bilişim. *Çevresel birim. Eşanl.* ÇEVRE* *birimi, Ek.*

Çevre tiyatrosu, Altan Erbulak, Metin Serezli ve arkadaşlarının önayak olmasıyla Kocamustafapaşa'da (İstanbul) kurulan Çevre tiyatrosu perdesini *Yüzsüz Zühtü* adlı bir güldürüyle açtı (6 ekim 1971); güldürü yoluyla halka yaklaşmak amacını güden tiyatroda *Necati Bey'i görmek istiyorum, Deli deli tepeli* gibi oyunlar sahnelendi. (M)

***ÇEVRİM** i. — Bilişim. *Bellek çevrimi,* bir bilgisayarın bellek öbeği üzerinde art arda iki işlem arasında geçen en kısa zaman süresi: *Magnetik çekirdekli bellekte, bellek çevrimi okuma ve yazma sürelerinin toplamına eşittir.* || *Program çevrimi,* çevrimden çıkış koşulu gerçekleşinceye kadar art arda birçok defa uygulanan bir programın komut sırası: *Programın tekrarı sırasında bir hesabın hiç bir değişiklik yapılmadan aynen, tekrarlanmasını önlemek için, program çevriminde, değeri her hesap çevriminde değişen bir parametrenin bulunması gerekir.* || *Temel çevrim,* bir hesap makinesi ya da bir bilgisayar biriminin çalışmasının dayandığı zaman birimini oluşturan temel zaman aralığı süresi: *Eşzamanlı hesap makinelerinde bütün işlemlerin bir temel çevrim süresi vardır.*

— Mat. *Bir grafın çevrimi,* bitiş tepesinin başlangıç tepesiyle çakıştığı sonlu zincir. || *Temel çevrim,* tepelerinden her biriyle ancak bir defa kesişen bir grafın çevrimi. (L)

***ÇIĞ** i. — Elektron. Bir yarı iletkenler sisteminde, atomların iyonlaşması sonucu akımın birdenbire artması.

— ANSİKL. P ve N gibi iki yarı iletkenin bağlantısına ters bir gerilim uygulandığında, P elementinden N elementine elektron geçişi başlar. Eğer uygulanan gerilim belli bir değeri aşarsa, akım çok büyük bir hızla artar; yeterli bir hızla hareket eden her elektron atomlara çarpa çarpa sonunda pek çok atomu iyonlaştırır, serbest kalan elektronlar da gidip başka atomları iyonlaştıracağından olay bir yığılma özelliği taşır ve gazların iyonlaşması olayına benzetilebilir. *Zener diyotları* denilen bazı diyotlar uygulanan ters gerilimin belli bir değere ulaşmasıyla başlayan bu *çığ* olayından yararlanabilmek üzere hazırlanmıştır; ters gerilimin belli bir değere ulaşmasıyla diyoruz, çünkü denetlenmediğinde bu çığ olayı bağlantının bozulmasına yol açabilir. (L)

***ÇIĞLI,** Hakkâri ilinde, Çukurca ilçesine bağlı bucak. — 2 156 nüf., bucak merkezi 391 nüf., 4 köy (1970). [M]

***ÇIKARMA** i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Çıkarma gemisi.* Çok uzak mesafelere askerî müdahale olanağı bulabilmek için amfibi kuvvetlere sahip olma zorunluluğu, İkinci Dünya savaşı sırasında L.S.T.'lerle (*landing ship tank,* savaş tanklarını karaya ulaştıran çıkarma aracı) geçiştirilen çıkarma teknelerinin taşınması sorununa gitgide daha büyük bir önem kazandırdı. Ve böylece çıkarma araçlarını taşıyan gemiler, bir kapıyla denize açılabilen büyük bir yüzer havuzun çevresinde inşa edilmiş büyük tonajlı gemiler haline geldi. İngilizlerin 11 000 tonluk *Fearless* ve *Intrepid*'i (1967) ile Fransızların *Ouragan* (1965) ve *Orage* (1968) çıkarma gemileri bu türdendir. *Ouragan* ve *Orage,* her birinde 11 tank bulunan 250 tonluk 2 *tank ve piyade çıkarma aracını* ya da 18 tane malzeme taşıma aracını (*landing craft mechanized* ya da L.C.M.) taşıyabilir.

A.B.D.'de 1962 ve 1971 yılları arasında, tonajları 8 000 ile 11 000 t arasında değişen ve 900 piyade eri, 2 000 t yük, 6 ağır helikopter ve 9 L.C.M. taşıyabilen *landing platform dock*'lar (L.P.D.) hizmete girdi. Amerikan deniz kuvvetleri 1972'de, gene L.P.D. grubundan sayılan 40 000 tonluk *landing helicopter assault*'u (L.H.A.) gerçekleştirdi; bu gemi, L.S.T.'lerin refakatinde 1 800 kişilik bir deniz birliğini tüm silâhlarıyla birlikte karaya çıkartabilir. (L)

***ÇIKIŞ** i. — Mat. *Bir çoklu grafın çıkışı,* bu çoklu grafın, hiç bir yayın başlangıç ucu olmayan, buna karşılık çoklu graftaki en az bir yayın bitiş ucu olan tepesi. (L)

***ÇILDIR,** Kars iline bağlı ilçe. — 36 493 nüf., ilçe merkezi 2 203 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

Çıldırın hüyleri veya **Hüytepeler** ya da **İkiztepeler,** Keban barajı göl alanında Arapkir deresi yakınında höyükler. Prof. Kılıç Kökten tarafından kazılar yapıldı (1970-1971); dereye yakın ve baraj suyu altında kalacağı bilinen I numaralı höyüceğin tepesinde açılan çukurun 1 m derinliğinde, içi taşlarla dolu bir oda, yıkık bir ocak, seramikler, çakmaktaşından âletler, bir gürz ve balta ortaya çıkarıldı; ocak kenarındaki Eski Bronz çağına ait çocuk oyuncakları olduğu sanılan küçük yuvarlak çakıllar ilgi çekicidir. (M)

***ÇINAR,** Diyarbakır iline bağlı ilçe. — 30 104 nüf., ilçe merkezi 4 932 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

ÇINAR (Hüseyin Vasıf), türk siyaset adamı (İzmir 1895 - Moskova 1935). Hukuk fakültesinde okudu; Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine Reddi İlhak cemiyetini kurdu ve Mustafa Necati ile birlikte Balıkesir bölgesindeki Kuvayı Milliye'ye katıldı; Balıkesir'de çıkan *İzmir'e Doğru* gazetesinde Kurtuluş savaşını destekleyen yazıları yayımlandı. Millet meclisine Saruhan (1923-1927) ve İzmir milletvekili olarak giren Çınar İstiklâl mahkemesi savcılığı (1927-1931), millî eğitim bakanlığı (1924 ve 1929), Prag'da (1925-1927), Budapeşte'de (1928) elçilik, Roma (1932-1934) ve Moskova'da (1934-1935) büyükelçilik yaptı; Moskova'da görevliyken öldü. Çınar «Tevhidi Tedrisat» (Öğretimin Birleştirilmesi) kanununun çıkarılmasında önemli rol oynadı ve bu kanunu ilk uygulayan bakan oldu. (M)

***ÇINARCIK,** İstanbul ilinde, Yalova ilçesine bağlı bucak. — 6 741 nüf., bucak merkezi 2 067 nüf., 7 köy (1970). [M]

***ÇING-COU,** Çin'de şehir, Ho-nan'ın başkenti. — Arkeol. Şehrin 1953'ten beri kazılan dış mahallesi Eul-li Kang, Şang uygarlığının ilk evresine (M.Ö. XVI.-XIV. yy.) adını veren bir yerleşme yeridir. Çok geniş bir alana yayılan bu uygarlığın en büyük özelliği döküm atelyelerinin çokluğudur: dinsel bronz vazolar bu devirde ortaya çıkar. Şehir, killi harçla örülmüş dikdörtgen biçiminde bir surla çevrilidir; surun iç düzeni devamlı kullanıldığını gösterir. Çit duvarıyla çevrilmiş bölümün ise, soyluların da oturduğu idare ve yönetim merkezi olması gerekir. Köylüler ve küçük sanatkârlar bu bölümün dışında otururlar, bronzculuk, kemik oymacılığı ve çömlekçilik yapan küçük sanatkârlar meslek dallarına göre mahalle mahalle ayrılırlardı. Bu uygarlığın seramik işçiliği oldukça kabadır ve çok değişik biçimler göze çarpar. Cilâlıtaş devrinden kalma kırmızı ve gri seramikler arasında 1965'te Çıng-Cou'da ilk porselenlerden sarı-kahverengi boyalı bir küp bulundu. (L)

***ÇIRÇIR,** Sıvas ilinde, Yıldızeli ilçesine bağlı bucak. — 14 812 nüf., bucak merkezi 344 nüf., 23 köy (1970). [M]

***ÇIRPI,** İzmir ilinde, Bayındır ilçesine bağlı bucak. — 12 540 nüf., bucak merkezi 3 271 nüf., 12 köy (1970). [M]

***ÇİÇEK** i. — ANSİKL. 1971'de 51 834, 1972'de 59 485 *çiçek* olayı görüldü. Salgınlara, eskisi gibi gene en çok Hindistan, Pakistan ve bunlara komşu ülkelerde rastlanır. Son yıllarda çiçek için yeni bir aşılama şekli bulundu: çatal iğneyle aşılama. Bu yöntemle bir iğneci günde 1 000 ilâ 1 500 kişiyi aşılayabilir.

● *Türkiye'de çiçek aşısı* üretimine 1933 yılında başlandı ve 1933-1950 yılları arasında 187 200 000 dozu bulan üretim, çiçek olaylarının azalması üzerine 1961-1972 arasında 96 200 000 doza indirildi. Çiçek hastalığına karşı 1965'te 3 245 730, 1970'te ise 3 105 488 kişi aşılandı. (LM)

***ÇİÇEKDAĞI,** Kırşehir iline bağlı ilçe. — 39 703 nüf., ilçe merkezi 3 150 nüf. (1975); 68 köy (1970). [M]

***ÇİÇEKLİ,** Tunceli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 394 nüf., bucak merkezi Buğulu köyü 818 nüf., 10 köy (1970). [M]

H. Vasıf ÇINAR

***ÇİENGMAY,** Tayland'da şehir, il idare merkezi, Me Ping ırmağı kıyısında. — Önemli bir turistik merkez (modern havaalanı, işlek Bangkok-Çiengmay karayolu) haline gelen Lan Na Tay'ın eski başkenti her yönüyle gelişmektedir (1971'de 89 474 nüf.; yerleşme merkezinde 139 683 nüf.). 1965'te açılan bir üniversitenin 7 fakültesinde 6 000 öğrenci okur ve iki araştırma merkezi (etnoloji ve bölgesel tarih) vardır. Bu araştırma merkezlerinin itişiyle Fine Arts Department (Bangkok) çerçevesinde ve özel girişimler sayesinde tarih, arkeoloji ve etnoloji çalışmaları bugün büyük bir canlılıkla yürütülmektedir. 1971'de açılan Çiengmay Millî müzesi, o tarihe kadar dağınık halde bulunan Haripuncaya krallıklarının (VIII. - XIII. yy.a doğru Lamphun) ve Lan Na krallığının (XIII. yy. sonu - XIX. yy.) eserlerini kapsar. Yakın tarihte yapılan kazılar ve araştırmalar, bölgedeki yontma ve cilâlıtaş devirleri kültürlerinin önemini ortaya koymaktadır. Zaten taş gereçler bölgede tarih döneminde yüzyıllar boyunca kullanılmıştır (vakayinameler de bunu doğrular). Daha önce bulunan iki megalitik devri yerleşmesinin yanı sıra üç yerleşme daha (Hot idare bölümü) bulunmuştur. Lan Na'nın eski seramik sanatı (XV. - XVI. yy.-lar) önemli araştırmalara konu olmaktadır. Lan Na'ya, Suhotay'dan XV. yy.ın ortasında sürgün edilen çömlekçilerin getirdiği bu sanat, uzun süre yalnızca 1936'da bulunan Kalong yerleşmesi sayesinde tanındı. 1952'de, Çiengmay'ın on beş kilometre kadar doğusunda büyük Sankampheng merkezi bulundu (On Toy köyü: kazılmasına 1970'te başlanılan on fırın). 1962'de, Pan yerleşmesinde, daha önceki yerleşmelerden çok farklı olan ve Tayland seramik üretimi bütün olarak ele alınınca kesinlikle kendine özgü olan bir seramik sanatı ortaya çıkarıldı. (L)

***ÇİFT** sıf. — Psikanaliz ve Psikiyatr. *Çift değer,* bu terimin yerine bugün *karşıtlar birliği* deyimi kullanılıyor. (Bk. KARŞIT, *Ek.*) [M]

ÇİFTANLAMLI bls. sıf. Leng. Çevresindeki öğelere göre iki değişik anlam kazanan bir sözcük için kullanılır: *«Avlamak» çiftanlamlıdır, çünkü «bir hayvan avlamak» deyimindeki anlam «bir insan avlamak» deyimindeki anlamdan farklıdır.* (L)

***ÇİFTEHAN,** Niğde ilinde, Ulukışla ilçesine bağlı bucak. — 7 235 nüf., bucak merkezi Alihoca 1 107 nüf., 12 köy (1970). [M]

***ÇİFTELER**, Eskişehir iline bağlı ilçe. — 24 606 nüf., ilçe merkezi 8 026 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

***Çifteminare**, Sıvas'ta İlhanlı devlet adamı Şemseddin Cüveynî tarafından yaptırılan medrese (1271). — 1965-1967 yılları arasında Doç. Haluk Karamağralı'nın medresenin bulunduğu alanda yaptırdığı kazılarda yapının, dört eyvanlı ve iki katlı, duvarları mozaik ve çinilerle süslü büyük bir medrese olduğu anlaşıldı. Ana eyvanın bulunduğu yerde sonradan yeni bir binanın yapılması sonucu temellerin ortadan kalktığı, medresenin dışında ona bitişik olan başka yapıların da varlığı ortaya çıkarıldı. Taş cephenin her iki kanatta da devam ettiği saptandı. (M)

ÇİFTCİNSELLİK blş. i. Psikanaliz. Ruhsal kadınlık ve erkeklik özelliğinin aynı kişide birlikte var olması ve kişinin kendi cinsiyetini tamamlayan cinsel bileşenin (kızda kamış sahibi olma arzusu, erkekte, homoseksüel ilişki içinde pasif olma arzusu) baskı altında tutulması.

— ANSİKL. Freud, *çiftcinsellik* kavramını Fliess'in etkisiyle psikanalize soktu. Kulak ve burun hastalıkları uzmanı olan doktor Fliess bu organlarla aybaşı hali arasında bir ilişki bulunduğu, erkeklerde de buna benzer durumların görüldüğü kanısındaydı. Bilimsel embriyoloji verilerine dayanan biyolojik çiftcinsellik düşüncesini akla yakın bulan Freud bunu ruhsal alana uyguladı. Bununla birlikte bu kavram freud'cu görüşün başka yönleriyle, özellikle de hadımlık karmaşasında kamışın üstünlüğü ilkesiyle çelişir: Jacques Lacan'ın deyimiyle, organik bir gerçek olmaktan çok bir «temel simge» olan kamış her iki cins için de en büyük cinsel kaynaktır. Kadının özgürlüğünü savunan kuramcıların da (özellikle Kate Millet) belirttiği gibi, Freud öğretisinin bu bölümünde, kendi cinsinin ideolojisi ağır basar denilebilir. Çöken Avusturya-Macaristan imparatorluğunun Viyana'sında bir küçük burjuva olarak yaşayan, üstelik geleneksel yahudi eğitimiyle yetişen Freud, bütün kültürel geçmişini bir yana itip çiftcinsellik ilkesini kendi cinsine mal edemezdi.

Buna karşılık, çiftcinsellik mitlerinin İlkçağ'daki yunan-latin uygarlığında çok güçlü olması ilgi çekicidir. Eski Yunanistan'da karşı cinsin kılığına girmek en büyük tanrılar arasında bile yaygındı; özellikle Dionysos, Bakkha'ların katıldığı ayinlerde uzun bir kadın elbisesi giyerdi. Daha sonraları erkeklik organı ve kadın gibi memeleri olan iki cinsli bir mitoloji kahramanı ortaya çıktı: Hermaphroditos. İlkçağ'daki mitlerin büyük bir kısmı gibi çiftcinsellik mitlerinin de Hıristiyanlığın gelişmesiyle baskı altına alındığı söylenebilir; Freud'un çiftcinsellik konusundaki tutumu, çağımızın gitgide yaygınlaşmasına tanık olduğu bir ideoloji çatışmasının habercisidir. Gerçekten de Freud erkekliğin üstün bir yasa olduğu ve kültür ölçütlerinin değiştiğini gösteren kuramsal yeniliklerin psikanalizcilerle hem benimsenip hem yadsındığı bir yahudi-hıristiyan geleneği arasında sıkışıp kalmıştır. Denebilir ki çiftcinsellik Freud'dan sonra tüm psikanaliz alanını sarsan kültür çelişkisinin en belirgin olduğu noktadır. (L)

ÇİN köylüsü Mao Çe-tung'un düşüncesini öğreniyor

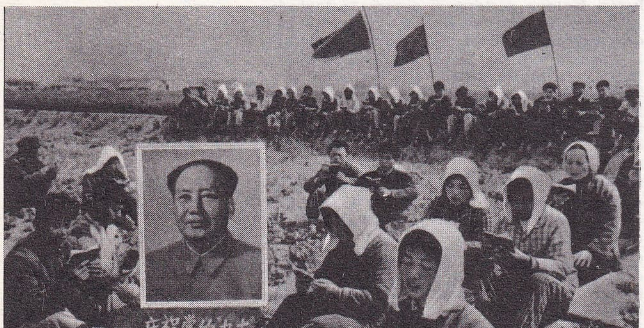

ÇİFTKARBONİLLİ blş. sıf. Kim. Molekülünde iki karbonil CO kökü bulunan bir bileşik için kullanılır. (*Eşanl.* DİKARBONİLLİ.) [L]

ÇİFTKUTUPLU blş. sıf. Elektr. Ters işaretli magnetik kutbu olan makine ve aygıtlar için kullanılır: *Çiftkutuplu dinamo.* || Değişik potansiyellerdeki iki iletkenin üzerine yerleştirilmiş elektrik anahtarı, devre kesici v.b. iki parçadan oluşan aygıtlar için de kullanılır. (*Eşanl.* İKİKUTUPLU.)

— Fiz. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Çiftkutuplu koordinatlar,* bir noktanın, *kutup* ya da *odak* denilen sabit iki noktaya olan uzaklığıyla belirlendiği koordinat sistemi. (F, F′ iki kutup, M de düzlemin bir noktası ise, MF = *u* ve MF′ = *v*, M noktasının iki koordinatı olur. Bu sistemde elipsin denklemi: *u* + *v* = değişmez, hiperbolün denklemi: *u* — *v* = *v* değişmez v.b.'dir.)

— ANSİKL. Fiz. Bir atomun ya da atom grubunun elektronlarının elektriksel çekim merkeziyle, çekirdek ya da çekirdeklerinin artı yüklerinin elektriksel çekim merkezi çakışmıyorsa, bu atomun ya da atom grubunun *çiftkutuplu* bir momenti vardır denir. Çiftkutuplu moment, bu iki merkezin arasındaki uzaklıkla elektronların toplam yükünün çarpımına eşittir.

Atom yörüngeleri aslında son derece bakışımlıdır ve bir atomun, kendisini bozan bir elektrik alanı olmadıkça çiftkutuplu momenti olmaz. Aynı şekilde billûrlarda iyonların düzenli sıralanışı, billûr ağına genellikle bir sıfır moment verir. Buna karşılık moleküllerden çoğunun, gerek atomların elektronlara karşı değişik ilgi duymaları, gerek birleşme bağlarının yönü nedeniyle sürekli bir momenti vardır. Sözgelimi HCl'de, H'nin elektronu Cl^- üzerine bağlanma eğiliminde olduğu için çiftkutuplu bir moment bulunur; H^+ Cl yapısı da bundan doğar. Aynı şekilde suda H_2O, O negatif, H'ler pozitiftir ve H—O—H açısı 180° değil de 105° dolaylarında olduğu için bir moment vardır. Organik kimyada, F, Cl, O, NO_2, NO atomları ya da kökleri negatif olduğu halde karbonlu kökler pozitiftir.

Debye moment birimi 10^{-18} U.E.S.C.G.S. değerindedir; bu da birbirinden 0,21 Å uzaklığında iki elemanter yüke karşılık düşer. Sürekli momentlerde 1 ile 5 U. D. arasında değişir. (L)

***ÇİFTLEŞME** i. — Etoloji. *Çiftleşme dansı,* genellikle çiftleşmeden önce, hayvanların üreme davranışlarını dile getiren tören niteliğindeki hareketlerin tümü.

— ANSİKL. *Çiftleşme dansı,* genel olarak üreme mevsiminde, hayvanların eş seçme döneminde görülür. Bu davranış eşeysel bezlerin gelişmesine ayak uydurur. Bu nedenle de hormonların denetimi altında bulunur.

Çiftleşme dansının ilk amacı, eşin ilgisini çekmektir. Türlerin çoğunda, karşı cinsin ilgisini çekmek için ilk gösteriye başlayan erkektir, erkeğin bu davranışı genellikle çok geniş kapsamlı ve her türde kendine özgü toplumsal davranışların başlangıcı olur. Bu gösteri, türlere göre koku (memeliler), görme (kuşlar, balıklar) ya da işitme (kuşlar, böcekler) organlarına seslenir.

Çiftleşme dansının ikinci amacı, çiftleşmeye engel olabilecek tüm engelleri ya da saldırganlıkları ortadan kaldırarak eşler arasında bir iç uyum ve yakınlaşma kurmaktır. R.A. Hinde, erkek kanaryanın yaptığı çiftleşme dansının, dişide östrojen salgısının artmasına yol açtığını kanıtladı. Lehrman da erkeğinin çiftleşme dansı yaptığını gören dişi *Streptopelia risoria*'nın (gülen kumru) hemen yumurtlamağa başladığını ortaya koydu ve erkeği iğdiş ederek çiftleşme dansı yapmasını önleyince dişisinde hiç bir yumurta etkenliği görülmediğini deneylerle doğruladı.

K. Lorenz çiftleşme dansındaki hareketlerin başka davranışlardaki hareket şemalarına uyduğunu gözlemledi.

Tavukgillerin çiftleşme dansındaki hareket şemaları aşağı yukarı beslenme davranışına uyar. Ördekgillerde erkek dişiyi kandırmak için süslenme hareketlerine yönelir. Bir başka davranış biçimi de eşleri birbirine yaklaştırmak için yatıştırma hareketlerine başvurulmasıdır. Bu davranış erkeğin dişiye bir şeyler sunması (deniz kırlangıçlarında balık, pisauro cinsinden örümceklerde bir av, güvercingillerde yuva yapmağa yarayacak şeyler) veya dişinin bulunduğu ortama yerleşmesi şeklinde olabilir. Bazı hayvan türlerinde çiftleşme dansları her yıl aynı yerde yapılır: dövüşgen kuşlarda ve dağ horozlarında durum böyledir. (L)

***ÇİFTLİK**, Erzurum ilinde, Aşkale ilçesine bağlı bucak. — 7 280 nüf., bucak merkezi 830 nüf., 22 köy (1970). [M]

***ÇİFTLİK**, Niğde ilinde, merkez ilçesine bağlı bucak. — 28 031 nüf., bucak merkezi 2 819 nüf., 19 köy (1970). [M]

***ÇİĞLİ**, İzmir ilinde, Karşıyaka ilçesine bağlı iki muhtarlık. — Büyük Çiğli 13 012 nüf., Küçük Çiğli (Boşnaklar) 1 572 nüf. (1970). [M]

***ÇİLİMLİ**, Bolu ilinde, Düzce ilçesine bağlı bucak. — 11 417 nüf., bucak merkezi 2 688 nüf., 20 köy (1970). [M]

ÇİLLİ (Ahmet Muhtar), türk siyaset adamı (Lazistan 1871 - ?, 1958). Mühendislik öğrenimi gördü; Meclisi Mebusan'a (1919) ve T.B.M.M.'ye Trabzon milletvekili olarak girdi (1923); Lozan Barış konferansına delege olarak katıldı (1924); Türkiye cumhuriyetinin ilk bayındırlık bakanı oldu (1923-1924). [M]

***ÇİMENTO** i. — ANSİKL. Dünya *çimento* üretimi, 1965-1971 arası aşağı yukarı üçte bir oranında artış göstererek gelişmesini sürdürdü. 1971'de üretim 595 Mt'a yükselmişti ve bu üretimin çoğunu gene büyük sanayi devletleri sağlamıştı. Bugün de dünyanın en büyük üreticisi olan S.S.C.B.'yi (1970'te 100 Mt) sırayla A.B.D. (71), Japonya (59), Federal Almanya (41), İtalya (32) ve Fransa (29) izler.

● *Türkiye*'de çimento fabrikalarının sayısı 26'ya yükseltilerek üretimde önemli artış sağlandı ve yıllar itibarıyla üretim-tüketim tablosu şöyle gelişti:

yıl	*üretim (ton)*	*tüketim (ton)*
1970	6 374 219	6 069 061
1971	7 552 509	7 539 875
1972	8 425 426	8 713 722
1973	8 946 000	

Fabrika sayısındaki artışın yanı sıra sistem değişikliğiyle üretimde elde edilen artış sonucu Türkiye 1970'ten başlayarak çimento ihraç eden ülkeler arasına girdi; 1970'te 326 000 t, 1971'de 1 131 289 t ve 1972'de 1 446 000 t ihracat yapıldı.

Sonraki yıllarda üretimin daha da arttırılması ve 1995'te 40 milyon tonluk üretim kapasitesine erişilmesi amacıyla İkinci Beş Yıllık Plan döneminde (1973-1977) Adana, Niğde, Balıkesir, Pınarhisar, Eskişehir, Batı Anadolu, İzmir, Çimentaş, Hereke, Konya tesislerinin genişletilmesine ve Ünye, Mardin, Bolu, Kars, İskenderun, Mersin, İstanbul, Çanakkale'de yeni fabrikalar kurulmasına karar verildi. (LM)

***ÇİN** (— HALK CUMHURİYETİ), Doğu Asya'da devlet.

İKTİSAT

● *Genel evrim.* Çin'in 1961-1965 yılları arasında giriştiği, ekonomiyi «yeniden düzenleme ve sağlamlaştırma» siyasetinin olumlu sonuçları 1 ocak 1966'da üçüncü beş yıllık planın başlatılmasını sağladı. Aynı yılın ilkbaharında, iktisadın yönetimini ve yapılarını altüst edecek, 1967'de sanayinin ve ulaşımın pek çok kesimini felce uğratacak olan «büyük proleter kültür devrimi» başladı. Yeni bir iktisadî kalkınma siyasetinin çizgileri ancak, 1969 sonbaharında çizildi ve 1970'te sona eren üçüncü beş yıllık planın sonuçları bu kalkınmanın gerçekleştiğini gösterdi. 1 ocak 1971'de de dördüncü beş yıllık plan yürürlüğe kondu.

● *«Kültür devrimi»nin etkisi.* Tıpkı 1958'deki «büyük sıçrayış» nasıl ikinci beş yıllık planı durdurmuş ve altüst etmişse, kültür devrimi de 1967'de iktisadın çeşitli kesim-

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

lerini derinden etkiledi: o günden beri «siyaset ekonomiye, devrim de üretime yön verir».

Sanayi alanında Mao Çe-tung'un 1960'ta yazdığı «Ngan-Şan şartı»nın beş temel ilkesini bütün işletmelere uygulamayı öngören geniş bir kampanyaya girişildi. Bu beş ilke şöyle sıralanabilir:

1. Yönetim görevini siyasete bırakmak,
2. Partinin yöneticilik gücünü artırmak,
3. Yoğun kitle hareketlerini başlatmak,
4. Yönetici kadroların üretime, işçilerin yönetime katılmasını sağlamak; yönetici kadrolar, işçiler ve teknisyenler arasında sıkı bir işbirliği sağlamak için yönetmeliklerin aksayan yanlarını düzeltmek,
5. Teknik yenilikleri desteklemek ve teknik devrimi canla başla sürdürmek.

Böylece, fabrikalarda merkezî bir yönetimin, «uzman»lar yönetiminin yerini, yöneticilik görevine işçilerin getirildiği, atelye şefleri ve ustabaşılarının yerlerini üyeleri seçimle işbaşına gelen devrimci komitelerine bıraktıkları bir «proletarya yönetimi» aldı ve usta işçiler, teknisyenler ve yönetici kadrolardan oluşan «üçlü birlik toplulukları» da teknik yenilikleri başlatmakla görevlendirildi. Buna paralel olarak ücretler rejimi yeniden tartışma konusu oldu ve önceki dönemde kullanılan «maddî teşvik» yolları şiddetle eleştirildi. Yapılan işin niteliği ne olursa olsun her işçinin eşit çalışma süresi için aynı ücreti alması gerektiğinden prim sistemi kaldırıldı. Aynı zamanda, *köylerde,* tıpkı 1958'deki «büyük sıçrayış» sırasında olduğu gibi «halk komünleri» içinde daha yoğun bir kolektifleştirme hareketi gelişti. 1960'tan beri *üretim ekibi* (genellikle köylerdedir) köy örgütlenmesinin temel birimiyken 1966'dan sonra bu ekibin başlıca sorumluluklarının (ortak gelirin daha büyük kısmının dağıtılması; üretimin finansmanı ve teşkilâtlandırılması) daha büyük bir birim olan *üretim kolu*'na (ortalama on kadar takımı biraraya toplar) aktarılmasına çalışıldı. Hattâ, kapitalizmin simgesi sayılan küçük özel toprakların sayısı azaltılmağa ya da büsbütün ortadan kaldırılmağa uğraşıldı. Sanayide olduğu gibi «yönetim görevi siyasete bırakılmış», maddesel teşvik yolları eleştirilmiş ve üret sisteminde her şeyden önce köylünün siyasal bilinçlenmesine ağırlık verilmişti. Şu ya da bu iş için yapılan «çalışma puantajı» hesaplarında sağlanan toplam işe oranla her işe öncelik tanınıyordu.

● *Üretime etkileri.* 1967-1968 sanayi üretiminde büyük bir düşüşe yol açan kültür devriminin ilk etkilerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: teknik bakanlıkların kaldırılması; işletme yönetimlerinin «kızıl muhafız»lar tarafından felce uğratılması; karşıt eğilimli işçi toplulukları arasında çatışmalar; grevler; işçilerin işbaşı yapmamaları; üretimi aksatan siyasal etkinlik; demiryolu ulaşımının aksaması (1966 sonbaharında 13 milyon kızıl muhafız, çeşitli illerden Pekin'e gitmek için demiryolundan yararlandı). Sanayi üretimindeki bu düşüşün 1966 üretim düzeyine oranla yüzde 15-20 oranında olduğu sanılır: *kömür* üretimi 240 Mt'dan 180 Mt'a, *çelik* üretimi 13 Mt'dan 10 Mt'un altına düştü ve dış mübadele hacmi yüzde 12 azaldı. Buhran, özellikle kentleri etkiledi; buna karşılık kültür devrimi, *tarım* üretiminde pek fazla zarar vermedi ve iklim şartlarının da elverişli geçtiği 1967 yılı (tahıl üretimi aşağı yukarı 200 Mt'a ulaşarak) en verimli yıllardan biri oldu.

● *İktisadî etkinliklerin yeniden düzenlenmesi.* 1968 yılının ikinci yarısında, özellikle Çu En-lay'ın öncülüğünde, *sanayi kesiminde* durumu düzeltmek ve üretim düzeylerini yeniden yükseltmek için büyük bir çalışmaya girişildi. Ordunun denetimi altında, fabrikalardaki çatışma ve grevlere son verildi; işçilerin yeniden işbaşı yapmesı sağlandı; demiryolu ulaşımı yeniden başladı. O günlerin sloganı «devrim yapmak ve üretimi geliştirmek»ti. «Ngan-Şan şartı» yürürlükten kaldırılmadı ama uygulamada koşullara daha uygun bir yönetim izlendi. 1967'de işten alınan ya da mahkûm edilen birçok yönetici, yeniden görevlerine döndü. *Köylerde* yeni bir «köy ekonomisi siyaseti» yürürlüğe kondu; bu siyasetin temeli 1961'de alınan tedbirleri sürdürmeğe ve korumağa dayanıyordu: özel tarlalara (toplam ekili yüzeyin yüzde 5'i) yeniden izin verildi; üretim ekibi yeniden köy örgütlenmesinin temel birimi oldu ve ücret sisteminin temeli olarak kalan «çalışma puantajı» hesaplarında yapılan işin niteliği ve niceliğiyle birlikte çeşitli işler arasındaki farklar daha çok göz önünde bulunduruldu. Böylece iktisattaki genel atılım özellikle dış ticarette açıkça belirginleşti: 1966'da 4 391 milyon doları bulan, 1968'de ise 3 620 milyon dolara düşen mübadeleler 1970'te 4 200 milyon dolara yükseldi.

● *Üçüncü beş yıllık planın (1966-1970) uygulamaları.* Çu En-lay, 1971 şubatında Ed-

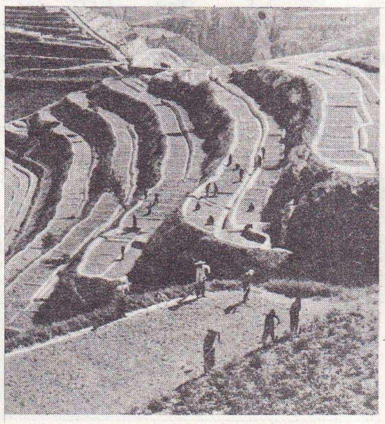

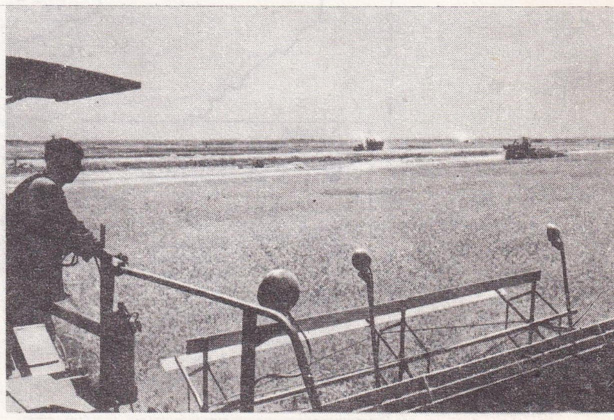

solda, Kansu eyaletinde tepeler üstünde teras halinde pirinç tarlaları

altta, Şensi'de bir devlet çiftliğinde tahıl hasadında kullanılan tarım makineleri

Foto. Camera Press (LAROUSSE)

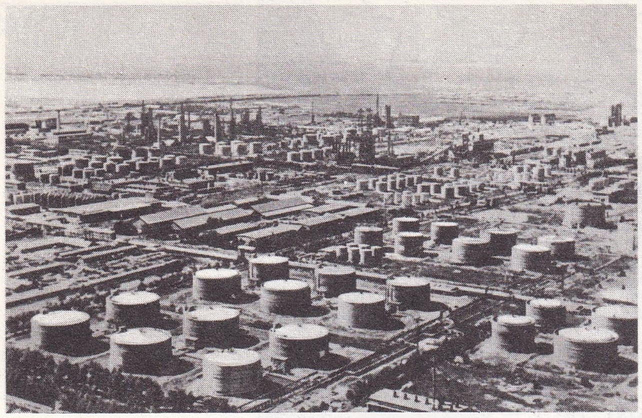

üstte, Taking petrol rafinerisinin havadan görünüşü

sağda, Şanghay'da bir bez fabrikasında kadın işçiler

gar Snow'la yaptığı görüşmede üçüncü beş yıllık planın bitiş tarihi olan 1970 yılı sonuçlarını açıkladı. Böylece 1960'tan beri ilk defa, çin üretimiyle ilgili resmî istatistikler açıklanmış oluyordu. Çin'in 1970'te toplam üretim değeri 120 milyar dolardı ve bunun 30 milyarı tarımdan, 90 milyarı ise sanayiden sağlanmıştı.

— *Tarım. Tahıl üretimi,* üçüncü plan süresince yüzde 20 oranında artarak 1970'te 240 Mt'u buldu (1971'de 246 Mt); oysa, o güne kadar batılıların yaptıkları tahminlerde bu üretim hep 200 Mt kadar gösteriliyordu. Böylece son on üç yıl boyunca (1957'de 180 Mt), tahıl üretimi ortalama olarak yılda yüzde 2,2 oranında arttı; bu oran, 1956'da benimsenen ve üretimin 1967'de 360 Mt olacağını öngören «tarımın geliştirilmesi için on iki yıllık program»da hedef alınan değerlerin çok altındaydı. Ama gene de bu artış bugün için yılda yüzde 2'yi geçmediği sanılan nüfus artışından daha hızlıdır. Üstelik Çin'in 1970'te 40 Mt tahıl rezervi vardı. Bu toplam sayı batılıların elindeki tek sayıdır; çeşitli tahılların üretim düzeyi ve verimleriyle ilgili hiç bir sayı verilmemiştir; öteki tarım ürünlerinin ve hayvancılığın durumu da belirtilmemiştir; çin basını, pamuk tarımının üçüncü plan döneminde daha önce eşine rastlanmayan bir üretim düzeyine eriştiğini belirtmekle yetinmiştir.

Tarımı geliştirme siyasetinin temeli hâlâ 1956'da çıkarılan «Tarım için sekiz maddeli şart»a dayanır: toprağı derinlemesine sürme, daha çok gübre kullanma, sulamayı geliştirme, tohumlukların seçimi, sık ekim, tarımların korunması, tarım işletmelerinde tarım yöntemlerinin ve yönetimin düzeltilmesi. Bununla birlikte, bu maddelerden üçüne ayrı bir önem verilir. *Kimyasal gübre,* özel bir kullanım biçimiyle, ülke üretiminin hızla geliştirilmesine yol açtı; bunun üzerine kimyasal gübre kullanımı da büyük ölçüde arttı. *Sulamanın geliştirilmesi,* özellikle Kuzey Çin bölgesindeki ırmakların düzenlenmesi (ülkenin bu kesiminde temel hedeftir) çerçevesinde etkili olmaktadır. 1963-1970 arasında Hopey ilinde, milyonlarca köylünün katılmasıyla Hay-ho şebekesinin düzeltilmesi için büyük bir kampanyaya girişildi: ırmağın 19 kolu üzerinde 1 400 km'lik bent yapıldı; 1 600 km'lik kanal ve ırmak kazıldı ve genişletildi; yukarı çığırda, her boyda 1 400 hazne baraj yapıldı. Bu çalışmaların yapıldığı alan 265 000 km² kadar bir yüzeyi kapsar; böylece ilin sulanan yüzeyi 3 milyon hektara yükseltildi ve 500 000 ha tuzlu ve alkalili toprak, tarıma kazandırıldı. *Tohumlukların seçimi* ve yeni tohum çeşitlerinin kullanımı sürekli olarak geliştirilmektedir: 1968'de 26 milyon hektardan çok toprağa arnavutluk buğdayı ekildi; hint darısına ayrılmış yüzeyin beşte birine yüksek verimli (hektar başına 40-50 kental) melez türler ekildi; mısıra ayrılmış yüzeyin üçte birine, verimi geleneksel mısır çeşitlerinden yüzde 20-30 oranında yüksek olan melez mısır türleri ekildi. Ayrıca, yeni toprakların değerlendirilmesine devam edilmektedir: 1960-1970 arasında 12 milyon hektar yeni toprağın tarıma kazandırıldığı sanılır. Bu hareket özellikle ülkenin sınır bölgelerinde, daha çok

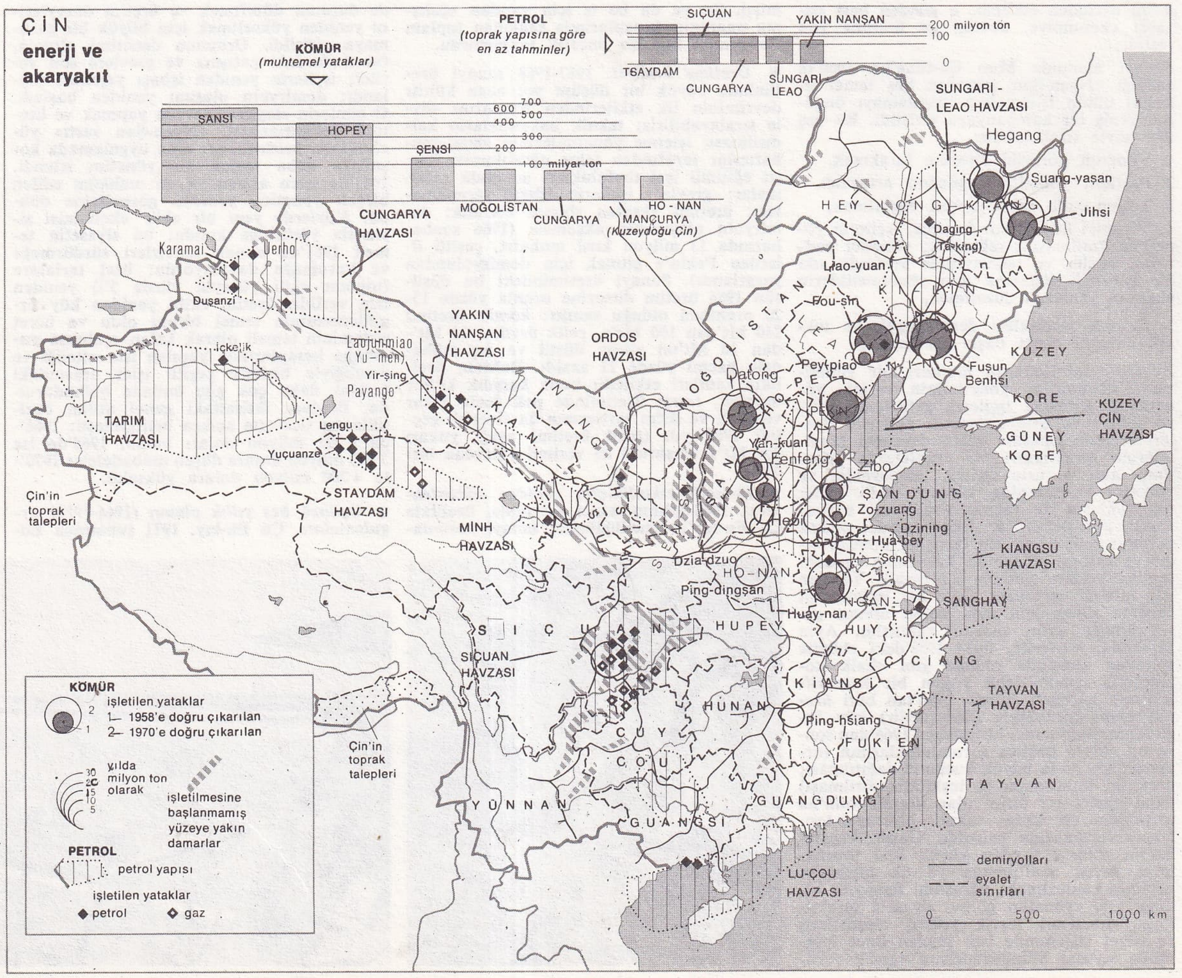

Foto. Camera Press (LAROUSSE)

da Sinkiang'da (Doğu Türkistan) Tarım havzasının kenarlarında, halk ordusunun «yapım ve üretim» birlikleri tarafından geliştirilmektedir.

— *Sanayi.* Çu En-lay'ın açıklamasına göre, üçüncü planın tüm sanayi hedeflerine ulaşılmışsa da bu konuyla ilgili yalnızca dört sonuç açıklanmıştır.

Çelik üretimi, kültür devriminin yarattığı karışıklıklardan çok zarar gördü. 1967'de 9-10 Mt olduğu tahmin edilen çelik üretimi, 1970'te 18 Mt'u buldu ve bu kalkınma sonraki yıllarda da onaylandı: çin basınının yayımladığı yıllık artış yüzdelerine göre 1971'de 21 Mt, 1972'de 23 Mt. Ngan-Şan, Pao-Tou (1970'te ikinci bir yüksek fırın ve oksijenli bir konvertörle donatıldı) ve Vu-Han (1970'te dördüncü bir yüksek fırın eklendi) kombinaları hâlâ başlıca üreticilerdir; Gansu'da yeni bir kombina yapılmaktadır ve «ileri sıçrama»dan sonra üretime son veren küçük çelik fabrikaları yenilenerek yeniden faaliyete geçirilmiştir.

Petrol üretimi önemli ölçüde gelişti; 1951'de 10 Mt olduğu tahmin ediliyordu; 1970'te 20 Mt'u, 1971'de 26 Mt'u, 1972'de 30 Mt'u (1973'te kuşkusuz 50 Mt'u) buldu; bu üretim, ülkenin bugünkü ihtiyacını karşılamakta, hattâ bir kısmı ihraç edilmektedir (Kore Halk cumhuriyetine). Bu sonuçlar zengin Da-cing yatağının (Hey-lung-kiang'da) önemli ölçüde geliştirilmesi sayesinde elde edildi; ama Çin'in işletilen en eski yatağı olan ve üretimi 1965-1970 arasında iki kat artan Yumın yatağının da (Kansu'da) büyük katkısı oldu. Gene Kansu'da, Lan-çou bölgesinde yeni bir yatak hizmete girdi (1970). Ham petrol üretiminin bu hızlı artışı karşısında, petrol arıtma kapasitesinin artırılmasına çalışılmaktadır. Ülkedeki başlıca dört büyük rafineriye (Da-Lien, Lankov, Nankin ve Şanghay'da), 1968'de Pekin'de inşa edilen ve kapasitesi 2,5 Mt olan beşinci bir rafineri eklenmiştir.

Kimyasal gübre üretimi, 1960'ta ancak 2 Mt iken, 1970'te 14 Mt'u, 1971'de 17 Mt'u buldu; bu ilgi çekici gelişme yetkililere, ülke ihtiyacını karşılayan 30 Mt'luk hedefe ulaşılacağı umudunu verdi. Bu alanda, daha ucuz ama, teknolojik düzeyi büyük fabrikalarınkine yakın olan azotlu gübre fabrikalarına ağırlık verildi. Bu küçük tesisler daha şimdiden toplam kimyasal gübre üretiminin yüzde 40'ından fazlasını sağlamaktadır.

Pamuklu kumaş ve iplik üretimi, 1965-1970 arasında iki kat artarak 8,5 milyar metreyi buldu; bu üretim Çin'i bu alanda dünyanın başlıca üreticisi haline getirdi.

Elimizde şu an için, öteki sanayi üretimleriyle ilgili hiç bir resmî istatistik bilgisi yoktur ve kömür ile elektrik üretimleri konusundaki sessizlik, bu iki kesimdeki sonuçların bütünüyle doyurucu olmadığını düşündürmektedir. Bununla birlikte çeşitli gerçekleştirmeler, Çin'in son yıllardaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerini değerlendirme olanağını sağlar.

1964'teki ilk atom bombası denemesinden beri, *Çin'de nükleer sanayi ve uzay sanayii* dev adımlarla ve hiç bir dış yardım olmaksızın gelişti: 1967'de ilk, 1968'de ikinci, 1969'da üçüncü (yeraltında) hidrojen bombası denemeleri; 14 ekim 1970'te yapılan termonükleer bomba denemesi. 25 nisan 1970'te ilk çin uydusu (173 kg) yörüngesine oturtuldu ve 3 mart 1971'de 221 kg'lık ikinci bir uydu fırlatıldı.

Elektronik sanayii, Çin'de 1958'e doğru doğdu; 1965'ten sonra önemli ölçüde gelişti ve tesislerin (başlıca merkezi Şanghay) sayısı 1970'te iki kat arttı. Çin 1967'den beri bilgisayarlar, osiloskoplar, laserler v.b. yapar.

— *Dış ticaretin gelişmesi.* Kültür devrimi sırasındaki gerilemeden sonra Çin'in dış ticareti yeniden gelişerek 1970'te 4 200 milyon doları buldu; bunun 2 200 milyonunu ihracat, 2 milyarını ithalât karşılar. Bu kalkınma, kültür devriminden sonra ticaretin yeniden geliştirilmesine ve sağlamlaştırılmasına, aynı zamanda da Çin'in o dönemden beri uluslararası alanda uyguladığı «açılma» siyasetine tanıklık eder.

— *Mübadelelerin yapısı.* İhracatta hâlâ tarım ürünleri ağır basmaktadır: özellikle pirinç, kurutulmuş yumurta tozu, soya, çay, bitkisel yağlar ve ipek. Sanayi hammaddeleri, ihracatın yaklaşık olarak yüzde 20'sini temsil eder: tuz, demir filizi, kömür, kalay, civa. İşlenmiş ürünlerin ihracatı özellikle küçük tarım gereçlerine, tezgâhlara, elektrik malzemesine, son yıllarda da sunî elyaf ile çeşitli kimyasal ürünlere dayanır. İthalât, millî iktisadî kalkınma için zorunlu sayılan malları kapsar; 1964'ten (5,6 Mt) beri düzenli olarak azalan buğday ithalâtı (1970'te yarısı Avustralya'dan gelen 4,5 Mt) dışında, ithal edilen ürünlerin büyük kısmını hammaddeler ve yarı işlenmiş ürünler meydana getirir: sanayi elmasları, krom, kurşun, bakır, nikel, özel çelikler, gübre, kauçuk. İşlenmiş ürünler ithalâtında ulaşım araçlarına öncelik tanınır: gemi, elektrikli lokomotif, dizel motorları.

— *Başlıca ticaret ortakları.* Son yıllarda Çin'in başlıca ticaret ortaklarında hiç bir önemli değişiklik olmadı. Çin-sovyet bozuşmasından sonra ticaretteki payı 1961'den başlayarak hızla azalan sosyalist blok ülkelerinin payı (1965'teki gibi) mübadelelerin toplam değerinin yüzde 20'sidir; bununla birlikte, 1970-1971'de S.S.C.B. ile Çin arasında iki yanlı mübadeleleri yeniden başlatmak için ilişkiler kuruldu. Japonya ise tersine, 1965'te kazandığı birinci sırayı, 1970'te 824 milyon dolar değerinde mübadele hacmiyle sağlamlaştırmaktadır; Çin, Japonya'dan çelik (yüzde 40), kimyasal ürünler (yüzde 30), makine ve çeşitli donatım malzemesi alır; besin maddeleri, hayvansal ürünler, dokuma ve sanayi hammaddeleri satar. Hong Kong, gene ikinci ticaret ortağıdır (mübadelelerin toplam hacmi 1970'te 489,6 milyon dolardı) ve besin maddelerinin yüzde 80'ini sevkeden Çin Halk cumhuriyetinin başlıca alıcısıdır (1970'te 480 milyon dolar). Mübadelelerde, Federal Almanya üçüncü sırada yer alır (1970'te 235 milyon dolar) ve batı ülkelerinin başında gelir; bununla birlikte, Çin ile ticaretinin hacmi 1967'den beri önemli ölçüde azalmış, buna karşılık Fransa'nınki açıkça artmıştır: 1969'da 112,8 milyon dolarken 1970'te 151,2 milyon dolar. Fransa, Çin ithalâtının 1970'te artmasından büyük ölçüde yararlanan ülkelerden biridir: tahıl (500 000 t buğday), özellikle de ulaşım (kamyon) ve sivil istihkâm araçları. Ne var ki, Çin'in dış ticareti toplam olarak dünya ticaretinin yüzde 1'inden azını temsil eder ve Çin Halk cumhuriyetinin toplam iktisadî faaliyetinde marjinal özelliği devam eder (toplam üretim değerinin yüzde 4'ünden azı); ülkenin genel iktisat siyasetinin iki temel düşüncesi hâlâ «bağımsızlık ve özerklik» ile «kendi güçlerine güvenmek»tir.

● *Dördüncü beş yıllık plan (1971-1975).* Ocak 1971'de başlatılan dört yıllık planın ilke ve hedefleriyle ilgili hiç bir yayın bugüne kadar yapılmamıştır. Bununla birlikte, ülke dışına çıkabilen çin gazetelerinden, yürürlüğe konan iktisat siyasetinin birkaç ana çizgisi belirlenebilir.

— 1961-1966'daki «yeniden düzenleme ve sağlamlaştırma» döneminde benimsenen genel kalkınma ilkesi hâlâ yürürlüktedir: «tarımı temel, sanayiyi ise ağır basan etken olarak almak».

— Bununla birlikte, ileri sıçrama anlayışı da bırakılmamıştır: gerek kitlelerin seferber edilmesi gereği, gerek çıkar gütmemenin ve fedakârlığın değeri üzerinde durulur, «maddî teşvik tedbirleri» ilkesi suçlanır. Ayrıca, ağır sanayinin ve en ileri teknolojilere bağlı sanayilerin devlet planı çerçevesi içinde aynı zamanda geliştirilmesine ve yerel toplulukların girişimiyle küçük ve orta işletmelerin kurulmasına çalışılır. Ancak bu çalışmalar, 1958'de olduğu gibi halk komünleri ve üretim kolları düzeyinde değil de, özellikle il ve idare bölüğü (çangan) düzeyinde sürdürülür.

— Tutumluluk ve elden geldiğince az tüketim ülkede yeniden yürürlüğe konan iki ilkedir: Çin her zamankinden çok kendi güçlerine güvenmek ve tüm kaynaklarından azamî derecede yararlanmak zorundadır.

TARİH

İç siyaset

Uzun bir hazırlık döneminden geçen proleter kültür devriminin 1966'da başlatılmasından sonra, 1967 yılı kesin bir dönemeç oldu.

Şanghay «Komünü» ocak ayından başlayarak ülke çapında yayılma siyasetine girişti: birliğe çağrı hareketi («büyük ittifak») ve sert eleştiri eylemleri (Vu-han'da, Kanton'da ve üniversitelerde) bu yayılma siyasetinin etkinliğini ve bu siyasetin doğurduğu çelişkileri gösterir.

En şiddetli saldırılar, yine cumhurbaşkanı Liu Şao-çi'ye ve eski yardımcılarına yöneltildi. Ancak, özellikle «aşırı sol» ile başlarında Çu En-lay'ın bulunduğu devlet yönetimi temsilcileri arasında da çeşitli an-

ML	PİNYİN	İDARÎ ADLANDIRMA	BÖLGE
		il merkezi	
Çangan	Xi'an	bölge merkezi	Kuzey-batı
Çang-çun	Changchun	il merkezi	Kuzey-doğu
Çang-şa	Changsha	il merkezi	Orta-güney
Çıng-cou	Zhengzhou	il merkezi	Orta-güney
Çıng-du	Chengtu	il merkezi	Güney-batı
Çikiang	Zhejiang	il	Doğu
Çinghay	Qinghai	il	Kuzey-batı
Çung-king	Zhongjing	il merkezi	Güney-batı
Fucou	Fuzhou	il merkezi	Doğu
Fukien	Fujian	il	Doğu
Fu-şûn	Fushun	önemli şehir	Kuzey-doğu
Guangdung	Guangdong	il	Orta-güney
Guangsi	Guangxi	il	Orta-güney
Gûycou	Guizhou	il	Güney-batı
Guy-yang	Guiyang	il merkezi	Güney-batı
Hangcou	Hangzhou	il merkezi	Orta-güney
Harbin	Ha'erbin	il merkezi	Kuzey-doğu
Hey-lung-kiang	Heilongjiang	il	Kuzey-doğu
Hofey	Hefei	il merkezi	Doğu
Honan	Henan	il	Orta-güney
Hopey	Hebei	il	Kuzey
Hu hi hot	Houhehot	il merkezi	Kuzey-doğu
Hunan	Hunan	il	Orta-güney
Hupey	Hubei	il	Orta-güney
İç Moğolistan		özerk bölge	Kuzey-doğu
Kansu	Gansu	il	Kuzey-batı
Kanton	Guangzhou	il merkezi	Orta-güney
Kiangsi	Jiangxi	il	Orta-güney
Kiangsu	Jiangsu	il	Doğu
Kilin	Jilin	il	Kuzey-doğu
Kunming	Kunming	il merkezi	Güney-batı
Lan-cou	Lanzhou	il merkezi	Kuzey-batı
Lhassa	Lhassa	il merkezi	Güney-batı
Liaoning	Liaoning	il	Kuzey-doğu
Liu-da	Liuda	önemli şehir	Kuzey-doğu
Nan-ç'ang	Nanchang	il merkezi	Orta-güney
Nanking	Nanjing	il merkezi	Doğu
Nanning	Nanning	il merkezi	Orta-güney
Ngan-huy	Anhui	il	Doğu
Pekin	Beijing	bölge merkezi	Kuzey
Sıçuan	Sichuan	il	Güney-batı
Sining	Xining	il merkezi	Kuzey-batı
Sinkiang	Xinjiang	il	Kuzey-batı
Şandung	Shandong	il	Doğu
Şanghay	Shanghai	bölge merkezi	Doğu
Şansi	Shanxi	il	Kuzey
Şensi	Shenxi	il	Kuzey-batı
Şınyang	Shenyang	il merkezi	
		bölge merkezi	Kuzey-doğu
Tay-yuen	Taiyuan	il merkezi	Kuzey
Tibet		özerk bölge	Güney-batı
Tientsin	Tianjin	bölge merkezi	Kuzey
Tsinan	Jinan	il merkezi	Doğu
Vuhan	Wuhan	il merkezi	
		bölge merkezi	Orta-Güney
Yûnnan	Yunnan	il	Güney-batı

Nüfus (1964)

BÖLGE VE İLLER	NÜFUS		MERKEZLER	NÜFUS
Çikiang	31 000 000		*Hangcou*	800 000
Çinghay	2 000 000		*Sining*	300 000
Fukien	18 000 000		*Fucou*	700 000
Guangdung	42 000 000		*Kanton*	3 000 000
Guangsi	24 000 000		*Nanning*	400 000
Gûycou	20 000 000			
Hey-lung-kiang	25 000 000	(1970)	*Harbin*	200 000
Honan	50 000 000		*Çing-cou*	1 100 000
Hopey	46 000 000		*Şi cia-cuang*	800 000
Hunan	38 000 000		*Çangşa*	800 000
Hupey	32 000 000		*Vuhan*	2 700 000
İç Moğolistan	6 000 000	(1970)		
Kansu	13 000 000			
Kiangsi	23 000 000			
Kiangsu	47 000 000		*Nanking*	1 700 000
Kilin	21 000 000	(1970)		
Liaoning	29 000 000	(1970)	*Şınyang*	3 000 000
Ngan-huy (Anhûy)	35 000 000		*Hofey*	500 000
Ninghsia	2 000 000			
Pekin (bölge merkezi)	7 000 000			
Sıçuan	70 000 000		*Çıng-du*	1 700 000
Sinkiang	8 000 000			
Şandung	57 000 000			
Şanghay (bölge merkezi)	10 000 000			
Şansi	18 000 000			
Şensi	21 000 000			
Tibet	1 300 000			
Tientsin (bölge merkezi)	4 000 000			
Yûnnan	23 000 000			
TOPLAM	724 300 000			

laşmazlıklar patlak verdi. Bu olayların hemen ardından (temmuz ve ağustosta) kültür devriminin çeşitli kesimlerinde içtenlikçi eğilimler giderek daha ağır basmağa başladı. Düzenin yeniden sağlanması, ancak eylül ayında, Mao Çe-tung'un yönergelerinden sonra (Çu En-lay'ın ve ordunun desteklenmesi, birçok «aşırı solcunun» ihraç edilmesi) gerçekleşti.

1968 başında, sağ ile sol arasındaki yeni bir tartışma (özellikle Pekin'de) döneminden sonra, üniversitelere, bürolara ve yönetim kesimlerine gönderilen işçiler, kültür devrimini yönetmekle görevlendirildiler.

Eylül 1968'de kültür devriminin başarıya ulaştığı ilân edildi: ekim ayında Komünist partisi merkez komitesinin bir oturumu yapıldı. Liu Şao-çi görevinden alındı. Çin Komünist partisinin IX. kongresi 1-24 nisan 1969 arasında yapıldı. Partinin yeni tüzüğü ilân edildi. Yeni tüzüğün kuramsal temelini Marx'çılık, Lenin'cilik ve Mao Çe-tung'un düşüncesi oluşturuyordu. Tüzükte sınıf çatışmasının gerekliliği birçok kere belirtilir. Lin Piao, merkez komitesinin tek başkan yardımcısı oldu ve Mao Çe-tung'un halefi olarak gösterilmeğe başlandı. Siyasî büronun sürekli komitesi, Mao Çe-tung ve Lin Piao'nun yanı sıra, Çu En-lay ve Kang-Şıng'dan oluşur.

Devrim komitelerinin yerini giderek parti komiteleri aldı ve parti, olayların başından beri kaybettiği etkinliğine yeniden kavuştu. Parti örgütü temelden değilse de büyük ölçüde değişikliğe uğradı.

1971-1972 arasında, Çin Komünist partisi yönetim kadrosunun önemli bir kesimi eylül 1971'de Moğolistan Halk cumhuriyetinde meydana gelen bir uçak kazasında ölünce (Lin Piao yönetimindeki kadro) kültür devriminde yeni bir aşamaya geçildi.

Bir süre sonra Çen Po-da da siyaset sahnesinden çekildi. Yüksek rütbeli subaylardan bir kısmı tüm güçlerini kaybettiler. Bu beklenmedik olay, kültür devriminin başında önemli rol oynayan ve belki de iktidarın büyük bir kısmını tekelleştirmeyi başaran «aşırı sol»un gücüne son vermek gereğiyle açıklanabilir. Bunun yanı sıra kültür devriminin başında görevden uzaklaştırılmış kişiler de yeniden ortaya çıktılar.

Sonunda, Çu En-lay'ın simgeleştirdiği merkez eğilim, bu uzun mücadelede zafere ulaşmış gibi göründü. Bu başarı dış siyaseti de önemli derecede etkiledi.

Çin Komünist partisinin X. kongresinde (ağustos 1973) Lin Piao'nun suçlu olduğu onaylandı ve yeni bir merkez komitesi seçildi. Çu En-lay, Vang Hong-ven* *(Ek)*, Kang-Şıng, Yıh Şin-ying ve Li-Dıh-Şing bu yeni merkez komitesinde başkan yardımcısı olarak görevlendirildi.

Dış siyaset

Çin-sovyet anlaşmazlığı, mart 1969'da yeniden alevlendi: çin ve sovyet sınır muhafızları Ossuri ırmağı kıyısında çarpıştılar. Bu çatışma sırasında otuz bir sovyet askeri öldü ve çin topraklarının her yerinde S.S.C.B.'ye karşı gösteriler yapıldı. Bununla birlikte, 18 haziran - 8 ağustos arasında Habarovsk'da, sınır ırmaklarındaki ulaşımı görüşmek için toplanan karma çin-sovyet heyeti, iki ülke arasındaki deniz ulaşımı sorunlarının da çözümlendiğini açıkladı. Ama, bu diplomatik başarı, iki ülke arasındaki gerilimi yumuşatamadı: 13 ağustosta Sinkiang ilinde yeni bir sınır olayı yüzünden Çinlilerle Sovyetler yeniden çatıştı. S.S.C.B. bakanlar kurulu başkanı A. Kosigin 11 eylülde Pekin'de Çu En-lay ile görüştü; 20 ekim 1969'da Pekin'de sınırlar sorunu konusunda iki ülkenin dışişleri bakan yardımcıları görüşmelere başladılar; ama, ilişkilerin gerginliği devam etti: iç siyasetteki istikrar, çin diplomasisinin yeni hedeflere yönelmesine yol açtı: mart 1971'de, çin ping pong takımı, dünya şampiyonasından sonra A.B.D. takımını Çin'e davet etti. Çin ile A.B.D. bir işbirliği ve barış evresine girdiler. Daha sonra, Birleşmiş Milletler teşkilâtının yirmi altıncı genel toplantısında Çin Halk cumhuriyeti 35 aleyhte ve 17 çekimser oya karşılık 76 oyla teşkilâta kabul edilirken Formoza üyelikten çıkarıldı (26 ekim 1971). Aynı yıl Türkiye bu ülkeyi resmen tanıyarak diplomatik ilişki kurdu ve ilk büyükelçisini atadı; Çin diplomatik heyetinin Ankara'ya gelişi üzerine de Formoza heyeti Türkiye'den ayrıldı.

Şubat 1972'de Mao Çe-tung ile Çu En-lay, Nixon ile görüştü. 1973 eylülünde de Pompidou parlak bir törenle karşılandı. Japonya ile barışma (eylül 1974) ve Malezya ile (mayıs 1974) diplomatik ilişkilerin kurulması, Çin ile Güneydoğu Asya devletleri arasında normale dönüş dönemini başlatmış oldu.

Askerî tarih

Çin halk ordusu da 1966'dan bu yana Çin'i sarsan bunalımın etkisinde kaldı. Bu bunalım, insanın teknikten daha üstün olduğunu ve ordunun etkin bir biçimde siyasetle uğraşması gerektiğini savunan «siyasetçiler» ile Mao'cu «halk savaşı» kuramlarına karşı asker takımının geleneksel erdemlerini ve sağlam bir askerî birliğin ateş gücünü savunan, siyasetten uzak, teknokrat eğilimli «askerin mesleği askerliktir'ciler» arasındaki sürekli uzlaşmazlığı iyice körükledi. Bu çekişme sonunda nükleer alana da sıçradı. Siyasetçilere göre Çin'in kendi olanaklarıyla bir ulusal nükleer güce sahip olması ve böylece büyük güçler arasında yerini alması gerekirdi. Buna karşılık «askerin mesleği askerliktir» diyenler Çin'in sovyet «nükleer şemsiyesi» altına girmesini istiyorlardı. Kültür devrimi her şeyden önce ordunun ulus içinde önemli bir yer kazanmasını sağladı. Pek çok yetki ve görevler yüklenen ordu, halkı denetim altında tutmağa, halkın askerî ve siyasal eğitimiyle yakından ilgilenmeğe başladı. Ayrıca birçok fabrika ve üretim birliğini gözetip iktisadî devreleri denetleyerek ve 1969'dan sonra, elverişsiz bölgelerin iktisadî gelişmesini hızlandırmak, azınlıkların oturduğu bölgelerin çinlileştirilmesine ve savunmasına katılmak, kırsal kesime yollanan milyonlarca gencin eğitimini yeniden ele almakla görevlendirilen «inşaat ve üretim birlikleri»ni kurarak bir üretim gücü haline geldi. Mareşal Lin Piao'nun eylül 1971'de Rusya'ya kaçma teşebbüsü, bir yandan siyasetçilerle askerler, bir yandan da çin yöneticilerini bölen siyasal eğilimler arasındaki çatışmanın bir aşamasını noktalar. O tarihten sonra yöneticiler, halk kurtuluş ordusunu yeniden Mao'cu devrim çizgisine getirmek ve halkın yaşantısında önemli bir rol oynayan askerlerin nüfuzunu azaltmak için uğraştılar. Ama her şeye rağmen askerlik mesleğini ülküleştiren eğilimler, hem devrimci bir ordu, hem de çağdaş bir güç olmak isteyen orduda yaşamağa devam etti. Çin, Birleşmiş milletlere kabul edildiği sırada (ekim 1971), askerî siyasetinin kesinlikle savunmaya dayandığını ve nükleer silâhı ilk kullananın asla kendisi olmayacağını bir kere daha açıkladı. Silâhsızlanma siyasetinden yana olduğu halde, nükleer silâhı olmayan devletleri aralarına almadan nükleer güçlerin kendi aralarında yaptıkları «sözde» silâhsızlanma görüşmelerine katılmayı reddetti. Özellikle 1969'da çok ciddî olayların patlak verdiği 7 000 km'lik çin-rus hududunun savunmasına ağırlık veren Çin, doğrudan doğruya çatışmalara katılmasa da, «özgürlük» savaşı veren üçüncü dünya ülkelerine, özellikle Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya'daki halklara maddî askerî yardım yapmaktan geri kalmadı. Çin'in savunma bütçesi iyi bilinmemekle birlikte 1972'de 8 ile 16 milyar dolar arasında bir yekûna ulaştığı sanılıyor. Savunmaya yönelik strateji, özellikle nükleer silâhlarla gözdağı vermeğe ve «halk savaşı»na vurucu güç olarak öncelik tanınan «yıpratma savaşı» kavramına dayanır. Bu yüzden Çin'in askerî kuvvetleri dört bölüme ayrılmıştır.

— *Stratejik nükleer kuvvetler* henüz zayıftır, fakat hızla gelişme yolundadır. Kültür devrimi, Çin'in atom denemeleri ala-

nındaki çabalarını tehlikeye sokmamışa benzer. Nükleer denemeler, batılı uzmanların tahminlerini aşan bir tempoyla (1964-1974 arasında 16 patlama) sürdürüldü. 1973'te Çin, yaklaşık olarak 200-300 nükleer füzeye karşılık düşen büyük bir nükleer fisyon maddesi stokuna sahipti. 50 MRBM'nin (Medium Range Ballistic Missile [orta menzilli balistik füze]) ve 20-30 İRBM*nin *(Ek)* [İnter mediate Range Ballistic Missile] kullanılmağa hazır halde olduğu sanılıyor; bu füzelerle Çin, Asya'daki komşularının topraklarına ve bazı büyük sovyet merkezlerine ulaşabilir. 3 mart 1971'de ikinci yapma uydusunu yörüngeye oturtan Çin'in 1973'ten sonra bir İCBM*yi *(Ek)* [İnter-Continental Ballistic Missile (kıtalararası balistik füze)] denemesi bekleniyor. Bu füzenin atış alanı tahminen Hint okyanusunda, Zanzibar açıklarında olacak. Çin ayrıca, bir atom bombası taşıyabilen yüz kadar «TU-16» bombardıman uçağına ve nükleer füzelerin fırlatılmasına elverişli G sınıfından bir denizaltıya sahiptir.

— *Temel kuvvetler aslında*, modern silâhlarla donatılmış hava, deniz ve kara kuvvetlerinin hemen hemen yarısını kendi bünyesinde toplayan klasik bir muharebe birliğidir. Bu birliğin asker mevcudu 3 ilâ 4 milyon kadardır. Temel kuvvetler, ülkenin neresinde olursa olsun, düzeni korumak için derhal müdahale etmek ve Çin topraklarını bir istilâya karşı korumakla görevlidir. Yalnızca kıyı savunmasından sorumlu olan deniz kuvvetlerinin elinde 50 denizaltı bulunur. Hava kuvvetlerinde ise hemen hepsi sovyet modeli olan 3 800'ü aşkın savaş uçağı vardır; Çin, 1971'den sonra «F-9» tipi avcı uçaklarını kendisi yapmağa başladı ve ingiliz yapımı «Harrier»lerden satın alınmasına karar verdi.

— *Yerel kuvvetler*'in asker ve malzeme varlığı çok daha azdır; görevleri, halkı denetim altında tutmak, üretime katılmak ve gereğinde milislerle birlikte «yıpratma savaşı» vermektir.

— *Halk milisleri* ise *silâhlı halk*'ı temsil eder ve «düşman yok edilmeden önce bu bataklığa düşer». Milyonlarca kadın ve erkekten oluşan bu birliklerin, devrimci ruhu yeniden yaymak, bütün halkın seferberliğe katılmasını sağlamak, yurt güvenliğine ve savunmasına katılmak, halk kurtuluş ordusunun cephe gerisini güvenlik altına almak ve bu orduya eğitilmiş personel yetiştirmek gibi çok çeşitli ve sayısız görevleri vardır.

KURUMLAR

1954 Anayasası 1975 ocağında yeniden gözden geçirildi. Böylece o tarihten sonra «Ulusal halk meclisi, Çin komünist partisi merkez komitesinin yönetimi altında devletin en yüksek iktidar organı»dır. Devlet, «proletaryanın diktatörlüğünde sosyalist bir devlet»tir, parti ise «halkın yönetici çekirdeği»dir. Cumhurbaşkanlığı görevi kaldırılmıştır. Marks'çılık, Lenin'cilik ve Mao Çe-tung'un düşüncesinin temel olarak alındığı açıkça belirtilmiş, grev hakkı ile ifade, toplulaşma ve toplantı özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Nihayet, kapitalist mülkiyet artık söz konusu olmadığı için, «her alanda» erkek ile kadının eşitliği tanınmıştır.

EDEBİYAT

Kültür devriminden sonra yazınsal etkinlik

Tüm ideolojik alana uygulanan kültür devrimi, genel konularda da kültür konusunda da geçmiş dönemle bağları kesin olarak koparmaz. 1963-1966 yıllarında çeşitli etkinliklere (felsefecilerin, tarihçilerin, sanat eleştirmenlerinin kuramsal tartışmaları, opera devrimi) başlatılan bu kültür devrimi, aynı zamanda, daha sonraki dönemle de kesin bir kopukluk göstermez; ancak, bu geçiş, kültür devrimi sırasında ortaya atılan kuramların daha sonraki yıllarda uygulanış derecesine bağlıdır. Bununla birlikte, 1966 yılıyla 1967 başlarında sürdürülen şiddetli siyasal çatışmaların önemini de belirtmek gerekir. Çeşitli alanlarda girişilen etkinlikler, aslında eşdeğerde değildir. Sözgelimi, 1964 ve 1965 yıllarında geliştirilen veya yeniden gözden geçirilen yeni operalar 1967 yılı sonunda gösterilmeğe, bir başka deyişle, halka sunulmağa hazırken, şiir, tiyatro, öykü ve roman konusunda aynı şey söylenemez. Çünkü, bu alanlardaki ilk derlemeler, ancak 1971 yılında halk sanat ve edebiyat topluluklarının kurulmasından sonra görülür. «Halk yazarları»nın yeniden doğuşunu, işçi ve köylülerin kitle halindeki felsefî hareketi izler. Bu hareket, 1973'ten sonra tam bir gelişme gösterir.

1967'den sonraki yazınsal üretim, Yen-ân forumunda (1942) belirlenen çizginin sistemli bir biçimde uygulanmasıdır. Bu forumda saptanan ilkeler daha sonraki yıllarda da benimsenmiş ama, bu çizginin doğurduğu etkilere yer yer karşı çıkılmıştır. Bu nedenle, 1967'den sonraki edebiyat hareketinin kuramsal açıdan şu doğrultuları izlediğini belirtmek gerekir: Yen-ân çizgisi, Lu Hsiun çizgisi, «büyük sıçrayış» çizgisi. Yen-ân forumunda yazınsal yapıt, kitlelerin hizmetine sunulurken, devrim ve proletarya çizgisini benimsemiş «uzman» yazarların yanı sıra, halk kitlelerinin de kendi öz edebiyatlarının yaratıcısı olması gerektiği ve bu hizmetin ancak o zaman bir değer kazanacağı belirtilmişti. Yen-ân «sovyet» kesimi, böylece, yazar ve sanatçıların, güçlü çin geleneğine yönelmesine yol açtı: halk şarkıları, köylülerin şiir yarışmaları, çalışırken söylenen şarkılar, kastanyet, gong ve tambur eşliğinde anlatılan öyküler, az çok doğaçtan, güldürülü konuşmalar v.b. «Büyük sıçrayış» döneminde (1958-1959) bu geleneksel türler iyice işlendi ve Çin'de ilk defa «halk yazarları ordusu» kuruldu. «Büyük sıçrayış» hareketinin birçok yazarı ilk olarak, Yen-ân döneminde etkinlik göstermişlerdi ama, halk yazarlarının büyük bir bölümü 1966 yılından sonra «büyük sıçrayış» hareketi içinde yetişti. Bu çizginin kuramcısı, Mao Çe-tung'un deyimiyle «kültür devriminin başkomutanı» olan Lu-Hsi-un'dur (1881-1936). 1930 yıllarında Lu-Hsi-un'a karşı çıkanlar (Çu-Yang ve Tien-Han gibi kuramcılar) kültür alanının yönetiminde 1966 yılından sonra söz sahibi olamamışlardır.

Bu dönemin en önemli yazınsal ürünü, Pekin operasının oynadığı «sekiz örnek oyun»dur. 1963-1964 yıllarında Çiang-King'in sürdürdüğü ideolojik kavgadan doğan bu yapıtlar, kültür devriminin gelişmesini gösterir: ilk defa 1946'da Yen-ân'da oynanan ve birçok kere «devrimci gerçekçilik ve devrimci romantizm» açısından gözden geçirilen *Beyaz saçlı kız, Kızıl lamba, Kaplan dağının alınışı, Şa-kia-pang, Beyaz kaplan alayına hücum, Liman, Kızıl kadının bağımsızlığı* (bu oyunlara *Şa-kia-pang* senfonisini ve *Sarı ırmak* konçertosunu eklenebiliriz). Bütün bu tiyatro oyunlarının özelliği, konularını çağdaş tarihten, hattâ güncel olaylardan («eskiden yararlanarak bir yeni oluşturmak») seçmesi ve geleneksel çin tekniği ile batı tekniğini kaynaştırmasıdır («batı tekniğini Çin'e özgü kılmak»):

«Uzman topluluklar» ile «sanat ve edebiyat halk toplulukları» tarafından büyük ve küçük kentlerdeki tüm halka gösterilen bu oyunların hemen hepsi, yeniden gözden geçirilerek bale biçiminde sahneye konmuş, sinemaya aktarılmış ve yöresel operalar biçiminde düzenlenmiştir. Bu oyunlar, «seçme sahneler» adlı geleneksel gösterilerle bölüm bölüm de oynanmıştır. Sekiz örnek piyesten sonra, 1971 yılında şu oyunlar sahnelendi: *Yimong'a od, Ovada savaş, Ejder ırmağına od, Tu kaynağı tepesi.* Ayrıca, *bir sepet yerfıstığı* ve *Bozkırların iki küçük kızkardeşi* adlı iki yöresel operayı da saymak gerekir. Bu operalar sahneye uygulanışta büyük değişiklik gösterir ve şarkılı diyaloglardan çok, konuşmalar ağır basar. Yıllardan beri sahnelerden silinen konuşma tiyatrosu *«Hua Kiu»* (yalnızca Guo Moju'nun *Vu Dzı-tien* [1962] gibi birkaç piyesi ilgi görüyordu) yapıtları, özellikle yöresel halk topluluklarının yayımlarında yeniden görülmeğe başladı.

Çin basını, artık kendi folklorunu değerlendirmeğe çalışan yöresel halkların yapıtlarıyla ilgilenmektedir. Aynı eğilim, 260 çeşidi olan Pekin *Kiuyi*'sinin (şarkılı öykü) yeniden doğmasına yol açtı.

Bugün Çin'de, iki yazar grubu görülür: bir yanda «uzmanlar», öte yanda ise «kitle yazarları». «Uzmanlar» yazarlığı meslek olarak seçmiş kişilerdir. «Uzmanlar» kuşağının en eski temsilcisi, Tang'ların iki büyük şairi Li Po ve Du Fu üstüne bir deneme yayımlayan (1971) ve şu son yıllarda kültür devrimine arkeolojik keşifleri incelemekle katkıda bulunan Guo Mo-ju'dur (doğ. 1892). Guo Mo-ju, bu çalışmalarının yanı sıra, «yüz çiçekler»den bu yana işlediği eski klasik biçimle şiirler yazmayı da sürdürür. Yen-ân ve direnme savaşının en genç yazarları arasında şu adları sayabiliriz: *Beyaz saçlı kız*'ın yazarı ve günümüz Çin'inin en ünlü şairi Ho Kingçe (doğ. 1910) [*Ley Fong'un şarkıları, Vargücümüzle şarkı söyleyelim* adlı şiirlerinin yanı sıra, 1972'de yeni yazılarıyla bütünlediği bir seçme şiirler derlemesi yayımladı]; «büyük sıçrayış» döneminin bir ürünü sayılan *Büyük sedef sarmal* adlı baladın yazarı Çang Yungmey (bu balad yazarın öteki şiirleriyle birlikte yeniden yayımlandı); aynı dönemde, *Gençliğin şarkısı* adlı romanıyla üne kavuşan Yang Mo; ülkücü ve izlenimci geleneksel eleştiri hareketini başlatan eleştirmen Li Sifan (doğ. 1929); *Gao Yubao* (1972) adlı otobiyografik romanını yeniden yayımlayan Gao Yupao; *Güneşli günler* (1971) ile *Büyük altın yolu* (1972) adlı romanları coşkuyla okunan Hao Jan. Bu yazarların bazıları yeni üne kavuşmuş eski halk yazarlarıdır; diğerleri ise yeni yeni yetişen yazarlardır. *Balıkçılar adasındaki fırtına, Kar ilkbaharın önünde uçuyor, Hongnan'da mücadele, Kanallardaki şiddetli fırtına, Yanan dağ, Irmak kıyısındaki sabah güneşi, Adadaki kadın savaşçılar* v.b. romanlar çağdaş yaşamın ya da yakın tarihin tüm sorunlarını işlemektedir. Ngan-huy'lu köylü kadın şair Yin Guan-lan (doğ. 1936) «büyük sıçrayış» döneminden bu yana yazdığı yeni şiirlerle tanındı (yeni şiirleri eskiden yazdıklarıyla birlikte 1972'de yayımlandı). Balıkçı şair Li Yongong ve Li Yung de (*Hünnap köyü*, 1972) aynı dönemde üne kavuşmuş yazarlardır. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, şiir ya da öykü derlemeleri bir ekip çalışmasının ürünüdür ve bütün Çin'e aynı anlayış hâkimdir. «Zamanın en iyi biçimde değerlendirme» döneminin yazarları (fabrika ya da tarlalarda çalışanlar) tüm ülkede sayısız yapıtlar yayımlamaktadır. 1969-1971 yılları arasında, «üçlü birlik» (üretim emekçileri, uzman yazarlar ve siyasal kadrolar) temeline dayanan bu yazarlar topluluğu roman, röportaj, şiir derlemesi, uzun baladlar ve tiyatro yapıtı için gerekli malzemeyi toplayarak metni birlikte oluştururlar. Bu ortak çalışmanın ürünü yapıtlar da sanatçı topluluklar tarafından halka sunulur. *Nankin köprüsü, Erimis çelik ırmağı, 125. şantiye için od* v.b. röportaj-romanlar bu tür çalışmaların ürünüdür. Gerek «örnek» operalardan sonra yazılan ve «deneme» operaları diye adlandırılan yapıtlar, gerek yeni düzenlenen oyunlar gezici tiyatro ekiplerince kuramsal ve teknik açıdan eleştirildikten sonra oynanmağa başlanır.

FELSEFE VE BİLİMLER

Büyük proletarya kültür devrimi, felsefî etkinliğin evrimi açısından önemli sonuçlar doğurmuş ve felsefeyi yerinden oynatarak gerek yapısını, gerek görevini değişikliğe uğratmıştır. Gerçekten de, bu devrimden önce, felsefe, birtakım uzmanların tartışma ve görüşleriyle kapalı kapılar ardında hem de anlaşılması güç terimlerle sürdürülürken, halk kitlesi de özellikle bu bilim dalından uzak tutulmağa çalışılıyordu. Liu Şao-çi'ye ve «felsefî çevrelerde» «felsefenin sırrı»nı savunan Yang Hsienşın'a karşı sürdürülen mücadele son aşamasına Çin Komünist partisi merkez komitesinin ağustos-eylül 1970'teki ikinci toplantısında erişti: bu toplantıda, felsefe incelemesi için tüm ulusa çağrıda bulunuldu. Mao Çe-tung'un bu çağrısı üzerine felsefe «konferans salonları»nı terk ederek fabrikalara, köylere, aile ocağına ve sokaklara yayıldı.

Felsefeyi eski yerinden oynatan Çinliler, bu bilim dalının «hizmet» amacı güttüğü za-

man halka bir yararı olabileceğini kanıtlamak istiyorlardı. Bu felsefe (yani maddeci diyalektik) bir aracılık görevi yüklenir. Felsefe, ortaya atılan bir sorun için çözüm yolları bulmağa çalışır. Nitekim, bacaların temizlenmesi ve çöplerden yararlanma sorununu Çinliler felsefî terimlerle çözmeğe yönelirler. Onlara göre, herhangi bir şey kendi kendine kötü değildir ama yine kendi içinde karşıtını taşır ve bu karşıt özellik, belli koşullarda olumlu özelliğe dönüşebilir. Sözgelimi, tozun dönüştürülmesi sonucu elde edilen değerli maden germanyumun yarıiletken özelliklerinden diyot ve transistor yapımında yararlanılır.

Gerek domates konservesinde, gerek domuz yetiştirmede ve gerek iç hastalıklarına karşı alınacak koruyucu tedbirlerde Çinliler akılcı bir bilgi edinmek için felsefeye başvururlar; ancak, edindikleri bilgiler sorunlarına cevap verecek nitelikte değildir. Çünkü felsefeden bu tür yararlanma, ortaya sayısız «çözüm» yolunun çıkmasına yol açar. Ancak bu hata bugün tamamıyla giderilmiştir. Birçok işçi, köylü ve Çin Komünist partisi üyesi tarafından yazılan titiz felsefî incelemeler bu bilgi kuramsal engelleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu incelemelerde, deneycilik, gericilerin benimsediği «iki birde bütünleşir» kavramı, düşünce ve gerçek özdeşliği sorunu v.b. işlenir. Bu açıdan, Pekin'de ve Şanghay'da Marks'çı - Lenin'ci yapıtların yanı sıra, Hume ve Feuerbach gibi Marx öncesi batılı felsefecilerden çeviriler, bir batı felsefesi tarihi, Fong Yeu-lan'ın yazdığı çin felsefesi tarihinin gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş yeni bir baskısı ile *Uygulama üstüne* ve *Karşıtlık üstüne* (Mao Çe-tung'un 1937'de Yen-ân'da yazdığı denemeler) adlı incelemeler yayımlanmıştır.

Günlük yaşamlarında kuram ve uygulamayı diyalektik olarak birleştiren Çinliler, felsefenin *yeni bir uygulaması*'nı yaparlar. Onlara göre, bir bilim en son uygulamasına kadar bilim olma özelliğini sürdürür; oysa, bu uygulama alanları içinde Çinliler için bir teki önem taşır: sınıf çatışması. Nitekim, 1972'de aprioriciliğe karşı sürdürülen kampanya, yalnızca kuramsal düzeyde kalmamış, aşırı solculukla mücadele etmek için halk kitleleri siyasal olarak silâhlandırılmak istenmiş ve bu amaçla felsefe eğitimine de önem verilmiştir. Bu kampanya sonunda, Mao Çe-tung'un «kişilik kültü»nü uygulayan aşırı solculuk siyaseti ile ülkücü tarih kavramı arasındaki bağ ortaya çıktı. Bu ülkücü tarih kavramına göre, tarihi yaratacak olanlar dahilerdir. Felsefeyi ve felsefe tarihini toplumsal yaşamın akışıyla yakalamak, Çinliler için «uygulama amacıyla» «gerçek felsefe incelemesi» yapmak demektir. Kitle felsefesi etkinliği başlangıçta, her ne kadar kol ve kafa işçiliği arasındaki ayrımı ortadan kaldırdıysa da, felsefe «gereklilik dünyasından özgürlük dünyasına» geçişi sağlayan «özgürlükçü bir silâh» oluşturur.

ARKEOLOJİ

Son arkeoloji bulguları, «kültür devrimi» sırasında doğan büyük araştırma hareketinin meyveleridir. Fakat, daha 1959'daki kazılarda, Kuzey Çin'de Eski Taş devrinin ilk devrelerinden kalma An-Ho (Şansi) kalıntıları ortaya çıktı. Ardından, Pekin yakınında Çu-Ku-tien*deki *(Ek)* belli başlı kazılarda ve Sarıırmak'ın orta vâdisinde Kırmızı Kil devri gelir. 1963-1964'te, Güney Şen-Si'deki Lan-Tien*de *(Ek)* Çin'in en eski insanlarından birinin kalıntısı bulundu. Cava'daki *Pitekantropus robustus*'a benzeyen bu insan Çu-Ku-tien'de bulunan sinantropus'tan daha eskidir.

● Orta Yontmataş devrini, üç nehir havzasında bulunan üç aile grubu temsil eder: Sarıırmak vâdisinde Ordos adamı (bk. ŞUY-TUNG-KU, [Ek]), Yangdzı vâdisinde Çang-Yang adamı; Sinkiang vâdisinde Ma-pa adamı.

● Üst Yontmataş devri, 1923'te Sjara-Osso-gol'de (Iç Moğolistan) yapılan kazılarda ortaya çıkarıldı; bu devir, «Chopping-tool» endüstrisi (taş endüstrisinin en ilkel biçimi) ile bir sonraki devir olan Gobi mikrolitik kültürü arasında bir geçiş dönemidir. 1960 Honan ve 1958 Şansi kazılarında da mikrolitik âletler bulundu. Bu endüstrinin bilinmediği Güney Çin, orman açıcılarının kültürüne yakındır ve yontulmuş yassı taş geleneğini korumuşa benzer. Kuzey Çin'de yapılan kazılarda biri yaylada, öteki ovada olmak üzere iki Cilâlıtaş devri kültürü ortaya çıkarıldı. Birinci kültür, yüksek sıcaklıkta pişmiş ince, kırmızı bir seramikle, ikincisi ise çok işlenmiş siyah bir seramikle belirlenir. Bunların eskiliği Kuzey Hunan'da ele geçen bulgularla kısmen saptanabildi; gerçekten de, kırmızı seramikli Yang-şao* *(Ek)* kültürü, siyah seramikli Lung-şan* *(Ek)* kültüründen daha eskidir. M.Ö. XVII.-XI. yüzyıllara ve M.Ö. V.-III. yüzyıllar arası savaşçı Krallıklar devrine ait olan ve 1966-1969 arasında Şan-tong, Şansi ve Honan'da (bk. EVL-Lİ-KANG, *Ek*) ortaya çıkarılan Şang* *(Ek)* kalıntılarında birçok kurban mezarına (köleler, arabalara bağlı atlar) rastlandı; bunlar daha önce Sarıırmak vâdisinde yapılan kazılardaki Şang kalıntılarına benziyordu.

● *Çu kalıntıları.* Şensi, Liaoning ve Ngan-huy'da bulunan, Batı Çu'lardan (M.Ö. XI.-VIII. yüzyıllar) kalma bronzlar Bronz çağının zirvesi ile Demir çağının başlangıcı arasındaki bu geçiş devresinin canlılığını ortaya koyar. Tsai markisinin (Ngan-huy) mezarındaki bronzların tümü ve Hunan'daki Çang-şa* *(Ek)* bölgesinden gelen silâhlar (lakalı ağaç saplara takılmış baltalı mızraklar) V. yüzyıldan kalmadır. Hopey'de de Çu'ların son zamanından kalma bir bronz dizisi ve renkli motifler, kanatlı arslanlarla süslü ve yankı yapar biçimde oyulmuş taşlar bulundu.

● *Han kalıntıları.* 1968'de Man-çent (Hopey) kalıntılarının bulunmasıyla, imparator Liu-Çenk (öl. M.Ö. 113) ve karısı Teu-Van'ın mezarları içinde çok zengin mezar eşyası bulundu. Bu mezarlardan altın, gümüş, yeşim, laka ve ipekten yapılma 2 800'-den fazla eşya çıktı. Altınla dikilmiş yeşimden iki kefen eşine rastlanmaz bir buluntudur. Bugüne kadar varlığı yazılı metinlerden bilinen bu yeşim elbiseler, Han devrinde imparatorların ve yüksek sınıftan soyluların (derecelerine göre altın, gümüş, bronz) bedenlerini örterdi. En güzel eşyalar arasında altın tellerle kakmalı bronz buhurdanlık ve eliyle kandil tutan oturmuş bir uşak biçimindeki altın yaldızlı lamba sayılabilir. 1969'da Vuvey'de (Kansu) bir Han süvarileri örneği bulundu. Tuğladan örme bir mezarın içinden çıkan örnekte askerî nizamda sıralanmış kırk süvari, sıçrarken donmuş gibi duran ya da seyislerin refakatinde harp arabalarını çeken atlarla eşsiz bir bütün meydana getirir.

● *Altı sülâle* (III.-VI. yy.) Ta-tung'da (Şansi) Kuzey Vey'ler sülâlesi zamanındaki bir yüksek memurun 484 tarihinde yapılmış mezarında bilinen en eski lakalı paravana ile taş ayakları bulundu. Kırmızı zemin üzerine yapılmış resimler kitap biçiminde bir kompozisyon içinde soyluların günlük hayatından alınma sahneleri canlandırır.

● *Suy'lar ve Tang'lar.* 1969'da Luo-yang'da Han-Kia ambarları bulundu. 605'te yapımına başlanan bu ambarlar Suy ve Tang'lar zamanında büyük bir devlet silosu gibi kullanılıyordu, 1970'te Çangan* *(Ek)* bölgesinde, içinde bin kadar eşya bulunan iki büyük küpe rastlandı; bunlar mücevher eşyası ile simyada kullanılan akik harcı, gümüş şişe, maden ilâç gibi malzemeydi (VIII. yy. başı). Birçok eşya, kalıpla, dövmeyle, telle, tanelerle, oymalarla süslüdür. Batıda Sinkiang eyaletinde, özellikle Turfan yakınındaki Astana*da *(Ek)* çok sayıda çok renkli ipek, damasko ve yün kumaş bulundu. Kültür devrimi sırasında artan arkeolojik araştırma merakı «eski, bugünü öğretmeğe yarar» ilkesine dayanır. Bu merak, arkeolojik araştırmalar enstitüsünün çalışmaları ve kazı yerlerine yakın halkın katılmasıyla beslenir. Her eyalet, belediye veya özerk bölge kendi bulgularını korur ve saklar. 1960'tan beri pek çok Buddha kalıntıları (Kung-Hsien, Mai Çi-şan ve Ping Ling-sı) kazıldı. Bunlar, çin heykel sanatının incelenmesi için yeni bilgiler getirmektedir. (LM)

***ÇİNE,** Aydın iline bağlı ilçe. — 64 507 nüf., ilçe merkezi 11 292 nüf. (1975); 82 köy (1970). [M]

***ÇİNHİNDİ,** Güneydoğu Asya'da yarımada.

ARKEOLOJİ

Birçok devlette yapılan arkeolojik araştırmaların gelişmesi ve son 15 yıldır yöntemlerdeki ilerleme, Çinhindi'nin geçmişine ait bilgileri artırdı; geçmişin sınırları genişledi, ortak özellikleri bulundu, mahallî kültürün kaynağı olan büyük etki dalgaları ortaya çıkarıldı.

● *Tarihöncesi ve tarih başlangıcı.* Yarımada uzun süre, Yontmataş devri kalıntılarından yoksun gibi göründü ve ancak 50 yıllarına doğru birkaç örnek (Birmanya, Tayland, Yukarı Laos) bulundu. Bugün ise yontulmuş yassı taş endüstrisinin varlığı kesinlikle biliniyor (Tayland, Kamboç, Kuzey ve Güney Vietnam'da kalıntılar).

● *Cilâlıtaş devri.* Bu dönem kalıntıları yarımadada ilk olarak ortaya çıkarıldı (bugün yaygın olarak saptanan Kuzey Vietnam'daki Bac Son ve Hoa Binh kültürleri). Süresi uzundur, Bronz ve Demir çağında da genel olarak devam eder, hattâ tarih çağına kadar uzanır. Sap çıkıntılı âletler, sanıldığından daha az Çinhindi'ne özgüdür. Bazı kalıntıları belirleyen orijinal kültürler de gelişme göstermiş durumdadır: Tayland*da *(Ek)* Ban Khao (Lung-şan'dakilerle benzerliği olan seramik) ve Ban Çieng (renkli dekorlu seramik) mezarlıklarının yarımadada örneği yoktur. Buna karşılık Kamboç'ta, Tayland'ın doğu eyaletlerinde ve Vietnam'da, henüz tam olarak tarihlenemeyen yuvarlak eserlerin ve *tümülüs*'lerin sayımı yapıldı. Çeşitli tarihöncesi ve tarih başlangıcı (Vietnam, Tayland, Malezya) ve hattâ tarih içi (Menam havzası, Malezya, Oc Eo) kalıntılarda bulunan renkli cam ve yarı kıymetli sert taştan boncuklara Kamboç'ta rastlanmaz. Buna karşılık, Dong Son* *(Ek)* uygarlığında Kamboç, Tayland, Laos ve Malezya kültürlerinin devamına rastlanır.

● *Tarihsel dönem, hint genişlemesi.* Çinhindi'ne nasıl yerleşildiği, nerelerden göç edildiği henüz tam bilinmiyor, ama Dong Son'luların ilk vietnamlılar olduğu sanılıyor ve Vietnam dili Mon-Khmer grubuna yaklaştırılıyor. Çin metinlerinde adı geçen (Lin-yi, Fu-nan v.b.) ve aşağı yukarı hint genişlemesinin ilk dönemlerine rastlayan krallıkların yeri ve sınırları kesinlikle bilinmiyor. Budizm, önce Güney Hindistan'dan demiryoluyla geldi ve tarihöncesi dönemlerde kullanılan geçiş yollarıyla (Menam havzası) yayıldı. Gerçekten de arkeolojik bulgular Birmanya*dan *(Ek)* Çampa*ya (V. yy.) kadar uzanır. VII.-IX. yy.larda bu yollar çeşitli ortak yönleriyle belli olan (yapı usulleri, tapınma şekilleri, para basma v.b.) Birmanya (Byu ve Mon krallıkları) ile Tayland («Dvaravati» denen kültür) arasındaki ilişkileri kolaylaştırdı. Arkeoloji ve eski yazıt bilimi tarafından anlaşıldığına göre, hintlileşmiş yarımadada (Birmanya ve Kamboç dışındaki bölgeler), VIII. yy.dan X. yy.a kadar, İndonezya kültürünün etkisi görülür. (L)

***Çinili köşk.** — Müzeye 1967'den sonra Topkapı, Türk-İslâm Eserleri ve Konya müzelerinden çini ve seramikler getirildi. Müzenin 6 odasında sergilenen bu çini ve seramikler şöyle sınıflandırıldı: 1. odada, XII.-XIV. yy. Selçuklu duvar çinileri; 2. odada, XIV.-XV. yy. Miletos çini ve tabakları; 3. odada, XVI. yy.a ait mavi-beyaz çini eşya; 4. odada, XVI.-XVII. yy. renkli İznik seramikleri; 5. odada, XVIII.-XIX. yy. Kütahya seramikleri; 6. odada, XIX. yy. Çanakkale seramikleri; salonda ise XV.-XIX. yy. duvar çinileri. (M)

***ÇİNKO** i. — Coğ. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. *Çinko kaybetme* veya *çinko kaybı*, bir alaşımın çinko yönünden yoksullaşması: *Bir bakır ve çinko alaşımı olan pirinç yüzeysel olarak çinko kaybetme eğilimindedir.* (ÇİNKOSUZLAŞMA da denir.) Bk. ANSİKL. ‖ *Elektrikle çinko kaplama*, genellikle demir ve çelik yüzeyler üzerinde galvanizleme yoluyla bir çinko katmanı oluşturma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Coğ. *Türkiye*'de M.T.A.'nın araştırmaları sonucu çeşitli yerlerde bakır-kurşun-çinko karışımı halinde bulunan rezervler şöyledir: Latum-Çayeli-Rize 15 milyon t, Tirebolu-Köprübaşı-Giresun 5 milyon t, Alacadağ-Trabzon 600 bin t, Çınarlıhan-Edremit-Balıkesir 200 bin t, Koyulhisar-Sıvas 600 bin t, Gölköy-Ordu 200 bin t, Bakacak-Ordu 100 bin t.

Çinko üretimi, 1975'e kadar olan dönemde, çinko levha üreten tesislerde yapılıyor ve elektrolizle çelik levha ve saçların galvanizlenmesi işlemleriyle yetiniliyor, ithal malı külçe çinko da platina haline getiriliyordu. Bu dönemde Türkiye'nin çinko üretimi 1972'de, 27 201 tonu resmî kesime, 33 981 tonu da özel kesime ait olmak üzere, 61 182 t tuvönana çıktı ve bundan 8 085 t ayıklanmış, yıkanmış ve konsantre hale getirilmiş çinko elde edildi. 1975'te, yatırımı sürdürülen Zamantı izabe tesislerinde, Waeltz sürecine göre elde edilecek hammaddenin elektroliz yoluyla arıtılması hazırlıkları sürdürülüyordu.

— Metalürji. *Çinko kaybetme* daha çok çinkolu alaşımlarda, özellikle de bileşimindeki çinko oranı yüzde 20'yi geçen pirinçlerde görülür. Alaşımı oluşturan iki madenin elektroliz potansiyellerinin değişik olması nedeniyle, asit ortamda aşınma olayı, heterogen bileşimli bilûrlar veya iki fazlı katışmaç yapılar (bakırca zengin α fazı ve çinkoca zengin β fazı) gibi daha çok çinkoca zengin olan bölgelerde bir çözünme olayı şeklinde ortaya çıkar. Bu çözünme, toz halindeki bakır çökeltisinin pirinci sürekli olarak aşındırmasıyla bütün yüzeye yayılır: bakır aşındırmasının asit niteliğindeki maddeleri pirinçle tepkimeye girer ve tepkime sonunda açığa çıkan toz halindeki bakır yüzeyde çökelir. Demir ve manganez gibi bazı alaşım elementleri çinko kaybını kolaylaştırdığı halde arsenik, kalay, nikel ve alüminyum olayı yavaşlatır. Öte yandan alaşımın elverişsiz bir atmosferde ısıtılması da iki ayrı süreçle çinko kaybına yol açar: çinko bakırdan daha kolay yükseltgendiği için ya yükseltgeme sonucunda ya da sıcaklık-düşük basınç uyuşmazlığı sonucunda alaşım çinkoca yoksullaşır. Sıcaklık-düşük basınç uyuşmazlığı söz konusu olduğunda çinko, buhar gerilimi çok düşük olduğu için ortamdan daha kolay kaybolur ve geride bakırca zengin, bu yüzden de daha kırmızımsı bölgeler kalır. Su buharından tamamıyla arıtılmış, çok uygun ve denetimli atmosferde bile, pirinçten yapılmış parçalarda renk değişiklikleri ve «kırmızı lekeler» olmayan parlak tavlı yüzeyler elde etmenin güçlüğü özellikle bu olaya bağlanır.

● *Elektrikle çinko kaplama*'da, oldukça kalın ve pürüzlü çinko yüzeyler veren sıcak daldırmalı galvanizlemenin tam tersine, kaplanacak yüzeye son derece iyi tutunan, birbiçimli, düzgün ve istenen kalınlıkta çinko kaplamalar elde edilir. Bu tip bir kaplama için, isteğe göre donuk veya parlak yüzeyler elde edilmesini sağlayan iki çeşit banyo kullanılır: asit banyolar (sülfatlı, klorürlü, flüoboratlı) ve alkali banyolar (siyanürlü, pirofosfatlı veya zinkatlı). [LM]

***ÇİRKEF** i. — Psikanaliz. *Çirkef kuyusu kuramı*, çocukların ana karnından çıktığı yer konusunda küçük çocukların hayalhanesinde kurulan sanıya dayanarak Freud'un öne sürdüğü çocuk cinselliği kuramı.

— ANSİKL. Çocuğun ana karnında oluşu ve büyümesi gerçekten merak uyandırır; Freud'a göre her türlü zihin araştırmasının kökeninde bu merak yatar. Bu meraktan bir fantasma doğar; buna göre annede bir tek boşluk ve delik vardır; çocuklar orada oluşur ve oradan doğar; bu nedenle çocuklarla dışkıların kökeni birdir: çirkef kuyusu işte bu efsanevî boşluğun adıdır. Çirkef kuyusu kuramında, dölyolu olduğu gibi unutulmuştur. Bu yüzden denebilir ki çirkef kuyusu kuramı, sonucu olduğu hadımlık kompleksine bağlıdır. Bu kuramda çocukla dışkı arasındaki simgesel eşdeğerlilik doruğuna vardırılmıştır; yalnız yiyecekler, çocuk cinselliği kuramını kaldırmak için yeterli bir gerçeklik göstergesidir; çünkü onunla çocuk yapılmaz. Melanie Klein bu noktadaki gerçeğin çok erken anlaşıldığını göstermiştir: çirkef kuyusu kuramı olsa olsa bu dayanılmaz gerçeğe karşı savunsal bir fantasma olabilir. (L)

***ÇİTTAGONG,** Bangladeş'te liman. — Moskova ile Dakka arasında imzalanan bir antlaşma gereğince, 1971 Hindistan-Pakistan savaşının sonunda Çittagong limanının temizlenmesini S.S.C.B. üstüne aldı. (L)

***ÇİVRİL,** Denizli iline bağlı ilçe. — 57 219 nüf., ilçe merkezi 7 733 nüf. (1975); 66 köy (1970). [M]

***ÇİZELGE** i. — Bilişim. Her biri çizelge içindeki yeriyle veya kendine özgü bir komut adıyla tanınan ve genellikle bellekte birbiri ardına dizilen bilgilerin tümü. || Her elemanın yeri sıra numarasıyla veya indisiyle bulunmak şartıyla, bir bilgisayar belleğinde dizi halinde düzenlenmiş bilgilerin tümü: *Çizelgenin, her biri bir indise karşılık düşen bir ya da çok boyutlu bir yapısı olabilir.* || *Karar çizelgesi*, bir sorunun tanımlanmasında karşılaşılacak bütün olasılıkları ve değişik durumlarda izlenecek yolları bir çizelge biçiminde göstermeğe dayanan programlama tekniği.

— İkt. *Ulusal iktisat çizelgesi*, ulusal muhasebede, bir yıl içinde hangi iktisadî faaliyetlerin (satırda), kimler tarafından (sütunda) yapıldığını gösterir (*Millî hesaplar sentetik çizelgesi* de denir.) Bk. ANSİKL. || *Sanayiler arası mübadele çizelgesi*, bir ulusal ekonominin sektörleri ve bölümleri arasında bir yıl içinde yapılan alım ve satımları gösteren ikişer haneli çizelge. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Bir iç işlemle donatılmış sonlu cümlenin çizelgesi*, cümlenin ikişer ikişer alınmış bütün elemanlarını veren çizelge.

— ANSİKL. İkt. *Ulusal iktisat çizelgesi* (U.İ.Ç.), toplam katma değerin (gayrisafi yurt içi hasıla) nasıl üretildiğini, bölüşüldüğünü ve kullanıldığını gösterir. Ayrıca, mal ve hizmetler, bölüşüm ve malî işlemlerinin nasıl dengelendiğini de bu çizelgede görmek mümkündür. U.İ.Ç., iktisadî bütçe ve plan bütçelerinin hazırlanmasında kullanılan bir hesap aracıdır.

● *Sanayiler arası mübadele çizelgesi* (S.M.Ç.), iktisatçı Wassily Leontief tarafından geliştirilmiş ve 1941'de *Amerikan ekonomisinin yapısı 1919-1939* adlı eserinde yayımlanmıştır. Bu çizelge, satır ve sütun sayısı birbirine eşit olduğundan bir kare biçimindedir. Çizelgede, her bir iktisadî faaliyet dalı ile, diğer bütün iktisadî faaliyet dalları arasındaki alışlar (ara tüketimler) ve satışlar (ara kullanımlar) gösterilir. Kare matris biçimindeki bu çizelgenin asal köşegeni (iktisadî sektörden farklı olarak), söz konusu iktisadî faaliyet dalının kendi kendilerine satış yapmayacağı (yani iç tüketimin olmayacağı) varsayıldığından, sıfırdır. Kare biçimindeki bu çizelgeye, iktisadî faaliyet dalları ürünlerinin nihaî kullanım alanlarını *(tüketim, yatırım, ihracat)* göstermek için yeni sütunlar ve *katma değer, toplam üretim* ile *ithalât*'ı göstermek için yeni satırlar ilâve edilebilir.

● *S.M.Ç. teknik katsayıları matrisi.* Bu matrisin katsayıları, j faaliyet dalının x_{ij} ara tüketimlerinin, X_j üretim değerine bölünmesiyle elde edilir. Yani $a_{ij} = x_{ij}/X_j$'dir. M.S.Ç. katsayılarının basitleştirilmiş matrisi aşağıdaki gibidir:

$$\begin{bmatrix} 0 & 0{,}20 & 0{,}06 \\ 0{,}30 & 0 & 0{,}42 \\ 0{,}10 & 0{,}05 & 0 \end{bmatrix}$$

Buna göre, 100 birim tarım ürünü elde etmek için tarım faaliyet dalı, sanayiden 30'luk, hizmetlerden 10'luk alış yapmak zorundadır.

i, faaliyet dalında elde edilen ürünlerin toplam kullanımı, bu ürünlerden diğer sektörlere yapılan satışlar ve bu ürünün nihaî kullanımının toplamına eşittir. Yani $X_i = \Sigma_j\, a_{ij}\, X_j + Y_j$'dir. Daha genel olarak, ülkede üretilen ürünlerin bütünü için yukarıdaki anlatım, $X = AX + Y$ matris yazış biçimi ile gösterilebilir. Burada X ve Y, iktisadî faaliyet dallarındaki üretim tüketim miktarlarının kolon (sütun) vektörleridir. A ise teknik katsayıların matrisidir. Aynı ifade $X—AX=Y$ veya $(I—A)X=Y$ şekillerinde de gösterilebilir. Burada I birim matrisidir. Eşitlik, X düzeyindeki bir üretimin doğuracağı talep miktarını verir. Bir birim para ile ifade edilen talebi karşılamak için gerekli üretim miktarında $X = (I—A)^{-1}\, Y$ veya $X \doteq BY$ formülleriyle göstermek mümkündür (B, katsayılar matrisinin b_{ij} inversidir); b_{ij}, j malından bir birim talep edebilmek için üretilmesi gereken i malı miktarıdır. S.M.Ç., iktisadî faaliyet dalı ve sektörlerdeki üretim miktarlarının tahmin edilmesinde özellikle kullanılır.

● *Sanayiler arası mübadele çizelgesinin kullanım alanları.* İki tip kullanımı vardır: *retrospektif* (geçmişe yönelik) kullanımda ülke ekonomisinin sektörleri incelenir ve S.M.Ç. yapılır; *prospektif* (geleceğe yönelik) veya tahmin için kullanımı ise iktisadî politikaların tespiti ve kalkınma planlarının yapılmasında önem kazanır. S.M.Ç., muhtelif iktisadî faaliyet dallarının teknolojik açıdan karşılaştırılmasında da kullanılır (katma değer ve katma değeri oluşturan unsurların üretim içindeki oransal payı, enerji maliyetinin ara tüketimdeki payı gibi). Ayrıca S.M.Ç., teknik katsayıların uzun vadedeki değişmelerini gösterdiğinden, tarımın sanayileşmesi gibi üretimde kaydedilen teknik gelişmeyi de gün ışığına çıkarır. S.M.Ç., sanayiciler arasında, çeşitli kriterlere (en iyi müşteri veya en iyi satıcı gibi) göre bir hiyerarşinin kurulmasına da olanak sağlar. Bu düşünce ile Henri Aujac tarafından geliştirilmiş olan matrislerin üçgenleştirilmesi metodu, üçüncü dünya ülkeleri kalkınma planlarının yapılmasında kullanılmıştır. Bu metot, girdileri ile mahreç teşkil ederek, çıktıkları ile ise hammadde vererek diğer sanayilere canlandırıcı etki yapacak sanayi dalının bulunmasında yardımcı olur. İktisadî uygulamada S.M.Ç., herhangi bir sektördeki (örneğin enerjide) fiyat artışının veya herhangi bir yeni vergi konulmasının ekonomi üstündeki etkilerinin bulunmasına yarar. Bölge içi veya bölgeler arası iktisadî ilişkilerin muhasebeleştirilmesinde de S.M.Ç.'ye ihtiyaç duyulur.

A.B.D.'de Walter Isard, Leontief ve Moses bölge içi ve bölgeler arası S.M.Ç.'ler üzerinde araştırmalar yapmışlardır.

Bugün sanayiler arası klasik modelin, çevre ile ilişkiler yönünde (Leontief, Walter Isard ve John H. Cumberland'ın çalışmaları) ve gelecekte uygulamalı modellere ulaşılacak biçimde geliştiği gözlenmektedir. Bu konu üstüne, başka yönde yapılan çalışmalar sanayiler arası ilişkilerde para birimi yerine iş saatinin ikamesini öngörmektedir. Böylece çeşitli iktisadî faaliyet dallarında yapılacak üretim, çeşitli meslekten grupların çalışma süresi cinsinden tahmin edilebilecektir. (L)

***ÇİZGİ** i. — ANSİKL. Astron. *Tayf çizgileri.* Uydulararası OH kökü, 18 sm dalga boyunda bir ışınım yayar. Bu ışınımın tayf çizgileri, yoğun radyokaynakların kesiksiz tayfında soğurma yoluyla gözlemlenmiştir. Yansız hidrojen H ise 21 sm dalga boyunda bir ışınım yayar. Temel yapının iki alt düzeyi arasındaki geçişten doğan bu koşullu çizgi, ancak uydulararası ortam gibi çok seyreltik bir ortamda gözlemlenebilir. (L)

***ÇİZİCİ** i. — Bilişim. *Eğri çizicisi*, bir bilgisayarda, sayısal bilgilerin komutası altında eğriler çizen evre birimi. Bk. ANSİKL.

— Haritacılık. Otomatik olarak harita çizebilen aygıt. || *Katot ışınlı çizici*, katot ışınlı bir lamba ile duyarlıklı bir yüzeyden ya da gazışıl bir ekrandan meydana gelen çizici. || *Tamburlu çizici*, çizim yapılacak yüzeyin dönel bir silindir üzerine yerleştirildiği çizici.

— ANSİKL. Bilişim. *Eğri çizicileri*'nin çoğuna emirler, çizilecek vektörlerin koordinatları seklinde verilir. Demek ki bu eğri çizimlerini oluşturan bilgisayar programının, her çizimi bir vektörler kümesine indirgemesi gerekir. Katot ışınlı bir lambadan yararlanan makinelerde vektörlerin uzunluğu rasgele seçilebilir. Buna karşılık, «artımlı» denilen en basit makinelerde emirler, çizici ucun 8 yön arasından seçilmiş belli bir doğrultuda en çok 0,1 mm dolaylarında bir X veya Y artımıyla yer değiştirmesine karşılık düşen adımlarıdır. (L)

***ÇOBANDEDE,** Erzurum ilinde, Pasinler ilçesine bağlı bucak. — 14 052 nüf., bucak merkezi (Köprüköy) 2 284 nüf., 26 köy (1970). [M]

***ÇOBANLAR,** Afyon ilinde, merkez ilçesine bağlı bucak. — 16 974 nüf., bucak merkezi 3 739 nüf., 10 köy (1970). [M]

***ÇOCUK** i. — ANSİKL. Tıp. ve Huk. *Çocuk düşürme.* Çocuk düşürmenin yarattığı sorunlar teknik ve tıp alanında olduğu kadar, ahlâk ve halk hekimliği açısından da büyük tartışmalara konu oldu.

● *Olayın tıbbî yönü.* Günümüzde, gebeliklerin ancak yüzde 10'unun ilk aylarda kendiliğinden sona erdiği biliniyor. *Kendiliğinden* düşüklerin isteyerek yapılan düşüklere oranla çok az olduğu bu sayıdan bellidir. Fakat kendiliğinden düşük tesadüfe bağlı ve tek ise de bazı kadınlarda, her gebelikte tekrarlanarak *düşük alışkanlığı* halini alır. Bu istemeden olan bazı düşüklerin nedenlerini bugün daha iyi biliyoruz. Eskiden düşüklerin temel nedeni olan frengi gittikçe etkisini yitirirken dölyatağından, eteneden, içsalgılardan, enfeksiyonlardan ve yakın zamanda anlaşıldığı gibi genetik etkenlerden ileri gelen nedenler daha belirgin olmaktadır. Bununla birlikte daha iyice bilinmeyen birçok neden var: gebeliğin sona erme etmeni olarak *gebelik hormonlarının yetersizliği* önemini yitirmekte, çünkü bugün bu yetersizliklerin asıl nedenden «başka bir şey»in sonucu ya da habercisi olduğu sanılıyor. Gebeliğin ikinci üç aylık döneminde düşük etmeni olan ve cerrahî daraltma yoluyla tedavi edilen *dölyatağı boynu genişliği*'nin çok abartıldığı düşünülebilir. Buna karşılık *kromozom düzensizlikleri,* gebeliğin ilk altı haftasında meydana gelen kendiliğinden düşüklerin nedenleri arasında bugün önemli bir yer tutuyor.

A.T. Hertig daha 1943'te, onuncu haftadan önce kendiliğinden düşen yumurtalar üstünde yaptığı incelemeler sonucunda rastladığı anatomik ve histolojik bozuklukların olağanlığına parmak basmıştı; daha sonra 1961'de Penrose, D.H. Carr ve A. ve J.G. Boué istenmeden kendiliğinden olan düşüklerde kromozom sapmalarının oynadığı rolü açıklığa kavuşturdular. Ama bu olağanlığın çok fazla olduğu anlaşılıyor, zira doğuranların ve gebelerin sayısına göre tutulan istatistiklere bakılırsa bu oran yüzde 22-60 arasındadır. Yumurtanın gelişmesindeki duraklama ne kadar erken başlamışsa bu nedenin bulunması ihtimali de o kadar büyüktür. (Yumurtanın gelişmesi 6 haftadan önce duraklamışsa kromozomsal neden yüzde 70; gebelik onuncu haftaya kadar devam etmişse yüzde 50; bütün yumurtalar beşinci ayı bulmuşsa yüzde 20 kabul edilir.) Dölyatağından dışarı atılan yumurta dokuları üzerinde kültür yapıldığı zaman bir karyotip elde etmek ve bazen sakatlığa yol açan kromozom sapıncının tipini kestirmek olanağı var. En sık görülen sapınçların başında trizomi (2 yerine 3 benzer kromozom) gelir, fakat ondan başka triploidi (69 kromozom), tetraploidi (92 kromozom) durumlarına ve XO yumurtalara da (cinsel kromozomlardan birinin yokluğu) rastlanır. Bu kromozom sapınçlarının çoğu dölütün yaşamasına olanak bırakmadığı halde, bazıları yeni doğmuş çocukta asla görülmez. Bu kromozom sapınçlarının doğuş nedeni çoğu zaman meyoz bölünme sırasındaki bir kaza ya da yumurtanın döllenmesi veya ilk bölünmesi sırasındaki bir anormalliktir.

Kendiliğinden düşüklere neden olan bu kromozom sapınçlarının ortaya çıkmasını kolaylaştıran etmenlerin araştırılması büyük önem taşır, çünkü ancak bu sayede bazı tedbirler alınabilir. Bu etmenler arasında şimdilik önemli sayılanlar şunlardır: annenin yaşının ilerlemiş olması (trizomi 21 ya da mongolizm denen bozuklukta bu durumun önemli rol oynadığı çoktandır biliniyor), spermatozoitlerin yaşlanması (uzun süre imsak, kadın dölyollarında uzun süre bekleme), yumurtanın yaşlanması (geç yumurtlama, doğumdan ya da doğum hapı aldıktan sonra olan yumurtlama). Ayrıca bağışıklık alanında elde edilen ilerlemeler de istenmeden olan bazı düşüklerin açıklanmasına yardımcı olabilir. Bazı gebelik kesintileri de gerçek «organ reddi»ne benzetilebilir; çünkü, yarısı kendisininkinden farklı genetik madde taşıyan bir yumurtanın dölyatağına yerleşmesine tıpkı bir organ aşısı gibi olanak veren etken, aslında gebe kadının özel bağışıklık durumudur.

Teknik bakımdan istenerek yapılan düşük için, eğer yapılmasına kesin olarak karar verilmişse daha basit, daha az zararlı ve az acılı olan dölyatağını soğurarak boşaltma* *(Ek)* yoluna başvurulabilir.

● *Olayın medikososyal yönleri.* İsteyerek yapılan düşüklere ilişkin yasa hükümleri ülkelere göre çok değişir. Sözgelimi, her çeşit düşük yapmayı yasaklayan ve cezalandıran yasalar olduğu gibi her kadına en geniş anlamda çocuk aldırma hakkını tanıyan yasalar da vardır.

İspanya, Portekiz ve İrlanda'da çocuk düşürme kesinlikle yasaktır. Hiç bir hafifletici neden bu suçun cezalandırılmasını önleyemez. Öbür Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda da çocuk düşürme kanunen yasaklanmıştır ama, kadının hayatı tehlikede olduğu zaman düşüğe izin verilir: örneğin Belçika, İtalya ve Fransa'da durum böyledir. Bazı ülkeler ise tıbbî gereklerle gebeliğe son verebilmek için, bu gebeliğin kadının yalnız hayatını değil, beden ve ruh sağlığını da tehlikeye atabileceği olasılığını göz önünde tutarlar (Kanada, İsviçre). Avrupa ülkelerinin çoğundan farklı olarak İskandinav ülkeleri, öteden beri yasalarına sosyal zorunluklar yüzünden düşük yapabilme iznini koymuşlardır (İzlanda, Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya). Federal Almanya cumhuriyetinde 1974'ten beri çocuk aldırma, gebeliğin ilk üç ayı içinde yapılmak şartıyla serbest ve ücretsizdir. Batı ülkeleri arasında yalnız Büyük Britanya 27 ekim 1967 kanunundan bu yana sosyal nedenleri göz önünde tutarak çocuk aldırmayı kabul etmiştir. Tunus'ta ise ekim 1973'ten beri, ilk üç ay içinde bir hastahanede ya da klinikte yapılmak şartıyla gebeliğin sona erdirilmesine izin veriliyor.

Amerika Birleşik devletlerinde, gebeliğin ilk üç ayı içinde ilgilinin istemesi şartıyla çocuk aldırma bütün eyaletlerde serbesttir (Yüksek Mahkeme'nin 22 ocak 1973 tarihli kararı). Üç aydan altıncı aya kadar da, annenin hasta olması ya da dölütün sakatlanması gibi herhangi bir tehlike söz konusu olduğunda düşüğe izin verilir.

Avusturya'da ocak 1974'te kabul edilen yasa, gebeliğin ilk üç ayı içinde olmak şartıyla, hiç bir tıbbî gerekçe göstermeden çocuk aldırmayı serbest bırakmıştır. Bazı doğu ülkelerinde çocuk düşürmeye daha büyük bir özgürlük ve kolaylık tanınmış, istenildiği zaman parasız düşük yapma olanakları yaratılmıştır. Ancak, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'da son zamanlarda bu özgürlük oldukça kısıtlandı. Bugün yalnız Sovyetler birliğinde ve Macaristan'da isteyerek çocuk aldırma serbest bırakılmıştır.

Yalnız annenin hayatı söz konusu olduğunda çocuk aldırmağa izin veren batı ülkelerinin çoğunda birkaç yıldan beri yasalara daha hoşgörülü maddeler eklemek için reformlara girişildi. (L)

***Çocuk Esirgeme kurumu,** esk. **Himaye-i Etfal cemiyeti.** — Ankara'da bir kreş ve bir anaokulu (1970); Rize'de 100 kişilik yatılı yuva (1971); Tophane'de (İstanbul) tam teşekküllü Mimarsinan Sağlık merkezi (1973) açıldı; Bakırköy'deki doğumevi doğum hastahanesi haline dönüştürüldü (1973). Kurum bir de, ilkokul çağındaki çocukların katılabileceği Kısa Pantolon Karikatür yarışması düzenledi (1974). [Bk. KISA PANTOLON KARİKATÜR YARIŞMASI, *Ek.*] [M]

***ÇOĞALTMA** i. — Çağdaş sanatl. Birbirinin aynı veya birbirinden farklı özelliklerde yapılmış iki veya üç boyutlu çok sayıda sanat eseri.

— ANSİKL. *Çoğaltma*'nın kaynağında gravür, taşbaskısı, serigrafi* *(Ek),* çok sayıda döküme elverişli tunç, Marcel Duchamp'nın «Rotorelief»leri (1935-1953) ve «Boîte en Valise»i vardır. Çoğaltmaların yayımlanmasında daha çok serigrafiden yararlanılır (bu tekniğe özellikle Victor Vasarely, Andy Wachol başvurur), bazı sanatçılar da (Miguel Ortiz Berrocal, Arnoldo ve Gio Pomodoro) maden kullanır. Y. Agam, B. Munacı, R. Solo ye J. Le Pasc gibi bazı kinetik sanatçılar çoğaltmayı, geleneksel sanat verilerini aşma yolunda bir araç olarak kabul ederler. Yapıt ile seyirci, yapıt ile yapıtı elinde bulunduran ilişkisinin tartışılması birçok öncü sanatçı (Joseph Beuys, Dennis Oppenheim, Wolf Vostell, Robert Morris, Sol Lewitt v.d.) tarafından sürdürüldü. Bu sanatçıların çoğaltmaları yalnızca yapıt olmakla kalmaz, aynı zamanda etkinliklerinin gelişimini gösteren belge niteliğindedir, ayrıca gerçek birer etki aracı sayılır. (L)

***ÇOĞUNLUK** i. — *Sessiz çoğunluk,* bir toplulukta veya bir ülkede sayıca çok olmalarına rağmen etkin azınlık karşısında düşüncelerini açıklayamayan kişiler. (L)

***ÇOK** sıf. — Bilişim. *Çok düzey birleştirici,* ayrı ayrı birçok kanaldan gelen bağımsız işaretleri bir tek iletim kanalı üzerinde birleştirmeğe veya tam tersine, ortak bir iletim kanalını birbirinden ayrı birçok kanala bölmeğe yarayan düzenek. || *Çok düzey birleştirme,* değişik kaynaklardan gelen veya değişik birimlere iletilecek olan birçok bildiriyi zamanda veya mekânda üst üste bindirerek bir tek kanal üzerinden iletme olanağı veren teknik. || Birçok iletim kanalını tek bir kanal halinde birleştirme veya tam tersine bir tek kanalı birçok kanala bölüştürme. || *Çok düzey birleştirmek,* değişik kaynaklardan gelip değişik birimlere iletilecek olan birçok bildiriyi aynı kanal üzerinde toplamak. || *Çok görevli,* aynı anda birçok görevi yapabilen bir program veya bir programlar dizgesi için kullanılır. || *Çok iş düzeni,* bir bilgisayarın, birçok programı aynı makinede işleme olanağı verecek biçimde kullanılması; bu programlar, eğer işlem biriminin yapısı merkez belleğini işlenecek sorun sayısı kadar bağımsız birimlere bölebilecek nitelikteyse aynı anda, eğer değilse, giriş ve çıkış birimleriyle merkez işlem biriminin değişik işlem hızlarından yararlanarak sırayla işlenir. (Bk. ANSİKL.) || *Çok işlem birimli,* birden çok sayıda işlem birimi olan bir bilişim sistemi için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Çok iş düzeni,* bir bilgisayarın tüm olanaklarından daha çok yararlanmayı ve tek iş düzenindeki bir sistemden alınamayacak sonuçları alabilmeyi sağlar; böylece bilgisayar belli bir süre içinde öbür sistemlerden çok daha fazla iş yapabilir. Eğer belli bir anda bir tek işlem bilgisayarın işlem birimini kullanıyorsa, sistem almaşık olarak birçok işlemi yürütebilir: belleğe çok sayıda program yüklendiği zaman, bu programlardan biri normal evrimini geçirmek için bir iletimin sonucunu beklemek zorundayken işlem birimi olanakların başka bir program için seferber edebilir.

● *Çok işlem birimli* bir bilgisayar, aynı merkez belleğini paylaşan, aynı yardımcı bellekler bütününe ve giriş-çıkış birimlerine erişen iki işlem birimine sahip bir bilgisayardır. Çok işlem birimli bir sistemin tek işlem birimli bir sisteme oranla sağladığı yarar, sistemin güvenlik ve kullanma düzeyinin yüksek olmasıdır: böyle bir sistemde bir işlem birimi bozulduğu zaman makinenin gücü düşer, ama işlem tamamıyla durmaz. Çok işlem birimli bir sistemin kullanılışı, işlem birimleri arasında bağlantı kurma, kaynakların ortak kullanımı ve ortak bilgilere aynı anda erişme için, gerek donanım gerek yazılım açısından ileri teknikler gerektirir. (L)

***ÇOKAK,** Maraş ilinde, Andırın ilçesine bağlı bucak. — 3 981 nüf., bucak merkezi 733 nüf., 5 köy (1970). [M]

ÇOKAY (Nevin), türk ressamı (İstanbul 1930). Devlet Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1953); aynı yıl Maya galerisinde ilk kişisel sergisini açtı; İstanbul radyosundaki halk türküleri korosunda çalıştı; Nedim Otyam'ın yönetmenliğinde *Yurda dönüş* (1952) adında bir filim çevirdi. İstanbul Sanat festivalinde ikincilik ödülü kazandı (1961). Paris Genç Sanatçılar bienaline katıldı (1962). [M]

ÇOKDÜZEYLİ bİş. sıf. Radyotek. Aynı hat üzerinde aynı anda birçok bilgiyi iletme olanağı veren bir elektronik sistem için kullanılır.

— ANSİKL. *Çokdüzeyli* sistemler iki büyük grupta toplanabilir. *Uzayda ya da frekansta çokdüzeyli sistemler,* bir ya da birçok alt taşıyıcı dalgadan, frekans modülasyonu halinde stereofonik yayımdan, eşeksenli kablolarla ya da hertz demetiyle telefon iletiminden yararlanır. *Zaman içinde çokdüzeyli sistemler,* iletilecek işaretlerin art arda

örnek ayrımına dayanır. Böylece 10 kHz'-lik bir frekansta 10µsn'de bir işaret ayrılırsa, 1 sn'de 10 hat işletilebilir. Bu yöntem uzaktan ölçme, uzaktan denetim, uzaktan işaret verme, uzaktan kumanda gibi ağır evrimli işaretlerin iletiminde kullanılır. (L)

ÇOKKISA blş. sıf. Fiz. Boyu birkaç santimetre dolaylarında olan dalgalar için kullanılır: *Çokkısa dalgadan yayın yapmak.* (L)

ÇOKMAKSATLI blş. sıf. Ask. havc. Genellikle her birini uzmanlaşmış bir tip silâhın yapabileceği çok ayrı türden birçok görevi tek başına yapabilen bir savaş malzemesi (uçak, savaş gemisi v.b.) için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Cinsi ve taşınmak üzere hazırlanmış biçimi birbirinden çok farklı olan çeşitli malları aynı anda ya da değişik seferlerde taşıyabilen bir yük gemisi için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. havc. *Çokmaksatlı uçak.* Savaş uçaklarının maliyet yüksekliği ve karmaşıklığı, çok az bir uyarlamayla değişik gereksinmeleri karşılayabilecek yetenekte uçak tiplerinin yapımına yol açtı. Bu nedenle amerikan «F-III» uçağı hem avcı-bombardıman, hem avcı, hem de Strategic Air Command için bombardıman uçağı olarak tasarlandı. Fakat yapılan uyarlamalara rağmen uçak bu görevlerden hiç birini karşılamadığı için 1970'te tasarıdan vazgeçildi. Daha sonra, 1960 yıllarında Fransa'da «Mirage-III» ile denenen ve daha az iddialı olan bir çokmaksatlı uçak anlayışına dönüldü: bu anlayış, bir tek uçakta elden geldiğince çok sayıda ortak parçayı birleştiren, her biri belli bir görevin yerine getirilmesinde uzmanlaşmış iki ya da üç değişik tipin tasarlanmasına dayanır.

— Denizc. *Çokmaksatlı* bir yük gemisi, çıktığı her seferde bir başka geminin taşıyabileceği yükten çok daha fazla yükü kolayca taşıyabilir. Genellikle çeşitli yükleme şekillerine göre tasarlanmış olan yapısı ve donanımı sayesinde son derece değişik yükleri taşımağa elverişlidir: düzensiz yığınlar halinde ambara boşaltılan mallar (tahıllar, maden filizleri v.b.), çok yer kaplayan ağır yükler, kereste ve tomruklar (sintinede ya da güvertede taşınır), yükleme makineleri (konteyner, palet v.b.), çeşitli şekillerde ambalajlanmış koliler (kasa, sandık, torba v.b.), tahtalar üzerinden yürütülerek gemiye yüklenen çeşitli taşıtlar, geminin sarnıçlarına doldurulan sıvı yiyecek maddeleri (zeytinyağı, şarap v.b.). Öte yandan, değişik ısılara göre düzenlenmiş çokmaksatlı gemiler de, çoğu zaman aynı bölmelerde, dondurulmuş yiyecekleri ya da çeşitli malları taşıyabilir. (L)

ÇOKÖZLÜ blş. sıf. Metalürji. Genellikle çoközlülük olayı nedeniyle şekil değiştirme özelliği gösteren malzeme için kullanılır: *Çoközlü bir alaşıma kolaylıkla biçim verilebilir, fakat buna karşılık aldığı ilk biçimi dıştan gelen etkilerle de kolayca değiştirilebilir.* (L)

ÇOKÖZLÜLÜK blş. i. Metalürji. Belli sıcaklık ve biçim değiştirme hızlarında bazı malzemenin gösterdiği olağanüstü özlülük olayı: *Çoközlülük bölgesinde madenlerin biçim alması, sınırlı bir kuvvet altında büyük biçim değiştirmelere yol açar.*

— ANSİKL. Bazı madenlere biçim verme koşullarını saptamak ve bu amaçla kullanılan makinelerin gücünü kısıtlamak için madenlerin *çoközlülüğünün* bilinmesi çok yararlı olur. Özlülükten doğan biçim değiştirmeler için maden ve alaşımların çoğu genellikle biçim değiştirme hızına az duyarlı olduğu halde, bazıları, belirli bir biçim değiştirme hızında kolayca bozunma özelliği taşır. Üstelik bu çoközlülük belirli bir sıcaklık alanında maksimum bir genlik verir. Çoközlü malzemenin belirleyici bir niteliği de kesit daralmasına zayıf bir duyarlık göstermesidir; bu da çabuk kırılma tehlikesi olmaksızın büyük ölçüde özlü biçim değiştirmeğe olanak sağlar. Çoközlülük, billûrları kolay hareketlilik gösteren ince billûrlaşmalı (ortalama mikron düzeyinde taneler) bir metalografik yapıyla kolaylaşır.

Çeşitli alaşımlarda bu özellik vardır; örneğin yüzde 50'lik kalay-bizmut alaşımı çevre sıcaklığında yüzde 2 000 düzeyinde biçim değiştirebilir; demir ve çinkolu bir bakır-alüminyum alaşımı 650°C'ta yüzde 300'-lük bir biçim değişimiyle karşılaşır. Bu biçim verme kolaylığından özellikle bazı alüminyum alaşımlarında, çeliklerde ve ısıya dayanıklı krom-nikel-kobalt alaşımları, titan ya da zirkonyum alaşımlarında yararlanılır. (L)

ÇOKPARTİCİLİK blş. i. Bir ülkede birçok yasal partinin birarada bulunmasını kabul eden siyasal sistem (*tek partili* sistemin karşıtıdır). [L]

ÇOLAK (İbrahim), türk asker ve siyaset adamı (Bursa 1878 - İstanbul 1944). Harp okulunu bitirdi (1904); Balkan savaşında yaralandıktan sonra kendi isteği üzerine binbaşı rütbesiyle emekliye ayrıldı (1917); Kurtuluş savaşında 2. Kuvvei Seyyare adlı süvari müfrezesini kurarak Bolu, Düzce ve Yozgat ayaklanmalarının bastırılmasında yararlı oldu; İnönü ve Sakarya savaşlarıyla Büyük taarruza katıldı; Bursa (1923-1927), Bilecik (1927-1939) milletvekilliği yaptı. (M)

***ÇOLAKLI**, Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 233 nüf., bucak merkezi 356 nüf., 21 köy (1970). [M]

ÇOLAKOĞLU (Hamiye), türk seramikçisi (Sürmene 1934). Floransa'da Instituto Stadale d'Arte per la Ceramicade'de seramik öğrenimi gördü (1959-1961); İtalya'da düzenlenen Dünya Ulusları Resim yarışmasında gümüş madalya aldı (1961); Washington'da açılan Dünya Seramik sergisinde en iyi seramikçi seçilerek Dünya Seramikçiler derneği üyesi oldu (1963). Özellikle türk halk motiflerinden yararlanarak yaptığı kompozisyon ve figürleriyle dikkati çeken Çolakoğlu son çalışmalarını Ankara'da Alman Kitaplığı galerisinde *Doğanın dokusu* adıyla sergiledi (1974). [M]

ÇOLAKOĞLU (Vahit), türk spor yöneticisi (Uşak 1923). Galatasaray lisesinde öğrenim yaparken voleybol ve basketbola başladı (1944); bu iki dalda hakemlik yaptı; genellikle yönetici olarak çalıştı; Voleybol federasyonu başkanlığı yaptı (1957-1970); Uluslararası Voleybol federasyonunun avrupa komisyonu başkanlığına getirildi (1973). [M]

ÇONA (Mathias Mainza), zambiyalı siyaset adamı (Nampeyo, Lusaka güneyinde 1930). 1959'da Afrika Ulusal kongresine katıldı. Daha sonra Ulusal Bağımsızlık partisini kurdu ve bu partide 1960'a kadar başkanlık, 1961-1969 yılları arasında da genel sekreterlik yaptı. 1964'te parlamentoya girdi ve önce adalet bakanı, sonra da içişleri bakanı (1964-1966) oldu. 1967'de başkanlık işleri bakanlığına getirildi ve başkan Kaunda ile birlikte çalıştı. Eylül 1969'da merkez eyalet bakanı oldu. Daha sonra A.B.D.'ye elçi olarak atandı; ekim 1970'te de cumhurbaşkanlığı yardımcılığına getirildi. Ağustos 1973'te Kaunda tarafından başbakan olarak görevlendirilen Çona, aynı zamanda aralık ayında kurulan yeni hükûmette hazine bakanı oldu. (L)

***ÇORAP** i. — Giy. sanay. *Külotlu çorap,* külot ve çorabı tek bir parça halinde birleştiren, ince ya da kalın naylondan yapılmış kadın iç çamaşırı. (Külotlu çorap mini etek modasıyla birlikte doğdu.) [L]

***ÇORLU**, Tekirdağ iline bağlı ilçe. — 65 650 nüf., ilçe merkezi 40 031 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

***ÇORUM (19)**, Orta Karadeniz bölümünde il merkezi, şehir. — Merkez nüfusu 156 072, il nüfusu da 550 426 oldu (1975); bu nüfus artışına dayalı olarak nüfus yoğunluğu merkezde 58, ilde de 40 kişiye yükseldi; köy sayısı da 753'e çıktı (1970).

Çorum, tarım alanındaki yüksek üretim düzeyini sürdürdü: buğday 308 000 t, arpa 127 000 t, pirinç 28 600 t, çavdar 8 020 t, yulaf 2 490 t, mısır 730 t, kaplıca buğdayı 400 t, fasulye 1 750 t, nohut 2 530 t, mercimek 1 100 t, patates 8 605 t, şeker pancarı 153 100 t (1972). Hayvancılıkta da önemli gelişmeler oldu: koyun 514 010, kıl keçisi 217 500, tiftik keçisi 141 000, eşek 49 210, katır 12 720, manda 13 850, tavuk 601 123 (1972). Bal üretiminde, iklim şartlarına bağlı olarak dalgalanma görüldü: 1971'de 143 t, 1972'de 18 t. Yumurta üretimi de 6 040 000'e yükseldi (1972).

Çorum'da 1969'da sadece bir tane olan lise sayısı 5'e (1971-1972), sonra da 7'ye (1974-1975) çıktı; beş köyde ve beş bucakta ortaokul; il merkezinde bir öğretmen okulu ve ticaret lisesi ile İskilip'te bir kız sanat okulu ve sanat enstitüsü, Sungurlu'da da bir sanat enstitüsü açıldı (1971-1974).

Çorum çimento fabrikası 1969'da kuru sisteme çevrildikten sonra 1972'de yabancı ülkelere ihracata başladı.

Türkiye'nin az gelişmiş illeri arasında yer alan Çorum'da, Çankırı ile birlikte uygulanmak üzere bir kırsal kalkınma projesi hazırlandı ve Dünya bankası bu projeyi desteklemek amacıyla Türkiye'ye 75 milyon dolar kredi açtı (1975). 1980'de tamamlanması planlanan projede tarım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, bu yoldan yaklaşık 400 000 kişinin kırsal hayat düzeyinin geliştirilmesi, gelirlerinin yükseltilmesi, 12 500 ha tarım alanının sulanması, köy yollarının yapım ve onarımı, susuz köylere içme suyu götürülmesi öngörüldü. (M)

ÇOVDURİ (Ebu Seyyid), bengalli hukukçu ve devlet adamı (Netbari, Hindistan [bugün Bangladeş] 1921). Birleşmiş Milletler örgütü genel meclisine Pakistan delegasyon üyesi olarak katıldı (1959). Temmuz 1961'-de Dacca Yüksek Adalet divanına yargıç olarak atandı. 1963-1968 yılları arasında Bengal Merkez Kalkınma bürosu başkanlığı yaptı, Londra'da ve New York'ta Bangladeş adına elçilik yaptı (nisan 1971 - ocak 1972). 12 ocak 1972'de Bangladeş cumhurbaşkanlığına seçildi. Nisan 1973'te beş yıl süreyle yeniden aynı göreve getirildi. (L)

***ÇÖKELME** i. — Bayınd. *Kil çökelmesi,* suda asıltı halinde bulunan koloidal kilin, bazı iyonların bulunuşu nedeniyle hafif çamur biçiminde çökelmesi olayı.

— ANSİKL. *Kil çökelmesi* ırmakların ağzında çamur oluşumuna yol açar; mevsime göre az veya çok miktarda koloidal kille yüklü olan ırmak suları denizin tuzlu sularıyla karşılaşınca, ırmak sularının taşıdığı kil deniz suyunun etkisiyle çökelir. Böylece biriken bol çamur deniz ulaşımını güçleştireceğinden, geçitlerin ve derelerin bakımı için taraklarla temizleme işlemi zorunlu olur. (L)

ÇÖKELTME i. (*çökeltmek*'ten *çökelt-me*). Dibe çöktürme, tortulaştırma.

— Teknol. Bir suyun içindeki yabancı maddeleri, örneğin petrol rafinerilerinde durultmadan sonra atılmış suların içinde bulunan eser halindeki yağ kalıntılarını dibe çökeltmeğe dayanan temizleme yöntemi.

— ANSİKL. *Çökeltme* yönteminde temizlenecek su daire biçiminde bir havuzdan geçirilerek, bu havuzun içinde asıltı halinde bulunan bir katı maddeyle (genellikle demirin bir sülfatı ya da oksiti) temas ettirilir. Böylece meydana gelen balçık, yavaş dönüşlü bir çalkalama koluyla donatılmış olan ve bir öncekine benzeyen ikinci bir havuzda yoğunlaştırılır, sonra bu havuzdan alınarak bir çöp fırınında yakılır. (L)

***ÇÖKKÜNLÜK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Melanie Klein, paranoyit* duruma (*Ek*) bağlı olan *çökkünlük durumu*'nu incelemiş ve bu olayın başlangıcını yaşamın dördüncü ayı dolaylarına yerleştirmiştir. Bu durumun başlıca özelliği taşkınlık ve bitkinlik dönemlerinin sırayla birbirini izlemesi ve beslenme güçlükleridir. Çökkünlük durumu, yaşamın ilk yılı boyunca ortaya çıkan kültürel değişikliklerin (sütten kesilme, her gün yeni bir şey öğrenme, ana vücudundan bedenen uzaklaşma) bir sonucudur. Çökkünlük durumunda yitirilen nesne doğrudan doğruya ananın kendisidir: o güne kadar anasını yalnızca parçalı bir nesne (meme) olarak algılayan çocuk artık onu bütün bir nesne olarak keşfetmeğe başlar. Bu keşif de çocuğu, evrendeki yerini bundan sonra kendisine analık eden kişinin yalnız ellerine, gözlerine, memelerine göre belirlememeğe, anasını artık kendisinden başka kişilerle de ilişkisi olan, sırasında üzerinde kötü etkiler (her zaman yanında olmama, eğitsel baskılar v.b.) yapabilen, başlı başına ve tüm bir birey olarak tanımağa zorlar. İyi ve kötü nesne arasındaki bölünme iyice belirginleşir; sevdiği nesneyi kaybetmekten korkan çocuk onu kendi gövdesine aktarır, ama bir yandan da onu ortadan kaldırmağa çalışır. O

zaman bunalım gelip yerleşir: paranoyit durumun ve çocuk sadizminin sonucu olarak nesneyi yok etme bunalımı. İyi ve kötü nesne arasındaki bölünme tam bir açıklığa kavuşmadıkça bu durum sürüp gider: benlik yavaş yavaş örgütlenip biçimlenirken iç imgeler gerçek anaya daha yakın ve benzer olmağa başlar ve içe yansıtılan nesne artık ürkütücü olmaktan çıkar. Bu çökkünlük mekanizması yetişkinlik çağında da sevilen nesne kaybedildiği sürece yeniden ortaya çıkacaktır. (M)

ÇOLAŞAN (Umran Emin), türk meteoroloji uzmanı (İstanbul 1913). Ankara Ziraat fakültesini bitirdi (1937); yeni kurulan Devlet Meteoroloji İşleri Genel müdürlüğünde görev aldı (1938); Ankara Ziraat fakültesinde doçent ve profesör oldu; Devlet Meteoroloji İşleri Genel müdürlüğü yaptı (1960-1974). Başlıca eserleri: *Pratik meteoroloji* (1944); *Mikroklima ve bitki iklimi* (1945); *Ziraat meteorolojisi* (1947); *Türkiye'nin fenolojik atlası* (1961). [M]

Çömlekçi köyü, Bodrum yarımadasında arkeolojik yer. 1966 yılında Yusuf Boysal'ın başlattığı kazılarda geniş bir mezarlık alanındaki mezarlardan Submiken evresine (yaklaşık M.Ö. 1200-1050) ait çeşitli buluntular elde edildi. Mezarların bazısı dikdörtgen planlı ve taştan, bazısı toloz tipi kubbeli, bazısı da basit kuyu mezar veya küp mezardı; yapılan incelemelerde ölülerin yakıldığı anlaşıldı. (M)

***ÇÖPKÖY,** Edirne ilinde, Uzunköprü ilçesine bağlı bucak. — 13 013 nüf., bucak merkezi 2 016 nüf., 14 köy (1970). [M]

***ÇÖZÜLME** i. — ANSİKL. Soğutma. Dondurulmuş gıda maddelerinin *çözülme*'sinde, ürünlerin niteliklerini elden geldiğince korumak için çok büyük bir dikkat ve özen göstermek gerekir. İşlem ticarî alanda yapıldığı, özellikle de donmuş et ve balıklara uygulandığı zaman çeşitli teknikler kullanılır: oldukça büyük bir hızla devreden, orta sıcaklıkta (15 ilâ 20°C), nemle doymuş havada ısıtma; 10 ilâ 20°C sıcaklığındaki buhar eşliğinde vakumda tutma (bir önceki yöntemden daha çabuk sonuç verir); yüksek frekansta (birkaç megahertzden 50-60 megahertze kadar) veya çok kısa dalgalarla (megahertzin binde biri dolaylarında frekanslar) yalıtkan ısıtma (en çabuk sonuç veren yöntemdir). Ticarî alandaki çözme işlemlerinden başka, tüketiciye donmuş halde iletilen bazı gıda maddelerinin kullanılmadan önce mutlaka çözülmesi gerekir; bazı ürünler ise önceden çözülmeksizin pişirilebilir, hattâ böyle pişirilmesi çok daha uygun olur. (L)

***ÇÖZÜMLEME** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda yürütülen işlemin kesin tanımına ve varılmak istenen sonuca götürecek bir yöntemin tasarlanmasını, bir sorunun ayrıntılı incelemesini içeren çalışmaların tümü. || *Anlambilimsel çözümleme,* programlama dillerinin derlenmesinde, bir programlama dilinin sonradan bilgisayarda işlem görecek bir biçime ulaşması için sözdizimsel yönden doğru olan bir cümleciğin anlamını belirleme. || *Belgelendirmede otomatik çözümleme,* bir bilgisayar yardımıyla ve otomatik olarak bir belgenin niteleyici anahtar sözcüklerinin dökümünü çıkarmak, daha genel olarak bir metnin ya da bir yazarın temel yön ve niteliklerini belirlemek amacını güden teknik. || *Düzenleme çözümlemesi,* bir yönetim probleminin çözümlenmesinde, işlemlerin (programların tümü, sıralanışı) ve bilgilerin (fiş sistemlerinin yapısı) düzenlenmesini, sonra kendilerine eşlik eden verilerle birlikte programların makineye girişini belirleyen ve tümüyle bilişim tekniklerine özgü olan evre. || *İşlevsel çözümleme,* uygulanacak süreçlerin tümünü her aşama için ayrı ayrı belirleyen ve bu süreçlerin tam bir tanımını veren bir yönetim probleminin çözümleme evresi. || *Sözcüksel çözümleme,* programlama dillerinin derlenmesinde, herhangi bir cümleciğe dilin terimsel sözcük hazinesinde iyi bir karşılık bulunup bulunmadığını araştırmak için söz konusu cümleciğin simgelerini tanıma ve ayırma tekniği. || *Sözdizimsel çözümleme,* programlama dillerinin derlenmesi sırasında, bir cümleciğin yapısında belli bir dilin dilbilgisi kurallarına uyulup uyulmadığını araştırmak ve sonuç olarak cümleciğin bu dilden olup olmadığına karar vermek amacını güden tanıma süreci.

— Camc. *Cam ve seramiklerin çözümlenmesi.* Bk. ANSİKL.

— İkt. *Çok ölçütlü çözümleme,* bir yatırım programının veya iktisadî bir kararın bütün maliyet ve yararlarını parasal olmayan ölçeklere hattâ nitel değerlendirmelere başvurarak belirlemeğe yönelik yöntem. (Bu yöntem, maliyet yarar çözümlemesinde, yalnız parasal ölçek kullanarak çok sayıda hedefin gerçekleşmesini denetlemenin zor veya fiilen olanak dışı olduğu zamanlarda tercihen kullanılır.) || *Maliyet etkinlik çözümlemesi,* önceden belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesinde aynı derecede etkinlik sağlayacak yatırım tasarılarının ya da programlarının maliyetlerini karşılaştırmağa dayanan yöntem. (Bk. ANSİKL.) || *Maliyet yarar çözümlemesi,* önceden belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesinde aynı derecede etkinlik sağlayacak yatırım programlarının veya tasarılarının istenilebilirliklerini, kişiler, sanayiler, bölgeler v.b. üzerindeki yan etkilerini de hesaba katarak uzun vadeli bir çözümleme süreci içinde değerlendirmeğe yarayan yöntem. (Bk. ANSİKL.) || *Sistem çözümlemesi,* sorunları kendi karmaşaları içinde kavrama ve inceleme olanağı sağlayan teknik. Bk. ANSİKL.

— İşletmec. *Yönetim çözümlemesi,* bir yönetim sorununun incelenmesi ve gerçekleştirilmesi için başvurulan yöntemlerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Leng. *Söylev çözümlemesi.* (Bk. SÖYLEV, *Ek.*) || *Yapısal çözümleme,* üretici dilbilgisinde, dönüşümün uygulandığı alan. (Bir dönüşüm iki bölümden oluşur: dönüşümün hangi diziye uygulanabileceğini belirten yapısal çözümleme ve dönüşümün yaptığı değişikliği belirten yapısal değişiklik.)

— Psikanaliz. Psikanaliz tedavisi anlamında gittikçe daha çok kullanılan terim: *Ruhsal çözümleme.* || *Dolaysız çözümleme,* amerikalı ruh hekimi J. N. Rosen'in Freud'dan esinlenerek gerçekleştirdiği, ruh hastalarının tedavisinde kullanılan yöntem. (Bk. ANSİKL.) [Bk. KURUMSAL, *Ek.*]

— Psikososyol. ve Psikanaliz. *İçerik* veya *muhteva çözümlemesi.* (Bk. ÇÖZÜMLEME*.) || *Küme çözümlemesi,* bir kümenin birtakım isteklendirici etkilere açık kalmasına yardımcı olmak, küme içinde açığa çıkan bilinçdışı olayların yadsınmasıyla bir küme davranışına kapılmasını engellemek amacı güden yöntem. Bk. ANSİKL.

— Radyotek. *Çözümleme çevrimi,* bir elektronik çözümlemenin düzeni ve süresi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Camc. *Cam ve seramiklerin çözümlenmesi.* Bir camın bileşimini belirlemek ve başka yöntemlere girişmek için zorunlu olan kimyasal nicelik çözümlemesi ağır yürüyen, masraflı ve yetersiz bir işlemdir; cam yapımcısına, bu çözüm sırasında gün ışığına çıkan kusurların neden ileri geldiği konusunda kısa yoldan yeterli bir bilgi veremez. Bu yüzden fiziksel yollarla çözümleme yöntemlerine başvurulur.

Görünür ışığın ve morötesi ışınımların tayfında *yayınım ya da soğurma* yoluyla yapılan *tayfçekimi,* en kısa yoldan en doğru nitelik çözümlemesine olanak verir; hattâ camın bileşimi aşağı yukarı biliniyorsa, böyle bir yöntem nicelik çözümlemesi de sağlar; cam sanayiindeki bütün sürekli yapımlarda bu yola başvurulur. Cam ve seramik ürünlerinin bileşiminde çok düşük oranlarda bulunan maddeler için tayfçekiminin verdiği sonuçlar kimyasal çözümlemeden çok daha kesindir.

X flüorışı ile çözümleme, elektron bombardımanına tutulan maddenin yayımladığı çeşitli dalga boyundaki yayınımların tayfçekimiyle çözümlenmesidir. Böyle bir çözümlemede otomatik cihazlar kesin sonuçları hemen verir. Camın bileşiminde varlığı aranan element ne kadar ağırsa, yöntem o derece kesinlik kazanır; buna karşılık çoğu camların yapısında bulunan bor gibi hafif elementlerin dozunu belirlemede pek elverişli değildir.

Bu iki yöntem birbirini tamamlar. Bir dizi örnek için aynı anda yapılan hazırlık işlemlerinde, çözümlenecek madde büyük bir dikkatle övütülür ve öbür maddelerle birleştirilerek pastil haline getirilir. İşlem süresi yarım saati bulmaz bile. Çalışma ilkesi X flüorışı ile çözümleme ilkesine benzeyen elektronik mikrosondalar, birkaç mikron küp boyutlarındaki bir örneğin bileşimini nitel ve nicel olarak yüzde 10 ile 20 dolaylarında bir yaklaşıklıkla çözümleme olanağı verir. Gerçekten de, yabancı bir cismin (genellikle ısıya dayanıklı bir maddenin) cam içinde tam çözünmemesi sonucunda herhangi bir noktada birikmiş katışkıların varlığı ve dozu mikrosonda ile belirlenebilir. Camın içindeki yabancı maddeyi ancak billûr biçiminde olduğu zaman ortaya çıkarabilen mikroskopla klasik inceleme bu yöntemle tamamlanır.

Taramayla elektronik mikroskop incelemesi, bir ön işlemle elektriği iletecek hale getirilmiş bir yüzeyi, yüz ile on bin kat arasında değişen oranlarda büyüterek gözlemleme olanağı verir. Bu işlemin ilkesi, bir noktada odaklaştırılmış elektron bombardımanı yardımıyla yüzeyi art arda çizgilerle taramağa ve iç kısmı gazışıl pigmentlerle kaplı saydam bir ekran üzerinde ikincil yayınımı toplamağa dayanır. Böylece ekran üzerinde televizyon alıcısında olduğu gibi bir görüntü oluşur. Elle kumanda edilerek örneğin yeri değiştirilir ve böylece yüzeyi art arda gözlemleme, yüzey parçalarını büyütme, istenirse farklı ölçeklerde bunların fotoğrafını çekme olanağı bulunur.

— İkt. *Maliyet etkinlik çözümlemesi,* ilk olarak 1960'ta A.B.D.'de, aynı amaçlı silâh sistemlerinin etkinliğinin incelenmesinde uygulandı. Bu çözümleme yönteminin iktisadî ve sosyal birçok soruna uygulanması, siyasî iktidarın aldığı kararlarla belirli nicel amaçlar arasında uygunluğun sağlanması gereğinin bir sonucudur. Mecburî öğrenimin on altı yaşa çıkarılması bunun en iyi örneğidir ve uygulamaya konulmadan önce, bu işin maliyetini asgariye indirecek bir maliyet etkinlik çözümlemesinin yapılmasını gerektirir. Maliyet yarar çözümlemesinin herhangi bir programa uygulanması sırasındaki eleman (toplam maliyet ve etkinlik) hesaba katılır. Ya etkinlik düzeyleri birbirlerine eşit programlar arasından en ucuz olanı ya da maliyetleri birbirine eşit programlar arasından en etkin olanı seçilir. Bu yöntem, sistemlerin, uygulama alanlarında da tam bir karşılaştırmaya imkân vermesi halinde değer taşır. Sistemlerin tam olarak karşılaştırılması her zaman mümkün değildir; zira bazı sistemler aynı anda birden çok amaca hizmet eder. Bundan başka, bu çözümleme yöntemi, bir projenin maliyetiyle karşılaştırma yaparken bütün yararları hesaba katamaz. Projenin gerçekleşmesi, amacı dışında sağlanan yararları ihmal eder. Bu yöntem ayrıca, program amaçlarındaki değişikliklerin doğuracağı sonuçların çözümlenmesinde pek az yarar sağlar.

● *Maliyet yarar çözümlemesi,* incelenen proje ve programın bütün maliyet unsurları ile bütün yararlarının bilinmesi ve değerlendirilmesini içerir. Temel olarak maliyet yarar çözümlemesi bir kararın alınmasını, birbirini izleyen aşağıdaki iki aşamada kolaylaştırır: önce, herhangi bir projenin uygulanmasının, ülke ekonomisi açısından yararlı olup olmadığının bulunmasına olanak sağlar; sonra da, var olan bir seri yatırım projesinin içinden en yararlılarının seçilmesinde yardımcı olur.

Aslında maliyet yarar çözümlemesi, iktisadî faaliyetlerin doğuşundan beri var olan temel bir davranış ilkesinin şekillendirilmesinden başka şey değildir. Bu ilkeye göre, bir lirayı, eğer harcandığı zaman sağlayacağı yararların toplamı bir liradan daha fazla olmayacaksa harcamamak gerekir. Aynı ilkenin mantıksal sonucu olarak, bir lira değerindeki bir kaynak, çeşitli kullanım alanlarından en çok yarar sağlayanında kullanılmalıdır. Bu en çok yarar sağlayan kullanım alanı Y/M'nin azamî oluşuyla belirlenir (Y: yarar, M: maliyettir). Bu düşüncenin bu kadar basit görünmesine rağmen, yatırım seçim tekniği olarak uygulanması çok güçtür. Bu nedenle Y/M yöntemiyle yatırımların rantabilitesinin hesaplanması ancak 1950'den sonra yaygınlaşmıştır. Bu yöntem A.B.D.'de özellikle su kaynakları (baraj v.b.) yatırım projelerinin rantabilitesinin hesaplanmasında kullanılmıştır.

Genel olarak maliyet yarar çözümlemesi, toplumun yararının en yüksek düzeye çıkarılmasını öngörür. Çözümlemeyi yapan kişi, kaynakların çeşitli tahsis programlarına bağlı olarak sağladığı yararın gelişimine bakarak kamu karar organlarının faaliyetine ışık tutar. Bu gaye ile yatırımların her birinin sosyal istenirlik derecesini azçok gösteren, değer cinsinden bazı göstergeler saptanır. Çözümlemenin en iyi yanı, simülasyon ile serbest rekabet piyasasının işleyişinin zenginleştirilmesi ve ticarî olmayan bir hizmetin maliyet ve yararının parasal tahminlerinin yapılması ve eğer bir piyasası olsa idi kişilerin bu hizmet için ödemeye razı olacakları fiyatın araştırılmasıdır. En zor uygulama alanı, projeden doğrudan doğruya yararlanmayan kişilerin sağladıkları dolaylı yararın tahmini (bir sulama programı sonucu tarımsal ürünün artışından, hiç bir bedel ödemeden yararlı çıkan nakliyat şirketlerinin durumu) ile özellikle maddî olmayan, elle tutulamayan yararların tahminidir. Elle tutulamayan ve maddî olmayan yararlara örnek olarak bir baraj yapımının çevresini güzelleştirmesini ve yeni turistik imkânları yaratmasını gösterebiliriz. Bu yaratılan yararların ölçülebilmesinde karşılaşılan güçlükler kuşkusuz bu yararların önemini azaltmaz. İki projenin ölçülebilir maliyet ve yararlarının eşit olması halinde ise elle tutulamayan yararın öznel tahminine göre projelerden biri ya da öbürü tercih edilir.

● *Sistem çözümlemesi*'nin temelinde iki düşünce yatar. Bunlardan birincisine göre, herhangi bir örgüt veya servisin faaliyeti, daha geniş bir bütünün içinde yer alır. Demek ki bu faaliyeti, «sistem» ya da «altsistem» terimlerini kullanarak, ait olduğu bütünün içindeki yerine koymak gerekir (örneğin polis hem idarî sistemin, hem de adlî sistemin bir alt sistemini oluşturur). İkinci düşüncede ise sistem çözümlemesi yargı ve sezgi gerektirdiği gibi ayrıca, hem güdülen amaçların saptanmasını hem de sonuçların, çevrenin (yani dış engellerin), kaynakların ve sistem unsurlarının (yani altsistemlerin) ölçülmesini sağlayan modellerin geliştirilmesinde yön-eylem araştırması, istatistik, ekonometri, sosyoloji gibi yöntemlerin kullanılmasını gerektirir. Sistem çözümlemesi, belirli bir ölçüde, yön-eylem araştırmasından kaynak alır ve onun kapsamını genişletir. Gerçekten de amaçlar verildiği ve açık olarak tanındığı andan itibaren, amaçlara asgarî maliyetlerle ulaşmağa yarayacak uygun araçların belirlenmesine olanak sağlayan nicel teknikler bütünü olan yön-eylem araştırması bu alanda da uygulanabilir. Fakat, ulaşılması istenen amaçlar çok iyi bilinmiyorsa ve bu amaçlar kendi aralarında çelişkiliyse ya da hesaba katılacak değişkenlerin sayısı çok fazla ve uygulama alanının çevresi belirsizse, burada yapılacak çalışmaya «yön-eylem araştırması» yerine «sistem çözümlemesi» demek daha doğru olur. Zira böyle bir çalışmada nicel yöntemlerden çok sezgiye dayalı yargılar kullanılacaktır.

Bu koşullar altında sistem çözümlemesi, bir sorunun karmaşık yapısını ve sorundaki iç ilişkilerin karşılıklı bağımlılığını gün ışığına çıkarmak durumundadır. Ancak bundan sonra, yapılabilecek seçimlerin doğuracağı sonuçlar aynı değer ölçeğine göre ölçülebilir, proje maliyet ve yararlarının değeri ortaya konulabilir. Sistem çözümlemesi, olayı aşırı derecede basitleştirmek pahasına, sosyoekonomik büyüklükler arasındaki zincirleme ilişkileri ya da sebep-sonuç ilişkilerini kısmen de olsa sosyal olarak göstermeyi öngörür. Bir sistemi oluşturan büyüklükleri ve bu büyüklükler arasındaki karşılıklı ilişkileri gösteren bir modelin kurulmasıyla, sistemin bütünü üzerinde ulaşılacak hedefe bağlı olarak (bir ya da çok sayıdaki dış değişkenlerdeki değişiklikler) alınacak şu veya bu kararın sonuçlarını çözümlemek mümkün olur. Sistem çözümlemesi, incelenen sorunda, seçilen amacın ulaşılması gereken tek amaç olup olmadığının bilinebilmesine ve sistem amaçlarının belirlenmesinde açıkça görülmeyen, fakat öngörülmesi olasılığı olan bazı etken ve ilişkilerin açığa çıkarılabilmesine olanak sağlar. Ayrıca sistem çözümlemesi, bu amaçlara ulaşmada kullanılacak en etkin araçların bulunmasında da yardımcı olur. Bu koşullar altında, uyumlu bir biçimde uygulamaya konmaları, saptanan amaçlara ulaşmaya olanak sağlayacak olan bütün faaliyetlerin bir bir gözden geçirilmesini gerektirir. Sistem çözümlemesi sayesinde, çeşitli faaliyet gruplarını sınıflandırmak ve maliyet etkinlik karşılaştırmasına bağlı olarak değerlendirmek mümkündür (burada herhangi bir faaliyetin etkinliği, amacın gerçekleşme derecesine göre belirlenir). Böylece, karar merkezleri, geleceğe ait önemli seçimlerini yaparken, yani politikalarını belirlerken, nesnel ölçütlere dayalı olarak aralarında tercihte bulunabilecekleri alternatif sistemleri kullanabilirler.

— İşletmec. *Yönetim çözümlemesi* pek çok basamaktan oluşur. Yönetim biçiminin uygun olup olmadığının ve daha sonraki incelemelerin nereye yöneleceğinin araştırıldığı teşhis evresinden sonra, çeşitli yönetim şemalarının düşünüldüğü ve birbiriyle karşılaştırıldığı «çerçeve tasarı» evresi sonunda görev çözümlemesinin, organik çözümlemenin yapıldığı evreler gelir ve bunları, hizmetlerin örgütlenme işlemleri, deneme ve işletmeye açılma evreleri izler.

— Psikanaliz. *Dolaysız çözümleme.* Bu yöntem Rosen'in, psikanaliz kuramını, ağızcıl* aşamaya *(Ek)* geri dönüş olarak nitelediği psikoz*ların tedavisine uygulama düşüncesinden doğdu. Bu evrede çocuk bütün duygusal ve fizyolojik ihtiyaçları bakımından anasına bağlıdır. Psikoza doğru gelişme, bu dönemde, ana sevgisinden yoksun kalmaktan doğan ağır bozukluklardan ileri gelir. Bunu düzeltmek için tedavi uzmanı, hastası için onun bütün ihtiyaçlarını anlayan, sevgi dolu ve güven verici bir ana, yani çok güçlü ve iyi bir ana simgesi olmak zorundadır.

Kendini bu şekilde tanıtmak için uzmanın başvurabileceği yollardan biri dolaysız yorumdur: yani söze ya da harekete dayanan davranışlarının derin anlamını hastaya aracısız anlatmaktır. Böylece bunların, hastanın hezeyanlı fikirlerine uygun anlamları psikanaliz terimlerine çevrilerek asıl gerçek ortaya çıkarılır; psikozlu kişi nevrozluya göre, bilinçdışına daha yakın olan bu gerçeği direnç göstermeden aracısız olarak kabul eder.

Bütün bunlar tedavi uzmanına, ideal bir ana olarak hastanın evrenine girme olanağı sağlar. Daha sonra uzman, ne kadar az olursa olsun gerçekle temasta kalan benlik parçasından yararlanabilir ve gerekirse içeriğini bir çeşit psikodram halinde ortaya koyarak hezeyanlı fikirlerinin saçmalığını hastaya gösterebilir.

Bu teknik, er geç, hastanın saldırganlığını uzmanın üstünde toplar. Bu saldırganlık onun üzerinde şiddet kullanma biçimini alabilir; uzman bunlara göğüs germeli, böylece onun öldürme isteğinin kendisine karşı güçsüz olduğunu, onu intikam almayı düşünmeyecek kadar çok sevdiğini göstermelidir. Hastanın saldırganlığı, daha bebekken gerçek kötü anasına karşı gösteremediği saldırganlığın gecikmeli olarak boşanmasıdır.

Gitgide hasta gerçekdışından kurtulur ve bir nevroza doğru ilerler: onu yeniden psikoz bozukluklarına dönmekten kesin olarak korumak için Rosen o sırada klasik bir psikanalize başvurulmasını öğütler. Dolaysız çözümleme ancak bilinçdışını çok iyi bilen bir uzmanca yapılmalıdır; uzman kişisel bir çözümlemeye başvurmalı, bir hastasına günde birçok saat ayırabilmelidir; bu tutum tekniğin kullanılma olanaklarını önemli ölçüde kısıtlar.

— Psikososyol. ve Psikanaliz. Psikososyolojinin *küme çözümlemesi* bir kümeyi konu alır. *Burada ve şimdi* kümenin içinde neler olup bitiyor? İlk evrede, kümenin bütün üyeleri birbirine eşit sayılır. Öncülerin, her suçu üstüne yüklenecek kişilerin yüze çıkması, bazılarının suskunluğu, reddetmeler, kümeye katılan her bireyin karakter belirtileri olarak değerlendirilir. Sonra ikinci evrede kümeye katılanlar sosyal gereklerin süzgecinden geçirilerek değerlendirilir: sözgelimi, konuşan bir profesördür ya da bir işçidir; davranışı az çok kendi sosyal kategorisine uygun tipik bir davranış olacaktır. Tipe göre bir sapma varsa bu da bireysel özelliktendir. İkinci evre, zaman bakımından sonra gelse bile birincisinden hiç de farklı değildir. *Kurumsal* çözümleme (Ek)*, tam tersine, her kümeyi dürtüp harekete geçirerek sosyal alanın dört köşesine savuran isteklendirici etkileri bulup işaretlemeğe çalışır. Artık kümede özdeşlik değil, farklılık yaratma söz konusudur. Kurumsal çözümleme, bu çeşitli etkileri gün ışığına çıkarmak, kümeyi birleştirip kaynaştıran hayalî özdeşleşmelerden sıyırmak için harcadığı çabaları desteklemekle *boyun eğmiş küme durumundan çıkarıp özne küme durumuna geçirmeğe çalışır.*

— Radyotek. Televizyonda hareketli bir görüntüyü *çözümleme çevrimi*, gözün ışık tutma süresi (1/15 sn), besleme kesiminin frekansı (50 Hz) ve istenen tanım inceliği (819 ya da 625 satır) ile şartlanmıştır. Elde edilen bir çözümleme çevriminin belirleyici nitelikleri şunlardır: iç içe geçmiş bir tarama ve görüntü başına 819 ya da 625 satırla 50 trama (ya da yarım görüntüye) ayrılmış, saniyede 25 görüntü. Bir görüntünün çözümlemesi, yukarıdan sola hareket edip, aşağıda ve sağda bitirerek yapılır. (L)

ÇÖZÜMLEYİCİ i. Bilişim. İktisat ya da bilim alanında, belli bir bilim dalının sorunlarını çözümlemek, bilginin otomatik olarak işlenmesi için işlem evrelerini ve algoritmaları tanımlamakla yükümlü bilişim uzmanı. || *Programcı-çözümleyici,* bilimsel sorunların ya da yönetim sorunlarının programlanmasıyla da yükümlü olan çözümleyici. || *Sözdizim çözümleyicisi,* bir yandan çözümleme algoritmasını gösteren komutlar dizisinden, öte yandan çözümleme yöntemiyle işlenebilecek özel dilbilgisini tanımlayan çizelgeler bütününden oluşan ve sözdizim çözümlemeleri yapmağa yarayan program. || *Yönetim çözümleyicisi,* yönetim sorunlarının işlevini ya da düzenlenmesini çözümlemekle görevli kişi.

— Psikososyol. ve Psikanaliz. Çoğu zaman göze çarpmayan, bilinçdışı eylemi ile bir duygu ve düşünce etkisi yaratarak, önceden benlik imgeleri altında biraraya gelmiş kümeleri ya da kişileri dağıtan kişi, olay, nesne. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikososyol. ve Psikanaliz. Bir insan olan analizciden farklı olarak *çözümleyici* bir olaydır. Işığı kırarak ayrıştıran bir billûr gibi, o da, önceden bir ülkü çevresinde toplaşmış kümeleri ya da benlik imgesi altında birleşmiş kişileri parçalar, dağıtır. Çözümleyici analizcinin üstün bir çalışma aracıdır. Fakat analizci bu çalışma aracının üretimi üstünde yetki sahibi midir? Cevaplar değişiktir: bazılarına göre çözümleyiciler tamamen akıldışı bir biçimde ortaya çıkar, analizci ancak onları yakalamak ya da ezmek olanağına sahiptir; başkalarına göre çözümleyiciler, yani günlük hayatta kesikler halinde yer alan olaylar sürekli bir çalışma sonucunda elde edilebilir. Çözümleyiciler özünden göçebedir: aynı çözümleyici birçok kümenin içinden geçer, sorgularını kalburdan geçirir. Fakat çözümleyici çoğu zaman kısa ömürlüdür: bir kümede ortaya çıkar, bu geçişliliği sağlamak için gerekli isteklendirici enerjiyi orada tüketemez ve oracıkta doğar doğmaz ölür. (L)

***ÇÖZÜMSEL** sıf. — Leng. *Çözümsel yargı,* kendisini oluşturan sözcüklerin anlamı ve bu sözcükleri birleştiren sözdizim bağıntıları gereği kesin doğruluk kazanan yargı: *«Ahmet bir insandır» çözümsel bir yargıdır, çünkü Ahmet hem insan hem de erkek özelliklerine sahiptir.* (L)

***ÇUBUK** i. — Nükl. *Aktifleştirme çubuğu,* fisyon ürünleri arasında nükleer zehirlerin oluşarak reaktiflik azalmasına yol açmalarını engellemek için bir nükleer reaktörün kalbine geçici olarak yerleştirilen yakıt çubuğu (ing. *booster rod*). || *Ayarlama çubuğu,* bir nükleer reaktörü ayarlamağa yarayan kumanda çubuğu. || *Güvenlik çubuğu,* bir nükleer reaktörü gereğinde hemen durdurmağa yarayan kumanda çubuğu. || *Kılavuz çubuk,* bir reaktörün reaktifliğini dar sınırlar içinde ayarlamağa yarayan kumanda çubuğu (ing. *regulating rod*). || *Kumanda çubuğu,* aldığı çeşitli konumlarla bir reaktörün reaktifliği üzerinde etki yapan ve bu reaktörün kumanda edilmesinde kullanılan hareketli çubuk (ing. *control rod*). || *Yakıt çubuğu,* nükleer bir reaktörde, düzenli bir biçimde yığılmış yakıt elemanlarının tümü; uranyum (doğal ya da zenginleştirilmiş) veya plütonyumdan olu-

şan ve genellikle bir kılıf içinde korunan büyük boyutlu çubuk. (L)

***ÇUBUK,** Ankara iline bağlı ilçe. — 53 121 nüf., ilçe merkezi 13 699 nüf. (1975); 102 köy (1970). [M]

***ÇUBUKDAĞI,** Aydın ilinde, Kuyucak ilçesine bağlı bucak. — 9 414 nüf., bucak merkezi (esk. *Burhaniye*) 5 183 nüf. (1970). [M]

***ÇU EN-LAY** veya **ŞU EN-LAY,** çinli devlet adamı. — (öl. Pekin 1976). 1969'da, Çin Komünist partisi IX. kongresinde, merkez komitesi siyasal bürosuna bağlı sürekli komiteye seçildi. 1949'dan bu yana başbakan ve bu arada Devlet İşleri konseyi başkanı olarak kültür devriminde önemli rol oynadı; yeni çin diplomasisini kurdu: 11 eylül 1969'da, Pekin'de, S.S.C.B. bakanlar meclisi başkanı Aleksey Kosigin ile görüştü, amerikalı masa tenisi oyuncularını ülkesine davet etti (nisan 1971) ve şubat 1972'de başkan Nixon ile buluştu. Çin Komünist partisinin X. kongresinde (ağustos 1973) yeniden siyasal büronun sürekli komitesine ve merkez komitesi başkan yardımcılığına seçildi. Ocak 1975 seçimlerinden sonra gene başbakan olarak kalmıştı. (L)

***ÇUKRAY** (Grigori), sovyet sinema yönetmeni. — 1970'te *«Stalingrad muharebesi»*-ni çevirdi. (L)

***ÇUKUR,** Bitlis ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 14 139 nüf., bucak merkezi 2 727 nüf., 25 köy (1970). [M]

***ÇUKUR,** Kayseri ilinde, Felâhiye ilçesine bağlı bucak. — 6 056 nüf., bucak merkezi 4 757 nüf., 3 köy (1970). [M]

***ÇUKURCA,** Hakkâri iline bağlı ilçe. — 15 032 nüf., ilçe merkezi 3 011 nüf. (1975); 17 köy (1970). [M]

***ÇUKURHİSAR,** Eskişehir ilinde, merkez ilçeye bağlı köy. — 2 032 nüf. (1970). [M]

Çukurova üniversitesi, Adana'da, kuruluş halinde yükseköğretim kurumu. Adana ve çevresinin yükseköğretim ihtiyacını karşılamak amacıyla, 65 000 dekar arazi üzerinde kurulmasına başlandı (1970). Çukurova üniversitesinin çekirdeğini oluşturan Adana Ziraat fakültesi 1970-1971 öğretim yılında 60 öğrenci ile Ankara üniversitesinde öğretime başladı; bu öğrenciler ertesi ders yılı Adana'daki Ziraat okuluna yerleşerek öğretimlerini sürdürdüler.

Kuruluşunun ilk yılında profesör ve doçent sayısının 12 olmasına karşılık, 1974-1975'te bu sayı 8 profesör, 10 doçent, 18 öğretim üyesi, 26 asistan, 6 öğretim görevlisi, 5 uzman, 4 okutman, 130 memur ve 89 işçiye erişti.

Adana Ziraat fakültesinin bugün 9 bölümü var; ancak, öğretim elemanı yokluğundan bunlardan sadece üçünde eğitim yapılabiliyor. Üniversiteye bağlı ikinci fakülte ise 1973'te öğretime açılan Tıp fakültesi oldu. (M)

***ÇU-KU-TİEN** veya **ŞU-GU-DİYEN,** Pekin'in güneybatısında köy. — Bu bölgede, on beş Tarihöncesi kalıntı ortaya çıkarıldı: chopper'ler ve chopping-tool'lerle birlikte *Pekin sinantropusu* adı verilen bir eski insan kalıntısı bulundu. Yontulmuş kuvarslarıyla tanınan Çu-Ku-tien endüstrisinde keski ile tekrar düzeltilip yontulmuş klaktoniyen taşlara da rastlanır. Bu yerleşme Yontmataş devri başlangıcının en önemli merkezlerinden biridir. (L)

***ÇUMRA,** Konya iline bağlı ilçe. — 73 720 nüf., ilçe merkezi 19 105 nüf. (1975); 55 köy (1970). [M]

ÇUREN HİMAL, Nepal Himalayaları'nda doruk; 7 371 m. Çuren Himal'e, ilk olarak 1970'te, yanında yerli bir kılavuzla güney koreli Kin Ho-sup tırmandı. (L)

***ÇU-TEH** veya **CU-Dİ,** çinli siyaset adamı ve mareşal. — 1 ekim 1968'de çin ulusal bayram törenlerine katılan on dört kişinin arasında (ondörtler listesi) adı yoktu. 28 nisan 1969'da Çin Komünist partisi IX. kongresinden sonraki merkez komitesi birinci toplantısında Çu-Teh, merkez komitesi siyasal bürosunun sürekli üyesi ve Ulusal Halk konseyi sürekli komitesinin başkanı seçildi. Ağustos 1973'teki Çin Komünist partisinin X. kongresi sonunda halen bu görevdeydi. (L)

***ÇÜNGÜŞ,** Diyarbakır iline bağlı ilçe. — 16 407 nüf., ilçe merkezi 2 600 nüf. (1975); 34 köy (1970). [M]

***DADAY,** Kastamonu iline bağlı ilçe. — 17 568 nüf., ilçe merkezi 2 501 nüf. (1975). [M]

***DADDAH** (Muhtar Veled Muhammedun), moritanyalı devlet adamı. — 1970'te Fas ile iyi ilişkiler kurdu ve böylece iki ülke arasında dokuz yıldır süregelen gerginliği yumuşattı. Ağustos 1971'de oyların yüzde 100'ünü toplayarak üçüncü defa cumhurbaşkanı seçildi. (L)

***DADİÉ** (Bernard), fransızca yazan Fildişi Sahil'li yazar. — Bir süre UNESCO'nun yürütme kurulunda çalıştı, sonra Millî Eğitim bakanlığı kültür işlerini yönetmeğe başladı. Yeni eserleri, çoğunlukla Afrika hayatını yergili biçimde canlandıran tiyatro oyunlarıdır: *Monsieur Thôgô-Gnini* (1966), *Les Voix dans le vent* (Rüzgârdaki sesler) [1970], *Béatrice du Congo* (Kongo kraliçesi Béatrice) [1971]. Ayrıca bir şiir kitabı yayımladı: *Hommes de tous les continents* (Bütün kıtaların insanları) [1967]. (L)

DADO (Miodrag CURİC, — denir), yugoslav ressamı (Çetine 1933). Doğduğu ülke Montenegro'da güzel sanatlar öğrenimi gördü, Belgrad'da mimarlık okudu, 1956'da Paris'e gitti, orada önce litograf olarak çalıştı, 1958'den sonra Avrupa ve A.B.D.'de karmaşık düzenli resimlerini sergilemeğe başladı. Yapıtlarının dişliler, tornalar ve devim kollarından oluşan (*Bisikletli*'deki gibi) mekanik bir evreni vardı. Ama bu evren, kısa bir süre sonra yerini bir kâbuslar dünyasına bıraktı. Artık desenleri son derece ayrıntılı, oldukça karışık ve düzensizdir, işlediği kahramanlar ise Arcimboldi (*Hastabakıcı*, 1969) tarzındadır ve Hieronimus Bosch'un yapıtlarındaki gibi (*Büyük çiftlik*, 1963) can çekişen bir yığın yaratığın yer aldığı Apokalypsis sahnelerini andırır ve bu görüntüler pastel renkli hafif bir ışık içinde erir gider. Dado herkesin sorunu olan biyolojik son'un kendisine göre ne olduğunu açıklamak için gerçeküstücülük ve anlatımcılık verilerinden yararlanır. Yapıtlarını birçok ortaklaşa ve kişisel sergide özellikle de 1970'te Çağdaş Sanatlar Ulusal merkezinde halka sundu. (L)

DAF *(Van Doorne's Automobielfabrieken B.V.)*, 1928'de Van Doorne ailesinin Eindhoven'da kurduğu hollanda otomobil fabrikası. Şirket, 1958'de piyasaya çıkardığı DAF 600 ile Avrupa'da kendine iyi bir yer yaptı. Firma ayrıca ağır kamyonlar, otomatik vites kutuları yapar. Üretimi yılda 100 000 hafif taşıt ve 10 000 kamyon dolaylarındadır. (L)

***DAĞ,** Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 216 nüf., bucak merkezi 2 907 nüf., 2 köy (1970). [M]

***DAĞARDI,** Kütahya ilinde, Simav ilçesine bağlı bucak. — 6 138 nüf., bucak merkezi 325 nüf. (1970). [M]

***DAĞBAŞI,** Trabzon ilinde, Araklı ilçesine bağlı bucak. — 14 904 nüf., bucak merkezi 827 nüf., 14 köy (1970). [M]

***DAĞBAŞI,** Urfa ilinde, Siverek ilçesine bağlı bucak. — 6 003 nüf., bucak merkezi 1 070 nüf., 4 köy (1970). [M]

***DAĞCI** (Cengiz), türk romancısı. — *Dönüş* (1968), *Genç Temuçin* (1969), *Badem dalına asılı bebekler* (1970), *Üşüyen sokak* (1972) adlı romanları yayımlandı. (M)

***DAĞCILIK** i. — ANSİKL. 1965'ten bu yana dünyanın bütün büyük dağ kütleleri, özellikle Himalayalar (Nepal hükûmeti sınırlarını açtıktan sonra) inceleme gezilerine sahne oldu. 1969'da yayımlanan bir yönetmelik, çıkılmasına izin verilen 38 doruğu belirliyordu. Mayıs 1970'te iki ayrı japon dağcı grubu Everest'e tırmandı. Alman, avusturyalı, fransız, ingiliz ve isviçrelilerden oluşan uluslararası dağcı seferi 1971'de başarısızlıkla sonuçlandı. Himalaya'ya yapılan öteki seferlerin başlıcaları şunlardır: ingiliz dağcıları Annapurna'nın güney yüzünü dolaştılar (1970); bir japon grubu Makalu'nun güneydoğu sırtına (1970), bir fransız grubu aynı doruğun batı kesimine ulaştı (1971). Bazı doruklara ise ilk olarak tırmanıldı: Garhval'deki Tirsuli tepesine (7 074 m) bir hintli grubu (1966); Lhotse Shar'a (8 383 m) 1970'te ve Dhaula II'ye (7 751 m) [Nepal Himalayası] 1971'de avusturyalı dağcı grupları çıktılar. Yine avusturyalılar Karakurum dağları üzerindeki Diran doruğuna (7 273 m) 1968'de, K6 doruğuna (7 281 m) 1970'te tırmandılar. And dağlarında, japon ve arjantin dağcıları 1966'da Aconcagua'ya, fransızlar 1966'da Huascaran'a, amerikalılar 1968'de Fitzroy'a, italyanlar 1970'te Cerro Torre'ye çıktılar. Amerikan dağcıları 1966'da ilk defa, Antarktika'nın en yüksek noktası olan Vinson tepesine (5 139 m) ve 1967'de «ilk» kış seferi olarak Mc Kinley (Alaska) tepesine tırmandılar. Alp dağlarında yüksek dorukların kuzey yüzlerine kışın da çıkıldığından (W. Bonatti 1965'te Cervin'e, bir italyan-isviçre dağcı grubu 1968'de Piz Badile'nin kuzeydoğu yüzüne çıktılar) dağcılar ellerindeki araç ve teknikleri, Avrupa dışındaki dağlara düzenledikleri seferlerde yarıştırma hevesindedirler.
Böylece dağcılıkta yeni bir döneme, güçlük arama dönemine girildi: yeni yolların «açılması», kış tırmanışları, tek başına tırmanışlar. 1965'ten sonra Alpler'de bu tarzda girişilen bazı tırmanışlar büyük yankılar uyandırdı. Dru'ya iki yeni yol açıldı; amerikalı J. Harlin ve R. Robbin 1965'te Küçük Dru'nun batı yüzüne, fransız M. Feuillerade, Y. Seigneur, C. Jager ve J.-P. Paris kuzey yüzüne yeni bir yol açtılar («kılavuzlar yolu»). R. Desmaison ve R. Flematti 1966 şubatında Freney'in orta sırtına ilk olarak kış tırmanışı yaptılar; alman, amerikan ve ingiliz dağcılarının ortak çabasıyla 1966 martında Eiger'in kuzey yüzüne doğrudan bir yol açıldı; R. Desmaison ve R. Flematti 1968 ocağında, sonra P. Dessailloud 1968 şubatında Grandes-Jorasses'ın kuzey yüzünde Linceul'den yukarı çıktılar; R. Desmaison, G. Bertone ve R. Claret ilk defa Grandes-Jorasses'ın dosdoğru kuzey yüzünden doruğa tırmandılar.
Dağcılık araç ve tekniklerindeki ilerlemeler bu tırmanışlara olanak sağladı. Kayalara tırmanma tekniğinde yaylı piton kullanılmağa başlandı. Onunla ne çeşit yer olsa aşılabilir, yeter ki kaya sıkı ve sağlam olsun. Piton bir takoz çekiciyle açılan deliğe sokularak yerleştirilir. Bir başka yenilik Jumar tokalarıdır; üzengili olan bu tokalar sayesinde dik yamaca tespit edilmiş bir ipe tutunarak yukarıya çıkmak veya aynı ipten aşağı inmek mümkündür. Buz tekniğinde özel çelikten yapılmış, daha hafif, 12 uçlu (10 uç dikey, 2 uç önde hemen hemen yatay) çengellerin kullanılması yaygınlaştı; yalnız öndeki uçlar sayesinde bu çengellerle çok sarp yüzeylere tırmanılabilir. Aynı şekilde eski buz çivilerinin yerini gitgide buzdan kolay ayrılmayan buz vidaları almaktadır.
Giyim alanında ise, düşecek taşlara ve buz parçalarına karşı çelik miğfer kullanımı yaygınlaştı. Ayrıca, alüminyumlu ince polyesterden yapılmış, su ve rüzgâr geçirmeyen, ısı kaybına engel olan «uzay» battaniyesiyle yükseklik ve yamaç çadırı olan Zdarsky «çuval-çadır»ı da konaklama donatımındaki son yenilikler arasındadır.

● *Türkiye*'de Dağcılık federasyonu, çalışmalarını yoğunlaştırdığı Ağrı, Erzurum, Elazığ, Tokat, Kayseri, Hatay, İçel, Ankara ve İstanbul illeriyle birlikte 21 bölgeye yayıldı; 10'u bayan olmak üzere 100 sporcu ile çalışmalarını sürdürmektedir. (LM)

René Desmaison Walker mahmuzu ile tırmanırken (Grandes-Jorasses), 1973

dağcılık

bir fransız dağcı grubu Himalayalar'da Makalu tepesinin batı yamacında (1971)

D

DAĞDAŞ (Bahri), türk tarımcısı ve siyaset adamı (Kars 1919). Yükseköğrenimini İsviçre'de yaparak yüksek ziraat mühendisi oldu; Şeker Fabrikaları ortaklığında ziraî planlama uzmanı olarak göreve başladı; A.P.'den Konya milletvekili seçildi (1965); aynı yıl Demirel'in kurduğu ilk hükûmette Tarım bakanlığına getirilen (1965-1968) Dağdaş, A.P.'de meydana gelen bölünmede genel başkan Demirel'e cephe alan arkadaşlarıyla birlikte partiden ayrılarak Demokratik parti kurucuları arasında yer aldı (1970); 1973 seçimlerinde bu partinin Konya milletvekili olarak T.B.M.M.'ye döndü. (M)

***DAĞILIM** i. — Mat. *Rastlantılı bir* X *değişkeninin dağılım fonksiyonu*, her gerçel x için $F(x) = Pr\ \{X < x\}$ ile tanımlanan F fonksiyonu. (Eğer X ayrıklı bir değişkense, $F(x) = \sum_{x_i < x} Pr\ \{X = x_i\}$ olur; eğer X sürekli bir değişkense, $F(x)$ de sürekli, pozitif, tekdüze, azalmayan, $x = -\infty$ için sıfır, $x = +\infty$ için 1'e eşit olan bir fonksiyondur.) [L]

***DAĞILMALI** sıf. — Mat. *Aynı* E *cümlesinde* $\top$ *kanununa göre soldan* (veya *sağdan*) *dağılmalı* $\perp$ *kanunu*, $a \perp (x \top y) = (a \perp x) \top (a \perp y)$, $\forall$ a, x ve $y \in E$ [veya $(x \top y) \perp a = (x \perp a) \top (y \perp a)$, $\forall$ a, x ve $y \in E$] eşitliğini doğrulayan kanun. (L)

***DAĞISTANLI** (Mustafa), türk güreşçisi. — 1973'te Samsun'dan A.P. milletvekili seçildi. (M)

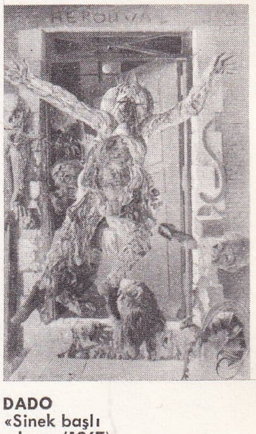

DADO
«Sinek başlı adam» (1967)

Foto. A.F. Petit galerisi, Gamma, Flammarion (LAROUSSE)

DAHOMEY
cumhurbaşkanı
albay Kereku (solda)

DAHOMEY
maske
nago sanatı
(Musée de l'Homme, Paris)

***DAĞITMA** i. — Fels. *Anlam dağıtma,* çokanlamlı bir terimin çeşitli anlamlarını alandan alana (felsefe, mitoloji, psikanaliz v.b.) kaydırma işlemi; amaç, her akılcı cümlenin kendine dayanak bildiği ilk ya da asıl anlamı da yaymaktır. (Anlamları toparlayan çokanlamlılığın tersine, anlam dağıtma anlamları yayar; dolayısıyla da yazının temel kaynağıdır.) [L]

***DAĞKIZILCA,** İzmir ilinde, Torbalı ilçesine bağlı bucak. — 3 788 nüf., bucak merkezi 1 306 nüf., 5 köy (1970). [M]

***DAĞLAMA** i. — Tıp. *Soğuk dağlama,* çok düşük ısıyla derinin belirli bir yerinin soğutulması. Urları (ben, anjiyon, siğil v. b.), çirkin yara izlerini ve iltihaplı doku bozukluklarını (lupus) yok etmek amacıyla uygulanır: *Soğuk dağlamada sıvı karbon dioksit (—79°C) veya sıvı azot (—195°C) buharı kullanılır.* (L)

***DAĞLARCA** (Fazıl Hüsnü), türk şairi. — Yugoslavya'da Struga şiir festivalinde Altın Çelenk şiir ödülünü kazandı; aynı yıl İstanbul'da yayımlanan *Milliyet Sanat Dergisi*'nin açtığı anket sonucu yılın sanatçısı seçildi; şiirlerinin bir bölümü *Uldız* adıyla Letoncaya çevrildi (1974). Yeni kitapları: *Kuş ayak* (çocuk şiirleri) [1971]; *Malazgirt ululaması* (1971); *Kınalı kuzu ağıdı* (1972); *Gazi Mustafa Kemal Atatürk (19 Mayıs destanı* ile *Anıtkabir* adlı kitaplarının genişletilmiş baskısı, 1973); *Bağımsızlık savaşı (Samsun'dan Ankara'ya, İnönü'ler, Sakarya kuyuları, 30 Ağustos, İzmir yollarında* adlı beş kitaptan oluşur, 1974); *Yeryüzü çocukları* (1974); *Arkaüstü (Uçsuz bucaksız yaşama)* [1974]. (M)

***DAĞLICA,** Hakkâri ilinde, Yüksekova ilçesine bağlı bucak. — 5 649 nüf., bucak merkezi 1 650 nüf., 9 köy (1970). [M]

***DAĞYOLU,** Tunceli ilinde, Pülümür ilçesine bağlı bucak. — 3 471 nüf., bucak merkezi 299 nüf. (1970). [M]

DAĞYOLU (Kâzım), türk nöropsikiyatri profesörü (İstanbul 1914). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1940); aynı fakültenin psikiyatri kliniğinde asistan (1941), doçent (1950), profesör oldu (1957). Psikopatolojik sanat ile teşhis ve tedavi laboratuvarını kurdu (1957); İstanbul üniversitesi psikiyatri kliniği şefliği yaptı (1960-1962); dinamik psikiyatri kürsüsü profesörlüğüne getirildi (1962). Başlıca eserleri: *Türkiye'nin psikiyatrik coğrafyası* (1951); *Gebelik psikozu üzerine bir monografi* (1954); *Beyin hastalıklarının biyoelektrik anlamı* (1956). [M]

***DAHOMEY cumhuriyeti,** Batı Afrika'da devlet. — 2 910 000 nüf. (1973). Devletin adı 1975'te «Benin Halk cumhuriyeti» olarak değişti. Başkenti, *Porto-Novo* (77 000 nüf.). Başlıca şehri: *Kotonu* (120 000 nüf).

● *Tarih.* Mayıs 1970'te ülke yönetimini yüklenen üç eski başkan (Ahomadegbé, Apithy ve Maga) altı yıl için işbaşına getirilmişti ve üyelerinden her biri iki yıl başkanlık yapacaktı. İlk başkanlığa Maga getirildi. 7 mayıs 1972'de görevini Ahomadegbé'ye devretti; Ahomadegbé sertlikle harekete geçmeğe kararlıydı; 16 mayısta, Kotonu Adalet divanı, başarısızlıkla sonuçlanan darbe denemesinin (şubat ayında) sorumlu subaylarını ölüme mahkûm etti. Bu dönemde, iktisadî ve malî durum düzeldi, bütçe 1970'te dengelendi; ertesi yıl kazançla kapatıldı, tarım üretimi gelişti ve hurma fidanı, hurma yağı, pamuk ihracatı çoğaldı.

Ama, 27 ekim 1972'de albay Kerekou başkanlık kurulunu devirerek iktidarı ele aldı; 1973 şubatında, milletlerarası emperyalizme, özellikle de fransız emperyalizmine karşı gösterileri bastırttı (bu gösterileri muhalefet hareketlerini biraraya toplayan Demokratik Birleşik cephe düzenlemişti). Kerekou 1973 ekiminde otuz yedi asker ile otuz sivilden oluşan bir Millî Devrim konseyi (M.D.K.) kurdu. M.D.K.'nin «Dahomey devriminin geçici yüce kurulu» olarak görevi, ileride demokratik yoldan seçilecek devrimci kurumları hazırlamaktır. Dış siyasette yeni rejim 1973'te Çin ile bir iktisadî ve teknik yardım anlaşması imzaladı ve Kuzey Kore ile diplomatik ilişkiler kurdu.

Başkan Kerekou aralık 1975'te devletin adının «Benin Halk cumhuriyeti» olarak değiştiğini açıkladı. Yeni bayrak da, yeşil zemin üzerine beş köşeli kırmızı yıldız olarak saptandı.

● *Arkeoloji.* 1970 sonu ile 1971 başlarında Zürich Güzel Sanatlar müzesinde açılan bazı sergiler eski Dahomey krallık sanatının tanıtılmasında önemli rol oynadı ve kaynağını halktan alan dinsel sanatın değeri üzerine dikkati çekti. Saray sanatının daha yakından tanınması, (Güney Dahomey'in iki çoğunluk ırkından (Fon'lar ve Yoruba veya Nago'lar) olan sanatçıların plastik sanatlardaki önemini daha açıkça göstermiş oldu. Fransız işgalinden önce halk son derece kademeli dört sınıftan oluşuyordu. Bu düzenleme sanatta da görülür: kralları temsil eden taçlar, heykeller, sukabağı üzerine gravürler, metal süsler ve heykelcikler, yapıştırma bezlerle süslü duvarlar ve güneş şemsiyeleri. Krallık sanatının anlatım yolu çok çeşitliydi ve Yoruba sanatının derin izlerini taşıyordu. Gerçekten de, Fon'larla Yoruba'lar, gerek savaşta gerek barışta, VII. yy.dan XIX. yy. sonuna kadar sürekli ilişki halindeydiler. Buna karşılık halk sanatı (Boşiyo'ların heykel sanatı [evi koruyan ruhlar]) tamamen özerk bir sanat olarak görülür. Üzerlerinde dinsel işaretler (kan, tüy v.b.) taşıyan ve bazen Kongo fetişleri gibi bıçak veya sivri uçlu metallerle delinen bu tahta heykelciklerin değeri sadece güzellikleriyle değil, daha çok gösterdikleri güçle (kötülüğü kovmak) ölçülüyordu. (LM)

***Daimler-Benz AG,** alman otomobil firması. — Bu grubun yapısında büyük değişiklikler oldu. En önemlisi 1969'da ağır kamyonların yapımında uzman olan Hanomag-Henschel Fahrzeugwerke AG şirketinde hâkim hissenin ele geçirilmesiydi. 900 milyon alman markı değerinde iş hacmi olan Hanomag'ın alınması Daimler-Benz'i yolcu arabalarına paralel olarak büyük seriler halinde askerî arabalar yapımına itti. 1970'te Daimler-Benz ağır kamyon ve otokar yapımı için yugoslav Fap Famos ile bir anlaşma yaptı. (L)

DAİNZU, Meksika'da arkeolojik kalıntı (Oaxaca devleti). 1969'dan beri girişilen arkeolojik araştırmalar bir top oyunuyla, üzerine Monte* Alban'ın *(Ek)* ünlü *danzante*'lerini andıran bir üslûpta insan figürleri kazınmış taşlardan meydana gelen döşeme kalıntılarını ortaya çıkardı. (L)

***DAKAR,** Senegal devletinin başkenti. — 1972'de limanın trafiği 5 Mt'u aştı. Fransa ile Senegal arasında 29 mart 1974'te imzalanan anlaşmalar sonucunda, Dakar'daki askerî üs Senegal'e nakledildi. Bununla birlikte, Fransa Dakar'da küçük bir garnizon bulundurmağa devam etti ve tersanenin Fransa ile Senegal tarafından ortak yönetilecek, sanayi özellikli karma bir şirket haline getirilmesi tasarlandı. (L)

DAKTİFON i. (fr. *dactyphone*). Telekom. Magnetik bir bellek kullanmağa dayanan ve tuşlu bir klavye ile otomatik olarak belleğe geçecek birçok numarayı art arda çevirme olanağı veren elektronik telefon cihazı: *Daktifonun, bir sürgünün dereceli bir kadran önünde yer değiştirmesiyle seçilebilecek elli bellek konumu vardır.* (L)

***DAKTİLOGRAFİ** i. — ANSİKL. Türk daktilolarının dünya şampiyonalarındaki başarıları sonraki yıllarda da sürdü: 1973 Dünya Daktilografi şampiyonasında (İspanya, 27 ülke, 129 yarışçı) tecrübelilerden Bayram Bora mekanik makine sürat yarışmasında birinci (dakikada 105 kelime), aynı yarışmada gençlerden Yahya Kırdar ikinci (dakikada 84 kelime), tecrübelilerden Akar Apay elektrikli makine hatasız yazı yarışmasında üçüncü (dakikada 96 kelime) oldular. Türkiye, genel sınıflamada üçüncü oldu. 1975 Dünya Daktilografi şampiyonasında ise (Macaristan, 28 ülke, 248 yarışçı) gençlerden Recep Ertaş mekanik makine sürat yarışmasında (dakikada 90 kelime) ve mekanik makine hatasız yazı yarışmasında (dakikada 82 kelime) birinci oldu; Türkiye bu şampiyonanın genel sınıflamasında ikinciliği kazandı. (M)

***DALADİER** (Édouard), fransız siyaset adamı. — (öl. Paris 1970). [L]

***DALAK** i. — ANSİKL. Tıp. *Dalak sentigrafisi.* İster öteden beri bilinen tarzda, ister bir gamma-kamera* *(Ek)* ile yapılsın, başvurulan tekniklerin çoğu dalağın, bozulmuş alyuvarları dolaşımdaki kandan ayıklama özelliğine dayanır. Gerekli bozulma bromohidroksipropan (BMHP) yardımıyla sağlanır. Bunun için radyoaktif civa 197 ile işaretlenmiş BMHP kullanılır; böylece yayılan gamma ışınımı ile dalak meydana çıkarılır. Üç yandan (önden, yandan, arkadan) elde edilen görünüm, dalağı ölçmek ve gidişimini izlemeğe, bir travmadan veya bir dalak urundan sonra içeride bir hematom olup olmadığını (arkada) anlamağa yarar. Bu sentigrafi basit, ağrısız sızısız ve tehlikesiz bir muayenedir. (L)

***DALAMA,** Aydın ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 019 nüf., bucak merkezi 2 151 nüf., 9 köy (1970). [M]

***DALE** (sir Henry Hallett), ingiliz hekimi. — (öl. Cambridge 1968). [L]

***DALGALANMA** i. — İkt. Kambiyo borsalarında kuru serbest olarak tespit edilen bir paranın durumu. 11 mart 1973'ten beri, dokuz Avrupa Ekonomik topluluğu ülkesinden altısı (Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka ve Fransa) paralarını dolara karşı dalgalanmaya bırakmayı ve dalgalanma sınırlarını yüzde 2,25'e düşürmeyi kararlaştırmışlardır. (Bk. PARASAL *kriz, Ek.*) [L]

***DALGALANMAK** geçz. f. — İkt. Para değerinin inip çıkması: *Dolar dalgalanıyor.* (L)

***DALGIÇ** i. — Ask. denizc. *Mayın dalgıcı,* deniz kuvvetlerinde, 60 m'lik bir derinliğe kadar dalarak bir mayını bulmak, etkisiz hale getirmek veya patlatmakla görevli uzman. (Deniz kuvvetlerinin büyük bölgelerinden her birinde üslenen *mayın dalgıçları* ya mayın avcı*larından *[Ek]* yararlanırlar ya da kamu hizmeti görebilmeleri için kendilerine özgü birtakım tekniklere başvururlar: bombaların, mayınların, patlamamış torpillerin zararsız hale getirilmesi gibi.) [L]

DALİO (Marcel), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Paris 1900). Sinema oyunculuğuna Fransa'da başladı: *Cezayir batakhaneleri* (Pépé le Moko) [J. Duvivier'nin, 1937]; *La Grande Illusion* (Büyük yanılgı) [J. Renoir'ın, 1937]; *La Maison du Maltais* (Malta'lının evi) [P. Chenal'in, 1938]; *La Règle du jeu* (Oyunun kuralı) [J. Renoir'ın, 1939]. Hollywood'a geçerek *Şangay batakhaneleri*'nde (Shanghai Gesture) [J. von Sternberg'in, 1942] ve *To have and have not*'da (Malik olmak veya olmamak) [H. Hawks'ın, 1944] oynadı. Kurtuluş hareketinden sonra Fransa'ya dönerek *Lânetliler*'de (Les Maudits) [R. Clément'in, 1946] ve *Portrait d'un Assassin*'de (Bir katilin portresi) [B. Roland'ın, 1949] büyük başarı kazandı. O tarihten sonraki filimleriyle uluslararası üne ulaştı: *Sarışın bomba* (Gentlemen prefer Blondes) [H. Hawks'ın, 1953]; *Sabrina* (B. Wilder'in, 1954); *Sevimli haydut* (Cartouche) [P. Broca'nın, 1962]; *Çılgınlar batakhanesi* (Donovan's Reef) [J. Ford'un, 1963]; *Un Monsieur de compagnie* (Canyoldaşı bir bey) [P. de Broca'nın, 1964]; *İkili oyun* (Justine) [G. Cukor'un, 1969]; *L'amour c'est gai, l'amour c'est triste* (Aşk tatlıdır, aşk acıdır) [J.D. Pollet'nin, 1971]. 1971'de İ. Horowicz'in *L'Indien cherche le Bronx*'unda (Kızılderili Bronx'u arıyor) sahneye çıktı. (L)

***DALKILIÇ** (Muharrem), türk atleti. — 3 000 m'de 8.13.6 ile Türkiye rekorunu kırdı (1963), 1967'de atletizmi bırakarak yönetici oldu. (M)

***DALLANMA** i. — Bilişim. Bir programda var olan kullanılabilir birçok sıra

Foto. Giraudon, Dupuy-Gamma (LAROUSSE)

dan bir komut dizisinin seçilmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Dallanma komutu,* bir bilgisayarın belleğinde art arda adreslere yerleştirilmiş komutların otomatik bağlantısını kesme olanağı veren komut.

— Kim. Makromoleküllerdeki atom zincirleri arasında ekleme bağlantıların oluşması. (Bu oluşum maddeye sertlik kazandırır.)

— Plast. mad. Termoplastik polimer zincirlerinin, aralarında enine bağlantılar kurularak üç boyutlu erimez ve çözülmez polimerler haline dönüşmesi. (Bağlantılar, aralarındaki serbest molekül topluluklarının yardımıyla ya da izosiyanatlar gibi ayıraçların katılmasıyla zincirlerin karşılıklı etkileşmesi sonucunda oluşabilir.)

— ANSİKL. Bilişim. Dallanma komutuyla sağlanan *dallanma* işlemi, bir programın uygulanması sırasında bu programın başka bir bölümünü, örneğin bir denemenin sonuçlarından birini, seçme olanağı verir. Deneme ve dallanma genellikle bir tek komut içinde birbirine bağlıdır. Özel dallanma komutları, sonradan dallanma komutuna yapılacak bir geri dönüşü kolaylaştırmak için bu komutun adresini saklar: böylece bu özel dallanma komutları alt programların gerçekleştirilmesine olanak verir. (L)

***DALLAPİCCOLA** (Luigi), italyan besteci. — (öl. Floransa 1975). Bir giriş ve iki perdeden oluşan *Ulisse* adlı büyük operasını 1968'de bitirdi, eser aynı yıl Batı Berlin operası tarafından seslendirildi. Daha sonra mezzosoprano ve dört çalgı grubu için *Sicut umbra* (1970), *a cappella* koro için *Exhortatio* (1970), *a cappella* koro için *Ploratus* (1971), bir ses ve birkaç çalgı için *Commiato* (1972) gibi eserler besteledi. (L)

***DALLAS,** A.B.D.'de (Texas) şehir. — Aynı zamanda Fort Worth şehrinin de ulaşımını sağlayan yeni bir havalimanı yapıldı. (L)

DALLI (Ahmet), türk bankacısı ve siyaset adamı (İstanbul 1907 - Londra 1971). Özel öğrenim gördü ve bankacılık alanında kendi kendini yetiştireceği İş bankasında çalışma hayatına girdi (1927); bu bankada her kademede görev aldı; bankadaki asıl görevinden başka müessesenin teşebbüs ve katılmasıyla gerçekleştirilmiş olan çeşitli kuruluşlarda yönetim kurulu başkanı, başkan yardımcısı ve üyesi olarak çalıştı. Genel müdürlüğü sırasında cam, lastik, sunî sabun ve soda fabrikalarının kurulmasını gerçekleştirdi. Türkiye Ticaret ve Sanayi odaları ve Borsaları birliği yönetim kurulu başkanlığına ve aynı dönemde Ortadoğu Teknik üniversitesi mütevelli heyeti üyeliğine seçildi (1959). Bankalar birliği yönetim kurulu başkan yardımcılığı ve banka kredilerini tanzim komitesi üyeliği yaptı. Emekli olduktan sonra Akbank yönetim kurulu başkanlığına getirildi (1962) ve bu kuruluşun gelişmesine büyük katkıda bulundu. Bu dönemde siyasete atılarak Adalet partisinden iki dönem milletvekili seçildi (1965 ve 1969); ikinci Demirel hükûmetinde ticaret bakanı oldu (1969-1970). Londra'da geçirdiği son mide ameliyatı sırasında öldü. (M)

***DALLIBAHÇE,** Tunceli ilinde, Nazımiye ilçesine bağlı bucak. — 3 250 nüf., bucak merkezi 385 nüf., 6 köy (1970). [M]

***DALMA** i. — Ask. havc. *Dalma uçuşu,* düşman topraklarında çok uzak hedeflere saldırma görevini yüklenen ve güçlü bir uçaksavar savunmasıyla korunan askerî bir taktik uçağının yaptığı alçak uçuş. Bk. ANSİKL.

— Sil. *Dalma uçuşu yardımcıları,* düşmanın füzesavar*larla *(Ek)* yaptığı savunmayı bozmak ve etkisiz hale getirmek için bir füze başlığına yerleştirilen sistemlerin tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. havc. *Dalma uçuşları* taktiği bugünkü gelişimini, hava savunması araçlarının gelişimine borçludur. 1955-1960 arasında karadan havaya güdümlü ilk füzeler kullanılmağa başladığı zaman, taktik uçaklarının kendilerini düşman saldırılarından korumak için başvurdukları tek çare, mümkün olduğu kadar alçaktan büyük bir hızla uçmak ve böylece radarların keşif menzilinden bir an önce kaçmak oldu. 1965'ten sonra, yere çok yakın olarak fırlatılan karadan havaya güdümlü füzelerin yapılmasıyla yeni bir sorun doğdu. Vietnam savaşının sonlarında, Vietkong kuvvetlerince kullanılan ve radarla güdümlenmiş pek çok uçaksavar topla desteklenen bu füzelerin (rus tipi «Guideline») gitgide çoğalması üzerine amerikan havacıları yapacakları dalma uçuşları için yeni çözüm yolları aramak zorunda kaldı. Sonunda dalma uçuşları, bazıları elektronik karşı tedbirlerde, bazıları da karadaki radarları etkisiz kılmada uzmanlaşmış 30-40 uçakla yürütüldü; bu uçaklar, dalma uçuşuna geçen asıl uçakların hedeflere saldırmasına yardımcı oluyordu. 1973'teki dördüncü israil-arap savaşının başlarında mısır savaş birliklerini havadan kollayan rus füzeleri «Stella» ve «SAM 5», israil hava kuvvetlerinden gelecek herhangi bir saldırıyı günlerce engelledi. (Bk. SAM*, *Ek.*)

— Sil. *Dalma uçuşu yardımcıları,* füzesavar savunmanın gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Karadaki savunma radarları tarafından yakalanarak yolu kesilen bir saldırı füzesinin görevini yerine getirememesinden duyulan kaygı, saldırı füzelerinin, yollarını kesecek her türlü sistemi engelleyebilen araçlarla donatılmasını kaçınılmaz bir zorunluk haline getirdi. Ayrıca füzeleri, füzesavarlardaki patlayıcı başlıkların çok geniş menzilli etkilerine karşı da korumak gerekiyordu.

Füzenin radarla saptanmasını geciktirmek (FOBS* *[Ek]*) veya savunmayı oyalamak (MRV* *[Ek],* MIRV* *[Ek]*) için çeşitli araçlar kullanılabilir; ama füzenin kendi kendini koruyabilmesi, ancak füze başlıklarının dalma yardımcılarıyla donatılmasından sonra gerçekleşebildi. Bu amaca götüren çözüm yollarından biri, radar yankısını her yönde yansıtmak ve böylece ekranlar üzerindeki görüntüyü belirsizleştirmek için füze başlığına özel bir biçim vermeğe dayanır. Ayrıca füzenin dışına, radar sinyallerine çok zayıf bir yankıyla cevap veren maddelerden yapılmış bir kaplama geçirilmesi bir çare olabilir. Bundan başka, başlıkta bulunan özel bir cihaz radar yayınımlarını bozmak için elektronik karşı tedbir yayımı yapabilir; fakat bu durumda savunma radarının özelliklerini de tanımak gerekir (karada bulunan, uçakla ya da özel uydularla taşınan detektörlerle). Bir başka çözüm yolu da füzenin tahrip edici başlığını kolay kolay izlenilemez duruma getiren, böylece saptanmasını rastlantıya bırakan yansıtıcı bir bulutla ya da küçük maden zerrecikleriyle sarmaktır. Füze başlığını hedefinden saptırabilecek güçteki radarlara karşı korunmak için bir çözüm yolu da, başlığın çevresinde, tıpkı ona benzeyen, hafif ve şişebilir yanıltma* *(Ek)* başlıkları yapmaktır. Böylece düşman savunması, bomba taşıyan başlığı ayırt etmek ve bütün olanaklarıyla ona karşı savaşmak için zaman kaybeder *(oyalama taktiği).*

Bütün bu araçlar ancak atmosfer dışında etkilidir, çünkü atmosfere dönüşte frenleme başladığı an dalma yardımcıları başlıktan ayrılır. Ne var ki, bu koşullarda radarın keşif için çok az vakti vardır ve atmosfere dönen cisim, ancak «Sprint» gibi atmosfer içi füzesavarlarla saptanabilir, bu da tamamıyla rastlantıya kalmıştır. Füzenin gövdesini, dış kaplamasını, patlayıcı maddeyi ve elektronik cihazları özel füzesavarların geniş menzilli etkilerine (gamma, X ve nötron ışımaları, elektromagnetik akı v.b.) karşı korumak için patlayıcı başlığın çok dirençli maddelerden yapılması da yardımcı bir tedbir olabilir.

Bu çeşit dalma yardımcıları, düşmanın gizli silâhları üstüne edinilmiş bilgilerin bir sonucudur ve son yıllarda hizmete giren çeşitli füzelere eklenmiştir. A.B.D.'nin «Minuteman III» ve «Poseidon» füzeleri 1975'te saydığımız bütün bu dalma yardımcılarıyla donatılmıştı. (L)

***DALOKAY** (Vedat), türk mimarı. — 1973'te Ankara belediye başkanlığı için C.H.P.'den adaylığını koydu ve kazandı. (M)

DALTONİT i. (*Dalton*'un adından fr. *daltonide*). Kim. Belli bir homogenlik bölgesinde özellikleri en yüksek düzeye ulaşan ve daima basit bir bileşmenin varlığını gösteren kimyasal madde. (*Bertollitler*'in karşıtı olan bu bileşikler Proust'un tanımladığı oranlar kanununa uyar.) [L]

DALWOOD (Hubert), ingiliz heykelcisi (Bristol 1924). Mühendislik öğreniminden sonra Bath akademisinde Kenneth Armitage*ın *(Ek)* yanında heykelciliğe başladı (1946-1949). 1956'ya kadar atakça ve hoyratça yontulmuş figürler yaptı, ama zamanla eserlerinden, hattâ yontularının ölçek ve orantılarından bile insan vücuduyla ilgili her türlü öğeyi attı. Soyut eserlerinde geometrik öğelerle özgür biçimler (belli bir liberalizmin izlerini taşımakla birlikte) iç içedir. Sanatçı alüminyumdan yaptığı «Küleler» ve «Sütunlar» (1966-1967) adlı yapıtlarında tam bir soyutlamaya varmıştır. Eserlerinde beton, kurşun, tabaka halinde tunç kullanan Dalwood 1955'ten başlayarak Leeds'de ve Londra'da dersler verdi; bu arada çok sayıda genç ingiliz heykelcisini etkiledi. (L)

***DALYAN,** Muğla ilinde, Köyceğiz ilçesi merkez bucağına bağlı köy. — 2 774 nüf. (1970). [M]

***DAMAL,** Kars ilinde, Hanak ilçesine bağlı bucak. — 13 647 nüf., bucak merkezi Yukarı Damal 1 754 nüf., 19 köy (1970). [M]

***DAMAR** i. — ANSİKL. Anat., Patol. ve Fizyol. *Damar tabaka.* Damar tabaka urlarına sık rastlanır ve en çok görülen göz kanseri damar tabaka habis melanomudur. Hekimin bu kanser karşısındaki tutumu son yıllarda da değişmemiş olmakla birlikte (gözün kesilip çıkarılması kaçınılmazdır), teşhis araçlarında hayli ilerleme vardır.

Damar tabaka uru genellikle boyalı ve sivri bir urdur; oftalmoskopla göz dibi muayene edildiğinde kolayca görülür. Teşhis zorluğu urun her zaman açık seçik olmamasından ileri gelir; bir ağtabaka ayrılması, bir göz iltihabı (iridosiklit) veya camsı cisim kanaması ile karşı karşıya bulunulabilinir. Öte yandan, damar tabakada, anjiom ve tehlikesiz melanom gibi urlar, bir uru andıran hematom gibi damar tabaka hastalıkları da görülür.

Bütün bu teşhis zorlukları yüzünden çok tehlikeli bir hastalığın bulunup bulunmadığını kesin olarak anlamak için birçok yol araştırılmıştır. Sesüstü grafisi bu urları anlamada işe yarar önemli çarelerden biridir.

Gerçekten, sesüstü dalgaları göz içindeki sivri ve katı oluşumun ne olduğunu anlama olanağını sağlar. Yakın zamanlarda bulunan yeni ve esaslı bir muayene şekli de flüorışılı anjiografidir; bu yöntem de urdaki damarları ve boya maddesini gösterir. (Bk. ANJİOGRAFİ *[Flüorışılı göz —si], Ek.*) [L]

DAMAR (Arif), türk şairi (Çanakkale 1925). İstanbul Erkek lisesindeki öğrenimini yarım bıraktı; memur, seyyar satıcı olarak çalıştı; İstanbul'da bir kitabevi açtı. İlk şiirini 1940'ta yayımladı. Eserleri: *Günden güne* (1956); *İstanbul bulutu* (1958); *Kedi aklı* (1959); *Saat sekizi geç vurdu* (1962); *Alıcı kuş* (1966); *Seslerin ayak sesleri* (1975). [M]

***DAMBASLAR,** Tekirdağ ilinde, Hayrabolu ilçesine bağlı bucak. — 6 179 nüf., bucak merkezi 764 nüf., 11 köy (1970). [M]

DAMİANİ (Damiano), italyan film yönetmeni (Pasiano 1922). Brera Güzel Sanatlar akademisinde öğrenim gördü; bir yandan öykü ve senaryolar yazarken, bir yandan da çizgi filimler hazırladı: *Cronache di poveri amanti* (Yoksul âşıkların güncesi) [C.

Ahmet DALLI

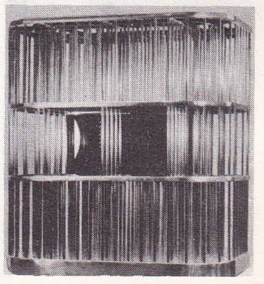

Hubert DALWOOD
«Interior Dialogue (opus 106)» [1969] alüminyum ve çelik (Gimpel Fils galerisi, Londra)

D. DAMIANI: «L'istruttoria è chiusa: dimentichi» (1972), F. Nero (sağda) ile

Lizzani'nin, 1954]; *İ cosacchi* (Kazaklar) [V. Tourjanski'nin, 1960]. 1946-1956 arasında birçok kısa metrajlı belgesel filim çevirdi; sonra ilk uzun metrajlı filmini yaptı: *İl rossetto* (Ruj) [1959]. Öteki filimleri arasında şunları sayabiliriz: *L'İsola di Arturo* (Arturo'nun adası) [E. Morante'nin romanından, 1961]; *La Noia* (Can sıkıntısı) [A. Moravia'nın romanından, 1963]; daha siyasal sorunları işleyen *Quien Sabe?* (Kim bilir?) [1966], *İlgiorno della civetta* (Gece kuşunun gündüzü) [L. Sciascia'nın romanından, 1969]; *Confessione di un commissario di polizia al procuratore della Republica* (Bir polis komiserinin cumhuriyet savcısına itirafı) [1971]; *L'istruttoria è chiusa: dimentichi* (Soruşturma kapandı: aklınızda olsun) [1972]; *Girolimoni, il mostro di Roma* (Roma canavarı Girolimoni) [1972]; *İl sorriso del grande tentatore* (Koca çapkının gülüşü) [1973] ve *Perché si uccide un magistrato* (Bir yüksek görevli neden öldürüldü) [1974]. (L)

***DAMLACIK**, Adıyaman ilinde, Kâhta ilçesine bağlı bucak. — 8 057 nüf., bucak merkezi 1 011 nüf., 9 köy (1970). [M]

***DANEK** (Ludvik), çekoslovak atleti. — 1972 dünya olimpiyatlarında disk atma şampiyonu oldu. (L)

DANGEARD (Louis), fransız jeoloğu (Poitiers 1898). *Pourquoi-pas?* adlı gemide sürdürdüğü çalışmalarla Fransa'da deniz jeolojisinin kurulmasına yardımcı oldu. (L)

***Danıştay.** — Danıştay'ın idare üzerindeki yargı denetimi, özellikle 1965'ten sonra tartışmalara yol açtı. Siyasî iktidar, yürütme organı ve faal idare olarak sahip bulunduğu takdir yetkisine Danıştay'ca müdahale edildiğini ileri sürüyor, hattâ Danıştay kararlarının, idare ve yürütme organının yerini almağa başladığı, Danıştay'ın rütbe verdiği, sınıf geçirdiği, diploma verdiği biçiminde suçlamalar yapılıyordu. Bunun sonucu olarak, 1971 yılında Anayasa'da değişiklikler yapılırken, Anayasa'nın, idarenin yargı denetimiyle ilgili 114. maddesine bir fıkra eklendi; ikinci fıkra olarak eski metne giren bu hüküm şöyleydi: «Yargı yetkisi, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini sınırlayacak tarzda kullanılamaz. İdarî eylem ve işlem niteliğinde yargı kararı verilemez».

Bu ek fıkrada yer alan kurallar idare hukukunun öteden beri kabul ettiği ve uyguladığı kurallardı. Acaba, bu kuralların burada, bu biçimde tekrarıyla idarenin, yargı kararlarını değerlendirmesi ve hangilerine uyup hangilerine uymayabileceğini kendisinin saptaması olanağı mı yaratılıyordu? Aslında Anayasa'nın, yargı kararlarına uyulmasını zorunlu kılan 132. maddesi karşısında, böyle bir sonuca varılamazdı. Sadece, yargı mercilerinin faal idareye bırakılan alana müdahale ederken bir yetki gaspına gitmemeleri hatırlatılmış oluyordu.

Ne var ki, anayasa değişikliği bununla bitmedi. Özellikle askerî hizmetler konusunda beliren tereddütler, asker kişiler bakımından ayrı bir idare mahkemesine gerek görülmesine yol açtı. Asker kişilerle ilgili idarî eylem ve işlemlerin yargı denetimi için Askerî Yüksek İdare mahkemesi bu yüzden öngörüldü. (Bk. *Askerî* YÜKSEK* *İdare mahkemesi, Ek.*) Ayrıca, Danıştay başkanının ve başkan sözcüsünün seçimi yetkisi, Anayasa mahkemesinden alınarak Danıştay'ın kendisine verildi. Başkan ve başkan sözcüsü, Danıştay üye tamsayısının salt çoğunluğuyla seçilmeğe başlandı. Danıştay'ı yeniden düzenleyen 24 aralık 1964 tarihli ve 521 sayılı kanun, yeni ihtiyaçlar ve anayasa değişikliğine de yol açan yeni eğilimler dikkate alınarak, 1740 sayılı kanunla değiştirildi; 30 haziran 1973'te yürürlüğe giren 1740 sayılı kanun, bir yandan Danıştay'ın görev alanını daraltırken, bir yandan da Danıştay mensuplarının özlük hakları konusunda, Devlet Memurları kanununa paralel düzenlemeler getiriyordu. Esasen, anayasa değişikliklerinde, Askerî Yüksek İdare mahkemesinin görev alanına giren işlerle, Yüksek Hâkimler kurulu ve Yüksek Savcılar kurulu kararları Danıştay denetimi dışında bırakılmıştı. Hattâ başlangıçtaki yorumuyla Anayasa mahkemesi Sayıştay'ın da bağımsız bir yüksek yargı merci olduğunu kabul etmişti. Ancak, sonradan Yüksek mahkeme bu yorumunu değiştirdi ve Sayıştay kararlarının Danıştay tarafından nihaî olarak denetlenmesine imkân sağlayacak biçimde, Sayıştay kanununun ilgili hükmünü iptal etti.

Yeni Danıştay kanununun 1. ek maddesinde Anayasa'nın 114. maddesinde yapılan değişikliğe aynen yer verildi. Ayrıca, yürütmenin durdurulması kararlarının verilebilmesi şu iki şarttan birinin gerçekleşmesine bağlı tutuldu: telâfisi güç durumların ortaya çıkması veya dilekçede ileri sürülen hususların dosyanın durumuna göre ciddî ve idarî kararın veya yargı kararının iptalini haklı gösterecek nitelikte olması. Bir başka sınırlama da, idarece gizli belgelerin verilmeyebilmesi veya bu tür bilgilerin karşı tarafa veya vekiline bildirilmesi yasağı oldu. Bu tür sınırlayıcı örneklere karşılık yeni kanun, husumet tevcihi iptal davası süreleri konusunda bazı açıklamalar ve teknik kolaylıklar getiriyordu. Sözgelimi, yanlış husumet tevcihi halinde doğru hasmı yargı mercii gösteriyor ve mahkeme tebligatı bu hasma yapıyordu. İptal davasında süreaşımı, işlemin uygulanmasından itibaren de başlayabiliyor; tam yargı davalarında zarar, bir işlemin icrasından doğmuşsa, icra tarihi de zamanaşımına başlangıç oluyordu. Yeni kanunun getirdiği değişiklikler bir de, eskiden 9 olan Danıştay dava dairelerinin sayısının 10'a çıkarılmasıdır. Bu yeni dava dairesi, ilk 3 idarî daire de hesaba katılarak, 13. Daire adı altında görev yapar, gelir ve kurumlar vergilerine ilişkin uyuşmazlıklara bakar. Kanun, ayrıca, dava dairelerinin iş durumu gerektirdiğinde, başkanlar kuruluca, kurulun belli ettiği işlere bakmak üzere, mürettep dava daireleri kurulabilmesini de öngörmüştür. (M)

***DANİELOU** (Alain), fransız müzikbilimcisi. — UNESCO'nun uluslararası müzik konseyi üyesi oldu; Berlin ve Venedik'te Karşılaştırmalı İncelemeler enstitüsünü yönetti. (L)

***DANİELS** (William), amerikalı sinema başoperatörü. — (öl. Los Angeles 1970). 1967'den bu yana, özellikle *la Vallée des poupées* (Bebekler vâdisi) [M. Robson'un, 1968] ile *Marlowe* (P. Bogart'ın, 1969) ve *Le Déménagement* (Taşınma) [S. Rosenberg'in, 1970] gibi filimlerin görüntü yönetmenliğini yaptı. (L)

DANİLO-KAKANJ kültürü, Yugoslavya'da, Orta Cilâlıtaş devrine ait kültür fasiyesi. (Bu kültür IV. binyılın ilk yarısında Vinça kültürüne paralel olarak gelişti.) [L]

***DANİMARKA**, Kuzey Avrupa'da devlet. — Başkent, *Kopenhag* (635 000 nüf.; banliyölerle 1,5 milyon nüf.). Başlıca şehirleri: *Aarhus* (233 000 nüf.), *Odense* (164 000 nüf.), *Aalborg* (154 000 nüf.).

İKTİSAT

● *Mübadeleler.* 1973'te Ortak pazara giren devletin iktisadı dış ticaretine bağımlıdır ve ödemeler dengesi ulusun yaşamında birinci derecede rol oynar. Ticaret donanmasının ve turizmin sağladığı net kazanç ticaret bilançosunun açığını ancak kısmen kapatır. Ödemeler bilançosunun dengesini, nispeten düşük olan yabancı döviz rezervleri sağlar. Rezerv stokunda her azalma iktisadî gelişmede istemli bir yavaşlamaya yol açarken, ticaret bilançosunun açığını kapatmak için, ihracatın hızla geliştirilmesine başvurulur. 1971'de ticaret bilançosu açığı 6 816 milyon kronu buldu. Bu açık, 15 yılda cari fiyatlarla altı kat artmıştı, ama bu arada ithalâtların değeri (1971'de 34 144 milyon kron) ile ihracatların değeri de (1971'de 27 328 milyon kron) dört kat yükselmişti. Yirmi beş yılda ithalâtın bileşimi değişti: verim artırıcı kimyasal maddelerin kullanımına rağmen, tarım hammaddelerinin (tahıl, yemlik bitki, gübre) payı yarı yarıya azaldı; buna karşılık makine ithalâtının değeri üç kat, ulaşım gereçlerinin değeri beş kat arttı. 1960'tan günümüze kadar uzanan bir bilanço, tarım ürünleri ihracatının değerinde yüzde 50 oranında bir yükselme olmasına karşılık, 1971 yılının toplam ihracatındaki paylarının ancak yüzde 21 olduğunu, oysa 1960'ta toplam ihracatın yüzde 35'ini temsil eden sanayi ürünlerinin payının yüzde 65'i bulduğunu ortaya koyar. Tarım ürünleri ihracat değerinin yüzde 45'ini domuz pastırması ve eti, yüzde 30'unu tereyağı ve peynir, yüzde 20'sini sığır ve dana eti, yüzde 5'ini yumurta ve kümes hayvanları meydana getirir. Ortak pazara giriş tarım ürünleri ihracatına yeni olanaklar sağlamıştır ama, sanayi ürünleri (bira, konserve, dondurulmuş ürünler, balıkyağı ve unu, gemiler, Dizel motorları, elektrikli cihazlar) ihracatının payı artmağa devam edecektir. Sanayi ürünleri ihracatının artışı sabit fiyatlarla şöyleydi: 1968 ve 1969'da yüzde 17, 1970'te yüzde 11, 1971'de yüzde 6, 1972'de yüzde 13.

1971'de, toplam ihracat bakımından Danimarka'nın başlıca alıcıları Birleşik Krallık (yüzde 19), İsveç (yüzde 17), Batı Almanya (yüzde 13), A.B.D. (yüzde 5) ve Norveç (yüzde 4,5); toplam ithalât bakımından başlıca satıcılar ise Batı Almanya (yüzde 19), İsveç (yüzde 16), Birleşik Krallık (yüzde 14) ve A.B.D. (yüzde 7,5) idi; petrol ürünlerinin büyük kısmı da Ortadoğu'dan geliyordu.

● *Üretim.* Tarım alanlarının yarısına tahıl, özellikle arpa ve yulaf ekilmiş, üçte birine yakını ise ot ve yemlik bitkilere ayrılmıştır. Tarım üretimi on yılda arpa için yüzde 64, yulaf için yüzde 15, şeker pancarı için yüzde 38 arttı, ama çavdar üretimi yüzde 70, buğday üretimi ise yüzde 10 geriledi. Et üretimi yüzde 20 oranında artmaktadır, ama davar sürüsünün değişmeden kalmasına, domuz sürüsünün ise yüzde 20 çoğalmasına karşılık, sığır sürüsünün yüzde 20 azalması tereyağı üretiminde yüzde 10 oranında azalmaya yol açtı; Ortak pazara ihracatı giderek çoğalan peynir üretimi yüzde 5 yükseldi. Ülkenin Ortak pazardaki yeni ortaklarıyla rekabete giriştiği sırada, tarım üretkenliğinin gelişmesini işletme boyutlarının çok dar olması kösteklemektedir (toprakların ancak yüzde 20'si, 50 hektardan büyük tarım işletmelerinindir ve tarım işletmelerinin ortalama yüzölçümü 15,5 hektardır). Uzun yıllar önce başlayan köyden kente göç hareketi 1974'te 5 000 toprak sahibinin şehirlere göçmesiyle devam etmekteydi. Tarım işletmelerinin yüzde 94'ünü, üretim kooperatifleri halinde teşkilâtlanan ve milletlerarası pazarda rekabet edebilmeleri için devletin biraraya toplanmağa teşvik ettiği mülk sahipleri işletmektedir.

Sanayi üretimi gayrisafi millî hasılanın artmasına yol açan en büyük etkendir; 1958-1965 arasında yılda ortalama yüzde 5,5 oranında yükselen GSMH artışı o tarihten sonra hafifçe geriledi (1965-1971 arasında yılda yüzde 4,3). Sanayi büyük ölçüde tarıma dayanır; tarım birçok ürün için (makineler, soğutucular, gübre v.b.) millî bir pazar yaratmıştır ve sanayiye gerekli hammaddeleri (et, süt, bira için arpa) sağlar ve tarım ürünleri ihracatı, sanayiye yatırılan sermayelerin bir kısmını oluşturur. Metalürji sanayii ve makine yapımı, iktisadın kilit kesimleri haline gelmiştir (donatım malları ve gemi yapımı); bunlardan sonra gelen besin sanayiini, kimya ve dokuma sanayii izler. Gemi yapımında üretim on yılda (1961-1971) üç kat, çimento üretimi yüzde 50, çelik üretimi yüzde 30 arttı; aynı süre içinde elektrik üretimi de dört kat artıyordu. Gemi yapımı ve özellikle ağır sanayi ülkede yerleşmekte ve kırsal bölge işçilerinin bir kısmını yerlerinde kullanmaktadır. Yapısal alanda, küçük işletmelerin

DANİMARKA

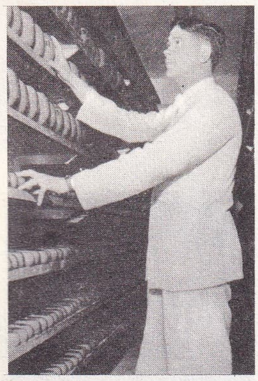

Favrholt deneme çiftliğinde peynirlerin olgunlaşmasını denetleyen görevli

yüksek tonajlı gemi yapımına elverişli Lindo tersanesi (Odense fiyordunda)

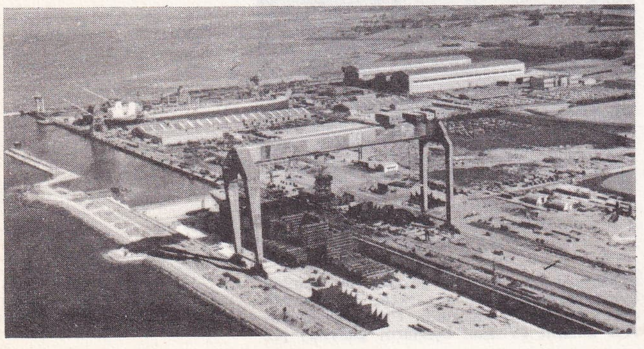

Foto. Danimarka büyükelçiliği (LAROUSSE)

Karabük ve Ereğli'den sonra Iskenderun'da kurulan, Türkiye'nin üçüncü demir-çelik tesisleri

Demir-Çelik tesislerinin denizden görünüşü

Iskenderun Demir-Çelik tesislerinin genel görünüşü; önde, merkez yönetim binaları

Foto. Necmettin Küllahçı (MEYDAN)

Lineer motor kullanılmış amerikan yapımı bir tren,
Colorado'daki deneme seferinde.
Yapabildiği hız: 300 km/s'ten fazla
Foto. Garrett-Airsearch Co. (LAROUSSE)

TGV (çok yüksek hız) tipi, fransız
yapımı türbotren denemede.
Landes deneme hattında
elde edilen hız: 307 km/s
Foto. Alsthom (LAROUSSE)

alman yapımı ET 403-404
Intercity otorayı
deneme seferinde.
Yapabildiği hız:
200 km/s'ten fazla
Foto. Messerschmitt-Bölkov-Blohm GmbH (LAROUSSE)

tam hız yapan TGV tipi bir fransız türbotreni. 280 yolcu
taşıyabilen üç vagon iki otomotris tarafından çekilmektedir
Foto. S.N.C.F.-Denimal (LAROUSSE)

Tokaydo (Tokyo-Osaka) hattı üzerinde
tam hız yapan bir japon elektrikli treni
Foto. J. Launois-Rapho (LAROUSSE)

ağırlığı devam ediyor: sanayi işletmelerinin yüzde 90'ı imalâthane özelliği taşır ve ancak yüzde 20'sinde 1 000'den çok işçi çalışır. Son on yılda balıklavalar büyük ölçüde gelişti. Bugün ortalama yıllık üretim 1,4 Mt dolaylarında dengelenmiştir. Bu, 16 000 balıkçının iyi donatılmış küçük teknelerle tuttukları balıkların dörtte üçünü üç büyük limana (Esbjaerg, Skagen ve Hirtshals) teslim ettikleri sanayileşmemiş bir balıkçılıktır. Satış ve ihracatı güçlü bir kooperatif teşkilâtı sağlar. Tutulan balıkların yarısından çoğu, doğrudan doğruya, balık işleyen fabrikalara devredilir. Kuzey denizi diplerinin aşırı derecede işletilmesi üretimin gelişmesini engellemektedir ve birkaç yıl içinde balık tutma miktarında bir kısıtlama yapmak gerekecektir. Danimarka'da, iktisadî gelişme, yüksek yaşam düzeyinin gelişmesini destekledi. Danimarka bugün yaşam düzeyi bakımından Avrupa'da İsveç ve İsviçre'den sonra üçüncü sırada gelir. 1973'te 5 milyonu bulan nüfus oldukça hızla artmaktadır ve üçte ikisi, çoğu orta büyüklükte olan şehirlerde yerleşmiştir; bununla birlikte, bugün Danimarka nüfusunun yüzde 30'u Kopenhag yerleşme merkezinde yaşamaktadır. Faal nüfusun sekizde biri tarımda, üçte birinden çoğu da sanayide çalışır.

TARİH

1968 ocağında, sosyal demokratlar seçimlerde merkez ve sağ partilerine (liberal radikaller, liberal tarımcılar ve muhafazakârlar) yenildiler. Liberal radikal Hilmar Baunsgaard (en çok milletvekilini onun partisi çıkardı) başbakan oldu. Bunun üzerine, kemerleri sıkma siyasetini hazırladı ve parlamentonun fiyatları dondurmasını, yeni vergiler çıkarmasını ve ücretleri az ölçüde yükseltmesini sağladı.
Bu tedbirler hoşnutsuzluklara ve protestolara yol açtı. 1968 eylülü sonunda, Danimarka Öğrencileri Millî konseyi (D.Ö.M. K.), işçi dünyasıyla dayanışma halinde olduğunu açıkladı. Ülkenin çeşitli yerlerinde grevler patlak verdi: bu sebeple verilen cezalar, bozulmakta olan siyasî havayı daha da ağırlaştırdı. Mayıs ayında, patron sınıfı ile sendikalar arasındaki ilişkiler bütünüyle koptu. Bununla birlikte, kabine bir dizi sosyal yasayı (başlıcası yetmiş yaşına gelen her danimarkalıya otomatik olarak emeklilik hakkı sağlıyordu) oylattı. 1971 yılı iktisadî alanda önemli bir dönem oldu: 1969 aralığında Finlandiya'nın, kuzey ülkeleri arasında bir iktisadî topluluk (NORDEK) kurma amacıyla girişilen görüşmeleri apansız ertelemesinden sonra, Danimarka'nın Ortak pazara girmesi konusunda görüşmelerin yeniden başlaması, 21 eylül 1971 seçimlerinden sonra hükûmetin değişmesi, Danimarka'yı Ortak pazara girme isteğinden caydırmadı. Ne var ki, bu seçimlerin, Danimarka'nın siyasî durumunu aydınlatmağa katkısı olmadı. Sol partiler, sosyal demokratlar ve halkçı sosyalistler ilerledilerse de, bir önceki koalisyon hükûmeti partileriyle ancak eşit duruma gelebildiler ve sadece Grönland milletvekilinin seçilmesi onların yeni kabinede tek oyluk bir çoğunluk kazanmasını sağladı. Sonunda, 1969 haziranında yeniden Sosyal Demokrat parti başkanlığına seçilen ve 1962-1968 arasında başbakanlık yapmış olan Jens Otto Krag yeniden başbakan oldu. Görevi teslim alır almaz Altılar'la çabucak bir anlaşmaya varmak istediğini açıkladı: 22 ocak 1972'de Danimarka, Brüksel'de Avrupa topluluğuna katılma anlaşmasını imzaladı. Danimarka parlamentosu 8 eylül 1972'de anlaşmayı büyük bir çoğunlukla onayladı; 2 ekimde yapılan bir referandumla, anlaşma, oyların yüzde 63,5'iyle halk tarafından da onaylandı. Başbakan J. O. Krag bu başarıya rağmen, 14 ocak 1972'de ölen Frederik IX'un yerine geçen kraliçe Margrethe'e istifasını sundu. Yerine getirilen sendika başkanlarından Anker Joergensen güç sorunlarla karşı karşıya kaldı. 1973 ocağında, Danimarka'nın Ortak pazara girişi, tarım ürünleri mübadelesinin AEO içinde düzenlenmesi açısından yeniden tartışma konusu oldu: muhalefet, hükûmeti «kabul edilemeyecek» tavizler vermekle suçluyordu. Hükûmetin düşmesi ucu ucuna atlatıldı. Parlamentoda sosyal demokratlar artık halkçı sosyalistlerin (aşırı sol) desteğine bağımlıydılar. Krallığın Avrupa topluluğuna girişi besin fiyatlarının yükselmesine, dolayısıyla da katma değer vergisine (bizdeki işletme vergisinin bir benzeridir) karşı gösterilerin başlamasına (şubat 1973) yol açtı ve toplu sözleşmelerin yenilenmesi konusunda ülkenin her yerinde kanlı grevler patlak verdi (mart-nisan 1973). Bu anlaşmazlık bütün sosyal tabakaların giderek artan hoşnutsuzluğunu temsil eden güçlü bir harekete yol açtı ve İlerleme partisinde somutlaştı. Sosyal Demokrat partiden milletvekili Erhard Jacobson'ın istifası, parlamentodaki zayıf çoğunluğunu kaybeden hükûmeti tehlikeye düşürdü (6 kasım 1973). Bu istifa ve E. Jacobson'ın yeni bir parti (Merkez Demokratik) kurması, başbakanın meclisi dağıtması izledi: 1 aralıkta yapılan yasama meclisi seçimlerinde gelenekçi siyasî partilerin (sosyal demokratlar, radikaller, liberaller ve muhafazakârlar) bir önceki mecliste temsil edilmeyen beş kuruluş lehine geriledikleri görüldü. Bu beş kuruluş: komünistler, halkçı hıristiyanlar, sağcılar, merkez demokratikler (14 sandalye) ve İlerleme partisiydi. Bu parti, 28 milletvekili çıkararak ülkenin sosyal demokratlardan sonra ikinci partisi haline gelmişti. Liberal partinin başkanı Poul Hartling kraliçe tarafından yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Azınlık hükûmeti olan yeni hükûmet, oynak bir parlamento temeline dayanıyordu. Bununla birlikte, P. Hartling iktisadî ıslah tedbirleri aldırmayı başardı.

EDEBİYAT

Danimarka edebiyatında son beş yıl içinde iki önemli akım doğdu: biri Hans Lyngby Jepsen (doğ. 1920), Tage Skou-Hansen (doğ. 1925), Leif Petersen (doğ. 1934), Anders Bodelsen (doğ. 1937), Christian Kampmann (doğ. 1939) gibi yazarların benimsediği gerçekçiliğe bağlı akım; öteki Vagn Steen (doğ. 1928), Uffe Garder (doğ. 1930), Jess Örnsbo (doğ. 1932), Paul Borum (doğ. 1934) gibi şair ve yazarlardan oluşan topluluğun benimsediği daha içedönük ve anlatımcı akım. Bu birbirinden ayrı iki akımın yine de aynı okuyucu kitlesine seslenmek kaygısında oldu bir gerçektir. Klaus Rifbjerg bir küçük burjuva ailesinin yaşamını dile getiren radyofonik bir roman (*Rifbjerg's Lytteroman*, 1972) yazarken Leif Panduro televizyon için yeni gerçekçi piyesler kaleme aldı, Sven Holm ise, sanayi toplumu içinde ezilen çağdaş insanın sorunlarıyla ilgilenir. Yalnızca, Sven Age Madsen'in birtakım sözcük oyunlarına bağlı kaldığı görüldü (*Dage med Diam, eller livet om natten*, 1972). Ama, çağdaş dünyadaki iktisadî ve kültürel sorunların mizah yoluyla ve alaycı bir anlatımla işlenmesi gerektiğine inanan yazarların başında Anna Ladegaard (doğ. 1913), Jytte Borberg (doğ. 1917), Henrik Stagerup (doğ. 1937), Ebbe Klövedal Reich (doğ. 1941) gibi denemeciler gelir. Klövedal 1972'de yayımlanan *Frederik* adlı yapıtında Grundtvig'e bir güncellik kazandırmıştır. Bu arada, yeni kuşağın genç yazarları insan bilimlerine, özellikle de dilbilime ve semiyolojiye karşı büyük ilgi duymakta ve düşüncelerini *Exil, Kritik* ya da *Poetik* gibi dergilerde dile getirmektedirler. Kısa bir süre yayımlanmasına (1967-1968) rağmen, *Ta'* dergisi birçok romancı, ressam ve müzikçiyi belli bir sanat ülküsü çevresinde birleştirmeyi başarmış ve Vagn Lundbye (doğ. 1933), Leif Hiernöe (doğ. 1938), Jannick Storm (doğ. 1939), Erik Thygesen (doğ. 1941), Hans Jörgen Nielsen (doğ. 1941) gibi yazarların tanınmasını sağlamıştır. Yine aynı çevrede Olen Henrik Laub (doğ. 1937), Henrik Bjekke (doğ. 1937), Charlotte Strandgaard (doğ. 1944), Henrik Nordbrand (doğ. 1945), Dan Turell (doğ. 1946), Smaerup Sörensen (doğ. 1946) ve özellikle de İnger Christensen'in (doğ. 1935) yetiştiği görülür. İnger Christensen, *Det* (1969) adlı ünlü şiirinde toplumsal ve yazınsal yaşamda yenilenmeye karşı duyulan tüm güncel özlemleri dile getirir.

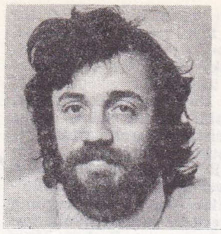
E.K. Reich

I. Christensen

P. Borum

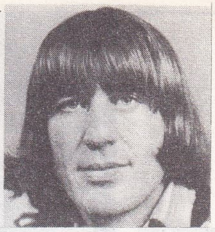
H. J. Nielsen

GÜZEL SANATLAR

● *Resim ve heykel.* Bir yandan Richard Mortensen'i, öte yandan da Asger Jorn ve Carl-Henning Pedersen*i *(Ek)* izleyen nonfigüratif ve doğaçtan resim çeşitli anlatımlara bürünerek yerini korur. Burada Ole Schwalbe (doğ. 1929) ve Ib Geertsen (doğ. 1919) gibi soyutçular, Mogens Andersen, Ejler Bille (doğ. 1910), Else Alfelt (doğ. 1910) ve Egill Jacobsen (doğ. 1910) gibi, araştırmalarını daha çok renk konusuna yönelten içtenlikçi ressamlar sayılabilir. Henry Heerup'un (doğ. 1907) doğaçtan, ama figüratif olan resim sanatı Kobra hareketiyle aynı doğrultudadır. Wilhelm Freddie'nin (doğ. 1909) gerçeküstücü yapıtları madde ve uzam kaygısı taşıyan bir soyutlamaya dönüştü.
Bununla birlikte 1960'tan bu yana bir kopma başgösterdi: genç kuşak uluslararası sanatla kenetlendi. Pop'art, Per Arnoldi (doğ. 1941), Stig Brögger (doğ. 1941) ve Per Kirkeby (doğ. 1938) gibi sanatçılara esin kaynağı oldu. Yenigerçekçilik özellikle Poul-Janus-İpsen (doğ. 1936), Anders Kirkegaard (doğ. 1946), Kurt Trampedach (doğ. 1943) tarafından temsil edildi. Heykelde Ro-

H. Baunsgaard (solda) Kopenhag'da (2 ekim 1972)

başbakan J. O. Krag, Danimarka'nın Ortak pazara girişi için halk oylaması yapıldığı gün basın toplantısında

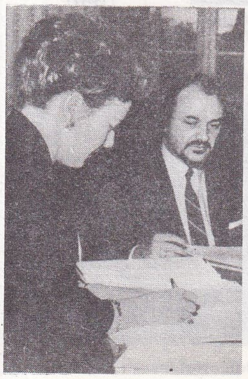
kraliçe Margrethe II Danimarka'nın Ortak pazara giriş bildirisini imzalarken

Danimarka'nın Ortak pazara girmemesi için yapılan gösteri

Foto. Gregers Nielsen-Delta, Simonpietri-Gamma, Keystone (LAROUSSE)

sinema

Henning Carlsen'den «Hepimiz şeytanız» (1969)

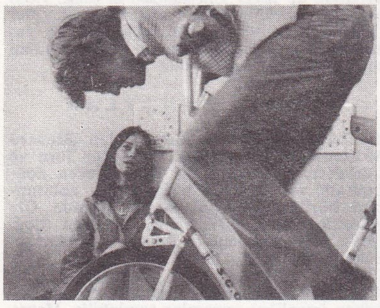

Henrik Stangerup'tan «Tehlikeli öpücükler» (1973)

bert Jacobsen (doğ. 1912) ve Henry Heerup (doğ. 1907) soyutlama yolunu açtılar. Sören Georg Jensen (doğ. 1917) ve Ole Christensen (doğ. 1932) granit, Erik Thommesen (doğ. 1916) ağaç, Sonia Ferlov Mancoba (doğ. 1911) tunç üstünde çalışırken, Börge Jörgensen (doğ. 1926) anlatım aracı olarak demirden yapılma soyut eserleri seçti. Öncü sanatçılardan Egon Fischer (doğ. 1935) demirden yalın ve eğlendirici şekiller kesti; Jens-Flemming Sörensen (doğ. 1933) César tarzında «açılımlar»; Jörgen Haugen Sörensen (doğ. 1934) «yastık heykeller» gerçekleştirdi.

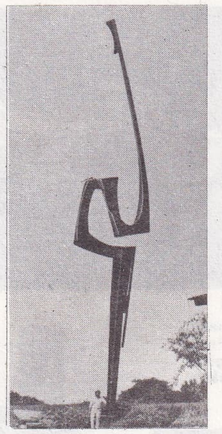

B. Jörgensen: «Özgür yaşam» (1972)

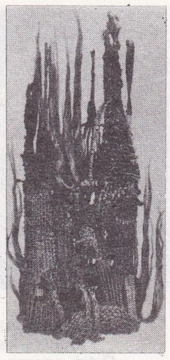

Grete Balle: «Gözlerimin gecesi» (1969)

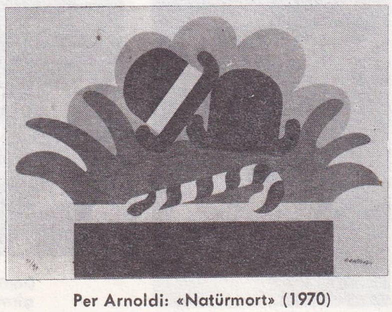

Per Arnoldi: «Natürmort» (1970)

● *Süsleme sanatları.* «Sanat için devlet fonu»na ilişkin yeni 1956 yasası ve aynı yıl kurulan Eckersberg-Thorvaldsen fonu süsleme sanatlarına eski Fondation Ny Carlsberg'in tek başına üstesinden gelemeyeceği bir gelişme sağladı. Büyük mozaik panolar, duvar resimleri, renkli camlar, geniş duvar halıları ve döşemeleri giderek artan bir yoğunlukta danimarka mimarîsine ve şehirciliğe karıştılar. Bu akımın öncüleri olan Henry Heerup, Asger Jorn ve Ejler Bille'yi ötekiler izledi: Else Alfelt, Carl-Henning Pedersen ve İb Geertsen geniş mozaik panolar; Jens Urup Jensen ve Preben Hornung renkli camlar; Emil Gregersen ve Bent Sorensen duvar resimleri; Anna Thommesen, Jan Groth ve Ann-Mari Kornerup duvar halıları gerçekleştirmektedirler. Kent süslemeciliği alanında önemli girişimler yapılmıştır. 1969'da Jutland yarımadasındaki 5 000 nüfuslu küçük bir yerleşme yeri olan Brande'de, aralarında Hans Christian Rylander (doğ. 1939) ve Anders Kirkegaard'ın da bulunduğu yedi genç sanatçıdan oluşan bir ekip çok sayıda kalkan duvarı boyadılar. Halıcılık yeniden canlılık kazandı; özellikle Ulrikke Lerche eserlerinde uzamı katarak duvar halılarının süsleme eşyası niteliğini kazanmasına yol açtı. Örneğin, Grete Balle'de ağaç gibi, dokumaya, giderek daha fazla sayıda değişik malzemenin katıldığı görüldü. Halıcılık Helle Kaastrup Olsen'in örümcek ağına benzer garip düzenlemeleriyle dikkati çekti. Ama bu ülkenin sanat geleneğinin en belirgin olarak ortaya çıktığı yapıt, Alice Kälsö'nün primitif görüntüleri ve madalyon biçiminde insan masklarıdır. Ayrıca Annette Jersild, Maiken Monnerup, Line Storm, Merete Zacho ve halıcılık alanında çok değerli örnekler gerçekleştiren Marita Kulvik de sayılabilir.

SİNEMA

1968'de en saygın temsilcisi Carl Dreyer'i, 1972'de ise uluslararası üne sahip ilk büyük yıldızlarından biri olan Asta Nielsen'i yitiren danimarka sineması, Henning Carlsen'in *Açlık* (1966) filmiyle kazandığı başarıdan bu yana filim yapımcısı ülkelerin rekabeti karşısında tutunabilmek için bir hayli güçlük çekti. Bu nedenle sivrilebilen yapımların ve genç yapımcıların sayısı hayli az oldu. (Gene de Franz Ernst, Jesper Höm, Sven ve Lene Grönlykke ve özellikle Jens Jörgen Thorsen [*Clichy'deki sakin günler,* 1970] ve Henryk Stangerup [*Tanrı her pazar vardır,* 1970; *Tehlikeli öpücükler,* 1973] adları sayılabilir.) Erik Balling, Palle Kjaerulff-Schmidt, Gabriel Axel düzenli olarak filim çevirme isini sürdürürlerken, en anlamlı filimler Henning Carlsen'in (*Sophie, 6'dan 9'a,* 1968; *Hepimiz şeytanız,* 1969; *Korkuyor musunuz?,* 1971; *Ne yapmalı da orkestraya katılmalı,* 1972) ve Knud Leif-Thomsen'in (*Caz gençliği,* 1969; *Yalancı,* 1971) ve Jens Ravn'ın (*Bir sevler düşünen adam,* 1969; *Katrancı,* 1971) filimleridir. (L)

***DANİŞMENT,** Balıkesir ilinde, Balya ilçesine bağlı bucak. — 5 096 nüf., bucak merkezi 818 nüf., 7 köy (1970). [M]

***DANİŞMENT,** Sıvas ilinde, Divriği ilçesine bağlı bucak. — 4 902 nüf., bucak merkezi (*Arıkbaşı* köyü) 439 nüf., 13 köy (1970). [M]

***DANS** i. — *Dans arşivleri. Archives Internationales de la Danse'ın* (Milletlerarası Dans arşivi) dağılışından sonra, Dans müzesi Stockholm Krallık operasına nakledildi (1950). 1971'den bu yana Dans müzesi ve kitaplığı, aynı zamanda Statens Dansskola'yı da (Devlet Dans okulu) barındıran ve 1970'te kurulan Sinema derneğine taşınmıştır. (L)

DARBAND ZOME, Çitral veya Hindukuş kütlesinde doruk; 7 220 m. Darband Zome'ye ilk olarak 1965'te U. Köszfer (İtalya) ile M. Schmuck (Avusturya) tırmandılar. (L)

DARBELLAY (Michel), isviçreli dağcı (Orsières, Valais 1934). Eiger'in kuzey yamacına ilk olarak tek başına çıktı (1963) ve Bernina kütlesi yakınında Piz Badile'e tırmanışa (kışın) katıldı (1968). Ayrıca Himalaya, Afrika, Grönland ve Alaska'ya giden birçok İsviçre heyetinde bulundu. (L)

***DARENDE,** Malatya iline bağlı ilçe. — 49 053 nüf., ilçe merkezi 8 052 nüf. (1975); 50 köy (1970). [M]

***DARGEÇİT,** Mardin ilinde, Midyat ilçesine bağlı bucak. — 19 447 nüf., bucak merkezi 1 299 nüf., 32 köy (1970). [M]

***DARI** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 38 000 hektarlık alandan 52 000 t darı üretimi yapılıyor (1972). Üretim payı hektar başına 1 368 kg'dır. Darı ekim alanları bölgelere göre şöyle dağılır: 1. Ege bölgesi. Ekim alanı: 7 717 hektar; üretim 8 047 t. 2. Marmara bölgesi. Ekim alanı: 106 hektar; üretim 87 t. 3. Akdeniz bölgesi. Ekim alanı: 1 317 hektar; üretim 2 409 t. 4. Kuzeydoğu bölgesi: 51 hektar; üretim 52 t. 5. Güneydoğu bölgesi. Ekim alanı: 23 743 hektar; üretim 35 991 t. 6. Karadeniz bölgesi. Ekim alanı: 3 230 hektar; üretim 3 675 t. 7. Ortadoğu bölgesi. Ekim alanı: 1 767 hektar; üretim 1 650 t. 8. Orta Güney bölgesi. Ekim alanı: 4 hektar; üretim 5 t. (M)

***DARICA,** Kocaeli' ilinde, Gebze ilçesine bağlı bucak. — 6 560 nüf. (1970). [M]

***DARIKENT,** Tunceli ilinde, Mazgirt ilçesine bağlı bucak. — 10 640 nüf., bucak merkezi 1 079 nüf., 31 köy (1970). [M]

***DARKOT** (Besim), türk coğrafyacısı. — 1973'te İstanbul üniversitesindeki coğrafya profesörlüğü görevinden emekliye ayrıldı. (M)

DARLİNGTON i. (tes. edil. ad). Yüksek ve durağan doğru akımı kusursuz bir çizgisellikle yükseltme olanağı veren birleşik iki transistorlu düzenek.

— ANSİKL. *Darlington* devresinin birleşik

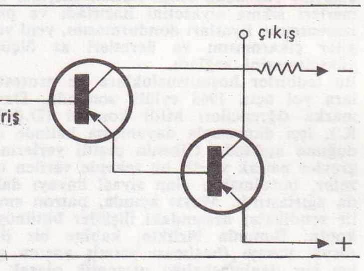

iki transistoru, giriş transistorunun verici akımı çıkış transistorunun taban akımı olacak şekilde seçilir. (L)

***DARMSTADT,** Almanya'da şehir. — Müz. 1946'da, Dr. Wolfgang Steinecke'nin, amerikan işgal kuvvetleri yetkililerinin ve Darmstadt belediyesinin yardımıyla kurduğu Darmstadt Milletlerarası Müzik enstitüsünün milletlerarası yaz kursları, Kranichstein şatosunu kısa sürede değiştirdi. Çağımızın en büyük yorumcuları ve bestecileri, şatoda genç sanatçılara değerli dersler verdiler. İlk «öğretmenler» arasında R. Leibowitz (1948), O. Messiaen (1949), E. Varese ve E. Krenek (1950) ile J. Cage (1958) sayılabilir. Başka birçok sanatçının yanı sıra P. Poulez ile K. Stockhausen kısmen Darmstadt'ta yetiştiler ve sonradan kendileri de orada ders verdiler. 1950 yılları ile 1960 yıllarının başlangıcındaki müzik yaşamının canlılığını belirtmek için «Darmstadt okulu»ndan söz etmek aşırılık olmaz. W. Steinecke'nin ölümünden (1961) sonra, Darmstadt'taki kurs ve stajları Dr. Ernst Thomas yönetmekte, bu çalışmaların yanı sıra Darmstadt'ta konser dizileri düzenlenmektedir. Sözgelimi, Schönberg'in *Musa ve Harun* operası bestecinin ölümünden birkaç gün önce, dünyada ilk olarak Darmstadt'ta çalınmıştır. Darmstadt çalışmalarının büyük kısmı 1958'den bu yana *Darmstädter Beiträge zur neuen Musik*'lerde yayımlanmaktadır. (L)

***DARRELL** (Peter), ingiliz dansçısı ve koreografı. — *Sun into Darkness* (Karanlıktaki güneş) [1966] ile yaptığı tiyatro denemesi başarıya ulaştıktan sonra topluluğu Sadler's Wells Theatre'daki gösterilerin koreografi bölümünü üstüne aldı. Western Theatre Ballet'nin başarı kazanması üzerine Glasgow'a yerleşti. İskoç Millî operası ile birleşen Western Theatre Ballet, Scottish Theatre Ballet adını aldı; Peter Darrell bu yeni topluluğun hem sanat yöneticisi, hem

Foto. Danimarka büyükelçiliği, Sandrews, H. Stangerup (J.-L. Passek kol.), Caron-Gamma (LAROUSSE)

başkoreografı oldu. *Güzel ile hayvan'ı* (1969) ve *Hérodiade'ı* (1970) düzenledi, iskoç operası yöneticileriyle görüş anlaşmazlığı yüzünden görevinden ayrıldı. 1972'de *Four Portraits* (Dört portre), *The Moor's Tragedy*'yi (Moor'ların trajedisi) sahneye koydu (New London Ballet için), sonra Edinburgh'da Scottish Theatre Ballet ile *Hoffmann'ın masalları*'nı sundu. 1973'te *Scorpius* ve *la Péri*'nin koreografilerini yaptı. (L)

*__DARRİEUX__ (Danielle), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1967'den sonra *La Maison de Campagne*'da (Kır evi) [J. Girault'nun, 1968], *Bir kadının yirmi dört saati*'nde (Vingt-Quatre Heures de la vie d'une femme) [S. Zweig'in eserinden D. Delouche'un, 1968] oynadı; Broadway'de *Coco*'da (1969) büyük bir başarı kazandı, sonra Londra'da *Ambassador*'da (1970) ve Paris'te *Les Amants Terribles*'de (Müthiş âşıklar) [N. Coward'ın, 1973] oynadı. (L)

*__DARSONVAL__ (Alice PERRON, __Lycette__ — denir), fransız kadın dansçısı. — 1966'da yeni bir topluluk kurarak birçok turneye çıktı. Bu turneler sırasında *İyi korunmayan kız*'ı ve kişisel eserlerini sundu: *Atala*, *Rondo capriccioso*. Nice'e yerleşerek bir okul açtı (1966), dans konferansları vermek için sık sık yurt dışına çıktı (Moskova, Leningrad, 1970). 1971'de, Nice konservatuvarı klasik dans öğretmenliğine getirildi. (L)

*__DART__ (Thurston), ingiliz müzikbilimcisi ve çembalocusu. — (öl. Londra 1971). [L]

*__Dârülaceze.__ — Dârülaceze'de düşkün sayısı 860'ı buldu (1975); bunlardan 376'sı kadın, 409'u erkek, 75'i çocuktur. Diğer kuruluşlara ek olarak düşkünlere ruh ve vücut sağlığını yeniden kazandırmak amacıyla bir rehabilitasyon merkezi hizmete açıldı (1972). [M]

*__DARÜSSELÂM,__ Tanzaniya'da (esk. *Tanganyika*) şehir. — 1973'te Tanzaniya'nın başkenti Dârüsselâm'dan Dodoma'ya nakledildi. (L)

*__Dârüşşafaka.__ — Kız öğrenciler için hazırlanan bina öğretime açıldı (1971); okulun 100. kuruluş yıldönümü çeşitli törenlerle kutlandı (1973). [M]

__Dârüşşafaka kulübü,__ türk spor kulübü. İstanbul'da, Çemberlitaş'ta Halit Gürol, Mehmet Filibe, Fahri İlercik, Cemal Faris tarafından yeşil-siyah renk altında kuruldu (1918). Önce basketbol ve voleybola, sonra da futbola önem veren kulüp, çalışmalarına bir süre ara verdi, 1951'de Halit Gürol'un başkanlığında yeniden çalışmağa başladı; basketbolda İstanbul ve Türkiye şampiyonu oldu (1961-1962). [M]

*__DASSİN__ (Jules), amerikalı film yönetmeni. — 1967'den bu yana çevirdiği filimler arasında şunlar sayılabilir: *«Acı savaş»* (1968); *«Şafağın vaadi»* (R. Gary'den, 1970); *The Rehearsal* (Anlatış) [1974]. (L)

__DATA__ [deta] i. (ing. k.). Bilişim. Bk. BİLGİ, *Ek.*

*__DATÇA,__ Muğla iline bağlı ilçe. — 6 281 nüf., ilçe merkezi 1 783 nüf. (1975). [M]

__DAUSSET__ (Jean), fransız kan hastalıkları hekimi (Toulouse 1916). 1941'de Paris hastahanelerinde stajyer hekim, 1946'da uzman oldu. Saint-Louis hastahanesi kan hastalıkları- seroloji-immünoloji servisi şefi ve Kan Kanserleriyle Kan Hastalıkları Araştırma enstitüsünün yönetmen yardımcısıdır. Çalışmaları özellikle kan hastalıklarıyla, doku grup*larıyla *(Ek)*, akyuvar gruplarıyla ilgilidir ve organ nakli sorununda doğrudan doğruya uygulanan temel çalışmalardır. (L)

__DAVENPORT__ (Willie), amerikalı atlet (Troy 1943). 1968 Meksika olimpiyatlarında 110 m engellide şampiyon oldu. Bir yıl sonra aynı mesafeyi 13 sn 2/10'da koşarak daha önceki dünya rekorunu egale etti. (L)

__DAVER__ (Bülent), türk hukukçusu (İstanbul 1929). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1950); Ticaret bakanlığında devlet hizmetine girdi (1951); Siyasal Bilgiler fakültesi amme hukuku kürsüsüne asistan oldu (1952); aynı yıl Hukuk fakültesinden sertifika aldı; doçent (1960), profesör oldu (1968). Başlıca eserleri: *Türkiye cumhuriyetinde layiklik* (1955); *Fevkalâde hal rejimleri* (1961); *Siyaset biliminde temel referanslar bibliyografyası* (Metin Kıratlı ile, 1965); *Siyaset bilimine giriş* (1966); *Çağdaş siyasal doktrinler* (1968). [M]

*__DAVİCO__ (Oskar), yugoslav yazarı. — Son olarak anlatılar ve manzum derlemeler yayımladı: *Cutnje* (Sessizlikler) [1963], *Tajne* (Sırlar) [1964], *Bekstva* (Kaçışlar) [1966], *Proçitani jezik* (Okunan dil) [1972]. (L)

__DAVİD__ (Johann Nepomuk), alman bestecisi (Eferding, Avusturya 1895). Gençliğinin bir kısmını doğduğu şehirde geçirdi; Sankt Florian'da Bruckner'in manastır korosunda bir süre çalıştıktan sonra Viyana konservatuvarında öğrenim gördü. Önce Leipzig konservatuvarını, sonra Salzbourg Mozarteum'unu yönetti; son olarak Stuttgart konservatuvarı müdürüydü. Gelenekçi üslûpta beş senfoni yazdı. Fakat kişiliği, org parçalarında daha iyi belirir; bu eserlerinde anıtsal bir anlam göze çarpar. En yeni orkestra eserleri şunlardır: bir 8. senfoni (1964-1965); bir org ve orkestra için konçerto (1965); Josquin Des Prés'nin bir teması üzerine çeşitlemeler (oda müziği orkestrası için) [1966]; keman ve viyolonsel için bir konçerto (1969). Org için bütün makamlarda 12 fuga (1967-1968) ve bir partita (1970) yazdı. Ayrıca, Mozart'ın *Jupiter* senfonisi üzerine, Bach'ın iki sesli *Buluşlar*'ı ve *Ayarlı klavsen*'i üzerine nazarî çözümlemeleri, orgun yapısı üzerine bir kitabı vardır. (L)

__DAVİD-NEEL__ (Alexandra), fransız kadın kâşif (Saint-Mandé 1868 - Digne 1969). 1893'ten sonra, Orta Asya'ya, özellikle Tibet'e birçok gezi yaptı: kendini tibetli bir kadın gibi göstererek Lhassa'ya giren ve orada bir süre kalan ilk kadındır. Yolculuk anılarını yayımladı ve Buddha'cılık üstüne birçok eser yazdı. (L)

__DAVİE__ (Alan), ingiliz ressamı (Grangemouth, İskoçya 1920). Sanatçı bir ailenin oğludur, Edinburgh Sanat kolejinde okudu (1937-1940). 1946'da çocuklara resim dersleri verdi. Bu öğretmenlik yılının ve Cobra akımının etkisiyle, işaretin ağır bastığı bir soyutlama döneminden sonra, gerçek hayattan ve kelt, mısır, maya primitif sanatlarından alınma biçimler ve simgelerle dolu bir halk sanatına yöneldi. Simgeleri (ejderhalar, yılanlar, garip kuşlar), taze, renkli geniş bulmacalar halindedir. (L)

__DAVİE__ (Donald), ingiliz şairi (doğ. 1922). Johnson ve Pope hayranıdır; şiirlerinde klasik üslûbun bütün inceliğini ve parlaklığını canlandırmağa çalışır. Eserleri: *Brides of Reason* (Aklın gelinleri) [1955]; *A Winter Talent* (Bir kış hüneri) [1957]; *A Sequence for Francis Parkman* (Francis Parkman için bir sekans) [1961]. Şiirlerinde günden güne evrensel bilgi üzerine yönelmektedir (*Essex Poems* [Essex şiirleri], 1963-1967, 1969); Ezra Pound'u Almancaya çeviren kadın çevirmene yönelttiği mektuplar (*Six Epistles to Eva Hesse* [Eva Hesse'e altı mektup], 1970) alay doludur. (L)

__DAVİES__ (Peter Maxwell), ingiliz bestecisi (Manchester 1934). Manchester'de öğrenim gördü, Roma'da G. Petrassi'den ders aldı. Cirencester Grammar School'un müzik yönetiliğine getirildi (1959-1962) ve çocukların eğitimi konusundaki yöntemleriyle dikkati çekti. 1962-1964 arasında Princeton'da R. Sessions'un öğrencisi oldu. Kendini çağdaş müziğe adayarak iki oda müziği topluluğu kurdu ve yönetti: önce «Pierrot Players», sonra «Fires of London». Başlıca eserleri: orkestra için *Prolation* (1958); on yedi nefesli çalgı için *Saint Michel* sonatı; çalgı topluluğu, org ve koro için *O Magnum Mysterium* (1960); soprano ve oda müziği topluluğu için *Fragments de Leopardi* (1961); *In Nomine of John Taverner* üzerine orkestra için iki fantezi (1962 ve 1964); G. Trakl'ın metni üzerine solo çalgılar ve soprano için *Revelation and Fall* (1966); oda müziği topluluğu için *Antechrist* (1967); oda müziği topluluğu ve recitativo'cu için *Silâhlı adam* (1968); insan sesleri ve oda müziği topluluğu için *Çılgın bir kral için sekiz şarkı* (1969); dansçı, viyolonsel ve oda müziği topluluğu için *Vesalii İcones* (1969); soprano, mim ve küçük orkestra için *Blind Man's Buff*. Ayrıca K. Russel'in *Şeytanlar* ve *Erkek arkadaş* filimlerinin müziğini yapmıştır. Ama başlıca partisyonu özellikle 1962-1969 arasında çalıştığı, konusunu XVI. yy.da yaşamış aynı adlı ingiliz bestecisinin hayatından alan *Taverner* (1972 temmuzunda Covent Garden'da sahnelendi) operasıdır. (L)

__DAVİS__ (Colin Rex), ingiliz orkestra yönetmeni (Weybridge, Surrey 1927). Londra Royal College of Music'te (Kraliyet Müzik koleji) öğrenim gördü, 1949'da ilk defa bir orkestrayı yönetti. B.B.C. Scottish Orchestra'da yönetmen yardımcısı (1957), Sadler's Wells Theatre'da yönetmen (1959-1960) oldu. 1963 sonuna kadar Sadler's Wells'in sanat yönetmenliğini yaptı. Peş peşe plak doldurdu. B.B.C. senfoni orkestrasının başına getirilmesinden (1967-1971) sonra ve sir G. Solti'nin yerine Covent Garden Kraliyet operası sanat yönetmenliğine atandı (1971). Berlioz'un yüzüncü ölüm yıldönümü için, *Truvalılar* ve *Benvenuto Cellini*'yi kısaltılmadan ilk defa plağa aldı. (L)

*__DAVİS__ (Elizabeth, __Bette__ — denir), amerikalı sinema oyuncusu. — *Cesur kadın*'dan (Hush, hush sweet Charlotte) [R. Aldrich'in, 1964] sonra, özellikle *The Nanny*'de (Dadı) [S. Holt'un, 1965], *The Anniversary*'de (Yıldönümü) [H. Pinter'ın eserinden R. Baker'in, 1966], *Connecting Rooms*'da (Birleşen odalar) [M. Hastings'in, 1969], *Loscopone scientifico'da* (İskambil oyunu) [L. Comencini'nin, 1971] oynadı. (L)

*__DAVİS__ (Miles DEWEY), amerikalı zenci caz trompetçisi. — Çalışı sürekli olarak evrim geçiren Davis, be-bop'un «cool» caza doğru gelişmesine katkıda bulundu; 1966'dan sonra özellikle pop müzik şemalarıyla ilgilendi. Yeni sanatının her dönemi bir önceki dönemin sapması gibidir. Başlıca plakları arasında şunlar sayılabilir: *Bitches Brew* (1969), *Miled Davis at Fillmore* (1970), *Jack Johnson* (1971). [L]

*__Davis kupası,__ tenis yarışması. — Amerikalılar 1968'den 1972'ye kadar her yıl başarı kazanarak bu yarışmalarda 24 galibiyet elde ettiler. 1973'te başarı gösteren Avustralyalıların 23 galibiyeti vardır. 1974'te de kupayı Güney Afrika kazandı. (L)

*__DAVİSON__ (Frank Dalby), avustralyalı romancı. — (öl. Melbourne 1970). [L]

*__DAVRANIŞ__ i. — Bireyin dışa karşı durum ve eylemi.

— Çağdaş santl. Eseri, hiç bir aracı olmaksızın sanatçının kendisine, kendi sahnelemesine veya kendi öztemsiline götüren çağdaş sanat kategorisi. (Eser çoğu defa olaya ilişkin belgelerden oluşur.) Bk. ANSİKL.

— Etoloji. *Davranış dayanakları*, bir hayvanın davranışına her an güç ve yön veren dış ortam öğelerinin tümü. (Bk. ANSİKL.) || *Davranış genetiği*, devindirici şemaların ve bağlantılarının iletimine ilişkin genetik dayanakları incelemeyi öngören etoloji bölümü. Bk. ANSİKL.

— Psikol. *Davranış tedavisi*, davranış bozukluklarının değişik biçimlerini tedavi amacı güden yöntem; kuramsal temeli, psikopatolojinin yaparak öğrenme ve şartlanma terimleriyle açıklanabilir. (Bu akım zamanımızda özellikle anglosakson ülkelerinde [İngiltere ve Kanada] büyük bir ilerleme göstermiştir.) Bk. ANSİKL.

— Psikopatol. *Davranış bozukluğu*, davranış ve karakterde karışıklık. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Çağdaş santl. Sanatçının dolaysız gösterisi olarak *davranış*, Dada'cıların uygulamalarına, John Cage ve Allan Kaprow'un «happening»lerine, Yves Klein'ın «durum ve davranışlar»ına benzer, eylem*leri *(Ek)* ve gövdesel* *(Ek)* sanatı da içine alır. 1960'larda çeşitli sanat anlatımlarının özelliğini reddederek sanat ve yaşamı birleş-

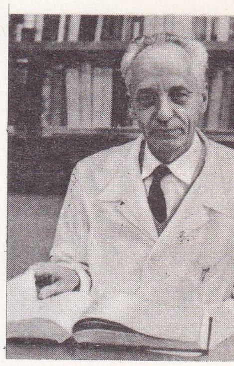

Jean DAUSSET

Willie DAVENPORT

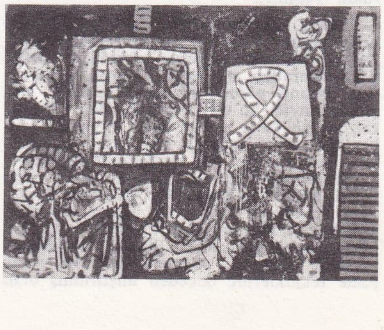

Alan DAVIE: «Büyücü kutusu» (1967) [Gimpel Fils galerisi, Londra]

Foto. Mercury, Presse Sports, Keystone (LAROUSSE)

tirmeyi deneyen «Fluxus» topluluğunun gösterileri «davranış»ın önemli bir başlangıcı olarak ortaya çıkar. Almanya'da Robert Filliou, Ben* *(Ek)* veya Joseph Beuys* *(Ek)* gibi «Fluxus» anlayışına yatkın sanatçılar eşya ve gösterileriyle, Sarkis* *(Ek)* veya Michel Journiac gibi toplu bir tutumun anlarını ve izlerini ortaya koyarlarken, Jean Le Gac* *(Ek)* ve Christian Boltanski* *(Ek)*, canlının zaman içindeki gerçekliğinin belirtilerini ararlar. Anlatım aracı olarak kendi vücudunu kullanan, ancak hiç bir özgeçmişsel amaç taşımayan Gina Pane* *(Ek)* eylemlerinde Vito Acconci'nin ve Dennis Oppenheim'ın gövdesel sanatına, hattâ zaman zaman Richard Long'un land* *(Ek)* art'ına ulaşır. Davranışın bu değişik görünümleri arasında güncel sanatın bir özelliği ortaya çıkmaktadır: sanat eseri öylesine seyirsel bir boyut kazanmıştır ki, kendisi yaratmanın temsili haline gelmektedir.

— Etoloji. E. C. Tolman'ın 1932'de kullandığı *davranış dayanakları* kavramı K. Lorenz* *(Ek)* tarafından eleştirildi. Tolman içgüdüsel eylemi, bir veya birçok «davranış dayanağı»nın varlığıyla şartlanmış, belli bir amaca yönelik, birbirine bağlı bir temel davranışlar dizisi olarak anlıyordu. Lorenz buna, özellikle gözlemlerine dayanarak boş tepki*leri *(Ek)* veya hiç bir «davranış dayanağı» olmadığı halde beliren davranışları örnek göstererek karşı çıktı. Görüş alanında hiç bir şey bulunmadığı halde böcek izleme ve yakalama hareketlerine girişen sığırcığın durumu bunu gösterir.

● *Davranış genetiği.* Bu araştırma alanı, daha bilimsel yöntemlerin kullanılması ve genel genetikteki yeni buluşlar sayesinde, özellikle 1950'den bu yana gelişme gösterdi. Davranış özellikleri yönünden saf döller elde etmek amacıyla ayıklanarak seçilmiş hayvanların kullanılması bu bakımdan çok yararlı oldu. Örneğin sıçanlarda heyecan tepkilerini incelemek isteyen Broadhurst, açık alana çıkarılan sıçanın sıçma eğilimini nesnel bir ölçüt olarak alıp buna dayanarak onları heyecanlı ve heyecansız olmak üzere iki çeşide ayırdı. İki çeşidin çaprazlanması sonucunda, çaprazlanma ne yönde olursa olsun, karma davranışlı melezler ortaya çıktı. Genetikteki yeni buluşlardan davranışların genetik açıdan incelenmesi için de yararlanıldı. Nicesel karakterlerin, birçok genin zamandaş eyleminden doğduğunu gösteren çokgenliliğin belirlenmesi, özellikle davranışların soydan geçmesiyle ilgili araştırmalarda uygulama alanı buldu.
Lerner, 1955'te, bir genetik homeostazi mekanizmasının, daha çok heterozigot karakter taşıyanlara yaradığını gösterdi. Aynı düşüncelerle Hirsch'in çalışmaları sirkesineklerinde (drosophila) ışığa ve yere yönelim eğilimlerinin soydan geçtiğini ortaya koydu. Davranışların genetik açıdan incelenmesi, evrim sırasında türlerin birbirinden ayrılış koşulları hakkında en iyi bilgi edinme yoludur. Bu alanda, davranışların soydan geçişi ve ayıklanma bakımından taşıdığı değer üstüne araştırmalar yapılmaktadır. Manning'in çalışmaları sonucunda, sirkesinekleri eşleştirildikten sonra erkeğin çiftleşme hareketine geçiş süresine göre bunların iki çeşit olduğu ortaya çıktı: birinde erkek üç dakika sonra, diğerinde seksen dakika sonra çiftleşme eylemine girişir.
Türler ve cinsler arasında çaprazlanma yapılarak işin evrimsel yönü de ele alındı (türler arası çaprazlanma Dilger tarafından *Agapornis roseicollis* ile *Agapornis fisheri* arasında yuva yapma malzemesi toplama konusunda; cinsler arası çaprazlama Hinde tarafından kanarya, saka ve ispinozlar arasında yapıldı).

— Psikol. *Davranış tedavisi*'nin temel ilkesi, her nevrotik davranışın (alkolizm, sapıklık, enürezi, fobiler, kekemelik, tikler v.b.) sonradan edinilmiş, kişiye uymayan bir davranış olduğu görüşüne dayanır. Uygun olmayan bu davranışı ortadan kaldırarak yerine daha uygun olanı koymak (yani hastayı tedavi etmek) için klasik şartlanma veya enstrümanlı şartlanma* kurallarını kullanmak yeter. Davranış tedavisinin temel teknikleri şunlardır: iğrenme ile tedavi (yenilecek uyartı ile iğrenme tepkisi arasında şartlı bir bağ kurmak: alkolden hoşlanmama tedavisi bu ilkeden esinlenerek yapılır), yöntemli duygunsuzlaştırma (gevşeme tekniklerine önceden alıştırılmış olan hastanın, kendisi için sıkıntı yaratan durumları önem derecesine göre sıralaması, sonra en az sinir bozucu olandan başlayarak bunları düzeltmesi istenir ve böylece en ağırına kadar gidilir), kendine güven duymağa alıştırma.

— Psikopatol. *Davranış bozukluğu*, karakteri davranışında beliren çocuklar söz konusu olduğu zaman günümüz uzmanlarınca «eğitimi zor çocuk» deyimine tercih edilmektedir. Bu tanım söz konusu çocukların görünür organik bir bozukluğu olmayan, normal zekâlı çocuklar olduğunu kabul eder. Davranış bozuklukları çeşitli şekilde belirebilir: içine kapanıklık ve sıkılganlık, aşırı can sıkıntısı, kendine güvensizlik, hırsızlık, kaçma, psikomotor kararsızlık, topluma uyumsuz saldırganlık (hiddet ve az çok açık itaatsizlik), grup halinde suçluluk. (L)

***DAVULGA,** Afyon ilinde, Emirdağ ilçesine bağlı bucak. — 20 233 nüf., bucak merkezi 3 021 nüf., 20 köy (1970). [M]

DAVUT (Serdar Muhammet), afganistanlı prens ve devlet adamı (Kabil 1909). Silâhlı kuvvetler komutanlığı (1937), savunma bakanlığı (1947-1948), içişleri bakanlığı (1949-1950) yaptı. 1953'te başbakan oldu. Kadınların özgürleştirilmesi hareketini destekledi (peçenin kaldırılması); iktisadî alanda ilk beş yıllık planı (1956-1961) kabul ettirdi. 1963 martında görevinden çekildi. 17 temmuz 1973'te bazı subayların desteğiyle kral Zahir'i devirdi ve cumhuriyeti ilân etti. Cumhurbaşkanı, başbakan, savunma bakanı ve dışişleri bakanı görevlerini üstlendi. (L)

***DAVUTLAR,** Aydın ilinde, Kuşadası ilçesine bağlı bucak. — 3 548 nüf., bucak merkezi 2 331 nüf., 2 köy (1970). [M]

DAYAKLAMA i. Psikanaliz. Cinsel itimler ile «özkoruma itimleri» denilen itimler arasındaki temel bağlantı.

— ANSİKL. Özgül cinsel itimlerin kökeninde gerçekten organik ihtiyaçlar yatar; cinsellik var olmak ve farklılaşmak için onlara dayanır (*dayaklama* terimi buradan gelir.) Örneğin *haz bölgesi* kavramı bu süreci anlamağa yardım eder: buna göre meme, çocuk için her şeyden önce hayatî bir nesnedir, ama aynı zamanda onun isteğinin konusu olarak tanımlanır. Bunun içindir ki Freud şöyle yazar: «Nesneyi bulmak, aslında onu yeniden bulmaktır». Dayaklama kavramı, psikanaliz ile diğer insan bilimleri arasında bağıntı kurmak bakımından çetin ve çapraşık sorunlar yaratır. Freud'un «pancinselcilik»i hiç kuşkusuz bu yüzden değişikliğe uğramıştır; anatomik dayanağı olmayan cinsellik olmaz. Ayrıca, haz bölgelerinin meydana gelişi ve dayaklama mekanizmasının kültürel etkenlere derinden bağlı olduğu da apaçıktır. (L)

***DAYAN** (Moşe), israilli general. — Savaş bakanı olarak, arap-israil savaşında işgal edilen toprakların İsrail devletine kesinlikle ilhak edilmesinden yana olduğunu açıkladı. 1969 ocağında, Filistinlilerin tedhişçiliğini bastırmak için Mısır üzerine yoğun hava akınları, «çevre kirlenmesine karşı misillemeler» yaptırdı: suikastların devam edeceği bölgeler yakınında yaşayan araplar suç ortağı sayılacaktı. General Dayan, Gunnar Jarring'in yürüttüğü görüşmeleri (ağustos 1970) ilke olarak kabul etti, ama ileride Gazze, Kudüs, Şarm üş-Şeyh ve Golan'ın geri verilebileceği maddesine karşı çıktı. 1970 kasımında askerlerin çekilmesi üzerine bir plan ortaya attı: bu planın topraklarla ilgili maddeleri, İsrail ile Mısır arasında 1974'te imzalanan anlaşmanın maddelerine yakındı. 1972 kasımında İşçi partisinin birçok üyesi, generalin savunduğu «fiilî ilhak» siyasetini eleştirdi. Dayan, dördüncü israil*-arap savaşında *(Ek)* harekâtı yönetti. İsrail kuvvetlerinin baskına uğramasından sorumlu tutulduğu için Rabin'in 1974 mayısında kurduğu hükümete alınmadı. (L)

***DAYDE** (Liane), fransız kadın dansçı. — Klasik eserleri koruma ve tanıtma amacından ayrılmayan Fransa Büyük Klasik balesinde çalışmağa devam ederek büyük milletlerarası turnelere (Uzakdoğu ve İsrail, 1969; Havana, 1970; Latin Amerika, 1972) ve birçok festivale (Atina, 1966; Paris milletlerarası dans festivali; Brantôme, 1969) katıldı. Ayrıca Paris çevresindeki tiyatrolarda sahneye çıktı (1967, 1970, 1971, 1973). *Mayerling* (1968) filminde Viyana operasının yıldız dansçısı rolünü oynadı. 1970'te ilk koreografisini yaptı: *Flüt ve vurmalı çalgı için konçerto suiti* (A. Jolivet'nin müziği); sonradan topluluğun repertuvarına alındı) ve Dan Moise ile Tom Schilling'in *Match*'ını yarattı. Aynı yıl, Varna milletlerarası dans yarışmasında jüri üyeliği yaptı. (L)

DAYLAMAN, Tahran'ın 150 km kuzeybatısında Gilan dağlarında aynı adı taşıyan yerin etrafında bulunan arkeolojik kalıntıların (Kalekuti, Lasulkan, Harramrud, Novruz Mahal, Hasani Mahal) tümü. 2 000 m yükseklikteki bu mezar toplulukları 1959 yılından beri Tokyo üniversitesinden gelen bir japon kurulunun sistemli çalışmalarıyla incelenmektedir. Dikdörtgen biçiminde taştan yapılma mezarlar parça halinde yan yana veya tek bir taş kapakla örtülüdür. İçlerinde seramik, çok sayıda süs eşyası, bronz, bazen demir silâhlardan meydana gelen çok zengin eşya bulundu. Bütünü kısmen Hurvin ve Marlik* *(Ek)* mezarlıklarına benzetilebilir ve genellikle «I. Demir» ve «II. Demir» çağına aittir. (L)

***DAZKIRI,** Afyon iline bağlı ilçe. — 35 140 nüf., ilçe merkezi 3 901 nüf. (1975). [M]

DEALER i. (ing. k.). Petr. Bir petrol şirketinin markası altında petrol ürünlerinin satışını yapan tüccar. (L)

DE BAKEY (Michael Ellis), amerikalı cerrah (Lake Charles, Louisiana 1908). Çalışmaları özellikle sunî kalp üzerinedir. 1966'da bir kadın hastanın kalbine bir kulakçık takmayı başardı. (L)

***DEBRAY** (Régis), fransız yazar. — Bolivyalı general Ovando Candia, onunla ilgili bir af çıkaracağını birçok kere bildirdiği halde, Debray ancak J. José Torrés'in yönetimi döneminde serbest bırakıldı (aralık 1970). Başlıca yapıtları: *Entretien avec Allende sur la situation au Chili* (Şili'deki durum üzerine Allende ile görüşme) [1971]; *La guerilla du Che* (Che'nin gerillası) [1974]; *La Critique des Armes* (Silâhların eleştirisi) [1974]; *L'Indésirable* (Arzulanmayan) [1975]. (L)

***DEBRÉ** (Michel), fransız siyaset adamı. — Temmuz 1968 - haziran 1969 arasında dışişleri bakanlığı, Chaban-Delmas'ın kabinesinde (haziran 1969 - temmuz 1972) ve Messmer'in ilk kabinesinde (temmuz 1972 - nisan 1973) silâhlı kuvvetler bakanlığı yaptı. Messmer kabinesindeyken sert tepkilere yol açan birçok tedbir aldı: Larzac ordugâhının genişletilmesi; askerlik hizmeti süresini kısaltan ama öğrenci tecillerini kısıtlayan yasanın («Debré yasası» denir) çıkarılması. 9 temmuz 1970'te çıkarılan bu yasanın yürürlüğe konması, 1973 martında lise ve fakültelerde çalkantılara yol açtı. Hükûmet bazı maddelere esneklik getirmek zorunda kaldı. Aynı ay yapılan seçimlerde Réunion adasında yeniden milletvekili seçilen Debré, Messmer'in ilk kabinesinin dağılmasından sonra artık hükûmette görev almamağa karar verdi. (L)

***DECAE** (Henri), fransız sinema başoperatörü. — *Kiralık katil*'den (le Samourai) [J.-P. Melville'in, 1967] sonra, şu filimlerde fotoğraf yönetmenliği yaptı: *Kadın ve kumar* (The only game in Town) [G. Stevens'ın, 1969]; *Sicilyalılar çetesi* (Le Clan des Siciliens) [H. Verneuil'in, 1969]; *Ateş çemberi* (Cercle rouge) [J.-P. Melville'in, 1970]; *La Folie des Grandeurs* (Büyüklük çılgınlığı) [G. Oury'nin, 1971]; *Don Juan 1973* (R. Vadim'in, A. Winding ile, 1972). [L]

***DE CÈSPEDES** (Alba), italyan kadın edebiyatçı. — Son eserleri arasında anlatılar (*la Bambolona* [Koca bebek], 1967), çeşitli şiir derlemeleri (*«Mayıs kızlarının türküleri»*, 1968) ve fransızca bir roman (*Sans autre lieu que la nuit* [Geceden başka bir yer olmaksızın], 1973) vardır. (L)

***DECOİN** (Joseph Henri), fransız sinema yönetmeni. — (öl. Paris 1969). Son yıllarda çevirdiği filimler arasında şunları sayabiliriz: *La Vérité sur Bébé Donge* (Bébé Donge ile ilgili gerçek) [1951]; *Tous peuvent me tuer* (Beni hepsi öldürebilir) [1957]; *La Chatte* (Dişi kedi) [1959]; *Maléfice* (Büyü) [Boileau-Narcejac'ın romanından, 1962]; *Le Masque de fer* (Demir maske) [R. Nimier'nin senaryosu, 1964]; *Nick Carter va tout casser* (Nick Carter her şeyi kırıp dökecek) [1964]. (L)

DECOUST (Michel), fransız bestecisi (Paris 1936). Paris konservatuvarında okudu, Basel'de P. Boulez'nin öğrencisi oldu, 1963'te Roma ödülünü aldı, kültürde merkeziyetçilikten kurtulma çerçevesi içinde Loire bölgesinde müzik yöneticiliği yaptı; Rennes ve Nevers (burada J. Cage'in eserlerine üç gün ayırdı) kültür derneklerinde de müzik sorumlusu olarak çalıştı. Pantin belediye konservatuvarının yöneticisidir. Eserleri: *Distorsion* (1966); Kültür İşleri bakanlığının Royan festivali için ısmarlamış olduğu yüz beş çalgı için *Polymorphie* (1967); *İnteraction* (1967); *Étal* (1968); *Mobile* (1968); alto-solo, yedi keman, iki alto, iki viyolonsel, bir kontrbas ve bir orkestra yönetmeni için *Sun* (1970-1971), trompet, korno, trombon ve magnetik bant için *Aentre* (1971); *Actions* (1972); *Et-Ou* (1972); elektrikli gitar, vurmalı çalgı, insan sesi, klavsen ve kontrbas için *T'ai* (1972); *8 milliards* (1972); büyük orkestra için *Si ... et si seulement* (1972); halkın katılmasıyla insan sesi ve piyano için *Actions* (18 nisan 1972'de Angers'de çalındı) ve elektroakustik müzik parçası *7.854.693.28* (mart 1972'de Royan festivalinde çalındı). [L]

***Dede Korkut kitabı.** — Orhan Şaik Gökyay'ın *Dedem Korkut'un kitabı* (1973) adlı incelemesi yayımlandı. Eser, hikâye metinlerinin yanı sıra bu konuda yapılan çalışmaların, hikâyelerin tarih, folklor, toplum açısından değerlendirmelerini de kapsıyordu. Bu arada, Dede Korkut'un, İngilizce bir çevirisi yapıldı (Faruk Sümer - Ahmet E. Uysal - Warren S. Walker, *The Book of Dede Korkut* [1972]); çocuklar için basitleştirilmiş çevirileri de hazırlandı. (M)

***DEDELİ,** Ağrı ilinde, Patnos ilçesine bağlı bucak. — 7 417 nüf., bucak merkezi 1 254 nüf., 16 köy (1970). [M]

***DEFFERRE** (Gaston), fransız siyaset adamı. — 1969 cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koydu ve Pierre Mendès France ile bir ekip kurdu. Cumhurbaşkanı seçilirse onu başbakan yapacağını açıkladı: kullanılan oyların yüzde 5,07'sini aldı. Mart 1971'de sol ve merkez partilerinin üyelerini kapsayan bir listenin başında tekrar Marsilya belediye başkanı seçildi. François Mitterand'ın Sosyalist partiyi yeniden teşkilâtlandırmasından sonra solun ortak hükûmet programına katıldı ve Komünist partisiyle eylem birliğini kabul etti. 1973 martında Marsilya'dan tekrar milletvekili seçildi ve millet meclisinde sosyalist grup başkanlığına devam etti. 1974 ocağında, Provence-Côte d'Azur bölge meclisi başkanlığına seçildi. (L)

***DEFNE** i. — Prehist. *Defne yaprağı*, biçimi defne yaprağını andıran taştan yontulmuş eşya. (Orta Solutreen'in bu tipik eşyası her halde bir mızrağın ucuna takılıyordu, boyu da 20 sm'yi buluyordu.) [L]

***DEFNE** (Zeki Ömer), türk şairi. — 1969'da emekliye ayrıldı. Yeni eseri: *Denizden çalınmış ülke* (şiirlerinden seçmeler, 1971). [M]

DEGOTTEX (Jean), fransız sanatçısı (Sathonay, Ain [bugün Rhône] 1918). 1949'da soyut resme başladı. Uzakdoğu sanatından esinlenerek hat'a dayanan eserler yaptı. Dizisel öğenin ve boşluğun ilk olarak ortaya çıktığı *Métasignes*'e (1961) kadar olan dönemde araştırmalarının tek amacı «belirti»ydi. Ama o tarihten sonraki eserlerinde göze çarpan başlıca özellik uzamın parçalanmasıdır. *Horsphères* (1967) adlı yapıtında uzam tabanca boyasıyla püskürtülmüş dairelerle derinlemesine parçalanır; *Horspaces* (1970) ve *Parcours Horslignes* (1970) gibi eserlerinde ise uzamı yatay olarak parçalamıştır. Degottex uzamsal ve dizisel çalışmalarının ardından Daladier - Delekta - Charvet gibi minimalar topluluğuna katıldı. Sanatçılar 1970'te A.R.C.'nin düzenlediği bir gösteride eserlerini sergilediler (Horspaces, Degottex-Daladier sergisi). [L]

DEGUY (Michel), fransız şairi (Paris 1930). Felsefe agrejesi, Paris VIII üniversitesinde edebiyat profesörü oldu. *Le Monde de Thomas Mann* (Thomas Mann'ın dünyası) [1962] adlı önemli bir deneme yayımladı ve 1964'te *Revue de poésie*'yi kurdu. Eserleri, şiirin «eleştirel» işleviyle kişisel var oluş deneyini birleştirme isteğini yansıtır: *Les Meurtrières* (Katil kadınlar) [1959]; *Fragment du Cadastre* (Kadastro ayrıntısı) [1960]; *Biefs* (Arklar) [1964]; *Ouï-dire* (Söylenti) [1966]; *Figurations. Poèmes. Propositions. Etudes* (Figürasyonlar. Şiirler. Öneriler. İncelemeler) [1969]; *Tombeau de du Bellay* (du Bellay'ın mezarı) [1973]. (L)

***DEĞER** i. — Huk. Kamulaştırmalarda, kamulaştırılan taşınmazın gerçek karşılığı yerine, vergi değerini tavan kabul eden bir ilke Anayasa'ya girdi. (Bk. KAMULAŞTIRMA, *Ek.*) [M]

***DEĞERLENDİRME** i. — Bilişim. Bir değişkene bir değer verme.

— ANSİKL. Programlama dillerinin çoğunda *değerlendirme komutu*, tam anlamıyla hesap komutlarından biridir. Bu komut bir ifadenin değerini belirler, sonra da bu değer kendi tanıtıcısıyla gösterilen bir değişkene verilir. Örneğin fortran dilinde A = B + 3 bir değerlendirme komutudur; B + 3 hesaplanır, yani, B'nin değerine 3 eklenir ve A bulunan değeri yeni değer olarak alır. Bu da gösteriyor ki = simgesi bu komutta, mantık ya da aritmetik eşitlikteki durağan anlamından apayrı dinamik bir anlam taşır. Değerlendirme simgesi dillere göre değişir. Çeşitli dillerde bu komut aşağıdaki şekillerde yazılır:

fortran dilinde	A = B + 3
algol PL/I dilinde	A: = B + 3
APL dilinde	A ← B + 3

(L)

***DEĞİRMENDERE,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 097 nüf., bucak merkezi 1 208 nüf., 12 köy (1970). [M]

***DEĞİRMENDERE,** Kocaeli ilinde, Gölcük ilçesine bağlı bucak. — 9 959 nüf., bucak merkezi 6 617 nüf. (1970). [M]

***DEĞİRMİSAZ,** Kütahya ilinde, Emet ilçesinin merkez bucağında köy. — 239 nüf. (1970). [M]

***DEĞİŞİM** i. — Mat. *Değişim teoremi* veya *Steinitz teoremi*, değişli bir K cismi üzerinde n boyutlu bir E vektörel uzayının bir tabanı $(e_1, e_2, ..., e_n)$ ve E $(p \leqslant n)$'den bağımsız P vektörlü bir $(f_1, f_2, ..., f_p)$ sistemi verildiğine göre, $f_1, f_2, ..., f_p$ vektörleri ve e_i, $i = 1, 2, ..., n$ elemanları arasında seçilmiş uygun $n - p$ vektörleri ile E'nin bir tabanı oluşturulabilir diyen teorem. (L)

***DEĞİŞKEN** i. — Bilişim. Bir programın geçişi sırasında bir değer veya değerler bütünü alabilen ve bir isim veya adresle tanıtılan bilgi. ‖ *Toplam değişken*, bütün bir program için tanımlanmış değişken. ‖ *Üst değişken*, bir dilin sözdizimsel sınıfı, yani tanımlanmış dil öğelerinin tümü. ‖ *Yerel değişken*, yalnız program komutlarının bir alt cümlesi düzeyinde tanımlanan ve bu alt cümle dışında hiç bir varlığı olmayan değişken.

◆ Sıf. — Borsa. Bir menkul değerin, kurlarındaki oynaklığa bağlı olarak borsadaki riziko derecesini belirlemek için kullanılır.

— ANSİKL. Çok değişken bir kıymetli senet, özellikle bir hisse senedidir ve kısa dönemde bile borsadaki kurlarında sık sık ve önemli değişiklikler olması sebebiyle spekülatif bir nitelik taşır. Çok değişken hisse senetleri iki cinstir: alıcı, satıcı ve aracıların gelecek hakkında fikirleri olmayıp lehte ve aleyhte değişiklikleri bekledikleri hisse senetleri ve ait oldukları şirketlerin malî yapılarındaki olumlu değişmeler sebebiyle hızla değer kazanan hisse senetleri (büyüme hisse senetleri). [L]

***DEĞİŞKENLİK** i. — Borsa. Bir menkul değerin borsadaki kurlarının zaman içindeki dağılımını gösteren, bu değerin borsadaki rizikosunun ölçülmesinde kullanılan ve çoğunlukla 12 ile 18 aylık bir süre içinde borsadaki aylık veya haftalık kur değişikliklerinin standart sapması ile belirlenen kavram.

— Mat. *Rastlantılı bir değişkenin değişkenliği*, bu rastlantılı değişkenin 2 basamağında merkezi bulunan ve varsa, X değişkeni göstermek üzere, V (X) veya Var (X) şeklinde yazılan moment* *(Ek)*. [L]

***DEĞİŞME** i. — Leng. *Yapısal değişme*, üretici dilbilgisinde, yapısal çözümlemeyi izleyen bir dönüşüm özelliği; bu özellik, dönüşümün daha sonra yaptığı değişmeyi de belirtir. (*Yapısal değişme*, kaldırma, toplama, ornatma ve değiştirme işlemleriyle gerçekleşir.)

— ANSİKL. Dilbilimciler, *değişme*'nin, insan dilinin özelliklerinden biri olduğunu hemen her zaman kabul etmişlerdir: zaman içinde birbirinden uzak iki dil olayının, bazı ayrılıklar gösterdiği yadsınamaz. Ancak, Saussure'ün senkroni ile (dilbilimin tek konusu) diyakroni arasına yerleştirdiği *ikili bölme* (dikotomi) kavramı, değişmenin incelenmesini uzun yıllar engelledi. İncelemeyi engelleyen bir başka zorluk da, değişmenin başlangıçta, belli bir kişinin kullanımından çıkan ve kendini topluma kabul ettirerek dilin (toplumsal olgu) yapısına giren bir söz, bir kullanım olarak betimlenmiş olmasıydı. Böylece, dilin «konuşan ve tam anlamıyla türdeş bir kitleye özgü hazine» diye tanımlanması, değişmenin incelenmesini zorlaştırdı. Dil/söz karşıtlığının Chomsky tarafından edinim/kullanım biçiminde yeniden tanımlanması bu açıdan temel bir ayrılık getirmedi; çünkü, Chomsky'ye göre de dilbilimin konusu «tam anlamıyla türdeş olan ve belli bir dili konuşan topluluğa özgü ideal bir konuşucu-dinleyici»dir. Saussure'de olduğu gibi Chomsky'de de, topluluğun türdeşliği yalnızca bir tek değişme kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır: bir dil dizgesinden diğerine bağlantısız geçiş (iki dizge arasında kesin bir kopukluk).

Değişme kavramını derinlemesine inceleyen ilk üretici dilbilgisi uzmanı M. Halle'dır. 1962'de yayımladığı *Sesbilimin üretici dilbilgisindeki yeri* adlı yapıtında, üretici dilbilgisinin, değişme konusunda yeni olanaklar getirdiğini belirten Halle, değişmeyi kurallar dizgesi içinde ele alır ve herhangi bir değişmenin, bir veya birçok kuralın ya ortadan kalkması ya toplaşması, ya da yeniden düzenlenmesi sonucu ortaya çıktığını belirtir. Ancak, bu buluş, her ne kadar değişme olgusunu en yetkin biçimde ortaya çıkarırsa da, bu değişmenin kendini topluma nasıl kabul ettirdiği açıklamaz: bir dilsel değişmeyi ister edinime uzanan bir yetkinlik olgusu diye, ister doğrudan doğruya edinimde ortaya çıkan bir olgu olarak ele alalım, toplumdaki her konuşucunun bu değişmeyi aynı biçimde ve aynı anda kabul edeceğini düşünmek oldukça zordur.

Değişme olgusunun bu yayılma özelliğini dikkate alan U. Weinreich, W. Labov ve M. Herzog 1968'de *Empirical Foundations for a Theory of Language Change* (Dil değişikliği kuramı için deneysel temeller) adlı ortak yapıtta, edinim kavramını yeniden tanımlamayı önerdiler; böylece, aynı toplumdaki dilsel kullanımların ayrılığını ortaya çıkarmayı amaçlıyorlardı: bu dilcilere göre her konuşucu, etken ya da edilgen olarak belli sayıda dilsel biçime sahiptir ve bu biçimlerin kullanımı toplumsal veya kesin bir üslûpsal anlam kazanır. Demek ki, değişme, toplum içinde kendini derece derece kabul ettiren bir olgu olarak tanımlanabilir.

Belli bir kuralın uygulanışını etkileyebilecek toplumsal etkenleri de dikkate alan bu tür bir değişme anlayışı, değişme olgusunun temel sorunlarını çözmüş demektir: bu sorunların başında birleşme (değişme ile birleşen başka dil dışı veya dilsel değişiklikler var mıdır?) ve eyleme (neden bazı değişmeler belli bir dilde, belli bir biçimde ve belli bir anda görülür?) sorunu gelmektedir. (L)

***DEĞİŞMEZ** sıf. — Bilişim. Uygulanışı sırasında kendi kodunu değiştirmeyen, dolayısıyla da belleğe yeniden verilmeksizin tekrar yararlanılabilen bir program için kullanılır. (L)

***DEĞİŞMEZLİK** i. — Fiz. Bk. KORUNUM* *kanunu* ve BAKIŞIM*, *Ek.*

DEĞİŞTİREN i. (*değiştirmek*'ten *değiştiren*). Mat. *Bir G grubunun a ve b gibi iki elemanının değiştireni*, $aba^{-1}b^{-1}$ elemanı. (*Eşanl.* KOMÜTATÖR.)

◆ Sıf. Mat. G grubunun değiştirenler kümesinden, yani sonlu sayıdaki değiştirenlerin çarpımlarının kümesinden oluşan bir grup için kullanılır: *Değiştiren grup*. (BİRİNCİ TÜREV de denilir.) [L]

***DEĞİŞTİRİCİ** i. — Termik. *Dinamik değiştirici*, damıtma yoluyla arıtılmış deniz suyundan buhar üretmek için, bir kazanın yanma odasında dolaşan bir boru demetiyle donatılmış ısıl değiştirici. (L)

***DEĞİŞTİRME** i. — Bilişim. *Yer değiştirme*, bir verinin ya da bir komutun mutlak

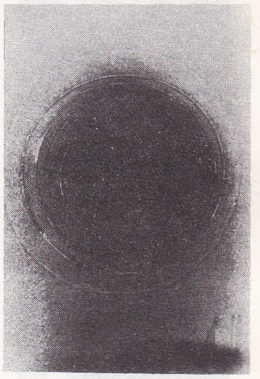

Jean DEGOTTEX
«Horsphère spire I»
(1967)
beyaz üstüne siyah

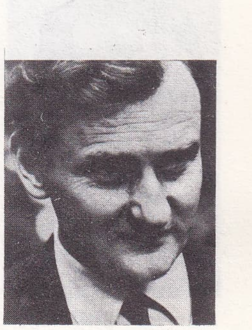

Michel DEGUY

Max DELBRÜCK

Gilles DELEUZE

André DELMAS

Alain DELON (sağda) «Ateş çemberi»nde J.-P. Melville yapımı (1970)

adresiyle bir karşılaştırma adresi arasındaki fark. (Taban ve yer değiştirmeyle adresleme sisteminde bu karşılaştırma adresi, bir taban adrese göre bağıl bir adresi gösterir.)

— Etoloji. *Yer değiştirme eylemi,* bir hayvanın, giriştiği davranış sırasında, o davranış normal olarak beliremediği zaman onunla ilişkisi olmayan hareketler yapması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Etoloji. *Yer değiştirme eylemleri* 1936'dan sonra gözlem konusu olmuş ve «taşma hareketleri» adıyla betimlenmiştir. 1947'de N. Tinbergen «yer değiştirme eylemi» terimini kullandı ve bu eylemlerin belirme koşullarını açıklamağa çalıştı. Tinbergen, yer değiştirme eylemlerinin doğuşuna yol açan durumları iki gruba ayırır:

1. Birbirine karşıt iki güdü*nün güçlü etkisiyle ortaya çıkan çatışmaya boyun eğme durumu. Sözgelimi, yaşama alanının sınırında bulunan bir hayvan o sırada bir hemcinsiyle karşılaşınca kaçmak eğilimiyle ona saldırma eğilimi arasında bocalar ve bu bocalamasını söz konusu duygularla ilintisiz bir hareketle belirtir: böyle bir durumda, erkek iskorpit balığının kum eşeleme hareketlerine girişmesi gibi.

2. Bir davranışta bulunmak için içinde güçlü bir istek duyan hayvan bu davranışı yapması için dıştan bir uyartı almaz. Bu durum özellikle cinsel davranış sırasında görülür: çiftleşme öncesinde bazı kuşların (ördek, kılıçgagalı, balıkçıl) tüy parlatması, zikzak dansına dişisinden karşılık alamayan erkek iskorpitin havalandırma hareketlerine girişmesi gibi.

Yer değiştirme etkinlikleri doğuştan gelen belirtilerdir. Normal olarak başka davranışlar için de devindirici şema hizmeti görürler. Bu şemalar ancak hayvanı harekete geçiren iç dürtü çok güçlü olduğu zaman ortaya çıkar. Bir tür için önceden belirli olan bir durumda hep aynı yer değiştirme eylemleri görülür; bu eylemler aynı türden olan bireyler için de bir işaret demektir. Bir saldırma* *(Ek)* davranışı sırasında yer değiştirme eylemi, türlere göre, beslenme davranışını andıran (horozun gagalaması) ya da üreme davranışına benzeyen (martının yuva yaparken başvurduğu malzeme araklama hareketine benzer davranış) hareketlerle kendini gösterir. (L)

DEH LURAN, Susiane'nin kuzeyinde vâdi (İran'ın güneybatısında, Huzistan). Bir amerikan heyeti ekonomik, sosyal ve kültürel araştırmalar yapmakta ve arkeolojinin elindeki en modern usulleri kullanmaktadır: yardımcı tabiî ilimler (osteoloji, paleobotanik v.b.), maddenin durgun incelenmesi. İki yerde kazı yapıldı: Ali Koş ve Tepe Sabz.

Ali Koş'ta hepsi Cilâlıtaş devrinden üç devre çıktı (M.Ö. 7500-5500). Birincisinde (7500-6000), kuzeydeki Zagros dağlarından gelip belki sadece belli bir mevsim kalan yüz kişilik bir grup yerleşmesi söz konusudur. Bu topluluk, tarımı (buğday, arpa) ve hayvancılığı (keçi, koyun) biliyordu. Asıl çevreden farklı ekosistem bir çevreye getirilen bu ekonominin uyumu izlenebildi. Uyumun ikinci devrede (6750-6000) çok iyi gerçekleştiği görüldü: kerpiç evler, gelişmiş tarım, yerel yabanî kaynakların daha tam biçimde kullanılması. Zagros'tan geldiği sanılan seramiğe üçüncü devrede rastlandı. Bu devrede ekonomik sistem tam çalışıyor, fakat bir türlü ilerlemiyordu; üstelik iki bin yıllık insan eylemleri ekosistemi tamamen değiştirmiş ve büyük ihtimalle toprağın verimini azaltmıştı. M.Ö. 5500 yıllarında sulama başladı. İlişkilerde Mezopotamya kültürü baskın ve etkilidir. 3500'de Deh Luran yavaş yavaş Sus bölgesinin ekonomik ve politik egemenliğine girerken Tepe Sabz M.Ö. 3500 yıllarında ortaya çıkan merkezî şehir tipi ekonomiye doğru bir gelişme gösterdi. (L)

***DEKAN** i. — Huk. Bk. ANSİKL. ‖ *Dekan yardımcısı,* üniversitelerde fakülte başkanlarına yardımcı olarak seçilen ve dekan tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirmekle yükümlü öğretim üyesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. 1973'te çıkarılan, daha sonra bazı maddeleri Anayasa mahkemesince iptal edilen 1750 sayılı Üniversiteler kanunu dekanlık konusunda bazı değişiklikler getirdi. Dekanların, eskiden olduğu gibi fakültenin maaşlı profesörleri arasından seçilmesi kaydı korunmakla birlikte, süresi biten dekanın yeniden seçilebilmesinde, ancak aynı kişinin, aradan bir dönem geçmeden, iki dönemden fazla dekanlık yapmaması (madde 16) kaydı kondu.

● *Dekan yardımcısı.* 1750 sayılı yasa ile dekan yardımcılığı kuruldu (madde 16). Sayılarının birden fazla olabileceği de belirtilen dekan yardımcıları, dekanın göstereceği iki misli aday arasından fakülte kurulunca seçilir. Dekan yardımcılarının seçimi dekan seçiminden sonra ve yönetim kurulu seçiminden önce yapılır. Dekan yardımcıları dekan tarafından kendilerine verilecek işleri yapmakla yükümlü olurlar. (M)

***DEKOBRA** (Maurice TESSİER, **Maurice** — denir), fransız romancısı. — (öl. Paris 1973). [L]

***DELANNOY** (Jean), fransız sinema yönetmeni. — *Les Sultans*'dan (Sultanlar) sonra (C. de Rivoyre'den, 1966), *La Peau de Torpédo*'yu (Torpédo'nun canı) [1970] ve *Pas folle la guêpe*'i (Eşekarısı bilir işini) [1972] gerçekleştirdi. (L)

***DELBRÜCK** (Max), alman asıllı amerikan biyoloji bilgini. — D.N.A.'nın görevi ve genetik rolü üstüne yaptığı molekülsel çalışmalarından ötürü 1969'da Nobel tıp ve fizyoloji ödülünü kazandı (A.D. Hershey ve S.E. Luria ile birlikte). [L]

***DELERUE** (Georges), fransız bestecisi ve orkestra yönetmeni. — Filim müzikleri de yaptı. Sinema için ilk partisyonu *Bel Age* (Güzel yaş) [P. Kast'ın, 1960], ikincisi ise *Hiroşima sevgilim* (Hiroshima mon Amour) [A. Resnais'nin, 1959] valsidir. Bestelediği filim (uzun ve kısa metrajlı) müziklerinin başlıcaları şunlardır: *Tirez sur le pianiste* (Piyanocuya ateş) [F. Truffaut'nun, 1960]; *Une Aussi longue absence* (Böylesine uzun bir yokluk) [H. Colpi ve J. Chasney'nin, 1961]; *Jules ve Jim* (Jules et Jim) [F. Truffaut'nun, 1961]; *Vacances portugaises* (Portekiz tatili) [P. Kast'ın, 1963]; *Le Mépris* (Küçümseme) [J.-L. Godard'ın, 1963]; *Viva Maria* (L. Malle'ın, 1965); *A man for all seasons* (Her mevsimin adamı) [F. Zinnemann'ın, 1966]; *Une belle fille comme moi* (Benim gibi güzel bir kız) [F. Truffaut'nun, 1972]. (L)

DELEUZE (Gilles), fransız felsefecisi (Paris 1925). Deleuze'ün eserleri büyük çeşitlilik gösterir: Kant, Spinoza, Sacher Masoch, Proust ve Lewis Caroll üstüne incelemeler yazdı. Bu çeşitlilik felsefesinin anlamını açıklamağa yeter. Nietzsche'den esinlenen Deleuze (Nietzsche üstüne önemli bir incelemesi vardır) fark kavramını «felsefenin gerçek başlangıcı» olarak geliştirmeğe yöneldi. Fark kavramının indirgemeleri ve aracılıklarının karşısına Deleuze, hiç bir «çıkarsamalı eşdeğerliliğin» ölçemeyeceği anlam üreten çoğul ibareleri çıkarır. Aynı anlayışa Félix Guattari ile birlikte yazdığı *Anti-Oedipe* (Oedipe'e karşı) adlı kitabında rastlanır. Deleuze bu kitapta, psikanaliz yasalarına karşı, arzunun ve bilinçsiz üretimin devrimci gücünü kurmağa çalışır. Başlıca eserleri şunlardır: *Empirisme et subjectivité* (Deneycilik ve öznellik) [1953]; *Nietzsche et la philosophie* (Nietzsche ve felsefe) [1962]; *La Philosophie critique de Kant* (Kant'ın eleştirel felsefesi) [1963]; *Proust et les signes* (Proust ve belirtiler) [1964]; *le Bergsonisme* (Bergson'culuk) [1966]; *Présentation de Sacher Masoch* (Sacher Masoch'un tanıtılması) [1967]; *Spinoza et le problème de l'expression* (Spinoza ve anlatım sorunu) [1969]; *Différence et répétition* (Fark ve tekrar) [1969]; *Logique du sens* (Anlamın mantığı) [1971]; *L'Anti-Oedipe* (Oedipus'a karşı) [1972]. (L)

***DELİBES** (Miguel), ispanyol yazarı. — Çeşitli gazetelerde yayımlanmış makalelerini (*Vivir al dia* [Günü gününe yaşamak], 1968), yolculuk notlarını (*La Primavera del Praga* [Prag ilkbaharı], 1968), tatil notlarını (*Con la escopeta al hombro* [Tüfek omuzda], 1972; *Un Ano de mi Vida* [Ömrümden bir yıl], 1972) yayımladı. Son hikâyelerinde (*La Mortaja* [Kefen], 1970) ve romanlarında (*Parabola del Naufrago* [Kazazedeler meseli], 1969) çağdaş toplumu daha eleştirel bir dille yansıttı. (L)

***DELİCE,** Ankara iline bağlı ilçe. — 27 042 nüf., ilçe merkezi 3 447 nüf. (1975); 35 köy (1970). [M]

***DELİÇAY,** Van ilinde, Erçiş ilçesine bağlı bucak. — 7 214 nüf., bucak merkezi 363 nüf., 14 köy (1970). [M]

***DELİK** i. — Havc. Bir ergol devresinin açıkhavayla bağlantısını kuran organ. (L)

***DELİKTAŞ,** Sıvas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. — 5 370 nüf., bucak merkezi 827 nüf., 12 köy (1970). [M]

***DELİL** i. — ANSİKL. Huk. Hukuk Usulü kanununun 1711 sayılı kanunla değiştirilen 288. maddesinde, kesin *delil* ile ispat yükümlülüğünde değişiklik yapıldı. Buna göre, bir hakkın doğuşu, sona erdirilmesi, devredilmesi, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi veya düşürülmesiyle yapılan hukukî işlemlerin değeri, yapıldıkları anda 500 lirayı geçiyorsa senetle ispat edilmeleri gerekir. İşlemin yapılmasından sonra değerinin beş yüz liranın altına düşmesi kesin delille ispat zorunluğuna son vermez. Değişiklikten önce bu miktar 50 liraydı. (M)

***DELİOS** (Georgios), yunan yazarı. — Son olarak bir deneme yayımladı: *«Romancı ve estetik dünyası»* (1972). [L]

***DELLA CORTE** (Andrea), italyan müzikoloğu ve müzik eleştirmeni. — (öl. Torino 1968). [L]

***DELL'ARA** (Ugo), italyan dansçısı ve koreografı. — Bir yandan Palermo Operası topluluğunu yönetirken bir yandan da Roma Operası balesinin yönetimini üstüne aldı (1970) ve Roma operasında *Şeytan Robert* ile *Ejderha*'yı sahneledi. Aynı yıl Palermo operasında *Gioconda*'yı sahneye koydu. Milano'daki Scala tiyatrosunda *Mısır geceleri*'ni düzenledi (1971). [L]

DELLER (Alfred), ingiliz tiz tenoru (Margate 1912). Deller Consort'ın kurucusudur; hem solocu olarak, hem de bu toplulukla birlikte XVI. ve XVII. yy. müziğini, özellikle Purcell ve Elizabeth dönemiyle Jacob dönemi bestecilerinin eserlerini yorumlayarak dünya çapında bir üne kavuştu. Benjamin Britten gibi müzikçiler, Deller için çeşitli besteler yaptılar. 1971'den başlayarak her yaz Sénanque abeyisinde (Deller Academy) yorum dersleri verdi. (L)

DELMAS (André), fransız anatomi uzmanı (Montpellier 1910). 1938'de tıp doktoru, 1946'da anatomi agrejesi, 1959'da Paris Tıp fakültesinde profesör oldu; Paris'te, Saint-Pères Tıbbî Biyoloji Araştırma ve İncelemeleri bölümünün yöneticiliğine getirildi. Makroskopik ve mikroskopik anatomi ile anatomo-fizyoloji uzmanıdır, sinir sisteminin ve omurgaların anatomi incelemesiyle ilgili birçok çalışması vardır. (L)

***DELME** i. — Petr. *Türbinle delme,* petrol kuyularının açılmasında, matkap ucunun delgi çamuruyla işleyen bir türbine bağlanmasını öngören yeni teknik. (L)

DELON (Alain), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Secaux 1935). On yedi yaşında Uzakdoğu'ya giden orduya gönüllü katıldı, Çinhindi'nden dönünce tiyatro öğrenimi gördü, 1957'de Yves Allégret tarafından keşfedildi. İlk önemli başarılarını *Kızgın güneş*'te (Plein Soleil) [R. Clément'in, 1960], hemen sonra da *Düşman kardeşler*'de (Rocco ei suoi fratelli) [L. Visconti'nin, 1961] elde etti. *Quelle joie de vivre!* (Yaşamak ne güzel şey) [R. Clément'in, 1961] ile sinemadaki başarısını devam ettirdi; *Batan güneş* (L'éclipse) [M. Antonioni'nin, 1962], *Leopar* (il gattopardo) [L. Visconti'nin, 1962] ve *Vurgun* (Mélodie en sous-sol) [H. Verneuil'ün, 1962] ile dünya çapında üne kavuştu. 1964-1966 yılları arasında A.B.D.'de kaldı. Sonra Avrupa'ya dönerek *Macera peşinde* (Les Aventuriers) [R. Enrico'nun, 1966], *Kiralık katil* (Samourai) [J. - P. Melville'in, 1967], *Elveda dostum* (Adieu l'Ami) [J. Herman'ın, 1968], *Sen benimsin* (La Piscine) [J. Deray'nin] ve *Ateş çemberi* (Cercle rouge) [J. - P. Melville'in, 1970] ile ününü pekiştirdi. Son filimleri arasında şunlar sayılabilir: *Kanun kaçağı* (La Veuve Couderc) [P. Granier Defferre'in, 1971]; *Meksika'da cinayet* (Trotsky's Assassination) [J. Losey'in, 1972]; *Un flic* (Aynasız) [J.-P. Melville'in, 1972]; *Le professeur* (Öğretmen) [V. Zurlini, 1972]; yapımcılığını kendi yaptığı *Şok* (Traitement de choc) [A. Jessua'nın, 1972]; *Aşksız ha-*

Foto. Keystone, Ed. de Minuit, X, Corona (Nogueira kol.) [LAROUSSE]

yat olmaz (Jeff) [J. Herman'ın, 1968] ve *Borsalino* (J. Deray'nin, 1969). Ayrıca ortak yapımcısı olduğu *Les seins de glace*'ta (Buzdan göğüsler) [G. Lautner'nin, 1974] oynadı. (L)

***DELOS,** Eski Yunanistan'da ada ve şehir.

— Arkeol. Fransız arkeologları son on yıl içinde Delos adasında önemli sonuçlar elde ettiler. Delos'un kuzey mahallesinde, Skardhana koyuna dik bölgede yapılan kazılar «Komedyenler evi adacığı» denen büyük bir *insula*'yı ortaya çıkardı; insula, müstakil üç evden meydana geliyor. «Alınlıklı ev» denen birincisi kuzeybatı köşeyi kaplıyor; çok katlı, alınlıkları olan kule biçimindedir. İkinci ev (en önemlisi) «Komedyenler evi»dir; adını duvarlarında bulunan ve konuları genellikle eski yunan tiyatrosundan seçilme duvar resimlerinden alır. «Tritonlar evi» bu bütünün doğu yanını kaplayan evdir; en büyük oda mozaik döşelidir. Bu odada bir çukurun içinde bir para ve mücevher hazinesi bulundu; bir başka şahane mozaik, parçalar halindedir ve üst kata aittir; Lykurgos ve Ambrosia mitini canlandırır. Seramikten anlaşıldığına göre bu ev odacığı M.Ö. 125 yıllarında inşa edildi; helenistik Delos evlerinin en ilginç bloklarından biridir. Komedyenler evinin batısından bir sokak açıldı; bu zenginler mahallesinde mağaralarla çevrili, taş döşeli küçük bir alan bulundu. Ayrıca Delos'un doğu kıyısında bir lâl kumaş fabrikası ortaya çıkarıldı. (L)

DEL PEZZO (Lucio), italyan sanatçısı (Napoli 1933). Sanat çalışmalarına Napoli Güzel Sanatlar akademisinde başladı. «Gruppo 58»in kurucuları arasına katıldı ve *Documento Sud* dergisine yazılar yazdı. Sanat

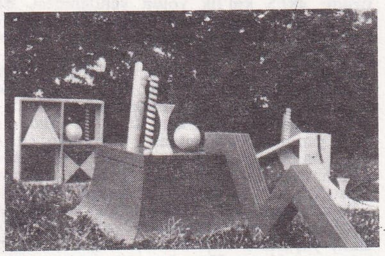

Lucio DEL PEZZO
«Sagittarius» (1969), detay

hayatının başlangıç yıllarında işe hurdaları biraraya getirmekle başlamıştı. 1962'de nesnenin bütünlüğüne kavuştuğu bir sanata geçti. Küre, piramit, dikilitaş, iğ, yumurta ve benzerlerini oyuncaksı bütünler halinde düzenledi. Mimarîye hayran olduğundan zaman ve mekân ölçüsünü yansıtan yeni, soğuk ve kesin nesnelerden yapılar gerçekleştirdi. Yan yana yerleştirdiği, bütünlüklerini renkten alan (gökkuşağı süslemeli tek renklilik) geometrik biçimleri çoğunlukla oyun makineleri görünüşüne soktu: üstünde güllerin hareketsiz durduğu yollar ya da dehlizlerle oyulmuş piramitler gibi. Eseri De Chirico'nun resmindeki metafizik anlayışa bağlanır. (L)

***DELPHOİ** veya **DELPHİ** veya **DELFİ,** Eski Yunanistan'da şehir.

— Arkeol. Kerna çeşmesinin incelenmesi Pierre Amandry tarafından yapıldı. Gymnasion ve Athena tapınağı bölgesi için Kastalia ne ise, tiyatro ile stadyum arasındaki bu çeşme de bütün Apollo tapınağı için o idi.

1969'da başlayan Korykeion mağarası incelemeleri devam etti. Sondajlar ve karbon 14 analizleri 4 000 yıllık katmanları ortaya çıkardı ve Cilâlıtaş devrinde burada insan oturduğunu kanıtladı. Fakat bulunan birçok eşya mağaranın en meskûn olduğu devirlere (M.Ö. VI. - II. yüzyıllar) rastlıyor. Sungular arasında binlerce heykelcik ve aşık kemiği var. Bazı aşık kemikleri oymalı işaretler taşıyor. Mağaranın duvarlarına ve vazo üzerlerine kazılan pek çok yazıt, Pausanias'ın da dediği gibi, buranın Pan'a ve su perilerine adandığını gösteriyor. (L)

DELSARTE (Jean), fransız matematikçisi (Fourmeis 1903 - Nancy 1968). Bourbaki akımının kurucularındandır. Daha çok sayılar kuramı ve özel fonksiyonlar üstünde çalıştı. (L)

***DELTEİL** (Joseph), fransız yazarı. — Son eserlerinde hayatı (*la Deltheillerie,* 1968) ve eserleriyle ilgili düşüncelerine (*Alphabet,* 1973) yer verdi. (L)

DELVAUX (André), belçikalı filim yönetmeni (Louvain 1926). Brüksel konservatuvarında müzik öğrenimi gördü, hukuk ve alman filolojisi doktoru oldu; uzun süre, Belçika'nın başlıca sinema kulübü olan Brüksel Sanat seminerinde sessiz filimlere piyanoyla eşlik etti; on yıl süreyle Schaerbeek'in Athenée-Royale'ında hollanda edebiyatı dersleri verdi ve 1955'ten sonra aynı yerde sinema dersleri vererek öğrencilerine filimler çevirtti. 1955'te kısa metrajlı bir filimle kendi de sinemacılığa başladı (*Forges* [Demirhaneler], J. Brismeé ve Betlendorf ile ortak yapım), sonra televizyon için Fellini ve J. Rouch üzerine programlar hazırladı (1961). Başlıca filimleri: kısa metrajlı *le Temps des écoliers* (Öğrenciler zamanı) [1962]; ilk uzun metrajlı filmi *l'Homme au crâne rasé* (Kafası traşlı adam) [1965]; *Un soir, un train* (Bir akşam, bir tren) [1968]; *Rendez-vous à Bray* (Bray'de randevu) [Louis-Delluc ödülü, 1971]; *Belle* (Güzel) [1973]. (L)

DEMARGNE (Pierre), fransız arkeoloğu (Aix-en-Provence 1903). Atina'daki fransız okulunun Mallia'da (Girit) yaptığı kazılara katıldı (1927'den sonra) ve Türkiye'de Ksanthos (Kınık) kazılarını yönetti (1950-1968). Aynı süre içinde Grenoble, Strasbourg, Paris üniversitelerinde ders verdi ve Paris üniversitesinin Sanat ve Arkeoloji enstitüsü yöneticiliğini yaptı (1956-1969). Helenöncesi Ege, Eski Yunanistan ve helenleşmiş Lykia uzmanıdır. Başlıca eserleri: *La Crète dédalique* (Girit ve Daidalos sanatı) [1947]; *Fouilles de Xanthos* (Ksanthos kazıları) [3 cilt, P. Coupel ile birlikte, 1958-1969]; *La Naissance de l'art grec* (Yunan sanatının doğuşu) [1964]. (L)

***DE MİLLE** (Agnes), amerikalı kadın dansçı ve koreograf. — Çeşitli amerikan topluluklarında koreograf olarak çalıştı. Harkness Ballet için *Golden age* (Altın çağ) [1967] ve *A rose for Miss Emily*'yi (Miss Emily için gül) [W. Faulkner'in hikâyesinden] gerçekleştirdi. Amerikan folk geleneğini yaşatmayı aklına koyarak «Heritage Dance Theatre» adlı bir topluluk kurdu (1973). Bu topluluk başta De Mille'in yapıtları olmak üzere, Katherine Dunham ve Anna Sokolow'un yapıtlarını da sahneledi. De Mille, ayrıca *Lizzie Borden: A Dance of Death*'i (Lizzie Borden: Bir ölüm dansı) [1968] ve *Speak to me. Dance with me*'yi (De bana. Oyna benimle) [1973] yayımladı. (L)

***DEMİR** i. — ANSİKL. Coğ. *Türkiye*'de demir cevheri ve işlenmiş demir üretimi sürekli artış gösterdi; ancak, ihtiyacın karşılanmasında gene de denge sağlanamadı; nitekim 1970'te bazı demirhane ürünleri (kalıpta dövmeler), 1971'de demirhane ve çelik döküm mamulleri ihraç edildiği halde aynı dönemde ithalât tabloları şöyle oluştu: 1970'te 78 949 t pik, 155 188 t blum ve kütük, 29 730 t filmaşin, 200 487 t mamuller; hurda ve cevher olarak da, gene 1970 yılında 41 240 t demir cevheri, 76 521 t hurda, 13 922 t ferro alaşımları.

— Sanay. İhtiyacın hızla artması karşısında mevcut tesislerde genişletmeler yapıldı ve 1967'de Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel müdürlüğüne bağlı tesislerde üretim kapasitesi şu düzeye yükseldi: 960 000 t kok, 600 000 t pik, 600 000 t çelik ingot, 480 000 net hadde mamulü, 40 000 t boru, 19 000 t 60 Be sülfürik asit, 22 000 t süperfosfat, 49 000 t pik, çelik ve metal döküm, 15 000 t çelik konstrüksiyon. Bunun yanı sıra özel kesim dökümhanelerinin yıllık kapasitesi 232 500 tona, kamu kesimi pik dökümhanelerinin kapasitesi de 100 250 tona yükseldi (1973). Demir-çelik sanayiindeki en önemli gelişme ise İskenderun Demir ve

André DELVAUX:
«Un soir, un train» (1968)
Anouk Aimée ve
Yves Montand

Çelik fabrikalarının (bk. İSKENDERUN DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI, *Ek*) kurulması oldu (1975). [M]

DEMİR (İbrahim), türk tarımcısı, öğretim üyesi (Şumnu, Bulgaristan 1931). Ankara Üniversitesi Ziraat fakültesini bitirdi (1955). *Meksika buğdayı üzerinde araştırmalar* adlı eseriyle TÜBİTAK 50. yıl Cumhuriyet ödülünü kazandı. (M)

DEMİRAY (Kemal), türk dilcisi (Balıkesir 1912). Balıkesir İlköğretmen okulunu, Gazi Öğretmen okulunu ve Gazi Eğitim enstitüsünü bitirdi; Balıkesir lisesi ve Gazi Eğitim enstitüsünde öğretmenlik yaptı; Türk Dil kurumunda sözlük kolu başkanı oldu. Başlıca eserleri: *Türkçe* (Beşir Göğüş ile, 1947); *Dilbilgisi* (Beşir Göğüş ile, 1947); *Çocuk edebiyatı antolojisi* (F. Baymur ile, 1961); *Temel dilbilgisi* (1963); *Ansiklopedik türkçe sözlük* (R. Alaylıoğlu ile, 1964); *Edebiyatta türler* (1971). [M]

***DEMİRAY** (Tahsin), türk yazarı ve yayımcısı. — (öl. İstanbul 1971). Yeni eseri: *Millî eğitimimize sol akımların girişi ve öncüleri* (1967). [M]

***Demirbank.** — Sermayesi 12 milyon TL.-na; şube sayısı 23'e, personel sayısı 255'e çıktı (1974). 1974 yıl sonu bilançosuna göre 78 bin TL.lık resmî, 38 milyon 728 bin TL.lık ticarî, 16 milyon 52 bin TL.lık bankalar ve 63 milyon 373 bin TL.lık tasarruf mevduatı vardı. Aynı yıl mevduat hesabı sayısı da 1'i resmî, 5 323'ü ticarî, 24'ü bankalar ve 26 773'ü tasarruf olmak üzere, toplam 32 121'e çıktı. Banka 1974'te 454 bin TL. zarar etti. (M)

***DEMİRCİ,** Manisa iline bağlı ilçe. — 50 905 nüf., ilçe merkezi 15 038 nüf. (1975); 90 köy (1970). [M]

***DEMİRCİ,** esk. **Aruntemürlü,** Samsun ilinde, Çarşamba ilçesinin merkez bucağına bağlı muhtarlık. — 3 106 nüf. (1970). [M]

***DEMİRCİ,** esk. **Sergiti,** Urfa ilinde, Viranşehir ilçesine bağlı bucak. — 3 416 nüf., bucak merkezi 700 nüf., 3 köy (1970). [M]

***DEMİRCİOĞLU** (Halil), türk tarihçisi. — (öl. Ankara 1972). [M]

DEMİREL (Bedrettin), türk generali (Elazığ 1917). Harp okulunu (1938) ve Harp akademisini (1948) bitirdi; Harp akademisinde öğretmenlik ve Harp Tarihi dairesi başkanlığı yaptı; 1974 yılında tümen komutanlığı yaptığı sırada Kıbrıs barış harekâtı (20 temmuz) için ayrılan kuvvetlerin başına getirildi ve kolordu komutanı olarak iki barış harekâtı sırasında bu kuvvetlere komuta etti; aynı yıl korgeneralliğe yükseldi; 1975'te yeni bir göreve atanarak Kıbrıs'tan ayrıldı. (M)

***DEMİREL** (Süleyman), türk devlet adamı. — 1970'te A.P.'den ayrılarak Demokratik partiyi kuranların (bk. DEMOKRATİK PARTİ, *Ek*) şahsını hedef alan kampanyası yanında, A.P. lideri ve başbakan Demirel'in, 1968'den beri süregelen şiddet hareketleriyle de uğraşması gerekti. Sol eğilimli bu hareketlerin giderek yaygınlaşması, silâhlı tedhiş, adam kaçırma ve öldürme, banka soygunculuğu gibi eylemlere dönüşmesi sonucu, genelkurmay başkanı ile silâhlı kuvvet komutanlarının ortaklaşa düzenledikleri 12 Mart* muhtırası üzerine Demirel, başbakanlık görevini derhal ve kendi isteğiyle bıraktı (1971). Siyaset hayatının bu güç nok-

Foto. Coll. de l'artiste, Fox (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Süleyman DEMİREL

tasında Demirel, aldığı kararı partisine benimsetmek, Nihat Erim'in başkanlığında kurulan partilerüstü hükûmetin meclislerden güvenoyu almasını sağlamak, nüfuzun kötüye kullanılması türünden şahsını hedef alan yayınları göğüslemek zorundaydı. A.P.'nin 1972'deki büyük kongresinde yeniden genel başkanlığa seçilmesi, bu mücadelede başarılı olduğunu gösterdi. A.P. kongresinde birlik ve bütünlük sağlanmış, genel başkanın çevresinde yeniden birleşilmişti. Ne var ki, 1973 genel seçimlerinde Demirel'in partisi iktidara tek başına gelmesine yeter sayıda sonuç alamadı (bk. ADALET PARTİSİ, *Ek*). Çoğunluk partisi lideri sıfatıyla Ecevit'ten sonra, hükûmeti kurma görevi ana muhalefet partisi başkanı Demirel'e verildi; D.P.'nin, Demirel'in şahsına muhalefeti yüzünden hükûmet kurulamadı (1973). Aynı durumla 1974'te, Ecevit hükûmet başkanlığından istifa edince tekrar karşılaşıldı. 1975'te, Sadi Irmak hükûmeti işbaşından ayrıldıktan sonra da, D.P. aynı tutumda direnmek istedi, ama bu partiden ayrılan 9 üyenin desteğiyle Demirel, Milliyetçi cephe (A.P. - M.S.P. - C.G.P. - M.H.P.) hükûmetini kurdu (12 nisan 1975) ve dördüncü başbakanlık dönemi başladı. (M)

DEMİRHAN (Muzaffer), türk kayakçısı ve antrenörü (Gümüşhane 1932). 1948'de Türkiye birincisi oldu; 21 yıl millî takımın en iyi kayakçısı ve Türkiye şampiyonu olarak ününü korudu; dört olimpiyata katılan tek türk sporcusudur. (M)

DEMİRİZ (Hüsnü), türk botanikçisi (Niğde 1920). Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat fakültesini bitirdi; İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik ve Genetik kürsüsünde asistan, doktor (1954), doçent (1961) ve profesör oldu (1969); İstanbul Üniversitesi Fen fakültesi herbaryumunun kuruluş ve gelişmesinde yararlı çalışmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Türkiye florasına doğru* (1951); *Farmakobotanik* (1965); *Genel botanik* (2. baskı, 1969); *Türkiye'deki herbaryumların durumuna toplu bakış* (1969). [M]

C. Bayar'ın da katıldığı Demokratik partinin bir seçim toplantısında F. Bozbeyli partilileri selâmlıyor

***DEMİRKAPILAR,** Tuna ırmağının Pannonia ovalarından Karadeniz ovalarına geçtiği boğazlar. — İnşa edilen hidroelektrik santralın yıllık ortalama üretim gücü 10 TW saattir ve bu elektrik Romanya ile Yugoslavya arasında eşit olarak bölüşülecektir. (L)

***DEMİRKENT,** Artvin ilinde, Yusufeli ilçesine bağlı bucak. — 4 650 nüf., bucak merkezi 1 075 nüf., 6 köy (1970). [M]

***DEMİRKÖY,** Kırklareli iline bağlı ilçe. — 10 581 nüf., ilçe merkezi 4 100 nüf. (1975); 15 köy (1970). [M]

***DEMİRÖZÜ,** Gümüşhane ilinde, Bayburt ilçesine bağlı bucak. — 17 303 nüf., bucak merkezi 1 980 nüf., 35 köy (1970). [M]

***DEMİRSOY** (Seyfi), türk sendikacısı. — (öl. Londra 1974). [M]

***DEMİRTAŞ,** Antalya ilinde, Alanya ilçesine bağlı bucak. — 9 675 nüf., bucak merkezi Balan köyü 1 590 nüf., 19 köy (1970). [M]

***DEMİRTAŞ,** Bursa ilinde, merkez ilçesine bağlı bucak. — 9 656 nüf., bucak merkezi 3 482 nüf. (1970). [M]

***Demiryolları işletmesi** (TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLET—). — Fransız Wagons-Lits şirketince işletilen Yataklı Vagonlar işletmesi 1972'de Devlet Demiryolları'nca devralındı ve Adapazarı vagon fabrikasında yapılan yerli yataklı vagonlar kullanılmağa başladı. (M)

***DEMİRYOLU** bls. i. — ANSİKL. Demiryolu dünyada bölgeden bölgeye büyük değişiklikler gösteren bir gelişme sağladı. Sanayileşmekte olan bölgelerde, gelişmeler son derece belirgin ve kesindir. Demiryolu ağlarının çoğunu büyük ekonomik yararlar sağlayacak yeni hatlar yapımı izlemekte ve trafik düzenli bir şekilde artmaktadır. Bu durum Afrika, Güney Amerika, Asya ve özellikle de Doğu Avrupa ülkelerinde görülür. Güçlü sanayi ülkelerinde taşıma arzının gitgide çeşitlenmesi ve rekabet havasına bürünmesi karşısında demiryolları, durumlarını korumağa çalışmaktadır. Birleşmiş milletlerin son istatistikleri Doğu Avrupa ülkelerinde ve S.S.C.B.'de (yılda yüzde 5) mal taşımalarında hızlı bir artış olduğunu gösterirken, Batı Avrupa ülkelerinde hafif bir gerileme dikkati çeker. Yolcu taşıma da sanayileşme yolundaki ülkelerde hızla gelişmektedir. Ama, öbür ülkelerdeki gelişme çok zayıftır; hattâ Kuzey Amerika gibi bazı bölgelerde gerileme bile söz konusudur.

Japon demiryollarının yeni Tokaido hattı öngörülenden daha çok yarar sağlamış ve birçok başka işletmeye örnek olmuştur. Büyük hızlar için düşünülen yeni özel hat projeleri Kuzey Amerika'nın ve Batı Avrupa'nın bütün sanayileşmiş ülkelerinde incelenmektedir. Ama daha şimdiden, eldeki hatlar üzerinde, yol düzeltmeleri yapılarak ve müşterilerin gereksinmeleri iyice değerlendirilerek, daha hızlı, daha sık ve daha rahat trenler gerçekleştirilmiştir (Batı Avrupa'da Trans-Avrupa-Ekspres ağının genişlemesi, Almanya'da ve İngiltere'de kentlerarası bağlantıların sağlanması, Amerika Birleşik devletlerinde Kuzey-Doğu koridorunun açılması). Teknik alanda, demiryolu ceride aeronotik türbinin uygulanması elektriklendirilmemiş hatların işletilmesi için yeni olanaklar getirdi. Bu yeni tür cer «türbotrenler»in ortaya çıkmasına yol açtı. Bu trenlerden bazıları Kuzey Amerika'da, Avrupa'da, özellikle de Fransa'da daha şimdiden ticarî hizmete sokuldu. Ancak bu denemeler henüz sınırlıdır ve özel lokomotiflerle (otomotris vagonlar) yapılmaktadır. Trafiğin yoğun olduğu hatlara gelince, çoğu elektriklendirildi. Elektrikli cer alanındaki ilerlemeler özellikle Doğu Avrupa'da ve Asya'da gözle görülür bir nitelik taşır.

Demiryolu işletmelerinin büyük çoğunluğu, taşıma piyasasında demiryolu gelişmesi ve rolü bakımından, geleceğe belirli bir iyimserlikle bakmaktadır. Bu iyimserlik, her şeyden önce, demiryolunun bazı üstünlüklerine dayanır: kılavuzlanma, ilerlemeye karşı direncin zayıf oluşu, yüksek güvenlik, demiryoluyla taşımanın otomatikleşmeye ve verim yükselmesine elverişli oluşu. Bundan başka, kent ve sanayi çevresinin hızla gelişmesi ve yeni altyapı tesislerinin yapılmasında görülen güçlüklerin giderek büyümesi karşısında, demiryolunun üstünlükleri bir kat daha önem kazanmaktadır.

● *Türkiye* demiryollarının fizikî ve geometrik standart düşüklüğünü gidermek amacıyla 1972'de on yıllık bir master plan hazırlandı. Dış ödemeleri Dünya bankasından sağlanacak kredilerle uygulanacak planın 1973-1977 kesiminde Devlet Demiryolları'nda gerçekleştirilecek hizmetler şöyle saptandı: 1 797 km demiryolunun, 410 km'lik demiryolu üzerindeki balast ve traverslerin, 1 475 adet demiryolu makasının yenilenmesi; 122,6 km'lik varyant ve nivelet yükseltmesi; 155 km'lik istasyon hatlarının yenilenmesi ve uzatılması; 91 km'lik elektrikli tren hattının işletmeye açılması; 524 km'lik demiryolunda elektrikli sinyal sisteminin hizmete sokulması; 4 017 km'lik telekomünikasyon tesislerinin tamamlanması; 230 dizel anahat, 60 dizel manevra lokomotifiyle 300 yolcu ve 5 330 yük vagonu yapımı; 8 derayman vinci ve 5 karkürer makinesi sağlanması; fabrikalara tezgâh sağlanması; depo, revizörlük, ambar ve mağaza binaları yapımı ve bunların donatılması; gerekli gar, istasyon binalarının yapımı; Ankara garındaki tesislerin Behiçbey'e nakli.

● *Demiryollarının elektriklendirilmesi.* Haydarpaşa-Arifiye-Adapazarı hattının elektriklendirilmesinde, bunun ikinci aşaması olan Gebze-Adapazarı arasında çalışmalar sürdürüldü; Sincan-Kayaş arasında elektrikli tren çalıştırılmağa başlanarak Ankara banliyösünün elektriklendirilmesi tamamlanmış oldu (1972).

● *Yol ve inşaat.* Yol şebekesi 1973 yılı başında toplam 10 102 km'ye ulaştı. İkinci Beş Yıllık plan döneminde (1968-1972) 2,230 milyar TL.lık harcamayla şu işler gerçekleştirildi: 487,5 km'lik yolun yenilenmesi, 82 km'lik yolun elektriklendirilmesi, 441 km'lik yolda elektrikli sinyal sisteminin hizmete girmesi, 642 km'lik telekomünikasyon tesisinin işletmeye konması, 8 dizel elektrik anahat lokomotifinin ithali, 28 dizel elektrik anahat lokomotifinin kısmen yapımı ve kısmen montajı, ayrıca aynı tipte 22 lokomotifin yapımına başlanması, 8 komple elektrik lokomotifinin ithali, 2 elektrik lokomotifinin montajı ve 5'inin montajına başlanması, 10 dizel hidrolik manevra lokomotifinin yapımı ve 2'sinin yapımına başlanması, 248 yolcu vagonunun yapımı ve 50'sinin yapımına başlanması, Doğu Pakistan için ısmarlanan 77 yolcu vagonunun yapımının tamamlanması, 2 562 yük vagonunun yapımı ve 318'inin daha yapımına başlanması, müessese dışından alınan siparişler için 240 yük vagonunun yapımı.

● *Ticaret ve T.C.D.D. işletmesi varlıkları ve hizmetleri.* Sabit tesislerin değeri 3 933 713 000, liman sabit tesislerin değeri de 599 450 000 TL.na yükselerek bu iki alandaki varlığı 4 533 163 000 TL.nı buldu. Öbür varlıklarında şu değişmeler oldu: buharlı lokomotif 819; dizel lokomotif 154; elektrikli lokomotif 12; otoray 25; motorlu tren 27; elektrikli tren 30; yük vagonu 16 036; idarî hizmet vagonu 2 582; gar, istasyon ve durak 1 062; personel sayısı da 63 502'ye yükseldi.

● *Yolcu nakli ve diğer hizmetleri.* Bilet ücretlerinde ve yük taşıma tarifelerinde yapılan ayarlamalara rağmen demiryolları en ucuz taşımacı olarak kaldı, bu nedenle de yolcu ve yük taşıması sürekli olarak arttı: 1969'da 14 387 000 t, 1970'te 14 899 000 t, 1971'de 16 378 000 t, 1972'de 17 042 000 t yük; Demiryolları'yla seyahat edenler, 1973'te 3 683 000 şehirlerarasında ve 1 430 000'i şehiriçi olmak üzere toplam 5 113 000 yolcu/km'ye yükseldi; gene 1973'te 7 190 000 ton/km yük taşındı.

Bu faaliyet sonunda Devlet Demiryolları'nın 1972 sonundaki geliri 2 164 600 000 TL., gideri de 2,949 milyar TL. oldu. (LM)

Demokratik parti (D.P.), Türkiye'de siyasî parti (kuruluşu 1970). 1969 seçimlerinden sonra A.P. içinde başgösteren anlaşmazlık 1970 başında daha belirgin hale geldi. Aralarında, eski genel başkan yardımcılarından ve eski ulaştırma bakanı Sadettin Bilgiç, eski sanayi bakanı Mehmet Turgut, eski içişleri bakanı Faruk Sükan'ın da bulunduğu bir grup yeni kabinede görev

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

almamış ve genel başkan Demirel'i sürekli biçimde eleştirmeğe başlamıştı. Yeni bütçe görüşülmeğe başlandığı sırada Demirel'in muhalifleri, kalabalıkça bir grup halinde ortaya çıktılar; onlara meclis başkanı Ferruh Bozbeyli de katıldı. 1970-1971 bütçesine toplu halde ret oyu verdiler ve bütçe kabul edilmedi, Demirel hükûmeti çekilmek zorunda kaldı; ancak, görev kendisine verildiğinden Demirel yeni hükûmeti birkaç gün içinde kurdu. Bu arada, bütçenin reddine sebep olan üyeler hakkında partide disiplin kovuşturması başladı; bu işlem sonucu bir kısım üyeler partiden çıkarılırken bir kısım muhalifler de kendiliklerinden istifa ettiler. Böylelikle, sayıları 41'i bulan parlamento üyeleri Demokratik partiyi kurdular (18 aralık 1970). Yeni parti ekonomide özel kesime geniş öncelikler tanıyor, siyasî bakımdan da solu ve aşırı solu başlıca mücadele hedefleri arasına alıyordu.

A.P.'den aktardığı kadroyla Meclis'te dördüncü sırayı tutan D.P.'nin çalışma programı, daha başından itibaren lider Demirel'i yıpratmak, bir yandan da eski Demokrat parti mensuplarına siyasî haklarının geri verilmesini sağlayarak bunları kendi saflarına çekmek biçiminde belirdi. Demirel'e karşı yürütülen mücadelede bazı nüfuzu kötüye kullanma iddiaları ortaya atılarak hakkında meclis soruşturması açılması sağlandı. Ancak eski Demokrat partililerin siyasî hakları konusunda A.P. ile yarışmak söz konusu oluyordu ve bu yarışta A.P.'nin geri kalmak istemediği görülüyordu. Bununla birlikte partinin genel başkanı Ferruh Bozbeyli ve yardımcısı Sadettin Bilgiç tarafından yapılan temaslar sonunda eski cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın D.P.'ye yakınlık göstermesi sağlandı; Bayar 1973 seçimlerinde açıkça bu partiyi destekledi; kızı Nilüfer Gürsoy'un D.P.'den milletvekili seçilmesini kabul etti. Bu durum, D.P.'nin seçim sonunda parlamentoya 45 milletvekili sokmasına yardımcı oldu; parti yöneticileri özellikle A.P.'nin Meclis'te çoğunluğu kaybetmesini kendi başarıları olarak yorumladılar.

Seçim sonuçlarının getirdiği sürpriz D.P.'ye parlamentoda bir denge unsuru olma gücünü kazandırdı. Hiç bir parti, tek başına hükûmet kurmağa yeterli çoğunluğu sağlayamadığı için tasarlanan koalisyonların zorunlu ortaklarından biri olarak da bu parti ortaya çıkıyordu. Ancak, siyasî görüşlerine daha uygun düştüğü için sağcı partilere yakınlık gösteren D.P. yöneticileri A.P. ile işbirliği yapabilmek için Demirel'in saf dışı edilmesini şart koştular, 1975'te kurulan Milliyetçi Cephe hükûmetine de, pazarlıkta özel şartlar öne sürdükleri için girmediler. C.H.P.'nin önderliğinde gerçekleşen birinci koalisyonun da dışında kaldılar.

Bu iki koalisyon dönemi arasındaki hükûmet bunalımı aylarında Demokrat partililerin siyasî haklarının geri verilmesi üzerine, yeniden siyasî hayata atılmak isteyebilecek eski politikacıları kendi kamplarında toplamayı amaçlayan D.P. yöneticileri yoğun biçimde çalışmağa başladılar. Başlangıçta, biraz da Celâl Bayar'a atfen, verilen haberlerde eski demokratların D.P.'yi seçecekleri kanısı uyandıysa da, çok geçmeden eski politikacıların A.P.'ye yakınlık duydukları anlaşıldı. Bunun üzerine Celâl Bayar eski demokratları İstanbul'da, Moda Deniz kulübünde özel bir toplantıya davet ederek (24 ocak 1975) düşüncelerini açıkladı. Bayar arkadaşlarına, kendisinin yeni bir parti kurmağa ya da mevcut partilerden birine girmeğe niyetli olmadığını, herkesin bu konuda seçim yapmakta serbest olduğunu belirtti ve girecekleri partinin Atatürk ilkelerine bağlı, layikliği benimsemiş bir siyasî kuruluş olmasına dikkat etmelerini hatırlattı.

Bu toplantıdan kısa bir süre sonra Ankara'da ve İstanbul'da düzenlenen törenlerle eski demokratların kitle halinde A.P.'ye girmeleri bu partinin D.P.'ye bir tür misillemesi oldu. (Bk. ADALET PARTİSİ, *Ek.*) Nitekim, eski D.P.'nin miras ağırlığının bu tarafa geçmesi D.P.'de çözülmelere yol açtı ve Süleyman Demirel başkanlığında kurulacak dörtlü koalisyon hükûmetinin hazırlık çalışmaları sırasında, bunların güvenoyu açığını kapatmak üzere, Sadettin Bilgiç'in öncülük ettiği dokuz kişi partiden ayrıldı; bunlar A.P.'ye girmemekle birlikte oylarıyla yeni hükûmete destek oldular. Bu olaydan sonra da D.P.'den tek tek ayrılmalar oldu ve parti büyük ölçüde zayıfladı; bu zayıflama sebebiyle D.P. yöneticilerinin Celâl Bayar'a karşı cephe aldıkları, hattâ vakit vakit kendisini eleştirdikleri görüldü. (M)

***Demokrat parti.** — Demokrat başkan Lyndon B. Johnson'ın (1963-1968) ırk ayrımına karşı çıkan bir siyaset izlemesi, Demokrat partinin pek çok güneyli seçmeni kaybetmesine yol açtı; öte yandan, Vietnam savaşının sürmesi de iktisadî ve toplumsal güçlükleri artırdı. Başkan Johnson'ın 1968 başkanlık seçimlerine katılmama kararı, iki demokrat adayın ortaya çıkmasına yol açtı: Eugene McCarthy ve Robert Kennedy. Ancak, Robert Kennedy'ye ve Vietnam barışını destekleyen McCarthy'ye karşı olan Johnson ve parti örgütü, başkan yardımcısı Hubert H. Humphrey'i başkan adayı olarak desteklemeğe başladı.

Robert Kennedy'nin haziran 1968'de öldürülmesi Humphrey'in adaylığını daha da güçlendirdi. Bununla birlikte, demokratlar Vietnam barışını isteyenlerle Johnson'ın siyasetini ve Humphrey'in adaylığını destekleyenler arasında bölünmüştü. Bu bölünme, Demokrat partinin Chicago'daki kongresinde (ağustos 1968) ortaya çıkan ciddî uyuşmazlığın temeli oldu; gerçekten, de, kongre sırasında savaş aleyhtarları polis tarafından şiddet yoluyla dağıtıldı. Böylece, Humphrey demokratların resmî adayı olarak seçildi.

5 kasım 1968 seçimlerinde, cumhuriyetçi aday Richard Nixon az farkla başkanlık seçimini kazandı, ama, demokratlar Senato'da ve Temsilciler meclisinde çoğunluğu korudular. 1970'te, parti yönetimi, Lawrence O'Brien'ın eline geçti. Kennedy'lere bağlı bu siyasetçi, partinin ilerigelenleriyle, parti üyesi gençler arasındaki çatışmayı yatıştıran usta bir uzlaşmacıydı. 1970 seçimlerinde demokratlar yine başarı sağladılar: Senato'da ve Temsilciler meclisinde çoğunluğu korudular; Temsilciler meclisinde 6 sandalye daha kazandılar (189 cumhuriyetçiye karşılık 255 demokrat). Ayrıca eyalet yöneticileri seçiminde de, 2 eyalet daha kazanarak cumhuriyetçilere karşı büyük bir başarı elde ettiler. Demokrat partinin 1972'deki ön seçimlerini Güney Dakota senatörü George McGovern kazandı. Vietnam barışı ile Komünist Çin'in tanınmasını destekleyen ve Kennedy'lerin yakın dostu olan George McGovern, sonunda Demokrat partinin Miami'deki kongresinde, A.B.D. başkanlığına aday seçildi (temmuz 1972).

Başkan yardımcılığı adaylığına da Edward Kennedy'nin kayınbiraderi Robert Sargent Shriver gösterildi. 7 kasım 1972'de yapılan seçimler cumhuriyetçilerin önderi Richard Nixon için kişisel bir başarı olurken, demokratlar gerek Senato'da (43 cumhuriyetçiye karşılık 57 demokrat), gerek Temsilciler meclisinde (190 cumhuriyetçiye karşılık 244 demokrat) çoğunluğu korudular. Ayrıca eyalet yöneticileri seçiminde 31 eyalet seçimini kazandılar (cumhuriyetçiler: 50 eyalet yöneticisi). [L]

***DEMPSEY** (sir Miles Christopher), ingiliz generali. — (öl. Yattendon, Berkshire 1969). [L]

DEMUS (Jorg), avusturyalı piyanocu (Sankt Pölten 1928). Viyana şehir akademisinde W. Kerschbaumer'den (piyano), K. Walter'den (org), J. Krips'den (orkestra yönetimi), J.-N. David'den (beste) ders aldı, ayrıca Y. Nat, E. Fischer, W. Gieseking ve A. Benedetti-Michelangeli'nin derslerini izledi. 1956'da Busoni ödülünü, 1958'de Harriet-Cohen vakfı Bach madalyasını (Londra'da) aldı. O tarihten beri hem solocu, hem lied eşlikçisi olarak çalışmaktadır. Eski piyano koleksiyonu da yapan Demus, bu araçlarla birçok eseri, özellikle Beethoven ve Schubert'in eserlerini çalarak plaklar doldurdu. (L)

***DEMUTH** (Norman), ingiliz müzikolog ve besteci. — (öl. Chichester 1968). [L]

***DEMY** (Jacques), fransız sahneye koyucusu. — *Mesut günler*'den (Demoiselles de Rochefort) [1966] bu yana *Model Shop*'u (A.B.D.'de, 1968), *Eşek derisi*'ni (Peau d'Âne) [Ch. Perrault'un hikâyesinden, 1970], *le Joueur de flûte*'ü (Kaval çalıcı) [Andersen'in hikâyesinden, 1971] gerçekleştirdi. Çeşitli opera (Salzburg, 1971) ve baleleri (Paris, 1972) sahneye koydu; sonra *l'Evénement le plus important depuis que l'homme a marché sur la Lune* (İnsanın Ay'da yürümesinden bu yana en önemli olay) [1973] ile sinemaya döndü. (L)

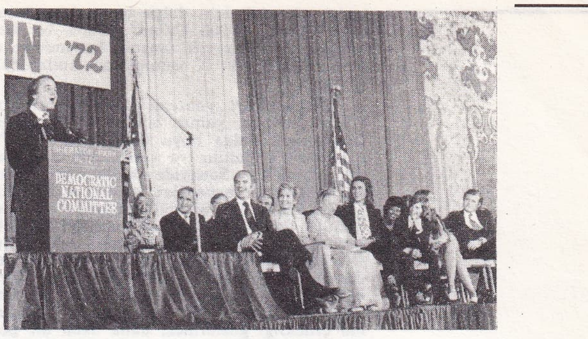

A.B.D.'de **Demokrat partinin** ulusal kongresi; kürsüde, R. Sargent Shriver; birinci sırada (solda), senatör McGovern

DENBİGH burnu, Batı Alaska'da burun. Norton Sound kıyısında. Burnun adı, M.Ö. 4000-1500 yılları arasında Bering boğazından Grönland'a kadar uzanan bölgede görülen bir tarihöncesi kültürüne verilmiştir. (L)

***DENEME** i. — Ed. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Olasılıkçı deneme,* bilinen ya da beklenen olasılıkların bağlanabildiği, çeşitli sonuçları rastlantılı olan deney: *Bir zar oyunu, zar hatalı değilse, altı sonuçtan her birinin gelme olasılığı 1/6 olan olasılıkçı bir denemedir.*

— Psikanaliz. *Gerçeklik denemesi.* Bk. GERÇEKLİK, *Ek.*

— Teknol. *Tahripsiz deneme,* malzemenin bazı belirleyici ya da durumunu parçaya zarar vermeksizin ortaya koyan deneme: *En çok kullanılan tahripsiz deneme radyografi, gammagrafi, sesüstü dalgalarla inceleme, magnetoskopi ve terletmedir.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ed. *Türk edebiyatında deneme.* Suut Kemal Yetkin'in, *Şiir üzerine düşünceler* (1969) ve *Denemeler* (1972); Mehmet Salihoğlu'nun, *Atatürkçü düşünce* (1972); Adnan Binyazar'ın, *Toplum ve edebiyat* (1973); Mehmet Doğan'ın, *Tekrarın tekrarı* (1973, Türk Dil kurumu ödülü, 1974); Oktay Akbal'ın, *Ölümsüz oyun* (1974); Vedat Günyol'un, *Devlet insan mı?* (1974); Melih Cevdet Anday'ın, *Denemeler* (1974); İlhan Selçuk'un, *Yeni krallar yeni soytarılar* (1974); Yaşar Kemal'in, *Baldaki tuz* (1974) adlı kitapları son yılların belli başlı deneme derlemeleri oldu. *Milliyet Sanat dergisi*'nin düzenlediği Deneme yarışmasında birincilik Zihni Küçümen'e, ikincilik Sait Başaran ile Tuncer Karamustafaoğlu'na, üçüncülük ise Bekir Onur ile Önder Şenyapılı'ya verildi (1975).

— Teknol. Malzemenin klasik denemeleri, incelenecek parçalardan önceden alınmış örnekler üzerinde uygulanır, dolayısıyla parçanın bozulmasına ya da tahrip edilmesine yol açar; oysa *tahripsiz deneme* parçaya bütünüyle zarar vermediği için sanayi denetimlerinde, laboratuvarda olduğu kadar atelyede, hattâ kullanılmakta olan parçalar üzerinde gittikçe daha yaygın olarak uygulanmağa başladı. Yararlandığı fiziksel özelliklerin çeşitliliği sayesinde bu denemeler çeşitli yapısal kusurları, gözeneklilik, yüzeysel ya da iç çatlaklardan gelen kusurları açığa çıkarabilir.

● *Radyografiyle denemelerde,* X ışınlı bir cihazın yaydığı ışınımları bir parçanın soğurma derecesinden yararlanılır ve böylece iç boşlukları, hava kabarcıkları, işlenmemiş döküm parçalarındaki mikroskopik çatlakları, kaynakların dalma oranını, yapının homogenliğini, bazı bakır alaşımlarında kurşun gibi bileşenlerin iyi dağılıp dağılmadığını denetleme olanağı bulunur. 300 kV gücünde bir üretecin gerilimiyle katman üzerinde yaygın radyometalografi teknikleri, yaklaşık 50 mm kalınlıktaki çeliği inceleme olanağını verir. 500 mm çelik kalınlığına

Foto. Gamma (LAROUSSE)

kadar ulaşmak için dalga boyu daha kısa, daha dalıcı, 30 000 kV'un altında bir betatronla (indüklemeli tanecik hızlandırıcısı) elde edilmiş sert X ışınımlarını kullanmak gerekir.

● *Gammagrafi yöntemi* de tıpkı radyografiye benzer, yalnız bildiğimiz X ışımaları yerine, dalga boyu daha kısa olan Y ışınımları kullanılır ve çeliğe 200 mm kadar dalabilir. Sanayide kullanılan yapay radyoelement kaynakları kobalt 60 ve iridyum 192'dir. Bu tekniğin radyografiye üstünlüğü daha basit olması, daha iyi bir dalma sağlaması ve daha ucuza gelmesidir. Üstelik kaynağın elle kullanılabilmesi nedeniyle bu teknikten şantiyede de yararlanılabilir. Buna karşılık elde edilen görüntülerin kalitesi bakımından iyi bir ayarlama esnekliği göstermez, daha uzun bir poz süresi gerektirir ve personel için çok daha ciddî korunma tedbirlerini zorunlu kılar. Bu teknikten özellikle döküm parçalarının, çelik fabrikası merdanelerinin ve nispeten hacimli parçaların (vana gövdeleri, pompa gövdeleri, nükleer reaktör elemanları v.b.) denetiminde yararlanılır.

● *Sesüstü dalgalarla deneme,* özellikle çatlakların, gözeneklerin, iç tıkanıklıkların ya da kaplanmış veya kaynak yapılmış iki yüzey arasındaki ayrılmanın tespitinde yararlıdır. Bu alanda iki yönteme başvurulur: *iletim yöntemi*'nde parçanın bir yüzeyine bir verici, karşıt yüzeyine de bir alıcı yerleştirilir; malzeme içindeki her kesinti, her tıkanıklık sesüstü dalga demetinin iletimini bozar.
Yansıma ya da *yankı yöntemi*'nde, parçanın bir yüzeyi üzerinde yayımlanan ve aynı yüzey üzerinde alınan sesüstü dalga demetinin yansımasıyla dönüş süresi hesaplanır; sesüstü demeti bir kusurun üzerinden yansıyacağı için, kusurun yeri demetin kesin eğik gelişiyle saptanabilir. Sesüstü dalgalarla sondaj, demir-çelik metalürjisinde (saçlar, merdaneler, çubuklar), kaplama, burma ya da kaynaklı ürünler metalürjisinde otomatik denetim yöntemlerinin uyarlanmasına imkân verir. Bu denetim özellikle hat üzerinde yer değiştiren bir donanım yardımıyla demiryolu raylarının sürekli gözden geçirilmesinde uygulanır. Reaktör çubuklarını kılamak için kullanılan nükleer alaşımdan tüpler de sesüstü sondajıyla denetlenir.

● *Magnetoskopiyle deneme,* bir metal veya magnetik demir alaşımındaki her çatlağın, boşluğun ya da yöresel heterogenliğin, parça magnetik alan içine konduğu zaman, geçirgenliği değiştirmesi olgusuna dayanır; kusurlar alanın kuvvet çizgilerini saptırır ve parçanın yüzeyinde saptanabilecek magnetik bir kaçak doğurur. Bu kaçak parçanın yüzeyine ince magnetik toz dökülerek görünür hale getirilir; bunun için ya magnetik toz parça yüzeyine püskürtülür ya da parça bu tozu asıltı halinde taşıyan uygun bir sıvıya daldırılır. Magnetoskopi, özellikle yüzey katmanlarındaki çatlakların (vagon makaslarında yorgunluktan doğan çatlaklar) bulunmasında yararlıdır.

● *Terletme yöntemi,* parçaların yüzeyine vuran çatlak ve çukurları bulmağa olanak verir; parçanın temiz yüzeyi, çatlaklardan sızabilen renkli bir sıvıyla (petrol türevi) kaplanır; sıvının fazlası atıldıktan sonra açınlayıcı bir ürün (talk). kusurları görünür hale getirir. Daha kesin bir sonuç almak için, ıslatıcı gücü çok yüksek flüorışıl bir sıvı kullanılır ve parça kurutulduktan sonra morötesi ışıma (siyah ışık) altında incelenir. Bu yöntemin değişik bir biçimi, incelenecek parçayı, çatlaklara basınç altında giren toryum tuzunun radyoaktif çözeltisine daldırmaktır; çatlaklardan gelen sıvı iyon sayacıyla saptanır. Çok özel bazı durumlarda (parça kesinlikle geçirimsizdir ve çok pahalıdır) ince çatlaklar ve gözenekler parçanın üzerine helyum gönderilerek bulunur; helyum kaçakları bir kütle spektrografisiyle çözümlenir.

● *Elektromagnetik indükleme denemeleri,* elektriksel iletkenlik ya da magnetik geçirimlilikten yararlanılmasına göre iki tiptir. İletkenlik, indükleme bobini içinden geçen parça yüzeyinde doğacak Foucault akımları yardımıyla çözümlenir; bu yöntem çubuk, boru ve tellerin 1 ile 2 m/saniye hızla geçirilerek denetlenmesine özellikle elverişlidir. Bir ölçekle karşılaştırarak ya da histerezis çevrimini kaydederek geçirimliliğin ölçümü, gerek farklı bileşimlerde, gerek farklı yapılarda (pişirilmiş, işlenmiş) çeliklerin ayrılmasına olanak verir.
Çok özgül ve sınırlı uygulamalar için «tahripsiz» diye nitelenen başka deney yöntemleri de vardır: X ışınlarının kırınımından yararlanarak bileşenlerin billûrsal tabiatını belirleyen radyokristalografi; elektrolizle yörel cilâlama tekniğine göre uygulanan ve plastik bir vernikle elde edilen bir tepki yardımıyla ilgili yüzeyi mikroskopta incelemeğe imkân veren «tahripsiz» metalografi; hizmete girecek parçalarda yerel gerilimlerin bulunup bulunmadığını gerilim mastarları ya da çatlayan vernikler tekniğiyle ortaya çıkaran ekstansometri. (LM)

Catherine DENEUVE

Deneme lisesi, ortaöğretimdeki program değişikliklerinin deneme niteliğinde uygulandığı, lise düzeyinde okul. İlk lise 1965-1966 öğrenim yılında, Ankara'da, Bahçelievler'de açıldı. Müfredat programında fen derslerine ağırlık verilirken modern matematik okutulması, öbür fen derslerinde de, o daldaki yeni gelişmelerin ve bunların gerektirdiği öğretim yöntemlerinin uygulanması öngörüldü. Alınan sonuçlar olumlu bulunduğu için 1967-1968 öğretim yılından itibaren kademeli olarak başka illerdeki liselerde de ve yalnız fen derslerinde benzer programların uygulanmasına başlandı. 1973'te bütün Türkiye'de 101 lise ve 90 ilköğretmen okulu bu öğretim düzenine sokuldu. (M)

DENEUVE (Catherine DORLÉAC, **Catherine** — denir), fransız kadın sinema oyuncusu (Paris 1943). Tiyatro sanatçısı bir ailenin kızıdır (babası yabancı filimlerin seslendirilmesinde uzmanlaşmış bir oyuncudur). Sinemaya *les Petits Chats* (Küçük kediler) [J. Villa'nın, 1959] ile başladı, ama filim piyasaya çıkarılmadığından bu parlak bir başlangıç olmadı. 1960'ta kardeşi Françoise Dorléac'ın başoyuncu olduğu *Les portes claquent*'da (Çarpan kapılar) [J. Poitrenaud'nun] göründü ve *Le Vice et la vertu*'de (Roger Vadim'in, 1962) ilk önemli rolünü oynadı. *Şerburg şemsiyeleri* (Les Parapluies de Cherbourg) [J. Demy'nin, 1963] ile üne kavuştu. Başlıca filimleri: *Répulsion* (İğrenme) [R. Polanski'nin, 1964]; *La vie de château* (Şato hayatı) [J.-P. Rappeneau'nun, 1969]; *Les créatures* (Yaratıklar) [A. Varda'nın, 1965]; *Mesut günler* (Les Demoiselles de Rochefort) [J. Demy'nin, 1966]; *Belle de four* (Gündüzsefası) [L. Bunuel'in, 1967]; *Benjamin* (Benjamin ou les mémoires d'un puceau) [M. Deville'in, 1968]; *Bana sevdiğini söyle* (Folies d'avril) [S. Rosenberg'in, 1969]; *Evlenmekten korkmuyorum* (La Sirène du Mississippi) [F. Truffaut'nun, 1969]; *Seni sevmeyeceğim* (Tristana) [L. Bunuel'in, 1970]; *Çılgın fahişe* (Liza) [M. Ferreri'nin, 1973]; *Évenement le plus important depuis que l'homme a marché sur la Lune* (İnsanın Ay'da yürümesinden bu yana en önemli olay) [J. Demy'nin, 1973]. Ayrıca, Catherine Deneuve, *Şerburg şemsiyeleri* (1963), *La vie de château* (Şato hayatı) [1965] ve *Benjamin* (1968) adlı filimleriyle üç kere Louis-Delluc armağanı kazanmış tek fransız kadın oyuncudur. (L)

***DENGE** i. — Ekonom. *Ekonomik denge.* Bk. ANSİKL. || *Ödemeler dengesi.* Bk. ANSİKL.
— Kim. *Kimyasal denge.* Bk. ANSİKL.
— Toplum psikol. *Denge kuramı,* kişinin davranış düzenini durağan bir durum olarak tanımlayan Fritz Heider'in öne sürdüğü kuram. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. Ekonom. *Ekonomik denge,* çevresinde ekonomi kuramının geliştiği bir merkezî kavram olarak kabul edilir. Terimin günlük anlamında, dengeli ekonomi, belli bir derecenin üstünde herhangi bir önemli iktisadî karışıklığın ortaya çıkmadığı ekonomidir. İşsizlik, ödemeler dengesindeki önemli ve uzun bir açık, ağır bir enflasyon, toplumsal güçlükler getiren çok düşük ücretler ekonomik dengesizliğin çeşitli biçimleridir.
Ekonomi dilinde «ekonomik denge» terimi, gerçekte, pek çok anlamda kullanılır. İlk olarak, denge düşüncesi iki büyüklük arasındaki matematiksel eşdeğerlik düşüncesi şeklinde kabul edilebilir: böylece, arz ve talep «dengesi», kullanma dengesi, dış ticaret dengesi meydana çıkabilir. İkinci olarak, Birinci Dünya savaşından önce, liberal kuram, serbest rekabet kurallarına uyulursa ekonomik dengenin kendi kendini koruyacağını ileri süren bir genel kural ortaya atmıştı. Bu denge malların ve hizmetlerin fiyat ve miktarlarıyla ilgiliydi; ayrıca bu, temel denge unsuru olan tüketimin en üst düzeyde karşılanması yollarının araştırılmasıydı. Lozan okulu (Walras, Pareto), kendisini iktisadî karışıklık nedenlerine karşı savunarak bu kavramı genel ve kararlı bir ekonomik denge şeklinde açıklamağa çalıştı. Üçüncü anlamıyla, yeni yazarlarca bir amaç olarak kabul edilen ekonomik denge daha izafî bir nitelik kazanmıştır. Çoğu kere, ancak kısmî veya geçici dengeden söz edilmektedir. Üstelik bu denge artık kendi kendine oluşmamaktadır: dengeye ulaşmak için belirli bir iktisat siyaseti zorunludur (sözgelimi Keynes okuluna göre devletin piyasaya para sürmesi [para emisyonu] tüketim dengesine veya tüketime ulaşılmasını sağlar). Günümüzde kabul edilen dengeler, artık Walras'ın dengesi gibi durağan değil «uyumlu kalkınma» (F. Perroux) dengeleridir. Bu kalkınma, yazardan yazara değişen ekonomik modellerle belirlenmiştir: J. R. Hicks, R. Harrod, E. D. Domar kuramsal dengeli kalkınma şemaları yapmışlardır.
Kalkınma döneminde, denge sorununun verileri değişir: gerçekte kalkınmanın devamı, zaman çizgisi üzerinde birbirini aralıksız olarak izleyen noktalarda, hareket halinde bir dengenin sürdürülmesi şartına bağlıdır. Buna karşılık, artık kalkınma sorunları ile denge sorunları birbirine sıkıca bağlı olduğuna göre, dengenin sürdürülmesi için kalkınmanın sona ermesi kaçınılmaz olacaktır. Bu durum, kalkınma amaçlarının plan tarafından tespitinde, para ve finansman durumunu düzenlemeyi amaçlayan siyasetin belirlenmesinde ortaya çıkar.

● *Ödemeler dengesi.* A.B.D.'nin ödemeler dengesindeki açığın sürüp gitmesi uluslararası para sorunlarının en önemli temel olaylarından biridir. A.B.D. dış borçları 1967 ile 1972 kasımı arasında 35,6 milyar dolardan 82 milyar dolara yükselmiştir; bunun en önemli bölümünü, özellikle dolar kurunun düşmesini önlemek için 1970'ten beri etkin bir biçimde müdahale eden yabancı merkez bankalarına olan borçlar meydana getirir. Yüzyılın başından beri A.B.D. ilk olarak 1971'de ticaret açığıyla karşılaştı (2 milyar dolar); 1972'de bu açık 6,4 milyarlık rekor bir artış kaydetti. 1971'in sonunda, A.B.D., dış hesapların gerçek durumunu daha doğru bir biçimde yansıtan ve Avrupa tekniğine yaklaşan yeni bir ödemeler dengesi kabul etti. Bundan sonra Ticaret bakanlığı iki denge yayımladı: 1. kamu sermayesinin ve özel sermayenin uzun vadeli günlük ödemelerinde ve hareketlerinde borçlanmayı serbest bırakan *temel dengesi;* 2. likit olmayan sermaye hareketlerini, D.T.S.'nin yanlış ve geç uygulanmasını, buna ödenek ayrılmasını da katarak temel dengesinden itibaren elde edilen ***net likiditeler dengesi.*** Yabancı para yetkililerinin ciro edilemeyen uzun vadeli alacaklarını ve özel kesimin kısa vadeli likit alacak ve borç farklarını hesaba katmayan bu denge eski likidite dengesinden farklılıklar gösterir.
— Kim. *Kimyasal denge.* Bir A_1, A_2 ... cisimler sistemini geliştiren,

$$\alpha_1 A_1 + \alpha_2 A_2 + \ldots \rightarrow \alpha'_1 A'_1 + \alpha'_2 A'_2 + \ldots$$

denklemli bir kimyasal tepkime, her an kendi ilerleme derecesiyle belirtilebilir:

$$\xi = \frac{(n_1)_0 - n_1}{\alpha_1} = \frac{(n_2)_0 - n_2}{\alpha_2} = \ldots = \frac{n'_1 - (n'_1)_0}{\alpha'_1} = \frac{n'_2 - (n'_2)_0}{\alpha'_2} = \ldots$$

burada $(n_1)_0$... başlangıç molgramlarının sayıları, n_1... göz önüne alınan anda farklı cisimlerin molgram sayılarıdır. Sistemin bir durumundan sonsuz yakın bir sonraki durumuna kadar ξ, $d\xi$ kadar büyür:

$$d\xi = -\frac{1}{\alpha_1} dn_1 = -\frac{1}{\alpha_2} dn_2 = \ldots = \frac{1}{\alpha'_1} dn'_1 = \frac{1}{\alpha'_2} dn'_2 = \ldots$$

Dışarıyla ısı ve iş değişimlerinin tersinir

Foto. A. Bilet-Rapho (LAROUSSE)

olduğu düşünülse bile, sistemin kimyasal tepkimeyle evrimi tersinmez bir evrimdir: tersinmezlik sistem içinde kimyasal enerji dönüşümünden ileri gelir; bu dönüşümün süreci, tersinmezliğiyle Joule elektrik etkisini veya mekanik sürtünmelerin sürecini andırır; sonuç olarak bir entropinin yaratılması söz konusudur. ξ'nin $d\xi$'ye yükseldiği süre içinde, sistemin entropi artışı (cebirsel artış), $dS = \frac{dQ}{T} + \delta S_{irr}$'dir; denklemde dQ, dışarıyla değiştirilen ısı miktarı, δS_{irr} de evriminin tersinmezliğinden doğan entropidir.

Bu haldeki sistemin $\mathcal{A}$ *kimyasal ilgisi* Donder'e uygun olarak, $\mathcal{A}\,d\xi = T\,.\,\delta S_{irr}$ formülüyle tanımlanır. Sistemin serbest entalpisi $G = H - T\,.\,S$ ele alınırsa ve, uygulamada önemli olduğundan, p sıcaklığı ve T basıncının sabit olduğu düşünülürse, $dH = dQ$ olmak şartıyla $d\xi$'ye karşılık düşen $dG = dH - T\,.\,dS$ elde edilir; buradan $dG = -\mathcal{A}\,d\xi$, yani

$$\mathcal{A} = -\left(\frac{\partial G}{\partial \xi}\right)_{p,T} \text{ sabitler}$$

çıkarılır. Sistemin kendiliğinden geçireceği her evrimde, T ve p sabitli G termodinamik potansiyelinin azalmak zorunda olduğunu biliyoruz: tepkimenin durması ve dolayısıyla bunun yol açtığı kimyasal denge G'nin minimumuna, yani

$$\mathcal{A} = -\left(\frac{\partial G}{\partial \xi}\right)_{p,T} = 0 \text{ 'a}$$

tekabül eder. İşaret edelim ki ξ, molgramların sayılarıyla uyumlu bir değişimle artar; dolayısıyla

$$\mathcal{A} = -\left(\frac{\partial G}{\partial n_1}\cdot\frac{dn_1}{d\xi} + \ldots\right) = \frac{1}{n_1}\left(\frac{\partial G}{\partial n_1}\right)_{p,T} + \ldots - \frac{1}{n'_1}\left(\frac{\partial G}{\partial n'_1}\right)_{p,T} - \ldots$$

elde edilir; bunun

$$\mathcal{A} = \sum \alpha_i \mu_i - \sum \alpha'_i \mu'_i;\quad \mu_i = \left(\frac{\partial G}{\partial n_i}\right)_{p,T}$$

biçimindeki yazılışı, Gibbs'in bir deyimine göre karışım içindeki i'nci bileşenin *kimyasal potansiyeli*'dir.

O halde kimyasal dengeyi veren denklem

$$\text{Log}\,K(T) = \sum \alpha_i \mu_i - \sum \alpha'_i \mu'_i = 0$$

şeklinde yazılır. Sistemin, tükel gazlar karışımından oluştuğu özel durumda (ki kuramsal bakımdan önemlidir) her gazın kimyasal potansiyeli.

$$\mu_i = RT\left[\text{Log}\frac{p_i}{p_0} + \varphi_i(T)\right]$$

biçimini alır; burada p_0, genellikle bir sm olarak alınan karşılaştırma basıncı, p_i de karışımdaki i'nci gazın kısmî basıncıdır; o zaman kimyasal denge koşulu,

$$\sum \alpha_i \varphi_i - \sum \alpha'_i \varphi'_i$$

yalnız T'nin fonksiyonu olmak üzere

$$\mathcal{A} = RT\left[-\text{Log}\frac{p_1'^{\alpha'_1}\cdot p_2'^{\alpha'_2}\ldots}{p_1^{\alpha_1}\cdot p_2^{\alpha_2}\ldots} + \text{Log}\,K(T)\right] = 0$$

şeklinde yazılır. Genellikle şu ifade kullanılır:

$$\frac{p_1'^{\alpha'_1}\cdot p_2'^{\alpha'_2}\cdot\ldots}{p_1^{\alpha_1}\cdot p_2^{\alpha_2}\cdot\ldots} = K(T).$$

Bu ifade, bir tükel gazlar sistemi için *kütle etkime kanunu*'dur ve tepkimenin çok özel birkaç hali için önce Guldberg ve Waage tarafından önerilmiştir.

Dengenin yer değiştirmesi. Gerçekleştiği varsayılan bir dengeden itibaren, basınçta veya sıcaklıkta ya da karışımın bileşiminde küçük bir değişimle bu olay meydana gelebilir; yerdeğiştirmenin yönü, önceki değişimlerin her biri için tahmin edilebilir: bunun için $\mathcal{A} = 0$ için kısmî türevlerin işareti incelenir:

$$\left(\frac{\partial\mathcal{A}}{\partial p}\right)_{T,n_i},\ \left(\frac{\partial\mathcal{A}}{\partial T}\right)_{p,n_i},\ \left(\frac{\partial\mathcal{A}}{\partial n_i}\right)_{T,p,n_{j\neq i}}$$

Tükel gazlar arasındaki bir tepkimede özellikle $\mathcal{A} = 0$ için

$$\mathcal{A} = 0:$$

$$\left(\frac{\partial\mathcal{A}}{\partial p}\right)_{T,n_i} = RT\frac{\sum\alpha_i - \sum\alpha'_i}{p},\ \left(\frac{\partial\mathcal{A}}{\partial T}\right)_{p,n_i} = \frac{\Delta H}{T}$$

ifadesi bulunur. O halde bir dengeden itibaren basınç $dp > 0$ kadar artırılır ve sıcaklık ile sistemin bileşimi sabit tutulursa, sistemde bir «sıkışma» hali elde edilir; bu sistem için kimyasal ilgi artık sıfır değildir,

$d\mathcal{A} = \left(\frac{\partial\mathcal{A}}{\partial p}\right)_0 dp$ değerini alır; o andan itibaren kimyasal sıkışma kaldırılırsa, $d\mathcal{A} > 0$ ise, yani $\sum\alpha_i - \sum\alpha'_i > 0$ ise A'lar A''lere, ters halde A''ler A'lara doğru evrim geçirir; böylece Le Chatelier kanununa tekrar varılır: T sabitli bir basınç artışı, molgramı azaltan tepkime yönünde bir evrime yol açar.

Aynı şekilde $\left(\frac{\partial\mathcal{A}}{\partial T}\right)_0 = \frac{\Delta H}{T}$ yardımıyla, bir dengeden hareketle sabit basınçta sıcaklığın yükseltilmesinin, ΔH'ın pozitif olduğu (ısıalan tepkime) bir tepkime aracılığıyla bir evrime yol açacağı görülecektir: bu olayda Van't Hoff kanunu geçerlidir.

— Toplum psikol. *Denge kuramı*'nda Heider'in incelediği davranışlar, yükleme* (*Ek*) dolayısıyla tanımladığı öğelere (nedensel birimler) ilişkindir. Burada söz konusu olan öğe kişinin çevresini betimlemesi öğesidir. Betimleme öğelerinden her biri olumlu ya da olumsuz bir davranışa konu olabilir. Bu bize, olumlu ya da olumsuz olabilen L (*Like* = hoşlanmak) işaretli ilk ilişkiyi verir. Öte yandan bu ilişkiler birbirine bağlı ya da bağlantısız olabilir. Beğendiğim bir araba benim malım olabilir ya da olmaz. Bu ikinci ilişki U (*Union* = birlik) işaretlidir. Bu da ya olumlu, ya olumsuzdur. Bu iki ilişki kişiye (p = personne) göre tanımlanır. Yani söz konusu öğeler onun birleştiği ya da birleşmediği, sevdiği ya da sevmediği, yahut bir başka kişinin birleştiğini ya da sevdiğini sandığı öğelerdir. Denge bu ilişkilere dayanılarak tanımlanabilir.

— Kişi (p) sevdiği öğelerle (o) birleşmiş ise (pL + o ve pU + o) durum dengeli, sevmedikleriyle birleşmiş ise (pL — o ve pU — o) değildir. Satın alamadığım arabayı sevmiyorsam ya da malım olan arabayı sevmiyorsam her şey yolundadır;

— birçok öğe birleşmişse (sözgelimi, xU + y) ve kişi onlar karşısında aynı davranışı gösteriyorsa (pL + x ve pL + y, yahut pL — x ve pL — y), sözgelişi komşumu (x) ve karısını (y) sevmiyorsam (xU+y ve pL — x ve pL — y) ya da her ikisiyle iyi ilişkiler içindeysem (xU + y ve pL + x ve pL + y) durum dengelidir. Karısına üzüntü vermeden adamla anlaşıyorsam (xU + y ve pL + x ve pL — y) ya da bunun tersi ise durum aynı olmayacaktır.

Bu kuram, aralarında D. Cartwright ile F. Harary'nin de (1956) bulunduğu birçok yazarca biçimlendirildi; bu da ona genelleşme olanağı sağladı. Bundan başka Heider'in çalışmaları, iç denge uygunluğu fikrinin yer aldığı sosyal psikolojide pek çok modele kaynak oldu.

Gerçek gruplarda denge kuramını doğrulamak amacıyla yapılan deneyler onu dilimlere ayırma olanağını vermedi. Tersine ilişkileri tasarlaması istenen itibarî grupları kullanan deneyler, olayların yaklaşık olarak yüzde 80'inde dengenin örgütlenme kuralı olarak hizmet gördüğünü gösterdi.

Burada betimlemeler söz konusudur; bu da kısmen Heider'in modelini öznenin «yaşama alanı» ile sınırlandırma kaygısıyla ilgilidir. En iyi bilinen deneyler kişiler arasındaki dostluk ilişkileri üstünde yapılmıştır. Öznelerden bir kişiler topluluğundaki üyeleri birleştiren ilişkileri öğrenmesi istenir. Bunun için klasik «ikili öğrenme» yöntemine başvurulur. Grup (itibarî) çiftlere ayrılır; özne bunları birleştiren ilişkiyi («dostluk» ya da «dostluk değil») öğrenmelidir. Grup, dengeli değilse, yanlışlık çok artar. Bir başka yöntem, grupta mevcut ilişkileri, bir kısmını özneye verdikten sonra özne ile tamamlamağa dayanır (tümleme yöntemi). Örnek: Ali ile Mehmet, Ali ile Hasan dosturlar. Ali ile Ahmet dost değildirler. Şimdi Mehmet ile Ahmet'in, Hasan ile Ahmet'in, Mehmet ile Hasan'ın dost olup olmadıklarını söylemek gerek. Mehmet ile Ahmet, Hasan ile Ahmet dost değil de, Mehmet ile Hasan dost ise cevaplar dengelidir. Burada bir yanda Ahmet, öbür yanda öteki üç kişi olmak üzere iki ayrı grup vardır. «Dostumun dostu benim de dostumdur» cümlesi denge kuramına en iyi örnektir. (L)

***DENGELEYİCİ** i. — Mat. *Bir G grubunun uygulandığı E cümlesinin bir a elemanının dengeleyicisi,* G'nin, *a*'yı değişmez kılan elemanlarından oluşmuş bir G_a alt grubu. (L)

***DENGELİ** sıf. — Metalürji. *Dengeli sıkıştırma,* madensel tozları, şekil değiştirebilir kalıbın çevresinde dolaştırılan bir akışkanın etkisiyle aynı anda bütün doğrultularda eşit bir basınç uygulayarak sıkıştırma olanağı veren yöntem.

— ANSİKL. Tozlar metalürjisinde, elde edilecek parçanın biçimi madensel tozları sert bir kalıp içinde sıkıştırarak sinterlemeye elverişli olmadığı zaman, böyle bir parçanın her noktasında homogen bir yoğunlaşma sağlamak için *dengeli sıkıştırma* yöntemine başvurulur. Madensel toz, elde edilecek parçanın biçiminde hazırlanmış, kauçuktan esnek bir kalıbın içine koyulur. Delikli ve esnek bir altlık yardımıyla sabit tutulan bu kalıp, basınçlı akışkanın devrettiği bir kabın içine yerleştirilir. Böylece sıkıştırma basıncı, kauçuk kalıp aracılığıyla madensel toza her yönden iletilir. Yalnız, tozun içinde bulunan ve yer yer küçük kesecikler oluşturarak basınç iletimini engelleyen havanın daha önceden boşaltılması gerekir. Sanayide uygulaması büyük bir özen ve dikkat isteyen bu teknik, özellikle sıkıştırılması güç tozların (sert maden tozları, seramik tozları), silindir biçiminde uzun parçaların ve biçimi klasik sıkıştırmaya pek elverişli olmayan bazı parçaların (içi oyuk, kesiti daralan parçalar) yapımında kullanılır. (L)

***DENGESİZLİK** i. — Dy. «Boji kritik hızı» olarak adlandırılan belli bir hızdan sonra demiryolu taşıtlarının bojilerinde görülen ve taşıtın mekanik özelliklerinden veya yuvarlanma organlarının aşınmış olmasından ileri gelen salınım olayı.

— ANSİKL. Yol üzerinde enlemesine büyük zorlamalar doğuran *boji dengesizliği* tren trafiği için tehlikelidir. Bir bojinin kritik hızını öngörmeyi, onu trafik hızının ötesinde tanımlamayı sağlayan bilgiler sayesinde bu tehlike modern taşıtlarda sıfıra indirilmiştir. (L)

DENHAM (Serge), rus asıllı amerikalı işadamı (Moskova 1897 - New York 1970). Monte-Carlo Rus balesinin kurucularındandır (1938); 1963'te balenin ortak yöneticiliğini üstüne aldı. Leonide Massine'in işbirliği ve Monako prensi Rainier III'ün yardımıyla baleyi dağıldıktan üç yıl sonra yeniden örgütledi (1966). Topluluğun Maria Swoboda tarafından yönetilen okulunu kurmuştu. (L)

***DENİZ** i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Deniz havacılığı.* 1960-1970 yıllarında deniz kuvvetleri hava güçlerini arttırmak için çok büyük bir çabaya girdi. Artık denizde harekâtı yürütmek için havaalanına hâkimiyetin hayatî önemi ortaya çıktı. Bu çaba birçok uçak gemisinin (1972'de denize indirilen amerikan nükleer uçak gemisi *Nimitz,* 1967 ve 1968'de hizmete giren rus helikopter gemileri *Moskva* ve *Leningrad,* 1973'te denize indirilen sovyet uçak gemisi *Kiev*) yapılmasına, gemilere yüklenen uçak tiplerinin çoğaltılmasına ve karada üslenen uçakların iyileştirilmesine yol açtı.

Amerikan deniz kuvvetleri 1961'den bu yana yüz kadar her tip uçak (avcı, hafif ve ağır bombardıman, keşif, radarla gözetim) ve irtibat helikopterleri taşıyan ağır uçak gemileri (bk. UÇAK* *gemisi, Ek*) yaptı. Vietnam savaşı, kara harekâtlarını desteklemek-

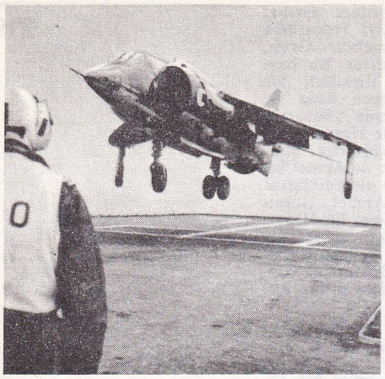

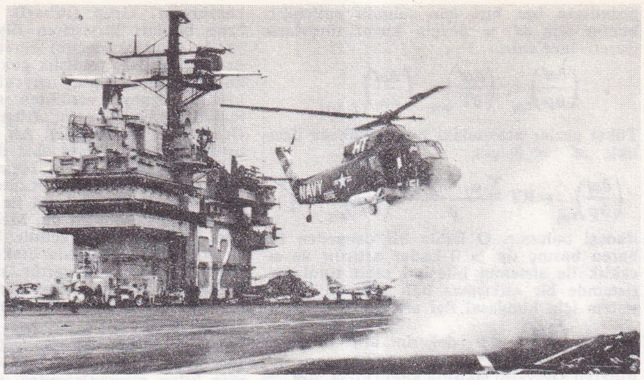

deniz havacılığı solda, İngilizlerin «Harrier» tipi tek reaktörlü, kısa iniş ve kalkışlı (STOL) Hawker-Siddeley avcı bombardıman uçağı; sağda, denizaltılara karşı savaşta ve kurtarma işlerinde kullanılan «Seaspriter» tipi fairchild-Hiller helikopteri

te ağır uçak gemilerinin stratejik ve taktik bakımdan önemini ortaya koydu.

Gemilere yüklenen uçaklarda gerçekleştirilen gelişmeler özellikle menzil ve silâh yeteneklerinde etkili oldu (tam yüklü 15 ton çeken ve 4,5 ton silâh donanımı taşıyan amerikan «Corsair A-7-A»ları); Kraliyet Deniz kuvvetleri ise, küçük boyutlu platformlarla yetinen kısa ya da düşey kalkışlı uçaklarla (bk. STOL, *Ek*) ilgilendi. Menzilleri henüz sınırlı olan bu uçakların (ingiliz «Harrier» tipi) deniz havacılığına yeni olanaklar getirdiği kuşkusuzdur. Gerçekten bunlarla şu ana kadar helikopter*lere (*Ek*) ayrılmış pistsiz birçok gemi donatılabilir. Öbür yandan helikopterlerin kullanılışı da genelleştirilmiştir. Birçok suüstü gemisi bunlarla donatılmıştır (sözgelimi, 1972'de denize indirilmiş *Tourville* tipi yeni fransız firkateynlerine yerleştirilen ve 1970'te deneyden geçmiş ingiliz-fransız yapısı «Lynx WG 13» helikopterleri). Bu klasikleşen irtibat ve geri hizmet görevleri dışında helikopterler denizaltılara karşı savaşta, deniz üstü savunmada, radar gözetiminde ve indirmede kullanılır.

Karada üslenmiş deniz havacılığı da dikkati çeker şekilde güçlendirildi. Havadan denize füze taşıyıcıları, sovyet «TU 22» bombardıman uçakları ve denizaltılara karşı savaş uçaklarının hizmete girişi (Fransa'da «Atlantic» tipi, Amerika Birleşik devletlerinde ve İngiltere'de «Orion») bunu gösterir. Bu uçakların menzilleri büyütüldü ve silâh kapasiteleri geniş ölçüde arttırıldı. (L)

***DENİZALTI** blş. i. Ask. denizc. — ANSİKL. 1970 yılı başında hizmette olan *denizaltı*'lar aşağıdaki büyük kategorilerde toplanır:

● *Balistik füzeatar denizaltılar* çokluk nükleer yakıtlıdır ve nükleer başlık takılabilen denizaltından fırlatılabilecek uzun menzilli 8 ilâ 16 füzeyle silâhlandırılmıştır. Görevi özellikle stratejik caydırma olan bu büyük denizaltı tiplerinin su altında yaklaşık tonajı 10 000 tondur. İtici cihazlarının sessiz çalışması, yerlerinin tespitini çok güçleştirir. Kullanılmaları savunma siyasetinin en üst düzeyinde yer alan bu denizaltılar, caydırma siyasetinin bir tür mutlak silâhı olmak eğilimindedir. Menzilleri arttırılan füzeleri, M.R.V. ve M.İ.R.V. tipi birçok başlık takılarak güçlendirilmiştir. (Bk. FÜZE, *Ek*.) 1974'te *amerikan* deniz kuvvetlerinde «Polaris A 3», «Poseidon» gibi SLBM füzeleriyle donatılmış bu tipten 41 denizaltı vardı. 1973'te kongre *Trident* tipi (su altında yaklaşık 16 000 ton) 25 denizaltının yapımına izin verdi; bunlar 24 tane 9 000 km menzilli («ULSM*» [*Ek*] denilen sistem) «Perseus» SLBM füzeleriyle donatılacaktı. Aynı tarihte dünyada birinci sırayı alan *sovyet* denizaltı filosunda stratejik füzeatar 50 denizaltı vardır; bunlardan 33'ü *Y* serisinden (su altında 9 000 ton ve 30 mil, 2 700 km menzilli 16 «S.S.N.6» füzesi) ve 9'u yeni *D* tipindendir (su altında yaklaşık 14 000 ton); *D* tipi olanlar menzilleri 7 000 km'nin üstünde 16 «Ş.S.N. 8» füzesiyle donatılmıştır.

İngiliz deniz kuvvetlerinde 4 denizaltı vardır (*Resolution* tipi, 1967-1969); *Fransa*, *Redoutable* tipinde füzeatar 6 denizaltılık bir program gerçekleştirmektedir.

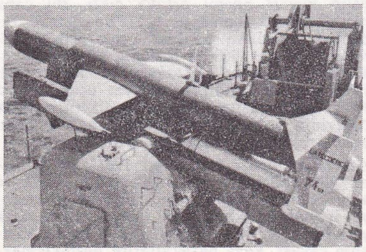

denizaltılara karşı savaşta kullanılan fransız füzesi «Malafon»

● *Saldırı denizaltıları* klasik ya da nükleer yakıtlıdır; suüstü gemilerine ve füzeatar denizaltılara savaş için tasarlanmıştır; fakat tamamen denizde kullanılan bir silâh olarak kalmıştır. Menzili arttırılan torpilin yanı sıra, en güçlü silâhları 1970'ten beri suüstü gemilerine karşı su altından fırlatılan füzelerdir. Birleşik Amerika, Sovyet Rusya ve ingiliz deniz kuvvetlerinde bu tip gemiler nükleer yakıtlıdır; tonajı 2 000 ile 4 500 ton arasında değişir ve su altı hızları 30 mili geçer.

1975'te amerikan deniz kuvvetlerinde 61 saldırı denizaltısı vardı ve 1980'de 100 denizaltıya ulaşmayı hedef almışlardı. Sovyet filosunda bu tiplerden 60 kadar ve ingiliz bahriyesinde 8 tane vardır.

● Dizel elektrik itişli *klasik denizaltılar*'ın sayısı çok kabarıktır ve nükleer güç olmayan bütün deniz kuvvetlerinin donanımını oluşturur. Bunlar denizaltılara ve suüstü gemilerine karşı savaşta, ayrıca mürettebat eğitiminde kullanılır. Sovyet deniz filosunda 1975'te 200'ün üstünde klasik denizaltı vardı.

● *Özel maksatlı denizaltılar*, özel görevler, çokluk okyanusbilim araştırmaları yapmak için tasarlanmış küçük sualtı tekneleridir; ayrıca büyük derinliklerde kurtarma işleminde kullanılırlar. Özellikle 1969'da hizmete giren 400 tonluk nükleer yakıtlı amerikan okyanusbilim araştırma denizaltısı *NR 1*'i ve 4 500 metreye dalabilen 73 tonluk *Aluminaut*'i sayabiliriz. Amerikan deniz kuvvetleri 1970-1971 yıllarında bir kurtarma denizaltıları (*Deep Submergence Rescue Vehicles* [D.S.R.V.]) programı yaptı; bu denizaltılar 35'er tonluktur; uçakla veya bir başka denizaltının bordasında taşınabilir ve 1 000 metreyi aşan derinliklerde zor durumdaki bir denizaltıdan 24 kişiyi boşaltabilir.

— *Denizaltılara karşı savaş*. Denizaltılarda gerçekleştirilen yenilikler (gizlilik, dayanıklılık, hareketlilik, silâh donanımı v.b.) denizaltılara karşı savaşta da tarama ve silâh donanımı bakımından birtakım yenilikleri zorunlu kıldı. Silâh donanımı özellikle dalgaların deniz dibinden yansıması ve güvenli akustik yolun (bk. YOL, *Ek*) kullanılması konusunda olduğu kadar nükleer imlâlı torpil taşıyıcıları «A.S.M.» füzelerinin gelişimi üstüne yapılan incelemelerden yararlanır. Derinlikte su ısısının koyduğu sınırları aşmak için iki çözüm üstünde duruldu: bunlardan biri çok güçlü ses yayımının deniz dibinden yansımasına, öbürü derine daldırılmış sonarların gemiyle çekilmesine dayanır. 1967'de birçok deniz kuvvetlerince kabul edilen bu ikinci çözüm yolu A.S.M. adı verilen 3 000 ile 6 000 tonluk yeni firkateynler ve çekilen sonarlarla donatılmış helikopter gemileri yapımına yol açtı. Bu gemiler özyönelimli torpiller, klasik ya da nükleer başlıklı «A.S.M.» füzeleri gibi orta menzilli güçlü silâhlarla (amerikan «Astroc», fransız «Malafon», Avustralya'nın «Ikara»sı) donatılmıştır, ayrıca helikopter pistleri vardır. Gerçekten de, helikopterlerin denizaltılara karşı girişilen savaşta büyük bir önemi vardır: temas kurmak ve düşman denizaltısına saldırmak için kullanılır. Ayrıca denizaltılara karşı savaşta deniz havacılığıyla işbirliğine kararlı olarak yönelim vardır; harekât alanı geniş «A.S.M.» uçak (amerikan «Orion», fransız «Atlantic» tipleri) veya helikopter gemileri kullanma söz konusudur. Bu uçaklar bordalarındaki hesap makineleriyle (uyarlı radarlar, Mad, elektronik karşı tedbirler v.b.) işbirliği içinde önemli tarama, yerini belirleme, pistage (sesle patlayıcı şamandıra, hidrofon, minyatür sonarlar) ve saldırı (torpiller, el bombaları) araçlarıyla donatılmıştır. Tehdidin baskın karakteri, vecteur'ün aşırı hareketliliği ve taramanın gizliliği bu uçakların en büyük kozlarıdır ve deniz havacılığıyla işbirliğinin denizaltılara karşı savaşta temel elemanlardan biri olduğunu doğrular.

Nihayet denizaltı avcısı silâh sistemlerinin ve silâhların durmadan artan yetkinleşmesini belirtelim. İkinci Dünya savaşının torpillerine, el bombalarına 1970'te füzeler dışında, roketatarlar ve A.S.M. topları eklendi. Bununla birlikte bu silâhların menzilleri aynı tarihte denizaltı taramasının ulaştığı menzillerin çok altında kalır ve 1974'te bu eksikliği gidermek için sayısız araştırma yürütülmektedir. (Bk. TARAMA ve SONAR, *Ek*.) [L]

Denizcilik A.Ş. Beykoz tersanesi. Bk. TERSANE, *Ek*.

***Denizcilik bankası.** — Maliye bakanlığının 1966'da başlattığı gemi inşa fonu, geliştirme ve teşvik fonu, gemi inşa ve tadili fonu, tersane tevsi ve inşa fonu, orta vadeli krediler, gemi satın alma kredisi gibi desteklerden yararlanan banka, 1973 sonuna kadar çeşitli tonajlarda 60 gemiyi sefere koydu; yeni 8 geminin inşasını ve 3 geminin de inşa hazırlıklarını başlattı; İstanbul şehir hatlarında çalışan vapurların sayısında bir değişiklik olmamakla birlikte 1973'ten sonra 3 tane 1 500 kişilik ve 6 tane de 2 000 kişilik geminin hizmete konması kararlaştırıldı. Bu arada Van işletmesindeki feribot sayısı 6'ya çıkarıldı. Arabavapuru sayısının 14'e yükseldiği sırada Boğaziçi köprüsünün projeleri hazırlandığı halde geleceğin ihtiyacı dikkate alınarak 5 geminin daha inşa edilmesi uygun görüldü ve bunlardan 4'ü 1971'de hizmete girdi. Boğaziçi köprüsünün açılmasından sonra arabavapurlarının bir kısmı Kartal-Yalova hattına kaydırılarak işletmede yeniden düzenleme yapıldı. (Bk. ARABAVAPURU*, *Ek*.) [M]

Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı T. A.Ş., Denizcilik Bankası T.A.O. tarafından 5 842 sayılı kanuna dayanılarak 110 milyon TL. sermaye ile kuruldu (18 haziran 1955). Sermayenin yüzde 68,06'sı devlete, geri kalanı Denizcilik bankası, Emekli sandığı ve 5 millî kuruluşa aittir. Ortaklığın amacı iç ve dış sularda yük, hayvan ve yolcu taşımak; gemi kiralamak, kiraya vermek, acentelik, eski ve yeni gemi alım-satımı gibi işler görmektir.

Ortaklığa ait filo, kuruluş yılında 133 008 DWT tonluk 18 şilep ve 2 tankerden oluşuyordu; aynı yıl 4 yeni şilebin katılmasıyla tonaj 152 054 DWT tona, 1973'te de 487 124 DWT tona ulaştı. Şilep ve tankerlerin sayısı 1974'te artırıldı: 57 geminin 48'i şilep, 9'u tankerden oluşuyordu. 48 şilebin 28'i kuru yük gemisi, 10'u dökme yük gemisi, 10'u kosterdir. Tankerlerin en büyükleri aynı yıl içinde Japonya'dan alınan ve 478,5 milyon TL.na mal olan Gaziantep ile Rauf Bey tankeriydi.

Filonun yaş ortalaması dünya standartlarına uygun bir düzeye indi: dökme yük gemilerinin yaş ortalaması 13,6; kosterlerin 4,6 ve tankerlerin 10,7 yıl.

Ortaklık israil-arap savaşının bölgede nav-

Foto. Hawker-Siddeley, Sedam, Marine nationale (LAROUSSE)

lun fiyatlarını yükselten etkisiyle 1972'de 103 milyon 300 bin TL. zarar etmişken 1974'te 232 milyon 800 bin TL. kâra geçti. Buna bağlı olarak da taşınan yük miktarında artış görüldü: 1956'da taşınan yük miktarı 1 023 000 ton, karşılığında elde edilen navlun geliri 42 milyon TL. idi. 1974'te ise taşınan yük miktarı 9,1 milyon tona; karşılığında elde edilen navlun geliri 1 milyar 390 milyon TL.na çıktı. Gene aynı yıl ortaklığın sermayesi 750 milyondan 1 milyar 300 milyona çıkarıldı.

Kuruluşta görevli personel sayısı 1955'te 1 048 kişiydi; bu sayı 1974'te 642'si merkezde, 2 315'i gemilerde olmak üzere 2 957'ye yükseldi. (M)

Denizcilik ve Su Ürünleri Meslek lisesi, İstanbul'da meslek okulu. Balıkçılık ve Su Ürünleri Sanat enstitüsü adıyla ve türk-japon işbirliğiyle Beykoz'da kuruldu (1973); denizcilik alanında da eleman yetiştirmek amacıyla adı *Denizcilik ve Su Ürünleri Meslek lisesi* olarak değiştirildi (1975). Ortaokul mezunlarının sınavla alındığı okulda öğretim süresi 3 yıldır. 1974-1975 öğretim döneminde öğrenci sayısı, 8'i kız olmak üzere, 200'dü. Öğretimde, uygulamaya büyük yer veren okulun bu konudaki bütün araç ve gereçleri Japonya'dan gelmektedir. Gemi elektroniği, gemi elektriği, su canlılarını avlama, üretme, işleme gibi derslerin okutulduğu okulu bitirenler, Orman ve Tarım bakanlıkları ile Devlet Su İşleri'nde ve şileplerde görev alabilecektir. (M)

Deniz Diplerini Nükleer Silâhsızlandırma anlaşması, 18 mayıs 1972'de yürürlüğe giren ve nükleer, biyolojik ya da kimyasal bütün silâhların, kıyılardan 12 deniz mili (yaklaşık olarak 21,6 km) ötede, denizlerin ve okyanusların dibinde depo ve stok edilmesini yasaklayan anlaşma. (Anlaşma 87 ülke tarafından imzalanmış ve bunlardan 28'inin yetkili meclislerince onaylanmıştır. İmzacı her ülke anlaşmanın uygulanmasını denetlemek, başka bir imzacı ülkeye denetlettirmek ya da bunun için Güvenlik konseyine başvurmak olanağına sahiptir.)

7 aralık 1970'te B.M. Genel kurulunca onaylanan anlaşmayı ilk defa 1967'de Malta hükûmeti önermişti; anlaşma son şeklini o tarihten sonra Amerika Birleşik devletleri ile Sovyetler birliği arasında, Cenevre'de yürütülen silâhsızlanma konferansı çerçevesinde, beş yıl süren görüşmeler sonunda aldı. Çin ve Fransa anlaşmaya katılmayı reddettiler; bu iki devletin tutumu anlaşmanın hazırlanması sırasında öne sürülen eleştirileri yansıtır. Çin'e göre, nükleer silâhlanma yarışını yavaşlatmayan anlaşma, nükleer gemi ve denizaltıların kullanılmasını serbest bırakmakta ve aslında deniz diplerinin kullanılmasını büyük devletlerin tekelinde tutmaktadır. Fransa'ya göre, anlaşma silâhsızlanma için gerçek bir tedbir değildir ve uluslararası etkili bir denetim getirmemektedir. Aslında yalnız büyük devletler bu denetimi yapabilecek durumdadır ve bu durum onlara hegemonya sağlamaktadır. Buna rağmen anlaşma, yeryüzünün yüzde 70'ini nükleer silâhlardan korumakta ve nükleer çatışma tehlikesini sınırlandırmayı öngören birtakım anlaşmalarda da yer almaktadır. (Bk. SİLÂHSIZLANMA, *Ek.*) [L]

***Deniz Harp okulu.** — 4 ağustos 1971'de kabul edilen 1462 sayılı yasayla öğrencilik süresi üç yıla çıkarıldı; son bir yıl Gölcük'te Temel Sınıf okulu olarak teğmen rütbesiyle öğrenim yapıldı. Aynı yasanın Genelkurmay başkanlığına verdiği yetkiyle 1974-1975 ders yılında öğrencilik süresi dört yıl oldu. (M)

***DENİZLİ (20),** Ege bölgesinin iç kısmında il merkezi, şehir. — İl nüfusu 556 173'e, merkez nüfusu 106 704'e yükseldi (1975); şehirde nüfus yoğunluğu 99, ilde 49 oldu; köy sayısı da 451'i buldu (1970).

Tarımsal üretimde yeni artışlar kaydedildi: buğday 170 760 t, arpa 100 235 t, mısır 25 000 t, çavdar 2 870 t, patates 20 070 t, nohut 36 319 t, fasulye 3 248 t, soğan 18 490 t, şeker pancarı 102 094 t, pamuk 15 800 t, tütün 10 421 t, anason 490 t, üzüm 178 942 t (1972); 1971 yılında üretilen 2 546 t haşhaştan 17 t afyon sakızı elde edildi, 1972'de Erim hükûmeti zamanında alınan haşhaş ekimini yasaklama nedeniyle üretim olmadı, 1974'te ekime yeniden başlandı.

Hayvan sayısındaki artışlar da şöyle oldu: koyun 431 350, kıl keçisi 343 460, eşek 38 042, at 18 425, katır 5 480, manda 2 800 (1972); tavuk sayısı 1972'de 497 937'ye çıktı ve aynı yıl 26 638 290 yumurta elde edildi.

Millî Eğitim alanında yeni açılan okullar: Denizli Kız ortaokulu (1970-1971); Denizli Akköy ortaokulu (1970-1971); Acıpayam ilçesi Akalan ortaokulu (1970-1971); Acıpayam ilçesi Alaattin ortaokulu (1970-1971); Çivril ilçesi Irgılı ortaokulu (1970-1971); Denizli İstiklâl ortaokulu (1972-1973); Buldan Kız Sanat okulu (1972-1973); Çivril ilçesi Işıklı ortaokulu (1972-1973). Kültür alanında Denizli Halk kütüphanesi 1973'te tamamlandı. (M)

Denizli İktisat bankası, Denizli'de kurulmuş yöresel banka (1927). Sermayesi 5 milyon TL.dır. 1974 yıl sonu bilançosuna göre 853 TL.lık resmî, 8 milyon 268 bin TL.lık ticarî, 1 milyon 101 bin TL.lık bankalar ve 10 milyon 599 bin TL.lık tasarruf mevduatı bulunuyordu. 2'si resmî, 295'i ticarî, 14'ü bankalar ve 2 030'u tasarruf olmak üzere, toplam mevduat hesabı sayısı 2 341'dir. Bankanın 1974 yılı kârı 704 000 TL. oldu. (M)

***DENJOY** (Arnaud), fransız matematikçisi. — (öl. Paris 1974). [L]

***DENKLEŞTİRİCİ** i. — Topogr. Gerek bir düzeçte gezin yataylığını otomatik olarak gerçekleştirmeğe, gerek bir takeometrede âletin yoksun olduğu konumların düzeçlerini bağlamak zorunda kalmaksızın doğru konum ya da eğimi elde etmeğe olanak veren düzenek.

— ANSİKL. Bir *denkleştirici*'de küresel bir düzeç sayesinde cihazın yaklaşık tespitini sağlamak gerekir; bunun için denkleştirici düzenek bloke edilir. Başlıca üç tip denkleştirici vardır: optik denkleştirici, sarkaçlı denkleştirici ve sıvı prizmalı denkleştirici. (L)

***DENKTAŞ** (Rauf), kıbrıslı türk siyaset adamı. — Rumların ENOSİS çabalarını yeni biçimlerde vakit vakit tazelemelerine rağmen Denktaş 1968'de Glafkos Klerides ile başladığı toplumlararası görüşmeleri sürdürdü. 1974'te, Yunanistan'ın düzenlediği bir hükûmet darbesiyle Makarios Kıbrıs'tan kaçmak zorunda bırakıldığı ve Türkiye'nin askerî müdahalesi zorunlu hale geldiği vakit (bk. KIBRIS, *Ek*) görüşmeler de kendiliğinden sona erdi. Bu olayın ardından Denktaş birkaç kere Türkiye'ye geldi. Türk Silâhlı kuvvetlerinin denetimindeki bölgede Kıbrıs Federe Türk devleti kurulunca Denktaş bunun başkanlığına getirildi (1975). Kıbrıs için Birleşmiş milletlerde yapılan toplantılara katıldı ve daha sonra Birleşmiş milletler genel sekreteri Kurd Waldheim'ın gözetiminde Viyana'da düzenlenen görüşmelere katıldı. (M)

DEN UYL (Johannes Marten, **Joop** denir), hollandalı siyaset adamı (Hilversum 1919). Amsterdam'da iktisat öğrenimi gördü. Emek partisine katıldı. Amsterdam belediye meclisi başkanı, Cals kabinesinde iktisat bakanı oldu (nisan 1965 - kasım 1966). 1965'te Emek partisinin başlıca yöneticisi haline geldi. Bu partinin zaferiyle sonuçlanan kasım 1972 seçimlerinden sonra (seçimlerde Emek partisi öteki iki ilerici kuruluşla birleşmişti), 1973 mayısında başbakanlığa getirildi. (L)

***DENZLER** (Robert), isviçreli orkestra yöneticisi ve besteci. — (öl. Zürich 1972). [L]

DEODORAN i. (fr. *déodorant*). Kim. Mikrop çoğalmasını engelleyerek ter kokularını yok etme özelliği olan, katı, pudra ya da sıvı halde tuvalet maddesi. (L)

***DEPO** i. — ANSİKL. Soğutma. Son on yıl içinde *soğuk hava depoları*'nın yapımında, özellikle maliyeti ve inşaat süresini azaltma, ürünlerin mekanik olarak yerleştirilmesini kolaylaştırma yönünde önemli gelişmeler oldu. Bazı özel durumlar dışında soğuk hava depoları hep tek kat üzerine yapılır. Odaların birim hacmi 20 000 ile 30 000 m^3 arasındadır. Yalnız bazılarının hacmi 100 000 m^3'e ulaşabilir. Yükseklikleri de 6 ile 10 m arasında oynar; yüklerin taşınıp yerleştirilmesi çatallı arabalar yardımıyla paletler üzerinden yapılır; çok yüksek odalarda ise, depolanacak ürünler, yüklerin kayması için profilli olarak yapılmış yatay kılavuzlu madenî bir iskele üzerinden taşınabilir. Modern soğuk hava depolarının yapılışı genellikle tüm yalıtmalıdır: madenî bir iskeletten oluşan yapının boşlukları yalıtkan bir malzemeyle doldurulmuştur; bu yalıtkan malzeme ise ya özdengeli elemanlardan (köpük cam levhalar) ya da iki kaplama (dışta alüminyum levha veya saç, içte fibrosiman*) arasına sandviç gibi yalıtkan bir madde (genleşmiş polistiren ya da poliüretan köpüğü) sıkıştırılmış büyük boyutlu prefabrike panolardan meydana gelir. Bazı durumlarda yalıtma, betonarmeden iki bölme arasına poliüretan köpüğü püskürtülerek de yapılabilir. (L)

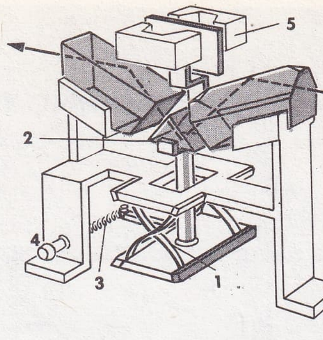

Wild NA2
otomatik düzecinin
denkleştirici düzeneği
1. süspansiyon şeridi
2. sarkaç prizması
3. transmisyon yayı
4. ayar vidası
5. mıknatıs

***DEPREM** i. — ANSİKL. *Türkiye'de depremler.* 1970'ten sonra Burdur'da (2 mayıs 1971: 1 489 bina yıkıldı, 57 ölü), Bingöl'de (22 mayıs 1971: 5 356 bina yıkıldı, 870 ölü), Sarıkamış'ta (22 mart 1972: 100 bina yıkıldı, 2 ölü) ve Diyarbakır'da (6 eylül 1975: 5 000'den fazla bina yıkıldı, 2 000'i aşkın ölü) [bk. LİCE, *Ek*] önemli dört deprem olayı oldu. (M)

Deprem Araştırma enstitüsü, deprem konusunda araştırma yapmak amacıyla, İmar ve İskân bakanlığına bağlı olarak kurulmuş devlet teşkilâtı (kuruluşu 1970). Deprem alanlarının önceden saptanması; buralarda yapılacak yapıların teknik koşullarının belirlenmesi; depremlerden en az zararla kurtulmayı sağlamak için sismoloji, jeoloji, zemin mekaniği çalışmaları yapılması; depreme dayanıklı yapı konularının araştırılması ve modeller üzerinde deneyler yapılması enstitünün görevleri arasındadır. Enstitü, çalışmalarından elde ettiği sonuçları ilgililere sunar; yurt içi ve yurt dışında kendi görev alanına giren kuruluşlarla işbirliği ve bilgi alışverişi; depremin etkileri ve korunma çareleri konusunda eğitici çalışmalar yapar. Bu çalışmalar, Sismoloji, Jeoloji, Zemin Mekaniği ve Yapı Mühendisliği bölümlerince yürütülür. (M)

Rauf DENKTAŞ

DEPREMBİLİM i. — ANSİKL. Jeol. *Deprembilim,* birbirini tamamlayan iki yoldan gelişir. Bir yandan, daha duyarlı ve daha titiz bir inceleme sayesinde depremleri daha iyi tanımağa çalışır, bunun sonucu olarak da depremi meydana getiren koşulları öğrenmeğe yönelir; bu çalışmalarla bir gün etkili bir şekilde depremleri tahmin etmek (yer ve zamanını) umut edilmektedir. Öte yandan Yer'in yapısının dinamik görünümü olarak depremlerden bu yapı üstüne elimizde bulunan yetersiz bilgileri geliştirmek için yararlanma çabası vardır; hattâ bu doğal görünümlere yapay patlamalar (deneysel deprembilim) katılır.

Aynı bilim dalının paralel bu iki gelişimi sıkı bağlarla birbirine bağlıdır; her iki gelişim de «deprem dalgaları»nın yayılmasına bağlı özelliklerini mümkün olduğu kadar eksiksiz bilmeğe, bu nedenle yer yüzeyinde daima artan bir duyarlıkla bu dalgaların kaydını yapmağa dayanır.

Deprem dalgaları

Bunlar ilke olarak, elektromagnetik, ısıl v.b. dalgaların tersine, mekanik dalgalardır; bununla birlikte bazı durumlarda, özellikle odak yakınında (kırılma olayının başladığı ve toprakta düşey izdüşümünün deprem dış merkezini verdiği nokta) dalga türlerinin

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

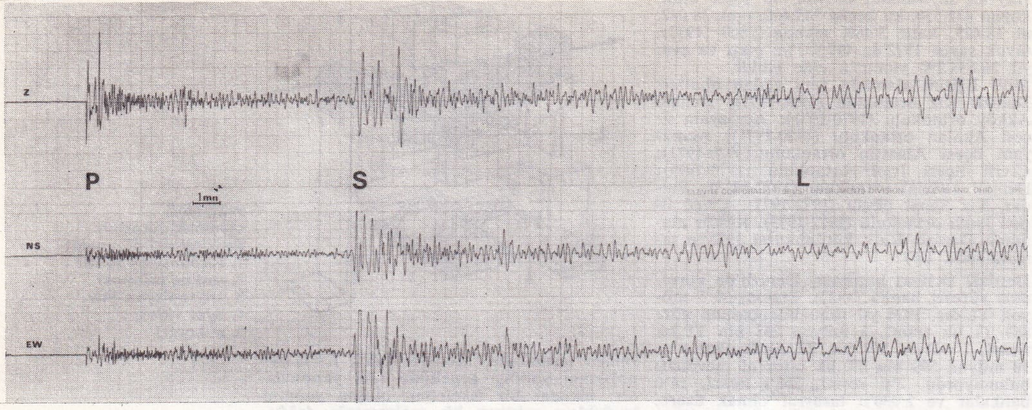

deprembilim şekil 1

tabiatında birtakım değişiklikler araya girebilir.

Şekilde 1 üç bileşene, yani üç P, S, L dalga grubuna (yüzey dalgaları) göre bir kayıt örneğini (deprem çizisi) gösterir: 28 ağustos 1973'te saat 9'u 50 dakika 39 saniye 6 salise geçe (yerel saatle) Meksika depremini verir; merkezi yaklaşık 40 km derinliktedir ve Fransa'da Saint-Sauveur istasyonunda, «Institut de physique du globe de Paris» tarafından kaydedilmiştir.

Deprem çizilerinin (ya da gözlem noktasına ulaşan titreşimlerin birçok bileşene göre kayıtları) incelenmesi, aynı depremle ilgili dalgaların, belirli her istasyonda art arda üç salınım grubu halinde alındığını gösterir: önce «P dalgaları» alınır; bunlar sıkışma-gevşemeden doğan boyuna dalgalardır ve bütün akışkanlar (katılar, sıvılar, gazlar) bunları iletebilir; yeter ki özlülükleri ağdalılıklarına göre çok düşük olmasın. İkinci grubu «S dalgaları» meydana getirir; yayılma doğrultusuna göre enine dalgalar oldukları için bunları yalnız katı cisimler iletebilir. Üçüncü grup yüzey dalgalarının yakın iki tipinin karışımı olarak tanınır; yani, hacim dalgaları olan öbür iki grubun tersine, bu grubu oluşturan dalgalar yayılmaları sırasında toprak yüzeyinde kalır ve Yer'in içine ancak hızlı bir üstel azalmayla iner (dalga uzunlukları düzeyinde bir kalınlığa, sözgelimi on kilometrenin birkaç katına kadar). İki bileşenden biri enine dalga (Love dalgaları), öbürü elipsoidal dalgadır ve yayılmanın meydana geldiği düşey düzlem içinde bulunur (Rayleigh dalgaları). Yer yüzeyinde bu dalgaların genliği genellikle hacim dalgalarının genliğinin çok üstündedir; çok daha yavaş sönümlenir, bazen Yer çevresinde bir ya da birçok devir yapabilir.

Yüzey dalgaları yerkabuğunun bileşimi üstüne (bazı hallerde çekirdek kabuğuna kadar) bize çeşitli bilgiler verir; buna karşılık, yörüngelerinin derinliği sayesinde karşılaştıkları iç süreksizlikler üzerinde (kabuk, çekirdek kabuğu, çekirdek) yansıyarak ya da kırılarak Yer'in derin katmanlarının bileşimi üstünde bize bilgiler sağlayan hacim dalgalarıdır. Aynı ortamda, bu yörüngelerin yukarıya doğru içbükeyliği dalga hızının derinlikle birlikte arttığını gösterir (geometrik optik kanunlarıyla geçerli örnekseme: hız büyüdükçe kırılma indisi küçülür). Şekil 2, A dış merkezli bir depremden doğan dalgaların izleyeceği çeşitli tipte yörüngeleri resimler: kullanılan işaretler genellikle, dalgaların, yeniden toprak üzerine ulaşıncaya, yani deprem çizisine kaydedilinceye kadar izledikleri yörüngeleri belirlemek için kabul edilmiştir. P, çekirdek kabuğundaki yörüngeyi; K, dış çekirdekteki yörüngeyi; I, iç çekirdekteki yörüngeyi gösterir. (Bu son iki hali birbirinden iyice ayırt etmek gerekir, çünkü mekanik davranışı bir sıvıya yakın olan bölüm, çekirdeğin dış bölümüdür). Bu işaretler gereğinde (kırılmalar hali) art arda, gereğinde tekrar edilerek kaydedilir. Bir istasyonda ve belli bir deprem için ancak bu yörüngelerden bazılarını izleyen dalgaların alınabileceği ve *karanlık* bölgelerin de bulunabileceği varsayılır.

deprembilim

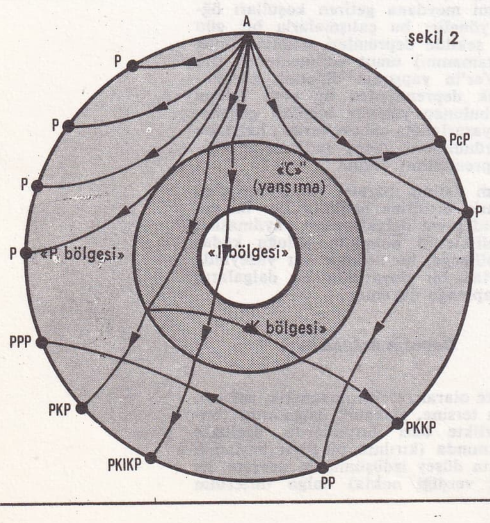

Deprem odağı

Hacim dalgalarının varış anları 1/1 000 saniyeye varabilen bir duyarlıkla kaydedilince (izlenen yörünge tipleri ve bu dalgaların hızları göz önünde tutularak) bir dışmerkezin uzaklığını hesaplamak olanağı vardır ve birçok istasyonun ölçümleri kesiştirilerek bu dışmerkezin tam konumu belirlenebilir. Buna karşılık, dışmerkez *a priori* olarak, örneğin yol açtığı zararla bilinirse, hızı hesaplamak kolaydır. P ve S dalgaları için mümkün görülen yörüngeler arasındaki karşılaştırma, Yer çekirdeğinin mekanik durumunu inceleme olanağı verir. (Bk. YER, *Ek*.) Gözlenmemiş hızların büyüklüğü üstüne bir fikir edinmek için şu örneklere bakabiliriz: V_P (P dalgalarının hızı) yaklaşık 1,7 V_S'ye eşittir ve çekirdek kabuğu üstünde yaklaşık 7,8 - 8,2 km/s'den bu kabuğun en derin bölgesinde (2 900 km'ye doğru) yaklaşık 13-14 km/s'ye varır. Odakların derinliğine gelince bunlar üç grupta sınıflandırılır: normal odaklar (70 km'den az), ara odaklar (300 km'ye kadar) ve derin odaklar (genellikle 700 km'yi geçmez).

Sarsılabilirlik

Bu kavram belli coğrafî bir bölge topraklarının deprem sarsıntılarına (büyük yer sarsıntıları dahil) az ya da çok bağımlılığını bağıl değer olarak değerlendirmeyi sağlar; bunun tamamen pratik (halkın korunması) ve bilimsel amaçları vardır. Bu kavram her depremin açığa çıkardığı toplam enerji kavramına bağlanmak istenmişti; fakat böyle bir kavramı, özellikle yeterince uzun süreli bir dönem boyunca uygulanabilir bir «ortalama değer» biçiminde değerlendirmek, hattâ tanımlamak çok güçtür. Her sarsıntıyla ilgili olarak 0 ile (ancak saptanabilen çok küçük depremler) büyük depremler için 8-9 arasında bir görünür büyüklüğü veren Gutenberg «birleşik ölçeği» kullanılır. Bu büyüklük, yaklaşık bir değişmez oynamasıyla, deprem enerjisinin logaritmik bir değerini verir. On yılı çok aşkın bir süredir Yer'in çeşitli bölgelerinin sarsılabilirliğini yeterince geçerli bir duyarlıkla belirlemek için yapılan sayısız çalışmalar haritaların çizilmesiyle sonuçlandı; meselâ, J.P. Rothé, Unesco için böyle bir harita hazırladı. Haritada durağan büyük kanatlar (Afrika, Brezilya, Kanada, Rus-Baltık Balkanları) deprem kuşakları (veya deprem bölgeleri) halinde ayrılarak gösterildi. Bu tür inceleme, odakların *derinliğine* dağılımı da katılarak sürdürüldü; bu dağılım okyanus kabuklarıyla kıta kabuklarının bağlantıları üstüne bazı genel kanunların açıklığa kavuşmasını sağlar. Böylece görülür ki «normal» depremler ilke olarak Büyük Okyanus çukurlarında meydana gelir; derin depremler ise daha çok kıtaların altında yer alır.

Türkiye, sarsılabilirlik dereceleri yönünden dört bölgeye ayrılır. Bunlardan, Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Çankırı'nın bir kısmı, Bolu, İzmit, Bursa ve Çanakkale illerini içine alan birinci bölge kesimi Anadolu fay çizgisi diye anılır; tehlikelilik bakımından Manisa, Aydın, İzmir, Denizli, Isparta'nın bir kısmı ve Hatay da bu bölgeye girer. Buna karşılık Konya'nın hemen tümü ile Nevşehir'in bir kısmı ve Mardin'in büyükçe bir bölümü sarsılabilirlik bakımından tehlikesiz bölge sayılmıştır.

Depreme dayanıklı yapı normları inşaat mühendislerinin uzun incelemeleri (özellikle Japonya'da) sonucunda belirlendi. Gerekli güçlendirme normlarına uyulursa yüksek yapıların kurulması (kule, gökdelen v.b.) olanağı vardır (yangın veya *tsunami*'lerin izlediği 1923 ve 1933 felâketlerinden bu yana Tokyo kentinin yeniden inşası).

Depremlerin tahmini

Sarsılabilirlik koşulları göz önünde tutularak uzun, orta veya kısa sürelerde bir depremin ön işaretlerinin ortaya konmasına çalışılmaktadır. Bu sorunun bilimsel incelemesi büyük emek ister ve günümüzde henüz güvenilir sonuçlar vermemiştir. Depremin önem düzeyini belirlemek yersiz alarmlardan, hattâ panikten kaçınmak için son derece önemlidir. Magnetosismik olayların incelenmesiyle, yani deprem bölgelerinin dolayında Yer'in magnetik alanı sürekli olarak ölçülerek, bu ölçülerdeki her şüpheli oynamanın değerlendirilmesiyle, deprem tahmininde belirli bir gelişim gerçekleştirildi. Ne var ki, geniş oluşumların sürekli gözetimi güçtür. Bununla birlikte bu yöntem volkanik püskürmelere bağlı (bütün bu olayları tahmin ederek) bazı yerel depremleri tahmin etmeğe elverişli olabilir. Öbür yöntemler topraktaki gerilimlerin ya da geodezik üçgenlemelerin ölçümüne dayanır; böylece gözetim altındaki bölgede toprağın görünür mikrodeğişimlerini ortaya çıkarma yolları aranır; bu değişimler hem toprağın yapısında iç oluşumun indislerini, hem de denge bozulmasının belirtilerini verir. (LM)

DEPREMÖLÇÜMÜ bls. i. Depremlerin yol açtığı yer hareketlerinin incelenmesi ve ölçümü.

— ANSİKL. *Depremölçümü* âletleri ve teknikleri, elektronik yükseltme, magnetik kayıt ve sayısal çözümleme yöntemlerinin son yıllarda sağladığı büyük gelişimden geniş ölçüde yararlandı.

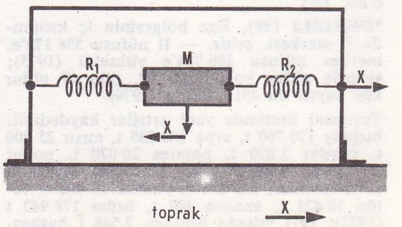

Bir *depremçizer*'in (sismograf) temel ilkesi hep aynıdır. Duyarlı parçası («alıcı») hareketli bir donatımdan oluşur; bunun salı-

Foto. X (LAROUSSE)

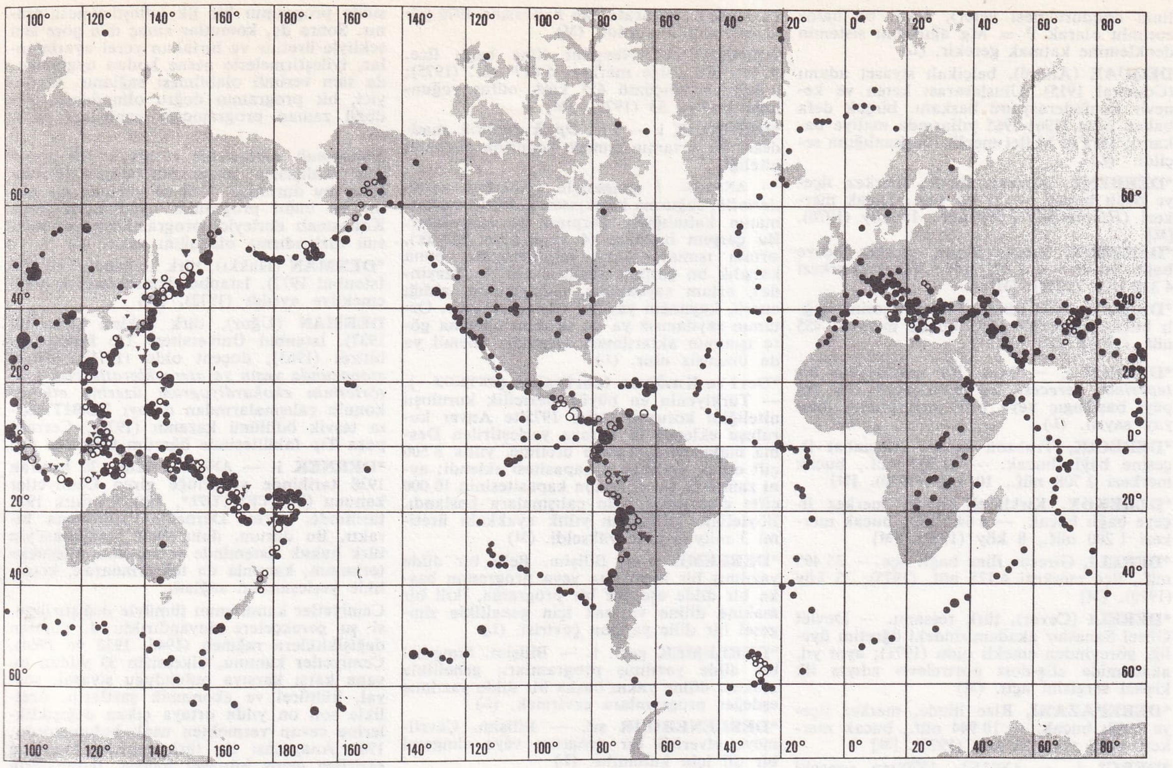

deprembilim
1967'de deprem merkezlerinin dağılış haritası
(hazırlayan J.-P. Rothé Paris, 1967)

Sığ deprem ocakları (h ⩽ 70 km)
Orta derinlikte deprem ocakları (70 km ⩽ h < 300 km)
Derin deprem ocakları (h ⩾ 300 km)

şiddeti
⩽ 5,9 | 6,0 ilâ 6,9 | ⩾ 7,0

nımları toprağa sağlamca tespit edilmiş tabandan bağımsızdır ve dönüş kuvveti uzanımıyla orantılı olan, sönümü ayarlanabilen (hız ile orantılı) bir sarkaç hareketinin salınımlarına yakındır. Bu hareketi doğru hareket olarak göz önünde tutuyoruz; yani özellikle yatay depremçizerlerde kullanılan gerçek sarkaç halinde, denge konumunun her iki yanında küçük bir yer değişimi için donanımın bir noktasınca çizilen eğrisel yörünge elemanını bir doğru olarak alacağız. Bir başka yapımda (düşey depremçizerler hali) bu donanım tabana bağlı düşey R_1 ve R_2 yayları (bk. şekil) arasında tutturulmuş bir M kütlesi ile şemalaştırılabilir; bu halde M'ye sağlanan hareket yapılış nedeniyle doğru harekete çok daha yakındır. Bütün hallerde bu donatıma özgü hareket, ikinci terimi olmayan, sabit katsayılı ikinci dereceden klasik bir diferansiyel denklemle gösterilir:

$$I_x . \ddot{x} + F . \dot{x} + C . x = 0,$$

bu denklemde *x*, hareketin uzanımını; $\dot{x}$ ve $\ddot{x}$, zamana göre bu uzanımın birinci ve ikinci türevlerini; F, bir sönüm katsayısını; C, bir dönüş sabitini ve I_x, salınım sisteminin eylemsizliğini niteleyen sabit bir katsayıyı (basit bir öteleme halinde kütlesi M) gösterir. Bir deprem dalgasının varışında yer ve depremçizerin tabanı bir hareket yapar; bu hareketin mutlak karşılaştırma sistemine (sabit sayılan) göre *x*'e paralel uzanımını X ile [daha duyarlı olarak *t* zamanın X (*t*) fonksiyonu ile] ifade edeceğiz. Bu hareketin $\ddot{X}$ ivmesi çizer donanımına $I_X . \ddot{X}$ ifadesi ile gösterilen bir kuvvet verir, I_X aynı donanımın bu eylem karşısındaki eylemsizliğini gösterir. (I_X'in tam değeri yere bağlı tabanla hareketli kısım arasındaki bağlantı tarzına bağlıdır ve düşey bir depremçizeri örnek alırsak şöyledir: $I_X = I_x = M$.) Bu kuvvet, yukarıdaki diferansiyel denklemin ikinci terimindeki yerine konursa şöyle olur:

$$I_x . \ddot{x} + F . \dot{x} + C . x = I_X . \ddot{X}.$$

Bu denklemde *x* toprağa bağlı sabit tabana göre donanımın (hareketli kısım) uzanımını gösterir (*x* ve X karşıt yönde sayılır; bu da başlangıçtaki itimlerin yönüne tekabül eder [hareketli kısım eylemsizliğin sonucunda, tabanının hareketine göre «ters yönde» hareket ettiğinden]; fakat söz konusu iki hareketin sonraki evrelerinde de böyle olacaktır denemez). Gerçekten, F.*x* sönüm terimi ve C.*x* çifte dönüş terimi ile ifade edilen eylemlerin, hareketli kısmın sabit tabana göre nispî hareketiyle yönetildiği görülür. Üstelik iki eylemsizlik teriminin (varılan anlaşmaya göre) cebirsel toplamı $I_X . \ddot{X} - I_X . \ddot{x}$ bir öteleme hareketi ile $M . (\ddot{X} - \ddot{x}) = M . \ddot{u}$ ifadesine indirgenir; $\ddot{u}$ burada donanımın mutlak uzanımı demektir (X'i tanımlamağa yarayan aynı «sabit» eksenlere göre); bu da bu toplamın genel anlamını belirtir.

O halde hareket denkleminde görüldüğü gibi deprem yere yaptırdığı hareketin ivmesiyle doğrudan doğruya ortaya çıkar. Fakat yükseltilebilen, kaydedilebilen ve ölçülebilen bir nicelik olan *x* ile aranan nicelik olan X arasındaki ilişki genellikle karmaşıktır. Her biri uygulamada az çok tam bir yaklaşıklıkla gerçekleşebilen basit üç aşırı hal art arda göz önüne alınarak bu önemli sorun üstüne bir fikir edinilebilir: bunlar diferansiyel denklemin birinci terimini, bu üç terimden birine indirgeyerek öbür ikisini nicelik bakımından ihmal edilebilir duruma getirir. Bu işlem parametrelerin uygun seçimi yoluyla sağlanabilir. Böylece şu ifadeler elde edilir:

1. $I_x . \ddot{x} = I_X . \ddot{X}$, bu ifadenin iki kere integrali alınarak X'in *x* ile ölçülmesi olanağı sağlanır. Bu halde depremölçer yerde meydana gelen *yer değiştirmelerin* ölçümünü verir;

2. $F . \dot{x} = I_X . \ddot{X}$, basit bir integral almayla *x* bu kere yerin hareket *hızının* ölçümünü verir;

3. $C . x = I_x . \ddot{X}$, integral almaksızın *x*'in yerin *ivmesini* ölçeceğini gösterir.

Kullanılmakta olan depremçizerlerin çoğu gerçekte yukarıdaki üç hali birleştirir; fakat bir hali öbürüne göre üstün tutar; bu üstünlük kaydedilmiş olayların tayfsal dizisinin tüm alanında zorunlu olarak ayrı kalmaz. O zaman daha sonra yapılacak hesaplarla her frekans bandı için aranan niceliklere ulaşılabilir.

● *Yükseltme ve birleştirme. Elektromagnetik depremölçer.* Genellikle çok küçük olan *x* yer değiştirmeleri mekanik yöntemlerle (eski klasik cihazlar) yükseltilebilir. Günümüzde tercihan mekanik yer değiştirmeleri elektromagnetik veya elektrostatik devrelere bağlayan cihazlar kullanılır (ilk halde mıknatıs bobin indüklemeyle, ikinci halde bir kondansatör sığasının değişimleriyle); böylece kolayca ve büyük ölçeklerde yükselmeye elverişli elektrik biçiminde (akım veya gerilim) işaretler elde edilir. Çıkış gerek galvanometre, gerek örneksemeli veya sayısal magnetik kaydedici üzerinde yapılabilir; hattâ dolaysız olarak çözümlenebilir (tayfsal çözümleme). Bu çeşitli dönüşümler genellikle bütünün karmaşıklığını arttırır. Bu yüzden günümüzde çok yaygın olan *elektromagnetik depremölçerlerde* ilke şeması *birleşik iki devre* şeması haline gelir; devrelerden biri mekanik, öbürü galvanometriktir ve her biri yukarıda verilen tipte bir diferansiyel denkleme cevap verir; bunlar ayrıca birleştirme terimiyle birbirine bağlıdır. Gözlemci-deneyci bu nedenle uygulamada sınırsız olanaklara sahiptir; fakat bu şekilde elde edilen değerlerin çözümleme işleminin karmaşıklığı artar. Bu eğilim sayısal kayıtların genelleştirilmesi ve sonra bilgisayarda işleme tutulması yoluna götürür.

Nihayet çok sayıda duyarlı deprem ölçümleri (özellikle dış merkezlerin ve odakların belirleyici niteliklerini ortaya koyma amacı güden ölçümler) her gözlemevinde (veya gözlemevleri arasında) farklı cihazlarla elde edilmiş kayıtların karşılaştırılmasına dayanır. Alınan sonuçların düzeltilmesi için bu çeşitli cihazların cevaplarının, genlikleri ve evreleri bakımından birbiriyle kesin olarak karşılaştırılabilir olması kaçınılmazdır.

● *Ötelemeli bir depremölçerin ilke şeması*'nda yatay bir depremölçerin söz konusu olduğu ve özel bir düzeneğin (gösterilmemiş) M kütlesinin ağırlığını dengelediği (R_1, R_2 ve M cümlesinin sıralanmış kalma yerine bir ok almasını önlemek için) varsayılır. Bu ilke şeması gerçekte düşey bir bileşenin kaydı için daha çok kullanılır (bu şekilde onu görmek için bir dik açının şek-

linin döndürülmesi yeter), fakat bu halde zorunlu olarak P = Mg ağırlığını sistemin denklemine katmak gerekir. (L)

DEQUAE (André), belçikalı siyaset adamı (Courtrai 1915). Uluslararası keten ve kenevir konfederasyonu başkanı, birçok defa bakan oldu (1961-1965 yıllarında maliye bakanı); 1974'te Millet meclisi başkanlığına seçildi. (L)

***DERBENT,** Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 185 nüf., bucak merkezi (*Hikmetiye*) 1 509 nüf., 15 köy (1970). [M]

***DERBENT,** Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 472 nüf., bucak merkezi 4 328 nüf. (1970). [M]

***DERE,** Tunceli ilinde, Pertek ilçesine bağlı bucak. — 4 561 nüf., bucak merkezi 455 nüf. (1970). [M]

***DERECE** i. — Mat. *Bir mültigrafın bir tepesinin derecesi,* bu mültigrafın, bu tepeyi başlangıç veya bitiş ucu olarak alan yay sayısı. (L)

***DERECİK,** Trabzon ilinde, Akçaabat ilçesine bağlı bucak. — 11 937 nüf., bucak merkezi 2 708 nüf., 10 köy (1970). [M]

***DEREKÖY,** Kırklareli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 640 nüf., bucak merkezi 1 200 nüf., 8 köy (1970). [M]

***DERELİ,** Giresun iline bağlı ilçe. — 35 495 nüf., ilçe merkezi 4 125 nüf. (1975); 33 köy (1970). [M]

***DERELİ** (Cevat), türk ressamı. — Devlet Güzel Sanatlar akademisindeki öğretim üyeliği görevinden emekli oldu (1971); aynı yıl, akademide «Eş-dost portreleri» adıyla ilk kişisel sergisini açtı. (M)

***DEREPAZARI,** Rize ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 944 nüf., bucak merkezi 4 222 nüf., 11 köy (1970). [M]

***DERGİ** i. — ANSİKL. 1970'ten sonraki dönemde de *dergi* sayısındaki artışlar sürdü: 1970'te 1 270, 1971'de 1 283, 1972'de 1 301, 1973'te 1 255 dergi yayımlandı. 1974'te yalnız İstanbul'da 753 dergi çıktı. Bu dönemde yayımlanan tüm dergilerin 1 471'i ilk defa yayın alanına girdi. Son dönemde kurulan edebiyat ve siyaset dergilerinden bazıları şunlardı: *Katkı* (eylül 1970, A. E. Güran, aylık); *Yankı* (mart 1971, Mehmet Ali Kışlalı, haftalık); *Özgür insan* (haziran 1972, Erhan Bener, aylık); *Yarına doğru* (kasım 1973, Tahir Abacı, aylık); *İlke* (ocak 1974, Oya Baydar, aylık); *Milliyet sanat dergisi* (mart 1974, Milliyet Gazetecilik A.Ş. adına Ercüment Karacan, haftalık); *Sanat dünyamız* (mayıs 1974, Sadi Abaç, 4 ayda bir); *Ürün* (temmuz 1974, Ural Ataşek, aylık); *Aydınlık* (kasım 1974, Doğan Yurdakul, aylık); *Birikim* (mart 1975, M. Kâmil Yüksel, aylık). Daha önce yayımlanmağa başlayan ve son dönemde kapanan edebiyat ve siyaset dergileri ise şunlar oldu: *İmece* (1970); 1971'de *Ant, Yeni insan, Türk edebiyatı;* 1973'te *Güney;* 1974'te *Yeditepe, Yeni dergi, Yeni dönem, Yeni Adımlar, Günümüzde kitaplar;* 1975'te *Yansıma.* (M)

***DERİCİLİK** i. — ANSİKL. Türkiye'nin deri ithalât ve ihracat durumu 1972 istatistiklerine göre şöyledir: ithalât: ham deri 42 000 t, deri eşya 2 000 t; ihracat: ham deri 14 000 t, mamul deri 1 000 t, deri eşya 10 000 t, ayakkabı-terlik 1 000 t, kürk ve mamulleri 1 000 t. (M)

***DERİK,** Mardin iline bağlı ilçe. — 39 698 nüf., ilçe merkezi 13 265 nüf. (1975); 59 köy (1970). [M]

DERİN (Zihni), türk tarımcısı (Muğla 1880 - Ankara 1965). Halkalı Yüksek Ziraat okulunu bitirdi; ormancılık ve öğretmenlik yaptı (1905-1920); Kurtuluş savaşında Ankara'ya giderek ziraat umum müdürü oldu; Tarım bakanlığında müfettişlik yaptığı sırada Atatürk tarafından Rize'de çay tarımını başlatmakla görevlendirildi (1924); ortaokullarda tabiî ilimler öğretmenliği yaptı (1927-1936); Ziraat vekâletince başdanışman ve çay organizatörlüğüne atandı (1937), çay kuruluşlarını düzenledi, 1945'te emekliye ayrılarak 6 yıl çay bölgesinde hizmet gördü. Derin 1924'te başladığı ve emeklilik sonrasında da gönüllü olarak sürdürdüğü bu çalışmaları sebebiyle Türkiye'nin çaycılığının önderi kabul edildi. Ölümünden beş yıl sonra TÜBİTAK tarafından hatırasına 1970 yılı hizmet ödülü verildi. (M)

DERİNKUYU, Nevşehir iline bağlı ilçe. 16 761 nüf., ilçe merkezi 5 617 nüf. (1975); 8 köy. Yüzölçümü 455 km², nüfus yoğunluğu km²'ye 33 (1970). [M]

***DERİNLİK** i. — Fiz. *Optik derinlik,* maddesel bir ortamın ışımayı soğurma gücünün niteliği.

— ANSİKL. *l* simgesiyle gösterilen *optik derinlik,* soğurma katsayısının, soğurucu katmanın kalınlığıyla çarpımı ile tanımlanır. Bu çarpım büyükse (4 veya 5'ten büyük), ortam ışımaya karşı saydamsızdır; buna karşılık bu çarpım küçükse (10^{-7} düzeyinde), ortam saydamdır. Gözlemcinin aldığı enerji, kaynağın yaydığı enerjiye eşittir. Ortamın saydamsız ya da saydam oluşuna göre ışınımın aktarılması sorunları önemli ya da önemsiz olur. (L)

***Deri ve Kundura fabrikaları** (BEYKOZ—). — Türkiyenin en büyük dericilik kuruluşu niteliğini koruyan tesise 1975'te Anver kuruluşu eklendi ve buraya yerleştirilen Desma makinesi sayesinde üretime, yıllık 8 500 çift erkek ayakkabısı kapasitesi eklendi; aynı zamanda bu bölümün kapasitesinin 10 000 çifte çıkarılması için çalışmalara başlandı. Böylelikle kuruluşun yıllık ayakkabı üretimi 3 milyon çifte yükseldi. (M)

***DERLEME** i. — Bilişim. Belli bir dilde yazılmış bir algoritma veya programın başka bir dilde eşdeğer bir programa, ikili bir makine diline varmak için genellikle simgesel bir dille yapılan çevirisi. (L)

***DERLEMEK** geçl. f. — Bilişim. Simgesel bir dilde yazılmış programları, genellikle makine diline yakın başka bir dilde yazılmış eşdeğer programlara çevirmek. (L)

***DERLENEBİLİR** sıf. — Bilişim. Çevrilmeye elverişli bir program veya simgesel bir dil için kullanılır. (L)

DERLEYİCİ i. (*derlemek*'ten *derle-y-ici*). Derleme yapan kişi.

— Bilişim. *Derleyiciler derleyicisi,* bir dilin biçimsel betimlemesi ve bir bilgisayarın kendi makine diliyle betimlenmesine dayanarak, söz konusu makine için bu dilin derleyicisini üretebilecek program. || *Konuşmalı derleyici,* bilgisayar ve derleyiciyle konuşmak için yazı makinesi veya katot ekranından yararlanan bir programcıyla etkileşmeli usulde ve bir «time sharing» çevresinde çalışan derleyici. || *Yorumlayıcı derleyici. Eşanl.* YORUMLAYICI.

— ANSİKL. *Derleyici,* simgesel *kaynak dil* ile yazılmış bir program, eşdeğer, yani *amaç dil*'de aynı algoritmayı gösteren bir programa çeviren genel bir programdır. Derlenen programa *kaynak program,* üretilen programa ise *amaç program* denir. Amaç dil simgesel bir makine dili olabilir; bu halde, uygulanabilmesi için amaç programın çevirisini yapmak gerekir; çoğunlukla amaç dil, uygulanabilir ikili makine dilidir. Derleyicinin yapacağı iş, önce kaynak programı çözümleme yoluna gitmek, sonra da eşdeğer bir amaç programın bireşimini gerçekleştirmektir. Eşdeğerlik tüm derleme boyunca çizelgelerde kaydedilir. Bir derleyici, bir yandan tanıdığı kaynak dile, öte yandan amaç dile, yani üretilmiş programların uygulanacağı bilgisayar komutları takımına bağlıdır.

Derleme kaynak metnin çözümlemesiyle başlar; çözümlemenin kendisi de birçok evreden oluşur:

1. *Metin sözcüklerinin çözümlemesi,* dildeki anahtar sözcüklerin, programcının keyfî olarak seçtiği tanıtıcıların, operatörlerin, değişmezlerin v.b. tanınmasını sağlar;

2. *Sözdizimsel çözümleme*'de, komutların yazılışı denetlenir, doğru olup olmadıklarına bakılır (bu sonuncu halde derleyici yapamayacağı derlemeleri reddeder) ve bu komutların, ayrıca bütün programın yapıları çözümlenir;

3. *Anlamsal çözümleme*'de, komutların ve programın bir bütün olarak anlamı yorumlanır. Bu aşamada derleyici, amaç programın bireşimini sağlayacak hazırlık işlemlerine girişir: değişmezlerin türetilmesi, değişkenlere bellek bölgelerinin ayrılması. Sonra program genellikle derleyiciye özgü bir iç ara dile çevrilir. Bu ön üretme evresinde programın bir ilk iyileştirilmesi aranır. Sonra da, komutlar amaç dile göre son şekliyle üretilir ve birtakım yerel ayarlamalar, iyileştirmelerle nesne kodun uygulamada tam verimli olabilmesi sağlanır. Derleyici, bir programın doğru olmadığını gördüğü zaman programcıya yanlışları bildirir.

Konuşmalı derleyicide teşhis edilen program yanlışlarını programcı hemen düzeltebilir; bu durumda derleme yeniden ele alınır ve bunu programın uygulaması izler. Konuşmalı derleyici programların yapılmasını hızlandırma olanağını verir. (L)

***DERMAN** (Hakkı), türk kemancısı. — (öl. İstanbul 1972). İstanbul konservatuvarından emekliye ayrıldı (1972). [M]

DERMAN (Uğur), türk hekimi (İstanbul 1937). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1963); doçent oldu (1971); *Mitral stonozunda yaşın ve aterosklerotik risk faktörlerinin ekokardiyogram üzerine etkileri* konulu çalışmalarından dolayı TÜBİTAK'ın teşvik ödülünü kazandı (1973); Cerrahpaşa Tıp fakültesinde öğretim üyesidir. (M)

***DERNEK** i. — ANSİKL. Huk. 28 haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren Cemiyetler kanunu (bk. CEMİYET*, *Ek*) 2 aralık 1972 tarihinde, yerini Dernekler kanununa bıraktı. Bu durum, daha 1961 Anayasası'yla türk hukuk sisteminde yerini alan «dernek» teriminin, kanunla da tekrarlanarak, kesinlikle yerleşmesini sağladı.

Cemiyetler kanununun tümüyle değiştirilmesi şu gerekçelere dayandırıldı: **1.** yapılan değişikliklere rağmen (1946, 1952 ve 1964), Cemiyetler kanunu, ülkemizin 33 yıldan bu yana karşı karşıya bulunduğu siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik şartların, özellikle son on yılda ortaya çıkan değişikliklerine cevap vermekten uzak bulunuyordu; 1961 Anayasası ile türk toplum hayatına getirilen geniş hürriyet havası, derneklerin çoğalmasını ve hürriyetlerin devlet bütünlüğüne ve güvenliğine zarar verecek eylem araçları haline gelmesini kolaylaştırmış oluyordu; **2.** 1961 Anayasası'nın 1971'de değiştirilmesiyle derneklerin düzenlenmesinde kanunkoyucunun sınırlayıcı yetkileri genişletilmişti. Anayasa, ilk metninde sadece kamu düzeni veya genel ahlâkı korumak amaçlarıyla kanunkoyucunun dernek kurma hakkını sınırlayabileceğini belirtirken, 1971 değişikliğiyle, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü ve millî güvenliği koruma amaçlarını da bunlara eklemişti. Şu halde, Anayasa'nın bu son şekline uygun bir dernekler kanunu gerekliydi; **3.** Cemiyetler kanunu, çok sayıda dernek kurulmasına yol açmıştı, bu yüzden derneklerin ve bunların çalışmalarının denetlenmesi de güçleşiyordu; **4.** derneklere gelişigüzel üye alınıyor, seçimler sık sık yapılarak yöneticiler değiştiriliyor, üyelerin denetimi imkânsız hale geliyordu; **5.** dernekler, halktan da, devletten ve diğer kamu kuruluşlarından da para alıyordu. Ancak, bu yardımların hangi yönde harcandığının denetimi pek güçtü. Kanun, devletin denetim yetkisini ayrıntılarıyla düzenlememiş, gelirlerin harcanışına ilişkin yetkileri devlete vermemişti; **6.** Cemiyetler kanununa göre ortaya çıkan bir kısım dernekler de, vergi vermemek veya ruhsat almamak için «dernek» sözcüğünden ve bu sözcüğe bağlanan hukukî statüden yararlanıyordu. Aslında, bar, pavyon olarak açılması gereken yerler, ruhsat, vergi ve resim yükümlülüklerinden kurtulmak amacıyla, kulüp, lokal, diskotek adlarıyla dernek şeklinde kuruluyordu; **7.** kamu yararına çalışan derneklerin durumu da yeni bir düzenlemeyi gerektiriyordu. Uygulamada, bu tür derneklerin sayısı giderek artıyordu; zira gelişigüzel başvurmalar yapılıyor ve bir kısmından da sonuç alınıyordu; **8.** derneklerin kuruluş işlemleri ve tüzükleri daha düzgün ve ihtiyaca uygun bir şekilde düzenlenmeliydi. Ayrıca, Cemiyetler kanunu, üyelik, organlar, derneğin çalışması, denetimi, son bulması gibi konularda yetersizdi.

İşte bütün bu nedenlerle, yeni bir kanun tasarısı hazırlanması zorunlu hale gelmişti. Tasarı, Nihat Erim başkanlığındaki hükûmet tarafından 31 ocak 1972 tarihli kararla T.B.M.M.'ye gönderildi ve 22 kasım 1972 günü parlamentoda kabul edilerek kanunlaştı, 2 aralık 1972 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Artık, Cemiyetler kanunu tarihe karışmış, yerini 1930 sayılı Dernekler kanunu almıştı. Başka kanunlarla Cemiyetler kanununa atıf yapılmışsa, bunlar da, yeni kanunun, konuyla ilgili maddelerine yapılmış sayılıyordu.

● *Derneğin kurulması.* Dernek, kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az 7 kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle kurulan tüzel kişilere denilir.

Dernek kurma hakkı, Anayasa gereği herkese tanınmıştır. Ancak, Dernekler kanunu, herkes derken ne kastedildiğini belirlemiştir. Buna göre, medenî hakları kullanma ehliyetine sahip olan ve 18 yaşını bitirmiş bulunan kimseler dernek kurabilirler. Fakat, ağır hapis cezasına veya, taksirli suçlar hariç olmak üzere, beş yıldan fazla hapis cezasına mahkûm olanlar ile yüzkızartıcı suçlardan hüküm giymiş kimseler dernek kuramazlar.

Dernekler kanununun daha fazla sınırlamalar getiren hükümleri Anayasa mahkemesince iptal edilmiştir.

Herkes, derneklere üye olabilir. Yabancılar için, ayrıca Türkiye'de ikamet etme hakkının bulunması gereklidir. Bunun gibi bir sınırlama da, öğrenci olmayanların öğrenci derneklerine girememesi biçimindeki hükümdür. Kanunun ilk şeklinde, «siyasî partilere kayıtlı olmak» da bir yasaklama nedeni sayılmıştı. Ancak, Anayasa mahkemesi bu yasağı, Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti. Öğrencilik hali sona erenlerin, kanun gereği, öğrenci derneğindeki üyeliği de sona erer. İki yıl sınıfta kalan veya bulundukları öğretim kurumunu normal bitirme süresinden iki yıl sonrasına kadar bitirememiş olan öğrencilerin, öğrenci derneklerinde yönetici olarak görev almaları da yasaktır.

● *Derneğin tüzüğü.* Derneğin tüzel kişilik kazanması şöyle olur: kurucular, kurmak istedikleri derneğin tüzüğünü hazırlayarak ve tüzükte dernek olarak kurulma isteğini de açıkça belirterek metni o yerin en büyük mülkiye âmirine verirler, tüzüğün verildiği an dernek kurulmuş sayılır. Dernek kurmak için, devletten izin almak gerekmez, haber vermek yeterlidir; haber vermenin usulü de tüzüğün verilmesidir.

Dernek tüzüğünde, derneğin adı, merkezi, amacı, kurucularının adları ve meslekleri, adresleri, üye olma ve çıkarılma şartları, dernek genel kurulunun kuruluş şekli ve toplanma zamanı, genel kurulun görevleri, yetkileri, oy kullanma ve karar alma usul ve yeter sayıları, yönetim ve denetim kurullarının nasıl seçileceği, asil ve yedek üye sayısı, bunların görev ve yetkileri, derneğin şubesi bulunacaksa, bunların nasıl kurulacağı, görev ve yetkileri ile dernek genel kurulunda nasıl temsil edilecekleri, üyelerin yılda 1 200 lirayı geçmemek üzere, verecekleri aidat miktarı; derneğin iç denetim yolları, fesih ve tasfiye biçimi, tüzüğün nasıl değiştirileceği konularıyla geçici yönetim kurulu üyelerinin adı, soyadı ve ikametgâhları mutlaka yer alır.

Bu şekilde ortaya çıkan tüzükten dört nüsha, kuruluşu bildiren bir yazıya eklenir. Birden çok ilde faaliyet gösterecek derneklerin tüzükleri, mülkiye âmirlerince, bir hafta içinde İçişleri bakanlığına gönderilir. Tüzüklerde, valiliklerce yapılan ön incelemede noksanlıklar görülürse bunların giderilmesi kuruculardan istenir; bu istek yerine getirilmezse dernek feshedilir. Birden çok ilde faaliyette bulunacak derneklerin tüzükleri üzerindeki esas inceleme İçişleri bakanlığınca yapılır. Yalnız, yasaklanmış amaçları bulunan dernekler, feshedilinceye kadar, dernek merkezinin bulunduğu yer valiliğince faaliyetten alıkonulur; ayrıca, durum savcılıklara bildirilir, yargılama sonuna kadar veya mahkeme aksine karar verinceye kadar faaliyetten alıkonulma sürer.

● *Yasaklar.* Kanunun yasakladığı dernek amaç ve faaliyetleri şunlardır: dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanma ve cumhuriyeti bu suretle ortadan kaldırma; insan hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırma; kanunlara, kamu düzenine, genel ahlâka aykırı faaliyette bulunma; bölge, ırk, sınıf, din ve mezhep esasına dayanarak, imtiyazlı bölge, ırk, sınıf, din veya mezhep yaratmağa çalışma; sınıf tahakkümü yaratma veya bir sosyal sınıfı ortadan kaldırma, yahut memleket içinde yerleşmiş iktisadî ve sosyal temel düzenlerden birini devirme veya devletin siyasal ve hukukî düzenlerini topyekûn yok etme; bu düzeni kısmen de olsa din kurallarına dayandırma; siyasî veya şahsî çıkar ve nüfuz sağlamak için dini ve din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri kötüye kullanma; Anayasa'nın koruduğu devrim yasalarını kaldırma, değiştirme veya bu yasalarla yasaklanan hususları ihya etme; Atatürk'ün şahsiyet ve faaliyetlerini yahut hatırasını kötüleme veya küçük düşürme; belli bir siyasî partiyi destekleme veya aleyhinde çalışma; seçimlerde adayları destekleme, engelleme; Türkiye devletinin şahsiyetini kötüleme veya küçültme; suç işleme veya suç işlemeyi teşvik yahut telkin etme; gerekli kanunî izni almadan uluslararası faaliyette bulunma; askerliğe, savunma ve sivil savunma hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim faaliyetlerinde bulunma ve bu amaçlarla toplantı, gösteri yapma, bildiri dağıtma gibi amaçlar gütmek ya da eylemlerde bulunma.

Kanunun ilk şeklinde, askerlik, savunma ve sivil savunma ile ilgili eğitim ve öğretim yasağı için bir istisna vardı: Bakanlar kurulunun izin vermesi. Böylesine bir ayrımı Anayasa mahkemesi Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti.

Dernekler, merkez ve şubelerinde avcılık ve sportif faaliyetler dışında, silâh, patlayıcı madde, kesici, delici, yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı âlet, ecza, zehir ve gaz bulunduramaz.

● *Genel kurul.* Derneklerin, genel kurul, yönetim kurulu ve denetleme kurulu şeklinde en az üç organ kurması zorunludur. İstenirse, genel kurul ve denetleme kurulunun görevlerini devretmemek şartıyla başka organlar da kurulabilir. Dernekler kanunu, genel kurul, yönetim kurulu ve denetleme kurulunun görevlerini, yapacakları en az toplantı sayısını, çağrı usullerini, toplantı yer ve zamanını; en az yeter sayıyı, en az üye sayılarını ve şubelerin organlarını ayrıntılarıyla düzenlemiştir.

Kanuna göre, kuruluş amaçları aynı olan en az iki dernek, federasyon; kuruluş amacı aynı olan en az iki federasyon da konfederasyon kurabilir. Bunlar hakkında da, Dernekler kanunu uygulanır.

● *Derneklerin denetimi.* Dernekler üzerinde, genel, malî, inzibatî ve adlî bir denetim vardır. Genel denetim, derneğin işlemleri, defter hesap ve faaliyetleri üzerinde, derneğin amacıyla ilgili bakanlık tarafından yapılır. Malî denetim en az üç yılda bir maliye müfettişlerince veya mülkiye âmirince görevlendirilecek memurlarca yapılır. Ayrıca, idare ve kolluk kuvvetlerinin gerçekleştirdiği bir çeşit inzibatî denetim de vardır. Bu yoldan derneğin, uyuşturucu madde ve içki kullanılmasına, kumar oynanmasına, suç işlenmesine araç olup olmadığı denetlenir. Derneğin kapatma isteğiyle mahkemeye verilmesi halinde yargı merciinin, faaliyetten alıkoyma yetkisi vardır. Bu suretle, kapatılıncaya kadar dernek faaliyeti önlenmiş olur.

● *Derneğin sona ermesi.* Dernekler, genel kurulun kararıyla feshedilebilir. Ayrıca, aciz haline düşen, yani ödemelerini yapamayan veya yönetim kurulunun tüzük gereğince kurulmasına olanak bulunmayan, yahut üst üste iki olağan genel kurul toplantısı, yeter sayının sağlanamaması nedeniyle yapılamayan dernekler dağılmış sayılır; bu durum, dernek merkezinin bulunduğu yerin en büyük mülkiye âmirinin kararıyla tespit olunur.

● *Derneğin kapatılması.* Kapatma, kanunun koyduğu yasaklara uymayan derneklerin, Asliye Ceza mahkemesi tarafından hukukî varlığına son verilmesidir. Bu şekilde kapatılan derneklerin bütün para ve malları Hazine'ye geçer. Feshedilen veya dağılmış sayılan derneklerin mal ve paralarının tasfiyesi ise tüzüklerinde gösterilen esaslara göre yapılır. Dernekler kanunu, bir derneğin kamu yararına çalışan dernekler sayılması için iki şart aramıştır: derneğin en az bir yıldan beri faaliyette bulunması; derneğin ülke çapında yararlı amaç ve faaliyetinin bulunması. Kamu yararına çalışan derneklerle ilgili işlem, İçişleri bakanlığının önerisi, Danıştay Genel kurulunun kararı ve Bakanlar kurulunun onayı ile oluşur, tamamlanır.

Dernek kanunu, kurucular, üyeler ve yöneticiler hakkında, kanuna aykırı eylemler sebebiyle ne gibi cezaî yaptırımların uygulanacağını, çeşitli hapis ve para cezaları şeklinde göstermiştir.

Türkiye Kızılay derneği, Türk Hava kurumu ve Türkiye Çocuk Esirgeme kurumu, kendi tüzüklerine tabidir; bunlar hakkında Dernekler kanunu hükümleri uygulanamaz. Buna karşılık, meslek kuruluşları, kendi kuruluş kanunlarında hüküm bulunmayan hususlarda Dernekler kanununa tabi tutulmuştur. (M)

***DERNEKPAZARI,** Trabzon ilinde, Çaykara ilçesine bağlı bucak. — 11 137 nüf., bucak merkezi (*Kondu köyü*) 1 905 nüf., 11 köy (1970). [M]

DERRİDA (Jacques), fransız filozofu (El-Biar 1930). 1960-1964 arasında Sorbonne'da asistanlık, 1965'ten sonra Yüksek Öğretmen okulunda başasistanlık yaptı. 1962'de E. Husserl'in *l'Origine de la géometrie*'sini (Geometrinin kökeni) çevirdi ve giriş bölümünü yazdı; bu çalışmasıyla Cavaillès ödülünü aldıktan sonra yazı sorunu eserlerinin merkezi haline geldi: sonradan *La Voix et le Phénomène* (Ses ve olay) [1967], özellikle *L'Ecriture et la différence* (Yazı ve fark) [1967] adlı kitaplarında daha önce yazdığı makaleleri topladı. Derrida, yazıyı, kökel, eksiksiz ve kendiliğinden var olan sözün «aldatmacası» olarak tanımlar. Öteki eserleri: *De la grammatologie* (Gramatoloji üzerine) [1967], *La Dissémination* (Serpiştirme) [1972], *Marges de la Philosophie* (Felsefenin sınırları) [1972], *Positions* (Konumlar) [1972], *Glas* (1974). [L]

***DERTİNGER** (Georg), alman siyaset adamı. — (öl. Leipzig 1968). [L]

DERVAUX (Pierre), fransız orkestra yönetmeni (Juvisy-sur-Orge 1917). Paris konservatuvarını bitirdikten sonra 1931'de meslek hayatına atıldı. Opéra-Comique'te (1946-1953) ve Opéra'da (1954-1969) orkestra yönetmenliği, Concerts Pasdeloup'ta yönetici yardımcılığı yaptı (1948-1953), Konservatuvar Konserleri derneği, Lamoureux, Pasdeloup ve Colonne orkestralarını (1953-1958) yönetti. 1958'de Colonne orkestrasının, 1970'te Fransız Kültür bakanlığının kurduğu Loire Bölgesi Senfoni orkestrasının başına geçti. Başlıca eserleri arasında iki senfoni ve iki konçerto (biri piyano, biri viyolonsel için) sayılabilir. (L)

***DERVİŞ** (Suat), türk kadın yazarı. — (öl. İstanbul 1972). [M]

***DERY** (Tibor), macar yazarı. — Otuz yıllık bir süre içinde yazdığı hikâyeleri kapsayan son derlemeleri (*«Tahtereva!li»*, *«Portekiz prensesi»*) ve romanları (*« Bir amerikan pop şenliği üzerine hayalî röportaj»*, 1972), çağdaş dünyadaki insanın yalnızlığı üstüne çeşitlemelerdir. (L)

DESANTİ (Jean-Taussaint), fransız filozofu (Ajaccio 1914). 1942'de felsefe agrejesi oldu, 1960'a kadar ortaöğretimde öğretmenlik yaptı, o tarihten 1971'e kadar Saint-Cloud Öğretmen okulunda konferanslar verdi. 1968'de felsefe doktoru oldu, 1971'den bu yana Sorbonne'da ders vermektedir. Felsefe tarihçisi olarak Cavaillès'in bilgikuramını sürdürür. Az yazar, az kitap yayımlar, ama doktora tezi olan *les Idéalités mathématiques* (Matematiksel düşüncelikler) ile matematiksel bilgikuramına önemli katkıda bulunmuş, aynı zamanda da bir felsefe kuramı geliştirmiştir. İdeolojik kavgalara katılmaktan, felsefenin asıl alanını, temelini ve başlangıcını araştırmaktan kaçınan Desanti, felsefî söylevi çeşitli bilimsel söylevleri çözümleyen söylev olarak tanımlar. Başlıca eserleri: *Introduction à l'histoire de la philosophie* (Felsefe tarihine giriş) [1956]; *Phénoménologie et praxis* (Olgubilim ve praksis) [1963]; *Recherches sur la formation du concept de mesure des ensembles* (Bütünler ölçümü kavramının oluşumu üstüne araştırmalar) [1970]. (L)

***DE SANTİS** (Giuseppe), italyan sinema

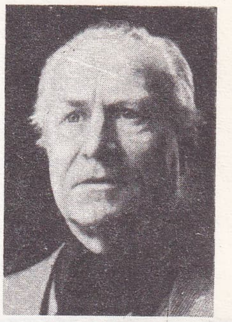

Pierre DERVAUX

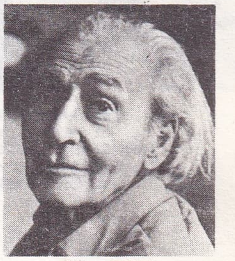

Tibor DERY

J.-T. DESANTI

yönetmeni. — 1964'ten bu yana bir tek filim yaptı: *Un apprezzato professionista di sicuro avvenire* (Geleceğini güvence altına almış değerli bir işadamı) [1972]. (L)

***DESCHAMPS** (Paul), fransız arkeoloğu. — (öl. Paris 1974). [L]

***DESENCLOS** (Alfred), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1971). [L]

DE SETA (Vittorio), italyan sinema sahneye koyucusu (Palermo 1923). Soylu bir ailenin çocuğudur, Roma üniversitesinde mimarî derslerini izledi, sonra *«Büyülü köy»* (1953) adlı filimde Jean-Paul le Chanois'nın asistanlığını yaptı. Daha sonra senaryolarını kendisinin yazıp, fotoğraflarını kendisinin çektiği kısa metrajlı filimler yaptı: *«Ateş dansı»* (1954), *«Sicilya'da paskalya, Deniz köylüleri»* (1955), *«Orgosolo çobanları»* (1959). Bu son filmin konusunu yeniden işleyerek ilk uzun metrajlı filmini çevirdi: *Banditi a Orgosolo* (Orgosolo'da haydutlar) [1961]. Sardinya çobanlarının yaşayışını konu edinen bu filimler, 1961 Venedik festivalinde birincilik ödülü aldı. Daha sonra *Un Uomo a meta*'yı (Yarım adam) [1966] ve *Çağrılı kadın*'ı (l'İnvitée) [Fransa'da, 1969] çevirdi. (L)

Vittorio DE SICA «Il giardino dei Finzi-Contini» (1971) Dominique Sanda ve Lino Capolicchio

***DE SİCA** (Vittorio), italyan sinema oyuncusu ve sahneye koyucusu. — (öl. Paris 1974). *Yeni bir dünya*'dan (1966) sonraki başlıca eserleri şunlardır: *Le Streghe* (Büyücüler) adlı bir skeç; *Tehlikeli arzular* (Amanti) [1968]; *Güneş çiçeği* (İgirasoli) [1970]; *İl giardino dei Finzi-Contini* (Finzi-Conti'lerin bahçesi) [G. Bassani'nin romanından, 1971]; *Lo chiameremo Andrea* (Adını Andrea koyarız) [1972]; *Yolculuk* (İl Viaggio) [1973]. (L)

DESİGN i. (ing. k.). Bk. DİZAYN, *Ek*.

DESİGNER i. (ing. k.). Bk. DİZAYNIR, *Ek*.

***DESNOYER** (François), fransız ressamı. — (öl. Perpignan 1972). [L]

***DESSAU** (Paul), alman bestecisi. — Goethe'nin çeşitli *Faust*'ları için (1949-1953) ve B. Brecht'in *Kafkas tebeşir dairesi için* (1954) sahne müzikleri, orkestra için *Bach'tan bir tema üzerine çeşitlemeler* (1963), dört viyolonsel, iki piyano ve vurmalı çalgılar için bir *Quattrodramma* (1965), *Puntila* (1966) ve *Lancelot* (1969) adlı iki opera, B. Brecht'in *Lenin'e mezartaşı* üzerine bitişi korolu bir *Lenin, orkestra için 3 numaralı müzik* (1970), piyano için bir *Fantasietta* (1972) ve *Einstein* (1971-1973) adlı başka bir opera yazdı. 1968'de, H. W. Henze ile Batı Berlin Güzel Sanatlar akademisinden ayrıldı. (L)

***DESTEK,** Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı bucak. — 10 989 nüf., bucak merkezi 2 320 nüf., 9 köy (1970). [M]

Michel DEVILLE «Kırmızı mendil» (1971) Françoise Fabian ve Maurice Ronet

Destek Reasürans T.A.Ş., Türkiye cumhuriyeti sınırları içinde ve yabancı ülkelerde kişi, hayvan, mal ve eşya üzerine, kanunen yasak olmayan her türlü hayat, kaza, yangın ve nakliyat mükerrer sigorta (reasürans) işlemleri yapan şirket. Ana sözleşmesine göre doğrudan doğruya sigortacılık hizmeti de yapabilir. Fakat, bugüne kadar doğrudan doğruya sigortacılık hizmeti yapmamış, bütün faaliyetini reasürans işlemlerine yöneltmiştir. Merkezi İstanbul'da olan şirket 1945 yılında 2 milyon TL. sermaye ile kuruldu; şubesi yoktur. Kurucu ortakları, yüzde 25 pay ile Türkiye İş Bankası A.Ş., yüzde 25 pay ile Millî Reasürans T.A.Ş., yüzde 25 pay ile Güven Sigorta, yüzde 15 pay ile Anadolu Sigorta T.A.Ş. ve yüzde 10 pay ile Ankara Sigorta T.A.Ş.'dir. 1956 yılında şirketin hisse senetleri el değiştirdi. Bugün hisse senetlerinin yüzde 97'si Türkiye İş Bankası A.Ş.'nin elindedir. Şirket 1974'te, yüzde 27,8'i yabancı ülke işlerine ait olmak üzere, çeşitli dallarda toplam 47 310 798 TL.lık prim istihsal etti. Aynı yıl prim istihsali artış oranı yüzde 42,3 olmuştur. Şirketin aynı yıldaki net kârı 3 238 253 TL.dır. Destek Reasürans biriken fonlarını malî yatırımlar yaparak değerlendirir. Anadolu Sigorta'nın yüzde 55,8'ine, Ankara Sigorta'nın yüzde 35'ine, İstanbul Umum Sigorta'nın yüzde 7'sine ve Şeker Sigorta'nın yüzde 3,6'sına sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez bankası, Türkiye Sınaî Kalkınma bankası, Türk Ticaret bankası da hisse senetlerine sahip olduğu kuruluşlar arasında yer alır. (M)

DEUTSCH (Max), avusturya asıllı fransız bestecisi ve profesörü (Viyana 1892). A. Schönberg'ten ders gördü, onun düşünce ve müzik ilkelerini gerek eserlerinde, gerek verdiği derslerde kesinlikle sürdürdü; 1924'te Fransa'ya yerleşti ve Yabancı lejyonunda İkinci Dünya savaşına katıldı. Sorbonne'da çağdaş bestecilere ve kendi öğrencilerinin bestelerine ayırdığı Büyük Konserler'le eğitimciliğe devam etmektedir. (L)

DEUX-SEVİ (Les), Korsika'da yeni bucak (Ajaccio idare çevresi). Merkezi *Piana*. (L)

DEUX-SORRU (Les), Korsika'da yeni bucak (Ajaccio idare çevresi). Merkezi *Vico*. (L)

***DEVAL** (Jacques BOULARAN, **Jacques** denir), fransız yazarı. — (öl. Paris 1972). [L]

***DE VALERA** (Eamon), irlandalı devlet adamı. — (öl. Dublin 1975). 1973 mayısında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını koymadı. (L)

***DEVALÜASYON** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1970'ten sonra türk parasıyla yabancı paraların değer ilişkilerinin tespitinde o tarihe kadar olandan değişik ve dinamik bir uygulama yapıldı: türk parasının yabancı paralara göre değeri çok sayıda kur ayarlamasına tabi tutuldu. (Ayarlama, devalüasyondan farklı olarak, ülke para değerinin, bütün dünya ülkeleri para değerlerine göre değil de, sadece bir veya birkaç ülkenin para değerine göre yeniden belirlenmesidir.) Bu uygulamaya özellikle 1974'te başlandı.

Para ayarlamaları politikası oynak kur sisteminin kontrollu bir uygulaması niteliğini taşımaktadır.

Sık sık yapılan bu ayarlamalara, batı dünyasındaki güçlü ülkelerin paraları arasındaki değer ilişkisinin sık sık değişmesi nedeniyle ihtiyaç duyuldu. Bu dönemde, başta alman markı olmak üzere, bazı avrupa ülkelerinin paraları değer kazanırken ingiliz lirası ve amerikan doları değer kaybına uğramıştı. Bu para ayarlamalarına topluca bakıldığında bu dönemde TL.nın bazı avrupa paralarına göre (DM. ve FF. gibi) önemli derecede değer kaybına uğradığı görülür (1974 başında 1 FF. = 2.856 TL. iken ağustos 1975'te 1 FF. = 3,549 TL. oldu). Buna karşılık amerikan doları ile türk lirası ilişkisi aynı düzeyde kaldı (ağustos 1975'te 1 dolar = 14,535 TL.). [M]

DEVAMBEZ (Pierre), fransız arkeoloğu (Paris 1902). Yunanistan ve Türkiye'de kazılar yaptı (Taşoz, Ksanthos ve Laodikeia e Epi Lyko); 1937-1972 arasında Louvre okulunda öğretmenlik, 1950-1965 arasında da Uygulamalı Yükseköğrenim okulunda din bilimleri bölümü yöneticiliği yaptı. 1937-1972 arasında Louvre müzesi müdürüydü. Türkiye'ye gelerek Milas yakınındaki Sinuri kutsal alanı (1935-1938) ve Ksanthos (1950) kazılarını yönetti. 1958'de «Corpus Vasorum Antiquorum»un milletlerarası yöneticisi oldu ve bu yayının fransızca ve yabancı dillerdeki fasiküllerinin yazılmasına katıldı. Yeniden Türkiye'ye gelerek Lykos kazısını yönetti (1961-1962). Atina ve İstanbul fransız okullarının üyesiydi. Başlıca eserleri: *Grands bronzes du Musée de Stamboul* (Paris, 1937); *Musée des Antiquités guide illustre des bronzes* (İstanbul, 1937); *Le Sanctuaire de Sinuri près de Mylasa* (Milas yakınında Sinuri tapınağı) [E. Haspels ile, 1960]; *Sculptures grecques* (Yunan heykelleri) [1960]; *le Dictionnaire de la civilisation grecque* (Yunan medeniyeti sözlüğü) [R. Flacelière ve P. M. Schuhl ile, 1966]. (LM)

***DEVAMSIZLIK** i. — ANSİKL. Sınaî veya ticarî işletmelerde çalışanlarda görülen *devamsızlık* oranı (yani devamsızlık saatlerinin öngörülen normal çalışma saatlerine oranı) gitgide artmaktadır. Ortak çalışmaların yapıldığı yerlerde pahalıya mal olan bu olay mümkün olduğu kadar geniş bir biçimde incelenmektedir. Eğer devamsızlık gerçekten, hattâ özellikle hastalıklara bağlıysa, her ücretlinin kişisel fizik durumuyla hastalık yüzünden devamsızlık yaptığı günlerin sayısı arasında sıkı bir bağıntının olması gerekir. Oysa bu varsayım doğrulanmamıştır, çünkü romatizma, kalp, ülser gibi kronik hastalıklara yakalanmış hastaların hastalık devamsızlıkları, hasta olmayanların devamsızlıklarından genellikle çok fazla değil. Beş yıl boyunca tutulan bireysel istatistikler incelendiğinde, iş doktorlarına hasta olarak başvuranların ortalaması kadar devamsızlık gösterenlere rastlanmamaktadır.

O zaman, devamsızlıkların ruhsal ve toplumsal sebeplere dayanıp dayanmadığı düşünüldü. Grup halinde karşılıklı konuşmalarla düzenlenen belli sayıda anketler devamsızlığın sebeplerini ortaya çıkartabildi. Genellikle devamsızlık yalnızca işyerinin çalışmasına değil, dış şartlara da bağlıdır. Bir yandan devamsızlık, izin veya ayrılmaların işletmedeki çeşitli oranların birbiriyle çatışan karakterinin kendini göstermesi şeklinde olacaktır. (Meselâ, çağımızda gözlendiği gibi çalışmanın çalışan kişinin kişiliğinden arındırılması, çok önemli bir tatminsizlik yaratabilir, çalışan kişilerin devamsızlık yapmaktan başka çözümü kalmayabilir.) [L]

***DEVE** i. — ANSİKL. Zool. Son yıllarda yapılan çalışmalarla, develerin, özellikle eski dünya develerinin (hecin devesi, asya devesi) sıcağa ve susuzluğa dayanıklılığının nedenleri konusunda yeni bilgiler sağlandı: hayvan solunum ve terleme yoluyla su kaybederek vücut ağırlığının üçte birini yitirdiği halde kan hacmi azalmaz; buna karşılık hemoliz tehlikesiyle karşılaşmaksızın kan hacmini ve kanın su oranını yükseltebilir, çünkü devenin oval olan alyuvarları çatlamadan hacmini bir kat artırabilir. Kandaki ürenin karaciğerde zararsız hale getirilmesiyle deve üre zehirlenmesi tehlikesiyle karşılaşmadan işemesini hemen hemen tamamen durdurabilir. Ayrıca sidikte pek çok lizozim ve bakteri öldürücü nitelikler bulunur. Hayvanın vücut sıcaklığı da büyük değişiklik göstererek zarar vermeden 41°'ye çıkabilir veya serin gecelerde 34°'ye düşebilir. (L)

***DEVECİKONAĞI,** Bursa ilinde, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı bucak. — 8 630 nüf., bucak merkezi 488 nüf., 19 köy (1970). [M]

Devekuşu Kabare tiyatrosu, İstanbul'da tiyatro. Haldun Taner daha önce Gen-Ar tiyatrosunda denediği kabare türünü, İstanbul'da Kulüp Onay'da tekrarlayarak Türkiye'de ilk kabare tiyatrosunu kurdu (1967); ilk oynanan oyun kendi yazdığı ve Çetin İpekkaya'nın sahneye koyduğu *Vatan kurtaran Şaban* adlı politik taşlama oldu; Halit Akçatepe, Zeki Alasya, Metin Akpınar, Ahmet Gülhan, Orhan Aydınbaş, Meral Küçükerol, Oya Mella gibi oyuncuların rol aldığı oyun geniş ilgi topladı. Bu oyunu, *Bu şehri Stambul ki 68, Dün-bugün, Gergedan, Habu diyar, Devaynası, Astronot Niyazi, Yar bana bir eğlence, Haneler* v.b. izledi; topluluk Ankara'da da temsiller verdi. (M)

***DEVELİ,** Kayseri iline bağlı ilçe. — 62 707 nüf., ilçe merkezi 17 318 nüf. (1975). [M]

***DEVELLİOĞLU** (Ferit), türk dil bilgini. — Yeni eserleri: *On iki bin kelimelik türkçe sözlük* (1972); *Fransızca-Türkçe deyimler sözlüğü* (genişletilmiş 2. bası, 1973). [M]

DEVEREUX (Georges), macar asıllı amerikan psikanalizcisi ve antropoloğu (Lugos [bugün Lugoj] 1908). Önce Fransa, sonra A.B.D.'de yükseköğrenimini tamamladı, Fransa'ya dönerek Paris üniversitesinde ders verdi. Özellikle Mohav'ların ve Hopi'lerin (A.B.D.), Pigme'lerin ve Sedang'ların arasında yaşayarak etnografya incelemeleri yaptı. Klinik tecrübeleri (sözgelimi Menninger School of Psychiatry'de ve Topeka İnstitute for Psychoanalysis'te [Topeka, Kansas] çalıştı) ve antropoloji tecrübeleri sayesinde etnopsikiyatri*nin kurucularından biri oldu. Başlıca eserleri: *Reality and Dream: The Psychotherapy of a plains İndian* (Gerçek ve düş: Kızılderili ovalarında psikoterapi) [1951]; *A Study of Abortion in Primitive Societies* (İlkel toplumlarda çocuk düşürmenin incelenmesi) [1955]; *Mohave Ethnopsychiatry* (Mohav etnopsikiyatrisi) [1961]; *From Anxiety to Method in the Behavioral Sciences* (Davranışçı bilimlerde kuruntudan yönteme) [1967]; *Essais d'ethnopsychiatrie générale* (Genel etnopsikiyatri denemeleri) [1970]; *Ethnopsychanalyse complémentariste* (Tamamlayıcı uzman olarak etnopsikanalizci) [1972]. (L)

DEVİLLE (Michel), fransız sahneye koyucusu (Boulogne sur-Seine 1931). Meslek ha-

Foto. Ed. Flammarion, Columbia (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

yatına çok genç yaşta amatör sinemacı olarak atıldı; *Une Balle dans le canon*'un (Namluda bir mermi) [C. Gérard ile birlikte, 1958], *Ce Soir ou Jamais*'nin (Bu akşam ya da asla) [1961], özellikle de *l'Adorable Menteuse*'ün (Tapılacak yalancı kız) [1962] sahneye koyuculuğunu yaptıktan sonra senaryoçusu ve kurgucusu Nina Companeez ile şu filimleri gerçekleştirdi: *A cause, à cause d'une femme* (Bir kadın yüzünden) [1962]; *l'Appartement des filles* (Kızlar dairesi) [1963]; *Lucky Jo* (Şanslı Jo) [1964]; *Masum bir gencin itirafları* (Benjamin ou les Mémoires d'un Puceau) [1967, Louis-Delluc ödülü]; *Bye bye Barbara* (Allahaısmarladık Barbara) [1968]; *Beni seveceksin* (l'ours et la Poupée) [1969]; *Kırmızı mendil* (Raphaël ou le Débauché) [1971]. *La Femme en Bleu* (Mavili kadın) [1972] ile tam bir sanatçı olduğunu ortaya koydu. 1973'te *Le mouton enragé*'yi (Kudurmuş koyun) gerçekleştirdi. (L)

DE VİSSCHER (Charles), belçikalı hukukçu (Gand 1884 - Brüksel 1973). Önce Gand üniversitesinde, sonra Louvain katolik üniversitesinde ders verdi. Devletler hukuku uzmanıydı, Belçika dışişleri bakanlığında hukuk danışmanlığı (1919), daimî hakemlik mahkemesi üyeliği (1923) yaptı; *Devletler Hukuku ve Mukayeseli Mevzuat Dergisi*'ni yönetti (1920-1939), Ren üzerinde ulaşım merkez komitesinde Belçika'yı temsil etti, 1937'de Daimî Milletlerarası Hukuk mahkemelerine üye seçildi, Ahlâkî ve Siyasî bilimler akademisine alındı (1965). Adlî yorum üstüne önemli çalışmaları vardır. *Devletler hukukunda kuramlar ve gerçekler* (1953, 1955, 1960) adlı kitabı genel hukuk kuramının temelini oluşturur. (L)

***DEVLET** i. — ANSİKL. *Devlet bakanlıkları.* Bakanlığın görev statüsünde bir değişiklik olmamakla birlikte hükûmetlerin kuruluş özelliklerine dayalı olarak, gerek başbakan yardımcılarının, gerek devlet bakanlarının sayısı sık sık değişti. Nitekim 1963-1965 arasında kabinede bir başbakan yardımcısı ile önce dört, sonra üç devlet bakanı varken 1965'te, birinci Demirel kabinesinde başbakan yardımcılığı kaldırıldı ve devlet bakanlarının sayısı yeniden dörde çıkarıldı. 1971'de Nihat Erim kabinesiyle başlayan partilerüstü hükûmetler döneminde başbakan yardımcılarının sayısı üç oldu ve Bakanlar kurulunda sadece iki devlet bakanı yer aldı. 1974'te kurulan Ecevit hükûmetinde, koalisyonun iki partiden oluşması nedeniyle iki başbakan yardımcısı ve ikisi büyük partiye ait olmak üzere üç devlet bakanı bulundu. 1975'te Milliyetçi Cephe partileri adıyla biraraya gelerek hükûmet kuran dört partiden en fazla iskemleye sahip A.P.'nin genel başkanı Demirel başbakan olunca öbür partilerin genel başkanları olan Necmettin Erbakan, Turhan Feyzioğlu ve Alparslan Türkeş başbakan yardımcılıklarına getirildiler, devlet bakanlıklarının sayısı da gene dörde yükseltildi. (M)

Devlet Filim arşivi (TÜRK). Bk. *Güzel Sanatlar akademisi* DEVLET SİNEMA-TELEVİZYON ENSTİTÜSÜ, *Ek.*

Devlet Güvenlik mahkemeleri, devletin, ülkesi ve milleti ile bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa'da belirtilen cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli ağır ceza mahkemeleri. Bu mahkemeler özel kanuna göre (26 haziran 1973 tarihli ve 1 773 sayılı kanun) kurulur. Devlet Güvenlik mahkemelerinin, hangi illerde kurulacağına, sayısına ve yargı çevrelerinin belirlenmesine Bakanlar kurulu karar verir. Bu mahkemeler, bir başkan, iki yargıç ve iki askerî yargıç üyeden oluşur; ayrıca, biri sivil, biri askerî iki de yedek yargıç üye bulunur. Kanuna göre, her Devlet Güvenlik mahkemesinde bir cumhuriyet savcısı ve yeteri kadar savcı yardımcısı görevlendirilir. Mahkemenin asker üyeleri şöyle atanır: Bakanlar kurulu adayları tespit eder, yargıçları Yüksek Hâkimler kurulu, savcıları da Yüksek Savcılar kurulu bu adaylar arasından seçer.

Devlet Güvenlik mahkemelerinin görev alanına giren suçlar, bunların kuruluş amacının kapsamına giren ve Türk Ceza kanununda yer alan suçlardır. Kanun, Devlet Güvenlik mahkemelerinin bakabileceği suçları Türk Ceza kanununun 141., 142., 163. maddeleri gibi, teker teker saymıştır. Bunlar arasında, devlete ait posta, telgraf, telefon, radyo, telsiz ve televizyon gibi bilcümle haberleşme araç ve gereçlerine, telsiz ve haberleşme şebekesi tellerine karşı işlenen hırsızlık suçları ile, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkındaki kanunda, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanununda, Dernekler kanununda ve Ateşli Silâhlar ve Bıçaklar Hakkındaki kanunun 12. maddesinde yazılı suçlar da vardır.

Devlet Güvenlik mahkemeleri, Ceza Muhakemeleri Usulü kanununu uygular. Ancak, bu mahkemelerin baktığı işlerde ilk soruşturma yapılmaz. Devlet Güvenlik mahkemelerinin kararlarının temyiz mercii, Yargıtay'da, bu mahkemelerin kararlarını incelemek için kurulan daire veya dairelerdir; genel kurul görevini de Yargıtay Ceza Daireleri Genel kurulu yapar.

Anayasa mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalarla, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin özel hükümler saklı tutulmuştur.

Yüce Divan ve Askerî mahkemeler, bu gibi hallerde kendi görevlerine ilişkin kuralları uygularlar. (M)

***DEVLETLEŞTİRME.** — Bk. KAMULAŞTIRMA, *Ek.*

***Devlet opera ve balesi.** — 1970 yılında kabul edilen 1309 sayılı yasayla Ankara Devlet Operası Genel müdürlüğü ve İstanbul* (*Ek*) Devlet operası izi bağımsız kurum haline geldi. 1969'dan bu yana Ankara Devlet opera ve balesinin repertuvarında büyük değişiklikler olmadı: *Rigoletto, İl Travatore, La Traviata, Carmen* v.b. sık sık sahnelenen operalardı. Bale alanında ise *Çeşmebaşı* (Ferit Tüzün), *Judith* (Çetin Işıközlü), *Pembe Kadın* (Necil Kâzım Akses), *Çoğul* (Cengiz Tanç), *Oluşum* (İlhan Usmanbaş) türk bale dağarcığını zenginleştiren yapıtlar oldu. Karl Millöcker'in *Yoksul öğrenci*'si bu dönemde oynanan tek operetti. (L)

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım bankası (DESİYAB), işçi tasarruflarını değerlendirmek amacıyla 13 Sayılı Kanun Gücündeki kararname ile kurulmasına karar verilen banka (1975). Bankanın kuruluş amacı «yurt içinde ve yurt dışında çalışanların tasarruflarını ekonomik bir güç halinde birleştirmek ve bunları sanayi yatırımlarına yöneltmek» biçiminde saptandı ve bankanın Sanayi ve Teknoloji bakanlığına bağlı olması kararlaştırıldı. Bankanın 1 milyar TL. olmasına karar verilen sermayesinin yüzde 85'i Hazine tarafından (yüzde 49'u gelecekte gerçek ve tüzel kişilere devredilmek üzere), yüzde 15'i de kamu iktisadî teşebbüsleri tarafından taahhüt edildi. (M)

Devlet Sinema-Televizyon enstitüsü (GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ—), sinema ve televizyon alanında öğretim yapan kurum. Güzel Sanatlar akademisi öğrenci ve öğretim görevlilerinden oluşan bir grubun 1962'de kurduğu *Kulüp Sinema 7*, 1967'de *Türk Filim arşivi* adını aldı, 1969'da da Türk Devlet Filim arşivi adıyla resmî bir kurum haline dönüştürüldü ve Uluslararası Filim Arşivleri federasyonuna (FİAF) bağlı olarak Türkiye'de ilk defa sinemayla ilgili belgeleri ve filimleri toplayan, koruyan bir kurum oldu. Bunun yanı sıra düzenli filim gösterileri yaptı, sinemayla ilgili kitap, dergi, broşür yayımladı, sergiler açtı. Türk Devlet Film arşivi 1975'te Devlet Sinema-Televizyon enstitüsü adıyla Güzel Sanatlar akademisine bağlı bir eğitim kurumu haline getirildi. Sinema ve televizyon alanında eleman yetiştirmeğe yönelik çalışmalar yapması planlanan kurum 1975'te İstanbul'da Yıldız yolu üzerindeki modern klima araçları, laboratuvarları, yanmaz depoları ve 3 gösteri salonu bulunan yeni binasına taşındı. 1976'da gösterilen filimlerin 4 ayrı dilden izlenmesini sağlayan aygıtlar kullanılmağa başlandı. İki bölümlü enstitünün ilk bölümüne ilkokulu bitirenler, ikinci bölümüne de lise ve yüksekokul mezunlarının alınması ve eğitimde kısa dönemlerin uygulanması kararlaştırıldı. (M)

***Devlet tiyatrosu.** — 1970'ten sonra yerleşik tiyatro salonlarındaki temsillerinin yanı sıra yurt içi ve yurt dışı turneler düzenledi. Yugoslavya'da *Damdaki kemancı* (1970), *Cengiz Han'ın bisikleti* (1971), Kıbrıs'ta *Ayakta durmak istiyorum* (1971), *İstanbul efendisi* (1974), Yunanistan'da *Mangalı Don Kişot* (1971) oyunlarını sahneledi. Molière'in 300. ölüm yıldönümü nedeniyle *Hastalık hastası*'nı (1973), İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci'nin 100. doğum yıldönümü nedeniyle *Ceza kanunu* ve *Sekizinci* adlı eserlerini sahneye koydu. İstanbul festivaline 1973'te *Fatih, Hastalık hastası, Mangalı Don Kişot*, 1974'te *Bağdat Hatun, İstanbul efendisi*, 1975'te *IV. Murat, Küheylan, Yunus Emre* oyunlarıyla katıldı. Cumhuriyetin 50. yılı nedeniyle perdelerini türk yazarlarının oyunlarıyla açtı ve Yaşar Nabi Nayır'ın *Mete* adlı oyununu sahneledi. 1975'te İzmir fuarında açıkhava temsilleri verdi. Kültür sarayının yangınından sonra İstanbul'daki oyunlarını Venüs sinemasında sahneledi (1971). Halen Ankara'da dört, İstanbul, Bursa ve İzmir'de birer olmak üzere, yedi sahnede repertuvar yöntemiyle faaliyet gösteriyor. (M)

Bernadette DEVLIN

***Devlet Yatırım bankası.** — Bankanın 1971 yıl sonu itibarıyla kamu sektörüne açtığı kredi miktarları şöyledir: yatırım kredileri 10 milyar 237 milyon 354 bin TL.; değerlendirme kredileri 1 milyar 924 milyon 282 bin TL.; özel krediler 533 milyon 880 bin TL. Kredi artış oranı 1971'de yüzde 64,5'i buldu. (M)

DEVLİN (Bernadette), irlandalı kadın militan (Cookstown 1947). Katolik bir dülgerin altı çocuğundan üçüncüsüdür. Dokuz yaşındayken babasını kaybetti, Belfast üniversitesinde psikoloji öğrenimi gördü (1965) ve yirmi yaşında Medenî Haklar derneğinin faal üyesi oldu. 1969 nisanında milletvekili seçildi ve kendini «İrlanda halkına adalet»in havarisi, katolik ve protestan işçilerin birleştiricisi olarak kabul ettirdi. Londonderry'deki kanlı karışıklıklara (temmuz-ağustos 1969) katıldığı için tutuklandı; serbest bırakılınca gizli cumhuriyetçi irlanda ordusuna para toplamak için A.B.D.'ye gitti. Milletvekili seçilmesinden altı ay sonra, parlamentoyu gözü tutmadığı için öğrenimine döndü, ama kasım ayında, aynı zamanda bir bildiri olan kendi biyografisini yayımladı: *The Price of my Soul* (Ruhumun fiyatı). Yeniden milletvekili seçildikten sonra Londonderry yakınlarında tutuklanması (26 haziran 1970), Kuzey İrlanda'da yeni bir şiddet dalgasına yol açtı. 1974 seçimlerinde tekrar milletvekili seçilmeyi başaramadı. (L)

***DEVOTO** (Giacomo), italyan dilbilimcisi. — (öl. Floransa 1974). [L]

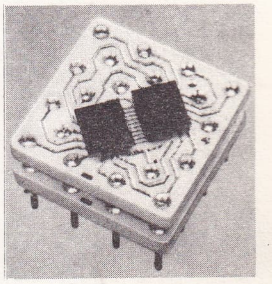
baskı devre

***DEVRE** i. — Bilişim. *Tek parçalı devre,* elemanları ve bağlantıları çok küçük boyutlu bir tek billûr üzerinde gerçekleştirilen bileşik devre.

— Elektron. *Bileşik devre.* Bk. ANSİKL. || *Çizgisel devre,* çıkış geriliminin, çizgisel olabilen ya da olmayan bir fonksiyon olduğu bileşik devre. || *Çok katmanlı baskı devre,* cam katmanı üstüne oyulmuş belli sayıda düzlem iletkenle aynı cins yapıştırıcı yalıtkan yapraklardan meydana gelen baskı devre. (Bk. ANSİKL.) || *Kalın katmanlı devre,* yalıtkan bir altlık üzerine yerleştirilmiş pasif ya da melez küçük devre: *Kalın katmanlı devre elektronikte bileşik devrelerin tamlayıcısıdır.* (Bk. ANSİKL.) || *Kalın katmanlı melez devre,* pasif elemanları (dirençler, sığalar) ve etken bileşenleri (diyot, transistor) bulunan kalın katmanlı devre. || *Mantık devresi,* çift çizgisel aritmetikten çıkan bazı işlemleri yapmağa olanak veren bileşik devre: *Mantık devreleri sayısal devrelerdir.* || *Pi devresi,* yunanca π harfi biçiminde üç kol üzerine bağlanmış üç empedanstan meydana gelen bakışımsız devre.

— Havc. *Besleme devresi,* ergolun depolardan motora akışını sağlayan organların (borular, vanalar) ve güvenlik düzeneklerinin tümü.

— Mat. *Bir grafın basit devresi,* aynı yayı iki defa kullanmayan devre. || *Bir grafın devresi,* bir grafın, başlangıç ve bitiş tepelerinin çakıştığı sonlu yol. || *Bir grafın elemanter devresi,* ancak farklı tepeleri kesiştiren devre. || *Bir grafın Hamilton devresi,* grafın her tepesinden yalnız bir kere

Foto. Abbas-Sipahioğlu, İBM (LAROUSSE)

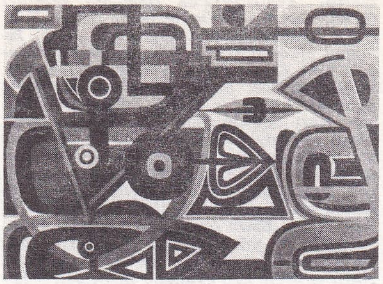

Jean DEWASNE: «Empédocle» (1960)

geçen devre (başlangıç ve bitiş tepeleri dışında).

— Oto. *Yeniden devreye sokma*, doğrudan doğruya dışarıya atma yerine önce motorun hava filtresine götürülen yağ buharlarını toplama. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektron. *Bileşik devre*, başlangıçta elemanter bir devrenin pasif ve aktif elemanlarını gruplaştırıyordu: işlemsel yükselteç, baskülör v.b. ve bazen birkaç milimetre karelik bir silisyum pastilinde on'dan fazla eleman yer alıyordu. Elemanların boyutları küçültülerek devrelerin tüketimi azaltılır ve hızları ya da geçiş şeritleri yükseltilir. Ortalama birleştirme (M.S.I.) bir silisyum pastil üzerinde bir devre değil, karmaşık bir mantık işlevini gerçekleştirme olanağı verir: birkaç milimetrelik bir pasatil üzerinde ayar kayıtları, ondalık - ikili kod çözücüler, çift toplayıcılar, bellekler v.b. yüzlerce eleman gruplaştırılır. Bu elemanlar, klasik bileşik devrelerle aynı kutu içinde 14 ile 36 broşla sunulur. Yüksek düzeyde birleşme (L.S.I.) karmaşık devreler elde etme olanağı verir; bu birleşme bilgisayar yardımıyla en verimli düzeye çıkarılmıştır; bu devreler en az iki metalleştirme katmanı taşır. Kuruluşu kullanıcının işbirliğini gerektirir. Transistorlar, diyotlar, dirençler, bağlantılar gibi elemanlar mikrometreyle ölçülür; birkaç milimetre karelik bir pastil üzerinde 1 000 kadar eleman bulunabilir. Nanoelektronik* (*Ek*), elemanları nanometreyle ölçülen bu minyatürleşmenin sonucudur.

● *Çok katmanlı baskı devre*'ler, elektronik devrelerde bileşik devrelerin genelleştirilmesinden doğmuştur; böylece gerekli bağlantıları bir tek düzlemde gerçekleştirme imkânı ortadan kalkmıştır. Katmanlar önceden belirlenmiş bir sıraya göre, iletken ve yalıtkan katmanlar üst üste konarak dizilebilir. Başlıca devrelerde 3 ile 6 arasında değişen katmanlar bulunur; bazıları özel uygulamalar için 14 katmanı aşabilir. Katmanların bütünü preste çekilerek birbirine bağlanır. Katmanlar arasındaki ara bağlantılar madenîleştirilmiş deliklerle gerçekleştirilir. Klasik baskı devrelerle aynı üstünlükleri taşıyan bu devreler, daha çok iletkene yer vermeyi, magnetik ya da iç ısıl ekranlar yerleştirmeyi ve iletkenler homogen yalıtkan bir malzeme içinde bulunduğundan performansın artmasını sağlar. Buna karşılık maliyet fiyatları yüksektir: hem tamirleri güçtür, hem de, çok karmaşık oldukları için, yapım sırasında bir elektronik beyinle çalışma zorunluğu vardır.

● *Kalın katmanlı devre* alümin bir altlıktan meydana gelir; bu altlığın üzerine, iletkenleri, dirençleri ve kondansatörleri meydana getiren dirençli mürekkepler serigrafiyle basılır: pişirildikten sonra transistorlar ve diyotlar devre üzerinde kaynakla tutturulabilir. Böyle bir devreye «kalın katmanlı» devre adı verilir; çünkü bırakıntılar 25 μm kalınlığında olur, oysa «ince katmanlı» bir devre üzerinde elemanların kalınlığı mikrometrenin altına düşer. Bu devrelerin yapımı hayli basittir. Alümin altlık üzerine iletkenleri oluşturan gümüş-paladyum ya da altın-paladyum esaslı mürekkepler serigrafi ile basılır. 100°C'ta fırında kurutulduktan sonra aynı şekilde serigrafi ile dirençleri oluşturan bir hamur (rutenyum, indiyum, talyum, bizmut v.b.) kaplanır; bu dirençlerin değerleri 10Ω ile 1 MΩ arasında olur. İletkenler, bir cam yalıtkanla (300 pF/sm²) ya da baryum titanatla (5 nF/sm²) ayrılmış iki iletken katmandan oluşur; sığaların dizisi birkaç pikofarad'dan 10 nF'a kadar uzanır. Nihayet organik bağlayıcıların tam ayrışması için fırında yaklaşık 700°C'ta pişirilir; aynı zamanda koruyucu bir cam katmanıyla kaplanır. Sonra çıkış telleri, bağlantıların metalleştirilmiş bölgelerine kaynakla tutturulur. Devreye transistorlar, diyotlar, yüksek değerde seramik kondansatörler de kaynak edilir. Böylece güç transistoru kutusuna yerleştirilen ya da epoksi reçinesiyle gömlek geçirilebilen pasif (R.C) ya da melez bir bütün elde edilir.

— Oto. Egzostan çıkan yağ buharlarını hava filtresine göndererek *yeniden devreye sokma*, gazları yanmadan önce arındırmak için gerçekleştirilmiş ilk işlemdi. Daha sonraları, egzos gazlarının bu arındırmaya katılmasını sağlayarak yöntemin tamamlanabileceği fark edildi. Egzos gazları çıkışta demirsiz alaşımdan yapılmış bir boruyla alınır ve hava filtresinden geçirilerek yeniden emme borusuna yollanır. Eylemsiz gazların karbürlü gazlara karışması yanma ısısını düşürür; bu da havayı kirletici azot oksit üretimini azaltır ve yanmayı uzattığından yanmamış hidrokarbür yüzdesinde büyük bir düşüş görülür. İşlem bir denetim supabıyla ayarlanır; supap hava filtresiyle karbüratör arasındaki geçiş yolu üzerine ve taze gazın akışını bozmamak için karbüratörün aşağısına yerleştirilir. Ayrıca supap, motor düşük hızda çalıştığında karbürlemeyi hafifçe fakirleştiren bir miktar havanın emilmesini sağlar. (L)

***DEVREK**, Zonguldak iline bağlı ilçe. — 83 585 nüf., ilçe merkezi 9 144 nüf. (1975); 76 köy (1970). [M]

***DEVREKÂNİ**, Kastamonu iline bağlı ilçe. — 21 714 nüf., ilçe merkezi 4 005 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

DEVRİM (Hakkı), türk gazetecisi ve yayımcısı (Eskişehir 1929). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1951); İstanbul radyosu söz yayınları bölümünde (1950-1953), Türkiye Turizm kurumunda (1952-1954) çalıştı. Daha sonra gazeteciliğe başlayan Devrim, *Son Saat, Tercüman, Havadis, Yeni Sabah, Tasvir* ve *Ege Ekspres* gazetelerinde muhabirlik, yazışleri ve genel yayın müdürlüğü, yazarlık gibi çeşitli görevlerde bulundu; haftalık *Meydan* gazetesinin kuruluşuna katıldı (1965); Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti.'nin ortağı olarak *Meydan-Larousse büyük lûgat ve ansiklopedi*'nin (12 cilt) yayımını yönetti (1968-1973); Kaynak Kitaplar yayınevi kurucuları arasında yer aldı (1973). [M]

DEVRİM (Şinasi), türk hukukçusu ve diplomatı (Drama, Yunanistan 1905 - Ankara 1952). Rodos'ta başladığı öğrenimini Paris Siyasal Bilgiler okulunda tamamladı; hukuk doktoru oldu (1929); Adalet bakanlığında hukuk işleri genel müdür yardımcılığı ve genel müdürlüğü yaptı. Zonguldak milletvekili (1938) olarak siyasî hayata atılan Devrim, İkinci Dünya savaşından sonra Fransa ve İsviçre'de yapılan uluslararası toplantılarda ve San Francisco konferansında Türkiye'yi temsil etti (1946); Recep Peker (1946) ve Hasan Saka hükûmetlerine Adalet bakanı olarak girdi (1947). Daha sonra siyasetten ayrıldı ve Varşova büyükelçiliğine atandı (1949); Moskova büyükelçiliğine atandığı sırada öldü. İngiliz devlet adamı 3. Viskont Henry J. Temple Palmerston'un (1784-1865) yaşamını konu alan 2 ciltlik *Palmerston* adlı fransızca bir eseri vardır. (M)

DEWASNE (Jean), fransız ressamı (Lille 1921). Sonia Delaunay, Jean Arp ve Anton Pevsner'nin yanında «Yeni Gerçekler» sergisinin açılmasına katkıda bulundu, sonra 1950'de soyut sanat atelyesini kurdu. Soyut sanat kuramcısı olarak «soyut sanat konferansları» düzenledi (1950-1953) ve Avrupa ile A.B.D.'de insanları birleştirme amacını güden bir «kopma sanatı» sergiledi. 1951'de, sanayi biçimlerini (otomobil karoseri parçaları) parlak bir çokrenkliliğe dayanak olarak kullandığı «karşıt heykeller»i icat etti. İlk duvar resmi olan *Yaşama sevinci* (1948), yavaş yavaş çevreyle bütünleşen bir geometriye yönelen sonraki sanatının habercisidir. 1968'de yaptığı Grenoble buz stadyumunun dekorunda, *hard-edge**e (*Ek*) ve amerikan *yeni soyutlama**sına (*Ek*) yakın bir üslûpta, altıgenleri, elipsleri, dörtgenleri, eşkenar dörtgenleri, ışık demetlerini, dümdüz ve parlak sanayi boyalarıyla işledi. 90 metrelik freski *Uzun yürüyüş* (1969), Lille'deki yeni tıp fakültesini süsler. 1970'te Grenoble eski kitaplığı için 1 200 m²'lik bir çevreyi düzenlemiştir. (L)

***DEWEY** (Thomas Edmund), amerikalı avukat ve siyaset adamı. — (öl. Bal Harbour, Miami Beach yakını 1971). [L]

DEYMER (Şefik Hüsnü), türk hekimi ve siyaset adamı (Selânik 1887 - Manisa 1958). Selânik'te M. Garaud kolejini, Paris'te de Fen ve Tıp fakültelerini bitirerek sinir ve ruh hastalıkları uzmanı oldu. Paris'te bulunduğu sırada Jöntürkler hareketiyle ilgilendi ve Jean Jaurès'in, Clemenceau'nun etkisi altında sosyalist akımları yakından izlemeğe başladı. Türkiye'ye döndüğünde (1912) Birinci Dünya savaşı, Çanakkale ve Doğu Cephesi savaşlarında hekim olarak görev aldı. Mondros mütarekesinden sonra İstanbul'da Spartakistler grubunun ön hazırlıklarını yaptıkları Türkiye İşçi ve Çiftçi fırkasının kurucuları arasına katıldı (1919). Millî Mücadele'nin başında Spartakistler grubunun büyük bir kısmı Anadolu'ya geçtikten ve İstanbul işgal edildikten sonra partinin faaliyeti fiilen durdu, fakat Deymer, partinin yayın organı olarak çıkan *Kurtuluş* dergisinde bir süre daha yazı yazdı. Moskova'da Komintern'in 3. kongresinin toplandığı sıralarda yurt dışında ortaya çıkan, gizli Türkiye Komünist partisi ile bağlantılı görünen Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist partisinin yeni yayın organı olarak *Aydınlık* dergisini çıkaran (1921) Deymer, hükûmetin işçi hareketlerini denetim altına almak amacıyla kurduğu Türkiye İşçi derneğini kongreye hâkim olmak yoluyla ele geçirmişti; ancak Takriri Sükûn kanununun çıkışından sonra bu dernek dağıtılırken Deymer de İstiklâl mahkemesince 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı (1925). Daha sonra bu ceza bir yıla indirilmekle birlikte Türkiye Komünist partisinin çalışmalarıyla ilgili olarak 6 aylık yeni bir hapis cezasına hükmedildi (1926). Cezasını bitirdikten sonra yurt dışına kaçtı ve uzun yıllar Türkiye'ye dönmedi (1928-1939); bu süre içinde Komintern'in 6. (1928) ve 7. (1935) kongrelerine katıldı. Çok partili hayata geçişten sonra Türkiye'ye dönen Deymer, İstanbul'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü partisini kurdu (1946); kısa sürede sıkıyönetimce kapatılan bu partiden sonra sol eylemini daha çok yayın yoluyla sürdürdü; 1952'de bundan dolayı bir kere daha hapis cezasına çarptırıldı ve cezaevinden çıktıktan sonra da Manisa'ya yerleşti. (M)

***DEZOKSİRİBONÜKLEİK** sıf. — ANSİKL. Biyokim. *Dezoksiribonükleik asit* (D.N.A.) konusunda daha önce yapılan açıklamalar bunun tamamlanabilecek durumdadır.

● *Yapısı*. D.N.A.'nın yapı taşları nükleotitlerdir (fosforik asit —dezoksiriboz— pürin ya da pirimidin cinsinden bazlar). Nükleotitlerin özelliği pentozlarının cinsine (d-2-dezoksiriboz) ve taşıdıkları heterosiklik azotlu bazlara göre belirir (pürin cinsinden bazlar adenin ve guanin, pirimidin cinsinden bazlar sitozin ve timin şeklindedir). Bununla birlikte sitozin, bakteriyofaj*larda (*Ek*) ve üstün yapılı canlılarda 5 durumunda metilleşmiş olabilir. İçindeki komşu nükleotitlerin pentoz molekülleri, dezoksiribonükleaz denen özgül fosfodiesterazlarla hidrolize uğramış fosforik diaster bağlarıyla birbirine bağlı bulunan D.N.A.'lar, hidrojen köprüleriyle ikişer ikişer birbirine bağlanmış ve F. Crick* ile J.D. Watson*un tanımladığı modele göre bir eksen etrafında sarmal bükülmüş uzun polinükleotit zincirleri halindedir. Sarmal merdivene benzeyen bu modelde iki bacağı bitiştiren hidrojen köprüleri bir nükleotitin oksijenli bazı ile bir diğerinin azotlu bazının karşılıklı eşleşmesi ya da birbirine bağlanmasıyla oluşur (adenin-timin ya da guanin-sitozin gibi). İki polinükleotit zincirinin hidrojen bağlarıyla birleşmesi, parçalanma sıcaklığı denen ve her D.N.A.'ya özgü olan bir sıcaklıkta çözülebilir (basit organik cisimlerde parçalanma noktası D.N.A.'lar için aynıdır). Belirli koşullarda parçalanarak ayrılmış iki D.N.A. zincirinin (ya da zincir parçasının) yahut bir D.N.A. parçası ile bir R.N.A.

Foto. Ch. Baer-Photopress (LAROUSSE)

(ribonükleik asit) parçasının yeniden birleşmesi mümkündür; bu durumda ortaya bir melez molekül çıkar; sözgelişi R.N.A. polimerazın sentezlemesiyle bir R.N.A. parçası ile D.N.A. parçası tek molekül haline gelir. Sarmal zincirler genellikle açıktır; boyu da bazen o kadar uzun olur ki çözüldüğü zaman iki santimetreyi bulur (insan kromozomlarındaki D.N.A.); bunlar özellikle bakteriyofajlarda ve bazı bakterilerde halka şeklini alabilir. (Bk. A.D. HERSHEY.)

D.N.A. zincirleri 4 nükleotitin tekrarlanan dizilerinden meydana gelir; azotlu dizilişte bir çeşit genetik alfabeye göre yer alır. D.N.A.'nın ince yapısı ancak kısmen bilinmektedir, çünkü moleküllerinin boyu çok büyüktür. D.N.A.'ların çeşitliliği, içindeki dört nükleotitin molekül zinciri boyunca yer alış tarzından ileri gelir ve bazı hallerde (kanser) normal olarak bulunması gereken bazların yerine değişik azotlu bazlar bağlanabilir (CH_3 gibi organik bir kökün, pürin ya da pirimidin halkasında bir H'nin yerini alması). Zincirlerin boyu çok uzun olduğundan nükleotitlerin dizilişindeki farklılıklar dolayısıyla değişik D.N.A.'ların sayısı çok fazla olabilir. D.N.A. moleküllerinin boyu, çoğu zaman, bugün bilinen bütün yüksek biyolojik polimerlerinkini aşar. D.N.A.'ların molekül ağırlığı bakterilerde genellikle 20 milyona yakındır; bakteriyofajlarda 1 milyon ile 350 milyon arasında, memelilerin hücre kromozomlarında 20 milyon ile 2 milyar arasında bulunur.

● *Yeri.* D.N.A.'lar virüslerin ve bakteriyofajların etkin kısmıdır; bunların en iyi incelenebilenlerinde bir tek molekül vardır. Çekirdekli hücrelerde D.N.A.'lar kromozomlarda ve mitokondrilerde yer alır. Kromozomlarda birarada bulunan D.N.A.'ların her biri, bağımsız bir genom birimi olarak bir genin biyolojik tanımına uygun düşer. Bakteriyofajlardaki ve virüslerdeki D.N.A.'lar birlikte bulundukları proteinlerden bağımsızdır; proteinler sadece onlara kılıf ödevi görür. Bu proteinler bakterilerin içine girmez ve hücrelerin içine çoğalmaz. Kromozom ve mitakondrilerin D.N.A.'ları baz proteinlerle, genel olarak histonlarla birlikte bulunur; onlarla birlikte nükleoproteitleri meydana getirir, çekirdekli hücrelerde serbest halde bulunmaz.

● *Genetik rolü.* Kromozomlardaki D.N.A.'ların genetik rolü çoktan beri ispatlanmıştır. R.N.A.'ların ve proteinlerin hücrede biyosentez yoluyla çoğalabilmesinin babadan oğula geçen kalıtsal dayanağı D.N.A.'dır. Bu sonuç, parçalanmış D.N.A. moleküllerinin çaprazlama birleşmesini ve kolibasilde *in vivo* melezlenme olanağını gösteren deneylerle başarılı bir şekilde doğrulandı. Kolibasilde meydana gelen mütasyonların ve bakteriyofaj parçacıklarıyla genetik çaprazlanmanın incelenmesi tam bir genetik harita çıkarmak ve D.N.A. üzerinde sistron denen ve molekül kesimlerinden oluşan birimlerin yerini belirlemek olanağını sağladı; sistronlar D.N.A.'nın azotlu bazlarından oluşan genetik alfabe sayesinde, çeşitli yapı ve enzim proteinlerinin sentezini özgül olarak şifreler. Farede ribozom R.N.A.'ların şifreleyen sistronların sayısı 3 000 kadar tahmin edilmiştir. D.N.A.'nın yapısal karmaşıklığı, moleküldeki gen adı verilen (yapı ya da düzenleme geni) kesimde bir tek pürin ya da pirimidin bazının yerini bir diğerinin almasından doğan mütasyon olanağını açıklamağa elverir. Böyle bir değişiklik, üçlü ya da kodon, yani değşinmiş bazın ait olduğu zincirin üç nükleotitli bölütü tarafından iletilen genetik bildirişimi bozmak için yeterlidir. Buna göre bir sıra kodon aracılığıyla insan hemoglobininin sentezini yöneten bir sistron içinde glütamik asidin iletimini sağlayan bir kodonda, pürin cinsinden bir baz olan adeninin yerini pirimidin cinsinden bir baz olan urasil'in alması artık ancak valin'in iletimini sağlama olanağı verir. Bundan şu sonuç çıkar: oluşan protein anormal bir hemoglobindir; S adı verilen (*Sickle cell anemia* ya da orak hücre [alyuvar] anemisi) bu hemoglobinde, normal insan solunum boyasının birincil zincirlerinden birinin glütamik asit parçasının yerini bir valin parçası almıştır. (L)

DHARMASAKTİ (Sanya), taylandlı hukukçu ve siyaset adamı (Thonburi 1907). Yüksek Adalet divanı başkanlığına (1963) ve kralın özel danışmanlığına getirildi. Askerî rejimi deviren öğrenci ayaklanmasının patlak verdiği sırada (ekim 1973) Bangkok'ta Thamasat üniversitesinin rektörüydü; mareşal Kittikaçhorn'un istifasından sonra başbakanlığa atandı ve kral tarafından yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi. 16 ekimde ilk kabinesini kurdu ama kısa süre sonra birçok siyasal ve sosyal güçlükle karşılaşınca 1974 haziranında yeni bir kabine kurmak zorunda kaldı. Tayland Buddha derneğinin kurucusu ve başkanıdır. 1975 ocağında yapılan seçimlerden sonra başbakanlık görevini prens Seni Pramoj'a devretti. (Bk. TAYLAND, *Ek.*) [L]

DHAULAGİRİ II veya **DHAULA Himal II,** Nepal Himalayaları'nda doruk; 7 751 m. Doruğa ilk olarak 1971'de bir yerli kılavuzla birlikte A. Huber R. Fear ve A. Weissensterner'den meydana gelen avusturya heyeti tırmandı. (L)

***DIŞBÜKEY** blş. sıf. — Mat. *Dışbükey sayısal fonksiyon,* x_1 ve x_2 ne olursa olsun α_1 ve α_2 $\in \mathbb{R}_+$, $\alpha_1 + \alpha_2 = 1$,

$$f(\alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2) \leqslant \alpha_1 f(x_1) + \alpha_2 f(x_2)$$

olduğuna göre bir $I \subset \mathbb{R}$ aralığında tanımlanmış sonlu sayısal fonksiyon. (Bu, şuna eşdeğerdir: $[x_1\ x_2]$ daire parçası üstündeki f grafının her M $[x, f(x)]$ noktası, $M_1 M_2$, $M_1[x_1, f(x_1)]$, $M_2[x_2, f(x_2)]$ daire parçasının altındadır.) ‖ *Bir E vektörel uzayının R cismi üzerindeki dışbükey parçası,* X içindeki her x_1 ve x_2 için x_1 ve x_2 uçları kapalı olan daire parçası, yani, $\lambda_1 + \lambda_2 = 1$, $\lambda_1 \geqslant 0$ ve $\lambda_2 \geqslant 0$ olduğuna göre $x = \lambda_1 x_1 + \lambda_2 x_2$ noktalarının cümlesi, X içinde bulunmak şartıyla E'nin X parçası. (L)

***DIŞBÜKEYLİK** blş. i. — Mat. *Dışbükeylik eşitsizlikleri,* analizde, ispatı gerçek bir değişkenin belirli elemanter fonksiyonlarının dışbükeyliğine dayanan temel eşitsizlikler.

— ANSİKL. *Dışbükeylik eşitsizlikleri,* bir E cümlesi içinde tanımlanmış pozitif sonlu sayısal fonksiyonların $\mathcal{F}(\mathbf{E}, \mathbb{R}_+)$ cümlesinde ispat edilir. $\overline{\mathbb{R}}_+$'de $\mathcal{F}(\mathbf{E}, \mathbb{R}_+)$'nin N uygulaması artan bir yarı norm* (*Ek*), f ve g, $\mathcal{F}(\mathbf{E}, \mathbb{R}_+)$'nin iki fonksiyonu olmak şartıyla şu eşitsizlikler elde edilir:

● *Hölder eşitsizliği:* α ve $\beta \in]0, 1[$, $\alpha + \beta = 1$; $N(f)$ ile $N(g)$ sonlu ise,

$$N(f^\alpha g^\beta) \leqslant [N(f)]^\alpha\ [N(g)]^\beta$$

elde edilir.

● *Minkowski eşitsizliği:* $p \geqslant 1$ sonludur:

$$[N(f+g)^p]^{\frac{1}{p}} \leqslant [N(f^p)]^{\frac{1}{p}} + [N(g^p)]^{\frac{1}{p}}.$$

● *Schwarz eşitsizliği:* çok klasik

$$(\sum a_i b_i)^2 \leqslant \sum a_i^2 . \sum b_i^2$$

ve

$$(\int fg dx)^2 \leqslant \int f^2 dx . \int g^2 dx.$$

eşitsizliklerini genelleştiren

$$[N(fg)]^2 \leqslant N(f^2)\, N(g^2). \qquad \text{(L)}$$

***Dışişleri bakanlığı.** — Bakanlığın dış teşkilâtında önemli genişlemeler oldu ve büyükelçilik sayısı 58'e çıkarken elçilik sayısı 1'e indi (Tel-Aviv); daimî temsilcilik ve delegasyonların sayısı 9, başkonsolosluklarn 37, büyükelçilik konsolosluk şubelerinin 49 ve fahrî konsoloslukların sayısı da 47'ye yükseldi, buna karşılık konsolosluk sayısı 3'e indirildi.

DIŞİŞLERİ BAKANLARI

Osman Olcay (26 mart 1971), Halûk Bayülken (11 aralık 1971), Halûk Bayülken (22 mayıs 1972), Halûk Bayülken (15 nisan 1973), Turan Güneş (7 şubat 1974), Melih Esenbel (12 ekim 1974), İhsan Sabri Çağlayangil (12 nisan 1975). [M]

***DIŞKI** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud çocuk cinselliğinin evrimini anlatırken, «özelliğin özünün biçimlenmesinde *dışkı*'ların önemi sadik-ağzıl evreye bağlıdır» der. Büzgenkasın eğitilmesine bağlı bu kaçınılmaz aşamada iki haz görülür: bir yanda kaslara hâkim olmaktan doğan bir haz, öte yanda buna dayanarak dışkıyı içeride tutmaktan doğan bir haz. Aynı tarzda, dışkı karmaşık bir sevgiye konu olur. Artık o, çocuk ile yetişkinler dünyası arasındaki ilişkide isteğin konusu ve alışveriş aracıdır. Oidipus öncesi erken cinsellik üstünde ısrar eden Melanie Klein dışkının «iyi» ve «kötü» nesneler sistemi içine nasıl girdiğini şöyle anlatır: «...Sidik ve dışkı, çocuk kin duyduğu zaman tahrip araçlarıdır; sevdiği zamansa armağandır». Aynı şekilde, erken çocuk fantasmalarında dışkı adamakıllı saldırıcı olabilir: çocuğun sahip olduğu ve kullanabildiği yakıcı, saldırgan tek silâh. Bu dönemde dışkı, annenin vücudu tarafından emilen kamışla eşdeğerdedir; daha sonra, ileride çocuk merakı gelişip de hayalhanesinde çocukların anustan doğduğu sanısı yerleştiği zaman dışkı çocukla eşdeğerde olacaktır. Bu takdirde dışkıya duyulan ilgi Oidipus kompleksindeki durumu andırır. Ayrıca, ileride eşdeğerlilik genelleştirilir ve hediye aracılığıyla dışkı eşdeğerini parada ve onun tedavülünde bulur. (L)

DIŞKIL sıf. (*dışkı*'dan). Psikanaliz. *Dışkıl aşama,* çocuk cinselliğini anlatırken Freud'un tanımladığı evrelerden biri; libidonun ağızla elde edilebilen hazlara bağlandığı ağzıl evreden sonra gelir. (Sadik-dışkıl evrede libido anusla elde edilebilen hazlara saplanır: bu evre özellikle temizliğin öğrenildiği zamandır; bu evrede çocuk dışkısını içeride tutmaktan ya da dışarı atmaktan haz duyar.)

— ANSİKL. *Dışkıl* haz duyma yetişkinlerdeki normal cinselliğin bir parçasıdır ve özellikle bazı nevroz şekillerinde kendini gösterir. Freud «sıçanlı adam»ı (1907-1908) anlatırken musallat fikir nevrozunun yapısını uzun uzadıya açıklar. Mahkûmun anusuna canlı bir sıçan sokulması biçimindeki bir doğu işkencesini dinlemiş olan hasta, duyduğundan etkilenerek ve buna bağlı bir çeşit düşlem yaratarak bir «musallat fikre ve bundan doğan kaygı»ya tutulmuştur. Hastanın duyduğu korku tahlil edildiği zaman bu korkunun bir hazla karışık olduğu anlaşılır. Freud «sıçanlı adam»ın ifadesini «kendisinin de bilmediği bir zevk korkusu» olarak betimler. Musallat fikir nevrozunun en belirgin çizgileri dışkıllığın özelliklerini ortaya koyar: intizam, manyakça alışkanlıklar, cimrilik, ölüme karşı önemli dikkat. Açıkça görülüyor ki musallat fikre ilişkin çatışma temelde kültürel baskılarla ilgilidir; temizliğin öğrenilmesi bunun en belirli örneğidir.

Bununla birlikte saldırganlıkla dışkıllık arasındaki karışıklık Karl Abraham* (*Ek*) ve Melanie Klein tarafından daha belirli bir biçimde incelenmiştir. Bunlar çocukta tahrip edici bir içtepinin bulunduğunu ortaya çıkardılar; çocuğun vücudunun içine ya da dışına yönelmiş olan bu içtepi, birbirine karşıt iki hareketle, yani bir dışarı atma ve bir içeride tutma hareketi şeklinde kendini gösterir. Dışkı*lar (*Ek*) bu saldırgan ağda, kamışın yerine geçen kısmı meydana getirir. Oidipus kompleksindeki rekabet sonucunda kısırlaştırıcı olacak tehdit edici bir kamışın ileride yaratacağı korkudan önce gelen dışkı korkusu sadik düşlemlerin oluşmasına yol açar: tahrip edici, yakıcı, zehirleyici olan dışkı, ister çocuğun vücudu içinde alıkonsun, ister bir başka vücuda saldırmak için dışarı atılsın, vücuda hücum eder. Melanie Klein'ın genç çocuklar üstünde yaptığı çözümlemeler, çocuk için tehdit ve tehlikelerle dolu Oidipus kompleksi öncesi dönemin yapıcı düşlemleri olarak ortaya çıkar: bu anlayışa göre, Oidipus kompleksinin çatısını kuran baba ile kıskançlık çatışması, daha önceki bağırsak savaşının yerini alan bir durulma ve denge dönemidir. (L)

DIŞSALGI blş. i. Canlı varlıkların hemen yanıbaşlarında bulunan başka canlı varlıkların üstünde belirli bir etki yapmak amacıyla çevreye saçtığı organik maddeler. (Elde edilmek istenen etki o varlığı kendine çekme veya kendinden uzaklaştırma, büyümeyi durdurma veya hızlandırma, çoğalma oranını değiştirme v.b. olabilir.)

— ANSİKL. Dışsalgı maddesinin etkisine duyarlı bireyler salgıyı salanla aynı türden iseler bu maddeye feromonlar* (*Ek*) denir. Bitkilerde her yıl yeni ve özgül *kök salgıları* keşfedilmektedir; bu salgılar genellikle rakip türlerin çimlenmesine (biberiye) veya patojen bakterilerin çoğalmasına (latinçiçeği) karşıdır. (L)

***DİA** (Mamadou), senegalli siyaset adamı.

Jean DIEUDONNÉ

— 1962'de müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Mart 1974'te serbest bırakıldı. (L)

***DİAKHATE** (Lamine), senegalli yazar ve siyaset adamı. — 1967'de «Anı zamanı» (1967) adlı yeni bir derleme hazırladı. (L)

Diamant B, Fransızların yaptığı ikinci uydu fırlatıcı; ilk defa 10 mart 1970'te ateşlendi. «Diamant A» gibi üç kattan meydana geliyordu, ama daha yüksek bir performansa sahipti, bu da ona 125 kg'lık bir ağırlığı 400 km yerberiye, 1 000 km yeröteye sahip 45° eğimli bir yörüngeye oturtmayı sağlıyordu. Dördüncü fırlatılışında başarısızlığa uğranmadan önce «Diamant B», ilk örneği «D2» olan üç uydunun fırlatılmasını sağlamıştı. Bütün fırlatma işlemleri Guyana'daki Kourou fransız üssünde yapılmıştır. (L)

***DİAZOMETAN** i. — ANSİKL. Kim. *Diazometan* CH_2N_2 veya $CH_2{=}N{=}N$ potasyum hidroksitin, N- nitrozo-metiasetamit üzerinde etki yapması sonucunda meydana gelir:

$$CH_3-CO-N\begin{matrix}\nearrow NO\\ \searrow CH_3\end{matrix} + KOH \rightarrow CH_3CO_2K + H_2O + CH_2N_2.$$

Çok az kararlı, polimerleşebilir ve çok zehirli bir gazdır.
Çok etkili bir metilleştirme etkenidir; hareketli hidrojenlerin yerini bir metil grubunun almasını sağlar:

$$CH_3-CO_2H + CH_2N_2 \rightarrow CH_3-CO-CH_3 + N_2.$$

Bu madde, klasik esterleştirme yönteminden çok daha rahat koşullarda, bir asiti metilik estere dönüştürmek için kuramsal sentezde kullanılır.
Fakat metilleştirme etkeni olarak kullanılışı daha çok genelleşmiştir. Ayrıca bir aldehiti keton haline dönüştürebilir:

$$R-CHO+CH_2N_2 \rightarrow R-CO-CH_3+N_2$$

Üstelik çevrimin büyütülme işlemine olanak verir

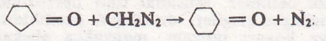

(L)

DİAZ ORDAZ (Gustavo), meksikalı siyaset adamı. — 1964'te Meksika cumhurbaşkanı oldu, A.B.D. ile iyi ilişkileri sürdürdü. 1968'de, öğrenci hareketinin yol açtığı çok ciddî bir buhranla karşılaştı. Bastırma hareketi çok kanlı oldu. 5 temmuz 1970'te, Diaz Ordaz'ın yerine aynı partiden (Devrimci Kurumcu parti) Luis Echeverria cumhurbaşkanı seçildi. (L)

***DİB** (Muhammed), cezayirli yazar. — Son romanlarında (*«Kralın dansı»,* 1968; *«Barbaristan'da Tanrı»,* 1970; *«Avcıbaşı»,* 1973) ve yeni şiir kitaplarında (*«Formülerler»,* 1970) Cezayir insanlarının güç yaşam sorunlarını anlattı. (L)

***DİBAY** veya **DUBAY,** Basra körfezinde emîrlik, yeni Arap* (*Ek*) emîrlikleri federasyonunun bir bölümüdür. — 1969'da Dibay'da petrol çıkarılmağa başladı. Üretim 1974'te 12 Mt'u buldu. (L)

***DİCLE,** Diyarbakır iline bağlı ilçe. — 32 840 nüf., ilçe merkezi 5 260 nüf. (1975). [M]

***DİCLE,** Mardin ilinde, Cizre ilçesine bağlı bucak. — 4 495 nüf., bucak merkezi 357 nüf., 17 köy (1970). [M]

***DİEGO GARCİA,** Hint okyanusunda ada. — Büyük Britanya 1966'da adada askerî bir üs kurdu ve A.B.D.'nin bir haberleşme istasyonu kurmasına izin verdi. 1974 şubatında Büyük Britanya ile A.B.D. bu üssün büyütülmesi ve ıslahı konusunda bir anlaşma imzaladılar. (L)

***DİEGO SUAREZ koyu,** Madagaskar'ın kuzey ucunda büyük koy. — 4 haziran 1973'te imzalanan fransız-madagaskar savunma anlaşmaları, Diego Suarez deniz üssü ile tersanesini Fransa'nın iki yıl içinde boşaltmasını öngörmektedir. Ama fransız donanması Diego Suarez'den iskele, ikmal ve onarım yeri olarak yararlanmağa devam edecektir. Üs, 1 eylül 1973'te Madagaskar komutasına geçmişti. Tersanenin sanayi faaliyeti, 1975 yılı içinde bir fransız-madagaskar şirketine verilecektir. (L)

DİETRİCH (Günter), alman denizbilimcisi (Berlin 1911 - Kiel 1972). Kiel Üniversitesi Denizbilim enstitüsü profesörlüğüne getirildi, Kuzey Atlas okyanusu üstüne birçok hidroloji çalışması yaptı. Biyoloji bölümünde Kurt Kalle ile birlikte ilgi çekici bir denizbilim incelemesi yayımladı: *Allgemeine Meereskunde* (Genel denizbilim) [1957]. (L)

***DİETZE** (Constantin VON), alman din adamı ve iktisatçısı. — (öl. Freiburg-im-Breisgau 1973). [L]

DİEUDONNÉ (Jean), fransız matematikçisi (Lille 1906). Yüksek Öğretmen okulunu bitirdi (1924), matematik agrejesi ve doktoru oldu; önce Rennes (1933), sonra Nancy (1937) üniversitelerinde doçent olarak çalıştı. 1948'de Nancy Üniversitesi Matematik kürsüsü profesörlüğüne getirildi. Brezilya ve A.B.D.'nin çeşitli üniversitelerinde ders verdi, 1964'te Nice Bilimler Akademisi Matematik kürsüsüne atandı. Kurucularından olduğu «Bourbaki» grubunun çalışmalarını kaleme alanlardandı. Kişisel eserleri, karmaşık bir değişkenin analitik fonksiyonları kuramı, topoloji, topolojik cebir ve topolojik vektör alanları ve biçimsel Lie gruplarıyla ilgilidir. (L)

***DİGOR,** Kars iline bağlı ilçe. — 25 272 nüf., ilçe merkezi 1 920 nüf. (1975). [M]

DİİMİT i. (fr. *diimide*'den). Kim. Formülü NH = NH olan bileşik.

— ANSİKL. *Diimit* diasitin ayrışmasından doğar:

$$HOCO-N=N-COOH \rightarrow 2CO_2 + NH=NH \text{ (diimit)}.$$

Bu bileşik izole edilemez, fakat bir olefin eşliğinde olefinin hidrojenle birleşmesini gerçekleştirir:

$$R-CH=CH-R' + NH=NH \rightarrow N_2 + R-CH_2-CH_2-R'.$$

Günümüzde izole etilenik bağın kimyasal olarak hidrojenle birleşmesinin tek yolu budur. (L)

***DİJON,** Fransa'da Côte-d'Or idare bölgesinin merkezi. — 150 800 nüf.

— G. santl. 1969'da Granville ailesi şehre 700 sanat eseri kapsayan önemli bir koleksiyon bağışladı. Koleksiyon özellikle Delacroix, Géricault, Millet, Signac, Vieira da Silva ve Nicolas de Stael'in resimlerini kapsar. (L)

DİKARBONİLLİ sıf. (fr. *dicarbonylé*'den). Kim. Bk. ÇİFTKARBONİLLİ, *Ek.*

***DİKBIYIK,** Samsun ilinde, Çarşamba ilçesine bağlı bucak. — 23 617 nüf., bucak merkezi 689 nüf. (1970). [M]

DİKER (Mazhar), türk bilim adamı (İçel 1899 - İstanbul 1952). İstanbul Yüksek Orman mektebini bitirdi (1917); bir süre Almanya'da, Tübingen üniversitesinde ormancılık konusunda uzmanlık çalışması yaptı; Türkiye'ye dönüşünde Yüksek Orman mektebinde amenajman müderrisi (1929), mektebin Orman fakültesine dönüştürülmesi üzerine de doçent (1934) ve profesör (1940) oldu; fakülte dekanlığı yaptı (1940-1942); ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Başlıca eserleri: *Orman amenajman bilgisi* (1946); *Ağaç ve odun ölçme bilgisi* (1946); *Orman kıymetleri hesabı ve ormancılık statiği* (1949). [M]

DİKER (Mustafa Hayrullah), türk nöropsikiyatri profesörü (İstanbul 1875 - ay.y. 1950). Askerî tıbbıyeyi hekim yüzbaşı rütbesiyle bitirdi (1897); çeşitli askerî birlik ve kuruluşlarda çalıştı (1897-1910); Paris'te adlî tıp ve nöropsikiyatri ihtisası yaptı (1910-1913). Birinci Dünya savaşı sonunda askerlikten ayrılan Diker, Tıp Fakültesi Nöroloji kürsüsü profesörlüğüne seçildi (1924); ordinaryüs profesör oldu (1936); emekliye ayrıldıktan (1941) sonra Kastamonu (1943-1946) ve İstanbul (1946-1950) milletvekilliği yaptı. Diker Türkiye'de ruh hekimliğinin önemini karmaşık adalet konularının çözümünde ilk ortaya koyanlardan biri oldu. Başlıca eserleri: *Emrazı asabiye* (Sinir hastalıkları) [2 cilt, 1931]; *Adliye hekimliğinde toksikomani ve alkolisma* (1935). [M]

***DİKİLİ,** İzmir iline bağlı ilçe. — 18 833 nüf., ilçe merkezi 6 915 nüf. (1975). [M]

***DİKİŞ** i. — *Dikiş makinesi.* Dikiş makinelerinin otomatikliği gittikçe daha geliştirildi: bazı makinelerde masura, bir düğmeye basılarak otomatik şekilde doldurulur. İğne değiştirmede artık el yordamına yer yoktur, çünkü iğneyi tutturmak için bir tek konum vardır; bir iplik geçirme takımı ipliğin iğneye geçirilmesini kolaylaştırır ve iğne levhaları, mıknatıslı plotlar yardımıyla anında yer değiştirir. Dikiş makineleri takılan bir kam sayesinde her tür nakışı otomatik olarak yapabilir. Otomatiklik elektronik elemanlar, delikli kartlar v.b. eklenerek gittikçe daha ileri aşamalara varmıştır. Makineler genellikle çok hafiftir ve taşınabilir, çoğu bir mobilya üzerine oturtturulabilir. (L)

***DİKKAT** i. — Psikanaliz. *Dağınık dikkat,* psikanalizcinin hasta ne anlatırsa anlatsın, bunlar arasında seçme yapmadan hepsini dinlemesi şeklindeki psikanaliz tedavi kuralı.

— ANSİKL. *Dağınık dikkat* psikanalizin en şaşılacak uygulamalarından biridir: hem dikkati, hem de tersini, yani dağınıklılığı istediği için aslında çelişmelidir ve psikanalizcinin analizin başlangıcında istediği serbest çağrışımı tamamlar. Psikanalizci ile hastası arasındaki bu konuşma kuralı bir çeşit sözleşmedir; psikanaliz tedavisinin etkili olmasında bunun kısmen önemli bir payı vardır. Dağınık dikkati tamamlayan bu ana kural, hastanın aklına gelen her şeyi kısıtsız anlatmasını gerektirir. Bu suretle psikanalizci ile psikanalizlenen arasında, günlük konuşmanın alışılmış uyuşmaları dışında bir dil ağı kurulur. Bu ağ, kuramsal düzeyde iki türlü anlaşılabilir: ya Freud gibi, bilinçdışından bilinçdışına bir iletimin kurulduğu düşünülebilir, ya da Lacan gibi, psikanalizin etkililiği dilin etkililiği şeklinde anlaşılabilir; buna göre dilin «serbestçe» işlemesi aktarma ilkesine dayanır. Dağınık dikkatle ilgili bu iki görüşten de psikanalizcilerin yetişmesi bakımından önemli sonuçlar çıkar; yerleşmiş bilgilere göre psikanalizcinin durumu daima sorunlar doğurur; tedavide dilin rolü üstünde ısrar edilip edilmemesine göre psikanalizcinin az çok geniş bir kültür edinecek şekilde yetiştirilmesine önem verilecektir. (L)

***DİKMEN,** Sinop ilinde, Gerze ilçesine bağlı bucak. — 15 821 nüf., bucak merkezi (Kırçal köyü) 1 009 nüf., 27 köy (1970). [M]

***DİKMEN** (Şükriye), türk ressamı. — Uzun bir süreden sonra son çalışmalarını Taksim Sanat galerisinde sergiledi (1974). [M]

***DİKOTOMİ** i. — Mat. Oransal ve orandışı sayıların $\mathbb{R}$ cümlesinin bir $[a, b]$ aralığından itibaren geri dönüşte, T_m sonsuz olarak çoğaldıkça uzunluğu sıfıra yaklaşan, iç içe, kapalı ve sınırlı aralıklar dizisi kurmağa olanak veren, iki parçaya ayırma yöntemi. (Bu yöntem, $\mathbb{R}$ cümlesinin artmalı [eksilmeli] ve boş olmayan bir P parçası için, $\mathbb{R}$'de bir üst [alt] sınırın varlığını ispatlamaya olanak verir.) [L]

DİKROGRAF i. (fr. *dichrographe*). Opt. Çembersel renk değişirliğinin ölçümüne yarayan ve dolayısıyla birçok bileşiğin molekül yapısı üstünde bilgi veren cihaz. (L)

***DİL** i. — Bilişim. Komut dizilerini, programları ve daha genel olarak bir bilgisayarda işlem görecek tüm algoritmaları betimlemeğe yarayan, işaretlerle harflerden kurulu uzlaşmalı kod. || *Algoritma dili,* bütün özel bilgisayar tiplerinden bağımsız, yalnız algoritmaların betimlenmesine yarayan programlama dili. || *Çeviri dili,* bir bilgisayarın simgesel olarak betimlenen makine komutları ile çevirisinin çalışmasını yöneten komutlardan oluşan dil. (Bk. ANSİKL.) || *Diller kuramı,* Chomsky'nin üstünde çalıştığı, biçimsel dillerin soyut kuruluşu ve matematiksel incelemesi: *Diller kuramı, programlama dillerinin kesin tanımı, derleme kuramı ve derleyicilerin gerçekleştirilmesinde çok önemli gelişimler sağladı.* (Bk. OTOMAT ve DİLBİLGİSİ, *Ek;* Bk. CHOMSKY, *Ek.*) || *Doğal dil,* seçilmiş anahtar sözcükler bütününün tersine, otomatik belgeleme ya da metin işleme sistemi içinde sınırlanmamış günlük dil. || *Evrimli dil,* problemlerin mantıksal ya da matematiksel formüllenmesine yakın ve özel bir bilgisayar tipinden bağımsız programlama dili. || *Komut ya da denetim dili,* bir işletme sistemi için, bir programın genel uygulanış koşullarını, sistem için gerekli olan özel kaynakları ve kullandığı fişlikleri betimlemeğe yarayan dil. || *Makine dili,* bir bilgisayarın komutlar bütünüyle ve ikili biçimdeki iç sunuluşlarıyla tanımlanmış dil: *Makine dili, bir bilgisayarın merkez biri-*

Foto. LAROUSSE

minde dolaysız uygulanabilen bir dildir. || *Programlama dili*, çeviri ve makine dili dışında, bir bilgisayarda program betimlemek için kullanılan dil. || *Simgesel dil*, makine dili dışında kalan programlama dili; bu dilde her çeşit komut bir simgeyle belirtilir.

— ANSİKL. Adından da anlaşılacağı gibi bir bilgisayar tipine özgü olan *çeviri dilleri*, makinenin fiziksel yapısına yakın işlemlerin programlanmasına yarar: kaynakların yönetimi, programı ayrıntılarıyla hesaplama araştırması. Bir işletme dizgesinin yazılışı, bu çeşit bir dilin kullanımını gerektirir.

● *Algoritmalı simgesel diller*'in, makine dili üstüne kurulmamış bir yapısı vardır; ancak, bu yapı daha doğal bir dile ya da daha alışılmış matematiksel bir formüllemeye yakındır. Bir bilgisayara göre dilin bağımsızlığından her ne kadar tam olarak söz edilemezse de, aynı programın çok değişik bilgisayarlardan geçerken, küçük değişikliklere uğradığı da bir gerçektir. Bir algoritma dili, harflerden ve anahtar sözcüklerden oluşan bir sözlük hazinesiyle önem kazanır; bu sözcük hazinesi, programın komutları olan tümceleri kurmak için sözdizim kurallarına göre kullanılır. Sözdizimin doğru düzenlenmesiyle ortaya çıkan anahtar sözcüklerin ya da yapıların yorumlanış kuralları, dilin anlambilimini oluşturur. Komutların uygulanabilmesi için, programın düzenleniş sırasındaki işlemlere uygun düşmesi gerekir. Ancak, değişkenleri, tabloları ya da fişliklerin düzenlenişini tanımlayan bildirilerin uygulanması olanaksızdır. Programların yazılmasında algoritma dillerinin kullanılması, değişik bilgisayarlarda aynı programın uygulanmasını kolaylaştırır, açık seçik ve kolayca değiştirilebilir bir program gerçekleştirmeyi sağlar, programlama süresini azaltır ve programlayıcıların oluşumunu basitleştirir.

Başlıca algoritma dilleri şunlardır: bilimsel uygulamalar için fortran, algol, PL/I; yönetim uygulamaları için cobol, PL/I; bazı dizge tipindeki görevler için PL/I; konuşmalı bildirişimler için basic, APL; sistemler benzeşimi için simscript, GPSS; biçimsel hesap için APT; takım tezgâhlarının sayısal kumandası için ipaft; otomatik belgeleme için syntol v.b. (L)

***DİLAÇAR** (Agop), türk dil bilgini ve ansiklopedicisi. — Yeni eserleri: *Geometri* (1971, Atatürk'ün eseri); *Kutadgu Bilig incelemesi* (1972). [M]

***DİLBİLGİSİ** bls. i. — Bilişim. Sonlu bir sözcük hazinesinden yola çıkarak belli bir dil oluşturan simgeler bütününü, zincirleri ve bu simgelerin düzenli sıralanışını üreten tüm kuralların betimlenmesi. || *Chomsky'nin dilbilgisi*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Dilbilgisi*'nin kesin tanımı iki amaca yöneliktir: bir yandan, belli bir dille ilgili kuraldışı olmayan zincirlerin üretim kurallarını saptamak; öte yandan, rasgele verilmiş bir zincirin de söz konusu dile ait olduğunu doğrulayan kuralları belirlemek. Programlama dili konusunda, bu ikinci amaç daha önemlidir: gerçekten de, bir program, özellikler zincirinden başka bir şey değildir; program, derleyiciye bir tümce oluşturur; derleyici de bu tümceyi, programlama diline özgü dilbilgisi kurallarına dayanarak çözümlemek ve çevirmek zorundadır. Derleyici, dilbilgisi kurallarındaki aksaklığı, bir başka deyişle, yanlışlık ya da anlaşılmazlık nedeniyle programın derlenmesini engelleyen sözdizim hatalarını ortaya çıkarabilir.

● *Chomsky'nin dilbilgisi*. Chomsky, dilbilgisi kavramını biçimlendirdi: belli bir dil, dil zincirlemesini oluşturan simgeler bütünü üstüne, yani sonlu bir sözcük hazinesi üstüne kurulmuştur: Ssu (*a*, *b*, ...). Oysa, belli bir dilbilgisine özgü sözdizim sınıflamaları sonsuz bir sözcük hazinesi oluşturur: Ssz (A, B, ...). Bu sınıflamalar, «üst değişkenler» diye de adlandırılır. Ssu ve Ssz «dilin sözcük hazinesi» diye adlandırılan bir S bütünü oluşturur. Dilbilgisi kuralları, S dilinin sözcük hazinesi üstüne kurulu zincirlerin («üretim» denir) «yeniden yazım» dizisiyle betimlenir: φ zinciri ψ olarak yazılırsa, ortaya $\varphi ::= \psi$ çıkar ve bir dilbilgisi kuralı oluşur.

Böylece, «belit» denilen bir birim simgenin tanımı yapılır; «yeniden yazım» işlemlerinin art arda uygulanmasıyla bu birim simgeden dilin tüm zincirleri türetilir.

Dilbilgisi kurallarının tümüne, art arda kısıtlamalar uygularsak, çeşitli tipte dilbilgisi örnekleri elde ederiz:

— «0 tipi» denilen dilbilgisi örnekleri; bunlar en genel dilbilgisi tipleridir; doğal dilleri betimlemede her ne kadar yetersizse de, programlama dilleri için çok genel bir kullanımı vardır.

— «1 tipi» ya da «metne bağlı» denilen dilbilgisi örnekleri; bu tür bir dilbilgisi, ancak, üretim biçimi $\alpha Z \beta ::= \alpha \gamma \beta$ ile kısıtlandırılmışsa elde edilir. (Bu durumda, $Z \rightarrow \gamma$ türevi, yalnızca, $\alpha \ldots \beta$ metninde gerçekleştirilebilir.

— «2 tipi» ya da «metinden bağımsız» denilen dilbilgisi örnekleri; bu tür bir dilbilgisi, ancak, tüm üretimler $Z ::= \gamma$ biçimindeyse elde edilir. Böyle dilbilgisi algol tipi dillere uygun düşer.

— «3 tipi», «düzenli» ya da «son durumlu» denilen dilbilgisi örnekleri; bu tür bir dilbilgisi, üretimler $A ::= aB$ ya da Ba biçimine indirgenirse elde edilir, *a* ya da B boş olabilir.

● *Türkiye'de dilbilgisi*. Türkçe dilbilgisi üzerine son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar konuya yeni boyutlar getirdi. Vecihe Hatiboğlu'nun *Dilbilgisi terimleri sözlüğü* (1969), dilbilgisi çalışmalarında ve öğretiminde birliği sağlamak; *İkileme* (1971), Türkçede kelime tekrarının kurallarını saptamak; *Türkçenin sözdizimi* (1972), Türkçenin sözdizimi özelliklerini, çeşitlerini ve bunların kullanış biçimlerini göstermek; *Pekiştirme ve kuralları* (1973), ses ve anlam bağıntısını, Türkçenin ses olaylarından biri olan pekiştirme ile belirtmek; *Türkçe'nin ekleri* (1974), Türkçedeki değişik ekleri yapı ve işlevleri bakımından açıklamak üzere hazırlandı. Tahir Nejat Gencan'ın *Türk dilbilgisi*'nin (1971) dışında Tahsin Banguoğlu'nun *Türkçenin grameri* (1974), Türk gramerinin hemen tümünü kapsayan geniş çaplı bir araştırmadır. Türkiye dışındaki dilbilgisi çalışmaları arasında rus türkoloğu Prof. Kononov'un Leningrad'da basılan *Bugünkü türk dili grameri* (1974) adlı yapıtı sayılmağa değer. (LM)

***DİLBİLİM** bls. i. — *Uygulamalı dilbilim*, en yaygın anlamıyla, dilbilimin bazı dil sorunlarına uygulanması demektir. (Bu sorunların en önemlileri arasında şunlar sayılabilir: konuşma bozukluklarının incelenmesi; dillerin otomatik olarak incelenmesi [özellikle otomatik çeviri] konusunda yapılan araştırmalar; bildirişimi sağlamakla görevli bir araç kabul edilen yeni bir dil geliştirme ya da yaratma çalışmaları [yazım kurallarının yalınlaştırılması, esperantonun geliştirilmesi...]; dillerin öğretimi ya da öğrenimi.)

— ANSİKL. *Uygulamalı dilbilim*, dil öğretimi konusunda, ilkin 1940 yıllarında A.B.D.'de ortaya çıktı. Gerçekten, o dönemde artık, yabancı dillerin incelenmesi gerektiği düşüncesi büyük yaygınlık kazanmıştı. Bu açıdan, dilciler, dil öğretim sorunlarının dilbilim aracılığıyla daha bilimsel olarak düzenlenebileceği görüşünü benimsediler ve gerek dilbilimsel (dağıtımcılık), gerek ruhbilimsel (davranışçılık) kuramlarla dilin mekanik özelliğine yöneldiler: bu kuramlara göre dil, uyarı-yanıt açısından bir davranış olarak betimlenebilir; bir dil öğrenmek, kullanım yoluyla belli sayıda örnek («yapılar») öğrenmek ve gerek örnekseme, gerek genelleştirme yoluyla bu örnekleri çoğaltmak demektir. Bu açıdan, yöntembilim ve eğitbilim çalışmaları doğrudan doğruya dilbilimsel tanımlamalara dayanır: artık, yapılması gereken tek şey, bu örnekleri, hiç bir açıklama yapmadan öğrenciye kullandırmaktır. Demek ki, araştırma çabasının özü, yapıların seçimine olduğu kadar, en etkin dilsel koşullandırmayı sağlayacak görsel-işitsel mekanizmanın gelişmesine de dayanıyordu.

Ne var ki, çok geçmeden bazı güçlükler çıktı ortaya: bu ilkelerin, öğretimin yalnızca ilk evrelerinde yararlı olacağı ve öğrencinin kendine özgü bir anlatım edinebilmesi için daha sonraki öğrenim evrelerinde bu ilkelerden uzaklaşması gerektiği düşüncesi kesinlik kazandı. Bunun üzerine, tüm kuramsal temel, özellikle N. Chomsky'nin (üretici dilbilgisi) çalışmalarıyla yeniden gözden geçirildi. Chomsky'ye göre, dil yetisi, dil alışkanlıklarının oluşturduğu yapılı bir bütüne indirgenemez. Daha değişik kuramsal araştırma alanları öneren Chomsky, dillerin öğretimi konusunda ortaya atılan bu yeni kavramların pek açık seçik olmadığını ileri sürer.

Yabancı dillerin öğretimi konusunda, bütün bu sorunların tartışılmağa başladığı dönemde, ana dilinin öğretiminde de dilbilimin etkisi görülmeğe başladı. Bir öğretimin amaçlarını kesin olarak saptama açısından beliren güçlükler, her ne kadar bir «öğreti»nin ortaya çıkmasını engellediyse de, dilbilimin etkisi birçok alanda duyulmağa başladı: dilin daha bilimsel bir yaklaşımla incelenmesi (dilbilgisi hattâ edebiyat öğretiminin yenilenmesi); aynı dili konuşan kişilerin somut bir dil ustalığına yönelmeleri (bu dil ustalığı, ya Chomsky'nin deyimiyle «yaratıcılığa giriş» yoluyla, ya da «anlatım teknikleri üstüne yapılacak çalışmalar» ile gerçekleştirilebilir).

Uygulama alanında, yabancı dillerin öğretiminde yararlanılan «yapısal alıştırma» örneklerinin yanı sıra, birçok kuramsal önerinin ve eğitbilimsel tekniğin varlığından söz edebiliriz: gerçekten de, hemen her yeni dilbilgisi çalışmasında yapısal alıştırmaları andıran dilbilimsel ağaç (üretici dilbilimcilerin tekniği) örneklerini görürüz. Kuramsal öneri ve tekniklerin çeşitliliği nedeniyle «uygulamalı dilbilim»den çok dilbilimin uygulanması açısından sürdürülen araştırmalardan söz etmek daha yerinde olur. Gerçekten de, bu zorunlu ama güç araştırmalar ortaya yepyeni sorunların çıkmasına yol açar:

— Hangi dilbilimsel kuramdan ve ne ölçüde yararlanmak gerekir? (Başta Chomsky'nin kuramı olmak üzere, birçok yeni dil kuramı, dil açısından yüzeysele değil de «derinlik»e önem verdiği için, nasıl yararlanılacağı bilinememekte.)

— «Bir kuram uygulamak» tam anlamıyla ne demektir? Bilimsel bir betimleme, öğretilecek malzemeyi (bir dilbilgisi dersi gibi) sağlamak zorunda mıdır? Aynı dilbilimsel betimleme, eğitbilim açısından izlenecek bir yol belirlemeli midir? Bu sorunların yanıtlanabilmesi için, uygulama konusunda bir kuramın belirlenmesi kaçınılmazdır. Ayrıca, bu yanıtların, dilbilimsel kuram ile uygulama kuramı arasındaki uygunluğa göre değişeceğini de unutmamak gerekir. Bir başka deyişle, ortaya çıkan tüm sorunların giderilmesi, dilbilim ve uygulama kuramının ruhdilbilimsel koşullara uymasına bağlıdır. (L)

***DİLEKTEPE**, Siirt ilinde, Baykan ilçesine bağlı bucak. — 4 271 nüf., bucak merkezi 507 nüf., 9 köy (1970). [M]

***DİLİM** i. — Bilişim. *Süre dilimi*, zaman bölüşüm yöntemiyle çalışan bir bilgisayarda, işlenen her programa sırayla tanınan en uzun birimsel süre. (L)

***Dil kurumu** (TÜRK—). — Günümüz Türkçesine uymayan yasaların dilini özleştirme ve sadeleştirme amacıyla girişilen çabaların ilk ürünleri Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun hazırladığı *Türk yurttaşlık yasası* (Türk medenî kanunu) ve *Borçlar yasası* oldu (1970). Aynı yıl kurum bünyesinde batı dillerinden dilimize girmiş ve girmekte olan yabancı sözcüklere karşılıklar bulmak üzere bir «yarkurul» seçildi; çalışmalarının ürünü *Batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma denemesi I* adlı kitapta toplandı (1972). Dil devriminin sözcüklerini geniş halk yığınlarına indirme amacıyla 1972'de *Halk için kitaplar* adlı yeni bir dizinin yayımına girişildi: *Efsaneler* (Ali Püsküllüoğlu), *Dedem Korkut'tan öyküler* (Adnan Binyazar), *Sevgi elması* (Ceyhun Atuf Kansu) v.b. bu dizinin ilk ürünleri oldu. Dernekler yasasındaki değişikliğe uygun olarak 1975'te toplanması gereken on üçüncü Türk Dil kurultayı 1974'te toplandı; aynı yıl Türk Dil kurumunun 40. kuruluş yıldönümü ve Divanü Lûgat-it-Türk'ün yazılışının 900. yıldönümü nedeniyle Türk Dili Bilimsel kurultayı düzenlendi. Bu kurultaya 15 türk delege yanında çeşitli ülkelerden 45 yaban-

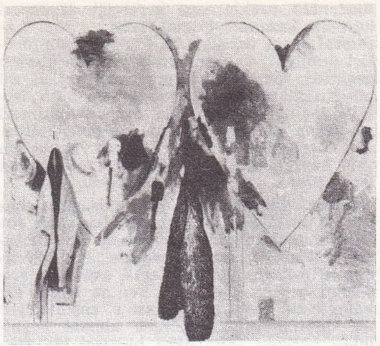

Jim DİNE
«Two Hearts (Reverdy)»
(1970)
(Sonnabend galerisi)

cı türkolog katıldı. Kurum, bilim, sanat, meslek alanlarındaki yabancı terimlere Türkçe karşılıklar bulma çabasını sürdürdü. Bu amaçla yayımlanan sözlüklerden bazıları, *Dilbilgisi terimleri sözlüğü* (Vecihe Hatiboğlu, 1969); *Asalakbilim terimleri sözlüğü* (Mehmet Turan Yarar, 1970); *Yapım iyeliği terimleri sözlüğü* (Muzaffer Uyguner, 1971); *Ceza yargılama yöntemi yasası terimleri sözlüğü* (Ahmet Erdoğdu, 1972); *Aydınlatma terimleri sözlüğü* (Şazi Sirel, 1973); *Ruhbilim terimleri sözlüğü* (Dr. Mithat Enç, 1974) v.b. adlarıyla yayımlandı. Türkçe sözlüğün 6. ve örneklendirilmiş baskısı 1974'te çıktı. Ayrıca *Fransızca-Türkçe sözlük* (M. Ali Ağakay, 1971) ve *İngilizce-Türkçe sözlük* (Fahir İz, 1971) kurumun sözlük çalışmalarının diğer ürünleri oldu. 1971'de ilk sayısı çıkan aylık *Türk dili* dergisi de edebiyat ve dil alanındaki çeşitli konulara ağırlık tanıyan özel sayılarıyla yayımını sürdürdü.

1958'den bu yana şiir, roman, hikâye, tiyatro, çeviri, deneme-eleştiri-gezi ve bilim alanlarında her yıl dil yönünden başarılı eserlerin ödüllendirilmesi de (bk. TÜRK DİL KURUMU ÖDÜLLERİ, *Ek*) kurumun sürdürdüğü çabalardan biri oldu. (M)

***DİLLİGİL** (Avni), türk tiyatro ve sinema sanatçısı. — (öl. İstanbul 1971). [M]

***DİMETOKA,** bugün *Gümüşçay*, Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 7 013 nüf., bucak merkezi 2 485 nüf. (1970). [M]

DİMİTRİOS I (Dimitrios), ortodoks patriği (İstanbul 1914). Heybeliada Rahipler okulunu bitirdi (1937); aynı yıl piskopos Filoteos tarafından diakos olarak kutsandı; 1942'de rahip oldu; Tahran Ortodoks cemaatinin ruhanî başkanlığı (1945-1950) ve Feriköy cemaatinin ruhanî başkanlığı (1950-1964) görevlerinde bulundu; Eleas piskoposu seçildi (1964); bu nitelikle Kurtuluş Rum Ortodoks cemaatinin ruhanî başkanlık görevini sürdürdü (1964-1972). Kısa bir süre İmroz ve Bozcaada metropolitliği yaptı.

Dimitrios 16 temmuz 1972'de patrikhane geçici Sen Sinod meclisi tarafından Dimitros I adıyla rum ortodoks patriği oldu. (M)

DİMİTROVA (Blaga Nikolova), bulgar kadın yazar (Biala Slatina, Plevne yakını, 1922). Şiirlerinde (*«Yarına»*, 1959; *«Zamanda geri dönüş»*, 1966; *«Aşka mahkûm olanlar»*, 1968; *«Nom»*, 1972), romanlarında (*«Sapma»*, 1967; *«Çığ»*, 1971) ve yolculuk anlatılarında (*«Son yargı»*, 1969; *«Yeraltındaki gökyüzü»*, 1972) keskin bir duygunluk ile üstün bir sözcük yaratma ustalığının bağdaştığı görülür. (L)

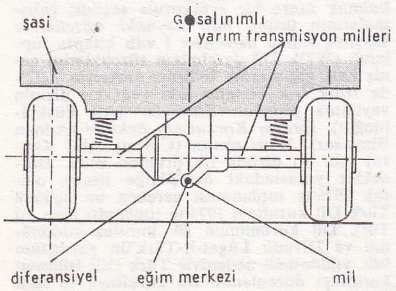

tek milli kırık **dingil**'le yapılan arka süspansiyonda eğim merkezi, iki milli süspansiyona oranla ağırlık merkezinden daha uzakta bulunur

***DİNAMİK** i. — Sibern. *Statik dinamik*, otomatik kumanda düzenleri gibi düzenlerin, çalışma sırasında karşılaştıkları kumanda işaretleri ve tedirginliklerin etkisi altında gösterecekleri dinamik tutumu inceleme yöntemi; bu işaret ve tedirginlikler, gerek geçici alanda (öz ve karşılıklı bağlılaşma işlevleri), gerek frekans alanında (tayf yoğunluğu işlevleri) istatistiksel özellikleriyle belirlenir. (Çizgisel düzenlerde, düzenin belirleyici büyüklüklerinin ortalama kare değerleri kuramsal olarak hesaplanabilir.) [L]

***DİNAMO** (Hasan İzzettin), türk yazar ve şairi. — Yeni eserleri: bir anı (*6-7 Eylül kasırgası*, 1971); bir roman (*Kutsal barış*, 2 c., 1972); bir şiir kitabı (*Mapusanemden şiirler*, 1974) yayımladı. (M)

***DİNAR,** Afyon iline bağlı ilçe. — 62 640 nüf., ilçe merkezi 19 881 nüf. (1975); 63 köy (1970). [M]

DİNÇ (Raif) [**Raif Hoca** da denir], türk hukukçusu ve siyaset adamı (Erzurum 1874 - Ankara 1949). İstanbul'da hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Bitlis'te merkez kadılığı yaptı; Meclisi Mebusan'ın 2. ve 3. dönemlerine Erzurum milletvekili olarak katıldı; Mondros mütarekesinden sonra Erzurum'a dönerek direnme hareketinin başına geçti ve Millî Mücadele'nin ilk adımlarından biri olan Erzurum kongresinin toplanmasına öncülük etti; Mustafa Kemal'in kongreye katılması için çaba harcadı; kongrenin açılış oturumunu yönetti, çalışmaları sonunda da temsil heyetine seçildi; temsil heyeti üyeliğini Sıvas kongresinden sonra da korudu. T.B.M.M.'nin açılışını izleyen dönemde bazı tereddütlere kapılan Raif Hoca 1923'te Erzurum milletvekili oldu, 1927 ve 1931 seçimlerinde parlamento dışında kaldıktan sonra tekrar milletvekili seçildi ve ölümüne kadar parlamento üyeliğini sürdürdü. (M)

DİNÇER (Altan), türk basketbolcusu (Bartın 1932). Millî formayı ilk defa Yugoslavya maçında giydi (1952). 64 kere millî olan Dinçer, millî maçlarda türk takımına 667 sayı kazandırdı; Modaspor'da, Fenerbahçe'de oynadı, antrenörlük yaptı. (M)

***DİNÇER** (Erdinç), türk pandomima sanatçısı. — Belgrad'da düzenlenen Uluslararası Monodram ve Pandomima festivalinde altın madalya kazandı; TV'de bir süre pandomima ve çeşitli konularda çevrilmiş kısa filimlerden oluşan bir program hazırladı ve sundu (1975). [M]

***DİNÇER** (Hasan), türk siyaset adamı. — Demirel kabinesindeki devlet bakanlığı 12 Mart muhtırasıyla sona erdi (1971), daha sonra yapılan seçimlerde de parlamento dışında kaldı (1973). [M]

DİNE (Jim), amerikalı ressam (Cincinnati 1935). Pop'art temsilcilerinden biri olan sanatçının bu akımda ayrı bir yeri vardır. Lirizm anlayışı ve resimde kullandığı maddeler nedeniyle Roy Lichtenstein* (*Ek*), James Rosenquist* (*Ek*), Tom Wesselman* (*Ek*) kuşağından ayrılır. Robert Rauschenberg* (*Ek*) ve Jasper Johns*un (*Ek*) soyut anlatımcılığına yakın olan yapıtları hep «happening»ler ve çevreseller ortamında oluşmuştur. Boyayla örttüğü yüzeylerde her gün kullanılan çeşitli araç ve eşyaya da yer verir; sanatçının asıl amacı, bu nesnelerin anlatımlılığından ve heyecan verici olanaklardan yararlanarak seyirciyi etkilemektir. 1970'ten bu yana Dine'in kalp temasıyla ilgili çok sayıda eser yaptığı görülür (yağlıboya, yapıştırma, boyalı ağaçtan eşya). Bir süre için yoksul* sanatı (*Ek*) deneyen Dine (elektrik telinden, samandan ve tel kafesten kalp), yeniden boyaya dönerek fantezi ve mizah dolu tablolar yaptı. (L)

***DİNEK,** Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı bucak. — 16 855 nüf., bucak merkezi 2 178 nüf., 18 köy (1970). [M]

***DİNGİL** i. — Oto. *Kırık dingil*, dingilin iki ya da bir tek eklem çevresinde salınım yaptığı, bağımsız tekerlekli, özel arka süspansiyon biçimi.

— ANSİKL. *Kırık dingil*, dört bağımsız tekerlekli taşıtların enine dengesi üzerinde eğimin yaptığı etkiyi belirlemek için girişilen araştırmalardan doğdu. Eğim, süspansiyon halindeki kütlenin ağırlık merkezine uygulanan enine bir kuvvetin etkimesi yüzünden ortaya çıkar. Eğim açısı, süspansiyon yaylarının esnekliği ile eğim momentinin çarpımıyla doğru orantılı, süspansiyon halindeki kütlenin ağırlık merkezini taşıtın ortak düzleminden ayıran uzaklığın karesinin iki katıyla ters orantılıdır. Devrilme momenti, süspansiyon halindeki kütlenin ağırlık merkezini süspansiyon yaylarını bulunduran düzlemden ayıran uzaklıkla enine kuvvetin çarpımına eşittir. Eğim açısının değerini düşürmek için dingil yayları birbirinden maksimum uzaklıkta yerleştirilir; bu da tekerleklerin arasını mümkün olduğu kadar açmayı, dolayısıyla buna uygun bir dingil seçmeyi zorunlu kılar; yayların esnekliği yol tutumuna zarar vermeyecek ölçüde yumuşatılır ve ağırlık merkezinin eğim eksenine uzaklığı minimuma indirilir. Sert bir dingil, süspansiyon yaylarının uzaklığının orta noktasına ve ortalama düzlemleri seviyesine yerleşen bir eğim merkezi verir. Bağımsız tekerlek dingili halinde tekerlekler, taşıtın düşey bakışım düzlemine, şekil değiştirebilir bir paralel kenar bağıntısıyla paralel kalmak zorundadır; bu nedenle böyle bir dingil eğim merkezini yer seviyesine düşürür. İki dingilli bir taşıtta, her iki dingil sert olduğunda eğim açısı minimum değerdedir; ön dingil bağımsız tekerlek süspansiyonu verdiğinde bu açı büyük ve arka dingil aynı tür süspansiyon içeriyorsa bir maksimumdan geçer. Bu kusuru gidermek için arka tekerleklere kırık dingillerle süspansiyon sağlanır; bu dingil tekerleklerin bakışım düzlemine paralellik zorunluluğunu kaldırır. İlkel biçimiyle sistemin, şasiye bağlanmış diferansiyelin iki yanına yerleştirilmiş iki mafsalı vardır; bu mafsalların çevresinde iki yarım transmisyon mili salınım yapar. Uzunlamasına yönetim itiş biyelleri ve enine yönetim dingil çubuklarıyla sağlanır. Esnek elemanları, helis biçiminde yaylar ve hidrolik teleskopik amortisörler meydana getirir. Diferansiyel altına yerleştirilmiş tek milli montaj tercih edilir. (Bk. SÜSPANSİYON, *Ek*.) [L]

DİNH VAN (Jean), vietnam asıllı fransız kuyumcusu (Boulogne-Billancourt 1927). Paris'te kuyumcu Cartier'nin yanında on yıl çalıştı; 1965'te kendi dükkânını açtı ve önce New York'taki Schlumberger için; sonra 1967'de Cardin için mücevherler yaptı. Aynı yıl Dinh ile bir anlaşma yapan Cartier, onun mücevherlerini kendi adını da ekleyerek satmağa başladı. Dinh'in bugün Fransa'da ve dış ülkelerde (Brüksel, Madrid, Londra, Torino) birçok acentesi vardır. (L)

***DİNLENME** i. — Huk. *Dinlenme hakkı*. (Bk. TATİL, *Ek*.) [M]

***DİNOZOR** i. — ANSİKL. Birkaç yıldır *dinozorlar* konusunda pek çok paleontoloji keşifleri yapıldı. Nijerya (1964-1972), Aşağı Kalifornia (1968), Connecticut (1968, ayak izleri), ayrıca Aix-en-Provence'da dinozor yumurtaları bulundu. İskeletlerin mimarî incelenmesi sonucu en büyük dinozorların bile vücut ağırlıklarını taşıyabildiği ve gerek karada, gerek su ile kaplı yerlerde (suyun da desteğiyle) rahatlıkla gezinebildiği ortaya çıktı. Mühendisler, omurgaları kimi zaman sanat eserlerini andıran dinozorlar üzerinde dayanıklılıkla ilgili hesaplar yapmışlardır. (L)

***DİNSLAKEN,** Federal Almanya'da şehir, Ruhr bölgesinde. — Alüminyum. (L)

***DİORİ** (Hamani), nijerli devlet adamı. — 1 ekim 1970'te üçüncü defa Nijer cumhurbaşkanı seçildi. 15 nisan 1974'te bir askerî darbeyle devrildi. (L)

***DİORS,** Fransa'da İndre idare bölgesinde komün. — Dökümevi. (L)

DİRAN, Batı Karakurum'da doruk; 7 273 m. Diran'a ilk olarak 1968'de R. Göschl, R. Pischinger ve H. Schell'den oluşan bir avusturya heyeti tırmandı. (L)

***DİREKLİ,** Sıvas ilinde, Yıldızeli ilçesine bağlı bucak. — 9 428 nüf., bucak merkezi 699 nüf., 23 köy (1970). [M]

***DİREKSİYON** i. — Oto. *Takviyeli direksiyon*, taşıtın yöneltici tekerleklerine yön vermek için sürücünün direksiyon simidine uyguladığı gücü azaltacak yardımcı bir cihazı bulunan özel direksiyon sistemi. (Bu

Foto. E. Pollitzer-Sonnabend (LAROUSSE)

cihaz, çalışması için gerek sıkıştırılmış hava, gerek hidrolik bir enerjiden yararlanır; direksiyonu kırma belli bir genliğe ulaşır ulaşmaz ya da sürücü önceden belirlenmiş sınırı geçen bir noktada simit üzerine bir güç uygular uygulamaz, cihaz otomatik olarak harekete geçer.) [L]

***DİRENÇ** i. — Radyotek. *Değişken duyarlık direnci,* çıkış gerilimi, uygulanan gerilim ve kumanda ekseninin açısal konumuna istenilen ölçüde bağlı olan elektromekanik iletici. (Bu fonksiyon çizgisel, parabolik, hiperbolik, logaritmik v.b. olabilir.)
— Soğutma. *Soğuk direnç. Eşanl. Soğuk* İLETKEN*, *Ek.* (L)

Direttissima, Roma'yı Floransa'ya bağlaması ve eski yolu 50 km kısaltması öngörülen direkt demiryolu hattı. 200 km/saatin üstünde maksimum bir hız için düşünülen bu hattın, klasik taşıtlar kullanıldığı takdirde bile, Roma-Milano arası yolculuğu 90 dakikaya indireceği düşünülmektedir. Bu yeni hattın ilk bölümü 1974'te hizmete açılmıştır. (L)

DİRİMLİLİ (Basri), türk futbolcusu (Silistre, Bulgaristan 1930). Spora Eskişehir'de başladı; Fenerbahçe'ye geçti; millî formayı 33 kere giydi; antrenörlük yaptı. (M)

***DİRMİL,** yeni adı *Altınyayla,* Burdur ilinde, Gölhisar ilçesine bağlı bucak. — 9 999 nüf., bucak merkezi 3 215 nüf., 10 köy (1970). [M]

***DİSK** i. — Bilişim. Bilgileri eşmerkezli kayıt izleri üzerine ikili kodlar halinde kaydetmeğe yarayan mıknatıslanabilir bir yüzeyle kaplanmış dairesel kayıt desteği. (Bk. ANSİKL.) || *Disk yığını* ya da *disk takımı,* bir bellek birimi oluşturan, birbirinden ayrılamaz eşeksenli disklerin tümü. || *Çıkarılabilir disk,* çalıştırma düzeninden çıkarılıp alınabilen ve bilgisayar dışında bilgi depolamağa olanak veren disk. || *Hareketli kafalı disk,* bilgi kayıt izlerinden daha az sayıda okuma-yazma kafası olan ve bilgilerin tümüne erişmek için kafaların hareket etmesi gereken disk. || *Sabit disk,* yerinden çıkarılamayacak şekilde sabit olarak bağlandığı bir bilgisayar için yardımcı bir bellek oluşturan disk. || *Sabit kafalı disk,* üzerindeki her kayıt izi için ayrı bir okuma-yazma kafası olan disk.

— ANSİKL. *Magnetik disk*'lerde magnetik şerit*lerdekine (*Ek*) benzeyen magnetik bir kayıt desteği vardır ve bilgilerin kaydedilmesi her ikisinde de aynı ilkeye dayanır. Yalnız ikisi arasındaki temel fark, kayıt desteğinin bilgiye doğrudan doğruya erişim olanağı veren adreslenebilir hücreler halinde düzenlenmesidir. Adres, basamaklar halinde, disk biriminin adresini, bir diskin ve bir kayıt izinin adresini, bir de kayıt izi içinde bir bölgenin adresini taşır. Diskler, işletme sistemleri ve seçmeli bir erişimi gerektiren bilgi işleme türlerinde bilgilerin belleğe kaydı için vazgeçilmez birer yardımcı bellek haline gelmiştir. Sabit kafalı bir diskin birkaç milyon bit'lik bir sığası, 25 Mbit/sn'lik bir debisi ve 2,5 m/sn'lik bir erişim süresi olabilir. Çıkarılabilir disklerden oluşan bir takım ise bir milyar bit'lik bir sığaya ve 30 m/sn'lik bir erişim süresiyle 5 Mbit/sn'lik bir debiye ulaşabilir. (L)

DİSKOGRAFİ i. Radyol. Omurlararası disklerin emebileceği X ışınlarına saydamsız bir sıvının şırınga edilmesini gerektiren ve bel ağrılarının teşhisine yarayan radyografi yöntemi. (L)

***DİSPERSOİT** i. — Metalürji. Bir metal ya da alaşıma şekil değiştirmeye karşı direncini arttırmak için katılan metal ya da metal olmayan ince tanecik: *Birkaç mikron çapında alümin tanecikleri, tungsten, bor ya da silikat lifleri gibi dispersoitler temel metallere, toz metalürjisi teknikleriyle katılır.*

— ANSİKL. *Dispersoitler*'in kullanılışı metal ve alaşımları sertleştirme olanağı verir. Bu sertleştirici taneciklerin rolü yüksek sıcaklıkta mekanik nitelikleri, özellikle çekmeye ve akmaya karşı direnci iyileştirmektir; bunun için plastik şekil değişiminin yayılmasına engeller yaratır. Yapının bu güçlenişi, belli ölçüde dispersoitin tabiatına, miktarına (birim hacimde yüzde 5 ile 60 arasında) ve taneciklerinin inceliğine (0,5 ile 100 μ arasında) göre artar. Özel bileşenli bu alaşımların hazırlanmasına olanak veren toz metalürjisi teknikleridir; alışılagelen dökümcülük teknikleri daima iyi bir faz dağılımı sağlamaz ve bazı durumlarda alaşımın ayrışmasına yol açar.
Tiplerine göre dispersoitler çeşitli biçimler gösterir; yuvarlak tanecikler özelliklerin izotropisine yol açar; uzun tanecikler, yani çokbillûrlu lifler (yüzlerce metre uzunluğunda filamanlardan ya da örgülerden elde edilmiş) veya tekbillûrlu kısa lifler (birkaç milimetre uzunluğunda çapaklar) halindeki tanecikler, bu liflerin yöneltilmesi sonucunda tekyönlü anizotrop sertleşme sağlar. Tabiatları çok çeşitlidir: metalsiler (grafit, bor), metaller (tungsten, molibden), silikatlar (cam), karbürler (silisyum karbür), nitrürler (zirkonyum nitrür), oksitler (alümin, kadmiyum oksit, zirkon). Bazı hallerde temel metal ile dispersoit karışımı ve kavurmayla kuvvetlendirilmiş alaşım hazırlama yöntemi yerine dispersoit yerinde oluşturulur: bir tungsten matris içinde iç oksitlenmeyle ayırac metallerin bileşikleri oksit taneciklerine (zirkon) dönüştürülür. Kuvvetlendirilmiş bu malzeme ısıya dayanıklı aerodinamik (türboreaktörlerin kompresör kanatçıkları) ve uzay araçları parçalarında (füze, uyduların ve ay modüllerinin elemanları) kullanılır. Yenilikleri nedeniyle bu malzeme, özellikle bor ya da grafit lifleriyle alüminyum veya titan alaşımları yoğun bir araştırma konusudur. Yüzde 12 oksitle kuvvetlendirilmiş alüminyum alaşımı (ticarî adı SAP ya da *Sintered Aluminium Product*), oksitlenmiş alüminyum tozları eritilerek çubuklar halinde haddeden geçirilir; alümin taneciklerinin varlığı sayesinde bu malzeme 600°C'a kadar eğilmeden ısıya dayanabilir. Elektrik kontakları için, içinde kadmiyum oksitten bir dispersoit bulunan iletken gümüş esaslı bir malzeme hazırlanır; kadmiyum oksit ark olayı ile kontakların birbirine kaynamasını önler ve sınırlar. Tungsten karbürle kuvvetlendirilmiş bakır parçalar elektrik boşalımı ya da elektrikle aşınma yöntemiyle işlemede elektrot olarak kullanılır. (L)

DİSPLAY [displey] i. («sergileme, yayma» anlamında ing. k.). Bk. GÖSTERİCİ. *Ek.* (L)

DİSTEKTİK sıf. (fr. *dystectique*). Metalürji. Bileşkelerinin oranı, elde edilen ürünü en yüksek ergime noktasına ulaştıracak biçimde ayarlanan bir karışım için kullanılır: *Magnezyum-kalsiyum alaşımları içinde distektik alaşım, yüzde 45 kalsiyum kapsayan Mg_2 Ca'dır.* (L)

***DİŞLİ** sıf. — Mekan. *Rulman temaslı dişli takım,* temas halindeki iki yüzeyden birinin, bilyeli*rulman gibi öbürü üzerinde yuvarlandığı dişli takım tipi. (L)

Dİ TEANA (Francesco MARINO, **Marino** — denir), italyan asıllı arjantinli heykelci (Teana, Potenza ili 1920). 1936'da Arjantin'e göçetti, bir yandan duvarcı ustası olarak çalışırken bir yandan Buenos Aires Güzel Sanatlar yüksekokuluna devam etti. Fransa'ya gittiği 1954 yılına kadar sırf alçı ve taşla çalıştı. O tarihten sonra, havaya ve ışığa açık biçimler yaratmak için benimsediği soyut dille, anıtsal çelik heykeller yapmaktadır. Heykelleri, aslında yarının şehirciliğine örnekler sunan mimarî maketleridir: ası uzay şehirleri, bir «köy şehri» (1956-1957), bir «liman şehri» (1963), bir «düşey yapı bahçesi» (1963). Renkli camlarla çeliği birarada kullanarak, birçok «kabartma heykel», «ışık kırıcı camlı duvarlar» gerçekleştirdi ve La Garde-Freinet kilisesini yeniledi (1966-1967). Fransa Millî Savunma bakanlığı (1966-1967) ve Montpellier Teknik lisesi hesabına (1972) çelik heykeller hazırladı. (L)

DİUF (Abdu), senegalli siyaset adamı (Luga 1935). 1961'de Senegal İlerici birliğine üye oldu, mart 1968 ve şubat 1970 arasında plan ve sanayi bakanlığı yaptı, sonra Senegal ırmağına kıyısı olan devletler teşkilâtına bağlı bakanlar kurulunun başkanı oldu. 1970'ten beri Senegal başbakanıdır. (L)

DİVİTÇİOĞLU (Sencer), türk iktisatçısı (İstanbul 1927). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi, Paris Üniversitesi İktisat fakültesinde doktora yaptı (1956). İstanbul İktisat fakültesinde doçent oldu (1958); profesörlüğü üniversite senatosunca kabul edilmedi (1965). Başlıca eserleri: *İktisadî büyüme* (1959); *Mikro iktisat* (3. bası, 1971); *Asya üretim tarzı ve osmanlı toplum yapısı* (2. bası, 1971); *Üretim tarzı kavramı* (1971). [M]

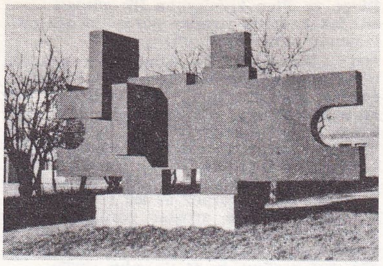

Marino DI TEANA
renkli çelik heykel (1972)

***DİVRİĞİ,** Sıvas iline bağlı ilçe. — 40 398 nüf., ilçe merkezi 12 260 nüf. (1975); 107 köy (1970). [M]

***Divriği demir madenleri.** — Yatırımı 98,8 milyon TL.na; işçi sayısı 1 115'e çıktı (1975). [M]

DİX (Otto), alman ressamı ve oymacısı. — (öl. Singen, Constance yakınları 1969). [L]

***DİYADİN,** Ağrı iline bağlı ilçe. — 28 493 nüf., ilçe merkezi 5 014 nüf. (1975). [M]

***DİYAGRAFİ** i. — ANSİKL. Teknol. Çeşitli ölçü âletlerini bir kabloyla kuyunun dibine indirerek, kuyu boyunca geçilen jeolojik oluşumların direnci, iletkenliği, radyoaktivitesi ölçülür. Bu ölçüler günümüzde özel bir «bilgisayarla işleme» merkezine iletilir ve orada *diyagrafi* haline dönüştürülür. Diyagrafiler optik olarak eski haline dönüştürülüp kuyu açma platformuna yeniden yollanır. (L)

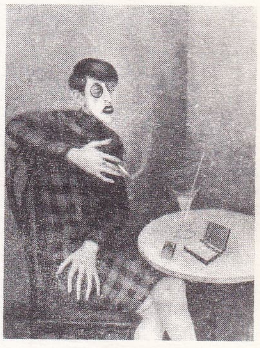

Otto DIX
«Gazeteci
Sylvia von Harden» (1926)
[Modern Sanat müzesi,
Paris]

***DİYAGRAM** i. — Bilişim. *Akış diyagramı,* işlemleri, verileri, ilişkileri, aygıt ya da organları gösteren ve gerek işlemlerin zincirlenme koşullarını, gerek bir sistemin alt kümelerini oluşturan çeşitli organlar arasındaki bilgi alışverişi sorunlarını ortaya koyan simgeler yardımıyla bir problemin, bu problemin çözümlenmesinin ve çözümünün grafik olarak gösterilmesi. (L)

***Diyanet İşleri başkanlığı.** — Örgüte yeni bir düzenleme getiren 1965 tarihli ve 633 sayılı kanun, 1975'te, 1893 sayılı kanunla birçok noktada değişikliğe uğradı. Yeni metinde yer alan başlıca değişiklikler şunlardı:
Diyanet işleri başkanının, atanma yerine belirli örgüt kademelerinin temsilcilerinden oluşacak bir kurulca seçilmesi; merkez örgütüne Dinî Hizmetler dairesinin eklenmesi; kararnameyle kurulan Araştırma ve Planlama müşavirliğinin merkez örgütüne katılması; Hac İşleri müdürlüğü adıyla yeni bir birimin örgüte eklenmesi; Mustafları İnceleme kurulunun yetkilerinin genişletilmesi ve bu kurulun incelemesinden geçmeyen mushaf ve cüzleri basanların cezalandırılmaları, Din İşleri Yüksek kuruluna seçilecekler için yükseköğrenim kaydının kaldırılması ve bu kimselerin daha önce din hizmetlerinde en az 10-15 yıl çalışmış olmaları kaydının da 6 yıl olarak değiştirilmesi; Din İşleri Yüksek kurulu başkan ve üyelerinin hizmet sürelerinin 6 yıla çıkarılması ve süre sonunda yeniden seçilmelerine imkân verilmesi; vekil imamlara 10 yıllık geçici bir süre tanınması ve bu süre içinde imam hatip okulunu bitirenlerin sürekli kadroya alınmaları, ayrıca bunların 10 yıllık geçici süredе sosyal haklardan ve görev güvencesinden yararlandırılmaları; tasarının hazırlandığı tarihte işçi ya da memur sayılmaksızın çalışan 200 kadar cami görevlisinin Diyanet İşleri başkanlığı kadrolarına yerleştirilmeleri.
Ancak, parlamentoda kesinleşen bu kanun daha sonra cumhurbaşkanı tarafından veto edildi ve yeniden görüşülmesi isteğiyle geri gönderildi. Cumhurbaşkanı, itiraz gerekçesinde Diyanet işleri başkanının seçimi için müftülerin ya da müftü vekillerinin, vaizlerin aday tespit kurulu toplantılarına gitmelerinin devlete ağır külfetler yükleyeceğini, o nedenle bundan vazgeçilmesinin uygun olacağını, ayrıca başkanın, eski biçimde oluşan aday tespit kurulunca belirlenecek üç aday arasından atanmasının daha uygun olacağını bildirmişti. Bununla birlikte kanun yeniden ele alındığında Meclis

Foto. Di Teana, Lauros-Giraudon (LAROUSSE)

Bütçe ve Plan komisyonu ilk görüşte ısrar etti fakat, metin yeniden görüşülmeden parlamento tatile girdi. (M)

***DİYARBAKIR (21),** Güneydoğu Anadolu bölgesinde il merkezi, şehir. — İl nüfusu 649 796, merkez nüfusu 243 176 (1975); ilde nüfus yoğunluğu 37, şehirde 72 oldu; köy sayısı 673'e yükseldi (1970).
Tarımsal üretim şöyle değişti: buğday 243 637 t, arpa 70 780 t, darı 7 960 t, pirinç 7 740 t, patates 830 t, mercimek 1 237 t, tütün 2 480 t, susam 486 t, karpuz 67 460 t (1972).
Hayvan sayısında artışlar görüldü: koyun 458 110, kıl keçisi 415 510, manda 6 664, at 19 190, katır 15 760, eşek 41 280, tavuk 274 683; bal üretimi de 44 t'a çıktı (1972).
Ergani'de de bir akşam kız sanat okulu açıldı (1972). Sanayi alanında bir peynir ve tereyağı fabrikası kuruldu (1973). İli Ankara'ya bağlayan karayolunda yapılan düzeltmeler sonucu Diyarbakır'ın başkente 1 280 km'lik uzaklığı 244 km kısalarak 1 036 km'ye indi (1975). Diyarbakır radyosu yayına başladı (1968). [M]

Diyarbakır üniversitesi veya **Gökalp üniversitesi,** Cumhuriyetin 50. yılı münasebetiyle açılması planlanan üniversitelerden biri olarak 1785 sayılı yasayla kuruldu (1973). Üniversitenin çekirdeği, 1966'da Ankara Üniversitesi Tıp fakültesine bağlı olarak Diyarbakır'da öğretime başlayan Tıp fakültesiydi. 1972-1973 öğrenim döneminde ilk mezunlarını veren fakültede 9 profesör, 19 doçent, 140 asistan ve 23'ü kız olmak üzere 386 öğrenci bulunuyordu (1974-1975).
Üniversitenin iki fakültesinden diğeri Fen fakültesidir; burada 7 profesör, 1 doçent, 6 asistan görev yapıyor ve 6'sı kız olmak üzere 59 öğrenci öğrenim görüyor (1974-1975). [M]

***DİYOT** i. — Elektron. *Değişken sığalı diyot,* bir salınım devresini düzenlemek için bağlantısının sığa değişimlerinden yararlanılacak şekilde yapılmış ve takılmış diyot. (Bk. ANSİKL.) || *Elektroışıl diyot,* doğru akım geçtiğinde ışık ışını yayan diyot. (Bk. ANSİKL.) || *Gunn etkili diyot,* yüksek frekanslı salınım diyotu. (Bk. ANSİKL.) || *Shockley diyotu,* bir gaz diyotu gibi çalışan dört katmanlı diyot. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Değişken sığalı bir diyot,* eksi yönde kutuplanmış yarı iletken bir *p-n* bağlantısından oluşur. Böyle bir bağlantının uçlarının her iki yanında boş bir geçiş bölgesi vardır. İki *p* ve *n* bölgesi kondansatörün elektrotlarını, geçiş bölgesi de yalıtkanı gösterir. Zayıf bir eksi gerilim için (—1 V ile —2 V arasında), yalıtkan çok ince ve sığa maksimum'dur; eksi gerilim çoğaldıkça sığa küçülür; minimum sığa —30 V çevresinde bulunur. Çok düşük eksi akımları nedeniyle bu kullanımda yalnız silisyumlu diyotlardan yararlanılabilir. Bu diyotlar yüksek frekanslı devrelerin indükleme katsayısına paralel yerleştirilir; uyumları, kutuplarına —1 V ile —30 V arasında değişen eksi doğru akım gerilimi uygulanarak sağlanır. Böylece devreler basit bir potansiyelölçerle ayarlanır. Değişken sığalı diyotlar, televizyon alıcılarının ve frekans modülasyonlu ya da şebekeden beslenen genlik modülasyonlu alıcıların H.F. ayarı, ayrıca devrelerin sapmasını düzeltmede kullanılır.

● *Elektroışıl diyot* aşağıdaki ilkeye dayanır: doğru bir akım geçtiği her *p-n* bağlantısı bir ışık ışını yayar. Bunun frekansı yarı iletkenin genişliğine göre değişir. Germanyum ve silisyum uzak, dolayısıyla görünmez kızılötesi içinde yayınım yapar. Galyum arsenyür yakın kızılötesi içinde, galyum arsenyür fosforür kızıl içinde ışın yayar, silisyum karbür de görünür ışınım (sarı, yeşil) verir. Işık gücü bağlantıdaki akımın çizgisel fonksiyonudur.

● Galyum arsenyür esaslı bir *Gunn etkili diyot,* bazı yarı iletkenlerde görülen negatif diferansiyel dirençten yararlanacak biçimde yapılmış ve takılmıştır; bu yarı iletkenler eşik alanından büyük bir elektrik alanı etkisinde kalırsa çok yüksek frekanslarda kendiliğinden salınım yapmağa başlar. 10 milivatın birkaç katından 16 GHz'e kadar güçler elde edilir. Empülsiyon rejiminde, birçok GHz'lik frekanslar için yüzde 10'un üstünde bir verimle onlarca wata ulaşılabilir.

● *Shockley diyotu*'nda, bir silisyum bilûru içinde dört *p-n-p-n* katmanı vardır. Diyot normal olarak artı kutup *p* bölgesine ve eksi kutup *n* bölgesine düşecek şekilde kutuplanırsa merkez bağlantısı ters halde kutuplanır ve akım pratik olarak sıfır olur. Kutuplar arasındaki gerilim yükseltilirse, mikrosaniyenin kesri halinde ansızın merkez bağlantısının çığır gerilimine varıldığında bir komütasyon ortaya çıkar. Devre, koruma gerilimine ulaşır; bu gerilimin üstünde diyot iletken kalır. Gerilim bu gerilimin altına düşerse diyot bloke olur. Shockley diyotu, mantık devreleri, impülsiyon üreteçleri, röle ya da bellek kumandası, telefon komütatörü gibi düşük gerilimli ve hızlı komütasyonlu devrelerden kullanılır. (L)

DİZAYN i. (*proje* ya da *desen* anlamında ing. *design*). Gündelik eşyanın tasarlanmasından, kentçiliğe ve sitelerin düzenlenmesine kadar, insan çevresini uyumlaştırmayı amaçlayan öğreti.

— ANSİKL. *Dizayn* gelişimi sırasında, birbiri ardından, «günlük hayatta rastladığımız iğrençliklerin yerine duyguyu getirmeğe yönelik sınaî bir estetik», «koşullanmış tüketiciler için bir teknik», «uzamı kavramamızı sağlayacak toptan bir yöntem» aşamalarından geçti. Dizaynın yönünü çizen ilk girişimler, birbirine karşıt iki görüşe dayanır: zanaatkâr yöntemlerine dönme isteği (1888'de Büyük Britanya'da kurulan Arts and Crafts [Sanatlar ve elişleri]) ve sanatçılarla sanayicileri yakınlaştırma düşüncesi (1907'de Almanya'da kurulan Deutscher Werkbund [Alman Fabrikalar birliği]). Daha sonra Bauhaus eşyanın insan çevresindeki işlevini ön plana çıkarttı ve biçim sorununu yapısallık sorununa kaydırdı; bununla birlikte, rus inşacılarının katkılarına rağmen, salt güzellik kavramını koruduğu gibi biçimcilikten de tam olarak kurtulamadı. Bauhaus kuramcıları çok geçmeden, üretimi geliştirmek ve rekabeti karşılamak için, kuruluş amaçları olan öğreticiliği bir yana bırakıp tüketicilerin gereksinmelerini karşılamak tasasına düştüler: eşyanın ancak dış ve süsleyici görünüşünü hesaba katan ve reklam tekniklerini kullanarak alıcıda sunî istekler yaratan «styling» (Amerika Birleşik devletlerinde Raymond Loewy gibi sınaî estetikçilerce uygulanır) akımı böyle başladı.
İkinci Dünya savaşından sonra sınaî üretim hızla artmış ve tüketim sorunu büyük ağırlık kazanmıştı. Engineering uzmanları (ürün-teknoloji ilişkileriyle görevli) ve marketing uzmanları (ürün-alıcı ilişkileriyle görevli) ile işbirliği yapan dizayncının alanı ürün-tüketici ilişkisi oldu. Kültürel etkenlerle estetik ölçütlerin birbirine karışarak teknik ve iktisadî verilere eklendiği bir ortamda, dizayncıya düşen, sınaî zorunluluklarla sosyal gereksinmelerin bir bireşimini yapmaktı. Gerçekten de eşya, biçimine, kullanımına, işlevlerine göre bir anlamlar, bildirimler bütünü olarak kabul edilir, dolayısıyla da biçim, kullanım ve işlev uzlaşmalarına ya da birtakım kodlara dayanır. İçinde yer aldığı bildirişim sistemi, böylece, eşyanın «yeniden biçimlendirilme»sine yol açar. Bilişim ile aynı zamanda gelişen dizayn, ürünün anlamsal zenginliği üstünde durur. Eşyanın yenilenmesi gitgide öylesine zorunlu görünmektedir ki, üretim, bundan etkilenmemek amacıyla, düzenleme ve rasyonalleştirme aracı olarak sibernetikten yararlanmak zorundadır.

Üretim kadar tüketimi de hızlandırmak zorunda olan bir toplumda ortaya çıkan dizayn en geniş çalışma alanını, Walter Dorwin Teague, Charles Eames* (*Ek*) ya da George Nelson* (*Ek*) gibi ustaların sivrildiği Amerika Birleşik devletlerinde buldu; Almanya Bauhaus geleneğini sürdürürken (sözgelimi Braun fabrikalarına çalışan Fritz Eichler ve Dieter Rams ile) İtalya özellikle gündelik eşya ve iç süslemeye yönelmiştir. Bu alanda Sergio Asti* (*Ek*), Gae Aulenti* (*Ek*), Mario Bellini, Rodolfo Bonetto, Joe Colombo* (*Ek*), Enzo Mari* (*Ek*), Bruno Munari* (*Ek*), Marcello Nizolli* (*Ek*), Gaetano Pesce, Gio Ponti. Ettore Sotsass Junior, Marco Zanuso* (*Ek*) gibi adlar sayılabilir; iskandinav ülkeleri, Poul Cadovius, Arne Jacobsen* (*Ek*), Eero Saarinen, Steen Ostergaard, Verner Panton* (*Ek*) gibi ustalarla metal ve tahta sanatlarında yarı sınaî bir dizayn ile uzmanlaşmıştır. Büyük Britanya dizaynı ilk benimseyen ülkelerden biridir: bugün Michael Haynes ya da Pentagram* topluluğu (*Ek*) bu alanda çağımızın en büyük ustaları sayılır. Fransa ise, Stüdyo Technes, Pierre Paulin* (*Ek*), Mafia topluluğu, Atelye A ile henüz ilk denemeler evresindedir. S.S.C.B.'de VNIITE (1961'de kurulan Teknik Estetik Araştırma ve Bilim enstitüsü) ve Deneme Merkez atelyesi (1964'te kuruldu) uygulamalı sanat okulları olan Vkhutema'ların (bunlar 1920'de Lenin tarafından kurulmuştu) düzeyine ulaşmağa çalışmaktadır. Sanayileşmenin üretimin bütün kesimlerine yayılması, dizaynı da, nicelliğin ağır bastığı her yere niteliği getirmek amacıyla yayılmağa ve çeşitlenmeğe itmekte ve dizayn özellikle sivrilmiş teknoloji kesimlerinde gelişme göstermektedir. En önemli dal olan *industrial design* (sınaî dizayn) eşya, âlet, cihaz, makine v.b. türden her şeyi, özellikle de İtalyanlarla İskandinavyalıların başarı gösterdikleri mobilyaları kapsar. Tipografide, afişçilikte ve genel bir deyişle reklamcılıkta uygulanan *graphic design*'ın (grafik dizayn), en başarılı temsilcileri Amerika'da Milton Glaser* (*Ek*) ve Push Pin Studio'su, George Tscherny* (*Ek*), Tomi Ungerer* (*Ek*); Avrupa'da Jan Lenica* (*Ek*), Jean-Michel Folon* (*Ek*), Roman Cieslewicz* (*Ek*), Giovanni Pintori* (*Ek*), Pentagram* topluluğu (*Ek*), Franco Grignani* (*Ek*), Dick Elffers*tir (*Ek*). *Architectural design* (mimarî dizayn), mimarlığın düzenlenmesi sorunlarına ortak çözüm yolları getirir: Jean Prouvé'nin öncülüğünü ettiği bu dal, ingiliz Archigram* (*Ek*) topluluğu, Jacques Sandjian, Alberto Rosselli ve Monfred Schiedhelm gibi ustalar yetiştirmiştir; bunlara Jacques Fillacier, Jean-Philippe Lenclos ya da Fabio Rieti gibi «renkçiler» de eklenebilir. *Urban design* (şehircilik dizaynı), sözgelimi fransız Jean-Claude Maugirard, Denis Goldschmidt ya da Ariane ve Bernard Vuarnesson ile, şehircilik malzemesini ve süsleme eşyasını konu alır. *Environmental design* (çevre dizaynı), özellikle karmaşık kentsel yerleşmelerin düzenlenmesini inceler. (L)

DİZAYNIR i. (ing. *designer*). Dizayn sanatçısı. (L)

DİZEL i. — Dy. *Türbinli dizel,* bir dizel motoruyla bir türbini bulunan özçekişli demiryolu taşıtı: *Bir türbinli dizelde, dizel motoru ilke olarak taşıtın ilk hareketini sağlar; türbin ise, ancak belli bir hızdan sonra devreye girer.* (L)

***DİZELLEŞTİRME** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1970'te başlayan dizelleştirme çalışmalarıyla Eskişehir Demiryolu Fabrikaları müessesesinin adı Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayii müessesesi olarak değiştirildi, çalışma bölümleri genişletildi; bu arada Fransa ile yapılan anlaşma çerçevesi içinde anahat ve manevra dizel lokomotifleri yapılmağa başladı (1971). İlk yıl 5 anahat ve 3 manevra lokomotifi, ertesi yıl da 22 anahat ve 2 manevra lokomotifi yapıldı; tesis, kapasitesinde öngörülen yılda 45 anahat ve 12 manevra lokomotifi ile 350 bojili özel yük vagonu yapımı düzeyine 1973'ten sonra erişebildi. Bu tarihte Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları işletmesinde 154 dizel lokomotif çalışıyordu. (Bk. DEMİRYOLU, *Ek.*) [M]

DİZER (Muammer), türk astronomu (İstanbul 1924). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi bölümünü bitirdi (1946); Kandilli rasathanesine asistan olarak girdi (1947); fen doktoru oldu (1949); Paris'teki Meudon rasathanesinde çalıştı (1952); doçentliğe yükseldi (1954); Kandilli rasathanesi müdürü oldu (1970); rasathane müdürlüğü sırasında Türkiye'de 18 deprem istasyonunun kurulmasını gerçekleştirdi. *Kandilli rasathanesi tarihi* (1973), *Türkiye'de astronomi çalışmaları* (1973) adlı eserleri vardır. (M)

***DİZİ** i. — Bilişim. *Bilgisayarlar dizisi,* aynı makine türüne, aynı yapımcıya ait olan ve farklı güç düzeylerinde belirli benzerlikler gösteren bilgisayarlar ailesi. || *Teşm. yol. İş dizisi,* birbirine zincirleme bağlı olan ya da olmayan ve işlenmek üzere art arda bilgisayara verilen programların tümü. || *Uyar bilgisayarlar dizisi,* komut çalışmaları aynı, fakat güçleri çok farklı olabilen bilgisayarlar dizisi. (L)

***DİZİN** i. — Bilişim. *Eşanl.* İNDEKS, *Ek.*

DİZİNLEME i. (*dizinlemek*'ten *dizinle-me*). Bilişim. *Eşanl.* İNDEKSLEME, *Ek.*

DİZİNLEMEK geçl. f. (*dizin*'den). Bilişim. *Eşanl.* İNDEKSLEMEK, *Ek.*

DİZİSELCİLİK i. Müz. Dizisel müziğin temelinde yatan öğreti; bu tür müziğin özelliği: *Stockhausen'in diziselciliği.* (*Eşanl.* ONİKİTONCULUK.) [L]

***DMYTRYK** (Edward), amerikalı filim yönetmeni. — *Alvarez Kelly*'den (1967) sonra, *Büyük çıkartma*'yı (1967), *Shalako*'yu (1968) ve *Mavi Sakal*'ı (1972) çevirerek dünya çapında ün kazandı. (L)

***DOBİ** (İstvan), macar siyaset adamı. — (öl. Budapeşte 1968). [L]

Documenta, uluslararası Çağdaş Sanat sergisi. (Bk. KASSEL, *Ek.*) [L]

***DOÇENTLİK** i. — ANSİKL. 1750 sayılı Üniversiteler kanununa (1973) göre, doçentlik sınavı nisan ve kasım aylarında olmak üzere, yılda iki kere açılır (115 sayılı kanuna göre yılda bir defa açılırdı). Bilim jürisi, adayın gireceği bilim dalındaki eylemli profesörlerle üniversitelerarası kurulda ad çekme yoluyla seçilen beş profesörden oluşur; o bilim dalında yeter sayıda profesör yoksa en yakın bilim dalının profesörleri de jüriye seçilebilirler; yabancı dil jürisi üç profesörden oluşur. Yabancı dil sınavında başarı gösteremeyen adayın, üniversitelerarası kurula itiraz hakkı vardır; kurulun kararı kesindir.
1750 sayılı kanunla getirilen diğer bir yenilik de yabancı ülkelerde doçent unvanı olanlara ilişkindir. Kanunun 21. maddesine göre, doçent unvanını ve yetkisini alıp, yabancı ülkede en az iki yıl öğretim ve araştırma yapan kimse, üniversite doçenti sayılması için üniversitelerarası kurula başvurur; kurul, doçentlik sınavı jürilerinin seçiminde uygulanan yöntemde bir komisyon seçer; komisyon, ilgilinin çalışma ve yayımlarını inceleyerek bir ay içinde raporunu hazırlar; üniversitelerarası kurul da, raporun verilmesini izleyen ilk toplantısında doçentlik unvanının verilip verilmeyeceğini kararlaştırır.
1750 sayılı kanunun 22. maddesi doçentlerin atanmasına ilişkin şu yeniliği getirmiştir: doçentlik unvanını kazanan bir kişi, üniversitede çalışmak istiyorsa, yükseköğretim kurulunun göstereceği üniversite veya bağımsız fakültedeki kadroya başvurmak zorundadır; bu başvurmayı yapmayan doçent, istifa etmiş sayılır. Kendilerine açık doçentlik kadrosu gösterilemeyen doçentlerse, eski asistanlık kadrolarında görevlerine devam ederler. Ancak, bu maddenin Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa mahkemesine başvurulmuştur. (M)

DODEİGNE (Eugène), belçika asıllı fransız heykelcisi (Rouvreux 1923). Tourcoing Güzel Sanatlar okulunda resme çalıştı, babasından da taş yontuculuğu öğrendi. İlk eserleri tahtadan, yüksek figürlerdir. 1955'ten sonra taş işçiliğine başlayarak, sırf hacimlerin dağılımıyla oynayabilmek için biçimleri aşırı derecede yalınlaştırmağa çalıştı. 1958'de lav, daha sonra da Soignies mavi taşını işlemesi onu daha az yetkin, ama daha anlatımlı biçimlere yöneltti: ilkel sanatın izlerini taşıyan sanatı, insan siluetini kabaca yontulmuş biçimlerde gösterir: *On'lar* (1970); *Omuz* (1970). Ayrıca tunç heykeller ve desenler de yapar. Dodeigne insanın orantıları ve davranışları üstüne sağlam bilgisiyle, taşla sıkı bir içli dışlılığı birleştirir; ama bu teknik, ilkel sanata yakın bir lirik anlatımın hizmetinde bir araçtır ancak. (L)

***DODOMA,** Tanzanya'da (esk. *Tanganyika*) şehir. — Tanzaniya'nın başkenti olması tasarlanmıştır. (L)

***DODURGA,** Bilecik ilinde, Bozüyük ilçesine bağlı bucak. — 8 356 nüf., bucak merkezi 2 205 nüf., 16 köy (1970). [M]

DOEL, Belçika'da (Doğu Flandre) komün, Schelde ırmağı kıyısında, Anvers'in aşağı kesiminde; 1 500 nüf. Nükleer santral. (L)

DOĞAÇ i. (*doğmak*'tan *doğ-a* > *doğa-ç*). Çok düşünülmeksizin doğan güzel düşünce ya da böyle düşünceleri doğuran doğal yetenek.

◆ **Doğaçtan** zf. Çok düşünmeksizin, daha önce kafada düzenlemeksizin: *Doğaçtan çalışma (improvisation) bu deneylerde vurgulanacak noktalar olmalıdır* (Özdemir Nutku). || Doğaçtan şiir söylemek. (M)

DOĞAN (Ferruh), türk karikatürcüsü (İstanbul 1923). Bir süre İstanbul Hukuk fakültesinde okudu; karikatürleri *Şaka* dergisinde yayımlandı; *Doğan Kardeş, Hafta, Yeditepe, 41 buçuk, Dolmuş, Cumhuriyet, Milliyet* v.b. gazete ve dergilerde çizdi; İstanbul Gazeteciler cemiyetinin ve sendikasının düzenlediği yarışmalarda, İtalya'da Bordighera, Marostica, Yugoslavya, Belçika'da Knokk-Heist yarışmalarında birincilik ve çeşitli ödüller kazandı; karikatürlerini *Asrîleşen köy, Çizgili dünya* ve *Sergi* adlı karikatür albümlerinde topladı. (M)

DOĞAN (Lütfi), türk din adamı (Konya 1917). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arap-Fars bölümünü bitirdikten (1949) sonra Millî Eğitim bakanlığınca Suriye'ye gönderildi; Suriye Üniversitesi Edebiyat fakültesinde arap dili ve islâmî ilimler öğrenimi gördü. Türkiye'ye dönüşünde (1951) önce İlâhiyat fakültesinde kelâm asistanlığı yaptı; sonra Ankara gezici vaizliği, Ankara İmam-Hatip okulu arapça öğretmenliği, Ankara müftülüğü (1962-1964), Diyanet İşleri başkanlığı müşavere ve dinî eserler inceleme heyeti üyeliği, din işleri yüksek kurulu üyeliği (1966-1972) gibi görevlerde bulundu. Bu arada *Eş'ârı mektebî ve nizamı ve kitabı* adlı çalışmasıyla doktor oldu. 1972'de Diyanet İşleri başkanlığına getirildi. Doğan'ın 10'u aşkın eseri arasında *Ehli sünnet kelâmında eş'ârî mektebî* (1960) eseri en önemlisi sayılır. (M)

DOĞAN (Zeki), türk generali (İstanbul 1896 - Ankara 1960). Harp okulunu süvari subayı olarak bitirdi (1917) ve cepheye gönderildi; Çanakkale muharebelerinin hemen hepsinde çatışmalara katıldı; Sina ve Gazze cephelerinde bulundu, buradan dönüşte de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş savaşı hazırlıklarında görev aldı (1919). Kurtuluş savaşında Çerkez Ethem'e karşı düzenlenen harekâtta başarı gösterdi, savaş sonunda İzmir'e ilk giren süvari birliğinin başında bulundu. Savaş sonrasında, Silâhlı Kuvvetler yeniden düzenlenirken hava sınıfına geçen (1927) Doğan, türk pilotlarının öncülerinden sayılır; bu özelliğiyle kısa sürede rütbesi yükselerek 1927'de Millî Savunma bakanlığına bağlı olarak kurulan Hava müsteşarlığının başına getirildi ve 12 yıl süren bu görevi sırasında modern bir hava kuvvetinin kurulması yolunda çaba harcadı. Orgeneralliğinin sonunda Yüksek Askerî Şûra'ya nakledilen (1950) Doğan, ertesi yıl emekliye ayrıldı. (M)

***DOĞANBEY,** Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı bucak. — 11 457 nüf., bucak merkezi 3 183 nüf. (1970). [M]

***DOĞANBEYLİ,** Erzincan ilinde, Kemah ilçesine bağlı bucak. — 4 688 nüf., bucak merkezi 518 nüf., 14 köy (1970). [M]

***DOĞANCA,** Siirt ilinde, Pervari ilçesine bağlı bucak. — 4 600 nüf., bucak merkezi 306 nüf. (1970). [M]

***DOĞANÇAY,** Sakarya ilinde, Geyve ilçesine bağlı bucak. — 4 645 nüf., bucak merkezi 628 nüf., 12 köy (1970). [M]

***DOĞANHİSAR,** Konya iline bağlı ilçe. — 30 699 nüf., ilçe merkezi 9 420 nüf. (1975). [M]

***DOĞANKENT,** Adana ilinde, Karatay ilçesine bağlı bucak. — 15 301 nüf., bucak merkezi 2 129 nüf., 23 köy (1970). [M]

***DOĞANKENT,** Giresun ilinde, Tirebolu ilçesine bağlı bucak. — 8 190 nüf., bucak merkezi 2 722 nüf., 8 köy (1970). [M]

***DOĞANPINAR,** Gaziantep ilinde, Oğuzeli ilçesine bağlı bucak. — 8 743 nüf., bucak merkezi 1 007 nüf. (1970). [M]

Doğan Sigorta, İstanbul'da kurulu sigorta şirketi. Tarım dışında bütün sigortacılık dallarında çalışır. 1942 yılında 1 milyon TL. sermaye ile kuruldu. Akbank'ın yüzde 38,75 ortaklık payı vardır. Şirketin Ankara ve İzmir'de birer şubesi var. Toplam acente sayısı 84, personel sayısı 222'dir. 1973 yılında toplam prim üretimi 123 550 000 TL.-dır. Sirket 1973'te 2 936 960 TL. kâr etmiştir. (M)

***DOĞANSU,** Ağrı ilinde, Patnos ilçesine bağlı bucak. — 4 106 nüf., bucak merkezi 1 204 nüf., 9 köy (1970). [M]

***DOĞANŞAR,** Sıvas ilinde, Hafik ilçesine bağlı bucak. — 8 812 nüf., bucak merkezi 2 319 nüf., 23 köy (1970). [M]

***DOĞANŞEHİR,** Malatya iline bağlı ilçe. — 46 750 nüf., ilçe merkezi 10 282 nüf. (1975); 35 köy (1975). [M]

***DOĞANTEPE,** Amasya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 178 nüf., bucak merkezi 2 014 nüf., 18 köy (1970). [M]

***DOĞANYOL,** Malatya ilinde, Pütürge ilçesine bağlı bucak. — 9 964 nüf., bucak merkezi 2 304 nüf., 16 köy (1970). [M]

***DOĞANYURT,** Kastamonu ilinde, İnebolu ilçesine bağlı bucak. — 12 542 nüf., bucak merkezi 786 nüf., 29 köy (1970). [M]

***DOĞRAMACI** (İhsan Sabri), türk hekimi. — Hacettepe üniversitesindeki rektörlük görevinden ayrıldı (1975). [M]

***DOĞRU** sıf. — Mat. *İki grubun doğru çarpımı, e,* G grubunun etkisiz elemanı olmak üzere $A \cap B = \{e\}$ olduğuna göre A ve B, G'nin ayrı iki altgrubu olmak şartıyla $G = AB$ biçimine girebilen ve $G = A \times B$ şeklinde yazılan G grubu. ($G = AB$ şunu ifade eder: $\forall g \in G,\ \exists\, a \in A$ ve $b \in B : g = ab$. Ayrı *n* altgrup halinde, doğru çarpım kavramı genelleştirilir.) || *Vektörel bir* E *uzayına ait* E_1 *ve* E_2 *alt uzayının doğru toplamı,* 0, E'nin toplamasının etkisiz elemanı olmak, $F + G = E$ toplamalı E grubunun F ve G altgruplarının doğru çarpımı olduğunu göstermek üzere, *yalnız ve yalnız*

$$F \cap G = \{0\} \text{ et } F + G = E$$

ise, E grubunun kendisi. (F ve G altuzaylarına *tamlayıcı* denir.) || *n vektörel uzayın dış doğru toplamı,* değişli aynı K cismi üzerinde $E_1, E_2, ..., E_n$ vektörel *n* uzayın, $E_1 \times E_2 \times ... \times E_n = E$ kartezyen çarpımı; K cismi E_i vektörel uzayları kanunlarının çarpım grup kanunu ve dış bileşim kanunu:

$$x \in E,\ x = (x_1, x_2, ..., x_n),\ x_i \in E_i,$$
$$\lambda \in K,\ \lambda x = (\lambda x_1, \lambda x_2, ..., \lambda x_n)$$

ile donatılmıştır; bu iki kanun E uzayına, K cismi üzerinde bir vektörel uzay yapısı verir.

◆ i. — Mat. *Tamamlanmış sayısal bir* $\mathbb{R}$ *doğrusu,* birleşmeli topoloji ve $\leqslant$ sıra bağıntısıyla donatılmış, $-\infty$ ve $+\infty$ ile gösterilen ek iki nokta ile sayısal doğrusunun noktalarının cümlesi; burada *x* ve $y \in \mathbb{R}$, $y - x \in \mathbb{R}$ ya da $x = \infty$, $y = +\infty$ ise $x \leqslant y$ olur. (L)

DOĞRUL (Ömer Rıza), türk yazarı, gazetecisi (Kahire 1893 - İstanbul 1952). Öğrenimini Mısır'da yaptı; genç yaşta gazeteciliğe başladı, *Tasviri Efkâr, İkdam, Akşam, Millet, Tan* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde siyasî konularda yazılar yazdı; 1950'de Konya milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. Başlıca eserleri: *Müslümanlık nedir?* (1933); *İslâm tarihi* (1935); *Yeryüzündeki dinlerin tarihi* (1938); *Kanlı gömlek* (1944); *Cennet fedaileri* (1944); *Ekber* (1944); *İslâmın özü ve Kur'an'ın ruhu* (1946); *İslâmiyetin geliştirdiği tasavvuf* (1948); *Ana davalarımız, ana prensiplerimiz* (1949); *Kur'an nedir* (1967). [M]

***DOĞRUYOL,** Kars ilinde, Çıldır ilçesine bağlı bucak. — 6 476 nüf., bucak merkezi 2 114 nüf., 7 köy (1970). [M]

***DOĞU ANADOLU bölgesi,** Türkiye'nin doğusunda coğrafî bölge. — ● *Nüfus ve yerleşme.* Bölge sınırları içinde yer alan il ve ilçelerde nüfus 4 210 000'e yükseldi (1970). Türkiye ortalamasının (km²'ye 46) altında olmakla birlikte, nüfus yoğunluğu da 26'ya ulaştı. Nüfusu 10 000'den fazla olan şehir ve kasaba sayısı 30 oldu (1975); bunlardan nüfusu 100 000'i aşan 3 şehir (Erzurum 162 925, Malatya 154 056, Elazığ 131 116); nüfusu 50 000'i aşan 3 şehir (Van 63 727, Erzincan 60 459, Kars 54 787); nüfusu 20 000'i aşan 9 şehir (Ağrı 34 951, Tatvan 29 901, Iğdır 29 505, Muş 27 730, Bitlis 25 085, Erciş 22 110, Bingöl 21 750, Sarıkamış 21 243, Bayburt 20 062) vardı (1975).

● *Ekonomi.* Doğu Anadolu bölgesinin başlıca gelir kaynağı olan tarım ürünlerinin bölge sınırları içinde bulunan 12 ilde üretimi şöyle oldu: 933 778 t buğday (Kars 170 000 t, Malatya 147 000 t, Elazığ 112 000 t), 295 682 t arpa, 53 944 t çavdar, 37 292 t mısır, 164 079 t patates, 46 580 t baklagiller. Sanayi bitkilerinden en çok pamuk (3 841 t

[Kars ilinde Iğdır ovası]) elde edildi. Pancar üretimi 312 730 t'a yükseldi (1972). Hayvancılığa daha çok önem verilen bölgede 10 409 730 koyun, 3 079 510 kıl keçisi, 46 195 tiftik, 135 916 manda, 187 480 at, 145 880 eşek yetiştirildi (1972).
Tatvan Et kombinası (1973), Çıldır Hidroelektrik santralı (1974) işletmeye açıldı; Ağrı Et kombinası ile Kars Çimento fabrikasının 1975'te açılması planlandı. (M)

***DOĞUBAYAZIT,** Ağrı iline bağlı ilçe. — 63 861 nüf., ilçe merkezi 17 762 nüf. (1975); 85 köy (1970). [M]

***DOĞUM** i. — Kadın-doğ. *Yüksek riskli doğum,* başlangıçtaki veya gebelik sırasındaki belirtilerine göre anne ya da çocuğun bir kazaya uğraması ihtimalinden korkulan doğum. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Aynı doğum günleri problemi, r* kişiden oluşan bir topluluktа en az iki kişinin yılın aynı gününde doğmuş olmalarının olasılık hesabı. Bk. ANSİKL.

— Nüf. Bk. ANSİKL.

— Psikanaliz. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Doğum sağlığı,* doğum öncesi, doğum anı ya da doğum sonrasında ölüm ve hastalık oranını azaltmak amacıyla çocuk hastalıkları hekimleriyle kadın-doğum hekimlerinin ortak çabalarından doğan tıbbî uzmanlık dalı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Yüksek riskli doğum.* Son yıllarda elde edilen gelişmeler gebe kadınları ve dölütü daha iyi gözlemlemek, yüksek riskle karşılaşmış doğumları önceden anlamak ve tedavi etmek olanaklarını sağladı.
Yüksek riskli bir gebelik* (*Ek*) doğum vadesine ulaşmışsa özellikle gözetilmek gerekir: gebelik devam etmeli mi, yoksa yavruyu kurtarmak amacı ile son mu bulmalıdır? Bu takdirde ne zaman ve nasıl son bulmalıdır? Bazen gebelik o zamana kadar normal gelebilir de o andan sonra tehlikeli olabilir (erken doğum, gebelik sonundaki doğum güçlüğü). «Normal doğum» sözü aslında ancak bir *doğum sonrası* kavramıdır, çünkü her doğum risklidir ve dikkatle gözetlenmelidir.
Yüksek riskli bir doğumun gözetlenmesi genel olarak şu üç işlemi gerektirir:

1. gebeliğin ne zaman sona ereceğinin tam olarak tahmini (radyografiden yararlanma, sesüstü dalgalarıyla dölütün kafa çapının ölçümü, ponksiyonla alınan amniyos sıvısının incelenmesi) [bk. AMNİYOSENTEZ, *Ek*];
2. çocuğun karşı karşıya bulunduğu tehlikenin tahmini (art arda östriol dozları verilmesi, dölüt kalp atışlarının ölçülmesi, amniyoskopi, amniyos sıvısında bilirübin ve mekonyum aranması);
3. ister kendiliğinden başlasın, ister bilerek başlatılsın, sancılar başgösterir göstermez doğumun sıkıca gözetim altına alınması; bunun için sürekli olarak dölütün kalp atışları incelenir, dölütün baş derisinden alınan kan biyokimya yönünden kontrol edilir. Ayrıca çocuğun her an için ve en çok otuz ilâ kırk beş dakika içinde bir bebek bakım merkezine iletilmesi için tedbir alınmalıdır.

— Mat. *Aynı doğum günleri problemi,* $r > 365$ olursa çok basittir; aranan olasılık bu durumda 1'dir. Bütün olarak 365^r eş doğum günü olasılığı vardır. Aynı doğum günü olan 2 kişinin bulunmaması olasılığı,

$$q_r = \frac{365 \,.\, 364 \ldots (365 - r + 1)}{365^r}.$$

Aranan olasılık $p_r = 1 - q_r$'dir. $r = 22$ ve $p_r = 0{,}476$; $r = 23$ ve $p_r = 0{,}507$ için bahis denk olur ve sezgi bu sonuçlara uymaz. $r = 100$ için dilim, aynı doğum günü olan iki kişinin bulunması varsayımı geçerliliği 1 olmasına karşı 3 330 000'dir.

— Nüf. Dünyanın çeşitli ülkelerinde *doğumların sınırlandırılması* sorunu daha birçok sorunla iç içedir: kadın erkek eşitliğinin sağlanması, eş edinme güçlüğü, zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki dengesizlik, dünyada açlık v.b. Gerçekten, bireylerin ve sosyal grupların ailenin genişliğine ve ülke nüfusunun miktarına karşı takındıkları tutum, dünyaya bakış açısına göre beliren bir değerler sistemini ortaya koyar.
Avrupa'da İsveç, İkinci Dünya savaşı öncesindeki rakama yakın bir doğum oranıyla aşağı yukarı değişmeyen bir nüfus hedefine ulaştı. Amerika Birleşik devletlerinde aile için ideal çocuk sayısı Avrupa'ya göre daha yüksektir; ama nüfus planlaması bu ülkede aile hayatının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Böyle olmakla birlikte Kaliforniya gibi bazı eyaletler nüfus artışından yana, Massachusetts gibi bazı eyaletlerse nüfus planlamasına büsbütün karşıdır. Japonya'da, gebeliği önleme alanında elde edilen ilerleme sayesinde ailenin çehresi tamamen değişti. Eskiden babaerkil olan japon ailesi şimdi sadece eş ve çocuklardan oluşan küçük bir birlik haline geldi; geleneğin son kalıntıları da giderek kaybolmaktadır. Üçüncü Dünya ülkeleri içinde nüfus artışı konusunda tehlike çanını çalan ilk devlet Hindistan oldu. Nehru 1951 temmuzunda doğumları sınırlandırmanın gerekliliğini kabul ederek nüfus planlaması olanaklarını incelemek üzere Birleşmiş milletlerden bir uzman istedi. Bugün için ilerleme çok yavaştır: bireyleri gebeliği önleme örgütlerine başvurmağa alıştırmak, bireysel direnmeleri kırmak zordur; çünkü köylerde yaşayan pek çok hintli gebeliği önleme ilâç ve araçlarının sağlığa zarar vereceğinden, cinsel hazzı azaltacağından, âdet ve gelenekleri zayıflatacağından şüphe eder.

Arap ülkeleri arasında nüfus planlamasına başvuran ilk devlet Mısır oldu; onu Tunus ve Fas izledi. Cezayir'de geleneğe bağlı çevreler, her türlü doğum kontrolu tedbirine uzun süre karşı koydular, fakat baskılar gittikçe arttı ve bu yönde karar alması için hükûmet zorlanmağa başladı. Koyu katolik geleneğine bağlı olan Latin Amerika, nüfus azlığını ve doğal kaynakların bolluğunu öne sürerek gebeliği önleme programlarına, başka hiç bir ülkede görülmedik ölçüde şiddetle karşı çıktı. Bununla birlikte Latin Amerika ülkelerinin çoğu, hükûmetin doğumları sınırlandırma politikasını kabullenme veya benimseme yoluna girdiler.

Böylece yurttaşlarına nüfus planlaması yoluyla istedikleri kadar çocuk yapma olanağı tanıyan ülkeler durmadan artarken Üçüncü Dünya ülkelerinde nüfus patlaması karşısında tehlike çanları çalmaktadır.

Türkiye'de 1967 yılında çıkarılan 557 sayılı Nüfus Planlaması kanunuyla sorun ele alınmış ve 665 sayılı kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı bünyesinde bu hizmetleri uygulayacak ve denetleyecek bir Nüfus Planlaması Genel müdürlüğü kurulmuştur. (Bk. NÜFUS *planlaması,* [*Ek*].)

— Psikanaliz. *Doğum kuramı ya da düşlemleri.* Çocuğun doğum hakkındaki ilk görüşleri ailede ikinci bir çocuğun dünyaya gelmesi ile belirir. Freud'a göre her türlü kuramsal düşüncenin, ilerideki her türlü düşünsel araştırmanın gerçek kaynağı buradadır; «çocuklar nereden gelir?» sorusunun cevabı da bu görüşlerdedir. Çirkef* kuramları (*Ek*) en yaygın olandır; çocuklar, çocuğun dışkı* (*Ek*) gibi anustan çıktığını sanırlar; doğumun ve gebeliğin yeri çirkeftir; sezinlenen ve içe itilen cinselliğin yeri ile çirkefin yeri burada birbirine karışmış olarak bir arada bulunur. Otto Rank* (*Ek*) *doğum travması*'nda (1924) bir varsayım öne sürer: buna göre nevrotik bozuklukların kökeninde yatan travma doğum fiilinden başka bir şey değildir: sarılıp sıkılma, daracık bir yoldan geçme bunalım içinde sıkılmada yineleniyor demektir; cinsel ilişki de ana karnına bir dönüş yoludur. Sandor Ferenczi* aynı yönde, doğuz aylık bir analiz tedavisi kürü uygulamağa kalkıştı: Freud çok dar bir görüşe dayanan bu kuramları ve uygulamaları şiddetle elestirdi. Bununla birlikte her geçişin bir doğum iğretilemesi olduğu akla gelebilir; fransız antropoloğu Van Gennep'in kuramsallaştırdığı geçiş ayinleri bunu gösterir: günlük yaşamı ve insanoğlunun giderek yaşlanmasını ayinlestiren eylemler doğuma ilgili mitsel yinelemeleri ortaya koyar ve böylece ölerek yok olma fikrine karşı bir çesit savunma olur.

— Tıp. Bundan aşağı yukarı on yıl önce bir uzmanlık dalı halinde örgütlenen *doğum sağlığı*, bir yaşına erişmiş çocuklar arasındaki ölüm oranının büyük ölçüde azalmasıyla yaşamın ilk günlerindeki ölüm oranının hep aynı kalması arasındaki karşıtlığın ve kadın-doğum hekimliğiyle yeni doğmuş çocukların reanimasyonu alanında büyük ilerlemeler kaydedilmesinin bilincine varılmasından sonra hızla gelişti. Bu uzmanlık dalının uygulama alanı doğum öncesini, doğum anını ve doğum sonrasını kapsar.

Doğumdan önce'ki çalışmaların temel amacı yüksek riskli gebelik*leri (*Ek*), yani yumurta evresinden başlayarak çocukta vücut ve şekil bozukluklarına yol açan genel hastalıkları (kızamıkçık, şeker hastalığı, toksoplazmoz, listeriyoz), asıl gebelik hastalıklarını (toksemi, tansiyon yüksekliği, etene ve göbekbağı anormallikleri), kan uyuşmazlığını, kalıtsal ya da kromozomsal yumurta anormalliklerini, erken doğumu, mekanik ve işlevsel doğum güçlüklerini, ana ve çocuk sağlığına uygun olmayan toplumsal ve iktisadî durumları ve sağlık alışkanlıklarını ortaya çıkarmak, gidermek ve tedavi etmektir.

Doğum sırası'ndaki tedbirler ise, kadınlara modern denetim araçlarıyla donatılmış yerlerde doğum yaptırarak ve onları bilgili ve işinin ehli tıbbî personele emanet ederek doğum travmalarının sonuçlarını en aza indirmek amacını güder.

Doğumdan sonra, doğum sağlığı bebeğe doğum odasında derhal reanimasyon yapabilmeyi (akciğerlere hava üflenmesi ve solunumun sürdürülmesi, metabolizma bozukluklarının düzeltilmesi, kalp masajı), ayrıca solunum sıkıntısı (saydam zar hastalığı), sürekli metabolizma bozukluğu, kalp ya da sindirim organları bozukluğu ya da enfeksiyon bulunan bebekler için açılmış bakım merkezlerinde ikincil reanimasyon yapılmasını gerektirir. (L)

***DOĞRULTMAN** i. — ◆ Sıf. Mat. *Bir çokyüzlünün doğrultman katsayısı,* doğrultman teriminin katsayısı. ‖ *Bir çokyüzlünün doğrultman terimi,* bu çokyüzlünün en yüksek derecedeki terimi. (L)

***DOĞURGANLIK** i. — ANSİKL. Çok nadir bulunan, yalnız Gine'de, Nimba dağının üstünde 4 km^2'lik bir alanda rastlanan bir kurbağa, belli mevsimde doğurarak ürer; doğurganlığı sarı cismi ile, üçlü hipofiz-yumurtalık-dölyatağı hormon düzeniyle memelilerinkine çok benzer. Ama etene düzeni yoktur. Türün bilimsel adı *Nectophrynoides occidentalis*'tir. (L)

***DOKUMA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de sanayinin bu kesiminde önemli tesis gelişmeleri ve bunun sonucu olarak da hızlı üretim artışları oldu.

Pamuklu sanayii. 1969'da 1 226 880 iğ ve 27 000 tezgâhtan olusan bu sanayide 1972'-de iğ sayısı 1 450 000'e, tezgâh sayısı da 32 000'e yükseldi. Aynı yıl 218 500 t pamuk ipliği ve 945 milyon m de pamuklu dokuma üretildi. Dokuma sanayiinin en gelişkin bölümü olan bu alandan 1972'de yapılan ihracat 26 milyon doları buldu.

Yünlü sanayii. 1970'te yünlü dokuma tesisleri, kamgarn dalında 184 931 iğ, 4 500 tezgâh ve ştrayhgarn dalında da 85 063 iğ ve 4 500 tezgâh vardı. Bu sayılar 1972'de kamgarn için 207 000 iğ ve 4 500 tezgâh, ştrayhgarn için de 85 100 iğ ve 4 500 tezgâh oldu. Üretim 1972'de 35 000 t iplik ve 30,3 milyon m dokuma olarak gerçekleşti.

Tabiî ve sunî ipek, sentetik iplik ve kumaş sanayii. Bu kesimde yeni tesisler kuruldu: Dalaman'da viskozluk linter selüloz işletmesi (1971, 15 000 ton/yıl kapasite); Gemlik viskon tesisleri (kapasitesi 8 000 ton/yıla çıkarıldı [1973]) ve İstanbul'da kurulan Sancaktül (1971) ile Aksu (1972) tesisleri. Yeni birimlerin de üretime geçmesiyle 1972'de 10 500 ton sunî ve sentetik iplik, 65 milyon m de dokuma elde edildi; sunî iplik üretimi de 2 100 t'na çıktı.

Dokuma ürünlerinin bir kısmı, başta Ortak pazar olmak üzere, A.B.D.'ye ve çeşitli Avrupa ülkelerine ihraç edildi; bu ihracattan 1972'de 55 milyon dolar döviz sağlandı. (M)

***DOKURCUN,** Sakarya ilinde, Akyazı ilçesine bağlı bucak. — 5 884 nüf., bucak merkezi (*Yeniköy*) 1 052 nüf., 9 köy (1970). [M]

***DOLAR** i. — İkt. *Dolar krizi.* Bk. PARASAL *kriz, Ek.*

***DOLAY** i. — Mat. *Topolojik bir E uzayının bir x noktasının dolayı, x*'in bulunduğu

her açık'ı taşıyan E cümlesinin her alt cümlesi. || *Topolojik bir* E *uzayının bir* x *noktasının dolaylarının tabanı, her* $V \in \mathscr{V}(x)$, $\mathscr{B}(x)$'in bir W elemanını bulundurması şartıyla *x*'in dolaylarının $\mathscr{V}(x)$ cümlesinin $\mathscr{B}(x)$ alt cümlesi: x'*i bulunduran açıklar,* x'*in dolaylarının tabanını meydana getirir.* (Bk. TOPOLOJİ, *Ek.*) [L]

*****DOLİN** (Patrick HEALEY-KAY, **Anton** — denir), ingiliz dansçısı ve koreografı. — En ünlü «Albrecht» (*Giselle*'deki rol) sayılan A. Dolin, konuk sanatçı olarak çağrıldığı milletlerarası kumpanyalarda (Kanada büyük balesi, Harkness balesi, Gülbenkyan balesi, XX. yy. balesi) koreograflık, çeşitli okullarda da (Cannes'da R. Hightower'in okulu, New York'ta Harkness House for Ballet Arts) öğretmenlik yaptı. Kanada Büyük balesinde ortak yönetmen (1969), İndiana Üniversitesi Bale bölümünde yönetmen olarak çalıştı. Harkness balesi için *Dört artı dört için çeşitlemeler*'i (1970) sahneye koydu ve *The Sleeping Ballerina*'yı (Uyuyan balerin) [Olga Spessivtseva'nın hayatı, 1960] yayımladı. (L)

*****DOMANİÇ,** Kütahya iline bağlı ilçe. — 19 158 nüf., ilçe merkezi 2 720 nüf. (1970). [M]

DOMANİÇ (Fahri), türk bilim adamı (Bursa 1915). Almanya'da, Göttingen Üniversitesi Fen fakültesini bitirdi; Ankara Üniversitesi Fen fakültesinde asistan (1945), profesör (1960) oldu; Çekmece Nükleer Araştırma merkezinin fizik bölümünü yönetti. Türkiye atom enerjisi komisyonu genel sekreterliği yaptı (1963-1967). Başlıca eseri: *Modern üniversite fiziği* (F. Akyüz ile, 1972). [M]

DOMELA (Caesar Domela NIEUWENHUIS, **Cesar** — denir), hollandalı heykelci (Amsterdam 1900). Kendi kendini yetiştirdi, 1919'da yalınlaştırılmış ve üslûplaştırılmış peyzajlar ve natürmortlar yapmağa başladı. 1923'te Berlin *Novembergruppe* ile ilk soyut heykellerini sergiledi. 1924-1925 yıllarında Piet Mondrian ile dostluk kurdu ve Hollanda'daki *De Stijl* topluluğuna katıldı. 1927-1933 arasında Berlin'de yaşadı ve madenleri, çeşitli değerli tahtaları, plastik maddeleri, derileri, daha birçok malzemeyi biraraya getirdiği ilk kabartmalarını yaptı. 1933'te Paris'e yerleşti ve «resim-nesne»lerinde köşegen, çember ve eğriler kullanmağa başladı. 1950'den sonra tunç, bakır ve pleksiglastan daha uzamsal eserler yarattı: Rotterdam (1955) ve La Haye'deki (1960) duvar kabartmaları, 1967'de La Haye'deki yeni kültür merkezinin büyük tiyatro salonunda 300 m^2'lik tavan. (L)

*****DOMİNİK cumhuriyeti,** Antil adalarında devlet. — 4 430 000 nüf. (1973). Başkenti, *Santo Domingo* (671 000 nüf.). Başlıca şehri: *Santiago* (155 000 nüf.). Boksit üretimi 1 Mt'u aşmaktadır.

TARİH

1966 haziranında Washington hükûmetinin desteklediği, solun ise karşı çıktığı Joaquin Balaguer'in cumhurbaşkanlığına seçilmesi, Dominik cumhuriyetine siyasî istikrar sağlamadı. Yeni hükûmete hem solcular, hem de aşırı sağcılar karşıydı.

1968 yılı başında büyük bir çalkantı patlak verdi (ocak ayında, diktatör Trujillo'nun eski yardımcılarından general Miguel Angel Paulino'nun öldürülmesi) ve hükûmete karşı komplolar düzenlendi: şubat ayında, Santa Domingo'da, üniversiteyi işgal eden öğrencilerle silâhlı kuvvetler arasında ‚kanlı çarpışmalar patlak verdi, öğrencilerden ölenler oldu.

1968 mayısında, eski cumhurbaşkanı Juan Bosch'un partisi D.D.P. (Dominik Devrimci partisi) ile komünistler, belediye seçimlerini boykot ettiler. Aynı yılın temmuz ayında millî savunma bakanı general Perez, D.H.H.'nin (Dominik Halkçı hareketi) aşırı solcu topluluklarına karşı baskı tedbirleri aldı. Rejim ayakta kalabilmek için askerlere, tutucu güçlere ve Amerikalılara daha fazla ödün vermek zorunda kaldı; ama bununla da siyasî istikrarını sağlayamadı: öğrenciler, ılımlı askerler ve katolik kilise üyeleri rejime ve sosyal adaletsizliğe karşı cephe aldılar.

Başkan Balaguer, köylü sınıfın bıkkınlığından ve rakip partilerin bölünmüşlüğünden yararlanarak, o güne kadar görülmemiş şiddette bir seçim kampanyasından sonra, seçime katılmama oranının yüksekliğine rağmen, tekrar cumhurbaşkanı seçildi.

1971 mayısında Dominik Halkçı hareketi başkanı, Brüksel'de öldürüldü; eylül ayında, Komünist partisi başkanı, Santo Domingo'da millî polisin gizli servis memurları tarafından vuruldu. Başkan Balaguer, 1973 şubatında ülkenin güneyine yapılan bir gerilla çıkartmasını bahane ederek Juan Bosch'u tutuklattı, ama Bosch kaçmayı başardı. Olağanüstü durum ilân edildi.

Bölünen ve zayıflayan muhalefet koalisyonu, 1974 mayısındaki başkanlık seçimlerine katılmamayı öğütledi ve seçim yolsuzluklarını protesto etmek için adayını çekti. Böylece J. Balaguer, seçmenlerin yüzde 50'sinin katılmadığı bir seçimle yeniden cumhurbaşkanı seçildi. (L)

DOMİNİK cumhuriyeti

Joaquin Balaguer

*****DONANIM** i. — Bilişim. Bir bilgisayarın ya da bir bilişim sisteminin maddesel elemanlarının, cihaz ve âletlerinin tümü. (İng. *hardware** teriminin yerine önerilen donanım kelimesi, bir bilişim sisteminin elektronik elemanları, elektromekanik organları, bilgi yükleme ve iç bağlantı devreleriyle kabloları gibi bütün fiziksel organlarını belirtmek için *yazılım** (*Ek*) [ing. software*] teriminin karşıtı olarak kullanılır.) [L]

*****DONANMA** i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Donanmanın evrimi.* 1970'lerin başında bütün ulusların donanmaya karşı yepyeni bir ilgi duydukları görülür. Dünya ülkeleri içinde teknik ilerlemenin gerektirdiği hızlı yenileşme temposunu sürdürebilecek durumda bulunan yegâne iki ülke, yani Sovyetler birliği ile Amerika Birleşik devletleri arasında bu alanda girişilen yarış, ikinci derecedeki ülkelerin gereçlerini yenileyerek deniz güçlerini koruma çabaları, Üçüncü Dünya ülkelerinin hızla bir deniz gücü elde etme istekleri bu ilginin açık belirtileridir. Aynı sıralarda, özellikle elektronik alanındaki büyük gelişmelerden doğan olağanüstü teknik bir atılım göze çarpar; ancak deniz kuvvetleri, bu gelişmelerin teknik ve taktik bütün olanaklarını kullanmaktan uzaktır. Bu ilerlemeler çeşitli gemi tiplerinde sürekli bir gelişime yol açar; o kadar ki modern gemilerin karşılaştırılmasında, sayılarından çok hizmete girdikleri tarihi göz önünde tutmak zorunluluğu vardır.

● Deniz trafiğinin yoğunlaşması, bütün devletlerin deniz ulaşımının güvenliğine daha çok önem vermelerine yol açtı. Bu zorunluk savunma gemilerinde (avisos, karakol gemileri, sahil muhafaza gemileri, refakat gemileri, okyanus korvet ve firkateynleri) olduğu kadar saldırı gemilerinde de (Amerikalıların «Sturgeon» tipi 1967-1973, Sovyetler'in C sınıfı 1971 nükleer saldırı denizaltıları ve füzeatar avcıbotları) belirgin bir artış yarattı. Aynı nedenle dünyaca ünlü filolara süratli ve güçlü silâhlarla donatılmış büyük savaş gemileri katıldı: kruvazör gibi («Kresta II» tipi 1969-1970) amerikan uçak gemileri ve sovyet destroyerleri bu tür gemilerdir. Ayrıca, kullanılmaları giderek daha geniş ölçüde siyasal güçlüklerle karşılasan denizaşırı üslerin sevreklesmesi, bu iki donanmanın ve diğer ikinci derece filoların, lojistik filolara daha çok önem vermelerine yol açtı; lojistik filolar açık denizlerdeki kuvvetleri destekleme ve dolayısıyla bunlara stratejik hareketlilik sağlamak bakımından büyük değer kazandı. Bu nedenle her tipte lojistik gemilerinin, özellikle amerikan «AOE» ve sovyet *Boris Şilikin* (bk. LOJİSTİK [*Ask. denizc. bölümü*], *Ek*) tipi «çokmaksatlı» gemilerin çoğaldıkları görüldü.

● Kendi çıkarlarını korumak ve bu amaçla sınırlı fakat etkili askerî müdahalelerde bulunabilmek için 1970 donanmaları amfibi araçlarını da geliştirdiler. Bu sınıftan 150'den fazla gemisi bulunan amerikan donanması, tam teçhizatlı 1 800 kişilik bir birliği karaya çıkarabilecek güçte çıkarma gemisi taşıyabilen helikopter gemileri (40 000 tonluk «LHA» tipi) yapımına girişti. Durumu iyi bilinmeyen sovyet amfibi filosu da helikopter taşıyıcı kruvazörlere (*Leningrad*, 1968) ve çıkarma gemilerine (4 000 tonluk *Alligato* ve 900 tonluk *Polnocny* tipi) dayanır.

● Nihayet 1960-1970 yılları arasında, ulusal caydırma kuvvetlerinin deniz kesiminin oynadığı rol, aynı şekilde donanmanın evrimine egemen oldu. Nükleer güçlerin savunma siyasetlerinde önemli yer tutan stratejik füzeatar denizaltılar, hasım konvansiyonel kuvvetlerin baş hedefi oldu. Bu yüzden bu denizaltıların gizlenme, manevra ve darbe gücünü artırma tekniği üstünde duruldu. Bu çalışmalar sonucunda 1970'te Amerikalıların «Poseidon» füzesi «M.I.R.V.» tipi çok başlıkla donatıldı; bu füzenin, yerini, 1973'te yapımına karar verilen «Trident» nükleer denizaltılarından (su altında 14 000 ton) fırlatılacak, yaklaşık 10 000 km menzilli «Perseus» füzeleri aldı.

● Silâhlanma alanında, uçaksavar füzeler (amerikan «Tartar» ve fransız «Masurca»), gemilere ve denizaltılara fırlatılan füzeler (fransız «Exocet» ve «Malafon») gibi taktik füzelerin, gerekli tarama ve güdüm araçlarıyla birlikte kullanımının genelleşmesi yeni gemi tipi anlayışı üstünde de etkili oldu. Bu nedenle «C 70» korvetleri, «F 67» firkateynleri gibi gemiler (fransız) ve ayrıca çok düşük tonajlarda denizden denize füzelerle korkunç ateş gücü kazanan füzeatar hücumbotları yapıldı. (Bk. FÜZE, HÜCUMBOT, *Ek.*)

Gemiye bindirilmiş helikopter, çok etkili bir arama ve saldırı silâhı, hattâ ufuk ötesi gözlemler için önemli bir ara istasyonu olarak ortaya çıktı. 1965-1970'ten bu yana yapılan gemilerin çoğunun helikopterlerle donatılmasının nedeni budur. (Bk. DENİZ, *Ek.*)

Savaş gemilerinde bulunan çeşitli tarama ve haberleşme sensorlarının topladığı bilgilerin çokluğu, füzelerin ve uçakların yer değiştirme hızları, taktik durumların sentezini yapma ve komutanlık kararlarını yönlendirme görevini bilgisayarlara verme zorunluğu yarattı. Amerikan NTDS (Naval Tactical Data System) ve fransız S.E.N.I.T. (Systeme d'exploitation naval des informations tactiques) sistemlerinin görevi budur. Deniz kuvvetlerindeki silâhları en yararlı biçimde kullanma ve taktik bir durumu anında değerlendirme olanağı verdiğinden, bu sistemler bütün deniz muharebelerinde ister istemez gerekli oldu.

Nihayet, 1960-1970 yıllarından bu yana, savaş gemilerinin itiş gücünde de artış olanakları sağlandı. Nükleer yakıtla itiş o denli gizlenme ve özerklik sağlamaktadır ki, 1965'ten sonra yapılan hücum denizaltılarının hemen hepsi bu yakıtı kullanır. Üstelik nükleer itiş gücü teknelere sağlamlık ve hız olanağı da kazandırır; nitekim amerikan donanmasının bazı uçak gemileri (1972'de denize indirilen 95 000 tonluk *Nimitz*) ve firkateynleri (1973'te hizmete giren 8 000 tonluk *California*) bundan yararlanmaktadır. Öteden beri kullanılan itiş yöntemi (buhar, dizel) ile birleştirilmiş gaz türbinlerinin kullanılışı da, teknelere aynı zamanda hızı ve menzili arttırıcı güç ve esneklik kazandırır. Bu tip itiş bazı yeni teknelerde, özellikle Amerika, Kanada ve Rusya'da denemeleri sürdürülen çeşitli hidropterlerde kullanılmaktadır. (L)

*****Donanma cemiyeti** (TÜRK). — Cemiyetin adı, vergi bağışıklığı ve bağış almada kolaylık sağlama amacıyla 1973'te *Türk Donanma vakfı* olarak değiştirildi ve yeni statüsü Vakıf kanununa uygun biçimde düzenlendi. Vakfın bağış gelirleri özellikle 1974'teki Kıbrıs barış harekâtından sonra arttı ve 1975'te 200 milyon TL.na yükseldi. Bu paranın, Silâhlı kuvvetlerin araç ve gereç ihtiyacını iç kaynaklardan sağlamak üzere kurulacak harp sanayii içinde daha verimli biçimde değerlendirmek için kullanılması planlandığından, ihtiyata alınması yoluna gidildi. Bununla birlikte Kıbrıs harekâtı sırasında batan *Kocatepe* muhribinin yerini, aynı isimle alan muhribin donatılması bu kaynaktan sağlandı ve gene bu kaynağa dayanılarak bazı yardımcı savaş tekneleri yapıldı. (M)

*****DONATIM** i. — Astronotik. *Kontrol donatımı*, fırlatılmadan önce bir uzay aracının çalışmasını denetlemeğe yarayan donatım. || *Yardım donatımı*, verilen görev öngörülen biçimde gerçekleşmediğinde astronotlarca kullanılabilecek yardım donanımı. || *Yaşam donatımı*, sıcaklık, oksijen, basınç, besin, artıkların boşaltılması v.b. gibi yaşam koşullarının yeniden oluşturulmasını sağlayan malzemenin tümü. (L)

Foto. Associated Press (LAROUSSE)

Franco DONATONİ

James DONLEAVY

Jorge DONN

DONATONİ (Franco), italyan bestecisi (Verona 1927). Roma'da 1953'e kadar İ. Pizzetti'den ders aldı, ertesi yıl müzik öğretmenliğine başlayarak önce Bologna, sonra Milano ve Torino'da ders verdi. 1959'dan bu yana Milano'da Giuseppe-Verdi konservatuvarında beste dersleri öğretmenidir. B. Maderna'nın teşvikiyle onikises müziğine yöneldi. 1954, 1958, 1961'de Darmstadt yaz kurslarına katıldı, birçok yarışmada ödül aldı. Donatoni'nin besteleri, yoğunluğu, güçlülüğü ile uzun süre akıldan çıkmayacak türdendir (bu bakımdan «on yaylı çalgı için *Solo*»su [1969], 1973 Royan festivalinin unutulmaz parçalarından biri oldu). Başlıca eserleri: yaylı çalgılar için dörtlü (1950); orkestra için *Puppenspiel* (1961); flüt ve orkestra için *Puppenspiel II* (1965); orkestra için *Doubles II* (1970) [bu eser de 1973 Royan festivalinde çalındı]; elli yedi çalgılı, iki orkestra ve on bir müzikçi için *To Earle Two* (1971-1972); 13 çalgı için *Lied* (1972); büyük orkestra için *Voci* (1972-1973); obua, ingiliz kornosu ve büyük orkestra için *Spressivo* (1973-1974). (L)

Donaueschingen Çağdaş Müzik günleri, her yıl ekim ayında Donaueschingen'de düzenlenen alman müzik festivali. *Donaueschingen Çağdaş Müzik günleri* ilk olarak 1921'de Fürstenberg prensi Max Egon'un himayesinde başlatıldı, 1926 yılına kadar da Hindemith, Straus, Busoni, Schönberg, Berg ve Webern gibi sanatçılar tarafından sürdürüldü. 1927'de Baden-Baden, 1930'da da Berlin'de Donaueschingen Çağdaş Müzik günleri düzenlendi, ancak bütün nazi rejimi boyunca festival yalnızca 1934'te, o da «ulusal» olarak yapılabildi. 1946-1947 yıllarında festivali yeniden yaşatmak için çeşitli girişimler yapıldıysa da bunlar sonuçsuz kaldı. 1950'den sonra Südwest-Funk'la (Baden-Baden radyosu) işbirliği yapılarak, Strobel'in önderliği ve yönetiminde, Fürstenberg prensinin de himayesi altında Donaueschingen Çağdaş Müzik günleri yeniden başlatıldı. Bu olayın çağımız müzik tarihinde oldukça önemli bir yeri vardır. Günümüzde ünlü birçok müzikçinin başlıca yapıtları ilkin bu festivalde seslendirildi. 1952'de Boulez ve Henze, 1952'de Stockhausen ve Zimmermann, 1953'te Nono, 1955'te Ksenakis, 1960'ta da Penderecki müzik hayatına bu noktadan geçerek atıldılar. 1963'ten sonra da bu sanatçıların öğrencileri ya da tilmizleri (Guyonnet, Schat, Koering, Eloy, Holliger) Donaueschingen Çağdaş Müzik günleriyle adlarını dünyaya duyurdular. Strobel'in ölümünden (1970) bu yana festivali Tomek yönetmektedir. (L)

***DONDURMA** i. — Biyol. Bk. ANSİKL.

— Soğutma. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Uzun bir süre saklamak amacıyla canlı bir organizmanın ısısını —190°C'a düşürmek eylemi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyol. Donma ince buz zerreciklerinin oluşumunu sağlayarak hücre ve çekirdek zarlarını olduğu gibi hücre içindeki organitleri de zedelediğinden biyolojide korkulan bir olaydır. Liyofilleştirme*nin kullanılması ya da bu sakıncayı ortadan kaldıran, sözgelimi gliserol tipi özgül bir madde ile birarada *dondurma* gibi özel yöntemlere başvurulması bu yüzdendir. Küçük hayvanları dondurup sonra normal hayata döndürmek olanağı bulunduğu gibi kadınlarda sunî döllenme yapmak için de bu yöntemden yararlanma olanağı vardır. (Bk. SPERMA, *Ek.*) Buna karşılık ileride tedavisi bulunur umuduyla iyileşmesi olanaksız hastalara uygulanan insan dondurma girişimleri büyük hayaller kurulmasına yol açıyor. Böyle olmakla birlikte ve hemen hiç bir umut olmamasına rağmen Amerika Birleşik devletlerinde büyük paralar harcanarak birçok kişi dondurulmuştur.

— Soğutma. Son yıllarda besinlerin dondurulmasında yeni teknikler gelişti. Klasik *dondurma* tünelleri (hızlı soğuk hava dolaşımlı) ve sayısız levhalı (yatay ve düşey) dondurucular çok geniş şekilde kullanılmaktadır; fakat bugün özellikle üç tip yeni cihaz üstünde duruluyor:

● *Taşıyıcı şeritli dondurucu.* Şerit genellikle metal kafes halindedir. Çok yer tutmaması için genellikle sarmal olarak kıvrılmıştır ve içinden, aşağıdan yukarıya doğru hızlı bir soğuk hava akımı geçer. Bazı cihazlarda, alt yüzey bir çelik şerittir; bu çelik, donmayan bir eriyik, örneğin bir kalsiyum klorür eriyiği püskürtülerek soğutulur.

● *Akışkan yataklı dondurucu.* Akışkanlaştırma* (*Ek*) ürünleri (bezelye, börülce, taze fasulye, doğranmış havuç v.b.) «ayrı ayrı hızlı dondurma»ya (İ.Q.F. [*Individual quick freezing*]) olanak verir. Bu dondurma tekniği son yıllarda en çok gelişmiş olanıdır.

● *Kaynar sıvılı dondurucu.* Bu ilkeye göre yapılan cihazlar iki kategoride toplanır: *sıvı azotlu dondurucular*'da (—196°C'ta) ürünler sırayla, yüzeysel olarak dondukları bir ön soğutma bölmesinden, sonra sıvı azot püskürtme bölmesinden (2 ilâ 5 s.) geçer ve nihayet sıcaklığın —25°C ya da —30°C'ta dengelendiği bir bölmeye ulaşır. Sıvı azot nispeten pahalı bir soğutucudur, fakat tesis masrafı azdır;

halojenli hidrokarbür (R 12) *soğutucuları*'nda dondurulacak ürünler —30°C'ta kaynayan sıvı soğutuculara daldırılır; işlem çok kısa sürer. Buharlaşan sıvı, amonyaklı ya da R 22'li bir soğutma devresinin buharlaştırıcısı üzerinde yoğunlaştırılarak yeniden toplanır; besinler üzerinde, zehirli bir ürün olan R 12 kalıntısı azdır (50 ile 300 ppm); bununla birlikte bu yönteme bugün ancak birkaç ülkede izin verilir.

Yeni kullanılan teknikler arasında *sıvı karbon dioksitle* (CO_2) *dondurma* ve *tanecikler dondurma* sayılabilir; bu teknikte soğutucu sıvı, üzerinde soğuk bir yükselici gazın dolaştığı bir kulenin tepesine püskürtülür.

— Tıp. *Dondurma* işlemi, Amerika Birleşik devletlerinde, bilimin bugünkü olanaklarıyla iyileştirilemeyen hastalara uygulandı. Bu şekilde saklanan vücutlar, ileride etkili tedavi yolları bulunduğu zaman diriltilerek yeniden hayata kavuşturulacaktır. Bu yöntemle «dondurulan» ilk insan lösemili bir hastaydı (1969). Ondan sonra beşon kişiye daha aynı işlem yapıldı. Tasarının başarılı olup olmayacağı şimdilik bir bilmecedir. (L)

***DONDURUCU** i. — ANSİKL. Soğutma. Ev *dondurucu*'su gerek kapaklı bir sandık, gerek bir ya da iki kapılı dolap biçiminde sunulur. Dondurma hızını yükseltmek için yeni cihazlarda soğutma çokluk vantilatörlerle basınçlı hava dolaşımı uygulanarak sağlanır. Amerika Birleşik devletlerinde, iskandinav ülkelerinde ailelerin yüzde 40 ile 50'sinde ev dondurucuları vardır. (L)

***DONDURULMUŞ** sıf. — Soğutma. İri buz billûrlarının oluştuğu sıcaklık bölgesini (genellikle 0°C ile —5°C arası) kısa sürede aşacak şekilde hızla soğutulan ve sonra —18°C'ta tutulan bir besin maddesi için kullanılır: *Çiğ ya da pişmiş, bitkisel ve hayvansal tüm besin maddeleri dondurulmuş olarak saklanabilir.*

— ANSİKL. *Dondurulmuş* ürünler genellikle —50°C'ta dondurulur ve —25°C ile —18°C arasında tutulur. Dondurulmuş ürün dizisi çok geniştir: günlük tüketim gıdalarından (sebze, meyve, balık) özel yemeklere (ızgarada kızarmış taze som balığı, portakallı ördek, krep v.b.) kadar varır. Dünyadaki toplam tüketim 25 Mt'dur; bu miktarın 7,8 Mt'u (1973) Amerika Birleşik devletlerinde tüketilir. Kişi başına yıllık tüketim Amerika'da 40 kg, Danimarka'da 17,5 kg (1971), Isveç'te 15,7 kg (1970), Finlandiya'da 4,9 kg (1971), Fransa'da 2,3 kg'dır (1972). Dondurulmuş gıdalar gerek evlerde, gerek her tür umumî yerde (lokanta, hastahane, okul v.b.), gerek konserve sanayiinde kullanılır. Dünya ölçüsünde balık, kümes hayvanları ve sebzeler dondurulmuş gıda tonajının dörtte üçünü verir. Hazır gıdalar (pişmiş gıdalar, hazır yemekler, pastalar v.b.) dondurulmuş gıda satışında önemli bir yer tutar. Amerika Birleşik devletlerinde yılda yaklaşık 1,2 Mt patates dondurulur. (L)

***DONEN** (Stanley), amerikalı filim yönetmeni. — *Aşk yolu*'ndan (Two for the Road) [1966] bu yana, *Bedazzled*'i (1968), *Staircase*'i (1969) ve *Küçük prens*'i (Saint-Exupery'nin romanından, 1973) çevirdi. (L)

***DONG SON,** Kuzey Vietnam'da köy. — Kazılar (1959-1961, 1964-1968, 1972) ve Hanoi'de yapılan çalışmalar (1968-1970) Dong Son uygarlığı hakkında bilinenden çok değişik sonuçlar ortaya çıkardı. Çeşitli kalıntıların stratigrafisi ve ele geçen malzemenin karbon 14'le tarihlenmesi, Dong Son uygarlığının, Cilâlıtaş devrinde ortaya çıkan Kuzey Vietnam Bronz çağının en son döneminden başka bir şey olmadığını, bu zamana kadar efsanevî sayılan Protovietnam Van-lang krallığının özelliklerini taşıdığını ortaya koydu. En az Au-lac krallığı dönemine kadar uzanan Vietnam Bronz çağı çok geniş bir alana yayılmış otuz kadar kalıntıyla kanıtlanır. Uzun bir evrim geçiren çok homogen bu çağı vietnamlı arkeologlar dört döneme ayırır:

1. M.Ö. yaklaşık olarak 2000-1500: *Aşağı Bronz* (Fung-nuyen), zengin bir Cilâlıtaş devri kültürüyle ilişkilidir;

2. M.Ö. yaklaşık olarak 1500-1000: *Orta Bronz* (Dong-dau), daha çeşitli silâh, bronz âletler ve zengin dekorlu seramikle dikkati çeker;

3. M.Ö. yaklaşık olarak 1000-500: *Üst Bronz*'da (Go-mun), bronz baş köşeyi alır (gelişmiş âletler, heykelcikler);

4. M.Ö. yaklaşık olarak 500-250: *Son Bronz*, bronz sanatının (teknik ve süsleme) zirvesidir ve demir ilk defa bu dönemde ortaya çıkar. Son kazılar Çin'in fethinden önce toprağın sabanla sürüldüğünü gösterir (bronz saban uçları, minyatür sabanlar, çapa, kazma, orak gibi günümüze kadar gelen âletler). Evler (ağaç veya bambudan, muhtemelen kazıklar üstünde ve mutfağı, ocağı, sıkıştırılmış topraktan terası olan) bugünkü köylerin yüzölçümü büyüklüğünde (Kızıl nehir deltası) alana yayılan köyler halinde toplaşmıştır. (L)

DONLEAVY (James Patrick), amerikalı romancı (New York 1926). Gülünç anlatılar ve alaycı kahramanlar aracılığıyla çağdaş amerikan toplumunun saplantılarını işler: *The Ginger Man* (Zencefilli adam) [1955], *A Singular Man* (Tuhaf bir adam) [1963], *The Beastly Beatitudes of Balthazar B.* (Balthazar B'nin hayvanca mutlulukları) [1968]. (L)

DONN (Jorge), rus asıllı arjantinli dansçı (Buenos Aires 1947). XX. yy. balesinin Buenos Aires'e yaptığı bir turnede Maurice Béjart ile tanıştı (1960), ama Brüksel'e iki yıl sonra gidebildi ve toplulukla 1964'te sözleşme imzaladı. Bir virtüozdan çok duygulu ve anlatım gücü yüksek bir dansçıdır. Maurice Béjart'ın birçok eserini sahnelemiş ve çok kişisel yorumlarıyla kendini kabul ettirmiştir: *Webern op. 5* ve *Romeo ve Juliet* (1966); *Şimdiki zaman için ayin* (1967); *Bhakti'yi ararken* ve *Yolculuk* (1968); *Aşk mektubu* ve *Galipler* (1970); *Kantat No5, Ölüm mü bu acaba?* ve *Ateş kuşu* (1970); *Tanrının soytarısı Nijinskiy* (1971); *Sahipsiz çekiç* ve *Golestan* (1973). 1972'de *Tek erkek için senfoni*'de Maurice Béjart'ın rolünü oynadı. (L)

***DONS** (Aage), danimarkalı yazar. — *«Unutulan sırlar»* (1971) ve *«Onlar şimdi neredeler?»* (1972) adlı yeni romanlarında gençliğin hoşnutsuzluğunu ve kuşakların çatışmasını dile getirir. (L)

***DONSKOY** (Mark), sovyet filim yönetmeni. — *Sierdtze Mat*'dan (Ana kalbi) sonra *Şalyapin*'i (1970) ve *Nadejda*'yı (1973) çevirdi. (L)

DOPAMİN i. Ted. Katelkolamin*ler grubundan dihidroksifenilalaninin yaygın adı; levojir veya L-Dopa denen türevi Parkinson hastalığına çok iyi gelir.

— ANSİKL. *Dopamin* bir aminoasit olan fenilalanini önce dopamine, sonra noradrenaline dönüştüren metabolizma zincirinin halkalarından biridir. Önceleri noradrenalin bu metabolizma zincirinin tamamlanmış son ürünü ve kimyasal iletken olarak etkili tek öğesi sanılıyordu. Fakat noradrenalinin ve dopaminin beyindeki dağılımı birbirinden farklıdır; buna dayanılarak dopaminin özgül bir etkinliği bulunmak gerektiği düşünüldü. Beyindeki dopaminin yüzde 80'inin ve onun üretimi için gerekli bütün enzimlerin beynin boz çekirdeklerinde bulunduğu anlaşıldı; Parkinson hastalığı boz çekirdeklerdeki anatomik bir bozukluktan ileri geldiğine göre, beyinde meydana gelen dopamin eksilmesinin bu hastalığı doğurabileceği akla geldi ve böyle olduğu doğrulandı. Fakat dopamin tedavi amacıyla kullanılamaz, çünkü beyin zarlarını besleyen kılcal kan damarlarının çeperleri bu

Foto. C. Masson, F. Scavullo, Royan festivali (LAROUSSE)

maddenin kandan beyin-omurilik sıvısına geçmesine engel olur. Ama L-Dopa için durum aynı değildir. L-Dopa organizma içinde, dekarboksilaz enziminin etkisi altında dopamine dönüşür; bu olay beyinde de, öteki dokularda da olur; çünkü çevre organlarda da bir dekarboksilaz vardır ve alınan ilâcın büyük bir kısmını yok eder. Onun için yeteri kadar yüksek dozda L-Dopa vermek gerekir. Dekarboksilazın çevre organlardaki ilâç yok edici etkisini engelleyici çalışmalar da sürdürülmektedir.

Parkinson hastalığının gidişi, öteki ilâçlara eklenen L-Dopa'nın kullanılması sayesinde böylece değiştirilmiş oldu. (L)

***DORATİ** (Antal), macar asıllı amerikalı orkestra şefi. — 1972 sonunda, Haydn'ın tüm senfonilerini plağa doldurdu. (L)

***DORGELES** (Roland), fransız yazarı. — (öl. Paris 1973). [L]

***DORMEN** (Haldun), tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. — *Oliver* müzikalinin yönetmeni olarak İlhan İskender armağanını kazandı (1969); 1973'te Dormen tiyatrosunu kapattı; İstanbul Şehir tiyatrosunda Shakespeare'in *Kış masalı*'nı sahneye koydu (1974). [M]

***Dormen tiyatrosu.** — Sahne 1973'te kapandı. (M)

***DORNİER** (Claudius), alman sanayicisi. — (öl. Zug 1969). [L]

***DORUTAY,** Van ilinde, Özalp ilçesine bağlı bucak. — 11 747 nüf., bucak merkezi 839 nüf. (1970). [M]

Dostlar tiyatrosu, Genco Erkal, Arif Erkin, Şevket Altuğ, Mekmet Akan, Ferit Erkal ve Nurten Tuç tarafından kuruldu (1969). Bu tiyatroda genellikle dram ve komedi türlerinde, yurt ve dünya gerçeklerine ideolojik açıdan yaklaşımlar getiren oyunlar sahnelenir. Dostlar tiyatrosunda oynanan başlıca oyunlar: *H.M.K.H.P.* (Haysiyetli Millî Kalkınma ve Hak Hukuk partisi; güldürü, Ali Tahsin); *Rosenbergler ölmemeli* (siyasî, belgesel oyun, Alain Decaux); *Nekrasof* (P. J. Sartre); *Havana duruşması* (H. Magnus Enzensberger); *Asiye nasıl kurtulur* (V. Öngören); *Aslan asker Şvayk* (J. Haşek); *Zemberek* (B. Sabuncu); *Soruşturma* (P. Weiss); *Analık davası* (Brecht'ten uyarlama); *Abdülcanbaz* (müzikli oyun, T. Selçuk'un çizgi romanından); *Azizname* (A. Nesin'den derleme); *Şili'de av* (O. Asena); *Büyük dümen* (A. Buchwald); *Alpagut olayı* (ortak çalışma); *Düşmanlar* (Gorki). [M]

***DOSYA** i. — Bilişim. Bir bilgisayarın belleğine kaydedilmiş olan verilerin düzenli ve homogen koleksiyonu.

— ANSİKL. Bilişim. Bir *dosya*, delikli kartlar, magnetik şerit ve magnetik disk gibi fiziksel bir destek üzerine kaydedilir. Bir şerit ya da bir disk, bir ya da birçok dosyayı veya bir dosyanın sadece bir bölümünü taşıyabilen bir cilttir. Dosyayı oluşturan veriler fiziksel kayıtlar biçiminde kaydedilmiştir; bu fiziksel kayıtlar da maddelere ya da fişlere, yani bir mantıksal bütünü oluşturan ve her maddede farklı değerlerle tekrarlanan veriler alt cümlelerine karşılık düşen bir ya da birçok mantıksal kayıtları gruplaştırır. Bir kuruluşun personel dosyası, her biri bir memurla ilgili bilgileri biraraya getiren maddelerden oluşur. Özel kayıtlar, etiketler ya da komut adları, dosyayı magnetik desteği üzerinde fiziksel ve mantıksal olarak tanıtmağa yarar. Bir dosya, taşıdığı bilgiler ve bilginin hacmi, taşıyıcı ortam ve sözgelimi bir veri kütüğünde bulunan diğer dosyalarla bağıntıları, dosyanın düzeni ve kayıtlarınç erişme yöntemiyle karakterize edilir.

● Bir dosyanın *sıradan erişme düzeni*, en basit olanıdır; bu düzen magnetik şerit ya da delikli kartlar destesi yapısına sahiptir. Bir maddenin aranması önce gelenlerin incelenmesini zorunlu kılar, yani bilgilere sadece sıradan erişim olanağı vardır. Her kayıt değişimi, silinmesi, yerine konması ve dosyanın sonuna gelmemesi şartıyla her kayıt ilâvesi dosyanın tümünün yeniden ve yeni ortama yazılmasını zorunlu kılar.

● *İndeksli sıradan erişimli kütük düzeni*, bir kayda dolaysız erişimi sağlayan taşıyıcı magnetik diskleri gerektirir. Kayıtlar belli bir mantık sırasına göre düzenlenmiştir; bununla birlikte, yaratılmaları sırasında bir anahtarla tanıtılan bir kayıtla onun fiziksel adresi arasında karşılık çizelgesi korunur; bir maddeye bakılması veya değiştirilmesi bütün dosyayı taramak zorunda kalmaksızın sağlanabilir. Yeni bir madde taşma alanına konur. Dosyanın periyodik olarak yeniden düzenlenmesi, silinmiş olan kayıtlardan kalan alanların toplanmasını ve taşma bölgesinde olan maddelerin mantıksal sıra yerlerine uygun fiziksel yere sokulmasını sağlar. Böyle bir dosya, toplam işlemler için sıradan erişilebilir olma ve birkaç maddeyi içeren işlemler için seçimli erişilebilir olma üstünlüğünü sunar.

● *Dolaysız ya da adresli düzen*, maddelerin fiziksel kayıt sırasıyla mantıksal sırasının birbirinden tam bağımsızlığına dayanır. Dolaysız erişimli olması gereken fiziksel desteğin hazır bir yeri bir maddeye yaratılışı anında verilir ve maddeyi mantıksal olarak tanıtan anahtarla fiziksel adresi arasındaki karşılıklılık da bir çizelgede korunur. Çizelgeleri kısaltmak için, fiziksel adres-mantık anahtarı ilişkisi çoğu defa mantık anahtarına bir hesap algoritmasının uygulanışı sonucunda fiziksel adresin bulunması şeklinde belirtilir. Temel ya da yardımcı bir düzeyde, «erişim yöntemi» denilen makine sisteminin işletme programlarının önemli bir grubu program için dosyaların yapımını ve düzenlenmesini kolaylaştıran ve normlaştıran araçlardır. (L)

DOTREMONT (Christian), belçikalı ressam ve şair (Tervuren 1922). 1940-1945 yıllarında Paris'teki gerçeküstücü çevrede yetişti. Belçika'da «Devrimci gerçeküstücülük» hareketini kurdu (1947). Ortak kurucusu (1948) olduğu Cobra hareketinin kuramcısı ve başlıca sanatçısı haline geldi. Asger Jorn ile birlikte çalışarak ilk «söz-resimler»i (1948) ve *Şeylerin saçları* adı altında topladığı çini mürekkebiyle yapılmış (1951-1952) bir dizi desen yayımladı. Çin yazı sanatının büyük ölçüde etkisinde kalan bu şairin aracı elyazısıdır. 1962'de söz ve yazı ustalığını birleştiren bir şiirin elyazmalarını yayımladı: *Logogramlar*. (L)

DOUBLE BİND [dabılbaynd] blş. i. («çifte zorluk» ya da «çifte çıkmaz» anlamında amerikanca deyim). Karşılıklı ilişki içinde bulunanlardan birinin, birbirine aykırı iki çelişik çıkışı aynı zamanda birlikte yapması durumu.

— ANSİKL. Bu kavram, Gregory Bateson'ın başkanlığında, Palo-Alto'da (Kaliforniya) akıl hastalıklarıyla uğraşan bir araştırma grubunun, şizofrenli aileleri sistemli bir şekilde incelemesi sonucunda 1956'da ortaya çıktı. Kavram, bu ailelerin başlıca özelliği olan anormal iletişim ağını tanımlamağa yarar; G. Bateson ve onun ardından psikiyatri* aleyhtarlığı (*Ek*) akımı bu kavrama büyük ölçüde hastalık yapıcı bir rol yükler.

Double bind durumunun genel çizgileri şöyledir:

— karşılıklı ilişki içinde bulunanlardan biri için durumun hayatî önem taşıması; o kişinin bu duruma en uygun davranışı göstermesi ve kendisine yönelmiş olan mesajı doğru çözmesi zorunludur;

— karşılıklı ilişki içinde bulunan iki kişiden birinin ötekine çelişik iki mesaj çıkarması. Sözgelişi çocuğuna dokunmaktan sakınan bir annenin, onunla meşgul olurken anî hareketler yapması ya da kasılması ona karşı düşmanlık ifade eder. Bundan dolayı kendini son derece suçlu sayan anne bu sefer ona karşı göze çarpar derecede büyük bir şefkat gösterir: bu aşırı fedakârlık, gösterilen aşırı eğitim çabası annedeki saldırganlığı açıkça yadsıma anlamı taşır;

— mesaj alıcısının karşılık vermesi gereken iki mesajı ayırt edememesi ve durumu aydınlatacak bir üçüncü kişinin yokluğu. Gene yukarıdaki örneği alacak olursak, çocuk mesajı «şefkat» anlamında yorumlarsa bedenen annesine yaklaşacak, ona sokulacaktır; fakat anne dokunmadan sakındığına göre durum çocuk için tehlike yaratacak, anne onu cezalandıracaktır. Tersine çocuk mesajı «düşmanlık» şeklinde yorumlarsa annesinden uzak duracak, ama **bundan dolayı** gene suçlanacak ve **cezalanacaktır.** Demek ki çocuk double bind bir durum içindedir. (L)

***DOUBS idare bölgesi,** Fransa'da, Franche-Comté bölgesinde idare bölgesi. — 426 363 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 31 kanton, 595 komün. (L)

***DOUGLAS** (Ysur Danyeloviç DEMSKI. **Kirk** — denir), amerikalı sinema oyuncusu. — 1967'den bu yana oynadığı başlıca filimler şunlardır: *Kan davası* (The Brotherhood) [M. Ritt'in, 1968]; *Kader değişmez* (the Arrangement) [E. Kazan'ın, 1969]; *There Was a Crooked Man* (Yüzsüz bir adam vardı) [J. L. Mankiewicz'in, 1969]; *Dünyanın ucundaki fener* (The Light at The Top of the World) [K. Billington'un, 1971]. (L)

***DOUGLAS-HOME** (sir Alexander Frederick), ingiliz siyaset adamı. — 1963-1965 yılları arasında başkanlığını yaptığı Muhafazakâr partinin üyesi olarak haziran 1970 seçimlerinden sonra, Heath kabinesinde Foreign Office sekreteri (Dışişleri bakanlığı) sıfatıyla hükûmette tekrar görev aldı. 24 kasım 1971 İngiltere-Rodezya anlaşmasının imzalanmasında büyük rol oynadı. Bu anlaşma, 1965'ten bu yana iki ülkeyi çatıştıran anayasa anlaşmazlığına son veriyordu. 1974 martındaki seçimlerden sonra Douglas-Home siyasetten çekilmeğe karar verdi. (L)

DOVA (Gianni), italyan ressamı (Roma 1925). Milano'da Brera akademisinde okudu, 1950'de görüntülerini düş ve bilinçaltı mitolojisinden alan figüratif simgeci eserlerini yapmağa başladı; alacalı bulacalı renkler içinde deniz diplerinde (*Deflagrazione Sottomarine*, 1951) veya havada (*Pittura Spaaziale*, 1950) garip hayvan biçimleri yarattı. Bu karmakarışık evrenden yavaş yavaş, çoğunlukla kuşu andıran daha net biçimler belirmeğe başladı; renkler aydınlandı, ışıl ışıl maviler ortaya çıktı (*Ucelli e Fiori sembrano di pietra*, 1971), ama yine de değişken ve alacalı bulacalı renklere bağlı kaldı. Görünüşte biçimsiz olan resimlerinde, doğa insanının iç dünyasını, özellikle yabancılaşmasını yansıtır. Dova, avrupa gerçeküstücülüğünün çizdiği yolda ilerlemektedir. (L)

Dow Chemical Company, 1897'de H. H. Dow (1866-1930) tarafından kurulan amerikan kimya sanayii şirketi. 1971'de Dow Chemical'in iş hacmi 2 milyar doları aştı; bu miktar şirketin kimya sanayii grupları arasında Amerika Birleşik devletlerinde dördüncü sırayı almasını sağladı. Dow Chemical dünya ölçüsünde bir işletmecilikle zarar tehlikesini bölme siyasetini yürütür: iş hacminin ancak yüzde 58'ini Amerika Birleşik devletlerinde gerçekleştirir (1971). İş hacminin yüzde 49'unu kimya ve metaller, yüzde 32'sini plastik ve ambalaj maddeleri, yüzde 19'unu ilâç, tarım ve tüketim maddeleri meydana getirir. Verimli olmayan faaliyetler sistemli olarak terk edilir: Dow Chemical araştırma için yılda 100 milyon dolar harcar; günümüzde büyük önem taşıyan çevre kirlenmesini önleyici teknikler pazarına girme çabasındadır. (L)

DOWDİNG (sir Hugh Caswall Tremenheere), ingiliz hava mareşali (Moffat, Dumfries 1882 - Tunbridge Wells 1970). 1900'de orduya girdi, 1914'te *Royal Flying Corps*'a (Krallık Hava kuvvetleri) geçti. Birinci Dünya savaşı boyunca Fransa'da hizmet etti. 1919'da generalliğe yükseltildi ve Hava bakanlığında eğitim müdürü oldu. 1936'da *Fighter Command*'ın (Avcı kuvvetleri) komutanlığına getirildi ve görevinin İngiltere'nin savunulması açısından kesin sonuca götürücü olduğuna inandığından 1939'da savaşın ilânından başlayarak birliklerinin Fransa'ya gönderilmesine karşı koymağa çalıştı. 1940 mayısında fransız cephesindeki durumu düzeltmek için umutsuz bir denemeye girişilmesine yine karşı çıktı ve bu girişime engel olmayı başardı. Dowding, önderlik ve teşkilâtçılık yetenekleri sayesinde ve radarın sağladığı üstünlükten yararlanarak Almanların İngilizlerle sürdürdükleri muharebede (1940 yazı) hiç bir başarı elde edememelerine yol açtı. 1942'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı, ertesi yıl soyluluk unvanı verildi. (L)

DOWELL (Anthony), ingiliz dansçısı (Londra 1943). 1962'de Royal Ballet'e girdi ve *Napoli*'de başrolü oynadı. Pürüzsüz tekniği olan bir sanatçıdır, kendini sahne hâkimiyeti ve üslûbunun inceliğiyle kabul et-

Hugh C. T. DOWDING

Foto. Musée de l'Air (LAROUSSE)

tirir. Frederick Ashton'un (*Düş*, 1964; *Caz takvimi*, 1968; *Thais'in derin düşünceleri*, 1971 [A. Sibley ile Pas de deu]), Kenneth MacMillan'ın (*Romeo ve Juliet*, 1965; *Anastasya*, 1971; *Pavan*, 1973; *Manon*, 1974), J. Cranko'nun (2. ve 4. Brandenburg konçertoları, 1966) birçok eserinde başdansçılık yaptı, Jerome Robbins'in büyük başarılarını Londra'da yarattı (*Gathering'de danslar*, 1970; *Bir kır tanrısının öğleden sonrası*, 1971; *Geceleyin*, 1973). Mihail Fokin'in *Gülün görüntüsü*'nün 1972'de ilk sahnelenişinde dans etti. (L)

Jean DOYEN

DOYEN (Jean), fransız piyanocusu (Paris 1907). 1922'de Paris konservatuvarını birincilikle bitirdi, aynı konservatuvarda Marguerite Long'un yerine piyano öğretmenliğine getirildi. XIX. yy. sonu - XX. yy. başı fransız müziğinin, özellikle G. Fauré'nin en iyi yorumcularındandır. (L)

***DOYEN** (Paul André), fransız generali. — (öl. Veyrier-du-Lac, Haute-Savoie 1974). [L]

DOYMUŞLUK i. Bilişim. Maksimum olanaklarını kullanan bir bellek ya da bilgi iletim yolunun durumu. (L)

***DÖKMETEPE**, Tokat ilinde, Turhal ilçesine bağlı bucak. — 5 356 nüf., bucak merkezi 736 nüf., 7 köy (1970). [M]

***DÖKÜM** i. — ANSİKL. Metalürji. *Sürekli döküm*, demirsiz alaşımlar ve özellikle demir alaşımları alanında, teknik ve üretim kapasiteleri bakımından aralıksız evrimler geçirdi. Günümüzde, hem yatırım giderlerini sınırlamak, hem de ara ürünleri üretme kapasitesini artırmak amacıyla, sürekli döküm ancak demir-çelik fabrikaları düzeyinde gerçekleştirilmektedir; bu döküm yöntemi, gerçekten, taslaklar için sıcak haddeleme tesislerini (kütük ya da takoz hadde tezgâhı) gereksiz kılar. Son gelişmeler, çubuk, yuvarlak demir, takoz, yassı kütük ya da boru biçimlerinde çeşitli çelik dökümlerine imkân vermiştir.

Dönel sürekli dökümle çelik halkalar elde edilir; bu halkalar, kaynaklı borulardan maliyet fiyatı daha düşük kaynaksız boru yapımında kullanılan taslakları verir. Radyal dallı sıkı bir yapı, sağlam ve cilâlı bir kabuk elde etmek için dönel bir kütük kalıbı kullanılır; kalıba sıvı metal parabolik bir fışkırma ile gelir ve metalin helisel biçimde ve merkezkaç yönünde katılaşmasını sağlar. 100 ile 200 mm çapında sürekli halka döküm makinelerinden dört tanesiyle ayda 15 000 tonluk bir üretim elde edilir. Yarı sınaî deneyler 300 mm çapında oyuk boru taslaklarının sürekli dökümüne olanak vermiştir. Üç sürekli döküm makinesiyle bir fabrika, inşaat demiri, filmaşin ve kafes teli yapımı için ayda 8 000 ile 10 000 ton arasında merdane üretebilir. Dunkerque'teki bir çelik fabrikasında oksijenli değiştiricilerin tüm üretimi, yassı kütük yapımı için üç sürekli döküm makinesini besler. 0,5 ile 2,5 m/saniyelik bir döküm hızıyla bu üretim, ürünün boyutlarına ve döküm çeliğinin farklılığına göre 100 ile 250 ton/saate ulaşabilir; takım çelikleri ve paslanmaz çelikler alaşım elemanları yüzünden 0,3 ile 1,5 m/saniyelik daha düşük bir döküm hızı gerektirir. Çeliğin sürekli dökümündeki bu evrim büyük ölçüde küçük çelik* tesislerinin (*Ek*) kurulmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Demirsiz ürünler bakımından gelişme, ya tamburlar ya da soğutulmuş şeritler arasından geçirilen yassı ürünlerin sürekli dökümü alanında oldu. Böylece, alüminyum yaprak ya da kâğıt yapımında kullanılan 5 mm kalınlığında ve 1 m genişliğinde ince alüminyum şeritlerin, kalıp görevi yapan soğutulmuş tamburlar arasında sürekli dökümü sağlandı. Soğutulmuş kayışlar arasında döküm (Hazelett ve Hunter yöntemi), katılaşma farkı önemli, çok bağdaşık alüminyum alaşımı şeritlerin yapımına, özellikle de içinde yüzde 20 kalay bulunan aşınmaz alüminyum alaşımı üretimine imkân verdi. (L)

***DÖKÜNTÜ** i. — Nükl. *Radyoaktif döküntü*'ler, atmosferin yüksek tabakalarına fırlamış radyoaktif maddelerin yer yüzeyine ya da alçak tabakalara dönüşü. (L)

***DÖL** i. — Biyol. *Döl göçümü*, bir döl faktörü (D faktörü veya epizom*) aracılığıyla iki bakteri arasında gen geçişini sağlayan mekanizma.

— ANSİKL. *Döl* faktörü bakteride iki şekilde var olabilir: ya stoplazmanın içinde serbest ve bağımsız olarak (bu takdirde başkasına geçirilemez) bulunur ya da bakterinin kromozoma bağlı olduğu zaman taşıyıcı bakteriye yüksek frekanslı düzenleme, bileşme özgüllüğü verir: bu bakterilere «Yfr»li denir (yüksek bileşme frekansı).

Döl göçümü sırasında D faktörü bir çeşit bakteriyofaj gibi davranır. D$^+$ denen verici bakterinin genomunun bir kısmını D$^-$ denen alıcı bakteriye geçirir. Bakteriyofaj aracılığıyla bir genin bir bakteriden ötekine taşınmasına benzeyen bu olayın doğurduğu sonuç genetik bakımdan ondan farklıdır. Bu olay genetikçiler için, özellikle bakterilerin genetik haritasını yapmakta çok değerli bir araçtır. (L)

***DÖLLENME** i. — Jinekoloji. *İn vitro* (cam tüpte) *döllenme*, yumurta ve spermatozoitin organizma dışında birleşmesi.

— ANSİKL. Bir hayvandan yumurtalığın yüzeyinde olgunlaşmakta olan yumurtalık foliküllerini toplayıp almak, laboratuvara götürerek kültür ortamına yerleştirmek olanağı vardır. Folikül sıvısı eklenmiş uygun bir ortamda buna, önceden alınıp hazırlanmış bir spermatozoit süspansiyonu karıştırılırsa bir döllenme olduğu ve yumurtanın bölünmeğe başladığı görülür. R. Edwards'ın elinde bu teknikle yüzde 60 oranında başarı sağlanmıştır. Böyle olmakla birlikte yumurtadaki ilk bölünmeler kültür ortamında genellikle kısa sürede duraklar; yaşaması için yumurtayı, onu kabule hazır bir dölyatağına bağlamak gereklidir.

İn vitro döllenme yumurtalık borularının tıkalı olmasından ileri gelen kısırlıkların tedavisinde önemli rol oynayabilir. Yumurta, bir kısa devre yapılarak kısır kadından alınıp dölyatağına yerleştirilmeden önce *in vitro* döllenebilir.

İn vitro döllenmiş bir yumurta üzerinde genetik amaçlarla ince cerrahî uygulanabilir; soydan gelen bir hastalığı düzeltmek veya yavruya yeni genetik özellikler kazandırmak için yumurtaya genetik malzeme (D. N.A.) şırınga edilebilir. Doğal dölyatağı dışında tam bir embriyon ve dölüt gelişmesi sağlamanın yakın bir gelecekte mümkün olabileceğine pek ihtimal yoktur. Ünlü deyimiyle bu şekilde «şişe bebeği» yetiştirmek için sunî bir etene düzeni geliştirmek, yani dölyatağı çeperine benzer bir malzeme bulmak, bunun yumurtayı kabul etmesi, etenenin buna yapışabilmesi ve bu yolla alışveriş yapabilmesi gereklidir. (L)

***DÖLÜT** i. — Jinekoloji. *Dölüt olgunluğu*. Bk. ANSİKL. || *Dölüt sıkıntısı*, dölütün fizyolojik gelişmesi, ilerideki etkinliği veya yaşamı sırasında karşı karşıya bulunduğu tehlikeli durum. (Bk. ANSİKL.) || *Dölütün «in utero» büyümesinde gecikme*. Bk. ANSİKL. || *Dölütün olgunluk derecesi*, dölütün, gerçek gebelik süresi (gebelik yaşı) ile orantılı olarak gebeliğin belirli bir anındaki durumu.

— ANSİKL. *Dölüt olgunluğu*. Dölyatağındaki dölütün olgunluğunu anlamak, yirmi yıl önceye kadar çok basitti; dölyatağı içinin klinik ve radyolojik muayenesi bunun için yeterli sayılıyordu. Ovsa şimdi birçok karmaşık işlemler gereklidir.

— Sesüstü dalgalarla dölüt kafasının *iki yanlı olarak ölçülme*'si dölütün *in utero* gözlenmesine ve izlenmesine olanak sağlar; çünkü kafa çevresinin uzunluğu dölütün yaşı ile sıkı sıkıya ilgili morfolojik bir karakterdir.

— Amniyosentez* (*Ek*) yoluyla alınan amniyos sıvısının *sitolojik muayene*'si muhtemelen yağ bezlerinden gelen, dölüt kökenli, turuncu renkli hücrelerin yüzde oranını incelemeğe yarar; bu orana bakılarak derinin olgunluk derecesi anlaşılır ki, bu da dölütün ağırlığıyla değil yaşıyla ilişkilidir.

— Amniyos sıvısında yapılacak *biyokimyasal muayene*'lerin sayısı da çoktur. *Kreatin*'in ölçümü böbrek olgunluğunu gösteren bir test sayılabilir. *Bilirübin*'in incelemesi Rhesus bağdaşmazlığından başka karaciğerin olgunluğunu anlamağa yarar. *Amniyos* sıvısındaki *östriol* oranı dölütün böbreküstü bezlerinin dölüt sınırındaki durumunu gösterir. *Lesitin-sfengoniyelin oranının incelenmesi* akciğer olgunluğunun durumunu yansıtır. Bu sonuncu yöntemle gebeliğin süresi daha iyi anlaşılır. Özellikle bu oran 0,5'ten aşağı ise saydam zar*larla (*Ek*) solunumda bir sıkıntı olup olmadığı önceden belli olur.

● *Dölüt sıkıntısı*. Gebelik sırasında tedricî olarak ivegen veya yarı ivegen belirebilir ve doğum sancılarıyla aynı zamana denk gelir. Bu hastalık halinin klinik ve biyokimyasal görünümünün öbeğinde oksijensizlik vardır. Oksijen eksikliğinin sonucu olarak dölütte asidoz ve şeker metabolizması bozukluğu meydana gelir. Dölüt sıkıntısı aslında bir metabolizma hastalığıdır.

Dölüt sıkıntısını önlemek, erken teşhis ve tedavi etmek bugün için bütün dünya kadın-doğum uzmanlarını uğraştıran bir konudur. Önleyici tedbir alabilmek için dölüt sıkıntısına yol açan sebepleri gebelik sırasında araştırmak ve izlemek gerekir; söz konusu sebepler şeker hastalığı, hipertansiyon ve albüminüriden ileri gelen gebelik güçlükleri, enfeksiyonlar, kan uyuşmazlığı, geç olgunlaşma (geç doğum), etene yetersizliği gibi hastalık halleridir. Bu durumda olan gebe kadınlar «yüksek riskli» gebelikle karşı karşıyadırlar. (Bk. GEBELİK, *Ek*.) Dölüt sıkıntısının teşhisinde pek çok modern tekniklerden yararlanılır: amniyos sıvısının muayenesi (bk. AMNİYOSENTEZ, *Ek*), sidikte östriol, etene, süt hormonu ve sıcağa dayanıklı fosfataz aranması, dölüt kalp atışının ve dölyatağı kasılmalarının elektronik aygıtlarla izlenmesi, doğum sırasında saçlı deride pH ölçülmesi.

Tedavi için dölyatağı ve etenedeki hemodinamik bozuklukların düzeltilmesinden ve serum glikoze verilmesinden yararlanılır; fakat çoğu zaman dölütü bulunduğu elverişsiz ortamdan hemen çekip çıkarmak gerekir. Bu takdirde, dölütün dölyatağında kalması yüzünden karşılaşılacak tehlikelerle dünyaya henüz tam olgunlaşmamış bir çocuk getirmenin doğuracağı tehlikeleri tartmak gerekeceğinden dölütün olgunluk derecesini kesinlikle bilmek zorunluğu vardır.

● *Dölütün «in utero» büyümesinde gecikme*. Ağırlığı az olan yeni doğmuş çocuklar arasında iki türlüsüne rastlanır: gerçekten «erken doğmuş» olanlarda ağırlık ve boy ana karnında geçen ömürleri ile orantılıdır; diğerlerinde ise bu veriler arasında uyumsuzluk vardır. Ana karnındaki yaşlarına göre çok küçük olan bu bebekler vadesinden önce veya büyümede gecikmeli olarak vadesinde doğmuşlardır. Nedenler arasında beslenme eksikliği, etene yetersizliği, bazı zehirli ilâçlar, sigara ve tütün, virüsler başta olmak üzere bazı mikroplu hastalıklar sayılabilir.

Bu bebeklerin görünüşü çok çarpıcıdır. Deri kuru, pulsu, kıvrımlı ve ince çatlaklıdır. İlk günlerde solunum yönünden pek az rahatsızlık çekerse de çoğunda sık sık şeker dengesi bozuklukları görülür. (L)

***DÖNEM** i. — Etoloji. *Kritik dönem*, bazı devindirici şemaların temelli olarak edinilmesine ya da gelişmesine elverişli dönem. (İngilizcesi, *sensitiv period* ya da *critical period*.) [Bk. ANSİKL.]

— Fiz. *Radyoaktif dönem*, belli bir radyoaktif çekirdeğin etkinliğinin, belirli bir parçalanma süreci sonunda değerinin yarısına kadar azalması için gerekli süre. (İngilizcesi, *radio active half-life*.)

— ANSİKL. Etoloji. *Kritik dönemler*, davranışların oluş ve doğuşu sırasında, her hayvana özgü davranışların belirmesini sağlayan duyu-hareket bağlantılarının bazı evrelerine tekabül eder. Bu dönem boyunca edinilen devindirici şemalar hemen hemen hiç değişikliğe uğramaz. Aynı tür için çeşitli davranışlara karşılık olan ve zaman içinde art arda gelen duyarlı dönemlerin sayısı pek çoktur. Her kritik dönemin yer aldığı zaman türden türe değişir. Köpek, bireylerarası ilişkilerin kurulması bakımından (bir hemcinsine, bir efendiye bağlanma) dördüncü ile altıncı hafta arasında duyarlı bir dönem geçirir. Genç köpeğin yaşama alanını koruma tepkileri ise ancak cinsel olgunluğa eriştiği zamanki duyarlı dönemde gerçekleşir. Kritik dönem kavramı Lorentz okulunca, özellikle ördek palazlarındaki izleme sorunu dolayısıyla incelenmiştir: 10-20 saatlik palazların bir «izleme tepkisi» gösterdikleri, yani annelerinden ayrı iseler, çevrelerindeki bütün hare-

Foto. Harcourt (LAROUSSE)

ketli cisimlerin peşinden gittikleri görülür. Bu duyarlı dönem birkaç saat sürer. (L)

***DÖNGES** (Theophilus Ebenhaezer), Güney Afrika cumhuriyeti devlet adamı. — (öl. Kapili 1968). [L]

***DÖNÜŞLÜ** sıf. — Bilişim. Kendi kendini çağırabilecek, yani yürütülüşü sırasında kendisinin uygulanmasını isteyebilecek şekilde düzenlenmiş bir program için kullanılır. || Kaynak olarak gene kendisini ileri süren bir tanım için kullanılır: *«Bir tamsayı ya bir rakam ya da ardına bir rakam eklenmiş bir tamsayıdır» tanımı dönüşlü bir tanımdır.* (L)

DÖNÜŞLÜLÜK i. Dönüşlü olma özelliği. — Bilişim. Dönüşlü bir programın niteliği: *Dönüşlülük, birbirini izleyen çağrıların yığılması ve her çağrıda verilerin işlenmesi için, programın özel bir yapısı olmasını zorunlu kılar.* (L)

***DÖNÜŞME** i. — Bilişim. *Sayısal örneksemeli dönüşme,* bir bilginin örneksemeli gösteriliş usulünün çizgisel ya da sayısal usule dönüşmesi. (L)

***DÖNÜŞTÜRMEK** ettrg. f. — Bilişim. *Verileri dönüştürmek,* gösterdikleri ya da taşıdıkları bilgileri bozmaksızın, verileri, gösteriliş biçimleri ya da kodlarıyla oynayarak değiştirmek. (L)

DÖNÜŞTÜRÜCÜ i. Bilişim. *Sayısal örneksemeli* ya da *örneksemeli sayısal dönüştürücü, örneksemeli* ve sayısal verileri karşılıklı olarak birbirine çeviren dönüştürücü.
— Radyotek. *Standart dönüştürücüsü,* televizyon görüntülerini bir standarttan öbürüne geçirme olanağını veren cihaz. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. Radyotek. Belli sayıda *standart dönüştürücüsü* televizyon görüntülerini bir ülkeden öbürüne iletmek için şarttır. Eurovision, siyah-beyaz programlar için 625 ve 819 satırlık görüntüleri karşılıklı birbirine dönüştürmek zorundadır. Renkli televizyonda ise PAL sistemiyle SECAM sistemini birbirine dönüştürmek gerekir. Uydu kanalıyla Amerika'dan gelen görüntülerin yeniden nakli daha karmaşık sorunlar doğurur; 525 satırı 60 trama, 625 satırı 50 trama ve NTSC sistemini PAL ve SECAM sistemine dönüştürmek gereklidir. Bu dönüşümlere rağmen, alınan görüntüler kaliteleriden bir şey kaybetmez. (L)

***DÖRDÜNCÜ** (Halil Lütfi), türk gazetecisi. — (öl. İstanbul 1972). [M]

***DÖRTDİVAN,** yeni adı **Çavuşlar,** Bolu ilinde, Gerede ilçesine bağlı bucak. — 13 146 nüf., bucak merkezi 2 118 nüf., 30 köy (1970). [M]

***DÖRTLÜK** i. — Nükl. «Damla halinde», «katman halinde», «alfa agregası halinde» diye adlandırılan modellerin açıklayamadığı bazı olayları aydınlatan ve atom çekirdeğinde 2 protonla 2 nötronun (alfa taneciklerinin) oluşturduğu grup.
— ANSİKL. «Damla halinde» denilen modelde, her nükleonun, etki alanı bir su damlası gibi çok dar bir potansiyel aracılığıyla çok kuvvetli şekilde, fakat yalnız yakın nükleonlara etki ettiği sanılıyordu. Bununla birlikte bu model, «sihirli sayılar»ı (Z = 2, 8, 20, 28, 50 ve 82) ve bunlara bağlı bütün özellikleri kolay kolay açıklayamıyordu.
— «Katman» halinde denilen modelde her nükleonun, bütün öbür nükleonların yarattığı aynı potansiyel içinde Bohr'un elektron alayı modeline yakın biçimde yer değiştirdiği düşünülüyordu; bu model sihirli çekirdeklere yakın çift olmayan A kütle sayılı çekirdekleri doğru olarak betimleyebiliyordu; bununla birlikte birtakım yeni deneysel veriler açıklanamıyordu: açıklanamayan bu verilerin en önemlisi de çekirdeklerin ilk uyarı enerjisi düzeyinin A çift olduğu zaman, A'nın tek olduğu zamankinden çok yüksek olmasıydı.
— «Alfa agregaları» denilen modellerle yeni bir adım atıldı; bunlar aynı sayıda proton ve nötron taşıyan hafif çekirdeklerin tayflarını yeniden üretmeğe olanak verdi; tayflar iki nötron-proton çifti grupları olan alfa taneciklerinden meydana getirildi.
— Aynı gruplaştırma *dörtlük*'ler modelinde de görülür. Bu model, alfa agregaları modelinin ağır çekirdeklere uygulanması sayılabilir.
Çekirdekte, Pauli ilkesi aynı enerjiyi taşıyan, sadece 4 nükleona, katman halindeki modelin yörüngesini katetme olanağını verir: bu nükleonlar, hızları karşıt iki proton-nötron çifti oluşturur. Nükleer güçlerin kısa erimi nedeniyle bu dört nükleon, farklı yörüngeler üzerinde sınıflanan öbür çekirdek nükleonlarıyla güçlü bir etkileşme içine girer: bunlar bir dörtlük meydana getirir.
Çekirdeklerin ağır basan belirleyici niteliklerini daima katman modeli verir; fakat tam doldurulmamış katmanların nükleonlarının dörtlükler halinde birleştiği varsayılır; oysa geri kalan nötronlar çifter çifter gruplaşır; dörtlüklerin kendi aralarında çiftleşmesi çekirdeğin toptan şekil değişimine yol açar. (L)

***DÖRTYOL,** Hatay iline bağlı ilçe. — 93 433 nüf., ilçe merkezi 19 336 nüf. (1975). [M]

***DÖŞEMEALTI,** Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 296 nüf., bucak merkezi 2 009 nüf., 22 köy (1970). [M]

***DÖVİZ** i. — ANSİKL. *Türkiye,* 1970'i takip eden yıllarda, döviz bulma bakımından rahat bir dönem yaşadı. Özellikle 1972 ve 1973 yıllarında büyük artış gösteren işçi dövizi gelirleri Türkiye'nin dış ödemelerini kolaylıkla yapmasına olanak sağladı. Fakat 1974'ün ikinci yarısından itibaren ve özellikle 1975'in ilk yarısında, döviz stokları, petrol fiyatlarındaki artış ve işçi dövizi gelirlerindeki duraklama sonucu (Almanya'daki iktisadî durgunluk nedeniyle) büyük ölçüde gerilemeğe başladı. Bu dönemde, hem döviz stoklarındaki artış, hem de sık sık yapılan para ayarlamaları ile gayri resmî döviz piyasası önemini giderek kaybetti. (M)

***DRANAS** (Ahmet Muhip), türk şairi ve tiyatro yazarı. — Bütün şiirlerini *Şiirler* (1974) adlı kitabında topladı; Tevfik Fikret'in *Rübabı Şikeste* adlı şiir kitabından seçtiği şiirleri günümüz Türkçesiyle yeniledi (1975). [M]

***DRDA** (Jan), çek yazarı. — (öl. Dobriş, Bohemya 1970). [L]

***DREUX,** Fransa'da Eure-et-Loire idare çevresinin merkezi. — Plastik maddeler yapımı. (L)

***DRİESSLER** (Johannes), alman bestecisi. — *Dum spiro spero* (1964), *Dum ludo laudo* (1965) ve *Amo dum vivo* (1969) adlarında üç senfoni besteledi. (L)

***DRÔME idare bölgesi,** Fransa'da Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 342 891 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 35 kanton, 373 komün. (L)

DROUET (Jean-Pierre), fransız vurmalı çalgı virtüozu (Bordeaux 1935). Paris Konservatuvarı Vurmalı Çalgılar bölümünü birincilikle bitirdi; Musique vivante'ın ve Domaine musical'in birçok konserinde çalarak Fransa'da çağdaş müziğin başlıca temsilcisi oldu. C.R. Alsina, V. Globokar ve M. Portal ile New Phonic Art'ın üyesidir; bu topluluk ortak doğaçtan çalma, «ortaklaşa serbest çalma» çalışmaları yapar. (L)

***DRUON** (Maurice), fransız yazarı. — Gençliğin buhranı üstüne bir deneme (*L'Avenir en désarroi* [Ne yapacağını bilmeyen gelecek], 1968) ve *Lettres d'un Européen*'i (Bir avrupalıdan mektuplar) [1970] yayımladı. 1973 nisanında Kültür İşleri bakanı oldu, 1974'te bu görevden ayrıldı. Bakanken verdiği söylevleri *la Parole et le pouvoir* (Söz ve iktidar) [1974] adlı kitabında topladı. (L)

D.T.L., birleşik mantık devre*sini (*Ek*) belirtmek için radyoteknikte kullanılan, DIODE TRANSISTOR LOGIQUE (mantık transistor diyotu) deyiminin baş harfleri. (L)

***DUBÇEK** (Alexander), çekoslovak devlet adamı. — Ankara büyükelçiliği bir yıldan daha az sürdü ve Çekoslovakya'ya geri çağrıldığında bir süre kendisine herhangi bir görev verilmedi, daha sonra da Bratislava Orman idaresinde müfettişliğe atandı. Bu görevde bulunduğu sırada parlamento başkanına gönderdiği bir mektupta (28 ekim 1974) başbakanlığı sırasında izlediği politikayı savundu ve partide demokrasinin yok edildiğinden yakındı. Bu mektubun Avrupa basınında yayımlanması üzerine parti genel sekreteri Dr. Husak bir konuşmasında, ülkedeki düzeni beğenmemesi halinde derhal başka bir ülkeye gidebileceğini, aynı görüşte olanların da kendisiyle birlikte Çekoslovakya'dan ayrılabileceklerini ihtar etti. Olay bu noktada kapanmakla birlikte, daha sonra İtalyan Komünist partisi yayın organı *Giorni-Vie Nuove*'da yayımlanan (20 şubat - 20 mart 1975), eski meclis başkanı Josef Smrkovsky ile ortak anıları Dubçek'e karşı yeni bir kampanya açılmasına sebep oldu. Prag'da yayımlanan Çekoslovak Komünist partisi organı *Rude Pravo* gazetesinde sosyalizmi sulandırmakla suçlandı. 1975 ortalarında evinde yapılan bir aramada ele geçirilen bazı belgelerdeki rejim aleyhtarı ifadeleri bir kere daha eleştirilmesine ve görevinin daha alt kademeye indirilmesine sebep oldu. (M)

A. DUBÇEK (sağda) ve mareşal Tito, Prag'da (ağustos 1968)

DUBİLLARD (Roland), fransız tiyatro oyuncusu ve yazarı (Paris 1923). Bürlesk ile saçmayı birleştiren oyunları, insanlık durumu üstüne önemli bir araştırmadır: *Si Camille me voyait* (Camille beni görseydi) [1953]; *Naïves Hirondelles* (Saf kırlangıçlar) [1961]; *La Maison d'os* (Kemik ev) [1962]; *Le Jardin aux betteraves* (Şeker pancarı bahçesi) [1969]; *Où boivent les vaches* (İneklerin içtiği yer) [1972]; *les Diablogues* (1974). *Olga ma vache* (Olga, ineğim) [1974] adlı hikâye kitabıyla Kara mizah büyük ödülünü aldı. (L)

Roland DUBILLARD ve Madeleine Renaud Roland Dubillard'ın «Où boivent les vaches»ında Récamier tiyatrosu (1972)

***DUBOİS** (Pierre Max), fransız bestecisi. — Çeşitli eserlerinin yanı sıra *Comment Causer* (Nasıl söyleşmeli) [1970] adlı 14 ekim 1974'te Liège'de sahnelenen bir opera buffa, yaylı çalgılar orkestrası için on *Prelüd* (3 mayıs 1970'te çalındı) ve vurmalı çalgılar için *Büyük oyun* adlı bir sonatin (14 mayıs 1970'te Strasbourg vurmalı çalgılar topluluğu tarafından çalındı) besteledi. Devletin sipariş verdiği yeni bir opera üstünde çalışmaktadır: *İsviçreliler.* (L)

***DUBREUİL** (Hyacinthe), fransız yazarı. — (öl. Paris 1971). [L]

***DUBUFFET** (Jean), fransız ressamı. — *Hourloupe* resimleriyle başlattığı akımı genişleterek 1966'dan bu yana üç boyutlu eserler (heykeller, oturulabilecek heykeller ve çevreler) hazırladı. Ve bunları 1968 aralığında «Anıtlaştırılmış resimler» ve «Binalar, mimarî proje ve maketler» adlarında iki sergide topladı. Polistirenle biçim verilen, sonra polyestere veya epoksi reçinesine aktarılan bu beyaz parçalarda biçimler siyah, siyah ve mavi, siyah, mavi ve kırmızı çizgilerle ve taramalarla çevrelenmiştir. Sanatçının tabiî boyuttaki eserleri şunlardır: «Zihin alanı»mızı alışageldiği yönden «saptırmak» amacındaki sökülebilir bir ev olan *le Cabinet logologique* (1967-1969); New York'taki Chase Manhattan Bank'ın önüne bir çeşit karşılık olan on iki metre yüksekliğindeki *Dört ağaç grubu* (1969-1972); 1970'te, sanatçının yeni atelyelerinin bulunduğu Périgny-sur-Yerres'de yaptığı *Villa Falbala; Kış bahçesi* (1968-1970); Hollanda'da Kröller-Müller Museum'a (Otterlo) yerleştirilen *Sırça bahçe* (1968-1973). Dubuffet'nin bütün eserlerini biraraya getiren ve *Coucou Bazar* adlı temsilini de içine alan büyük bir sergi 1973'te önce New York'taki Solomon R. Guggenheim Museum'da, sonra da Paris'te Grand Palais'nin Ulusal galerilerinde açıldı. (L)

***DUBUİSSON** (Jean), fransız mimarı. — Mies Van der Rohe'nin çalışmalarından doğan amerikan mimarîsiyle Le Corbusier'nin mimarîsini bağdaştıran Dubuisson, büyük binaların yapımında ustalaştı: Metz'deki büyük konutlar (1969), C.S.F.'nin Roc-

Foto. Bernand, Sipahioğlu (LAROUSSE)

quencourt parkındaki sosyal merkezi (1966), Belfort'taki Saint-Louis kilisesi (1966-1967), Bandol'daki «Bois Maurin» konutu (1971), Défense'daki «PB 12» kulesi. Ayrıca, okullar ve sosyal konutlar da yaptı: sözgelimi, Metz'deki Z.U.P. Borny okul binaları (1969), Villeneuve-la-Garenne çocuk yuvası (1972). Şehircilik uzmanı olarak Chambéry bölgesini (1971-1972), Metz şehrini (1971-1972), Aubagne-Toulon otoyolunu (1972), Manche denizi altından geçen tünellerdeki Fréjus ve Epine istasyonlarını (1973) düzenledi. (L)

DUCHAMP (Marcel), fransız ressamı. — (öl. Neuilly-sur-Seine 1968). Ölümünden sonra ortaya çıkan *Etant donnés: 1. la chute d'eau, 2. le gaz d'éclairage* adlı «bilinmeyen şaheseri»yle Duchamp'ın sanat anlayışı yeniden tartışma konusu oldu. Yapıt 1946'dan 1966'ya kadar uzanan dönemde ve büyük bir gizlilik içinde yapılmıştır ve bugün Philadelphia müzesinde bulunmaktadır. (L)

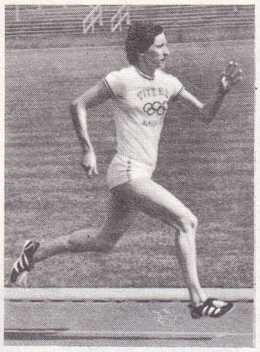

Nicole DUCLOS

***DUCLOS** (Jacques), fransız siyaset adamı. — (öl. Paris 1975). 1968'den sonra yayımlanan başlıca yapıtları: *Mémoires* (Anılar) [7 cilt, 1968-1973]; *Que sont donc les communistes?* (Peki, nedir komünistler?) [1971]; *Bakounine et Marx* (Bakunin ve Marx) [1974]; *Ce que je crois* (İnandıklarım) [1975]. (L)

DUCLOS (Nicole), fransız kadın atleti (Perigueux 1947). 1969'da yeni bir dünya rekoru kırarak (51 s) [yarışın ikincisi C. Besson da aynı rekoru paylaştı] 400 m Avrupa şampiyonu oldu. (L)

***DUDA** (Herbert Walter), avusturyalı türkolog. — (öl. Viyana 1975). [M]

***DUFRAİSSE** (Charles Robert), fransız kimyacısı. — (öl. Excideuil, Dordogne 1969). [L]

***DUKELSKİ** (Vladimir), **Vernon Duke** denir, rus asıllı amerikan bestecisi. — (öl. Santa Monica, Kaliforniya 1969). [L]

***DULLES** (Allen Welsh), amerikalı yönetici. — (öl. Washington 1969). [L]

***DU MAURİER** (Daphné), ingiliz kadın yazarı. — Son romanlarında ve hikâyelerinde, romantik düşlerden ya da kurgubilim alanından yararlanır: *The House on the Strand* (Kıyıdaki ev) [1969]; *Not after Midnight* (Geceyarısından sonra olmaz) [1971]; *Rule Britannia* (İngiltere düzeni) [1972]. (L)

Georges DUMÉZIL

DUMÉZİL (Georges), fransız dinler tarihçisi (Paris 1898). Uygulamalı Yükseköğrenim okulunda inceleme yöneticisi (1935) oldu; Collège de France'ta ders verdi (1949), karşılaştırmalı mitolojide uzmanlaştı ve eski destan ya da din metinlerinden, özellikle roma kaynaklarıyla ilgili metinlerden Hint-Avrupalıların ilk dinsel inançlarını çıkarmak için çalışmalara başladı. İncelediği halkların efsanelerinde, üç enerjinin (egemenlik, güç ve doğurganlık) bileşiminden doğan bir dünya sistemi keşfetti: kast düzeni de, Tanrı da bu sistemden geliyordu. Dumézil yapısalcılığın öncülerinden sayılır. Başlıca eserleri: *Horace et les Curiaces* (Horatius ve Curiatus'lar) [1942]; *Loki* (1948); *Mitra-Varuna* (1948); *les Dieux des Germains* (Germenlerin tanrıları) [1959]; *la Religion romaine archaïque* (Eski Roma dini) [1966]; *Mythe et épopée* (Efsane ve destan) [3 cilt, 1968, 1971, 1973]. (L)

***DUMİTRİU** (Petru), romanyalı yazar. — *«Gri gözlü adam»* (1968) adlı hikâyesinin devamını yazdı: *«Milo'ya dönüş»* (1969). [L]

***DUMLU,** Erzurum ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 866 nüf., bucak merkezi 4 042 nüf. (1970). [M]

***DUMLUPINAR,** Kütahya ilinde, Altıntaş ilçesine bağlı bucak. — 10 562 nüf., bucak merkezi 4 017 nüf., 13 köy (1970). [M]

DUMP [dœmp] i. (ing. k.). Bilişim. Bk. DÖKÜM, *Ek.*

DUNHAM (Dows), amerikalı arkeolog (Irvington, New York 1890). Harvard üniversitesini bitirdi (1909-1913), Harvard Üniversitesi Güzel Sanatlar müzesinin Mısır ve Sudan'daki kazılarını (1914-1927) yöneten profesör George A. Reisner'in asistanı oldu. Boston Güzel Sanatlar Müzesi Eski Mısır Eserleri bölümü yöneticisidir; uzun bir kazı raporları dizisi yayımladı: *Royal Cemeteries of Kush* (Kuşî kral mezarları) [15 cilt, 1950-1963]. (L)

DUNKERQUE, Fransa'da Nord idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — Şehir 1970'te komşu Malo-les-Bains, Rosendael ve Petite-Synthe komünlerini ilhak etti ve o tarihte nüfusu 75 000'i buldu.

1968-1973 arasında limanın durumu yeniden değiştirildi.

Usinor* (*Ek*) gelişmeğe devam etmektedir; dördüncü bir yüksek fırın (dünyanın en büyüklerinden biri) tesisin kapasitesini 8 Mt çeliğe çıkarmıştır. 6 Mt işleme kapasitesinde ikinci bir petrol rafinerisiyle bir çimento fabrikası (Lafarge) inşa edilmektedir. Gravelines yakınında büyük bir elektrik santralı kurulması tasarlanmıştır. Limanın trafiği 1972'de 27,3 Mt'u buldu. (Özellikle girişlerde, demir filizi, akaryakıt ve kömür.) Liman mahallî sanayilere ikmal yapmanın dışında bir Avrupa hinterlandını hedef almıştır. 33 500 tonluk kanal Valenciennes'e varmaktadır. Dunkerque-Lille-Wallon bölgesi, Köln otoyolu tamamlanmıştır.

— G. santl. Güzel sanatlara, doğal bilimlere, mahallî tarihe ayrılmış koleksiyonlar, 1973'te François Debever ve Jean-Jacques Roubeaud'nun çalışmalarıyla açılan yeni bir müzede toplandı. (L)

***Dunlop.** — İngiltere'nin en büyük lastik yapımcısı. 1969'da İtalya'nın en büyük yapımcısı Pirelli S.p.A. ile ortak olmak için harekete geçti. Uzun görüşmelerden sonra, 1970'te, ingiliz şirketi Shell Transport and Trading ile Hollanda şirketi Royal Dutch'u birbirine bağlayan türde bir ortaklık kuruldu. Her ortak tüzel kişiliğini koruyor ve ortak şubelerin kuruluşuna, bazen hâkim hisseyle, bazen talî hisseyle katılıyordu. Ne var ki, iktisadî güçlükler, büyük bir ustalıkla kurulan bu hukukî düzeni temelinden sarsmıştır. (L)

***DUNOYER DE SEGONZAC** (André), fransız ressamı ve gravürcüsü. — (öl. Clichy 1974). [L]

DUPONT (Clifford), rodezyalı devlet adamı (Londra 1905). 1948'de Rodezya'ya çiftçi olarak yerleşti: Salisbury'nin ilk hükûmetinde adalet bakanı, bağımsızlığın ilânından sonra da dışişleri bakanı ve «Rodezya hükûmeti yönetici görevlisi» oldu (1965). Cumhuriyetin ilân edildiği 2 mart 1970 tarihinde geçici cumhurbaşkanı ilân edildi, görevi 14 nisanda onaylandı. (L)

***Du Pont de Nemours,** amerikan kimyasal ilâç şirketi. — 1972'de, Du Pont de Nemours'un kimyasal madde ve ilâç üretiminin yanı sıra başka bir kesimde de gelişme sağlaması gerektiği düşünülerek Berg Electronics Inc. şirketinin elde edilmesi kararlaştırıldı. Elektronik kesimine bu elatış sağlık kesimindeki gelişmelerle ilgilidir, çünkü tıbbî radyoloji aygıtları bu kesimce üretilmektedir. (L)

***DUPONT-SOMMER** (André), fransız doğubilimcisi. — 1971'de emekliye ayrıldı. (L)

***DUPRÉ** (Marcel), fransız orgcusu ve bestecisi. — (öl. Meudon 1971). [L]

***DURAĞAN,** Sinop iline bağlı ilçe. — 30 637 nüf., ilçe merkezi 3 265 nüf. (1975); 47 köy (1970). [M]

DURAK, Balıkesir ilinde, Kepsut ilçesine bağlı bucak. — 8 657 nüf., bucak merkezi 301 nüf., 19 köy (1970). [M]

DURAN (Lütfi), türk hukukçusu (Hatay 1921). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1944), aynı yıl İdare Hukuku kürsüsüne asistan oldu; Fransa'da Toulouse Hukuk fakültesinde doktora yaptı (1949); doçent (1951) ve profesör oldu (1961); 27 Mayıs'tan sonra Millî Birlik komitesi tarafından kurulan Anayasa komisyonunda görev aldı (1960). Başlıca eserleri: *Türk idare mevzuatı* (1954); *İdare hukuku meseleleri* (1958); *Temel hak ve ödevlerin kanunla düzenlenmesi* (1966); *Türkiye idaresinin sorumluluğu* (1974); *Türk kamu personelinin malî sorumluluğu* (1974). [M]

***DURANCE** (la), Fransa'da Güney Alpler ve Provence idare bölgesinde ırmak. — 1966'dan sonra Manosque, Sainte-Tulle II, Beaumont ve Mallemort santralları hizmete girdi. (L)

***DURAS** (Marguerite), fransız kadın yazarı. — Son romanlarında insan kaderinin asla sonuçlanmayan bir parabolünü çizerken (*Détruire, dit-elle* [Yıkmak, dedi], 1969; *l'Amour* [Aşk], 1972), şiirsel anlatısı *Abahn, Sabana, David*'den (1970) bir filim yaptı: *Jaune le Soleil* (Sarıdır güneş) [1972]; yine sinema için *Nathalie Granger*'yi (1973) ve *Femme du Gange*'ı (Ganj'lı kadın) [1973] yazdı. (L)

DURBAŞ (Refik), türk şairi (Erzurum 1944). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Türkoloji bölümünde okudu. Eserleri: *Kuş tufanı* (1971); *Hücremde ayışığı* (1974). [M]

***DURDURMA** i. — Havc. *İtmeyi durdurma.* Bk. İTME, *Ek.*

— Nükl. *Âcil durdurma,* tehlikeli bir durumu önlemek veya tehlikeyi azaltmak için kumanda çubuklarını düşürerek bir nükleer reaktörü anî olarak durdurma. || *Nükleer bir reaktörü durdurma,* zincirleme tepkimenin sürmesini önlemek için bir reaktörü kritik durumun altına indirme eylemi. (L)

***DUREY** (Louis), fransız bestecisi. — Yeni eserleri arasında şunlar sayılabilir: yaylı çalgılar orkestrası için *Dilection* (1969 ocağında La Ciotat'ta ilk defa çalındı); piyano için *16 Otoportre* (1967-1969, ilk defa 1970-1971'de radyoda çalındı); N. Kazancakis'in *İsa yeniden çarmıha geriliyor* adlı yapıtının bir bölümünden esinlenerek flüt ve harp için *Nikolios ve Flüt* (1968) [1970'te ilk defa orkestra için bir düzenlemesi çalındı]; Tran Dong Ku'nun şiir-anlatısından esinlenerek *Küçük oğlan Koa'nın sözü* (1968; ilk defa 1969'da çalındı). [L]

***DURSUNBEY,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 49 166 nüf., ilçe merkezi 8 557 nüf. (1975); 99 köy (1970). [M]

DURSUNOĞLU (Cevat), türk eğitimcisi ve siyaset adamı (Erzurum 1892 - Ankara 1970). Berlin ve Jena üniversitelerinde felsefe ve pedagoji öğrenimi gördü; Kurtuluş savaşı öncesinde Türkiye'ye döndü ve öğretmenlik yaptığı Erzurum'da Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye cemiyetinin kurucuları arasına katıldı; Erzurum kongresinde Mustafa Kemal'in herhangi bir yerden delege olmayışı tartışma konusu yapıldığında delegelik hakkını ona devretti ve kendisi de Hasankale delegesi olarak başkanlık divanı kâtipliğine seçildi (1919). Savaştan sonra lise müdürlüğü, millî eğitim müdürlüğü, eğitim müfettişliği, orta ve yükseköğretim müdürlüğü, güzel sanatlar genel müdürlüğü ve avrupa öğrenci müfettişliği gibi görevlerde bulunan Dursunoğlu, 1939'da C.H.P. Erzurum milletvekili olarak Meclis'e girdi; bu arada parti meclisi üyesi oldu; 1950'de yeniden milletvekili seçildi. Partideki görevi sürmekle birlikte 1954'ten sonra parlamento dışında kalan Dursunoğlu, 1960'ta Kurucu meclise girdi; daha sonraki iki seçimde (1961 ve 1965) parlamentoda kaldı, bir yandan da devrimler ve eğitim sorunları üzerinde yazılar yazdı. *Millî Mücadele'de Erzurum* (1946) adlı eseri vardır. (M)

***DURULTMA** i. — Elektr. *Elektrikle durultma,* elektrik akımıyla durultmayı, yani bir sıvıdaki koloidal taneciklerin ya da asıltı halindeki çok ince taneciklerin aşağıya doğru yer değiştirmesini hızlandırmaya olanak veren işlem. (Bu yer değiştirme, elektroforetik göçün sonucudur; elektrikle yüklü parçacıklar, uygun şekilde yerleştirilmiş elektrotların doğurduğu elektrik alanının etkisiyle göç eder.)

— Petr. *Durultma kabı* ya da *havuzu,* bir petrol rafinerisindeki artık suların denize boşaltılmadan önce yağını gidermeğe yarayan tesis. (*Eşanl.* A.P.İ. AYIRICISI, DURULTUCU, YAĞ GİDERİCİ.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Durultma kabı* ya da *havuzu,* rafineri artıklarında bulunan düşük orandaki hidrokarbonları tutmağa yarayan temel yöntemdir. Sudan daha hafif olan yağ damlacıklarının yüzeye çıkabilmesi ve suyun üzerinden ince bir petrol katmanı halinde kolayca alınabilmesi için gerekli süre hesaplandığından artıklar durultma kabında bu süre kadar bekletilir. (L)

***DURUM** i. — Astron. Bir karşılaştırma düzenine, genellikle güneş düzeninin kütleler merkezine ve sabit yıldızlarca belirlenmiş doğrultulara bağlı mutlak bir düzene göre yapay bir uydunun konumu.

— Bilişim. *Makine durumu,* bir bilgisayarda farklı organların bir andaki durumunu gösteren ve denetim biriminin, yaptırabileceği ya da yaptırması gerekli şeyleri bilmesine olanak veren bilgi bütünü. || *Prog-*

Foto. Presse Sports, Sassier-Ed. Gallimard (LAROUSSE)

ram durumu, bir programın uygulanması sırasında bir bilgisayarın durumunu gösteren bilgilerin tümü: *Program durumu, bir kesilme sırasında, belleğin bir ya da iki kelimesinde otomatik olarak korunmalıdır.*

— Fiz. *Durum denklemi.* Bk. ANSİKL.

— Sibern. *Durum değişkeni,* bir fizik düzeninde, kütle ya da volanlar, yaylar, otoendüktanslar, kondansatörler, sıvı ya da gaz hazneleri, asıl şıgalar v.b. bu düzenin elemanlarının durumunu niteleyen değişkenlerin her biri. (Belli bir andaki durum değişkenlerinin bilinmesi düzenin o andaki durumunu bütünüyle belirler ve belli uyarıların etkisinde gelecek evrimini tahmin etme olanağı verir.) || *Durum uzayı,* durum değişkenlerinin uzayı. || *Durum vektörü,* bileşenleri durum değişkenleri olan vektör.

— ANSİKL. Fiz. *Durum denklemi.* Denge halinde homogen bir akışkanın belli kütlesine bağlı fiziksel özellik ve büyüklüklerin, bu dengenin koşullarına göre değiştiğini deney göstermektedir; ayrıca bu özellik ve büyüklükler, belli bütün değerleri alır, yeter ki bu değerler arasında bağımsız olarak değişmeye elverişli yalnız ve yalnız ikisi tespit edilsin: bu durumda, homogen bir akışkanın belli kütlesinin durumu iki bağımsız değişkene bağlıdır denir. Belli bir akışkanın belli kütlesinde bu kütlenin hacmi v, basıncı p ve sıcaklığı T'yi göz önünde bulundurursak, bu üç değişken arasında zorunlu olarak bir f(p, v, T) = 0 bağıntısı vardır: bu, tanım olarak akışkanın *durum denklemi*'dir. Dikkat edilecek nokta verilen bir p ve T p ve T için v'nin akışkan kütlesiyle orantılı olduğudur; şu halde durum denklemini birim kütle ya da molgram kütlesi için yazmak yeterlidir. Durum denklemini bilmek önemlidir; çünkü p, v, T büyüklüklerinden ikisi bilinirse üçüncüsünün değerini bulmaya olanak verir; ayrıca akışkanın belirtici katsayılarının hesaplanmasını sağlar.

● *Bir durum denkleminin araştırılması.* Bir gaz hem Mariotte, hem de Gay-Lussac kanunlarına uyarsa, gazın durum denklemi hiç şüphesiz $pv = p_0v_0\ (1 + \alpha t)$'dir veya T (mutlak sıcaklık) $= \frac{1}{\alpha} + t$ alınarak, $pv = p_0\ v_0\ \alpha$ T elde edilir; burada α gazın genleşme katsayısı, v_0 0°C'ta ve p_0 basıncı altındaki hacimdir. Gerçekte bu kanunlar, yukarıdaki durum denklemi gibi yaklaşık kanunlardır; bu denklem yalnız tükel gazlara uyar; bu gazlar için $pv = n$RT yazılır; n molgram sayısı, R = 8,314 J.K^{-1}, mol^{-1}'dir. Moleküllere ve molekül çekimlerine özgü bir hacmin varlığı gerçek gazların molgramı için, $(p + \pi)\ (v - b) =$ RT biçiminde bir durum denkleminin tercih edilmesine yol açmıştır; bu denklemde π iç basınç, b ise eşhacimdir; bunların arasında *Van der Waals denklemi*

$$\left(p + \frac{a}{v^2}\right)(v - b) = \mathrm{RT}\,,$$

basitliği ve örneğin akışkanın *kritik noktası*'nın varlığını öngörmesi bakımından ilginçtir; ancak bu noktayı yaklaşık olarak alır.

Zaten Van der Waals denklemi (ya da bunun gibi akışkanın belirleyici üç değişmezini içeren herhangi başka bir denklem) doğru olsaydı, bu değişmezler akışkanın p_c, v_c, T_c kritik koordinatları yardımıyla ifade edilebilir, her akışkan için aynı olan ve «*indirgenmiş*» denilen bir *durum denklemi*

$$\mathrm{f}\left(\frac{p}{p_c}, \frac{v}{v_c}, \frac{\mathrm{T}}{\mathrm{T}_c}\right) = 0$$

elde edilebilirdi: iki akışkan için örneğin *indirgenmiş koordinatlar*'dan ikisi p/p_c, v/v_c sıra ile aynı değerleri alsaydı, üçüncü koordinat T/T_c için de aynı olacaktı. Bu ancak kabaca doğrulanabilen *karşılıklı durumlar kanunu*'dur.

O halde büyük kesinlik isteniyorsa, daha karmaşık durum denklemleri araştırmak gerekir. Bunların sayısı çoktur; Beattie-Bridgeman denklemi:

$$\mathrm{A} = \mathrm{A}_0\left(1 - \frac{a}{v}\right),\ \mathrm{B} = \mathrm{B}_0\left(1 - \frac{b}{v}\right),\ \varepsilon = \frac{c}{v\mathrm{T}^3}$$

olmak üzere $pv^2 = \mathrm{RT}\ (1 - \varepsilon)\ (v + B) - \mathrm{A}$ ifadesiyle altı değişmez içerir; fakat bu denklemle geniş bir basınç ve sıcaklık alanında kesinliğe varılabilir. (L)

Durumculuk (ULUSLARARASI —), 1957'de Letrist Enternasyonal (1952'de İsidore Isou'nun temsil ettiği letrizm akımının bölünmesinden doğdu) ile imgeci bir Bauhaus'u savunan uluslararası akımın (başlıca önderleri, Asger Jorn ve Giuseppe Pinot-Gallezio'dur) ve Londra'daki psikocoğrafya komitesinin kaynaşmasından doğan devrimci kuruluş. Çeşitli ülkeleri ve özellikle de Avrupa'yı kapsayan birçok kolu vardır. Fourier ve Marx kadar, Sade ve Lautréamont'u da benimseyen durumcular ilkin Dada'cılığı, gerçeküstücülüğü, letrizmi ve değişik öncü akımlarını eleştirmişler ve bunun yanı sıra «sanatı aşma» üzerinde odaklaşan bir çalışma geliştirmişlerdir. Topluluğun temel düşüncesi, «durumlar yaratmak, daha doğrusu yaşamın anlık çevrelerine somut bir biçim vermek ve bu durumları üstün birer tutku niteliğine dönüştürmektir». Bu akımda, birleştirici şehircilik projeleri, psikocoğrafya araştırması, «sürüklenme» ve «yol değiştirtme», günlük yaşama müdahale eden araçlar sayılır. «Ayrılık» (insanın çalışma sonucunda elde ettiği ününden, yaşamından, arzularından v.b. ayrılması) ve bunun gerekli sonucu olan «gösteri» (görüntülerle yakalanmış toplumsal ilişki) kavramını geliştiren durumcular bir iktisat eleştirisine girişirler, sınıf toplumunu ve mal egemenliği kurarak «sefalet»i körükleyen sermayeyi eleştirirler. Her türlü düşünce akımını, bu akımları benimseyen iktidarı ve bundan doğacak her türlü kuruluşu (bürokrasi, parti ve sendikalar) yadsır, çatışmaları çözümleyip anlamağa çalışırlar ve «sınıf toplumuna karşı girişilen işçi saldırısı»nı desteklemekten ayrı olarak düşünülemeyecek bir devrimci kuram oluşturmayı denerler. Bu kuramsal çalışma 1968'de belli bir düzeye ulaştı. O dönemde «radikal öznellik» ve şiddet içinde oluşan şiirler, sözgelimi duvar yazılarında, durumcuların kendi dergi (*İnternationale Situationniste* [Durumcu Enternasyonal], 1958'den 1969'a kadar yayımlanan on iki sayısı 1970'te Van Gennep tarafından basıldı) ve yazılarında («*Gösteri toplumu*» [Guy Debord'un, 1967]; «*Genç kuşaklar için görgü kitabı*» [Raoul Vaneigem, 1967]; «*Öğrenci çevrelerinde sefalet*» [1967] adlı broşür) geliştirdikleri savları onaylar nitelikteydi. Bu durumcular, Fransa'da, mayıs 1968'de patlak veren olayları, gerek yaptıkları çözümlemelerde («*İşgal hareketlerinde güdümlüler ve durumcular*» [René Viénet, 1968]), gerek kendi eylemlerinde (mayıs-haziran işgallerinin sürdürülmesi için bir danışma kurulunun oluşturulması) şöyle yorumladılar: bu olaylar, komünist toplumun, «işçi kurulları»nın uluslararası iktidarından geçtiğini doğrular. Böylece, yeni bakış açıları yeni zorunluklar yarattı: Durumcu Enternasyonalist pasif hayranlarıyla tüm ilişkilerini koparmak için dergi yayımına ara verdi ve bölünmelere, istifalara ve safdışı edilmelere yol açan eleştirel bir çalışma dönemine girdi. (L)

DURUMSAL sıf. Durumla ilgili.

— Leng. *Durumsal sözcükler,* yalnızca duruma göre bir anlam kazanan sözcükler sınıfı: «*Ben*», «*burada*», «*şimdi*» *birer durumsal sözcüktür ve bunlar ancak içinde bulundukları tümceye göre yorumlanabilir.* (L)

***DUSSANE** (Béatrix DUSSAN, **Mme** — denir), fransız kadın tiyatro oyuncusu ve edebiyatçısı. — (öl. Paris 1969). [L]

***DUTİLLEUX** (Henri), fransız bestecisi. — Yeni eserleri: iki piyano için iki *Figures de résonances* (aralık 1964'te çalındı); *Tout un monde lointain* adlı viyolonsel ve orkestra için konçerto (1969'da tamamlandı, 1970'te Aix-en-Provence festivalinde M. Rostropoviç'in şefliğinde çalındı). 1972'de, daha önce yazdıklarına iki piyano için üç *Figures de Résonances* ekledi. Kusevitskiy vakfının ısmarladığı yaylı çalgılar dörtlüsü için bir eser üstünde çalışmaktadır. 1974'te Paris belediyesi büyük müzik ödülünü aldı. (L)

***DUTLUCA,** Erzincan ilinde, Kemaliye ilçesine bağlı bucak. — 3 288 nüf., bucak merkezi 360 nüf., 15 köy (1970). [M]

DUTOİT (Charles), isviçreli orkestra yönetmeni (Lozan 1936). Lozan ve Cenevre konservatuvarlarında, Siena Müzik akademisinde, Venedik'teki B. Marcello konservatuvarında, Tanglewood Berkshire Music Center'da okudu. 1962'ye kadar altocu olarak çalıştı ve 1964'te, P. Klecki'nin yerine Bern senfoni orkestrası yöneticiliğine getirildi. 1967'de Zürich'te Tonhalle orkestrasını yönetmeğe başladı. Yurt dışında özellikle Stravinskiy'in eserlerini doldurduğu plaklarla tanınır. Piyanocu Martha Argerich ile evlidir. (L)

DU VAL (Patrick), ingiliz matematikçisi (Manchester 1905). Londra Üniversitesi Sırf (arı) ve Uygulamalı Matematik ve Jeoloji bölümünü bitirdi (1925); Cambridge Trinity kolejinde H. F. Baker'ın, Pinceton Yükseköğrenim enstitüsünde O. Veblen, H. Weyl ve S. Lefschetz'in yanında çalıştı; Manchester üniversitesine doçent oldu (1936); İstanbul Üniversitesi Fen fakültesinde geometri profesörlüğü (1941-1949), Georgia (1952-1954) ve Bristol üniversitelerinde öğretim üyesi olarak bulundu; emekliye ayrıldıktan sonra (1970) yeniden İstanbul üniversitesindeki görevine döndü. Du Val Türkiye'de cebirsel geometri, kristal geometri, tansor hesabı derslerini ilk defa okutan hocadır. Analitik geometri üstüne ders notlarını kitap olarak yayımladı (1948). [M]

***DUVALİER** (François), haitili siyaset adamı. — (öl. Port-au-Prince 1971). Halefini kendi seçebilmek ve oğlunu devletin başına geçirmek amacıyla cumhurbaşkanı seçilme yaşını on sekize indiren anayasa değişikliğini yaptı. (L)

Jean-Claude DUVALIER

DUVALİER (Jean-Claude), haitili devlet adamı (Port-au-Prince 1951). François Duvalier'nin oğludur. Bir amerikan kolejini bitirdi, 22 nisan 1971'de babasının yerine cumhurbaşkanı oldu. Üvey annesinin öğütleriyle siyaset değişikliğine girişti: rejimin güçlü adamı, içişleri ve millî savunma bakanı Luckner Cambronne'un Miami'ye sürgün edilmesi, amerikalı bir işadamının yönettiği «Kan bankası»nın faaliyetine son verilmesi. (L)

DUVE (Christian DE), belçikalı hekim ve biyoloji uzmanı (Thames Ditton, Esher 1917). 1947'de Louvain üniversitesinde profesör oldu; 1962'de New York Rockefeller enstitüsüne geçti; 1974'te, hücrenin yapısal ve işlevsel düzeni üstüne yaptığı çalışmalardan dolayı Albert Claude ve George Emil Palade ile birlikte tıp ve fizyoloji dalında Nobel ödülü aldı. De Duve özellikle lizozom*ların etki tarzını incelemiştir. (L)

DUVİLLİER (René), fransız ressamı (Oyonnax 1919). Paris Güzel Sanatlar okulunu bitirdikten sonra, savaş dönemindeki tutsaklığı sırasında, temaları *Kutsal Kitap*'tan alınma bir dizi non-figüratif desen yaptı (*la Genèse* [Çıkış], 1943). Özgürlüğe kavuşunca hayal evrenini yansıtan figüratif resimlere yöneldi, sonra lirizm ile geometriyi soyut resimde bağdaştırmayı denedi. 1954'te Bretagne kıyılarının etkisiyle konulu resimler yapmağa başladı. «Deniz» (1954-1957) temasını, kozmik uzay, «Bakış» çevrimi (1967) ve «Gezegenlerin yaklaşması» (1970) izledi. «Çekirdek» teması (1971) ile «iç duyumlar»a yönelen sanatçı 1972'de «Etrastres»ı tasarladı. Bu epik şiirin ardından uzun süre hemen hemen tekrenkli resimler yaptı; daha çok siyah, eflatun, mavi ve sarı kullanıyordu. Duvillier'nin eserlerinde iç duyumlar ile dış dünya arasında sürekli bir gidip gelme sezilir. (L)

DUYAR (Gürdal), türk heykelcisi (İstanbul 1935). Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünü bitirdi (1959). 1962-1963 yıllarında birçok Atatürk heykeli yaptı: *Uşak Atatürk anıtı* (1965); *Uşak meçhul asker anıtı*

R. DUVİLLİER: «Traverse sous le signe du Cancer» (1961) [Beno d'Incelli galerisi]

Foto. J. P. Leloir, Lauros (LAROUSSE)

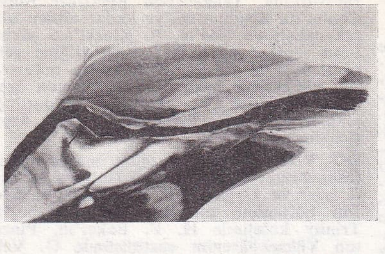

duygusal soyutlama

yanda, Paul Jenkins'in «Phenomena ore vein striation»u (1972) (Karl Flinker galerisi)

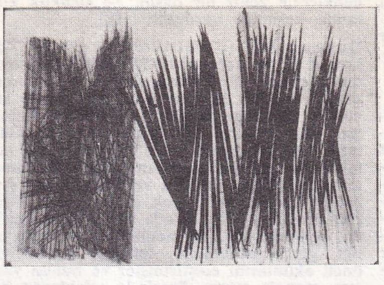

sağda, Hartung'dan «P. 1961-76»

(1965); *Burhaniye Atatürk anıtı* (1967); *Alaşehir Atatürk anıtı* (1967); *Atatürk ve madencilik anıtı* (Ankara M.T.A. bahçesinde, 1971); *İskenderun Atatürk anıtı* (1972). Cumhuriyetin 50. yıldönümü sırasında bir ara Karaköy meydanına konan «Güzel İstanbul» adlı heykel de Duyar'ın eseriydi. (M)

DUYDUK (Ali Naci), türk siyaset adamı ve gazetecisi (Giresun 1894). Mercan idadîsini bitirdi ve İstanbul Tıp fakültesine girdi; İstanbul rumlarının ihanetine karşı kurulan Türk Birleşme derneğinin genel sekreteri oldu. Birinci Dünya savaşında Çanakkale'ye gitti; İstanbul'a dönüşünde Tıp fakültesini bitirdi (1918); Şam'daki Yıldırım Orduları Grubu komutanlığında görev aldı. Savaşın bitiminde Giresun'da doktorluk yaparken *Karadeniz* gazetesini çıkardı (1919); Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye cemiyetinin Giresun şubesi delegesi olarak Erzurum kongresine katıldı, kongrede Mustafa Kemal'in asker olarak kongreye katılmasına ve kongre başkanlığına getirilmek istenişine karşı çıkanlara katıldı; Giresun'a dönüşünde Mustafa Kemal yanlısı Osman Ağa'nın sert tepkisiyle karşılaştı; bunun korkusuyla Viyana'ya gitti; orada uzman hekim oldu, dönüşte Hatay'a yerleşti (1926). Önce Halk partisine, sonra yeni kurulan Demokrat partiye girdi (1950); bu partiden üç dönem Giresun milletvekilliği yaptı; 27 Mayıs 1960'tan sonra Yassıada'da yargılandı ve beraat etti. (M)

***DUYGUSAL** sıf. — Çağdaş santl. *Duygusal soyutlama*, 1945'ten sonra, o güne kadar egemen olan geometrik soyutlamaya karşı bir tepki olarak gelişen soyut sanat eğilimi.

— ANSİKL. Belli başlı kaynaklarını Monet'nin *Su perileri*'nden, Kandinsky'nin *Doğaçlar*'ından alan *duygusal soyutlama* yaratıcı eylem ilkesini, doğaçtan gelen duygulu bir atılım diye tanımlar. Bu noktadan yola çıkarak birbirinden son derece farklı eserler geliştirilmiştir.

Soyutlama, gerçeküstücülük ve anlatımcılık karmaşasından doğan çok sayıda akım savaş sonrasında sanat sahnesini doldurmuştu: A.B.D.'de action* painting, soyut anlatımcılık* (*Ek*); Kanada'da Paul Emile Borduas*ın (*Ek*) otomatizmi; action painting Avrupa'da hareket resminde bir benzerini bulurken, eleştirmen Michel Tapié'nin çevresinde enformelciler, lekeciler ve gereççilik*i (*Ek*) benimseyenler toplandı. Öte yandan, bir Helen Frankenthaler*in (*Ek*) ya da bir Sam Francis*in (*Ek*) soyut manzara*cılığı (*Ek*) ya da soyut izlenimciliği gibi, soyutlamanın duygusal yöneliminde kendini gösteren daha içten, daha gizli, daha yalın bir resim anlayışı ortaya çıktı. Adı geçen izlenimciler 1960'larda soyut anlatımcılara karşı çıkacaklardır; araştırmalar, duygusal soyutlamanın temeli olan öznelliğin yadsınmasına doğru bir evrim göstererek, yeni soyutlama* (*Ek*) ile sonuçlanacaktır. (L)

DUYURAN (Rüstem), türk müzecisi ve arkeolog (Manastır 1913). Berlin ve Münih üniversitelerinde arkeoloji ve sanat tarihi öğrenimi gördü; Ayasofya müzesinde müzeciliğe başladı. İstanbul Arkeoloji müzesinde müdür yardımcılığı ve müdürlük yaptı (1946-1961); İstanbul Adliye sarayı inşaat alanında, Çanakkale, Silivri, İzmit ve Yalova'da yapılan kazıları yönetti; eski eserler ve müzeler genel müdürlüğünden (1961-1963) emekliye ayrıldı. Başlıca eserleri: *Priene klavuzu* (1948); *Efesos klavuzu* (1950); *Efes* (1951); *Batı Anadolu'da eski şehirler* (1948-1952); *Batı Anadolu arkeoloji haritası* (1952); *Tarihte Batı Anadolu* (1954). [M]

***DÜĞÜM** i. — Havc. Düğümler hattının bir yörüngeyle ara kesiti. (Düğümlerden birine *yükselen düğüm*, öbürüne *alçalan düğüm* denir. Yer'in yapay bir uydusu için yükselen düğüm, uydunun güney ekvator düzlemini güneyden kuzeye doğru geçtiği noktadır.) [İng. *node*.] || *Düğümler hattı*, bir yörünge düzleminin karşılaştırma düzlemiyle arakesiti. (Bir yapay uydu için, seçilmiş karşılaştırma düzlemi genellikle gezegenin ekvator düzlemidir.) [İng. *line of nodes*.]

— Mat. *Bir grafın düğümü*, bir grafın, gelen yay sayısı ikiden çok olan tepesi. (L)

***DÜMBÜLLÜ** (İsmail), türk tulûat oyuncusu. — (öl. İstanbul 1973). 1968 yılında, tulûat geleneklerine uyarak ve 50 yıllık külâhını Münir Özkul'a devrederek sahneye veda etti. Ancak jübilesinden sonra yeniden temsillerine devam etti. Dümbüllü'nün na'şı İstanbul Boğaziçi köprüsünden geçirilen ilk cenaze oldu. (M)

***DÜMEN** i. — Denizc. *Doğrultucu dümen*, yelpazesinin özel biçimi sayesinde gemi pervanesinin ittiği su moleküllerinin helisel hareketini düzeltebilen dümen. || *Karinalı dümen*, yelpazesi iki kat saçtan yapılan ve ilerlemeye karşı direncini azaltmak üzere özel bir biçim verilen dümen. || *Pervaneli dümen*, yelpazesine eklenmiş bir borunun içinde, gemi çok düşük hızlarda yol alırken hattâ hiç hareket etmezken, geminin burnunu çevirmeğe yarayan küçük bir pervanenin döndüğü dümen. (L)

Dünya bankası. Bk. MİLLETLERARASI İMAR VE KALKINMA BANKASI, *Ek*.

Dünya Meteoroloji teşkilâtı (WMO) [*World Meteorological Organization*], Birleşmiş milletlere bağlı uluslararası kuruluş. Kuruluşun amacı, meteoroloji olaylarını ve bu alandaki gelişmeleri izlemede ülkelere yardımcı olmak ve işbirliği sağlamaktır.

WMO 1878'de Dünya Meteoroloji teşkilâtı adıyla kuruldu; uzun yıllar sınırlı, hattâ sembolik bir çalışma sürdürdü; 1951'de World Meteorological Organization (Dünya Meteoroloji teşkilâtı) adıyla Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal konseyine bağlandı. Merkezi başlangıçtan beri Cenevre'de olan teşkilât 1952'de haftalık bir bülten ve vakit vakit de meteoroloji alanındaki yeni çalışmalarla ilgili kitaplar yayımlamağa başladı.

Türkiye, Birleşmiş milletlere bağlanışından bu yana WMO'nun üyesidir. (M)

***DÜPLEKS** i. ve sıf. — Mim. Bir iç merdivenle birleştirilmiş iki kata yayılan daire. (L)

***DÜRBÜN** i. — ANSİKL. Ask. havc. Savaş uçaklarında uzayda hedefi arayabilen ve anteninin eksenini onun üzerinde sabit tutabilen burun radarının genelleşmesi, atıcıların evrimine rağmen, *hava atış nişan dürbünleri anlayışını* tamamen değiştirdi. Füze kullanma zorunluğu atış sorununu daha da karmaşıklaştırdı; nişan dürbünü daima pilotun gözü hizasına yerleştirildiğinden, artık bir komut ileticisinden başka bir şey değildir. Bu *nişan başlığı* pilota sayısız bilgi verir; bu bilgilerin başlıcası, hedefin üstüne düşürmeğe çalışacağı bir noktadır. Pilota atışın başlangıç anı ve hareket edeceği an bildirilir. Öbür yararlı işaretler (hız, uçağın konumu, uzaklık v.b.) nişan başlığında görülür ve pilotun dikkati dağılmaz. Verilecek bilgilerin çokluğu özmekanizmalı nişan dürbünlerinin tamamen elektronik sistemler yararına terk edilmesine yol açmıştır.

Pilota verilen emirler ve bilgiler; radarlardan ya da aerodinamik merkezlerden, rota ve düşey merkezinden alınan verilerle beslenen hesap makinelerince hazırlanır. Bütün düzeltmeler otomatik ve sürekli olarak yapıldığından pilot yalnız uçağın yönetimi ve genel denetimini yapar. Nişan başlığı haline gelen nişan dürbünü, *uçuş ve silâh sistemi* (S.N.A.) denilen çok karmaşık bir bütünün bilgi sunucu bir organından başka bir şey değildir. Bombardıman için de, *uçuş ve bombardıman sistemi* (S.N.B.) kullanılır. (L)

***DÜRRENMATT** (Friedrich), almanca yazan isviçreli yazar. — Bir süredir, gerek kendi yapıtlarından (*Die Wiedertäufer* [Anabatist], 1967; bu yapıt 1947'de yazdığı *Es Steht Geschrieben*'den [Alınyazısı] uyarlanmıştır), gerek yeni bir görüş açısından baktığı ünlü yapıtlardan uyarlamalar yazmaktadır: Shakespeare'den *König Johann* (Kral John) [1968], Strindberg'in *Ölüm dansı*'ndan *Play Strindberg* (Strindberg oyunu) [1969]. Bununla birlikte, *Porträt eines Planeten*'de (Bir gezegenden portreler) [1971] çağdaş dünyanın toplumsal ve iktisadî sorunlarını yansıttı. 1966-1972 arasında tiyatro üstüne kuramsal düşüncelerini yayımladı: *Theater-Schriften und Reden* (Tiyatro yazıları). [L]

DÜŞLEM i. Psikanaliz. Bk. ANSİKL. || *Grup düşlemi*, bireyi kendi hayalhanesinde bir gruba ya da toplumsal bir bütüne bağlayan düşlem; birey bununla sonlu olmak duygusundan kurtulur; ikinci bir anlamda toplumsal grupları tarihî bağlantılar içine yerleştiren, birbirine bağlayan ve çıkaran düşlem. (Bk. ANSİKL.) || *İlk düşlem*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Düşlem* terimi psikanaliz kuramında kesin bir anlam kazanır. Alışılmış anlamından gelen yanı ve Freud'un bu kelimeyi kullanmasının nedeni onun gerçeklik ile öznellik arasında bölüşülmesidir: düşlem özne ile gerçek arasında bir ayrılık (hattâ bir korunma) yapısıdır. Freud histerik hastalarının anlattığı hikâyeleri dinlerken düşlemin önemini anlayıverdi. Düşlem gerçekle eklemlidir; tek bir sahnede oynanan sabit bir senaryodur; öznenin belleğinde yok olan ve parça parça yeniden beliren birçok gerçek olayın karşılığıdır. Bu bakımdan düşlemle ortaya konan herkesin bildiği olgu ilkel sahnedir. Freud'a göre düşlemler «kimyasal bir cismin bir başkasıyla birleşerek çözülmesine benzer bir birleşme ve bozulma süreciyle oluşur... Bu süreç başlangıçtaki bağlantının ortaya çıkarılmasını olanaksız kılar». Böylece düşlem, olayların gerçekliğiyle ilişkili olarak, öznenin geçmişini anlattığı bir esas perde rolü oynar. Aynı şekilde, aslına uygunluğun değişkenlikle birleştiği bir durum alır: bir bakıma, düşlem belirli bir özne için hep aynıdır, kişisel özgeçmişte başa gelen ilk olayın bir sonucudur; bir bakıma da, çeşitli malzemenin özneye sunduğu çokça duruma bağlı sınırsız değişken öğeler taşır. Düşlem simgesel ile imgeselin kesişmesidir derken Jacques Lacan'ın açıkladığı bu çifte eklemdir: simgesel, kültürel düzeyde özne için kendi kanunları, yasakları, kuralları demektir; imgesel ise kendi hayalhanesinde bunlara verdiği düzendir; geçmişinde oluşan özgül kelime haznesidir. Lacan daha ileri giderek ve Freud'un düşlem tüm bir tarzda örülmüş bir oluşumdur savını tamamlayarak düşlem için bir formül önerir: $ ◇ *a*. Bunlar başlıca üç karakteri gösterir: öznenin düşlemdeki yeri, isteğin konusuyla uygunluğu ve düşsel düzeninin duygulanma yetisi üstündeki ağırlığından doğan baskı. Öznenin düşlemdeki yeri hem değişmez, hem de becayişe elverişlidir. Freud «Bir çocuk dövüldü» (1919) başlıklı yazısında öznenin, eylemi yapan öznenin, yani dövenin ya da dövülenin daima düşlemde var olduğunu açıklar. ◇ işareti hem olabilecek, hem olamayacak bir ilişkiyi gösterir, öyle ki *a* konusu (bütün isteklerin ve genel olarak isteğin belirsiz konusu) hem ortadadır, hem erişilmezdir, hem yakın, hem uzaktır. Fakat aynı zamanda daha büyük > ile daha küçük < arasındaki bağlaşma ile kurulur ve böylece bir olamazlık yapısını belirler; bu ◇ özne için bir *işaret* olarak anlaşılır. Düşlem bazı haller dışında, yani sanrı, acting out, çılgınlık gibi normlar dışında ortadan kaybolamaz. Düşlem özne için çok tehlikeli olan gerçeğe karşı

Foto. A.P., X (LAROUSSE)

aynı zamanda bir korunma aracı, bir korkuluktur.

Son olarak, açıkça bireyselleşmiş bir yapı olan düşlem ile düşüncenin ortaklaşa yapısı olan mit arasında eklem kurmak gerekir; mitte hem coğrafî, hem tarihî becayişlere açık ve değişmez bir örgü ve düzen fikri vardır. Claude Lévi-Strauss'un Amerika yerlilerinin *mitolojileri* üstünde yaptığı araştırmalar bu yöndedir.

Freud'un düşüncesine göre, mit ile düşlem arasında çok büyük benzerlik vardır: mit yaratma da, düşlem yaratma gibi, çarpıcı, yaralayıcı olayları bir yandan parçalayarak öbür yandan simgeselleştirerek gizleştirme ihtiyacından doğar.

● *Grup düşlemleri*. Toplumdaki değişik kuşakların birbirine bağlanmasını ve bir kısmının diğerlerine uyarlı olarak eklemlenmesini belirtir. Örneğin 1914-1918 savaşına katılan askerlerin düşlemi yankı olarak 1917 bolşeviklerinin düşlemini, 1936'nın yeni «güzel çağ»ının düşlemleri İspanya savaşının, Naziliğin yarattığı düşlemleri akla getiriyordu. Grubun hayalhanesi belli bir zamandaki grup düşlemlerine dayanır; bu düşlemlerde basite indirgenmiş almaşlar halinde ölüme ilişkin toplumsal itimler yer aldığı gibi ilerleme amaçları da yer alır. Belirgin katı toplumsal kastlara ayrılmış bulunan yazısız toplumlarda grup düşlemleri mitsel anlatımlarla toplumsal ve cinsel sınırları aşma olanağı sağlar. Bürokratlaşmış toplumlarda grup düşlemi, tam tersine, kişileri ebedîymiş gibi görünen yalancı kastlara sokmağa dayanır.

Bu kastlarla özdeşleşme, bireysel yaşamın açık seçik sınırlarını umulan yönde aşma olanağı verir. Böylece aynı rolde özdeşleşen bireyler kütlesi için sonsuz olarak yinelenebilecek düşsel bir senaryonun öğeleri sağlanır: şef yardımcısıyım, öğretmenim, ustabaşıyım, memurum, demek ki ben de bir parça sonsuzluğa katılıyorum, çalıştığım kurum benim için garanti olabilsin diye ben de onun inancası oluyorum.

● *İlk düşlem*. Melanie Klein ile Jacques Lacan'ın çalışmalarından sonra düşlem ile ilk düşlem arasında hiç bir fark kalmadı. Fakat ne var ki Freud'un ortaya koyduğu sorun bu olayın ruhsal oluşumlardaki yerini belirliyor: gerçekten, Freud ruhsal yapıların kökeninde gerçeğe bağlı bir neden, kaybolmuş, itilmiş, asla ulaşılmaz olan bir neden bulunduğunu öne sürer: ruhsal çarpılma ya da kültür kuramında babanın ölümü denen olay budur.

Demek ki, Freud'un görüşüne göre, ilk düşlem tek olayın ortaya çıkarılmasına olanak bırakmaz. Bundan dolayı sonucu, bireyin ruhsal özgeçmişinin ilerideki akışının başlangıcı ve nedeni saymak gerekir. *İlk düşlem, kaynakların düşlemi, düşlemin kaynağı* başlıklı önemli bir yazıda J. Laplanche ve J. B. Pontalis psikanalizdeki kaynak, köken, başlangıç kavramına değgin felsefî sorunları ortaya koymuşlardır. (L)

***DÜVERTEPE**, Balıkesir ilinde, Sındırgı ilçesine bağlı bucak. — 10 167 nüf., bucak merkezi 1 208 nüf., 15 köy (1970). [M]

***DÜZBAĞ**, Maraş ilinde, Pazarcık ilçesinin merkez bucağına bağlı muhtarlık. — 4 939 nüf. (1970). [M]

***DÜZCE**, Bolu iline bağlı ilçe. — 159 091 nüf., ilçe merkezi 32 075 nüf. (1975); 205 köy (1970). [M]

***DÜZEÇ** i. — Topogr. *Otomatik düzeç*, yuvarlak cam tüp yerine gezleme çizgisinin yataylığını otomatik olarak sağlayacak denkleştirici bir düzenek bulunduran düzeç.

— ANSİKL. *Otomatik düzeç* ilkesi, mira'nın doğru taksimatı H'ın *h* görüntüsünü, düzecin optik ekseni yatay doğrultuyla bir α dar açısı yapacak şekilde retikül çaprazıyla çakıştırmağa dayanır. İki tip denkleştirici vardır: mekanik denkleştiricilerde R retikül'ü *h*'ye düşürülür; en çok kullanılan optik denkleştiricilerde ise *h*'nin görüntüsü bir ayna sistemiyle R'ye vurdurulur.

HI ışık ışınının β sapmasını sağlayan bir tek ayna (M) ile aşağıdaki bağıntı elde edilir:

$$\frac{\sin\beta}{f} = \frac{\sin\alpha}{d} \text{ veya } \beta \cong \frac{f}{d}\,\alpha,$$

bu da, C âletin bir sabiti olmak üzere $\beta \cong C\alpha$'i verir. Bu durumda, yatay doğrultuya göre $\beta/2$ açılı aynanın dönüşü, düzecin optik ekseni α kadar eğildiği zaman, otomatik olarak sağlanmalıdır. (L)

***DÜZEN** i. — Bilişim. Bir bilgi işleme sistemindeki tüm elemanların yapısını ve temel özellikleri veren liste ya da blok diyagramı.

— Kim. Bir bakışımsız karbonun dört ornatma elemanının birbirine göre konumu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. Yakın zamanlara kadar yalnızca bağıl *düzen*'ler biliniyordu; bu yüzden, iki etkin laktik asitten dekstrojir asidin

$$\begin{array}{c} H \\ | \\ CH_3 - C - CO_2H \\ | \\ OH \end{array}$$

şeklinde mi, yoksa

$$\begin{array}{c} OH \\ | \\ CH_3 - C - CO_2H \\ | \\ H \end{array}$$

şeklinde mi yazılacağı bilinmiyordu.

Bununla birlikte, birtakım özel koşullarda X ışınlarından yararlanan bir teknik, pek çok etkin bileşiğin mutlak düzenini belirleme olanağı verdi. Günümüzde mutlak düzenlerin adlandırma sistemi uluslararası bir kodla saptanmıştır.

Bakışımsız karbonun ornatma elemanları başitten karmaşığa doğru giden bir düzen içinde sıralanır; sıralandırmada önce bağlanma atomunun atom numarası, sonra buna bağlanan ornatma elemanlarının atom numarası, daha sonra da, eğer varsa, bu ornatma elemanlarına bağlanan elementlerin atom numarası alınır.

Böyle bir düzeni inceleyen gözlemcinin en hafif ornatma elemanının arkasında yer aldığı ve yukarıda anlatıldığı gibi karmaşıktan basite doğru inen bir düzen içinde öbür üç ornatma elemanının yerini belirleyecek olan dönme yönünü saptayabildiği kabul edilir. Eğer bu dönme saat yelkovanının dönme yönünde oluyorsa bakışımsız karbona R (latince *rectus*, sağ), ters yönde oluyorsa S (latince *sinister*, sol) denir. Bu adlandırma birden çok bakışımsız karbonu olan moleküllere de uygulanır; örneğin mezotartarik asit

$$\begin{array}{c} H \quad H \\ | \quad\; | \\ HOCO - C - C - COOH \\ | \quad\; | \\ OH \;\; OH \end{array}$$

RS diye adlandırılırken, etkin asitler sırasıyla RR ve SS diye adlandırılmıştır:

$$\text{RR} \qquad \begin{array}{c} H \quad OH \\ | \quad\; | \\ HOCO - C - C - COOH, \\ | \quad\; | \\ OH \;\; H \end{array}$$

$$\text{SS} \qquad \begin{array}{c} OH \quad H \\ | \quad\; | \\ HOCO - C - C - COOH. \\ | \quad\; | \\ H \;\; OH \end{array}$$

(L)

***DÜZENLEME** i. — Bilişim. *Yeniden düzenleme*, bazı birimleri hizmete sokmak ya da hizmetten çıkarmak için bir bilgisayar sistemini oluşturan farklı birimler arasındaki bağlantıları yeniden örgütleme. (L)

***DÜZEY** i. — Bilişim. *Üst düzeye ulaşma*, işlemsel araştırmada, incelenmiş bütün çözümler ya da çözüm grupları arasında en iyisinin belirlenmesi. (L)

***DÜZKÖY**, Trabzon ilinde, Akçaabat ilçesine bağlı bucak. — 24 161 nüf., bucak merkezi 4 062 nüf. (1970). [M]

***DÜZLEM** sıf. — ◆ i. Astron. *Temel düzlem*, bir yörüngenin elemanlarını belirlemeğe yarayan karşılaştırma düzlemi. (Temel düzlem genellikle ana cismin ekvator düzlemidir. Özellikle Yer'in yapay uyduları için Yer ekvator düzlemi temel düzlem olarak seçilir.) [L]

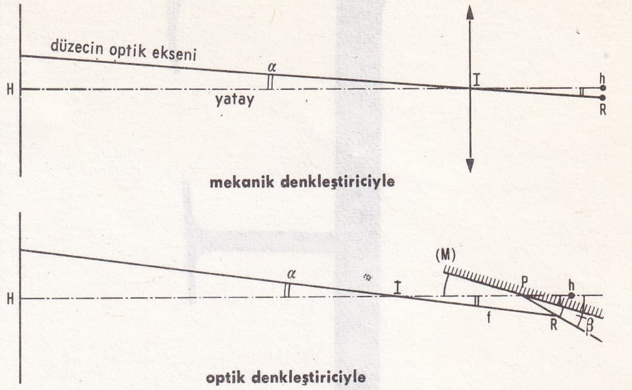

otomatik düzeç'in ilkesi

Dviyenye (TOPLULUĞU) [*hareket* anlamında rusça sözcük], 1962'de Lev Nusberg, Francisco İnfante ve birkaç öğrencinin kurduğu sovyet sanat topluluğu. Bugün, daha çok genç sanatçılardan oluşur: Aleksandr Grigoriyev, Tatyana Bistrova, Galina Bitt ve Vladimir Grabenko. 1967'de resmî olarak tanınan (S.S.C.B.'nin 50. kuruluş yıldönümünü kutlama şenlikleri için yapılan çalışmalara katıldı) bu topluluğun bugünkü gösterileri yarı-gizli ve anonimdir. Sanatların birbiri içinde erimesini savunur, devrim döneminin öncü akımlarından ve özellikle soyut gerçekçilerden yanadır, kinetik çalışmalarını (hareketli heykeller, ışıklı resimler, kinetik karmaşımlar, seyircinin de katıldığı tiyatro gösterileri, ortak filim yapmaları) giderek artan bir çoğunlukta prospektif mimarlığa ve şehirciliğe yöneltmiştir. Çok az sayıda katıldığı batı sergilerinde yer alan belgeler topluluğun değerini tam olarak yansıtan yapıtlar değildir: Kassel *Documenta*'sı (1968), Nürnberg bienali (1969), Floransa'daki «Yeni Moskova okulu» sergileri (1969), Bern Kunsthalle'deki «Sanat alanında planlar ve projeler» (1969), Londra uluslararası kinetik sanat sergisi (1970). [L]

DYE-TEST [daytest] i. (ing. k.). Tıp. Toksoplazmozun kan muayenesiyle teşhis yöntemi; içinde toksoplazma bulunmuş olan kan serumuna boya karıştırılınca serumda meydana gelen bozukluğun ve değişikliğin incelenmesine dayanır. (Muayene sırasında hastanın kanında görülenler özellikle özgül antikorlardır.) [L]

Bob DYLAN

DYLAN (Robert ZİMMERMAN, **Bob** denir), amerikalı şarkıcı, gitarcı, armonikacı, besteci ve sarkı sözü yazarı (Duluth 1941). Şair Dylan Thomas'a hayran olduğundan Dylan adını aldı. Zenci blues şarkıcısı Big Joe Williams ve manevî babası saydığı beyaz folk şarkıcısı Woody Guthrie ile tanıştıktan sonra, ilk plağından (*Bob Dylan* 1961) başlayarak rhythm and blues ile county and western'in etkilerini birleştiren kişisel bir üslûp geliştirdi. Güdümlü şarkıcılıktan yavaş yavaş elektrik eşlikli daha serbest bir şiire geçen Dylan, en parlak dönemini 1960 yılları ortasında yaşadı (*Blonde on Blonde* adlı albüm). Bir motosiklet kazasından sonra bir süre sahne hayatından uzak kaldı. 1968'de *John Wesley Harding* albümü ile yeniden parladı.

Bob Dylan, çağdaş Amerika'nın büyük şarkıcı ve şairlerinden biri, 1960 yılları öğrencileri arasında bir siyasal bilinçlenmenin simgesel sözcüsü, aynı zamanda da doğaya dönüşün ve yolculuk isteğinin damgasını taşıyan belirli bir romantizmin şarkıcısı olarak kalacaktır. (L)

Foto. Sipahioğlu (LAROUSSE)

E

Charles EAMES
koltuk ve tabure
(1955)

EAMES (Charles), amerikalı mimar ve dizayncı (Saint Louis 1907). Birçok işi denedikten sonra 1921'de mimarlık öğrenimi yaptı. Bir ajansta dizayncı olarak çalıştı; daha sonra Saint Louis'de bir büro (1930) ve bir mimarlık ajansı açtı (1935). Çeşitli ışıklandırma araçları, mobilyalar yaptı; bu arada Eero Saarinen ile çalıştı (1937) ve birlikte New York Modern Sanat müzesince düzenlenen mobilya yarışmasını kazandılar. Yapıtlarında birçok yeni teknik uyguladı (tahta ve maden conta, kalıplanmış deniz kabuklarının karmaşık eğrileri, levha haline getirilmiş tahta kaplamalar, dövülmüş kauçuktan yapılma contaların kalıplanması ve monte edilmesi v.b.). Başlıca çalışma arkadaşları arasında karısı Ray, Herbert Matter, Harry Bertoia* (*Ek*) ve Don Albinson vardır. Kalıplanmış kontrplaktan iskemle yapmak için kendi âletlerini kendisi hazırladı (1947), güçlendirilmiş plastiği denedikten sonra Hermann Miller'in yanında cam elyafıyla güçlendirilmiş polyesterden koltuk (1949) yaptı. Ayrıca üst üste konabilen iskemleler (1950), oyuncaklar (1951), güçlendirilmiş plastikten iskemleler (1953) yaptı, gemi ve demiryolu yapımında çalıştı. Öğretici nitelikte filimler çevirdi, çeşitli amerikan üniversitelerinde görsel-işitsel tekniklerle deneysel dersler verdi. Çok sayıda çalışmalarıyla 1957'de Milano Üçyıldabir sergisinde büyük ödülü kazandı. Bugün özellikle I.B.M.'le çalışmaktadır. (L)

EBU GOSH
Cilâlıtaş devrine
ait yerleşme yeri
(M.Ö. VII. binyıl)

***EAST KİLBRİDE,** Büyük Britanya'da yeni şehir, İskoçya'da (Lanark idare bölümü), Glasgow'un güneyinde. — 60 000 nüf. (L)

***Eastman Kodak Company.** — Son yıllarda bu şirket öbür fotoğraf yapımcılarının, özellikle developmanı anında yapacak makineleri satışa çıkaran Polaroïd'in rekabetiyle karşılaştı. Bununla birlikte 1972'de bir anlaşma yapıldı; buna göre Kodak, Polaroïd'e developmanı anında yapılan filimleri sağlayacaktı. Ayrıca 1971'de Avrupa'da satışa çıkarılan çok küçültülmüş *Instamatic* dizisinin olağanüstü gelişimiyle ucuz ünlü fotoğraf makineleri yapımında tartışmasız lider olarak kaldı. (L)

***EBAN** (Abba), israilli siyaset adamı. — 1966'da dışişleri bakanlığına getirildi. 1968 yılında *Halkım. Yahudi halkının tarihi* adlı yapıtı yayımladı. Mayıs 1974'te dışişleri bakanlığı görevini birinci Rabin hükûmetinde Y. Allon'a bıraktı. (L)

***EBELİK** i. — ANSİKL. *Köy ebesi okulları.* — 1961-1962 öğretim yılında 3 yıllık öğretim yapan ve *sağlık okulları* adı altında birleştirilen köy ebesi okullarının sayısı, sağlık hizmetlerinde artan ihtiyacı karşılamak üzere arttırıldı: 1962'de Bingöl, Giresun, Hatay, Maraş, Muş, Niğde, Sıvas ve Yozgat; 1963'te Elazığ, Siirt ve Urfa; 1965'te Çorum; 1966'da Kars; 1967'de Mardin ve Sakarya; 1969'da Bitlis, Kütahya; 1970'te Ağrı ve 1972'de Adıyaman sağlık okulları açıldı. 1964'te Gaziantep, 1966'da Isparta ve 1967'de Malatya sağlık okulları kolej haline getirildi.

Ebe okulları. — Ankara Doğumevi okulu Ankara Telsizler Çocuk hastahanesine taşındı ve *Telsizler Sağlık okulu* adını aldı (1968). Cerrahpaşa Tıp fakültesine bağlı olan Ebe okulu yine üniversiteye bağlı *Sağlık koleji* oldu (1969). 1947'de kapatılan Gülhane hastahanesi bünyesindeki Askerî Hemşire okulu, 1972'de *Hemşire koleji* adıyla yeniden açıldı; aynı yerde bir de sağlık okulu öğretime geçti. Şişli Çocuk hastahanesinde açılan (1924) ebe öğrenci yurdu İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp fakültesi Ebe okulu yönetmeliğine göre, öğretim süresi 4 yıla çıkarılarak ortaokul ve kız enstitüsü mezunu 15-25 yaşındaki kız öğrencilerin alındığı sağlık koleji haline getirildi (1969-1970).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ruhsatlı ve okul mezunu ebe sayısı 136 idi, sonraki yıllarda sağlık okullarının açılmasına paralel olarak eğitilmiş ebe sayısı da arttı: 1950'de 2 001, 1960'ta 3 126, 1973'te 13 056 oldu. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği illerde ebelere önemli görevler verildi. (M)

EBU GOSH, Filistin'de, Kudüs'ün kuzeybatısında Yahudiye tepeleri üstündeki Cilâlıtaş yerleşme alanı. 1967'den beri J. Perrot yönetimindeki bir fransız misyonu tarafından kazılmaktadır. Tabanı kırmızı boya izleri taşıyan alçımsı bir sıvayla kaplı dörtgen biçiminde birçok ev düzeyi ortaya çıkarıldı. Sileks orakların ve ok uçlarının bolluğu, harçlar ve taş tokmaklar avcılık ve tarım üzerine kurulu bir ekonomiyi düşündürür. Mezar düzeni, evlerin zeminine çömelmiş durumda ölü gömme, kafatasının özel bir işleme tutuluşu Jéricho'daki *Pre-Pottery Neolithic B* (P.P.B.) devresindeki âdetlerin aynıdır ve yerleşme alanının tümü bu devreyle tarihlenir (M.Ö. VII. binyıl sonu). [L]

EBU MUSA, Basra körfezinde, Hürmüz boğazında ada; El-Şarka emîrliğine bağlı olan adayı kasım 1971'de İran askerî kuvvetleri işgal etti. (Bk. İRAN [*körfezi stratejik sorunları*], *Ek.*) [L]

***EBU ZABÎ** veya **EBU DABÎ,** Arabistan'da emîrlik. — Petrol üretimi 1967-1972 arasında 18,5 Mt'dan 50 Mt'a yükseldi. Rezervlerin 2 milyon tona yakın olduğu tahmin edilmektedir. Böylece emîrlik, yeni Birleşik Arap* (*Ek*) Emîrlikleri federasyonunun en zengin üyesidir.

— Tar. Ebu Zabî, iktisadî refahı ve hükümdarı şeyh Zayid bin Sultan el-Nahyan'ın siyaseti sayesinde, devletin 2 aralık 1971'de kurulan Birleşik Arap* (*Ek*) Emîrlikleri federasyonu içinde önemli bir rol oynamaktadır. Gerçekten Ebu Zabî Arap yarımadasında en yüksek yaşam düzeyine sahiptir ve iktisadî gelişmenin ilgi çekici bir örneğidir.

1968'de, 670 milyondan fazla yatırımla ilgili beş yıllık (1968-1972) bir plan uygulanmağa başladı; emîrliğin temel sanayilerini ve alt yapılarını geliştirmeyi öngören plan başarıyla uygulandı. Ebu Zabî bir karayoluyla Dibay emîrliğine bağlandı ve başkent ile bir tarım deneme çiftliği ve bir tarım deneme istasyonu kurulan El-Cayn arasında bir otoyol yapıldı. Benzer bir girişim de Sa'digah adasında yapıldı ve araştırmacılar 200'den fazla sebze türü yetiştirmeyi başardılar. Bu yoğun iktisadî gelişmenin gerektirdiği masraflar emîrliğin petrol gelirleriyle karşılanmaktadır: 1971'de 5,5 milyar TL., 1972'de 15,5 milyar TL.na yakın. Şeyh Zayid, bu gelişmelere paralel olarak ülkesinde bir demokratik rejim taslağını başlattı: 1971 temmuzunda, o tarihe kadar sırf El-Nahyan ailesinin yönettiği Ebu Zabî'de ilk hükûmeti kurdu. Ayrıca, emîrlik, donatım subay kadrosu İngilizler tarafından sağlanan 6 000 - 8 000 kişilik ordusunu, Fransa'dan 12 «Mirage V» uçağı satın alarak modernleştirmeğe girişti. 1973 aralığında, Ebu Zabî hükûmeti ile Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonundan aynı anda istifa ederek Ebu Zabî'de şeyh El-Nahyan'ın başkanlık ettiği tek bir federal hükûmet meydana getirdiler. Bu tedbirin amacı, federasyon üyesi devletler arasındaki bağları sıkılaştırmaktır. (L)

EBÜZZİYA (Alev SİESBYE, **Alev** — diye tanınır), türk seramikçisi (İstanbul 1938), Ziyad Ebüzziya*nın kızı. Ortaokulu İstanbul Işık lisesinde, liseyi İngiltere'de Lillisden Scholl'da bitirdi (1954). Füreya Koral atelyesinde seramiğe başladı. Almanya'da seramik fabrikalarında (Kokleutz, 1958-1960), İstanbul Eczacıbaşı Seramik fabrikasında (1960-1962) çalıştı. İstanbul Seramik sergisinde ikincilik ödülü aldı (1964). Danimarka'ya gitti, orada evlendi ve yerleşti. Kopenhag Kraliyet Porselen fabrikasında yüksek pişirimli seramik çalışmaları yaptı (1965). Özel atelyesini açtı. Kopenhag'da çeşitli özel sergiler düzenledi; Danimarka, İsveç ve Almanya'da milletlerarası sergilere katıldı (1964-1975). Kopenhag (Kunstindüstri museet), Stockholm (National museum), Rotterdam (Boysman museum), Helsinborg (Stards museum) müzelerinde eserleri vardır. (M)

***EBÜZZİYA** (Ziyad), türk gazetecisi. — 1957'de milletvekilliği sona erdi. Büyükbabası Ebüzziya Tevfik'in *Yeni Osmanlılar tarihi* adlı eserinin yeni yayımını hazırladı (3 cilt, 1974). [M]

***ECEABAT,** Çanakkale iline bağlı ilçe. — 9 271 nüf., ilçe merkezi 3 637 nüf. (1975). [M]

***ECE AYHAN** (Ece Ayhan ÇAĞLAR, — denir), türk şairi. — Yeni şiir kitabı: *Devlet ve tabiat* (1973). [M]

***ECEVİT** (Bülent), türk siyaset ve devlet adamı. — Ecevit'in siyasî hayatındaki önemli değişiklik, 1968'de parti içinde ortanın solu politikası yüzünden beliren ve bölünmeye varan görüş ayrılıklarından sonra toplanan kurultayda genel sekreterliğe seçilmesiyle başladı. Genel sekreterlikte karşılaştığı büyük olay ise 12 Mart muhtırasıydı. Ecevit, Demirel'in başbakanlıktan ayrılmasına yol açan bu muhtıranın C.H.P.'nin seçimle işbaşına gelme şansını zedelediğini söylerken, partinin genel başkanı İnönü, muhtırayı destekleyici bir tutum benimseyince iki liderin arası açıldı (1971). Bunu Ecevit'in genel sekreterlikten istifası izledi. (Bk. CUMHURİYET HALK PARTİSİ, *Ek.*) Tartışma bu kadarla da kalmadı ve toplantıya çağrılan kurultay Ecevit'i tekrar genel sekreterliğe seçti; buna tepki gösteren İnönü, genel başkanlıktan ve partiden ayrılınca da olağanüstü kurultay Ecevit'i genel başkanlığa getirdi (1971).

C.H.P.'nin 1973 seçimlerinde salt çoğunluğu sağlayamamakla birlikte parlamentoda en fazla üyeliği elde etmesi Ecevit'e başbakanlık yolunu açmış oldu. Uzun süren koalisyon pazarlıklarından ve partilerüstü bir hükûmet döneminden sonra Ecevit C.

Foto. Mobilier international-Interform, İsrail büyükelçiliği (LAROUSSE)

H.P. - M.S.P. ortaklığının başbakanı oldu (şubat 1974). Ecevit'in başbakan olarak aldığı ilk önemli kararlardan biri, Nihat Erim zamanında A.B.D.'nin baskısıyla yasaklanan (1971) haşhaş* (*Ek*) ekimini yeniden başlatmak oldu; Ege denizinde petrol araştırmalarına başlanması ve Cumhuriyetin 50. yıldönümü vesilesiyle bir genel af çıkarılması da bu dönemde gerçekleştirildi.

Ecevit başbakanlığının dördüncü ayında da Kıbrıs'ta Makarios'a karşı düzenlenen darbe (bk. KIBRIS, *Ek*) sonucu Silâhlı Kuvvetler'in Kıbrıs'a müdahalesine karar verdi. Bu kararı uygulamaya koymadan önce A.B.D. ile yürüttüğü telefon diplomasisi ve İngiltere'ye giderek bu devleti garantör taraflardan biri olarak harekete geçirmek için harcadığı çabalarla türk kamuoyunun olduğu kadar dünyanın da dikkatini üzerine çekti (temmuz 1974).

Kıbrıs harekâtı Ecevit'i bir yandan güçlendirirken, bir yandan da başbakanlığını sona erdirecek bir gelişme gösterdi. Ecevit bu harekât ertesi, koalisyon hükûmetinin zıt kanatları arasındaki görüş ayrılıklarını öne sürerek başbakanlıktan istifa etti (eylül 1974). Ecevit başbakanlıktan ayrılırken, partilerin parlamentodaki sayısal durumları bakımından Türkiye'nin içine sürüklendiği hükûmet bunalımından kurtulabilmesi için tek çıkış yolu olarak da, erken, hattâ hemen seçimi teklif ediyordu. Ne var ki, öbür partiler bu düşünceye katılmadılar; Ecevit tekrar hükûmeti kurma görevi aldığında da erken seçim şartını benimseyen bir ortak bulamadığı için başbakan adaylığından vazgeçmek zorunda kaldı. Bu arada Alman Sosyalist partisi lideri Willy Brandt'ın davetlisi olarak Almanya'ya, Romanya devlet başkanı Çavuşesku'nun davetlisi olarak da Romanya'ya gitti (1975). [→Bibliyo.] [M]

***ECEVİT** (Nazlı), türk kadın ressamı. — Eski ve yeni resim çalışmalarını sergiledi; İstanbul Arkeoloji müzesi müdürlüğünce 3. İstanbul Festivali Açıkhava Resim, Heykel ve Seramik sergisi başarı diploması verildi (1975). [M]

ECHEVERRÍA ALVAREZ (Luis), meksikalı devlet adamı (Mexico 1922). Orta halli bir ailedendir, Mexico üniversitesinde hukuk okuduktan sonra avukat oldu, sonra da Devrimci partide çalıştı. 1957'de Devrimci parti yürütme komitesi genel sekreteri, ertesi yıl Lopez Mateos hükûmeti içişleri bakanlığıyla görevli devlet bakanı, Diaz Ordaz hükûmeti döneminde ise 1964'ten 1969'a kadar içişleri bakanı oldu; olaysız bir seçim kampanyasından sonra Diaz Ordaz'ın yerine cumhurbaşkanı oldu; 5 temmuz 1970'te seçimi kazandı, 1 aralıkta da resmen göreve başladı. Cumhurbaşkanlığı sırasında Meksika halkıyla yakından iliski kurabilmek için ülke içinde sürekli geziler düzenledi. Yoksul tabakanın yaşam düzeyini yükseltmek amacıyla tarım kredisini arttıracağını ve kırsal bölgeleri kalkındıracağını halka açıkladı. Ayrıca Echeverria'nın isteği üstüne parlamento ulusal sermayeleri koruyacak ve yabancıların elinde olan sermayeleri düzenleyecek bir yasa çıkardı. Echeverria Alvarez, ülkesinin (Latin Amerika'da Brezilya'dan sonra ikinci büyük devlet) uluslararası ilişkilere girişmesine ve amerikan iktisadî etkisinin azaltılmasına çalıştı. Çeşitli ülkelere yaptığı gezilerde (1972-1973) nükleer denemelerin Latin Amerika'da yapılmamasını savundu; bunun üzerine S.S.C.B. dışındaki nükleer güce sahip devletler «Tlatelulco antlaşması»nı onaylamayı kabul ettiler. Bu arada Echeverria Alvarez'in ziyaret ettiği ülkelerin çoğu, Meksika'nın oluşturmayı önerdiği, devletlerin iktisadî hak ve görevleri yasasını kabul etti. Echeverria Alvarez Latin Amerika'da yaptığı bir gezi (temmuz 1974) sırasında Küba'yı da içine alan bir iktisadî Latin Amerika blokunun kurulmasını önerdi. (L)

***ECKERBERG** (Sixten), isveçli piyanocu, orkestra yönetmeni ve besteci. — 1970'te *Musiken och mitt lif* adlı kendi yaşamını anlatan bir eser yayımladı. (L)

***ECKMANN** (János), macar türk dili bilgini. — (öl. Kaliforniya 1971). [M]

ECKSTEIN (Albert), alman tıp profesörü (Almanya'da Ulm 1891 - Hamburg 1950). Ankara Numune Hastahanesi Çocuk Hastalıkları servisi direktörlüğü (1935-1945) ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları ve Sağlığı kliniği profesörlüğü yaptı; Hamburg Üniversitesi Pediatri kliniği profesörlüğüne atandı (1950); Türkiye'de çalıştığı süre içinde noma hastalığının Türkiye'de, başka ülkelerden daha fazla görüldüğüne, ölüm oranının yüksek olduğuna ve hastalığın sıtma ile ilgisine dikkati çekti; yeni bir tedavi usulü uygulayarak ölüm oranını yarıya düşürdü; ayrıca sıtma üzerinde de çalışmalar yaptı. Başlıca türkçe eserleri: *Çocuk neşvünema, tegaddi ve metabolizmasının fizyoloji ve patolojisi* (1941); *Noma* (1939); *Türkiye'de çocuk hastalıkları ve çocukların korunması problemleri* (1947). [M]

ECO (Umberto), italyan eleştirmeni (İskenderiye 1932). Floransa Mimarlık fakültesinde görsel bildirişimler kuramı üstüne ders verdi; daha sonra Milano Mimarlık fakültesine semiyotik profesörü olarak atandı. İlk çalışmalarında, ortaçağ estetik düşüncesini inceledi: *Il problema estetico in San Tommaso* (Aziz Tommaso'da estetik sorunu) [1956]; *Sviluppo dell'estetica medioevale* (Ortaçağ estetiğinin gelişmesi) [1959]. Daha sonra, sanatsal yaratıcılıkla kitle bildirişim araçları arasındaki ilişkileri araştırdı. Umberto Eco'ya göre, sanatsal yapıtın bildirisindeki belirsizlik çağdaş sanatta bir sınır değil, bir değer olarak kabul edilir; bu da sözcük ya da biçim oyunlarının sonsuz yorumuna yol açar: *Opera aperta* (Açık yapıt) [1962]; *la Struttura assente* (Görülmeyen yapı) [1968]. (L)

ECOCHARD (Michel), fransız mimarı (Paris 1905). Mesleğinin ilk yıllarında Afrika ülkelerinde ve Ortadoğu'da çalıştı: Şam'da Henri Seyrig'in de yardımıyla birkaç müzeden oluşan bir bütün yaptı (1936), ayrıca Institut Français müdürünün dairelerini (temeli sütunlu daireler) inşa etti. Sonra Kuveyt müzesini, Antonin'ler lisesini ve Beyrut'taki protestan kolejini, Sayda'daki Frères Maristes kolejini Beyrut'taki Mission Laïque'i, Abican üniversitesini (1968'de tamamlandı), Yaunde üniversitesi ile üniversite kampüsünü (O.M.S. programına göre tasarlanmış bir «sağlık bilimleri üniversitesi merkezi» ile bir politeknik okulu inşa halindedir) yaptı. Ayrıca Nanterre Kültür derneği için bir proje hazırladı. Yapıtlarının büyük bir bölümü şehircilikle ilgilidir; Beyrut planının hazırlanmasında görev aldı (1943-1962); sonra Fas'ta şehircilik yöneticisi oldu (1946-1953). Bütün bu etkinliklerinin yanı sıra, Lübnan'daki Sayda kentinin düzenlenmesi ile ilgili planları yaptı, Gine'deki yeni Sabende sitesini kurdu (1958), Conakry, Couniye ve Byblos'un planlarını, Dakar (1963) ve Şam'ın da (1968) nazım planlarını tasarladı. Martigues adlı bir uydu kentin düzenlenmesi üstünde çalıştı; ayrıca Korsika'da iki tatil konutu düzenledi; burada 1969'da baslatılan ve bütün nazım planını yeniden ele alan şehircilik çalışmalarını 1972'de tamamladı. (L)

***ECZACIBAŞI** (Nejat), türk işadamı ve kimyacısı. — Kültür ve sanat alanında yararlı çalışmaları olan Eczacıbaşı, Türk Eğitim vakfı, İstanbul Kültür ve Sanat vakfı, Sevk ve İdarecilik Eğitim vakfı ve İktisadî Kalkınma vakfı gibi kuruluşlara kurucu ve yönetici olarak katkıda bulundu (1975). [M]

***ECZACIBAŞI** (Süleyman Ferit), türk eczacısı. — (öl. İzmir 1973). [M]

Eczacıbaşı Holding, Türkiye'de kurulu ticaret topluluğu. Topluluk 1969'da 180 milyon TL. ödenmiş sermaye ile ticaret hayatına girdi. Bu tarihte holdingin başlıca kuruluşları Levent'teki (İstanbul) ilâç fabrikası, ipek kâğıt sanayii, Kartal-Maltepe'deki seramik fabrikasıydı. Daha sonra bunlara şu yeni ortaklıklar eklendi: Kaynak Tekniği Sanayii A.Ş. (yüzde 31,2); Dosan Konserve ve Ticaret A.Ş. (yüzde 28,9); Ansa Antibiyotik ve İlâç Hammaddeleri Sanayii A.Ş. (yüzde 24,4); Tekirova Enternasyonal Turizm A.Ş. (yüzde 20); Tam Sigorta A.Ş. (yüzde 10), Toplu Konut Holding (yüzde 6,25). Kuruluş 1974'te de 80 milyon TL. sermayeli Eczacıbaşı Yatırım Holding A.Ş.'yi kurdu. (M)

Eczacıbaşı Spor kulübü, Eczacıbaşı İlâç fabrikasına bağlı olarak kuruldu (1967); basketbol, voleybol, masa tenisi gibi dallara önem verdi. Türkiye kulüplerarası masa tenisi erkekler şampiyonasında birinci oldu (1973); aynı sezon voleybol liginde ikinci, deplasmanlı basketbol liginde ise ikinci lig şampiyonluğunu kazandı. Kızlar voleybol takımı 1974-1975 Beden Terbiyesi kupasını kazandı; aynı yıl erkekler de Gençlik ve Spor Bakanlığı kupasında şampiyon oldu. (M)

***EDAT** i. — Leng. *Edat kümesi* (kısaltması: *EK*), isim kümesinden önce gelen bir edatın oluşturduğu küme. (L)

EDE (Sadıkoğlu İsmail Hakkı), türk askeri (Edirne 1886 - İstanbul 1943). Harp okulunu bitirdi (1905); Çanakkale savaşında ve Halep'te Mustafa Kemal'in hizmetinde bulundu; yeni kurulan karargâhta kurmay mülhakı olarak görevlendirildi; Havza, Amasya, Erzurum ve Sıvas'ta Mustafa Kemal'in yanındaydı; Heyeti Temsiliye Ankara'ya geldikten sonra, İstanbul'a gönderildi ve gizli olarak çalışan Felâh grubunda görev aldı (1920), İngilizler tarafından yakalanarak hapsedildi. Ede, hapisten kurtulduktan sonra Ankara'ya kaçtı ve İcra Vekilleri Heyeti Kalemi Mahsus başyazmanlığına atandı, daha sonra da Başbakanlıkta ve İçişleri bakanlığında bir süre çalıştı ve İstanbul belediye müfettişliğine getirildi. (M)

***EDEBİYAT** i. — ANSİKL. *Edebiyat tarihi.* Son yıllarda türk edebiyatı tarihi üzerinde yapılan incelemeler, Gerçek yayınevinin sağladığı olanaklarla Rauf Mutluay tarafından hazırlandı: *100 soruda türk edebiyatı* (1969); türk edebiyatının Tanzimat ve Servetifünun dönemlerini ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan inceleyen *XIX. yy. türk edebiyatı tarihi* (1970); türk edebiyatını Meşrutiyet'ten günümüze kadar getiren *100 soruda çağdaş türk edebiyatı (1908-1972)* [1973]. Ayrıca, yine Rauf Mutluay Türkiye cumhuriyetinin 50. kuruluş yılı dolayısıyla İş bankası adına hazırladığı *50 yılın türk edebiyatı*'nda (1973) türk edebiyatının elli yıllık gelişimini inceledi. Âgah Sırrı Levent'in *Türk edebiyatı tarihi* adlı 6 ciltlik eseri Türk Dil kurumu tarafından yayımlanmağa başladı (1974). [M]

***Edebiyatçılar birliği** (TÜRK). — 12 mart 1971'den sonra kabul edilen 1630 sayılı yeni Dernekler kanunu gereğince tüzüğünü yenilemediği için kapandı. (M)

EDELMAN (Gerald Maurice), amerikalı hekim ve biyokimyacı (New York 1929). Rockefeller üniversitesinde profesör oldu; bazı antikor moleküllerinin yapısı üstüne incelemelerde bulundu. Bu çalışmalarıyla 1972'de Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü kazandı. (L)

Edelweiss, Amsterdam'ı Brüksel, Lüksemburg, Strasbourg ve Basel üzerinden Zürich'e bağlayan dizel çekişli Trans-Avrupa-Ekspres hızlı otomotor treni. (L)

EDEN, A.B.D.'de (Wyoming) Kayalık Dağlar'ın kuzey-kuzeybatısında köy. Scottsbluff tiplerine yakın, fakat boyu onlardan daha uzun ve sapı daha az belirgin olan «Eden» adındaki uç tipinin tanımını sağlayan tarihöncesi kazı alanı. (L)

***EDİBOĞLU** (Baki Süha), türk şairi, spiker ve radyo programcısı. — (öl. İstanbul 1972). [M]

***EDİNCİK**, Balıkesir ilinde, Bandırma ilçesine bağlı bucak. — 9 697 nüf., bucak merkezi 5 482 nüf. (1970). Çepni köyünde Ayşe Yalçın Sağlık tesisi adıyla Türkiye'nin ilk kaloriferli köy hastahanesi açıldı (1973). [M]

***EDİRNE (22)**, Türkiye'de (Trakya bölümü), il merkezi şehir. — 337 898 nüf. (1975); il nüfusuyla birlikte merkez nüfusunda da artış görüldü: 92 790 (1975); nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasını (46) aşarak 50'ye ulaştı.

Tahıl ürünlerinden buğdayın üretiminde artış (271 481 t), diğer ürünlerin üretiminde (arpa 6 205 t, çavdar 9 417 t, mısır 15 444 t) düşme oldu (1972). Meriç kesiminde (İpsala-Enez) pirinç ekimine önem verilmesine karşılık üretimde (14 901 t) artış olmadı (1972). Kuru sebzelerden 16 470 t patates, 3 326 t fasulye; sanayi bitkilerinden 139 209 t şeker pancarı; 151 031 t ayçiçeği (buğdaydan sonra ikinci sırayı alır), 717 t kolza (rapitza); ayrıca 2 255 t susam, 87 t tütün üretildi. Hayvancılık konusunda da (koyun 499 460, keçi 99 890, manda 17 119, at 5 420, eşek 8 500) önemli bir değişiklik olmadı. Ekonomisi tarıma dayalı olan ve sınaî ge-

Bülent ECEVIT

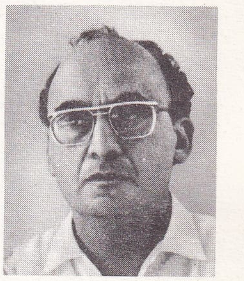
L. ECHEVERRIA ALVAREZ

Umberto ECO

G. M. EDELMAN

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); Sipa-Press, Bompiani, F. Bachrach (LAROUSSE)

lişmişlik bakımından 67 il arasında 50. sırayı alan Edirne'de, 1971'de Türkiye Süt Endüstrisi kurumu Edirne süt fabrikasının yapımına başladı; ECA'nın bir sıhhî tesisat fabrikası, Mensucat Santral'ın bir iplik fabrikasının yapımı planlandı; 1973'te temeli atılan Meriç Tekstil fabrikası işletmeye açıldı (1975).
İlde eğitim konusunda önemli gelişmeler oldu; Havza (1), Keşan (2), Meriç ve Uzunköprü ilçelerinde ortaokul, Edirne Eğitim enstitüsü (1969-1970), Keşan Sanat enstitüsü (1969-1970), Edirne Akşam Kız Sanat okulu (1971-1972) açıldı. 1973'te Edirne televizyonu yayına başladı. (M)

***Edirne müzesi.** — Daha önce yapımına başlanan yeni müze binası Edirne Arkeoloji ve Etnografya müzesi adıyla açıldı (1971). [M]

***EDİZ** (Hasan Âli), türk yazarı ve mütercimi. — (öl. İstanbul 1972). [M]

***EDREMİT,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 43 433 nüf., ilçe merkezi 26 100 nüf. (1975); 23 köy (1970). [M]

***EDWARD VIII.** — Bk. WİNDSOR (*dükü*), *Ek*.

***EDWARD gölü,** Doğu Afrika'da göl. — 1973'te *Idi Amin-Dada gölü* adı verildi. (L)

EDWARDS (Blake), amerikalı sinema yönetmeni (Tulsa 1922). Los Angeles'te öğrenimini tamamladıktan sonra radyo ve televizyonda oyun yazarı olarak çalıştı, daha sonra sinemaya geçti ve *Strangler of the Swamp*'da (Boğucu bataklık) [1946] rol aldı, Richard Quine için senaryolar yazdı. 1955'te *Bring your Smile along*'ı (Gülücüğünle gel) yönetti, ama asıl üçüncü filmi *Mister Cory* (Bay Cory) ile başarılı bir komedi yazarı olduğunu kanıtladı. Sanatçının çevirdiği her filimde bilgiçlik kokan bir incelik, gözleme dayanan bir alay ve «saçma» anlayışı iç içedir; yapıtları arasında *The Perfect Furlough* (Tam tatil) [1959]; *Breakfast at Tiffany's* (Tiffany'de sabah kahvaltısı) [T. Capote'den, 1961]; *Experiment in Terror* (Dehşet deneyi) [1962]; *Pembe panter* (The Pink Panther) [1963]; *A shot in the Dark* (Karanlıkta patlayan tabanca) [1964]; *The Great Race* (Büyük yarış) [1965]; *The Party* (Parti); *Darling Lili* (Sevgili Lili) [karısı Julie Andrews ile, 1970]; *Wild Rovers* (Vahşî serseriler) [1971], *The Tamarind Seed* (Demirhindi tohumu) [1973] sayılabilir. (L)

***EDWARDS BELLO** (Joaquin), şilili yazar. — (öl. Santiago 1968). [L]

EFE (Necdet Rüştü), türk şairi (İstanbul 1900 - ay.y. 1969). Vefa lisesini bitirdi; banka memurluğu, sigorta müfettişliği, Basın-Yayın genel müdürlüğünde şube müdürlüğü yaptı; manzum mizah hikâyeleriyle tanındı. Başlıca eserleri: *Gazi'nin destanı* (1929); *Yürekler acısı* (1937); *Zavallı kadınlar* (1938); *Bahçe* (1944). [M]

***EFLANİ,** Zonguldak iline bağlı ilçe. — 23 065 nüf., ilçe merkezi 3 735 nüf. (1975). [M]

***EGE** (Hasan Fehmi), türk bestecisi. — İstanbul'a geldikten sonra bir süre serbest çalıştı; kurduğu Fehmi Ege orkestrasıyla İstanbul radyosunda yer aldı (1949); İstanbul Şehir orkestrasına kemancı olarak katıldı (1950); 1967'de bu görevinden emekliye ayrıldıktan sonra Tango orkestrası şefi olarak İstanbul radyosunda çalıştı (1975). [M]

Egebank, İzmir'de kurulmuş özel, millî banka. İzmir'de Esnaf ve Ahali bankası adıyla kuruldu (1928); 7 şubesi ve toplam 70 personeli vardır (1974). 1974 yıl sonu bilançosuna göre 1 000 TL.lık resmî, 6 milyon 574 bin TL.lık ticarî, 60 bin TL.lık bankalar ve 33 milyon 311 bin TL.lık tasarruf mevduatı vardı. 3'ü resmî, 476'sı ticarî, 19'u bankalar ve 11 383'ü tasarruf olmak üzere, toplam mevduat hesabı sayısı 11 881'dir. Bankanın 1974 yılı kârı 1 milyon 303 bin TL. oldu. (M)

***EGE bölgesi.** — *Nüfus ve yerleşme.* Bütünüyle Ege bölgesi sınırları içinde yer alan 8 ilde 1975 sayımına göre 5 382 099 kişi yaşar (Türkiye nüfusunun yüzde 13,3'ü) ve km²'ye ortalama 65 kişi düşer (Türkiye ortalaması 52); coğrafî bölge nüfusunun ortalama üçte biri (yüzde 31,3), nüfusu 10 000'den fazla olan 45 kentte yaşar. Bu kentlerin 34'ü Ege bölümünde, 11'i İçbatı Anadolu'dadır. Bölgenin en önemli şehri olan İzmir'in nüfusu, belediye sınırları içinde (171 654 nüfuslu Karşıyaka ile birlikte) 636 078'e ulaşır. Bölge içinde nüfusu 100 000'in üstünde olan Denizli'den (106 704) başka nüfusu 50 000 - 100 000 arasında değişen 8 şehir vardır: Kütahya (82 400), Manisa (78 133), Turgutlu (64 894), Afyon (60 117), Aydın (59 228), Uşak (58 561), Akhisar (53 027), Nazilli (52 019). Salihli'nin nüfusu da 40 000'nin üstündedir (45 545).

● *Ekonomi.* Bölgede yetiştirilen tahıl ürünleri arasında buğday başta gelir: 1 074 486 t (1973). Aynı yıl en çok buğday üreten iller Afyon (209 800 t), Kütahya (165 604 t), Denizli (155 421 t) ve Manisa'dır (188 876 t). Tahıllar arasında ikinci sırayı arpa alır: 442 909 t (1973). Pirinç ekimi oldukça az yer tutar, en büyük üretici Manisa ilidir (886 t) [1973]. Ege bölgesinin 8 ili 1971'de Türkiye pamuk ürününün yüzde 40,6'sını sağlamıştı (205 793 t); 1972'de en çok pamuk üreten iller Aydın (72 252 t), İzmir (53 487 t), Manisa'ydı (35 319 t). Ege bölgesinde ortalama pamuk verimi (hektar başına alınan ürün) Akdeniz bölgesindekinden daha fazla (703 kg'a karşılık 929 kg) ve ürün kalitesi daha yüksektir. En iyi ürününü kıraç topraklarda veren tütün üretimi ise, 1971'de Türkiye toplamının yüzde 62,5'ini sağlamıştır; 1973'te bölgenin toplam tütün üretimi 96 731 tondu; Manisa (39 357 t) ve İzmir (25 350 t) illeri bu alanda başta geliyordu. Cumhuriyet döneminde başlanan şeker pancarı tarımında, 1973'te yıllık üretim 543 715 t oldu. Afyon (251 426 t), Kütahya (148 393 t) ve Denizli (87 928 t) en çok üretim yapan illerdir. Meyve tarımında ilk sıraları çekirdeksiz üzüm ve kurutulmaya elverişli incir alır. Kuru üzüm ihracatı 50 000 - 70 000 t. 8 ilin yaş üzüm üretimi 907 426 t kadardır; 336 603 tonla Manisa başta gelen üretim merkezi oldu. Yıllık ortalama kuru incir üretimi 35 000 - 40 000 tondur. Türkiye'deki 6,6 milyon kadar incir ağacının 4 milyondan fazlası Ege bölgesinde, bunun 2,5 milyondan fazlası da Aydın ilindedir. 1975'te 81 133 t olan narenciye üretiminde İzmir 35 365 t, Muğla 32 145 tonla başta gelen üretim merkezleri oldu. Bölgede en çok küçükbaş hayvan beslenir: bölgeyi temsil eden 8 ilin koyun mevcudu 4 590 760'dır ve bunun 1 076 790'ı Afyon ilindedir (1973). Hayvan varlığı bakımından Afyon'u, Manisa (693 490), İzmir (543 240), Kütahya (472 080) ve Denizli (468 860) illeri izler. Kıl keçisi sayısı 2 975 660 kadardır. Keçi sayısının en fazla olduğu il Manisa'dır (484 310). 15 000 baş tiftik keçisinin hemen hepsi Afyon ve Kütahya illerinde yetiştirilir. Bölgede yetiştirilen sığır sayısı 1 261 576'dır. Kütahya ve Afyon'da sığır sayısı 370 000'in, Aydın, Manisa, Muğla ve İzmir illerinde 349 000'in üstündedir (1973). [M]

***EGE denizi.** — Bu denizin dibinde petrol yatakları bulunması ihtimali 1973'ten sonra Türkiye ile Yunanistan arasında sık sık gerginliğe sebep oldu, hattâ bu yüzden iki ülke 1974 ve 1975'te savaşın sınırına kadar vardılar. Ege denizinde petrol arama hazırlıklarına her iki ülke de 1970'ten sonra başlamıştı. Ancak, bu konuda hızlı gelişmeler Türkiye'nin 1974'teki Kıbrıs harekâtından (20 temmuz) sonra başladı. Yunanistan, bir yandan kendisine tanınmış olan Ege denizi üzerindeki uçuşları kontrol hakkıyla ilgili FIR anlaşmasını (bk. FIR HATTI, *Ek*) Türkiye aleyhine uygulamağa başlarken öte yandan da Lozan (1923) ve Paris (1947) antlaşmalarıyla silâhsızlandırılmış olan Ege adalarına yığınak yapmağa ve Türkiye kıyılarına kadar uzanan bölgede petrol arama hazırlıklarına girişmişti. Türkiye de buna misilleme yapmak gereğini duydu ve Ege üzerinde bazı uçuş denemeleri yaptı; ancak, tehlikenin ciddî bir biçim alması üzerine taraflar bu konuyu görüşerek çözümlemeğe karar verdiler. Petrol arama ile ilgili anlaşmazlığın çözüme yöneltilmesi aynı derecede kolay olmadı. Bu noktada sorun Ege denizine hâkimiyet haline dönüşüyordu. Nitekim, Yunanistan Ege denizinde karasularını 12 mile çıkarma tehdidiyle ortaya çıkarken kıta sahanlığını da (bk. SAHANLIK) Türkiye kıyıları yakınındaki adaları esas alarak hesaplamağa kalkıştı. Bunun üzerine Türkiye önce savaş gemilerinin eşliğinde bir araştırma gemisiyle Ege'nin kendi denetiminde olması gereken kesimlerinde sismik araştırmalar yaptırdı. Bunu bir amerikan firmasıyla aynı iş için yapılan anlaşma, yabancı firmanın bu anlaşmaya uymak istememesi üzerine de bir norveç araştırma gemisinin kiralanması izledi. Ancak, norveç gemisi, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliğin giderek artması karşısında Türkiye kıyılarında yer değiştirerek vakit geçirme yoluna gitti ve bunun sonucu olarak da Türkiye bu anlaşmayı bozmak zorunda kaldı. Olayların bu aşamasında, önce Karakas'ta (21 haziran 1974), daha sonra Cenevre'de (17 mart 1975) Birleşmiş milletlerce düzenlenen deniz hukuku konferanslarında öbür konuların yanı sıra bu soruna da değinilmesi üzerine tarafların La Haye yüksek adalet divanına gitmeğe karar vermeleriyle anlaşmazlık askıya alınmış oldu (1975). FIR hattıyla ilgili görüş ayrılığı da 1975'te Ankara ve Atina'da yapılan görüşmelerle önemli ölçüde yumuşatıldı ve sürekli çözüm ihtimalleri belirdi. (M)

***EGELİ** (Ekrem Şerif), türk hekimi. — İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesindeki görevinden, 1973'te yürürlüğe giren 1750 sayılı üniversite kanunu uyarınca, emekli oldu. (M)

EGELİ (Vasfi), türk mimarı (İstanbul 1890 - ay.y. 1962). Sanayii Nefise Mektebi Mimarî bölümünü bitirdi (1913); Vakıflar idaresinde çalıştıktan sonra neoklasik türk mimarîsinin temsilcileri Mimar Kemalettin ve Nihat Beylerin yanında meslek tecrübesini arttırdı; mimar Nihat Bey emekli olunca, onun yerine İstanbul Vakıflar başmimarlığına atandı ve bu görevinden emekliye ayrıldı. İstanbul'da Mimarsinan türbesini, Süleymaniye camiini, Yenicami Hünkâr kasrını onardı; kendi yaptığı mescit ve camilerde klasik türk mimarîsini uyguladı; en büyük eseri, bütünüyle XVII. yy. türk mimarîsi üslûbunda yaptığı Şişli camiidir. (M)

EGEMEN (Ferih), türk tiyatro oyuncusu, yönetmeni (İstanbul 1916). İstanbul Şehir tiyatrosunda *Mucize* adlı oyunda sahneye çıktı (1932); *Üç saat* adlı müziksel oyunda dikkati çekti; 1935'te İstanbul Şehir tiyatrosuna bağlı olarak kurulan çocuk tiyatrosunda sahneye koyucu olarak görevlendirildi; çocuk tiyatrosu için oyunlar yazdı: *Ben çalmadım* (1944); *Haramî çeşmesi* (1950); *Küçük reis* (1951); *Altın zincir* (Gülriz Topar ile, 1952); *Rüya ülkesi* (1953); *Üç hikâye* (1959); *Tombik'in başına gelenler* (1963). [M]

Ege ordusu (4. ordu). Bk. SİLÂHLI KUVVETLER, *Ek*.

EGESEL (Altay Ömer), türk yargıcı (Susurluk, Balıkesir 1923). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi; Balâ sorgu yargıçlığı, Yargıtay başsavcı yardımcılığı ve İzmir cumhuriyet savcılığı yaptı; 27 Mayıs 1960'tan sonra Yargıtay üyesi oldu; Millî Birlik komitesince Yüksek Soruşturma kurulu üyeliğine, Yüksek Adalet divanı başsavcılığına getirildi; Yassıada yargılamalarında 228 D. P.'li hakkında idam isteğinde bulundu. Yargıtay Birinci Ceza dairesi üyesi oldu (1961). [M]

Ege üniversitesi, Ege bölgesinin yükseköğretim kurumu gereksinmesini karşılamak amacıyla 6595 sayılı kanunla İzmir'de kuruldu (1955).
Kuruluş çalışmaları Millî Eğitim bakanlığınca yürütülen üniversite 1955-1956 öğrenim yılında geçici olarak Bornova Bölge Ziraat okulunda Tıp ve Ziraat fakülteleriyle öğretime açıldı; aynı yıl Tıp fakültesine bağlı Yüksek Hemşire okulu ve okul bünyesinde bir de laborant okulu kuruldu. İlk yıl öğretim üyesi ihtiyacı Ankara ve İstanbul üniversitelerinden gelen öğretim üyeleriyle karşılandı. 1958'de 4936 sayılı kanunla bilimsel ve idarî özerkliğe kavuşan Ege üniversitesinin 354 sayılı kanunla kuruluşu tamamlanan Fen fakültesi de öğretime başladı (1961-1962); aynı yıl Milletlerarası İktisadî Münasebetler Araştırma enstitüsü kuruldu; 1962'de Yüksek Hemşire okulunun yönetmeliği, yüksek düzeyde sağlık teknisyenlerini de yetiştirecek biçimde değiştirilerek Yüksek Hemşire ve Sağlık Teknisyeni okulu adını aldı; Ziraat fakültesinin öğretim süresi 5 yıla çıkarıldı (1962-1963); aynı yıl Arkeoloji enstitüsü; 1963'te Yabancı Diller okulu; 1966'da da Radyoizotop Araştırma merkezi kuruldu; 1967'de üniversite senatosunun kararıyla Fen fakül-

tesinde lisansüstü öğrenim olanağı sağlandı ve matematik, astronomi, fizik, kimya, jeoloji, zooloji ve botanik dallarında yüksek lisans, kimya disiplininde yüksek kimyagerlik öğretimine başlandı (1967-1968); Mühendislik Bilimleri fakültesinde önlisans okulları açıldı (1974).

Üniversitenin kuruluş yılında öğrenci ve personelin sağlık durumlarıyla ilgilenmek üzere kurulan sağlık merkezi Mediko-Sosyal Hizmetler merkezi adını aldı (1965) ve dahiliye, kadın-doğum, göz, diş, psikoloji konularında çalışma olanağı sağlandı (1975). 1955'te 69 öğretim üyesi, 197 öğrenci ile öğretime açılan Ege üniversitesinde, 1975'te 414 öğretim üyesi, 550 öğretim üye yardımcısı, 17 bin öğrenci ve 12 fakülte ile öğretime devam edildi.

Ayrıca, Ege üniversitesine bağlı Sosyal Bilimler, Güzel Sanatlar ve Eczacılık fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor, Gıda Teknolojisi yüksekokulları ile Mühendislik fakültesine bağlı Denizli, Balıkesir ve İzmir'de önlisans yüksekokullarının açılması çalışmalarına başlandı (1975). Bunlardan Güzel Sanatlar fakültesi aynı yıl öğretime geçti. Bornova'da 3 700 dekarlık alanda kurulușu tamamlanan üniversite tesislerinin bir bölümü de Bornova dışındadır: Menemen yakınında 3 600 dekarlık Ziraat fakültesi Deneme ve Tatbikat çiftliği, Mordoğan'da 500 dekarlık Deneme istasyonu, Nif dağında Astronomi rasathanesi, Güzelyalı'da Deniz Biyoloji Araştırma laboratuvarı. (M)

Ege Üniversitesi rasathanesi, Ege Üniversitesi Fen fakültesine bağlı rasathane. Bornova'nın güneydoğusundaki Kemalpaşa dağlarının eteklerinde, Kurudağ'da kuruldu (1963). 1965'te buraya 15 sm çapında dürbün yerleştirildi ve 22 haziranda yıldız gözlemlerine başlandı. Alman Bilim akademisinin bağışı olan 13 sm çapındaki spektograf (tayfçeker) ve NATO'nun bağışı olan 48 sm çapındaki aynalı teleskop ve fotoelektrik düzeniyle bilimsel bir gözlemevi haline getirildi. (M)

***EGK** (Werner), alman besteci. — Son besteleri arasında şunlar sayılabilir: *Orkestra için 2. sonat* (1969), *Casanova Londra'da* (ilk olarak kasım 1969'da Münih'te çalındı) adlı bir opera ve *Moira, büyük orkestra için «do» makamında müzik* (ilk olarak ocak 1973'te Nürnberg'de çalındı). [L]

EGO PSYCHOLOGY. Bk. BENLİK* ruhbilimi (*Ek*).

***EGOROVA** veya **YEGOROVA** (Liyubov), prenses **Trubetskaya,** rus kadın dansçısı. — (öl. Sainte-Geneviève-des-Bois, Essonne 1972). [L]

***EĞİL,** Diyarbakır ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 352 nüf., bucak merkezi 3 225 nüf., 17 köy (1970). [M]

EĞİLMEZ (Ertem), türk filim yönetmeni ve yapımcısı (İstanbul 1929). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi (1951); bir süre yayımcılıkla uğraştı ve *Tef* dergisini çıkardı! sinemaya Arzu Film şirketini kurarak yapımcı olarak girdi (1960); komedi filimleriyle yönetmenliğe başladı (1964); *Bir millet uyanıyor* (1966), *İngiliz Kemal* (1968) filimleriyle tarihî konuları işledi; *Oh olsun, Canım kardeşim* ve Rıfat Ilgaz'ın aynı adlı eserinden uyarladığı *Hababam sınıfı* (1975) filimleriyle türk sinemasının alışılmış komedi kalıplarının dışına çıktı; Antalya Filim festivalinde çeşitli ödüller kazandı. (M)

***EĞİTİM** i. — *Cinsel eğitim.* Bk. CİNSEL (*Ek*). ‖ *Etkin eğitim.* Bk. ANSİKL. ‖ *Sosyoekonomik eğitim.* Bk. ANSİKL. ‖ *Sürekli eğitim,* öğretimin bitmemesini ve meslek hayatı boyunca sürmesini kabul eden öğreti ve bu öğretinin yetişkinlerin eğitiminde uygulanması: *Sürekli eğitim belirli aralıklarla tekrarlanan değişmez bir çevrim olarak ele alınmalıdır.*

— ANSİKL. *Etkin eğitim,* öğretmenin karşısındaki grubu etkin kılması demektir. Bilgi ya da eğitimi etkili olarak aktarmak için birtakım insanları biraraya toplayıp ders takrir etmek yetmez. Onlara hareket etmek ve soru sormak olanağı sağlamak, ilgilerini uyandırmak gerekir. Klasik ders vermede bilgilerin iletimi tek yönlüdür: öğretmenden sınıfa doğru gider. Daha etkin ve canlı gruplarda ise bilgi akışı çift yönlüdür: birincisi eskiden olduğu gibi gene öğretmenden gruba doğru, ikincisi ise gruptan öğretmene doğru yönelir. Grup kendisine sorulan sorulara cevap verir. Çalışma kümelerinde bilgi alışverişi üç düzeyde geçer: ilk iki akış yönünden ayrı olarak öğretmen ortaya sorular atarak öğrenciler arasında da bilgi alışverişine yol açar. Bu sırada onun görevi konuşmaları yönetmek, programa göre önemli sapmalardan sakınmak, zamanı ayarlamak, ortaya çıkabilecek çatışmaları yatıştırmak, sonunda herkese yarayacak biçimde konuyu derleyip toparlamaktır. Öğretmen bilgi alışverişini artırmak için kendi aralarında görüşüp tartışacak ve sonuçlar çıkaracak daha küçük kümeler de kurabilir.

● *Sosyoekonomik eğitim,* toplumsal yapılara, eskiden bulunmayan teknikleri ve yenilikleri sokmak amacı güder. Özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde kırsal kesimde uygulanır. Yabancı bir devletten gelirse, çoğu zaman eski sömürgelere uygulanan teknik yardım biçiminde görülür. Ülkenin kendisi bu işe girişirse bir kütle eğitimi siyasetine yönelir (Çin, Küba).

● *Türkiye'de eğitim.* Eğitim şûralarında alınan kararların uygulanmasıyla ilgili 1739 sayılı Millî Eğitim Temel kanunu çıkarıldı (1973).

Eğitim kurumlarının yükseköğretim bölümünde mektupla öğretim uygulanmasına 1974-1975 döneminde yaygın biçimde başlandı; bunu 1975-1976'da Yaygın Öğretim kurumu denemesinin yükseköğretim kademesinde uygulanması izledi. (Bk. YÜKSEKÖĞRETİM. [LM]

***Eğitim bakanlığı** (MİLLÎ—). — Bakanlığın teşkilâtında değişiklik olmadı.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLARI

Şinasi Orel (26 mart 1971), İsmail Arar (11 aralık 1971), Sabahattin Özbek (22 mayıs 1972), Orhan Dengiz (15 nisan 1973), Mustafa Üstündağ (7 şubat 1974), Safa Reisoğlu (12 ekim 1974), Ali Naili Erdem (12 nisan 1975). [M]

***Eğitim şûrası** (MİLLÎ—). — 1970'te yapılan toplantıdan sonra şûranın her yıl toplanması öngörüldüğü halde 1971'de girilen ve 1974'e kadar süren istikrarsız hükümetler döneminde bu gerçekleştirilemedi. Yalnız, bu arada 1970 Eğitim şûrasında alınan kararlar uyarınca 1973'te 1739 sayılı Millî Eğitim Temel kanunu çıkarıldı. 24 haziran - 4 temmuz 1974'te toplanan IX. Eğitim şûrasında ise ortaöğretimde yapılacak yeni düzenlemeler ele alındı. Bu amaçla hazırlanan ve şûraya sunulan programda yükseköğretim kurumlarındaki yığılmanın önlenmesi amacıyla şu tedbirlerin alınması düşünüldü:

1. ortaöğretim ortaokul öğrencilerini çalışma hayatına veya üst öğretime hazırlayacak biçimde düzenlenmelidir. Belirli bir programı yerine getirmekle yükümlü olan öğrenci karşısında, ortaokulun sınıfta bırakma ve belge verme biçimindeki eleyici niteliği sona ermeli, bunun yerine öğrenci ortak kültür dersleri ve temel dersleri içeren esnek bir çalışma hayatına veya üst öğretime hazırlanmalıdır. İlkokula dayalı meslek okullarının birinci döneminde de seçmeli dersler yerine meslek dersleri okutulmalıdır;

2. ortaöğretimde, öğrenci ilgi, eğilim ve yeteneklerine göre, toplum ihtiyacı da dikkate alınarak, yükseköğretimin çeşitli temel öğrenim alanlarına veya çalışma hayatının değişik alanlarına yöneltilmeli, programların buna uygun biçimde oluşturulmasında farklı alanlar arasında yatay ve dikey geçiş yolları açık tutularak bir sistem bütünlüğü yaratılmalıdır. Bu sonucun elde edilebilmesi için de öğrenciyi hem mesleğe, hem yükseköğretime; hayata ve iş alanlarına hazırlayan farklı programlar uygulanmalıdır. Bu programlar sayesinde öğrenciye istek ve yeteneğine göre ders seçme ve kredi alma düzeni içinde yetişme, fırsatı verilmeli, sonunda da programını tamamlayan öğrenci ünversite, akademi veya yüksekokula girme hakkını kazanmalıdır. Ortaöğretimde yükseköğretime yönelik programları başaranlar buralara sınavsız girebilmeli, hangi programları bitirenlerin hangi fakülte, akademi veya yüksekokula girebileceği önceden ilân edilmelidir.

Millî Eğitim bakanı Mustafa Üstündağ'ın başkanlığında toplanarak bu temel ilkeleri, uygulamayla ilgili ayrıntılarına kadar uzun uzun tartışan IX. şûrada öneriler kabul edildi; uygulamanın gereklere göre kademelendirilmesi ise bakanlığa bırakıldı. (M)

***EĞİTSEL** sıf. — *Eğitsel özyönetim,* eğitimde C. Rogers'in yöneltimsizciliğiyle iş okulu hareketinin karşılaşmasından ve karışmasından doğan yeni akım.

— ANSİKL. Yöneltimci olmayan ruhbilimciler eğitimi Carl Rogers'in ilkeleri ışığında ele almak, iş okulu uygulayıcıları ise sınıfta C. Freinet'in tekniklerine psikanalitik bir boyut kazandırmak istiyorlardı. İki akım karşılaşınca kısmen birbirinden yararlandılar. İş okulu uygulayıcıları araştırmalarını sınıfta ve resmî okulda sürdürdüler. Psikososyologlar, öğretmenler ve araştırmacılar iş ilkesine göre çalışan sınıfı ayrıca eğitimde yöneltimsizlik ilkesine dayandırarak ve içerde özyönetime yer vererek köklü bir değişikliğe yöneldiler. Böylece 1962'den sonra sınıfta *eğitsel özyönetim* yeni eğitimcilerin ellerinden düşürmedikleri bir bayrak oldu.

Georges Lapassade, *Groupes, organisations et institutions* (Gruplar, örgütler ve kurumlar) [1967] adlı kitabında özyönetimi bir eğitim sistemi olarak tanımlar. Bu sistemde öğretmen, bilgileri çocuklara aktarmaktan vazgeçer: bugünkü okul sisteminin sınırları içinde kalarak yetişme yöntem ve programlarını öğrenciler kararlaştırır. «Özyönetimle çalışan sınıfta öğretmen artık ders vermez». Georges Lapassade'a göre yöneltimsizcilik özyönetimin «gerekli tamamlayıcı»sıdır. Özyönetim denemeleri özellikle Georges Lapassade, René Loureau, Michel Lobrot ve daha başkaları tarafından ilk ve ortaöğretimde veya üniversitede yapılmıştır. Bu eğitimciler, eğitsel özyönetim kuramında olduğu gibi bu denemelerde de iki tip düşünceye başvurdular.

Birincisi özyönetime göre çalışan sınıf artık yöneltimsiz bir sınıftır ve «kendi üstüne eğilmiş bir grup»tan başka bir şey değildir; bu nedenle psikolojik çözümlemeye ve eyleme koyulur. Okula özgü niteliklerden düpedüz sıyrıldığına göre artık sırf biçimsel bir sınıf söz konusudur: öğretici ise gruptan biridir. Gerçekten bu öncü eğitim gruplarının öğreticilerini heyecanla harekete geçiren yöneltimsizlik düşkünlüğü çok cabuk engellere çarparak kendi kendini tasfiye etti: 1968'de çalışmakta olan birkaç yöneltimsiz (özyönetimsel) sınıf da dağıldı. İkincisine göre özyönetimsel sınıf bir «okul kooperatifi» gibidir; «orada yalnız sınıfın bütçesi ve boş zamanların değerlendirilmesi programlanmakla kalmaz, sınıfın günlük yaşamının tümü ve etkinlikleri de programa bağlanır» (Lapassade). Artık ortada, önceleri Freinet'nin geliştirdiği gibi bir kooperatif ve onun genel kurulu, sonra da F. Oury ve A. Vasquez'den esinlenen bir tedavi eğitim grubu var demektir; bu eğitimcilere göre kooperatif sınıf, iş sınıfı halini alır, yani sürekli olarak sınıfı yeniden yaratma amacı güden somut etkinlik ve alışveriş (gazete çıkarma, anket yapma v. b.) temeline dayalı örgütlü bir grup haline gelir.

Bu durumda artık çeşitli okullarda uzun süreden beri uygulanmakta olan iş ilkelerine göre çalışan bir sınıf söz konusudur. Yöneltimsizlik ilkesi de böyle bir sınıf düzeninde ikinci derecede kalır. (L)

***EĞRİ** sıf. — Metal. *Eğri yüzey,* bir üçlü fizikokimyasal denge diyagramında birbiriyle karşılaşan fazları sınırlayan yüzey. (Üç elemandan meydana gelen ve sıcaklığa göre fazların dengesini gösteren bir diyagramda, çeşitli sıcaklıklarda bu fazların uzay alan sınırlarının evrimini gösteren eğri yüzeyler vardır.)

◆ i. — ANSİKL. İkt. *Satış eğrisi,* ordinatında mübadele edilen mal ve hizmetlerin gerçekleşen miktarlarını, apsisinde bu mübadelede uygulanan gerçek fiyatları gösteren ve böylece mübadele miktarlarıyla uygulanan fiyatlar arasındaki ilişkinin zaman içindeki gelişimini görmemize yarayan tarihsel grafik. İktisadî araştırmalarda yeni bir araç olan bu grafik, ilk defa Henri Guitton tarafından çizilmiştir. Yoğun bir gözlem bilgisini ihtiva eder; arz ve talep faktörlerinden hareketle, satılan mal ve hiz-

met miktarıyla uygulanan fiyatların gelişiminin açıklanmasında kullanılır. Uygulama alanı oldukça geniştir. Satış eğrilerinin çizimiyle ulusal düzeyde çok sayıda iktisadî olayın özetlenmesi mümkün olur ve böylece herhangi bir sanayi malı piyasasındaki rekabet derecesindeki değişiklikler ölçülebilir. Ayrıca mal ve hizmet piyasası ile işgücü piyasası incelenebilir. (→Bibliyo.) [L]

*EĞRİBAŞ (Dursun Ali), türk güreşçisi. — 1968'de güreşi bıraktıktan sonra bölge antrenörlüğü yaptı. (M)

EĞRİBOZ, Ege denizinde yunan adası. — Arkeol. 1964'te ingiliz arkeologlarının Khalkis ve Eretria (*Ek*) arasındaki bölgede başlattıkları kazılar sonunda yeni gerçekler ortaya çıktı. O güne kadar Khalkis ve Eretria adanın yönetimi açısından sürekli rekabet halinde bulunan en eski merkezlerdendi. Ama Lefkanti köyü yakınlarındaki (Zeukantion) Kseropolis tepesinde bir yerleşme ortaya çıkınca her şey değişti. Yakın Hellas döneminden Klasik döneme kadar yerleşme merkezi olan bu yörede ele geçenler, özellikle de Yakın Hellas düzeyinde bulunanlar çok ilgi çekicidir. Çeşitli yıkıntı tabakalarından biri M.Ö. 700'e rastlar. Şehir merkezi sanılan noktada yan yana birçok bina yükselir.

Yakın Hellas döneminin başlıca özelliği elde yapılmış cilâlı çömleklerdir. Bu kapkacağın Mykenai dünyasına yabancı bir ulusa ait olduğu sanılır. Bunların yanı sıra birçok gömütlük bulundu ve bu gömütlüklerde çok sayıda cenaze gereci ele geçti. Kseropolis'in 600 m kuzeyinde gömütlükteki ölülerden bir kısmının yakılmış, bir kısmının ise gömülmüş olması bölgeye yeni gelenlerin ölü yakma âdetini de beraber getirdiklerini kanıtlar (Yakın Hellas dönemine kadar o yörede ölüler gömülürdü). Öte yandan Khalkis'te M.Ö. IV. yy.dan kalma bir bina ve birçok seramik bulundu; Panagitsa denilen yerde ise Mykenai odalarına benzeyen bir mezarda oldukça ilgi çekici mobilyalar, birçok vazo, bronz bir kılıç, silindir biçimli iki mühür v.b. ele geçti. Yine adanın çeşitli köylerinde heykeller (Klasik Helen ve Roma dönemine ait) bulundu, bunlar arasında 1965'te Helen döneminden kalma mermer boğa, Oreoi limanında (kuzeydoğu uç) ortaya çıktı.

Strabon'un dediğine göre Aidipsos banyoları Herakles'e aitti; ancak 1969'da yörede Roma kaplıcaları ortaya çıkarıldı ve yine orada bulunan bir kabartma sayesinde yapı Herakles tapınağıyla özdeşleştirilebildi. (L)

*EĞRİDİR, Isparta iline bağlı ilçe. — 40 960 nüf., ilçe merkezi 9 803 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

*EICH (Günter), alman şairi. — Şiirlerinin yanı sıra, nükte dolu hikâye derlemeleri de yayımladı: *Maulwürfe* (Köstebek) [1968], *Ein Tibeter in meinem Büro* (Büromdaki Tibet'li) [1970]. (L)

*EIERMANN (Egon), alman mimarı. — (öl. Baden-Baden 1970). [L]

*EILAT veya ELATH, İsrail'de şehir. — Aşkelon'a giden, uzunluğu 260 km, yıllık debisi 20 Mt'a yaklaşan bir petrol boru hattının başlangıç noktası. (L)

EIMERT (Herbert), alman bestecisi ve kuramcısı (Bad Kreuznach 1897 - Düsseldorf 1972). Elektronik müziğin öncülerindendir. 1951'de Köln radyosu için Studio für elektronische Musik'i kurdu ve genç K. Stockhausen'i yanına aldı. Üç yıl sonra, bu stüdyoda gerçekleştirilen yedi elektronik parça (ikisi Eimert'in, ikisi de Stockhausen'in) ilk defa halka sunuldu. Eimert, önceleri onikі ses tekniğine göre eser veren ilk alman müzikçilerindendi. Yapıtlarından çok kuramsal çalışmalarıyla etkili olmasına rağmen Eimert'in, elektronik müziğin klasikleri sayılan birkaç bestesi vardır: *Glockenspiel* (1953), *Etüden über Tongemische* (1954), *Beş parça* (1956), magnetik bant ve recitativocu için *Requiem für Aikichi Kuboyama* (1957), recitativocu ve elektronik sesler için *Selection I* (1960) ve *Epitaph für Aikichi Kuboyama* (1962). [L]

*EINEM (Gottfried VON), avusturyalı besteci. — Son olarak F. Dürrenmatt'tan esinlenerek bir opera besteledi: *«Yaşlı kadının ziyareti»*. Eser ilk olarak 1971'de Viyana'da çalındı. (L)

*EK i. — Mat. *Bir* K *cisminin* S *parçasının,* K'*nın bir* k *altcismine eki,* K'nın, *k* ve S'yi kapsayan ve k(S) şeklinde yazılan en küçük altcismi. (Bk. ANSİKL.) || *Simgesel ek,* K üzerinde indirgenmez ve K içinde katsayıl bir f (x) çokyüzlüsünün bir K′ kopma cisminin, yani içinde $f(\alpha) = 0$ olduğuna göre bir α elemanı bulunan K'nın K′ üstcisminin cebirsel kuruluş yöntemi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. k (S) eki, bir K cisminin, k ve S'yi kapsayan bütün altcisimlerinin arakesitidir. $S \subseteq k$ ise, $k(S) = k$ olur; $S = K$ veya $S = K - k$ ise, $k(S) = K$'dır. S herhangi bir parçaysa, k(S), k'ya göre S'deki oransal ifadelerin, yani K'nın elemanlarının cümlesidir; bu cümle S'nin sonlu sayıda elemanından, bu elemanlara ve k'nın elemanlarına dayanan toplamalar, çıkarmalar ve bölmelerden elde edilir. $S = S_1 \cup S_2$, $k(S) = k(S_1)(S_2)$ olur: $k_1 = k(S_1)$, sonra $k(S) = k_1(S_2)$ kurulur. Sonuncu ifadede S'nin sonlu sayıda elemandan oluşması haline uygulanır. S tek elemana indirgenebilir. (Bk. YAYILMA, *Ek.*)

● *Simgesel ek,* α'nın K'ya eklenmesi K″-nün kurulmasına olanak verir; $K(\alpha)$, $\frac{p(\alpha)}{q(\alpha)}$ elemanlarından ya da $p(x)$ ve $q(x) \in K[x]$ elemanlarından, K da katsayılı x de çokyüzlüler halkasından oluşur; $q(\alpha) \neq 0$, $q(x)$, $f(x)$ ile asal sayıdır ve $u(x)$ ile $v(x) \in K(x)$ vardır; şöyle ki

$$u(x) \,.\, q(x) + v(x) \,.\, f(x) = 1$$

olur; buradan da $u(\alpha) \,.\, q(\alpha) = 1$ çıkarılır, çünkü $f(\alpha) = 0$ ve

$$\frac{p(\alpha)}{q(\alpha)} = p(\alpha) \,.\, u(\alpha)\text{'dir.}$$

$K(\alpha)$'nın her elemanı, $h(\alpha) \in K[x]$ ve $K(\alpha) = A$ ile $h(\alpha)$ biçimine konur; burada $A = \{g(\alpha)\}$, K da katsayılı, α da oransal tamsayı ifadelerinin halkasını gösterir. Bu yöntem, sonlu sayıda ek sonunda $f(x)$ için bir ayırma cismine götürür; bu cisimde $f(x)$ çizgisel çarpanların çarpımı halinde ayrılır. Karmaşık sayıların $\mathbb{C}$ cismi $f(x) = x^2 + 1$ için bir kopma ve ayırma cismidir; bunun bir kökü, $\mathbb{R}$ gerçek sayıların cismi olmak şartıyla $i : \mathbb{C} = \mathbb{R}(i)$ sanal sayısıdır; $\mathbb{R}(i)$ de, $x^2 + 1 \equiv (x - i)(x + i)$'dir. $\mathbb{R}(i)$'nin bütün elemanları $a + bi$, a ve $b \in \mathbb{R}$ biçimini alır; çünkü $A = \{g(i)\}$'nin her elemanı yerine, $r(x) = a + bx$ ile $g(x) \equiv (x^2 + 1)\, h(x) + r(x)$ olmak şartıyla $r(i)$ konur.

Bu örnek, simgesel ekin ne kadar geniş kapsamlı bir süreç olduğunu gösterir.

◆ Sıf. — Mat. *Bir* $M \in M_n(\mathbb{C})$ *kare matrisin ek matrisi,* M elemanları olarak M'nin elemanlarının eşlenik sanal elemanlarını almak şartıyla, M'nin $M^* = {}^tM$ şeklinde yazılan eşleniğinin ekine eşit matris [M_n $\mathbb{C}$ elemanlı her (M, M′) çifti ve $\mathbb{C}$ elemanlı bütün (α, α') çifti için:

$$(\alpha M + \alpha' M')^* = \alpha M^* + \alpha' M'^*;$$
$$(M M')^* = M'^* M^*;\ M^{**} = M$$

elde edilir.] (L)

EK (Niklas), isveçli dansçı (Stockholm, 1943). Koreograf Birgit Cullberg'in oğludur. Dansa çok geç başladı, askerliğini bitirdikten sonra Stockholm Dans akademisinde koreografi öğrenimi gördü. Daha sonra Martha Graham School'a girdi, Merce Cunningham topluluğuyla ilk olarak New York'ta seyirci karşısına çıktı. İsveç'e döndüğünde, annesinin 1967'de kurduğu Ballet Cullberg topluluğuna solist olarak katıldı, apayrı üslûbuyla kendini kabul ettirdi ve avrupalı çağdaş usta dansçılar arasına katıldı. B. Cullberg'in çeşitli yapıtlarını (*Romeo ve Juliet*, 3. yapım 1969; *Âdem ve Havva,* 1970) yorumladı. Uluslararası VII. Paris Dans festivalinde *Summerspace* (Merce Cunningham) ile dikkati çekti ve altın madalya kazandı (1969). Bir yıl için XX. yy. balesine girdi (1972) ve Maurice Béjart'ın *Marteau sans maître*'inde (Sahipsiz çekiç) [müz. Pierre Boulez; Scala operası (Milano), 1973] rol aldı. (L)

*EKDİZON i. — ANSİKL. Bu deri değiştirme hormonunun tam gelişmiş formülü 1964 yılında bulundu, sonradan da doğrulandı: bugün hormon, bitkilerden çıkarılan stigmasterolden yararlanılarak sentez yoluyla yapılmaktadır. (L)

*EKİM i. — ANSİKL. — 1969 (*12 ekim*), genel seçimler yapıldı, çoğunluğu AP aldı. 1971 (*25 ekim*), 12 Mart muhtırasından sonra hükûmeti kurmakla görevlendirilen Nihat Erim başbakanlıktan istifa etti. — 1973 (*14 ekim*) milletvekili ve Senato üçte bir yenileme seçimi yapıldı; (*24 ekim*), Naim Talu hükûmeti istifa etti; (*29 ekim*), Cumhuriyet'in 50. kuruluş yılı kutlama törenleri yapıldı; (*30 ekim*), cumhurbaşkanı Korutürk İstanbul Boğaziçi köprüsünü açtı. (M)

EKOFİSK, Kuzey denizinde petrol ve doğal gaz yatağı; 56° ve 57° kuzey enlemleri arasında, 3° doğu boylamında, İskoçya ile Danimarka arasında, Norveç bölgesinde yer alan bu yatak 1970 baharında bulundu. 200 m'den daha kalın Üçüncü zaman topraklarının (3 000 m derinliğe doğru) dibinde bulunan yatak, 1973'te yapılan hesaplara göre yaklaşık olarak 250 Mt petrol, 220 milyar metre küp doğal gaz kapsar. (L)

*EKOGRAFİ i. — Organların sesüstü dalgaları üstünde yarattığı yankılardan yararlanarak yapılan tıbbî muayene yöntemi.

— ANSİKL. *Ekografi* hiç bir şırıngayı veya el muayenesini gerektirmez. Aynı billûr, sesüstü demetinin yolu üstüne dikey konmuş yüzeylerce yansıtılan dalgalar için hem verici, hem alıcı ödevi yapar. Kullanılan frekanslar yüksektir: duruma göre 1-15 MHz. Kısa darbeler saniyede ortalama 200 defa olmak üzere 1-5 μ saniye süre ile yayılır. İşaretler iki biçimde gösterilir. A ekografisinde yankılar dikine defleksiyonlar görünümünde belirir; bu defleksiyonların başlangıç sinyaline göre duruşu, yansıtıcı yüzeylerin duruşunu gösterir. Bu yöntem hızlı bir tekniktir, ama yalnız bir doğrultuda iş görür. En çok sinir cerrahîsinde, kafaiçi hematomların teşhisinde kullanılır.
B ekografisinde billûr hareket ettirilir ve yansıtıcı yüzeyler sürekli çizgiler halinde görünür. Böylece sonda ekseninin hareket ettiği yönde incelenen organın bir çeşit kesiti elde edilir. Bu şekilde birçok kesit yapılarak organın üç boyutlu görünümü yapılabilir. Gittikçe daha çok kullanılan B ekografisi gebe kadınlarda etene yerinin tespitinde, yumurtalık urlarını, karaciğer apselerini araştırmada, ayrıca ağtabaka dekolmanlarında, kataraktlarda ve kardiyolojí alanında çok işe yarar. (Bk. EKOKARDİYOGRAFİ, *Ek.*) [L]

EKOKARDİYOGRAFİ i. Ekografi*nin (*Ek*) kalp incelemesinde kullanılması.

— ANSİKL. *Ekokardiyografi*, yani sesüstü titreşimlerin kalp kütlesine gönderilmesi, kalp çevresi boşluğunda sıvı toplanmasını teşhise yarar. Ayrıca mitral kapakçığının yankısı kapakçık hareketlerinin tahlili ve hızını ölçme olanağı verir. (L)

*EKOLOJİ i. — Bk. ANSİKL. || *Ekoloji uzmanı*, ekoloji bilimlerinde uzman olan kişi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Beş-on yıl öncesine kadar *ekoloji* «doğa bilimi»nden ayrı düşünülmezdi. İnsanoğlunun doğal ortam üzerindeki önemli etkisini ele alan ve özellikle Amerika Birleşik devletlerinde yapılan bir dizi araştırma, bu bilimin inceleme alanının yeniden ele alınması ve genişletilmesi sonucunu doğurdu. İnsanoğlu katılmazsa, canlı varlıklarla çevre arasındaki etkileşmeleri incelemek gerçekten neye yarar? Doğal ortamı (çevreyi) altüst eden karışıklıkların gerçek etmeni insanoğludur ve onun diğer türler üzerindeki etkisi günden güne artmaktadır. Bu nedenle ekoloji bilgin ve uzmanları arasında bugün iki eğilim göze çarpar: geleneksel eğilim, insanı ve etkisini özel olarak hesaba katmadan, onu da madensel, bitkisel ve hayvansal âlemlerin yanı sıra bir âlem sayarak araştırmalarını sürdürür ve yapılan inceleme sadece bu bilimi ilgilendirmez; bugünkü eğilim, memelilerden biri olan insanı ve onun etkinliklerini ekolojinin çerçevesi içine yerleştirmektir. Ekoloji artık yalnız bir doğa bilimi değildir, hukuk, iktisat ve sosyoloji gibi bilim dallarını da içine almak zorundadır. Bu yeni görüşe ve Pierre Dansereau'nun sosyolojisine göre, hayvanların ve bitkilerin incelenmesi sonucunda elde edilen ekolojik kanunları insanlara da uygulayarak

ve insanoğlunun dünyamızdaki eylem ve etkinlik süreçlerini bir bir saptayarak onun çevre üstündeki gerçek yıkıcılığının derecesi belirtilebilir. Bunu yaparken, diğer canlı varlıkların ekolojik süreçleri, bu arada gerçek ekolojik güçler olarak etnik değerler ve bunlarda her evreye denk düşen sosyal ve ekonomik örgüt tipi daha yakından kovalanmağa çalışılır. Bu evreler doğru bir çizgi izleyen bir evrimin çeşitli aşamaları değildir, çünkü bazıları varlığını sürdürdüğü gibi, bir kısmı da diğerleriyle birarada bulunur. İnsanoğlunun doğal ortamla ilişkileri her biri uygun bir yaşama düzeniyle belirli beş büyük evreye (dokuz alt evreye) ayrılabilir: ilkel evre: doğaya bağlılık; göçebelik ve çobanlık evresi: hayvan evcilleştirme; doğal çevreyi sömürme evresi: tarım; sanayi ve kentleşme evresi: imalât ve nihayet iklim ve gök evresi: uzaya açılış.

● *Ekoloji uzmanı.* Gelişmiş ülkelerde, çevre kirlenmesinin, doğayı tahrip etmenin, maden yataklarını tüketmenin v.b. doğuracağı tehlikeler konusunda kamuya verilen bilgiler ekolojiye karşı büyük bir ilgi uyandırmış, bunun üzerine bir yandan çeşitli devletler ekoloji uzmanlığıyla ilgili mesleklerin sayısını büyük ölçüde çoğaltırken, bir yandan da kendi dernekleri, dergileri, militan eylemleri olan bir amatörler kalabalığı ortaya çıkmıştır; öyle ki ekoloji uzmanı sözü neredeyse siyasal bir anlam kazanmağa başlamıştır. (L)

EKOLOJİZM i. (fr. *écologisme*). Ekoloji sorunlarının önemini ortaya koyanların kuram ve uygulamaları.

— ANSİKL. İnsan bilimleriyle doğa bilimlerinin gelişmesi ve birleşmesi, ekolojinin yeniden keşfi ve yeni bir yön alması, sanayi toplumlarının karşılaştığı bazı bunalımlar ve çelişmeler, *ekolojizm* adı verilen yeni bir zihniyetin temelini attı. Sosyolog Edgar Morin'in deyimiyle bu ekolojik bilinç, kaynağını üç buluştan alır: doğal çevre bir ekosistemdir, yani çok büyük sayıda bitki ve hayvan türlerinin karşılıklı ilişkilerinden doğan son derece karmaşık canlı bir bütündür; her canlı varlık aynı zamanda hem özerk, hem ekosisteme bağlı açık bir sistemdir; sınaî büyüme ve teknik ilerleme, yıkıcı ve denetsiz bir gelişmeye ekosistemi yıkma yolundadır. Ekolojizmin taraftarları demek isterler ki, teknik ilerleme, yerine konamayacak milyonlarca özgün yapıyı bozarak kütle halinde yok etmektedir; en küçük enerji biriminden bile yararlanmağa çalışan teknik ilerleme sürekli olarak, enerji elde edebilmek için yeni yıkımlar pahasına yeni dengesizlikler yaratma peşindedir. Bu duruma göre bugünkü sınaî gelişme bu hızla devam ederse öldürücü olacak, böylece uygarlık ekosistemi mahvetmekle kendini de mahvedecektir. Militan ekoloji uzmanı için bu çok hızlı gelişme, yalnız rezervlerin bu büyüme hızıyla orantılı olarak azaldığını göstermekle kalmaz, büyüme hızının denetsiz bir olay olduğunu da gösterir. Buna dayanılarak denebilir ki sınaî gelişme artık kurulu düzenin temeli ve çağdaş toplumun düzenleyici öğesi olarak düşünülmemeli, bir düzensizlik belirtisi, yalnız yaratıcı güçlerin değil, yıkıcı güçlerin de boşanması olarak göz önüne alınmalıdır. Ekolojizm batı uygarlığının yeni bir yön tutturmasını, eski ilkelerinden bazılarını gözden geçirmesini ister; bulunduğu nesneler evreninde her istediğini elleyen, yoklayan özne-insanın doğadan ayrı düşünülmesi; anlamından da, amacından da kaygılanmayan, dolayısıyla iktidarların bir âleti haline gelen bilimin nesnel bilgi olarak anlaşılması; kapitalistlerce de, marksistlerce de kabullenilen doğayı fetheden ya da ona egemen olan insan kavramı, bu ilkeler arasındadır. Bu duruma göre ekolojizm, insanın yarattığı uygarlık tipinin gelişmesiyle kendisi ve doğal çevre arasında meydana gelen kopmanın toptan bilincine varmasıdır; söz konusu uygarlık tipi, çevreyi tahrip ederek insan soyunun mahvına yol açabilir; bu bilince, çeşitli insan bilimlerinin çözümlemeleri sonucunda varılmıştır; insan bilimleri içinde de en geniş ve kesin bireşimin yapıldığı alan ekolojidir. Ekolojizm aynı zamanda her düzeyde sürdürülen eylem araştırması demektir. Bunun için ekolojizm bazı yanlışlara düşmekten sakınmalı, atacağı her yanlış adımın ekoloji çapını aşacağını bilmeli, ekosistemin bozulmasını yalnız çevre kirlenmesi sorununa indirgememelidir. Her kirlenmeye teknik bir çare bulunabilir; oysa ekolojizm için, kısmî bir çare olan teknik de kötülüğün bir başka cephesidir; aynı şekilde «sıfır büyüme» kavramı tümüyle sanayi sorununu, tüketimi, toplumun yaşama düzeyini, hattâ yeniden düzenlenmesini ele alsa bile, sorunu teknoloji ve ekonomi düzeyinde incelemekten fazla bir şey yapamaz. Ekolojizmin aradığı, doğa ile dengeli yeni bir gelişme biçimi bulmaktır; bu araştırma insanoğlu için bir ölüm kalım sorunudur. Bunun görünür belirtileri çoktur ve bu konuda ilk uyarıyı yapan da Freud'dur: uygarlık hoşnutluk yarattığı kadar hoşnutsuzluk da yaratır; çünkü ten zevkine ilişkin güçleri bilinçaltına iterek patlama derecesinde biriktirir. İkinci uyarı Hiroşima ve nükleer enerji örneğidir: kullanma biçimi ne olursa olsun insanoğlu ölüm tehlikesi ile karşı karşıyadır. Üçüncüsü nüfus artışı tehlikesidir: insanlık kısa sürede çok kalabalıklaşacaktır. Dördüncüsü ekolojinin uyarısıdır: sınaî büyüme sınırsız olamaz. Üstelik uygarlık bunalımı, silâhlanma yarışı, nükleer silâhların yaygınlaşması, nüfus patlaması, sınaî gelişme ve büyüme birbirine bağlı mekanizmalardır ve hepsi bir tehlike ya da büyük olasılık olarak ölümü içermektedir. Önce şairlerden, hayalperestlerden, hippilerden gelen bu uyarılar bugün bilginler ve Lévi-Strauss gibi etnologlar tarafından yapılmaktadır. (L)

***EKONOMETRİ** i. — ANSİKL. İktisat biliminin bir bölümü olan *ekonometri* kuramsal çalışmaların deneylerle doğrulanmasını sağlar; iktisadî bir olayın açıklanmasında çok sayıda değişkeni hesaba katarak ve olaylar arasındaki karşılıklı bağıntıyı tam bir yetkinlikle ele alarak iktisat kuramının ilerlemesine katkıda bulunur. Ekonometri, gittikçe daha gelişmiş modelleri işletmelerin ve devletin hizmetine sunarak, gelecekle ilgili tahminler için üstün bir araç durumuna gelmiştir. Ekonometrinin ilerlemesi birçok etmene dayanır: karar modellerine zaman ve belirsizlik etmenlerinin sokulması; gerçeği basit modellerden daha iyi yansıtan yapma modellere başvurulması; modellerin duyarlığı ve parametreye bağlanması üstüne araştırma yapılması ve son olarak elektronik hesap tekniğinin hızla gelişmesi nedeniyle en karmaşık ekonometrik teknikleri uygulama olanağının doğması. Bununla birlikte ekonometrinin gelişmesini sınırlayan etmenler de vardır. Bunlar eldeki matematik araçların yetersizliği, parametrelerle yapılan tahminlerin zayıflığı ve istatistik bilgilerde eksiklik gibi etmenlerdir. (L)

***EKRAN** i. — Bilişim. *Katot ekranı*, bir bilgisayarın, alfasayısal harfleri ya da grafik çizgileri katot ışınlı bir lamba üzerinde gösterebilen uç birimi. Bk. ANSİKL.

— Havc. *Isıl ekran*, bir uzay aracının bir bölümünü ısıl olarak yalıtmaya yarayan düzenek.

— ANSİKL. Bilişim. *Katot ekran*, bir yazı makinesi klavyesi ya da bir fotostil eklenerek tam bir konuşma uç birimi olabilir: ekranın gösterme işlevine, bir fotostil kullanarak bilgiyi ekranda gösterme ve klavyeden giriş sağlama olanakları da eklenebilir. (L)

***EKSİKLİK** i. — Tıp. *Eksiklik hal*, bedenen alışmış olan bir uyuşturucu madde düşkününün, alıştığı uyuşturucu maddeden yoksun kaldığını gösteren, az ya da çok şiddetli bunalım davranışı. (Eksiklik halinin en ağır belirtileri saradakine benzer çırpınmalardır. Bazen beyinde süreğen bozukluklara yol açtığı için akıl hastalığı ile sonuçlanabilir.) [L]

***EKSİLME** i. — Nükl. *Radyoaktif eksilme*, kendiliğinden parçalanma yüzünden zamanla bir radyoaktif maddenin çekirdek sayısındaki azalma.

— ANSİKL. N, t anındaki çekirdek sayısı ise, dt zamanı sonunda dN sayıda çekirdek parçalanır. Zaman birimi içinde parçalanma sayısını veren dN/dt, *etkinlik*, yani maddenin aktifliğidir. O halde *radyoaktif eksilme* zamana göre etkinliğin azalmasını açıklar. Bu eksilme radyoaktif maddenin kimyasal biçimi ve fiziksel koşullarından bağımsızdır; bu olayı geciktirmek veya hızlandırmak olanak dışıdır. Bir çekirdeğin kendiliğinden parçalanma olasılığı, zaman birimi başına λ ile gösterilirse $dN/dt = -\lambda N$ ifadesi elde edilir. λ niceliği *radyoaktif değişmez*'dir. Bunun tersi $\theta = 1/\lambda$ göz önüne alınan maddenin *ortalama yaşamı*'dır. Etkinliğin yarıya inmesi için gerekli zaman olan T *dönemi* de tanımlanabilir. Radyoaktif elementlerin bu belirleyici niteliği, saniyenin kesrinden bir milyar yıla kadar çok geniş sınırlar içinde değişir. Bu belirleyici nitelik radyoaktif değişmeze ve maddenin ortalama ömrü θ 'ye

$$\lambda = \frac{\text{Log}\,2}{T} = \frac{0{,}693}{T} \text{ ve } \theta = \frac{T}{0{,}693} = 1{,}44\,T$$

ifadeleriyle bağlıdır. (L)

EKSOFTALMOS i. (yun. *eks*, dışında ve *ophthalmos*, göz'den fr. *exophtalmos*). Göz bil. *Atar eksoftalmos*, şahdamarı ile kovucuklu sinüs (kafa toplardamarının bir kolu) arasında yer alan bir fistülün klinik belirtisi.

— ANSİKL. *Atar eksoftalmos* genellikle tek taraflı, çok çıkıntılı bir göz fırlaklığı ile kendini gösterir; fırlak göz tıpkı nabız gibi ve onunla zamandaş olarak atar. Göz yuvası ve şakak, dinleme âletiyle dinlenirse kalp atışı duyulabilir. Hasta da kafatasının içinde, değişik tipte, çok rahatsız edici gürültüler duyar. Bu eksoftalmosun nedenin çoğu zaman kafaya bir şeyin çarpmasıdır: kafatasının tabanında temel kemiği ile ilgili bir kırıktan sonra ortaya çıkar. Teşhis, şahdamarı ile göz toplardamarının filimleri çekilerek konur. En iyi tedavi şekli şahdamarının boyna bağlanmasıdır; bu tedbir başka bozuklukların (kanama, flokom, göz büyümesi) ortaya çıkmasını önler. (L)

Ekspres yol. Bk. YOL, *Ek.*

***EKVADOR**, And Dağları Amerikası'nda devlet. — 6 730 000 nüf. (1973). Başkenti, *Quito* (496 000 nüf.). Başlıca şehri: *Guayaquil* (739 000 nüf.).

katot ekran bir «light pen» ile kullanılan IBM 2250 görünürleştirme konsolu

İKTİSAT

Petrol çıkarımındaki yeni gelişmeler (1973'te 10 Mt'a yakın), temeli hâlâ tarıma dayanan ve A.B.D.'ye geniş ölçüde bağımlı olan bir iktisadın modernleştirilmesine yardımcı olmaktadır.

TARİH

2 haziran 1968'de José Maria Velasco Ibarra, Arosemena Gomez'in yerine cumhurbaşkanı seçildi; öğrencilerin düşmanca gösterileri üzerine anayasayı askıya aldı, kongreyi dağıttı. 22 haziran 1970'te bütün gücü elinde topladı. Muhaliflerin tutuklanmasına hız verilmesi, protesto hareketlerine yol açtı.

1972 haziranında yapılması öngörülen genel seçimleri halkçıların kazanmasından korkan ordu, 15 şubat 1972'de Ibarra'yı devirdi; general Guillermo Rodriguez Lara devlet başkanı oldu; üç ordunun komutanlarından oluşan bir hükûmet konseyi yasama gücünü temsil etmeğe başladı. Ama, hava ve deniz kuvvetleri komutanları 21 şubatta konseyden istifa ettiler. Bunun üzerine hükûmet konseyine genç subaylar alındı. Yeni rejimin «milliyetçi, askerî ve devrimci» olduğu ilân edildi; bir kemerleri sıkma siyasetinin başlatılacağı bildirildi ve 1946'da kaldırılan 1945 Anayasası yeniden yürürlüğe kondu. Ocak 1976'da gerçekleştirilen kansız bir hükûmet darbesiyle devlet başkanı Lara görevinden alındı, yetkileri üç kuvvet komutanından oluşan askerî cuntaya devredildi.

Ekvador ile A.B.D.'nin ilişkileri bozuldu: başkan Nixon'ın temsilcisi Nelson Rockefeller'in ziyareti, 1969 mayısında Quito'da kanlı gösterilere yol açtı; Quito'daki amerikan askerî misyonu sınır dışı edildi; A.B.D. buna, Ekvador'a silâh teslimini kesmekle cevap verdi. Bununla birlikte, A.B.D., Ekvador'un ihraç ettiği muzların büyük kısmını almağa ve petrol yataklarını işletmeğe devam etmektedir.

Foto. IBM (LAROUSSE)

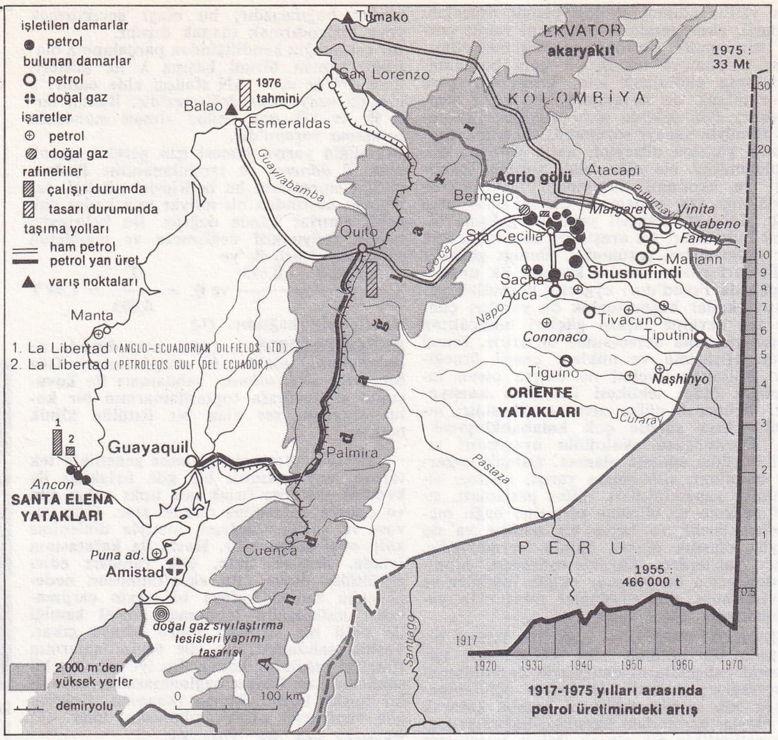

J. M. Velasco Ibarra

EDEBİYAT

Roman iki yönde gelişti: Alfonso Cuesta y Cuesta (*Los Hijos* [Oğullar], 1969) gerçekçi bir anlatımı benimserken, Demetrio Aguilera Malta (*Siete lunas et siete serpientes* [Yedi ay ve yedi yılan], 1970) ve Alfredo Pareja Diez-Canseco da (*Las pequenas estaturas* [Kısa boylular], 1970) daha estetik bir doğrultuya yöneldiler. Öykü alanında Juan Viteri Durand, Rafael Diaz Icaza, Carlos de la Torre Reyes, Alsino Ramirez Estrada, Carlos Bejar Portilla ve özellikle Alejandro Carrion (*La llave perdida* [Kayıp anahtar], 1970) gibi yazarlar bu türe yeni bir hava getirdiler. Şiir alanında ise, Jorge Carrera Andrade, Miguel Angel Leon, Jorge Enrique Adoum, Francisco Tobar Garcia, Filoteo Samaniego gibi şairler kozmopolit nitelikli geleneğe bağlı kalırken «Presencia», «Umbral», «El Club 7», «Caminos», «Generacion del 60» gibi birçok topluluk yeni anlatım yollarına yöneldi. Ama varlıklarını uzun süre koruyamayan bu toplulukların Quito'daki etkinlikleri de oldukça sınırlıydı. Bununla birlikte, Eduardo Villacés Meythaler (doğ. 1932), Alfonso Barrera Valverde (doğ. 1929), César Davila Torres (doğ. 1932) ve David Ledesna Vasquez'i de (1934-1961) saymak gerekir. Şiir alanında başlıca iki akımdan söz edilebilir: bir yanda, günümüz dünyasının tüm baskılarına karşı çıkma çabasındaki şiddetli bir şiir anlayışını benimseyen Edgar Ramirez Estrada (doğ. 1932) ve Euler Granda (doğ. 1935) gibi şairler; öte yanda, güçlü, ama dinsel ve biçimsel kaygıları uğraş edinmiş Francisco Granizo Rivadeneira (doğ. 1928), Fernando Cazon Vera (doğ. 1935), Ruben Astudillo (doğ. 1938) ve özellikle Carlos Eduardo Jaramillo (doğ. 1932).

Nelson Rockefeller'in Quito'dan geçişi sırasında yapılan amerikan aleyhtarı bir gösteriye polisin müdahalesi (mayıs 1969)

ARKEOLOJİ

Ekvador Amazonu'nda rio Napo ve kolları boyunca yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu, Napo ile Peru sınırı arasında birçok yerleşme merkeziyle art arda üç kültür devresi ortaya çıkarıldı. Yasumi devresi M.Ö. I. yy. olarak tarihlenir. Belirgin seramik şekli, sivri gövdeli, oyma dekorlu bir tastır. Bir sonraki devrenin son kısmı olan Tivacundo VI. yy.a rastlar. Seramik tasların üstü açıktır ve bir üst bölgedeki çömlekler sıra ile oymalı ve kırmızı boyalı şeritlerle süslüdür. Nihayet, Napo evresinin alanı öncekilerden çok daha geniştir (500 m uzunluğa varır) ve XII. yy.daki kısa süreli bir yerleşmenin izlerini taşır. Bu kısımda taş âletler, oymalı veya çıkmalı ve boyalı seramikler bulunmuştur.

Kıyı eyaletlerinden Esmeraldas* (*Ek*), Manabi* (*Ek*), Guayas* (*Ek*) ve El Oro'da, dört kronolojik devreye ayrılan çeşitli seramiköncesi ve seramik kültürlerine rastlanır. Seramiköncesi M.Ö. 10000 yıllarına kadar uzanır; seramik M.Ö. 3000'e doğru Valdivia evresinin başlangıcında (bk. GUAYAS*.*Ek*) ortaya çıkar; oluşma devresi M.Ö. 1500-500 yılları, bölgesel gelişme devresi M.Ö. 500 - M.S. 500 yılları arasıdır; son devre 500-1460 yıllarına rastlar. Kuzeyde, Quito ile İbarra arasında son olarak bulunan tek kalıntılar mezar tepecikleridir; son devre ait bu tepecikleri Betty Meggers, Cara arkeolojik evresiyle sınıflandırır. Mezarlar derin kuyular biçimindedir, birçoğu çok odalıdır ve içlerinde zengin mezar eşyası bulunur.

Riobamba havzasında Quito yakınındaki El İnga seramiköncesi yerleşme alanı M.Ö. 7000 yıllarına kadar uzanan bir yerleşme gösterir. 1971'de El İnga'dan pek uzakta bulunmayan San Jose yerleşme alanında ilginç bir obsidiyen endüstri ortaya çıkarıldı. Son devreye ait eşya uzun bir çalışma sonucu ekvadorlu arkeolog Jijon Caamano tarafından sınıflandırıldı. Tuncahuan evresi seramiklerle dikkati çeker. Puruha evresinden önce küçük bakır süsler görülür ve bu evreyi insan biçiminde boyalı çömlekler, taş baltalar ve maden azaldıkça çoğalan topuzlar belirler; ayrıca taş ve çamur harcına dayanan bir ev mimarîsi de vardır. Cuenca havzası ile Canar vâdisinde az tanınan birçok yerleşme merkezinin bölgesel gelişme devresine ait olduğu sanılır. Cuenca yakınındaki bir yerleşme alanının adından dolayı bu evreye «Chaullabamba» denir; bej üzerine genellikle kırmızı boyalı ve çok parlak ve çok ince seramikler görülür; heykelciklere az rastlanır, mühürler ve tabureler ise Jama-Coaque kıyı kültüründekilere benzer. 1970'te, Ambato yakınındaki Loma Guaynana'da karbon 14 ile M.Ö. 680 olarak tarihlenen bir seramik grubu bulundu; yüksek Ekvador bölgelerinde bulunmuş en eski seramik şimdilik budur. Son devrede bu bölgedeki seramiklerin çoğu insan biçimindedir; pek çok madenî eşyanın bulunduğu Sigsig ve Chordeleg'dekiler gibi kuyu mezarları yönünden en iyi tanınan alan burasıdır.

GÜZEL SANATLAR

● *Resim ve heykel.* 1920'lerde sanatta bir diriliş başladı. Avrupa'nın büyük etkisi altında kalarak sanatçılar geleneğin köklerine inmeğe başladılar. 1930'larda, Diego Rivera, José Clemente Orozco, David Alfaro Siqueiros ve Rufino Tamayo gibi «duvarcılar»dan esinlenen bir anlatımcılık anlayışı ortaya çıktı. İzlenimci bir üslûp ve toplumcu kaygılarla işlenen yerli temalar Enrique Guerrero (doğ. 1909) ve Camilo Egas'ın (1895-1962) eserlerinde ağır basar. Aynı dönemde Victor Mideros (1888-1968) dinsel konuları işleyen canlı renklerle izlenimci tuvaller yaptı: José Abraham Moscoso (1896-1936) toplumsal gerçekçiliği benimsedi, Avrupa'da yetişen Manuel Rendon ise soyutlamayı getirdi.

1940'larda, ülkeye özgü sorunları konu alan toplumcu özellikle anlatımcı bir figürasyon gelişti (Diogenes Paredes, Eduardo Kingman ve özellikle Oswaldo Guayasamin* [*Ek*]). 1950'lerde sanat sahnesine non-figüratif hâkim oldu. Yer yer Kolomböncesi motiflerden esinlenen bir enformel akım Oswaldo Viteri, Annibal Villacis ve Enrique Tabara'yı birleştirdi. Yeni plastikçilik Molinari'de bir uygulamacı buldu. Edmundo Espinel, Hugo Cifuentes ve Humberto Mora soyutlamayı seçti. 1960'ların başında José Unda, Nelson Roman ve Ramiro Jacome ile *yeni bir figüratif sanat anlayışı* başladı.

Heykelin uyandırdığı ilgi sınırlı kalır. Gene de heykelciler arasında Estuardo Maldonado, Jaime Moscoso, Antonio Salgado ve Luis Mideros sayılabilir. (L)

ELAHİ (Şodri Fazal), pakistanlı devlet adamı (Murala, Kharian komünü, Gucerat 1904). Avukattı, tarım ve çiftçilik uzmanı olarak çalıştı. Pakistan Halk partisi üyesi oldu. Millet meclisi başkanı seçildi. Daha sonra da, Millet meclisi ve Senato tarafından Pakistan cumhurbaşkanlığına getirildi (14 ağustos 1973). Fakat gerçek iktidar, başbakanlıkta kalan selefi Ali Bhutto'dadır. (L)

ELAZAR (David), israilli general (Sarajevo 1925). 1940'ta Filistin'e gitti, Haganah gizli örgütlerinde çalıştı, 1948'deki ilk israil-arap savaşında yaralandı. 1956'da Gaza'yı aldı. 1961'de zırhlı kuvvetlerin başına getirildi, 1967'de Altıgün savaşı sırasında Kuzey cephesine komuta etti ve Suriyelileri Golan bölgesinden çıkardı. 1969'da Genelkurmay harekât başkanı oldu, 1971 sonunda general Bar-Lev'den sonra israil ordusu kurmay başkanlığına getirildi; ekim 1973'te patlak veren dördüncü israil-arap savaşına katıldı, ancak savaş sırasında arap saldırısını önleyememekle suçlandı ve bu nedenle nisan 1974'te istifa etmek zorunda kaldı. (L)

***ELAZIĞ (23),** Doğu Anadolu'da (Yukarı Fırat bölümü) il merkezi, şehir. — İl nü-

Foto. Keystone, Gamma (LAROUSSE)

fusu 417 751'e, merkez nüfusu 203 365'e (1975), nüfus yoğunluğu 41'e, köy sayısı 590'a ulaştı (1970). İl nüfusunun yüzde 32'si Elazığ ve Maden (15 000) kentlerinde yaşamaktadır.

Halkın başlıca geçim kaynağı olan tarım ürünlerinden buğday, 110 465 t, arpa 17 962 t, mısır 856 t üretildi (1972); pirinç üretimi 44 tona düştü. Kuru sebze üretiminde fasulye 2 797 t, nohut 946 t, mercimek 1 120 t, patates 3 300 tonu buldu; sanayi bitkileri arasında en çok ekilen şeker pancarı üretimi 120 534 tona yükseldi; 682 t pamuk elde edildi. Hayvancılık konusunda fazla bir artış görülmedi: koyun 375 940, kıl keçisi 271 940, manda 3 430, eşek 28 890, at 6 440 yetiştirildi.

Sınaî gelişmişlik yönünden 67 il arasında 16. olan Elazığ ilinde, 1970'te Azot Sanayii T.A.Ş.'nin çimento fabrikası açıldı; Yem Sanayii A.Ş. bir yem fabrikası, Türkiye Süt Endüstrisi kurumunun bir süt fabrikası kurulması kararlaştırıldı.

Krom madeni yönünden oldukça zengin olan Ealzığ'da bu madenin değerlendirilmesi amacıyla Etibank Genel müdürlüğünce ferrokrom tesislerinin yapımına başlandı (1968); 231 milyon TL.na mal olacak ve 1973'te tamamlanacak biçimde planlanan tesislerin maliyeti 1975'te 355 milyon TL.na ulaştı ve bitiş tarihi 1977 yılına alındı.

İlin yükseköğrenim kurumu ihtiyacını karşılamak amacıyla Elazığ Fırat* üniversitesinin (*Ek*) yapımına başlandı (1975). [M]

Elazığ İktisat bankası, Elazığ'da kurulmuş yöresel banka (1929). Sermayesi 10 milyon TL.dır. Elazığ'daki merkez şubeden ibaret olan bankanın personel sayısı 13'tü (1974). 1974 yıl sonu bilançosuna göre 1 milyon 610 bin TL.lık ticarî mevduatı ve 11 milyon 351 bin TL.lık tasarruf mevduatı vardı. 310'u ticarî, 2'si bankalar ve 2 307'si tasarruf olmak üzere, toplam mevduat hesabı sayısı 2 619'dur. Bankanın 1974 yılı kârı 88 bin TL. oldu. (M)

***ELBAŞI,** Kayseri ilinde, Bünyan ilçesine bağlı bucak. — 10 450 nüf., bucak merkezi 1 745 nüf., 11 köy (1970). [M]

***ELBEYLİ,** Gaziantep ilinde, Oğuzeli ilçesine bağlı bucak. — 7 180 nüf., bucak merkezi 2 015 nüf., 20 köy (1970). [M]

ELBİR (Halid Kemal), türk hukukçusu (İstanbul 1922). Galatasaray lisesini (1939), İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1944); hukuk doktoru (1947), medenî hukuk doçenti (1951) ve profesör oldu (1962); İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik kürsüsü başkanlığına getirildi. Başlıca eserleri: *Türk eşya hukuku* (1954); *Türk medenî hukuku* (1957); *Alie topluluğu ve vesayet* (1960). [M]

***ELBİSTAN,** Doğu Anadolu'da (Maraş ili) ilçe merkezi, şehir. — 106 510 nüf., ilçe merkezi 24 168 nüf. (1975); 97 köy (1970). Türkiye Elektrik kurumu ile Türkiye Kömür işletmeleri tarafından yapılması planlanan Elbistan* - Afşin Termik santralının (*Ek*) 1981'de tamamlanması öngörüldü. (M)

Elbistan-Afşin Termik santralı, Elbistan ve Afşin çevresindeki linyit yataklarından elde edilen kömürle çalışacak termik santral. Türkiye Elektrik kurumu ile Türkiye Kömür işletmelerice ele alınan Afşin-Elbistan santralı, 1 milyar 360 000 kW gücü ile Türkiye'nin tüm elektrik santrallarının toplam gücünün yarısına eşit enerji sağlayacak kapasitede planlandı. Her biri, 340 megavat gücünde 4 üniteden oluşacak santralın yıllık linyit kömürü tüketimi 18 milyon t; enerji üretimi 8 milyar kW saattir. Bu üretimin 455 milyon kW saati santralın iç ihtiyacı, 512 milyon kW saati maden üretimi, geri kalan 7 milyar 33 milyon kW saat enerjinin ise şebekeye verilmesi planlandı. Santraldan üretilecek enerjinin dağıtımı için 380 bin ve 154 bin V'luk enerji nakil hatları düzenlendi.

Elbistan-Afşin termik santralının 1979'da ilk ünitesinin açılması, 1981'de tamamlanması bekleniyor. İlk projeye göre 5 milyar 737 milyon liraya mal olması düşünülen santralın maliyeti, yapılan ek projelerle 12 milyar 153 milyon liraya yükseldi (1975). [M]

ELÇİN (Şükrü), türk folklorcusu (Florina, Yunanistan 1912). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1939); Fransa'da incelemeler yaptı (1949-1951); doktor (1949) ve doçent (1964) oldu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler fakültesinde profesör olan Elçin UNESCO'nun «Balkan Memleketleri serisi» için *Türkiye folkloru*'nu (Cahit Öztelli ile birlikte) hazırladı; ayrıca çeşitli bilim dergilerinde yöresel halk oyunları, inanışlar, türk atasözleri, bilmeceler, çocuk oyunları, halk oyunları, halk ozanları, efsaneler, deyimler üzerine incelemeler yayımladı. (M)

***ELDEM** (Nezih), türk mimarı. — Yeni uygulamaları arasında Fatma Sultan korusunda *Kınoğlu konut* kompleksi (1970), *Riello* fabrikası (1970) yer aldı. (M)

***ELDEM** (Sedat), türk mimarı. — Son uygulamaları arasında İstanbul Akbank Genel Müdürlüğü (1969) ve Zeyrek Sosyal Sigortalar binaları yer aldı. Eserleri: *Türk evi plan tipleri* (1955); *Rölöve I* (Feridun Akozan ve Köksal Anadol ile birlikte, 1968); *Köşkler ve kasırlar* (1969); *Amucazade Hüseyinpaşa yalısı* (Süheyl Ünver'le birlikte, 1970); *Türk mimarî eserleri* (1975). [M]

ELDENİZ (Naci), türk asker ve siyaset adamı (Manastır 1875 - Ankara 1948). Harp okulunu bitirdi (1893); orduda çeşitli görevlerde bulundu; genellikle askerî okullarda çalıştı ve 1918-1920 yılları arasında şehzadelere askerlik öğretmenliği ve padişah yaverliği yaptı; Harp okulunda Atatürk'ün tarih öğretmeniydi; Kurtuluş savaşına katılmak için Anadolu'ya geçti ve askerî okullar müfettişliğine atandı (1921); Cebelibereket (1928-1931) ve Seyhan milletvekilliği yaptı (1928-1931). [M]

***ELDEROĞLU** (Abidin), türk ressamı. — (öl. İstanbul 1974). 35. Devlet Resim-Heykel sergisinde ödül kazandı (1974). [M]

***ELDİVAN,** Çankırı iline bağlı ilçe. — 10 270 nüf., ilçe merkezi 3 362 nüf. (1975). [M]

ELDJARN (Kristjan), izlandalı devlet adamı (Tjörn, Eyjafjördhur yönetim çevresi 1916). Öğrenimini Danimarka'da yaptı; Reykjavik müzesi arşiv müdürü oldu. 30 haziran 1968'de cumhurbaşkanı seçildi. 1972'de yeniden aynı göreve getirildi. (L)

***ELEİA** veya **İLİA,** Yunanistan'da Peleponnesos yarımadasının kuzeybatısında bölge.

— Arkeol. Son on yıl içinde Killini, Amalias ve Katakolon bölgelerinde Orta ve Üst Yontmataş devrinin izlerine, özellikle lövalua-moustier tipinde bir taş endüstrisine rastlandı. Kutsal sayılan Eleia şehri bile surdan yoksundu; şehirde birçok sivil bina vardı. Tiyatronun tamamen ortaya çıkarılması için kazılar devam etmektedir; ilkin, hellas ve üst mykenai mezarları bulundu. Tiyatro yakınında bulunan geometrik bibiçimde klasik ve helenistik seramik parçaları ve daha sonraki yapılar buranın devamlı işgal altında kaldığını gösterir. Peneios üzerindeki yeni baraj bölgesinde yapılan araştırmalarla Armatova tepesi yakınında hamam tesisleri, bir *stoa* (revak), musa'leri gösteren bir roma mozaiği ve birçok sikke ortaya çıkarıldı. Biri M.Ö. IX.-III. yy.lara, öteki Roma devrine ait iki mezarlık tarihlendi.

Yakın zamanda ortaya çıkarılan V. yy. sonu ile IV. yy. başlarından kalma bir toplu yerleşme merkezi, Eleia Pylos'unun Armatova tepesinde bulunduğu ihtimalini çok kuvvetlendiriyor. Tepenin kuzeydoğusunda bulunan bir kuyudan çok sayıda seramik çıktı; siyah zar üzerine kırmızı veya beyaz bantlarla süslenmiş bu seramikler Eleia vazo ve çömlek sanatının güzel örnekleridir. (L)

***ELEKTRET** i. — Radyotek. Molekülleri, magnetik bir alanın kuvvet çizgilerinin verdiği yönü koruyan cisim. || *Elektretli mikrofon,* sürekli kutuplama gerilimi olmaksızın çalışan elektrostatik mikrofon. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Elektretli mikrofon,* bir kondansatör yükünün yüzeyde ya da yalıtkanların belli bir derinliğinde yerleştiğini gösteren Leiden şişesi deneyinin bir uygulamasıdır. Moleküller, alan kuvvet çizgilerine göre yön alır: bunlar kutuplanmıştır. Eski hale dönüşleri yalıtkanın tabiatına göre değişen bir sürede olur. Metal kaplanmış K1 polikarbonat zar, 3 kV'luk bir gerilim altında 120°C'ta bir etüvde kutuplandığında kutuplanmasını hemen hemen sürekli olarak koruduğu keşfedilmiştir: bu bir elektrettir. Diyaframın yerini elektret zarın aldığı, dolayısıyla sürekli kutuplanma gerilimi gerektirmeyen kondansatörlü mikrofonlar yapılabilmektedir. Elektret üzerindeki akustik basınç değişimleri sığa değerini değiştirir; sürekli bir elektrik alanı sayesinde bunlar, bir yük direncinin kutupları arasında gerilim değişimlerine dönüştürülür. (L)

***ELEKTRİK** i. — Elektr. Bk. ANSİKL.

— Etoloji. *Elektriğe yönelim,* bir doğru akımın yarattığı elektrik alanına doğru yönelme. (Laboratuvarda incelenen bu olay elektrikle balık avcılığında uygulama alanı buldu.)

— ANSİKL. Elektr. 1966 ile 1972 arasında dünya elektrik üretimi yarı misli artarak 3 600 TW saatten 5 800 TW saate ulaştı. Hidroelektriğin payı, hiç değilse bütün verimli yerleşmelerin elektriğe kavuştuğu sanayi ülkelerinde azalmaktadır. Termik santrallar daha ağır fuel tüketmektedir; bunun yanı sıra nükleer santrallar toplam üretimin yüzde ikisini sağlar. 1972'de Amerika Birleşik devletleri tek başına dünya tüketiminin üçte birini (1 853 TW saat), Rusya yüzde 15'ten fazlasını (860 TW saat) karşılıyordu; yani bu iki ülke hemen hemen dünya üretiminin yarısını verir. Bu ülkeleri uzaktan Japonya (414 TW saat) ve Batı Avrupa sanayileşmiş devletler grubu izler; Federal Almanya 275 TW saat, Büyük Britanya 266 TW saat, Fransa 163 TW saat, İtalya 137 TW saat; bunların yanı sıra Kanada'yı da (180 TW saat) saymak gerekir.

● *Türkiye'de elektrik enerjisinin iletimi ve enerji hareketleri.* 1970'te Almus ve Orta Karadeniz bölgesi enterkonnekte sisteme katılırken Çukurova altsistemiyle bağlantıyı sağlayacak Bor-Kadıncık hattı tamamlanarak Çukurova bölgesi de bu şebekenin kapsamına girdi. Bir yıl sonra ise, enerji iletimi hatları kuzeyde Doğu Karadeniz bölgesine ulaşırken, güneyde de Antalya'ya uzatıldı ve Kepez santralı altsistemi, ana enterkonnekte sisteme bağlandı; Güneydoğu'da ise ana sistem Urfa'ya kadar uzatıldı. 1972 yılı sonunda enterkonnekte sistem Türkiye'nin üçte ikisini kapsamaktaydı. Aynı yıl Türkiye Elektrik kurumu tarafından 575 km 380 000 voltluk ana iletim hattı, 5 807 km 154 000 voltluk iletim hattı, 7 106 km 154 000 volttan daha aşağı gerilimde yardımcı iletim ve dağıtım hattı olmak üzere toplam 13 488 km uzunluğunda enerji iletim hattı işletiliyordu. 1972 yılı sonunda TEK'in işlettiği toplam trafo gücü 2 558 MW'a ulaştı.

1972'de enterkonnekte sistemin ana bölümünde, çeşitli büyüklükte 29 bölge santralı çalışır durumdaydı; bunlardan 24'ü TEK, 4'ü Çukurova Elektrik A.Ş. ve 1'i Kepez A.Ş. tarafından işletiliyordu. Aynı yıl, Türkiye'nin elektrik üretim, iletim ve dağıtımını tek elde toplamak amacıyla kurulan TEK'in toplam kurulu gücü 1 906 MW olan, 41 üretim kuruluşu vardı. 1972'de bu santrallarda 9 124 milyon kW saatlik elektrik üretildi ve bu üretim her gerilimden 13 488 km'lik hatlarla ve 2 558 MW'lık transformatörlerle yurda dağıtıldı. Enterkonnekte sistem dışında, çoğunluğu belediyelere ait olan, çok sayıda santral da çalışıyordu; bunların işletilmesi ve bakımı çeşitli güçlükler yarattığı gibi, üretimi de pahalıydı. Bu yüzden son on yıllık elektriklendirme işlemleri daha çok enterkonnekte ana ve ikincil sistemlerinin geliştirilmesine yöneltildi.

Enterkonnekte sistem 1972 yılı sonunda 48 il merkezini birbirine bağladı, ayrıca 10 il merkezinde de ikincil sistemlerden beslenmeğe devam edildi, 9 il merkezine ise belediye santralları tarafından akım sağlandı. 572 ilçe merkezinden 334'ü ana sistemden, 22'si ikincil sistemlerden, 214'ü ise kendi santrallarından elektrik alıyordu. Bütün bunlara karşılık enterkonnekte sistemin kapsamına giren köy sayısı hayli düşük kaldı: (1973'te elektrikli köy sayısı 4 300).

Cumhuriyet'in 50. yılında elektrik üretimi 125 katına çıktı, kişi başına elektrik tüketimi 5 kW saatten 324 kW saate, elektrikli belde sayısı 3'ten 1 400'e ulaştı, 1943'te 14 km olan enerji iletim hattı ise 13 800 km'yi buldu. Bunlara rağmen Türkiye, özellikle 1973 sonrasında gittikçe artan elektrik

David ELAZAR

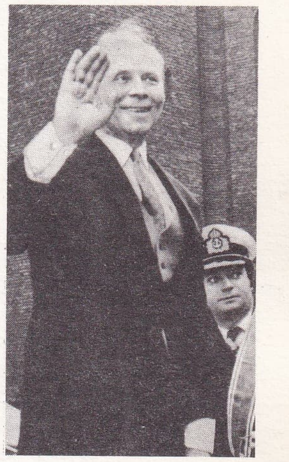

Kristjan ELDJARN

Foto. A.F.P., Gamma (LAROUSSE)

tüketimini karşılayamaz duruma düştü. Hem gerekli üretim kuruluşlarının planlanmasındaki düzensizlikler, hem işletmeye açılmış üretim kuruluşlarındaki arızalar, hem de barajlardaki su düzeyinin düşük olması gibi nedenlerle artan enerji açığı ileri saat* (*Ek*) ve kısıtlı akım verme uygulamalarıyla giderilmeğe çalışıldı. Ayrıca, Türkiye ve Bulgaristan arasında yılda 75 milyon kW saatlik elektrik enerji alışverişini öngören 1961 tarihli anlaşma gereğince yılın belirli aylarında Türkiye'den Bulgaristan'a, belirli aylarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye elektrik akımı aktaracak bir trafo merkezi Babaeski'de işletmeye açıldı (1975). [LM]

***Elektrik kurumu** (TÜRKİYE—). — Kurumun merkez teşkilâtı; yönetim kurulu, genel müdürlük, danışma birimleri, esas birimler, yardımcı birimler olarak bölümlenmiştir.

Yönetim kurulu, kurumun yüksek düzeyde yönetimi ve karar alma sorumluluğunu taşır. Yönetim kurulunun, ikisi örgüt içinden, biri Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanlığınca, biri de Maliye bakanlığınca önerilen 4 üyesi vardır. Yönetim kurulu başkanı genel müdürdür; genel müdür ve yönetim kurulu üyeleri Bakanlar kurulu kararıyla atanır.

Genel müdürlük makamı, genel müdür, 5 genel müdür yardımcısı ve özel bürodan kuruludur.

Danışma birimleri, fen ve teknik kurulu, teftiş kurulu başkanlığı, planlama ve koordinasyon dairesi başkanlığı, nükleer enerji grubu başkanlığı, araştırma dairesi başkanlığı, savunma sekreterliği, hukuk işleri müdürlüğü ile sınaî-iktisadî etütler ve iştirakler müdürlüğünden oluşur. Bu birimlerden planlama ve koordinasyon dairesi başkanlığı, Türkiye'nin elektriklendirilmesi için yeni yatırımlarla ilgili düşünce ve önerilerin ekonomik ve malî yönlerden değerlendirilmesini yapar; elektrik üretim, iletim, dağıtım ve köy elektrifikasyonunun yıllık ve uzun vadeli yatırım finansman programları hakkında araştırmalarda bulunur.

Esas birimler, şebekeler dairesi başkanlığı, şebeke tesis dairesi başkanlığı, inşaat dairesi başkanlığı, hidrolik santral işletmeleri dairesi başkanlığı, termik santral işletmeleri dairesi başkanlığı ve iletim şebeke işletmeleri dairesi başkanlığından oluşur.

Yardımcı birimler, idarî işler dairesi başkanlığı, ticaret dairesi başkanlığı, eğitim müdürlüğü, sosyal işler insangücü planlama müdürlüğü, iç ve dış münasebetler müdürlüğünden oluşur.

1 312 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu kanununun 3. maddesinin «e» fıkrası gereğince kurumun çalışma alanlarından biri de, Türkiye'de yeni yeni başlayan köy elektrifikasyonuna kurum içinde önem kazandırmak, proje ve yapım işlerini daha düzenli ve çabuk yürütebilmekti. Bu amaçla kurum içinde oluşturulan köy elektrifikasyonu teşkilâtının merkez teşkilâtı şu bölümlerden oluşur: program etüt ve proje dairesi başkanlığı; tesis ve işletme dairesi başkanlığı; finansman, malzeme ve idarî işler dairesi başkanlığı. Program etüt ve proje dairesi başkanlığı, danışma birimlerinden olan planlama ve koordinasyon dairesi ile işbirliği yaparak köy elektriklenmesi ile ilgili uzun ve kısa vadeli plan ve programları hazırlar, buna göre etütler yapar ve yaptırır. Taşra teşkilâtını ise, yurdun çeşitli yörelerindeki 20 işletme birimi, 6 santral tesisi ve 10 şebeke tesisi oluşturur. (M)

***ELEKTRİKLEŞTİRME** veya **ELEKTRİKLENDİRME** i. — ANSİKL. Dy. Demiryollarında elektrikleştirme alanında sağlanan gelişmeler Doğu Avrupa'da S.S.C.B.'de ve Asya'da çok önemli oldu. Son yıllarda elektrikleştirilmiş hatların çoğu tek fazlı sanayi akımından yararlanmaktadır. Batı Avrupa'da, demiryolu işletmeleri elektrikleştirmeyi, bu işlemin yarar sağlayacağına inanılan hatlar üzerinde sürdürmektedir. Bu bölgede, trafiğin yaklaşık dörtte üçü elektrikleştirilmiş hatlar üzerinde yol alır. Dizel çekiminden büyük ölçüde yararlanılan Amerika Birleşik devletlerinde, bazı büyük hatların elektrikleştirilmesi sorunu Ulaştırma bakanlığı tarafından ele alınmıştır. Fransa'da S.N.C.F. (Fransız Millî Demiryolları şirketi), 1973 ocağında 10 415 km'lik elektrikleştirilmiş hatta sahipti; bu rakam kendine ait demiryolu ağının yüzde 28'i demekti. Trafiğin yüzde 77'si de bu elektrikleştirilmiş hatlar üzerinden akmaktaydı. (Bk. DEMİRYOLU, *Ek.*) [L]

***ELEKTRİKLİ** sıf. — ANSİKL. İstanbul ve Ankara çevresindeki elektrikli tren çalıştırma işi tamamlandı. (Bk. DEMİRYOLU, *Ek.*) [M]

ELEKTROANESTEZİ i. (fr. *électro-anesthésie*). Kafatasına elektrik akımı verilerek yapılan anestezi.

— ANSİKL. *Elektroanestezi* bir hayli yenilikler kazandı. 1935'e doğru ortaya çıkan elektroşok, cerrahî anestezide değil de psikiyatride uygulama alanı bulmasına rağmen vaktiyle çok önemli bir aşama olmuştu. O zamandan beri elde edilen başlıca ilerlemeler kullanılan akımın biçimi ve şiddetiyle ilgilidir; bunlarsa merkez sinir sisteminin polartıcı değişikliğine bağlıdır. Bu narkozun mekanizması iyi bilinmiyor; sadece görgüye dayanılarak elektrotlardan biri alın bölgesine, ortaya, öteki ikisi şakak bölgesine, kulakların ön tarafına yerleştirilir. Yankafa ve artkafa bölgelerinden sakınılır, çünkü başın bu kısımlarına elektrik verilmesi yaşatkan sinir sisteminde düzensizliğe ve çırpınmalara yol açar.

Modern kullanımında elektroanestezi çoğu zaman yan etkileri önleyici veya yardımcı ilâçlarla birlikte uygulanır. Bütün cerrahî anestezilerde alınması gerekli ihtiyat tedbirleri bunda da alınmalıdır. (L)

ELEKTROANTEROGRAM i. (fr. *électro-entérogramme*). Tıp. Bağırsak fizyolojisini inceleme yöntemi. İncebağırsağın bir kanalına bağlanan elektrotlar yardımıyla bağırsağın hareket etkinliğinden ileri gelen elektrik potansiyellerini toplamağa ve bunları ölçekli bir kâğıda kaydetmeğe dayanır. (Elektroanterogram çeşitli hastalıklar sırasında ve çeşitli ilâçlar kullanıldıktan sonra bağırsakların hareket tarzındaki değişiklikleri ölçmeğe yarar.) [L]

***ELEKTRODİYALİZ** i. — ANSİKL. Elektr. *Elektrodiyaliz,* sulu bir ortamda ergimiş tuzların ayrılmasında (koloidal çözeltilerin arıtılması, deniz suyunun tuzunu giderme) belli bir süredir kullanılır; bu usul, seçici geçirgen zarların yapılması sayesinde önemli bir gelişme sağladı. Seçici geçirgen bir zar, elektrik akımı geçirildiğinde, bazı iyonların geçişini kolaylaştıran ve ters işaretli iyonların geçişini ise engelleyen bir zardır. Yansız bir bağlayıcıyla birleştirilen iyon değiştirici reçinelerden yapılmış bu zarların (heterogen zarlar) ya da yalnız yoğunlaştırma veya katkı polimerlerinden oluşmuş homogen zarların kullanılması, yaklaşık yüzde 100 oranında bir verime ulaşma olanağı verdi ve tesislerin önemini azalttı. Bugün elektrodiyaliz uygulamaları dört kategoride gruplaşır: elektrolitlerin seyreltilmesi ya da deriştirilmesi ve elektrolizi yapılamayan maddelerin elektrolitlerle ayrılması (mineral giderme); bir çözeltinin anyonik ya da katyonik bileşimini değiştirmek için bazı iyonların yer değiştirmesi (sütün radyoaktif katkı maddelerinin yok edilmesi); elektrot tepkimesi olmaksızın kimyasal dönüşüm (sönmüş kireçten sodyum hidroksit ve sodyum klorür hazırlanması); iyonlara ayırma (aynı çözeltide bulunan potasyum sülfat ve sodyum sülfatın ayrılması). [L]

***ELEKTROFİL** sıf. — ANSİKL. Kim. *Elektrofil güç,* bir tanecikte tepkimeye girme yatkınlığının az veya çok olmasıdır. Bunun mutlak bir sınıflandırmasını yapmak güçtür; elektrofil güç kabaca aşağıdaki sıraya göre azalır:

Ag^{+}, H^{+} Lewis asitleri, su, alkoller, asitler, Mg^{+}, Li^{+}, Na^{+}, K^{+}. Ağır alkolik iyonların elektrofil gücü ihmal edilebilir.

Elektrofil tanecikler, karbona ancak benzenik ya da heterosiklik bir çekirdeğin parçası olursa etki yapar. (Friedel ve Crafts tepkimeleri, nitrürleme v.b.); bu halde bir proton yok olur:

$C_6H_5H + NO_2^{+} \rightarrow C_6H_5 - NO_2 + H^{+}$.

Fakat elektrofil tanecikleri, doymuş bir karbona bağlı halojenlere kolayca etki eder, bunun sonucu olarak SN_1 denilen nükleofil ornatma*lar (*Ek*) ya da kök kaybetme*ler (*Ek*) olur.

H^{+} iyonu, karbona bağlı hidroksilik oksijenle işlem görürse, kuvvetli asitler üçüncül alkollerin suyunu giderir.

Nükleofil bir molekülün elektrofil bir molekülde birleşmesi, tamamen eş birleşme değerli bir moleküle götürür:

$$(F)_3B + :NH_3 \rightarrow F_3B:NH_3. \qquad \text{(L)}$$

***ELEKTROFOREZ** i. — ANSİKL. Elektr. *Elektroforez,* bulunuluşundan bu yana, daha çok bir laboratuvar tekniği olarak kalmıştı. Büyük ölçüde birkaç uygulamadan sonra on yıldır sanayi düzeyinde çok büyük kullanım alanları buldu. İlk uygulama «elektrolizle boyama*» da (*Ek*) denilen boyaların elektroforezi oldu; bu konudaki incelemeler 1964'te Amerika Birleşik devletlerinde Ford fabrikalarında başladı; bugün bütün dünyada kullanılmaktadır. Bu uygulamada sıvı bir boyanın elektrikle çökel katman bırakması gerçekleştirilir; bunun için bir elektrot meydana getiren (genellikle anot) boyanacak eşya ile ikinci bir elektrot durumundaki boya küvetinin arasından doğru akım geçirilir. Gerçekte işlem hayli karmaşıktır; çünkü aynı anda hem elektroforez, yani koloidal reçine moleküleri topluluklarının, pigmentlerin, boyarmaddelerin boya banyosunda yer değiştirmesi, hem elektroosmoz, yani boya çökeleğinde bulunan suyun atılması, hem de elektroliz, yani banyonun bazı bileşenlerine ayrılması ve asit köklerinin oluşumu söz konusudur; oluşan asit köklerinin, anota etki etme ve boya çökeleğini kirletme tehlikesi vardır. Bu nedenledir ki boya çökeleğini katotta gerçekleştirme düşünülmektedir. Bu teknik bugün otomobil karoserlerinin ilk kat boyalarında çok geniş olarak kullanıldığı gibi madenî mobilya, elektrikli ev eşyası ve çeşitli parçaları boyamada birçok kuruluş bu tekniğe başvurur. Elektrolizle boyama genellikle çelik üzerine uygulanır, fakat önhazırlık işleminden geçirmek şartıyla çinko veya alüminyum üzerinde de kullanılabilir.

Elektroforezin bir başka uygulaması da madenî yüzeylerin alüminyumla kaplanmasında (Elphal yöntemi) görülür; bu işlem çelik bir şerit üzerine alüminyum tozu katmanı çökeltmek şeklinde yapılır. İşlem süreklidir, elde edilen çökelek yoğunlaştırılmak için haddeden geçirilir, sonra alüminyum taneciklerine kavurma uygulanır. Öbür alüminyumla kaplama yöntemlerinin tersine bu koşullarda ayırma yüzeyinde demir-alüminyum alaşımı oluşmaz; alüminyumla kaplı saçlar preste soğuk kalıplamaya yeterince dayanıklıdır ve kaplama bozulmadan şekil alabilir. (L)

ELEKTROFOTOGAZIŞI bls. i. Fiz. Morötesi ışınlarla uyarılmış fosforışıl bir madde, daha sonra bir elektrik alanının etkisine tutulduğunda bir ışık yayımı halinde ortaya çıkan olay: *Elektrofotogazışıdan ışınım dönüştürücülerinde, ışık yükselteçlerinde ve tanecik detektörlerinde yararlanılır.* (L)

ELEKTROFOTOGRAFİ i. (fr. *électrophotographie*). Graf. santl. Işık etkimesiyle baskı biçimleri elde etmede yararlanılan özel teknik. (Işık aracılığıyla normal olarak yalıtıcı maddelerin yüzeylerinde üretilen elektrikli iletken görüntü, saptandığında, basılı görüntüyü oluşturan bir tozu çeker.) [L]

***ELEKTROKARDİYOGRAM** i. — ANSİKL. *Elektrokardiyogram*'da ilerleme özellikle tıbbî bilişim alanında kullanıldıktan sonra belirginleşti. Hesaba ve çevrime uygun özelliğinden dolayı elektronik aygıtların programlanmasıyla kalp hastalıklarının araştırılmasına ve gözetimine olanak sağlar (monitoring). Böylece miyokard enfarktüsü ve ritim bozuklukları gibi hastalıkları daha iyi tanımak ve dolayısıyla daha iyi tedavi etmek olanağı doğar. (L)

***ELEKTROKİMYA** bls. i. — ANSİKL. Fiz. *Elektrokimya,* pil ve akümülâtör gibi bazı elektrik üreteçlerinin çalışmasına eşlik eden ya da bazı sıvılardan akım geçişi (elektroliz) sonucunda meydana gelen kimyasal tepkimelerin incelenmesini içerir. Bütün bu olaylar elektrolit denilen maddelerle olur; bu maddelerin temel niteliği, ayrışmayla ya da eritici etkimesiyle elektrik yüklü tanecikler olan iyonların doğmasına yol açmalarıdır; bu iyonlar, elektrikle yüklü oldukları için, elektrolite daldırılmış elektrotlar yardımıyla bir elektrik alanı kurulursa, sıvıdan elektrik akımı geçmesini sağlama elverişlidir.

● *Elektrolitlerin iletkenliği.* Bir I akımını geçiren, *l* uzunluğunda, *s* kesitinde, silindir biçiminde bir elektrolitin özgül iletken-

liği, uçları arasındaki d. d. p., V olduğu zaman genellikle $\gamma = l/s \cdot I/V$. γ ifadesiyle tanımlanır. I gibi γ da, iyonların yükü (yani elektrolitin «formüler» ayrışması sonucunda açığa çıkmış elemanter yüklerin v sayısı) ile iyon sayısı (yani elektrolitin c molaritesi) ve ayrışmış α kısmı ile ve nihayet, birim elektrik alanında anyon ve katyonun hızları u_a ve u_c hareketliliğiyle nitelik kazanan, iyonların yer değiştirme hızı ile orantılıdır; böylece $\gamma = F \cdot \alpha \cdot c \cdot v \cdot (u_a + u_c)$ ifadesi elde edilir; ifadede F, 96 490 kolomb değerinde olan faradayı gösterir. $\Lambda = \gamma/c \cdot v = F \cdot \alpha \cdot (u_a + u_c)$ ifadesiyle tanımlanan, elektrolitin *eşdeğer iletkenliği* daha çok göz önüne alınır; gerçekten bunun γ'ya göre bir üstünlüğü vardır: c sıfıra yaklaştığında, Λ belli sıcaklıkta elektrolitin belirleyici niteliği olan bir limite yaklaşır. Λ'nın deneysel incelemesi, farklı iki elektrolit kategorisini ortaya çıkardı: kuvvetli elektrolitler her yoğunlukta tamamen ayrışır ($\alpha = 1$); zayıf elektrolitler kısmî iyonlaşma gösterir ($0 < \alpha < 1$) ve iyonlaşma belli sıcaklıkta elektrolitin tabiatına ve molaritesine bağlıdır. Şekilde kuvvetli elektrolit KCl ve zayıf elektrolit CH_3 — COOH için Λ'nın $\sqrt{c}$'ye göre değişimleri görülüyor; KCl için bu şekil hafif eksi eğimli bir doğrudur, oysa CH_3 — COOH için değişim zayıf molaritelerde önemli değildir. Kuvvetli bir elektrolit için, Λ'nın c ile değişimi, α sabit olarak 1'e eşit olduğuna göre, ancak iyonların hareketliliklerinin bir değişiminden ileri gelebilir: c arttığında iyonların hareketliliği azalır. Debye ve Hückel'in bu değişimi iyonlararası etkimelere bağlayan kuramı, $\sqrt{c}$'ye göre Λ'nın değişiminin, hiç değilse düşük yoğunluklarda, deneysel çizgisel kanunu (Kohlrausch kanunu) yeniden ortaya koyma olanağı verir.

● *Elektrokimyasal dengeler.* Bazıları önemli uygulamalara imkân veren ve genellikle volt düzeyinde bir f. e. m.'ye sahip olan birçok sıvı pilin varlığı, bir metal ile içine daldırıldığı kendi iyonlarının çözeltisi arasında bir d. d. p.'nin bulunabileceğini düşündürür; bu d. d. p., iki fazlı bir Me $\rightleftarrows$ $Me^{n+} + n \cdot e^-$ dengesinin sonucu olarak çıkar; dengenin fazları arasındaki alışveriş, metal-çözelti ayırma yüzeyi dolayında çift elektriksel katmanın (—, +) oluşumuna *elektrotun mutlak gerilimi* denilen bir d. d. p.'nin doğmasına yol açar. Bu olayın önce Nernst (1890) tarafından verilen ifadesi termodinamikte ispatlanmıştır; bu ifade şu şekilde yazılır:

$$V_{metal} - V_{eriyik} = V_0 + \frac{RT}{nF} \log | Me^{n+} |$$

burada $| Me^{n+} |$ çözelti içinde n elektrokimyasal birleşme değerindeki metal iyonlarının etkinliğidir; V_0, $| Me^{n+} | = 1$'e karşılık düşen elektrotun normal gerilimini gösterir. T = 298 K yapılıp, ondalık log'a geçilerek,

$$V_{metal} - V_{eriyik} = V_0 + \frac{0{,}06}{n} \log | Me^{n+} |$$

şeklinde yazılır. V_0 deneysel olarak ancak yaklaşık bir sabitle (bilinmeyen) ölçülebilir; bunun için bu yarım pil sıvı bir bağlantıyla bir yarım karşılaştırma piline bağlanır; karşılaştırma pili için elektrotun normal gerilimi uzlaşmalı olarak sıfıra eşitlenir; bu ölçüm için hidrojenli elektrot seçilir. (Bk. REDOKS*.) Böylece, büyüklük ve işaret olarak, basit bir farkla belli pillerin normal f. e. m.'sini sağlayabilen, elektrotun normal gerilimler çizelgesi (bk. çizelge) çeşitli metaller için elde edilir.

Örneğin Daniell pili (Cu, Zn) için, artı kutup bakır elektrot olmak üzere E_0 = 0,34 — (—0,76) = 1,10 volt elde edilir.

● *Elektrokimyasal tepkimeler.* Elektrolit hücreli ya da sıvılı bir pilden elektrik akımı geçirildiğinde elektrotlar üzerinde yöresel redoks kimyasal tepkimeleri gözlemlenir: böylece Daniell pilinin normal çalışması sırasında aynı anda şu iki olay görülür: bakır elektrot üzerinde, $Cu^{2+} + 2e \rightarrow Cu$ uyarınca çözeltiden ileri gelen bir bakır birikintisi olur (her iki elektron elektrottan alınmıştır); çinko elektrot üzerinde $Zn \rightarrow Zn^{2+} + 2e^-$ uyarınca çözeltiden Zn^{2+} iyonunun hareketi görülür; her iki elektron elektrot üzerinde bırakılır: ikisi de dış devreyi kullanarak bakır elektrota ulaşacak, aynı anda bir SO_4^{2-} anyonu gözenekli bölmeyi aşarak çözeltilerde yük dengesini yeniden kuracaktır. Pilin çalışmasıyla birleşen redoks tepkimesi bütün halinde şu şekilde yazılır: $Cu^{2+} + Zn \rightarrow Cu + Zn^{2+}$. Bu tepkime Cu^{2+} iyonları ile çinko metalinin basit bir karışımıyla yapılsaydı, sistemin kimyasal enerjisi entropinin artışından başka yarar sağlanmaksızın, tam anlamıyla tersinmez bir süreçle ısıya dönüşecekti; buna karşılık, tepkime bir pil içinde olsaydı, enerji, yaklaşık Joule etkisiyle tersinir olarak göz önüne alınabilecek bir süreç izleyerek elektrik enerjisine dönüşürdü, o anda sıcaklık sabit tutulursa E . q = — Δ G elde edilir; bu bağıntı, pilin sağladığı elektrik enerjisinin, pilde ortaya çıkmış redoks tepkimesine eşlik eden serbest entalpi azalmasına eşit olduğunu ifade eder. Bu eşitlik önemlidir, çünkü pilin elektriksel büyüklük olan f. e. m.'sini termodinamik ve termokimyasal büyüklüklere bağlar ve Nernst formülünün termodinamik ispatının kaynağı olur.

● *Elektrotların kutuplanması.* Nernst formülüyle verilen ve elektrokimyasal dengeye, yani sıfır akıma karşılık düşen, bir yarım pil ya da bir elektroliz hücresi elektrolitinin sürekli kutuplanması, genellikle, bir akım geçirilip hem elektrolitin, hem de çözeltinin tabiatına ve akımın şiddetine bağlı olarak değiştirilir. Akımın (aşırı gerilim) doğurduğu bu geçici kutuplanma, bir pilin f. e. m.'sini bazen geniş ölçüde düşürme ve bir elektroliz hücresinin f. c. e. m.'sini yükseltme etkisi yapar. Bu olay elektrot dolayında iyonların seyrekleşmesinden (bk. POLAROGRAFİ*) ileri gelebilir; bununla birlikte daha genel olarak özellikle elektrot bir gazın (H_2, O_2, Cl_2 ...) açığa çıktığı yer olduğunda, yüzeyindeki değişimden doğabilir; bu halde elektrolit üzerinde, atom halindeki bir gazın soğurulması olaylarının sonucu olarak görülür; bu da kutuplanmanın metalin tabiatı ve katalitik özelliklerine göre farklılaşmasını açıklar: örneğin hidrojen için platinli platin üzerinde çok zayıftır, fakat civa üzerinde 1 voltu geçer. Aşırı gerilim elektrokimya, özellikle elektroliz uygulamalarında önemli bir rol oynar.

25°C'ta birkaç metalin normal elektrot gerilimleri çizelgesi.

Na/Na^+	— 2,71 volt
Al/Al^{3+}	— 1,67 —
Zn/Zn^{2+}	— 0,76 —
Fe/Fe^{2+}	— 0,44 —
Sn/Sn^{2+}	— 0,14 —
Pb/Pb^{2+}	— 0,13 —
Cu/Cu^{2+}	+ 0,34 —
Ag/Ag^+	+ 0,80 —

● *Elektrokimyanın uygulamaları.* Bu uygulamalar sayısız ve önemlidir: piller ve akümülatörler günlük hayata girmiştir; yakıtlı piller üstünde son denemeler devam ediyor: sulu çözelti elektrolizinden Cl_2, O_2, H_2 ..., gibi gazların, sodanın, oksijenli suyun sınaî hazırlanışında, bazı metallerin (Cu) arındırılmasında yararlanılır; sodyum, alüminyum gibi öbür metaller ergimiş tuzların elektroliziyle hazırlanır. Elektrolizle, dökümden sonra eşyanın biçimini yeniden vermek (*galvanoplasti*) ya da bozulabilir bir metali korumak için metal bırakıntısı gerçekleştirilebilir. Toprağa ya da suya gömülmüş demir gibi bir metalin aşınmaya karşı korunması, onu anot görevi yapan elektroliz hücresi içine katot diye koyarak gerçekleştirilir (*katodik koruma*). Elektrolizle cilâlama ya da bazı hallerde bir oksit katmanı oluşumuyla (*anotlanma*) koruma için metal yukarıdakinin tersine anot olarak kullanılır. (L)

ELEKTROKOKLEOGRAM i. (fr. *électrocochléogramme*). İçkulakta salyangoz kısmındaki sinir hücrelerince yayılan akımların incelenmesinden elde edilen sonuç. (Toplanan potansiyeller Corti aygıtı ve işitme siniri hücrelerinin çalışmasını ifade eder. Elektrokokleogram işitme bozukluklarının incelenmesinde çok önemlidir. (Bk. ODYOMETRİ*, *Ek*.) [L]

***ELEKTROLİZ** i. — Kim. *Elektrolizle doz alma,* bir çözeltide bulunan bir elementin

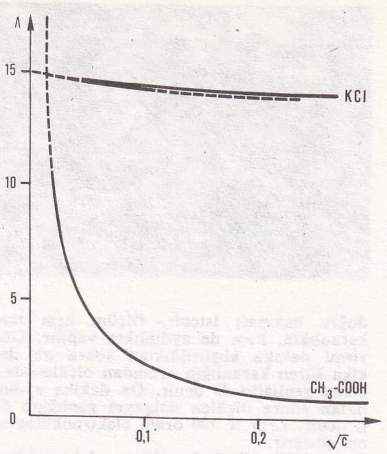

elektrokimya
kuvvetli bir elektrolitte (KCl) ve zayıf bir elektrolitte (CH_3—COOH) eşdeğer iletkenliğin $\sqrt{c}$'ye göre değişimleri

dozunu, bu çözeltinin elektrolizi ve bir elektrot üzerinde toplanmış tortunun tartılmasıyla belirleme. (*Eşanl.* KULOMETRİ.) [L]

ELEKTROLOGOGRAFİ i. (fr. *électrologographie*). Fiz. Sözün fiziksel niteliklerinin kaydı ve incelenmesi yoluyla bir geri zekâlının boğumlama anomalilerini belirleme olanağını veren teknik. (L)

***ELEKTRON** i. — Elektron. *Elektron tedavisi,* elektronların yardımıyla yapılan tedavi. (L)

***ELEKTRONİK** sıf. — *Elektronik müzik,* kaydedilmiş müzik seslerini hoparlörler aracılığıyla vermek için elektrik salınımlarından yararlanan müzik. Bk. MÜZİK (*Ek*).

— Ask. *Elektronik karşı tedbir.* Bk. *Karşı* TEDBİR (*Ek*).

◆ İ. — ANSİKL. Ask. *Elektroniğin askerlik alanında uygulanması.* Askerî elektronik gereçler 1970 yıllarında dört* kategori içinde sınıflandırılır:

— *edinme gereçleri:* radarlar, mikrofonlar, sonarlar ve nükleer korunmayı sağlayan ısıma, basınç ve sıcaklık detektörleri. (Bk. KIZILALTI, *Ek*);

— *iletim gereçleri:* telekomünikasyon, füzelerin güdümü;

— *işlem gereçleri:* bilgiyi alıp bir merkezde toplamağa ve kullanılabilir hale dönüştürmeğe yarayan gereçler (bu alanda bilgisayarlar, modülatörler, özellikle yarar-tutar açısından silâh donanımının değerlendirilmeğe yarayan hesap makineleri, muharebede kullanılacak araçları seçmeğe olanak veren *harekât araştırması*, personelin yönetimi, mühimmat stoku ve yedek parçaların hesaplanması için kullanılır);

— işlenmiş ya da işlenmemiş bilgileri, komutanlıkça doğrudan kullanılabilecek biçime koyan *bilgi sunma gereçleri:* radar ekran, televizyon. (L)

ELEKTROOKÜLOGRAFİ i. (fr. *électro-oculographie*). Ağtabakadaki görme hücrelerinin (koni ve çomak hücreler) ve boyalı epitelyumun dinlenme halindeyken potansiyellerinin incelenmesi. Elektrookülografi elektroretinografi*yi tamamlayan bir işlemdir.

— ANSİKL. *Elektrooküloğrafi*'nin ilkesi, görme hücreleri tabakası (negatif) ile görme sinir telcikleri tabakası arasındaki potansiyel farkını dolaylı olarak kaydetmeğe dayanır. Görme sinir telcikleri tabakasındaki potansiyel saydam tabakaya görme hücreleri tabakasındaki potansiyel ise sert tabaka ve göz çevre dokularına iletilir. Bu yoldan oluşan iki kutbun ekseni aşağı yukarı göz yuvarlağının görme eksenidir. Bu ekseni izleyerek kayıt yapmak olanaksızdır. Bu yüzden göz yuvarının hareketleriyle kutuplaşma sisteminin ekseni değiştirilerek ve gözevi çevresindeki elektrik potansiyellerinde meydana gelen değişiklik kaydedilerek potansiyel farkı dolaylı yoldan incelenir. Kayıt aygıtı olarak elektroretinografi kullanılır, yalnız kayıt hızı ve amplifikasyonu değiştirilir. Her gözevinin yan kenarına iki etkin elektrot yerleştirilir. Hastadan, başını kıpırdatmadan elektrotlara

El-Fetih
Yaser Arafat
Filistin Kurtuluş örgütü
üyeleriyle birlikte

doğru bakması istenir. Ölçüm hem tam karanlıkta, hem de aydınlıkta yapılır. Göz yirmi dakika alıştırıldıktan sonra on dakika süren karanlığın ardından ölçülen dalganın genliğine D denir. On dakika aydınlıktan sonra ölçülen dalganın genliğine de L denir. L/D × 100 oranı elektrookülogramı gösterir.
Oran 185'in üstünde olursa elektrookülogram normal, 185-160 arasında şüpheli, 160'-tan aşağı ise hastalıklıdır (yaygın damar-ağtabaka hastalığı, sarıbenek hastalığı). 130'-un altında elektrookülograma «sönük»tür denir (sarıbenekte vitellüsümsü kist). Bu oranın sıfır olması ise büyük ağtabaka hastalıklarında (tam dekolman) görülür. Yakın yıllarda bulunan elektrookülografi, elektroretinografiden daha iyi dayanılan ve daha kolay bir muayene tekniğidir. (L)

***ELEKTROOSMOZ** i. — ANSİKL. Elektr. *Elektroosmoz* ilkesi, yani gözenekli bir cismi ıslatan suyun elektrik akımı etkisiyle yer değiştirmesi olayı duvarların ve özellikle bina temellerinin kurutulmasında kullanıldı. Bu amaçla enerji kaynağı olarak, nemli duvarla toprak arasındaki sürekli potansiyel farkından yararlanıldı. (L)

ELEKTROPLASTİ i. (fr. *électroplastie*). Korumak veya süslemek amacıyla malzemeyi elektroliz yöntemlerinden yararlanarak madenle kaplama usulü. (L)

ELEKTRORETİNOGRAFİ i. (fr. *électro-rétinographie*). Bir ışık uyarımının başlattığı ağtabaka elektrik potansiyelinin kaydedilmesi.
— ANSİKL. *Elektroretinografi* ağtabakanın elektrik potansiyelini iki elektrot yardımıyla toplar: biri göz çukuru çevresine yerleştirilir (göz yuvarının dış yüzü gibi, negatif elektrik), diğeri saydamtabakaya yapıştırılan bir cam merceğe bağlanır (ağtabakanın iç kısmı gibi, pozitif elektrik). Her iki göz birlikte açılıp kapanır. Işık uyarımı art arda kısa aydınlıklar halinde verilir ve bütün ağtabakayı kaplar. Potansiyeller son birkaç yıldan beri modern toplama teknikleriyle toplanmaktadır. Toplayıcılar (veya transistor araçlar) sinyali seçip yükselterek almayı ve parazitleri süzmeyi sağlar. Bu yöntem sayesinde elde edilen eğriler daha iyi incelenebilir. Salt tekrenkli ışıklar kullanılarak iki ayrı tipte eğri bile elde edilebilir. Bunlardan biri ağtabaka konilerinin sağladığı fotopik görüntüyü belirler: tekrenkli kırmızı bir ışık uyarımı kullanılarak bu görüntü elde edilir. Öteki eğri ise ağtabaka çomaklarının sağladığı skotopik görüntüdür: bu da gözün karanlığa uyumu sırasında verilen tekrenkli mavi bir ışıkla elde edilir. Sarı ışıkla önceki iki eğrinin bireşimi elde edilir ve göz kamaştıktan sonra karanlığa alışırken görme hücrelerinin tümü incelenir: buna dinamik elektroretinografi denir.
Elektroretinografi ağtabakanın durumunu anlamak için kullanılır: bu muayenenin yararlı olduğu alan çoktur: soydan gelme damar-ağtabaka yozlaşması, kas dokusu bozuklukları, ağtabaka zehirlenmeleri ve katarakt gibi gözün saydam kısımlarının saydamsızlaşması (o zaman oftalmoskopla görülemeyen ağtabakanın durumu hakkında elektroretinogramla bilgi edinilir). [L]

ELEKTROSPLANKNOGRAFİ i. (fr. *électrosplanchnographé*). Karın derisi hizasındaki elektrik potansiyel değişiklerini kaydetmeğe yarayan ve alttaki iç organların etkinlik durumunu gösteren teknik. (L)

***ELEKTROSTATİK** sıf. — Fiz. *Elektrostatik çökelme*, bir gaz içindeki tozların temizlenmesine olanak veren ve toz taneciklerini elektrikle yüklemek ve bir kolektör üzerine çökmelerine yol açacak elektrik alanı etkisinde bırakmaktan oluşan işlem. (Bk. ANSİKL.) || *Elektrostatik püskürtme*, bir elektrik alanı yardımıyla, katı bir nesneyi bölünmüş maddelerle (pudra, toz) kaplama. Bk. ANSİKL.
— Graf. santl. *Elektrostatik baskı*. Bk. BASKI* (*Ek*).
— ANSİKL. Fiz. *Elektrostatik çökelme*'de elektrik yükü taneciklere, maddî temas olmaksızın gaz içinde tek kutuplu bir iyon akısı yaratarak yüklenir; bu akı, bir toprak elektrotuna oranla —30 ile —60 kV arasında değişen bir potansiyel farkı sağlanmış ince ya da iğneli tellerle elde edilir; negatif kutupluluk, yayılmanın büyük kararlılığı nedeniyle genellikle tercih edilir. Çökelme hızı düşük olduğundan gaz damarı genişliğinin sınırlı olması gerekir; bu yüzden içinde iyonlaştırıcı tellerin gerildiği uzun madenî kanallar kullanılır. Kanalın düşey çeperleri toplayıcı elektrotları oluşturur ve vuruşla kopan çökelek bir eleğe düşer. Gaz debisinin çok büyük olduğu durumlarda kullanılan bu teknik, çokluk büyük sanayide uygulanır (termik santrallar, çelik fabrikaları, çimento fabrikaları, kimya fabrikaları).
● *Elektrostatik püskürtme*, çökelmeye benzer; katı tanecikleri taşıyan havanın iyonlaşması bir telle, birkaç uçla veya çökeltilecek maddelerle yüklü hava akımının dolayında keskin ayırtılı bir tüple gerçekleştirilir; kaplanacak nesneler toprak karşı elektrotunu meydana getirir. Kaplama maddesi sıvı ise (boya) toz haline getirme ve damlacıkları yükleme işlemi, kaçış ağzına yüksek gerilim verilerek aynı anda sağlanır. Birçok halde bir gaz akımı çökelecek malzemenin taşınmasına yardımcı olur. Bu teknik püskürtme ve madenî eşyayı süslemede (boya ve pudralama) kullanılır. Elektrik yükü, toz halindeki plastik bir katmanın, bir fırında ergiyip polimerleşinceye kadar eşyaya yapışık kalmasını sağlar. (L)

***ELEŞKİRT,** Ağrı iline bağlı ilçe. — 45 455 nüf., ilçe merkezi 8 261 nüf. (1975). [M]

***ELEUSİS,** Yunanistan'da şehir.

— Arkeol. Son zamanda bir otoyol yapımı dolayısıyla Eleusis'te Kephisos üzerinde, Hadrianus tarafından yaptırılan elli metrelik dört kemerli köprünün etrafı açıldı. Kuzeye doğru, Klasik devirden kalma bir şehir suru parçası ile kare biçiminde yeni bir kule bulundu. 1968-1969 arasında Kephisos'tan tapınağın girişine uzanan kutsal yolun izlerine rastlandı. IV. yy.ın sonuna kadar kullanılan bu yolun en alt düzeyi Helenistik devre kadar iner. 1970'te, arkhon Nikias (M.Ö. IV. yy.) olarak tarihlenen bir taş bulundu; üzerinde Eleusis'te bir Herakles kültü olduğunu gösteren iki kararname yazılıdır; birincisi, Eleusis mermer ocağının kiralanması ve gelirinin bu tanrının kültüne adanması, ikincisi bu öneriyi yapan vatandaş ve ocağın ilk kiracısı ile ilgilidir. (L)

El-Fetih, filistin örgütü. 1956'da Gaza bölgesinde bir direnme topluluğu olarak kurulan El-Fetih hareketi Yaser Arafat'ın etkisiyle düzenli bir örgüt haline geldi. El-Fetih, israil ordusu ve israil halkına karşı gerilla eylemleriyle mücadele etmektedir. Örgüt, İsrail'e karşı sürdürülen bu mücadeleye tüm arap ülkelerinin de katılmasını istemektedir; ancak, mücadeleye katılacak her arap ülkesinin, Filistin'in davasına saygı duyması gerekir. Gerçekten de, El-Fetih hareketinin son hedefi, yahudi veya hıristiyan azınlıkları da kabul edebilecek bağımsız bir arap-filistin devleti kurmaktır.
El-Fetih örgütü kuruluşundan bu yana, Ahmed Şukeyri'nin yönettiği Filistin Kurtuluş örgütüne karşı çıkmaktadır. Şubat 1969'da toplanan V. Filistin kongresinde, El-Fetih'-in sözcüsü Yaser Arafat, Filistin Kurtuluş örgütünün yürütme komitesi başkanlığına getirilirken El-Fetih örgütü de Filistin Ulusal meclisindeki 105 sandalyeden 33'ünü elde ediyordu.
El-Fetih, El-Aşifa («fırtına») adlı askerî bir örgütün kurulmasını sağlamış ve bu örgütü ocak 1965'te İsrail'e karşı Ürdün üzerinden harekete geçirmiştir. Ancak, komandoların etkisini güçlükle kabul eden ürdün hükûmeti, Filistin örgütünü denetleme yolları aramağa başladı (ekim 1968).
Bununla birlikte, kasım ayında kral Hüseyin ile Filistinliler arasında bir anlaşma imzalandı. (Bk. ÜRDÜN, *Ek*.) Ürdün-Filistin arasındaki çatışmanın giderilmesi, Lübnan'ın tutumunu sertleştirmesine yol açtı: lübnan ordusu, Filistinlilerin Lübnan topraklarında olay çıkartacaklarını düşünerek, El-Fetih komandolarına geçiş izni vermedi (mayıs 1969). Bunun üzerine kasım 1969'-da yapılan Kahire anlaşmaları, Filistinlilerin Lübnan topraklarındaki eylemlerini sınırlamış oldu. Öte yandan, Ürdün de El-Fetih örgütüne çok dar bir alanda etkinlik hakkı tanıdı; dört uçağın Filistin Halk Kurtuluş cephesi tarafından kaçırılması üzerine de, tüm Filistin örgütlerine karşı sert tedbirler almağa başladı.
Lübnan'da yasa dışı olarak çalışmak zorunda kalışı, El-Fetih'in etkisini ve prestijini sarstı. Ama, 28 kasım 1971'de Ürdün başbakanı Kahire'de «Kara* Eylül» (*Ek*) örgütünün üyeleri tarafından öldürüldü. Bu yeni topluluk El-Fetih örgütünün aşırı militanları atrafından kurulmuştur.
1967 arap-israil savaşından sonra arap ve arap olmayan islâm ülkelerinde şubeler açarak gönüllü yetiştirmeyi amaçlayan El-Fetih Türkiye'yi de çalışma alanları arasına almıştı. Ancak, Türk hükûmetlerinin böyle bir işbirliğine yanaşmaması projenin gerçekleşmesini engelledi. Bununla birlikte Türkiye'den kaçan bazı gençlerin Filistin'deki gerilla kamplarında eğitim gördükleri daha sonra, özellikle de Türkiye'de tedhiş hareketlerinin başlamasından (1968) sonra ortaya çıktı. Böyle bir eğitimden geçirilen gençlerin çoğu Filistinlilerin İsrail'e karşı yürüttüğü mücadeleye katkıda bulunmaktan çok Türkiye'ye dönerek eylemlerini burada sürdürdüler. Bu durum Türkiye'nin El-Fetih'e karşı uyanık olmasını gerektirdi. Ancak, gene aynı dönemde (1971) Türkiye Araplara karşı yakınlaşma politikası izlediği için, arap âleminden geniş destek gören bu kuruluşla iyi ilişkiler içinde olmayışı bir çelişki yaratıyordu. 1974'teki Kıbrıs Barış harekâtından sonra bu çelişki daha da belirgin hale geldi. Çünkü, Kıbrıs sorununun uluslararası planda tartışılmağa başlaması üzerine Türkiye'nin dış destek ihtiyacı daha da ağırlık kazanmış oluyordu. Bunun üzerine türk hükûmet yetkililerinin El-Fetih'e yakınlık gösterme eğilimleri dikkati çekti. Ne var ki, aynı tarihlerde Kıbrıs rum yönetimi lideri Makarios'un daha önce harekete geçmesi sonucu El-Fetih Kıbrıs'ta bir büro kurmuş ve bu vesileyle Kıbrıs'ın rum kesimini ziyaret eden Yaser Arafat burada verdiği demeçlerde Kıbrıslı rumlarla Filistinlileri kader birliği halinde göstermişti. Bunun üzerine, gerek türk hükûmet temsilcileri, gerek Kıbrıs Federe Türk devleti başkanı Rauf Denktaş Ortadoğu'ya yaptıkları gezilerde Arafat ile görüştüler. Bu arada 1975'te Suudî Arabistan'da yapılan İslâm Zirve konferansına katılan dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil El-Fetih temsilcilerini Türkiye'ye çağırdı. Bu çağrıya uyarak Ankara'ya gelen, teşkilâtın merkez komitesi üyesi ve dış ilişkiler yetkilisi Faruk Esat Kaddumi, başbakan Demirel ile görüşmesi sırasında Türkiye'de bir şube açmak istediklerini belirttiyse de, böyle bir girişim için vaktin erken olduğu cevabını aldı. (LM)

ELFFERS (Dick), hollandalı grafikçi (Rotterdam 1910). Rotterdam Güzel Sanatlar akademisinde okudu, özellikle afişe yönelik bir grafik çalışmasına girişti, bu arada kitap resimleri ve sayfa düzenlemeleri yaptı. Eserlerinde renkli düzlemler ya yan yana ya da iç içe geçmiştir; tipografi öğeleri de ağır basar (Holland Festival için afişler, 1959, 1961, 1969). Elffers, özellikle görevsel açıklığa çok önem verir, estetik çabaları da bu tutumunu olumlu yönde etkiler. Sanatçı bu yolla tipografiye daha çok yakın eserler yapar; yapıtlarında çok ender kullanılan renklerden yararlanır, hattâ bazen siyah-beyaz arasında sıkışıp kalır. Resim ve grafik çalışmalarının yanı sıra, Amsterdam'daki Rijksmuseum'da açılan birçok serginin iç mimarîsini tasarladı; ayrıca dekorasyonla ilgilendi (Wageningen Tarım üniversitesinde bütün bir duvarı seramikle süsledi, 1968). [L]

Foto. Chauvel-Gamma (LAROUSSE)

***ELGÜN** (Nakiye), türk eğitimcisi. — (öl. İstanbul 1953). [M]

***ELİADE** (Mircea), rumen yazarı. — Din olgusunu farklı toplum ve kültürlerde inceledi (*«Zalmoxis'ten Cengiz Han'a»*, 1968; daha önceki bir incelemenin yeniden ele alınışı olan *«Şamanizm ve eski dinsel coşku yöntemleri»*, 1968; *«Avustralya dinleri»*, 1972) ve *«Bir günceden bölümler»* (1973) adlı kitabında yapıtlarının anlamı üstünde durdu. (L)

***ELİF** (Naci), türk ressamı. — İstanbul'da Çemberlitaş Dârüşşafaka Sanat galerisinde iki kere (1974 ve 1975), Ankara Türk-Alman Kültür merkezinde (1974), Ankara Güzel Sanatlar Galerisi Karma sergisinde (1975) yeni eserlerini sergiledi. (M)

***ELİJAH-MUHAMMED**, amerikalı zenci müslüman lideri. — (öl. Chicago 1975). [L]

***ELİZABETH II**, Büyük Britanya kraliçesi. — Commonwealth'i ve başta Fransa (mayıs 1972) olmak üzere yabancı ülkeleri ziyaret etti. Dört çocuğu vardır: Galler prensi Charles (doğ. 1948), Anne (doğ. 1950), Andrew (doğ. 1960) ve Edward (doğ. 1964). [L]

Ellinci Yıl marşı, Türkiye cumhuriyetinin 50. kuruluş yılında bestelenen marş. Sözlerini şair Bekir Sıtkı Erdoğan yazdı; marşı Necil Kâzım Akses besteledi (1973).
Türkiye cumhuriyetinin 50. kuruluş yılını kutlama komitesi tarafından Ellinci Yıl marşı için söz yarışması açıldı; yarışmaya katılan eserler arasında Bekir Sıtkı Erdoğan'ın yazdığı sözler birinciliğe değer görüldü. Marşın bestelenmesi bir yarışma söz konusu edilmeden Necil Kâzım Akses'e verildi; bunun nedeni besteciye 1971'de Millî Eğitim bakanlığında *Türkiye cumhuriyetinin devlet sanatçısı* unvanı verilmiş olmasıydı.
Ses ve orkestra için bestelenen marşın sözleri, Türkiye cumhuriyetinin 50. yılında Atatürk'ün çizdiği ilkeler ışığında ilerleyerek çağdaş uygarlık düzeyine ulaştığını ve bundan ulusça duyulan sevinci simgeliyordu.

Ellinci Yıl marşı

Müjdeler var yurdumun toprağına, taşına;
Erdi Cumhuriyet'im elli şeref yaşına!
Bu rüzgârla şahlanmış dalga dalga bayrağım,
Başka bir tuğ yaraşmaz Türk'ün özgür başına.

Cumhuriyet; özgürlük, insanca varlık yolu,
Atatürk'ün çizdiği çağdaş uygarlık yolu...

Yılları bir çığ gibi aşarak hafta hafta,
Koşuyoruz durmadan kadın-erkek bir safta...
Elimizde meşale; ilke ilke Atatürk.
Işıklarla donattık ülkeyi her tarafta...

Cumhuriyet; özgürlük, insanca varlık yolu,
Atatürk'ün çizdiği çağdaş uygarlık yolu...

Aynı kandan feyz alır bunca toprak, bunca taş...
Kılıç tutan bilekler, verdi sabanla savaş.
Tekniğin dev nabzında her adım, her dakika.
Çarklarda aynı tempo, yüreklerde aynı marş...

Cumhuriyet; özgürlük, insanca varlık yolu,
Atatürk'ün çizdiği çağdaş uygarlık yolu...

Biz yürekten bağlıyız elli yıldır bu yola,
«Yurtta barış» ilk hedef, «Cihanda sulh» parola!
Koparamaz hiç bir güç bizi millî birlikten;
Atamızın izinde koşuyoruz kol kola...

Cumhuriyet; özgürlük, insanca varlık yolu,
Atatürk'ün çizdiği çağdaş uygarlık yolu...

Yaşasın hür ulusum! Soylu gencim, benliğim!
Yaşasın şanlı ordum, sarsılmaz güvenliğim!
Ersin elli yıllarım nice mutlu çağlara;
örnek olsun cihana devletim, düzenliğim!

Cumhuriyet; özgürlük, insanca varlık yolu,
Atatürk'ün çizdiği çağdaş uygarlık yolu...

(M)

***ELLİNGTON** (Edward KENNEDY, **Duke** — denir), amerikalı piyanocu, besteci ve caz orkestra şefi. — (öl. New York 1974). S.S.C.B.'ye bir turne düzenledi, masrafları amerikan hükûmeti tarafından karşılandı, yetmişinci yaşgününü Beyaz Saray'da kutladı, ayrıca kendisine resmî kaynaklı çeşitli sungular verildi. Bütün bunlar Ellington'ın yapıtları ardından A.B.D.'nin, zenci-amerika müziğinin amerikan kültürü alanındaki önemini anladığını kanıtlar. (L)

***ELMADAĞ**, Ankara iline bağlı ilçe. — 26 081 nüf., ilçe merkezi 12 543 nüf. (1975); 13 köy (1970). [M]

***ELMALI**, Antalya iline bağlı ilçe. — 35 421 nüf., ilçe merkezi 10 050 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

***ELMALIDERE**, Erzurum ilinde, Karayazı ilçesine bağlı bucak. — 5 417 nüf., bucak merkezi (Mollaosman köyü) 396 nüf., 21 köy (1970). [M]

Elmenteita fasiyesi, Doğu Afrika'da Nakuru'nun güneybatısında Elmenteita yerleşme alanında bulunan malzeme ile belirlenen Cilâlıtaş devri fasiyesi (M.Ö. V. binyıl). [L]

***ELOĞLU** (Metin), türk ressamı ve şairi. — Yeni eserleri: *Bektaşi dedikleri* (Oğuz Tansel ile, 1970); *Dizin* (1971, Türk Dil kurumu 1972 şiir ödülünü kazandı). [M]

ELOY (Jean-Claude), fransız bestecisi (Mont-Saint-Aignan 1938). D. Milhaud'dan geleneksel beste tekniğini öğrendi, sonra Basel Müzik akademisinde P. Boulez'in derslerini izledi ve onun etkisinde kaldı. 1963 Paris bienali ödülünü kazandı. Berkeley üniversitesinde (Kaliforniya) müzik çözümleme profesörü olarak iki yıl çalıştı (1966-1968). 1969'da Fransa'ya döndü, 1971'de Besteciler, Müzik Yazarları ve Basımcılar topluluğu (S.A.C.E.M.) oda müziği büyük ödülünü kazandı. Eloy'nin ilk yapıtları, oldukça güçlü bir zekânın ürünüdür ve A. Webern ile P. Boulez'in çalışmalarından doğan diziselsonrası geleneğe bağlıdır; bu eserlerden bazıları şöyle sıralanabilir: soprano sesi ve dört çalgı için *Bir gölge için şarkılar* (1961); ilk olarak 1962'de Domaine Musical'de çalınan orkestra için *Etüt III*; on sekiz çalgı için ve ilkin Darmstadt'ta 1963 yılında seslendirilen *Eşdeğerlikler*; yine P. Boulez tarafından ilkin aralık 1964'te yorumlanan nefesli çalgılar orkestrası, altı vurmalı çalgı, piyano ve harp için *Polychronies I ve II*. 1967'de J. Rivette'in *Rahibe* filminden aldığı *Billûrlaşmalar*'ı (altı çalgı topluluğu için) yazdı. 1970'te diziselsonrası yöntemlerden ayrılan (yukarıda sözü edilen son iki yapıtı Eloy «geçiş partisyonları» olarak nitelemiştir) *Demetler-kırınmalar* adlı bir eser yaptı. Library of Congress'in isteği üzerine hazırladığı bu beste yirmi sekiz çalgı içindir ve ilk olarak 31 ekim 1970'te Washington'da halka sunulmuştur. Geçiş niteliğindeki bu hızlı müziğin yorumu sırasında çalgılar üç orkestra halinde toplanır, zaman kavramı çok önemlidir. Ancak sanatçının başlangıç dönemindeki müzik anlayışına tamamıyla aykırı düşen doğu kaynaklı özellikler, asıl, üç orkestra topluluğu ve koro için hazırlanmış *Kamakala* (ekim 1971) adlı eserinde toplanmıştır. Gerçekten de, güncel etkinliklerinin merkezinde son derece gerekli ve kaçınılmaz olarak kabul ettiği doğu ile batının sentezi yatar. Bu konuda «birleştirme» (doğunun batıyla) sözcüğü yerine «melezleştirme» sözcüğünü tercih eder. Sözgelimi «her düzeyde aralıklı müzik kullanma» ilkesi üstüne kurulu yenidizisel ve diziselsonrası müziğin, doğuluların zaman sürekliliği ve sessel olayların sürekliliğindeki değişiklik anlayışına karşı olduğunu söyler. 1974 Royan müzik şenliğinde *Shanti* (barış) 1973 adlı eseri ilk olarak seslendirildi. (L)

***ELÖVE** (Ali Ulvi), türk dilcisi. — (öl. İstanbul 1975). [M]

***EL SALVADOR**, Orta Amerika'da devlet. — 3 980 000 nüf. (1974). Başkenti, *San Salvador* (349 000 nüf.).

TARİH

Haziran 1969'da El Salvador ile Honduras arasındaki millî futbol maçlarından sonra iki ülke arasındaki gerilim arttı; Honduras birkaç bin El Salvador'luyu sınır dışı etti. Kendisine fazla gelen bir işgücünün topraklarına dönmesinden korkan Salvador, sıkıyönetim ilân etti: İnsan Hakları Panamerika komisyonunun bir soruşturma açmasını istedi, sonra da Honduras ile ilişkisini kesti (26 haziran). 3 temmuzda El Salvador, Organizations of American States'e (O.A.S.) [Amerika Devletleri teşkilâtı] Honduras uçaklarının Elpoy bölgesini bombaladığını bildirdi ve kısa süre sonra bu bölgeyi boşalttı; bu ara O.A.S.'in hazırladığı bir aracılık tasarısı Guatemala, Kosta Rika ve Nikaragua tarafından sunuldu. El Salvador birlikleri zaman geçirmeden (14 temmuz) Honduras'ı istilâ ederek başkent Tegucigalpa'ya doğru ilerlediler. Baskının uyandırdığı şaşkınlıktan yararlandıkları için pek az direnmeyle karşılaştılar ve ülkenin geniş bir kesimini işgal ettiler. Bunun üzerine O.A.S., El Salvador'a karşı ceza tedbirleri almağa karar verdi ve sonunda Salvador birliklerini Honduras topraklarından çekti (ağustos). Ama Salvador'da solcular F. Sanchez Hernandez'i uzlaşma şartlarını kabul etmekle suçladılar ve O.A.S.'ye karşı düşmanlıklarını ortaya koydular. Anlaşmazlık henüz çözülmemişti: 1969 eylülünde El Salvador yöneticileri Honduras'ı barış antlaşmalarını çiğnemekle ve Honduras'ta yaşayan El Salvador'lulara kötü davranmakla suçladı; 1970 ocak-şubat aylarındaki yeni sınır olaylarında yirmi-otuz kişi daha öldü. Bununla birlikte, haziran ayında Honduras, El Salvador, Kosta Rika, Guatemala, Nikaragua dışişleri bakanlarının katıldıkları bir görüşmede iki ülke arasında askerden arındırılmış bir bölge kurulmasını, buradaki güvenlik kollarının öteki Orta Amerika devletlerinden oluşturulmasını kabul eden bir antlaşma imzalandı. 1972 şubatında general Sanchez Hernandez'in yerine kimin seçileceğini saptamak için yapılan başkanlık seçiminde hükûmet adayı albay Arturo Molina, Hernandez tarafından da desteklendiği halde çoğunluğu sağlayamadı; ama, yine de Millet meclisi tarafından cumhurbaşkanı seçildi (25 şubat). Ayağı kaydırılan aday Duarte, bunun üzerine bir hükûmet darbesi denedi, ama başaramadı. Daha önce alınan tedbirlere ve kararlara rağmen 1974'te Honduras ile sınır çatışmaları bir kere daha tekrarlandı.

ARKEOLOJİ

Ülkede iki arkeoloji bölgesi vardır: en çok kazı yapılan Batı Salvador ve Doğu Salvador. Fransız arkeoloğu Claude F. Baudes 1971 yılında El Salvador'un bugünkü arkeoloji durumunu açıklığa kavuşturacak verileri toplamış ve sınıflandırmıştı. En eski kalıntılardan (5000 yıl öncesine tarihlendirilen lavlardaki insan ayağı izleri) sonra, M.Ö. 200 yılına doğru Usulutanöncesi kültür gelişir. Bu kültürün örnekleri, El Trapiche yöresinde (Batı Salvador) M.Ö. 300 yılından kalma üç seramik öbeği ve Las Victorias'ta bir kayaya oyulmuş olmek tipi dört insan kabartmasıdır.
Usulutan dönemi özelliğini belirleyen en iyi örnekler «Usulutan usulü» dediğimiz özel bir teknikle süslenmiş portakal rengi çanak-çömlekler ve 10 ilâ 30 sm yüksekliğinde, çoğu kadın olan heykelciklerdir. Yine aynı dönemden kalma 20 m yüksekliğinde bir yapı El Trapiche'de, güneyinden yan yana dizilmiş dikdörtgen biçiminde üç küçük tepecikle sınırlı bir meydana dikilmiştir. Bir dikilitaş parçası, mantar biçiminde birtakım garip heykeller ve Chalchuapa bölgesinde yapılan Tazumal merkezinin ilk bölümü de bu döneme aittir.
M.S. 550 ile 950 arasındaki kalıntı yerlerinin çoğu aynı dönemdendir; bunlar nüfusun oldukça arttığını gösterir.
Tazumal merkezinde ona yakın küçük tepe ve bugünkü haliyle yüksekliği 15 m'yi bulan, arkeologların 1 numara diye adlandırdıkları büyük bir yapı vardır. Kazılar sonunda yapım aşamaları kesinlikle ortaya çıkartılan bu yapı basamakları üst üste bindirilmiş piramit biçiminde iki düzlükten oluşur. Meksika etkisinin ağır bastığı daha sonraki dönemde de (M.S. 950 - 1200) bu yöre meskûndu; o sıralarda 1 numaralı yapı tamamlandığı gibi, başı Tlaloc'u andıran ayakta durmuş insan biçiminde büyük bir dikilitaş da yapıldı. Aynı dönemden kalma Chuatan (San Salvador ili) seramiğinin bulunması bu yapıların tarihlendirilmesini sağladı.
El Salvador'un Chalchuapa bölgesinde birçok önemli arkeoloji heyeti çalıştı: Claude F. Baudes ile Pierre Becquelin'in Yojoa gö-

Jean-Claude ELOY

EL SALVADOR

cumhurbaşkanı
albay Arturo Molina

Foto. Ph. Gras, A.F.P. (LAROUSSE)

lü (Honduras) çevresinde giriştikleri kazılar 1970 yılında Salvador'un batısına, Guatemala sınırının 15 km yakınına kadar uzandı.

1969 ve 1970'te yeni yerleşme bölgeleri ve Tazumal tepeciklerinin kuzeyinde klasik mezarlar ortaya çıkarıldı; bu kazılar sayesinde Batı Salvador'da M.Ö. 1200 ile M.S. 200 yılları arasında uzanan Klasiköncesi dönem üstüne daha geniş bilgi edinildi ve Robert J. Sharer'in 73 000 seramik ve cam parçasını tasnifi sayesinde Klasik dönemle Klasiksonrası dönem de sınırlanabildi. (LM)

***ELVANLI,** İçel ilinde, Erdemli ilçesine bağlı bucak. — 25 625 nüf., bucak merkezi (Tömük kasabası) 6 593 nüf. (1970). [M]

***Embros.** — İşçilerin grevi sonucu gazete işveren tarafından kapatıldı (1 nisan 1974). Aynı tesislerde *İstiklâl* adlı türkçe bir gazete yayımlanmağa başladı. (M)

***EMEKLİLİK** i. — ANSİKL. Huk. Emekli Sandığı kanunu, 3 temmuz 1975 tarihli ve 1 922 sayılı yeni bir kanunla değiştirildi. Yeni duruma göre, 20 yıllık fiilî hizmet süresini dolduran kadın hak sahipleriyle, 25 hizmet yılını dolduran erkek hak sahiplerinin, yaş kaydı aranmaksızın, istekleri üzerine, emekliye ayrılabilmeleri kabul edildi. (M)

Emek Sigorta, yangın, nakliyat, kaza, makine ve montaj dallarında çalışan anonim ortaklık türünde sigorta şirketi. Sermayesi 2 milyon 80 bin TL. Başlıca ortakları: yüzde 58,89 oranında pay ile Türkiye Şoförler ve Otomobilciler federasyonu ve yüzde 24,04 pay ile Türkiye Petrolleri A.O. Personel Yardımlaşma sandığı. Toplam personel sayısı 1974'te 33 olan şirketin merkezi İstanbul'dadır. Şirket 1974 yılında 9. hesap dönemini yaşadı. 1974'te toplam prim istihsali 8 milyon 490 793 TL. oldu, aynı yıl elde ettiği kâr 33 897 TL.dır. (M)

Pierre EMMANUEL

EMERY (Walter Bryan), ingiliz arkeoloğu (Liverpool 1903 - Kahire 1971). Gemi inşaatında çalışıyordu, bu nedenle Mısır'a gitti. 1923'te sir R. Mond'un önce Teb, sonra da Ermant'da giriştiği kazılara katıldı. Buşi boğaları ile analarının mezarlarını buldu. 1929'da Nübye'de baraj sularının yükselmesinden önce hazineleriyle ünlü Ballana-Kustul'daki kral gömütlüklerini ortaya çıkardı. Vadi Halfa (Nübye) yakınlarında yaptığı kazıda Buhen kalesini buldu, ayrıca Kasr - İbrahim kalesinde ilk araştırmaları o yaptı. Kuzey Sakkara'da Birinci Sülâle'ye ait önemli mastabalar buldu; 1964'ten sonra İmhotep'in mezarını ortaya çıkarmak için araştırmalara başladı. Thot'a adanmış papio ve ibis gömütlükleri ile Apis öküzlerinin analarına ait mezarları ortaya çıkardı. 1951'de Londra'daki University College'e profesör olarak girdi. Başlıca yapıtları: *Great tombs of the First Dynasty* (Birinci Sülâle'ye ait büyük mezarlar) [3 cilt, 1946-1958]; *Archaic Egypt* (Eskiçağ Mısırı) [1960]; *Egypt in Nubia* (Nübya Mısırı) [1965]. (L)

***EMET,** Kütahya iline bağlı ilçe. — 54 898 nüf., ilçe merkezi 6 214 nüf. (1975); 81 köy (1970). [M]

Emet Kolemanit İşletmesi müessesesi, Kütahya'ya bağlı Emet ilçesi sınırları içindeki kolemanit cevherini çıkaran işletme. Bu bölgedeki kolemanit cevheri 1956'da M. T.A. enstitüsü tarafından bulundu; cevherin bulunduğu alan 1958'de Etibank'a devredilerek işletmeye açıldı; 1962'de müessese müdürlüğü olarak teşkilâtlandı. Sermayesi 50 milyon TL. olan işletme, kolemanit cevherini açık ve kapalı işletme sistemleriyle üretir ve yıkama tesislerinde kirden arıtır. İşletmede, açıldığı 1958 yılından 1971 sonuna kadar 954 417 t kolemanit üretildi, satılan 830 720 t cevherden 205 milyon 683 000 TL. gelir sağlandı.

İşletmenin ileriye dönük çalışmaları arasında, kolemanit yıkama artıklarının flotasyonu; ince taneli kolemanit cevher ve konsantrelerinin aglomerasyonu ve peletlenmesi; kolemanit cevher ve konsantrelerinin arsenikten arınması; kalsine kolemanitten karbon dioksit etkisiyle borik asit üretimi; kolemanit yıkama artıklarının çimento üretiminde, kolemanitin çelik üretiminde floorit yerine katkı maddesi ve nükleer alanda nötron radyasyonlarına karşı tecrit için yapı malzemesi olarak kullanılması v.b. yer alır. (M)

***EMİNBEY,** Kars ilinde, Posof ilçesine bağlı bucak. — 13 123 nüf., bucak merkezi (eski adı *Cilvana*) 967 nüf., 22 köy (1970). [M]

***EMİNÖNÜ,** İstanbul iline bağlı ilçe. — 122 233 nüf. (1975). [M]

***EMİRALEM,** İzmir ilinde, Menemen ilçesine bağlı bucak. — 6 114 nüf., bucak merkezi 998 nüf., 13 köy (1970). [M]

***EMİRDAĞ,** Afyon iline bağlı ilçe. — 66 105 nüf., ilçe merkezi 13 165 nüf. (1975); 90 köy (1970). [M]

Emireh fasiyesi, Yakındoğu'da Üst Yontmataş devrinin başlangıcını belirleyen kültür fasiyesi. (Batı Avrupa Şatelperonyen'ine benzeyen *Emireh fasiyesi,* üçgen biçiminde ince dipli «Emireh ucu» denen bir uçla belirlenir.) [L]

***Emlâk Kredi bankası** (TÜRKİYE—). — Ödenmiş sermaye ve ihtiyatlar toplamı 673 milyon 277 000 TL., mevduat toplamı 1 milyar 875 milyon 112 000 TL., krediler toplamı 2 milyar 992 milyon 515 000 TL., şube sayısı 136, personel sayısı 3 016 oldu (1971). [M]

***EMMANUEL** (Noël MATHIEU, **Pierre** — denir), fransız şairi. — Kültür işleri komisyonu başkanlığı gibi resmî görevlerin yanı sıra şiirlerini yayımlamağa devam etti: *Jacob* (1970) ve *Sophia* (1973). Sanat, din ve kültür konusunda verdiği çeşitli konferansları kitap halinde topladı: *Choses Dites* (Söylenmiş şeyler) [1971]; *Révolution parallele* (Koşut devrim) [1975]. (L)

***EMME** i. — Psikanaliz. Ağzıl evrede emme bebeğe yoğun bir zevk verir ve temel gereksinmesini karşılar. Melanie Klein, ikinci yaşın gelişmelerini anlatırken ağzıl saplanmalarda bir emme ve bir ısırma evresi bulunduğunu belirtir: ısırma evresi saldırganlığın kıskançlık, çekemezlik ve yamyamlık biçiminde belirdiğini gösterir. Fakat emme de, erken yürek darlığına ve ondan doğan sadik eğilimlere yol açan bir evre olarak düşünülebilir: meme emmek, aynı zamanda onu boşaltmak, tüketmek, onu bir çeşit sınamaktır. (L)

***Emnâbâd,** İstanbul'da, Fındıklı semtinde, ünlü sahil saraylarından biri. — Atatürk Kız lisesi olarak kullanılan yapının dolgu kısımları yıktırılarak eski karkas Bayındırlık bakanlığı tarafından bazı değişiklikler yapılarak onarıldı ve Güzel Sanatlar akademisine ek bina olarak hizmete kondu (1976). [M]

EMPAİN (Edouard-Jean, baron), belçikalı sanayici (Budapeşte 1937). Baron Edouard Empain*in torunu olan Edouard-Jean Empain çok genç yaşta ağır sanayiye atıldı ve Schneider S.A.'nın başkanı oldu, sonra kuruluşun denetimi, 1960'ların son yıllarına doğru «Empain-Schneider topluluğu» adını alacak olan kendi topluluğuna geçti. Daha sonra Electrorail'in (topluluğun Belçika'daki holdingi) başkanı, Schneider S.A.'nın da (Fransa'daki holding) genel müdürü oldu; Empain'in topluluğu birçok demir işletmesini ve mekanik kuruluşu içermektedir. Empain, ayrıca birçok Belçika ve fransız topluluğunda yönetici olarak çalışmaktadır: bunlar arasında Jeumont-Schneider, S.P.I. E. - Batignolles, Avrupa Birliği Malî topluluğu, Elektrik ve Sanayi Kuruluşları Genel topluluğu, Interbrabant, Intercom, Grands-Lacs topluluğu, A.R.B.E.D. v.b. vardır. (Bk. EMPAİN-SCHNEİDER GRUBU, *Ek.*) [L]

Empain-Schneider grubu, Schneider et Cie şirketinden Empain grubunun hisse almasıyla doğan grup. Empain-Schneider grubunun oluşumu 1963'te Schneider et Cie şirketinin yüzde 25 hissesini Empain grubunun alması ve başlıca hissedar olmasıyla başladı. Empain-Schneider grubu, başlıca iki holdingten, Belçika'da Electrorail ve Fransa'da Schneider S.A. şirketlerinden meydana gelir; her ikisinin de başkanı baron Edouard-Jean Empain'dir.

Empain-Schneider grubu bugün, bankacılık ve arazi faaliyetleri dışında yaklaşık 6 milyar fransız frangı değerinde bir iş hacmi gösterir. Dolaylı ya da dolaysız 125 000'in birkaç katına yakın sayıda insan çalıştırır. (Bk. A.R.B.E.D., FRAMATOME, MERLİN GERİN, *Ek.*) [L]

EMPEDANSÖLÇER i. Elektr. Empedansların ölçülmesine yarayan cihaz. (L)

EMRE (Veysi), türk atleti (İstanbul 1912). Atletizme İstanbul Erkek lisesinde öğrenciyken başladı; ilk rekorunu 1929'da disk atmada (36,19) kırdı. Diskte 16 kere Türkiye rekorunu kıran Emre, 1932 Balkan oyunlarında 13,79 ile şampiyon oldu ve bu derecesiyle Balkan oyunlarında şampiyon olan ilk türk atleti unvanını kazandı. (M)

***EMÜLSİYON** i. — Petr. *Emülsiyon giderici,* suyla karıştığı zaman emülsiyonlaşarak yağlama gücünü kaybetmemesi için bir yağlama yağına eklenen katkı maddesi. (L)

ENATA (Muhtar Fehmi), türk yazarı ve yayımcısı (İstanbul 1913 - Ankara 1966). Robert Kolej'i bitirdi; *Yücel* (1935) dergisi kurucuları arasında yer aldı; İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi; *Arkadaş* (1941) adlı bir dergi çıkardı; Yücel yayınları (1938) ile yayımcılığı denedi. Amerikan Haberler merkezi kültür ataşesi yardımcılığı yaptı (1962-1966). [M]

ENÇ (Mithat), türk eğitimcisi (Gaziantep 1909). İstanbul Erkek lisesini bitirdi (1930); aynı yıl görme yeteneğini yitirdi; Viyana Pedagoji enstitüsünde özürlü çocukların eğitimi üstüne öğrenim gördü (1933-1935); Boston'daki Harvard üniversitesinde okuyarak Bachelors of science ve master of art diplomalarını aldı (1939). Türkiye'ye döndükten sonra Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji bölümünde «özel eğitim dersi» öğretmenliğine atandı; Ankara Körler okulunu kurmak ve yönetmekle görevlendirildi (1950); enstitüde Özel Eğitim bölümünü kurdu ve bölüm başkanı oldu (1953). Enç, bu arada A.B.D.'ye giderek İllinois üniversitesinde doktora yaptı (1956); bir süre Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye kurulu üyeliğinde bulundu; Ankara Üniversitesi Eğitim fakültesinin Özel Eğitim bölümünde görev aldı. Başlıca eserleri: *Körler* (1944); *Ruh sağlığı* (1948); *Görme özürlüleri* (1972); *Üstün beyin gücü* (1973); *Ruhbilim terimleri sözlüğü* (1974). [M]

***ENDARTERİEKTOMİ** i. — ANSİKL. Yeni bir teknik olan karbodiseksiyon, sırf bu ameliyatı yapmak için meydana getirildi. (Bk. KARBODİSEKSİYON, *Ek.*) [L]

ENDER (Kornelia), doğu almanyalı kadın yüzücü (Planen 1958). Kadınlararası 100 ve 200 m serbest yüzmede dünya rekoru kırdı. (L)

ENDO (Şusaku), japon yazarı (Tokyo 1923). Daha genç yaşta Katolikliği kabul eden Endo, Keyo üniversitesinde başladığı fransız edebiyatı öğrenimini Fransa'da tamamladıktan (1950-1953) sonra edebiyat hayatına atıldı ve ilk romanı *Şiroi hito* (Beyaz adam) [1955] ile Akutagava ödülünü kazandı. Anlatı ve öykülerinde yunan-latin düşünceşiyle japon geleneğini bağdaştırmayı başardı: *Şimmoku* (Sessizlik) [1966]; *Bara No Yakata* (Pembe ev) [1969]. (L)

***ENDOMORFİZMA** i. — Mat. *Bir A halkasının karşı endomorfizması,* $\forall x$ ve $y \in A$ iken,
$f(x + y) = f(x) + f(y)$ ve $f(x \cdot y) = f(x) \cdot f(y)$
olacak şekilde (toplama ve çarpma A halkasının toplama ve çarpmasıdır) A'nın f fonksiyonunun A'da uygulanması. (L)

Eneot i. (yun. *ennea,* dokuz'dan fr. *ennéode*). Elektr. Bir katot, yedi ızgara ve bir anottan oluşan dokuz elektrotlu lamba. (L)

***ENERJİ** i. — Coğ. Bk. ANSİKL. || *Enerji buhranı.* Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Serbest enerji,* S entropi* olmak üzere F=U—T.S termodinamik fonksiyonu («Helmholtz fonksiyonu» da denir. U iç enerjisi gibi bir enerjinin boyutlarını taşır. Bu fonksiyon öte yandan, T ve v değişkenlerinin kullanımına uyarlanmış karakteristik bir fonksiyondur. Önemi, bir sistemde hem izoterm, hem izokor dönüşümler için termodinamik bir potansiyel olmasından ileri gelir.) || *Tüm enerji,* bir tek yakıttan aynı anda ısı ve motris enerji üretimi. (Meselâ, gaz motorları, gaz türbinleri, ısı kazanma kazanları.)

— Nükl. Bk. ANSİKL.

— Psikanaliz. *Serbest enerji - bağlı enerji.* Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Tüm enerjili sistem,* belli bir sınaî faaliyetin elektrik, ısıtma, soğutma v.b. gereksinmelerini karşılamak için tek yakıt kaynağıyla üretilmiş enerjiyi kullanan sistem. (Bu sistem Amerika Birleşik devlet-

Foto. B. Martin (LAROUSSE)

lerinde, bira fabrikalarında, kimya sanayiinde v.b. havayı ayarlamak için geliştirildi; bu ayarlama buhar türbinleri, daha yakın zamanlarda ise gaz türbinleri ya da motorlarıyla sağlanır ve soğurma ya da sıkıştırma makinesiyle egzos gazı ısısı toplanır ve soğutulur.)

— ANSİKL. Coğ. ● *Dünya üretiminin verileri.* Kömür eşdeğeri olarak dile getirilince, 1960'ta 4,3 milyar olan dünya birincil enerji üretimi, 1965'te 5,3 milyara, 1972'de 7,6 milyara yükseldi. Dünya enerji üretiminin yüzde 44'ünü (1972) sağlayan petrol, kömür (yüzde 32'den biraz fazla) ve doğal gazın (yüzde 21) önünde dünyanın başlıca enerji kaynağı haline geldi; birincil elektriğin (hidrolik ve nükleer) payı, dünya ölçülerinde ele alınınca hâlâ azdır.

Yeryüzündeki dağılım bakımından üretimin yüzde 30'undan biraz fazlası, doğal gazın petrol ve kömürden fazla olduğu Kuzey Amerika'dan sağlanır. Yüzde 15'inden fazlası (hemen sırf petrol), Ortadoğu'dan gelir ve bu oran giderek artmaktadır. Batı Avrupa ise ancak yüzde 8'ini (başlıca enerji kaynağı hâlâ kömürdür) üretir ve bu durum 750 milyon ton ham petrol ithal etmesinin (özellikle Ortadoğu ve Afrika'dan) başlıca nedenidir. A.B.D. günümüzde enerji pazarında büyük bir alıcı olmaktadır. Petrol ve bugün doğal gaz, yani akaryakıtlar milletlerarası ticaretin başlıca maddeleridir.

● *Enerji buhranı.* 1973 arap-israil savaşı batı ülkelerinin hemen hepsinde (A.B.D., Japonya ve Batı Avrupa) enerji üretimiyle tüketimi arasındaki büyük farka bağlı olan bir milletlerarası enerji buhranının ateşleyicisi oldu.

BATI DÜNYASININ ENERJİ AÇIĞI. Bu açık 1973'te ansızın ortaya çıkmadı, yirmi beş yıla yakın süredir çoğalmaktaydı, ama son on beş yıldır ritmi iyice hızlanmıştı.

1950'de batı dünyası bütünüyle ele alınınca, üretim ile tüketim aşağı yukarı aynı seviyedeydi. Hattâ, dünyada üretilen enerjinin beşte ikisine yakınını kullanmakta olan A.B.D.'nin üretimi, tüketiminden biraz daha fazlaydı. Ama o sıralar dünya petrol üretiminin yarısından fazlasını, dünya doğal gaz üretiminin onda dokuzunu, dünya hidroelektrik üretiminin üçte birinden fazlasını ve gene o sıralar dünyada başlıca üreticisi olduğu kömürün de üçte birinden fazlasını üretiyordu. Sosyalist olmayan Batı Avrupa ülkelerinin bilançosu o kadar parlak değildi ama, bu ülkeler, sırf kendi kaynaklarının işletilmesiyle gene de tüketimlerinin onda dokuzundan fazlasını karşılayabiliyorlardı. Bununla birlikte, devletler arasında önemli farklar vardı. Birincil enerji tüketiminin mahallî birincil enerjiyle karşılanma oranı, Büyük Britanya ile Almanya'nın oluşturduğu madenkömürü blokları kadar elverişli durumda olmayan Fransa'da daha o tarihte bu seviyenin altındaydı (yüzde 70).

On yıl sonra, 1960'ta, hep bu birincil enerji tüketimini karşılama yüzdesiyle ölçülen batı dünyasının durumu kötüleşmişti bile. A.B.D. toplam enerji üretimini, sıvı, özellikle de gaz akaryakıt çıkarımıyla önemli ölçüde artırdığı (beşte bir oranında) halde, hatırı sayılır bir ithalâtçı haline gelmişti (100 Mtec'e yakın). Ne var ki ithalâtı o sırada toplam tüketiminin yüzde 20'sini aşmıyordu.

1950 yıllarında, Batı Avrupa'nın enerji bağımlılığı çok daha belirli bir biçimde yükseldi. 1960'ta, ihtiyacın üçte biri ithal enerjisiyle karşılanıyordu. Aslında tüketim ılımlı biçimde artmıştı ama, Batı Avrupa'nın başlıca üretim kaynağı olan kömür çıkarımının hiç değilse bölgesel olarak gerilemeğe başlaması nedeniyle üretim duraklamıştı. Fransa'da, 1960'ta, tüketimin ancak yüzde 60'ı yerli üretimle karşılanıyordu. Enerji açığı daha o tarihte Büyük Britanya'da belirginleşmişti (dörtte bire yakın). Federal Almanya'da da durum kötüye gidiyordu (altıda bir). İtalya'da ise üçte ikiyi bulmuştu bile. Zaten Batı Avrupa ülkelerinin hiç birinde enerji bilançosu dengeli değildi artık. Japonya ise 1960'ta tükettiği enerjinin yarısına yakınını ithal etmek zorundaydı.

1970'te, batı dünyasının, hiç değilse sosyalist ülkeler dışındaki Avrupa ülkeleriyle Japonya'nın enerji bağımlılığı açıkça ortaya çıktı. Sosyalist olmayan Avrupa ülkelerinde mahallî üretim artık tüketimin ancak yüzde 40'ını, Japonya'da ise altıda birini karşılamaktadır.

Batı Avrupa'nın içinde de, en iyi durumda olan ülkelerin üretimi bile yüzde 50'yi güçlükle geçer. Federal Almanya (yüksek kömür üretiminin devam etmesi sayesinde) ile Büyük Britanya (önce aynı nedenle, sonra da Kuzey denizinde yakın tarihte doğal gaz bulunması ve nükleer elektrik enerjisinin erken bir tarihte gelişmesi sayesinde) bu durumdadır. Büyük Britanya'nın bugün bu konuda Avrupa'daki büyük devletler arasında en iyi durumdaki ülke gibi görünmesine karşılık, İtalya ile Fransa en kötü durumda görünürler: mahallî üretim çok azdır (İtalya) veya hızla gerilemektedir (Fransa) ve üretimi geliştirme olanakları kısmî ve uzak bir enerji eki meydana getirecek olan nükleer donatım dışında yok gibi görünmektedir. Belçika'nın durumu da pek parlak değildir. Bu üç ülkede üretimin tüketimi karşılama oranı 1974'te yüzde 15-25 arasında oynuyordu; bu yüzdelerin hiç değilse 1980'e kadar daha düşmesi beklenmektedir. Hollanda, enerji bağımlılığı yeni azalan tek ülkedir ve bunu Groningen'den çıkardığı doğal gaza borçludur. Norveç de, Kuzey denizindeki petrol (ileride de doğal gaz) üretimi sayesinde benzer bir gelişme umut edebilir. 1970'te A.B.D.'nin enerji bağımlılığı hâlâ çok azdır: ithalât hâlâ tüketimin onda birini geçmez, ama gene de 200 Mtec'e yaklaşmıştır, özellikle de o tarihten beri hızla artmaktadır (1973'te 400 Mtec kadar).

Enerji dengesindeki bu belirgin bozulma, büyük ölçüde tüketim artışındaki hızlanmanın (1960 yıllarında Batı Avrupa'da üçte iki oranında, Japonya'da ise üç kat) sonucudur. Bu durum ithalâtın artmasını açıklar.

İTHALÂTIN ARTMASI. Batı dünyasının ithalât hacmi (net), 1950'de 100 Mtec'i aşmıyordu. Daha 1960'ta ise, 400 Mtec'i aşmıştı. 1970'te 1 300 Mtec idi, yani on yılda 1 milyar tec'e yakın artmıştı.

Batı dünyasının enerji açığının hemen tümünü petrol (Üçüncü Dünya, özellikle de Ortadoğu petrolü) karşılamıştır. 1973'te ham petrol ithalâtı Batı Avrupa'da 715 Mt'a, Japonya'da 260 Mt'a yaklaşmıştı; A.B.D.'de 160 Mt'u bulmadı (önemli miktarda, Venezuela ve Hollanda Antilleri'nden tasfiye edilmiş ürün alır).

1973'te, Ortadoğu (Mısır ve Libya ile) 1 milyar ton (dünya satışının üçte ikisi), arap ülkeleri (Ortadoğu [İran hariç] ülkeleri ve Cezayir) 800 Mt'a yakın ham petrol ihraç etti. Üretici ülkelerin çıkarlarının bugün O.P.E.C.*in (*Ek*), daha özel olarak da O.P.A.E.C.*in (*Ek*) çerçevesi içinde uyuştuğu ölçüde, batı dünyasının, özellikle Batı Avrupa ve Japonya'nın enerji bakımından ne kadar bağımlı olduğu anlaşılır. O.P.E.C. 1970'ten beri ham petrol fiyatlarını durmadan arttırmaktadır, O.P.A.E.C. ise 1973'te üretim ve ihracatı kısıtlamıştır. Büyük petrol şirketlerinin egemenlik dönemi çoktan geride kalmıştır. Batı dünyası, bundan böyle enerji pazarına uzun yıllar egemen olacak siyasal etmenin su yüzüne çıkabileceğini hesaplamadığı için, teknik ve iktisadî temellere dayandırılmış bir refahın bedelini ödemeğe başlıyor. 1960 yıllarının başlıca özelliği olan tüketim üstünlüğünün yerini, yönetimi bugün tüketicilerin değil, ihracatçı ülkelerin elinde olan üretim üstünlüğü almakta.

● *Türkiye*'deki enerji üretiminin bütün dallarında gelişmeler oldu. Buna rağmen enerji ihtiyacının rahatlatıcı bir düzeyde karşılanabilmesi mümkün olamadı; o nedenle de sık sık enerji tasarrufu yoluna gitmek gerekti ve ileri saat* (*Ek*) uygulaması yapıldı. Bu bile sanayinin birçok kesimini vakit vakit duraklamaktan kurtaramadı ve üretim yavaşlamasından doğan zararları önleyemedi.

Enerji üretiminde dikkati çeken noktalardan biri su kaynaklarından elde edilen enerjinin artmağa başlaması oldu. Nitekim 1950'de Türkiye'de üretilen elektriğin sadece yüzde 3,9'u hidroelektrik santrallarından gelirken bu oran 1965'te yüzde 44'e, 1968'de de yüzde 45,7'ye yükseldi. 1970'te ise, yeni termik santralların yapılması sonucu yüzde 35,2'ye indi.

Başlıca enerji kaynakları olan kömür, elektrik ve petrol üretim tabloları seçilmiş bazı yıllara göre şöyle değişti:

Linyit: 1965'te 6 milyon 500 bin t, 1968'de 8 milyon t, 1970'te 8 milyon 700 bin t, 1972'de 10 milyon t.

Taşkömürü (tuvönan): 1965'te 7 milyon t, 1968'de 7 milyon 500 bin t, 1970'te 7 milyon 600 bin t, 1972'de 7 milyon 800 bin t.

Elektrik: 1965'te 4 milyon 900 bin kW saat, 1968'de 6 milyon 900 bin kW saat, 1970'te 8 milyon 600 bin kW saat, 1973'te 12 milyon 400 bin kW saat. Elektrik üretimi Keban barajının devreye girmesinden sonra yılda 14 milyon kW saate yükseldi. Bu da sıkıntıyı gideremediği için 1975'te Bulgaristan'dan elektrik enerjisi alınmağa başladı.

Petrol: 1965'te 701 275 t iken başta Shell olmak üzere, yabancı şirketlerin de üretime geçmesi üzerine 1970'te 3 milyon 542 bin t, 1971'de 3 milyon 452 bin t, 1972'de 3 milyon 388 bin t'a yükseldi. Ancak ihtiyacın karşılanabilmesi için 1971'de 3 milyon 845 bin t, 1972'de 5 milyon 428 bin t, 1973'te 7 milyon 969 bin t ham petrol ithal etmek gerekti.

— Nükl. 1 ocak 1960'ta dünyanın nükleer gücü, 9,6 GW idi, 1 ocak 1972'de ise dünyada yıllık nükleer enerji gücü 100 TW saate karşılık düşen 89 nükleer santral vardı. 1 ocak 1973'te Dokuzlar birliği, çalışan ya da inşa halinde toplam 26 391 MW'lık net bir elektrik gücüne sahipti:

grafit gaz	7 730 MW	(yüzde 29,3)
basınç altında hafif su	7 574 MW	(yüzde 28,7)
ileri gazlı reaktörler	6 234 MW	(yüzde 23,6)
kaynar hafif su	3 703 MW	(yüzde 14,0)
sürrejeneratörler	516 MW	(yüzde 2,0)
ağır su	321 MW	(yüzde 1,2)
yüksek sıcaklıklı reaktörler	313 MW	(yüzde 1,2)

Aynı tarihte ele alınan tasarılar 17 624 MW'ı öngörmekteydi. 1956 ile 1967 arasında nükleer santrallar dünyada yaklaşık 100 TW saat üretim yaptı: Büyük Britanya yüzde 62, Amerika Birleşik devletleri yüzde 18, İtalya yüzde 7, Fransa yüzde 4,5, çeşitli ülkeler yüzde 8,5. 1956'dan 1972'ye kadar dünyadaki bütün nükleer santralların (doğu ülkeleri ve Çin dışında) ürettiği toplam elektrik enerjisi 500 TW saat oldu; bu üretimin ülkelere dağılımı şöyledir: Büyük Britanya yüzde 43,7, Amerika Birleşik devletleri yüzde 29,7, Fransa yüzde 7,5, İtalya yüzde 5,2 v.b.

Amerika Birleşik devletlerinde nükleer güç santrallarının yapımı için çok büyük çaba harcandı. 1 ocak 1973'te bu ülkede 142 457 MW güce karşılık düşen 160 nükleer santral vardı. Bu santrallar ya hizmette (29: 14 683 MW), ya inşa halinde (55: 47 775 MW), ya da sipariş edilmişti (76: 79 999 MW). Amerika Atom Enerjisi komisyonu, bugün Amerika enerji üretiminin ancak yüzde 4'ünü gösteren nükleer enerjinin yüzyılın sonunda yüzde 60'a ulaşmasını öngörmektedir. Tahminlere göre Amerika Birleşik devletlerinde kurulmuş nükleer güç 1980'de 132 000 MW, 1985'te 280 000 MW ve yüzyılın sonunda 1 200 000 MW olacak; yani bugünkü 14 683 MW'lık gücün 80 katını aşacak. Amerika Birleşik devletlerinde elektrik enerjisi üretiminde toplam kapasite 1972 sonunda 402 000 MW idi.

Öteki ülkeler için (sosyalist ülkeler dışında) üretim tahminleri şöyle: 1980 sonunda 140 000 MW, 1985 sonunda 303 000 MW ve 1990 sonunda 1 460 000 MW.

Sosyalist ülkelerde kurulmuş güç bugün 2 500 MW'tır ve 2000 yılında 600 000 MW öngörülmektedir. Bu toplam güç içinde, 1995'ten sonra yapılacak nükleer santralların yarısını hızlı nötronlu reaktörlerin oluşturacağı sanılıyor. 2000 yılına doğru hizmete girecek hızlandırılmış nötronlu reaktörler 400 000 MW'ı aşacak. Gazla soğutulan yüksek sıcaklıklı reaktörlere gelince, 1980'den sonra inşa edilecek nükleer reaktörlerin yüzde 10'unu sağlayacağı sanılmaktadır.

— Psikanaliz. *Serbest enerji - bağlı enerji.* Birbirini tamamlayan bu iki kavram birincil ve ikincil süreçleri belirler: birincil süreçte enerji hareketli ve serbesttir, yani

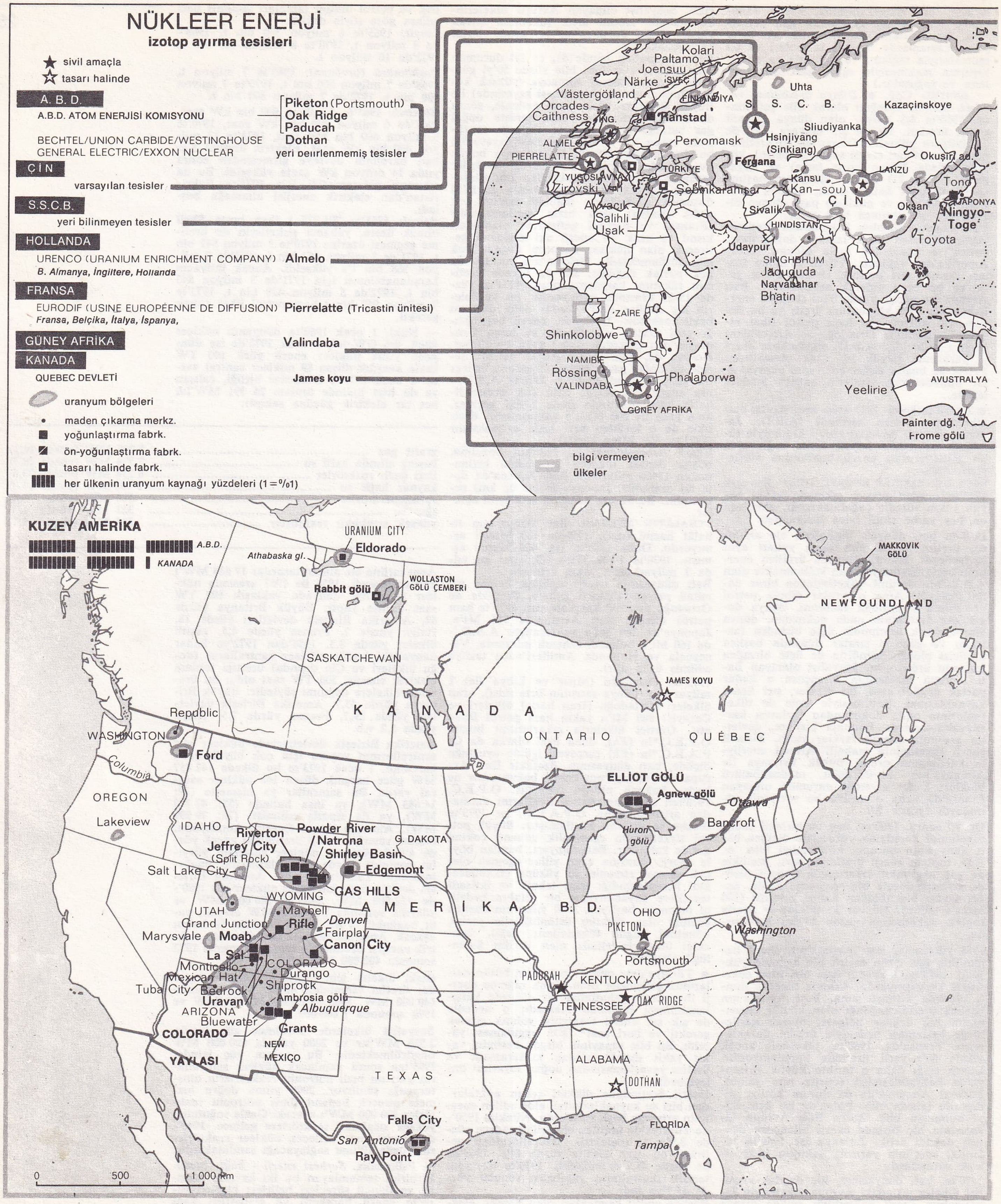
NÜKLEER ENERJİ
izotop ayırma tesisleri
sivil amaçla
tasarı halinde
A.B.D.
A.B.D. ATOM ENERJİSİ KOMİSYONU
BECHTEL/UNION CARBIDE/WESTINGHOUSE
GENERAL ELECTRIC/EXXON NUCLEAR
Piketon (Portsmouth)
Oak Ridge
Paducah
Dothan
yeri belirlenmemiş tesisler
ÇİN
varsayılan tesisler
S.S.C.B.
yeri bilinmeyen tesisler
HOLLANDA
URENCO (URANIUM ENRICHMENT COMPANY) Almelo
B. Almanya, İngiltere, Hollanda
FRANSA
EURODIF (USINE EUROPÉENNE DE DIFFUSION) Pierrelatte (Tricastin ünitesi)
Fransa, Belçika, İtalya, İspanya,
GÜNEY AFRİKA
Valindaba
KANADA
QUEBEC DEVLETİ
James koyu
uranyum bölgeleri
maden çıkarma merkz.
yoğunlaştırma fabrk.
ön-yoğunlaştırma fabrk.
tasarı halinde fabrk.
her ülkenin uranyum kaynağı yüzdeleri (1 = %1)
bilgi vermeyen ülkeler
Kolari
Paltamo
Joensuu
Närke
İSVEÇ
Västergötland
FİNLANDİYA
Orcades
Caithness
İNG.
Ranstad
S. S. C. B.
Uhta
Kazaçinskoye
Sliudiyanka
ALMELO
Pervomaısk
Hsinjiyang (Sinkiang)
PIERRELATTE
Fergana
LANZU
Okuşir ad.
YUGOSLAVYA
Zirovski Vrh
TÜRKİYE
Şebinkarahisar
Kansu (Kan-sou)
ÇİN
Tono
JAPONYA
Akvacık
Salihli
Uşak
Sivalik
HİNDİSTAN
Okşan
Ningyo-Toge
Toyota
Udaypur
SINGHBHUM
Jaduguda
Narvapahar
Bhatin
ZAİRE
Shinkolobwe
NAMİBİ
Rössing
VALİNDABA
Phalaborwa
GÜNEY AFRİKA
Yeelirie
AVUSTRALYA
Painter dğ.
Frome gölü
KUZEY AMERİKA
A.B.D.
KANADA
URANIUM CITY
Eldorado
Athabaska gl.
WOLLASTON GÖLÜ ÇEMBERİ
Rabbit gölü
MAKKOVIK GÖLÜ
NEWFOUNDLAND
SASKATCHEWAN
JAMES KOYU
K A N A D A
ONTARIO
QUÉBEC
Republic
WASHINGTON
Ford
Columbia
OREGON
Lakeview
IDAHO
ELLİOT GÖLÜ
Agnew gölü
Ottawa
Bancroft
Huron gölü
Riverton
Powder River
Jeffrey City
(Split Rock)
Natrona
Shirley Basin
G. DAKOTA
Salt Lake City
Edgemont
GAS HILLS
WYOMING
A M E R İ K A B. D.
OHIO
UTAH
Maybell
Grand Junction
Rifle
Denver
Marysvale
Moab
Fairplay
Canon City
PIKETON
Washington
La Sal
COLORADO
Portsmouth
Monticello
Durango
Mexican Hat
Shiprock
PADUCAH
KENTUCKY
Tuba City
Bedrock
Uravan
Ambrosia gölü
OAK RIDGE
ARIZONA
Albuquerque
TENNESSEE
Bluewater
Grants
COLORADO
YAYLASI
NEW MEXİÇO
TEXAS
ALABAMA
DOTHAN
Falls City
FLORIDA
San Antonio
Ray Point
Tampa
0
500
1 000 km

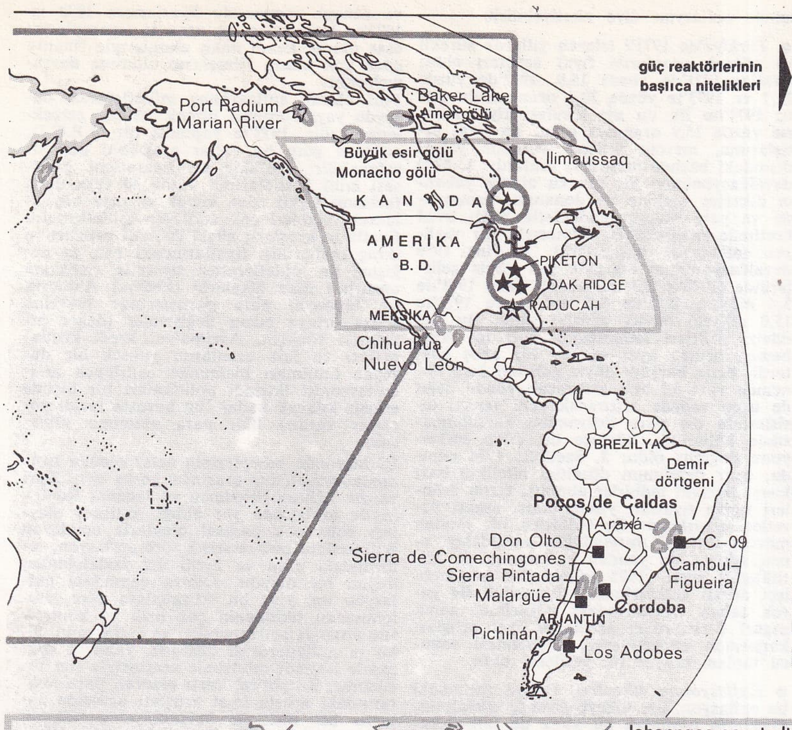
Port Radium
Marian River
Baker Lake
Amer gölü
Büyük esir gölü
Monacho gölü
Ilimaussaq
KANADA
AMERİKA
B.D.
PIKETON
OAK RIDGE
PADUCAH
MEKSİKA
Chihuahua
Nuevo León
BREZİLYA
Demir dörtgeni
Poços de Caldas
Araxá
C-09
Don Olto
Sierra de Comechingones
Sierra Pintada
Malargüe
Cambui-Figueira
Cordoba
ARJANTİN
Pichinán
Los Adobes

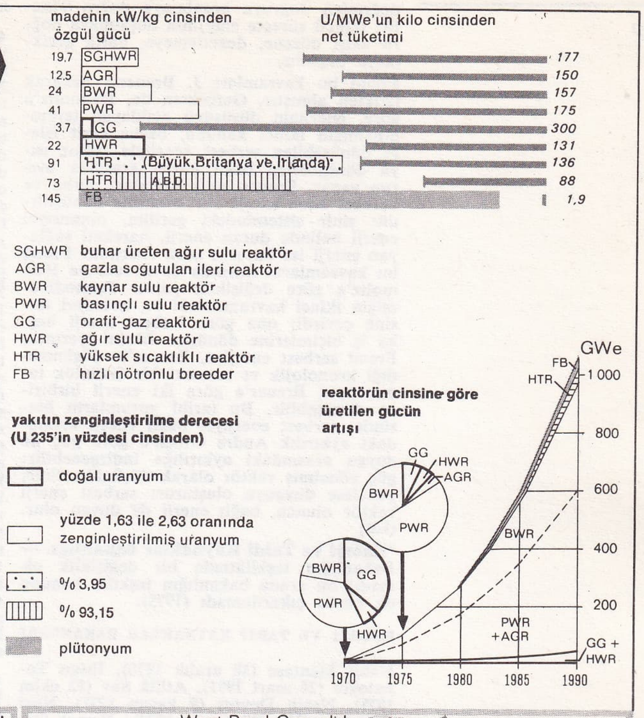
güç reaktörlerinin başlıca nitelikleri
madenin kW/kg cinsinden özgül gücü
U/MWe'un kilo cinsinden net tüketimi
19,7 SGHWR 177
12,5 AGR 150
24 BWR 157
41 PWR 175
3,7 GG 300
22 HWR 131
91 HTR (Büyük Britanya ve İrlanda) 136
73 HTR A.B.D. 88
145 FB 1,9
SGHWR buhar üreten ağır sulu reaktör
AGR gazla soğutulan ileri reaktör
BWR kaynar sulu reaktör
PWR basınçlı sulu reaktör
GG orafit-gaz reaktörü
HWR ağır sulu reaktör
HTR yüksek sıcaklıklı reaktör
FB hızlı nötronlu breeder
yakıtın zenginleştirilme derecesi (U 235'in yüzdesi cinsinden)
doğal uranyum
yüzde 1,63 ile 2,63 oranında zenginleştirilmiş uranyum
% 3,95
% 93,15
plütonyum
reaktörün cinsine göre üretilen gücün artışı
GWe
1 000
800
600
400
200
FB
HTR
GG
HWR
AGR
BWR
PWR
GG
BWR
PWR
HWR
BWR
PWR +AGR
GG + HWR
1970
1975
1980
1985
1990

BATI AVRUPA
Fransa
İspanya
Portekiz
diğer ülkeler
Mol
BELÇİKA
Frankfurt
Aue
D. ALM.
Johanngeorgenstadt
Jáchymov
ÇEKOSLOVAKYA
FRANSA
Paris
B. ALM.
Salzburg
AVUSTURYA
Forstau
Tirol
Lignol
Bretagne
VENDEE
L'Écarpière
FOREZ (Karaormanlar)
St-Priest-la-Prugne
Gueugnon
LIMOUSIN
(La Crouzille)
Bessines-sur-Gartempe
Clermont-Ferrand
Ambert
Le Cellier
Novazza
Milano
İTALYA
TRICASTIN
PIERRELATTE
Bertholène
Brousse-le-Château
Lodève
Montpellier
Viterbe
Roma
Vilariça
Cunha Baixa
İSPANYA
Salamanque
Urgeiriça
Coimbra
Ciudad Rodrigo
Senhora das Fontes
Madrid
Calaf
BADAJOZ-CÁCERES
Don Benito (El Lobo)
Nisa
PORTEKİZ
Villanueva del Fresno
La Virgen
Andújar
Cordoba
0
500 km

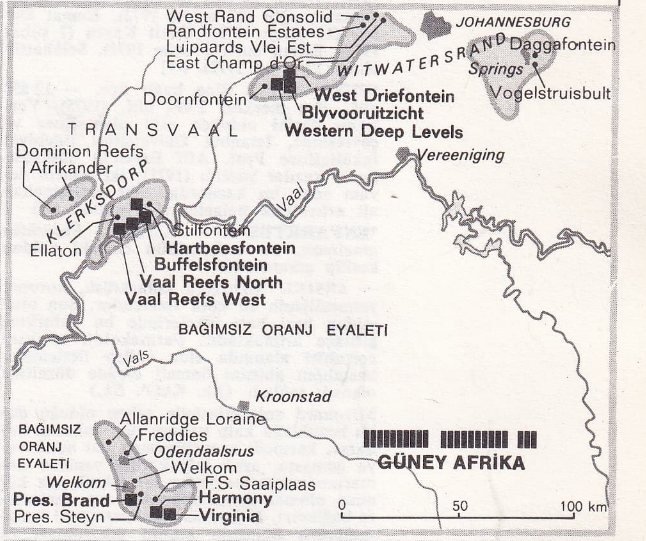
West Rand Consolid
Randfontein Estates
Luipaards Vlei Est.
East Champ d'Or
JOHANNESBURG
WITWATERSRAND
Daggafontein
Springs
Vogelstruisbult
Doornfontein
West Driefontein
Blyvooruitzicht
Western Deep Levels
TRANSVAAL
Vereeniging
Dominion Reefs
Afrikander
KLERKSDORP
Vaal
Stilfontein
Ellaton
Hartbeesfontein
Buffelsfontein
Vaal Reefs North
Vaal Reefs West
BAĞIMSIZ ORANJ EYALETİ
Vals
Kroonstad
BAĞIMSIZ ORANJ EYALETİ
Allanridge Loraine
Freddies
Odendaalsrus
Welkom
Welkom
F.S. Saaiplaas
Pres. Brand
Harmony
Pres. Steyn
Virginia
GÜNEY AFRİKA
0
50
100 km

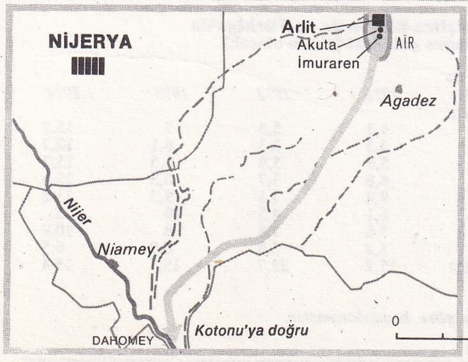
NİJERYA
Arlit
Akuta
İmuraren
AIR
Agadez
Nijer
Niamey
DAHOMEY
Kotonu'ya doğru
0
300 km

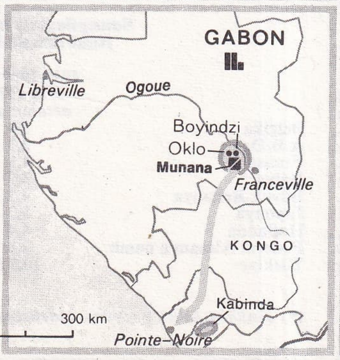
GABON
Libreville
Ogoue
Boyindzi
Oklo
Munana
Franceville
KONGO
Kabinda
Pointe-Noire

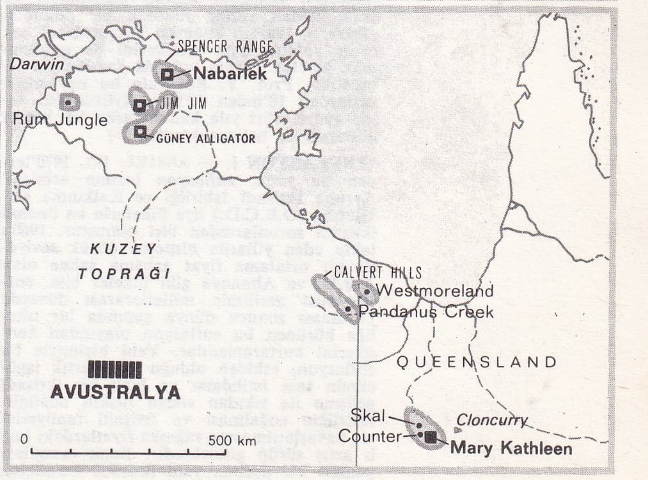
SPENCER RANGE
Darwin
Nabarlek
JIM JIM
Rum Jungle
GÜNEY ALLIGATOR
KUZEY TOPRAĞI
CALVERT HILLS
Westmoreland
Pandanus Creek
QUEENSLAND
AVUSTRALYA
Skal
Counter
Cloncurry
Mary Kathleen
0
500 km

doğrudan doğruya boşalmaya doğru yönelir; ikincil süreçte enerjinin boşalmaya doğru akışı düzene, denetlemeye, hattâ gecikmeye bağlıdır.

Freud bu kavramları J. Breuer'e bakarak fizikten almıştır. Gerçekten de, Helmoltz'a göre, enerjinin düşüşünü açıklayan termodinamiğin ikinci kanunu, başka çeşit işlere dönüşebilen serbest enerjiyle yalnız ısıya dönüşebilen bağlı enerji arasında ayırım yapar. Breuer bu kavramları duran ve hareket eden enerji kavramlarına dönüştürdü; sinir sistemindeki gerilim, potansiyel enerji halinde duran enerji, hareketi sağlayan enerji ise hareket eden enerjidir. Freud bu kavramların ikisinde de Breuer ve Helmoltz'a göre değişiklik yaptı. Termodinamiğin ikinci kavramındaki bu terimleri tersine çevirdi; ona göre serbest enerji başka iş biçimlerine dönüşme fikrini içermez; Freud serbest enerjiye, Breuer'in düşünmediği kronolojik ve mantıkî bir üstünlük tanır, oysa Breuer'e göre iki enerji birbirine dönüşebilir. Bu tarihî yorumların ötesinde, serbest enerjiyle bağlı enerji arasındaki aykırılık Andre Green'e göre güç ile duygu arasındaki aykırılığa indirgenebilir: güç yönelmiş vektör olarak düşünülmelidir; yönelme duyguyu oluşturur: serbest enerji vektör olunca, bağlı enerji de duygu olur. (LM)

***Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanlığı.** — Bakanlığın teşkilâtında bir değişiklik olmadı; bu arada bakanlığın teşkilât kanunu da henüz çıkarılamadı (1975).

ENERJİ VE TABİÎ KAYNAKLAR BAKANLARI

Nahit Menteşe (10 aralık 1970), İhsan Topaloğlu (26 mart 1971), Atillâ Sav (12 ekim 1971), Nezih Devres (9 kasım 1971), Nuri Kodamanoğlu (22 mayıs 1972), Kemal Demir (15 nisan 1973), Cahit Kayra (7 şubat 1974), Erhan Işıl (12 ekim 1974), Selâhattin Kılıç (12 nisan 1975). [M]

***ENEZ,** Edirne iline bağlı ilçe. — 12 650 nüf., ilçe merkezi 2 494 nüf. (1975). Yerleşme tarihi oldukça eski olan Enez ve çevresinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesince Prof. Afif Erzen'in başkanlığında kazılar yapıldı (1971); iki dönem devam eden bu kazılarda, eski yerleşmelere ait arkeolojik belgeler elde edildi. (M)

***ENFARKTÜS** i. — Kardiyol. *Enfarktüs ameliyatı*, bir enfarktüsün cerrahî yoldan kesilip çıkarılması.

— ANSİKL. Miyokard enfarktüsü, koroner yetmezliğinin en kötü sonucudur. Son otuz yıldan beri batı ülkelerinde bu enfarktüs gittikçe artmaktadır. Farmakoloji ve kalp cerrahîsi alanında elde edilen ilerlemeler hastalığın gidişini önemli ölçüde düzeltme olanağı sağladı. (Bk. KALP. *Ek.*)

Miyokard enfarktüsünün sebep olduğu doku bozukluğu kalp kasının tüm kalınlığı kadarsa, karıncık anevrizmasına yol açsın veya açmasın, artık miyokardın yeniden damarlandırılmasına yarar bir teknik söz konusu olamaz (aort doğrudan taç damarlara bağlanır). *Enfarktüs ameliyatı*, yani kangrenleşmiş bölgenin kesilip çıkarılması ve çoğu zaman yerine sentetik bir dokunun (Dakron, İvalon) konması başvurulacak tek çıkar yoldur, ama tehlikesini de unutmamak gerekir. Yakın yıllarda yapılan bir istatistikte Prof. Y. Bouvrain bu tip ameliyatlardan 18'inden 12'sinin (yüzde 66) sekiz aydan dört yıla kadar varan bir başarı gösterdiğini belirtmektedir. (L)

***ENFLASYON** i. — ANSİKL. İkt. 1970'lerden bu yana, *enflasyon* hızının artması, Avrupa İktisadî İşbirliği ve Kalkınma teşkilâtına (O.E.C.D.) üye ülkelerin en önemli iktisadî sorunlarından biri olmuştur. 1960'ı takip eden yıllarda nispeten düşük seviyede bir ortalama fiyat artışına sahne olan A.B.D. ve Almanya gibi ülkeler bile, enflasyonist gerilimin milletlerarası düzeyde yayılması sonucu dünya çapında bir niteliğe bürünen bu enflasyon olayından kendilerini kurtaramadılar. Yeni biçimiyle bu enflasyon, eskiden olduğu gibi, artık işgücünün tam istihdamı ve hızlı bir iktisadî gelişme ile sıkıdan sıkıya ilişkili değildir. İşsizliğin çoğalması ve iktisadî faaliyetlerin yavaşlatılmasına rağmen fiyatlardaki hızlı artış sürüp gitmektedir. Bunu «stagflasyonist» bir durum, yani iktisadî durgunluk içinde enflasyon diye niteleyebiliriz.

● *Türkiye*'de 1971'i izleyen yıllarda sürekli ve yüksek oranlarda fiyat artışları oldu; fiyatlar 1971'de yüzde 15,9, 1972'de yüzde 22,7 ve 1973'te yüzde 20,4 oranlarında arttı; 1974'ün ilk on ayı içindeki fiyat artışı ise yüzde 15,9 oranında oldu. Bu fiyat artışlarının, mevcut iktisadî sistemin yapısı dışındaki başlıca nedenleri şunlardı: **1.** 1970 devalüasyonunun bir sonucu olarak yabancı ülkelere makine ve donanım, hammadde ve yarı mamul maddelerle bağlı sınaî üretimde maliyetlerin artmasıyla bir maliyet enflasyonu başgösterdi; **2.** yine 1970 devalüasyonunun etkisiyle işçi döviz gelirlerinde (1970'te 2,3 milyar TL. iken 1971'de 5,4 milyar, 1972'de 8,7 milyar ve 1973'te 15,0 milyar) büyük artışlar oldu. Bu işçi dövizi gelirleri karşılığında yurt içi talep hemen hemen aynı oranda bir artış gösterdi, buna karşılık döviz gelirleri kısa dönemde yurt içi arzı arttıracak yönde değil de uzun vadede arttıracak yeni sanayi tesislerinin dış para ihtiyacının karşılanmasında kullanıldı, böylece bir talep enflasyonu doğmuş oldu; **3.** özellikle 1974 yılında, gelir dağılımını düzeltici nitelikte bazı kısmî iktisadî tedbirler alınmış, tarım ürünleri taban fiyatları yükseltilmiş, asgarî ücretler arttırılmıştı. Bu tedbirler, bir yandan mevcut iktisadî durgunlukla mücadeleyi amaçlarken, öte yandan enflasyonu da körüklemiş oldu. 1975 yılının ilk yarısında işçi dövizi gelirlerindeki durgunluk ile gerek taban fiyatlarındaki yükselme, gerek asgarî ücretlerdeki artışların fiyat artışları karşısında etkinliklerini kaybetmesi sonucu toplam talepte bir gerileme oldu.

● *Enflasyonun etkenleri.* Dünya çapındaki bu enflasyon, her ülkeye özgü iç etkenlerin, 1970'lerin başından bu yana da milletlerarası iktisadî ve parasal konjonktürdeki gelişimine bağlı olarak dış etkenlerin fiyat artışlarını beraberce etkileyip gittikçe güç kazandıkları kümülatif bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa'da ülke düzeyinde, halkın enflasyona nispeten alıştığı göze çarpmaktadır. İşini kaybettirme korkusuyla bile ücret artışı talepleri durdurulamamaktadır. Bazı meslek gruplarında satınalma gücü istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Sadece, az gelirlilerin ve emeklilerin yaşayışları, asgarî ücret ve asgarî emekli maaşlarının arttırılmasına rağmen, kötüye gitmiştir. Bu duruma rağmen, birçok ülke hükûmeti, ortak bir tavır içinde, esasında istihdam seviyesinin muhafazasına, fiyat artışlarından daha çok önem verdiklerinden, «istikrar planı» gibi köklü antienflasyonist tedbirler almakta tereddüt gösterdi. Antienflasyonist tedbirler çok zaman ödemeler dengesi açık verinceye veya (Fransa'daki gibi) kamuoyu ve siyasî muhalefet baskısı bu tür bir bekleyişe son verinceye kadar geciktirildi. Ayrıca, yurt içindeki para miktarının kontrolunu öngören antienflasyonist iktisadî politikaların başarısızlığının, kişilerin yurt dışından kredi temin imkânlarının mevcudiyeti ve pivasada faiz haddinin yükselmesi sonucu ülkeye yabancı sermaye akımının oluşundan ileri geldiğini de unutmamak gerekir.

Milletlerarası düzeyde ise dünya çapındaki bu enflasyonun hızının artmasında çok sayıda etken bulunmaktadır: bunlar; milletlerarası para sistemindeki karışıklık, tarım ve sanayi hammadde fiyatlarının 1972 ve 1973'te hızla artışı ve sonuçta yatırımlarını esas olarak kendi nakit akımlarıyla finanse eden çok uluslu firmaların olumsuz davranışlarıdır.

Fiilî olarak enflasyonun milletlerarası düzeyde yaygınlaşması birçok yoldan gerçekleşmektedir. 1973'te yapılmış bir O.E.C.D. etüdüne göre bu yollar aşağıdaki gibi sıralanabilir: özellikle dış ticaretleri, gayrisafi millî hasılalarının yüzde 30 veya daha fazlasını teşkil eden küçük ve orta büyüklükteki ülkeleri çok etkileyen milletlerarası fiyatların artışları; güçlü iktisadî yapıları ve ihraç mallarının fiyatlarındaki pek az değişme ile milletlerarası ticarette «istikrar» unsurları olan ülkelerin (Federal Almanya ve Japonya) para paritelerinde 1969'dan sonra ortaya çıkan değişmeler (değer artışları); sonuçta, Avrupa'ya, kredi kısıtlamaları ve faiz oranlarını yüksek bir düzeyde tutulması biçiminde belirlenen antienflasyonist iktisadî politikaları bir ölçüde etkisiz kılacak kadar (bu hususta farklı görüşler vardır) likit para akımının olmasıdır.

Enflasyonun sebeplerinin neler olduğu hakkında iktisatçılar arasında görüş ayrılıkları vardır. Milton Friedman ve Jacques Rueff'in de aralarında yer aldığı, iktisadî olayları daha çok parasal olaylarla açıklayan iktisatçılara (monetarist) göre enflasyon, tedavüldeki para ve kredi arz fazlalığından doğan bir olaydır. Dünya çapındaki enflasyon ise, yine bu iktisatçılara göre, milletlerarası likiditenin çok hızlı ve kontrolsuz artışıyla açıklanabilir; ve enflasyona, ülke ve milletlerarası düzeyde, yalnızca «parasal» iktisadî müdahale araçlarıyla son verilebilir. Bu görüşe karşı olanlar, para miktarındaki artışla fiyat artışları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmayışına dikkati çekmektedirler. Bu iktisatçılara göre, iktisadî birimlerin iktisadî olaylar hakkındaki tahminleri, üretim faktörlerinin kullanım düzeyi ve ülke ekonomisindeki yapısal katılıklar gibi diğer etkenler de enflasyonun doğmasında rol oynar. *Postkeynesçiler*'e göre, «Philipps eğrileri»nden de görüldüğü gibi enflasyon, işgücü piyasasında tam istihdama ulaşılmasıyla ortaya çıkar. Enflasyonun çaresi ise, belirli bir seviyede işsizliğin sürekli olarak muhafaza edilmesi ve (kişisel tüketim, kamu harcamaları, özel yatırımlar v.b.) toplam talebi oluşturan unsurlar üzerine iktisadî müdahalede bulunulmasıdır. *Postkeynesçiler*'in tezi, stagflasyon (iktisadî durgunluk içinde enflasyon) olayının ortaya çıkmasıyla geçerliliğini kaybetmişe benziyor. *Strüktüralist*'ler (olayları bir bütünün içindeki yapılarla açıklayanlar), enflasyonu, sanayileşmiş toplumların gelişmesinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedirler ve hızlı bir iktisadî gelişmeyi sağlamak için enflasyonun yüzde 3 veya yüzde 5 gibi normal sınırların üzerine çıkarılmak istenmesinin hiç bir yarar sağlamayacağını savunmaktadırlar. René Maury'ye göre ise enflasyon, örneğin hayat standardı veya kamu yatırımlarının yapılması konusundaki isteklerimizin gerçekleştirilebilmesinin maliyeti gibi uygarlıkla ilgili bir olaydır. Louvain üniversitesi araştırmacıları ise 1970 yılları dünya enflasyonunu, uzun dönemli iktisadî konjonktürün dönüşümü olarak görmektedirler: 1945 ve 1970 arasındaki konjonktürdeki yükselme, fiyat artışları, hız-

Sanayileşmiş başlıca ülkelerde ve Türkiye'de fiyat artışlarının gelişimi (yüzde olarak)

	1959-1960 ile 1970-1971 ortalaması	*1971*	*1972*	*1973*	*1974*
Belçika	3,0	4,3	5,5	7	15,7
A.B.D.	2,8	4,3	3,3	6,1	12,2
Fransa	4,1	5,5	5,9	8,5	15,2
İtalya	3,9	4,8	5,7	10,3	25,3
Büyük Britanya	4,2	9,4	7,1	9,2	13,2
Japonya	5,7	6,1	4,5	20	25
Hollanda	4,4	7,6	7,8	8	10,9
Federal Almanya cumh.	2,8	5,2	5,8	6,9	6,5
Türkiye	10,3 (*)	15,9	22,7	15,7	15,4

(*) *Ankara şehri geçinme indeksine göre hesaplanmıştır.*

lı bir sanayi refah fakat aynı zamanda da iktisadî dengesizliklerin (sektörler arasında verimlilik farkının artması, sektörler arasındaki dengesiz gelişmeler ve bölgelerarası gelir farklılıkları v.b.) birikmesiyle belirlenmiştir. Uzun dönemli iktisadî konjonktürdeki yükselmeyi, alçaltmaya dönüştüren bu «geçiş safhası» stagflasyonu getirmiştir. İktisadî konjonktürdeki bu alçalma 1970'i takip eden yıllarda, 1929'dakine benzer bir krize yol açmamakla beraber, istikrar politikası ve ekonomilerin yeniden bir yapı kazanmasıyla belirlenecektir. (LM)

***ENGEL** i. — ANSİKL. Eğ. *Engel imtihanı.* 1974'te toplanan Millî Eğitim şûrası kararlarına uygun olarak engel imtihanı, okulların açılışını izleyen 10 gün içinde yapılıyor. (M)

***ENGELLEME** i. — Kim. Çözelti halindeki bazı metal iyonlarıyla fosfatların, iyonların çökelme tepkimesini engelleyen bileşikler halinde birleşmeleri.

— ANSİKL. *Engelleme*'de, madenî engelleyici olarak çokluk sodyum metafosfat kullanılır. Ayrıca organik engelleyici etkenler de vardır; bunların en önemlileri, aminopolikarboksilik asitler (etildiamintetraasetik asit) ile hidrokarboksilik asitlerdir (glukonik, sitrik ve tartrik asitler). Engelleme deyimi, bir iyonun alışılmış tepkimesini, katılan bir ayıraçla birleşmesi sonucunda artık göstermemesine olanak veren her tepkimeyi belirtmek için kullanılabilir. (L)

ENGELLEYİCİ sıf. ve i. Kim. Birçok maden iyonlarıyla bileşikler meydana getirerek bu iyonların normal tepkimelerle çökelmelerini önleyen bir madde için kullanılır. (En çok kullanılan madenî engelleyiciler fosfatlardır.) [L]

***ENGELLİ** sıf. — Bk. ATLETİZM, *Ek.*

ENGLEFİELD, Güney Şili'de (Punta Arenas bölgesi) tarihöncesi kazı merkezi. 27 m kalınlığa ulaşan bir kavkı yığını içinde obsidiyen endüstrisi örneklerine, sapsız, yaprak biçiminde veya üçgen uçlara ve zıpkınlara rastlandı (VIII. binyıl). [L]

ENGLERT (Giuseppe Giorgio), isveçreli besteci ve orgcu (Fiesole 1927). Zürich'te W. Burkhard ve H. Funk'un, Paris'te de A. Marchal'ın öğrencisi oldu, 1964'ten 1968'e kadar Paris Müzik merkezinin ve P. Marietan Müzik İnceleme ve Araştırma topluluğunun örgütlenmesinde görev aldı. 1970'te Paris-VIII (Vincennes) üniversitesinin çağrısı üzerine, ortaklaşa müzik anlatımı yollarının araştırılması konusunda ders verdi, 1972'de Zürich üniversitesinin davetiyle bir «ortaklaşa yapım» semineri düzenledi. Son günlerde Englert'in elektronik ve görsel-işitsel araçlara yöneldiği görülür. Başlıca yapıtları arasında yaylılar dörtlüsü için *Deli yulaflar* (1962-1963), orkestra için *Kapitagolei'nin romanı* (1966-1967), 3 ile 6 yaylı çalgılar dörtlüsü için müzikli oyun *Tarok* (1967), org parçaları (*Cantus plumbeus non pulsando pro organo*, ilk olarak G. Zacher tarafından 1972'de Graz festivalinde çalındı) vardır. Ayrıca Vincennes'deki öğrencilerin hazırladığı sesli bantlara, J. Cébron'un bir koreografisi üstüne düzenlenen bant müziği *Anlatı ve arya*'ya (1967), bant müziği *July 68*'e (1968), org ve magnetik bant için *Vagans Animula*'ya katkıda bulundu ve *Cartoline* (Como, 1969), *Müzik ... Sic* (Paris-Vincennes, 1971) gibi ortaklaşa yapımlara katıldı. (L)

***ENKOMİ**, Kıbrıs'ta yer. — Claude Schaeffer başkanlığında fransız misyonunun kazıları devam ediyor: Alasia'nın (Kıbrıs'ın ada olarak bilinen en eski adı ve eski bir kent adı) gerçek bir şehircilik planı üzerine kurulmuş kuvvetli bir kent olduğu anlaşılıyor. Şehir surları bütün uzunluğu boyunca ortaya çıkarıldı. Resmî ve dinî binalar harçla işlenmiş, yontulmuş taşlardan yapılmadır. Kuzeyde son olarak bir küçük sanatkârlar mahallesi bulundu. Evlerin duvarları taş ve kilden yapılmadır. Bu devrin özelliği Mykenai çömlek ve vazolarına benzeyen bir seramiktir. İki tolos'lu mezar ile Mykenai devrinden kalma yontulmuş taştan birçok mezar ortaya çıkarıldı; Ras Şamra-Ugarit tipini andıran bu taş mezarlara Enkomi'de hiç rastlanmamıştı. Birçok yazılı tablet ve bir veya birkaç işaret taşıyan kilden yuvarlaklar bulundu ama hece harflerden oluşan kıbrıs-girit yazısı çözülemedi. Üst üste birçok tabakanın incelenmesiyle çeşitli moloz seviyelerine ve şiddetli depremlerden ileri gelen yangın izlerine rastlandı. M.Ö. XII. yy. başı olarak tarihlenen seviyelerde Kıbrıs'ta yapılmış olan, fakat Kuzey ve Orta Avrupa'da oturan ve III. Ramses'in kâtipleri tarafından «deniz kavimleri» diye adlandırılan kavimlere özgü silâhlar bulundu. (L)

***Enosis.** — Kıbrıs'ta iki toplum arasında görüşmelerin sürdürüldüğü sırada başpiskopos Makarios'un Yunanistan'daki askerî cunta ile anlaşmazlığa düşmesi ve Yunanistan ile birleşme fikrinin bir süre için ertelenmesi gereğini savunması 1974'te enosis kampanyasının zayıflamasına yol açtı. Bununla birlikte Grivas* *(Ek)*, E.O.K.A.* *(Ek)* örgütünün başında mücadelesini sürdürüyor ve iki lider arasındaki görüş farkı Kıbrıs'ta tehlikeli bir durum yaratıyordu. Nitekim tehlike daha sonra Makarios'a karşı bir hükûmet darbesi biçiminde ortaya çıktı ve bunu izleyen gelişmeler enosis hayalinin yıkılışını hazırladı. (Bk. KIBRIS, *Ek.*) [M]

ENRİCO (Robert), fransız filim yönetmeni (Liévin 1931). Sinema yüksekokulundan sonra kısa süre bir tiyatro topluluğunda çalıştı, ardından, ordunun sinema servisinde şef montajcı ve senaryocu oldu, çok sayıda kısa metrajlı filim yaptı. Ayrıca televizyon ve sinema için birçok reklam ve belge filmi çevirdi (*le Brésil des théophiliens*, 1952; *Jeanne à Rouen* [Jeanne Rouen'da], 1952). *A chacun son paradis* (Herkese kendi cenneti) [L. Emmer ile birlikte, 1956] adlı ilk uzun metrajlı filminden sonra *Thaumetopoea* (1960) ve *La Rivière du hibou* (Baykuş ırmağı) [A. Bierce'den, 1961] gibi şiir anlayışını ve ustalığını açığa vuran iki kısa filim çevirdi. *La Belle Vie'*den (Güzel yaşam) [1963] sonra sırasıyla şu filimleri çevirdi: *Les Grandes Gueules* (Çenesini tutamayanlar) [J. Giovanni'den, 1965]; *Macera peşinde* (Les Aventuriers) [J. Giovanni'den, 1966]; *Tante Zita* (Zita hala) [1967]; *Sonsuz ihtiras* (Ho!) [J. Giovanni'den, 1968]; *Yasak yol* (Boulevard du rhum) [1971]; *Kabadayılar* (les Caïds) [1972]; *Le Secret* (Sır) [1974]. (L)

***ENSTİTÜ** i. — ANSİKL. *Sanat enstitüleri*, 1970-1971 öğretim yılında Türkiye'de kız ve erkek sanat enstitülerinin sayısı 285'ti ve bu okullarda 14 716 kız öğrenci, 55 038 erkek öğrenci okuyordu; öğretmen sayısı 5 684'tü. (M)

***ENSÜLİN** i. — ANSİKL. Biyokim. Bu hormonun tam yapısı anlaşıldı ve sentezi gerçekleştirildi. *Ensülin* bir çift kükürt —S—S— bağı ile birbirine bağlı, A ve B adlı (21 ve 30 aminoasitli) iki peptit zincirinden oluşur. Ensülini etkisiz önensülin halinde, pankreasın Langerhans* adacıklarındaki β hücreleri yapar. Bu protein enzim etkisiyle hidrolize uğrayarak 22 aminoasitli bir peptit bırakır ve böylece etkinleşir. Ensülinin şekeri düşürme gücü hormon molekülünün yalnızca bir bölgesindedir; bu yüzden şeker hastalığını tedavi için sadece o bölgeye benzer daha basit yapılı eşmaddeler bulmağa çalışılmaktadır. (L)

***ENTALPİ** i. — ANSİKL. Fiz. Bir sistem sabit basınçta evrim geçirdiği ve dış ortamla iş alışverişi basınç kuvvetleriyle sınırlandığı zaman, sistemin $U_2 - U_1$, iç enerji artımı, $U_2 - U_1 = -p(v_2 - v_1) + Q_p$ ifadesiyle verilir; burada Q_p sistemin aldığı ısıyı gösterir. Bu formülden $Q_p = (U_2 + pv_2) - (U_1 + pv_1) = H_2 - H_1$ ifadesi çıkarılır. Bir sistemin, sabit basınçlı bir dönüşüm sırasında aldığı ısı, sistemin *entalpi*'sinin artışıyla özdeştir. Sabit basınçlı değişimlerin, örneğin kimyadaki önemi de hesaba katılırsa (bk. TERMOKİMYA), entalpi fonksiyonunun ilgi çekici yönü ortaya çıkar. Asal bir gazın entalpisi ancak T sıcaklığına bağlı iken, gerçek bir gaz için gazın *v* hacmi de göz önüne alınır; U iç enerjisi hacmin artan bir fonksiyonudur ve *pv* çarpımı T sabitle gaz ve koşullara göre artar ya da eksilir. Bunun sonucunda asal gazın sıcaklığında hiç bir değişime yol açmayan *eşentalpili* bir genleşme (Joule - Thomson genleşmesi) gerçek gazın, koşullara göre ısınmasına ya da soğumasına neden olur.

Arı bir cismin entalpisi *belirleyici* termodinamik bir fonksiyondur; bu fonksiyon S değişkenleri (entropi*) ve *p* (basınç) yardımıyla ifade edilir: $H = H(S, p)$ fonksiyonu tasarlanırsa, gerçekten $(\partial H/\partial S)_p = T$ ve $(\partial H/\partial p)_s = v$ gösterilir. $H = H(S, p)$ denklemi, S, H düzlemi üzerine düşürülen eşbasınç kesitlerinin, «Mollier diyagramı» denilen bir diyagramın elemanlarını oluşturduğu bir yüzeyi tanımlar; bu diyagramın özellikleri genellikle ısıl makinelerin incelenmesinde değerlendirilir.

● *Serbest entalpi*, $G = H - T . S$ termodinamik fonksiyonudur; aynı zamanda buna «Gibs fonksiyonu» da denir. H entalpisi gibi bu fonksiyon da bir enerjinin boyutlarını taşır; bu fonksiyon aynı zamanda bir karakteristik fonksiyondur ve bunun T ve *p* değişkenleriyle ifadesi ilginçtir. Büyük önemi aynı anda eşsıcaklık ve eşbasınç dönüşümleri için bir *termodinamik potansiyel** meydana getirmesinden ileri gelir; bu nedenle kimyasal termodinamikte önemli bir rol oynar. (L)

***ENTEROKİNAZ** i. — ANSİKL. Protein parçalayıcı bir enzim olan *enterokinaz* proteinlerin sindiriminde, pankreas tripsininin öncüsü olan tripsinojeni etkinleştirerek birinci planda dolaylı bir rol oynar. Bu enzimi rus fizyoloji bilgini Şepovalnikov 1889'da İvan Pavlov'un laboratuvarında keşfetmişti. Onu «mayaların mayası» olarak niteledi; çünkü onun onikiparmak bağırsağında pankreas özsuyunun protein parçalama gücünü artırdığını görmüştü. Saf pankreas proteazlarının ayrılıp ortaya konması enterokinaza karşı ilgiyi azaltır gibi olduysa da fransız biyokimyacısı Pierre Desnuelle bu enzimin rolünü bulup ortaya çıkarınca durum değişti.

Giuseppe G. ENGLERT

Enterokinaz onikiparmak bağırsağında mukoza hücrelerinin fırçayı andıran kenarlarından salgılanır; saf olarak elde edilebilen bu enzim yüzde 40 oranında şeker içeren bir glikoproteittir; molekül ağırlığı 200 000 kadardır. Enterokinaz öteki birçok peptidazlardan farklı olan, seçme yeteneği çok sınırlı, peptidaz tipinde bir enzimdir. Bir tek madde, yani tripsinojen üzerinde etkilidir; tripsinin öncüsü olan bu maddeyi etkin tripsine dönüştürür. Etkisi, tripsinin kendi öncüsü üstündeki etkisine göre iki bin defa daha kuvvetlidir.

Enterokinazın tripsinojene etkisi, birincisinin etkin merkezinin, ikincisinde olduğu gibi bazik aminoasit bağları taşımamasına dayanır; tripsinojen molekülünün zincirlerinde lizin-izolösin bağı bulunduğu halde enterokinazda bu yoktur; enterokinazda yalnızca bir tek bağ vardır, onda da lizinin (Lys) yanıbaşında aspartik asit (Asp) yer alır. Tripsinojen molekülünün çok sınırlı olan etkilenme noktası, bilinen bütün tripsinojenlerin dizi N- ucunun özelliği olan dört aspartik asit parçası (-Asp-Asp-Asp-Asp-) taşıyan polias partilizin örgüsüdür. Enterokinazın parçaladığı bu proteinlerin biricik peptit bağı lizini dizi N-ucunun asparatik asit parçasına bağlayan bağdır: burada poliaspartilizin valin gibi (Val) bir N-uç aminoasit parçasına bağlıdır: (Val-Asp-Asp-Asp-Asp-Lys-İlleu...).

Vücutta tripsinojeni etkin hale dönüştüren enterokinaz bu olayla bağırsakta proteinlerin pankreas enzimleri tarafından sindirilme mekanizmasını başlatır. Gerçekten, çok az sayıda tripsinojen molekülünün enterokinaz tarafından etkinleştirilmesi otokatalizin hızla bütün önenzime yayılması için yeterlidir; tripsin de, bu arada, proşimotripsinojeni etkiler. Çocuklarda görülen enterokinaz yokluğu istisnaî bir enzim hastalığıdır. (Bk. ENZİM *hastalığı, Ek.*) [L]

***ENTROPİ** i. — ANSİKL. Fiz. *Tersinmez dönüşümler sırasında entropi yaratma.* En basit ve alışılagelen entropilerden biri sıcak bir cisimden (T_1), Q ısı miktarının daha soğuk ($T_2 < T_1$) bir cisme dolaysız ve kendiliğinden geçmesidir. Bu geçişten sonra, sıcak cismin entropi değişimi $\Delta S_1 = -Q/T_1$, soğuk cismin entropi değişimi ise $\Delta S_2 = Q/T_2$'dir; dış ortamdan yalıtıldığı düşünülerek bu iki cismin bütünü için entropi artışı $\Delta S = \Delta S_1 + \Delta S_2 = Q(1/T_2 - 1/T_1) > 0$ olur; o halde bu tersinmez dönüşüm sırasında entropi yaratılmış demektir. Bu olgu, fiziksel ve kimyasal bütün gerçek dönüşümler için mutlak olarak genel bir olaydır.

● *Entropi, ısının yayılması.* Her enerji çeşidi iki çarpanın çarpımıyla ifade edilir: meselâ, mekanik enerji F . *dl*, P . *dh* ile,

Foto. *Czigany* (*LAROUSSE*)

bir gazın basınç kuvvetleri enerjisi $P \cdot dv$ ile, elektrik enerjisi $E \cdot dq$ ile ve nihayet ısı enerjisi $T \cdot dS$ ile gösterilir. F, P, *p*, E, T büyüklüklerine «şiddet» ya da *gerilim değişkenleri* denir: bunlar sistemler arasındaki dengeleri ifade etmeğe olanak verir; *l, h, v, q*, S miktar çarpanları ya da *yayılmalar*'dır; özellikleri, entropi hariç, toplanabilmelidir; öbür yayılmalar gibi entropi de yok edilemez, fakat öbürlerinin tersine, yaratılabilir; bütün gerçek dönüşümlerde özellikle mekanik sürtünmeyle, yani Joule etkisiyle ya da başka benzer nedenlerle oluşan dönüşümlerde durum budur. Entropinin orijinalliği hem bunda, hem de, başka enerji çeşitlerinden farklı olarak, ısıyı dönüştürmesindedir.

● *Mutlak entropi.* Klasik termodinamikte enerji gibi entropinin de tanımı ancak toplamalı bir değişmez hesaba katılmamak şartıyla belirlenebilir, bu, entropinin değişimlerini hesaplamada bir zorluk çıkarmaz. Bununla birlikte, «Nernst-Planck» ya da *üçüncü ilke* postulatı, mutlak sıfır sıcaklığındaki cisimlerin entropi değerini sıfır olarak tespit eder; bu sayede, ısıölçerle yapılan ölçümlerle, belli koşullar altındaki bir cismin mutlak entropisi hesaplanabilir. Mutlak entropinin bir başka ifadesi, istatistiksel termodinamikte ve bir gazın molü için *Boltzmann formülü* $S = k \cdot \text{Log}\, W$ ile verilir; $k = R/N$ *Boltzmann değişmezi*, R asalgaz değişmezi, N Avogadro sayısıdır; W çok sayıda molekülden meydana gelen gazın *mümkün oluşumlarının* sayısıdır. Bununla birlikte bu formülün kullanımında, ancak kuvanta mekaniğinin üstesinden gelebileceği güçlüklerle karşılaşılır. (L)

***ENVER HOCA,** arnavut siyaset adamı. — Enver Hoca mayıs 1970'te, Tropoje'de mareşal Tito rejimiyle yakınlaşmanın yollarını aradı, sovyet filosu Akdeniz'de durumunu güçlendirirken de, Çin Halk cumhuriyeti ile yakın ilişkiler kurdu; oradan «kültür devrimi» düşüncesini alarak 1966'dan itibaren Arnavutluk'ta uygulamağa girişti. Ülkesinin iktisadî kalkınma hamlesi için Çin'den yardım isteğinde bulundu. Birçok devlet memurunun tarım ve sanayinin üretim kesimine aktarılmasını sağladı; 1970'te, yönetimin tek merkezlilikten kurtarılmasını ve sorumluluğun partinin bütün kademelerine dağıtılmasını öngören yeni bir beş yıllık plan yaptırdı. (L)

***ENZENSBERGER** (Hans Magnus), alman yazarı. — Son olarak *Havana duruşması*'nı (Das Verhör von Habana) [1970] ve yeni bir şiir derlemesi (*Gedichte, 1955-1970* [Şiirler, 1955-1970], 1971) yayımladı. (L)

***ENZİM** i. — Biyokim. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Enzim hastalığı*, hücre ya da sindirim metabolizmasına katılan bir enzimin yokluğundan ileri gelen hastalık. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyokim. *Enzim* kavramı, yıllar süren biyolojik gözlemler, bunların genel kimya çerçevesi içinde yorumlanması ve daha sonra saf enzimlerin biyokimyasal incelenmesi sonucunda zamanla ortaya çıktı. Enzim çok yüksek kataliz gücü olan ve bu sayede, metabolizmaya katılan madde moleküllerini etkinleştiren protein demektir. Sözgelişi, alyuvarlarda bulunan katalaz enzimi, molekül başına pH = 6,0 ve sıcaklık 0°C olmak üzere, 1 dakikada 5 milyon oksijenli su molekülünü parçalar; gevişgetiren hayvanların midesindeki peynir mayası (prezür), pH = 5,8 ve sıcaklık 50°C olmak üzere kendi ağırlığının 73 230 000 katı yağlı sütü pıhtılaştırır.

Canlı varlıkların bünyesinde pek çok sayıda enzim vardır; 10 000'den fazla olduğu sanılan bu enzimlerin 1 500'den fazlası etkisinin özgüllüğü ile belirlenmiş ve yüzlercesi billûrlaşmış olarak yapılabilmiştir. Her hücrede, muhtemelen çok az oranda binden fazla enzim vardır; fakat bunlardan özel görevi olan bazıları yüksek oranda bulunabilir. Hücrenin yaşaması ve organizmaların başlıca işlevleri enzimlerin varlığına bağlıdır; bunlar proteinlerin bireşimi ve akciğerlerden karbon dioksidin atılması gibi çok çeşitli süreçlere katılan moleküllerin etkinlik kazanmasını sağlar; akciğerde karbon dioksidin atılması karbonik anhidrazın katalizlemesiyle gerçekleşir; karbonik anhidriz kan plazmasında bulunan bikarbonatların karbonik asidini karbon dioksit gazına dönüştürür. Herhangi bir biyolojik tepkime aslında, kimyasal sistemler içinde yer alan aynı cisimler arasında olup biten tepkimelerden farklı değildir ve hepsi muhakkak bir enzimin katıldığı hidroliz, oksitlenme, atom, atom grubu ve elektron geçişimi gibi olaylardan ibarettir. Enzimlerin katıldığı tepkimeleri enzimlerin görev almadığı tepkimelerden ayıran başlıca özellik bircincilerin hızının, hayatla bağdaşır koşullarda çok yüksek olmasıdır. Bütün enzimlerde, etkidikleri veya kimyasal bağlantı kurdukları tek bir kimyasal bileşiğe özgü bir katalitik etkinlik yeteneği vardır. Enzim etkinliklerinin özgüllüğü biyokatalizörlerin çokluğunun bir belirtisidir; kendilerini meydana getiren protein moleküllerinin son derece çeşitli oluşu bunu sağlar. Bu özgüllüğün ortaya çıkarılması enzim etkinliğinin tespitinde ister istemez ilk aşamadır. Enzimlerin özgüllüğü kendi proteinsel yapılarıyla etkidikleri maddenin yapısı arasındaki ilişkiye dayanır. Bunun içindir ki yapıları ancak saf enzimler elde edildikten sonra ele alınıp incelenebilir.

Enzimlerin etkinliği hücrelerde ve suyuklarda bulunan ve genel olarak *yaptırıcı* adı verilen maddelerin etkisine sımsıkı bağlıdır. Bu maddelere etkinleştirici ve önleyici maddeler denir. Etkinleşme, pankreas enzimi proteinazda olduğu gibi (bk. ENTEROKİNAZ, *Ek*) salgılandığı zaman etkisiz önsalgının (bk. PROENZİM, *Ek*) enzim haline dönüşmesiyle de gerçekleşebilir. Özgül etkinleştirici ve önleyici maddeler her enzim etkinliği için ayrı ayrıdır. Bununla birlikte enzim etkinliğinin yok edilmesi (önlenmesi), yüksek derişiklikteki önleyici maddenin yaptırıcının etkisini yok edip etmediğine göre genellikle iki tarzda gerçekleşir. Enzim tepkimeleri denge tepkimeleridir; kinetiği Guldberg ve Waage yasalarına göre yürür; bu nedenle de tersinebilir. Bununla birlikte hücrelerin yaptığı en önemli bireşimlerin hemen hepsi transfer tepkimeleridir. Sözgelişi, hücrelerde fosforik esterlerin oluşumu, onları katalizleyen fosfataz enzimleri tarafından bu maddelerin hidrolize uğratılması gibi bir tersine tepkime değildir. Adenozintrifosforik asit (A.T.P.) denilen bir fosfat yapıcıdan alınan fosforik bir parçanın geçmesiyle meydana gelir; bu geçişi A.T.P.'ye özgü fosfotransferaz adlı bir enzim kataliz yoluyla sağlar. Enzim etkinliklerinin tersinirliği üstüne yapılan incelemelerin bunlara özgü katalitik doğanın anlaşılmasına büyük yararı dokunmuştur. Ama artık bunun sadece tarihî bir önemi vardır.

● *Enzimlerin yapısı.* İlk enzimlerin bulunuşundan sonra bir buçuk yüzyıl boyunca enzimin ne olduğunu tanımlamak ve bunlardan birini saf olarak elde etmek için hep varsayımlar öne sürüldü. Bütün enzimlerin protein olduğunu ilk kez 1930'a doğru Otto Warburg kabul etti. Bazı enzim molekülleri iki bileşene ayrılabilir: protein olmayan bir koenzim ve protein olan bir apoenzim; diğer enzimlerse ayrılamayan proteinlerdir. Her birine özgü olan molekül ağırlıkları genellikle 15 000 ile 100 000 arasındadır (tripsin 24 000, pepsin 34 000).

Saf enzimlerin elde edilişi yapılarının ve etki mekanizmalarının incelenmesine olanak sağladı. Enzimin saflığı çok önemlidir; doğal olarak içinde bulunan yabancı maddeler çoğu zaman enzimin karakterini değiştirir. 1926'da James B. Sumner bakladan elde edilen üreazı, sonra 1930-1933 yıllarında John H. Northrop mide enzimi pepsini ve pankreas enzimi tripsini ve şimotripsini billûrlaştırdı; bu gelişmeler saf enzimlerin incelenebilme yolunu açtı.

1. İlk elde edilen enzimler (hayvansal ve bitkisel proteinazlar) özproteinlerdir; bunlar, karboksil grubu $—COOH$ ile ilkel amin grubu $—NH_2$ arasındaki peptit bağlarıyla bağlanmış bir aminoasitler zinciridir. Yumurta akındaki lizozim veya müramidinaz ile pankreas enzimi ribonükleazda da durum böyledir. Bunlardan birincisi müramidinik asiti (bazı bakterilerin çeperindeki poliozid), ikincisi ise hayvansal dokulardaki ribonükleik asiti hidroliz eder.

2. İkinci bir enzim grubu, içinde nispeten basit bir organik bileşen veya bir metal bulunan proteinleri kapsar; bu bileşen veya metal, enzimden ayrılabilir veya doğrudan doğruya katalizde görev alabilir. Birinci durumda ayrılabilir organik moleküle *koenzim* ve koenzimin bağlı bulunduğu proteinsel bileşene de *apoenzim* adı verilir. Çeşitli yapıda bir sürü koenzim elde edilmiştir; bunların belli başlıları aşağıda kısaca belirtilmiş ve katalitik etki tarzlarına göre, yani hidrojen, elektron veya bir atom kümesi taşıdıklarına göre gruplandırılmışlardır.

Hidrojen taşıyıcı koenzimlerin hepsi azotlu (piridin veya flavin), kükürtlü (lipoik asit) veya oksijenli (kinon) heterosiklik bir organik bileşen içerir; elektron taşıyıcı hematinik koenzimler bir ferroporfirin (bk. HEMOGLOBİN) kapsar; bir atom kümesi taşıyan koenzimlerse, bazı heterosiklik azotlu bazların (üridin, sitidin, guanozin) nükleotitler içinde ve daha başkalarının (tiamin, pridoksal, biyotin, folik asit) ayrı bir tip içinde yer aldığı değişik tipte türevler içerir; koenzim A'da da durum bunun gibidir.

Koenzimlerin biyolojik bakımdan ilginç yanı sadece ayrışmayan birçok enzimlerde bileşen olarak yer almaları değildir, asıl ilginç olan bunlardan çoğunun *vitamin* veya vitamin bileşeni olmasıdır. Bu bakımdan insanlar ve diğer organizmalar bunları yiyeceklerle almak zorundadır: onlar olmazsa ne büyüme, ne de yaşamayı sürdürme olanağı vardır. (Bk. VİTAMİN.) B grubu vitaminlerinden tiamin (B_1), flavin (B_2), nikotinik amid (B_3 veya PP) ve piridoksalda (B_6) durum böyledir. Aynı şekilde folik asit ve biyotin bazı hayvan ve bakteri türleri için büyüme vitaminleridir. Pentotenik asit ve p-aminobenzoik asit de vitamin rolü oynayan enzimlerdir. Birincisi memelilerde, ikincisi çeşitli mikroorganizmalarda bulunur. Birçok koenzimde bu şekilde hem biyokataliz, hem vitamin görevinin bulunması, canlılık olaylarının biyokimyasal incelenmesiyle ortaya çıkan ana sonuçlardan biridir. Koenzim rolü bazı hallerde özgül bir proteinin bünyesinde kataliz işinde görev alan bir metal tarafından sağlanır; özgül protein metal ile sabit aktif bir bileşik meydana getirir ve etkinen maddeyi bu bileşiğe göre tanımlanan belirli bir duruma yöneltir. Genellikle çift değerli olan çok az sayıda metal, bu tanıma uygun olarak enzimlerin bileşiminde yer alır. Bakır ve çinko böyledir: polifenoloksidazlarda yer alan bakır fenolleri kinonlara çevirir; karbonik anhidrazlarda yer alan çinko da buna benzer bir rol oynar. Mantarlarda pek bol olan ve kesilen mantarın esmerleşmesine yol açan polifenoloksidazların etki mekanizması elektron geçişine dayanır ($Cu^{2+} \rightleftarrows Cu^{+} + e$). Memelilerin karaciğerinde üre oluşumu sırasında arjinini hidroliz ederek ürenin doğuşunu sağlayan arjinaz enziminde manganez yer alır. Bu metal başka enzimlerde B_{12} vitamini şeklinde ayrılmaz koenzim halinde bulunur.

Hücrelerde enzimlerin bulunduğu yer metabolizmadaki görevleri ile yakından ilgilidir. Bazıları moleküllerin oksitlenme zincirlerini oluşturmakla görevlidir (bozunma sonucunda enerji açığa çıkar) ve bu oksitlenmelerin en çok olduğu mitokondrilerde bulunur. Diğer bir kısmı, özellikle hidrolazlar hücre içi organitlerden lizozomlarda yer alır; lizozomlar parçalanınca bunlar serbest kalır ve etkinliklerini gösterir. Hücredeki mikrozomda ise pek çok enzim yer alır: bunların her birinin özel bir dayanağı vardır, onun sayesinde hücrenin özel iç hayatında, öteki enzimlerle ilintili olarak görevini yerine getirir.

— Tıp. Enzimlerin biyosentezi özgül genlere bağlı olduğundan *enzim hastalıkları* genetik kanunlarına göre kalıtım yoluyla soydan gelir.

Bu hastalıkların çoğu hafif sayılabilir, çünkü yol açtıkları metabolizma bozuklukları alınan besinlerle ya da hücre ayarlanması ile kolayca giderilebilir. Organizmanın özümseyemediği ürün ya da türevlerinden biri böbreklerce süzülerek sidik yoluyla dışarı atılır. Süt şekeri laktozu meydana getiren iki heksozdan birinin glükoza dönüştürülememesinden ileri gelen *galaktozüri*'de durum böyledir. Galaktozüri, hücrelerce özümlenebilir glükoz-l-fosfatın doğuşunu sağlayan enzimlerden biri eksik olduğu zaman görülür; vücutta ya galaktokinazın ya da galaktoz-l-fosfat-üridiltransferazın bulunmamasından ileri gelen bir hastalığın belirti-

sidir. Bu enzimlerin birincisi galaktozun fosforilleşerek galaktoz-l-fosfatın oluşmasını sağlar. Bir başka örnek tiroit bezinde deziyodaz bulunmamasıdır; bu yüzden tiroit bezi, iyodotirozin moleküllerinde biriktirdiği iyodu kaybeder, bu moleküller de hormon biyosentezine katılamaz.

Daha başka durumlarda bir enzimin doğuştan bulunmaması ağır bir enzim hastalığına yol açar; örneğin bağırsak tümürleri enterokinaz salgılamazsa yiyeceklerdeki proteinler sindirilemez. Bu enzim, etkisiz önenzim olarak onikiparmak bağırsağında yapılan ve salgılanan pankreas proteinazlarının etkinleştirilmesi için gereklidir. (Bk. ENTEROKİNAZ, *Ek.*) Enterokinaz noksanlığından ileri gelen enzim hastalığı etkin proteinazların alınmasıyla tedavi edilmezse ilk yaşta öldürücüdür. Bu hastalıkların incelenmesi insan genetiği bakımından önemliydi, gene de önemlidir. Bunların çoğu uzun süre bilinemedi, çünkü bu hastalıklar özellikle normal görünüşlü insanlarda var olan biyokimyasal hastalık halleriyle ortaya çıkıyordu. (L)

ENZİMBİLİM bls. i. Enzimleri inceleyen bilim.

— ANSİKL. Hücrelerin ve organizmaların hayatı bir katalitik tepkimeler dizisine dayanır. (Bk. KATALİZ.) Tepkimeleri sağlayan etkenler de enzimlerdir. Bu biyokatalizörlerin etkime tarzı, organik veya madenî kimyadaki katalizörlerinkiyle özdeştir; tepkimelerin hızını büyük ölçüde artıran biyokatalizörlerin görevi sadece molekülleri harekete geçirmek veya hızlandırma etkenlerinin geçişini sağlamaktır. Katalizör olarak enzimlerin tek özelliği biyolojik kökenli oluşlarında, yapılarında ve sınırlı özgüllüklerindedir. (Bk. ENZİM, *Ek.*)

Enzimbilim ancak biyokimya alanında elde edilen ilerlemelerden sonra gelişebildi. Biyokimya pek çok sayıda metabolizma tepkimelerini ortaya çıkarma olanağı sağladı; bugün bilinen en az on beş bin enzim bu işte özgül katalizleme görevi yapar; bu enzimlerin birçoğunun yapısı tespit edilebilmiştir. XIX. yüzyıl içinde ilk defa birtakım ham enzimler hazırlanmışsa da, bunların etkilerinin katalitik olduğu ancak fransız fizikokimyacısı Victor Henri ile ingiliz fizyolojisti William Maddock Bayliss tarafından 1910 yıllarında anlaşılmış ve böylece enzimbilim doğmuştur. O tarihten sonra enzimbilim ilerlemiş, XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde saf enzimlerin elde edilişi başlıca aşama olmuş, James B. Summer ve John H. Northrop bu alanda önemli buluşlar yapmışlardır.

● *Enzimbilimin biyokimyasal alanları.* Hem enzimlerin ne olduğunu ve özelliklerini, hem de enzimlerce katalizlenen hayat olaylarının neler olduğunu incelemeyi içerir.

İlk enzimlerin saf olarak elde edilmesinden çok önce onların etkilerinin bir moleküle ve bir kimyasal bağlantı tipine özgü olduğu biliniyordu. Sözgelişi, fosforik monoesterlerde ortofosforik asitle bir alkolden oluşan kimyasal bağ fosfomonoesteraz enzimi tarafından parçalanır.

Saf veya yüksek oranda saflaştırılmış enzimlerin yapılarının incelenmesi enzimbilimin en önemli alanlarından biridir. Bu incelemeler sonucunda ortaya çıkarılan başka gerçeklerin yanı sıra bir de bazı enzim gruplarında, örneğin oksitlenme sırasında metabolitlerden hidrojen taşıyanlarda (deziodrogenazlar) molekülden ayrılmayan ve koenzim adı verilen bir parçanın bulunduğu da ortaya kondu.

Başka enzimlerde ayrılmaz koenzim yoktur ve protein biyokatalizörü, molekülünün bir bölgesinde belirli bir noktada aktif bir merkez taşır. Protein kimyası ile enzim kimyası birbiri ile çok sıkı ilgilidir; her ikisi de proteinlerin yapısı, özellikle ribonükleaz ve lizozim moleküllerinin yapısı üstünde durur. Elde edilen sonuçlar kan ve kas hemoglobinlerinin yapısının anlaşılması kadar önemlidir.

Son kırk yıl içinde metabolizma enzimbilimi alanında, etkin moleküllerin yapısının ve katalizledikleri tepkimelerin mekanizmasının incelenmesinde elde edilen ilerlemeler biyokimyanın gelişmesini sağladı.

● *Enzimbilimin uygulama alanları.* Enzimbilimin başlıca uygulama alanı tıp ve başta yiyecek sanayii olmak üzere çeşitli sanayi dallarıdır.

1. Bazı hastalıkların mekanizması (bk. ENZİM* *hastalığı, Ek*) özel enzimlerin vücutta sentezlenme noksanlığından ileri gelir; sentezlenmemenin nedeni, bu sentezi yöneten normal genin soya bağlı olarak o kişiye geçmemiş olmasıdır. Enzimbilim, vücuttaki suyuklarda bulunan çeşitli enzimlerin oranını ve miktarını ölçerek klinik biyoloji yönünden de tıbba yararlı olur. Sözgelişi, plazmada çok yüksek oranda fosfomonoesteraz asit bulunması prostat kanserine, yüksek oranda amilaz bulunması kanamalı ivegen pankreas iltihabına işarettir. Birincisinde serumdaki enzim bolluğu prostattan, ikincisi pankreastan gelir. Kan serumunda aşırı enzim bulunuşunun ortaya çıkarılmasının en ilginç yanı, hiç kuşkusuz, aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi kalp hastalıklarındaki önemidir. Pirüvik asidi laktik aside dönüştüren laktikodezidrogenaz serumda beş kısım halinde bulunur (izoenzim); bunlar elektroforezle kâğıt veya çeşitli jeller üstünde ayırt edilebilir. Bu kısımlardan birinin oranı miyokard enfarktüsü sırasında, bir başkasının oranı karaciğer iltihabında önemli derecede artar. Bu değişiklikler enzim etkinliğinde görülen artışı belirli bir organa bağlamağa yarar. Toplam laktikodezidrogenaz etkinlik oranı ivegen miyokard enfarktüsünün başlangıcında artar, sonra yavaş yavaş azalır. Malik asidi oksalasetik aside dönüştüren malikodezidrogenaz bir enfarktüsten sonra serumda çok yüksek artış gösterir; öyle ki dezidrogenazlardan ikisinin etkinliğinin incelenmesi kalp hastalığının teşhisinde çok işe yarar.

$-NH_2$ kümesini geçirerek oksalasetik asidi glütamik aside dönüştüren oksalasetik transaminazın miktarı, enfarktüs sırasında aynı şekilde erkenden değişiklik gösterir, oysa pirüvik asidi alanine dönüştüren pirüvik transaminaz için durum aynı değildir. Böylece ivegen miyokard enfarktüsü için kesin ve şaşmaz bir özgül biyokimyasal ölçüt bulunmuştur: üç enzimin etkinliğinin tayini ve kliniğin emrine verilmesi. Üç enzim insan serumundaki laktiko ve malikodezidrogenaz ile oksalasetik transaminazdır. Salgın karaciğer iltihabı sırasında pirüvik transaminazın serumdaki miktarı kuvvetle arttığı halde oksalasetik transaminazın miktarında bir değişiklik olmaz. Bu olaylar bazı hallerde, bazı enzimlerin serumdaki miktarını belirleyerek ayrımsal bir teşhis konabileceğini gösterir.

2. Enzimbilimin başlıca iki pratik uygulama yeri var: enzimler besinlerde ve sanayide kullanılabilir; ayrıca özel olarak hazırlanan saf enzimler eczacılık, tıp ve sanayi alanında kullanılabilir. Çeşitli mayalandırma sanayii de enzimlerin etkinliğine dayanır. Sözgelimi üzümde doğal olarak bulunan mayaların şırayı şaraplaştırması, çimlenmiş arpada bulunan malt amilazının geleneksel olarak bira yapımında kullanılması gibi. Şimdi bu amilazın yerine bazı küf mantarlarından yararlanılarak hazırlanan bir başka amilaz konmağa çalışılıyor. Ve bu yeni amilaz sanayiine büyük ilgi duyuluyor.

Enzim etkinliklerinden uzun süreden beri alkol ve sirke mayalandırılması dışında, gene yiyecek alanında olmak üzere başka amaçlarla da yararlanılmaktadır. Biramayalarının kullanılma ilkesi çeşitli ürünler için de geçerlidir. Bunlardan biri herkesin bildiği ekmek mayasıdır; ekmek hamuruna katılan bu maya pişmeden önce un nişastasının enzimlerle parçalanmasını sağlar. Daha başka enzimler çeşitli sanayi dallarında kullanılır. Sözgelimi sepilenecek ham deriler proteaz aracılığıyla yumuşatılır, kâğıtlarda ve kumaşlarda yapıştırma maddesi olarak kullanılan nişasta bitkisel amilazların etkisi ile çıkarılır. Bu arada ecza sanayiinin saflaştırıp ilâç olarak piyasaya sürdüğü sindirim enzimlerine de işaret etmek gerekir. Pepsin, pankreas proteinazları ve çeşitli kökenli amilazlar sindirime yardımcı olarak hekimlikte kullanılır. (L)

***E.O.K.A.** — Türkiye'nin 1967'deki protestosundan ve Birleşmiş milletler barış gücünün Kıbrıs'ta görev almasından sonra Grivas da adadan ayrılmak zorunda kaldığı için E.O.K.A. örgütü bir süre sahneden çekildi. Grivas 1972'den sonra gizlice Kıbrıs'a dönünce E.O.K.A.'nın tekrar canlanmaya başladığı görüldü; bu defa Makarios Enosis'i erteleme görüşünü savunduğu için tedhiş örgütünün faaliyeti daha çok rum toplumuna dönük oluyordu. 1974'te Grivas'ın Magosa'da ölümü üzerine E.O.K.A.'nın tarhinde bir dönem kapanmış oldu. Bununla birlikte Grivas, vasiyetinde mücadelenin sürdürülmesini istemişti. Vasiyetin gereğini yerine getirmek için harekete geçen taraftarları E.O.K.A.'yı E.O.K.A.-B adıyla yeniden örgütlediler; bu dönemde mücadelelerine hedef olarak da, Enosis'e karşı çıkan Makarios'u seçtiler. Ne var ki, 1974 temmuzunda Yunanistan'ın düzenlediği bir hükûmet darbesi Makarios'u devirirken Türkiye'nin müdahalesi sonucu Enosis'in unutulmasını ve E.O.K.A.-B örgütünün de etkenliğini kaybetmesini zorunlu hale getirdi. (Bk. KIBRIS, *Ek.*) [M]

Eole, fransız meteoroloji uydusu; 1971 ağustosunda, amerikan uydu fırlatıcısı «Scout» tarafından yörüngeye oturtuldu. İçinde meterolojik ölçü âletleri olmaması belli başlı özelliğidir. Görevi, 80 km yükseklikte dolanan ve atmosfer parametrelerini ölçen âletlerle donatılmış bir seri sonda balonlarını radyo dalgalarıyla yoklamaktır. Alınan bütün bilgiler daha sonra Yer'e iletilir. Anteni sürekli olarak Yer'e doğru dönük biçimde kalması gereken uydu çekim gradyanı tekniğine göre kararlı halde tutulur; ağırlığı 80 kg'dır. (L)

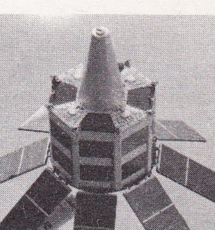

Eole
16 ağustos 1971'de atılan fransız meteoroloji uydusu

EPHRUSSİ (Boris), rus asıllı fransız genetikçisi (Moskova 1901). Paris Fen Fakültesi Genetik kürsüsü başkanı (1945) ve Fransız Bilimsel Araştırma merkezinde (C.N.R.S.) araştırma yöneticisidir. 1968'den bu yana genetiğin gelişmesine katkıda bulunan Ephrussi, molekül genetiğinin kurucularından sayılır. Özellikle maya mantarlar genetiğiyle ilgili araştırmaları bugün D.N.A. (bk. DEZOKSİRİBONÜKLEİK, *Ek*) üstüne yapılan çalışmalara yol açtı. (L)

***EPİKMAN** (Refik), türk ressamı. — (öl. İstanbul 1974). [M]

EPİR, Pindos'un batısında Yunanistan'ın kuzeybatı kısmını meydana getiren bölge.

— Arkeol. Son yıllarda birçok Yontmataş devri yerleşme merkezi bulundu. Kokkinopilos ve Asprochaliko'da lövalna-moustier bir endüstrinin varlığı kanıtlandı. Asprochaliko mağarasında üst üste dört Yontmataş bölümü görüldü. Karbon 14'le analiz edilen Orta Yontmataş 40000 yıla kadar uzanıyor. Az bulunan cinsten bir mikromoustier sanayiine rastlandı ve üst katta insan varlığını kanıtlayan izler görüldü. İoannina bölgesinde Orta ve Üst Yontmataş devrine ait iki yerleşme merkezi bulundu; biri Eleussa'da, öteki Kastritsa mağarasındadır; mağaradaki son yerleşme bir ocak yardımıyla belirlendi ve karbon 14 ile yaklaşık 11000 yıl olarak tarihlendi. Yuvarlak ocaklar etrafında çok belirgin direk izleri yarım daire biçiminde sıralanıyor; bunlar Yunanistan'da bulunan en eski yerleşme izleri. Bu bölgede oturulmaya devam edildiğini gösteren kanıtlar vardır (Cilâlıtaş devri mağara, ayrıca M.Ö. IV. yy.dan kalma, son bulunan Helladikos mezarları).

1964'ten beri Amprakia'da (Arta), Pronaos'lu (birinci revak) ve iç revaklı dor düzeninde büyük bir tapınak yavaş yavaş kazılarak temizlendi. Epir'deki bu tek tapınak arkaik devrin sonlarındandır. 1971'de tapınak yakınlarında klasik devirden kalma evlerle sınırlı paralel sokaklar ve yerel seramik depoları bulundu; seramiklerde Korinthos etkisi görülür.

Vitsa Zagoriu köyü yakınında, Pindos tepesi üzerinde zengin bir mezarlık (M.Ö. V. yy. sonu Protogeometriği) ortaya çıkarıldı; yakınında da antik bir şehir tespit edildi. Dodone'de bronzdan ilginç heykeller bulundu, özellikle Lakonia üslûbundaki arslan heykeli (M.Ö. VI. yy.) dikkati çeker. (L)

***EPİTAKSİ** i. — Birbillûrlu bir destek üzerinde her iki billûr ağının uzantısı ve özdeşliğiyle bir billûr katmanının oluşumu. (L)

EPOKSİTLİ sıf. (fr. *époxyde*'den). Kim. Yakın iki karbon atomunun bir oksijen atomuyla birleşmesinden meydana gelen ve epoksit grubunu içermesiyle özellik kazanan bir bileşik için kullanılır.

— Plast. mad. *Epoksitli reçine,* yapısında bir ya da birçok epoksit grubu bulunduran, glikol epikloridrininin bir polifenol ile

Foto. C.N.E.S. (LAROUSSE)

tepkimeye girmesi sonucunda elde edilen reçinedir; en çok kullanılan epoksitli reçine, *bifenol** A (*Ek*) adıyla tanınan dihidroksidifenildimetilmetan'dır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Plast. mad. *Epoksitli reçine*'ler molekül ağırlığına ve epiklorhidrin fenolik bileşik oranına göre ağdalı sıvılar veya katılardır. Bu reçinelere sertleştiriciler katılır; sertleştiricinin türü reçinenin kalitesini geniş ölçüde etkiler. Epoksitli reçineler, ketonlarda, glikol esterleri ve eterlerinde çözünür. Seyreltilmeleri için aromatik hidrokarbürler ve alkoller kullanılır. Ergime noktaları molekül ağırlıklarına göre 25° ile 130°C arasında değişir. Bunlar, döküm reçineleri, aminoplast, fenoplast ve yağlı asitler katılarak değiştirildikten sonra vernik yapım reçineleri, plastikleştirici reçineler ya da tabakalı reçineler (cam iplikleriyle kuvvetlendirilerek) olarak kullanılır; bu sonuncusundan, kolaların, yapıştırıcıların ve köpüklerin hazırlanışında yararlanılır. Bunlar hidroklorik asit kabul eder, bu yüzden de metal tuzlarıyla birleşmiş ya da birleşmemiş halde polivinil klorürü dengelemeye yarar. (L)

Necmettin ERBAKAN

***ERALP** (Orhan), türk diplomatı. — Dışişleri bakanlığı genel sekreterliğinden ayrıldıktan sonra kısa bir süre merkezde kaldı ve NATO nezdindeki daimî temsilciliğe atandı (1972). [M]

ERAYBAR (Değer), türk voleybolcusu (İstanbul 1936). Spora Galatasaray lisesinde futbolla başladı; daha sonra voleybolu seçerek Harp okulu ve Ortadoğu takımlarında yer aldı; millî takımda 96 kere oynadı (1956-1969); 63 maçta kaptanlık yaptı; millî takımı çalıştırdı. (M)

***ERBAA,** Tokat ilinde ilçe merkezi, şehir. — 83 257 nüf., ilçe merkezi 20 279 nüf. (1975); 75 köy (1970). [M]

ERBABA. Arkeol. Beyşehir yakınlarında arkeolojik yer. 1969'da Prof. Jacques Bordaz başkanlığında kazılmağa başladı. Tespit edilen Neolitik (Cilâlıtaş devri) şehirde, çamur ve taştan yapılmış, duvarları 1,30 m yüksekliğe varan, evler açığa çıkarıldı. Evlerde kapı yoktur, giriş tavandandır. Ev tabanlarında hayvan kemikleri, çömlek, ezgi taşları, taş ve deniz kabuğundan yapılmış süs eşyası ele geçirildi. 4 m kadar derinliğe sahip olan bu şehirde, alt katlar Çatalhöyük'ün Erken Neolitik'i ile ilişkili, üst katlar ise Hacılar IX-VI periyotlarıyla bağlantılıdır. Erbaba, Hacılar VI periyodunda terk edilmiştir. (M)

Mehmet Talat ERBEN

ERBAKAN (Necmettin), türk siyaset adamı ve makine profesörü (Sinop 1926). İstanbul Teknik Üniversitesi Makine fakültesini bitirdi ve aynı fakültenin öğretim kadrosunda kalarak doçentliğe (1954), profesörlüğe (1962) yükseldi; 1967'de Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsalar birliği genel sekreterliğine getirildi. Bu görevi sırasında Anadolu tüccarını ve sanayicisini koruyan tutumuyla dikkati çekti; ertesi yıl da bu kitlenin desteğiyle birlik başkanlığına seçildi; ancak, seçimlerin usulüne uygun yapılmadığı gerekçesiyle bu görevinden alındı.

Erbakan 1969 seçimlerinde A.P.'den Konya milletvekilliğine adaylığını koymak istedi, adaylığı parti genel başkanı Demirel tarafından veto edilince seçime bağımsız olarak katıldı ve seçildi; Parlamento'ya girdikten kısa bir süre sonra da 17 arkadaşıyla birlikte Millî Nizam partisini kurdu. Bu partinin Anayasa mahkemesince kapatılması üzerine 1973 seçimlerine, aynı yıl Süleyman Arif Emre ve arkadaşları tarafından kurulan Millî* Selâmet partisinin (*Ek*) adayı olarak katıldı ve parlamento üyeliğini korudu; seçimden sonra yapılan kongrede de partinin genel başkanlığına getirildi. Seçim sonrasında kurulan C.H.P. - M.S.P. koalisyonu hükûmetinde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı oldu (1974). Ancak, Kıbrıs barış harekâtından sonra, bununla ilgili konuşmaları, propagandaları yüzünden Bülent Ecevit'in başbakanlıktan istifa etmesi ve hükûmetin dağılması üzerine bu görevi aynı yıl içinde sona erdi. 1975'te dört partinin biraraya gelmesiyle oluşturulan Milliyetçi Cephe hükûmetinde, koalisyona katılan partiler arasında ikinci büyük topluluğun genel başkanı olması nedeniyle, ikinci defa ve öbür iki partinin genel başkanlarıyla birlikte yeniden devlet bakanı ve başbakan yardımcısı oldu; her iki başbakan yardımcılığı döneminde de arap ve genellikle islâm ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurulması görüşünü savundu. (M)

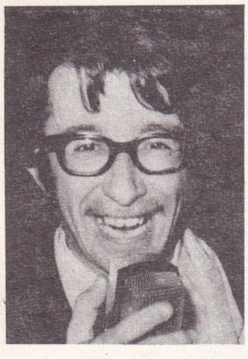

Altan ERBULAK

***ERBEN** (Mehmet Talat), türk fizikokimya bilgini. — İngiltere Fizik Enstitüsü üyeliğini sürdürdü; 1973'te Amerikan Kimya derneğinden takdirname aldı; aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Fakültesi Fiziksel Kimya kürsüsü başkanlığına getirildi. Öteden beri resimle ilgilenen ve doğa olaylarını bilimsel düzeyde, fakat sezgi yoluyla değerlendiren Erben, 1975'te Dr. Ayfer Aydın ile birlikte, İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya bölümünde *Sanat ve Transandant* adını verdiği bir resim sergisi açtı. Dünyada ve Türkiye'de bu türün ilki olan sergide sanatçı-bilim adamı sanatla bilim arasındaki bağlantıyı değişik yönlerden ele alıyordu. 24 tablodan oluşan sergide matematik, fizik, kimyasal, astronomik, mekanik v.b. bilimsel ve doğal işlevler grafik ve soyut resme yaklaşan bir renk ve çizgi düzeniyle işlenmişti. Sergi Türkiye dışında, bilim çevrelerinde de yankı uyandırdı.

Erben, TÜBİTAK'ın desteklediği *İdeal gezegen atmosferleri ve özellikle yer atmosferi için bir statistik teori* adlı araştırma projesini 1975'te tamamladı. (M)

***ERBİL** (Devrim), türk ressamı. — Devlet Güzel Sanatlar akademisinde doçent oldu (1971). IX. İskenderiye Akdeniz ülkeleri bienalinde resim ikinci büyük ödülü (1971) ile Cumhuriyet'in 50. yıl sergisinde Atatürk ve Cumhuriyet birinci resim ödülünü kazandı (1973). [M]

ERBİL (Leyla), türk hikâyecisi (İstanbul 1931). Liseden sonra çalışma hayatına atıldı; bir yandan da, ortaokul döneminde başlayan yazı çalışmalarını sürdürdü. Hikâye alanında 1950'den sonra dikkati çekti. Genellikle varoşçuluğa yönelik hikâyelerini üç kitapta topladı: *Hallaç* (1961); *Gecede* (1969); *Tuhaf bir kadın* (1971). [M]

ERBUDAK (Macit), türk bilim adamı (İstanbul 1912). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik bölümünü bitirdi (1935); Berlin'de harita mühendisliği öğrenimi gördü; Harita Genel müdürlüğünde görev aldı. Baz yönetmeliğinin hazırlanmasında, Batı Anadolu nirengi hesaplarının yapılmasında ve Bolu birinci derece şebekesinin gözlem işlerinde çalışan Erbudak, Yıldız Teknik Okulu Harita şubesi kurucuları arasında yer aldı ve okulun 1969'da Devlet Mühendislik ve Mimarlık akademisi olması üzerine profesörlüğe yükseldi. Başlıca eserleri: *Jeodezik astronomi* (1966); *Fiziksel jeodezi* (1973). [M]

***ERBULAK** (Altan), türk karikatürcüsü. — 1971'de Kocamustafapaşa'da arkadaşlarıyla birlikte Çevre tiyatrosunu kurdu; *Milliyet* gazetesinde haftalık yazılarını sürdürdü; karikatür bantları çizdi. Televizyon programları hazırladı (1975). [M]

***ERCİŞ,** Van iline bağlı ilçe. — 61 243 nüf., ilçe merkezi 22 210 nüf. (1975); 79 köy (1970). [M]

***ERÇEK,** Van iline, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 645 nüf., bucak merkezi 1 393 nüf. (1970). [M]

***ERDEK,** Balıkesir iline bağlı ilçe. — 26 186 nüf., ilçe merkezi 8 635 nüf. (1975). [M]

ERDEM (Sinan), türk voleybolcu, yöneticisi (İstanbul 1927). Galatasaray ve millî takımda oynadı; kaptanlık yaptı; türk voleybolunun Avrupa'da tanınmasında büyük katkıları oldu; Uluslararası Voleybol federasyonu organizasyon komitesi başkanlığına seçildi. (M)

***ERDEMLİ,** İçel iline bağlı ilçe. — 70 675 nüf., ilçe merkezi 18 930 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

ERDENTUĞ (Nermin), türk kadın etnolog ve sosyal antropoloğu (Malta 1919). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesini bitirdi (1940); kültürel antropoloji dalında doçent oldu (1945); Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji bölümünden ayrı olarak Etnoloji kürsüsünü kurdu ve aynı kürsünün ilk profesörü oldu.

Erdentuğ, fonksiyonalist yönteme ve alan yöntemine dayanarak türk köylerinde monografik etnoloji incelemeleri yaptı. Başlıca eserleri: *Türklerin kan grupları ve kan gruplarının antropolojik karakterle ilgisi üzerine bir araştırma* (1942); *Hal köyünün etnolojik tetkiki* (1956); *Sün köyünün etnolojik tetkiki* (1959); *A study on social structure of a Turkish Village* (Bir türk köyünün sosyal yapısı üstüne inceleme, 1959); *Ankara ili köylerinde sosyal hizmet ve sosyal antropoloji bakımından bir araştırma* (1966). [M]

***ERDOĞAN** (Bekir Sıtkı), türk şairi. — Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla düzenlenen yarışmada *50. Yıl marşı* adlı şiiriyle birincilik ödülünü kazandı (1973). [M]

***ERDURAN** (Ayla), türk kemancısı. — Polonya başarı nişanı ödülünü aldı (1974). [M]

***ERDURAN** (Refik), türk tiyatro yazarı. — *Milliyet* gazetesinde ve *Akbaba* mizah dergisinde fıkra yazarlığı yaptı (1975). Sahnelenmiş son oyunları: *Kelepçe, Turp suyu, Efendimiz efendimiz. Yağmur duası* adlı romanının ikinci baskısını (1975) yayımladı. (M)

EREĞLİ (KARADENİZ—*si*), Zonguldak iline bağlı ilçe. — 139 146 nüf., ilçe merkezi 43 335 nüf. (1975); 126 köy (1970). [M]

***EREĞLİ** (KONYA—*si*), Konya iline bağlı ilçe. — 107 153 nüf., ilçe merkezi 50 402 nüf. (1975); 128 köy (1970). Devlet Su İşleri genel müdürlüğü ilçede, İvriz Sulama kanalı ile 265 km'lik kanalet şebekesinin gerekli malzemesini tamamlamak için Kanalet fabrikasını kurma çalışmalarına başladı (1975). [M]

***EREĞLİ** (MARMARA—*si*), Tekirdağ ilinde, Çorlu ilçesine bağlı bucak. — 6 714 nüf., bucak merkezi 1 883 nüf., 6 köy (1970). [M]

***Ereğli Demir ve Çelik fabrikaları.** — Artan demir ve çelik ihtiyacını karşılamak amacıyla Ereğli Demir ve Çelik işletmesinin büyütülmesine karar verilerek 1969-1972 yıllarında yapılan yatırımla sıvı maden üretimi 700 000 t'a, ingot çelik üretimi de 900 000 t'a yükseldi. Ayrıca yılda 1 250 000 t sinter üretmek üzere 200 milyon TL. harcanarak bir sinter fabrikası kuruldu. Diğer taraftan yüksek fırının üretim gücünü yüzde 7 oranında artıran fueloil püskürtme tesisi yüksek fırına eklendi. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planı döneminde (1973-1977) yassı mamul kapasitesini yılda 1 250 000 t'a yükseltecek olan ikinci yüksek fırınla ikinci kok fabrikasının yapılması kararlaştırıldı. Bu programın gerçekleştirilmesi için anlaşmalar yapıldı ve 1,1 milyar TL. yatırım öngörüldü. Bu yatırım sonucu tesislerden yılda 2 milyon t ingot un üretilmesi ve bundan 90 000 t teneke, 450 000 t soğuk ve 790 000 t sıcak mamul elde edilmesi plana bağlandı.

1973'te Ereğli Demir ve Çelik işletmelerinde yapılmakta olan üretim için gerekli hammaddelerden 1 390 000 t demir cevheri Sıvas, Malatya, Kayseri ve Elazığ'dan, 820 000 t madenkömürü ihtiyacının bütünü Ereğli Kömür işletmelerinden sağlanmaktaydı.

Sıcak haddehanenin yıllık üretimi 470 000 t ingot, slab ve blum'dur. Aynı haddehanede günde 1 250 t slab bobin, 117 slab levha üretiliyor (1973).

Fabrikaya hammadde sağlayan ocaklarda yaklaşık olarak 2 000; fabrika tesislerinde ise 4 500 kişi çalışıyor (1973). [M]

Ereğli Kömürleri işletmesi, Türkiye* Kömür İşletmeleri kurumuna (*Ek*) bağlı kömür işletme müessesesi. (M)

Ereğli müzesi, Ereğli'de (Konya) kurulu etnografya müzesi. Yapımına 1966'da başlanan bina 1968'de ziyarete açıldı. Müzede Ereğli ve çevresinden toplanan eserlerle, İstanbul ve Ankara müzelerinden gönderilen etnografik eserler sergilenir. Bina bir hol ile büyük bir salondan oluşur. Salonda çanak-çömlek, pişmiş toprak heykelcikler, yazıtlar; roma, bizans ve islamî devirlere ait paralar, *Kur'an*'lar ve giyim eşyası sergilenir. Müzenin bahçesinde ise taş eserler yer alır. (M)

***Ereğli Pamuklu Sanayii müessesesi.** — İplik üretimi 2 683 tona, mamul bez üretimi de 10 milyon 191 bin 880 metreye çıktı. Fabrikada çalışan işçi ve memur sayısı 2 307'i buldu. (M)

***EREK** i. — Psikanaliz. *İtimli erek,* isteğin konusu aracılığıyla gerilimin düşürülmesini belirtir.

— ANSİKL. *İtimli erek* kavramı, organiz-

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

manın bir eğilimi çözmeğe yarayan hamlesi olarak tanımlanan itimin bileşenlerinden ayrılamaz. İtimli erek kavramının en büyük güçlüğü, hem konuyu, hem de ereği değiştiren bazı sapmaları içermesinden ileri gelir; oysa gerilimin düşmesi, itimin yapabileceği dinamik bir süreç olarak düşünülemez. Buna göre, yüceltme Freud tarafından «içinde toplumsal değerlendirilmemizin söz konusu olduğu bir çeşit erek ve konu değişikliği» olarak tanımlanır; bu durumda konu artık doğrudan doğruya başlangıçta hedef alınan konu değil, onun yerini tutan bir şeydir, örneğin sanat eseridir. Baskı altına alınan itim şefkat, dostluk, karıkocalık gibi bir çeşit itim durağı olan güçlü duygular yaratır. Gene buna göre fetişçilik gibi sapınçlar, vücuda yabancı olan ve cinsel konunun yerini tutan nesnelere doğru itimsel erekten türer. Öyle görünüyor ki kültüre bağlı kuralsal zorlama ve baskılar, özellikle, ahlâkî kurallar itimsel ereği eğer, büker, durdurur ya da değiştirir ve böylece doğadan gelen itimi de değişikliğe uğratır. Aynı şekilde değişikliğe uğrayan yalnız itimin ereği değil, aynı zamanda hedef alınan konudur, bu konu çoğu zaman itimin itişine aykırılık gösteren kültürel bir yatırım alanıdır. (L)

EREM (Faruk), türk hukukçusu (İstanbul 1913). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1935), Brüksel üniversitesinde doktora yaptıktan sonra Ankara Hukuk fakültesine asistan olarak girdi ve burada doçentliğe (1942), profesörlüğe (1947) yükseldi; 1950'de fakülte dekanlığına getirildi. 1967'de cumhurbaşkanlığı hukuk danışmanlığına atanan Erem 1969'da Türkiye Barolar birliği başkanlığına seçildi, 1973'te kendi isteğiyle üniversiteden ayrıldı. Hümanist açıdan Türk Ceza hukukunu inceledi ve bazı meslekî yayımlarının dışında 1975'te *Bir ceza avukatının anıları* adlı eserini yayımladı. (M)

EREMEKTAR (Mustafa), **MISTIK** da denir, türk karikatürcüsü (İstanbul 1930). İlk karikatürü *Doğan Kardeş* dergisinde çıktı (1947); Türkiye'nin belli başlı gazete ve mizah dergilerinde karikatür yayımladı; *Taş devri* adlı dizi karikatürleriyle ün kazandı. Yapıtlarının birçoğu Türkiye dışında da yayımlandı. Kısa çizgi filimler yaptı. Gabrova'daki uluslararası yarışmada ödül aldı. (M)

EREN (Hasan), türk dil bilgini (Vidin 1919). Budapeşte Üniversitesi Türkoloji bölümünde okudu; Türkiye'ye geldi; Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesi doçentliğine getirildi (1948), aynı fakültede profesörlüğe yükseldi (1955); Türk Dili ve Edebiyatı enstitüsü müdürlüğü yaptı (1963). Başlıca eserleri: *A Törük Maganhangzovaltakozasok* (Türkçe ünlü nöbetleşmeleri) [Budapeşte, 1943]; *Türk saz şairleri hakkında araştırmalar I* (1952); *Enigmes Populaires Turques Chypre* (Kıbrıs türk halk bilmeceleri) [1960]. (M)

***ERENTEPE,** Muş ilinde, Bulanık ilçesine bağlı bucak. — 14 556 nüf., bucak merkezi 1 688 nüf., 19 köy (1970). [M]

***ERETRIA,** Yunanistan'ın Eğriboz adasında şehir. — Son yıllarda yapılan kazılar şehirde tapınakların, evlerin, mezarların varlığını ortaya çıkardı ve şehir topografyasına daha kesinlik kazandırdı. Geometrik devirde şehir liman ile Apollon tapınağı arasındaydı. VI. yy. ile V. yy. arasında bir boşluk bulundu. M.Ö. 490'dakinden ayrı iki yıkıntı tabakası ortaya çıkarıldı: birincisi Romalıların M.Ö. 198'de yaptığı tahribattan, diğeri Mithridates savaşlarından kalmadır. Önce VIII. yy.da yapılan, sonra da M.Ö. IV. yy.da yapılan kalelerle batı kapısının (Khalkis yönünde) ilk durumları ortaya çıkarıldı. Birçok kültür yapısı, bu arada asıl Yunanistan'ın en eski hekatompedon'u olduğu anlaşılan Apollon tapınağı (M.Ö. VIII. yy.) bulundu. Çok geniş odalı iki saray (M.Ö. IV. yy.) ortaya çıkarıldı; düzen olarak ikincisi Pompei'deki Casal del Fauno'yu andırır. Depolarda bulunan seramikler Mykenai devrinden Helenistik devire kadar uzanır; yine bu devirlere ait evler kazıldı. Diyonizyak bayramını konu alan, yassı taşlardan yapılma bir mozaik, bu tür mozaiklerin en güzel örneklerinden biridir. (L)

***EREZ** (Mesut), türk maliyecisi ve devlet adamı. — Maliye bakanlığını üçüncü Demirel hükûmetinde de (1970-1971) sürdürdü ve 12 Mart muhtırasından sonra bir süre kabine dışında kaldıktan sonra birinci Erim hükûmetine devlet bakanı başbakan yardımcısı olarak girdi (1971); ikinci Erim (1972) ve Melen hükûmetinde sanayi ve teknoloji bakanlığı yaptı. 1973 seçimlerinde Parlamento dışında kaldı. (M)

***EREZ** (Naşid), türk hekimi. — İstanbul Tıp fakültesindeki görevinden emekliye ayrıldıktan sonra (1969) aile planlamasının Türkiye'de uygulanmasıyla ilgili çalışmalar yaptı. (M)

***ERFELEK,** Sinop iline bağlı ilçe. — 24 444 nüf., ilçe merkezi 4 668 nüf. (1975). [M]

***ERGAMENES,** habeş firavunu. — Son araştırmalar bu şahsın kimliği altında iki Meroe kralının bulunduğunu gösteriyor: *Arnekhamani* (M.Ö.? 235-218) ve *Arkamani* (M.Ö. 218). Bu kralların devrinde Nübye ve Philai'de hem Meroe'liler, hem Ptolemaios'lar tarafından birçok tapınak ve dinî bina inşa edildi. O devirde resmî meroe sanatı (Musavvarat* [*Ek*] tapınağı, Meroe* piramitleri) Ptolemaios'ların yönetimindeki Mısır'ın büyük etkisi altında kaldı. Büyük dinî bunalım ile Napata* rahiplerinin katledilmesi olayları üçüncü bir kralın, *Arkakamani*'nin (yukarıdaki iki kraldan önceki) saltanatı zamanında olsa gerek. (L)

***ERGANİ,** Diyarbakır iline bağlı ilçe. — 57 101 nüf., ilçe merkezi 21 824 nüf. (1975), 70 köy (1970). [M]

***Ergani Bakır madeni.** — Ergani Bakır işletmesi, 1971 yılında 7 264 tonu yurt içinde, 1 878 tonu da yurt dışında olmak üzere, toplam 9 142 ton bakır sattı. Kurulduğu tarihten 1971'e kadar olan toplam üretimi ise 437 929 t bakır, 1 381 kilo altın ve 6 430 kilo gümüş metal oldu. 1973'te pirit ve kobalt gibi cevher ve konsantrelerden elde edilecek yan ürünlerin değerlendirilmesi; blister bakırın termik ve elektrolitik rafinajı; bakır izabe ve kavurma gazlarından elde edilen sülfürik asitin üretiminin arttırılması amacıyla fabrikanın yenilenmesi ve genişletilmesi; kavrulmuş pirit artıklarından demir cevheri ve başka değerli madenlerin kurtarılması için çalışmalara başlandı. (M)

***ERGİN** (Feridun), türk iktisatçısı ve yazarı. — Eskişehir İktisadî ve Ticarî İlimler akademisinde, İstanbul Gazetecilik enstitüsünde dersler verdi; çeşitli banka ve firmaların yönetim kurullarında danışman olarak bulundu; *Türkiye İktisat* gazetesinde (1962-1969), *Son Havadis*'te (1969-1970) ve *Ege Ekspres*'te (1971-1973) ekonomik ve siyasal konularda başyazılar yazdı. *Ak iktisat ansiklopedisi*'ni hazırlayan heyete başkanlık yaptı (1972-1973). Yeni eserleri: *Uluslararası politika stratejileri* (1974); *Para politikası* (1975). [M]

***ERGİN** (Muharrem), türk gramercisi. — 1972'de profesör oldu. Yeni eserleri: *Orhun âbideleri* (1970); *Azerî Türkçesi* (1972); *Türklerin soy kütüğü* (Ebülgazi Bahadır Han'dan çeviri, 1974). [M]

ERGİNSOY (Cavit), türk fizikçisi ve mühendisi (Ankara 1924 - ay.y. 1967). Galatasaray lisesinden (1942) sonra Londra Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümünü bitirdi (1946) ve iki yıl süren stajının bitiminde Londra Üniversitesi Queen Mary College'da fizik doktorası yaptı (1952). Türkiye'ye dönüşünde yedeksubaylığını yaparak Etibank'ta devlet hizmetine girdi (1954), burada dört yıl atom enerjisi başmühendisi olarak çalıştı. Bu görevi sırasında A.B.D.'ye ısmarlanan ilk nükleer araştırma ve eğitim reaktörü TR-1'in projesini hazırladı. Bir ara İstanbul Teknik üniversitesinde ve Ortadoğu Teknik üniversitesinde nükleer mühendislik dersleri verdi. Viyana'daki Uluslararası Atom Enerjisi ajansının reaktör şubesinde uzman ve yönetici olarak çalıştı (1959-1962), buradan ayrılınca A.B.D. Brooklyn ulusal laboratuvarına önce görevli olarak alındı, sonra asıl üyeliğe kabul edildi ve laboratuvarda araştırma çalışmalarını 1967'ye kadar sürdürdü. Brooklyn'daki çalışmalarının sonunda Ortadoğu Teknik üniversitesine çağrıldı ve profesör olarak Fen - Edebiyat fakültesi dekanlığına atandı. Katı hal fiziğindeki çalışmalarıyla uluslararası ün kazanan Erginsoy'un başlıca araştırmaları: *Yarı iletkenlerde yüksüz yabancı maddelerden saçılma* (1950); *Cisim merkezli kübik kristallerde radyasyon hasarının dinamiği* (G. H. Vinyard ile birlikte, 1964); *Yüklü, enerjili parçacıkların monokristallerden geçişinde yöne bağlı özellikler* (*kanallaşma olayı*) [1964-1965]. *Kanallaşma olayı*'nın açıklanmasında önemli rol oynayan çalışmaları nedeniyle TÜBİTAK'ın 1967 bilim ödülünü kazandı. (M)

ERGODİK sıf. (fr. *ergodique*). Sibern. ve İstatistik. Rastlantılı, duraklı bir süreçten söz ederken, göz önüne alınan sürecin birçok farklı gerçekleşmelerinin aynı andaki değerlerinden hareketle hesaplanmış ortalama değerlerden çıkarılan istatistik niteliklerin, bu gerçekleşmelerin herhangi birinin zaman içinde aldığı ardışıl değerlerden çıkarılan istatistiksel niteliklerle eşdeğerliliğini öne süren bir varsayım için kullanılır.

— ANSİKL. Söz konusu rastlantılı sürecin ayrık bir gerçekleşmesinin, olası bütün gerçekleşmeleri istatistik olarak verebileceğini öne süren *ergodik* varsayım, dinamik hesapları ve istatistik optimumu aramayı kolaylaştırır. (L)

ERGÜDER (Recai), türk hekimi (İstanbul 1909). Kuleli Askerî lisesini (1924), İstanbul Dârülfünunu Tıp fakültesini askerî hekim olarak bitirdi (1930); Gülhane Askerî Tıp akademisinde asistanlık ve başasistanlık (1930-1937), çeşitli askerî hastahanelerde cerrahî şefliği (1937-1945) yaptı; Gülhane Askerî Tıp akademisinde profesör olarak çalıştı (1945-1960); bu çalışması sırasında bir süre de cumhurbaşkanlığı başhekimliği yaptı (1954-1960); bu görevinin sonunda tümgenerallikten emekliye ayrıldı. Ergüder, Gülhane Askerî Tıp akademisinde çalıştığı yıllarda yeni Gülhane hastahanesinin yapımı için hazırlanan Gülhane kanununun çıkarılması yolunda etkin çaba gösterdi. Emekliye ayrıldıktan sonra siyasî hayata atılan Ergüder, 1965 seçimlerinde A.P. milletvekili olarak Parlamento'ya girdi; yasama görevinin bitiminde de Kızılay genel başkanlığına seçildi; Kızılay genel başkanlığı sırasında yardım hizmetinin etkinliğini arttırıcı çalışmalar yaptı. Başlıca eseri: *Harp cerrahîsi ders kitabı* (1947). [M]

Cavit ERGINSOY

ERGÜL (Nusret), türk bisikletçisi (Konya 1941). Spora 1960'ta başladı; dünya şampiyonalarında 154 kişi arasında 51. (1962), 176 kişi arasında 27. (1963) geldi; Türkiye birincisi oldu (1965); 1966 Türkiye turunda Balıkesir-Bandırma etabını aldı; 65 kere millî oldu; millî takım kaptanlığı ve antrenörlüğü yaptı. (M)

***ERHAT** (Azra), türk yazarı. — Yeni eseri: *Mitoloji sözlüğü* (1972). [M]

ERİKAN (Celâl), türk generali (Kudüs 1906). Harp okulundan (1926) sonra bir süre Muhafız alayında çalıştı ve 1933'te Harp akademisini, 1938'de Fransız Harp akademisini bitirdi. A.B.D.'de kurmaylık kursu gördü (1947). Harp akademisinde öğretmenlik, Madrid ve Washington'da askerî ataşelik yaptı ve 1955'te tuğgeneral olduktan sonra 1958'de Paris'te NATO Avrupa Yüksek komutanlığı yanında türk temsilciliği, NATO türk daimî delegeliği gibi görevlerde bulundu. Harita genel müdürlüğü, Millî Güvenlik kurulu genel sekreterliği, CENTO'da daimî askerî temsilcilik yaptı ve 1961'de tümgenerallikten emekliye ayrıldı. Eserleri: *1828-29 türk-rus harbi* (1937); *Topyekûn savaş* (1952); *Çanakkale'de türk zaferi* (1963); *100 soruda kurtuluş savaşımızın tarihi* (1971); *Komutan Atatürk* (2 c., 1972); *Atatürk'çülük* (1974). [M]

***ERİM** (Nihat), türk hukukçusu, siyaset ve devlet adamı. — 12 Mart muhtırasından sonra gerekli görülen partilerüstü hükûmeti kurma görevi Erim'e verildi; bu nitelikteki bir hükûmetin başkanının tarafsız olması gerektiğinden Erim de C.H.P.'den istifa etti (1971). Türkiye'de, o sıralarda zirve noktasına yaklaşan tedhiş olaylarını önlemek, güvenliği sağlamak ve Anayasa'da öngörülen reformları gerçekleştirmek gibi görevler yüklenen bu hükûmetin başkanı olarak Erim işe Anayasa'nın bazı maddelerini değiştirmekle başladı ve Parlamento'daki siyasî partilerin ortak desteğiyle gerçekleştirdiği değişiklik yüzünden o tarihte de, sonraları da ağır eleştirilere uğradı. Reformlar ve partilerle ilişkiler konusunda bir kısım kabine üyesiyle Erim arasında başgösteren görüş ayrılığı nedeniyle hükûmet aynı yılın sonunda çekilmek zorunda kaldı ve yeni hü-

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Nihat ERIM

Ahmet Cemal ERINGEN

Muammer ERIŞ

Genco ERKAL

kûmeti kurma görevi ikinci kere Erim'e verildi. Erim ikinci kabinesini kurarken, birinci kabinesine aldığı bazı kişiler yüzünden, özellikle A.P. yöneticilerinin kendisine yönelttikleri eleştirileri dikkate alarak daha ılımlı bakanlar seçmeğe özen gösterdi. Bu tutumu A.P. ile ilişkilerini bir ölçüde düzeltmekle birlikte baştan beri kendisine cephe alan Bülent Ecevit ve arkadaşlarının tutumunu daha da sertleştirdi, ancak bu durum Erim'i etkilemedi. İkinci Erim kabinesinin çalışmalarında, ön hazırlıkları daha önce başlatılan bazı reformlar yumuşatılarak gerçekleştirilmeğe çalışılırken ağırlık merkezi asayiş konularına kaydırıldı. Bu arada, ilk kabinenin işe başlamasından hemen sonra 11 ilde ilân edilen sıkıyönetim de iki ayda bir uzatılarak sürdürülüyor, sıkıyönetim mahkemeleri hızlı bir çalışmayla şiddet olaylarını hükme bağlamağa çalışıyordu. Aradan bir yıl bile geçmeden büyük ölçüde nitelik değiştiren reform hükûmeti hakkındaki eleştirilerin gitgide arttığı bir dönemde Erim başbakanlıktan istifa etti (1972) ve yerini, kabinesinin millî savunma bakanı Ferit Melen*e (*Ek*) bıraktı. Bundan sonra cumhurbaşkanınca atanmış senato üyeliğini sürdüren Erim, 1975'te yönetim kurulu kararıyla Türk Hukuk kurumu üyeliğinden çıkarıldı ve gerekçe olarak başbakanlığı sırasındaki icraatı gösterildi. Yeni eseri: *Kıbrıs* (1956-1965 Kıbrıs anıları ve gözlemleri, 1975). [M]

***ERİMEZ** (Dinçer), türk ressamı. — Devlet Güzel Sanatlar akademisinde doçent oldu (1970); resimlerini sergiledi; Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle İzmir Dyo fabrikasının, Endüstri ve Ticaret bankasının düzenledikleri resim yarışmalarında mansiyon kazandı (1970). [M]

ERİMEZ (Salih), türk karikatürcüsü (İstanbul 1901 - ay.y. 1974). Viyana Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. Çeşitli dergi ve gazetelerde karikatürleri yayımlandı. Başlıca eseri: *Tarihten çizgiler* (Osmanlı dönemi yaşantısını konu alan karikatür albümü). [M]

ERİNÇ (Cezmi), türk besteci ve kemancısı (İzmir 1910). Galatasaray lisesini bitirdikten sonra devlet sınavını kazanarak Paris'e gönderildi (1925); keman (Jacques Thibaud'dan) ve armoni sınıflarında okuduğu Ecole Normale de Musique'ten diploma aldı (1930), Türkiye'ye dönüşünde Musiki Muallim mektebinde, Gazi Eğitim enstitüsünde öğretmenlik yaptı; birçok resital verdi. Başlıca eserleri: piyano için *Op. 9 dört türk ezgisi* (1935); piyano için *Renkler, 4 prelüt, 4 etüt*, orkestra için *Dans rapsodisi*. (M)

***ERİNÇ** (Sırrı), türk coğrafyacısı. — Yeni eserleri: *28 mart 1970 Gediz depremi, tatbikî jeomorfolojik etüt* (1970); *12 mayıs 1971 Burdur depremi tatbikî jeomorfoloji etüdü* (1971). [M]

ERİNGEN (Ahmet Cemal), türk mekanik bilgini (Kayseri 1921). Yüksek Mühendis Mektebi Makine ve Tayyare bölümünü bitirdi (1943); A.B.D.'de bir uçak şirketinde ihtisas yaptı (1944-1945); yurda dönüşünde Türk Hava kurumunda uçak projeleri hazırladı; A.B.D.'ye ikinci defa giderek Brooklyn Polytechnic'te doktora yaptı (1947); Purdue üniversitesinde (İndiana) profesör oldu (1955). Cemal Eringen aynı zamanda birçok sanayi şirketinin (İBM, General Electric v.b.) teknik danışmanlığını yaptı. *Nonlinear theory of continious media* (Sürekli ortamın nonlineer teorisi) adlı eseriyle, sürekli ortam mekaniğinin modern anlamıyla, dünya ölçüsünde yayılmasını sağladı; profesör Erdoğan Şuhubi ile birlikte geliştirdiği bu teorisi üzerinde 1964'ten sonra yaptığı araştırmalarla *mikromorfik* ve *mikropoler* olarak adlandırdığı yeni teoriler ortaya koydu; katı hal fiziği ile sürekli ortam mekaniği arasındaki bağları belirledi; bu çalışmalarıyla katı cisimlerde, akışkanlarda ve elektromagnetik cisimlerde iç yapıların sürekli ortam mekaniği üzerindeki etkilerini ortaya çıkardı. Biyomekanikte kan akışına kadar uygulanan bu teorilerden sonra *nonlocal* (yerel olmayan) dediği teorilerle uğraştı. Bilim dünyasında *parça fiziği* ile *alan fiziği* arasındaki bağı kuran bilgin olarak tanındı. Başlıca eserleri: *Mechanics of Continua* (Sürekli ortam mekaniği) [1967]; *Foundation of micropolar thermoelasticity* (Mikropoler termoelastisitenin temelleri) [1970]; *Elastodynamics* (Elastodinamik) [Erdoğan Şuhubi ile birlikte, 1974]. (M)

ERİŞ (Muammer), türk bankacısı ve siyaset adamı (Bursa 1897 - İstanbul 1973). Dârülfünun'un matematik bölümünü bitirdi (1920); bir süre yabancı bankalarda görev yaptıktan (1921-1923) sonra Türkiye İş bankasının kuruluşuna katıldı (1924) ve ilk muhasebe müdürü oldu; ikinci müdürlük göreviyle bankanın İstanbul şubesine geçti (1925); burada müdür (1926-1932), daha sonra merkezde genel müdür (1932-1939) oldu. Bu sırada siyasî hayata atılan Eriş, Ankara milletvekili seçildi (1938-1950); Parlamento'da T.B.M.M. bütçe komisyonu sözcülüğü yaptı (1948). Eriş, Ankara Sigorta, Turhal Şeker fabrikası ve Garanti bankasının kurucularındandır. (M)

***ERİŞİM** i. — Bilişim. Bir belleği okuma ya da bir belleğe kayıt geçme şeklini belirleyen işlem. ‖ *Teşm. yol.* Bir bilgiyi belleğe arama ya da belleğe kaydetme yordamı. ‖ *Erişim süresi.* Bk. SÜRE, *Ek.* ‖ *Bir bilgisayara doğrudan erişim*, bir kullanıcının bir programı hemen uygulamaya koyabilmesini sağlayan bilgisayar işletme şekli. ‖ *Doğrudan erişim. Eşanl.* RASGELE ERİŞİM. ‖ *Öbekle erişim*, erişilecek bilgi birimi bir öbek (ya da fiziksel bir kayıt) olan bir bellekte bilgiyi arama yöntemi. ‖ *Rasgele erişim*, bellekteki yerlerine bağlı olmayan bir sıra ve düzen içinde tek tek adreslenebilen hücreler halinde düzenlenmiş bir bellekte bir bilgi kaydını ya da bir bellek elemanını arama yöntemi: *Bilgisayarların merkez bellekleri ve magnetik diskler rasgele erişimlidir.* ‖ *Seçerek erişim. Eşanl.* RASGELE ERİŞİM. ‖ *Sıradan erişim*, kayıtların ancak birbiri ardından sırayla okunabildiği bütün bir bellek ya da bilgi düzeni sisteminde bir elemanı arama yöntemi: *Magnetik şeritler sıradan erişimlidir.* (L)

***ERİTREA**, Kuzeydoğu Afrika'da arazi, Kızıldeniz kıyısında; bugün Habeşistan'ın bir eyaletidir.

— Tar. Bu arazinin Habeşistan imparatorluğuna katılmasından beri, Eritrea Kurtuluş cephesi durmadan genişledi ve 1974 yılı başında, ayrılık taraftarları eyalet topraklarının büyük kısmını denetim altına almışlardı. (Bk. HABEŞİSTAN, *Ek.*) [L]

***ERKAL** (Genco), türk tiyatro oyuncusu, rejisör. — Dostlar tiyatrosundaki yönetmenlik ve oyunculuk görevini sürdürdü; sahneye koyduğu *Rosenbergler ölmemeli* (Alain Decaux'nun 1970); *Abdülcanbaz* (Turhan Selçuk'un, 1973); *Şili'de av* (Orhan Asena'nın, 1974) oyunları ilgi çekti. (M)

***ERKEKLİK** i. — Psikanaliz. *Erkeklik durumu*, Melanie Klein'ın kuramına göre Oidipus çatışmasının erken evresi; küçük kızın baba ile özdeşleşmesi sonucunda ortaya çıkar; aynı şekilde küçük oğlanın anası ile özdeşleşmesinden de kadınlık durumu doğar. Fakat kızda erkeklik durumu ile kadınlık durumu birarada yer alır: kız babanın kamışını içerir, bu da onu hem rekabete (erkeklik durumu), hem boyun eğmeğe (kadınlık durumu) iter. Melanie Klein'a göre, kadın üstbenliğinin özelliği budur. (L)

***ERKEN** i. — ANSİKL. Kadın-doğum. *Erken doğum*, yeni doğanlar arasındaki ölümlerin başlıca nedenidir. Erken doğanlar arasında ölüm oranı yüzde 78'i bulur. Erken doğum çocuğun yaşamını tehdit ettiği gibi, ölmediği takdirde bedenî ve zihnî gelişmesini de tehdit eder.

● *Etmenlerin aranması.* Erken doğuma yol açan başlıca etmenler, sosyoekonomik düzey düşüklüğü, bekâr annelerde gebelik, 20 yaşından önce ya da 40 yaşından sonra gebe kalmak, dışarıda çalışmak, işyerinden çok uzakta oturmak ve asansörsüz katlardır. Bu etmenlerin yanı sıra erken doğuma yol açan dölyatağına ilişkin nedenleri (şekil bozukluğu, dölyatağı kıstağı yetmezliği), gebelikle ilgili nedenleri (ikizlik, hidramnios, praevia etene), arada meydana çıkan enfeksiyon hastalıkları, uzun yolculuklar ve alışılmadık ağır işler gibi durumları da eklemek gerekir. Bu etmenler ve nedenler daha önce de biliniyordu, yenilik şimdi bunlara karşı alınan tedbirlerdedir. Bu tedbirler her şeyden önce gebe kadınların yaşama koşullarının, özellikle çalışma koşullarının düzeltilmesini ve doğum öncesi izin süresinin uzatılmasını gerektirir. Tıbbî bakımdan önleyici tedbirler üç alandadır: dölyatağı boyun ve kıstağında açıklık varsa bunun tespit ve tedavisi, dölyolu enfeksiyonlarının tedavisi, dölyolu kasılmalarının yeni ilâçlardan izoksüprin gibi sempatikomimetiklerle önlenmesi.

● *Erken doğmuşların gözetimi ve ilk bakımı* için özel olarak hazırlanmış hastahane üniteleri şarttır. Düşünülecek ilk sorun çocuğun vücut sıcaklığını sağlamaktır. Bazı doğum beşikleri otomatik bir ısı kontrol sistemiyle donatılmıştır; bu sistem çocuğun derisine yapıştırılmış bir termometre ile alınan deri sıcaklığından yararlanarak doğum beşiğindeki sıcaklığı otomatik olarak ayarlar. Basit ve yararlı bir yöntem olan oksijen verme, kesin kurallara uyulmadan uygulanırsa tehlikeli olabilir. Gerçekten erken doğanlarda sık görülen göz anormalliklerinin çoğunun yeni doğum dönemi boyunca çok kuvvetli oksijen verilmesinin bir sonucu olduğu 1952 yılında kanıtlandı.
Nabzın ve solunumun sürekli olarak denetlenmesi erken doğmuş çocuğun başlangıçtaki gözetiminde bir başka önemli sorundur. Bu nedenle şimdi doğum beşikleri, solunum ya da kalp atışında bir duraklama olduğu zaman bunu kaydeden ve haber veren aygıtlarla donatılmıştır. Duran solunumu yeniden başlatmak için, bir hemşirenin yardımına gerek kalmadan doğrudan doğruya harekete geçen bir dış uyarıcı da eklenebilir. (Bk. MONİTORİNG, *Ek.*) Erken doğanlarda görülen ve fizyolojik diye nitelenen sarılık, enzim olgulaşmamasından ileri gelen bir sarılıktır; tehlikesi sinir hücresi için bilirübin oranının tehlikeli derecede yükselmesidir. Gerektiğinde dışarıdan kan verilebilmesi için bilirübin oranı sık sık kontrol edilmelidir. Erken doğmuş çocukların gözetiminde daha başka yeni tekniklerden de yararlanılır; atar ve toplardamarlara sonda salma, sunî solunum yöntemleri gibi; sunî yoldan hava verme ya negatif basınçla (çelik ciğer tipi) ya da nefes borusunda duran bir sonda aracılığıyla pozitif basınçla sağlanır.

● Erken doğmuş çocuklarda *hastalık sonrası sıkıntıların sıklığı*, çocuk hastahaneden çıktıktan uzun bir süre sonra bile, en ufak anormalliği erkenden anlayabilmek için sürekli bir gözetimi zorunlu kılar.
Bu düzenli gözetim çeşitli ölçümleri, gelişme testlerini, tonus, refleks, görüş, göz kaslarının ahenkli çalışması, işitme, konuşma gibi çeşitli yönlerin nörolojik muayeneden geçirilmesini gerektirir.
Zihnî gelişme bakımından, aynı aileden değişik çocuklara uygulanan testler yardımıyla yapılan karşılaştırma, vadesinde doğan çocukların lehinedir. Bununla birlikte erken doğumun aleyhte etkili olduğu da ispatlanmış değildir. Doğum sırasındaki agresyonların ve bunun yanı sıra beslenme gecikmelerinin de bunda rol oynadığı muhakkaktır. Vaktiyle erken doğmuş çocukların bir kısmında, bacak gerici kaslarında hipertoniye bağlı ufak bir *hareket yetmezliği* görülebilir. Aynı şekilde dikkatini sürdürme güçlüğü, heyecan kararsızlığı, kendi içine kapanma ya da aşırı utangaçlık gibi davranış bozuklukları da olabilir. Bu karakter çizgilerinden bazıları beyindeki çok ince doku bozukluklarından ileri gelse bile bu çizgilerin büyük çoğunluğu anne ve babanın çocuğa karşı davranışlarının bir sonucudur (çok endişeli davranış ya da ret davranışı). Büyüme sorununa gelince, dünyaya erken gelmiş çocuğun gelişmesindeki gecikme hiç bir zaman tamamıyla giderilemez; daha sonraki gözlemler ağırlık ve boyda, standart nüfusa göre sürekli bir geri kalış bulunduğunu da göstermektedir. (L)

***ERKİLET**, Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 14 411 nüf., bucak merkezi 3 336 nüf. (1970). [M]

ERKİN (Behiç), türk askeri ve siyaset adamı (İstanbul 1876 - ay.y. 1961). Harp okulunu ve Harp akademisini bitirdi (1901); Selânik-İstanbul iltisak demiryolu müfettişi oldu (1910-1912); Balkan savaşında Yunanlılara esir düştü. Serbest bırakıldıktan sonra Harbiye Nezareti Ordu Dairesi İkmal şubesi müdürü (1919); Erkânı Harbiyei Umumiye teşkilâtı ve Bütçe komisyonu reisi oldu (1919); Anadolu-Bağdat demiryolu müdürlüğü yaptı (1920). İstanbul'dan milletvekili seçildi (1923-1931); III., IV. İnönü hükûmetinde Nafıa vekilliğine getirildi (1926-

Foto. Günaydın arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

1928); bakanlıktan ayrılınca Budapeşte (1928) ve Paris büyükelçiliklerine (1939) atandı. Tekrar politikaya dönen Erkin Çankırı milletvekili oldu (1943-1946). Başlıca eserleri: *Demiryollarının askerlik noktai nazarından tarihi, istimali, teşkilâtı* (1914); *Mükellefiyatı Askeriye kanununun izahı* (1914). [M]

***ERKİN** (Feridun Cemal), türk hariciyecisi ve siyaset adamı. — Senato üyeliğinin sona ermesi üzerine Parlamento dışında kaldı. Yayımlanmış eseri: *Les Affaires des Détroits* (Boğazlar meselesi) [1967]. (M)

***ERKİN** (Ulvi Cemal), türk bestecisi. — (öl. Ankara 1972). [M]

ERKLİLİK i. Psikanaliz. Melanie Klein'ın kuramında çökkünlük bunalımına karşı tepki.

— ANSİKL. Freud daha önce büyü düşüncesini incelerken, erkliliğin düşlemsel varlığına işaret etmişti. M. Klein'a göre çocuk hem tehlikeli kötü nesnelere hâkim olmak, hem de iyi nesneleri korumak amacıyla *erklilik* düşlemleri kurar. Erklilik düşlemi nesneleri onarma isteğine karşı koyan can yakma eğilimlerine bağlıdır. Erklilik saldırganlığın azalmasıyla kaybolur. (L)

ERKMEN (Muhlis), türk tarımcısı ve siyaset adamı (Bursa 1891). Halkalı Ziraat mektebini bitirdikten sonra Almanya'ya giderek zooteknik ve sütçülük öğrenimi gördü, dönüşünde de Tarım bakanlığında görev alarak müsteşarlığa kadar yükseldi; sonra bu görevinden ayrıldı ve 1927 seçimlerinde Bursa milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi; VI. ve VII. İnönü hükûmetlerinde (1931-1935), I. ve II. Saydam hükûmetlerinde (1939-1942) tarım bakanlığına getirildi; bir süre Gümrük ve Tekel bakanlığına vekâlet eden Erkmen, 1950'de siyasî hayattan çekildi. (M)

ERKOÇ (Eflâtun Nuri), türk karikatürcüsü (İstanbul 1926). Güzel Sanatlar akademisinde okudu; ilk karikatürü *Akbaba*'da yayımlandı (1942); Londra'da sergi açtı; Üsküp'te uluslararası yarışmada jüri özel ödülü aldı (1969). [M]

ERKOĞLU (Sedat), türk tenisçisi (İstanbul 1908 - ay.y. 1975). Spora Fenerbahçe'de futbolla başladı; 1930'ların en iyi tenisçilerinden biriydi. Şirinyan ile çift erkeklerde uzun yıllar şampiyonluğun koruyan Erkoğlu, uluslararası turnuvalarda başarı sağladı. İki dönem İstanbul belediye başkan yardımcılığı yaptı (1954-1959 ve 1968-1971); daha sonra başkanlık danışmanı olarak belediyede kaldı (1971-1974); 1974'te emekliye ayrıldı. (M)

***ERKSAN** (Metin), türk filim yönetmeni. — 1970'ten sonra ticarî amaçlarla bol şarkılı melodramlar yönetti: *Eyvah, Makber, Hicran, Süreyya; Halk masalı Keloğlan* (1972) ile yabancı filim uyarlaması *Şeytan*'ı (1974) sinemalaştırdı. Televizyon için beş türk hikâyecisinin birer öyküsünü kısa metrajlı filimler halinde ekrana aktardı (1974-1975): **1.** *Hanende melek* (Sabahattin Ali); **2.** *Eski zaman elbiseleri* (Ahmet Hamdi Tanpınar); **3.** *İntihar* (Samet Ağaoğlu); **4.** *Müthiş bir tren* (Sait Faik Abasıyanık); **5.** *Sazlık* (Ömer Seyfettin). [M]

***ERLANDER** (Tage Fritiof), isveçli siyaset adamı. — Sosyal Demokrat partinin Stockholm'de düzenlediği yıllık kongre sırasında yirmi üç yıldan beri sürdürdüğü parti başkanlığından ve başbakanlıktan ayrıldı (26 eylül 1969). [M]

ERLANGER (Théodore D'), rus hukukçusu ve müzikoloğu (Moskova 1890 - Paris 1971). Rusya'dan ayrılarak Paris'e yerleşti (1920), orada karısı Thamara (öl. 1953) ve dansçı Aleksandr Voliynin* ile birlikte Koreografi akademisini kurdu (1926); çağdaş bale ustalarının çoğu bu okulda yetişti. Voliynin'nin dersleri sayesinde okul kısa sürede uluslararası bir üne kavuştu. Karısının ve Voliynin'in ölümünden (1955) sonra üçünün birlikte hazırladıkları bir projeyi ele aldı ve Koreografi yüksekokulunu kurdu. Hayatının sonuna kadar bu okulu yöneten Erlanger, bütün ününü dans öğretimi alanındaki çabalarına borçludur. (L)

ERLER (Suat), türk yüzücüsü (İstanbul 1914). Robert Kolej'de okudu, 1928'de Galatasaray Spor kulübüne girdi; millî formayı 1934'te S.S.C.B.'ye karşı giydi; Almanya'da öğrenim yaparken Berlin Yüzme kulübünde çalıştı. İstanbul Yüzme İhtisas kulübünün (1945) kurucularından olan Erler, Millî Olimpiyat komitesi yöneticiliği yaptı. (M)

ERLİH (Devy), fransız kemancısı (Paris 1928). 1945'te Paris konservatuvarını birincilikle bitirdi. 1955'te M. Long-J. Thibaud yarışmasında da birinci oldu. Çeşitli kentlerde, bu ara iki kere de İstanbul'da resitaller verdi. 1969'dan sonra Marsilya konservatuvarında profesörlük yaptı. *La Robe de Plume* (1965) adlı bir balesi vardır. (L)

ERLO (Louis), fransız opera yönetmeni (Lyon 1929). Lyon operası müdürü olan amcasının sayesinde önce sahne yönetmeni yardımcısı (1951), sonra da sahne yönetmeni (1953) oldu. Wieland Wagner'in üslûbundan esinlendi ve Wagner'ci yapıtları sahnelemeğe başladı. 1965'te, Paris'te Gluck'un *İphigénie en Tauride* (İphigenia Tauris'te) adlı oyununu sahneye koydu. Ama o yıllarda özellikle yabancı ülkelerde (Venedik, Brüksel, Cenevre, Lizbon, Frankfurt, Buenos Aires) çalıştı. 1969'da da Lyon operası müdürü oldu. Bu operada özellikle şu yapıtları sahneledi: J. Kosma'dan *Tristan, Don Giovanni, Pelléas ve Mélisande, Faust, İpek işleyenler;* H. W. Henze'den *Homburg prensi;* 1969'dan sonra da B. Brecht ve K. Weill'den *Askerin öyküsü, Wozzeck, Saraydan kız kaçırma, Mahagonny* ve *Yedi büyük günah*. Louis Erlo, haziran 1971'de R. Liebermann ve G. Solti ile birlikte, Ulusal Lirik Tiyatro birliğinin başına getirildi ama Lyon'daki görevinden de ayrılmadı. Ertesi yıl, Opéra-Studio'ya dönüştürülen Opéra-Comique'e atandı ve repertuvardaki yapıtların yanı sıra, çağdaş ve deneysel nitelikli yapıtların yönetimiyle görevlendirildi. (L)

***ERMAN** (Verda), türk piyanocusu. — A. B.D.'de yapılan Leventritt piyano yarışmasında son elemeye katılan 4 piyanistten biri oldu (1971); 1973 İstanbul festivalinde Beethoven'ın 3. piyano konçertosunu çaldı; A. B.D.'nin Minnesota eyaletinde konserler verdi (1974); bunların dışında birçok yurt içi konserlerine solocu olarak katıldı ve resitaller verdi. (M)

***ERMENEK**, Konya iline bağlı ilçe. — 58 629 nüf., ilçe merkezi 13 280 nüf. (1975); 44 köy (1970). [M]

***ERNST** (Max), alman asıllı fransız ressamı. — (öl. Paris 1976). [M]

***EROĞLU** (Nuri), türk boksörü (İstanbul 1952). Boksa 1972'de başladı; 1973'te Sovyetler birliğinde düzenlenen Uluslararası Alma-Ata turnuvasında 51 kiloda şampiyon oldu; aynı yıl Türkiye'nin en iyi boksörü seçildi. (M)

EROL (Turan), türk ressamı (Milas 1927). Güzel Sanatlar akademisini bitirdi; Paris'te Friedlandde atelyesinde gravür çalışmalarına katıldı; Türkiye'ye dönüşünde resim öğretmenliği, Güzel Sanatlar Genel müdürlüğünde şube müdürlüğü yaptı; Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümünde, Yüksek Denizcilik okulunda öğretmen olarak çalıştı. İlk kişisel sergisini 1963'te Ankara'da açan Erol plastik sanatları konu edinen *Sanat Dergisi*'ni Ankara'da çıkarmağa başladı (1972); 29. Devlet Resim ve Heykel sergisinde birincilik ödülü aldı; Başbakanlık Kültür müsteşarlığının açtığı resim sergisinde Cumhuriyet 1. derece ödülünü paylaşanlardan biri oldu (1973). Erol'un resimlerinde görüntüleri kendi kişiliklerinden yer yer uzaklaştırarak soyutlama eğilimi ağır basar. (M)

***ERPF** (Hermann), alman bestecisi. — (öl. Stuttgart 1969). [L]

ERRO (Guodmundur Guodmundsson FERRO, — denir), izlandalı ressam (Olafsvik 1932). Reykjavik ve Oslo Güzel Sanatlar akademisinde öğrenim gördükten sonra, bir süre İtalya'da kaldı ve Ravenna'da mozaiğe başladı. 1958'den beri de Paris'te yaşıyor. Sanatçı, ilk yapıtlarından bu yana, canavarların ve makine-insanların kol gezdiği bunalımlı iç karartıcı bir evreni alaylı bir dille resmeder. Buruk ve iğneli üslûbuyla sürekli olarak geleneksel sanat kavramlarına saldırır ve kurulu değerleri yıkmağa çalışır. Erro'nun ayrıca reklam afişlerinden, gazete ve kataloglardan yararlanarak hazırladığı ve sonradan büyük bir titizlikle elde çoğalttığı büyük boy yapıştırmaları da vardır. Makineleri, ünlü kişileri, sanat tarihi kaynaklarını amerikan pop'art'ına yakın bir üslûpta yan yana getirir. Anlatımsal biçimleriyle yaşadığı çağın bir güncesini tutmak eğilimindedir («Amerikan evlerinin içi» dizisi, 1968). Gitgide afiş sanatına yönelen ve yapıtlarını eskisi gibi elle çoğaltmayıp yalnız bir tek orijinal hazırlayan Erro'nun ayrıca gravürleri, mozaik ve filimleri de vardır. (L)

ERSEK (Siyami), türk hekimi (Uşak 1920). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1944); aynı fakültenin Anatomi ve Cerrahî kürsülerinde asistan olarak çalıştı, genel cerrahî uzmanı oldu (1947). Bir süre İngiltere'de göğüs cerrahîsi ve anesteziyoloji alanında çalışan Ersek (1948-1949), Heybeliada sanatoryumu cerrahî uzmanlığına (1951) ve Bursa-Uludağ sanatoryum başhekimliğine ve operatörlüğüne atandı (1951); Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları hastahanesinde İstanbul Göğüs Cerrahîsi merkezini kurmakla görevlendirildi (1961); bu merkeze başhekim ve cerrahî servisi şefi oldu. Ersek, yönettiği Göğüs Cerrahîsi merkezinde Türkiye'de ilk açık kalp ameliyatlarının yapılmasını sağladı (1963); yine Türkiye'de ilk defa kalp aktarma denemesini yaptı (1969); Yüksek Sağlık şûrası üyeliğine seçildi (1972); profesör oldu (1973). [M]

Louis ERLO

ERSİN (Nurettin), türk generali (Gelibolu 1918). Kara Harp okulunu (1937) ve Piyade Atış okulunu (1938) bitirdi; Harp akademisinden sonra (1948) kurmay yüzbaşı olarak kıta hizmeti gördü (1949-1951). 1959'da albay oldu ve tuğgeneralliğe yükseldiği yıl (1964) 3. ordu kurmay başkanı yardımcılığına getirildi; 1966'da tümen komutanı oldu. Ersin bir yıl sonra MİT müsteşarlığında görevlendirildi. 1967'de tümgeneral, 1971'de korgeneral oldu ve MİT müsteşarlığına atandı. 1973'te 6. kolordu komutanlığına getirildi; birinci ve ikinci Kıbrıs* (*Ek*) barış harekâtlarına katılan birliklere komuta etti; aynı yıl orgeneral oldu ve Yüksek şûra üyeliğine atandı; bir yıl sonra da Jandarma Genel komutanlığına getirildi. Nurettin Ersin Türk Silâhlı kuvvetleri üstün hizmet madalyası sahibidir. (M)

ERSOY (Ali Ulvi). Bk. ALİ ULVİ, *Ek*.

ERSOY (Osman), türk kütüphanecisi (Ardanuç, Artvin 1923). Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesini bitirdi (1945); Topkapı Sarayı Müzesi arşiv ve kütüphanesinde, Ankara Etnografya müzesinde, Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğünde çalıştı (1945-1952); Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Tarihi kürsüsüne, Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik enstitüsüne asistan oldu (1956); burada doçentliğe ve profesörlüğe yükseldi; aynı fakültede dekanlık yaptı. Başlıca eserleri: *Türkiye'ye matbaanın girişi ve ilk basılan eserler* (1959); *Halk kütüphanelerimiz üzerine bir araştırma* (1965); *Kütüphaneciliğimiz sorunları* (1966); *Bir kısım eserlerde kütüphanelerimizle ilgili bilgiler bibliyografyası* (Mihin Eren ile, Necati Lûgal armağanından ayrıbasım, 1969). [M]

Siyami ERSEK

Ertebölle kültürü, Yontmataşsonrası ve Cilâlıtaş devrini kapsayan, Kuzey Avrupa Maglemosiyen'i ve Tardönuvazyen ile çağdaş olan kültür evresi. Tardönuvazyen'e yakın olan Ertebölle kültürü insanları geometrik biçimleri geliştirirler, ama temel olarak balık ve kabuklu hayvanlarla beslenirler (kjökkenmödding yığınları). Sonraki evrelerde, hattâ Cilâlıtaş devrine geçişte mikrolitlerin (mikrokalemler, mikrokeskiler) devamlı kullanıldığı görülür. (L)

ERTEGÜN (Mehmet Münir), türk diplomatı (İstanbul 1883 - Washington 1944). İstanbul Hukuk mektebini bitirdi (1908); Osmanlı Âyân meclisinde çevirmenlik, Babıâli'de hukuk müşavirliği yaptı (1913). Brest-Litovsk antlaşması (1918) ve bu antlaşmaya bağlı olarak yapılan Bükreş ve Paris Barış görüşmelerine (1920), Ankara antlaşmasının hazırlanmasına (1921), Lozan Barış konferansına (1922) katıldı; Bern ortaelçiliği (1925); Paris (1930); Londra (1932) ve Washington büyükelçiliği (1934-1944) görevlerinde bulundu. İkinci Dünya savaşı sırasında türk-amerikan yakınlaşmasını sağlayan Ertegün Washington büyükelçisiyken öldü; ancak savaş koşulları cenazesinin Türkiye'ye getirilmesine elvermediğinden savaştan sonra Missouri zırhlısıyla getirilebildi (1946). [M]

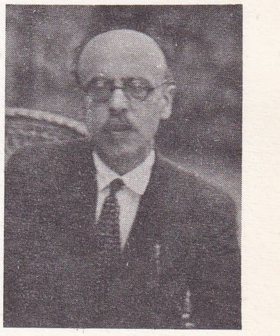

Mehmet Münir ERTEGÜN

Foto. P. Bouille (LAROUSSE); Günaydın arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Mengü ERTEL

Bülent Nuri ESEN

ERTEL (Mengü), türk afiş ve grafik sanatçısı (İstanbul 1931). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Dekorasyon bölümünde öğrenim gördü; Muhsin Ertuğrul'un özendirmesiyle tiyatro afişleri yapmağa başladı (1956); ilk tiyatro afişleri sergisini İstanbul'da açtı (1959); gördüğü ilgi üzerine bu ilk çalışmalarını ve yeni eserlerini Ankara, İzmir, Berlin, Varşova, Brüksel ve Münih'te sergiledi. Varşova afiş (1966, 1968 ve 1974), Brno grafik sanatlar (1970, 1972 ve 1974) bienallerine katıldı; 1974'te Hollanda'da bir afiş sergisi açtı; aynı yıl *Jeanne d'Arc'ın çilesi* filmi için yaptığı afişle Cannes sinema afişleri sergisinde jüri ödülünü kazandı; Çekoslovakya'da sahnelenen *Keşanlı Ali destanı*'nın dekor ve kostümlerini çizdi (1974). Paris'te yapılan uluslararası sinema festivalinde uluslararası filim afişleri büyük ödülünü aldı (1975). [M]

***ERTELEME** i. — Bilişim. *Ertelemeli işlem*, verilerin elde edilmesi ve depolanmasından daha sonraki bir evrede yapılan işlem. (*Karşıtı.* GERÇEK ZAMANLI İŞLEM.) [L]

***ERTUGAN** (Jale YILMABAŞAR), türk seramik sanatçısı. — İstanbul opera yarışmasında seramik 1. ödülünü kazandı (1970); İrlanda'da Dünya El Sanatları birliği tarafından Dünyanın en iyi altı seramikçisinden biri seçildi (1972). Düsseldorf Hilton otelinde (1972), Sydney Kym Bonython galerisinde (1973) ve Frankfurt İntercontinental oteli salonlarında (1975) seramik yapıtlarını sergiledi. Ayrıca yurt içinde ve yurt dışında birçok karma sergiye katıldı. (M)

***ERTUĞRUL**, Balıkesir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 493 nüf., bucak merkezi (Küpeler köyü) 461 nüf., 17 köy (1970). [M]

***ERTUĞRUL** (Muhsin), türk tiyatro ve sinema yöneticisi. — 60. sanat yıldönümü kutlama haftası Kültür sarayında yapıldı (1970). Devlet kültür armağanı verildi (1971); İstanbul Şehir tiyatroları genel sanat yönetmenliğine getirildi (1974); uzun yıllar şehir tiyatrolarından ayrı kalan Ertuğrul, tiyatronun halkla bütünleşip, sıkı bir işbirliği yapmasını sağlamak için tiyatronun İstanbul'un bütün semtlerine götürülmesi çalışmalarını (Gültepe ve Zeytinburnu) başlattı. Ayrıca oyunlarda türk yazarlarına öncelik tanınması, stadyumda tiyatro gösterilerinin yapılması, 67 ili kapsayan amatör tiyatro olimpiyadı düzenlenmesi, okullarda çocukların hazırlayacağı çocuk oyunlarının gerçekleştirilmesi için yeni düzenlemelere girişti; tiyatroya girmek isteyenler için eğitim kursları açtı, gezginci tiyatroyu (fabrika, hastahane v.d. yerlerde) kurdu. 12 sayılı kararname hükümlerine göre yaş haddinden emekliye ayrılacak sanatçılar arasında gösterildi (1975). [M]

***ERUH**, Siirt iline bağlı ilçe merkezi kasaba. — 38 563 nüf., ilçe merkezi 5 325 nüf. (1975); 99 köy (1970).

Eruh ilçesinin Koçtepe Hista kaplıcası yakınında 4 milyon kW saat enerji üretecek Ilısu hidroelektrik santralının yapımı için çalışmalar başlatıldı (1975). [M]

ERVİ (Aarne), finlandiyalı mimar (Forssa 1910). önce Alvar Aalto'nun mimarlık bürosunda çalıştı (1935-1936), sonra 1938'de kendi adına bir büro kurdu. Bu arada, gerek mimar, gerek şehirci olarak çeşitli görevleri de yüklenmişti (1965'ten 1969'a kadar City of Helsinki Planning Office'in müdürü). Ülkesinde çok sayıda fabrika, büyük konut, ev, özellikle de hidroelektrik santrallar yaptı: yedisi Oulujoki, üçü Emäjogi (1940-1960) ırmakları üstünde, biri de Naantali'de (1957-1962). Ayrıca Helsinki (1949-1957) ve Turku'daki (1955-1958 ve 1967-1968) üniversite binalarını gerçekleştirdi. Ervi çeşitli şehircilik planları da hazırlamıştır: Oulu'nun (planı Otto Meurman ile birlikte, 1945-1949), Friitala, Harjavalta ve Pihlava'nın planları (1945-1955), Tapiola bahçe-kent'in planı (1954). Ayrıca Tampere'deki Kauppa-Häme ticaret merkezi (1965), Tapiola (1965), Kemi (1967) ve Salo'daki (1972) yüzme havuzlarıyla Töölö-Helsinki kitaplığı da (1970) Ervi'nin eseridir. (L)

ERYAVUZ (İhsan [**Topçu İhsan** da denir], türk subayı ve siyaset adamı (İstanbul 1877 - ay.y. 1947). Birinci T.B.M.M.'ye Cebelibereket (Adana-Hatay-Gaziantep) milletvekili olarak girdi (1920) ve Kurtuluş savaşı sonunda da topçu binbaşılığından emekliye ayrılarak siyasî hayatta kalmağa karar verdi; bu dönemde bir süre İstiklâl mahkemesi başkanlığı da yaptı. 1923 seçimlerinden sonra da Meclis'te kalan Eryavuz, 1924 sonunda Fethi Bey (Okyar) hükûmetine eklenen Bahriye vekâletinin başına getirildi. O sırada bu bakanlığın yerine getirmesi gereken en önemli iş Yavuz zırhlısının onarımıydı; bu işin gerçekleştirilmesinde adı bazı suiistimal olaylarına karışan Eryavuz, Fethi Bey kabinesinin düşmesinden sonra kurulan İsmet Paşa hükûmetinde Bahriye vekâletinin kaldırılmasıyla görevinden alındı. İsmet Paşa'nın meclis başkanlığına başvurması üzerine Yavuz olayıyla ilgili olarak hakkında meclis soruşturması açıldı ve Yüce Divan'a verildi. Cumhuriyet tarihine Yavuz*-Havuz olayı (*Ek*) adıyla geçen bu suiistimal davası sonunda İhsan Eryavuz da, Yüce Divan tarafından mahkûm edilen ilk ve tek bakan oldu. (M)

***ERYTHRAİ.** Esk. coğ. İonia'da yunan şehri. — Ekrem Akurgal başkanlığında başlatılan kazılar sürdürüldü. 1974'te akropol kesimindeki çalışmalarda Athena tapınağının akropolde yer aldığını kanıtlayan trahitten kapı söveleri ile bir yazıt ele geçirildi. Yine antik kaynaklar sayesinde Erythrai'de varlığı bilinen Herakles tapınağının da (Herakleion) yerinin tespitine çalışıldı. Akropolde 1974 yılında ele geçirilen buluntular arasında, geç protogeometrik seramik, Suriye ve Geç Hitit merkezlerinden gelen bronz ve fildişi eserler, şarkkârî seramik ve siyah figürlü erken attike vazoları ilgi çekicidir. Bir arslan sırtındaki Hitit tipi kaide üzerinde duran çıplak kadın heykelciği ise çok önemli bir buluntudur. Erythrai, ayrıca Arkaik, Klasik ve Helenistik çağlara ait güzel buluntular da vermektedir. (M)

***ERZEN** (Afif), türk tarihçisi. — Edirne'de Enez ilçesinde antik Ainos şehri kazılarına başladı (1971); Van kalesi ve Giyimli'de (eski *Hırkanis*) 1972'den itibaren yeni çalışmalar yaptı. Alman Arkeoloji enstitüsü aslî üyesi oldu (1973). [M]

***ERZİNCAN (24),** Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölgesinde il merkezi, şehir. — Şehir nüfusu 127 086'ya, il nüfusu 284 660'a (1975); köy sayısı 563'e, şehir merkezinde nüfus yoğunluğu 55'e, ilde ise 23'e yükseldi (1970).

Tarım istatistikleri şöyle değişti (1972): buğday 99 954 t, arpa 27 100 t, çavdar 11 428 t, mahlût 2 600 t, patates 12 110 t, fasulye 4 392 t, nohut 393 t, şeker pancarı 68 915 t. İlin hayvan varlığında şu gelişmeler görüldü: koyun 380 230, kıl keçisi 141 620, manda 8 997, at 6 610, eşek 9 300, katır 2 410, tavuk 369 377. Bal üretimi 1971 ve 1972 yıllarında aynı miktarını korudu (113 t).

Eğitim alanında 1970-1971 döneminde iki ortaokul açıldı: Çatalarmut ve Sümerler ortaokulları.

Sanayi ile ilgili iki küçük gelişme, 1972'de 2 850 t kapasiteli bir çivi fabrikası ile 1971'de 1 500 t günlük kapasiteli bir salyangoz konserve fabrikasının açılması oldu.

Erzincan yakınındaki Altıntepe Urartu kalesinde Prof. Tahsin Özgüç tarafından yürütülen kazı 1972'de tamamlandı ve geç yapı katını simgeleyen büyük kabul salonunun (apadana) altında ve birinci kat tapınağının karşısında, M.Ö. VIII. yy.dan kalma bir sarayın varlığı ortaya çıkarıldı. (M)

***ERZURUM (25),** Doğu Anadolu'da (Erzurum-Kars bölümü) şehir. — Şehir nüfusu 231 637'ye, il nüfusu 749 157'ye (1975), köy sayısı 1 050'ye yükseldi; şehirde nüfus yoğunluğu 67, ilde 27 oldu (1970).

İlin tarımsal üretim tablosu şöyle oluştu (1972): buğday 83 280 t, arpa 38 245 t, çavdar 30 220 t, mahlut 5 936 t, patates 44 392 t, soğan 10 625 t, mercimek 1 181 t, şeker pancarı 61 823 t.

Hayvan sayısında artış kaydedildi: koyun 1 milyon 651 bin 830, kıl keçisi 287 000, manda 17 063, at 28 310, tavuk 593 830. Bal üretimi 574 t'a yükseldi.

Erzurum'da, yapımına 1968'de başlanan çimento fabrikası 1971'de üretime başladı ve 1973'te üretimi 158 419 t olarak gerçekleşti; bu bölgedeki linyit kömürlerinin işletilmesi için hazırlanan projenin uygulanmasına başlandı (1973); organize sanayi bölgesi çalışmalarına başlandı (1973). 15 000 t kapasiteli bir süt fabrikası kuruldu (1974). [M]

***Erzurum Arkeoloji müzesi.** — 1968'den sonra müze, yeni yapılan binasına taşındı; eski yapının da *Erzurum Etnografya müzesi* adıyla açılmak üzere onarımına başlandı (1975). [M]

Erzurum Kongresi müzesi, Kavaf mahallesinde, Atatürk Yapı Sanat enstitüsü binasındadır. Erzurum kongresinin yapıldığı eski okul 1924'te yanınca 1926'da aynı yerde yeni bir okul yapıldı; bu okulun bir odası Atatürk ve Erzurum Kongresi müzesi olarak düzenlendi ve 1960'ta ziyarete açıldı. Müzede geniş bir masa üzerinde kongreye katılan 53 delegenin adları yazılı mermer levhalar vardır. Duvarlarda tutanaklar, yazışmalar, telgraflar ve beyannameler ile ilgili fotokopiler yer alır. (M)

***ES** (Hikmet Feridun), türk gazetecisi. — *Hayat* dergisinin genel yayın müdürlüğünden ayrılarak *Hürriyet* gazetesine geçti (1973). Yeniden yayımlanan *7 Gün* dergisine fıkralar yazmağa başladı; bu arada çeşitli Afrika ve Çinhindi ülkelerini gezerek röportajlar yaptı. (M)

ESAKİ (Leo), japon asıllı amerikalı fizikçi (Osaka 1925). 1959'da Tokyo üniversitesinde fizik doktorasını verdi; Yorktown Heights'daki (New York) Watson araştırma merkezinde İBM firması hesabına çalışmaktadır. Bir yarı iletken içindeki elektronların «tünel etkisi»ni 1957'de ilk olarak Esaki buldu. Bu ilkeye dayanan *Esaki diyodu* bir yüksek frekanslı yükselteç vazifesi görebileceği için hesap makinelerinde bu nedenle kullanılır. Esaki, İvar Giaver ve B. Josephson ile birlikte 1973 Nobel fizik ödülünü kazandı. (L)

ESCHENBACH (Christoph), alman piyanocusu (Wroclaw 1940). 1965'te Luzern'de düzenlenen Clara-Haskil yarışma ödülünü kazandı. Dünya çapında bir üne ulaştı, özellikle Mozart'ın yapıtlarını yorumlayışıyla dikkati çekti. 1969'da H. W. Henze'nin piyano için 2. konçertosunu ilk defa o çaldı. (L)

ESCHER (Maurits Cornelis), hollandalı gravürcü (Leeuwarden 1898 - Hilversum 1972). Haarlem mimarlık ve dekoratif sanatlar okulundaki dersleri izledi, sonra tahta üstüne gravür ve litografi çalışmalarına başladı. 1937'ye kadar yaptığı estampalarda görece bir gözlemi yansıtmaktadır. Uzam düzeni oldukça esrarlıdır. Üslûbu geliştikçe yapıtları da garip ve fantastik bir havaya bürünür (*Luft und Wasser*, 1938). Gravürlerindeki perspektif oyunları ve sonsuz ayrıntı, hayal evrenine ulaşan matematik bir soyutlamanın birer parçası sayılır (*Görecelik*, 1953). Escher'in eserlerinde bilime verdiği değer o denli belirgindir ki, sanatçının çizgilerinden bilimsel yayımları resimlemede yararlanılır. Buna karşılık sanat ve matematiği bağdaştırma deneyi, fantastik görünümü nedeniyle çağdaş psikedelik sanata son derece yakındır. (L)

ESEN (Bülent Nuri), türk hukukçusu (İzmir 1911 - Ankara 1975). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini (1935) ve Paris Hukuk fakültesini bitirdi (1937); Ankara Hukuk fakültesinde doçent oldu (1939); Siyasal Bilgiler fakültesi anayasa profesörlüğüne getirildi (1946); Toprak Mahsulleri ofisinde (1940), Maden Tetkik ve Arama enstitüsünde (1946), Türk havayollarında hukuk müşavirliği yaptı; bu dönemde Siyasal Bilgiler fakültesi öğretim üyelerinden bir kısmının siyasî nedenlerle bakanlık emrine alınmasını kınadığı için, kendisi de bir süre bakanlık emrine alındı; gösterilen tepki üzerine görevi geri verildi (1957). Başlıca eserleri: *Alım-satım* (1935); *Medenî hukuk* (1942); *Türk iş hukuku* (1944); *Anayasa hukuku* (1948); *Hürriyet ve kölelik* (1960). [M]

ESENBEL (Melih), türk diplomatı (İstanbul 1915). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi; Hariciye vekâletinde görev aldı (1936); Paris büyükelçiliği kâtibi (1940), Washington büyükelçiliği başkâtibi (1948), Milletlerarası Ekonomik İşler dairesi genel müdürü (1952), Washington büyükelçisi oldu (1966). Irmak hükûmetinde dışişleri bakanlığı (1974-1975) yapan Esenbel, bakanlıktan ayrıldıktan sonra tekrar Washington büyükelçiliği görevine döndü (1975). [M]

***ESENÇAY,** Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı bucak. — 5 836 nüf., bucak merkezi 2 279 nüf., 6 köy (1970). [M]

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

***ESENDERE,** Hakkâri ilinde, Yüksekova ilçesine bağlı bucak. — 1 852 nüf., bucak merkezi 977 nüf., 1 köy (1970). [M]

Esik kurganı, Kazakistan'ın merkezi Alma-Ata'ya 50 km uzaklıkta, Isık köl yakınlarında bulunan Esik'te Hunlara ait mezar. Kazakistan İlimler akademisinin Tarih, Arkeoloji ve Etnografya bölümü müdürü Kemal Akişev başkanlığında bir heyet tarafından kazılar yapıldı (1969-1970); kurgandan üç bin parçadan fazla altın eşya, türk kültürü yönünden büyük önem taşıyan Göktürk harfleriyle yazılı bir çanak bulundu. Yüzeyden 7 m derinlikte ve 3×2 m boyutlarında kalın çam kütükleriyle çevrili olan mezar odası açıldığında içinden çıkan cesedin tamamen altınla kaplı olduğu görüldü. Esik kurganı üzerinde yapılan laboratuvar çalışmaları ve radyokarbon analizlerinin sonucunda cesedin 17-18 yaşlarında bir gence ait olduğu ve mezarın M.Ö. V. veya IV. yy.larda yapıldığı saptandı. (M)

***ESİRKUŞ** (Mustafa), türk ressamı. — Geleneksel ve yerel türk sanatlarından esinlenerek 1968'den bu yana yaptığı yağlıboya resimlerini sergiledi (1973 ve 1974). [M]

***ESİROĞLU,** Trabzon ilinde, Maçka ilçesine bağlı bucak. — 9 352 nüf., bucak merkezi (*Güngörmüş köyü*) 736 nüf., 16 köy (1970). [M]

***ESKİ** sıf. — ANSİKL. Huk. *Eski eser* konusu, artık yetersiz hale gelen 1906 tarihli Âsar-ı Atîka (eski eserler) nizamnamesinin yerini alan ve 1973'te yürürlüğe giren 1710 sayılı kanunun 1. maddesinde yeniden ve şöyle tanımlandı: «Tarihten önceki devirlerle, tarihî devirlere ait olup, bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su içindeki bütün yapılara, taşınır ve taşınmaz mallara aynı nitelikteki her türlü belgeye eski eser denir». Aynı madde içinde eski eserlerle ilgili kavramlar şöyle açıklandı:
Anıt: eski eserlerden, önemli tarihî olaylara sahne olan veya arkeoloji, sanat ve tarih bakımından bir önemi ve özelliği bulunan, korunması ve değerlendirilmesi gerekli her türlü taşınmaz mimarî eser ve aynı nitelikteki heykeller.
Külliye: mimarîleri, üniteleri ve çevrelere katkıları bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gerekli görülen ayrı veya birarada olan yapı grupları.
Tarihî sit: önemli tarihî olayların geçtiği, bu sebeple korunması gerekli görülen yerler.
Arkeolojik sit veya *ören yeri:* antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında, bilinen veya meydana çıkarılan yerler.
Tabiî sit: korunması gerekli tabiat güzellik veya garipliklerı ile tabiî ve jeolojik olayların meydana getirdiği güzel görünüşler, asırlık ağaç ve koruluklar.
Kanuna göre eski eser niteliği taşıyan şeyler, nerede bulunursa bulunsun, devlete ait sayılırlar. Sahip oldukları taşınır ya da taşınmaz malları arasında eski eser bulunan ya da bir eski eser bulan kişiler bunu 10 gün içinde devlete bildirmekle yükümlüdürler. Bir taşınır ya da taşınmaz mal Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulu tarafından eski eser olarak nitelenince bunu elde bulunduranın Millî Eğitim bakanlığınca öngörülen bakım ve onarımını yerine getirmesi koşuluyla kanundaki muafiyet ve haklardan yararlanabileceği; eğer bakım ve onarımı yapma imkânı yoksa taşınmazın kamulaştırılacağı; eski eser taşınır ise müzeye yerleştirileceği kanunda belirtilmiştir.

● *Eski eser ticareti.* Kanun gereğince eski eserlerin yurt içinde alım satımı yasaktır. Buna karşılık, kanun anlamında eski eser niteliğini taşımayan malların ticaretini yapmak isteyenler Millî Eğitim bakanlığından izin belgesi almak zorundadırlar; ayrıca, satmak istediklerini de daha önce, bölgedeki müze müdürlüğüne göstermek zorundadırlar.

● *Eski eser kaçakçılığı.* Eski Eserler kanunu, eski eser kaçakçılığını önlemek ve eski eserlerin ilgili yerlere verilmesini teşvik etmek amacıyla bazı ödüller koymuştur. Buna göre, kendi toprağında eski eser bulan ve bunu haberleyen kimse Millî Eğitim bakanlığınca o esere biçilecek değerin yüzde 50'sine kadar; başkasının toprağında bulunmuşsa, haber veren yüzde 25 ve toprak sahibi yüzde 10'a kadar; eser devlete ait bir alanda bulunmuşsa, bulan veya haber veren yüzde 25 ve toprağı kullanan yüzde 10'a kadar; eser devlete ait bir alanda bulunmuşsa, bulan veya haber veren yüzde 25'e kadar ödül alır.
Eski Eserler kanununa göre, eski eser bulmak için kazı yapmak hakkı kural olarak Millî Eğitim bakanlığına verilmiştir. Türk ya da yabancı heyetlere kazı yapmak hakkı Bakanlar kurulu kararıyla verilir. Ancak, bu iznin verilmesi için o heyetin aynı anda birkaç yerde birden kazı yapması gerekir. (M)

***ESKİHİSAR,** Muğla ilinde, Yatağan ilçesine bağlı köy. — 911 nüf. (1970). [M]

***ESKİ MALATYA,** Malatya ilinde, Merkez ilçeye bağlı bucak; Malatya'nın eski yerleşme merkezi. — 12 702 nüf., bucak merkezi 5 125 nüf., 17 köy (1970). [M]

***ESKİPAZAR,** Çankırı iline bağlı ilçe. — 21 840 nüf., ilçe merkezi 2 326 nüf. (1970). [M]

***ESKİŞEHİR (26),** İç Anadolu'da (Yukarı Sakarya bölümü) il merkezi, şehir. — Şehir nüfusu 323 244, il nüfusu 492 902 (1975), şehirde nüfus yoğunluğu 74, ilde 33 oldu; köy sayısı 404'e yükseldi (1970). Tarım ürünlerinde pek az artış görüldü: buğday 245 025 t, arpa 108 440 t, yulaf 9 640 t, çavdar 2 207 t, mısır 451 t, pirinç 705 t; kuru sebze üretimi de küçük artışlar kaydetti: patates 27 713 t, fasulye 1 180 t, mercimek 735 t, nohut 1 299 t; sanayi bitkileri şu düzeye çıktı: şeker pancarı 452 406 t, pamuk 144 t, aspir 161 t, susam 42 t, keten tohumu 125 t (1972).
Hayvancılıkta koyun, tiftik keçisi ve at sayısında azalma görüldü: koyun 722 290, tiftik keçisi 288 890, kıl keçisi 16 940, manda 2 820, at 23 670, eşek 18 940, tavuk 394 900. 410 ton da bal üretildi (1972).
Şehirde Sağırlar okulu (1971), 3 lise ve 7 meslekî teknik okul açıldı (1970); televizyon vericisi yayına başladı (1971) ve Ar tiyatrosu faaliyete geçti (1971). Dodurga barajının yapımına başlandı (1972), bir süt mamulleri fabrikası kuruldu (1974). Şeker fabrikasının genişletilmesi çalışmalarına başlandı (1975).
Sonradan Adalet ilkokulu olarak kullanılan eski Temyiz mahkemesi binasında bir Atatürk müzesi açıldı (1970).
Lületaşı, lületaşından yapılmış çeşitli eşya, manyezit ve boraks ihracatı arttı. (M)

Eskişehir bankası, Eskişehir'de kurulmuş yöresel banka (1927). Sermayesi 15 milyon TL.dır. Bankanın 18 şubesi ve toplam 234 personeli vardı (1974). 1974 yıl sonu bilançosuna göre 1 milyon 848 bin TL.lık resmî, 36 milyon 646 bin TL.lık ticarî, 3 milyon 188 bin TL.lık bankalar ve 88 milyon 578 bin TL.lık tasarruf mevduatı vardır. 50'si resmî, 5 083'ü ticarî, 86'sı bankalar ve 42 558'i tasarruf olmak üzere, toplam mevduat hesabı sayısı 47 777'dir. Bankanın 1974 yılı kârı 1 milyon 659 bin TL. oldu. (M)

***Eskişehir Demirspor kulübü.** — 1967-1968 futbol sezonunda Üçüncü lige, 1972-1973 sezonunda ise kırmızı grupta şampiyon olarak İkinci lige yükseldi. (M)

***Eskişehir müzeleri.** — ● *Arkeoloji müzesi.* Müze Akarbaşı semtindeki yeni binasında ziyarete açıldı (1973). Bölgeden toplanan buluntuların sergilendiği müzeye Alpu'da ortaya çıkarılan Kocakızlar* tümülüsüne (*Ek*) ait altın, fildişi ve ahşap eserler de kondu (1972).
● Eskişehir'de *Atatürk ve Kültür müzesi*'nden başka bir üçüncü müzenin daha açılmasına karar verildi ve çalışmalara başlandı (1975); bölgeden toplanacak etnografya eserlerinin sergileneceği bu yeni müze için İlhan Sipahi'ye ait evin onarımı 1976 başlarında sürüyordu. (M)

***Eskişehirspor kulübü.** — 1971'de Türkiye kupasını kazandı; lig üçüncülüğüne yükseldi (1974-1975). [M]

ESKİYAPAR. Arkeol. Çorum ilinde, Alacahöyük'ün güneyinde arkeolojik yer. 1968 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü adına arkeolog Raci Temizer başkanlığında kazılmağa başladı. Çalışmalar, özellikle tepenin kuzeyinde 100×45 m boyutlarındaki bir alan içinde yoğunlaştırıldı. Üstteki roma, galat ve frig katlarından sonra Büyük Hitit imparatorluğu katına ulaşıldı. Daha sonraki çalışmalar sonucu (1971), hitit katının altında geniş bir erken bronz çağ iskânının varlığı saptandı. Hitit katına ait surlar erken bronz çağ yerleşmelerinin üzerinde yer alır. Erken bronz çağ II.-III. katları ve seramikler bir devamlılık gösterir. (M)

***ESKRİM** i. — ANSİKL. Türk kadın eskrimcilerinden Özden Ezinler 1971 Akdeniz oyunlarında gümüş madalya kazandı, Ankara turnuvasında başarı sağladı. 1971, 1972 ve 1973 Uluslararası Beyrut turnuvalarında türk eskrimcileri ferdî ikincilikler aldılar. 1972 Münih olimpiyatlarına, Bülent Erdem, Ali Tayla, Mehmet Akpınar ve Özden Ezinler'den oluşan bir grupla katılan türk millî takımı derece alamadı.
1974'te kort sayıları 37'ye yükselen Eskrim federasyonu Ankara, İstanbul, Eskişehir ve İzmir'deki çalışmalarına ek olarak Balıkesir, Bursa, Afyon, Kocaeli, Kütahya, İçel ve Erzurum illerini çalışma bölgesine katarak örgütünü genişletti (1975). [M]

***ESMER** (Ahmet Şükrü), türk tarihçisi. — 1970'te emekliye ayrıldıktan sonra, daha önce iki cildi yayımlanmış olan *Siyasî tarih*'in 1939-1975 dönemini kapsayan bölümü üzerinde çalışmağa başladı. (M)

***ESMERALDAS,** Ekvador'da eyalet. — Arkeol. Bölgesel gelişme devresi boyunca (M. ö. 500 - M.S. 500) *Esmeraldas* eyaletinde, kıyı tropikal ormanları içinde La Tolita denen bir kültür gelişti; adını eyaletin kuzeyindeki bir adada bulunan aynı adlı yerleşme merkezinden alan bu kültür manyok ile balık avcılığına dayanır. Yerleşme alanı kaçak kazılarla tahrip edildiği halde, 1971'de arkeologlar büyük miktarlarda eşya koleksiyonları ortaya çıkardılar ve karbon 14 ile tarihlenmeyi sağlayan organik madde örnekleri aldılar.
Yerleşme alanı *Tola* denen, toprak ve çöp yığınından oluşma kırk kadar tepecikten meydana gelir. Büyük bir açık alanın etrafında kümelenen, dikdörtgen biçiminde, üstü düz damları andıran en büyük tepeciklerin üstlerinde herhalde tapınaklar veya önemli kişilere ait evler vardı. Daha düzensiz diğer tepecikler mezarları andırır. Hangi tipte olursa olsun bütün bu tepeciklerin içinde binlerce eşya vardı. Orta Amerika etkisi gösteren ve üstünde ev resimleri bulunan seramik, yassı veya silindir biçiminde mühürler, küçük maskeler, kaplar ve kalıpta yapılmış, elle süslenmiş heykelcikler ön plandadır. Maden olarak, altın, bakır veya «tumbaga»dan (altın ve bakır karışımı) yapılan çeşitli eşya ve mücevherlere rastlanır. (L)

***Esnaf kefalet kooperatifleri.** — 1969 yılına kadar Türk Ticaret kanununa tabi olarak anonim şirket statüsünde çalışan *Esnaf Kefalet Kooperatifleri Birlik kooperatifi,* bu tarihte yürürlüğe giren 1163 sayılı kanunla kooperatiflerin statüleri yeniden saptanırken söz konusu kanunun kapsamı dışına çıkarıldı ve böylelikle üst örgütlenme olanağına kavuştu.
Bugün Türkiye'de 583 Esnaf ve Sanatkârlar Kefalet kooperatifi vardır. Bu kooperatiflerin toplam üye sayısı 300 000'dir. Ayrıca, il düzeyinde (ikisi İstanbul'da) 22 birlik ve ülke düzeyinde de merkez birliği (Ankara'da) vardır.
Türkiye'de esnaf ve sanatkârlara kredi veren tek büyük kuruluş Halk bankası olduğundan, bu kooperatifler fiilen Halk bankasına tabi kuruluşlar olarak faaliyet gösterirler. Esnaf ve Sanatkârlar Kefalet kooperatifleri halen, Halk bankasının vermiş olduğu toplam 3 milyon TL.lık krediye kefildir.
Kooperatiflerin toplam üye sayısı 1970 sonunda 198 599, 1971 sonunda 211 588'dir; sermayesi ise 1970 sonunda 119 milyon 637 bin 815 TL. iken, 1971 sonunda 135 milyon 049 bin 115 TL. oldu. (M)

***ESNEK** sıf. — Fiz. *Ağdalı esnek,* hem ağdalı, hem esnek ürünlerin özelliklerini taşıyan cisimler için kullanılır. (Bu cisim reolojik bir modelle gösterilebilir; yay, salt esnekliğe ve paralel yerleştirilmiş amortisör ağdalılığa tekabül eder. Bu ağdalılık, ertelenmiş bir esneklikle kuvvet-uzama eğrisinde kendini gösterir.) [L]

***ESNEKLİK** i. — Fiz. *Ağdalı esneklik,*

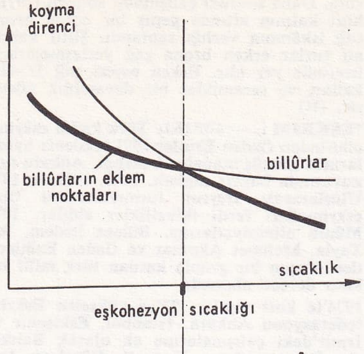

eşkohezyon çokbillûrlu bir yığışımın kopma koşulları

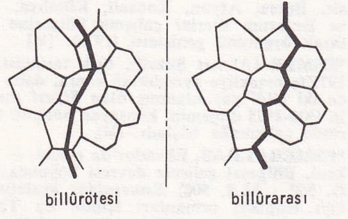

çokbillûrlu bir yığışımda kopma çeşitleri

hem esnek, hem ağdalı bir katı maddenin niteliği. (Bir maddede, üzerine binen yüke anında eğrilerek karşılık vermesine engel birtakım pasif dirençlerin bulunduğu açıkça gösterilebilirse, bu maddenin ağdalı esnekliğinden söz edilebilir. Örneğin plexiglas bu tür bir maddedir.) [L]

***ESPİYE**, Giresun iline bağlı ilçe. — 49 737 nüf., ilçe merkezi 8 127 nüf. (1975); 49 köy (1970). [M]

***ESPRİU** (Salvador), katalanca yazan ispanyol yazarı. — Yurt özlemi ve din duygularıyla dolup taşan eserlerini *Llibre de Sinera* (1963) ve *Setmana Santa* (1972) izledi. (L)

***ESSEN**, Federal Almanya'da Ruhr bölgesinde şehir. — Alüminyum fabrikası. (L)

***ESSONNE idare bölgesi**, Fransa'da Paris bölgesinde idare bölgesi. — 674 157 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 27 kanton ve 195 komün. (L)

***ESTEVE** (Maurice), fransız ressamı. — Uzun bir suskunluk döneminden sonra Paris'te 1972'de boya kalemi ve füzenle yaptığı büyük desenlerini (1960-1971), 1973'te suluboyalarını (1957-1973) sergiledi. Ardından, daha önce 1969'da Zürich'te sergilediği yapıştırmalarını 1974'te halka sundu. Sanatçı bu yapıştırmaları, aralarında basılmışları da olan çeşitli kâğıtlardan yapmıştı; yapıştırmaların dekupajından önce ya da sonra çevre çizgisini belirlemek için kalem ya da fırça kullanarak canlı ve renkli bir hayal evreni yarattı. 1950-1968 dönemine rastlayan eserlerine karmaşık ve garip bir düzen egemendir; 1971 ile 1973 yılları arasındaki yapıtlarında ise daha sert ve köşeli bir yapı göze çarpar. Sanatçı 1970'te ulusal sanatlar büyük ödülünü kazandı. (L)

ESTOPPEL [estopel] i. (ing. k.). Bir davada, gerek daha önce açıkça ya da üstü kapalı olarak kabul ettiği, gerek aynı duruşmada benimsediği noktalara aykırı bir tutum takınan tarafa karşı yapılan kesin itiraz. (Uluslararası Daimî Adalet divanı, sonra Uluslararası Adalet divanı içtihatlarında ve hakem kararlarında pek çok estoppel örneği görülür.) [L]

EŞATOM blş. i. Mat. *u* evrensel majorant'lı bir kafesin *u* evrensel elemanından önce gelen ve zorunlu olarak tek olmayan eleman. (EŞNOKTA da denir.) [L]

EŞATOMLU blş. sıf. Mat. Her elemanı iki eşatomun infimumu olan bir kafes için kullanılır: *Bir E kümesinin parçalarının oluşturduğu ve üzerinde ⊂ (içerme) bağıntısı tanımlanmış olan* $\mathscr{P}$ (E) *kümesi eşatomludur.* (L)

***EŞBASINÇLI** blş. sıf. — Nükl. Kütle sayısı değişmeyen radyoaktif bir dönüşüm için kullanılır. (L)

***EŞBİÇİMLİLİK** blş. i. — Mat. *Sıra eşbiçimliliği*, sıra iki (E, $\mathscr{R}$) ve (E', $\mathscr{R}'$) arasında artan monoton birebir uygulama, yani

$$\forall x \text{ ve } y \in E,\ x\ \mathscr{R}\ y \Leftrightarrow f(x)\ \mathscr{R}'\ f(y)$$

olduğuna göre f : E ⇁ E' birebir uygulaması. (L)

EŞÇEKİRDEKLİ blş. i. Mat. Bir F vektörel uzayının kendi altuzayı Im*f* ile bölümü olan F/Im*f* vektörel uzayı; bir E vektörel uzayı («coker *f*» şeklinde yazılmış) çizgisel *f* uygulamasıyla, Im*f* altuzayının görüntüsünü verir. (L)

***EŞDEĞER** blş. sıf. — Mat. *Eşdeğer matrisler* B = QAP olmak üzere *p* basamaklı tersinir bir Q kare matrisi ve N basamaklı tersinir bir P kare matrisi bulunduğuna göre *p* satır ve *n* sütunlu A ve B matrisleri. (Hareket ve varış uzayında bir taban değişiminden sonra *p* boyutlu bir uzayda *n* boyutlu bir uzayın yeni bir çizgisel uygulama matrisi arandığında eşdeğer matrisler söz konusu olur; A eski matris ve B yeni matristir. Q ve P taban değişim matrisleri olur.) || *Eşdeğer normlar*, $p_2 \leq k_1p_1$ ve $p_1 \leq k_2p_2$ olmak üzere kesinlikle pozitif gerçek sayıların $\mathbb{R}_+^*$ cümlesine ait k_1 ve k_2 bulunduğuna göre, aynı E vektörel uzayı üzerinde p_1 ve p_2 *normları*. (Bk. NORM.) || *Eşdeğer uzaklıklar, d'* uzaklığıyla donatılmış E cümlesi üzerinde *d* ile donatılmış E cümlesinin x ⇁ x özdeş uygulaması ve bu uygulamanın tersinden aynı biçimde sürekli olmak şartıyla aynı E cümlesi üzerinde *d* ve *d'* uzaklıkları. [Bu şart, *x* ve *y*, E'nin iki noktası olduğuna göre *d*(*x*, *y*) ve *d'*(*x*, *y*) ifadelerinin aynı anda sıfıra yaklaşması olgusuyla yorumlanır.] (L)

***EŞEK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de eşek sayısında geçen yıllara oranla belirli bir azalma görüldü: 1970'te 1 805 000 olan eşek sayısı 1972'de 1 701 000'e düştü. (M)

***EŞEKSENLİ** blş. sıf. — Telekom. *Eşeksenli* bir kabloda taşıyıcı akımlar için kullanılabilir frekans bantı 60'tan 12 000 kHz'e kadar uzanır; bu bant her eşeksenli çift için her biri 4 000 Hz'lik 2 700 telefon kanalına karşılık düşer. Hat yükselteçleri, kablo boyunca elektrik işaretlerinin doğal zayıflamasını uygun bir yükseltmeyle dengeleme görevi yapar; bunlar enerji bakımından da kablonun kendisi tarafından beslenir. Frekans bantının üst sınırı yükseldikçe frekansların kilometre başına zayıflaması ve dolayısıyla üst telefon kanallarının zayıflaması artar ve hat yükselteçleri arasındaki uzaklık gittikçe azalır (16 ile 2 km arasında). Doğal olarak eşeksenli çiftin boyutları gerekli yükselme üzerinde etki yapar. Sıcaklık değişimlerinin etkileri her hat yükseltecinde elektriksel olarak düzeltilir. 12 000 kHz'lik 18 sisteme yol verecek 1,2 mm/4,4 mm tipinde eşeksenli 18 çift taşıyan eşeksenli bir kablonun maksimum kapasitesi aynı anda 48 600 konuşma sağlar. (L)

***EŞEN**, Muğla ilinde, Fethiye ilçesine bağlı bucak. — 13 034 nüf., bucak merkezi 1 404 nüf., 15 köy (1970). [M]

EŞKOHEZYON blş. i. Metalürji. Çokbillûrlu madenî malzemenin fizikokimyasal denge durumu; bu denge durumunda billûrların kopma direnci bu billûrların eklem noktalarındaki dirence eşittir; *Sıcaklığın yükselmesi, billûr eklem noktalarının direncini azaltarak eşkohezyonu yok eder.*

— ANSİKL. Madenler ve alaşımlar çekme, bükme, yorma gibi işlemlerle koptuğu zaman, kopan kısmın incelenmesi, malzemenin kopma sırasındaki davranışı hakkında bilgi verir. Genellikle çevre sıcaklığında veya az yüksek sıcaklıkta, kopma billûrlar arasında yayılır (billûrötesi kopma); bu da billûrların, kendilerini çevreleyen eklem noktalarından daha dirençsiz olduğunu ispatlar; tersine, yüksek sıcaklıkta eklem noktaları billûrlardan daha az dirençlidir; bu durum, bu eklem noktaları boyunca yayılan bir kopmaya yol açar (billûrarası kopma). Billûr kohezyonu ile eklem noktaları kohezyonunun aynı olduğu bir sıcaklık bölgesi vardır: bu, *eşkohezyon* sıcaklığıdır. Bu sıcaklık bir fizikokimyasal sabit değildir, ama sıcaklıklar ölçeğinde bir bölgeyi temsil eder; çünkü billûrların büyüklüğüne, saflığına ve billûr yapılarının mükemmelliğine bağlıdır. Şekil değiştirme hızı eşkohezyon bölgesini de değiştirir; örneğin, eşkohezyon sıcaklığının üstünde, ölçülü bir hızla çekildiği veya yavaş vurulduğu zaman billûrarası bir kopma gösteren bazı madenlerde, darbe veya dinamik bir çekme uygulandığı zaman billûrötesi bir kopma görülür. (L)

***EŞKOL** (Levi), israilli siyaset adamı. — (öl. Kudüs 1968). [L]

***EŞLENİK** sıf. — Mat. *Eşlenik altgruplar*, bir G grubunun, G'nin bir *a* elemanı bulunduğuna göre $H_1 = aHa^{-1}$ bağıntısını veren H ve H_1 altgrupları. || *Eşlenik matrisler*, iki matris (α_{ij}) ve (β_{ij}) olmak şartıyla, $\beta_{ij} = \bar{\alpha}_{ij}, \mathbb{C}$ $i = 1, 2, ..., n, \forall j = 1, 2, ..., p$ ifadesini veren, ∀ (*n*, *p*)'ye ait, yani *n* satırlı, *p* sütunlu ve karmaşık katsayıları olan matrisler. (L)

***EŞLENME** i. — Biyol. Virüslerdeki D. N.A. ve R.N.A. moleküllerinin kendilerini eşleme mekanizması. (Bk. DEZOKSİRİBONÜKLEİK.)

— ANSİKL. Bir hücre ikiye bölündüğü zaman bu yeni hücrelerden her biri, meydana gelen *eşlenme* sonucunda, ana hücredeki D.N.A. molekülünün tam bir kopyasını, bir eşini edinmiş olur.

D.N.A.'nın çift sarmal yapıda olduğu J. D. Watson* ve F.H.C. Crick* tarafından ortaya konduktan sonra eşlenme sürecinin nasıl olup bittiği konusunda birçok varsayım öne sürüldü. İlk varsayıma göre D. N.A. molekülü yavru molekülün yapımında bütünü ile kalıp ödevi görür. Buna korunmalı eşlenme denebilir. İkinci varsayıma göre ana D.N.A. molekülü tamamen bozulur ve yerine iki yavru molekül sentezlenir. Burada eşlenme dağınık bir yol izler. Watson ile Crick üçüncü bir varsayım öne sürdüler: onlara göre ana molekülün iki dizisi birbirinden ayrılır ve her dizi yeni bir dizinin sentezlenmesinde «kalıp» ödevi görür: buna yarı korunmalı eşlenme denebilir, çünkü sürecin sonunda meydana gelen iki molekül özdeştir ve her birinde ana D.N.A. molekülünün öteki dizisi vardır.

Amerikalı biyolog M.S. Meselson ve R. Stahl, ağır azot izotoplarının yoğunluk gradyan farklarından yararlanarak yaptıkları ustaca deneyler sayesinde, D.N.A.'nın yarı korunmalı tarza uygun olarak kendisini eşlediğini 1958'de kanıtlamayı başardılar. Bu sonuca bir bakteri (*Escherichia Coli*) üstünde yapılan deneylerle ulaşıldı. Daha sonra suyosunları üstünde çalışan biyologlar da aynı sonuçlara vardılar ve Watson ile Crick'in öne sürdükleri D.N.A. moleküllerinin yarı korunmalı eşlenme model varsayımını doğruladılar.

R.N.A. molekülünün ya da virüs*lerin tek genetik maddesi olan D.N.A. molekülünün eşlenmesi, bu molekül (D.N.A. ya da R. N.A.) çoğu zaman sadece bir dizi (tek zincir) içermesine rağmen, tamamen farklı bir şekilde olmaz. Eşlenecek virüs molekülü tek zincirli olarak bir hücreye sokulur; sonra bu molekülü tamamlayacak bir aracı molekül yapılır ve bu molekül her noktada ilk moleküllle özdeş olan yeni moleküllerin sentezlenmesi için kalıp ödevi görür. Bu eşlenme süreci birçok virüste ortaya kondu ve bazılarında bu eşlenmeyi sağlayan enzimi ayırıp elde etme olanağı bulundu. Fakat yakın zamanda virüs biliminde elde edilen buluşlar bu görüşü yeniden tartışma konusu yaptı; gerçekten, araştırmacılar tek zincirli R.N.A.'yı bir tamamlayıcı D.N.A. molekülü aracılığıyla eşlemeğe yarayan yeni bir enzimin varlığını ortaya çıkardılar. Bu yeni molekül mekanizmaları henüz tam olarak bilinmiyor. *Escherichia Coli* üzerinde çalışan daha başka araştırmacılar D.N. A. eşlenmesinin molekül üzerindeki sabit bir noktadan başlayarak karşıt yönlerde ve farklı hızla meydana geldiğini gösterdiler; bu gerçek Watson-Crick varsayımını asla çürütmez; tersine eşlenmenin tam olarak nasıl olduğu konusunda açık seçik bilgi sağlar.

Bugün için eşlenme mekanizması tamamıyla anlaşılmış değildir. Özellikle bu süreçte görev alan bütün enzimler henüz elde edilememiştir. Bununla birlikte yeni D.N.A. moleküllerinin sentezi için, bir enzime yem hizmeti görecek «eski D.N.A.»nın varlığı-

nın gerekli olduğu biliniyor. Bu enzim yeni moleküllerin senteziyle yükümlü olan D.N.A. polimerazdır.

Bir biyolog grubu, yenilenmesini zedelemeksizin D.N.A.'nın eşlenmesini durdurmayı başardı; onlara göre D.N.A. polimeraz özellikle ayrılma mekanizmasında işe karışır, eşlenmeyi katalizleyen başka bir enzim olmalıdır; D.N.A. eşlemeci denen bu yeni enzim henüz elde edilememiştir. (L)

***EŞME,** Ege bölgesinde Uşak iline bağlı ilçe merkezi, kasaba. — 38 502 nüf., ilçe merkezi 7 826 nüf. (1975); 70 köy (1970). [M]

EŞMERKEZ blş. i. Haritacılık. Havadan fotoğraf çekiminde, klişenin en büyük temel eğim çizgisiyle yatay düzlemin arakesitinde bulunan fotoğraf noktası; yatay düzlemin objektifin çıkış merceği merkezine uzaklığı çekim odasının temel uzaklığına eşittir: *Eşmerkez, arazinin yatay açılarının fotoğrafın eğimiyle gösterilmeyen tek noktagörüntüdür.* (L)

***EŞZAMANLI** blş. sıf. — Bilişim. Ritimleri eşit, birbirinin üskatları veya askatları olan makineler, işlemler, işaretler, bilgiler ya da olaylar için kullanılır. || *Eşzamanlı iletim,* harflere karşılık düşen *bit* katarlarını tanımaları ve böylece iletim sırasındaki herhangi bir hatayı bulmak için verici ve alıcıyı eşzamanlı kılmağa yönelik, özel, başlangıçta, sonda ve hattâ öbeğin içinde, gönderilişi ile onlarca karaktere karşılık düşen eksiksiz bilgi öbekleri hattı üzerinde bit'lerin art arda iletimi için kullanılır: *Eşzamanlı iletim, gönderilmiş her karakter düzeyinde eşzamanlı kılınmış «start-stop» iletimin karşıtıdır.* (L)

***ET** i. — ANSİKL. *Türkiye'de et üretimi.* 1973'te hayvan sayısı şöyleydi: koyun 40,1 milyon, keçi 18,7 milyon, sığır 12,5 milyon. Buna karşılık et üretimi düşük düzeyde gerçekleşti. İstatistikler 1975'te Türkiye'de kişi başına yılda 14 kg et, 250 gr tavuk eti düştüğünü gösterir. Uluslararası ölçülere göre Türkiye balık eti bakımından, bu kaynaktan hiç yararlanmayan uluslar arasında yer alır. 1975'te 350-400 t olan İstanbul'un et ihtiyacının 250 t kadarı resmî yollardan sağlanıyor, geri kalan kısmının hangi yollardan sağlandığı bilinmiyordu. 1969'da Türkiye'nin toplam et üretimi 512 700 tondu ve bunun 211 891 tonu belediye mezbahalarında üretildi. 1970'te genel üretim olan 535 600 tonun, 219 042 tonu; 1971'de 559 800 tonun 207 687 tonu; 1972'de 585 700 tonun 181 422 tonu belediye mezbahalarında üretildi; 1973'te bu miktar 190 273 t oldu. Aynı yıl, kasaplık hayvan ihracatı öngörülmediği halde yem azlığından 10 000 t et eşdeğerinde canlı hayvan ihraç edildi.

Son yıllarda gelişen tavuk eti üretimi de 1970'te 2 021 t, 1971'de 3 468 t, 1972'de 10 481 t oldu; bu üretimin daha artırılarak ihracata yönelik olması planlandı.

Balık üretimi ise yıllara göre şöyle oldu: 1969'da 156 237 t deniz, 11 115 t tatlı su balığı, 10 574 t diğer deniz ürünleri; 1970'te 166 080 t deniz, 13 249 t tatlı su balığı, 4 825 t diğer ürünler; 1971'de 145 744 t deniz, 14 442 t tatlı su balığı, 5 869 t diğer deniz ürünleri.

1970'te ihraç edilen etler arasına az bir payla (40 t) giren at ve eşek eti 1971'de 460 t, 1972'de 2 140 t, 1973'te 6 800 tona çıktı. Aynı yıl 1 700 t olarak üretilen salyangoz ve benzerlerinin tamamı ihraç edildi. (M)

E.T.A. (*Euzkadi Ta Askatasuna,* «Bask ülkesi ve özgürlük» deyiminin kısaltması), Bask Milliyetçi Bağımsızlık hareketi. Hareket, XIX. yy.ın sonlarında kurulmuş olan P.N.V.'deki (Partido nacionalista vasco) bir bölünme sonucunda 1956'da doğdu. Hareket kendini «sosyalist devrimci ulusal kurtuluş örgütü» olarak tanımlar. Yedi bask ili için bağımsızlık isteyen E.T.A., hem merkezî egemenliğin simgesi olarak Madrid hükûmetine karşı Basklardaki düşmanlık duygusundan, hem de bir sanayi bölgesi olan Bilbao'daki toplumsal gerginlikten yararlanmaktadır. Aralık 1970'te E.T.A.'nın on altı militanı için Burgos'ta askerî mahkemede dava açıldı; bask militanları, 1968'de Guipuzcoa jandarma komutanının öldürülmesi olayına doğrudan doğruya veya dolaylı olarak katılmakla suçlanıyorlardı. Dava dünyada geniş heyecan uyandırdı, buna rağmen sanıklardan altısı ölüm cezasına çarptırıldı. Fakat 30 aralık 1970'te general Franco mahkûmları affetti. Şiddetli baskı sonucunda sağlanan bir durgunluk döneminden sonra, ocak 1972'de, E.T.A. militanları Bilbao yakınındaki bir sanayi firmasının müdürünü kaçırdılar ve ancak işten atılan grevciler yeniden işe alındıktan sonra adamı salıverdiler. Militanlarına karşı girişilen şiddetli bir yıldırma dönemini atlattıktan ve Bask bölgesinde çete hareketleri yeniden başladıktan sonra aralık 1973'te E.T.A., ispanyol başbakanı Luis Carrero Blanco'nun ölümü ile sonuçlanan suikasti düzenledi (20 aralık).

E.T.A.'nın yarattığı önemli olaylardan biri de, polise karşı giriştiği bir çatışmada iki polisin öldürülmesi oldu. Uzun bir takip sonunda yakalanan sanıklardan, ikisi kadın (biri hamile) olmak üzere 11'i ölüm cezasına çarptırıldı ve bu kararın çeşitli ülkelerde yarattığı şiddetli tepkiye rağmen general Franco'nun beş kişinin cezalarını onaylaması ve altı hükümlünün cezalarını da ömür boyu hapse çevirmesi üzerine bu beş kişi kurşuna dizildi (eylül 1975). Olay hemen bütün dünyada geniş yankı uyandırdı ve 15'e yakın Avrupa ve Güney Amerika devleti İspanya'daki elçilerini geri çekerek idamları protesto etti. İdamların hemen ardından Bask bölgesinde yaygın grev hareketleri sanayiyi felce uğratırken bask gruplarının polise karşı açtıkları mücadele şiddetlendi ve mücadelenin ilk iki haftasında öldürülen polis sayısı 11'i buldu (ekim 1975). [LM]

ÉTAİX (Pierre), fransız sinema oyuncusu ve yönetmeni (Roanne 1928). Palyaço olarak başladığı sanat hayatını, televizyonda ve müzikhollerde verdiği sessiz gösterilerle sürdürdü, *Pickpocket*'de (Yankesici) [R. Bresson'un, 1959] ve *Une grosse tête*'te (Kocakafa) [C. de Givray'in, 1961] rol aldı. *Mon oncle*'da (Amcam) [1958] Jacques Tati'nin gagman*lığını (*Ek*) yaptıktan sonra *la Rupture* (Kopuş) [1961] ve *Heureux Anniversaire* (Mutlu yıldönümü) [1961] gibi kısa metrajlı iki filim çevirdi, bu ilk denemeleri, kendisine Louis-Delluc ödülünü kazandıran *le Soupirant* (Umutsuz âşık) [1962] izledi. Öbür filimleri de şöyle sıralanabilir: *Yoyo* (1964); *Tant qu'on a la santé* (İnsan sağlıklı oldukça) [1965]; *Le Grand Amour* (Büyük aşk) [1969]; *Pays de cocagne* (Bolluklar ülkesi) [1970]. 1973'te Théâtre-Hébertot'da *A quoi on joue*'yu (Nesine oynuyoruz?) sahneleyen sanatçı bu yapıtında bir zamanlar yarattığı sevimli palyaçonun şiirsel evrenini yansıtmıştır. (L)

ETAKRİNİK sıf. (fr. *éthacrynique*). Kim. *Etakrinik asit,* etkisi hızlı olan (10-15 dakika) fakat kısa süren güçlü diüretik. (Etakrinik asit su, sodyum, potasyum, hidrojen iyonları ve kloru etkileyerek bol sidik söktürür. Âcil hallerde damar yoluyla [kalp yetersizliğinden gelen aşırı solunum güçlüğü] veya ağızdan [siroz, kalp yetersizliği] alınır.) [L]

ETAMBÜTOL i. (fr. *éthambutol*). Kim. Tüberküloz basilleri ve komşu mikrobakteriler üzerinde özel bir etkinliği olan, kimyasal tedavi etkeni 2,2' sağa dönüşlü (etilen diimino-di-1-bütanol) izomerin tanınmış adı. (Düşük dozlarda etkin ve çok az zehirli olan etambütol, B.K.'nın direncine çok seyrek yol açar. Bununla birlikte başka bir antitüberkülozla kullanılması usuldendir.) [L]

ETCHEBERRİKO - KARBİA, Fransa'da Camou-Cihigue komününde (Oloron-Sainte-Marie idare çevresi) mağara. Magdaleniyen çağından kalma duvar resimleri. (L)

***ETEK** i. — Astronotik. Ya iki katın birbirine bağlanmasına ya da ilk katın arka kısmına monte edilen füze motorlarının kaplanmasına yarayan uzay aracı yapım elemanı: *Etekler silindir veya kesik koni biçiminde olabilir.* (L)

***ETENE** i. — *Etene yetersizliği,* etenenin çalışmasında bozukluk.

— ANSİKL. *Etene yetersizliği* terimi nispeten yeni bir terimdir. Bununla gerek dölütün nedeni bilinmeyen ölümü ya da sıkıntıları, gerek çocuğun ağırlık bakımından yetersizliği belirtilmek istenir. Gerçekte etene çok görevli bir organ olduğundan kısmî yetersizliklerle (metabolizma, beslenme, solunum, içsalgı v.b.) tümden yetersizliği birbirinden ayırmak uygun olur. Şimdiki durumda bu ayrım olanaksızdır ve her yetersizliğin az veya çok tümden bir yetersizlik olmak ihtimali vardır, çünkü başlıca üç fonksiyondan da aynı trofoblast hücrelerinin sorumlu olduğu söylenebilir. Etene yetersizliğinin ivegen şekli genellikle dölütün ölümü ile birliktedir; bunun örneği erken doğmuş çocuğun eteneye yapışık olmasıdır. Yarı ivegen ya da süreğen şekilleri ise dölüt büyümesinin duraklamasına, oksijen alma yetersizliğine ve dölütün ölümüne yol açabilir. Anneden ileri gelen nedenler şeker hastalığı, toksemi, tansiyon yüksekliği, gebeliğin anormal uzaması, ilk çocuk, ikiz ya da çok doğurma gibi nedenlerdir. Etene yetersizliğinin teşhisi biyolojik testler (östriol, etene süt hormonu, etene fosfatazları), dölütün röntgen ve sesüstü yöntemleriyle ölçümlenmesi, dölüt sıkıntısı olup olmadığının fonokardiyografi ya da elektrokardiyografi ile araştırılması ve nihayet amniyoskopiyle amniyos sıvısındaki değişikliklerin incelenmesine dayanılarak yapılır. (L)

Pierre ÉTAIX
«le Grand Amour» (1969)

Foto. Fox (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

ÉTÉVÉ (Albert), fransız askerî pilotu ve mühendisi (Paris 1880). 1900'de Polytechnique'i bitirdi, gönüllü olarak balonculuk sınıfına girdi ve özgüdümlü balon pilotu olarak 1907'de Fas'a gitti. Henüz emekleme döneminde olan askerî havacılıktaki gelişmelerle ilgilendi ve kendi adıyla anılan hız göstergesini buldu. Birinci Dünya savaşı sırasında, «her yönde» atışı sağlayan bir mitralyöz ayağı yaptı, 1915'te hemen hemen bütün müttefik uçakları bu ayakla donatıldı. Fransız askerî havacılığının gelişmesi ve Birinci Dünya savaşı sırasındaki durumu üstüne iki kitabı vardır. (L)

ETİ (Erol), türk duvar ressamı (İstanbul 1936). Tatbikî Güzel Sanatlar yüksekokulunu bitirdi (1961) ve aynı yerde asistan olarak kaldı. Asistanlığı sırasında Stuttgart'ta (Almanya) iki yıl uzmanlık çalışması yaptı (1963-1964); 1970'te tezi kabul edilerek öğretim üyesi oldu ve 1975'te okulun Dekoratif Resim bölümü başkanlığına getirildi. Çalışmalarında duvar süslemeciliği ağır basan Eti, bu konuda çeşitli yarışmalar kazandı. Başlıca şu eserleri yaptı: Ankara'da, Tandoğan meydanında Sanayi bakanlığı, Yapı ve Kredi bankasının Kızılay'daki genel müdürlük binası. Büyük Ankara, İstanbul'da Tarabya ve Sheraton otelleri. (M)

***Etibank.** — Kuruluşa 1969'da Konya Civa işletmesi, 1970'te Kırka Boraks tesisi ve Milas Boksit işletmesi bağlandı. 1969'da temeli atılan ve 3,5 milyar TL. tutarında yatırımla gerçekleştirilen alümina fabrikası (bk. SEYDİŞEHİR, *Ek*) 1972'de tam kapasiteyle faaliyete geçti.

Etibank'ın kendine bağlı işletmelere yatırdığı sermaye 165 milyon TL. idi (1971). Bu kuruluşlardan sağladığı kâr ise aynı yıl 77 milyon TL.nı aştı. 1971 yıl sonu itibarıyla iştiraklere yatırılan sermaye 383 milyon 588 bin TL.; ticarî krediler toplamı 933 milyon 201 bin TL. tutarındaydı. (M)

***ÉTİENNE-MARTİN** (Étienne MARTİN, — denir), fransız heykelcisi. — 1968'de en büyük «Konutlar»ından biri olan, içinde rahatça dolaşılabilen ve bu nedenle de gerçek bir mimarî heykel sayılan *10 nolu ev* adlı yapıtıyla Centre national d'art contemporain (Çağdaş Sanatlar Ulusal merkezi) lokallerini açtı. Sonra «Konutlar» yapmağa devam etti; bu arada tüm çalışmalarının özeti sayılabilecek bir araştırmaya girişti; aynı gereçleri son derece değişik biçimlerde kullanarak bir düş mimarîsini de-

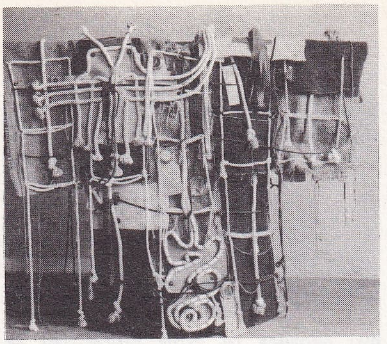

ÉTIENNE-MARTIN
«le Manteau» (sırt)

nedi. Doğal biçim ve gereçlerden, ağaç gövdeleri, tomruklar, kökler ve boynuzlardan yararlanan sanatçı barok sayılabilecek eserler verdi. 1972'de Rodin müzesinde yapıtlarını sergiledi. (L)

***ETİKET** i. — Bilişim. Bk. KOMUT *adı, Ek.* || *Dosya etiketi,* bir dosyayı tanıtan ve bir kayıt halinde toplanan genel bilgilerin tümü. (Bir dosya, başına ve sonuna yapıştırılan, üzerine dosyanın adı, hazırlandığı tarih, öngörülen kullanma süresi, taşıyıcı numarası, kayıt koşulları gibi tanıtıcı bilgiler yazılmış olan etiketleriyle sınırlıdır. Dosya etiketini o dosyanın bir parçası olarak kabul etmemek gerekir. Bir dosyanın başında ve sonunda her zaman etiket bulunmayabilir.) || *Hacim etiketi,* bir hacmi tanıtmak için toplu halde o hacmin başına ve sonuna eklenen genel bilgilerin tümü. (Haçim etiketleri, hacim halinde düzenlenmiş belleklerde [takılıp çıkarılabilir diskler ya da magnetik şeritler] hacmi tanıtmak, niteliklerini belirtmek ve o hacimde bulunan dosyalar üzerine genel bilgileri kaydetmek için hacmin başına ve sonuna yazılır.) [L]

ETİLHİDROKSİETİLSELÜLOZ i. (fr. *éthylhydroxyéthilcellulose*). Kim. Katı taneler halinde bulunan, suda çözünmeyen fakat bazı alifatik hidrokarbürlerde çözünen, karmaşık selüloz esteri.

— ANSİKL. Etilhidroksietilselüloz, ağdalılıklarıyla birbirinden ayrılan çeşitli kalitelerde üretilir. Isıya ve ışığa karşı korunması için, yüzde 1 oranında oksitlenme önleyici bir madde katmak gerekir. Çok sayıda reçine, plastik ve yağla bağdaştığından, serigrafide katmanlaşır bileşen olarak, heliogravür mürekkepleri ve verniklerin hazırlanmasında kullanılır. (L)

***ETİLİ,** Çanakkale ilinde, Çan ilçesine bağlı bucak. — 7 690 nüf., bucak merkezi 1 030 nüf. (1970). [M]

***ETİMESGUT** veya **ETİMESUT.** — Ankara ilinde Yenimahalle ilçesine bağlı mahalle. — 1965'te merkeze bağlı bucaklar kaldırıldığı için Etimesgut da bucak statüsünden çıktı ve Yenimahalle ilçesine bağlı bir mahalle oldu, bu nedenle 1970 nüfus sayısında ayrı birim olarak belirlenmedi. (M)

***ETKİ** i. — Bilişim. *Değişken adının etki alanı,* bir programın, gerek yazım sırasında durağan olarak, gerek işlem sırasında dinamik olarak tanımlanan ve içinde bir değişken adı belirtilip kullanılabilen parçası. (DEĞİŞKEN ADININ ERİMİ de denilir.)

— Psikol. *Psikolojik etki,* bazı fikirleri (siyasal v.b.) insanlara aşılamak için kullanılan ve kütlelerin ruhsal incelenmesine dayandığını öne süren yöntem: *Psikolojik etki seçim öncesi döneminde. yarar sağlar.*

— Siberñ. *Dolaysız etki,* giriş büyüklüğünde duyarlı ve sapmada duyarlı olmayan ek etki zinciriyle bir işaretin iletimi.

— Toplumsal psikol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Toplumsal psikol. *Etki süreci* deyimi, bireylerin karşılıklı etkileşimi olarak nitelenen sosyal psikolojinin özeğinde yer alan çok sayıda sorunu biraraya getirir. Çoğu zaman bir topluluğun bir birey üstünde ya da çok seyrek olarak, bir bireyin bir topluluk üstünde bıraktığı etki (yenileştirme) söz konusudur; toplumsallaşma süreçlerinde yer bulan kültürel ya da toplumsal normlar gibi çok daha geniş öğeler bu deyimin kapsamına girmez. Fakat normallik, sapma ya da kurallara körü körüne uyma gibi kavramlar bireysel açıdan değil, etki süreci içindeki etkileri bakımından göz önüne alınmalıdır. Etki süreçleri hakkında inceleme olarak biraz gerilere giderek ele alınabilecek ilk deneylerden biri otokinetik hareketten yararlanan M. Sherif'in normalleştirme hakkındaki deneyidir; deneysel psikolojide çok iyi bilinen bu olay uzaya başvurmaksızın (tüm karanlık) durağan bir ışık noktasına bakıldığı zaman meydana gelir: yerinde durduğu halde insan o noktanın yer değiştirdiği sanısına kapılır. Bu görünen hareketin genliği, biçimi ve hızı kişilere göre çok değişiktir. Kişiler bireysel olarak, yani tek başlarına cevap verdikleri zaman cevaplarda büyük bir dağınıklık bulunduğu görülür, fakat birarada bulundukları ya da yüksek sesle cevap verdikleri zaman bir normun oluştuğu, cevap dağınıklığının ve kişiler arasındaki farklılığın azaldığı görülür. Cevapları önceden programlanan yardakçılar kullanmak suretiyle bu norm üzerinde oynanabilir. Hattâ kişi düşük bir tahmin yerine yüksek bir tahminde bulunacak duruma getirilebilir. Üstelik bu norm sürüp gidebilir, çünkü sonradan bireysel olarak cevap verenler norma yakın tahminlerde bulunurlar. R. R. Jacop ile D. T. Campbell (1961) aynı deneyi «özne kuşakları» ile de yapmışlardır. Araştırmacılar önce iki yardakçı (Y_1 ve Y_2) ve bir saf kişi (1) ile işe başlar, sonra bir yardakçının (Y_1) yerine saf bir kişi (2), daha sonra öbür yardakçının (Y_2) yerine gene saf bir kişi (3), sonra birinci saf kişinin (1) yerine dördüncü bir saf kişi (4) koyar ve onuncu kuşağa kadar sürdürürler. Böylece her «deney» üç kişi ile yapılmış olur: Y_1, Y_2 ve 1; sonra Y_2, 1 ve 2; sonra 1, 2 ve 3; 2, 3 ve 4; 3, 4 ve 5 v.b. onuncu saf kişiye kadar böyle gider. Yardakçılarla 14 ilâ 25 parmağa kadar vardırılan normun düzgün bir şekilde azaldığı görülür: norm üçüncü kuşakta 10 parmağa, beşincide 5, yedinciden sonra 3 ya da 4 parmağa iner. Buna karşılık başlangıçta yardakçı kullanmadan aynı deneyi yapan grupların bütün deney boyunca 3 ya da 4 parmakta kaldığı görülür.

«Asch etkisi» denen buna yakın bir olayı da Asch ortaya çıkarmıştır (1951); burada bir grup normunun oluşması değil, bir çoğunluğa körü körüne uyma söz konusudur. İçlerinden yalnız biri saf olan on beş kişi, birden on beşe kadar bir doğru parçasını (X) başka üç doğru parçası (A, B, C) ile karşılaştırır. Öteki üç parçanın biri (sözgelişi A) X'e eşit, öbür ikisi farklıdır. Yardakçılar grubu bazı deneylerde yanlış cevap verir (sözgelişi B). Parçaların boyu değişir ve deney birçok kere yinelenir. Sonunda saf kişilerin yüzde 32'sinin, öz algıları ile açıkça çeliştiği halde grup çoğunluğunun cevaplarını benimsedikleri görülür. Kişilerin yargısındaki bu değişiklik çoğunluk etkisinden bağımsızdır ve S. Moscovici'nin (1967) *kararlılık** (*Ek*) konusunda gösterdiği gibi daha çok yardakçıların davranış üslûbunun sonucudur, denebilir. Bu durumda bir azınlık, yargılarını etkilemek için çoğunluğu etki altında bırakır. Kamuoyunu ve bir topluluktaki üyelerin davranışını etkileyen liderlik ya da genel olarak iktidar etkileri de bu çeşit etkiler arasında sayılabilir.

Bu etki süreçleri ile *yükleme** (*Ek*) ve *uyuşumsuzluk** (*Ek*) olayları arasında çok sıkı bir yakınlık vardır. Norm grubun bir değişmezidir, bu nedenle mal etme sürecinin bir çeşit gerçekleşmesi olarak incelenebilir. Tıpkı bunun gibi, körü körüne uyma da uyuşumsuzluğu büsbütün ortadan kaldıramasa da azaltmağa yarar ve birbirine uyuşumsuzluğu ele alınıp işlenerek bir kişinin etkilenebileceği kesin olarak söylenebilir. Dahası var, kamu karşısında bulunduğu zaman bir kişinin cevaplarındaki değişiklik ya da aykırı bir görüşü kamu karşısında desteklemeyi kabul ettiği zaman fikirlerinde meydana gelen değişiklik (J.M. Rabie, J.W. Brehm, A. Cohen, 1959) etki süreçleri olarak düşünülebilir. Bireyler arasındaki etkileşme bakımından etki süreçleri ister istemez birçok sosyal psikoloji kavramının kavşağı durumundadır. (L)

ETKİLEŞİMSEL sıf. Bilişim. Kullanıcının makinede işlenen bir programla haberleşmesine olanak sağlayan her türlü teknik için kullanılır. (L)

***ETKİLEŞME** i. — Fiz. Çeşitli kuramcıların çabaları ve özellikle hollandalı fizikçi T'Hooft'un 1971'de, sonsuz büyük terimlerden kaçınmasının mümkün olduğunu ispatlaması sayesinde zayıf *etkileşme* ve elektromagnetik etkileşme kuramları tek formül halinde birleştirildi; bu formül, gerek ağır leptonları, gerek yansız bozonları işe karıştıran zayıf etkileşmelerin varlığını tahmine imkân verir. (L)

***ETKİN** sıf. — Fiz. Sakladığı dış kaynaklı enerjiyi, örneğin bir foton biçiminde geri vererek temel durumuna dönebilen tanecik için kullanılır. (L)

***ETKİNLEŞTİRME** i. — Fiz. *Nötron etkinleştirmesi,* bir maddeyi nötron akısıyla ışımaya tutarak bu maddenin içindeki bir ya da birçok elementi radyoaktif hale getirme. Bk. ANSİKL.

— Petr. *Bir katalizörü etkinleştirme,* bir tasfiye yöntemini hizmete sokmadan önce, indirgemeyle ya da «etkinleştirici» denilen bir ayıraç yardımıyla katalizörü etkin duruma getirmeğe dayanan ön işlem.

— ANSİKL. Fiz. *Nötron etkinleştirmesi, etkinleştirmeyle kimyasal analiz*'de kullanılır; bu işlem, incelenmek istenen örneği radyoaktif hale getirme, örnekte bulunan ürün ya da katkı maddelerinden oluşan radyoaktif elementleri teşhis etme ilkesine dayanır.

Bir örnek radyoaktif hale getirilmek için genellikle bir nükleer reaktörde nötron akısına tutulur. Ayrıca bu işlem için bir radon + berilyum kaynağından da yararlanılabilir.

Oluşturulan radyoaktif elementler bir β ışıması yayarsa bu ışıma bir tanecik sayacıyla bulunur ve radyoaktif element, periyodu ya da ışıma enerjisiyle tanınır. Bu elementler γ ışınları yayıyorsa, enerjilerine göre yayımlanmış γ fotonlarının sayısını veren spektograflar kullanılır. Grafik tepelerinin konumu, oluşan radyoaktif elementlerin türünü, yükseklikleri ise derişikliklerini gösterir.

Bu analiz yöntemi çok duyarlı ve seçicidir, tahrip edici değildir. Nükleer gereçler ve yarı iletkenler üzerinde yapılan incelemelerde, biyolojik analizde çok sık kullanılır. (L)

***ETKİNLİK** i. — Etoloji. Hayvan yaşamının tüm belirtileri.

— ANSİKL. Etoloji. Bir hayvanın *etkinlik*'i çeşitli biçimde olabilir. En açık belirti hareket etkinliğidir, fakat daha az önemli olmayan etkinlik biçimleri de vardır: bez etkinliği (kimyasal madde yapımı ve boşaltımı) veya sinirsel etkinlik (eylem gücünün iletimi ve diğer elektriksel olaylar) gibi. Hayvanın etkinliği iç ve dış ortamdaki değişikliklere bağlıdır. İç durumda örneğin vücut sıcaklığı, kan basıncı, sindirim yolunda bulunan maddelerde görülen nitel ve nicel değişmeler, birçok kimyasal denge (glisemi, natremi v.b.) etkinlikte rol oynar. Dış ortamdaki değişiklikler iki büyük etmen türüne ayrılır: hemcinsler, avlar gibi yaşamsal etmenler ve iklim, yer ya da gökle ilgili olan (gece-gündüz ardışıklığı, mevsim değişikliği) canlıdışı etmenler. Sözgelişi, ilkbaharda günlerin uzaması ılıman iklim kuşağında birçok türde üreme bezlerinin ağırlaşmasına ve cinsel etkinliğin başlamasına yol açar. Etkinliği niceleme deneyleri, biyolojik ritimlerin ve etkinlik devrelerinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir hayvanın etkinliği, nicelik ve nitelik bakımından, yaşına ve ekolojik etmenlere göre değişir.

Yeni doğan yavru yirmi dört saat içinde yedi-sekiz kere uyku-uyanıklık devresi geçirdiği halde, yetişkin hayvanda gün genellikle bir uyanıklık ve bir uyku evresine ayrılır. Yirmi dört saatlik gece-gündüz almaşık ritmine göre yetiştirilen bir fare biri gece, öbürü gündüz olmak üzere iki hareket etkinliği evresi gösterir. Bu devrenin yirmi altı saat olduğu bir yerde yalnız gündüz etkinliği evresi, yirmi bir saat olduğu yerde ise yalnız gece etkinliği evresi geçirir. (L)

ETNOBİYOLOJİ i. (fr. *ethnobiologie*). Biyol. İnsan ile doğal çevresi arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalı. (Doğa bilimleriyle antropolojinin kavşağında bulunan etnobiyoloji ikinciye yönelmek üzere birinciye dayanır. Bugün çalışma alanı ve amaç-

Foto. Étienne-Martin (LAROUSSE)

ları bakımından özerk bir bilim haline gelmiştir. Ana konusu iki bölüme ayrılır: etnobotanik ve etnozooloji.)

— ANSİKL. Topluluğun doğrudan doğruya çevresindeki bitkiler ve hayvanlarla bağlantısını sürdüren maddî ve ruhsal ilişkiler, *etnobiyoloji* uzmanları için ayrıcalıklı inceleme konularıdır. Etnobiyoloji uzun süre gezginlerin ya da kâşiflerin rasgele uğraştığı bir alan oldu. Birkaç yıldan beri, özellikle Amerika Birleşik devletlerinde ve Fransa'da ayrı bir uzmanlık dalı haline geldi. Ama inceleme alanı etnobotanik* (*Ek*) ve etnozooloji* (*Ek*) alanlarına çok yakından dokunur. Etnobiyoloji, bitkileri ve hayvanları belirten terimlerin kaynağı ve bunların kültürel topluluğun gelenekleriyle kuşaktan kuşağa geçip gelmeleri bakımından kültür ve dil antropolojisince önerilen yeni kavramlardan da geniş ölçüde yararlanır. (L)

ETNOBOTANİK i. (fr. *ethnobotanique*). Bot. İnsanla bitki arasındaki ilişkileri inceleyen etnobiyoloji dalı. (L)

ETNOZOOLOJİ i. (fr. *ethnozoologie*). Zool. İnsanla hayvan arasındaki ilişkileri inceleyen etnobiyoloji dalı. (L)

Étoile meydanı, Paris'te meydan. — 1970'te *Charles-de-Gaulle* meydanı adını aldı. (L)

***ETOLOJİ** i. — ANSİKL. Davranış incelemeleri, K. Lorenz, N. Tinbergen ve C. P. Baerends'in yaptıkları gibi, olmuş bitmiş davranışların çözümlenmesiyle sınırlanamaz. Davranışların doğuştan mı geldiği, yoksa sonradan mı edinildiği sorunu özellikle omurgalılarda pek çok bireyoluş incelemelerine yol açtı. Ayrıca davranışların soyoluş bakımından incelenmesi, evrim sorunlarına yeni bir açıdan yaklaşılmasına olanak sağlar. Bu konuda davranış* (*Ek*) genetiği incelemelerinin sağladığı katkıyı belirtmek yerinde olur. (L)

***Et ve Balık kurumu.** — Kuruluşun sermayesi 1973 başında 500 milyon TL.na, 1974'te de 700 milyon TL.na çıkarıldı. Sermayesinin arttırılması sonucu kurum çalışma alanını ve depolama imkânlarını genişletmek üzere, proje süreleri değişik olan, şu tesislerin kurulması için anlaşmalar yaptı: Ağrı (1968-1976), Adana (1969-1975), Amasya (1969-1976), Burdur (1969-1977), Manisa (1969-1977), Adapazarı (1969-1977), Van (1972-1977), Gaziantep (1973-1977), Afyon (1974-1977), Sıvas (1974-1977), Bingöl-Genç (1974-1978), Hakkâri-Yüksekova (1974-1978), Mardin (1974-1978), Eskişehir (1974-1978), Malatya et kombinaları (1974-1978), Ankara et işleme ve paketleme tesisi (1973-1976), Ankara tavuk kombinası (1973-1976), Ordu-Fatsa balık kombinası (1973-1976). [M]

ETYOPYA, Türkiye'de, 1967'de Haile Selasiye'nin ziyaretinden başlayarak Habeşistan için resmî yazışmalarda kullanılmağa başlanan ad. (Bk. HABEŞİSTAN, *Ek*.) [M]

***ETZEL** (Franz), alman siyaset adamı ve iktisatçısı. — (öl. Wittlaer, Düsseldorf 1970). [L]

EULER (Ulf VON), isveçli fizyoloji uzmanı (Stockholm 1905). Stockholm Tıp Fakültesi Fizyoloji kürsüsü başkanı oldu, sonra Rockefeller bursu alarak Birmingham'da (Londra) araştırmalar yaptı. Araştırmaları özellikle noradrenalinin sempatik sinir sisteminin çalışmasına etkisi ve sinir uçlarına yayılışı üstünedir. Euler bu çalışmalarından dolayı 1970 Nobel hekimlik ve fizyoloji ödülünü Julius Axelrod* (*Ek*) ve sir Bernard Katz* (*Ek*) ile paylaştı. (L)

Euler grafı. Mat. Bir zincirin (ya da çevrim*in) her ayrıtta bir kere, yalnız bir kere geçmesi halinde oluşan grafa verilen ad. (L)

EUL-Lİ-KANG, Çin'de Çıng-cou*nun (*Ek*) güneydoğu varoşundaki arkeolojik yerleşme yeri. (L)

EUL-Lİ-T'EOU, Çin'de Lo-yang ovasında bulunan arkeolojik yerleşme yeri. (Bk. ŞANG, *Ek*.) [L]

EURCO i. (fr. «*Europe*» ve «*Communauté*»den). Avrupa Ekonomik topluluğu ülkelerinin ulusal paralarının, aşağıda gösterildiği gibi, tek bir para birimine göre kararlaştırılmış dış değerlerini belirleyen hesap parası: 1 Eurco, 0,9 alman markı; 1,20 fransız frangı; 0,075 ingiliz lirası; 80 italyan lireti; 0,35 hollanda florini; 4,50 belçika frangı; 0,20 danimarka kronu; 0,005 irlanda lirası; 0,50 lüksemburg frangına eşittir. Bu değerler, 1973 sonu döviz kurları değerlerini yansıtmaktadır ve alman markı, fransız frangı, ingiliz lirası 1 Eurco'ya göre, sırasıyla yüzde 29, yüzde 22 ve yüzde 15 oranlarındadır. (L)

***EURE-ET-LOİR idare bölgesi,** Fransa'da Centre bölgesinde idare bölgesi. — 302 207 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 27 kanton, 402 komün. (L)

***EURE idare bölgesi,** Fransa'da Yukarı Normandiya bölgesinde idare bölgesi. — 383 385 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 36 kanton, 675 komün. (L)

***EURO-BANKA** bİş. i. (fr. *euro-banque*'tan). Euro-kredi (*Ek*) ve *euro-tahvilât* (*Ek*) piyasasında etkinlik gösteren banka kuruluşu. (L)

EURO-DOLAR bİş. i. (fr. *eurodollar*). Amerika dışında yerleşmiş şirket ve kişilerce özellikle Avrupa bankalarına yatırılan dolar cinsinden kayıtlı alacaklar.

— ANSİKL. *Euro-dolar piyasası.* 1956-1957 yıllarında 1 milyar dolar olan euro-dolar piyasası büyük bir gelişme kaydederek 1972 sonunda 80 milyar dolara ulaştı. Döviz kontrolunun serbest bırakılması, batı dünyasında para konvertibilitesine dönüş, piyasanın dolarla beslenmesine yarayan amerikan ödemeler dengesi açıkları gibi birtakım elverişli koşullar bu hızlı gelişmede rol oynadı. Ancak euro-dolar piyasasındaki gelişmenin temel etkenleri, avrupa ve amerikan piyasaları arasındaki sermaye hareketliliğine konulan engellerin (1966 ile 1969'da A.B.D.'deki para kısıtlamalarının) amerikan bankalarını bu piyasada nakit para aramağa, amerikan şirketlerini ise kısa vadeli sermaye bulmağa zorladığı bu dönemde piyasadaki talebin artması ve dolar cinsinden kredi almak isteyenlerle bu krediyi vermeğe hazır olanlar arasında aracıların etkin bir rol oynamasıdır. Piyasanın, kredi arttırma süreciyle kendi kendini besleyip besleyemeyeceği uzmanlar arasında her zaman tartışma konusudur. Öte yandan, 1972'ye kadar merkez bankaları, eurodolar piyasasındaki faiz oranı New York piyasasındaki faiz oranından yüksek olduğu zamanlar, amerikan parası cinsinden rezerv fazlalarının bir kısmını euro-dolar piyasasına yatırarak önemli bir rol oynadılar (o tarihten bu yana bu bankalar rezervlerini orta vadeli tahvilâta ve amerikan hazine bonolarına yatırmayı tercih ediyorlar).

Euro-dolar avrupa piyasası alıcılarına birtakım avantajlar sağlar: bu piyasadan alınan dolar ve diğer dövizler cinsinden borçlar millî bankalardan alınan borçlara oranla daha az masraflıdır; piyasa, devletlerin kanunî mevzuatlarına bağlı değildir, bu nedenle kredi koşullarının saptanmasında euro-dolar bankacıları millî bankacılardan daha büyük bir özerklik içinde bulunurlar. Ayrıca euro-dolar ve euro-tahvilât (*Ek*) piyasaları birbiriyle sürekli ilişki içinde bulunduğundan ve bu piyasaların müşteri kitlesi çoğunlukla aynı olduğundan çoğu işlemler birleştirilebilir (euro-emisyonla sağlanan fonların euro-dolar piyasasında geçici plasmanı; fonların, kolaylıkla müşteri bulabilen euro-tahvilâta kısa vadeli plasmanı gibi); öte yandan bu iki piyasanın karşılıklı bağımlılık içinde bulunması faiz oranlarının değişmesiyle de açıklık kazanır: piyasaya euro-tahvilât sürülmesi bazı koşullarda euro-dolar piyasasındaki faiz oranlarının alçalıp yükselmesine yol açabilir. Bazı iddiaların aksine, euro-dolar piyasası 1971 krizinin doğmasını kolaylaştıran bir etken olmamıştır. Buna karşılık dolar krizi, piyasanın bir «euro-döviz» (*Ek*) piyasasına dönüşmesinde rol oynamıştır: 1969'da dolar dışındaki paralar (özellikle isviçre frangı ile alman markı) piyasanın yüzde 4,8'ini oluştururken 1972'de ve bu oran yüzde 25'e yükseldi. 1972'de ve 1973'ün ilk yarısında euro-dolar piyasası, dolara olan güvensizlikten, hareketli döviz kuru rejiminin kabul edilmesinden ve Avrupa'da uluslararası sermaye hareketlerinin denetim altına alınmasından büyük ölçüde etkilendi: çokuluslu Hong Kong, Singapur ve Tokyo bankalarınca canlandırılan asyadolar (*Ek*) piyasasının büyümesi, euro-dolar piyasasındaki çatlamaların ve euro-dolarla ilgili etkinliklerin başka bölgelere kaymağa başladığının en büyük belirtisidir. (L)

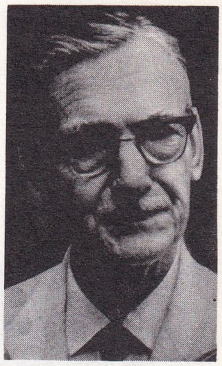

Ulf von EULER

EURO-DÖVİZ bİş. i. (fr. *eurodevise*). Kredi isteğinde bulunan yabancıların avrupa ülkelerinden borç aldığı dövizler; euro-döviz piyasası özellikle Londra'dadır; bu dövizlerden genellikle Amerika Birleşik devletleri ve tasarruflarını döviz olarak Avrupa'ya yatırmış her ulustan tasarruf sahipleri yararlanır. (L)

EURO-EMİSYON bİş. i. (fr. *euro-émission*). Avrupa bankalarının, özellikle Amerikalıların kredi isteklerini karşılamak amacıyla piyasaya tahvil çıkarmaları. Tahvil piyasası Belçika, İsviçre, Büyük Britanya, Fransa ve Lüksemburg'dur. Tahviller avrupa

Euro-dolar piyasasındaki arz ve talep

(her yılın 31 aralığında, milyar dolar ve yüzde olarak)

	1964			1967			1969			1970		
Arz edenler (a)												
A.B.D. ve Kanada	1,5		16,6	1,7		9,7	3,8		10,1	4,2		9,1
Batı Avrupa (b)	4,4		48,9	9,6		54,9	18,3		48,8	21,0		45,6
● bankalar		2,6			5,6			8,5			11,3	
● banka dışı kuruluşlar		1,8			4,0			9,8			9,7	
Diğerleri	3,1		34,5	6,2		35,4	15,4		41,1	20,8		45,3
TOPLAM	9,0		100,0	17,5		100,0	37,5		100,0	46,0		100,0
Talep edenler												
A.B.D. ve Kanada	2,2		24,4	5,2		29,7	16,5		44,0	12,7		27,6
Batı Avrupa	5,0		55,5	6,9		39,4	11,6		31,0	17,4		37,8
● bankalar		2,7			2,8			6,0			7,3	
● banka dışı kuruluşlar		2,3			4,1			5,6			10,1	
Diğerleri	1,8		20,1	5,4		30,9	9,4		25,0	15,9		34,6
TOPLAM	9,0		100,0	17,5		100,0	37,5		100,0	46,0		100,0
Net durum												
A.B.D. ve Kanada	+0,7			−3,5			−12,7			−8,5		
Batı Avrupa	+0,6			+2,7			+ 6,7			+3,6		
● bankalar		+0,1			+2,8			+2,5			+4,0	
● banka dışı kuruluşlar		+0,5			−0,1			+4,2			−0,4	
Diğerleri	−1,3			+0,8			+6,0			+4,9		

(a) 1970'te yalnız A.B.D.
(b) Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Birleşik Krallık, İsveç ve İsviçre.
Kaynak: Milletlerarası Ödemeler bankası yayınlarındaki rakamlar.

Foto. Keystone (*LAROUSSE*)

hesap birimleri ve Eurco temeli üzerinden euro-dolar, euro-alman markı, euro-isviçre frangı, euro-hollanda florini, euro-fransız frangı cinsinden değer taşır. Bu tahvillerin alıcıları genellikle bâtılılardır, ancak batılı olmayanlar da istekte bulunabilir. (Bk. EURO-TAHVİLÂT, *Ek.*) [L]

EURO-FİNANSMAN bls. i. (fr. *eurofinancement*). Euro-kredi (*Ek*) ve euro-tahvilâttan (*Ek*) oluşan sistemi belirtmek için kullanılan terim. Bu sistem, 1973'te, 22 milyon euro-krediyi ve 5 milyarlık euro-tahvilâtı kapsamına almıştır. (L)

Eurofuel (SOCIÉTÉ EUROPÉENNE DE FABRICATION À BASE D'URANIUM POUR RÉACTEUR À EAU LÉGÈRE), nükleer yakıt yapım ve satışını sağlamak için ocak 1973'te kurulan fransız-amerikan anonim şirketi. Pechiney-Ugine-Kuhlmann (yüzde 51), Westinghouse (yüzde 35), Framatome (yüzde 11), Creusot-Loire (yüzde 3) gibi grupların katılmasıyla oluşan bu şirket, hafif sulu nükleer reaktörler için zenginleştirilmiş uranyumdan veya uranyum-plütonyum karışımından eksiksiz yakıt harmanları yapım ve satışı amacıyla kuruldu. Bu şirket çalışmağa başlamak için Creusot-Loire'a verilen ilk normal basınçlı sulu fransız nükleer santralları için yakıt siparişinden yararlandı. (L)

***EURO-KREDİ** bls. i. (fr. *euro-crédit*). Avrupa banka kuruluşlarının özellikle Amerika'dan gelen kredi isteklerini karşılamak amacıyla üç, altı, dokuz veya on iki ay süre için verdikleri, her dönemin sonunda yenilenebilen orta vadeli borç. (L)

***Europa**, ELDO'nun yönetimi altında hazırlanan avrupa uzay aracı fırlatıcısı. — Çeşitli hazırlık tecrübeleri için kullanılan ilk modelden sonra, *Europa 2* adı verilen, özellikle «Senfoni» adlı uydunun fırlatılması için ötekinden pek az farklı bir model geliştirildi. Bu füzenin arka arkaya başarısızlığa uğraması ELDO'nun dağılmasına yol açtı. (L)

Europolitain, 200 ile 300 km/saat arasındaki hızlar için özel olarak inşa edilen ve başlıca Avrupa kentlerini birbirine bağlayan hatlardan meydana gelen avrupa demiryolu ağı. Bu hatlar, doğal engelleri (Manş altı tüneli, Alp dağlarındaki tüneller) ortadan kaldırarak, Japonların Tokaido ve Sanyo hatlarında gerçekleştirdikleri hızlara benzer çok büyük hızlarla kentlerarası bağlantı kurmağa olanak verecektir. İlk gerçekleştirme Direttissima* (*Ek*) olacaktır. İncelenmekte olan öbür projeler Paris - Lyon, Paris - Londra, Paris - Lille ve Brüksel, Hamburg - Köln, Stuttgart - Münih bağlantılarıyla ilgilidir. Tasarlanan bu hatların toplam uzunluğu 2 000 km'yi, yani avrupa demiryolu ağı uzunluğunun yüzde 1'ini geçmeyecektir. (L)

EURO-TAHVİLÂT bls. i. Ekonom. Tahvilât piyasasında garantör olabilmek için aralarında uluslararası bir birlik kurmuş olan amerikan ve avrupa bankaları aracılığıyla uluslararası malî piyasaya sürülen ve değeri uluslararası rezerv paraları veya hesap birimleri cinsinden kayıtlı olan tahvilât. (Euro-tahvilât piyasaya özel şirketler, devletler, kamu kuruluşları ve milletlerarası kuruluşlarca sürülür.) [EURO-EMİSYON da denir.]

— ANSİKL. *Euro-tahvilât piyasası.* Çeşitli koşullar bu piyasanın doğmasına ve hızla gelişmesine yardımcı olmuş, piyasanın hacmi 1963'te 164 milyon dolarken, 1968'de 3,753 milyarlık bir düzeye ulaşmıştır. A.B.D.'de, bozulan ödemeler dengesini yeniden kurmak için 1963 yılında alınan tedbirler çerçevesinde İ.E.T.'nin (*interest equalization tax* [faiz eşitleme vergisi]) konulması, yabancıların amerikan malî piyasasından borç almalarını pahalılaştırmış, Avrupa'da ise, 1964'te alınan kararlarla yabancıların avrupa millî piyasalarına girmeleri kısıtlanmış, hattâ yasaklanmıştı. İşte bu elverişli dönemde euro-emisyon piyasası çokuluslu olmasının sağladığı avantajlardan da yararlanarak, zayıflamış durumda olan millî piyasaların yerini almakta gecikmedi; bu gelişmede, başlıca aracıların (uluslararası garanti birliği kurmuş çokuluslu bankalar) ileri malî teknikler uygulayarak piyasayı alıcıların ihtiyaçlarına başarıyla uyarlamış olması da büyük rol oynadı.

Gerçekten, euro-emisyon piyasası millî mevzuatlara bağlı olmadığından, komisyon ve öbür kredi giderleri bu piyasada millî piyasalara oranla daha düşüktür ve alıcılar istedikleri krediyi öbür piyasalardan daha kısa bir zamanda (bir ayda) elde edebilirler. Ayrıca banka ve malî kuruluşların uluslararası garanti birlikleri, euro-tahvilât alıcılarına olağanüstü garantiler sağlar (1965'ten sonra avrupa bankalarının da bu uluslararası garanti birliklerine katılmasıyla büyük anglosakson malî kuruluşlarının yarı tekelci durumu sona erdi).

Euro-tahvilât piyasası 1971'e kadar büyük ölçüde A.B.D.'nin malî piyasasına bağımlı görünüyordu: euro-tahvilâtın büyük bir kısmı dolar cinsinden piyasaya sürülüyor, amerikan kökenli çokuluslu şirketler de Avrupa'daki büyük yatırımlarını, A.B.D.'den sermaye transferine gerek duymadan, bu piyasadan aldıkları kredilerle finanse ediyorlardı (bu çokuluslu şirketler toplam euro-tahvilâtının 1965'te yüzde 26,8'i, 1968'de ise yüzde 61,8'i oranında dolara kayıtlı tahvilât çıkararak bu piyasanın gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır). 1969'dan itibaren euro-tahvilât piyasası durgunlaştı, yıllık emisyon hacmi hızla azalmağa başladı; fakat 1971 krizinden sonra, amerikan şirketlerinden gelen taleplerin azalması yüzünden piyasada meydana gelen boşluk, avrupa kuruluşlarınca (devletler, kamu işletmeleri ve özel şirketlerce) kısmen kapatıldı. Aynı dönemde dolara karşı duyulan güvensizlik, kredi olarak verilen paraların çeşitlenmesine (alman markı, florin, belçika frangı, avrupa hesap birimleri gibi; avrupa paraları arasında ilk sırayı hiç tartışmasız alman markı alır) yol açan etkenlerden biriydi. 1970'ten itibaren piyasaya avrupa para birimleriyle tahvilât çıkarılmağa başladı. Bu yeni formül, tahvilât almak için ödeme yaparken ve hak ettiği faizlerle ana parayı geri alırken beş avrupa parasından (alman markı, fransız frangı, belçika frangı, florin ve liret) birini seçme hakkını alıcıya bırakıyordu; buna karşılık piyasaya tahvil sürenler o anda piyasada bulunan başka tahvillerden daha düşük bir faiz ödüyorlardı. Euro-tahvilât piyasasına tahvil sürerek kredi alanlar kesinlikle bilindiği halde (bk. tablo) tahvil alanların kimler olduğu bilinmiyor: yalnız isviçre bankalarının piyasadaki tahvilâtın hemen de yarısını satın aldığı sanılıyor; ancak bu bankaların kimlere aracı olduklarını, tahvilâtı hangi müşteriler adına satın aldıklarını kestirmek güç. Sonuç olarak, tahvil satın alanlar arasında petrolcü arap emîrliklerinin de bulunmasına rağmen, bu piyasadaki sermaye arzının büyük ölçüde avrupa kökenli olduğu kabul ediliyor.

Euro-tahvilât piyasasındaki son daralma, bu piyasanın er geç yok olacağı anlamına mı gelir? 1971 para sistemi krizini başarıyla atlattığına ve bu dönemde avrupa malî piyasasında faizin hızla artması sonucu kurların dalgalanmasına ayak uydurabildiğine göre, hayır! Bu piyasanın «avrupalılaştırılması», bir yandan avrupa (ve japon) şirketlerinin daha fazla tahvilât çıkarmaları, öte yandan AET üyesi dokuz ülke arasında gerçek bir para birliğinin kurulması sonucu önümüzdeki yıllarda euro-tahvilât piyasasını daha da güçlendirecektir. (L)

Euro-tahvilât emisyonu
(milyon dolar ve yüzde olarak)

Tahvil çıkaranlar	1965		1966		1967		1968		1969		1970	
Amerikan şirketleri	358	34,4	439	38,4	562	28,0	2 096	58,6	1 105	33,9	741	25,0
Diğer şirketler	319	30,6	376	32,9	575	28,8	603	16,8	817	25,1	1 065	35,9
Kamu şirketleri	110	10,5	118	10,3	442	22,0	349	9,7	682	20,9	594	20,0
Devletler	189	18,1	108	9,4	303	15,2	500	13,9	584	17,9	351	11,8
Uluslararası kuruluşlar	65	6,4	101	9,0	120	6,0	25	1,0	68	1,3	215	7,3
TOPLAM	1 041	100,0	1 142	100,0	2 002	100,0	3 573	100,0	3 256	100,0	2 966	100,0

(Morgan Guaranty Trust'ten alınma)

***Eurovision.** — Türkiye Radyo Televizyon kurumu, Avrupa Yayın birliği genel kurulunda Eurovision üyeliğine alındı (1973). Stockholm'de yapılan Eurovision Hafif Müzik Şarkı yarışmasında Türkiye Semiha Yankı, *Seninle bir dakika*, adlı şarkı ile sonuncu oldu (1975); aynı yıl TRT yönetim kurulu 1976 Eurovision Hafif Müzik Şarkı yarışmasına katılmama kararı aldı. (M)

Euzkadi Ta Azkatasuna, gizli milliyetçi ve ayrılıkçı bask hareketi; adı «bask ülkesi ve özgürlüğü» anlamına gelir. (Bk. E.T.A., *Ek.*) [L]

***EV** i. — İnş. *Güneş evi*, tamamen veya kısmen güneş enerjisiyle ısıtılmak üzere tasarlanmış ev: *Deneysel güneş evleri Fransa'da, özellikle Font-Romeu'de yapıldı.* (L)

EVANS (Herbert McLean), amerikalı hekim ve biyokimyacı (Modesto, Kaliforniya 1882 - ay.y. 1971). E vitaminini buldu (1922), ayrıca hipofiz bezinden büyüme hormonu elde etmeyi başardı (1942). [L]

Lou EVANS

EVANS (Lou), amerikalı atlet (Madera, Kaliforniya 1947). 1968'de 400 m'yi 43 s 8/10'da koşarak (yeni bir dünya rekoruydu) olimpiyat şampiyonu oldu. (L)

EVAPORİT i. (fr. *évaporite*). Bk. TUZ *kayaçları, Ek.* (L)

***EVCİLER**, Çanakkale ilinde, Bayramiç ilçesine bağlı bucak. — 7 160 nüf., bucak merkezi 1 137 nüf., 15 köy (1970). [M]

***ÈVE** (Jean), fransız ressamı. — (öl. Louveciennes 1968). [L]

***EVEREST tepesi,** dünyanın en yüksek tepesi. — 1953'ten 1973'e kadar 14 kere tepenin doruğuna kadar tırmanıldı. (L)

***EVİNTAN** (Ahmet), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. — Devlet tiyatrosundan emekliye ayrıldı ve Kayseri Şehir tiyatrosuna yönetmen oldu. Sahne anılarını ve gözlemlerini *Hoşça kalın* adlı kitapta topladı (1972). [M]

***EVREN** i. — Astron. *Evren ışını.* Bk. KOZMİK* *ışın, Ek.*

— Mat. Bir olasılık*la (*Ek*) donatılabilen küme: *Olanaklar evreni.* (L)

***EVRENBİLİM** bls. i. — ANSİKL. Günümüzde *gözlem evrenbilimi*'nde gerçek bir yeniden doğuşa tanık oluyoruz. Çağdaş evrenbilim bu gelişmesini birbirinden bağımsız olarak yapılan iki dikkate değer buluşa borçludur: birincisi optik tayf çizgileri kızıla doğru büyük sapmalar gösteren nesnelerin ortaya çıkarılması; ikincisi ise 3 K'lik ısıl ışımanın saptanmasıdır. (Bk. BİG BANG, *Ek.*) Sayısız gözlemler sonunda, maddenin sürekli olarak yaratılmasıyla durağanlığını koruyan bir evren anlayışı terk edilmiş, yerini genişleyen bir evren kuramına bırakmıştır. Bu kavram, genişleme sürecinin başlangıcına doğru gidildiği zaman, evrenin sonsuz yoğunlukta bir yalnızlık, bir teklik aşamasından geçtiğini içerir. Bununla birlikte, bugün bile durağan evren görüşünü hâlâ savunanlar vardır. Bazıları, başlangıç durumunda evrenin eşit miktarda madde ve karşı-maddeden oluştuğunu ve bir ısınma mekanizmasıyla madde ile karşı-maddenin gamma ışınları yayarak birbirinden ayrıldığını, sonra da bir toplaşma mekanizmasıyla galaksilerin oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu kuram, önemli miktarda gamma ışını akışını öngördüğünden, kuramın savunucuları, görüşlerini doğrulamak için böyle bir ışın akışını bulmağa çalışmaktadırlar. (L)

EVRENDİLEK (Ahmet Durmuş), türk idarecisi (Sıvas 1893 - İstanbul 1965). Mülkiye mektebini bitirdi (1908); Babaeski, Silivri, Gerze, Balya, Kartal, Tire ilçelerinde kay-

Foto. Depardon-Gamma (LAROUSSE)

makamlık yaptı (1911-1919). Kurtuluş savaşında Tire'de Kuvayı Milliye örgütünü kurdu; Yunanlıların Tire'yi işgali üzerine bu görevden ayrıldı; Bartın, Söğüt, Cide, Bakırköy kaymakamlığına (1919-1922); Gümüşhane mutasarrıflığına ve valiliğine (1923); Kırklareli, Isparta, Afyon, Bolu valiliğine getirildi (1926-1940). Evrendilek, Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinde bulunduğu sırada Atatürk'ün güçlenmesine çalışmış; Gümüşhane valisiyken il merkezini kurmuştur. (M)

***EVRENSEL** sıf. — Mat. Sıralı bir cümlede, bütün öbürlerinden daha büyük tek bir eleman (tabiî böyle bir eleman varsa) için kullanılır. (*Eşanl.* MAKSİMUM.) [L]

***EVRİM** i. — ANSİKL. Biyol. *Türlerin evrimi kuramı.* Yeni kromozom inceleme tekniklerinin ortaya çıkışı türlerin evrimi kuramını altüst etti. Şimdi öyle anlaşılıyor ki türler, büyük ölçüde, patolojide görülenlere benzer şekilde, kromozom düzenlenmeleri sırasında anî olarak ortaya çıkan bir olay sonucunda evrimlenir. Bu düzenlenmeler her şeyden önce santromer kaynaşmaları şeklinde olur; bunlar, J. de Grouchy ve C. Turleau'nun gösterdiği gibi santromerler yakınında meydana gelen çok özel aksaklık, sakatlık veya raslantılardır. Kromozom düzenlenmeleri her topluluğu, ancak kendi içinde üreyebilen bireyler topluluğu olarak ayrı duruma getirir ve böylece yeni türlerin doğmasını sağlar. Gerçekten, türü evrim birimi saymak gerekir; yani tür, topluluk dışında üremeyi olanaksız kılan «kromozom engelleri» ile dışa kapalı bir bireyler topluluğudur.

Bir tür bir kere kromozom düzenlenmeleriyle bu şekilde sınırlandıktan sonra gen değşinimleri onun çeşitlenmesini sağlar ve ona kendi kişiliğini kazandırır.

Örneğin insan kromozomlarıyla insansı maymunların kromozomları karşılaştırılınca, bu türlerin önemli, fakat son derece küçük kromozom düzenlenmeleriyle birbirinden ayrıldığı görülür. (L)

EWİNG (Maurice), amerikalı jeolog (Lockney, Texas 1906). Columbia üniversitesinde profesör olan Ewing dünyanın en büyük denizaltı jeoloji laboratuvarı olan Lamont-Doherty Geological Observatory'nin (New York yakınlarındaki Palisades'da) kurucusudur. Deniz diplerinin araştırılmasında yepyeni yöntemler geliştirmiştir. (L)

Exxon Corporation, Standard Oil Company'nin (New Jersey) kasım 1972'de aldığı yeni isim. Bu şirket, Ortadoğu'daki petrol üreten ülkelerle olan ilişkilerinde birçok zorlukla karşılaştı. 1972 yılında New York'ta Suudî Arabistan ile imzalanan bir anlaşma ile bu ülkeye, Exxon ve diğer iki büyük amerikan firmasının ortak şubesi olan Aramco'nun elindeki imtiyazlardan yüzde 25 oranında bir hisse sağlandı. 1979 yılında arap hükûmetinin hisse oranı yüzde 51'e ulaşacaktır. İran'da Exxon Corporation'ın yüzde 7 oranında hissedarı olduğu konsorsiyum üretimini hissedilir ölçüde arttırmazsa, bu şirketin imtiyaz mukavelesi feshedilecektir. Fakat, New York'ta imzalanan bu anlaşmalar, petrol üreten ülkelerin kendi topraklarındaki kuyuların üretimini bütünüyle kontrol etmeğe karar vermeleri üzerine, 1973 yılı sonlarında geçerliliklerini hemen hemen kaybetmişlerdir. Exxon'ın 1973 yılındaki iş hacmi 28 milyar dolardı. (L)

***EYADEMA** (Etienne), togolu subay ve siyaset adamı. — 9 ocak 1972'de yapılan referandumla, cumhurbaşkanlığı ve hükûmet başkanlığı görevlerini onaylattı. (L)

***EYERCİ,** Zonguldak ilinde, Devrek ilçesine bağlı bucak. — 11 546 nüf., bucak merkezi 1 336 nüf., 13 köy (1970). [M]

***EYİCE** (Semavi), türk sanat tarihçisi. — Yeni eserleri: *Malazgirt savaşını kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)* [1971]; *Karadağ (Binbir kilise) ve Karaman çevresinde arkeolojik incelemeler.* (M)

EYİCEOĞLU (Celâl), türk amirali (İstanbul 1914). Bahriye mektebini bitirdikten sonra (1935), Yavuz zırhlısına atandı; denizaltı sınıfına geçerek çeşitli denizaltılarda komutanlık yaptı; 1962'de Genelkurmay istihbarat başkanlığına getirildi; oramiralliğe yükseldiği yıl (1968) Deniz Kuvvetleri komutanı oldu ve emekliye ayrılıncaya (1972) kadar bu görevde kaldı. (M)

***EYLEM** i. — Çağdaş santl. Zaman içindeki gelişmesi ve az çok önceden kestirilen sonuçlarıyla bir eser meydana getiren bir hareketi veya eylemi gerçekleştirmeğe dayanan anlatım biçimi.

— ANSİKL. Çağdaş santl. Fotoğraf ve filim eylemin başlıca dışa vurma ve saptama aracıdır. Sanatçı çoğu defa yapıcı, hatta malzeme durumunda olduğundan, eylemle (ya da «oyun») *gövdesel* sanat (Ek), happening* (oluşum), *land* art (Ek)* ve bazı katılmalar (malzemesi toplumsal çevre olan eylem tipi) arasında bir yaklaşım kurulabilir. Bu çeşitli akımlar arasındaki sınırları belirlemedeki güçlüğe karşılık eylemciler arasında şu adlar verilebilir: amerikalı Vito Acconci* (*Ek*), Bruce Nauman, Dennis Oppenheim* (*Ek*), alman Joseph Beuys* (*Ek*), Fransa'da Gina Pane* (*Ek*), Sarkis* (*Ek*), Michel Journiac v.b. (L)

«Kendi portresi» Gina Pane'in eylem'i (1973) [Stadler galerisi]

***EYLÜL** i. — ANSİKL. — 1970 (*28 eylül*), VII. Millî Eğitim şûrası toplandı. — 1971 (*20 eylül*), Erim hükûmetince hazırlanan anayasa değişikliği kabul edildi; (*27 eylül*), Türkiye-İran demiryolu açıldı. — 1972 (*4 eylül*), Cumhuriyetçi parti kuruldu. — 1973 (*25 eylül*), Ankara ve İstanbul'da 26 ay süren sıkıyönetim sona erdi. — 1974 (*9 eylül*), Keban barajı açıldı; (*10 eylül*), Haliç köprüsü açıldı; (*18 eylül*), 7 şubatta Bülent Ecevit başkanlığında kurulan C.H.P. - M.S.P. koalisyon hükûmeti başbakan B. Ecevit'in istifa etmesiyle sona erdi. (M)

***EYMİR,** Balıkesir ilinde, Havran ilçesine bağlı köy. — 634 nüf. (1970). [M]

***EYMİR,** Yozgat ilinde, Sorgun ilçesine bağlı bucak. — 8 027 nüf., bucak merkezi 2 164 nüf., 11 köy (1970). [M]

***EYNESİL,** Giresun iline bağlı ilçe. — 17 258 nüf., ilçe merkezi 5 994 nüf. (1975). [M]

***EYSKENS** (Gaston), belçikalı siyaset adamı. — Daha önce 1949'da ve 1958-1961 yılları arasında da başbakanlık yapan Eyskens 1968 haziranında yeniden bu göreve getirildi ve bir koalisyon hükûmeti (15 sosyal hıristiyan ve 14 sosyalist) kurarak Walon'larla Flamanlar arasındaki eşitliği korudu. Dil kavgaları sonucunda ortaya çıkan anlaşmazlıkların önemini kavrayan Eyskens, halktan, «ülkenin yapısını değiştirmek ve Belçika'yı yeniden biçimlendirmek için hazırlanan hükûmet tasarılarını desteklemesini» istedi (ocak 1969).

İktisadî yönetimi çeşitli merkezlere dağıtmak ve kültür özerkliğini yaygınlaştırmak isteyen, bu arada azınlıkları da savunan Eyskens, dil anlaşmazlığını çözümlemekle görevli özel bir komisyon kurdu. Öte yandan, yönetimindeki hükûmet, şubat 1970'te, çeşitli toplulukların sorunlarını «topyekûn» bir çözüm yoluyla giderecek bir anlaşma yapılmasını önerdi. (Bk. BELÇİKA. *Ek.*) Ama, anayasa reformu ancak 10 aralık 1970'te kabul edilebildi: böylece, Belçika, birleşik ve bölgesel bir devlet oluyordu. Eyskens hükûmeti, kasım 1971'de yapılan seçimler sonucu istifa etti. Ancak, iki ay sonra G. Eyskens yeniden hükûmet başkanlığına getirildi ve 21 ocak 1972'de 19 bakandan oluşan bir hükûmet kurdu (9 Fransızca konuşan, 10 Flamanca konuşan bakan). Bütçenin hazırlanmasında karşılaşılan zorluklar yüzünden başbakan Eyskens hükûmetteki sosyalist bakanların karşı koymasına rağmen kendisine özel yetkiler verilmesini istedi (1972 temmuzunun sonu). Ancak 23 aralıkta istifa etmek zorunda kaldı. (L)

***EYÜBOĞLU** (Bedri Rahmi), türk ressamı ve şairi. — (öl. İstanbul 1975). Eren Eyüboğlu ile soyutlama-non-figüratif ve figürlü çalışmaların yer aldığı bir sergi açtı (1973); bunu 1974'te açtığı sergi izledi. Sanat yazılarını toplayan *Deli fişek* adlı kitabı yayımlandı (1975). [M]

EYÜBOĞLU (Cemal Reşit), türk maliyecisi ve siyaset adamı (Trabzon 1906). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi; Paris'te maliye öğrenimi gördükten sonra Maliye bakanlığında devlet hizmetine girdi; burada müfettişlik, Malî Tetkik kurulu üyeliği, Millî Emlâk genel müdürlüğü yaptı; 1950'de görevinden ayrılarak siyasî hayata atıldı ve Trabzon'dan C.H.P. milletvekili seçildi; 1960'ta Kurucu Meclis üyesi oldu, aynı zamanda C.H.P. parti meclisi üyeliği yaptı. Kurucu Meclis üyeliğini izleyen dönemde Ankara'da önce *Vatan* gazetesini ve Doğan Avcıoğlu'nun yönetiminde *Yön* (1961), daha sonra gene Doğan Avcıoğlu'nun yönetiminde haftalık *Devrim* dergisini (1969) çıkararak ortanın solu görüşünü savundu. (M)

***EYÜBOĞLU** (Eren), türk kadın ressamı. — Eşi Bedri Rahmi Eyüboğlu ile içinde non-figüratif ve figürlü çalışmalarının yer aldığı sergisi Ankara Devlet Güzel Sanatlar galerisinde açıldı (1973). 1930'lardan bu yana yaptığı değişik çalışma ürünlerinden derlenen 36 tablosu İstanbul'daki Melda Kaptana galerisinde sergilendi (1975). [M]

***EYÜBOĞLU** (Sabahattin), türk yazarı, sanat tarihçisi. — (öl. İstanbul 1973). 12 Mart 1971'den sonra tutuklandı, daha sonra beraat etti. *Hâkimiyeti Milliye, Tan, İnsan, Yaprak, İmece, Varlık* gibi gazete ve dergilerde yayımladığı yazıları ölümünden sonra bir kitapta toplandı: *Sanat üstüne denemeler* (1974). [M]

***EYÜP,** İstanbul iline bağlı ilçe. — 294 918 nüf., ilçe merkezi 101 601 nüf. (1975); 10 köy (1970). [M]

***EYÜP HAN** (Muhammed), pakistanlı subay ve devlet adamı. — (öl. İslâmâbâd 1974). Ekim 1968'de başlayan öğrenci ve halk ayaklanmasına karşı koyamayan Eyüp Han, 10 kasımda bir suikastten kurtulduktan sonra ülkede sıkıyönetim ilân etmek zorunda kaldı. Ancak, muhalefet partilerinin baskısıyla 1969 şubatında sıkıyönetimi kaldırdı; mart ayında parlamenter bir rejimin kurulmasını ve genel seçimlere gidilmesini kabul etti. Ne var ki, olaylar karşısında şaşkına dönen Eyüp Han mart 1969'da iktidarı orduya bıraktı ve siyasal alandan çekildi. (L)

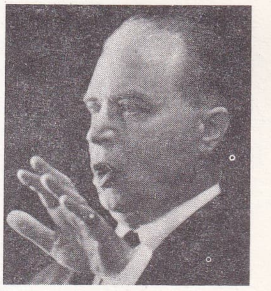

Gaston EYSKENS

EYYUBİ (Mahmut), suriyeli siyaset adamı (Şam 1932). Bir süre yönetici olarak çalıştıktan sonra eğitim bakanı oldu (1969-1971), daha sonra sırayla başbakan yardımcılığı (kasım 1970 - nisan 1971) ve cumhurbaşkanı yardımcılığı (nisan 1971'den başlayarak) yaptı. Aralık 1972'de yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirildi. Eylül 1973'te de başbakan oldu. (L)

EZGÜ (Mehmet İhsan), türk hukukçusu, Yargıtay başkanı (İstanbul 1874 - Ankara 1952). Mülkiye mektebini bitirdi (1894); Ma-

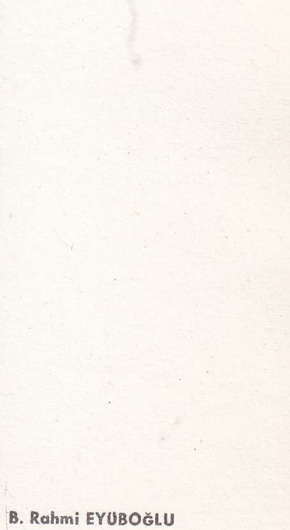

B. Rahmi EYÜBOĞLU

Foto. A. Dumage-Stadler galerisi, Gamma (LAROUSSE) ; Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

liye nezaretinde devlet hizmetine girdi; İstanbul Vilâyeti İstinaf Hukuk mahkemesinde çalıştı. İstanbul Hukuk mektebini bitirdikten (1902) sonra Serez Bidâyet mahkemesi ceza reisliğine (1906), İzmir Vilâyeti İstinaf ceza ve hukuk reisliğine (1909); İstanbul İstinaf Mahkemesi Ceza ve Temyiz mahkemeleri reisliğine (1918); Temyiz mahkemesi üyeliğine getirildi (1919). Millî Mücadele yıllarında T.B.M.M. hükûmetince Sivas'ta kurulan temyiz heyeti savcılığına (1922), Temyiz Hukuk dairesi başkanlığına, Temyiz mahkemesinin Eskişehir'e taşınmasıyla da, aynı mahkemenin Ceza ve Hukuk dairesi başkanlığına atandı (1923); Temyiz mahkemesi başkanlığına yükseldi (1925) ve bu görevden emekliye ayrıldı (1943). Aynı yıl Ankara milletvekili seçildi; 1950'de milletvekilliği sona erdi. (M)

***EZİNE,** Çanakkale iline bağlı ilçe. — 30 248 nüf., ilçe merkezi 9 338 nüf. (1975); 50 köy (1970). [M]

EZİNE (Celâlettin), türk gazetecisi ve yazarı (İstanbul 1901 - ay.y. 1972). Heidelberg ve Leipzig üniversiteleri Felsefe bölümünü ve Paris Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi. Türkiye'ye dönüşünde gazeteciliğe yönelerek *Gün* gazetesinde başyazarlık yaptı (1938-1941); bir yıl süreyle *Namlı* adlı edebiyat dergisini çıkardı; *Tasviri Efkâr* (1940-1943), *Cumhuriyet* (1941-1948) ve *Hürses* (1945) gazetelerinde edebiyat ve tiyatro eleştirileri yayımladı; *Cumhuriyet* gazetesi adına A. B.D.'ye giderek *Amerika mektupları*'nı, *Tasviri Efkâr* adına Avrupa'ya giderek savaş yıllarının Avrupası'nı veren gezi röportajları yazdı. Batılılaşan bir toplumdaki eskiyeni çatışmasını ele alan iki oyun yazdı: *Yakup ve ötekiler* (1938); *Bir misafir geldi* (1939). [M]

***EZİNEPAZARI,** Amasya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 19 444 nüf., bucak merkezi (Aydınca) 702 nüf., 30 köy (1970). [M]

EZİNLER (Özden), türk eskrimcisi (Eskişehir 1950). İstanbul Kız lisesindeyken eskrime başladı (1967); ertesi yıl millî oldu. 1970, 1971, 1972 Uluslararası Beyrut turnuvalarında ve 1971 Akdeniz oyunlarında gümüş madalya kazandı; millî formayı 14 kere giydi. (M)

***FABBRİ** (Diego), italyan tiyatro yazarı. — 1968'de *Ente Teatrale İtaliana*'nın yönetim kurulu başkanlığına getirildi. Yeni tiyatro oyunları (*Viceré*, 1969; *Tre commedie d'amore* [Üç aşk komedisi], 1972); bir televizyon oyunu (*Notte della speranza* [Umut gecesi], L. Santucci'nin işbirliğiyle, 1969) ve D. Lajolo'nun yazdığı Pavese biyografisine dayanan bir dram (*Il vizio assurdo* [Saçma görüntü], 1973) yazdı. (L)

FABER (Lothar), alman obuacısı (Köln 1922). Köln'de ve Paris konservatuvarında öğrenim gördü, büyük ölçüde çağdaş müziğe eğilen bir solocu olarak isim yaptı. Faber için, özellikle B. Maderna tarafından pek çok önemli eser bestelendi. (L)

***FABRİ** (Zoltan), macar filim yönetmeni. — *«Mevsim sonu»*ndan (1967) sonra *«Pal sokağı çocukları»* (1968), *«Tot ailesi»* (1969), *«Karınca yuvası»* (1971), *«Yakın bir günde»* (1973) adlı filimleri çevirdi. (L)

***FADDEN** (sir Arthur William), avustralyalı siyaset adamı. — (öl. Brisbane 1973). [L]

***FADEYÇEV** (Nikolay), sovyet dansçısı. — Maya Plisetskaya'nın resmî oyun eşidir. Paris operasında birlikte birçok kere dans ettiler (1967, 1972). Genç sovyet koreografı Oleg Vinogradov'un yapıtı *Assel*'i (1967) ilk olarak yorumladı. (L)

***FAESİ** (Robert), almanca yazan isviçreli yazar. — Eski Yunanistan'ı konu edinen şiirsel bir anlatı yayımladı: *Diodor* (1968). [L]

***FAGERHOLM** (Karl August), finlandiyalı devlet adamı. — Şubat 1968'de Finlandiya Sosyal Demokrat partisinden meclis başkanlığına aday gösterildi. Mart 1970 seçimlerinden (komünist ve sosyalistlerden oluşan sol çoğunluk gerilerken, burjuva partiler büyük bir atılım yaptılar) sonra, başkan Kekkonen herkesi şaşırtan bir kararla, Fagerholm'u bir koalisyon hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Bu girişim başarıya ulaşamadı ve yeni hükûmeti, 1970 ağustosunda, Merkez parti üyelerinden Ahti Karjalainen kurdu. (L)

FAHLSTRÖM (Öyvind), isveçli sanatçı (Sao Paulo 1928). Stockholm üniversitesinde sanat tarihi ve arkeoloji öğrenimi gördü (1949-1952), gazeteci ve eleştirmen oldu; tiyatro oyunları ve şiirler (bu faaliyetini öteki sanat çalışmalarının yanı sıra hep sürdürecektir) yazdı. İlk sergilerinin yanı sıra 1953'te *Somut şiirin bildirisi*'ni yayımladı, sonra 1955'te «figür-işaret»lerle dolu büyük resimler dizisine başladı: «Ade-Ledic-Nander»ler. 1957-1961 arasında, siyah ve beyaz desenler ve resimli romanlar yaptı. 1961'de New York'a yerleşti; çok geçmeden tablosunun yüzeyine hareketli ve magnetik parçalar yerleştirmeğe başladı. 1964'ten sonra dağınık birçok parçaya bölünen tabloları, çok kanatlı oldu ve «değişken» öğeler dizisi haline geldi (*Dr. Schweitzer'in son görevi*, 1964-1966). Madenî bir tabloya yerleştirilmiş magnetik öğelerden oluşan ve «seyirci-oyuncu»yu, bir çeşit «siyasî psikodram»a katılmağa çağıran «resim-oyunlar» («Monopoly») dizisi: *World Politics Monopoly*, 1970; *İndochina Monopoly*, 1971) yarattı. Yapıtları, çok kişisel bir anlatımı korumakla birlikte, öncü sanatın çeşitli akımlarına (*Pop'art, yeni gerçekçilik, anlatımlı figürasyon*) katılır. (L)

***FAİZ** i. — ANSİKL. 1971'i izleyen yıllarda Türkiye'de fiyatların yüksek oranda ve sürekli olarak artması kişilerin tasarruf eğilimini azalttı. Bu olay, enflasyonun hızını daha da arttırıcı yönde etki yaptı. Ayrıca, yine fiyat artışları nedeniyle iş çevrelerinde büyük bir finansman güçlüğü doğdu. Bir yandan tasarrufları teşvik ederek enflasyonla mücadele edebilmek, öbür yandan da piyasadaki finansman sıkıntısına çare bulabilmek için 29 ağustos 1974 tarihli *Resmî gazete*'de yayımlanan Merkez bankası banka meclisi kararı ile faiz oranları yeniden düzenlendi ve genel olarak arttırıldı; ödünç verme işlemlerinde uygulanacak en yüksek faiz oranı yüzde 11,50 olarak saptandı; iki yıldan fazla zaman için verilen orta ve uzun vadeli kredilerin faiz oranı ise yüzde 14 oldu. Bankalar, resmî mevduata yüzde 1, ticarî mevduata yüzde 2, vadesiz tasarruf mevduatına ise yüzde 3 oranında faiz verir; faiz oranları, bir yıla kadar olan vadeli mevduatta yüzde 6, iki yıla kadar vadeli mevduatta yüzde 9 oldu; iki yıldan uzun vadeli mevduatın faiz oranı ise serbest bırakıldı; her türlü vergi, resim ve harçtan muaf Hazine tahvillerine yüzde 11 faiz oranı kabul edildi. Ayrıca, çok sayıda özel sektör kuruluşu yüzde 18 oranına kadar faiz vererek piyasaya tahvilât çıkardı. Tahvilâta uygulanacak faiz oranı tavanının sonradan yüzde 18 olarak saptanması üzerine piyasaya ikramiyeli tahvilât sürümü başladı. Bu uygulama da faiz oranının fiilî bir artışı anlamını taşır.

Söz konusu faiz oranları, avrupa piyasasındaki faiz oranlarına göre oldukça yüksektir. Bu faiz farkına rağmen, faiz eşlendirme fonu uygulaması ile (yurt dışından alınan bir kredinin faiz oranı ile yurt içi faiz oranı arasındaki farkın *faiz eşlendirme fonu* adı altında bir fonda biriktirilerek, kredi alan yönünden, yurt içi ve yurt dışı kredi faiz oranlarının eşitlenmesi) yabancı kredilerin Türkiye'ye girmesi baskı altında tutulmuştur. Fakat 1975 yılı ilk yarısında, bir yandan döviz stoklarının azalması, diğer yandan da iç piyasada finansman darlığının giderilememesi sonucunda faiz eşlendirme fonu uygulaması 19 haziran 1975 tarihinde uygulamadan kaldırıldı. Böylece, iç piyasaya göre daha düşük faiz oranlı yabancı kredilerin Türkiye'ye girmesine kolaylık sağlandı.

Merkez bankası reeskont ve avans faiz oranları ise reeskontta genel olarak yüzde 9, ihracat kredilerinde yüzde 8, orta vadeli kredilerde yüzde 10,5, tahvil üzerine avansta yüzde 10,5 ve altın üzerine avansta yüzde 7'dir. (M)

***FAKILI**, Yozgat ili, Boğazlayan ilçesine bağlı bucak. — 12 087 nüf., bucak merkezi *Yeni Fakılı* kasabası 3 714 nüf. (1970). [M]

***FAKİR** sıf. ve i. — Nükl. *Fakir yakıt*. Bk. YAKIT*, *Ek*.

***FAKÜLTE** i. — ANSİKL. *Fakülte kurulu*. 1750 sayılı Üniversiteler kanunu ile kuruldu (1973). Kurul, fakülte öğretim üyeleriyle, o fakültede ders vermekle görevli diğer öğretim üyelerinden oluşur ve dekan tarafından toplantıya çağrılır. Çağrı için üyelerin üçte birinin istekte bulunması gereklidir. Fakülte kurulu, öğretimi ilgilendiren konularda karar verir ve diğer akademik kurullara gidecek kimseleri seçer; fakülteyi ilgilendiren konulardaki, kanun, tüzük ve yönetmelik tasarılarını hazırlayarak senatoya sunar. Asistan ve öğrencileri ilgilendiren konularda, fakülte kurulunun kararıyla, asistan ya da öğrenci temsilcileri kurula katılabilirler. Profesörlüğe yükseltmeye ilişkin toplantılara sadece profesörler katılır. (M)

FALCO (Louis), italyan asıllı amerikalı dansçı ve koreograf (New York 1943). Modern dans ve fotoğrafçılık öğrenimi gördükten sonra, José Limon'un Güney Amerika turnesine çıkan topluluğuna katıldı (1961). Aynı yıl, *Batı yakasının hikâyesi*'ni oynadıkları yaz turnesine çıktı. O tarihten sonra düzenli bir çalışmaya girdi ve Connecticut College'da José Limon ile, Martha Graham School'da Charles Weidman ve La Meri ile çalışarak, ayrıca American Ballet Center'a ve Ballet Theatre School'a devam ederek öğrenimini geliştirdi. Balenin bütün dallarında usta olan Falco, *Carmina Burana* (J. Butler'in, 1961); *Kinetic Molpai* (T. Shawn'un, 1962); *Odysseus* (J. Limon'un, 1962); *Arena* (D.Mac Kayle'in, 1963) gibi birbirinden çok farklı eserlerde başarıya ulaştı. 1963'te Alvin Ailey Dance Theatre ile çalıştı, sonra José Limon Dance Company'ye dönerek D. Humphrey'nin *Night Spell*'i ve *Passacaglia*'sı ve J. Limon'un *Sürgünler*'inde başrole çıktı. Çok düzgün bir vücut yapısı, kendine özgü bir kişiliği olan ve genç amerikan koreograflarının en canlısı diye bilinen L. Falco, J. Limon'un yanındaki çalışmaları sayesinde koreografi ile ilgilendi ve *Argot* (1967), *Huescape* (1968), *Timeright* (1969), *Havyar* (1971), *Gazete* ve *Uykucular* (1972), *Translucens* ve *Tanrı'nın inişi* (1973) ile *Güneş tutulması*'nı (1974) hazırladı. 1968'de kendi dans topluluğu Louis Falco Dance Company'yi kurdu ve toplulukla birçok kinetik araştırmalara girişti, en yeni ses ve ışık tekniklerini denedi. Nederlands Dans Theater'da (1972) ve Ballet Rambert'de (1973) konuk koreografı olarak çalıştı. (L)

***FALKİRK**, Büyük Britanya'da şehir, İskoçya'da. — Elektronik. (L)

***FANFANİ** (Amintore), italyan profesörü ve siyaset adamı. — 1966'dan 1968'e kadar dışişleri bakanlığı yaptı, mayıs 1968'de senatör, daha sonra da senato başkanı oldu: her ne kadar en şiddetli siyasal tartışmalardan uzak kalmağa çalıştıysa da, Hıristiyan Demokrat partinin sol kanat başkanı Aldo Moro'ya sürekli olarak karşı çıkmaktan da geri kalmadı. 1964'te olduğu gibi aralık 1971'de de başbakanlık seçimini kaybetti. 25 mayıs 1972'de yeniden senato başkanı seçildi. Haziran 1973'te Hıristiyan Demokrat parti genel sekreteri seçilen A. Fanfani daha sonra da partinin genel başkanlığına seçildi (nisan 1976). [LM]

***FANGATAUFA**, Tuamotu takımadalarında (Fransız Polinezyası), Mururoa'nın güneydoğusunda ıssız atol. — 24 ağustos 1968'de ilk fransız termonükleer bombası burada patlatıldı. (L)

FANO (Michel), fransız bestecisi (Paris 1929). Paris konservatuvarında parlak bir öğrencilik döneminden sonra *İki piyano*

Ö. FAHLSTRÖM
«Somba» (Some of my Basic Assumptions), 1972
(S. Janis galerisi)

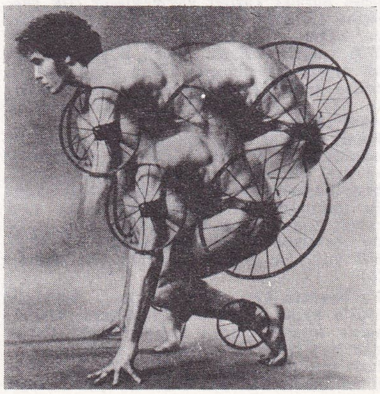

Louis FALCO
«Timeright» balesinde Jack Mitchell tarafından çekilmiş fotoğrafı

Foto. Francolon-Gamma, J. Mitchell (LAROUSSE)

için sonat'ı (1952) ve *On beş çalgı için etüt*'üyle (1952) Darmstadt'ta dikkati çekti. Çağdaş müzik üzerine birçok yazı, *Wozzeck* üzerine P.-J. Jouve ile ortaklaşa bir kitap yazdı. 1956'dan sonra müzik çalışmaları, bazı filimlere, yepyeni ve kişisel bir anlayışa dayanan ve seyircinin ses yoluyla filme katılmasını sağlayan «sesli kurgular»a yöneldi. Bu türdeki başlıca eserleri: *Chutes de pierres, danger de mort* (Taş çığı, ölüm tehlikesi) [1958]; A. Robbe-Grillet'nin *l'Immortelle*'i (Ölümsüz) [1962]; J. Aurel'in *La Bataille de France*'ı (Fransa savaşı) [1965]; Reichenbach'ın *Cinquième Soleil*'i (Beşinci güneş) [1965]; Tazieff'in *Volcans interdits*'si (Yasak yanardağlar) [1965]; Robbe-Grillet'nin *Trans - Europ - Express*'i (1966); Kaplan'ın *Regard Picasso*'su (Picasso bakışı) [1966]; Robbe-Grillet'nin *L'homme qui ment*'ı (Yalan söyleyen adam) [1968]; F. Bel ve G. Vienne'in *le Territoire des autres*'u (Başkalarının ülkesi) [1970]. (L)

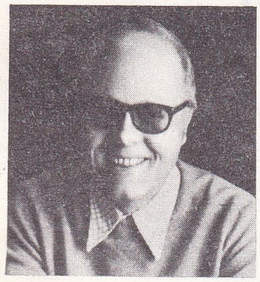
Michel FANO

***FANTASMA** i. — Bk. DÜŞLEM, *Ek.*

***F.A.O.** (*Food and Agriculture Organization*, Beslenme ve Tarım örgütünün kısa adı), Birleşmiş milletlere bağlı araştırma ve yardım kuruluşu. Genel refahı arttırmak amacıyla, halkın beslenme düzeyinin ve hayat standardının yükseltilmesi yolunda çalışmalar yapmak üzere ekim 1945'te kuruldu. Genel merkezi İtalya'da, Roma'dadır. Türkiye örgüte 27 ocak 1949 tarihli ve 3/8711 sayılı kararnameyle katıldı. O tarihten sonra Türkiye'de de bir Türk Millî F.A.O. komitesi kuruldu. Komite Dışişleri ve Tarım bakanlıklarıyla bağlantılı olarak çalışır. Birleşmiş Milletler Kalkınma programı (U.N.D.P., *United Nations Development Programme*) çerçevesi içinde yürütülen çalışmalarda yatırım öncesi projeler hazırlanır ve bunların uygulanmasıyla ilgili olarak uzman sağlanır. Türkiye F.A.O.'dan yıllara göre değişen miktarlarda yardımlar aldı ve bu miktar 1970'te 10 milyon doları aştı. Alınan yardımlarla Pendik Koyun ve Keçi Hastalıkları laboratuvarı; Yalova Meyve ve Sebze Üretimi, İşlenmesi ve Pazarlanması Araştırma ve Eğitim merkezi; İstanbul Dericilik Eğitim ve Araştırma enstitüsü kurulması; Ankara Şap enstitüsüne aşı üretimi ve personel eğitimi konusunda yardım edilmesi gibi projeler ele alındı. (M)

***FAR** i. — Oto. *Sarı far*, göz kamaştırmayı en aza indirerek gece trafiğini kolaylaştıran far.

— ANSİKL. Bakış ekseni içinde görüşü, ağtabakanın ancak uzun dalgalı ışımalara duyarlı olan merkez bölümü sağlar. Yolun kenarlarını, kısa dalgalı ışımalara duyarlığı yüzünden alacakaranlığa uyum gücü olan ağtabakanın çevre bölümü görür. Kısa dalgalı ışıma veren bir ışığın etkisinde kalan ağtabaka bu uyum gücünü yitirir ve ancak yeterince uzun dinlenmeden sonra yeniden bu güce kavuşur; oysa ağtabakanın merkez bölümü çok az etkilenir. O halde farlarda kısa dalgalı ışımadan yoksun sarı seçici ışık kullanmakta yarar vardır. (L)

FARA'H (TELL **el-**), Filistin'de Kudüs'e 60 km kadar uzaklıkta arkeolojik yerleşme alanı; Yahudiye tepeleri üzerinde kıyı ovası ile Ürdün vâdisi arasında kolayca ulaşım sağlayan geniş bir vâdi içindedir. 1946'dan bu yana, uzun süredir rahip Roland de Vaux* tarafından yönetilen bir fransız misyonu burada kazılar yapmaktadır. İlk yerleşme Kalkolitik'e (M.Ö. 4000 yılları) kadar uzanır, ama Eski Bronz'da (M.Ö. 2900-2700 yılları) surlarla çevrili büyük bir şehir ortaya çıkarılmıştır. Daha sonraları terk edilen şehir ikinci binyılın ortasından M.Ö. IX. yy.a kadar tekrar sürekli oturma alanı oldu.
Büyük binalar inşa edilirken şehrin anîden boşaltılması buranın *Tevrat*'ta adı geçen ve kral Omri'nin Samiriye*ye yerleşmeden önce başkent olarak kullandığı *Tirşa* olduğu ihtimalini kuvvetlendiriyor. Şehir kısa zaman sonra tekrar iskân edildi, M.Ö. 722'de Asurlular tarafından yıkıldı ve M.Ö. 600 yıllarına doğru tamamen terk edildi. (L)

Farbenfabriken Bayer AG., kuruluşu 1963'e kadar çıkan alman şirketi. Almanya'da kimya sanayii dalında uzun yıllardan beri başta gelir. Grup, çeşitli kazanımlarla durumunu daha güçlendirdi. Belli başlı anlaşmalardan biri 1970'te, besin sanayii ve hayvan eczacılığı dalında faaliyet gösteren Rhône-Poulenc S.A. şirketiyle imzalanmıştır. Bayer, Continental Jummi lastik fabrikasının yüzde 35, Phoenix lastik fabrikasının da yüzde 62 hissesine sahiptir. (L)

***Farbwerke Hoechst AG.**, alman şirketi. — Farbwerke Hoechst AG., 1968 yıllarında, Du Pont de Nemours, İmperial Chemical İndustries Limited ve Union Carbide Corporation şirketlerinden sonra dünyanın dördüncü büyük kimya şirketi haline geldi. 1948 ile 1968 yılları arasında iş hacmi sekiz misli arttı (dünya kimya sanayiinde iş hacmi bu yıllar arasında dört kat artmıştır). Özellikle ilâçla ilgili kısmı büyük bir verim gösterdi. Grubun bütün dünyadaki cirosu, 1972'de, 87,5 milyar TL.na ulaştı.
1968'de, fransız Roussel-Uclaf şirketi Hoechst grubuna yaklaşmayı kararlaştırdı. Sonunda Roussel grubu ile Hoechst'un ortak olduğu bir holding şirketi (Chimio) kuruldu: Chimio'nun yüzde 43 hissesi Hoechst'un, yüzde 51'i de J. C. Roussel'in kontrolundaydı; sermayesinin geri kalanı Roussel ailesinin akrabalarındaydı. J. C. Roussel'in 1972'de beklenmedik ölümü, Roussel ile alman kimya şirketinin yakınlaşmasını hızlandırdı ve 1974 yılı başında Hoechst, Roussel-Uclaf'ın kontrolunu ele geçirdi. (L)

FARMAKOKİNETİK i. (fr. *pharmacocinétique*'ten). Eczc. Bir ilâcın insan organizması ya da canlı bir organizmadaki durumunun incelenmesi. (Farmakokinetik alınan ilâcın içindeki etkili maddelerden birini ya da birçoğunu soğurulma, tespit, değişme ve dışarı atılma süresine göre değerlendirir.) [L]

***FARMAKOPE** i. — *Avrupa farmakopesi*, Ortak pazar ülkelerinden çeşitli üyelerin katılmasıyla oluşan bir kurulun hazırladığı farmakope. (Avrupa farmakopesi biri Fransızca, diğeri İngilizce olmak üzere iki dilde yayımlanır, ilk ciltler 1971 yılında çıktı.) || *Uluslararası farmakope*, dünya pazarında, özellikle anglosakson kültürün yaygın olduğu ülkelerde (Amerika Birleşik devletleri, İngiltere) ve Avrupa ülkelerinde bulunan sınaî ilâçların tanımlarında ve bileşiklerinde uyum sağlamak amacıyla hazırlanmış farmakope. (L)

***FARRELL** (James Thomas), amerikalı romancı. — Yeni anlatı ve öykü kitapları yayımladı: *New Year's Eve/1929* (Yeni yılın havvası/1929) [1967]; *Childhood is not for ever* (Çocukluk bir dönemdir gelip geçer) [1969]; *The Smith Short Stories* (Kısa öyküler) [1972]. (L)

***FARRELL** (Suzanne FICKER, **Suzanne** — denir), amerikalı kadın dansçı. — New York Şehir tiyatrosunda ve New York Şehir balesinde (1967) ve Monte-Carlo'da (1969) G. Balanchine'in *Mücevherler*'ini ilk defa yorumladı. New York Şehir balesinden ayrılarak XX. Yüzyıl balesine girdi ve Maurice Béjart'ın onun için bestelediği Bach'ın *5 numaralı kantatı* üzerine pas de deux'yü canlandırdı. Sonra yine Maurice Béjart'ın bestelediği *Koreografik sunu* (1971) ile *Elem çiçekleri*'nde (1972) dans etti. Aynı yıl *Tek erkek için senfoni, Alborada del Gracioso*'yu (Paul Mejia'nın, 1972) tekrar canlandırdı. Théâtre de la Monnaie'ye geçmesiyle topluluk Farrell'in izlediği Balanchine'in tekniğini benimsemiş oldu. (L)

***FAS**, Kuzeybatı Afrika'da devlet. — 16 310 000 nüf. (1973). Başkenti, *Rabat* (358 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Casablanca* (1 506 000 nüf.), *Marakeş* (333 000 nüf.), *Fas* (325 000 nüf.), *Meknes* (248 000 nüf.).

NÜFUS VE İKTİSAT

1960 yıllarının başında ve ortalarına doğru görülen ikitsadî yavaşlamadan sonra, 1968-1972 beş yıllık plan döneminde artış yeniden başladı. Bu dönemde gayrisafi millî hasılanın yıllık ortalama artış ritmi, yapılan tahminlere yüzde 4,3 olmasına karşılık yüzde 5,5'i buldu. Ne var ki, nüfusun çok hızlı çoğalması gelişmeyi büyük ölçüde frenlediği için kişi başına gayrisafi millî hasıla 1970'te hâlâ 250 doların altındaydı. 1960 ile 1971 sayımları arasında nüfus 11,6 milyondan 15,4 milyona, yani yılda ortalama yüzde 2,7 oranında (gene de bundan önceki on yıllık dönemindekinden biraz daha az) yükseldi. Hükûmet nüfusun artış ritmini azaltmak için 1968'den beri, ilk denemeleri 1966'da yapılan bir aile planlaması uygulamaktadır. Onar yıllık son iki dönemde doğum oranının fazlalığı yüzünden, emek pazarına her yıl, iktisadın hepsini istihdam etmeyi başaramadığı 50 000 kadar işçi gelmektedir. Özellikle Fransa'ya doğru olan işçi göçü, şehirlerdeki faal nüfus arasında yüzde 15 oranında olduğu sanılan işsizlik sorunlarını çözememektedir; üstelik köylerde de büyük bir gizli işsizlik vardır. 1971 yılında 30 000 faslı çalışmak için yurt dışına gitmiştir. Hükûmet büyük bölge ıslah tasarılarıyla kırlardan şehirlere göçü frenlemeğe çalışmaktadır.

● *Tarım.* Son üç planda ağırlık tarım kesimindeydi (1968-1972 planında kamu ve yarı kamu yatırımlarının yüzde 45'i tarıma ayrılmıştı). Tarım gayrisafi iç hasılanın (G.İ.H.) dörtte birinden çoğunu oluşturur; bu oran öteki magrıp ülkelerininkinden yüksek olduğu gibi ülkenin sanayi kesiminin payından da (madenler dışında) yüzde 15 fazlasıdır. Ama artış yüzdesi, nüfus artış yüzdesine oranla düşüktür. 1950 yıllarının ortalarına kadar tahıl ihraç eden bir ülke olan Fas, geçen on yıl içinde tarım üretimi yüzde 30 arttığı halde bugün ihtiyacını karşılayamamaktadır ve tarım ürünleri ithal etmek zorundadır (özellikle A.B.D. ve Fransa'dan yumuşak buğday). Ülke et üretimi bakımından iç tüketimi karşılar ama sütten elde edilen ürünleri ithal etmesi gerekir. 1972'de kişi başına tüketim bakımından dünyada ikinci olan şeker tüketiminin üçte ikisinden çoğu, ekimine 1960'tan sonra hız verilen şeker pancarlarıyla karşılandı. Son on yıla kadar, ülkenin dört rafinerisi ithal edilen ham şekeri isliyordu, ama 1963-1972 arasında başlıca bölgelerde (Bath, Tadla, Garb, Bani Mallal, Dukkala) yedi şeker fabrikası hizmete girdi. 1974'te Garb'da şekerkamışı tarımının başlaması planlandı. Sebze ve turunçgiller ihracat değeri bakımından fosfatlardan hemen sonra gelir. Sebzeler arasında domates ekili yüzeylerin beşte ikisini, patates de yarısına yakınını kaplar. Domateslerle öteki sebzelerin hemen hepsini, patateslerin de beşte dördünü Fransa satın alır. Turunçgil üretimi 1960 yılı ortalarında 650 000 tondan azken, son üç yıldır 900 000 tona yaklaştı; üretimin beşte ikisine yakınını Garb, yedide birini Sus sağlar. Buna karşılık, bağcılığa ayrılan yüzey, ihracat güçlükleri yüzünden (Fransa 1966'da ülkesine serbestçe giren ve 1 Mt'a yaklaşan kontenjanı kaldırdı) gerilemektedir: 1965'te 76 000 hektar, 1970'te 61 000 hektar.

Tarım yapıları alanında, 9 mart 1973'te yayımlanan bir «dahîr» Fransızların Faslılardan iki tarafın rızasıyla satın almış oldukları «melk» (özel) toprakların devlete aktarılmasını öngördü (1972'de özellikle Garb'da, Casablanca, Meknes ve Ucda bölgelerinde Fransızların elinde hâlâ 200 000 hektardan fazla toprak vardı). Bu yolla geri alınan topraklar «camaa»ları örnek alan mahallî ortaklıklarla yönetilecektir. Bu işlem, elkonmuş sömürgeci toprakların (himaye dönemi yetkililerinin verdiği topraklar) dağıtımı tamamlandığı anda yapıldı. Dağıtım işlemine resmen 1963'te başlanmıştı. Bağımsızlığa kavuşmadan 1972'ye kadar 7 500 kadar aileye (45 000 kişi) toprak dağıtılmıştı (5-20 hektar büyüklüğünde); bu, köylerdeki yıllık nüfus artışı (yaklaşık olarak 30 000 kişi) göz önünde tutulursa pek azdır. Faslıların toprakları içinse, boyutlarla ilgili hiç bir sınır saptanmadı, ama 1969'da çıkarılan tarım yatırımları yasasında, yatırımını devletin sağladığı sulanan bölgelerin, toprak reformu fonuna aktarılabileceği öngörüldü. Bu dolambaçlı yolla binlerce hektara (bu arada Faslılara ait birkaç büyük mülk) elkonabildi.

1966'dan sonra, 1 milyon hektar sulak toprak alanına ulaşmak için sulamanın geliştirilmesine ağırlık verildi. Bağımsızlık ile 1960 yılları arasında bırakılmış olan büyük barajlar inşaatı, bu yüzden birkaç yıldır hızlandırıldı. 1957'de ülkede on üç baraj vardı; bunların yanı sıra on yeni baraj yapıldı: 1967'de Muluya üzerinde yapılan ve Nador ile Berka arasındaki kıyı ovalarının sulanmasını sağlayan Muhammed V barajı; vad Tesavt üzerinde yapılan (Ma-

Foto. Ph. Gras (LAROUSSE)

rakeş ili) ve 1970'te tamamlanan Mevlâ Yusuf barajı; Kasres-Suk'un 10 km yukarı kesiminde, vad Ziz üzerinde yapılan (1971'de tamamlandı) Hasan el-Dahil barajı; Varzazat'ın doğusunda, vad Draa üzerinde yapılan ve 1972'de hizmete giren Mansur el-Dahabi barajı; vad İnauen üzerinde yapılan ve 1973'te hizmete giren İdris I barajı. İdris I barajı vad Sebu'nun düzenlenmesi planının bir bölümüdür. Otuz yıl kadar süreceği öngörülen bu düzenleme Garb ovasının değerlendirilmesini sağlayacaktır. Balıkçılık kesiminde Fas, teknelerin nispeten küçük olmasına rağmen sardalye konservesi üretiminde (ülkenin balık konserve fabrikalarının yarısı Safi'de toplanmıştır) yıllara göre dünyada birinci veya ikinci sırayı alır.

● *Sanayi.* Petrol üretimi önemsizdir (1973'te 42 000 ton) ve ithalâtı giderek yükselmektedir (1973'te S.S.C.B.'den, özellikle de Cezayir'den gelen 2,1 Mt). Ucda'nın güneyinde, S.S.C.B. yardımıyla yapılan Cerada termik santralı 1973'te hizmete girdi. Ama elektrik üretiminin büyük kısmı sudan sağlanır (büyük barajlar genellikle santrallarla donatılmıştı). Maden kesiminde, ülkenin başlıca ihracat ürünü olan fosfatlar hâlâ ağır basar; Fosfatlar Şerif ofisi (F.Ş.O.) dünyanın başlıca (toplamın üçte biri) ihracatçısıdır ve yeryüzündeki fosfat rezervlerinin yarısına sahiptir. 1966'da 9,5 Mt olan fosfat üretimi 1973'te 20 Mt'a yaklaştı ve 17 Mt'u ihraç edildi. Fas'ın bu alandaki başlıca rakipleri olan S.S.C.B. ve A.B.D. giderek kendi ihtiyaçlarını karşılama eğilimi gösterdiklerinden, F.Ş.O.'nun milletlerarası pazardaki durumu ortalama ton fiyatını ocak 1974'te üç kat artırmıştır. Demirsiz maden filizleri çinko için yarıdan fazla (1966'dan beri) azaldı, kurşununkinde ise değişme olmadı. Zellica Madenleri şirketi, 1966'da Cezayir topraklarındaki madenleri devletleştirilince, 1969'da Cezayir sınırı yakınındaki madenlerini kapattı. 1960-1970 yılı arasındaki dönemde G.S.M.H.'nın oluşumunda sanayinin payı yüzde 14 dolaylarında durdu. Başlıca sanayi hâlâ besin sanayiidir (efektiflerin üçte biri), onu dokuma sanayii (işçilerin dörtte biri) izler. Otomobil sanayii gelişmektedir. 1970'te Renault şirketine Casablanca yakınında kendi şirketini kurma izni verildi. Dokuma sanayii kesiminde, 1971'de Fas şehrinde pamuk-fibran ipliği üretecek büyük bir kumaş fabrikası kuruldu ve üretiminin ihracatı giderek artmağa başladı. F.Ş.O.'nun sülfürik asit, fosforik asit ve tekamonyaklı fosfatlar üretecek bir tesis kurmayı tasarladığı Asfi'de kimya sanayii gelişecektir. Casablanca'dan Kenitra'ya uzanan 130 km'lik şehir ekseninde ülkenin sanayi işçilerinin yüzde 70'i (yüzde 57'si tek çeşitli sanayi merkezi olan Casablanca'da) çalışır.

● *Mübadeleler ve turizm.* Ticaret bilançosu 1965-1966'dan itibaren bozulmağa başladı ve tarım ürünleriyle enerji ithalinin artması sonucunda 1970-1971'de 1 milyar dirhemi aşan bir miktarla rekor seviyeye ulaştı. Bu açık 1973'te 800 milyona düşürüldü. Buna karşılık ödemeler bilançosu, 1968-1969'da turizm gelirlerinin artması ve yabancı sermaye akımlama dış borcun artmasına da yol açar nedeniyle kazanca geçti. Yabancı turist sayısı 1962'de 256 000'den, 1966'da 522 000'e, 1971'de 915 000'e yükseldi; 1971 turistlerinin yüzde 22,8'i fransız, yüzde 16.6'sı amerikalı, yüzde 9,8'i ingilizdi. Yatak kapasitesi bakımından Tanca bölgesindeki çok büyük artış ile, giderek güneye yönelen talep arasında oransızlık vardır.

TARİH

Muhalefetin, özellikle de İstiklâl partisinin eleştirilerine rağmen Hasan II, 1965'te ilân edilen olağanüstü durumu sürdürdü; Fas Emek birliğinin (F.E.B.) genel sekreteri Bin el-Sıddık 1967 temmuzunda tutuklandı ve on sekiz ay hapis cezasına çarptırıldı. Ancak daha sonraki aylarda iç siyasette yumuşama belirtileri görüldü; hükûmet 1968 temmuzunda Kurtuluş ve Sosyalizm partisi (K.S.P.) ile Fas Komünist partisinin yasal olarak çalışmasına izin verdi; ekim ayında Halk Güçleri Millî birliği (H.G.M.B.) kralla karşılıklı bir konuşma yapılmasını istedi, ama saray bu çağrıya hiç bir tepki göstermedi. Aralık ayında Bin el-Sıddık cezası dolmadan serbest bırakıldı. Hükûmet kamuoyunu kazanmak için birtakım kararlar aldı: toprak mülkiyetini kişi başına 2 000 - 2 500 hektar olarak sınırladı; fiyat kontrol sistemini kurdu ve yeni beş yıllık (1968-1972) planı yürürlüğe koydu.
Fakat 18 ağustos 1969'da, K.S.P.'nin yöneticilerinden Ali Yata ile Şuvarib el-Rifî tutuklanarak hapse mahkûm edildiler, partileri de kapatıldı.
Bununla birlikte, olağanüstü duruma son verme kararı alan Hasan II, 1970 temmuzunda bir anayasa tasarısı hazırlattı. Bu tasarı 240 üyeli bir temsilciler meclisinin kurulmasını öngörüyordu; üyelerin 120'si genel halk oyuyla seçilecek, 120'si de köy, il ve meslek kurullarınca atanacaktı. Fas halkı bu tasarıyı onaylamağa çağrıldı; milletvekillerinin atanmasına karşı olan İstiklâl partisi ile H.G.M.B. halktan «hayır» oyu vermesini istediler; buna rağmen tasarı 24 temmuzda büyük bir çoğunlukla (kullanılan oyların yüzde 97,8'i) kabul edildi. Bunun üzerine muhalefet cephesinde birleşen İstiklâl partisi ile H.G.M.B., 23 ağustosta yapılması öngörülen milletvekili seçimlerine katılmama kararı aldılar; seçimlerin sonucunda bağımsızlar 159 milletvekili, El-Mahcubî Ahirzan'ın başkanlığındaki Halkçı hareket ise 60 milletvekili çıkardı. Hasan II'nin başbakanlığa getirdiği Ahmed el-Irakî yeni kabineyi kurdu.
İstiklâl partisinin gazetesi olan *Görüş*'ün yöneticisi Muhammed Barrada'nın yargılanması ve hapse mahkûm edilmesi (aralık 1970) Fas Barolar birliğinin protestolarına yol açtı. 1971 martında bir komplonun açığa çıkarılması üzerine 180 kişi tutuklandı ve davalarına haziran ayında Marakeş'te başlandı.
10 temmuzda, kralın özel kurmay heyetinin başkanı general El-Medbuh'un önderliğiyle askerî okul öğrencileri Shirat sarayında verilen bir resmikabul sırasında Hasan II'yi devirmeyi denediler. Çarpışmada saray ileri gelenlerinden elli kişi, isyancılardan da 158 kişi öldü; komploya katılan pek çok subay 13 temmuzda idam edildi. Askerî okul öğrencilerinin davası 31 ocaktan 29 şubat 1972'ye kadar sürdü; mahkeme bir kişiyi ölüme mahkûm etti, 1 008 kişiyi serbest bıraktı. Halkın onayladığı yeni bir anayasa reformuyla hükûmet, Meclis ve halk karşısında sorumlu oldu; Kerim el-Amrani 1971 ağustosunda yeni hükûmeti kurdu. Bir yandan da kral muhalefet partileriyle görüşmelere başladı; fakat aylarca süren görüşmelerde tarafların görüş açılarında bir yakınlaşma olmadı; bunun üzerine El-Amrani, öğretim, maliye, idare ve adalet reformları yapmak, tarım ve turizmin gelişmesini sağlamakla görevli yeni bir kabine kurdu.
16 ağustos 1972'de, Fransa'dan dönmekte olan kralın uçağı, Fas hava kuvvetlerine bağlı avcı uçaklarının açtığı ateşten zor kurtuldu; bu suikaste adı karısan Savunma bakanı general Ufkir ölü bulundu. Kenitra mahkemesinin ölüme mahkûm ettiği on bir subay 13 ocak 1973'te idam edildi. Aynı suikastle ilgili görülen 7 kişi daha 1973 ağustosunda kurşuna dizildi, 62 kisi hakkında da gıyabî idam kararı verildi. Kral bunun üzerine muhalefet cephesiyle görüşmelere giriştiyse de bir sonuç alınamadı. H.G.M.B.'nin yöneticilerinden Bin Callun bir süre sonra tutuklandı. Bu yüzden 1972 kasımında basbakanlığa atanmış olan Ahmed Osman, bir millî birlik hükûmeti kurmayı başaramadı.
Hükûmet 1973'te ekonominin ikinci ve üçüncü kesimlerinin devletleştirildiğini, Fas'a yerleşmiş yabancıların mülkü olan ve onlar tarafından satın alınan toprakları elkonulduğunu bildirdi; 1973 ağustosunda bu toprakların Fas köylülerine dağıtımına başlandı.
Aynı yıl Hasan II, şiddetli öğrenci gösterilerini yatıştırmak için gençlere üniversitede yönetime katılma hakkı vaat etti ve genel seçimlerin en kısa zamanda yapılacağını söyledi. Mart 1974'te, İspanyol Sahrası üzerindeki tartışmaların daha da sertleştiği bir sırada, en geç bir buçuk yıl içinde seçimlerin yapılacağını tekrarladıysa da 1975'te Sahra anlaşmazlığını öne sürerek bunu bir süre daha ertelemek gerektiğini bildirdi. Bu arada, İspanyol Sahrası'yla ilgili olarak çeşitli ülkelere gönderilecek ta-

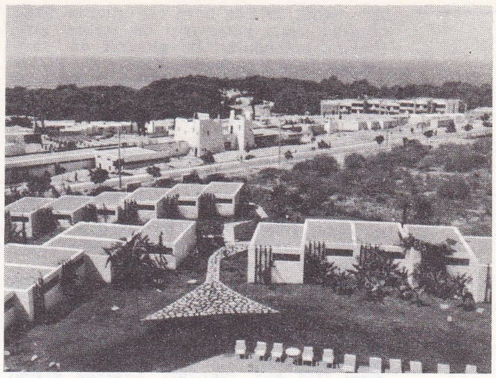

Agadir
turistik tesislerinden
genel görünüş

nıtma görevlilerine muhalefetin de katılması için yaptığı çağrıyı muhalefet partileri genellikle olumlu karşıladılar. 1974 sonunda, üst kademeleri kırsal bölgelerde yaşayan Berberîlerin egemenliğinde olan ve seçkinlerin yeni bir toplum oluşturmasını öngören Hareket partisi kuruldu.

● *Dış siyaset.* Hasan II, dışta, Fas'ın uluslararası durumunu güçlendirmeğe çalıştı; 1968 nisanında Ortadoğu'ya yaptığı bir gezi sırasında ülkesinin İran ve Suudî Arabistan ile bağlarını sağlamlaştırdı. Fas ile Cezayir, 1969 ocağında, yirmi yıl süreyle bütün alanlarda işbirliğini öngören bir dostluk anlaşması imzaladılar; bu yakınlaşma, iki ülke arasındaki uzun bir anlaşmazlık dönemine son veriyordu. O sıralarda İspanya İfni arazisini Fas'a vermeyi vaat etti, ama Madrid ile Rabat arasındaki ilişkiler gene de düzelmedi. 31 martta Fas yetkilileri Avrupa ekonomik topluluğu ile kısmî bir ortaklık anlaşması imzaladılar. Fas ile S.S.C.B. arasındaki iktisat, ticaret ve kültür anlaşmalarını, nisan ayında Nikolay Podgorni'nin Rabat'ı ziyareti izledi. Ben Barka olayı üzerine bozulan Fas-Fransa ilişkileri, iki hükûmetin 1969 aralığında karşılıklı elçi göndermeleriyle yeniden kuruldu.
1971 martında Fas ile Suriye arasında yeniden diplomatik ilişkiler kuruldu. Hasan II, 4-15 haziran 1972 tarihleri arasında Rabat'ta toplanan Afrika Birliği örgütü toplantısına başkanlık etti.
Fas hükûmetinin Moritanya üzerindeki bütün toprak iddialarından vazgeçmesi üzerine iki ülkenin arası düzeldi ve 8 haziran 1970'te iyi komşuluk anlaşması imzalandı; iki hükûmet ortaklaşa hak iddia ettikleri İspanyol Sahrası'yla ilgili isteklerinin kesinlikle çözümlenmesi için bölgede halk oylamasına başvurmak üzere anlaştılar. 13 aralık 1974'te Birleşmiş Milletler Genel kurulu bu sorunun Milletlerarası Adalet divanına götürülmesini kararlaştırdı. O sıralarda *resides*'ler, yani Fas'taki ispanyol toprakları (Ceuta Mellila v.b.) yeni anlaşmazlıklara yol açtı; 1975 şubatında Afrika Birliği örgütü bu konuda Rabat'ın isteklerini desteklemeğe karar verdi. 6 haziranda İspanya da halk oylaması fikrini benimsedi; ne var ki bu tasarı kâğıt üstünde kaldı ve Fas 1974 mayısında bu bölgedeki hak iddiasını tekrarlayarak İspanya'ya karşı şiddetli bir diplomatik saldırıya girişti. 1974 mayısında İtalya ile bir teknik işbirliği anlaşması imzalandı.

Hasan II
Shirat suikastinden
sonra (1971)

Askerî tarih

1966'da zorunlu askerlik hizmetinin konmasından sonra 1967 nisanında çıkarılan bir kararnameyle, kralın şahsına bağlı kurmay heyetinin önemi arttırılarak ordunun kral tarafından daha sıkı denetlenmesi sağlandı. Birkaç ay sonra, başkomutanlık yeniden örgütlendi ve general Mezziane silâhlı kuvvetlerle jandarma ve polis kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamakla görevlendirildi. 1968'de Mezziane Savunma bakanlığına getirildi ve 1970'te onun için mareşal rütbesi ihdas edildi. 1971'de, krala karşı girişilen Shirat suikastine ordu ileri gelenlerinin ve Ahirmumnu assubay okulunun katılması, ordu kadrolarında sıkı bir temizliğe yol açtı. Hasan II, bütün yetkileri, savunma bakanı yaptığı general Uf-

Foto. Keystone, J. Bottin (LAROUSSE)

kir'e verdi. 1972'de hava kuvvetlerine bağlı subaylar krala karşı yeni bir suikast girişiminde bulundular; bu girişime adı karışan Ufkir ölü bulundu. Hasan II, 1973'te arap dünyasıyla dayanışmasını göstermek için Suriye'ye bir askerî birlik gönderdi, bu birlik dördüncü israil-arap savaşına katıldı. (LM)

FASİ (El-). Bk. ALLAL* EL-FASİ, *Ek.*

***FASULYE** i. — ANSİKL. Türkiye'de fasulye ekilen alanlarda, birim alandan elde edilen verimde ve toplam verimde gelişmeler oldu: 1970'te 98 000 ha alandan 138 000 t, 1971'de 102 000 ha alandan 153 000 t, 1972'de 105 000 ha alandan 159 000 t. (M)

***FATİH,** İstanbul iline bağlı ilçe. — 503 936 nüf. (1975). [M]

***Fatih ormanı,** İstanbul'da, Taksim-Büyükdere yolu üzerinde orman. — Orman üç aşamada tamamlandı: 1955-1969 Fatih ormanı (566 ha), 1962-1971 Ayazağa kesimi (600 ha), 1963-1971 Şeytandere kesimi (403 ha). Bu üç bölgeden oluşan toplam 1 569 ha araziye toplam 3 milyon 702 bin 156 fidan dikildi. Fidanların yaklaşık yüzde 70'i karaçam ve kızılçam, yüzde 10'u fıstık çamı, ve sahil çamı, yüzde 20'si de çeşitli yapraklı ve ibreli ağaçlar. Fidanlar için 2 milyon 551 bin 525 TL., saha temizliği, servis yolları yapım ve tamiri, bekçi barakaları yapımı ve bekçi personel giderleri için de 197 bin 176 TL. olmak üzere, toplam 2 milyon 748 bin 701 TL. harcandı (1975). Ağaçlandırmanın tamamlanmasından sonra tesis İstanbul Orman işletmesine devredildi, imar, bakım ve ıslah çalışmaları sürdürüldü. 1975'te ormanın yüzde 15-20 kadarı halkın mesire ihtiyacı için açılmıştı ve tamamının açılabilmesi için ağaçların 30 yaşına gelmesini beklemek gerekiyordu. (M)

Edgar FAURE

Fatmalı-Kalecik höyüğü, Elazığ'da Keban barajı göl alanında höyük. 1967'de Keban barajı göl alanında yapılan arkeoloji araştırmaları sırasında bulundu. Ovadan 2 m yükseklikte ve 60 m çapında olan höyükte, 1968'de Robert Whallon Jr. ve Henry T. Wright'ın birlikte yaptıkları sondajlar sonunda iki tip yerleşme yeri ortaya çıkarıldı. Bu küçük yerleşme yerlerinin her ikisinde de ehlîleştirildikleri sanılan hayvanlara ait fosillerle ve obsidyen, çakmaktaşından yapılmış yontma taş âletler ve işlenmiş taş âletler bulundu; alttaki erken devir yerleşmesinin hangi tarihe ait olduğu saptanamadı. Üstteki erken devir yerleşmesinin ise bazı seramik tiplerine ve bunlardaki motiflere bakılarak M.Ö. IV. binyıla tarihlenebileceği görüşü ileri sürüldü. (M)

***FATSA,** Ordu iline bağlı ilçe. 103 098 nüf., ilçe merkezi 19 546 nüf. (1975). [M]

***FAUBERT** (Ida), tahitili kadın şair. — (öl. Joinville-le-Pont 1969). [L]

***FAUCHER** (Daniel), fransız coğrafyacısı. — (öl. Loriol-sur-Drôme 1970). 1968'de *l'Homme et le Rhône*'u (İnsan ve Rhône) yayımladı. (L)

FAULKNER (Brian Arhur Deane), irlandalı siyaset adamı (Kuzey İrlanda 1921). 1949'da Birlikçi partinin parlamento grubu başkanlığına seçildi, 1956'dan itibaren Kuzey İrlanda hükûmetinde görev aldı. İçişleri bakanı (1959-1963), ticaret bakanı (1963-1969), gelişme bakanı (1969-1971) oldu ve Chichester-Clark'ın istifasından sonra başbakan seçildi. Şiddet hareketlerinin gelişmesine engel olamadı ve sonunda, İngiliz hükûmeti bölgeyi doğrudan doğruya yönetmeğe başlayınca istifa etmek zorunda kaldı (mart 1972). Yeni kurumların hazırlanmasından (bk. İRLANDA* [*Kuzey*], *Ek*) ve 1973 eyalet meclisi seçimlerinden sonra meclis başkanlığına seçildi. Birlikçi partinin iktidarın katoliklerle protestanlar arasında paylaşılması ilkesini kabul etmeyen yönetim kuruluyla görüş ayrılığı yüzünden parti yönetiminden ayrıldı (7 ocak 1974), sonra nisan ayında, ılımlı protestanları temsil eden yeni bir parti (Birlikçi parti) kurdu. Ama 28 mayısta, durumun daha da kötüleşmesi üzerine meclisten istifa etti. (L)

koreografisini Eliot FELD'in yaptığı Kanada Ulusal balesinde oynanan Brahms'ın «Intermezzo»su

***FAURE** (Edgar), fransız siyaset adamı. — 1968 temmuzunda millî eğitim bakanı oldu ve devlet başkanının desteğiyle hazırladığı yükseköğretim reformu, 11 ekimde parlamentoda kabul edildi. General de Gaulle'ün çekilmesinden sonra hükûmetten ayrıldı ve yeni bir toplum sözleşmesi hazırlamak için bir inceleme bürosu kurdu. De Gaulle'cü solun biraraya toplanmasından yana olduğundan, 1971 kasımında çoğunluk partilerini destekleyen çeşitli sol kuruluşları biraraya toplayan bir hareketin onur başkanlığına getirildi. 1972 temmuzunda, tekrar hükûmette görev alarak sosyal işler bakanı oldu. 1973 martında Doubs'dan tekrar milletvekili seçildi ve meclisin nisan oturumu açılışında çoğunluk ve reformcular tarafından meclis başkanı seçildi. 1974 mayısında cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduysa da, birkaç gün sonra geri aldı. (L)

FAURESMİTH, Güney Afrika'da (Oranj devleti) Bloemfontein'ın güneybatısında yer. Botanik parkı. (Bu yer adını lövalua-moustier sanayii tipinde bir kültür fasiyesine verir. Fauresmith endüstrisi, kronolojik olarak Avrupa'nın Orta Yontmataş'ıyla çağdaş olmalıdır.) [L]

FAUVET (Jacques), fransız gazetecisi (Paris 1914). Nancy'de yayımlanan *Est républicain*'de redaktördü, 1945'te *le Monde* gazetesine girdi ve bu gazetede önce redaktör (1945), daha sonra siyaset servisi şefi (1948), baş redaktör yardımcısı (1958), baş redaktör (1963) ve yazışleri müdürü (1969) oldu. *La IVe République* (IV. cumhuriyet) [1959] ve *Histoire du parti communiste français* (Fransız Komünist partisi tarihi) [cilt I, 1964; cilt II, 1965] adlı yapıtları yayımlandı. (L)

***FAYSAL I, İBN ABDÜLAZİZ,** Suudî Arabistan kralı. — (öl. Riyad 1975). İçte, eski kral Suud'un ölümüyle sağlamlaşan iktidarı, petrol şirketlerinin ve doğmakta olan burjuvazinin desteğiyle iyice güçlendi. 1969 haziranında bir komplodan kurtulunca, yoksullar yararına malî ve iktisadî tedbirler almağa karar verdi, böylece rejimin itibarını yükseltti. İsrail'e karşı savaştan hemen sonra, arap ülkelerine geniş malî destek sağlayarak Ortadoğu'da imtiyazlı bir duruma geldi. Arap dünyasında esmekte olan devrimci rüzgârı durdurmağa çalıştı ve bütün müslümanları, dinsel ve kutsal yerleri korumak için «cihad» çağırdı. 1969 eylülünde Rabat'ta toplanan arap birliği konferansının hazırlayıcılarından biriydi. Nâsır'ın 1970 eylülünde ölümü, kral Faysal'ın Cidde'de toplanan islâm birliği konferansında (şubat-mart 1972) sözünü daha çok geçirmesini sağladı: arap devletleri arasında bir dayanışma «şart» oylatmayı başardı. 1973'te, silâhlanmaya büyük para ayırmağa karar verdi (İngiltere ve A.B.D. ile yapılan sözleşmeler). Böylece ülkesini bölgenin başlıca güçlerinden biri haline getirmek ve devrimci hareketlere karşı çarpışan hükûmetlere yardım etmek istiyordu. Nixon'ın Suudî Arabistan'ı ziyaret etmesi (haziran 1974), Faysal'ın A.B.D. ile kurduğu ilişkileri daha da güçlendirdi. Aynı zamanda da kralın arap-israil anlaşmazlığı konusunda tutumunu sertleştirmesi ve işgal altındaki bütün arap topraklarının bırakılmasını istemesi için bir fırsat oldu. Faysal'ın 1974'te petrol üreticisi arap ülkelerinin petrol boykotuna öncülük etmesi ve bu kampanyayı candan desteklemesi, petrol fiyatlarını arttırdıktan sonra filistinli gerillalara daha çok yardım yapması Araplar arasındaki itibarını daha da yükseltti. Riyad'da, bir yabancı heyeti kabule hazırlandığı sırada suikaste uğradı. Suikasti yapan, eski kral Suud'un, 15. oğlundan torunu ve kendisinin de yeğeni olan prens Faysal ibn Mesud ibn Abdülaziz'di. Kralın ölümü üzerine hemen toplanan hanedan meclisi yerine veliaht prens Halid* (*Ek*) ibn Abdülaziz'i kral ilân etti (28 mart 1975). [LM]

***FAZ** i. — Sibern. Çıkış büyüklüğü ve bu büyüklüğün art arda türevleriyle tanımlanan bir dinamik sistemin durumu. || *Faz aralığı,* faz değişkenlerinin aralığı. || *Faz değişkeni,* faz ifadesinde yer alan değişken. (L)

***FEDİN** (Konstantin Aleksandroviç), sovyet romancısı. — İki roman daha yazdı: *Akınlar* (1961), *Vakit geldi* (1965). [L]

***FEGERSHEİM,** Fransa'da Aşağı-Rhin idare bölgesinde komün. — Kimya sanayii. (L)

***FEJOS** (Paul), macar sinema yönetmeni. — (öl. New York 1963). [L]

***FEKE,** Adana iline bağlı ilçe. — 22 146 nüf., ilçe merkezi 5 570 nüf. (1975); 33 köy (1970). [M]

***FEKETE** (Lajos), macar asıllı türk tarihçisi. — (öl. 1969). [M]

***FELAHİYE,** Kayseri iline bağlı ilçe. — 22 990 nüf., ilçe merkezi 4 813 nüf. (1975); 16 köy (1970). [M]

FELD (Eliot), amerikalı dansçı ve koreograf (Brooklyn 1942). School of American Ballet'e girdi, New York City Ballet'de *Fındıkkıran* ile meslek hayatına başladı; Jerome Robbins'in *Batı yakasının hikâyesi* (1957) ile yapılan filimde dans etti. Yeni bir öğrenim döneminden sonra, American Ballet Theatre'a girdi (1963), *Billy the Kid* ve *Francy Free*'de büyük ilgi topladı. Ama gerçek yeteneğini koreografide ortaya koydu: *Harbinger* ve *Gece yarısında* (1967). American Ballet Theatre'dan ayrılarak (1968) kendi topluluğu American Ballet Company'yi kurdu (1969) ve *Meadow-Lark*'ı, *Pagan Spring*'i ve *İntermezzo*'yu besteledi. Topluluk 1970'te Brooklyn Müzik akademisinde sahneye çıktı. Eliot Feld ile genç topluluğu, malî sıkıntılara rağmen, çağdaş amerikan balesinin sağlam değerlerinden biri olarak kendilerini kabul ettirdiler. Feld, 1972'de American Ballet Theatre için *Askerin öyküsü*'nün, *Egzantrik*'in, *Tiyatro'*nun koreografilerini, Danimarka Kraliyet balesi için *Jive*'nin koreografisini, City Center Joffrey Ballet için de *Winter's Court*'un koreografisini (1973) yaptı. 1974'te, 1971'de dağılan topluluğunun yerine yenisini kurdu ve New York'ta çalışmağa başlayarak (Shakespeare Festival's Public Theater) eserlerinden ikisini sahneledi: *Seraphic Song* ve *The Tzaddik*. (L)

***FELDERHOF** (Jan), hollandalı besteci. — Yaylılar için 4. dörtlüsünü besteledi (1969). [L]

***FELDMAN** (Morton), amerikalı besteci. — Perdesi sabit olmayan nota kullanan ilk bestecilerden (1951'den itibaren) biridir, ama zaman zaman yeniden geleneksel yöntemlere döner. Her notanın ancak nispî perdesi (pes, orta, tiz) ve süresi belirtilen çalgıların tümü parmakla çalınan son eserleri şunlardır: vurmalı çalgı için *Danimarka kralı* (1964); iki eş çalgı topluluğu için *Kategoriler arası* (1969); oda orkestrası için *Fürstenberg caddesinde Heine'ye rastladım* (1970); *Madam Press geçen hafta Ninety'de öldü* (1970); *Hayatımda viyola I-IV* (1970-1971); *Rothko kilisesi* (1971); *Üç klarnet, çello ve piyano* (1971); *Sesler ve çalgılar I-III* (1972); *Koro ve orkestra* (1972); beş piyano ve insan sesi için *Piyano ve sesler I-II* (1972); 1973'te Royan festivalinde çalınan *Çello ve orkestra* (1972); *İki insan sesi ve çello* (1973); yedi çalgı için *Franck O'Hara için* (1973). [L]

***FELEK** (Burhan), türk yazarı ve gazetecisi. — Uluslararası Basın enstitüsünce (İPİ) *Basın mesleğinin uluslararası en kıdemli yazarı*, Gazeteciler cemiyetince de *Şeyhül muharririn* (Yazarların şeyhi) ilân edildi (1975). Yeni eserleri: *Eski İstanbul hikâyeleri* (1971); *Yaşadığımız günler* (1974). [M]

***FELLİNİ** (Federico), italyan sinema yönetmeni. — Son çevirdiği filimler: Petrone'nin aynı adlı eserinden esinlendiği *Satirikon* (Satyricon) [1969]; *I Clowns* (Soytarılar) [İtalyan sineması için, 1970]; *Roma* (1972); *Amarcord* (1973). [L]

FELTRİNELLİ (Giangiacomo), italyan yayımcısı (Milano 1926 - ay.y. 1972). Zengin bir burjuva ailesinin oğludur. Direnme hareketine katıldı, Güney İtalya'da amerikan birlikleri safında çarpıştı, önce Sosyalist, sonra Komünist partisine girdi. 1944'te, edebiyat zevkinin (Tomasi di Lampedusa'nın *Yaban kedisi* adlı yapıtını ve Boris Pas-

Foto. Roger-Rapho, S. Lido (LAROUSSE)

ternak'ın *Doktor Jivago*'sunu yayımladı) ve siyasal güdümlülüğün izini taşıyan bir yayınevi kurdu. 1967'de Régis Debray'in yargılanmasına giderken La Paz'da tutuklanan, 1969 nisanında Milano fuarı olaylarından sonra yalancı tanıklıkla suçlanan Feltrinelli 1970'te İtalya'da ortadan kayboldu ve Avrupa'da çeşitli devrimci hareketlere katıldı. 15 mart 1972'de, Milano yakınında parçalanmış cesedi bulundu. (L)

***Femina ödülü.** — 1970'ten sonra Femina ödülünü kazanan yazarlar arasında şunları sayabiliriz: Angelo Rinaldi (*La maison des Atlantes* [Atlante'ların evi], 1971); Roger Grenier (*Ciné-roman* [Sine-roman], 1972); Michel Dard (*Juan Maldonne*, 1973); René-Victor Pilhes (*l'Imprécateur* [Bedduacı], 1974). [L]

FEMİR (Halit), türk mimarı (Girit 1910 - İstanbul 1954). Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1937) ve Fransa'ya giderek Le Corbusier'nin yanında iki yıl kadar çalıştı; Türkiye'ye dönüşünde Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümünde atelye öğretmenliğine atandı. Projelerini hazırladığı başlıca eserleri: Bursa'da Süter villası, Dokuma fabrikası, Aker villası, Bursa hali, İstanbul'da Yapı ve Kredi bankası Şişli şubesi, aynı bankanın Beyoğlu şubesi. (M)

FEN i. — ANSİKL. Fen dersleri alanında modern matematik ve fen programları 1967-1968 döneminden itibaren 9 lisede denenmeğe başladı. 1971-1972 döneminden bu yana deneme 100 lise ve 89 ilköğretmen okulunda sürdürüldü. (Bk. DENEME LİSESİ, *Ek.*) Fen dersleri bugün ortaokullarda toplu olarak haftada 3 saat okutulur (matematikle 7 saat); liselerde ise biyoloji, fizik ve kimya dersleri ayrı olarak okutuluyor; 1. sınıfta bu üç dersin toplamı 9 saat (matematikle birlikte 14 saat), 2. sınıf fen bölümünde 8 saat (matematikle 13 saat), edebiyat bölümünde 6 saat (matematikle 10 saat), 3. sınıf fen bölümünde 8 saat (matematikle 15 saat), edebiyat bölümünde ise 3 saattir (matematikle 5 saat). [M]

***Fenerbahçe Spor kulübü (FB).** — 1968'den bu yana Türkiye liginde şu sonuçları aldı: 1969-1970 şampiyon, 1970-1971 ikinci, 1971-1972 üçüncü, 1972-1973 ikinci, 1973-1974 şampiyon, 1974-1975 şampiyon; ayrıca 1972-1973, 1974-1975 Cumhurbaşkanlığı kupasını ve 1972-1973 Başbakanlık kupasını kazandı; Türkiye kupasında ise 1973-1974 şampiyonu oldu.

Fenerbahçe amatör futbol takımı da 1974-1975 sezonunda şampiyon olarak 1. lige geçti. Genç takımı ise şampiyon olmasına rağmen lisans uygunsuzluğundan 4 puanı silinerek ikinciliğe indirildi. (M)

FENİK (Mümtaz Faik), türk gazetecisi (İstanbul 1904 - ay.y. 1974). İstanbul Hukuk fakültesini (1929), daha sonra da Brüksel İktisadî İlimler fakültesini (1934) bitirdi. Gazeteciliğe, İstanbul üniversitesinde okuduğu sırada başlayan Fenik, *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Tan*, *Ulus* v.b. gazetelerde muhabirlik, yazarlık, yazı işleri müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1939'da Ankara radyosunda *Radyo gazetesi* yayınını başlattı; 1949'da D.P.'nin yayın organı olarak çıkmağa başlayan *Zafer* gazetesinin kurucuları arasında yer aldı ve bu gazetenin başyazarlığını yaptı (1950-1957). İki dönem D.P. Ankara milletvekilliği yapan Fenik, 1960'ta Yassıada Yüksek Adalet divanında yargılanarak mahkûm edildi; aftan yararlanarak cezaevinden çıktıktan sonra *Son Havadis* gazetesinde başyazılar yazdı ve bu çalışması ölümüne kadar sürdü. *1939 harbi, Türkiye-İngiltere ittifakı ve Büyük Britanya imparatorluğu* (1941) adlı bir de eseri vardır.

— Eşi ADVİYE FENİK de, aynı gazetelerde bazen gerçek adıyla, bazen de *Sarıçizmeli* takma adıyla fıkralar yazdı. (M)

Fen lisesi, üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için Ankara'da açılmış ortaöğretim kurumu. Okul 1962 yılında Ford vakfının desteğiyle kuruldu ve Ankara'nın güneybatısında yapılan binalarda açıldı. Müfredat programlarında fen derslerine ağırlık verildi. Öğrenci kapasitesi 300'ü geçmeyen lisenin mezunlarına bazı üniversiteler sınavsız giriş hakkı tanıdı. (M)

***FENMEN** (Mithat), türk bestecisi. — B. Bartok'un 1. piyano konçertosunu Türkiye'de ilk defa seslendirdi (1971). Ankara Devlet operası genel müdürlüğüne atandı (1973). [M]

FENOGLİO (Beppe), italyan yazarı (Alba 1922 - ay.y. 1963). Langhe'de direnme hareketine katıldı ve başlıca özelliklerini yansıtan bazı anlatılarını bu hareketten esinlenerek yazdı. Gerçekçiliği mizah ile yumuşatan eseri, bir ölçüde ingiliz edebiyatının etkisini (zaten Coleridge'in *Yaşlı denizcinin yakınması*'nın ilgi çekici bir aktarımını yapmıştır) ve günlük dille yerel lehçe deyimlerine özel bir duyarlığı açıklar: *I ventitre giorni della citta di Alba* (Alba şehrinde yirmi üç gün) [1952]; *La Malora* (Yıkıntı) [1954]; *Primavera di Bellegza* (Güzelliğin ilkbaharı) [1959]; *Un giorno di fuoco* (Ateşte bir gün) [1963]; *Il partigiano Johnny* (Çeteci Johnny) [1968]; *Un fenoglio alla prima guerra mondiale* (Birinci Dünya savaşında bir fenoglio) [G. Rizzo tarafından derlendi, 1973]. (L)

***FENOTİP** i. — Leng. Sovyet dilcisi Şaumyan'ın terminolojisinde, jenotip'in ya da soyut bir sözdizim nesnesinin büründüğü dış biçimi belirten terim. (Fenotip ve jenotip Chomsky'nin kullanım ve edinim karşıtlığına tekabül eder.) [L]

FERENCZY, macar sanatçı ailesi. Üyeleri: BENİ, heykelci, madalyoncu ve desenci (Szentendre 1890 - Budapeşte 1967). Macar izlenimciliğinin başlıca ressamı olan babasından ders aldıktan sonra Floransa ve Münih'te kaldı; daha sonra Bourdelle ve Archipenko'nun derslerine devam etti. 1920'den sonra Viyana, Berlin ve Moskova'da çalıştı, 1936'da Budapeşte'ye döndü. İki yılda bir yapılan Venedik yarışmasına katıldığı sırada (1942), üslûbunu bulmuştu; figürasyondan, hattâ benzerlikten vazgeçmeden, hacimleriyle yapmış olduğu kübizm denemesini hatırlatan ve yüzeyleri işlenmiş duyarlı olan sağlam yapılar kurdu (Lenin'in madalyonu, 1930; Bartok'un birçok madalyonu). Ayrıca desenci olarak yoğun bir çalışma gösterdi. 1945-1950 arasında Budapeşte Güzel Sanatlar okulunda ders verdi ve sanat üzerine düşüncelerini yayımladı: *Yazı ve görüntü* (1961). — NOEMİ, halı desencisi ve dokumacısı (Szentendre 1890 - Budapeşte 1957). Beni'nin ikiz kızkardeşi. Halıcılık tarihinde önemli yeri vardır. Moda ressamlığı öğrenimi gördü, 1911'de Gobelins imalâthanesinde halı dokumacılığı üstüne çalıştı. 1913'te *Yaratılış*'ı yaptı ve o tarihten sonra kendini halıcılığa adayarak mesleğin bütün inceliklerini (desen çizimi ve makinede çalışma) öğrendi. İlk eserlerinde, *İncil*'den ya da panteizmden alınma kişiler, fransız-flamand esinli zengin bitkilerle çevrilidir. Noemi'nin eserlerinde insan giderek daha önemli yer tutmağa başladı ve sonunda insan ile doğa birleşti. (L)

***Feriköy Gençlik kulübü.** — 1960'ta katıldığı Birinci profesyonel ligi yedinci olarak bitirdi, 1968'de İkinci lige düştü. 1974-1975'te ise Türkiye Üçüncü liginden düşerek İstanbul amatör ligine geçti. (M)

FERMONT, Kanada'da (Quebec) yeni şehir, Port-Cartier'nin kuzeyinde; demir yatağı işletmeleri yakınında kuruldu. (L)

***FERNANDEL** (Fernand CONTANDİN, — denir), fransız sinema oyuncusu. — (öl. Paris 1971). *Le Voyage du Père*'den (Baba'nın yolculuğu) [D.de La Patellière'in, 1966] sonra *Heureux qui comme Ulysse*'i (Ne mutlu, Ulysse gibi) [H. Colpi'nin, 1970] çevirmişti. (L)

FERNANDEZ (Louis), ispanyol ressamı (Oviedo 1900 - Paris 1973). 1924'te Paris'e gitti ve o tarihten bu yana az sayıda fakat son derece ince ve duygulu resimler yaptı, modern sanat alanındaki yenilikleri gizli bir simya alanına aktardı. Önceleri Amédée Ozenfant ve Le Corbusier'den, sonra da gerçeküstücülükten etkilendi. Dostu Pablo Picasso'nun (birlikte iki eser yaptılar) etkisiyle bir boğa güreşi dizisi oluşturdu. 1939'dan sonra gizemcilik kokan bir sanat anlayışını benimsedi; doğadan aldığı görüntülerdeki nesneleri yoğun bir sembolizmle donattı. Son derece arı bir üslûpla natürmortlar, kafatasları, manzaralar ve portreler yaptı; eserlerinde yunanlı ve glasi gibi en eski gereçlerle «kübistler sonrası» diye adlandırılabilecek en yeni teknikleri bağdaştırdı. Fernandez'in resimlerinde yer yer soyut ve figüratif bir sanat havası eser, ayrıca geleneksel ispanyol resmiyle (Greco, Zurbaran, Goya) Picasso'nun etkilerine rastlanır. (L)

Federico FELLINI
«Satirikon»dan bir sahne
(1969)

FERNANDEZ SANTOS (Jesus), ispanyol yazarı (Madrid 1926). Madrid üniversitesinde felsefe ve edebiyat öğrenimi yaparken ispanyol üniversite tiyatrosunun çalışmalarına katıldı, sonra yeni kurulan sinema okuluna yazıldı, ama *Los Bravos* (Yiğitler) [1951] adlı kitabıyla edebiyata yöneldi. İki kere eleştirmenler ödülünü (*Cabeza Zapada*, [1959] ve *El Hombre de los santos* [Azizlerin adamı, 1970]); ayrıca 1957'de *En la hoguera* (Ateş üstünde) ile Gabriel-Miro, 1970'te *El Libro de los memorios de las cosas* ile Nadal ödülünü aldı. Eserlerinde, atalardan kalma geleneklerin ya da boş inançların tutsağı olan, aralarında, ihtirasla aradıkları ilintiyi bir türlü kuramayan kişilerin dünyasını anlatır. Ayrıca, birçok film senaryosu yazdı. (L)

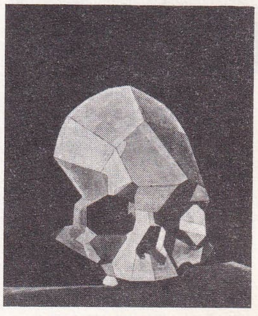

Louis FERNANDEZ
«Kafatası» (1953)

***FERNANDO POO** veya **FERNANDO PO,** Ekvador Ginesi'nin ada kesimi. — 1973'te *Macias Nguema* adını aldı. (L)

FEROMONLAR çoğl. i. (fr. *phéromones*'dan). Eskiden «ferormon*» denilen ve şimdiye kadar yalnız böceklerde (arı, karınca, kelebek, divik) rastlanmış olan hormon grubu. (L)

— ANSİKL. Tek hayvanın (anaarı) veya tek cinsiyetli hayvanlarda o cinsin (dişi kelebekler) çıkardığı *feromon*'ların etkisi çok yaygın bir hayvan grubunu içerir.

Kelebeklerin dişilerince salgılanan hormon erkekleri kendilerine çeker, yani cinsel istek uyandırır. Hormonun etkin maddesi erkeklerin duyargalarındaki kimyasal alıcılara varınca, etkisi sinir yoluyla merkeze ulaşarak hayvanın bilinen davranışını başlatır. *İpekböceği kelebeği*'nden elde edilen bu çeşit formona bombikol (heksadekadienol) denir; şimdi sentez yoluyla da yapılabilen bu hormon başlangıçta 500 000 dişi kelebekten elde edilmişti. *Meşe kelebeğinde* buna benzer bir hormon erkekleri kilometrelerce öteden çeker; bunun için 10^{-10} µg'lık bir doz bile yeterlidir. Anaarının hormonu çiftleşme uçuşu için erkekleri kendine çektiği gibi işçi arıları da kısırlaştırır. Anaarı hormonu ketonlu bir yağ asitidir (doymamış 9-ketodekanoik). [L]

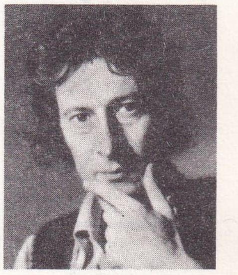

Luc FERRARI

***FERRARİ** (Luc), fransız bestecisi. — Son besteleri arasında *Hétérozygote* (1964), top-

1974-1975
Türkiye Birinci lig
şampiyonu
Fenerbahçe futbol takımı

Foto. *Artistes associés* (*J.-L. Passek kol.*), *L. Fernandez, Ph. Gras* (*LAROUSSE*) ; *Kaynak Kitaplar arşivi* (*MEYDAN*)

luluk için *Participation or not participation (Société V)* [Katılma veya katılmama, 1969] ve *Pour public seul (Société VI)* [Yalnız dinleyici için, 1969] bölümlerinden oluşan *Société I, VI, Dance des Ministres chez les Pompidou* (Pompidou'larda bakanların dansı, 1972), diyapozitif bant ve orkestra için gösteri *Allo, ici le Terre* (Alo burası dünya) [1972], *Musique socialiste? Programme commun pour clavecin et bande* (Sosyalist müzik mi? Klavsen ve bant için ortak program) [1972] sayılabilir. Stockhausen'in konuğu olarak 1964'ten 1966'ya kadar Köln'de beste dersleri verdi, daha sonra 1966-1967 arasında Stockholm'de, 1969'da da Montréal'de ders verdi. 1968-1969'da da bir süre için Amiens Kültür derneğinde müzik yorumlamaları yaptı. (L)

Marco FERRERI «Büyük tıkınma» (1973) Michel Piccoli'nin bulunduğu bir sahne

***FERREİRA DE CASTRO** (José Maria), portekizli yazar. — (öl. Porto 1974). Son büyük romanı *O instinto supremo*'da (En yüce anda) [1968], Brezilya *Selva*'sının iç kısmına yapılan bir etnoloji araştırma seferinden hareket ederek insanlığın kaderi üstüne düşüncelerini geliştirdi. (L)

FERRERİ (Marco), italyan filim yönetmeni (Milano 1928). Baytarlık öğrenimini yarım bırakarak alkollü içkiler mümessili oldu, sonra reklam filmi yapımcısı ve prodüksiyon âmiri olarak sinemaya geçti: *Kaput* (İl Cappotto) [N. Gogol'ün hikâyesinden A. Lattuada'nın filmi, 1952]. İspanya'da Rafael Azcona ile tanıştı ve birlikte ilk uzun filminin senaryosunu yazdı: *El Pisito* (1958); bu filmi İspanya'da çevrilen iki uzun filim daha izledi: *Los Chicos* (Çocuklar) [1958] ve *El Cochecito* (Araba) [1960]; bu filimlerle, kara mizaha yatkın bir yapımcı olarak tanındı. İtalya'ya dönünce çevirdiği *L'ape regina* (Evlilik yatağı) [1963] ile uluslararası üne kavuştu. Başlıca filimleri: *La donna scimmia* (Çirkin kadın) [1963]; *L'Uomo dai cinque palloni* (Beş balonlu adam) [1965]; *Harem* (1967); *Dillinger e morto* (Dillinger öldü) [1969]; *Il seme dell'uomo* (İnsan tohumu) [1969]; *L'udienza* (Oturum) [1971]; *Çılgın fahişe* (Liza) [1972]; *La grande bouffe* (Büyük tıkınma) [1973].

Ferreri ayrıca *Casanova 70*'te (M. Monicelli'nin, 1964) ve *Porcile*'de (Domuz ahırı) [P. P. Pasolini'nin, 1969] oyuncu olarak rol aldı. (L)

ferrosen

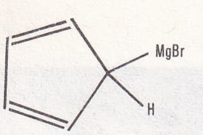

şekil 1

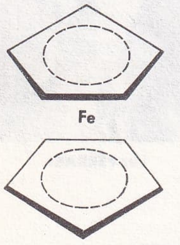

şekil 2

FERROSEN i. (fr. *ferrocène*). İçindeki bir maden atomu iki iyona bağ vazifesi gören bir organik moleküller serisinin («sandviç moleküller») en tanınmış temsilcisi.

— ANSİKL. Siklopentadienil bromür bir organik magnezyum bileşiği meydana getirir: MgBr. Bu magnezyum bileşiğinin iki molekülü $FeCl_2$'ye (demir II klorür) etki eder ve $MgCl_2$ ile $MgBr_2$ bileşikleri ortamdan giderilir; sonunda da «sandviç molekül» meydana gelir.

Portakal renginde, çok kararlı bir katı olan bu *ferrosen*, kovalans özelliği gösteren bir molekülün bütün niteliklerini taşır.

Demirin çevresindeki iki çekirdeğin, benzen çekirdeğinin yapısına çok benzeyen bir mezomer yapısı vardır. Bu nedenle ferrosen, benzenin bütün karakteristik ornatma tepkimelerini (halojenleme, Friedel ve Crafts tepkimeleri v.b.) verir. (L)

***FESSENHEİM**, Fransa'da Yukarı Rhin idare bölgesinde komün, Ren ırmağı kıyılarında, Neuf-Brisach'ın güneyinde. — Fransız elektrik şirketi Fessenheim'da bölgeyi elektriklendirmek için net elektrik gücü 890 MW olan bir santral inşa etmektedir; iki nükleer bölümü olan santralın 1970'teki üretimi 20 TW saat (Fransa'nın toplam tüketimi 140 TW saat) idi; bu miktarın 1980'de 40 TW saati, toplam tüketimin ise 280 TW saati bulacağı tahmin edilmektedir. (L)

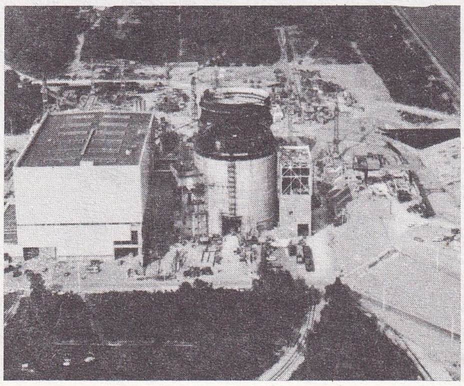

FESSENHEIM termonükleer santral yapım halinde (eylül 1973)

FESTİNGER (Leon), amerikalı ruhbilimci (New York 1919). Lewin'in öğrencileri arasında, çalışmaları çağdaş sosyal psikolojiyi en çok etkileyenlerden biridir. Festinger özellikle uyuşumsuzluk* kuramı (*Ek*) ile tanınır; bu kuramda, enformel sosyal iletişim (1950) ve sosyal karşılaştırma* (*Ek*) [1954] üzerine çalışmalar gibi, alışılmış örneklere ve ortak anlayışa kısmen karşı çıkan orijinal düşünceler önerir. Kuram büyük ilgi uyandırdı, ilgi çekici tartışmalara ve deneysel araştırmalara yol açtı. Festinger, birçok amerikalı araştırmacının tersine çok katı bir sistem içine kapanmak istemez. Hiç bir kalıplaştırma kaygısı yoktur. Bu özelliği, yerel karşıtlıklardan çekinmeden düşüncelerine çok geniş bir uygulama alanı açmasını sağlar. Gerçi buna karşılık belirli bir kesinlik eksikliği vardır ve kesinleştirilmeğe kalkışıldığında tutarsızlık tehlikesiyle karşılaşılabilir. Ama, bu sakıncalara rağmen, kuramın yol açtığı incelemelerin sayısı ve uygulamadaki (özellikle reklamcılıkta) büyük etkisi, çok büyük bir üstünlüktür. Dergilere yazdığı çeşitli makalelerin yanı sıra başlıca eserleri: *A Theory of Cognitive Dissonance* (1957), *Conflict, Decision and Dissonance* (1964). [L]

***FESTİVAL** i. — ANSİKL. Koreografi. Fransa'da dans festivalleri, tümüyle dansa ayrılmasa bile müzikten sonra en önemli yeri yine dans alır.

İtalya'da düzenlenen Spolete ve Nervi (Maria-Taglioni ve Enrico-Cecchetti tiyatroları) festivallerinin programı oldukça önemlidir. Verona festivalinin ise 1972'de ellinci kuruluş yıldönümü kutlanmıştır. En uzun Avrupa festivali iki ay süren Dubrovnik festivalidir. Tam yirmi dokuz sahnesi vardır. Hollanda festivali çağdaş dansa geniş yer verir.

Moskova balesinin (1969'da kuruldu) ve Varna balesinin düzenlediği uluslararası yarışmalar birçok sanatseverin ilgisini çeker ve yeni dans yıldızlarının doğmasına yardımcı olur (Patrice Bart, Francesca Zumbo, Aurora Bosch, Aleksandr Bogatirev, Nadejda Pavlova v.d.).

A.B.D.'de Jacob's Pillow festivali ve yaz üniversitesi, kurucusu ve düzenleyicisi Ted Shawn'ın (öl. 1972) yokluğuna rağmen hâlâ üstünlüğünü korumaktadır.

1973 yılında Aix-en-Provence. Angers, Avignon, Besançon, Bordeaux, Lyon, Marais ve Strasbourg festivallerinin bağlı olduğu bir Uluslararası Fransız Festivaller topluluğu kuruldu. Aix-en-Provence, Besançon, Bordeaux, Lyon ve Strasbourg festivalleri ise ayrıca 1951'de kurulan, otuz dört avrupa festivalini içeren ve üyeleri arasında İsrail ve Osaka'nın da bulunduğu Avrupa Müzik Festivalleri topluluğuna bağlıdır. Bir müzik festivali aslında uluslararası bir olay yaratır. Büyük Britanya'da düzenlenen Bath ve Edinburgh; Almanya'daki Bayreuth, Berlin ve Münih; Avusturya'daki Salzburg, Viyana, Bregenz; Hollanda festivali; Belçika'daki Flandre; İsviçre'deki Lucerne ve Montreux; İtalya'daki Floransa, Perugia, Spolete ve Verona; İskandinavya'daki Bergen, Stockholm ve Helsinki; Polonya'daki Varşova Sonbaharı; Çekoslovakya'daki Prag İlkbaharı; Yugoslavya'daki Dubrovnik gibi festivaller başlı başına birer olaydır.

Festivaller arasında özellikle günümüz müziğiyle ilgili olanlardan da ayrıca söz etmek gerekir. Çağdaş müzik yorumu yapılan festivaller arasında Donaueschingen, Avusturya'daki Graz, Yugoslavya'daki Zagreb festivali ile her yıl üye ülkelerden birinde Uluslararası Çağdaş Müzik topluluğunun düzenlediği festival sayılabilir.

● *Türkiye*'de yeni olarak 1973'te İstanbul* festivali (*Ek*) kuruldu. Her yıl 20 haziran - 15 temmuz günleri arasında kentin çeşitli yerlerinde uygulanır. Aynı yıl Yarımca*da da yöresel, fakat katılanlar yönünden ilgi toplayan bir festival başlatıldı. (LM)

FETHİ (Hasan), mısırlı mimar (İskenderiye 1900). Kahire Mimarlık fakültesini bitirdi; 1930-1957 arasında İskenderiye Güzel Sanatlar ve Mimarlık okulunda kurs verdi. Ayrıca, Kahire'de El-Ezher üniversitesinde şehircilik felsefesi ve estetiği dersleri veriyordu. Birleşmiş Milletler teşkilâtında Suudî Arabistan'da köy kalkınması danışmanı olarak çalıştı. Aynı görevi Maskat'ta sürdürdü. Başlıca eserleri Yeni Gurnah örnek köyü (Teb dağı eteğinde, 1946-1952) ve Baris örnek köyüdür (Harga vahasında, 1963). Hasan Fethi'ye göre mimarın amacı, konutun beşerî ve geleneksel görünüşleri kadar, bütün çevre verilerini de kavramaktır. Yüz yıllık gereçlerin (fırınlanmamış tuğla) yanı sıra modern tekniğin en yeni buluşlarını kullanır ve Üçüncü Dünya'nın köy halkları için yeni bir şehircilik biçimi önerir. Princeton ve Chicago üniversitelerinin birçok yayımına katkıda bulunan yazar, Fransa'da *Construire avec le Peuple* (Halk ile birlikte inşa etme) adlı bir kitap yayımladı. (L)

FETHİ NACİ (soyadı KALPAKÇIOĞLU), türk eleştiri yazarı ve yayımcısı (Giresun 1927). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi (1949). Çeşitli kuruluşlarda muhasebeci ve personel şefi olarak çalıştı; *Gerçek yayınevi*'ni kurdu (1968); özellikle Türkiye'nin toplumsal sorunlarını, tarih ve sanatını konu edinen *100 soruda...* kitap dizisini yayımladı. Başlıca eserleri: *İnsan tükenmez* (1956); *Gerçek saygısı* (1959); *Az gelişmiş ülkeler ve sosyalizm* (1965); *Emperyalizm nedir* (1965); *Askerî darbeler ve demokrasi* (derleme, 1966); *Kompradorsuz Türkiye* (1967); *100 soruda Atatürk'ün temel görüşleri* (1968); *On türk romanı* (1971). [M]

***FETHİYE**, Muğla iline bağlı ilçe. — 94 208 nüf., ilçe merkezi 12 693 nüf. (1975). [M]

***FETİŞİZM** i. — Psikanaliz. Freud tarafından cinsel itimin en ilgi çekici çeşidi olarak nitelenen sapıklık. Kamıştan yoksun olduğu için simgesel hadımlığı temsil eden kadın cinsel organları karşısındaki davranıştan doğar.

— ANSİKL. Kadın cinsel organlarının varlığını algıladığı zaman erkek çocuk bir sarsıntı geçirir. Kendisine bakanı taş yapan, başı yılanlarla çevrili Medusa miti bu çarpılmayı anlatır. İşin aslına bakılırsa, *fetişizm* kadınsal hadımlık sorununu hem geçiştirir, hem sürdürür. Fetişçi, kadının cinsel organlarına karşı duyduğu isteği, kadının başka bir organına ya da cinsel organlara yakın olan bir giysiye, eşyaya aktarır: potinler, ayaklar, çamaşırlar geleneksel fetişler ve fetişçi ikonografi arasında yer alır. Fakat aslında fetişin karşıladığı, yerini aldığı kadının cinsel organı değil, kadında eksik olan ve fetişçinin görmediği kamıştır. Bu durumun nedeni fetişizm süreciyle sanrı sürecinin aynı türden olması değildir. Kamışın bulunmadığı pekâlâ görüldüğü halde bu durum yokumsanır (yokumsama* [*Ek*] fetişizmi doğuran süreçtir), kadın vücudunun imgesine bir postiş eklenir. Kadın erkek ayrılığı fark edilince de bu ayrılık hem şiddetle reddedilir, hem şiddetle üzerinde durulur; fakat benimsenmez ve yerini fetiş yaratmak denilen aşırı algıya bırakır. Çünkü, bir kadın kamışında varsaydığı uyarıcı güçleri apayrı bir nesneye aktarmakla, fetişizm kadındaki kamış yokluğu algısını gizlemiştir.

Freud'un fetişizm çözümlemesinden birçok sonuç çıkar: ana sonuç savunma süreçlerinde görülür: Freud bundan belirlikteki bölünme* (*Ek*) kavramını çıkarır; yokumsama mekanizması bu bölünmeyi pek güzel tanıtlar (doğrulamak/yadsımak; hem yok saymak hem ortaya koymak). Bölünme açısından fetişizm psikozdan uzak değildir; algılanan ve biçimi bozulan gerçekliğe göre sınırda bir durumu temsil eder. Aynı zamanda fetiş, saldırganlık eğilimlerini, üstesinden gelinemeyen ve geçmişe dayanan endişeleri önlediği ölçüde psikoza karşı bir savunmadır. Buna göre fetişizm psikozla nevroz arasında bir eklem durumundadır. Son olarak, Freud'a göre «normal fetiş prototipi erkeğin kamışıdır»; ona göre psikanaliz için ve ondan kaynağını alan kültür için her isteğin ölçüsü kamışta bulunur. (L)

***FEVZİ** (Mahmud), mısırlı siyaset adamı. — Altıgün savaşı ertesinde Nâsır'ın dış siyaset özel danışmanlığına getirildi. 1968'de Arap Sosyalist birliğinin yürütme komitesi üyesi oldu. 1970 ekiminde başkan Se-

Foto. N.P.F. (J.-L. Passek kol.), M. Brigaud-Photothèque E.D.F. (LAROUSSE)

dat tarafından başbakanlığa getirilen Fevzi, bu görevde 16 ocak 1972'ye kadar kaldı. Sonra 1973 martına kadar cumhurbaşkanı yardımcılığı yaptı. (L)

***FEVZİPAŞA,** Akdeniz bölgesinde (Gaziantep ili, Islahiye ilçesi) bucak. — 14 716 nüf., bucak merkezi 4 694 nüf., 16 köy (1970). (M)

***FEYZİOĞLU** (Turhan), türk bilim ve siyaset adamı. — Partisinin (bk. *Cumhuriyetçi* GÜVEN PARTİSİ, *Ek*) 1969 seçimlerinde başarı sağlayamaması üzerine Feyzioğlu, seçim ertesi yeni bir temel strateji uygulamağa başladı. Böylece, sola kayan C.H.P.'den biraz daha uzaklaşmış, liberal görüşlere yaklaşmış ve sola karşı çıkan cepheye katılmış oldu. Feyzioğlu, 12 Mart muhtırasından sonra kurulan partilerüstü hükûmetleri desteklemek yoluyla, bunalımların çözümlenmesine yardım etmekle birlikte, kendisi bu hükûmetlerde görev almadı. 1972'de C.H.P.'den ayrılanların Kemal Satır'ın başkanlığında biraraya gelerek kurdukları Cumhuriyetçi parti bir süre sonra Güven partisiyle birleşti. 1973 seçimlerine, yeni adıyla Cumhuriyetçi Güven partisinin genel başkanı olarak giren Feyzioğlu, ılımlı ve uzlaştırıcı tutumuyla dikkati çekti. 1974'te, Kıbrıs Barış harekâtından sonra, o günkü hükûmeti oluşturan C.H.P. - M.S.P. koalisyonunu olumlu bir tutumla destekledi ve bu hükûmetin dış politikasını, üye olarak katıldığı Avrupa konseyi toplantılarında başarıyla savundu. Hükûmetin istifası sonucu başgösteren yeni bunalım döneminde, yumuşak ve çözümleyici formülleriyle etkili oldu. 1975'te, dört partinin katılmasıyla kurulan Milliyetçi Cephe hükûmetinde devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığı görevini aldı. Hükûmet adına, Kıbrıs koordinasyon çalışmalarını, sosyal hak ve güvenlikler alanında yapılan hazırlıkları yönetti. (M)

***FINDIK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de fındık ağacı sayısı, 1970'te 194 milyon 613 bin, 1971'de 197 milyon 014 bin, 1972'de 193 milyonu meyve veren yaşta ve 9 milyon 890 bini meyve vermeyen yaşta olmak üzere 202 milyon 890 bindi. Üretimin yıllara dağılışı ise şöyle oldu: 1970'te 255 bin t, 1971'de 166 bin t, 1972'de 190 bin t. Fındık ekim ve üretiminin yaygın olduğu Doğu Karadeniz bölgesindeki üç ilde (Giresun, Ordu, Trabzon) bu ürünün ekim ve üretiminde fazla bir artış görülmedi. Fındık ağacı sayısının bu üç ildeki tablosu şöyleydi: Giresun ilinde 1970'te 67 milyon 637 bin 980, 1971'de 67 milyon 637 bin 160, 1972'de 68 milyon 660 bin; Ordu ilinde 1970'te 52 milyon 292 bin 700, 1971'de 52 milyon 281 bin 500, 1972'de 52 milyon 295 bin 900; Trabzon ilinde 1970'te 29 milyon 887 bin 600, 1971'de 30 milyon 453 bin 695, 1972'de 29 milyon 018 bin 280. Fındık üretiminde ise yine dalgalanmalar görüldü: Giresun ilinde 1970'te 69 bin 750 t, 1971'de 30 bin 552 t, 1972'de 450 bin t; Ordu ilinde 1970'te 73 bin 700 t, 1971'de 43 bin 950 t, 1972'de 51 bin 800 t; Trabzon ilinde 1970'te 45 bin t, 1971'de 40 bin 350, 1972'de 31 bin 991 t ürün elde edildi.

Bu ürünün 1970'te 63 bin 602 tonu, 1971'de 65 bin 251 tonu, 1972'de 94 bin 164 tonu ihraç edildi ve bu ihracattan 1970'te 939 milyon 735 bin TL., 1971'de 1 milyar 057 milyon 207 bin TL., 1972'de 1 milyar 514 milyon 671 bin TL. gelir sağlandı. (M)

***FINDIK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Siirt ili, Eruh ilçesi) bucak. — 9 072 nüf., bucak merkezi 899 nüf. (1970). [M]

***FINDIKLI,** Rize iline bağlı ilçe. — 15 112 nüf., ilçe merkezi 5 012 nüf. (1975). [M]

***FINDIKOĞLU** (Ziyaeddin Fahri), türk sosyoloğu. — (öl. İstanbul 1974). [M]

***FIRAT,** Batı Asya'da nehir. — Fırat'ın Türkiye sınırları içinde kalan bölümünde kurulan büyük tesislerden biri 1973'te tamamlanan Keban barajıdır. (Bk. KEBAN HİDROELEKTRİK SANTRALI VE BARAJI, *Ek*.) Diğeri ise Keban barajının 160 km güneyinde 1975'te yapımına başlanan Karakaya barajı olacaktır. (Bk. KARAKAYA BARAJI VE HİDROELEKTRİK SANTRALI, *Ek*.) [M]

FIRAT (Ertuğrul Oğuz), türk bestecisi (Malatya 1923). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdikten sonra bir süre avukatlık yaptı; daha sonra çeşitli il ve ilçelerde yargıç olarak görevlendirildi. Hukuk öğrenimi sırasında Karl Berger'den aldığı armoni dersleri dışında kendi kendini yetiştirdi. Fırat, özellikle piyano ve oda müziği toplulukları için besteler yaptı. Önemli eserleri: *Orkestra konçertosu* (1963); *Büyük konçerto* (1964). [M]

FIRAT (Hilmi), türk amirali (İstanbul 1919). Deniz Harp okulunu güverte subayı olarak bitirdi (1940), daha sonra Deniz harp akademisinde (1946-1949) öğrenim görerek kurmay oldu. Önceleri *Hamidiye* ve *Yavuz* zırhlılarında bulundu, kurmay olduktan sonra Gaziantep muhribi komutanlığı yaptı, kuzey deniz saha komutanlığı görevinde bulunduğu sırada (1964) tuğamiralliğe yükseldi. Bunu izleyen dönemde NATO Akdeniz Başkomutanlığı Organizasyon dairesi başkanlığında, Deniz Kuvvetleri komutanlığı kurmay başkanlığında bulundu. 1974 ağustosunda oramiral olan Fırat aynı yıl Deniz Kuvvetleri komutanlığına getirildi. (M)

FIRATLI (Jerfi), türk atleti, spor yöneticisi (İstanbul 1919). Spora Galatasaray'da kürekle başladı (1930); atletizmde millî oldu (1939); 1940-1948 yılları arasında yüksek atlamada 1,81 m'lik derece aldı; 1940'ta Balkan üçüncülüğünü kazandı; 12 kere millî oldu; 1948-1956 yılları arasında Atletizm Federasyonu başkanlığı yaptı. (M)

FIRATLI (Nezih), türk arkeoloğu ve müzecisi (İstanbul 1921). Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji bölümünü bitirdi (1944). Müzeciliğe, aynı yıl Ankara Arkeoloji müzesinde asistan olarak başladı, 1946'da İstanbul Arkeoloji müzesine atandı. Bu arada İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinde doktorasını yaptı. Türkiye'nin birçok yerinde yapılan kazılara katıldı; Kırklareli Karakoç köyü tümülüsünü kazdı (1963); Marmara Ereğlisi'nde bulunan büyük mezar anıtını da ortaya çıkardı (1964). İstanbul Arkeoloji müzeleriyle Dumbarton Oaks'ın ortaklaşa yürüttüğü Saraçhanebaşı St. Polyeuktos kilisesi kazısına katıldı (1964-1969); Sivaslı ilçesindeki (Uşak) Selçuklar kazısını yönetti (1966). Başlıca eserleri: *İstanbul arkeoloji müzeleri seçme bizans eserleri rehberi* (1955); *İznik tarihi ve âbideleri hakkında muhtasar rehber* (1959); *Erdek Kyaikos harabeleri rehberi* (1961); *Çınarcık, Şenköy, Esenköy* (1963); *İzmit (Nicamedie), petit guide: son histoire et ses monuments* (İzmit [Nicamedie], küçük kılavuz: tarihi ve anıtları, 1964); *Bozcaada ve İmroz* (1964); *Les stèles funéraires de Byzance Gréco-Romaine* (Yunan-roma üslûbunda bizans stelleri, 1964). [M]

Fırat üniversitesi (ELAZIĞ), Elazığ'da 1873 sayılı kanunla (1973) hukuken kurulan Fırat üniversitesinin 500 dönümlük arazi üzerinde yapımına başlandı (1975). Gene aynı kanunla, Elazığ'da daha önce kurulan Veteriner fakültesi bu üniversiteye bağlandı. 1976'da Fen ve Edebiyat fakültelerinin de öğretime başlayabilmesi için çalışmalar sürdürüldü. (M)

FIRÇALAMA i. Tıp. *Uç bronşlarını fırçalama,* ağız yolu ile girilerek bronşların en uç kısımlarından parça alma yöntemi. (L)

***FIRIN** i. — ANSİKL. *Mutfak fırınları,* bazen çok küçük boyutlarda (35 × 30) yapılsa bile, modern hayatın gereklerine cevap verebilecek bir düzeye ulaşmıştır. Bu alanda en son buluş, ısıtma yüzeyinin camseramik'ten (seramiğe batırılmış cam veya camlaştırılmış seramik) yapıldığı elektrikli fırındır; bu fırın, içindeki ısıtıcı elemanların yaydığı kızılaltı ışınları geçirir. (L)

***FIRLATMA** i. — Astronotik. *Fırlatma bütünü,* belli bir uzay aracı tipinin hazırlanmasını ve fırlatılmasını sağlayan kuruluşun tümü. (Bir fırlatma üssü genellikle birçok fırlatma bütününden meydana gelir.) [L]

***FIRSAT** i. — İkt. *Fırsat maliyeti,* çeşitli karar olanakları arasında bir ekonomik seçim yapmak zorunda kalındığı zaman değerlendirilemeyen bir fırsatın katlanılan maliyeti.

— ANSİKL. Tüketici bakımından satın almak istediği fazladan her takım elbisenin *fırsat maliyeti,* söz konusu elbiseyi almak için vazgeçtiği fazladan her bir çift ayakkabının değerine eşittir. İşletmeler bakımından her üretim faktörünün fırsat maliyeti, onun, çeşitli kullanım fırsatları içinde en iyi tahsis edilebileceği alandaki kullanımının değeridir. Ekonomideki genel denge teorisi açısından fırsat maliyeti, daha çok, batı ülkelerinde kamu hizmet yatırımları için kullanılmaktadır: bir kamu kuruluşu için herhangi bir yatırım projesinin fırsat maliyeti, bu proje için tahsis olunacak kaynakların başka verimli bir alandaki kullanımı ile üretilecek mal ya da hizmetlerin toplam değerine eşittir. Fırsat maliyeti kavramı ayrıca doğal kaynaklarla ilgili dağıtım hesapları yapılırken de kullanılır: Şöyle ki; çok-amaçlı bir su deposunun optimal yönetimi, hiç olmazsa teorik olarak, çeşitli kullanımlar arasında suyun dağılımının o biçimde yapılmasını öngörmelidir ki bütün kullanımlar bakımından suyun fırsat maliyetleri birbirine eşit olsun. (L)

***Fiat,** italyan sanayi şirketi. — 1968'de *Fiat* ve Citroën arasında, Michelin grubunda (Citroën'i denetleyen) italyan firmasının hisse almasıyla bir işbirliği anlaşması yapıldı. 1970'te hisselerini arttırarak Fiat, otomobil sanayii alanında doğan çokuluslu büyük bir grupla birleşti: Fiat-Citroën-Berliet'in kurduğu grup 1969'da 2 261 111 taşıtlık bir üretim sağlar; bu üretimle alman firması Volkswagen'in önünde avrupalı yapımcılar arasında ilk sırayı alır.

Fiat ulusal pazarının yüzde 75'ini tek başına tutar, bu bakımdan dünyada tektir. 1969'da şirketin iş hacminin (1969'da 12,25 milyar frank) onda dokuzunu otomobil karşılıyordu. Hisse senedi alma siyaseti bu yıllarda yoğunlaşır; dolayısıyla Michelin anlaşmasından bağımsız olarak Ferrari ve Lancia'nın (yüksek performanslı arabalarda uzman) denetimi ele geçirildi. Dış ülkelerde Fiat bir otomobil fabrikası kurduğu Rusya'da büyük başarı sağladı. Türkiye'de Tofaş* (*Ek*) adıyla kurduğu ortaklık da hızlı bir gelişme kaydederek 1975'te 100 000. otomobili imal etti. Bu son yıllarda (1971-1973) İtalya'daki sürekli toplumsal karışıklıklar yüzünden şirket sarsıntı geçirdi; o sırada karşılaşılan güçlükler Michelin-Citroën ile olan anlaşmanın feshedilmesine yol açtı (1972).

Fiat'ın iş hacmi 1971'de 1,820 milyar liret iken 1972'de 2,080 milyara ulaştı. O yıl Fiat 1 661 500 araba ve sanayi taşıtı (+ 75 250) sattı ve 646 500 araba (+ 27 000) ihraç etti. Büyük güçlüklerle, Fiat 1973'te karşılaştı. Yönetim üretim yükümlülüklerinin artışını önde tuttu, ancak arabaların satış fiyatları yüzde 5,1 artmıştı. Fabrikalar kapasitelerinin ancak yüzde 68'iyle çalışıyordu (1971'deki yüzde 80'e karşı) ve personel sayısı bu ara 167 000'den 195 000 kişiye yükseldi. (LM)

FİBROSKOP i. (fr. *fibroscope*). Tıp. Şimdiye kadar klasik katı endoskoplarla girilemeyen derin vücut boşluklarının muayenesine yarayan esnek endoskop. Bk. ANSİKL.

fibroskop

— ANSİKL. *Fibroskop* son derece ince cam telciklerden (200 000 kadar) oluşur; bir demet halinde bulunan bu telcikler eğrilme yönü ya da açısı ne olursa olsun ışığı iletebilir. Madensel bir spiralle ve plastik madden bir kılıfla korunan bu demet muayene edilen kısmı aydınlatmağa ve görmeğe yarar. Işık aygıtın dışında bulunan ve soğuk bir ışık sağlayan güçlü bir lambadan gelir. Özel bir optik kısım derinden görüntüleri almağa yarar. Özel düzenekler yolun büküntülerine uygun olarak aygıtın eğrilip bükülmesine, özellikle uç bronşlarına yakın kısımda olanak sağlar, böylece yanlış yere gitmeden ve dokuları zedelemeden dar kısımların ucuna kadar gidilebilir. Bu arada, aygıtın ilerlemesi sırasında çeperlerin inceden inceye gözden geçirilmesi de mümkün olur.

Bunlardan başka fibroskopta soğurarak ceken bir borucuk ve tahlil icin gerekli süheli parçayı görerek kontrol altında almağa yarayan bir kıskaç bulunur.

Şimdiki fibroskoplarla yemek borusu, mide, onikiparmak bağırsağı, ince bağırsağın bir kısmı, kalın bağırsak, bronşlar muayene edilebilir. Hattâ filim üzerinde görülemeyen çok küçük yaralar da (ülser, kanser v.b.) bu yolla görülebilir. Fibroskopla yapılan muayene ağrısızdır ve gerektiği kadar yinelenebilir. (L)

***FİELD** (John), ingiliz dansçısı ve bale eğit-

Foto. Dr. Syrota (LAROUSSE)

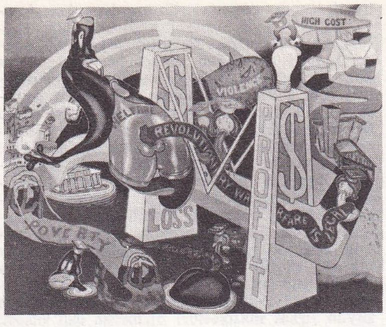

yeni figüratif sanat

Peter Saul'ün «Mr. Welfare»i (1969) [Darthea Speyer galerisi]

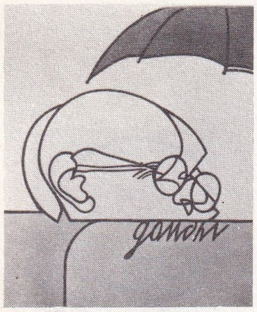

«Gandhi» (1972-1973) Valerio Adami'nin tuval üzerine akrilik resmi

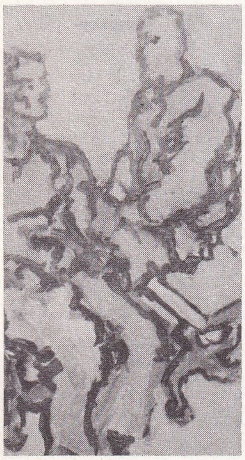

FIKRET MUALLÂ'nın bir eseri

meni. — 1970'te, Kenneth MacMillan ile birlikte on yıl süreyle İngiltere Krallık balesi müdürlüğüne atandı. Ama 1971'de görevden ayrıldı ve Milano Scala'sında bale eğitmeni oldu (1972). [L]

FİGARİ, Korsika'da köy; 1973'te bucak merkezi oldu. (L)

***FİGUERES** (Jose Pepe), Kosta Rika'lı devlet adamı. — Kosta Rika'nın eski cumhurbaşkanlarından olan Figueres, on iki yıl siyasetten uzak durduktan sonra liberalleri yeni bir merkez sol partide (Millî Kurtuluş partisi) topladı. 1 şubat 1970 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tekrar ülkenin başına geçti: Orta Amerika Ortak pazarı üyeleri arasındaki işbirliğinin artması için ve ülkesinin iktisadî ve siyasal ilişkilerini genişletmek (özellikle S.S.C.B. ve Demokratik Alman cumhuriyetine doğru) için çalıştı. 1974 şubatında yapılan seçimlerde yerine, kendi desteklediği aday Daniel Oduber seçildi. (L)

***FİGUEROA** (Gabriel), meksikalı sinema operatörü. — Luis Bunuel'in *Simon del desierto* (1965) adlı filminden sonra özellikle birçok amerikan filminin fotoğraf yönetmenliğini yaptı: *Two Mules for Sister Sara* (D. Siegel'in, 1969), *Kelly's Heroes* (B. G. Hutton'ın, 1970) v.b. (L)

***FİGÜRATİF** i. — ANSİKL. Çağdaş santl. *Yeni figüratif sanat,* 1960'larda soyut sanat ve daha önemlisi şekildışı sanat gerilerken, figüratif resmin büründüğü birtakım yeni görünümleri biraraya getirir. Anlatımcılığın, gerçeküstücülüğün, gerçekçiliğin* (*Ek*) yeni anlatım biçimleri ile birlikte pop'art* da (*Ek*) bu yenileşme içine adını yazdırır, 1961'den itibaren, soyut resim furyası boyunca temsile bağlı kalmış tüm resimler yeniden ilgi çekmeğe başlar: Kobra ressamları, Antonio Saura*dan (*Ek*), Francis Bacon ya da Alberto Giacometti'ye kadar çeşitli anlatımcılar, Roberto Matta ve Enrico Baj* (*Ek*) gibi gerçekçiler, Jean Dubuffet, Jean Hélion, Robert Lapoujade* (*Ek*), Paul Rebeyrolle* (*Ek*) gibi sanatçılar. Ne var ki, bu eserler zenginliklerin ötesinde daha önceden «gelenek»leşen kaynaklara bağlanır. Yeniliği çeşitli ingiliz ve amerikalı yapımcılarla ya da Peter Saul* (*Ek*) gibi sanatçılarla pop'art getirmiştir: soyut anlatımcılığın öznelliğine karşı, gerçeğin saptanması bir zorunluluk olmuştur. Hâlâ anlatımcılığın (Vladimir Veliçkoviç*), geç gerçeküstücülüğün (Dado* [*Ek*] ya da Pierre Bettencourt* [*Ek*]) izlerini taşıyan bir figüratif sanat yanında başlıca kaygısı, görüntünün (Valerio Adami* [*Ek*], Guido Biasi, Jacques Poli, Peter Stampfli, Martial Raysse* [*Ek*], Michelangelo Pistoletto* [*Ek*]), episkop yardımıyla (Bernard Rancillac* [*Ek*], Hervé Télémaque* [*Ek*]) fotoğraf röprodüksiyonunun soğukluğuna ulaşabilen, hattâ bir tür biçimci soyutlamaya (Peter Brüning* [*Ek*], Winfred Gaul, Gianfranco Pardi) varabilen bir çözümlemesi olan bir akını gelişir. Bununla birlikte bazı sanatçılar içeriğin öncelliğini doğrulayarak estetik kaliteden çok siyasal anlama yönelirler (Eduardo Arroyo* [*Ek*], Antonio Recalcati* [*Ek*], Malassis'ler kooperatifi [bk. JEUNE* PEİNTURE, *Ek*], Rafael Canogar, Juan Genoves, Equipo Cronica* [*Ek*], Antonio Berni* [*Ek*]). Bu güdümlü resim çok doğal olarak, eleştirilerini tarihsel verilere dayandırmak için, zamanı görüntünün içine yeniden oturtan «anlatımlı figüratif sanat»a yol açar. Dünya çapında bir olgu olan yeni figüratif sanat, bütün ülkelerin toplumsal bütününe girerek siyasal uzantılarını geliştirmeğe itilmiştir: yerel kalıtımların çeşitliliğine göre üslûp değişikliğini yüreklendiren güçlü bir milliyetçi kişiliğe bürünür. Örneğin Almanya'da yer yer gerçeküstücülüğe komşu bir fantastiğe bulanmış *neue Sachlichkeit*'in (yeni yalınlık) etkisi Konrad Klapheck*in (*Ek*), Peter Klasen*in (*Ek*), Gerno Bubenik'in yapıtlarında hissedilirken, büyülü gerçekçilik «Zebra» topluluğuna esin kaynağı olur. İtalya'da çok sayıdaki sanatçının yapıtları daha büyük bir ustalık ve şöyle bir gösteriş eğilimiyle nitelenirken De Chirico'nun metafizik resmi Valerio Adami'nin tuvallerinde ya da Lucio Del Pezzo*nun (*Ek*) eşya ve kabartmalarında izler bırakır. İspanya'da sosyopolitik inceleme ve tartışmalar, kültürel geçmişten artakalan görüntülerin bir soruşturmasıyla katmerlenir. Fransa'da görüntü çözümlemesi akılcı bir katılıkla verilmiştir (Bernard Rancillac, Gérard Titus-Carmel* [*Ek*], Jacques Poli), ama zaman da bir düşselliğin arayışı içindedir (Jacques Monory* [*Ek*], Joël Kermarec, Cheval-Bertrand). Bununla birlikte bazı sanatçıları, sözgelimi Gilles Aillaud* (*Ek*), Leonardo Cremonini* (*Ek*), Erro, Jan Voss, Lourdes Castro, René Bertholo ve Gianni Bertini*-yi (*Ek*) bir akımda özdeşleştirmek biraz güçtür. (L)

F.İ.J. (*Fédération İnternationale des Journalistes,* Uluslararası Gazeteciler federasyonu). Demokratik toplumlarda, özgür ve bağımsız gazetecileri çatısı altında toplayan sendikaları biraraya getirmek amacıyla kuruldu (1952). Kökü, 1926'da kurulan Uluslararası Gazeteciler federasyonuna dayanır. Federasyonun merkezi Brüksel'dedir. 23 ülkede 60 000 üyesi bulunan federasyon, kendisine üye gazetecilerin meslekî bilgi, görgü ve yeteneklerini arttırmak, onların iliskilerini genişletmek ve aralarında işbirliğini sağlamak, çeşitli meslekî ve sendikal sorunları çözümlemek için iki yılda bir kongre düzenler. Birleşmiş Milletler örgütünde, UNESCO'da ve İLO'da (Uluslararası Çalışma örgütü) danışman olarak söz sahibidir. Üç ayda bir, beş dilde yayımlanan *Gazetecinin dünyası* dergisi F.İ.J.'in yayın organıdır.

Türkiye Gazeteciler sendikası F.İ.J.'in üyeliğine 1966'da kabul edildi ve 11. F.İ.J. kongresi, sendikanın önerisiyle, Türkiye'de yapıldı (1972). [M]

***FİJİ,** Okyanusya'da takımadalar. — 514 000 nüf. (1970). Fiji takımadaları 1970 ekiminden beri Commonwealth üyesi bağımsız bir devlettir. (L)

***FİKRET MUALLÂ** (soyadı SAYGI), türk ressamı. — Güney Fransa'nın Reillane kasabasındaki mezarından çıkarılan kemikleri İstanbul'a getirildi (1974); aynı yıl Nurullah Berk ve Orhan Koloğlu'nun birlikte düzenledikleri *Fikret Muallâ - hayatı, sanatı, eserleri* adlı bir kitap yayımlandı. (M)

***FİLDİŞİ KIYISI** (veya **SAHİLİ**), Batı Afrika'da devlet. — 4 660 000 nüf. (1973). Başkenti, *Abican* (500 000 nüf.). Başlıca şehirleri, *Buake* (85 000 nüf.), *Daloa* (35 000 nüf.).

İKTİSAT

İktisadî gelişme hızlı bir ritimle devam etmektedir: yıllık gayrisafi millî hasıla artış yüzdesi (1960-1970 arasında yüzde 9,8), Gabon'dan sonra Fransızca konuşan Afrika'nın en yükseğidir ve ticaret bilançosunun sürekli kârda olması, büyük yatırımlara olanak sağlamaktadır.

Gelişme etkeni olarak liberalizmin seçilmesi, tarım çeşitlendirilmesini, maden işletmesini veya temel sanayileşmeyi hızlandırmak için kurulan bazı şirketlere devletin de katılmasını engellememektedir.

İktisadî yapı özellikle bitkisel ürünlere dayanır. Bu yüzden 1971'de yürürlüğe konan planın temel hedefi, ihracatta sanayi ürünlerinin payını arttırmaktı. 1975'te ikinci kesimin ihracattaki payının yüzde 35'e yükselmesi, birinci kesimin payının ise yüzde 40'a inmesi tasarlanmıştı.

Ülkenin zenginliği bugün bile, yeterince genişletilmemiş olan ve kahve, kakao, kereste üçlüsüne (1970'te toplam ihracatın yüzde 83'ü) dayanan ihracat gelirlerine fazla bağımlıdır. Fildişi Kıyısı dünyanın üçüncü kahve (1972'de 270 000 ton) ve kakao üreticisidir. İşlenmemiş kereste (Afrika'da birinci) başlıca ihracat ürünü olmağa yönelmektedir. Üretimi çeşitlendirme çabaları sanayi tarımlarının geliştirilmesini hedef almıştır: yağ palmiyesi ve hindistancevizi ağacı (devlet şirketi Sodepalm'ın tekelinde), pamuk, kauçuk ağacı v.b. Hükûmet ayrıca muz ve ananas tarım işletmelerini yaygınlaştırmağa çalışmaktadır. Buna paralel olarak, besin ürünleri ithalâtını azaltmak için, pirinç ve sebze tarımının gelişmesine çalışılmaktadır.

G.S.M.H.'da sanayi kesiminin gelişmesi yüksek bir yıllık artış yüzdesiyle (ortalama yüzde 15) devam etmektedir. Amaç, ihracat ürünlerini ilk işlemeyle değerlendirmek ve iç pazarı donatım malları ve yarı işlenmiş ürünler bakımından doyurmaktır. Birinci kesimi besin sanayii (1970'te toplam sanayi gelirlerinin yüzde 29'u), çikolata, konserve, ananas, neskafe fabrikaları ve kereste sanayii (yüzde 12,2) temsil eder. İkinci kesim ise dokuma sanayii (yüzde 13,6), maden sanayii, otomobil montaj atelyeleri, bir petrol rafinerisi v.b. ile temsil edilir. İkinci kesimde çalışan 31 000 ücretlinin çoğu Abican'da yaşar; ama iç kısımda, Abican-Vagadugu demiryolu hattı üzerindeki 4 şehir de (Agboville, Dimbokro, Buake ve Ferkesedugu) sanayileşmeğe başlamıştır. Bandama ırmağı üzerinde Kossou barajının tamamlanması, sanayinin elektrik potansiyelini arttıracaktır. Bugünkü elektrik üretimi 0,7 TW saattir.

Bölgeler arasındaki dengesizliğin nedeni refahtır. Gerçekten, iktisadî gelişmenin başlıca kısmını orman sağlamıştır ve kuzeyli köylüler kütle halinde Abican'a göçmektedirler. Güneybatı bölgesinin düzenlenmesindeki amaç, ülkede yeni bir gelişme kutbu yaratmaktır: bu yeni sınırın kilit noktası, derin San Pedro limanıdır. Ülkenin iç kısmının değerlendirilmesi birkaç cepheden yürütülmektedir: kakao, kauçuk, yağ palmiyesi, tarım işletmeleri kurulması; ormanların işletilmesi; Bangolo demir yatağının (yüzde 42 maden kapsamlı 1 milyon ton rezerv) işletilmesi.

Refahtan, halkın ancak küçük bir kesimi yararlanır: kırsal nüfusun (Fildişi Kıyısı'nın yüzde 80'i) geliri, millî gelirin ancak yarısıdır. Gelişme, özellikle yabancı kapitalizme ve birkaç tarım ürününün fiyatlarına bağımlı olduğu için henüz sağlam değildir. Fildişi Kıyısı «mucizesi», halkın modern çerçevelerle bütünleştirilmesi sorunuyla karşı karşıyadır.

FİLDİŞİ KIYISI

altta, yeni San Pedro limanı; sağda, Man bölgesinde çeltik tarlası

Foto. Darthea Speyer galerisi, Maeght galerisi, P. Waeles-Hoa Qui (LAROUSSE) ; Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

TARİH

Karışıklıklar, ülkenin siyasî huzurunu ve iktisadî gelişmesini tehlikeye düşürmektedir. 1969 mayısında, tek öğrenci sendikasının temsil hakkını tanımayan Abican üniversitesi öğrencileri boykota gittiler; bunun üzerine hükûmet üniversiteyi kapadı ve sendikayı tek partiyle birleştirdi. Ayrıca üniversitedeki çalkantının sorumlusu saydığı S.S.C.B. ile diplomatik ilişkileri kestiğini açıkladı. Ama eylül ayında, hareketlerini devam ettiren öğrencileri işçiler de desteklediler. Bunun üzerine, başkan Houphouet-Boigny, bütün büyük sosyal kademelerin fikrini almağa karar verdi: en düşük ücretleri yükseltmek ve kadroların afrikalılaştırılmasıyla gençleştirilmesini hızlandırmak için tedbirler alındı; hükûmette değişiklik yapılarak bakanlıklara genç teknisyenler getirildi. Houphouet-Boigny, 29 kasım 1970'te kullanılan oyların yüzde 100'e yakınını alarak tekrar cumhurbaşkanı seçildi. Dış siyasette hükûmet 14 mayıs 1968'de, yenilgiye uğrayan Biafra ayaklanmasının önderi general Ojukwu'yu kabul ederek Biafra cumhuriyetini tanıdı. Houphouet-Boigny, 1970 kasımında, ırk ayrımı sorununun barışçı yollardan çözümlenmesi için Güney Afrika cumhuriyetiyle görüşmeler açılmasını önerdi. Bu girişim, 21-23 haziran 1971'de Addis-Abeba'da toplanan Afrika Birliği örgütü konferansında mahkûm edildi. Bununla birlikte, Pretoria hükûmeti ekimde bir Fildişi Kıyısı heyetini kabul etti. Başkan Pompidou'nun Antant konseyi devlet başkanlarıyla birlikte yaptığı ziyaret, Houphouet-Boigny'nin manevî otoritesini onayladı.

Başkan Senghor'un Abican'ı ziyareti (aralık 1971) Fildişi Kıyısı'yla Senegal'i birbirine yaklaştırdığı gibi Batı Afrika ülkeleri arasında büyük bir iktisadî ortaklığın kurulmasını da (haziran 1972) hızlandırdı. Fakat bu ortaklık iktisadî ve siyasî gerçekliği olmayan bir hukukî çerçeve gibi görünmektedir. (L)

***FİLEBOGRAFİ** i. — Göz bil. *Göz çukuru filebografisi,* göz çukurundaki toplardamar sistemi saydamsızlaştırıldıktan sonra radyolojik yoldan göz çukurunu muayene tekniği.

— ANSIKL. *Göz çukuru filebografisi* için kullanılan saydamsızlaştırıcı madde ya bir alın toplardamarına ya da burun kökünde göz köşesinden geçen bir toplardamara şırınga edilir; bu madde kanla birlikte göz çukurundaki toplardamar ağını dolaştıktan sonra kovucuklu sinüse gider. Bu dolaşım sırasında karşıdan, yandan, üstten birçok filim çekilir. Göz çukuru toplardamar ağındaki akımı gösteren röntgen filimleri, daha önce çekilmiş çeşitli patolojik görüntülerle karşılaştırılarak genel bir şema elde edilebilmeğe yetecek kadar belirgindir. Bu muayene en başta göz çukuru urlarının teşhisinde kullanılır; sinir ağındaki topografik değişikliklere bakılarak urun tam yeri tespit edilir; cerrahî müdahaleden önce bunun yapılması büyük önem taşır. Toplardamarların görünüşündeki değişiklikler de bu teknikle teşhiste aynı şekilde işe yarayabilir, anjiom ve varis gibi hastalıkların teşhisini sağlar. Son olarak göz çukuru filebografisi, kafatası tabanının orta kısmında bulunan toplardamar kollarından kovucuklu sinüsün muayenesine de olanak sağlar. (L)

FİLHOS (Jean), fransız heykelcisi (Mas-d'Agenais 1921). 1958'e kadar mimarlığı ve heykelciliği birlikte sürdürdü. Çoğunlukla Fernand Pouillon ile ortaklaşa yaptığı eserlerinde, Antonio Gaudi üzerine ve islâm sanatı üzerine araştırmalarının ve Henri Laurens ile tanışmasının etkileri görülür. 1958'den bu yana hemen hemen sırf heykelcilik ve kuyumculukla uğraştı. 1966'da, Chilly-Mazarin'deki bir konut bütünü için anıtsal bir kabartma-oyma yapı ve mobilya projeleri hazırladı. 1960'tan sonra heykellerinde yavaş yavaş tunç yerine, sırf yuvarlak çıkıntılı biçimler halinde işlediği çokrenkli sentetik reçineler kullanmağa başladı (*Günahın doğuşu,* 1971). Özellikle plastik kaygı ile erotik bir hayal gücünü birleştiren mücevherlerinde altın da kullanmaktadır. (L)

FİLİA, Kıbrıs'ta, Lefkoşe'ye 25 km uzaklıkta köy. Bu köyün batısında, Dhrakos denen yerde üç evre gösteren Kalkolitik bir yerleşme alanı bulundu. En eski alan olan Filia Dhrakos A'daki ev duvarları köyün surlarla korunduğunu düşündürür; renkli seramiğe bol rastlanır. En son düzeylerde sur ve kulübe temelleriyle kilden yapılmış ocaklar ortaya çıkarıldı.

Asıl Filia yerleşme alanı Eski Bronz I olarak tarihlenir. Bulunan çömlekler yerli üslûplardan farklıdır ve Anadolu'daki, Anadolu Bronz II çömleklerini andırır. Yerli uygarlıktan ayrı olan ve «Filia» adıyla anılan bu uygarlık Morfu körfezi etrafında gelişmiştir ve buluntular Kıbrıs'la Batı Anadolu'nun ilk temaslarını ve muhtemelen M. Ö. 2300 yıllarına doğru bu bölgeden gelen kolonların varlığını kanıtlar. Ölü gömme tarzı ve mezar eşyası bu etkiyi doğrular: mezarlar, kayalar veya doğal mağaralar içinde açılan oval kuyular biçimindedir. Çömleklerle bronz eşyadan oluşan sungular gayet boldur. (L)

***FİLİPİNLER,** Güneydoğu Asya'da adalar devleti.

NÜFUS

Yüzyılın başından bu yana nüfus olağanüstü bir hızla arttı: 1900'e doğru 7,6 milyon iken 1930'da 12,1 milyona, 1970'te 38,5 milyona (tahminî) yükseldi. Bugünkü nüfus artışı yüzdesinin yılda yaklaşık olarak yüzde 3,5 olduğu sanılıyor; bu dünyanın en yüksek artış yüzdelerinden biridir. Doğum oranı binde 44-50, ölüm oranı binde 12-16 arasındadır. Aşırı nüfus çokluğu 1970'te km² başına 130 kişiye yaklaşan nüfus yoğunluğunda yansır; dağlık ve topraklarının üçte birinden azı işlemeye elverişli bir ülke için bu yoğunluk çok fazladır. Nüfusun yaşlara göre yapısı, halkın yüzde 47'sinin 15 yaşından küçük, yüzde 51'e yakınının 15-64 yaş arasında, yüzde 2'sinin 65 ve daha yukarı yaşlarda olduğunu ortaya koyar.

Nüfusun büyük çoğunluğu hâlâ köylerde yaşar, şehirli nüfusun oranı yüzde 14'tür. Manila yerleşme bölgesinin nüfusu, başkent Quezon City ile birlikte aşağı yukarı üç milyonu bulur. Şehirlerin kalabalıklaşmasında en büyük etken kırsal alanların nüfus fazlasını temsil eden ve Manila limanı yakınındaki Tondo (400 000 nüf.) gibi yoksul gecekondu şehirlerini kuran squatter'lerin kent bölgelerine göç etmesidir. Amerikan ordusunun ülkede bulunması, sayısı kalabalık olan üslerinin yakınında birtakım yeni şehirlerin doğmasına yol açıyor: Clark Air Base yakınındaki Angeles City (150 000 nüf.) gibi.

Filipinler'de okuma yazma oranı yüzde 75'tir (tropikal Asya'nın en yüksek yüzdelerinden biri). İlkokul çağındaki çocukların yüzde 90'ı okula gider. Ama yapılan eğitim çok eşitsizdir. Ülkede yirmi kadar layik ya da dinî üniversite (birkaçı amerikalıların) vardır.

Aile planlaması siyasetine oldukça geç, ama özellikle hızlı başlandı; çünkü Filipinler Tropikal Asya'da Singapur dışında hekim ve sağlık personeli en bol (1 400 kişiye 1 hekim) ülkedir. 1969'da doğum kontrol haplarının ithaline izin verildi. 1970'te başkan Marcos'un çıkardığı kanun hükmünde kararnameyle bir Nüfus komisyonu kuruldu. 1972 yılının başında ülkede 1 225 aile planlaması dispanseri vardı.

İKTİSAT

1970'te kişi başına yıllık gelir 342 dolardı. Yılda yüzde 4-6 arasında olan iktisadî kalkınma hızı, nüfus artış yüzdesinin biraz üstündedir. Ama iktisadın başlıca özelliği, sömürge yapılarının devam etmesi ve A.B.D.'ye bağımlılıktır.

Millî gelirin üçte birini sağlayan tarım, hâlâ sömürge yapılarına dayanır. Büyük mülk sahipleri (*haciendero*'lar) feodal sistemin imtiyazlılarıdır; kâhyaları (*contratista*'lar) aracılığıyla, ortakçılardan ve tarım işçilerinden (*sacada*'lar) oluşan yoksul kitleyi yönetirler. İşletmelerin (*hacienda*'lar) çoğu 50 hektardan büyüktür, 1 000 hektarı aşanları vardır. Bazı tarım alanları büyük yabancı şirketlerin malıdır. Temel tarım pirinç tarımıdır (1973'te 5,6 Mt); üretimi, «mucize pirinç» denilen «IR-8» cinsi ve sulamanın geliştirilmesi sayesinde hızla arttı ve Filipinler, pirinç ithaline son verdi. Fakat en çok gelir getiren tarımlar şekerkamışı (1970'te 2,2 Mt şeker) ile hindistancevizi (1,35 Mt hindistancevizi içi) tarımıdır. Ormanlardan yılda 12 milyon metre küp kereste elde edilir. Şeker iktisadı, A.B.D. egemenliğine en iyi örnektir: A.B.D. «Sugar Act» (1974'te süresi doldu) gereğince, Filipinler şeker üretimini satınalma tekelini elinde tutar; bu da A.B.D. hükûmetine iktisat üstünde çok büyük bir baskı aracı sağlar.

1972'de başkan Marcos bazı bölgelerde uygulanacak bir toprak reformu başlattı: büyük mülk sahipleri bu bölgelerde ellerinde ancak 7 hektar tutabilecek, çiftçilerin mülkleri ise 3-5 hektar olacaktır. Bu reform sadece pirinç ve mısır ekili topraklara uygulanmakta, büyük şekerkamışı, hindistancevizi, ananas ve muz işletmelerine dokunmamaktadır. Üç milyonu aşkın köylü ailesinden 750 000'ini ilgilendirmektedir. «Yeşil devrim» (sulama ve mucize pirinç) ile tamamlanan bu reformun siyasal hedefi, denetimleri altındaki bölgelerde çok daha kökten bir tarım reformu uygulayan çetecilerin (Huk'lar) etkisini dengelemektir. Sanayi, özellikle petrol, kimya, kauçuk ve maden sanayii kesimleri A.B.D. şirketlerinin ellerindedir. A.B.D. ağırlığını, 1947'de doksan dokuz yıl süreyle kira ödemeksizin ve toprak dokunulmazlığı imtiyazıyla, kendisine bırakılan on altı askerî üsle de hissettirir. Bu üsler, ülkede yaptığı harcamalarla, Filipinlerin millî gelirinin yüzde 5'ini temsil eder ve ülke işçilerinin yüzde 5'ine iş sağlar. Üsler dev boyutlu bir hizmetler karmaşasının (özellikle barlar, meyhaneler) gelişmesine yol açmıştır. A.B.D. şirketleri, bankaları, ulaşımı, dış ticareti elinde tutar, kazançlarını serbestçe yurt dışına çıkarır ve ülkede pek az yatırım yaparlar.

İktisadî sorunların başında işsizlik gelir. 1969'da 13,4 milyonluk işgücünden 1,1 milyonu (yani yüzde 8,4) işsizdi. Ama gerçekte 7-8 milyon kişiyi etkileyen bir gizli işsizliği hesaba katmak gerekir. Üstelik Filipinlerde, okula devam oranının yüksekliği nedeniyle diploma sahibi işsizlerin yüzdesi olağanüstü derecede yüksektir (diplomalıların yüzde 35'i gizli işsizdir).

İhracat daha çok pek az işlenmiş ürünlere (kereste, şeker, derişik bakır, hindistancevizi yağı, hindistancevizi içi) dayanır. Daha fazla olan ithalâtta ise, özellikle A.B.D.'den gelen donatım malları ve işlenmiş ürünler büyük yer tutar. Dış ticaret 1972'de 2 135 milyar doları bulmuştu. Aynı yıl millî para pesonun değeri aşağı yukarı yarı yarıya düşürüldü.

TARİH

Ülkenin kuzeyinde, Luzon'da (10 000 kişilik bir halk ordusu ve 100 000 sempatizan nizamî orduyla çatışma halindedir) çin taraftarı hareketlerin yol açtığı çalkantılar ve güneyli müslümanların kendilerini devlet desteğiyle topraklarından yoksun bırakan hıristiyanlara karşı yürüttükleri mücadele.

Jean FILHOS
yüzük
(Gennari galerisi)

tarih

Ferdinand MARCOS

Marinduque adasında
açık sahada
bakır maden ocağı

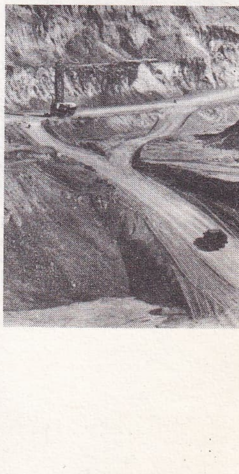

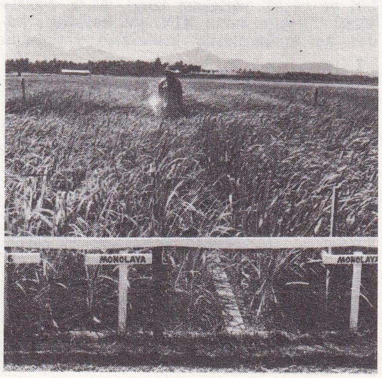

FİLİPİNLER
coğrafya

Los Banos pirinç
enstitüsüne ait
çeltik deneme tarlası

Foto. Michalon-Doc. Gennari, Depardon-Gamma, Almasy (LAROUSSE)

Filistin Direnme teşkilâtı soldan sağa: Ahmet Ezherî, Kemal Nâsır, Yaser Arafat ve Nayif Havatma bir toplantıda (eylül 1970)

Marcos hükûmetinin demokratik kurumlardan vazgeçmesine bahane oldu.
23 eylül 1972'de, ordular bakanına karşı girişilen bir suikast ertesinde sıkıyönetim ilân edildi, basın susturuldu, 1 000 yargıcın yeri değiştirildi ve 5 000 memura işten el çektirildi. Önce, bu olaylar, güneydeki durumun daha da kötüleşmesine yol açtı: silâhlarını teslim etmeleri istenen müslümanlar açık isyana geçmeyi tercih ettiler; 21 ekim 1972'de içlerinden 400'ü bir kışlaya saldırarak ele geçirildi ve çok geçmeden, devlet 10 000 - 20 000 isyancının bulunduğu güneyde sürekli olarak 15 000 asker bırakmak zorunda kaldı. 1973 ocağından itibaren rejimin otoriter gelişmesi açıkça ortaya çıktı: başkan Marcos, devlet başkanı ve başbakanlık görevlerini elinde topladı (17 ocak); ayrıca meclisleri dağıttı ve yurttaş meclislerine sıkıyönetimin yedi yıl devam etmesini kabul ettirdi. 27 ve 28 temmuzda, Anayasa gereğince bir adaylığını koyamayacağı genel seçimlerin yerine bir referandum yaptırarak ölünceye kadar görevde kalma ve meclisi ne zaman durumu uygun görürse o zaman toplama hakkını aldı. Güneyli müslümanların ayrılıkçı hareketi 1974 yılı boyunca gelişti.
A.B.D. 1971'de Sangley Point deniz üssünü (Manila yakınında) Filipinlere devretmişti ama Clark hava üssü ile Subic Bay deniz üssünü hâlâ elinde tutmaktadır.

ARKEOLOJİ

İspanyol öncesi devreyle ilgili ilk araştırmalar (1922-1925) bir Cilâlıtaş devri kültürünün varlığını ortaya koymuştu. 1932 ve 1935'te bulunan süs eşyaları ve çömlekler, XIV. ve XVI. yy.lar boyunca İndonezya, Çinhindi yarımadası ve Çin'den yapılan çok hızlı bir ithalât ticaretinin varlığını ortaya koyuyordu. Ama ancak bağımsızlığından beri, özellikle 1959-1960 yıllarından itibaren Filipinler'in prehistorya ve protohistoryası sistemli araştırmalara konu oldu. Takımadaların çeşitli noktalarındaki arkeolojik yerleşme alanları ortaya çıkarıldı ve az veya çok incelendi; fakat Palauan adası bu konuda az görülen bir zenginlik örneği verir gibidir. Yalnız Quezon bölgesinde *Tabon Caves* adı verilen otuz kadar mağara kazıldı. Geç Cilâlıtaş devrinde (M.Ö. 1500 yılları) ortaya çıktığı sanılan mezar küpleri ve çeşitli yerleşme izleri, M.Ö. 50000 - 40000 (?) yıllarından XIV. yy. başlarına kadar bu mağaralarda insanların yaşadığını kanıtlar. İndonezya ve Malezya'daki kadar mükemmel olmayan taş malzeme Üst Yontmataş devrinden Bronz çağına, yani M.Ö. 500-300 yıllarına kadar tarihlenir, çünkü demir ancak M.S. 100-200 yıllarına doğru ortaya çıkar. Bölgedeki yerleşme merkezlerinin çoğunun özelliği olan, bazıları kapaklı mezar küpleri büyük bir tip (şekil, uygulama tekniği) ve dekor değişikliği gösterir; bazıları çağdaş Borneo, Vietnam, özellikle Sa-huynh ve Malezya çömlekleriyle karşılaştırılabilir. Ziynet eşyaları, camdan ve yarı kıymetli taşlardan yapılma boncuklar (M.S. 200-600 yılları) aynı benzerliği gösterir ve ayrıca çağdaş Tayland ve Formoza'yı hatırlatır. Bronz âletler (delikli baltalar veya kalıpları) aynı bölgelerdeki bilinen tiplerdendir. (L)

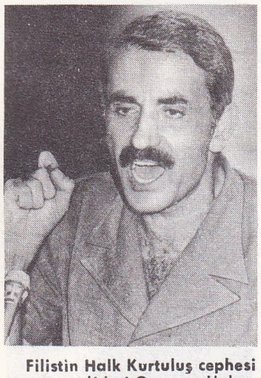

Filistin Halk Kurtuluş cephesi lideri Georges Habaş bir basın konferansında (ekim 1974)

Filistin Demokratik **Halk Kurtuluş cephesinin** kurucusu Nayif Havatma Zarka'da Ürdün ordusu tarafından yakalanmadan önce (eylül 1970)

***FİLİSTİN,** Yakındoğu'da bölge. — İlk Filistin Millî meclisinin 17 temmuz 1968'de Kahire'de kabul ettiği Filistin Millî şartı, «1948'e kadar sürekli olarak Filistin'de yaşayan arapların» (5. madde) ve «siyonist istilânın başlangıcına, yani 1917'ye kadar Filistin'de yaşayan yahudilerin» (6. madde) filistinli kabul edildiğini belirtir. Şart, Filistin halkının bütünlüğünü hiç bir anlam karışıklığına meydan vermeden belirttiği halde, devrimci (Filistin* Halk Kurtuluş cephesi, *Ek*) veya sosyalist (Filistin* Kurtuluş teşkilâtı, *Ek*) direnme hareketlerinden her birinin ideolojilerinin ayrı oluşu, değişik çözüm yollarının önerilmesine yol açmaktadır: İsrail devletinin (ama israillilerin değil) ortadan kaldırılmasından yana olan arap milliyetçiliği görüşü (Filistin Halk Kurtuluş cephesinin ve Filistin Demokratik Halk Kurtuluş cephesinin görüşü), Filistin Kurtuluş teşkilâtının benimsediği Filistin federasyonu tasarısıyla çelişmektedir. (L)

***Filistin Direnme teşkilâtı.** — Filistinli mültecilere ve savaşçılara yardımda bulunan Lübnan, İsraillilerin Beyrut havalimanına yaptıkları saldırı (aralık 1968) üzerine Filistinlilerin eylem özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtladı. Bu kısıtlama kasım ayında Kahire'de imzalanan bir anlaşmayla onaylandı. (Bk. LÜBNAN, *Ek.*) Ürdün de, İsrail'in misilleme baskısı karşısında (Ürdün köylerine açılan topçu ateşi, şüpheli evlerin dinamitlenmesi) yardımı azalttı. Eylül 1970'te ordu, direnme merkezlerini bombaladı. (Bk. ÜRDÜN, *Ek.*) Bu gerçek iç savaş direnme örgütünün stratejisinde değişikliğe yol açtı. Bundan sonra işgal altındaki topraklarını içinde ve dışında gerilla savaşı sürdürülmeğe başladı. Nitekim 28 kasım 1971'de, Ürdün başbakanı Vasfi el-Tallal, Kara* Eylül (*Ek*) adı altında toplanmış olan eski El-Fetih militanları tarafından Kahire'de öldürüldü.
Kara Eylül, 5 eylül 1972'de, Münih olimpiyatlarındaki İsrail takımına saldırdı. Filistinlilerin isteklerini (İsrail'de tutuklu bulunan taraftarlarının salıverilmesi) kabule yanaşmayan İsrailliler, Suriye ve Lübnan'daki mülteci kamplarına saldırmakla buna karşılık verdiler. Bundan başka İsrail gizli servisleri ele geçirebildikleri her yerde Filistin* Kurtuluş teşkilâtı temsilcilerini vurmağa giriştiler: Filistin* Kurtuluş teşkilâtı (*Ek*) üyelerinin ekim 1972'de Roma'da, aralıkta Paris'te öldürülmesi, nisan 1973'te Beyrut'un göbeğinde saldırıya uğraması.
4. israil-arap savaşı sırasında, işgal altındaki topraklarda harekete geçen filistinli gerillalar (fedayin) İsrail birliklerinin hareketini bir hayli engellediler ve direnmeyi Filistin Kurtuluş teşkilâtı çevresinde birleştirmeğe çalıştılar. Nitekim aralık 1973'teki Kudüs belediye seçimlerinin boykot edilmesi çağrısına kentteki arap nüfusunun yüzde 90'ı uydu. Daha sonraki aylarda komando tipi suikast ve eylemlere girişildi (nisanda Kriyat Şimoneh, mayısta Maalot, haziranda Naharya), buna karşılık İsrail Lübnan'ın güneyindeki mülteci kamplarını birçok kere bombaladı.
1974 ekiminde bütün arap ülkelerinin katıldığı Rabat konferansı Filistin Kurtuluş teşkilâtını Filistin halkının «tek ve yasal» temsilcisi ilân etti. (Bk. FİLİSTİN KURTULUŞ TEŞKİLÂTI, *Ek.*)
22 kasım 1974'te Birleşmiş milletler iki karar aldı: bunlardan biri Filistin halkının kendi kendini yönetme ve bağımsızlık hakkını ilân ediyor, öbürü de Filistin Kurtuluş teşkilâtına Birleşmiş milletlerde daimî gözlemci bulundurma hakkını tanıyordu. Filistin halkının ulusal haklarını saptayacak bir yönetmelik hazırlanması sorunu, Filistin Direnme teşkilâtı saflarında, temel olarak Filistin Halk Kurtuluş cephesi ve Arap Kurtuluş cephesinden oluşan bir «ret cephesi»nin kurulmasına yol açtı. (L)

Filistin Halk Kurtuluş cephesi (F.H.K.C.), Georges Habaş tarafından ekim 1967'de kurulan filistin örgütü. Arap Milliyetçi hareketinin uzantısı olan F.H.K.C., Filistin Kurtuluş cephesi, İntikam gençliği, Dönüş kahramanları adlı birçok Filistin örgütünden oluşur. F.H.K.C., bu örgütlerin milliyetçiliğinden kısa sürede sıyrılmış ve Marx'çı bir örgüt olarak hepsini bünyesinde toplamıştır. F.H.K.C.'ye göre, Filistin'in kurtuluşu genel bir arap stratejisine bağlıdır. Bu strateji de, bir yandan İsrail ve İsrail'in batı müttefikleriyle savaşmakla, öte yandan da tutucu arap devletlerini yıkmakla gerçekleşir. Örgütün böyle bir strateji uygulamaktaki amacı, Ortadoğu'da bir arap birliği kurmaktır. İsrail devletine karşı topyekûn bir savaş sürdürülmesini isteyen Georges Habaş'ın bu örgütü, çeşitli eylemlerle İsrail'in askerî ve iktisadî gücünü yıkmağa çalışır: sözgelimi, El Al şirketine bağlı bir uçağın Cezayir'e kaçırılması (temmuz 1967), israil uçaklarına yerde saldırı (Atina, aralık 1968 ve Zürich, şubat 1969).
F.H.K.C., dışta, İsrail ya da siyonizm yanlısı gözüken uluslara karşı da eylemlere girişir: Tapline gaz boru hattına sabotaj (mayıs 1969 ve ocak 1970), amerikan T.W.A. şirketine bağlı bir Boeing uçağının Şam'a kaçırılması. Bu cephenin komandoları, 6 ve 9 eylül 1970'te üç sivil uçağı (isviçre, amerikan ve ingiliz) Zarka'ya (Ürdün) kaçırdılar ve Zarka'da rehine tuttukları yabancılara karşılık Avrupa'da tutuklanan komandoların serbest bırakılmasını şart koştular. 29 eylülde, son rehineler Avrupa'da tutuklanan yedi filistinli ile değiştirildi. Ancak, bu olay Ürdün hükûmetinin sert tedbirler almasına yol açtı: kral Hüseyin, Ürdün*deki (*Ek*) filistin üslerinin yok edilmesi kararını aldı. Ürdün hükûmetinin bu kararı, eylem alanını genişletmek isteyen F.H.K.C.'nin savunma stratejisini engelledi; Kurtuluş cephesi aşırı solcu bir örgüt olan Birleşik Kızılordu'ya (Lengo Sekigun) bağlı üç japon komandosunun 30 mayıs 1972'de İsrail Lod havaalanında giriştikleri katliam hareketine katıldıklarını ileri sürdü. F.H.K.C. mülteci kamplarında ilgi görmesine karşılık gün geçtikçe etkisini yitiriyordu. Bu nedenle örgüt eylemlerinde az da olsa kısıtlama yapmak zorunda kaldı: gerçekten de, Georges Habaş'ın topluluğu mart 1973'te, Filistin kampının dünya sosyalist hareketiyle daha sıkı ilişki kurması amacıyla El-Fetih'le anlaştı.
F.H.K.C.'nin tarihi boyunca, değişik ideolojiler yüzünden birtakım ayrılmalar olmuştur. 1968'in yaz aylarında, Suriye ordusunun eski filistinli subaylarından Ahmed Cibril, Genel Komutanlık Halk cephesini kurdu. Şubat 1969'da, ürdünlü hıristiyan Nayif Havatma Marx'çı-devrimci olan Filistin Demokratik Halk Kurtuluş cephesini (F.D.H.K.C.) örgütledi. F.D.H.K.C., israilli yahudileri de barındırabilecek demokratik bir Filistin devleti kurulmasını istiyordu. F.D.H.K.C., F.H.K.C.'nin tersine, «Kara* Eylül» (*Ek*) örgütünün eylemlerine karşı çıkıyor ve bu örgütün üyelerini maceracılıkla suçluyordu. 1969 nisanında, F.H.K.C. içinde üçüncü bir ayrılık başgösterdi: ürdün ordusu eski subaylarından Ahmed el-Zarur, nisan 1969'da Arap Filistin örgütünü kurdu. Son olarak da, mart 1972'de Ebu Şahab, Filistin Devrimci Halk Kurtuluş cephesini örgütledi: bu yeni örgütün kurucuları Georges Habaş'ın gösterişçi eylemlerine karşıdırlar. (L)

Filistin Kurtuluş ordusu (F.K.O.), Filistin* Kurtuluş teşkilâtının (*Ek*) [F.K.T.] düzenli ordusuna verilen ad. Filistin Kurtuluş ordusu, F.K.T.'den bir yıl sonra kuruldu. Başlangıçta, F.K.T.'nin bağlı olduğu arap birliği tarafından malî destek gören F.K.O.'nun başında çeşitli arap ülkelerinden seçilen filistinli subaylar bulunur. Bu ordunun birlikleri ise Mısır, Irak ve Suriye silâhlı kuvvetlerinin saflarında yer alır. 1965'te imzalanan antlaşma 30 ocak 1973'te yenilendi. F.K.O. özellikle, eylül 1970'te Ürdün'ün kuzeyine yerleşmek için çabaladıysa da başarıya ulaşamadı. (L)

Foto. Chauvel-Gamma, Salde-Saade-Gamma, Rouleau-Gamma (LAROUSSE)

***Filistin Kurtuluş teşkilâtı (F.K.T.).** — F.K.T.'nin yürütme komitesi, Filistin direnme hareketlerinin stratejisini düzenlemek için 25 aralık 1967'de Kahire'de toplandı. F.K.T. temmuz 1968'de, birçok fedai örgütünün katıldığı ulusal bir meclis topladı. Şubat 1969'da toplanan IV. ulusal kongre, direnme hareketinin birleştirilmesi amacıyla birleşik askerî komutanlık kurdu. Bu komutanlık, nisanda, silâhlı mücadele için Filistin komutanlığına dönüştü. Bu kuruluşlar yine de bazı çevrelerce hoş karşılanmamaktadır: özellikle Filistin* Halk Kurtuluş cephesi (*Ek*).

4. israil-arap savaşı Filistin direnme hareketine katılan çeşitli toplulukların F.K.T. çevresinde toplanmasına yol açtı. Gerçekten de F.K.T. Cezayir konferansında (kasım 1973) Filistin direnme hareketinin tek temsilcisi olarak kabul edildi. Bununla birlikte, örgüt içindeki çatışmalar aralıksız sürdü ve haziran 1974'te, Filistin Millî meclisinin 12. toplantısı yapıldı. On bölümde toplanan program iki temel eğilimden oluşuyordu: konferansın gündeminde «mülteciler»in haklarından değil «Filistin halkının ulusal hakları»ndan söz edilmek şartıyla, Cenevre konferansına katılma kararının alınması ve bağımsızlığa kavuşmuş topraklarda ulusal bir yönetimin kurulması. Sonunda, Yaser Arafat* (*Ek*) yeniden yönetme komitesi başkanlığına seçildi. Ağustos 1974'te Arafat'ın Moskova'ya yaptığı yolculuk, F.K.T. ile bu örgütün Cenevre konferansına katılmasını isteyen S.S.C.B. arasındaki yakınlaşmayı ortaya koydu. Ekim ayında, F.K.T.'nin, Filistin sorununu tartışmak üzere Birleşmiş milletlere çağrılması, örgüt açısından büyük bir siyasal başarı oldu. Bu başarının hemen ardından da Beyrut'ta Yaser Arafat ile fransız bakanı Y. Sauvagnargues arasında bir görüşme yapıldı. Aynı ay içinde düzenlenen Arap konferansı sırasında, Filistin halkına, bağımsızlığa kavuşmuş topraklarda Filistin davasının tek temsilcisi sayılan F.K.T. yönetiminde ulusal ve bağımsız bir devlet kurma hakkı tanındı. Aynı yılın kasım ayında, Birleşmiş Milletler topluluğu F.K.T.'nin Birleşmiş Milletler teşkilâtında sürekli gözlemci bulundurmasını kabul etti. (L)

FİLİZ NURULLAH (Ali Nurullah Hasan, — denir), türk güreşçisi (Karaali, Şumnu 1870 - İstanbul 1912 ?). Yerli kaynaklarda doğumu 1868 olarak gösterilir. 2.02 m boyunda, 150 kg ağırlığındaydı. Türkiye'de güreşirken bir fransız organizatör tarafından Paris'e götürüldü. 22 aralık 1899'da fransız François Lefarine, isveçli Welfort, hollandalı Vandenberg, fransız Dumont ve Fournier'yi yenerek *Altın Kemer*'i kazandı (1900). Paris'ten A.B.D.'ye geçti (1901) ve orada da güreşler yaptı; tekrar Avrupa'ya döndü. 1902'de İngiltere turnesindeyken Londra'da, 1-21 aralık arası 34 rakibini tuşla yenerek şampiyon oldu; 1905'te yurda döndü; kalp yetmezliğinden ölünceye kadar güreşi sürdürdü. (M)

***FİNİKE,** Antalya iline bağlı ilçe. — 23 788 nüf., ilçe merkezi 4 202 nüf. (1975); 15 köy (1970). [M]

***FİNİSTERE idare bölgesi,** Fransa'da Bretagne bölgesinde idare bölgesi. — 768 929 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 48 kanton, 283 komün. (L)

***FİNKE** (Fidelio), alman bestecisi. — (öl. Dresden 1968). [L]

***FİNLANDİYA,** Kuzey Avrupa'da devlet. — 4 660 000 nüf. (1973). Başkenti, *Helsinki* (515 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Tampere* (156 000 nüf.), *Turku* (153 000 nüf.).

İKTİSAT

1960'tan bu yana sanayinin gelişmesi, ülkenin iktisadî gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır: sanayide üretim indisi (1960 yılı 100 olarak alınırsa) 1971'de 165'e yükselmişti. Finlandiya'da sanayileşme yenidir: 1930'lara doğru, hemen hemen yalnız kereste ve kereste mamulleri ihracatıyla geçinen bu tarım ülkesi, İkinci Dünya savaşı ertesinde S.S.C.B.'nin istediği ağır savaş tazminatını ödeyebilmek için fabrikalar kurmak zorunda kalmıştı. S.S.C.B.'ye malzeme olarak yapılan tazminat ödemesi ve fin ulusunun yeniden doğuşu, özellikle avadanlık ve elektrik kabloları, kâğıt makineleri yapımıyla gemi sanayii kesimlerinde ihracata dönük bir sanayinin gelişmesini destekledi. On yıl içinde bu kesimlerde üretim yüzde 46 oranında artarken, Raahe çelik fabrikasının hizmete girmesi de çelik üretimini üç katına çıkararak Finlandiya'nın bu alanda bağımsızlığını sağladı. 1961-1971 arasında çimento üretimi yüzde 38 arttı.

Bakır, kobalt, çinko ve krom üretiminde kuzey ülkeleri arasında hâlâ birinci sırayı tutmakla birlikte Finlandiya'nın maden işletmeciliği artık tavana ulaşmıştır (kobalt üretiminde yarı yarıya azalma görülür). Elektrik enerjisi üretimi on yılda üç katına çıktı, ama su kaynaklarının bolluğuna rağmen hidrolik enerji üretiminde ancak yüzde 58 oranında bir artış görüldü; göllerin çok olmasına karşılık derinlikleri azdır ve yüzey şekilleri geniş hazne-barajlar yapımına elverecek kadar engebeli değildir. 1971'de hidrolik elektrik üretimi, toplam üretimin ancak yüzde 41'iydi. Kereste ile kerestenin türevi olan sanayi ürünleri ihracatta hâlâ ağır basar: satışların değer olarak üçte ikiye yakını. Kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikalarının büyüklüğü, maliyet fiyatları İsveç ve Norveç gibi rakip ülkelerdekinden daha düşük olduğundan, uluslararası pazarda Finlandiya'nın lehine bir etmendir. Ülkenin başlıca üretimi olan gazete kâğıdı on yılda yüzde 44 oranında arttı ve Finlandiya, kâğıt, karton ve kâğıt hamuru bakımından dünyanın ikinci büyük ihracatçısı durumuna geldi.

Sert iklim koşulları ancak kıyı tarımına olanak verir. Tarım işletmelerinden çoğunun büyüklüğü 10 hektarı aşmaz ve tarımcılar ancak çevrelerindeki ormanı işleterek bütçelerini denkleştirirler. Buğday ve çavdar üretimi ülke ihtiyacını karşılamağa yetmemekle birlikte (1971'deki kötü hasat yılına rağmen patates de öyle), hiç değilse sabit bir düzeyde kalmasına karşılık arpa üretimi on yılda yarıya yakın, yulaf üretimi ise üç kat arttı. Bu olay, son yıllarda sağmal hayvancılığa verilen önemi de ortaya koyar. Sığır yetiştiriciliğinden daha kârlı olan ve daha az el emeğine ihtiyaç gösteren domuz yetiştiriciliği gelişme halindedir (sürü on yılda iki kat çoğaldı).

Son yıllara kadar, özellikle tarım alanında Finlandiya, kuzey ülkeleri arasında gizli işsizliğin en çok olduğu ülkeydi. 1945'ten sonra, yüzbinlerce finlandiyalı mülteci için tek geçim yolu toprağı işlemek ve Kuzey arazilerini değerlendirmekti. Sanayinin gelişmesiyle durum değişti; ama gene de, vasıfsız işçilerden oluşan bir göçmen dalgası hâlâ İsveç'e göçer. 1971'de tarım, işçilerin ancak yüzde 16'sını istihdam ediyor ve millî hasılanın yüzde 7'sini sağlıyor, orman işletmeciliği işçilerin yüzde 5'ini istihdam ediyor ve millî hasılanın yüzde 7'sini sağlıyor, inşaat sanayii işçilerin yüzde 10'unu istihdam ediyor ve millî hasılanın yüzde 10'unu sağlıyor, buna karşılık sanayi kesimi işçilerin yüzde 27'sini istihdam ediyor ve millî hasılanın yüzde 31'ini sağlıyor, hizmetler kesimi ise işçilerin yüzde 42'sini istihdam ederek millî hasılanın yüzde 45'ini sağlıyordu. 1961'e oranla 1971'de ithalât (11 713 milyon mark) ve ihracat (9 901 milyon mark) üç kat arttı. 1971'de, satışların yüzde 44'ü Avrupa Serbest Mübadele topluluğuna (A.E.L.E.), yüzde 22'si Ortak pazara, yüzde 6'sı Doğu bloku ülkelerine yapıldı. İthalâtta aynı yüzdeler sırasıyla 42, 22 ve 18'di.

1971'de nüfus 5 milyon kişinin biraz altında donmuş gibiydi. 1950-1960 arasında 41 600 kişi olan yıllık ortalama artış, 1960-1970 arasında 9 000 kişiye düştü; bunun bir nedeni de doğum oranının önemli ölçüde azalması (10 yılda yüzde —30) ve yılda 10 000'den fazla kişinin yurt dışına göçmesiydi. Siyasal amaçlarla yeni topraklara yerleşilmesinden sonra şimdi durum tersine dönmüş ve hayat seviyesini yükseltmek amacıyla köylerden şehre göç başlamıştır.

TARİH

● *İç siyaset.* Belirli bir refahın ve S.S.C.B. ile iyi ilişkilerin simgesi olan başkan Urho Kekkonen, 15 şubat 1968'de üçüncü kere cumhurbaşkanı seçildi.

Başkan mart ayında eski maliye bakanı Mauno Koivisto'yu (Sosyal Demokrat partiden) bakanlar kurulu başkanlığına getirdi. 6 sosyal demokrat, 3 komünist ve 5 merkez partileri üyesini kapsayan hükûmet, mecliste salt çoğunluğu sağlayacak (200 milletvekilinden 164'ü) bir koalisyona dayanıyordu. Hükûmetin ilk işi, 1968 nisanında, fiyatların, ücretlerin ve gelirlerin ayarlanması için meclisten bir yıllığına özel bir yetki almak oldu; Fiyatlar ve Gelirler Millî kurulunu kurdu. 1968 ekiminde yapılan belediye seçimleri, seçmenlerin biraz sağa kaydığını gösterdi; bu kayıştan en çok yararlananlar V. Vennamo'nun küçük köylüler partisi ile Muhafazakâr parti oldu, buna karşılık merkez kuruluşlarıyla komünistler oylarının yüzde 5'ini kaybettiler.

1969 nisanında, Finlandiya Komünist partisi bir iç buhran sonucunda Merkez komitedeki Stalin'cileri ayıkladı; Aarne Saarinen'in yönettiği Merkez komitede yalnızca ılımlılar kaldı. Ama Taisto Sinisalo'nun yönettiği muhafazakâr azınlık 1970 şubatında yapılan olağanüstü bir kongrede yeniden partiye alındı; Taisto Sinisalo da başkan yardımcısı oldu.

1969 yılının başlıca özelliği, Finlandiya siyasetinin iktisadî alandaki başarısıdır. 1967 devalüasyonundan (yüzde 31,25) sonra 1968'de kanun zoruyla sağlanan istikrar, ülke ekonomisini ve maliyesini düzeltti. Ne var ki, bu kemerleri sıkma siyaseti hoşnut olmayanların sayısını arttırdı ve yasama meclisi seçimlerine hazırlanan muhalefet partilerinin de kışkırtmasıyla bu hoşnutsuzlar kanunsuz grevlere başvurdular. Hükûmetin tavizler vermesi seçimlerin (15 ve 16 mart 1970'te) sakin geçmesini sağladı. Seçimler 1966'dan beri çoğunluğu ellerinde tutan koalisyon partilerinin (komünistler, sosyal demokratlar ve merkez üyeleri) 21 iskemle kaybetmeleri, muhafazakârlarla küçük köylülerin ise 20 iskemle kazanmasıyla sonuçlandı. Bununla birlikte, burjuva partilerin içindeki bölünme karışık bir durum yarattı ve yeni bir hükûmet kurulmasına olanak vermedi. Bu yüzden cumhurbaşkanı Kekkonen, 14 mayısta bir geçici hükûmet kurarak başına Helsinki belediye reisi Teuva Aura'yı (liberal) getirdi.

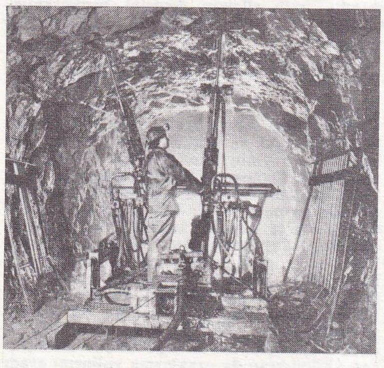

bir bakır ocağında maden çıkarma

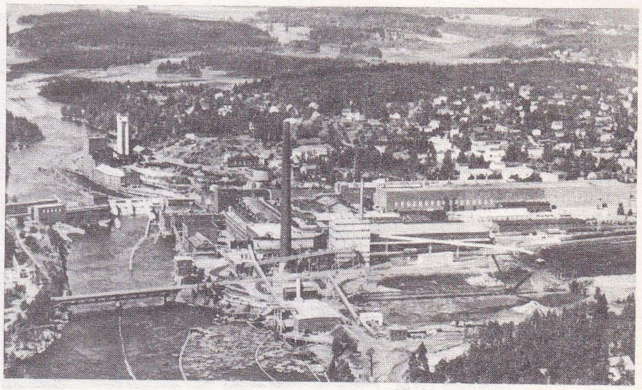

FİNLANDİYA: Kuusankoski kâğıt fabrikasının havadan görünüşü

Foto. Finlandiya büyükelçiliği (LAROUSSE)

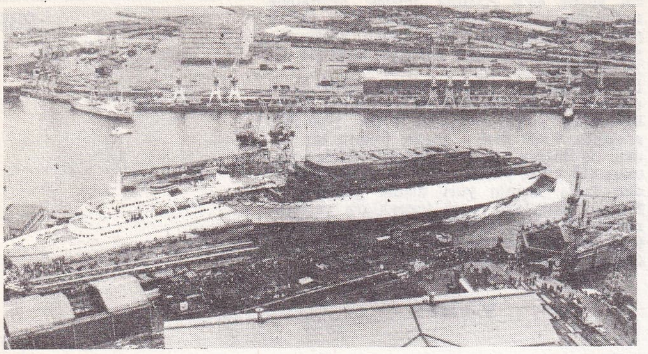

Helsinki tersanesinde bir geminin denize indirilişi

8 haziranda, cumhurbaşkanı, sosyal demokrat Karl August Fagerholm'u bir koalisyon kabinesi kurmakla görevlendirdi. Fagerholm bu işi başaramadı ve dört ay süren bir buhrandan sonra, Merkez partisinden eski dışişleri bakanı Ahti Karjalainen 14 temmuz 1970'te yeni bir merkez sol hükûmeti kurdu; yeşil-kırmızı denen bu hükûmette komünistler, sosyal demokratlar, merkezciler ve liberaller vardı.

Hükûmetin kuruluşundaki bu uyuşmazlık yürütme organı içinde birçok anlaşmazlığa yol açtı. 1970 aralığında komünistler koalisyondan ayrılma tehdidinde bulundular ve 1971 martında, bir ay süren ciddî toplumsal kargaşalıklar sırasında hükûmetten çekildiler. Grevler bir uzlaşmayla sonuçlandı ve hükûmette «yenik düşenlerin koalisyonu»nu devam ettirebilmek için değişiklik yapıldı. 2 ve 3 ocak 1972'de yapılan yasama meclisi seçimlerinde sol partiler ağır bir darbe yediler: sosyalist olmayan partiler salt çoğunluğu sağladı. Bu arada Sosyal Demokrat partiden parlamento başkanı Rafael Paasio, çoğunluğa sahip bir merkez-sol koalisyonu kurmaktan vazgeçerek 23 şubatta, sosyal demokrat azınlığına dayanan bir kabine kurdu.

FİNLANDİYA
güzel sanatlar

«Dilsiz kâhin» (1963-1964) Laila Pullinen'in yaptığı, granit ve bronzdan heykel (Rodin müzesi)

1972 haziranında Tampere'de yapılan Sosyal Demokrat parti kongresinde parti başkanlığına Rafael Paasio, parti sekreterliğine Kalevi Sorsa seçildi. Bir ay sonra, R. Paasio, bir azınlık hükûmetinin Ortak pazarla ticaret anlaşması imzalama sorumluluğunu üzerine alamayacağına karar vererek hükûmetiyle birlikte istifa etti. Bu azınlık hükûmetinin dışişleri bakanı olan Kalevi Sorsa, 4 eylül 1972'de bir merkez sol hükûmeti kurdu.

9 ocak 1973'te, cumhurbaşkanı Kekkonen, parlamentodaki milletvekillerinin çoğunun isteği üzerine başkanlık döneminin dört yıl uzatılmasını kabul etti. Mart 1973'te komünistlerle sosyal demokratlar, sol için bir işbirliği programı hazırlamağa ve sendikalar düzeyinde birbirleriyle çatışmalarına yol açan rekabeti ortadan kaldırmağa karar verdiler.

Fakat hükûmet çeşitli güçlüklerle karşılaştı. 1973 martında parlamento, 1968'de hükûmete sosyal sorunlarla ilgili alanlarda özel yetki (fiyat ve kiraların kontrolu) veren yasayı kaldırdı; bu yüzden, sosyal sorunların çözümü daha da güçleşti ve mayıs ayında dış ticaret bakanı Jussi Linnamo, cumhurbaşkanı Kekkonen tarafından aralık ayında açıklanan «gizli hükûmet belgesini basına sızdırma olayı»na adının karışması üzerine istifa etti, iki başka siyaset adamı ile yüksek mahkemeye verildi; her üçünün de üyesi olduğu sosyal demokrat partinin eylemi böylece kösteklenmiş oldu.

cumhurbaşkanı Kekkonen (sağda) Helsinki konferansında (temmuz 1973)

● *Dış siyaset.* Dış siyaset alanında temel olgu hâlâ sovyet baskısıdır. S.S.C.B., komünist dünyasından sonra üçüncü ticaret ortağı olan Finlandiya'nın iskandinav komşularına fazla yaklaşmasına, özellikle de Batı Avrupa ve A.B.D. ile çok sıkı ilişkiler kurmasına engel olmak ister. Bu yüzden, 1969 aralığında Nordek (iskandinav ülkeleri iktisadî birliği) üstüne ön görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış, dolayısıyla Kuzey Avrupa'nın blok halinde A.E.O.'ya katılmasına engel olunmuştu.

Buna karşılık, S.S.C.B. ve komünist ülkelerle ilişkiler yeniden sıklaştırıldı. Başkan Kekkonen 1968 ağustosunda, sovyet topraklarından geçen ve ülke ile ticarî mübadeleleri arttırmayı sağlayan Saimaa kanalını hizmete açtı.

Finlandiya 1969 haziranında nükleer santral yapımı için S.S.C.B.'yi tercih etti. Cumhurbaşkanının Moskova'ya yaptığı bir yolculuk sırasında iki ülke 1948'de imzalanan dostluk, işbirliği ve yardımlaşma anlaşmasını 1990'a kadar uzatan bir protokol imzaladılar. 1971 nisanında S.S.C.B.'de gezide olan başbakan Karjalainen, bir iktisadî, teknik ve sınaî işbirliği anlaşması imzaladı ve 1973 mayısında Finlandiya, komünist ülkeler dışında Comecon ile işbirliği anlaşması imzalayan tek ülke oldu. Bununla birlikte, ekim ayında da A.E.O. ile bir serbest mübadele anlaşması imzaladı. Finlandiya 1972-1973'te her iki Almanya ile de diplomatik ilişki kurdu.

Finlandiya siyasetinin tarafsızlığına en iyi örnek 1969'da, önce nükleer silâhların çoğaltılmaması anlaşmasının imzalanması, sonra da aynı yılın kasım-aralık ayında Helsinki'de stratejik silâhların sınırlandırılması ile ilgili konferansların (S.A.L.T.) toplanmasıdır. Finlandiya hükûmeti 1972'de Avrupa'da güvenlik ve işbirliği için büyük bir konferans hazırladı.

EDEBİYAT

İkidillilik dışında (İsveç dilindeki eserler fin dilinde yazılmış eserlere oranla sürekli olarak önemini yitirmekteyse de, konu ve estetik anlayış açısından ulusal kaynaklara daha yakındır) çağdaş fin edebiyatında başlıca dört özellik göze çarpar: İkinci Dünya savaşından sonra yetişen yazarların ağır basması ve hemen hemen hiç yaşlı yazarın kalmayışı; geleneksel örneklerin değerini yitirmesi; yabancı edebiyatlara ilginin artması; yergi yazıları ve kalem tartışmalarından doğan bir edebiyatın gelişmesi. Paavo Rintala ve Fin yeni-romanı'nın öncüsü sayılan Antti Hyry'nin yanı sıra, en önemli romancılar Hannu Salama, Anu Kaipainen ve Christer Kihlman'dır. Şiire gelince, Pentti Saarikoski ve Arvo Salo ile daha bir kesinlikle politikaya yönelmiş ve halk türkülerinin, halk şiirinin deyişini benimsemiştir.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* Alvar Aalto*nun (*Ek*) güçlü kişiliği Heikki ve Kaija Siren*i (*Ek*) etkilerken, sanayinin olanaklarını değerlendiren Aulis Bromstedt kitle üretimi ile ilgilendi. Le Corbusier'nin etkisinde kalan Aarnot Ruusuvuori de bir tür doğal sanata yöneldi (1965'te Tapolia kilisesi; 1968'de Mikkeli Polis karakolu). Aynı dönemde, Aarne Ervi* (*Ek*) gibi prefabrike elemanlar kullanan Viljo Revell'in çevresinde (Osmo Sipari, Keijo Petäjä, Bengt Lundsten ile birlikte) soyut gerçekçi ve akılcı bir eğilim su yüzüne çıktı. 1960'larda fin mimarlığı işlevci çağdaşçılıktan olduğu kadar uluslararası akılcılıktan da uzaklaşma yollarını aradı ve Alvar Aalto'nun taklit edilmesi güç eserlerinin çekiciliğinden sıyrılmağa çalıştı. Ulusal romantizmin izlerini taşıyan (1966'da Otaniemi'deki öğrenci merkezi) ve cüretkârca kiliseleriyle ün salan (1966'da Raili Paatelainen'in işbirliği ile Tampere katedrali) Reima Pietilä böyle bir ortamda ortaya çıktı. Pietilä, genel olarak kabul edilmiş mimarlık normlarını benimsemeyen «anarşist» (Hans Scharoun'a benzetilebilir) bir geleneği temsil eder. Öte yandan, aralarında büyük ustaların da bulunduğu birçok mimar da, sosyal planlama çalışmalarına katıldı. (Finlandiya'da bu tür çalışmalar çok başarılı olmuş ve Tapiola gibi örnek sayılabilecek kentler meydana getirilmiştir.) Harto Helpinen gibi bir şehirci hiç bir motorlu aracın girmediği ideal kentler önerirken, Bengt Lundsten, Jyväskylä'nın Kortepohja yerleşme bölgesi için hazırladığı planında (1968) geleneksel kafes planına döndü, Pentti Ahala ise iç avlulu konut siteleri üstünde çalıştı. Mies Van der Rohe'nin etkisindeki mimarların (Erik Krakström, Kirmo Mikkola, Juhani Palasmaa) eserleri (örneğin Puotila okulu [1967]), ya da Kirmo Mikkola, Ilkka Salo, Kristian Gullichsen ve Juhani Pallasmaa'nın küçük evleri konutları iklim şartlarına uydurma zorunluğunun ürünleridir. Genç mimarlar arasında ayrıca Timo Penttilä (1967'de Helsinki Kent tiyatrosu), Jan Söderlund ve Erkki Valovirta, Jorma Pankakoski ve Erkki Kairamo (1968'de Hyrylä kışlası) ya da Pekka Pitkänen'ın adları sayılabilir.

● *Resim ve heykel.* 1960'larda fin resim sanatı başlıca iki yönde kutuplaşır: anlatımcılık ve gerçeküstücülük. Bu iki akım arasında, Kauko Lehtinen ve Alpo Jaakola'nın, «tarihsel portreler»inde daha özgün olan Juhani Linnovaara ve Juhani Harri'nin eserleri yer alır. Yer yer kaygı verici bir yeni figüratif sanatın sınırlarını zorlayan anlatımcılık en ilginç temsilcisini Jaakko Sievänen'de bulur. Özellikle gravürcülerde, figüratif sanata katılan gerçeküstücü ayrıntılar, düşlemlere zenginleşir, buna karşılık Simo Hannula'da garip bir hoyratlığa, Pentti Ensio Kaskipuro, Pentti İlmari Lumigankas, Eino Ahonen ve Raimo Kanerva'da daha bir sükûnete varan bir yergilemeye ulaşır. Op'art Sam Vanri, Juhana Blomstedt, Einar Runtsalo ve Matti Koskela gibi sanatçıların yapıtlarında görülür, Esko Tirronen ve Harro Koskinen'de ise pop'art etkileri sezilir. Johan Birger, Jarl Carlstedt ve Lars-Gunnar Nordström tarafından uygulanan amerikan hard-edge*ine (*Ek*) yakın bir soyutlamanın yanı sıra, şekildışı soyutlama da Anitra Lucander, Per Anders Stenius ve Aarno Salosmaa'nın eserleriyle belli bir açılım kazanır. Ahti Lavonen bir süre maddenin sağladığı etkilere ilgi duyduktan sonra, ince renk çeşitlemeleri içindeki metal yüzeyli kabartmalarında belli bir lirizmi sürdürürken, renk seçiminde daha romantik olan Kimmo Kaivanto aynı zamanda gravür ve üç boyutlu düzenlemeler üzerinde çalışır.

Heykel alanında Väinö Aaltonen'in anıtları, Tapio Wirkkala'nın ağaç işleri ve Timo Sarpaneva'nın (1967 Montreal fuarında Finlandiya pavyonunu hazırlamıştır) cam blokları ile temsil edilen gelenek, yapıtlarında giderek soyut düzenlemelere yönelen Almo Tukiainen ile sürdürülür. Eila Hiltunen de, figüratif bir dönemden sonra ünlü «Sibelius anıtı» (1960-1967) ile non-figürasyona yaklaşmıştır. Kaiu Tapper doğal bir üslûptan yalın, yoğun ve son derece katı biçimlere geçerken, Harry Kivijärvi taşlarında (siyah diorit) Brancusi'nin yalınlık ve arılığına ulaşır. Laila Pullinen, çoğu kez tunçtan, dinamik eserlerinde, İtalya'nın neşe ve zarafetinden yoksun bir geleneğe karşı takındığı eleştirici tutumunu dile getirir. Mauno Hartman, çoğu zaman alaycı ve iğneleyici adlar verdiği kalın tahta parçalarından (eski yapılardan alma kirişler) yapılma düzenlemelerinde kuzey sanatı ile düşlemsel bir esinlenmeyi karıştırır.

Sanat öncülerinin tecrübelerine eklenen uluslararası yenilikler son yıllarda çok sayıda başarılı heykelcinin yetişmesine yol açtı: düzenlemeleriyle çoğu zaman etnoloji ve kuşbilime (ornitoloji) karşı eğilimini açığa vuran Juhanni Harri, soyut bir anlatımcılığa yaklaşan denemelerinde değişik gereçler kullanan Carl Gustav Lilius, soyut yapılarda tunçtan sonra çelik üstünde çalışan Kimmo Pyykkö, Tapio Junno, Jussi

Foto. Finlandiya büyükelçiliği, Grünberg, Sipahioğlu (LAROUSSE)

Koivisalo, Leo Laukhanen, Lars-Gunnar Nordström ya da Arro Siikamehi.

● *Halıcılık.* Sanatçılar araştırmalarını halının iç zeminini bölmeğe yöneltmişlerdir: bu, aydınlık ve gölgeli renklerin iç içe geçmesinden, geometrik ve soyut çizgilerin kullanımından doğan bir bölünmedir. Irma Kukkas Järvi çeşitli düğümler kullanarak kabarıklık verdiği bu karşıtlıkları oya gibi işler. Maija Lavonen ışık ve gölgenin oynaştığı kare biçiminde tek renkli planlar yapar. Lea Tennberg ritimli biçimler gerçekleştirir. Avrupa sanatına çok yakın olan Sirpa Yarmolinsky geleneksel atkı ve zincir yöntemini bırakır ve saçakların fışkırdığı uzun örgüler yapar. (L)

Finnmark kültürü, adını Kuzey Norveç'teki *Finnmark* bölgesinden alan Komsa* ile Fosna* yontmataş sonrası fasiyeslerini kapsayan Norveç kültür grubu. (L)

FİNSCH, Güney Afrika'da (Cap ili), Kimberley kenti yakınında yeni elmas ocağı. (L)

FİOCCHİ (Annibale), italyan mimarı (Milano 1915). İvrea'da Olivetti şirketinin mimarlık bürosu yöneticisi oldu (1947-1954), Gian Antonio Bernasconi ve Marcello Nizzoli*nin (*Ek*) işbirliğiyle bu firma için işçi ve memur konutları (1950-1953) ve Milano'da bir iş hanı (1954) yaptı. 1955'te İvrea'da kendi bürosunu kurduktan sonra, bu iki ortağıyla Cenevre'deki Dünya Sağlık Teşkilâtı binasının projesini (1960) ve İvrea'daki Olivetti binasını yaptı (1961-1964). Başlıca eserleri: Castiglione Olona'da Mazzucchelli şirketi binası (1955), San Donato Milanese'de S.N.A.M. şirketinin memurları için konutlar (1965), Milano'da Solvay şirketinin büro ve laboratuvarları (1961), Torino'da Varian şirketinin fabrikası (1965-1966), İvrea'da bir hastahane projesi (1967), Varese ilinde Castiglione Olona'da bir kilise (1967-1970), Torino'da bir semtin planı (1968-1970) ve Milano'da Erca şirketi binası (1971). Ayrıca 1972'de İvrea'da «La Torre» konut topluluğunu inşa etti. (L)

FİR i. (*Flight İnformation Region*'ın kısa adı). Havc. *Fir hattı,* sivil havacılıkta uçuş güvenliği bulunan bölge.

— ANSİKL. Chicago'da toplanan konferansta (1945) sivil havacılığın güvenliğiyle ilgili konuları ele almak üzere Uluslararası Sivil Havacılık örgütü adıyla bir kuruluş meydana getirilmesi öngörülmüş, daha sonra da bu örgüt ortak sınıra sahip ülkeleri kendi semalarındaki uçuş düzenleme bakımından ikili görüşmeler yapmağa çağırmıştı. Bu görüşmeler sonunda, dünyanın hemen tümünü kapsayan uçuş bildirim bölgeleri tespit edildi. Bu bölgeler bir ülkede bir tane olabildiği gibi daha fazla da olabiliyordu; örneğin Fransa'da dört bölge vardır. Ayrıca FİR bölgeleri genellikle ülkelerin sınırlarında başlamakla birlikte bazı hallerde bir ülkenin FİR bölgesi öbürünün egemenlik alanlarına kadar uzanabiliyordu; örneğin Büyük Britanya adasının, Galler bölgesinin güneyindeki Swansea açıklarındaki adalar Fransa'nın FİR'ine girer. Anlaşma gereğince bütün sivil uçaklar girdikleri FİR'deki kontrol merkezlerine haber vermekle yükümlüdür. Buna karşılık kontrol merkezinin bağlı olduğu ülke de uçağın güvenlik içinde uçuşunu sağlamayı, kaza halinde yardım ve kurtarma işlerini yürütmeyi kabul etmiştir. FİR anlaşması askerî uçakları kapsamamakla birlikte, onlar için de aynı uygulama olduğu halinde benimsenmiştir.

Türkiye bu konuda Yunanistan ile 1950 ortalarında ikili bir anlaşma yapmıştı. O tarihte Ege denizinin Türkiye'nin FİR'ine katılması Türkiye'ye önerildiği halde teknik ve maddî imkân yokluğu ileri sürülerek yetki Yunanistan'a bırakılmıştı. Böylelikle de Yunanistan'ın hava denetimi Türkiye'nin karasuları sınırına kadar genişleyerek bütün Ege denizini içine almış oluyordu. Bu konuda iki ülke arasında ilk anlaşmazlık 1974 mayısında ortaya çıktı; Yunanistan'ın Ege bölgesinde yapılacak bir NATO manevrasına katılmaması üzerine, Türkiye İzmir'de bir FİR merkezi kurdu ve Ege semalarını serbestçe kullandı. Daha sonra da, Kıbrıs çıkarması sırasında, Ege'yi kuzeyden güneye ortadan bölen bir çizgiye fiilî bir durum yarattı ve kendi tarafının denetimine Yunanistan'ı karıştırmadı. Kıbrıs harekâtını izleyen dönemde Türkiye Ege'de uyguladığı sınırlamayı kaldırınca Yunanistan 1950 anlaşmasına dayanarak Ege semalarını Türkiye ile birlikte bütün ülkelerin sivil ve askerî uçaklarına kapattı. Bu durum Türkiye için olduğu kadar, Türkiye'ye gelip giden uçaklar bakımından da büyük güçlük yarattığı halde, ana sözleşmede anlaşmazlıklara ilgili taraflar arasında yapılacak ikili görüşmelerle çözüm bulunması öngörüldüğünden, üçüncü kişilerin şikâyetleri durumu herhangi bir biçimde etkilemedi. Bunun üzerine uzun süren tartışmalardan, hattâ vakit vakit ortaya çıkan sürtüşmelerden sonra, haziran 1975'te Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının Brüksel'de konu üzerinde ilke anlaşmasına varmaları sonucu iki ülke arasında temmuz 1975'ten itibaren teknik düzeyde görüşmelere başlandı. (M)

***FİRAR** i. — ANSİKL. 12 Mart muhtırasını izleyen dönemde, Asayişe Müessir Fiillerin Önlenmesi Hakkında kanunda önemli değişiklikler yapıldı. 8 eylül 1971'de yürürlüğe giren ve kanunun 1/B ve 2. maddelerinde yer alan bu değişiklikle, Polis Vazife ve Selâhiyet kanununun silâh kullanmağa ilişkin 16. maddesinin sınırlarını genişleten şu hüküm getirildi: «İdam veya ağır hapis cezasını gerektiren suçlardan bir veya birkaçını işlemekten sanık ve hükümlü olup da haklarında tevkif veya yakalama müzekkeresi çıkarılan ve silâhlı dolaşarak emniyet ve asayişi tek başına veya toplu olarak fiilen tehdit ve ihlâl ettikleri anlaşılanlardan, teslim olmaları için İçişleri bakanlığınca tespit edilen tarihte başlamak üzere 10 günden az ve 30 günden çok olmamak şartıyla verilecek mühlet ile ad, san ve eşkâli de belirtilerek sanık ve hükümlünün dolaştığı bölgelerde mutat vasıtalarla ve uygun yayın organlarıyla radyo ve televizyonla da ilân edilenlerin belirtilen süre sonuna kadar adlî makamlara, zabıtaya veya herhangi bir resmî mercie teslim olmamaları halinde (md. 1/13)

a) Sanık veya hükümlünün teslim olması için yapılan (teslim ol) ihtarından sonra,

b) Polis veya jandarmaya karşı silâh kullanmağa filhal teşebbüs etmeleri halinde ise ihtara lüzum kalmaksızın silâh kullanılır. Müsademe sırasında, sanık veya hükümlüye müsademede veya kaçmada yardımcı olanlar hakkında da aynı hüküm uygulanır».

Ancak, kanunda bu değişiklik yapılırken polisin silâh kullanabilmesi için firar halindeki kişinin ölüm cezasını, ya da ağır hapsi gerektiren bir suçtan yargılanması, İçişleri bakanlığınca belirlenecek süre içinde uygun yayın araçlarıyla teslim olması ihtarında bulunulması da şart koşuldu. Bundan başka, eski hükümde polise, fiilî bir çatışma, ya da suçüstü durumlarında silâh kullanma yetkisi tanınmışken, yeni hükümde bu yetkinin sanığın kaçması halinde de kullanılması kabul edildi. (M)

FİRMWARE i. (ing. k.). Bilişim. Bk. MİKRODONANIM, *Ek.*

FİSCHER (Ernst Otto), alman kimyacısı (Münih 1918). 1969'dan bu yana Münih Politeknik yüksekokulunda profesör ve kimya laboratuvarı yöneticisi olarak çalışan Fischer, geçiş elementlerinin organometalik karışımlar kimyasıyla ilgili çalışmalarıyla 1973 Nobel Kimya ödülünü Geoffrey Wilkinson ile paylaştı. Fischer'in incelediği bu karışımlara, özellikle krom dibenzen'e, maden atomu iki organik molekül arasında sıkışıp kaldığı için «sandviç yapıdadır» denir. (L)

FİSCHER (Robert James, **Bobby** — denir), amerikalı satranç şampiyonu (Chicago 1943). Harika çocuk olarak on üç yaşında gençler arası ulusal satranç yarışmasında şampiyon oldu. 1952'de uluslararası büyük ustalar arasına girdi; 1958, 1959, 1960, 1962, 1963 yıllarında Amerika Birleşik devletlerinde şampiyonluk kazandı; 1972'de sovyet satranççısı Boris Spasskiy'i yenerek dünya satranç şampiyonluğunu elde etti. 1975 martında, yeni rakibi sovyet satranççısı Karpov ile karşılaşmayı reddetti. (L)

***FİSHER** (Geoffrey Francis), anglikan papazı. — (öl. Sherborne, Dorset 1972). [L]

FİSHER (Terence), ingiliz filim yönetmeni (Londra 1904). Ticaret gemilerinde çalıştı, 1931'de sinemayla ilgilenmeğe başladı. İki yıl sonra Shepherds Bush stüdyolarında kurgu yardımcısı, sonra R. Stevenson'ın *Tudor Rose* (1936) adlı filminde kurgucu oldu. 1947'de ilk filmini yaptı: *Colonel Bogey* (Albay Bogey). On yıl içinde birçok polisiye filim, melodram ve macera filmi çevirdikten sonra, bilimsel korku filimlerinin ustası olarak tanınmasını sağlayan *Frankeştayn'ın lâneti*'ni (Curse of Frankenstein) [1957] çekti ve birbiri ardına türün en güzel örneklerini verdi: *Drakula'nın dehşeti* (Horror of Dracula) [1958], *The Revenge of Frankenstein* (Frankeştayn'ın intikamı) [1958], *Baskerville'lerin köpeği* (The Hound of the Baskerville) [sir A. Conan Doyle'un eserinden, 1959], *The Mummy* (Anne) [1959], *İki yüzlü doktor* (The Two Faces of Dr. Jeckyll) [R. L. Stevenson'un romanından, 1960], *Operadaki hayalet* (The phantom of the opera) [G. Leroux'nun eserinden, 1962], *Karanlıklar prensesi* (Dracula Prince of Darkness) [1965], *Dişi Frankeştayn* (Frankenstein Created Woman) [1967], *The Devil's Bride* (Şeytan'ın gelini) [1968], *Frankenstein must be destroyed* (Frankeştayn yok edilmeli) [1969]. (L)

Terence FISHER «Frankenstein must be destroyed» (1969)

***FİTOPLANKTON** i. — ANSİKL. Biyol. Araştırmacılar deniz suyunda, karadan gelen her çeşit bakteriyi yok eden bir arıtma gücü bulunduğunu ortaya çıkardılar. Hayli yorucu araştırmalardan sonra birçok *fitoplankton* türünün bakteri öldürücü etkinlikte olduğu anlaşıldı. Fitoplankton organizmalarınca meydana getirilen antibiyotik maddeler, bazı durumlarda tecrit ve teşhis de edilebildi. Bu maddeler iki çeşittir: bir kısmı nükleotit yapısında ve dayanıklı, bir kısmı yağ asidi tipinde ve dayanıksızdır. Bu çeşit gözlemler, antibiyotik maddeler yapan bazı fitoplankton organizmalarının ekolojik bakımdan çok önemli rol oynayabileceğini gösterir. (L)

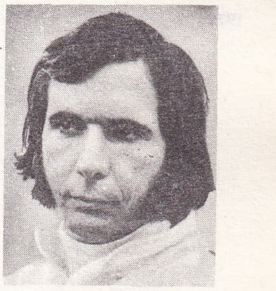

Emerson FITTIPALDI

FİTTİPALDİ (Emerson), otomobil yarışçısı (Sao Paulo 1946). 1972'de ve 1974'te otomobil yarışları dünya şampiyonu oldu. (L)

***FİTZGERALD** (Ella), amerikalı kadın caz şarkıcısı. — 1966'dan bu yana, özellikle Duke Ellington ile *Ella and the Duke at the Côte d'Azur* (Ella ve Duke Côte d'Azur'de) [1966] ve *A Nice* (piyanocu Tommy Flagan üçlüsüyle, 1971) adlı plakları yaptı. (L)

FİUMALTO-D'AMPUGNANİ, Korsika'da yeni bucak (Bastia ilçesi). Merkezi *La Porta.* (L)

***FİYAT** veya **FİAT** i. — ANSİKL. Türkiye'de, 1970 sonrası dönemde önemli fiyat artışları görüldü. Ticaret bakanlığı fiyat indekslerine göre 1971'de yüzde 15,9, 1972'de yüzde 17,1 ve 1973'te yüzde 20,4 oranlarında fiyat artışı oldu. İstanbul Ticaret odası fiyat indekslerine göre 1974 yılında fiyat artışları yüzde 27,9 oranına ulaştı. Fiyat artışları gıda maddelerinde, sınaî hammaddelere ve yarı mamullere göre daha hızlı gelişti; özellikle hayvansal gıda maddesi fiyatları büyük sıçramalar gösterdi. Fiyat artışlarındaki ilk duraklama dokuma maddelerinde oldu. Tekstil sanayiinin içinde bulunduğu bunalım nedeniyle dokuma maddelerinin fiyatları 1974 sonlarından bu yana sürekli bir düşüş gösterdi. İstanbul Ticaret odası fiyat indekslerine göre fiyat artışları 1975'in ilk altı ayında yavaşladı; hattâ 1975'in altıncı ve yedinci aylarında fiyatlarda düşüş kaydedildi. (M)

Fiyat Kontrol komitesi, iç pazarlarda fiyatları denetim altında tutmak amacıyla kurulmuş devlet dairesi. 1 ekim 1973 tarihli ve 7/7202 sayılı kararnameyle 1567 sayılı Türk Parasını Koruma kanununun verdiği yetkiye dayanılarak 19 sayılı kararname çıkarıldı. Buna ek olarak düzenlenen yeni bir kararnameyle de Fiyat Kontrol komitesi kuruldu. Amacı, ekonomik istikrarın korunması için mamul madde fiyatlarını kontrol etmektir. Komitenin başkanı Maliye bakanlığı müsteşarıdır; üye olarak, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji bakanlıkları müsteşarları, Türkiye Cumhuriyeti Merkez bankası başkanı, Devlet Planlama Teşkilâtı İktisadi Planlama dairesi başkanı toplantılara katılır. Komitenin görevi, kamu ve özel hukuk kuruluşlarının, mamul maddelerde yap-

Foto. Warner Bros (J.-L. Passek kol.), Presse Sports (LAROUSSE)

toptan eşya fiyatları indeks sayıları

Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın müdürlüğü (1)
(1963 = 100)

		gıda maddeleri ve yemler					sanayi hammaddeleri ve yarı mamulleri						
		genel	*toplam*	*nebatî gıda maddeleri*	*hayvanlar*	*hayvan mahsulleri*	*toplam*	*yakacak*	*madenler*	*dokuma maddeleri*	*kimyevî ve tıbbî maddeler*	*sınaî ve madenî yağlar*	*yapı malzemesi*
1970		145,7	141,0	127,3	179,1	150,0	153,6	179,1	156,2	123,9	202,4	145,0	151,3
1971		168,9	161,0	138,4	255,1	171,8	182,1	215,9	184,0	158,2	327,8	173,1	166,1
1972		199,3	185,4	153,4	331,5	189,8	222,4	292,6	194,1	189,6	345,1	184,2	187,4
1973		240,1	225,3	192,1	348,5	226,2	264,7	326,9	201,1	275,6	—	189,2	208,1
1974		311,8	305,4	281,6	371,0	296,6	322,5	355,5	300,6	341,4	—	313,5	252,6
1974	IX	321,5	318,5	304,6	343,6	303,3	326,5	358,1	319,4	341,0	—	334,3	260,2
	X	320,3	320,3	305,4	345,8	307,4	320,3	366,3	318,4	316,4	—	334,1	259,3
	XI	321,8	325,4	304,5	349,7	334,0	315,8	366,3	321,4	297,4	—	335,7	258,2
	XII	326,7	333,7	304,7	370,7	360,4	315,2	369,4	322,2	287,4	—	337,1	267,1
1975	I	339,1	353,9	309,9	437,6	407,9	314,4	369,4	322,9	289,1	—	336,9	268,1
	II	346,7	367,3	324,3	456,6	420,2	312,2	369,4	317,4	286,4	—	339,5	261,1
	III	350,2	373,4	337,1	462,3	422,1	311,7	370,6	313,6	281,5	—	339,9	267,4
	IV	350,7	368,7	328,7	451,8	443,1	320,5	374,2	313,1	304,6	—	341,4	271,1
	V	346,1	362,7	329,6	437,4	420,0	318,5	374,2	305,7	302,5	—	341,9	268,9
	VI	339,5	351,4	321,9	408,3	409,3	319,6	374,2	299,9	308,2	—	341,7	269,6
	VII	336,8	347,9	312,0	412,4	414,6	318,2	374,2	299,1	301,5	—	338,2	276,4
	VIII	338,7	351,1	313,1	415,5	422,5	318,1	374,2	299,2	304,1	—	340,3	274,4

İstanbul Ticaret odası (2)
(1963 = 100)

		genel	*gıda maddeleri*	*hammaddeler*	*madenler*	*dokuma*	*inşaat malzemesi*	*yakacak ve enerji maddeleri*	*kimyevî maddeler*
1970		144,8	137,0	140,0	181,3	137,3	145,3	150,8	173,7
1971		169,4	155,2	163,4	194,4	193,0	155,5	190,8	206,3
1972		195,6	177,6	202,8	210,6	216,6	177,7	225,0	208,4
1973		236,7	221,1	271,3	238,8	285,0	213,9	234,3	213,3
1974		300,4	281,4	320,6	355,7	376,5	268,4	287,4	294,8
1974	VIII	296,0	266,9	312,9	373,2	388,5	276,6	295,4	302,2
	IX	300,2	275,5	312,4	378,6	389,3	276,6	297,0	302,1
	X	300,7	281,1	304,0	373,9	378,1	276,1	297,5	308,4
	XI	306,3	292,3	312,1	371,0	362,5	276,1	298,5	314,8
	XII	—	—	—	—	—	—	—	—
1975	I	320,6	318,4	313,3	377,1	356,3	279,3	306,1	335,6
	II	330,8	336,2	320,4	369,2	353,3	276,8	306,1	367,8
	III	334,9	340,7	326,8	363,3	349,2	278,1	311,5	383,4
	IV	339,0	344,9	334,2	359,4	354,7	277,4	312,2	401,3
	V	341,6	350,1	338,2	356,1	354,4	276,0	312,2	398,7
	VI	334,4	337,7	329,6	359,4	352,0	277,3	312,2	390,5
	VII	328,0	325,9	332,5	353,7	334,3	277,2	312,2	387,2

(1) *indekse 95 madde girmektedir*
(2) *indekse 94 madde girmektedir*

mak istedikleri fiyat artışlarını incelemektir. Buna göre hiç bir kurum, bu komitenin onayı olmaksızın fiyatları yükseltemez. 29 mart 1974 tarihli ve 7/7932 sayılı kararnameyle Fiyat Kontrol komitesinin kuruluş ve işleyişine önemli değişiklikler getirildi. Komitenin, yukarıda belirtilen kişiler veya onlar adına yetkili kılınacak birinci derecedeki görevlilerden oluşması kabul edildi. Başkanlık görevi, Maliye bakanlığı müsteşarı veya yetkili kılacağı kişiye verildi. Hangi mamul malların fiyat artışlarının komitenin ön iznine bağlı olduğu konusunda komitenin önceden liste ilân etmesi şartı kondu. Bu liste dışında mamul mallarda yapılan fiyat artışları için komiteye belge isteme yetkisi ve belgelerin fiyat artışını gerektirmemesi halinde söz konusu malın fiyatının ayarlanması görevi de verildi. Komite kararlarına aykırı hareketlere karşı yetkili mercilerin gerekli idarî, hukukî ve iktisadî tedbirleri alması önce görüldü. Komitenin, listede bulunan mamuller için yapılacak başvurmayı iki ay içinde karara bağlaması zorunluğu kondu ve bu gereğin yerine getirilmemesi halinde o maddenin listeden çıkmış sayılacağı belirtildi. (M)

***FİZİK** i. — *Evren fiziği*, kozmoloji (evrenbilim) ile jeofiziği (yerfiziği) birleştiren bilim dalı: *Evren fiziği, çok ağır çekirdeklerden oluşan kozmik ışınların keşfedilmesini sağladı.* (Eşanl. KOZMOFİZİK.) || *Güneş fiziği*, fiziksel olayları güneş enerjisiyle ilişkisi içinde inceleyen bilim dalı. (L)

FLAP i. — Havc. *Akışkan flap*, dikey kalkış ve inişli uçakların dikey uçuşu sırasında etkinliğini kaybeden klasik flapların görevini devralan uçak denetim düzeni.

— ANSİKL. *Akışkan flap*, kanatların kaçış kenarından fışkırtılan, değişken bir açıya göre aşağıya ya da yukarıya yönelik bir gaz püskürtüsünden meydana gelir; bu püskürtü tıpkı oynatılan bir flap gibi belli bir kuvvet doğurur. Fışkırtılan gaz genellikle türboreaktörlerden gelir. (L)

FLAVİN (Dan), amerikalı sanatçı (New York 1933). Önce Jackson Pollock*dan, Mark Rothko* (*Ek*) ve Jasper Johns*a (*Ek*) kadar uzanan amerikan soyut sanat akımından etkilendi, alışılmamış gereçlerden çeşitli eşya yaptı; sonra 1961'de «ikonalar»a ampuller taktı. O tarihten sonra da tek gereci ışık kaynakları, elektrik ampulleri, beyaz ya da renkli flüoresan lambalar oldu. Flavin'in eserleri çevresel uzamın bir parçası olma çabasındadır; bunu gerçekleştirmek için ya uzamı fark ettirecek biçimde değiştirir, ya da onunla oynar. Flavin günlük yaşantıda kullanılan gereçlerden yararlandığı halde pop'art'a karşıdır ve her türlü öznelliği yadsır. Neon'u basit bir aracı olarak ele alır ve minimal* sanatı (*Ek*) en iyi belirten bir estetik anlayışının hizmetinde kullanır. (L)

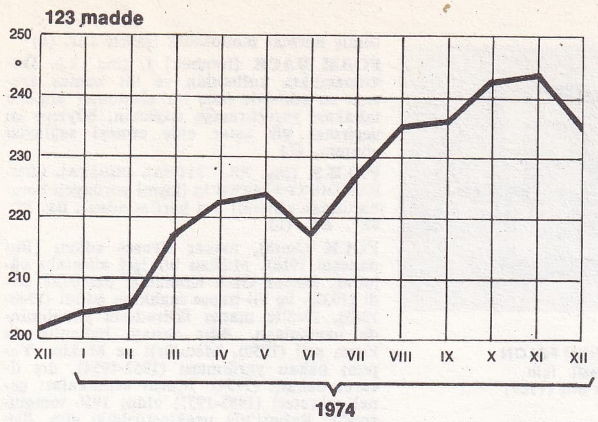

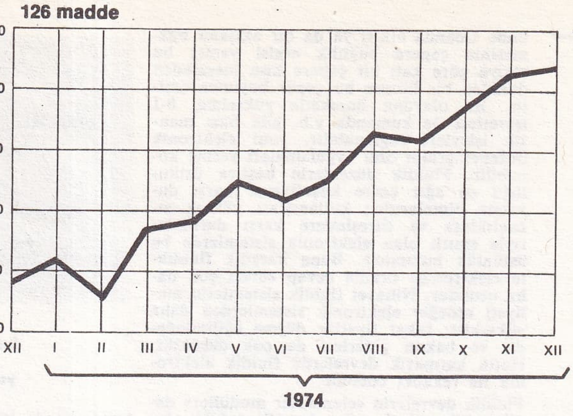

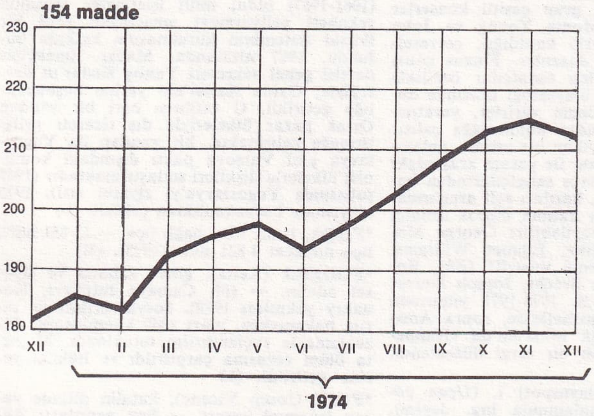

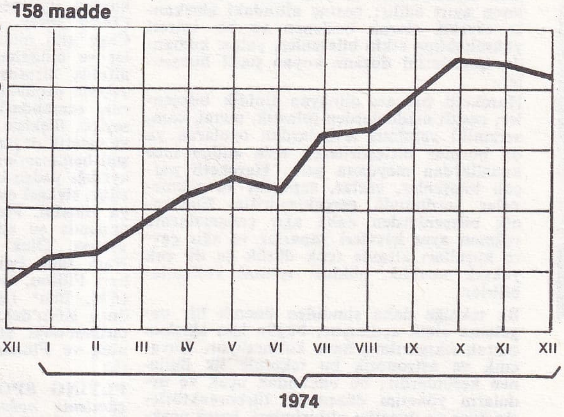

***FLEİSCHER** (Max), amerikalı karikatürcü ve canlı resim yapımcısı. — (öl. Los Angeles 1972). [L]

***FLEİSCHER** (Richard), amerikalı filim yönetmeni. — Son olarak şu filimleri çevirdi: *Boston canavarı* (The Boston Strangler) [1968], *Londra canavarı* (10 Rillington Place) [1971], *Son Firar* (The Last Run) [1972], *Soylent Green* (1973), *Bay Majestik* (Mister Majestyk) [1974]. (L)

FLEMATTİ (Robert), fransız dağcısı (Torre di Santa Maria, İtalya 1942). Birçok doruğa ilk tırmanışı gerçekleştirdi: Mont-Blanc'da Freney doruğu (1967), Linceul (R. Desmaison ile, 1968), Vercors (merkez tepesi, güney tepesi, 1970) ve Pireneler (Balaitous'un güney cephesi, 1967; Labassas doruğuna ilk kış tırmanışı, 1971). [L]

***FLERS-LEZ-LİLLE,** Fransa'da Nord idare bölgesinde komün. — 1970'te komşu Annappes ve Ascq komünleriyle birleştirilerek yeni *Villeneuve-d'Ascq* komünü meydana getirildi. (L)

FLİER (Jaap), hollandalı dansçı (La Haye 1934). Sonia Gaskel ve Benjamin Harkarvy'den dans öğrenimi gördü. Önce Nederlands Ballet'de (bu bale daha sonra Het Nationale Ballet'e dönüştü) dans etti, sonra Nederlands Dans Theater'a katıldı; bugün orada solocu olarak çalışmaktadır. *Les Sylphides, Kuğu gölü, la Somnambulę, The Duel, la Leçon d'anatomie* ile kendini tanıttı. *Orpheus* (müz. Stravinskiy, 1965) ile koreografi çalışmalarına başladı. Hollanda şenliğinde *Hi-Kyo*'yu (1971) ve *Elkesis*'i (1973) sundu. Nederlands Dance Theater'ın (1970) ve Australian Dance Theater'ın (1974) sanat yöneticiliğine getirildi. (L)

FLİESS (Wilhelm), alman hekimi ve biyoloğu (Arnswalde 1858 - Berlin 1928). Önce refleks burun nevrozu üstüne çalışmaları, sonra «dönemler» kuramıyla ün yaptı; bütün olayların, özellikle aybaşı olaylarının karşılıklılığını ileri sürdü. Fliess sonunda çift cinselfik üstüne cüretli görüşler ortaya koydu. Düşüncesinin ve güçlü kişiliğinin Freud'un gelişmesine önemli katkıda bulunduğu bugün kabul edilmiştir; Freud ile Fliess'in dostlukları ve mektuplaşmaları 1887'den 1902'ye kadar sürdü. Freud, kendi öz analizi hakkında en doğru bilgiyi Fliess'e yazdığı mektuplarda anlatır. Fliess'in başlıca eserleri şunlardır: *«Hayatın akışı»* (1906); *«Hayat ve ölüm üstüne»* (1924); *«Canlı varlıkta yıl»* (1924); *«Dönemler kuramıyla ilgili üç eser»* (1924). [L]

***FLİNDT** (Flemming), hollandalı dansçı ve koreograf. — Hollanda Kraliyet balesinin bale öğretmeni ve başdansçısıdır; konuk sanatçı olarak National Ballet of Washington'da ve Bolşoy balesinde (1968), Kanada Millî Bale topluluğunda ve Paris operasında (1969) dans etti. Bournonville üslûbuna ve geleneğe bağlı olmakla birlikte, Hollanda Kraliyet balesinin repertuvarına modern baleler koydurttu; iki yüzyıldan beri ilk kez topluluğa yabancı sanatçılar aldırttı. Hollanda Kraliyet balesi için *Harika Mandarin*'in ve *Sylphide*'in (1967), *Kraliyet balesi*'nin (1968), *Kuğu gölü*'nün (1969) ve *Ölümün zaferi*'nin (İonesco'nun eserinden, 1972) yeni yorumlarını yaptı: Hollanda televizyonu için *İlkbahar âyini*'nin (1968), Paris operası için *Oyunlar*'ın (Debussy'nin müziğiyle, 1973) koreografisini hazırladı. 1967'de Kraliyet balesi için *Ders*'i yeniden sahneledi. Dansçı olarak, 1967'de Kopenhag'da yeniden sahnelenen *Kurt*'taki (Roland Petit'nin) ilgi çekici yorumu önemlidir. (L)

Flint Ridge Cave, A.B.D.'de (Kentucky) birbirine bağlı yeraltı galerileri şebekesi; 1967' de National Speleological Society tarafından bulundu. Bu şebekenin yakınındaki Mammoth Cave System, 117 km'lik kollariyla dünyanın en yaygın doğal yeraltı sistemidir. (L)

FLİPPER [flipör] i. (ing. k.; *to flip*, çarpmak, vurmak'tan). Eğik haldeki bir elektrikli bilardoya yerleştirilen ve topu bilardonun yukarı kısmına itmeğe yarayan mekanizma. (L)

FLOAT-GLASS [flotglas] i. (ing. k.). Camc. *Eşanl. Yüzdürme cam.* Bk. CAM, *Ek.*

FLOAT ON/FLOAT OFF [flotan/flotof] i. (ing. dey.). Denizc. Mavna taşıyan gemilere bindirilmiş yüzer konteynerlerdeki (mavna) yükleme ve boşaltma işlemleri sırasında uygulanan yüzdürmeyle yükleme-boşaltma yöntemi. (L)

Florence Nightingale müzesi (İSTANBUL), Selimiye kışlası içinde açıldı (1954). Uzun yıllar bu kışlada hemşirelik yapan F. Nightingale*e ait fotoğraflar, mektuplar, kitaplar ve kullandığı masa bir odada sergilenir. (M)

***FLOREY** (sir Howard Walter), ingiliz hekimi. — (öl. Oxford 1968). [L]

***FLORİOT** (René), fransız avukatı. — (öl. Paris 1975). [M]

FLORY (Paul John), amerikalı kimyacı (Sterling, İllinois 1910). Çeşitli amerikan firmalarında (Du Pont de Nemours, Goodyear Tire and Rubber Company v.b.) çalıştı (1934-1948); 1948-1956 arasında New York'ta Cornell üniversitesinde, 1961'den sonra da Stanford üniversitesinde ders verdi. 1974'te, plastiklerin yapımında kullanılan makromoleküller üstündeki çalışmalarıyla Nobel kimya ödülünü aldı. (L)

Jaap FLİER

FLOW-SHEET [floşit] i. (ing. k.). Petr. Bir arıtma yönteminin, bir tasfiyehanenin çalışmasını ve daha genel olarak akışkanların bir boru şebekesinden geçişini gösteren şema. (L)

FLUİDİK i. (fr. *fluidique*). Mekan. Hareketli parçaların katkısı olmaksızın hareket halindeki akışkan huzmelerinin yer değiştirmesine ve etkileşmesine bağlı olayların sanayideki uygulamalarını içeren yükseltme etkilerini gerçekleştirmek ya da çeşitli durağan şekiller arasında bir akış değişimi yapmak için akışkanların bazı dinamik özelliklerini ortaya koyan akışkanlar mekaniği dalı. || Bu özelliklerden yararlanarak akışkanlarla bilgi işleme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Fluidik*'in gelişmesinin teme-

Foto. S. Lido (LAROUSSE)

linde Coanda etkisi ya da bir akışkan huzmesinin çepere bağlılık etkisi yatar; bu etkiye göre katı bir çepere kısa mesafeden dökülen bir huzme bu çeper boyunca emilir. Bu olaydan hareketle yükselme, 0-1 işaretleri ile kumanda v.b. gibi bazı mantık işlevleri sağlanabilir, yani elektronik düzeneklerinin özel uygulamaları yerine konabilir. Fluidik düzenlerin başlıca üstünlüğü en ağır çevre koşullarına karşı duyarsız olmalarıdır; kullanışları yüksek sıcaklıklara ve titreşimlere karşı durumlarıyla sınırlı olan elektronik sistemlerde bu üstünlük bulunmaz. Buna karşılık fluidikte elektroniğe oranla cevap süresi çok daha uzundur. Nihayet fluidik sistemlerin maliyeti eşdeğer elektronik sistemlerden daha yüksektir; fakat fiyatlar düşme eğilimindedir ve bakım giderleri de çok düşüktür. Hattâ karmaşık devrelerde fluidik elektronik ile rekabet edebilir.

Fluidik devrelerin «elemanter modüller» denilen bileşenleri, çıkış kanallarındaki akışın kumanda etkisiyle ansızın durum değiştirmesi ya da derece derece değişime uğramasına göre mantıksal veya örneksemeli fonksiyonları gerçekleştirir. İki tür bileşen ayırt edilir: basınç altındaki akışkanla sürekli olarak beslenen ve bir işareti yükseltebilen etkin bileşenler, yalnız kumanda işaretlerini düzene koyan pasif bileşenler.

Jenö FOCK

Hareketli parçası olmayan fluidik bileşenler, çeşitli maddelerden (plastik, metal, cam, seramik) yapılmış levhalardan oyularak ya da borular birleştirilerek elde edilen ince kanallardan meydana gelir. Hareketli parçalı bileşenler, zarlar, supaplar ve çekmeceler yardımıyla gerçekleştirilir. Elektronik bileşenlerden daha ağır çalışmalarına rağmen aynı işlevleri yaparlar ve ağır çevre koşulları altında (çok düşük ya da çok yüksek sıcaklık, nükleer ışınım) kullanılabilirler.

Bu tekniğe daha şimdiden önemli bir uygulama alanı açılmıştır; bugün için akışkan olarak sıkıştırılmış hava kullanılıyor. Havacılık ve astronotik bu teknikle ilk ilgilenen kesimlerdir; bu bakımdan uçak ve uyduların yönetim düzenleri, türboreaktörlerin ayar ve denetim altbirimleri, hattâ uçakların otomatik pilotları sayılabilir. Takım tezgâhları alanında fluidik ayarlama ve güvenlik sorunlarına çok iyi çözümler getirdi; ayrıca üretim halindeki parçaların otomatik ayırımında da yararlanılabilir. Nihayet fluidik düzeneklerin ışınımlardan etkilenmemesi bunları özellikle nükleer sanayide kullanmağa elverişli kılar. (L)

***FLUROMETRE** i. — ANSİKL. Malzeme. Çeşitli uygulama alanları içinde, *flurometre*, bir akışkan içinde asıltı halindeki çok ince taneciklerin tortullaşma hızının incelenmesini ve bundan, incelenen ürünün granülometrisi konusunda bilgiler edinilmesini sağlar. 1,6 m yüksekliğinde silindir biçimi düşey bir borudan meydana gelmiştir; içine incelenecek toz yerleştirilir ve en küçük taneciklerin çepere yapışmasını önlemek için boru hafifçe titretilir. Borunun dibinden sabit basınçlı hava gönderilerek tanecikler istenilen büyüklüğe göre ayrılır. Ayırma işlemi bitince en ince tanecikler bir toz toplayıcı içinde biriktirilirken dibe çöken büyük tanecikler tartılır. (L)

Dijon'da birinci olan İstanbul Erkek lisesi folklor ekibi (1975)

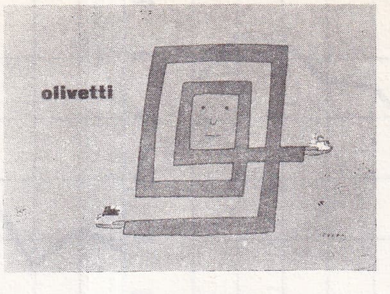

Jean-Michel FOLON
Olivetti için
yaptığı afiş (1969)

Fluxus, Avrupa'da 1960'larda ortaya çıkan akım ve topluluk. Happening akımıyla yakından ilgilenen bu grup çeşitli konserler (Terry Riley, La Monte Young ve John Cage gibi müzikçilerin katıldığı), çevreseller ve müdahaleler düzenler. Fluxus çatısı altında biraraya gelen sanatçılar özellikle yapıtın geçiciliği ve olaysallığı üzerinde dururlar, zamandaşlığa önem verirler, yaratıcı-seyirci ilişkisini ortadan kaldırmağa çalışır ve estetik değerleri yıkan bir mizah anlayışını benimserler. Sanat ile yaşam arasındaki ayrılığı yadsıyan Fluxus sanatçılarından bazıları siyasal eyleme, bazıları salt araştırmaya yöneldi. Fluxus'a katılan birçok sanatçı arasında şu adlar sayılabilir: George Maciunas, Dick Higgins, Emmet Williams, Nam June Paik, Wolf Vostell* (*Ek*), Robert Filliou, George Brecht, Joseph Beuys* (*Ek*), Ben* (*Ek*) v.b. 1970-1971 yıllarında önce Köln'deki Kunsthalle'de, sonra Amsterdam'daki Stedelijk Museum'da «Happening ve Fluxus» adlı bir sergi düzenlendi. (L)

FLYİNG SPOT [flaynspot] i. (*Uçan çözümleme noktası* anlamında ing. deyim). Telev. Çok küçük boyutlu, hareketli bir ışık beneğinin (spot) izdüşümüyle yayımlanacak konuyu aydınlatmağa dayanan görüntü çözümleme düzeneği. (Bu şekilde spotla taranmış konunun saydamlık [diyapozitif fotoğraf] ya da yansıma [konunun kendisi] özellikleri ışığa duyarlı bir tek sistemle görülür.) [L]

F.M. stereo sistemi (ing. *Frequency Modulation Stereo*'dan), frekans modülasyonlu radyo ile alınabilen stereofonik yayın sistemi. F.M. stereo sistemi Amerika Birleşik devletlerinde gerçekleştirildi. Stereofonik işaret, iki sol ve sağ kanalın farkıyla oluşturulur; bu işaret 38 kHz üzerinde merkezlenen bir alt taşıyıcı dalganın genliğini modüle eder. Modülasyon 23 ile 53 kHz arasında uzanır ve dolayısıyla monofonik bir alıcı üzerinde etki yapmaz. Ses girişimlerinden kaçınmak için 38 kHz'lik alt taşıyıcı dalga yayın sırasında kullanılmaz. İki kanal arasında iletilmiş olan 19 kHz'lik bir pilot frekans iki katına çıkarılarak bu dalga alıcıda yeniden oluşturulur. Stereofonik bir programın iyi koşullar altında alınabilmesi için, alıcının geniş bir geçiş bantı, etkili bir sınırlayıcısı ve tam lineer bir demodülasyon eğrisi olmalıdır. Kod çözücünün karmaşık işaretten sağ ve sol kanalları ayırması gerekir. Kod çözücü önce 0 ve 15 kHz arasındaki monofonik işareti (sol + sağ) ayırır. Sonra 19 kHz'lik pilot frekans sayesinde 38 kHz'lik alt taşıyıcı dalgayı yeniden oluşturur ve 23 ile 53 kHz arasındaki modülasyon (sol-sağ) zarflarını ortaya çıkarır. Genliği modülasyona uğramış olan işaret yeniden eski genliğine döner. Sonra iki işaretin toplamı ve farkı alınır:

$$(\text{sol} + \text{sağ}) + (\text{sol} - \text{sağ}) = 2\ \text{sol ve}$$
$$(\text{sol} + \text{sağ}) - (\text{sol} - \text{sağ}) = 2\ \text{sağ}.$$

Bu işlem, alçak frekanslı yükselteçlere ve bunlara karşılık düşen hoparlörlere yöneltilen sağ ve sol kanal işaretlerini verir. Bu işlem halka biçiminde bir modülasyon çözücüde yapılır. Stereofonik yayın yapılmıyorsa, alıcının her iki kanalı, 0 ile 15 kHz arasında frekans modülasyonu halinde iletilmiş normal monofonik işareti alır. (L)

FOAM BACK [fombek] i. (ing. k.). Dokumacılıkta kullanılan ve iki kumaş arasına ısı etkisiyle ince bir elastomer köpüğü tabakası yapıştırmağa dayanan, böylece ısı geçirmez bir astar elde etmeyi sağlayan yöntem. (L)

F.O.B.S. (ing. FRACTİONAL ORBİTAL BOMBARDMENT SYSTEM'in [kısmî yörüngeli bombardıman sistemi] baş harflerinden). Bk. FÜZE*. *Ek*. (L)

FOCK (Jenö), macar siyaset adamı (Budapeşte 1916). Militan bir işçi ailesinin oğludur. Macar Gizli Komünist partisine girdi (1932), üç yıl hapse mahkûm edildi (1940-1943), 1945'te macar iktisadının yönetiminde uzmanlaştı. Ağır Sanayi bakanlığında kısım şefi (1950), Metalürji ve Makine Yapımı bakan yardımcısı (1952-1954), dış ticaret bakanı (1954), Macar sendikaları genel sekreteri (1955-1957) oldu; 1956 temmuzunda, Rakoşi'nin uzaklaştırıldığı gün, Komünist partisi merkez komitesine onun yerine üye seçildi. Merkez komite sekreteri (şubat 1957 - eylül 1961), siyasî büro üyesi (haziran 1957), meclis başkanı yardımcısı (1961-1967) oldu; millî işletmeler arasında rekabeti geliştirmeyi amaçlayan yeni bir iktisat sisteminin kurulmasına katkıda bulundu. 1967 nisanında, Macar Emekçiler partisi genel sekreteri Yanoş Kadar'ın desteğiyle, Gyula Kallai'nin yerine başbakanlığa getirildi. O tarihten beri bir yandan Ortak pazar ülkeleriyle dış ticareti geliştirmeğe çalışmakta, bir yandan da Yugoslavya gibi Varşova paktı dışındaki komünist ülkelerle ilişkileri sıklaştırmaktadır (1969 şubatında Yugoslavya'yı ziyaret etti). 1975 mayısında başbakanlıktan çekildi. (L)

***FOÇA,** İzmir iline bağlı ilçe. — 13 251 nüf., ilçe merkezi 4 821 nüf. (1975). [M]

***FODEBA** (Keita), gineli sanatçı ve siyaset adamı. — (öl. Camaya tutukevi, Konakry yakınları 1969). Sosyal iktisat ve tarım bakanıyken, mart 1969 komplosunu düzenlemekle suçlandırılıp tutuklandı. Mayısta ölüm cezasına çarptırıldı ve hüküm yerine getirildi. (L)

***FOİX** (Josep Vicenç), katalin dilinde yazan ispanyol yazarı. — Son yapıtları: *Antologia* (1969), *Els Iloms transparents* (1969), *Allo que no diu «La Vanguardia»* (1970). [L]

***FOLKLOR** i. — ANSİKL. Türk Folklor kurumuna bağlı Millî Folklor enstitüsü önce bir *Folklor arşivi* kurdu. 10 000'e yakın folklor malzemesi bu arşivde derlendi. Sonra, enstitü bünyesinde bir *Folklor kütüphanesi* meydana getirildi ve eski, yeni folklor yayınları bu kütüphanede toplandı. Enstitü bu çalışmaların ardı sıra folklor ile ilgili yayımlara girişti. Önemli danışma kaynağı niteliğinde olan bu yayımlardan ilki *Açıklamalı türk halk müziği kitap ve makaleler bibliyografyası* oldu (1969). Gene aynı yıl *Türk folklor ve etnografya kılavuzu* yayımlandı. Bu eser geliştirildi ve *Türk folklor ve etnografya bibliyografyası* haline getirildi (1971).

Millî Folklor enstitüsü çalışmalarına yön vermek üzere toplanan 1. Türk Folklor Danışma kurulu (1971) uluslararası bir folklor seminerinin toplanmasını önerdi. Hazırlık çalışmaları iki yıl sürdü ve 1. Uluslararası Folklor semineri gerçekleşti (1973). Seminerde, Türkiye'nin folklor zenginliğini gene uluslararası bir kongrede ele almak gerektiği görüşü savunuldu. Bu amaçla Millî Folklor enstitüsünün önayak olduğu 1. Uluslararası Türk Folklor kongresi toplandı (1975). İstanbul'da Galatasaray lisesinde çalışan kongre, Millî Folklor enstitüsünün en verimli girişimlerinden biri oldu ve kongreye, bildiri sahiplerinden 112 kişi katıldı, toplam 147 bildiri verildi. Ancak, A.B.D.'de İndiana üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlhan Başgöz ve Paris üniversitesinden Prof. Dr. Pertev Nailî Boratav'ın kongreye önce çağrılmaları, sonra çağrının iptal edilmesi kongrede tepki ve tartışmalara yol açtı; delegelerden 9'u kongreden çekildi.

Millî Folklor enstitüsünün yanı sıra, Erzurum Atatürk üniversitesinin Halk Edebiyatı kürsüsüne bağlı olarak kurulan Folklor arşivi, Ankara'da Kız Teknik Öğretmen okulunun kurduğu *Giyim müzesi*, türk folklor araştırmaları konusunda değerli çalış-

Foto. Romanya büyükelçiliği, Olivetti (LAROUSSE) ; Akın Kamacıoğlu (MEYDAN)

malar oldu. Konya Turizm derneğinin 1966'dan beri devam eden geleneksel Âşıklar bayramı ve 1972'de başlayan Türkiye Cirit birincilikleri yarışması, türk folkloru için önemli girişimler niteliğindedir.

Ayrıca Ankara'da bulunan Türk Halk Oyunları ve Halk Türküleri federasyonu, Türk Folklor ve Turizm derneği, Türk Folklor Eğitim merkezi (TÜFEM) ve Anadolu Folklor ve Turizm derneğinin (AFTUD) başarılı çalışmaları, folklor kaynaklarına yeni katkı olarak değerlendirilebilir. (M)

***Folklor kurumu** (TÜRK—). — Başlangıçta Millî Eğitim bakanlığıyla bağlantılı olan kurum, 1971'de Kültür bakanlığı kurulunca buraya bağlandı. Ertesi yıl bu bakanlık kaldırılınca Başbakanlık Kültür müsteşarlığındaki Millî Folklor Araştırma dairesiyle bağlantılı olarak çalışmalarını sürdürdü. 1975'te Kültür bakanlığının yeniden kurulması üzerine bağlantısı tekrar değişti. (M)

FOLKSONG veya **FOLK** i. (*halk türküsü* anlamında ing. k.). Halk şarkısı anlamına gelen ve pop müzik alanındaki folklor kaynaklı bütün şarkıları belirtmede kullanılan terim: *Bir folk konseri.*

— ANSİKL. *Folksong*, A.B.D.'de özellikle folklordan esinlenilerek bestelenen bazı şarkılar için kullanılır. Geleneksel folklor temaları günümüzde bazı sanatçılar tarafından daha canlı bir biçimde, kimi zaman da bir direnme amacıyla ele alınır. Bu tür müzikle uğraşanlar arasında Woodie Guthrie, Pete Seeger, Joan Baez, Judy Collins, Bob Dylan, Almanac Singers gibi şarkıcıları saymak gerekir. Amerikan folksong'ı çeşitli ülkelerdeki birçok müzikçiyi etkiledi. (L)

***FOLLİET** (Joseph), fransız sosyoloğu ve gazetecisi. — (öl. Limonest 1972). 1964'te *Chronique Sociale de France*'ın yönetimini bırakmış ve 19 mart 1968'de Prado enstitüsünde papaz olmuştu. (L)

FOLON (Jean-Michel), belçikalı grafikçi ve desinatör (Brüksel 1934). Önce mimarlık okudu, kısa süre sonra desene yöneldi. Belçika gerçeküstücülüğünün etkisi sezilen yergili desenlerinde, kentlerin korkunç görünümünü yumuşak renklerle işledi. «Kentlerin Cangılı»nda başıboş dolaşan robot-kişileri, kent görünüşünün yardımcı öğeleridir. Desenleri *l'Express*, *le Nouvel Observateur*, *Time*, *Fortune*, *Graphis* ve *The New Yorker*'de yayımlandı. 1965'te New York Modern Sanat müzesinin yayımladığı bir desen kitabı hazırladı ve üç yılda bir verilen Milano ödülü için polyester üzerine 336 m²'lik ışıklı bir yüzey düzenledi. Ayrıca çizgi filimler yapmaktadır. (L)

FOLSOM, Yeni Meksika'da (A.B.D.), Colorado sınırı yakınında köy; Kuzey Amerika'nın tarihöncesi kültürüne ait aynı adı taşıyan yerleşme alanı (VIII. binyıl). *Folsom baltaları*, taş sanayiini belirler: küçük «Clovis baltaları»na (55 m) benzeyen bu kesici âletlerin iki tarafı yontulmuştur, hafifçe dışbükey olan dibi bir veya iki yüzünden küçük parçalar alınarak inceltilmiş ve oluk biçiminde yapılmıştır. (L)

***FON** i. — ANSİKL. *Plasman fonları*, kapalı uçlu fonlar (*closed end funds*) ve açık uçlu fonlar (*open end funds*) olmak üzere ikiye ayrılır. Kapalı uçlu fonları sabit sermayeli şirketler kullanır. Açık uçlu fonları kullanan şirketlerin sermayeleri ise fon sahiplerinin istekleri üzerine değiştirilebilir. Plasman fonları, anglosakson ülkelerinde de, Belçika, Federal Almanya ve Lüksemburg'ta olduğu gibi «örgütlenmiş ortak mülkiyet» ilkesine dayanır. Bu ilkeye göre ortak mal, hukukî kişilikleri bulunmayan ortak mal sahipleri adına ortak olarak yönetilir. Bu uygulamayı temel alan «tasarruf planları» son yıllarda A.B.D. ve Avrupa'da büyük bir başarı kazanmıştır. (L)

***FONCHA** (John Ngu), kamerunlu siyaset adamı. — 1970'e kadar, Federal Kamerun cumhuriyeti cumhurbaşkanı yardımcılığı yaptı. 1969'dan bu yana, Kamerun'un tek siyasî partisi olan ve 1966'da kurulan Ulusal Birlik partisinin başkanıdır. (L)

***FONDA** (Henry), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — *Detektif Madigan*'dan (Madigan) [D. Siegel'in 1967] sonra birçok filim çevirdi: *Yours, Mine and Our* (M. Shavelson'ın, 1967), *Boston canavarı* (The Boston Strangler) [R. Fleischer'ın, 1968], *Batıda kan var* (C'era una volta il West) [S. Leone'nin, 1969], *Cezanı çekeceksin* (There was a Crooked Man) [J. L. Mankiewicz, 1969], *Belâlı miras* (The Cheyenne Social Club) [G. Kelly'nin, 1969], *Kahramanlar alayı* (Too Late the Hero) [A. Aldrich'in, 1970], *Sometimes a Great Nation* (P. Newman'ın, 1971), *Yılan* (Le Serpent) [H. Verneuil'ün, 1972], *Unutulan hatıralar* (Ash Wednesday) [L. Peerce'in, 1973]. (L)

FONDA (Jane), amerikalı kadın sinema oyuncusu (New York 1937). Henry Fonda'nın kızıdır. Actors Studio'da Lee Strasberg'in verdiği derslere devam etti, Broadway'de sahneye çıktı ve 1960'ta Joshua Logan'ın *Tall Story*'si ile sinemada parlak meslek hayatına başladı. Başlıca filimleri: *Walk on the Wild Side* (Vahşî kıyıda yürüyüş) [E. Dmytryk, 1962], *Şehvetli kadınlar* (The Camman Report) [G. Cukar, 1962], *Les Félins* (R. Clément, 1964), *Kanunsuz silâhşör* (Cat Ballou) [E. Silverstein, 1965], *Barbarella* (R. Vadim, 1968), *Son Gerçek* (They Shoot Horses, don't They) [S. Pollack, 1969], *Fahişe* (Klute) [A. J. Pakula, 1969], *Tout va bien* (Her şey yolunda) [J. L. Godard ve J. P. Gorin, 1971], *F.T.A.* (F. Parker, 1971), *A Doll's House* (J. Losey, 1972). Jane Fonda, sinema sanatçılığının yanı sıra kadın haklarını, ulusal azınlıkları (zenciler, kızılderililer) savunmak ve Vietnam savaşını durdurmak için mücadele etmiştir. (L)

***FONTANA** (Lucio), italyan heykelcisi ve ressamı. — (öl. Comabbio, Varese ili 1968). (L)

FONTBOUİSSE kültürü, Fransa'da, Languedoc'ta Cilâlıtaş devrini ve kalkolitiği kapsayan kültür. Fontbouisse kültürü Chassey kültüründen sonra gelir ve bu kültürün bazı seramik geleneklerini korur. III. ve II. binyıllar arasında gelişen bu kültür, temel olarak bir kır kültürüdür; komşu Ferrières kültürüyle çan biçimi vazolar gruplarıyla ilişkisi vardır. (L)

***FONTEYN** (Margaret HOOKHAM, **Margot** — denir), ingiliz kadın dansçı. — Rudolf Nureyev veya Atillio Labis'nin yanında konuk sanatçı olarak London's Festival Ballet'de (1967, 1968), Het National Ballet'de (1970), Australian Ballet'de (1971), Royal Winnipeg Ballet'de (1973) dansetti. Aynı zamanda da National Ballet of Washington'un «sürekli konuk sanatçısı»dır. İngiliz televizyonu için A. Labis ile *Kamelyalı kadın*'ı (1968) çevirdi ve Roland Petit ile Covent Garden'da *Pelleas ile Melisande*'ı sahneye koydu. Stuttgart festivalinde John Cranko'nun *Cezbe şiiri*'ni sahneledi (1970). Aynı yıl, R. Nureyev ile önce Marsilya'da, sonra Paris'te *Uyuyan güzel*'de dansetti (1971). Londra'da Royal Academy of Dancing'in yönetim üyelerindendir. (L)

***FORD** (Aleksander), polonyalı filim yönetmeni. — *Özgürlüğün ilk günü*'nü (Pierwszy dzien Wolnosci) [1965] çevirdikten sonra 1968'de kendi isteğiyle Polonya'dan ayrılarak İsrail'e gitti. 1973'te Danimarka'da Soljenitzin'den esinlenerek «*İlk çember*»i çevirdi. (L)

FORD (Gerald), amerikalı siyaset adamı (Omaha, Nebraska 1913). Hukuk öğrenimi gördü, 1948'de Michigan eyaletinden Temsilciler meclisine seçildi ve 1973'e kadar her seçimi kazandı. 1965'te Temsilciler meclisinde cumhuriyetçi grup başkanlığına getirildi. 1973 ekiminde, Spiro Agnew'in istifasından sonra, Nixon tarafından onun yerine başkan yardımcılığına atandı. Nixon'ın istifasından sonra, 9 ağustos 1974'te A.B.D. cumhurbaşkanı oldu. Watergate* (*Ek*) skandalında Richard Nixon'ı affetti ve Henry Kissinger'i görevde tuttu. 1975 başkan seçimi için aday olacağını açıkladı ve seçim kampanyasını başlattı. (L)

***FORD** (Gwyllyn FORD, **Glenn** — denir), amerikalı sinema oyuncusu. — *Ve silâhını çekti*'de (The Pistolero of Red River) [R. Thorpe'un, 1966], *A time for Killing*'de (Cinayet zamanı) [P. Karlson'un, 1967], *Şeref kurşunu*'nda (Day of the Evil Gun) [J. Jhorpe'un, 1967], *Cennette bile affetmem*'de (Hawen with a Gun) [L. H. Katzvin'in, 1968], *Smith*'de (M. O'Herlihy'nin, 1968), *Cade's County*'de (Kuzular diyarı) [T.V. için, 1971] oynadı. (L)

***FORD** (Sean Aloysius O'FEARNE ya da FEENEY, **John** — denir), amerikalı filim yönetmeni. — (öl. Palm Desert, Kaliforniya 1973). (L)

FOREMAN (George), amerikalı boksör (Mrashall, Texas 1948). 1968'de ağır sıklet olimpiyat şampiyonu, 1973'te ağır sıklet profesyonel boks şampiyonu oldu. 1974'te Muhammed Ali ile yaptığı unvan maçını kaybetti. (L)

***FORMAN** (Miloş), çek filim yönetmeni. — *Koşun itfaiyeciler*'den (1968) sonra A.B.D.'ye gitti ve orada *Taking Off*'u çevirdi (1971). (L)

***FORMOZA.** — Bk. TAYVAN, *Ek.*

***FORSTER** (Edward Morgan), ingiliz romancı ve denemecisi. — (öl. Coventry 1970). (L)

***FORT-ARCHAMBAULT**, Çat'ta şehir. — 1972'de *Sarh* adını aldı. (L)

***FORT - DE - FRANCE**, Martinik'in idare merkezi. — Petrol rafinerisi. (L)

FORT - HARROUARD, Fransa'da Sorel-Moussel (Eure-et-Loir) bucağında, Dreux'nün kuzeyinde bulunan tarihöncesi yerleşme alanı. Üç düzey görülür: Cilâlıtaş (Chassey fasiyesi), Eski Bronz ve Orta Bronz. (L)

FORTİES, Britanya bölgesinde, Aberdeen düzeyinde (57° 45' kuzey enlemi 1° doğu boylamı) bulunan ve rezervi 250 Mt tahmin edilen (1973) Kuzey denizi petrol yatağı. (L)

***FORT-LAMY**, Çat'ın başkenti. — Üniversite. Şehre 1973'te *N'Camena* adı verildi. (L)

***FORTNER** (Wolfgang), alman bestecisi. — Son olarak tenor, koro, 11 çalgı ve org için *Hamsin yortusunun hikâyesi* (1963), orkestra ve üç piyano için *Triplum* (1966), soprano ve yaylılar için *İmmagini* (1967), orkestra için *Marginalien* (1969); ve *Elisabeth Tudor* adlı bir opera (ilk olarak 23 ekim 1972'de Münih'te oynandı) besteledi. (L)

FORT WİLLİAM, Büyük Britanya'da, İskoçya'da (Inverness idare bölümü) yer. Kâğıt fabrikası. (L)

***FORT WİLLİAM**, Kanada'da şehir. — Bk. THUNDER* BAY, *Ek.*

Forum, Ankara'da yayımlanan on beş günlük siyasî ve iktisadî dergi (1954-1969, 1969-1970). 1954 seçimlerinden sonra D.P. iktidarı döneminde ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve siyasî düzensizlikleri kamuoyuna yansıtmak, D.P.'nin politik görüşünü eleştirmek; Türkiye gerçeklerini bilimsel bir görüşle tartışma alanına çıkarmak amacıyla yayımlandı. Derginin kurucuları arasında, Prof. Turhan Feyzioğlu, Doç. Aydın Yalçın, gazeteci ve yazar Bülent Ecevit, yazar ve şair Hüseyin Korkmazgil, Doç. Osman Okyar, Metin And bulunuyordu.

1950 sonlarında ve 1960'tan sonra sık sık sahip değiştiren Forum, 1969 yılının ekim ayında yayımına 3 ay ara verdi. 1970 şubat ve nisan ayları arasında bir süre yeniden çıktı. (M)

FOSBURY (Dick), amerikalı atlet (Portland, Oregon 1947). 1968 olimpiyatlarında yüksek atlama şampiyonu oldu; çıtayı sırtüstü aşmağa dayanan ve kendi adını taşıyan (*fosbury flop*) yeni bir yüksek atlama tekniğinin bulucusudur. (L)

***FOSFAT** i. — ANSİKL. Türkiye'de fosfat araştırmaları ancak 1970 sonrasında önem kazandı. Bu tarihe kadar gübre* (*Ek*) tüketiminin pek fazla olmayışı ve mevcut gübre üretim tesislerinin fosfat ihtiyacının ithal yoluyla karşılanabilmesi yerli kaynaklardan yararlanma fikrini ikinci plana itiyordu. Ancak, gübre sanayiinin gelişmesi, 1971'e kadar tonu CIF 13,5 dolardan ithal edilen fosfatın CIF 70 dolara yükselmesi, böylelikle 1974'te gübre sanayiinin yıllık ihtiyacı olan 2 milyon ton fosfat için yaklaşık 140 milyon dolar döviz ödeme zorunluğu fosfat konusundaki çalışmalara hız kazandırdı. M.T.A. tarafından yürütülen bu çalışmalarda en önemli fosfat yataklarına Mardin ilinin Mazıdağı ilçesi çevresinde rastlandı. Siirt ve Ankara'nın kuzeybatısında bulunan öbür yataklarla birlikte 1972'de Türkiye'nin görünür ve muhtemel fosfat rezervi 336 milyon ton olarak hesaplandı.

Mazıdağı bölgesindeki araştırmalarda başlıca üç cevherli düzey saptandı: *Akras yatağı*, *Taşıt yatağı* ve *Kasrık yatağı*. Çevresinde bulundukları köyün adıyla anılan bu

Jane FONDA
Sydney Pollack'ın «Son gerçek» (1969) filminde

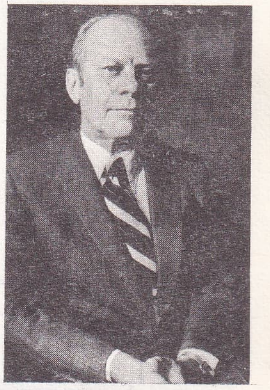

Gerald FORD

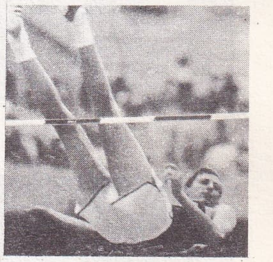

Dick FOSBURY

Foto. 20 th Century Fox (J.-L. Passek kol.). Burnett-Gamma, Presse Sports (LAROUSSE)

yatakların farklı özelliklere sahip olduğu, incelemeler sonunda anlaşıldı. Bu özellikler şöyle belirlendi:

Akras yatağı. Bu yatak en üstteki rezerv düzeyinden oluşur. Yatak lateritik yapıdadır. Cevherde yüzde 20'ye kadar yükselen demir vardır, tenörü yüzde 8-14 P_2O_5'tir. Denemelerde, zenginleştirme yoluyla cevherdeki demir ve alüminyum oranının yüzde 3'ün altına düşürülmesi mümkün görülmediği için yatağın işletilemeyeceği kanısına varıldıysa da, sitrik asit kullanılarak asit karakterdeki topraklarda bundan gübre olarak yararlanılabileceği saptandı.

Taşıt yatağı. Kalınlığı 125 sm'yi bulan bu fosfatlı kalker tabakasında fosforit oranı yüzde 29, kalsit oranı yüzde 52, ankerit oranı yüzde 7,5 ve kuvars oranı yüzde 6'dır.

Kasrık yatağı. Bilinen en eski fosfat yataklarından biri olan Kasrık'ta cevherin tabaka kalınlığı 1,5 - 2 m olarak saptandı, cevher tenörünün de değişik kesimlerde yüzde 23-24 P_2O_5 civarında olduğu anlaşıldı. Doğrudan doğruya fabrikaya verilebilecek zenginlikte olan bu yataklardan Türkiye'nin fosfat ihtiyacının karşılanması için çalışmalara başlandı. Ayrıca bu fosfat cevherinde uranyum da bulunduğu görülerek bunun değerlendirilmesi, fosforik asit üretimi sırasında yüzde 60,5 verimle yüzde 63 U_3O_8 tenörlü uranyum elde edilmesi planlandı.

Araştırma ve cevher değerlendirmeleri sonunda Türkiye'nin fosfat ihtiyacının karşılanması amacıyla Mazıdağ'dan elde edilen cevheri işlemek üzere Etibank tarafından Sivrice'de bir tesis kurulması kararlaştırıldı (1975). Bu tesisin iç ve dış ödemesiyle birlikte 150 milyon liraya mal olacağı ve yılda 1 milyon ton cevher işleyerek 390 bin ton konsantre üretebileceği, bunun da Türkiye'nin 1975'teki ihtiyacının yaklaşık olarak yarısını karşılayabileceği hesaplandı. (M)

***FOSİL** i. — Prehist. *Ana fosil,* prehistoryacılar tarafından paleontolojiden alınan terim; bir kültür fasiyesini belirleyen bir eşyayı nitelemek için kullanılır. (L)

FOSNA veya **FOSEN,** Norveç'te, Trondheim fiyordu dolaylarında bölge. IX. binyıla doğru Norveç'in batı kıyısında gelişen Yontmataş sonrası bir kültüre adını verdi. Finnmark grubuna giren bu kültür, Danimarka'daki Lingby kültürüyle çağdaş gibi görünüyor. (L)

fotosentez

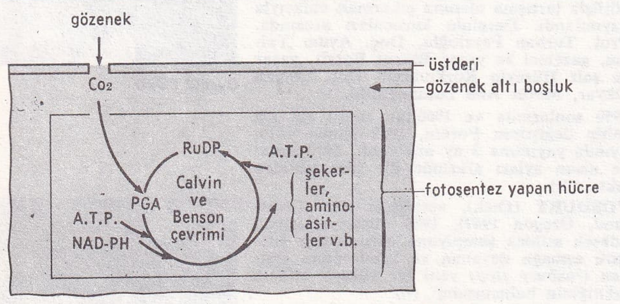

C_3'lü fotosentez

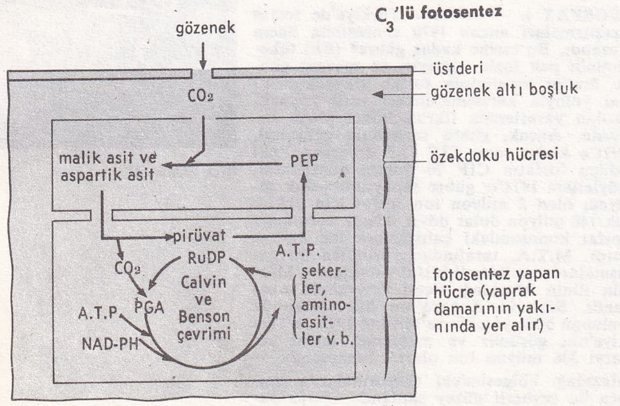

C_4'lü fotosentez

***FOSS** (Lukas), alman asıllı amerikalı piyanocu ve besteci. — Son eserleri: klarnet, viyolonsel, vurmalı çalgı ve piyano için *Echoi;* dört topluluk halinde on bir ilâ yirmi iki çalgıcı için yarı rastlantısal bir beste olan *Elytres;* kontr tenor, erkek ve kadın okuyucu ve dört küçük koro için *Fragments of Archilochos* (1965); M. Rostropoviç'in siparişiyle bestelediği *Viyolonsel konçertosu* (1966); J.-S. Bach'tan yeni Dada'cı bir anlayışla esinlenerek bestelediği orkestra için *Phorion;* Bach, Handel ve D. Scarlatti'ye dayanarak bestelediği ve 1970 Royan festivalinde çalınışı bazı tepkilere yol açan *Barok çeşitlemeler; G.E.O.D.-Non-Improvisation I-II* (1969) ve dört ilâ altı çalgıcı ve magnetik bant için *M.A.P. (Men at Play)* [1970]. (L)

***FOTOGRAMETRİ** bls. i. — ANSİKL. *Türkiye*'de bu yöntemin arkeoloji alanında uygulanmasına 1968'de başlandı. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon bölümü, Keban baraj gölü sahasında kalan Eski Pertek'teki camilerin kurtarılması sırasında, fotogrametriye dayanan saptama çalışmaları yaptı. Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları merkezi ile Alman Arkeoloji enstitüsünün Van kalesinde ortaklaşa yaptıkları çalışmalarda fotogrametri yöntemiyle kalenin topografik planı çıkarıldı (1973-1975). [M]

***FOTOĞRAFÇILIK** i. — ANSİKL. Havc. 1960-1970 yılları boyunca *hava fotoğrafçılığı* alanındaki ilerleme çekim cihazlarındaki gelişmeye bağlıdır. Bu gelişme iki büyük yönde olmuştur. Birincisi, sürekli olarak geçen filimle çekilen fotoğraftır. Bu sistemde, görüntülerin kaymasını önlemek için filim, uçağın hızıyla orantılı bir hızla otomatik olarak geçirilir; objektifin önünde bir prizma, bir ufuktan öbürüne giderek ve uçağın yoluna dik bir hattı tarayarak salınır. Böylece üstünde uçulan arazinin şerit halinde kesiksiz bir fotoğrafı alınır: kenarlarda önemli çarpılmalar görülür, ama görüntü yorumlanabilecek kadar nettir.

İkinci yenilik, büyük bir açılma hızıyla çekilen fotoğraftır ve kamera boyutlarının küçültülmesiyle sağlanmıştır. Bu yeni kamerada 12×12 sm'lik bir formanın seçilmesiyle, kameradaki bütün parçaların boyutları, dolayısıyla eylemsizlikleri azaltılmış ve çok hızlı mekanik hareketler elde edilebilmiştir. Emülsiyon grenlerinin azaltılması ve optik malzemenin mükemmelliği sayesinde 24×24 sm'lik bir agrandismanda bile klişeler kalitesinden hiç bir şey kaybetmez. (L)

FOTOKİNEZ i. (fr. *photocinèse*'den). Etol. Bazı hayvanlarda, çevrelerindeki bir ışık kaynağının etkisiyle beliren ve belli bir yönü olmayan yer değiştirme, yürüme, hareketlenme eylemi. (L)

***FOTOKROMİK** i. — Bk. COLORMATİC, *Ek.*

***FOTOLİZ** i. — Kim. *Şimşek fotoliz,* gevşeme tepkimelerinin incelenmesinde çok sık kullanılan yöntem. (İncelenecek ortamın bozulması, anî ve yoğun bir ışık çakışıyla elde edilir. Bu çakış molekülleri parçalar, atomları iyonlaştırır ve kökleri serbest bırakır. Çok etkin olan bu yeni türler de basamak halinde devam eden gevşeme tepkimelerine yol açar.) [L]

FOTOPOLİMER sıf. (fr. *photopolymère*). Grafik santl. Kütle halinde duyarlaştırılan ve tipografik baskı klişeleriyle kalıplarının yapımında kullanılan bir plastik için kullanılır.

— ANSİKL. *Fotopolimer plastik,* ışığın, özellikle morötesi ışığın etkisiyle polimerleşerek çözülmez duruma gelir. Metal bir levha üzerine yayılarak tireli ya da tramlı bir negatif altında ışığa tutulur. Temiz bir ergitici içinde yıkanarak ışığın değmediği bölümler banyo edilir. Böylece basılacak kısımları çok net olan ve 0,25 ile 1 mm arasında bir kabarıklık gösteren bir klişe elde edilir. (L)

***FOTOSENTEZ** bls. i. — ANSİKL. *Fotosentez*'in bütün yeşil bitkilerde aynı şekilde olup bittiği sanılıyordu; bitkiler üstünde çalışan uzmanlar bunun doğru olmadığını ortaya çıkardılar. Fizyoloji mekanizması, incelenen bitkiye göre değişir. Bugün için üç büyük süreç söz konusudur: «C_3»lü denen fotosentez (en eski ve en genel olan budur), «C_4»lü denen fotosentez ve kaktüsgillerden bazı bitkilerde görülen fotosentez. Bu fotosentezlerin her biri o bitkinin, yaşadığı ortama özgül uyumunu gösterir.

Genel görünüşüyle fotosentez yeşil bitkilerin, ışık enerjisini kullanarak ve havadaki karbon dioksit gazından yararlanarak kendisi için gerekli organik maddeleri yapma mekanizması şeklinde tanımlanabilir. Bu süreçte klorofilli boya maddelerince (yaprak yeşili) soğurulan ışık enerjisi suyu oksitlemek (bu tepkime ile oksijen üretir), adenozintrifosfat (A.T.P.) gibi enerji potansiyeli yüksek moleküller ve nikotinamid-adenin-dinükleotit-fosfat (NAD—PH) gibi güçlü indirgenler yapmak için kullanılır. Bu son iki bileşik karbon dioksidin indirgenmesini, şekerleri, aminoasitleri ve diğer maddeleri yapmak üzere başka moleküllerle birleşmesini sağlar.

Bitkilerin çoğunda karbon dioksit doğrudan doğruya çok fosforilli bir şeker olan ve molekülünde 5 karbon atomu bulunan ribuloz 1-5 difosfat'a (Ru—DP) bağlanır ve her biri 3 karbon atomlu iki fosfogliserik asit (PGA) molekülü meydana gelir. Bu tepkime özel bir enzim sayesinde tamamlanır. Bu şekilde yapılan yeni moleküllerin çoğu A.T.P. ve NAD—PH sayesinde yaprakta şekere ve aminoasitlere çevrilir; geri kalanı da çevrimi yenilemek için gerekli yeni Ru—DP moleküllerinin yapımında kullanılır. Bu çevrime «Calvin ve Benson çevrimi» denir (bunu ilk tanımlayan M. Calvin ile A. A. Benson'un adından). CO_2'nin birleşmesinden sonra meydana gelen ilk bileşik 3 karbon atomlu bir molekül olduğu için bu fotosenteze «C_3'lü fotosentez» denir. Bu tip fotosentez yeşil bitkilerde ilk görülen ve en yaygın olan fotosentez çeşididir.

«C_4'lü fotosentez» denen fotosentez çeşidi çok kurak yerlerde yetişen yeşil bitkilerde incelendi. Fizyoloji uzmanları horozibiğigillerden bazı bitkiler için fotosentezin en yüksek olduğu dönemin yılın en sıcak ve en kurak dönemine rastladığını gördüler. Bu durum çevredeki öteki bitkiler üstünde yapılan gözlemlerle çelişiyordu, çünkü tam tersine bu dönemlerde fotosentez onlarda çok düşüktü. Bu tip fotosentezin yükseklik oranı, en uygun iklimde yetişen kültür bitkilerininkini bile aşabilir. Öte yandan, laboratuvar incelemeleri bu oranın ancak 50°C'a yakın sıcaklıklarda en yüksek noktaya vardığını gösterdi. Oysa 20°C'ın üstünde öteki bitkilerde fotosentez artık olmuyordu. Fizyoloji uzmanları bir terslik karşısında bulunuyorlardı: yüksek oranda fotosentez yapabilmek için bu bitkilere çok karbon dioksit girmesi, bunun için de yaprak gözeneklerinin çok açık bulunması gerekliydi; fakat aynı zamanda, bu sıcaklıkta gözeneklerin açık bulunması terleme yolu ile önemli miktarda su kaybını kolaylaştıracağından buna olanak yoktu, çünkü kurak ortamda su kaynakları kıttır. Fizyoloji uzmanları fitotron* ile yaptıkları incelemeler sayesinde problemi çözdüler. Yaprağın içinde karbon dioksit değişikliği çok az olduğu zaman bile (su kaybını önlemek için gözenekler kapalı olduğu zaman durum budur) bu bitkilerin fotosentezi yüksek verimle sürdürdüklerini gördüler. Böylece bu bitkilerde fotosentez sürecinin değişik olduğu anlaşıldı; ortamda karbon dioksit oranı çok düşük olduğu halde yüksek oranda fotosentez nedeni açıklığa kavuştu.

Bu çeşit fotosentezde havanın karbon dioksidi önce fosfoenolpirüvata (PEP) bağlanır; 3 karbon atomlu bir bileşik olan PEP 4 karbonlu bir moleküle dönüşür (malik asit ve aspartik asit). Özgül bir enzimle katalizlenen bu tepkime klorofilli özek doku hücrelerinde olur. Sonra, yaprak damarlarını saran özel hücrelerde malik ve aspartik asitler yeniden CO_2 ve pirüvata ayrılır. Bu kez CO_2 daha önce anlatılan Calvin ve Benson çevrimine girer, pirüvat ise PEP'i oluşturur; PEP yeniden havadaki bir CO_2 molekülünü alır, çevrim böylece yinelenir gider.

PEP'in CO_2 ile tepkimesi Ru—DP'ninkine göre daha yüksektir; üstelik fazla oksijen derişikliği onu durduramaz. Çok az karbon dioksit bulunduğu zaman bile bu çeşit fotosentezin etkili olmasının nedeni budur; PEP Calvin ve Benson çevrimine girebil-

siri diye CO_2 için bir çeşit kompresör ödevi görür. Bu sürece C_4'lü fotosentez denir, çünkü CO_2'nin ilk birleşmesinden sonra oluşan ilk ürünler 4 karbon atomu taşıyan malik ve aspartik asitlerdir. Kaktüsgillerden bazılarında fotosentez daha değişik bir sürece göre gerçekleşir. Bu bitkiler terleme yolu ile su kaybını önlemek için geceleyin PEP ile birleşir. Buna karşılık gündüzün malik asitin ayrışma ile meydana getirdiği karbon dioksit normal olarak Calvin ve Benson çevriminde kullanılır. Bitki hemen hiç terlemediği için C_4'lü fotosenteze en uygun uyum sağlanmış olur.

Doğrudan doğruya Calvin ve Benson çevrimine göre gerçekleşen fotosentezde bitki 1 gr kuru madde yapmak için terleme ile 600 gr su kaybeder; C_4'lü fotosentezden yararlandığı bilinen bitkiler için 300 gr su kaybı yeterlidir; kaktüsgillerse bunun için sadece 100 gr su kullanırlar.

C_4'lü fotosentezden yararlandığı bilinen bitkilerin sayısı bugün için yaklaşık olarak on familya içinde yüz kadardır. Bu bitkiler hem yapraklarındaki dokuların düzeni, hem enzim salgıları bakımından «C_3»lü fotosentez yapan bitkilerden ayrılır. Bu genetik özelliğin oldukça yakın bir dönemde ortaya çıktığı söylenebilir. Başlangıçta bitkiler bugününe göre oksijence çok fakir, fakat karbon dioksitçe çok zengin bir atmosfer içinde yaşıyordu; havadaki oksijenin oranı fotosentez sayesinde bu kadar yükseldi. Fazla oksijen derişikliğinin C_3'lü bitkilerde fotosentezi duraklattığı doğrulanmıştır. Bu duraklatma düşük sıcaklıkta çok az, fakat yüksek sıcaklıklarda çok fazladır. Demek ki fazla oksijen derişikliği ve yüksek sıcaklık C_4'lü fotosentez yapan bitkilere daha uygundur; bu da gösteriyor ki bu karakter yakın zamanda oluşmuştur.

Çok yüksek sıcaklık, şiddetli ışık, kıt su koşullarında C_4'lü fotosentez yapan bitkilerin sağlayacağı faydayı göz önüne alan botanikçiler aynı türden bitkiler arasında art arda çaprazlamalar yaparak C_4'lü fotosentez karakterini ondan yoksun olan bitkilere geçirmeyi denediler. Elde edilen sonuçlar değişik olmakla birlikte hiç de memnunluk verici çıkmadı; çünkü C_4'lü fotosentezin normal yürüyebilmesi bir dizi anatomik ve biyokimyasal düzeneklerin aynı zamanda bir arada bulunmasına bağlıdır. İnsanoğlunun gerçekleştiremediği daha önce doğada olabilmiş, ama bu binlerce, hattâ milyonlarca yıl süren uzun bir zaman içinde yavaş yavaş ortaya çıkmıştır.

Bu fotosentezden yararlanan bitkilerin kullanılması ile tarım alanında önemli ilerlemeler elde edileceği söylenebilir. Zaten bu çeşit bitkilerden bir kısmı tarımda kullanılmaktadır (mısır, şekerkamışı, bazı yem bitkileri); fakat bunlara daha başkaları da eklenebilir. Bu bitkiler özellikle kurak ülkelerde tarımın gelişmesinde ileride büyük rol oynayabilir. Fakat insanoğlu C_4'lü fotosentez yapan bitkilerin sağlayacağı doğal yararlardan gereğince yararlanmak için tarım tekniklerinden bazılarını değiştirmek zorundadır. (L)

FOTOTİRİSTOR i. (fr. *photothyristor*). Radyotek. Gerek bir elektrik empülsiyonu, gerek bir ışık ışınıyla çalışabilen tiristor. (L)

***FOUCAULT** (Michel), fransız filozofu ve üniversite öğretim üyesi. — Eylül 1970'te Collège de France'ta profesör oldu. 1969'da *Archéologie du savoir*'ı (Bilgi arkeolojisi) ve *Surveiller et punir*'i (Denetlemek ve cezalandırmak) yazdı, ayrıca *Cahiers pour l'analyse*'de bir makalesi çıktı. 1975'te *Naissance de prison*'u (Hapis cezasının doğuşu) yayımladı. (L)

FOUCHÉ (Jacobus Johannes, **Jim** — denir), güney afrikalı devlet adamı (Wepener, Orange özgür eyaleti 1898). XVII. yüzyıl sonunda Güney Afrika'ya yerleşen bir fransız protestan ailesinin oğludur. Koyun yetiştiriciliği yaptı ve tarım teşkilâtında birinci derecede rol oynadı. Milliyetçi partinin adayı olarak Smithfield seçim bölgesinden milletvekili seçildi (1941). 1951-1959 arasında Orange özgür eyaleti valiliği yaptı. 1960'ta Batı-Bloemfontein milletvekili olarak ilk defa parlamentoya girdi. Sonradan yedi yıl süreyle savunma bakanlığı (1959-1966) yaptı ve ülkesini Afrika kıtasının askerî bakımdan en güçlü devleti haline getirdi. 1966-1968 arasında tarım ve orman bakanlığı yaptı, Theophilus Dönges'in ölümünden sonra, 19 şubat 1968'de Güney Afrika cumhuriyeti başkanı seçildi. (L)

FOULİNG [fuling] i. (ing. k.). Bir ısı değiştiricisinin borularında, gerek içte gerek dışta çökeleklerin oluşumundan ileri gelen kirlenme. Fouling ısı iletiminin düşmesine yol açar. (L)

***FOURASTİÉ** (Jean Joseph Hubert), fransız iktisatçısı. — Çağdaş dünyada ülkelerin durumuyla ilgili çalışmalarına devam etmektedir. Yeni eserleri arasında şunlar sayılabilir: *L'Economie française dans le monde* (Dünyada fransız iktisadı) [J. P. Courtheoux ile, 1967]; *La Planification économique en France* (Fransa'da iktisadî planlama) [J. P. Courtheoux ile, 1968]; *L'Evolution des prix à long terme* (Fiyatların uzun vadede evrimi) [yöneticiliğini yaptığı ortaklaşa eser, 1969]; *La Comptabilité* (Muhasebe) [1970]. Sosyolog olarak uygarlığın geleceğiyle ilgili araştırmalarına da devam etmektedir: *La Civilisation de 1975* (1975 uygarlığı) [1967]; *La Civilisation de 1995* (1995 uygarlığı) [1970]; *Lettre ouverte à quatre milliards d'hommes* (Dört milyar insana açık mektup) [1970] ve *La France sans Citoyens?* (Yurttaşsız Fransa?) [1973]. (L)

FOURCADE (Jean-Pierre), fransız siyaset adamı (Marmande 1929). Önce Siyasal Bilgiler ve Hukuk Yüksek enstitüsünü bitirdi, 1954'te maliye müfettişi oldu. V. Giscard d'Estaing kabinesinde teknik danışman (1962) ve müdür yardımcısı (1964-1966) olarak görev aldı. İç ticaret ve fiyatlar genel müdürü (1961-1970), sanayi ve ticaret kredileri genel müdürü (1972) oldu. 1971'de Saint-Cloud belediye başkanı seçilmişti (bağımsız cumhuriyetçi). 1974 mayısında, Chirac kabinesinde iktisat ve maliye bakanı oldu. (L)

***FOURMARİER** (Paul), belçikalı jeolog. — (öl. Liège 1970). [L]

***FOURNET** (Jean), fransız orkestra yöneticisi. — 1968'de Rotterdam Filarmoni orkestrasının devamlı şefi ve sanat yönetmeni oldu. (L)

***FOURNİER** (Pierre), fransız viyolonselcisi. — A. Schnabel ve J. Szigeti ile birlikte ünlü bir üçlü kurdu. Dünyanın en tanınmış viyolonselcilerindendir. (L)

FÖRDERER (Walter), isviçreli mimar (Nohl, Zürich kantonu 1928). Önce heykelcilik yaptı, mimarîye 1957'de başladı. Mekân görüşünü mimarîye uygulamağa («ışık-gölge» ilkesine göre az ya da çok aydınlık veya koyu kesimler tasarlar) ve «mekânda yayılma» olarak kavranan bir mimarîyi geliştirmeğe çalıştı. İlk eseri olan (Rolf Otto ve Hans Zwimpfer ile) Sankt Gallen İktisadî ve Siyasî Bilimler yüksekokulu, belirli bir klasisizm etkisi taşımakla birlikte, yeni İsviçre kuşağının en anlamlı gerçekleştirmelerinden biri sayılır. Förderer, sanatları mimarîyle bütünleştirmek için birçok sanatçının (Calder, Giacometti, Arp, Penalba, Stahly, Kemeny, Tapies v.b.) işbirliğini sağlamıştır. Öteki önemli eserlerinden Aesch okulu (1960-1962) ve Basel'de Gundeldingerstrasse okulu, Le Corbusier'nin anlayışına daha yakındır ve heykel biçimlerine ulaşmak için hemen hemen yalnız çıplak beton kullanılarak yapılmıştır. (L)

***FRACCİ** (Carla), italyan kadın dansçı. — Uluslararası romantik dansçı ününü, dünyanın her yerinde, en büyük erkek dansçıların (Rudolf Nureyev, Paolo Bortoluzzi, Erik Bruhn, İvan Nagy, Vladimir Vasilyev) yanında, klasik repertuvarın büyük rollerinde (*Giselle, Sylphide, Uyuyan güzel, Coppelia*) dans ederek devam ettirdi. *Sonsuz sokaklar*'ın (Fellini'nin filmine dayanarak Mario Pistoni hazırladı, 1966) ve *Martı*'nın (Çehov'un oyununa dayanan Loris Gai'nin), *Pelleas ile Melisande*'ın (Debussy'den Loris Gai'nin, 1970) ve *Mısır gecesi*'nin (Ugo Dell'Ara'nın, 1971) baleye çevrilmiş biçimlerini yarattı. Bir süre çalışma hayatına ara verdi (1969), sonra Yvette Chauviré ve Milorad Miskovitch ile İtalya'da bir turneye çıktı (1970). 1967'den bu yana sık sık, konuk sanatçı olarak American Ballet Theatre'da dans etmektedir (*Gül tayfı*, M. Fokine'in eseri, P. Bortoluzzi eşliğinde, 1972). [L]

FRAENKEL (Adolf Abraham), alman asıllı israilli matematikçi (Münih 1891 - Kudüs 1965). Cümleler kuramının aksiyomlaştırılmasında temel katkısı olmuştur. (L)

Framatome, hafif suyla çalışan nükleer kazan yapımcısı fransız şirketi. Şirketin sermayesi, Creusot-Loire (yüzde 51), Westinghouse (yüzde 45), Jeumont-Schneider (yüzde 2,3), la Société parisienne pour l'industrie électrique (yüzde 1,1) ve Merlin Gerin (yüzde 0,6) arasında bölüşülmüştür; bu son üç şirket Creusot-Loire-Empain-Schneider grubuna aittir. (L)

***FRANCASTEL** (Pierre), fransız sanat yazarı. — (öl. Paris 1970). 1970'te *Etudes de Sociologie de l'art*'ı (Sanat sosyolojisi incelemesi) yayımladı. (L)

***FRANCHE - COMTÉ**, Fransa'da bölgesel program çevresi. — Doubs, Jura, Haute-Saône idare bölgeleri ile Belfort arazisinin birleştirilmesiyle meydana gelen bu bölge Fransa yüzölçümünün yüzde 2,9'unu (16 189 km) içine alır ve Fransa nüfusunun yüzde 2'sini (10 ocak 1972'de 1 036 000 kişi) barındırır. (L)

FRANCHETTİ (Raymond), fransız dansçısı ve dans öğretmeni (Aubervilliers 1921). Gustave Ricaux'nun öğrencisiydi (1933); Lyubov Egorova'nın Gençlik balesinde (1936-1969), Lille tiyatrosunda (başdansçıydı, 1940-1942), Monte-Carlo Yeni balesinde (1943-1945), Cuevas markisinin Büyük balesinde (başdansçı, 1946-1947) çalıştı. 1947'de Paris operasına girdi, 1954'te başdansçı oldu. Operanın dans okulunda ders vermeğe başladı (1963) ve aynı yıl özel okulunu (Koreografik Sanat akademisi) kurdu. Royal Ballet'ye ve Oslo operasına konuk sanatçı olarak davet edildi (1969). 1972'den beri Paris operası dans yönetmenidir. — Oğlu JEAN-PIERRE (Paris 1944), önce Mauricette Cébron'dan, sonra babası Raymond'dan dans dersleri aldı. *Dört Mizaç*'ta, *Notre Dame'ın Kamburu*'nda, *Daphnis ve Khloe*'de ilk rollerini oynadı, sonra *İlkbahar âyini*'nde, *Ateş kuşu*'nda Maurice Béjart'ın *Webern opus 5*'inde v.b. dans etti. *Zyklus*'un (M. Descombey'nin, 1968) ilk sahnelenmesinde rol aldı ve aynı yıl M. Descombey'nin yönettiği Ballet-Studio'da dans etti, Zürich'te Descombey'nin iki eserini (*Randevu* ve *Threne on Mat*) yarattı. Paris operasında başdansçı (1968), yıldız dansçı (1972) oldu. 1973'te, Paris operasında Edgar Varese'i anma sırasında *Elektronik şiir*'i (F. Blaska'nın koreografisi) ve *Amerikalar*'ı (J. Butler'ın koreografisi) yarattı. (L)

FRANCHİSİNG [françizin] i. (ing. k.). Bir ticaret unvanı sahibinin, bayilerine ticaret unvanını kullanma hakkını vermesini ve bununla beraber gene bayilerine satış ve yönetim usulünün kurulması ile örgütlenmesi konularında teknik yardımda bulunmasını ve yaptığı bu hizmetlere karşılık belirli bir bedel almasını sağlayan, uzun süreli ilişkilere dayalı ticarî yöntem.

— ANSİKL. *Franchising*, 1971 yılında, A.B.D.'de perakende ticarî işlemlerin yüzde 38'ini kapsıyordu. Franchising, mal ve hizmetlerin (veya her ikisinin) belirli bir ticarî marka ile bayilerin satış mağazalarında piyasaya sürülmesini amaçlayan bir sistemdir. Ticaret unvanının sahibi, bayilerine, ticarî markasını ve satış yöntemlerini düzenleyici teknik bilgiyi (*know-how*) verir. Bu amaçla ticaret unvanı sahibi, bayileriyle sürekli ilişki halinde bulunur. Bayi, kâr edebileceği gibi zarar etme rizikosuna da katlanmak durumundadır. Çünkü ticarî unvanın sahibi, ürettiği mal ve hizmetlerin dağıtımını, bayilik mukavelesine göre kontrol altında tutar.

Franchising, kendisine tam olarak bağımlı şubeleri olan şirket sistemi ile bağımsız satıcılar zinciri sistemi arasında yer alır. Böylece her iki sistemin de sakıncalarından zarar görmeden yararlı taraflarını kullanır. Aralarındaki sözleşme gereğince ticaret unvanının sahibi, bayilerine, işin daha iyi yönetilmesi, markanın canlılığının korunması, satışların artırılması, satış mağazasının yenilikleri uyarlanması gibi konularda büyük ölçüde direktif verme hakkına sahiptir. Bu sistem, çok az bir sermayeye sahip olan ve kendi başına bir mağaza açabilmesi için yıllarca para biriktirmesi gereken kişilere, bir an önce

Jim FOUCHÉ

Pierre FOURNIER

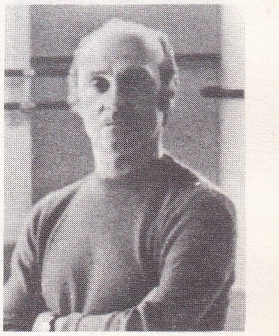

Raymond FRANCHETTI

Foto. A.F.P., Kiesgen, S. Lido (LAROUSSE)

general **FRANCO BAHAMONDE** iktidara geçişinin 35. yıldönümünde (4 ekim 1971)

modern bir ticarethaneye sahip olma olanağını verir. Ayrıca ticarete yeni atılanların stok yönetimi, basit bir muhasebe sistemi ile kâr hadlerinin hesabı gibi konularda bilgi edinmelerini sağlayarak ticarethane yönetiminde hata yapma olasılıklarını azaltır. (L)

FRANCİS (Sam), amerikalı ressam (San Mateo, Kaliforniya 1923). Berkeley üniversitesinde tıp ve psikoloji öğrenimi gördü, San Francisco Güzel Sanatlar okuluna devam etti, sonra Paris'e giderek (1950) Jean-Paul Riopelle ile dostluk kurdu. Ömrünü Paris, Kaliforniya, Japonya (eserlerini büyük ölçüde etkileyen ülke) arasında geçirir. İzlenimcileri, özellikle Monet'nin araştırmalarını devam ettirmeğe çalıştı ve resmin ince bir tekrenklilik halinde eridiği lirik tablolar yaptı. 1952'ye doğru daha parlak renkler kullanmağa başladı, ama çok geçmeden siyah, özellikle de beyaz renk tablolarında ağır bastı. 1965'ten sonra beyaz renk tuvalin hemen her yanını kaplayarak, ancak tuvalin kenarlarında önce lekeci teknikle işlenen, sonra da ince bir renk şeridi halinde uzanan bir boşluk bıraktı. Francis, duygusal* (*Ek*) soyutlama akımı içinde, hem Clyfford Still'in soyut anlatımcılığına, hem de Jackson Pollock'un hareket soyutlamasına yakın olan orijinal bir girişimi sürdürmektedir. (L)

*__FRANCO BAHAMONDE__ (Francisco), ispanyol devlet adamı. — (öl. Madrid 1975). Franco, kendisinden sonra yerine kimin geçeceği sorununu çözebilmek için, önce Munos Grandes'i başkanlık görevinden uzaklaştırarak yerine iç savaş sırasındaki en eski arkadaşlarından amiral Carrero Blanco'yu getirdi (eylül 1967) ve Alfonso XIII'ün oğlu Don Juan Carlos'un kendisinden sonra kral unvanıyla başa geçmesini Cortes'e onaylattı (22 temmuz 1969). 1972'de kendisi ölürse amiralin kendiliğinden hükûmet başkanı, prensin de kral olması ilkesini kabul ettirdi. 1973 temmuzunda hükûmet başkanlığını amiral Carrero Blanco'ya bırakarak, kendisi yalnızca devlet başkanı olarak kaldı; böylece iç savaştan beri ilk defa, iki görevin aynı kişinin elinde toplanmamasını kabul ediyordu.

Süleyman FRANJIYE

1973 aralığında amiral Carrero Blanco, sorumluluğunu E.T.A. (Euzkadi ta Askalasuna «Bask ulusu ve özgürlük») örgütünün üzerine aldığı bir suikast sonucu öldürülünce, general Franco onun yerine Carlos Aries Novarro'yu atadı ve devlet-hükûmet başkanlığı ayrılığını sürdürdü. Bu arada Franco'nun sağlığı ciddî olarak bozulmağa başlamıştı. 1974 ekiminde filibit tedavisi görmek üzere hastahaneye yatması gerekti ve devlet başkanlığı yetkilerini geçici olarak prens Juan Carlos'a devretti. Hastahaneden çıktıktan sonra, 1975 ekiminde sağlığı daha ciddî bir biçimde bozuldu ve filibitten şikâyeti sürerken, üst üste iki kere mide ameliyatı geçirdi. Bu dönemde birkaç defa da komaya girdi. Bunun üzerine hükûmet, devlet başkanlığı görev ve yetkilerinin prens Carlos'a devredilmesine karar verdi. Bundan sonra rahatsızlığı giderek artan Franco, bir ay kadar çeşitli cihazlar yardımıyla yaşatıldı ve kasım ortalarında öldü. Franco'nun ölümüyle İspanya'da krallık yeniden kuruldu. Bu dönemin ilk kralı da Juan* Carlos I (*Ek*) oldu. (LM)

*__FRANÇAİX__ (Jean), fransız bestecisi. — Son eserleri: okuyucu ve yaylı çalgılar orkestrası için *Büyük Gargantua'nın eşsiz hikâyeleri* (1970); *Orkestra için çeşitlemeler* (1971); *İngiliz kornosu ve üç yaylı çalgı için dörtlü* (1971); *Flüt, arp ve viyolonsel için üçlü* (1972); klarnet, basson, korno, iki keman, alto, viyolonsel ve kontrbas için *Sekizli* (1972); iki flüt, iki obua, iki klarnet, iki basson ve iki korno için *Onlu* (1973); Jules Verne'in eserinden büyük orkestra için gülünç bir fantezi olan *Herr Doctor Professor Ox.* (L)

FRANÇOİS (André FARKAS, **André** — denir), rumen asıllı fransız ressamı ve desencisi (Tamışvar 1915). Budapeşte Güzel Sanatlar okulunu bitirdi, Paris'e giderek afişçi Cassandre'ın atelyesinde çalıştı. Özellikle desene eğildi ve dekorlar, afişler hazırladı, kitap ve dergiler resimledi: özellikle Alfred Jarry'nin *Kral Übü*'sünü, Aldous Huxley'nin *Yeni Dünya*'sını ve Franz Kafka'nın *Dava*'sını resimledi. Saçmayı konu alan mizahında sık sık gerçeküstücülerin pek sevdiği görsel aldatmacayı kullanarak, *düşsel boyutları* günlük olaylarla birleştirerek alışılmamış bir dünya yaratır. (L)

*__FRANÇOİS__ (Samson), fransız piyanocusu. — (öl. Paris 1970). [L]

FRANJİYE veya **FRANGİE** (Süleyman), lübnanlı devlet adamı (Zghorta, Trablusşam yakınları 1910). 1960'ta bağımsız milletvekili seçildi, önce posta bakanlığına, sonra da tarım bakanlığına atandı. 1968'de dışişleri bakanı oldu; 1969-1970 yılları arasında bayındırlık ve iktisat bakanlığı yaptı. 17 ağustos 1970'te Lübnan parlamentosu tarafından cumhurbaşkanı seçildi.

*__FRANJU__ (Georges), fransız filim yönetmeni. — *Thomas l'imposteur*'den (Costeau'nun eserinden, 1965) sonra, Roy Vickers'in *Affaires Classés*'sinden uyarladığı bir televizyon dizisi ve iki filim (*La Faute de l'Abbé Mouret* [Rahip Mouret'nin günahı], E. Zola'nın eserinden, 1970; *Nuits rouges* [Kızıl geceler], 1974) yaptı. (L)

***FRANK** i. — ANSİKL. *Ticarî frank, malî frank.* Fransa, 23 ağustos 1971 tarihinde, frangın dolara karşı değerini koruyabilmek için, ikili kambiyo piyasası sistemini kurdu. İkili kambiyo piyasasının kuruluşundaki amaç, para otoritelerini frangın reevalüasyonuna zorlayarak ülkeye, fransız mallarının yabancı piyasalarda rekabet imkânlarını tehlikeye düşürecek bir biçimde spekülatif sermaye akımını engellemektir. Yukarıda sözü edilen ikili kambiyo piyasası, gerçekte üçlü bir kambiyo piyasasıdır. Bu piyasada aşağıdaki paralar işlem görür:

1. *ticarî frank,* resmî piyasada kayıtlıdır, ticarî mal üzerine yapılan işlemlerde, bu işlemler vadeli ise karşılık olarak ve fransız ya da yabancı devlet teşkilâtınca yapılacak ödemelerde kullanılır,

2. *malî frank,* sermayelerin işlem gördüğü serbest piyasada kayıtlıdır;

3. *döviz-senet piyasası,* fransızların satın aldıkları yabancı kıymetli senetlerin bedellerinin ödenmesine olanak sağlar.

● *Frank bölgesi.* 1972 sonundan bu yana, çok sayıda Afrika ülkesi frank bölgesinde birtakım değişiklikler olmasına yol açtı. Moritanya ve 1973'te Madagaskar frank bölgesinden ayrılarak kendi paralarını kullanmağa başladılar. Fransa, Kamerun, Kongo Halk cumhuriyeti, Orta Afrika cumhuriyeti ve Çat maliye bakanlarının katıldığı Brazaville konferansında (23-24 kasım 1972) alınan kararlar, frank bölgesiyle ilgili mevcut para anlaşmalarının gözden geçirilmesine doğru atılan ilk adım oldu. Bu konferansta alınan kararlara göre, Kamerun ve Ekvador Afrikası Devletleri bankası kapanarak yerine Afrika Devletleri bankası kuruldu. Bu bankanın genel müdürü afrikalı olacak ve yönetim kurulunda da çoğunluk afrikalılarda bulunacaktı. Bankanın, özellikle orta vadeli kredilerin verilmesiyle ilgili olarak uyguladığı kurallar yumuşatıldı. Bu ülke paralarının konvertibilitesi konusunda fransız hazinesi sınırsız olarak kredi vermeyi kabul etti. Frank bölgesi içinde para transferinin serbest olarak yapılması kuralı muhafaza edildi. Fransa ile Batı Afrika Devletleri Para birliği arasında da, 1973'ün sonunda, buna benzer anlaşmalar yapılmıştır. (L)

FRANK (Erich), alman asıllı türk hekimi (Berlin 1884 - İstanbul 1957). Breslau Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1908). Strasbourg ve Breslau üniversitelerinde iç hastalıkları profesörü oldu. 1934'te Türkiye'ye çağrılarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi II. İç Hastalıkları kliniğine ordinaryüs profesör atandı. Türk uyruğuna geçtikten sonra üniversitedeki bilimsel araştırmalarını sürdürdü; özellikle bazı kan hastalıklarına, şeker hastalığının değişik türlerine ve karbonhidrat metabolizmasına ilişkin araştırmaları ilgi topladı. Başlıca eserleri: *Müzmin romatizma hakkında* (1935); *Dahilî böbrek hastalıkları kliniği* (1941); *Tanınmayan hastalık tabloları* (1944); *Türkiye'de pernisyöz anemi* (1945). [M]

FRANKENHEİMER (John), amerikalı filim yönetmeni (Malba, Long Island [New York] 1930). Sinemaya ilgisi askerlik yıllarında başladı. Holywood'da şansını denediyse de başarıya ulaşamadı, tiyatroda oyuncu ve yönetmen olarak çalışmağa başladı, sonra radyoda aynı işlerle uğraştı, daha sonra televizyonda asistan olarak birçok uzun dizi sahneledi. R.K.O. şirketinin yardımıyla ilk filmini gerçekleştirdi (*The Young Stranger* [Genç yabancı], 1957), sonra televizyona döndü. 1960'tan sonra sinema hayatını kesintisiz devam ettirdi. Başlıca filmleri: *Sarsılan temel* (All fall down) [1960], *Alcatraz kuşçusu* (The Birdman of Alcatraz), *The Mandchurian candidate* (Genç mançuryalı) [1962], *Mayısta yedi gün* (Seven Days in May) [1964], *Seconds* (Saniyeler) [1965], *Kiev'deki adam* (The Fixer) [1969], *Cesur paraşütçüler* (The Gipsy Moths) [1969], *Sevgilimin oyunu* (I walk the line) [1970], *Vahşi atlılar* (The horsemen) [J. Kessel'in romanından, 1970], *İmpossible object* (Ulaşılmaz hedef) [1972], *The Iceman cometh* (Dondurmacı geldi) [E. O. Neill'in eserinden, 1973]. (L)

FRANKENTHALER (Helen), amerikalı kadın ressam (New York 1928). 1950'de ressam Hans Hofmann ile çalıştı ve başlıca soyut anlatımcılarla tanıştı. 1951'de Jackson Pollock'un gerilmemiş, hazırlanmamış, yere serilmiş tuvaller üstüne yapılan özgür ve açık resmini keşfetti; 1952'de, yağda eritilmiş boyarmaddelerle ham tuvalleri boyamağa başladı. *Dağlar ve deniz* (1952) ve *Mavi Caterpillar* (1961) gibi eserlerden sonra daha canlı renklere, daha açık ve daha sağlam görünüşlü biçimlere yöneldi (bu eserlerinde *hard-edge**in [*Ek*] etkisi görülür). Basitleştirilmiş biçimleri, çıplak geniş yüzeyler arasında yer alır (*Beş renkli uzay*, 1966) ya da renkli, geniş şeritler halinde bütün tuvali kaplar (*Chairman of the Board*, 1971). Frankenthaler'in tekniği, renk anlayışı ve duygusallığı, bütün yeni amerikan soyutlaması çerçevesinde büyük bir önem taşır. (L)

Frankfurt okulu, Frankfurt-am-Main'da *Institut für Sozialforschung*'un çevresinde toplanmış alman aydınlar topluluğu. Onları biraraya getiren nedenler, yenileştirmeğe çalıştıkları Marx'çılık, naziliğin ilerlemesine karşı giriştikleri savaş ve sovyet komünizmi ya da alman sosyal demokrasisi gibi resmî Marx'çılıklara karşı besledikleri kuşkuydu. Diyalektik maddeciliği öncelikle eleştirisel bir açıdan ele alıyorlardı. Frankfurt Toplumsal Araştırma enstitüsü, Felix J. Weil'in yaptığı bağışla 1923'te kuruldu. Bu yolla enstitünün bağımsızlığı sağlandı. Enstitü örgüt olarak üniversiteye bağlıydı; 1932'de kendi dergisi *Zeitschrift für Sozialforschung*'u çıkarmağa başladı. Topluluğun üstün kişisi, hiç kuşkusuz, Max Horkheimer*di (*Ek*); topluluğun filozofu oydu; okulun siyasî ve felsefî programı, onun kuramsal çalışmalarından yararlanılarak «eleştirel kuram» adı altında ortaya kondu. Horkheimer uzun yıllar enstitüye yön verdi. Onun yanında, daha çok iktisatçı olan Friedrich Pollock yer alıyordu. Hayli sonra Theodor W. Adorno resmen enstitüye katıldı, fakat çözümlemelerindeki incelik ve zenginlik, kuramsal eserlerinde çeşitli bilim dalları arasında kurduğu ilintilerle o da Horkheimer'den sonra, Frankfurt okuluna damgasını vuranlardan biri oldu. Filozof Herbert Marcuse ile birlikte psikososyolog Erich Fromm da özellikle Freud'çu - Marx'çı bir antropolojinin esaslarını geliştirdiler, fakat psikanalizin Marx'çılık çerçevesinde ele alınması okul üyelerinin ortak uğraşı oldu. Bu

Foto. Keystone, Pix-Gamma (LAROUSSE)

uğraşıya, yazar ve denemeci Walter Benjamin*in görüşlerinde de rastlanır. Bu alanda çalışanlar arasında ayrıca Franz Borkenau, Carl Grünberg, Leo Löwenthal, Gershon Scholem, Karl August Wittfogel gibi kişileri de saymak gerekir. Naziliğin, özellikle yahudi aleyhtarlığının enstitü ve onunla çalışanlar üstünde yarattığı baskı ve tehdit az sonra üyeleri Almanya'dan ayrılmak zorunda bıraktı; enstitü önce Cenevre'ye, sonra Paris'e, oradan da New York'a taşındı ve 1934'te aynı kentteki Columbia üniversitesine yerleşti. *Zeitschrift für Sozialforschung* 1933'te, Paris'te Félix Alcan yayınevince yayımlandı ve ancak 1940'ta İngilizce olarak enstitü tarafından Amerika'da basılmağa başladı. Yeni New York enstitüsü yeni pozitivist yönelimine ilişkin temel eleştiriden vazgeçmeden çalışmalarını sürdürdü, fakat amerikan sosyolojisine özgü bazı ampirik yöntemlerden yararlanmaktan da geri kalmadı; ırkçı önyargılar, özellikle yahudi düşmanlığı, «otoriter kişilik» v.b. sorunları üstüne yapılan sosyal psikoloji incelemelerine böylece girişilmiş oldu. Max Horkheimer 1950'de Frankfurt'a döndü ve enstitüyü yeniden harekete geçirdi. Bu tarihten sonra Frankfurt okulu, Frankfurt üniversitesinde profesör olan Theodor W. Adorno ile, 1964'ten sonra aynı yerde onun meslektaşı olan Jürgen Habermas'ın damgasını taşıyacaktır. Bu iki profesör, Frankfurt okulunda, Alfred Schmidt ya da Albrecht Wellmer gibi araştırmacıların yer aldığı «yeni bir kuşak» yetiştirdiler. Fakat bunların çoğu, Oskar Negt ya da Hans-Jürgen Krahl gibi okula aykırı bir görüşü savunan kişilerdi; bunlar okuldan ayrıldılar ve Batı Almanya'daki yeni solun saflarına katıldılar; ama bu sol da «eleştirel kuram»ın derin etkisindedir. Yeni yetişen gençler çoğu zaman eski üstatlarına şiddetle karşı çıktılar. Jürgen Habermas'ın 1971'de Frankfurt'tan Starnberg enstitüsüne geçmesinin nedenlerinden biri hiç kuşkusuz budur; artık bu tarihte Frankfurt okulu da tarihe karışmıştır denebilir. (L)

*FRANSA, Batı Avrupa'da devlet.

İKTİSAT

Malî siyaset

1958 ilkbaharındaki bunalım, birçok alanda olduğu gibi malî alanda da bir kesiklik yaratmış, yapılan gizli devalüasyon, yani ağır frangın yaratılması (1958), Fransa'ya sağlam ve istikrarlı bir para kazandırmıştı.

1967 yılı sonunda, V. cumhuriyetin bilançosu, birkaç karanlık noktaya rağmen kazançla kapanıyordu. Altın ve döviz rezervleri 30 milyar frangı geniş ölçüde aşıyordu ve dıştan alınan bütün borçlar ödenmişti.

Fakat 1968 ilkbahar bunalımı, paraya çok ciddî bir darbe indirdi. Üretimin felce uğraması, ihracatın yükselmesinde yavaşlamaya yol açtı (yüzde 15 azalma), buna karşılık, güvensizlik tüketimi çoğalttığı için ithalât yüzde 25 yükseldi. Yüzer sermayeler de İsviçre ve Federal Almanya'ya kaçınca, döviz çıkışları büsbütün arttı. Rezervler beş ayda yarı yarıya azalarak 16 milyar dolara düştü. Ticaret bilançosu sürekli açık veriyor, sermaye yurt dışına kaçmağa devam ediyor, rezervler azalıyor, bütün borsalarda frangın değeri durmadan düşüyordu. Bu yüzden 1969 ağustosunda frangın değeri yüzde 12,5 oranında düşürüldü ve bu tedbirin yanı sıra yeni borçlar alındı (1,6 milyar), krediler kısıtlandı ve bütçe dengesi yeniden sağlandı. 1971 ağustosunda, yani devalüasyondan iki yıl sonra, bir çifte mübadele pazarı kuruldu. (Bk. FRANK, *Ek*.) Bütün dış borçlar ödendi. Bu çok hızlı malî toparlanma, çok güçlü bir iktisadî dinamizme ve çok esnek bir malî siyasete dayanmaktaydı; ayrıca spekülatif sermayelerin Fransa'ya dönmesinden (öteki paraların, bu arada doların güç duruma düşmesi ve alman markının değerinin art arda arttırılması bu dönüşü sağladı) yararlanılmıştı. Durum 1967'dekinden daha iyiydi. Ne var ki, 1973'te enerji* (*Ek*) bunalımı (ham petrol fiyatlarının önemli ölçüde artması) mübadele dengesini bozdu. Ticaret dengesi 1974'te önemli derecede açık verdi; enerji bunalımı (iç nedenlerle de ilgili olarak) enflasyonun ritmini arttırdı. 1974'te fiyatların artış oranı yüzde 12'yi aştı. Bu oran, 1960 yıllarındakinin iki ya da üç katıydı. 1974'te iktisadî gelişmeyi frenlemeden fiyat yükselmesini yavaşlatmak amacı ile bir «soğutma» planı uygulanmağa başladı.

İktisadî gelişme

1968 bunalımının sonuçları ortadan kaldırılınca, iktisat daha önce görülmemiş bir hızla gelişti. Devalüasyonun kolaylaştırdığı bu gelişme, planlamanın başlıca hedefiydi. Batı Avrupa'da hiç bir ülkede 1968-1972 arasında böylesine sağlam bir iktisadî gelişme (en düşük gelişme oranı 1971'de yüzde 5,1'di) görülmemiştir.

1968-1972 arasında G.S.M.H. yüzde 26 oranında arttı; oysa aynı dönemde Belçika'da yüzde 22, Federal Almanya'da yüzde 20,8, Hollanda'da yüzde 19,2, İtalya'da yüzde 14,5, Büyük Britanya'da yüzde 8,8, A.B.D.'de yüzde 11 oranında artmıştı. Nüfusu 9 milyon daha az olduğu halde Fransa'nın «iktisadî ağırlığı» (1972'de), Federal Almanya'nınkinden ancak yüzde 5 azdı (1968'de ise yüzde 9 azdı); uzmanlar, gelişme bu tempo ile devam ederse, en çok on yıl içinde Fransa'nın iktisadî ağırlığının Federal Almanya'nınkini aşacağını tahmin etmektedirler (ama «sanayi ağırlığı» hâlâ Federal Almanya'nınkinden yüzde 20 düşüktür).

1968 yılında 50 milyon olan nüfus, 1973 yılı başlarında 52 milyonu aştı. Demek ki, yıllık ortalama nüfus artışı 500 000 kişiden biraz azdı. Kilometrekareye nüfus yoğunluğu böylece 92,5'e yükseldiği halde, komşu ülkelerindekinden açıkça düşüktür (İspanya dışında).

Gençler toplam nüfusun üçte birine yakındır (1968'de yüzde 32,2). Faal nüfusun sayısı her yıl 200 000 kişi artar. 1960'ların başında önemli derecede düşen doğum oranı, binde 16-17 arasında durulmuştur (yani yılda 870 000'den fazla doğum); bu oran Avrupa'daki en yüksek doğum oranları arasındadır. Ama, ergen kadınların artması nedeniyle doğurganlık azalma eğilimi göstermektedir; çok çocuklu aileler en yoksul ailelerle en varlıklı ailelerdir. Ölümler yılda 550 000 dolayındadır: ölüm oranı uzun süre binde 11 dolayında kaldıktan sonra, binde 10,5'e düşmüştür; çocuklarda ölüm oranı dünyadaki en düşük oranlar arasındadır (binde 15'ten az); ama kazalar, önemli kayıplara yol açmaktadır. Yıllık doğal nüfus artışı yüzde 0,6 - 0,7'dir.

İkinci Dünya savaşından sonra Batı Avrupa ülkeleri arasında nüfus artışını teşvik edici bir siyaset izleyen tek ülke olan Fransa, son yıllarda bu siyasetini biraz gevşetti. Nüfus çoğalmasının bir nedeni de ülkeye gelen yabancılardır. 1968 nüfus sayımına göre Fransa'da 2 620 000 yabancı vardı. O tarihten sonra, Fransa'ya işçi akını hızlandı: 1969 ve 1970'te aşağı yukarı 200 000 kişi (aileler de hesaba katılırsa 250 000 kişiden fazla), 1971'de 175 000 kişi, 1972'de 120 000 kişi. Ayrıca bunlara, özellikle Güney Fransa'daki tarım işletmelerinin 135 000 mevsim işçisini de (1967'de 114 000 kişi) eklemek gerekir. Bütün bu işçilerin yarısı portekizli, üçte bire yakını kuzey afrikalıdır. İspanyolların sayısı giderek azalmaktadır. İtalyanlarınkiyse çok azdır. Genellikle çok düşük vasıflı olan bu işçilerin yüzde 60'ı ikinci kesimde, yüzde 14'ü birinci kesimde çalışır; yabancı işçilerin yüzde 41'i Paris bölgesinde, yüzde 10'u Rhône-Alpler bölgesinde bulunur; Lorraine'de, Nord idare bölgesinde ve Provence-Côte d'Azur bölgesinde çalışanların sayısı da kabarıktır.

1968'de kadın-erkek faal nüfus 20 414 000, 1971'de 20 440 000 kişiydi. Çalışan erkeklerin yüzdesi kadınlarınkinden yüksektir (erkeklerin yüzde 71,3'ü, kadınların 39,1'i). Bütünüyle ele alınınca çalışanların sayısı durmadan azalmaktadır. 1968-1972 arasında ergenlerde çalışma yüzdesi artmış, zorunlu öğrenim süresinin uzatılması nedeniyle en gençlerin (özellikle erkekler) ve en yaşlıların (emekliye ayrılma yaşının düşürülmesi nedeniyle) çalışma yüzdeleri azalmıştır. 1968'de 100 ergen kişiye karşılık, devletçe bakılan 27,8 yaşlı vardı ve 1980'de bu sayı 32'ye yükselecektir (emeklilik yaşı 60'a düşürülürse 38,8'e).

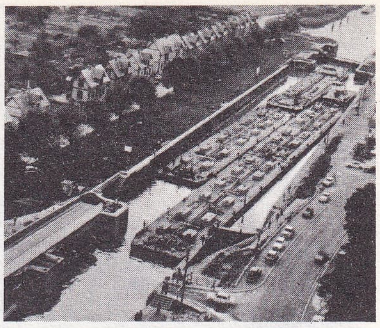

Havre yakınında Tancarville kanalında tesviye havuzunu aşan yüksek tonajlı dubalar

Tarımda çalışanların sayısı giderek düşmektedir (1968'de toplam faal nüfusun yüzde 14,1'i, 1972'de yüzde 11'i); tarım işletmecilerinin ve ücretli işçilerin sayısı da 1968'e oranla 1972'de daha düşüktür (sırasıyla yüzde 11,4'e karşılık yüzde 9,2 ve yüzde 2,7'ye karşılık yüzde 1,8). İkinci kesimdeki artış da düşüktür: yüzde 39'a karşılık yüzde 39,2 (bu kesimde çalışan 100 kişiden 37,8'i işçidir). Buna karşılık, yaklaşık olarak çalışan her 2 kişiden biri üçüncü kesimde çalışır: 1968'de yüzde 46,9'a karşılık 1972'de yüzde 49,8; bu durum, ücretlilerin (çalışan nüfusun yüzde 15,9'u), memurların ve serbest meslek sahiplerinin (yüzde 18,2) sayısındaki ılımlı ve düzenli artışın sonucudur.

Tarım

1962, 1964 ve 1967'de çıkarılan yasalarla düzenlenen tarım siyaseti, 1967'den itibaren tarım Ortak pazarının kuruluşunu göz önünde tutmak zorunda kaldı. Her ikisi de aşırı teknokratça olmakla ve toplumsal gerçekleri hesaba katmamakla suçlanan Mansholt planı (1968 sonunda ilân edildi) ile Veder planının (1969'da) yarattığı engeller karşısında, 1970'ten itibaren bir önceki döneme oranla çok daha esnek bir siyaset hazırlandı ve 1971'den itibaren, Avrupa Ekonomik topluluğu içinde uygulanan siyasetle uyumlaştırıldı. Verimli olmaları koşuluyla küçük ve büyük tarım işletmeleri desteklendi (oysa ilk Mansholt planında yalnız büyük işletmelerin desteklenmesi tasarlanmıştı); ötekiler için de geniş bir sosyal yardım uygulandı (tarıma dönme primleri; donatım yardımları, 60 yaşından sonra ödenen ömür boyunca tazminat). Et üretimi ve genel olarak bütün değerli tarım üretimi desteklendi.

Aynı zamanda, 1950'lerde tasarlanan sosyal değişiklikler 1960'ların sonunda genişletildi: 1970'te yapılan bir tarım anketi, tarım işletmelerinin, 1967'de 1 604 000 iken (1963'-

Nüfus

1968'de nüfusu 200 000'den fazla olan iller

Paris	8 182 000
Lyon	1 083 000
Marsilya	964 000
Lille	881 000
Bordeaux	555 000
Toulouse	440 000
Nantes	394 000
Nice	393 000
Rouen	370 000
Toulon	340 000
Strasbourg	335 000
Saint-Etienne	331 000
Lens	327 000
Nancy	258 000
Le Havre	247 000
Valenciennes	229 000
Cannes	213 000
Douai	205 000
Clermont-Ferrand	205 000
Tours	202 000

Foto. Sogestrans (LAROUSSE)

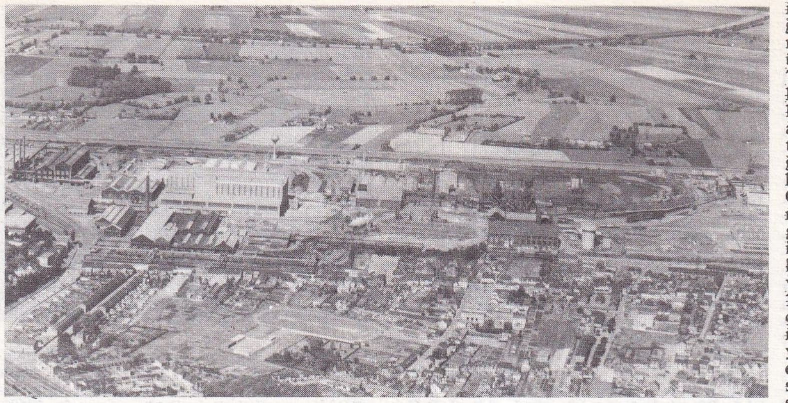

Dunkerque yakınında (Nord) Isbergues'de demir-çelik tesisleri ve yüksek fırınlar

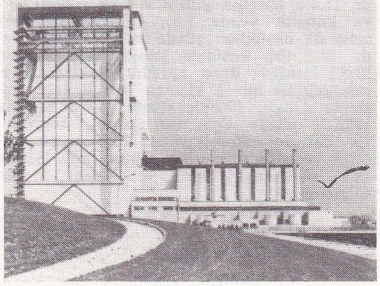

Bugey santralındaki nükleer reaktörlerden biri (Rhône vâdisinde)

te 1 834 000; 1955'te 2 134 000) 1970'te 1 460 600'e, işlenen tarım alanının 31 955 000 hektardan 31 683 000 hektara düştüğünü ortaya koydu. 400 000'den fazla işletme yaşlılar, kadınlar ya da başka bir işleri olan ve zamanının bir kısmını toprağa ayıran kimseler (işçi-köylüler) tarafından işlenir. Küçük tarım işletmelerinin sayısı (1 hektardan küçük alanlar dışında) giderek azalmaktadır. Her yıl, 1-10 hektar büyüklüğündeki işletmelerin sayısı yüzde 4,4, 10-20 hektar büyüklüğündekilerin sayısı yüzde 2,6 azalmakta, «topraksız tarım işletmeleri»nin, özellikle piliç ve domuz yetiştiren işletmelerin sayısı ise artmaktadır (1967'de 21 100, 1970'te 35 400). Orta büyüklükteki (20-30 hektar) tarım işletmelerinin sayısı biraz azalmakta, büyük tarım işletmelerinin, özellikle en büyüklerin sayısı hızla artmaktadır. Tarım işletmelerinde 1967'de 6 389 000 kişi, 1970'te ise 5 862 000 kişi yaşıyordu. Karşıtlıklar hâlâ çok büyüktür: çiftçilerin yüzde 31'i işlenen toprakların yüzde 3,3'üne, yüzde 1,7'si ise yüzde 14,5'ine sahiptir. Tarım alanında teknik yenileşme toplumsal değişikliklerle atbaşı gitti. Tarım harcamaları 1966'da 16,5 milyar frank iken 1970'te 23,9 milyar franga (6,2 milyarı hayvan yemi ve gübre için), 1966-1970 arasında traktör sayısı 1 milyondan 1 200 000'e çıktı.

Bunun sonucunda tarımsal üretimde genel bir artış görüldü; ne var ki, bu artış hayvancılık ürünlerinde asıl tarım ürünlerine oranla daha yavaştı (özellikle değer olarak). 1971'de hayvancılık tarım üretiminin yüzde 57'sinden çoğunu (yüzde 27'si et ve büyükbaş hayvan, yüzde 19'u süt, yüzde 8'e yakını kümes ürünleri) sağladı. Attan başka (1967'de 1 044 000, 1971'de 672 000) bütün hayvanların sayısı arttı: sığır 21,2 milyondan 21,6 milyona, koyun 9,2 milyondan 10,2 milyona, domuz 9,8 milyondan 11,6 milyona çıktı. Süt (32 Mhl) ve tereyağ üretimi (500 000 t) 1969'dan sonra duraklama eğilimi gösterdi; et üretimi artmasına rağmen (2 965 000 tondan 3 265 000 tona) hâlâ yetersizdir (yılda 100 000 tondan fazla açık). Öte yandan tarım üretiminin yüzde 43'ü bitkisel ürünlerdir (yaklaşık olarak yüzde 15'i tahıl, yüzde 11'i patates ve sebze). Tahıllar içinde pirinç önemli yer tutmaz, üretimi de gittikçe azalmaktadır (1967'de 115 000 t, 1973'te 71 000 t); çavdar ve yulaf üretimi de düşmektedir (sırasıyla 340 000 t'dan 290 000 t'a ve 2,8 Mt'dan 2,5 Mt'a); arpa üretimi son yıllarda 8-10 milyon tona, buğday üretimi 1972-1973'te 18 milyon tona çıkarak rekor düzeye ulaştı, mısır üretimi ise (büyük ölçüde serpme ekim sayesinde) 4,1 Mt'dan 10,8 Mt'a yükseldi. Şekerkamışı ve patates üretimi istikrarlıdır; giderek kalite şarap yapımına yönelen bağcılıkta da aynı istikrar görülür: sofra şarapları üretiminin kalitesinin yükseltilmesi (Cezayir'den yapılan ithalâtın büyük ölçüde azalmasıyla bağlantılı olarak) ve kalite şarapların (özellikle Bordelais ve Champagne'da) eşine rastlanmamış biçimde gelişmesi. Sebze ve meyve üretimi de artmaktadır.

Enerji

1967-1974 arasında, enerji bakımından dış ülkelere bağımlılık önemli ölçüde arttı: 1967'de millî üretim talebin yüzde 44'ünü karşılarken, 1974'te ancak beşte birini karşılayabiliyordu. Bu durum, katı yakıtların azalmasından doğan köklü bir değişmenin sonucudur; bu değişme nükleer enerji üretimine rağmen birincil elektriğin azalmasıyla, doğal gazın düzenli olarak çoğalmasıyla, özellikle de petrol ürünlerinin büyük değer kazanmasıyla (1973'te tüketimin üçte ikisine yakın) devam edecektir. Kömür ocaklarında 1960'larda başlayan üretim azalması, 1967'den sonra hızlandı; zaten üretimin büyük kısmı, kömür havzaları yakınında kurulan termik santrallara gitmeğe başlamıştı. 1967'de 50 Mt olan üretim 1973'te 30 Mt'un altına düştü ve madencilerin sayısı azaldı. Avrupa Ekonomik topluluğu ülkelerinden kömür ithalâtı (özellikle Ruhr'dan Lorraine'e) değişmediyse de, A.B.D., Polonya ve S.S.C.B.'den yapılan ithalât arttı.

Fransa'nın enerji harcamaları bilançosunda akaryakıtlar birinci sıraya yükseldi. 1966-1973 arasında petrol ürünleri tüketimi hemen hemen iki kat artarak 111 Mt'u buldu. Bu tüketimi karşılamak için, limanlara yanaşan gemilerin (5,5 Mt) ikmalini sağlamak ve dış talebe cevap verebilmek için (özellikle komşu ülkelere 13,4 Mt) ve rafineri ile dağıtım arasındaki kayıplar da göz önünde tutularak, rafinaj kapasitesi 1967'de 83 Mt'dan 1973'te 154 Mt'a (135 Mt'u aynı yıl içinde işlendi) yükseltildi. Bu gelişme özellikle geleneksel rafinaj merkezlerinin (Basse-Seine ve Marsilya bölgesi) kapasitesinin arttırılmasına dayanır. Gerilemekte olan millî ham petrol üretiminin (dörtte üçü Landes'de çıkarılan 1 Mt), rafinerilerin beslenmesine (hiç değilse Ambès ve Grandpuits gibi bazılarının) katkısı giderek azalmaktadır. Bu yüzden Fransa ithalâta yönelmiştir. Fransa giderek artan ölçüde Ortadoğu'dan (1970'te petrol ithalâtının yüzde 43'ü, 1973'te yüzde 71,5'i), özellikle de Basra körfezi ülkelerinden (başta Suudî Arabistan) petrol satın almaktadır. Buna karşılık Afrika'dan yapılan ithalât giderek azalmaktadır (Libya'dan yapılan ithalât yüzde 17'den yüzde 5'e, Cezayir'den yapılan ithalât yüzde 26'dan yüzde 8'e düştü); öte yandan, büyük kısmı İtalya, Federal Almanya ve S.S.C.B.'den olmak üzere 7 Mt'dan çok işlenmiş petrol alınmaktadır.

Pau'nun güneyindeki küçük yatakların (Meillon-Saint-Faust yatakları denir) işletilmeğe başlanması, Saint-Marcet yatağındaki üretimin azalmasına rağmen millî doğal gaz üretiminin 5,5 milyar metre küpten (1967), 7,5 milyar metre kübe yükselmesini sağladı. Ama üretim, rezerv bilançosu Pireneler altından çıkarılan gazın 10 yıl içinde azalacağını gösterdiğinden, büyük ölçüdeki tüketim artışına cevap verecek durumda değildir. Bu yüzden Fransa Gaz şirketi, Holanda gazı (ülkenin kuzey kesimi için) ve Cezayir gazı satın alır (Havre ve Fos limanına boşaltılır) ve gaz boru hatlarıyla getirilmek üzere S.S.C.B.'den de gaz almak için sözleşme imzalamıştır. Artış ritmi, birkaç yıldır hızlanmakta olan talebe cevap verebilmek için, elektrik enerjisi üretimi 1967'de 111,6 Twsaatten 1973'te 175 Twsaate çıkarıldı. Hidroelektrik üretimi 1968'den beri 50 Twsaat dolaylarında tavana ermişti; bir yıldan ötekine kaydedilen farklar, hidroelektrik değişiklilerini yansıtır; büyük Alsace kanalı (5,2 Twsaat), Lyon'un aşağı kesimindeki Rhône kanalı (bugün 10 Twsaat) ve Durance kanalı (4 Tw saatten çok) dışta tutulursa, büyük hidroelektrik tesisleri geçmişten kalmadır. 1967'de hizmete giren Rance gelgit tesisinin üretimi düşüktür (600 Gwsaat). Buna karşılık, nükleer üretim 1967'de 2 Twsaat iken 1973'te 14 Twsaate yükselmiştir ve büyük ölçüde Avoine (Chinon yakınında) ve Saint-Laurent-des-Eaux santrallarından sağlanır; bu santrallar özellikle Limousin'in kuzeyindeki uranyum yataklarından (Bessies) çıkarılan uranyumla beslenir. Bununla birlikte üretim artışının büyük kısmı, klasik termik üretimin gelişmesine dayanır (1967'de 54 Twsaat, 1973'te 113 Twsaat). 1960 yıllarına kadar hemen hemen yalnız katı yakıt kullanımına dayanan bu üretim, bugün öncelikle akaryakıta dayanır. Bu yüzden, toplam üretimde kömür bölgelerinin payı, sanayinin limanlarda ve Paris bölgesinde gelişmesi karşısında azalmıştır: Paris bölgesi, Kuzey Lorraine, Yukarı Normandiya fransız termik elektrik üretiminin yüzde 66'sını sağlar. Petrol bunalımı, nükleer santral yapımının, 1973 ve 1974'te hızlandırılmasına yol açtı, ama bir nükleer enerji santralının yapım süresi beş yıldır ve yeni santrallar için gerekli uranyum zenginleştirme sorununun da 1980'den önce çözülmesi gereklidir.

Temel sanayiler

Demir filizi üretimi, 1960 yıllarında hafifçe geriledikten sonra 55 Mt (yani maden olarak 18 Mt'dan biraz aşağı) dolayında istikrara kavuştu: kıyılarda çelik sanayiinin gelişmesi, yabancı pazarların kısmen kaybedilmesi, üstelik çıkarılan filizlerin çoğunda cevher oranının düşük olması, bu sanayiye zarar vermektedir. 1971'de çıkarılan 55 862 000 ton filizin 53 500 000 tonu Lorraine'den, 2 306 000 tonu Batı bölgesinden gelir; Pireneler'deki yataklardan ancak 79 000 ton çıkarılır. Öte yandan Fransa, özellikle Afrika'nın batı kıyısından ve Güney Amerika'dan 9 Mt'dan fazla maden oranı yüksek demir filizi ithal etmektedir. Nispeten önemli olan demir filizi olanakları, fransız çelik sanayiinin başlıca temelidir. 1967-1973 arasında font üretimi 16 Mt'dan 20,3 Mt'a, çelik üretimi 19.65 Mt'dan 25,3 Mt'a yükselmiştir. Giderek daha az Thomas çeliği (1966'da 2,85 Mt, 1972'de 7,2 Mt) üretilmektedir.

Alüminyum üretimi 1967-1972 arasında 361 000 tondan 400 500 tona yükseldi. Fransa'da alüminyumdan başka demir dışı maden sanayii öteden beri çok azdır. Son yıllarda kurşun filizi üretimi 24 000 - 30 000 ton arasında oynadı; çinko üretimi 24 000 tondan 13 500 tona düştü. İthalâta ya da yan ürünlere dayanan metalürji üretimleri ise çinko için 185 000 - 260 000 ton, kurşun için 100 000 - 186 000 ton arasında değişti; arıtılmış bakır üretimi 30 000 tondur.

Çimento üretimi 1967'de 25 Mt'dan azken, 1973'te 30 Mt'a yükseldi.

İmalât sanayii

İmalât sanayii hızla gelişmektedir. Üretilen özel otomobil sayısı 1967'de 1 750 000 iken,

Foto. Phot'R aéroport Lille-Lesquin, Photothèque E.D.F. (LAROUSSE)

1972'de yaklaşık 3 milyona yükselmiştir (bunun yarıdan çoğu ihraç edilir). 1967'de yapılan gemi 533 000 tonilato iken, 1973'te 1 134 000 tonilatoyu bulmuştur. Uçak yapımı 1966-1973 arasında 483'ten 660'a yükselmiş; 1966-1970 arasında 541'e karşılık 796 uçak motoru (ama 1968'de 821) yapılmıştır. Durmadan gelişen inşaat sanayii, sıkıntılara rağmen 1971'den bu yana yılda 500 000'den fazla konut (1972'de 540 000) yapılmasını sağlamıştır. 1970'e kadar duraklama geçiren dokuma sanayii, 1971'de çok hızlı, sonra daha yavaş bir gelişme dönemine girdi. Gerçekte, 1967-1973 yılları arasında jüt üretimi (iplik) 64 000 t'dan 39 000 t'a düştü, keten üretimi pek değişmedi (16 000 t'dan 14 000 t'a), pamuk üretimi (268 000 t'dan 273 000 t'a) ve yün üretimi (127 000 t'dan 152 000 t'a) yükseldi; sunî elyaf üretimi iki katına çıktı (109 000 t'dan 266 000 t'a).

İç ulaşım

Kazanç sağlamadığı için bir kısım hatların kapatılmasından sonra, fransız demiryolu ağının uzunluğu 37 460 km'den (1967) 36 740 km'ye düştü (1971). Bu hatların 9 500 km'si elektriklidir.
Buharlı lokomotiflerin kaldırılmasıyla anahatlarda elektrikli, ikinci derecede hatlarda dizel motorlu lokomotifler hizmete kondu (2 186 elektrikli, 2 044 dizel lokomotif). 1967'de 624 milyonu bulan taşınan yolcu sayısı, o tarihten sonra 680 milyon dolaylarına çıktı. Yük trafiği 1967'de 229 Mt'dan, 1973'te 258 Mt'a çıktı, sonra 1972'de 245 Mt'a düştü. Demiryolu trafiğini, çok canlı olan karayolu ulaşımı frenlemektedir.
Karayolu aracı sayısı 1967'de 14 100 000 iken (11 700 000'i özel oto), 1971'de 16 320 000'e (13 400 000'i özel oto) yükseldi. Karayolu ulaşım şirketleri bugün yük ulaşımının yarısından çoğunu sağlar ve uzaklıklarda başlıca rolü oynar. Bu yüzden, şehirlerarası yollarda tıkanıklığı önlemek için büyük bir çaba gösterilmesi gerekmiştir (1969 sonunda karayollarının uzunluğu 80 860 kilometreydi ve bunun ancak 47 760 km'sinin genişliği 7 m'den fazlaydı).
1967 sonunda 986 km olan otoyol ağı uzunluğu, 1970'te 1 573 km'ye, 1972 sonunda 2 000 km'ye çıkarıldı.
Kuzey kanalının açılmasından sonra, suyolu ulaşım ağı 7 600 km dolaylarında (4 450 km'si ırmak yolu) durakladı. Taşınan yük 1967'de 97,6 Mt iken 1970'te 112 Mt'a yükseldi, sonra 1973'te 108,9 Mt'a düştü.

Dış ulaşım: deniz ve kara

1 temmuz 1973'te fransız ticaret filosunun toplam tonajı 10,6 Mt'a çıkarıldı, ama gemilerin sayısı 642'den 531'e düştü: gittikçe daha fazla tonajlı gemiler kullanılmaktadır.
Petrol tankerlerinin (84'ten 143'e çıktı) toplam kapasitesinin açıkça artmasına (8,6 Mt) karşılık, çeşitli yük taşıyan özel gemiler azalmaktadır; gittikçe azalan (440 000 tonluk 42 gemi yerine 238 000 tonluk 23 gemi) yolcu gemileri ve feribotlar, özellikle Fransa-İngiltere ve Fransa-Korsika (Marsilya ve Nice'ten) arasında bağlantı sağlamaktadır. Limanların 1967'de 165,9 Mt olan yük trafiği, 1971'de 228,7 Mt'a, 1973'te 295 Mt'a yükseldi. Yolcu trafiği 1967'de 5,6 milyonken 1973'te 9,2 milyona yükseldi: bu trafiğin yarısından çoğu hâlâ İngiltere ile (Calais, Boulogne, Dieppe ve Havre yolu), geri kalanı da, hava ulaşımının rekabetine rağmen Korsika ile yapılır.
1970'te fransız uçak şirketlerinin uçak sayısı üç yıl öncekinin aynıydı: 173 uçak (121'i Air France'ın, 38'i Air İnter'in, 14'ü U.T.A.'nın). Air France 6 milyondan çok, Air İnter 2,6 milyon, U.T.A. 363 000 yolcu taşıdı (toplam olarak en fazla 9 milyon yolcu). Paris hava limanlarından 16 milyona yakın yolcu 1973'te (transit geçişler dahil) geçti (13,5 milyonu Orly'den, 1,9 milyondan fazlası Marsilya ve Nice'ten).

TARİH

Mayıs 1968 bunalımı, general de Gaulle'ü destekleyen partilerin güçlenmesiyle sonuçlandı. Salt çoğunluk 244 sandalye olduğu halde, Cumhuriyet için Demokratlar birliği (U.D.R., eski U.N.R.) 294 milletvekili, onun bağlaşığı olan Bağımsız Cumhuriyetçiler de 64 milletvekili çıkardılar; Sol federasyon ile Komünist partisi ise birlikte 100'den az milletvekili çıkarabildiler. Ne var ki, rejimin bu gözle görünür güçlenmesine rağmen, sonraki aylarda Fransa'nın siyaset hayatında önemli değişiklikler oldu.

De Gaulle'cülüğün sonu

Yeni meclisin seçilmesinden sonra, Georges Pompidou (çoğunluğun zaferinin temel hazırlayıcısı sayılıyordu), geleneğe uygun olarak hükûmetin istifasını sundu, ama yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmedi; de Gaulle, 10 temmuzda bu görevi Maurice Couve de Murville'e verdi. Hükûmet temmuz ayında Cezayir olayları sırasında hüküm giyenlerin affedilmesini öngören bir af yasasını parlamentodan geçirdikten sonra, muhalefetteki kararsızlıktan yararlanarak bir dizi reforma girişti. Bu reformların amacı mayıs 1968 bunalımından kalan sıkıntıları silmekti.
Seçimler ertesinde sol muhalefetin parçalanması önemli bir olaydı. 10 temmuzda, sosyalist milletvekillerinden bazıları seçimlerdeki yenilgiden François Mitterand'ı sorumlu tuttular ve Komünist partisiyle güç birliği yaptığı için onu suçladılar; Radikal parti de René Billères'in çabalarına rağmen, sol federasyon ile işbirliğini bozdu ve Felix Gaillard'ın etkisi ile merkezcilerin sol kanadı olmağa yöneldi; Guy Mollet'nin artık sorumluluk almayacağını açıkladığı Sosyalist parti ise köşesine çekildi. Böylece sol, eylül ayındaki senato seçimlerine dağılmış olarak girdi ve tekrar geriledi; François Mitterand, 7 kasımda kendini artık Sol federasyonun başkanı saymadığını bildirdi ve yalnız Sosyalist Dernekler konvansiyonunu yönetmeğe başladı.
Hükûmet iki dizi uğraşla karşı karşıyaydı: mayıs olaylarının iktisadî sonuçlarını çıkarmak ve çalkantının yeniden başlamasına engel olacak tedbirleri almak. Hükûmet haziran ayında bazı vergileri, ağustos ayında da petrol ve tütün fiyatlarını artırmak zorunda kaldı. Eylül ayında franga karşı bir spekülasyon dalgası başlayarak genişledi ve bir devalüasyonu gerekli kıldı. Devalüasyonu 22 kasımda bütün basın ilân etti. Bununla birlikte, general de Gaulle 24 kasımda yaptığı bir açıklamada frangın paritesinin korunacağını ve malî tedbirlerle desteklenecek bir kalkınma programı hazırlanacağını açıkladı. Çalkantı gerçekte hiç bir zaman durmadığı için, alınması gerekli iktisadî tedbirlere başvurmak da çok güçtü. Ağustosta, ürün fiyatlarından hoşnut kalmayan güneydoğu çiftçileri tonlarca meyveyi yollara döktüler; yüksek işsizlik oranının devam etmesi ve tasıma ücretlerinin arttırılması karşısında işçiler kaygıya kapıldılar. Hükûmet bu sorunları çözmek için «katılma»ya dayanan yeni sosyal ilişkiler hazırlamayı önerdi ve bunun için iki önemli yasa çıkarıldı: yeni millî eğitim bakanı Edgar Faure tarafından hazırlanan ve 11 ekim 1968'de oylanan yükseköğretime yön verme yasası; işletmelerde sendika şubesi bulunmasını resmen tanıyan 27 aralık 1968 yasası. Hükûmete göre, «katılma»nın, referandumla benimsenecek bir bölgesel örgütlenme reformu yapılarak gerçekleştirilmesi gerekiyordu. General de Gaulle'ün 1968 mayısında ortaya attığı düşünceden vazgeçilmemişti. Devlet başkanı şubat ayında bölgesel örgütler için ilkbaharda bir referandum yapılacağını açıkladı. Tasarı mart ayında ilân edildi; tasarının temel noktaları şunlardı: senatonun yapısında değişiklik yapılacak, senato iktisadî kurulla birleştirilecek ve sadece danışma görevi yapacak; programdaki 22 bölgeye özel statü tanınacak; bunların yönetim meclisleri o bölgeden seçilen kişilerle birlikte çeşitli mesleklerin temsilcilerinden oluşacaktı. Bütün sol ve merkez partiler bu tasarıya karşı çıkarak, senato başkanı Alain Poher'in ardında «hayır» kampında yer aldılar. General de Gaulle bütün ağırlığını koyduğu halde 27 nisanda yapılan referandumda seçmenlerin yüzde 53,18'i «hayır» dedi. De Gaulle ertesi gün cumhurbaşkanlığından çekildi. Yeni cumhurbaşkanı seçilinceye kadar görevini Alain Poher üstlendi.

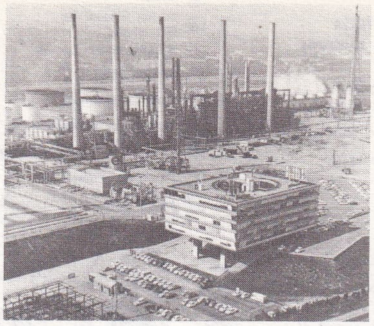

Lyon yakınında Feyzin petrokimya tesisleri

De Gaulle'den sonraki geçiş dönemi

Alain Poher, 1 haziranda yapılması öngörülen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını koymakta duraksadı, ancak merkezci ilerigelenlerin (bu arada Jean Lecanuet'nin) desteğini aldıktan sonra kararını verdi. Solun ise dört adayı vardı: Sosyalist partisinin adayı Gaston Defferre, Komünist partisinin adayı Jacques Duclos, Birleşik Sosyalist partinin adayı Michel Rocard ve Komünist birliğinin adayı Alain Krivine. Georges Pompidou, 29 nisanda adaylığını koyacağını açıkladı ve çoğunluğun desteğini sağladı. Alain Poher seçimin ilk turunda oyların ancak yüzde 23,30'unu alırken, Georges Pompidou yüzde 44,46'sını aldı. Jacques Duclos yüzde 21,27 ile üçüncü, Gaston Defferre yüzde 5 ile dördüncü durumdaydılar. Öteki adaylar gerekli oy eşiğini aşamadılar. 15 haziranda Georges Pompidou oyların yüzde 57,58'ini aldı (seçmen kütüğüne kayıtlı oyların yüzde 37,8'i); 20 haziranda cumhurbaşkanı sıfatıyla Elyseé sarayına resmen yerleşti. Jacques Chaban-Delmas'yı yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. O da Valéry Giscard d'Estaing'i maliye bakanlığına getirdi.

● *Sıkıntılı miras: haziran 1969 - kasım 1970.* Hükûmetin başlıca sorunu frank sorunuydu. Birkaç ay önce reddedilen frangın değerini düşürme işlemi kaçınılmaz görünüyordu. Yaz ortasında (8 ağustos 1969) devalüas-

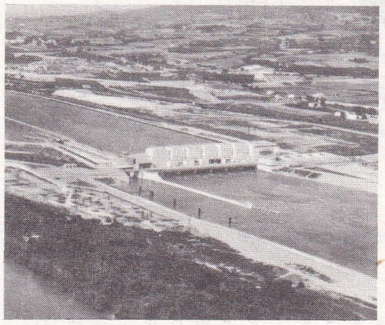

Rhône nehri üzerinde (Drôme) Baix-Le Logis-Neuf barajı, tesviye havuzu ve değiştirme kanalı

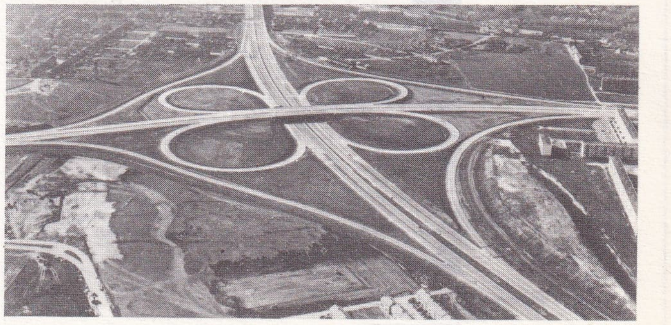

Valenciennes bölgesinde A2 otoyolu üzerinde bir kavşak ve yol ayrımı

Foto. Phot'R aéroport Lille-Lesquin, Studios Villeurbannais, J. Dugas (LAROUSSE)

FRANSA
sanayinin yapısı

1962-1969 arasında 100 kişiden fazla insan çalıştıran işletmelerde iş durumu

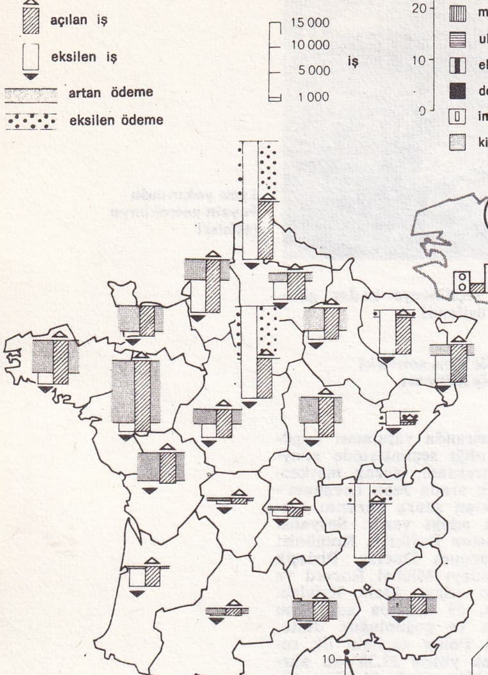

bölgelere ve sektörlere göre çalışanların dağılımı
(her bölgedeki çalışan miktarı % olarak)

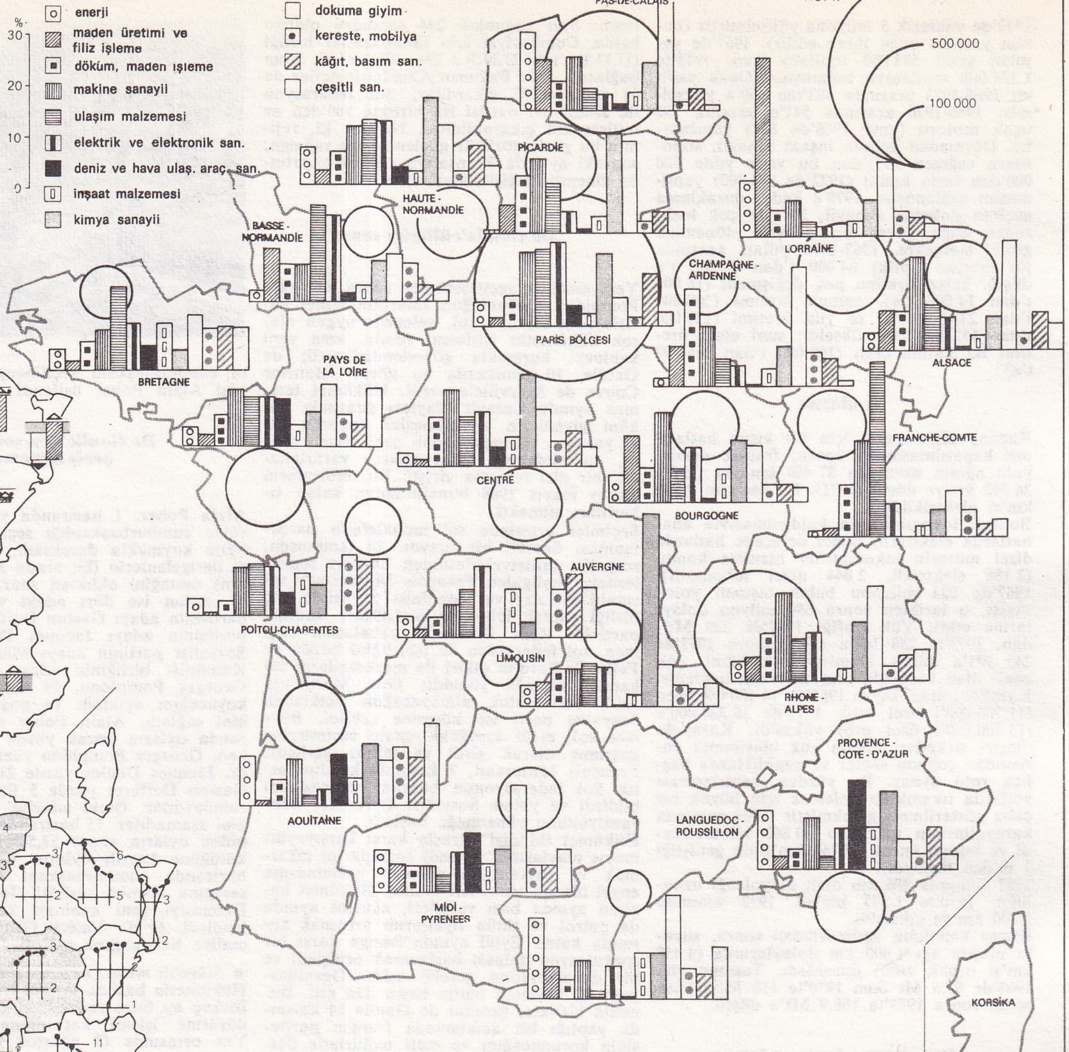

sanayide çalışanların miktarı
(1971)

sanayide çalışanların miktarı bakımından bölgelerin ağırlık durumu
1962-1967-1972

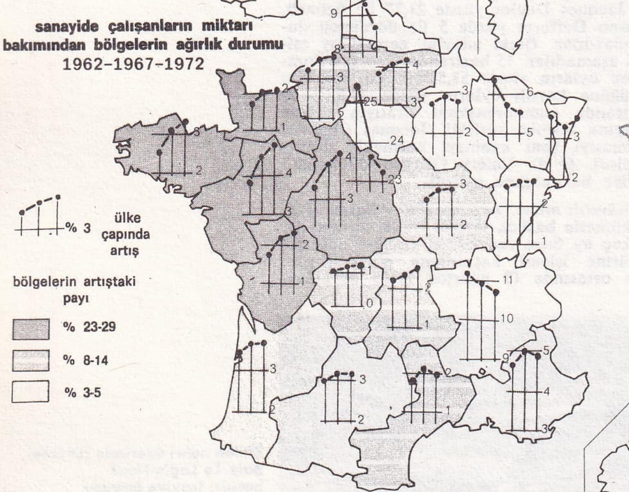

başlıca sanayi kesimlerine göre yabancı katılma payı

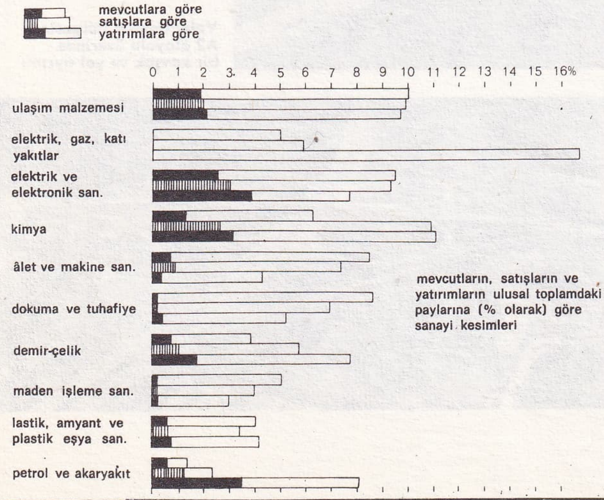

fransız sanayiinde yabancı payı (1971)

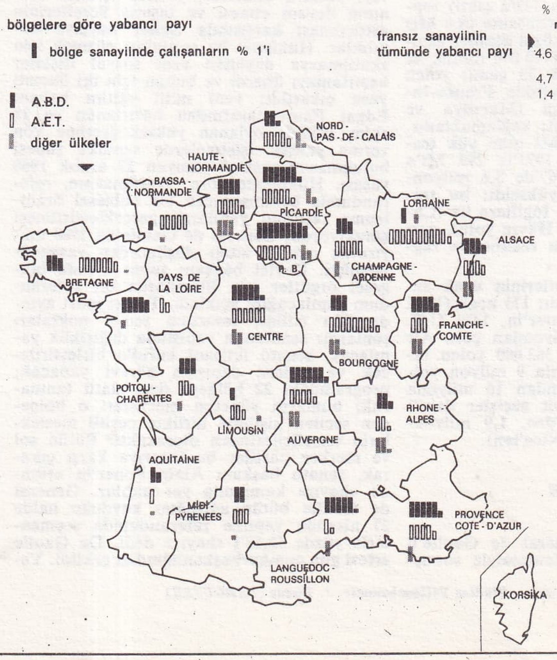

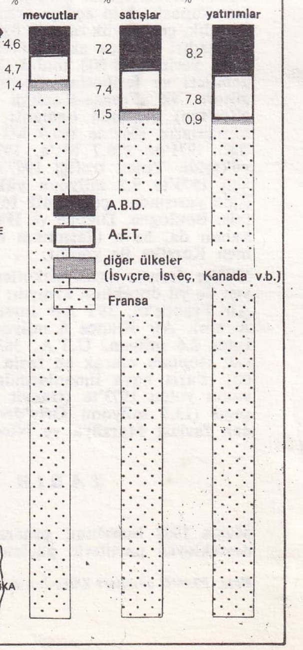

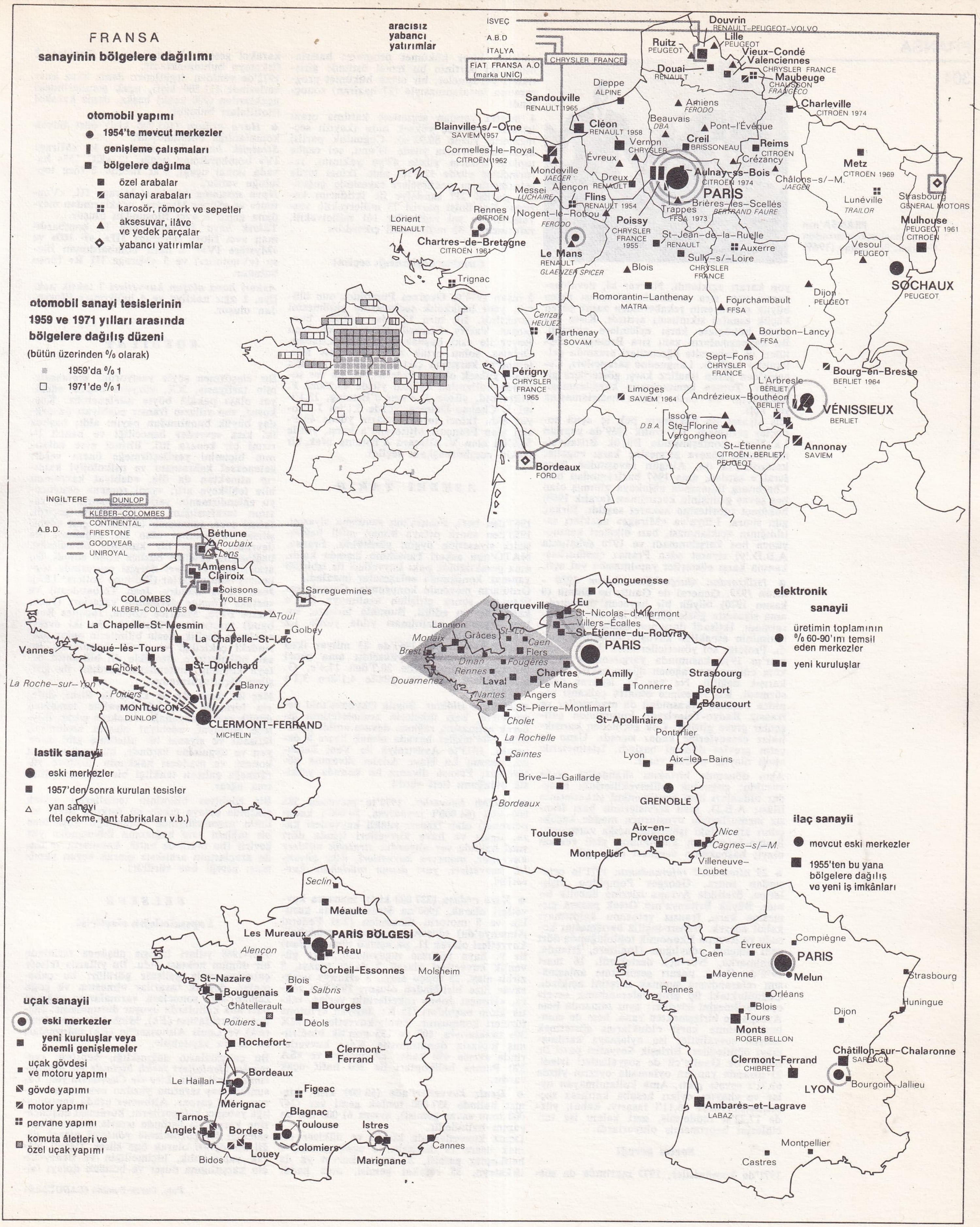
FRANSA
sanayinin bölgelere dağılımı
otomobil yapımı
1954'te mevcut merkezler
genişleme çalışmaları
bölgelere dağılma
özel arabalar
sanayi arabaları
karosör, römork ve sepetler
aksesuvar, ilâve ve yedek parçalar
yabancı yatırımlar
aracısız yabancı yatırımlar
ISVEÇ
A.B.D
ITALYA
FIAT FRANSA A.O (marka UNIC)
CHRYSLER FRANCE
Douvrin
RENAULT-PEUGEOT-VOLVO
Lille
PEUGEOT
Ruitz
PEUGEOT
Vieux-Condé
Valenciennes
CHRYSLER FRANCE
Douai
RENAULT
Maubeuge
CHAUSSON
FRANGECO
Dieppe
ALPINE
Sandouville
RENAULT 1965
Amiens
FERODO
Charleville
CITROËN 1974
Beauvais
DBA
Pont-l'Évêque
Blainville-s/-Orne
SAVIEM 1957
Cléon
RENAULT 1958
Vernon
CHRYSLER
Creil
BRISSONEAU
Reims
CITROËN
Cormelles-le-Royal
CITROËN 1962
Évreux
Crézancy
Metz
CITROËN 1969
Mondeville
JAEGER
Dreux
RENAULT
Aulnay-s-Bois
CITROËN 1974
Châlons-s/-M.
JAEGER
Messei
LUCHAIRE
Alençon
PARIS
Flins
RENAULT 1954
Lunéville
TRAILOR
Strasbourg
GENERAL MOTORS
Rennes
CITROËN
Nogent-le-Rotrou
FERODO
Trappes
FFSA 1973
Brières-les-Scellés
BERTRAND FAURE
Lorient
RENAULT
Poissy
CHRYSLER FRANCE 1955
St-Jean-de-la-Ruelle
RENAULT
Auxerre
Mulhouse
PEUGEOT 1961
CITROËN
Chartres-de-Bretagne
CITROËN 1961
Le Mans
RENAULT
GLAENZER SPICER
Sully-s/-Loire
CHRYSLER FRANCE
Vesoul
PEUGEOT
Blois
Trignac
SOCHAUX
PEUGEOT
Dijon
PEUGEOT
Romorantin-Lanthenay
MATRA
Fourchambault
FFSA
Cerizay
HEULIEZ
Parthenay
SOVAM
Bourbon-Lancy
FFSA
Sept-Fons
CHRYSLER FRANCE
Bourg-en-Bresse
BERLIET 1964
Périgny
CHRYSLER FRANCE 1965
L'Arbresle
BERLIET
Limoges
SAVIEM 1964
Andrézieux-Bouthéon
BERLIET
VÉNISSIEUX
BERLIET
Issoire
D.B.A
Ste-Florine
Vergongheon
St-Étienne
CITROËN, BERLIET, PEUGEOT
Annonay
SAVIEM
Bordeaux
FORD
otomobil sanayi tesislerinin 1959 ve 1971 yılları arasında bölgelere dağılış düzeni
(bütün üzerinden % olarak)
1959'da % 1
1971'de % 1
INGILTERE
DUNLOP
KLÉBER-COLOMBES
A.B.D.
CONTINENTAL
FIRESTONE
GOODYEAR
UNIROYAL
Béthune
Roubaix
Lens
Amiens
Clairoix
Soissons
WOLBER
Sarreguemines
COLOMBES
KLÉBER-COLOMBES
Toul
La Chapelle-St-Mesmin
Golbey
La Chapelle-St-Luc
Vannes
Joué-lès-Tours
Cholet
St-Doulchard
La Roche-sur-Yon
Poitiers
Blanzy
MONTLUÇON
DUNLOP
CLERMONT-FERRAND
MICHELIN
lastik sanayii
eski merkezler
1957'den sonra kurulan tesisler
yan sanayi (tel çekme, jant fabrikaları v.b.)
Longuenesse
elektronik sanayii
Querqueville
Eu
St-Nicolas-d'Aliermont
Villers-Écalles
St-Étienne-du-Rouvray
Lannion
Morlaix
Grâces
St-Lô
Caen
PARIS
Brest
Flers
Dinan
Fougères
Rennes
Douarnenez
Chartres
Amilly
Strasbourg
Laval
Le Mans
Tonnerre
Nantes
Angers
Belfort
Beaucourt
St-Pierre-Montlimart
Cholet
St-Apollinaire
La Rochelle
Pontarlier
Saintes
Lyon
Aix-les-Bains
Brive-la-Gaillarde
GRENOBLE
Bordeaux
Toulouse
Aix-en-Provence
Nice
Cagnes-s/-M
Montpellier
Villeneuve-Loubet
üretimin toplamının % 60-90'ını temsil eden merkezler
yeni kuruluşlar
Seclin
Méaulte
Les Mureaux
PARIS BÖLGESİ
Alençon
Réau
Corbeil-Essonnes
Molsheim
St-Nazaire
Bouguenais
Blois
Salbris
Châtellerault
Bourges
Poitiers
Déols
Rochefort
Clermont-Ferrand
Bordeaux
Le Haillan
Figeac
Mérignac
Blagnac
Tarnos
Toulouse
Istres
Anglet
Bordes
Colomiers
Cannes
Louey
Marignane
Bidos
uçak sanayii
eski merkezler
yeni kuruluşlar veya önemli genişlemeler
uçak gövdesi ve motoru yapımı
gövde yapımı
motor yapımı
pervane yapımı
komuta âletleri ve özel uçak yapımı
ilaç sanayii
mevcut eski merkezler
1955'ten bu yana bölgelere dağılış ve yeni iş imkânları
Compiègne
Évreux
Caen
PARIS
Melun
Mayenne
Strasbourg
Rennes
Orléans
Huningue
Blois
Dijon
Tours
Monts
ROGER BELLON
Clermont-Ferrand
CHIBRET
Châtillon-sur-Chalaronne
SARBACH
LYON
Bourgoin-Jallieu
Ambarès-et-Lagrave
LABAZ
Montpellier
Castres

FRANSA'nın cumhurbaşkanlarından Georges Pompidou (1969)

yon kararı açıklandı. Ne var ki, devalüasyonun yanı sıra kredilerin kuruması zaten büyük sermayenin rekabetinden zarar gören küçük esnafın sıkıntısını arttırdı. Kışın başında hükûmete karşı eylemlere girişildi. Bu kaynaşmaların yanı sıra Bretagne köylüleri ve üniversite öğrencileri arasında çalkantılar başladı. Languedoc şarapçıları, Cezayir'den şarap ithaline karşı gösterilere giriştiler. Tutucu kamuoyunun kaygılanması, hükûmetin bir baskı yasası hazırlamasına yol açtı.

Dış siyaset de hükûmete pek iç açıcı sonuçlar getirmedi. 1-2 aralık 1969'da yapılan La Haye konferansında Büyük Britanya'nın Ortak pazara girmesine karşı engeller kaldırıldıysa da, Altıgün savaşından önce İsrail'e satılan, ama 1967 haziranından beri Cherbourg limanında ablukaya alınmış olan beş savaş gemisinin kaçırılması (aralık 1969) hükûmet otoritesine hakaret sayıldı. Birkaç gün sonra, Libya'ya «Mirage» uçakları satıldığının açıklanması, batı ülkeleri kamuoyunca hoş karşılanmadı ve 1970 şubatında A.B.D.'yi ziyaret eden Fransa cumhurbaşkanına karşı gösteriler yapılmasına yol açtı.

● *İstikrardan «hırçınlığa»: kasım 1970 - nisan 1972.* General de Gaulle'ün ölümü (9 kasım 1970) büyük bir heyecan uyandırdı, ama siyasette gözle görülür hiç bir etki yaratmadı. İktisadî durumun ıslahı, kredi denetiminin esnekliğe kavuşturulmasını sağladı. Proleter sol yöneticilerinden Alain Geismar'ın 1970 kasımında yargılanarak mahkûm edilmesine rağmen düzen eskisi kadar karışık değildi. Ne var ki, istikrar uzun sürmedi. Kış süresince esnafta çalkantı yeniden başladı, arkasından da madenciler ve fransız Radyo-Televizyon kurumunda çalışanlar greve gittiler. Çok geçmeden karışıklıklar cezaevlerine kadar sıçradı. Uzun ve çetin grevler dönemi başladı. İşletmelerde kanlı olaylar patlak verdi.

Aynı dönemde birtakım skandaller açığa vuruldu: çoğunluk milletvekillerinin hissedar oldukları bazı gayrimenkul şirketlerinin iflâsı; A.B.D. gizli servislerinin bazı fransız memurlarıyla uyuşturucu madde kaçakçıları arasındaki işbirliğini açığa vurmaları; Radyo-Televizyon kurumunun gizli reklam olayı; başbakanın vergileri olayı gibi.

● *23 nisan 1972 referandumu.* 1971'in ortasından sonra, Georges Pompidou dışişlerine, özellikle Avrupa işlerine öncelik tanıdı. Büyük Britanya'nın Ortak pazara girmesine karşı fransız vetosunu kaldırmayı kabul ederek, fransız-ingiliz barışmasını korudu ve Avrupa Ekonomik topluluğunda dört yeni ülkenin adaylığını (İngiltere, İrlanda, Danimarka, Norveç) destekledi. 16 mart 1972'de Ortak pazarı genişletme anlaşmasını referanduma sunmak niyetini açıkladı. Çoğunluktaki üç grup referanduma «evet» oyu verilmesini istediler; aynı zamanda hem Avrupa ile birleşmekten yana, hem de cumhurbaşkanına karşı olduklarını göstermek isteyen sosyalistler ise oylamaya katılmamayı öğütlediler; Birleşik Sosyalist parti ile birkaç de Gaulle'cü de sosyalistleri izledi. 23 nisanda yapılan oylamada oyların yüzde 67,71'i «evet» çıktı. Ama kullanılmayan oylar ve «hayır» oyları hesaba katılırsa seçmenlerin yüzde 36,11'i tasarıyı kabul, yüzde 17,22'si reddetmiş, geri kalanı ise tercihlerini belirtmemiş oluyordu.

Seçim gereği

1971'de komünistler, 1972 martında da sosyalistler birer hükûmet programı hazırladılar; iki partinin bu temel üstünde giriştikleri görüşmeler, bir ortak hükûmet programının imzalanmasıyla (27 haziran) sonuçlandı.

4 martta yapılan seçimlere katılma oranı istisnaî derecede yüksek oldu (kayıtlı seçmenlerin yüzde 80,92'si). Çoğunluk partisi kullanılan oyların yüzde 39'unu, sol cephe toplam oyların yüzde 47'ye yakınını, reformcular yüzde 12,5'ini aldı. İkinci turda reformcuların çekilmeleri sayesinde çoğunluk partisi 277 sandalye ile iktidarını korudu; Komünist partisi 73 milletvekili, sosyalistler ve sol radikaller 101 milletvekili, reformcular 32 milletvekili çıkardılar.

Cumhurbaşkanlığı seçimi

2 nisan 1974'te Georges Pompidou'nun ölümü, yeni başkanlık seçimlerine gidilmesini gerektirdi. İlk tura 12 aday katıldı; bunlardan Valéry Giscard d'Estaing ve Jean Royer ile eski başbakan Jacques Chaban-Delmas, solun ortak adayı François Mitterand'ın karşısına çıktılar. Seçime katılma oranı yüksek oldu (yüzde 84,14); ilk tur sonunda kullanılan oyların yüzde 43,2'sini F. Mitterand, yüzde 32,6'sını d'Estaing, 15,1'ini J. Chaban-Delmas, yüzde 3,1'ini J. Royer aldı. İkinci turda, oyların yüzde 49,2'sini alan François Mitterand'a karşı, yüzde 50,8'ini alan V. Giscard d'Estaing ufak bir farkla cumhurbaşkanı seçildi.

ASKERÎ TARİH

1967'den beri, Fransa'nın savunma siyaseti, 1958'den sonra ortaya konan millî bağımsızlık siyasetine uygun yürütüldü. Fransa, NATO'nun askerî kanadının dışında kaldı, ama gerektiğinde pakt kuvvetleri ile işbirliği yapmak konusunda anlaşmalar imzaladı.

Orduların mevcudu konusunda, Cezayir savaşından sonra girişilen azaltmaya 1971'e kadar devam edildi. Bununla birlikte, subay sayısının azaltılması yılda yüzde 1,2 oranında kaldı.

Askerî harcamalar 1967'de 23 milyar iken 1974'te 38,3 milyara yükseldi; ama genel bütçedeki oranı yüzde 20,7'den 17,4'e, G.S.M.H.'daki payı ise yüzde 4,1'den 3,1'e düştü.

● *Nükleer silâhlar.* Büyük Okyanus'taki denemelere, bazı ülkelerin muhalefetinin giderek artmasına rağmen devam edildi (özellikle 1974'tekiler havada olmak üzere 8 deneme). 1973'te Avustralya ile Yeni Zelanda, sorunu La Haye Adalet divanına götürdüler; Fransa divanın bu konuda yetkisiz olduğunu ileri sürdü.

● *Silâhlı kuvvetler.* 1974'te mevcudu 585 000 kişi (64 000'i jandarma, 10 000'i kadın personel) olan fransız silâhlı kuvvetleri kara, deniz ve hava kuvvetleri içinde dört sınıf halinde yer alıyordu: *stratejik nükleer kuvvetler, manevra kuvvetleri, ülke güvenlik kuvvetleri, yurt dışına müdahale kuvvetleri.*

● *Kara ordusu* (327 000 kişi), manevra kuvvetleri olarak, 1969'da Strasbourg'da kurulan ve 5 motorlu tümenden (2'si Federal Almanya'da) oluşan 1. ordudan, müdahale kuvvetleri olarak 11. paraşütçü tümeni (Pau) ile 9. hava indirme tugayından, ülke güvenlik kuvvetleri olarak 2 dağcı tugayı, 5 zırhlı alay, 25 topçu alayı, 3 «Hawk» uçaksavar füze birliğinden oluşur. 1974'ten sonra, «Honest John» roketlerinin yerine, taktik atom başlıkları (15 Kt) taşıyan «Pluton» füzeleri konmuştur. Zırhlı kuvvetler «AMX 30» tanklarıyla, 105 ve 155 mm'lik bindirilmiş toplarla donatılmıştır. Kara kuvvetlerinde ayrıca 450 kadar «Alouette» ve «SA 390 Puma» helikopteri ile 300 hafif uçak vardır.

● *Deniz kuvvetleri*'nde (68 000 kişi), hizmet halinde 337 000 tonluk gemi var (247 000 tonu savaş gemisi), ayrıca 61 000 ton da yapım halindedir.

Deniz kuvvetlerinde klasik ve nükleer olmak üzere 19 denizaltı, 2 uçak gemisi, 2 helikopter gemisi, 30 kadar korvet ya da firkateyn, 35 refakat gemisi, otuz kadar karakol gemisi, 1 kruvazör ve füzeatar, 2 firkateyn bulunmaktadır.

1972'de yeniden örgütlenen deniz hava kuvvetlerinde (11 500 kişi), uçak gemilerindeki uçaklardan (200 uçak) başka, deniz karakol filotillaları bulunur.

● *Hava ordusu* (105 000 kişi) dört büyük komutanlığa bölünmüştür.

Stratejik hava kuvvetleri'nde 36 «Mirage IV» bombardıman uçağı, 12 «KC 135» havada ikmal uçağı, 9'ar füzelik 2 füze topluluğu vardır.

Hava savunma birlikleri Mirage III, «Vautour» ve «Super Mystère» uçaklarından meydana gelen 8 avcı filosundan oluşur.

Taktik hava kuvvetleri'nde 13 bombardıman avcı filosu («Mirage III», «F 100» ve «Mystère IV»), 2 hafif bombardıman filosu («Vautour») ve 3 «Mirage III R» filosu bulunur.

Askerî hava ulaşım kuvvetleri 7 taktik nakliye, 1 ağır nakliye ve 4 helikopter filosundan oluşur.

EDEBİYAT

Bir eleştirmen şöyle yazıyordu: «romantizmin tasfiyesi». XX. yüzyılın büyük edebiyat olayı pekâlâ böyle nitelenebilir. Kuşkusuz, son yılların fransız edebiyatı da çağdaş büyük bunalımdan payını aldı; başlıca iki kısa «evrede» özneciliği ve bencil lirizmi bir kenara itti. Birinci evre anlatımın biçimini yenileştirmeğe önem verdi; geleneksel kahramanı ve psikolojiyi kaldırıp atmaktan da öte, edebiyat kavramını bile tehlikeye attı; «yeni roman» okuyucuyu eğlendirmenin yerine geometrik bir yazının tarafsızlığını ve kesinliğini geçirdi. İkinci evre, romanesk olmaktan çok edebî, şiirsel ve tenkitçi olan bir uygulama ile devrimci siyasal bir kuramın birleşimini, bağlaşığını kendine başlıca konu edindi. Bu araştırma *Tel Quel* dergisi çevresinde toplanmış olan yazarlar (Philippe Sollers* [*Ek*], Jean Louis Baudry, Jean Thibaudeau) ve «ortak» *Change* dergisinin yazarları (Jean-Pierre Faye, Maurice Roche, Jacques Roubaud) tarafından yürütüldü. Bu iki evreyi niteleyen özellik, kesin bilimlerin onlar üzerindeki çekiciliği ve çeşitli konularda, insan bilimlerince, özellikle dil bilimince ortaya konmuş yöntemlerin yardımı ile girişilen usçullaştırmadır.

Her iki durumda da kamu ile ilişki, dillerin birarada yaşadığı hayaline tamamen dönük eserin dayanağı olmaktan çıkar. Böylece edebiyat, edebiyat olayını toplumsal, iktisadî ve siyasal bir altcümle gibi anlayan ve uygulama üstünde, bu uygulamanın konusu ve maddesi hakkında düşünce yürütmeğe çalışan tenkitçi bir bilincin istilâsına uğrar.

Bir edebiyat biliminin temellerini atmak şeklinde ortaya çıkan bu tutkulu istek, bilimin nesnelciliğinde bulunduğu düşünülen bir sağlam yere bağlanma ihiyacından yüz çevirir (bu takdirde hattâ, konuların ve ifade araçlarının aralıksız olarak sorun yapılması gereği öne sürülür).

FELSEFE

Yapısalcılığın eleştirisi

1967-1968 yılları fransız düşünce tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bu yıllarda felsefe çalışmalarında gelişme görülür; bu çalışmalar, değişik tasarılar olmasına ve çoğu zaman ayrı sonuçlara varmalarına rağmen bazı ana konularda uyuşur durumdadır: Jacques Derrida*nın (*Ek*), Michel Foucault*nun (*Ek*) ve Louis Althusser*in (*Ek*) çalışmaları bu arada sayılabilir.

Bu çalışmaların dağınıklığı, *hepsinin «yapısalcı ideoloji»yi farklı biçimde ele almalarından* ileri gelir. *Lire «le Capital»*in yeni basımının baş tarafına yazılan uyarıda bu durum göze çarpar. Althusser orada yapısalcılığa yabancı kategorilerin, kuramsal düşünceşine karışması üstünde ısrarla durur. Yapısalcılığı *bir çözümleme yöntemi olarak değil bir öğreti* olarak öne sürer. Öğreti olarak yapısalcılık, biçimciliğin ve deneyciliğin karşıtlığına düşer ve bundan dolayı fel-

Foto. Caron-Gamma (LAROUSSE)

sefî idealizme girer. Buna karşılık, yöntem olarak olayların nedenselliği için özgül bir biçim ortaya koyma olanağı sağlar.

Michel Foucault, *Archéologie du savoir*'ın giriş ve sonuç kısmında, yapı-oluş karşıtlığını, tüm tarih alanı için ve yapısalcı bir yöntemin tanımı için uygun bir karşıtlık değildir diye irdeler. Kaldı ki, ona göre yapısalcılık tartışması yanlış bir tartışmadır.

öznenin eleştirisi

Böyle bir eleştiri öznenin özünden kaymasını ele alan bilimsel sonuçları hesaba katar: psikanaliz, tarih ve iktisat bilimi, etnoloji (Lévi-Strauss), dil bilimi. Özne artık her düzeyde, özünlü sınırlarla olduğu kadar dışınlı sınırlarla da ne sözünün, ne de eyleminin öznesidir. Bundan dolayı öznelliğin, insancalığın ve onunla bağlılaşık bir bilim dalı olan antropolojinin genel bir eleştirisi yapılmak gerekir. Derrida insanın sonunu ve öznenin eleştirisini, varlık ve anlam metafiziğinin eleştirisi alanında düşünmeğe çalışır. Onun özne eleştirisi, yakın sonuçlarını, yani fikirlerin tarihini söz konusu etmesi bakımından köklüdür. Bu bilim dalının bir tek amacı vardır: ister deneysel bir özne ya da deneyüstü bir özne, ister bireysel ya da birleşimli bir özne olsun, bu amaç her şeyi öznenin yapay birliğine çevirmek, vardırmaktır.

Eleştiri, tarihî süreklilik ve tarihin kısımlarındaki türdeşlik ile bağlaşık olan bir özneden doğan (oluş) her birliğe karşı yönelip gelişir. Böylece Foucault'nun düşüncesinde öznenin eleştirisi yeni bir bilgi arkeolojisi tasarısına varır; bu arkeolojinin hedefi, eninde sonunda insan zihninde her alanı her çeşit gösteri, belirti ve görüntüyü bir bütün halinde toparlayıp vermeğe çalışan *toplu tarih*'in yerine, değişik tarih dizileri veren bir *genel tarih*, bir *anlatışlar tablosu* (bir dağılım ve bir farklılaşma alanı) koymaktır.

İnsanın idealist olmayan bu eleştirisine, tarihî materyalizm alanında gelişmekte olan bir özne eleştirisini eklemek gerekir: bu eleştirinin temsilcileri Althusser, Balibar, Badiou v.d.dir. Althusser materyalizmi öznesiz ve amaçsız süreçler olarak tanımlar ve ideoloji*nin (*Ek*) tanımını değiştirerek bir özne eleştirisi başlatır: *İdeoloji bireyleri özne halinde sorguya çeker.* Öznenin kategorisi ideolojinin savını belirler.

Özne kavramına bağlı birtakım konular şu şekilde eleştirilir.

● *Betimleme kavramı:*

— Derrida'da anlam *ertelemesi* göz önüne alınarak betimlemenin eleştirisi;

— Foucault'da söz üretimi göz önünde tutularak bilgi betimlemenin eleştirisi;

— Althusser'de, sonuçta belirtme kavramı yararına altyapının basit bir yansısı (mimesis) olarak ideolojik betimlemenin eleştirisi;

— Deleuze'de betimsel ve simgesel olan bilinçaltı anlayışının eleştirisi, onun yerine Freud'çu olmayan istekçi ve makinemsi üretime dayalı bir bilinçaltı anlayışının benimsenmesi (bk. *Arzulayıcı* MAKİNE*ler, *Ek*); buna göre bilinçaltı betimleme sahnesi değil üretim yapan bir yerdir, bireysel değil ortakçıldır, toplumsal üretim ile istekçi üretimin özdeşleşmesi girişimidir.

● *Bilgi kavramı:*

— Foucault'da, bilgi konusunun eleştirisi;

— Althusser'de, bir özün açınlanması ve sökülüp çıkarılması gibi düşünülen ve gerçek bir nesnenin gerçek bir kısmı gibi anlaşılan bilginin eleştirisi; yani özne ve nesne hakkındaki deneyci kurgusal bilgi anlayışının eleştirisi ve bunun yerine, bilinen nesnenin gerçek nesneden farklı olduğu, somutun kavranması ve bir bilgi üretim kuramının kurulması anlamında bir anlayışın geçirilmesi;

— Deleuze'de, birinci aşamada anlam üretimi, ikinci aşamada istekçi makineler üretimi yararına bilgi eleştirisi.

Çeşitli tercihler

● *Bilgikuramı.* Bir matematik bilgikuramı yaratmak için çeşitli girişimler bulunduğu görülür. Desanti'nin (*Ek*) girişimi yanında Michel Serres'in özünlü bir bilgikuramı kurma girişimi yer alır; bu kuram matematiğe dayanır; matematikse zaten kendi girişiminin bilgikuramıdır ve «kendi alanını özünden düzenleme»yi sağlar; sonuç olarak bu girişim, dört değişik dile (mantık, matematik, felsefe ve halk dili) sahip sayılan, sağlam bir söz olarak kurulamayan, bu diller arasındaki boşluğu dolduramayan, sonunda betimsel bir kurama ulaşan bir dış bilgikuramının eleştirisidir. Badiou'nun matematik ve materyalist bir bilgikuramına başlangıç yapma girişimi model görüşün bir oranda ideolojik kullanımını haber verir.

Bu çalışmalar (sıra ile *les Idéalités mathématiques; Hermès ou la communication*, 1968; *le Concept de modèle*, 1969), ne kadar farklı olurlarsa olsun, yeni bir matematik bilgikuramı kurma olanağı sağlamıştır.

Biyoloji bilgikuramını Monod'un (*le Hasard et la récessité*, 1970) [Tesadüf ve zorunluk] ve özellikle François Jacob'un çalışmaları (*la Logique du Vivant*, 1970) [Canlının mantığı] belirledi. Canlının mantığı, bir yandan iç içe girmiş bir yapılar dizisi,

general de Gaulle'ün cenazesi taşınırken (kasım 1970)

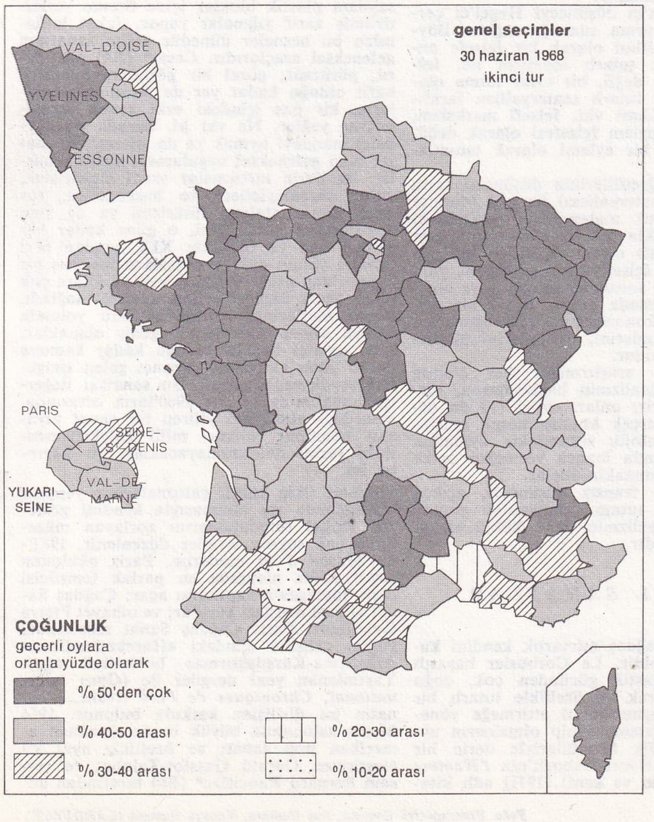

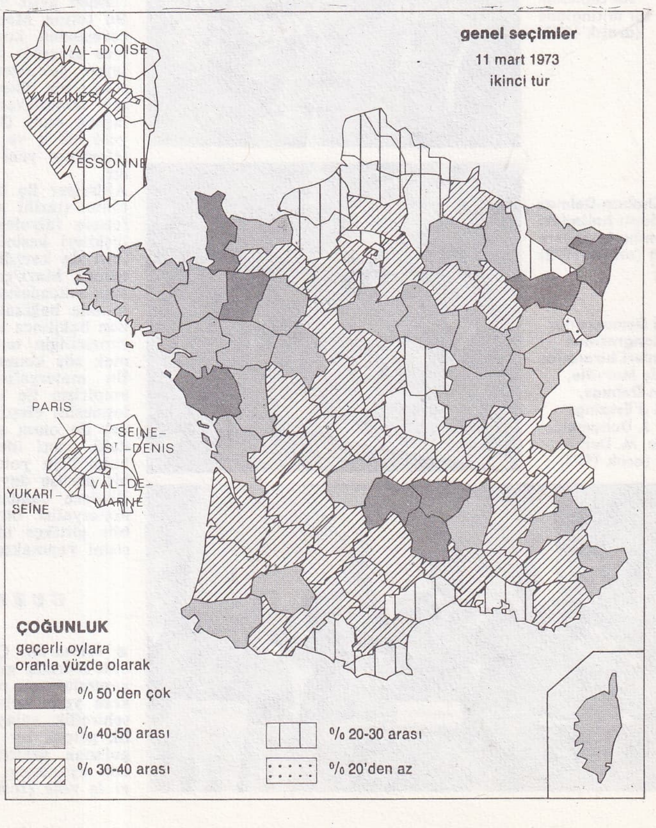

Foto. Gamma (LAROUSSE)

yeni başbakan Pierre Messmer ile eski başbakan Jacques Chaban-Delmas (7 temmuz 1972)

her düzeyde ayrı okuma yöntemleri ve ayrı deney yöntemleri gerektiren değişik düzen ve düzey sistemlerinin bir sistemi, öte yandan, erekbilimsel olmayan ve şimdiye kadar biyolojinin karşıtlıklar, yani ereklik ve mekanizma, zorunluk ve olağanlık, kararlılık ve değişme biçiminde özetlemiş olduğu çelişkileri çözen bir mantıktır. Kalıtıma uygulanan program taslağı, yani genetik şifre ve haberleşme bu karşıtlıkları ortadan kaldırır.

● *Psikanaliz.* Bu alandaki çalışmalar bir yandan Jacques Lacan'ın, Serge Leclaire'in ve Jean Laplanche'ın, Freud sistemini olmakta olan bir sistem halinde inceleyip çözümleyen, kavramların birbirine bağlılığını «bu kavramların bulunduğu yapısal denge» içinde ele alıp inceleyen çalışmalarına, öte yandan psikiyatri aleyhtarı yazıların yayımına dayanır. (Bk. PSİKİYATRİ, *Ek.*) Bu yazıların sonuçları, Marx ve Freud arasında kurulabilecek ilişkiler üstüne yürütülen kuramsal düşüncelerle ilgilidir. J. F. Lyotard* (*Ek*) ve Deleuze*ünkü (*Ek*) gibi yazılar bu bakımdan yazılmıştır. Deleuze'ün düşüncesi bazı sorunları ortaya koymak ve bir çözümleme alanı açmak bakımından ilgi çekicidir. Söz konusu sorunlar şunlardır: 1 — «İstekçi üretim» ve «toplumsal üretim» diye iki paralel üretim mi yoksa toplum ve istek alanında birarada bulunan bir tek üretim mi vardır? Böyle bir açıdan bakılınca, aynı ekonomik gerçekliğin iki değişik girişim tarzı olarak kösnül ekonomi siyasal ekonomiden daha az nesnel olmaz: istek de altyapının bir parçası olur.
2 — Oidipus'un tavır ve davranışı bilinçaltının tiyatroya yakışır bir simgesi olduğuna göre Oidipus psikanalizde bir idealizm dolabı değil midir? Bilinçaltını mit edebiyatından çok toplumsal üretime göre ölçmek gerekmez mi? Bu takdirde bilinçaltı ekonomik ve endüstriyel olur; dilsel ve yapısal olacak ve anlam mantığına girecek yerde (bu ne demektir?) işleme mantığına ait olur (bu nasıl çalışır?).
Bundan çıkan birinci sonuç: psikanaliz deliliği ana-baba kompleksi içinde kavrar ve XIX. yüzyıl psikiyatrisinin başlamış olduğunu yenileştirmez, sadece tamamlar. Toplumsal alandaki bilinçaltı girişimleri aile alanına aktararak onu biçimlendirmiş olur. *Bundan çıkan ikinci sonuç:* şizofreni* (*Ek*) ve psikoz üstüne derin araştırmalar düzenlemek. Fransız düşüncesindeki bu yeni eğilim, (Foucault'dan farklı olarak) yalnız antidiyaletik değildir, aynı zamanda Althusser'in makineyi yapıya ve üretim özdeşliğini yapısal ve tiyatromsu bir betimlemeğe indirgediğini öne sürerek ondan da ayrılır. Öte yandan bu yapısalcılıktan sıyrılma süresini tamamlayarak üstyapı ve altyapı kavramlarını, hattâ ideoloji kavramını da soru konusu yapar. Düşünce alanında beliren bu metafizik ve yapısalcılık aleyhtarlığı yalnız Freud'un psikanalizini değil, Marx'ın materyalizmini de kesinsizliğe sürükler.

● *Materyalizm. Bilimsel materyalizm* felsefesine ilişkin temelli araştırmalarda gelişme görülür. Bu hareket «bilgi sorunu»ndan işe girişir ve *iki nesne,* yani gerçek nesne ile bilgideki nesne arasındaki ilişki sorununu ortaya koyar. Bundan amaç Marx'ın *felsefî* devrimini güç durumdan kurtarmak, onu tarih bilimindeki bilimsel devrimden ayırt etmektir.
Bu tutum Marx'çı düşünceyi Hegel'ci çerçevesinden koparma olanağı sağlar. Böylece gerçeğin bilimi olarak bir felsefe anlayışı geliştiren tutarlı idealizm ile, felsefeyi bir bilim değil, bir taraf tutma olarak tanımlayan tutarlı materyalizm farklılaşmış olur. Dahası var, felsefî marksizm; yeni bir iş ve eylem felsefesi olarak değil, felsefenin yeni bir eylemi olarak tanımlanır.
Althusser ile öğretililerinin düşüncesi tarih bilimi (tarihî materyalizm) ile asıl Marx'çı felsefe (diyalektik materyalizm) arasındaki ilişkileri kesinlikle ortaya koydu: bunların ikisi de karşılıklı olarak birbirine indirgenemez. Marx'çı felsefe kendi sorununu, yani sınıf mücadelesi sorununu kuramda ve onun bilimle bağlantısında bulur. Böyle bir açıdan bakılınca ekonomizmin, hümanizmanın, öznelciliğin terimlerini, eğilimlerini eleştirmek söz konusudur.
Bu materyalist araştırmalar her alanda ampirizm ile idealizmin bağlaşmasını, birleşmesini eleştirir; onları «bilgi (ya da özne) ile onun gerçek konusu nesne arasındaki, yani ideolojik sorundaki» uygunluk bulunduğu yolunda inanca vermekte ortak bir görüşe dayanmakla suçlar.
Böylece çağdaş fransız düşüncesi, açıkça materyalist bir tutum takınmadığı zaman bile gittikçe idealizmin daha köklü eleştirisini yapmaktadır.

R. Fabre, G. Marchais ve F. Mitterrand sol cephenin bir mitinginde (aralık 1972)

J. Chaban-Delmas toplantı halindeki bağımsız cumhuriyetçilere sesleniyor (aralık 1972)

Cumhuriyetçi Demokratlar birliğinin kongresinde parti ilerigelenleri birarada: M. Couve de Murville, J. Chaban-Delmas, V. Giscard d'Estaing, P. Messmer, J. Duhamel, A. Peyrefitte, M. Debré, R. Marcellin (ocak 1973)

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* Çağdaş mimarlık kendini kabul ettirmiş gibidir. Le Corbusier başarılı yapımlarının plastik gücünden çok, çoğu kere yersiz olarak ve özellikle tutarlı bir şehircilik anlayışını kabul ettirmeğe yönelik gerçek bir isteme sahip olmaksızın uygulanan şehircilik formülleriyle derin bir etki uyandırdı. Henri Laborit'nin *l'Homme et la ville* (İnsan ve kent) [1971] adlı kitabında değindiği gibi, şehircilik mimardan çok, kentsel bir yaşam çerçevesi yapmaktansa en küçük alan parçasını bile verimli kılmaya can atan öncülerin işidir. Birçok mimar bu olguya karşı çıkarak, yapıtlarında sosyal konut programları için hem plastik, hem de mimarî bir istemi ortaya koymağa çalışır.
Ortaklaşa kullanılan alanları ele alma ve canlandırma konusunda plastik kaygılar taşıyan Emile Aillaud, Grigny'de La Grande-Borne sitesini gerçekleştirir (1967-1971), oyun alanlarındaki heykellerin, sivri çatılı duvarlar üzerindeki resimlerin ve çokrenkli yüzeylerin yapımında, François Lalanne gibi genç sanatçıların yardımına başvurur.
Bununla birlikte en dinamik fransız mimarları en geniş anlatım olanağını, boş zamanları değerlendirme programlarında bulmuş görünmektedirler. Gerçekten böylesi düzenlemelerde, kamu alanlarının, iktisadî donanımın ve konut biriminin özgünlüğü, kaynakları kısıtlı öncülerin ilgilenmek zorunda kaldıkları başarı etmenleridir. Nitekim, Georges Candilis, Port-Deauville için, Amerikalıların Sea-Ranch projeleriyle kıyaslanabilecek değişik bir mimarî tasarlamış; Labro, Orzoni ve Roche, Avoriaz'da, alanları çarpıtıyor gibi görünen geometrik yapılardan oluşan bir kış sporları merkezi gerçekleştirmişlerdir. Başarılı kamu yapıları arasında Wogenscky'nin Hauts-de-Seine hükûmet konağı (1971), Willerval*in (*Ek*) itfaiye kışlası (Paris, 1972), Niemeyer'in Bobigny'deki İş borsası binası (1974-1976), Piano* (*Ek*) ve Rogers'in Beaubourg merkezi (Paris, yapımına başlama tarihi 1974) belirtilebilir.

● *Resim, heykel ve yeni araçlar.* Yeni gerçekçilerin (bk. GERÇEKÇİLİK, *Ek*) 1960'ların başındaki gösterilerinden sonra, o zamana değin geçmişteki başarıları üzerinde uyuklayan fransız sanatı köklü bir aranma aşamasına girer. Gerçekten de yeni gerçekçiler zariflik, üstün beğeni, geleneksel sanat becerisi gibi fransız sanatının geleneksel değerleri sayılan her şeyi yeniden tartıya vururlar. Başlangıçtaki hoyratça çıkışları, Paris okulunun inceliklerinden çok, doğal sanata ya da Dada'ya yaklaşır. Kuşkusuz, yıllar geçtikçe yeni gerçekçiler sakinleşirler. Arman* (*Ek*) başlangıç dönemindeki «çöp tenekeleri»ni bir yana iterek, saydam plastik bloklar içine özenle yerleştirilmiş zarif yığmalar yapar, fakat kullanılan bu nesneler düpedüz resim sanatının geleneksel araçlarıdır. Cesar* (*Ek*) pırıl pırıl, pürüzsüz, güzel bir görünüm içindeki, hafif olduğu kadar yer de tutan «yayılmalar»ı, kir pas içindeki eski araba «ezmeleri»ne yeğler. Ne var ki, burada da heykelci maddeyi oymak ya da işlemekten ibaret olan geleneksel uygulamayı altüst etmiştir. Bu derin tartışmalar sanat eleştirisine, sergi düzenleyicilere ve basımcılara, rus öncü akımı, italyan fütürizmi ya da yeni anglosakson resmi gibi, o güne kadar her zaman için ve özellikle XIX. yy.dan beri sanatın vatanı olduğuna fazlaca inanmış bir Fransa'dan uzak tutulmuş bazı akımlara çok daha geniş ölçüde açılma olanağı sağladı. Sanat eserlerinin röprodüksiyonu yolunda ortaya konan son derece geniş olanaklar, yeni sanatçı kuşağa olduğu kadar kamuya da, o güne kadar en yabancı gelen simgeleri sevdirmeğe çalışır. Bu sanatsal değerler bunalımına bir de 1960'ların ortasında, amerikalı alıcılarını yitiren bir sanat piyasası bunalımı eklenir; millî koleksiyoncuların yerini dolduramayacakları bir kayıptır bu.
Silkinme ilkin kültür çalışmalarının yepyeni bir biçimde ele alınmasıyla kendini gösterir. Doğal tutuculuklarını zorlayan müzelerde çok sayıda sergiler düzenlenir. 1967'de Musée d'art moderne, Paris okulunun soyut resim alanında en parlak temsilcisi olan Soulages'a kapılarını açar; Çağdaş Sanat Ulusal merkezi kurulur; ve nihayet Pierre Gaudibert, Paris Çağdaş Sanat müzesinde, yoğun çalışma içindeki «Hareketlendirme-Araştırma-Karşılaştırma» bölümünü açar. Yayımlanan yeni dergiler de (*Opus international, Chroniques de l'art vivant...*) sanatın bu dirilişine katkıda bulunur. 1964 Mayıs salonunda büyük başarı kazanan amerikan pop sanatı ve özellikle aynı yıl eleştirmen Gérald Gassiot-Talabot ve ressam Bernard Rancillac* (*Ek*) tarafından dü-

Foto. Simonpietri-Gamma, Sas-Gamma, Nogues-Gamma (LAROUSSE)

zenlenen «günlük mitolojiler» sergisi duygusal soyutlamanın tekeline girmiş gibi görünen resim sanatında imgenin geri dönüşünü belirler; öyle ki, bu sanatın önde gelen temsilcilerinden Georges Mathieu, Air France'ın gereksinmeşi üzerine afiş ressamı olur (turistik afişler, 1967). Bu yeni figüratif* sanat (*Ek*) 1967 yazında, kübalı devrimcilerle avrupalı aydınların Havana'da karşılaşmasıyla doruğuna ulaşır. Antonio Recalcati* (*Ek*) burada Küba bayrağı üzerine çeşitlemelerini, Rancillac «Che»nin neon ışıklı portresini, Erro* (*Ek*) Domuzlar körfezi çıkarmasıyla alay eden bir görüntüyü v.b. ortaya koyar. Resim sanatının bu ani atılımı, bir yıldan daha az bir zaman sonra, 1968 mayıs afişlerinin çıktığı Güzel Sanatlar okulunun halka açık atelyesinde bir kere daha ortaya serilir. Karşı kutupta ise B.M.P.T. topluluğu (Daniel Buren* [*Ek*], Olivier Mosset, Michel Parmentier, Niele Toroni) resim sanatına hemen hemen mekanik bir çalışma uygulayarak («38 sm'lik birbirini izleyen enine beyaz ve gri şeritler» ya da «beyaz bir yüzey üzerine boya ile yüklü 50 numara bir fırçanın düzenli aralıklarla sürülmesi») taklit edilmesi kolay, bu nedenle de alışılmış resim kurallarını parçalayan, birbiri arasında değişebilir eserler ortaya koyar. Kendi öz biçimciliği içine kapanmış ya da tersine en umulmadık siyasal sorunlara açık olan fransız resmi, kendine uçsuz bucaksız bir uygulama alanı sunar; bir yandan da dolambaçlı arayışları sürdürür, buna ayak uydurmak isteyen eleştirel sözler kuramsal olmasa da önemli ölçüde gelişir. B.M.P.T. topluluğu ya da 1968'de «Vietnam için Kızıl salon»u gerçekleştiren topluluk, Salon de la Jeune* Peinture'ün (*Ek*) şaşırtıcı derecede dinamik sergisinden doğmuştur. 1970'te aynı çelişkiler, bir yandan Gabrielle Rusier olayı üzerine karma bir çalışma olan ve özellikle Malassis'ler kooperatifini oluşturan ressamlarca gerçekleştirilen *Kim öldürüyor?* ile, bir yandan da Support/Surface* (*Ek*) topluluğunun A.R.C.'deki sergileriyle sanat sahnesini harekete geçirir.

Gene de fransız sanatı gerçeğe dönmektedir: Wolfgang Gäfgen'in ya da Gérard Titus-Carmel*in (*Ek*) belirlenmemiş bir alan içine yerleştirilmiş ıvır zıvır desenleri, Rancillac, Jacques Monory* (*Ek*), Gérard Fromanger veya Gérard Gasiorowski'nin anlam yoğunluğunun renk özgürlüğünde toplandığı fotoğrafa aktarılmış resimleri, Malassis'ler kooperatifinin toplumcu resmi (ülküçü tutumu kadar piyasa kalıplarına yüz çevirmesiyle de) Jean-Michel Sanejouand*ın (*Ek*) çevre düzenlemesi gösterisi, Joan Rabascall ya da Fred Forest'in kitle araçları gösterisi, Piotr Kowalski ve Takis'nin teknolojik ya da Ben*in (*Ek*) kavramsal araştırmaları, Jean Le Gac*ın (*Ek*) ya da Christian Boltanski*nin (*Ek*) düşsel bir özgeçmişin doğal kanıtları ve nihayet Michel Journiac ve Jean-Pierre Raynaud*nun (*Ek*) psikososyolojik incelemeleri. Bu gerçeğe dönüşe, sanat çalışmasının kendine özgü gerçekleri konusunda giderek keskinleşen bir bilinçlenme de eklenir. Sanat eleştirisi, kuramı çerçeve içine almak için öznellikten kurtulmağa çalışırken çağdaş sanatçılar, bu uygulama ile «güzel sanatlar»a en yabancı alanlara taşmağa çalışmaktadırlar.

MÜZİK

Aşağı yukarı 1965'ten bu yana, çoğu ülkelerde olduğu gibi Fransa'da da müzik alanında çeşitli eğilimler doğdu ve bu eğilimler, 1950'lerdeki öncü akımların dizisel müzik ilkesi üzerine kurulu olan birliğini yıktı. Ancak bugünkü öncü akımların (eskiden başlıca temsilcisi Pierre Boulez'di), geleneksel denebilecek akımlara toptan karşı çıktığını söylemek olanaksızdır. Çünkü «geleneksel» diye adlandırılan eğilimler zaten öncülük görevi yapmakta ve birçok müzikçi tarafından değişik biçimlerde uygulanmaktadır. Bu müzikçiler arasında Altılar grubu üyelerinden Darius Milhaud (1892-1974) ve Georges Auric (doğ. 1899) ile Jean Rivier (doğ. 1896), Emmanuel Bondeville (doğ. 1898), Henri Sauguet (doğ. 1901), Henri Tomasi (1901-1971), Jean Françaix (doğ. 1912) ve Jean-Michel Damase (doğ. 1928) gibi Altılar grubunun düşüncelerini benimsemiş sanatçılar, Henry Barraud (doğ. 1900), Jean Martinon (doğ. 1910), Marcel Landowski (doğ. 1915), Serge Nigg (doğ. 1924) gibi son derece romantik ve güçlü müzikçiler sayılabilir. Özellikle Henri Dutilleux (doğ. 1916) ve Maurice Ohana'nın (doğ. 1919) yönettiği, Charles Chaynes (doğ. 1925), Jacques Charpentier (doğ. 1933) ve Alain Bancquart'dan (doğ. 1934) oluşan besteciler topluluğu (bu topluluk bir müzik okulu değildir), «öncü» denilen akımlara en çok yaklaşmış topluluklardan biridir. Öte yandan bu geleneksel denilebilecek müzik akımında André Jolivet'nin (doğ. 1905) ve özellikle uluslararası çağdaş müzik akımında önemli bir rol oynamış olan Olivier Messiaen'in (doğ. 1908) ayrı bir yeri vardır.

Valenciennes'de çiftçilerin gösterisi (nisan 1973)

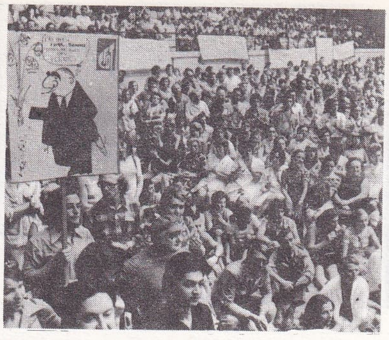

Besançon'da Lip fabrikasında sendika toplantısı (ağustos 1973)

Demek ki 50 yıllarının öncü akımı diziselciliğin başarısıyla belirginleşir: Schönberg'in biçimlendirdiği klasik onikiton müziğine bağlı kalan müzikçiler arasında René Leibowitz (1913-1972) ve öğrencisi André Casanova (doğ. 1919) sayılabilir. Ne var ki, bu dönemden sonra, Pierre Schaeffer'in somut müziğe yönelmiş olan Müzik Araştırmaları topluluğu ile Pierre Boulez arasında ve Yannis Xenakis ile diziselcilik arasında polemik tartışmalar başladı. Pierre Boulez (doğ. 1925) aslında öncü akımın tartışılmaz önderi olarak kabul ediliyordu. Bu sanatçı özellikle yabancı ülkelerde gerek besteci, gerek orkestra yöneticisi olarak büyük bir ün sağladı. 50 yıllarının dikkati çeken bir başka yeteneği de Jean Barraqué'dir (1928-1973). Boulez'nin kuramları ve estetik anlayışı gerek kendi kuşağının, gerek bir sonraki kuşağın birçok bestecisini derinden etkilemiştir. Diziselciliği izleyen ve çoğu defa bu akımı aşan besteciler arasında özellikle şu adları sayabiliriz: Francis Miroglio (doğ. 1924), André Boucourechliev (doğ. 1925), Betsy Jolas (doğ. 1926), Claude Lefebvre (doğ. 1931), Jean-Pierre Guézec (1934-1971), Gerard Masson (doğ. 1936), Paul Méfano (doğ. 1937), Jacques Lenot (doğ. 1945), Patrice Mestral (doğ. 1945). Claude Ballif (doğ. 1924) ve Marius Constant (doğ. 1925) gibi müzikçiler ise genelleştirilmiş dizi ilkesini benimsemeden ses öğesini çeşitli bileşkeleriyle birlikte kullandılar.

Pierre Schaeffer'in (doğ. 1910) kurduğu radyo araştırma stüdyosunun çevresinde, bant müziği yapan, ama yalnız bununla yetinmeyen sanatçılar toplandı: 1954'ten beri Fransa'da yaşayan yugoslav Ivo Malec (doğ. 1925), Bernard Parmegiani (doğ. 1927), François Bayle (doğ. 1932), François-Benard Mâche (doğ. 1953), Guy Reibel (doğ. 1936), Michel Zbar (doğ. 1942), Michel Chion (doğ. 1947), Renaud Gagneux (doğ. 1947). Ancak, Schaeffer'in birlikte çalıştığı en tanınmış müzikçi Pierre Henry'dir (doğ. 1927). Müzik Araştırmaları topluluğundan sonra kurulan ve Pierre Boeswillwald (doğ. 1934), Alain Savouret (doğ. 1942), Françoise Barrière (doğ. 1944), Christian Clozier (doğ. 1945) gibi müzikçileri biraraya getiren Bourges Deneysel Müzik topluluğu daha çok ortaklaşa çalışmalara ağırlık verir.

Öte yandan Pierre Barbaud (doğ. 1917) ve Yannis Xenakis (doğ. 1922) gibi oldukça değişik doğrultularda ilerleyen iki besteci müziğe matematik düşünceyi getirmeyi, hatta bu alanda bilgisayarlardan yararlanmayı denediler.

Dizisel sonrası müzik alanında ise şu sanatçıların adları sayılabilir: Philippe Capdenat (doğ. 1934); Maurice Benhamou (doğ. 1936); Philippe Drogoz (doğ. 1937); René Koering (doğ. 1940); Solange Anona (doğ. 1943); Alain Louvier (doğ. 1945); Gérard Grisey (doğ. 1946) ve kurgubilim dünyasından son derece etkilenen Tristan Murail (doğ. 1947). 1963'ten bu yana Paris'te yaşayan yunan asıllı Georges Aperghis (doğ. 1945) ise tiyatro sanatından etkilendi. Elektronik müzik alanında, zaman kavramından kurtulmayı deneyen Eliane Radig'in, Louis Roquin'in (doğ. 1941) ve Fernand Vandenbogaerde'nin (doğ. 1946) çalışmalarıyla yeni eğilimler doğdu.

cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing, Elysée sarayında bir basın toplantısında (24 ekim 1974)

SİNEMA

1960'lardan başlayarak seyircisini hissedilir derecede kaybeden —televizyonun gelişmesine bağlı olan bu olgu dünya ülkelerinin çoğunu etkilemiştir— fransız sineması, 1970 yılından sonra bu düşüşü frenleyebildi (1967'de 211,4 milyon seyirciye karşılık 1968'de 201,4, 1969'da 182, 1970'te 184,4, 1971'de 174,9, 1972'de 183 milyon seyirci), çevrilen

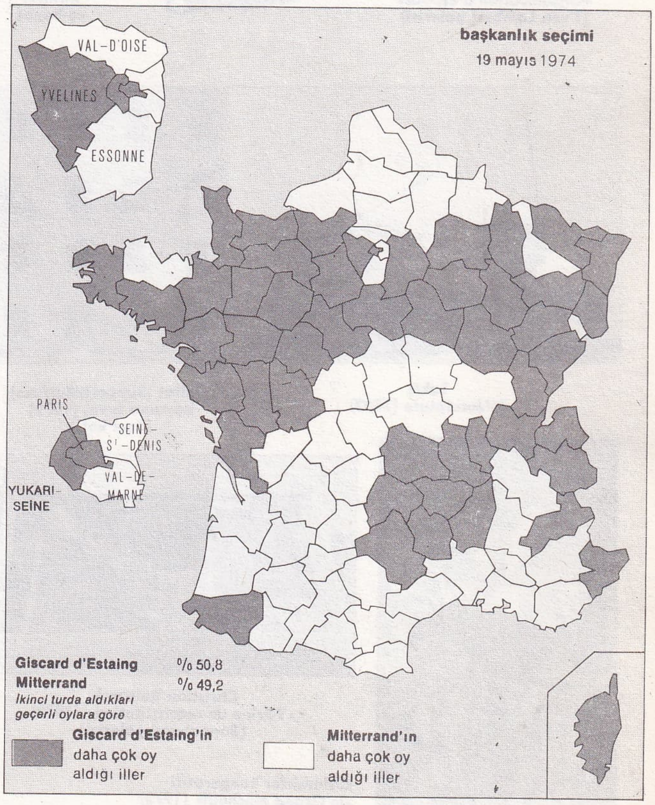

Foto. Bonnotte-Gamma, Rey-Gamma, Uzan-Gamma (LAROUSSE)

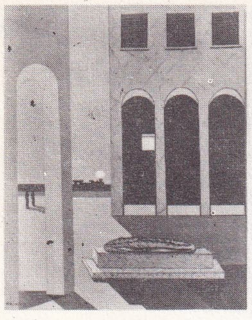

Antonio Recalcati «İtalya hatırası» (1973) [Mathias Fels galerisi]

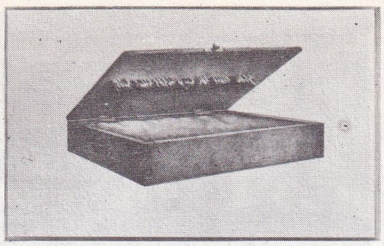

Gérard Titus-Carmel: «l'Usage du nécessaire» (1972). Desen XIV, kâğıt üstüne kurşun kalemle (özel. kol.)

güzel sanatlar

Bernard Rancillac «Khun» (1973) [Mathias Fels galerisi]

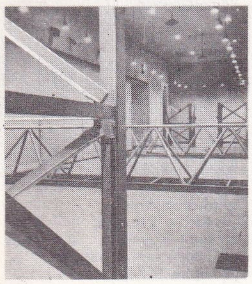

Jean-Michel Sanejouand «Organisation d'espace» (Yvon Lambert galerisi)

César «Compression de motocyclette» (1972) malzeme: moto Honda kırmızı ve beyaz

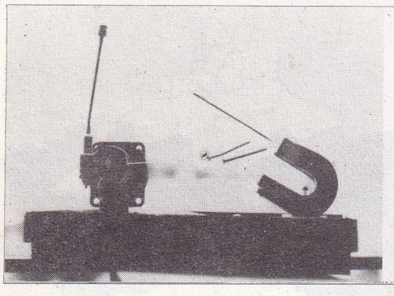

Takis Télésculpture (1963)

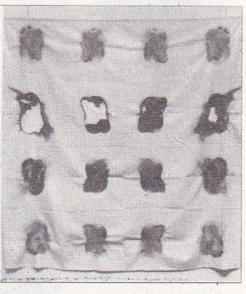

Viallat (Support/Surface) boyama tuval (1972) [özel kol.]

Malassisler kooperatifi «le Grand Méchoui» (1972)

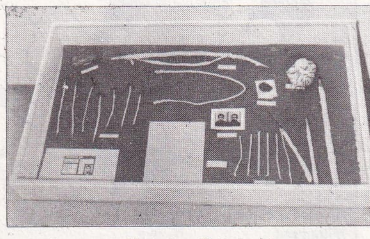

Christian Boltanski «Vitrine de reconstitution» (1972) [Sonnabend galerisi]

filim sayısı da düzenli bir artış gösterdi (ortak yapımlarla birlikte 1967'de 87, 1970'te 183, 1972'de 169). Ne var ki, Fransa'da sinemanın bu sağlıklı görünüşü birtakım gerçekleri gizleyemez. Hiç kuşkusuz en büyük sorun, ilk belirtileri 1970'e doğru görülen senaryo yazarı bunalımıdır. Gişe yönünden başarılı olan bazı yapımlar (Gérard Oury'nin *Büyük macera*'sı [la Grande Vadrouille], Costa - Gavras'nın *Z*'si, Jacques Deray'in *Borsalino*'su, René Clément'ın *Yağmurla gelen adam*'ı [le Passager de la pluie], Claude Sautet'nin *Hayat bağları* [Les Choses de la vie] ile *Sen ve ben*'i [César et Rosalie], Jean-Pierre Melville'in *Ateş çemberi* [Le Cercle rouge], Yves Robert'in *Siyah ayakkabılı sarışın*'ı [le Grand blond avec une chaussure noire], ayrıca Claude Lelouche'un, Henri Verneuil'ün, Jean Yanne'ın bazı filimleri) yapımcıların, dağıtımcıların ve kamu kuruluşlarının yüzünü güldürdü. Ancak, gerek uluslararası çeşitli filim şenliklerine katılan, gerek pek çok uzun metrajlı filmin oynatılacak salon bulmakta çektiği güçlükleri yakından bilen gözlemcilere göre, bunalım apaçık ortadadır. Senaryo yazarları cesaretsizlik, kendine güvensizlik, alışılagelmişin dışına çıkamama ya da kısası gerçek bir yetenekten yoksun olma gibi nedenlerle kendi kendilerini yenileyemiyorlar ve çoğu zaman eski senaryolar üzerinde yeni çeşitlemeler yapmakla ya da gangsterli polis filimleri, uydurulu güldürüler, gereksiz bir süsleme çabasıyla allanıp pullanmış duygusal güldürüler gibi «tür»lerin gereklerine uymakla yetiniyorlar. Bunun dışında kalanlar yok değil tabiî, ama bazı komşu ülkelerdekine —örneğin İtalya'ya— oranla sayıları oldukça az ve umut veren genç sinemacıların çıkışı oldukça kısır.

1940 ve 1950 yıllarının büyük sinemacıları arasında yalnız Robert Bresson'un gelip geçici beğenilere ödün vermeyen, gerçekten tutarlı bir yol izlediği görülüyor (*Une femme douce* [Tatlı bir kadın], 1968; *Quatre nuits d'un rêveur* [Bir hayalcinin dört gecesi], 1971; *Lancelot du Lac* [Gölün Lancelot'su], 1973). Bu arada, André Cayatte (*Korkunç iftira* [Les Risques du métier], 1967; *Ölesiye sevmek* [Mourir d'aimer], 1970; *İl n'y a pas de fumée sans feu* [Ateş olmayan yerden duman çıkmaz], 1972; *Verdict* [Hüküm], 1974) ve René Clément (*Yağmurla gelen adam* [le Passager de la pluie], 1969; *Sisli günler* [la Maison sous les arbres], 1971; *Devlerin yarışı* [la Course du lièvre à travers les champs], 1972) savaş sonrası fransız sinemasının en beğenilen temsilcileri olarak kalmayı başardılar; ancak filimlerin sanat düzeyi çoğu zaman konunun işlenişi kadar başarılı olamamaktadır. Marcel Carné, *Les Jeunes Loups*'dan (Yavru kurtlar) [1968] sonra *Les Assassins de l'ordre*'u (Düzen bozucular) [1970] ve *la Merveilleuse visite*'i (Harika ziyaret) [1973]; Jacques Tati ise *Plav-time* (Oyun zamanı) [1968] ve *Trafic*'i (1970) çevirdi. Uluslararası yönetmenlerin en ünlülerinden biri olan Luis Bunuel, eleştirmenlerce çok beğenilen birçok filmini Fransa'da yaptı: *Samanyolu* (la Voie lactée) [1968], *Seni sevmeyeceğim* (Tristana) [1970], *le Charme discret de la bourgeoisie* (Burjuvazinin gizli çekiciliği) [1972] ve *le Fantôme de la liberté* (Özgürlük hayali) [1974]. Yavaş yavaş çözülmeğe başlayan eski-yeni dalga'nın önderleri ise, atılımcı güçlerini artık bütünüyle kaybetmişe benziyorlar; yalnız, *la Chinoise* (Çinli kız) [1967], *Week-End* (Hafta sonu) [1967] ve *One plus one*'dan (Bir bir daha) [1968]; sonra, *Tout va bien* (Her şey yolunda) [1972] ile seyirciye dönmeden önce üç yıl boyunca güdümlü sinemaya yönelen Jean-Luc Godard için aynı şey söylenemez elbette.

François Truffaut (*Siyah gelinlik* [la Mariée était en noir], 1968; *Vahşî genç* [L'enfant sauvage], 1969; *Domicile conjugal* [Aile yuvası], 1970; *Deux anglaises et le continent* [Avrupa'da iki ingiliz], 1971; *Une belle fille comme moi* [Resim gibi güzel bir kız], 1972; *la Nuit américaine* [Amerikan gecesi], 1973) ve Claude Chabrol (*Les Biches* [Marallar], 1968; *Vefasız kadın* [La Femme infidèle], 1968, *Que la bête meure* [Ölesi hayvan], 1969; *le Boucher* [Kasap], 1969; *la Rupture* [Kopuş], 1970; *Juste avant la nuit* [Tam geceden önde], 1970; *la Décade prodigieuse* [Olağanüstü on gün], 1971; *Çirkinleri severim* [Docteur Popaul], 1972; *Kanlı âşıklar* [les Noces rouges], 1972; *Dişi

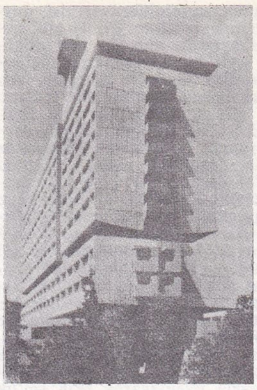

Paris'te Masséna itfaiye kışlası (1972) [mimarı Jean Willerval]

anarşist* [Nada], 1973) yoğun bir çalışma içine girerlerken, aynı dönemde Alain Resnais, 1974'te *Stavisky*'sini yapana değin tasarılarının çoğunu sonuna kadar yürütmeyi başaramıyordu.

Jacques Demy (*Model Shop*, 1968; *Eşek derisi* [Peau d'âne], 1970; *l'Evénement le plus extraordinaire depuis que l'homme a marché sur la Lune* [İnsanın ayda yürümesinden bu yana en olağanüstü olay], 1973), Agnès Varda (*Lion's Love* [Aslan aşkı], 1969), Jacques Rivette (*Out One Spectre*, 1971; *Céline et Julie vont en bateau* [Céline ile Julie gemiye biniyorlar], 1974), Jacques Rozier (*Du côté d'Orouët* [Orouët cephesinden], 1971), Philippe de Broca (*Şeytanlık zinciri* [Le diable par la queue], 1968; *la Poudre d'escampette* [Tüymek], 1971; *Chère Louise* [Sevgili Louise], 1972) ve özellikle Eric Rohmer (*Ma nuit chez Maud* [Maud ile geçen gecem], 1969; *le Genou de Claire* [Claire'in dizi], 1970; *l'Amour l'après-midi* [Öğleden sonra aşk], 1972) kişiliklerini pekiştirirlerken, doğrudan doğruya bağlı olmadıkları halde yeni dalganın akıntısına kapılanlar arasında René Allio'nun (*l'Une et l'autre* [Biri ve öteki], 1967; *Pierre et Paul*, 1968; *les Camisards* [Camisard'lar], 1971), Alain Cavalier'nin (*Maskeli gangsterler* [Mise à sac], 1967; *Aşk esiri* [La Chamade], 1968), Maurice Pialat'nın (*l'Enfance nue* [Çıplak çocukluk], 1968; *Nous ne vieillirons pas ensemble* [Bir yastıkta kocamayacağız], 1972; *la Gueule ouverte* [Açık ağız], 1974), Edouard Luntz'un (*Le Dernier saut* [Son sıçrayış], 1970), Michel Drach'ın (*Elise ou la vraie vie* [Elise ya da gerçek yaşam], 1970; *Les Violons du bal* [Baloda kemanlar], 1974), Christian de Chalonge'un (*O Salto*, 1967; *l'Alliance* [Birleşme], 1970) adlarını belirtmek gerekir.

öte yandan Gérard Oury (*Büyük reis* [le Cerveau], 1968; *Büyük soytarı* [la Folie des grandeurs], 1971; *Papaz kaçtı* [les Aventures de Rabbi Jacob], 1973), Georges Lautner (*Laisse aller, c'est une valse* [Bırak kendini, vals bu], 1970; *İl était une fois un flic* [Bir varmış bir yokmuş, bir aynasız varmış], 1971; *Quelques messieurs bien tranquilles* [Pek sakin birkaç bay], 1972; *les Seins de glace* [Buzdan göğüsler], 1974), Yves Robert (*Siyah ayakkabılı sarışın* [le Grand blond avec une chaussure noire], 1972; *Salut l'artiste* [Merhaba sanatçı], 1973), Pierre Granier-Deferre (*Aile şerefi* [La Horse], 1969; *Le Chat* [Kedi], 1970; *Kaçak* [la Veuve Couderc], 1971; *Sicilyalının dönüşü* [le Fils], 1972), Pierre Richard (*le Distrait* [Dalgın adam], 1970; *Alfred'in mutsuzlukları* [Les Malheurs d'Alfred], 1971), Jean Yanne (*Tout le monde il est beau, tout le monde il est gentil* [Herkes güzel, herkes iyi], 1971; *Moi y'en a vouloir des sous*, 1972; *les Chinois à Paris* [Çinliler Paris'te], 1973), Henri Verneuil (*Sicilyalılar çetesi* [le Clan de Siciliens], 1969; *le Casse*, 1971; *Yılan* [le Serpent], 1972), Jacques Deray (*Sen benimsin* [la Piscine], 1968; *Borsalino*, 1970; *Un peu de soleil dans l'eau froide* [Soğuk suda bir parça güneş], 1971; *Bir adam ölecek* [Un homme est mort], 1972), José Giovanni (*Un aller simple*, 1970; *Sevimli kabadayı* [la Scoumoune], 1972), Costa-Gavras (*Ölümsüz* [Z], 1968; *İtiraf* [L'Aveu], 1970; *État de Siège* [Sıkıyönetim],

Foto. Mathias Fels galerisi (3), Bordas, A. Morain (2), Larousse, Sonnabend, J. Hyde-Daniel Templon galerisi, G. Jaumotte (LAROUSSE)

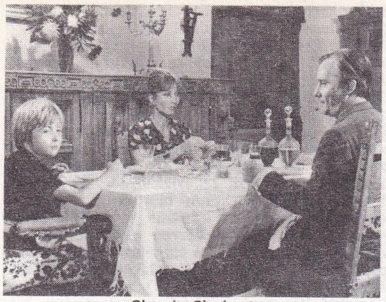

Claude Chabrol
«Vefasız kadın» (1968)

François Truffaut
«Vahşi genç» (1969)

Eric Rohmer
«Ma nuit chez Maud» (1969)

Claude Sautet
«Hayat bağları» (1969)

Jean-Pierre Melville
«Ateş çemberi» (1970)

Pierre Granier-Deferre
«Kaçak» (1971)

Luis Bunuel: «le Charme discret de la bourgeoisie» (1972)

Costa-Gavras
«Sıkıyönetim» (1972)

1972), Edouard Molinaro (*Oscar,* 1967; *Mon oncle Benjamin* [Amcam Benjamin], 1969; *Les Aveux les plus doux* [En tatlı itiraflar], 1971; *la Mandarine,* 1971), Louis Malle (*Le Souffle au coeur,* 1971; *Lacombe Lucien,* 1973) seyircinin en fazla ilgisini çeken yapımcılar arasında yer aldılar. Jean-Pierre Melville (*Kiralık katil* [le Samouraï], 1967; *l'Armée des ombres* [Gölgeler ordusu], 1969; *Ateş çemberi* [Le Cercle Rouge], 1970; *Un flic* [Bir aynasız], 1972), Claude Lelouch (*Yaşamak için* [Vivre pour vivre], 1967; *Hayat, aşk ve ölüm* [la Vie, l'amour, la mort], 1968; *Sahtekâr* [Le Voyou], 1970; *Smic Smac Smoc,* 1971; *Macera maceradır* [L'aventure c'est l'aventure], 1972; *Yeni yıl* [la Bonne Année], 1972; *Bütün bir yaşam* [Toute une vie], 1974), Michel Deville (*Benjamin,* 1967; *Kırmızı mendil* [Raphael ou le Débauché], 1971; *la Femme en bleu* [Mavili kadın], 1972; *le Mouton enragé* [Kudurmuş koyun], 1973), Claude Sautet (*Hayat bağları* [Les Choses de la vie], 1969; *Şeref yolu* [Max et les Ferrailleurs], 1971; *Sen ve Ben* [César et Rosalie], 1972; *Sen, ben ve diğerleri* [Vincent, Paul et les autres], 1974) gibi bazı sinemacılar, 1960'ların sonuna doğru ta ilk yapıtlarından beri bekledikleri başarıya kavuşurken, gerçek yetenekleri olduğu izlenimini veren diğerleri ise kazandıkları ünü sürdüremediler (Roger Vadim, Robert Enrico, Claude Berri, Jean Herman, hattâ Jean-Pierre Mocky).

Yeni sinemacılar arasında, Jean-Louis Bertucelli (*les Remparts d'argile* [Kilden surlar], 1970; *On s'est trompé d'histoire d'amour* [Başka bir aşk öyküsüydü], 1974), Guy Gilles (*Au pan coupé,* 1968; *Absences répétées* [Yenilenen yokluklar], 1972), Barbet Schröder (*More,* 1969; *la Vallée* [Vâdi], 1971), Martin Karmitz (*Coup pour coup* [Darbeye darbe], 1971), Jérome Laperrousaz (*Continental Circus,* 1972), Philippe Labro (*Amansız mücadele* [Tout peut arriver], 1969; *Mirasçı* [l'Héritier], 1972), Nelly Kaplan (*la Fiancée du Pirate* [Korsan'ın nişanlısı], 1969), Jean-Paul Rappeneau (*Kahraman serseri* [Les Mariés de l'an II], 1970), Yves Boisset (*Un condé,* 1970; *le Saut de l'ange* [Melek sıçrayışı], 1971; *l'Attentat* [Suikast], 1972; *R.A.S.,* 1973), oyuncu Gérard Blain (*Des amis* [Dostlar], 1971; *le Pélican,* 1973), Rachel Weinberg (*Pic et pic et Colégram,* 1971), Jean Eustache (*La Maman et la putaine* [Ana ve fahişe], 1973), Claude Guérin (*lo Païs,* 1973) sayılmalıdır. Ne var ki, bu son yapıtların çoğunun başarılı olmasına karşın, alışılmışın dışına özgürce taşan çalışmalara rastlayabilmek için sinemaya başka alanlardan gelen yapımcılara yönelmek gerekir: Marcel Hanoun (*Sonbahar* [L'Automne], 1972), Philippe Garrel (*Le Lit de la vierge* [Bakire yatağı], 1969), Marguerite Duras (*Nathalie Granger,* 1972), Alain Robbe-Grillet (*l'Eden et après* [Cennet ve sonrası], 1969), Walerian Borowczyk (*Goto, l'île d'amour* [Goto, aşk adası], 1968; *Blanche,* 1971; *Contes immoraux* [Ahlâkdışı masallar], 1974), Robert Lapoujade (*Le Socrate,* 1968; *le Sourire vertical* [Dikine gülümseyiş], 1973), Michel Polac (*la Chute d'un corps* [Bir gövdenin düşüşü], 1973), Arraba (*Viva la Muerte* [Yaşasın ölüm], 1971).

Belgesel filim ve kurgu filmi özellikle François Reichenbach (*Arthur Rubinstein,* 1969), Frédéric Rossif (*Pourquoi l'Amérique?* [Neden Amerika?], 1969), Henri de Turenne (*36, le grand tournant* [36, büyük dönemeç], 1969), Albert Knobler (*le Bonheur dans vingt ans* [Yirmi yılda mutluluk], 1971), Yves Courrière ve Philippe Monnier (*la Guerre d'Algérie* [Cezayir savaşı], 1971), Marcel Ophuls, Alain de Sédouy ve André Harris (*le Chagrin et la pitié* [Acı ve acıma], 1969; *Français si vous saviez* [Fransızlar bilseydiniz], 1972) tarafından temsil edildi. (L)

FRAZİER (Joe), amerikalı boksör (Beaufort, Güney Carolina 1944). 1964'te Olimpiyat ağır sıklet şampiyonu oldu; Muhammet Ali'nin boksu zorunlu olarak bıraktığı süre içinde, 1970'te Jimmy Ellis'i yenerek profesyonel ağır sıklet dünya şampiyonluğu unvanını kazandı; fakat 1973'te George Foreman'a yenilerek unvanını kaybetti. 1974'te Muhammet Ali'ye sayıyla yenildi, 1975'te ise Jimmy Ellis'i yendi. (ML)

FREDERİCK, A.B.D.'de (Maryland), Baltimore'un batısında kent. 18 000 nüf. Alüminyum metalürjisi. (L)

***FREDERİK IX,** Danimarka kralı. — (öl. Kopenhag 1972). Yerine kızı Marguerite II geçti. (L)

FREE CLİNİC [friklinik] i. (*serbest klinik* anlamında amerikanca deyim). Ücretsiz muayene ve bakım sağlayan sağlık kurumu; burada tedavi edenle tedavi edilen arasındaki ilişkiler alışılagelen tıp anlayışını değiştirecek yöndedir.

Louis Malle
«Lacombe Lucien»
(1973)

— ANSİKL. İlk *free clinic* 1967'de Chicago'da açıldı, fakat hareket Amerika Birleşik devletleri ile Kanada'nın bütün büyük kentlerinde hızla yayıldı, Avrupa'da da bazı girişimler oldu. Amerika Birleşik devletlerinde Avrupa'dakine benzer sosyal güvenlik örgütünün bulunmaması free clinic'lerin gelişmesinde önemli bir etkendir. Bunların giderleri çoğu zaman siyasî topluluklarca ya da kadın haklarını koruma derneklerince karşılanır.

Free clinic'lerin önemli bir yanı da yerel sağlık kurumlarının yetersizliğini gidermeleridir: çalışma saatinden sonra açılma, hastanın açıklamada bulunmasına ve uygulanacak tedavinin kendisine bütün ayrıntılarıyla anlatılmasına öncelik tanınması. Bununla birlikte malî olanaklarının sınırlı oluşu nedeniyle bu yerlerde ancak fazla araç ve gereci gerektirmeyen muayene ve tedavilerle, çoğu zaman sadece önleyici tedavi ve genel yoklama ile yetinilir.

Free clinic'lerin en önemli yönü, tıbbî bilgilerin sırrını açığa vurması, bu bilgileri hemşirelere ve hastalara aktararak birçok tıbbî bakımın, Çin Halk cumhuriyetindeki «yalınayak hekimler» örneğinde olduğu gibi, hekim olmayan bilgili elemanlarca yapılabileceğini göstermesidir. Aynı zamanda üretim dünyasında hastalıkla yaşanılan yer arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır. Free clinic'ler için başlıca zorluklar, resmî tedavi kurumlarının karşı çıkması ve geleneksel tıbbî tedavinin üstünlüğüne inanmış hastaların direnmeleridir. (L)

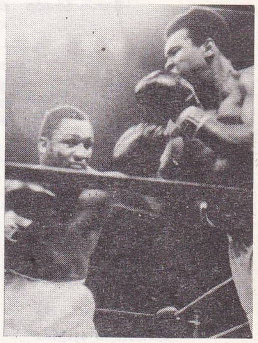

Joe FRAZİER
Muhammed Ali ile yaptığı bir karşılaşmada

***Free Jazz.** — Bu «yeni müzik» 1967'den bu yana kültür açısından bir kurtuluş denemesi, Afrika Amerikası'na özgü bir kültürün kurulması ya da yeniden elde edilmesi yolunda bir girişimdir; Art Ensemble of Chicago'nun (*Great Black Music,* 1969), Sunny Murray'in (*Homage to Africa,* 1969) ve daha birçoklarının doldurduğu plaklar bunu gösterir. Fakat *free jazz,* yalnız saksofoncu Ornette Coleman'ın (*Free Jazz,* 1960) ortak eserinde yer alan birtakım müzik kurallarının reddini ya da aşıldığını

Foto. Films La Boétie, Corona, C.I.C., C.F.D.C. (2), Films du Carosse, Films du Losange, Fox-Lira, Valoria (J.-L. Passek kol.), Laffont-Sygma (LAROUSSE)

free jazz

göstermez; bunlardan bazılarında, antiemperyalist ve devrimci mücadeleden esinlenen ve bu mücadeleye adanan müzik, sömürge müziğinin bir karşıtı olarak ortaya çıkar; bu «siyasal söylev» Charlie Haden (*Liberation Music Orchestra,* 1969), Clifford Thornton (*The Panther on the Lash* [*El Fath*], 1970), Archie Shepp (*The Cry of my People,* 1972) gibi bazı müzikçilerde çok belirgindir. Cecil Taylor'da dağınık, parçalanmış (*Unit-Structures,* 1966), Albert Ayler'de boğuk ve saf (*Spirit Rejoice,* 1965), Pharoah Sanders'te çığlıklaşmış biçimlere yönelen free jazz türdeş bir bütün değildir; yaratılan müzik birçok değişik ve Afrika dışı akımlara ve etkilere açıktır: örneğin Gato Barbieri (*The Third World,* 1966). Daha önce 1964'te John Coltrane'de (*A Love Supreme*) ve Albert Ayler'de (*Gosth*) görüldüğü gibi, doğu dinlerinin ve başka dinlerin konu edinilmesine gelince, bugün bu konuların Pharoah Sanders'te, Sun Ra ve onun Intergalactic Research Arkestra'sında, Don Cherry'de başka biçimler altında tekrar ortaya çıktıkları görülür.

Cecil Taylor

Öte yandan, tema doğaçtan çalınan bölümü başlatan ve sonuçlandıran öğe değildir artık; sadece anımsatma öğesi olarak geçen bir melodi parçasıdır: Marion Brown (*Marion Brown in Sommerhausen,* 1969), Don Cherry (*Mu,* 1969), John Tchicai'nin (*Instant Composers Pool,* 1970) eserlerinde olduğu gibi.

Albert Ayler seslerin notalardan daha fazla önem kazanmağa başladığını söylüyordu. Nitekim, çoğu zaman çalgılar geleneğe pek bağlı kalınmadan kullanılınca, batı normalarının belirlediği çalgı sınırlarını aşma ihtiyacı duyulur: Alan Silva'da viyolonsel (*Luna Surface,* 1969), Steve Lacy'de soprano saksafon (*Roba,* 1969), Anthony Braxton'da kontrbas klarinet (*This time,* 1970) bu biçimde kullanılır.

1964'te, New York'ta, yeni müzikçilerin haklarını savunmak için, trompetçi Bill Dixon'un etkisiyle, *Jazz Composer's Guild* adlı bir dernek kuruldu; bu dernek birkaç yıl sonra Jazz Composer's Orchestra (J.C.O.) adıyla yeniden kuruldu. Trompetçi Mike Mantler'ın başkanlığındaki bu dernek New York'lu öncü müzikçilerin büyük bir kısmını biraraya getirir.

Archie Shepp

Sun Ra orkestraları dışında, free jazz hemen hep küçük topluluklarca yapıldı. J.C.O.'nun eserleriyle (buna diğer birçoklarının yanı sıra Gato Barbieri, Cecil Taylor, Don Cherry, Jack Bruce, Larry Coryell, Roswell Rudd, Ron McClure, Leroy Jenkins, Carla Bley gibi müzikçiler katılıyordu) düzenleyici besteci Mike Mantler, solocunun tam özgürlüğü ile orkestra topluluğunun coşkusu arasında denge kurmayı başardı; bu denge özellikle 1968'de Jazz Composer's Orchestra tarafından New York'ta çalınan *Communications*'da görülür. J.C.O. ile, zenci-amerikan müziğinin tarihi bakımından önemli yeni bir yol açılmıştır: buna bir çeşit «post-free jazz» (free jazz sonrası) denebilir. (L)

***FREETOWN,** Sierra Leone'nin başkenti. — Petrol rafinerisi. (L)

***FREİ MONTALVA** (Eduardo), şilili siyaset adamı. — 1964-1970 arasında Şili cumhurbaşkanlığı yaptı, ülkesini reformlar yoluna yöneltti (bakır madenlerinin millileştirilmesi, tarım reformu, okul açma çabası). Ama enflasyonu durdurmayı başaramadı. Anayasa gereğince ilk başkanlık döneminin hemen sonunda ikinci defa seçilme olanağı bulunmadığından, 1970 eylülünde yapılan seçimlerde adaylığını koymadı ve yerine Salvador Allende seçildi. (L)

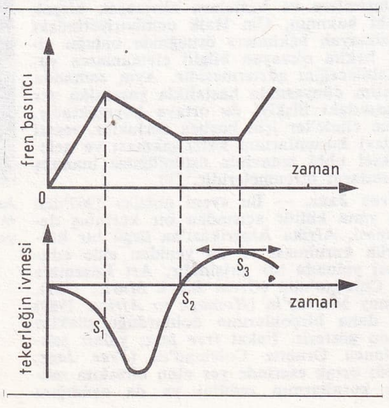

kilitlenme eşiğine ulaşıldığında ön tekerlekler üzerindeki fren basıncının sınırlandırılması yere yapışma en büyük değere S_1'de ulaşır, basınç S_2'ye kadar düşürülür (yavaşlama sıfırdır), basınç uygulanır ve tekerlek yeniden hızlanarak S_3'te maksimuma varır

***FREİSİNG,** Federal Almanya'da şehir. — Elektronik. (L)

***FREN** i. — Dy. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Fren ışıması.* Bk. IŞIMA, *Ek.*

— Oto. Bk. ANSİKL. || *Fren pabucu.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dy. Büyük hızların yaygınlaşması, demiryollarında yüksek hızlarda bile etkisini koruyabilecek *fren* sistemlerinin araştırılmasına ve gerçekleştirilmesine yol açtı. Sürtünmeli fren sistemleri (tekerlekler üzerinde fren pabucu, magnetik disk ya da patenler) 200 km/saat'in üstündeki hızlarda enerjiyi yeterince dağıtarak istenen frenleme etkisini yapamadığı için yeni sistemler araştırıldı ve denendi.

● *İndükleme akımlı çizgisel fren,* çıkıntılı kutuplu çizgisel indükleçlerin sırayla kuzey ve güney yönünde yer değiştirmesi nedeniyle raylarda meydana gelen Foucault akımlarından yararlanır. Bu indükleçler patenlerin sürtünmelerini önleyecek biçimde ray üstünde küçük aralıklarla (7 ile 10 mm) yerleştirilmiştir. Bu sistem patene, metre başına 500 ile 800 daN'lik bir tutunma gücü sağlar ve tekerlek-ray yapışması katsayısına bağlı olmama üstünlüğü gösterir.

● *Hidrodinamik fren,* güç deneme standlarında yararlanılan Froude frenine benzer. Bu sistem doğrudan doğruya dingil üzerine kamalanmış bir rotoru, hareketsiz bir bölüme bağlanmış bir statoru ve bir değiştirici yardımıyla ısıyı atmağa yarayan bir ana hidrolik devreyi içerir. Frenleme sırasında rotor ile stator arasına doldurulan çalışma akışkanı hareket halindeki rotorun kanatçıkları tarafından hızlandırılır ve hareketsiz statorunkilerde yavaşlatılır. Böylece, frenin akışkana aktarılan kinetik enerjisi ısıya dönüşür ve ısı da soğutma akımıyla boşaltılır. Bu frenin ilk uygulamaları Almanya'da yapılan hidrolik transmisyonlu dizel lokomotiflerinde gerçekleştirildi.

— Oto. Elektronik kumandalı kendi kendine dengelenen *fren,* anî frenleme sonucunda ya da dört tekerleğin yere yapışma koşullarının aynı olmaması yüzünden, bir otomobilin bir veya birçok tekerleğinin kilitlenmesini önlemek için sayısız incelemeler yapılarak elde edildi. Kilitlenme eğilimi tekerleğin taşıdığı ağırlığa bağlıdır. Frenin etkisi arka dingilin yükünü azaltmak ve ön dingile aşırı yük yüklemek şeklinde ortaya çıkar. Hidrolik kumanda sisteminin bütününe aynı fren basıncı uygulanırsa arka tekerlekler ön tekerleklerden daha önce kilitlenir ve bir ters dönüşe yol açar. Bunun çaresi, kilitlenme eşiğine ulaşıldığında basıncın azaltılması için bu tekerlekler üzerinde fren basıncını sınırlandıracak bir düzenek öngörmektir. Bu yöntem, enine dengesizliğe yol açan, aynı takım tekerleklerinin mümkün yapışma değişimini göz önüne almaz. Bu olaya günümüze kadar Dunlop'un «Maxaret»i gibi ancak geçici tedbirlerle karşı konuluyordu; bu tedbirde her tekerleği, desteğiyle aynı hızda dönen bir eylemsizlik volanıyla donatılmıştır. Tekerleklerden biri kilitlenme eğilimi gösterdiğinde, volan bir sapmayla çalışır ve karşılık borularda fren basıncını azaltır. Bu cihaz etkililiğini zayıflatan bir cevap süreci gösterir. Soruna gerçekçi yaklaşımı, Lepelletier «Autostable»i ile Société Ferodo yaptı; bu cihazda denge, lastiklerin yere yapışmasına göre kurulur. Çözülecek sorun çift yönlüdür: bir yandan tekerlek silindirine uygulanan ve balataların sürtünme katsayısına bağlı olan geciktirici moment değişimini hesaba katmak gerekir; öte yandan yapışma katsayısı zayıf, hattâ sıfır olan bir zemine rastlandığında, tekerleklerden birinin yapışmasında anî ve beklenmedik değişimin göz önüne alınması zorunludur. Bu iki zorunluktan birincisi diskli frene oranla tambur frende daha önemlidir. Klasik bir sistemde dengeleme sıkma organları kafasında gerçekleştirilmiştir; bu durum fren momentine benzer bir değişim doğuran balataların sürtünme katsayısına göre fren tepkisinde çok büyük değişime yol açar. «Autostable» montajlar her biri bağımsız bir primer devreyle beslenen birleşik ön frenler şeklinde ortaya çıkar. Fren pabuçları iki sabit noktaya değil, arka frenlere kumanda edecek ikincil bir devreye yağ veren silindirler üzerine etki yapar. Dengeleme tepkiler düzeyinde gerçekleşir ve fren momentinin değişimi, mutlak değer olarak zayıf fren kuvvetlerinin değişimine bağlı olur. Yapışması zayıf ya da sıfır olan bir araziye rastlaması yüzünden ön tekerleklerden biri kilitlenirse, iki fren takımı bağlantılı olduğundan, fren momenti küçülür ve kilitlenemeyen arka frenleri besleyen devrede basınç düşer. Bu çözüm mekanik araçların çalışmasına dayanır. D.B.A. şirketi (Ducellier, Bendix et Air Equipement) kilitlenmez tekerlekli bir fren sistemi hazırlamıştır; bu sistemde tekerlek silindirlerine uygulanan basıncı ayarlamak için elektronik hesap makinesine başvurulur ve frenin kararlılığı her an lastiklerin yere yapışmasına bağlıdır. Yapışma fren etkisine göre değişir; bu etki ise, aracın hızıyla tekerleğin hızı arasındaki farkın aracın hızına bölümüne eşittir; yapışma bir maksimumdan geçerek kilitlenme bölgesine kadar iner; yeter ki, fren basıncı hepsi için bir kere belirlenmiş olsun, çünkü daha yüksek bir basınç tekerleğin kilitlenmesine yol açar. Bu düzenek, tekerleğin yapışması sürekli olarak maksimum olacak şekilde fren basıncını ayarlar. Bu da tekerlek düzeyinde gözlemlenen ivmeye bağlıdır. Elektronik hesap makinesi tekerleğin dinamik durumunun çizelgesini yapar ve bir etkime grubu tarafından kumanda edilen basınç denetleyicisine emirlerini ulaştırır. Kavrama tekerleğe bağlı ve bir elektromagnetik alıcının ucunda yer değiştiren dişli diskle yapılır. Alıcı her dişin geçişinde bir elektrik empülsiyonu yollar.

● *Fren pabucu.* Bir arabanın fren pabuçları ısıl sıkışmayla çalışır; bu sıkışma o denli yüksektir ki aracın hızının yükselmesini önler. Isının etkisi altında fren pabucunun sürtünme balatasını oluşturan malzemenin doku ve bileşimi değişir; bu da sürtünme katsayısının değişimine yol açarak frenin etkililiğini azaltır. Yeni malzemelerin, özellikle seramik asıllı olanların incelenmesi hiç bir sonuç vermemiştir; bu da gösterir ki balatanın oluştuğu amyant, demir, bakır ve kurşun taneciklerinin topaklaşmasını sağlayan fenolik reçinenin terlemesi göz önünde tutulmamıştır. Sürtünme katsayısının değeri çokluk sürtünme balatasının karşılaştığı ısıl işlemin fonksiyonudur ve sorun önceden hesaplanmış ilk çalışma koşullarına hızla dönebilmesi için fren takımını soğutmaktır. Yarış ve spor arabalarına getirilmiş çözüm, seri modellerinde uygulama konusu olamamıştır. Önden çekim için kullanılan tekniklerin ve motris arka dingilin etkisi altında fren takımlarını şasiye suspansiyonla bağlamak, tekerleklerle bağlantıyı kardan mafsallı sağlamak yoluna gidilir; bu da fren takımının soğumasını kolaylaştırır. Diskli tip daha elverişlidir; çünkü arabanın yer değiştirmesinden doğan hava akımı içinde dönerek soğur. (L)

***FRÉNAUD** (André), fransız şairi. — Son olarak anlatılar yayımladı: *La Sainte face* (Kutsal yüz) [1968], *Depuis toujours déjà. Poemès 1953-1968* (Oldum olası. Şiirler 1953-1968) [1973], *La Sorcière de Rome* (Romalı büyücü) [1973]. (L)

Frères des hommes (İnsan Kardeşleri), 1965'te kurulan fransız derneği. Başlıca amacı üçüncü dünya ülkeleri halklarına bu ülkeleri kalkındırma yoluyla doğrudan doğruya yardımdır.

En kısa zamanda elle tutulur bir şeyler yapmanın gerekliliğine inanan kurucu A. Marquiset ve ondan sonrakiler, önce genç gönüllüler topladılar (iki yıl ya da daha fazla bir süre için) ve onları kalkınma yolundaki bazı ülkelere (Hindistan ve Bangladeş, Yukarı Volta, Brezilya, Peru, Ekvador) staj için yolladılar. Bu gençlerin başlıca görevi hidrolik ve tarımsal (kuyu açma, sulama tesisleri kurma) gelişmesiyle ilgili çalışmalar yapmak, beslenme (okul kantinleri açma) ve eğitim (okuma yazma ve meslek öğretme) sorunlarını kolaylaştırmak, tıbbî yardımlarda bulunmaktır (Yukarı Volta'da büyük bir hastahane açıldı). Bütün bu çalışmalar bir süre sonra yerli halkın sürdürebileceği biçimde (ilgili ülkelerin yetkili

Foto. Ph. Gras (LAROUSSE)

kaynakları ile işbirliği yaparak) düzenlenmiştir. Dinsel ve siyasal eğilimlerden uzak, özel bir akım olan *Frères des hommes* çeşitli kalkındırma çalışmalarıyla üçüncü dünya ülkelerinden 1 milyona yakın insanı kapsar. İngiltere, Belçika, Lüksemburg, İsviçre ve İtalya'da kolları olan ve uluslararası merkezi Paris'te bulunan bu derneğe, 1971'de Albert-Schweitzer ödülü verildi. (L)

***FRESNAY** (Pierre LAUDENBACH, **Pierre** — denir), fransız aktörü. — (öl. Neuilly 1975). [L]

FREUD'ÇU-MARX'ÇI blş. sıf. Özellikle Wilhelm Reich* (*Ek*) ve Herbert Marcuse*-ün (*Ek*) temsil ettiği, Freud'çu düşünce ile Marx'çılığı bağdaştırmağa yönelik düşünce akımı için kullanılır.

— ANSİKL. Freud'çu-Marx'çı akımın öncüsü, baskı üstüne kurulu toplumu, cinsel dürtüleri dizginleyerek sinir hastalıklarına yol açmaktan sorumlu tutan Wilhelm Reich'tır. Bu akımın tarihi, Reich'ın hem Alman Komünist partisinden, hem de Uluslararası Psikanalist derneğinden çıkarılmasıyla başlar. Geleneksel psikanalizciler, tarafsızlık kuralına aykırı düştüğü için Reich'ın bir siyasal tercihte bulunmasını hoş görmemişlerdir. Gerçekten de Reich, kapitalist sistemin sinir hastalıklarının ve yalnızca bu sistemin ayrıcalıklı kişilerine yararlı psikanaliz tedavisinin oluşmasında oynadığı rolü ortaya koyan ilk psikanalizcidir. Üstelik Reich, Oidipus kompleksinin evrensel olduğunu da reddeder: ona göre Oidipus kompleksinin evrenselliğini kabul etmek, sosyal hayatın gelişebilmesi için cinsel baskının gerekli olduğuna inanmak anlamını taşır. Ölüm içgüdüsü varsayımını da, kabul edilemeyecek kadar karamsar bulduğundan reddeder. Öte yandan psikanalizi kapitalist toplumun baskıcı ideolojisinin bir eleştirisi olarak göstermeğe çalışarak, komünistlere karşı savunmuştur. Komünist partisinden çıkarılmasının nedeni, kişisel sorunlara siyasal mücadeleyi saptırma pahasına çok önem vermesi ve parti için hiyerarşiye karşı çıkmasıdır. Fransa'daki 1968 mayıs olaylarından hemen sonra Marcuse'ün ortaya çıkmasıyla Reich'ın eseri ve Freud'çu-Marx'çı akım yeniden hayat buldu. *Aşk ve uygarlık* (1955) adlı eserinde Marcuse, cinsel dürtülerin baskı altında tutulmasının uygarlık için gerekli koşul olduğunu, fakat bugün kendine özgü teknikleriyle bir baskının (büyük baskı) eski kabalığından kurtulduğunu ve doğrudan doğruya duyulmadığını gösterir. Freud'çu-Marx'çı akımın bu bağdaştırma girişimi çoğu zaman, hattâ günümüzde bile bir başarısızlık sayılır. Çünkü Marx'çılığın ve Freud'çuluğun konuları birbirinden çok ayrıdır (psikanalizde iktisat, Marx'çılıkta da ruhsal yapı hesaba katılmaz). Reich'ın yaptığı gibi ruhsal yapıyı iktisada indirgeyip, ruhsal baskı ile ideolojik baskıyı birbirine karıştırmak doğru değildir. (L)

Freud'çu Paris okulu, 1963'te Jacques Lacan'ın önderliğinde doğup gelişen fransız psikanaliz akımı. (Bk. PSİKANALİZ*, *Ek.*) [L]

***FREUND** (Karl), alman sinema şef operatörü. — (öl. Santa Monica, Kaliforniya 1969). [L]

FREUNDLİCH (Otto), alman ressamı ve heykelcisi (Stolp, Pomeranya [bugün Slups], Polonya 1878 - Majdanek toplama kampı, Polonya 1943). Sanata ancak 1905'te, resimle başladı. Soyut sanatın öncüsü olarak 1914'te non-figürasyona yöneldi, 1930'da «Çember ve Dörtgen», «Soyutlama-Yaratma» gösterilerine katıldı. Biçimlerin giderek arındığı tuvalleri 1930 yıllarında renkli geometrik düzenlemelere dönüştü. Aynı kaygı 1909'da Paris'te (1909-1914 ve 1924-1943 arasında orada yaşadı) yaptığı heykellerde de görülür. Anıtsal ve mimarî özellikler taşıyan bu heykellerin (*Heykel dağ*, 1934) yanı sıra, mozaikler ve vitraylar da yaptı. Karısı, ressam Jeanne Kosnick-Kloss, 1919'da kocasının ve kendisinin eserlerini kapsayan önemli bir koleksiyonu Pontoise'daki Tavet-Delacourt müzesine bağışladı. (L)

FREY (Roger), fransız siyaset adamı (Nouméa 1913). 1947'den 1952'ye kadar Rassemblement du Peuple Français'nin yönetim kurulu üyesi, sonra Union Française'in danışmanı olarak (1952-1958) çalıştı. 1955'te Sosyal Cumhuriyetçi partinin, sonra 1958'de Union pour la Nouvelle République'in genel sekreteri oldu. 8 ocak 1959'da, Debré kabinesine yerleşme bakanı olarak girdi. 1961'den 1967'ye kadar içişleri bakanlığı yaptı. 1967 nisanından 1968 mayısına kadar, dördüncü Pompidou hükûmetinde parlamento ile ilişkileri yürütme görevli devlet bakanı olarak çalıştı, Couve de Murville (temmuz 1968-haziran 1969) ve Chaban-Delmas (haziran 1969 - ocak 1971) hükûmetlerinde de aynı görevi yürüttü. Chaban-Delmas'ın idarî reformları yürütmekle görevli devlet bakanlığına getirdiği (ocak 1971 - temmuz 1972) Roger Frey, 1974 şubatında anayasa kurulu başkanı oldu. (L)

***FRİÇ** (Martin), çekoslovak filim yönetmeni. — (öl. Prag. 1968). Son olarak *«Göçebeler»*i (1966) çevirdi. (L)

***FRİDEGORD** (Jan), isveçli romancı. — (öl. Uppsala 1968). [L]

FRİEDLAENDER (Johnny), alman asıllı fransız gravürcüsü (Pless [bugün Pszczyna], Polonya 1912). Breslau'da (bugün Wroclaw) resim öğrenimi gördü. Nazi rejimi sırasında siyasal nedenlerle sürgün edildi ve savaş arifesinde Fransa'ya gitti. İlk yapıtlarında on iki «kozmik düş» (1948) ve Eluard'ın bir metninden esinlenerek yaptığı on üç ofort: *Aşk mevsimleri* (1949), dış dünyayı sezgisel bir biçimde yansıttı. 1951'den sonra *Sevinçli horoz*'la geleneksel betimleme anlayışından uzaklaştı ve *Bitki koleksiyonu* (1957) adlı yapıtıyla figürsüz bir renk evreni yarattı. Bu evrendeki renkli biçimler bir müzik «dizi»sini o kadar andırıyordu ki Carl Orff 1964'te yapılan «sekiz alıştırmanın» her biri için bir partisyon hazırlamıştı. Victor Segalen'in *Stèles* (Dikitler) [1969] adlı şiir kitabını dikey düzenli gravürlerle süsleyen Friedlaender, 1949'da açtığı kendi gravür okulunda birçok genç sanatçı yetiştirdi. (L)

FRİEDMAN (Milton), amerikalı iktisatçı (New York 1912). Chicago okulu denen okulun başlıca üyesi, yeni bir liberalizmin savunucusudur: *Capitalism and freedom* (Kapitalizm ve özgürlük) [1962]. Para kuramına katkısı önemlidir: Friedman'e göre devlet tedavüldeki parayı etkili biçimde denetlemeli, para toplamında her yıl ancak hafif bir artışa izin vermelidir. (L)

***FRİEDMANN** (Georges Philippe), fransız sosyoloğu. — *Sept Études sur l'homme et la technique* (İnsan ve teknik üzerine yedi inceleme) [1966] adlı kitabında, insanın yeni teknik çevresiyle ilişkilerini araştırmağa devam etti. 1970'te, insanın kendi yarattığı tekniklere esir olmamasını diledi: *la Puissance et la sagesse* (Güç ve bilgelik) [1970]. (L)

***FRİEL** (Brian), irlandalı yazar. — Tiyatro eserlerinde (*Lovers* [Sevgililer], 1969) ve romanlarında (*Crystal and fox* [Billûr ve tilki], 1970) İrlandalıların duygusallığını yergili bir dille işledi. (L)

FRİG, 60° kuzey enlemi ve 2° doğu boylamı arasında, Norveç bölgesinde bulunan Kuzey denizi doğal gaz yatağı. 1973'te tahmin edilen rezervi 280 milyar metreküptür. (L)

***FRİGORİFİK** sıf. — Denizc. *Değişik ısılı frigorifik gemi*, her biri çok değişik sıcaklıklarda bozulan çeşitli malları aynı anda ya da değişik zamanlarda taşıyabilen frigorifik gemi.

— ANSİKL. İlk örnekleri İkinci Dünya savaşından kısa bir süre önce hizmete giren eski *frigorifik* gemiler ancak belirli sıcaklıklara göre ayarlanıyor ve yalnız bir çeşit yük taşıyabiliyordu (muz gemisi, meyve gemisi, et gemisi gibi); oysa bugünün frigorifik gemilerinden çoğu «değişik ısılı»dır. Bu gemilerde sıcaklık, taşınan yiyecek maddesinin cinsine ve bozulma sınırına göre ayarlanır: muz için yaklaşık olarak +12°C, öbür meyveler ve süt ürünleri için 0°C ile +4°C arası, hemen tüketiciye sunulacak olan parça etler için 0°C dolayları, dondurulmuş ve aşırı dondurulmuş ürünler için —20°C ilâ —30°C kadar. Bölmelerin soğutulması, genellikle havalı soğutucular yardımıyla soğuk hava üfleyerek sağlanır. Soğutulan alanın her noktasında sıcaklığın sabit ve eşit olabilmesi için hemen her zaman bölmedeki havanın karıştırılması gerekir (muz için saatte 60 ilâ 90 kere karıştırma uygulandığı halde, dondurulmuş yiyecekler için çok seyrek bir karıştırma yeterlidir). Ayrıca, yükleme sırasında dolan gazları gidermek için zaman zaman havanın tazelenmesi de gereklidir, özellikle taşınan yük meyve olduğu zaman. Soğuk hava bölmelerine dağıtılan frigorifik enerji, karbon dioksit ya da amonyak gibi soğutucu bir akışkanla çalışan (modern makinelerde soğutucu akışkan olarak genellikle bir flüoroklorometan [Freon] kullanılır) soğutma makineleri (kompresör, kondansör ve buharlaştırıcılar) tarafından üretilir. İçerideki soğuk hava kaybını elden geldiğince azaltmak için, soğuk hava bölmelerinin bütün çeperleri ısıya karşı yalıtılmalıdır. Yalıtıcı madde olarak uzun zaman mantar kullanıldı, bugün ise cam yünü ya da plastik köpüğü gibi daha hafif ve daha güvenilir maddeler tercih ediliyor. Bugünkün frigorifik gemilerindeki soğutma tesisatları genellikle otomatiktir; tesisattaki otomatik ayar düzenekleri, soğuk hava bölmelerindeki ısıyı önceden saptanan belirli ve sabit bir değerde tutar. Bu tip gemilerin hızı 20 deniz mili dolaylarındadır ve sintine hacmi 10 000 ilâ 20 000 m³ arasında oynar. (L)

***FRİML** (Rudolf), çek asıllı amerikalı besteci ve piyanocu. — (öl. Hollywood 1972). [L]

***FRİSCH** (Karl VON), avusturyalı zooloji uzmanı. — Etnoloji çalışmaları ile 1973 Nobel fizyoloji ve hekimlik ödülünü, Konrad Lorenz ve Nikolaas Tinbergen ile paylaştı. (L)

***FRİCSH** (Max), almanca yazan isviçreli yazar. — 1961'de değişiklikler yaptığı *Oderland kontu*'nu yeniden yazdı (1972) ve sahne dünyası ile gerçek arasındaki ilişkileri konu alan eserlerine devam etti: *«Biyografi: bir oyun»* (1969); *«Okul için Wilhelm Tell»* (1971). [L]

***FROMM** (Erich), alman asıllı amerikalı psikanalizci. — Marx ve Freud'un bir sentezi olarak sunduğu insan ve toplum konusundaki görüşlerini, psikanalizin sosyal dinamiğe uyarlanmasını öğütleyerek ve Marx'ın hümanist açıdan yorumlanmasını 1844 elyazmalarına dayandırarak, yavaş yavaş kabul ettirmeyi başardı. Tutumu, K. Horney*ninkine oldukça yakın sayılır.

Özgürlük korkusu'nda (1941) Ortaçağ'dan bu yana özgürlüğü hem psikoloji hem tarih, hem de siyaset açısından çözümleyerek, insanın gerçek benliğine kavuşabilmesi için işini kendisinin örgütlemesi yargısına varır. 1955'te, *The Sane Society*'de (Sağlam toplum), sömüren-sömürülen çatışmasını ortadan kaldırmak için ortakçı bir hümanizma örgütlemek gerektiğini gösterdi. *Aşk sanatı*'nda (The Art of loving) [1956], aşkı varoluş sorunlarına uygun tek cevap olarak gördü. *«Psikanaliz'in bunalımı. Freud, Marx ve toplumsal psikoloji üstüne denemeler»*de (1971), aynı zamanda hem bireyin içgüdüsel ihtiyaçlarını, hem de toplumsal, iktisadî ve tarihî koşulları göz önünde tutan hümanizmanın tanımını kesinleştirdi. (L)

***FRY** (Christopher), ingiliz oyun yazarı. — 1970'te bir komedi (*A Yard of Sun*) ve *Peer Gynt*'in bir çevirisini yayımladı. (L)

***FUAR** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1969'dan sonra, Konya fuarı (1970), Kocaeli Sanayi fuarı (1971), Gaziantep fuarı (1973) açıldı. (M)

FUCİ, Japonya'da yeni şehir, Hondo adasında (Şizuoka ili); birçok eski kasabanın, bu arada *Fuci* ve *Yoşivara* kasabalarının birleştirilmesiyle kuruldu; 181 000 nüf. (L)

***FUENTES** (Carlos), meksikalı yazar. — Romanlarında (*«Yeni deri»*, 1967; *«Kutsal bölge»*, 1967), tiyatro oyunlarında (*«Tek gözlü kraldır»*, 1972) ve eleştiri kitaplarında (*Tiempo Mexicano* [Meksika çağı], 1972), gerçekleştirilmesi olanaksız arzuları ile yavan bir gerçek arasında bocalayan kişileri canlandırmağa devam etti. (L)

FUKUŞİMA, Büyük Okyanus yakınında, Hondo kuzeyindeki japon nükleer santralı. (L)

***FULBRİGHT** (James William), amerikalı siyaset adamı. — Senatör (1945) ve dışişleri bakanlığı komisyon başkanı oldu. H. Kis-

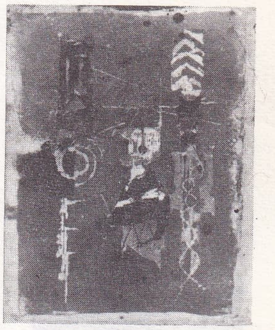

J. FRIEDLAENDER
«Sevimli gece güneşi»

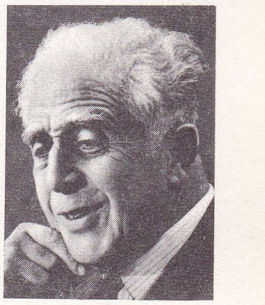

Georges FRIEDMANN

Foto. Garanger, Ed. La Hune (LAROUSSE)

Samuel FULLER
«Shock Corridor»dan
bir sahne (1963)

Erich FROMM

singer'in gevşeme siyasetini destekledi. Mayıs 1974'te Arkansas'ta yapılan ön seçimlerde yeterli oy sağlayamayınca, senatörlüğü kaybetti. (L)

Fullbright bursları. Bk. TÜRKİYE - A.B.D. KÜLTÜREL MÜBADELE KOMİSYONU, *Ek.*

FULLER (Samuel), amerikalı filim yönetmeni (Worcester, Massachusetts 1911). Gazete satıcılığı, polis muhabirliği, polisiye roman ve hikâye yazarlığı yaptı, 1936'da senaryocu olarak sinemaya başladı, 1942-1946 arasında savaş muhabirliği ve askerlik yaptıktan sonra, 1949'da ilk filmini çekti: *I Shot Jesse James* (Jesse James'i vurdum). 1950'de çevirdiği *The Baron of Arizona* (Arizonalı baron) ile bütün filimlerinde görülen tutuculuk düşmanlığını, şiddeti her zaman belirli bir amaç uğrunda kullanma eğilimini ve seçmeciliğini ortaya koydu: *The Steel helmet* (Çelik miğfer) [1950], *Fixed bayonets* (Takılmış süngüler) [1951], *Park row* (Park kavgası) [1952], *Pick up on South Street* (Güney caddesindeki buluşma) [1952], *House of bamboo* (Bambu ev) [1955], *Run of the arrow* (Okun gidişi) [1956], *Forty guns* (Kırk silâh) [1957], *Underworld U.S. A.* (A.B.D.'nin yeraltı dünyası) [1960], *Merrill's marauders* (Merrill'in çapulcuları) [1961], *Shock Corridor* (Şok koridoru) [1963], *The Naked kiss* (Çıplak öpücük) [1964], *Dead pigeon on Beethoven Strasse* (Beethoven caddesindeki ölü güvercin) [1972]. (L)

FUNÈS (Louis DE), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Courbevoie 1914). Sanat hayatına piyanocu ve kabare komedyeni olarak başladı, 1945-1957 arasındaki uzun dönemi ikinci derecede roller oynayarak geçirdi. Başrol oynadığı birkaç ikinci derecede filimden sonra, ilk başarısını *Pouic-Pouic'de* (J. Girault'nun, 1963) kazandı, sonra *Gendarme de Saint-Tropez* (Saint-Tropez jandarması) [Girault'nun, 1964] ile fransız sinemasının başlıca komedi oyuncusu haline geldi. O tarihten sonra bütün filimleri gişe rekorları kırdı. Başlıca filimleri: *Fantoma* (Fantômas) [A. Hunebelle'in, 1964], *Belâlı tatil* (le Corniaud) [G. Oury'nin, 1964], *Şahane oyun* (la Grande Vadrouille) [G. Oury'nin, 1966], *Büyük tatil* (les Grandes vacances) [J. Girault'nun, 1967], *Tatlı belâ plaj hovardası* (Le petit Baigneur) [R. Dhéry'nin, 1967], *Ah bu patronlar* (Oscar) [E. Molinaro'nun, 1967], *Dövmeli adam* (le Tatoué) [D.de la Patellière'in, 1968], *Karımın dedesi* (Hibernatus) [E. Molinaro'nun, 1969], *Eğlenceli günler* (Le Gendarme en ballade) [J. Girault'nun, 1970], *Büyük soytarı* (La folie des grandeurs) [G. Oury'nin, 1971], *Papaz kaçtı* (Les Aventures de Rabbi Jacob) [G. Oury'nin 1973]. (L)

FUNK (Lissy), isviçreli dokumacı (Berlin 1909). Kocası ressam Adolf Funk'un etkisiyle renk üzerine araştırmalar yaptı. Kesinlikle soyut olan eserleri çok kontrastlıdır. Tonların ve çizgilerin yerleştirilişi uyumlu bir kompozisyon araştırmasının sonucudur. Ender rastlanır anlatım yoğunluğunda işlemeli duvar halıları yapar. Duvar halısına kendine özgü yaşantısını yeniden kazandırmak isteği ile, ışık ve gölge oyunlarından yararlandığı büyük hareketler meydana getirir. (L)

Funk art (amerikanca *funky,* kirli'den). Amerika Birleşik devletlerinin batı yakasında, 1950'lerin sonlarına doğru, soyut anlatımcılığın hâlâ geçerli saydığı o dönemdeki estetik kurallarına karşı bir tepki olarak gelişen çağdaş sanat eğilimi.

Bu tepki, çoğu zaman isteyerek baştan savma yapılmış ve kışkırtıcı eserlerde, Dada ve gerçeküstücülüğün geleneğini sürdüren çöp ve hurda birleştirmeleri ve yığıntılarında belirir. Bruce Conner, George Herms, Edward Kienholz* (*Ek*), Wally Hedrick ve seramikçi Peter Voulkos bu anlayışla çalışırlar. Özellikle San Francisco'da Jeremy Anderson, William Geis, Arlo Acton, Rodger Jacobsen, Robert Hudson, Robert Arneson, Joan Brown, Jean Linder, James Melchert, Manuel Neri, Jerrold Ballaine, William T. Wiley gibi çok sayıda heykelci de bu akıma bağlıdır. Bununla birlikte, bu eğilim belirli bir üslûp getirmemiştir; uzantılarını kavramsal sanatta, *body art*'ta ya da *process art*'ta veya Bruce Nauman, Claes Oldenburg* (*Ek*) gibi sanatçıların yapıtlarında bulur. (L)

***FUSE,** Japonya'da şehir. — 1967'de komşu kasabaların çoğunun şehre katılmasıyla Fuse'nin nüfusu 443 000'i buldu. (L)

***FUTBOL i.** — ANSİKL. 1974'te Münih Olimpiyat stadında yapılan finalde Batı Almanya Hollanda'yı 2-1 yenerek *Dünya kupası*'nı aldı.

Avrupa Uluslar kupası. 1968'de İtalya, 1972'de Batı Almanya kupanın sahibi oldular.

Avrupa Şampiyon Kulüpler kupası. 1968'de Manchester United (İngiltere), 1969'da A.C. Milan (İtalya), 1970'te Rotterdam Feyenoord (Hollanda), 1971, 1972, 1973'te Ajax (Hollanda), 1974 ve 1975'te Bayern München (Batı Almanya).

Avrupa Kupa Galipleri kupası. 1968'de A.C. Milan (İtalya), 1969'da Slovan Bratislava (Çekoslovakya), 1970'te Manchester City (İngiltere), 1971'de Chelsea (İngiltere), 1972'de Rangers (İngiltere), 1973'te A.C. Milan (İtalya), 1974'te Magdeburg (Doğu Almanya), 1975'te Dinamo Kiev (S.S.C.B.).

UEFA (United Europe Football Association [Avrupa Futbol birliği]). 1954'te İsviçre'de toplanan Avrupa ülkelerinin futbol temsilcileri tarafından kuruldu. Türkiye kuruluşa 1962'de katıldı. UEFA, «International Board» adlı futbol kuralları üzerinde değişiklik yapabilecek yetkili tek futbol kuruluşudur.

UEFA kupası (eski adıyla *Avrupa Fuar Şehirleri kupası*). 1957'de başladı. 1957 ve 1958'de Barcelona (İspanya), 1959-1960'ta yapılmadı, 1961'de A.S. Roma (İtalya), 1962, 1963'te F.C. Valencia (İspanya), 1964'te Real Saragoza (İspanya), 1965'te Ferençvaroş (Macaristan), 1966'da Barcelona (İspanya), 1967'de Dinamo Zagrep (Yugoslavya), 1968'de Leeds United (İngiltere), 1969'da Newcastle United (İngiltere), 1970'te Arsenal (İngiltere), 1971'de Leeds United (İngiltere), 1972'de Tottenham Hotspurs (İngiltere), 1973'te Liverpool (İngiltere), 1974'te Feyenoord (Hollanda), 1975'te Mönchengladbach (Batı Almanya) kupayı aldılar.

Balkan kupası. Bk. BALKAN KUPASI, *Ek.*

Dünya Şampiyon Kulüpler kupası. 1968'de Estudiantes (Arjantin), 1969'da A.C. Milan (İtalya), 1970'te Feyenoord (Hollanda), 1971'de Nacional (Uruguay), 1972'de Ajax (Hollanda), 1973'te Independiente (Arjantin), 1974'te Bayern München (Batı Almanya); 1975'te ise uzun mesafelerde yapılan yolculuk giderleri göze alınamadığı için yapılamayan maçlar yerine Avrupa Kupa Galipleri birincisi ile Şampiyon Kulüpler birincisinin karşılaştığı «Süper kupa»yı Dinamo Kiev (S.S.C.B.) aldı.

funk art
«Waiting» (1967-1968)
Edward Kienholz'un çevresi

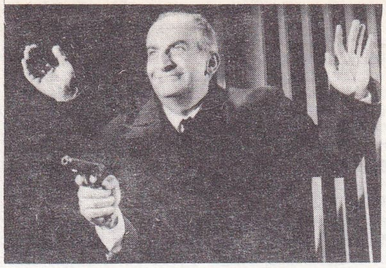

Louis de FUNÈS
«Fantoma kuduruyor»da (1965)
[yönetmen A. Hunebelle]

Türkiye'de oynanan futbol kupası maçları için, bk. KUPA, *Ek.*
Türkiye ligleri birincilikleri için, bk. LİG, *Ek.*

Türk Millî Futbol takımlarının maçları
(1971-1976)

● *A millî takımları.*

135. B. Almanya 0-3 (İstanbul, 25 nisan 1971); **136.** Polonya 1-5 (Krakov, 22 eylül 1971); **137.** İsviçre 0-4 (Zürich, 26 eylül 1971); **138.** Arnavutluk 0-3 (Tiran, 14 kasım 1971); **139.** Polonya 1-0 (İzmir, aralık 1971); **140.** Cezayir 0-1 (Cezayir, 4 ekim 1972); **141.** Lüksemburg 0-2 (Lüksemburg, 22 kasım 1972); **142.** Lüksemburg 3-0 (İstanbul, 10 aralık 1972); **143.** İtalya 0-0 (Napoli, 13 ocak 1973); **144.** Cezayir 4-0 (İzmir, 14 şubat 1973); **145.** İtalya 0-1 (İstanbul, 26 şubat 1973); **146.** Bulgaristan 5-2 (İzmir, 18 nisan 1973); **147.** İsviçre 0-0 (Basel, 9 mayıs 1973); **148.** İspanya 0-0 (İstanbul, 17 ekim 1973); **149.** İsviçre 2-0 (İzmir, 18 kasım 1973); **150.** Pakistan 2-2 (Karaçi, 18 ocak 1974); **151.** İran 1-0 (Karaçi, 20 ocak 1974); **152.** Bulgaristan 1-5 (Sofya, 8 mayıs 1974); **153.** Avusturya 0-1 (İstanbul, 13 kasım 1974); **154.** S. İrlanda 1-1 (İzmir, 20 kasım 1974); **155.** İsviçre 2-1 (İzmir, 1 aralık 1974); **156.** Romanya 1-1 (İstanbul, 19 mart 1975); **157.** Rusya 0-3 (Kiev, 2 nisan 1975); **158.** İsviçre 1-1 (Zürich, 30 nisan 1975); **159.** Romanya 2-2 (Bükreş, 12 ekim 1975); **160.** İrlanda 0-4 (Dublin, 29 ekim 1975); **161.** Rusya 1-0 (İzmir, 23 kasım 1975); **162.** Almanya 0-5 (İstanbul, 20 aralık 1975); **163.** Irak 0-0 (Bağdat, 8 şubat 1976).

● *Ümit millî takımları.*

30. B. Almanya 0-3 (Ausburg, 24 nisan 1971); **31.** Polonya 0-0 (Ankara, 22 eylül 1971); **32.** Arnavutluk 0-0 (Tiran, 14 kasım 1971); **33.** Polonya 0-3 (Gdanke, 5 aralık 1971); **34.** Arnavutluk 2-0 (İzmir, 9 ağustos 1972); **35.** Romanya 1-0 (İzmir, 13 ağustos 1972); **36.** Yugoslavya 1-2 (İzmir, 15 ağustos 1972); **37.** İtalya 0-1 (Palermo, 24 şubat 1973); **38.** Bulgaristan 0-2 (Stip, 20 haziran 1973); **39.** Bulgaristan 0-0 (Kosova, 22 haziran 1973); **40.** Arnavutluk 1-1 (Ploeşti, 23 haziran 1973); **41.** Yunanistan 1-0 (Kumonova, 25 haziran 1973); **42.** İtalya 1-3 (Ankara, 14 ocak 1974); **43.** Yunanistan 0-4 (Ploeşti, 26 haziran 1974); **44.** Romanya 1-1 (Ankara, 18 mart 1975); **45.** Kuveyt 1-1 (Kuveyt, 28 mart 1975); **46.** Rusya 2-1 (Ankara, 2 nisan 1975); **47.** Bulgaristan 0-3 (Haskova, 23 haziran 1975); **48.** Romanya 1-2 (Haskova, 25 haziran 1975); **49.** Romanya 0-2 (Moskova, 12 ekim 1975); **50.** Rusya 0-3 (Moskova, 23 kasım 1975).

● *Genç millî takımları.*

88. Bulgaristan 2-3 (Burgaz, 7 mart 1971); **89.** Romanya 0-0 (Campina, 21 mart 1971); **90.** Romanya 1-2 (Bolu, 11 nisan 1971); **91.** Bulgaristan 0-0 (Eskişehir, 18 nisan 1971); **92.** Yugoslavya 0-4 (Belgrad, 7 kasım 1971); **93.** Yugoslavya 1-1 (Ankara, 28 mayıs 1971); **94.** Bulgaristan 0-0 (Antalya, 23 şubat 1972); **95.** Rusya 2-3 (Tiflis, 2 aralık 1972); **96.** Romanya 0-1 (Adapazarı, 15 şubat 1973); **97.** Romanya 0-0 (Bursa, 18 şubat 1973); **98.** Macaristan 1-1 (Kütahya, 14

Foto. Sodireg, Bender N.Y., A. Morain, Gaumont (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

«Rusya 3 - Türkiye 0» millî maçından bir görünüş (Kiev, 2 nisan 1975)

futbol

Türkiye ve Romanya millî takımlarının 1-1 berabere kaldığı maç (İstanbul, 19 mart 1975)

mart 1973); **99.** Rusya 1-1 (Kayseri, 1 nisan 1973); **100.** Macaristan 1-2 (Budapeşte, 22 nisan 1973); **101.** Romanya 0-0 (Adana, 22 aralık 1973); **102.** Romanya 1-0 (Mersin, 25 aralık 1973); **103.** Bulgaristan 0-0 (Manisa, 30 ocak 1974); **104.** Bulgaristan 1-0 (İzmir, 3 şubat 1974); **105.** Yugoslavya 0-0 (Üsküp, 22 mayıs 1974); **106.** Polonya 1-2 (Simrisham, 25 mayıs 1974); **107.** Bulgaristan 2-0 (İstanbul, 9 ekim 1974); **108.** Çekoslovakya 1-0 (İzmir, 15 mart 1975); **109.** Fransa 1-1 (Lozan, 9 mayıs 1975); **110.** Danimarka 2-2 (Lozan, 11 mayıs 1975); **111.** Lüksemburg 2-0 (Lozan, 13 mayıs 1975); **112.** Finlandiya 0-1 (Lozan, 16 mayıs 1975); **113.** Macaristan 2-2 (Lozan, 19 mayıs 1975). [M]

***Futbol federasyonu.** — Türkiye'de futbol kulüplerinin sayısı 1972'de 100'ü profesyonel, 1 354'ü amatör olmak üzere 1 454'e yükseldi. Bu kulüplerdeki futbolcu sayısı 39 993 oldu. Federasyonun yönetiminde 7 FIFA, 5 uluslararası, 175 millî, 807 bölge, 628 aday olmak üzere 1 622 futbol hakemi çalışır. Federasyonun Eğitim dairesi kurslarını bitiren 392 antrenör futbol takımlarını çalıştırır. 1973'ten sonra yabancı futbolcu ve çalıştırıcı konuşunda Federasyon tarafından yeni tedbirler alındı ve İkinci ligde yabancı futbolcuların oynaması önlendi. Aynı şekilde 1974'te yeni bir kararla yabancı ve yetenekli antrenörlerin sadece Birinci ligde çalışması kabul edildi. (M)

***FÜCUR** i. — ANSİKL. Psikanal. Terim aslında hukuk terimidir; fakat Freud onu Oidipus kompleksinin ekseni haline getirdi. Freud'a göre küçük çocuğun isteği, kendisine karşıt cinsiyetteki ana-babanın üstünde toplanır ve kendi cinsiyetindeki anababaya karşı kıskanç bir rekabet duygusu uyandırır. *Fücur isteği* denen de budur. Freud bu konuda daha da ısrar ederek, eski yunan tragedyasından kral Oidipus'u model aldıktan sonra, zamanın antropologlarına dayanarak, fücurun başlıca neden olduğu bilimsel bir mit yarattı: ilkel sürü* (*Ek*) hikâyesi. İlkel sürüde fücur normal kuraldı, erkeklerden biri bütün kadınlara sahip oluyordu. Babanın öldürülmesinden sonra fücur yasaklandı ve böylece yasak, istek ve kanun arasında bir bağ kuruldu. Psikanalizde fücur, isteği, kurallara karşı gelmeyi ve gerçeğe uygunluğu mümkün kılan yasaktır. Psikanalizci antropolojinin kurucusu olan bu mit, psikanalizcilerin aile kavramı çevresinde dönen bütün kuramsal anlatılarının merkezidir denilebilir. (L)

***FÜRAN** i. — Plast. mad. *Füran reçinesi*, fenolün fürfüral ya da fürfürilik alkolle yoğunlaşmasından elde edilen reçine.

— ANSİKL. *Füran reçineleri*, genellikle viskoziteleri düşük polimerlerdir; gözenekli ve elyaflı maddelere, bitkisel ya da inorganik maddelere kolayca işler; kırışmadan sonra asitlere, alkalilere ve eriticilere karşı büyük bir dayanıklılık kazanır. Çoğunlukla fenoplastların özelliklerini değiştirmekte kullanılır. İyi bir yapışma özelliği gösterir ve perdah taşları ile döküm çekirdeklerinin

Hollanda Ajax takımının kaptanı Johan Cruyff ve Bayern München'in kaptanı Franz Beckenbauer. Avrupa Şampiyon kulüpler kupasının bir maçında

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

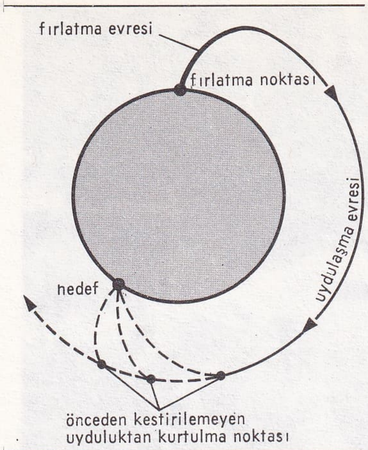

F.O.B.S. füze

üretiminde birleştirici madde olarak yararlanılır. (L)

***FÜREYA** (Füreya KORAL, — denir), türk seramikçisi. — Fransa'da katıldığı Vallauris bienalinde onur diploması aldı (1968); Çemberlitaş Sanat galerisinde (1970), Taksim Sanat galerisinde (1970), Fransız Kültür derneğinde (Ankara, 1972), Yapı Endüstri merkezinde (İstanbul, 1973) kişisel sergiler açtı. Ankara'da Marmara oteli, Unkapanı Manifaturacılar çarşısı, Harbiye Ziraat bankası duvar seramiklerini yaptı. (M)

***FÜRFÜRİLİK** sıf. — Plast. mad. *Fürfürilik reçine*, fürfürilik alkolden elde edilen reçine; daha sonra sertleştirilebilen ve asitle işlenerek ya da ısıl işlemden geçirilerek çözünmezlik özelliği kazanan değişik viskozitedeki bir polimer serisine dönüştürülmek için fürfürilik reçine asit eşliğinde sıcakta işlenir. (Bu şekilde elde edilen ve etkisiz maddeler karıştırılan ürünler; kuvvetli ve sıcak bazlara ve yükseltgen olmayan derişik asitlere karşı çok dayanıklı kaplamalar verir. Ateşe dayanıklı çimento, kaplamalar, tecrit maddeleri üretiminde ve yapıştırıcı olarak kullanılır.) [L]

***FÜZE** i. — Savunma. *F.O.B.S. füze* (Fractional Orbital Bombardment System), yörüngesinin belirli bir evresinde uydu haline gelen ve Yer'in herhangi bir noktasına ulaşabilen füze. Bk. ANSİKL.

— Sil. *Antiradar füze*. Bk. ANTİRADAR, *Ek*. || *Çok elemanlı füze*. Bk. M.İ.R.V. ve M.R.V., *Ek*. || *Elektrikli füze*, oyuk mermilerde, darbenin merminin dış gömleğini bozmasına meydan vermeden aşırı hızla patlayıcı maddeyi ateşlemeğe yarayan füze: *Elektrikli füzede bir kafa düzeneği ve elektrikle ateşlemeli bir dip fünyesi vardır*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Savunma. Fırlatma evresi sonunda *F.O.B.S. füze* alçak bir yörüngeye oturtulur; hedefin yakınına ulaştığında programlı bir şekilde ateşlenen geri tepme füzeleriyle yörüngeden ayrılarak hızla hedefe doğru iner.

Yörüngenin çok alçak oluşu ve hedefe arkadan saldırabilme olgusu radarlardan kaçma olanağı verir; üstelik uyduluktan ayrılma noktasının konumunun tahmin edilememesi erken uyarıyı birkaç dakikaya indirir ve hemen hemen füzesavar savunmayı işlemez hale getirir. Bununla birlikte F.O.B.S. füzelerinin isabet gücü kıtalararası balistik füzelerden daha zayıf olduğu için, bu füzeler ancak çok büyük hedeflere karşı kullanılabilir ve yalnız «ilk darbe» stratejisinde yararlı olabilir.

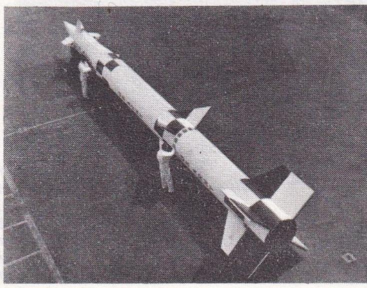

Amerikalıların «Spartan» **füzesavar** füzesi (McDonnell Astronautics Company)

1960 yılından hemen sonra çok alçak yörüngelere yerleştirilen ve dönüşte Sibirya toprakları üzerinde kaybolan «Cosmos» serisi rus yapma uyduları, bu tür silâhların niteliğini taşır.

— Sil. 1960-1970 yılları arasında füzeler önemli ve hızlı teknolojik gelişmelere konu oldu.

Teknikler

● Teknik alanda en göze çarpıcı değişiklikler, imlâ hakkının minyatürleştirilmesi kadar 1970'ten sonra M.R.V. ve M.İ.R.V. tipi çok elemanlı füzelerin yapılması ve füzesavar savunmayı yıkmağa, hiç değilse güçleştirmeğe yarayan, dalmaya yardımcı düzeneklerin geliştirilmesidir.

Üstelik İCBM'lerde, kullanım esnekliği ve özgül itiş gücünün büyüklüğü nedeniyle kullanılan kriyojenik sıvı propergoller terkedildi. Gerçekten de İCBM'lerin hazneleri ancak atış sırasında doldurulabiliyordu; bu nedenle ateşleme süresi saatlerce sürüyor ve bu süre içinde füze fırlatma alanında düşman uçaklarına kolayca hedef olabiliyordu. Önceleri yalnız roketlerde ve hafif füzelerde yararlanılan katı propergoller, tam bir yanma düzenliliği veren iri homogen pudra bloklarının yapımı sorunu çözülünce, stratejik füzelerde de kullanılabilir hale geldi.

Havadan havaya, havadan karaya ve karadan havaya özgüdümlü füzeler dışında, ilk füzelerde tek başına kullanılmış olan radyo ile güdüm, düşman saldırılarına açık birtakım yer tesislerinin kullanılmasını gerektiriyor, üstelik de düşmanın bozucu yayınlarından etkileniyordu.

1965 yıllarında hizmete giren minyatür güdüm düzeneği büyük bir ilerlemeye yol açtı. Gerçekten de çok ileri bir minyatürleştirme sayesinde hesap makineleri füzenin donatım bölmesine yerleştirilir ve nominal yörünge verileri atıştan önce makinenin belleğine kaydedildiği için füze tam bir özerkliğe kavuşmuş olur. Nihayet 1960 yıllarının sonuna doğru denenen bir sistem de uygun biçimde seçilmiş birkaç yıldızın nirengi noktası olarak alınmasına dayanır; böylece, gerek geodezi ölçülerinin kararsızlığından, gerek ateş noktasının kesinlikle bilmek zorunluğundan (füzeatar denizaltıların durumu) kurtulunmuş olur.

1970 füzeleri

● *Stratejik füzeler*. Amerika Birleşik devletlerinde «Atlas», «Thor» ve «Titan» (1975'e kadar hizmette kalacak birkaç «Titan 2» dışında) füzeleri yerlerini «Minuteman 2» ve «Minuteman 3»e, «Polaris A-1»ler de yerlerini «Polaris A-2», «Polaris A-3» ve «Poseidon»a bıraktılar; bu sonuncuların yerini daha sonra hazırlanması 1973 yılında kararlaştırılan ve Trident denizaltılarına yerleştirilecek olan «Perseus» sistemi aldı. Rusya'daki füzelerin gücü, ancak Moskova'daki askerî geçit törenlerinde görülen ya da gözlem uydularınca saptanan dış görünüşlerine göre değerlendirilebiliyor. 1970 yılında amerikan füzelerini menzil bakımından geçtikten sonra, hesap makineleri ve katı propergolün yapımı nedeniyle Rusya'nın bir miktar gecikmeye uğradığı kabul ediliyordu. Fransa, 1971'den beri harekâta hazır olan kendi stratejik füzeleriyle bu bakımdan üçüncü ülkedir. İngiltere'nin, her biri «Polaris» tipi stratejik füzelerle donatılmış, nükleer yakıtlı dört denizaltısı vardır; bu füzeler, nükleer başlıkları hariç, A.B.D. tarafından verilmiştir. Nihayet Çin 1960 yılı sonundan beri kendi stratejik nükleer füze programını yürütmeye koymuştur; bazı uzmanlara göre 1975'te Çin'in elinde yirmi kadar İCBM füzesi bulunacaktır.

● *Taktik füzeler*. Amerika'da «Pershing» (1965'te 720 km menzil), «Lance» (1971'de 50 km menzil) füzeleri ortaya çıktı; her ikisi de paletli taşıyıcı-dikici'ler üzerine yerleştirilir; ayrıca laserle güdümlü ilk tanksavar füze «Shilelagh» yapıldı. Rusya'da tekerlekli taşıyıcı-dikici'ler, «Frog 7» (35 ile 50 km menzilli) ve «Scud» (150-200 km menzilli) füzelerinin hareket gücünü yükseltti. Fransa'da, tank şasilerine yerleştirilen yerden yere güdümlü «Pluton» füzesi (130 km menzil) ile denizden denize güdümlü «Exocet M38» (38 km menzil) füzesi sayılabilir.

1970 yılı başlarında füzeler gerek Amerika'da, gerek Rusya'da sayıları bakımından olduğu kadar güçleri bakımından da en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ancak, televizyon ve laserden yararlanarak atış isabeti alanında birtakım ilerlemeler beklenebilir. Örneğin, 4. israil-arap savaşı füzelerin, özellikle karadan havaya ve havadan karaya güdümlü füzelerin ne büyük gelişmeler gösterdiğini ortaya koydu. Karadan havaya güdümlü füzeler arasında en önemlileri S.S.C.B.'nin «SAM»ları, özellikle de tanka bindirilmiş «SAM 6»larıdır. (Bk. SAM, *Ek*.) Bu füzeleri etkisiz bırakmak için Amerika İsrail'e havadan karaya güdümlü «Walleye» füzelerini vermişti. 500 kgt imlâ hakkıyla 3 km'lik bir menzile ulaşan bu füzelerde bir de televizyon kamerası bulunur; bu kamera sayesinde füzeyi atan pilot, füzenin yörüngesini ve hedefi ekrandan izleyebilir.

● *Elektrikli füze*'nin enerji kaynağı, füzenin hareketi sırasında çalışmağa başlayan ve o sırada elektrik ateşlemesine bağlanan basit bir başlık anahtarından oluşur. Obüslerde bir piezoelektrik başlıktan yararlanılır; bu başlık çarpışmayla yüksek duyarlıkta elektrik ateşlemesini gerçekleştirebilen yeterli enerjiyi geliştirir; elektrik devresinin ve piroteknik zincirin kesilmesi, ateşlemeyle birlikte etkisini kaybeden bir emniyet düzeneğiyle sağlanır. (L)

***FÜZEATAR** bls. sıf. — Füzeleri fırlatmağa yarayan bütün gereçler için kullanılır: *Füzeatar denizaltı*. || *Füzeatar taşıt*, karadan karaya ya da karadan havaya güdümlü füzeleri ve tanklara karşı kullanılan taktik füzeleri taşıyan ve ateşleyebilen tekerlekli ya da paletli taşıt. (Bu taşıtta ateşleme anında istenen eğimi alabilen bir fırlatma rampası vardır.)

◆ Bls. i. — *Teşm. yol*. Bu gerecin kendisi. (L)

FÜZEBİLİM bls. i. Füzelerin incelenmesini konu alan bilim: *İtalyan Muratori, Ortaçağ'da füzebilimin öncülerinden biridir*. (L)

FÜZESAVAR bls. sıf. Savunma. Düşman tarafından fırlatılan stratejik füzelerin yakalanması ve etkisiz bırakılması amacını güden bir füze ya da bir savunma düzeni için kullanılır: *Amerika Birleşik devletlerinde «Spartan» ve «Sprint» füzesavar füzeleri, Safeguard füzesavar sisteminin silâhlarını oluşturur*. (Bu deyim 1969'dan beri, çok belirsiz olan «güdümlümermi savar»ın yerini aldı.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Savunma. Hedefi bulma, güdüm, elektronik hesap makinelerinde ve nükleer başlıkların etkililiğinde sağlanan gelişimler, 1960'tan bu yana hava savunmasının *füzesavar* savunmayı da kapsamına almasına olanak verdi. Bununla birlikte yeterli bir erken uyarı süresi, füzesavar savunmanın etkililiği için kaçınılmaz bir koşuldur. Daha 1962'de Kwajalein (Marshall adaları) atış alanında ateşlenen bir «Nike-Zeus», Vanderberg'den (Amerika Birleşik devletleri batı kıyısı) fırlatılan bir «İCBM»i önlemişti. Yeraltı nükleer silâh denemeleri ve 50 Mt'luk rus hava denemeleri geniş menzilli imlâ haklarının kullanılmasını sağladı. Öte yandan füzeler de dalmaya yardımcı cihazlarla donatıldı. Böylelikle 1967'de «Spartan» füzesinin atmosfer dışı önleme etkisine, «Sprint»in atmosfer içi etkisi eklendi. 1970'te amerikan Safeguard füzesavar sistemi 1967'nin santinel sistemini izledi: Safeguard sisteminde bulma radarları P.A.R. (Perimeter Acquisition Radar) ile izleme ve güdüm radarları M.S.R. (Missile Site Radar), bunlara bağlı hesap makineleri, «Spartan» ve «Sprint» füzesavarları bulunur. Katı propergollu ve 3 katlı «Spartan» (17 m boyunda, 1 m çapında, kanatçıklarıyla birlikte çapı 3 m'yi bulur, M.S.R. radarıyla güdülür ve ateşlenir) 450 km'nin üstünde bir yükseltiye ulaşır ve etki menzili 180 km'dir. Nükleer başlığının gücü birçok megaton değerindedir. Dikey olarak ateşlenir: ilk önle-

Foto. A. Morain, McDonnell-Douglas Corporation (LAROUSSE)

me deneyleri 1970-1971 yıllarında yapıldı. Katı propergollü, iki katlı, çok yüksek hızlı (100 g'nin üstünde hız) bir füze olan «Sprint», taban çapı 1,40 m, yüksekliği 8 m olan bir koni biçimindedir (M.S.R. radarıyla güdülür ve ateşlenir). Menzili 45 km, etki alanı 2 km ile 30 km arasındadır. Bir havan topu gibi barut ateşlemesiyle dikey doğrultuda fırlatılır. Denizaltılardan fırlatılan füzelere karşı savunmada etkilidir; bu füzeleri önlemede, erken uyarı süresi çok kısa olması nedeniyle «Spartan» etkisiz kalmaktadır. Önleme deneyleri 1970'te başladı. Öbür yandan Sovyetler birliğinde, iki katlı, sıvı propergollü ve ilk defa 1964'te Moskova'da bir geçit resminde sunulan «Galosh» füzesavarı (N.A.T.O.'nun verdiği kod adı) vardır. 18 m'lik uzunluğu ve 30 ton kadar ağırlığıyla amerikan «Spartan» füzesinden daha güçlü olması gerekir. Bu füzesavarlardan 70 kadarı Moskova'nın çevresine yerleştirilmiştir. Sovyetler birliğinde atmosfer içi önleme için «Sprint»e benzer bir silâhın bulunduğuna pek ihtimal verilmiyor. Fakat füzesavarların, özellikle bunlarla ilgili radar ve elektronik hesap makinelerinin çok yüksek maliyetleri, füzesavar sistemi kuramının aşırı ölçüde pahalı olmasına yol açar; kaldı ki, füzelerin dalma gücünü arttıran yardımcıların gelişmesi ve stratejik füzelerle başlıklarının büyük bir isabet gücüne ulaşması, bu gibi füzesavar sistemlerin kısa zamanda etkisiz kalmasına yol açabilir. Bu nedenle başkan Nixon'ın Moskova ziyareti sırasında Amerika Birleşik devletleri ile Sovyetler birliği, 26 mayıs 1972 tarihli bir anlaşma imzaladılar; bu anlaşmaya göre, füzesavarlar ancak stratejik füzelerin bulunduğu bir tek bölgeyi ve bunun yanı sıra bir tek büyük kenti (genellikle başkent) korumak için kullanılacaktır. (Bk. SİLÂHSIZLANMA ve S.A.L.T., *Ek.*)

◆ Blş. i. *Teşm. yol.* Bu silâhın kendisi. (L)

FYLiNGDALES, ingiliz askerî üssü (Yorkshire), 1963'ten sonra Amerikalılar kıtalararası füzelere karşı haber alma ve hava savunma sistemlerinin üçüncü büyük üssünü (Grönland'da Thulé ve Alaska'da Clear ile) burada kurdular. (Bk. BMEWS, *Ek.*) [L]

G

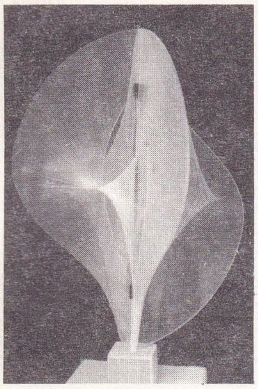

Naum GABO
«Uzayda çizgisel yapım no. 2»
(1949-1953)

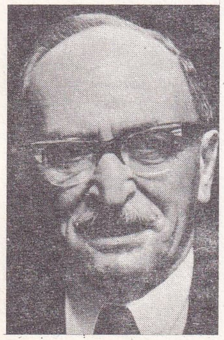

Dennis GABOR

GAAL (İstvan), macar filim yönetmeni (Salgotarjan 1933). Karlovy Vary festivalinde ilk uzun metrajlı filmi *«Çalkantılar»* ile adını duyurdu (1964), sonra «yeni macar sineması»nın en iyi yapımcıları arasına katıldı. Huzursuz, duygulu, titiz, her türlü tavize karşı olan bir mizacı vardı; insan ve çağdaş sanat ilişkilerini kimi zaman gerçekçi (*«Yeşil yıllar»*, 1965), kimi zaman da sembolik bir biçimde (*«Şahinler»*, 1969) ele aldı ve inceledi. Son olarak *«Vaftiz»* (1967) ve *«Ölü manzara»* (1971) adlı filimleri yaptı. (L)

***GABERONES.** — Bk. GABORONE, *Ek.*

GABİLLOU mağarası, Fransa'da Mussidan yakınında Sourzac'ta bulunan mağara; içinde dikkate değer tarihöncesi gravürler vardır. (L)

***GABİN** (Jean Alexis MONCORGÉ, **Jean** — denir), fransız sinema oyuncusu. — 1967'den bu yana şu filimleri çevirdi: *le Pacha* (Paşa) [G. Lautner'in, 1967]; *Sous le signe du taureau* (Boğa burcunda) [G. Grangier'nin, 1968]; *Dövmeli adam* (Le Tatoué) [D. de la Patellière'in, 1968]; *Sicilyalılar çetesi* (le Clan des Siciliens) [H. Verneuil'ün, 1969]; *Aile şerefi* (La Horse) [P. Granier-Deferre'in, 1969]; *le Chat* (Kedi) [D. Granier-Deferre'in, 1970]; *le Drapeau noir flotte sur la marmite* (Kara bayrak tencere üstünde dalgalanıyor) [M. Audiard'ın, 1971]; *le Tueur* (Katil) [D. de la Patellière'in, 1972], *L'Affaire Dominici* (Dominici olayı) [C. Bernard-Aubert'in, 1972]; *Verdict* (Yargı) [A. Cayatte, 1974]. (L)

***GABO** (Naum PEVSNER, **Naum** — denir), rus asıllı amerikalı heykeltıraş. — «Kinetik» eserlerinde gücül olarak hacimi vermeğe çalıştıktan sonra, yüzeyleri ve kesimleri belirterek yapısal saydamlığa ulaşma çabasına girişti (*Uzayda çizgisel yapım no. 2*, 1949-1953). Ayrıca, anıtsal yapıtlar ortaya koydu: New York'ta Rockefeller Center için plastik madde ve çelik telden heykel (1949), Rotterdam'da De Bijenkorf büyük mağazası için yaptığı heykel (1957). [L]

***GABON,** Ekvador Afrikası'nda devlet. — 520 000 nüf. (1973). İktisat hızlı bir ritimle gelişmeğe devam etti. Ülke büyük bir uranyum filizi ve manganez üreticisidir. Ayrıca 1974'te 10 Mt petrol üretildi. Kişi başına üretim 1970'te 670 doları buldu (Gabon bu sayıyla Kara Afrika ülkelerinin önüne geçti).

TARİH

Leon M'ba'nın ölümünden birkaç gün sonra, Albert Bongo cumhurbaşkanı oldu (1 aralık 1967). Yetkisini sağlamlaştırmak için bir «yenileştirme siyaseti»ne girişti: şubat 1964 hükûmet darbesine kalkışanlar birçok bağışlamadan yararlandılar; muhalefetin bazı üyeleri, devlet başkanının yakın yardımcılıklarına getirildi. Gabon Demokratik partisi (G.D.P.), tek parti ilân edildi ve sorumluları hükûmet kararlarının alınmasında söz sahibi oldu. 1969 şubatındaki millet meclisi ve belediye meclisi seçimlerine katılma oranı çok yüksek oldu ve G.D.P. adayları oyların hemen hepsini aldılar. Başkan Bongo hükûmette değişiklik yaptı; ordunun desteğini sağlamak için üç subaya bakanlık verdi; öne alınan 1973 şubatı seçimlerinde, tek parti hemen bütün milletvekillerini çıkardı ve A. Bongo oyların yüzde 99,6'sını alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Gabon hükûmeti iktisadı geliştirmek için petrol yataklarını değerlendirmeğe, demir ve karayollarını arttırmağa çalıştı; 1968 ocağında Paris'te yapılan görüşmelerde, Gabon'a yapılan fransız yatırımlarının arttırılması sağlandı; başkan Bongo'nun Paris ziyaretleri (kasım 1968 ve temmuz 1970) Fransa ile işbirliğini pekiştirdi. Gabon ayrıca Federal Almanya'dan, A.B.D.'den ve 1974 martında hukuken tanıdığı Çin'den yardım almaktadır.
Libreville yetkilileri, Biafra'yı desteklediler ve 8 mayıs 1968'de hükûmetini tanıdılar. Gabon, Merkezî Afrika Devletleri birliğine katılmadı; ama 1968 mayıs toplantısında birliğin yeniden düzenlenmesini önerdi. 1973 ekiminde İsrail ile ilişkilerini kesti.

GÜZEL SANATLAR

Tsogo, sango, miyene, vuvi, cabi, ambet (obamba), mahongve v.b. üslûpları ancak 1972'de, özellikle Libreville Sanat ve Gelenekler müzesi yöneticisi Louis Perrois'nın yayımlarıyla tanındı.

Aynı şekilde, Fang heykelciliğinin daha bir titizce incelenmesi de iki büyük üslûbun ortaya çıkarılmasını sağladı: hacimlerin uzaması ve inceliğiyle nitelenen ntumu üslûbu (Kamerun'un güneyi, Gabon'un kuzeyi); yuvarlak ve güçlü biçimleri birbirine ekleyerek anıtsal sağlamlıkta bodur heykeller yapan Güney Fang'larının (Gabon) üslûbu. Fang'lar gibi, Mitsogo'lar ve Masango'lar da içinde atalarının kafatası bulunan bir sepet üstüne, bir büst ya da baş heykeli yaparlar. Mitsogo'ların üslûbu çok belirlidir: figürlerin küçüklüğü, başa verilen önem. Zanaga ile Franceville arasında, Kota-Ambet'ler ile Mindassa'larda saçları hilâl biçiminde yapılmış yassı, oval figürler bulundu. İnce bir bakır tabakasıyla kaplı, boru gibi uzun bir boyun üzerine oturtulmuş ve baklava biçiminde bir tutağa dayanan bu başlar bol geometrik motiflerle süslenmiştir. Mekambo yöresinde yaşayan Kota-Mahongve'ler, yanlışlıkla İvindo vâdisi Ossyeba'larına mal edilen, incecik bir bakır tel ağı ile kaplı, naja yılanı biçimindeki heykellerin yaratıcılarıdır. Bütün Gabon'da heykelcilik (büyük üslûp değişikliklerine birlikte) tek bir modele karşılık veriyorsa da maske çok daha çeşitlidir. Ölülerin ruhu için yapılmış maskeler (beyaz maskeler), yargılama kuruluşlarına ait maskeler, eğlence maskeleri, kadın ve erkek derneklerinin kumaş ya da yaprak maskeleri ayırt edilebilir. Doğudan batıya gidildikçe Vuvilerde beyaz maskelerin yapısı son derece soyut, yalın bir biçime, Mitsogo'larda, Cabi'lerde (Bancabi'ler) çok daha gerçekçi karmaşık bir biçime dönüşür... Beyaz maskelerin üslûp bütünü çerçevesinde iki ayrı üslûp yer alır. Miyene'ler yamyassı, hafif kabarık alınlı ve çökük yüzlü maskeler yaparlar. Baduma'ların ise, hacimlerin ve yüzeylerin birbirinden kesin bir çizgiyle ayrıldığı maskeler yaptıklarını biliyoruz; bu maskelerin biçimsel yapısı, geometrik bakımdan karşıt olarak yerleştirilmiş renkli alanların ayırt edildiği kübist bir resim üslûbunun doğmasına yol açtı. Fang maskeleri üç tiptedir: çoğu zaman hafifçe çökük yüzü bir tahta parçasından oluşan ngil maskesi; ekekek maskesi, miğferli maske; dört ya da daha çok yüzlü bir miğferli maske olan ngontan. (L)

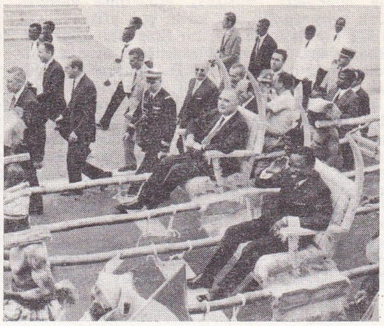

GABON ve Fransa cumhurbaşkanları
A. Bongo ile G. Pompidou
şubat 1971'de Libreville'de

GABOR (Dennis), macar asıllı ingiliz fizikçisi (Budapeşte 1900). Budapeşte ve Berlin politeknik okullarında yükseköğrenimini tamamladı, sonra alman teknik araştırma laboratuvarlarında, özellikle Berlin'deki Siemens ve Halske firmalarında çalıştı. 1933'te İngiltere'ye gitti, British Thomson Houston Co.'nun araştırma bölümünde görev aldı, 1949'da Londra'daki İmperial College of Science and Technology'de uygulamalı elektronik fizik profesörü oldu. Ayrıca Stamford'daki (Connecticut) C.B.S. (Columbia Broadcasting System) araştırma laboratuvarında çalıştı. 1948'de bulduğu ve daha sonra geliştirdiği holografi yöntemiyle 1971 Nobel fizik ödülünü kazandı. Bu gelişmeyi, 1962 yılında Michigan üniversitesi araştırmacılarından amerikalı Emmet Leith ve Juris Upatnieks laser kullanarak gerçekleştirdiler. Gabor'un katot osilografisi, magnetik mercekler, gazlarda boşalma ve bilgi kuramı ile ilgili çalışmaları vardır. Yayımladığı eserler arasında *Geleceği yaratalım* (1963) adlı kitabı anılabilir. (L)

GABORONE, Botswana'nın başkenti Gaberones'in yeni adı. (L)

***GABRİEL** (Albert), fransız arkeoloğu. — (öl. Bar-sur-Aube 1972) [L]

***GADDA** (Carlo Emilio), italyan yazarı. — (öl. Roma 1973). Eskiden yazdığı bazı eserleri yayımladı: *La meccanica* (Mekanik) [1970], *Novella sezonda* (İkinci hikâye) [1971]. (L)

GADES (Antonio Esteve RODENAS, **Antonio** — denir), ispanyol dansçısı (Elda 1936). Dansa on üç yaşında Madrid'de başladı, üç ay sonra da sahneye çıktı. Pilar Lopez'in ilgisini çekti, dokuz yıl onun topluluğunda çalıştı ve bu süre içinde kendini yetiştirdi. Çok arı bir dans üslûbu vardı, zapateado'su çok nüanslıydı; klasik dansa ve folklora flamenco'yu da ekleyen Gades bu dansa oldukça hâkimdir. Anton Dolin ile birlikte Roma operası için *Bolero*'yu (Ravel'in) düzenledi (1962). Deux-Mondes festivaline yorumcu olarak katıldı (1962) ve

Wolfgang GÄFGEN
desen (1973)
[Karl Flinker galerisi, Paris]

Foto. Giraudon, Keystone, Bureau-Gamma (LAROUSSE)

Beppe Menegati ile birlikte hazırladığı *Ölmüş bir infante için pavan*'da Carla Fracci ile dans etti. İspanya'ya dönüşünde (1963) kendi topluluğunu kurdu (1964), sonra yabancı ülkelere birçok turne düzenledi. 1972'de de Dubrovnik festivaline katıldı. (L)

GÄFGEN (Wolfgang), alman desenci ve gravürcüsü (Hamburg 1936). Hamburg ve Stuttgart'ta öğrenim gördü (1957-1961); Paris'e yerleşmeden önce kısa bir süre Otto Dix'in atelyesinde çalıştı. 1967'de resmi bırakarak desene geçti ve baştan başa nesneden, bayağı nesneden, çekiciliği olmayan, ayrıntılarından sıyrılmış, güdük, hattâ bazen bitmemiş nesneden oluşan bir esere başladı, ince bir gözlem ve ustaca işlenmiş ayrıntılar sayesinde ona yoğun bir görünüm kazandırdı. Doku ve durumlarla (deri mantolar, buruşuk kumaşlar, küplerin üstüne konmuş peşkirler) ilgilendikten sonra gereçler (birbirine ekli taş bloklar, ekin sapı üstüne yerleştirilmiş tahtalar, oyuk toprak v.b.) üzerinde durdu. (L)

GAGMAN [gagmen] i. (ing. k.). Gag* yaratmakta usta sanatçı. (L)

***GAİLLARD** (Félix), fransız siyaset adamı. — (öl. denizde, Jersey açıklarında 1970). 1958'den 1961'e kadar Radikal Sosyalişt partinin başkanlığını yaptı. 1968'de Maurice Faure ile birlikte F.G.D.S. siyaset bürosuna girdi. (L)

***GAİLLARD** (Marius François), fransız bestecisi ve orkestra yöneticisi. — (öl. Evecquemont, Yvelines 1973). [L]

***GAJARD** (dom Joseph), fransız keşişi ve müzikoloğu. — (öl. Solesmes, Sarthe 1972). [L]

***Galata Gençlik kulübü.** — 1970-1971 futbol sezonunda Üçüncü lige düştü. (M)

***Galata köprüsü.** — Köprünün taşıyıcı dubalarından olan A-II numaralı duba 1975 yılı içinde 2,5 milyon TL. harcanarak değiştirildi; eskiyen ve kullanılamayacak durumda bulunan diğer dubaların on iki yıl içinde yenilenmesi planlandı (1975). [M]

***Galata mevlevihanesi.** — Türk ve İslâm Eserleri müzesinin bir bölümü olarak hazırlanan Divan Edebiyatı müzesi 1975 yılı sonunda burada açıldı. Müzenin bahçesinde birçok mevlevî şeyhinin türbesi bulunuyor. Binanın alt katı semahanedir. Sağ taraftaki odalarda mevlevî şairlerinin divanları sergilenir; üst kattaki odalarda vitrinler içinde mutrib ve müzik âletleri, seccadeler, şamdanlar, rahleler, mevlevî giysileri ve şairlerin divanları yer alır. (M)

***Galatasaray lisesi.** — 1975 yılında lisedeki toplam öğrenci sayısı 1 597 idi, bunun 370'ini kız öğrenciler oluşturuyordu. Son yıllarda 1970-1971'de 50, 1971-1972'de 64, 1972-1973'te 83, 1973-1974'te 109, 1974-1975 öğrenim yılında da 148 olmak üzere, toplam 454 öğrenciye diploma verdi. (M)

***Galatasaray Spor kulübü (GS).** — 1970-1971-1972-1973 dönemlerinde lig şampiyonu oldu. Ayrıca, 1972-1973 döneminde Türkiye kupasını, 1969 ve 1972'de Cumhurbaşkanlığı kupasını aldı. 1969-1970 döneminde Avrupa Şampiyon Kulüpler turnuvasında çeyrek finale kadar yükselen ilk türk takımı oldu. (M)

***GALERİ** i. — ANSİKL. G. santl. İstanbul belediyesine ait Taksim Sanat galerisi (1967) ve Harbiye Şehir tiyatrosu fuayesinde Harbiye Sanat galerisi açıldı (1972). Aynı yıl İzmir'de Modern Sanat galerisi hizmete girdi. İstanbul'da Mefkûre Şerbetçi'nin *Galeri I*'i, Melda Kaptana'nın galerisi, Zahide Özar'ın galerisi, Lerzan Öke'nin Er Sanat galerisi (1972) ve Moda'da Cumalı Sanat galerisi (1973) özel galeriler olarak açıldı. (M)

***GALL** (Yvonne), fransız kadın şarkıcısı. — (öl. Paris 1972). [L]

***GALLEGOS** (Romulo), venezuelalı romancı ve siyaset adamı. — (öl. Caracas 1969). [L]

Galois alanı veya **cismi,** sonlu sayıda elemanı olan cisim. (L)

GALVANOMAGNETİK sıf. (fr. *galvanomagnétique*). Fiz. Bir elektrik akımının bir magnetik alan üzerinde karşılıklı etkimeleri için kullanılır. (L)

***GALYUM** i. — Kim. *Galyum arsenyür,* GaAs formülündeki bileşik; pek çok yüzlü billûrlar biçiminde bulunur ve önemli yarı iletkenlik özellikleri gösterir. (Yüksek sıcaklıklara dayanıklı bu cisim, germanyum veya silisyum elektronlarından daha yüksek bir elektron hareket kabiliyeti gösterir. Elektroniğin bütün dallarında değişik uygulamalara konu olabilir.) [L]

***GAMBİYA,** Batı Afrika'da devlet. — 494 000 nüf. (1973).

TARİH

Halkın bir kısmı, Gambiya üzerindeki ingiliz egemenliğini eleştirmeğe başladı. Başbakan D. K. Jawara'nın önerdiği cumhuriyet rejimini, eskiden ona karşı olan başkent halkı ve köylüler artık destekliyorlardı. 23 nisan 1970 referandumu sırasında, seçmenlerin çoğunluğu (133 813 kayıtlı seçmenden 84 968'i) cumhuriyet anayasası tasarısını benimsedi; bu tasarı yasama ve yürütme güçleri arasında denge kurulmasını ve her beş yılda bir seçim yapılmasını öngörüyordu. D. K. Jawara cumhurbaşkanı oldu, başbakanlık görevini de bırakmadı. S. M. Dibba başkan yardımcılığına getirildi, yeni yöneticiler ülkelerini Commonwealth içinde tutmağa devam ettiler. 28-29 mart 1972'de yapılan yasama meclisi seçimlerinde çoğunluğu yine Peoples Progressive Party aldı; parlamento muhalefetini United Party ve Peoples Progressive Alliance temsil ediyordu. Gambiya ile Senegal arasındaki ilişkiler 1967'de imzalanan işbirliği anlaşmalarına rağmen iyi değildi; gerçekten de Senegal yetkilileri Gambiya'yı daha yüksek fiyatlardan yararlanmak amacıyla ülkelerine kaçak eşya göndermekle suçlamaktadırlar. 1973 ekiminde Gambiya İsrail'le ilişkilerini askıya almıştı. (L)

GAMBLE'S CAVE, Elmenteita (Kenya) yakınında mağara. Capsa kültüründen Still Bay fasiyesine kadar dokuz tarihöncesi düzey bulundu, Capsa kültürü düzeyinde beş lahit ortaya çıkarıldı; içindeki insanlar fizikî özellikleri yönünden bugünkü Bantu'lara benzer. (L)

Gameda (Gazete, Mecmua Dağıtım Limited şirketi), gazete dağıtım ve pazarlama işlemlerinin tek elden yapılması amacıyla kuruldu (1959). Kurucuları arasında *Milliyet, Hürriyet, Cumhuriyet, Dünya, Yeni Sabah* gazeteleri ve Tifdruk Matbaacılık A.Ş. bulunan Gameda'dan 1963'te *Hürriyet,* 1964'te kapandığı için *Yeni Sabah* gazetesi, daha sonra da Tifdruk Matbaacılık A.Ş. ayrıldı; ortaklar arasına *Tercüman* ve Hayat Neşriyat A.Ş. katıldı.

Merkez örgütü İstanbul'da bulunan Gameda'nın Ankara, İzmir, Adana, Samsun'da ve İstanbul'un Kadıköy ve Üsküdar ilçelerinde büroları ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 500'ü aşkın başbayiliği vardır. (M)

***GAMMA** i. — Radyotek. *Gamma düzeltmesi,* katot ışınlı lambanın ayırt edici eğrisini dengelemek amacıyla televizyonda videofrekans işaretine uygulanan dinamik düzeltme.

— ANSİKL. *Gamma düzeltmesi* siyah-beyaz televizyonda kesin bir gri ölçeğini korumak için şarttır. Alıcıdaki katot lambası bir triot lambası gibi çalışır; katot lambasının demet akımı/ızgara gerilimi, ızgara geriliminin aşırı negatif değerleri için kesin bir eğrilik çizer. Oysa demetin sönüm gerilimi siyahın derecesine karşılık düşer ve hafifçe daha az negatif bir gerilim koyu griyi verir. Dolayısıyla ayırt edicinin eğri kısmında çalışmak zorunluğu vardır. Ekranda doğru bir gri ölçeği elde etmek için, bileşkesi bir doğru olacak şekilde parlaklık gerilimini ters bir biçimde düzeltmek gerekir. Renkli televizyonda gamma düzeltmesinin yayımda uygulanması zorunludur; çünkü alışta uygulanırsa renklerde değişimlere yol açılır. (L)

GAMMA-KAMERA bİş. i. Tıp. Gamma ışınları kullanarak, içinde radyoaktif izotop bulunan bir organın dışarıdan resmini çekmeğe yarayan aygıt.

— ANSİKL. Klasik sentigrafide olduğu gibi, önce organizmaya radyoaktif bir madde sokulur; bu madde incelenmek istenen organa (beyin, karaciğer, **akciğerler, böbrekler)** yerleşir. *Gamma-kamera*'da büyük bir sodyum iyodür billûru, birçok fotomültiplikatör, bir ortak elektronik ve bir osiloskop ekranı bulunur; görüntü bu ekranda belirince fotoğrafı çekilebilir. Muayene birkaç dakika içinde yapılır ve tamamen zararsızdır. Gamma-kamera çoğu zaman elde edilen bilgileri işlemeğe yarayan bir bilgisayar ile donatılır. (L)

***GANA,** Batı Afrika'da devlet. — 9 360 000 nüf. (1973). Başkenti, *Akkra* (banliyölerle 849 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Kumasi* (343 000 nüf.) ve *Sekondi* (161 000 nüf.). Ülke dünyanın başlıca kakao üreticisidir (1971-1972'de 445 000 ton).

TARİH

Yabancı kökenli birçok ganalının 1970'te yurt dışı edilmesi sırasında, orduda ve idarede pek çok temsilcisi bulunan Eue kabilesi, birçok yüksek rütbeli Eue subayının görevden uzaklaştırılmasına kızmıştı. Muhalefet partileri (People's Popular Party ve Justice Party) parlamentoda ve halk arasında hükûmetin otoritesini zayıflatmayı başardılar. Başbakan ülkenin en güçlü sendikası Trades Union Congress ile çatıştı ve sendika 1971 eylülünde kapatıldı. Büyük devletlerin yardımlarına rağmen iktisadî durum hâlâ kötüydü, sosyal çalkantı devam ediyordu. 13 ocak 1972'de, yarbay Acheampong komutasında subaylar, başbakan ile cumhurbaşkanını görevden aldılar; siyasal partiler kapatıldı, anayasa askıya alındı; dış borçların üçte biri silindi; paranın değeri yüzde 42 oranında yükseltildi ve devlet Gana madenlerini işleten bütün yabancı şirketlerin çoğunluk hisselerini ele geçirdi. Dış siyasette, yeni rejim tarafsızlık çizgisine bağlılığını bildirdi; Güney Afrika ile görüşmeyi reddetti ve Çin ile diplomatik ilişkiler kurdu. Buna karşılık, dördüncü arap-israil savaşından sonra İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesti. (L)

***GAND,** Belçika'da liman şehri. — 149 300 nüf. Saint-Nicolas kilisesindeki çalışmalar, kazılara girişilmesini ve yapının eksiksiz olarak incelenmesini sağladı. Böylece, roma üslûbundaki kilisenin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Yapımına 1200'e doğru batı kısmından, Tournai katedralinden esinlenmiş bir üslûpla başlanan bugünkü kilise, 1300'e doğru sahın ve mihrap arkalığı ile tamamlandı. Çapraz sahındaki kule (XIII. yy., Laon katedralinin kulesini andırır) onarılmıştır; 1681'de, barok üslûbunda bir yapının arkasında kalan batı kapısı ise 1969'da ortaya çıkarıldı. Çok büyük hasar gördüğü halde, XIII. yy. Flandre heykelciliğinin çok ender rastlanan örneklerindendir. Champagne sanatı ile Kuzey Fransa sanatının etkilerini taşır. (L)

***GANDHİ** (Şrimati İndira), hintli kadın siyasetçi. — Mart 1971'de, Yeni Kongre millet meclisinde salt çoğunluğu elde etti: 515 milletvekilliğinin 350'sini aldı. Bundan güç alan ve mart 1972'de yapılan mahallî meclis seçimlerinde de aynı başarıyı sağlayan İndira Gandhi temmuz 1969'da öne sürülen reform programını gerçekleştirmeğe koyuldu: belli başlı bankaları, sigorta şirketlerini millîleştirdi, mihracelerin ayrıcalıklarını ve hazineden ödenen aylıklarını kaldırdı. Anayasada tarım reformunu kolaylaştırıcı hükümler bulunmasına rağmen buna başlanamadı. Üstelik hiç bir fiyat

GANA

albay Acheampong ve Senegal dışişleri bakanı (kasım 1972)

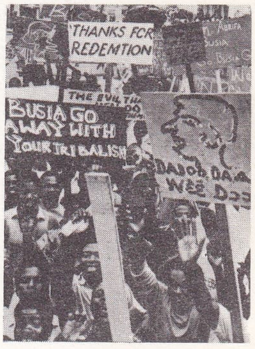

yeni rejim lehinde halk gösterileri (ocak 1972)

Foto. Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

kontrol tedbirine başvurulamadığından şubat ve mart 1974'te İndira Gandhi, Gucerat ve Bihar eyaletlerinde fiyat artışlarından ve işsizlikten doğan ayaklanmalara karşı koymak zorunda kaldı.

Dış siyasette İndira Gandhi, Hindistan-Pakistan gerilimi artarken Hindistan'ı yalnız kalmaktan kurtarmağa çalıştı; 9 ağustos 1971'de imzalanan Sovyetler birliği - Hindistan saldırmazlık antlaşması bu siyasetin belirtisidir. Aynı dönemde, Hindistan başbakanı Moskova'yı resmen ziyaret ettikten sonra (eylül 1971), Bengal bunalımı karşısında Hindistan'ın takındığı tutumu açıklamak için başlıca batı başkentlerini (Brüksel, Viyana, Londra, Washington, Paris, Bonn) dolaştı. Bangladeş cumhuriyetinin ilânından sonra, hint birliklerinin geri çekilmesi için Mucibürrahman ile görüşmelere başladı (şubat 1972) ve savaş tutsakları sorununu çözmek amacı ile Simla'da Ali Butto ile buluştu (haziran 1972). İndira Gandhi 1973 yılında da diplomatik girişimini sürdürdü: adadaki Tamul azınlığını yatıştırmak için Sri Lanka'ya bir yolculuk yaptıktan sonra (nisan 1973) Yugoslavya ve Kanada'yı resmen ziyaret etti. Kasım 1973'te haberleşme ve radyo bakanlığını bıraktı. Hindistan ile Sri Lanka arasında süregelen deniz sınırı anlaşmazlığını bir anlaşmayla sona erdirdi (28 haziran 1974). Kabinesinde geniş çapta değişiklikler yaparak beş bakanı değiştirdi.

Gandhi'nin siyasî hayatında önemli olaylardan biri Allahâbâd Yüksek mahkemesinin 12 haziran 1975'te açıkladığı karar oldu. Muhalefetin müracaatı üzerine yapılan incelemeye dayanılarak verilen kararda başbakanın mart 1971 seçimlerinde nüfuz suiistimali yaptığı, kamu araçlarını ve kamu görevlilerini seçim kampanyasında kendi lehine kullandığı belirtiliyor ve bu sebeplerle seçimin geçersiz olduğu hükme bağlanıyor, ayrıca Gandhi'nin altı yıl süreyle seçime katılması ve kamu hizmeti yapması yasaklanıyordu. Bu karar karşısında önce istifa etmeyi düşünen başbakanın daha sonra görevde kalacağını açıklaması ülkede yaygın karışıklıkların başlangıcı oldu. Mahkemenin Gandhi'ye tanıdığı yirmi günlük süre dolmadan her tarafta aleyhte gösteriler başladı. Bu arada muhalefet de halkı hükûmete karşı itaatsizliğe çağırmıştı. Bunun üzerine Hindistan'ın birçok yerinde olağanüstü durum ilân edildi; muhalefet liderlerinin çoğu tutuklandı; yerli ve yabancı basına sansür kondu. Bu tedbirlerle sınırlı ölçüde sağlanan yatışma sırasında seçim kanunu ve anayasada yapılan değişikliklerle devlet başkanı, başbakan ve parlamento başkanının seçim suçlarından yargılanması imkânı ortadan kaldırıldı; yüksek mahkemenin kararı da böylelikle geçersiz hale getirilmiş oldu (4 ağustos 1975). [LM]

***GANDON** (Yves), fransız yazarı. — Son yapıtları arasında *Monsieur Miracle* (1968) önemlidir. Yazar bu eserinde hayatını yeniden düzenlemeğe kalkan kırk yaşında bir adamı anlatır. (L)

***GANSHOF** (François Louis), belçikalı tarihçi. — Karolenj Avrupası'nın kurumlar tarihi konusunda uzmanlaştı ve feodal sistemin kaynağındaki temel sorunu aydınlatabilecek yapıtlar yayımladı: *Belgique Carolingienne* (Karolenj dönemi Belçikası) [1958]; *Frankish institutions under Charlemagne* (Charlemagne döneminde Frankların kurumları) [1968]; *Droit romain dans les capitulaires* (Fermanlara göre Roma hukuku) [1969]; *The Carolingians and the Frankish Monarch* (Karolenjler ve Frank krallığı) [1971]. (L)

***Garanti bankası** (TÜRKİYE—). — 1974'te 25 milyon 114 000 TL.lık ihtiyat akçesi, 10 milyon 598 000 TL.lık karşılıkları vardır. Aynı yıl sonu bilançosuna göre 5 milyon 78 000 TL.lık resmî, 947 milyon 159 000 TL.lık ticarî, 56 milyon 552 000 TL.lık bankalar ve 2 milyar 628 milyon 980 000 TL.lık tasarruf olmak üzere, toplam 3 milyar 637 milyon 799 000 TL.lık mevduat vardır. Çeşitli dallarda 144 milyon 89 000 TL.lık iştiraki bulunan bankanın 1974'te 238 şubesinde 4 200 kişi çalışır. 160 milyon TL.lık sermayesinin 140 milyon TL.sı ödenmiştir. (M)

***GARAUDY** (Roger), fransız siyaset adamı ve üniversite öğretim üyesi. — Garaudy'nin Komünist partisinden atılması onun Marx'çılıkla ve Hıristiyanlıkla ilişkilerini sürdürmesine engel olmadı. Partiden çıkarılması ile ilgili görüşlerini *Toute la vérité* (Bütün gerçek) [1970] adlı eserinde açıkladı. Ayrıca şu eserleri yazdı: *Liberté en sursis: Prague 1968* (Ertelenen özgürlük: Prag 1968) [1968]; *Marxistes et chrétiens face à face* (Marx'çılar ve hıristiyanlar karşı karşıya) [Quentin Lauer ile birlikte, 1969]; *Sosyalizmin büyük dönemeci* (Le Grand Tournant du socialisme) [1970]; *Reconquête de l'espoir* (Umuda dönüş) [1971]; *l'Alternative* (Seçi) [1972]. (L)

***GARCİA** (Carlos), filipinli siyaset adamı. — (öl. Manila 1971). [L]

***GARCİA GODOY** (Hector), dominikli siyaset adamı. — (öl. Saint-Dominique 1970). Son olarak Washington elçisiydi (1966-1969). [L]

GARCİA MARQUEZ (Gabriel), kolombiyalı yazar (Magdalena ilinde Aracataoa 1928). Bogota'da hukuk öğrenimi gördükten sonra hareketli bir yaşam sürerek birçok mesleğe girdi, birçok ülke dolaştı; Roma ve Paris'te gazeteci, Caracas'ta eleştirmen, New York'ta Küba basın ajansı temsilcisi, Meksika'da sinema yönetmeni, Barcelona'da yazar olarak çalıştı. Bütün eserleri hayalî bir köy olan Macondo'da geçen olayların hikâyesidir; çocukluk anılarını ve tutkularını orada geçmiş gibi canlandırır (*«Ölü yapraklar»*, 1955; *«Albay'a mektup yok»*, 1961; *«Büyükannenin cenaze töreni»*, 1962; *«Kötü saat»*, 1962; *«Yüz yıl yalnızlık»*, 1967; *«Saf kız Erendira ile katı yürekli büyükannesinin inanılmaz ve acıklı hikâyesi»*, 1972). [L]

***GARD idare bölgesi**, Fransa'da Languedoc-Roussillon bölgesinde idare bölgesi. — 478 544 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 43 kanton, 353 komün. (L)

***GARDNER** (Ava), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — *Peygamberler tarihi*'nden (The bible) [J. Huston'ın, 1966] sonra çevirdiği filimlerden özellikle, *Mayerling faciası* (Mayerling) [T. Young, 1968] ve *The Life and Times of Judge Roy Bean* (Yargıç Roy Bean'in hayatı ve başından geçenler) [J. Huston'ın, 1972], *Earthquake* (Deprem) [M. Roleson'un, 1974] önemlidir. (L)

***GARNER** (Eroll), amerikalı piyanocu ve caz bestecisi. — 1968'de *Up in Eroll's Room*'u plağa alındı. (L)

***GARNETT** (David), ingiliz yazarı. — 1971'de yayımlanan *A Clean Slaet* adlı yapıtında on yedi yaşında bir delikanlının olgun bir kadına olan aşkını alaylı bir dille anlattı. XIX. yy.daki Georgia'yı konu edinen tarihsel romanı *The Sons of the Falcon*'da (Şahin'in çocukları) [1972] eski üslûbunu terk etti. (L)

***GARONNE** (HAUTE) **idare bölgesi**, Fransa'da Güney Pireneler bölgesinde idare bölgesi. — 690 712 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 50 kanton, 589 komün. (L)

Garp Linyitleri işletmesi, TKİ bünyesi içinde tüzel kişiliğe sahip, 250 milyon TL. sermaye ile, bir iktisadî devlet teşekkülü olarak kuruldu (1940). Merkezi Tavşanlı'dadır. Kuruluş, Soma, Değirmisaz, Tunçbilek ve Seyitömer işletmelerinde üretim yapmaktadır. Bunlardan Soma'nın çalışması Kurtuluş savaşı öncesinde başladı. Savaş yıllarında durdurulan işletme Cumhuriyet döneminde yeniden ele alındı. 1927'de Soma'yı Çeltik havzasının üretimi izledi; aynı tarihlerde özel teşebbüs tarafından Değirmisaz, Tavşanlı, Yerköy ve Gerenez linyit ocakları da işletmeye açıldı. Değirmisaz ve Tunçbilek işletmeleri 1938'de, Soma işletmesi 1939'da Etibank Genel müdürlüğü tarafından modern işletmecilik yöntemlerine göre yeniden kuruldu. 1940 yılında bu üç işletme Etibank Mahdut Mesuliyetli Garp Linyitleri İşletme müessesesi adıyla birleştirildi; 1957 yılında TKİ'ye devredilince de Garp Linyitleri İşletmesi müessesesi adını aldı. 1960 yılında Seyitömer havzası aynı müesseseseye bağlı olarak faaliyete geçti, Değirmisaz'ın üretimi ise 1966'da sona erdi. (M)

***GASKELL** (Sonya), rus asıllı kadın profesör ve bale öğretmeni. — (öl. Paris 1974). 1968'de Hollanda Het Nationale Ballet'den ayrılmıştı. (L)

***GASSMAN** (Vittorio), italyan tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen. — *Una Vergine per il principe*'den (Prens için bir bakire) [P. Festa Campanile'nin, 1965] sonra özellikle şu yapıtlarda rol aldı: *Armata Brancaleone* (Brancaleone ordusu) [M. Monicelli'nin, 1966]; *Questi fantasmi* (Bu hayaletler) [R. Castellani'nin, 1967]; *Lo Scatenato* (Zincirden boşanmış) [F. İndovina'nın, 1967]; *Sette volte donna* (Altı kere kadın) [V. De Sica'nın, 1967]; *Karım ve sevgilim* (İl Tigre) [D. Risi'nin, 1967]; *Hippi aşkı* (İl profeta) [D. Risi'nin, 1967]; *La Pecora nera* (Kara koyun) [L. Salce'nin, 1968]; *L'Arcangelo* (Melek) [G. Capitani'nin, 1969]; *L'Udienza* (Oturum) [M. Ferreri'nin, 1971]; *İn nome del popolo italiano* (İtalyan halkı adına) [D. Risi'nin, 1971]; *Profumo di donne* (Kadınların parfümü) [D. Risi'nin, 1974]. (L)

***GASTRİN** i. — ANSİKL. *Gastrin* bugün bireşim yoluyla elde ediliyor. Proteinin son dört aminoasidi, insanda bu hormonun etkilerini yaratmak için yeterlidir (mide salgısının miktarca ve asitçe artış göstermesi). Gastrin insandaki mide salgısının incelenmesi için kullanılır. Dozu radyoimmünolojik bir yöntemle tayin edilir. Gastrin oranı Zollinger-Ellison hastalığı sırasında artar (mide-onikiparmak bağırsağı ülserleriyle bir pankreas urunun birlikte bulunması). [L]

***GATTİ** (Armand), fransız yazarı. — *Passion en rouge, jaune et violet* (1968) adlı oyununun yasaklanmasından sonra *la Naissance* (Doğuş) [1968], *La Cigogne* (Leylek) [1968], *Rosa collective* (Herkesin Rosa'sı) [1971] gibi oyunlar yazdı. Louvain üniversitesinde tiyatro sanatı profesörü olan Gatti, çeşitli ortak yapım denemelerine de girişmiştir. (L)

***GATTO** (Alfonso), italyan şairi. — Romantik esinli yeni şiir kitapları (*Poesie d'amore* [Aşk şiirleri], 1973) yayımladı ve *Rime di viaggio per la terra dipinta* (Renkli dünya için yolculuk dizeleri) [1969] adlı eserinde kendisini anlattı. (L)

GAUDİER-BRZESKA (Henri GAUDİER, **Henri** — denir), fransız desencisi ve heykelcisi (Saint-Jean-de-Braye 1891 - Neuville-Saint-Vaast, Pas-de-Calais 1915). İngilizlerin yaptığı bağışlarla 1965'te Art Moderne müzesinde o tarihe kadar Fransızların tanımadığı bu sanatçıya bir salon ayrıldı. Orléans'da klasik öğrenimini tamamlayan Gaudier birçok kere İngiltere ve Almanya'ya gitti, orada alman anlatımcılığını öğrendi ve artık kendini sanata verdi. 1910'da Paris'e döndüğünde Rodin'den etkilenerek ilk büstlerini yaptı. Aynı yıl içinde Sophie Brzeska (daha sonra onun adını kendininkine ekledi) ile birlikte Londra'ya gitti, vortisizm*i (*Ek*) tutan çevrelerle ilişki kurdu. Önemli ve anlatım biçimleri oldukça değişik eserler vermeğe başladı; 1914'te savaşa katıldı ve fransız cephesinde öldü. *Dans eden kadın*'dan (1913) önce yaptığı eserlerde Rodin'in etkisi görülür. Basit ve geometrik kütlelere ve hacim sorunuyla ilgileniyordu, bu nedenle de vortisizm özelliği taşıyan desen ve heykeller yaptı (*Balık yutan kuş*) [1914]; ayrıca soyut eserler verdi (*Kapı tokmağı* [1914]; *Patlayan güllelerimizden biri* [1915]). [L]

GAUTİER (Jean-Jacques), fransız eleştirmeni ve yazarı (Essomes-sur-Marne 1908). *Echo de Paris* ve *Epoque* gazetelerinde çalıştı. 1946'da Goncourt ödülünü kazanan *Histoire d'un fait divers* (Bir gazete haberinin öyküsü) romanıyla adını duyurdu. Daha sonra *Figaro*'da eleştiriler yazdı. Ayrıca çeşitli anlatı ve tiyatro yazıları derlemesi yayımladı: *Babel* (Babil) [1952]; *Deux Fauteuils d'orchestre* (İki orkestra koltuğu) [1962]; *Une femme prisonnière* (Tutsak bir kadın) [1968]; *Théâtre d'aujourd'hui* (Günümüz tiyatrosu). 1972'de Fransız akademisine seçildi. (L)

Gaye Gemicilik, Armatörlük ve Yapım Endüstrisi Ltd. Şti. Bk. TERSANE, *Ek.*

***GAZ** i. — Ask. *Savaş gazı.* Bk. KİMYASAL* *silâh, Ek.*

— Ekon. ve Petr. *Doğal gaz.* Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Sıvılaştırılmış doğal gaz.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ekon. ve Petr. ● *Doğal ga-*

zın sanayileşmesi. Doğada bol olan, dev boru hatlarıyla büyük miktarlarda iletilebilen, çevreyi kirletmeyen ve ucuza gelen *doğal gaz*, son yıllarda büyük bir gelişme göstererek sanayicinin ve tüketicinin emrine sunulan çeşitli enerji kaynakları arasında ön plana geçti ve A.B.D.'deki enerji piyasasının üçte birine ulaştı; bu ülkenin enerji piyasası ise dünya ihtiyacının üçte ikisine eşittir (1971'de yılda 1 000 milyar m³). Amerika'daki doğal gaz yataklarının yoğun bir şekilde işletilmesi, araştırma, kuyu açma, üretim, arıtma ve gittikçe daha uzak yerlerden gelen gazın taşınması için yapılan büyük harcamaları karşılamak üzere satış fiyatlarının çok ucuz tutulması bugün ekonomik gidişi tersine döndürmüş, bolluğun yerini kıtlık almıştır: A.B.D.'de, bilinen ve bugünkü koşullar altında verimli olarak işletilebilen gaz yataklarında üretim yılda ancak yüzde 1 oranında arttığı halde, tüketim yılda yüzde 4 artmaktadır. Buna karşılık yalnız Ortadoğu'da, Sahra'da ve diğer tropikal bölgelerde değil, Kuzey kutbunda, Alaska'da, Kanada'da ve Sovyetler birliğinde de önemli doğal gaz rezervleri vardır; Ortadoğu, Sahra ve tropikal bölgelerde üretimin tam gelişme halinde olmasına karşılık öbür bölgelerde üretim, hattâ araştırma daha yeni başlamıştır ve güç, ağır ve masraflı koşullar altında sürdürülmektedir. Çok uzaklardan taşıma sorunu, gazın tüketicilere ucuz fiyata ulaşmasını her zaman engeller. A.B.D.'nin bugüne kadar ülke içinde kurduğu gaz boru hattı ağının uzunluğu 400 000 km'yi bulmuşsa da, Avrupa, Lombardia'da, Akitanya'da, Hollanda'da ve Kuzey denizinde keşfedilen gazın «yerel» dağıtımını sağlayan birkaç küçük boru hattından öteye gidememiştir. Balkanlar'dan geçerek Ortadoğu'dan, Akdeniz'den geçerek Sahra'dan gelecek büyük gaz boru hatlarının yapımı ise siyasal ve ekonomik nedenlerle tasarı halinde kaldı. Sanayi gelişmesini sürdürmek isteyen Avrupa, dünyanın en büyük gaz boru hattını 1975'te tamamlamak üzere Sovyetler birliği ile işbirliği yaptı; Sibirya'da Obi nehrinin ağzına yakın bir yerden başlayarak yılda 230 milyar m³ gaz taşıyabilecek olan 1,42 m çapındaki boru hattı sonunda Hollanda gaz dağıtımı ağı ile birleşecek, Almanya, İsviçre ve İtalya'ya kadar uzanacaktır.

Yakın zamana kadar kömür, petrol ve hidroelektriğe kıyasla doğal gazın en büyük eksikliği, üretimdeki, özellikle de tüketimdeki iniş-çıkışları karşılamak üzere depolanamamasıydı. Son on beş - yirmi yıl içinde geniş çapta geliştirilen yeni bir teknik bu sorunu çözümlediği gibi, üstelik deniz yoluyla uzak mesafeden gaz getirme işini de bir sonuca bağladı; bu yeni teknik gazın sıvılaştırılması ve böylece hacminin 600 defa küçültülmesini sağlar. Elde edilen sıvının kaynama derecesine yakın sıcaklıkta tutulması gerekir; bu sıcaklık, doğal gazın temel öğesi olan metan için atmosfer basıncı altında —160°C'tır. Sıvılaştırma gaz yataklarının yakınındaki büyük fabrikalarda yapılır: Cezayir, Libya, Alaska, Borneo, Abu Dabi (İran körfezi) bu tür fabrikalarla donanmıştır ya da kısa zamanda donanma yolundadır. Sıvılaştırma için gerekli soğuk, «zincirleme» denen üç evreli bir yöntemle, gaz karışımından daha uçucu hidrokarbonların sıkıştırılıp birden bırakılmasıyla sağlanır. Sıvı doğal gaz, termos ilkesine uygun olarak çift katlı depolarda stok edilir. Gaz gemileri de sıvı gazı küre biçimindeki çift çeperli haznelerde taşır. Limana varınca sıvı gaz başka depolara aktarılır, sonra orada ısı değiştiricilerde yeniden gazlaştırılır.

Doğal gaz kıtlığı nedeniyle, cracking yöntemiyle gazlaştırılan petrolden ve kömürden ya da bireşim yoluyla metandan kolayca elde edilebilen metanolden sentetik doğal gaz yapımına başlanmıştır.

● *Doğal gaz üretimi.* Nükleer enerjiden elde edilen elektrikle birlikte en hızlı gelişme gösteren enerji kaynağı doğal gazdır. Dünya üretimi 1966-1973 arasında, beş yıl içinde 740 milyar m³'ten 1 300 milyar m³'e yükseldi (son bir yılda elde edilen gazın enerji değeri aşağı yukarı 2 milyar ton kömüre bedeldir). A.B.D. yılda 648 milyar m³'le dünyanın en büyük üreticisidir, fakat birçok ülkede üretim hızla arttığından A.B.D.'nin üstünlüğü gitgide azalıyor. İkinci sırayı 232 milyar m³'le Sovyetler birliği alır, onu da 91 milyar m³'le Kanada izler. Bu alanda yeni bir olay, Kuzey denizi kıyısındaki ülkelerin de önemli üreticiler sırasına girmesidir: Hollanda (70 milyar m³) ve İngiltere (27 milyar m³). Gaz boru hatlarının çoğalması ve gaz gemileriyle kıtalararası satışların artması nedeniyle uluslararası gaz ticareti hızla gelişiyor (gaz gemileri gazı sıvı halde taşıdığından kalkış ve varış noktalarında sıvılaştırma ve yeniden gazlaştırma tesisleri gereklidir).

● *Doğal gaz rezervleri ve alışverişi.* Bütün dünyada durmadan yeni doğal gaz yatakları bulunuyor. 1961 sonunda bütün dünyada bilinen gaz rezervleri 20 429 Gm³'tü. 1967'de rezerv toplamı 30 352 Gm³'e, 1973'te 56 934 Gm³'e ulaştı. Bu dönemde ticarî gaz üretimi de 824 Gm³'ten 1 268 Gm³'e yükseldi. Yeni yatakların, daha önce gaz keşfedilmiş olan bölgelerde bulunabileceği sanıldığından bu yönde araştırmalara girişildi ve gerçekten de Kuzey denizindeki ingiliz gaz yatakları bölgesinde gaz rezervleri 1967-1972 arasında iki katına çıkarıldı; aynı dönemde Cezayir'de rezervler yüzde 40 arttı. Öte yandan, daha önce araştırılmamış olan yeni bölgelerde de bazı keşifler yapıldı. Kuzey denizinin Norveç bölgesinde bulunan Frigg ve Ekofisk yatakları bunlardandır; 1972 sonunda bu bölgedeki rezervler 438 Gm³ tahmin ediliyordu. En önemli artış ise Sovyetler birliğinde oldu ve 1967 sonlarında 4 247 Gm³ olan rezervler 1973 yılının sonunda 19 768 Gm³'e ulaştı. Kuzey Amerika'da Kanada'nın rezervleri bir miktar artış gösterirken, Amerika Birleşik devletlerininki yüzde 5 kadar azalma gösterdi. Bütün kıtalarda doğal gaz vardır; fakat yeraltındaki rezervlerin tahmini her zaman için güçtür. Görünüşe bakılırsa Çin'de de doğal gaz yataklarının bulunması gerekir; ama resmen yayımlanmış hiç bir rakam yoktur. Ayrıca bütün ülkeler kıta sahanlığı üzerinde yoğun bir aramaya girişmiş durumdadır; gelecekte buralarda yeni buluşlar olacağı düşünülebilir.

Ülkelere göre kaynak yelpazesi çok geniştir, ama bu ülkelerin ihtiyaçlarıyla kaynakları birbirine denk olmadığından, gemilerle ya da borularla uluslararası alışverişe bulunmak gerekir. Dünyanın bütün büyük tersanelerinde pek çok gaz gemisi yapım halindedir. Önemli gaz yatakları, uzun boru hatları sayesinde pek çok ülkeye hizmet edebilir. Bu çeşit uluslararası mallar, ilgili ülkeler arasında uzun vadeli sözleşmeler yapılmadıkça garanti edilemez. Bu bakımdan Avrupa'da birkaç konsorsiyum kurulmuştur.

● *Türkiye*'nin doğal gaz yataklarında büyük bir gelişme olmadı. 1965'te Dodan'da bulunan doğal gaz rezervinin ekonomik değeri olmadığı anlaşıldı. 1973'te TPAO'nun Trakya'da sürdürdüğü petrol aramaları sırasında doğal gaz yatakları bulundu; bölgede açılan, ekonomik değere sahip Hamitbat-1 (42 475 m³/gün), Kumrula-1 (70 793 m³/gün), Hamitbat-5 (65 129 m³/gün) kuyularının verimli olarak işletilebileceği kararına varıldı. Ayrıca Shell petrol şirketinin Güneydoğu Anadolu bölgesindeki doğal gaz yataklarının ekonomik değerde olmadığı anlaşıldı.

Enerji üretme sanayii, kimya ve petrokimya sanayii, gübre sanayii ve hava kirlenmesinin yoğun olduğu illerin ısıtılması gibi geniş bir alanda kullanılması düşünülen doğal gazın Türkiye'den elde edilmesi mümkün olmayınca bu gereksinmenin dışarıdan karşılanması düşünüldü. 1974'te İran ile yapılan petrol görüşmelerinde, sıvılaştırma tesisleri İskenderun'da kurulmak üzere, İran ve Türkiye arasında boru hattı döşenmesi düşünüldü. Ancak, 2 milyar doları aşacağı anlaşılan bu projeden dönüldü. Bunun yerine Türkiye, Irak ile yapılmasını planladığı petrol boru hattı projesi içinde bu ülkeden doğal gaz alınması konusuna da yer verdi (1975).

— Sanay. *Sıvılaştırılmış doğal gaz. Jules-Verne* gaz tankerinin, Arzew'de sıvılaştırılıp —160°C'ta taşınan Büyük Sahra kaynaklı 25 000 m³'lük ilk metan gazı yükünü 1964'te Le Havre'a boşaltmasından bu yana sıvılaştırılmış doğal gaz kullanımı ve denizden nakli dünya ölçüsünde büyük boyutlar kazandı. Hassi - R'Mel'deki Büyük Sahra gazı da Skikda'da (Cezayir) sıvılaştırılarak 1972'den beri Fos'a taşınıyor. Libya gazı Marsa el-Brega'da sıvılaştırılıp deniz yoluyla İtalya ve İspanya'ya gönderilir. Alaska ile Japonya arasında da 70 000 m³'lük iki gaz tankeriyle 1970'ten beri böyle bir gaz trafiği kurulmuştur. 1974 yılında iki hat, Brunei (Borneo) ile Japonya, Cezayir ile Amerika Birleşik devletleri arasında açıldı. 50 000 m³'lük *Descartes* gaz tankeri ilk Arzew-Boston seferini 1972 yılı başında yaptı. Dünya gaz tankeri filosu da geniş ölçüde büyüdü; 1972'deki 450 000 m³'lük kapasite 1977'de 3 Mm³'e ulaşacak. Doğal gaz bugün dünyada tüketilen enerjinin yüzde 20'sini sağlar. Havayı kirletmeyen temiz bir yakıt olduğu için otomobillerde, kamyonlarda, türbinli trenlerde v.b. kullanılması düşünülüyor. Soğuk bir yakıt olması da çok ileri gaz türbinleri (örneğin uçaklar, helikopterler) için olumlu bir özellik. Sıvılaştırılmış gazın yeniden gaz haline getirildiği liman terminallerinde açığa çıkan küçük kaloriler, havanın sıvılaştırılması ve etilen yapımında craking gazlarının ayrılması için kullanılır. (LM)

Yeraltı gaz rezervlerinin durumu (1973 sonunda)

Sovyetler birliği	19 768 Gm³
İran	7 560 »
Amerika Birleşik devletleri	6 925 »
Cezayir	2 966 »
Hollanda	2 576 »
Suudî Arabistan	1 425 »
Kanada	1 408 »
İngiltere	1 400 »
Nijerya	1 120 »
Avustralya	1 056 »
Kuveyt	910 »
Libya	755 »
Norveç	645 »
Irak	616 »
Federal Almanya	345 »
Fransa	182 »

GAZANKULU, Güney Afrika'da Bantu eyaleti; 6 672 km²; 268 000 nüf. Başkenti, *Giyani.* 1972 yılında çıkarılan Bantu merkezleri kurma yasası uyarınca, Gazankulu, 1 şubat 1973'ten beri Güney Afrika cumhuriyetinin özerk bir eyaletidir. Atanan 42 üye ile seçilen 26 üyeden meydana gelen yasama meclisi bir başbakan seçer; başbakan da birlikte çalışacağı beş bakanı atar. (L)

***GAZAVAT,** esk. **Némours,** Cezayir'de şehir. — Çinko metalürjisi ve kimya sanayii. (L)

***Gazeteciler federasyonu** (ULUSLARARASI—). Bk. FIJ (*Uluslararası Gazeteciler federasyonu*), *Ek.*

***Gazeteciler sendikası** (TÜRKİYE—). — 1972'deki tüzük değişiklikleriyle gazetelerde çalışan tüm fikir ve kol işçilerine sendikaya girme hakkı tanındı. Sendikanın üye sayısı 1 500'ün üzerine çıktı (1975). [M]

***GAZETECİLİK** i. — ANSİKL. Gazetecilik eğitim ve öğretimi alanındaki başlıca değişiklik 1971'den sonra, öbür özel yüksekögretim kurumlarıyla birlikte, bu alanda çalışan kuruluşların da devletleştirilmesi oldu. Kanun değişikliğine uyularak Ankara, İstanbul ve İzmir'deki özel gazetecilik yüksekokulları bu şehirlerdeki iktisadî ve ticarî ilimler akademilerine bağlandı. Bu uygulama sırasında İstanbul'daki Gazetecilik ve Halkla İlişkiler yüksekokulunun öğrenim süresi üç yıldan dört yıla çıkarıldı. Daha önce bu kurumlarda öğretim gazetecilik, radyo ve televizyonculuk temel bölümlerinden oluşurken halkla ilişkiler bölümü de bunlar arasına girdi. (M)

***GAZİANTEP (27).** Güneydoğu Anadolu bölgesinde şehir. — Şehir nüfusu 300 801, il nüfusu 715 474, şehirde nüfus yoğunluğu 143, ilde 94 oldu (1975); köy sayısı 595'e yükseldi.

Tarım ürünlerinde belirli bir artış görüldü: buğday 220 900 t, arpa 61 396 t, mısır 1 730 t, pirinç 71 t. Sanayi bitkileri şu düzeydeydi: pamuk 4 100 t, şeker pancarı 423 t, tütün 12 t, susam 1 988 t, keten tohumu 16 t. Bak-

lagillerden merçimek üretiminde önemli bir artış görülmedi: 14 655 t. (1972). Hayvancılıkta koyun, kıl keçisi, at, eşek sayısında artış oldu ve tablo şöyle oluştu: koyun 330 080, kıl keçisi 272 550, at 13 600, eşek 11 300. Sığır sayısında ise azalma oldu: 43 713. Arıcılıkta ve tavukçulukta belirli bir gelişme sağlanamadı: 66 t bal, 280 868 tavuk ve horoz (1972).

Eğitim alanında; Eğitim enstitüsü (1971), Karşıyaka ortaokulu lise kısmı (1972), ODTÜ'ye bağlı Makine Mühendisliği bölümü (1973) açıldı. Ekonomi alanında; Küçük Sanayi sitesinin (KÜSGEM) yapımına başlandı (1970), Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri birliğinin 10 bin ton antep fıstığı işleyebilecek fıstık işleme ve ambalajlama tesisi kuruldu (1973), 1968'de yapımına başlanan Gaziantep havaalanının 1975 sonunda bitirilmesi planlandı. Gaziantep televizyonu yayına başladı (1974). [M]

Gaziantepspor. Şehreküstü, Çınarlı, Mekikspor, Kale Gençlik ve Gazispor futbolcularının birleşmesiyle kuruldu (1969). Üçüncü Türkiye ligine alındıktan sonra 1971-1972 sezonunda ligin yeşil grubunda şampiyon olarak ikinci lige yükseldi. (M)

***GAZİEMİR,** İzmir'in güneyinde, Eşrefpaşa bucağı sınırları içinde semt. — 15 409 nüf. (1970). [M]

***Gazi koşusu,** Türkiye'de en eski ve önemli at koşusu. — 1971'den bu yana koşuyu kazanan cokeyler şunlar oldu: Ekrem Kurt (1971, 1972 ve 1973), Mümin Çılgın (1974), Kâzım Yıldız (1975). [M]

***GAZİLER,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili, Tuzluca ilçesi) bucak. — 1 799 nüf., bucak merkezi 1 131 nüf. (1970). [M]

***Gazi Orta öğretmen okulu ve Eğitim enstitüsü.** — 1974-1975 döneminde öğrenci sayısı 5 600'e, öğretmen sayısı da 329'a çıktı; bölüm sayısı 11'i buldu. Aynı dönemde 4 yıl olarak saptanan öğretim süresi 1975-1976 döneminde yeniden 3 yıla indirildi. (M)

***GAZİOSMANPAŞA,** İstanbul iline bağlı ilçe. — 159 661 nüf., ilçe merkezi 95 938 nüf. (1975). [M]

***GAZİPAŞA,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili) ilçe. — 28 766 nüf., ilçe merkezi 6 677 nüf. (1975). [M]

***GAZNE,** Afganistan'da şehir. — Arkeol. Yapılan kazılar sarayı andıran büyük binalar ortaya çıkardı; Laşkari Pazar*dakilerle (*Ek*) beraber bunlar ortaçağ islâm sanatı hakkındaki bilgilerimizi yenilemektedir (canlı figürler gösteren mermer kabartmaların bulunuşu: türk paralı askerleri, rakkaseler, av sahneleri ve çeşitli hayvanlar).

Profesör Taddei'nin yönetiminde bir italyan heyeti de şehrin civarında birtakım küçük höyüklerin göze çarptığı Tepe Serdar'daki Buddha anıtlarını inceledi. Bu höyüklerden biri 1959'dan beri kazılmakta ve Kabil'li Şahi'lerin (VII. ve VIII. yy.) son zamanlarından kalma bir medrese ve külliye ortaya çıkarılmaktadır. Bu dönemde, hindu veya hindu unsurlarını benimsemiş bir tantra propagandası etkisini duyurmuş olacak ki, geleneksel Buddha kişileri ve dekorlarının yanı sıra Durga tanrılarına da rastlanıyor. Dekorlar kurutulmuş ve boyanmış topraktandır. Üslûp Keşmir ve Swat* (*Ek*) eserlerinin üslûbunu andırır. 1971'de ayrıca dev heykeller bulunmuştur. (L)

***GAZZE,** Filistin'de şehir. — Gazze bölgesi 400 000 filistinli mülteciyi barındırır; bunlar U.N.R.W.A. tarafından yönetilen sekiz kampa ayrılmışlardır. Birleşmiş milletler kuvvetlerinin gidişi (mayıs 1967) büyük bir ekonomik* bunalım yaratmıştı: ticaret durakladı, endüstri ve ticaretin yokluğu yerli elemeğinin işsiz kalmasına yol açmıştır. İsrail, Jarring planında ileri sürdüğü karşı tekliflerle (şubat 1971) Gazze bölgesinin Filistinlilere geri verilebileceğini kabul ediyordu, oysa Allon planına (temmuz 1970) veya Dayan'ın tekliflerine göre bölge tamamen İsrail'e aittir. Gazze'de üç çiftçi-asker köyü (Nahal) kuruldu: Mapam'ın baskısıyla (sol sosyalist parti) İsrail hükûmeti Gazze toprakları üzerinde başka köyler kurmaktan vazgeçti (1972). [L]

GAZZELLONİ (Severino), italyan flütçüsü (Roccasecca, Frosinone yakınları 1919). Roma'daki Santa Cecilia Müzik akademisinde Tassinari'nin öğrencisi oldu; özellikle çağdaş yapıtları yorumlamasıyla ün yaptı. B. Maderna gibi birçok besteci Gazzelloni için besteler hazırladılar. Darmstadt yaz kurslarında birçok kere ders verdi. (L)

***GEBELİK** i. — Kadın-doğum. *Yüksek riskli gebelik,* annenin hayatını ve daha önemlisi dölütün durumunu tehdit eden her türlü gebelik. (Bu tanıma bakılırsa gebeliklerin üçte birinden fazlası yüksek riskli gebeliktir ve çocuk için tehlike olasılığı taşır; bu yüzden çocuk ya dölüt iken ya da doğduktan sonra ölebileceği gibi doğuştan kusurlu da olabilir.) Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Gebeliği önleme,* bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kadın-doğum. *Yüksek riskli gebelikler* ortaya çeşitli sorunlar çıkarır; bu sorunları bulmak, gözetim altına almak ve tedavi etmek gerekir; ayrıca, birçok halde, gözetimin amaçlarından biri ileride, ortaya çıkabilecek durumları ve bir erken doğumun ya da bir sezaryen ameliyatının zamanını kestirmektir. Dölüt sıkıntısı yaratabilecek tıbbî hastalık halleri çeşitlidir: dölütte hematoza yol açabilen anneye ilişkin hastalıklar, intanî hastalıklar (yalancı kızamık, listeriyoz, toksoplazmoz, riketsiya hastalığı v.b.), metabolizma hastalıkları (şeker hastalığı), damar-böbrek hastalıkları (tansiyon yüksekliği, albüminüri v.b.), Rhesus bağdaşmazlığı. Az bilinen ve çoğu zaman ihmal edilen daha başka birtakım etmenler, iyi giden bir gebeliği tehlikeye sokabilir: çok uzun ve yorucu günlük çalışma, kötü beslenme, elverişsiz sosyoekonomik koşullar, ileri yaş, fazla ilâç ve tütün kullanma. Dölütün tam olgunlaşmaması da (erken doğum, uzun süren gebelik, *in utero* büyümede gecikme) genellikle dölüt marazîliğine ve ölümüne yol açan bir nedendir. (Bk. DÖLÜT, *Ek*.)

Bu yüzden bu gebelikler dölüt sıkıntısının, önce gebelik sırasında, sonra doğum esnasında itina ile izlenmesini gerektirir. Gebelik sırasında sıkı bir klinik gözetimi en esaslı çaredir. Dölyatağının gelişmesini izlemek, yüksekliğini ölçmek, kalp atışını gözlemek, atardamar basıncını, ağırlığı ölçmek v.b. gereklidir. Klinik muayene, şimdi daha yeni gözetim araçları ile tamamlanmaktadır:

— hormonların miktarının, özellikle sidikte östriolun ölçülmesi; bu hormon etene tarafından değil, doğrudan doğruya dölüt tarafından yapıldığı için dölütün durumunu yansıtır; ayrıca etene süt hormonu ile etene fosfatazlarının dozu da ölçülür;

— amniyoskopi yapılması; amniyoskopi *in utero* mekonyum çıkartılıp çıkartılmadığını gözle görme olanağı sağlar; dölüt sıkıntısının belirtisi olan mekonyum, bu muayene ile araştırılmazsa ancak doğum sırasında görülebilir;

— dölüt yüreğinin elektronik aygıtlarla gözetlenmesi. Daha başka işlemlerle de dölüt*ün (*Ek*) olgunlaşma derecesi tam olarak anlaşılabilir; bunu anlamak çok önemlidir, çünkü ancak buna dayanılarak gebeliği sonuna kadar sürdürmek mi, yoksa dölütü elverişsiz ortamdan çıkarmak mı gerektiğine karar verilir.

Doğum sırasında dölüt sıkıntısı bulunup bulunmadığı iki yöntemle araştırılır ve buna göre tutulacak yol saptanır: dölyatağı kasılmalarının ve bu kasılmalar sırasında dölütün kalp atışındaki değişikliklerin elektronik aygıtlarla saptanması (monitoring); mikroponksiyon yoluyla saçlı deriden alınan dölüt kanında pH'ın ölçülmesi.

— Tıp. *Gebeliği önleme.* Bu alanda yapılan araştırmalar değişik ve çok yönlüdür. Yumurtlamayı engellemek için hormon iğnesi yapılması öne sürülmüştür: ya her ay uzun etkili bir progestatif ve östrojen iğnesi ya da üç ayda bir uzun etkili saf progestatif iğnesi. Bunların sakıncası önemli ölçüde âdet bozukluğuna yol açması ve çok az güvenilir olmasıdır.

Yumurtlamayı durdurmayıp yumurtanın dölyatağına yerleşmesini önlemek için de yuvalanmayı önleme hapları alınması tavsiye edilmiştir. Yumurtanın dölyatağına yuvalanmasını önleyen bu haplar dölyatağı iç zarının yapısını değişikliğe uğratarak etki gösterir. Yumurtanın yumurtalık borularında ilerlemesini çabuklaştıran maddelerin gördüğü iş de buna yakındır. Böylece henüz

Tozkoparan dolaylarında (İstanbul), yıkma emrini kendileri yerine getiren gecekondu sakinleri (1976)

olgunlaşmadığı bir gelişme evresinde iken dölyatağı boşluğuna gelen yumurta bu durumda dölyatağına tutunup yuvalanamaz. Sıçan ve dişi maymun üstünde yapılan deneyler östrojenlerin yumurta geçişini açıkça hızlandırdığını göstermiştir. Yumurta ile dölyatağı iç zarının eşzamanlı çalışma ahengini bozmanın yanı sıra yumurta doğrudan doğruya da etkilenebilir. Bunun için yalnız yumurtayı zehirleyen, fakat diğer hücrelere zarar vermeyen zehirler kullanmak gerekir. Antimetabolitler veya diğer sitotoksik eczalar, yalnız blastositler gibi durmadan bölünerek çoğalan genç hücreleri etkiler, ancak, bu maddeleri yan etkileri nedeniyle insanlar üzerinde kullanmak kolay kolay göze alınamaz.

Bağışıklık yöntemlerinden yararlanarak spermatozoitlere veya trofoblastlara karşı antikor elde etme yoluna da gidilmiştir; bu antikorlar kadına şırınga edilince spermatozoitleri veya trofoblastları öldürecektir. Bugün için sadece kuramsal planda kalan bir başka tasarı, yumurtanın yuvalanması anında dölyatağı içzarını etkileyecek enzimler üzerinde çalışmayı öngörmektedir. Yumurtanın yuvalanması sırasında histaminin dölyatağı içzarı üzerinde oynadığı rol iyice meydana çıkarıldığı zaman antihistaminik maddelerden bu bakımdan yararlanılabileceği düşünülebilir. Bunlardan başka spermatozoitleri dölyolunda iken etkisiz hale getirecek tedbirler üstünde de durulabilir. Gebeliği önlemek için yerel olarak kullanılan, yani dölyatağının içine yerleştirilen araçların yapıldığı maddeye bakır karıştırılması da bu çeşit araçların etkisini bir miktar arttırır gibi görünmektedir. (L)

***GEBİZ,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Serik ilçesi) bucak. — 14 305 nüf., bucak merkezi 2 415 nüf. (1970). [M]

***GEBZE,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Kocaeli ili) ilçe. — 71 243 nüf., ilçe merkezi 33 275 nüf. (1975). [M]

***GECEKONDU** bls. i. — ANSİKL. 1968'de Türkiye'deki gecekondu sayısı 450 000'di; bu sayı 1970'te 600 000'e, 1972'de de 700 000'e çıktı. Ankara, İstanbul, İzmir gibi üç büyük kentin toplam gecekondu sayısı 405 000'i buldu (1974). Türkiye'deki toplam gecekondu sayısının kent konutları içindeki oranı ise yüzde 22,4'e ulaştı (1974). [M]

***GECİKME** i. — Sibern. *Yol alma gecikmesi,* bir maddenin ya da bir işaretin sabit hızla yol alması nedeniyle, bir uyartı ve bu uyartıya verilen cevap arasında oluşan sabit gecikme.

— ANSİKL. *Yol alma gecikmesi,* bir ölü zamanın doğmasına yol açar. Sözgelimi, ısıtılan bir kabın içinden geçen bir akışkanın sıcaklığı doğrudan doğruya kabın içinde değil de ancak çıkış borularının herhangi bir noktasında ölçülebiliyorsa, akışkanın, kabın çıkışı ile ölçüm noktası arasındaki yol alma süresine eşit bir ölçüm gecikmesi doğar. Bu gecikme de, sürece bağlı olan sıcaklık ayar çevrimlerinin tümünde araya bir ölü zamanın girmesine neden olur. Böyle bir gecikme bir ayar çevriminin dengesini bozacak biçimde etki yapar ve bu bozucu etkiyi ayar parametrelerini yeniden düzenleyerek gidermek çok güçtür. (L)

***GEÇERLİK** i. — Bilişim. *Geçerlik biti* (bk. BİT), eşit olan bit sayısını, uzlaşmaya göre çift ya da tek sayı haline getirmek için, bir bilgiye ikili kodlama, genellikle de *bir

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

oktet (sekizli) şeklinde eklenen bit (1 ya da 0). [*Eşanl.* EŞLİK BİTİ, PARİTE BİTİ.] || *Geçerlik kontrolu,* bilgilerin geçerliğini denetlemeğe yarayan ve bir sayının tek ya da çift sayı olması özelliğine dayanan teknik. (*Eşanl.* EŞLİK KONTROLU, PARİTE KONTROLU.) || *Boylamasına geçerlik kontrolu,* bir bilgi kaydı için, magnetik şeridin bir yüzündeki bütün bitlere uygulanan geçerlik kontrolu. || *Çaprazlama geçerlik kontrolu,* bir magnetik şerit için hem boylamasına, hem enlemesine geçerlik kontrollarının yapılmasına dayanan teknik. || *Çift sayılı geçerlik kontrolu,* 1'e eşit olan toplam bit sayısının bir çift sayı olduğu uzlaşmalı geçerlik kontrolu sistemi. || *Enlemesine geçerlik kontrolu,* bir magnetik şerit üzerine enlemesine yazılmış özel bir işarete uygulanan geçerlik kontrolu. || *Tek sayılı geçerlik kontrolu,* 1'e eşit olan toplam bit sayısının bir tek sayı olduğu uzlaşmalı geçerlik kontrolu sistemi.

— ANSİKL. *Geçerlik kontrolu,* bir bilginin gerek kayıt ortamında, gerek iletimi, gerek işlenmesi sırasında uğrayabileceği her türlü bozulmayı büyük bir kesinlikle saptama olanağı veren bir denetleme tekniğidir. Bir bilgi işleme sisteminin, işlediği bilgilerin durup dururken kendiliğinden değişmeyeceğine garanti vermesi gerekir; bu nedenle, böyle bir sistem, istenmeyen her türlü değişikliği anında haber almak, bu değişikliği ya düzeltmek ya da bildirmek zorundadır. «Geçerlik biti» denilen bir bit, işlemden önce kararlaştırılır ve işlem bittikten sonra uygulanır. Bu bit genellikle harf, işaret ya da kelime düzeyindeki bilgi niceliğine uygulanır. Geçerlik biti, bütün bilgi niceliğindeki 1'e eşit bit sayısını çift (çift sayılı geçerlik kontrolu) ya da tek sayı (tek sayılı geçerlik kontrolu) haline getirir; bilgi bitleri artı geçerlik biti. Bir sağlama sırasında geçerli olmayan herhangi bir sayının ortaya çıkması bir yanlışın yakalandığını gösterir. Yanlışın daha büyük bir hassasiyetle yakalanabilmesi için, aynı bilgi topluluğu üzerinde çeşitli geçerlik kontrolları yapılabilir. (L)

***GEÇİŞ** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda bir işin ya da bir programın uygulanması.

— Fiz. *Geçiş ışıması,* düzgün doğrusal hareket yapan yüklü bir taneciğin, yalıtkanlık sabitleri değişik olan iki ortamı ayıran arayüzeyi geçmesiyle ortaya çıkan ışıma. (1946'da Vitali Ghinzbourg ve İl'ia Frank'ın keşfettiği geçiş ışıması, özellikle çok yüksek enerjili alanlarda tanecik deteksiyonu için kullanılır.) [L]

***GEÇİŞME** i. — Kim. Bir elementin kimyasal bir bileşik içinde yer değiştirmesi. (GÖÇÜŞME de denir.) [L]

***GEDİKBAŞI,** Doğu Anadolu bölgesinde (Sıvas ili, Divriği ilçesi) bucak. — 4 942 nüf., bucak merkezi 396 nüf. (1970). [M]

***GEDİKLER,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Çemişkezek ilçesi) bucak. — 2 696 nüf., bucak merkezi 181 nüf. (1970). [M]

***GEDİKLİ** sıf. ve i. — ◆ Sıf. Mat. Bazı artan monoton dizilerin limiti olmamak şartıyla bir sıra için söylenir: *Oransal sayılar ölçeğinde* $\sqrt{2}$ *orandışı sayısının oransal yaklaşıklarının dizisi gediklidir.* (L)

GEDİKOĞLU (Şevket), türk eğitimcisi (Bulgaristan 1910). Rüştiye'yi bitirdi, iki yıl öğretmenlik yaptıktan sonra Türkiye'ye kaçtı (1928), Konya Öğretmen okulunu (1934), Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji bölümünü bitirdi (1936). İzmir Kızılçullu Öğretmen okulunda, Pazarören Köy enstitüsünde uzun süre öğretmen ve müdür olarak bulundu (1940-1947). Millî eğitim müdürlüğü, özel okullar şube müdürlüğü, Kıbrıs eğitim danışmanlığı, halk eğitim genel müdürlüğü yaptı (1960-1964); son görevi Ankara Kız Sanat Öğretmen okulu öğretmeniydi. Başlıca eserleri: *Niçin eğitmen kursları ve köy enstitüleri* (1949); *İlköğretim çalışmalarımızda problemler, pratik tedbirler* (1951); *Halk eğitimi* (1953); *Halk eğitiminde örgütlenme ve sonuçlar* (1966); *Evreleri, getirdikleri ve yankılarıyla köy enstitüleri* (1971). [M]

***GEDİKSARAY,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili, Göynü cek ilçesi) bucak. — 18 546 nüf., bucak merkezi 2 066 nüf. (1970). [M]

***GEDİZ,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili) ilçe. — 65 518 nüf., ilçe merkezi 10 632 nüf. (1975). [M]

GEHLEN (Reinhard), alman generali (Erfurt 1902). 1922'de Reichswehr'e girdi ve 1934'te genelkurmaya atandı. Üstün bir matematikçi, çözümleme ve planlama uzmanı olarak, Polonya savaşından sonra, kara kuvvetleri komutanlığında albay Heusinger'in yönettiği «harekât» şubesine yerleşti. Ekim 1940'ta şubenin Rusya bölümü şefliğine atandı. 1942'de Doğu cephesindeki yabancı ordular hakkında bilgi toplayacak bölümün (*Fremde Heere Ost* [F.H.O.]) başına getirilerek sovyet cephesinde karşı casusluk harekâtı ile görevlendirildi. 20 temmuz 1944'te Hitler'e yapılan suikast girişiminden sonra ordu kurmay başkanlığına getirilen Guderian'ın tuttuğu Gehlen 1 aralık 1944'te general oldu. Kızılordu'nun son genel saldırılarını haber veren raporları Hitler'i kızdırınca Guderian'ın ardından Gehlen de gözden düştü; 10 nisan 1945'te genelkurmaydan kovuldu.

Amerikalılar tarafından tutsak edilip onlara dosyalarını teslim ettikten sonra Gehlen, 1946'da, eski silâh arkadaşlarından elli kadarını biraraya getirerek Oberursel'de (Taunus) bir örgüt kurarak Sovyetler birliği ve komünist blok ülkelerini incelemeğe girişti. 1948'de Münih yakınında Pullach'a taşınan örgüt, soğuk savaş süresince çalışmalarına ara vermedi. Adenauer hükûmeti *Gehlen örgütü*'nü kendi hizmetine aldı ve 1955'te Federal Almanya'nın istihbarat servisi haline getirdi (*Bundesnachrichtendienst*). Hizmetleri pek çok eleştiri konusu olan Gehlen, 1967'de yaş haddini doldurmasına rağmen ancak 1968'de emekliye çıkarıldı. (L)

GEİSEL (Ernesto), brezilyalı general ve devlet adamı (Bento Gonçalves, Rio Grande do Sul 1908). Brezilya'ya göç eden alman asıllı protestan bir ailedendir. Başkan Castelo Branco'nun muhafız alayı komutanıyken, 1969'da ordudan ayrıldı ve devlet petrol işletmesi Petrobras'ın başına geçti. Başkan G. Medici tarafından haziran 1973'te halef olarak seçilen Geisel, 15 ocak 1974'te cumhurbaşkanlığına getirildi ve Medici'nin iktisadî sosyal siyasetini sürdüreceğini bildirdi, 15 mart 1974'te de resmen göreve başladı. (L)

GELDİAY (Samahat), türk zooloji profesörü (Denizli 1923). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tabiî ilimler bölümünü bitirdi, doktora çalışmasını da tamamladıktan (1948) sonra iki yıl kadar orta dereceli okullarda biyoloji öğretmenliği yaptı (1948-1949); o yıl Ankara Üniversitesi Fen fakültesine asistan olarak girdi; 1962'de Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Zooloji bölümüne geçti, burada doçent (1962) ve profesör (1967) oldu. Geldiay 1975'te «böceklerin beyninde bulunan nöroskresyon hücrelerinin ultrastrüktürel yapısı ve bu hücrelerde hormon oluşması» konulu çalışmasıyla TÜBİTAK bilim ödülünü kazandı. (M)

GELECEKBİLİM bls. i. İktisadî, sosyal ve teknik gelişmenin yönünü önceden saptamak amacını güden bilimsel araştırmaların tümü. (L)

***Gelemen Devlet Üretme çiftliği.** Bk. *Devlet* ÜRETME* ÇİFTLİKLERİ, *Ek.*

***GELENBE,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Kırkağaç ilçesi) bucak. — 10 432 nüf., bucak merkezi 1 667 nüf., 22 köy (1970). [M]

***GELENBEVİ** (Baha), türk filim yönetmeni ve senaryo yazarı. — *Günahkârlar cenneti* filminden sonra yönetmenliği bırakarak fotoğraf çalışmalarına döndü. Devlet Filim arşivinin kurulması üzerine sinemayla ilgili kitaplarının tümünü buraya armağan etti. (M)

***GELENDOST,** Akdeniz bölgesinde (Göller Yöresi Isparta ili) ilçe. — 19 201 nüf., ilçe merkezi 4 870 nüf. (1975). [M]

GELFAND (İzrail Moiseyeviç), rus matematikçisi (Krasnyie Okny, Odessa bölgesi 1913). Sovyet fonksiyonel analiz okulunun önemli temsilcilerindendir. Normlu cebirler kuramını buldu. Ayrıca topolojik grupların gösterilmesi kuramı ile dağılımlar kuramını inceledi. G. E. Şilov, M. İ. Grayev ve N. İ. Vilenkin ile birlikte önemli bir inceleme olan «*Dağılımlar*»ı yazdı. (L)

***GELİBOLU,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili) ilçe. — 35 155 nüf., ilçe merkezi 13 426 nüf. (1975). [M]

Gelinciktepe. Arkeol. Malatya'ya 8 km uzaklıkta höyük. İlk defa 1962 yılında italyan arkeoloğu A. Palmieri tarafından kazı yapıldı; bunu 1965-1966 yıllarında yapılan çalışmalar izledi. Kazılarda M.Ö. II. binyıla tarihlenen höyükte, bircok ev kalıntısı ve siyah-gri renkli çanak-çömlek parçaları bulundu. «Koyu renkli cilâlı kaplar» sınıfına giren bu çanak-çömlek Çatalhöyük, Beldibi, Suriye, Lübnan, Filistin ve Kuzey Mezopotamya kültürleriyle yakın benzerlikler gösterir. Yine bu kazılarda bulunan cilâlı taş âletler, baltalar, tarım için kullanılan basit araçlar, hayvan kemikleri (yabanî domuz ve antilop) bu höyükte oturanların ilkel olarak tarım yaptıklarını ve avcılıkla geçindiklerini kanıtlar. Gelinciktepe eserleri Malatya müzesinde bulunuyor. (M)

***GELİR** i. — İkt. *Millî gelir.* Bk. ANSİKL. || *Sürekli gelir teorisi,* gelirin kişilerin tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak belirlendiğini savunan teori. Bk. ANSİKL.

— Mal. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. *Millî gelir.* 1968'den bu yana Türkiye'de gerek ulusal, gerek kişisel düzeyde önemli gelir artışları oldu. Millî gelir, cari fiyatlarda 1969'da 117 milyar 80 milyon 400 000 TL., 1970'te 137 milyar 854 milyon 300 000 TL., 1971'de 181 milyar 103 milyon 700 000 TL. ve 1972'de 223 milyar 936 milyon 300 000 TL. oldu. Kişi başına millî gelir ise, cari faktör fiyatlarıyla 1969'da 3 029 TL., 1970'te 3 496 TL., 1971'de 4 471 TL. ve 1972'de 5 339 TL. oldu. 1968 alıcı fiyatları ile G.S.M.H. 1969'da 118 milyar 594 milyon 100 000 TL., 1970'te 125 milyar 242 milyon 600 000 TL., 1971'de 138 milyar 581 milyon 900.000 TL., 1972'de 149 milyar 119 milyon 200 000 TL. ve 1973'te 157 milyar 363 milyon 700 000 TL. oldu. 1968 alıcı fiyatları ile fert başına G.S.M.H. ise 1969'da 3 256 TL., 1970'te 3 753 TL., 1971'de 4 773 TL., 1972'de 5 706 TL. ve 1973'te 7 164 TL. oldu. Çeşitli sektörlerin G.S.M.H. içindeki paylarının gelişimi Türkiye'deki sanayileşme sürecine uygun bir biçimde gerçekleşiyor. Tarımın G.S.M.H. içindeki payı 1969'da yüzde 26,8 iken, 1973'te yüzde 24,5'e düştü. Değişik sektörlerin 1973 yılında G.S.M.H. içindeki payları cari fiyatlarla, tarım sektöründe 74 milyar 472 milyon 300 000 TL., sanayi sektöründe 57 milyar 242 milyon 400 000 TL., inşaat sektöründe 15 milyar 948 milyon 200 000 TL., ticaret sektöründe 33 milyar 801 milyon 600 000 TL., ulaştırma sektöründe 22 milyar 318 milyon 900 000 TL., malî kuruluşlar sektöründe 5 milyar 472 milyon 600 000 TL., konut mülkiyet gelirlerinde 10 milyar 577 milyon 700 000 TL., serbest meslek gelirlerinde 13 milyar 252 milyon 100 000 TL., devlet hizmetlerinde ise 29 milyar 201 milyon 800 000 TL.dır.

G.S.M.H.'nın harcanış biçimine gelince: 1972 yılında, cari fiyatlarla devlet nihaî tüketim harcamalarında 31 milyar 944 milyon 200 000 TL., özel tüketim harcamalarında 165 milyar 295 milyon TL., gayrisafi sabit sermaye teşekkülü için 40 milyar 360 milyon 400 000 TL. tutarında harcama yapıldı.

● *Sürekli gelir teorisi.* A.B.D.'de yapılan bazı araştırmalar sonucunda, kişilerin tüketim alışkanlıkları nedeniyle, mevcut yaşam düzeylerini muhafaza için, tüketimlerini anî gelir değişmelerine göre ayarlayamadıkları saptanmıştır. Aileler, gelirlerinin azaldığı dönemlerde, borçlanma pahasına, daha önceki harcama düzeylerini mümkün olduğu kadar uzun bir süre sürdürmeğe çabalar, gelirlerinin sabit, buna karşılık fiyatların artması karşısında da aynı tutumu gösterirler. Bu gözlemlere dayanarak Milton Friedman, kişilerin, sürekli gelirlerine bağlı olarak davranışta bulundukları varsayımını ortaya atmıştır. Söz konusu sürekli gelir, kişinin herhangi bir andaki gerçek gelirinden az veya çok olabilen, kişinin kafasında yaşattığı hayalî bir gelirdir. Bu sürekli gelir, kişinin son yıllardaki kişisel tecrübesi ve sosyal sınıfına göre kendisi için normal kabul ettiği gelir düzeyidir. Bu düşünceye göre tüketim düzeyi, daha çok uzun vadeli görüşe göre belirlenir. Gelir

Baha GELENBEVİ

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

düzeyindeki geçici artışlar, tüketimi arttıracağı yerde, mal olarak servetin artması, nakit biriktirme, tahvil veya hisse senedi alımları gibi tasarrufa yol açar. Gelir seviyesindeki geçici azalışlar ise tüketimi azaltacağına, daha önce yapılmış tasarrufların harcanmasına yol açar.

— Mal. *Gelir vergisi.* Gelir vergisi tahsilâtı, yıllara göre, 1968'de 4 milyar 444 milyon 202 000 TL., 1969'da 5 milyar 168 milyon 465 000 TL., 1970'te 6 milyar 596 milyon 814 000 TL. ve 1971'de 9 milyar 544 milyon 323 000 TL. olmuştur. (ML)

Murray GELL-MANN

***GELİŞME** i. — ANSİKL. İkt. *Gelişme*'nin «birinci on yılı» diye bilinen son on yıllık (1960-1970) dönem, Üçüncü Dünya ülkelerinin iktisadî gelişmesini sağlamakla görevli büyük uluslararası örgütlerin de doğruladıkları gibi, başarısızlıkla sonuçlandı. Bu sorunlarla uğraşan uzmanların en karamsarları (veya en titizleri) iktisadî gelişmenin «ikinci on yılı»nın da (1970-1980) başarısızlıkla sonuçlanacağını şimdiden söylemektedirler.

F.A.O. genel müdürü, 1972 yılı sonunda, iktisadî gelişmenin ikinci on yılının ilk iki yılı içinde (1971 ve 1972) gıda maddeleri üretimi yıllık artış hızının (B.M. ve diğer ilgili kuruluşlarca yüzde 4 olarak istenmesine karşıt) yüzde 1'i, yani aynı dönemdeki nüfus artış hızının yarısından daha azını geçmediğini saptadı.

F.A.O. dünya çapında hazırladığı programında, büyük gıda maddeleri kıtlıklarına 1985'e doğru son vermeyi amaçlamıştı. Fakat son yıllardaki bu olumsuz gelişmeler, saptanan amacı gerçekleştirmenin çok zor olacağını ortaya koymaktadır. İyimser görüşlere göre bile 1973 yılında, belirli bazı kriterler açısından, dünyada çok kötü beslenen insan sayısı 1963 yılı ile aynı düzeyde (300 ilâ 500 milyon kişi) bulunmaktadır. Karamsar görüşe sahip uzmanlar ise, yarı aç nüfusun oran olarak aynı kaldığını, yani mutlak sayı olarak çoğaldığını ileri sürmektedirler. Hindistan'da kırsal nüfusun yüzde 60'ı «çok fakirlik» sınırının da altında yaşar. 1973 ilkbaharında Senegal, Çat, Hindistan ve Bangladeş'te çok sayıda insan açlıktan öldü. 1960'ların son yıllarında, açlık sorununa çözüm bulacak diye ortaya atılan ve «yeşil devrim» diye nitelenen, tarımsal üretimdeki verimi hızla arttıran gelişmelerden, Üçüncü Dünya ülkelerinin ancak en zengin tarımcıları yararlandı. Hindistan'da 1955 ile 1968 arasında, yani yeşil devrimden önce, tarımdaki ortalama yıllık gelişme hızı yüzde 3'ün pek az altında yer almıştı. 1968 ile 1972 arasında da gelişme hızı önceki dönemler düzeyinde ve nüfus artış hızının pek az altında seyretmişti. Fakat tarımsal üretimin bölüşümündeki eşitsizlik daha da artmıştı.

Az gelişmişliğin belli başlı nedenleri şöyle sıralanabilir:

— buğdayın yüksek randımanlı ve bol proteinli (protein eksikliği bu milletlerdeki beslenme yetersizliğinin başlıca nedenidir) bir bitki olmasına rağmen, bu ülkelerde, çok fazla suya ihtiyaç gösteren pirincin aşırı miktarda yetiştirilmesi;

— küçük üreticilerin, tefecilerin hâkimiyetinde bulunması (bu olaya bütün Üçüncü Dünya ülkelerinde yaygın olarak rastlanır);

— işlenen toprağa göre nüfusun fazla oluşu; Hindistan'ın nüfusu yaklaşık 560 milyondur; buna karşılık Hindistan'da kişi başına gıda maddesi üretimi Çin'den (750 milyon nüf.) çok daha düşük bir düzeydedir;

— özellikle Hindistan'da, tarımsal üretimin kişileri çekici niteliğinin bulunmayışı; bazı mesleklerin önem kazanışı ve iş bulacağını sanarak kentlere göç eden, ama işsiz kalan kitle nedeniyle aşırı bir kentleşmenin olması;

— dış ticaret hadlerinin bu ülkelerin aleyhine değişmesi. Gelişmekte olan ülkelerde gıda maddelerinin önemli bir kısmı ithal edilir. Bu ülkelerde gıda maddeleri ihtiyacı artarken, ihraç edilen malların ticaret hadleri aleyhte değişir;

— toprağın kendi kendine değerini kaybetmesi ve toprakta hümüs miktarının azalması. Uzun dönemde, toprağı tahrip edici etkenleri olan ihracata yönelik üretimin (araşit ve özellikle pamuk) aşırı derecede yapılması. Kuzey Afrika ülkelerinin güney şeridinde rüzgâr erozyonunun, Hindistan'da su erozyonunun olması;

— yılda üç defa tahıl ürünü ve beş ilâ yedi defa sebze ürünü alınması mümkün olan tropikal bölgelerde su dağıtım politikasının kötü yönetimi (Afrika'da barajların su seviyesini kaybetmesi, toprakta su drenajının iyi yapılmaması ve tarıma zarar verici tuzların toprak yüzeyinde birikmesi);

— batı dünyasının kötü beslenme modeli; dünya çapında bir protein azlığı yoktur, fakat dünya yüzeyindeki dağılımı ve kullanılış yeri çok yanlıştır. Üçüncü Dünya ülkeleri protein yiyemezken, hayvanlar balık unu, yağlı tohumlar ve hattâ süttozu ile beslenir. Proteinle beslenen bu hayvanlardan alınan randıman, yedirilen protein miktarından altı misli azdır;

— sonuçta, «iktisadî ve kültürel avrupa merkeziyetçiliği»nin (R. Dumont) Üçüncü Dünya ülkelerini, doğrudan doğruya batı düşünce biçiminden esinlenmiş iktisadî gelişme modellerini uygulamaya zorla yöneltmesidir.

● Birkaç yıldan beri ve özellikle 1970'ten sonra, iktisadî gelişmenin sınırsız olarak devam etmeyeceği görüşü yaygınlaşmağa başladı. Gelişmenin de sınırları olacağı hakkındaki bu düşünce, esasında yeni değildir. T. R. Malthus, nüfusun geometrik olarak, besin maddelerinin ise aritmetik olarak arttığını görerek, bundan, bir gün açlık olacağı sonucuna varmıştı. Batı ülkelerinin sanayileşme çağı boyunca büyük ilerlemeler göstermeleri bu savı bir süre gözden düşürdü. Fakat kalkınmakta olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, hammaddelerin tükeneceği korkusu ve düşüncesizce gelişen şehirleşmenin baskısı açlık olacağı konusundaki bu eski inanışı yeniden uyandırdı ve iktisadî büyümenin sınırları üzerine bir tartışmanın doğmasına yol açtı. Bu tartışma ortamında bazı istekler ileri sürüldü. İleri sürülen bu isteklerden en önemlisi, her ulustan uzmanın toplandığı Roma kulübünün (FAO, yani Uluslararası Gıda ve Tarım teşkilâtı), Boston'daki Massachusetts Institute of Technology'nin (M.İ.T.) sistemler dinamiği çalışma grubuna, büyümenin sınırları üzerine bir inceleme yaptırma istemesiydi.

M.İ.T.'nin, büyümenin sınırları hakkındaki raporunda önce, insanların çoğalmasını engelleyen maddî sınırlar açıkça tanımlanmıştır. Besin maddeleri üretimi artmaktadır; fakat bu artış nüfus artışıyla hemen hemen başabaş gitmektedir. Az gelişmiş ülkelerde, kişi başına düşen besin ürünü miktarı 1958-1968 arasında hiç artmamıştır. Yenilenmesi imkânsız kaynaklar (metaller ve enerji maddeleri) konusunda ise rapor, kaynakların ihtiyacı karşılayamayacağını ortaya koymaktadır. Bu kaynakların kullanılımındaki artış oranı ve bilinen mevcut rezerv değerlerine göre dünyada alüminyum 31 yıl, kömür 111 yıl, petrol 20 yıl, gümüş ise 23 yıl sonra tükenecektir.

Çağdaş ekonomiler, kaynakların bu yoğun kullanılımına paralel olarak, çok hızla büyüyen bir çevre kirlenmesine sebep olmaktadır. Kaynakların tükenmesi ölçüsünde, tehdit edici bir çevre kirlenmesi ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber insanoğlu, göstediği faaliyetlerin, çevresi üzerindeki etkilerinin ve doğa dengesiyle ekolojik sistemlerde meydana getirdiği bozuklukların bilincine çok yeni varmıştır. 1950-1965 arasında besin maddeleri üretimindeki yüzde 34'lük artış, gübre üretiminde yüzde 14,6'lık, tarım mücadele ilâçlarında ise yüzde 300'lük bir artışı gerektirmiştir. Bu çevre kirlenmesine hâkim olabilmek için ekolojik yapıyı düzeltirken geçecek sürenin de göz önüne alınarak faaliyete girişilmesi gerekmektedir. Raporun yazarları yukarıdaki gözlemlerin ışığı altında, bütün insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını öngörerek, dünya iktisadî sisteminde anî çöküşe meydan vermeyecek değişikliklerle yeni bir dengenin kurulması üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Söz konusu dengenin esas şartı nüfus ve yatırımlardaki hızlı artışın durmasıdır.

M.İ.T.'nin bu raporu çok sayıda eleştiriye hedef oldu. Raporun yazarları, ilk planda istatistik bilgilerden hareket ederek modern çözümleme araçlarını kullanmış olmakla övünmelerine rağmen, karamsarlıkları besbelli olan bazı istatistik verilere dayanarak çok öznel bir yöntem uygulamışlardır. Ayrıca, M.İ.T. modeli, incelenen çeşitli büyüklükler arasındaki karşılıklı ilişkileri hesaba katmakla beraber, bu ilişkileri donmuş kabul ederek büyük bir yanılgıya düşmekte ve teknik gelişme ile yeni ikame mallarının bulunabileceğini ihmal etmektedir. Aynı eleştiri, doğal kaynaklar konusunda da yapılabilir. Az gelişmiş ülkelerde, çevreyi daha az kirleten ve hammaddeyi daha az kullanan üretim teknikleri benimsenebilir.

GEMİ

solda, Japonya'da yapılan (1974) «Rauf Bey» tankeri; sağda, japon yapımı «Gaziantep» tankeri İpraş rafinerisinde

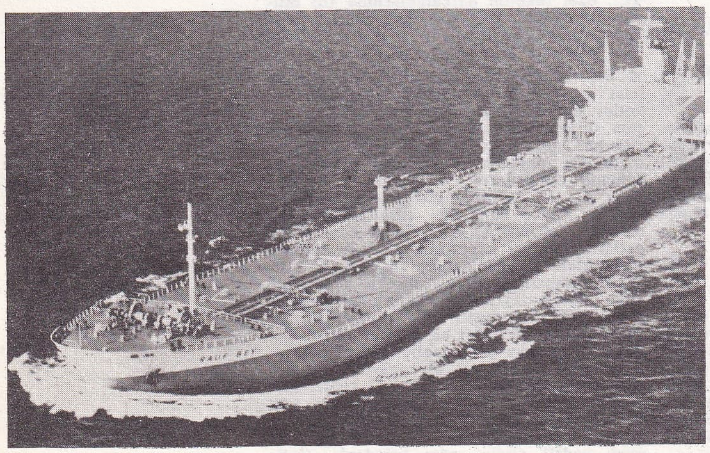

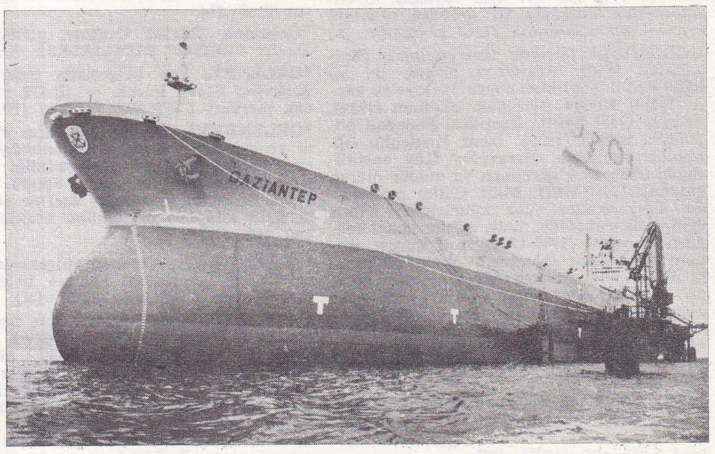

Foto. Keystone (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

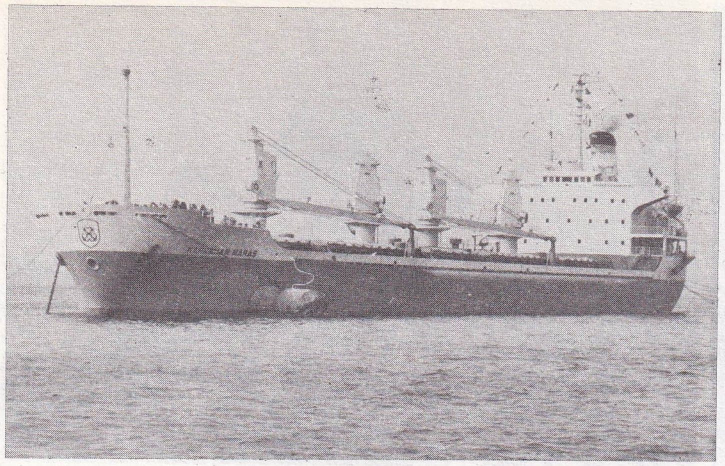

japon yapımı «Kahramanmaraş» yük gemisi

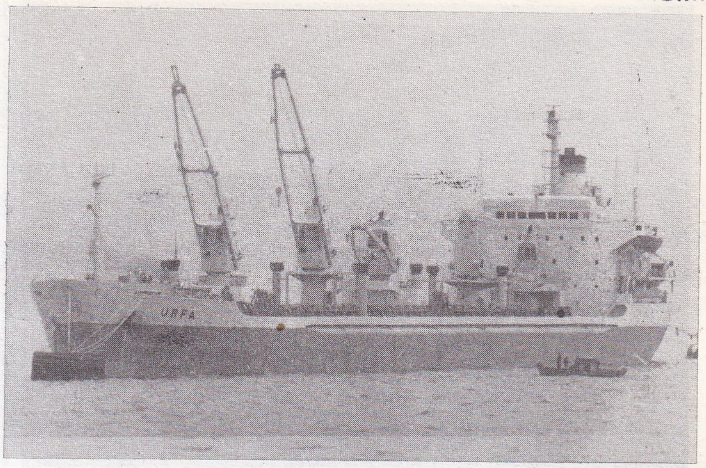

Japonya'dan satın alınan (1974) «Urfa» şilebi

sağda, Camialtı yapımı «Bostancı» yolcu gemisi tersanede; solda, Camialtı yapımı «Sedefadası» yolcu gemisinin denize indirilişi

Ayrıca bugüne kadar yeryüzü kabuğunun ancak bir bölümünde ve çok az derinlikte maden araştırmaları yapıldığına göre, yeni hammadde stoklarının bulunması olasılığı da çok fazladır. Son olarak, M.İ.T. modeli, dünya üzerinde zengin ve fakir ülkeler arasındaki aykırılıklar ile farklı siyasî ve iktisadî yapısı olan ülkeler arasındaki aykırılıkların değişemeyeceği şeklinde bir soyutlama yapmakta, iktisadî, sosyal ve siyasî yapılardaki muhtemel değişimleri hesaba katmamaktadır. Az gelişmiş ülkeler gelişmelerini durdurmayı reddedeceklerinden, kalkınma yolundaki ülkeler de iktisadî gecikmelerini ancak gelişme ile kapatabileceklerinden dolayı, bazı kişiler bu modele bir «ütopya» gözüyle baktılar. Bununla beraber ve bu eleştirilere rağmen, Roma kulübü raporu, her ne pahasına olursa olsun gelişmenin yaratacağı tehlikeler konusunda kamuoyuna uyarıcı bir şok etkisi yaparak değerini kabul ettirmiştir. (L)

GELL-MANN (Murray), amerikalı fizikçi (New York 1929). Columbia kolejinde 1944'e kadar okuduktan sonra Yale üniversitesine girdi, fizik alanında uzmanlaştı. 1951'de Massachusetts Teknoloji enstitüsünde doktorasını verdi. 1952'de Chicago üniversitesine yardımcı profesör atandı; 1955'te Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü Kuramsal Fizik kürsüsünün başına getirildi. Gell-Mann, Mendeleyev'in kimyasal elementler cetveline benzer biçimde, bütün nükleer taneciklerin bir sınıflamasını yapmağa girişti. İlkin yakın zamanda bulunmuş olan ve hiç bir sıraya girmez görünen tanecikler üstünde çalıştı. Bunlardan bazılarının bakışımlı olduğunu ve bu nedenle birlikte ele alınabileceğini gösterdi; öyle ki bu taneciklerden ikisi veya üçü, birçok değişik durumda bulunabilen tek bir nesne gibi düşünülebilir. Bu «üstün tanecik»in, izotopsal spin denen belirgin bir büyüklüğü vardır. Ama bazı tepkimelerde tanecikler bu özgüllüklerini kaybeder. Gell-Mann bu çeşit tanecikleri «acayip» olarak niteledi ve onlar için yeni bir sayısal özellik öne sürdü: «acayiplik».

İsrailli fizikçi Ne'eman ile birlikte «SU-6» (6'lı düzende birimsel bakışım) denilen bir kuram ortaya koyarak bilinmeyen taneciklerin varlığını önceden tahmin etti. Bunlardan «Büyük omega eksi» denilen tanecik, 1964'te, Brookhaven'deki kabarcık odası sayesinde bulundu. Gell-Mann bu sonuçlara dayanarak, bütün taneciklerin oluşturucu öğesi olarak *quark* varsayımını öne sürdü; şimdi, bu quark'ın varlığını kanıtlamak için çalışmalar sürdürülmektedir.
Gell-Mann, bu buluşlarına ve enerjinin birincil birimleri üstündeki çalışmalarına karşılık 1969 Nobel fizik ödülünü aldı. (L)

***GELMA,** Cezayir'de şehir. — Seramik fabrikası. Makine yapımı. (L)

***GEMAYEL** (Pierre), lübnanlı siyaset adamı. — Raşit Kerami'nin kurduğu kabinede maliye bakanlığı görevini kabul etmedi; Kerami istifa ettikten sonra Sabri Hamadi, Kemal Canbolat ve Henri Faraon ile birlikte ulusal bir komite kurarak bir yandan hükûmet sorununu, bir yandan da lübnan topraklarındaki Filistinliler sorununu çözmeğe çalıştı. Raşit Kerami'nin kurduğu ulusal birlik hükûmetinde tutucu kanadın temsilcisi olarak bayındırlık bakanlığı yaptı (kasım 1969 - ekim 1970). [L]

***GEMEREK,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili) ilçe. — 40 481 nüf., ilçe merkezi 5 767 nüf. (1975). [M]

***GEMİ** i. — Denizc. Bk. ANSİKL.

— Havc. *Uzay gemisi.* Bk. UZAY*, *Ek.*

— ANSİKL. Denizc. *Yolcu gemileri* üç ayrı grupta toplanabilir: sabit bir güzergâh üzerinde işleyen *tarifeli yolcu gemileri* (iç ve dış hat gemileri bu türe girer); turistik gezintiler için kiralanan, özellikle bu kullanıma cevap verecek şekilde tasarlanmış,

Foto. Günaydın arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

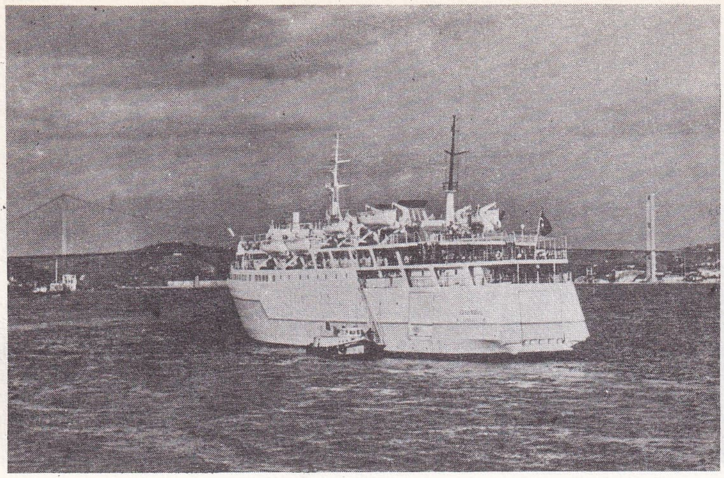

solda, 1973'te hizmete giren «İstanbul» feribotu; sağda, «Gökçeada» feribotu Bozcaada iskelesinde

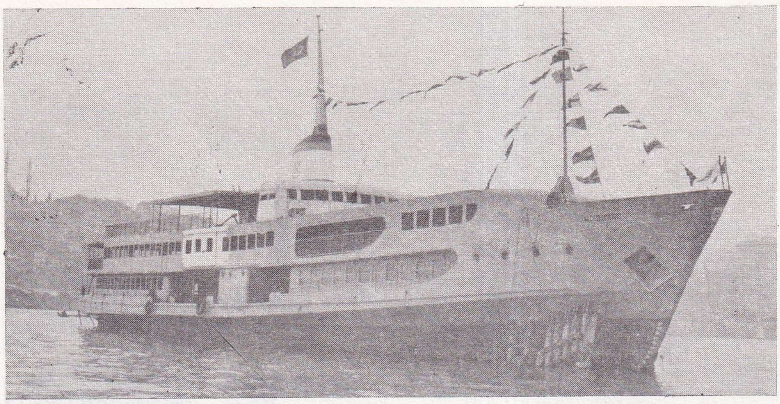

Çamialtı yapımı «İnciburnu» şehir hattı vapuru denize indirildikten sonra

boyutları genellikle tarifeli yolcu gemilerinden daha küçük, hızı da daha az olan *gezi gemileri* (kruvaziyerler); yolcuları arabalarıyla birlikte binmeleri için bir garajla donatılmış olan ve bir deniz kolunun, bir halicin, bir boğazın aşılması gibi kısa hatlarda çok sık kullanılan *arabavapurları*. Aynı zamanda hem yolcu hem yük taşıyan, fakat biri daha çok yolcu vapuru, öbürü ise öncelikle yük vapuru olarak tasarlanmış olan *karma yolcu gemileri* ile *karma yük gemileri* yavaş yavaş tarihe karışıyor. Bir yolcu gemisinin yapımı çoğu zaman bir ülkenin çeşitli sanayi dallarının ve sanat anlayışının bireşimini gerektirir. Çünkü böyle bir gemi her şeyden önce gerekli itiş ve seyrüsefer düzenekleriyle donatılmış bir deniz taşıtıdır. Ayrıca, belirli bir süre için, bir yığın insanın yaşama ve eğlence gereksinmesini karşılayacak özel salonları, mutfağı ve gerekli donanımı olan bir yüzer otel ve bir yüzer lokantadır. Uluslararası ve ulusal denizcilik yönetmelikleri, gemi yolcularının can güvenliği konusunda son derece titizdir. Bütün deniz taşıtları gibi yolcu gemilerinde de, güvenilir bir deniz yolculuğu için gerekli bütün aygıt ve donanımların bulunması gerekir: seyrüsefer kontrol düzenekleri, projektörler, ışıklı ve sesli sinyaller v.b. Bundan başka, su baskını tehlikesine karşı yolcu gemilerinin bir yandan büyük bir yüzme kapasitesine, bir yandan en kötü hava koşullarında bile geminin 15°'den çok yana yatmamasını sağlayan büyük bir denge yeteneğine sahip olması istenir. Yangın tehlikesine karşı da gemide bir yangın bölmesinin bulunması, elden geldiğince yanmayan ya da güç yanan gereçlerin kullanılması, otomatik ya da elle kumandalı yangın alarmlarının ve etkili yangın söndürme aygıtlarının bulundurulması zorunludur; bu yangın söndürme aygıtları, çeşitli yanıcı maddelere göre hazırlanmış söndürücüler, yangın hortumları ve muslukları, buharlı, asal gazlı ve köpüklü söndürme sistemleridir. Ve nihayet geminin terk edilmesi gereken durumları göz önüne alarak, gemideki yolcu ve personelin tümüne yetecek sayıda kurtarma araçlarının (tahlisiye sandalları, şişirme sallar, cankurtaran simitleri ve can yelekleri gibi) hazır bulundurulması gerekir.

● *Türkiye*'nin deniz ticaret filosunda 1970'ten sonra önemli gelişmeler oldu ve 1975'e kadar bu filoya yeni olarak katılan 312 237 grostonluk 68 parça gemiyle toplam groston 980 437'ye yükseldi. Toplam gemi sayısı ise 373'e çıktı. Bu gemilerin mülkiyet bakımından dağılışı şöyleydi:

Donatan	*Adet*	*Groston*
Denizcilik bankası	106	129 167
D.B. Deniz Nakliyatı	58	535 674
Resmî kesim	27	20 081
Armatörler	182	295 515

Yeni gemilerin alınması veya yaptırılması sonucu ticaret filosunun yaş ortalaması değişti ve şöyle oldu: kuru yük gemileri 11,5, dökme yük gemileri 13,6, kosterler 4,6, tankerler 10,7.

Deniz ticaret filosunun güçlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar sonunda Denizcilik bankasının yolcu gemileri sayısı 11'e, feribotlar 4'e, arabavapurları 3'e yükseldi ve bunlara 1 de tanker eklendi; Şehir Hatları işletmesinde yolcu vapurlarının sayısı 15 oldu; İstanbul Liman işletmesinin römorkörleri 9'a çıktı, İzmir Liman işletmesinde 5 yolcu ve 2 yük gemisi çalışmağa başladı; Van Gölü işletmesindeki gemi sayısı 4'e yükseltildi; armatörlerin sahip oldukları gemiler de 146 yük ve 36 tanker olarak tespit edildi.

Ticaret filosuna yeni katılan başlıca gemiler şunlar oldu: Denizcilik Bankası Deniz nakliyatına ait 79 806 grostonluk *Gaziantep* tankeri (Türkiye'nin en büyük tankeri), 49 786 grostonluk *Rauf Bey* tankeri, 19 918 grostonluk *Kahramanmaraş* yük gemisi, 16 969 grostonluk *Urfa* şilebi, 16 969 grostonluk *Isparta* şilebi; Denizcilik bankasına ait, Camialtı tersanesinde yapılan 3 445 grostonluk *İstanbul* feribotu, Hasköy tersanesinde yapılan 3 445 grostonluk *Gökçeada* feribotu; Şehir Hatları işletmesine ait, 610'ar grostonluk *Bostancı*, *İnciburnu* ve *Sedefadası* yolcu gemileri ile İstanbul tersanesinde yapılan 1 918 tonluk *Rafet Ünal* feribotu (Van işletmesinde); Bayındırlık bakanlığına ait, 886'şar tonluk *Asfalt III* ve *Asfalt IV*; Petrol Ofis'e ait, 2 156'şar tonluk *Talha Sabuncu* ve *Tuna Boray* yakıt gemileri.

Ticaret filosunun güçlenmesiyle Türkiye'nin deniz taşımacılığı için ödemek zorunda kaldığı döviz miktarında da düşme oldu ve 1974'te 400 milyon dolar harcanmışken 1975'te bu gider kaleminde yüzde 35'lik bir düşüş sağlandı. (ML)

Gemi İnşa Koll. Şti. Bk. TERSANE, *Ek.*

Gemi İş tersanesi. Bk. TERSANE, *Ek.*

***GEMLİK,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü), Bursa iline bağlı ilçe merkezi. — 39 594 nüf.; ilçe merkezi 20 696 nüf. (1975). İlçe merkezi yakınında, 200 000 m²'lik alana, yılda 3 milyon ton demir-çelik işleyerek 1/2 parmaklık boru üretecek ve 170 milyon liraya mal olacak bir fabrikanın kurulmasına başlandı (1975). Yılda 600 000 t sunî gübre ve 400 000 t nitrik asit üretecek Azot Sanayi tesislerinin 1977'de tamamlanması öngörüldü. (M)

Gen-Ar tiyatrosu, İstanbul'da tiyatro. Beyoğlu'ndaki bir kitapçı ve sergi salonunda temsillere başladı (1963). Sermet Çağan, Tuncel Kurtiz, Ersan Uysal, Metin Serezi, Metin Deniz gibi sanatçılar ilk profesyonel reji denemelerini burada yapmak olanağını buldular. Pedro Bloch'un *Düşman çiçek göndermez*, Edward Albee'nin *Hayvanat bahçesi*, Aziz Nesin'in *Ah biz eşekler*, Nâzım Hikmet'in *Yolcu*, Slowmir Mrozek'in *Polisler* adlı eserleri bu tiyatroda sahneye konan ve ilgi toplayan başlıca oyunlar oldu; daha sonra çeşitli toplulukların temsiller verdiği tiyatro 1970'te yandı. (M)

GENCAN (Tahir Nejat), türk dilcisi (Ahlat 1892). Bitlis İlköğretmen okulunu bitirdi (1912). Diyarbakır Öğretmen okulu, İstanbul Erkek ve Dârüşşafaka liselerinde öğretmenlik yaptı. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller okulunda Türkçe okutmanı, üniversitede uzman olarak görev aldı. Başlıca eserleri: *Dilbilgisi* (ilk ve ortaokul için, A. Başman, N. H. Onan, M. S. Sander ile, 1942), *Yazım (edebiyat) bilgileri* (1947), *Dilbilgisi* (ortaokul I, II, III, 1954), *Türkçe öğreniyorum* (1964), *Dilbilgisi* (1964), *Manzum küre tarifnamesi* (1973). [M]

***GENCEK,** Akdeniz bölgesinde (Konya ili, Beyşehir ilçesi) bucak. — 11 728 nüf., bucak merkezi 2 022 nüf. (1970). [M]

GENCOSMAN (Kemal Zeki), türk gazetecisi ve yazarı (Elazığ 1914). Gazeteciliğe ortaöğrenim yıllarında (1935) *Ulus* gazete-

Foto. Günaydın arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

sinde başladı; yirmi yıl yazarlığını yaptığı bu gazetede çalıştığı sırada Sıvas'ta *Ülke* gazetesini çıkarmakla görevlendirildi (1945). Bu arada Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1941). Bir ağa avukatlık yaptı (1956-1959). 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyesi oldu ve bu görevinin bitiminde İsviçre'ye basın ataşesi olarak gönderildi (1961); Türkiye'ye dönüşünde emekliye ayrıldı (1965). Başlıca eserleri: *Atatürk ansiklopedisi* (5 cilt, Niyazi Ahmet Banoğlu ile birlikte, 1971); *Türk destanları* (1972); *Türk isimleri sözlüğü* (1976). [M]

***GENÇ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili) ilçe. — 35 562 nüf., ilçe merkezi 7 502 nüf. (1975). [M]

***GENÇ** (Nuri), türk tiyatro ve sinema sanatçısı. — (öl. İstanbul 1973). [M]

Gençlerbirliği, Ankara sultanîsinin (bugünkü Atatürk lisesi) 7. sınıf öğrencileri tarafından 1923'te kuruldu, aynı yıl futbolda Ankara şampiyonu oldu. Bunu izleyen yıllarda 13 kere üst üste şampiyon oldu. 1941 ve 1946 yıllarında Türkiye şampiyonluğunu kazandı. 1970'te İkinci Türkiye ligine düştü. (M)

***Gençlik ve Spor bakanlığı.** — Bakanlığın merkez teşkilâtını oluşturan esas birimler şunlardır: Eğitim Genel müdürlüğü, İzcilik Genel müdürlüğü, Okuliçi Beden Eğitimi ve Spor Genel müdürlüğü, Boş Zamanları Değerlendirme Genel müdürlüğü. Eğitim Genel müdürlüğü her dereceli eğitim ve öğretim kurumları ile üniversite, silâhlı kuvvetler ve spor kulüplerinin ihtiyacı olan beden eğitimi için gerekli kolaylıkları sağlar, antrenör, monitör ve spor idarecileri yetiştirir, beden eğitimi ve spor konularında araştırmalar yapar. Boş Zamanları Değerlendirme Genel müdürlüğü ise gençliğin eğitimi ve boş zamanlarını değerlendirmek için yaz tatili kampları, gençlik kültür merkezleri ve lokalleri açar, gençlik konakları (hosteller) kurar, yurt içinde ve dışında geziler düzenler.

GENÇLİK VE SPOR BAKANLARI

Sezai Ergun (26 mart 1971), Adnan Karaküçük (11 aralık 1971), Celâlettin Coşkun (15 nisan 1973), Muslihittin Yılmaz Mete (7 şubat 1974), Zekâi Baloğlu (12 ekim 1974), Ali Erek (12 nisan 1975). [M]

GENDRON (Maurice), fransız viyolonselcisi (Nice 1920). Paris konservatuvarında okudu, savaş sırasında çalışmalarına ara verdi; 1945'te yeniden müziğe başladı ve ilk olarak Londra'da Prokofyev'in viyolonsel konçertosunu yorumladı. Paris ve Sarrebruck konservatuvarlarında profesörlük yapan Gendron, hem uluslararası solocu, hem de orkestra şefidir. (L)

GENELKURMAY bls. i. — ANSİKL. 1971'den sonraki anayasa değişiklikleri sırasında, «Millî Savunma, a. Başkomutanlık ve Genelkurmay başkanlığı» yan başlıklı 110. maddenin sonuna 1488 sayılı kanunla şu fıkra eklendi: «Millî Savunma bakanlığının görev ve yetkileri, Genelkurmay başkanlığı ve kuvvet komutanlıklarıyla ilişkileri kanunla düzenlenir».

Genelkurmay başkanları: Faruk Gürler (26 ağustos 1972 - 6 mart 1973), Semih Sancar (6 mart 1973). [M]

Genel Sigorta A.O. (TÜRKİYE—), tarım dışındaki bütün alanlarda (yangın, nakliyat, kaza, makine kırılması v.b.) faaliyet gösteren sigorta şirketi (kuruluşu 1948). Sermayesi 4 milyon TL.dır. Merkezi İstanbul'da olan şirketin başlıca ortakları Çukurova Holding, Pamukbank ve Yol-İş federasyonudur. Pamukbank şubelerinin de acentelik görevini yüklenmesinden sonra prim istihsal organlarının sayısı 300'ü aştı. Topladığı yıllık toplam prim tutarı 1948'de 407 bin TL.dan, 1962'de 32 milyon TL.na, 1974'te de 43 milyon 187 bin TL.na ulaştı. Genel Sigorta'nın 17 milyon TL.lık tahvil ve hisse senedi cüzdanı vardır. (M)

General Electric Company (GEC), ingiliz elektrik malzemesi yapım grubu; daha önce kurulmuş üç firmanın birleşmesinden doğmuştur; grup kasım 1967'de AEI'yi (Associated Electrical Industries) bünyesine kattı ve 1968'de English Electric ile birleşti; o süreden beri tüm şirket sir Arnold Weinstock*un (*Ek*) yönetimi altındadır. General Electric Company 1973'te elektronik, telekomünikasyon ve otomasyonun yüzde 32'sini, mühendisliğin yüzde 11'ini, kablo ve telin yüzde 12'sini, sanayi bölümünün yüzde 11'ini, yoğaltım çeşitlerinin yüzde 10'unu ve yabancı şubelerin yüzde 25'ini temsil eder.

Grup İngiltere ve dışında 120'nin üstünde şirketi bünyesinde toplar; cirosu 1 milyar ingiliz lirasını bulur ve dünyada 120 000 kişi çalıştırır. Faaliyetleri elektrik ampulünden uzay gemilerine ve nükleer santrallara kadar varır. General Electric Company, British Aircraft Corporation'ın yüzde 50'sini, British Nuclear Desing and Construction'ın yüzde 25'ini, International Computer Limited'in (ICL) yüzde 19'unu denetimi altında tutar. (L)

GENERALİÇ (İvan), yugoslav ressamı (Hlebin, Hırvatistan 1914). Köylü yaşamını ve çalışmalarını bırakmadan, 1929'da resim yapmağa başladı, 1931'de Zagrep'te ilk sergisini açtı. Sonra Krsto Hegeduşiç'in yardımıyla Hlebin'de «köylü ressamlar» okulunu açtı. Generaliç esasında cam üstüne yağlıboya resim yapar; sanatı gerçekten saf, «naif»tir; yugoslav halk resim geleneğinde olduğu gibi insanla doğanın iç içe bulunduğu kırsal yaşam sahneleri sergiler. Çok kişisel olan resim yapışında, desen inceliği, renk incelik ve zenginliği ve ışık etkileri belirgin olarak göze çarpar. Uluslararası ünü ile saf ressamlar arasında, Douanier Rousseau'ya yakın bir yer alır. — Oğlu JOSİP (Hlebin 1936), ikinci Hlebin kuşağı denen ressamlardandır. Babası gibi aynı saflık içinde çalışır, ama bazen daha gerçeksiz bir hava taşıyan tablolar yaparak öz kişiliğini de gösterir. (L)

***GENEVOİX** (Maurice), fransız yazarı. — Hayvanlar dünyasını dile getiren yapıtlarının (*Tendre Bestiaire* [1969], *Bestiaire enchanté* [1970], *Bestiaire sans oubli* [1971]) yanı sıra anılarını (*La Mort de près* [Yakından ölüm], 1972) yayımladı. Eylül 1973'te, Fransız akademisindeki sürekli yazmanlık görevinden ayrıldı. (L)

***GENİŞLEME** i. — Astron. *Evrenin genişlemesi.* Bk. ANSİKL.

— Okyanusbilim. *Okyanusların taban genişlemesi,* sırtlar ekseni bölgesinde yenilenen kabuğun genişlemesiyle ayrılan kıta bloklarının derece derece birbirinden uzaklaşması. (Genişlemenin ortalama oranı yılda bir santimetreden birkaç santimetreye kadar varır. Bu olayın, atmosferdeki konveksiyon hareketlerinin etkisi altında birbirinden ayrılan ince yüzey katmanlarının sapmasından ileri geldiği sanılıyor.)

— ANSİKL. Astron. Formülü Hubble kanununa göre kurulan *evrenin genişlemesi,* kırmızıya doğru anormal bir kayma gösteren nesnelerin bulunmasıyla da pek aydınlığa kavuşmuş gibi gözükmüyor. Bu aşırı kaymaların henüz açıklanamayan birtakım yerel aykırılıklardan ileri geldiği sanılıyor. (L)

***GENLEŞME** i. — İkt. Aslında bir fizik terimi olan *genleşme* terimi iktisadî çözümlemede birbirinden farklı iki anlamda kullanılır. Dar anlamda (bu anlam amerikalı iktisatçı Mitchell tarafından ileri sürülmüştür) genleşme terimi, iktisadî faaliyetlerdeki dalgalanmalarda, konjonktürdeki yükseklik evresini belirtir. Geniş anlamda ise (günümüzde çok kullanılır), bu terim, toplumsal üretimin artışıyla buna paralel olarak gelir artışının beraberce gözlendiği kısa devreli bir süreci tanımlar. Bu süreç, Keynes'in gösterdiği çeşitli nedenlerle enflasyona yol açar. Bu yüzden, enflasyonla mücadeleyi öngören çağdaş iktisat politikaları, iktisadî genleşme ile para stabilitesini bağdaştırma çabası içindedir. Bazen yüzyıllık iktisadî genleşmeden de söz edildiği olur, ancak bu durumu iktisadî gelişme diye nitelemek daha doğrudur. (L)

***GENNES** (André *Lucien* DE), fransız hekimi. — (öl. Paris 1968). [L]

***GENNRİCH** (Friedrich), alman müzikologu. — (öl. Langen, Hesse 1967). [L]

GENSCHER (Hans-Dietrich), batı alman-yalı siyaset adamı (Reideburg, Halle yakını 1927). Leipzig'de hukuk okudu ve 1945'te L.D.P.D.'ye (Liberaldemokratische Partei Deutschlands) [Alman Liberal Demokrat parti] girdi. 1952'de, Federal Almanya'ya yerleşti. 1965'te milletvekili, 1968'de F.D.P. başkanı seçildi. Ertesi yıl, Brandt kabinesinde içişleri bakanı oldu. Mayıs 1974'te de H. Schmidt kabinesinde dışişleri bakanlığına getirildi. (L)

***GENZMER** (Harald), alman bestecisi. — Son olarak alto (1967), trompet (1968), viyolonsel (1969) ve org (1971) için konçertolar; klarnet (1967), korno (1968) için sonatlar besteledi. Vokal müzik alanında ise soprano ya da tenor, erkek korosu ve orkestra için *Schiller-Kantate* (1968) ve solocu, karışık koro ve orkestra için *Moosburger Graduale* (1971) gibi eserleri vardır. (L)

***GEODEZİ** i. — Bk. YERÖLÇÜMÜ, *Ek.*

***GEOMETRİ** i. — Mat. *Geometri dağılımı kanunu* ya da *Pascal dağılımı kanunu,* ayrık, rasgele bir X değişkeninin olasılık kanunu; $\forall k \in \mathbb{N}$, ve $0 < p < 1$, $q = 1 - p$ olduğuna göre bu olasılık kanunu $\Pr(X = k) = pq^k$'dır. Geometri dağılımlı rasgele bir değişkenin beklenen değeri

$$E(X) = \sum_{k=0}^{+\infty} kpq^k = \frac{q}{p}\text{'dir.} \qquad \text{(L)}$$

***GEOMETRİCİLİK** i. — Çağdaş santl. Çizgi, geometri figürleri ve renklerin estetik gücünü sistemli bir biçimde işleyen soyut sanat eğilimi.

— ANSİKL. Kübizmden kopan ve «soğuk soyutlama» da denilen geometricilik Piet Mondrian ve Kazimir Maleviç'in araştırmalarından doğdu. Bünyesinde çeşitli öğretileri geliştirdi: Maleviç'in süprematizmi, De Stije topluluğu sanatçılarını biraraya toplayan Mondrian'ın yeni plastikçiliği. Geometricilik İkinci Dünya savaşına kadar, Henryk Berlewi, Marcelle Cahn, Jean Gorin, Ben Nicholson, Emilio Pettoruti gibi ressamlarla çarpıcı bir gelişme gösterir. Özellikle Josef Albers* (*Ek*), Fritz Glarner, Max Bill* (*Ek*), Herbin, Magnelli ve Richard Mortensen tarafından, duygusal soyutlama ve enformel'in baskın olduğu 40 ve 50 yılları boyunca tutarlı bir biçimde savunulan ve kuramsallaştırılan geometricilik, 1960'tan bu yana yeni bir güç kazandı: *op'art**, Josef Albers ve Victor Vasarely'nin çevresinde görsel algılama üzerine araştırmalar yapmakta; kinetik sanat ışığı ve hareketi getirmekte; *hard-edge** (*Ek*) saf renkler ve saf biçimlerle uğraşmaktadır. Ancak son on yılın en güçlü geometricilik akımı konu olarak sadece rengi alan *postpainterly abstraction*'dur (bk. *Yeni* SOYUTLAMA, *Ek*) [Kenneth Noland, Larry Poons, Lawrence Stafford, Peter Young v.b.]. (L)

***GEORGİEV** (Kimon), bulgar siyaset adamı. — (öl. Sofya 1969). [L]

***GERASA,** Ürdün nehrinin doğusunda eski Filistin şehri. — Avusturyalıların yaptığı kazılar, hıristiyan kalıntıları yönünden Filistin'in en zengin yerlerinden biri olan bu şehrin gerçek değerini ortaya çıkardı. M. Restle'in çalışmaları (1970) III. yy.da hızla çöken bu kentin, yüz yıllık rahat bir arap işgalinden sonra unutulmağa yüz tutmadan önce iki yüzyıl nasıl mutlu bir hayat sürdüğünü ortaya koydu. Kiliseler çok zengindi: kazılarda kıymetli madenler, cam ve özellikle döşeme mozaikleri bulundu. Kiliselerin en eskisi ve eski şehrin göbeğinde en güzel yere yapılmış olanı katedraldir. Batıda aynı anda inşa edilmiş (529-533) yan yana üç kiliseden meydana gelen külliye orijinal bir mimarî bütün örneğidir. Orta planlı bir kilisenin (Vaftizci Yahya kilisesi) iki tarafında, Bostra katedraline çok benzeyen iki bazilika yükselir. Amman müzesinin en güzel mozaikleri işte bu üç binadan gelir. Perslerin gelmesinden (614) ve arap fethinden önce bilinen son hıristiyan yapısı piskopos Genesius'un kilisesidir (611). Bir yüzyıl sonra şehir söndü, fakat bunun nedeni Arapların baskı ve kötülüğü değil, arap başkentinin çok uzağa, Bağdat'a taşınmasıydı. (L)

***GERBER** (René), isviçreli besteci. — Son eserleri arasında yaylılar için bir *Symphoniette* (1968), harp (1969) ve piyano için (1966-1970) konçertolar, ayrıca piyano için on *Pièces* (1969) ve sekiz *Marches françaises* (1970) vardır. (L)

***GERCÜŞ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 41 520 nüf., ilçe merkezi 4 391 nüf. (1975). [M]

***GERÇEKÇİLİK** i. — ANSİKL. Çağdaş santl. Baskı rejimlerinin (Faşist İtalya'da *Novecento* topluluğu ve Almanya'da nazi ressamları) hizmetine girmeden önce de Avrupa ülkelerinde uzun süre önemsiz görülen gerçekçilik S.S.C.B.'de (toplumcu gerçekçilik) ve büyük bir canlılıkla A.B.D.'de yaşamını sürdürdü. Gerçekten, daha geçen yüzyılın sonlarında, «The Eight» topluluğuna bağlı ressamlar, basit ve bayağı konulara duydukları ilgi ve sosyal adaletsizliğe karşı çıkmaları nedeniyle «Çöptenekesi okulu» («Ash Can School») olarak niteleniyorlardı. «Ayrıntıcılar» («The İmmaculate») ise Charles Demuth ve Charles Sheeler'in (1883-1965) başarıyla uyguladıkları ulusal bir üslûbun temellerini attılar. 1929 bunalımından sonra gerçekçilik yeniden sivrildi ve o kuşağın en yeteneklisi olan Edward Hopper (1882-1967) «Ash Can School»un öykülü konularına bağlı kalmakla birlikte, tuvallerinde, kuklamsı insanların başıboş dolaştığı amaçsız bir yaşamın tekdüzeliğini yansıttı. Demek ki, A.B.D.'de soyut anlatımcılığın zaferinden sonra 1950'lerin ortasında pop'art* ile bir tür gerçekçiliğin yeniden görünmesi ve 1970'te New York'ta «22 Realist» («22 Gerçekçi») sergisi sonunda fotoğraf gerçekçiliğinin dirilip moda haline gelmesi bir rastlantı değildir. Bu «aşırı gerçekçilik» («photorealism», «superrealism», «new realism», «radical realism» ve «sharp focus realism» de denir) gerek Avrupa'da, gerek A.B.D.'de çok çabuk başarı kazandı; oysa doğuşu hiç bir bildiri ya da sanatçıların görüşbirliğine varmalarıyla gerçekleşmedi. Sanat piyasası tarafından hızlandırılan bu salgın, o güne kadar zevksiz bir akademizmle nitelenmekten çekinen çok sayıda gerçekçinin aydınlığa çıkmasına yol açtı. Aşırı gerçekçilik XX. yy.ın bildiği iki görüntü elde etme yolunu, fotoğraf ve resmi birleştirmeğe çalışır. Üyelerinden her biri, kendine özgü bir biçime ya da temaya tekabül eden özgür eserler ortaya koydular. Örneğin amerikalı Don Eddy'de otomobil parlak ve gösterişli iken, John Salt'ta parça parçadır. Thomas Blackwell'in motosikletleri David Parish'inkiler kadar cırlak bir kırmızılıktadır. Richard McLean'ın atları ve iğreti kovboyları *Reader's Digest* dergisinin resimlerine çok benzer. Lowell Nesbitt'in çiçeklerinin en ağırbaşlı doğabilim kitaplarındaki resimlerden aşağı kalır yeri yoktur, sadece boyutları ve renklerinin çiğliğiyle biraz daha şaşırtıcıdırlar. Duane Hanson'un giydirilmiş kalıplardan oluşan heykelleri amerikan toplumunun tam bir portresidir. John de Andrea da vücutları kalıplar, ama onun vücutları bir doğabilim müzesi için yapılmış gibi çıplaktır. Bu akımın öncüleri olarak Alfred Leslie, Philip Pearlstein ya da George Segal* (*Ek*) gibi sanatçıları gösterebiliriz. Sayısı belli olmayan bu toplulukta iki ressam sivrilmiş gibi görünmektedir: vesikalık fotoğrafları anıtsal boyutlarda büyüten Charles Close ve yersiz bir boya cümbüşü içinde kartpostallar, reklam afişleri çizen veya bir doların saydamlığı arasından Monet'nin tablolarını gösteren Malcolm Morley.

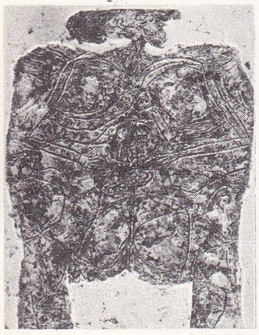

gereçşilik Dubuffet'den «Metafizik» (1950) (özel kol.)

Gerçekçilikteki bu yenileşme yüzyıl boyunca kendisine canlılık getiren çeşitli eğilimlerin biraraya geldiği Avrupa'da da ortaya çıktı. Almanya'da, bugünkü gerçekçiliğin birçok özelliği 1925'te Mannheim'da açılan büyük bir sergiden gelmedir: «Neue Sachlichkeit» («yeni gerçek» ya da «yeni nesnellik»). Bu sergide, gerçekçiliği toplumsal eleştirinin bir aracı olarak görenlerle, «büyük» alman resim geleneğine dönüşü savunanlar karşı karşıya gelmişlerdi. Bu gerçekçilik Dix* (*Ek*) ve Grosz*da gerçek bir suçlamaya dönüşüyordu; Otto Griebel işçi sınıfının gücünü göstermek için sosyal gelenekle birleşiyor, Christian Schad dünyanın acı ve mutsuz bir tablosunu çiziyordu. Franz Radziwill, bugün izlerine Klapheck*in (*Ek*) yapıtlarında, Klasen*in (*Ek*) ve ingiliz Allen Jones*un (*Ek*) şehvetli gerçekçiliğinde ya da «gerçekten daha gerçek» ilkesine bağlı «Zebra» topluluğu ressamlarının o buz gibi dünyasında rastlanan bir «büyülü gerçekçilik» uyguluyordu. İspanya'da, İtalya'da ve Fransa'da, Arroyo* (*Ek*) ya da Equipo Cronica* (*Ek*) üyeleri, Lucio Fanti, Giangiacomo Spadari, Paolo Baratella ya da Fernando De Filippi, Gilles Aillaud* (*Ek*), Gérard Fromanger, Joan Rabascall, Bernard Rancillac* (*Ek*) ve Malassis'ler kooperatifi yeni figüratif* (*Ek*) sanat atılımına katılarak eleştirel ve siyasal bir gerçekçiliğe yöneldiler. İtalyan Gnoli* (*Ek*) hem aşırı gerçekçiliğin, hem de ispanyol Antonio Lopez Garcia'nın, Paris'te yaşayan çek İvan Theimer'in ve macar Tibor Csernus'un yapıtlarında da görülen bir geçmişe özlem eğiliminin öncüsüdür. Gäfgen* (*Ek*) ve Titus-Carmel* (*Ek*) şaşmaz kesinlikteki desenleriyle günlük ve anlamlı bir fantastiğe ulaşırlar. Jean-Pierre Le Boul'ch, Jacqueline Dauriac, Jacques Poli, Alain Tirouflet, Panique topluluğu, Eve Gramatzki, Bernard Moninot, Gérard Gasiorowski, Monory* (*Ek*) ve Gerhard Richter* (*Ek*) için ise gerçekçilik çeşitli biçimlere göre, kendi olanaklarının, kendi düşlerinin bir çözümlemesidir. (L)

GERÇEKLEŞMİŞ sıf. Mat. Üzerinde bir olasılık tanımlanmış bir evrendeki bir olay için söylenir. Bu olayı oluşturan olasılıklardan herhangi birinin ortaya çıkmasıyla olay gerçekleşmiş olur: *Gerçekleşmiş olay.* (L)

***GERÇEKLİK** i. — Psikanaliz. *Gerçeklik sınaması,* Freud'a göre kişinin dış dünya ile kendisi arasında bir ayırım yapma süreci.

— ANSİKL. Bebek için dış dünya ilk aşamada, haz olmayan ya da ilgi duyulmayan her şeydir.

Bu ayırım Freud'da benlik-haz (*Lust-İch*) ve benlik-gerçeklik (*Real-İch*) arasında sürüp gider. Gerçekle göz önüne getirilen arasındaki ayrılığı anlama olanağı veren yargı ancak zamanla oluşur. Melanie Klein'a göre kişi ile dünya arasındaki denge, içe yansıma ve dışa yansıma arasındaki ardı arası kesilmeyen ve gittikçe artan bir salınımla kurulur; söz konusu dünya başlangıçta bebek için «tehlikeli bir karın ve bir memedir». Buna göre *gerçeklik sınaması* ananın vücudundan ayrılma ile, ilk simgesel sınama (ayna evresi) ile ilişkiye koyulmak demektir; kabul (ya da varlık) yargısı ana varlık biçimlerinden biri olan mantıkî bir işlevdir. J. Lacan, bu sınamayı göstermek için «gerçek» terimini kullanır; gerçeklik sınaması, simgesel ile gerçeğin, hayal gücünün aracılığı (ve temsil mekanizmaları) olmaksızın kavuşması gibi bazı hallerde gerçekleşmez: sanrı, acting-out v.b. (L)

Gerçek yayınevi, İstanbul'da yayınevi. Fethi Naci Kalpakçıoğlu tarafından kuruldu (1965). Önceleri az gelişmiş ülkelerin çeşitli sorunları konusunda kitaplar yayımladı. 1968'den bu yana *100 soruda* başlıklı yayın dizisinde ise edebiyat, felsefe, siyaset, tarih, iktisat konuları işlendi. (M)

Gerdek boğazı kaya mezarı, Çerkeş'e bağlı Karakoyunlu köyü yakınında mezar. Prof. R. Leonhard tarafından bulundu. M.Ö. 700 yıllarına ait olan kaya mezarı, köyün 400 m güneyinde, yukarıya doğru daralan Gerdek boğazı deresinin batısındaki kum taşlarına oyulmuştur. Girişte, zamanla yıkılmış sütunlu bir cephe, üzerinde de üçgen bir alınlık vardır. İç kısımda da, içlerinde ölü sedirlerinin yer aldığı üç mezar odası bulunur. (M)

GEREÇÇİLİK i. Önemli miktarda gereci (resim, kum, macun, bitüm, sıvalı kumaş v.b.) biraraya getirip işlemeğe dayanan çağdaş sanat tekniği. || Bu teknikten doğan resim akımı.

— ANSİKL. *Gereççiliğe* 1950'lerden başlayarak izlenimcilerde, özellikle soyut izlenimcilerde rastlanır. Bu eğilim lirik bir anlatımdan ve bir anlatım gücü araştırmasından ayrılamaz. J. Dubuffet, J. Fautrier, A. Tapies, Bram Bogaert, A. Burri ve M. Millares'in eserleri gereççi eserler arasında sayılabilir. Tapies ya da J. Miro («Sacs et Sobreteixims») gereççiliği birleştirmenin sınırına kadar götürdüler, ama çeşitli öğeler ve nesneler, kendileri için değil, yapıldıkları gerecin niteliği için seçilmiş olduklarından bu amaçlarına ulaşamadılar. Gereç, 1960 yıllarının sonuna doğru doğmuş olan çağdaş akımlardan birinin, yoksul* sanatın (*Ek*) temelidir, ama aynı estetik değeri taşımaz. (L)

***GEREDE,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe. — 63 157 nüf., ilçe merkezi 8 262 (1975). [M]

***GEREKSİNME** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Klasik psikoloji terimi olarak *gereksinme,* organizmanın fizyolojik gereksinmesi anlamına gelir ve «doğal» bir gereksinme sayılır. Psikanalizin işleyip biçimlendirdiği psikolojide ise gereksinme kavramı, hiç değilse Jacques Lacan'ın kullandığı anlamda *istek* kavramı ile tamamlanır. Gerçekten insanın her gereksinmesi ifadesini bulur, bu ifadenin de her zaman dilde bir karşılığı vardır. Daha ileri gidilerek denebilir ki, gereksinme insanın durumu göz önüne alınırsa, yalnızca organik olamaz. Her gereksinme yaşamsal bir gereksinmenin belirtisi olduğu gibi bir isteğin de belirtisidir. Buna göre uyku bir gereksinmedir, ama düş görmek ya da kendinden geçmek isteğinin belirtisi de olabilir. Aynı şekilde, açlık duymak basit bir beslenme duyusundan bambaşka bir şey de ifade edebilir. Gereksinmeyi isteğe bağlayan ve çoğu kere ters etkiler uyandıran karmaşık mekanizmayı anlamak için, isteği öteki*nin (*Ek*) isteği, yani çokyapımlı bir yerden, bilinçdışından gelen bir istek olarak görmek ve bilinçdışının kendini ortaya koymak için bu istekten yararlandığını kabul etmek gerekir. Bu yüzden ötekinin temsilcisine yönelen istek bir bakıma, hiç bir zaman karşılık görememiş bir sevgi isteğidir; üstelik istek tek başına olmadığı, her zaman yansımasıyla birlikte bulunduğu için bu isteğin dayanağı olan gereksinme çoğu zaman eklemsiz, türeme, hattâ ters dönmüş bir gereksinmedir. Nitekim anasından sevgi isteyen bebeğin iştahsızlığında ve çocuktan yemeği yemesini isteyen ananın davranışında gereksinme çocuktan ve doğal açlığından yanadır; ama iştahsızlık yüzünden çocuk bu gereksinmeyi ters çevirir ve yiyeceği «doğal» olarak» reddeder; fakat iştahsızlığının bilinçdışı nedeni olan öfke ya da bunalımı reddettiğini ortaya koymaz. Çocuğun anasının isteğine uymayı reddetmesi, bu isteğin çocuğun gereksinmesini aştığını ve bu gereksinmeyi yok etmeye yöneldiğini ananın iyice anlaması içindir. İnsan yetiştirmenin bütün güçlüğü çocuğun uğradığı bu temel bölünme*den (*Ek*), gerekli bir eksikliğin ifadesi olan istekten ileri gelir.

Bu yüzden gereksinmenin karşılanması çocuğu yalnız hoşnut etmemekle kalmaz, üstelik sevgi isteğinin gelip yakalandığı bir tuzak olur. Çünkü, iştahsız çocuk örneğinde yemek gereksinmesinin karşılanması (çocuk çok çabuk ve yarım yamalak doyurulmuştur) çocukta, iştahın kaybolması biçiminde ortaya çıkan bir yoksunluk belirtisine ve bunalıma yol açar. Ayrıca istek, çocuğu, doğal sayılan gereksinmesine ters düşen ve onu yok eden bir istekte bulunmağa ya düşte ya da belirti halinde götürebilir. Lacan kültür süreci de denebilecek olan bu süreci «belirleyicinin gereksinmelerin yerini alması» olarak niteler: kelimeler ağına düşen gereksinmeler herhangi bir belirti, bir işaret olur ve bu işaretler kendilerini değişime uğrayan ve çoğu zaman tanınmaz hale getiren istek ve eksiklikle eklemlenir. (L)

***GERGER,** Doğu Anadolu bölgesinde (Adıyaman ili) ilçe. — 30 482 nüf., ilçe merkezi 2 776 (1975). [M]

***GERHARD** (Roberto), isviçre asıllı ispanyol besteci. — (öl. Cambridge 1970). Son olarak Koussevistzki vakfının siparişi üzerine orkestra ve magnetik bant için bir *3. senfoni* (*Yapıştırmalar*) besteledi, yapıt ilk olarak 8 şubat 1961'de Londra'da seslendirildi; Gerhard ayrıca *2. yaylılar dörtlüsü* (1962), Camus'den esinlenmiş *Veba* adlı bir kantatı, oda topluluğu için *Hymnodie*'si (1963), ilkin nisan 1965'te Boston'da çalınan *Orkestra için konçerto*'su, New York Philharmonie orkestrasının isteği üzerine bestelenen ve ilk olarak W. Steinberg'in yönetiminde 1967'de çalınan bir *4. senfoni*'si vardır. *5. senfoni* ile *2. senfoni*'sinin gözden geçirilmiş bir biçimi olan *Değişimler* adlı yapıtları yarım kalmıştır. (L)

***GERİLEME** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud'a göre *gerileme,* geçmişin kaybolmadığını ve bizde iz bıraktığını açıkça gösterir; bu izi iyice belirtmek için Freud, ruhsal aygıt ya da büyülü blok benzetmelerini yapar: bu, üzerine yazdıklarımızı hiç bir zaman silemeyeceğimiz bir çeşit kara tahtadır. Buna göre gerileme belleksel iz fikri ile dayanışıklıdır ve psikanalizin öne sürdüğü gibi bellek maddeseldir. Daha sonra

Foto. LAROUSSE

gerileme kuramı Otto Rank, onun ardından S. Ferenczi tarafından geliştirildi, ama oldukça değişik anlamda: her ikisine göre de gerileme bireyin yaşam süresiyle sınırlanmaz, doğum öncesine (bu takdirde doğum örselenmesi ilk izdir) ve insanlığın doğuşundan önceye (buna göre de *thalassa,* yani deniz, gerilemenin en son, embriyon ve tarihöncesi düzeyindeki durağıdır) kadar gider. Böylece gerileme kuramı büyük bir mithos haline gelir ki, Lacan bunun tehlikelerini göstermiştir: ona göre, gerileme hiç bir zaman geçmişe dönüş ya da geçmişin dönüşü değil, yetişkinlik çağının kültürel kuralları yüzünden zamanaşımına uğramış belirleyicilerin bugünkü zamana dönüşüdür. (L)

***GERİŞ,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Akseki ilçesi) bucak. — 3 828 nüf., bucak merkezi 203 nüf. (1970). [M]

GERMAİN (Paul), fransız matematikçisi (Saint-Malo 1920). Yüksek Öğetmen okulunda okudu (1939), Poitiers (1949), Lille (1954) ve Paris (1958) üniversitelerinde profesör oldu. 1962-1967 arasında Uzay Araştırma ve İnceleme dairesinde genel müdürlük yaptı. Özellikle kısmî türevlerin denklem kuramı, sesüstü ve sesötesi aerodinamiği, gaz dinamiğinde ve akışkanların magnetodinamiğinde şok dalgaları kuramı, sürekli ortamların kuramı üstünde çalıştı. (M)

GERMAN i. (fr. *germane*'dan). Kim. Germanyumun hidrojenli bileşiklerine verilen genel ad; germanlar alkanlara ve silanlara benzer. (L)

***GERMENCİK,** esk. **Iğneâbâd,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 37 480 nüf., ilçe merkezi 10 472 nüf. (1975). [M]

***GERMER** (Lester Halbert), amerikalı fizikçi. — (öl. Chicago 1971). [L]

***GERMİ** (Pietro), italyan filim yönetmeni. — *Erkekler ve kadınlar* (Signore e signori) adlı filmiyle Cannes filim festivalinde altın palmiye ödülü aldı (1966). Son filimleri: *Dağların çapkını* (Serafino) [1968]; *Alfredo, Alfredo* (1972) ve *Amici miei* (Dostlarım) [1974]. (L)

***GERMİSTON,** Güney Afrika'da şehir. — Yeni altın rafinerisi. (L)

***GERS idare bölgesi,** Fransa'da, Güney Pireneler bölgesinde idare bölgesi. — 181 577 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 31 kanton, 463 komün. (L)

***GERSTER** (Ottmar), alman bestecisi. — (öl. Leipzig 1969). [L]

***GERZE,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Sinop ili) ilçe. — 49 129 nüf., ilçe merkezi 7 293 nüf. (1975). [M]

***GETZ** (Stanley, **Stan** — denir), amerikan caz saksofoncusu. — 1971'de Kenny Clarke Francy Boland Big Band ile *Change of Scenes* ve yine aynı yıl orgcu Eddy Louiss'in üçlüsüyle *Stan Getz Dynastie* adlı plakları yaptı. (L)

***GEVAŞ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili) ilçe. — 34 338 nüf., ilçe merkezi 6 310 nüf. (1975). [M]

***GEVERS** (Marie), fransızca yazan belçikalı kadın yazar. — Son yapıtları arasında bir *Almanach perpétuel des fruits offerts aux signes du zodiaque* (Burçlara sunulan meyvelerin sürekli almanağı) [1965] ve *Paravérités* (Gerçeksavarlar) [1968]. (L)

***GEYİKLİ,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Ezine ilçesi) bucak. — 7 869 nüf., bucak merkezi 2 302 nüf. (1970). [M]

***GEYİKPINAR,** Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Mutki ilçesi) bucak. — 3 826 nüf., bucak merkezi 1 105 nüf. (1970). [M]

***GEYİKSUYU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Hozat ilçesi) bucak. — 3 128 nüf., bucak merkezi 563 nüf. (1970). [M]

***GEYVE,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Sakarya ili) ilçe. — 57 439 nüf., ilçe merkezi 7 705 nüf. (1975). [M]

***GEZER** (Hüseyin), türk heykelcisi. — Doğumunun 100. yıldönümü nedeniyle Kültür bakanlığı ile Diyarbakır valiliği tarafından Diyarbakır'da yapılması kararlaştırılan Ziya Gökalp âbidesi yarışmasında birincilik ödülü aldı (1975). [M]

***GIDA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de bitkisel yağ üretimindeki azalışa bağlı olarak 1974 ve 1975'te bu alanda darlık görüldü: 1974'te toplam bitkisel yağ üretimi 280 000 tondu ve 50 000 ton yemeklik yağ açığı meydana gelmişti. Süt üretimi 4 milyon 223 000 ton oldu (1974); koyun sütü üretimi 1972-1974 arasında yüzde 6, manda sütü 1968-1974 arasında yüzde 14, inek sütü ise 1967-1974 arasında yüzde 7 azaldı. Süt üretimindeki azalışın nedeni sağılan hayvan sayısının 1960-1974 arasında yüzde 8'lik bir azalma göstermesiydi. Türkiye'de günde kişi başına 926 gr süt ya da sütten yapılmış ürün, 17 gr da et düşüyordu (1974).

Konservecilik alanında 13 milyon kutu üretim yapıldı; bunun 3 milyonu meyve, 10 milyonu da sebze konservesiydi (1972). İçki sanayiinde Tekel idaresi tarafından 1972'de 60 milyon litre bira, 19 milyon 582 000 litre şarap, 33 milyon litre damıtık içki (rakı, votka, likör, kanyak, vermut, cin) üretildi. Tütünde ise, Tekel'in yeni kuruluşları ile ülke sigara üretim kapasitesi aynı yıl 46 178 tona çıkarıldı. (M)

Gıda Tarım ve Hayvancılık bakanlığı, eski Tarım bakanlığının 1974'ten sonra aldığı ad. Şubat 1974'te, Bülent Ecevit başkanlığında kurulan C.H.P. - M.S.P. koalisyon hükûmetinin program çalışmaları sırasında tarımla ilgili konuların yönetim birimi bakımından da tek örgütte toplanmasını sağlamak amacıyla bakanlık adının bu biçimde değiştirilmesi, daha sonra da örgüt yönünden gerekli düzenlemelerin yapılması kabul edildi. Ancak, düzenlemenin gerektirdiği kanun değişikliği 1975'te henüz yapılmamıştı.

TARIM BAKANLARI

Ahmet Nusret Tuna (15 nisan 1973), Korkut Özal (Gıda Tarım ve Hayvancılık, 7 şubat 1974), Reşat Aktan (12 ekim 1974), Korkut Özal (12 nisan 1975). [M]

***GIRTLAK** i. — ANSİKL. Tıp. Son yıllarda *gırtlak* patolojisinin en ilgi çekici yanı, gırtlak vereminin ve gırtlak frengisinin hemen hemen tamamıyla ortadan silinmiş olmasıdır.

Buna karşılık gırtlak kanseri, bu organda sık görülen hastalıkların başında geliyor. Bu tehlikenin iyi bilinmesi hiç kuşkusuz erken teşhis için önemli bir etkendir; erken teşhis konulunca da çoğu durumlarda cerrahî bir tedaviye başvurulabilir. Bu amaçla yapılan kısmî gırtlak ameliyatları, hasta bölgenin kesilip çıkarılmasını, fakat ses işlevinin engellenmemesini sağlar. Böyle bir ameliyatla basit bir kordektomi (bir ses kirişinin kesilip çıkarılması), yarım gırtlak ameliyatı ya da gırtlak dili üstü ameliyatı söz konusu olabilir.

Çocukta solunum güçlüğüne yol açan larenjitler, belirtiler başlar başlamaz girişilen kortikoterapinin etkisi nedeniyle boru ya da trakeotomi tedavisine seyrek başvurulmasını gerektirdiğinden, gırtlak sondasının genelleştirilmesi sonucunda yeni bir patolojinin ortaya çıktığı görüldü. Bir gırtlak sondasının bazen komadaki bir hastada uzun süre tutulması hiç kuşkusuz akciğerlere hava gitmesini sağlar, ama aynı zamanda ikincil stenoza (daralma) yol açarak genişletme ameliyatlarını gerektirebilir. Bundan başka, askılı larengoskopi* (*Ek*) pek çok tehlikesiz urun ve tıbbî tedaviye karşı koyan bazı süreğen larenjit şekillerinin tedavisine olanak verir. (L)

GİAEVER (İvar), norveç asıllı amerikalı fizikçi (Bergen 1929). Norveç Teknoloji enstitüsünde mühendis olarak çalıştı; New York Rensselaer Politeknik enstitüsünde doktora verdi (1964) ve bu tarihten sonra General Electric laboratuvarlarında, önce Kanada'da, sonra New York'ta Schenectady'de çalıştı. «Tünel etkisi»nden yararlanarak aşırı iletkenlerde elektronları çifter çifter eşleştirmeyi ortaya koydu ve böyle bir çiftin enerjisini ölçmeyi başardı. Josephson etkisinin varlığını 1958'de doğruladıktan sonra bunun çeşitli uygulamalarını gerçekleştirdi. 1973 Nobel fizik ödülünü Leo Esaki ve Brian Josephson ile paylaştı. (L)

***GİANNEO** (Luis), arjantinli besteci. — (öl. Buenos Aires 1968). [L]

***GİAZOTTO** (Remo), italyan müzik yazarı. — *Radio-Audizioni İtaliana*'nın müzik bölümünü yönetir; 1967'den bu yana N.R.M.İ.'nin (*Nuova Rivista müsicale italiana*) [İtalyan yeni müzik dergisi] yazı kurulunda çalışmaktadır. (L)

Konsolide bütçe giderlerinin (ödeneklerinin) yıllara göre oransal payları (yüzde olarak)

Yıllar	*Cari*	*Yatırım*	*Transfer*	*Toplam*
1970	50,16	23,38	26,46	100,00
1971	52,04	20,58	27,38	100,00
1972	50,80	18,19	31,01	100,00
1973	45,60	24,82	29,58	100,00
1974	45,61	26,59	27,80	100,00
1975	47,47	23,29	29,24	100,00

Kaynak: İktisadî rapor 1975, T. Tic. Od., San. Od. ve Tic. Bors. birl.

***GİBB** (sir Hamilton Alexander Roskeen), ingiliz doğubilimcisi. — (öl. Londra 1971). [L]

GİBBERD (sir Frederick), ingiliz mimarı ve şehircilik uzmanı (Kenilworth 1908). Coventry'de öğrenim gördü; 1947'de Londra yakınında Harlow New Town uydu kentini tasarladı. Bazı okullar (Henley in Arden yüksekokulu, Bath, Hull ve Huddersfield Teknik koleji), çelikhaneler, Scunthorpe'ta elektrik santralı (1947-1949), Hinckley Point (1957) ve Sizewell nükleer santralları, Londra havalimanının binaları (1962'de bitti), Belfast'ta hastahane ve Liverpool'da katedral (Christ-Roi) [1960] yaptı. Eserlerinde akılcı mimarlıktan gelen birtakım biçimsel çözümleri benimsedi, fakat buna çevre ve kent zorunluluklarının gerektirdiği esnekliği de kattı. Kuramcı olarak da birçok eser yayımladı: *The Architecture of England* (İngiltere mimarlığı) [1938], *Town Design* (Kent dizaynı) [1953]. (L)

***GİDER** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1975 yılı genel bütçesinde 106 milyar 888 milyon 231 296 TL.lık gider öngörüldü. Devlet giderleri, katma bütçeli kuruluşlara ayrılan ödeneklerle (19 milyar 414 milyon 697 678 TL.) birlikte toplam olarak 126 milyar 302 milyon 928 974 TL.na ulaşır. 1976 yılı genel bütçesinde ise 153 milyar 837 milyon 351 500 TL.lık gider kabul edildi ve toplam giderler, katma bütçelerle (28 milyar 806 milyon 566 315 TL.) 182 milyar 643 milyon 917 815 TL. oldu. Cari, yatırım ve transfer giderlerinin toplam devlet giderleri içindeki oransal payları 1970-1975 döneminde çizelgedeki gelişimi gösterdi. 1970-1975 döneminde, personel giderlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu cari giderler azalma göstermiş, yatırım giderleri aynı düzeyde kalmış, sermaye teşkili ve transfer giderleri ise artmıştır. (M)

GİELGUD (Maina), ingiliz kadın dansçı (Londra 1945). Albay Lewis Gielgud ile macar artisti Zita Gordon'un kızı, ingiliz aktörü John Gielgud*un da yeğenidir. Küçük yaşta Legat School'da klasik dansı öğrendi, sonra Tamara Karsavina ve Léon İdzikovsky ile çalıştı. On altı yaşında Royal Ballet School'a girdi, ama kısa süre sonra oradan ayrılarak Roland Petit ile çalışmağa başladı (1961-1962). Daha sonra Cuevas markisinin Grand Ballet'sine girdi (1963), az süre sonra grup dağılınca Milorad Miskovitch topluluğuna katıldı (1963), birkaç yıl sonra Grand Ballet classique de France'a geçti (1965-1966), burada usta bir yorumcu olarak kendini kabul ettirdi. Maurice Béjart onu XX. Yüzyıl balesine aldı (1967); Gielgud onunla birlikte *Bhakti* (1967), *Beaudelaire* ve *Ni Fleurs ni couronnes* (Ne çiçek ne de taç) [1968], *le Voyage* (Gezi) [1969], *Serait-ce la mort?* (Sakın ölüm olmasın?) [1970], *Offrande chorégraphique* (Koreografi sungusu) [1971] balelerinde oynadı. Ayrıca *Romeo ve Julyet, Düğün, IX. senfoni, Webern, opus 5, Bir kapı ve bir iç çekiş için çeşitlemeler*'de dans etti. Rudolf Nureyev'in (*Ormanda uyuyan güzel,* 1971), Victor Rona'nın (*Kuğu gölü,* 1972) ve Paolo Bortoluzzi'nin (*Apollon Musagète* adlı filimde, 1973) partöneri oldu. Klasik repertuvarı iyice öğrenmek için bir yıl temsillere ara verdi; 1971'den sonra Berlin ope-

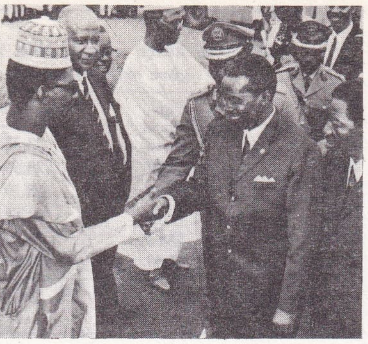

Ekvador GİNE'si cumhurbaşkanı F. M. Nguema Nijerya'yı ziyareti sırasında (ağustos 1970)

rasında New York City Ballet topluluğu ile, Cenevre'de Grand-Théâtre'da ve London's Festival Ballet'te dans etti. Grands Ballets Canadiens'le de *Giselle*'i (A. Dolin yapımı) yorumladı. (L)

***GİELGUD** (sir John), ingiliz oyuncusu ve tiyatro yönetmeni. — *Distinguished Company* (Seçkin oyuncular topluluğu) [1972] adlı yapıtında gençlik yıllarında ve tiyatroya ilk başladığı dönemde değer verdiği tiyatro oyuncularını anlatır. (L)

GİEREK (Edward), polonyalı siyaset adamı (Porabka, Bedzin ilçesi 1913). Bir maden işçisinin oğludur; 1923'te annesiyle Fransa'ya göç etti. Maden işçisi oldu (1926) ve işçi sendikalarına girdi. Birçok greve katıldığı için Fransa'dan sınır dışı edildi (1934). Bir süre Polonya'da yaşadı (1934-1937), sonra Belçika'ya göçtü, hep maden işçisi olarak çalıştı. Belçika Komünist partisine girdi, Almanlara karşı direnme hareketine katıldı, Belçika'da Polonya İşçi partisini, Polonyalı Yurtseverler birliğini kurdu ve Belçika'daki Polonyalılar Ulusal konseyinin başına geçti (1946-1948). Kesin olarak Polonya'ya döndükten sonra (1948) yüksekögrenime başladı ve maden mühendisi oldu. Bu sırada aynı zamanda Polonya İşçi partisi, sonra Polonya Birleşik İşçi partisi içinde militan çalışmalarını sürdürdü. Katowice'de parti bölge komitesi sekreteri (1949), millet meclisi üyesi (1952), parti merkez komitesi üyesi oldu ve bu sıfatla «ağır sanayi» kesiminin başına getirildi (1954); merkez komitesi sekreterliğine ve Siyasî büro üyeliğine atandı (1956); Katowice parti bölge komitesinin birinci sekreteri olarak Silezya'da büyük bir güç kazandı. Bundan dolayı 1964 ve 1968'de Siyasî büroya yeniden seçildi; Gdansk, Gdynia ve Szczecin'de işçiler greve giderek Gomulka'nın istifasına ve taraftarlarının Siyasî bürodan atılmasına yol açtıkları zaman, 20 aralık 1970'te Polonya Birleşik İşçi partisi (Komünist partisi) merkez komitesi birinci sekreterliğine getirildi. Aralık 1970'ten itibaren kötü durumdaki işçilerin ücretlerini artırmak için söz verdi ve iki yıl süreyle fiyatları dondurdu. Ocak 1971'de iktisadî teşvik sisteminden vazgeçildiğini ilân ettiyse de aralıktaki fiyat yükselmeleri nedeniyle 15 şubatta bu karardan geri döndü. 24 haziranda bir toplumsal ve ekonomik eylem programı önerdi, sonra hapisteki üniversitelileri salıverdi. Batıdaki eski alman toprakları üstünde bulunan kilise mallarının mülkiyetini Katolik kilisesine vermeyi kabul etti. Polonya Birleşik İşçi partisinin VI. kongresinde gene eski görevlerine seçildi ve güttüğü siyasetin ilkeleri kongrece onaylandı (6-11 aralık 1971). [L]

***GİJON,** İspanya'da şehir. — Çimento fabrikası. (L)

***GİLİNDİRE,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Gülnar ilçesi) bucak. — 7 903 nüf., bucak merkezi 3 261 nüf. (1970). [M]

***GİLLESPİE** (John BİRKS, **Dizzy** — denir), amerikalı trompetçi, şarkıcı ve caz orkestra şefi. — 1967'den sonra doldurduğu başlıca plaklar arasında *Reunion Big Band* (Berlin Jazz Festival, 1968) ve *İt's my Way* (1969) en önemlileridir. (L)

***GİLLET** (Guillaume), fransız mimarı. — Yeni yapılarının başlıcaları: Fleury-Mérogis (1965'te başladı) ve Grenoble-Varces tutukevleri (1970-1971), Paris'te Concorde-La Fayette oteli ve Kongre sarayı (1970), Caen-Couvrechef - La Folie ortak düzenleme bölgesi için bir proje ve Saint-Raphaël'de Dramont burnu için bir düzenleme incelemesi (1972). Ayrıca Antibes burnunda Porquerolles adasının (1965-1970) ve Gallice limanının (1966-1970) düzenleme planını da o yaptı. (L)

GİLLET (Roger Edgar), fransız ressamı (Paris 1924). Önce Boulle okulunda, sonra Dekoratif Sanatlar okulunda okudu; iki yıl da Jullian akademisinde öğrenim gördü. 1950'ye doğru Pierre Alechinsky, Jean Dubuffet, Paul Rebeyrolle ve Jean-Paul Riopelle ile ilişki kurdu, geometriciliğe yakın soyut eserler yaptı. Sonra serbest düzenlemelerde büyük bir sadeliğe yöneldi (*Jonas*, 1950). 1960'ta gösterişsiz renklerle düzenli bir soyutlamaya ulaştı. 1964'te klasisizmi andıran bir yapimla (*la Leçon d'anatomie* [Anatomi dersi], 1965) anlatımcı resme geçti. Parıltılı koyu bir boya ile çalışılmış koyu fonlar üzerinde, kusurları ve sakarlıkları ile ne olduğu belirsiz bir dünya, Goya'nınkini andıran bir dünya ortaya çıktı (*Un tas de gens* [Bir yığın insan], 1966). [L]

***GİLLİARD** (Edmond), fransızca yazan isviçreli yazar. — (öl. Lozan 1969). [L]

***GİLPİN** (John), ingiliz dansçısı. — Sağlık nedeniyle sahneyi bırakmak zorunda kalarak 1970'ten sonra kendini öğretim görevine verdi. Kopenhag'da (1971), Ankara'da (1972), XX. Yüzyıl balesinde (1973) davetli profesör olarak çalıştı. (L)

***Gima** (*Gıda ve İhtiyaç Maddeleri* T.A.Ş.). — Şirketin Ankara'da 13, İstanbul'da 2, Zonguldak'ta 6, Eskişehir'de 1, Konya'da 1 olmak üzere, satış mağazalarının sayısı 23'e çıktı (1975). [M]

***GİMONDİ** (Felice), italyan bisiklet yarışçısı. — 1969'da ikinci defa İtalya turunu kazandı ve 1973'te dünya şampiyonu oldu. (L)

***GİNASTERA** (Alberto Evaristo), arjantinli besteci. — Kafka'dan esinlenerek soprano ve orkestra için *Milena* (1970) kantatını, 1971'de de Washington'da Kennedy Memorial'ın açılışında çalınan *Beatrice cenci* operasını besteledi. (L)

***GİNE,** Batı Afrika'da devlet. — 4 210 000 nüf. (1973).

İKTİSAT

Nüfusun yaklaşık olarak yüzde 80'i hâlâ tarımla uğraşır. Beslenmede geleneksel tahılların (fonio, mısır, darı) ve yumruların (manyok, taro, japon patatesi) yerini giderek pirinç (350 000 ton) almaktadır. Üretimin 1966'dan bu yana sürekli olarak artması besin ithalâtının önemli ölçüde azaltılmasını sağladı. Hükûmet, verimleri birbirinden çok farklı olan sanayi bitkileri tarımını geliştirmeğe çalışıyor: şekerkamışı, pamuk, kenevir, tütün. İhracata dönük tarım hâlâ fazla gelişmemiştir: kahve (16 000 ton) ve muz (85 000 ton) üretiminde yıllardır bir artış olmadı; yalnız ananas üretimi düzenli olarak artmaktadır (15 000 ton). Bu üç üretimin ihracattaki payı değer olarak 1958'de yüzde 60 iken bugün ancak yüzde 25 kadardır. Madenciliği geliştirmek için çok geniş kapsamlı tasarılar hazırlanıyor. Bugün için yalnızca Konakry yakınında, Kalum yarımadasındaki demir yatakları işletiliyor (800 000 ton); ama Nimba ve Simandu dağlarındaki yatakların (yüzde 60'tan fazla maden kapsamlı 25 000 Mt rezerv) işletilmesi için Mifergi Maden şirketi kurulmuştur; şirketin sermayesinin yüzde 50'sini Gine, öteki yarısını ise Zaire, Nijerya, Cezayir ve üç yabancı şirket (japon, ispanyol, yugoslav) karşılar. Gine hâlâ Afrika'nın en büyük boksit üreticisi ve ihracatçısıdır (1973'te 2,6 Mt); uluslararası FRİA şirketinin karma şirket haline gelmesi için bir anlaşma yapılmıştır; bu anlaşma gereğince, eskiden sermayede payı olmayan Gine, Péchiney şirketine ve öteki ortak şirketlere tanınan «maden işletme hakları» karşılığında hisse senetlerinin yüzde 49'una sahip olacak. Kuzey Amerika ve Avrupa şirketlerinden oluşan bir başka konsorsiyuma da Boke yatağının (ihracata 1,5 Mt ile katılması bekleniyor) imtiyazı verilmiştir. Yeni yatakların işletmeye açılmasından sonra, maden kaynaklarının ihracatın yüzde 95'ini sağlaması ve bağımsızlıktan bu yana sürekli açık veren ticaret bilançosunda bir denge kurması bekleniyor. Ne var ki, madenlerin işletilmesinde güçlük çıkaran en büyük sorun demiryolu ağının çok eski olmasıdır; Çin'den alınan borçlarla demiryollarının yenilenmesine çalışılıyor.

Yılda 500 000 ton alümin üreten ve üretim kapasitesi 700 000 tona yükseltilecek olan FRİA dışında, Gine sanayiinde 30 kadar fabrika vardır; bunlardan çoğu o güne kadar ithal edilen malları üreterek millî pazarın ihtiyacını karşılamak ve ihracata yönelik ürünlerin dönüşümünü sağlamak amacı ile bağımsızlıktan sonra kurulmuştur. Batı Afrika'nın su deposu olan Gine'nin çok büyük hidroelektrik potansiyeli, rejimin sosyalist eğilimine rağmen hâlâ büyük ölçüde özel yatırımlara dayanan sanayileşmede önemli bir kozdur.

TARİH

1970'te başlayan kargaşalıklar ve komplolar sürüp giderken Seku Ture hükûmette ve ordunun üst kademesinde değişiklik yaptı. Durum hâlâ gergindi; yetkililer yeni komplo hazırlıklarını açıkladılar ama 1971 ağustosunda Birleşmiş Milletler teşkilâtınca gönderilen bir soruşturma heyetini ülkeye sokmadılar; aynı anda bakanlar, eski bakanlar, subaylar ve memurlar casusluk suçuyla mahkemeye verildiler; bu dava sonunda Konakry başpiskoposu Çidimbo müebbet hapse mahkûm edildi.

Seku Ture 1972 nisanında başbakanlık müessesesini kurarak bu göreve Lahsana Beavogi'yi getirdi; ancak devlet başkanı bütün yetkilerini koruyordu.

Dış siyasette Konakry hükûmeti olumlu tarafsızlık ilkesini uygulamağa çalıştı; böylece 1968'de Büyük Britanya ile diplomatik ilişki kurdu; şubat ayında Senegal ırmağına kıyısı olan devletler teşkilâtına katıldı ve Seku Ture bu teşkilâtın başkanı oldu; 1970 şubatında Nijerya ile işbirliği anlaşmaları imzalandı; eylül ayında Doğu Almanya ile diplomatik bağlar kuruldu; A.B.D., ekim ayında Gine'ye bir malî yardım fonu ayırdı ve bu süre içinde Gine yetkilileri Fransa ile yeniden konuşmalara başlama çabasına giriştiler.

22 kasım 1970'te başarısızlıkla sonuçlanan hükûmet darbesi girişimi, komplocularla işbirliği yaptığı öne sürülen Bonn hükûmetiyle Konakry hükûmeti arasında ilişkilerin bozulmasına yol açtı; 1971 ocağında iki devlet arasındaki ilişki tamamen kesildi. Fransa, Senegal ve Vatikan ile ilişkiler de aynı nedenlerle bozuldu.

Bununla birlikte, Seku Ture komşu ülkelerle ve Afrika devletleriyle ilişkilerini düzeltmeğe ya da yeniden kurmağa önem verdi. Bu amaçla 1972 martında yaptığı bir konuşmada Afrika ülkelerini kendi yerel dillerini kullanmağa çağırdı. İki ay sonra da Afrika birliği konferansının hemen ardından Senegal ile ortak düşman Portekiz'in sömürgeciliğine karşı birlikte mücadeleyi amaçlayan bir anlaşma imzaladı. Ne var ki bu dostluk uzun sürmedi; Seku Ture kendisine karşı düzenlenen bir darbeyi destekledikleri iddiasıyla Senegal ve Fildişi Kıyısı devlet başkanlarını ağır şekilde suçladı ve bu ülkelerle diplomatik ilişkilerini kesti. Bu arada, Paris ve Birleşmiş milletlerdekilerle birlikte yedi büyükelçinin yabancı ülkelere sığınmaları olayı üzerine Amerika ve Fransa'yı suçladı, diplomatik ilişkilere son verdi. 1973'te iktisadî, bilimsel ve kültürel alanlarda Nijerya ile işbirliğini öngören bir anlaşma imzaladı. 1974'te de boksit üreten yedi ülkeyle birlikte uluslararası boksit birliğinin kurulmasına öncülük etti. Aynı yıl yapılan başkanlık ve yasama meclisi seçimlerinde Seku Ture'nin oyların yüzde 99,84'ünü topladığı açıklandı. Yasama meclisi seçimleri de Gine Demokratik partisinin güçlenmesiyle sonuçlandı. Bunun üzerine anayasada değişiklik yapılarak partinin büyük kongresi ülke yönetiminde karar organı haline getirildi. Bu arada parlamentonun üye sayısı da 75'ten 150'ye çıkarıldı. Ülkesinin iktisadî bağlantılarını ge-

Foto. Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

liştirmeğe özen gösteren Seku Ture 1975 başında da Batı Afrika Devletleri İktisadî Topluluğu örgütünde yerini aldı. Federal Almanya ile kesilen ilişkiler 1975 ortalarında yeniden kuruldu. (LM)

***GİNE** (EKVADOR — *si*), esk. **İspanyol Ginesi.** Ekvador Afrikası'nda devlet. — 300 000 nüf. (1973). 1973'te, devleti oluşturan iki adanın ve birçok kentin adı değiştirildi: Fernando Poo'nun adı *Macias Nguema*, Annobon'unki *Pagalu;* başkent Santa Isabel'inki *Malabo*, San Carlos'unki *Luba*, Concepcion'unki *Riaba* oldu.

TARİH

Ekvador Ginesi 1968'de egemen bir devlet haline geldi: ağustos ayında yapılan referandumla bir anayasa benimsendi; anayasa, 35 üyeli bir millet meclisi ve 6 üyeli bir cumhuriyet meclisi kurulmasını, genel oy sistemiyle beş yıl için bir cumhurbaşkanı seçilmesini öngörüyordu. Rio Muni'li Francisko Macias Nguema 29 eylülde bu göreve seçildi; Fernando Poo adası doğumlu Edmundo Bosio Dioco başkan yardımcısı oldu; devlet başkanı, çeşitli ırk gruplarının temsilcilerini kapsayan bir millî birlik hükûmeti kurdu. Bağımsızlık 12 ekimde resmen ilân edildi ve yeni devlet kasım ayında Birleşmiş Milletler teşkilâtına girdi. Francisko Macias Nguema, Madrid hükûmetinden hâlâ Gine'de bulunan birliklerini geri çekmesini istedi; ama 1969 şubatında çıkan olaylar sonucu ispanyol yetkilileri ülkedeki uyruklarını korumak için paraşütçüler gönderdi ve sonraki haftalarda binlerce ispanyol Gine'den ayrıldı (1971'de sadece birkaç yüz ispanyol kalmıştı). Bu göç, idarenin felce uğramasına, Fernando Poo'daki kakao tarımı işletmeleri ile Rio Muni'deki orman işletmelerinde çalışmaların aksamasına yol açtı. Başkan Macias sıkıyönetim ilân etti ve Birleşmiş Milletler teşkilâtından barış gücü gönderilmesini istedi. Mart ayında ortaya çıkarılan bir komplo girişimi dışişleri bakanı N'Dongo'nun tutuklanmasına yol açtı. Bata hükûmetine karşı olan Fernando Poo'nun aydın çevreleri derhal ayrılma tehdidinde bulundular. 1969 yazında, Birleşmiş milletlerin müdahalesinden sonra durum yatıştı. Haziranda, İspanya ile eski sömürgesi arasında bir işbirliği anlaşması imzalandı. 1973'te iki ada arasındaki bütün ayrımı ortadan kaldıran yeni bir anayasa benimsendi. Dış siyasette, Gine hükûmeti Nijerya ile iyi ilişkiler kurdu ve Biafra anlaşmazlığı sırasında onu destekledi; 1970 nisanında Kamerun ile bir yakınlaşma oldu.

1973'te anayasada yapılan bir değişiklikle üniter devlet düzeni benimsendi. Gene aynı değişiklikle başkan Macias ömür boyu cumhurbaşkanı sayıldı. Bir yandan İsrail ile diplomatik ilişkiler kesilirken öbür yandan Kuzey Vietnam'la ilişki kuruldu. İç politikada kararlılığı sağlamak amacıyla da ülkede mevcut üç siyasî parti Partido Unico Nacional (PUN, Birleşmiş Ulusal parti) adıyla birleşti. 1974 başlarında başkan Macias'ın ülkede katı bir diktatörlük kurduğu yolunda haberler yayılmağa başladı. Bu arada Ekvador Ginesi Kurtuluş Cephesi örgütü tarafından dağıtılan bir bildiride, aralarında bağımsızlık öncesi özerk hükûmetin yüksek dereceli 11 üyesi de bulunan 319 kişinin başkanın emriyle öldürüldüğü ileri sürüldü. Ancak, bu iddianın resmen doğrulanması mümkün olmadı. Gine 1975'te Merkezî Afrika birliği ile dostluk anlaşması yaptı ve Avrupa ortaklaşmalarına katıldı. (LM)

***GİNE-BİSSAU**, esk. **Portekiz Ginesi.** Batı Afrika'da devlet. — 510 000 nüf. (1973). 1974'ten sonra başkent *Madina do Boe* oldu.

TARİH

Gine ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrika partisi, Portekiz Ginesi'nin bağımsızlığı yolundaki çabalarını sürdürdü; Konakry ve Dakar hükûmetlerince desteklenen parti üyeleri ayrıca sosyalist ülkelerden de askerî yardım gördüler. 1969'da, hareketin önderi Amilcar Cabral, Portekiz yetkililerine görüşmelere başlamak önerisinde bulundu; ama 2 aralık 1970'te, Portekiz başbakanı Caetano, sömürgelerle ilgili bir reform yapılacağını ve sömürgelerin bundan

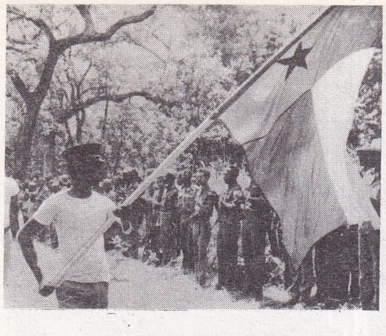

GINE-BISSAU
Gine-Bissau cumhuriyetinin ilân edildiği gün yapılan askerî geçit resmi (24 eylül 1973)

böyle «tek Portekiz devletinin özerk bölgeleri» olacaklarını bildirdi. Gine ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrika partisi bu formülü kabul etmedi. Milliyetçiler çete savaşına devam ettiler ve denetimleri altındaki bölgelerde okul açma ve sağlık yardımı yapma çabalarını arttırmağa çalıştılar; en sonunda da idarî bir teşkilât kurdular: 1972'de bir millî halk meclisi ile bölge meclisleri seçildi, geçici bir yürütme gücünün kuruluğu ilân edildi. Amilcar Cabral'ın 20 ocak 1973'te Konakry'de öldürülmesinden sonra, Gine ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrika partisi genel sekreterliğe Aristide Pereira'yı seçti. 1973 eylülünde parti millî halk meclisini toplantıya çağırdı. Partinin ikinci kongresinde (temmuz 1973) alınan bağımsız bir devlet kurma kararı uyarınca meclis, cumhuriyeti ilân etti. Portekiz tarafından tanınmayan, fakat Afrika ülkelerinin çoğu ve kasım ayında Birleşmiş Milletler teşkilâtı genel meclisi tarafından tanınan yeni devlet Gine-Bissau adını aldı. Bir anayasa hazırlandı ve Amilcar Cabral'ın daha önce parti genel sekreter yardımcısı olan üvey kardeşi Luis Cabral'ın başkanlığında bir devlet konseyi kuruldu.

1974 nisanından sonra Portekiz'deki rejim değişikliği Bağımsızlık partisi yöneticilerine yeni umutlar verdi: gerilla hareketlerini durduran parti yöneticileri mayıs ayında Portekiz dışişleri bakanı Mario Soares ile önce Londra'da, sonra Cezayir'de görüşmelere başladılar. Çarpışmaların kesilmesi ve görüşmelerin başlaması, bağımsızlık partisine hemen hemen bütün ülkeyi denetim altına alma olanağı verdi. Dünya ülkelerinden çoğu birbiri ardı sıra Gine-Bissau cumhuriyetini tanıdılar ve bu yeni cumhuriyet Birleşmiş Milletler teşkilâtına alınmak için resmen başvurdu. Portekiz de bu isteği destekledi ve 26 ağustos Cezayir anlaşmasıyla cumhuriyetin tam bağımsızlığını tanıdı; Gine-Bissau'nun bağımsızlığı 10 eylülde resmen kutlandı. Cabo Verde halklarının bağımsızlığı ve kendi kaderlerini kendileri saptama ilkesi kabul edilerek takımadalar üstüne kesin anlaşma daha ileri bir tarihe bırakıldı. Artık yalnızca teknik yardım yapmakla görevli olan Portekiz birliklerinin ülkeden çekilmesi ise kademe kademe gerçekleşecek. Portekiz birlikleri çekilmeğe başladığı sırada ve bağımsızlığın ilânını izleyen günlerde başta Japonya ve Türkiye olmak üzere 90 kadar ülke yeni bağımsız devleti tanıdı, eylülde toplanan (1974) Birleşmiş milletler genel kurulu da Gine-Bissau'yu üyeliğe kabul etti. Gine-Bissau, 1975 şubatında Avrupa ortaklaşmalarına katıldı, birkaç ay sonra da Senegal ve S.S.C.B. ile dostluk ve işbirliği anlaşmaları imzaladı. (LM)

***GİNSBERG** (Allen), amerikalı şair. — 1961-1967 yılları arasında yazdığı şiirlerini *Planet News* (Gezegen haberleri) [1971] adlı kitapta topladı. Bu şiirlerinde, insanı düş kırıklığına uğratan gerçekle, sıkıntı ve anlaşılmazlık yaratan saptırılmış bir dili birleştirmeğe çalıştı. (L)

***GİONO** (Jean), fransız yazarı. — (öl. Manosque 1970). Son eserleri arasında bir anlatı (*Iris de Suse* [Suse'lu İris], 1970) ve bir hikâye derlemesi (*Les Récits de la demi-brigade* [1972]) yayımlandı. 1973'te Le *Déserteur* (Asker kaçağı) adı altında çeşitli özellikle fıkramsı (*Arcadie, Arcadie*) ve alegorili (*La Pierre [Taş]*) dört metin biraraya getirildi. (L)

***GİRARDOT** (Annie), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — *Manhattan'da üç oda* (Trois Chambres à Manhattan) [M. Carné'nin, G. Simenon'dan, 1965] filmindeki rolüyle Venedik Filim festivalinde en iyi kadın oyuncu ödülünü kazandı. *Yaşamak için* (Vivre pour vivre) [C. Lelouch'un, 1967] adlı filimle uluslararası bir üne kavuştu. Bunu öteki başarılar izledi: *Sevdiğim adam* (Un homme qui me plait) [C. Lelouch'un, 1969]; *Ölesiye sevmek* (Mourir d'aimer) [A. Cayatte'in, 1970]; *La Vielle fille* (ihtiyar kız) [J. P. Blanc'ın, 1971]; *Şok* (Traitement de Choc) [A. Jessua'nın 1972]. Bu sonuncu filimden sonra sinemadan ayrıldı, 1974'te *Madame Marguerite* (Bayan Marguerite) ile tiyatroya döndü. (L)

Annie GIRARDOT
«Ölesiye sevmek»te (1970)

GİRAUD (Osman), türk atıcısı ve spor yöneticisi (İzmir 1941). Atıcılığa İzmir'de başladı. Skeet'te, 1972 yılında Manisa'da yapılan Balkan şampiyonasında Yunus Güneş'in Türkiye rekorunu egale etti; 1972 Münih olimpiyatlarında skeet'te 62 yarışmacı arasında 200/187 ile 27.'lik kazandı; Atıcılık federasyonu başkanlığı yaptı (1970-1972). 1973 Balkan şampiyonasında 200/193 ile üçüncü oldu. (M)

***GİRAUDOUX** (Jean), fransız yazarı. — Ölümünden sonra iki kitabı daha yayımlandı: bir makale ve önsöz derlemesi (*Or dans la nuit* [Oysa gecede], 1969) ve tamamlanan bir roman (*La Menteuse* [Yalancı kadın], 1958-1969). [L]

GİRDLESTONE (Cuthbert Morton), ingiliz müzikoloğu (Bovey Tracey, Devonshire 1895). Newcastle'da ve 1926'dan 1960'a kadar da Durham üniversitesinde fransızca dersleri verdi. *«Mozart ve piyano konçertoları»* (1939) ve *«Jean-Philippe Rameau, yaşamı ve yapıtları»* (1957) gibi iki yapıtıyla uluslararası üne kavuştu. (L)

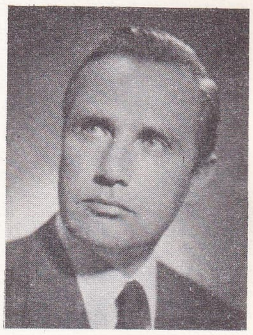

Hilmi GIRGINKOÇ

***GİRESUN (28)**, Karadeniz bölgesinin doğu bölümünde il merkezi şehir. — Şehir nüfusu 38 205, il nüfusu 462 449, şehirde nüfus yoğunluğu 121, ilde 71 oldu (1975); köy sayısı 506'ya yükseldi (1970). Mısır dışındaki tarım ürünlerinde pek az artış görüldü: buğday 31 475 t, mısır 45 099 t, arpa 16 337 t, patates 10 735 t, fasulye 458 t. Fındık fidanı sayısı azaldı: 67 milyon 700 000 (1972). Hayvancılıkta, koyun ve sığır sayısında azalma oldu ve tablo şöyle oluştu: koyun 250 000, sığır 183 000, kıl keçisi 112 150 (1972). [M]

Giresunspor, 1967'de Giresun'da kurulmuş spor kulübü. 1968'de İkinci Türkiye ligine alındı; 1970-1971 sezonunda beyaz grup şampiyonluğunu kazandı ve Birinci lige çıktı. (M)

GİRGİNKOÇ (Hilmi), türk opera sanatçısı (İstanbul 1918). Ankara Devlet Konservatuvarı Opera bölümünü bitirdi (1943). *Fidelio, Figaro'nun düğünü* (1944), *La Bohème* (1945), *Madame Butterfly* (1947), *Carmen* (1948) v.b. eserlerde başarı gösterdi. İtalya'ya giderek bir süre Chigiana müzik akademisine devam etti. Verdi'nin 50. ölüm yıldönümü için Siena'da düzenlenen törende koro ve orkestra eşliğinde parçalar okudu (1950), Bükreş'te *Sevil Berberi*'ni oynadı (1966). [M]

V. V. GIRI

GİRİ (Varahagiri Venkata), hint siyaset adamı (Berhampur, Orissa eyaleti 1894). Hint Kongre partisine girmeden önce Dublin üniversitesinde hukuk öğrenimi gördü. Gandhi'nin eylemine katıldığı için ilk defa 1922'de hapse girdi. Sonra militan bir sendikacı oldu. Kurduğu Hindistan İşçi Sendikaları federasyonuna iki kere başkan seçildi. Madras eyalet meclisine milletvekili olarak girdi (1937); bu eyalette çalışma ve sanayi bakanlığı yaptı (1937-1939 ve 1946-1947). İkinci Dünya savaşı süresince, diğer hint milliyetçi liderleriyle birlikte yeniden hapse atıldı. Bağımsızlık ilân edildikten sonra Seylan yüksek komiserliğine atandı; orada hintli göçmenlerin sorunlarına ilişkin güçlüklerle uğraştı (1947-1951). Hint parlamentosuna üye (1952), çalışma bakanı (1954), Uttar Prades (1957-1960), Kerala (1960-1965), Maisur (1965-1967) valisi oldu. Hindistan cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildi (1967-1969). Cumhurbaşkanı Zahir Hüseyin 3 mayıs 1969'da ölünce V. V. Giri fiilen onun yerini aldı; Kongre partisinin adayı N. Sanjiva Reddy'ye karşı bağımsız olarak cumhurbaşkan-

Foto. B. Amico-Gamma, C.C.F.F. (J.-L. Pessek kol.), Dany Express-Gamma (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

Fatma GIRIK

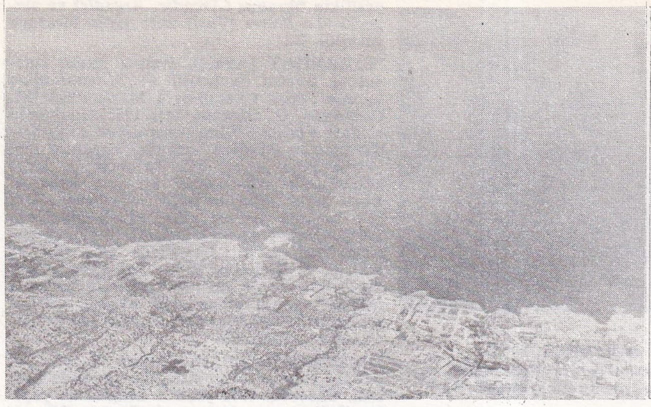

GİRNE'nin havadan görünüşü

Françoise GIROUD

Valéry GISCARD D'ESTAING

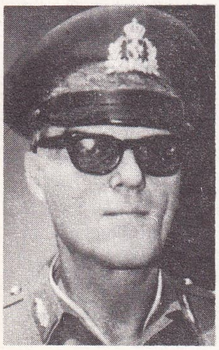

Fedon GİZİKİS

lığına adaylığını koydu. Başbakan İndira Gandhi tarafından desteklenerek ağustos 1969'da cumhurbaşkanlığına seçildi. (L)

GİRİK (Fatma), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1942). Ortaokul sıralarında figüranlık yaparak sinemaya geçti. Seyfi Havari'nin yönettiği *Leke* adlı filimde başrolü oynadı (1957). *Talihsizler* filmiyle tanınarak türk sinemasının en fazla filim çeviren ve ödül alan kadın oyuncularından biri oldu. *Keşanlı Ali destanı* (1965), *Sürtüğün kızı* (1967) ile Antalya Filim festivalinde; *Ezo Gelin* (1969), *Boş beşik* (1970) ve *Acı* (1971) ile Adana Filim festivalinde en iyi kadın oyuncu seçildi. Fevzi Tuna'nın yönettiği *Kızgın toprak* filmiyle Taşkent Filim festivalinde özel ödül aldı. (M)

Giriki Hacıyan, Diyarbakır'a 30 km uzaklıkta höyük. İstanbul ve Chicago üniversitelerinin ortak araştırmaları sırasında yeri bulundu. İlk çalışmalar 1968'de P. Watson yönetiminde başladı, 1970 yılına kadar sürdü. Yapılan kazılarda çok sayıda Tell Halaf tipi, boyalı çanak-çömlek bulundu. Çeşitli renklerde boyanmış bu çanak-çömlekler stilize bitki ve hayvan motifleriyle süslenmiştir. Giriki Hacıyan yerleşmesi bütünüyle meydana çıkarılmadı. Ancak, elde edilen buluntular burada V. binde birtakım insanların yaşadığını ve Suriye ile kültür alışverişi yaptığını göstermiştir. (M)

Giriktepe (**Değirmentepe** de denir), Van ilinde, Patnos ilçesinin 2 km güneyinde höyük. İlk kazılar 1961-1962 yıllarında Ankara üniversitesi öğretim üyelerinden Kemal Balkan tarafından yapıldı. Daha sonraki kazılarda Giriktepe'de Urartu çağına ait bir saray ve çeşitli buluntular meydana çıktı. Saray, büyük bir taht salonu, iki mutfak, bir kiler, bir çanak-çömlek deposu ve bir mahzenden oluşur. Sarayın bir yangınla harap olduğu eldeki kalıntılardan anlaşılıyor. Çok sayıda yanmış iskelet parçası, altın ve fayans süs eşyası, damga mühürler, mutfak eşyası bulundu. Sarayın yangınla tahrip edilmesine, kral Sargon'un M.Ö. 714'te yaptığı seferin sebep olduğu ileri sürülür. (M)

***GİRİŞ** i. — Mat. *Bir grafın girişi,* grafın, iç yan-derece*si (*Ek*) sıfıra eşit olan tepesi. (L)

***GİRİŞİM** i. — Dilbil. İki dili konuşan bir kişinin B dilindeki bir özelliği A dilinde de kullanması: *Girişim her düzeyde, fonetikte, morfolojide, sözcüklerde ya da sözdiziminde yer alabilir.* (L)

***GİRİŞLİ** sıf. — Bilişim. *Yeniden girişli,* çok iş düzeninde çalışan bir bilgisayarda, makinede işlenmesinin herhangi bir anında durdurulabilen, belli bir süre için kesilebilen, başka bir kullanıcının hizmetine verilebilen ve sonra yeniden ilk kullanıcının emrinde çalışmasına devam etmek üzere kesilme noktasından yeniden başlayabilen bir program için kullanılır. (L)

***GİRİT,** Doğu Akdeniz'de yunan adası. — Arkeol. Yıllardır Girit'in doğusunda, Zakros'ta araştırmalar sürdürülüyor. N. Platon burada dördüncü Minos sarayını ortaya çıkardı. Knossos, Mallia ve Phaistos'ta da kazılara yeniden başlandı. Knossos'un cilâlıtaş devri katmanlarının araştırılması geniş ve zengin bir yerleşmenin varlığını ortaya koydu. Karbon 14 ölçümüne dayanan incelemeler bu yerleşmenin tarihini M.Ö. 6000-2600 yılları arasında saptamıştır. Eski Minos'tan kalma çok odalı bir yapının içinde son Cilâlıtaş devrinden Eski Minos'a kadar tarihlendirilen birçok çömlek bulundu, Knossos bölgesinde pek çok mezar incelendi, bu arada Heraklion yolu üstünde (Kandiye) bulunan mezarlar da araştırıldı. Aynı bölgede bir savaş zırhı ile büyük bir tesadüf eseri olarak, bu zırhın gene bronzdan yapılmış ve üzeri eski bir yazıyla süslenmiş kalıbı bulundu. Krista yakınındaki Lato'da büyük tapınağın incelenmesi sürdürülüyor, aynı kazı yerinde ayrıca bir eksedra da gün ışığına çıkarıldı. Tavanı örtülmemiş olan bu yapı büyük bir olasılıkla kültür işlerinde kullanılıyordu. Arc-hanes'i bilim dünyasına tanıtan sir Arthur Evans olmuştu; ama Minos mezarlığında yapılan araştırmalar tholos'larla zengin mezar eşyasının (taş vazolar, mücevherler, fildişi mühürler v.b.) bulunmasına yol açtı. Phaistos'ta ise daha eski devirden kalma yapılar kazılıp temizlendi. Myrtos'ta (Hierapetra bölgesi) Eski Minos'tan kalma, aşağı yukarı 80 odalı büyük bir yapı (1 250 m^2) bulundu. İlk araştırmalar Eski Minos'un sonlarına doğru bu yapının tahrip edildiğini gösteriyor. Ayrıca yapıda, «Vassiliki» (alev kırmızısı) denilen seramiğin en iyi örneklerine rastlanmıştır. Khania ve çevresinin incelemesinden çok ilgi çekici sonuçlar alındı, çünkü bu yörede kronolojik sıra eksiksiz olarak karşımıza çıkar. Bölgede ilk yerleşmelerin aşağı yukarı M.Ö. 2600 yıllarına rastladığı ve M.Ö. 1150'ye kadar sürdüğü sanılıyor. Seramik de kesintisiz olarak son Cilâlıtaş devrinden Geometrik devre kadar uzanır. Gortyne'de helenistik bir revak ile Geometrik öncesi devirden kalma büyük bir tholos bulundu ve mezarın içinden pek çok vazo çıkarıldı. (L)

***GİRMELİ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Nusaybin ilçesi) bucak. — 12 296 nüf., bucak merkezi 1 003 nüf. (1970). [M]

***GİRNE,** Kıbrıs adasında liman ve kasaba. — 59 000 nüf., kasaba merkezi 4 900 nüf. (1971). Kıbrıs'ta Makarios'a karşı gerçekleştirilen hükûmet darbesinden (1974) sonra Türk Silâhlı kuvvetlerinin askerî müdahalesi adanın bu kesiminden gerçekleştirildi. 20 temmuz 1974'te burada karaya çıkmağa çalışan türk askerleriyle rum muhafız kuvvetleri arasında çetin çarpışmalar oldu. Aynı gün kasaba türk kuvvetlerinin eline geçti ve karargâh burada kuruldu. Daha sonra burada bir havaalanı yapıldı. (M)

***GİRONDE idare bölgesi,** Fransa'da, Akitanya bölgesinde idare bölgesi. — 1 009 390 nüf. (1968); 5 idare çevresi, 57 kanton ve 544 komün. (L)

***GİRONELLA** (José Maria), ispanyol yazarı. — Son olarak gezi anlatılarını yayımladı: *En Asia se muere bajo las estrellas* (Asya'da yıldızlar altında ölünür) [1968], *Cien espanoles hablan de Dios* (Yüz ispanyol Tanrı'dan söz ediyor) [1970]. (L)

GİROUD (Léa-Françoise, **Françoise** — denir), fransız kadın gazetecisi ve siyasetçisi (Cenevre 1916). 1932'de, sinema hayatına atıldı ve önce Marc Allégret'nin, sonra da Jean Renoir'ın yanında yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. Savaştan sonra gazeteciliğe başladı ve *Elle* dergisinin kurucuları arasında da yer aldı (1945-1963 yılları arasında dergiyi yönetti). Daha sonra J.-J. Servan-Schreiber ile birlikte, *l'Express* dergisini kurdu ve 1970'te derginin yöneticisi oldu. Temmuz 1974'te başbakana bağlı kadın haklarıyla ilgili müsteşarlığa getirildi. Şubat 1975'te Radikal parti siyasî büro üyesi oldu. (L)

***GİSCARD D'ESTAİNG** (Valéry), fransız siyaset adamı. — 1967-1974 yılları arasında maliye müfettişliği ve Chamalières belediye başkanlığı yaptı. Bir yandan Bağımsız Cumhuriyetçiler Ulusal federasyonunu destekledi, öte yandan da 22.6.1969'dan başlayarak iktisat ve maliye bakanlığı yaptı (Chaban-Delmas ve Messmer hükümetlerinde). Aynı görevi 1962-1966 yılları arasında da sürdürmüştü (Debré ve Pompidou hükûmetlerinde). Mayıs 1973'te, bağımsız cumhuriyetçilerin başkanlığından ayrıldı. Başkan Pompidou'nun ölümü üzerine mayıs 1974'te yapılan başkanlık seçimlerine katıldı, ikinci turda oyların yüzde 50,81'ini alarak cumhurbaşkanı seçildi. (Bk. FRANSA, *Ek.*) [M]

***GİULİANO** (Jose Antonio BARRİO, **Juan** — denir), arjantinli dansçı. — 1967'de *Harika Mandarin*'i (Joseph Lazzini'nin) Théâtre de L'Est Parisien'de yorumladı. 1968'den sonra Çağdaş Ballet-Théâtre'a girdi ve Colette Marchand'la *Salome*'de (J. Lazzini'-nin); 1970'te çağdaş Ballet-Théâtre'da Magdelena Popa ile birlikte *Astral*'da dans etti. Opéra-Comique'teki Ravel gösterisi için *Bolero*'yu düzenledi (1970) ve Claire Motte ile birlikte yorumladı. Théâtre des Hauts-de-Seine için de Federico Garcia Lorca'nın şiirleri üstüne bir koreografi gösterisi hazırladı (1972). [L]

GİULİNİ (Carlo Maria), italyan orkestra yöneticisi (Berlatta 1914). Roma radyosunda (1946-1950), Milano radyosunda (1950-1953) ve Milano Scala'sında (1953-1956) orkestra yöneticiliği yaptı. 1969'dan bu yana Chicago senfoni orkestrasında konuk birinci şef olarak çalışmaktadır. Konser yöneticiliğinde olduğu kadar opera müziği yöneticiliğinde de başarı sağladı. Özellikle Mozart ve Verdi'nin bestelerini lirik bir biçimde yorumlayarak plağa aldı. (L)

Giyimli, Van ilinde Gürpınar ilçesine bağlı köy (eski adı **Hırkanıs**). 281 nüf. Etrafı çepeçevre yüksek dağlarla çevrili bir çöküntü alanı içine kurulmuş olan köy 34 hanelidir.

— Arkeol. Köyde, 1971 yılında bir rastlantı sonucu Urartu çağına ait yüzlerce kabartmalı levha bulundu. Bunun üzerine İstanbul Edebiyat fakültesinden Prof. Afif Erzen başkanlığında bir heyet bu köyde bir kazı yaptı (1972) ve Urartu çağına ait çok önemli buluntular ele geçirildi. «Bronzlar evi» adı verilen yerde pek çok bronz levha ve çanak-çömlek bulundu. M.Ö. VII. yy.a ait bronzdan yapılmış at alınlıkları, at koşum süsleri, saç halkaları, küpeler, kemer parçaları ve adak levhaları Urartu'nun geç devirlerine ait en güzel örneklerdir. Giyimli'de bulunmuş bütün eserler incelendiğinde Urartular üzerindeki Kimmer-İskit ve Luristan sanatının etkileri görülür. (M)

GİZİKİS (Fedon), yunanlı general ve siyaset adamı (Volo 1917). Nisan 1967'de gerçekleştirilen hükûmet darbesinden sonra, Atina valiliğine atandı ve önce 3. ordu, sonra da 1. ordu (1973) komutanı oldu. 25 kasım 1973 darbesiyle cumhurbaşkanlığına getirildi. Ama, 23 temmuz 1974'te Kıbrıs* (*Ek*) bozgunundan sonra askerler iktidarı sivil yönetime bırakmağa karar verdiler. Bunun üzerine F. Gizikis, Konstantin Karamanlis'i yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirdi ve kendisi de aralık 1974'e kadar cumhurbaşkanı olarak kaldı. Seçimden sonra 11 aralıkta başbakan Karamanlis'e gönderdiği istifa mektubu 14 aralıkta işleme kondu ve 18 aralıkta yerini yeni başkan Mihail Stassinopulos'a bıraktı. (LM)

***GİZLİLİK** i. — Psikanaliz. *Gizlilik dönemi,* şefkatin arzulamadan ağır bastığı, eğitsel sisteme ilişkin ahlâk ve kültür kurallarıyla bağıntılı belirtilerin ortaya çıktığı cinselsizleşme dönemi.

— ANSİKL. Freud'a göre *gizlilik dönemi* normal fizyolojik bir dönemdir, erinlikle sona erer; fakat fizyolojik sona erişe özgül bir itilme eklenebilir ki bu bazen çocukluk nev-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN); Gamma-News Service, Pavlovsky-Rapho, Gamma (LAROUSSE)

rozu olarak göze çarpar, bazen de fark edilmeden geçer. Gizlilik dönemi özellikle küçük çocukluk sırasındaki nevrozun gelişme koşulları ve nevrozun erinlik bunalımları biçiminde açıkça belirmesi arasındaki duraklama zamanını gösterir. Hastalığın, bilinçaltına itilmiş isteklerin geri dönüşünün doğuracağı zararlı etkilere karşı savunma kurmak üzere son verdiği bu döneme Freud «ara» dönem der. «Erken çarpılma, savunma, gizlilik, nevrozun patlaması, işte bize göre bir nevrozun gelişimi böyle olur» (*Musa ve tektanrıcılık*, 1939). [L]

***GLANUM,** Fransa'da Saint-Rémy-de-Provence'ın 2 km güneyinde şehir. — 1968'den beri kazılar Romaöncesi devire ait aydınlatıcı bilgiler sağladı. Augustus düzeyinin altında, etrafı yamuk biçimi bir peristille çevrili üçgen şeklinde geniş bir bina ve insan kabartmalı sütun başlıkları (M.Ö. II. yy. ortası) bulundu. (L)

***GLARNER** (Fritz), isviçre asıllı amerikalı ressam. — (öl. Locarno 1972). [L]

GLASER (Milton), amerikalı grafikçi (New York 1929). 1953'te Cooper Union Art School'dan mezun oldu; Giorgio Morandi ile gravür çalışmak üzere Bologna'ya gitti. Sonra Seymour Chwast ve Ed Sorel ile birlikte The Push Pin Studio'yu kurdu (1954). Zamanın ve hareketin akışını çizgiyle belirtmeğe çalışarak eserlerine çizgi resim tekniklerini soktu; aynı konunun değişik görüntülerini üst üste getirme, anlatımlı grafik bölünmelerinden yararlanma gibi teknikleri 1968'-den beri sanat yönetmeni olduğu *New York* magazininde sık sık kullanılır. Yazdığı eserler: *Cats and Bats and Things with Wings* (Kedilerle yarasalar ve kanatlarla nesneler) [Conrad Aiken ile birlikte, 1965]; *The Underground Gourmet* (Jerome Snyder ile birlikte, 1966) ve «*Grafik dizaynı*» (1974). [L]

GLİKOKALİKS i. (fr. *glycocalix*). Biyol. Canlı hücrelerin plazma zarını dıştan saran örtü; glikoproteyit*lerden oluşan bu örtüye birçok hücrede rastlanır.

— ANSIKL. Yakın yıllarda yapılan çalışmalar glikoproteyitlerin bağışıklık süreçlerinde rol oynadığını ortaya çıkardı. Organizmada alyuvarların antijen*leri bu tabakada taşıdığı sanılıyor. Öte yandan, bu örtünün kimyasal bileşiminin bir hücre tipine özgü olduğu ve hücrenin bu yolla komşularını tanıdığı da öne sürülen varsayımlardan biri. *Glikokaliks*'in yapısı bazı enzimlerin etkisiyle değişikliğe uğrar, böylece hücrelerin birbiriyle kaynaşıp birleşmesi olanağı doğar. Bazı temel hücre mekanizmalarının açıklığa kavuşmasında glikokaliksin rolü çok önemli görünüyor. Ancak, her şeyden önce bu yeni varsayımların doğrulanması gerekir. (L)

GLOBOKAR (Vinko), yugoslav bestecisi ve tromboncusu (Anderny, Meurthe-et-Moselle 1934). Lyublyana'da trombon çalıştıktan sonra Paris Konservatuvarı Trombon ve Oda Müziği dallarından birincilikle mezun oldu; L. Berio ve R. Leibowitz ile birlikte yeni tekniklerle beste öğrenimi gördü. Ford vakfından burs alarak Buffalo üniversitesinde Çağdaş Müzik grubunda tromboncu, besteci ve orkestra şefi olarak çalıştı. Almanya'-da yerleşti ve Köln Müzik yüksekokulunda ders verdi. Büyük bir yaratma özgürlüğü içinde gelişen araştırmaları hem diziselonrası akımdan, hem en yeni akımlardan etkilendi. M. Kagel gibi o da eser kavramını ve konser geleneğini parçalamak, sanatkârla dinleyici arasında yeni bir ilişki kurmak istedi. New Phonic Art topluluğu içindeki (C.R. Alsina, M. Portal ve J.-P. Drouet ile birlikte) çalışmalarında, denetli olarak doğaçtan çalma üzerinde durdu. H. Holliger gibi, başta trombon olmak üzere nefesli çalgıların ses olanaklarını genişletmeğe çalıştı. Başlıca eserleri: yugoslav halk çalgısı zarb ve dört çalgıcı için *Plan* (1965); koro ve üç orkestra için *Voie* (1966); nefesli dokuz bakır çalgı ve üç vuruşlu saz için yazılmış özellikle güçlü ve tutarlı bir parça olan *Fluide*, (1967); dört saz, çelesta, harp, vibrafon ve gitar için *Traumdeutung* psikodramı (1967); beş trombon için *Discours II* (1968); on dokuz solocu için *Etude pour folklora I*, orkestra için *Folklora II* (1968); beş obua için *Discours III* (1970); New Phonic Art'ın «birlikte serbest çalış»ları için yaklaşık olarak seksen çalgıcı ve şarkıcıya göre yazılmış *Concerto grosso* (1969-1970); çeşitli klarnetler ve saksafon çalan bir solocu ve özellikle nefesli çalgılardan oluşan yirmi kadar çalgı için *Ausstrahlungen* (1971); H. Holliger için bestelenmiş bir eser olan *Atemstudie* ve üç klarnet için *Discours IV* (1973-1974). [L]

***GLOKOM** i. — ANSIKL. Anglosakson ülkelerinde geniş çapta yürütülen sistemli tarama çalışmaları, *glokom*'un oldukça yaygın bir hastalık olduğunu ortaya koydu: kırk yaşından yukarı olanlarda bu hastalığa yakalananların oranı aşağı yukarı yüzde 1'i bulur. Ağır bir hastalık olduğu için (tedavi edilmezse mutlaka tam körlükle sonuçlanır) göz hekimleri glokom üzerine eğildiler ve uzun araştırmalara giriştiler. Glokomun nasıl meydana geldiği ve geliştiği bugün daha iyi biliniyor, çeşitli biçimleri de artık tanınıyor: süreğen basit glokom, iris-kornea açısının kapanmasından doğan glokom, ikincil glokom, doğuştan glokom. Teşhis araçları da bugün daha kesin ve güven vericidir: göz tansiyonu bir düzleme tonometresiyle ölçülür; görme alanındaki bozukluklar daha başlangıçta statik kampimetriyle (Friedmann aygıtı) araştırılır; objektif yöntemler papilla çukurunun incelenmesine olanak sağlar; bu arada flüorışılla göz anjiografisi (bk. ANJIOGRAFI. *Ek*) tekniği de papilla damarlarının daha iyi incelenmesini sağlamıştır. Elektronik tonografi çabuk ve kesin olarak göz sıvısının akışına karşı direnci ölçme olanağı verir. Teşhis alanında, daha yeni denemeler de var: özellikle, glokomun genetik yönden incelenmesine yardımcı olan deksametazon testine işaret etmek yerinde olur. Tıbbî tedavi ise bugün, eskiden olduğu gibi yalnız pilokarpin tedavisiyle sınırlı değil; artık hekimin elinde epinefrin gibi çok etkili yeni ilâçlar var. Dikroşirürji ameliyatlarının uygulanmağa başlamasından bu yana glokom cerrahisinde de önemli değişiklikler oldu; mikroşirürji doğrudan doğruya iris-kornea açısı üstünde çalışma olanağı verir: trabekülektomi, trabekülotomi ve sinüzotomi ameliyatları gibi. (L)

Glomar Challenger, derin denizlerde sondaj yapmak için özel olarak donatılmış gemi. Yeryüzünün hemen hemen bütün denizlerinden alınan örnekler sayesinde, okyanus diplerinin genişlemesi ve kıtaların kayması teorilerini doğrulayan çeşitli olaylar açıklığa kavuşturulabildi. (L)

GNOLİ (Domenico), italyan ressam ve desinatörü (Roma 1933-New York 1970). Zürich'te Schauspielhaus (1952), Londra'da Old Vic Theatre (1955) ve Spoleto festivali (1958) için tiyatro dekorları yaptı. Gerçeküstücü eğilimdeki desenleri, en çok Amerika Birleşik devletlerinde olmak üzere pek çok dergide çıkar. 1964'ten sonra resminde değişme görülür, XV. yüzyıl italyan geleneğinden esinlenen kuşaktan olduğunu açıkça gösterir ve metafiziğe yönelerek nesneyi insan yalnızlığının kaygı verici tanığı haline getirir. Çoğunlukla, her gün kullanılan birtakım eşyayı (masa ve koltuk, gömlek ve yaka, ayakkabı ve pençe, elbise ve kravat) yakın plandan gösteren resimleri bazen René Magritte'i anımsatır. Genellikle halk sanatı olarak yorumlanan bu çeşit eserlerinde şiir ve esrar dolu bir hava vardır. (L)

GOA, DAMAO VE DİU arazisi, Malabar kıyısında hindistan arazisi. Başkenti, *Pancim*. 1972 martında yapılan seçimlerde Maharaştravadi Gomantak 30 sandalyenin 18'ini kazandı; Kongre partisi ise tek milletvekili çıkarabildi. Dayanand Balakrişna Bandodkar, art arda üçüncü defa arazinin başbakanı oldu. (L)

***GODARD** (Jean-Luc), fransız sinema yönetmeni. — 1967'den bu yana şu filmileri çevirdi: *la Chinoise* (Çinli kız) [1967]; *Amore a Rabbia*'da (Aşk ve öfke) [1967] yer alan *Andata e ritorno dei figli prodighi* (Harika çocukların gidiş ve dönüşü) adlı skeç; *Loin du Viêt-nam* (Vietnam'dan uzak) [1967] ortak yapımının bir bölümü olan *Camera-oeil* (Göz kamera); *Week-end* (Hafta sonu) [1967]; *le Gai Savoir* (Neşeli bilgi) [fransız televizyonu için, 1968]; *Un film comme les autres* (Diğerleri gibi bir filim) [1968]; *One plus one* (bir bir daha) [İngiltere'de, 1968]; *One American Movie* (Bir amerikan filmi) [bitmemiş, 1969]; *British Sounds (See you at Mao)* [1969]. Godard bu son eserle Dziga Vertov devrimci grubu ile bütünleştiğini gösterir; onunla başka filmler de çevirdi: *Pravda* (1969), *Vento dell'Est* (Doğu rüzgârı) [İtalya'da, 1969]; *Lotte in Italia* (İtalya'da kavgalar) [İtalya'da, 1969]; *Jusqu'à la victoire* (Zafere kadar) [Filistin'de, 1970]; *Wladimir et Rosa* (alman televizyonu için, 1971); *Tout va bien* (Her şey yolunda) [J.-P. Gorin ile birlikte, 1972]. (L)

GODİNTEPE, İran'da arkeolojik yer; Zagros dağlarını aşan büyük yol üstünde, Kermanşah ile Hemedan'ın tam ortasında. Bir Kanada heyeti 1966'dan beri burada kazılar yapmaktadır. İlk yerleşme Eski Kalkolitik'-te M.Ö. 5500'e doğrudur. Daha sonra aralıklı olarak, IV. binyılın ortasına doğru Mezopotamya Uruk uygarlığı ile ilgili, sonra III. binyılın başlarına doğru, nihayet Bronz çağı sonu ve Demir çağı başlarında (M.Ö. 1350-1000 yılları) yerleşmeler oldu. Kazılarda yerleşme düzeyleri ve mezarlar bulundu. Son yerleşme evresinde (M.Ö. 750-600 yıllarına doğru) kule ve surlarla çevrili olan ve Med'-lere ait olduğu sanılan büyük bir binanın kalıntılarına rastlandı. Kazılar devam etmektedir, ama şimdiden birçok sütun dizisi bulunan ve Akamanışlar saraylarındaki hipostil salonları andıran büyük bir salon ortaya çıkarıldı. (L)

GODUNOV (Aleksandr Borisoviç), sovyet dansçısı (Yujno-Sahalinsk 1959). Öğrenimini bitirdikten sonra Riga Bale okuluna yazıldı 1968), sonra İgor Moyseyev'in Genç Bale'-sine katıldı (1970). Oradan Bolşoy Tiyatro balesine geçti (1971), burada yeteneğini ve ustalığını bir kere daha kanıtlayarak özellikle *Kuğu gölü*'nde dikkati çekti. (L)

***GOEPPERT-MAYER** (Maria), amerikan fizikçisi. — (öl. San Diego, Kaliforniya 1972). [L]

***GOERG** (Edouard), fransız ressam, gravürcü ve resimleyicisi. — (öl. Callian, Var 1969). [L]

GOERİTZ (Mathias) alman asıllı meksikalı heykeltıraş ve mimar (Dantzig 1915). Felsefe öğrenimi gördükten sonra Berlin, Basel ve Paris'te desen, resim ve sanat tarihi öğrenimine girişti, gerçeküstücülüğe büyük ilgi duyarak Paris'e gitti (1936-1939), savaş sırasında önce İspanyol Fası'na (1940-1945), sonra İspanya'ya sığındı (1945-1949). Orada, 1948'de Santillana del Mar'da, genç ispanyol ressamlarını (özellikle Tapies ve Cuixart) etkileyen Altamira okulunu kurdu. Fakat, asıl 1949'da, Meksika'ya yerleştikten sonra eserleri gelişti ve fikirleri yaygınlık kazandı. Ağaçtan ve balçıktan yontularda, izlenimci bir üslûp uyguladıktan sonra, minimal sanatı haber veren dev madenî yapımlar gerçekleştirdi. 1953'te heyecan yaratan mimarlık bildirisini yayımladı; görüşleri aynı yıl Mexico'da «El Eco» adlı hayalî müzesinde uygulamaya kondu. Sanatlarla kentin bütünleşmesi gerektiğini öne sürerek, 1957-1958'de Mexico'nun uydukentinin girişine birbirine eşit olmayan beş kuleden oluşan anıtsal bir yapı oturttu. Aynı şekilde 1968'de Mexico spor sarayının önüne yıldızlı yedi sütun dikti: *Büyükayı*. «Sanatın toplumsallaşması» fikrini savunup bencil ve kişisel sanat»ı reddederek, 1968'de bütün kıtalardan gelen

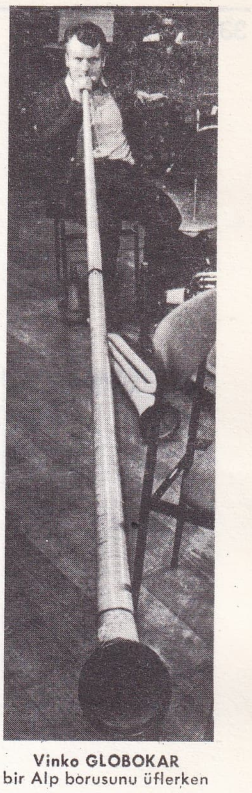

Vinko GLOBOKAR
bir Alp borusunu üflerken

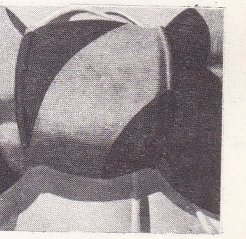

Domenico GNOLİ
«Bow-tie» (kravat ilmeği)
[1969] (özel kol.)

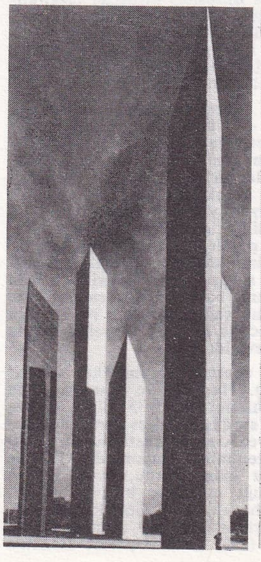

Mathias
GOERITZ
Mexico'da
uydukent
(1957-1958)

Foto. Ph. Gras, A. Morain, H. Stierlin (LAROUSSE)

sanatçıların yaptıkları anıtsal heykellerle donanan *Dostluk yolu*'nun (Mexico «otoyol»u) yapımını önerdi.

Bu yol Mexico Olimpiyat oyunlarının sanat programında yer aldı. 1949'dan bu yana Meksika'da yaptığı işler ve öğretim alanında yüklendiği çeşitli görevler ona Meksika sanat çalışmalarında üstün bir yer sağladı. (L)

Goethe, 1970'te gerçekleştirilen ve Paris'i Frankfurt'a bağlayan Trans-Avrupa-Ekspres hızlı treni. (L)

GOEYVAERTS (Karel), belçikalı besteci (Anvers 1923). Paris'te D. Milhaud ve O. Messiaen ile çalıştı. Dizisel ve dizisel sonrası öncü müziğinin ilk belçikalı temsilcisidir. (L)

GOFFMAN (Erving), kanadalı psikososyolog (Manvine, Alberta 1922). 1968'den beri Pennsylvania üniversitesinde antropoloji ve sosyoloji profesörüdür. Tiyatro ile benzerliğe dayanan bir toplumsal etkileşme çözümlemesi geliştirdi. Çözümlemesi deneysel bir uygulamadan çok, çeşitli kültürlerde görülen toplumsal davranışlara dayanır. Nitekim Goffman totaliter kurum kuramını, psikiyatri hastahanesinde birlikte bulunduğu hastaların betimlemelerine dayanarak kurabilmiştir. Bu hastaları anlattığı *Asylums: Essay on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* (Tımarhaneler: akıl ve ruh hastalarının toplumsal durumu üstüne deneme) adlı eseri büyük bir ilgi uyandırdı. Toplumsal etkileşmeyi inceleyen Goffman, başkası hakkında edinilen bilginin en başta onun eylemlerine ve sözlerine dayandığı üstünde ısrarla durur. Bunun tersine, başkasının huzurunda insan, bu kimse karşısında nasıl davranmak gerektiğini düşünüyorsa öyle bir tutum takınır. Bu tutum, söz konusu davranışın dramatize ve idealize edilmiş modeline uygun olma çabasındadır. Fakat bu uygulama bir tek kişiyle sınırlı değildir, birçok kişiyle de oynanabilir. Söz konusu tutumlar dört bakımdan sınıflandırılabilir: teknik, siyasal, yapısal ve kültürel. Buna göre oynanan rol ile kişi arasında bir ilişki kurulabilir. Aynı şekilde, *uyuşumsuzluk** (*Ek*) kuramına ilişkin varsayımlar da bu anlamda alınabilir. (L)

Nahum GOLDMANN

GOLAN yaylası, Suriye'nin batısındaki tepeleri, Taberiye gölünün kuzeyinde Şeria vâdisine hâkim olan yayla. Golan yaylasının batı kenarını ve Kunaytra şehrini İsrail, Altıgün savaşından (haziran 1967) sonra yaklaşık olarak 20 km derinliğine işgal etti. 6 ekim 1973'te suriye zırhlı kuvvetleri (çok geçmeden ırak ve filistin birlikleri tarafından desteklendiler) Golan yaylasında bir saldırıya geçerek kaybettikleri toprakları almağa çalıştılar, ama başaramadılar. Suriye'nin 24 ekim 1973'te ateşkesi kabul etmesinden sonra Golan cephesinde durum gerginliğini muhafaza etti ve bir yıpratma savaşı sürüp gitti. 5 haziran 1974'te Cenevre'de İsrail-Suriye arasındaki savaşa son verme anlaşmasını (31 mayıs 1974) tamamlayan belgelerin imzalanmasından sonra Birleşmiş Milletler teşkilâtının âcil kuvveti iki hasım ordu arasına yerleşti. İsrail birliklerinin geri çekilmesi 25 haziran 1974'te, Kunaytra şehrinin Suriye'ye geri verilmesiyle tamamlandı. (Bk. *Dördüncü* İSRAİL-ARAP SAVAŞI, *Ek.*) [L]

***GOLDBERG** (Arthur Joseph), amerikalı siyaset adamı. — Nisan 1968'de, A.B.D.'nin Birleşmiş milletlerdeki sürekli temsilciliğinden ayrıldıktan sonra, avukatlık mesleğine döndü. Bununla birlikte, 1969'da, *«Safeguard»* füzesavar şebekesine karşı ülke çapında bir kampanyayı yürüttü. Haziran 1970'te, New York valiliği için Demokrat parti tarafından aday gösterildi; ancak, Rockefeller karşısında seçimi kaybetti. 1971'de Güneydoğu Asya'da savaşın sona erdirilmesi için cumhurbaşkanına başvuranlar arasında yer aldı ve başkanın çağrısı üzerine bu konuyu incelemek amacıyla kurulan yüksek danışma kurulunda görev aldı. (LM)

GOLDBERG (Bertrand), amerikalı mimar (Chicago 1913). Harvard ve Cambridge'de başladığı öğrenimini 1932-1933 yılları arasında Bauhaus'ta sürdürdü (Mies van der Rohe'nin dersleri) ve Armour Institute of Technology'de öğrenimini tamamladı. 1937'de Chicago'da bir ajans kurdu, bunu 1964'te Boston'da açtığı inceleme bürosu ile tamamladı. Bauhaus'ta geçirdiği dönemin etkisiyle prefabrikasyona her zaman büyük bir ilgi duydu (1937 ile 1944 yılları arasında prefabrike evler ve yapı sanayi birimleri, 1945 ile 1948 yılları arasında prefabrike bir banyo salonu yaptı). İnsan ilişkilerinde dinamik bir öğe olarak düşündüğü mekânı yeni bir yaklaşımla ele aldı ve kamusal yapılarda bunu uygulamağa çalıştı (tiyatro, hastahane, okul ve üniversite yapıları). Bununla birlikte en önemli iki eseri Chicago'ya yeni bir mimarî özellik veren Marina City (1962-1965) ile Hilliard Center'dır (1966-1968). Birincisi 65 katlı değirmi kuleler halinde yükselen bu iki yapı yeni bir mekân anlayışını ve betonun yeni bir kullanış tarzını gösterir. (L)

***GOLDBERG** (Lea), israilli kadın edebiyatçı. — (öl. Kudüs 1970). [L]

Goldberg Variations (THE) [*Goldberg çeşitlemeleri*], Jerome Robbins'in iki bölümlük balesi; koreografi, J. Robbins; müzik, J.-S. Bach; giysiler, Joe Eula; ışık düzeni, Thomas Skelton; 27 mayıs 1971'de New York, State Theatre'da New York City Ballet tarafından oynandı. Başlıca roller Renée Estopinal ve Michael Steel (birinci bölümün teması); Sara Leland, Gelsey Kirkland, Robert Maiorano, John Clifford, Bruce Wells, Robert Weiss (birinci bölümün çeşitlemeleri); Patricia McBridge, Susan Hendl, Karin von Aroldingen, Helgi Tomasson, Anthony Blum, Peter Martins (ikinci bölümün çeşitlemeleri) arasında bölüşüldü. (L)

GOLDEN [goldın] i. (*altıngibi* anlamında ing. k.). Sarı kabuklu elma çeşidi. (L)

***GOLDING** (William), ingiliz yazarı. — Son olarak Eski Mısır'da, klasik Roma'da ve Tarihöncesi'nde geçen olayları konu edinen bir anlatı derlemesi yayımladı: *The Scorpion God* (Akrep tanrı) [1971]. (L)

***GOLDMANN** (Lucien), fransız filozofu. — (öl. Paris 1970). 1971'de *Structures mentales et création culturelle* (Mantık yapıları ve kültür yaratımı) adı altında bir makale derlemesi yayımlandı. (L)

***GOLDMANN** (Nahum), israilli siyaset adamı. — David Ben Gurion ve Hayim Weizmann ile birlikte Filistin'i bölüşme planını hazırladı, ama ilk İsrail hükûmetinde görev almak istemedi. Yahudi ajansının Amerika masası, sonra da yürütme kurulu başkanı olarak uluslararası siyonist hareketi canlandırdı; İsrail'e yahudi göçünü kolaylaştırdı ve Almanya'dan milyarlarca dolar para sağladı. 1951'den beri Dünya Yahudi kongresinin ve 1956-1968 arasında Dünya Siyonist örgütünün başkanı oldu; 1960'ta İsrail uyruğuna geçti; dindaşlarını, uyanıklık ve soğukkanlılıkla, dünyada sinsice sürüp giden yahudi düşmanlığını kırabileceklerine inandırmak için çalıştı. İsrail-arap sorununun silâh gücüyle çözümlenemeyeceği görüşünde olduğu için, iki topluluğun yaklaşması esasına dayalı bir barış yapılmasını, 1967'de elde ettiği toprakların büyük kısmının İsrail tarafından geri verilmesini ve İsrail topraklarının Birleşmiş Milletler teşkilâtının garantisi altında tarafsızlaştırılmasını istedi. Fakat Golda Meir hükûmeti nisan 1970'te onun Kahire'ye giderek tasarısını başkan Nasır'la görüşmesine engel oldu. Goldmann 1969'da *Özgeçmiş*'ini yayımladı. (L)

GOLDSMITH (James), ingiliz sanayici ve maliyecisi (Paris 1933). İngiliz bir baba ile fransız bir anadan doğan James Goldsmith 1969'da çok büyük bir sanayi ve ticaret işletmeleri grubu meydana getirdi; işletmelerin yıllık toplam iş hacmi 1973'te 24 milyar frangı (yaklaşık 80 milyar türk lirası) aşıyordu. Bu grup Générale Occidentale S.A. şirketi (fransız) çevresinde kümelenmiştir ve başkanı Goldsmith'tir; Goldsmith bu şirketin bir dalı, fakat bütün grubun en önemli işletmesi olan Cavenham Foods Limited'i de (Londra) yönetir. Goldsmith ayrıca şirketin otelcilik (Cannes'da Carlton, Paris'te Scribe), taşınmaz mal (Glacières de Paris) ve son derece önemli bankalardaki (Anglo-Continental Investment and Finance Company Limited) iştiraklerini de denetler. (L)

***GOLDWATER** (Barry Morris), amerikalı siyaset adamı. — Amerikan siyasetinde aşırı tutuculuğun temsilcisi olan bu eski cumhurbaşkanı adayı, aralık 1969'da Kuzey Vietnam'ın yeniden bombalanmasını istedi. (L)

***GOLDWYN** (Samuel GOLDFISH, **Samuel** — denir), polonya asıllı amerikalı sanavici; Metro Goldwyn Mayer'in kurucularındandı. — (öl. Los Angeles 1974). [L]

***GOLEYZOVSKİY** (Kasyan), sovyet dansçısı ve koreografı. — (öl. Moskova 1970). Son olarak birçok «minyatür koreografi» (*Narsis*, 1969) gerçekleştirdi ve 1970'te İgor Moyseyev'in Genç Bale topluluğu için *Geçiciler*'i (müzik Prokofyev, ilk defa 1923'te oynandı) yeniden düzenledi. (L)

GOLOĞLU (Mahmut), türk siyaset adamı ve tarihçisi (Trabzon 1915). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1938), Trabzon'da avukatlık yaptı. D.P.'nin kuruluşundan sonra bu partide siyasî hayata atıldı, 1950'de milletvekili seçildi, 1954 ve 1957 seçimlerinde de milletvekilliğini korudu. Bir dönem meclis başkanvekilliği yaptı. 1960'tan sonra Ankara'ya yerleşerek Türkiye tarihi üzerinde araştırmalara başladı. Başlıca eserleri: *Erzurum kongresi* (1968); *Sıvas kongresi* (1969); *Üçüncü Meşrutiyet* (1970); *Cumhuriyete doğru* (1971); *Türkiye cumhuriyeti* (1971); *Devrimler ve tepkileri* (1972); *Halifelik* (1973); *Atatürk ilkeleri ve Bursa nutku* (1973); *Pontos* (1973); *Tek partili cumhuriyet* (1974); *Millî şef dönemi* (1974); *Bir dostun mektupları* (1974). [M]

***GOLOVİNE** (Serge), fransız dansçısı. — Fransız Büyük Klasik Bale topluluğuna konuk sanatçı olarak katıldıktan (1968) sonra, Cenevre'de kendi adına bir dans okulu açtı (1969) ve bir dans topluluğunu yönetti. Paris'te kızkardeşi Solange Golovine'in yönettiği Dans akademisinde ders verdi. Toulouse'da son bir kere *Petruşka*'yı yorumlayarak sahneden ayrıldı (1973). [L]

GOMBRİCH (Ernst Hans), avusturya asıllı ingiliz sanat tarihçisi (Viyana 1909). Viyana üniversitesinde öğrenim gördükten sonra 1936-1939 arasında, Londra'da Warburg İnstitute'te asistan olarak başarılı araştırmalara girişti. Aynı zamanda Oxford, Londra ve Amerika Birleşik devletleri üniversitelerinde de dersler verdi. Birçok eser yayımladı: *Meditations on a Hobby Horse* (Bir merak üstüne düşünceler) [1963]; *Norm and Form* (Kural ve biçim) [1966]; *In Search of Cultural History* (Kültür tarihi araştırmasında) [1969]; *Symbolic Images* (Simgesel imgeler) [1972]. En önemli eserlerinden biri de *Art and Illusion*'dır (Sanat ve yanılsama) [1960]; yazar bu eserde sanatçılığın psikolojik yönlerini incelediği gibi seyircideki algılama psikolojisinin önemini de belirtir. (L)

***GOMBROWİCZ** (Witold), polonyalı yazar. — (öl. Vence 1969). [L]

GÓMEZ MORENO MARTİNEZ (Manuel), ispanyol sanat tarihçisi (Granada 1870-Madrid 1970). Roma'ya yaptığı bir yolculuk sırasında arkeolojiye merak sardı; öğrenimini Granada ve Madrid'de sürdürdü. 1900 yılında Avila ilindeki anıtların dökümünü yapmağa girişti (*Catalogo*); onun ardından Salamanca, Zamora ve Leon'unkileri yaptı. 1920-1930 arasında Centro de estudios historicos'ta (Tarih İnceleme merkezi) profesör oldu ve 1925'te *Archivo espanol de arte y arqueologia* (İspanyol Sanat ve Arkeoloji arşivi) dergisini kurdu. İlgi duyduğu konular çok çeşitli olmakla birlikte (Cervantes, Goya, Vizigot belgelerinin okunması, İber dilinin incelenmesi) en çok bağlı olduğu konu Ortaçağ ispanyol tarihidir. Önemli eserlerinden bazıları: *Iglesias mozarabes* (1919); *El arte romanico espanol: esquema de un libro* (1934); «El arte arabe espanol hasta los almohades. Arte Mozarabe» (*Ars Hispanie*'de [c. III, 1951] yayımlanan makale). [L]

***GOMULKA** (Wladislaw), polonyalı siyaset adamı. — Polonya Birleşik İşçi partisi ile kiliseyi karşı karşıya getiren anlaşmazlığı, «devlet yararı»nı ileri sürerek ve zorlukla da olsa kardinal Wyszynski'yi razı ederek kısmen yatıştırmayı başardı. Bundan sonra Gomulka, liberallerin desteğiyle 1956'da iktidarı ellerinden aldığı eski Stalin'cilere yaklaştı. Liberallerden ayrılarak revizyoncuların başı filozof Kolakowski ile anlaşmazlığa düştü. Devlet konseyi başkanlığına Edward Ochab'ın yerine 10 nisan 1968'de dostu mareşal Marian Spychlaski'yi ve aralık 1968'de dışişleri bakanlığına Jedrychowski'yi getirdi. Bunun üzerine Mieczyslaw Moczar taraftarı koyu partici milliyetçilerin muhalefeti ile karşılaştı. Bunlara rağmen Siyasî büroyu 11 kasım 1968'de, Sovyetler birliği ile Varşova pakti ülkelerinin yardımı sayesinde yeniden düzenleyerek o an için muhalefeti yendi. Walter Ulbricht ile uzlaşmak üzere 10 nisan 1969'da Doğu Berlin'e gitti; sonra Willy Brandt'ın girişimi üzerine Federal Al-

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

manya ile görüşmelere başladı. Oder-Neisse hattının tanınması esasına dayanan Almanya - Polonya antlaşmasının 7 aralık 1970'te Varşova'da imzalanması Gomulka'nın itibarını hayli artırdı.
Fakat 13 aralık 1970 kararnamesiyle fiyatları birden yükseltmeğe karar verince, patlama halinde ayaklanmalar başgösterdi. 14 aralıkta Gdyniad'a başlayan ayaklanma öteki Polonya limanlarına da sıçradı. Hem liberallerin, hem partizanların husumetiyle karşı karşıya bulunan Gomulka desteksiz kalarak bu ayaklanmaların üstesinden gelemeyince, 20 aralıkta yapılan merkez komitesi toplantısında azınlığa düşerek Edward Gierek lehine görevden çekilmek zorunda kaldı. (L)

***Goncourt akademisi.**

GONCOURT AKADEMİSİ ÖDÜLLERİ

1971 Jacques Laurent: *les Bêtises* (Aptallıklar).
1972 Jean Carrière: *l'Epervier de Maheux* (Maheux'nün şahini).
1973 Jacques Chersex (İsviçre uyruklu): *l'Ogre* (Canavar).
1974 Pascal Lainé: *la Dentellière* (Dantelacı).

Goncourt akademisinde bundan böyle üç yabancı üye vardır: kanadalı Roger Lemelin, belçikalı Georges Sion ve isviçreli Jean Starobinski. (L)

GONÇALVES (Vasco DOS SANTOS), portekizli general ve siyaset adamı (Lizbon 1921). 25 nisan 1974 hükûmet darbesinin başlıca önderlerinden biridir. 31 mayısta devlet konseyi üyesi, 13 temmuzda başbakan oldu. Eylülde generalliğe yükseltildi. General Spinola'nın yerinden olmasına yol açan kuvvet denemesinden başarıyla çıktı ve hükûmet başkanlığında kaldı. 1975 temmuzunda, sosyalistlerin hükûmeti aşırı sola kaymakla suçlayarak kabineden ayrılmaları üzerine komünistlerle işbirliği halinde yeni hükûmeti kurmayı başaran Gonçalves aynı yılın ağustosunda komünistlere karşı girişilen tasfiye hareketinde istifa zorunda kaldı ve eylülde başbakanlıktan ayrıldı; kısa bir süre sonra da yüksek ihtilâl konseyi üyeliğinden çıkarıldı, bu sıra kendisine genelkurmay başkanlığı teklif edildiyse de hakkında yoğunlaşan muhalefet yüzünden bu görevi kabul etmedi. (L)

GONOZOGRAM i. (fr. *gonosome*, cinsiyet kromozomu'ndan *gonosogramme*). Normal kadın için XX, normal erkek için XY olan cinsiyet kromozomlarının formülü. Gonozogram kromozom sapmalarında değişikliğe uğrar. (Bk. *Genetik* SAPMA*, *Ek.*) (L)

GOODPASTER (Andrew), amerikalı general (Granite City, İllinois 1915). İstihkâm subayı oldu; Tunus ve İtalya savaşlarına katıldı (1943-1944). 1950'de Princeton üniversitesinde mühendislik doktorası verdi. Ordu kurmayında özel yardımcı olarak çalıştı (1950-1954); başkan Eisenhower'a askerî yardımcı olarak hizmet etti. 1966'da Pentagon'da özel incelemeler bölümü yönetmeni, 1967'de War College (Harp okulu) komutanı, 1968'de Vietnam'daki kuvvetlere başkomutan yardımcısı ve 1969-1974'te Avrupa'daki Atlantik pakti kuvvetlerinin başkomutanı oldu. (L)

GOODWİLL [gudvil] i. (ing. k.). Bir işletmenin iç yapısı, piyasadaki yeri, müşteri kitlesi ve tanınma düzeyi göz önünde tutularak, bu işletmenin rakip işletmelere göre fazladan kâr sağlama kapasitesini temsil eden tahminî değer. || Bir üreticinin tanınmışlığı, bir malın yaygın olarak bilinmesi, bir markanın şöhreti. (L)

***Goodyear Tire and Rubber company. —** Amerikan firmasının Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunundan yararlanarak İzmit'te kurduğu fabrika daha sonra iki kere genişletildi ve Goodyear kapasitesi yılda 159 bin lastikten 1974'te yılda 500 bin lastiğe yükseltildi. 1975'te fabrikada 98 değişik ölçüde binek, minibüs, kamyon, kamyonet ve traktör lastiği yapılıyordu. Fabrikanın başlangıçta 400 olan eleman sayısı 1975'te 948'e çıktı. (M)

***GORBACH** (Alfons), avusturyalı siyaset adamı. — (öl. Graz 1972). [L]

GORBON (Bedii), türk cerrahî profesörü, operatör (İstanbul 1915). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1941). Aynı fakültenin 1. Cerrahî kliniğine asistan oldu, cerrahî ihtisas yaptı (1945). Bir süre Fransa'da kalp cerrahîsi üstünde çalıştı, tezini vererek Paris Tıp fakültesinde asistanlık yaptı, yurda dönüşünde doçent oldu (1949). Bu tarihten sonra sindirim kanalı ve safrayolları cerrahîsi üstünde çalıştı. Bir süre İngiltere'de sindirim sistemi ve hormon cerrahîsi alanlarında incelemeler yaptı (1958-1959). 1961'de profesör ve 1. Cerrahî kliniği direktörü oldu. Başlıca eserleri: *Fallot tetralojisi ve cerrahî tedavisi* (1949); *Cerrahî patoloji-karın hastalıkları* (1950); *Mide duodenum ülserlerinin cerrahî tedavisi; Duodenumun ülser dışı hastalıkları; Safrakesesi ve safrayolları hastalıkları; Fıtıklar; Tıbbî cerrahî elkitabı* (1967). [M]

Gorbon Işıl Seramik A.Ş. Fayans, yer karosu ve seramik yapımı için 1958'de kuruldu; 1968'de anonim şirket haline getirildi. Üç ana üretim alanında fabrikanın yıllık üretim miktarı şöyleydi: fayans 6 milyon adet, yer karosu 5 000 m², seramik 170 t (1974). [M]

***GORDİMER** (Nadine), ingilizce yazan güney afrikalı kadın edebiyatçı. — Son yazdığı romanın konusu bağımsızlığının hemen ardından kanlı çatışmalara sahne olan bir Afrika devletinde geçmektedir (*A Guest of Honour* [Bir onur misafiri], 1967); yazarın ayrıca *Livingstone's Companions* (Livingston'un yoldaşları) [1971] adlı bir öykü derlemesi vardır. (L)

***GORDON WALKER** (Patrick Chrestean), ingiliz siyaset adamı. — Wilson hükûmetinde 1967'den 1970'e kadar devlet bakanı olarak görev aldı. (L)

***GORE** (Walter), ingiliz dansçısı ve koreografı. — 1965-1970 yılları arasında Portekiz'deki Gülbenkyan balesini (Grupo Gulbenkian de Bailado) yönetti; 1971'de Augsburg operası dans yöneticisi oldu. Yine aynı yıl, Northerne Dance Theatre'a (*Dans resimleri*) ve Royal Winnipeg Ballet'ye (*The Last Rose Summer*) konuk koreograf olarak çağrıldı. 1972'de Oslo operasında (*Ben bir soytarıyım*) ve Frankfurt balesinde (*Danscope*), 1973'te de İskoçya Bale tiyatrosunda (*Embers of Glencoe*) koreograf olarak çalıştı. (L)

GORİN (Jean), fransız ressamı (Saint-Emilion-de-Blain, Loire-Atlantique 1899). Paris'te Grande Chaumière akademisinde ve Nantes Güzel Sanatlar okulunda öğrenim gördükten sonra 1923'ten itibaren kübizmin etkisinde kalarak kişisel bir araştırmaya yöneldi ve her türlü akademizmden sıyrıldı. Arıtmacılığın ve yeni biçimciliğin ortaya çıkışıyla arı ve geometrik soyutlamaya yöneldi. Piet Mondrian'a rastladıktan sonra (1927) onun yolunda yürüdü ve çokrenkli ağaç yontular ve kabartmalar yaptı, yeni biçimci mimarlık projeleri üstünde çalıştı. Başlıca soyutçu öncü hareketlere katıldı. Yeni biçimcilik üstüne birçok kuramsal eser de yazdı. 1945'te kabartmalarını üç boyutlu olarak geliştirdi ve 1947'de siyah çelik çubuklar ve renkli ağaç kullanarak uzaysal yapılar gerçekleştirdi. Mimarlık, ressamlık ve heykelciliğin gerçek bir bireşimini yapmağa girişti. (L)

GORKA (Geza), macar seramikçisi (Batı Slovakya'da Nitra 1894 - Budapeşte 1971). Halk geleneklerinin zengin olduğu bir bölgede doğdu; daha çok gençken Büyük Ova çömlekçiliğini, sonra XIX yy. eozininden çok yüksek sıcaklıkta pişirilen sırçalara kadar çok çeşitli usulleri inceledi. Tekniğini süsleme biçim ve motifleri yaratmakta kullandı, halk sanatının öğeleriyle yararlı eşyayı bağdaştıranak eski biblo anlayışına karşı çıktı. Bu anlayışı, bütün çağdaş macar seramikçiliğini etkilemiştir. (L)

GORŞKOV (Sergey Georgiyeviç), sovyet amirali (Kamenets-Podolsk [bugün Hmelnitsk] 1910). 1931'de subay oldu, 1941'de Voroşilov akademisine girdi; İkinci Dünya savaşı sırasında Stalingrad cephesinde bir orduya kumanda etti. 1948'den 1955'e kadar Karadeniz filosunun başında bulundu, 1956'da sovyet deniz kuvvetleri komutanlığına atandı. Deniz kuvvetlerinin toptan yenileşmesini planladı. (L)

***GORTON** (John), avustralyalı devlet adamı. — Ocak 1968'de güç bir seçim sonucunda Avustralya Liberal partisinin başkanı olan John Gorton, başbakanken bir kaza sonucu 1967 aralığında ölen Harold Holt'un yerini aldı. Liberallerden ve agrariyenlerden oluşan muhafazakâr bir hükûmet kurdu. Sağcı ve otoriter bir adam olarak sendikalara karşı sert bir tutum takındı ve dış siyasetini Avustralya - Amerika ilişkilerini güçlendirmeğe doğru yöneltti. Kasım 1968'de Avustralya birliklerinin Malezya ve Singapur'dan çekilmeyeceğini bildirdi. Kasım 1969'da yeniden Liberal parti başkanlığına seçildi ve aynı partinin başkan yardımcısı olan William McMahon'ı savunma bakanlığına getirdi. Fakat toplumsal çatışmaların (1969) ve Avusralya birliklerinin Vietnam'dan geri çekilmesini isteyen gösterilerin şiddetli baskısı altında, nisan 1970'te, Vietnam'da savaşan avustralya birliklerinin bir kısmını geri çekti. Bu tedbir yetersiz sayıldı ve Gorton'un partisi federal meclis seçimlerinde ancak çok zayıf bir çoğunluk elde edebildi. 1971'in başında Gorton yerini savunma bakanı William McMahon'a bıraktı; McMahon 1972 aralığında yapılacak genel seçimlerde Liberal partiyi başarıya ulaştırmak için daha yetenekli sayılıyordu. (L)

GOSPEL ya da **GOSPEL - SONG** i. (ing. *gospel, İncil* ve *song*, şarkı'dan). Kuzey Amerika zencilerinde dinsel şarkı: *Bir gospel festivali.* (L)

GOTTLİEB (Adolph), amerikalı ressam (New York 1903-ay. y. 1974). Önce 1935'te Mark Rothko* (*Ek*) ile birlikte «The Ten» (Onlar) grubunun üyesiydi. 1936'da, birçok amerikan ressamına duvar resmi ve tablo siparişi veren W.P.A. (Works Progress Administration) için çalıştı. 1940'larda, bölmeler içinde simgesel motiflerden oluşan «piktograf»larını geliştirdi (*Yolcunun dönüşü*, 1946). Sonra 1950'lerde «katlı peyzajlar» ortaya çıktı; bu peyzajlar gittikçe sadeleşti, bir ya da birçok yumuşak değirmiye (Güneş ya da Ay) ve hareketli ya da kaligrafik karmaş halinde hareketli bir madde yığınına (Dünya) indirgendi: *Contrepoids* (1952), *Red Calligraphy* (1969), *Black Emblems* (1971). Gottlieb, renk üstünde yoğunlaşmış ifade gücüyle, soyut izlenimciliğin içinde, yeni soyutlama*nın (*Ek*) öncüleri arasında yer alır. (L)

GOTTMANN (Jean), fransız coğrafyacısı (Harkov 1915). Öğrenimini Paris'te yaptı (Montaigne ve Saint-Louis liseleri, sonra Sorbonne). 1937-1940 arasında Albert Demangeon'a araştırma asistanlığı yaptı ve onun yönettiği tarımsal yapı anketlerinin düzenlenmesine katıldı (araştırma sonuçları 1964'te yayımlandı). Savaş sırasında önce güneye, sonra Amerika Birleşik devletlerine sığınmak zorunda kaldı. O zamandan bu yana A.B.D., Fransa ve İngiltere'de uluslararası bir görevi yürütmektedir. Paris'te Siyasal İncelemeler enstitüsünde ve Yüksek Etütler Pratik okulunda, A.B.D.'de Johns Hopkins ve Princeton üniversitelerinde ders vermektedir. 1956'dan 1961'e kadar Twentieth Century Fund ona «Megalopolis» üstüne hazırladığı büyük incelemesini yürütme olanağı sağladı. 1961'de yayımlanan bu inceleme hem fransız tarzında bir bilge-

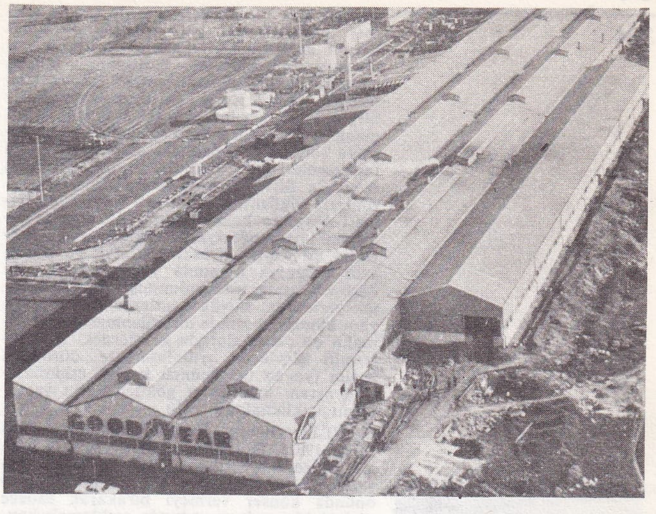

Goodyear lastik fabrikası (İzmit)

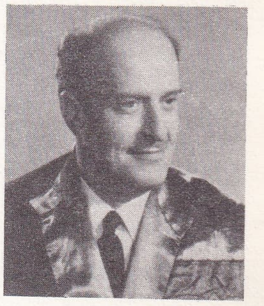

Bedii GORBON

Foto. Günaydın arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

sel coğrafya incelemesi, hem de sanayi sonrası toplumlarında yeni kentleşme biçimlerinin anlaşılması hakkında esaslı bir çalışmadır. Bu inceleme Gottmann'a dünya çapında bir ün sağlamış, onun İskoçya'dan İsrail'e, Hong Kong'dan Berkeley'e kadar birçok yere çağrılmasına yol açmıştır. Gottmann 1968'den beri Oxford üniversitesi coğrafya bölümünü yönetmektedir. Gottmann'ın incelemeleri çok çeşitlidir. Fransa, İsrail ve Amerika Birleşik devletlerinde bölgesel sorunlarla ilgilendiği gibi (ilk büyük incelemesi Virginia hakkındadır), Avrupa ve Amerika'ların coğrafyası hakkında güçlü sentezler de yaptı. Siyasal coğrafya ve iktisadî coğrafya alanında yazılar yazdı. En özgün çalışmalarda bulunduğu alan, yerleşme yerlerinin, büyük kentlerin megalopolis, yani kümeler halinde düzenlenmesidir. Gottmann bu çalışmalarıyla kentlerdeki iş semtlerinin işlevlerini aydınlatmakta, dördüncü kesim (ya da üst üçüncü kesim) etkinliklerine ortam hazırlayan gökdelenlerin yararlarını açıklamaktadır. (L)

GOULD (Glenn), kanadalı piyanocu (Toronto 1932). Doğduğu kentteki Krallık Müzik konservatuvarında okudu ve büyük başarılar elde etti, ama 1960'larda dinleyici önünde konser vermeyi bırakarak sadece plak doldurmak ve radyoda açıklamalı konserler vermekle yetindi. En çok Bach, Beethoven ve Schönberg gibi bestecıler üstünde çalıştı. (L)

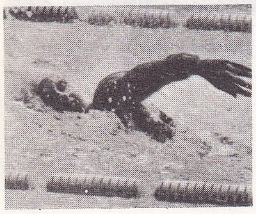

Shane GOULD

GOULD (Peter Robin), ingiliz coğrafyacısı (Coulsdon, Surrey 1932). Genç yaşında Amerika Birleşik devletlerine gitti. Sonra İngiltere'ye, Berkshire'a döndü. Malezya'da iki yıl askerlik yaptıktan sonra gene A.B.D.'ye gitti, 1960'ta orada doktorasını verdi. Kenya, Tanganyika, Uganda ve Gana'da çalıştı. Önce Syracusa üniversitesinde (1960-1963), sonra Pennsylvania devlet üniversitesinde profesörlük yaptı. 1969-1970'te Lund'da kaldı. Gould yeni coğrafyanın en yetenekli öncülerinden biri sayılır; yazıları, yer belirtme sorunlarını aydınlatmak için, oyun kuramından, graf kuramından, bekleme sırası kuramından nasıl yararlanılabileceğini gösterir. Alana ilişkin kararların alınmasında öznelliğin oynadığı role ilk parmak basanlardan biri odur, ama bunu en sağlam istatistik yöntemler kullanarak yapar. Bu bakımdan onun zihin haritaları hakkındaki incelemeleri ünlüdür. Mart 1969'da *Harpar's Magazine*'de «Yeni coğrafya» üstüne bir inceleme yayımladı ve bununla 60 yıllarının başından beri olup biten değişmelerin bilincine varmaları için coğrafyacılara yardımda bulundu. Peter Gould'un eserleri Afrika, Gana'da ulaşım sorunları, zihin haritaları ve alanda yayılma hakkındadır, 1971'de, Ronald Abler ve John Adams ile birlikte *Spatial Organization: the Geographer's View of the World* (Alan düzeni: Coğrafyacının dünyaya bakışı) adlı eseri yayımlandı; bu eser yeni coğrafyanın amaçlarını, yöntemlerini ve kazançlarını eksiksiz olarak yansıtır. (L)

GOULD (Shane), avustralyalı kadın yüzücü (Ryde, Yeni Güney Galler 1956). 1972 Münih olimpiyatlarında, bayanlararası yüzmede büyük başarı elde etti: 200 m ile 400 m serbestte ve 4x200 m'de birinci, 800 m serbestte ikinci, 100 m serbestte de üçüncü oldu. (L)

***GOUROU** (Pierre), fransız coğrafyacısı. — 1970'te önemli bir sentez çalışması olan *l'Afrique*'i yayımladı (L)

***GOWON** (Yakubu), nijeryalı subay ve siyaset adamı. — Nijerya Federal hükûmetinin başkanı ve silâhlı kuvvetler başkomutanı olan Gowon, İngiltere ve batı ülkeleriyle ilişkilerini bozmaksızın sosyalist ülkelerden yardım sağlayan etkin bir diplomasi ile birlikte elindeki silâhları da kullanarak Biafra ayrılığını önlemeyi başardı (ocak 1970). Sonra eski âsilerle uzlaşma siyaseti güttü. Dışta, Çin Halk cumhuriyeti ve Cezayir ile yakınlaşma siyaseti izledi ve Dahomey ile bir işbirliği antlaşması imzaladı (1970). Gowon sonraki yıllarda da çevresiyle iyi komşuluk ilişkilerini sürdürdü. Bu arada 1975 başında kabinede yaptığı geniş çaplı bir değişiklikte 20 üyeden 12'sini asker ve polisler arasından seçti, kendisi de başkan ve silâhlı kuvvetler başkomutanı unvanlarını elinde tutarak savunma işlerinin sorumluluğunu da üzerine aldı. (LM)

***GOYTİSOLO** (Juan), ispanyol yazarı. — Romanlarında (*Don Julian*, 1971) ve denemelerinde (*Sondaki yük vagonu*, 1967) kendi kişiliğinin ve ulusunun özelliklerini araştırır. (L)

***GÖBEL**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Susurluk ilçesi) bucak. — 7 412 nüf., bucak merkezi 2 707 nüf., 7 köy (1970). [M]

***GÖÇ** i. — Dış siy. Bk. ANSİKL.

— İkt. *Beyin göçü* (ing. *brain drain*), mühendis, bilim adamı ve vasıflı teknisyenlerin kendi ülkelerinden daha gelişmiş ülkelere göç etmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Kırsal göç*. Bk. ANSİKL. || *Tarım göçü*, tarımsal işletmelerden geçimini sağlayan kişilerin meslek değiştirmesi. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Kuşların göçü*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dış siy. *Türkiye*'ye büyük kitleler halinde göç hareketleri 1969'da yapılan bir anlaşmayla Bulgaristan'dan oldu; 1965'te bu ülkeden Türkiye'ye sadece 4 kişi gelmişken 1970-1974 arasında 37 992 kişiden oluşan 10 292 aile geldi. Göç listesinde Bulgaristan'dan sonraki sırayı alan Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçler ise azalarak sürdü ve 1965'in 333 aileyi oluşturan 1 998 kişilik göçüne karşılık 1970-1974 arasında 488 ailelik 2 401 kişi bu ülkeden Türkiye'ye göç etti.

— İkt. *Beyin göçü*. Bu göç hareketi, İkinci Dünya savaşından sonra arttı. Çeşitli kamu kuruluşlarınca toplanan ve genellikle eksik olan bazı istatistik bilgilere göre, son yıllarda yükseköğrenim kurumlarından mezun mühendis ve bilim adamlarının ortalama olarak yüzde 5'i göç etmektedir. Bu oran mühendislerde (1961'de yüzde 8,5; 1964'te yüzde 10,4) bilim adamlarına göre daha yüksektir. Örneğin 1960-1961 yıllarında A.B.D.'ye göç eden yüksek nitelikli kişilerin sayısı, ortalama olarak 53 amerikan üniversitesinin yetiştireceği mühendis ve bilim adamı sayısına eşittir. Daha üst seviyedeki yabancı araştırmacılar, yani doktora yapmış kişiler konusunda ise, Avrupa İktisadî İşbirliği ve Kalkınma teşkilâtının (O.E.C.D.) yaptığı çok yeni bir incelemeye göre A.B.D.'ye, bu ülkelerde her yıl fen bilimleri dalında doktora yapanların yüzde 20'si kadar yabancı doktora yapmış eleman göç etmektedir. A.B.D.'ye göç eden yabancı araştırmacı ve mühendislerin, bu ülkedeki fen ve teknik okullardan lisans diploması mezun olanlara oranı 1949 ile 1964 arasında (1957'de yüzde 8,7 ile istisnaî bir artış göstererek) yüzde 1,3'ten yüzde 5,3'e çıktı. Bu göçlerin A.B.D.'deki mühendis ve bilim adamları arzına katkısı özellikle talep edilen nitelik düzeyinin yüksek olduğu hallerde ihmal edilmeyecek kadar önemli olmuştur. Aranan uzmanlar gitgide daha çok gelişme yolundaki ülkelerden (bu ülkeler mühendis, tabip, profesör ve araştırmacı bakımından en fakir ülkelerdir) yalnızca sanayileşmiş ülkelere (bu ülkeler bu alanda oldukça elverişli durumdadır) göç etmektedirler. Amerikan hastahanelerindeki 8 000 ilâ 11 000 stajyer tabip ve diğer yabancı uyruklular, gelişme yolundaki ülkelerden gelmedir. Avrupa ve A.B.D.'nin Üçüncü Dünya ülkelerine gönderdiği teknisyen yardımı, bu ülkelerin beyin göçü nedeniyle gelişmiş ülkelere sağladıkları teknisyen sayısının çoğunlukla çok altındadır. Örneğin Fransa'da Togo'ya gönderilen tabipten daha çok sayıda Togo'lu tabip bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinden A.B.D.'ye olan göç, Üçüncü Dünya ülkelerinden Avrupa'ya olan göç ile karşılanmaktadır. Birleşik Krallık'tan A.B.D.'ye olan göç çok önemli bir miktarda olmakla beraber, daha az gelişmiş Commonwealth ülkelerinden Birleşik Krallık'a olan göç ile kısmen giderilmiştir. Bu karmaşık göç olayının temelinde tarihî etkenler bulunur (A.B.D.'ye göçün bir gelenek halinde sürüp gitmesi, Doğu ve Orta Avrupa yahudileri ve liberal düşünceli aydınların öldürülme korkusuyla kaçışları v.b.). Bu etkenler daha çok kitle halinde anî göçlere neden olmuştur. Bilim adamı ve mühendislerin A.B.D.'ye sürekli olarak göç etmelerinin nedeni ise esas olarak sosyoekonomik etkenlerdir. A.B.D. ile Avrupa ve hele Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki ücret ve yaşama düzeyi farkı, beyin göçünün en önemli etkenlerinden biri ve hattâ çoğu zaman en önemlisi olmuştur. Hayata yeni atılmış avrupalı doktorlar, mühendisler ve araştırmacılar, A.B.D.'de kendi ülkelerindeki ücretlerinin iki, hattâ üç katını, Avrupa'nın Akdeniz kıyısı ülkelerinden veya Latin Amerika ülkelerinden gelenler ise ücretlerinin 6 veya 7 katını alırlar. Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen bilim adamları için bu oran 1 ile 15 arasında değişir, hattâ bazen daha fazlaya bile ulaşır. Avrupa'nın Akdeniz kıyısı ülkeleri ve özellikle bütün gelişme yolundaki ülkelerde yükseköğrenim diplomalılarının iş bulamayışları da bu beyin göçünün önemli etkenlerinden biridir. Örneğin Hindistan'da her yıl 300 uçak mühendisi, 120 gemi mühendisi hayata atılır. Bu mühendisler, kendi ülkelerinde istihdam edilme imkânları olmadığından, mesleklerinde çalışabilmek için göç etmek zorunda kalırlar. Yetişmiş eleman yönünden büyük bir yetersizlik içinde bulunan Afrika bile, bazı uzmanlaşma alanlarında eleman fazlalığı gösterir. Hukukçuların ve insan bilimcilerinin gördükleri eğitim mahallî ihtiyaçlara cevap vermez. Hattâ bazı mühendis ve teknisyenler bile kendi ülkelerinde, gelişmiş bir sanayi bulunmadığından, mesleklerinde çalışamazlar. Ayrıca, örneğin Hindistan'da da olduğu gibi, birçok ülkede merkezî idare ve üniversitelerin yapılarının çok katı olup, bu aşırı hiyerarşik ve yaratıcı çalışmayı köstekleyen kurallara boyun eğmek istemeyenleri ülkelerinden göç etmeğe zorlar. Sözü edilen bu son etken, çok sayıda avrupalının kendilerine açık ve çok az formalist olan amerikan üniversiteleri, araştırma merkezleri, şirketleri ve hastahanelerine gitmelerine neden olmuştur. Bu göç hareketi duracağa da pek benzememektedir. A.B.D.'deki teknolojik ilerleme, uzmanlara daha fazla ücret verme olanağını sağlamakta ve böylece uzmanları kendine çekerek bu ülkenin ileri durumu daha da güçlenmektedir. Farklı düzeylerde ve daha az gelişmiş diğer ülkeler ise sanayileşmiş büyük ülkelerdeki yeni buluşlara teknolojik yönden bağımlı olduklarından kendi uzmanlarına gelişmiş ülkelerle aynı düzeyde ücret veremezler. Az gelişmiş ülkeler göçü engelleyici sert tedbirler almadıkça, bu beyin göçünün durmasına hiç bir neden yoktur.

● *Tarım göçü ve kırsal göç*. Tarım göçü bazı hallerde kırsal göçe çok benzer, fakat esasında kırsal göçten çok farklı bir gerçeği yansıtır. Tarım göçü, işletme sahibi olsun, işçi olsun tarım kesiminde çalışan kişilerin mesleklerini değiştirerek tarım dışı kesimlere geçmeleri demektir. Tarım göçü yapan kişi, bu göçü yaparken, kırsal göç de yapabilir, yani köyden kente gidebilir veya kırsal göç yapmaz, yani köyünde kalıp

Türkiye'de göç hareketleri (1965-1974)

A: hane halkı
B: nüfus

yıllar	TOPLAM *A*	TOPLAM *B*	*Yugoslavya* *A*	*Yugoslavya* *B*	*Yunanistan* *A*	*Yunanistan* *B*	*Bulgaristan* *A*	*Bulgaristan* *B*	*Türkistan* *A*	*Türkistan* *B*	*Türkiye'ye sığınanlar* *A*	*Türkiye'ye sığınanlar* *B*	*Türkiye'den dış ülkelere göç edenler*
	Türkiye'ye göç edenler												
1965	431	2 280	333	1 998	20	43	4	4	74	235	132	162	863
1970	3 102	11 837	261	1 294	—	—	2 841	10 543	—	—	421	1 496	777
1971	2 822	10 943	148	754	—	—	2 674	10 189	—	—	388	1 000	748
1972	2 905	10 627	31	156	—	—	2 874	10 471	—	—	343	659	324
1973	1 533	5 482	36	150	—	—	1 497	5 332	—	—	332	565	238
1974	419	1 510	12	47	—	—	406	1 457	1	6	512	1 057	140

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

tarım dışı bir iş tutabilir. Tarım göçü tarımla uğraşan kişilerin çocuklarının hayata atılırken tarım dışında bir meslek seçmelerinden farklı bir olaydır.

Türkiye'de tarım göçü olayı, 1970 sonrasında da sürdü. 1973'te 8 milyon 760 000 olarak saptanan tarımda fiilen çalışanların sayısı 1974'te 8 milyon 700 000'e düştü. Bu sayının 1975'te 8 milyon 670 000 olabileceği hesaplandı. Tarımda makineleşmenin hızlanması, modern tarım işletmeciliğinin gitgide yaygınlaşması, tarım göçünü önümüzdeki yıllarda daha da hızlandıracaktır. *Kırsal göç*'ler de çok önemli güncel olaylardan sayılır. Kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı sürekli bir azalma gösterir. Bu pay 1970'te yüzde 61,1 iken, 1971'de yüzde 63,3, 1972'de yüzde 62,2, 1973'te yüzde 60,4 ve 1974'te yüzde 59,0 olmuştur.

— Zool. *Kuşların göçü.* A. Brosset'nin Gobon'da yaptığı gözlemler, Avrupa kökenli göçmen kuş türlerinin, insanoğlu tarafından aşırı değişikliğe uğratılan biyotopları (Avrupa'da olduğu gibi açılmış ormanlar, elektrik telleri) tercih ettiklerini açıkça göstermektedir. Nitekim Tanganyika'da, Phylloscopus'lar (bir çeşit çalı bülbülü) Avrupa'dan getirilerek yetiştirilen serviler üstünde yaşar. Böylece göçmen kuşlar, alışık olmadıkları biyotoplara iltifat etmeyen yerli türlerin rekabetinden sakınırlar. Aynı olay davranışlarda da görülür: çobanaldatan hiç bir yerli kuşun yapmadığını yaparak sürüleri izler. Anlaşıldığına göre, bugün göç eden kuşlar, Avrupalılar Afrika'yı sömürgeleştirmeden önce de böyle yapıyorlardı, ama o zamanlar Güney Afrika'ya kadar gidiyorlardı ve kendileri için hiç bir şeyin tanıdık olmadığı Ekvator kuşağında yerleşmiyorlardı. (LM)

***GÖÇMEN** i. — ANSİKL. Türkiye'nin 1970'ten sonra karşılaştığı en önemli *göçmen* sorunu, Kıbrıs barış harekâtı sırasında rumların misillemesinden çekinerek Güney Kıbrıs'taki ingiliz üssü Akrotiri'ye sığınan on bin kadar bölge sakini türkün kurtarılması oldu. Türkiye'den rumlar lehine taviz koparabilmek için bunları dört ay kadar rehine gibi elinde tutan İngiltere, sonunda serbest bırakılmalarını kabul etti. Türkiye bunları önce göçmen olarak kabul etti ve daha sonra Kıbrıs'ın türk kesimine dönmelerini sağladı. Öbür ülkelerle göçmen alışverişi ise yürürlükteki anlaşmalara göre sürdürüldü. (Bk. KIBRIS, GÖÇ, *Ek.*) [M]

GÖĞÜŞ (Beşir), türk dilcisi (Gaziantep 1914). Gaziantep Öğretmen okulunu (1933), Gazi Eğitim enstitüsünü bitirdi (1937). Devlet konservatuvarı ve Atatürk lisesinde çalıştı. Millî Eğitim bakanlığında raportörlük, *Türk ansiklopedisi*'nde danışmanlık yaptı. Türk Dil kurumunda görev aldı. Başlıca eserleri: *Türkçe* (Kemal Demiray ile birlikte, orta I, II, III, 1945); *Dilbilgisi* (Kemal Demiray ile birlikte, orta I, II, III, 1947); *Faydalı dilbilgisi* (1957); *Orta dereceli okullar için türkçe okul sözlüğü* (1968). [M]

***GÖKADA** bls. i. — ANSİKL. Astron. Radyo-astronomi gözlemleri sayesinde *Gökada*'nın helezon biçimindeki yapısının varlığı günümüzde kesinlikle kanıtlanmış, ancak helezon biçimi kolların oluşumu ve bugüne kadar bozulmadan kalışı konusundaki kuramsal sorun henüz çözümlenmemiştir. Gökada'nın bakışım düzleminde toplanmış tozlardan ileri gelen soğurma nedeniyle görünür dalga boylarında gözlemlenemeyen Gökada merkezi başka alanlarda gözlemlenmiş ve patlama olaylarının büyük bir olasılıkla burada meydana geldiği anlaşılmıştır. Günümüzde yeni bir araştırma alanı gelişiyor: yıldızlararası* (*Ek*) ortamın araştırılması. Bu araştırma, radyo dalga boylarındaki alanda moleküller tarafından yayılan salma çizgilerinin gözlemlenmesini konu alır. Bu ortamın çok özel olan fiziksel koşulları çoğu kere yeryüzünde var olmayan moleküllerin oluşmasını sağlar. Bununla birlikte, özellikle yıldız oluşum bölgelerinde bol miktarda bulunan yıldızlararası tozlar konusunda henüz çok az bilgimiz var.

— *Gökada'lar.* Çeşitli biçimlerde (mercimeksi, helezonî, biçimi düzensiz) ve 21 sm uzunluğunda salma çizgisi halinde iki yüz kadar Gökada bulundu ve böylece bu Gökada'ların gerileme hızı, hidrojen kütlesi, toplam kütlesi v.b. belirlenebildi. Bu Gökada'nın yapısal biçimi ve ışık gücü bu özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Gökada çekirdeklerinin optik âletlerle ve radyo dalgalarıyla gözlenmesi, bu çekirdeklerde şiddetli patlama olaylarının meydana geldiğini gösterdi; hollandalı astronomi bilginlerine göre pek çok Gökada'nın helezon biçimi yapısı bu olaylardan ileri gelir.

— *Kıta gökadaları.* Astronomi bilgini F. Zwicky* (*Ek*) tarafından keşfedildi. Bunlar, küçük çapta, çok ağır ve çok parlak Gökada dışı cisimlerdir. Günümüzde bu tür 4 500 nesne sayılmıştır. Bunların tayf ölçümüyle incelenmesi, yıldızsı görünüşlerine rağmen, çok parlak dev yıldızlardan oluşmuş birer Gökada olduğunu ortaya koydu. Bu Gökada'ların yapısındaki yansız hidrojen oranı çok yüksektir. Günümüzde bunların yaşı sorunu ortaya atılmıştır; bazı belirtiler bu Gökada'ların yeni bir oluşum olabileceğini gösteriyor. Eğer bu bulgu doğru çıkarsa, Gökada'ların oluşumu sorunu tam bir açıklığa kavuşabilecek.

— *Haro Gökada'ları.* Meksikalı astronomi bilgini G. Haro tarafından bulunan küçük boyutlu, mavi renkte, az ışıklı Gökada'lardır. Bugüne kadar kırk kadar Haro Gökada'sı gözlemlenmiştir. 20 sm'lik salma çizgileri halinde bulunan bu Gökada'lar yalnız hidrojen kapsamaktadır. Elips ve helezon biçimi Gökada'lar arasında bir geçiş olan mercimeksi Gökada'larda 21 sm'lik yansız hidrojen çizgilerinin bulunması, bu mercimeksi Gökada'ların hidrojen yönünden bazı helezon Gökada'lar kadar zengin olduğunu gösterir. O zaman da neden helezon biçimli Gökada'lar gibi kolları olmadığı sorusu akla geliyor.

— *Markaryan Gökada'ları.* Rus astronomu B. E. Markaryan tarafından bulundu. Bu Gökada'lar bol miktarda morötesi ışın yaymaktadır; çoğu kere çift olarak birleşmiş katı nesnelerdir. 21 sm'lik salma çizgileri normaldir. Biçimlerine ve yansız hidrojen yönünden tüm özelliklerine bakılırsa türdeş bir grup oluşturdukları söylenemez. İncelenen gökyüzü bölgelerinde yaklaşık olarak 500 kadar Markaryan Gökadası vardır.

— *Seyfert Gökada'ları.* Çekirdeklerinin özellikleri yönünden ilgi çekicidir. C. Seyfert tarafından bulunan bu Gökada'ların şimdilik on iki tanesi bilinmektedir. Çok parlak olan çekirdekleri yıldız görünümündedir: kızılaltı ışınlar yayarlar ve ışıklılık durumları değişebilir. Bu çekirdeklerin optik tayfında çok yoğun ve çok geniş salma çizgileri bulunur.

İtalyan astronomi bilgini P. Maffei tarafından bulunan iki kızılaltı nesnenin Gökada olduğu anlaşıldı. Gökada ekvatoru yakınlarında bulunan bu nesneler bugüne kadar, göğün bu bölgesindeki toz bulutlarının arkasında «gizliydi». Maffei 1 elips biçiminde bir dev Gökada'dır; Maffei 2 helezon biçimi bir Gökada'dır; bir fransız astronom grubu tarafından radyo dalgalarıyla bulunması (21 sm'lik çizgiler ve continuum), bu Gökada'nın yerel Gökada grubunun dışında sınıflandırılmasını sağlamıştır. (L)

Gökalp üniversitesi. Bk. DİYARBAKIR ÜNİVERSİTESİ, *Ek.*

***GÖKAY** (Fahrettin Kerim), türk hekimi, yöneticisi ve siyaset adamı. — Yasama görevinin bitiminde (1965) özel çalışmalara yöneldi. Bu amaçla Göztepe'de bir sinir ve ruh hastalıkları polikliniği kurdu ve burasını ücretsiz olarak hastaların bakımına açtı (1966). Polikliniğin sürdürülmesine ve geliştirilmesine yardımcı olmak üzere *Gökay vakfı*'nı kurdu. (M)

GÖKAY (Faik), türk spor yöneticisi ve eğitimcisi (Ankara 1916). Gençlerbirliği'nde kalecilikle spora başladı. Gazi Eğitim enstitüsünde spor oyunları öğretim üyesi oldu. Futbolda uluslararası hakemlik ve 14 yıl Basketbol federasyonu başkanlığı, 1959-1960 yılları arasında da Futbol federasyonu başkanlığı yaptı. (M)

***GÖKÇEAĞAÇ,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili, Taşköprü ilçesi) bucak. — 9 997 nüf., bucak merkezi 857 nüf. (1970). [M]

***GÖKÇEBEY,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Devrek ilçesi) bucak. — 14 783 nüf., bucak merkezi 2 347 nüf. (1970). [M]

GÖKÇEKENT, Karadeniz bölgesinde (Sıvas ili, Suşehri ilçesi) bucak. — 6 025 nüf., bucak merkezi 344 nüf. (1970). [M]

***GÖKÇELİ,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili, Niksar ilçesi) bucak. — 9 808 nüf., bucak merkezi 1 975 nüf. (1970). [M]

***GÖKÇEN,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Tire ilçesi) bucak. — 9 383 nüf., bucak merkezi 2 723 nüf., 13 köy (1970). [M]

GÖKÇEN (Kemalettin Sami), türk komutanı ve diplomatı (Sinop 1884-İstanbul 1934). Mühendishanei Berrîi Hümayun'u (1905), Harp akademisini (1908) bitirdi. Kurtuluş savaşında Kafkas tümeni komutan vekili, daha sonra komutanı olarak İkinci İnönü savaşına katıldı. Savaş sonunda Ankara komutanı ve Sinop milletvekili oldu (1923); milletvekilliğinden istifa ederek orduya döndü (1924); korgeneralliğe yükseldi (1926). Emekli olduktan sonra Berlin büyükelçiliğine atandı. (M)

***GÖKÇEÖREN,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Manisa ili, Kula ilçesi) bucak. — 7 134 nüf., bucak merkezi 3 321 nüf. (1970). [M]

GÖKÇER (Ayten), türk tiyatro oyuncusu (Ankara 1947). Devlet konservatuvarını bitirdi. İlk olarak Devlet Tiyatrosu Çocuk bölümünde *Tufan* adlı oyunda rol aldı. *Hortlaklar, Andorra, IV. Henry, Cadı kazanı* v.b. ile tiyatro çalışmalarını sürdürdü. *Kiss me Kate, My fair lady, Mançalı Don Quijote* adlı müzikli oyunlarda ve *Bağdat Hatun* piyesinde başarı gösterdi. (M)

GÖKÇER (Mediha), türk tiyatro oyuncusu (Yugoslavya 1923). Devlet Konservatuvarı Opera bölümünde iki yıl okuduktan sonra Devlet tiyatrosuna girdi. İlk olarak *Satıcının ölümü* adlı oyunda sahneye çıktı. *Bir yastıkta, Derin mavi deniz, İhtiras tramvayı* oyunlarında rol aldı. Ankara radyosunda radyofonik oyun programlarına katıldı. (M)

***GÖKÇESU,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Mengen ilçesi) bucak. —4 901 nüf., bucak merkezi 480 nüf., 17 köy (1970). [M]

***GÖKÇEYAZI,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, İvrindi ilçesi) bucak. — 4 393 nüf., bucak merkezi 2 291 nüf. (1970). [M]

***GÖKDELEN** bls. i. — ANSİKL. *Gökdelen* yapımında bunalım ve biçim yozlaşması 1960'larda başladı. Yapı konusunda da o sırada yeni çözümler öne sürüldü: katların bağlı bulunduğu dışa taşkın kemerli iskelet, üst üste gelen çok geniş kiriş açıklığı, cephede haçvarî büyük kuşaklar.

Biçimsel değişme binanın cephesinde de görülür: çekme alüminyumdan kaplama, yansıtıcı camların bulunması. Yapıda saydamlık önemini yitirir; binanın yüzünde dolu kısımlar artar: Gordon Bunshaft'ın Brüksel'deki Lambert bankası için tasarlayıp gerçekleştirdiği «shockbeton» halinde taşıyıcı iskelet (1958-1962). Bertrand Goldberg* (*Ek*) beton iskeletli ve taşkın tabanlı yeni bir yüksek yapı tipi yaratır: Chicago'da iki büyük kuleli Marina City (1962-1964) ve yeniden yapılan Raymond Hilliard Center (1966-1968).

Bugünkü gökdelen yapımı daha çok betonarme iskeletli yüksek konutlar alanında göze çarpmaktadır: Grenoble'de İle-Verte gökdeleni (R. Auger ve P. Puccinelli, 1966); Madrid'de Torres Blancas (F. J. Sáenz Oiza, 1969); Paris'te Riquet adacığı (M. S. Van Treeck, 1969-1974). Bu kümelere Edouard Albert'in mühendis J. L. Sarf ile birlikte Paris'te yaptığı bina (Fen fakültesi, 1971) ile alman Hentrich ve Petschnigg'in Johannesburg'da yaptıkları binayı (Standard Bank, 1970) eklemek gerekir; bu sonuncu yapı tamamı merkezî bir eksene bağlı prefabrike parçalardan oluşmaktadır.

Bu yenilikler cüretli tasarılara olanak vermektedir; örneğin Paul Rudolph'un Manhattan'ın ucunda tasarladığı yapı (1967) bu bakımdan çok ünlüdür: bu tasarı dikey çelik eksenlere üzüm salkımı gibi asılı daire topluluklarıı kurarak yüksek bina ile kademeli konut arasındaki karşıtlığı gidermeyi öngörür. Bunlarda yapının kıvraklığı dikme yeniliğiyle birleşmekte ve gökdelen kavramını bile aşmaktadır. (L)

Ayten GÖKÇER

Mediha GÖKÇER

gökdelen
Johannesburg'da
Standard Bank Center

Foto. Günaydın arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN) ; Güney Afrika cumhuriyeti (LAROUSSE)

Nüzhet GÖKDOĞAN

Mazhar N. GÖKNİL

depremden sonra (3 mart 1969) Gönen'de enkaz altında yakınlarını arayanlar

*GÖKDERE, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili, Palu ilçesi) bucak. — 9 231 nüf., bucak merkezi 1 017 nüf. (1970). [M]

*GÖKDERE, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili, merkez ilçesi) bucak. — 15 290 nüf., bucak merkezi 432 nüf. (1970). [M]

GÖKDOĞAN (Nüzhet), türk kadın astronom (İstanbul 1910). Erenköy Kız lisesini bitirdi (1928). Aynı yıl, bir devlet bursu kazanarak matematik-fizik lisansı yapmak için Fransa'ya gönderildi. Lyon üniversitesinde matematik lisansından sonra (1932), Paris üniversitesini bitirdi (1934). Üniversite reformundan sonra kurulan astronomi kürsüsüne ilk türk doçenti olarak atandı. Ek görev olarak İstanbul Teknik üniversitesinde matematik hocalığı yaptı (1936-1946). İstanbul üniversitesinde profesör oldu (1948). Fen fakültesi dekanlığına seçildi (1954). 1958'den beri Astronomi kürsüsünü yönetiyor. Türk Astronomi derneğinin başkanı olan Gökdoğan, çeşitli yabancı rasathanelerle ortak çalışma programları geliştirmiş ve bilim yazıları yayımlamıştır. (M)

GÖKER (Turhan), türk atleti (İstanbul 1930). Atletizme 1946'da Robert Kolej'de başladı, 1947'de Fenerbahçe'ye geçti. 800 metreyi ilk defa lastik ayakkabıyla 2.21.5.'te, daha sonra aynı mesafeyi 1.55.4'te (1951) koştu. 1 milde 4.17.7 (1951), 1 500 metrede 3.54.4 (1954) ile Türkiye rekorları kırdı. 1957'de atletizmi bırakan Göker, Atletizm federasyonu üyeliği yaptı. (M)

*GÖKMAN (Mehmet Muzaffer), türk kütüphanecisi. — Yeni eserleri: *50 yılın tutanağı* (1973); *Atatürk ve devrimleri tarihi bibliyografyası* (2 cilt, Türkçe-İngilizce, 1974). [M]

*GÖKMEN (Fatin), türk astronomi ve meteoroloğu. — Türk üniversitelerinde modern anlamda astronomi öğretiminin kurulmasına ve gelişmesine ilişkin çalışmalarından ötürü 1973 yılı TÜBİTAK hizmet ödülü anısına verildi ve karşılığı mirasçılarına ödendi. (M)

GÖKNİL (Mazhar Nedim), türk hukukçusu (Selânik 1897). Lozan Hukuk fakültesini bitirdi (1918). İstanbul Ticaret Mektebi Âli-si'nde (1925-1927) ve Ankara Hukuk fakültesinde (1927-1943) ticaret hukuku dersleri verdi. İstanbul üniversitesinde ticaret hukuku profesörü oldu (1946), 1963'te emekliye ayrıldı. Eserleri: *Deniz ticaret hukuku* (1946), *Hava hukuku* (1951). [M]

*GÖKOĞLAN, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili, Tekman ilçesi) bucak. — 10 433 nüf., bucak merkezi 941 nüf. (1970). [M]

*GÖKSU, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Erzurum ili, Karayazı ilçesi) bucak. — 8 966 nüf., bucak merkezi 853 nüf. (1970). [M]

*GÖKSUN, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Maraş ili) ilçe. — 48 217 nüf., ilçe merkezi 10 382 nüf. (1975). [M]

*GÖKTAŞI blş. i. — ANSİKL. Günümüzde, *göktaşları*'nda bulunabilecek hayat belirtileri ya da canlılık işaretleri üzerinde araştırmalar sürdürülüyor. Kızılaltı ışınlarla yapılan tayf ışıkölçümü göktaşlarında amin ve nitril kökleriyle karbonhidratların varlığını ortaya çıkardı, bir gökkumunun çözümlenmesinde on yedi aminoasit ve bitkisel balmumuna çok yakın birtakım maddeler bulundu. Hattâ yüzeyi mikroptan arındırılmış bir göktaşında üremeye yatkın canlı bakterilere bile rastlandı. Ancak, göktaşlarının geldiği güneş gezegenlerinde hayatın var olduğunu kesinlikle söylemeden önce, bu tür araştırmaların sonuçlarını doğrulamak gerekir. (L)

*GÖKTEPE, Akdeniz bölgesinde (Konya ili, Ermenek ilçesi) bucak. — 13 831 nüf., bucak merkezi 2 909 nüf., 13 köy (1970). [M]

*GÖKTEPE, Ege bölgesinde (Muğla ili, merkez ilçesi) bucak. — 5 676 nüf., bucak merkezi 1 830 nüf. (1970). [M]

*GÖKTULGA (Fahri Celâl, **F. Celâleddin** denir), türk hikâyecisi ve hekimi. — (öl. İstanbul 1975). Mustafa Baydar tarafından derlenen hikâyeleri *Bütün hikâyeler* adıyla yayımlandı (1973). [M]

*GÖKYAY (Orhan Şaik), türk şairi ve edebiyat tarihçisi. — İstanbul Eğitim enstitüsündeki öğretmenlik görevinden emekliye ayrıldı (1969). Yeni eseri: *Dedem Korkud'un kitabı* (Dedem Korkud metinlerinin geliştirilmiş yeni basımı, 1974) [M]

*GÖLBAŞI, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili) ilçe. — 41 514 nüf., ilçe merkezi 15 069 nüf. (1975). [M]

*GÖLCÜK, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Kocaeli ili) ilçe. — 55 186 nüf., ilçe merkezi 33 250 nüf. (1975). [M]

*Gölcük tersanesi. — Tesis, daha sonraki yıllarda her türlü savaş ve ticaret gemilerinin onarımını yapabilecek ve 22 000 DWT tona kadar gemi inşa edebilecek kapasiteye yükseltildi. 170 m boyunda iki kızak yerleştirildi ve 1924'te Yavuz zırhlısını onarmak amacıyla getirilen, 20 000 tonluk gemileri kaldırabilecek güçteki havuz ıslah edildi. Buradaki iki küçük havuzdan biri İzmir'e, öbürü Mersin'e gönderildi. Tesis alanında gemi inşa, elektrik, elektronik ve makine atelyeleri geliştirildi, malzeme stoklama tesisleri genişletildi. 1973'ten itibaren Gölcük'te her türlü savaş gemileri yapımına da başlandı ve 1975'te ilk denizaltının omurgası kızağa kondu. Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat şirketi 1976 programına alınmak üzere Gölcük'e 20 000-22 000 tonluk dört tanker ısmarladı.
Tersane çevresinde kurulan sosyal tesisler tamamlandı ve burası, tersane ile birlikte deniz üssünü de içine alan, başlı başına bir yerleşme yeri haline geldi. (M)

*GÖLDÜZÜ, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Bitlis ili, Adilcevaz ilçesi) bucak. — 6 325 nüf., bucak merkezi 580 nüf. (1970). [M]

*GÖLE, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 57 828 nüf., ilçe merkezi 7 679 nüf. (1975). [M]

*GÖLHİSAR, Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi, Burdur ili) ilçe. — 38 062 nüf., ilçe merkezi 7 080 nüf. (1975). [M]

*GÖLKÖY, esk. **Kuşluyan,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe. — 53 978 nüf., ilçe merkezi 10 028 nüf. (1975). [M]

Gölköy barajı, Bolu ilinde, Büyüksu ırmağı üzerinde, toprak dolgu tipinde yapılmış, sulama ve taşkın önleme barajı. Temelden yüksekliği 24,50 m; kullanılabilir net depolama hacmi 24 milyon m^3, buradan sulanması planlanan tarım alanı 12 040 ha. Baraj 35 milyon 760 bin liraya mal oldu ve 1970'te tamamlandı. (M)

*GÖLLÜ, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kırşehir ili, merkez ilçesi) bucak. — 10 461 nüf., bucak merkezi 579 nüf. (1970). [M]

*GÖLMARMARA, Ege bölgesinde (Manisa ili, Akhisar ilçesi) bucak. — 13 650 nüf., bucak merkezi 10 156 nüf., 9 köy (1970) [M]

*GÖLOVA, Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Elmalı ilçesi) bucak. — 3 954 nüf., bucak merkezi 1 503 nüf. (1970). [M]

*GÖLPAZARI, Karadeniz bölgesinde (Bilecik ili) ilçe. — 21 887 nüf., ilçe merkezi 5 028 nüf. (1975). [M]

*GÖLPINARLI (Abdülbaki), türk edebiyat tarihçisi. — Yeni eserleri: *Türk tasavvuf şiiri antolojisi* (1971); *Mesnevî şerhi* (6 c., 1973-1974). [M]

*GÖLYAKA, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Düzce ilçesi) bucak. — 16 163 nüf., bucak merkezi 2 292 nüf. (1970). [M]

*GÖNEN, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe merkezi, şehir. — 58 373 nüf., ilçe merkezi 16 025 nüf. (1975). 1969'da (3 mart) bölgede meydana gelen 7 righter şiddetindeki depremde kasaba önemli hasar gördü. (M)

*GÖRDES, Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe. — 42 228 nüf., ilçe merkezi 7 838 nüf. (1975). [M]

*GÖRELE, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili) ilçe. — 50 844 nüf., ilçe merkezi 8 014 nüf. (1975). [M]

*GÖRELE (Hamit), türk ressamı. — Paris'te, tanınmış fransız ressamlarından seçilen birer tablonun yer aldığı sergide Görele'nin de bir tablosu yer aldı. Son çalışmalarını 1975'te Taksim Sanat galerisinde sergiledi. (M)

*GÖREV i. — ANSİKL. Medenî Usul kanununun 8. maddesinde sayılan sulh mahkemelerinin görevleri 1711 sayılı kanunla şöyle değiştirildi: **1.** iflâs ve ortaklara ilişkin davalar hariç olmak üzere, değeri, dava açıldığı zaman beş bin lirayı aşmayan davalar (bu miktar eskiden bin liraydı); **2.** taşınır ve taşınmaz mallarla bu hakkın paylaşılmasına veya bunlar üzerindeki paylı bahsin giderilmesine ilişkin davalar; **3.** taşınır ve taşınmaz mallarda zilyetliğin korunmasına ilişkin davalar; **4.** boşanma veya ayrılık davası açılmadan, Medenî kanunun 161. ve 162. maddelerinde belirtilen tedbirlerin alınmasına, değiştirilmesine veya kaldırılmasına ilişkin davalar; **5.** Medenî kanunun 163. maddesinde yazılı tedbirlerin alınmasına, kaldırılmasına veya değiştirilmesine ilişkin davalarla yine Medenî kanunun 315., 95., 159., 173., 261., 271., 311. — 314. ve Borçlar kanununun 91. ve 92. maddelerine göre açılacak davalar; **6.** evlenme ve evlât edinmeye izin; **7.** mirasçılık belgesi verilmesine veya bu belgenin değiştirilmesine ilişkin davalar. (M)

*GÖREY (Yavuz), türk heykeltraşı. — Yeni eseri: Dumlupınar köyündeki *Atatürk* anıtı (1975). [M]

Görsel Sanatlar Araştırma topluluğu (*Groupe de recherche d'art visuel* [G.R.A.V.], Paris'te sanat topluluğu. 1960'ta Horacio Garcia-Rossi (doğ. 1929), Joël Stein (doğ. 1926), Francisco Sobrino (doğ. 1932), Yvaral (doğ. 1934), Julio Le Parc* (*Ek*) ve François Morellet* (*Ek*) tarafından kurulan bu topluluk, geleneksel sanatçı davranışına karşı çıkan bir takım çalışmasına yönelerek seyircinin yapıta katılmasına kadar uzanabilen yeni bir ilişki yaratmağa çalışır, sanatı, duyumsaldan çok görsel ve bedensel (fizyolojik) bir deney olarak kabul eder ve özellikle harekete büyük önem verir. Bu noktada Padova'lı «N» topluluğunun Milano'lu «T» topluluğunun ya da İspanya'daki «Equipo 75»in çalışmalarıyla birleşir. Çevre düzenlemeleri, oyunlar, durumlar, sokak gösterileri düzenler: «Labirent» (3. Paris bienali, 1963 ve New York, 1965), Paris'te «Sokakta bir gün» (1966), Buffalo'daki Albright-Knox Art Gallery'de «Plus by Minus» gösterisi çerçevesi içinde «Saldırı üzerine çeşitlemeler», Bordeaux'da «Sigma II»ye (1966), Paris Kenti Art Moderne müzesinde «ışık ve hareket» sergisine (1967) katılmalar. Ama 1968'de üyelerinin görüş farklılığı ve ortak yapıta gölge düşüren bireysel başarılar nedeniyle topluluk tutarlılığı sarsıldı ve dağıldı. 1972'de açılan «Fransa'da çağdaş sanatın on iki yılı» sergisinde çalışmalarının bir panoraması gösterildi. (L)

*GÖRÜKLE, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili, merkez ilçesi) bucak. — 13 452 nüf., bucak merkezi 2 209 nüf. (1970). [M]

*GÖRÜNTÜ i. — Mat. *Vektörel bir* E *uzayının vektörel bir* F *uzayı içindeki* f *çizgisel uygulamasının ortak görüntüsü,* E vek-

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

törel uzayının, f çizgisel uygulamasının ker f çekirdeğine bölünmesiyle elde edilen ve E/ker $f \equiv$ ortak görüntü f şeklinde ifade edilen bölüm vektörel uzayı. (L)

***GÖRÜNÜRLEŞTİRME** i. — Bilişim. Bilgilerin işlenmesinden alınan sonuçları bir ekran üzerinde alfasayısal ya da grafik olarak gösterme. (L)

***GÖRÜŞ** i. — ANSİKL. Oftalmoloji. *Görüş alanı.* Tek gözün görüş alanı, hiç kıpırdamadan dosdoğru karşıya bakan bir gözün aynı anda birlikte görebildiği bütün nesneleri kapsayan uzay parçasıdır. Bu alanın sınırları, burun tarafından 50°—60°, şakak tarafından 80°—90°, üstten 45°—50°, alttan 60°—80°'dir. Uygulamada bu görüş alanı, perimetreyle yapılan bir ölçümle saptanır. Bir değişkenli kinetik ölçümde, siyah bir fon üstünde hep aynı hızla gidip gelen ve parlaklığı değişmeyen beyaz bir testten yararlanılır; burada yalnız yüzey değişebilir. İki değişkenli (parlaklık ve test yüzeyi) kinetik ölçüm ise Hans Goldmann'ın incelemelerinden bu yana kullanılıyor; bugün en yaygın uygulama budur. Ancak ne var ki, ortada ve çevrelerde yer alan eşit duyarlıktaki noktaları birleştiren eğrilerin incelenmesine çok elverişli olan bu yöntem, gözün sabit olarak baktığı noktadan biraz ötedeki merkezî görüş alanının incelenmesinde pek iyi sonuç vermez. Bu nedenle merkezî görüş alanını incelemek için bugün tek değişkenli statik ölçüm tercih ediliyor. Bu yöntem, bir meridyen ya. da bir paralelin her noktası için, yüzeyi, rengi ve görünme süresi hiç değişmeyen bir testin brüt aydınlık eşiğini ya da diferansiyel eşiğini belirlemeğe yarar. Bu iş için en uygun aygıt (yeni kullanılıyor), Friedmann'ın nicelik çözümleyicisidir. Gözün baktığı sabit noktanın 25° çevresindeki ağtabaka noktalarının ışık duyarlığı bu âletle kesin olarak saptanabilir ve bu duyarlık ağtabakanın bu bölgesine karşılık düşen bir grafik üzerinde çizgilerle gösterilebilir. Sarıbenek ve görme siniri bozukluklarının anlaşılmasında bu incelemenin değeri çok büyüktür. Bugün artık glokomun araştırılmasında ve gözlemininde de bu yöntemden yararlanılıyor. Yöntemin en büyük üstünlüklerinden biri de kolayca kullanılması ve çabuk sonuç vermesidir. (L)

***GÖSTERGE** i. — İkt. *Sosyal göstergeler,* bir topluluğun sosyal niteliklerini ölçmeğe olanak sağlayan sayısal unsurlar. Bk. ANSİKL.

— Kim. *Yükseltgeme-indirgeme potansiyel göstergesi,* indirgenmiş şekliyle yükseltgenmiş şekli değişik renkler gösteren, iyot gibi inorganik (nişasta kolası katılabilir) veya metilen mavisi gibi organik maddelerden oluşmuş redoks sistemi (verilen örneklerde, yalnızca yükseltgenmiş şekli renklidir). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. *Sosyal göstergeler.* Sosyal göstergeleri hesaplama ihtiyacı çok yeni duyulmuştur. Çünkü en gelişmiş ülkeler de dahil hiç bir ülkede, istatistik olarak, sosyal gelişmeyi geçerli bir biçimde ölçecek bilgiler yoktur. İktisadî millî muhasebe ve geleneksel sosyal istatistik bilgilerinden bugün elimizde olanlar da çok eksiktir.

Bazı toplu iktisadî göstergeler (gayrisafi millî hasıla gibi) bir topluluğun refah düzeyi hakkında pek az bilgi verir. Gayrisafi millî hasıla göstergesi, bir milletin refah düzeyini gerçekten çok daha yüksek gösterir. Çünkü G.S.M.H. hem iktisadî büyümenin sosyal maliyetini göstermez, hem de yok olacağı önceden bilinen değerleri karşılamada kullanılan amortismanları da hesaba katar. Ayrıca bazı hallerde de G.S. M.H., refah artışlarını göstermez. Parasal değeri olmayan bazı iktisadî kökenli gelişmeler (çalışma süresinin kısaltılması gibi) muhasebeleştirilemeyeceği veya piyasa fiyatlarıyla iyi ölçülemeyeceği (tüketim mallarının kalitelerinin yükselmesi gibi) için G.S. M.H. aracılığıyla bilinemezler. Bu eksiklikler nedeniyle refah ve G.S.M.H.'nın beraberce geliştiği düşüncesi gitgide terk edilmektedir.

Öte yandan, sosyal göstergelere başvurulmasının nedeni, sadece millî muhasebe tekniğindeki boşluklar değil, aynı zamanda geleneksel sosyal istatistiklerdeki yetersizliklerdir. Geleneksel sosyal istatistikler, kamu hizmetine sunulan sağlık, eğitim, ulaştırma, mal ve can güvenliği gibi mal ve hizmetleri parasal ve fiziksel olarak ifade eden verilerin toplanmasıyla elde edilir. Fakat herhangi bir işe kaynak tahsisiyle, bu kaynak tahsisinden beklenen sonuç, atbaşı bir gelişim göstermez. Örneğin sağlık ve mal hizmet tüketiminin artmasından, genel sağlık düzeyinin yükseldiği sonucu çıkarılamaz. İktisadî göstergelerle harcama istatistiklerinin refah düzeyinin ölçülmesindeki yetersizlikler nedeniyle refahın çeşitli cephelerini doğrudan doğruya (hiç olmazsa mevcut ölçümlerden daha doğrudan doğruya) ölçme olanakları araştırılmıştır.

Sosyal göstergelerin bulunması yolunda harcanan bu çabalardan iki hizmet bekleniyordu. Bunlardan birincisi, toplumsal gelişmeyi topluma duyurmakla görevli kişilerin sosyal yapıyı kolayca kavramalarına olanak sağlamaktır. Ayrıca sosyal göstergeler, karar alma durumunda olan kişilere de yol gösterir, sosyal ihtiyaçların «ihmal edilebilir», «gerekli» veya «çok zorunlu» diye sıralanabilmesine yardımcı olur. Üstelik karar alan kişiler, giriştikleri eylemin ne derece etkin olduğunu da yine sosyal göstergeler yardımıyla ölçerler.

— Kim. Redoks dozajı sırasında bir çözeltiye çok az miktarda katılan gösterge çifti $In_{ox} + ne^- \rightleftarrows In_{red}$, çözeltiyle yükseltgeme-indirgeme dengesi kurar; bu denge Nernst formülüne göre düzenlenir:

$$E = E^0_{in} + \frac{0,06}{n} \log \frac{[In_{ox}]}{[In_{red}]}.$$

(E^0_{in}, göstergenin normal redoks potansiyelidir [E^0_{in} bazen pH'a bağlıdır]). Tepkime sonucu çözeltinin E yükseltgeme-indirgeme potansiyeli değiştiğinde, $\frac{[In_{ox}]}{[In_{red}]}$ oranı ve bu oranla birlikte göstergenin tüm rengi değişir. pH göstergesi için olduğu gibi, log'un — 1'den + 1'e geçtiği zaman renk değişiminin elde edildiği kabul edilirse, bu değişime $\Delta E \equiv 0,12/n$ volt tekabül eder, dolayısıyla da, eğer iyi seçilmişse, çözeltideki E'nin o andaki hızlı ve önemli değişikliği de hesaba katılarak, gösterge tepkimenin sonunu kesin olarak belirtir. (L)

GÖSTERGEBİLİM bİş. i. Bk. SEMİYOTİK, *Ek.*

***GÖSTERİ** . — ANSİKL. Vatandaşların, gerek ülke yönetimi, gerek idare biçimi ve çeşitli yurt ve dünya sorunları karşısındaki duygu ve düşüncelerini belirtmelerini sağlayan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında kanunda 1971'den sonra bazı değişiklikler yapıldı. 19 haziran 1973 tarihli ve 1742 sayılı kanunla getirilen değişiklikte, toplantıdan önce verilmesi gerekli bildirim daha sıkı koşullara bağlanmış, yönetim kurulunun görev ve sorumluluk alanı genişletilmiş, toplantının ertelenebilmesi olanakları arttırılmıştı. Bundan başka aynı kanunda yürüyüş usul ve koşulları eskisine oranla daha sıkı kayıtlara bağlanmış, kanundaki cezalarda genel bir arttırıma gidilmişti. Ancak, kanunda yapılan değişikliklerin önemli bir kısmı Anayasa mahkemesince (14 mart 1974 günlü ve E. 33/K. 9 sayılı karar — *Resmî Gazete:* 19 haziran 1974, sayı 14918) iptal edildi. Yüksek mahkeme iptal kararının gerekçesi olarak ilgili değişikliklerin usul kurallarına, içtüzük hükümlerine uyulmadan yapılmasını gösterdi. (M)

***GÖSTERİCİ** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda sonuçları kullanıcıya bildiren veya basabilen çıkış birimi. (DISPLAY de denir). || *Alfa sayısal gösterici,* harf, rakam ve özel işaretleri gösterebilen aygıt. || *Grafik göstericisi,* harfleri, eğrileri, resimleri çizebilen gösterici. || *Katot göstericisi,* katot ekranlı gösterici. (L)

***GÖSTERME** i. — Teknol. Bir değeri ya da bir hesabın, bir ölçümün sonucunu gözle görülebilecek bir biçimde açıklama, görünür değerler halinde sunma. || *Örneksemeli gösterme,* dönen ya da düz bir çizgi boyunca ilerleyen bir göstergenin dereceli bir ölçeğin belirli bir noktasında durmasıyla bir değeri saptamağa dayanan yöntem. (Bir ölçümün ya da bir hesabın sonucunu okuyabilmek için bu yöntemde, sabit bir kadran üzerinde oynayan bir ibrenin durduğu nokta ya da bir göstergenin hareketsiz kaldığı nokta göz önüne alınır.) || *Rakamla gösterme:* (*Eşanl.* SAYISAL GÖSTERME.) || *Saatin elektronik olarak rakamlarla gösterilmesi,* saatin, bir kadran üzerinde dönen yelkovan ve akrep olmaksızın ışıklı gösterme yöntemleriyle belirtilmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Sayısal gösterme,* bir klavyenin rakam tuşlarına basıp istenen sayıyı yazarak bir değeri saptamağa ya da bir ekran üzerinde rakamları yan yana sıralayarak bir ölçümün, bir hesabın sonucunu vermeğe dayanan yöntem.

— ANSİKL. *Saatin elektronik olarak rakamlarla gösterilmesi*'nde iki ayrı yöntem uygulanır: *kumandalı bir ışık kaynağı*'ndan yararlanan sistemlerde, minyatürleştirilerek saatin içine yerleştirilen iyonlaşmış gazlı lambalar ve tüpler, elektrogazışı levhalar ya da diyotlar belli bir seçim çerçevesi içinde yanarak 0'dan 9'a kadar olan rakamlardan herhangi birinin oluşmasını sağlar. Bildiğimiz klasik saat kadranlarında olduğu gibi *çevre ışığı*'ndan yararlanan sistemlerde ise, polarılmış renkli bölgelerin ve merkezlerin yanı sıra elektrikle uyarılan sıvı billûr*lar (*Ek*) kullanılır. 1972'de ticaret piyasasında uygulanmağa başlayan bu son yöntem, normal durumda tamamıyla saydam olan ısıya yönelimli nematik sıvı billûrların bir elektrik alanının etkisinde kaldıkları zaman saydamsızlaşması olayına dayanır: böylece saydamsızlaşan billûrlar üzerlerine vuran ışığı yansıtmağa başlar. İçinde bu sıvı billûrlardan bulunan hücreleri uygun bir biçimde yerleştirerek, kadranda gözükmesi gereken rakamların saydamsız görüntüsü elde edilir. Bu teknik bugün Amerikalılar, İngilizler, Almanlar, Fransızlar, Japonlar ve İsviçreliler tarafından uygulanıyor. Sıvı billûrların ömrü (yaklaşık olarak 10 000 saat) ve kadran üzerindeki rakamların her türlü ışıkta, hattâ gece karanlığında bile görünebilmesi sorunu günümüzde dünyanın en büyük saat firmalarında sürekli araştırma konusu ediliyor. Saatin bu yöntemlerle gösterilmesinde iki yönlü bir işlem söz konusudur: her an saatin çalışıp çalışmadığını belirtmek ve bu durumu ışıklı göstergelerle açıklamak. Bu çift görev elektronik saatçilikte iki ayrı devrenin kullanılmasını gerektirir: biri ön bellek devresi, öbürü de saatin ışıklı rakamlarla gösterilmesine yarayan devre. (L)

GÖTZ (Karl Otto), alman ressamı (Aachen 1914). 1931-1932'de Bauhaus'un kuramlarını öğrendi; fakat 1935'ten itibaren desenlerinde, resimlerinde, fotoğraflarında ve soyut filmlerinde gerçeküstücü bir eğilim belirdi. 1948-1953 arasında, şiir ve eleştiri yayımlayan *Meta* dergisini yönetti ve orada kendi resim felsefesini açıkladı. Hans Arp'ın olduğu kadar Willi Baumeister'in de etkisinde kalarak değişik konu ve işaretlerle resimler yaptıktan sonra daha gür bir duygusallığa yöneldi. Hat sanatına yakın bir anlayışta (doğu ve zen sanatına çok ilgi duyar), çoğu zaman uzun ritimli, tek renkli ve dinamizm dolu doğaçlamalarla kendi üslûbunu yarattı (renk genellikle bir sünger ya da bez parçasıyla sürülür); dinamizminin ana öğesi resmi hızlı yapmasıdır. K.R.H. Sonderborg* (*Ek*) ve Georges Mathieu ile birlikte, hareketleri soyutlama akımı içinde yer alır. (L)

***GÖVDE** i. — Psikanaliz. Bk. ANSİKL. || *Organsız gövde,* ilk defa F. Guattari ile G. Deleuze'ün *Capitalisme et schizophrénie* (c. I, l'*Anti-Oedipe,* 1972) adlı eserinde geçen deyim. Tanımı bir yandan gövdenin üreme ile ilişkisine, öte yandan gövdenin aile ve dünyaya gelişe ilişkisine göre yapılır; bundan başka psikanalizden esinlendiği gibi psikanalize karşı esaslı bir eleştiriyi de belirtir. (Bk. ANSİKL.) || *Parçalanmış gövde,* Melanie Klein'ın genç çocukların düşlemleri üstünde yaptığı çalışmalarla tanınan, fakat daha çok Jacques Lacan'ın kuramında yer alan kavram. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikanaliz. Akılcı ve idealist felsefe sorunu olarak *gövde* ruhun indirgenemeyecek tümleci, bilinçli öznenin öbürüdür. Descartes'a göre gövde, düşünsel bir yolla kurtulabileceğimiz (uyku, düş ya da çıldırma) yanılsamalar arasında yer alır. Freud psikanalizi uygulamasını ortaya çıkardığı zaman bunu gövdeye dayanarak yapar: histeri

içinde acı çeken gövde ona konuşma kadar anlaşılabilir bir dil gibi görünür. Histeri felci, bilinçaltına itilmiş bir suçluluğun belirtisidir ve gövdedeki bir işaretle kendini gösterir. Böylece, gövde düşünce tarihinde özel bir dil gibi ortaya çıkar. Freud'cu kuram, bu yola büsbütün girmese de, felsefî gövde fikrinde derin değişikliklere yol açar; topik kavramlar (bilinç, bilinçdışı, önbilinç; sonra benlik yönelimi, benlik, üstbenlik) özne ile gerçek arasındaki ilişkinin yerini değiştirir ve gövdeyi ruhsal çatışmaların olup bittiği bir sınır yapar. Haz bölgesi ve uyarım siperi kavramlarıyla bu sınırı kesinlikle çizebiliriz. Uyarma siperi organizmayı, dışarıdan gelen ve ruhsal sistemi bozabilecek olan uyarım akımına karşı koruma ödevi görür. Ruhsal sistem, koruyucu bir zarla sarılmış canlı bir hücreye benzetilebilir; o da uyarımları edilgin olarak süzen bir gövde ile sarılıdır: uyarım çok şiddetli olduğu zaman ruhsal sistem çarpılır, yani uyarım siperi kırılıp açılır. Haz bölgeleri gövde üzerinde anatomik kesimlerde değişik alanlar halindedir: isteğin yerleri sabit değildir, herkesin özgeçmişine göre yer değiştirir. Üstelik imgesel planda, özne kendi gövdesi içinde bir imgeye sahiptir: bu imge önce parça parçadır, sonra, Lacan'a göre, *ayna evresi*'nde (8. aya doğru), kişiyi yöneltmeğe hazır, «düzeltilmiş», eldeğmemiş ve eğilmez olarak biçimlenir. Saldırganlık çok güçlü olduğu zaman özne düşlerinde ya da sanat yapımlarında (Hieronymus Bosch) her yandan saldırıya uğramış bir gövdenin parçalanmış imgelerine dönebilir. G. Roheim* (*Ek*) şöyle yazar: «Düş kuran insan öz gövdesine döner, ama sınır kavramını yitirmiştir; gövdesi aynı zamanda hem kendisinindir, hem başkasınındır, hem gövdedir, hem gövdeden başka bir şeydir». Nitekim gövdenin klasik görünümü psikanaliz kuramında, gövdenin artık bir sınır ödevi görmekten başka işe yaramayan gerçek haline değil, onun imgesine karşılık düşer.

gövdesel sanat
Ben'den «Başımı duvara çarpmak» (1969)
[Daniel Templon galerisi]

● *Organsız gövde*. G. Deleuze ile F. Guattari *organsız gövde* modelini şizofrenlerin (örneğin şair A. Artaud) anlatılarından almışlardır: «Ağız yok. Dil yok. Dişler yok. Gırtlak yok. Yemek borusu yok. Mide yok. Karın yok. Anus yok». Organsız gövde dolu ve tıkızdır, içinde anatomik bölünme ve parçalar yoktur. Durum bu olunca psikanalizin kuramsal sistemine ve onu da aşarak bütün bir kültür sistemine dokunan iki sorun ortaya çıkar (Freud'un kuramı bu soruların çözümüdür): nesneler sorunu (organsız gövde tıpkı bir nesne gibidir ve hiç bir belirli şeye karşı istek duymaz) ve başkalarıyla ilişki sorunu (şizofrenin organsız gövdesi, kendinden başka bir şeyle görünür bağıntısı olmaksızın, öylece, tek başına ortadadır. Sözü geçen yazarlara göre organsız gövde verimsiz, kısır, tüketilmez bir şeydir». Organsız gövde üretim akımının dışında yer alır: dolgunluğu ve donukluğu onu kökensiz, toplumsal ya da yararsal görevi olmayan bir hammadde yapar. Kısırdır, yani hem yararsızdır, hem üretici bir etkisi yoktur. Aynı şekilde organsız gövde ne yaratılmıştır, ne yaratıcıdır, ne de herhangi bir doğurma çevrimine girer. «Organsız içi dolu gövde üretim karşıtı bir üründür, yani ana-babanın üreticiliğini içeren her türlü üçleme girişimini reddetmede işe yarar». Psikanalizin eleştirisi de bu noktaya dayanır: üç öğeli (çocuk, ana, baba üçlüsü) bir üreme yapısı öneren Oidipus kompleksi bireyin sosyal bir topluluk olan aileden doğduğu esasına dayanır. Demek ki psikanalizin ideolojisi, burjuva toplumun, yani kapitalizmin ayrılmaz bir parçası olan *ailecilik*'tir. Her türlü üretimden kopuk, dolayısıyla olumsuz olarak tanımlanan organsız gövde bu olumsuzluğu içinde gene de özel bir etkinlik gösterir: üretme ile ürün arasındaki özdeşlik; bu da özne ile dünya arasına bir başka ilişki biçimi sokar. Bu, ayrı kısmı olmayan, kısmî nesnelerin ya da *arzulayıcı makine**lerin (*Ek*) yanı sıra işleyen ve bundan dolayı yeni üretim ağları yaratan bir bütündür; bu bütün üretilmemiş olduğu halde başka üretimler ortaya çıkarır.

Demek ki, burada söz konusu olan yeni bir işlevdir; en kaba biçimiyle gövde gerçeğine özgü olan bu işlev, imgesel ve ideolojik olana karşıttır ve psikanalizin bile gövde fikrini kapsar. Bu durumda iki kavram ideoloji alanından yok olur: bunlardan biri, kendi yeri olmayan üretim şebekesiyle özneyi ilgilendirmeyen organsız gövde arasında kalan birey kavramı, öteki de çok ilişkisel Deleuze ile Guattari'nin arzu'da bulmağa çalıştıkları şeye uygun düşmeyecek kadar çok parçalanmış, çok ilişkili olan arzu, istek kavramı. Bu yeni kavramlaşmayı kuramsal olarak anlatabilmek için yazarların başvurabilecekleri bir tek şey vardır: «edebiyat» denen kurgu; mantıkî bir tanıtlama olarak kitabın tümünde dolaşan ve psikanalize, onun da ötesinde kapitalizm ideolojisine karşı en etkili silâh olan «edebî» dediğimiz kurgu. Fakat, bu kurgu kendi başına yeterli olamayacağı için bir de yeni yöntem bulup ortaya koymak gerekir; yeni ve farazî bir gövde anlayışını herkesin anlamasına olanak sağlayacak bu yöntem şizoanaliz*dir (*Ek*).

● *Parçalanmış gövde*. Beslenme nedeniyle çocuğun ister istemez bitişik bulunduğu ana gövdesine bağımlı olan gövde imgesi kesin olarak biçimlenmeden önce, ayrı gövde parçalarından oluşan, dağınık, parçalı bir imgedir. Öznenin imgesi oluştuğu zaman parçalanmış gövde ancak benlik zırhındaki kırılmalarla yeniden ortaya çıkar: düşler, saldırgan düşlemler, sanata değgin yapımlar (H. Bosch'ta olduğu gibi), ya da genel olarak, hepsi dağınık gövde parçalarının karmakarışık biraraya getirilmesiyle oluşan hayalî ucube gövdeler. Jacques Lacan'ın bilginlerin ve hekimlerin gerçekçi anatomisine karşıt olarak öne sürdüğü «düşlemsel anatomi» böyle meydana gelir. (L)

GÖVDESEL sıf. (*gövde*'den *gövde-sel*). *Ruhsal*'ın karşıtı olarak, bir gövdesi olan. || Gövdeye ilişkin.

— Çağdaş santl. *Gövdesel anlatım*, jimnastik, dans veya pandomimaya ilişkin olmaksızın, birtakım duygusal ve fiziksel durumları ifade etmeyi sağlayan, az çok içten geldiği gibi yapılan davranış ve hareketlerin tümü. || *Gövdesel sanat*, gövdeyi hem araç, hem de gereç olarak kullanan çağdaş sanat eğilimi; gövde burada hem yaratıcıdır, hem de yaratılan sanat eserinin kendisidir. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Gövdesel sanat* (Birleşik devletlerde *body art* adı verilir), Yves Klein* ya da Piero Manzoni* (*Ek*) gibi sanatçıların başlattıkları biçim ve gereç sorunlarını bir yana bırakma akımının bir devamı olduğu gibi Ben*in (*Ek*) bazı hareketleri ve Joseph Beuys*un (*Ek*) bazı eylemleriyle de bağdaşır. Bu akımın en bilinen temsilcileri Dennis Oppenheim* (*Ek*), Vito Acconci* (*Ek*), Gina Pane* (*Ek*), Bruce Nauman, Dan Graham ve yapıtlarının bazı özellikleri nedeniyle Michael Snow, Richard Serra, Peter Hutchinson, Allan Kaprow, Lucas Samaras, Robert Morris* (*Ek*) ile Fransa'da Michel Journiac'tır. (L)

***GÖYNÜCEK**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili) ilçe. — 20 692 nüf., ilçe merkezi 2 596 nüf. (1975). [M]

***GÖYNÜK**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe. — 19 900 nüf., ilçe merkezi 2 481 nüf. (1975). [M]

***GÖZ** i. — Cerr. *Soğuk göz cerrahisi*, soğuk kullanarak yapılan göz ameliyatı. Bk. ANSİKL.

— İkt. *Maksatlı gözden düşürme*, bir malın ömrünü bilinçli olarak kısaltmayı ya da kullanılabilir durumda olan bir malı yapay yollardan yıpratmayı öneren teknik. Bk. ANSİKL.

— Oftalmoloji. *Göz çukurunun boşaltılması*, kaşlarla birlikte göz çukuru içindeki bütün yumuşak kısımların çıkarılması. (İnsanı kör eden bu ameliyat, kemik zarı yerinde bırakılarak ya da kemik zarı çıkarılarak uygulanır ve göz çukurunu çırılçıplak bırakır. Ameliyata tehlikeli ur [kanser] bulunması halinde başvurulur. || *Göz içinin çıkarılması*, önden girilerek göz yuvarının içinin çıkarılması ameliyatı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Cerr. *Soğuk göz cerrahisi* son yıllarda bulunan bir yöntemdir ve başlıca iki alanda çok büyük önem kazanmıştır: katarakt ameliyatı ve ağtabaka dekolmanı ameliyatı.

Donuklaşan göz billûru önceleri bir cımbızla, sonraları çok küçük bir hacamat aygıtı ile çıkarılırdı. Bugün göz uzmanlarının çoğu bunun için soğuk cerrahiye başvurmaktadır: göz billûruna sıvı azotla (—70°C) beslenen bir kriyod yapıştırılır; göz billûru özellikle de bunun kriyoda yapışık kısmı katılaşır; o zaman billûr kolayca koparılıp çıkarılabilir.

Ağtabaka dekolmanı cerrahisinde, ayrılmış olan ağtabaka ile damartabakayı birbirine yapıştırmak için eskiden, hiç de tehlikesiz olmayan sıcakla pıhtılaştırma (diyatermokoagülasyon) yöntemi kullanılırdı. Sıvı azotla çalışan bir kriyodun kullanılması, gözakını (serttabaka) harap etmeden, ameliyatın yerini ve alanını oftalmoskopla kolayca denetleyerek damartabaka ile ağtabakayı sıkıca birbirine yapıştırmayı sağlar. Nispeten zararsız olduğu için bu yöntem, önleyici olarak çevresel ağtabaka hastalıklarında da laserle birlikte geniş ölçüde kullanılabilir. Son olarak sürüp giden bazı saydamtabaka ülserlerine de (özellikle uçuksu uzantılı ülser) art arda birkaç kere soğuk uygulanması hızla iyileşme sağlar.

— İkt. Çağımızda hemen her gün yeni bir buluşun ortaya atılması bazı malların üreticilerini endişeye düşürdü ve bu üreticiler, ürettikleri mallar normal kullanım süresinden önce değerlerini kaybetmediği sürece piyasanın bütün malları kaldıramayacağı düşüncesine vardılar. Bu durumda tüketici, halen kullanmakta olduğu herhangi bir mal daha kullanılmaz duruma gelmeden bir yenisini satın almağa ve böylece sık sık alışveriş yapmağa zorlanmalıydı. Böylece üreticiler *maksatlı gözden düşürme* tekniklerini uygulamaya koydular. Bu tedbirlerle tüketici, ihtiyacından fazla mal talep eder duruma getirilecekti.

Bu amaca ulaşabilmek için üreticiler insanların bazı temel eğilimlerine (gösteriş gibi) büyük önem vererek, ürettikleri malın maddesel yönlerinden çok psiko-sosyolojik yönleri üzerinde etkin olmağa çalıştılar. Gerçekten de malın maddesel yönlerine dayanarak yapılan maksatlı gözden düşürmenin psikolojik yönlerine dayanarak yapılan maksatlı gözden düşürmeye oranla kamuoyu ve tüketici üzerinde daha olumsuz etkiler yarattığı uygulamalarla saptanmıştır. Bir malın üç maddesel niteliğini (işe yarama, sunuş, kalite) etkileyerek o malın ömrünü bilinçli olarak kısaltmakta çoğu zaman büyük güçlüklerle karşılaşılır. Tüketici, teknik gelişmeyi göz önünde bulunduracağı için, daha önce aldığı bir malın yaptığı işi yeni bir malın çok daha iyi koşullarda yapabileceğini kolaylıkla kabul eder. Sunuş biçiminden ileri gelen değer kaybını ve mal henüz işe yararken yapılan birtakım değişikliklerle gözden düşürülüşünü ise daha güç kabul eder. Tüketici, herhangi bir malın teknik ilerleme nedeniyle eskimeden çöp kutusuna atılmasını kolayca kabullendiği halde, bilinçli olarak dayanıksız üretilmiş olmasını ve bu yüzden çabuk eskimesini aynı anlayışla kabullenemez. Bununla birlikte gene de kaliteyi düşürme yolunda bazı girişimler yapılmıştır. Bir malın kötü kalitede üretilmiş olması, ömrünü bilinçli olarak kısaltmak amacıyla yapılmış sistemli bir hatadan, kısa bir süre sonra yeni bir modelin piyasaya sürülecek olmasından ya da satış ve reklam giderlerini karşılamak için üretimde tasarruf yapılmasından ileri gelebilir. Nedeni ne olursa olsun, düşük kaliteli bir mal kısa sürede işe yaramaz duruma gelir ve tüketici aynı maldan yeni bir tane satın almak zorunda kalır. Eğer malın kalite düşüklüğü çok belirgin değilse ve müşterinin de bu konuda fazla bir bilgisi yoksa, bu yolla müşteriye yeniden mal satmak her zaman için kolaydır. Fakat malın kusurları çok belirgin olduğu zaman, tüketicinin güvenini bu şekilde kötüye kullanmak, firma için çok kötü sonuçlar doğurur.

— Oftalmoloji. *Göz içinin çıkarılması* bir kazıma kaşığı ile sağlanır ve yerinde kalan boşluğa camdan bir bilya yerleştirilir. Bu ameliyatta gözün dışını saran telsi gömlek, yani gözakı (serttabaka) yerinde bırakılır. Göz içinin çıkarılması, görme siniri kesilerek tüm göz yuvarının çıkarılmasından farklı olduğu gibi göz çukurunun boşaltılmasından da farklıdır. (L)

***GÖZELİ**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili, Sivrice ilçesi) bucak. — 5 436 nüf., bucak merkezi 719 nüf. (1970). [M]

GÖZENEKLEŞTİRİCİ sıf. Kim. Bir reçi-

Foto. D. Templon (LAROUSSE)

nenin ya da bir kauçuğun bileşimine katıldığında, sıcaklık yükseldiği zaman gaz çıkararak ayrışan, böylece karışımın içinde açık ya da kapalı hücreli bir köpüğün veya süngerimsi bir ürünün oluşmasına yol açan bir bileşik için kullanılır. (Bazı köpüklerin yapımında, gaz açığa çıkmasını sağlamak için bazen reçine üretimine yol açan bir tepkimeye başvurulur: örneğin bir izosiyanat üzerine nemin etkimesiyle meydana gelen tepkimede karbon dioksit gazı açığa çıkar.) [Eşanl. KABARTICI, KÖPÜKLEŞTİRİCİ.] (L)

Gözlü Devlet Üretme çiftliği. Bk. *Devlet* ÜRETME ÇİFTLİKLERİ, *Ek.*

***GÖZLÜK** i. — Opt. *Güneş gözlüğü*, camları, görünür tayftaki güneş ışınlarının bir bölümünü ve atmosfer tarafından soğurulmamış olan morötesi ışınların tümünü soğuran gözlük.

— ANSİKL. *Güneş gözlüğü*, biri güneş ışınlarının fazlasını, öbürü de morötesi ışınları tutacak şekilde çift kat camla sağlanan bu iki yönlü soğurma etkisini bir tek camla elde etme olanağı verir. Ayrıca ışığın yoğunluğuna göre kendiliğinden renk değiştiren gözlükler de vardır; Coloromatic denilen bu gözlüklerde, ışık karşısında renk değiştiren organik maddelerle yüklü ince bir katman, camdan ya da plastikten yapılmış saydam iki yuvarlağın arasına yerleştirilir. Işıkla renk değiştiren organik maddelerin gümüş halojenürlere oranla en büyük üstünlüğü, ışık yoğunluğuna göre çok daha hızlı bir tempoyla renk değişimi sağlamalarıdır. (L)

***GÖZNE,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, merkez ilçesi) bucak. — 7 434 nüf., bucak merkezi 1 180 nüf. (1970). [M]

***Göztepe Gençlik kulübü.** — 1971'de Türkiye Ligi üçüncüsü oldu. Daha sonraki yıllar ligdeki yerini korudu. (M)

***GRABAR** (André), fransız sanat tarihçisi. — Birçok eser yayımladı: *Le premier art chrétien (200-395)* [İlk hıristiyan sanatı (200-395)], 1966; *l'Age d'or de Justinien de la mort de Théodose à l'islam* (Teodosius'un ölümünden Müslümanlığın doğuşuna kadar Justinianus'un altın çağı) [1966]; *l'Art de la fin de l'Antiquité et du Moyen Age* (Eski ve Ortaçağ sonları sanatı) [1968]; *Les Manuscrits grecs d'Italie* (İtalya'da bulunan yunanca elyazmalar) [1971]; *La Sculpture byzantine du XI. au XV. siècle* (XI. yy.dan XV. yy.a kadar bizans heykeli). Grabar, *Cahiers archéologiques*'in kurucusu ve yöneticisidir. (L)

GRABAR (Pierre), rus asıllı fransız hekimi ve bağışıklık bilimi uzmanı (Kiev 1898). Bağışıklık bilimi ve proteinlerin bağışıklık kimyası üstüne pek çok çalışması vardır; 1953'te imünoelektroforezle analiz ilkesini ortaya koydu.Normal insan kanında otuzdan fazla öğe bulunduğunu ve bazı hastalıklarda ise kanda birçok anormal proteinin yer aldığını ortaya çıkardı. X ışınlarına tutulmuş ya da kanserli hayvanların kan serumlarının incelenmesiyle ilgili çalışmaları da çoktur. (L)

***GRABNER** (Hermann), avusturyalı besteci ve müzik kuramcısı. — (öl. Berlin 1969). [L]

***GRACQ** (Louis POIRIER, **Julien** — denir), fransız yazarı. — Son olarak yayımladığı üç anlatıdan oluşan derlemesinde (*La Presqu'île* [Yarımada], 1970) yaratıcılığının tüm özellikleri biraradadır; bu anlatılar yolculuk notları, düşle gerçek arasındaki gizemli bakışımlar, bekleyişten doğan ve insanoğlunun ruhunu karartan o iç sıkıntısıyla (*Lettrines 2* [Harfler], 1974) dolup taşar. (L)

GRADENWİTZ (Peter Emmanuel), alman asıllı israilli müzik bilgini (Berlin 1910). Berlin'de ve Freiburg in Breisgau'da okudu, 1936'da Tel-Aviv'e yerleşti ve burada Uluslararası Çağdaş Müzik topluluğunun İsrail bölümünü kurdu ve Israeli Music Publications yayınevinin yöneticisi oldu. 1968'de Tel-Aviv Üniversitesi Müzik enstitüsünde profesör olarak görev aldı, bu arada eleştiri de yaptı. Çalışmaları özellikle Johann Stamitz ve israil müziği üstünedir. *Schönberg'e saygı* (Schönberg'in bir metni üstüne) gibi birkaç bestesi de vardır. (L)

***GRAF** i. — Mat. Bir kümenin başka bir küme ya da aynı küme içine uygulanmasıyla oluşan çiftler sistemi. (Eğer iki küme de gerçel sayıların R kümesi ise, graf bir noktalar sistemidir ve bir fonksiyonun grafik halinde gösterilişiyle çakışır). ‖ *Çoklu graf*, bir tepeler kümesi (X) ile bazı tepeleri birleştiren ayrıtların U kümesinden oluşan (X, U) çifti. (Bir çoklu grafı bir graftan ayıran özellik, belirli iki tepenin birden çok ayrıtla birleşebilmesi olasılığıdır.) [L]

GRAFİKÇİ ya da **GRAFİKER** i. Çağdaş santl. Grafik dizayn* (*Ek*) uzmanı. (L)

***GRAHAM** (Martha), amerikalı kadın dansçı ve koreograf. — *Dancing-Ground* (1967), *Plain of Prayer* ve *A Time of Snow* (Kar zamanı) [1968], *The Lady of the House of Sleep* (Uyku evinin hanımı) ve *The Archaic Hours* (Eski saatler) [1969] adlı yapıtları hazırladı. 1969'dan sonra bütün yapıtlarını filme aldırdı. Çalışmalarını kendi topluluğunun hem yöneticisi hem de koreografı olarak sürdürdü. Sahneye çıkmak istemedi (1970). Bu tarihten sonra *Chronicle* (144. balesi, Saint-John Perse'ten esinlenerek), *Mendiants of Evening* (Akşam dilencileri) ve *Myth of a Voyage* (Bir gezi miti) [1973] gibi eserleri verdi. Aynı yıl içinde de *The Note books of Martha Graham*'ı (Martha Graham'ın not defterleri) yayımladı. (L)

Grammy ödülleri, A.B.D.'de, müzik alanında başarı gösterenlere verilen ödül. Grammy ödüllerinin dağıtımına plak şirketlerince 1958'de başlandı. Ödüller her yıl plak alanındaki 41 ayrı kategoride en büyük başarıyı göstermiş, yaratıcı yeteneğiyle seçkinleşmiş sanatçılara verilir. (M)

***GRAND-LAHOU,** Fildişi Kıyısı'nda yer. — Manganez çıkarımı durmuştur. (L)

***GRANT** (Archibald Alexander LEACH, **Cary** — denir), amerikan sinema oyuncusu. — *Şaşkın baba*'dan (Father Goose) [R. Nelson'ın, 1964] sonra yalnız *Tokyo macerası*'nı (Walk, don't run) [C. Walters'ın, 1966] çevirdi. (L)

***GRASS** (Günter), alman yazarı. — *Davor* (1969) adlı oyununda, *Lokal anestezi* (1969) adlı romanında, çek yazarı Pavel Kohout ile yazışmalarında (*Sınırötesi mektuplar*) [1968] ve *Bir salyangozun günlüğü* (1973) adlı yapıtında estetik ve siyaset alanındaki kuşku ve araştırmalarını anlatır. (L)

GRAU-GARRİGA (Josep), ispanyol halı desencisi (San Cugat del Vallés, Barcelona 1929). Barcelona Güzel Sanatlar yüksekokulunda okudu (1947-1951). Önce duvar resimleri yaptı, sonra Jean Lurçat'ın atelyesinde çalıştı (1958). Doğduğu ülkenin etkisiyle katalan geleneğini sürdürdü ve ana yapı olarak atkı ve çözgüye bağlı kaldı. Bu ana yapı, özgünlüğünü kullanılan malzemenin kendisinden alan sürekli bir araştırmanın değişmez çerçevesidir. Geometrik düzenlemelerinin sade ve kesin grafizmi çeşitli malzemenin kullanılmasıyla yumuşatılmıştır; renklerin parlaklığı, kütle etkisi, yoğun bir plastik güç yaratır. Ayrıntılarındaki ilkellik ve incelikle bu halılarda mistik bir hava vardır. (L)

***GRAVES** (Robert RANKE-GRAVES, **Robert** — denir), ingiliz yazarı. — Yeni şiir (*Poems 1965-1968* [1968]; *Poems 1968-1970* [1970]; *Poems 1970-1972* [1972]) ve denemeler (*Poetic Craft and Principles* [Şairlik mesleği ve ilkeleri], 1967; *The Crane Bag and Other Disputed Subjects* [1969]; *Difficult Questions, Easy Answers* [Güç sorular, kolay yanıtlar], 1972) yayımladı. (L)

GRAVEY (Fernand MERTENS, **Fernand** — denir), fransız sinema ve tiyatro komedi oyuncusu (Brüksel 1905-Paris 1970). Daha çocukken, 1912'de sinemaya başladı. 1919'da tiyatro oyuncusu oldu ve ancak 1930'da *Coiffeur pour dames*'da (Kadın berberi) [R. Guissant'ın] baş oyuncu olarak perdede gerçek yerini aldı. Paris ve Berlin'de birçok filmde oynadı; 1935'te Hollywood'a gitti; orada Mervyn Le Roy'un yönetiminde *The King and the Chorus Girl* (Kral ve şarkıcı kız) [1937] ve *Food to Scandal* (1938) adlı filimlerde oynadı. *Toute la ville dance*'dan (Bütün kent dans ediyor) [J. Duvivier'nin, 1938] sonra Fransa'ya döndü; sevimli ve alaycı kişiliğiyle birçok filimde başarı gösterdi: *Yitik cennet* (le Paradis perdu) [A. Gance'ın, 1939]; *Son dönemeç* (Le dernier tournant) [P. Chenal'ın, 1939]; *la Ronde* (M. Ophuls'ün, 1950); *la Garçonne* (V. Margueritte'den, J. Audry'nin, 1957); *Hırsız âşıklar* (How to steal a Million dollars) [W. Wyler'in, 1966]; *San Sebastian'ın topları* (Guns for San Sebastian) [H. Verneuil'ün, 1967]; *Çılgın kadın* (The Madwomen of Chaillot) [B. Forbes'in, J. Giraudoux'dan, 1970]; *les Caprices de Marie* (*Marie*'nin düşüncesizce hevesleri) [Ph. de Brocca'nın, 1969]; *l'Explosion* (Patlama) [M. Simenon'un, 1971]. (L)

GRAVİSFER i. (fr. *gravisphère*). Bk. ÇEKİMKÜRE, *Ek.*

***GREÇKO** (Andrey Antonoviç), sovyet mareşali. — (öl. Moskova 1976). 1967'de savunma bakanı oldu; Cezayir'e (1968), Prag'a (1969), Kahire'ye ve Paris'e (1972) gitti. 1973'te, S.S.C.B. Komünist partisi siyasal bürosuna asil üye olarak atandı. (LM)

***GREEN** (Julien), amerikan asıllı fransız yazarı. — 1971'de Fransız akademisine seçildi (François Mauriac'ın yerine). Son olarak bir roman (*L'Autre* [Öteki], 1971) ve otobiyografik bir anlatı (*Jeunesse* [Gençlik] 1974) yayımladı. (L)

***GREENE** (Graham), ingiliz romancısı. — Son olarak yayımladığı romanlarda (*«Teyzemle yolculuk»*, 1969; *«Konsolos»*, 1973) ve otobiyografisinde (*«Bir çeşit yaşam»*, 1971) alaylı bir mizah anlayışı ağır basar. (L)

***GRENADA,** Küçük Antiller'de ada. — 1974 şubatında Grenada adası bağımsızlığına kavuştu. (L)

***GRESHOFF** (Jan), hollandalı yazar. — (öl. Capetown 1971). [L]

***GREV** i. — ANSİKL. Türkiye'de grev hareketleri 12 Mart muhtırasını (1971) izleyen ve 11 ilin sıkıyönetim uygulamasına sahne olduğu ara rejimi döneminde, yasaklar nedeniyle yavaşladı. Bu dönemin ikinci yılında (1972), 7'si kamu kesiminde ve 41'i özel kesimde olmak üzere 48 grev kaydedildi; bu grevlere kamu kesiminde 3 699, özel kesimde 11 180 işçi katıldı ve kamu kesiminde 34 906, özel kesimde de 624 436 işgünü kaybedildi. 1973'te grevler, kamu kesiminde 11'e, özel kesimde 43'e yükseldi; kamu kesiminde 6 780, özel kesimde de 5 482 işçinin katıldığı grevlerin birincisinde 394 108, ikincisinde 277 027 işgünü kaybedildi. Bu arada işverenlerin 1972 ve 1973 yıllarında uyguladıkları lokavtlar da işgünü kaybına yol açtı. 1972'de kamu kesiminde 10 yerde uygulanan ve 267 gün süren lokavtta kaybedilen işgünü sayısı 145 385'i, 1973'te de, gene kamu kesiminde 10 yerde uygulanan ve 621 gün süren lokavtlarda kaybedilen işgünü sayısı 90 578'i buldu. Böylelikle 1975'te, geride bırakılan 12 yıllık dönemde Türkiye'de 777 işyerinde grev yapılmış, bu grevlere 156 797 işçi katılmış, olaylar sonunda 26 224 işgünü kaybedilmiş oluyordu. Aynı yıllarda 12 374 işçiye uygulanan lokavtların sayısı da 158'i buluyordu. Grevlerin, tehlikeli bir aşamaya ulaşmamakla birlikte, böyle sürekli olarak yaygınlaşmasında başlıca etkenler olarak, hayat pahalılığı, yabancı ülkelere emek ihracının durması, ama özellikle sendikalar arası rekabet gösterilmiştir. (M)

***GRİERSON** (John), ingiliz belgesel filim yönetmeni. — (öl. Bath 1972). [L]

***GRİESE** (Friedrich), alman yazarı. — Son olarak kendi yaşantısını anlatan *Leben in dieser Zeit* (Bu zamanda yaşamak) [1970] adlı bir roman yayımladı. (L)

GRİESHABER (Helmut Andreas Paul), alman gravürcüsü (Rot an der Rot, Bade-Wurtemberg 1909). Stuttgart, Londra ve Pa-

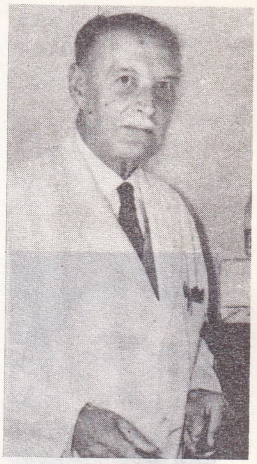

André GRABAR

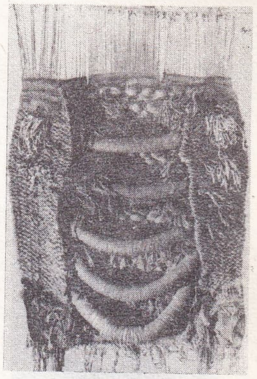

Josep GRAU-GARRIGA
«Gradacio tactile»

Atatürk Kültür sarayı inşaatında çalışan işçilerin grevi (15 ocak 1976)

Foto. Fransız Bilimler akademisi, B. Weill (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

ris'te öğrenim gördü; sonra Afrika, Yakındoğu ve Yunanistan'a yolculuklar yaptı (1928-1933). Savaş sırasında, Willi Baumeister gibi nazi rejimine karşı sanatçılardan oluşan bir grupla birlikte gizlice çalıştı ve gotik ksilografisinden esinlenen kendi grafik üslûbunu geliştirdi. Büyük boyda ağaç üstüne yaptığı gravürler (*Der Rhein*, 1964) sağlam yapıda ve öğesel biçimleriyle soyutlamaya yaklaşan bir üslûptadır. Grieshaber 1962'de sentetik maddelere dayanan yeni bir gravür yöntemi gerçekleştirdi. Meslekî öğretim alanında öğrencileri üstünde çok büyük etkisi oldu. (L)

GRİGNANİ (Franco), italyan grafikçisi ve dizayncısı (Pavia civarında Pieve Porto Morone 1908). Bir süre mimarlıkla ilgilendikten sonra görsel araştırmalara yöneldi, burkulma, gerilim ve indükleme etkileri üstüne deneylere girişti. Bu sırada birçok yağlıboya ya da akrilikboya resim yaptı; hemen hemen hepsi siyah-beyaz olan bu resimlerde, sonsuz denebilecek çizgi olanaklarını geliştirdi. Pop'art'a çok yakın anlayışta olan bu araştırmalar onu düz resme ve afişe yöneltti; Grignani bu alanlarda çizginin ve tipografinin kinetik etkilerini üstün tutar. 1968-1969'a doğru onun inceleme konusu düzlem ve oylumdur: bu açıdan bakılınca sezgileri «*Gestaltpsychologie*» kuramlarını yansıtacak nitelikte resim ve grafik eserler meydana getirdi. (L)

Andrey GROMİKO

GRİGORENKO (Piyotr Grigoreviç), sovyet generali (Zaporojye yakınında Borisovka 1907). Maden sanayiinde çalıştıktan sonra 1931'de Harkov Askerî Mühendis okuluna girdi ve istihkâm subayı olarak çıktı; 1939'da Voroşilov Kurmay akademisinden mezun oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında cephede iki kere yaralandı, 1956'da generalliğe yükseltildi. Frunze akademisinde sibernetik dersleri verdi.
Grigorenko eylül 1961'de parti yüksek görevlilerinin Moskova'da yaptığı bir toplantıda söz alarak Stalin'ciliğin hortladığını ihbar etti; bunun üzerine disiplin cezasına çarptırılarak Sibirya'da Ussuriysk garnizonuna sürüldü. Bunu protesto edince emekliye çıkarıldı. 1963'te Lenin'ciliğin yeniden doğuşu için bir dernek kurdu; şubat 1964'te tutuklandı, emeklilikten yoksun edilerek Komünist partisinden atıldı. «Akıl hastası» diye bir psikiyatri kliniğine yatırıldı, 1965'te serbest bırakıldı, fakat Tatarların savunmasını üstlenerek rejime kafa tutmağa devam etti. 7 mayıs 1969'da Taşkent'te yeniden tutuklandı, 1974'e kadar bir akıl hastahanesinde tutuldu. Bir kitap yazarak Stalin'i 1941'de Kızılordu'yu hazırlıksız bırakmakla suçladı; eser 1970'te Fransa'da *Staline et la Deuxième guerre mondiale* (Stalin ve İkinci Dünya savaşı) adı ile yayımlandı. (L)

Jerzy GROTOWSKI

***GRİGORİEV** (Sergey), rus asıllı ingiliz dansçı ve bale öğretmeni. — (öl. Londra 1968). [L]

***GRİGOROVİÇ** (Yuriy Nikolayeviç), sovyet koreografı ve bale öğretmeni. — Bolşoy'da bale öğretmenliğini sürdürdü, *Spartacus*'ü yeniden düzenledi (1967). 1969'da Moskova'da *Kuğu gölü*'nün yeni bir biçimini hazırladı. (L)

GRİLL-EXPRESS [gril-ekspres] i. (ing. k.). Dy. Uzun yol trenlerinde self servis yemek vagonu olarak kullanılacak şekilde yapılmış vagon.

— ANSİKL. Avrupa ülkelerinde 1960'larda hizmete giren *grill-express* vagonları, iç hatlarda çalışan hızlı ve ekspres trenlere eklenir. Uluslararası yataklı vagonlar ve turizm şirketi tarafından yemek vagonu olarak işletilen bu vagonların yararı, sürekli olarak yemek servisi yapması ve işletme masraflarını azaltmasıdır. (L)

***GRİP** i. — ANSİKL. Tıp. Dünya Sağlık örgütü 1971 yılında *grip* virüsü döllerinin yeniden adlandırılmasını önerdi: tanımlama antijen tiplerine, eğer insan söz konusu değilse başlangıç konağına, coğrafî kaynağına, döl numarasına ve keşfedildiği yıla göre yapılır; A tipi döller için ayrıca parantez içinde HA ve NA antijenleri de belirtilir (örneğin şöyle yazılır: virüs A/Hong Kong/1/68 [H_3N_2]). [L]

***GRİVAS** (Georgios), yunanlı subay. — (öl. Limasol, Kıbrıs 1974). Yunanistan'daki askerî cunta yönetimiyle Makarios'un arasının açılmağa başladığı ve Makarios'un ENOSİS'in ertelenmesi zorunluğundan söz ettiği dönemde Grivas yeniden Kıbrıs'a döndü (1971). Döner dönmez ilk işi silâhlı çeteler kurarak karakollara ve maden ocaklarına baskınlar düzenlemek oldu. Böylelikle silâh, cephane, patlayıcı madde ve haberleşme araçları gibi malzemeyi toplamağa çalışıyordu. Bir yandan da tedhiş hareketlerini adamın her yanında sürdürüyor, bunlarda vakit vakit doğrudan doğruya Makarios'u hedef almaktan dahi çekinmiyordu. Tedhiş olayları ağustos 1973'te adalet bakanı Hristos Vakis'in kaçırılmasıyla zirve noktasına ulaştı. Grivas'ın 1973 sonlarına doğru rahatsızlanması dahi taraftarlarının Makarios yönetimini çökertmeğe yönelen çabalarını azaltmadı.
Grivas'ın ölümü Kıbrıs'ta geniş yankılar yarattı. Cenazenin kaldırılmasından önce Makarios, Grivas ile birlikte çalışan ve polis tarafından aranan bazı kişileri affetti, daha sonra da bunların hemen hepsi için af çıkardı. Bununla birlikte Grivas'ın cenaze törenine katılmadı. Buna karşılık Yunanistan silâhlı kuvvetler kurmay başkan vekili general George Denizis törende hazır bulundu. (Bk. EOKA-B, ENOSİS, KIBRIS, YUNANİSTAN, *Ek.*) [M]

GRODDECK (Georg), alman hekimi (Bad Kösen 1866-Zürich 1934). Psikosomatik hekimliğin kurucusu sayılır. Tıp fakültesinde öğrenciyken profesör Schweninger'in derslerini izledi, sonra da asistanı oldu. Bismarck'ın özel doktoru olan Schweninger geleneksel tedavi yollarını yadsıyor, tedavisini perhiz, su tedavisi ve masaj üstüne kuruyor, ayrıca hekimin hasta üstündeki etkisine önem veriyordu. 1900 yılında Groddeck Baden-Baden'de kendi adına bir sanatoryum açtı; burada hocası Schweninger'in yöntemlerini uyguladı. Tıp dergilerine yazı yazdı ve bu yazılarında organik hastalıkların nedenleri arasında ruhsal etkenlerin önemini belirtti, ayrıca hastalık belirtilerinin simgeleriyle hekim-hasta ilişkisi üstünde durdu. 1913'ten sonra Freud'un yapıtlarıyla ilgilendi ve onun öğütleri üzerine ilk yapıtını yayımladı: «*Organik hastalıkların psişik olarak betimlenmesi ve psikanaliz yoluyla tedavisi*» (1917); 1918'de psikanalizle ilgili bir roman olan «*Ruh arayıcısı*»nı yazdı, 1923'te ise *Das Buch vom Es* adlı kitabını yayımladı. 1926'dan sonra Groddeck «psikolojik spekülasyonlar»dan ürktüğü Freud'dan uzaklaştı. Her türlü ikiliğe, bölmeye karşı olduğu için, yalnız ruhsal veya yalnız gövdesel tedavileri de tutmuyordu. Ona göre her türlü fiziksel olayın bir ruhsal uzantısı ya da her türlü ruhsal olayın bir fiziksel uzantısı vardı; hastalık bir kaza değil, yaşamın simgesel anlatımıydı. Groddeck'e göre beden sözcüklerde, sözcükler de bedendedir. Son yapıtı insanın ve bedenin sembolizmi üstüne bir inceleme sayılır: *Sembol olarak insanoğlu* (1933). [L]

GRODETSKİ (Mualla), türk tenisçisi (İstanbul 1922). Tenise Sovyetler birliğinden göç eden babasının teşvikiyle başladı. 1940-1955 yıllarında Türkiye'nin 1 numaralı tenisçisi olarak kaldı. 1948 İstanbul Uluslararası Tenis turnuvasında birinci oldu. (M)

***GROMAİRE** (Marcel), fransız ressamı. — (öl. Paris 1971). [L]

***GROMİKO** (Andrey Andreyeviç), sovyet siyaset adamı. — 1957'den beri S.S.C.B.'nin dışişleri bakanı olan Gromiko, rejimin geçirdiği bütün siyasal bunalımlardan sıyrılmayı başardı. Sovyetler birliğinin direktiflerine uygun olarak soğuk harp siyaseti kadar (ülkesi adına yirmi beş kere veto kullandı) yumuşama siyasetini de yürütmeyi bildi. Nitekim 10 ekim 1967'den (başkan Johnson'la görüşme) 1 temmuz 1968'e kadar nükleer silâhların yayılmasını önlemek için Moskova'da amerikan-sovyet antlaşmasının sonuçlanması için gerekli görüşmeleri yaptı; bu antlaşma, 30 eylül 1971'de Washington'da imzalanan nükleer saldırıların önlenmesi hakkındaki bir antlaşma ile tamamlandı. Gromiko Sina'nın büyük kısmının Mısır'a geri verilmesi esasına dayanan bir İsrail-Mısır barış tasarısını Kahire'ye sundu (10 haziran 1969), iki Almanya arasında yaklaşma tasarısını destekledi (10 temmuz 1969'da Yüksek Sovyet'teki söylevi) ve Sovyetler birliğiyle Yugoslavya'nın yakınlaşmasını sağladı (6 eylül 1969, Belgrad görüşmeleri). Mart 1970'te Prag'da sovyet-çekoslovak mayıs antlaşmasının esaslarını görüştü ve 7 ağustosta ülkesiyle Federal Almanya arasında kuvvete başvurmama ve işbirliği anlaşmasını imzaladı. 12 kasım 1970'te Papa VI tarafından üçüncü kere kabul edildi; 9 ağustos 1971 tarihli Yeni Delhi antlaşmasıyla sovyet-hint işbirliğini ve Japonya'da kaldığı sırada (ocak 1972) sovyet-japon işbirliğini kuvvetlendirerek Sovyetler Birliği Komünist partisinin yumuşama siyasetini başarıya ulaştırmağa çalıştı. Aynı amaçla Fransa'ya (haziran 1972), Amerika Birleşik devletlerine (nisan 1973) ve Benelüks ülkelerine (temmuz 1972) giderek Avrupa güvenlik konferansının toplanmasını sağlamağa uğraştı. Gromiko 27 nisan 1973'te Şelest ile Voronov'un çıkarılması üzerine siyasî büroya girdi. (L)

***GRONİNGEN ili**, Hollanda'nın kuzeydoğusunda il. — Slochteren'de doğal gaz üretimi önemli ölçüde artarak 1973'te 76 milyar m³'ü (1969'da ise 22 milyar) buldu; bu hacmin yüzde 40'ı başlıca dağıtım şirketiyle çok yıllık anlaşmalar imzalayan Belçika, Fransa ve Federal Almanya'ya gönderilir. Büyük bir gaz boru hattı şebekesinin döşenmesi, özellikle sanayide doğal gazın giderek kömürün yerini aldığı Hollanda'nın hemen her yerine gaz verilmesini sağladı. Büyük tüketiciler için nakliye masraflarını hesaba katmayan yürürlükteki tarife siyaseti, beklenen sanayi yenilenmesinden yararlanamayan Groningen ilinin zararına olmaktadır. (L)

***GROPİUS** (Walter), alman mimarı ve kuramcısı. — Son eserlerini, 1946'da genç mimarlarla birlikte kurduğu The Architects Collaborative (T.A.C.) içinde gerçekleştirdi. Bu dönemde yaptığı eserler gençlik eserleri kadar ilginç değildir, daha çok iş arkadaşlarının etkisini taşır. Harvard Graduate Center (1948) dışında bütün eserlerinde anıtsal bir yön vardır: Berlin'de (Buckow-Rudow) Britz sitesi, 1960; Atina'da Amerikan elçiliği, 1961; New York'ta Panam Building, 1960; Boston'da J. F. Kennedy Federal Office Building, 1964; Boston'da üniversite yurdu, 1969. (L)

GROS (Piero), kayakçı (Sauze d'Oulx, Torino ili 1954). 1974'te dünya dağ kayakçılığı kupasını kazandı. (L)

GROTHENDİECK (Alexander), alman matematikçisi (Berlin 1928). Öğreniminin bir kısmını Fransa'da Montpellier'de yaptı (1945-1948); 1954'te Paris'te bir topoloji kitabı yayımladı; sonra profesör olarak Sao Paulo'da bulundu (1953-1954) ve bu tarihten sonra Paris bölgesine döndü. Çalışmaları topolojik vektör alanları, özellikle nükleer alanlar kuramı üstünedir. 1957'den sonra cebirsel geometriye yöneldi (şemalar kuramı). Bilimsel Yüksek Etütler enstitüsünde profesörken, 1966'da Fields madalyasını aldı. J. Dieudonné ile birlikte önemli bir inceleme yayımladı: *Eléments de la géométrie algébrique* (Cebirsel geometrinin öğeleri) [1961-1965]. (L)

GROTOWSKİ (Jerzy), polonyalı oyun ve tiyatro yönetmeni (Rzeszow 1933). Krakow, Moskova ve Pekin'de dramatik sanat öğrenimi gördükten sonra, 1957'de Ionesco'nun *Sandalyeler*'i ile oyun yönetmenliğine başladı. 1959'dan sonra, Ludvik Flaszen ile birlikte, Opole'deki «13 Rzedow» laboratuvar-tiyatrosunun yönetimini üstüne aldı, bu tiyatro 1965'te Wroclaw'a taşındı. Tanımlamaya ve uygulamaya çalıştığı çıplak tiyatro («*Yoksul bir tiyatroya doğru*», 1971) oyuncu ile seyirci arasında araçsız bir bağlantı kurma araştırmasıdır; karşılıklı bir çile içinde bulunan seyirci ve oyuncuları günlük yaşamı çarpıtan sunî düşünce ve davranışlardan kurtularak, gönüllerindeki enerjiye ve içtenliğe kavuşurlar. (L)

***GRÖNLAND** veya **GROENLAND**, Arktik Amerika'da Danimarka arazisi. — 48 000 nüf. (1971). Başkenti, *Godthaab* (8 200 nüf.).
— Tar. Parlamentoya artık bir Danimarka yüksek görevlisinin değil, seçimle işbaşına gelen bir Grönland'lının başkanlık ettiği Grönland'da siyasî özerklik istekleri arttı. Bununla birlikte başlıca sorunlar siyasîden çok iktisadîdir: birkaç Danimarka özel şirketinin tekelinden (Gröndland'daki şirketlerin yüzde 80'i Danimarka şirketleridir) kurtulmak ve araziye sermaye yatırımını çekmek.

Foto. Simonpiétri-Gamma, Bernard (LAROUSSE)

1973 şubatında Danimarka, A.E.O.'daki öteki üye devletlerden, Gröndland'da satılan tarım ürünlerinin fiyatını istikrara kavuşturmak amacıyla Grönlandlılara verilecek tazminatlar için ödeme kefaleti istedi. (L)

***GRUNİTZKY** (Nicolas), togolu siyaset adamı. — (öl. Paris 1969). [L]

***GRUP** i. — Tıp. *Doku grubu*, ret olayı belirmeksizin aralarında doku ya da organ nakli yapılabilen bireyler topluluğu.

— ANSİKL. *Doku grupları.* Doku grupları bir akyuvar ve pulcuk sisteminin varlığıyla belirlenir. Alyuvarlar bakımından nasıl kan gruplarını (A, B, AB, 0) belirleyen antijenler varsa, akyuvarlar ve pulcuklar bakımından da, bunları çeşitli gruplar halinde sınıflandırma olanağı sağlayan antijenler vardır. Doku grupları çok kalabalık ve karmaşıktır. Her grubu belirleyen antijen birçok antijen etmenlerine ayrılabilir. En iyi bilinen doku grubu sistemine «Hu-1» denir. Bu konudaki incelemeler böbrek nakli alanında büyük ilerlemeler elde etme olanağı sağlamıştır. Böbrek nakillerinin çoğu, A, B, 0 alyuvar sisteminde kan bağdaşırlığı kurallarına uyularak yapılmıştır. Kan uyuşmazlığına rağmen yapılan organ nakilleri çoğu zaman anında ya da kısa bir süre sonra ret sonucu vermiştir. «Hu-1» sisteminde bağdaşırlığa dikkat etmek ve uymak gerekir. Nakledilecek bir böbrek bulunduğu zaman yapılacak testler, belli ya da en iyi alıcı için en iyi vericiyi seçme olanağı sağlar. Nakilden önce, alıcının serumu ile vericinin akyuvar ve pulcukları arasında bir bağdaşırlık denemesi yapılır.

Doku grupları hakkındaki bugünkü bilgiler (bunların büyük bir kısmını J. Dausset* [*Ek*] ve çalışma arkadaşlarına borçluyuz) bütün organ nakillerinde bu bilgilerden yararlanılmasını sağlayacak düzeydedir. (L)

Gruppo 7, italyan mimarlar topluluğu. 1926'da yedi mimar tarafından kuruldu: Luigi Figini*, Guido Frette, Sebastian Silva Larco, Adalberto Libera, Gino Pollini* (*Ek*), Carlo Enrico Rava ve Giuseppe Terragni. Gruppo 7 işlevsel bir mimarlık kurmak ve ulusal geleneği yeniden yaratmak çabasındadır. *Quadrante* dergisinin desteklediği topluluk, daha ilk kurulduğu yıllardan bu yana çağdaş mimarlık konusundaki kalem tartışmalarında etkin bir rol oynamış ve çeşitli sergilere (Monza ikiyıldabir sergisi, *casa elettrica* ile, 1927 Werkbund sergisi, Stuttgart, 1927) katılmıştır; 1928'de Roma'da ilk akılcı mimarlık sergisini düzenleyen de Gruppo 7'dir. Topluluk 1928 yılında M.I.A.R. («Movimento per l'architettura razionale», Akılcı mimarlık akımı) içinde eridi; fakat, ikinci akılcı mimarlık sergisi sırasında resmî kültüre karşı yürüttüğü şiddetli mücadeleden sonra M.İ.A.R. 1931'de çözüldü. Savaş sonrası italyan mimarlığı bu akımın izlerini taşır. (Bk. İTALYA [*Mim.* bölümü], *Ek*) [M]

***GSOVSKİ** (Viktor), rus asıllı koreograf ve pedagog. — (öl. Hamburg 1974). [L]

GTO i. (ing. *gate turn off*, tetikle kesme, deyiminin kısaltması). Elektron. Yapısı p.n.p.n. tipinde olan ve özelliklerine bakılarak tiristor*lar arasında sayılan yarı iletken elektronik eleman.

— ANSİKL. GTO'nun anot-katot iletimi «klasik» bir tiristorda olduğu gibi kumanda elektroduna uygulanan pozitif bir empülsiyonla başlarsa da, GTO'yu klasik tiristorlardan ayırt eden en büyük özellik, gene kumanda elektroduna uygulanan negatif bir empülsiyonla bu iletimin kesilebilmesidir. (L)

***GUADELOUPE**, Antil adalarından ve Fransa'nın denizaşırı illerinden biri. — 328 000 nüf. (1971). Doğum kontrol siyaseti meyvelerini vermeğe başladı. Doğum oranı binde 30'un altına düştü (bu düşüşte gençlerin yurt dışına göçmesinin de payı vardır). Guadeloupe, turizmin biraz gelişmesine rağmen Fransa'ya giderek daha bağımlı hale gelmektedir. İhracat (şeker, muz, rom) duraklamıştır ya da pek az ilerlemektedir, ithalât ise hızla artmaktadır. 1970'te, ithalâtın kuvertür yüzdesi ancak yüzde 30 idi.

TARİH

1968 martında, Devlet Güvenlik mahkemesi, toprak bütünlüğünü bozmakla suçlanan 19 Guadeloupe'luyu yargıladı; bunlar, Guadeloupe Millî Teşkilâtları grubu (G.O.N.G.) gibi milliyetçi hareketlerin üyeleriydi; mahkeme on üç kişiyi beraat ettirdi, altı kişiyi de çeşitli hapis cezalarına çarptırdı, ama cezaları tecil etti. Nisan ayında yirmi üç ayrılık taraftarı genç daha Pointe-à-Pitre'de yargılandı ve hafif cezalara çarptırıldı. 1971'de, Guadeloupe'ta yeni bir çalkantı dönemi başladı: 10 şubatta kararlaştırılan genel grev bir ay sürdü. Nisan ayında, Pointe-à-Pitre'de lise öğrencilerinin gösterileri sırasında olaylar patlak verdi.

1972'de, ada sosyalistleri, denizaşırı il statüsünün devamından yana olduklarını tekrar belirttiler; bu tutum, fransız sosyalistleriyle bağlarını koparmalarına ve özerk bir hareket kurmalarına yol açtı (temmuz 1972): Guadeloupe Sosyalist hareketi. (L)

***GUARDİNİ** (Romano), alman papazı ve yazarı. — (öl. Münih 1968). [L]

***GUATEMALA**, Orta Amerika'da devlet. — 5 540 000 nüf. (1973). Başkenti, *Guatemala* (668 000 nüf.).

İKTİSAT

Yılda yüzde 3,1 oranındaki nüfus artışı, kişi başına gayrisafî millî hasılanın (1970'te 360 dolar) artışını büyük ölçüde sınırlamaktadır. Ülkenin iktisadında hâlâ kahve (110 000 t) ağır basar: ekilen toprakların yüzde 20'sinde kahve yetiştirilir; ihracatın yüzde 25'i de kahvedir.

TARİH

1968'de ülke siyaseti yeni bir şiddet hareketleri dalgasıyla karıştı; başkan Julio Cesar Mendez Montenegro'nun sıkıyönetim ilân etmesine rağmen suikastler, cinayetler, adam kaçırmalar çoğaldı. Bu tedhiş eylemlerini yapanlar, çoğu Âsi Siyasî kuvvetler (F.A.R.) ya da 13 Mayıs hareketi gibi Castro'cu aşırı sol hareketlerin üyeleriydi. Ama Beyaz El veya Yeni Antikomünist teşkilât gibi aşırı sağcı gruplar da şiddet hareketlerine girişmekteydiler. 1968 ağustosunda bir F.A.R. komando topluluğu A.B.D.'nin Guatemala büyükelçisi Gordon Mein'ı kaçırdı ve hükûmet isteklerini reddedince diplomatı öldürdü. Bununla birlikte 1969 ocak-kasım ayları sakin geçti. Ama cumhurbaşkanlığı seçimleri yaklaşınca karışıklıklar yeniden başladı; Guatemala dışişleri bakanı 27 şubat 1970'te kaçırıldı ve hükûmetin F.A.R. yöneticilerinden birini serbest bırakmasından sonra salıverildi.

Cumhurbaşkanı seçimleri 1 mart 1970'te, böyle çalkantılı bir ortamda yapıldı; aşırı sağın adayı albay Carlos Osorio oyların yüzde 42'sini, hükûmet partisinin desteklediği Fuentes Pieruccini ise yüzde 35'ini aldılar; kongre halkın seçimini onaylayınca Osorio 21 martta cumhurbaşkanı oldu. Hemen 13 kasımda sıkıyönetim ilân ederek karışıklıkları bastırmak niyetinde olduğunu açıkladı; aşırı solcu teşkilâtlar birkaç ay içinde köylerdeki ağırlıklarını kaybederek şehirlere çekildiler; 13 Mayıs hareketinin önderi Yon Sosa, Meksika'ya kaçmağa çalışırken öldürüldü (1970 sonu). Ama tedhiş hareketleri baskıya rağmen devam etti: cumhurbaşkanı yardımcısı Oliverio Castaneda Paez 1971 haziranında başkentte öldürüldü. 1973 mayısında köylüler bir gösteri sırasında güvenlik kuvvetleriyle çatıştılar; bu çatışmalarda 17 kişi öldü. 1973'te rejimin tek yasal muhalifleri, başkent varoşlarının rahibi Ruiz Forlan'ın çevresinde toplanan ilerici rahiplerdi. 3 mart 1974'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, başkan Osorio'nun hıristiyan demokratlara ve devrimci partiye karşı desteklediği sağ koalisyon iktidarda kaldı; Norveç kökenli general Laugerud Garcia cumhurbaşkanı oldu. Ancak, olaylı geçen seçimlerin sonuçlarına muhalefet, itiraz etti ve seçimi general Efrain Rios Montt'un kazandığını ileri sürdü. Bunun üzerine kurulan özel bir komisyon general Laugerud lehine karar verince muhalefet parlamentoyu terk etti ve bunu bir dizi protesto gösterileri izledi. Gösteriler sürerken hükûmet üç radyo istasyonunu ve bir baskın sonunda da hıristiyan demokratların genel merkezini kapattı.

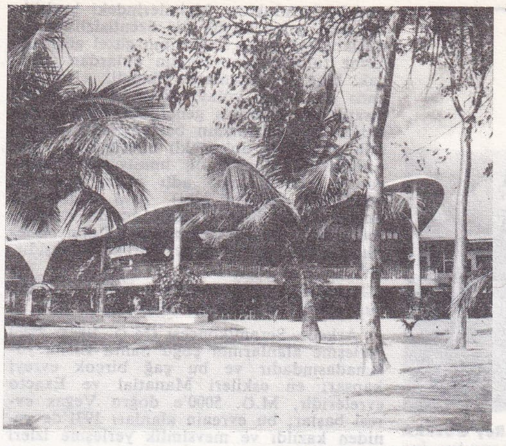

GUADELOUPE
Sainte-Anne yakınında
Caravelle oteli

ARKEOLOJİ

Son on yıldır yapılan kazılar çeşitli kültür evrelerine yeni ışık getirdi.

Eski Önklasik çağda (M.Ö. 2000-1000), Yüksek Topraklar bölgesindeki Büyük Okyanus ve Arevalo kıyılarında Ocos seramikleri bulundu; ama bu devirde olduğu kesinlikle ileri sürülen dinsel tören merkezine rastlanmadı. Orta Önklasik çağda (M.Ö. 1000-300) kıyı bölgesinde (heykeller) ve Yüksek Topraklar'da (Tres Zapotes sanatının etkilediği anıtsal sanat) bir olmek etkisi görülür. Bir önceki devirde de varolan Kaminaljuyu* (*Ek*) bu devirde büyür, genişler. Ülkenin kuzeyinde Alçak Topraklar'da Son Önklasik çağa (M.Ö. 300 - M.S. 300) ait tören tepecikleri bulundu. Devrin sonlarına doğru maya sanatının ilk belirtileri Uaxactun tapınaklarından birinin merdivenlerini süsleyen kaplanlı maskelerde ortaya çıkar.

GUATEMALA

Klasik devirde (300-900), özellikle Alçak Topraklar'da maya uygarlığı yayılır; bu bölge maya sanatının, mimarîsinin, seramiğinin ve takviminin yayılma merkezidir. En büyük klasik merkezler Peten'in kuzeydoğusundadır: Tikal ve Uaxactun. Başka önemli kalıntılar da vardır: Nakum, Naranjo, Holmul ve Yaxha. Yaxha 1970 ve 1971'de kazıldı. Bütün Klasik devir boyunca oturulan bu tören merkezinin planları çıkarıldı; yapıların sıklığı ile dikkati çeker ve Peten'de bilinen diğer yerleşme merkezlerinin hiç biriyle kıyaslanamaz. Tören merkezlerinin genel planı şöyledir: üç veya dört yanından piramit biçiminde tepecikler ve platformlarla çevrili dikdörtgen bir alan. Toprak ve taşla işlenen, kireç harcıyla birbirine bağlı yontulmuş kalker bloklarıyla üstleri kaplanan bu piramitler bazen Tikal'deki büyük piramit tapınaklar gibi dik ve sarp olur. Alanlar da genellikle, Uaxactun'da olduğu gibi dolma toprak zeminliydi. Guatemala'da maya uygarlığından başka etkiler de vardı: Yüksek Topraklar'da, özellikle Kaminaljuyu ile Büyük Okyanus kıyılarında (Tiquisate evresine ait mimarî kalıntılar) teotihuacan etkisi. Kıyıda, Santa Lucia Cotzumalhuapa'da maya'dan çok meksika sanatını andıran bir mimarî üslûp gelişti. Klasik devrin sonu Peten'in genç orta kısımları ile Alçak Topraklar'ın güneyinin terk edilişi tarihlerine rastlıyor.

cumhurbaşkanı
Carlos Arana Osorio

Yüksek Topraklar'da, aksine Eski Klasiksonrası devirde (900-1200) büyük tören merkezleri inşa edildi; bunlardan Zuculeu ile Zaculpa'nın mimarîsi bir toltek etkisini yansıtır. Yeni Klasiksonrası'ndaki (1200-1524) yer seçimlerinde stratejik gerekler ağır basmakta ve şehirler surla korunmaktadır. (L)

GUAYASAMİN (Oswaldo), ekvadorlu ressam (Quito 1919). Doğduğu kentte Güzel Sanatlar okulunda okudu (1932-1941), sonra Amerika kıtasını baştan başa dolaştı (1942-1945); Avrupa'ya ancak 1955'te geçti. Onun hem Meksika «duvar resimciliği»nden, hem alman izlenimciliğinden etkilenen resim tarzı, paletindeki sadelikten, çizgile-

Foto. Hôa-Qui, Sipa-Press (LAROUSSE)

Ruy GUERRA
«Tatlı avcılar»dan
bir sahne (1969)

GUERRERO
insan şeklini
tanrılaştıran balta
cilâlı porfir
(özel kol.)

Jean-Pierre GUÉZEC

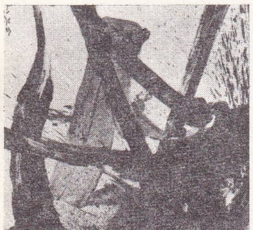

GUTAY
Kazuo Şiraga'dan
«Şijikusei Şusenkyo» (1961)
[Stadler galerisi]

rindeki kuruluktan, biçimlerindeki basitlikten ileri gelen büyük bir özentisizlik taşır. Başlangıçta Quito dağlarının güzel görünüşlerine tutulan Guayasamin onlardan çabucak bıkarak insanlara yöneldi. «Huacaynan» («Gözyaşı yolu») dizisi, anayurdunun insanlarına adanmış genellikle portrelerden oluşan bir çalışmanın başlangıcıdır. Üzüntülü yüzler ve dokunaklı ellerle dolu olan resimlerinde sonsuz bir umutsuzluk havası vardır («öfke çağı» adlı resim dizisinde [1968-1971] olduğu gibi). And dağlarında yaşayan yerli halkın sessiz acısını resimlerinde dile getiren Guayasamin Latin Amerika resmindeki izlenimci hareketin başıdır. (L)

***GUAYAS ili**, Ekvador'un ili, 1 238 000 nüf. (1967). İl merkezi *Guayaquil*.

— Arkeol. Seramiköncesi (M.Ö. 10000-3000) yerleşme alanlarının çoğu Santa Elena yarımadasındadır ve bu çağ birçok evreyi kapsar; en eskileri Manatial ve Exacto evreleridir, M.Ö. 5000'e doğru Vegas evresi başlar; bu evrenin alanları 1971'de yeniden kazıldı ve mevsimlik yerleşme izleri görüldü.

M.Ö. 3000'e doğru Valdivia evresinin başında seramik ortaya çıkar; bu, oldukça gelişmiş bir seramiktir; çanak-çömlek kırıkları üzerinde görülen süslerde çeşitli usuller kullanılmıştır; kadın heykelcikleri üslûplaştırılmıştır fakat gerçekçidir. 1971'de bir Valdiviaöncesi seramik dönemine rastlanır; «San Pedro» denen bu dönemde çömlekler ilkel olmakla birlikte iyi kaliteli ve süslüdür. Oysa bugün Güney Amerika'da bilinen en eski seramik budur ve Japonya'nın Jomon* evresini (M.Ö. 5000) andırır. Ekvador kıyılarında böylesine gelişmiş bir seramiğin ortaya çıkışını açıklamak için Büyük okyanus ötesi birtakım ilişkileri varsaymak gereklidir.

Oluşma devresinde (M.Ö. 1500-500) Chorrera kültürü gelişmiş ve ilde tarım ekonomisi yerleşmiştir. Yeni seramik örnekleri olarak pişirilmeden önce boyanmış çömleklerin, elle şekil verilmiş belirgin yüz hatlı heykelciklerin ortaya çıkışı sayılabilir.

Guangala kültürüne karşılık düşen bölgesel gelişme devresine ait (M.Ö. 500 - M.S. 500) höyüklere ve mısır tarımını gösteren belirtilere rastlandı. Çömlekler artık genellikle çokrenklidir; geometrik ve hayvan biçimli desenler kullanılır. Kalıpla şekillendirilen boyalı ve oymalı seramikler önden arkaya doğru bir kafatası deformasyonu gösterir. Çekiçle şekillendirilen metal, iğne, burun süsleri, oltalar ortaya çıkar. 1970'te Jorge Marcos bu evreye tarihlediği taş yontma atelyeleriyle buralarda yapılma iki yanı yontulmuş uçlar buldu. Yakın devirde (500-1460), merkezi Manabi ilinin güneyinde bulunan mantenyo kültürü gelişir; köy evleri üstyapıları dayanıksız malzemeyle yapılan taş binalardır. Mantenyo taş heykel ve kabartmacılığı Ekvador'un tek anıtsal yontu sanatıdır: alçak kabartmalı düz taşlar, ayakta büyük insan ve hayvan figürlerinden oluşma heykelimsi yüksek kabartmalar, U biçiminde yontulmuş koltuklar; bu koltuklar yekpare taştandır ve çömelmiş insan yahut hayvan biçiminde bir kaide üzerine oturtulmuştur. Toprak heykelciklerde de bunlara benzer koltuklar görülür. Maden, özellikle altın, daha sık kullanılmıştır ve maden işleme teknikleri de daha ileridir. İğ biçimli gereçlerin çokluğu dokumacılığın yaygınlığını gösterir; zaten tarihçiler de bunu doğrularlar. (L)

***GUÉHENNO** (Marcel, **Jean** — denir), fransız yazarı. — 1969'da yayımlanan *Caliban et Prospero* (Caliban ve Prospero) [1969] adlı deneme kitabında yeni bir kitle kültürünün tanımını yapmağa çalıştı. *Carnets du vieil écrivain*'de (Yaşlı yazarın defterleri) [1971] yaşlıların yalnızlığını işledi. (L)

Guerlain, koku alanında uzman fransız anonim şirketi. Tıp ve kimya incelemelerinden sirkeciliğe, oradan da lavantacılığa geçen PIERRE FRANÇOIS PASCAL **Guerlain** (1798-1864) tarafından 1828'de kuruldu. Oğlu AIMÉ (1834-1910), 1899'da müdür olarak babasının yerini aldı; kardeşi GABRIEL (1841-1933) yardımcılığını üstlendi. 1850 yılına doğru bulunan ve sentetik maddelerden parfüm yapmağa olanak veren yöntemden yararlanarak Aimé «Jicky» parfümünü yarattı. Gabriel'in iki oğlu PIERRE (1872-1961) ve JACQUES (1874-1963) babalarının yerini alarak «Heure bleue» (1911), «Mitsouko» (1921), «Shalimar» (1925) ve «Vol de nuit» (1933) gibi bir dizi parfümleri yaptılar. Bugün Guerlain şirketini JEAN-PIERRE (doğ. 1905), JEAN JACQUES (doğ. 1906), MARCEL (doğ. 1909), PHILIPPE (doğ. 1928), JEAN-PAUL (doğ. 1937) ve ROBERT (doğ. 1938) yönetmektedir. Jean-Paul yeni parfüm buluşlarını yüklenmiştir: en az 55 bileşeni bulunan «Chant d'arômes» (1962) ve «Chamade» (1969) onun eseridir. (L)

***GUÉROULT** (Martial), fransız felsefecisi. — *Spinoza* üstüne sürdürdüğü çalışmalarında felsefe sistemlerinin tekniğini inceledi: bu çalışmaların birinci cildi, 1968'de *Dieu (Ethique I)* [Tanrı (Etik I)], ikinci cildi de 1974'te *l'Âme (Ethique II)* [Ruh (Etik II)] adıyla yayımlandı. (L)

GUERRA (Ruy), brezilyalı filim yönetmeni (Lourenço Marques, Mozambik 1931). Mozambik ve Portekiz'de okuduktan sonra Fransa'da sinema öğrenimi gördü (1952-1954); Jean Delannoy ve Georges Rouquier'ye asistan oldu. 1958'de Brezilya'ya gitti ve bitiremediği iki filme başladı (1960'ta *Oros*, 1961'de *O Cavalo de Oxumare*). İlk uzun filmi *Os Cafajestes* (1962) ilgi uyandırdı. İkinci filminden sonra (*Os Fuzis* [Mavzerler], 1964) Brezilya «yeni sinema»sının önde gelenlerinden biri oldu. 1969'da Fransa'da alışılmadık cinsten bir filim *Sweet Hunters* (Tatlı avcılar) ve 1970'te Brezilya'da *Os Deuses e os mortos*'u (Tanrılar ve ölüler) çevirdi. (L)

***GUERRERO**, Güney Meksika'da devlet. — Arkeol. Bu bölgenin arkeolojisi az bilinir; bununla beraber Orta Klasiköncesi'nde meskûn olduğu anlaşılmıştır; olmek üslûbundaki taş heykelcikler ve San Miguel Amuco köyünde bulunan yazıtlı taş bunun kanıtıdır; taş alçak kabartma halinde, sırtına manto giymiş, kalın bir sopa tutan ve bir kuş-yılan maskesi taşıyan insanı canlandırır. Bu heykelin perspektifi de olmek üslûbundadır; baş, kollar ve bacaklar yandan, gövde önden görünür. Acapulco yakınındaki bir stratigrafi, Klasiköncesi ile Klasikarası, silindir biçiminde guerrero küplerini ortaya çıkardı.

Guerrero sanatının bir özelliği olan «mezcala» adındaki taş heykelcikler olmek ve teotihuacan sanatının izlerini taşır. Guerrero'da büyük tepecikler, alanlar ve oyun topları bulundu, fakat bunlar kronoloji sırasına dizilemez. Fetihten önceki son yüzyıllarda mixtec-puebla etkisi görülür; sonra Guerrero kısmen Astekler tarafından işgal edilir.

***GUÈVREMONT** (Germaine), fransızca yazan kanadalı kadın edebiyatçı. — (öl. Montréal 1968). [L]

GUÉZEC (Jean-Pierre), fransız bestecisi (Dijon 1934 - Paris 1971). Paris konservatuvarında, özellikle D. Milhaud, J. Rivier ve O. Messiaen'in yanında öğrenim gördükten sonra, Webern ve Boulez sonrası akımı benimsedi, kısa sürede kendine, yeni resim tekniklerinin etkisini taşıyan kişisel bir dil buldu. Hemen hemen yalnız toplu çalgılar için yazdı; başlıca eserleri: orkestra için *Suite pour Mondrian* (1962); on beş solocu için *Architectures colorées* (1964); on sekiz çalgı için *Ensemble multicolore 65* (1965); orkestra için *Formes* (1966); on iki nefesli saz, bir harp ve üç vuruşlu saz için *Textures enchaînées* (1967); on sekiz çalgı için *Assemblages* (1967); bir *Trio à cordes* (1968); on iki solo ses için *Reliefs polychromés* (1969); iki harp ve küçük oda orkestrası için *Forme-couleurs* (1969). [L]

GUIART (Jean), fransız etnoloğu (Lyon 1925). Etnoloji ve okyanusya dilleri öğrenimi yaptı. Okyanusya Fransız enstitüsünde önce araştırmacı (1948-1953), sonra da araştırma başkanı (1953) olarak çalıştı. 1957'de Ecole pratique des hautes études'de inceleme müdürü, 1970'te de Paris Bilimler fakültesinde profesör ve Etnoloji enstitüsü müdürü oldu. Ayrıca, 1961'den bu yana Afrika ve Okyanusya Sanatları Ulusal Müzesinin Okyanusya Sanatları bölümünü yönetmektedir. Başlıca yapıtları şunlardır: *Un siècle et demi de contacts culturels à Tanna, Nouvelles-Hébrides* (Yeni-Hebrides'de, Tanna'da yüz elli yıllık kültür ilişkileri) [1957], *Esperitu Santo* (Ruhul Kudüs) [1958], *Océanie* (Okyanusya) [1963], *Structure de la chefferie en Mélanésie du Sud* (Güney Malenezya'da kabile şefliğinin yapısı) [1964] ve *Nouvelles - Hébrides* (Yeni - Hebrides) [1966]. (L)

***GUIETTE** (Robert), fransızca yazan belçikalı profesör ve denemeci. — Son olarak şiir ve deneme derlemeleri yayımladı: *Poésie 1922-1967* (Şiirler 1922-1967) [1969], *Ombres vives* (Canlı gölgeler) [1969], *D'une poésie formelle en France au Moyen Age* (Ortaçağ Fransası'nda bir biçimsel şiir üstüne) [1972]. (L)

***GUILLEN ALVAREZ** (Jorge), ispanyol şairi. — Birçok derlemesi yayımlandı: *Homenaje* (Saygılar) [1967], *El argumento de la obra* (Eserin konusu) [1969], *Obra poética Antologia* (Şiir antolojisi) [1970]. (L)

***GUILLEN BATISTA** (Nicolas), kübalı şairi. — Siyasal ve yergili şiir derlemeleri yayımladı: *La rueda dentada* (1972), *El diario que a diario* (1972). [L]

***GUILLEVIC** (Eugène), fransız şairi. — Son şiir kitaplarıyla (*Ville* [Şehir], 1969; *Paroi* [Çeper], 1971; *Encoches* [Kertikler], 1971; *Inclus* [İlişik], 1973; *Racines* [Kökler], 1973) 1973'te Nice'te açılan Beşinci Kitap şenliğinde ödül aldı. (L)

***GUINNESS** (sir Alec), ingiliz tiyatro ve sinema oyuncusu. — *Hôtel Paradiso*'dan (Paradiso oteli) [P. Glenville'in, 1966] sonra Graham Greene'den *The Comedians* (Komedyenler) [P. Glenville'in, 1967], *Scrooge* (R. Neame'in, Charles Dickens'dan, 1970), *Cromwell* (K. Hughes'in, 1970) gibi filimler çevirdi. (L)

GUITTON (Henri), fransız iktisatçısı (Saint-Etienne 1904). Dijon Hukuk fakültesinde hukuk (1938-1953), Paris Hukuk fakültesinde ve İktisat fakültesinde istatistik (1954-1963), 1964'ten sonra iktisat dersleri verdi. İktisat bilimiyle ilgili yöntembilim sorunlarında uzmanlaştı, iktisadî analizin matematiksel formüllendirilmesine katkıda bulundu, özellikle de iktisadî dalgalanma üstüne yaptığı çalışmalarla dikkati çekti. Başlıca yapıtları şunlardır: *les Fluctuations économiques* (İktisadî dalgalanmalar) [1951], *Maîtriser l'économie* (İktisada hâkim olmak) [1967], *A la recherche du temps économique* (İktisadî zamanın peşinde) [1970]. (L)

***GUO MO JU**, çinli yazar ve siyaset adamı. — Gazetelerde ve şiir dergilerinde, klasik biçimdeki şiirlerini yayımlamağa devam etti; 1972'de Tang'ların (*Li Po ve Tu Fu*) şiir sanatı üstüne bir inceleme yazdı. Çalışmalarının büyük bir kısmını arkeoloji araştırmalarına ayırdı. 1970'ten sonra, geçici elçilik görevine yeniden başladı (Pakistan, Nepal, Mısır). Bu arada, Bilimler akademisi başkanlığı ve Çin Halkı Siyasal Danışma konferansı daimî komitesi ikinci başkanlığı gibi görevleri başta olmak üzere çeşitli onursal görevlerini de sürdürdü. (L)

GURJA HİMAL veya **DHAULAŞRİ**, Nepal Himalayaları'nda Dhaulagiri sıradağlarında doruk; 7 193 m. Doruğa ilk olarak bir japon heyetinin iki üyesi (T. Saeki ile şerpa kılavuzu Lhakpa Tenzing, 1969) batı yamacından tırmandılar. 1972 yılında da bir fransız heyetinden B. Mathieu ile S. Sarthou, ilk olarak kuzey cepheden tırmanmayı başardılar. (L)

***GURLITT** (Manfred), alman bestecisi. — (öl. Tokyo 1972). [L]

GUSCHLBAUER (Theodor), avusturyalı orkestra şefi (Viyana 1939). Viyana konservatuvarında okuduktan sonra H. Swarowsky, H. von Karajan ve L. von Matacic'in yanında orkestra yönetimi üstünde çalıştı. 1961'de Wiener Barockensemble'nin (Viyana barok topluluğu) başına getirildi; 1964'te Viyana operakomiğine, sonra 1968'de Salzburg Landestheater'ine geçti. 1969'da Louis Erlo ona Lyon operasının müzik yönetimini verdi; Guschlbauer orada J. Kosma'nın *les Hussards*'ından (Süvariler) sonra özellikle Mozart ve Wagner'in birçok eserini yönetti. (L)

***GUSTAF VI ADOLF**, isveç kralı. — (öl. Helsinborg 1973). Yerine KARL XVI GUSTAF adıyla torunu geçti. (L)

GUTAY, çağdaş japon sanatçı grubu. 1951'de Osaka'da, ressam Jiro Yoşihira*nın (*Ek*) çevresinde kurulan Gutay, bütün teknikleri, bütün maddeleri, bütün boyutları kullana-

Foto. General (J.-L. Passek kol.), Giraudon, J. Marengo, Dumage (LAROUSSE)

rak çağdaş anlatım olanaklarını denemeğe girişti. Üyelerinden bazıları, dramatik davranışa ve rastlantıya aşırı bir düşkünlüğün yanı sıra lirik soyutlamaya ve «action painting»e yakındırlar. Şozo Şimamoto (doğ. 1928) resim bezine mine püskürtmek için bir namlu kullanır (1956); Kazuo Şiraga (doğ. 1924), bir ipe asılarak resimlerini ayaklarıyla boyar (1958); Atsuko Tanaka (doğ. 1932) bir yanıp bir sönen elektrik ampulleriyle süslü bir giysi kuşanarak kendisi için bir seyir konusu olur (1957). Grup üyelerinin kendi aralarında parklarda, Kobe tersanesinde ya da tiyatrolarda düzenlediği gösteriler görülmedik bir bayram havası taşır. 1956'da Osaka yakınında, Aşiya plajında yapılan bu gösterilerden biri bir çeşit «happening» idi; onun gibi, 1960'ta yapılan «gök festivali»nde kakemonolar, balonlar, şerit flamalar havalarda uçuştu. Bu toplu gösterilerin dışında grup, 1962'de Osaka'da, ilerici japon sanatçılarının buluşup görüşme yeri olarak «Gutay Pinakotek»i kurdu. 1955-1960 yıllarında büyük bir üne kavuşan grup, kurucusu Yoşihara'nın 1972'de ölümünden sonra dağıldı. Sadamasa Motonaga (doğ. 1922) ve Kazuo Şiraga gibi üyelerinden bazıları bugün japon soyut izlenimciliğinin en iyi temsilcileri arasında yer aldı. (L)

GUTBROD (Rolf), alman mimarı (Stuttgart 1910). İkinci Dünya savaşından sonra Stuttgart'ta bir büro açtı. Birçok işyeri yaptı (Stuttgart'ta Volkswagen Hahn [1948-1962]; Böblingen'de [1960-1962] ve Berlin'de [1962] İ.B.M. binası; Berlin'de Dorland reklam evi [1965]; Stuttgart'ta Wurtemberg bankası [1968]). Ayrıca birçok fabrika binası (Stuttgart'ta Porsche, 1949-1967) ve kültür yapıları da (Viyana'da Almanya elçiliği [1964]; Köln'de belediye ve üniversite kitaplığı [1966]; Suudî Arabistan'da Mekke kültür merkezi [1967-1972]; Stuttgart radyoevi [1974]) onun eseridir. Frei Otto ile birlikte Montreal uluslararası sergi pavyonunu tasarlayıp çizdi ve bundan dolayı 1967'de Auguste-Perret ödülüne lâyık görüldü. 1947'den beri Stuttgart ve 1963'ten beri Seattle üniversitesinde ders vermektedir. (L)

***GUYANA** (FRANSIZ—sı), Fransa'nın Güney Amerika'daki idare bölgesi. — 44 400 nüf. (1967). Kovrov Uzay merkezinin ilk tesisleri 1968'de hizmete açıldı; sonraki yıllarda bu tesisler Uzay Araştırmaları Millî merkezi, N.A.S.A. ve Avrupa teşkilâtı ELDO* tarafından kullanıldı. Bununla birlikte, tesisin faaliyetinin önümüzdeki yıllarda azaltılması tasarlanmıştır. (L)

***GUYANA**, esk. **İngiliz Guyanası**, Güney Amerika'da devlet. — 760 000 nüf. (1973). Boksit üretimi 1973'te 3,6 Mt'u aştı.

TARİH

Genel seçimler 1968 aralığında yapıldı; zenci halkların desteklediği People's National Congress (P.N.C.) 57 sandalyenin 30'unu (22 yerine) kazandı; buna karşılık, Dr. Jagan'ın başkanlık ettiği ve Kızılderililerin desteklediği People's Progressive Party (P.P.P.) 5 sandalye kaybederek 24 yerine 19 milletvekili çıkarabildi. Çoğunluk partisinin başkanı Forbes Burnham, başbakan oldu. 1969 ocağında, Rupunini bölgesindeki büyük toprak sahipleri bir ayrılık denemesine giriştilerse de, hareket kısa sürede başarısızlıkla sonuçlandı. Guyana 23 şubat 1970'te bir cumhuriyet oldu: genel vali görevini lağveden ve cumhurbaşkanlığı görevini koyan yeni bir anayasa çıkarıldı; parlamento, 17 mart 1970'te P.N.C. üyesi Arthur Chung'u cumhurbaşkanı seçti. Guyana, Commonwealth'den ayrılmadı. 1973 temmuzunda, hükûmet partisi (P.N.C.), bağımsızlıktan sonra yapılan ilk yasama meclisi seçimlerini kazandı.

Surinam, özellikle de Venezuela sınırlarında kanlı sınır olayları patlak verdi; gerçekten, Caracas hükûmeti, Essequibo ırmağı ile sınır arasındaki geniş bir arazi üzerinde hak iddia ediyordu; oysa boksit, altın, manganez v.b. yatakları kapsayan bu bölge, 1899'dan beri Guyana yetkilileri tarafından yönetilmektedir. İki hükûmet 1970'te, anlaşmazlığın 1982'de kesinlikle çözülmesini öngören bir anlaşma imzaladılar.

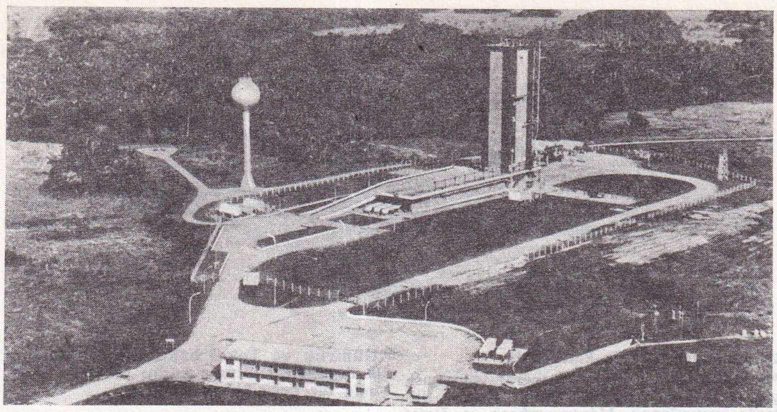

Fransız **GUYANA**'sı Kovrov Uzay merkezinin havadan görünüşü

Guyana Karayip'lerdeki bölgesel işbirliği ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki ilişkiler konularında giderek artan bir rol oynamaktadır (1972'de Georgetown'da toplanan Tarafsız Ülkeler konferansı, 1973'te Fidel Castro'nun ziyareti). [L]

GUYONNET (Jacques), isviçreli besteci ve orkestra yönetmeni (Cenevre 1933). Cenevre konservatuvarında okuduktan sonra 1959'da bir çağdaş müzik stüdyosu ve 1967'de çağdaş eserleri çalmakta uzmanlaşmış bir oda orkestrası kurdu. 1967'den beri Cenevre konservatuvarında beste dersleri vermektedir. Başlıca eserleri: solocular topluluğu ve magnetik bant için *Entremonde* (1967) balesi; orkestra ve elektronik sesler için *Stèle «in memoriam John Kennedy»* (1964); oda topluluğu için *Monades I*, büyük orkestra için *Monades II* ve *III* (1959-1961). Oda orkestrası için yazdığı *Let there be Events*'da rastlantıya, *L'Amérique brûle*'de (1969) müzikli tiyatroya yöneldi. İki de inceleme yazdı: *Structure et communication* (Yapı ve iletişim) ve *Pour une politique de la musique* (Bir müzik siyaseti için). [L]

GUZMAN (Alberto), perulu heykeltıraş (Talara 1927). Lima Güzel Sanatlar okulunda heykel ve desen öğrenimi gördü; 1959'da Fransa'ya gitti. Tiyatro dekorları ve süs eşyası yapımında çalıştı; özellikle metal işlemeye önem verdi; işlediği metalleri ya saydam reçine bloklarına yerleştiriyor, ya kaynakla biraraya getiriyor ya da kabartma olarak yontuyordu. Daha sonra iki konuda karar kıldı: ikiye yarılmış ve iki parçası bir metal çubuk ağı ile birbirine bağlanmış küreler halindeki «Tension»lar (Gerilimler) ve onun plastik anlatımının temel öğesi olan bu çubuk ormanına daldırdığı yarım kürelerden oluşan «Partition»lar. Guzman, ışığı eserlerine titreşim ve dinamizm veren bir öğe olarak kullanır, bu bakımdan da kinetizm akımı içinde yer alır. 1969'dan sonra işlediği metalleri yalnız sanayi boyalarıyla boyayan Guzman yontu-süs eşyası yapımına sadık kalmakla birlikte beyaz mermer gibi yeni gereçlere de el attı. (L)

***GÜBRE** i. — ANSİKL. 1975'te *Türkiye*, gübre kullanımında 100 ülke arasında 95.'dir. Bununla birlikte 1970'ten sonra gübre kullanım alanı hızla genişledi ve yerli üretim de arttırıldı. Gübrelenen arazinin toplam kültür arazisine oranı 1970'te 0,08 iken bu oran 1971'de 0,10, 1972'de 0,12 oldu. Bu alanlarda kullanılan gübre miktarı da 1970'te 2 milyon 217 343 t iken 1971'de 2 milyon 536 539, 1972'de 3 milyon 720 300 tona yükseldi. Artan gübre ihtiyacının yerli kaynaklardan karşılanabilmesi için, bir yandan yerli fosfat* (*Ek*) kaynaklarından yararlanılmağa çalışıldı, bir yandan da Elazığ-Sivrice, Samsun, Akdeniz (Mersin), İskenderun-Sarıseki, Bağfaş (Bandırma) sunî gübre tesisleri işletmeye açıldı. Böylelikle 1973'te 1 milyon 212 681 t olan sunî gübre (azotlu ve fosfatlı gübreler) üretimi 1974'te 1 milyon 935 000 tona çıkarıldı ve 1975 üretimi de 3 milyon 883 000 t olarak hesaplandı. Ancak, bu üretim ihtiyacı karşılayamadığı için 1974'te 1 milyon 730 000 t gübre ithal edildi ve 1975'te bunun 1 milyon 517 000 t olması öngörüldü. (M)

***GÜCÜK**, Doğu Anadolu bölgesinde (Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesi) bucak. — 12 582 nüf., bucak merkezi 1 097 nüf. (1970). [M]

***GÜÇ** i. — İkt. *Finansman gücü*, millî muhasebeye göre, bir iktisadî birimin, bir yıl içindeki kaynakları (esas olarak tasarruf) ile bu kaynakların kullanımları arasındaki farkı veya gayrisafî yatırımları ve stok değişmelerini gösteren, sermaye hesabındaki fazlalık. (Bazen «finansman ihtiyacı»na karşıt olarak kullanılır.)

— ANSİKL. Sermaye hesabında zimmet olarak yer alan «finansman ihtiyacı», işletme sahibinin, sermayesini ve stoklarını tasarruflarından daha fazla artırabilmek için, borç almasını ifade eder. *Finansman gücü* ise sermaye hesabında matlup olarak yer alır ve finansman ihtiyacının ters anlamını taşır. Millî muhasebe hesaplarında, aileler ve malî kuruluşlar finansman gücü sahibi görünürler; malî kuruluşların dışındaki işletmeler ise finansman ihtiyacı gösterirler. Malî kuruluşlarla dış âlem hesapları yıldan yıla finansman gücü veya finansman ihtiyacı gösterebilirler. (L)

GÜÇLÜ (Mehmet), türk güreşçisi (Denizli 1952). Güreşe 1968 yılında başladı. Serbestte, Balkan ve Avrupa Gençler şampiyonası 90 kilo birinciliğini kazandı (1970). 1971 Akdeniz oyunlarında altın, 1973 Dünya Güreş şampiyonasında bronz, 1974 Yaşar Doğu turnuvasında gümüş madalya aldı. (M)

***GÜDÜL**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili) ilçe. — 18 851 nüf., ilçe merkezi 4 749 nüf. (1975). [M]

***GÜDÜM** i. — Havc. Bir hava ya da uzay taşıtını, belli bir yörüngeye, verilmiş bir hedefe ya da *güdüm kanunu* denilen bir hareket kanununa göre saptanmış bir yörüngeye oturtma süreci.

— Mekan. *Eylemsiz güdüm*, denizaltılarda, etki alanı geniş uçaklarda, balistik füzelerde ve uzay aracı fırlatıcılarında uygulanan güdüm tekniği. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mekan. *Eylemsiz güdüm*, ağırlık merkezinin üç bileşenini hesaplayarak taşıtın izlediği gerçek yörüngeyi belirlemeye dayanır. Bunun için sabit ve dik üç eksene göre ivmeler ölçülür ve bu değerlerin iki kere integrali alınır. Böylece belirlenen yörünge seçilen hedefe ulaşmak için izlenmesi gerekli ideal yörüngeyle karşılaştırılır ve görülen sapmalar düzeltilir. Bu tür güdümün en büyük yararı dışarıdan hiç bir yardımı gerektirmemesi ve dolayısıyla her türlü bozucu etkiye tamamıyla duyarsız kalabilmesidir. Bu sonuncu nitelik özellikle askerî araçlarda önemlidir. Günümüzdeki en iyi eylemsiz güdüm düzenleri bir saatlik çalışma başına konum yanılmasını saatte 100 m'nin altına düşürecek niteliktedir. (L)

***GÜLBENKYAN** (Kalust Sarkis), ermeni işadamı. — *Gülbenkyan vakfı* müzesi 1969'da halka açıldı. Aynı tarihten bu yana kuruluş her yıl latin dünyası akademisinin iki sanat ödülü (Kalust-Gülbenkyan ödülleri) için yapılan harcamaları karşılar. — Oğlu NUBAR SARKİS (öl. Cannes 1972). [L]

***GÜLEK** (Kasım), türk siyaset adamı. — Kontenjandan senato üyeliği 1971'de sona erdi. 1972'de konferanslar vermek üzere Kuveyt'e gitti. 1973'ten itibaren siyasî haya-

Foto. C.N.E.S. (LAROUSSE)

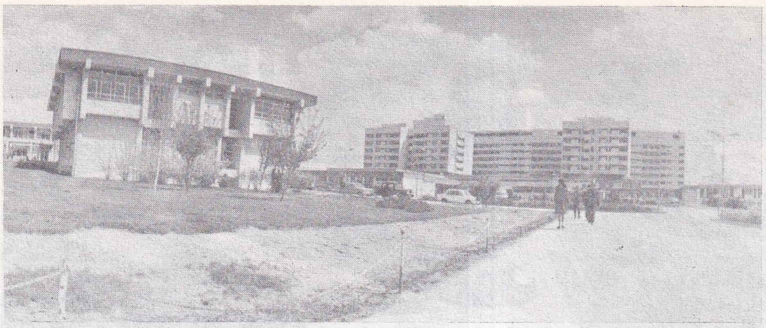

Gülhane Askerî Tıp akademisi hastahane binalarının toplu görünüşü

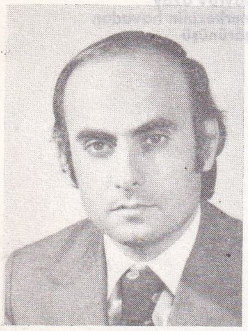

Reha GÜNAY

Erol GÜNAYDIN

tın tamamen dışında kaldı. (M)

*GÜLER (Ara), türk fotoğraf sanatçısı, gazetecisi. — (İstanbul 1928). Çeşitli dillerde yayımlanan *Métamorphose et Unité* adlı kitabın fotoğraflarını hazırladı (1972). İstanbul Amerikan Kültür merkezinde «Yaratıcı Amerikalılar» adıyla bir sergi açtı (1975). [M]

*Gülhane Askerî Tıp akademisi. — Etlik'te yapımına başlanan yeni bina 13 katlı ve 1 000 yataklı olarak 1971'de (28 ekim) hizmete açıldı. Bu tesiste 21 klinik, 9 enstitü ve gerekli laboratuvarlar yer aldı. (M)

*GÜLNAR, esk. Anaypazarı, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili) ilçe. — 42 122 nüf., ilçe merkezi 6 338 nüf. (1975). [M]

*GÜLPINAR, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Ayvacık ilçesi) bucak. — 7 097 nüf., bucak merkezi 1 046 nüf. (1970). [M]

Gülriz Sururi - Engin Cezzar tiyatrosu. İki sanatçının İstanbul'da kurdukları tiyatro (1962). Küçük Sahne'de Erskine Caldwell'in *Tütün yolu* adlı oyunuyla çalışmağa başladı. Dış kaynaklı oyunlar yanında 1962-1963 döneminde Güngör Dilmen'in *Canlı maymun lokantası* ve *Midas'ın kulakları*; Haldun Taner'in müzikli güldürüsü *Keşanlı Ali destanı*, Refik Erduran'ın *Direkler arasında*'sı, Nâzım Hikmet'in *Ferhat ile Şirin*'i, Yaşar Kemal'in *Teneke*'si, Güngör Dilmen'in *Kurban*'ı, Aydın Engin'in *Aykırı*'sı gibi telif piyesler sahnelendi. Dışarıdan sağlanan geniş bir kadro ile Güngör Dilmen'in *İttihat ve Terakki* adlı oyunu bu toplulukça oynandı. Topluluk, 1974'te de *Keşanlı Ali destanı*'nı Çekoslovakya'da sahneledi. (M)

*GÜLŞEHİR, esk. Arapsun, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili) ilçe. — 34 528 nüf., ilçe merkezi 6 186 nüf. (1975). [M]

*GÜLTEPE, Ege bölgesinde, İzmir şehrinde merkez bucağı. — 38 586 nüf. (1970). [M]

GÜMEN (Sururi). Bk. SURURİ, *Ek*.

*Gümrük ve Tekel bakanlığı. — Bakanlık örgütünde zorunlu kadro takviyeleri dışında bir değişiklik olmadı.

GÜMRÜK VE TEKEL BAKANLARI

Ahmet İhsan Birincioğlu (6 mart 1970), Haydar Özalp (26 mart 1971), Haydar Özalp (11 aralık 1971), Haydar Özalp (22 mayıs 1972), Fethi Çelikbaş (15 nisan 1973), Mahmut Türkmenoğlu (7 şubat 1974), Baran Tuncer (12 ekim 1974), Orhan Öztrak (12 nisan 1975). [M]

*GÜMÜŞAKAR, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili, Refahiye ilçesi) bucak. — 3 845 nüf., bucak merkezi 473 nüf. (1970). [M]

*GÜMÜŞHACIKÖY, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili) ilçe. — 45 016 nüf., ilçe merkezi 12 712 nüf. (1975). [M]

*GÜMÜŞHANE (29), Doğu Karadeniz bölümünün iç kesiminde il merkezi, kasaba. — İl nüfusu 286 922, şehir nüfusu 11 155; ilde nüfus yoğunluğu 28, şehirde 6 oldu, köy sayısı 511'e yükseldi (1975). Tarım ürünlerinde artışlar kaydedildi: buğday 84 999 t, arpa 45 620 t, mahlut 17 700 t, çavdar 6 550 t, mısır 1 825 t, patates 50 500 t, şeker pancarı 45 917 t, mercimek 923 t, fasulye 550 t (1972). Meyve ağaçlarının sayısı önemli ölçüde arttı: elma 146 000 (221 600 meyvesiz), armut 33 050 (36 950 meyvesiz), vişne 34 350 (7 800 meyvesiz), zerdali 25 991 (4 893 meyvesiz), erik 20 200 (12 650 meyvesiz), ceviz 11 500 (3 000 meyvesiz). Besi ve hizmet hayvanlarının sayısı da şöyle değişti: koyun 474 850, kıl keçisi 106 880, manda 9 980, at 5 590, katır 1 990, eşek 9 820; bal üretimi 409 tonu buldu ve tavuk sayısı 233 000'e çıktı (1972). Şiran ve Torul'da, 1973-1974'te 50. yıl liseleri açıldı. Bayburt'ta 7 500 t kapasiteli bir tereyağı ve peynir tesisi kuruldu (1973). [M]

*GÜMÜŞKENT, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili, Gülşehir ilçesi) bucak. — 5 323 nüf., bucak merkezi 1 980 nüf. (1970). [M]

GÜN (Aydın), türk opera sanatçısı ve yönetmeni. — 1970'te kurulan İstanbul Devlet opera ve balesi müdürlüğüne atandı. İstanbul Sanat ve Kültür vakfı başkanı olarak 1973'ten itibaren İstanbul (*Ek*) festivallerinin düzenlenmesini de üstlendi. (M)

*GÜNAL (Neşet), türk ressamı. — Pakistan'da çağdaş türk resmi sergisine (1970), Hindistan'da Yeni Delhi trienaline (1971) ve Fransa'da Çağdaş Türk Resmi sergisine (1974) katıldı. (M)

GÜNAY (Reha), türk fotoğraf sanatçısı (İstanbul 1937). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık fakültesini bitirdi (1960). Mesleğinin yanı sıra sergi ve diya gösterileri düzenleyerek fotoğrafçılıkla ilgilendi. Anadolu arkeolojisi ve mimarîsinin görüntüleri üzerine incelemeler yaptı. «Karatepe-Pastoral», «Albstre-Bach», «İzlenimler» müzikli diyapozitif gösterileriyle «Boğaziçi'nin sorunları» gibi güncel sorunları ortaya atan müzikli ve sözlü diyapozitif gösterileri yaptı. İDMMA Mimarlık bölümünde öğretim görevini sürdürdü. 1966'da CENTO fotoğraf yarışmasında gümüş madalya; 1967'de Evrensel Barış şenliğinde bronz madalya; 1970'te Avrupa birliğinin «Avrupa dün ve yarın» konulu yarışmasında birincilik; 1974'te Akbank'ın «Evlerimiz, yalılarımız» ve Kocaeli Sanayi fuarının «Sanayi fotoğrafları» konulu yarışmalarında birincilik, Kültür bakanlığının «Türkiye» konulu yarışmasında ikincilik ödülleri aldı. (M)

Günaydın, İstanbul'da yayımlanan günlük sabah gazetesi. Gazete *Hürriyet* gazetesi eski sahiplerinden Haldun Simavi tarafından kuruldu (1968). Ofset tesislerinde basılan ve renkli resimleriyle dikkati çeken *Günaydın* ilk sayfasını vitrin gibi kullanarak Türkiye'de bu tip gazetenin öncüsü oldu, daha sonra buna eklenen haber ve yorum ekiyle ilgi toplayarak tirajı 1973'ten sonra 300 000'in üstüne çıktı. (M)

GÜNAYDIN (Erol), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Akçaabat 1933). Galatasaray lisesinde okudu. İlk çalışmalarına Cep tiyatrosunda başladı. 1956'da Devlet tiyatrosuna girerek bir yıl kaldı, sonra Dormen tiyatrosuna geçti. Özellikle komedilerde başarı gösterdi. *Oliver* oyunundaki rolüyle 1968-1969 İlhan İskender armağanını, *Güzel bir gün için* adlı filmin senaryosu dolayısıyla Antalya Filim festivalinde Altın Portakal ödülünü kazandı. Çeşitli radyo oyunları yanında Cemal Reşit Rey ile birlikte *Yaygara 70, Uyy balon dünya* ve *İstanbul masalı* müzikallerini yazdı. (M)

GÜNCELLEŞTİRME i. İkt. Bugün alınan kararlara geleceğe ait değerlerin, örneğin bir yatırımın da katılabilmesi için bu değerlere yapılan ayarlama işlemi.

— ANSİKL. İkt. *Güncelleştirme*, geleceğe ait değerleri bugünkü değerlere indirgemeye yarayan bir ağırlık uygulama sistemidir. Geleceğe ait bir değerin bugüne indirgenirken ne kadar azalacağı iki etkene bağlı olarak belirlenir. Bunlar, faiz oranı ve indirgeme süresidir. Güncelleştirme birleşik faizin ters yönde uygulanmasıdır. Bileşik faiz formülü, bugünkü bir değerin, belirli bir faiz oranına göre, gelecekte alacağı değeri bulmamıza yarar. Bir değer ne kadar uzak bir geleceğe ait ise bu değerin bugünkü kararlardaki etkisi o kadar az olur. Aynı şekilde faiz oranı arttıkça, sermayenin en fazla gelir getirecek alanlara yatırılması zorunlu hale gelir. Bu nedenle, yatırım harcamaları uzun yıllar sürecek bir projenin, ileride çok büyük gelir sağlaması şarttır. Ayrıca yatırıma karar verirken de, gelecekteki gelirin güncelleştirilmiş değeriyle yatırıma yapılacak harcamaların karşılaştırılması da yine bu nedenle önem kazanır. Soruna başka türlü bir yaklaşım israfa yol açar.

Yukarıda söylenenlerin ışığı altında, güncelleştirme oranının üç özelliğini inceleyelim: ilk olarak, güncelleştirme oranı, yatırımcıların rantabilitelerinin hesaplanmasında kullanılan özel bir faiz oranıdır. İkinci olarak, faiz oranının bugünü geleceğe götürmese karşılık, güncelleştirme oranı geleceği bugüne indirger. Son olarak ise, iki kavramı birbirine karıştırmamakla beraber, güncelleştirme oranı ile faiz oranı arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunu da unutmamak gerekir. Herhangi bir yatırım kararı

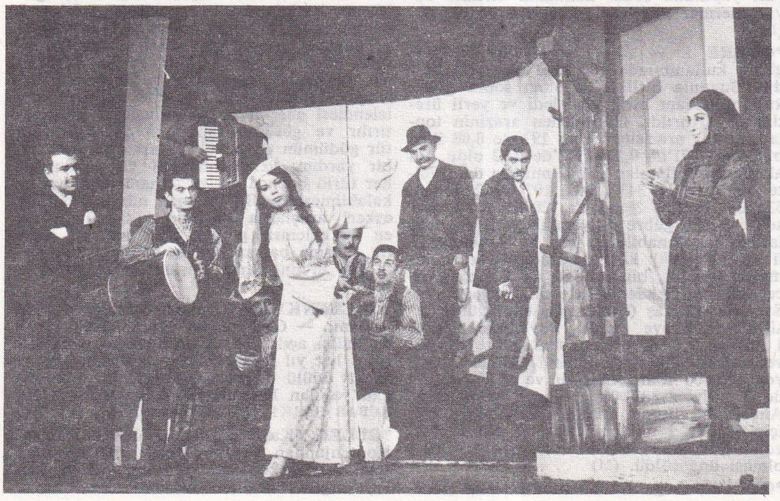

Gülriz Sururi (sağda) - Engin Cezzar (solda) tiyatrosunda Güngör Dilmen'in bir oyunu: «Kurban»

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

güncelleştirme hesabına dayalı olarak alınmış olsa bile, projenin finansman planı yapılıp da malî kaynak sağlama söz konusu olunca, faiz oranının kullanılması gerekir. Piyasanın yapısı ve nakit akımının durumuna göre farklı faiz oranları, farklı rantabilite oranlarının kabulünü zorunlu kılar. Son yıllarda, yatırım projelerinin değerlendirilmesinde tek bir güncelleştirme oranının uygulanması gereği üzerinde ısrarla durulmuştur. Bunun nedeni, kaynak tahsisindeki yanlışlıklara engel olmak ve öncelikli sektörler yerine talî sektörlere yatırım yapılmasını önlemek için çeşitli yatırım projeleri arasında zaman içinde karşılaştırma yapma olanağını sağlamaktır. İktisaden hızlı gelişme dönemlerinde, yatırımların boşa gitmesi istenmiyorsa, güncelleştirme oranını çok düşük düzeylerde tutmak gerekir. Yani iktisadî politika açısından güncelleştirme oranının tespiti çok önemli ve aynı derecede de zor bir sorundur. Güncelleştirme oranı sorunu birçok tartışmaya yol açmıştır. Zaman içinde bir seçim söz konusu olunca tüketici, bugünkü ihtiyaçlarına gelecekteki ihtiyaçlarından (çağdaş toplumlarda kolektif ihtiyaçlar) daha fazla önem verdiği için, yüksek bir güncelleştirme oranına rağmen uzun vadeli yatırımlara katılmak istemez. Bu koşullar altında, uzun vadeli yatırımların gerçekleştirilerek gelecek kuşakların haklarını koruyabilmek için, devletin müdahalesi zorunlu olur.

Özel yatırımların değerlendirilmesinde kullanılan güncelleştirme oranı, bir kamu yatırımı için belirleyici bir anlam taşımaz. Sosyal veya kolektif güncelleştirme oranı diyebileceğimiz kamu yatırımlarına uygulanan bu oran, özel yatırımlara uygulanan orandan farklıdır veya siyasî kararların çözümlenmesi sonucunda, ya da karmaşık işlemler sonucunda saptanmalıdır. Karmaşık diye nitelenen işlemler, önce ülkenin iktisadî gelişme oranının belirlenmesi, sonra da bu iktisadî gelişme oranından hareketle, marjinal sermaye katsayısı kullanarak yatırım oranının bulunmasıdır. Bu durumda kolektif güncelleştirme oranı, sermayenin marjinal verimliliğine eşit olur.

Yukarıdaki güçlükler nedeniyle güncelleştirme oranının çok farklı değerler alabilen bir parametre olarak kabulü salık verilebilir. Bu parametreye farklı değerler vererek bir yatırım projesinin hesaplarında ne gibi sonuçlar doğacağı ölçülebilir. Güncelleştirme oranının böylesine temkinli kullanılışı sorumlu iktisadî karar merkezlerini, yatırım kararlarını alırken uygulanacak farklı güncelleştirme oranlarının doğuracağı sorunlar konusunda daha bilinçli bir tavır takınmağa zorlar. (L)

***GÜNDOĞDU,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Biga ilçesi) bucak. — 2 989 nüf., bucak merkezi 823 nüf. (1970). [M]

***GÜNDOĞDU,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili, Merkez ilçesi) bucak. — 14 653 nüf., bucak merkezi 4 401 nüf. (1970). [M]

***GÜNDOĞMUŞ,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili) ilçe. — 16 404 nüf., ilçe merkezi 2 003 nüf. (1975). [M]

GÜNDÜZ (Ahmet Hikmet), türk hukukçusu (İstanbul 1911). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi, doktorasını Cenevre Hukuk fakültesinde yaptı (1952). Cumhuriyet savcı yardımcılığı, adalet müfettişliği ve İstanbul'da hâkimlik yaptıktan sonra yargıtay üyesi oldu (1958); cumhuriyet başsavcılığına (1960) atandı; 1975'te bu görevden emekliye ayrıldı. (M)

GÜNER (Sami), türk fotoğraf sanatçısı (Priştine, Yugoslavya 1914). İstanbul Erkek lisesini bitirdikten sonra Merkez bankasına girdi (1936). Bu arada fotoğrafçılıkla ilgilenmeğe başladı. Torino'da Devletlerarası Afiş yarışmasında *Kilyos* adlı renkli fotoğrafıyla altın madalya kazandı. Bankaların, iktisadî devlet teşekküllerinin, Turizm ve Tanıtma bakanlığının düzenlediği yarışmalarda ödüller ve mansiyonlar aldı. (M)

GÜNERİ (Süleyman Necati), türk gazetecisi ve siyaset adamı (Erzurum 1892 - ay.y. 1944). Konya Hukuk mektebini bitirdi; Erzurum belediye meclisi üyesiyken *Albayrak* gazetesini Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuk cemiyetinin organı olarak yeniden yayımlamağa başladı (1919); aynı yıl Erzurum kongresine katıldı ve kongrenin murahhas azalığına seçildi. Daha sonra Sıvas kongresine de katılan Süleyman Necati önce Meclisi Mebusan'da, sonra da Büyük Millet meclisinde milletvekili oldu. Bu görevi sırasında Ermenistan ile barış antlaşmasını imzalayan heyet üyeleri arasında yer aldı. (M)

GÜNEŞ (Turan), türk siyaset ve devlet adamı (İzmit 1922). Galatasaray lisesini ve İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1945), doktorasını Paris Hukuk fakültesinde yaptı (1951); İstanbul Hukuk Fakültesi Anayasa kürsüsüne asistan, daha sonra doçent (1954) oldu. Aynı yıl siyasî hayata atılarak Demokrat partiden Kocaeli milletvekili seçildi. Ertesi yıl parti içinde, basına ispat hakkı tanınması konusunda başlayan tartışmada ispat hakkını savunanlara katıldığı için D.P.'den çıkarıldı ve Hürriyet partisi kurucuları arasında yer aldı; 1957 seçimlerinden sonra bu parti feshedilince C.H.P.'ye geçerek parti meclisi üyesi oldu (1958); üç yıl Avrupa Konseyi İstişarî meclisinde üyelik yaptı. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu meclise üye olarak katıldı ve yeni anayasayı hazırlayan komisyonda görev aldı; 1961 seçimlerinde kazanamayınca tekrar üniversiteye döndü ve profesör oldu. Üniversitede çalıştığı sırada C.H.P.'de de faal görev aldı ve 1965'ten sonra benimsenen ortanın solu politikasının savunucularından biri oldu. 1973 seçimlerinde yeniden Kocaeli milletvekili seçilen Güneş 1974'te, Ecevit'in başkanlığında kurulan koalisyon hükûmetinde dışişleri bakanlığına getirildi. Kıbrıs barış harekâtından sonra toplanan birinci ve ikinci Cenevre konferanslarında Türkiye'nin görüşlerini savundu. Dışişleri bakanlığı eylül 1974'te sona eren Güneş'in, *Le gouvernement représentatif et les partis politiques* (Temsilî hükûmet ve siyasal partiler) [1951]; *Parlamenter rejimin bugünkü mânâsı ve işleyişi* (1956) adlı eserleri vardır. (M)

***GÜNEŞLİ,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili, merkez ilçesi) bucak. — 11 959 nüf., bucak merkezi 981 nüf. (1970). [M]

Güneş Sigorta, 1957 yılında kuruldu. Sermayesi 2,5 milyon TL.dır. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., Toprak Mahsulleri ofisi, İstanbul Bankası T.A.Ş. başlıca ortaklarıdır. Merkezi İstanbul'dadır, Ankara ve İzmir'de birer şubesi vardır. İstihsal organları toplam sayısı 1974 sonunda 373'tür. Yangın, nakliyat (emtia ve tekne), kaza (trafik, kasko, cam kırılması, ferdî kaza, yeşil kart, işveren malî mesuliyeti v.b.), hayat, tarım ve makine-montaj dallarında sigortacılık hizmetleri yapar. Prim istihsal tutarı, ilk faaliyet yılı olan 1958'de 3 milyon 621 000 TL. iken 1970'te 41 milyon TL., 1973'te 103 milyon 200 000 TL. ve 1974'te 152 milyon 767 000 TL. oldu. Taksim Otelcilik A.Ş.'de 4 milyon 300 000 TL.lık, Ereğli Demir-Çelik fabrikalarında 1 milyon TL.lık, İş-Kur'da 1 milyon TL.lık ortaklık payları vardır. Ortak olduğu öbür kuruluşlar Ankara Yem sanayii, Bolu Çimento sanayii, İnan Sigorta, Mardin Kireç Tuğla Ticaret ve Sanayi A.Ş. ile BVK Güneş Servis Turizm ve ticarettir. (M)

Güneşspor, 1951'de Ankara'da kurulmuş spor kulübü. 1952'de Üçüncü amatör ligde şampiyon oldu, bunu İkinci ligdeki birinciliği izledi. 1963-1964 sezonunda İkinci Türkiye ligine alındı; 1971-1972 sezonunda Üçüncü lige düştü. (M)

GÜNEŞZAMANLI bIş. sıf. *Güneşzamanlı uydu,* düğüm* (*Ek*) çizgisinin aynı yılda 360° kadar doğru yönde sapma gösteren Yer uydusu. (İng. *sun synchronious satellite*'in eşanl.) [L]

***GÜNEY,** Ege bölgesinde (Denizli ili) ilçe. — 15 606 nüf., ilçe merkezi 7 161 nüf. (1975). [M]

***GÜNEY** (Yılmaz PÜTÜN, **Yılmaz** — denir), türk sinema oyuncusu ve yönetmeni. — *Umut* adlı filmiyle Adana Filim şenliğinde Altın Koza ödülünü aldı (1970), *Acı* ve *Ağıt* adlı filimleri ertesi yıl yine aynı şenlikte ödüllendirildi (1971). *Baba* adlı filminden sonra *Zavallılar*'ı yönetirken solcu eylemlere karıştığı gerekçesiyle tutuklandı; filmi Atıf Yılmaz tamamladı. Aftan yararlanarak serbest bırakıldıktan sonra *Arkadaş* filmini yaptı (1974). Aynı yıl Adana'da *Endişe* adlı filmi çevirirken, cinayet sanığı olarak tutuklandı. Yardımcısı Şerif Gören tarafından bitirilen filim Antalya Filim festivalinde Altın Portakal ödülünü aldı (1975). *Arkadaş* ikinci, *Zavallılar* da üçüncü seçildi. 1970 ve 1971'de Adana'da en başarılı oyuncu ve senaryo yazarı seçilen Güney *Boynu bükük ölüler* adlı romanıyla Orhan Kemal roman ödülünü kazandı (1972), ayrıca *Salpa* ve *Sanık* adlı iki roman yazdı (1975). 1976'da *Selimiye mektupları* adlı eseri yayımlandı; ayrıca senaryosunu yazdığı bazı filimler kitap haline getirildi. Yine senaryosu Güney'e ait olan *Bir gün mutlaka* filmi yasaklandı (1976). [M]

***GÜNEY AFRİKA cumhuriyeti,** Güney Afrika'da devlet; nüf. 21 448 169.

İKTİSAT

1970'te tarımın (bağcılıkla birlikte) gayrisafî millî gelirdeki payı yüzde 9'du; bu oran eskisine göre hafif bir gerileme yapmış olan maden sanayiinin payından (yüzde 10,5) biraz azdır. İşleme kesimi G.S.M.G.'in yüzde 28'ini oluştururken üçüncü kesim yüzde 53 ile «çoğunluğu» elde tutmaktadır.

● *Tarım.* Tarım ürünleri, hayvancılık sayesinde gene de ihracatta önemli bir yer tutar (altın dışında dışarı satılan malların yüzde 40'ı). Ülkedeki hayvanların çoğu koyundur (30,6 milyon baş). Dış ticarette yün altından sonra ikinci sırayı alır (dörtte üçü ihraç edilen 120 000 t yün) ve Güney Afrika yün üretiminde beşinci gelir.

Tarım son yirmi yıl içinde büyük gelişme gösterdi; bunun başlıca nedenleri resmî makamların desteğiyle girişilen ağaçlandırma ve sulama çalışmalarıdır. Orange nehrinin düzenlenmesi tasarısı (*Orange River Project*) 1964'te yürürlüğe konmuş ve otuz yıla yayılmış çok büyük bir tasarıdır; bu tasarı gerçekleştiği zaman Türkiye'nin üçte ikisi kadar bir alanın sulanması mümkün olacaktır. Bu tasarının kilit noktası olan Hendrik-Verwoerd barajının 1972'de açılması, tarımdaki başlıca dar boğazı genişletme olanağı sağladı.

Fakat bu büyük atılım gerçekte büyük aykırılıklar da taşıyor. Resmî makamlar zenci elemeğinin oldukça bol olmasına rağmen, yüksek oranda makineşmiş büyük mülk sistemiyle belirginleşen «avrupa tipi» tarımın (toprakların yüzde 90'ı 86 hektardan fazla) benimsenmesini öngörüyorlar.

Bantu'ların (ülkenin yüzde 13'ü) Güney Afrika tarımına katkıları çok düşüktür: 1969 üretiminin yüzde 2'si. Nüfus çokluğu yüzünden topraklar verimsizleşmiş, bunun sonucu olarak da halk sanayi ve maden bölgelerine göçmeğe başlamıştır.

● *Madenler ve sanayiler.* Güney Afrika, Far West Rand'da yeni ocakların açılmasına rağmen altın havzasının tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıyadır. Üstelik üretim maliyetinin yüksekliği yüzünden düşük verimli ocaklar (ton başına 5 gr'dan az altın veren) kapatıldı. Ülke daha en çok otuz yıl ekonomisinin başlıca dayanağı (1972'de 910 t altın) ve döviz kaynağı olan bu olanaktan yararlanabilecektir.

Uranyum üretimi altın üretiminden ayrı tutulamaz. Uranyum altın kumpanyaları tarafından yeni maden ocaklarından ya da kaldırılan topraklardan çıkarılmakta ve A.B.D. ya da İngiltere'ye ihraç edilmeden önce yerinde işlenmektedir.

Güney Afrika'da sanayileşme için gerekli ana maddelerin hemen hepsi vardır: kömür (Afrika üretiminin yüzde 90'ına denk 62 milyon ton), demir (1972'de 7,2 Mt yüksek oranlı demir, yüzde 95'i Japonya'ya ihraç ediliyor) ve boksit hariç demir dışı çok değişik ve çeşitli madenler. Ayrıca dünya talebinin büyük bir kısmını karşılayan nadir ya da pahalı madenler de (krom, manganez, platin, amyant v.b.) ülkede bulunur. Altın dahil tüm maden üretimi hacim bakımından ihracatın yüzde 60'ını tutar. Sanayide çalışanların sayısı 1945 ile 1970 arasında hemen hemen üç katını buldu. Bu genişlemenin dayanağı elverişli koşulların

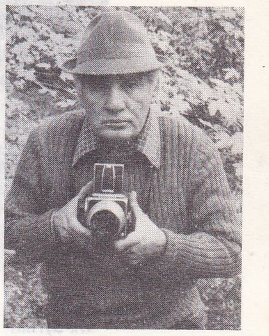

Sami GÜNER

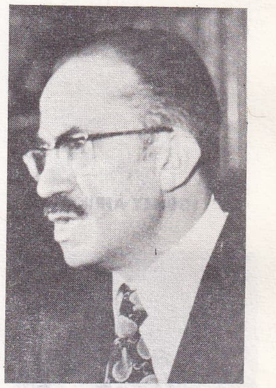

Turan GÜNEŞ

Yılmaz GÜNEY

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

GÜNEY AFRİKA'da ırk ayrımı

bir tek noktada birleşmesidir. Altın ocaklarında ve tarımda ihtiyaç az olduğu için elemeği boldur. Boşta kalan bu elemeğinden gerçi sanayi kesiminde yararlanılabilir, fakat zenciler arasında kalifiye işçilerin azlığı bu olanağı engeller. Bu nedenle güney afrikalı maliye uzmanları ve yabancı şirketler, iktisadî gelişme adına hükûmetten hiç değilse sanayide ırk ayrımına (sendikaların büyük bir inatla savunduğu iş ayrımı politikası) bir son vermesini istiyorlar. Avrupa'dan göçmen akımı sağlamak için hükûmet elden geleni yapmaktadır (Güney Afrika'ya yılda 10 000 aile girer).

Devlet, sanayileşmeyi kolaylaştırmak için geniş ölçüde katkıda bulunuyor. Bunun nedeni de, *apartheid* (ırk ayrımı) politikasına karşı duyulan uluslararası tepkiler nedeniyle yabancı ülkelere karşı bağımsızlığını sağlamak endişesidir. Enerji kesimiyle (ESCOM, *Electricity Supply Commission* tarafından üretilen termik elektrik) diğer kilit sanayiler (üretimi on yılda iki katına çıkaran demir sanayii [İscor], kimya sanayii [Sasol, Foscor]) devletin denetimindedir.

Sanayideki atılımın bir başka etmeni de yatırımların büyüklüğüdür. Ülkede bugüne kadar görülmedik bir ticarî faaliyet var; bu faaliyeti sürdürenlerin büyük çoğunluğu da Güney Afrikalıların kendileri. Yabancı sermaye akımı da durmadan devam ediyor (1971'de 9 milyar TL.); yabancı sermaye özellikle çeşitli yapım sanayii dallarına yöneliyor; yeni kuruluşların gerçekleşmesini sağlamakla görevli bir örgüt de var.

Sanayi, coğrafî bakımdan belli noktalarda toplanmıştır; yapılan malların yüzde 80'i dört bölgede veya odakta üretilir. Transvaal'in güney kesimi sanayi işçilerinin yarısına yakın kısmını kullanır; temel çalışma alanı altın ve kömür olan bu bölgede sanayinin her çeşidi, özellikle İscor ve Sasol'un ağır sanayi kuruluşları bulunur. Elemeğinin yüzde 30'u ise üç limanda, Port Elizabeth, Durban ve Kap limanlarındadır (gıda ve otomobil sanayii, petrol rafinerileri, tersaneler). Hükûmet sanayi kuruluşlarının Bantu'ların sınır bölgelerinde yerleşmesini teşvik etmekte ise de, en verimli hammadde kaynaklarından uzak düşme sorunu bunu kösteklemektedir. Şu anda *apartheid* politikası ile ülkenin ekonomik kalkınması arasında apaçık bir çelişme var.

GÜNEY AFRİKA

incili bebekler
bantu sanatı

genç müzikçiler
tarihöncesi sanatı

TARİH

Uluslararası kuruluşların bütün suçlamalarına rağmen Güney Afrika cumhuriyeti *apartheid* politikasını Namibia dahil bütün ülkede uygulamağa devam ediyor. Salt çoğunluğu elinde bulunduran Milliyetçi parti ve başbakan B. J. Vorster bu politikayı sürdürme kararındadır.

Nisan 1970'te, genel seçimler sırasında Milliyetçi parti, bu defa birkaç sandalye kaybetmesine rağmen, 1948'den beri altıncı kere iktidara geldi. Ilımlı bir *apartheid* taraftarı olan ve ingilizleri tutan Birleşik parti muhalefet olarak seçimlerde başarı göstererek milletvekili sayısını 37'den 47'ye çıkardı ve 1970 ekiminde yapılan mahallî seçimlerde Güneydoğu Afrika'da aynı ilerlemeyi gösterdi. Albert Hertzog'un aşırı sağcı yeni Milliyetçi partisi veya zencilere de oy hakkı verilmesini isteyen İlerici parti gibi diğer kuruluşlar toplam olarak oyların yüzde 5'ini bile elde edemediler.

Bu yüzden afrikanerlerce desteklenen Milliyetçi parti *apartheid* politikasını geliştirmeyi başardı. 1968 mayısında Güney Afrika parlamentosu melezlerin (1 800 000) mecliste temsilini yasaklayan ve 40'ı seçilmiş, 20'si hükûmetçe atanmış 60 üyeden oluşacak bir danışma meclisi mahiyetindeki melez temsilci meclisinin yetkilerini genişleten bir kanunu kabul etti. Eylül 1969'da *apartheid*'e karşı olan İşçi partisi bu meclise yapılan ilk seçimlerde tam bir başarı sağladı.

Değişik ırktan politik gruplar arasında her türlü yaklaşmayı yasak eden başka bir kanun, çok ırklı bir politika güden Liberal partinin silinmesi sonucunu doğurdu. *Apartheid* politikası zenciler için «Bantustan*»ların kurulmasını da birlikte getiriyor.

Bununla birlikte ülkede parlamento dışı bir muhalefet başgösterdi ve mayıs-haziran 1968'de Kap'ta beyaz üniversite öğrencileri *apartheid*'e karşı gösterilere giriştiler. Öğrenci gösterileri ağustosta öteki üniversitelere, özellikle Natal üniversitesine, daha sonra Johannesburg ve Durban üniversitelerine yayıldı. Çeşitli kiliselere bağlı din adamları da bu hareketleri desteklediler. B. J. Vorster hükûmeti bu gösterilere karşı harekete geçti; ordu ağustos 1968'de ülkenin kuzeyinde büyük çapta gerilla yok etme manevralarına girişti. Mayıs 1969'da polis ve gizli servisler, gizli zenci örgütlerine (Afrika Millî kongresi gibi) karşı savaşmak için yeni araç ve gereçlerle donatıldılar. Aynı zamanda Güney Afrika cumhuriyeti etkili bir silâhlanmaya girişti ve bütün öteki Afrika ülkelerine göre tartışmasız bir askerî üstünlük elde etti: bakan Botha'nın 1969'da gerçekleştirdiği beş yıllık savunma planı, hızlı silâhların yapımı, Fransa'dan sesüstü uçaklar, yerden-havaya «Crotal» füzeleri (mayıs 1969) ve atom denizaltıları (mayıs 1970) satın alınması.

1969'da Birleşmiş Milletler örgütü Güney Afrika cumhuriyetinin Güneybatı Afrika'dan (Namibia) çekilmesini istedi. İstek geri çevrildi ve 1969'dan itibaren Güney Afrika cumhuriyeti orada iktidarını daha da güçlendirdi ve yeni tedbirler aldı: *apartheid* dahil ülkede geçerli kanunların tümünün orada da uygulanması ve duruma göre değiştirilmesi; Ovamboland özerk bölgesinin kurulması; Namibia Kurtuluş cephesi eylemcilerine karşı mücadele. Güneybatı Afrika gerçekte Güney Afrika cumhuriyetinin bir eyaleti oldu.

Uluslararası ilişkilerde yalnızlığa itildiğinin bilincinde olan B. J. Vorster hükûmeti bunu kırmağa çalıştı ve bunda az çok başarı da kazandı; 1969'dan itibaren bazı Afrika ülkelerine doğru bir açılma siyaseti gütmeğe girişti.

Mayıs ve haziran 1970'te Vorster Avrupa'ya gitti: İspanya'yı, Portekiz'i (Güney Afrika'ya da elektrik sağlayacak büyük Kabora Bassa barajının Mozambik'te kurulması konusunda görüşme), Fransa'yı ve İsviçre'yi ziyaret etti; Afrika'da Rodezya ve Malavi'ye gitti. Hükûmet birçok Batı Afrika ülkesiyle resmî ilişki kurmağa çalıştı; 1971'de Fildişi Kıyısı cumhurbaşkanı Houphouet-Boigny Güney Afrika cumhuriyeti ile görüşmeğe hazır olduğunu açıkladı ve Uganda devlet başkanı İdi Amin tarafından onaylandı; bu arada Malavi bu ülkeye ilk zenci elçiyi atadı. Bununla birlikte sınır yakınlarında Mozambik ve Rodezya'da gelişmekte olan milliyetçi gerilla hareketi kamuoyunu çok meşgul etti.

Ekonomik alanda, Afrika Birliği örgütünün boykot çağrısına rağmen Güney Afrika cumhuriyeti ithalâtını Afrika devletlerinden yapmağa çalışıyor; özellikle Zambiya'dan yaptığı ithalât 1969'da 300 milyon doların üstündeydi.

Şubat 1973'te sosyal çatışmalar sürüp giderken hükûmet bir de zenci işçilerin ücret yükseltme istekleriyle karşı karşıya kaldı. Kasımda petrol bunalımının zararları ülkeyi doğrudan doğruya etkiledi. O zaman hükûmet, seçimleri öne alarak nisan 1974'te genel seçimlere gitti; 20 milyon nüfusu olan ülkede sadece 2 milyon beyaz seçimlere katıldı. B. J. Vorster'in iktidar partisi seçimden daha da kuvvetlenmiş olarak çıktı; 169 milletvekilliğinin 122'sini iktidar partisi, 41'ini Birleşik parti, 6'sını İlerici parti aldı. Bu başarıdan güç alan hükûmet *apartheid*'in yeni biçimi olan «ayrı gelişme» teorisini uygulamağa girişti; buna göre Güney Afrika cumhuriyeti çok uluslu bir devlet olacak, bağımsız veya özerk Bantu devletleriyle beyaz bir devletten oluşan bir federasyon kurulacak, federasyona bağlı bütün topluluklar ekonomik ve politik bağlarını korumakla birlikte birbirine paralel bir evrim geçirecekler. Bu siyasete uygun olarak Transkei Bantustanı mart 1974'te 1978 için resmen bağımsızlık istedi. *Apartheid*'in şiddetle uygulanması, ülkenin ekonomik gelişmesini tehlikeye sokmamak amacıyla, artık yöneticilerce de tereddütle karşılanıyor. Bu nedenle ekim 1973'ten sonra hükûmet zenci işçilerin de kalifiye işlere alınmasına izin vermeğe başladı.

Askerî tarih

Güney Afrika askerî kuvvetlerinin modernleştirilmesine 1962'de karar verildi ve Birleşmiş milletlerin bu ülkeye satılacak silâhlar için art arda ambargo ilân etmesine rağmen bu atılıma girişildi. Ambargonun 1964'te H. Wilson başkanlığındaki ingiliz hükûmetince uygulanmağa başlaması üzerine Pretoria, uçak («Mirage»), helikopter ve denizaltı satın almak için Fransa'ya başvurdu. 1967'de İngiltere Süveyş seferinden sonraki geri çekilme siyasetine uygun olarak Simonstown anlaşmalarını (1955-1957) gözden geçirme olanağını elde etti. Simonstown üssünü serbestçe elde tutarak Güney Atlantik ve Güney Afrika ingiliz komutanlığını ortadan kaldırdı. Londra, 1967 anlaşmasında öngörülen silâh satışlarını durdurunca Simonstown üssünden yararlanması da tehlikeye girdi. Bununla birlikte, israil-arap savaşı sonunda Süveyş kanalının kapanması, Hint okyanusunda sovyet deniz gücünün artması, Çin'in Doğu Afrika'ya sızması, 1968-1970'ten itibaren Kap yolunun stratejik önemini günışığına çıkardı; çünkü Batı Avrupa'ya gelen petrolün yarısından fazlası bu yoldan geçerek geliyordu. Bu yüzden E. Heath başkanlığındaki yeni ingiliz kabinesi, 1970'ten başlayarak yavaş yavaş Güney Afrika'ya silâh satışları için konan ambargoyu kaldırdı ve bazı Commonwealth üyelerinin çekimserliğine ve Birleş-

	İLLER	NÜFUS (*)	BAŞKENTLER	NÜFUS
GÜNEY AFRİKA	Kap	6 721 849	*Kap*	825 752
	Natal	4 245 675	*Pietermaritzburg*	160 315
	Orange	1 715 589	*Bloemfontein*	180 179
	Transvaal	8 765 056	*Pretoria*	571 541

(*) *Bantu topraklarındaki nüfus sayımı her zaman tam değildir.*

Öteki büyük kentler

Durban	874 003	Port Elizabeth	386 577
Johannesburg	1 407 163	Vereeniging	196 357

Foto. Güney Afrika elçiliği, Vassal-Gamma (LAROUSSE)

miş milletlerin yeni bir ambargo kararına rağmen Simonstown anlaşmalarını bütün hükümleriyle yeniden yürürlüğe soktu.

Güney Afrika'nın 1973-1974 savunma bütçesi 716 milyon doları buluyordu (gayrisafî millî gelirin yüzde 2,5'i). Silâhlı kuvvetlerinde 18 000 meslekten asker vardı; buna 92 000 Citizen Force yedeklerini de eklemek gerekir (80 000 kara, 9 000 deniz, 3 000 hava); 1967'den beri bu yedek kuvvetler on iki aylık mecburî hizmet görmektedir. Ayrıca ilçe ilçe örgütlenmiş 75 000 komando mahallî savunma için sivillerden kurularak yetiştirilmiştir.

Kara ordusu gerilla savaşına göre yetiştirilmiş hafif birliklerden oluşur; ingiliz ve fransız («AMX») malzemesiyle donatılmış zırhlı kuvvetleri de vardır. *Deniz kuvvetleri*'nde *Daphné tipinde* 1 000'er tonluk 3 denizaltı, 2 eski muhrip ve 20 kadar başka gemi bulunuyor. Denizaltılar 1972'de Fransa'dan satın alınmıştı. *Hava kuvvetleri*'nde 100 kadar helikopter, 300 talim uçağı, 100 savaş uçağı (Fransızların «F-86 Sabre»ı ve «Mirage III»ü) bulunuyor.

EDEBİYAT

Son yıllarda Sarah Gertrude Millin (öl. 1968) gibi ingilizce yazan birçok sanatçının yitirilmesiyle Güney Afrika edebiyatında daha çok yerli konu ve kaynaklara bir yönelme görülür. Sözgelimi Stuart Cloete, öncüler çağını yansıtmağa çalışan akıma katılarak, eserlerinde Cecil Rhodes, Paul Kruger ya da son Matabele kralı Lo-Benguella gibi önemli kişileri tanıtmayı denedi. Çağdaş güney afrikalı yazarlara yön veren Cloete ayrıca Birinci Dünya savaşı sırasında ve Commonwealth döneminde geçen hikâyeler yazdı. Mizah alanına yönelen McIntosh (*Come to my House* [Evime gel], 1968) ve hikâyeci Sigfried Stander'in (*The Horse* [At], 1968) yanı sıra birçok romancı temalarını kara halkların tarih ve yaşamında aramağa çalıştı. Bu eğilim özellikle etnolog Barbara Tyrrell'in anlatı ve çalışmalarından (*Tribal Peoples of Southern Africa* [Güney Afrika kabileleri], 1968; *Suspicion is my Name* [Kuşkudur benim adım], 1972) sonra belirdi.

D.F. Malherbe (öl. 1969), N. P. Van Wyk Louw (öl. 1970) gibi büyük yazarların bir bir ölmesine rağmen afrikaan dilinde yeni yeni eserler yazılabildi. Hattâ yapıtlarında bu dili kullanan yazarlar yabancı edebiyat ürünlerini Afrikaancaya aktarmağa başladılar. Çok sayıda klasik ve çağdaş eserin çeviri ve uyarlaması yapıldı (1969'da *Venedik taciri*, 1970'te *Godot'yu beklerken*, 1971'de *Kral Lear*); basuto, kshosa ve zulu dilinden İngilizce ve Afrikaancaya birçok masal çevrildi. Bunlar arasında Pietr Grobbelaer'in *Trippe Trappe Trone* adı altında topladığı afrikaan dilinde eski fabl, türkü ve anlatılar, Uys Krige ve Jack Cope'un 1970'te yayımladıkları antolojiler var.

Afrikaancayı kullanan yazarlar uzun süre şiir alanında eser vermişlerse de son yıllarda bu yazarların tiyatroya yöneldikleri görülür. Nitekim *Heilige Beeste* adlı bir şiir derlemesiyle 1947 Güney Afrika Hertzog ödülünü kazanan D. J. Opperman 1969'da aynı ödülü *Voëlvry* adlı tiyatro oyunuyla kazandı.

Etienne Leroux'nun *Sewe dae by die Silbersteins* adlı romanıyla «Sestigers» grubunun 1963'te sesini duyurmasından sonra düz yazı türünde eser veren yazarlar, çeşitli doğrultularda ilerlediler. Sözgelimi, Paris ve Londra'da kendini kabul ettiren André Brink (*File on a Diplomat*, 1967) olayları daha metafizik bir açıdan ele aldı; Chris Barnard (*Duiwel in die Bos*, 1969) biçimciliğe önem verdi; Abraham de Vries ve Dolf Van Niekerk (*Skrik Kom Huis Toe*, 1969) ise alegoriden yararlandı.

Son yıllarda edebiyat alanında görülen ilgi çekici bir olgu da zenci yazarların afrikaan edebiyatına yeni eserler kazandırmasıdır. Bu sanatçılar arasında Adam Small yergili eserler yazdı ve bu anlatılarda Kap bölgesi merkezlerine özgü yöresel bir dil kullandı.

Bu arada bantu dilleri edebiyatları da giderek güç kazandı ve bantu dillerini kullanan toplulukların siyasal gelişimlerine paralel olarak gelişti. Bantu dillerinden basuto Bağımsız Lesotho devletinin, kshosa ise Yarı Özerk Transkei devletinin ulusal dilidir. Romancı O. K. Matsepe ve şair I. Maditsi gibi Kuzey Lesotho'lu iki genç yazar eserlerinde, geleneksel kültürün modern uygarlıkla karşılaşması sonucunda ortaya çıkan sorunları dile getirir. Son yıllarda zulu dili de M. T. Mazibuko'nun *Ithongwane* (1971) adlı şiir antolojisi, D. B. Ntuli, J. Gumbi ve C. Mutwa'nın (*Indaba*, 1964) romanları, ayrıca yazar ve aktör W. Msomi'nin *Macbeth*'ten (Shakespeare) uyarladığı *Umabatha* adlı oyunuyla önem kazandı.

GÜZEL SANATLAR

Afrika kıtasının güneyinde (Güney Afrika cumhuriyeti ve Namibia) çok sayıda kayaaltı sığınakları, mağaralar ya da yüzeyi çok değişik tekniklerde (gravür, kazıma, tekrenkli ya da çokrenkli boyama resim) yapılmış insan ve hayvan figürleriyle kaplı duvarlar bulunur. Kalahari çölünde yaşayan Boşimanlar, XIX. yüzyılın sonlarına kadar av sahnelerini resmediyorlardı; fakat, ancak en yakın tarihlerdeki duvar resimleri bu göçebe halkın eseri olabilir, çünkü yeni incelemeler en eski duvar resimlerinin binlerce yıl öncesine, 14. Karbon çağına kadar inebileceği olasılığını ortaya koymuştur. Resim bulunmuş yerleşmelerin topluca görüldüğü yerler arasında Natal, Swaziland, Basutoland ile Transvaal'de birkaç nokta sayılabilir; gravürlerin bulunduğu yerleşmeler ise daha çok Hür Orange eyaletinde toplaşmıştır. Kuzeye doğru çıkıldıkça daha birçok yerleşme yerine rastlamak mümkündür. Bunlar daha çok çöl kıyısında yer alır. Ayrıca Walvis Bay yükseltisinde de bir resim grubu ortaya çıkmıştır. Ancak çok sayıda belgenin geniş bir alana yayılması ve kronoloji verilerinin yokluğu nedeniyle bu yerleşmeler üstüne genel bir inceleme yapmak oldukça güçtür, çünkü bulgular zamanla çok kirlenmiştir, korunmaları zordur, figürlü konular, renkler ve üslûplar arasında bir uyum da yoktur. Bununla birlikte son günlerde bir sınıflandırmaya girişilmiş ve resimlerin soyut ya da figüratif oluşları göz önünde tutularak bir ayrım yapılmıştır: söz gelimi Zambezi ırmağının kuzeyine düşen bölgede soyut özellikteki eserler yaygındır; daha güneydeki bir bölgede ise figüratif eğilim ağır basar. Sınıflandırma çalışmalarının yanı sıra figürlerin işleniş derecesi (en şematikten en ayrıntılıya doğru) temel öğe olarak ele alınıp tipoloji çalışmalarına da girişilmiştir. Ancak değişik üslûplarda gerçekleştirilmiş bu figürlerin hepsi çoğunlukla aynı pano üstünde bulunur. Sözgelimi gerçeğe çok yakın biçimde resmedilen bir büyük hayvanlar dizisiyle atlılar grubunu canlandıran üstünkörü yapılmış bir resim ya da şöyle bir çiziktirilmiş akıncılar dizisini üst üste görmek pek olağandır. Üslûp çeşitliliğinin yanı sıra bu yerleşmelerde birbiriyle hiç uyuşmayan nesne, kıyafet ve kişilerin resimleri bulunmuştur. Üst üste yapılmış oldukları için birbirine karışmış motiflerde her şeye rağmen, özellikle hayvan figürleri yapan bu afrikalı sanatçıların resim alanında ne derece usta olduklarını görmek mümkündür. Kullandıkları renkler aşıboyası, kömür karası ve beyazdır. Mağara duvarlarına ve kayalar üzerine resim yapan bu sanatçılar bir hacmi daha belirgin kılmak için çalıştıkları yüzeyin girinti ve çıkıntılarından yararlanırlardı. Gerçeğe çok yakın bir biçimde resmedilen figürlerin duruşlarından çizim alanındaki ustalıkları anlaşılabilir. Afrika'nın güneyinde rastlanan mağara sanatı ürünlerinin bazı yönlerden Yontmataş devri batı avrupa sanatı ürünlerine (iber resimleri) benzediği görülür; yine Afrika'nın güneyinde görülen kaya resimleri Sahra'da bulunmuş fresklere çok benzer.

Zambezi ile Ümit burnu arasındaki bantu dili konuşan halkların gerçekleştirdiği sanat eserlerine Avrupa sanat kataloglarında çoğunlukla yer verilmemiştir; Avrupalıların Afrika'da sömürgeler kurmaları ve misyonerlerin çeşitli bölgelere yayılmaları sonucunda geleneksel sanatlar da yavaş yavaş kaybolmuştur.

Barotse ve Basuto gibi halkların en ileri oldukları sanat dalı hiç kuşkusuz çömlekçiliktir. Barotse'lerden daha çok angoblanmış kaplar kalmıştır. Üzerlerine, baklava biçimli süsler ve dairesel şeritler oluşturmak için sırayla bir açık renk bir aşıboyası vurulmuştur. Basuto'lardan da küresel gövdesine aşıboyası vurulmuş, ince kenarlı ağzı geniş tencereler kalmıştır. Tahtadan yapılan tencere kapakları seramik eşya kadar güzeldir. Bunların üstünde de hayvan ya da insan figürleri yer alır. Yine ense dayamak için kullanılan çeşitli boyunluklar çok ilgi çekicidir. Üzerlerinde Zambezililere özgü motifler vardır: sözgelimi testere dişi, şerit ya da insan memesine benzeyen aynı düzlem üzerine yapılmış eşmerkezli daireler dizisi gibi. Tongalılar, Zulular, Basuto'lar ve Tsvana'lar incilerle süslü çeşitli eşya (tahtadan bebekler, şişeler, enfiye kutuları, mücevherler) yapmışlardır. Buna karşılık Lozi'ler deri işçiliğine önem verirler. Bu halkların yaptığı son derece güzel silâhlardan ve süsleme alanındaki zevkli tutumlarından estetik anlayışları üstüne daha iyi bir bilgi edinilebilir. [L]

Güney Avrupa petrol boru hattı, yılda 90 Mt petrol ürünü ileten boru hattı; dünyanın başlıca ham petrol iletici̇lerinden biridir. Üç hattan oluşur: 34 parmak (860 mm) çapındaki Fos-Karlsruhe (780 km), 40 parmak (1,02 m) çapındaki Fos-Strasbourg (750 km), 24 parmak (610 mm) çapındaki Fos-Lyon (260 km). [L]

***GÜNEYBATI AFRİKA,** Güney Afrika'da arazi.

TARİH

Güney Afrika parlamentosu, 1968 mayısında, Güneybatı Afrika milletlerinin geliştirilmesiyle ve kendi kaderlerini kendilerinin saptamasıyla ilgili bir yasa tasarısını kabul etti. Güney Afrika hükûmeti bu vesileyle, bu bölgenin idarî ve malî meseleleriyle ilgili bir rapor yayımladı. Güneybatı Afrika'nın kuzeyinde yer alan, 300 000 Ovambo'nun yaşadığı Ovamboland'da 1968 ekiminde yedi üyeli ve bir başkanlı yürütme meclisiyle 42 üyeli bir yasama meclisi (her iki meclisin bütün üyeleri Afrika'lıdır) kuruldu. Güney Afrika cumhuriyeti, araziye önemli bir yardımda bulundu.

1973 mayısında bir başka araziye de (Cubango arazisi) özerklik tanındı: kabile başkanları ve temsilcilerinden oluşan bir yasama meclisiyle bir başbakan ve dört bakandan oluşan bir hükûmet kuruldu. Güney Afrika cumhuriyeti, başlıca kabilelerle ilgili sekiz özerk arazi ya da «millî yuva» (*national homelands*) kurulmasını öngördü. Ama Birleşmiş Milletler teşkilâtındaki Afrika-Asya'lılar topluluğu Güneybatı Afrika'nın bağımsızlığa kavuşturulmasında direniyordu. Teşkilât 1968 haziranında aldığı bir kararla Güneybatı Afrika'ya yeni bir ad koydu: Namibia (Nama'lar kabilesinin ve Namib çölünün adlarından oluşturulan kelime). Birleşmiş Milletler teşkilâtı birçok kere, Güney Afrika devletini Güneybatı Afrika'dan çekilmeğe davet etti. Zambiya gibi bazı Afrika ülkeleri ya da «sömürgeciliğe karşı mücadele» gibi adlar taşıyan bazı komisyonlar, Güney Afrika'ya Birleşmiş Milletler teşkilâtı kararlarına uymağa zorlamak için cezalar verilmesini istediler, ama güvenlik kurulu bu istekleri hep reddetti. Aslında, Güneybatı Afrika'yı vazgeçilmez bir stratejik korunma alanı sayan ve bölgenin önemli maden kaynaklarını işleten Güney Afrika, bölgeyi elden çıkarmamakta kararlıydı. Bu yüzden, 1971 haziranında, Güney Afrika başbakanı John Vorster, Milletlerarası Adalet divanının, Güney Afrika'nın Güneybatı Afrika'yı işgal altında tutmasını yasa dışı ilân eden danışma niteliğinde görüşünü reddetti.

1971'de, Güneybatı Afrika'da gerilla hareketleri başladı; bu hareketleri, SWAPO (Güneybatı Afrika Halkları teşkilâtı) milliyetçileri, özellikle Caprivi şeridinde (arazinin kuzeyinde) ve Zambiya sınırında başlatmışlardı. 1971 ekiminde Ovamboland askerî konseyi Güney Afrika'nın Güneybatı Afrika'da kalmasını istedi. 1973 mayısında Güney Afrika hükûmeti, Ovamboland'a idarî özerklik tanıdı. Haziranda, bu arazi madencilerinin çetin grevlerinden sonra, hükûmet, Namibia'ya on yıla kalmadan bağımsızlık ta-

Bekir Sami GÜNSAV

Ecvet GÜRESIN

Kâzım İsmail GÜRKAN

Faruk GÜRLER

nınacağını açıkladı. Ama bu açıklama Namibialıları tatmin etmedi ve ağustos ayında Ovamboland'da düzenlenen ilk yasama seçimleri, yetkililer için bir başarısızlık oldu. Gerçekten, SWAPO, boş yere toplantı ve düşünce özgürlüğü istedikten sonra, seçimlerin boykot edilmesini öğütlemişti. Kayıtlı 42 000 seçmenden ancak 13 000'i oy kullandı. (L)

***GÜNEYDOĞU ANADOLU bölgesi,** Türkiye'nin en küçük coğrafî bölgesi. — *İktisat.* Bölgenin buğday üretiminde artış görüldü: 1 317 495 t; bunun 518 100 tonu Urfa ilinden, 268 492 tonu da Mardin'den elde edildi. Arpa üretiminde ise azalma oldu: 375 454 t. Pirinç üretiminde durum şöyleydi: Diyarbakır 7 740 t, Siirt 855 t, Mardin 93 t. Mısır üretiminde ise pek az bir artış oldu: 9 353 t. Türkiye mercimek üretiminin beşte üçünü sağlayan bölgede bu alanda azalma görüldü, durum şöyleydi: Urfa 30 408 t, Diyarbakır 1 237 t, Mardin 63 t. Sanayi bitkilerinden pamukta değişiklik olmadı: 16 813 t. Bölgenin dikili alanları içinde en çok yer tutan bağlardan elde edilen üzümde büyük bir azalma görüldü: 377 262 t. Bölgenin en önemli meyvelerinden antepfıstığında ise tablo şöyle oluştu: Gaziantep 11 987 338 ağaç, 15 566 t üretim; Urfa 2 361 000 ağaç, 11 135 t üretim; Siirt 1 083 906 ağaç, 321 t üretim (1972).

Hayvancılık alanında bölgenin koyun sayısı arttı: 6 926 930. İllere göre durum şöyleydi: Urfa 868 170, Diyarbakır 458 110, Gaziantep 330 080. Kıl keçisi sayısında da belirli bir artış görüldü: 3 148 590. Öbür hayvanların sayısında ise durum şöyle oldu: sığır 1 144 926, manda 71 189, deve 10 000, eşek 229 050, at 113 310. Bal üretimi 1 077 tona çıktı (1972). [M]

***Güneydoğu Asya Antlaşması teşkilâtı.** — Teşkilât 1960'tan bu yana daha çok ekonomi, teknik ve kültür alanında çalıştı, ama bazı üyeleri Güney Vietnam'ın savunmasına da katıldı. Antlaşmayı imzalayanlar arasında çok geçmeden gerginlik başladı: Vietnam'da siyasal bir çözümden yana olan Fransa 1965'ten itibaren giderek antlaşmadan çekildi ve 1974'te malî katkıdan vazgeçme kararı aldı. İngiltere'nin 1969'dan sonra «Süveyş'in doğusundan çekilme» kararı, sovyet deniz gücünün Hint okyanusunda artışı, Japonya'nın hızlı ekonomik kalkınması, nükleer güce kavuşan (1964) Çin Halk cumhuriyetinin uluslararası alanda yer alması (1971) Güneydoğu Asya'da kuvvetler dengesini temelden değiştirdi. Ocak 1973'te Vietnam'da kabul edilen ateşkes koşulları, bunun ardından Amerika Birleşik devletlerinin antlaşmanın kapsadığı bölgeden yavaş yavaş çekilmesi amerikan himayeciliğine, dolayısıyla Amerika'nın itibarına bir darbe oldu. Zaten Hindistan'la çatışması sırasında amerikan desteğinden yoksun kalan Pakistan 1972'de örgütten çekilmişti. Sovyetler birliği Güneydoğu Asya'da uzun vadeli kolektif bir güvenlik antlaşması imzalanmasını önerirken, Çin tarafından desteklenen Malaysia 1972'de, bu bölgenin tarafsızlaştırılması ileri sürdü. (L)

***GÜNEY MARMARA bölümü,** Marmara bölgesinde, Marmara denizinin güneyinde kalan toprakları kapsayan bölüm. — Bölümdeki iki büyük şehir merkezinden Bursa'nın nüfusu 847 884'e, Balıkesir'inki de 749 669'a çıktı (1970).

● *İktisat.* Bölümde tahıl üretimi 889 025 ton oldu. Hayvancılıkta ise durum şöyleydi; koyun 2 262 470, sığır 383 893, kıl keçisi 991 600, at 53 890 (1972). Ulaşım alanında 1977'de bitirilmesi öngörülen Bandırma limanının halen yapımı sürüyor; yapımına devam edilen kuruluş da Gemlik'teki gübre kompleksidir. Ayrıca, Biga'da kapasitesi 6 000 ton/yıl olan bir süttozu fabrikası kuruldu (1971). [M]

***GÜNEYSU,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili, merkez ilçesi) bucak. — 18 207 nüf., bucak merkezi 2 984 nüf. (1970). [M]

Güney Vietnam Cumhuriyeti Geçici Devrim hükümeti, Güney Vietnam'da 1969 haziranında kurulan merkezî organ; Tet saldırısından sonra (ocak 1968) işgal edilen topraklarda Millî Kurtuluş cephesinin teşkilâtlandırdığı devrimci komitelerin yönetimini ve koordinasyonunu sağlamak için kuruldu. Huynh Tan Phat'ın başkanlık ettiği ve yirmi kadar devletin tanıdığı geçici devrim hükûmeti, A.B.D. birlikleriyle Güney Vietnam'dan çekilmelerine kadar mücadeleye devam etmeyi, genel seçimler düzenleyebilmek için Thieu hükûmetini düşürmeyi, ülkenin önce bağımsızlığa kavuşmasını, sonra birleştirilmesini gerçekleştirmeyi ve demokratik bir rejim kurmayı hedef aldı. Millî Kurtuluş cephesi başkanı Nguyen Huu Tho'nun başkanlık ettiği bir danışma organı («bilgeler kurulu»), ülkedeki çeşitli halkların, din topluluklarının ve sosyal teşkilâtların temsilcilerini kapsar. (Bk. VIETNAM* [*Ek*] ve PARİS* KONFERANSI [*Ek*].) [L]

GÜNGÖR (Kemal), türk etnoloğu (Acıpayam, Denizli 1914 - ay.y. 1961). Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji ve Etnoloji bölümünü bitirdi (1940); Ankara Etnografya müzesi müdür yardımcısı (1944), Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü etnografı, Anıtkabir müdür yardımcısı ve kuruluşuna emek verdiği T.B.M.M. müzesi müdürü oldu. 1941'de yayımladığı *Güney Anadolu yörüklerinin etno-antropolojik tetkiki,* bugüne kadar Türkiye'de yayımlanmış etnografya incelemelerinin en önemlilerinden sayılır. (M)

***GÜNGÖREN,** İstanbul şehrinin Bakırköy ilçesi, Mahmutbey bucağı içinde yer alan semt. — 22 160 nüf. (1970). [M]

GÜNSAV (Bekir Sami), türk subayı (Bandırma 1879 - İstanbul 1934). Harp akademisini bitirdi (1902). 1915'te albay olarak Irak cephesindeki 5. Kuvvei Seferiye'de görevlendirildi. Kurtuluş savaşında Anadolu'ya geçerek Bursa ve çevresinde Kuvayı Milliye'ye katıldı (1919). Bu bölgede 56. tümen komutanlığına ve 17. kolordu komutan vekilliğine atandı. Emrindeki yetersiz kuvvetle üstün düşman kuvvetlerine karşı Bursa'nın savunmasında başarı gösteremeyince Meclis'te ağır şekilde eleştirildi; Mustafa Kemal, kendisini görevden almak zorunda kaldı. Sonra bir süre Muğla ve Antalya çevresi komutanlığı, onun ardından da Kuzey Kafkasya askerî temsilciliği görevlerinde bulundu, 1922'de önce açığa alındı, sonra kendi isteğiyle emekliye ayrıldı ve Demiryolları işletmesinde istimlak müdürü oldu; bu görevi ölümüne kadar sürdü. (M)

***GÜNSÜR** (Nedim), türk ressamı. — Taksim Sanat galerisinde sergi açtı (1973), aynı yıl Cumhuriyet'in 50. yılı için Başbakanlık Kültür müsteşarlığının düzenlediği resim yarışmasında Cumhuriyet 1. ödülünü kazanan 8 ressamdan biri oldu. İstanbul'daki Cumalı galerisinde açılan bir karma sergiye katıldı (1974). [M]

***GÜNYOL** (Vedat), türk yazarı ve edebiyat tenkitçisi. — Son görevi olan Atatürk Erkek lisesi fransızca öğretmenliğinden emekliye ayrıldı (1972). *Cumhuriyet* gazetesinde ve *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanan denemelerini iki kitapta topladı: *Devlet insan mı?* (1974); *Bu cennet bu cehennem* (1975). [M]

***GÜNYÜZÜ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesi) bucak. — 13 903 nüf., bucak merkezi 2 402 nüf. (1970). [M]

***GÜRE,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Uşak ili, merkez ilçesi) bucak. — 6 306 nüf., bucak merkezi 997 nüf. (1970). [M]

***GÜRESİN** (Ecvet), türk gazetecisi. — (öl. İstanbul 1975). *Yeni Gazete*'nin kapanmasından (1971) sonra *Hürriyet* gazetesinde başyazarlığa devam etti; 1974'te Cumhurbaşkanı tarafından senato üyeliğine seçilmesi üzerine aynı gazetede başyazı yerine günaşırı fıkra yazmağa başladı. (M)

***GÜREŞ** i. — ANSİKL. ● *Grekoromen ve serbest güreş.* Güreş kurallarında 1975'te FILA (Uluslararası Güreş federasyonu) kararıyla bazı değişiklikler yapıldı: 9 metre lik yuvarlak minderin mücadele alanı 7 metreye indirildi; yarışma sonuçlarında beraberlik durumu kaldırıldı, minder dışındaki 1,5 metrelik mavi bölgeye kaçan güreşçilerin puan yitireceği kararlaştırıldı; yarışma 9 dakikaya indirildi; güzel oyunlar uygulayan güreşçinin 3 yerine 4 puan alması, minder dışına kaçışlarda kovalayan güreşçinin 1 puan kazanması, minder dışına savrulma durumunda savurانın 1 puan alması, bu fiil kere tekrarlandığı zaman savrulanın yarışma dışı tutulması kurallaştırıldı. Ayrıca, kırmızı şerit dışında köprüye getirme durumunda köprüye getiren güreşçinin 2 puan alması, bastırma anında 2 el, 1 diz veya 2 diz 1 el mindere değdiğinde bastıran güreşçinin 1 puan kazanması gereği kabul edildi. Güreş sırasında oyun uygulayan güreşçi kırmızı şeridin dışına çıkarsa ve oyun minder dışında sonuçlanırsa o güreşçi 2 puan alacaktır. Tuşa gelen güreşçinin başının minder dışında olup olmaması sonucu etkilemeyecek; oyun ortadayken yarışmacıyı minder dışına savurmak faul sayılacak; ayrıca kaçak oynayan güreşçileri ilk üç dakikalık devrede uyarmayan hakemler rütbe kaybedecektir.

Olimpiyat, Dünya, Avrupa, Akdeniz ve Balkan şampiyonalarında 1969'dan sonra türk güreşçilerinin kazandıkları madalyalar (S, serbest; GR, grekoromen):

● OLİMPİYAT. 1972 *Münih:* Vehbi Akdağ (62 kilo, S) gümüş.

● DÜNYA. 1971 *Sofya:* Hızır Sarı (48 kilo, GR) gümüş;
1974 *İstanbul:* Ali Rıza Alan (52 kilo, S) gümüş; Vehbi Akdağ (62 kilo, S) bronz; Mehmet Uzun (82 kilo, S) gümüş; Mehmet Güçlü (90 kilo, S) gümüş.

● AVRUPA. 1972 *Katoviçe:* Sefer Baygın (48 kilo, S) altın;
1972 *Tahran:* Mehmet Sarı (62 kilo, S) gümüş;
1973 *Lozan:* Ali Rıza Alan (52 kilo, S) gümüş; Vehbi Akdağ (62 kilo, S) bronz; Ali Şahin (68 kilo, S) bronz; Hayri Polat (82 kilo, S) gümüş; Alâettin Yıldırım (ağır sıklet, S) gümüş;
1974 *Madrid:* Mehmet Canbaz (48 kilo, S) gümüş;
1975 *Ludwighafen:* Ali Rıza Alan (52 kilo, S) gümüş; Mehmet Sarı (68 kilo, S) gümüş; Servet Aydemir (74 kilo, S) bronz;
1975 *Minsk:* Bilâl Tabur (52 kilo, GR) bronz.

● AKDENİZ. 1971 *İzmir:* Sefer Baygın (48 kilo, S) altın; Hasan Kahraman (57 kilo, S) altın; Erdal Karakaş (63 kilo, S) altın; Mehmet Uzun (73 kilo, S) altın; Asım Bülbül (82 kilo, S) altın; Basri Yılmaz (87 kilo, S) altın; Mehmet Güçlü (90 kilo, S) altın; Hüseyin Gürsoy (97 kilo, S) altın; Gıyasettin Yılmaz (100 kilo, S) altın; Alâettin Yıldırım (ağır sıklet, S) altın; Mücahit Güngör (63 kilo, GR) altın; Ali Yağmur (82 kilo, GR) altın; Gürbüz Lu (100 kilo, GR) altın; Ömer Topuz (ağır sıklet, GR) altın;
1975 *Cezayir:* Mehmet Canbaz (48 kilo, S) altın; Fehmi Sarı (52 kilo, S) bronz; Mehmet Emin Şimşek (57 kilo, S) altın; Mehmet Sarı (68 kilo, S) altın; Servet Aydemir (74 kilo, S) altın; Mehmet Uzun (82 kilo, S) altın; Ayhan Taşkın (90 kilo, S) gümüş; Mehmet Güçlü (100 kilo, S) altın; Kenan Ege (ağır sıklet, S) altın; Salih Bora (48 kilo, GR) altın; Bilâl Tabur (52 kilo, GR) gümüş; Erdoğan Koçak (62 kilo, GR) altın; Erol Mutlu (68 kilo, S) bronz; Murat Toklu (74 kilo, GR) gümüş; Ömer Suzan (82 kilo, GR) gümüş; Arslan Arslan (90 kilo, GR) gümüş; Mehmet Güçlü (100 kilo, GR) gümüş; Ömer Topuz (ağır sıklet, GR) altın.

● BALKAN. 1964 *Köstence:* Hasan Sevinç (57 kilo, S) altın; Nihat Kabanlı (63 kilo, S) altın; Kâzım Ayvaz (78 kilo, S) altın; İsmail Topçam (97 kilo, S) altın;
1965 *Yanbolu:* Hasan Sevinç (57 kilo, S) altın; Mahmut Atalay (78 kilo, S) altın; İsmail Topçam (97 kilo, GR) altın;
1966 *Lyubiyana:* Muhsin Altın (57 kilo, GR) altın; Metin Alakoç (57 kilo, GR) altın; Vahap Pehlivan (70 kilo, GR) bronz; Necdet Uçar (87 kilo, GR) gümüş; Hüseyin Akbaş (57 kilo, S) bronz; Hüsamettin Öngör (70 kilo, S) bronz; Mehmet Göçer (78 kilo, S) bronz; Mustafa Onur (97 kilo, S) bronz; İsmail Topçam (ağır sıklet, S) bronz;
1973 *Tamışvar:* Sami Soğancı (48 kilo, S) bronz; Salih Bora (48 kilo, GR) bronz; Ali Akkaya (52 kilo, S) bronz; Nevzat Köz (52 kilo, GR) bronz; Mehmet Uysal (57 kilo, GR) bronz; Nurettin Kurt (62 kilo, S) gümüş; Erol Mutlu (68 kilo, GR) gümüş; Mevlut Kızılhan (74 kilo, S) bronz; Mehmet Öztürk (74 kilo, S) gümüş; Ömer Suzan (82 kilo, GR) bronz; Arslan Arslan (90 kilo, GR) altın; Hasan Şatır (90 kilo, S) gümüş; Kemal Saydam (ağır sıklet, GR)

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (3), Günaydın arşivi (MEYDAN)

bronz; Aydın Polat (ağır sıklet, S) bronz. (M)

GÜRKAN (Cevat), türk binicisi (Erzincan 1907). Harp okulunu bitirdi (1927), aynı yıl Muhafız alayına atandı. 1933'te ilk defa binicilik takımına seçildi. 1938'de Avrupa turnesine çıkan binicilik takımında yer aldı. Aynı yıl Nice'te yapılan yarışmalarda yüzbaşı Cevat Kula, yüzbaşı Eyüp Öncü, teğmen Saim Polatkan ve yüzbaşı Cevat Gürkan'dan kurulu takım, takım yarışmalarında birinci olarak Polonya Ordusu mükâfatını aldı. Yine aynı yıl Roma'da yapılan yarışlarda Mussolini kupasını alan takımda da yer alan Gürkan, 1948'de biniciliği bıraktı. (M)

***GÜRKAN** (Kâzım İsmail), türk hekimi. — (öl. İstanbul 1972). Rektörlükten ayrıldıktan sonra ölümüne kadar öğretim üyeliğini sürdürdü. (M)

GÜRLER (Faruk), türk generali (İstanbul 1913 - Ankara 1975). Harp okulunu (1931) ve Kara Harp akademisini (1942) bitirdi. Albaylığında İngiltere'de kurslara katıldı (1946). Türkiye'ye dönüşünde Harp akademilerinde öğretmenlik yaptı (1947-1948). A.B.D.'de Fort Leaven Worth Komutan ve Kurmay kolejlerinde iki yıl kadar (1950-1951) çalışan Gürler daha sonra NATO Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Karargâhı İstihbarat dairesinde (1954), Sarıkamış 18. kolordu kurmay başkanlığında (1956), 9. tümen topçu komutanlığında bulundu. 1960'ta tuğgeneralliğe yükselerek Kara Harp okulu komutanlığına getirildi ve aynı yıl Harp akademileri komutanı oldu (1960-1962), burada tümgeneralliğe terfi etti, 1965'te de korgeneral olarak 5. kolordu komutanlığına atandı, buradan Kara kuvvetleri kurmay başkanlığına getirildi ve 1970'te Kara kuvvetleri komutanı oldu. Gürler bu görevi sırasında genelkurmay başkanı ve öbür iki silâhlı kuvvet komutanıyla birlikte Demirel hükûmetini görevden uzaklaştıran *12 Mart muhtırası*'nı imzaladı. 1973'te Kara kuvvetleri komutanlığından ayrılarak cumhurbaşkanı tarafından senato üyeliğine atandı ve bu sırada süresi sona eren Cevdet Sunay'ın yerine cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu, ancak seçilemedi. (M)

GÜRMAN (Metin), türk haltercisi (İstanbul 1933). Haltere 1954'te Şişli kulübünde başladı, 1957'de millî takıma girdi ve değişmez elemanlardan biri oldu. 1959 Akdeniz oyunlarında 75 kiloda şampiyonluk, 82,5 kiloda da güçlü rakipleri arasında gümüş madalya kazandı. (M)

***GÜRMEN** (Hüseyin Kemal), türk tiyatro oyuncusu ve yöneticisi. — (öl. İstanbul 1974). [M]

***GÜRPINAR,** Doğu Anadolu bölgesi (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili) ilçe. — 31 979 nüf., ilçe merkezi 2 010 nüf. (1975). [M]

***GÜRSEY** (Feza), türk bilim adamı. — Tekrar Princeton İleri Etütler enstitüsünde çalışmalar yaptı (1962); Yale üniversitesinde bir yıl konuk profesör olarak ders verdi (1963) ve Ortadoğu Teknik üniversitesindeki kürsüsüne döndü. En fazla ilgi toplayan araştırmaları arasında *Doğrusal bir sistemin istatistik mekaniği* (1950); *Kuaterniyonların alan teorisinde kullanılışı* (1952); *Genel rölativitede konform değişmez spinör denklemler* (1956); *Elemanter partiküller için* PAULİ-GÜRSEY *dönüşümü* adıyla anılan özellik (1958); *Kuvvetli ve zayıf etkileşmenin simetrileri* (1960); *Zayıf akımların yapısı ve paritesi* (1961); *İki nötrino teorisinde yaklaşık simetriler* (G. Feinberg ile, 1962); *Genel rölativitenin* MACH *ilkesine göre yeniden ifade edilişi* (1963); *Kuvvetli etkileşmelerde Spin ve Üniter Spin bağımsızlığı* (R. Raditi ile, 1964); *Yaklaşık* SU_3 *simetrisi ve mezonlar* (T. D. Lee ve M. Naunberg ile, 1964); *Etkin non-lineer pion-nükleon lagrangierleri* (P. Chang ile, 1967); *Düalite ve Lorenz grubu* (I. Bars ile, 1972); *Konform grup temsillerinin alan teorisindeki anlamı* (1972-1973); *Oktonionların ve istisnaî grupların partikül fiziğinde kullanılışı* (1973-1975) sayılabilir. Elemanter partiküller fiziğinde en ünlü buluşu, italyan fizikçisi Radikati ile birlikte ortaya attıkları SU_6 *simetri grubudur.* (M)

GÜRSOY (Hasan Bedri), türk maliyecisi (Diyarbakır 1916). Siyasal Bilgiler fakültesini (1937), Paris'te École Libre des Sciences Politiques'i bitirdi (1939), gene Paris'te Hukuk fakültesi doktora sınıfı seminerini tamamladı (1941); Türkiye'ye dönüşünde Maliye bakanlığına girerek Bütçe ve Malî Kontrol ve Tahsilât Genel müdürlüklerinde çalıştı; 1942'de Siyasal Bilgiler fakültesine asistan, maliye doçenti (1945) ve profesör (1950) oldu. 1951'de A.B.D.'ye giderek iki yıl amme idaresi konusunda incelemeler yaptı. İki dönem Siyasal Bilgiler fakültesi dekanlığı (1954 ve 1956) yapan Gürsoy, Sadi Irmak hükûmetinde maliye bakanı oldu (1974-1975) ve bu görevinin bitiminde tekrar fakülteye döndü. *Maliye ders notları* (1960) ve *Ekonomi dersleri* (1961) adlı ders kitaplarını yazdı. (M)

***GÜRSU,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili, Merkez ilçesi) bucak. — 31 714 nüf., bucak merkezi 4 970 nüf. (1970). [M]

GÜRTEN (Vedat), türk opera sanatçısı ve yönetmeni (İstanbul 1918 - Ankara 1964). Öğrenimine İstanbul Belediye konservatuvarında başladı, Ankara Devlet konservatuvarını 1944'te tamamladı. Sahneye ilk defa 1941'de çıktı; 1946'da bazı avrupa ülkelerinde konuk sanatçı olarak katıldığı temsillerde başarı sağladı. 1950'den sonra Ankara Devlet operasında çeşitli eserleri sahneledi, bazılarında rol aldı. Yaşamının sonlarına doğru İstanbul Şehir operasında konuk sanatçı olarak çalıştı. (M)

***GÜRTUNCA** (Mehmet Faruk), türk şairi, yazarı ve yayımcısı. — Yassıada duruşmaları sonucunda 29 ay hapis cezası aldı; özgürlüğe kavuşunca gazeteciliğini sürdürdü. 1957'den beri çıkardığı *Her gün* gazetesini 1975'te devretti. Yeni eserleri: İki manzum oyun (*Büyük hakan Alpaslan* ve *Alpaslan oğlu Melikşah,* 1971). [M]

***GÜRÜN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Sıvas ili) ilçe. — 34 977 nüf., ilçe merkezi 9 114 nüf. (1975). [M]

***GÜVEM,** Karadeniz bölgesinde (Ankara ili, Kızılcahamam ilçesi) bucak. — 6 530 nüf., bucak merkezi 376 nüf. (1970). [M]

GÜVEN (Ferit Celâl), türk gazetecisi (İstanbul 1894 - ay.y. 1975). Sanayii Nefise mektebini bitirdi ve Hukuk mektebini yarıda bırakarak cepheye gitmek zorunda kaldı. Kafkas cephesinde çarpışmalara katıldı, Millî Mücadele döneminde Adana'ya geçerek burada Kuvayı Milliye örgütlenmesinde görev aldı. Bu dönemde, Millî Mücadele'yi yürekten destekleyen *Yeni Adana* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü üzerine aldı ve başyazılar yazdı (1919-1923). Cumhuriyet'in ilânından sonra *Türk Sözü* gazetesini kurdu (1923) ve 1967'ye kadar bu gazeteye başyazı yazdı. Bir dönem Urfa, bir dönem Mersin ve üç dönem de İçel milletvekili olarak (1927-1946) parlamentoda kaldı. Bu arada Türk Ocakları müfettişliği yaptı ve uzun yıllar Halkevlerinde çalıştı. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu meclise katıldı, sonra siyasî hayattan çekildi. (M)

GÜVEN (Kemal), türk siyaset adamı (Erzincan 1921). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi, Posof ve Kağızman'da savcı yardımcılığı yaptı (1948), Tuzluca'da aynı görevi sürdürdüğü sırada istifa ederek siyasî hayata atıldı (1954) ve Kars'tan C.H.P. milletvekili seçildi. 1957 ve 1961 seçimlerinde de milletvekilliğini koruyan Güven, 1965 seçimlerinde parlamento dışında kaldı; bir süre Ankara'da savcı yardımcılığı yaptı, 1969'da Kars milletvekili olarak meclise döndü; 1973 seçimlerinde partisinin mecliste en fazla sandalyeyi elde etmesi üzerine T.B.M.M. başkanlığına seçildi. 1975 yasama yılı başında partisi tarafından yeniden aday gösterildiyse de koalisyon hükûmetini oluşturan partilerin bir bağımsız aday üzerinde anlaşmaları, fakat güçlerinin de bu adayı seçtirmeye yetmemesi üzerine bir buçuk ay süren çekişmeli turlar sonunda ancak 48. turda başkanlığı alabildi. (M)

GÜVEN (Nef'i), türk eskrimcisi (İstanbul 1924). 1953-1960 yılları arasında yapılan tüm millî müsabakalarda yer aldı. 1955 Akdeniz oyunlarında dünya şampiyonu fransız Mauyel'i yenerek döneminin en iyi eskrimcisi oldu. Eskrim federasyonu başkanlığına getirildi (1967). [M]

***GÜVENÇ,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Hassa ilçesi) bucak. — 8 721 nüf., bucak merkezi 3 067 nüf. (1970). [M]

GÜVENÇ (Bozkurt), türk etnolog ve sosyal antropoloğu (Samsun 1926). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık fakültesinde okurken bir devlet bursu kazanarak A.B.D.'ye gitti, Massachusetts Teknoloji enstitüsünde mimarlık öğrenimini tamamladı (1950). 1961-1962 yıllarında Columbia üniversitesinde sosyal ve kültürel antropoloji derslerini izledi. 1964'te Hacettepe üniversitesinin kuruluş çalışmalarına katıldı, 1969'da bu üniversitede doçent oldu. 1974'te Başbakanlık kültür müsteşarlığına atandı. Başlıca eserleri: *Kültür sorunu* (1970), *Türkiye demografyası* (1971), *İnsan ve kültür* (1972). [M]

***GÜVENİRLİK** i. — ANSİKL. Teknol. *Güvenirlik,* bir sistemin ya da bir parçanın art arda iki bozulma dönemi arasında bozulmadan çalıştığı ortalama zaman süresiyle belirtilir. Bu süre, parçanın durumunu inceleyerek ya da karmaşık bir sistem söz konusu olduğunda, sistemi oluşturan parçalardan her birinin bozulma olasılığını kuramsal yoldan karşılaştırarak istatistik değerlere saptanır. Sistemin yapısında daha uzun ömürlü parçalar ve düzeltme mekanizmaları kullanılır, rodajda çalıştırma teknikleri uygulanırsa, bu sistemin tümüne, temel parçalarının güvenirliğinden daha büyük bir güvenirlik kazandırılabilir. (L)

***GÜVENLİK** i. — ANSİKL. Oto. Otomobilde *güvenlik* sorunu yıllardır inceleme konusu edilir. Fren konusunda olsun, yol tutumu ya da lastiklerin yere iyi yapışması konusunda olsun, otomobile getirilen bütün yetkinleştirmeler, yol boyunca dengeli kalabilen, hız ve yolun sürtünme katsayısı göz önüne alınarak en kısa mesafede durabilen daha güvenli bir araç yapmağa yöneliktir. Bununla birlikte bugüne kadar söz konusu edilen etkin güvenlikti, edilgin güvenlik ise birbirine bağlı olmayan deneylere ve kısmî çözümlere konu oluyordu. *Edilgin güvenlik* denilince, araçta bulunan her kişinin karşılaşacağı çarpışma sonuçlarını en düşük düzeye indirecek çarelerin tümü anlaşılır. Kamuoyuna uyarak ve çoğunlukla otomobil yapımcılarına karşı çıkarak bu güvenliği bir yasaya bağlamağa çalışan özellikle amerikalı hukukçular oldu. Bu yasalara uygun olmayan tüm araçların Amerika Birleşik devletlerine ithali 1975'ten itibaren yasaklanacağı için avrupalı sanayiciler de buna göre tedbir almak zorundadır. Bununla birlikte amerikan yönetmeliğinin güvenlik hükümleri yalnız bir aracın katı bir engele çarpmasıyla ilgilidir; sabit bir engele 80 km/saat hızla çarpan bir arabanın 40 g'lik sabit bir yavaşlama göstermesini öngörür. Bu zorunluluk aracın sertliğini kütlesiyle orantılı olarak arttırmayı gerektirir; fakat iki arabanın tam hızla çarpışması halinde yolcuların yaşama şansını göz önüne almaz; elde edilen sonuçların ancak aynı türden ve aşağı yukarı eşit performanstaki arabalar için geçerli olacağı belirlenmez. Üstelik Amerika'ya oranla Avrupa'da kullanılan otomobiller boyut ve performans yönünden çok çeşitlidir. Bu bakımdan Avrupa'da otomobillerin güvenliği için yeni bir kavram, belirli bir hızla çarpışan arabaların hasar* (*Ek*) vericiliği kavramı ortaya atıldı. Eğer, arabalardan biri öbürüne göre daha tehlikeliyse iki araba arasında uyuşmazlık olduğu söylenir. Aksi halde her iki araba birbiriyle uyuşur. Hasar üç türlüdür: sertlikten ileri gelen hasar, kütleden ileri gelen hasar ve yapıdan ileri gelen hasar. Eşit kütledeki iki araba arasında, yolcuların hayatta kalmasına, yani bulundukları yerin ezilmemesine imkân veren araba sertliği daha fazla olan arabadır. Kütleleri farklı taşıtlarda ezme kuvvetleri eşitse, çarpışma sonucunda iki araba da aynı ölçüde çarpılacaktır: o zaman iki araba arasında uyuşma vardır denilir. Fakat ezme kuvvetleri değişik iki taşıt arasında, sabit bir engele çarpıldığı zaman sütünlük daha hafif olan araçtadır; buna karşılık iki arabanın çarpışması halinde hafif olan tamamen parçalanır. Bu iki sonuç arasındaki karşıtlık, hasar verici taşıtta hem kütleden, hem de sertlikten ileri gelen hasar vericiliğin birarada bulunması ve birbirine eklenmesinden ileri gelir. Ayrıca bu karşıtlık yalnız sabit bir engelle yapılan denemenin objektif bir değer taşımadığını gös-

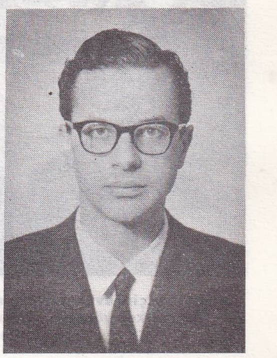
Feza GÜRSEY

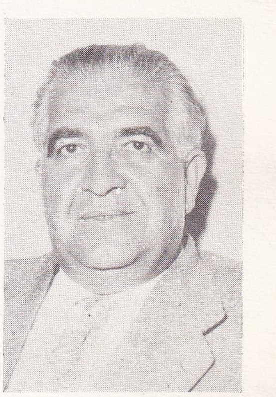
Faruk GÜRTUNCA

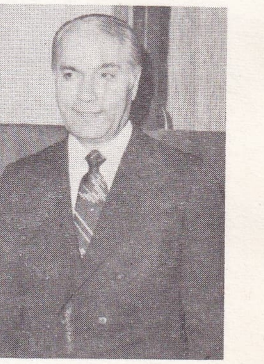
Kemal GÜVEN

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Milliyet arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

Cumhuriyetçi Güven partisinin bir merkez yönetim kurulu toplantısı

terir. İki arabanın sertlik ve kütle bakımından eşit olması halinde, yapıdan ileri gelen hasar, şasi içine ağır parçaların dağınık olarak yerleştirilmesinin etkisini ortaya koyar; bu etki, çarpışma sırasındaki ezilme kuvvetinin maksimum noktaya ulaştığı anı değiştirir. Çarpışma sırasında yolcular düzeyindeki yavaşlama eğrisi, bir dinamometre takozuna bindirilen iki arabanın yavaşlama eğrisi arasında yer alır. Önden çarpışma halinde, temel kütlesi önde toplanan (önden çekişli) araba belirli bir üstünlük sağlar. Buna karşılık motor-transmisyon mekanizması arkada bulunan araba zararlı çıkacaktır. Klasik transmisyon şu sorunu doğurur: motor şasinin önüne yerleştirilmiştir ve arka diferansiyel köprüsüne sert bir mille bağlıdır; oysa köprünün oturulacak yerle bağlantıları yarı serttir; bu nedenle taşıtın, önden çarpmada ezilmesini engelleyen etkin bir kütlesi vardır. İki arabanın çarpışması halinde hasar verici olan bu model, sabit bir engele çarptığında üstünlüğünü yitirir. Böyle bir kaza için öngörülen kuram gövdenin üç bölmeden oluşmasını içerir; iki uç bölme üçüncü bölmeyi, yani yolcuların oturduğu yeri korumak için ezilebilecek şekilde yapılmıştır. Klasik transmisyonlu bir araba, yolcularını korumak için ancak tamponuna güvenebilir. Tamponun, koruyacağı arabanın yapısında uyarlanması henüz deney evresindedir; bu bakımdan ileriye dönük bir tahminde bulunmak zordur. Günümüzde can güvenliği sağlayan araba prototipleri üzerinde çalışmalar sürdürülüyor. Bu prototipler gerçekleştirildiğinde karşılaştırma deneyleri yapılacak ve en iyi sonuçları verecek modelden 12 birim sipariş edilecek, bu da gelecekteki amerikan üretimi için temel unsur olacaktır. Bu nedenle hidrolik kumandalı esnek tampon* (*Ek*) ya da bulucusunun adıyla Ryan tamponu üzerinde duruluyor. Bu tür tamponun önemi, katı bir engele çarpma sırasında kaydedilen çarpma kuvvetini yarıya düşürmesinden, çarpışma anında motorun ileri kaymasına yardımcı olmasından, dolayısıyla da yolcu mahalli üzerinde çarpışma etkilerini en düşük düzeye indirmesinden ileri gelir. (L)

Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Güvenlik konseyinin Ortadoğu'daki duruma ilişkin olarak 22 kasım 1967'de aldığı karar. 242 sayılı karar, ekim 1973'te yapılan dördüncü israil*-arap savaşından (*Ek*) sonra başlayan görüşmeler boyunca durmadan sözü edildiği için büyük bir önem kazandı. Kararın özü şuydu: Ortadoğu'da âdil ve sürekli bir barışın gerekliliği; israil kuvvetlerinin Altıgün savaşı (1967) [bk. *Üçüncü* İSRAİL*-ARAP SAVAŞI] sırasında işgal ettiği bölgelerden geri çekilmesi; çatışmaya karışmış olan her devletin tanınmış ve güvenli sınırlar içinde barış halinde yaşama hakkı bulunduğu; sığıntılar sorununun âdil bir çözüme bağlanması; askerden arınmış bölgeler kurulması; barışçı bir çözüm sağlamak amacıyla, ilgili devletler arasında ilişkileri sürdürmek üzere Birleşmiş milletler genel sekreteri tarafından özel bir temsilci atanması.

22 ekim 1973'te, üç hafta süren savaştan sonra, Amerika Birleşik devletleri ile Sovyetler birliğinin ortak önerileri üzerine, Güvenlik konseyi yeni bir karar alarak ateşkesin ilânını ve 242 sayılı kararın uygulanmasını istedi. İsrail ile Mısır öneriyi kabul ederek Güvenlik konseyinin istediği saatte ateşkesi uygulayacaklarını bildirdiler; buna karşılık Irak hükûmeti karara uymayı, Çin ise oylamaya katılmayı reddetti. (L)

Güven partisi (CUMHURİYETÇİ) **[C.G.P.],** Türkiye'de siyasî parti. Millî Güven* partisi 1969 seçimlerinde, kurulduğu sırada mevcut milletvekili sayısından daha az üye çıkardı ve Parlamento'daki etkinliğini bu yüzden kaybetti. 12 Mart muhtırasından sonra C.H.P.'de İnönü* (*Ek*) ile genel sekreter Bülent Ecevit* (*Ek*) arasında başgösteren anlaşmazlık sonunda, eski genel sekreterlerden Kemal Satır ve arkadaşları İnönü'nün çevresinde ve Ecevit'e karşı cephe almış, genel sekreter Ecevit görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Bir süre sonra durum değişti, İnönü partiden istifa etti, Ecevit genel başkan seçildi. Bu sebeple Kemal Satır ve arkadaşları da C.H.P.'den istifa ettiler ve Cumhuriyetçi partiyi kurdular. Fakat kısa bir bekleyişten sonra gerek ilkeleri, gerek kuruluş sebepleri birbirine eş olan bu parti Millî Güven* partisiyle birleşti ve adı Cumhuriyetçi Güven partisi oldu (1972). Bu değişiklikte Turhan Feyzioğlu parti genel başkanlığını korurken, Cumhuriyetçi* (*Ek*) parti genel başkanı Kemal Satır* da (*Ek*) genel başkan yardımcılığına getirildi.

C.G.P. Parlamento'daki etkinliğini 12 Mart muhtırasından sonra kurulan partilerüstü hükûmetler döneminde başarıyla hissettirdi. Bu hükûmetlerden Nihat Erim* (*Ek*) başkanlığında kurulanlara üye vererek katıldı. Erim'in istifasından sonra ise yeni hükûmeti kurma görevi C.G.P.'li Ferit Melen'e verildi. Parti, Melen'in başbakanlığından sonra da hükûmetlerdeki yerini ve etkinliğini korudu. Ne var ki, 1973 seçimleri C.G.P.'nin Parlamento'daki gücünü daha da azalttı. Bu seçimlerde oyların yüzde 5,3'ünü (Millî Güven partisi 1969 seçimlerinde oyların yüzde 6,6'sını almıştı) alan C.G.P., 13 milletvekili ve yüzde 5,9 oy karşılığında da 1 senato üyesi çıkarabildi. Parlamento'da C.H.P. ve A.P.'den sonraki sıraları M.S.P. ve D.P.'nin doldurması sonucu C.G.P. temsilci sayısı bakımından beşinci sıraya indi. Ecevit başkanlığındaki koalisyonun bozulmasından sonra (ekim 1974), hükûmet bunalımının giderilmesi için, hangi partiyle olursa olsun işbirliğine hazır olduğunu açıklayan Feyzioğlu, bu bunalımın uzaması üzerine Milliyetçi cephe adıyla biraraya gelen partiler arasında yer aldı. A.P. genel başkanı Süleyman Demirel'in kurduğu kabinede, C.G.P. genel başkanı başbakan yardımcılığını alırken üç de C.G.P.'li bakana yer verildi (1975). Parti 1975'te yapılan senato üçte bir yenileme ve 5 milletvekilliği için yapılan ara seçimine katılmadı. (M)

Güven Sigorta, tarım alanı dışında bütün alanlarda faaliyet gösteren sigorta şirketi. 1924'te İtimadı Millî Türk Anonim Sigorta şirketi adıyla kuruldu; 1935'te Güven Türk Anonim Sigorta sosyetesi adını aldı, 1957'de sosyete adı şirket olarak değiştirildi. Önce Adapazarı Türk Ticaret bankasının hisselerinin çoğunluğuna sahip özel bir ortaklıkken, 1964'te 440 sayılı yasayla bir kamu iktisadî teşekkülü haline geldi. Şirketin denetimi, 440 ve 468 sayılı yasalar gereğince Başbakanlık Yüksek Denetleme kuruluna verildi. Sermayesi 1 milyon TL.dır. Şirkette Sümerbank'ın yüzde 39,60 oranında, Türkiye Emlâk Kredi bankasının yüzde 39,80 oranında ve İller bankasının yüzde 20 oranlarında ortaklık payları vardır. Şirketin merkezi İstanbul'dadır, Ankara'da bir şubesi vardır. Türkiye Emlâk Kredi bankası, Sümerbank ve İller bankasının bütün şubeleri şirketin acenteliğini yapar. Söz konusu banka şubelerinin dışında şirketin 1975'te 40 acente ve 10 prodüktörü vardı. Topladığı yıllık prim tutarı 1925'te 23 840 TL.ndan 1950'de 8 milyon 495 TL.na, 1970'te 47 milyon 149 840 TL.na ve 1974'te 111 milyon 557 980 TL.na ulaştı. Şirket 1974'te 7 milyon 680 760 TL. kâr etti. Ortağı bulunduğu başlıca kuruluşlar: Ankara Çimento sanayii, Ereğli Demir Çelik işletmeleri, İnan Sigorta A.Ş., Millî Reasürans T.A.Ş., Türkiye Emlâk Kredi bankası, Türkiye Garanti bankası ve Turizm bankası. (M)

***GÜZELBAĞ,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Gündoğmuş ilçesi) bucak. — 5 192 nüf., bucak merkezi 2 215 nüf. (1970). [M]

***GÜZELBAHÇE,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Merkez ilçesi) bucak. — 6 307 nüf., bucak merkezi 3 605 nüf. (1970). [M]

***GÜZELOLUK,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Erdemli ilçesi) bucak. — 7 998 nüf., bucak merkezi 810 nüf. (1970). [M]

***Güzel Sanatlar akademisi** (DEVLET). — Özel yüksekokulların devletleştirilmesiyle (1971) Mimarlık yüksekokulu ve Uygulamalı Endüstri Sanatları yüksekokulu akademiye bağlı iki kurum haline geldi. Ayrıca 1968'de resmen kurulan Türk Filim arşivi de 1975'te akademiye bağlı bir enstitüye dönüştürüldü. (M)

Güzel Sanatlar Akademisi Sinema-Televizyon enstitüsü. Bk. SİNEMA-TELEVİZYON ENSTİTÜSÜ, *Ek*.

***Güzel Sanatlar matbaası.** — *Altın tabak yemek ve sofra bilgileri ansiklopedisi, Altın eller, Altın bilgi çocuk ansiklopedisi, İdeal kitap* serisi, *Pembe kitaplık* serisi ile son yıllarda yayın çalışmaları da yaptı. (M)

***GÜZELSU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili, Gürpınar ilçesi) bucak. — 10 127 nüf., bucak merkezi 706 nüf. (1970). [M]

***GÜZELYURT,** Doğu Anadolu'da (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Hekimhan ilçesi) bucak. — 4 711 nüf. (1970). [M]

GYLLENSTEN (Lars), isveçli yazar (Stockholm 1921). Roman ve öykülerinde, tüm toplumsal ve edebî gösterişleri amansızca eleştirir: *Camera obscura* (Karanlık oda) [1946]; *«Çağdaş mitler»* (1949); *«Mavi gemi»* (1950); *«Çocuğun kitabı»* (1952); *«Carnivora»* (Etobur) [1953]; *«Senatör»* (1958); *«Sokrates'in ölümü»* (1969); *«Kahil'in anıları»* (1963); *Juvenilia* (Gençlik) [1965]; *İnfantila* (Çocukluk) [1969]; *«Parktaki Saray»* (1970); *«Çöldeki mağara»* (1973). [L]

GYPSUM CAVE, Nevada'da (A.B.D.) mağara. En eski tabakada 5 sm kadar genişliğinde eşkenar dörtgen kesitli üçgen uçlar («Gypsum Cave uçları»), tahta mızraklar, tembelhayvan kemikleri çıktı. M.Ö. 6500 civarında tarihlenen ikinci tabakada taş eşya, tembelhayvan, deve ve at kemikleri bulundu. Yüzey tabakasının ise son yerli Hintlilere ait olduğu anlaşılmaktadır. (L)

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

H

$\hbar$ Fiz. $\frac{h}{2\pi}$'ye eşit, indirgenmiş Planck sabiti. (L)

HAACKE (Hans), alman sanatçısı (Köln 1936). 1961'de A.B.D.'ye yerleşti, kavramsal sanat çizgisindeki sanatçıların araştırmalarından farklı ve oldukça özgün çalışmalar yaptı. Haacke asıl söylemek istediğini, yani günlük yaşantı olgularının doğa ve bilimle karşılaştırılmasını, gerçek özellikteki çeşitli fotoğraf, belge, eşya, teknolojik aygıtlar v.b. aracılarla yansıttı. Sibernetik ve bilişimden, laboratuvar çalışmalarında başvurulan gözlem ve müdahale yöntemlerinden yararlandı. 1966'da «Ice Stick»i yaptı, 1970'te de hidrolik dolaşım ve bildirişim gibi çeşitli sistemler üstünde çalıştı. «Gerçek zamanda görülen/görünmeyen açık sistemler» olarak nitelediği bu tip gösterilere çevrenin ve seyircinin katkısı gerekiyordu. En çok su öğesinden yararlanan Haacke bu öğeyi çeşitli biçimlerde kullandı. 1971'den bu yana da yeni bir «gereç»e elattı, müze seyircisinin profiline. (L)

***HAANSTRA** (Bert), hollandalı sinema yönetmeni. — Belgesel filim çalışmalarını sürdürdü ve *«Su yolu»* (1967), *Hollanda köprüleri* (1968) gibi filimler çevirdi. 1973'te ise *«Yaşam serüveni»*ni yaptı. (L)

HAAS (Ernst), avusturyalı fotoğrafçı (Viyana 1921). 1945'te hekimlik öğrenimini yarıda bırakarak fotoğrafçılığa başladı. Savaş tutsaklarının dönüşü üstüne hazırladığı röportajla 1949'da Magnum ajansına kabul edildi. Haas, röportajlarının yanı sıra reklam ve filim fotoğrafları da (Arthur Penn'in filmi: *Küçük dev adam* [Little Big Man]) çekti. Rengin hayal ettirme gücünden yararlanarak, poz süresi üstünde değişiklikler yaparak ve üst üste çekim ve flu tekniklerine başvurarak şiirsel görüntüler yarattı. 1971'de yayımladığı *Yaratı* adlı albüm bu konudaki ustalığını yansıtmaktadır. 1962'de New York'taki Museum of Modern Art'da Haas'ın tüm yapıtları sergilendi. (L)

***HABA** (Alaois), çek bestecisi. — (öl. Prag 1973). [L]

***Hababam sınıfı**, şair Rıfat Ilgaz'ın mizahî romanı (1959). Roman, sinemaya uygun değişikliklerle Ertem Eğilmez yönetiminde filme de alındı (1975). [M]

HABAŞ (Georges), filistinli hekim ve siyaset adamı (Lod, Filistin [bugün İsrail] 1924). Beyrut'taki Amerikan üniversitesinde tıp okuduktan sonra «İntikam gençliği»ni, 1950'de de «Milliyetçi Arap hareketi»ni örgütledi, Filistin Halk Kurtuluş cephesini kurdu; 1967'de hekimliği bıraktı, kasım 1970'te Kurtuluş cephesinin genel sekreteri seçildi. (L)

***HABECK** (Fritz), avusturyalı yazar. — Son romanları şunlardır: *Die Stadt der graunen Gesichter* (Gri yüzler şehri) [1961]; *Der Piber* (Sıtma) [1965]; *Marianne und der wilde Mann* (Marianne ve vahşî adam) [1968]. (L)

***Haber ajansı** (HÜRRİYET), türk haber ajansı. — Başlangıçta bütün gazetelere haber servisi yapmayı amaçladığı halde daha sonra *Hürriyet* yayın organlarının özel haber örgütü haline dönüştürüldü ve 1975'te yapılan bir statü değişikliğiyle adı «Hürriyet Haber ajansı»na çevrildi. Ajansın, ingiliz Reuter ajansı ve Visnews Aktüel TV Filimleri şirketleriyle sözleşmeleri vardır. Haber toplama işlerini Türkiye'de, İstanbul'daki merkez dışında Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Diyarbakır, Bursa, Antalya, Eskişehir, Kayseri ve Erzurum büroları aracılığıyla ve buralara bağlı 600 kadar muhabir ve muhbirle yürütür. Merkezlerin bürolarla bağlantısı telefon ve teleksle sağlanır; bu birimler telefotoyla da donatılmıştır. (M)

***Haberler ajansı** (TÜRK) **[T.H.A.]**. — Gazetelerle ortaklık düzeyinde işbirliğine geçtikten sonra ajansın kadrolarında, çalışma düzeninde, yaptığı işin yaygınlığında ve etkinliğinde önemli gelişmeler oldu. Türkiye'de yeni olarak Erzurum, Trabzon ve Konya büroları açıldı; Kıbrıs'ta da bütün adanın haberlerini toplayacak bir büro kuruldu. Türkiye'de ve Türkiye dışında haber ve fotoğraf alışverişinde unifax sistemi uygulanmağa başladı. Ajans merkeziyle alıcılar arasında 24 saat açık tutulan beş telgraf hattından yararlanılan bu sistemde bir yandan fotoğraf verilir veya alınırken öbür kanallardan da haber iletimi sağlandı. Ajans, ayrıca dış şebekesini genişletmek amacıyla da Frankfurt'ta kurduğu büro aracılığıyla ve gene unifax sistemi içinde Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Kuzey ve Güney Afrika, Moskova, Tokyo ve Hong Kong'la bağlantı kurdu, CBS (Canadian Broadcasting System), UPI'nin (United Press International) Independent TV'si ile renkli televizyon filimleri alışverişi için anlaşmalar yaptı ve bu anlaşmalara Türkiye'de TRT'yi de kattı. Ajans, yeni çalışma birimleri arasında, özellikle eğitim merkezlerinde yararlı olabilecek kasetli renkli televizyon filmi yapımına, siyasî partiler için propaganda filimleri hazırlamağa başladı; bundan ilk yararlanan siyasî parti de C.H.P. oldu (1975). [M]

***HABERLEŞME** i. — ANSİKL. Sosyol. *Haberleşme sosyolojisi.* 1960 ve 1970 yılları boyunca basın, zengin ülkelerde, değişiklikler ve çeşitliliğe başvurarak gelişmesini sürdürebildi. Televizyonun yerleşmesi ise, öteki ev eşyası gibi, gelir eğrilerini izledi.

● *Haberleşme araçlarının ekolojisi.* Ekoloji, önceleri yalnız hayvan türlerinin dağılımını inceliyordu. Fakat, yavaş yavaş, belli bir bölgede ya da ülke sınırları içinde bir nesnenin, bir ürünün ya da nüfus hareketlerinin ekolojisi üstünde durulmağa başladı. Bu durumda, toplu haberleşme araçlarının da neden bir ekolojisi olmasındı? Bu ekolojinin konusu çeşitli haberleşme araçlarının belirli bir bölgede dağılımını, birbirleriyle sürtüşmelerini, karşılıklı ilişkilerini incelemek olabilirdi. Ekolojinin bu yeni dalı, daha kurulmağa vakit bulamadan, 1970 yıllarında büyük gelişmeler gösterdi. Bir yandan, toplumların haberleşme araçları bakımından ellerindeki olanakların dökümünü yapmağa çalıştı. Öte yandan, basın, radyo ya da televizyon gibi çağdaş haberleşme tekniklerinin etkisi üstünde tumturaklı tartışmaları bir yana bırakıp çeşitli okuyucu, dinleyici veya seyircilerin bu teknikleri «kullanım»ı üstünde durdu.

Günlük basının durumu ülkeden ülkeye ve dönemden döneme büyük değişiklikler gösterir. Gazete tirajları bilinen bütün ülkeler arasında, 1950'den bu yana gazete yoğunluğu sürekli olarak azalan sadece iki ülke vardır: A.B.D. ve İngiltere. O tarihte, 1 000 kişiye A.B.D.'de 345, İngiltere'de 575 günlük gazete düşüyordu. 1970'te, bu sayılar 300'e ve 460'a düşmüştü. Uzun süre bu alanda bütün rekorları elinde tutan İngiltere, bugün Japonya ve İsveç'ten sonra üçüncülüğe düşmüştür. Japonya, 1950 ile 1970 arasında, günlük gazete sayısını 350'den 500'e yükseltti. 1968'den bu yana, rekor, 1 000 kişiye 530 günlük gazeteyle İsveç'tedir. Daha geç harekete geçtikleri için İsveç'in düzeyine ulaşamamış başka ülkelerde de gazetelerin hızla arttığını görüyoruz. Bunlar arasında Batı Almanya, Hollanda ve İtalya başta sayılabilir. Buna karşılık, bütün ülkelerde, süreli yayınların günlük gazetelerden daha ağır bastığını belirtmeliyiz. Başka bir deyimle, sayıyla satılan yayınlar arasında, günlük olmayan yayınların payı gittikçe artmaktadır. İki savaş arasında resimli büyük magazinlerin alabildiğine çoğaldığı ilk ülkeler, anglosakson memleketleri oldu. Magazinlerin Avrupa'da türemesi az sonraya rastlar. Süreli yayın dünyasının bu devleri, çeşitli tabakalardan oluşan çok geniş bir okuyucu kitlesine çok çeşitli konular sunuyorlardı. A.B.D.'de *Look* ve *Life*, Fransa'da *Paris-Match* veya *Marie-Claire* bu tür yayınlardır. 1930'da ortaya çıkan büyük magazinler ilk zorluklarla 1950 yılında karşılaştılar. Ekim 1971'de *Look* yayımını kesti; rakibi *Life* bir yıl sonra kapandı. Bu buhranın nedenleri çok derindi ve yalnız ilân şirketlerinin kaprislerine bağlanamazdı. Buna bir «okuyucu buhranı» demek çok daha doğru olur. 1960 yılındaki durumdan anlaşıldığına göre, okuyucu belli bir gazetecilik anlayışından usanmış, «daha ileriye gitmek», «olayları daha bir kavramak», «daha çok bilmek» istiyordu.

Okuyucuya beklediğini verebilmek için bazı gazeteciler yeni «formüller» peşine düştüler. Bu formüllere göre gerçekleştirilen haftalıkların en gözde örnekleri Amerikalıların *Time* ve *Newsweek*'i, Almanların *Der Spiegel*'i ve Fransızların *L'Express*'idir. 15, 20 yıldır, bu haber dergileri, resimli büyük magazinlerin ve güncel olaylardan ayrılamayan günlük gazetelerin bıraktığı boşluğu doldurma yolundadır.

● *Yeni atılımlar.* «Sputnik I»in 1957'de fırlatılması telekomünikasyon alanında yeni bir çağın başlangıcı oldu. Uydular uzay engelini aşmayı sağladıkları için televizyon artık bir tek ülkenin sınırları içinde kalmaktan kurtuluyordu. 1964'te «Telstar» uydusu Tokyo Olimpiyat oyunlarının nakline imkân verdi. Aynı yıl yeni bir teknoloji buluşu, videokasetlerin ortaya çıkışı haber verildi. Bu yeni araç, değişik tekniklerden yararlanarak televizyon işaretlerini kaydediyor ve aktarabiliyordu. Bu bakımdan, plağın ses alanında yaptığını görüntü alanında tekrarlıyor demekti. Böylece, bantlara yerleştirilen televizyon programları isteklilere sunulabiliyor, seyirci de resmî televizyon programlarıyla yetinmek zorunluğundan kurtuluyordu.

1960 yılları boyunca uydular ve videokasetler üstüne çok şey söylendi, en büyük umutlarla onlara bağlanıldığı gibi, en akıl almaz tehlikeler de onlardan beklenir oldu. İyim-

Georges HABAŞ

Türk Haberler ajansını bütün dünya haber merkezlerine saniye boyutları içinde bağlayan «fax» tesisleri

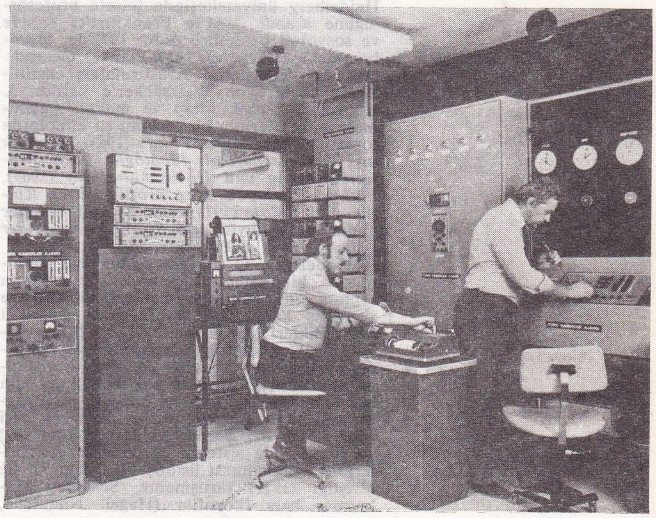

Foto. X (LAROUSSE); Türk Haberler ajansı (MEYDAN)

HABEŞİSTAN

imparator Haile Selasiye Fransa ziyaretinde (temmuz 1972)

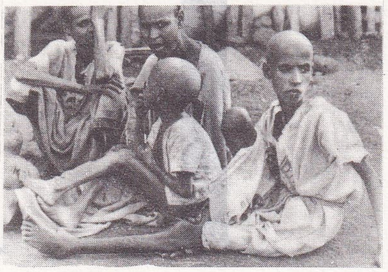

kuraklık ve açlık felâketine uğrayan habeşler

serler «alakart» bir televizyondan söz ediyor ve bu televizyonun ulus değil, dünya çapında çalışacağını ileri sürüyorlardı. Kötümserler ise, bütün yeni buluşlar gibi bu ilerlemeleri de teknoloji toplumunun insan için tehlikeli oyuncaklarından sayıyorlardı. Zaman, iyimserleri de, kötümserleri de doğrulamadı, çünkü müjdesi verilen devrim gerçekleşemedi.
Bu arada, A.B.D., Belçika ve İngiltere gibi bazı ülkeler, sessizce «teledağıtım» çağına giriyorlardı. 1970 yıllarının başında kablolu televizyon yeni bir tartışmaya yol açtı. 1971'de A.B.D.'de basılan Sloan raporu bu tartışmanın temel dayanağıydı. Bir dağıtım merkezine kablolarla bağlanan televizyon seyircileri, hem daha kaliteli görüntüler elde ediyor, hem de daha çeşitli programlar izleyebiliyorlardı. Kablo ile iletim, görüntüleri hertz dalgalarıyla iletilen alışageldiğimiz televizyonun yetersizliklerini giderir, seyirciyi doğal ve yapay engellerin, dalga karışımının oyuncağı olmaktan kurtarır. Fakat kablolu televizyonun bir başka üstünlüğü de, çeşitli dağıtım istasyonlarının yerinde üretilen ya da videokasete kaydedilen yeni programlar hazırlamasına olanak sağlamasıdır. (L)

HABERMAS (Jürgen), alman sosyoloğu ve filozofu (Düsseldorf 1929). Göttingen'de Nikolai Hartmann'ın, Zürich'te Hans Barth'ın, Bonn'da Erich Rothacker ve Oskar Becker'in kürsülerinde felsefe öğrenimi gördükten sonra 1954'te Schelling üstüne hazırladığı doktorasını verdi. 1959'a kadar Th. W. Adorno'ya asistanlık yaptı. 1961'de, Hans Georg Gadamer'in ders vermekte olduğu Heidelberg üniversitesinde felsefe profesörlüğüne atandı. 1964'te Frankfurt'ta felsefe ve sosyoloji profesörü oldu; 1971'de, Starnberg'deki (Bavyera) Max-Planck Gelecekbilim ve Savaşbilim Araştırmaları enstitüsünde C. F. von Weizsäcker'e katıldı. J. Habermas birçok kitap ve makale yayımladı; makalelerinin bir kısmını şu kitaplarda topladı: *Theorie und Praxis* (1963), *Technik und Wissenschaft als İdeologie* (1968), *Protestbewegung und Hochschulreform* (1969), *Philosophisch-politische Profile* (1971), *Kultur und Kritik* (1973) v.b. Siyasal bilimler alanında en büyük tezi *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1959-1962) adlı kitabıdır.
J. Habermas bu kitabında, burjuva toplumunun bir kategorisi olarak kamuoyunun toplum ve tarih açısından oluşumunu ve ilerlemiş kapitalizm çerçevesinde geçirdiği değişiklikleri işler. *Erkenntnis und İnteresse*'de (1968) açıkladığı bilgikuramı ve epistomolojisi «bilgiyi yöneten çıkarlar» kavramına ağırlık verir. Bundan sosyal bilimler için bir metodoloji programı çıkarır; bu programın kilit noktası da pozitivizmin eleştirisi (*Zur Logik der Sozialwissenschaften*) [1967] ve sosyolojide sistemli çözümleme yöntemlerinin uygulanması üstüne N. Luhmann ile giriştiği (1971) tartışmadır. Sosyolog Habermas bazı filozoflar (Hegel, Nietzsche, Schelling, Hobbes ve daha birçokları) üstüne çalışmalarından da anlaşıldığı gibi aynı zamanda bir filozoftur. Fakat onun ilgi alanı, yenilemek istediği Marx'çılıktır. Pozitivizmin eleştirisiyle teknokrasinin eleştirisi atbaşı gider ve bilim ve teknik topluluğunun, tümüyle demokrasi, siyasal yaşam ve toplum için getirdiği sonuçlar üstünde durur. Habermas öğrenci hareketlerini de çözümlemeğe çalıştı ve bu konuda gitgide daha eleştirici bir tutum takındı. Habermas'ın Starnberg'de yürüttüğü araştırmalar, özellikle ilerlemiş kapitalizmde iktisadî bunalımların yerini siyasal düzeyde bunalımların alıp almadığı sorunuyla ilgilidir (*Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, 1973). Habermas, Frankfurt* okulunun (*Ek*) son temsilcisi sayılabilir. (L)

***HABEŞİSTAN,** Kuzeydoğu Afrika'da devlet. — 26 080 000 nüf. (1973). Başkenti, *Addis-Abeba* (684 000 nüf.). Başlıca şehri: *Asmara* (191 000 nüf.). Kahve üretimi daha da arttı (1971'de 215 000 t).

TARİH

iç siyaset

Kitaplara ve gazetelere sansür uygulanmasına rağmen, aydın çevreler hükûmetin otoriter metotlarını açıkça eleştirmekteydiler; öğrenciler rejimin özgürleştirilmesini, topraklarda daha iyi bir dağıtım yapılmasını istediler. İmparatora karşı gösteriler, Addis-Abeba üniversitesinin kapatılmasına yol açtı (1969 martı); hükûmet karışıklıkların devam ettiğini görünce, sorumlu gördüğü kimseleri ağır cezalara çarptırdı.
Eritrea'nın bağımsızlığı için çarpışan Eritrea Kurtuluş cephesi, orduya karşı gerilla savaşına devam etmekteydi; arap ülkelerinden, özellikle Suriye ve Irak'tan yardım görüyordu; 1969 martında yeni bir taktik benimsedi: bir komando, Frankfurt havaalanında Ethiopian Airlines'in bir uçağını tahrip etti. Bu olay üzerine hükûmet, bozgunculukla suçladığı çekoslovak diplomatlarını ve sovyet gazetecilerini sınır dışı etti. Birleşmiş Milletler teşkilâtının suçlamasına rağmen, Eritrea'lı ayrılık taraftarları Habeş havayollarının birçok uçağını kaçırdılar (haziran-aralık 1969).
Haile Selasiye, iç durumun bozulması karşısında sert tedbirler aldı: sözgelimi 1969 kasımında herkes için zorunlu askerlik kondu. Ama havadaki gerginlik dağılmadı; 1969 kasım-aralığında rejime karşı bir komplo açığa çıkarıldı; bir öğrenci sendikacının öldürülmesi Addis-Abeba'da bir protesto gösterisine yol açtı; polislerle öğrenciler arasında kanlı çatışmalar oldu; bütün öğretim kurumları kapatıldı. 1970 martından itibaren ordu ile Eritrea Kurtuluş cephesi (E.K.C.) arasındaki çarpışmalar sıklaştı; bu çarpışmada bir general öldü; bunun üzerine bütün Eritrea arazisinde olağanüstü durum ilân edildi. Bununla birlikte, E.K.C. yöneticilerinin 1973'te Eritrea'da topladıkları bir konferansta müslümanlarla hıristiyanlar arasındaki görüş ayrılıklarının ortadan kaldırılmasıyla güçlenen Ayrılıkçı hareket, 1974'te eyalet topraklarının yarısını denetimi altına aldı.

● *Haile Selasiye'nin devrilmesi*. 1974 şubatında, o tarihe kadar görülmemiş şiddette bir buhran patlak verdi; bu buhran, Eritrea'daki çatışmanın şiddetlenmesinden ve 1971'den beri köylülerle göçebeler (özellikle Danakil'ler) arasında pek çok kişinin ölmesine yol açan kıtlık karşısında hükûmetin kayıtsız kalmasından doğmuştu. Addis-Abeba'da, fiyatların yükselmesine karşı girişilen gösterilerde pek çok kişi öldü. Asmara ve Eritrea'da ordu birlikleri ayaklandılar. Çok geçmeden ülkenin her yerine yayılan hareket, başbakan Aklilu Habte-Wold'un istifasına (yerine Endalkaçev Makonnen getirildi) yol açtı. Hareket, on iki yıldan beri Eritrea milliyetçilerine karşı savaşmakta olan ordunun sabrının tükendiğini gösteriyordu. Mart ayında çalkantı başka sosyal sınıflara sıçradı. Sendikalar ülke tarihinde ilk defa genel grev ilân ettiler. Şubattan beri boykotta olan lise ve üniversite öğrencilerinin yanı sıra, din adamlarının alt tabakası din ilerigelenlerini protesto ediyor, köylüler büyük toprak sahiplerine karşı ayaklanıyor, müslümanlar kıptî hıristiyanlarla hak eşitliği tanınması için gösteriler yapıyorlardı. Düzeni sağlamak için işe karışan orduda da çok geçmeden bölünmeler başladı. Soylu ve muhafazakâr yüksek rütbeli subaylarla, orta halli sınıflardan gelen reformcu genç subaylar çatışmaktaydılar. İlerici eğilim yavaş yavaş ağır bastı. Askerler eski bakanlardan ve yüksek mevkideki memurlardan birçoğunu tutukladılar ve denetimlerini sistemli olarak ülkeye yaydılar (Addis-Abeba havaalanının ve yerel radyo istasyonlarının hazirandan itibaren işgali; temmuzda Eritrea genel valisinin tutuklanması ve Endalkaçev Makonnen'in yerine Michael İmru'nun getirilmesi). İmparatorun elinden yavaş yavaş son yetkilerini de alan bu «sakin devrim» 12 eylül 1974'te imparatorun tahttan indirilmesiyle sonuçlandı. Ordu, Selasiye'nin yerine oğlu Asfa Wossen'i, sırf birtakım onur görevlerine sahip olacağı meşrutî bir krallığın başına geçirdi. Parlamento dağıtıldı ve 1955 anayasası yürürlükten kaldırıldı. Halkın ve öğrencilerin desteklediği askerler, yeni bir demokratik anayasa çıkarılıncaya kadar ülkeyi yönetmeğe karar verdiler. Hükûmet programı ülkenin feodal yapılarını ortadan kaldırmayı hedef alan bir toprak reformunu, bir adalet ve çalışma yasaları reformunu, öğretimin demokratlaştırılmasını ve dinlerin yasalar önünde eşitliğini öngörüyordu.
Eylülden itibaren öğrenciler ve işçi sendikaları konfederasyonu sivil bir hükûmet kurulmasını, ortaklaşma, toplantı ve grev haklarının yeniden tanınmasını istediler. 23 kasımda askerî konseyin emri üzerine ilerigelenlerden altmış kişi idam edildi; bunların başında geçici askerî hükûmetin başkanı general Aman Andom, Aklilu Hapte-Wold, Endalkaçev Makonnen de vardı. İdamlar geçici bir sükûnet sağladıysa da olayların ardı alınamadı. Kıtlık ve açlık etkisini arttırarak sürüyordu. Bu konuda Uluslararası Kızılhaç örgütünün sağladığı yardımlar durumu değiştiremiyordu. Bunun yanı sıra öğrenci hareketlerinin gitgide şiddetlendiği görüldü. Eritrea'daki çarpışmalar da katliam halini almıştı. Bu karışıklıklar sürüp giderken askerî yönetim ocak 1975'te 6 bankayı millîleştirdi. Bunu, martta geri kalan bütün bankaların ve sigorta şirketlerinin, yabancı uçak firmalarının ve bazı büyük mağazaların millîleştirilmesi (mayıs-temmuz) izledi. Köklü bir toprak reformu uygulamasına geçildi, ama bu da, öğrencilerle birlikte kaynaşma halinde olan köylüleri yatıştıramadı. Bu arada eski imparator Haile Selasiye'nin İsviçre bankalarında birkaç yüz milyon doları bulan servetinin ortaya çıkması karışıklıkların daha da artmasına sebep oldu. Askerî hükûmet bir yandan Selasiye'ye baskı yaparak bu paranın ülkeye getirilmesini sağlamağa çalışırken bir yandan da banka nezdinde girişimlerde bulundu. Ancak, herhangi bir sonuç alınamadı ve ağustos 1975'te Haile Selasiye öldüğü vakit bu konu canlılığını koruyor, açlık, kıtlık ve huzursuzluk da bütün şiddetiyle sürüyordu.

Dış siyaset

Haile Selasiye, Afrika'daki büyük itibarını koruyordu; Nijerya ile Biafra arasındaki çatışmada birçok kere aracılık yaptı; ama girişimleri sonuçsuz kaldı. Kenya ile ilişkileri düzeltmek için, 1970 haziranında iki ülkenin ortak sınırlarını saptayan bir anlaşma imzaladı.
A.B.D. ülkedeki etkisini pekiştirdi: imparatorun isteği üzerine silâh ikmalini artırmayı kabul etti; buna karşılık uyduları dinleme ve yerini saptama için bir üs elde etti. Habeşistan hükûmeti tarafsızlık ilkesine sadık kalarak 1970 kasımında Çin'i tanıdı ve 1971 ekiminde Pekin yetkilileriyle ticarî ve teknik işbirliği anlaşmaları imzaladı; ayrıca Yugoslavya, Norveç, Federal Almanya ile ilişkilerini geliştirdi, ama dördüncü israil-arap savaşından sonra (ekim 1973) İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesti. Haile Selasiye 1970 kasımında Roma'ya giderek ülkesinin İtalya ile barıştığını onaylamış oldu. Kültür anlaşmaları imzalayarak ve 1972 haziranında Paris'i resmen ziyaret ederek Fransa ile ilişkilerini sağlamlaştırdı. Daha sonra Fransa devlet başkanı Pompidou'nun bu ziyareti iade edişi (ocak 1973) ve Addis-Abeba'da taraflar arasında düşük faizli savunma kredisi anlaşması yapılması ilişkileri daha da ileri bir düzeye götürdü.

Foto. Chauvel-Gamma, Gamma (LAROUSSE)

tepkili dört motoruyla dev güçlü **Boeing «747»** jumbo-jet
Foto. Interavia (LAROUSSE)

tepkili iki motorlu sesaltı uçak, **Airbus «A-300 B»**. Üstün güçlü orta ve kısa mesafe uçağı. *Foto. Aérospatiale (LAROUSSE)*

tepkili üç motorlu amerikan uçağı **McDonnell-Douglas «DC-10»** üstün güçlü uzun mesafe uçağı. *Foto. McDonnell Douglas Co. (LAROUSSE)*

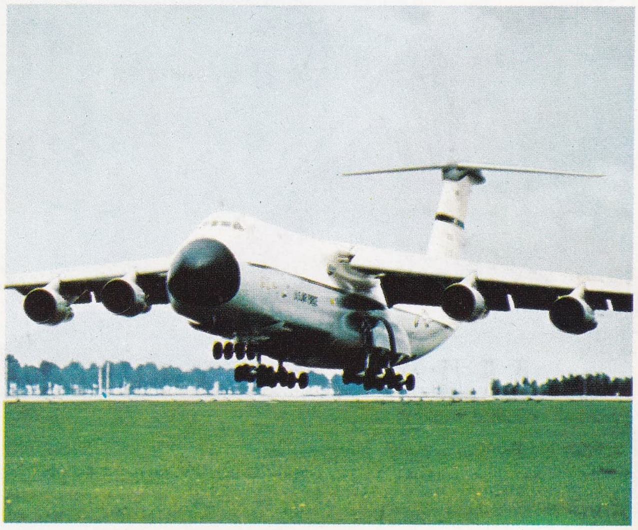

tepkili dört motorlu dev amerikan kargo uçağı
Lockheed «C-CA Galaxy»
Foto. Lockheed Aircraft (LAROUSSE)

tepkili dört motorlu sovyet uçağı **Ilyuşin «IL-62»**
üstün güçlü uzak mesafe nakliye uçağı
Foto. R. Demeulle (LAROUSSE)

fransız-ingiliz ortak yapımı sesüstü **Concorde**'un 001 nakliye uçağı tipi.
Foto. Holmès-Lebel (LAROUSSE)

sovyet sesüstü nakliye uçağı
Tupolev «TU-144»
Foto. R. Demeulle (LAROUSSE)

amerikan nakliye uçağı **Lockheed «L-1011 Tristar»**
üstün güçte tepkili üç motor
Foto. Interavia (LAROUSSE)

Buna karşılık Somali ile başlayan anlaşmazlık Afrika Birliği örgütünün arabuluculuk çabalarına rağmen çözülemedi.

ARKEOLOJİ

Habeşistan'da arkeoloji çalışmalarını Habeşistan Arkeoloji enstitüsü yürütür: Tekle Sadık Mekverya tarafından yönetilen enstitüde birçok fransız uzman vardır.

Omo vâdisindeki yatakların sistemli aranması ve Melka Konture yerleşme merkezinin ortaya çıkarılmasıyla Habeşistan paleontologlar ve prehistoryacılar için büyük bir ilgi merkezi oldu. Bu araştırmalar Doğu Afrika'daki en eski İlkçağ üstüne bilgileri temelden değiştirdi. Omo vâdisinde, Sudan ile Kenya sınırları yakınında ve Rodolphe gölü yönündeki araştırmaları uluslararası bir heyet (Habeşistan, Kenya, A. B.D., Fransa) yürüttü. Doktor Y. Coppens burada bir İlkinsansı çene kemiği (*Paraustralopithecus æthiopicus*) [dört milyon yıl ?], çok eski İnsansı kalıntıları, âletler (taş parçaları sanayii) ve fosil favna kalıntıları buldu; kazı bölgesinin genişliği çok daha zengin buluntular konusunda ümit veriyor. 1963'te, Addis-Abeba'nın 50 km güneydoğusunda, Awash nehrinin iki yakası boyunca Melka Konture yerleşme bölgesi keşfedildi; burada Alt Yontmataş'a ait dört katlı bir katman vardır; âlet yönünden çok zengindir: *pebble tool*'ler (yassı taşlar), iki yüzlü âletler (yumurta, ip, mekik biçiminde, üçgen), *bola*'lar (atmak için yuvarlak taş).

Tarihsel denecek çağlara ait araştırmalar (Habeşistan'da tarih, M.Ö. V. yy.a doğru, Güney Arabistan'dakilere benzer güzel bir yazı ile kazılmış yazıtlarla başlar), Aksum ve Yeha bölgesinde Francis Anfray'in yönetiminde sürdürüldü. Pek çok yapı kalıntısı ortaya çıkarıldı, mezarlar kazıldı. Toplanan zengin malzeme (çömlekler, âletler, çeşitli süs parçalar) Aksum uygarlığından önceki devrenin maddî kültürünü daha iyi tanımağa yardım etti. Aksum kültürünün en eski kalıntılarının M.Ö. II. yy.dan kaldığı sanılıyor. Aksum'da Habeşistan'a özgü kültürün gelişmesi izlenebildi. Hıristiyan uygarlığının gelişmesi geniş bir alanı kaplar. Matara* (*Ek*) yerleşme bölgesinde çok ilginç buluntularа rastlandı. Şimezana Senafe'si yakınındaki kıyılarda klasik Aksum üslûbunda şahane yapılar ortaya çıkarıldı: yapının duvarları kademeli ve testere dişi gibi girintili çıkıntılıdır. Ele geçen malzeme hem günlük yaşantıyı (kap-kacak, fırın, kandil), hem de ülkenin uzun ve debdebeli kültür geleneğini yansıtır: Roma kayzerlerinin tasvirleriyle süslü altın sikkeler, havaya sıçramış bir yaban kedisini koşarken yakalayan köpek sahnesiyle süslü İskender üslûbu bronz kandil, çok ince işlenmiş altın haçlar.

Habeşistan Ortaçağı'ndan da önemli buluntular elde edildi: çeşitli onarımlar sırasında ünlü Lalibila* (*Ek*) anıtlarının bazı ayrıntıları ortaya çıkarıldı. 1965 martında yüzden fazla kaya kilisesi bulundu: bunlardan bazıları Tigre dağında, bazıları Agame'de (Addigrat'ın güneyinde), bir hısmı Hauzlyn etrafında (Geralta ve Enderta), diğerleri Tembyln'de (Abbi Addi) ve Atsbi bölgesinde gizliydi; kiliselerin çoğu mezarlıdır ve bazilika planı üstüne kurulmuştur; duvarlarını geometrik dekorlu kabartmalar süsler; duvarlarda ayrıca en basitinden en ağırına kadar çeşitli üslûplarda resim kalıntılarına rastlanır. (LM)

***HABTE-WOLD** (Aklilu), habeş siyaset adamı. — 1974 şubatının son günlerindeki ayaklanmalar sonucunda başbakanlıktan ayrılmak zorunda kaldı. (L)

HABYARİMANA (Juvenal), ruandalı devlet adamı (Kisenyi dolayı 1937). Kinşasa'da tıp öğrenimine başladı, sonra Kigali subay okuluna girdi ve hekim yüzbaşı olarak mezun oldu. 1963'te kurmay başkanı, 1965'te millî muhafız ve polis bakanı oldu. Cumhurbaşkanı G. Kayibanda'nın başlıca yardımcısı olarak 1972 ve 1973'te ırk rekabetleri yüzünden bozulan düzeni yeniden sağlamakla ve haziran 1973'te bütün silâhlı kuvvetleri yeniden düzenlemekle görevlendirildi. 5 temmuz 1973'te yapılan askerî hükûmet darbesiyle iktidarı ele geçirerek cumhurbaşkanı ve yeni hükûmetin başkanı oldu; aynı zamanda savunma bakanlığını da üstüne aldı. (L)

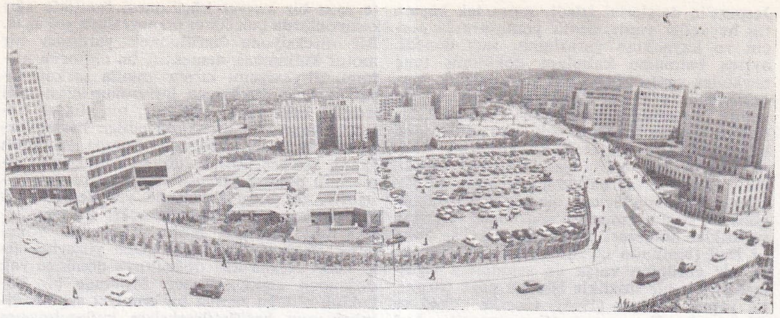

solda, Hacettepe Üniversitesi Tıp fakültesi ve hastahane binaları (Ankara) altta, Hacettepe üniversitesinin yeni kampusu ve Beytepe tesisleri

HACER (El-), Cezayir'de yer, Annaba yakınında; El-Hacer çelik tesisleri burada kurulmuştur. (L)

***Hacettepe Gençlik kulübü.** — 1971-1972 futbol sezonunda Üçüncü lige düştü. (M)

***Hacettepe üniversitesi.** — 1974-1975 döneminde öğrenci sayısı 8 672'ye, profesör ve doçent sayısı 169'a, asistan, öğretim görevlisi sayısı 1 030'a çıktı; fakülte sayısı 17 oldu. Hacettepe üniversitesine bağlı Kayseri Gevher Nesibe Tıp fakültesinin tam olarak 1975 yılının sonlarında faaliyete geçmesi planlandı. Ankara'nın Beytepe mevkiindeki 40 hektarlık arazide, 1969'da yapımına başlanan ikinci site 1975 yılında hizmete girdi. Aynı yıl, öğrencilerin spor ve diğer gereksinmeleri için Beytepe tesislerinin yapımına başlandı. (M)

***Hacıbekir,** İstanbul'un ünlü şekercilik firması. — Firmanın 1970'ten bu yana Cape Town, Johannesburg (Güney Afrika cumhuriyeti), Rotterdam (Hollanda) ve Londra'da (İngiltere) temsilcilikleri açıldı. Firmanın kurucusu Ali Muhiddin HACIBEKİR öldü (İstanbul 1974). [M]

***HACIBEKTAŞ,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili) ilçe merkezi, kasaba. — 22 570 nüf., ilçe merkezi 5 032 nüf. (1975). [M]

***HACIHAMZA,** Karadeniz bölgesinin Orta Karadeniz bölümünde (Çorum ili, Kargı ilçesi) bucak. — 6 060 nüf., 9 köy, bucak merkezi 2 204 nüf. (1970). [M]

***HACILAR** (*Yeniköy*), Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Bahçe ilçesi, Haruniye bucağı) kasaba. — 10 797 nüf. (1970). [M]

***HACILAR,** İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde (Kayseri Merkez ilçesi) bucak merkezi kasaba. — 13 409 nüf., bucak merkezi, 12 127 nüf., 2 köy (1970). [M]

Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş., Türkiye'nin en büyük malî ve sınaî gruplarından biri. 1967 yılında İstanbul'da kuruldu. Sermayesi 200 milyon TL. Holding, tarım, sanayi, ticaret ve bankacılık alanlarında faaliyet gösteren 47'den fazla şirkete sahiptir. Holding ve sahip olduğu şirketlerin toplam personel sayısı yaklaşık 22 000 ve 1974 yılı toplam ciroları 4 milyar TL. oldu. Hacı Ömer Sabancı grubunun çekirdeğini Hacı Ömer Sabancı'nın önderliğinde 1948 yılında kurulmuş olan Akbank T.A.Ş. ile yine Hacı Ömer Sabancı tarafından 1951 yılında kurulan Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.Ş. oluşturur. Hacı Ömer Sabancı grubu bankacılık ve sanayi işbirliğine dayalı olarak çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Sabancı grubunun sahip olduğu şirketler tekstil, yağ, sunî ve sentetik elyaf, çimento, otomotiv, kâğıt sanayii ile turizm, tarım, bankacılık ve ticaret dallarında faaliyet gösterir. Holding'in sahip olduğu en güçlü ve en etkin kuruluş Akbank T.A.Ş.'dir. (M)

***HACİM** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda yardımcı belleğin çıkarılıp takılabilir fiziksel birimi.

— ANSİKL. Magnetik şerit ya da disk olabilen *hacim,* bir dosyanın bir bölümünü, tümünü ya da birçok dosyayı taşıyabilir. Bir hacim üzerine konan «etiket» kayıtlarından bir kısmı, ilk kayıtlar, işletme sistemi tarafından tanınmasına yarar, öbürleri dosyaların sınırlarını gösterir ya da dosya yapısı, geçerlilik tarihi gibi dosya ile ilgili çeşitli bilgileri betimler. (L)

***HADDA,** Celâlâbâd (Afganistan) yakınlarında eski buddha manastır merkezi. — Kalıntıları, 1966'da Afgan arkeoloji kurulu şefi Dr. Şahabiye Mostamandi tarafından yeni Tapa-e-Şotor yerleşmesi üzerinde yeniden kazıldı; bütün yalancı mermer veya kuru toprak bezemeleri iyi şekilde korunmuş, tümüyle kusursuz bir manastırdır. Büyük bir merkezî stupa sayısız küçük adak stupaları ve mihraplı stupalarla çevrilidir. Bunlardan birinde garip bir su bezeği vardır ve belki de Buddha'nın yılanlar kralını (Naga) ziyaretini temsil etmektedir. (L)

***HADIM,** Akdeniz bölgesinde (Konya ili) ilçe merkezi, kasaba. — 56 553 nüf., ilçe merkezi, 10 494 nüf. (1975); 41 köy (1970). [M]

***HADIMKÖY.** — Bk. BOYALIK, *Ek.*

***HADIMLIK** i. — Psikanaliz. *Hadımlık kompleksi,* küçük erkek çocuk için olduğu kadar küçük kız çocuğu için de cinslerdeki anatomik ayrılığın yarattığı sorulara verilen düşlemsel cevap.

— ANSİKL. *Hadımlık duygusu,* her şeyden önce, kızda kamış bulunmamasına dayanır; oğlan çocuk bunu kızdan kamışın koparılıp alınmış olduğu biçiminde yorumlar ve kendisi için de daimî bir tehdit olan bu durumdan kaçınmağa çalışır. Psikanaliz sisteminde ana kompleks olan Oidipus kompleksinin temelinde bu hayalî hadımlık yatar.

Hadımlık kompleksi erkekte ve kadında farklı yapıdadır. Erkekte babanın kişiliğine bağlıdır, çocuk için baba anasını arzu ettiği anda bir tehdit gibi belirir ve babaya karşı kıskançlık duygusu uyandırır. Bunun Freud tarafından uzun uzadıya incelenmiş en iyi örneği karakteristik bir korkuya kapılmış olan küçük Hans'ın durumudur: çocuk, evden çıkarsa bir atın gelip kamışını ısıracağından korkuyordu. Yapılan çözümleme atın babanın yerini tutan bir simge olduğunu ortaya koydu. Oidipus kompleksi döneminde duyulan endişe çok canlı kalır ve erkekte sürekli bir öznel yapı halini alır. Küçük kızda hadımlık duygusu kamış isteği şeklinde belirir; bu da başlıca iki biçimde olur: kamış yerine çocuk sahibi olmak ve «kamışın eki» olarak bir erkeğe sahip olmak (bu durumda, erkeğin tüm gövdesi kamışın bir uzantısı sayılır). Kızın babaya düşkünlüğü bu arzudan ileri gelir; buna karşılık kendisi gibi hadım saydığı anaya karşı bir düşmanlık duyar. Freud'un bu görüşü kamış dışında bir merkez tanımadığı için gittikçe daha çok eleştiri konusu olmuştur. (L)

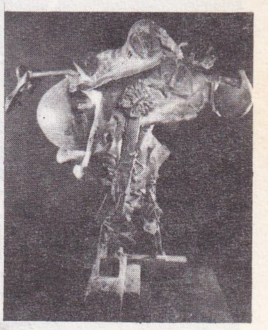

Roël d'HAESE
«Aziz Johannes gecesi»
(1961)

HAESE (Roël d'), belçikalı heykelci (Grammont 1921). 1938'den 1942'ye kadar Oscar

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN) ; X. (LAROUSSE)

Jespers'in derslerini izledi, sonra tek başına taş heykeller yaptı, demir yontularında perçin ve kaynaktan yararlandı, saçı denedi, ayrıca balmumu kalıplara dökülmüş tunç heykeller yaptı. Haese'nin yontularında gerçeküstücü ve barok öğeler iç içedir, bu da yapıta bir canlılık kazandırır. Sanatçı eserlerinde flaman sanatına pek aykırı düşmeyen küçük boyutlu fantastik ve mitolojik kahramanlara yer verir (*Aziz Johannes gecesi*, 1961). Desenlerine bakıldığında insan ve bitkilerin baş döndürücü bir hızla kaynaştığı görülür, yontularında ise eciş-bücüş ve çirkin yaratıklar kolgezer. 1964'te yaptığı *The Song of Evil* (Kötünün türküsü) adlı eserinde sade bir görünüm varsa da sanatçının figürleri büyük bir titizlikle işlediği göze çarpar, bu yapıtı *Diderot* (1965), *Goethe* (1966) ve *Christ de Grammont* (Grammont'lu İsa) [1968] izler. (L)

Hafız ESAD

***HAFIZA** i. → Bilişim. Bk. BELLEK, *Ek.*

***HAFIZ ESAD,** suriyeli general ve siyaset adamı. — Ağustos 1971'de Baas partisinin on birinci arap ülkelerarası kongresinde partinin genel sekreterliğine getirildi. Cumhurbaşkanlığı sırasında ılımlı bir siyaset benimsedi ve iktisat sistemini liberalleştirdi. Mart 1972'de sol örgütleri biraraya toplayan bir «Ulusal Birlik İlerici cephesi» kurdu ve bu cephenin yönetim başkanı oldu. Öteki arap ilişkilerini daha da güçlendirdi (özellikle S.S.C.B.'den iktisadî ve askerî yardım istedi). Dördüncü israil*-arap savaşı sırasında, Golan cephesindeki kuvvetlerin kurtarılmasıyla ilgili, daha çok Suriye lehinde olan ve uzun tartışmalar sonucunda gerçekleştirilen anlaşma (mayıs 1974) general Esad'ın diplomatik alandaki bir başarısı sayılır. Esad bu nedenle daha sonra A.B.D. ile de ilişkilerini güçlendirdi ama Sovyetler birliğiyle olan bağları da koparmadı. (L)

HAFİFLETME i. Oto. Sürücünün direksiyon ya da fren gibi arabanın bazı öğelerini hareket ettirmek için harcadığı gücü otomatik olarak yükseltme olanağı veren yöntem.

— ANSİKL. Taşıtı park etmek ya da orta hızla sürmek için yapılan manevralar sırasında karşılaşılan güçlükler *direksiyonu hafifletme* sorununun önem kazanmasına yol açtı. Ön takımda ön tekerleklerin dingil başı ekseneleri arabanın aksına göre enlemesine eğiktir. Direksiyonu kırarken dingil başı alçalan bir yay çizer ve arabanın doğrulması için direksiyon simidine ek bir güç uygulamak gerekir. Bu statik bir olaydır ve arabanın hızıyla hiç ilgisi yoktur. Dingil ekseninin boyuna bir düzlem içindeki eğikliğinden doğan kaster açısı pozitifse durum değişir. Tekerlek içeriye kırıldığında dingil başı yükselen bir yay çizer; öyle ki araba bu tekerlek üzerinde alçalırken öbürü üzerinde yükselir. Bu etki hızla ters orantılıdır. Direksiyon simidine uygulanan ve yere sürtünme katsayısıyla, ön dingilin taşıdığı ağırlığın çarpımına eşit olan kuvvet insanın kas gücünü aşar. Bu nedenle direksiyon sistemine, çok değişik tipleri olan kuvvet küçültme düzenekleri bulunur. Bununla birlikte aşırı bir kuvvet küçültmesi özellikle ağır kamyonlarda çok sıkıcı manevralara yol açar. Bir direksiyonu hafifletmek yardımcı bir motor kullanmak demektir; bu motorun pistonu, direksiyonu kırma anında sarkan biyeli taşıyan direksiyon kutusunun çıkış mili üzerine etki yapar. Silindir, bir yüksek basınç pompasıyla kumanda edilen basınç deposundan yağla beslenir; pompa motorun krank miliyle birlikte döner. Direksiyon simidinin dönüşü bir distribütör kutusunu çalıştırır. Bu kutu yatağında yer değiştirerek yağ borusunun ağızlarını açar, bu ağızlardan yağ yardımcı motor pistonuna yönelerek viraj yönüne karşı gelen yüzeyine etki eder. Araba düz doğrultuya dönünce yağ doğrudan depoya döner. Sistemde bir bozukluk olduğu zaman bir emniyet supabı direksiyonun hafifletilmeksizin kullanılmasını sağlar. Ağır yük kamyonlarında, hidrolik enerjinin yerini basınçlı hava alır, fakat çalışma ilkesi aynıdır.

Frenleri hafifletme, bugün, tamburlu frenlerden daha iyi soğuyan diskli frenlerin takılmasını gerektiren bağımsız dört tekerlek süspansiyonlarının gelişmesi ölçüsünde zorunlu olmaktadır. Ne var ki diskli frenlerde fren pedalı üzerine uygulanacak basınç daha yüksektir ve genellikle sürücünün kas gücü sınırını aşmamakla birlikte sürücüyü daha fazla yorar ve rahatsız edebilir. *Servofren* denilen cihazın ilkesi direksiyonu hafifletme ilkesiyle aynıdır ve sürücünün pedal üzerine ayağıyla yaptığı basıncın otomatik olarak artması sağlanır. Servofren gerek emme zamanının motorun doğurduğu emişten, gerek tamamen hidrolik enerjiden yararlanır. Düşük basınç servofreni bir silindirden oluşur. Bu silindirin içinde, dibi hem atmosfer basıncıyla, hem de motorun emme borusuyla temas haline getirilebilecek olan bir piston çalışır; bu temas, fren pedalı tarafında kumanda edilen ve iki yönlü bir supaptan meydana gelen bir distribütörle kurulur. Pistonun hareketi fren takımına iletilir. Fren pedalına basılınca karbüratörün gaz kelebeği kapanır ve emme kolektöründe önemli ölçüde basınç düşer. Servofren pistonu bu basınç düşüşünü iç yüzeyinden alır ve atmosfer basıncı pistonun dibinde üstün duruma gelerek gerigelme yayını sıkıştırıp ilerlemesini sağlar; yay fren durunca cihazı dinlenme konumuna getirir. Hidrolik servofren, akışkanın dolaşımını sağlayan bir basınç pompasıyla donatılmıştır. Silindir içindeki bu basıncı değiştirmek için birçok yol vardır. Özellikle bolurda fren pedalının katettiği yolla kumanda edilen bir daralma öngörülebilir. Pedala basıldığında pompanın debisi değişmez, fakat akışkanın geçtiği kesit küçülerek borulardaki basınç yükselir ve frenlemeye yol açar. Uygulanan ilke ne olursa olsun servofren iki temel özellik gösetrir: bir yandan hafifletme işleminin derece derece artması (fren yapmak gerekmediği zaman otomatik olarak yavaşlamayı sağlayacak şekilde cihaza güç dozunu ayarlama olanağı verir); öte yandan sistemin bozulması halinde sürücüye dolaysız fren kullanma olanağını vermesi. (L)

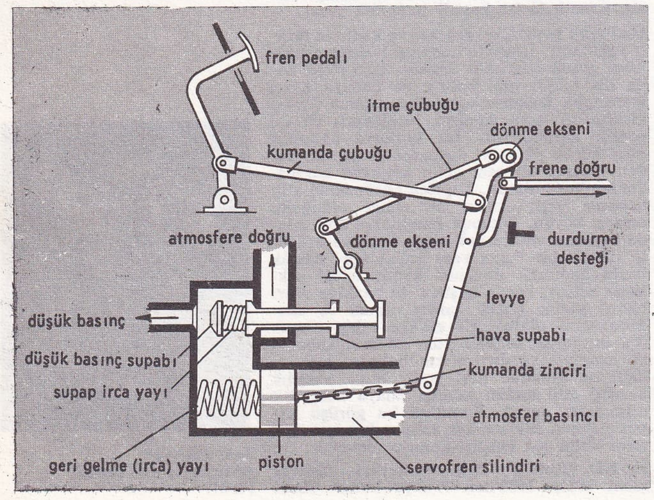

düşük basınçla frenleri **hafifletme.** Fren pedalına basıldığında, hava supabının kapanmasını, düşük basınç supabının açılmasını sağlayan bir levye ekseni etrafında harekete geçer. Atmosfer basıncıyla itilen ve düşük basınçla çekilen piston, silindirin içine gömülür; bir kumanda zinciri de, fren volanı silindirine bağlı olan bir çubuk üzerine itme kuvveti uygulayan ana levyenin eksen etrafındaki hareketini kolaylaştırır.

***HAFİK,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sivas ili) ilçe. — 40 375 nüf., ilçe merkezi 5 382 nüf. (1975); 128 köy (1970). [M]

***HAFTA.** — Millî bayram ve genel tatiller hakkındaki kanunda yapılan değişiklikle hafta tatili iki güne çıkarıldı. Bk. TATİL, *Ek.* (M)

HÄGERSTRAND (Torsten), isveçli coğrafyacı (Moheda, İsveç 1916). Coğrafya görüşünün ve yöntemlerinin yenileşmesinde isveç coğrafyası ön planda yer alır. Nicel yöntemler 1940 yıllarından başlayarak İsveç'te geneleşti. İsveç coğrafyası Hägerstrand ile, son yirmi yıl içindeki kuramsal gelişmenin en özgün örneğini verir.

1953'te Lund'da tezini hazırlarken Torsten Hägerstrand, coğrafyacıların pek üstünde durmadıkları bir olayı, buluşların yayılması olayını açıklamağa çalışır. Orta İsveç'teki bir tarım bölgesinde, sığırlara tüberkülin verilmesine ilişkin yeni yöntemlerin yaygınlaşma aşamalarını, sunî çayır yetiştirme ve kalıcı tüketim mallarının kullanımı evrelerini anlatır. Olay hakkında açık bir fikir veren harita yöntemleri tasarlar. Olayı açıklamak için, gözlemlerle saptananlara benzer biçimleri hesap yoluyla bulma olanağı sağlayan bir benzeşim yöntemi tasarladı.

1968'de İngilizceye çevrilen bu temel inceleme (*Innovation Diffusion as a Spatial Process*) rasgele modellerden ne kadar yararlanılabileceğini gösterir, coğrafyayı ve öbür sosyal bilimleri benzeşim sayesinde yarı deneysel bilimler haline getirir. Hägerstrand'ın 1953'ten beri Lund'da yürüttüğü çalışmalar, o zaman önerdiği yöntemleri giderek daha geliştirdi ve türdeş ya da kademeli yapılı ortamlarda etkileşme olaylarının daha yakından tanınmasını sağladı. (L)

HAGGETT (Peter), ingiliz coğrafyacısı (Pawlett, Somerset 1933). Bridgwater'da (Somerset) ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Cambridge üniversitesinde coğrafya okudu. Aynı alanda doktora yaptı; 1956'dan 1958'e kadar Londra'da, 1958'den 1966'ya kadar Cambridge'de ders verdi. İnceleme yapmak üzere bir süre Brezilya'da kaldı. 1966'dan beri Bristol üniversitesinde kent ve bölge coğrafyası kürsüsünün başkanıdır.

Haggett daha çok gençken kendini yeni coğrafyanın ustalarından biri olarak kabul ettirdi. Yazdığı eserlerde nicel yöntemlerin ve kuramsal yaklaşımların etkililiğini ortaya koydu: *Locational Analysis in Human Geography* (1965); *Network Analysis in Geography: an Exploration in Spatial Structure* (R. J. Chorley ile birlikte, 1969). Haggett, gene R. J. Chorley ile birlikte, coğrafyanın her alanında yeni yaklaşımları açıklayan iki inceleme kitabını yönetti: *Frontiers in Geographical Teaching* (1965); *Models in Geography* (1967). Kesinliğe verdiği büyük önem, en karmaşık istatistik yöntemlerini kolaylıkla kullanabilmesi ve geleneksel görüşlerle yenilikleri bağdaştırmasını sağlayan hümanist kültürüyle Haggett İngiltere'deki yeni bilim adamı anlayışının tam bir temsilcisidir. Coğrafyaya giriş niteliğindeki *Geography: a Modern Synthesis* (1972) adlı eserinin değeri de buradan gelir, çünkü ilk defa yeni yaklaşımların geleneksel çerçeveye nasıl yerleştiğini ve onu derinlemesine nasıl yenileştirdiğini bu eserde gösterir. (L)

***HAHN** (Otto), alman fizik ve kimya uzmanı. — (öl. Göttingen 1968). [L]

HAHNİYUM i. (Otto *Hahn*'ın adından, fr. *hahnium*). Kim. Atom numarası 105 olan yapay kimyasal elemente verilen ad; 1970'te Berkeley laboratuvarında, kaliforniyum 249 atomlarının azot çekirdekleriyle bombardımanından elde edilmiştir. (L)

***HAİFONG** veya **HAYFONG,** Vietnam'da (Kuzey Vietnam) şehir. — Ask. tar. A.B.D. başkanı Nixon, 30 mart 1972'deki büyük Kuzey Vietnam saldırısına cevap olarak 16 nisanda Kuzey Vietnam'a yapılan hava saldırılarının yeniden başlamasını emretti ve Haifong ilk defa, amerikan «B-52» ağır bombardıman uçakları tarafından bombalandı. 8 mayısta Nixon, Kuzey Vietnam'ı abluka altına aldırdı ve amerikan kuvvetlerine Haifong üssünü mayınlattırdı. Şehir 1972 aralığının son iki haftasında tekrar bombalandı ve sanayi bölgesi hemen bütünüyle yerle bir edildi. (L)

HAİG (Alexander), amerikalı general (Philadelphia 1924). Yirmi yaşında Westpoint'e girdi; Japonya'da, Kore'de, Almanya'da görev yaptı; 1960'tan sonra askerî uzman olarak Pentagon'a alındı. 1966'da Vietnam'da bir birliğe kumanda etti; 1968'de Westpoint okulunda kumandan yardımcısı oldu. 1969'da generalliğe yükseldi. Diplomatik alanda başkan Nixon adına birçok görev yaptı. 1972'de ordu kurmay başkan yardımcılığına atandı; aynı zamanda Güney Vietnam, Kamboçya, Laos ve Tayland'la yapılan ve ocak 1973'te Vietnam'da ateşkesle sonuçlanan görüşmeleri yönetmekle H. Kissinger'a yardımcı oldu. 1974'te Nixon'ın istifasına kadar Beyaz Saray'da çalıştı; başkan Ford tarafından Avrupa'daki Atlantik paktı silâhlı kuvvetleri yüksek komutanlığına atandı. (L)

***HAİK** (Farc Allah), lübnanlı yazar. — Son olarak «*Ten ve ruh üstüne*» (1968) adlı bir roman yazdı. (L)

***HAİLE SELASİYE I,** Habeşistan imparatoru. — (öl. Addis-Abeba 1975). Bir yandan 1969'dan itibaren aydın çevrelerin karşı koyması, öte yandan eylemini uluslararası düzeyde sürdüren Eritrea ayrılıkçı hareketi yüzünden güçlüklere uğradı. Tamamen ki-

Foto. Decca (LAROUSSE)

şisel bir diplomasi yürüten imparator birçok ülkeye yolculuk yaptı (kasım 1970'te Roma'yı, ekim 1971'de Pekin'i, haziran 1972'de Tahran'ı ve Paris'i resmen ziyaret etti; bu son ziyaretinde Fransızlardan Cibuti'den ayrılmamalarına dair teminat aldı).

Arabulucu olarak Nijerya-Biafra uzlaşmasının başlıca yapıcılarından biri sayılabilir. Afrika Birliği örgütünün işlemesinde ön planda rol oynadı.

1974'te, özellikle Eritrea eyaletinde ordunun doğrudan doğruya ayaklanmasına karşı koymak zorunda kaldı, başkentte grevler ve ayaklanmalar çoğaldı. Bunun üzerine imparator düzeni sağlamak için çeşitli tedbirlere başvurdu; akaryakıt fiyatlarını ucuzlattı, askerlerin aylığını artırdı. Bu tedbirlerin (şubat) yetersizliği karşısında Endalkaşev Makonnen'i yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirdi (mart 1974). Fakat bunalım giderek arttı: 12 eylül 1974'te askerler Haile Selasiye'yi tahttan indirdiler. Silâhlı kuvvetler temsilcilerinin yüzüne karşı okudukları bir suçlama bildirisinden sonra sarayında gözaltına alınan Selasiye ölümüne kadar burada tecrit edilmiş olarak kaldı. (LM)

***HAİTİ**, Antil adalarında cumhuriyet. — 4 440 000 nüf. (1973).

TARİH

Cumhurbaşkanı Duvalier 1969 ve 1970'te birçok komployu açığa çıkardı ve her seferinde çevresinden ya da siyasî muhaliflerinden birçok kişiyi tutuklattı. Ama 22 nisan 1971'de ölünce vâris olarak seçtiği oğlu Jean-Claude cumhuriyetin «ömür boyu» başkanı oldu ve hemen, yirmi yıldır süregelen girişimleri devam ettirme niyetini açıkladı; A.B.D. de, ülkenin köy donanımını sağlayacak bir malî yardım biçimi altında onu destekledi.

Jean-Claude Duvalier, siyasî otoritesini yerleştirmek için «tonton macoute» milislerinin üç önderini uzaklaştırdı; birkaç ay sonra ablasını ve eniştesini yurt dışına sürdü. Buna karşılık, af çıkararak birçok siyasî sürgünün Haiti'ye dönmelerine izin verdi. Ama 1972 eylülünde, yüz kadar asker ve siyaset adamını tutuklattı, kasım ayında da savunma ve içişleri bakanı Luckner Cambronne'u yurt dışına sürdü. 9 ağustos 1973'te yapılan kabine değişikliği sırasında, eski hükûmetin altı üyesine yeni hükûmette görev verilmedi. Jean-Claude Duvalier, Haiti'yi iktisadî bakımdan geliştirebilmek için A.B.D. ile işbirliğini yeniden başlatmağa ve Fransa'dan yardım almağa uğraşmaktadır. (L)

HAİTİNK (Bernard), hollandalı orkestra yönetmeni (Amsterdam 1929). Felix Hupka'dan orkestra yönetimini öğrendi, ama müzik hayatına Hollanda radyosunda filarmoni orkestrası kemancısı olarak başladı. Hollanda radyo orkestrası baş yöneticisi oldu (1957), 1960'ta Eduard Van Beinum'un ölümünden sonra Eugen Jochum ile birlikte Amsterdam Concertgebouw orkestrasını yönetti, 1964'te de bu orkestranın tek ve sürekli yöneticisi oldu. Bu görevinin yanı sıra 1967'de Londra Filarmoni orkestrasının baş yöneticisi ve sanat danışmanı, 1969'da da sanat yönetmeni seçildi. Doldurduğu (Amsterdam Concertgebouw ile birlikte) birçok plak arasında Bruckner ve Mahler'in bütün senfonileri vardır. (L)

HAJDU (Etienne), rumen asıllı fransız heykelcisi (Turda, Romanya 1907). Ujpest Dekoratif Sanatlar Teknik okulunda (1923-1925) ve Viyana'daki (1926) öğreniminden sonra Paris'te Bourdelle (1927) ve Niclausse'un (1928) öğrencisi oldu. 1933'te gerçekleştirdiği ilk soyut yapıtlardan sonra anlatımcılığa yöneldi; savaş sırasında da mermerden hayvan heykelleri yaptı. 1946'da Paris'e döner dönmez Brancusi ve Léger'nin etkisinde kalarak *Paris'li kadın* adlı eseriyle daha sonraki çalışmalarına temel olacak, basit elemanlardan oluşan bir plastik işaretler demeti meydana getirdi. Hajdu ilkin kabartma üstüne araştırmalar yaptı. Önce alçıyı denedi, sonra madenî kabartmalara yöneldi; yeni bir uzamsallık yaratabilmek için bu son kabartmaların fon kısmına dalgalı bir görünüm verdi (*Uçak savaşları*, 1948-1949; *Bağlar*, 1958). 1962'de metal kabartmalara uzam öğesini de kattı; Duralümin tabakalarını doğrudan doğruya yontarak *Tentatives de métal* (Metal denemeleri) dizisini oluşturdu. 1966'dan sonra parlak alüminyumdan yararlandı: böylelikle maddenin saydamsızlığından kurtulmuş oluyordu, ama bunu eseri saydamlaştırarak değil de üzerinde ışığı yansıtarak sağlıyordu (*Multitude* [Çokluk], 1968; *l'Herbe* [Ot], 1971). 1958'de yeni bir kâğıt üzerine baskı tekniği buldu, «estampilles» dediği bu tür çalışmayı 1965'te porselene uyguladı. 1969'da Ulusal heykelcilik ödülünü kazandı. (L)

HAJEK (Jiri), çekoslovakyalı diplomat ve siyaset adamı (Hranice, Prag yakınları 1913). Almanlar tarafından hapsedildi (1939-1945); Prag Siyasal ve Sosyal Bilimler kolejinde önce okutman (1947-1948), sonra profesör oldu (1948-1952). Charles üniversitesinde uluslararası ilişkiler üstüne ders verdi, bir yandan da siyaset ve diplomasî faaliyetini sürdürüyordu. Çekoslovak Komünist partisi merkez komitesi üyeliğinde bulundu (1948-1969), Millet meclisine seçildi (1945-1954), Londra'ya elçi olarak gönderildi (1955-1958); dışişleri bakan yardımcısı (1958-1961), Birleşmiş milletlerde ülkesinin daimî temsilcisi (1962-1966) ve eğitim bakanı (1967-1968) oldu. 8 nisan 1968'de de dışişleri bakanlığına atandı. Bu son görevdeyken «Prag baharı»nın sorumlularından biri olarak aralık 1968'de bakanlıktan uzaklaştırıldı. 1969 eylülünde de Çekoslovak Komünist partisinden çıkarıldı. (L)

***HAK** i. — ANSİKL. Uluslararası huk. *İnsan hakları*. Son yıllarda insan haklarına ilişkin buluş, derleme ve geliştirme hareketi önemli ölçüde ilerleme gösterdi. Devletler hukukunda olduğu gibi her devletin iç hukukunda da, daha iyi, daha az zorlayıcı hukukî bir tanımla her insanın haklarını güvenceye kavuşturma ve insanlığın durumunu evrensel olarak düzeltme çabalarına girişildi. Bu evrensel hareket, uluslararası büyük örgütlerce (Birleşmiş milletler, UNESCO, Milletlerarası Çalışma teşkilâtı, Dünya Sağlık teşkilâtı, Avrupa konseyi, Amerika Devletler teşkilâtı), hükûmetler dışı örgütlerce (sayısı sekseni aşan bu örgütler arasında Milletlerarası Kızılhaç komitesi, Amnesty International, İnsan Hakları derneği sayılabilir) ve insancıl nitelikte ulusal derneklerce teşvik edildiği gibi, böyle bir düşünce akımının canlanmasına katılabilen parlamenterler, hukukçular, gazeteciler, yazarlar tarafından da güçlendirildi. Kaynakları 1948 yılına kadar uzanan bir ana taslağın, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalarla sonuçlandığı görüldü; bunlar *Evrensel bildiri*'de (bu bildiriye bundan böyle *Uluslararası İnsan Hakları antlaşması* demek daha uygun olur) ilân edilen hakları hukukî bir yapıya kavuşturan araçlardır.

Evrensel bildiride ilân edilmiş olan bazı haklar antlaşmaların hiç birinde yer almaz, buna karşılık antlaşmalar, Evrensel bildiride yer almayan bazı haklardan söz eder. Bunun başlıca nedeni yeni devletlerin bağımsızlığa kavuşmuş olmasıdır. Sözgelişi mülkiyet hakkı (bildiri, md. 17), sığınma hakkı, her insanın bir ulusun uyruğu olma hakkı (bildiri, md. 15) antlaşmalarda yoktur (çocukların bir ulusun uyruğu olma hakkı hariç). Buna karşılık ulusların kendi kendilerini yönetme hakkı (iki antlaşmanın da 1. maddesi) ve her iki antlaşmanın baş tarafına yazılmış olan, ulusların kendi doğal kaynaklarına serbestçe sahip olma hakkı Evrensel bildiride yer almaz. Özel bir hakkın ve ona bağlı hakların korunmasını sağlayan uluslararası anlaşmalara gelince bunların başlıcaları şunlardır: 9 aralık 1964'te yürürlüğe giren, evlenmelerin onanmasına ilişkin anlaşma; 15 temmuz 1966'da yürürlüğe giren, istihdam siyaseti hakkındaki anlaşma; 4 ekim 1967'de yürürlüğe giren, sığıntıların durumuna ilişkin protokol; altmış altı devletin onayı ile 4 ocak 1969'da yürürlüğe giren, her türlü ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına ilişkin uluslararası anlaşma; 11 kasım 1970'te yürürlüğe giren, savaş suçlarının ve insanlığa karşı işlenen suçların zamanaşımına uğramayacağına ilişkin anlaşma. (L)

***HAKAN** (Bumin Gaffar ÇITANAK, **Fikret** — denir), türk sinema ve tiyatro oyuncusu. — Filim oyunculuğunu, birçok filmide rol alarak sürdürdü, bu arada 8. Antalya Filim festivalinde en başarılı erkek oyuncu ödülünü kazandı (1971). [M]

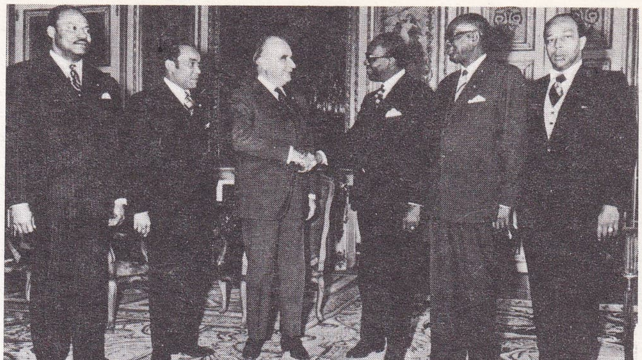

HAİTİ
Haiti hükûmetinden bir heyetin, Fransa cumhurbaşkanı Pompidou tarafından kabulü (nisan 1972)

***HAKEM** i. — ANSİKL. Spor. Türkiye'de 21 spor dalındaki hakem sayısı 6 450'ye çıktı (1974). Spor dallarına göre hakem sayıları şöyle idi: atıcılık 57, atletizm 1 025, basketbol 556, binicilik 45, bisiklet 111, boks 144, cimnastik 30, dağcılık 2, eskrim 99, futbol 1 794, güreş 416, halter 30, cudo 252, kayak 64, kürek 22, masa tenisi 254, okçuluk 29, voleybol 705, yelken 210, yüzme 398. (M)

***HAKİM** (Tevfik el—), mısırlı dramaturg ve romancı. — Son yapıtlarında çağdaş sorunları işlerken arap dünyasının estetik ve edebî geleneklerini de yansıttı: *al-masrah al -munavvara* (çeşitli tiyatro, 1923-1966), *Kult dat cevn* (Bir gün dedim) [1970]. (L)

***HAKKARİ (30)**, Doğu Anadolu'nun bir bölümü ve yöresi. — Geçici sayım sonuçlarına göre (1975) il nüfusu 126 241, merkez nüfusu 11 710; ilde nüfus yoğunluğu 13,2, merkezde ise 4,7 kişi olarak tespit edildi. Köy sayısı 138 oldu (1970). Tarımsal üretimde önemli sayılamayacak artışlar oldu: buğday 2 500 t, mısır 1 355 t, arpa 750 t, pirinç 615 t, darı 322 t, patates 1 990 t, soğan 2 590 t, tütün 52 t. Buna karşılık hayvancılıkta büyük artışlar kaydedildi: koyun 873 000, kıl keçisi 406 690, tiftik 16 620, at 13 860, katır 8 140, eşek 3 160; sığır sayısındaysa bir düşüş oldu: 38 161 (1973). Sanayi alanındaki başlıca gelişme Yüksekova'da 1974'te yapımına başlanan ve 1978'de bitirilmesi öngörülen et kombinası oldu. (M)

Bernard HAITINK

***HALDER** (Franz), alman generali. — (öl. Aschau, Bavyera 1972). [L]

***HALE** i. — ANSİKL. Astron. Bir sarmal gökadanın *hale*'si, gökadayı içine alan bir küredir. Gökada çevresinde dolanan, küresel kümeler halinde toplaşmış yaşlı yıldızlardan oluşmuştur. Radyo ışımaları yayar. (L)

***HALECKİ** (Oscar), polonyalı tarihçi. — (öl. White Plains, New York 1973). [L]

***HALFETİ**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili) ilçe. — 28 491 nüf., ilçe merkezi 3 651 nüf. (1975). [M]

***HALFFTER** (Cristobal), ispanyol bestecisi. — Son yıllarda kendini en büyük ispanyol bestecisi olarak kabul ettirdi. Yapıtlarında genellikle sanat kaygısından uzaklaşmaksızın insanlık sorunlarına ve dinsel konulara yer verdi. Bu tür besteleri arasında yirmi nefesli çalgı ve bando için *Linea y Puntos* (1966-1967), orkestra için *Anillos* (1967-1968), yaylılar dörtlüsü için *Cuarteto II, memoria 70* (1970), oda orkestrası ve elektronik müzik uygulamaları için *Planto para las victimas de la violencia* (1970-1971), orkestra için *Requiem por la libertad imaginada* (1971) ve Aziz Jean de la Croix'nın metinleri üstüne hazırladığı bir çevrim sayılabilir. Bu sonuncu metnin dört bölümünden yalnız ikisi bilinmektedir: ses, iki vurma çalgı ve teyp için *Noche passiva del sentido* (1969-1970) ve iki piyano ve elektronik düzen için *Noche activa del espiritu* (1972-1973). 1970'te Navarra üniversitesi müzik kürsüsü başkanı oldu. 1971'de de Madrid yüksek şan okulunda ileri şan dersleri verdi. (L)

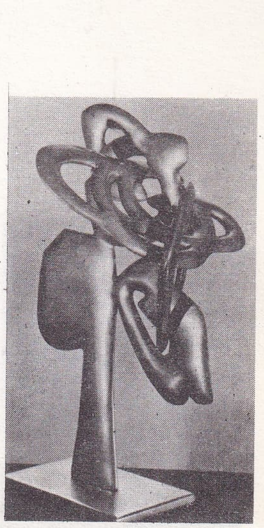

Etienne HAJDU
«*Ayana*» (1965)
alüminyum

***HALICI** (Feyzi), türk şairi. — Senato üyeliği 1975'te sona erdi ve parlamento dışında

Foto. Dejean-Gamma, Macdommic, E. Hajdu (LAROUSSE)

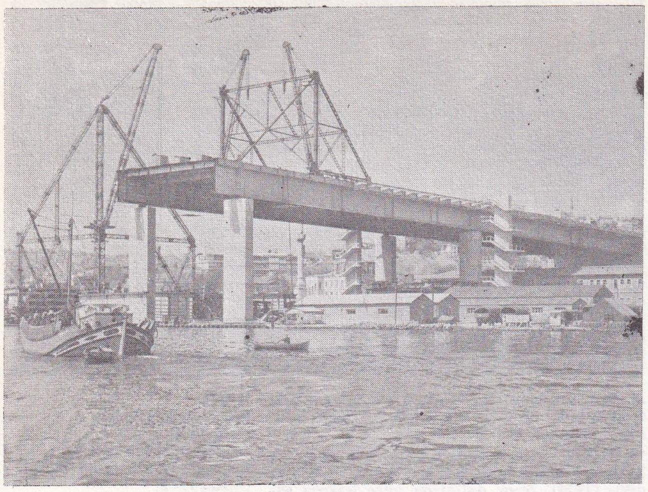

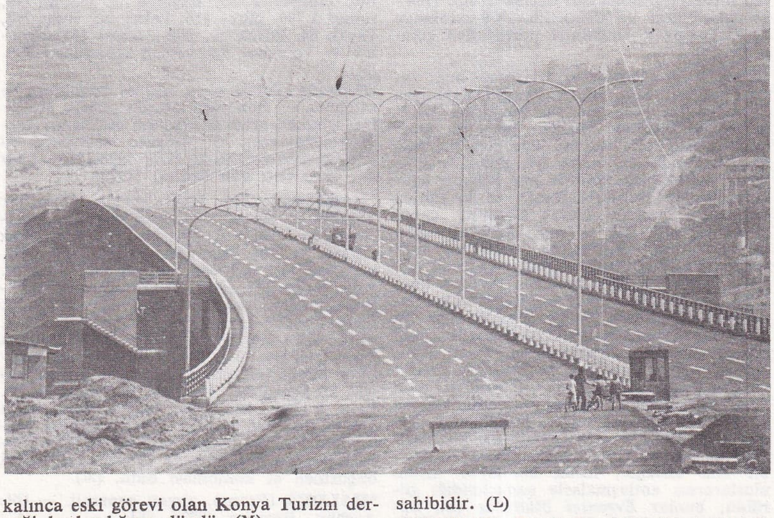

İstanbul **Haliç köprüsü** inşa halinde (üstte), tamamlandığı günlerde (sağda)

kalınca eski görevi olan Konya Turizm derneği başkanlığına döndü. (M)

***HALICILIK** i. — ANSİKL. Çağdaş santl. Halıcılık da öteki plastik sanatlar gibi bir dengelenme ve kendini arama dönemi geçirmektedir. Ancak Fransa'da ve Belçika'da birçok sanatçı Lurçat'nın açtığı yolda ilerlemektedir: Yves Millecamps (doğ. 1930) elektrik yüklü çizgileriyle müziksel bir düzen yaratır; Thomas Gleb (doğ. 1912) sade ve mutlu bir metafiziği dile getirir. Bunlara M. Matégot, O. Landuyt* (*Ek*), M. Tourlière, R. Wogenscky* (*Ek*) v.d. de eklenebilir. Karton, özellikle Hartung, Hajdu, Riopelle, Manessier, Ung-No-Lee v.d. ressam ve heykelcilerin kartonları bugün de ön planda gelir. Bazıları ise, sözgelimi yepyeni bir doku alanına açılmayı arayan P. Daquin ya da Geneviève Dupeux (doğ. 1924), yeni olanakları kovalarlar. İspanyol Grau Garriga ve Aurelia Munoz (doğ. 1926), Columbia'lı Olga de Amaral da (doğ. 1932) aynı yönde çalışmalar yaparlar. Ne var ki halıcılıktaki bu devrim öncelikle ıslav okulunun bir eseridir.

Yeni halıcılık duvar süslemesi niteliğine de karşı çıkmıştır: kaplama etkisi, yarıklar, katlamalar, kırmalar, hareketli kabartıların kullanımıyla yıkıldı. Boş bölümler de en az dokunmuş parçalar kadar önem kazandı ve böylece gerçek bir halı mimarlığı doğdu.

Yeni halıcılık üretim yöntemlerinde de değişikliklere gitmektedir. Sanatçı yalnızca yapıtını kendi dokumakla kalmayıp, aynı zamanda, gerek halk dokuma ve işleme sanatlarından (aplike, yama, şeritle süsleme, örgü, saçak, göz v.b.), gerek öteki çağdaş plastik sanat öğretilerinden (yapıştırma, derleme, yığma v.b.) alınan teknik yöntemlerden de yararlanır. Öncü eğilimli dokumacı gitgide daha çeşitli ipliklere doğru yönelmektedir: keten, ipek, sentetik iplikler, cam elyafı, plastik, metal v.b.

Bu yeni araştırmalar özellikle Lasse Andreasson, Ulrikke Lerche, Grete Balle, Brit H. Fuglevaag Warsinski ve Bodil Svaboe ile iskandinav ülkelerinde çok verimli oldu. Doğu ülkelerinde ise özellikle Çekoslovakya'da Jiri Tichy (doğ. 1924) veya Bohdan Mrazek (doğ. 1931); Romanya'da Peter ve Ritzi Jacobi (doğ. 1935 ve 1941, sonradan alman uyruğuna geçtiler), M. Abakanowicz* (*Ek*) ve J. Buic*ten (*Ek*) sonra dokuma ana ürünlerinin kullanımında gittikçe çeşitliliğe (yumuşak kuzu yapağısı, elde eğirilmiş yün, sicim, sap) yönelen ve eski dokuma sanatları yöntemlerinin de (uğurböceği, muhabbetçiçeği, meşe kabuğu v.b.) kullanıldığı Polonya ve Yugoslavya'da gelişti. Amerika'da bütünüyle şeritle süsleme tekniğine dönüldü ve Latin Amerika'nın çok eski teknikleri yeniden önem kazandı. Sheila Hicks*in (*Ek*) yanı sıra Lia Cook (doğ. 1942), Cynthia Schira (doğ. 1934). Kay Sekimachi (doğ. 1926) sivrilen adlardır. Lozan 6. bienalinin (1973) tanıttığı Japonya, özellikle Yoişi Onagui (doğ. 1931) ve Mişiko Sakuma (doğ. 1945) ile öncü eğilimli ilginç bir üretimin sahibidir. (L)

***HALIKÖY,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Ödemiş ilçesi, Beydağ bucağı) köy. — 567 nüf. (1970). [M]

***Halıköy Civa (Madenleri) işletmesi.** — İşletme birimi sayısı 1973'te, 7'si kamu ve 10'u da özel kesime ait olmak üzere 17'ye yükseldi. Aynı yıl kamu kesiminin tuvönan üretimi 121 680 t, arı civa üretimi 234 528 kg, özel kesimin tuvönan üretimi 27 335 t ve arı civa üretimi de 60 133 kg oldu. (M)

Halı ve Kilim müzesi (İSTANBUL), İstanbul'da Vakıflar Genel müdürlüğüne bağlı olarak Sultanahmet Camii Hünkâr kasrı içinde ziyarete açıldı (1975). Müzede XVI.-XIX. yy. Uşak halıları; XVI.-XIX. yy. Çanakkale, Bergama, Konya halıları, Kafkas ve İran halıları; XVII.-XIX. yy. Konya ve Bergama halıları; XVIII.-XIX. yy. Ladik ve yöresi seccade ve yollukları; XVIII.-XIX. yy. Gördes ve Kula seccadeleri 6 bölümde sergilendi. (M)

***HALİÇ,** İstanbul şehrinin, İstanbul ve Beyoğlu semtlerini ayıran koya, yani İstanbul'un iç limanına verilen ad. — Boğaziçi köprüsü*nün (*Ek*) Trakya yönünde şehir dışı bağlantısını sağlamak ve böylelikle trafik akımını şehrin dışına kaydırmak amacıyla Ayvansaray-Halıcıoğlu arasına Haliç köprüsü (*Ek*) adıyla yeni bir köprü yapıldı (1974). Koyun iki yakası köprünün bağlantıları sağlayan çevre yollarıyla donatıldı. (M)

Haliç köprüsü, İstanbul'da, Haliç üzerinde, Ayvansaray-Halıcıoğlu arasında kurulu köprü. Galata ve Atatürk köprülerinden sonra Haliç üzerinde üçüncü köprü olarak, Boğaziçi köprüsü çevre yolları programı uyarınca, Karayolları Genel müdürlüğünün de katılmasıyla, İshikawajime-Harima Heavy İndustries Co. Ltd. (japon) ve Julius Berger-Bauboag A.G. (batı alman) firmaları tarafından gerçekleştirildi. Yapımı 5 kasım 1971'de başlayan ve temel atma töreni 17 aralık 1971'de yapılan köprü, 10 eylül 1974'te tamamlanarak trafiğe açıldı. Haliç köprüsü, 225 milyon TL.na mal oldu ve bu paranın 150 milyon lirası japon, alman ve avrupa yatırım bankalarının kredileriyle sağlandı. Köprünün toplam uzunluğu 995 m, su düzeyinden yüksekliği 22 m, dıştan dışa genişliği 31,20 m'dir. İki yanda 3 m'lik yaya kaldırımı ve üç gidiş, üç geliş olmak üzere 6 yol şeridi vardır. Köprü üst yapısının 822 m'lik bölümü 8 açıklıklı ortotrop döşemeli aralıksız çelik kirişli, Halıcıoğlu yanındaki 153 m'lik bölümü ise 5 açıklıklı aralıksız öngerilmeli betondur. En büyük açıklık 139,50 m'dir (Halıcıoğlu yanında 90 m derine inildiği halde sağlam zemine rastlanamadığı için). Ara uzaklıkları 24 m olan, 5,50 m yükseklikteki iki çelik ana kiriş 14 mm kalınlıkta gövde levhalarından ve enine-boyuna desteklerden oluşur. Ortotrop döşeme, 4,50 m ara ile ana kirişleri enlemesine birbirine bağlayan yardımcı kirişlere oturtulmuştur. Döşeme 5 sm kalınlıkta özel bir asfaltla kaplıdır. Su dibindeki taşıma gücü düşük tabakaları aşarak sağlam kayadan oluşmuş asıl zemine oturtulan 80-90 sm çaplı çelik boru kazıklarda korozyona karşı gerekli tedbirler alınmış ve katodik koruma yöntemi uygulanmıştır. Bu çelik boruların üzerinde betonarme başlıklar oturur ve başlıkların üzerinde de ayaklar yükselir. Çelik döşeme altına rastlayan ayak başlıkları, altı köşeli, içi boş kutu kesitli betonarme ikişer bloktan; köprünün beton bölümündeki ayak başlıkları daire kesitli betonarme dörder sütundan oluşur; çelik ve betonarme bölümler arasında yer alan ayak ise, içi boş dikdörtgen kesitli betonarme bir duvar biçimindedir. (M)

HALİD ibn ABDÜLAZİZ, Suudî Arabistan kralı (Riyad 1903). Gençlik yıllarında, kral olan ağabeyleri Suud ve Faysal'a yardımcı oluşuyla dikkati çekti. Siyasetle fazla ilgili görünmemekle birlikte kendisine verilen görevleri dikkatle yerine getirmeğe çalışıyordu. 1939'da Londra'da toplanan Filistin konferansına katıldı, ancak bir süre sonra toplantıdan çekildi. Ülkesine döndüğünde göçebe bedevîler arasında yaşamayı tercih etti. Bedevîler yerleşik hale geldikten sonra Riyad'a dönünce (1965) kral Faysal kendisini veliaht ilân ederek başbakan yardımcılığına getirdi. Bu görevini sürdürdüğü sırada, yeni bulunan bir yeraltı gölünden yararlanılarak çölün sulanması dışında siyasî ve iktisadî konulara pek ilgi göstermedi. Faysal'ın öldürülmesi (25 mart 1975) üzerine hanedan meclisi kendisini ittifakla Suudî Arabistan kralı ilân etti. Kral Halid ilk iş olarak prens Fahd ibn Abdülaziz'i veliaht yaptı ve kral olarak ilk konuşmasında da ağabeyinin uyguladığı politikayı aynen izleyeceğini belirtti. Bunun bir delili olarak da eski kabineyi aynen korudu, sadece başbakanlık ile birlikte dışişleri bakanlığı görevini de üzerine aldı. (M)

HALİEİS. Bk. PORTOKHELİON, *Ek*.

***HALİKARNAS BALIKÇISI** (Cevat Şakir KABAAĞAÇLI, — denir), türk hikâyecisi ve romancısı. — (öl. İzmir 1973). Yeni eserleri: *Anadolu'nun sesi* (1971); *Hey koca yurt* (1972); *Ege'den* (1972); *Gençlik denizlerinde* (1973). [M]

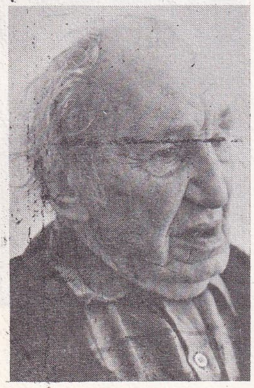

Halikarnas Balıkçısı'nın (Cevat Şakir Kabaağaçlı) son fotoğraflarından biri

***HALİLÇAVUŞ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Erzurum ili, Hınıs ilçesi) bucak. — 9 209 nüf., bucak merkezi 1 092 nüf., 24 köy (1970). [M]

***HALİTPAŞA,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Saruhanlı ilçesi) bucak. — 11 282 nüf., bucak merkezi 3 412 nüf., 8 köy (1970). [M]

***HALKA** i. — ANSİKL. Fiz. *Depolama ve çarpışma halkaları.* 1970 yılları, ilk e^+—e^- çarpışma halkası türünün ve bin kat daha yüksek düzeyde bir parlaklık veren yeni türün geliştirilmesinden sonraki fiziksel deneylerin başarısını belgeler; oysa protonlu ilk çarpışma halkası bu alanda iyi performanslar elde edilebileceğini gösteriyor ve daha başlangıçta çok önemli sonuçlar getiriyordu.

Novossibirsk (1966'da 700 MeV), Orsay (1968'de 500 MeV), Frascati (1970'te 1,5 GeV) elektron ve pozitron çarpışma halkalarıyla

Foto. Günaydın arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

yapılan deneyler, kuvanta elektrodinamik kuramlarının geçerliliğini büyük bir kesinlikle doğrulamaya ve hadronların, özellikle *mezon taşıyıcılarının* rolünü ortaya çıkaran elektrodinamik özelliklerini incelemeye olanak verdi. Çakışık ya da çoğu zaman birçok arakesit bölgeleriyle ayrılmış yörüngeleri bulunan e^+—e^- halkalarının yeni türü parlaklıkla (yani çarpışma bölgesinde, zaman birimi başına ve etkili kesit birimi ya da etkileşme olasılığı içinde gözlemlenmiş olayların sayısıyla) nitelik kazanır; öyle ki bir olayın kaydedilmesi için ortalama bir saat gerektiren etkili bir kesit için sadece bir saniye yeterli olur. Bu tip aygıtların ilk örneği olan Stanford Spear halkası (Kaliforniya), 2 GeV'luk «ekonomik» türü içinde bir tek halka halinde 1972'de hizmete girdi; 1973'te bunu Hamburg Desy senkrotronu yakınında kurulan 3 GeV'luk halkalar izledi; öbür yandan Orsay'da 2 ile 3 GeV'luk halkaların, Novossibirsk'te ise 3,5 GeV'luk halkaların yapımı sürdürülüyor. 1971-1972'den beri Cenevre'de Cern'de çalışan ve 8 arakesit bölgesi taşıyan iki proton halkası, sabit hedefli bir hızlandırıcı için 1 000 GeV'a eşdeğer enerjilerde hadronik etkileşmeleri inceleme olanağı verir; ayrıca depolanmış demetlerin şiddeti ve büyük çalışma düzenliliği sayesinde değişik deneysel bir program sağlar. Özellikle aşağıdaki buluşları bu halkalara borçluyuz:
— çok yüksek enerjilerde proton-proton etkileşmesi olasılıklarının, sanıldığının tersine bir sabite asemptot olarak yaklaşmadığının, fakat 100 GeV bölgesinde bir minimumdan geçtikten sonra yükseldiğinin anlaşılması;
— partonlar varsayımının geçerliliğine yeni bir kanıt olarak, büyük ölçüde enine hareketli yansız pionların çok yüksek şiddetinin ortaya konulması.

Özellikle Amerika Birleşik devletlerinde yeni tasarılar inceleniyor. Brookhaven laboratuvarında düşünülmüş 200 GeV'luk proton halkaları, bir Berkeley proton hızlandırıcısı ya da Stanford ve «Isabelle» elektron hızlandırıcısı ve yakınında kurulacak pozitron, elektron ve proton halkalarını birleştirme tasarısı PEP ve Novossibirsk'te karşıt proton-proton çarpışma halkaları yapımı gibi çok ileriye dönük tasarılar üstünde çalışılıyor.

Öte yandan aşırı iletken veya normal mıknatıslı çarpışma halkası ya da halkalarını en büyük senkrotronlarla birleştirme olanağı aranmaktadır (Chicago yakınında Batavia'da National Accelerator Laboratory'de). [L]

***HALKALI,** İstanbul'da Küçükçekmece gölü doğusunda eski bir köy, şimdi bir semt. Bakırköy ilçesinin Yeşilköy bucağı içinde yer alır. — 5 800 nüf. (1970). [M]

***HALKAPINAR,** İç Anadolu bölgesinin Konya bölümünde (Konya ili, Ereğli ilçesi) bucak. — 9 484 nüf., bucak merkezi (esk. *Zanapa*), 2 645 nüf., 14 köy (1970). [M]

Halkapınar tesisleri, İzmir'de kurulu spor tesisi. 70 bin seyirci kapasiteli olarak 1971 Akdeniz oyunları için, 240 km²'lik bir alana yapıldı. Atatürk stadı olarak da anılan tesiste 39 metre yüksekliğinde ve 40 bin kişi alabilen bir açık tribün, 30 bin kişilik bir kapalı tribün, 12 antrenman sahası, 1 yüzme havuzu, 1 kapalı atletizm pisti, sauna, sağlık merkezi, lokanta, revir, basın salonu, 8 kulvarlı tartan pist vardır. 156 milyon TL.na mal olan tesis 4 kulelik ışıklandırma tertibatıyla aydınlatılır. Tesise, 2 olimpik girişin dışında 26 kapıdan girilebilir. Otoparkı 6 bin vasıta alabilecek genişliktedir. Tesisin mimarı Harbi Hotan*dır (*Ek*). [M]

***Halk bankası** (TÜRKİYE). — Banka 1970-1975 döneminde hızlı bir gelişme gösterdi. Şube sayısı 1973'te 243 iken, 1974'te 267 ve 1975 ekim ayında 272 oldu, bu sayının 1975 sonunda 300'ü aşması öngörüldü. Banka, şubelerini özellikle esnaf ve sanatkârın yoğun olduğu az gelişmiş bölgelerde açmaya özen gösterir. Ayrıca, yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarının yurda akımını kolaylaştırmak ve kendilerine yurda dönüşlerinde iş olanağı sağlamak amacıyla Köln'de bir temsilcilik açtı. Bankanın 1974 yılı sonunda toplam personel sayısı 4 801 oldu. Sermayesi 1970-1975 döneminde değişmedi (1 milyar), bankanın ortakları ve ortaklık paylarında da değişiklik olmadı (bankaya yüzde 65 oranında pay ile hazine, yüzde 5 oranında pay ile iktisadî devlet teşekkülleri ve yüzde 30 pay ile öbür özel ve tüzel kişiler ortaktır). Bankanın mevduatı son yıllarda önemli artışlar gösterdi. Toplam mevduatı 1970'te 824 milyon TL. iken, 1972'de 1 milyar 631 milyon TL., 1974'te 3 milyar 312 milyon TL. oldu, 1975 ekim ayında 4,5 milyar TL.na ulaştı. Banka esnaf, sanatkâr ve küçük sanayicilere ise «ticarî krediler» adı altında kredi verir. Bankanın kredileri son yıllarda mevduat artışına paralel olarak büyük bir gelişme gösterdi:

(milyon TL. olarak)

yıllar	*meslekî kredi*	*ticarî kredi*	*toplam kredi*
1970	1,108	362	1,470
1971	1,267	388	1,655
1972	1,537	500	2,037
1973	1,972	749	2,721
1974	2,533	1,225	3,758
1975 (ekim)	3,753	1,600	5,353

1975 yılında meslekî kredi olarak esnaf ve küçük sanatkârlara verilen krediler artırıldı, küçük sanayici kredisi limitleri önemli miktarlarda yükseltildi.

1974 yıl sonu bilançosuna göre banka 19 milyon 58 000 TL. zarar etti. Bu zararın başlıca nedeni bankanın meslekî kredilere uyguladığı faiz oranının piyasa faiz oranından düşük olmasıdır.

Banka esnaf ve sanatkârlara kredi vermenin yanı sıra, onların eğitilmesi, örgütlenmesi ve ürünlerinin tanıtılıp pazarlanması konularında da çalışmalar yapar. 1975 ekimine kadar 21 000 küçük sanayici banka bünyesinde eğitim görmüştür. Esnaf ve sanatkârlara kredi vermenin yanı sıra, onların eğitilmesi, örgütlenmesi ve ürünlerinin tanıtılıp pazarlanması konularında da çalışmalar yapar. 1975 ekimine kadar 21 000 küçük sanayici banka bünyesinde eğitim görmüştür. Esnaf ve sanatkârların ürünlerinin tanıtılmasına ve pazarlanmasına yardımcı olmak amacıyla banka İzmir Uluslararası fuarına 6, Kocaeli Sanayi fuarına 3 kere katılmıştır. Esnaf ve sanatkârların esnaf kefalet kooperatifleri kurarak örgütlenmesi de bankanın faaliyetleri arasında yer alır. Ayrıca banka halen (ekim 1975'te) 585 000 TL. ile üç şirkete ortaktır. (M)

***Halkevleri.** — Son kurultayda yönetim kademelerinde kurultay, genel başkan, genel yönetim kurulu ve merkez yönetim kurulundan sonra bir de başkanlık divanı kurulması ve bu kademenin genel başkan, genel başkan yardımcıları, sayman ve genel sekreterden oluşması kararlaştırıldı. Taşra örgütüne de bölge temsilcilikleri ve il koordinasyon kurulları eklendi. (M)

Halk kütüphaneleri. Bk. KÜTÜPHANE, *Ek*.

Halk Sigorta A.Ş., tarım dışında bütün dallarda faaliyet gösteren sigorta şirketi. Sermayesi 1 milyon TL. Yapı ve Kredi bankası şirketin yüzde 70 hissesine sahip. Merkezi İstanbul'dadır. 1974 sonunda toplam personel sayısı 77 oldu. Şirket 1974 yılında 31. hesap dönemini yaşadı. Halk Sigorta'nın 1974'te toplam prim istihsali 60 milyon 278 955 TL., aynı yıl elde ettiği kâr da 2 milyon 812 077 TL. oldu. (M)

HALLGRİMSSON (Geir), izlandalı siyaset adamı (Reykjavik 1925). Bağımsızlık (Tutucu) partisi başkanıdır; 5 temmuz 1974'te yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirildi. Hükûmet başkanı olarak 1975'te ekonomik karasuları konusunda İngiltere'ye karşı kısıtlayıcı tedbirler uyguladı. (LM)

***HALLSTEİN** (Walter), alman hukukçusu ve siyaset adamı. — General de Gaulle ile ciddî görüş ayrılıkları yüzünden Avrupa İktisadî topluluğu yürütme komisyonu başkanlığı görevinden mayıs 1967'de çekildi. Federal Almanya cumhuriyetinin Demokratik Alman cumhuriyetini tanıyan ülkelerle diplomatik ilişkilerini kesmeşi anlamına gelen «Hallstein doktrini» onun adıyla anılır. Willy Brandt bu siyaseti benimsememişti. W. Hallstein 1972'de siyasî hayattan çekilme kararı aldı. (L)

HALON i. (fr. *halogène*'den). Hidrokarbonların flüorlu, klorlu ve bromlu türevlerine verilen sınaî ad; yangın söndürücü ve soğutucu sıvı olarak kullanılırlar.
— ANSİKL. *Halon*'ları geniş bir biçimde inceleyen amerikalı kimyacılar, bu türevlerin adlandırma kurallarını da saptamıştır. Kimyasal formülleri dört rakamlı bir sayıyla gösterilir: birincisi moleküldeki karbon atomunun sayısını, ikincisi flüor, üçüncüsü klor, dördüncüsü de brom atomunun sayısını belirtir. Meselâ, metil klorür CH_3Cl, 1010 sembolüyle; bromoform $CHBr_3$, 1003 sembolüyle; freon CF_2Cl_2, 1220 sembolüyle; etil bromür C_2H_5Br, 2001 sembolüyle v.d. gösterilir. (L)

***HALTER** i. — ANSİKL. Spor. *Silkme* hareketi 1972 yılında kaldırılmıştır. Uluslararası karşılaşmalarda sadece *çift kolla koparma* ve *omuzlama* hareketlerine yer verilmektedir.

● *Türkiye*. Yeni rekorlar kaydedildi ve 1975'te çeşitli kilolarda rekor tablosu şöyle oluştu: 52 kilo: *koparma* 82,5 kg, *silkme* 112,5 kg, *total* 190 kg (Ahmet Gülal); 56 kilo: *koparma* 100 kg, *silkme* 125 kg, *total* 225 kg (Bilal Doğan); 60 kilo: *koparma* 110 kg (Kemal Başkır), *silkme* 132,5 kg (Salih Suvar), *total* 237 kg (Kemal Başkır); 67,5 kilo: *koparma* 125 kg, *silkme* 155 kg, *total* 280 kg (Salih Suvar); 75 kilo: *koparma* 125 kg (Mustafa Ertem), *silkme* 157,5 kg (Mehmet Suvar), *total* 275 kg (İsmail Bayam); 82,5 kilo: *koparma* 142,5 kg, *silkme* 180 kg, *total* 320 kg (Mehmet Suvar); 90 kilo: *koparma* 142,5 kg, *silkme* 180 kg, *total* 320 kg (Mehmet Suvar); 110 kilo: *koparma* 142,5 kg (Serhat Çıtmacı), *silkme* 177,5 kg, *total* 320 kg (Osman Mert); süper ağır: *koparma* 147,5 kg, *silkme* 177,5 kg, *total* 322,5 kg (Ali Tan). [ML]

HAMAGUŞİ (Yozo), japon gravürcüsü (Vakayamaken 1909). Tokyo Güzel Sanatlar okulunda heykelcilik derslerini izledi (1928-1930), sonra Paris'te resim ve gravür yapmayı öğrendi (1930-1939), 1953'te Paris'e yerleşti. Yapıtları Tokyo, Sao Paulo, Regano, Lyublyana, Krakow v.b. birçok ikiyıldabir sergide seyirciye sunuldu. Japonlara özgü bir incelik ve titizlikle yaptığı natürmortlarda kaypak ve görkemli bir siyahlığın içinden fırlayan kırmızı bir biber ya da bir kirazın ışıltısı yapıta daha şiirsel ve daha metafizik bir anlam yükler. (L)

***HAMAMÖZÜ,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili, Gümüşhacıköy ilçesi) bucak. — 6 572 nüf., bucak merkezi, 2 773 nüf. (1970). [M]

HAMBRAEUS (Bengt), isveçli besteci (Stockholm 1928). Kendi kendini yetiştirdi, orgcu ve müzik yazarı oldu, Darmstadt'daki yaz kurslarını izledi, Köln'deki elektronik müzik stüdyosuna devam etti. Özellikle tını alanında araştırmalar yaptı ve eski müzik, uzakdoğu müziği ve öncü müziğin bir bileşimini yapmağa çalıştı. Çoğu zaman elektroakustik gereçlerden yararlandı. Başlıca yapıtları arasında üç orkestra ve magnetik bant için *Rota I* (1956-1962); magnetik bant için *Rota II* (1963); hoparlör eşliğinde yaylılar için *Segnali* (1960); orkestra için *Transfiguration* (1963) sayılabilir; ayrıca Buxtehude ve Bach üstüne bir de çağdaş müzik ve müzik yaşamıyla ilgili yazıları vardır. (L)

Jean HAMBURGER

***HAMBURG,** Federal Almanya'da şehir. — Alüminyum fabrikası. 1972'de limanın trafiği 46 Mt'u aştı. (L)

HAMBURGER (Jean), fransız hekimi (Paris 1909). Paris hastahanelerinde doktor, Paris Tıp fakültesinde profesör ve 1968-1969 arasında Necker-Enfants Malades fakültesinde dekan olan Hamburger, özellikle böbrek hastalıkları, böbrek nakli ve vücut dışında kanı temizleme (sunî böbrek, hemodiyaliz) üzerinde çalıştı. Küçük bir tıp ansiklopedisi yazdı (*Petite Encyclopédie médicale*, 1970). *La Puissance et la fragilité* (Güç ve zayıflık) adlı eserinde insan, hastalık ve tıp hakkındaki görüşlerini anlatır. Bu eser 1972'de Femina ödülünü aldı. (L)

Hamburg fasiyesi, Kuzey Avrupa'daki Üst Yontmataş devrinin Son Magdaleniyen'le yaşıt olan (XII.-IX. binyıl) bir kültür fasiyesi için kullanılır. Ana yatağı Hamburg (Almanya) yakınındaki Meiendorf'tadır. Hamburg fasiyesindeki bıçaklar kertikli bıçak evresinde kalmıştır. (L)

***HAMDİBEY,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Yenice il-

Foto. S. Lido (LAROUSSE)

çesi) bucak. — 5 087 nüf., bucak merkezi 805 nüf., 9 köy (1970). [M]

R. HAMILTON
«Günümüz evlerini bu denli değişik, bu denli sempatik kılabilen şey nedir?» (1956) yapıştırma (özel kol.)

HAMİLTON (Richard), ingiliz ressamı (Londra 1922). Reklamcılık alanında çalıştı, sonra dizayn, gümüş lehimi ve tipografi dersleri verdi. 1953'te Londra'da «İndependant Group»un kuruluşuna katıldı. Bu toplulukta Lawrence Alloway, Eduardo Paolozzi* (*Ek*), Alison ve Peter Smithson* (*Ek*) gibi çeşitli sanatçılar biraraya geldi. Sanat diline şehir kültüründen görüntüler getirmeyi deneyen bu topluluk içinde Hamilton kısa sürede bir pop'art öncüsü olarak sivrildi. «Voici demain» sergisinde (İşte yarın) sergilenen *Qu'est-ce qui peut bien rendre nos foyers d'aujourd'hui si différents, si sympathiques* (Günümüz evlerini bu denli değişik, bu denli sempatik kılabilen şey nedir?) [1956] adlı yapıştırması daha sonraları pop'art'ın anlatım aracı haline gelen bütün olanakların bir dökümü sayılır. Değişik ve karmaşık tekniklerde ve çeşitli gereçlerden yararlanarak oluşturduğu yapıtlarda estetik ve şiirsellik kaygısı apaçık ortadadır. Marcel Duchamp'ın hayranı olan Hamilton onun adına Tate Gallery'de açılan toplu sergiyi hazırladı (1966). [L]

Hamilton grafı, her tepesinden yalnız bir kere geçen bir çevrimle tanımlanabilen graf*. (L)

HAMİT BEY (**Deli Hamit Bey** de denir), türk idarecisi (Rodos 1878 - İstanbul 1928). Rodos'ta fransızca özel eğitim gördü ve italyan okulunu bitirdi; daha sonra İstanbul'a gelerek Mülkiye mektebinden mezun oldu (1902). Maiyet memuru olarak devlet hizmetine girdi; Karacaâbâd kaymakamı (1906), Tokat sancağı mutasarrıfı (1911) ve mülkiye müfettişi (1913) oldu. Diyarbakır valiliği (1914), Dahiliye nezareti teftiş heyeti başkanlığı (1919) görevlerinden sonra aynı yıl Samsun mutasarrıflığına atandı. Samsun'a atanmasında Millî Mücadele yanlısı sanılmasının rol oynamasına rağmen 1920'de Trabzon valisi olan Hamit Bey burada, Mustafa Kemal'in seçimle ilgili genelgesini uygulamak istemedi. Onun için de şehirde seçim yapılmadı. Bununla birlikte T.B.M.M.'ye seçilen Trabzon milletvekilleri arasında Hamit Bey de vardı. Valilik görevini de koruyarak ve biraz gecikerek Ankara'ya gitti, kısa bir süre sonra tekrar Trabzon'a döndü. Tutumu şüpheli görüldüğü için aynı yıl Erzurum valiliğine getirildi ve orada görev süresi Kâzım Karabekir'le yetki tartışması içinde geçti. Bunun üzerine İçişleri bakanlığı müsteşarlığına getirilerek Ankara'ya çağrıldı (1921). Müsteşar olarak Fransızlarla Adana konusunda yapılan görüşmelere katıldı ve anlaşmaya varıldıktan sonra şehri teslim almak üzere Adana'ya gitti; ertesi yıl oraya vali tayin edildi. Ancak, birkaç ay sonra bu görevden istifa etti, fakat istifası kabul edilmedi. Bununla birlikte görevi başında kalmadığı için açığa alınmış sayılıyordu. Bu durum 1926'ya kadar sürdü ve o tarihte kendisine azledilmiş işlemi yapıldı; daha sonra Türkiye Şeker ve Petrol İnhisarları Genel müdürlüğünde müfettiş olarak görevlendirildi, ölümüne kadar da o işi sürdürdü. (M)

Hamming kodu, bit üzerindeki bir yanlışı ve bazı hallerde birçok ardışık yanlışı düzeltme olanağı veren ve Hamming'in bulduğu kendi kendinin sağlamasını yapan kod. (L)

***HAMUR**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili) ilçe. — 19 434 nüf., ilçe merkezi 2 257 nüf. (1975). [M]

***HAMZALI**, Diyarbakır ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde (Kulp ilçesi) bucak. — 7 018 nüf., 10 köy, bucak merkezi (esk. *Bahemdan*), 1 426 nüf. (1970). [M]

***HANAK**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 35 259 nüf., ilçe merkezi 2 580 nüf. (1975); 44 köy (1970). [M]

HANAK (Anton), avusturyalı heykeltraş (Viyana 1875-ay. y. 1934). Viyana Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünü bitirdi. Viyana, Münih, Berlin, Düsseldorf, Stuttgard, Roma gibi şehirlerde sergiler açtı; 1914'te Köln'de *Yaratıcı* ve *Biçim değiştirme* adlı anıtsal yapıtlarını sergiledi. Hanak, Ankara'da büyük bir park düzenlemeyi ve bu parkı Atatürk için dikilmiş bir anıtla süslemeyi tasarlayan ünlü mimar Clemens Holzmeister'in isteği üzerine Türkiye'ye geldi. Birlikte tasarladıkları *Güven anıtı*'nın büyük bir kısmını tek başına gerçekleştirdi. Sağlığı nedeniyle yurduna dönünce anıtı tamamlamak işi öğrencileri Josef Thorak ile Franz Wirth'e düştü (1935). [M]

***HANÇERLİOĞLU** (Orhan), türk romancısı. — Yeni eserleri: *Musahipzade Celâl: Bütün oyunları* (1971); *Ekonomi sözlüğü* 1971); *İnanç sözlüğü: Dinler-mezhepler-tarikatlar-efsaneler* (1975). [M]

HANDKE (Peter), avusturyalı yazar (Griffen, Kärnten 1942). Tiyatro oyunları (*Publikumsbeschimpfung* [Kınanan toplum, 1966]; *Kaspar* [1967]; *Der Ritt über den Bodensee* [Konstans gölünde at gezintisi, 1971]) ve romanlar (*Dic Hornissen* [Eşekarısı, 1966]; *Des Hausierer* [Gezgin satıcı, 1967]; *Die Angs des Tormanns beim Elfmeter* [11 metrede kalecinin korkusu, 1970]; *Der kurze Brief zum langen Abschied* [Uzun bir vedaya kısa bir mektup, 1972]; *Wunscloses Unglück* [Isteksiz mutsuzluk, 1972]) yazdı. Özgünlük kaygısıyla oldukça düzensiz bir üslûpla kaleme alınan bu yapıtlar, yalnızlığın ve bildirişim kuramamanın verdiği iç sıkıntısını yansıtır. (L)

HANİ (Susumu), japon filim yönetmeni (Tokyo 1928). On sekiz yaşında öğrenimi bıraktı ve kısa bir süre için gazeteciliğe atıldı, 1952'den sonra da öğretici filimler yapmağa başladı. On beş filimden sonra ilk uzun metrajlı yapıtı *Kabadayılar*'ı gerçekleştirdi. Ardından şu filimleri çevirdi: *Başarılı bir yaşam* (1962); *O kadın ve o adam* (1963); *Çocuklar el ele tutuşur* (1964); *Bvana Toşi* (Afrika'da çevrildi, 1965); *Andların gelini* (Güney Amerika'da çevrildi, 1966); *İlk aşk* (1968); *Köle Aido* (1969); *Büyük bir aşk serüveni* (1970); *Mio* (Sardunya'da çevrildi, 1972). Hani 1966'da kendi yayınevini kurdu ve birçok kitap (sinema üstüne denemeler, gezi günlükleri) yayımladı. (L)

***HANİ**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Diyarbakır ili) ilçe. — 20 769 nüf., ilçe merkezi, 7 535 nüf. (1975). [M]

Hanibrahimşah höyüğü, Elazığ'ın kuzeybatısındaki Elazığ-Çemişkezek yolundan Koruk köyü yönüne ayrılan yolun sonunda höyük. 125 m uzunluğunda, 60 m genişliğinde ve 12 m yüksekliğindedir. Eski köy yerleşmesine bitişik olan bugünkü köye 60 m, Murat'a ise 5 km uzaklıktadır. Hayri Ertem başkanlığında bir heyet tarafından kazılmağa başlandı (1969). Keban barajının göl sahası altında kalacak tarihî eserleri kurtarma amacıyla yapılan bu kazılarda höyüğün 14 tabakadan meydana geldiği anlaşıldı. Bu 14 tabakanın ilk ikisi kesinlikle Bizans çağına aittir. Sonraki III. tabakada değişik karakterde Seramik ve Bizans'tan daha eskiye giden boyalı çanak-çömlek ortaya çıktı. Bundan sonraki tabakalar (IV-XIV.) Eski Bronz çağına aittir. Kazılar sonucunda höyükteki kültürlerin, bölgedeki yakın höyüklerden, özellikle Pulur'da (Sakyol) ele geçen kültürlerle bir paralellik gösterdiği ve alt tabakalardaki kültürlerin zengin bir karakterde oldukları anlaşıldı; ayrıca höyüğün Eski Bronz çağından sonra uzun bir süre iskân edilmemiş olduğu ve Eski Bronz çağının çeşitli evrelerindeki yerleşmelerin, zamanın bir köy yerleşmesinden ileri gidemeyeceği de kabul edildi. Höyüğün güney eteğinde, basamaklarla inilen ve muhtemelen Bizans çağına ait bir su sarnıcı ve fakir bir Bizans mezarlığı tespit edildi. (M)

***HANKENDİ**, Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde (Elazığ ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 295 nüf., bucak merkezi 2 370 nüf., 32 köy (1970). [M]

***HANOİ** veya **HANOY** Vietnam'da kent. — 1975'te Birleşik Vietnam'ın başkenti oldu. (M)

HANTAİ (Simon), macar asıllı fransız ressamı (Bia 1922). Budapeşte Güzel Sanatlar okulunda okudu, sonra Macaristan'dan ayrılarak (1946), bir süre İtalya'da kaldı, 1940'ta da Fransa'ya yerleşti. O zamanlar André Breton'un ilgisini çeken gerçek dışı figürler ve manzaralar yapıyordu; fakat Jackson Pollock'un hareketsel resim ve lirik soyutlama doğrultusuna kapılınca 1955'te gerçeküstücülerden ayrıldı. Bir süre Budapeşte'deki olayların etkisinden kurtulamayan sanatçı toplum yaşantısından uzaklaşıp kendi yalnızlığına çekildi. «Hareketsel sanat yöntemine uzak düşen bir yolda lirik bir uzam» yaratmayı denedi ve bu doğrultuda ilerlerken kişisel heyecanlarını işin içine karıştırmaktan kaçındı. 1959-1960 yıllarından bu yana *«Pliures»* (Kırmalar) üzerinde çalışan sanatçı önce tuvali katlar, sonra buruşturup yuvarlatarak üstüne genellikle tek renk boya sıvar ve işlem bitince tuvalî açtığında üstü yer yer boyada lekeleriyle kaplı, yer yer beyazlık kalmış bir yüzey elde eder. Ayrıca resmin yapıldığı altlık ve uzama göre renk sorunuyla da ilgilenen Hantai bazı yönleriyle Matisse'in oyma kâğıtlarına benzer sonuçlara ulaştı. Yine bu tür çalışmalar sanatçının *«Mariales»*, *«Catamurons»* (1963-1964) ve *«Meuns»* (1967-1968) gibi dizileri oluşturmasına yaradı. 1971'de tuval üstüne yaptığı suluboyalarında aynı yalın renkler ve kırmalarında uyguladığı aynı teknik göze çarpar. (L)

***HAP** i. — Eczc. *Sürekli hap*, uzun süreli etki sağlayan hap. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Erkek hapı*, erkekler tarafından kullanılabilen gebeliği önleme hapı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Eczc. *Sürekli hap*, çapı bir milimetreden küçük bir tanecikti̇r; üzeri doğal reçineden gözenekli bir kılıfla kaplıdır. Bunlardan iki yüz ilâ dört yüz tanesi bir iri hap halinde hastaya yutturulur. İri hap midede hemen eriyerek taneciklerî salıverir. İlâç yavaş yavaş reçine kabuktan dışarı sızar; sızma hızı önceden belirlenmiştir. Bu yeni «sürekli» ilâç şekli birçok madde için uygundur ve ilâcın etkisini uzun bir süreye yayar. İlâcın bir seferde alınması da sık sık ilâç alma sakıncasını ortadan kaldırır.

— Tıp. Kadınlarda yumurtlamayı önleme yöntemine benzer bir yöntem erkekler için henüz yoksa da yeni deneysel araştırmalar erkekler için bir hapın yakın bir gelecekte gerçekleştirileceği izlenimini vermektedir. Bu araştırmalar üç yönde gelişiyor:

1. steroit hormanlar yardımıyla *hipofizde gonat uyaran hormonların üretimi durdurularak sperma oluşumunun önlenmesi*, ne yazık ki bu girişim aynı zamanda testosteron salgısını da yok ederek gerçek bir biyolojik kısırlaşma ile sonuçlanmaktadır;
2. *doğrudan doğruya sperma yapımının önlenmesi*, bunun için atmık üretim kanalları epitelyumu hormon olmayan kimyasal maddelerle (diamin bileşikleri) etkilenir. Bu madde zamanla spermatozoit yapan hücrelerin yozlaşmasına yol açar, fakat Leydig hücrelerine dokunmaz, dolayısıyla libido'yu değiştirmez;
3. *bağışıklık yoluyla sperma oluşumunun önlenmesi*, bunun için gonadotrop hormonlara ve atmık kanalı epitelyumu hücrelerine karşı özel olarak hazırlanmış antikorlar kullanılır.

Henüz deney evresinde olan bütün bu yöntemlerin ortak tehlikesi, döllenme gücü var olan anormal spermatozoitler yaratmak ve dolayısıyla anormal çocukların doğmasına neden olabilmesidir. (L)

HARABA, Elazığ'ın yaklaşık olarak 50 km doğusundaki Gülüşkür köprüsünden 5 km ötede köy. — Arkeol. Haroba köyü yakınlarındaki Şimşat kalesi adı verilen tepede 1969-1970 yıllarında Baki Öğün tarafından kazılar yapıldı. Keban barajı göl sahasında kalan bu kalede yapılan kazılar sonucunda bu-

Foto. R. Hamilton (LAROUSSE)

ranın antik yazarlarda adı geçen *Arsamosata* veya *Armosata* şehri olabileceği görüşü kuvvet kazandı. 46,86 m yükseklikteki kale, doğu ve kuzey tarafından Murat nehri ile çevrilmiştir. Köy coğrafî durumu yönünden oldukça stratejik bir noktada kurulmuştur. İki yanını çeviren ırmak bu yönlerden gelecek düşman için bir engel teşkil eder. Kalenin güneyinde, geniş bir surun çevrelediği aşağı şehir yer alır. Esas itibarıyla bir Ortaçağ Selçuklu kalesi olması muhtemel bu surlar çeşitli kısımlarda açılan sondaj çukurlarıyla izlendi. Doğuda ve batıda tekrar kale surlarıyla birleşen aşağı şehir surları, kale surları gibi birkaç evre gösterir. Kale üzerinde dört sondaj çukuru açıldı. Tepenin batı kesiminde ve ortada yapılan sondajda, alt katlarda muhtemelen Helenistik çağa ait, önünde iki sütun bulunan büyük bir kerpiç yapı bulundu. Başka bir sondajda ise, içinde büyük küpler bulunan bir depo tespit edildi. (M)

***HARBİYE,** Akdeniz bölgesinin Adana bölümünde (Hatay ilinin merkez [Antakya] ilçesi) bucak. — 21 612 nüf., bucak merkezi 8 354 nüf. (1970). [M]

Harbokulugücü, harbiyelilerden oluşan futbol takımı. 1913'te İstanbul'da Harbiye adıyla kuruldu. 1924'te Türkiye şampiyonu oldu. Harbokulu olarak 1937-1938, 1941-1942, 1943-1944, 1944-1945 mevsimlerinde Ankara Amatör lig şampiyonluğunu, 1942 ve 1945 yıllarında ise iki kere Türkiye şampiyonluğunu kazandı. 1945'te Fenerbahçe'ye 3-2 yenilerek Başbakanlık kupası ikincisi oldu. (M)

***HARCAMA** i. — İkt. *Tasarruftan harcama,* daha önce yapılmış olan tasarruftan tüketim amacıyla yapılan harcama.

— ANSİKL. *Tasarruftan harcama,* belirli bir dönem içinde, belirli tüketim amaçları için, aynı dönemde sağlanan gelirden daha fazla meblağların kullanılmasına yol açan, isteğe bağlı veya koşullar gereği ortaya çıkan bir eğilim olarak tanımlanabilir. Yani harcama, toplam tüketimin, aynı dönemde kazanılan gelirle karşılanamayan kısmına tekabül eder. Tasarruftan harcama yapan bir kişi, ya kendi sermayesini tüketir ya da tüketimini başka birisinin tasarrufuyla finanse eder. Harcamayı yapan kişi birinci varsayımda, sermayesinin fizik veya değer kaybını kapatmayı düşünmediği gibi nakit ve senet olarak mevcut varlıklarını da azaltır. İkinci varsayımda ise tüketimini finanse edebilmek için bir tüketim borç mukavelesi yapar. (L)

HARD-EDGE i. (ing. *hard,* katı ve *edge,* kıyı'dan). Çağdaş santl. Amerikan geometrisel soyutlama eğilimi. (Temsilcileri basit geometri şekillerini ve saf renkleri kullanır. A.B.D.'de 1960'a doğru kullanılmağa başlayan terim «sert çevre çizgisi» olarak çevrilebilir. Yeni soyutlama* [*Ek*] çerçevesinde yer alan bu akım minimal* [*Ek*] sanatın öncüsü sayılır.) [L]

***HARDWARE** [hardvor] i. — (ing. k.) Bilişim. Bk. DONANIM, *Ek.*

***HAREKET** i. — Etoloji. *Harekete yönelim,* dış ortamdaki bazı öğelerin hareketiyle bir canlıda uyanan yönelme eğilimi ve yer değiştirme. *Eşanl.* KİNETROPİZM.

— ANSİKL. Bazı hayvanlarda hareketli nesneleri ya da canlıları izleme eğilimi vardır: kurbağanın hareket halindeki bir paçavranın üstüne atlama tepkisi, bir köpeğin kaçmakta olan avı kovalama tepkisi gibi. Harekete yönelim çoğu zaman, bir konağa tutunan ve onunla taşınan (taşınma*) hayvanlarda görülür. G. Viaud* supirelerinin karşısında brachionus'ların (rotatorlar şubesinden) harekete yönelim durumunu incelemiş ve brachionusta izleme tepkisi uyandırabilmek için supirelerinin hareketlerinin belirli bir frekans ve genliğe ulaşması (uyarma eşiği) gerektiğini göstermiştir; aynı şekilde, tepkinin sona ermesini sağlayan bir en yüksek uyarma eşiği de vardır. (L)

***HARELENME** i. — Boyacılık. Boyanan bir yüzeyde çiziklerle ve fon renginden farklı boya çizgilerinin ortaya çıkmasıyla kendini gösteren görünüş hatası. (L)

Haremde dört kadın. Halit Refiğ'in çevirdiği türk filmi (1965). Senaryosunu Kemal Tahir'in yazdığı filimde Osmanlı imparatorluğunun 1899 yıllarındaki çeşitli sorunlarının Sadık Paşa konağındaki etkileri anlatılır. O çağa özgü gelenek ve görenekler içinde paşanın dördüncü evliliğini yapması, kapitülasyonlar ve jöntürk hareketi filmin başlıca motifleridir. Yurt içi ve yurt dışı birçok festivalde gösterilen ve derece alan filmin görüntü yönetmenleri Memduh Yükman ve Mike Rafaelyan, başlıca oyuncular da Sami Ayanoğlu, Cüneyt Arkın ve Nilüfer Aydan'dır. (M)

***HARGA** veya **HARİCA (el-),** Libya-Mısır arasındaki çölde vaha. — Levallois tekniğinin uygulandığı bir sanayi fasiyesine adını vermiştir: Avrupa'daki Üst Yontmataş devriyle yaşıt olan Harga fasiyesi bir Levallois katmanıyla bir Ater katmanı arasında yer alır. (L)

***HARİTA** i. — Genet. *Kromozom haritası,* her kromozom üzerinde, soydan gelen çeşitli karakterlere ilişkin genlerin yerini gösteren harita. (Çok karmaşık olan insan kromozom haritası henüz tamamlanmamıştır ama, birtakım genlerin şu ya da bu kromozom üzerindeki yerleri kesinlikle saptanabilmiştir; bu araştırmanın tümü, sayısız gözlemleri gerektiren önemli bir çalışmanın ürünü olacaktır.)

— Haritacılık. *Âletli yaklaşma haritası,* bir havaalanı için çizilen ve âletli yaklaşma sürecini plan ve profil olarak gösteren harita: *Âletli yaklaşma haritası ayrıca uçuşa yardımcı radyo yayınlarını, engeller üstüne bilgileri ve rakımları da gösterir.* ‖ *Bitki örtüsü haritası,* bitki örtüsünü ve coğrafî dağılımını gösteren harita. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Eğim haritası,* eğimin pek fazla değişmediği ya da önceden saptanmış sınırlar içinde kaldığı bölgeleri gösteren harita: *Eğim haritaları tarımsal değerlendirmede çok işe yarar.* ‖ *Görerek yaklaşma haritası,* bir havaalanıyla çevresi için hazırlanan ve görerek kestirme yoluyla alan üzerine yaklaşmayı grafik olarak sunan harita. ‖ *Havaalanı engeller haritası,* bir havaalanı ve çevresinde belirli bir yüzeydeki bütün engelleri, rakımlarını, pistlerin devamındaki yamuklar içinde yer alan, bütün engellerin profillerini gösteren harita. ‖ *İniş haritası,* yaklaşmaya yardımcı görünür işaretleri, önemli işletme yapılarını, engelleri ve pilotun yönelmesi için elverişli bütün elemanları gösteren ve havaalanında uçağın hareket edebileceği kesimi veren, genellikle büyük ölçekli (1/25 000) harita: *İniş haritaları genellikle yaklaşma haritalarıyla aynı kâğıda basılır.* ‖ *Jeomorfoloji haritası,* arazi biçimlerini nicelik ve nitelik bakımından açıklayan harita. ‖ *Orman haritası,* çeşitli orman oluşum tiplerini sahipli ya da sahipsiz, orman rejimine girmiş ya da girmemiş mülkiyetleri gösteren harita. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Pedoloji haritası* ya da *toprak oluşum haritası,* ana kayacın geçirdiği değişikliklerden ya da doğal birikimlerden oluşmuş yüzey katmanlarının dağılımını, derinliğini, fiziksel ve kimyasal niteliklerini gösteren harita. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Tortullar haritası,* özellikle denizaltı çökeltilerinin dağılımını ve kalsiyum karbonat oranını gösteren, bazı özel tortu fasiyeslerinin, kayalık diplerin yerini belirleyen harita. ‖ *Uçuş haritası,* uçuşlar için özel olarak yapılmış harita. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Yaklaşma haritası.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Haritacılık. ● *Bitki örtüsü haritaları*'nın, bir yandan, doğal kaynakların bugünkü durumunu belirlemesi, bir yandan da biyoklimatoloji ve yeni tarım olanakları üstüne bir fikir vermesi gerekir. Bu haritalarda özellikle renklerden yararlanılır. Toulouse Haritacılık enstitüsünün hazırladığı 1/1 000 000 ölçekli uluslararası bitki örtüsü haritası şimdilik yalnız Hindistan'ı, Sri Lanka'yı, Madagaskar'ı, Kamboçya'yı, Kuzey Afrika ve Büyük Sahra'yı içeriyor.

● *Orman haritaları,* havadan çekilmiş fotoğraflardan yararlanarak hazırlanır ve genellikle dört konuda bilgi verir: renk tonlamalarıyla gösterilen mülkiyetlerin cinsi, şekillerle gösterilen toprağın kullanılışı, tramlı zeminle gösterilen orman yerleşmelerinin yapısı ve ormanlara ilişkin yer adları.

● *Pedoloji haritaları,* renkli şeritler ya da görünür biçimlerle gösterilen basit birimleri ve renk ya da biçim bileşimleriyle gösterilen karmaşık birimleri kapsar.

● *Uçuş haritaları,* Uluslararası Sivil Havacılık örgütü tarafından belirli normlara bağlanmıştır ve çeşitli ölçeklerde hazırlanır: görerek yüksekten uçuş için 1/2 000 000, görerek uçuş ve uçuş hazırlıkları için 1/1 000 000 (1/1 000 000 ölçekli dünya uçuş haritası), kısa ve orta mesafelerde düşük hızla görerek uçuş için 1/500 000 ve 1/250 000 ölçekli haritalar vardır. Bu değişik haritalar, canlı renkler kullanarak uçuş ihtiyaçlarına göre uyarlanmış topografya haritalarıdır. Bazı uçuş haritalarında ise topografya unsurları elden geldiğince bir yana bırakılmış ve daha uçuk renkler kullanılmıştır: elektronik yardım, radyo ile uçuş, yaklaşma, iniş, engel, havaalanı haritaları, terminal bölgeleri haritaları, arazi profili haritaları v.b.

● *Yaklaşma haritaları,* gerek âletli yaklaşma, gerek görerek yaklaşma için olsun genellikle 1/250 000 ölçekte hazırlanır. (L)

Harita Genel müdürlüğü, Harita Umum müdürlüğü adıyla Millî Savunma bakanlığına bağlı olarak kuruldu (1925). Yurt savunmasıyla ilgili haritaların yanı sıra yurt kalkınması için gerekli her çeşit haritanın hazırlanmasıyla görevlendirildi. Deniz Kuvvetleri komutanlığına bağlı Deniz Harita şubesi de 1928-1950 arası Harita Umum Müdürlüğü teşkilâtı içinde çalışmalarını sürdürdü. Geniş bir kuruluş halini alan Harita Genel müdürlüğünün çabalarıyla cumhuriyet döneminden önce başlanan 1/200 000 ölçekli istikşaf (açınsama) haritası bitirildi (1929), bu haritadan 1/800 000 ölçekli Bonn ve 1/500 000 ölçekli Gauss-Krüger projeksiyonlu ülke haritaları hazırlandı. Haritacılık alanında eğitim görmek amacıyla yurt dışına elemanlar gönderildi; harita subaylarının yanı sıra harita mühendislerinin de yetiştirilmesine başlandı. 1942'de Ankara yakınındaki Meşe dağında bir başlangıç noktası seçilerek bu Laplace noktasından başlayan birinci dereceden nirengi ağı kuruldu. Nirengi ölçmelerinde uygulanacak yöntemin saptanması için bir bilimsel teknik komisyon oluşturuldu; bu iş bitirildikten sonra gerekli ölçme yönetmelikleri hazırlandı. Türkiye'nin modern esaslara dayanan haritaları bu yönetmeliklere uygun olarak düzenlenir.

Harita Genel müdürlüğü son yıllarda Tapu ve Kadastro Genel müdürlüğüyle işbirliği yaparak Türkiye'nin 1/5 000 ölçekli haritalarını hazırlama işine girişti. (M)

HARKARVY (Benjamin), amerikalı koreograf ve eğitimci (New York 1930). American Ballet okulunda Balanchine, Elisabeth Anderson-İvantzova, Edward Caton'un, Paris'te de Preobrajenska'nın öğrencisi oldu. İlkin Brooklyn Lyric Opera'da görev aldı, burada *la Traviata*'nın danslarını düzenledi. Fokine School'da ders verdi, sonra New York'ta bir okul açtı (1955), kurduğu bir konser topluluğu (1956) ile Jacob's Pillow festivalinde kendi balelerini yorumladı (1957). 1957-1958 yılları arasında Royal Winnipeg Ballet'in sanat yönetmenliğini yaptı. Daha sonra Nederlands Ballet'de bale öğretmeni oldu (1958), La Haye'de Nederlands Dans Theater'ı kurdu (1959) ve 1962'den sonra devletten para yardımı gördü. Trupun başlıca koreografı olan Harkarvy'nin birçok yapıtı repertuvara alındı (*Septuor, Grand Pas Espagnot, Madrigalesco, Viyolonsel ve sekiz dansçı için resital Aswingto*); Harkarvy ayrıca İvo Cramer, Glen Tetley, John Butler, Job Sanders ve Hans Van Manen gibi sanatçılarla işbirliği yaptı. Kurduğu topluluk Avrupa ülkelerinde ve İsrail'de birçok turneye çıktı. 1969'da Harkness Ballet'in sanat yönetmenleri arasına katılan Harkarvy, 1970'te de Het Nationale Ballet'in sanat yönetmeni oldu. New York'taki İgor Youskevitch School'da ders verdi, bunun yanı sıra Pennsylvania Ballet'in sanat yö-

B. HARKARVY
«La favorita»
oyun Harkness Ballet
müzik G. Donizetti

Foto. Brun-Rapho (LAROUSSE)

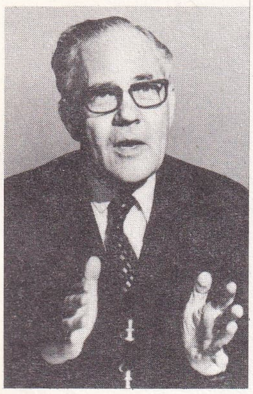

Poul HARTLING

HASAN II

İstanbul Ayazağa'da inşa edilmekte olan Harp Akademileri komutanlığı tesislerinin genel görünüşü

netmenliğini sürdürdü. (L)

***HARKNESS** (Rebekah), amerikalı kadın besteci ve sanat koruyucusu. — 1964'te kurduğu Harkness balesi 1970'te dağıldıysa da kısa süre içinde yeniden kuruldu. Topluluğun sanat yönetmenliğini yapan Rebekah Harkness bu trupa bağlı bir okul olan Harkness Ballet School'u kurdu. 1972'de de eski Colonial Theatre'ı (1905'te New York'ta inşa edildi) satın aldı, binanın onarım işleriyle uğraştı. 1974'te açılan Harkness Theatre, bugün dünyada yalnızca dansa ayrılmış tek tiyatrodur. (L)

HARLİN (John), amerikalı dağcı (San Francisco 1935-Eiger 1966). Bombardıman uçaklarında bir süre pilotluk yaptıktan sonra İsviçre'de Leysin'e yerleşti ve bir uluslararası dağcılık okulu açtı. Alp dağlarında başarılı ilk çıkışlar yaptı (Fou tepesinin güney yüzü, 1963; Dru tepesinin dikine güney yüzü, 1965). Eiger'in kuzey yüzünde öldü. (L)

***HARMANLI,** Güneydoğu Anadolu bölgesinin Orta Fırat bölümünde (Adıyaman ili, Gölbaşı ilçesi) bucak. — 6 951 nüf., bucak merkezi (esk. *Perveri*) 3 448 nüf., 5 köy (1970). [M]

***HARMEL** (Pierre), belçikalı siyaset adamı. — Temmuz 1965'ten şubat 1966'ya kadar başbakanlık yaptı, daha sonra Vanden Boeynants kabinesinde dışişleri bakanı oldu (şubat 1966-şubat 1968), Eyskens hükûmetinde de aynı görevde kaldı (haziran 1968-kasım 1972). Sosyal Hıristiyan partinin valon kanadını yönetmektedir. (L)

HARNONCOURT (Nicolaus), avusturyalı orkestra yöneticisi (Berlin 1929). Viyolonsel çalıştı, 1952'den 1969'a kadar Viyana Senfoni orkestrasında viyolonselci olarak bulundu. Bunun yanı sıra eski müzik âletleriyle ilgilendi, birçok konsere solocu olarak katıldı, gamb viyolası çaldı; Rönesans ve Barok dönemlerine ait müzik âletlerini toplayan Harnoncourt 1952'de Viyana'daki Concentus Musicus'u kurdu; özellikle eski müzik eserlerini o dönemlere ait (1200'den 1800'e kadar) çalgılarla yorumlayan bu toplulukla birçok konser verdi, ayrıca Monteverdi (*Vesper, Orfeo, Odysseus'un dönüşü*), Bach (*İki çile, «Si» missa'sı, Noel oratoryosu*, çalgı yapıtlarının büyük bir bölümü, kantatlar) ve Rameau'nun yapıtlarını (*Castor ve Pollux*) plağa aldı. (L)

Haro gökadası. Bk. GÖKADA, *Ek.*

***Harp akademileri.** — Yıldız'daki (İstanbul) akademiler topluluğu için Ayazağa kasrı yakınında yeni binalar yapıldı ve 1975 ortasında kuvvet akademileri buraya taşındı. Millî Güvenlik akademisi ve Kurslar komutanlığı gibi bölümlerin taşınması için de hazırlıklara başlandı. (M)

***Harp okulu.** — 1974-1975 öğretim yılından başlayarak 1462 sayılı Harp Okulları yasasının Genelkurmay başkanlığına verdiği yetkiye dayanılarak öğretim süresi 4 yıla çıkarıldı. Birinci sınıfta öğrencilere askerlik sanat ve bilimiyle ilgili dersler verilir; ikinci sınıftan başlayarak, ayrılacakları sınıf özelliklerine yönelik dersler okutulur. Öğrencilerin sınıflara ayrılması birinci yıl okudukları derslerde gösterdikleri başarı oranı, öngörülen kontenjanlar ve öğrencilerin istekleri göz önünde tutularak yapılır. Dört ana bölüm (askerî, fen, teknik, sosyal) halinde okutulan derslerde ağırlık, öğrencilerin ayrıldığı dal göz önünde bulundurularak ayarlanır; askerî derslerin 4 yıl içindeki toplamı 1 000 saatten az olamaz. (M)

***HARPUT,** Doğu Anadolu'da (Yukarı Fırat bölümü) eski büyük şehir ve bugün Elazığ merkez ilçesine bağlı bucak. — 8 191 nüf., bucak merkezi 2 677 nüf. (1970). [M]

***HARRAN,** Güneydoğu Anadolu'da Urfa ilinde eski bir şehir kalıntısı ve bugün Akçakale ilçesine bağlı bucak. — 13 970 nüf., bucak merkezi 947 nüf., 58 köy (1970). [M]

***HARRİS** (Zellig S.), amerikalı dilbilimci. — Son çalışmalarında dönüşüm kavramı üstünde duran Harris, Chomsky kuramından ayrı bir dönüşümsel dilbilgisi geliştirdi.

● *Yapı çözümlemesi ve dönüşümler.* Yapı çözümlemesi, Harris'e göre üç evrede yapılır:

— en küçük anlamlı birimler ayırma (çevre metin içindeki öteki sözcüklerle ilişki kurarak);

— bu birimlerin bazılarını «birleşik yapıbirimler» olarak toplama;

— elde edilen yapıbirimleri değişkenlik sayısına ve bu değişkenlerin birbiriyle olan ilişkilerine göre karşılaştırma.

Bu çözümlemeleri tümce düzeyine uygulayan Harris dönüşüm kavramına yönelerek çekirdek tümceler (kernels) adını verdiği yalın tümce yapılarından söz etti: ona göre, tüm karmaşık yapılar bu çekirdek tümcelerden türer.

Demek ki, Chomsky'de *derin yapı*'dan *yüzeysel yapı*'ya geçişi sağlayan ve dilbilgisinin temel bir parçası olan dönüşüm Harris'de bileşenlerin çözümlenmesinde ortaya çıkan güçlükleri gidermeye ve karmaşık dizileri yalın dizilere iletmeye yarayan bir araçtır. Bir başka deyişle, Harris'in kuramında, değişikliğe uğraması olanaksız yapılar (araçlar) yardımıyla sonsuz tümceler üretmek söz konusu değildir: Harris sınırsız bir *corpus* üzerinde çalışır. Böylece dönüşümler *corpus*'ü daha yetkin bir biçimde kavramaya yarar.

● *Söylev çözümlemesi.* Harris'in daha sonraki çalışmalarında söylev çözümlemesine yöneldiği görülür. Ana sorun, tümce düzeyinde yararlanılan dağılım yöntemlerinin söylev düzeyine aktarılıp aktarılamayacağıdır. Bu konuda, öncelikle çevre metinlerin karşılaştırılmasına yönelen Harris her tümcenin öğeleri için *eşdeğerlilik* sınıflandırmaları yapar: sözgelimi bir tümce AX kesitinden, bir diğeri de AY kesitinden oluşuyorsa, X ve Y arasında bir eşdeğerlilikten söz edilebilir. İşte burada da, bazı tümceleri daha yalın yapılara indirgemek (örneğin, edilgen tümceden etken tümceye geçiş) için dönüşümlerden yararlanmak gerekir. (M)

***HARRİSBURG,** A.B.D.'de şehir, Pennsylvania eyaletinin merkezi. — Elektrik malzemesi yapımı. (L)

***HART** (yeni adı *Aydıntepe*), Karadeniz bölgesinin Doğu Karadeniz bölümünde (Gümüşhane ili, Bayburt ilçesi) bucak. — 12 030 nüf., bucak merkezi 3 039 nüf. (1970). [M]

HARTLİNG (Poul), danimarkalı siyaset adamı (Kopenhag 1914). Önce dinî bir hastahanede papaz oldu (1945-1950), sonra papazlığı bırakarak bir ilköğretmen okulunun müdürlüğünü yüklendi (1950-1968). Geleneksel olarak Liberal Çiftçi partisine bağlı bir aileden gelen Hartling 1957'de parlamentoya girdi ve 1965'te Erik Eriksen'in yerini alarak partinin başına geçti. Sosyalist olmayan diğer iki partiye (Radikal ve Muhafazakâr), ortak bir program düzenlemek amacıyla Liberal parti ile işbirliği yapmalarını önerdi. 1968 seçimleri üç partiye bir koalisyon hükûmeti kurabilecek çoğunluğu sağladı ve Hartling bu hükûmette dışişleri bakanı oldu (1968-1971). Danimarka'nın Ortak pazara girmesiyle ilgili görüşmelerin bir kısmını yürüttü. 1973 seçimlerinden sonra yeniden muhalefette kaldı. Aralık 1973'te A. Joergensen'in yerine başbakanlığa atandı. (L)

***HARUNİYE,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Bahçe ilçesi) bucak. — 41 086 nüf., bucak merkezi 10 256 nüf. (1970). [M]

HAS (Wojciech Jerzy), polonyalı filim yönetmeni (Krakow 1925). 1946'da Krakow Sinema enstitüsünü bitirdi, önce kısa ve orta metrajlı belgesel ve eğitici filimler yaptı. 1958'de uzun metrajlı kurgubilimsel filimler çevirdi (*Akan düğüm; Vedalaşmalar*). Bu yapıtları *Ortak oda* (1959); *Elveda gençlik* (1960); *Altın* (1962); *Sevilme sanatı* (1963); *Zaragoza'da bulunan elyazması* (Jan Potocki'den, 1964); *Kurallar* (1966); *Oyuncak bebek* (1968); *Su saati* (1972) gibi filimler izledi. (L)

***HASAN II,** Fas kralı. — Hasan II, 1965'ten beri yürürlükte olan olağanüstü duruma son vermek için bir meclis kurulmasını öngören bir anayasa reformu önerdi; fakat İstiklâl ve Halk Güçleri Ulusal birliği, 24 temmuz 1970'te yapılan anayasa halk oylamasında ve 23 ağustos meclis seçimlerinde buna karşı çıktılar. Mart 1971'de krallığa karşı bir komplonun anlaşılması üzerine 180 kişi tutuklandı. 10 temmuzda harp okulu öğrencilerinin Skhirat sarayına karşı giriştikleri askerî darbeden kral sağ kurtuldu; general Ufkir komplonun sorumlularını tutuklamakla görevlendirildi ve orduyu eline aldı; Hasan II muhalefet başkanlarıyla görüştü, fakat bir sonuç alamadı. Kral siyasal ortamda bir temizlik hareketine girişti, bir yandan da ekonomik ve sosyal reformlar önerdi. Fakat 16 ağustos 1972'de Fas avcı uçakları, kralı Fransa'dan getirmekte olan uçağa ateş açtılar; bu suikastle ilgisi olan general Ufkir öldü. Hasan II ordunun yönetimini ele aldı ve muhalefetle yeniden anlaşma yollarını aradıysa da bir sonuca varamadı. Mayıs 1973'te kral iktisadın «faslılaştırılması»na girişti: bütün anonim şirketlerin istenildiği anda «faslılaştırılması»na olanak veren bir kanun çıkarıldı. Ayrıca, eski sömürgecilere ait topraklar yabancılardan alındı ve ağustosta Hasan II, 170 000 hektar toprağın devlete aktarıldığını açıkladı.

Hasan II dışta, islâmcı siyasetini sürdürdü. Böylece Cezayir ve Moritanya ile uzlaşmaya vardı. Eylül ve aralık 1969'da Rabat'ta arap devlet başkanları konferansına başkanlık etti. S.S.C.B.'ye yaklaştı, ayrıca Fransa ile yeniden ilişki kurdu. Haziran 1972'de Rabat'ta yapılan Afrika birliği konferansı da Hasan II'nin başkanlığında yapıldı. Öğrenci olaylarının yoğunlaştığı 1973'te eğitim alanında köklü reformlara gidileceğini ve öğrencilere yönetime katılma hakkı tanınacağını söyledi, ama, bunun ne zaman gerçekleştirileceğini açıklamadı. Aynı yıl bir yandan da kendisine karşı düzenlenen suikastle ilgili duruşmalara devam edildi ve iki grup halinde 22 kişi kurşuna dizildi. Rabat'ta 1974'te yapılan İslâm Zirve konferansına başkanlık etti ve Filistin sorununa çözüm bulunması için çaba harcadı. Kral Hasan'ı uluslararası siyaset alanında ön plana çıkaran bir başka olay 1975 sonlarına doğru İspanyol Sahrası'na doğru düzenlediği yeşil yürüyüş oldu. Başlangıçta, 350 000 faslının katılacağı, bu yürüyüşe kendisinin liderlik edeceğini söylediği halde daha sonra bu görevi başbakana devretti ve topluluğun Sahra topraklarına girişinden bir süre sonra da geri dönülmesini emretti. Gerçekten de bu arada Sahra sorunu, toprakların Fas ve Moritanya arasında bölüşülmesi, buna karşılık İspanya'ya fosfat yataklarının işletilmesinden pay verilmesi biçiminde çözümlenmişti. (LM)

***HASAN BASRİ** (soyadı ÇANTAY), türk ilim ve fikir adamı. — (öl. Balıkesir 1964). [M]

***HASANÇELEBİ,** Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde (Malatya ili, Hekimbaşı ilçesi) bucak. — 9 151 nüf., bucak merkezi 2 164 nüf., 13 köy (1970). [M]

HASANKALE, Erzurum iline bağlı ilçe. Bk. PASİNLER. (M)

***HASANKEYF** (esk. *Hısnıkeyfa*), Güneydoğu Anadolu'da Dicle nehrinin güney kıyısında (Mardin ili, Gerciş ilçesi) bucak. — 10 766 nüf., bucak merkezi 2 948 nüf. (1970). [M]

***HASANOĞLAN,** Ankara'nın 33 km doğusunda (Elmadağ ilçesi), muhtarlık. — 4 731 nüf. (1970). [M]

***HASAN TAHSİN BEY Aynîzade,** türk iktisatçısı ve bilim adamı. — (öl. İstanbul 1962). [M]

***HASAN TAHSİN RECEB** (OSMAN NEVRES, — denir), türk gazetecisi. — Şehit düştüğü Konak meydanına İzmir Gazeteciler

Foto. Norveç elçiliği, Simonpiétri-Gamma (LAROUSSE) ; Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

cemiyetinin öncülüğüyle, daha önce tasarlanan anıt 15 mayıs 1974'te *İlk kurşun anıtı* adıyla dikildi. (M)

***HASAR.** Bk. HAZAR, *Ek.*

***HASAR** i. — Oto. İki taşıt çarpıştığında işe karışan farklı parametrelerin belirleyici niteliklerinin bütünü ve daha geniş anlamda olayın yol açtığı sonuçlar.

— ANSİKL. Bir çarpışma halinde *hasar* farklı iki biçimde incelenebilir. Amerika'da taşıtın kitlesi düşünülmeksizin sadece arabanın sabit bir engele çarpması göz önüne alınır. Avrupa'da özellikle Fransa'da yalnız ters yönde hareket eden iki taşıtın çarpışmasının sonuçları ele alınmaz, ayrıca taşıtın sertliği, kütlesi, yapısı v.b. bazı parametreler de hesaba katılır; böylece sertlik hasarı, kütle hasarı ve yapı ya da mimarî hasarı gibi üç tür hasar üstünde durulur. Eksik olan amerikan tezi iki taşıtın kendi aralarındaki bağdaşmazlık kavramını ele almaz ve bir arabanın sertliğini doğrudan doğruya kütlesine göre sürekli arttırmanın, farklı kütleli iki arabanın çarpışması halinde, daha hafif olanının yolcularının yaşama şansının öbürünün yolcularınınkinden daha zayıf olmasını engellemeyeceği düşünülmez.

Daha esnek olan fransız tezi ise olayın, gerçeğe çok yakın incelenmesine olanak verir. Washington'da toplanan Üçüncü Uluslararası Deneysel Taşıtlar konferansında bu tez Régie Renault araştırma ve geliştirme müdürlüğü uzmanları tarafından savunuldu. Bu tez aşağıdaki varsayıma göre yürütülmüş kuramsal ve pratik araştırmalarla elde edilen sonuçlara dayanır: iki taşıtın kütle oranı 1 ilâ 2 olarak saptanmıştır; çarpışma anında deneylerdeki bağıl hızları (100 km/saat [taşıtların her biri birbirine doğru 50 km/saat hızla ilerler] veya 140 km/saat [taşıtların her biri birbirine doğru 70 km/saat hızla ilerler]); çarpışmaları göz önüne alarak sabit bir engele uygulanan kuvvetler kanununa dayanarak yapılan matematiksel inceleme. Sonuçlar iki taşıt arasında uyuşma olup olmadığını veya tersine birinin öbüründe hasara yol açıp açmadığını öğrenmek olanağını verir.

● *Sertlik hasarı.* Kütleleri eşit olan (850 kg) Renault «R 6» ile Renault «R 10» arasındaki karşılaştırma, sabit bir engele karşı «R 10» 64 sm çökerken «R 6»nın normal olarak 50 sm'lik bir şekil değişimine uğradığını gösterir. Buna karşılık, bu iki taşıtın önden çarpışmaları halinde «R 10»un 85 sm'lik şekil değiştirmesine karşı «R 6» 26 sm ezilir. O halde «R 6» «R 10»a karşı bir sertlik hasarı yapar. Eşit kütleler halinde sertliği daha zayıf taşıtın yolcu mahallini koruma şansı, daha güçlü taşıtın yolcu mahallini koruma şansından daha azdır.

● *Kütle hasarı.* Ağırlıkların oranı 2 veya 1, örneğin 1950 kg ve 975 kg ise, hafif taşıt sabit engele çarptığında 32 sm'lik bir çökme gösterir, oysa iki kat ağırlığındaki öbür taşıt 45 sm'lik bir şekil değişimine uğrar. Fakat bu iki arabanın çarpışması halinde hafif olanın 67 sm'lik şekil değişimine karşı, ağır olan 24 sm'lik çökme gösterir. Yavaşlama eğrileri, hafif taşıtın sabit engel karşısındaki yavaşlamasının maksimumunda olduğunu kanıtlar; bu da iki halin göz önüne alınmasını gerektirir:

— ezme kuvvetleri özdeş ise, engele karşı ağır taşıtın 58 sm çökmesine karşılık, hafif olan 34 sm çöker. Fakat iki taşıt önden çarpışırsa şekil değişimleri özdeştir ve 42 sm'yi bulur. Bu durum, sabit engele çarpması anında hafif taşıtın yavaşlamasının maksimumunda olmasına rağmen bu iki araba arasında tam bir bağdaşırlığın bulunduğunu kanıtlar;

— ezme kuvvetleri farklı ise, sabit engele çarpma hafif taşıtta 39 sm'lik, iki kat ağır taşıtta ise 63 sm'lik şekil değişimine yol açar. Buna karşılık, bu iki arabanın önden çarpışmaları halinde ağır olan 58 sm'lik, hafif olan ise sadece 36 sm'lik şekil değişimine uğrar. Bu sonuçlar hafif taşıtın çok lehinedir; ne var ki yavaşlama eğrilerinin incelenmesi sorunun aslında, çok karmaşık olduğunu gösterir; gerçekten de çarpışma anında ağır taşıtın ezme kuvveti, hafif taşıtınkinden daha büyükse, hafif taşıt tamamen ezilir. Bu durum ağır taşıtın, kütle hasarı ve sertlik hasarı gibi iki tür hasar doğurması olgusundan ileri gelir. Amerikan yönetmeliği, 80 km/saat hızla bir duvara çarpan bir arabanın, ağırlık 2 500 kg'ı geçtiğinde, yerçekiminden gelen g ivmesinin (9,81 b/s/s'ye eşit) 40 katına eşit sabit bir yavaşlama göstermesini zorunlu kılmakla yetinir. Bu yönetmelik maddesi sadece etkisiz değil tehlikelidir de; çünkü böyle bir taşıt ters yönde gelen daha hafif bir taşıtla tam çarpışma halinde güvenli taşıt sayılamaz.

● *Yapı hasarı.* İki taşıtın kütleleri farklıysa, kütle farkından ileri gelen hasar arabanın yapısını etkiler; bu durum, kütleye bağlı olan maksimum ezme kuvvetlerini yolcu mahalli sınırında, yani yavaşlamaların kütleyle sürekli olarak ters orantılı olduğu noktada duracak biçimde ayarlamayı gerektirir. Yapı hasarı dinamometrik engel üzerinde incelenir. Bu engelle arabanın kütlesi eşit, her ikisinin ezme kuvveti de maksimumdur. Maksimum kuvvet noktasının konumunun taşıtın içindeki çeşitli kütlesel ve sert parçaların yerleştirilmesine bağlı olduğu bu deneyden anlaşılır. Bu sonucu, sabit engele karşı şekil değiştirme eğrilerinin incelenmesi de doğrular. Maksimum kuvvetlerin toplanma noktası en arkaya düşen araba engele çarptığında 44 sm şekil değiştirirken, öbür araba ancak 35 sm'lik bir şekil değişimine uğrar. Bu iki taşıtın önden çarpışmaları halinde birincisi 51 sm, ikincisi ise 27,5 sm çökecektir. Yavaşlama eğrileri özdeştir, bu da yolcuların güvenliği bakımından sorunun, sadece yolcu mahalliyle ilgili olduğunu ortaya koyar. Maksimum kuvvet noktası sabit engele çarpma süresinin başından sonuna kadar konum değiştirir. Kütleleri eşit olan ve engele çarpma halinde aynı yavaşlama niteliklerini gösteren iki taşıt önden çarpıştıklarında, kütlesi önde toplanan (önden çekişli) taşıt kütlesi arkada toplanan (arkadan çekişli) taşıttan daha elverişsiz durumdadır. Öte yandan klasik transmisyonlu bir arabada (motor öndedir ve arka dingile sert bir mille bağlıdır) arka dingil yarı sert bağlantılarla yolcu mahallinin kütlesine bağlı olduğu için bu araba hasar verirdir; çünkü gövdesi ön taraftan ezilemez. (L)

***HASAYAZ,** İç Anadolu bölgesinin Yukarı Sakarya bölümünde (Ankara ili, Kalecik ilçesi) bucak. — 5 934 nüf., bucak merkezi 483 nüf. (1970). [M]

***HASBEK,** İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde (Yozgat ili, Sarıkaya ilçesi) bucak. — 10 751 nüf., bucak merkezi 1 000 nüf., 19 köy (1970). [M]

HASEKİ (Metin), türk heykeltıraşı (Sıvas 1943). İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünde Hüseyin Gezer'in öğrencisi oldu (1964). Öğrenimini 1969'da tamamladı ve 1970'te heykel atelyesi asistanlığına atandı. Tahta, bakır, alçı ve madenleri birleştirerek yaptığı soyutlamalarıyla tanındı. *20. asır* ve *Sular* adlı heykelleri Resim ve Heykel müzesine alındı. Diğer yapıtları arasında Bornova'daki (İzmir) Atatürk heykeli var. Haseki, Dârüşşafaka ve Taksim Sanat galerisinde 2 sergi açtı; 35. Devlet Resim ve Heykel sergisinde heykel dalında ödül kazandı (1974). [M]

***HASKELL** (Arnold Lionel), ingiliz yazarı ve dans eleştirmeni. — 1965'ten bu yana Royal Ballet School'u yönetir; *Rus baleleri* (1968) adlı bir yapıtı vardır. (L)

***HASKÖY,** Marmara bölgesinin Ergene bölümünde (Edirne ili, Havsa ilçesi) bucak. — 3 681 nüf., bucak merkezi 1 149 nüf., 4 köy (1970). [M]

HASKÖY, Doğu Anadolu bölgesinin Erzurum-Kars bölümünde (Kars ili, Ardahan ilçesi) bucak. — 17 439 nüf., bucak merkezi 1 442 nüf. (1970). [M]

Hasköy tersanesi. Bk. TERSANE, *Ek.*

***HASSA,** Akdeniz bölgesinin, Adana bölümünde (Hatay ili) ilçe. — 38 793 nüf., ilçe merkezi 10 940 nüf. (1975); 27 köy (1970). [M]

HASSAN (Nevin), türk kürekçisi (İstanbul 1913-ay.y. 1954). Küreğe Galatasaray lisesinde öğrenciyken başladı (1929). İlk karşılaşmada devrin iki büyük şampiyonu Eftal Nogan ile Selâhattin Beyi geçerek dikkati çekti. 1935'te Almanya'ya öğrenim için gitti, oradaki yarışmalarda birincilikler kazandı. Yurda dönünce antrenörlük yaptı. (M)

HASSEL (Odd), norveçli kimyacı (Oslo 1897). Oslo üniversitesinde fen lisansı (1920), Berlin üniversitesinde doktora yaptı (1924); 1926'da Oslo üniversitesinin kimya ve elektrokimya profesörlüğüne atandı, 1934'te de aynı üniversitenin fen fakültesinde kimya-fizik bölümünün yöneticisi oldu. 1943-1945 yılları arasında Almanların Norveç'e girmesiyle öğretim hayatı kesintiye uğrayan ve bu süreyi tutuklu olarak geçiren Hassel savaştan sonra yeniden görevlerinden çekilerek araştırmalarına büsbütün yoğunluk verdi.

Çalışmalarının en ilginç yanı siklanlar kimyasına ilişkin incelemeleridir. Halojenlerle organik moleküller arasındaki katılma tepkimelerini inceleyerek bu alanda yeni ufuklar açtı. Elektronların kırınımından yararlanarak yürüttüğü kimyasal moleküllerin yapısal düzenine ilişkin incelemesiyle, 1969 Nobel kimya ödülünü ingiliz D. Barton ile paylaştı. (L)

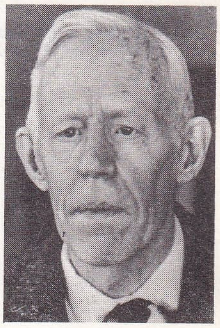

Odd HASSEL

***HASTAHANE** veya **HASTANE** bls. i. — ANSİKL. *Türkiye*'de mevcut hastahane ve yataklı sağlık tesisleri sayısı 809, toplam yatak sayısı 93 751 oldu (ocak 1973). Bu artış sonucu 10 000 kişiye düşen yatak sayısı 25,2'ye yükseldi. Bu gelişmeler sağlık kurumlarının gruplaşması yönünden şöyle oldu:

1. *Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı* (597 hastahane, 49 984 yatak): 201 genel hastahane (27 150 y.), 23 doğum ve çocuk bakımevi (3 055 y.), 4 akıl ve sinir hastalıkları hastahanesi (5 000 y.), 8 kanser, cüzam, trahom, sair hastalara bakan hastahaneler (765 y.) ve 301 sağlık merkezi (3 579 y.);

2. *Millî Savunma bakanlığı:* mevcuda, Ankara'da açılan 1 000 yataklı Gülhane hastahanesi eklendi (1972);

3. *Sosyal Sigortalar kurumu* (64 hastahane, 14 129 yatak): İstanbul'da 6, İzmir'de 4, Ankara, Bitlis, Kastamonu ve Ordu'da 1'er hastahane açıldı;

4. *üniversiteler:* 6 hastahane, 5 483 yatak;

5. *özel kesim* (88 hastahane, 4 697 yatak): 76 genel hastahane (3 354 y.), 1 akıl ve sinir hastalıkları hastahanesi (150 y.), 8 göğüs hastalıkları hastahanesi (1 135 y.);

6. *belediyeler* (10 hastahane, 2 223 yatak): 7 genel hastahane (1 570 y.), 1 doğum ve çocuk bakımevi (850 y.), 2 diğer hastalıklara bakan hastahane (912 y.);

7. *diğer bakanlık ve resmî kuruluşlara ait* (26 hastahane, 3 130 yatak): 13 genel hastahane (2 218 y.), 3 göğüs hastalıkları hastahanesi (912 y.). [M]

***HAŞHAŞ** i. — ANSİKL. Türkiye'nin geleneksel tarım ürünleri arasında yer alan haşhaş, son yıllarda milletlerarası bir sorun haline geldi. Haşhaştan elde edilen uyuşturucu maddeler konusundaki milletlerarası kısıtlama anlaşmalarına 1930'larda katılan Türkiye, haşhaş ekim alanlarını daha sonra yapılan anlaşmalarla 42 ilden 7 ile indirdi: Afyonkarahisar, Burdur, Denizli, Isparta, Konya, Kütahya ve Uşak. Böylelikle 1953'te 50 600 hektar olan haşhaş ekim alanı 1963'te 38 000 hektara, 1971'de 13 374 hektara indirilmiş oldu.

Ekim alanlarının böyle sürekli olarak daraltılmasına rağmen, sınırları içinde uyuşturucu madde alışkanlığı gitgide yaygınlaşan A.B.D., 1960 sonlarında Türkiye'ye baskı yapmağa başladı. Bu baskı giderek arttı ve 1971'de Erim hükûmeti zamanında dikkate alınarak 29 haziran 1971 tarihli, 7/2654 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye'de haşhaş ekimi tamamen yasaklandı. Bu kararın alınmasında etken olan A.B.D. hükûmeti, haşhaş üretici köylülere tazminat verme taahhüdünde bulunmuştu; bu tazminatla o bölgeler ekicilerinin başka çalışma alanlarına yöneltilmesi ve yeni kazanç kaynakları elde etmeleri sağlanacaktı. A.B.D. bu amaçla 35 milyon dolarlık bir tazminat ödedi. Türk hükûmeti ise görüşmelerin başında 550 milyon dolar tazminat istemiş ve bu istek, haşhaş ekiminden yılda yaklaşık olarak 577 milyon liralık üretici geliri sağlandığı, yan kazançlarla birlikte toplam hasılanın 1 milyar liraya yaklaştığı hesabına dayandırmıştı. 1972'de haşhaş ekilmedi. Böylelikle 1969'da 16 039 ha alandan alınan 10 800 t, 1970'te 10 028 ha alandan alınan 7 500 t, 1971'de 13 374 ha alandan alınan 13 966 t haşhaşa karşılık, 1972'de eski ürünün işlenmesi sonucu elde edilen ürün 5 847 tondan ibaret kaldı.

Öte yandan A.B.D.'den alınan tazminatla bölgede sığır besiciliği, küçük sulama tesis-

bir **haşhaş** tarlasında kadın işçiler (Afyon)

leri kurulması, çayır ve mera geliştirme, ayçiçeği üretimini teşvik, peynircilik, buğday ekiminin arttırılması gibi projelerin uygulanmasından doyurucu sonuçlar alınamadı. Ve Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükûmeti zamanında, haşhaş ekimi yeniden serbest bırakıldı. Dünyada ve özellikle de A.B.D.'de geniş yankılar uyandıran, hattâ bu devletin Türkiye'ye karşı silâh ambargosu uygulamasının nedenleri arasında yer alan bu tepkilere rağmen, haşhaş ekimi 1974'te yeniden başladı. Ancak, Türkiye bu konuda kaygı gösteren ülkelere ve milletlerarası kuruluşlara, haşhaş kozalarının çizilmeyeceği, elde edilen ürünün tümünün Toprak Mahsulleri ofisi tarafından satın alınacağı, kaçakçılığın önlenmesi amacıyla her türlü tedbirin uygulanacağı ve bu konuda ilgili milletlerarası kuruluşlarla işbirliği yapılacağı konularında teminat verdi. Bu arada, haşhaş bölgesi olarak tanımlanan yedi ilde alınacak haşhaşın Türkiye'de işlenmesi, afyon türevlerinin de devlet eliyle değerlendirilmesi için çalışmalara başlandı. Afyon'da kurulması tasarlanan afyon alkaloitleri fabrikası için hazırlıklara girişildi. Ancak, haşhaş ekimiyle ilgili olarak Türkiye'yi eleştiren ülkelerin afyon alkaloitleri fabrikasının kendileri tarafından ya da aralarında ortaklaşa kurulması biçiminde ortaya çıkan tartışmalar, bu projenin gerçekleştirilmesini geciktirdi. (M)

***HAT** i. — Bilişim. *Omnibus hat,* birçok sayısal donanımı toplayan tel grubu.

— Radyotek. *Gecikme hattı,* işaretlerin giriş ve çıkışı arasında bir gecikmeye yol açan ve özellikle renkli televizyonda kullanılan elektronik bileşen.

— ANSİKL. Bilişim. Bir *omnibus hat* üzerinde iki sayısal donanım, hattı oluşturan tellerle denetim bilgileri ve verilerin alışverişi için birbiriyle iletişim kurabilir; bu iletişim süresi boyunca öbür bitişik donanımlar arasında tüm iletişim olanak dışı kalır.

— Radyotek. *Gecikme hatları,* parlaklık ve renk işaretlerinin tam istenen anda katot lambasının elektrotlarına ulaşabilmesini sağlamak için renkli televizyonda kullanılır; gerçekten de renklerin ekrana hiç bozulmadan, aslına uygun olarak yansıtılabilmesi için bu işaretlerin tam istenen anda gelmesi zorunludur. Başlıca iki tür gecikme hattı vardır. 1 μsn'den daha az bir gecikme sağlayan birinci tür gecikme hatları, içi gümüşle kaplanmış ve üstüne indükleme bobini sarılmış seramik bir borudan oluşur. Bu tür hatlar, her biri küçük bir gecikme sağlayan bir LC ağları dizisine benzetilebilir. İkinci tür gecikme hatları ise, yatay bir tarama satırının süresi kadar bir gecikme sağlar; 625 satırlık bir standart için bu gecikme 64 μsn olmalıdır. Bu hatlar, sesötesi titreşimlerin bir madde içinde yayılması olayından yararlanır. Böyle bir gecikme hattında, elektrik işaretlerini sesötesi titreşimlere dönüştüren piezoelektrik bir giriş dönüştürücüsü, camdan ya da çelikten uygun boyutlarda bir yayılma ortamı ve gecikmiş elektrik işaretlerini yeniden oluşturan piezoelektrik bir çıkış dönüştürücüsü bulunur. (L)

***HATAY (31),** Türkiye'nin Akdeniz bölgesinde (doğu bölümü) yer alan il. — Geçici sayım sonuçlarına göre (1975) il nüfusu 744 313, merkez nüfusu 77 431 olarak belirlendi; ilde nüfus yoğunluğu 109'u, merkezde de 219'u buldu; köy sayısı 377'ye çıktı (1970). Tarım ürünlerinin hemen hepsinde artış kaydedildi: buğday 209 627 t, arpa 41 747 t, yulaf 7 256 t, pirinç 150 t, darı 705 t, mısır 625 t, fasulye 1 t, mercimek 1 297 t, patates 5 625 t, pamuk 43 605 t, portakal 91 835 t, zeytin 27 633 t. Hayvancılıktaki gelişme de şöyle oldu: kıl keçisi 123 000, koyun 97 050, manda 2 050, at 4 380, eşek 13 160, katır 1 350 (1972). İldeki başlıca sınaî gelişme olarak İskenderun* (*Ek*) Demir-Çelik tesisleri gösterilebilir. Ayrıca, Çukurova Elektrik A.Ş.'nin İskenderun-Antakya arasında kurduğu enerji nakil hattı 1973'te tamamlandı. Amik ovasındaki bataklık, Âsi nehrinin tabanı 2 m düşürülmek suretiyle kurutuldu (1973). Hassa ovası sulama projesinin birinci kısmı da 1975'te tamamlandı. (M)

***Hatay Devlet Üretme çiftliği.** Bk. *Devlet* ÜRETME ÇİFTLİKLERİ, *Ek.*

***Hatay müzesi.** — Yeni yapılan ek binaların tamamlanması üzerine sayıları 8'i bulan sergi salonları yeniden düzenlenerek 1974'te ziyarete açıldı. (M)

Hatayspor, türk spor kulübü. Hatay Gençlik ve Kurtuluşspor'un birleşmesiyle kuruldu (1967). 1968'de Türkiye Üçüncü ligine alındı. 1969-1970 futbol sezonunda şampiyon olarak İkinci lige yükseldi. (M)

***HATHAWAY** (Henry), amerikalı sinema yönetmeni. — *Nevada katilleri*'nden (Nevada Smith) [1966] sonra *The Last Safari* (Son Safari) [1967], *Kumar ve ölüm* (Five Cards Stud) [1968], *True Grit* (Gerçek cesaret) [1969], *Rommel'e baskın* (Raid on Rommel) [1971], *Shoot out* (Haykırmak) [1971], *Hang up* (Kapat) [1973] gibi filimler yaptı. (L)

***HATIRAT** çoğl. i. — ANSİKL. Son yıllarda gerek dergilerde, gerek kitap olarak yayımlanan *hatırat*'ın doyurucu bir düzeye çıktığı söylenemez. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Gençlik ve edebiyat hatıraları* (1969), Çetin Altan'ın *Ben milletvekili iken* (1971), Nurer Uğurlu'nun *Orhan Kemal'in ikbal kahvesi* (1973), Oktay Akbal'ın *Anılarda görmek* (1973) ve *Yeryüzü korkusu* (1974), Fikret Otyam'ın *Arkadaşım Orhan Kemal* (1975) bu türün belli başlı eserleri oldu. (M)

***HATİP,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, merkez ilçesi) bucak. — 6 294 nüf., bucak merkezi 668 nüf., 12 köy (1970). [M]

***HATİBOĞLU** (Şevket Raşid), türk bilim ve devlet adamı. — (öl. Ankara 1973). [M]

HATİBOĞLU (Vecihe). Bk. KILIÇOĞLU (Vecihe HATİPOĞLU), *Ek.*

HATİPOĞLU (Aydın), türk şairi (Urfa 1940). 1961'de Haydarpaşa lisesini bitirdi. Çeşitli görevlerde çalışırken şiir ve eleştiriler yazdı; toplumsal konulardaki şiirleriyle tanındı. Başlıca eserleri: *Çömçe gelin* (1966); *Gebe* (1968); *Hoyrat* (1973). [M]

HATİPOĞLU (Zeyyat), türk iktisatçısı ve öğretim üyesi (Trabzon 1925). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi (1946), aynı fakültede doktor (1950), İstanbul Teknik üniversitesinde doçent (1952), profesör (1961) oldu. Başlıca eserleri: *İktisat ilminin esasları* (1963), *Para, kredi ve bankacılık* (1967), *İktisadî kalkınma* (1967), *Fiat teorisi* (1969), *İktisat ilmi ve Türkiye iktisadı* (1971), *Cumhuriyet rejiminde Türkiye ekonomisinin gelişmesi* (1973). [M]

HATRA, kuzey Mezopotamya'da Dicle ile Fırat arasındaki kurak bozkırda yer alan arkeolojik şehir; Musul'un batısında, yaklaşık yüz kilometre uzağındadır. II. ve III. yüzyıllar arasındaki önemli bir Parth krallığının başkenti olan Hatra, 1951'den beri, belli başlı anıtları onaran Irak İlkçağ servisi tarafından kazılmaktadır. Şehir, tuğla veya taş kulelerle tahkim edilmiş, yığma topraktan daire biçiminde bir surla çevrilmiştir. Bu şehrin merkezinde birçok gösterişli tapınak kalıntısı bulunmaktadır. Bunlar, Palmyra'daki gibi helenistik üslûptan esinlenmiş bir plan üzerine, ama ayrıca ve özellikle üç bölüme ayrılmış, yanda daha küçük iki oda ile ortada kubbeli büyük bir odanın yer aldığı, doğuya özgü bir plana göre yontma taştan yapılmış binalardır. Hatra, bir prensliğin yönetim merkezinden veya bir ticarî merkezden çok, Şamaş'a (Güneş tanrı) adanmış çok önemli bir dinsel merkezi andırır.
Aramca yazılmış pek çok yazıt ile bir sürü şekilli tasvir (heykel ve kabartma) bunu doğrular. Bunlar eski yunan tanrılarını Anadolu'nun ve Suriye'nin Yunan-Roma tanrılarına bağlar; gerçekte bunlar da Eski Asur-Babil kültüründen ve birçok İran geleneğinden derin bir biçimde etkilenmiştir. Bu bakımdan şehir, Parth sanatı hakkında bilgi edinebileceğimiz başlıca kaynaklardan biridir. (L)

HATUNSARAY, İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 9 333 nüf., bucak merkezi 1 076 nüf., 13 köy (1970). [M]

***HAUBENSTOCK-RAMATİ** (Roman), polonya asıllı israilli besteci. — Son olarak *Komedi* adlı üç recitativocu ve üç vurma çalgı için (S. Beckett'ten esinlenerek) bir «karşıtopera» besteledi; ayrıca ilk olarak aralık 1970'te Stuttgart'ta seslendirilen orkestra için *Tablo II* ve yine mayıs 1971'de seslendirilen orkestra için *Tablo III*'ü yaptı; sanatçının bir de trompet ve viyolonsel için hazırladığı *Multiple VII* adlı bir yapıtı vardır. (L)

HAUCONCOURT, Fransa'da Moselle idare bölgesinde (Metz-Campagne idare çevresi) komün, Metz'in kuzeyinde, 629 nüf. Yılda 4 Mt ham petrol işleyebilen rafineri. (L)

HAUSDORFF (Felix), alman matematikçisi (Wroclau 1868 - Bonn 1942). Gruplar kuramının ve topolojinin temel aksiyomlarını bulanlardan biridir. (L)

Hausdorff aksiyomu, topolojik bir E uzayının aşağıdaki özelliği taşıdığını ifade eden aksiyom: E uzayının noktalarının her (x, y) çifti için, hiç bir ortak elemanı bulunmayan bir x dolayı ve bir y dolayı vardır. (L)

Hausdorff uzayı, Hausdorff aksiyomunu gerçekleyen uzay. (L)

HAUSERMANN (Pascal), isviçreli mimar (Bienne 1936). Cenevre'de mimarlık öğrenimi yaparken (1955-1962) bir yandan da London Polytechnic'e devam edip (1958-1959) mühendislik diploması aldı. Kalıplanmamış betonarme tekniği üzerinde araştırmalar yaptıktan (1959-1960) sonra plastik maddelerden yapılmış kişisel konutlar sorununa eğildi. Özellikle, sanayi çapında üretilen ve üst üste yerleştirilebilen, yumurta biçiminde hücreler temeli üzerine kurulmuş bir şehircilik sistemini geliştirdi (1963). «Domobile» adı verilen bu yumurtaması evler 1973'ten bu yana Domobile S. A. tarafından sanayi çapında üretiliyor ve piyasaya sürülüyor. (L)

***HAUTECOEUR** (Louis), fransız sanat tarihçisi ve idarecisi. — (öl. Paris 1973). 1972'de *l'Artiste et son œuvre, essai sur la création artistique* (Sanatçı ve yapıtı, yaratı üstüne deneme) adlı bir eser yayımladı. (L)

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

***HAUTS-DE-SEİNE idare bölgesi,** Paris bölgesinde idare bölgesi. — 1 461 619 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 40 kanton ve 36 komün. (L)

***HAVA** i. — Ask. *Hava savunması,* hava sahasından yararlanan düşmanca her eyleme karşı korunmayı sağlayan askerî ve sivil araç ve tedbirlerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Soğutma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. 1960-1970 yılları arasında füze ve uyduların ortaya çıkışıyla kendini kesin olarak kabul ettiren *hava savunması* deyimi, silâhlı kuvvetler kadar, tehdit altındaki toprakları ve halkın korunmasını da kapsar. Hava savunması, uzun zaman uçaksavar silâhlarla ve bir bölümü sivil savunma alanına giren pasif savunma silâhlarıyla bir tutulan bir aktif savunmadır.

Aktif savunmanın teknik ilerlemeye bağlı olduğu açıktır. 1965'ten bu yana bütün hava savunması avcı uçakları ses hızının iki katına ulaşmış ve rus «Mig 23»leri ya da amerikan «YF 12 A»ları gibi bazı avcı uçakları 1970'ten sonra ses hızının üç katına erişmiştir. Bu tarihte, düşmanın tespitine, güdüm ve atışa, özellikle radarların topladığı verilerin bilgisayarla işlenmesi sayesinde avcı harekâtına büyük bir etkililik veren araçların uçuşa yardımı sağlandı. Bazı sistemler (örneğin hava savunma istihbaratı işleme ve sunma sistemi) uzaktan işleme ve otomasyon alanında en yüksek düzeye ulaşmıştır. Uçakların etkililiğine, yerden havaya güdümlü füzelerinki de eklenir. Bununla birlikte kara kuvvetlerinin savunması için Vietnam savaşı deneyleri sonucunda 1970'-ten beri, radarsız görerek atış için tasarlanmış amerikan *Redeye* ya da fransız *Roland* gibi daha basit sistemlere ve hattâ küçük çaplı uçaksavar topçuluğuna dönülmektedir. 1967'den beri rus füzelerinin gelişimi ve çin silâhlarının muhtemel tehdidi yüzünden stratejik füzelere karşı hava savunması sorunu Amerika Birleşik devletlerinde büyük bir önem kazandı. Teknik bakımdan yalnız karadan havaya güdümle «Nike Zeus» ya da «Spartan» füzeleri etkili olmaktadır; fakat her birinin 1 milyon dolar gibi yüksek bir maliyet fiyatına ulaşması hizmete konmalarını geciktirmiştir. Dolayısıyla 1972 Amerika-Rusya anlaşması (bk. SILÂHSIZLANMA ve S.A.L.T., *Ek*) sonucunda bu füzelerin rampa sayısının sınırlanmasına gidildi ve her iki ülke için de yıkıcı olan silâhlanma yarışından kaçınıldı. Ayrıca hava savunması daha da güçleşti; çünkü 1960 yıllarının tek nükleer imlası yerini A.B.M.* (*Ek*) füzelerinin patlamasına daha dayanıklı olan sertleştirilmiş imlaya bıraktı, ayrıca bu imla hakları radarların hiç değilse başlangıçta seçemeyecekleri birtakım yanıltıcılarla (bk. YANILTMA, *Ek*) donatılmıştı. Nihayet 1970'te başlıklarda *birden çok imla* kullanılmağa başladı ve ardından çok başlıklı füzeler (bk. M.I.R.V.*, *Ek*) hizmete girdi; bu başlıklar atmosfere dönüşlerinde birbirlerinden bağımsız olarak ayrı ayrı hedeflere yöneltilebiliyordu. Stratejik füzelerin genel bir saldırısına karşı savunma artık toprakların tümünü koruma iddiasını yitirmiştir; demek ki hava savunması, düşmanın da savuşturamayacağı bir misilleme tehdidine dönüşmüştür.

Pasif savunma da nükleer tehdidin yaygınlaşması sonucunda tamamen değişti. Halkın korunması günümüzde uzmanlaşmış örgütlere bırakıldı, silâhlı kuvvetlerin korunması için de yeni yeni tedbirler alındı. Nükleer silâhlardan etkilenmeyen gereçler yapıldıktan sonra, bunların yakın mesafeden gelecek etkilere dayanıklı olmadığı da hemen anlaşıldı. Dolayısıyla düşmana hedef olmamak için tek çare gene de yayılmak ve hareket halinde olmaktır. Öte yandan Vietnam ve Yakındoğu savaşları modern silâhların klasik hava saldırıları karşısında dayanamadığını ortaya çıkarmıştır. 1970 yılından başlayarak önce Varşova paktı kuvvetleri, daha sonra Kuzey Atlantik anlaşması kuvvetleri uçaklarını eskisi gibi hangarlarda saklamayı tercih etti.

— Soğutma. Bileşimi insan tarafından tespit edilen (oksijen oranı azaltılmış ve karbon dioksit yoğunluğu artırılmış) *denetimli hava* içinde meyve ve sebzelerin soğutulması, bildiğimiz soğuk hava depolarında saklamaya oranla çok daha etkilidir. Son on yıldır bu yöntem büyük ölçüde gelişti. İngiltere, İtalya, Amerika Birleşik devletleri ve Fransa'nın bir milyon metreküpü aşan denetimli havada depolama kapasiteleri vardır.

Bu depoların gazları geçirmemesi gerekir; başlangıçta kullanılan kaynaklanmış saç yöntemi bugün de en etkili yöntemdir. Ayrıca çoğu zaman katmanlar halinde birleştirilmiş plastik levhalar da kullanılır. Havanın bileşimini ayarlamak için en çok üç sistem kullanılır: su, alkali su, sulandırılmış kireç, potasyum karbonat, etanolamin gibi soğurucular ya da aktif kömür, zeolit gibi yüze soğurucular olan *karbon dioksit tutucuları;* silikon elostomerlerinden yapılmış zarların sadece bazı gazları geçirme özelliğinden yararlanan *değiştiriciler-yayıcılar* ve nihayet *azot jeneratörleri,* özellikle katalitik propan brülörleri. (L)

***HAVACILIK** i. — ANSİKL.

Askerî havacılık

1960-1970 yılları boyunca askerî havacılığın yeni savaş koşullarına uyarlanmasına çalışıldı; bazı tahminlerin tersine füzelerin ortaya çıkışıyla askerî havacılık altüst olmadı. İsrail-arap çatışması (1967 ve 1973) ve Vietnam savaşı (1965-1973), büyük bir teknoloji evriminden geçen uçağın bordasında insan taşıyabilecek tek araç olduğunu ve füzelerde kullanım esnekliği yokluğundan doğan bazı gedikleri doldurabileceğini gösterdi.

Askerî havacılığı savaş, ulaşım ve destek havacılığı şeklindeki sınıflandırma, 1970 yılında yerini iki büyük kategoriye bıraktı: stratejik havacılık (ağır bombardıman ve ağır ulaşım) ve taktik havacılık (nükleer ya da klasik).

● *Stratejik havacılık.* 1962'den bu yana Amerika Birleşik devletleri ve Sovyetler birliğinde nükleer silâhların büyük ölçüde artmasından doğan yeni durum vektör* (*Ek*) sayısının da çoğaltılmasına yol açtı.

Füze ve denizaltıların yanı sıra stratejik bombardıman* (*Ek*) uçağı da *vektör* görevi yapabilecek biçime getirildi. Bombardıman uçağına verilen bu görev kendine özgü niteliklerinden ileri gelir: yük kapasitesi («B-52»lerden sonra gerçekleştirilen amerikan bombardıman uçakları «B-1»lerde 30 ton; oysa «Minuteman» füzesinin başlığı ancak 1 tondur), birçok hedefe art arda saldırı yapma olanağı, en uzak menzillerde bile büyük bir isabet duyarlığı; önceden saptanmış hedefi anında değiştirebilme yeteneği v.b. Üstelik stratejik havacılığın alarma geçirilişi bir hükûmetin savaşa kararlı olduğunu düşmana haber verir ve böylece düşmanın caydırma siyaseti manevrasına geçmesi için bir ikaz olur; buna karşılık silo* (*Ek*) füzelerin alarm tedbirleri kesinlikle gizli tutulur.

Klasik bombalarla donatılan stratejik bombardıman uçakları, Vietnam'da «B-52»lerin kullanılmasından da anlaşıldığı gibi yoğun bombardımanın tek etkili yoludur.

Her gün biraz daha artan gereksinmeleri karşılamak zorunda olan ulaşım* havacılığı da bu görevde kendine düşen payı yüklenir. Ulaşım havacılığı, temel görevi olan birliklerin ve gereçlerin taşınmasından başka, özellikle hava köprülerinin gelişmesine paralel olarak birtakım lojistik görevleri de yüklenmiştir. Ulaşım uçaklarının hızı ve taşıma kapasitesindeki büyük gelişme, çok sayıda birliği en kısa zamanda binlerce kilometre öteye taşıma olanağı verir; Big lift* (*Ek*) tipi harekâtlar da bunu kanıtlamıştır (1970'te «C-5A Galaxy»nin bir saatlik uçuş sırasında taşıdığı toplam tonaj, 1945'te elli «Constellation»un bir saatlik uçuşta taşıdığı tonaja eşittir).

● *Taktik havacılık.* Avcı uçaklarını nükleer silâhlarla donatma olanağının bulunması, 1960 yıllarının sonundan bu yana taktik havacılığa, destek* görevinde o güne kadar bilinmeyen ölçüde büyük bir potansiyel kazandırdı. Bu yeni donanım, atmosfer koşulları ne olursa olsun uçağın kendisine verilen görevi yapmasını sağlar. 1973'te, Amerikalıların Mark-9 ya da Mark-28 bomba*-larıyla (*Ek*) donatılmış «F-105»leri, Fransızların AN-52 bombasıyla donatılmış «Mirage III-E»leri ve bunların dengi pek çok rus uçağı gibi nükleer yüklü vurucu taktik uçakları her türlü hava koşullarında radarla seyrederek kör uçuş yapabilen ve ses hızının iki katı yükseltide uçabilen güçlü birer savaş aracı haline geldi. Bu uçakların ve üzerlerindeki silâh donanımının tasarlamadan yapıma kadar maliyet fiyatının çok yüksek oluşu sayılarının çok az olmasında en büyük etkendir. (İlk uçuşunu 1972 temmuzunda yapan amerikan bombardıman uçağı «F-15»in serî imalâtına geçildiğinde tanesinin 10 milyon dolara çıkacağı 1973'te yapılan hesaplarla saptanmıştı.)

Klasik silâhlarla donatılmış *nükleer olmayan taktik havacılık* bugün de eski değerinden bir şey kaybetmemiştir. İkinci Dünya savaşının sonlarından bu yana başgösteren dar sınırlı çatışmaların çoğunda bu havacılığa başvuruldu. Bu harekâtların özel koşullarının getirdiği yeni sorunlara çözüm yolu bulmak amacıyla bütün radar*, televizyon*, kızılaltı* ve laser* (*Ek*) kaynakları, özellikle gizlenme taktiklerine başvuran düşmanın yerini saptamak için geliştirildi. Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki bu dar sınırlı çatışmalar, 1945'lerde bilinmeyen yeni tip hava muharebelerinin doğmasına yol açtı. (Bk. AVCI, *Ek*.) Ayrıca, elektronik karşı tedbirlerin keşif radarları ve atış üzerinde ne dereceye kadar etkili olabildiğini değerlendirme olanağı bulundu. Nitekim karadan-havaya güdümlü bir füzenin bir uçağı düşürme olasılığı 1955'te yüzde 70 olarak hesaplanmışken, yanıltma taktiklerinin ve koşullara göre uyarlanmış saldırı yöntemlerinin uygulanması sayesinde 1972'de Vietnam'da yüzde 2'ye düştü (havalanan uçak sayısına göre toplam kayıp oranı, 1939-1945 arasında üç ilâ dört kat daha yüksekti). Öte yandan, 1970'ten bu yana laserle güdümlü bombaların Vietnam'da kullanıldığını belirtmek gerekir: bu bombalar hedefe son derece büyük bir hassasiyet ve isabetle varabiliyor.

● *1973'te askerî havacılık.* Vietnam'da savaşın sona ermesi askerî havacılık tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Amerika Birleşik devletleri ile Rusya'nın bu savaşa dolaylı ya da dolaysız olarak katılması yüksek performanslı yeni savaş gereçlerinin araştırılmasını ve hizmete sokulmasını yavaşlatırken, 1971 ve 1972 yıllarındaki uluslararası yumuşama siyaseti de ülkelerin askerî bütçelerinde bağıl bir denge yaratmıştı. Bu koşullarda öncelik, iki blok arasındaki barışta en büyük rolü oynayan stratejik silâhlarda kaldı.

Taktik havacılık için, savaş gereçlerinin askerî değerini düşürmeksizin maliyet fiyatını azaltacak birtakım iktisadî çareler bulmak gerekir. Genel eğilim bir yandan uçak boyutlarının büyütülmesi, bir yandan da kullanımdaki çeşitli uçak tiplerinin kısıtlanması yolunda; askerî taktik uçaklarının çokmaksatlı kullanıma cevap verecek nitelikte olması en iyi çözüm yoludur, fakat bu da son derece karmaşık dev uçakların ortaya çıkmasına yol açar. Bu yüzden gelecekteki savaş uçaklarının tasarlanması sorunu gün geçtikçe çözümü daha güç bir problem haline geliyor. (Bk. UÇAK, *Ek*.)

Ticarî havacılık

Hava ulaşımında, 1968 yılından bu yana ulaşım araçları bakımından iki yenilik görülür: büyük kapasiteli uçaklar ve sesüstü hızla ulaşım.

Büyük kapasiteli uçakların gelişimi, Kuzey Atlas okyanusu hatları gibi hatlarda yolcu trafiğinin günden güne artmasının bir sonucudur. 1950 ile 1968 arasında yıllık yolcu sayısı 10 kat yükselmiş, 1968 ile 1972 arasında artış oranı 1,6'yı bulmuştu. Bu yüzden büyük havalimanları çevresinde önemli bir hava tıkanıklığı doğdu; dolayısıyla uçakların sayısını azaltmak için uçaktaki yer sayısını arttırma zorunluluğu ortaya çıktı. İlk hizmete giren dev uçak «Boeing 747» ilk uçuşunu şubat 1969'da yaptı; toplam 322 ton ağırlığındaki bu uçak 7 500 deniz miline varan bir menzilde (12 500 km) 0,9 mach'lık bir hızla 360 ile 490 arasında yolcu taşıyabiliyordu. Bu tip uçaklardan 250 tane kadar yapıldı. Daha düşük menzil dizisi içinde amerikalı yapımcılar ayrıca Douglas «DC-10» uçağını (224 ton, 8 000 km üzerinden 375 yolcu) ve biri uzun yol (260 ton, 9 000 km üzerinden 220 yolcu), öbürü orta

yol için (186 ton, 4 000 km üzerinden 345 yolcu) iki tür Lockheed «L-1011» uçağı yaptılar. Avrupa'da Airbus «A-300 B» programı beş ülke yapımcılarının işbirliğiyle geliştirildi: Fransa'da Aérospatiale, Almanya'da Deutsch Airbus, İngiltere'de Hawker-Siddeley, Hollanda'da Fokker ve İspanya'da Casa. Toplam ağırlığı 137 ton olan uçak 3 000 km üzerinden 260 yolcu için tasarlandı. Bu uçak ilk uçuşunu ekim 1972'de yaptı ve 1974 sonunda hizmete girdi. Bütün bu uçakların gerçekleştirilmesi, ancak 20 tonun üstünde bir itiş gücü veren motorların geliştirilmesi sayesinde sağlanabildi. Bu motorların hepsi (General Electric CF-6, Pratt ve Whitney JT-9D, Rolls-Royce RB-211) yüksek karışma oranlı çift akılı türboreaktörlerdir. Buna paralel olarak gürültüyü azaltmak için büyük çaba harcandı. 1980 yılına kadar bu sınıftan 1 000 uçaklık bir pazar öngörülüyor.

Sesüstü ulaşım devri, Tupolev «144»ün aralık 1968'de ilk uçuşu yapmasıyla açıldı; toplam ağırlığı 130 ton olan bu uçak 6 500 km üzerinden 2,35 mach hızla 108 ile 121 arasında yolcu taşımak için öngörülmüştü. Birkaç ay sonra 1 mart 1969'da Aérospatiale ve British Aircraft Corporation'ın işbirliğiyle gerçekleştirilen fransız-ingiliz yapımı «Concorde» uçağı ilk defa Toulouse'dan havalandı. Toplam ağırlığı 150 ton olan Concorde 6 000 km'lik bir mesafe üzerinde 2,2 mach'lık bir hızla 120 yolcu taşıyabilmektedir. Teknik bakımdan her iki uçağın birçok ortak noktası vardır: delta kanatlar, iniş ve kalkışta pilotun görüşünü arttırmak için ön kısmı aşağıya eğik ince uzun bir gövde, ikişer ikişer bağlanmış ve gövdenin her iki yanında kanat altına yerleştirilmiş dört türboreaktör, yatay kanatçıların yokluğu. Bu iki uçağın deneme süresinde farklı talihleri oldu: «Concorde» binlerce saatlik deneylerde bütün teknik niteliklerini ispatladıysa da Tupolev «144» bazı güçlüklerle karşılaştı; 1973'te Salon de Bourget'deki gösteriler sırasında seri öncesi bir Tupolev «144» uçuş sırasında infilak etti. Öte yandan Amerikalılar 2,7 mach'lık bir hızla 240 yolcu taşıyabilecek 350 tonluk bir uçağın incelenmesini yaptıktan sonra mart 1971'de bütçe nedenleriyle programı durdurmak zorunda kaldılar. Teknik bakımdan sesüstü ulaştırma uçaklarının geçerliliği Tupolev «144» kazasına rağmen kuşkuya yer vermemekle birlikte, iktisadî alanda durum aynı değildir; bu bakımdan pazar çok sınırlıdır. 1965 yılından bu yana hava filolarını yenilemek için çok istekli olan ulaşım şirketlerinin böyle bir düzeyde bir alışverişi göze alacak güce ulaşmamış olmaları bu durumun nedeni olmuştur: üstelik bazı ülkeler çevre sorunları konusunda (gürültü, hava kirlenmesi) kaygı duymaktadır. 1 temmuz 1973'te ancak 15 «Concorde» siparişi alınmıştır.

Uçağın demiryoluyla dolaysız rekabete girdiği kısa yol ulaşımında, havaalanlarını kent merkezlerine yaklaştırmak için kısa iniş ve kalkışlı uçakların geliştirilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Bu ölçütü karşılayan çeşitli uçak formülleri değerlendirme evresindedir ve 1975 yılında hizmete girebilecektir.

Nihayet üçüncü derecede hava ulaşımı, yani küçük havaalanlarıyla büyük merkezler arasındaki ulaşım birkaç yıldır çok büyük bir ilerleyiş kaydetti. Bu yeni gereksinmeye uyarlanmış uçaklar «Mystère» ailesi «10», «20» ve «30» gibi 10 ilâ 40 kişilik düşük kapasiteli uçaklardır.

Vietnam ve arap-israil savaşlarında amerikan Phantom, fransız Mirage ve S.S.C.B.'nin yeni tip Mig uçaklarının ortaya koyduğu üstün nitelikler karşısında Türkiye de bu yeni uçaklardan edinmenin yollarını aramağa başladı. Bu arada İtalya'da amerikan patentiyle yapılan F-104'ler için yeni siparişler verilirken Mirage'lar ve Phantom'lar üzerinde incelemeler yapıldı ve ikincisine karar verilerek A.B.D.'ye 40 uçak ısmarlandı. Ancak, Kıbrıs* (*Ek*) harekâtından sonra A.B.D.'nin Türkiye'ye karşı silâh ambargosu uygulamağa başlaması üzerine, bedeli başlangıçta ödenmiş bu uçakların teslimi 1975 yılının sonlarına doğru gerçekleşebildi. Bu arada Hava kuvvetlerini güçlendirmek ve yerli uçak sanayiini başlatmak amacıyla kurulan Hava* (*Ek*) Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı ve Türkiye* (*Ek*) Uçak Sanayii A.Ş. (TUSAŞ) yararlı sonuç sağlayan kuruluşlar olarak ortaya çıktı. (LM)

***Hava Harp okulu.** — 1462 sayılı Harp Okulları yasasının Genelkurmay başkanlığına verdiği yetkiye dayanılarak çıkartılan yönetmelikle 1974-1975 ders yılından başlayarak öğretim süresi 4 yıl oldu; bu süre olağanüstü durumlarda Genelkurmay başkanlığınca kısaltılabileceği gibi öğretime ara da verilebilir. Askerî, fen, teknik, sosyal olmak üzere dört ana bölümde okunan derslerin süreleri ihtiyaç ve özellikler göz önünde tutularak akademik kurul tarafından saptanır.

Okulu bitirenler teğmen olarak kıtaya çıkarlar; uçuş bröveleri kıtada verilir; mezun olanlar pilot veya mühendis olurlar. (M)

***Hava Kuvvetleri kumandanlığı.** — Kuvvetin, temel savaş aracı olan uçak konusunda dışa bağımlılıktan kurtarılması amacıyla, komutan orgeneral Muhsin Batur* (*Ek*) zamanında Hava* Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı (*Ek*) kuruldu. (Bk. SİLAHLI KUVVETLER, *Ek.*) [M]

Hava Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı, Hava kuvvetlerini uçak bakımından dışa bağımlılıktan kurtarmak ve millî uçak sanayiinin kurulmasına öncülük etmek üzere kurulmuş hayır kurumu. Vakıf, orgeneral Muhsin Batur'un Hava kuvvetleri komutanlığı zamanında ve onun öncülüğünde kuruldu (1970). Nakit ve taşınır, taşınmaz mal olarak her türlü bağış kabul eden kurum halktan geniş ilgi gördü. Bu ilgi özellikle Kıbrıs Barış harekâtı sırasında ve sonrasında büyük ölçüde yaygınlaştı, böylelikle 1975 ortalarına kadar toplanan nakit, bono, pay senedi, tahvil, bina ve arazi biçimindeki bağışların değer toplamı 2 milyar liraya yaklaştı. Daha sonra vakfın amacını gerçekleştirmek üzere, özel bir kanunla Türkiye* (*Ek*) Uçak Sanayii A.Ş. (TUSAŞ) kuruldu (1973). [M]

***HAVAKÜRE** bls. i. — ANSİKL. Fiz. *Yüksek havaküre.* Son yıllarda yüksek havakürenin bütün karakteristik parametrelerinin kurulması ya da korunmasındaki çeşitli süreçlerin kavranmasında önemli gelişmeler oldu: kimyasal ve moleküler bileşim, iyonlaşma, çözüşme, iyonlaşmış hallerin yeniden kaynaşması, molekül ve atomların uyarılması, sıcaklığın dağılımı ve evrimi, büyük yükseltilerde yanşız ya da iyonlaşmış tanecik rüzgârları v.b. Bununla birlikte bu sorun son derece karmaşıktır ve aşağıda vereceğimiz bilgiler henüz tamamlanmamış bir bilginin ilk verileri olarak kabul edilmelidir. En önemli etki, çoğu zaman tayf bileşimine göre seçici bir biçimde etki yapan elektromagnetik güneş ışımasından (özellikle foton iyonlaşması) ileri gelir. Bununla birlikte, rolü iyice belirlenmemiş olmasına rağmen kozmik cisimcikler ışımasının etkisini de gözden uzak tutmamak gerekir. (Bu ışıma özellikle iyonosferin D katmanında görülür; bu katmanın iyonlaşması, 60.-70. km'ye doğru bu ışımanın birincil bileşeninin O_2 ve N_2 molekülleri üzerindeki etkisiyle sürer.)

Güneş ışımasına gelince, etkimesi en kısa dalgalardan (X ışınları) başlayarak kızılaltına kadar uzanır; kızılaltı ışınları güneş tayfının görünür bölgesinde (tam anlamıyla güneş ışığı) toplandığından en az etkin bölümüdür; bu olgu atmosferimizin genel saydamlığının bu ışık için çok elverişli olduğunu (ozonun biraz soğurması ve atmosferin alçak katmanlarındaki bulutlu hal dışında) gösterir. Güneş tayfının öbür bölgeleri, bu veya şu yükseltide atmosferi oluşturan elemanlarının soğurma kuşaklarıyla karşılaştığı ölçüde etki yapar. Bu olguları yüksekten alçak katmanlara doğru izlediğimiz zaman şunlarla karşılaşırız:

Çok büyük yükseltilerde 500 - 1 000 km'nin ötesinde, yani iyonosferin üstünde en hafif iyonlarla (H^+ ve He^+) elektronlara rastlanır; bunların tümü magnetosfer plazmasını oluşturur. Bu bölgenin, elektromagnetik güneş ışımasından çok güneş rüzgârı gibi cisimciksel ışımalara (özellikle magnetik tedirginlikler dışında) karşı duyarlı olduğunu da belirtelim.

Daha çok katmanlarda (iyonosferin yukarı bölümleri) çok büyük oranda iyonlaşmış atomlar O^+ ortaya çıkar; bu iyon, hidrojen ya da helyum atomlarıyla fotokimyasal *yük aktarımı* tepkimelerine yol açabilir. Ayrıca burada N^+ iyonları da görülmeğe başlar; fakat azot atomları N_2, oksijen atomları O_2'den daha güç çözündüğü için N iyonları O^+ iyonlarından çok seyrek olur. Böylece oksijen atomunun özellikle 200 km'nin üstünde iyonosfer katmanlarından çoğunun oluşumunda temel rol oynar.

Daha alçak yükseltilerde güneşin fotokimyasal etkimesi özellikle etkinleşir ve N_2 ile O_2 moleküllerinden başlayarak N_2^+, O_2^+, O^+ ve N^+ (bu sonuncusu çok azdır), ayrıca NO^+ gibi çok çeşitli iyonların oluşumuna yol açar. Bu oluşumlar özellikle iyonosferin üst D, E ile alt F katmanlarında yer alır ve 30 ilâ 100 Å dalga boyunda X ışınlarıyla güneş ışımasında bulunan morötesi çizgilere (hidrojenin) bağlanır.

Daha alt yükseltide, 45-50 km'ye doğru, «görünür» sınırları içinde (4 400 ile 7 600 Å arasında) birkaç soğurma kuşağı veren ozon güneş ışımasında kızılaltı ve morötesi ışınlarının (sonuncusu için 2 000 ile 3 300 Å arasında) önemli bir bölümünü soğurma özelliği taşır; bu olay sıcaklıklar profilinin kurulmasında ve yeryüzünde primer güneş ışımalarına karşı korunmamızda temel rolü oynar.

Daha da alçaklarda H_2O ve CO_2 molekülleri morötesi ışınlarında (2 000 Å'ün altında) ve kızılaltı ışınlarında soğurucu güçlerini ortaya koyarlar.

Yukarıdaki etkimelerin çoğu, her yükseltiye özgü ısı dengelerini belirlemede rol oynar; bu dengede, bir yandan atmosferin bu yükseltisinde bulunan soğurucu bileşenlerin *tuttuğu enerji*'yi (ya da güneş ışıması), öte yandan bu bileşenlerin öteki katmanlara doğru *yaydığı enerji*'yi (özellikle kızılaltı ışımayla) hesaba katmak gerekir. Bu dengenin bu iki unsuruna, atmosferin «atomik» ve «makroskopik» özelliklerinin tümünü harekete geçiren ısı yayılımı ve ısı iletimi süreçleri karmaşık bir biçimde katılır; gerçek şu ki atmosferin bu ışıksal, fotokimyasal, ısısal ve mekanik özellikleri bir bütün oluşturur; bu nedenle olayı kesin bir biçimde kavrayabilmek oldukça güçtür. (L)

***HAVALANDIRMA** i. — Teknol. *Kendinden havalandırmalı,* havalandırma işleminin dönme miline bağlanmış bir pervane yardımıyla doğal olarak sağlandığı elektrik motoru veya bir döner makine için kullanılır. (L)

***Hava lisesi.** — Bu liseyi bitirenlerin, Harp okulundaki pilotluk öğrenimi döneminde fazla fire verdikleri, böylelikle de başlangıçta belirlenen amacın gerçekleşmediği görülerek 1974'te okulun kapatılmasına, Hava Harp okulunun öğrenci ihtiyacının gene eskisi gibi, askerî liselerden karşılanmasına, bunu sağlayabilmek için de, daha önce kapatılan Bursa'daki Işıklar* Askerî lisesinin (*Ek*) yeniden açılmasına karar verildi. (M)

***Hava Meydanları İşletmesi Genel müdürlüğü** (DEVLET). — İşletme, kuruluşunda mevcut 18 havaalanını devraldıktan sonra bir yandan bunların yeni ihtiyaçlara göre düzenlenmesi için çaba harcarken bir yandan da yeni meydanlar yaptırdı: Adana havaalanı yaklaşma ışıklarıyla donatıldı (1972); Afyon havaalanı, seferlerin kaldırılması nedeniyle trafiğe kapatıldı (1972); Antalya havaalanının pisti 2 990 × 45 m'ye çıkarıldı (1960); Bursa havaalanı onarılarak yeniden hizmete açıldı (1975); İzmir'deki Çiğli havaalanının 2 744 × 45 m'lik pisti sivil havacılığa açıldı (1967); Samsun havaalanı 1 620 × 45 m'lik pistiyle hizmete girdi (1968); Trabzon havaalanının 1 521 × 30 m'lik pisti 1957'de açıldıktan sonra 1972'de yeni cihazlarla donatıldı; Van havaalanının 1 800 × 45 m'lik pisti hizmete girdi (1972). 1974'te Gaziantep, Malatya ve Muğla-Dalaman havaalanlarının tamamlanması için çalışılıyordu. Bunların dışında Ankara-Esenboğa havalimanı genişletilirken İstanbul-Yeşilköy havalimanının pisti de 3 000 × 45 m'ye çıkarılarak en büyük uçakların inişine elverişli hale getirildi (1972). [M]

***Havas ajansı.** — Yıllık iş hacmi yaklaşık 7 milyar TL. dolayında olan Havas, reklam alanında Avrupa çapında, seyahat düzenleme alanında Fransa çapında (yıllık iş hacmi: 1 milyar TL.) başta gelir. Grubun başlıca üç konuda (ulaştırma, reklam, seyahat) iş gören 100'den fazla şubesi vardır. Amerikan ve ingiliz ajanslarıyla anlaşan Havas 1970'ten beri, dünyanın büyük bir kısmında iş yapma olanağı sağlayan uluslararası bir örgüte de sahiptir. Bundan başka Havas ile P.L.M. (Rothschild grubundan Compagnie du Nord'un şubesi), 1973'te, tu-

rizm alanında işbirliği yapmağa, Havas'ın seyahat kesimi ile P.L.M.'in aktiflerini bu kesimde (motelcilik, yol güzergâhlarında lokanta işletme, seyahat acenteleri) birleştirerek yarı yarıya ortak bir şube kurmağa karar verdiler. (L)

***Havayolları** (TÜRK) **[T.H.Y.]**. — Uçak filosu takviye edildi ve toplam gücü şöyle oldu: 3 F-28 (65 koltuk), 8 DC-9 (111 koltuk), 4 Boeing-727-200 (advanced) [167 koltuk], 2 DC-10-10 (345 koltuk), 3 Boeing-707 (kiralık) [176 koltuk].
İç hatlarda yeni olarak Kayseri, Konya, Malatya seferleri başladı ve sefer yapılmamakla birlikte Rize, Ordu ve Gaziantep'te bürolar kuruldu. Dış hatlarda Atina seferleri, Yunanistan'la ilişkilerin bozulmağa yüz tutması üzerine geçici olarak durduruldu. Buna karşılık Cenevre, Kopenhag ve Milano seferleri başlatıldı; Kıbrıs seferleri ise, Türkiye'nin askerî müdahalesi sırasında kapanan Lefkoşe havaalanı yerine türk kesiminde yeni yapılan Ercan havaalanına yöneltildi. Bunların dışında Hamburg, Düsseldorf, Hannover, Berlin, Köln, Stuttgart, Nürenberg, Bingazi'ye de çarter seferleri başlatıldı.
Havayolları 1974'te 3 milyar 591 milyon 234 792 koltuk/km'yi hizmete sundu ve 2 milyon 95 606 yolcu, 8 913 ton da yük taşıdı.
Havayollarının 1974'te karşılaştığı en önemli olay 3 mart günü İstanbul-Paris-Londra seferini yapan DC-10 tipi *Ankara* uçağının Orly (Paris) havaalanından kalktıktan kısa bir süre sonra Ermenonville yakınlarına düşmesi oldu. Havada parçalanan uçakta ingiliz, fransız, japon ve türk uyruklu 335 yolcu ile 12 mürettebat öldü. İnceleme sonunda uçağın yapım hatası yüzünden havada bagaj kapısının açılması sonucu düştüğü anlaşıldı. Havayollarının, yapımcı firma Douglas aleyhine açtığı tazminat davası da bu durumu doğruladı. (M)

***HAVRAN**, Balıkesir ilinin Ege bölgesi kesiminde ilçe. — 24 211 nüf., ilçe merkezi 7 544 nüf. (1975); 26 köy (1970). [M]

***HAVRE** (LE), Fransa'da Seine-Maritime idare bölgesinde idare çevresinin merkezi. — Limanın 1973'te 86 Mt'u aşan trafiğinin yüzde 90'ını akaryakıtlar oluşturur. (L)

***HAVSA**, Marmara bölgesinin Ergene bölümünde (Edirne ili) ilçe. — 23 044 nüf., ilçe merkezi 4 362 nüf. (1975); 21 köy (1970). [M]

***HAVZA**, Karadeniz bölgesinin Orta Karadeniz bölümünde (Samsun ili) ilçe. — 59 096 nüf., ilçe merkezi 15 278 nüf. (1975); 80 köy (1970).
— Arkeol. 1971'den bu yana Uluğ Bahadır Alkım tarafından yürütülen düzenli yüzey araştırmalarında ilçe yakınında birçok höyük ve yerleşme yeri meydana çıkarıldı. *Bekdiğin Hakimtepe II, Hakimtepe I, Taşkaraca Örentepe, Cintepe, Cintepe II, Çamyatağı Kayaktepe, Çeştepesi, Patlangıçtepe, Belalantepe, Çamtepe, Bacastepe* adlarını taşıyan bu höyüklerde M.Ö. IV. binyılın sonlarından Bizans çağına kadar devam eden zengin bir yerleşmenin varlığı anlaşıldı. (M)

***HAWAII** veya **HAVAİ takımadaları**, Polinezya'da takımadalar, A.B.D.'nin eyaleti. — 770 000 nüf. (1970). Turizm dev adımlarla ilerlemektedir: 1955'te 110 000, 1971'de 2 500 000 ziyaretçi. 1970'te turizmden sağlanan 600 milyon dolara yakın gelir, Hawaii'nin başlıca kaynağıdır. (L)

HAWKES (John), amerikalı yazar (New Haven 1925). Brown üniversitesinde profesör olan Hawkes'ın romanları önce deneysel yazıya düşkün belli bir aydın çevreyi ilgilendiriyordu, ama gerçek yaşamın saçmalığı onun yapıtlarındaki saçmalığa ve acımasızlığa yaklaştıkça, Hawkes da uluslararası bir üne kavuştu. Üslûp bakımından Kafka'yı andıran ve yıkılmış bir Almanya'dan söz eden eseri *Yamyam*'dan (1949) tutun da son yapıtı *Kan portakalı*'na (1972) kadar yazdığı tüm eserlerde (*Ökse çubuğu* [1961], *Kassandra* [1963]) çağdaş dünyanın toplumsal ve düşünsel yapılarını oluşturan korkunç ya da aşağılık düşmeler arasında her zaman saflığın, temiz yürekliliğin ardına düştü. (L)

***HAWKİNS** (Coleman), amerikalı caz saksofoncusu. — (öl. New York 1969). [L]

HAWKİNS (Erick), amerikalı dansçı ve koreograf (Trinidad, Colorado 1915'e doğr.). Harvard Üniversitesi Felsefe ve Yunan Sanatı bölümünü bitirdi. Harald Kreutzberg'le dans çalıştı, sonra School of American Ballet'deki dans derslerini izledi. American Ballet'e (1936-1937) ve Ballet Caravan'a (1936-1939) girdi; ilk koreografisi *Showpiece*'i (1937) burada hazırladı. Martha Graham tarafından konuk sanatçı olarak çağrıldı (1938) ve on yıl boyunca onunla birlikte dans etti; bu süre içinde, en önemli erkek rolleri de kendisine verildi (*Every Soul is a Circus* [1939]; *Letter to the World* ve *El Penitente* [1940]; *Deaths and Entrances* [1943]; *Appalachian Spring* [1944]; *Night Journey* [1947]). 1951'den sonra kendi topluluğunu kuran Hawkins, besteci ve piyanocu Lucia Dlgoszewski ve heykelci Ralph Dorazio ile birlikte çalıştı. Bu arada ders de verdi. Klasik balenin etkisinde kalmakla beraber yer yer modern balenin izlerini taşıyan bir üslûbu vardır. Her iki eğilimi ahenkli bir biçimde uzlaştırmayı başaran sanatçı ölçülü, akıcı ve kendine özgü bir anlatıma ulaşmıştır. 1960'larda amerikalı seyirciye kendini kabul ettiren Hawkins 1963'te de Paris'te Théâtre des Nations'da görev aldı. Yapıtlarının çoğunu dansçı sayısı çok sınırlı bir topluluk için hazırladı (*Eight Clear Places* [1960]; *Early Floating* [1962]; *Geography of Moon* [1964]; *Lords of Persia* ve *Naked Leopard* [1965]; *Black Lake* [1969]; *Of Love* [1971]; *Greek Dreams, With Flute* [1973]; *Classic Kite Tails* [1974]). [L]

***HAY** (Gyula), macar yazarı. — Son olarak *Appassionata* (1966), *«Büyük Engizisyoncu»* (1966), *Mohacs* (1970), *«1900'de doğdu»* (1971) gibi tiyatro oyunları yazdı. (L)

***HAYAKAWA** (Sessue), japon oyuncusu. — (öl. Tokyo 1973). [L]

***HAYALİ KÜÇÜK ALİ**, türk karagözcüsü. — (öl. Ankara 1974). [M]

***HAYANGE**, Fransa'da Moselle idare bölgesinde kanton merkezi. — Saint-Nicolas-en-Forêt (1970), Marspich (1971) ve Ranguevaux (1972) komünlerinin katılmasıyla nüfusu 20 000'i aştı. (L)

***HAYDARLI**, Afyon ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde (Dinar ilçesi) bucak. — 14 992 nüf., bucak merkezi 2 812 nüf., 15 köy (1970). [M]

HAYDEE (Marcia PEREİRA DA SİLVA, **Marcia** — denir), brezilyalı kadın dansçı (Rio de Janeiro 1930). Yuco Linberg ve Vaslav Veltchek'ten klasik dansı öğrendi, ilk olarak Quintandinha'da (Petropolis) dans etti (1953), aynı yıl Rio de Janeiro Belediye tiyatrosuna girdi. Sonra Londra'daki Sadler's Wells Ballet School'a kabul edildi (1954-1955), Cuevas markisinin topluluğuyla sözleşme yaptı (1957), sonra topluluğun solocusu oldu (1961). Aynı yıl Stuttgart'taki Württemberg Staatstheater balesine girdi, buranın yeni sanat yönetmeni John Cranko en önemli balelerini onun için hazırladı (*Romeo ve Juliet* [1963]; *Yevgeniy Onyegin* [1965]; *Hırçın kız* [1969]; *Karmen* [1971]; *Initialen RBME* [1972]). Haydee uluslararası bir balerin, oldukça akıcı bir üslûbu olan kusursuz bir sanatçıdır. J. Cranko'nun 1963'te düzenlediği *Kuğu gölü* balesinin tamamını yorumlayan Haydee konuk sanatçı olarak Kanada Ulusal balesi tarafından çağrıldı (*Romeo ve Juliet*, 1964); *The Song of the Earth*'ü (İnsanların türküsü) [Kenneth Mac Millan'ın, 1966] Rudolf Nureyev ile birlikte yorumladı. (L)

***HAYDEN** (Henri), polonya asıllı fransız ressamı. — (öl. Paris 1970). 1968'de Paris Modern Sanat Millî müzesinde bütün eserlerini kapsayan bir sergi düzenlendi. (L)

***HAYDEN** (Melissa), rus asıllı kanadalı kadın dansçı. — New York City Ballet'e, sonra da İsveç Krallık balesine konuk sanatçı olarak çağırılan Hayden, Grands Ballets Canadiens için Georges Balanchine'in *Theme and Variations*'ını (Tema ve çeşitlemeler) yorumladı. 1973'te sahneden ayrılırken de Balanchine'in kendisi için bestelediği *Macar korteji*'ni yorumladı. O tarihten bu yana dans öğretimiyle uğraşmaktadır. (L)

HAYEK (Friedrich Auguts van), avusturya asıllı ingiliz iktisatçısı (Viyana 1899). Önce Viyana'da (1929-1931), sonra Londra'da (1931-1950), daha sonra Chicago'da (1950-1962) üniversite öğretim üyesi olarak çalıştı ve Viyana'ya döndü. Başlıca eserleri: *Geld und Konjunkturtheorie* (Para ve konjonktür kuramı) [1929]; *Preise und Produktion* (Fiyat ve üretim) [1931]; *The Pure Theory of Capital* (Sermaye kuramı) [1941]; *The Sensory Order* (Duyusal düzen) [1952]. 1974'te Gunnar Myrdal ile birlikte iktisat alanında Nobel ödülünü aldı. (L)

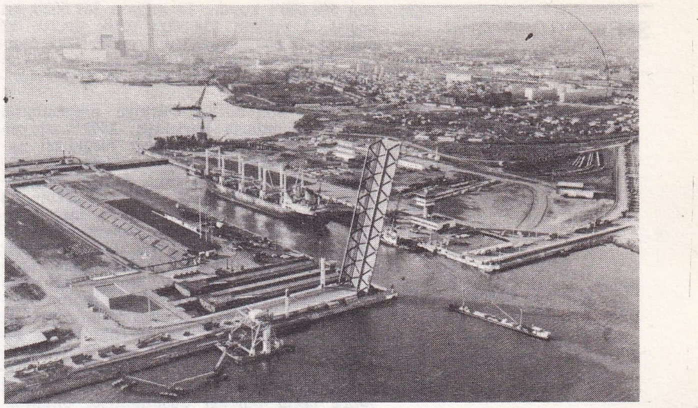

LE HAVRE
özerk liman
ön planda 1971'de
açılan François I
tesviye havuzu

HAYIRLIOĞLU (Eyyüb Sabri), türk din adamı (Konya 1884 - Ankara 1960). Konya Dârülfünunu Hukuk bölümünü bitirdi (1911); Uşak'ta Bidayet mahkemesi müddeiumumîliği yaptı (1913-1919). 1923'te Konya milletvekili seçilerek Meclis'e girdi; Cumhuriyet'in ilânı için yapılan görüşmelerde, Anayasa'nın değiştirilmesi gerektiğini, bu yapılmazsa Meclis'in meşru sayılamayacağını belirterek Cumhuriyet'in savunucuları arasında yer aldı. Milletvekilliği sona erince bir süre Konya'da avukatlık yaptı; 1951-1960 arası Diyanet İşleri başkanlığı görevinde bulundu. (M)

***HAY-LES-ROSES** (L'), Fransa'da Val-de-Marne idare bölgesinde kanton merkezi. — 1972'de idare çevresi merkezi oldu. (L)

HAYM, S.S.C.B.'de yer, Batı Sibirya'da, Tyumen'in kuzeyinde. Petrol yatağı. (L)

***HAYMANA**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili) ilçe. — 53 254 nüf., ilçe merkezi 6 092 nüf. (1975); 86 köy (1970). [M]

***HAYRABOLU**, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili) ilçe. — 42 853 nüf., ilçe merkezi 12 359 nüf. (1975); 46 köy (1970). [M]

***HAYRAT**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili, Of ilçesi) bucak. — 25 256 nüf., bucak merkezi (*Güneşalan* köyü) 3 417 nüf., 32 köy (1970). [M]

Erick HAWKİNS

HAYTHAM (Muhammed Ali), yemenli siyaset adamı (Dathina, Batı Aden koruyucu devleti [bugün Güney Yemen Halk cumhuriyeti] 1940). Mudya lisesinde öğretmenlik yaptı, Kahtan el-Şaabi hükûmetinde içişleri bakanı oldu (aralık 1967). Başbakanlık konseyi üyesi seçildi (1969), haziran 1969'da başbakan ve dışişleri bakanı oldu. 2 ağustos 1971'de bu görevlerden alındı. (L)

***HAYVANCILIK** i. — ANSİKL. *Türkiye'*de hayvancılık, mevcut hayvan sayısı bakımından 1970 sonrası dönemde önemli bir değişiklik gösterdi. Genel eğilim olarak çeki hayvanları sayısı, tarımda traktör kullanımının hızla artmasına paralel olarak, azalmağa başladı. At sayısı 1970'te 1 milyon 49 000 iken, 1971'de 1 milyon 27 000, 1972'de 962 000 ve 1973'te 936 000 oldu. Öküz sayısı 1970'te 3 milyon 209 694 iken, 1971'de 3 milyon 124 000 ve 1972'de 3 milyon 31 555 oldu. Eşek sayısı da 1970'te 1 milyon 805 000 iken, 1971'de 1 milyon 760 000, 1972'de 1 milyon 701 000 ve 1973'te 1 milyon 616 000 oldu. Diğer biçimlerde yararlanılan (et, süt v.b.) hayvanlar bakımından da keçide azalma görüldü; inek sayısı değişmedi; koyunda ise artış kaydedildi. Keçi sayısı (kıl ve tiftik toplamı) 1970'te 19 milyon 483 000 iken, 1971'de 18 milyon 863 000, 1972'de 18 463 000 ve 1973'te 18 milyon 7 000 oldu. İnek sayısı 1970'te 6 milyon 183 740 iken, 1971'de 6 milyon 154 000 ve 1972'de 6 milyon 385 150 oldu. Koyun sayısı 1970'te 36 milyon 471 000 iken, 1971'de 36 milyon 760 000, 1972'de 38 milyon 806 000 ve 1973'te 36 milyon 608 000 oldu. 1973 yılında toplam canlı hayvan sayısı 70 milyon 934 000'di ve bunun 36 mil-

Foto. Le Havre liman işletmesi, S. Lido (LAROUSSE)

yon 608 000'i koyun, 14 milyon 369 000'i kıl keçisi, 3 milyon 638 000'i tiftik keçisi, 12 milyon 408 000'i sığır, 1 milyon 23 000'i manda, 21 000'i deve, 936 000'i at, 1 milyon 616 000'i eşek, 302 000'i katır ve 13 000'i domuzdu.

1970-1975 döneminde Türkiye hayvancılığı önemli sorunlarla karşılaştı. 1971'i izleyen yıllarda et fiyatlarının sabit tutulması uygulaması, bir yandan kaçak kesimlerin, öbür yandan da kanunsuz canlı hayvan ihracatının artmasına yol açtı. Bunun üzerine bu uygulamadan vazgeçildi. Ayrıca, kurak geçen yılların kış aylarında hayvan yemi sıkıntısı çekilmesi hayvancılık için büyük bir sorun oldu. Bütün bu sorunlara rağmen hayvancılık gelişme gösterdi. Bu gelişme yem üretiminin artması, hayvan ırklarının, damızlık hayvan ithali ve sunî tohumlama ile düzeltilmesi ve başlangıç niteliğinde de olsa, mera hayvancılığından ahır hayvancılığına geçilmesi biçiminde ortaya çıktı. Fakat gelişmelerin ancak belirli bir dönem sonra etkin olacağı düşünülürse, önümüzdeki yıllarda hayvancılığımızın (özellikle et ve süt üretimi açısından) bir sorun olarak kalması beklenmelidir. (M)

***HAYWORTH** (Margarita Carmen CANSİNO, **Rita** — denir), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — *Sirk dünyası*'ndan (Circus World) [H. Hathaway'in, 1964] sonra şu filimlerde rol aldı: *The Poppy is also a Flower* (Haşhaş bir çiçektir) [T. Young'ın, 1965]; *The Money Trap* (Para tuzağı) [B. Kennedy'nin, 1965]; *The Rover* (Serseri) [T. Young'ın, 1966]; *I gatti* (Kediler) [D. Tessari'nin, 1969]; *«Salina yolu»* (G. Lautner'ın) [1969]; *The Wrath of God* (Tanrının gazabı) [R. Nelson'ın, 1972]. (L)

***HAZAR** veya **HASAR,** Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde (Elazığ ili, Maden ilçesi) bucak. — 5 366 nüf., bucak merkezi 745 nüf., 14 köy (1970). [M]

***HAZARD** (René), fransız hekimi ve farmakoloğu. — (öl. Paris 1974). [L]

***HAZAZ** (Hayim), israilli yazar. — (öl. Kudüs 1973). [L]

***HAZIRLAMA** i. — Psikanaliz. *İkincil hazırlama,* rüya oluşumunun bir kısmı olan ve rüyayı daha tutarlı kılmak için yeniden düzenleyen ruhsal çalışmanın özel biçimi. (Bk. ANSİKL.) || *Ruhsal hazırlama,* ruhsal enerjiyi dolaştırmak ve değiştirmek amacı ile çeşitli ruhsal sistemlerin yaptığı çalışma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *İkincil hazırlama* rüya görmenin ikinci evresidir; birinci işlemse yoğunlaşma, yer değiştirme, simgelemedir. Fakat zorunlu olarak ikincil hazırlama, rüya malzemesi arasında tutarlık ve bağlılık kurarsa, onu akla yatkınlaştırır, ayıklama yapar, böylece onu sansürden geçirir: belirleyicilerin zenginliği yerine anlaşılabilirlik, gerçeklik yerine aydınlık ortaya çıkar.

Ruhsal çalışma fikri psikanalize özgüdür, zaman kavramını, itilme biçiminde geçmişin sürüp gitmesini ve şimdiki zamanda yeniden ortaya çıkma olanaklarını ifade eder. *Ruhsal hazırlama* ruhsal enerjinin bütün değişim süreçlerini kapsar (sapma, bağlantı). Ruhsal hazırlamanın yokluğu nevroz oluşumunu kolaylaştırır: nitekim giderilmeyen, değiştirilemeyen cinsel gerilim yürek darlığı, sıkıntı yaratır.

Rüyanın bir şey ifade edebilmesi için, rüyada görülen şekiller ile «anlaşılırlığın göz önüne alınması»na eşlik eden «göz önüne alma ve şekillenebilirlik» arasında aracılık yapacak bir bağa ihtiyaç vardır. O zaman rüya hikâyeye yaklaşır, sürekli hayal kurmayı andırır, başkasına aktarılabilir, anlatılabilir. (L)

Hazine Genel müdürlüğü, Maliye bakanlığının hazine işlemlerini yapan bölümü. Milletlerarası İktisadî İşbirliği teşkilâtını (MİİT) genel sekreterlik düzeyinde bünyesine alan Hazine Genel müdürlüğü taşradaki görevlerini defterdarlıklar aracılığıyla yerine getirir; hazine paylarını ve tahvillerini, hazinece korunması gereken varlıkları korur ve yönetir; devletin kefalet, taviz ve borç verme işlerini yapar; darphane, taşınır kıymetler ve kambiyo borsasıyla hazine ilişkilerini düzenler; kambiyo kontroluna ilişkin ilkeleri belirler; ekonominin gereklerine göre uzun ve orta vadeli kredilerin faiz hadlerini saptar; özel bütçelerin genel muvazene ile nakit durumu ve para politikası bakımından ahengini sağlar; yatırım politikasının esaslarını hazırlar; uluslararası iktisadî işbirliği konusunda çok taraflı anlaşmalar yapılması için Ticaret ve öbür ilgili bakanlıklarla birlikte çalışır. (M)

***HAZİRAN** i. — ANSİKL. 1971 (*25 haziran*), ilk türk muhribi Berk Gölcük'te denize indirildi. — 1972 (*4 haziran*), mahallî seçimler yapıldı. — 1973 (*7 haziran*), Yavuz zırhlısı, 62 yıl hizmetten sonra, Gölcük'e çekilerek emekliye ayrıldı. — 1974 (*7 haziran*), Uluslararası 2. Akdeniz festivali İzmir'de başladı; (*17 haziran*), T.B.M.M. eski başkanlarından Refik Koraltan İstanbul'da öldü; Türk-İş İzmir'de 60 000 işçinin katıldığı bir genel grev uyguladı; (*20 haziran*), İstanbul Kültür vakfının düzenlediği İstanbul festivalinin ikincisi başladı. — 1975 (*18 haziran*), Türkiye, silâh ambargosu uygulamasına misilleme olarak A.B.D.'yi, Türkiye'deki üslerin geleceği konusunda görüşmeye davet etti; (*19 haziran*), arife günlerini bayram tatiline ekleyen kanun yürürlüğe girdi; toprak reformu uygulamasıyla ilgili olarak Urfa'da toprak kamulaştırması başladı; Düzce'de zararsız bir deprem kaydedildi; (*20 haziran*), üçüncü İstanbul festivali başladı; (*24 haziran*), Uluslararası I. Türk Folklor kongresi İstanbul'da çalışmalarına başladı. (M)

***HAZRO,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır ili) ilçe. — 18 220 nüf., ilçe merkezi 4 860 nüf. (1975); 21 köy (1970). [M]

***HEATH** (Edward Richard George), ingiliz siyaset adamı. — 1965'ten bu yana Muhafazakâr partinin lideri olan Heath 18 haziran 1970 erken seçimlerini kazanarak yeni hükûmeti kurdu; muhafazakârlar daha önceki seçime oranla 79 milletvekilliği fazla almış ve Avam kamarasında salt çoğunluğu ele geçirmişlerdi. İç durumu kalkındırmak kararında olan Edward Heath birtakım sosyal sorunlarla karşılaştı: 1970, 1971 ve 1972'de özellikle posta hizmetlerinde ve kömür madenlerinde grevler ve işçi gösterileri birbirini izledi, ayrıca işsizliğin de arttığı görüldü.

Avrupa birliğine inanan Edward Heath ülkesinin Ortak pazara girmesini sağladı: 22 şubat 1972'de A.E.O. ile Brüksel'de birleşme anlaşmasını imzaladı; birkaç ay sonra Paris'te Pompidou'nun başkanlığında düzenlenen dokuz devlet ve hükûmet başkanının katıldığı konferansta hazır bulundu. Ayrıca İngiltere ile A.B.D. arasındaki iyi ilişkileri sürdürmek için birkaç defa Nixon ile buluştu. Fakat, 1974 şubatında, enerji buhranının yol açtığı büyük kargaşalıklar (özellikle maden işçilerinin grevi) üzerine parlamentoda erken seçimlere gitme kararını aldı. Seçimler sonunda hiç bir parti salt çoğunluğu elde edemediğinden, liberaller de muhafazakârlarla bir koalisyon hükûmeti kurmaya yanaşmadığından Heath, başbakanlığı İşçi partisi lideri Harold Wilson'a bırakmak zorunda kaldı. Parti genel başkanlığı seçimlerinin (şubat 1975) ilk turunda Margaret Thatcher karşısında yenilgiye uğrayan Heath Muhafazakâr partideki görevinden ayrıldı. (L)

HEAT-SET [hitset veya itset] sıf. (ing. deyim). Graf. santl. Isının etkisiyle hızla kuruyan bir mürekkep için kullanılır.

— ANSİKL. *Heat-set* mürekkepleri ofset rotatiflerinde yüksek hızla baskı yapmada kullanılır. Renkli boya maddeleri ve bağlayıcı olarak sentetik reçinelerden başka, kâğıdın yüzeyinde sürtünmeye dayanaklı parlak kuru bir mürekkep filmi bırakarak bir kurutma havuzunda buharlaşan çözücü maddeleri de kapsar. (L)

***HÉBERT** (Anne), fransızca yazan kanadalı kadın edebiyatçı. — Son olarak bir oyun (*Le Temps sauvage* [Vahşî zaman], 1963) ve romantik bir anlatı (*Kamouraska*) [1970] yayımladı. (L)

***HÉBERTOT** (André DAVİEL, **Jacques** — denir), fransız tiyatro yöneticisi. — (öl. Paris 1970). [L]

***Hececiler** (*Hecenin beş şairi* de denir). — Hayatta kalan son iki hececi de öldü: Orhan Seyfi Orhon (1972), Faruk Nafiz Çamlıbel (1973). [M]

***HECKEL** (Erich), alman ressamı ve gravürcüsü. — (öl. Bonn 1970). [L]

HEEZEN (Bruce C.), amerikalı jeoloji ve jeomorfoloji uzmanı (Vinton, Iowa 1924). Lamont-Doherty Geological Observatory'de Ewing'le birlikte çalıştı, denizaltı engebeleriyle ilgili birçok araştırma yaptı. Marie Tharp ile okyanusların fizyografi haritasını hazırladı. (L)

HEİDER (Fritz), avusturya asıllı amerikalı psikolog (Viyana 1896). Kurt Lewin ile birlikte, A.B.D.'de Gestalt'çı okulun başlıca temsilcilerindendir. Her ne kadar algılama (1959) üstüne çalışmaları pek bilinmezse de, toplum psikolojisi alanında ilk olarak onun kullandığı «yükleme» (1958) ve «denge» (1946) kavramları daha sonra birçok bilim adamı tarafından kullanılmış ve değerlendirilmiştir. Heider'e bugünkü ününü sağlayan özgül buluş, insanların çevrelerini, içinde bulundukları ortamı tutarlı bir biçimde tasarladıklarını ve bu biçimin de bilimsel bir tasarıya birçok bakımdan benzediğini ileri süren görüşüdür. Bu saf ve ilkel psikolojiyi dil gibi, atasözleri gibi toplu üretimler düzeyinde inceleyen Heider, amerikan psikolojisinin büyük çapta yararlandığı ve işlediği kavramlar getirmiştir. Heider'in eserlerinde Gestalt kuramının etkisi çok büyüktür. Daha sonra Lewin tarafından ele alınan «yaşam uzamı» kavramını tanımlarken F. Heider, bu uzamda kişilerin, gelecek olayları bugünden bilmelerini sağlayacak birtakım değişmezler (sabitler) aradıklarına inanır. Fakat aynı zamanda kişiler bu olayların tümünü sabit ve düzenli bir biçimde örgütlemeye de çalışırlar. Bu kavramın, Gestalt kuramında sözü edilen «uygun biçim» kavramına değişmezlik ve uyumluluk bakımından ne kadar benzediği açıktır. Heider'in çevresine ne kadar etkili olduğu L. Festinger, K. Lewin, Osgood, Zajong ve diğerlerinin eserlerinde görülür. Günümüzdeki toplum psikolojisi modellerinin çoğu Heider'in bir düşüncesini derinleştirerek ya da genelleştirerek elde edilmiştir. (L)

HEİLBRONN (Alfred), alman botanikçisi (Fürth 1885 - Münster 1961). Münih üniversitesini bitirdi (1909); Kaiser Wilhelm üniversitesinde botanik ve genetik dallarında doçent (1914) ve profesör (1920) oldu. Nazilerin iktidara geçmesi üzerine Türkiye'ye geldi (1933). Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik kürsüsüne atandı. Burada modern bir botanik enstitüsü kurdu. 1937-1955 yılları arasında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden 30 000 kadar bitki topladı, büyük bir herbaryum meydana getirdi. Heilbronn ayrıca türk kodeksinin bitkiler bölümünü hazırladı (1941). Türkiye'de emekliye ayrıldıktan (1956) sonra Almanya'ya, eski üniversitesine döndü, çalışmalarını ölümüne kadar orada sürdürdü. Başlıca türkçe eserleri: *Monogenomatik ve digenomatik serhasların mutabilitesi hakkında* (1935); *Mercurialis annua cinslerinin nispeti ve tabiî bir popülasyon istatistiğinin problematik kıymeti* (Mehpare Başarman ile, 1937); *İspençiyari nebatat* (1940); *Cinsiyetin menşei ve hikmeti* (1945); *Botanik ve genetiğe giriş* (1950). [M]

HEİNEMANN (Gustav), batı almanyalı siyaset adamı (Schwelm, Westfalen 1899). Alman kilisesinin nazilere karşı kanadı olan Bekennenden Kirsche'de bütün ağırlığını ortaya koyarak Hitler rejimine karşı çıktı. 1945'te alman protestan kilisesinin yönetim kuruluna seçilerek alman sinodunun başkanlığına getirildi (1949-1955). 1946'da Essen belediye başkanlığına seçilen Heinemann Hıristiyan Demokrat partinin kuruluş çalışmalarına katıldı ve Adenauer hükûmetinde içişleri bakanlığını kabul etti; 1950'de Federal Almanya ordusunu yeniden silâhlandırma tasarısına katılmadığı için görevinden istifa etti. 1952'de Hıristiyan Demokrat partiden ayrıldı ve Helene Wessel ile Alman Halk partisini kurdu: bu partinin amacı birleşmiş ve tarafsız büyük bir avrupa çerçevesi içinde iki Almanya'nın birleştirilmesiydi. 1957 seçimlerindeki yenilgi üzerine Alman Halk partisi kendi kendini feshetti, Heinemann da Sosyal Demokrat partiye girdi. Milletvekilliğine seçilince şansölye Adenauer'e çattı, Ceza kanununda reform yapılması için geniş bir kampanya düzenledi ve 1962'de o zamanki savunma bakanı Strauss'ın suçlamalarına karşı *Der Spiegel* dergisini savundu. 1966 aralığında Hıristiyan Demokrat parti ile Sosyal Demokrat partinin «büyük koalisyon» hükûmeti çerçevesinde tekrar görev aldı ve adalet bakanlığına getirildi. 5 mart 1969'da ra-

kibi Gerhardt Schröder'in 506 oyuna karşı 512 oy alarak üçüncü turda Federal Almanya cumhuriyeti başkanlığına seçildi. 1 temmuzda göreve başlayan Heinemann Yasama meclisi seçimlerinde ağırlığını koymaktan çekinmedi ve yeni şansölye Willy Brandt'ın doğuya açılma politikasını (*Ostpolitik*) destekledi. 1974 mayısında yapılacak başkanlık seçimlerine adaylığını koymaktan vazgeçti. (L)

***HEİNESEN** (Andreas William), danimarkalı yazar. — Yeni romanlar (*«Tranhuset'li Don Juan»*, 1970) ve bir şiir derlemesi (*«Gökkuşaklı manzara»*, 1972) yayımladı. (L)

Heine teoremi, (E, d) notasyonu, üzerinde d uzaklığı tanımlanmış topolojik bir E uzayını göstermek üzere, sıkışık metrik bir (E, d) uzayının metrik bir (F, d') uzayı içindeki sürekli her f uygulamasının E üzerinde düzgün sürekli olduğunu belirten teorem: *Gerçek sayılar kümesi 'nin bir* $[a, b]$ *parçasının içindeki sürekli her* f *uygulaması* $[a, b]$ *üzerinde düzgün süreklidir:* $|x - x'| < \alpha$ *olduğunda* > 0, α (ε): $|f(x) - f(x')| < \varepsilon$'dır. (L)

***HEİSENBERG** (Werner), alman fizikçisi. — (öl. Münih 1976). [M]

***HEKİMDAĞ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili, merkez ilçesi) bucak. — 2 337 nüf., 10 köy, bucak merkezi (*Taşköprü* köyü) 309 nüf., 10 köy (1970). [M]

***HEKİMHAN,** Doğu Anadolu'da (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili) ilçe. — 51 602 nüf., ilçe merkezi 11 754 nüf. (1975); 66 köy (1970). [M]

HEKSAKLOROFEN i. (fr. *hexachlorophène*). Di-(hidroksi-2-trikloro-3-5-6-fenil)-metan'ın genel adı; 1968'den beri heksaklorofen haricî antiseptik olarak kullanılır.

— ANSİKL. Cerrahîde iyice belirlenmiş seyreltik çözeltiler halinde, çok kesin tedbirlere uyularak yaygın bir şekilde kullanılan *heksaklorofen,* ihtiyat tedbirleri almadan veya çok yoğun çözeltiler halinde uygulandığında zehir etkisi yapar: nazik ve tahriş olmuş derili çocuklarda, talk pudrası sürülmesinden sonra deri tarafından soğurulması veya ilâç sürülen yerin ovarak yıkanmaması tehlikeli zehirlenmelere yol açabilir. Bu şartlarda ani ölüm olaylarının meydana gelmesi, Heksaklorofen'in kozmetolojide yasaklanmasına sebep olmuştur. Günümüzde ilâç olarak kabul edilir. (L)

***HELALDI,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Sinop ili, Türkeli ilçesi) bucak. — 6 345 nüf., bucak merkezi 892 nüf., 9 köy (1970). [M]

***HELDY** (Fanny), belçikalı kadın opera şarkıcısı. — (öl. Neuilly-sur-Seine 1973). [M]

HELGAFELL, Heimaey adasında yanardağ. (Bk. İZLANDA, *Ek.*) [L]

***HELİKOPTER** i. — Ask. denizc. Bk. ANSİKL. || *Helikopter gemisi.* Bk. ANSİKL.

— Ask. havc. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. denizc. *Helikopter,* denizaltılara karşı savaşta temel silâh oldu. Bu amaçla tasarlanan «A.S.M.» helikopterinin bol elektronik donanımı vardır ve su altındaki denizaltıların yayımladığı sesleri dinleme şamandıralarını denize atmak için uzun karakol uçuşları yaparlar. Bu helikopterlere anında müdahele olanağı veren el bombası, torpil gibi silâhlar bulunur. 1974'te Amerika Birleşik devletlerinde «Sea King» tipi, Rusya'da «Hormone» tipi helikopterler kullanılıyordu.

● *Helikopter gemileri,* 1960-1970 yıllarında büyük bir gelişme gösterdi. Suüstü gemilerine ve bezen denizaltılara karşı savaş gereçleriyle donatılan bu gemiler çok maksatlı (A.S.M. ve saldırı) helikopter filoları taşır ve denizaltılara karşı harekât kadar kara birlikleriyle bağlantılı halde sınırlı amfibi eylemleri de yürütebilecek şekilde tasarlanmıştır. *Ivo Cima* tipi (1961-1970) 18 000 tonluk amerikan L.P.H.'leri («Landing Plateform Helicopter») ve özellikle yeni amerikan L.H.A.'ları («Landing Helicopter Assault») bu tür gemilerdir; bunlar uçak gemisiyle çıkarma gemisinin üstünlüklerini birleştirir. 1971 ile 1973 arasında tezgâha konan 5 L.H.A.'lık bir serinin ilk gemisi *Tarawa* 40 000 t ağırlığındadır. Helikopter taşıyan L.H.A., iki L.S.T. («Landing Ship Tank») ile işbirliği halinde 1 800 kişilik bir birliği donanımıyla birlikte karaya çıkarmak için öngörülmüştür. 1965'ten sonra denize indirilen büyük savaş gemilerinin çoğunda denizaltılara karşı savaş ya da radar gözetleme helikopterleri için bir pist bulunur. Kruvazörler dışında, amerikan deniz kuvvetlerinin *spruance* tipi (7 900 t, 1973) destroyerleri, Tourville tipi fransız firkateynleri ya da *Sheffield* tipi (3 600 t, 1973) ingiliz gemileri bu türe girer.

— Ask. havc. *Helikopter*'in askerî amaçla kullanılışı Vietnam savaşı sırasında çok gelişti; bu savaşta 1965'ten itibaren çok yoğun bir şekilde kullanıldı (Amerika'nın toplam gücünün dörtte üçü olan 4 000 helikopter 1973'e kadar cephede kaldı). Bunların kullanıldığı başlıca alanlar şunlardı: dört kişilik helikopterlerle gözetleme, makineli tüfek ve el bombası atan düzeneklerle donatılmış («Huey-Cobra» tipi) helikopterlerle silâhlı müdahale, «Huey-İroquois»larla (12 yolcu) taktik hava nakliyesi ve lojistik destek. Lojistik destek görevinde, 30 ile 40 yolcu ya da 24 yaralı veya 7 ton yük taşıyan «Boeing-Vertol CH-47 Chinook»lar ve gövdesinin altına tutturulmuş konteyner halinde 10 ton kaldırabilen «Sikorsky CH-54» ya da uçan vinçler kullanıldı. Bu cihazların çeşitli tipleri muharebenin biçimini, özellikle çok kısa sürede büyük birlikleri (birçok tabur) taşıma olanağı baskın kavramını değiştirdi. Bazı harekâtlar şaşırtıcı sonuçlara ulaştı. Laos'ta şubat ve mart 1971'de yapılan ve «Lam Son 719» adı verilen harekât sırasında Kuzey Vietnam'ın kaybı (14 000 ölü), Amerika ve Güney Vietnam'ın toplam kaybının on katı oldu. Kırk dört gün boyunca bir günde ortalama 2 000 defa havalanan helikopterlerden yalnız 94'ü düşürüldü. Bununla birlikte Amerikalılar Vietnam savaşı boyunca yaklaşık 4 000 helikopter kaybettiler. Fakat bu rakamı değerlendirirken, hava süvari tümenine bağlı 400 ile 500 helikopterin ayda 125 000 kere havalandıklarını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Helikopterlerde kayıp oranı, ortalama 6 000 çıkış için bir helikopterdir ki, bu da helikopterin uçaktan daha güvenilir olduğunu gösterir. (L)

***HELLENS** (Frédéric VAN ERMENGHEM, **Franz** — denir), fransızca yazan belçikalı yazar. — (öl. Brüksel 1972). [L]

HELMARSHAUSEN, Federal Almanya'da köy; 1 600 nüf. (Hessen land'ı). Manastırda 1964'te kazılara başlandı. Bu kazılar sayesinde, 907-1011 arasında yapılan ve din savaşları sırasında yıkılan Otton kilisesinin planı yeniden çizilebildi. Kilisenin, Karolenj döneminden itibaren germen ülkelerinde yaygın olarak kullanılan iki karşıt mihraplı yapılara uygun olarak her yanında bir absis bulunan sekiz kemer gözlü bir sahını vardır. (L)

***HELOU** (Charles), lübnanlı devlet adamı. — Ağustos 1970'te cumhurbaşkanlığından ayrılmak zorunda kaldı; yerine Süleyman Franjiye getirildi. (L)

***HELPMANN** (Robert), avusturyalı dansçı, koreograf ve oyuncu. — Çalışmalarını Australian Ballet'de sürdürdü, sık sık konuk sanatçı olarak Royal Ballet'e çağrıldı (1966). Rudolf Nureyev ile birlikte *Don Kişot* balesinin filmini yaptı (1973). [L]

***HELSİNKİ,** Finlandiya'nın başkenti. — 1969'dan beri Helsinki'de önemli milletlerarası konferanslar yapılmaktadır. Stratejik silâhlanmanın sınırlanması konusunda amerikan-sovyet görüşmeleri 1969 kasımından itibaren Helsinki ve Viyana'da yapıldı ve 26 mayıs 1972'de Moskova'da, antibalistik füze sistemlerinin sınırlanmasını kararlaştıran anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. (Bk. SİLÂHSIZLANMA, *Ek.*) Finlandiya'nın 1970'te yaptığı öneri üzerine 1972 kasım - 1973 haziran arasında Helsinki'de Avrupa Güvenliği ve İşbirliği konferansının toplanması için hazırlık görüşmeleri yapıldı ve konferansın 33 Avrupa dışişleri bakanı ile A.B.D. ve Kanada dışişleri bakanlarını biraraya getiren ilk oturumu 3-7 haziran 1973'te gene Helsinki'de yapıldı. (Bk. AVRUPA, *Ek.*) [L]

Helsinki konferansı, Finlandiya'nın başkentinde 35 devlet ve hükûmet başkanının katılmasıyla yapılan güvenlik ve işbirliği toplantısı. S.S.C.B.'nin önerdiği toplantının hazırlık çalışmaları Cenevre'de iki yıl sürdü. Tarihteki Viyana kongresinin (1814) benzeri olan çalışmalara, Arnavutluk dışındaki 33 Avrupa ülkesiyle birlikte A.B.D. ve Kanada temsilcileri de katılıyordu. Bu temsilciler Avrupa* (*Ek*) Güvenlik ve İşbirliği konferansı konusunda hükûmetlerinin görüşlerini açıklamakla kalmadılar, karşı çıktıkları hususları metinlerden çıkarmak ve savundukları görüşlerin belgelerde yer almasını sağlamak için çaba harcadılar. Hattâ, bu yüzden vakit vakit tıkanmalar oldu ve bu durumlarda görüş birliği sağlanmasına özen gösterilerek pürüzler giderildi. Bu pürüzlerden biri de, askerî manevralarla ilgili sınırlama ve ön ihbar zorunluklarıydı. Hattâ, bu yüzden zirve toplantısının ertelenmesi tehlikesi bile belirdiyse de son anda uzlaşma sağlanabildi.

Gustav HEINEMANN

Zirve toplantısı Helsinki'de 30 temmuz 1975 günü açıldı. Bu toplantıya 35 ülkenin devlet veya hükûmet başkanları katıldı. Toplamı yüz sayfaya yaklaşan belgelerin imzalanmasından önce devlet ve hükûmet başkanları birer konuşma yaparak konu hakkındaki görüşlerini açıkladılar. Toplantıda Türkiye'yi temsil eden başbakan Süleyman Demirel konuşmasında, Kıbrıs cumhuriyetinin Makarios tarafından temsil edilmesine karşı çıkarak belgeleri imzalamasının, bunları Türkiye ile Kıbrıs cumhuriyeti arasında geçerli hale getiremeyeceğini, Türkiye'nin bu konudaki itirazını böyle tescil etmek istediğini belirtti. Türk heyeti daha önce, başbakanın konuşmasında yer alan itirazların belgelere, karşı oy açıklaması olarak eklenmesini istemiş, ancak ilgili komite buna imkân olmadığını bildirmişti. Daha sonra başbakanın konuşması bir bildiri halinde 34 ülkenin heyetlerine de dağıtıldı.

Söz konusu belgelerle başlıca iki amaç gerçekleştirilmiş oluyordu: bunlardan biri o tarihte devletler arasında mevcut sınırların yeniden tescili; ikincisi de fikir ve haber alanında olduğu kadar insanlara da özgürce hareket serbestisinin tanınması, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamaları, rejimlerin kuvvet yoluyla karşı tarafa benimsetilme çabalarından kaçınılması. Helsinki konferansı 31 temmuzda düzenlenen imza töreniyle sona erdi. (M)

HELYO-OFSET i. (*helyogravür* ve *ofset*'ten). Graf. santl. Helyogravür ve ofset karması baskı tekniği.

— ANSİKL. Helyo-ofset basım kalıbı olarak içi oyuk bir helyogravür silindiri kullanır. Mürekkebini kauçuk bir ruloya gönderir, rulo da mürekkebi baskı altlığına aktarır. Esnek basınç altındaki bu çifte kopya çok uzun silindirlerin kullanımına ve pürüzlü yüzeyler üzerine baskıya olanak verir. Ambalajlar, kaplamalar, kılıflar, duvar kâğıtları böyle basılır. (L)

***HELYUM** i. — Nükl. Bk. ANSİKL. || *Karşıt helyum,* atomunda, karşıt helyum 3 için, iki karşıt proton ve bir karşıt nötron bu-

helikopter

Sovyetlerin dev askeri helikopteri «V-12»

amerikan Bell hafif nakliye helikopteri UH-1H «Huey»

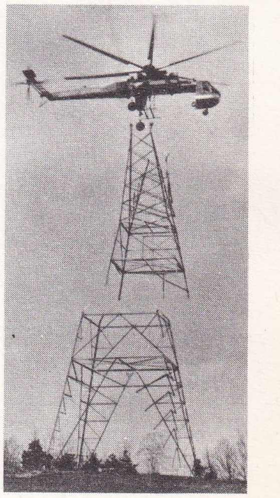

amerikan vinç helikopteri Boeing-Vertol «Skycrane»

Foto. X, *Aircraft, Bell Helicopters, Tass* (LAROUSSE)

Jimi HENDRIX

Maurice HENRY
«la Mémoire amoureuse»
(Aşk hatırası)
Quatre Mouvements galerisi

lunan karşıt madde. (Bu atomun varlığı 1970'te, Serpuhov hızlandırıcısı sayesinde ortaya konabildi.)

— ANSİKL. Çok düşük sıcaklıklar elde etmek için seyreltik sıvılı soğutucularda helyum 4 izotopuyla birlikte kullanılan *helyum 3* izotopu ancak yakın zamanlarda bilginlerin ve uygulamacıların ilgisini çekmeğe başladı. Bu arada sıvı helyumun kriyojeni*de (*Ek*) özellikle maden alaşımlarının aşırı* iletkenlik (*Ek*) özelliğinden yararlanmak için kullanılması gitgide önem kazanıyor. A.B.D.'de sıvı helyum tüketimi (bugün için yılda 50 000 ilâ 60 000 m^3); her on yılda bir iki kat artar. A.B.D.'de üç büyük helyum sıvılaştırıcısı vardır ve verdisi saatte 2 400 litre olacak yeni bir cihaz yapım halindedir. 1972'de Japonya'da saatte 250 litre helyum sıvılaştıran bir cihaz hizmete sokulmuştur. A.B.D.'de helyum âcil enerji ihtiyacı için yoğun bir şekilde işletilen doğal gazdan elde edilir. Bu arada kaynakların çok yakın bir gelecekte tükeneceğinden korkuluyor. Doğal gaz kaynakları tükenir ve helyumun bu yoldan elde edilmesine olanak kalmazsa, helyumun çok daha masraflı yöntemlerle atmosferden elde edilmesi gerekecek. (Atmosferdeki helyum oranı litrede 6 miligram düzeyindedir.) Ayrıca gelecekteki uygulamaları için helyumun korunması ve depolanması sorunlarıyla da dünya ölçüsünde uğraşılmaktadır. (L)

HEMİMORFİT i. (fr. *hémimorphite*). Miner. $SiO_2.2ZnO.H_2O$. formülünde, sulandırılmış doğal çinko silikat. (*Eşanl.* KALAMİN.) [L]

***HEMİNGWAY** (Ernest Miller), amerikalı romancı. — Ölümünden on yıl kadar önce yazılmış ve o güne kadar basılmamış bir romanı (*«Akıntı adaları»* [1970]), ayrıca makale ve röportaj derlemeleri (*«Ernest Hemingway, röportajcı çırağı»* [1973]) yayımlandı. (L)

HEMİOKSİT i. (fr. *hémioxyde*). Kim. Bir oksijen atomunun bileşikteki elementin iki atomuyla birleşmiş halde bulunduğu ikili bileşik: *Azot hemioksit* N_2O. (L)

HEMİPENTOKSİT i. (fr. *hémipentoxyde*). Kim. Beş oksijen atomunun, bileşikteki elementin iki atomuyla birleşmiş halde bulunduğu ikili bileşik: *Azot hemipentoksit* N_2O_5. (L)

HEMMİNG (Gary), amerikalı dağcı (Pasadena 1935 - Kayalık Dağlar'da Jenny gölü 1969). Mont-Blanc dağındaki büyük tırmanma ve iniş yollarının çoğunu dolaştı; Dru tepesinin güney yüzünden (1961), Keza Fou tepesinin güney yüzünden (1963) yapılan dik çıkışa katıldı, yalnız başına birçok başarılı çıkışlar yaptı. Dru tepesinin batı yüzünde düzenlediği bir kurtarma hareketiyle ün kazandı (1966). 1969'da Jenny gölünün kıyısında intihar etti. (L)

HEMODİYALİZ i. (yun. *haima*, kan ve fr. *dialyse*, diyaliz'den *hémodialyse*). Tıp. Böbrek dışında kanı temizleme yöntemi; örneğin sunî böbrek.

— ANSİKL. Tıp. Hemodiyaliz ya da «sunî böbrek», tekniğin gelişmesi ve aygıtların küçülmesiyle daha kolay kullanılır oldu. Hattâ bazı hallerde hastanın evinde bile kullanılabilir. Hemodiyaliz çoğu zaman bir tedavi (ivegen nefrit hali) ya da hayatı uzatma (süreğen nefrit hali ve iki böbreğin birden alınmış olması) aracıdır. Bununla birlikte en ağır hallerde hastalığın gidişi böbrek nakliyle önemli derecede düzeltilebilir. Böylece, iki böbreğin çıkarılmış olması halinde, hemodiyaliz, hastayı kurtaracak bir böbrek nakli yapılıncaya kadar durumu idare etmeyi sağlar. Kullanılan zarların temizleme gücü, özellikle orta büyüklükteki moleküller bakımından ne kadar kuvvetli ise hemodiyaliz yöntemi o derece etkili olur. Bununla birlikte şimdi zarların yüksek geçirgenliği gene de bazı kalp ve kan rahatsızlıklarını büsbütün önlemeğe yeterli değildir (hemodinamik bozukluklar nedeniyle); ayrıca fosfor-kalsiyum metabolizması bozuklukları, hidroelektrik denge bozuklukları da olabilir. Yapılan araştırmalar bütün bu sakıncaların giderilebileceği umudunu vermektedir. (L)

***HEMŞİRE** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, hemşire ve hemşire yardımcıları toplamı 11 358, 10 000 kişiye düşen hemşire sayısı 3,1 oldu (ocak 1973). Bu elemanların illere göre dağılımı da şöyleydi: Adana 210, Adıyaman 32, Afyonkarahisar 92, Ağrı 33, Amasya 65, Ankara 1 940, Antalya 135, Artvin 46, Aydın 176, Balıkesir 235, Bilecik 21, Bingöl 25, Bitlis 22, Bolu 80, Burdur 57, Bursa 263, Çanakkale 74, Çankırı 35, Çorum 94, Denizli 151, Diyarbakır 233, Edirne 68, Elazığ 114, Erzincan 87, Erzurum 261, Eskişehir 222, Gaziantep 140, Giresun 84, Gümüşhane 41, Hakkâri 11, Hatay 119, Isparta 188, İçel 131, İstanbul 2 027, İzmir 911, Kahramanmaraş 73, Kars 117, Kastamonu 65, Kayseri 145, Kırklareli 61, Kırşehir 37, Kocaeli 113, Konya 290, Kütahya 94, Malatya 119, Manisa 173, Mardin 43, Muğla 82, Muş 30, Nevşehir 45, Niğde 47, Ordu 69, Rize 60, Sakarya 131, Samsun 182, Siirt 47, Sinop 42, Sıvas 127, Tekirdağ 80, Tokat 67, Trabzon 227, Tunceli 21, Urfa 59, Uşak 52, Van 49, Yozgat 60, Zonguldak 128. (M)

***HENDEK**, Marmara bölgesinde (Kocaeli yöresinin doğusu, Sakarya ili) ilçe. — 48 387 nüf., ilçe merkezi 15 407 nüf. (1975); 68 köy (1970). [M]

HENDRİX (Jimi), amerikalı gitarcı ve şarkıcı (Seattle 1945 - Londra 1970). Fakir bir zenci ailesinin çocuğuydu. Gitar çalmayı kendi kendine öğrendi. Birçok «rhythm and blues» sanatçısına eşlik etti, 1967'de İngiltere'de Chas Chandler'ın yardımıyla üne kavuştu (*Hey Joe*). Çok kısa süre içinde, bugüne kadar gelmiş geçmiş elektrogitarcıları geride bıraktı, pop müzik alanında yükseltme ve karma gibi olanaklardan yararlandı, ama hiç bir zaman blues havasından uzaklaşmadı (*Electric Ladyland*). Hendrix üç yıl gibi kısa bir sürede en büyük cazcıların düzeyine ulaşmayı başardı. (L)

***HENİE** (Sonja), norveçli kadın patenci. — (öl. Paris-Oslo arasında uçak kazasında 1969). [L]

***HÉNİN-LİÉTARD**, Fransa'da Pas-de-Calais idare bölgesinde kanton merkezi. — 1970'te komşu Beaumont komünüyle birleştirildi ve meydana gelen bütüne *Hénin-Beaumont* adı verildi. Maden kömürü çıkarımı bugün durmuştur. Tuhafiye malzemesi fabrikası. (L)

HENNESSY (Christine), amerikalı kadın dansçı (Providence, Rhode İsland 1936). Monte-Carlo'daki Rus Bale okulunda Marie Swoboda'nın öğrencisi oldu, iki yıl orada dans etti, 1956'da sözleşmeli olarak Bremen operasında görev aldı. American Concert Ballet'in Almanya ve Avusturya turnelerine katıldı. American Festival Ballet'de önce solocu (1968), sonra yıldız sanatçı (1959) olarak dans etti, Royal Winnipeg Ballet'e geçti (1964-1972) ve bu toplulukta kendini en iyi çağdaş dansçılardan biri olarak kabul ettirdi. 1968'de Uluslararası Paris Dans festivalinde bir altın madalya kazandı. Kusursuz bir sanatçı olan Hennessy'nin üstün bir rol yeteneği vardır. Klasik türden eserlerin yanı sıra Brian MacDonald'ın birçok yapıtını ele aldı ve yorumladı (*Bach'ı sever misiniz?* [1968]; *The Shinning People of Leonard Cohen* [Leonard Cohen'in tekmelenen insanları], 1969; *Pas d'action* [Hareket yok] ve *Labyrinthe* [Labirent], 1970). 1969'da da *Rita Joe'nun Vecdi*'ni (Norbert Vesak'ın) ilk olarak halka sundu. (L)

HENRY (Maurice), fransız ressamı ve şairi (Cambrai 1907). Dada'cılık ve gerçeküstücülük akımlarından etkilendi, Paris'te Arthur Harfaux, Roger Gilbert-Lecomte, René Daumal, Roger Vailland ve Josef Sima ile «Grand Jeu» (Büyük Oyun) grubunu kurdu (1927) ve hep birlikte *Grand Jeu* dergisinde düşüncelerini yansıttılar. Topluluk 1932'de dağılınca Henry, gerçeküstücülerin arasına girdi ve düzenledikleri bütün gösterilere katıldı. Desen çizdi, şiir yazdı (*Les Abattoirs du Sommeil* [Uyku mezbahaları], 1937; *Les Paupières de verre* [Cam gözkapakları], 1946); birçok eşya yaptı, bazılarını boyadı. Nükte dolu desenlerinden gerçeküstücülüğe ne derece katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunları izleyen yapıştırmalarda ise şiirsel görüntüye ulaşabilmek için bazı öğeleri hiç beklenmedik bir biçimde yan yana getirmiştir. 1960'lara doğru desenleri daha geometrik bir havaya bürünür, yapı kavramı daha da gelişir; resimlerinde şiddetli renkler kullanarak kimi zaman pop'art üslûbuna yaklaşan Henry kâğıttan heykel yapmayı denedi ve «Froissures»ü (Buruşturmalar) oluşturdu; *Moulage de l'absence* (Yokluk kalıpları) [1967] ve *Hors Mesures* (Ölçüsüzlükler) [1969] gibi şiirler yazdı. Ayrıca eleştiriler yaptı ve İtalya'da *Antologia grafica del surrealismo*'yu (Gerçeküstücülüğün grafik antolojisi) [1972] bastırdı. (L)

***HENRY** (Pierre), fransız bestecisi. — Magnetik bant üzerinde sürdürdüğü yirmi yıllık çalışması sırasında sanatı, aşırı süslü bir barok uygulamacılığından gitgide artan bir kesinliğe, öte yandan soyutlamadan günden güne daha figüratifleşen ve öncülüğe öncülüktür diye özenmeyen bir sembolizme doğru gelişti. Bu gelişme başlıca şu yapıtlarda izlenebilir: M. Béjart'ın bir gösterisi için *La Reine verte* (Yeşil kraliçe) [1963]; *Messe de Liverpool* (Liverpool missa'sı) [1967; yeni yapım 1970]; *La Noire à soixante + Granulométrie* (1967); *Messe Pour le temps présent* (Şimdiki zaman için missa) [M. Béjart'ın bir koreografisi üstüne, 1967]; büyük bir fresk niteliğindeki *Apocalypse de Jean* (1968) oratoryosu; pop müzik ile elektronik müziğin kaynaştığı *Ceremony* (Tören [1969]; on ses bantı ve on hoparlör grubu için *Gymkhana* (1970); koreografi dilinden esinlenen *Mouvement-Rythme-Etude* (Hareket-ritim-inceleme) [1970] (bu yapıt M. Béjart'ın *Nijinsky, clown de Lieu* [Nijinsky tanrının palyaçosu] adlı balesinin temelini oluşturur); *Mise en musique du Corticalart* (R. Lafosse'un, 1971); *Corticalart II* (1972); ilk olarak haziran 1972'de seslendirilen ve P. Schaeffer'e adanan *İkinci senfoni; Corticalart III* (1973); Nicolas Schöffer ile birlikte hazırlanan ve ilk olarak şubat 1973'te Hamburg operasında seslendirilen ve adını *«KY* (bernétique) - *L* (umino) - *D* (ynamique) - *EX* (périmental)'dan (Sibernetik - ışıklı - hareketli - deneysel) alan *Kyldex I; Enivrez-vous!* (Sarhoş olunuz!) adlı yapıtı ilkin kasım 1973'te Bordeaux'daki SIGMA'da seslendirildi. Doğaçtan bir yapıt yorumu niteliğindeki bu konserde elektronik müzik dans öğesiyle bütünlendi. (L)

***HENZE** (Hans Werner), alman bestecisi. — Son olarak bestelediği eserlerin birçoğunda, bazı çağdaş devrimci akımlara, özellikle de kübalı devrimcilere olan ilgisini görmek mümkündür. Birçok yeni bestesi arasında şunlar sayılabilir: V. Schlöndorffs'un *Der junge Törless* (Genç Törless) adlı filminin müziği (1966); yaylılar için bu müzikten alınma bir *Fantezi*; orkestra için *Telemannia* (1967); piyano için *2. konçerto* (1967); Aisopos'un fabllerinden yararlanarak W. H. Auden'in bir metni üstüne sahne için üç kantat (1968), soprano, bariton, recitativo'cu, karışık koro ve orkestra için *Das Floss der Medusa* (Medusa'nın salı) oratoryosu (Che Guevara'ya adanan bu yapıt ilk olarak 1968'de Hamburg'da seslendirildiği zaman müzik açısından değil de konusu gereği çeşitli olaylara yol açtı); Baston Salvatore'nin bir şiirinden esinlenen *Versuch über Schweine* (Domuzlar üstüne deneme) [1968]; bir 6. senfoni (ilk olarak 6 kasım 1969'da Havana'da seslendirildi); dört yorumcu için *El Cimarron, Autobiografia de Esteban Montejo* (Yabanî, Esteban Montejo'nun özyaşam öyküsü) adlı bir resital (Hans Magnus Enzerberger'in Miguel Barnet'in librettosundan bir uyarlaması) [1969]; Gaston Salvatore'nin şiiri *Der langwierige Weg in die Wohnung der Natascha Ungefeuer*'den 17 kişilik bir şov programı (1970-1971); orkestra için *Heliogabalus İmperator* alegorisi (Chicago, mayıs 1972); keman, magnetik bant, bas bariton ve otuz üç çalgı için 2. konçerto (Basel, kasım 1972); M. Barnet'den esinlenerek H. M. Enzerberger'in hazırladığı *Ay Rachel* vodvilinin müziği (1972). Henze 1968'de Paul Dessau ile birlikte Batı Berlin Güzel Sanatlar akademisinden ayrıldı. Bugün Marino'da (Lombardiya) oturmaktadır. (L)

***HEPBURN (Katharine),** amerikalı kadın tiyatro ve sinema oyuncusu. — *Beklenmeyen misafir*'den (Guess who's coming for Dinner) [1968] sonra, *A Lion in Winter* (Kışın bir aslan) [A. Harvery'in, 1969] ile *Çılgın Kadın*'ı (The Mad woman of Chaillot) [J. Huston ve B. Forbes'in, 1970] çevirdi. Broadway'de *Coco* (A. J. Lerne ve F. Loewe'nin, 1970) adlı müzikal komedide Coco Chanel'i canlandırdı, sonra *The Trojan Women* (Truva'lı kadınlar) [M. Kakoyannis, 1971] adlı yapıtla yeniden beyaz perdeye döndü. (L)

Foto. Warner Bros, Quatre Mouvements galerisi (LAROUSSE)

***HEPWORTH** (Barbara), ingiliz kadın heykelci. — (öl. Stives, Cornwall 1975). [L]

HÉRAULT idare bölgesi, Languedoc-Roussillon yöresinde idarî bölge. — 592 397 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 45 kanton ve 343 komün. (L)

***HEREKE,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Kocaeli ili, Gebze ilçesi) bucak. — 12 740 nüf., bucak merkezi 7 216 nüf., 8 köy (1970). [M]

***HERİAT** (Raymond PAYELLE, **Philippe**—denir), fransız yazarı. — (öl. Paris 1971). [L]

Herkül kümesi. Bk. KÜME, *Ek.*

HERMANS (Willem Frederik), hollandalı yazar (Amsterdam 1921). Groningen üniversitesinde jeoloji profesörü oldu. Şiirlerinde, romanlarında ve eleştiri denemelerinde yergili ve nihilist bir dünya görüşünü yansıtan yazar daha çok gerçeküstücü estetikten etkilenmiştir. Eserleri arasında şunlar sayılabilir: *De tranen der acacia's* (1949); *De donkere kamer van Damocles* (1958); *Mandarijnen op zwavelzuur* (1964); *Een Wonderkind of een total loss* (1967); *De laatste resten tropisch Nederland* (1969); *Herinneringen van een engelbewaarder* (1971). [L]

***HERMON HARAMUN,** Suriye ve Lübnan sınırında, Golan yaylasına hâkim dağ kütlesi. — Hermon, dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) [1973] sırasında kanlı çarpışmaların hedefi oldu. Saldırının başlangıcında Suriyelilerin baskınla ele geçirdikleri, sonra da Fas birliklerinin yardımıyla canla başla savundukları dağı, sonunda israil kuvvetleri 21 ekimde aldılar. Hermon dağı bölgesi, İsrail ile Suriye arasında imzalanan 31 mayıs ve 5 haziran 1974 anlaşmalarına kadar Suriye ve İsrail komandoları arasında çarpışmaların hedefi olmağa devam etti. Bu anlaşmalar, Hermon dağındaki İsrail mevzilerinin Birleşmiş milletler kuvvetlerine teslimine yol açtı. (L)

HERNANDEZ (Amalia), meksikalı kadın dansçı, koreograf ve eğitimci (Mexico 1915'e doğr.). La Argentinita ile dans çalıştı, özellikle Meksika dansları ve folkloru alanında uzmanlaştı. İnstituto Nacional de Bellas Artes'e profesör olarak atandı (1940), ama, televizyonda haftalık programlar hazırlayacak küçük bir topluluk kurmak için bu görevden ayrıldı. 1959'da «Panamerican Games»deki başarılı bir gösteriden sonra, dönemin cumhurbaşkanı topluluğu himayesine aldı. 1961'de ise, Hernandez'in kurduğu bu topluluk, Güzel Sanatlar Ulusal enstitüsünün de yardımıyla, Meksika Folklor balesi adı altında ulusal bir topluluğa dönüştü. Başlangıçta 8 sanatçıdan oluşan, bugün ise üyelerinin sayısı 400'ü aşan topluluk 1961'den bu yana birçok uluslararası turne düzenledi. Ballet Folklorico'nun beyni sayılan Amalia Hernandez salt Meksika folklorundan yararlanarak, topluluğa geniş bir repertuvar kazandırdı (*Mayalar, Guelagu ezta, Mocambo, Tarascan'lar, Aztek tanrıları, Güneşin çocukları, Tehuantepec'teki düğün, Veracruz'da bayram*). [L]

HERNANDEZ (Mariano), ispanyol ressamı (Toledo 1928). Gençliğini Arjantin'de geçiren Hernandez Arjantin halk sanatından etkilendi ve Cobra akımıyla geometrik soyutlama arasında kalan bir üslûba vardı. 1960'ta Paris'e yerleşti. 1968'de ünlü King-Kong'un maceralarını anlatan sembolik figürlerle dolu bir dizi oluşturdu. 1970'ten sonra sembolleri yalınlaştırarak amblemlere dönüştürdü ve daha değişik temalar işlemeğe başladı, bayram ve şenlik sahnelerinin yanı sıra savaş alanlarından görüntülere de yer verdi. Vitry havuzu için büyük boyutlu freskler yaptı (1969), sokak gösterileri düzenledi (Brüksel, 1970). [L]

HEROLD (Jacques), romanya asıllı fransız ressamı (Piatra Neamt 1910). 1930'da Paris'e gitti, Yves Tanguy ile dost oldu, André Breton ile tanıştı ve gerçeküstücüler grubuna girdi. 1934'ten sonra gerçeküstücülerin düzenlediği bütün gösterilere, özellikle uluslararası sergiye (Paris, 1947) katıldı ve burada akımı en iyi yansıtan yapıtlardan birini, *Grand Transparent*'ı (Büyük saydam) sergiledi. Başlangıçta anı ve düşlerden esinlenen sanatçı daha sonra bitki dünyasına yöneldi, madenlerin dış ve iç görünümlerinden yararlandı, «dört unsur»u konu edindi. Kimi zaman boya yerine fosforışıl tonda maden tozları kullanan Herold yer yer eğri ve dalgalıya kaçan iri tuşlarla çalışır. Desen ve gravürleri de vardır. Ayrıca Julien Gracq, Michel Butor, Georges Bataille, Francis Ponge ve Sade gibi yazarların eserlerini resimleyen sanatçı 1970'ten bu yana polyester düzlem üstüne, ezilmiş eşyadan çeşitli yapıştırmalar yapmaktadır. (L)

***HERRMANN** (Hugo), alman bestecisi. — (öl. Stuttgart 1967). [L]

HERSKOVİTS (Melville J.), amerikalı antropoloji uzmanı (Ohio 1895 - Evanston, İllinois 1963). Eserlerinin en büyük özelliği kültürel antropoloji yöntemlerini ve bu bilim dalının sınırlarını büyük ölçüde belirlemiş olmasıdır: *Acculturation, the study of cultur contact* (1938), *The science of man in the Making* (1953), *Cultural anthropology* (1955), *The human factor: Changing Africa* (1962). 1948'de yayımladığı *Man and his works* (İnsan ve yaptığı işler), kültürel antropolojiye bir giriş niteliğindedir. Herskovits çeşitli kültürlerin birbirlerinden ayrıldıkları noktalardan çok benzeştikleri noktaları belirtmeğe çalışır. Bu bakımdan etnik merkez kavramından yana olanlara karşı çıkar. «Hukuk, adalet ve güzelliğin kültürden kültüre değişik biçimler aldığını görmek ve göstermek bir nihilizmin değil bir hoşgörünün belirtisidir.» (L)

***HERTEL** (Rodolphe DUBÉ, **François** — denir), fransızca yazan kanadalı yazar. — Son olarak kendi hayatını anlatan *Louis Préfontaine apostat* (1967) adlı bir kitap ve *Du métalangage* (Üstdil) [1968] adlı bir deneme yayımladı. (L)

HERZBERG (Gerhad), alman asıllı kanadalı fizikokimyacı (Hamburg 1904). Darmstadt Yüksek Teknik okulunda başladığı öğrenimini Göttingen ve Bristol'de sürdürdü. Darmstadt Teknoloji enstitüsünde asistanken nazi rejimi tarafından Almanya'dan kovuldu ve önce Saskatchewan (Kanada) Üniversitesi Fizik Araştırmaları kürsüsünde (1935), sonra Chicago'da Yerkes Gözlemevinin Tayfölçümü (spektroskopi) kürsüsünde de ders vermeğe başladı (1945). 1948'de Ottawa'daki Ulusal Araştırma konseyine girdi ve 1969'da emekliye ayrılıncaya kadar bu konseyin teorik fizik bölümünü yönetti.

Meslek hayatının büyük bir bölümünü atom ve moleküllerin tayfölçümüne ayıran Herzberg, bu incelemelerinin sonunda ikiatomlu ve çokatomlu çeşitli moleküllerle pek çok serbest kökün elektron yapısını ve geometrisini belirledi. Gezegenlerle kuyrukluyıldızların atmosferindeki, ayrıca yıldızlararası uzaydaki çeşitli kökleri ve molekülleri tanıyıp ayırt edebilmek için bu yöntemlerden yararlandı. Bu çalışmalarıyla 1971 Nobel kimya ödülünü aldı. (L)

***HERTZ** (Gustav), alman fizikçisi. — (öl. Doğu Berlin 1975). [M]

***HESAP** i. — Bilişim. *Hesap makinesi,* birçok aritmetik ya da mantık işlemini içeren önemli hesapları yapmağa elverişli bilgi işleme makinesi: *Az çok gelişmiş bir hesap makinesinde, belleğe geçirme, hesap, kumanda, verilerin girişi ve sonuçların çıkışını sağlayan organlar bulunur.* || *Asenkron hesap makinesi,* her temel işleme, o işlemin yapılması için gerekli koşullar sağlanır sağlanmaz başlanan hesap makinesi. || *Büro hesap makinesi,* birçok bellek kütüğü olan, sonuçları görünürleştirme ya da basma düzeneğiyle donatılmış, birçok işlemi yapabilen ve her an kullanıcının eli altında hazır bulunan, bağımsız, orta güçlü hesap makinesi. || *El hesap makinesi,* verilerin girişi için bir klavyesi, çalışma ve kumanda tuşları, bir göstergesi bulunan, temel aritmetik işlemleriyle, sinüs ya da logaritma gibi karmaşık fonksiyonları yapabilen ve bileşik elektronik devreler teknolojisinden yararlanan çok küçük boyutlu hesap makinesi. || *Eşzamanlı hesap makinesi,* çalışma temposu bir saat yardımıyla düzenlenen sayısal hesap makinesi; bu makinede her temel işlem bir saat vuruşu ile başlar ve belirli bir süre içinde tamamlanır. || *Karmaşık hesap makinesi,* bir sayısal işlem birimi, bir örneksemeli işlem birimi ve bu iki birim arasında bilgi alışverişi sağlayan sayısal-örneksemeli ve örneksemeli-sayısal çeviri sistemlerinden oluşan hesap makinesi. || *Mikroprogramlı hesap makinesi,* komutların mikroprogramlarla gerçekleştirildiği hesap makinesi. || *Olasılık hesap makinesi,* bilginin bir olasılıkla kodlandığı ve bileşik devreler kullanan elektronik hesap makinesi. || *Örneksemeli hesap makinesi,* verilerin örneklerle gösterilmesi ilkesinden yararlanan hesap makinesi. || *Paralel hesap makinesi,* bir tek işlemi yapmak için aynı anda çalışan birden fazla hesap biriminden oluşmuş hesap makinesi. || *Sayısal hesap makinesi,* verilerin rakamlarla gösterildiği hesap makinesi. (*Eşanl.* BİLGİSAYAR.)

— İkt. *İktisadî hesap,* her yatırım projesinin rantabilite oranının bulunmasını ve bulunan bu oranın diğer yatırım projelerinin rantabilite oranlarıyla karşılaştırılmasını amaçlayan yöntemler bütünü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. Özel şirket yönetiminin temeli olan *iktisadî hesap,* son yıllarda kamu altyatırım projeleri (yol, elektrik şebekesi, nehirlerin ulaşıma elverişli hale getirilmesi v.b.) ve bu projelerin rantabilitelerini hesaplamada kullanılmıştır. Kamu altyatırım projelerine iktisadî hesabın uygulanabilmesi için iktisadî birimler arasındaki transferler ve dış etkenler (örneğin otoyollarda emniyetin artması ve zaman kazancının sağlanması veya bunun aksine çevre kirlenmesi ve çevreye zarar verme gibi) hesaba katılması gerekir. Bu durumda hesaplamaya piyasa ekonomisinde bulunmayan bazı yabancı unsurlar katılır. Bu yönüyle kamu altyatırımları için yapılan iktisadî hesap, mikroekonomik birimlerin (işletmelerin) piyasa içinde kazançlarını azamîleştirmelerini amaçlayan sanayi rantabilite hesaplarından farklılık gösterir. Gerçekte, kamu altyatırımlarına ilişkin kararların alınmasında uygulanan iktisadî hesap tekniği, olayların sübjektif değerlendirilmesi yerine objektif değerlendirilmesini getiren sistematik bir yöntemdir. Karar almada kullanılan geleneksel yöntemler büyük ölçüde keyfîlik taşır. Örneğin yatırımların yurt yüzeyinde dağılma konusunda, kamu yöneticilerinin alacakları şu veya bu bölgeyi geliştirme kararı, çoğunlukla yetersiz düzeyde şekillendirilmiş bir düşünce veya daha doğrusu belirsiz bir iktisadî denge anlayışına dayandırılır. Modern karar yöntemleri ise (sistem çözümlemesi, bütçedeki seçimlerin rasyonelleştirilmesi gibi) iktisadî hesapla beraber kullanılır. Böylece yapılacak herhangi bir seçimin doğuracağı sonuçlar tam olarak saptanır. Saptanan bu sonuçlar ayrıntılara kadar çözümlenir ve sonuçta alınan karar toplu ihtiyaçların giderilmesinde azamî tatmini sağlayacak biçimde seçilmiş olur.
İktisadî hesap, iktisadî bir karar alırken yardımcı olacak modellerin geliştirilmesine olanak sağlar. Gerçeği az veya çok temsil eder nitelikte olan bu modeller, yapılacak bir iktisadî seçimin açıklık kazanmasını ve akılcı yönde yapılmasını kolaylaştırır. Bu modeller ayrıca, geçmişte alınmış kararların uyumlu bir biçimde incelenmesine de olanak sağlar. Böylece, uygulama sonucu yararsız olduğu anlaşılan bir yatırım kararının hatalı bir biçimde alınmış olmasının nedenlerini, bu yatırım kararının alınmasındaki sakıncaları, yatırım veya işletme devresi giderlerinin neden yüksek olduğunu öğrenmek mümkün olur. (İktisadî çözümleme daha önce alınmış ve kötü sonuçlar vermiş kararlarla, yeni alınacak kararlar arasında benzerlikler kurarak yapılmış yanlışların tekrarlanmasını engeller.) Ayrıca, modern karar yöntemleriyle beraber uygulanan iktisadî hesap, düşünce çerçevesi olarak temel bir rol oynar. Gerçekten, her karar alma tekniği etkinliğini iki düzeyde gösterir: ka-

Audrey HEPBURN ve Rex Harrison «My Fair Lady»de (1964) George Cukor yapımı

Gerhard HERZBERG

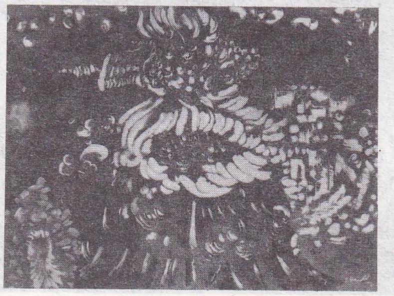
J. HEROLD «Açık hava» (1971) [özel kol.]

Foto. Ph. Gras, Keystone, galerie de Seine (LAROUSSE)

rarın alınmasında ve karar almakla görevli kişilere sağladığı mantık yapısıyla. Verimli yatırımlarda olduğu gibi kamu altyatırımlarında da sermaye rantabilitesinin ölçülebileceğini ortaya koyar. (L)

***HESNARD** (Angelo Louis Marie), fransız psikiyatri uzmanı. — (öl. Rochefort 1969). [L]

***HESS** (Ernst), isviçreli besteci. — (öl. Zürich 1968). [L]

***HESS** (Walter Rudolf), isviçreli fizyoloji uzmanı. — (öl. Zürich 1973). [L]

HESTON (Charlton), amerikalı sinema oyuncusu (Evanston 1924). İlkin Asheville'deki (Kuzey Carolina) Thomas Wolfe Memorial Theatre trupuyla sahneye çıktı. 1949'dan 1950'ye kadar Broadway'deki çeşitli tiyatrolarda oynadı ve David Bradley'in *Julius Caesar* ve *Peer Gynt* (1950) adlı 16 mm'lik kısa metrajlı filimlerinde rol aldı. Hollywood'a gitti, *Karanlık şehir*'i (Dark City) [W. Dieterle'in, 1950] çevirdi, altı yılını tipine uygun bir rol aramakla geçirdi, bu arada *Kaza kurşunu* (Ruby Gentry) [K. Vidor'un, 1952] dışında hep B dizisinden filimlerde rol aldı. Cecil B. De Mille ona *On emir*'de (The Ten Commandments) [1956] bir imkân verdi. Bu filimde Musa'yı canlandırdı, bunu *Ben-Hur* (W. Wyler'ın, 1959), *El Cid* (A. Mann'ın, 1961), *Kahraman binbaşı* (Major Dundee) [S. Peckinpah'ın, 1965], Michelangelo'yu canlandırdığı *Zevk ve ızdırap* (The Agony and the Ecstasy) [sir C. Reed'in, 1965] izledi. Heston'ın çevirdiği öteki filimler arasında şunlar sayılabilir: *Büyük ülke* (The Big Country) [W. Wyler'ın, 1958]; *Bitmeyen balayı* (Touch of Evil) [O. Welles'in, 1958]; *Pekin'de elli beş gün* (Fifty-five Days in Peking) [N. Ray'ın, 1963]; *The War Lord* (Savaş hâkimi) [F. Schaffner'ın, 1965]; *Hartum* (B. Dearden'ın, 1966); *Maymunlar cehennemi* (Planet of the Apes) [F. Schaffner'ın, P. Boule'den, 1968]; *Dostum silâhımdır* (Will Penny) [T. Gries'in, 1968]; *Tek adam* (The Omega Man) [B. Sagal'ın, 1970]; *Hava korsanı* (Skyjacked) [J. Guillermin'in, 1972]; İspanya'da çevirdiği *Antony and Cleopatra* (Antonius ve Kleopatra) [1972]; *Üç silahşörler* (The three Musketeers) [R. Lester'ın, 1974]; *Airport 75* (Havalimanı 75) [J. Smight'ın, 1974]; *Earthquake* (Deprem) [M. Robson'ın, 1974]. (L)

HETMAN (Sümer), türk eskrimcisi (İstanbul 1934). Eskrime 1950'de başladı, üç yıl sonra millî oldu. 1953-1970 arası girdiği her Türkiye şampiyonasında ilk üç dereceyi aldı. Tunus, Napoli ve Beyrut turnuvalarında dördüncü oldu. Flöre ve kılıçta uluslararası hakemlik yaptı. (M)

***HEWITT** (Maurice), fransız kemancısı ve orkestra yöneticisi. — (öl. Paris 1972). [L]

HEYKEL (Muhammet Hasaneyn), mısırlı gazeteci ve siyaset adamı (Kahire 1923). Kore'de savaş muhabirliği yaptı, *Âhir Lahza* dergisinin (1952), sonra yarı resmî *El-Ehram* gazetesinin (1957) yazı işleri müdürü oldu. 1968'de, Bağımsız Subaylar grubunun desteğiyle Sosyalist Arap birliğinin genel sekreterliğine üye seçildi. Başkan Nâsır'ın yakın dostu ve çalışma arkadaşı olan, 26 nisan 1970'te Nâsır tarafından millî istikamet bakanlığına getirilen Heykel, Nâsır'ın ölümünden sonra bakanlık görevinden çekildi (10 ekim 1970). 1975 mısır-israil ara anlaşması üzerine başkan Enver Sedat'a şiddetle karşı çıkanların başında geliyordu. Bu arada siyasal anılarını ve gözlemlerini *Kahire dosyası* (1974) adlı bir kitapta topladı. (L)

bir tanecik hızlandırıcısının depolama halkalarının birleştiği bölge Cern, Cenevre

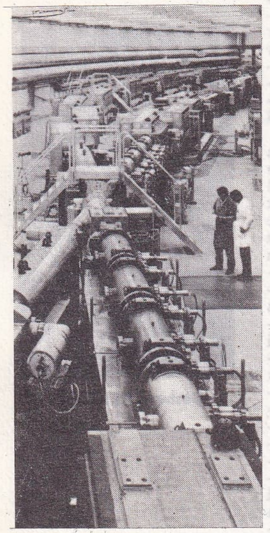

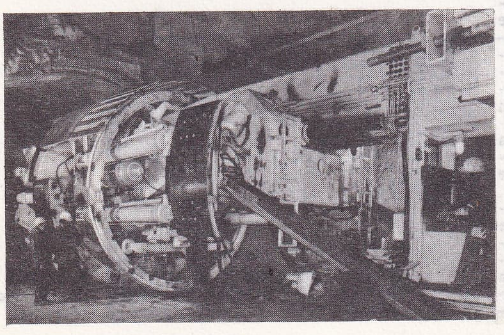

bir tanecik hızlandırıcısının yerleştirileceği tünelin kazılışı (Cern, Cenevre)

***HEYMANS** (Cornelius), belçikalı farmakolog. — (öl. Knokke 1968). [L]

***HIDIRBEY,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, merkez [Antakya] ilçesi) bucak. — 23 254 nüf., bucak merkezi (*Çekmece* köyü) 3 629 nüf., 18 köy (1970). [M]

***HINIS,** Doğu Anadolu'da (Yukarı Murat bölümü, Erzurum ili) ilçe. — 57 500 nüf., ilçe merkezi 10 119 nüf. (1975); 101 köy (1970). [M]

***Hırçın kız** (*The Taming of the Shrew*). — John Cranko'nun iki perdelik balesi; Shakespeare'den esinlenerek hazırlanan bu yapıtın müziğini Kurt Heinz Stolze, Scarlatti'den yararlanarak besteledi, koreografisini ve yönetimini J. Cranko yaptı, kostümleri Elizabeth Dalton hazırladı; eser ilkin 16 mart 1969'da Stuttgart'ta Wurtemberg Devlet balesince yorumlandı. (L)

HIŞIRLI (Seyit), türk güreşçisi (Tokat 1949). 18 yaşında güreşe başladı, grekoromende Türkiye şampiyonlukları kazandı. 1970 Balkan Gençler ve Uluslararası Tayyar Yalaz turnuvası şampiyonu oldu. 1971 Akdeniz oyunlarında 68 kiloda gümüş madalya kazandı. (M)

***HIZ** i. — Astronotik. *Birinci kozmik hız*, Yer'den fırlatılan bir cismin Yer çevresinde uydu haline gelebilmesi için ulaşması gereken minimum hız (yaklaşık 7,9 km/sn). || *İkinci kozmik hız*, bir cismin Yer'e göre uzaklaşma hızı (yaklaşık 11,2 km/sn). || *Üçüncü kozmik hız*, Yer'den fırlatılan bir cismin Güneş'ten uzaklaşması için ulaşması gereken minimum hız (yaklaşık 16,6 km/sn).

— Dy. *Hız arttırma programı*, trenlerin mümkün olan en yüksek hızda yol alması için, eldeki altyapıların bütün olanaklarından yararlanma amacını güden düzenleme. (Hız arttırma programı, hattın ve demiryolu taşıtının özelliklerine göre saptanan en yüksek hızların belirlenmesinden sonra uygulanır.) [L]

***HIZLANDIRICI** sıf. ve i. — ◆ İ. ANSİKL. Nükl. *Tanecik hızlandırıcısı*. Kuvvetli odaklaştırma* ilkesinin bulunması birçok uygulamaya olanak verdi:
— gittikçe daha yüksek enerjilere ulaşan büyük proton senkrotronlarının yapımı; bunların en yeni örnekleri 70 GeV'luk Serpuhov senkrotronu, 400 GeV'luk Batavia (Chicago yakınında) senkrotronu, Cern'de (Cenevre) yapım halindeki 300 GeV'luk senkrotrondur;
— çarpışma halka*ları (*Ek*) sayesinde daha da yüksek enerjilere ulaşılması;
— «eşzamanlı» denilen siklotron türlerinin geliştirilmesi; bunlarda magnetik alanın açısal değişimi rezonans koşulunun sürekliliğini sağlar ve tanecikler yan yana eklenmiş yarım daireler biçiminde yörüngeler çizer.
Taneciklerin hızlandırılmasında varılabilecek performansları daha da arttırmak için başlıca iç yönde çalışmalar sürdürülüyor. Bunlardan ikisi, çok düşük sıcaklıklarda (sıvı helyumun sıcaklığı) bazı gereçlerin *aşırı iletkenlik* özelliğinden, yani güç kaybı olmaksızın elektrik akımını iletme niteliğinden yararlanır. Aşırı iletkenlik, bir radyofrekans alanının yaratıldığı hızlandırıcı boşluklardaki ya da bir magnetik alan üretmeğe yarayan bobin sargılarındaki ohm kaybını engelleme olanağı verir.
Hızlandırıcı boşluklarda, çizgisel ve aşırı iletken bir hızlandırıcı kullanılır; bu tipin elektronları birkaç mega-elektron-voltluk bir enerjiyi hızlandıran iki örneği Amerika Birleşik devletlerinde Stanford ve Illinois üniversitelerinde çalışmağa başlamıştır: bunlar klasik hızlandırıcılarda olduğu gibi kısa itimler halinde sürekli ve kesiksiz bir tanecik akışı elde etme olanağı verir. İlk uygulamalarda elektronların hızlandırılması için, daha yüksek bir enerji kazanmak amacıyla demetin hızlandırıcı içinde birçok kere dolaştırılması yöntemi uygulandı. Aşırı iletken senkrotronlarda ise maksimum şiddeti klasik senkrotronlarınkinden iki-üç kat daha fazla olan magnetik alanlar elde edilir; böylece belli bir enerji sağlayan hızlandırıcının boyutları önemli ölçüde küçültülebilir. Nitekim 300 GeV'luk senkrotronların 400 GeV'a dönüştürülmesiyle 1 000 GeV'luk ya da daha fazla enerji elde etmek için bu tekniğe güveniliyor.
Düzenli hızlandırma yöntemi ise, yukarıda saydığımız örneklerde olduğu gibi kesinlikle saptanmış ilkelere göre çalışan makinelerin olanaklarını arttırmayı amaçlayan bir girişim değildir. Söz konusu olan, 1956 yılında V. İ. Veksler'in açtığı yeni bir inceleme alanıdır; bu bilgin, bilinen bütün hızlandırıcıların güçlü bir *dış* kaynağın yarattığı sabit ya da değişken elektrik alanlarından yararlandığı ve dolayısıyla bu alanların şiddetinin *hızlandırılmış taneciklerin sayısına bağlı olmadığı* gözleminden yola çıkar. Üstelik bu hızlandırıcılar ancak yüklü tanecikler üzerinde etki yapabilir; klasik yöntemlerden hiç biri toplam yükü sıfır olan tanecik topluluklarını hızlandıramaz. Oysa Veksler'in yeni ilkesi, hızlandırılmış küçük bir tanecik topluluğu ile bir başka yük grubunun, bir plazmanın, hattâ bir elektromagnetik dalganın etkileşmesi sonucunda hızlandırıcı bir elektrik alanının doğmasına dayanır. Böylece belli bir taneciğe etki eden hızlandırıcı alanın şiddeti, hızlandırılmış *taneciklerin sayısıyla orantılı* olur. Bu ilke ayrıca, yansız tanecik topluluklarının hızlandırılmasını da amaçlar. Bu yeni yöntemlerin en tutarlı yanı, elektrik alanının tek bir tanecik üzerindeki etkisinin bile bir topluluktaki tanecik sayısıyla orantılı olmasıdır. Hızlandırıcı alanın, hızlandırmak istenen tanecikler topluluğundan *ayrı* bir yük topluluğu tarafından yaratıldığı düzenli hızlandırma yöntemine *toplu hızlandırma* da denir; hızlandırıcı alan topluluktaki yük sayısıyla orantılı olduğu halde hızlandırılacak taneciklerin sayısı nispeten isteğe bağlıdır.
Özellikle Rusya (Dubna) ve A.B.D.'de (Berkeley) bugün en ileri girişimler toplu ve çizgisel iyon hızlandırıcıları üzerine yöneltilmiştir; bu yöntemlerde hızlandırıcı alan, G. İ. Budker'in bir buluşuna dayanarak dairesel hareket yapan elektron *halkalarının* oluşturduğu yoğun elektron toplulukları tarafından yaratılır; sıkıştırıcı bir elektrik alanının gittikçe artan etkisi altında bu yük hacminin orta lifinin yarıçapı küçülürken, yoğunluğu artar. Bu durum, 1 MeV dolaylarında enerji sağlayabilen çok güçlü elektron hızlandırıcılarının yapımasına olanak verdi; bunlarda halkayı oluşturmak için başlangıç demetinde 10^{13} ile 10^{14} düzeyinde elektron bulunur. Yoğun elektron topluluğu içinde potansiyel çukuru vardır; elektronlarla eşit bir *hız* kazandırılan ağır iyonlar ve sözgelimi protonlar gibi pozitif iyonlar bu çukura hapsedilebilir. Böylece, kuramsal olarak, protonlar sadece 1 MeV'luk enerji taşıyan elektronlarla sürüklenmişse, bu protonlara 1,84 GeV proton enerjisine karşılık düşen bir hız kazandırılabilir. Ne var ki bu performansları sınırlayan çeşitli etkenler de işin içine karışır. Fakat tekniğin bugünkü gelişimleriyle Dubna'da ağır iyonların 60 Me V'luk bir enerjiye kadar hızlandırılması sağlanabildi; şimdilik en umut verici yol bu gibi gözüküyor: saniyede 10^{14} iyonluk bir şiddette, 10 MeV'a kadar nükleonla hızlandırılmış ağır iyonlar elde etmek gelecek yıllarda ulaşılabilecek bir hedef haline gelmiştir.
Bu çalışmaların sonucu beklenedursun, nükleer fizikte yeni sayfalar açabilecek bir hedef gözüyle bakılan ağır iyonlara son birkaç yıldır büyük bir önem verilmesi, özellikle de «aşırı ağır» elemanların araştırılması, ağır iyonların klasik yöntemlerle hızlandırılmasında kullanılacak yeni donatımların hazırlanmasına yol açtı. Böylece, proton demetleri için yapılmış senkrotronlarda ağır iyonları hızlandırma olanağı da (bu tıbbî biyoloji alanında da büyük yarar sağlayacaktır) bulundu. Sözgelimi Berkeley bevatronu bu ilkeye göre yapılmıştır; bu bevatronda, tıpkı bir enjektör gibi çalışan ağır iyonlu çizgisel hızlandırıcı ile bevatronun kuplajı sayesinde hızlandırılmış ağır iyonların şiddeti birkaç basamak birden artar. Çeşitli ülkelerde çizgisel ya da dairesel iki hızlandırıcının birleştirilmesi için tasarılar yapılmıştır: örneğin aşırı iyonlaşmış ağır iyonların yoğun demetlerini hızlandırmak için bir tandem elektrostatik hızlandırıcı ile bir siklotronun ya da iki siklotronun (Dubna'da daha önce gerçekleştirildiği gibi) birleştirilmesi düşünüldü. Bugün henüz yapım halindeki makinelerin en ilgi çekici örneklerinden biri de Darmstadt'daki çizgisel ağır iyon hızlandırıcısıdır. (L)

***HIZLANDIRMA** i. — İkt. Yatırımlardaki değişme oranı ile tüketimdeki (ya da son talepteki) değişme oranı arasındaki fonksiyonel bağlantı. Bk. ANSİKL.

Foto. Cern (2) [LAROUSSE]

— Metalürji. Yüzdürme usulüyle cevher hazırlama yönteminde bazı kimyasal bileşiklerin yarattığı etki: *Hızlandırma, taneciklerin yüzeysel davranışlarını değiştirerek madenî taneciklerin yüzme köpüğünden ve gangın verimsiz taneciklerinden ayrılmasını sağlar.* || Tozlar metalürjisinde, bazı bileşiklerin etkisiyle sinterleme işleminin hızlandırılması: *Gaz halindeki hidroklorik asit demir tozlarının sinterlenmesinde hızlandırılmayı sağlar.* || Bir billûrsu yapıda atomların göç etmesini sağlayan ısıl çalkalanma etkisi: *Yayınmada bir atomun iki komşu atom bölgesi arasındaki potansiyel engelini aşabilmesi için bir hızlandırma enerjisi gereklidir.*

— ANSİKL. Bir iktisadî faaliyet dalındaki yatırımların miktarı, aynı faaliyet dalındaki son talep miktarına bağlıdır. Fakat yatırımdaki değişme, son talepteki değişme ile aynı oranda olmaz. *Hızlandırma* ilkesi üretim araçları talebiyle yakından ilgilidir. Bu ilke, daha Birinci Dünya savaşından önce Albert Aftalion tarafından ortaya konulmuştur. Bu ilkeye göre, teknolojik nedenlerden dolayı, tüketim malları talebindeki küçük bir artış, yatırım malları talebinde büyük bir artışa neden olur. Son talep artış oranındaki büyüme, yatırım artış oranında çok defa fazla bir büyümeye yol açar. Aksine, talep artış oranındaki önemsiz bir küçülme, yatırımda çok daha fazla bir azalmaya neden olur. Hızlandırma ilkesi, yatırılan sermayenin süresiyle ilgilidir. Eğer, 200 birimlik yıllık son talebi karşılamak için gerekli makine ve donatımın miktarı 1 000 birim ise ve makine ve donatımın ömrü 10 yıl ise makine ve donatımın yıllık yenileme talebi 100 birim olur. Ertesi yıl tüketim malları talebi yüzde 10 oranında (yılda 220 birim tüketim malı üretimini gerektirecek şekilde) artarsa, makine ve donatım talebi 100 birim olacaktır. Çünki 20 birim tüketim malı üretmek için 100 birim sermaye gerekir. Makine ve donatım talebi 100 birimden 200 birime çıkacak, yani yüzde yüz oranında artacaktır. Bir sonraki yıl talep 220 birimden 230 birime çıkarsa (yani bir önceki yıldan daha düşük bir oranda artarsa) makine ve donatım talebi, 100 birimi yenileme talebi ve 50 birimi de 10 birimlik üretim artışını sağlamak üzere toplam 150 birim olur. Tüketimin bir önceki yıldan daha düşük oranda artması, yatırımda azalmaya yol açmıştır. (L)

HİCAZÎ (Abdülaziz), mısırlı siyaset adamı (Kahire 1929). Maliye ve iktisat uzmanı olarak Nâsır tarafından maliye bakanlığına atandı (mart 1968-mart 1973). Mart 1973'te Sedat'ın kurduğu kabinede başbakan yardımcısı, nisan 1974'te başbakan birinci yardımcısı oldu; eylülde, cumhurbaşkanı Sedat hükûmet başkanlığına ilişkin görevlerini ona bıraktı. (L)

***HİCKMANN** (Hans), alman müzikbilimcisi. — (öl. Blandford Forum, Dorset 1968). [L]

HİCKS (Sheila), amerikalı kadın halı desencisi ve dokumacı (Hastings, Nebraska 1934). Yale üniversitesinde Josef Albers'le resim çalıştı, sonra Latin Amerika'da, özellikle de Meksika'da geziye çıktı ve 1959'dan 1963'e kadar bu ülkede kaldı. Öğrenim amacıyla Fransa'ya gitti, Paris'e yerleşti, 1964'ten bu yana da orada yaşamaktadır. Eski Peru töreleriyle ilgilenen Hicks acem ve hint âdetlerine de merak sardı. Gereç ve renk bilgisini ve kinetizm üstüne araştırmalarını anlatımcı ve barok bir üslûpla yansıttı. Derinliği olan, gölge-ışık oyunlarına elverişli burmalı, düğümlü ve renkli yapıtlarındaki o sert çizgileri hafifletmek için buklelerden, kademeli iplik demetlerinden yararlandı. Almanya'da *Hiyeroglif*'i ve *Quipu*'yu yaptı, bunları dokurken tezgâhtaki taslağa kalın iplik atan mekanik bir tabancadan yararlandı, sonra geri kalan açık yerleri de ambalaj iğnesiyle tamamladı. Ayrıca bazı binalar için liften alçak kabartmalar, «duvar halıları» dokudu (Tanca ve Rabat, 1971). 1966'da Paris'te Atelier des Grands-Augustins'i kurdu. (L)

HİCKS (sir John Richard), ingiliz iktisatçısı (Warwicks 1904). 1939-1945 savaşının bitiminden bu yana Oxford'da profesör olan Hicks, daha 1932'de kaleme aldığı ilk çalışmalarında, grevlerin işçi sendikalarıyla işveren kuruluşları arasında yapılan görüşmeler üzerindeki etkisine ilişkin bir kuram geliştirdi. Çeşitli sendika-işveren görüşmelerinin verilerini inceleyerek, bu görüşmelerdeki ekonomik hareket noktasının çoğu zaman değişik ve belirsiz olduğunu gösterdi. 1939'da yayımladığı *«Değer ve sermaye»* adlı yapıtında üretim ve tüketim dengesi üstüne bir kuram oluşturan Hicks, bu yapıtıyla Walras ve Pareto'nun çizgisinde yerini almış oluyordu. 1972 Nobel iktisat ödülünü kazandı. (L)

HİÇ (Mükerrem), türk iktisatçısı ve öğretim üyesi (İstanbul 1929). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi; aynı fakültede doktor, doçent ve profesör oldu (1970). Başlıca eserleri: *Para teorisi* (2. bası 1969); *Büyüme teorisi ve az gelişmiş ekonomiler* (2. bası 1970); *Kapitalizm, sosyalizm, karma ekonomi ve Türkiye'deki durumu* (1970). [M]

Hidrobiyoloji Araştırma enstitüsü, İstanbul Üniversitesi Fen fakültesine bağlı kurum. Türkiye sularında yaşayan omurgalı ve omurgasız canlılar üzerinde araştırma yapmak, bunların yaşama, üreme, yer değiştirme koşullarını incelemek amacıyla 1950'de, İstanbul'da, Baltalimanı'nda kuruldu. Enstitü İç Sular ve Deniz bölümlerinden oluşur. İlk 11 yıllık dönemde, daha önce Zooloji enstitüsünce ele alınan, Türkiye'nin balık favnasının saptanması çalışmalarını tamamladı. Bu amaçla Türkiye kıyıları İskenderun'dan Hopa'ya kadar ve 8-10 millik bir şerit içinde tarandı. Bir yandan da gezici laboratuvarlarla iç sularda araştırmalar yapıldı. Bu arada Eğridir, Burdur, İznik, Mermere (Manisa), Mogan (Ankara) göllerinde balık üretimi denemeleri yapıldı ve başarılı sonuçlar alındı. Bir ara Et ve Balık kurumuyla işbirliği yaparak bu kuruluşun sağladığı laboratuvarla araştırmalarının kapsamını genişlettiyse de 1960'ta kurum işbirliğini bozdu, 1962'de de eski duruma dönüldü ve on yıllık (1963-1973) yeni bir anlaşma yapıldı. Kurum *Arar* adlı gemiyi enstitü emrine verdi. Aynı tarihlerde Devlet Su İşleri ile de, baraj göllerinin balıklandırılmasını amaçlayan on yıllık bir anlaşma yapıldı. (M)

***HİDROELEKTRİK** sıf. — ANSİKL. Çeşitli tarihlerde tamamlanarak hizmete giren 44 hidroelektrik baraj ve santralından sonra 1973-1975 arasında açılan 18 tesisle birlikte toplam sayı 62'yi buldu. Bunlara yeni nehir santralları da eklendi: *Anamur, Dönemeç, Durucasu, Erciş, Girlevik, Harşit-Doğankent, Hazer, Iğdır-Kiti, Kepez, Kernek, Kovada I, Kovada II, Nusaybin (Çağçağa), Silifke, Yüregir.* Hidroelektrik santralların artması sonucu Türkiye'nin elektrik üretim kaynakları arasındaki denge değişti ve 1940'ta üretilen elektriğin yüzde 96,5'i termik santrallardan elde edilirken 1970'te termik santralların payı yüzde 65'e düştü ve hidroelektrik santralların payı yüzde 35'e çıktı. 1973'ten sonra hizmete giren Keban* (*Ek*) baraj ve hidroelektrik santral ile bu oran daha da yükseldi. 1975'te Türkiye'de üretilen 9 milyar kW saat (hesaplanan potansiyel yaklaşık 73,2 milyar kW saat) enerjinin yarıya yakın kısmı hidroelektrik tesislerinden alınıyordu. (M)

***HİDROJEN** i. — Astron. Bk. ANSİKL.

— Nükl. *Karşıt hidrojen,* hidrojenin karşıt cismi (hidrojenin karşıt taneciklerinden oluşan basit cisim).

— ANSİKL. Astron. *Hidrojen,* evrende en bol bulunan elementtir. Yansız haldeyken, 21 sm dalga boyunda bir çizgi yayar ve H II bölge*lerinde (*Ek*) olduğu gibi iyonlaşmış halde bulunabilir. Termonükleer tepkimeler arasında, yıldızlar içindeki en ağır elementler hidrojenden başlayarak oluşur. (L)

HİDROKSİETİLSELÜLOZ i. (fr. *hdroxyéthylcellulose*). Kim. Suda çözünen, iyonlaşmayan, tuzlu çözeltilerde kararlılığını koruyan, katı ve sıvı yağlara dayanıklı olan selüloz eteri. (L)

HİDROKSİLLEME i. Kim. Özellikle bir çift bağa —OH hidroksil köklerinin katılması. (L)

***HİDROLİZ** i. — Kim. Yeni tanımlamalara göre, su ile başka bir cisim arasında asit-baz türünden tepkime.

— ANSİKL. Asit-baz türünden pek çok tepkime arasında, sulu çözelti halindeki asitlerle bazların *hidrolizi* de sayılabilir. Kuvvetli asitlerle kuvvetli bazlar için tam olan hidroliz zayıf asitlerle zayıf bazlar için sınırlıdır ve H_3O^+ ya da OH^- iyonları oluşturmasına göre çözeltiye asit ya da baz özelliği kazandırır. Tuzların hidrolizi de bu tür tepkimelerin bir başka örneğidir: tuz iyonlarından her biri, bu iyonun asit ya da baz olarak gücüne göre su temasında tepkimeye katılır. NaCl hiç hidrolize uğramaz; çünkü, kuvvetli bir bazla birleşen Na^+ ve kuvvetli bir asitle birleşen Cl^-, pratik bakımdan gücü sıfıra eşit olan asit ve bazlardır; bu nedenle NaCl çözeltileri yansızdır. Buna karşılık NH_4Cl çözeltilerinin pH'ı asittir, çünkü NH_4^+ iyonu zayıf asittir ve hidrolize uğrar. Sodyum asetat çözeltilerinin pH'ı ise baziktir, çünkü asetat iyonu zayıf bir bazdır. Nihayet, amonyum asetat iki iyonuyla birlikte hidrolize uğrar. (L)

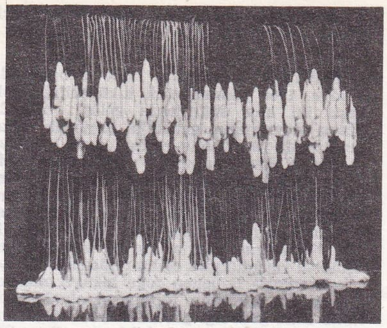

Sheila HİCKS
«Bir gün gelirsem gecelerimi orada geçireceğimi biliyordum»
(1972)

***HİDROPTER** i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Hidropter*'in askerî alanda kullanılması ilk defa 1960-1965 yıllarında A.B.D.'de düşünüldü. Gerçekten de, küçük ve çok hızlı bir hücum gemisinin bütün niteliklerini taşıyan hidropter su üstündeki gemilere karşı saldırıda olduğu kadar denizaltılara ve hızlı hücumbotlara karşı savunmada da büyük bir başarıyla kullanılabilir.

1968'de amerikan donanması üç kıyı hidropterini denemek üzere hizmete sokmuştu: *Plainview* (320 t, 50 deniz mili), *Flagstaff* (67 t, 50 deniz mili) ve *Tucumcari* (57 t, 50 deniz mili). 1970'te, roket atan 152 mm'lik bir topla donatılmış «Sheridan» adlı bir tank tareti (bk. TANK, *Ek*) gene deneme amacıyla *Flagstaff*'ın önüne yerleştirildi. Bu denemelerin olumlu sonuç vermesi üzerine, 1971'de, amerikan donanmasının bu prototiplerden türemiş hidropterler (ağırlığı yaklş. 150 t) yapması kararlaştırıldı.

J. R. HICKS

— Denizc. Bir *hidropter*'in gövdesi gerektiğinde bütünüyle suyun dışında tutulabilir, bu da taşıtın ilerlemeye karşı direncini büyük ölçüde azaltır, dolayısıyla hızın artmasını sağlar. Bugün bu gemilerin hızı 80 deniz miline kadar çıkabiliyor. Direkler gövdenin altına katlanabildiği için gerektiği zaman hidropter tıpkı klasik gemiler gibi gövdesinin üzerinde yol alabilir. Denizin çalkantısı ne olursa olsun taşıta bozulmaz bir denge sağlamak için, bugün hidropterler, cayrometre yardımıyla taşıtın denge değişimlerini saptayan otomatik pilotlarla donatılıyor. Çeşitli ülkelerde (A.B.D., S.S.C.B., Kanada, İsviçre, Japonya), özellikle askerî alanda bu formülün pek çok uygulaması yapıldı. (L)

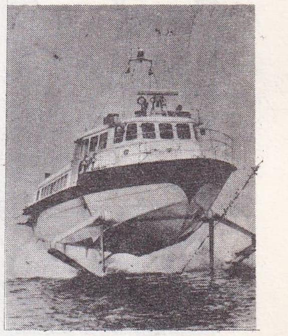

sivil hidropter
«Supramar PT 20B»

Hierapolis müzesi, 1957'de Hierapolis'te (Pamukkale) kuruldu. O yörede kazı yapan italyan arkeologların ortaya çıkardıkları eserleri korumak amacıyla önce depo olarak kurulmuştu; sonra arkeolojik eserlerin sergilenmesiyle ziyarete açıldı. Hierapolis kazılarından elde edilen heykelcikler, sikkeler, pişmiş toprak kandiller, çanak-çömlek v.b. sergilenen eserler arasındadır. (M)

HİGAŞİOSAKA, Japonya'da şehir, Honda adasında, Osaka yakınında, Eski Fuse, Hiraoka ve Kavaşi şehirlerinin birleştirilmesiyle meydana geldi. (L)

***HİGHTOWER** (Rosella), amerikalı dansçı. — Ünlü bir pedagogdur, klasik ve modern bütün disiplinlerin öğretildiği uluslararası Cannes dans merkezine bir hareket getirdi. Joseph Lazzini'den sonra 1969-1972 yılları arasında bale öğretmeni olarak Marsilya operasını yönetti; *Ormanda uyuyan güzel*'in yeni bir yapımını hazırladı (1970), eser Margot Fonteyn ve Rudolf Nureyev tarafından yorumlandı, bir de *Narsis ve kadın*'ı düzenledi (1972). Nancy belediye tiyatrosu balesinin sanat yönetmeni oldu (1974). [L]

HİKANTON i. (fr. *hycanthone*). Bilharziyoza karşı kullanılan ilâç. *Aspergillus sclerotorium*'dan elde edilir. (Kas yolu ile yapılan derin bir iğne tedavi bakımından çok

Foto. S. Langlois, A.F.P., Supramar A.G. (LAROUSSE)

iyi sonuç verir, ama bazı hallerde karaciğerde zehirlenme olaylarına yol açabilir.) [L]

*HİKÂYE i. — ANSİKL. *Türk edebiyatında hikâye.* 1960 sonrası türk hikâyeciliği belli başlı iki ana doğrultuda gelişti: biri 27 Mayıs devriminin getirdiği özgürlük ortamından da yararlanan ve toplumsal sorunlara eğilen düz anlatımlı, vurucu hikâye biçimi; öbürü çevirilerle yaygınlaşan bir beğeninin getirdiği biçim oyunlarına, anlatım inceliklerine yer veren ve daha çok bireysel sorunlara eğilen hikâye türü. Bunlardan ilki, 1970 sonrası olaylarının da etkisiyle gelişme ve yaygınlaşma eğilimi gösterdi. Bireysel sorunlarla ilgilenen çoğu hikâyecinin de, giderek bu sorunları toplumsal olgularla ilintili hale getirdiği görüldü. Gene de, okuyucunun 1960 öncesinde hikâyeye gösterdiği ilgi bu dönemde görülmedi. Bunun nedenleri ve hikâyeciliğin ana sorunları çeşitli dergilerde incelendi, tartışıldı.

Bekir Yıldız, hikâyelerinde (*Reşo Ağa*, 1968; *Kara vagon*, 1969; *Kaçakçı Şahan*, 1970 v.d.) özellikle, yakından tanıdığı Güneydoğu Anadolu insanlarının töresel bağlantılar içindeki yaşamlarından trajik olduğu ölçüde vurucu kesitler derledi. Tarık Dursun K. (*Yabanın adamları*, 1966; *Bağrıyanık Ömer ile güzel Zeynep*, 1972) arı bir dilin güzelliğiyle anadolu insanının sorunlarına eğildi, halk hikâyelerini yeni bir bakışla değerlendirmenin başarılı örneklerini verdi. Muzaffer Buyrukçu roman boyutlarına ulaşan uzun hikâyeleriyle (*Kavga*, 1967; *Mağara*, 1972) serüvenlerini anlattığı kişilerin anlık davranışlarını irdeleyen, ayrıntılı bir hikâye çizgisinde eserler verdi. Demirtaş Ceyhun (*Sansaryan hanı*, 1967; *Çamasan*, 1972; *Apartman*, 1974) toplumcu bir bilinçle, türk insanını tarihsel kökleriyle anlatmağa özen gösteren bir tutumu geliştirdi. Kadın yazarlardan Sevim Burak (*Yanık saraylar*, 1965), Nezihe Meriç (*Menekşeli bilinç*, 1965) ve Füruzan (*Parasız yatılı*, 1971; *Kuşatma*, 1972; *Benim sinemalarım*, 1973) hikâye kitapları yayımladılar. (M)

Hilbert aksiyomatiği

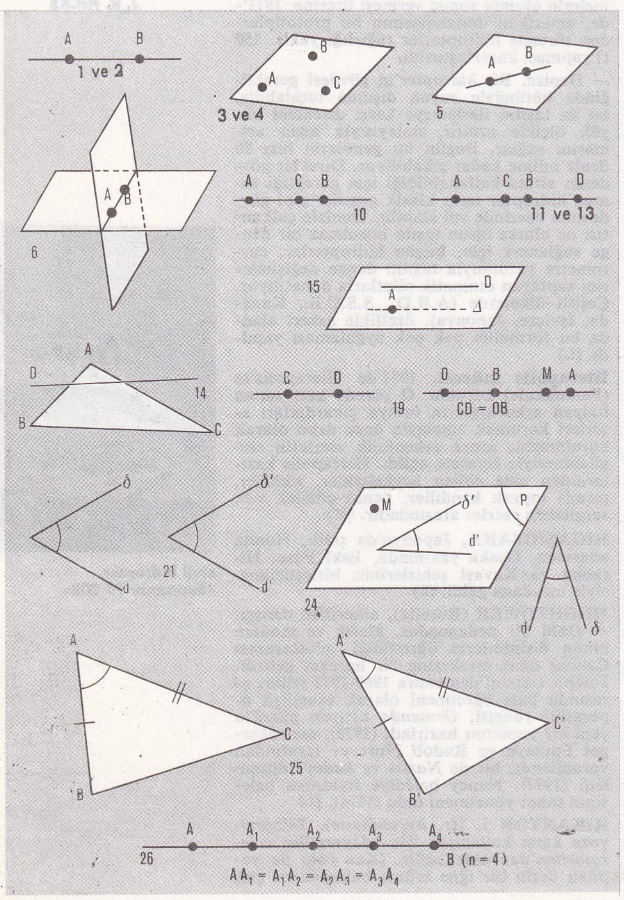

HİLBERT (Georges), fransız heykelcisi (Nemours, Cezayir 1900). Hayvan heykellerinde ustadır; Jardin des plantes için beş alçak kabartma (1935), *Normandie* gemisi ve birçok şato ve konak için (La Trousse şatosunun aslanları, Saint-Preix konağının kartalı) çok sayıda heykel yaptı. Hilbert'in başlıca özelliği hazırlık yapmadan doğrudan doğruya heykele başlamasıdır. (L)

Hilbert aksiyomatiği, bir görüntüsü Eucleides geometrisi ya da çevremizdeki dünya geometrisi olan bir kuramın mantıksal gelişimini sağlayan 27 aksiyomdan oluşmuş sistem. Bu aksiyomlar şunlardır:

1. İki ayrı noktadan en az bir doğru geçer.

2. Bu doğrunun bir eşi daha yoktur.

3. Aynı doğru üstünde bulunmayan üç noktadan en az bir düzlem geçer.

4. Bu düzlemin bir eşi daha yoktur.

5. Eğer bir doğrunun bir düzlem içinde iki ayrı noktası varsa bu doğrunun tümü bu düzlem içindedir.

6. Bir ortak noktası bulunan iki düzlemin birbirinden ayrı en az iki ortak noktası vardır.

7. Uzayın aynı düzlem içinde bulunmayan en az dört noktası vardır.

8. Her düzlemin, aynı doğru üzerinde bulunmayan en az üç noktası vardır.

9. Her doğrunun birbirinden ayrı en az iki noktası vardır.

10. A, B ve C noktaları aynı doğru üzerindeyse ve B, A ile C arasında bulunuyorsa, B, C ile A arasındadır.

11. A ve B noktaları birbirinden ayrıysa C, A ile B arasında ve B, A ile D arasında bulunmak üzere C ve D gibi en az iki nokta vardır.

12. A, B, C gibi üç ayrı nokta aynı doğru üzerindeyse, bu noktalardan yalnız ve yalnız biri öbür iki nokta arasında bulunabilir.

13. Dört A, B, C, D noktası alınırsa, bu noktalar daima B, C ile D arasında C, A ile B ve A ile D arasında olacak şekilde seçilebilir.

14. A, B, C gibi üç nokta aynı doğru üzerinde değilse ve bu noktalardan geçen düzlemin bir D doğrusu AB'yi A ile B arasında kesiyorsa, D zorunlu olarak AC'yi A ile C arasında ya da BC'yi B ile C arasında keser.

15. Bir D doğrusu ve bu doğru dışındaki bir A noktasıyla belirlenen düzlemde, A'dan geçen ve D'yi kesmeyen bir tek Δ doğrusu çizilebilir (Eucleides postulatı).

16. Uzayın nokta çiftlerinin kümesinde (A, B) = (A, B) olmak üzere (A, B) = (C, D) şeklinde yazılan bir bağıntı tanımlanabilir; bu durumda AB ve CD aynı ölçüye sahiptir denir.

17. Her (A, B) çifti için (A, B) = (B, A)'dır.

18. (A, B) = (C, D) ve (C, D) = (E, F) ise (A, B) = (E, F)'dir.

19. Başlangıç noktası O olan bir yarım doğru, O ile bir başka A noktasından hareketle, M, O ile A arasında ya da A, O ile M arasında olmak şartıyla M noktalarının kümesi olarak tanımlandığına göre, bu yarım doğrunun bir (C, D) çifti için (O, B) = (C, D) bağıntısını veren, bir B noktası vardır.

20. B, A ile C arasında ve B′, A′ ile C′ arasındaysa, (A, B) = (A′, B′) ve (B, C) = (B′, C′) bağıntıları, ABC ve A′B′C′ doğruları farklı ya da aynı olsa bile (A, C) = (A′, C′) bağıntısını verir.

21. Başlangıç noktası aynı olan ya da aynı açıları yapan yarım doğruların (*d*, δ) çiftlerinin kümesinde (*d*, δ) = (*d*, δ) olmak üzere (*d*, δ) = (*d*′, δ′) şeklinde yazılmış bir bağıntı tanımlanabilir.

22. Her (*d*, δ) açısı için (*d*, δ) = (δ, *d*)'dir.

23. (*d*, δ) = (*d*′, δ′) ve (*d*′ δ′) = (*d*″, δ″) bağıntıları (*d*, δ) = (*d*″, δ″) bağıntısını verir.

24. (*d*, δ) bir açı ve *d*′ bir P düzleminin bir yarım doğrusuysa, *d*″yü taşıyan D′ doğrusu ile P'nin D′ üzerinde bulunmayan bir M noktasıyla tanımlanan yarım düzlemde, *d*′ ile aynı noktadan çıkan ve (*d*, δ) = (*d*′, δ′) bağıntısını veren bir tek δ′ yarım doğrusu bulunur. (D′ ve M'nin tanımladığı yarım düzlem, D″nün noktalarıyla başlangıç noktası D′ üzerinde olan ve M'den geçen yarım doğruların noktalarının kümesidir.)

25. (A, B) = (A′, B′), (A, C) = (A′, C′) ve (AB, AC) = (A′B′, A′C′) ise (BC, BA) = (B′C′, B′A′) ve (CA, CB) = (C′A′, C′B′) olur.

26. A, A ile B arasında, A, A ile A_2 arasında, A_2, A_1 ile A_3 arasında, A_3, A_2 ile A_4 arasında v.b. ise ve (A, A_1) = (A_1A_2) = (A_2, A_3) = ..., ise, B, A ile A_n arasında olmak üzere bir *n* tamsayısı vardır; bu *Archimedes aksiyomudur*.

27. Uzaya yeni noktalar, doğrular ya da düzlemler eklemek olanaksızdır. (L)

Hilbertöncesi uzay, bakışımlı çift çizgisel bir biçimle donatılmış, ikinci dereceden biçimi pozitif olan, gerçek sayıların ℝ cismi üzerindeki vektörel uzay. || *Ayrılmış gerçek Hilbertöncesi uzay,* bakışımlı çift çizgisel biçimine eşlik eden ikinci dereceden biçimi tanımlanmış ve pozitif olan gerçek Hilbertöncesi uzay. (*Eşanl.* EUKLEIDES VEKTÖREL UZAYI.) [L]

Hilbert uzayı, Hilbertöncesi (*Ek*) tam uzay. (L)

HİLEN i. (tes. edil. ad). Plast. mad. Reçinelerin, yapıştırıcıların, köpüklerin ve üretan kauçuğunun üretiminde kullanılan organik izosiyanatlar dizisi. (L)

*HİLL (Graham), ingiliz otomobil yarışçısı. — 1968'de ikinci kere dünya otomobil yarışı şampiyonu oldu. (L)

HİLL-NORTON (sir Peter), ingiliz amirali (Germiston, Transvaal 1915). 1932'de deniz kuvvetlerine girdi, İkinci Dünya savaşı süresince konvoyların korunmasında hizmet gördü. *Ark Royal* uçak gemisinin komutanı iken 1962'de amiral oldu. 1966'da Savunma bakanlığı kurmay başkanlığında lojistik şube başkanı yardımcılığına atandı. 1967'de deniz kuvvetleri ikinci lordu oldu, 1968'de Uzakdoğu filosuna komuta etti. 1969'da deniz kuvvetleri kurmay başkanlığına, 1971'de savunma bakanlığı kurmay başkanı olarak ingiliz silâhlı kuvvetlerinin en yüksek makamına getirildi. (L)

Hilmi kitabevi, İstanbul'da kitabevi. Yayımcı İbrahim Hilmi Çığıraçan'ın 1896'da Babıâli'de kurduğu İslâm kütüphanesinin devamı olarak faaliyete geçti. Kitabevinin yayımladığı eserler arasında tarih kitapları (Ahmet Refik Altınay'ın eserleri), popüler romanlar (Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanları), dünya klasiklerinden çeviriler (Voltaire, Cervantes v.d.) yer aldı. Çeşitli öğretim kitapları ve bu arada dilbilgisi eserleri de (Ahmet Cevat Emre, Mithat Sadullah Sander v.d.) yayımladı. 1950'lerden sonra yayın çalışmalarını durdurarak kitap satıcılığına yöneldi. (M)

*HİLTON (Conrad N.), amerikalı işadamı. — (öl. Los Angeles 1969). [L]

*HİLVAN, Güneydoğu Anadolu'da (Urfa ili) ilçe. — 26 600 nüf., ilçe merkezi 6 478 nüf. (1975). [M]

*HİLVAN, Mısır'da şehir. — Yeni demirçelik kuruluşları (haddecilik). [L]

*HİMAÇAL PRADEŞ, Hindistan'da arazi. — 1971'de eyalet oldu. (L)

*HİMMETDEDE, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili merkez ilçesi) bucak. — 13 681 nüf., bucak merkezi 3 275 nüf., 10 köy (1970). [M]

HİNÇİN (Aleksandr Yakovleviç), rus matematikçisi (Kondrovo, Kaluga bölgesi 1894-Moskova 1959). Araştırmalarının sonucunda olasılıklar hesabı kuramıyla ilgili temel sonuçlara vardı. (L)

*HİNDİSTAN, Güney Asya'da devlet.

NÜFUS

1971'de yapılan on yıllık nüfus sayımında, nüfusun 547 milyona ulaştığı anlaşıldı. Son on yıl içinde nüfus 107 milyon artmıştı; yıllık artış yüzdesi bugün binde 24,57'dir. 1968'de binde 16,8'lik, 1969'da binde 19,3'lük ölüm oranı kaydedildi. Cinsiyet oranında 1 000 erkeğe karşılık 932 kadınla erkek-

ler ağır basar. Erkeklerin erken ölüm oranı bütün dünyada daha yüksek olduğu halde, Hindistan'da kadınların ömrü erkeklerinkinden kısadır. Doğum oranının 1966'da binde 41 olduğu hesaplanmıştı. Ama gerçekte hükûmetin sağladığı inkâr edilmez gelişmelere rağmen, hâlâ doğum ve ölümlerin belirli bir oranı hükûmete bildirilmemektedir. Ortalama ömür, 1950'de 32 yıl iken, 1966'da 50 yıla yükseldi.
Nüfusun yaşlara göre dağılımı şöyledir: 15 yaşından küçükler yüzde 41; 15-64 yaş arasındakiler yüzde 56; 65 yaşındakiler ve daha yaşlılar yüzde 3. Köy nüfusunun fazlalığı hâlâ ezicidir; şehirleşme oranı yüzde 18'i geçmez. Nüfusun yüzde 70'inden çoğu (1961'de yüzde 76) hâlâ okuryazar değildir. Erkeklerin yüzde 39,49'u, kadınların yüzde 18,47'si okuma-yazma bilir; kalan okuryazar yüzdesi de bölgelere göre çok farklıdır: Kerala'da yüzde 60, Tamilnad'da yüzde 39, Maisur'da yüzde 31, Uttar Prades'te yüzde 21,6, Bihar'da yüzde 20. Genel olarak öğretim güneyde daha yaygın görünmektedir.
Nüfus artışını sınırlama programı dev güçlüklerle karşılaşmaktadır. 1952'de başlanan aile planlaması millî siyasetinin hedefi, IV. planın sonunda (1974) doğum yüzdesini binde 32'ye, altı ya da sekiz yıl sonra da binde 25'e düşürmektedir. Ama 1971'de şehirlerde henüz 1 179 nüfus planlama merkezi, köylerde ise 29 675 nüfus planlama merkezi kurulabilmişti. Hindistan'da doğum önleyici bütün yöntemler kullanılır: ağızdan alınan haplar, dölyoluna yerleştirilen önleyiciler, erkek ve kadınların kısırlaştırılması. Çok kalabalık bir nüfusun yüzbinlerce köye dağılması gibi çok büyük engellere ve okuryazar olmayan yığın üstünde geleneksel davranışların baskısına rağmen, aile planlamasında bazı büyük başarılar elde edilmiştir.

İKTİSAT

Kişi başına yıllık ortalama gelir aşağı yukarı 90 dolardır (doların değerinin düşürülmesinden önce); bu durumda, Hindistan dünyanın en yoksul ülkeleri arasında yer alıyor demektir. Ama bu ortalamanın arkasında gizli olan önemli bölgelerarası farkları ve şiddetli sosyal karşıtlıkları da hesaba katmak gerekir.
G.S.M.H.'nın yarısına yakınını sağlayan tarımda 1960-1970 yılları arasında, «yeşil devrim» (sulama, gübre, yüksek verimli tohumlar) sayesinde inkâr edilmez ilerlemeler oldu. Tahıl üretimi 1966-1967'de 74,2 Mt iken, 1972-1973'te 110 Mt'a yükseldi. Bu artış, özellikle 1972'de 26 Mt'u aşan buğday üretiminde (pirinç üretimi 1973'te 67,5 Mt idi) görülür. Bu sayede, Hindistan 1972 yılında çok az pirinç dışında hemen hiç tahıl ithal etmemiştir; oysa bir önceki on yıl içinde yılda 5,6 Mt tahıl ithal etmekteydi; üstelik, 1972 buhranı sırasında Bangladeş'e 1 Mt'a yakın tahıl verecek duruma geldi. Hindistan hükûmeti, şimdi üretimin artışı ve ulaşımın gelişmesi sayesinde büyük kıtlıkların üstesinden gelebilecek gibi görünmektedir.
Bununla birlikte, «yeşil devrim»in eşitsizliklerini göz önünde tutmak gerekir. Yeşil devrim özellikle Pencap, Hariana ve Uttar Prades'teki buğday ovalarını kalkındırdı, buna karşılık, Bihar ve Bengal'deki pirinç bölgelerinde, Dekkan'ın büyük deltalarında pek yararlı olmadı. Sosyal alanda ise, bu devrim yüksek verimli tarımlara yatırım yapabilecek malî olanaklara sahip en zengin tarımcıların işine yaradı. Tahıl üretiminin artması, Hindistan halkının daha iyi beslendiği anlamına gelmez, çünkü buna paralel olarak nüfus da artmaktadır (yılda 10 milyon kişiden fazla). Pirinç bazı bölgelerde vesikaya bağlıdır ve 1972'de pazar fiyatı yüzde 80 artmıştır; bu yüzden yoksul sınıflar açlıkla karşı karşıyadır. Bir salgın sırasında, bir ölümün az beslenmeden mi, yoksa başka bir nedenden mi olduğunu söylemek güçtür.
Büyük millî tarım reformu tasarısı, özel mülkiyetteki toprakları sınırlamak eğilimindedir: izin verilecek azamî toprak miktarı, toprakların niteliğine göre 7,28 ile 22 hektar arasında değişecektir; özellikle mülk sahiplerinin toprakları ailenin çeşitli üyeleri üstüne kaydettirmelerini (ailenin genellikle bölünmeden kaldığı bir ülkede, böyle bir kayıt işlemi mülkiyetin alışılmış durumunda pratikte hiç bir değişikliğe izin vermez) önleyici tedbirler alınmalıdır. O zaman rüşvete alışmış bir idari teşkilât yasağı amacından saptırmazsa, eski *zemindarlar* ve *çağırdarlar* zamanından kalma baskı ve gelenekleri parçalama olanağı bulunabilir. Bununla birlikte, bu toprak reformu orta ve küçük mülklerin yapısında değişiklik yapmayacak, topraksız emekçiler sorununu çözemeyecektir. Köylerin yoksulluğu, geliri olmayan halkın şehirlere, özellikle büyük merkezlere akın etmesine yol açar. Evsiz barksızların ya da gecekondularda yaşayanların sayısının Kalküta yerleşme merkezinde 3 milyon (nüfusun yüzde 40'ı), Bombay'da 1,5 milyon, Madras'ta 900 000, Delhi'de 800 000 olduğu tahmin edilmektedir. Toprak sorununa şehirlerdeki işsizlik sorunu da eklenmektedir.
Bununla birlikte sanayi gelişmesinde son on-yirmi yılda çok önemli sonuçlar elde edildi. 1973'te çelik üretimi 6,9 Mt'u, metalürjik kok kömürü üretimi 9 Mt'u buldu. İhracata yönelik dokuma sanayii 1 010 000 ton pamuk ipliği üretmektedir. Kimya sanayiinin gübre üretimi giderek artmaktadır. Ama büyük yatırımlar gerektiren bu büyük sanayilerin sağladığı iş sayısı yeterli değildir; Hindistan iktisadı, milyonlarca insanın ekmek parasını çıkardığı az verimli

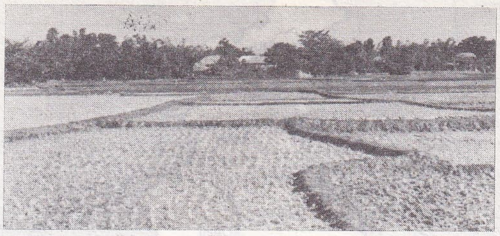

Batı Bengal'de pirinç tarlaları

EYALETLER	NÜFUS	MERKEZİ	NÜFUS
Andhra Prades	43 390 000	*Haydarâbâd*	1 612 000
Assam	14 610 000	*Sillong*	74 000
Bihar	56 390 000	*Patna*	474 000
Cammu ve Keşmir	4 620 000	*Srinagar*	404 000
Doğu Bengal	44 440 000	*Kalküta*	3 141 000
Gucerat	26 660 000	*Ahmedâbâd*	1 588 000
Hariana	9 970 000	*Çandigar*	219 000
Himaçal Prades	3 420 000	*Simla*	55 000
Kerala	21 280 000	*Trivandrum*	410 000
Madhya Prades	41 450 000	*Bhopal*	309 000
Maharaştra	50 230 000	*Bombay*	5 969 000
Malsur	29 220 000	*Bangalore*	1 648 000
Manipur	1 070 000	*İmfal*	101 000
Meghalaya	1 000 000	*Şullong*	74 000
Nagaland	520 000	*Kohima*	
Orissa	21 930 000	*Bhubanesvur*	106 000
Pencap	13 470 000	*Candigarh*	219 000
Racasthan	25 720 000	*Caypur*	613 000
Tamilnad	41 100 000	*Madras*	2 470 000
Tripura	1 560 000	*Agartala*	60 000
Uttar Prades	88 300 000	*Lucknow*	751 000

ARAZİLER	NÜFUS	MERKEZİ	NÜFUS
Andaman ve Nikobar (adl.)	120 000	*Port Blair*	14 000
Arunaçal Prades	440 000		
Dadra ve Nagar Haveli	70 000	*Ziro*	
Delhi	4 040 000	*Silvassa*	
Goa, Diu ve Daman	860 000	*Delhi*	3 280 000
Lakediv Minicoy ve		*Pancim*	
Amindiv (adl.)	30 000	*Kavaratti*	
Mizoram	320 000		
Pondiçeri	470 000	*Pondiçeri*	91 000

Öteki büyük şehirler

Agra	595 000	Kaliküt	334 000
Allahâbâd	492 000	Kanpur	1 152 000
Amrıtsar	433 000	Ludhiana	401 000
Baroda	467 000	Madurai	548 000
Benares	560 000	Maisur	356 000
Cabalpur	441 000	Nagpur	866 000
Cemşidpur	356 000	Poona	853 000
Coçin	438 000	Rackot	300 000
Codhpur	319 000	Salem	308 000
Coimbalore	354 000	Şolapur	398 000
Gwalior	379 000	Tiruçirapallı	306 000
Howrah	741 000	Vişakhapatnam	351 000
İndore	544 000		

Nagarjunasagar Şeme barajının (Andra Prades) yapımı

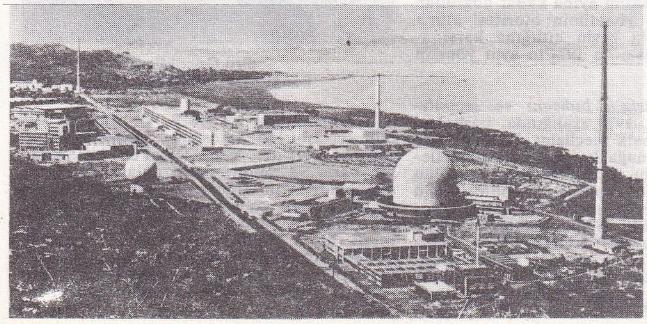

Trombay yakınında nükleer araştırma merkezi

Corbusier'nin planlarına göre yapılan Şandigar kentinden bir mahalle

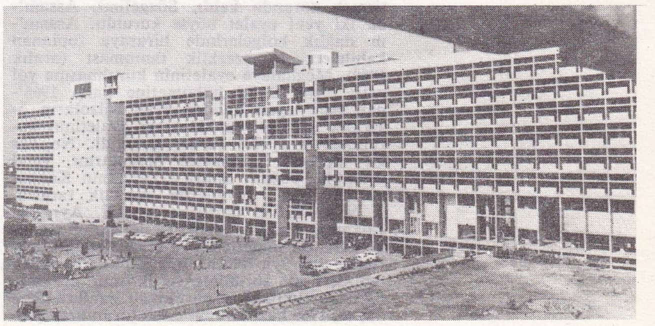

Foto. Hindistan elçiliği (2), Parrain-A.A.A., R. Burri-Magnum (LAROUSSE)

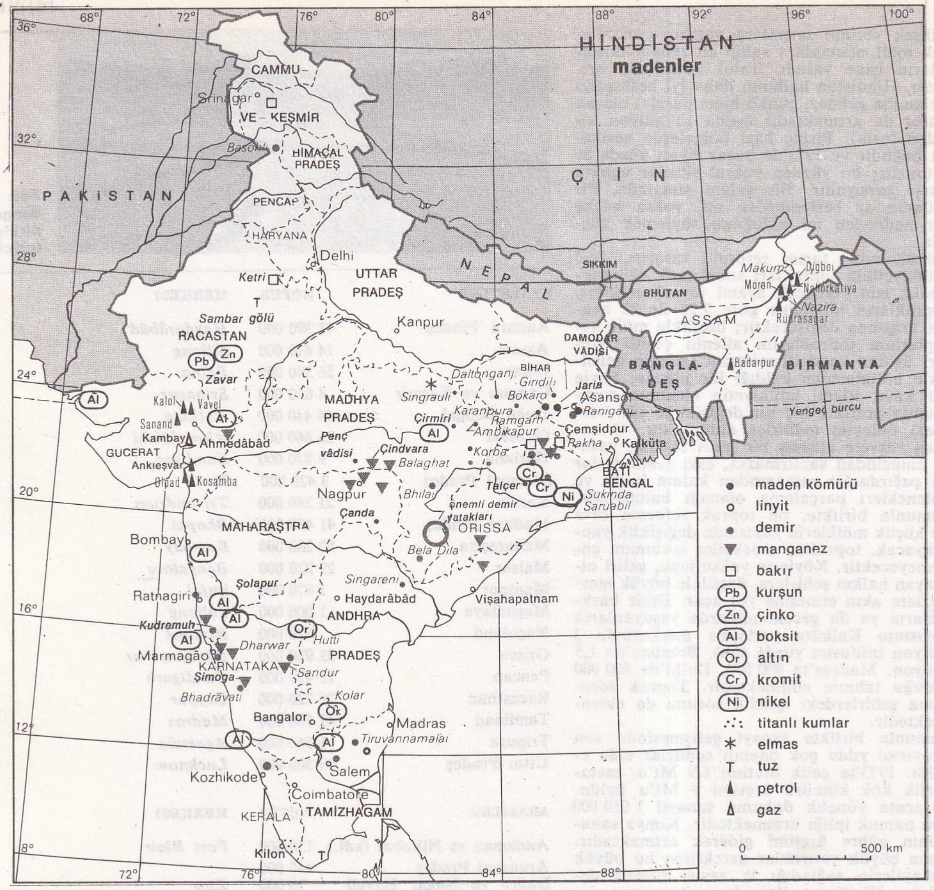

elsanatlarının peşinden sürüklenmeğe mahkûmdur.

Öncelikle akaryakıt üretimi az olan Hindistan 1973-1974 arasında petrol fiyatlarının büyük ölçüde artmasından çok zarar görmüştür; bu bakımdan uluslararası yardıma muhtaçtır.

TARİH

● *Yerel çalkantı.* İndira Gandhi hükûmeti, birçok eyalette isyan hareketleriyle uğraşmak zorunda kaldı. Ülkenin orta kesimlerindeki hak isteklerinin seçimlerle ilgili olmasına karşılık, tecrit edilmiş eyaletler daha geniş özerklik istiyor, hattâ bazen merkezî otoriteyi tanımaya karşı çıkıyorlardı. Nagaland'daki âsiler, onlara silâh ve talim yeri sağlayan Çin ve Pakistan'ın desteğiyle, ayrılık isteklerini artırdılar ve Hindistan birlikleriyle kanlı çatışmalara giriştiler. Hindistan hükûmeti, bütün Naga örgütlerini yasa dışı ilân etti (ağustos 1971), ama Hindistan ordusunu saldırılarıyla bunaltan gerilla topluluklarını (ağustos 1973) denetim altına almayı başaramadı. Hükûmet, zaman zaman, seçimleri göz önünde tutarak bazı ayrılık isteklerini yerine getirmek zorunda kaldı. Sözgelimi, Assam'da iki yeni eyalet böyle kuruldu. Assam'ın dağlık bölgelerinde biraraya toplanan kabilelere iç özerklik tanınması (aralık 1969), Meghalaya eyaletinin kurulmasına yol açtı; Yeni Delhi hükûmetine karşı 1966'dan beri isyan halinde olan Mizoların özerklik istekleri de Mizoram eyaletinin kurulmasıyla (1972) yerine getirildi. Ne var ki, merkezî hükûmetin hesaplarını, yerel ayrılıklar bozdu: İndira Gandhi'nin Kongre partisi, yerel seçimlerde özerklik taraftarı Mizo Birliği partisine yenildi. Ayrılıkçı çalkantı, Andhra Pradeş'te ve Batı Bengal'de de daha da şiddetlendi ve Hint birliğini doğrudan doğruya tehdit etmeğe başladı. 1953'ten beri dil sorunları ve iktisadî durumla ilgili karışıklıkların görüldüğü Andhra Pradeş'te, 1969 haziranında ciddî bir buhran patlak verdi: Telugu dilini konuşanlar, Kanara dilini konuşanlarla birarada yaşamağa güçlükle katlanırken, Telingalar, eyaletlerinin azgelişmişliğini ileri sürerek Andhra Pradeş'ten çıkarılmalarını istediler ve şehir gerillası hücreleri kurdular. Batı Bengal'de de güçlü ve sağlam yapılı bir aşırı sol vardı. Sol partilerin militanlarını toplayan yerel bir parti (Birleşik cephe) Kongre partisiyle rekabet etmekteydi. Ayrıca naksalli* (*Ek*) aşırıcı akımı, tarımlarından hoşnut olmayan köylüleri ve öğrencileri harekete geçirmekteydi. Bu iki hareket, çetin bir nüfus mücadelesine girişti: Birleşik cephe, Hint Birliği eyaletlerine daha geniş iç özerklik tanınmasına ve küçük tarımcılar yararına bir toprak reformu yapılmasına dayanan bir seçim kampanyasıyla girdiği yerel seçimleri (şubat 1969) kazandı. Bununla birlikte, Batı Bengal başbakanı Agoy Mukerjee, yerel çalkantıyı etkili biçimde bastırmayı başaramayınca 1970 martında istifa etmek zorunda kaldı; bunun üzerine eyalet merkezî idarenin otoritesine bağlandı. Nisan 1970'te, Birleşik cephe hükûmetinin yerine Kongre partisinin kurduğu bir hükûmet geçti ve binlerce aşırı solcu militanı tutuklayarak isyan hareketlerini kontrolu altına almağa girişti. 1973 haziranında emniyet kuvvetlerinin isyanından sonra, Andhra Pradeş, kasım ayına kadar doğrudan doğruya merkezî yönetimin otoritesi altına yerleştirildi. Halkı besin kıtlığına karşı ayaklanan Gucerat'a da 1974'te aynı yöntem uygulandı.

● *Kongre partisinin buhranı ve seçimlerin öne alınması.* 1970 aralığında, başbakan İndira Gandhi, halk meclisini dağıtmağa ve seçimleri öne almağa karar verdi. Eyaletlerin hoşnutsuzluğu yüzünden etkisi azalan Kongre partisi, hükûmette kalabilmek için sol partilerle geçici seçim ittifakları yapmak zorunda kaldı: 1970 eylülünde, Kongre partisi sovyet taraftarı komünistlerle Kerala'da yaptığı ittifak sonucunda seçimleri kazandıysa da, Uttar Pradeş ve Bihar'da yenilgiye uğradı. Ayrıca İndira Gandhi'nin toplumcu iktisadî tedbirlerini, yani ticaret bankalarının millîleştirilmesini ve mihrace ayrıcalıklarının kaldırılmasını, Yüksek mahkeme reddetti. Üstelik, Kongre partisi ciddî bir buhrandan sonra ikiye ayrıldı (aralık 1969); partinin İndira Gandhi'den yana olan sol kanadını toplayan Yeni Kongre partisi ve Kongre partisinin adayı (ağustos 1969) N. S. Reddy'ye karşı V. V. Giri'yi destekleyerek cumhurbaşkanı seçtiren İndira Gandhi'ye karşı olan Eski Kongre partisi. (Bk. KONGRE PARTİSİ, *Ek*.) Öne alınan seçimler bu uzun buhrandan sonra, hareketli bir seçim kampanyasının ardından yapıldı (mart 1971), Yeni Kongre partisi 515 sandalyenin 350'sini alarak kesin bir zafer kazandı. Eski Kongre partisiyse ancak 16 milletvekili çıkarabilmişti. Bunun üzerine, İndira Gandhi, iktisadî reformlar programının ana noktalarını yeniden ele alabildi: sigorta şirketlerinin millîleştirilmesi (mayıs 1971) ve prenslerin ayrıcalıklarının kaldırılması. Yerel meclislerin seçimleri de (mart 1972), Yeni Kongre partisinin gücünü ve halk tarafından tutulduğunu tekrar ortaya koydu: sandalyelerin üçte ikisini kazanan parti, on iki eyaletin meclislerinde denetimi ele geçirdi.

Ama İndira Gandhi'nin hükûmeti henüz hiç bir temel reformu gerçekleştirmemişti. Toprak reformu, anayasada kolaylaştırıcı değişiklik yapıldığı halde başlatılmamıştı, fiyatlara da hiç bir denetim konmamıştı. Bu yüzden, parti daha 1973'te halk arasında taraftarlarını hızla kaybetmeğe başladı. 1974 martında, Manipur ve Nagaland yasama meclislerinin yenilemek için yapılan seçimlerde, Kongre adayları yenilgiye uğradılar. Siyasî muhalefetin gelişmesine paralel olarak, demiryolu işçilerinin genel greviyle (mayıs) sosyal durum sertleşti; bu arada âfet halinde su baskınları ülkeyi kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya getirerek iktisadî sorunları büsbütün ön plana çıkardı.

Cumhurbaşkanlığı seçimi, bir buhran havası içinde yapıldı: İndira Gandhi'nin desteklediği Kongre partisi adayı Fahrüddin Ali Ahmed, Varahgiri Giri'nin yerine geçti.

● *Dış siyaset.* Hindistan, bağımsızlığından vazgeçmeksizin büyük devletlerle ittifaklar yaparak tarafsız ülke durumunu bozmamağa çalışmaktadır. S.S.C.B. ile yapılan bir bilimsel işbirliği anlaşması (şubat 1968), 9 ağustos 1971'de, Yeni Delhi'de imzalanan bir barış ve saldırmazlık anlaşmasıyla tamamlandı. Çin-Hindistan ilişkilerinin gerginliği devam etmektedir. Çin hükûmetinin bazı Mao'cu (naksallılar) ya da özerklik isteyen (Mizo ya da Naga âsileri) hareketleri desteklediğinden kuşkulanılmaktadır. Bununla birlikte, Hindistan hükûmeti 1972 kasımında Tibet üzerinde Çin egemenliğini tanıdı.

cumhurbaşkanı Giri (solda) hint ordusunun subaylarıyla birlikte

İndira Gandhi ve Bangladeş dışişleri bakanı

Foto. A.F.P. (2) [LAROUSSE]

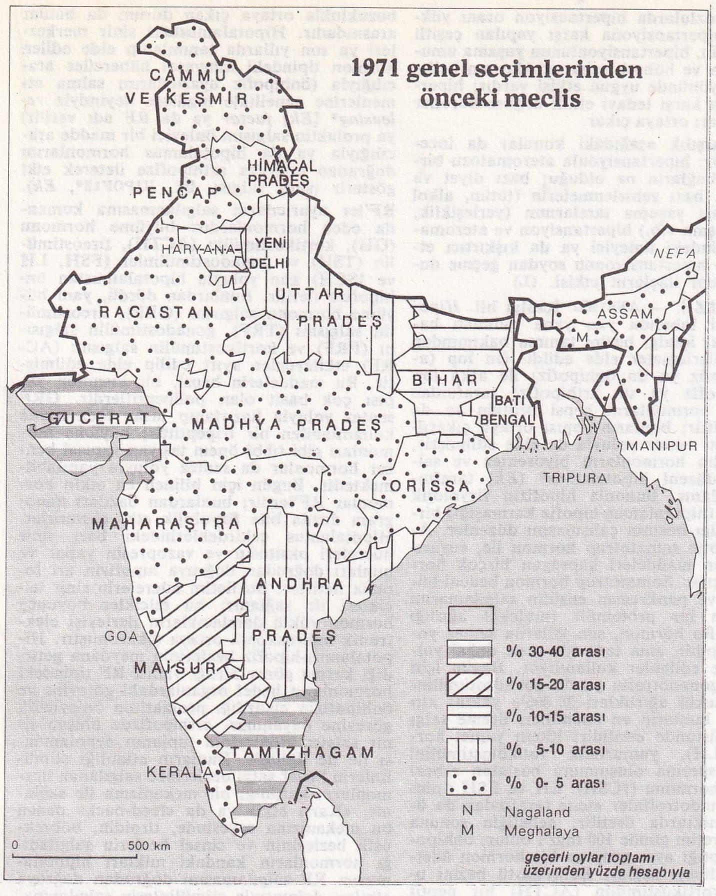

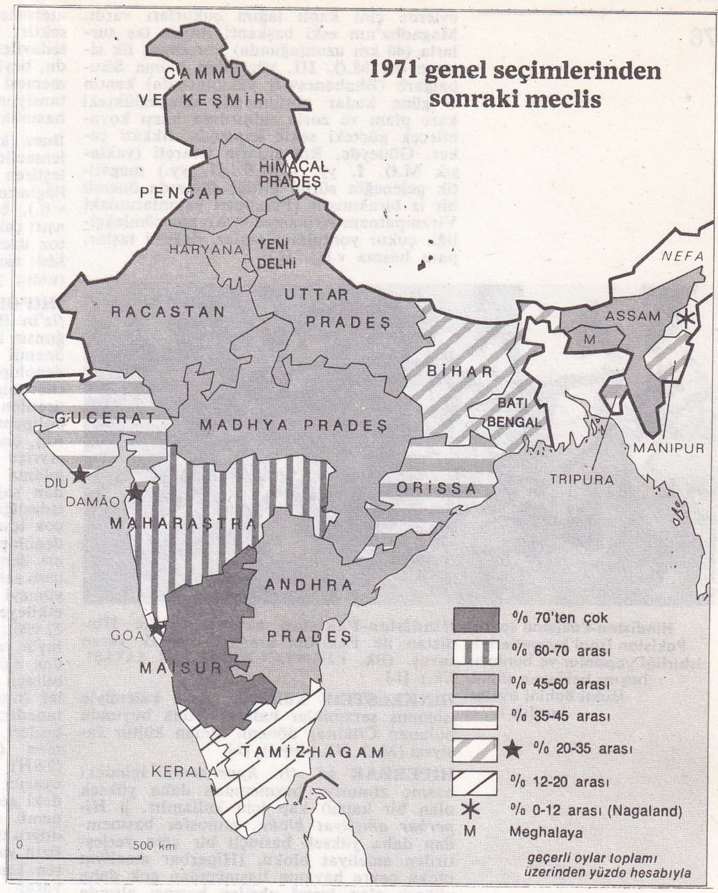

Hindistan, 1971 nisanında, Doğu Pakistan'dan kaçanlar için mülteci kampları kurdu, Pakistan ile bir savaş ihtimalini göz önünde tutarak ordusunu seferber etti ve toprakları üstünde Pakistan uçaklarının uçmasını yasaklayarak Batı Pakistan'ı daha bir tecrit etti. Üç aylık bir savaş sonunda (ekim-aralık 1971), Pakistan*ı (*Ek*) ateşkes istemek zorunda bıraktı. Bangladeş devletinin kurulmasından sonra (ocak 1972) Hindistan, Asya kıtasında gerçek bir büyük devlet haline geldi: yeni cumhuriyetle bir iktisadî anlaşma (ocak 1972) ve bir barış anlaşması imzaladı (mart 1972). Ayrıca, İndira Gandhi ile Pakistan cumhurbaşkanı Ali Bhutto'nun Simla'da görüşmeleri (haziran 1972), Hindistan-Pakistan çatışmasına son vermeyi sağladı. 1974 nisanında, Yeni Delhi'de imzalanan iki anlaşmayla, Hindistan ve Pakistan, 1971'de kesilen normal ilişkileri tekrar kurmağa karar verdiler. Bu arada İndira Gandhi'nin İran'ı ziyareti, iki ülke arasındaki yaklaşmayı pekiştirdi. Hindistan 1974 mayısında ilk atom bombasını patlattı (yeraltında) ve bu yüzden Kanada ile iktisadî ilişkileri kesildi. 1974 eylülünde, Sıkkım* (*Ek*), Hint birliğine katıldı ve birliğin 22. eyaleti oldu. Aralık 1974 sonunda Yeni Delhi'de imzalanan Hindistan-Portekiz anlaşmasıyla Goa, Damao ve Diu arazisi üzerinde hint egemenliği kabul edilerek iki ülke arasında diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu.

ARKEOLOJİ

1944 yılından itibaren sir R. E. Mortimer Wheeler* (*Ek*) servislerini yeniden örgütleyerek (1945) ve hint arkeoloji yönetmeliğine anayasada yer vererek (1950) Archaeological Survey'e yeni bir hamle kazandırdı. Araştırmaların yaygınlaşması o güne kadar varlıkları yalnız metinlerden bilinen eski yerleşme yerlerini (Hastinapura, Kauçambi, Vaishali, Rajgir v.b.) ve önemli dinsel vakıfları (Ratnagiri, Devni Mori v.b.) ortaya çıkardı; ayrıca Tarihöncesi ve Tarihsonrası alanlarında elle tutulur somut ilerlemeler oldu.

● *Tarihöncesi.* Hindistan'ın Tarihöncesi dönemlerinin özelliklerini daha iyi belirtebilmek için, 1961'den bu yana klasik terimlemelerden kaçınılıyor, sadece Öncilâlıtaş devrini (bu devir orta vâdilerde [Ganj, Narbada, Krişna v.b.], yukarı vâdilerde [Şambal, Gadavari v.b.] ve bazı kıyıların yakınlarında [Bombay ve Madras yöreleri] temsil edilir) İlk, Orta ve Geç diye üç evreye ayırmakla yetiniliyor. Bu üç evrenin ortak özelliği, evreden evreye gelişen taş âletlerin hepsinde de bulunmasıdır. Bazı çorak bölgelerde uzun süre görülen mikrolit sanayii son evrede ortaya çıkar. Hemen ardından gelen Cilâlıtaş devri her yerde aynı zamanda başlamadığı gibi bölgeden bölgeye değişik özellikler de taşır. Önce Bülucistan ve İndus kültürüne (Dekkan ve Keşmir yerleşmeleri) paralel olarak gelişen Cilâlıtaş devrinin Orta evresinin özelliği kulübelerin, bazen de bakır ve bronz âletlerin ortaya çıkışıdır; II. binyılda bu bakır ve bronz âletlere verilen önem, Cilâlıtaş-Kalkolitik dönem diye adlandırılan yeni bir dönemin tanımlanmasına yol açmıştır. Cenaze törenlerinin başlaması (Karnatak yerleşmeleri: Brahmagiri), tarımın doğuşu, hayvanların evcilleştirilmesi, dokumaların kullanılması da bu döneme rastlar. Gene aynı dönemde, İndus uygarlığının geç döneminden sonra geldiği sanılan ve «bakır birikimleri» ile tanınan ilginç bir kalkolitik kültür Doab'da, Ganj'ın yukarı havzasında ve Kuzeydoğu Hindistan'da gelişmiştir. Bu dönemi aynı bölgelerde, demir çağından başlayarak gelişen ve öncelikle seramikleriyle (Hastinapura) dikkati çeken bir kent uygarlığı izlemiştir.

● *Tarihsonrası.* Hint yarımadasında tanımlanması pek güç olan bu çağ, İndus* (*Ek*) uygarlığını olduğu kadar, Pencap'ta ve Ganj havzasında Veda dönemiyle çağdaş olan ve tarih devrinin başlangıcını belirtebilen Buddha* ve Mahavira* dönemlerine kadar varan kültürleri de temsil edebilir. Kuzeyde (Rupar, İndraprastha, Mathura, Alamgirpur, Hastinapura v.b.) Demir çağı (yaklaşık M.Ö. 1100 - 500) hemen hemen Veda dönemine tekabül eder ve şehir uygarlığının ilk gelişmeleriyle çakışır. Demir kullanımı gittikçe yaygınlaşır, o döneme özgü bir gri seramik ortaya çıkar, evlerde de kalıcı olmayan gereçler kullanılır. Doab'ın doğusunda (Kauçambi, Sonpur, Şirand, Eski Bénarès v.b.) boyalı gri seramiğe rastlanmaz, demir ise ancak M.Ö. VIII. yüzyıla doğru ortaya çıkar. Dekkan'da (Brahmagiri, Maski, Piklihal, Sanganakalu v.b.) ve Güney'de (Souttoukeny, Mouttrapaleon) demir megalitik bir kültürün belirleyici öğesidir; bu kültürde ölü gömme usulü karmaşık bir cenaze töreninin varlığını belirtir. Çoğu kere, önemli yeraltı mezarları halinde gruplanmış, ölü gömmek için kullanılan büyük fıçılar, ayaklı büyük kavanozlar ve lahitler (bazen hayvan biçiminde), dairesel çukurlar, döşeme taşlarıyla örülmüş (bazıları lumbozlu), büyük taş çemberler içine kapatılmış ve bazen bir giriş koridoruyla donatılmış kuru taştan yapılma bir höyük içinde bloke edilmiş tabutlar ayırt edilir. Güneyde bu tür tabutlar Hıristiyanlık döneminin başlangıcına kadar sürer (Souttoukeny).

● *Tarih çağının başlangıcı.* Ganj Hindistan'ında M.Ö. 500 yıllarına doğru cilâlı siyah çömlek türünün (N.B.P.: Northern Black Polished Ware denen) ve paranın ortaya çıkışıyla nitelenen bir kültürün doğuşuyla başlar. N.B.P.'nin Bengal, Orissa ve Dekkan yerleşmelerinde M.Ö. III. yy.da bulunması bu kültürün yaygınlığını gösterir. Sitelerin varlığı ise şehirciliğin geliştiğini kanıtlar. Genellikle çok yaygın olan bu siteler (Hastinapura, Ahicchatra, destanda belirtilmiştir; Kauçambi, Vaishali, Buddha metinlerinden bilinir v.b.) tuğla kaplı büyük surlarla korunmuştur. Duvarların çevresindeki hendekler sitenin su ihtiyacını sağlar ve kirli suların boşaltılmasına yarar; tuğla

evlerde çini kaplı lağım çukurları vardı. Magadha'nın eski başkenti Rajgir taş surlarla (40 km uzunluğunda) korunmuş ilk siteyse de, M.Ö. III. yüzyıldan kalma Sisupalgarh (Bhubaneswar yakınlarında) kentin o güne kadar görülmemiş düzgünlükteki kare planı ve zorlu saldırılara karşı koyabilecek güçteki sekiz kapısıyla dikkati çeker. Güneyde, Romalıların ticareti (yaklaşık M.Ö. I. yy. - M.S. II. yy.) megalitik geleneğin sürüp gittiği sitelerde önemli bir iz bırakmıştır (Pondiçeri yakınlarındaki Virampatnam-Arikamedu: Arezzo çömlekçiliği, çukur yontulmuş taşlar, değerli taşlar, para basma v.b.). [L]

Hindistan-Pakistan savaşı Pakistan işgal kuvvetleriyle işbirliği yapanlar ve bunların başını bekleyen silâhlı Mukti Bahini üyeleri (aralık 1971)

Hindistan-Pakistan savaşı, 1974'te Hindistan ile Pakistan arasında patlak veren savaş. (Bk. PAKİSTAN-HİNDİSTAN SAVAŞI, *Ek*.) [L]

HİNKELSTEİN kültürü, kazı kalemiyle işlenmiş seramikler halinde Tuna boyunda bulunan Cilâlıtaş dönemi alman kültür fasiyesi (M.Ö. VI. binyıl). [L]

HİPERBAR sıf. (fr. *hyperbare*). İçindeki basınç atmosfer basıncından daha yüksek olan bir kapalı kap için kullanılır. || *Hiperbar ameliyat bloku*, atmosfer basıncından daha yüksek basınçlı bir yere yerleştirilen ameliyat bloku. (Hiperbar ameliyat bloku çevre havanın basıncından çok daha yüksek olan kısmî oksijen basıncı altında ameliyat yapma olanağı verdiği için, ameliyatlının solunum yapmakta karşılaştığı güçlükleri önler. Üstelik yüksek basınçta gaz ancak dış ortama kaçabildiği için ameliyat salonunun steril durumda kalması sağlanır.) || *Hiperbar kasa*, basınç düşüklüğünden ileri gelen kazalarda, bazı zehirlenme ya da solunum bozukluklarında, damar hastalıklarında kullanılan reanimasyon kasası. || *Hiperbar oksijen*, gerek hiperbar ameliyat blokunda, gerek hiperbar kasada, atmosfer basıncından daha yüksek bir basınç (2 kg'lık mutlak basınca kadar) altında verilen oksijen. (L)

HİPERGOL i. (ing. *hypergol*'den). Ergolleri kendiliğinden etkileşmeye giren propergol. (L)

***HİPERLİPEMİ** i. — Tıp. Kanda lipit (yağlı maddeler) fazlalığı.

— ANSİKL. *Hiperlipemiler*, neden olan maddenin yapısına göre beş tipe ayrılır:

— tip I ya da hipertrigliseridemi (yiyeceklerle alınan yağlara bağlıdır, yağın azaltılmasından etkilenir);

— tip II, betalipoprotein ve kolesterol artışından olur (yağın azaltılmasından etkilenmez ve yüzde 60 oranında ateromatoz olaylarına yol açar);

— tip IV ya da iç hipertrigliseridemi (glüsit metabolizmasının patolojik sapmasından ileri gelir ve şeker azaltılmasından etkilenir);

— karma tipler III (II ve IV) ve V (I ve IV), yemek rejiminden az etkilenir.

Hiperlipemililer erken belirebilecek önemli kalp ve damar hastalıkları (enfarktüs, göğüs anjini, beyin damarlarında tıkanmalar) tehlikesiyle karşı karşıya oldukları için şeker hastalığı gibi hiperlipeminin de artık erkenden teşhisine çalışılmaktadır. (L)

***HİPERTANSİYON** i. — ANSİKL. Patol. Tansiyon rakamlarının, fizyolojik bile olsa, her insanın ömür uzunluğu üzerinde önemli rol oynadığı bugün açıkça biliniyor. *Hipertansiyon*'lularda genellikle uzun vadede bir ateromatoz (sonuçlarıyla birlikte) görülür; ateromatozlularda hipertansiyon oranı yüksektir; hipertansiyona karşı yapılan çeşitli tedavilerin, hipertansiyonlunun yaşama umudu, beyin ve böbrek rahatsızlıklarının belirmemesi yönünde uygun etkisi vardır; hipertansiyona karşı tedavi etkili değilse koroner hastalıkları ortaya çıkar.

Buna karşılık aşağıdaki konular da incelenmelidir: hipertansiyonla ateromatozu birleştiren bağların ne olduğu; bazı diyet ve ilâçların, bazı zehirlenmelerin (tütün, alkol v.b.), bazı yaşama tarzlarının (yerleşiklik, aşırı çalışma v.b.) hipertansiyon ve ateromatoz üzerindeki önleyici ya da kışkırtıcı etkisi; asıl hipertansiyonun soydan geçme durumu; yeni ilâçların etkisi. (L)

***HİPOFİZ** i. — ANSİKL. İçsalgı bil. *Hipofiz*'in iki lobunda yan yana bulunan bağımsız iki içsalgı bezini tanıma bakımından önemli ilerlemeler elde edildi. Ön lop (adenohipofiz ya da önhipofiz) ile arka lop (nörohipofiz ya da arthipofiz) tarafından üretilen hormonların hepsi protein ya da polipeptittir; bunların yapısı ortaya çıkarılmış, çoğu sentez yoluyla da elde edilmiştir. Ayrıca bu hormonların biyosentez ve salgılama düzeni hipotalamus* (*Ek*) tarafından sağlanır. Bununla hipofizin fizyolojik işdeşliği (hipotalamus-hipofiz karmaşığı) birçok içsalgı bezinin çalışmasını düzenler. Adenohipofiz somatotrop hormon ile, «uyarıcı» denen maddeleri kapsayan birçok hormon salgılar. Somatotrop hormon bedenî büyümeyi ve pankreasın ensülin salgılamasını etkileyen bir proteindir (molekül ağırlığı 22 000). Bu hormon, son yıllarda sentez yoluyla yapıldı, ama tedavide gene doğal yoldan elde edilenler kullanılıyor. Bugün için bilinen gonadotrofin ya da gonadostimülinler (molekül ağırlıkları 30 000'e yakın) altı tanedir; bunların en önemlileri üreme salgı bezleri üstünde etkilidir: lütein yapıcı hormon (LH), yumurtalık folikülostimülini (FSH), sperma oluşumunu başlatan erbezi uyarıcı hormonu (İCSH). LH ve FSH tipindeki gonadotrofinler etene tarafından da önemli miktarda üretilir; gebeliğin sonuna doğru üretim günde 100 mgr'ı bulur; önhipofizin yaptığı aynı gruptan bir hormon âdetten kesilmeyi sağlar. Böbreküstü bezini uyaran kortikostimülin (ACTH) bir peptit (molekül ağırlığı 4 500), tiroit bezini uyaran tireostimülin bir glikoproteindir (molekül ağırlığı 28 000). ACTH ve yapısal benzerlerinin çoğu sentez yoluyla hazırlanarak tedavide kullanılır. Her uyarıcı hormonun hedef aldığı bir içsalgı bezi vardır, onu uyararak hormon salgılamasını sağlar; önhipofiz hormonlarından yalnız biri, molekül ağırlığı 23 000 olan prolaktin hedef olarak bir dışsalgı bezini alır ve meme bezlerinin çalışmasını sağlar (süt bileşenlerinin sentezi ve süt salgılanması). Nörohipofiz hormonlarından ikisi (vazopresin ya da adiüretin ve oksitosin) dokuz aminoasitli peptitlerdir. Üst sinir merkezlerindeki bazı hücrelerce yapılan bu hormonlar doğrudan doğruya sinir telleriyle arthipofiz hücrelerine iletilir, arthipofiz hücreleri de onları salgılayarak kana katar (sinir salgısı). Bu hormonların birincisi sidiğin oluşumunu düzenler ve böbreği etkileyerek sidiğin çoğalmasını sağlar; ikincisi dölyatağının kasılmasını başlatır. Tedavide kullanılan bu iki hormon ve yapısal benzerleri sentez yoluyla yapılmaktadır. (L)

***HİPOTALAMUS** i. — ANSİKL. *Hipotalamus*'ta birbirinden farklı birçok çekirdek bulunur (paravantriküler, supra-optik, dorsomedian ve diğerleri). Burası beyin kabuğundan çıkan sinir telciklerinin yönleştiği bir bölgedir; çevreden gelen, özellikle duyusal, ruhsal, ısısal ve dokunsal uyartıları beyin kabuğuna iletir; bu bölge pitüiter bezinin sapı ile hipofize bağlıdır; hipofiz ise içsalgılara kumanda eder. Hipotalamusun çekirdeklerinden her biri bu bakımdan özgülleşmiştir ve özgül olarak bir hipofiz hormonunun salgılanmasını sağlar. Böylece hipotalamusun etkinliği, hipofiz salgılarınca denetlenen içsalgı bezleriyle beyin kabuğu arasında aracılık yapmış olur. Bundan dolayı bu etkinlik organların çalışması üstünde etki gösterir, böylece sinir merkezlerinin duyarlı olduğu etmenler karşısında organizmanın davranışını belirtir. Bu etmenler arasında en başta ruhsallık gelir; düzensizlik etmenleri ve H. Selyé'nin «stress» adıyla belirlediği, dolaşım, suyuksal ya da ısısal ağır bir bozuklukla ortaya çıkan durum da bunlar arasındadır. Hipotalamustaki sinir merkezleri ya son yıllarda tanımlanıp elde edilen hormon tipindeki kimyasal haberciler aracılığıyla (önhipofiz uyarıcılarını salma etmenlerine genellikle ingilizce deyimiyle *releasing** [*Ek*] *factor* ya da RF adı verilir) ya prolaktin salgısını önleyici bir madde aracılığıyla ya da hipotalamus hormonlarını doğrudan doğruya arthipofize ileterek etki gösterir (sinir salgısı, bk. HİPOFİZ*, *Ek*).

RF'ler uyarıcıların salgılanmasına kumanda eden hormonlardır: büyüme hormonu (GH), kortikostimülin (ACTH), tireostimülin (TSH) ve gonadostimülinler (FSH, LH ve İSCH) kan yoluyla hipotalamustan önhipofize iletilir. Bunlardan dördü, yani büyüme hormonu salgısını (GRF), tireostimülin salgısını (TRF), gonadostimülin salgısını (FRF) ve kortikostimülin salgısını (ACRF) etkileyenler ayırt edilip elde edilmiştir. Bu maddelerin hepsi, bir kısmının yapısı çok basit olan polipeptitlerdir. GRF sentez yoluyla hazırlanıp insan tedavisinde kullanılabilen bir tripeptittir; büyüme hormonları gibi tıbbî önem taşıyan yapısal benzer hormonlar da sentez yoluyla yapılabilmektedir. Bugün için bilinen en etkin hormonlar RF'lerdir; bunlardan bazıları nanogram dozda bile fizyolojik etki gösterirler. Hipotalamus çekirdeklerindeki bazı sinir hücreleri oksitosin ve vazopresin yapar ve bunları doğrudan doğruya hipofizin art lobuna iletirler. Bu iletim hücrelerin sinir telcikleri ile sağlanır; bu telcikler boyunca hormon yüklü damlacıkların ilerleyişi elektronik mikroskopla ortaya çıkarılmıştır. Hipotalamus-hipofiz bezlerinin meydana getirdiği karma görev birliği yalnız RF tipindeki hormonların hedef organlardaki görevine ve önhipofizin çıkardığı prolaktinin önleyicilik görevine dayanmaz, arthipofizde oluşan sinir salgısı ürünlerinin toplanıp depolanması ile de ilgilidir. Bunların etkinliği stimülinlerin hedef salgı bezlerince salgılanan hormonların katıldığı bir mekanizma ile sağlanır. «Karşı etki» ya da «feed-back» denen bu mekanizma sayesinde, tiroidin, böbreküstü bezlerinin ve cinsel bezlerin salgıladığı hormonların kandaki miktarı hipotalamusun RF salgılamasını doğrudan doğruya etkiler, dolayısıyla stimülinlerin salgılanmasında da etkili olur. Tiroit bezinde bu karşı etki şu şekilde şemalandırılabilir:

hipotalamus (TRF) ⟶ önhipofiz (TSH)
↓
tiroit bezi (tiroksin)
(karşı etki) ⟶ hipotalamus

Hipotalamus RF'sinin, stimülinlerin, bunların hipofizdeki duraklarının, hedef hücre salgılarından oluşan çevre salgı kademesinin zincirleme etkisi ve bunlarla hipotalamus üstünde yaratılan karşı etki içsalgı organlarının fizyolojik işbirliğinin en ilginç örneğidir. İçsalgı bezlerindeki bu görevsel ortaklaşma, beyin kabuğunun üst sinir merkezlerinin bu etkinliğe katılması hakkında edinilen bilgiler içsalgı bilimi alanında son yılların en önemli kazancı sayılmaktadır.

● *Hipotalamus salgıları*. Son yıllarda yapılan yoğun araştırmalar hipotalamusun salgıladığı boşaltma etmenlerinin (*releasing factors*) varlığını ve kimyasal yapısını ortaya çıkardı. Bu etmenlerden her biri hipofizi indükleyerek kana belirli bir hormon katmasını sağlar: tireotrofin, gonadotrofin A ya da B, kortikotrofin v.b. Karşı etki sonucu, bir hipofiz hormonunun kanda fazlalığı ilgili boşaltma etmeninin salgılanmasını durdurur: burada «sibernetik bir halka», yani bir özayarlanma söz konusudur. Östrojenleri seçerek tespit eden hipotalamus hücrelerinin yerini belirlemek bile mümkündür. Fakat beyin kökenli (heyecan, fantasmalar) ya da sırf duyusal olan (ışık) etmenler de hipotalamus salgılarını etkiler, öyle ki özayarlanma değişik bir düzeyde kurulur, ne dış durumlara uymaktan geri kalabilir, ne de bir dereceye kadar özgürlükten vazgeçebilir. Bir boşaltma etmeninin, örneğin tireotrofinin sentezi yapılmıştır (Milhaud, Guillemin ve Schally, 1969); bu hormon molekül kütlesi hafif olan bir tripeptittir; özgül de ğildir. Bununla birlikte hipotalamus doğrudan doğruya bir yaptırımcıyı, özellikle tükü-

Foto. Parimage (*LAROUSSE*)

rük salgısı hormonunu etkileyen hormonlar da çıkarır (S. Leeman, 1968). [L]

HİPPİ sıf. ve i. (önceleri bir caz ritmini, daha sonra da bir marihuana tiryakisini ifade eden argo *hip*'ten amerikanca k.) Yaşama tarzları (toplu yaşama, doğaya, aşka ve cinsel özgürlüğe tutkunluk), pejmürde giyimleri ve uzun saçlarıyla batı toplum değerlerine aykırı davranan gençler için kullanılır.

— Sosyol. *Hippi hareketi*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sosyol. *Hippi hareketi*, bitnik hareketinin ardından ortaya çıktı; can sıkıntısı ve kadere katlanmayı andıran bir şiddetten kaçınma felsefesini de onlardan aldı. Gerçekten de, hippilerle bitnikler aynı çevrede yetişmişlerdir. 1940'larda San Francisco'nun bir mahallesinde Kerouac gibi yazarlar, ressamlar, gözden düşmüş Hollywood yıldızları yaşıyordu. Bu çevre, özellikle üniversite öğrencilerinden oluşan birtakım gençlere çekici geliyordu. Bu gençler çok geçmeden şiddetten kaçınma felsefesini benimsediler ve o şekilde yaşamağa koyuldular.

● *Hippilerin «yaşama tarzı»*. O zaman bu ölgün mahallelerde her şey renklendi: artık dükkâna satın almak için değil, canının çektiğini cebe indirmek için gidiliyordu, çünkü dükkândaki her şey herkesin malıydı; dükkânı işleri iyi giden bir ressam satın almıştı, gözde bir müzikçi de dükkâna mal getirtiyordu ve birilerinin başarısından hepsi yararlanıyordu. Böylece toplum dışında, geçici olarak paranın yer almadığı bir tüketim düzeni doğuyordu; bununla birlikte dış ürünlerle ilgili ana bağlar gene de devam ediyordu.

● *Sanat*. Para ihtiyacının yokluğu, özgürlük havası, uyuşturucu madde kullanma ister istemez her gencin kendini sanatçı sandığı genel bir sanat biçimi doğuracaktı: pop'-art.

Müzik alanında hep birlikte beste yapma üstünlük kazanırken resim alanında da gerçeküstücülüğe çok yakın bir resim akımı doğuyordu: «psikedelizm». Bazen Walt Disney'in resimlerini andıran bu resimlerde yapıştırma fotoğraflar, gerçekdışından ve düşten esinlenmiş renkler kullanılıyordu. Bununla birlikte sanatlar sıkıca birbirine karışıyor, hareketli ve ilgi uyandırıcı projeksiyonlarla vurgulanan ve «lights shows» (ışıklı gösteri) adı verilen pop müzik konserleri düzenleniyordu.

● *Hareketin toparlanması*. Bütün sanat ve ürünleri sayısız konser salonları, plak şirketleri ve yerel radyo sayesinde bir süre olduğu yerde tüketildi. Fakat bu sanat ve yaşam patlaması, yeni insanları kendine çektiği gibi ticarî ilgiyi de çekmekten geri kalmadı.

1966 yazının başlarında, bir çeşit reklam kampanyası ile şişirilen çalışmaların genişliği dışta da ilgi uyandırdı: «Hip Capital» denen ticaret düzeni böyle doğdu: bir tek kentte kırk bin plak satıldığına göre, ulusal, hattâ uluslararası bir pazara yönelmek şartı. Bu düşünce önce «festival»lerin düzenlenmesine yol açtı. İlk festival, büyük reklamlarla ve dıştan gelen yıldızların da katılmasıyla Monterey'de yapıldı: sonuç tahminleri büyük ölçüde aştı. Yüz binlerce genç, iki gün süreyle bir müzik ve gönül hoşluğu içinde yaşadı. Festival malî yönden belki o kadar verimli olmadı, çünkü hemen hemen her şey bedava idi; bu arada San Francisco'yu, hepsi de amerikan toplumuyla uzlaşamayan, ama hippilerin «yaşama tarzı»nı da pek iyi anlamışa benzemeyen gençler doldurdu.

● *Sonuç: hareketin parçalanması*. Bu aşırı yığılma, hareketi parçaladı. Kurulan düzen yetersiz kaldı ve «free shops»un bunalan gönüllü öncüleri artık onu besleme kaygusunu umursamaz oldular. Zaten başlangıçtaki heyecan da kalmamıştı. Bütün bunlar bir çeşit turizme ya da çok geniş tatil kamplarına benziyordu. Yerel ticaret erbabı bunlardan yararlanıyordu, ama o çevrede oturanlar bazen şiddetli tepki gösteriyorlardı. Hareketin sonu gelmişti. Bay Hippi'nin simgesi yakılarak «hippi hareketi»ne son verildi; ziyaretçi gençlerin çoğu, hareketin öncülerini maceradan istedikleri sonucu çıkarmak üzere orada bırakarak evlerine döndüler.

● *İlk topluluklar*. Toplumla en bağdaşmaz olanlar San Francisco çevresindeki ovalara çekilerek ve Kızılderililerin yaşamından esinlenmiş bir yaşamı seçerek ilk toplulukları kurdular; bu yaşamda aile, kültür ve hayvancılık önemli bir yer tutuyordu. Hippi hareketinin bitnik hareketinden başlıca farkı, çocuk dünyaya getirmeyi desteklemesi, çocuktan ve onun zorunlu çevresinden dolayı aileye yer vermesiydi; ama bu aile avrupalı anlamda bir çifte dayalı olmaktan çok, yerlilerin klan şeklindeki aile anlayışına dayalıydı. Yaşama tarzındaki bu değişiklik engellerle karşılaşmadı değil. İlk toplulukları salgınlar ve verem gibi yaygın hastalıklar kırıp geçirdi. Çok asepsili amerikan yaşamından gelen bu insanlar «doğal» yaşamın saldırılarına dayanamıyorlardı. Kentlerdeki bazı topluluklar ise daha kolay yaşayabildiler; bunlar bu yeni yaşam görüşü hakkında bugün de bir fikir vermektedir.

● *«Hip Capital»*. Böyle olmakla birlikte «Hip Capital» yürüyordu ve bu şekilde sona eremezdi. Festivaller ve plak yayın şirketleri sayesinde üretim son derece fazlaydı, ama kârın çok olduğu kesin olarak söylenemezdi. Elbette başarı büyüktü, ama kalabalık her zaman «iyi müşteri» değildir. Woodstock'ta beş yüz-altı yüz bin kişiden sadece beş-altı bin kişinin para ödediği anlaşıldı. Kurtarıcı bir ideolojiden başlayan «hippi hareketi»nin yerine sonunda ve zamanla ticarî bir alışveriş geçti. (L)

HİRAN i. (ing. *high precision shoarn* deyiminin kısaltması). Uçuş halindeki bir uçağın yerdeki bir ya da birkaç istasyona uzaklığını ölçmeğe yarayan elektronik düzenek.

— ANSİKL. Shoran yönteminin geliştirilmiş bir türü olan *hiran* sistemi, 300 km'lik bir uzaklığın ölçümünde 1/100 000 düzeyinde bir duyarlık sağlar. Uygulamaları shoran yöntemiyle aynıdır. Bununla birlikte, özellikle haritası yapılmamış çok geniş bölgelerin ya da Yer'in küreselliği nedeniyle klasik açı ve uzaklık ölçümü yöntemlerinden yararlanılamayan takımadaların geodezi haritalarını çıkarmada Hiran sistemine başvurulur. (L)

***HİROHİTO**, japon imparatoru. — Japonya'dan ayrılan ilk imparatordur; başkan Nixon'la Anchorage'da (Alaska) görüştükten sonra eylül ve ekim 1971'de birçok Avrupa ülkesini ziyaret etti. (L)

HİRSCH (Ernst Eduard), alman hukukçusu (Friedberg, Hessen 1902). Frankfurt, Münih ve Giessen üniversitelerinde iktisat ve hukuk öğrenimi yaptı (1920-1924). 1924'te hukuk doktorasını verdikten sonra, Frankfurt Üniversitesi Hukuk fakültesinde doçent oldu (1929). Nazilerin iktidara geçmesi üzerine Türkiye'ye geldi (1933) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesinde kara ve deniz ticaret hukuku ordinaryüs profesörlüğüne getirildi. Bu görevini sürdürürken 1957'de yürürlüğe giren Türk Ticaret kanununu hazırladı. Daha sonra Ankara Hukuk fakültesinde ticaret hukuku ve hukuk felsefesi okuttu (1943-1952). Hirsch 1952'de de yurduna döndü ve o tarihten bu yana Hür Berlin üniversitesi Hukuk fakültesinde medenî hukuk, ticaret hukuku ve hukuk felsefesi okuttu; ayrıca 1953-1955 arası aynı üniversitenin rektörlüğünü yaptı. Başlıca türkçe eserleri: *Ticaret hukuku* (2 cilt, 1935-1936); *Ticaret hukuku dersleri* (1939-1940, 1946-1949); *Kara ve deniz ticaret hukuku* (1944); *Pratik hukukta metot* (1944-1948); *Notlu izahlı Ticaret kanunu* (I, 1946); *Hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi dersleri* (1949). [M]

HİRSCH (Julius), alman hekimi (Hannover 1892 - Viyana 1963). Heidelberg, Münih ve Berlin Tıp fakültelerindeki öğrenimi sonunda hekim oldu (1916). Berlin'de Kaiser Wilhelm Kimya enstitüsünde profesörlüğe yükseldi (1929). Üniversite reformu sırasında Türkiye'ye çağrılarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hijyen enstitüsünde ordinaryüs profesör olarak görevlendirildi. J. Hirsch 1948'de Türkiye'den ayrılarak Basel'de Geigy Ecza firması araştırma enstitüsünde görev aldı. Türkiye'de bulunduğu süre içinde fermantasyon kimyası, bakteri biyokimyası, şimioterapötik maddeler ve antibiyotikler üstüne 28 değerli araştırma yaptı ve Muhittin Erel ile birlikte *Hijyen* ve *Hijyen praktikumu* adlı eserleri yayımladı. (M)

değişik giyimleri ve yaşama tarzları yüzünden **hippi** diye adlandırılan yabancı turistler

***HİSARCIK**, İç Anadolu bölgesinde (Kayseri ili, merkez ilçesi) kasaba. — 3 890 nüf. (1970). [M]

***HİSARÖNÜ**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Çaycuma ilçesi) bucak. — 7 356 nüf., bucak merkezi 4 137 nüf. (1970). [M]

***Hispano-Suiza**. — Şirket 1968 yılında, *Société nationale d'étude et de construction de moteurs d'avions* (Uçak Motorları İnceleme ve Yapım şirketi [S.N.E.C.M.A.] tarafından satın alındı. (L)

***HİSTORİSİZM**. — Bk. TARİHÇİLİK, *Ek*.

***HİTCHCOCK** (Alfred), amerikalı sinema yönetmeni. — *Hırçın kız*'dan (Marnie) [1964] sonra *Esrar perdesi* (Torn Curtain) [1966], *Topaz* (1969), *Cinnet* (Frenzy) [1972] gibi filimler çevirdi. (L)

***HİZAN**, Doğu Anadolu'da (Bitlis ili) ilçe. — 27 630 nüf., ilçe merkezi 2 551 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

***HİZMET** i. — İkt. *Kolektif hizmet*, bir kamu kuruluşunun, kolektif gereksinmeleri karşılayacak malların sağlanmasını amaçlayan sürekli faaliyeti.

— ANSİKL. İkt. *Kolektif hizmet*. Çağdaş iktisadî çözümlemeye göre, bir ülke ekonomisinin kendi başına (daha doğrusu müdahalesiz) işlemesi halinde kişisel yararların azamî tatmini sağlanamaz. Bu nedenle, toplumdaki her kişinin yararını koruyacak bir otoritenin (devletin) ekonomiye düzeltici yönde müdahalesi gerekmektedir. Devletin görevi artık klasik iktisatçıların tanımladığı gibi sadece hükümranlık hizmetleriyle (asayişi koruma, kanun yapma, mülkiyet hakkını koruma, para basma v.b.) sınırlı olmayıp, iktisadî hayata müdahaleyi de içerir. Böylece devlet, kişisel faaliyetleri toplum düzeyinde düzenleyerek «en iyi»ye ulaşmayı sağlar.

Devletin bu müdahalesi çeşitli nedenlerden dolayı gereklidir. Bazı yatırımlar çok büyük olduğundan özel kesim tarafından gerçekleştirilemez. Bu yatırımlar ayrıca, yeterli rantabiliteyi sağlamadığından dolayı da özel kesimce ele alınamaz. (L)

***HOCALAR**, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Afyon ili, Sandıklı ilçesi) bucak. — 15 233 nüf., bucak merkezi 2 394 nüf., 20 köy (1970). [M]

***HOCHHUTH** (Rolf), alman oyun yazarı. — Son eseri *Guerilla* (Gerilla) 1970'te yayımlandı. (L)

HOCKNEY (David), ingiliz ressamı (Bradford 1937). Bradford College of Art'a girdi (1953-1957), sonra Londra'daki Royal College of Art'da okudu (1959-1962). *The Rake's Progress* (1963) adlı gravürler derlemesinde de görüldüğü gibi sanatçı «sözde naif» bir üslûbu geliştirerek ingiliz pop'art'ının en önemli kişileri arasına katıldı. Hockney, ayrıca, «teknik» sorunlarla da ilgilendi ve resminde konu olarak resmin kendisini ele aldığı gibi (*Different Kinds of Water Pouring into a Swimming-pool* [Bir havuza değişik su doldurma yöntemleri], 1965), figüratif olarak insan ve yer betimlemeleri yaptı. Sanatı zamanla daha da gelişerek soğuk bir gerçekçiliğe dönüştü (*Cam masa*,

Foto. *Milliyet arşivi (MEYDAN)*

1971-1972), hattâ biraz da amerikan ressamlarının aşırı gerçekçiliğine (bk. GERÇEKÇİLİK, *Ek*) yaklaştı; bununla birlikte, alaylı tufumunu hiç bir zaman bırakmadı (*Otel bahçesi,* Vichy 1972) ve fotoğraftan yararlanmak istemedi. (L)

HODEIR (André), fransız bestecisi ve müzikbilgini (Paris 1921). Paris konservatuvarında okudu, özellikle O. Messiaen ile birlikte çalıştı, caz alanındaki çalışmalarıyla adını duyurdu, ayrıca XX. yüzyıl müziğinin bazı önemli kişileriyle bazı önemli sorunlarını inceleyen bir kitap yazdı: *La Musique depuis Debussy* (Debussy'den bu yana müzik) [1961]. J. Barraqué'nin önemini ilk kavrayanlardan biri sayılır. (L)

HODES (Stuart), amerikalı dansçı, koreograf ve dans öğretmeni (doğ. 1924). Martha Graham School'da modern dans, School of American Ballet'de klasik dans eğitimi gördü. İkinci Dünya savaşına pilot olarak katıldı. Terhis olunca Martha Graham Dance Company'ye girdi (1947-1958) ve topluluğun başlıca dansçılarından biri olarak pek çok eserde Martha Graham'a eşlik etti; özellikle *Every soul is a circus*'ı (Her ruh bir curcunadır), *Appalachian spring*'i (Apalaş dağlarında bahar), *Death and entrances*'ı (Ölüm ve başlangıç) ve *Night journey*'i (Gece yolculuğu) Martha Graham ile birlikte yorumladı, bu arada başdansçı olarak *Canticle for innocent comedians* (1952) balesinin ilk yorumunu yaptı. Bir yandan da, Broadway'de büyük başarı kazanan müzikli komedilerde önemli rollere çıkıyordu (*Paint your wagon* [Arabanı boya, 1950]; *Kısmet* 1955; *Annie get you gun*'ın [Silâha davran Annie, 1957] yeniden sahnelenişi), 1950'den sonra kendi koreografi yapıtlarını sahnelemeğe başladı. 1959-1964 arası birçok müzikli komedide Donald Sadler'in koreografi asistanı olan Hodes, *Suite for young dancers* (Genç dansçılar için suit) ve *Folk dances of three mythical lands*'ın (Üç efsane ülkesinin halk dansları) [1959], *Balaam*'ın (1960) ve *la Lupa*'nın (1961) koreografilerini tek başına hazırladı. Santa Fe operasının (New Mexico, 1963) koreografluğunu yaparken Harkness Ballet için *The Abyss* (Uçurum, 1965) balesini düzenledi ve eser ertesi yıl bir turne sırasında ilk defa Avrupa'da seyirciye sunuldu. 1967'de *Birds of yearning*'i (Dilek kuşları) yarattı. Martha Graham School'da, School of Performing Arts'da ve Harkness House for Ballet Arts'da (1966) dans öğretmeni olan Hodes, City Center Joffrey Ballet ve San Francisco Ballet ile işbirliği yapar. Aynı zamanda New York State Council of the Arts'ın dans öğretmeni olan sanatçı bir yandan da New York üniversitesinin dans bölümünü yönetiyor (1972). [L]

Hoechst AG (FARBWERKE). Bk. FARBWERKE HOECHST AG., *Ek*.

*__HOFFMAN__ (Paul Gray), amerikalı işadamı. — (öl. New York 1974). [L]

Hoffman-la-Roche, ecza maddeleri üreten ve bu ürünlerin ticaretini yapan İsviçre grubu; cirosu ve net kârı bakımından dünyanın en büyük ilâç şirketidir. 26 fabrika ve 42 şubesinde 30 000'den fazla personel çalıştıran Hoffman-la-Roche, gerçekte birbiriyle birleşmiş, ama birbirinden farklı iki gruptan oluşur: Kıta Avrupası'ndaki şubeleri kontrol eden Hoffman-la-Roche et Cie S.A. (merkezi Basel) ile merkezi Kanada'da olan ve Amerika kıtasındaki, sterling nüfus bölgesindeki, Pasifik okyanusundaki ve Uzakdoğu'daki şubeleri birarada toplayan Sapac.

1972'de yıllık cirosu 4,8 milyon İsviçre frangıydı (İsviçre şirketleri arasında üçüncü sıra). Aynı yıl, araştırmalar için 700 milyon İsviçre frangı ayrılmıştı. Yatırımlarını bütünüyle kendine karşılamakta başarı sağlayan şirket işle ilgili sırlarını büyük bir kıskançlıkla gizler. (L)

HOFMANN (Hans), alman asıllı amerikalı ressam (Wiessemberg, Bavyera 1880-New York 1966). Münih'te resim öğrenimi gördükten sonra on yıl Paris'te yaşadı (1904-1914). Münih'e dönüşünde, 1915'ten 1932'ye kadar çalışacak olan ilk okulunu açtı. Fakat özellikle 1932'den sonra yerleştiği A.B.D.'de Hofmann'ın büyük etkisi olmuştur. Sanatçı 1934'ten 1950'ye kadar New York'taki okulunda, 1945 yıllarında Amerika'nın sanat sahnesini doldurmağa başlayan genç ressamlar kuşağını (özellikle Still ve Pollock'u) yetiştirdi, bu ressamlara çağdaş avrupa akımlarını yakından tanıttı. Hofmann'ın, anlatımcılıkla içtenliğin bağdaştırılmasına dayanan eğitim sistemi action painting'in temelini oluşturur. Bir eğitimci olarak değeri uzun zamandır bilinen Hofmann, soyut anlatımcılığın bunalım dönemine kadar ressam olarak hemen hemen hiç tanınmıyordu. 1938'den başlayarak aydınlık ve keskin renklerle soyut tablolar (*Effervescence,* 1944) yapan sanatçının 1944-1946 yıllarındaki eserleri resim ile desenin bir birleşimi ve Pollock'un *dripping*'lerinin (1947) habercisidir. (L)

HOFMANN (Werner), avusturyalı müze müdürü ve sanat tarihçisi (Viyana 1928). Viyana ve Paris'te sanat tarihi öğrenimi yaptıktan sonra Viyana'daki Albertina'da asistan oldu (1950-1955). Müzecilik çalışmaları (Viyana XX. yy. müzesi müdürü [1960-1969], sonra Hamburg'daki Kunsthalle'nin müdürü [1969'dan bu yana]) sonucunda müzenin rolü üstüne kuramsal yazılar hazırladı. Müzeyi tarihsel konumuna yerleştiren Hofmann, her türlü çağdaş sanatsal anlatım ürünlerini aynı çatı altında toplamayı salık veriyor ve buna «şantiye müze» adını öneriyordu; ona göre böyle bir müze öncü ve ortaklaşa bir yapımevi durumunda olacaktı. Hofmann'ın yayımladığı başlıca eserler şunlardır: *Vinci'den Picasso'ya kadar karikatür* (1956); *Gundlagen der modernen Kunst* (Modern Sanatın temeli) [1966]; *Gustav Klimt* (1970); *Nana, Mythos und Wirklichkeit* (Nana, Mitos ve Gerçek) [1972]. (L)

Hohmann aktarması. Havc. Büyük ekseninin uçları önceki ve sonraki yörüngelere teğet olacak şekilde seçilmiş bir yarım Kepler elipsini katederek dairesel bir yörüngeden başka bir dairesel yörüngeye geçmeğe dayanan işlem. (L)

H-OIL i. (tes. edil. ad). Petr. Ağır petrol ürünlerinin tasfiyesinde uygulanan ve kaynar yatak halinde katalizör tekniğinden yararlanan beratı alınmış hidrocracking yöntemi. (L)

*__HOKKAİDO,__ Japonya'nın kuzeyinde ada. — 1971'de, Hokkaido'yu Honşu adasına bağlayacak denizaltı demiryolu tünelinin yapımına başlandı. (L)

*__Holantse Bank Üni N-V.__ — Bankanın İstanbul'daki 2 şubesinde çalışan personel sayısı 76'ydı (1974). 1974 yıl sonu bilançosuna göre 27 milyon 184 000 TL.lık ticarî, 121 000 TL.lık bankalar ve 24 milyon 309 000 TL. lık tasarruf mevduatı vardır. 818'i ticarî, 4'ü bankalar ve 1 593'ü mudiler olmak üzere, toplam mevduat hesabı sayısı 2 415'tir. Bankanın 1974 yılı kârı 432 000 TL. oldu. (M)

*__HOLDEN__ (William F. BEEDLE Jr., **William** — denir), amerikalı sinema oyuncusu. — 1967'den sonra şu filimlerde oynadı: *Şeytanın komandoları* (The Devil's Brigade) [A. McLaglen'ın, 1968]; *Vahşî belde* (Wild Bunch) [S. Peckinpah'ın, 1969]; *Son yaprak* (L'arbre de Noël) [T. Young'ın, 1969]; *Vahşî dünya* (Wilde Rovers) [B. Edwards'ın, 1971]; *İntikamcılar* (The Revengers) [D. Mann'ın, 1972]; *Breezy* (Neşeli) [C. Eastwood'un, 1974]. (L)

*__HOLDİNG__ i. — ANSİKL. *Türkiye*'de holdingler özellikle 1970-1975 yılları arasında dikkati çekti. Çünkü bu yıllarda sermaye birikimi Türkiye'ye göre önemli bir düzeye ulaşmış, sermaye sahiplerinin elindeki çeşitli üretim birimlerinin sayısı artmıştı. Aynı sanayi dalında veya ayrı sanayi dallarında birçok kuruluş, tek ad altında toplanabiliyordu. Bu çeşitli kuruluşların aynı merkezden idaresinde ticarî ve idarî yararlar vardı. Holdingleşme, biriken fonların merkeze bağlı çeşitli kuruluşlar arasındaki kullanılışında finansman kolaylığı da sağlıyordu. Ayrıca, vergi mevzuatı yönünden holding, stopaj vergisinin fiilen bir yıl ertelenmesine de sebep olduğundan, şirketlerin kısa vadeli sermaye ihtiyacının karşılanmasında da etken oluyordu. Türkiye'de en güçlü holdingler Koç* (*Ek*) Holding, Hacı* (*Ek*) Ömer Sabancı Holding, Eczacıbaşı* (*Ek*) Holding, Transtürk* (*Ek*) Holding, Profilo* (*Ek*) Holding v.d. olarak sıralanabilir. Holding adını taşımamakla birlikte aynı fonksiyonları yerine getiren kuruluş, banka ve sigorta şirketleri de vardır. Türkiye'de Şişe ve Cam Fabikaları A.Ş., Türkiye İş bankası, Yapı ve Kredi bankası, Akbank, Anadolu Sigorta, Doğan Sigorta, İmtaş v.d. kuruluşlar buna örnek olarak gösterilebilir. (M)

*__HOLDİNG__ i. — Psikanaliz. Çocuğun nesnelerle ilişki kuracak duruma gelmeden önceki dönemde ananın çocuğa gösterdiği özenlerin ve bu evrede bebeğin gelişiminde yer alan karmaşık ruhsal olayların tümü.

— ANSİKL. *Holding* kavramını, ana-bebek ilişkilerini incelerken D. W. Winnicott* (*Ek*) öne sürmüştür. Winnicott holdingi üç evreye ayırır:

— salt bağımlılık: çocuk ananın gösterdiği özeni bilecek durumda değildir; bu özenlerin çocuğun gereksinmelerini tam anlamıyla karşılayabilmesi ananın çocuğun duygularını sezme yeteneğine bağlıdır;

— görece bağımlılık: bebek anasının özenini ayrıntılarıyla birlikte anlar ve onlarla kendi ihtiyaçları arasında bağıntı kurabilir;

— bağımsızlaşmakta olan bağımlılık: daha önceki bakım ve özeni hatırlayabilecek duruma gelen çocuk, kişisel gereksinmelerini dışa vurarak, bakım ve özenin ayrıntılarını içine atarak ananın bakım ve özeninden vazgeçmeğe yönelir. Çevresine güveni ve çevreyi kavraması artar; bu dönemde çocuk anasının yetersizliklerini kendi düşünme gücüyle giderebilir. Holding evresi bireyin gelecekteki akıl ve ruh sağlığı için çok önemlidir, çünkü Winnicott'a göre, «çocuğun doğuştan getirdiği gizil güç, ancak ananın bakım ve özeniyle eşlendiği zaman bir çocuğa dönüşebilir».

Bu nedenledir ki holding analizcinin başlıca görevlerinden biridir: analizci gerek kelime aktarmalarıyla, gerek bazı ruh hastalarının isteğine uygun olarak sırasında fiziksel hareketlerle hastayı desteklemelidir: böylece analizci, yaşanmış ya da yaşanmak üzere olan bunalımları anladığını ortaya koyabilir. (L)

*__HOLİDAY__ (Billie, **Lady Day** denir), amerikalı kadın şarkıcı. — 1972'de *Lady sings the Blues* (Sidney Furie'nin) adlı bir filimde yaşamı canlandırıldı; filmin başrolü Diana Ross'a verilmişti. (L)

HOLLANDA, Kuzeybatı Avrupa'da devlet. — Başkenti, *Amsterdam* (807 742 nüf.).

NÜFUS VE İKTİSAT

● *Nüfus.* Nüfus, 1973 başında 13,4 milyon kişiye, yani kilometrekare başına 400 kişiye yakın bir yoğunluğa ulaştı. Bu artış, hızla azalmakta olan doğal artışın (azalmaya rağmen, yılda yüzde 0,9 ile Batı Avrupa ülkelerinin çoğununkinden yüksektir) payı eskiye oranla çok azdır; bu evrim, özellikle katolik güneyde, doğum oranının azalmasının sonucudur. Buna karşılık, özellikle az vasıflı işçi gönderen Akdeniz ülkelerinden (Türkiye, İspanya, Yugoslavya v.d.) gelen göçmenlerin sayısı artmaktadır.

● *Tarım ve sanayi.* Hollanda tarımı, ününe rağmen, bugün gayrisafi millî hasılanın yüzde 6'sından azını sağlar; buna karşılık sanayinin payı aşağı yukarı yüzde 40, üçüncü kesiminki ise yüzde 55'e yakındır. Zuiderzee'de yeni polderlerin değerlendirilmesi, sanayi, ulaşım ve şehirleşmenin gelişmesinden doğan tarım toprakları kaybını güçlükle karşılar. Verimin arttırılmış olmasına rağmen, tarım üretimi, kümes hayvanı ve domuz yetiştiriciliği ile sera'lar sayesinde hızla gelişen sebze ve çiçek yetiştiriciliği dışındaki dalların çoğunda duraklama halindedir.

İkinci Dünya savaşından sonra başlayan büyük sanayileşme hareketi 1965 dolaylarından bu yana yavaşladı. Petrol arıtma (Amsterdam ve Europort'taki yeni tesislerle 90 Mt'dan fazla kapasitede), kimya, sentetik dokuma, elektrik malzemesi yapımı gibi bazı dallar çok canlı kalmıştır. Ama geleneksel dokuma sanayii (yün, pamuk), özellikle de 1975'te tamamen duracak olan kömür çıkarımı büyük bir buhran içindedir: doğal gaz (70 milyar m³), petrol ve elektriğin (50 TW saat) rekabeti karşısında Ijmuiden'deki yüksek fırınların kapasitesi 5,5 Mt çelikten fazlaya çıkarıldı, ama çıkarım olanakları artık sınırlıdır; yalnızca, Rotterdam'ın aşağı kesiminde ikinci bir çelik karma-

şasının kurulması (büyük tartışmalara yol açmaktadır) bu kesimde hızlı bir artış sağlayabilir.

● *Üçüncü kesim.* Üçüncü kesimin gelişmesi, çağdaş Hollanda'nın başlıca özelliğidir; bu kesim, nispî önemi azalan ulaşımdan çok, etki alanı Hollanda topraklarının dışına büyük ölçüde taşan ticarî ve malî faaliyetlerle hizmetleri kapsar; sözgelimi Amsterdam, hâlâ birçok başka dalın yanı sıra euro-tahvilât'ların kaydı ve yayımı için Avrupa'da başlıca sermaye pazarlarından biridir.

Avrupa'da faaliyetleri dışarıya bu kadar bağımlı ülke yoktur; Hollanda'nın ihracatı, gayrisafi millî hasılanın yarısına yakınını temsil eder (Federal Almanya ya da İngiltere'dekinin iki katı, Fransa'dakinin üç katı), ama ithalâtın ancak yüzde 90 kadarını karşılar; aradaki açık genellikle, hizmetler bilançosunun kârıyla kapatılır. Dış ticaret, giderek A.E.O. ülkelerine yönelmektedir; bugün Hollanda'nın başlıca ticaret ortakları Federal Almanya (üçte bir kadar) ve Belçika-Lüksemburg iktisadî birliğidir (yüzde 15); ama şimdiden önemli olan İngiltere'nin yeri bu ülkenin Ortak pazara girmesiyle daha da artacaktır. Karayolu ulaşımındaki gelişmelere (Rotterdam-Anvers otoyolunun açılması) rağmen, dış ticaretin büyük kısmı hâlâ denizyoluyla yapılır; dünyanın başlıca limanı olan Rotterdam (230 Mt'dan fazla trafik), gelişmesini özellikle büyük ölçüde ham petrol ithalâtına (kısmen Batı Almanya'daki rafinerilere gönderilir) borçludur.

● *Hayat seviyesi.* Son yıllarda ücretlerdeki büyük artış sayesinde, hayat seviyesi öteki Kuzeybatı Avrupa ülkelerindeki seviyeye yaklaşmaktadır: kişi başına G.S.M.H. 2 600 dolar, kişi başına elektrik tüketimi 3 500 KW saat. Ev araçları (4 kişiye 1 televizyon) ve Hollanda'nın büyük bir açığı olan özel oto alanlarında (5 kişiden azına 1 otomobil) dev bir gelişme kaydedildi. Ortalama hayat seviyesi hâlâ ülkenin batısında daha yüksektir; ama yeni gelişme, sanayide merkeziyetçilikten kurtulma siyasetinin sonucu olarak bölgelerarası farkların azaldığını göstermektedir.

● *Sorunlar.* Güçlü iktisadî büyüme, kaygı verici koşul ve yapı sorunlarını ortadan kaldırmadı. Bazı işletmelerin ya da sanayi dallarının düştükleri sıkıntı fabrikaların kapatılmasına ve işçi sayılarının azaltılmasına yol açtı; bu durum, ülke için yüksek olan işsizlik oranının (yüzde 2 kadar) devam etmesinde yansır. Siyasî kararsızlıkların ve parlamentoda istikrarlı bir çoğunluk bulunmamasının ağırlaştırdığı bu hava içinde, sermaye sahipleri, özellikle de dış yatırımcılar, geçmişe oranla çok daha sakınımlı davranmaktadırlar. Ayrıca, enflasyon eğilimi de kesinleşmiştir: fiyatların artışı, yöneticilerin başlıca kaygı nedenlerinden biridir. Bununla birlikte, florin hâlâ sağlam bir paradır ve derin bir iktisadî buhrandan söz edilemez.

TARİH

1968'de Hollanda'da, öteki Avrupa ülkelerinde görülenin tersine, şiddetli bir üniversite buhranı olmadı; önceki yıllarda örgütlenmiş tek muhalefet örgütü «provo» çözüldü ve temel çalkantı partilerin, özellikle de üç dinsel partinin içinde oldu. Tarihî Katolik partide ve Devrim Aleyhtarı partide olduğu gibi, Katolik Halk partisinde de (K.V.P.) radikal bir kanat aynı zamanda hem Hıristiyanlık hem ilerleme yanlısı bir programı kabul ettirmeğe çalıştı. Bu eğilim, 1968 nisanında yeni bir partinin, Siyasal Radikal partinin kurulmasıyla sonuçlandı ve olay, Hollanda'nın nazik bir duruma göğüs germek zorunda olduğu bir sırada hükûmet koalisyonunu zayıflattı. 1969'dan sonra başgösteren enflasyon, ücret pazarlıklarında sendikaların tutumunun sertleşmesine yol açtı; ayrıca Curaçao'da, Shell rafinerisinde patlak veren bir sosyal anlaşmazlık, 30 mayıs 1969'da Willemstad'da (başkent) bir karışıklığa dönüşerek 4 kişinin ölümü, 500 kişinin de yaralanmasıyla sonuçlandı. Çeşitli haklar isteyen gençlerin Amsterdam'da düzenledikleri bir hareket (1970) yankılar uyandırmakta gecikmedi: kapitalist baskısına karşı koymayı hedef alan «kabuter» hareketi 1970 haziranında yapılan Amsterdam belediye meclisi seçimlerinde 5 sandalye elde etti. 1971 nisanındaki yasama meclisi seçimlerinden sonra, Emek partisi (sosyalist) ülkenin en büyük siyasal kuruluşu haline geldi; hükûmet koalisyonunu kuran üç dinsel partiyle liberal müttefikleri ise meclisteki 150 sandalyeden ancak 74'ünü ellerinde tutabildiler. Yeni hükûmeti katolik Barend W. Biesheuvel ancak 6 temmuz 1971'de kurabildi: dört eski koalisyon partisi, küçük bir parti («Demokrat Sosyalistler 70») ile birlikte bu hükûmete katıldılar. «Demokrat Sosyalistler 70» partisi, hükûmetin malî siyasetini protesto etmek için 17 temmuz 1972'de koalisyondan çekildi; Biesheuvel, öteki dört partiyle bir azınlık kabinesi kurmayı başardı, ama erken seçime gitmek zorunda kaldı. Seçimler 29 kasımda yapıldı ve solun yeni bir zaferiyle sonuçlandı: komünistler 1 sandalye fazla (6 yerine 7), Emek partisi 4 fazla (43), radikaller 5 fazla (7), «Demokrasi 66» partisi 1 fazla (7) sandalye kazandılar, buna karşılık hükûmet koalisyonunda Katolik Halk partisi 8 sandalye (27), tarihî Katolikler 3 sandalye (7) kaybettiler. Devrimci partinin 1, liberallerin de 6 sandalye kazanmalarına karşılık koalisyonun artık ancak 70 sandalyesi vardı. Emek partisi, radikaller ve «Demokrasi 66» partisi birarada ancak 56 milletvekili çıkarabilmişlerdi ve hükûmet edebilmek için başka bir kuruluştan destek görmeleri gerekiyordu: oysa, onlarla seçim anlaşması yapmamış bir grupla anlaşmayacaklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine, bir kabine buhranı başladı ve 11 mayıs 1973'e kadar sürerek ülkenin tarihindeki en uzun kabine buhranı oldu. O tarihte, Emek partisinin, radikallerin ve «Demokrasi 66» partisinin katılmasıyla (Tarihî Katolik partisiyle Devrim Aleyhtarı parti de onlara katıldı) sosyalist Joop den Uyl (Emek partisinin parlamento grubu başkanı) kabineyi kurdu. Hükûmet, kurulur kurulmaz arap ülkelerinin koyduğu (ekim 1973) petrol ambargosuyla karşı karşıya kaldı, bu arada da Irak Shell'in tesislerini devletleştirdi. Ambargo, 1974 temmuzunda kaldırıldı.

Askerî tarih

Hollanda, genel sekreterliğini 1971'den beri eski bir hollanda başbakanı olan Joseph Luns'un yaptığı NATO'ya bağlı kaldı. General de Gaulle'ün isteği üzerine Fransa'dan çıkan Orta Avrupa komutanlığı genel karargâhının Brunsum'a yerleşmesine izin verdi. 1967'den sonra Hollanda silâhlı kuvvetlerinin modernleştirilmesine devam edildi, bununla birlikte, G.S.M.H.'nın savunmaya ayrılmış bölümü 1966'da yüzde 5 iken, 1974'te yüzde 4,1'e indirildi. Öte yandan, askerlik çağına gelen gençlerin yalnızca yarısı silâh altına alınmakta, bu gençler de askerî disipline güçlükle katlanmaktadırlar; savunma kredilerinin azaltılması ve hükûmetin disiplinsizlik karşısındaki hoşgörüsü orduda bir huzursuzluğa ve kurmay başkanları komitesi başkanı general Van Ryn'in 1973'te istifasına yol açtı. 1975'te ordunun mevcudu 114 000 asker ile 3 700 jandarmaydı; savunma bütçesi, 6,1 milyar florini (2,3 milyar dolar) buluyordu.

— *Kara kuvvetleri* (75 000 kişi), 2 zırhlı tugayı, 4 motorize tugayı ve 2 «Honest John» füzelerini (daha modern taktik füzelerle değiştirilmeleri tasarlanmıştır) kapsar. Sayıları 400 kadar olan «Centurion» (ingiliz) tanklarının alman «Leopard» tanklarıyla değiştirilmesine başlanmış ve bunların 485'i 1974'te hizmete girmiştir.

— *Deniz kuvvetleri* (19 000 kişi), bir kruvazörü, 6 denizaltıyı (2 300 tonluk ikisi 1972-1973'te hizmete girmiştir), 6 firkateyni (2'si 4 000 tonluk, 1974-1975), 2 000-2 500 tonluk 18 destroyeri ve altmış kadar mayın tarama gemisini kapsar. Deniz kuvvetlerinin emrinde 44 savaş uçağı ve iki düzine helikopter vardır. Deniz piyadelerinin sayısı 2 800 kadardır.

— *Hava kuvvetleri* (20 000 kişi), 162 savaş uçağını («F-104 G» ve «NF-5») kapsar; bunlar 5 avcı bombardıman filosu, 2 önleme filosu, 1 keşif filosu arasında bölüştürülmüştür. Hava savunması 32 «Nike Hercules» füzesi ve 66 «Hawk» füzesiyle sağlanır. 1973'te hazırlanan bir modernleştirme tasarısı 1985'e kadar hizmetteki bütün «F-104» ve «NF-5»lerin yerine tek tek uçaklar konmasını ve yerden-havaya füzelerin tek tip daha yeni model füzelerle değiştirilmesini öngörmektedir.

EDEBİYAT

Hollanda dili, Hollanda'da olduğu kadar Belçika'nın kuzey ve batı kesimlerinde de (Flandre bölgesi) konuşulur. Bu dil bölgesindeki modern edebiyat ulusal sınırları dikkate almayan eğilimler ve gruplaşmalarla belirlenir. «Hollanda» edebiyatı ve «flaman» edebiyatı diye yapay bir ayırım yapmağa

İLLER	NÜFUS	MERKEZLERİ	NÜFUS
Drenthe	373 000	*Assen*	40 000
Friesland	527 000	*Leeuwarden*	89 000
Gelderen	1 534 000	*Arnhem*	132 000
Groningen	522 000	*Groningen*	171 000
Güney Hollanda	2 992 000	*La Haye*	538 000
İjselmeer polderleri	17 000		
Kuzey Brabant	1 819 000	*S'Hertogenbosch*	81 000
Kuzey Hollanda	2 260 000	*Haarlem*	173 000
Limburg	1 012 000	*Maastricht*	112 000
Overijsel	933 000	*Zwolle*	77 000
Utrecht	816 000	*Utrecht*	278 000
Zeeland	310 000	*Middelburg*	31 000

öteki büyük şehirler

Eindhoven	190 000	Rotterdam	679 000
Nimègue	150 000	Tilburg	154 000

Başlıca yerleşme merkezleri

Amsterdam	1 036 000	Rotterdam	1 066 000
La Haye	711 000	Utrecht	460 000

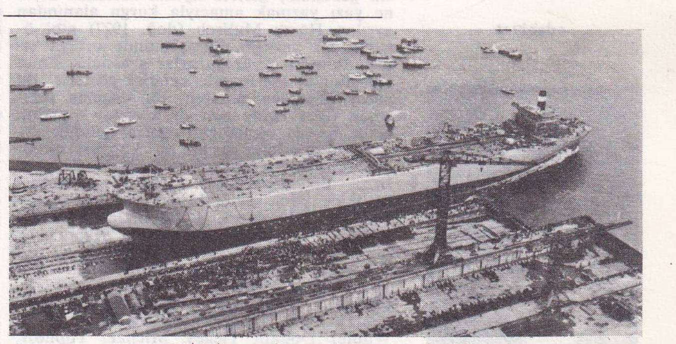

türbinli petrol gemisi «Esso Cambria»nın Rotterdam'da Verolme tersanesinde denize indirilişi

Meuse, Ren ve Escaut ırmaklarının büyük deltası düzenlenirken yapılan Haringvliet barajı ve tesviye havuzu

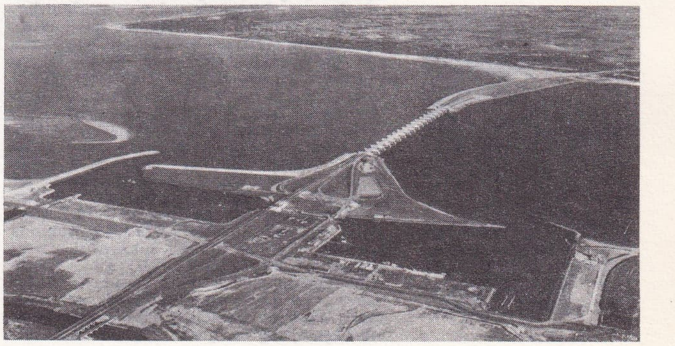

Foto. B. Hofmeester (2) [LAROUSSE]

HOLLANDA
tarih

başbakan Barend Biesheuvel Paris'te toplanan Avrupa zirve konferansına giderken (ekim 1972)

kalkışılırsa, modern hollanda edebiyatının doyurucu bir çözümlemesine ulaşılamayacağı ortadadır. Hollanda'da doğan yazarlar üstüne burada verilen toplu bilgi, Belçika'da doğan, ama hollanda dilini kullanan yazarlara ilişkin verilerle tamamlanmalıdır.
Savaş sonrası hollanda şiirinde iki önemli eğilim görülür. İlki *vijftiger*'lerin (1950'lerde) ya da «denemeciler»inkidir. Bunlar arasında, Hans Andreus (doğ. 1926), Remco Campert (doğ. 1928), Lucebert (doğ. 1924), Gerrit Kouwenaar (doğ. 1923) sayılabilir; zaman zaman gerçeküstücülüğü ve Dada'cılığı anımsatan denemelerle oldukça kapalı bir şiirdi bu. İkincisi *zestiger*'ler ile *zeventiger*'lerinkidir (1960 ve 1970'lerde); günlük gerçeğe ve günlük dile daha belirgin bir yönelimle nitelik kazanır. Bu yönelim, hikâyeyle, konuşma diliyle, sözcüklerle ve birleştirme teknikleriyle oynamada olduğu kadar güncel olayları doğrudan doğruya şiire sokmada da kendini gösterir. Yeni gerçekçi bazı ozanlar, görünüşte herhangi bir fikri savunmadan, dili çok iyi işlemekle yetinirler (J. Bernlef, Cees Buddingh). Bazılarıysa, daha çok, olabildiğince dolaysız bir üslûpla, hattâ halkçı bir tutumla, toplumsal ya da siyasal gerçekler üstüne yergiler yazarlar (Hans Vlek, Hans van Waardenburg). Bu iki ana eğilim arasında, Peter Berger, Chris J. van Geel (öl. 1974), Maria de Groot, J. P. Guépin, Jan Hanlo (1912-1969), Judith Herzberg (doğ. 1934), Martien J. G. de Jong, Rutger Kopland, Saul van Messel, Hanny Michaelis (doğ. 1922), Huub Oosterhuis, Carel Swinkels, Hans Verhagen (doğ. 1939) ve Hans Wap'ın yapıtları yer alır. H. C. ten Berge (doğ. 1938), Rein Bloem, Hans Faverey ve Gerrit Komrij gibi yazarların eserleri «zihinsel» olarak nitelenebilir. Bu yazarların metinleri çoğu zaman, daha önceden var olan bir şiirsel gereçten yeni düzenlemeler (egzotik ya da arkaik) elde etme oyunu olarak kendini gösterir. Jacques Hamelink'in (doğ. 1939) ve Habakuk II'nin şiirleri daha «barok-romantik» bir izlenim verir. Jacques Hamelink, özellikle, yarattığı kapalı ve özgün dille dikkati çeker. Bu dil, doğanın temel öğelerine sıkı sıkıya bağlı bir yaşam anlamına biçim veren bir dildir.
Siyasal konulara ya da günlük gerçeğe doğru belirli bir kayma, 1960'lardan itibaren, kendini hollanda düzyazısında da duyurur. İlk görünüm, güncel siyasal sorunlar üstüne yazı yazmak amacıyla kurgu alanından ayrılan Harry Mulisch (doğ. 1927) gibi önemli bir yazarın dönüşümünde ortaya çıkar. İkincisi, öbür yazarlar arasında, Enno Develing'in eserlerinde kendini gösterir. Bu yazar, 1968'den itibaren, bir deneme yazısında (*Het einde van de roman*) romanın artık geçerli olmadığını, yerini günlük yaşam dilimlerinin nesnel bir kopyası niteliğindeki düzyazı «tasarıları»na bıraktığını belirtti. Bu «tasarılar», romanın geleneksel biçimine karşı çıkan birçok yazarın eserlerindeki bölüntüleri, kopuklukları andırır. Bazıları ise, geleneksel romanı yıkabilecek bir biçim olarak, yazma eyleminin ve dil ile gerçek arasındaki gerilimin eleştirel bir incelemesini seçtiler. J. Bernlef (doğ. 1937), Rudolf J. Geel, Wim Hazeu, Gerrit Krol, Sybren Poet, Bert Schierbeek (doğ. 1938), Wouter Donath Tieges, Michael Tophoff, Simon Vinkenoog ve özellikle, Jacq Firmin Vogelaar (doğ. 1944) bu çerçeve içinde farklı derecelerde yer alabilirler. Bazı yazarlar ise, «psikolojik roman»ı yenilemek için çağrışımcılık, iç monolog, hattâ bazen, hikâye ve deneme karışımlarından yararlanırlar. Pierre H. Dubois, Hella Haasse (doğ. 1918), Ed. Hoonik (1910-1970) ve Alfred Kossmann gibi daha eski, Geert van Beek, Jeroen Brouwers, Frank Herzen, Henk van Herkwijk, Kees Ouwens, Hans Plomp, Judicus Verstegen, Dick Walda ve Lodewijk-Henri Wiener gibi daha genç yazarların yapıtlarında da aynı durum görülür. Genç kadın yazar Andreas Burnier (doğ. 1931) kadın hakları ve sevicilik konularını işleme tarzıyla dikkati çeker ve bu bakımdan, eşcinselliği leitmotiv olarak işleyen Gerard Kornelis van het Reve'in (1923-1969) yanında yer alır. Ayrıca, hayvan hikâyeleri yazarı Anton Koolhaas (doğ. 1932) gibi, ya da sembolist hayalgücü doğa yaşamıyla beslenen ve zengin, bazen de barok bir dille yazan Jacques Hameling gibi çalışmalarını tek başına, hiç bir gruba bağlanmadan sürdüren kişilerden de söz etmek gerekir. Büyük tirajlı romanlar daha gelenekçidir; sözgelimi Jan Wolkers (doğ. 1925) gençliğindeki protestan inançlarının muhasebesini yapmağa devam eder; aynı şekilde, içinde yaşadığımız dünyanın temel anlaşılmazlığı fikrine kendini kaptırmış olan Willem Frederik Hermans'ın (doğ. 1921) insan yaşamının anlamı sorusuna cevap vermeğe çalıştığı ustaca hikâyeler de gelenekçi olarak nitelenir. Bunların yanı sıra, önceki kuşaktan birçok ozan ve nesirci de kendi anlayışları çerçevesinde eser vermeğe devam ettiler: Gerrit Kouwenaar'ın (doğ. 1923), L. Th. Lehmann'ın, Adriaan Morrien'in, A. Roland Holst'un, Gabriel Smit'in, Leo Vroman'ın (doğ. 1915) ve Ellen Warmond'un (doğ. 1930) şiir derlemeleri bu şekilde ortaya çıktı. Rein Blijstra, Simon Carmiggelt (doğ. 1913), B. Roest Crollius, Jan de Hartog, Willem G. van Maanen, Adriaan van der Veen, Helma Wolf-Catz ve şaşırtıcı derecede çok yapıt veren ozan, denemeci ve romancı Simon Vestdijk'in (1898-1971) öbür yapıtları arasında düzyazı kurgu yapıtları da yine aynı etkilenmenin ürünüdür.

edebiyat

Jacq Firmin Vogelaar

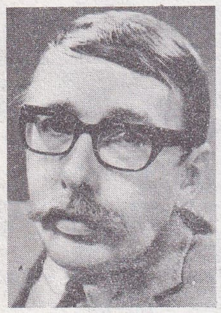
Gerrit Kouwenaar

Deneme alanında, Herman van den Berg (1897-1967), Godfried Bomans (1913-1971), Raoul Chapkis, Willem Frederik Hermans, Rudy Kousbroek, Michel van der Plas ve Cornelis Verhoeven gibi yazarların az çok felsefî ya da güncel konulara dönük düşüncelerine dikkati çekmek gerekir. Başka bazı yazarlar ise özellikle tarihe (Jaap Meijer, Jacop Presser [1899-1970], Wim Zaal) ya da yabancı edebiyatlara (S. Dresden, H. Drion, Pierre H. Dubois, J. P. Guepin, Karel van het Reve, Charles B. Timmer ve evrensel Simon Vestdijk) ilgi duyarlar. Modern Hollanda edebiyatına eşlik eden eleştiri farklı görünümler yansıtır. Bazı eleştirmenler birbirinden kopuk edebî yapıtları sıkı bir biçimde çözümlemekten öte pek bir şey yapmazlar (Kees Fens, H. U. Jessurun d'Oliveira). Bazılarıysa, daha geniş bir edebiyat alanına doğru, ruhbilime, toplumbilime ve tarihe doğru açılmalarla yapısal bir çözümleme ortaya koymayı başarır ve tartışmalara girişerek fikirlerinin daha bir etkili olmasını sağlarlar. Bazen hayale dalarak yolunu şaşıran R. A. Cornets de Groot ve birbirinden uzaklaşan yöntemleri bağdaştırmak ister görünen Martien J. G. de Jong bu eleştirmenlerdendir. Huug Kaleis ve ağabeyi H. A. Gomperts ise, edebî metinden çok onu yazmış olan *persona pratica* ile ilgilenen yorumcular grubundandır. Son olarak, yeni-gerçekçi şiirin örneklerine ve taraftarlarına teknik açısından duydukları hayranlık nedeniyle J. Bernlef ve Cees Buddingh'den, daha çok tematik yönelimleri nedeniyle de Willem Brandt, Ad Den Besten, C. J. E. Dinaux ve K. L. Poll'den söz edilebilir.
Tiyatroyu Lodewijk de Boer temsil eder. Saçma tiyatroyla ve Antonin Artaud ile olan ilişkisi, halkça tutulan yapıtlar ortaya koymasını engellemez.

GÜZEL SANATLAR

Savaş sonrası hollanda sanatında iki yenilik dikkati çeker: bunlardan biri, o zamana kadar pek önemli olmayan heykelin, özellikle W. Couzijn* (*Ek*), C. N. Visser* (*Ek*), Jaap Mooy (doğ. 1915), Marke Brusse (doğ. 1937) ve Şinkişi Tajiri (doğ. 1923) gibi hollanda okuluna bağlanan yabancıların çalışmalarıyla gelişmesi ve birçok kentin J. H. Van den Broek* (*Ek*), J. Bakema* (*Ek*), A. Van Eyck (doğ. 1918), H. Hertzberger (doğ. 1932) ya da P. Blom (doğ. 1934) gibi heykeli kent görüntüsü içine katma yollarını araştıran mimarların, dünya çapında heykelcilerin yapıtlarıyla süslenmesidir.
İkinci yenilik ise, sanat hayatına büyük bir canlılık getiren bir kültür politikasının izlenmesidir. Sanatçıların devletçe ya da belediyelerce önemli ölçüde parasal yönden desteklenmesi, çok sayıda öncü yapıtın belediyeler ve müzeler tarafından satın alınması, Peter Stuyvesant gibi sanayicileri sanat koruyuculuğuna özendirmesi bu açık ve etkin sanat politikasının başlıca özellikleridir. Çağdaş sanat konusunda sürekli bir bilgi kaynağı olan (W. Sandberg*in [*Ek*] başlatıp Edward de Wilde*nin [*Ek*] yürüttüğü uygulama) ve öncü sanat için bir laboratuvar haline gelen Amsterdam'daki Stedelijk Museum'un geçirdiği evrim bu bakımdan çok anlamlıdır. Ayrıca, J. Leering'in batı sanat araştırmaları için önemli bir basamak haline gelen Eindhoven Van Abbe Museum'daki çalışmalarına ve Arnhem'deki Sonsbeek heykel parkında düzenlenen gösterilere de değinmek gerekir. Bu müzeler gelip geçici, ama Hollandalıların günlük yaşamında gitgide önemli bir yer tutan bir sanatı, «Anti-art»ı (karşı sanat) desteklerler. «Cobra*» akımının bu devrimde payı büyüktür. Geometrik anlayışı itip sanatın oyunsal değerlerini savunan ve aralarında Constant* (*Ek*), K. Appel, Theo Wolvecamp (doğ. 1925) ve ressam, şair Lucebert'in de (doğ. 1924) bulunduğu Cobra akımı Hollanda'nın bütün kültür yaşamını etkilemiştir. Enformel akımından yola çıkılarak 1958'de kurulan «Nul» topluluğunun sürdürdüğü anlayış da budur. Yaratıcı deha efsanesine karşı çıkan bu topluluğun üyeleri bugünün akımlarını haber verirler: seyirci, Jan Schoonhoren'in (doğ. 1914) sunduğu gereçlerden hareketle sanat eserini yaratır: Herman de Dries'in (doğ. 1931) tablolarının yapımında rastlantı, Wim T. Schippers'in ya da Pieter Engels'in (doğ. 1928) seçimlerinde beğeniyi köstekleme sistemi en önemli öğedir. Bu sanatçıların tutumu, *land* art* (*Ek*) ve yoksul* sanat (*Ek*) temsilcileri, özellikle Marinus Boezem (doğ. 1934), Jan Dibbets (doğ. 1941) ve Ger Van Elk (doğ. 1941) tarafından sürdürülmektedir. Kimileri tüketim toplumunun figüratif bir anlayış içinde eleştirilmesi yolunda çalışırlar. Woody van Amen (doğ. 1936) Jaap Wagemaker'in (doğ. 1906) «bileştirme»lerini «pop» bir anlayışla sürdürür, Co Westerik'in (doğ. 1924) savunduğu gerçekçi gelenek yeni gerçekçiliğe yakın tablolar yapan Reiner Lucassen (doğ. 1939) ve Jacob Zekveld (doğ. 1945) tarafından da izlenir. Öte yandan Ad Dekkers (doğ. 1938) ve bilgisayar kullanan Peter Struycken (doğ. 1939), Franch Gribling (doğ. 1933) ya da Bonies (Van Bolo Nieuwenhuis, doğ. 1937) gibi kinetikçiler somut sanat alanında yoğun bir çalışmaya girişmişlerdir. (L)

HOLLE, Kongo-Brazzaville'de potas yatağı, Pointe-Noire'ın kuzeydoğusunda. (L)

HOLLİGER (Heinz), isviçreli besteci ve obuacı (Langenthal 1939). S. Veress'in, ardından P. Boulez'in öğrencisi oldu ve ilkin obua virtüozu olarak kendini tanıttı. Birçok besteci gerek Holliger için, gerek karısı, arpçı Ursula Hänggi ile oluşturduğu düo için eserler yazdı. Holliger'in besteleri arasında özellikle şunları saymak gerekir: ses ve orkestra için *«Üç aşk şarkısı»* (G. Trakl'ın eserinden, 1960); tenor için küçük oda kantatı *«Yer ve gök»* (1961); *«Doğaçlamalar I-III»* (1962-1963); obua ve arp için *«Devingen»* (1962); bir sahne eseri olan *«Büyüleyici balerin»* (N. Sachs'ın eserinden, 1970); obua (korangle), alto ve arp için *Trio* (1966); obua, koro, orkestra ve solo için *Siebengesang* (1968); nefesli çalgılar, vurma çalgılar, org ve hoparlör için bestelenen, ilk defa 1970'te Donaueschingen'de çalınan ve sanatçının «gürültü ve ses öğelerini temel unsur olarak kullandığı» ilk eseri olan *Pneuma*; on iki ses için *Dona nobis pacem* (1971); karışık *a cappella* koro için *Psaume* (ilk çalınışı 1972'de Stuttgart'ta) ve dört ilâ yedi yorumcu için *Kreis* (ilk çalınışı 1972'de Graz'da). [L]

***HOLOGRAM** i. — Opt. *Hologram ölçümü,* çeşitli nesnelerin biçimlerini, boyutlarını ve uzaydaki konumlarını, bu nesnelerin hologramları üzerinde yapılan ölçmelerle incelemeğe dayanan teknik. (L)

***HOLYHEAD,** Büyük Britanya'da şehir. — Alüminyum. (L)

***HOMBURG,** Federal Almanya'da (Saar) şehir. — Elektrik malzemesi yapımı. (L)

HOMODİNAM sıf. (fr. *homodyname*). Ekoloji. Döl sayısı uygun mevsime göre belirlenen hayvan türüne (genellikle böcekler ya da öbür eklembacaklılar) denir. Örneğin gelinböceği (uğurböceği) [*Coccinella septempunctata*] Paris'te bir, Napoli'de iki, Tel-Aviv'de üç döl verir. (Karşıtı HETERODİNAM.) [L]

***HONAZ,** Ege bölgesinde (Denizli ili, merkez ilçesi) bucak. — 17 942 nüf., bucak merkezi 5 156 nüf., 17 köy (1970). [M]

Foto. K.İ.P.P.A. (2), Simonpietri-Gamma (LAROUSSE)

***HONDURAS**, Orta Amerika'da devlet. — 2 780 000 nüf. (1973). Başkenti, *Tegucigalpa* (206 000 nüf.). Başlıca şehri, *San Pedro Sula* (91 000 nüf.).

İKTİSAT

Ülkenin temel gelir kaynağı, United Fruit Company'den (68 000 hektar, 1,3 Mt meyve) alınan ve millî bütçenin üçte birini karşılayan vergilerdir. Muz, toplam ihracatın yarısını temsil eder. Nüfusun hızla artışı (yılda yüzde 3,4), çok düşük olan kişi başına üretimin (1969'da 266 dolar) hemen hemen duraklamış olmasını kısmen açıklar. 1974'te, insan kaybının (8 000 - 10 000 ölü, 600 000 evsiz) dışında çok büyük hasara (yaklaşık 500 milyon dolar) yol açan bir siklon, ülkenin üretim potansiyelinin büyük kısmını ortadan kaldırarak durumu daha da kötüleştirmiştir.

TARİH

Emekçiler Sendikası federasyonu, tüketim mallarına konulan vergiyi protesto etmek için, 1968 eylülünde ülkenin kuzeyinde, zaman zaman kanlı olaylara yol açan grevlere girişti; başkent Tegucigalpa'da üniversite öğrencileri de bu hareketi desteklediler. Bunun üzerine, cumhurbaşkanı albay Arellano, grevi yasa dışı bulduğu için sıkıyönetim ilân etti. 1969'da, Honduras ile Salvador arasında bir çatışma patlak verdi. Başlangıçta, gerilimin nedeni, Honduras topraklarında üç yüz bin Salvador'lunun yaşamasıydı. Honduras hükûmeti, yedi bin Salvador'luyu, Tegucigalpa'daki dükkânlarının yağmalanmasından sonra sınır dışı etti; bunun üzerine Salvador yetkilileri 27 haziranda komşu ülke ile ilişkilerini kestiler. Salvador ordusu, haziran ortasına doğru Honduras topraklarına girdi. Bunun üzerine duruma müdahale eden Amerika Devletleri teşkilâtı (A.D.T.), 18 haziranda çarpışmaya son verilmesini kabul ettirmeyi başardı. Ne var ki, 1970 ocağında yeni olaylar patlak verdi; ama sonunda, 4 haziran 1970'te San Jose'de (Kosta Rika) bir anlaşma imzalandı: bu anlaşmada, güvenliğin sağlanması için iki ülke arasında silâhtan arındırılmış bir bölge kurulması ve buraya Guatemala, Kosta Rika ve Nikaragua birliklerinin yerleşmesi öngörülüyordu.

28 mart 1971'de ilk defa kadınların da katıldığı genel seçimler yapıldı: Millî parti adayı Ramon Cruz cumhurbaşkanı olarak albay Lopez Arellano'nun yerine geçti; sol partilerin oy kullanmama öğüdüne uyanlar kayıtlı seçmenlerin yüzde 40'ını temsil ediyordu. Yeni hükûmet, seçim kampanyası sırasında verdiği sözü tutarak Orta Amerika Ortak pazarı (Honduras, Guatemala, Salvador, Nikaragua ve Kosta Rika) ile ilişkilerini kesti. 1971'de, A.B.D., önemli şeker siparişleri vererek ve Antil denizindeki Siwan takımadalarını Honduras'a bırakarak, yeni devleti desteklediğini ortaya koydu.

Ama, 4 aralık 1972'de, ordunun desteklediği Lopez Arellano, başkan Ramon Cruz'u devirerek en az beş yıllık bir süre için iktidara elkoyduğunu açıkladı; bu hükûmet darbesine neden olarak, Honduras'ın Orta Amerika Ortak pazarından çekilmesinden beri uğradığı büyük sıkıntıları gösterdi. Ancak, aradan iki yıl geçmeden başkan Arellano hakkında, ülkede gıda sanayii alanında çalışan bir amerikan firmasından bir milyon doları aşan rüşvet aldığı iddiaları ortaya atıldı. Soruşturmanın iddiayı doğrulaması üzerine yarbaylardan oluşan bir grubun desteklediği kuzey bölgesi komutanı albay Juan Alberto Melgar Castro önce Arellano'nun elinden başkomutanlığı aldı, sonra da mini darbe diye adlandırılan bir harekâtla Arellano'nun cumhurbaşkanlığına son vererek yerine geçti (nisan 1975). Bu olaydan sonra silâhlı kuvvetler adına yayımlanan bildiride ülkede iktisadî ve siyasî koşullar elverişli hale gelinceye ve gerekli reformlar tamamlanıncaya kadar yönetimin asker tarafından sürdürüleceği açıklandı. Aynı yılın sonbaharında yabancı firmalara tanınan ayrıcalıklar iptal edildi. Toprak reformu çalışmalarına başlandı ve bunun bir an önce gerçekleştirilmesini isteyen köylüler geniş çapta gösteriler düzenlediler.

ARKEOLOJİ

Arkeolojik kazıların büyük bir kısmı ülkenin kuzeydoğusunda, Rio Ulua vâdisinde ve Yojoa gölü bölgesinde yapılmıştır. Bu bölgede hem güneyin (Nikaragua, Kosta Rika), hem de kuzeyin (Guatemala, Meksika) seramik geleneklerine rastlanmıştır. Bulunan en eski seramik türleri Klasiköncesi döneme aittir ve Orta Amerika'nın kuzeyindeki seramik türlerine sıkı sıkıya bağlıdır. 1968-1969 yılları arasında kazılan Naranjos* (*Ek*) şehrinde rastlanan en eski evre Jaral dönemidir (M.Ö. 500-200).

Klasiköncesi seramikleri, Yeni Klasik Maya döneminin çokrenkli seramiğinden esinlenmiş ulua-maya seramikleri izler. Utila adasındaki kazılardan sonra, Doğu Honduras'ın tümü için geçerli olan bir seramik evrimi kronolojisi hazırlandı. En eski evre olan Selin evresi iki dönemden oluşur: stilistik Ulua-Maya grubundan olan ve Yeni Maya Klasik döneminin tepeu üslûbuna bağlanabilen Selin I dönemiyle, bu maya etkisinin kayboluşuna ve Tepeu III safhasının çağdaşı (yani Klasik dönemin sonu ve Klasiksonrası dönemin başı) yeni bir seramik geleneğinin ortaya çıkışına tanık olan Selin II dönemi. Selin evresini Cocal evresinin iki dönemi izler; Orta Amerika'nın güney kesimlerinin ve özellikle Kosta Rika'nın yukarı kısımlarının etkisi altında kalan son dönem fetihe kadar sürmüştür. Doğu Honduras'ta taş ya da toprak duvarla çevrili, küçük tepelerden oluşmuş pek çok şehir bulunmuştur.

Honduras'ın batı kısmında, Guatemala sınırı yakınında, maya mimarîsinin en güzel örneği olan Yeni Klasik döneme ait (600-900) Copan şehri yer alır. (LM)

***HONDURAS** (İNGİLİZ — ı), Orta Amerika'da arazi. — (Bk. BELİZE, *Ek.*) [L]

HONECKER (Erich), doğu almanyalı siyaset adamı (Neunkirchen, Saarland 1912). Bir maden işçisinin oğlu olan Honecker 1926'da Komünist Gençlik örgütüne, 1929'da da Alman Komünist partisine girdi; Komünist Gençlik Örgütleri Ulusal komitesine üye olarak (1934) naziliğe karşı savaştı. 1935'te tutuklandı, savaşın sonuna kadar da tutuklu olarak kaldı. 1945'te ruslar tarafından serbest bırakıldı ve on yıl boyunca, kurucularından biri olduğu Freie Deutsche Jugend'i yönetti. 1958'de merkez komite sekreterliğine, 1960'ta ise eski görevini de bırakmamak üzere Millî Savunma konseyi sekreterliğine seçildi. 1971 mayısında Birleşmiş Sosyalist partinin (S.E.D.) genel sekreterliği görevini Walter Ulbricht'ten devralan Honecker haziranda da Millî Savunma konseyinin başkanlığına getirildi. (L)

HONEGGER (Gottfried), isviçreli sanatçı (Zürich 1917). Zürich'teki Uygulamalı Sanatlar okulunda öğrenim gördü (1931-1932), grafik sanatını öğrendi, dekoratör oldu (1932-1935) ve bu yöndeki çalışmalarını 1938'de kurduğu atelyede sürdürdü. Sonra resme başladı, 1948'e kadar daha çok dizayn çalıştı; Zürich'teki Uygulamalı Sanatlar okulunda ders vermeğe başladı. 1948'de uygulamalı sanatlardan uzaklaştı, 1957'de de kesinlikle bu konuyu bir yana bırakarak resme, gravüre, daha sonra da heykele yöneldi. Konstrüktivizmi benimsedi ve bu akımı matematik dizilerle temellenen programlamaya kadar vardırdı. Tekrenkli tablolarında kare, 45°'lik köşegen, çember ve yay gibi geometrik öğelerden yararlandı. 1967'de bilgisayarla çalışmağa başladı, böylelikle rastlantıyı da hesaba katma olanağını elde etti ve önerilerin sonsuzluğundan yararlanarak biçim yaratmada yeni bir özgürlüğe kavuştu. 1948'den sonra zaman zaman Paris'e gitti. (L)

HONDURAS'tan atılan Salvador'lular (temmuz 1969)

Honeywell Incorporated, amerikan bilişim şirketi. Honeywell Bull grubun en önemli şirketlerinden biridir ve günümüzün en üstün tekniklerinin uluslararası düzeye getirilmesinin en güzel örneğini verir.

1964'te amerikan grubu General Electric, Bull'ın hisse senetlerini almış ve bunları iki şirket halinde birleştirmişti (Société Industrielle Bull-General Electric ve Compagnie Bull-General Electric). General Electric 1970'te bu hisse senetlerini elden çıkarmağa karar verdi ve Honeywell grubuna ciro etti. Bunun üzerine sınaî (S.I.B.G.E.) ve ticarî (Compagnie B.G.E.) iki şirket Société industrielle Honeywell Bull ve Compagnie Honeywell Bull adlarını aldı. Böylece Honeywell Bull önem bakımından Honeywell grubunun dördüncü şubesi oluyor, fakat ana şirkete karşı özerkliğini geniş ölçüde koruyordu. Dünyada bilişim alanında altıncı büyük üretici olan Honeywell Bull grubu 1973'te iş hacmini 2,351 milyar fransız frangına çıkardı. (L)

***HONG KONG** veya **HONGKONG**, Güney Çin'de ingiliz sömürgesi. — 4 160 000 nüf. (1973).

TARİH

1967'de iç karışıklıklardan ve Çin ile sınır çatışmalarından sonra sömürge, 1967'de çıkarılan ve yargılamasız tutuklamalara izin veren olağanüstü yasanın kaldırılmasını (haziran 1969) haklı çıkaran bir istikrar dönemine girdi. Paralel olarak, çinli mültecilerin daha sıkı denetlenmesi, yerel nüfusun daha iyi bütünleşmesini haklı çıkardı. Formoza, Singapur ve Kore cumhuriyeti sanayilerinin önemine rağmen, Hong Kong'un iktisadî gelişmesi düzenli olarak ilerlemektedir. (L)

***HOPA**, Doğu Karadeniz bölümünde (Artvin ili) ilçe. — 26 345 nüf., ilçe merkezi 9 074 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***HOPE** (Alec Derwent), avusturyalı yazar. — Yeni şiir ve eleştiri derlemeleri yayımladı: *New Poems: 1965-1969* (Yeni şiirler: 1965-1969) [1969]; *Collected Poems: 1930-1970* (Toplu şiirler: 1930-1970) [1970]; *Dunciad Minor* (1970); *Henry Kendall: a Dialogue with the Past* (Henry Kendall: geçmişle bir konuşma) [1971]. (L)

HOPEWELL, Ohio'da (A.B.D.) tarihöncesi yerleşme bölgesi; Amerika Birleşik devletlerinin doğusunda bir kültür fasiyesine (M. Ö. 300 - M.S. 500) adını vermiştir. Etkisi batıya ve Mississippi'nin aşağı vâdilerine doğru yayılmıştır. (L)

HOPKALİT i. (fr. *hopcalite*). Maden oksitleri karışımının (örneğin MnO_2, CuO, Co_2O_5, Ag_2O) genel adı; bu karışım gaz maskelerinde karbon monoksiti soğurmağa yarar. (L)

HOPPER (Edward), amerikalı ressam (Nyack, New York 1882 - New York 1967). Amerika'daki günlük yaşantıyı yansıtmağa çalışan Robert Henri ve «Sekiz'ler» grubunun etkisinde kaldı. Avrupa (1906, 1909 ve 1910) ve A.B.D.'deki gezileri sırasında hiç bir öncü akıma kapılmadı. Varlıkları ve nesneleri hiç değişikliğe uğratmadan içeren gerçeğe ilgilendi; özellikle sade ve belli hacimler üstünde durdu; açık renklere işlediği tuvallerinde garip bir ışık egemendi (*Nighthawks* [Gece kuşları, 1942] ya da *Second-Story Sunlight* [Gün ışığının ikinci öyküsü, 1960]). Çoğu zaman hareketsiz ve yüzlerinde donuk bir anlam taşıyan figürleri aslına son derece benzeyen şehir dekorları içinde canlandırılmıştır (Hopper, aşırı gerçekçiliğin [bk. GERÇEKÇİLİK*, *Ek*] öncülerinden sayılır); yapıtlarında çoğu kere sıkıntılı bir hava göze çarpar. (L)

«Dans» (1961-1962) W. Couzijn'den bronz

HOLLANDA güzel sanatlar

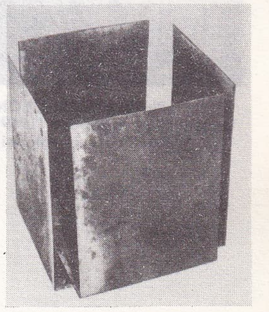

«Açık ve katlı» (1972) C. N. Visser'den

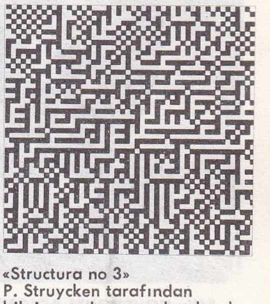

«Structura no 3» P. Struycken tarafından bilgisayardan yararlanılarak yapılmış resim

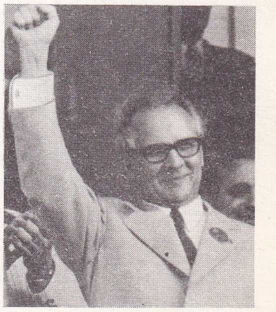

Erich HONECKER

Foto. A.F.P., X (3), Francolon-Gamma (LAROUSSE)

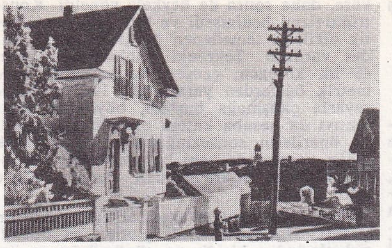

Edward HOPPER «Adam's House» (Adam'ın evi) 1928 suluboya resim, özel kol.

Philippe HOSIASSON tuval üstüne yağlıboya (1969) [David Gervis galerisi]

Félix HOUPHOUËT-BOIGNY

***HORASAN,** Erzurum-Kars bölümünde (Erzurum ili) ilçe. — 45 897 nüf., ilçe merkezi 7 728 nüf. (1975); 71 köy (1970). [M]

***HORENSTEİN** (Jascha), rus asıllı amerikalı orkestra yönetmeni. — (öl. Londra 1973). Bir süre hiç plak doldurmadı, ama ölümünden birkaç yıl önce özellikle Mahler'in 3. senfonisi gibi önemli plaklar yaptı. (L)

Horgen kültürü, İsviçre'de son Cilâlıtaş devri kültür fasiyesi (III. binyılın sonu. - II. binyılın başı). Seine-Oise-Marne ile Vienne-Charente kültürleriyle aynı gruba dahil olan Horgen kültürü, adını Zürich gölü üzerindeki bir şehirden alır. Fontbouisse kültürü gibi çağdaş uygarlıklardan daha ilkeldir. Seramikleri, üstlerinde süsleme olmayan düz dipli büyük vazolardan oluşur. (L)

HORKHEİMER (Max), alman filozofu ve sosyoloğu (Stuttgart 1895 - Nürnberg 1973). İktisat öğrenimi yaptıktan sonra felsefeden doktora verdi. 1930'da Frankfurt-am-Main üniversitesinde sosyal felsefe profesörü ve *Institut für Sozialforschung*'un müdürü oldu. Bu sosyal araştırma enstitüsü onun enerjik yönetimi altında tam bir marksist sosyoloji programını geliştirdi ve 1932'den itibaren *Zeitschrift für Sozialforschung* dergisini yayımladı. Max Horkheimer'in çevresinde toplanan bu aydınlar topluluğu Frankfurt* okulu (*Ek*) adını aldı. Horkheimer 1933'te naziliğin yükselişi karşısında Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı; önce Cenevre'ye, sonra Paris'e gitti, daha sonra New York'ta Columbia üniversitesinde görev aldı. Frankfurt'taki iş arkadaşlarının çoğu onu izlediler, hattâ birkaç yıl sonra dergi de onun ardından gitti. Onun kuramsal çalışmalarının özü *Zeitschrift für Sozialforschung*'da çıkan makalelerinde bulunur; bunlardan bazıları iki ciltte toplanarak *Kritische Theorie I* ve *II* (1968) adıyla yayımlanmıştır. Bu makalelerden özellikle biri, 1937'de yazılmış olan «Geleneksel kuram, eleştirel kuram» başlıklı yazı Frankfurt okulunun kuramsal temel programı sayılır ve «Eleştirel kuram» adıyla tanınır. Onun yönetiminde ortaklaşa hazırlanan *Studien über Autorität und Familie* (Otorite ve aile üzerine çalışmalar) [1936] ve *Studies in Prejudice* (Önyargılı çalışmalar) [1949-1950] adlı eserlerde Freud'çu-Marx'çı bir antropolojinin öğeleri bulunur. Horkheimer 1947'de *Eclipse of Reason*'u (Akıl tutulması) ve Th. W. Adorno ile birlikte *Dialektik der Aufklärung*'u (Eğitimin diyalektiği) yayımladı. 1950'de Frankfurt'a dönerek enstitüyü yeniden kurdu ve iki yıl süreyle üniversite rektörlüğü yaptı. 1954-1959 yıllarında Frankfurt ve Chicago'da profesör olarak çalıştıktan sonra emekliye ayrıldı ve İsviçre'ye yerleşti. Horkheimer'in sosyal felsefesi esas olarak tarihî maddeciliğe dayanır, tarihî maddeciliği de çift yönlü olarak, yani hem bir eleştiri, hem de tarihî toptancılığı reddeden hemen hemen bireyci bir hümanizma olarak ele alır. Ömrünün sonuna doğru, estetik bir kötümserlik ve bir çeşit dinsellik taşıyan Schopenhauer'ci temalara daha büyük bir yer verdi. Diğer eserleri: *Über Kants Kritik der Urteilkraft* (Kant'ın yargı gücü üzerine eleştiri) [1925], *Anfänge der bürgerlichen Geschichtsphilosophie* (Burjuvazinin tarih felsefesi başlangıcı) [1930]. (L)

***HORMON** i. — Bk. ANSİKL. || *Etene sıţt hormonu*. Bk. SÜT* *hormonu*, *Ek*.

— ANSİKL. *Hormon* alanındaki son gelişmeler özellikle yeni hormonların bulunmasına, bazı hormonların bireşim yoluyla elde edilmesine ve etkilerinin tanınmasına olanak sağladı. (Bk. İÇSALGI* BİLİMİ, *Ek.*) Yeni bulunan hormonlar kalsitonin* (*Ek*), prostaglandin*ler (*Ek*) ve hipotalamus* (*Ek*) tarafından üretilen birtakım maddelerdir. Hipotalamus hormonları, içsalgıları yöneten hipofiz ön lobu stimülinlerinin serbest bırakılmasını sağlar. (Bk. HİPOFİZ, *Ek.*) Polipeptit ve protein hormonlarının bireşimi sınırlı da olsa gerçekleştirilebildi. Bunlardan bazıları, örneğin ensülin, kalsitonin ve hipotalamus-hipofiz hormonlarının bireşimi doğal moleküllerin oluşmuna yol açtı. Bazılarında da içsalgı etkinliği taşıyan ürünler elde edilebildi, ama bu ürünlerin bileşiminde doğal cismin bileşiminin ancak bir kısmı bulunuyordu. Hormonların etki tarzı, çevrimsel A.M.P.* (*Ek*) oluşumunun hedef hücreler tarafından düzenlenmesiyle açıklanabilir ve moleküler biyolojinin konusuna girer. Kısaca söylemek gerekirse, hormon biyokimyasının gelişmesi içsalgı bildirişimlerinin tanınmasında çok küçük ilerlemeler sağlamıştır. (L)

***HOROZKÖY,** Ege bölgesinde (Manisa ili, merkez ilçesi) muhtarlık. — 3 327 nüf. (1970). [M]

***HORSUNLU,** Ege bölgesinde (Aydın ili, Kuyucak ilçesi) bucak. — 9 168 nüf., bucak merkezi 2 327 nüf. (1970). [M]

HOSİASSON (Philippe), rus asıllı fransız ressamı (Odesa 1898). Odesa'da hukuk ve sanat tarihi okudu, bir süre Güzel Sanatlar okulundaki dersleri izledi. Ama resim alanında kendi kendini yetiştirdi. 1920'de Rusya'dan ayrıldı, önce Roma, sonra Berlin, daha sonra da Paris'e gitti ve 1924'e kadar orada kaldı. Bu süre içinde bir yandan dekoratörlük yaptı, öte yandan da oldukça klasik eserler verdi. İkinci Dünya savaşından hemen sonra daha çok amerikan soyut anlatımcılığına yakın bir soyutlamaya yöneldi. 1959'dan sonraki biçimlerinde insanı rahatsız eden bir geometrik düzen ağır basar, renklerde ise hiç uyum yoktur. Hosiasson 1967'den bu yana denge ve şiddet öğelerinin birbiriyle kaynaştığı anıtsal eserler vermektedir. (L)

***HO Şİ MİNH,** vietnamlı siyaset adamı. — (öl. Hanoi 1969). [L]

Ho Şi Minh yolu, Kamboçya ve Güney Vietnam'daki devrimci kuvvetleri desteklemek için Kuzey Vietnam kuvvetlerinin geçtiği yolların tümü.

Ho Şi Minh yolu'nun stratejik önemi, prens Norodom Sihanuk'un Sihanoukville limanını kapamasından (haziran 1969) sonra daha çok arttı; Kuzey Vietnam'daki üslerden yola çıkarılan askerî malzeme ve yiyecek bu limandan Güney Vietnam'a geçiyordu. Amerika Birleşik devletleri hava kuvvetlerinin giriştiği bombardımanlar bu yoldan yapılan asker ve malzeme naklini durduramadı. Bu yüzden Güney Vietnam ordusu, amerikan kuvvetlerinin desteği ile, 8 şubat 1971'den 24 mart 1971'e kadar, Aşağı Laos'ta «Lam Son 719» adı verilen harekâta girişti; harekâtın amacı Ho Şi Minh yolunun altyapı tesislerini yok etmekti. Çetecilere ağır kayıp verdirilmesine rağmen harekât başarısızlıkla sonuçlandı. (L)

***HOTAMİŞ,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Karapınar ilçesi) bucak. — 4 560 nüf., bucak merkezi 1 035 nüf., 9 köy (1970). [M]

HOTAN (Harbi), türk mimarı (İstanbul 1916). Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1943). İzmir belediyesi proje şefliği ve planlama müdürlüğü yaptı (1946). Bir süre şehircilik mimarı Albert Baudmer ile çalıştı. Çeşitli zamanlarda 17 proje yarışmasında derece aldı. 1963 yılında Beden Terbiyesi Genel müdürlüğünde göreve başladı. Ankara'daki *Atatürk spor salonu*, *Yüzme havuzu* ve İzmir'de *Halkapınar** (*Ek*) tesislerinin projelerini hazırladı. (M)

HOTİNLİ (Metin), türk astronomu (İstanbul 1920). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Astronomi bölümünü bitirdi; Astronomi kürsüsüne asistan (1947), doktor (1951), doçent (1956) oldu. 1959'da İngiltere'deki Cambridge ve Fransa'daki Meudon rasathanelerinde incelemeler yaptı. Bu incelemelerin en önemlileri Güneş lekelerinin perspektif kısalmasına ilişkin gözlemlere ait üç rapor ve 1957 Güneş kromosferi gözlemleridir. (M)

HOT MONEY [hatmani] i. («*sıcak para*» anlamında ing. deyim). Bk. SERMAYE, *Ek.* (L)

***HOUİLLES,** Fransa'da Yvelines idare bölgesinde kanton merkezi. — 1972'de, stratejik deniz gücü komutanlığı Houilles'a yerleştirildi. Komutanlık yaptığı yayınlara yüksek güçlü Rosnay (İndre) istasyonu sayesinde, füzeatar nükleer denizaltılarla sürekli bağlantı halindedir. (L)

***HOUPHOUËT-BOİGNY** (Félix), fildişi kıyılı siyaset adamı. — 29 kasım 1970'te üçüncü defa cumhurbaşkanlığına seçildi. 1971'de Afrika devletlerini Güney Afrika ile diyalog kurmanın gerekliliğine inandırmağa çalıştı. Afrika'da komünizmi önleme amacını güden önerisi, Afrika Birliği örgütünce haziran 1971'de Addis-Abeba konferansında reddedildi. İç siyasette aleyhte öğrenci ve işçi gösterileriyle karşılaşan Houphouët-Boigny hükûmeti geniş ölçüde halkoyuna başvurma yolunu seçti. Kabinesinde değişiklik yaparak (ocak 1970), yönetim kadrolarını afrikalılaştırmağa ve gençleştirmeğe hız vererek halkın şikâyetlerini dindirmeğe çalıştı. (L)

***HOUSSAY** (Bernardo Alberto), arjantinli fizyoloji uzmanı. — (öl. Buenos Aires 1971). [L]

HOUSSİAUX (Jacques), fransız iktisatçısı (Longwy 1929 - ay.y. 1970). Önce Nancy, sonra Paris Üniversitesi Hukuk ve İktisadî Bilimler fakültesinde profesör oldu. Sınaî iktisat sorunlarıyla ilgili araştırmalarda bulundu; kuruluşlarda iktidar (*le Pouvoir de monopole* [Tekel iktidarı], 1958) ve firmaların büyümesi (*Concurrence et Marché commun* [Rekabet ve Ortak pazar], 1960) konuları üstünde durdu. (L)

HOVERPORT i. (ing. *hovercraft*, hoverkraft ve *port*, liman'dan). Bir limanın, hoverkraftların yanaşması için özel olarak düzenlenen ve bir eğik düzlemden meydana gelen bölümü. (L)

***HOWARD** (Andrée), ingiliz dansçısı, koreografı ve süslemecisi. — (öl. Londra 1968). [L]

***HOWE** (James Wong), amerikalı filim baş operatörü. — *Seconds*'dan (İkinciler) [J. Frankenheimer'den, 1966] sonra özellikle Martin Ritt (*Âsi kabadayı* [Hombre], 1967; *The Molly Maguires*, [1968]) ve Robert Ellis Miller (*The Heart is a Lonely Hunter* [Kalp yalnız bir avcıdır], 1968) için çalıştı. (L)

***HOZAT,** Doğu Anadolu'da (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli yöresi, Tunceli ili) ilçe. — 18 556 nüf., ilçe merkezi 6 478 nüf. (1975). [M]

HÖLLOCH mağarası, İsviçre'de Schwitz kantonunda mağara. Glaris Alpleri'nde bugün 115 km'lik yeraltı dehlizleri bilinen Hölloch, Flint Ridge Cave System'in (A.B.D.) ardından dünyanın ikinci yeraltı dehlizleri ağıdır. Yeraltı ırmağının taştığı mevsimde tehlikeli bir tuzaktır: gerçekten ırmak o mevsimde 2 km'ye yakın bir sifon oluşturur. 1952'de dört mağarabilimci, bu arada bu mağaranın uzmanı A. Bögli, suların yükselmesi üzerine on gün mağarada kapalı kaldı. (L)

***HÖSNEK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Kığı ilçesi) Adaklı bucağının eski merkezi. — Bucak merkezi bugün Adaklı olmuştur. 818 nüf. (1970). [M]

H.P. (*Hesap parası* teriminin baş harflerinden). Uluslararası likidite ihtiyaçlarını karşılamak için 1969 yılı sonunda ortaya atılan H.P., ödemeler dengesindeki açığı ayarlamaları amacıyla Uluslararası Para fonundaki kotalarına göre devletlere dağıtılan kredilerdir. Âdi para basma hakkından farklı olarak H.P. denetleme yapılmadan verilir ve ancak yüzde 30'u ödenebilir; bu oran ülkelerin likiditelerinde sürekli bir artış meydana getirir. H.P.'lerin değer birimi 0,888 671 gr saf altınla tespit edilmiştir, bu da Bretton Woods'da 1944 yılında kararlaştırılan doların altın tanımına tekabül eder. Günümüzde, pek çok gözlemci, Uluslararası Para fonu tarafından emisyonun çok serbest bırakılması halinde H.P. sisteminin dünya ölçüsünde enflasyon tehlikesine yol açacağını düşünmektedir. Bu tehlike, H.P.'nin ilk ortaya atıldığı sıralarda uluslararası para eksperlerince öngörülen koruma tedbirlerine saygı gösterilmemesinden ileri gelmektedir: gerçekte, uluslararası para likiditesinde azalma olması durumunda ve belli başlı ülkelerin ödemeler dengesinde eşitlik sağlanmasından sonra H.P. emisyonu öngörülmüştü;

Foto. U.S.İ.S., Ph. Dubout, Depardon-Gamma (LAROUSSE)

öte yandan eksperler emisyonların beş yılda en fazla 10 milyar dolarda sınırlı kalmasını öne sürmüşlerdi. 1969'da üç yıl için 9,5 milyar dolarlık ilk H.P. emisyonu gerçekleştirildiğinde bu şartlar yerine getirilmedi. Nihayet gelişmekte olan ülkeler, günümüzdeki H.P. dağılımını adaletsiz olarak nitelendirmekte ve gelişmenin yaratılmasıyla finansmanı arasında bir bağ kurulmasını istemektedirler.

1970 devalüasyonu nedeniyle Türkiye, Uluslararası Para fonundan 1,4 milyar TL.lık kredi kullanmıştır. Kullanılan kredi miktarı 1971'de 1,2 milyar TL.na düşmüştür. Aynı kaynaklı krediler 1972'de 27 milyon TL., 1973'te 26 milyon TL. ve 1974'te 24 milyon TL. olmuştur. Söz konusu kredi tutarı nisan 1975'te 23 milyon TL.na düşmüştür. Sonuç olarak Türkiye'nin de H.P.'den yeterince yararlanmadığı söylenebilir. (LM)

***HRABAL** (Bohumil), çek yazarı. — Kesin bir üslûpla yazdığı yeni anlatılarında trajik ve gülünç öğeler iç içedir: «*Yetişkinler ve ilerlemiş öğrenciler için dans dersleri*» (1964); «*Çok sıkı kontroldan geçen trenler*» (1965); «*Artık oturulmak istenmeyen bir ev için ilân*» (1966); «*Morytaty ve masallar*» (1970). [L]

***HRUBİN** (Frantişek), çek yazarı. — (öl. Çeske Budejovice 1971). [L]

***HSİE FU-DJİ**, çinli siyaset adamı ve asker. — (öl. Pekin 1972). Komünist partisinin IX. kongresinde Çin Komünist partisi siyasî bürosunun asil üyeliğine getirildi (nisan 1969), sonra Pekin belediyesi Çin Komünist partisi komitesinin IV. kongresinde parti komitesinin birinci sekreteri seçildi (mart 1971). Lin Piao'nun görüşlerini az çok benimseyen Hsie Fu-Dji 1971'de siyasetten çekildi. (L)

***HUANG CIN**, çinli diplomat ve siyaset adamı. — Çin Komünist partisi merkez komitesi asil üyesi (nisan 1969) oldu, çin-amerikan görüşmelerinde önemli rol oynadı, Paris elçiliğine atandı (mart 1973), daha sonra bu görevden ayrıldı ve Washington Çin İrtibat bürosu başkanlığına getirildi. (L)

HUARİ veya **WARİ**, Peru'nun yüksek yaylalarında, Ayacucho* yakınında arkeolojik yerleşme. Bir yerleşme yeri olduğu kadar önemli bir ayin merkezi de olan Huari birkaç kilometrekarelik bir alana yayılmıştır. Yüksek taş duvarlardan meydana gelen dikdörtgen biçimi büyük surların bulunduğu şehirde çok az kazı yapılmıştır; bazen iki ya da üç katlı binalara rastlanır; öteki binalar ise, yontulmuş taş bloklardan yapılma karmaşık yeraltı binalarıdır. Orta ufuk döneminin ilk yüzyıllarında (600-1000) Huari'nin büyük bir metropol olduğunu biliyoruz. Gerçekten de Huari kültürü mimarlığın dışında pek çok seramik üslûbu, dokuma, madenî eşya ve gerek teknik, gerek sanat yönünden çok ileri çeşitli sanat eserleri yaratmıştır. İlk ara dönemde (M.Ö. 200 - M.S. 600) şehrin büyük bir alanı kapladığı, hattâ bölgenin en önemli şehri olduğu sanılıyor. Huari, orta ufuk döneminin sona ermesinden önce terk edilmiştir. Bununla birlikte, bu dönemin son iki yüzyılında pek çok bölgesel üslûpta hâlâ Huari'nin izlerine rastlanır. Huari üslûbunun bu kadar yaygın olması, bazı yazarlarca, Montaro havzasındaki küçük şehirlerden oluşan bir federasyonun iç savaşlar sonunda Huari şehrinin egemenliği altına girmesiyle doğan ve İnkalarınkine benzeyen bir imparatorluğun varlığına bağlanır. Bu imparatorluk birtakım toplumsal değişikliklere yol açmıştır ama, iktisadî sonuçlar çok daha önemlidir. Gerçekten, 1971 yılında Huari'ye 25 km mesafedeki Jarganpata'da yapılan kazılar sırasında, iktisaden Huari'ye bağlı olan bölgelerin tarım ürünlerinin saklandığı, orta ufuk döneminde bütün kent nüfusunun beslenmesini sağlayacak büyüklükte bir depo ortaya çıkarılmıştır. Devlete ait besin depolarından, yollardan ve besin ürünleri kontrol istasyonlarından oluşmuş bir sistem, İnkaların arkeolojisini ve etnik tarihini incelerken çok sık karşımıza çıkar. Orta ufuk dönemi arkeolojisi ise bu sistem modelinin bu dönemde yaratıldığını, dolayısıyla bu sistemi İnkaların bu imparatorluğun ortaya koymuştur. (L)

HUBER (Klaus), isviçreli besteci (Bern 1924). Zürich konservatuvarında 1947'den 1949'a kadar Stefi Geyer ile keman, W. Burkhard ile müzik kuramı, Berlin'de 1955'e kadar W. Burkhard, 1955-1956 arası da B. Blacher ile besteleme çalıştı. 1960'tan 1963'e kadar Luzern konservatuvarında müzik tarihi, daha sonra Basel'de besteleme dersleri verdi. 1973'ten bu yana Freiburg im Breisgau'daki Yüksek Müzik okulunun besteleme sınıfını ve aynı okulun Çağdaş Müzik enstitüsünü yönetiyor (bu görevi W. Fortner'den devraldı). 1970'te, orkestra için bestelediği *Tenebrae* adlı eseriyle Bonn kentinin Beethoven ödülünü kazandı. Dizisel müzik sonrası İsviçre okulunun başlıca temsilcilerinden biri olması Huber'in eski geleneklere, özellikle de gregoryen müziğe ilgi duymasını engellemedi: gerçekten, müziğin özü daha çok dinsel kaynaklardan gelir. Başlıca besteleri arasında özellikle Aziz Augustinus'tan esinlendiği *Soliloqura oratoryosu* (1960-1962), obua ve klavsen için *Noctes intelligibilis lucis* (1961), yaylı çalgılar dörtlüsü için *Moteti-Cantiones* (1962-1963), *a cappella* koro ve üç solocu ses için *Te Deum laudamus deutsch* (metinler T. Münster ve M. Weisse'ın) [1964], flüt, solocu ve magnetik bant için *Askese* (metin G. Grass'ın) [1966], flüt ve on iki yaylı çalgı için *Alveare Vernat* (1966-1967), arp, korno ve oda orkestrası için *James Joyce Chamber Music* (1966-1967), keman ve orkestra için düzenlenmiş bir konçerto olan *Tempora* (1969-1970), flüt, viyolonsel ve piyano için *Ascensus* (1969), koro, orkestra, magnetik bant ve hoparlörler için ... *Inwendig voller Figur...* (1970-1971), koro ve dokuz müzikçi için *Hiob 19* (1971) ve ilk defa 1973 eylülünde Berlin'de sahneye koyulan *Jot oder die Reise ins Ungewisse, oder Wann kommt der Herr zurück* operası anılmağa değer. (L)

***HUCHEL** (Peter), alman yazarı. — Sekiz yıl süren bir suskunluk döneminden sonra son derece ölçülü ve sade bir üslûpla sanatçı yaşamının dramını anlatan bir kitap yayımladı: *Gezahlte Tage* (Sayılmış günler) [1972]. (L)

***HUE**, Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir. — 2-26 şubat 1968 arasında yapılan Hue savaşı, Vo Nguyen-Giap komutasında Kuzey Vietnam kuvvetlerinin birkaç gün önce başlattıkları büyük saldırının («Tet saldırısı») doruk noktasıdır. Kuzey Vietnam kuvvetleri, mart-nisan 1972'de Kuang-Tri iline karşı giriştikleri saldırıda da Hue'yi ele geçirmek istemiş, fakat bir sonuç alamamışlardı. (L)

***Huk**, Filipinler'de kurulan japon aleyhtarı hareket, sonra gizli köylü ordusu (1942). — «Komutan Dante» denilen Bernabe Buscayne tarafından yönetilen ve çinli komünistlerce iyice etkilenen Mao'cu bir grup ile «Komutan Sumulong» denilen Faustino Del Mundo tarafından yönetilen oportünist bir grup Huk hareketini başka başka yönlere çekmeğe çalıştılar. Komutan Sumulong 1969 seçimlerinde cumhurbaşkanı Marcos'un adaylığını destekledi; Marcos Sumulong'un desteğini reddetti ve eylül 1970'te Sumulong'un yakalanması taraftarlarının etkisini azalttı. Amadao Guerrero'nun desteklediği Dante grubu, özellikle ayrılıkçı müslüman hareketlerini destekleyen bir halk kurtuluş ordusu halini aldı. Fakat bu grup köylerde pek tutunamamıştır. (L)

Hull kabı, değişik akım şiddetleri altında elektrolitik kaplamaları inceleme olanağı veren küçük elektroliz kabı. Elektrolitik kaplama üzerinde bazı etkenlerin etkisini incelemek ve özellikle bir elektrolit açısından en iyi katot akımı şiddetini belirlemek için laboratuvar deneyleri küçük deney kaplarında yapılır: amerikalı R. O. Hull'ın geliştirdiği elektroliz kabının en büyük özelliği, belirli sınırlar arasındaki akım yoğunlukları için elde edilen kaplamayı görünürleştirmesidir. Tabanı dik yamuk biçiminde olan bu kabın küçük çeperi üzerinde bir anot levhası ve eğik karşıt büyük çeperi üzerinde kaplamanın oluştuğu bir katot levhası bulunur. Anot ile katot arasında uygulanan belli şiddette bir doğru akım için katot üzerinde bir akım şiddeti gradyanı meydana gelir; bu gradyan, anoda en yakın bölümdeki yüksek şiddetten en uzak bölümdeki zayıf şiddete kadar değişir. Kabı önceden dereceleyerek istenen kaplamaya karşılık düşen akım şiddeti bulunabilir. Hull kabı sanayi çapındaki elektroliz tesislerinde, elektrolitin kimyasal çözümlemesine ek olarak bazı kimyasal etmen ve etkenleri denetleme aracı olarak da kullanılabilir. Böylece bazı etkenlerin (organik katkılar, çözümlemesi güç tuzlar, parlatıcılar, çeşitli yabancı maddeler) etkilerini değerlendirme, hattâ dozlarını ayarlama, sıcaklık, yoğunluk değişimleri, banyonun süzme durumunun pH'ı v.b. etmenlerin etkisini denetleme olanağı elde edilir. (L)

HULTEN (Karl Gunnar Pontus VOUGT, **Pontus** — denir), isveçli müze müdürü (Stockholm 1924). Stockholm'de etnografya ve sanat tarih öğrenimi gördü (1945-1950), sonra birçok Avrupa ülkesinin başkentinde kaldı (1950-1955). 1957'den 1960'a kadar Stockholm Modern Sanat müzesinde yardımcı müdürlük yaptı, sonra yeni Moderna Museet'in genel müdürü oldu. 1973'te Beaubourg merkezinin plastik sanatlar yöneticiliğine getirilen Hulten müzecilik alanında ilerici görüşlerin savunucusuydu; ona göre bir müze bazı yapıtların sergilendiği bir ziyaret yeri değil, fakat sanatçıyla halkın doğrudan doğruya ilişki kuracağı bir uğrak noktası, toplumsal ve kültürel davranışlar üstünde araştırma yapılabilen bir merkezdir. Hulten Modern Museet'de düzenlenen birçok happening'in öncüsü ve «Sanat ve akım» (Amsterdam, 1961), «Makina» (New York, 1968) gibi birçok serginin öncüsü sayılır. Ayrıca amerikan öncü sanatı üstüne yapılan araştırmalarla ilgili sergileri Avrupa'da ilk düzenleyenlerden biridir. («*American Pop'Art: 107 aşk ve umutsuzluk biçimi*» Stockholm, 1964). [L]

HUMASON (Milton La Salle), amerikalı gökbilimci (Dodge Centre, Minnesota 1891 - ay.y. 1973). Yüzyılımızın başlarında gökadadışı bulutsuların dikeyhızlarını belirleyen Humason'ın bu çalışması, tayfın kırmızıya doğru kaymasının ve dikeyhızın uzaklığa bağlı olarak doğrusal yönde arttığını ifade eden Hubble-Humason kanununun (1929) doğmasına yardımcı oldu. (L)

***HUMPHREY** (Hubert Horacio), amerikalı devlet adamı. — Cumhurbaşkanı L. Johnson'ın yardımcısı olan Hubert Humphrey ağustos 1968'de, Demokrat partinin Chicago kongresinde cumhurbaşkanlığı adaylığına seçildi. Seçim kampanyasında İsrail'e yapılan yardımın arttırılması ve Vietnam'da amerikan bombardımanlarının şartlı olarak durdurulması lehinde konuştu. Adaylığı L. Johnson tarafından da desteklendi; Johnson onun zaferinin «düzenle karışıklık arasında ayırım yapabileceğini» düşünüyordu.

Fakat Humphrey'e hasım olan senatör McCarthy'nin çeşitli demeçleri Cumhuriyetçi partinin adayı Richard Nixon'ın kazanmasını kolaylaştırdı; Nixon oyların yüzde 42,72'sini alan Humphrey'e karşı seçimi kazandı. Ocak 1972'de Humphrey, Amerika Birleşik devletleri cumhurbaşkanlığı için Demokrat parti tarafından yeniden aday gösterildi, ama sonunda Miami'de toplanan Demokrat parti kongresinde Richard Nixon'ın karşısına aday olarak senatör McGovern'in çıkarılmasına karar verildi. (L)

HUNDERTWASSER (Friedrich STOWASSER, **Fritz** — denir), avusturyalı ressam (Viyana 1928). 1943'te Paul Klee'nin izlerini taşıyan naif tablolar yapmağa başladı, sonraları Gustav Klimt ve Egon Schiele'nin etkisiyle, naif üslûbunu bırakmadan, bir renk cümbüşü içinde sarmal çizgilerin ve bir labirent gibi iç içe geçmiş, dolambaçlı yolların egemen olduğu daha soyut biçimlere yöneldi («*Gece otomobil sürücüsü*», 1963). Yapıtlarında, «otomatizme yeniden yaratıcılığın katılmasını» amaçlayan ve «sanat sanat içindir» kaygısını yansıtan, 1952 yıllarında geliştirdiği «transotomatizm» kuramı yön verir. Hundertwasser'in sanatı, bilinçaltını deşmesiyle olduğu kadar marazî sayılabilecek mizah anlayışıyla da gerçeküstücülüğe çok yakındır («*Çekçeyi sökmeğe başladım*», 1966). Sanatçı 1953'ten bu yana kısmen Fransa'da yaşıyor. (L)

HURAULT (Louis), fransız generali (Attray, Loiret 1886 - Vincennes 1973). 1908'de Polytechnique'in Topçu bölümünü bitirdi; hava fotoğrafçılığı dalında uzmanlaştı ve hava fotogrammetrisinin öncüsü oldu. 1937-1940 yılları arasında fransız ordusunun Coğrafya servisini yönetti. 1940'ta bu servisin Ulusal Coğrafya enstitüsüne dönüşmesini sağladı ve 1956'ya kadar enstitünün yönetimini üzerine aldı. (L)

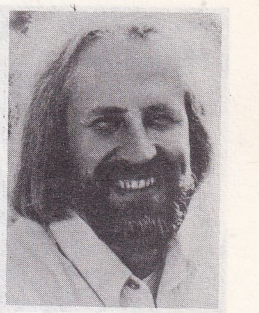

Klaus HUBER

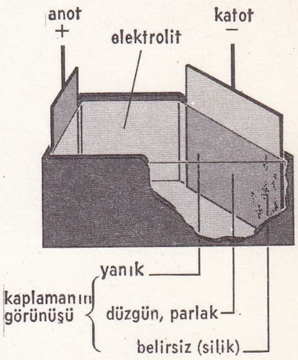

Hull kabı

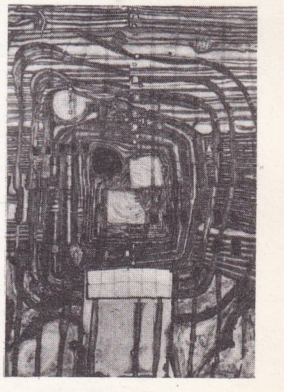

F. HUNDERTWASSER «Lekeciliğe saygı» (1961) [özel kol.]

Foto. Amphion, P. Facchetti galerisi (LAROUSSE)

Gustav HUSAK (sağda) ve Leonid Brejnev mayıs 1971'de

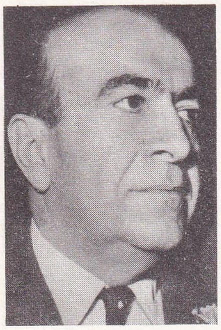

Amir Abbas HUVEYDA

***HUROK** (Solomon, Sol — denir), rus asıllı amerikalı emprezaryo. — (öl. New York 1974). [L]

***HURST** (Fannie), amerikalı kadın romancı. — (öl. New York 1968). [L]

HUSAK (Gustav), çekoslovakyalı siyaset adamı (Bratislava 1913). Bratislava'da avukatlık yaptı (1938-1942); alman kuvvetlerine karşı slovak ulusal ayaklanmasına katıldı (1944-1945). Slovak Ulusal meclisi üyesi (1943-1945), Çekoslovakya Komünist partisi merkez komitesi üyesi (1945 ve 1949-1951), Başkanlık divanı üyesi (1945-1950) ve Millet meclisi üyesi (1945-1951) oldu. Savaş sonrasında Slovakya'da çok önemli siyasî rol oynadı; sürekli olarak Slovak Özerk hükûmetinin başkanlığını yapmakla birlikte (1946-1950) sıra ile içişleri (1944-1945), ulaştırma ve teknoloji (1945-1946) ve tarım (1948) bakanlığı görevlerinde de bulundu.
Mayıs 1950'de bütün görevlerinden atıldı, şubat 1951'de tutuklandı, Antonin Novotny'-nin girişimi ile Millet meclisinden ve Komünist partisinden kovuldu, 1954'te ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1960'ta serbest bırakıldı, 1963'te itibarı iade edilerek yeniden partiye alındı, 1968'de bütün görevlerine döndü. Nisan ayında Oldrich Çernik hükûmetinde bakanlar kurulu başkan yardımcısı olan Gustav Husak mayısta Antonin Novothy'nin tasfiye edilmesine katıldı.
Varşova paktı birliklerinin Prag'ı işgalinden az sonra Moskova'ya sığınan Vasil Bilak'ın yerine Slovakya Komünist partisi birinci sekreteri olarak (ağustos 1968 - mayıs 1969). Ludvik Svoboda ile birlikte Alexander Dubçek'in serbest bırakılmasını sağlamak üzere 23 ağustosta Moskova'ya gitti. Orada Moskova anlaşmasını imzalamayı kabul etti. Oldrich Çernik ve Lubomir Strougal ile birlikte başlıca siyasal sorumlulardan biri oldu ve Dubçek'in siyaseti karşısında karasız bir tutum takındı. Daha çok Çekoslovakya cumhuriyetinin federasyona dönüşmesiyle ilgilendi; bu değişiklik 30 ekim 1968'-de kararlaştırılarak 1 ocak 1969'da yürürlüğe girdi.
Federal mecliste milletvekili (1968), sonra Başkanlık divanı üyesi (1968) olan Husak 1969'da Çekoslovakya Komünist partisi sekreterliğinde görev alarak 17 nisanda Alexander Dubçek'in yerine birinci sekreterliğe getirildi. Bu makama gelince oportünist elemanların partiden atılmasına girişti, ekim 1969'da Moskova'da Sovyetler birliği ile iktisadî yardım görüşmelerine başladı ve 6 mayıs 1970'te Prag'da Sovyetler birliği ile ortaklaşma ve işbirliği antlaşmalarını imzaladı.
Mart 1971'de Bükreş'e gittikten sonra, 25 mayıs 1971'de toplanan Çekoslovakya Komünist partisinin XIV. kongresinde, ülkede normal siyasal yaşama dönüşün tamamlandığını ilân etti ve bu kongrede genel sekreter unvanı ile eski görevine yeniden seçildi. Mayıs 1975'te devlet başkanlığına getirildi. (L)

***HUSTON** (John), amerikalı filim yönetmeni. — *Peygamberler tarihi*'nden (La bibbia) [1966] sonra *Royal batakhanesi*'nin (Casino Royale) [1967] bir skeçlik bölümünü, ardından *Parıltılı gözler*'i (Reflections in a Golden Eye) [1967], *Sinful Davey*'yi (Günahkâr Davey) [1968], *A Walk with Love and Death*'i (Aşk ve ölümle bir gezinti) [1968] ve *Kremlin mektubu*'nu (The Kremlin Letter) [1969] çevirdi; *Çılgın kadın*'ın (The Madwoman of Chaillot) çekimine başladı (filmi 1970'te Brian Forbes bitirdi). *«Sade markisi»* (C. Enfield'in, 1970) ve *Vahşî adam*'da (Man in the Wilderness) [R. Sarafian'ın, 1971] komedi rollerine çıktıktan sonra *Fat City*'nin (1971), *Life and Times of Judge Roy Bean*'in (Yargıç Roy Bean'in hayatı ve başından geçenler) [1972], *Mackintosh Man*'in (Yağmurluklu adam) [1973] yönetmenliğini yaptı. (L)

HUVEYDA (Amir Abbas), iranlı diplomat ve siyaset adamı (Tahran 1919). Çeşitli diplomatik görevlerden sonra Birleşmiş Milletler Mülteci teşkilâtının üyeliğine atandı (1956-1957) ve Yeni İran (*Iran Novin*) partisinin kuruluş çalışmalarına katıldı (1963). 1964-1965 arası maliye bakanlığı yapan, 1965 ocağında da başbakan olan Amir Abbas Huveyda 1975 martında şahın iki partili düzene son vererek siyasal sahnede yalnız Raştakhiz (Millî Kalkınma) partisinin kalacağını açıklamasından sonra başbakanlık görevinin yanı sıra bu partinin genel sekreterliğine de yüklendi. Huveyda, özellikle eyaletlerin iktisadî gelişmesine ve tarım reformunun yürütülmesine önem veriyor. (LM)

***HUYGHE** (René), fransız sanat tarihçisi. — Yayımladığı yeni yapıtlar arasında özellikle şunlar sayılabilir: *La Peinture française des XVII. et XVIII. siècles* (XVII. ve XVIII. yy. fransız resmi) [1963]; *Les puissances de l'image* (Görüntünün gücü) [1965]; *Formes et Forces de l'atome à Rembrandt* (Atomdan Rembrandt'a kadar biçimler ve güçler) [1971]; *La Relève du réel, impressionisme et symbolisme* (Gerçeğin yeniden ortaya çıkışı, izlenimcilik ve sembolizm) [1974]. Ayrıca Jean Rudel ile birlikte *l'Art et le monde moderne*'i (Sanat ve çağdaş dünya) [1970] yönetmektedir. (L)

***HUGHES** (dom Anselm), ingiliz müzik bilgini. — (öl. Londra 1974). [L]

***HUGHES** (Howard Robard), amerikalı işadamı. — (öl. Houston 1976). [M]

***HUXLEY** (sir Julian Sorell), ingiliz biyoloji bilgini. — (öl. Londra 1975). [L]

***HÜCRE** i. — Bilişim. *Bellek hücresi*, bir bilgisayar merkez belleğinin bir adresle erişilebilen ve genellikle bir harfe (6 ya da 8 bit), bir sekizliye (8 bit) ya da bir kelimeye (32, 60 ya da 64 bit) karşılık düşen elemanı. — Biyol. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. Biyol. *Hücre*'nin incelenmesinde, genetik dışında elde edilen en önemli ilerlemeler, kalsiyum iyonunun bir yandan hücre hareketlerinde ve hücrelerarası hareketlerde, öte yandan hücreler arasındaki haberleşmede oynadığı rolle ilgilidir.

● *Hücre devingenliği.* Elektronik mikroskop birçok hücrede, kas gözevi yapan ve kas telleri gibi aktinden yapılmış olan çok ince *telcikler*'in bulunduğunu ortaya çıkardı. Bu telcikler hücrenin herhangi bir yanını uzatarak ya da kısaltarak, dölüt yaşamı sırasında, en karmaşık organların (akciğerler, pankreas, tükürük bezleri v.d.) oluşumunu sağlayan kıvrılma, toparlanma ve daha başka hareketleri gerçekleştirir. Ayrıca mitozdan sonra iki hücrenin birbirinden ayrılmasını, hareketli tek hücrelerin (spermatozoitler, akyuvarlar) ilerlemesini v.b. sağlar. Bu ince telcikleri kalsiyum harekete geçirir.

● *Hücrelerarası haberleşme.* Sinir akızının sinaptik iletimi, kimyasal aracıların (noradrenalin, asetilkolin, serotonin v.b.) çalışması, kalp hücreleri atışının ortaklaşa düzeni, iyonların ve elektrik potansiyellerinin dokulara dağılımı, komşu hücreler arasında haberleşmeyi gerektirir. İki hücre birbiriyle temasa gelir gelmez, aralarında, kütlesi 10^4'e varan büyüklükteki moleküllerin geçebileceği genişlikte birleşme delikçikleri oluşur. Fakat iki hücre birbirinden ayrılır ayrılmaz delikçikler kapanır ve zar yeniden geçirimsiz hale gelir.

● *Borucuklar.* Mitoz iğ demetini ve aksonların iskeletini meydana getiren bu önemli küçük yapılar yaklaşık olarak 250 Å çapındadır. Kemikler kaslara nasıl destek oluyorsa bunlar da hücre içi teciklere aynı şekilde desteklik ederler. Biyokimyasal bakımdan bu çeşitli organitlerin çalışması kalsiyum iyonlarından başka çevrimsel A.M.P.'nin, fosforilazların v.b. işe karışmasını gerektirir. (L)

***HÜCUMBOT** bļş. i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Torpil atıcı hücumbotlar*, düşük tonajlarıyla orantılı olmayan yüksek atış güçleri nedeniyle, özellikle kapalı denizlerdeki harekâtta uzmanlaşmış donanmalar tarafından özel olarak yapılmıştır. Bu gemiler arasında *Spica* sınıfı (tip I, 1967 ve tip II, 1971) isveç hücumbotları sayılabilir; bunlar 40 mil sürat yapar ve 6 telle güdümlü torpil taşır. Fakat bu küçük gemiler çokluk çok daha etkili füzeatar hücumbotlara yerlerini bırakmıştır; çünkü mermilerinin menzili 5 km'den 30 km dolayına ulaşmıştır. *Osa I* ve *Osa II* sınıfı (190 ton, 35 mil sürat, SS-N-2, «Styx» füzeleri için 4 rampa) ya da *Nanoushka* sınıfı (700 ton, 28 mil sürat, 35 deniz mili menzilli 6 tane SS-N9 füzesi) rus hücumbotları bu türe girer. Hücumbotların maliyet fiyatı düşük olduğu için askerlik bütçesi kısıtlı olan ülkelerin donanmalarında tercih edilir. Bunlara düşen görevlerin, ileride hidropter*lere (*Ek*) verilecek görevlerle tamamlanacağını da belirtmek gerekir. (L)

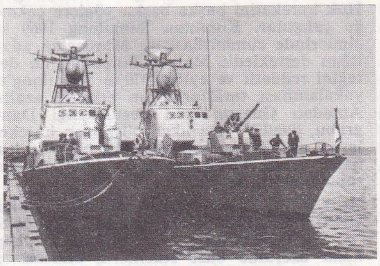

Cherbourg tersanelerinde yapılmış israil hücumbotları

güdümlü mermi atan «Osa II» semfendam sovyet hücumbotu

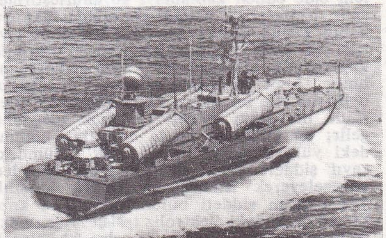

Hür Dağıtım, *Hürriyet* gazetesi tarafından kurulmuş, gazete, dergi v.b. yayınları satıcılara ulaştıran dağıtım şirketi. 1963'te limited şirket olarak kuruldu. Başlangıçta Ankara, İzmir, Adana, Eskişehir, Samsun gibi belirli merkezlerde bürolar açtı, sonra büro sayısını ihtiyaca göre arttırarak 600'ü aşkın başbayi ve yöresel dağıtımcıyla bütün Türkiye'yi kapsayan bir ağ oluşturdu. Başlangıçtaki amacı sadece *Hürriyet* gazetesini ve yayınlarını dağıtmakken sonra Veb Ofset grubunun yayınlarını da taşımağa başladı. (M)

HÜROL (Beyhan), türk kadın tiyatro oyuncusu (Kağızman 1935). Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Yüksek bölümünü bitirdi. Önce Devlet tiyatrosunda sahneye çıktı (1958), *Hizmetçiler, Kral Lear, Hürrem Sultan, İsyancılar* gibi oyunlarda rol aldı. Sonra Mithatpaşa tiyatrosunda *Deli Emine, Yedi kocalı Hürmüz, Başbakan ve uşağı, Bomba* gibi oyunlarda rol aldı. *Hizmetçiler* ve *İsyancılar*'daki başarısından dolayı, Gazeteciler sendikasının ve Ankara Sanatseverler kulübünün en iyi kadın sanatçı ödüllerini kazandı. (M)

HÜROL (Ekmel), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (İstanbul 1926). Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Yüksek bölümünü bitirdi (1949). İlk defa Devlet tiyatrosunda *Küçük şehir* adlı oyunla sahneye çıktı. 1967 yılına kadar Devlet tiyatrosunda çeşitli oyunları sahneledi, çeşitli oyunlarda rol aldı. Bu arada Ankara radyosunda eğlence programları düzenledi, radyo oyunları yazdı. *Karagöz Amca* adlı çocuk oyunu Devlet tiyatrosunda ve Mithatpaşa tiyatrosunda oynandı. Devlet tiyatrosundan istifa ederek bazı arkadaşlarıyla birlikte Mithatpaşa tiyatrosunu kurdu ve yönetti. (M)

***HÜRRİYET** i. — ANSİKL. Huk. *Türkiye*'de, 1961 Anayasası'nın bazı maddelerinin 1971'de değiştirilmesi yoluyla, kanunkoyucuya hürriyetler konusunda daha geniş bir sınırlama olanağı tanınmış oldu. 1968 yılından başlayarak, siyasî ortamı ve giderek ülke huzur ve güvenliğini etkiler biçimde gelişen olaylar, iki değişik yönde yorumlandı. Bir yoruma göre, sosyal ve ekonomik çalkantılara sebep, Anayasa'da öngörülmüş olan reformların gerçekleştirilememesiydi. Karşı yorum ise, anarşi olaylarını Anayasa'da fazla geniş tutulmuş olan hürriyet anlayışına bağlıyordu. 12 Mart muhtırası olayından (1971) sonra, ikinci görüş ağır bastı ve 20 eylül 1971 tarihli, 1 488 sayılı kanunla Anayasa'da bu bakımdan değişiklik yapıldı. (Bk. ANAYASA, *Ek*.) [M]

***Hürriyet,** Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. tarafından İstanbul'da yayım-

Foto. Gamma, Keystone, İsrail elçiliği, A.P.N. (LAROUSSE)

lanan günlük siyasî gazete. — Haldun Simavi kuruluştan ayrılarak Veb Ofset tesislerinde *Günaydın** (*Ek*) gazetesini v.d. yayımlamağa başladı. Bu tarihten sonra *Hürriyet*'in yönetimini Erol Simavi üstlendi. Gazete 1973'ten itibaren ofset tekniğiyle basılmağa başladı. Dünyanın çeşitli merkezlerindeki büro sayısı 25'e çıkarıldı. Hürriyet grubunca yayımlanan günlük *Yeni Gazete* ile haftalık *Şahit*'in yayımı durduruldu, *Kelebek* (1972), *TV'de 7 gün* (1975), *Çarşaf* (1976) gibi haftalıklar yayımlandı. Hürriyet Holding'e bağlı olarak kurulan (1970) Hür Yayın Ticaret A.Ş. kitap yayını, kırtasiye, telif hakkı konularında faaliyet gösterdi. (M)

HÜRYILMAZ (Ali), türk bisikletçisi (Şumnu 1945). Bisiklete, doğduğu yer olan Bulgaristan'da başladı (1965); bu ülkede yapılan yarışlarda birçok birincilik kazandı. Bulgaristan'ın katıldığı İtalya yarışı sırasında Türkiye'ye iltica etti (1970); 1972 ve 1975 Türkiye turlarında şampiyon oldu. (M)

***HÜSEYİN,** Ürdün kralı. — Filistin Direnme örgütlerine karşı harekete geçerek kraliyet ordusuna fedayin eğitim kamplarının yok edilmesini emretti (16 eylül 1970). Başkan Nâsır'ın aracılığı sonucunda 27 eylülde, Kahire'de filistinli toplulukların Ürdün'deki çalışmalarını belirli kurallara bağlayan bir ateşkes anlaşması, sonra 13 ekimde Yaser Arafat'la bu antlaşmayı tamamlayan bir uzlaşma metni imzaladı.

15 mart 1972'de kral Hüseyin krallığını Ürdün ve Filistin adıyla iki federe eyalete bölme niyetini açıkladı; Birleşik Arap krallığını meydana getirecek olan iki eyaletten Filistin'in başkenti Kudüs olacak, merkezî hükûmet Ürdün'ün başkenti Amman'da oturacaktı. Her eyaletin kendine özgü ayrı hükûmeti ve kralı olacak, devlet başkanı merkezî hükûmeti elinde bulunduracaktı. Fakat bu barış planına, Filistin Direnme örgütleri, Arap ülkeleri ve İsrail kesinlikle karşı çıktı.

Dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) sırasında Hüseyin 18 ekim 1973'te Suriye cephesine 3 000 asker gönderdi. İlk defa mayıs 1974'te Filistin Kurtuluş örgütünün lehine, İsrail tarafından işgal edilmiş topraklar üstündeki haklarından vazgeçmeğe hazır olduğunu bildirdi. Fakat aynı zamanda yalnız bu örgütün Cenevre Barış konferansında Filistinlileri temsil edebileceğini de belirtti. (Bk. İSRAİL*-ARAP SAVAŞI, *Ek*.)

Filistin direnme örgütlerine tanıdığı yeni hak ve yetkilerden sonra ülke yönetiminde bazı düzenlemelere gerek görerek nisan 1974'te, Ürdün'ün tek siyasî partisi olan Arap Ulusal birliğini feshetti. O yılın kasım ayında önemli bazı ıslahat işlerine girişti. Önce anayasanın 34. ve 73. maddelerini değiştiren bir kanunun parlamentodan geçmesini sağladı. Böylelikle, gerek gördüğünde parlamentoyu dağıtma ve 12 ay içinde seçimleri yenileme yetkisini kazanmış oluyordu. Ardından Zaid Rifai başkanlığındaki hükûmetin istifasını kabul etti ve yeni hükûmetin kurulması görevini gene Zaid Rifai'ye verdi. Gerek parlamentonun feshi yetkisini alırken, gerek kabinede değişiklik yaparken Filistinlilerin yasama ve yürütme organlarındaki etkinliğini azaltmayı amaçlıyordu. Nitekim, Zaid Rifai'nin yeni hükûmetinde, başbakanla birlikte sadece 5 filistinli üye yer aldı, oysa eski hükûmette 10 filistinli bulunuyordu. Gene kasım ayı içinde, devletin güvenliğine karşı suç işlemekten hüküm giymiş filistinliler için af ilân etti. Ancak, bütün bunlar Filistin direnme örgütleriyle tam bir barış ortamına girmesini sağlayamadı. Nitekim 1975 başında Kahire'de, Mısır, Suriye, Ürdün başbakan veya dışişleri bakanlarıyla Filistin Kurtuluş örgütü temsilcisi durumu gözden geçirmek zorunda kaldı. (LM)

Ürdün kralı **HÜSEYİN**

***HÜSEYİN** (Taha), mısırlı yazar. — (öl. Kahire 1973). [L]

***HÜSEYİN** (Zakir), hintli felsefeci ve siyaset adamı. — (öl. Yeni Delhi 1969). [L]

***HÜYÜK,** Akdeniz bölgesinde (Konya ili, Beyşehir ilçesi) bucak. — 24 235 nüf., bucak merkezi 3 015 nüf., 19 köy (1970). [M]

HYCAR i. (tes. edil. ad). Kauçuk. Bütadien ve nitril akrilik kopolimerleri, akrilik polimerleri, bromlu bütilen kauçuğu ve polistiren temel maddeli sentetik kauçuklar dizisi. (Bu kauçuklar, yağlara dayanıklı ya da dayanıksız olmalarına göre iki grupta toplanır ve piyasada lateks şeklinde satılır.) [L]

Ali **HÜRYILMAZ**

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; Chauvel-Gamma (LAROUSSE)

I

cumhurbaşkanı
general
Hasan el-Bekr

***IĞDIR,** Doğu Anadolu'nun Erzurum-Kars bölümünde (Kars ili) ilçe. — 81 348 nüf., ilçe merkezi 29 505 nüf. (1975).

● *Arkeoloji.* Iğdır'ın Melekli (eski Malaklı) köyünde, Urartulara ait ve ölülerin yakılarak küllerinin kaplar içine konulduğu bir mezarlık bulundu. Bu mezarlık sahasında rus arkeologlarından Petrov tarafından kazı yapıldı (1913). Kazılar sonucu ölü küllerinin konulduğu kaplar, süs eşyası, silâhlar ve mühürler ele geçirildi. Arkeologlar bu mezarlığın bir urartu garnizonuna ait olduğunu ve M.Ö. VII. yüzyılda yapılması gerektiğini kabul ederler. (M)

IHLARA vâdisi i. Arkeol. Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin güneydoğusunda vâdi. Melendiz çayının içinden aktığı bu dar vâdi eskiden Peristrema olarak bilinirdi, bugünkü adını Ihlara köyünden alır. Selime ile Ihlara köyleri arasında, 10 km kadar uzunluktaki vâdinin iki yamacında tüf kayalara oyulmuş pek çok dinî yapı yer alır. Bizans devrine ait olan bu kilise ve manastırlarda resim yoktur, yahut dökülmüştür. Ihlara vâdisi içindeki Yaprakhisar (İbrasa) köyü tamamen kaya içine oyulmuş bir yerleşme merkezidir. Buradaki kilise ve manastırlar bugün ev veya ambar olarak kullanılıyor. Belisirama köyünde *Alakilise* denilen büyük yapı fresklerle süslüdür. *Direklikilise* adı verilen yapı ise dört payeli, haç planlı ve üç apsislidir. Basileos II ve Konstantin VII'nin adları yazılı olduğu için M.S. 976-1025 yılları arasında yapıldığı kabul edilir. *Bahattininsamanlığı kilisesi* ise tek odalı bir şapeldir; beşik tonozunda seritler halinde İsa'nın hayatına ait sahneler, freskler görülür. Ihlara vâdisinin ortalarında, köylülerin *Kırkdamaltı kilisesi* olarak adlandırdıkları *Aya Yorgi* kilisesi vardır. Buradaki freskleri yaptıran kadın, hem selçuklu sultanının, hem de bizans imparatorunun adlarını yazdırmıştır. Bu adlardan M.S. 1283-1295 yılları arasında yapıldığı anlaşılır. Vâdinin aşağı kısımlarında *Yılanlıkilise* denilen haç biçimindeki küçük şapelin içinde keşiş mezarları görülür. Freskler çok kaba ve basit olarak yapılmıştır. Ayrıca Ihlara vâdisinde *Sümbüllükilise, Ağaçaltı kilisesi, Kokar kilisesi* ve *Pürenliseki kilisesi* adları verilen küçük şapeller vardır. Bunların içleri azizler, peygamberler ve İsa'nın hayatından sahnelerle süslüdür. Ihlara vâdisinin yakınlarında da *Karanlıkkale* adı verilen bir manastır ile *Eğritaş kilisesi* adı verilen bir mezar şapeli yer alır. (M)

***ILGAZ,** eski adı **Koçhisar,** Batı Karadeniz bölümünün iç kesiminde, Çankırı ilinde ilçe. — 28 041 nüf., ilçe merkezi 6 611 nüf. (1975). [M]

ILGAZ (Afet, soyadı MUHTEREMOĞLU), türk hikâyecisi (Ezine 1937). Çapa Eğitim enstitüsünü bitirdi, İzmit ve İstanbul'da türkçe öğretmenliği yaptı. Yazdığı ilk hikâyeleri *İstanbul* dergisinde yayımlandı (1956-1957). Bunları *Türk dili* ve *Varlık* dergisindeki hikâyeleri izledi. Eserlerinde kenar semtlerde yaşayan dar gelirli insanların, köyden göçmüş, şehirde dengeli bir yaşam sürdüremeyen ailelerin sorunlarını konu edindi. Başlıca eserleri: *Eşiktekiler* (1960); *İtalya mektupları* (1962); *Bedriye* (1963); *Başörtülüler* (1965 Türk Dil kurumu hikâye ödülü); *Toprak* (1968); *Halk hikâyeleri* (1972); *Çeribaş Aptullah'la idamlık İsmail* (1974). [M]

***ILGAZ** (Rıfat), türk şairi ve yazarı. — *Hababam sınıfı* adlı eseri filme alındı (1975). Yeni eseri: *Uzak değil* (1971). [M]

***ILGIN,** İç Anadolu'nun Konya bölümünde (Konya ili) ilçe. — 53 150 nüf., ilçe merkezi 11 905 nüf. (1975). [M]

***ILICA** veya **Kayalar,** Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde (Balıkesir ili, Balya ilçesi) bucak. — 26 355 nüf., bucak merkezi 2 011 nüf. (1970). [M]

***ILICA,** Doğu Anadolu bölgesinin Erzurum-Kars bölümünde (Erzurum ili, merkez ilçesi) bucak. — 26 808 nüf., bucak merkezi 8 530 nüf. (1970). [M]

***ILICALAR,** Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde (Bingöl ili, merkez ilçesi) bucak. — 7 257 nüf., bucak merkezi (*İçpınar köyü*) 1 071 nüf. (1970). [M]

***IRAK,** Batı Asya'da devlet. — 10 410 000 nüf. (1973). Başkenti, *Bağdat* (1 745 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Basra* (313 000 nüf.), *Musul* (243 000 nüf.), *Kerkük* (167 000 nüf.).

İKTİSAT

Dünyanın onuncu petrol üreticisi (1973'te 95 Mt) olan Irak'ın elinde iktisadını dönüştürmek için önemli kaynaklar vardır. Petrolden sağlanan gelir devlet bütçesi girdilerinin yarısını, yatırımlar bütçesi ve döviz girişlerinin onda dokuzunu sağlar. Son on yılın başlangıcında 270 milyon dolar dolaylarında tavana varan gelirler, 1968-1970 arasında iki kat, o tarihten bu yana da tekrar iki kat arttı. Baas rejimi, devletin petrol üretimi üstündeki denetimini arttırdı. 1967'de Iraq National Oil Company'ye (I.N.O.C.), işletme hakları tekeli (yabancı şirketlerin millîleştirilmesiyle ilgili 1961 yasasının Iraq Petroleum Company'ye verdiği haklar dışında) verildi. Millî şirket, Rumayla petrol yatağının kuzey kesiminin değerlendirilmesi için S.S.C.B. ile (1972'de yılda 5 Mt petrol üretmeğe başladı), Ebu Gurayb ve Bezirgan yataklarının işletilmesi için de fransız şirketleri grubu ELF-E.R.A.P. ile (bu yataklar 1968'de yapılan ilk sözleşmenin yol açtığı araştırmalar sırasında bulunmuştu) sözleşme yaptı (1973). Kerkük yatağını işleten Iraq Petroleum Company 1972'de millîleştirildi ve kısa süre sonra Paris'te yapılan bir satış sözleşmesi, eskiden fransız şirketine ayrılmış olan petrolün satışını on yıllık bir süre için güvence altına aldı. I.N.O.C. ayrıca bir petrol filosu kurmağa girişecek durumunu sağlamıştırdı: İspanya'ya ısmarlanan yedi geminin ilki, 1972'de hizmete girdi. Irak devletinin, gelir kaynaklarını denetimi, Irak Millî Maden Filizi şirketinin kurulmasıyla madencilik alanına genişletildi; şirket 1971'de Mişrak kükürtlerini çıkartmağa ve Polonya şirketi Centrozap'ın yardımıyla El-Raid'de işletmeğe başladı. Petrol fiyatlarının 1973'te ansızın fırlaması rezervler de çok bol olduğundan (4 500 Mt petrol, 600 milyar m³'ten fazla doğal gaz) gelirleri büsbütün artıracaktır. Yatırımları petrol satışından elde edilen gelirlerle sağlanan ve 1964'ten beri devlet yönetiminde olan Irak'ın sanayileşmesi, eskiden Basra körfezi kıyısında ve Mezopotamya'nın ortasında ilk taslakları çizilmiş olan gelişme alanlarını desteklemektedir. Basra çevresinde bir sanayi bölgesi oluşmakta, hatta şehirde bile sanayi tesisleri kurulmaktadır. Petrokimya için donatılan Basra bölgesinde 1972'de bir hurma işleme fabrikası, bir çimento fabrikası ve amonyak, asit sülfürik, üre üreten El-Hasib gübre fabrikası kuruldu. Kükürt ve çimento ihracatı için Kuveyt sınırında, El-Halic el-Arabi körfezinin batı kıyısında düzenlenen yeni El-Kasr limanı hizmete girdi. 1972'de S.S.C.B. yardımıyla başlatılan dünyanın en zengin 10 yatağından biri olan Rumayla petrolünün işletilmesi gelecek yıllarda Güney Irak'ta sanayinin gelişmesine büyük katkıda bulunacaktır. Bağdat'ın etki bölgesinde, yeni sanayi tesisleri daha da çoktur, ama dağınıklıkları nedeniyle bölgesel etkileri daha azdır. Hilla yakınındaki El-Musayyab, Fırat vâdisindeki Hindiye ve Dicle vâdisindeki Kut, birer dokuma sanayii merkezi haline gelmişlerdir. Ramadi'deki cam fabrikası, Samarra'daki ilâç fabrikası ve hidroelektrik santral, İskenderiye'deki otomobil fabrikası (fransız Saviem şirketinin yardımıyla kuruldu), Bağdat'ta sovyet yardımıyla kurulan çelik fabrikası ile 1966'da Harakin ve Dura arasında döşenen borular sayesinde petrol ve gaz ikmali yapan elektrik araçları fabrikası, Irak iktisadında Orta Mezopotamya'nın ağırlığını daha da arttırdı. Kerkük'ün hâlâ başlıca akaryakıt üretim merkezi olmasına karşılık, Yukarı Mezopotamya, kürtlerin denetimi altındaki bölgelere çok yakın olması nedeniyle sanayi gelişmesine aynı ölçüde katılmaz. Son yıllarda girişimlerin çoğalmasına rağmen, sanayileşme çok ağır ilerlemiş, sanatkâr atelyesinden fabrikaya geçiş ve bölgesel örgütlenme ancak birkaç kesimde gerçekleşmiştir. Nüfusu, gelişme halindeki devletlerin çoğundan az olduğu halde, Irak, bütün çabasını köy hayatının ve tarımın düzeltilmesine vermiştir. Tarıma ayrılan yatırımlar, 1970-1974 beş yıllık planında, bütçenin yüzde 35'ini tutuyordu, oysa sanayinin payı ancak yüzde 22 idi. 1958 toprak reformu, bütün kapsamıyla uygulanmadı; yüzeyleri yasanın izin verdiği eşiği aşan büyük mülkler hâlâ parçalanmamıştır. Ama 1969'da, 3 milyon hektar toprağın dağıtılması, toprak sahibi olan köylüleri topraklarında kalmağa ve tarım yöntemlerini olanakları ölçüsünde düzeltmeğe teşvik etti. 1965-1970 arasında kurulan ve 100 000 fellahı biraraya getiren 700'den fazla tarım kooperatifi, bu evrimi destekledi. 500 000 eski fellahın yerleşmiş olduğu Bağdat banliyösüne doğru göç durdu ve daha önce göçmüş olanların bir kısmı, şehirden ayrılarak köylere döndü. Baas'ın öncüleri, devlet çiftliklerinin kurulmasında çalışarak bu konuda örnek oldular.

Özellikle Bağdat çevresinde sebzeciliğin, Fırat vâdilerinde, El-Faluca dolaylarında, Bağdat ve Diyala yakınında yaz tarımlarının gelişmesi, yeni girişimlerin somut sonuçlarıdır. Ama, yönetimin işi ağırdan alışı, ortaklaşma korkusu ve sulanan toprakların tuzlulaşması, girişilen işin erimini sınırladı. Petrolün zenginleştirdiği bir ülkeden beklenmeyecek kadar ağır olan evrimi, bir kısım gelirlerin arap dünyasındaki muhalefet hareketlerine ve kürtlere karşı silâhlanmaya ve savaşa ayrılması (bazı yıllarda devlet gelirinin yüzde 30'u) geciktirdi. Bununla birlikte, 1970'ten beri iktisadî ve sosyal durumun düzeltilmesine verilen önem artmaktadır. Birçok tasarı terk edilmeyip gerçek-

IRAK

Rumayla'da yeni petrol rafinerisi

Foto. Simonpietri-Gamma, Ch. Kutschera (LAROUSSE)

leştirilmiştir. Siyasî istikrarsızlık yürürlükteki planın ve onun yerini alacak planın gerçekleştirilmesini kösteklemezse, önümüzdeki dönem Irak için tasarlandığı gibi «on yıllık kalkınma dönemi» olabilir.

TARİH

● *Yeni rejimin güçlenmesi.* El-Bekr hükûmeti ancak silâh zoruyla tutunabildi ve güçlü bir iç muhalefetle karşılaştı: 1970 ocağında ordudan subayların ve polisin hazırladıkları, devrim konseyine göre de İran ve A.B.D. tarafından yönetilen bir komplonun açığa çıkarılması, yirmi kişinin idam edilmesine yol açtı. Bu arada, ilerici partilerin işbirliğini sağlamak için yapılan girişim, 1971 kasımında millî işbirliği paktının yayımlanmasıyla sonuçlandı. 14 mayıs 1972'deki kabine değişikliği sırasında komünist partisinin iki üyesi hükûmete girdi. Baas ile Komünist partisi arasındaki işbirliği eğilimi, Irak emniyet teşkilâtı müdürü Nâzım Kazzar'ın yönettiği hükûmet darbesi denemesinin (Kazzar, general el-Bekr'i Polonya'dan dönüşünde Bağdat havaalanında öldürtmeyi tasarlamıştı) açığa çıkarılmasından sonra arttı. Kazzar teslim şartlarını pazarlığa dökmek istedi, ama yakalandı, yargılandı ve 7 temmuz 1973'te idam edildi. Baas içinde karşı görüşlerin mücadelesi olarak yorumlanan komplo, parti bölge komutanlığının toplanmasına yol açtı ve toplantıda genişletilmiş ve siyasal bir büro tarafından denetlenecek yeni bir komutanlık seçilmesine karar verildi; bu arada devrim konseyi de cumhurbaşkanına yeni yetkiler verdi (1970 geçici anayasasında yapılan 13 temmuz 1973 değişiklikleri). Ayrıca, general el-Bekr, Baas adına 17 temmuzda Komünist partisi ile bir millî eylem paktı imzaladı: kuruluşundan beri ilk defa yasal parti durumuna gelen Komünist partisi, Devrim Komuta konseyinde, orduda ve emniyet teşkilâtında Baas'ın üstünlüğünü tanıdı.

● *Kürt sorunu.* Devrim komuta konseyi, iktidara gelir gelmez kürt çeteciler yararına bir af yasası çıkardı (ağustos 1968) ve 1968 eylülünde çıkarılan geçici anayasa, Irak kürtlerinin millî haklarını güvence altına aldı. Kürtler bu önerileri reddederek, 1966 haziranındaki ateşkesten beri ilk defa kanlı gerilla eylemlerine geçtiler (ekim 1968). 1969 martında kürt âsiler, Kerkük'teki Iraq Petroleum Company tesislerini tahrip ettiler ve nisan ayında kürt önderi Mustafa el-Barzanî genel saldırıya geçmeyi emretti. Devrim konseyi, 27 mayıs 1969'da, idarî özerklik tanınacak bir kürt eyaleti kurmağa karar verdi. Özerklik taraftarı kürtlerin güvensizlikle karşıladıkları bu karar, 11 mart 1970'te, özellikle tutuklu asker ve memurların serbest bırakılmasını ve Kürdistan okullarında kürt dili dersi konmasını öngören 11 maddelik bir anlaşmayla tamamlandı. 29 martta, kürt asıllı beş bakan El-Bekr'in kabinesine alındı ve 16 temmuz 1970'te çıkarılan yeni bir geçici anayasa ile mart 1970 anlaşması tamamlandı: bu anayasa kürt ulusunun ayrılığını kabul ediyor ve cumhuriyetin cumhurbaşkanı yardımcısının kürt olması gerektiğini öngörüyordu. Ne var ki, Molla Mustafa el-Barzanî bir başkan yardımcısı tayin etmeyi reddetti ve Irak hükûmetinin kötü niyetli olduğunu ileri sürdü. Barzanî'nin Demokratik Kürt partisi 1971 şubatında Devrimci Kürt partisiyle birleşti. Bu birleşme, hükûmet Kürdistan'ın iktisadî değerlendirilmesine katkıda bulunduğu halde (1970'te bütçenin yüzde 7'si, oysa 1971'de yüzde 17'si) Devrim Komuta konseyine alınmayan kürtlerin özerklik isteğini güçlendirdi. Kürt bölgelerinde durum yavaş yavaş bozuldu: Barzanî 1971 temmuzunda bir genel saldırı başlattı. Irak hükûmetinin Komünist partisine yaklaşması (mayıs 1972 - temmuz 1973) görüşmelerin yeniden başlatılmasını sağladı: ama, Kürt Demokratik partisi, 1973 temmuzunda kurulan Millî cepheye katılmayı reddetti (ağustos 1973).

Anlaşmazlık, 1974 martında yeniden alevlendi. Kürt milliyetçileri, 11 mart 1970 anlaşması çerçevesi içinde öngörülen Kürdistan'ın özerkliği yasasını onaylamayı reddettiler. Gerçekten bu yasaya göre, Irak cumhurbaşkanı özerk Kürdistan hükûmeti başkanını kendisi seçecek ve dilediğinde görevden alabilecekti; yeni kurulan organizmalar (halk tarafından seçilen yasama meclisi; yürütme meclisi), merkezî iktidara bağlı olacak ve Irak anayasasına sıkı sıkıya uyacaklardı. Üstelik, Irak hükûmeti petrol gelirlerini nüfusun etnik dağılımını göz önünde tutarak bölüştürmeyi reddetti ve Kürdistan'a ileride bağımsızlığını ilân etmesini sağlayacak malî olanakları vermeğe yanaşmadı. (Bk. BARZANÎ, *Ek.*) Mart ayı sonunda hükûmet, Kürt Demokratik partisiyle görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, özerklik statüsünü başlatan bir dizi kararname çıkardı. Nisan ayında, 1970 anlaşmasına uyarınca, ırak kürtlerinin ileri gelenlerinden Taha Muhiddin Maruf, Irak cumhuriyeti başkan yardımcılığına tayin edildi. Ama aynı ay, Bağdat hükûmetinin Kürt Demokratik partisine bağlı kalan kürt üyeleri, Kürdistan'a döndüler ve Kuzey eyaletinde kürt milliyetçileriyle hükûmet kuvvetleri arasında savaş yeniden başladı.

● *Devrim konseyinin dış siyaseti.* 1968 temmuzundaki hükûmet darbesinden sonra, yeni rejim Filistin anlaşmazlığında sert bir tutum takındı ve Rogers planını destekleyen Mısır hükûmetini eleştirdi. Başkan Nâsır'ın ölümünden sonra, Irak başkan Enver Sedat'ın tutumunu onayladı ve Filistinlilere önemli ölçüde malzeme yardımı yaptı. Irak'ta yeni rejim, Ortadoğu'da yerleşmek amacıyla Irak'a önemli malzeme yardımlarında bulunan (1969 temmuz ve ağustos işbirliği anlaşmaları) S.S.C.B.'ye yöneldi. Devrim konseyi başkan yardımcısı Saddam Hüseyin 1972 şubatında Moskova'ya gitti; yapılan anlaşmalar, Aleksey Kosigin'in Irak'ı ziyaretinden sonra Bağdat'ta bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmasıyla somutlaştırıldı. Kürt çetecilerine silâh vermekle suçlanan İran ile ilişkiler 1969 nisanında bozuldu; Irak, 1937'de Büyük Britanya'nın baskısıyla imzalanan bir anlaşma uyarınca Şattülarap'ı denetimi altında tutuyordu. O tarihte İran bu ırmağı ilhak etti ve yeterli askerî gücü olmayan Irak duruma boyun eğmek zorunda kaldı, ama topraklarında yaşayan İranlıları sınır dışı etti.

Anlaşmazlığın bu doruk noktasında beklenmedik bir gelişme oldu ve İslâm Zirve konferansı için Cezayir'e giden İran şahı ve Irak devlet başkanı yardımcısı Saddam Hüseyin, Cezayir devlet başkanının aracılığıyla Şattülarap ve kürt sorununu birlikte görüştüler. Varılan anlaşmayla İran, Kuzey Irak'ta gerilla savaşı sürdüren kürtleri desteklememeyi, Irak da İran'ın Şattülarap nehrinden kısıntısız yararlanmasını kabul etti (mart 1974). İran'la ilişkilerin düzeldiği sırada, Suriye ile vakit vakit tazelenen eski bir anlaşmazlık yeniden alevlendi. Anlaşmazlığın konusu Fırat nehri sularının paylaşılmasıydı. Bu da, Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ın sonuçsuz kalan arabuluculuk çabalarından sonra bir ara Türkiye'nin de araya girmesiyle anlaşmaya dönüştürüldü. Bu arada kürt sorunu karşısında gösterdiği anlayış nedeniyle olumlu yönde gelişen Türkiye-Irak ilişkileri 1974 ortalarında taraflar arasında bir petrol boru hattı anlaşması yapılmasına yardımcı oldu. Hemen uygulamaya konan anlaşma gereğince boru hattının yapımına o yıl başlandı ve 1975'te önemli bir bölümü tamamlandı.

ARKEOLOJİ

Birinci Dünya savaşından önceki ilk kazılarla (Ninova, Asur, Babil, Tello) ve Sümer uygarlığını ortaya çıkaran iki dünya savaşı arasındaki kazılarla (Ur, Tello, Diyala vâdisi, Uruk, Kiş v.b.) arkeoloji yeni boyutlara ulaştı ve ülkelerinin geçmişi konusunda ıraklı bilginlerin yeni atılımlara girişmesini sağladı.

Büyük Mezopotamya uygarlıklarından toplanan belgelerin bolluğu karşısında uzmanlar, bu bilgileri toparlayıp bir düzene sokmak için şimdilik araştırmalarına bir süre ara vermek zorunda kaldılar. Dört bin yıl boyunca sürekli yerleşmelere konu olan Uruk yöresindeki büyük kazı alanlarında bir alman heyeti çalışmalarını sürdürüyor ve durmadan yeni kalıntılar çıkarıyor. Fransız kazı heyetleri Larsa'da, amerikalılar da Nippur'da kazılara yeniden başladılar. Ninova, Nemrud ve Babil'deki kazılar ise restorasyon çalışmalarından artakalan zamanlarda sürdürülüyor. Yeni girişimlerin çoğu belli bir dönemin aydınlatılması gibi sınırlı amaçlar taşımaktadır: Kalinc Arha höyüğü (M.Ö. V.-III. binyıl), Akar Kuf, El-Rimah höyüğü (M.Ö. III.-II. binyıl), El-Dayr höyüğü (M. Ö. II. binyıl) gibi. Bu çalışmalara paralel olarak, büyük kent yerleşmelerinin mekân düzenlemesini ve kırsal geri planını belirlemek amacıyla arkeologların, jeologların, tarım uzmanlarının ve ekoloji bilginlerinin işbirliğiyle geniş araştırmalar yapılıyor.

En eski dönemler de yoğun çalışmalara konu oldu. Yerleşme yerleriyle mezarlıkların ortaya çıkarıldığı bir Son Yontmataş devri kültürü, Kürdistan'da Şanidar'da keşfedildi. Gene aynı bölgede, en eski arkaik seramiklerden birinin doğuş yeri olan Kal'at Jarmo ya da Kerim Şar gibi Seramiköncesi Cilâlıtaş devri yerleşmeleri ortaya çıkarılmıştır.

Tarımsal kent topluluklarının M.Ö. 6000 yıllarına doğru Mezopotamya ovasına yerleştiği sanılıyor. 5500 yıllarına doğru kuzeyde, Samarra boyalı seramik kültürünün (eski Kalkolitik) çıkış noktası olan kentler kurulmağa başlar: Hassuna* (*Ek*), El-Suwan höyüğü, Çukha Mami, Umm el-Dabbarhiye gibi. Çoğu tahkimli olan bu kentlerde sağlam yapılı çok odalı evler bulunuyor ve sulamayla tarım yapılıyordu; bazı binaların tapınak olması da akla yakındır. İkinci Dünya savaşından önce El-Obeid höyüğü, Arpatşiya höyüğü ve Gawra tepesi kazılarıyla bilinen sonraki dönemler (kuzeyde Halaf ve El-Obeid, güneyde El-Obeid kalkolitik kültürleri, Uruk kültürü) yeni araştırmalarla (Eridu, Yarimtepe, Kaline Arha höyüğü) kesinleşmiş, kronolojileri hazırlanmıştır.

Irak Eskiçağ kurumu da, Ninova'da Babil'de, parth sitesi Hatra*da ve Sasanî sitesi Stesifon'da uzun restorasyon çalışmalarını sürdürüyor. Bu çalışmalardan artakalan zamanlarda yapılan kazılar, iyi bilinmeyen dönemler üzerinde geniş bilgiler edinilmesini sağlamıştır.

GÜZEL SANATLAR

● *Resim ve heykel.* Irak'ta çağdaş bir sanat akımının görülmesi 1940'lara rastlar. Irak'a sığınmış polonyalı ressamlarla, çağdaş ırak sanatının iki büyük öncüsü Cevad Salim (1920-1961) ve Faik Hasan'ın (doğ. 1914) işbirliğinden doğan bu akım, renk dünyasını ve estetik açıdan taşıdığı önemi keşfetti, her türlü akademizme yüz çevirerek büyük bir verimlilik ve çeşit zenginliğine ulaştı ve on yıl kadar sonra, hepsi de sümer kaynaklarına yönelen çeşitli okullar ve eğilimler biçiminde gelişti.

1950'de Faik Hasan'ın çevresinde «Öncüler» ya da «S.P.» topluluğu oluşmuştur. Bu topluluk çizgi ve renk yönünden sümer gerçekçiliğine yakın bir sanatın savunuculuğu-

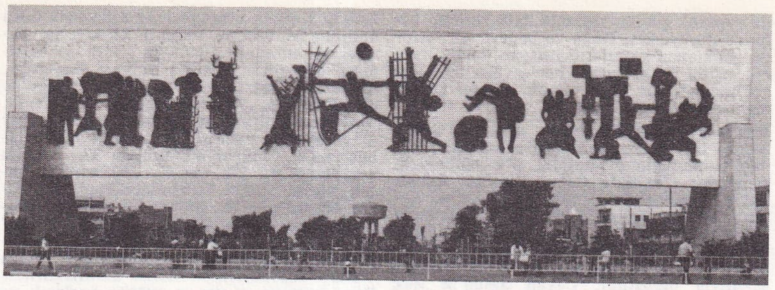

Bağdat'ta devrim anıtı (1959-1961) Cevad Salim tarafından yapılan bronz kabartma

Ardaş'ın tablosu «Bir derviş için bir yüzme havuzunu döndürmenin güçlüğü» (özel kol.)

Foto. J.-C. Chabrier (LAROUSSE)

nu yaparak günlük yaşamla ilgili konular üstünde duruyordu. Doğa ve bedevî dünyasında odaklanan yapıtların ressamı, büyük teknik sahibi Faik Hasan, her şeyden önce bir eğitimciydi: art arda birçok sanatçı kuşağı onun sayesinde yetişebildi.

İngiltere'de öğrenim gören heykelci Cevad Salim, 1951'de kurulan Bağdad «Çağdaş Sanat» topluluğunun başıdır. Bu eğilimdeki sanatçılar (özellikle Cebre İbrahim Cebre, Şakir Hasan el-Said [doğ. 1926], Lorna Salim, Nezihe Salim [doğ. 1927], Mahmud Sabri [doğ. 1927] ve Muhammed el-Hasanî [doğ. 1929]) yalnızca Sümer'den değil, Abbasîler çağından da esinlenen bir süsleme sanatıyla uğraştılar. Cevad Salim'in ırak sanatına kazandırdıkları çok önemlidir. Tuttuğu yolun bağımsızlığından ya da çok belirgin bir okul yaratmasından çok, eski ırak sanatı, islâm sanatı ve çağdaş batı sanatını bir potada eritebilmesi ve ulusal ırak sanatını başlatmasıyla ün kazanmıştır.

Sadi IRMAK

1953'te Hafız el-Derubi'nin (doğ. 1914) çevresinde bir «izlenimciler» topluluğu kuruldu ve özgün bir kübizme yöneldi. Bu kuşaktan ayrıca izlenimci Ata Sabri (doğ. 1913) ve figüratif resme Jackson Pollock*un tekniğini uygulayan Ekrem Şükrü (doğ. 1910) sayılabilir. 1955-1960 yıllarında bu sanat açılımı kurumlaştı ve 1956'da Iraklı Sanatçılar derneği kuruldu, 1960'ta da Güzel Sanatlar akademisi açıldı. Bu arada gitgide artan sayıda öğrencinin Avrupa'ya gitmesi uluslararası eğilim ve akımların ülkeye sızmasını sağladı: İsmail el-Şeyhli (doğ. 1924) soyut anlatımcılığa, Şakir Hasan el-Said (doğ. 1926) islâm mistisizmine bulanmış arı bir soyutlamaya, heykelci Halid el-Rehal (doğ. 1926) naif sanata, Ferac Ebu (doğ. 1921) dekoratif ve geometrik soyutlamaya, Nuri el-Revi (doğ. 1925) duygusal soyutlamaya yöneldiler.

Genç kuşak çeşitli çağdaş eğilimleri benimsemektedir. Cevad Salim'in araştırmalarını sürdüren Ziya el-Ezzevi'nin (doğ. 1939), duygusal soyutta Kazım Haydar'ın (doğ. 1932) yanı sıra birçok sanatçı, bu arada Haşim el-Semergi, Salih el-Cabbar, Salih el-Cumalı, Refi el-Neşiri pop'art ve op'art'ı benimsediler. Ardaş* (*Ek*) ise soyutlama ve anlatımcılık arasında duraklandıktan sonra Paris'te gerçeküstücülüğün izlerini taşıyan alabildiğine başıboş biçimlerde bir resim ortaya koydu. (LM)

Irak petrol boru hattı. Türkiye'de, Batman*-Dörtyol petrol boru hattından (*Ek*) sonra Kuzey Irak petrollerinin Akdeniz'e akıtılması amacıyla bu ülkeyle bir anlaşma yapıldı (1973). Türk ortak olarak, Batman-Dörtyol petrol boru hattının da sahibi olan T.P.A.O.*nun (*Ek*) yer aldığı anlaşmada, Irak'ın Kerkük bölgesinden başlayacak boru hattının Mardin'de (Silopi) Türkiye'ye girmesi ve buradan Adana'ya (Ceyhan) uzanması öngörüldü. Hattın toplam uzunluğu, 340 km'si Irak'ta ve 640 km'si Türkiye'de olmak üzere, 980 km olarak hesaplandı. Başlangıçta birinci aşama maliyetin 3 milyar 455 milyon TL., genişletme aşamasındaki maliyetin de 6 milyar 400 milyon TL. olacağı hesaplanmıştı. Ne var ki, 1975'te işin ancak yüzde 56,2'si tamamlandığında 4 milyar 449 milyon TL. harcandığı görüldü. Boru hattının taşıma gücünün 35 milyon ton/yıl olması, hat üzerinde kurulacak 5 pompalama istasyonundan 2'sinin Irak, 3'ünün Türkiye topraklarında olması kararlaştırıldı. Boru hattının yapımına 1974'te başlandı ve o yıl 485 milyon 855 000, 1975'te de 3 milyar 963 milyon lira harcandı. Hattın 1976'da tamamlanması programlandıysa da grevler ve uygulamada karşılaşılan bazı aksaklıklar yüzünden gecikme oldu. (M)

***Iraq Petroleum Company.** — 1972'de Iraq Petroleum Company'nin sermayesi Royal Dutch-Shell (yüzde 23,75), Fransız Petrol şirketi (yüzde 23,75) [Birinci Dünya savaşından sonra Deutsche Bank'ın yerini almıştı], B.P. (yüzde 23,75), Near East Development Corporation (yüzde 23,75) ve Participation and Exploration Corporation (yüzde 5) arasında dağılmıştı. İşletilen yataklar aslında Irak'ın kuzeyinde bulunduğu halde İ.P.C. bütün Irak toprakları üzerinde tekele sahipti.

Aylarca süren sonuçsuz görüşmelerden sonra 31 mayıs 1972'de Irak hükûmeti İ.P.C.'nin tekliflerini reddetti ve 1 haziranda şirketin Irak'taki bütün tesislerini millîleştirme kararı aldı; bu karar gereğince İ.P.C.'nin hakları ve malları devlete devredilecek ya da Irak hükûmeti tarafından tek taraflı olarak saptanmış bir tazminat karşılığında Irak Ulusal Petrol şirketince yönetilecekti. Bununla birlikte özel bir madde, Fransız Petrol şirketine istediği takdirde avantajlarını koruma olanağını tanıyordu: gerçekten de 1971'de Fransa 107 600 000 tonluk toplam petrol ithalâtının 15 200 000 tonunu Irak'tan yapmıştı. Irak Ulusal Petrol şirketi 3 haziran 1972'den itibaren İ.P.C.'nin petrolünü pazarlamayı üstüne alıyordu; fakat Fransız Petrol şirketi, 18 haziran 1972 fransız-ırak anlaşması uyarınca Kerkük petrol üretiminin yüzde 23,75'ini on yıl süreyle elinde tutacaktı: böylece Fransa bu millîleştirmede ayrıcalıklı bir işlem görmüş oluyordu. (L)

***IRGAT** (Cahit), türk sinema ve tiyatro oyuncusu, şair ve yazar. — (öl. İstanbul 1971). [M]

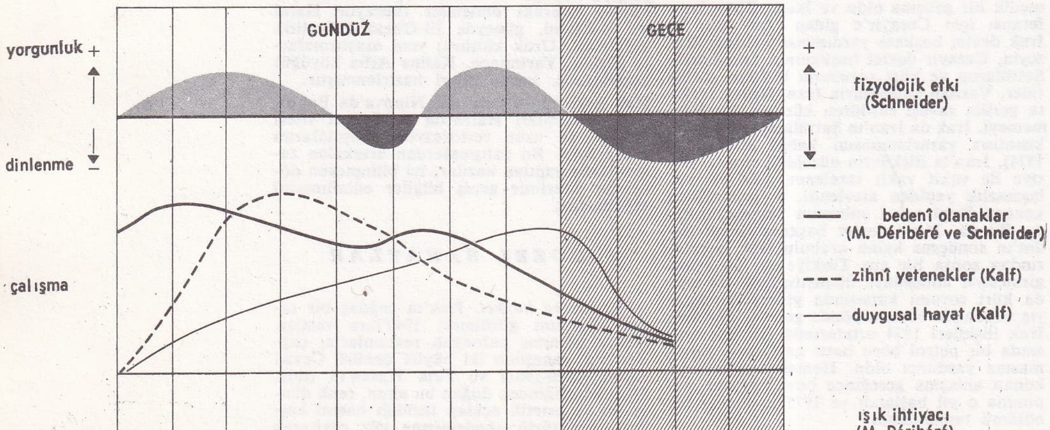

gece ve gündüze göre bir insanın ortalama ışık ihtiyacı (M. Déribéré)

***IRKÇILIK** i. — Huk. *Karma ırkçılık,* bir ülkede birçok ırkın eşitlik içinde birlikte yaşayabileceklerini kabul eden kuram ve uygulama. (L)

IRMAK (Asaf), türk üniversite öğretim üyesi (Yanya 1905). Yüksek Orman mektebini ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya bölümünü bitirdi. Almanya'da toprak ilmi ve ekoloji konusunda doktora yaptı. Türkiye'ye dönüşünde Orman fakültesinde görev aldı, burada doçent, profesör, ordinaryüs profesör (1959) oldu. Fakültede Toprak İlmi ve Ekoloji kürsüsü ile laboratuvarını kurdu. Başlıca eserleri: *Yetişme muhiti tanıtımı kılavuzu* (1946); *Neubauer-Schneider'in çimlenmiş bitki metoduna göre toprağın gübrelenme ihtiyacının tayini esasları* (1953); *Arazide ve laboratuvarda toprağın araştırılması metotları* (1954); *Toprak ilmi ders notları* (1958); *Orman ekolojisi* (2. bası 1970). [M]

IRMAK (Mustafa Nafiz), türk bestecisi ve güfte yazarı (İstanbul 1904). Başta Eyubî Ali Rıza Şengel olmak üzere, birçok hocadan ders aldı. Selâhattin Pınar'ın çeşitli güftelerini seslendirdi. *Gülmez yüzün goncaların kalbi kan ağlar, Sebep sensin gönülde ihtilâle* ve *Kanaryam güzel kuşum* en çok bilinen eserleridir. (M)

***IRMAK** (Sadi), türk hekimi, yazarı ve siyaset adamı. — Üniversite öğretim üyeleri için yaş sınırlaması koyan üniversite kanunundan sonra (1973) emekliye ayrıldı. 1974 haziranında cumhurbaşkanı tarafından senato üyeliğine atandı. Aynı yıl, Ecevit hükûmetinin çekilmesinden sonra başlayan hükûmet bunalımı sırasında kabineyi kurmakla görevlendirildi (12 ekim 1974). Parlamento'dan güvenoyu alamadı ama güvenoyu alabilecek bir hükûmet kuruluncaya kadar göreve devam etmesi istendi ve bu durum A.P.'nin önderliğinde dörtlü koalisyon hükûmeti kuruluncaya kadar (12 nisan 1975) sürdü. Başbakanlık görevini devrettikten sonra Senato üyeliği süren Irmak Almanya, Fransa, İngiltere ve öbür bazı Avrupa ülkelerine yaptığı inceleme gezisi sırasında hükûmet adamlarıyla yaptığı görüşmeleri, dünyanın 1975'teki siyasî eğilimleri çerçevesi içinde değerlendirerek İstanbul'da *Günaydın* gazetesinde yayımladı. (M)

***ISFAHAN,** İran'da şehir. — Yakınında çelik fabrikası. (L)

***ISI** i. — Etoloji. *Isıya yönelim,* çevresindeki bir ısı gradyanının varlığı nedeniyle hayvanda uyanan yönlü hareket tepkisi. Bk. ANSİKL.

— Nükl. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Etoloji. *Isıya yönelim* davranışı tercihli bir davranıştır: hayvan kendisine en uygun sıcaklık hangi ısı bölgesinde ise oraya yerleşir. Burada tam anlamıyla bir yönelme değil, bir pati* (*Ek*) söz konusudur. Hayvanın yer değiştirmesi ısı kaynağının durumuna göre belirlendiğinden, bilginler, hayvanın ısı kaynağına yaklaşmasına ya da ısı kaynağından uzaklaşmasına bakarak pozitif ve negatif yönelimden söz ederler.

— Nükl. *Güneş enerjisiyle ısı üretimi.* Bu yolla elde edilen sıcaklıklar, kullanılan ısı toplayıcılarına göre çok değişir: düz ısı toplayıcılarında 100 ilâ 120°C'a, içbükey aynayla ise güneş fırınında 3 000°C'ın ötesinde bir sıcaklığa varılabilir. Bugün dünyada güneş enerjisinden yararlanan yaklaşık olarak bir milyon kadar su ısıtma tesisi vardır. (L)

***ISIL** sıf. — Teknol. *Isıl yapışkan,* ancak ısıtıldığı zaman yapışkanlık özelliği kazanan bir yapıştırıcı için kullanılır. (Yapıştırılacak olan yüzeylerden birine ya da her ikisine ince bir tabaka halinde yapışkan sürüldükten sonra, bu yapışkan tabakanın eriyebileceği, yapış yapış olup iki yüzeyi birarada tutabileceği bir sıcaklıkta iki yüzey üst üste getirilip bastırılır. Eğer ısıyla sertleşen bir reçineden yapılmışsa, yapışkan madde daha sonra sertleşebilir. Bu teknik, eritilmiş tutkalla yapılan Hot-Melt usulü birleştirmelerde çok kullanılır.) [L]

ISILRENK bls. i. Teknol. Çoğu kere bir kobalt bileşiğiyle hazırlanan ve 1 350°C'a kadar ulaşabilen bir sıcaklık artışının etkisiyle renk değiştirme özelliği taşıyan renk.

— ANSİKL. *Isılrenk,* bir makine ya da donanımın herhangi bir parçasının, öngörülen

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

çalışma sıcaklığı sınırını aşan bir sıcaklığa ulaştığını göstermek için bir güvenlik tedbiri olarak kullanılabilir. Sıcaklık artışını gösteren boyaların bu özelliği, bileşimlerindeki pigmentlerin su, amonyak gazı, karbon dioksit v.b. açığa çıkararak ayrışması sırasında renk değiştirmelerinden ileri gelir. Bununla birlikte renk değişikliği ancak boyanın birkaç dakika süreyle kullanma sıcaklığının etkisinde kalmasından sonra meydana gelir. Bu değişiklik bazen geçicidir, yani sıcaklık yeniden normale döndüğünde boya tekrar ilk rengini alır; bazen de değişiklik kalıcıdır, yani sıcaklığın düşmesinden sonra bile renk değişmez ve yeniden eski haline dönemez. (L)

***ISLAHEVİ** blş. i. — ANSİKL. Ceza ve infaz kurumlarıyla tevkif evlerinin yönetimine ilişkin tüzükte 6 aralık 1973'te bazı değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikle, mahkemelerce verilmiş, hürriyeti bağlayıcı kısa süreli cezaların bir eğitim veya ıslah kurumunda geçirilmesine hükmedilmesi halinde hükümlünün kararda belirtilen kuruma gönderilmesi suretiyle cezanın uygulanacağı belirtildi. (M)

***ISPARTA (32),** Akdeniz bölgesinin Göller yöresinde il merkezi, şehir. — 322 062 nüf., merkez 62 873 nüf. (1975); bu sayıma göre ilde nüfus yoğunluğu km²'ye 36, merkezde 74,3 kişi. Yeni sınaî kuruluşlar ekonomik yapının ağırlığını bu yana çekerken tarım istatistiklerinde üretim azalması yönünde değişiklikler oldu: buğday 39 200 t, arpa 24 500 t, mahlût 7 900 t, çavdar 5 535 t, yulaf 858 t, mısır 535 t, fiğ 2 520 t, fasulye 1 576 t, nohut 1 462 t, mercimek 579 t, börülce 600 t, patates 15 820 t, şeker pancarı 11 095 t, aspir 500 t, haşhaş üretimi yapılmadı (1973). Hayvan sayısı koyun ve katır dışında bir miktar azaldı: koyun 360 830, kıl keçisi 274 430, tiftik 12 650, manda 2 528, at 8 370, eşek 20 080, katır 4 800 (1973). İl sınırları içinde yapımına evvelce başlanan Kovada hidroelektrik santralı tamamlanarak hizmete açıldı. Burada bir yem sanayii tesisi kurulmağa başladı (1975). [M]

***IŞIK** i. — Etoloji. *Işığa tepki.* Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Işığın yayılma hızı, ışığın etkileri.* Bk. ANSİKL. || *Solgun ışık,* Ay'ın Güneş'ten hiç ışık almayan bölümünde parlayan zayıf ve soluk ışık. (Yer'den görülen bu olay, Güneş tarafından aydınlatılan Yer'in Ay'a doğru dağınık bir biçimde yansıttığı ışık ışınlarından ileri gelir.)

— Opt. *Işık sönümü,* bir sıvı içinde asıltı halinde bulunan saydamsız tozun, bu asıltıdan geçen ışık demetinin şiddetini zayıflatma özelliği.

— Psikol. *Işık korkusu.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Etoloji. *Işığa tepki,* bazı hayvan türlerinin şiddeti kendi yaşama tarzı ya da her zamanki davranışlarına uygun düşen bir ışıklı bölgeye yerleşme eğilimi. Her hayvan türünün ışık şiddetine karşı az veya çok büyük bir dayanma yeteneği vardır; buna göre hayvanlar ışıktan kaçan türler ve ışık seven türler diye ayrılır. Işığa tepki, tercihli davranışların en belirgin örneğidir.

— Fiz. ● *Işığın yayılma hızı.* Boşlukta en önemli fiziksel sabitlerden biri budur. 1971-1972 yıllarında bu sabitin ölçümü, birkaç birimlik bir belirsizlikle c =299 792 457 m/saniye değerini verdi; oysa K. D. Froome'un İngiltere'de yaptığı deneyler sonucunda 1958'den bu yana kabul edilegelen değer (c = 299 792,5 km/saniye) bundan aşağı yukarı yüz kat daha az bir kesinlik taşıyordu. Bu başarı, her ikisi de Boulder'de (Colorado) kurulmuş olan National Bureau of Standards ve Joint Institute for Laboratory Astrophysics ile Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler bürosunun çalışmaları sayesinde elde edildi. Tekrenkli aynı ışınım üzerinde boşluktaki λ dalga boyu ve ν frekansı hesaplanırsa, $\lambda\nu$ çarpımı c yayılma hızını verir; bu özellik doğrudan doğruya λ ve ν niceliklerinin tanımından gelir. Froome, yaklaşık olarak 72 GHz frekansında ve 4 mm dalga boyundaki bir klistronun Hertz ışımasıyla çalışmış ve 4 m'lik bir yol için aşağı yukarı λ/1 000 düzeyinde bir duyarlıkla yaklaşık olarak 1 000 dalga boyu bulmuştu; 10^{-6} düzeyindeki bağıl belirsizlik işte bundan ileri gelir. Yeni ölçüm, yaklaşık olarak 3,39 μm dalga boyundaki tekrenkli kızılaltı ışıma üzerinde yapıldı; 35 sm'lik bir yol üzerinde ve metrenin ışınım cinsinden ölçeğiyle kolayca yapılan bir ölçüm yaklaşık olarak 100 000 dalga boyu verir ve bağıl belirsizlik, dalga boyu başına 10^{-8}'den daha azdır; fakat saniyenin frekans cinsinden ölçeğiyle karşılaştırarak frekansın ölçülmesi yıllarca süren uzun araştırmaların yapılmasını gerektirdi. Soruna açıklık getiren başlıca buluşlar, frekans ölçümüne ara ölçek olarak kullanılan durağanlaştırılmış laserler ve çok yüksek frekanslarda tepki gösterebilen sivri uçlu diyotlardır. Kullanılan başlıca laserler şunlardır: siyanojenli (HCN) laser λ = 337 μm, ν = 0,890 THz; su buharlı (H_2O) laser, λ = 28 μm, ν = 10,7 THz; karbon dioksitli (CO_2) laser, 9 ile 10 μm'lik çeşitli dalga boyları ve 29 ile 32 THz'lik frekanslar; nihayet helyum ve neonlu (He-Ne) laser, λ = 3,39 μm, ν = 88,4 THz. Sivri uçlu diyot, radyo yayınlarının daha başlangıç döneminde kullanılan galenli detektörlere benzer; bu aygıt, 1 mm boyunda, 5 μm çapında, nikel bir yüzeye değen sivri bir uçla son bulan tungstenden bir teldir; hem alıcı anten, hem frekans karıştırıcısı, hem armonik üretici, hem de detektör (doğrultmaç) olarak kullanılır. Frekansların ve bunların armoniklerinin karışımıyla elde edilen en yüksek frekans olan 88,4 THz, saniyenin tanımlanmasında kullanılan sezyumlu ölçeğin frekansına bağlanır; özellikle yardımcı ölçeklerin durağanlığı nedeniyle bu işlemde kesinlik derecesi oldukça sınırlıdır ve bağıl belirsizlik yaklaşık olarak 10^{-9}'u bulur. Dalga boyunun ölçümünde varılan kesinlik derecesi ise, özellikle uzunluk biriminin bugünkü tanımındaki belirsizlik (10^{-8}) nedeniyle daha da düşüktür; bu da hiç kuşkusuz bu tanımın yeniden gözden geçirilmesini gerektirecektir.

● *Işığın etkileri.* Işık psikolojik alandaki etkileri ve rolü açısından da incelenmiştir. Miktarları eşit olduğu halde, daha beyaz ve renkleri belirtme etkisi daha büyük olan bir ışık insana öbüründen daha önemli görünür. İnsanda ışık eksikliği doğrudan doğruya psikolojik etkiler halinde ortaya çıkabilir ve niktalofobiye yol açabilir; hattâ bazı hallerde fizyolojik etkiler yaratarak organizmanın, porfirin gibi ışığa karşı duyarlığı arttırıcı maddeler yaratarak kendini savunma tepkisi göstermesine ve bu yüzden bir sürü psikolojik bunalımlara sebep olabilir. Aşırı ışık ise, tersine, göz kamaşması, deri yanığı, güneş çarpması ve deri kızarması gibi fiziksel olaylar, ışık korkusu gibi psikolojik olaylar, deride boya maddesi birikimi ya da içsalgı işlevlerini etkileme biçiminde savunma belirtileri gibi fizyolojik olaylar doğurur.
Bütün canlı varlıklarda olduğu gibi insanda da ışık ihtiyacı tamamen dengelidir ve belirli dozda olmalıdır; çünkü ışığın aşırılığı ya da çok azlığı zararlı dengesizliklere yol açar. Bu ışık ihtiyacı sabit değildir; doğal yasalara ve gece-gündüz ritmine uyar, yani gündüzleri çalışmak için aydınlığa, geceleri dinlenmek için karanlığa katlanır. Çoğu zaman bu doğal çevrimi bozan modern yaşam, yeni araştırma ve tedbirleri zorunlu kılar, yani çalışırken, gündüz vaktine ve yorgunluk durumuna göre değişen miktarda ışık almayı gerektirir. Aydınlatma teknolojisi devreye ışık ayarlayıcı makineler sokarak ve programlayıcı akım röleleri aracılığıyla ışığı, hem dışarıdaki doğal ışığa, hem de vakte ya da ihtiyaca göre değiştirerek hareketli ve ayarlanabilir ışıklar sağlama olanağı verdi. Bir yandan ışıklara ritim verecek düzenekler, öbür yandan estetik etkiler elde etmek için renkli ışıklar düşünüldü. Bu temellere dayalı kinetik bir sanat doğdu; çoğu zaman aşırılıklarla dolu olan bu sanattan, günümüzde yalnız iyi teknik bilgisi ya da güçlü sezgisi olan sanatçılar en iyi sonucu alabildi. Işıkla tedavi ve ışık biliminde ışığın rolü üstüne sayısız incelemeler yapıldı ve geliştirildi. Aynı şekilde ışığın bitkiler ve fotosentez üzerindeki rolü, özel enstitülerde ya da fitotronlarda incelendi. Işık aynı zamanda hücreden en büyük canlıya kadar çeşitli canlılar üzerinde de araştırma konusudur; bu araştırmalar ışık biyolojisi alanında kesin bilimsel sonuçların birikmesini sağlar. Zamanımızda ışık biyolojisi, büyük önem kazanan ışınım altında yaşam dengesinin temel yasalarını yavaş yavaş bulma olanağı verdi.

— Psikol. *Işık korkusu,* ışığın sebep olduğu patolojik bir duygudur. Ölçülemeyen bu duygunun göz kamaşmasıyla bir ilintisi yoktur. Işık korkusu, aydınlatmanın yarattığı ruhsal etkilerle ilişkili bir öğedir ve bu teknikle birlikte göz önüne alınmalıdır. Işık korkusu çoğu zaman olumlu ya da olumsuz olabilen genel bir sonuç olarak düşünülür, ama onu yalnız ışık aşırılığına bağlı olarak düşünmek ve ışık yokluğuna ilişkin karanlık* yılgısından (*Ek*) [niktalofobi] ayırmak daha akla yatkındır. Bu iki korku gerçekten ayrı süreçlerden ileri gelebilir ve ille de birbirinin karşıtı değildir. (L)

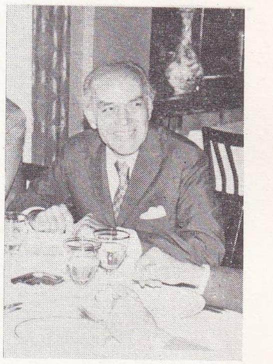
Hasan IŞIK

IŞIK (Hasan Esat), türk diplomatı ve devlet adamı (İstanbul 1916). Galatasaray lisesini, İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi. Dışişleri bakanlığına girdi (1940). Protokol genel müdürlüğü (1944), Paris başkonsolosluğu (1945-1949), Bükreş büyükelçiliği müsteşarlığı (1951) yaptı. Cenevre'de Avrupa ofisi daimî delegeliğinde (1952), bakanlık Ticaret ve Ticarî Anlaşmalar dairesi genel müdürlüğü (1954-1957) görevlerinde bulundu; 1962'de Brüksel büyükelçiliğine atandı ve Türkiye-A.E.O. görüşmelerini yürüttü; daha sonra Moskova büyükelçisi oldu (1964), bu görevde bulunduğu sırada dışişleri bakanlığına getirildi, bakanlıktan ayrıldıktan sonra bir süre yüksek danışman olarak merkezde kaldı; 1966'da yeniden Moskova büyükelçiliğine gönderildi. Işık, 1973'te dışişleri bakanlığından ayrılarak siyasî hayata atıldı ve Bursa'dan C.H.P. milletvekili seçildikten sonra Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükûmetinde millî savunma bakanlığı yaptı (1974). C.H.P. genel sekreter yardımcılığına seçildi (1976). [M]

Işıklar Askerî lisesi, harp okullarına öğrenci yetiştirmek amacıyla açılmış ortaöğretim kurumu (kuruluşu 1844). Abdülmecid devrinde, askerî idadîlerin açılması kararına uyularak Bursa'da, adını aldığı semtte açıldı. Öğretime 15 şubat 1845'te *Mektebi fünunu idadî* adıyla başladı. İlk mezunlarını 1853'te verdi. Koğuşlar ve sınıflar mumla aydınlatılıyordu. 1871'e kadar dersler yerde oturarak yapıldı; o yıl programa konulan harita, resim v.b. dersler yerde yapılamadığından sıralar alındı. Okul 1855'te depremden büyük hasar gördü. Dersler bir süre çadırlarda ve evlerde yapıldı. 1890'da başlanan bugünkü okulun yapımı 1893'te bitti. 1912 yılında okul *Leylî askerî rüştiye* adıyla yeniden düzenlendi ve Bursa'nın işgaline kadar öğrenime devam etti (temmuz 1921). 28 kasım 1923'te *Askerî idadî* adıyla yeniden açılan okul, önce 7, sonra 12 sınıflı oldu. 1926'da Millî Eğitim bakanlığına bağlandı ve adı, *Bursa 2. lisesi* olarak değiştirildi. Aynı yıl Millî Savunma bakanlığına bağlanarak *Askerî lise* adını aldı. 31 temmuz 1961'de okul yine kapatıldı. 28 haziran 1974'te, Hava* lisesinin (*Ek*) kapatılmasından sonra yeniden açılan okul 28 eylül 1974'te bir kere daha öğretime başladı. (M)

***IŞIKLI,** Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde Denizli ilinin Çivril ilçesinde bucak. — 6 266 nüf., bucak merkezi 2 335 nüf., 16 köy (1970). [M]

IŞILTAN (Fikret), türk tarihçisi (İstanbul 1915). Almanya'da Breslau Üniversitesi Felsefe bölümünü bitirdi (1940); Ankara Atatürk lisesinde tarih öğretmenliği yaptı (1941). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi kürsüsünde doçent (1946) ve profesör oldu (1962). Ortaçağ Tarihi kürsüsü başkanlığı yaptı. Türk Tarih kurumu aslî üyesidir. Başlıca eserleri: *Die Seltschukengeschichte des Akserayî* (1943); *Urfa bölgesi tarihi* (1962); *Bizans devletinin doğu sınırı (Grekçe, Arapça, Süryanîce ve Ermenice kaynaklara göre 363'ten 1071'e kadar)* [Ernst Honigmann'dan çeviri, 1970]. (M)

***IŞIMA** i. — Astron. *3 K'lik evren ışıması,* evrenin başlangıç halinin bir kalıntısı olan ve 2,7 K sıcaklığında siyah bir cismin ışımasına benzeyen radyoelektrik izotrop ışıma. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Yer'in ışıması.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astron. *3 K'lik evren ışımasını,* radyo alıcılarındaki anormal gürültüleri inceleyen amerikalı Penzias ve Wilson ortaya koydular. Amerikalı fizikçi G. A. Gamow* evrenin oluşumu kuramında bu ışımayı ön-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

görmüştü: evren başlangıçta sıcak ışımalarla dolu, çok yoğun bir haldeydi; bugün gözlemlenen ışıma, evrenin genişlemesi sırasında soğumuş olan işte bu ışımalardır. Bu ışımanın varlığı 3 mm'den 75 sm'ye kadar çeşitli dalga boylarında saptanabilmiştir.

— Fiz. Yalnız geceleri fark edilebilir bir olay olan Yer'in uzaya doğru ışıması, gökyüzünün açık ve havanın çok kuru olduğu ülkelerde 100 W/m²'yi aşabilir. Bu olaya bağlı olarak Yer yüzeyinde 2 ile 6°C'lık bir sıcaklık düşüşü kaydedilir. Montlouis'de, iç çeperleri kızılaltı ışınları yansıtan bir maddeyle kaplanmış kapalı bir kutunun içine yerleştirilen siyah bir cisimden oluşan ve 15 ile 35°C'lık bir sıcaklık düşüşüne yol açan bir düzenek yapıldı. Bu olay, çöl ya da yarı çöl ikliminde, kapalı bir yerin havasını serinletmek ya da buz üretmek için kullanılabilir. (L)

***IŞIN** i. — Astron. *Işın tayfölçeri,* gökcisimlerinden gelen elektromagnetik dalgaları çözümleme cihazı. (Bk. ANSİKL.) || *Schwarzschild ışını.* Bk. SCHWARZSCHİLD, *Ek.*

— Nükl. *Yavaşlatma* ya da *frenleme ışını,* alm. BREMSSTRAHLUNG* yerine önerilen terim.

— ANSİKL. Astron. Radarla aynı ilkeye göre çalışan alıcılar, elektromagnetik dalgaların şiddetini ve tayf içindeki dağılımını kaydeder. Bu cihazlar özellikle güneş yayımlarının alınmasında kullanılır. (L)

IŞINBİLİM blş. i. Işığın ve ışımaların insanlar ve canlı yaratıklar üzerindeki etkisini inceleyen bilim.

— ANSİKL. *Işınbilim* incelemeleri XX. yüzyılın başlarında Niels Finsen ve Jean Saidman'ın çalışmalarıyla gelişti. Romatizma, akciğer, deri ve çocuk hastalıkları bilimleriyle tedavi bakımından doğrudan doğruya ilişkiler kuruldu. Işınbilim özellikle deri üstü duyum ölçme testleri uygulayarak, çeşitli bölgelerdeki morötesi ışımaları, esmerleştirici, kızartıcı, mikrop öldürücü v.b. etkilerine göre sınıflandırma olanağı sağladı. Aix-les-Bains'de (Savoie) bir döner solaryum kurarak güneş tedavisinin başlıca öncülerinden biri olan J. Saidman böylece yeni bir uygulama alanında deneylerini sürdürebiliyordu. Günümüzde, ışık ve morötesi ışınlar üstünde yapılan incelemeler, X ışınları ve iyonlaştırıcı ışınımlar gibi kısa ışınımların etkilerini de kapsayacak şekilde geliştirilerek yeni teknikler bulundu. Duyarlaştırıcı etmenlerin denetimi gittikçe artan bir önem kazandı. Çoğu kimyasal kaynaklı olan bu etmenler, ışığın ve morötesi ışımaların etkisi altında, tutunduklari organizmaları duyarlaştırabilmektedir. Bazı ilâçlarda ve güzellik müstahzarlarında bulunan bu gibi maddelerin kullanılması, yeterince denetlenmediği ya da ayarlanmadığı zaman çok ağır fizyolojik bozukluklara yol açabilir: yanıklar, kızartı, deri hastalıkları, egzama v.d. Bir ışık hastalığı olan porfiria bu çeşit rahatsızlıklardandır. Porfiria kazara organizmada porfirin oluşumu demektir ve genellikle bir beslenme bozukluğundan ileri gelir. Hasta ışınımlara karşı o kadar duyarlı olur ki sürekli olarak yarı karanlıkta kalması gerekir.
Bunun tersine, kazara ışıktan yoksun kalan normal bir insanın vücudunda, doğal savunma nedeniyle porfirin oluşumuna yol açılır. Bir başka örnek de ışıkla organik bilirübin üzerinde tersinmez değişikliklerin meydana gelişi, bebeklerde ve körpe çocuklarda sarılık tedavisinde mavi ışığın kullanılmasıdır. (L)

IŞINLAMA i. Fiz. Ulaşılamayacak kadar küçük virüslerden başka mikroorganizmaların, özellikle mikropların bulaşmasını azaltmak amacıyla, yiyecek maddelerini hafif dozda iyonlaştırıcı ışınlara tutma işlemi.

— Sanay. *Besinleri ışınlama,* doğal ya da işlenmiş haldeki besinleri bozulmadan koruyabilmek için ışınların (iyonlaştırıcı ya da değil) etkisi altında tutmağa dayanan yöntem.

— ANSİKL. Sanay. *Besinleri ışınlama.* Çeşitli ülkelerde, besin maddelerini ışınlamak (genellikle gamma ışınları) için birçok pilot tesis yapıldı; işlemin başlıca amaçları çimlenmeyi önlemek (patates, soğan), tahıla zararlı böcekleri yok etmek, bitkisel ya da hayvansal besinlerin dayanıklılık süresini artırmaktır. Varılan sonuçlara rağmen çoğu hükûmetler, henüz zararsızlığı kesinlikle saptanamadığından bu yönteme izin vermekte çekingen davranıyorlar. Çeşitli ülkelerde patatesin düşük dozlarda ışınlanması serbesttir: örneğin Fransa'da patates, 7 500 ile 10 000 rad arasında değişen dozlarda kobalt 60 ya da sezyum 137 ile ışınlanabilir. Tahılların 30 krad'da ışınlanması ise Amerika Birleşik devletleri, Kanada ve Rusya'da serbest bırakılmıştır. Buna karşılık, 200 ile 800 krad arasında ışınla pastörizasyon*a (*Ek*) ancak bazı ender durumlarda, bazı meyveler, sebzeler, kümes hayvanları ya da işlenmiş besinler için izin verilir. (L)

IŞINLANMA i. Nükl. Canlı bir organizma ya da madde üzerine isteyerek ya da kaza sonucu bir ışımanın yönelmesi. || *Bir amaca yönelik olağandışı dış ışınlanma,* daha önceden hesaplanmış ve tehlikeli olarak kabul edilmiş dış ışınlanma. (Bu durumda normal çalışma koşulları içinde bir ışımaya uğrayan kişiler için belirlenen en yüksek dozu aşan dozlar söz konusudur.) || *Bir amaca yönelmemiş olağandışı dış ışınlama,* normal çalışma koşulları içinde bir ışımaya uğrayan kişiler için belirlenen en yüksek dozu beklenmedik bir şekilde aşan dış ışınlanma. || *Derin ışınlanma,* kısa süren, fakat aradan uzun zaman geçtikten sonra bile ışıma etkisi giderilemeyecek kadar şiddetli olan ışınlanma. || *Dış ışınlanma,* bir organizmanın kendisi dışındaki bir radyoaktif kaynaktan ışınlanması. || *Doğal ışınlanma,* doğal iyonlaştırıcı ışımadan ileri gelen ışınlanma. || *Genel ışınlanma,* tüm organizmanın bir dış ışınlama etkisinde kalması. || *İç ışınlanma,* bir organizmanın kendi içine yerleştirilmiş radyoaktif bir kaynaktan ışınlanması. || *Kısmî ışınlanma,* vücudun ya da ışınlanacak maddenin ancak bir bölümüne ulaşan ve bu nedenle genel ışınlanmadan ayrılan ışınlanma. || *Kronik* ya da *süreğen ışınlanma,* hiç kesintisiz süren ya da uzun bir süre boyunca tekrarlanan bir ışınlama etkisinden ileri gelen ışınlanma. || *Toplam ışınlanma,* iç ve dış ışınlanmaların birlikte gerçekleşmesi: *Toplam ışınlanma organizmanın tümüne ya da bir parçasına yönelik olabilir.* (L)

IŞINLAYICI i. Nükl. Yapısında bir ışıma kaynağı bulunan ve bir maddeyi ışınlamağa yarayan aygıt.

— ANSİKL. Nükl. Amerika Birleşik devletlerinde, sanayide ya da araştırmada kullanılan 144 kadar *ışınlayıcı* vardır; bunlardan kırk kadarı hızlandırıcılardan (toplam güç 750 kW), geri kalanı da toplam olarak 10 MCi gücündeki kobalt 60 kaynaklarından yararlanır. S.S.C.B.'de özellikle ışıma yoluyla başlatılan ya da hızlandırılan kimyasal bireşimler üzerinde incelemeler yapılıyor. Bir yandan da taşınır ışınlayıcılarla tohumlar işleniyor (700 Ci'lik sezyum 137 kaynaklarıyla çalışan «Stebel» ya da «Stimonliator» tipi ışınlayıcılar). Ruslar ayrıca bir balık ışınlayıcısını, Stavrida*yı (*Ek*) hizmete soktular. Avrupa'da 1973 yılı başlarında, sanayi alanında çalışan, biri Danimarka'da öbürü Federal Almanya'da olmak üzere iki hızlandırıcı, kobalt 60 kullanan 17 kuruluş (Federal Almanya, Büyük Britanya, İtalya, Hollanda, Danimarka v.d.) ve sezyum 137 kullanan bir kuruluş bulunuyordu.
Türkiye'nin tek ışınlayıcısı İstanbul'da, Çekmece Nükleer Araştırma merkezindeki, 1 MW gücünde, havuz tipi TR-1 (Türkiye-1) reaktörüdür. Ankara Nükleer Araştırma merkezi çeşitli örnekleri kalibrasyon için buraya gönderir. Bunun dışında, çok küçük çapta kobalt ve sezyum kaynakları da vardır. (LM)

***IZGARA** i. — Radyotek. *Radyo ya da televizyon işaretlerini dağıtım ızgarası,* işaretlerin varış ve çıkışlarını gruplaştıran, bir ya da birçok verici veya kaydediciye yönelik bir programın gerçekleştirilmesi için gerekli komütasyonları sağlayan aygıt.

— ANSİKL. *Radyo ya da televizyon işaretlerini dağıtım ızgarası* bir merkezin ana kumanda odasında bulunur. Bu aygıt naklen yayın için stüdyodan, paket yayın için bir ses ve görüntü kayıt cihazından (pikap, teyp, magnetoskop, sinema makinesi), stüdyo dışında hazırlanmış yayın için röportaj arabalarından, yabancı çıkışlı programlar için uluslararası rölelerden gelen modülasyonu alır. Bunları, ilgili vericilere bağlı hatlara ya da bu programı saklamakla görevli kaydedicilere iletir. (L)

***İASOS.** Esk. coğ. Mandalya körfezinin doğusunda, Güllük'ün kuzeydoğusunda Ch. Texier tarafından bulunan şehir. — Karia'nın kuzeyinde, İonia ile sınır şehri olan İasos'ta 1960 yılında Dora Levi yönetiminde başlayan italyan kazılarında çeşitli yapılar, özellikle de Protogeometrik döneme ait mezarlar ortaya çıktı. Bu mezarların daha eski bir yerleşme merkezi olan Mykenai iskân katında kazılarak yapılmış oldukları anlaşıldı. İasos'taki buluntular içinde daha da eskiye gidenler vardır. Örneğin Prehistorik çağa ait mezarlarda ele geçen buluntuların bazıları Kiklad adaları ve yerli Anadolu'ya özgü özellikler gösterir. (M)

***İBARBOUROU** (Juana DE), uruguaylı kadın şair. — Şiirlerini ve anlatılarını antolojilerde topladı: *Los mejores poemas* (En iyi şiirler) [1968], *Juan Soldado* (1971). Bu yapıtlarında sanatının yarım yüzyıl gibi bir süre içindeki gelişimini görmek mümkündür. (L)

***İ.B.M.**, bilgisayar yapımında uzmanlaşmış amerikan şirketi. — İ.B.M. gelişmesini sürdürerek 10 milyar dolarlık iş hacmi sınırını 1973'te aştı (1972'de 9,53 milyar dolara karşılık yüzde 15'lik artışla 10,99 milyar dolar); 1973'teki yıllık net kazancı, 1972'deki 1,28 milyar dolara karşılık 1,57 milyar dolara ulaştı (yüzde 23,2'nin üstünde bir artış). 1972'de amerikan şirketleri arasında iş hacmi bakımından altıncı, kazanç bakımından üçüncü sırayı alıyordu. 1968'de, firmanın çok geniş ölçüde büyümesi karşısında aynı alanda çalışan şirketler üzerine egemenlik kurmağa çalıştığı gerekçesiyle hakkında dava açıldı; fakat mart 1973'te alınan bir uzlaşma kararı sonucunda İ.B.M.'in yalnız bir elemanı Control Data'ya bırakıldı.

Amerika Birleşik devletlerindeki son derece güçlü durumundan başka İ.B.M., Avrupa bilgisayar pazarının yüzde 60'ını denetimi altında tutar. Avrupa'daki dört büyük şubesinin (Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya) toplam iş hacmi 16,6 milyar fransız frangını bulur. İ.B.M.'in A.B.D. dışında kurulmuş 117 şubesi ise İ.B.M. World Trade Corporation'ın denetimi altındadır. Ancak, şirketin genişlemesi ve tek merkezden denetimin güçleşmesi üzerine 1974'te İ.B.M., Europe, Africa and Middle East Corporation (Avrupa, Afrika ve Ortadoğu) ile Güney Amerika'yı ve Uzakdoğu'yu kapsayan America's Far East Corporation'ı kurdu.

Şirket Türkiye'de de İ.B.M. Türk Limited şirketi adıyla faaliyet gösterir. Merkezi İstanbul'da olan ve 165 personel çalıştıran kuruluş Türkiye'de bilgisayar ve büro makineleri ithalâtı, satışı ve bakımı işleriyle meşgul olur. Ayrıca bilgisayarlar için küçük bir kart fabrikası vardır. (LM)

***İBO'LAR**, Nijerya'da ırk topluluğu. — Bk. BIAFRA SAVAŞI, *Ek.*

***İBRADI**, bugün **Aydınkent**, Akdeniz bölgesinde Antalya ilinin Akseki ilçesinde bucak. — 4 910 nüf., bucak merkezi 2 522 nüf., 4 köy (1970). [M]

***İCAZA CORONEL** (Jorge), ekvadorlu romancı. — Üç bölümden oluşan (*El juramento* [Yemin], *En la ficcion* [Hayalde], *En la realidad* [Gerçekte]) son romanı *Atrapados*'ta (1972) kendi yaşamından esinlenmiştir. (L)

İ.C.B.M., İNTER CONTİNENTAL BALLİSTİC MİSSİLE'in baş harfleri. Menzili 3 000 deniz milinden (5 500 km) fazla olan stratejik füze. (Bk. FÜZE*, *Ek.*) [L]

***İÇ** i. — Psikanaliz. *İçe aktarma*, genellikle çatışmalı olan bir dış olayın kişi tarafından iç çatışmaya dönüştürülme süreci.

— ANSİKL. Psikanaliz. Çocukta içten dışa geçiş mekanizmalarını özellikle Melanie Klein incelemiştir; Klein bu mekanizmaya çoğu zaman «içe aktarma» adını verir. Buna göre «içteki» ana, imago* (*Ek*) yönünden «dıştaki» gerçek ananın içe aktarılmışıdır. Çocuk için dış dünya, terimin tam anlamında düşlemsel bir özellik taşır: düşleme bağlı ve yürek darlığı doğurucu bir özellik. Sonra, giderek, düşlemsel dünya ile gerçek dünya arasında daha kararlı bir ilişki kurulur: «gittikçe gelişen bir dış gerçeklik bilgisinin etkisi» iç dünyanın aşırı görünümünü siler.

◆ Sıf. *İç borçlar.* 1970-1975 döneminde devletin iç borçları önemli artışlar gösterdi; 1970'te toplam olarak 24 milyar 950 milyon TL. olan iç borçlar, aralık 1974'te 42 milyar 987 milyon 700 000 oldu. İç borçların önemli bir bölümü tahvil çıkarılarak sağlandı. Hazine tahvilleriyle edinilen devlet borçları 1970'te 2,8 milyar TL.ndan, 1974 sonunda 11,6 milyar TL.na, 1975 eylül sonunda ise 16,6 milyar TL.na çıktı. İç konsolidasyon borçları 1974 sonuna kadar önemli değişiklik göstermedi, 1975 yılı ilk dokuz ayında ise 14 milyar TL. artarak 21,6 milyar TL.na ulaştı; tasarruf bonosu kesintilerinin *malî denge vergisi*'ne dönüştürülmesi sonucu 1973'ten itibaren borçta azalma başladı. Bütçe dışı devlet borçlarının önemli bölümünü 1974 sonunda 14,5 milyar TL. ve 1975 eylül sonunda 17 milyar TL. ile Devlet Yatırım bankası istikrazı teşkil ediyordu. (LM)

***İÇ ANADOLU bölgesi,** Anadolu'da, Karadeniz bölgesi, Doğu Anadolu bölgesi, Akdeniz bölgesi, Ege bölgesi, Marmara bölgesi arasında kalan coğrafî bölge. — Son nüfus sayımında (1975) bölgenin il düzeyindeki yerleşme yerlerinde nüfus sayıları değişti ve şöyle oldu: Ankara 1 698 542 (il, 2 572 562), Eskişehir 258 266 (il, 492 902), Konya 246 381 (il, 1 423 910), Sıvas 140 155 (il, 739 073). [M]

***İÇBATI ANADOLU,** İç Anadolu ile Batı Anadolu'nun Ege ve Marmara bölgeleri arasında yer alan geniş eşik. — Son nüfus sayımında bu kesimdeki illerin nüfuslarında önemli değişmeler görüldü: Kütahya 82 400 (il, 480 442), Afyon 60 117 (il, 576 860), Uşak 58 561 (il, 228 715). [M]

***İÇEL (33),** Akdeniz bölgesinde yer alan il. — 1975 nüfus sayımına göre ilin nüfusu 710 723 olarak saptandı; bu duruma göre ilde km²'ye 44,8 kişi düşüyordu. Sanayi gelişirken tarım ürünlerinde düşüş görüldü: buğday 85 674 t, arpa 11 461 t, mahlût 15 177 t, çavdar 4 960 t, mısır 1 766 t, pirinç 7 696 t, nohut 7 780 t, fasulye 594 t, susam 956 t, yerfıstığı 13 659 t, üzüm 124 592 t, zeytin 7 179 t, turunçgiller 231 094 t, pamuk 40 607 t (1973). Hayvan sayısındaysa koyun (249 800) dışında genel bir düşüş oldu: kıl keçisi 677 080, manda 235, deve 3 240, eşek 42 550, at 10 690. Eğitim alanında, Merkez'de, Tarsus, Silifke, Erdemli, Gülnar ve Mut ilçelerinde yeni ortaokullar, enstitü ve sanat okulları açıldı (1970-1971). Yeni sınaî tesisler kuruldu ve bunlardan Anadolu Cam sanayii tamamlandı; Soda sanayii 1975'te üretime başladı; Demir ve Çelik Madenî Eşya sanayii 1972'de kuruldu; Akdeniz Gübre sanayii 1972'de üretime geçti; Poli-Tor Poliüretan sanayii ile Çimsa Çimento fabrikası 1972'de işletmeye açıldı. (M)

İÇEN (Orhan), türk matematikçisi (Selânik 1910). Paris'te Ecole Normale Superieur'de yükseköğrenimini tamamladı (1932), Almanya'da, Göttingen üniversitesinde doktora yaptı ve Türkiye'ye dönerek Fen fakültesine girdi, burada doçent (1938), profesör (1945) ve ordinaryüs profesör (1955) oldu. Mekanik dalındaki çalışmalarından ötürü İnönü armağanını (1948) ve P-Adik sayılar teorisine katkısı dolayısıyla TÜBİTAK bilim ödülünü kazandı (1974). [M]

***İÇGÜDÜ** bls. i. — ANSİKL. Etoloji. *İçgüdü* kavramı için pek çok tanım öne sürülmüş olmasına rağmen etoloji uzmanları bunlardan hiç biri üzerinde henüz uyuşamamış, içgüdüsel eylem, içgüdüsel tepki ya da içgüdüsel davranış gibi kavramları kesinleştirmekle yetinmişlerdir. Bu konuda yapılan incelemeler, içgüdüsel eylemlerin birçok uyartı-işaretin aynı andaki etkisiyle harekete geçtiğini, bu işlemin uyartıların çok yönlü

DEVLETİN İÇ BORÇLARI (milyon TL. olarak)

	Devlet bütçesinden ödenecek borçlar						*Bütçe dışı kamu kesimi tahvilleri*			
Yıllar	*Tahvil ihracı*	*İç konsolidasyon*	*Tahkim edilen belediye borçları*	*Tasarruf bonoları*	*Diğer borçlar*	TOPLAM	*Devlet yatırım bankası*	*İktisadî devlet teşekkülü*	*Belediyeler*	TOPLAM
1970	2 818,4	7 340,2	891,7	6 244,1	129,6	17 424,0	6 776,4	546,9	203,1	7 526,4
1971	3 237,9	7 282,7	2 906,7	7 397,4	125,2	20 946,9	7 925,6	507,5	191,7	8 624,8
1972	6 291,5	7 379,9	2 488,8	7 592,3	104,7	23 856,7	8 590,0	467,0	179,6	9 236,6
1973	9 916,8	7 179,5	2 247,5	7 287,0	102,0	26 732,8	11 174,3	428,7	179,9	11 782,9
1974	11 594,8	7 506,4	1 994,5	6 911,4	99,5	28 106,6	14 473,7	393,1	21,3	14 888,1
***1975** (eyl.)*	16 656,4	21 680,8	1 748,6	6 488,5	98,2	46,672,5	17 032,0	370,0	21,4	17 423,4

Kaynak: — *T.C. Merkez bankası aylık bülten (şubat-nisan, 1975).*
— 1976 malî yılı bütçe gerekçesi.

kumandası kuralına uyduğunu ve bu içgüdüsel eylemlerin doğal harekete geçirme mekanizmaları aracılığıyla ortaya çıktığını göstermiştir.
İçgüdüleri açıklamak için öne sürülen ilk bilimsel girişimler ya Pavlov taraftarlarının geliştirdiği refleks kavramına ya da yüzyılımızın başlarında Loeb'in öne sürdüğü yönelim kuramına dayanır. Bu açıklama girişimleri olayın sadece bazı bölümlerini aydınlatmakta ve bugün için çok basit görünmektedir. Şimdiki bilgilere göre, içgüdüsel bir eylemin gerçekleşmesi, karmaşık sinir, hormon, duyu, hattâ genetik etmenlerinin biraraya gelmesiyle sağlanır. İçgüdüsel eylemler, dış ortamla bütünleşme düzeyine göre az ya da çok karmaşık biçimde olur. Örneğin devindirici bir hareket oldukça basit düzeyde bir içgüdüsel eylem olduğu halde, yaşama alanının savunulmasına ilişkin davranışlar daha yüksek düzeyde eylemlerdir. N. Tinbergen kademeli içgüdü kuramını bu çeşit ayırımlara dayanarak kurmuştu: bu kurama göre basit içgüdüler hemen bir üst düzeyin baskısı altındadır ve bütün içgüdüler bir piramit biçiminde düzenlenmiştir. Tinbergen örnek olarak erkek iskorpit balığının üreme davranışlarını gösterir: bu davranışların içinde «eşmek, gereçleri sınamak, delmek, yapıştırmak» ve «kovalamak, ısırmak, tehdit etmek» gibi eylemler basit içgüdüsel eylemlerdir; birinci gruptaki basit eylemler bir üst düzeydeki yuva yapma içgüdüsüne, ikinci gruptakiler ise savaşma içgüdüsüne bağlıdır; bu iki içgüdü ise daha başkalarıyla birlikte (çiftleşme öncesi gösterileri, yavru bakımı), piramidin tepesinde yer alan üreme içgüdüsüne bağlıdır.
Bu kuram, gözlemler dışında, P. Weiss, W. R. Hess, E. von Holst tarafından öne sürülen varsayımlara dayanır; bunların çeşitli omurgalı hayvanlar üzerinde yaptıkları deneyler, basit içgüdüsel eylemlerin omurilikteki sinir merkezlerince, karmaşık içgüdüsel eylemlerin ise hipotalamustaki merkezlerce yönetildiğini göstermiştir. (L)

***İçişleri bakanlığı.** — Daha önce İç-Düzen kısa adıyla kurulan İçişleri Hizmet ve Teşkilâtını Yeniden Düzenleme örgütü ile Araştırma-Planlama ve Koordinasyon biriminin inceleme ve araştırmaları raporlar halinde yayımlandı, bunlara dayanılarak bakanlık çalışmalarının daha verimli ve etkin hale getirilmesi çabaları sürdürülüyor.

İÇİŞLERİ BAKANLARI

Ferit Kubat (11 aralık 1971); Ferit Kubat (22 mayıs 1972); Mukadder Öztekin (15 nisan 1973), Oğuzhan Asiltürk (7 şubat 1974); Mukadder Öztekin (12 ekim 1975); Oğuzhan Asiltürk (12 nisan 1975). [M]

***İÇKİ** i. — ANSİKL. ◆ *İçki yasağı* konusunda ilke bakımından bir değişiklik olmamakla birlikte 1974'te, İçişleri bakanlığının emriyle bira için de alkollü içki işlemi uygulandı ve bu maddenin içki ruhsatı olmayan yerlerde satışı yasaklandı. Ancak, daha sonra bu uygulamadan vazgeçildi.
— Sanay. *Alkollü içkiler.* Bütün türlerde artış kaydedildi. Şarap üretimi 1973'te 15 milyon 675 bin litreye yükseldi. Ayrıca Karaman, Bor, Edirne, Tokat, Bilecik ve Kilis'te kurulacak yeni fabrikalarla bu alanda 4 milyon 700 bin litrelik üretim kapasitesi yaratılması için çalışmalara başlandı. Bira fabrikalarının genişletilmesi sonucu resmî ve özel kesimin üretim toplamı 1975'te 100 milyon litreye yaklaştı ve 1977'de 160 milyon litre düzeyine ulaşılması planlandı. 1970 yılı başlarında 22 milyon litreye çıkan rakı üretimi 1972'de açılan 6 milyon litre kapasiteli Diyarbakır fabrikasının devreye girmesiyle 28 milyon litreye çıktı. 1973'te Türkiye'de 4 milyon litre votka, 1 milyon 200 bin litre kanyak, 600 000 litre likör, 350 000 litre vermut, 100 000 litre cin üretildi ve 500 litrelik bir deneme çalışmasıyla başlayan viski üretimi de aynı yıl 75 000 litreye çıkarıldı.
◆ *Alkolsüz içkiler.* Bir yandan mevcut tesislerin kapasiteleri genişletilirken bir yandan da yeni sade gazoz, meyveli gazoz ve kolalı içki fabrikaları kurularak üretim 125 milyon litreye çıkarıldı ve 1977'de bunun 203 milyon litreye yükseltilmesi öngörüldü. Meyve suları üretimi 40 milyon litreyi buldu. (M)

***İÇME,** Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde (Elazığ ili, merkez ilçesi) bucak. — 11 133 nüf., bucak merkezi 1 883 nüf., 16 köy (1970). [M]

***İÇSALGI BİLİMİ** bls. i. — ANSİKL. *İçsalgı bilimi,* vücutta içsalgı yapan bezlerin çalışmasını ve bozukluklarını inceler; bu nedenle hem biyolojinin, hem de tıbbın kapsamına girer.

● *Hormon salgılarının çokluğu ve içsalgı bağıntılarının çeşitli tipleri.* İçsalgı fizyolojisinin ve tıbbî içsalgı biliminin ilerlemesi hormon biyokimyasının gelişmesini sağladı. Hormon biyokimyası yeni içsalgı etkinliklerini ortaya çıkardı; bunların bazıları hedef hücrelerin bünyesindeki kimyasal haber alıcı öğeleri etkiler. Organların içsalgı bağıntılarının, yani bir organın öteki organ tarafından yapılan bir maddeyi alışının ve organlar arasındaki karmaşık hormon işbirliği sisteminin incelenmesi fizyoloji ve patolojiye yeni alanlar açtı. Bunlardan sinir içsalgı bilimi özellikle önem taşır. Bütün içsalgı bezleri, büyük ölçüde farklılaşmış hücrelerinde, bazen hayli fazla sayıda olmak üzere birçok hormon salgılar. (Bk. HORMON, *Ek.*) Modern içsalgı biliminin en ilginç ilerlemelerinden biri, kimyasal haberciyi salgılayan organı doğrudan doğruya etki yapacağı alıcı organa bağlayan ilişki biçimde, birçok içsalgısal karmaşık bağıntı tipinin bulunmasıdır.
Hipofiz* ile beynin sınırlı bölgesi olan hipotalamus*un dolaylı işbirliği, son on beş yıl içinde özellikle ele alınıp incelenen karmaşık bir içsalgı ayarlama sistemidir. Bu hipofiz-hipotalamus ayarlama düzeninin anlaşılması içsalgı biliminde önemli bir aşama oldu. Gerçekten hipotalamus üç hücre grubu üstünde etki gösterebilir: beyin kabuğundaki hareket nöronları, otonom sinir sistemindeki düğüm öncesi nöronlar ve hipofiz aracılığıyla içsalgı bezlerinin hücreleri. Hipotalamus hormonları, yani salıverme etmenleri (anglosaksonların *releasig factors* ya da RF dedikleri) hipofiz salgılarına kumanda eden gerçek hormonlardır. Bu hormonlar hipofizin ön lobundaki özel hücreleri etkileyerek uyartıcı (stimülin) denen birtakım özel hormonların salıverilmesini sağlar. Kana karışan uyartıcılar hedeflerine varınca etki gösterirler. Sözgelimi hipotalamus etmenlerinden TRF, önhipofizde tireostimülin (TSH) salgılanmasını sağlar ve kana karışan TSH tiroit bezine gider, orada tiroit hormonlarının oluşumunu ve salgılanmasını sağlar; bu olay önhipofizi ara istasyon gibi kullanan hipotalamusun bir çeşit uzaktan kumanda yeteneği bulunduğunu gösterir. Uzaktan kumanda sisteminin bir başka tipi, vücutta su ve elektrolit metabolizmasını, bu arada sodyum ve potasyum miktarını düzenleyici bir hormon olan aldesteronun böbreküstü bezi tarafından salgılanmasıdır. Bu salgıyı anjiyotensin başlatır; anjiyotensin ise böbrek yumacıklarının çıkardığı bir enzimin kan plazmasındaki bir proteini (anjiyotensinojen) etkilemesi sonucunda oluşur. Protein parçalayıcı enzim olan renin bu proteinden etkin olmayan bir dekapeptidin kopmasına yol açar; bir peptidazla iki aminoasidi budamlanan bu dekapeptitten de asıl etkin hormon, yani anjiyotensin II doğar; böbreküstü bezinin kabuk hücrelerince tespit edilen bu oktopeptit de orada aldosteron salgılanmasını sağlar. Plazmada son ürün ortaya çıkıncaya kadar (zaten yalnız bu son ürünün etkinliği doğrudan doğruya anlaşılabilir) zincirleme olarak biri diğerini etkileyen içsalgıların dışında, hormonsal haberlerin iletilmesi de çok çeşitli tarzda olur. Çoğu zaman hormon kan yoluyla taşınır, ama her zaman böyle değildir. (Bk. HİPOFİZ.) Hipofizin arka lobu, yani nörohipofiz hipotalamusun sinir salgısı çıkaran hücrelerince yapılan hormonları salgılar; bu hormonlar hipotalamustan arthipofize kan yoluyla değil, sinir telleri boyunca ilerleyerek varır. Bu sinir salgısı doku incelemesi yoluyla ortaya çıkarılabildiği gibi hormon damlacıklarının sinir telleri boyunca ilerlediği ültramikroskopla da görülebilir; hormon damlacıklarının lipoprotein moleküllerine bağlanarak sinir telleri içinde ilerlediği sanılıyor.
Böylece modern fizyoloji birçok haberci hormon tipini ortaya çıkarmak ve bu ürünlerin iletimiyle ilgili görüşün ötesine varan karmaşık bir ayarlama sürecinin varlığını göstermek olanağını buldu. Bu çeşit düzenleme ve ayarlamaların biyolojik faydası, haber iletim zincirinin çevre organlardaki son ucunda etkin maddenin son derece incelik ve duyarlıkla oluşumunu sağlamaktır.
Yeni hormonsal etkinliklerin ortaya çıkarılması içsalgı biliminin sürekli amaçlarından biridir; içsalgı bilimi bu amaçla bir organizmadaki içsalgı işbirliğinin incelenmesini de aşarak bugün birey hormon grupları gibi çok karmaşık alanlara kadar uzanmaktadır. (Bk. FEREMONLAR, *Ek.*) İçsalgı bilimi, büyük ölçüde yeni içsalgı habercileri bulup ortaya çıkarma olasılığı taşıyan önemli yeni bir çığır açtı; bu çığır, yakın bir geçmişte, çevrimsel 3'5'— adenozin fosforik asidin katılması ve moleküsel biyolojinin eklenmesiyle meydana gelen hormon biyokimyasıdır.

● *Tıbbî içsalgı bilimi ve biyokimya.* Uygulamalı tıp gittikçe kesinleşen bilgilere dayanarak birçok yaygın hastalık hallerini ve çok iyi bilinen bazı hastalıkları içsalgı bozukluklarına bağlamayı ve bunları doğal ya da sentetik hormonlar yahut doğal olmayan fakat onların yerini tutabilen sentetik maddeler kullanarak tedavi etmeyi başardı. Önceleri meydana geliş mekanizmaları açıklanamadan tanımlanan hastalık hallerinin bir açıklamaya kavuşmasıyla özgül içsalgılara bağlı pek çok hastalık hallerini tayin ve tespit olanağı doğdu. Sözgelimi birçok kimselerde geliştiği görülen aşırı erkekliğin, böbreküstü bezince salgılanan kortizon ve glikokortikoitlerin aleyhine olarak aşırı miktarda aldosteron salgısına bağlı olduğu kesin biyokimyasal verilerden anlaşıldı. Buna benzer bir olay, önhipofizinde ur bulunan kadınlarda ortaya konmuştu; bunun nedenini denetlemek olanağı bulunmadığı için olayın cinsel organlarca salgılanan cinsel hormon düzensizliğinden ileri geldiği sanılmıştı.
Bazı içsalgı bozukluklarının karakteristik patolojik durumlarının tayini ve bazılarının genetik yoldan nasıl geçtiğinin bilinmesi giderek ve zamanla o kadar kesinlik kazandı ki yeni biyokimyasal bilgilere dayanılarak tıpta daha geniş teşhis ve tedavi olanakları doğdu. Kanda dolaşan ya da sidikle atılan içsalgı miktarının tayininde elde edilen ilerlemeler bu bakımdan çok yararlı oldu; çeşitli uyartılara karşılık verdiği sırada içsalgı organlarının durumunu kontrol etmekte ve davranışlarını testlerle yoklamakta bundan verimli olarak yararlanıldı. Sözgelimi böbreküstü bezince salgılanan mineralokortikoitlerin ya da glikokortikoitlerin salgılanmasındaki bir bozukluğu, bunları seçerek ayırmadan, miktarını anlamadan, hattâ içlerinden bazılarını tek başına elde etmeden sadece suyukları kimyasal ya da biyolojik yönden tahlil ederek anlamak olanağı yoktu. Sadece klinik kimya alanında, glikozüri ve gliseminin incelenmesiyle bazı belirtileri anlaşılabilen pankreas diyabetinin durumu bunun istisnası sayılabilir; oysa bugünkü bilgilere dayanan bir hekim sadece ağır içsalgı bozukluklarına bakarak değil, sonradan düzeltilemeyecek ağır patolojik evrelere ulaşmadan önce, içsalgı düzensizliklerinin hafif belirtilerine bakarak da gerekli tedbiri alabilir. Bütün bunlardan başka, saf hormonların ya da bunların yerini tutabilecek sentetik maddelerin sınaî yoldan yapılması sayesinde tedavi olanakları da büyük ölçüde arttı.

Organik kimya bu alanda hekime yeni silâhlar kazandırdı; bazı hormonlar gibi etki gösteren, hormon oluşumuna karşı koyan ya da bunu durduran moleküller sunî yoldan yapıldı. Sözgelimi prostat kanseri, yumurtalığın çıkardığı östrojen salgısının etkisi altında geriler, ama bu cinsten olan doğal maddeler erkeklerde kullanılınca kötü belirtilere yol açar. İngiliz kimyacısı Charles Dodds yeni bir yapısal tipte sentetik bir östrojen hazırladı; polisiklik baz bir cismin türevi olan (stilben) ve aynı sakıncaları göstermeyen bu madde sayesinde prostat kanserinin iyileşmesi ve metastazlarının gerilemesi olanağı doğdu. Etkileri deneysel kanser biliminde ortaya konan hormon karşıtlıkları, bu alanda ileride kuşkusuz yeni olanaklar yaratacaktır. Sözgelimi fransız biyoloji uzmanı Antoine Lacassagne farelere yüksek dozda yumurtalık östrojen hormonu verilirse bunların erkeklerinde meme karsinom-

ları, dişilerinde dölyatağı epitelyoma karsinomları belirdiğini ortaya koydu. Demek ki fizyolojik bakımdan östrojenlerin karşıtı olan progesteron ya da erbezi hormonları onların kanser yapıcı etkisini önler. Biyosentez ya da hormon salgısı yoluyla doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak önleyici maddelerin kullanılması tedavide başvurulan faydalı yollardan biridir. Bunun bir örneği sülfamitlerin şeker hastalarında şeker düşürücü olarak kullanılmasıdır; çünkü sülfamitler ensülin salgısı üstünde etki gösterir, pankreasın Langerhans adacıklarındaki β hücrelerinde bulunan ensülin-protein karmasından bu hormonun kurtulmasını sağlar. Nihayet, kadınlarda yumurtlamaya engel olan sentez maddelerinin kullanılması artık doğum kontrolunda yaygın olarak uygulanmaktadır. Biyoloji ve tıp alanında içsalgı biliminde elde edilen ilerlemeler kırk yıldan beri hızla gelişiyor. İçsalgı biyokimyası saf hormonların elde edilmesinde olduğu kadar mevcut hormonların moleküllerinin etkin kısmını kapsayan ya da tamamen yeni olan moleküllerin sentezinde de büyük gelecek vaat etmekte, ayrıca hormonların etki mekanizmasının anlaşılmasını da sağlamaktadır. (L)

İç Ticaret Genel müdürlüğü, Ticaret bakanlığının esas birimlerinden biri. Müsteşar yardımcılığı düzeyindeki bu birimin bölümleri iç piyasadaki fiyat hareketlerini izler; serbest rekabeti engelleyici girişimleri önleyici tedbirler alır; etiket koyma zorunluğunun uygulanmasını sağlar; tüketici sorunlarıyla ilgilenerek bunların, çıkarlarını koruyucu yönde örgütlenmeleri için çalışmalar yapar; hallerin ve pazar yerlerinin geliştirilmesi için çalışır; fuar, sergi ve panayırların modern ve teknik esaslara uygun olarak kurulmasını teşvik eder; yerli ve yabancı ortaklıkları denetler; her türden şirketlerin işlemlerini yapar; sigorta şirketlerinin uygulayacağı tarifeleri belirler ve uygulanmasını izler; elektrik, su, havagazı, akaryakıt ve taksi sayaçlarıyla uzunluk, hacim ve kitle ölçülerinin, mekanik tartı âletlerinin kontrolunu yapar, bu amaçla laboratuvarlar kurar; tabiî ve sentetik uyuşturucu maddeler konusunda ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapar. Genel müdürlük bu alanlardaki çalışmaları şu şubelerle yürütür: banka ve kredi, dernekler, iç piyasalar, mevzuat ve plan, odalar ve borsalar, ölçüler ve ayar, sigortalar, şirketler, uyuşturucu maddeler, tüketici sorunları, muamelât, organizasyon ve metot. (M)

***İÇTÜZÜK** bış. i. — ANSİKL. 1961 Anayasası uyarınca Cumhuriyet senatosunun ve T.B.M.M.'nin içtüzükleri 1963 ve 1965 yıllarında yürürlüğe konmuş, Millet meclisi ise 1973 yılına kadar 1926 tarihli T.B.M.M. Dahilî nizamnamesi uyarınca çalışmıştı. Millet meclisi, yeni ihtiyaçlara uygun olarak hazırlanan içtüzüğünü 584 sayılı kararıyla 5 mart 1973'te kabul etti. Bu içtüzük şekil bakımından bazı yenilikler getiriyordu: Dahilî nizamname, doğrudan doğruya meclisin teşekkülüne ilişkin hükümlerle başlarken, Millet meclisi içtüzüğü genel hükümler ve tarifler başlıklı bir kısımla başlıyordu. İçtüzüğün getirdiği başka bir önemli yenilik de dilinde oldu. Dahilî nizamnamenin, zaman zaman geçirdiği değişikliklere rağmen, dili oldukça eski ve ağırdı. İnikat, meclisin tecdidi, teşrinisâni iptidası, tahlif merasimi, riyaset divanı, esbabı mucibe mazbataları, lâyihalar, takdimen müzakere, ruzname, istizah v.d. terimlerin yerine, bugün anlaşılan ve kullanılan anayasa diline yer verildi. Birleşim, oturum, andiçme, başkanlık divanı, tasarı, gerekçe, gündem, gensoru v.d. Esasen, Cumhuriyet senatosu ile T.B.M.M. içtüzüklerinde bu terimler kullanılmıştı.

Yeni içtüzüğün, anayasa kurallarına uygun olarak getirdiği yeni kurallar da vardı. Başkanlık divanının oluşumu, seçimi, parti gruplarının başkanlık divanında temsili gibi. Anayasa'ya göre artık kaldırılmış olan kanunları yorumlama yöntemi de 1961 Anayasasıyla bu görev Anayasa mahkemesine verildiği için yeni içtüzükte yer almadı. Konusu bakımından da yeni içtüzük Anayasa'ya paralel kurallar getirdi. Bu konuda da temel ilke siyasî parti gruplarının âdil, eşit ve yeterli bir şekilde temsili oldu. Millet meclisi içtüzüğüne göre, yasama yılı, 1 kasımda başlar, 31 ekimde sona erer. Birleşim, genel kurulun belli bir çalışma gününde açılan toplantıdır. Oturum ise, bir birleşimin ara ile bölünen kısımlarından her birine denir. Millet meclisi üye tamsayısı dört yüz ellidir. Üyeliklerde boşalma olsa bile bu sayı değişmez. Ancak, içtüzüğün öngördüğü seçimler için (başkan, başkanlık divanı, komisyon üyelerinin seçimi gibi) siyasî parti gruplarının ve siyasî parti üyesi olmayanların yüzde oranlarının hesaplanmasında, üye tamsayısından açık milletvekillikleri çıkarılır.

5 mart 1973 günü kabul edilen Millet meclisi içtüzüğü, 1 eylül 1973'te yürürlüğe girmiştir. (M)

İdareyi ve İdarî Metotları Yeniden Düzenleme komisyonu, Türkiye'de idare reformunu yapmak amacıyla kurulan komisyon. İdarenin ekonomik, iyi ve süratli işler hale getirilmesi için 27 mayıs 1960'tan sonra harekete geçildi. Düzenli sayılabilecek hazırlık çalışmaları ise 1964'ten sonra başladı. Komisyon, Merkezî Hükûmet Teşkilâtı Araştırma projesi (MEHTAP) yönetim kurulunun verdiği rapor üzerine örgütlenme, idarî metotlar ve personel konularında gerekli düzenleme tedbirlerini aşama aşama saptamak amacıyla Bakanlar kurulunun 5 haziran 1964 tarihli 6/3167 sayılı kararıyla kuruldu. Ankara ve İstanbul üniversitelerinden 3 öğretim üyesiyle Devlet Planlama teşkilâtı (D.P.T.), Devlet Personel dairesi (D.P.D.), Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi enstitüsü (T.O.D.A.İ.E.) ve Maliye bakanlığı temsilcilerinden oluşan komisyon 14 temmuz 1964 - 18 ekim 1966 tarihleri arasında çalıştı. 8 kasım 1966'da hükûmete verilen raporda «merkezî hükûmet örgütünün yeniden düzenlenmesi», «mahallî idarelerin yeniden düzenlenmesi», «merkezî idarenin taşra kuruluşları» ve «idarede çalışma yöntemlerinin ıslahı»na ilişkin genel ilkeler saptandı ve bu konuda yeni bir kanun çıkarılması önerildi. (M)

İdarî Danışma merkezi, halkın ve iş sahiplerinin çeşitli konulardaki sorularını cevaplandırmak amacıyla kurulan danışma birimi (kuruluşu 1967). Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi enstitüsü tarafından ve bu kuruluşun Ankara'daki merkez binasında çalışan merkez 08 sayılı telefonla başvuranların eğitimden adalete, genel kültürden resmî işlemlere kadar, hemen her konudaki sorularını cevaplandırıyor, böylelikle bir yandan soru sahiplerine yardımcı oluyor, bir yandan da devlet mekanizmasının işleyişindeki aksaklıkları dolaylı olarak ortaya çıkarıyor, yapılacak bir idare reformu için bilgi topluyordu. Bakanlar kurulunun 26 ocak 1966 tarihli ve 6/5875 sayılı kararıyla kurulan danışma merkezinde 14 uzman görevlendirildi. Bunlar öğleye kadar soruları topluyor, öğleden sonra özel bilgi gerektiren konular için ilgili yerlerle temaslarını yapıyorlardı. Cevabı, araştırmayı gerektirmeyen sorular ise aynı anda cevaplandırılıyordu. 20 hatlık bir santralla çalışan merkez kısa sürede geniş ilgi topladı ve halk arasında *Marko Paşa* diye anılmağa başladı. Merkezin çalışmasına 1972'de son verildi. (M)

***İDEMPOTENT** sıf. — Mat. $a \cdot a = a$ olacak şekilde bir iç bileşim kanunuyla (burada çarpım şeklinde gösterilmiştir) donatılmış bir cümlenin bir a elemanı için kullanılır: f: E → E *uygulaması,* E'*nin her* x *elemanı için* fof(x) = f[f(x)] = f(x) *olmak şartıyla idempotenttir.* (L)

***İDEOLOJİ** i. — ANSİKL. Sosyol. İnsanların içinde yaşadığı dünya, bu dünyada sürdürdükleri işler, doğayla, toplumla ve öteki insanlarla ilişkilerini ele alışları *ideoloji*'yi oluşturur. İdeolojinin görevi bu insanları toplum düzenine en iyi biçimde yerleştirmektir, yoksa toplum üstüne onlara en doğru bilgiyi vermek değildir. Marx'çı anlamda ideoloji, temel görevi uygulamak olan toplumsal bir düşlemdir. Nasıl ki Marx'a göre fetişçilik iktisadî politikada toplumsal ilişkileri gizler ve bunların tersini gösterirse, ideolojinin süreci de bu ideolojiye bağlı olanlarca seçilemez. Toplumsal bir oluşumun bütün düzeylerine yayıldığı için bu oluşumun tutarlığını ve birliğini sanal bir düzlemde yansıtır. «İdeolojinin görevi gerçek çelişkileri gizlemek, sanal bir düzlemde nispeten tutarlı bir söylev meydana getirmektir; bu söylev gerçek ilişkiler üstündeki görüşlerini biçimlendirerek ve onları bir oluşumun ilişkiler bütününe yerleştirerek kişilerin yaşantılarına bir çeşit ufuk olur.» (N. Pounlantzas, *Pouvoir politique et classes sociales* [Siyasal güç ve toplumsal sınıflar], Paris, 1968). Sınıflara bölünmüş bir toplumda ideolojinin ve devlete bağlı ideoloji kurumlarının (okullar, tapınaklar, sendikalar v.b.) bu görevi sınıflararası ilişkiler belirler. Dolayısıyla egemen ideolojinin görevi, bir sınıfın başka bir sınıfı egemenliği altında bulundurmasını, kapitalist bir toplumda da sömürüyü sağlamaktır. (L)

İDİ-AMİN-DADA, Edward* parkına 1973'te verilen ad. (L)

***İDİL,** güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde (Mardin ili) ilçe. — 32 430 nüf., ilçe merkezi 4 828 nüf. (1975); 68 köy (1970). [M]

***İDRİS I** (Muhammed İdris el-Mehdi es-Sunusî), birinci Libya kralı. — 1 eylül 1969'da askerî bir darbeyle devrildi. (L)

***İDRİS** (Süheyl), lübnanlı yazar. — *«Kan gülü»* (1969) adlı bir tiyatro oyunu daha yazdı. (L)

İDRİS (Yusuf), mısırlı yazar (el-Bayrum, Memifiye 1927). 1951'de hekim oldu, bu tarihten sonra birçok hikâye yayımladı ve bu anlatılarında Mısır kent ve köylerinin yoksul insanlarına duyduğu yakınlığı dile getirdi (*«En uzak geceler»*, 1954; *«Ferhat cumhuriyeti»*, 1956; *«Etten bir ev»*, 1971). İdris ayrıca *«Yasak»* (1959), *«İnsanlar ve boğalar»* (1962) gibi romanlar, *«Pamuk kral»* (1957) ve *«Kritik an»* (1958) gibi oyunlar yazdı. (L)

***İ.E.T.T.** (*İstanbul-Elektrik-Tünel-Troleybüs işletmesi*'nin kısaltması). — İşletmenin elindeki araç sayısı 1975'te, 101'i troleybüs ve 703'ü otobüs olmak üzere, 804'e çıktı. Bu araçlarla günde yaklaşık 750 000 yolcu taşınıyor, ancak ihtiyaç karşılanamıyordu. Bu yetersizliğin yarattığı sıkışıklığı gidermek amacıyla Dördüncü Levent-Zincirlikuyu-Şişli-Taksim-Galatasaray-Karaköy-Eminönü-Beyazıt-Aksaray-Topkapı güzergâhında yapılması tasarlanan metro için çeşitli ülkelerde incelemelere ve firmalarla temaslara devam edildi. (M)

***İFADE** i. — Bilişim. Bir programda, yapılacak bir hesabı gösteren ve dolayısıyla bir değeri olan, değişken ve işlev adlarının, simge ve sabitler oluşturduğu dizi. || *Aritmetik ifade,* yalnız aritmetik değişkenlerden ve operatörlerden oluşan ifade. || *Mantık ya da Boole ifadesi,* yalnız mantık operatörlerinden ve değişkenlerinden oluşan ifade. (L)

İFAPT i. Bilişim. Sayısal kumandalı takım tezgâhlarını programlamak üzere düzenlenmiş bir programlama dilinin adı. (L)

***İFNİ,** Güney Fas'ta il. — Eski ispanyol sömürgesi İfni, 4 ocak 1969'da imzalanan bir anlaşmayla Fas'a bırakılmıştır. (L)

***İĞDEMİR** (Uluğ), türk tarihçisi. — Yeni eserleri: *Biga ayaklanması ve Aznavur olayları* (1973); *Cumhuriyetin 50. yılında Türk Tarih kurumu* (1973); *Heyeti temsiliye tutanakları* (1975). [M]

***İĞDİR,** Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde (Kastamonu ili, Araç ilçesi) bucak. — 17 197 nüf., bucak merkezi (*Samatlar*) 538 nüf. (1970). [M]

***İĞDİR,** Karadeniz bölgesinin Orta Karadeniz bölümünde (Tokat ili, Zile ilçesi) bucak. — 16 430 nüf., bucak merkezi 538 nüf., 34 köy (1970). [M]

***İĞNE** i. — Prehist. Derilerin birleştirilmesine yarayan sivri kemik veya fildişi. (Üst Yontmataş devrinde ortaya çıkar ve Solutreen devrinden sonra üzerinde delik görülmeğe başlar.) [L]

***İĞNEADA,** Marmara bölgesinin Istıranca bölümünde (Kırklareli ili, Demirköy ilçesi) bucak. — 3 714 nüf., bucak merkezi 2 271 nüf., 4 köy (1970). [M]

***İĞNECİK** i. — Astron. Güneş kromosferinin üst kısmında sayısız uzantılar yapan çok sayıdaki küçük çıkıntılardan her biri. — ANSİKL. *İğnecikler*'in varlığı daha 1877 yıllarında fark edilmiş, fakat gözlem güçlükleri bu konudaki bilgilerin yetersiz kalmasına yol açmıştı. Bu iğneciklerin ortalama yükseklikleri 7 000 km, yaşam süreleri ise birkaç dakikadır. Kromosferden yukarı doğru yükselirler, sonra saniyede 20 km'lik bir hızla alçalırlar. Çapları yaklaşık olarak 1 000 km kadardır. (L)

***İĞNELEME** i. — Teşhis ya da tedavi amacıyla yapılan iğne. (İğneleme deyimiyle deri tepkisi, B.C.G. v.d. için yapılan iğneli hacamatlar ve akupunktur* iğneleriyle yapılan iğnelemeler kastedilir.) [L]

***İHRACAT** çoğl. i. — ANSİKL. Türkiye'nin ihracat geliri 1970'te 6 milyar 407 milyon 703 371 TL., 1971'de 9 milyar 90 milyon 49 065 TL., 1972'de 11 milyar 875 milyon 875 859 TL. ve 1973'te 18 milyar 37 milyon 429 731 TL. oldu. Bu gelirlere esas olan ihracat miktarı ise 1970'te 3 milyon 11 101 t, 1971'de 3 milyon 843 018 t, 1972'de 5 milyon 455 871 t, 1973'te 5 milyon 292 423 t. 1972 yılında ihracatın yüzde 39,2'si A.E.O. ülkelerine yapıldı. O.E.C.D. ülkelerine yapılan ihracat ise yüzde 73'ü buldu. A.E.O.'ya 1973 yılında ihracatın değer olarak yüzde 62,7'sini tarım ürünleri, yüzde 32,8'ini sanayi ürünleri ve yüzde 4,5'ini maden ürünleri oluşturdu. Tarımsal ürünlerin ihracat içindeki payı azalırken, sanayi ürünlerininki arttı. (M)

***İHSANGAZİ**, Karadeniz bölgesinin, Batı Karadeniz bölümünde (Kastamonu ili, merkez ilçesi) bucak. — 6 757 nüf., bucak merkezi 2 005 nüf., 16 köy (1970). [M]

***İHSANİYE**, Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde (Afyon ili) ilçe. — 25 733 nüf., ilçe merkezi 1 753 nüf. (1975). [M]

***İHTİMAL** i. — Mat. Bk. OLASILIK, *Ek.*

***İHTİYAÇ** i. — Psikanaliz. Bk. GEREKSİNME, *Ek.*

***İKBAL** (Menuçehr), iranlı hekim ve siyaset adamı. — 1963'ten bu yana da İran Petrolleri Ulusal şirketinin başkanlığını yapmaktadır. (L)

İKEDA (Masatoshi Gündüz), japon asıllı türk matematikçisi (Tokyo 1926). Osaka Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik bölümünü bitirdi (1948), aynı fakültede doçentlik yaptı (1954-1959). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hijyen enstitüsüne yabancı uzman olarak girdi (1959), bu üniversitenin Fen Fakültesi Matematik enstitüsünde çalıştı (1960-1964). Türk uyruğuna geçince (1964) yeniden doçentlik sınavı verdi. Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Teorik Matematik kürsüsü profesörlüğüne (1966), sonra da Ortadoğu Teknik Üniversitesi Matematik kürsüsüne atandı. Nagoya ve Hamburg üniversitelerinde bilimsel araştırmalar yapan İkeda Türkiye'de görevini sürdürürken Hamburg ve Kaliforniya üniversitelerinde konuk profesör olarak ders verdi. Çalışmalarını Galois ve Frobenius cebiri, Kuazi-Frobenius halkaları, Clifford cebiri, normlandırılmış uzaylar ve Bernouilli çokterimlilerine yöneltmiştir. (M)

***İKESUS** (Saadet Alp), türk opera sanatçısı ve Ankara Devlet konservatuvarı şan öğretmeni. — 1970 yılında İstanbul Devlet opera ve balesinde uzman, İstanbul Atatürk Eğitim enstitüsünde ve Devlet konservatuvarında öğretim üyesi oldu. (M)

***İKİCİLİK** i. — İkt. Azgelişmiş ekonomilerin yapısal çözümlemesinde, iki ya da daha çok sayıda iktisadî ve sosyal sistemin yan yana bulunması.
— ANSİKL. E. Gannage, *L'économie du développement* (Kalkınma iktisadı) [1962] adlı eserinde *ikicilik*'i üçe ayırır: *topraksal ikicilik*, iktisadî gelişme sırasında ortaya çıkan geçici bir aşamadır. Gelişme kutupları ile bölgenin diğer kesimleri arasındaki karşıtlığı belirtir (bu ikiciliğin azalması ya da sürmesi, gelişme kutuplarının çevreleri üzerindeki geliştirici ya da durdurucu etkilerinden birisinin ağır basmasına göre değişir); *işlevsel ikicilik*, birisi kapitalizm öncesine ait, birisi de kapitalist olan iki sistemin birarada bulunmasıdır (bununla birlikte üretici etkenlerle ürünlerin akımı iki sistemin kaynaştığını gösterir); *toplumsal ikicilik*, her birinin kendine göre değer sistemleri ve kurumları olan toplumların birarada yaşamasıdır. İkicilik kavramının, halen azgelişmişliğin çözümlenmesinde daha az kullanıldığı görülmektedir. Çünkü bu kavram çok karmaşık iktisadî ve sosyal bir gerçek olan azgelişmişliğin yansıtılmasında yetersiz kalmaktadır. (L)

İKİKUTUPLU bls. sıf. Bk. ÇİFTKUTUPLU, *Ek.*

***İKİLİ** sıf. — Bilişim. *İkili dil*, sözcüklerin yalnız iki simgesi olan bir alfabeye dayanarak hazırlandığı gösterme sistemi: *Bilgisayarlar temel çalışma düzeyinde ikili bir dil kullanır.* ‖ *İkili operatör*, iki işlenenli bir işlemi gösteren operatör: *(3 +4) toplama işlemindeki + işareti ile (a > b) karşılaştırma işlemindeki > işareti ikili operatörlerdir.*
— Mat. *Bir E cümlesi üzerinde ikili bağıntı*,

$$E \times E = \{(x, y), x \in E, y \in E\}$$

çarpım cümlesinin $\mathcal{R}$ altcümlesi. [(X, Y) $\in \mathcal{R}$ olursa, *x* ile *y* arasında *x* $\mathcal{R}$ *y* şeklinde yazılan bir bağıntı vardır denir.] (L)

İkili anlaşmalar. Devl. huk. İki ülke arasında yapılmış ticarî, askerî, iktisadî v.d. anlaşma. Türkiye'de, gerçek anlamının yanı sıra, özellikle A.B.D. ile NATO çerçevesi içinde yapılmış anlaşmaları da kapsayan bir terim haline gelmiştir. Bu anlaşmaların ilki 1947'de A.B.D.'nin Marshall planı yardımından yararlanmak amacıyla yapıldı. Bu anlaşma daha sonra 5164 sayılı kanunla meclisin onayından geçti. Taraflar arasındaki ikili anlaşmaların sayı yönünden çoğalması Türkiye'nin NATO'ya girişiyle (1952) başladı. Türkiye'deki amerikan personelinin gümrük bağışıklığı, APO (*Army Post Office* [Ordu Posta bürosu]) gibi Türkiye'nin denetimi dışında posta hizmetlerinden yararlanma, gümrük bağışıklığı içinde getirilecek amerikan mallarının Amerikalılara satılacağı PX mağazalarının açılması, Türkiye'de suç işleyecek Amerikalıların bağlı oldukları makamlarca yargılanmasına izin verilmesi, A.B.D.'nin Türkiye'de askerî üs ve tesisler kurması, çeşitli türk askerî ve sivil kuruluşlarında danışman bulundurması gibi, hattâ amerikalı gazetecilere Türkiye'deki A.B.D. çalışmalarını inceleme konusunda, türk gazetecilerine tanınmayan ayrıcalıklar tanınması v.d. konuları kapsayan ikili anlaşmaların çoğu Genelkurmay başkanlığı, Harita Genel müdürlüğü, Dışişleri bakanlığı, Etibank, Devlet Hava Meydanları işletmesi, Millî Savunma bakanlığı, Gümrük ve Tekel bakanlığı gibi kuruluşlarla, ilgili A.B.D. kurumları arasında yapıldı. Bunlar arasında sözlü anlaşmaların da yer aldığı daha sonra anlaşıldı. Anlaşmaların bir kısmı 1954'te kabul edilen, NATO'ya üye devletlerin askerî statüsünü belirleyen 6426 ve 6427 sayılı kanunlarla onaylandı; ama çoğu bu onayların dışında kaldı. A.B.D., bu onaydan geçmiş ve geçmemiş anlaşmalara dayanarak Türkiye'de 34 milyon m²'lik alanda 26 askerî üs ve haberalma tesisleri kurdu. Bu yerlerde çalışan amerikalı personel sayısı, aileleriyle birlikte 27 000 kişiye kadar çıktı.

Türkiye'de ikili anlaşmalarla ilgili siyasî tartışmalar 1960'tan sonra başladı ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin A.B.D. tarafından engellendiği 1964'ten sonra yoğunlaştı. Zamanla tartışmalar yaygınlaştıkça ikili anlaşmaların nitelikleri ve kapsamları açıklık kazandı ve bu durum konunun iki hükûmet arasında yeniden ele alınmasını gerektirdi. İkili görüşmeler uzun sürdü ve 1969'da bir çerçeve anlaşmayla sonuçlandı. İkili anlaşma sayısının 54'ü bulduğu da bu vesileyle açıklandı. Çerçeve anlaşma parlamentonun onayına sunulmadığı için kapsamı ve sınırları öğrenilemedi. Böylece sağlanan yatışmayı Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesinden (1974) sonraki gelişmeler izledi ve ikili anlaşmalar yeniden canlılık kazandı. A.B.D., ikili anlaşmalarla ve NATO programları içinde kullanılmak üzere Türkiye'ye verilen silâhların Kıbrıs'ta kullanıldığını ileri sürerek silâh ambargosu uygulamağa başlamış, hattâ Türkiye'nin, bedelini ödeyerek A.B.D.'den satın almak istediği silâhları da teslim etmeme yoluna gitmişti. Bu konuda aralık 1974'te başlayan uygulama şubat 1975'te tam bir kesinlik kazandı. İlgili kanunları Türkiye aleyhine değiştirmek suretiyle konuya A.B.D. parlamentosu elkoymuş oluyordu. Böyle bir sonuca varılmasında, Kıbrıs'lı rumların ve Yunanistan ile birlikte A.B.D.'deki rum asıllı topluluklarının da etkisi oldu. Ambargonun kesinlik kazanmasından ve bu yüzden Türk Silâhlı kuvvetlerinin güç duruma düşmesinden sonra türk hükûmeti, mayıs 1975'te, A.B.D.'ye verdiği bir notayla ikili anlaşmaların tek taraflı olarak ihlâl edildiğini, bu sebeple de geçerliliğini kaybettiğini bildirerek yeniden görüşme çağrısında bulundu. Haziran 1975'te yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldı. Ancak, Türkiye üsler konusunda herhangi bir uygulamaya girişmedi. Tatile giren A.B.D. kongresinin eylülde yeniden çalışmağa başlayacağı ve konunun o tarihte yeniden ele alınacağı ileri sürülerek görüşmelerin ertelenmesi yoluna gidildi. Eylülde konuyu yeniden ele alan A.B.D. kongresi sadece, bedeli ödenmiş savaş araç ve gereçlerinin Türkiye'ye teslim edilebileceğine, askerî yardımın da Kıbrıs'la ilgili ağır kayıtlamalara bağlanmasına karar verince türk hükûmeti, A.B.D. üs ve tesislerinin faaliyetlerinin durdurulmasına, bu yerlerde denetimin türk subaylarına devredilmesine, bu işlemin sadece A.B.D. üslerine uygulanmasına ve doğrudan doğruya NATO ile ilgili olan üslerin ve tesislerin bunun dışında bırakılmasına karar verdi. Uygulamanın başlamasından sonra, kasım 1975'te, taraflar arasında yapılan yeni bir görüşmede, türk hükûmeti eski ikili anlaşmaların geçersizliğini tekrarladıktan sonra, A.B.D.'nin bazı üsleri kira karşılığında kullanabileceğini karşı tarafa bildirdi. Ancak, A.B.D.'nin müttefik ülkelerde kira karşılığı üs bulundurmayı kabul edemeyeceği karşılığını vermesi üzerine, Türkiye'nin üslerde faaliyeti askıya alma uygulaması sürerken ikili anlaşmalarla ilgili görüşmeler de bir kere daha ertelenmiş oldu.

Bununla birlikte, Türkiye'deki üs ve tesisleri kullanamamak A.B.D.'yi haberalma bakımından güç durumda bıraktığı için, başkan Gerald Ford ve dışişleri bakanı Henry Kissinger bir uzlaşma formülü bulabilme çabalarını sürdürdüler. Diplomatlar aracılığıyla yürütülen görüş alışverişleri sonucunda 1976 başlarında taraflar arasında yakınlaşma sağlanabildi; 26 mart 1976'da Washington'da, Türkiye dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile A.B.D. dışişleri bakanı Henry Kissinger arasında, NATO antlaşmasına dayalı olarak, dört yıl süreli, İki Taraflı Savunma İşbirliği anlaşması imzalandı. Yeni ikili anlaşma 24 maddeden oluşuyor, A.B.D. bu anlaşma çerçevesi içinde Türkiye'ye dört yılda 1 milyar dolar askerî yardımla birlikte 14 fantom, 36 savaş, 20 eğitim uçağı, 72 helikopter, 3 destroyer, 2 denizaltı ve 1 denizaltı kurtarma gemisi vermeyi üstleniyordu.

A.B.D. hükûmeti anlaşmanın yürürlüğe konabilmesi için amerikan kongresinin bunu onaylaması gerektiğini Türkiye'ye bildirdi. Türk hükûmeti de anlaşmanın, amerikan kongresinin kararından sonra Meclisin onayına sunulması kararına vardı. Yeni anlaşma Türkiye'de muhalefet tarafından eleştirilirken NATO çevrelerinde memnunlukla karşılandı. Buna karşılık bir NATO üyesi olan Yunanistan'da sert tepkilere yol açtı. Yunan hükûmeti anlaşmayı baltalamak için harekete geçerken, aynı zamanda A.B.D.'den Türkiye'ye karşı güvence istedi ve A.B.D. ile aynı nitelikte bir anlaşma yapabilmenin yollarını aramağa koyuldu.

Türkiye-A.B.D. ilişkilerini yeniden düzenleyen anlaşmada özetle şu hükümler yer alıyordu:

1. Anlaşma, taraflar arasında savunma işbirliği ve tarafların karşılıklı hükümranlık haklarına saygı göstermeleri esasına dayanır.
2. Anlaşma, NATO anlaşması içinde gösterilen yükümlülüklerle sınırlıdır. Tesisler ve tesislerdeki çalışmalar Türkiye cumhuriyeti tarafından izin verilen amaçlar dışında kullanılmayacaktır.
3. NATO antlaşmasının 3. maddesi ve bu anlaşmanın ilgili hükümleri gereğince Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti A.B.D. hükûmetinin aşağıdaki tesislerde savunma tedbirlerini yürürlüğe koymasına izin verir: haberalma tesislerinde, karşılıklı kararlaştırılmış haber toplama sistem ve şebekelerinde, Kargaburun istasyonunda ve İncirlik tesisinde. Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından uygun görülen ve bu tesisler dışında kalan A.B.D. teşkilât ve tesislerinde komuta ve denetim, lojistik ve genel destek çalışmaları bu anlaşma hükümlerine tabi olacaktır.
4. Bu anlaşmanın 3. maddesinin birinci paragrafında belirtilen tesisler Türk Silâhlı kuvvetlerinin tesisleridir. Tesislerin komutanı türk olacaktır. Tesislerde türk bayrağı dalgalanacaktır. Tesislerdeki faaliyetler ve teknik çalışmalar Türkiye cumhuriyeti tarafından uygun bulunmuş amaçlarla ve ortak programlar içinde yürütülecektir.
5. Tesislerde güvenlik ve yönetim: A.B.D. hükûmetinin çalıştırdığı personel dışında kalan üslerdeki türk personel ile ve o bölge-

deki türk makamlarıyla ilişkiler konusunda üs komutanı bütün tesis için geçerli direktifleri kapsayacak bir yönetmelik hazırlayacaktır. A.B.D. hükûmeti her üsteki en yüksek rütbeli amerikan subayını amerikan birliği komutanı olarak tayin edecek ve bu amerikalı subay üs komutanı ile doğrudan temas yetkisine sahip olacaktır. Amerikalı komutan üsteki A.B.D. uyruklu personel ile malzemenin yönetim ve denetiminden, amerikan personelinin tesisleri kullanmasından, sağlık ve sosyal durumlarından sorumlu olacaktır. Üslerdeki amerikan malzemesinin kullanılışında sorumlulukların yerine getirilmesi sırasında yüksek rütbeli amerikan subayı bu anlaşmanın 7. maddesinde belirtilen ortak kullanma düzenine uyacaktır.

6. Yetkili tesislerde kabul edilen teknik çalışmalar ve buna bağlı bakım hizmetleri, türk ve amerikan personeli tarafından ortaklaşa yürütülecektir. Bu kabil faaliyet, hizmet ve çalışmalar için gerekli olan bütün gücün yüzde 11-50'sini karşılamak üzere türk personeli görevlendirecektir. Üslerdeki personel kadroları sadece Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından uygun görülen amaç ve işlerle görevlendirilebilecektir.

7. Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından her üssün amacı, görevi, yeri ve ortaklaşa işletilmesi konusunda verilen yetki, daha sonra karşılıklı ve ayrıntılı olarak belirlenecektir. Her anlaşma, silâh ve cephane miktarlarını, amerikan askerî ve sivil personelinin savunması için gerekli görülen başlıca malzemeyi, daha önce verilmiş olan malzemenin miktarını da kapsayacaktır. Kabul edilen bu miktarlar ve savunma malzemesinin miktarının arttırılması için, ilgili türk makamlarından daha önce onay alınması gerekecektir. Üslerde, amerikalılar hizmetinde görevlendirilen türk sivil personeli de dahil olmak üzere, bu maddenin birinci paragrafında sözü geçen yetkilerin sınırları içinde cereyan edecek değişiklikler, A.B.D. hükûmetinin ilgili makamları tarafından her üç ayda bir Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin ilgili makamlarına bir raporla bildirilecektir.

Üs topraklarında tesisler ve yeni binalar inşası, bunların yıkılması veya önemli ölçüde değiştirilmesi de türk makamlarının iznine bağlıdır.

Birinci maddede açıklanan başlıca malzemenin verim kapasitesini arttırmak, modern işletme kapasitesini yükseltmek ve belli başlı yeni malzeme getirilmesi türk makamlarının onayıyla mümkün olabilir.

8. Taraflar arasında yapılmış 19 haziran 1951 tarihli NATO antlaşmasının kuvvetler statüsü hükümleri ve bu maddenin daha sonra gelen bölümleri gereğince, amerikan kuvvetleri için gerekli malzeme ile makul ölçüde gıda, diğer ihtiyaç maddeleri ve amerikan askerî kuvvetleriyle aileleri için özel olarak açılmış dükkânlar için gerekli mallar Türkiye'ye getirilebilir veya Türkiye'den çıkarılabilir.

Türkiye'ye silâh ve cephane ithali, önceden Türkiye'nin izni alınarak ve karşılıklı görüşmelerde belirlenecek güvenlik düzeni içinde yürütülecektir. Gizli nitelikteki malzeme ve maddeler için gümrük kontrol düzeni taraflar arasında görüşmeler yoluyla belirlenecektir.

Başlıca malzemenin Türkiye'ye ithali konusunda türk makamları önceden haberdar edilecektir.

Bu anlaşma çerçevesi içindeki faaliyet ve üslerin çalışması sürdüğü sürece, üslerdeki faaliyet için gerekli olan silâh, cephane ve belli başlı malzeme, tarafların yetkili makamları arasında daha önce görüşme yapılmadan Türkiye'den çıkarılmayacak ve NATO görevini tehlikeye düşürecek bir nakil yapılmayacaktır.

Malzeme, gıda maddeleri ve diğer nesnelerin ithali, ihracı ve ülke içinde yer değiştirmesi listeler halinde türk makamlarına bildirilecektir.

9. Üslerde daha önce programlanmış bilgisayarların verimi de dahil olmak üzere, bütün haber toplama çalışmalarının sonuçları, hazırlanacak yönetmeliğe göre taraflar arasında paylaşılacaktır. Türk ve amerikan ilgili makamları tarafından ortak bir haberalma düzeni geliştirilecektir.

10. Üsler ve o bölgedeki askerî ve sivil tesisler arasında herhangi bir anlaşmazlık çıkması halinde bunun giderilmesi için türk ve amerikan makamları işbirliği yapacaktır.

11. Bu anlaşma çerçevesi içinde Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından A.B.D. hükûmetine ayrılmış arazinin kullanılması, gerekli değişiklikler, kolaylıklar ve geçiş hakları için A.B.D.'den herhangi bir ücret istenmeyecek, ancak Türkiye cumhuriyetinin arazi sahipliği, kullanma ve geçiş hakları da ihlâl edilmeyecektir. Bu anlaşmanın amaçlarına uygun olarak ayrılmış arazi üzerinde bulunan varlıklar ve yeni yapılacak bina ve tesisler, inşa tarihinden itibaren Türkiye'nin malı olacaktır.

Bu anlaşmanın feshinde ve tesislerin faaliyeti sona erdiğinde bu maddenin ikinci paragrafında sözü edilen mülk Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti temsilcilerine devredilecektir. Devredilen binaların güvenlik düzeni ve diğer gereçler de birlikte devredilecektir. İlgili makamlar bu mal ve mülkün bakıye değeri olup olmadığına birlikte karar vereceklerdir. Bu durumda bakıye değer, daha önceki uygulamalar dikkate alınarak A.B.D.'ye ödenecektir. Bu anlaşma gereğince A.B.D. hükûmeti tarafından veya adına Türkiye'ye ithal edilmiş veya Türkiye'den sağlanmış malzemeye sahip olma konusunda Türkiye'nin öncelik hakkı olacaktır.

12. Bu anlaşma çerçevesi içinde görevlendilmiş ve Türkiye cumhuriyeti topraklarında üslenmiş A.B.D. askerî kuvvetleri ve sivil personeli ve aileleri taraflar arasındaki 19 haziran 1951 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü antlaşmasına tabi olacaktır.

13. Türkiye'de ortak kullanılması planlanmış muhabere sistemi üzerinde taraflar anlaşacaklardır.

14. Türk toprakları üzerindeki faaliyetleri NATO savunma planına göre belirlenmiş uçak filolarının ve destek birliklerinin Türkiye'ye geliş ve gidişleri, üslenmeleri, ortak anlaşmalarla düzenlenecektir.

15. Montrö anlaşmasının hükümleri saklı tutulmuştur.

16. NATO antlaşmasının 3. maddesinde öngörülen karşılıklı savunma işbirliğini ve türk savunma gücünün daha fazla geliştirilmesini sağlamak üzere A.B.D. hükûmeti bu maddede öngörülen programlar gereğince savunma araç ve hizmetlerinin ve teknik eğitimin gerektirdiği finansmanı sağlayacaktır. Türk hükûmetine sağlanacak savunma desteği, yardım alan öbür ülkelere uygulanan genel şartlara ve yükümlülüklere uygun olacaktır.

A.B.D. hükûmeti bu anlaşmanın ilk dört yılı içinde hibe, kredi ve ödünç olmak üzere bir milyar dolar tutarında savunma malzemesi verecektir. Bu meblağ, iki hükûmetin yetkilileri tarafından kabul edilen yıllık programlar çerçevesinde, dört yıllık süre içinde, eşit miktarlarla bölünerek ödenecektir. İki yıl için hibe miktarı 75 milyon dolar olacak, dört yıl için verilecek toplam hibe 200 milyon dolardan az olmayacaktır. Bu bölümde sağlanan krediler ve garantili borçların faiz hadleri öbür NATO ülkelerine uygulananın aynı olacaktır.

17. Tarafların ilgili makamlarına sunulan anlaşmazlıkların iki ay içinde çözümlenememesi halinde taraflar anlaşmazlık giderilinceye kadar özel faaliyetlerin durdurulması için birbirlerine 30 günlük mühlet tanıyacaklardır. Bu hallerde taraflar anlaşmazlık konusu olmayan faaliyetin sürmesini sağlayacaklardır.

18. Bu anlaşmanın feshedilmesi veya uzatılmaması halinde, A.B.D. hükûmeti feshedilme veya uzatılmama tarihinden itibaren bir yıl içinde geri çekilme veya faaliyetini sona erdirme işlerini tamamlayacak ve bu süre içinde düzenli bir çekiliş ve fesih işlemi yapılabilmesi için anlaşma yürürlükte sayılacaktır. (M)

***İKİTERİMLİ** blş. i. — ◆ Sıf. Mat. *Rastlantılı bir X değişkeninin ikiterimli kanunu,* her denemedeki başarı olasılığı *p*'ye eşit olmak üzere, art arda, aynı biçimde ve birbirinden bağımsız olarak yapılan yalnız iki seçenekli *n* deneydeki «başarı» sayısına eşit rastlantılı X değişkeninin kanunu; *n* deneydeki *k* başarı olasılığı,

$$\binom{n}{k} = C_n^k = \frac{n!}{k!(n-k)!}, \quad q = 1 - p$$

olmak üzere

$$P(X = k) = \binom{n}{k} p^k q^{n-k}, \ \forall n \in \mathbb{N},$$

$$\forall k \in \mathbb{N}, \ 0 \leqslant k \leqslant n \quad \text{'dir.}$$

[X'in matematiksel umudu E(X) = *np*, varyansı ise V(X) = *npq*'dur; *n* = 1 için bir Bernouilli değişkeni elde edilir.] (L)

***İKİYANLI** blş. sıf. — Mat. *İkiyanlı ideal,* geçişli bir A halkasının sağ ve sol ideali. (Bk. İDEAL*, *Ek.*) [L]

***İKİZCE,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Haymana ilçesi) bucak. — 4 433 nüf., bucak merkezi 396 nüf., 5 köy (1970). [M]

İKİZDERE, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili) ilçe. — 18 569 nüf., ilçe merkezi 2 387 nüf. (1975); 26 köy (1970). [M]

***İKİZÖREN,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Çankırı ili, Yapraklı ilçesi) bucak. — 9 320 nüf., bucak merkezi 1 059 nüf., 24 köy (1970). [M]

***İKİZTEPE höyüğü.** — İlk defa Kılıç Kökten tarafından bulunan (1940-1941) höyükte 1971 yılından itibaren U. Bahadır Alkım'ın yönetiminde bir heyet tarafından araştırmalar yapıldı. İlk kazılara 1974'te başlandı. Birinci kazı döneminde höyükteki dört yükseltiden ancak ikisinde (İkiztepe II ve İkiztepe I) sondajlar yapıldı.

● *İkiztepe II,* 22,54 m yükseklikte olan ve yerleşmenin kuzey kesiminde yer alan bu höyüğün tepesinde 5 × 5 m boyutunda bir sondaj çukuru açıldı. 6,34 m derinliğe inilen çukurda ahşap inşa tekniğinde altı mimarlık evresi saptandı; bunların döşemelerinin her birinin üst üste değişik aralarla en az birkaç defa çamurla sıvandığı veya bastırılmış toprakla oluşturulduğu sondaj kesitinde görüldü ve evrelerin hemen hepsinin şiddetli bir yangın geçirdiği anlaşıldı. Kazı sırasında meydana çıkan kalıntılar buradaki duvar tekniğine ilişkin ipuçları verdi. Anlaşıldığına göre, önce toprağa belirli aralıklarla ağaç dikeçler çakılmakta, bunların araları inceli kalınlı dallarla örülmekte, gerektiğinde kalaslarla kuvvetlendirilmekte ve hasıl olan muhkem çitin her iki yanına çamur sıva serpilmekteydi.

İkiztepe II'de bulunan çanak-çömleğin hepsi elle yapılmıştır ve genellikle siyah, grimtrak siyah, kırmızı ve kahverengidir.

Bir yandan Dündartepe ve Kaledoruğu'nun, öte yandan Alacahöyük, Alişar ve Büyükgüllücek'in Geç Kalkolitik olarak tanımlanan seramiğine benzerlik gösterir. Karanovo tipi kulp adıyla tanınan üstü yumrulu veya abanmış hayvan şeklindeki kulpların İkiztepe II'de bol sayıda görülmesi ayrıca ilgi çekicidir. Geyik, keçi, domuz ve bizona ait hayvan kemiği kalıntıları; denizbalığı kemiklerinin meydana çıkması, o zamanki İkiztepe ekonomisinin daha çok avcılık ve balıkçılığa dayandığını gösterir. İkiztepe II'de açığa çıkarılan altı mimarlık evresinden en alttaki iki evrenin Geç Kalkolitik, onun üstündekilerin de Eski Bronz I çağına ait olması ihtimali vardır.

● *İkiztepe I,* 29,42 m yükseklikte olan bu kesimde biri tepe alanının kuzeybatı kesiminde (A sondajı), öteki de kuzeybatı yamacında (C sondajı) olmak üzere iki kazı yapıldı. A sondajında yapılan kazı ile İkiztepe I'de M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğine ait yoğun bir yerleşmenin varlığı anlaşıldı. 3,85 m'lik bir derinlikte altı mimarlık evresi saptandı. Bu altı evrede meydana çıkan seramik gerek hamur, gerek şekil ve gerek profil bakımından Boğazköy, Alacahöyük ve Alişar'da rastlanan Eski Hitit çağının tipik örneklerini simgeler. Eski Hitit olarak tanımlanan bu evrelerde de İkiztepe'nin geleneksel ahşap mimarlığının uygulanmasına devam edildiği anlaşıldı. Aynı sondajda Hitit evrelerinin hemen altında eski Bronz III kalıntılarına rastlandı. Eski Bronz çağında İkiztepe I'in daha çok güney kesiminin, Eski Hitit çağında ise hem tepesinin, hem de kuzey yamacının yerleşme yeri olarak kullanıldığı anlaşıldı. İkiztepe I'deki öteki sondajda ise (C sondajı), şiddetli bir yangın geçirmiş ahşap inşa tekniğindeki masif yapılı bir duvar kalıntısı açığa çıkarıldı, bunun temelinin Eski Bronz katına indiği saptandı.

Jeolojik verilere göre, vaktiyle deniz kenarında ve Kızılırmak nehrinin yakınında olduğu anlaşılan İkiztepe höyüğünün, Kültepe metinlerinde ve Eski Hitit çağında Zalpu-

wa veya Zalpa adıyla geçen ülkeye ait bir kent ya da Zalpa kenti olabileceği görüşü ileri sürüldü. Kazılar sonraki yıllarda da sürdürüldü. (M)

***İKLİMBİLİM** blş. i. — ANSİKL. 1950 yıllarından başlayarak bazı ülkelerde *dinamik iklimbilim* (ya da bireşimli iklimbilim) ile *geleneksel iklimbilim* (ya da çözümleyici iklimbilim) arasında yapılan ayırım bugün gitgide kaybolarak yerini daha genel bir görüşe bırakmaktadır. Bugün iklimbilim uzmanlarının çoğu bu iki eğilimi birbirinden ayrı tutmuyor ve uğraşı alanının iki değişik yönü gözüyle bakıyorlar. Kaldı ki şu son yirmi yılın doktrin tartışmalarında ve bireşimin bugünkü durumunda en büyük pay coğrafyacılarındır. Hava durumlarını ve iklimleri açıklamağa, tanımlamağa çalışan ve sinoptik haritalara, radyosondajlara, yapay uydulardan alınan fotoğraflara olduğu kadar iklim verilerine de (sıcaklık, yağmur v.d.) geniş ölçüde başvuran temel araştırmalar ancak böyle bir işbirliğinden doğabilirdi. Temel iklimbilim, derinliğine incelemeleri de gözden uzak tutmaksızın, bugün için özellikle yeryüzüne dağılmış geniş toprakların (kutup bölgeleri [Grönland], ılıman bölgeler, Akdeniz havzası, tropikal ülkeler) çözümlenmesine yönelmiştir. İklimbilimcilerin, sinoptik haritalardan, radyosondajlardan ve yapay uyduların çektiği fotoğraflardan yararlanarak, geniş alanlar üzerindeki atmosfer olaylarını göz önüne almaları bu yönelimi kolaylaştırdı.

Bölgesel ve kuşaksal iklimbilim araştırmalarında mutlaka dinamik meteorolojiye başvurmak gerekir. Bu uygulamaya yönelmiş olması bu iklimbilimin ayırt edici niteliklerinden biridir; gerçekten de hava kütlelerinin dolaşımının büyük atmosfer olayları düzeyinde ele alınması çok doğaldır.

Montreal'de toplanan XXII. coğrafya kongresi, bu eğilimin yanı sıra değişik tutumların doğduğunu gösterdi. Özellikle S.S.C.B. ve A.B.D.'de, ışımaların, buharlaşmaların ve su olaylarının dökümünü çıkarmağa yönelik araştırmalarla belirginleşen iklimbilim çalışmaları bu değişik tutumların bir örneğidir. Coğrafyacılar kadar fizikçiler ve doğabilimciler de bu tür incelemelere önem veriyorlar. Böylece, temel amacın hepsi için aynı olduğu (iklimin, yani Yer'e yakın atmosferin incelenmesi), fakat ele alış şeklinin değiştiği açıkça görülüyor. Bu ele alış şekli özellikle ortamın değişik ölçeklerde (kuşaksal, bölgesel, yöresel iklimbilim; mikro-iklimbilim) incelenmesiyle, dolayısıyla da kullanılan araçlarla farklılık gösterir. Kuşaksal ve bölgesel iklimbilim geniş ölçüde meteoroloji araçlarından yararlanırken, yöresel mikro-iklimbilim daha çok havayla toprağın sıkı ilişkisini (ışıma, buharlaşma) ortaya koyan ölçmelere ve gözlemlere dayanır. Bununla birlikte, ışımaları ve su durumunu konu alan incelemelerin atmosferin temel olaylarını aydınlatabileceğini, öte yandan küçük ölçekler üzerinde yapılan incelemelerin (yöresel incelemeler) hava kütlelerinin hareketlerinden soyutlanamayacağını belirtmek gerekir. Böylece iklimbilimde temel sorun olarak, incelemelerin hangi ölçek üzerinde yapılacağı ve bir ölçekten öbürüne geçiş sorunu ortaya çıkar.

Temel iklimbilim, dinamik meteorolojiden (özellikle Fransa'da) Yer fiziğinin çeşitli bölümlerine (ışınım olayları: A.B.D.'de ve S. S.C.B.'de) kadar çok çeşitli araştırma düzeylerinde etkinlik gösterdiği için çeşitli araçların seferber edilmesini gerektirir. Bununla birlikte, bu temel uğraşların yanında uygulama kaygısı da hiç bir zaman ihmal edilmez. Öyle ki uygulamalı iklimbilim çeşitli atmosfer olaylarını ele alırken tarımsal iklimbilimden, havacılıktan ya da biyolojik iklimbilimden yararlanır. (L)

İktisadî Kalkınma vakfı, iktisadî konularda inceleme ve araştırma yapmak amacıyla kurulmuş vakıf (kuruluşu 1965). İstanbul Ticaret ve İstanbul Sanayi odaları tarafından İstanbul'da kuruldu. Adı, önce İktisadî Kalkınma tesisi idi; 903 sayılı kanunla İktisadî Kalkınma vakfı olarak değiştirildi. Kuruluş gayesi, Ortak pazar ve Ortak pazar - Türkiye ilişkileri konusunda araştırmalar, etütler yaparak, konferanslar, seminerler düzenleyerek, özellikle türk sanayi ve iş çevrelerine, daha geniş bir düzeyde ise bütün türk kamuoyuna bu konuda bilgi vermektir. 3'ü grup başkanı ve 7'si uzman olmak üzere 25 kişilik devamlı bir kadroyla çalışır. Ortak pazar merkez örgütüyle ilişkilerini sürdürmek üzere Brüksel'de bir temsilci bulundurur. Kuruluş, vakıf niteliğindedir. Malî kaynakları, büyük ölçüde, İstanbul Ticaret ve İstanbul Sanayi odalarınca karşılanır. Vakfa, sonradan üye olan ticaret ve sanayi oda ve borsalarıyla (toplam olarak 17 oda) bazı işadamları da malî katkıda bulunurlar. Ayrıca, bazı uluslararası kuruluşlar da vakfa malî ve teknik yardım yapar. Örneğin Ford vakfı belirli aralıklarla malî yardım verir ve UNİDO da (United Nations İnternational Development organization [Birleşmiş Milletler Uluslararası Kalkınma örgütü]) İKV'ye (kitap ve uzman gönderme veya yabancı ülkelerde staj bursu sağlama v.d.) teknik yardım sağlar. İKV Türkiye içinde, bugüne kadar 150'ye yakın yayım yaptı, çok sayıda konferans ve seminerler düzenledi. Aynı zamanda İKV son yıllarda A.E.O. Ticaret ve Sanayi Odaları Daimi konferansında Türkiye Ticaret ve Sanayi odalarını temsil görevini de yüklendi. (M)

***İKTİSAT** i. — Huk. *Karma iktisat,* işletmelerin çalışmalarını denetlemek, bazı şirketlere yardım etmek, donanım ve düzenleme işlerinde özel kesimle kamu güçleri arasında birlik kurmak ve esnek bir planlama çerçevesinde devlet ve özel kesimin birlikte etkinlik göstermesini sağlamak için devlet (veya yerel idareler) ile özel şirketler arasındaki işbirliğini kuracak yöntemlerin tümü.

— İkt. *Kamu iktisadı,* bir ülkenin iktisadî etkinliklerinde devlet veya kamu kesiminin (özel kesime karşıt olarak) oynadığı rolün iktisadî çözümlemesi. (Bk. ANSİKL.) || *Kuramsal iktisat ve uygulamalı iktisat.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. ● *Kamu iktisadı.* Kamu harcamalarının aşırı bir biçimde artması karşısında iktisadî eylem kuramcıları, 1965'ten bu yana, devletin şu ya da bu görevi neden yüklenmek zorunda kaldığını ve bu görevi yerine getirebilmek için ulusal kaynaklardan hangi oranda yararlandığını saptamağa çalıştılar.

Bundan hemen sonra da bazı gereksinmelerin hangi nedenlerle kamu kuruluşları tarafından karşılanması gerektiği incelendi. Bu durumda temel sorun, ülkenin kullanılabilir kaynaklarının kamu kesimine mi, yoksa özel kesime mi verilmesinin tüketicilerin daha yararına olduğunu kestirmekti. Kamu gelirlerinin ülke kaynakları içindeki payı ülkeden ülkeye büyük farklılıklar gösterir. Bu durumda, örneğin eğitim harcamalarının özel veya kamu kesiminde yapılmasına göre, ülkeler arasında bu açıdan bir karşılaştırma yapmak olanaksızdır. Oysa kamu harcamalarının çoğu siyasî ölçülere göre kararlaştırılır.

Özellikle Musgrave ve Samuelson gibi amerikalı kamu maliyecileri tarafından savunulan bir görüşe göre devlet, kişilerin istedikleri amaca ulaşmak için kullandıkları basit bir araçtır. Dolayısıyla bu görüş mübadele kuramı veya bireysel bir yaklaşım olarak nitelendirilmiştir. Gerçekten, bu birinci yaklaşımın savunucularına göre, devletin kendi kendine bir varlığı yoktur. Devlet kişi davranışlarının yansımasından ibarettir. Devlet düzeyinde alınan iktisadî kararlar devletin belirli bir tutumuna bağlı olmadığı gibi piyasada alınan kararlardan da devlet sorumlu değildir. Siyasal karar süreçleri (piyasada olduğu gibi) kişisel tercihleri açığa vurmağa yarayan teknik araçlardır.

Demek ki bireysel yaklaşım geleneksel iktisat kuramının temel varsayımı olan tüketicinin egemenliği varsayımını doğrular. Bireysel yaklaşıma göre, tüketici olarak çözümlenen birey, iktisadî etkinliğin başında ve sonunda yer alır. Bu iktisadî etkinliğin amacı gereksinmeleri karşılamaktır; bu karşılamanın gerçekleşmesi de bireylerin kendi kişisel tercihlerine göre yaptıkları serbest seçime dayanır. Fakat bu gereksinmelerin karşılanması için gerekli olan bazı mallar piyasa mekanizması çerçevesinde etkin bir biçimde üretilemez: bu kolektif malların üretimi için devletin müdahalesi gereklidir ve bu müdahale bireylerin bazı gereksinmelerinin kolektif olarak karşılanması yolunda belirttikleri isteğe dayanır. Şu halde devlet bağımsız bir karar birimi değildir ve bireysel üyelerinin amaçları dışında bir amaç gütmez. Devletçe alınan kararlar, gerçekte yalnızca bireylerin kolektif kararlarıdır. Malî otoriteler birtakım kolektif amaçların gerçekleşmesine yarayan bir kanaldan başka şey değildir. Bu görüşe göre kamu gücü, tüketiciye, serbest mübadele mekanizmasıyla elde edemeyeceği mal ve hizmetleri sağlar. Sonuç olarak denilebilir ki, bu görüşe göre kamu iktisadı «kolektif malların» incelenmesine karşılık düşer ve devlet ancak kolektif mallar söz konusu olduğunda müdahale edebilir. Bireysel yaklaşım devleti, bireylerin amaçlarına ulaşmak için kullandıkları bir araç olarak ele alırken, ikinci bir yaklaşıma göre devlet, kendi amaçları için çalışan bağımsız bir iktisadî birimdir. Toplu bir görüş olarak nitelenen ve avrupalı yazarlarca (özellikle Alain Barrère) savunulan bu ikinci yaklaşım, tüketicinin egemenliği varsayımının gerçekliliğini haklı olarak şüpheyle karşılayıp eleştirir. Gerçekte, Schumpeter'in de ileri sürdüğü gibi, tüketici, en basit gündelik olaylarda bile iktisat kitaplarında kendisine verilen ayrıcalıklı yeri dolduramaz. Serî üretim ve reklamların etkisi, tüketicinin egemenliği varsayımının ve buna bağlı olarak da bireysel yaklaşımın geçerliliğini büyük ölçüde baltalamıştır. Bu durumda birincisiyle taban tabana zıt yeni bir yaklaşım gerekir. Devlet, organik bir bütün olarak ele alınan toplum için çalışan tek karar organı olarak düşünülmelidir. Devlet, bazı gereksinmelerin ortaklaşa karşılanmasını sağlayan basit bir araç değil, gerçek bir iktisadî etkendir. Devletin doğrudan doğruya kendi amaçları olan bir iktisadî etken olarak kabul edilmesi, kamu güçlerinin etkisinin bütün ülke iktisadında hissedilebildiği bir «eşik»in aşılmasına bağlıdır.

Bu şekilde özerk bir devlet, kendi yararlılığını en yüksek düzeye çıkarmak isteyecek ve her iktisadî etken gibi kazançlarını en yüksek düzeye çıkarmak, kayıplarını da en alt düzeye indirmek isteyecektir. Devletin amacı doğrudan doğruya kendi gereksinmelerini değil toplumun gereksinmelerini karşılamaktır. Böyle olunca, devlet etkinliğinin temeli olan iktisat ilkesi, mübadele değerinin araştırılmasıdır. Sonuçta, bireysel yaklaşımdan farklı olarak, devlet tarafından üretilecek kolektif malların seçimi de, gelirin yeniden dağıtımına ilişkin kararlar gibi siyasal bir kararın sonucudur.

● *Kuramsal iktisat ve uygulamalı iktisat.* Bu ayırım geleneksel bir ayırımdır ve bir dereceye kadar çağdaş dönemde de etkileri süren bir yöntem anlaşmazlığını yansıtır. Gerçekte iktisatçılar, iktisatta kullanılacak yöntem konusunda uzun yıllar tartışmışlardır. Kuramsal iktisat ile uygulamalı iktisat ayrımı da, tümdengelim ile tümevarım arasındaki karşıtlığın iktisat alanındaki bir yansımasıdır.

Tümdengelim yöntemini savunanlar, birtakım varsayımlar ortaya koyduktan sonra mantıksal bir düşünce zinciriyle bir ilkeden gerekli sonuçları çıkarırlar. Bu yöntem bir ön soyutlamaya (genel kavramlara başvurma) ve kavramlar arasındaki ilişkileri yansıtan varsayımların (örneğin enflasyonu açıklamak için fiyatlarla ücretler arasındaki ilişkiler gibi) saptanmasına dayanır. Bu durumda kuramsal iktisat, iktisadî etkenlerin davranışını basitleştirmeğe ve bencil tepkilerle sınırlı basit bir psikolojiden yararlanmağa varır; oysa insan tepkileri, çoğu zaman para dışında birtakım etkenlere bağlı olan çok daha karmaşık tepkilerdir. Böyle olunca kuramsal iktisat, ölçülemeyen psikolojik dürtüleri ihmal edip, yalnız şekilci davranışlara dayanarak olayları mekanik bir biçimde açıklar.

Uygulamalı iktisat ise, kuramsal iktisadın tersine, tarihsel ve tümevarımsal bir girişim niteliği taşır. Olayların gözleminden yola çıkarak genel önerilere ve belirli bir sorunun çözümüne varmağa çalışır. Burada iktisadî gerçeği çözümlemek ve açıklamak söz konusudur; iktisadî gerçek de çok karmaşık olduğundan bunu başarmak her zaman pek kolay olmaz.

Matematiksel iktisat, ekonometri ve modeller yönteminin gelişmesiyle, kuramsal iktisat ile uygulamalı iktisat arasındaki karşıtlık önemini oldukça kaybetmiştir. Gerçekten başlangıçta kavramsal bir şemaya, bir modele dayanmadan olayları gözlemlemek olanak dışıdır. Bunun tersine, gerçekte

doğruluğu denenmemiş varsayımlardan yola çıkmak da yanlıştır. Demek ki en iyi çözüm yolu bu iki yöntemin birleştirilmesidir. (L)

***İLÂÇ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de ilâç üretiminde 1970'ten sonra hızlı bir artış oldu ve 1974'te ilâç yapan firmaların sayısı 118'e yükseldi. Yabancı sermayeli veya yabancı sermayenin katkıda bulunduğu 15 firma 1970 satışlarının (1 milyar 250 milyon) yüzde 58,4'üne sahipti (satışların yüzde 47'si, başta Sosyal Sigortalar kurumu olmak üzere, kamu kuruluşlarına yapılıyordu). Her ilâçta yüzde 23-25 arasında olan hammaddenin yüzde 80-88'i, Türkiye'de yapılan hammaddelerde ise girdilerin yüzde 40-60'ı ithal ediliyordu (1974). Türkiye'nin hammadde ithal fiyatlarıyla dünya piyasalarındaki fark 1974'te yüzde 86-25 400 arasında değişti. Örneğin dünya piyasalarında kilosu 1,80 dolar olan Belladon Total Alkoloit kilosu 457,50 dolardan ithal edildi. İlâçların kamu denetimi Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı, tahliller ise Refik Saydam enstitüsü tarafından yapılır. Çeşitleri 4 000 - 20 000 arasında değişen ilâçların sürekli kontrol edilmesinde, çeşitli imkânsızlıklar nedeniyle bazı aksaklıklarla karşılaşıldı ve 1970'te kontrol edilen 595 ilâçtan 175'inin (yüzde 29) bozuk olduğu saptandı. Sosyal Sigortalar kurumunun, kendi ve diğer kamu kuruluşlarının ilâç tüketimini yüzde 40-50 daha ucuza karşılamak üzere çağdaş üretim koşullarına uygun bir fabrika kurma tasarısı, buna ilişkin kanun Parlamento'dan geçtiği halde gerçekleşmedi (Sosyal Sigortalar kurumunun yıllık ilâç tüketimi yaklaşık 120 milyon TL.). Yabancı sermaye karşısında yerli firmaların rekabet gücü lisans ve know-how anlaşmalarıyla sağlanmağa çalışıldı: 1969'da royalty oranı, sanayi maliyetleri üzerinden yüzde 4'e indirildi. Ancak, hammaddeler ana firmadan ithal edildiği için tedbir etkili olamadı. 1971'de Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanmasıyla haşhaşın türevlerinden, başlıca ilâç hammaddesi olan alkoloit ithal edilmeğe başladı; 1968'de afyon türevlerinin ihracatından 23 milyon 450 000 TL.lık döviz sağlandığı halde 1972'de aynı maddelerin ithalâtına 28 milyon 100 000 TL. ödendi. Haşhaş ekiminin yeniden başlamasıyla afyon alkoloitleri fabrikası kurma çalışmaları da başladı (1975). [Bk. HAŞHAŞ, *Ek*.] Veteriner ilâçlarının yapımı için 1971'e kadar yabancı sermayeli firmalar 393, yerli firmalar ise 276 ruhsat aldı. Tüketimin hayvan sayısına göre çok az olması üretimin atıl kapasiteyle yürütülmesine yol açtı. Tarım ilâçlarında 1970'e kadar 9 fabrika üretime geçti. Ancak bitki zararlılarının ilâçlara alışması, çevre sağlığı ve ilâçların ürün üzerindeki kalıntıları gibi sorunlar ortaya çıktı. 1972 yılında sektörün üretimi 94 833 tondu. (M)

***İLAN** i. — Huk. *Resmî ilân*, «**a.** Kanun, tüzük ve yönetmeliklerle yayımlanması mecburî olan (özel dernekler hariç) veya **b.** Genel ve katma bütçeli dairelerle il özel idareleri, belediyeler, köyler ve iktisadî devlet teşekkülleri ve sermayesinin yarısından fazlası kamu hukuku tüzel kişilerine ait bulunan teşekküllerin verdikleri, reklam mahiyetini taşımayan ilânlar resmî ilân sayılır» (1961 tarihli ve 195 sayılı kn., md. 29).

— ANSİKL. Türkiye'de, resmî kuruluşların zorunlu veya gerekli ilân dağıtımı 1931'e kadar herhangi bir düzene bağlı değildi; hattâ fiyat tarifesi dahi yapılmamıştı. O tarihte çıkarılan bir bakanlar kurulu kararıyla (ağustos 1931) Ankara, İstanbul ve İzmir gazetelerinde yayımlanacak resmî ilânlar için Maarif cemiyetine aracılık hakkı tanındı. Cemiyetin bu amaçla kurduğu özel şirket aracılığıyla dağıtılan ilânlar, bedeli hazinece ödenen ilânlardı. 1943'te bu hak Basın birliğine verildi ve birlik gazetelerle işbirliği yaparak yeni bir şirket kurdu. 1957'de yeni bir uygulamaya geçilerek bakanlar kurulu kararıyla Resmî İlânlar şirketi kuruldu ve tüm ilân ve reklamların yalnız bu şirket aracılığıyla gazete ve dergilere dağıtılması öngörüldü.
Bu uygulamaların hepsinde de dağıtımına müdahale edilen ilânlar başlıca şu kanunların ilânla ilgili maddelerinden doğuyordu: 2490 sayılı Artırma ve Eksiltme kanunu, 7201 sayılı Tebligat kanunu, 6830 sayılı İstimlak kanunu, 7129 sayılı Bankalar kanunu, 2004 sayılı İcra ve İflâs kanunu, Medenî kanun ve Türk Ticaret kanunu. Dağıtımı, basında siyasî baskı tartışmalarına yol açan resmî ilânların kesin tanımı ve dağıtım esasları 1961'de Millî Birlik komitesi tarafından çıkarılan 195 sayılı yasayla düzenlendi. Bu yasanın 40. maddesinde özel ilânlar da şöyle tanımlandı: «Resmî ilân sayılmayan ve gerçek ve tüzel kişiler tarafından gazete ve dergilerde yayımlanmak üzere verilip de reklam mahiyetinde bulunmayan ilânlar hususî ilân sayılır».
«Satışı arttırmak gibi ticarî gayelerle veya bir şeye veya bir fikre rağbet sağlamak gibi maddî veya manevî bir menfaat maksadıyla gazete ve dergilerde yazı, resim veya çizgilerle yapılan ilânlar reklam sayılır».
Türkiye'de resmî ilân ve reklam hacmi 1974'te yaklaşık 95,5 milyon, 1975'te de 113,4 milyon lira oldu. (M)

***İLÇE** i. — *Merkez ilçe*, doğrudan doğruya il merkezlerine bağlı bucak, köy ve beldeleri, yönetim bakımından biraraya toplayan ve il merkezlerinde kurulmuş yönetim birimi.

— ANSİKL. Eski düzene göre, valilerin, öbür işlerinin yanı sıra merkeze bağlı birimlerden aynı zamanda kaymakam gibi çalışmak zorunda kalmalarından doğan dağınıklığı ve bunun yarattığı aksaklıkları gidermek amacıyla, İdareyi* ve İdarî Metotları Yeniden Düzenleme komisyonu (*Ek*) raporundaki tavsiyelere de uyularak, illerde merkez ilçeleri kurulmasına karar verildi ve 1 nisan 1973 - 1 nisan 1975 arasında bu projenin kademeli olarak gerçekleştirilmesine başlandı. (M)

***İLERİ** (Suphi Nuri), türk gazeteci ve hukukçusu. — (öl. İstanbul 1945). [M]

***İLETİM** i. — Bilişim. *Eşzamanlı iletim.* Bk. EŞZAMANLI, *Ek*. || *Start-stop iletim.* Bk. START-STOP, *Ek*.

***İLETKEN** sıf. ve i. ◆ Sıf. — Camc. *Yarı iletken camlar*, iki grupta ele alınabilir: vanadyum oksit ya da geçiş elementleri oksitleri gibi oksitlerle yapılan camlar ve aralarında hiç olmazsa periyodik sistemin dördüncü ya da beşinci sıra elementleriyle (silisyum, germanyum, arsenik, antimon) alaşım yapmış ya da yapmamış bir kalkojenürün (kükürt, selenyum, tellür) bulunduğu elementler ya da element alaşımlarıyla yapılan camlar. Bu camların yarı iletkenliğinin nedeni henüz iyice bilinmiyor; özellikleri ise billûrsu yarı iletkenlerin özelliklerinden çok farklı. Billûrsu yarı iletkenlerin özellikleri yapısına giren başka elementlerin varlığıyla belirlenebildiği halde, asıl yarı iletkenler olan camsı yarı iletkenlerin özellikleri kolayca görülen yerel yapı değişikliklerine bağlı görünmektedir. Kalkojenürlü yarı iletken camların özellikleri, gelişme halinde olan yeni tekniklerin temel çıkış noktasıdır. (Bk. OVONİK, *Ek*.)

◆ İ. — Elektr. *Soğuk iletken*, özdirencini düşürmek için çok düşük sıcaklıkta tutulan elektrik iletkeni. (Çok saf alüminyumun özdirenci, sıvı azot sıcaklığında [77 K] tutulduğu zaman normal çevre sıcaklığındaki değerinin 1/10'una; sıvı hidrojen sıcaklığında [20 K] tutulduğu zaman ise 1/600'üne düşürülebilir. Genellikle daha da düşük sıcaklıklarda elektriksel özdirenci sıfıra düşen bazı maden ya da alaşımların aşırı iletkenliği ile bu durumu karıştırmamak gerekir.

— Fiz. *Yarı iletken.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fiz. Bir *yarı iletken* olabilecek arı bir cisme «kendinden yarı iletken» denilir. Böyle bir cisim bir ısının ya da herhangi bir ışımanın etkisi dışındayken, bu cismi oluşturan atomların çevrel elektronları (birleşme değeri elektronları) sadece cismin billûrsu yapısını meydana getirmeğe yarar. Bu elektronların boşta olmaması cisme büyük bir özdirenç (örneğin 1Ω—*m*'den çok) kazandırır. Isı yükselince bazı elektronlar, ısı etkisiyle gittikçe artan çalkantı sonucunda kopar ve özdirenç azalır (örneğin 0,01Ω—*m*). Bazı yarı iletkenlerin özdirenci, normal sıcaklıkta da çeşitli etkilerle, örneğin ışığın, bir elektrik alanının, bir magnetik alanın ya da homogen billûr içinde dağılmış değişik türden atomların (yabancı maddeler) etkisiyle de azalabilir. Bu yabancı atomlardan her birinin çevrel elektronları, yabancı maddenin türüne göre, cismin her atomunun çevrel elektronlarından sayıca daha çok ya da daha az olabilir. Birinci durumda yabancı atomları fazla olan elektronlar bir elektrik akımının geçişini sağlayabilir. Bu durumda yarı iletkene verici ya da N tipinde (elektron yükünün kutupsallığından ileri gelen negatiflik) yarı iletken denir. İkinci durumda elektron yokluğu da (delik veya boşluk), bir elektron akımının geçmesine yol açabilir ve bu elektronlar geçici de olsa gelip boş yerleri doldurabilirler. O zaman yarı iletkene alıcı ya da P tipinde (negatif elektron azlığından ileri gelen pozitiflik) yarı iletken denir.

Germanyum ve silisyum dört değerli (4 birleşme değeri elektronu) cisimlerdir; bunların kütlelerine çok düşük oranlarda beş değerli (arsenik, antimon) komşu bir cisim katılarak N tipi (verici) bir yarı iletken yapılabilir. Aynı yöntemle, komşu fakat üç değerli bir cisim (galliyum, indiyum) kullanılarak P tipi (alıcı) bir yarı iletken de gerçekleştirilebilir. Biri N tipi, öbürü P tipi iki yarı iletken yan yana getirilerek, birinci tipteki fazla elektronların ikincisindeki boşluklar arasında dolaşması sağlanabilir. Yerini terk eden her elektronun kendisi de ardında bir boşluk bırakır; bunu, elektronların yer değişme yönüne karşıt yönde bir boşluk (pozitif) yer değiştirmesi olarak da ele alabiliriz. Bu durumdan şu sonuca varabiliriz: eğer elektronların hareketliliği N tipi bir yarı iletkende iletkenliği sağlıyorsa, boşlukların hareketliliği de P tipi bir yarı iletkende iletkenliği sağlayacaktır. Elektronlar gibi boşluklara da «yük taşıyıcısı» (elektrik) adı verilir. Her ne olursa olsun dolaşım tek yönde olur ve diyotlarla transistorlarda bu özellikten yararlanılır. Bağlantılı bir diyotun iki yarı iletken cisminde yük taşıyıcıları, bir elektromotor güç kaynağının üreteceği elektrik alanının etkisi altında dolaşım yapar. Bu güç, bağlantıyı sağlayan iki billûrun her iki yanına yerleştirilmiş iki iletken elektrotla uygulanır. Kaynağın eksi kutbuna bağlı elektrot bağlı olduğu billûru (katot) elektronla besler; öteki billûra (anot) bağlı öbür elektrot, katottan çıkan ve elektrik alanıyla yönetilen elektronları toplar. İki bağlantılı transistorda yarı iletken üç billûr «sandviç biçiminde» ve N.P.N. ya da P.N.P. sırasına göre yerleştirilir. Bu düzenleme yapıya birtakım özellikler, özellikle de yükseltme özelliği kazandırır. Başka düzendeki yerleştirmeler, örneğin MOS (metal-oksit-silisyum) transistorunda uygulanan yerleştirme biçimi, aynı türden iki yarı iletken billûr arasından geçen elektrik akımının şiddetini, ince bir oksit tabakasıyla yalıtılmış bir metal elektrot yardımıyla ayarlamaya olanak verir.

Elektrik alanı gibi magnetik alan da yük taşıyıcılarını harekete geçirir ve aynı zamanda bir yarı iletken içindeki elektrik akımını değiştirme olanağı sağlar (Hall olayı). Ayrıca, bir yarı iletkenin ayırt edici özellikleri ışık etkisiyle de değiştirilebilir, böylece ışıkla iletim gerçekleştirilebilir ve fotodiyotlar yapılabilir. (L)

***İLETKENLİK** i. — Fiz. *Işıksal iletkenlik*, ışığa tutulduklarında elektrik dirençleri değişen bazı maddelerin özelliği. || *Yarı iletkenlik*, yalıtkanlarla madenî iletkenler arasında bir iletkenlik gösteren bazı cisimlerin özelliği. (L)

Attilâ İLHAN

***İLHAN** (Attilâ), türk şairi, yazar ve romancısı. — *Yeni Ortam* gazetesinde fıkra yazarlığına başladı (1975), aynı yıl gazetenin genel yayın müdürlüğüne getirildi. Yeni eserleri: *Hangi batı* (1972); *Tutuklunun günlüğü* (1973, Türk Dil kurumu 1974 şiir ödülünü aldı); *Bıçağın ucu* (1973); *Sırtlan payı* (1974, 1975 Yunus Nadi roman ödülünü aldı); *Faşizmin ayak sesleri* (1975). [M]

***İLİÇ**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili) ilçe. — 13 749 nüf., ilçe merkezi 1 555 nüf. (1975); 56 köy (1970). [M]

***İLİŞKİ** i. — ANSİKL. *Halkla ilişkiler* konusu Türkiye'de son yıllarda gelişmeğe başladı. Daha önce bazı bakanlıklarda, adı bu olmamakla birlikte, nitelik yönünden bu işi yapan görevliler vardı. Görevi yürütecek olanın uzmanlığı şart koşularak ilk halkla ilişkiler elemanı Devlet Planlama Teşkilâtı kanununda yer aldı (1960). Bunu, Sağlık bakanlığına bağlı Nüfus Planlaması Genel müdürlüğü kuruluş kanununda yer alan hüküm izledi. Bu gelişme üzerine Ankara'da, Siyasal Bilgiler fakültesine bağlı olarak kurulan

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Basın Yayın yüksekokulunda halkla ilişkiler, gazetecilik ve radyo-televizyon bölümlerinin yanı sıra temel bölümlerden biri sayıldı (1966). Daha sonra bu bölüm gazetecilik bölümüyle birleştirildi (1969). Aynı yıl Ankara'da açılan özel Başkent Gazetecilik okulunda ve İstanbul'da, İktisat fakültesine bağlı olarak öğretim yapan Gazetecilik enstitüsünde de halkla ilişkiler bölümlerine yer verildi. İstanbul'da da bir Halkla İlişkiler derneği kuruldu (1972) ve bu dernek *Halkla ilişkiler dergisi* adıyla, üç ayda bir çıkan bir de yayın başlattı. Konunun gitgide önem kazanması üzerine Türkiye Bankalar birliği kurstan geçirdiği bankacıların ders programlarına bir halkla ilişkiler dersi koydu (1973). Gene o yıl Ankara Hukuk fakültesine bağlı olarak çalışan Bankacılık enstitüsünde halkla ilişkiler dersi okutulmağa başladı ve bu amaçla bir de ders kitabı hazırlatıldı. İstanbul'da, İktisadî ve Ticarî İlimler akademisine bağlı olarak öğretim yapan Gazetecilik ve Halkla İlişkiler yüksekokulu 1974'te, İzmir Ticarî İlimler akademisi de 1975'te halkla ilişkileri programına aldı. (M)

***İLKEL** sıf. — Mat. *İlkel çokterimli,* bir A çarpım* (*Ek*) halkasında, katsayılarının A halkasının birimlerinden başka ortak böleni olmayan, katsayılı P(*x*) çokterimlisi. || *Birimin ilkel kökü,* birimin *n*. dereceden *n* köklerinin çevrimsel grubunu, yani $0 \leqslant k < n$ ve $n \in \mathbb{N}^*$ olmak üzere $x_k = \cos \frac{2k\pi}{n} + i \sin \frac{2k\pi}{n}$ köklerini oluşturan *n*. dereceden kökü: j *ve* j^2 *birimin ilkel küp kökleridir.* (L)

İLKGÖKADA blş. i. Astron. Bir gökadayı oluşturan gaz bulutu. Bu oluşum üstüne çeşitli kuramlar öne sürülmüştür; bu kuramlardan çoğu *ilkgökada*'nın genel çekim kuvvetlerinin etkisi altında bir disk biçimini aldığını kabul eder. (L)

Ivan İLLICH

***İLKOKUL** blş. i. — ANSİKL. 1972-1973 döneminde faal ilkokul sayısı, köylerde 36 173, il ve ilçe merkezlerinde 3 665, özel ya da azınlıklara ait okullar 155 olmak üzere toplam 39 993 olarak saptandı. Aynı dönemde öğrenci sayısı toplam 5 milyon 241 951'dir (2 milyon 962 199 erkek, 2 milyon 279 752 kadın). Bunun dağılımı şöyleydi: köy okullarında 3 milyon 201 242 (1 milyon 858 782 erkek, 1 milyon 342 460 kadın), şehir okullarında 2 milyon 16 967 (1 milyon 90 553 erkek, 926 414 kadın), özel okullarda ya da azınlık okullarında 23 742 (12 864 erkek, 10 878 kadın). Gene bu dönemde görevli öğretmen ve yönetici sayısı 155 121 (99 059 erkek, 56 062 kadın) idi. Bunun 99 329'u (70 405 erkek, 28 924 kadın) köy okullarında, 54 565'i (28 450 erkek, 26 115 kadın) şehir okullarında, 1 227'si (204 erkek, 1 023 kadın) özel okullarda ya da azınlık okullarında görevliydi. (M)

İLKYILDIZ blş. i. Astron. Bir yıldız oluşturmak üzere yoğunlaşmakta olan yıldızlararası madde.

— ANSİKL. Bir *ilkyıldız*'da, yıldızlararası ortamın, genel çekim kuvvetinin etkisindeki atom ve moleküllerinin sayısı yeterince fazla olduğu zaman, sayısı gittikçe artan tanecik çarpışmaları gaz karışımının sıcaklığını büyük ölçüde yükseltir; belli bir eşikten sonra termonükleer tepkimeler başlar ve hidrojen helyum haline dönüşür. Öte yandan büzülme gitgide hızlanır, sonra durağanlaşır: ilkyıldız artık gerçek bir yıldız haline dönüşmüştür. Orion bulutsusu içindeki FU *Orionis*, büzülmenin hızlandığı evrede gözlemlenen ünlü bir ilkyıldız örneğidir. Bir ilkyıldızın kütlesi ne kadar büyükse yaşam süresi de o ölçüde kısa olur. (L)

***İLLE-ET-VİLAİNE,** Fransa'da Bretagne bölgesinde idare bölgesi. — 652 722 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 49 kanton ve 353 komün. (L)

***İller bankası.** — 1975 yılında bankanın sermayesi 1,2 milyar TL. oldu. Ekim 1975 itibarıyla bankada 3 169 personel çalışıyordu. Bu personelin 2 311'i memur, 858'i işçiydi. Mevduat bankası olmaması nedeniyle 1974 yılı yılı toplam mevduatı 50,3 milyon TL.nda kaldı. Banka aynı yıl içinde toplam olarak 3,9 milyar TL.lık kredi verdi. 1970'te 362,2 milyon TL.lık, 1971'de 446,8 milyon TL.lık, 1972'de 502,1 milyon TL.lık, 1973'te 814,6 milyon TL.lık ve 1974 yılında 1 milyar 456,2 milyon TL.lık yatırım yaptı. Bankanın 1975 yılında da 2 milyar 682,5 milyon TL.lık yatırım yapması programlandı. Yatırımlarının en önemli kısmı elektrik, su ve kanalizasyon işleri proje ve tesisleri yatırımları oldu. Bankanın başlıca gelirlerini hazine yatırımları ile yüzde 20 belediyeler fonu oluşturur. Yıl sonu bilançolarına göre banka sırasıyla 1970'te 15,4, 1971'de 24,3, 1972'de 31,8, 1973'te 29,6 ve 1974'te 35,6 milyon TL.lık kâr sağladı. 1975 yılında bankanın 52,4 milyon TL.lık kâr sağlayacağı tahmin edildi. İller bankasının dört şirkette payı vardır: Niğde Beton Sanayii ve Ticaret A.Ş. (NİĞBAŞ), Güven Türk Anonim Sigorta şirketi, T.C. Turizm Bankası A.Ş. ve Su, İnşaat, Makine, Elektrik Limited şirketi. Bankanın iştirakleri toplamı 9,6 milyon TL.dır. (M)

İller İdaresi Genel müdürlüğü, İçişleri bakanlığının esas birimlerinden biri. Beş şubeden oluşan birim memleketin iç politikasına, illerin özel ve genel durumlarına ilişkin bilgileri toplar; kanun, tüzük, yönetmelik ve hükûmet kararlarının tam olarak uygulanması için gerekli tedbirleri alır; mülkî idare, idarî coğrafya ile ilgili işleri yürütür. (M)

İLLİADİS (Kriton), türk görüntü yönetmeni (Adapazarı 1916). Saint Michel lisesi orta kısmını bitirdi. Kısa süre fotoğrafçılık yaptı. Sinemaya *Deniz kızı* filmiyle kameraman olarak girdi (1944). Yerli Filim yarışması (1948), Türk Film Dostları derneğinin filim festivali (1952) ve İzmir festivalinde «en başarılı kameraman» ödüllerini aldı. Başlıca filimleri: *Beraber ölelim, Ahtapotun kolları, Ali Baba ve Kırk Haramîler, Beyaz kelebekler, Melek mi şeytan mı?* (M)

İLLICH (İvan), Meksika'da yaşayan Avusturya asıllı denemeci (Viyana 1926). Salzburg'da tarih, Roma'da da ilâhiyat öğrenimi gördü, rahip oldu ve beş yıl süreyle New York'taki bir Porto Riko mahallesinde papazlık yaptı. Sonra Porto Riko katolik üniversitesi rektör yardımcısı oldu (1956), 1960'ta bu görevden ayrılarak Meksika'daki Cuernavaca'da serbest bir üniversite olan Kültürlerarası Belgeler merkezini (CİDOC) kurdu. CİDOC'un çalışmaları özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin eğitim ve kültür bağımsızlığı sorunlarını içerir. 1969'da Vatikan'la arası açılınca İllich kiliseden ayrıldı. İllich'e göre «araçlarımız» (okullar, sağlık hizmetleri, nakil araçları v.s.) teknik gelişimlerine göre kimi zaman bize yardımcı olur, kimi zaman da çalışmalarımızı engeller ve toplumda farklılaşmalara yol açar. İllich okul sisteminde köklü bir değişiklik yapmayı önerir (*Okulsuz bir toplum,* 1971): ona göre okul kilisenin toplumsal görevini üstlenmiş ama eğitime karşıt bir nitelik kazanmıştır. Amacı, gün geçtikçe daha azgınlaşan bir teknokrasiye disiplinli tüketiciler yetiştirmektir. Üstelik «bu sözde okula giriş serbestliği, gerçekte öğretmenlerin ve sistemin üst düzeylerine ulaşacak az sayıdaki belli kişilerin yararlandığı düpedüz bir dolandırıcılıktır». İllich nakil araçlarından söz ederken gelişmenin normal bir insana hangi sınırlardan sonra yarardan çok zarar getireceği üstünde giriştiği araştırmaları «*Enerji ve hakkaniyet*»te (1973) açıkladı. İllich ayrıca saatte 20 km'lik bir hızın (bisikletli bir adamın hızı) kritik bir hız eşiği sayılabileceğini, bu sınırın ötesinde hiç bir kimsenin bir başkasına zaman kaybettirmeden zaman kazanmasının olanaksız olduğunu, bunun da toplumsal farkları arttıracağını, üstelik fizik çevreyi harap edeceğini ileri sürer. *La Convivialité* (1973) adlı yapıtında ise İllich sanayi toplumu ile ilgili eleştirisini daha da ileri götürür ve genişletir. Ölçüsüz kalkınma kültürü ve sınaî üretim biçiminden doğan yabancılaşmayı gözler önüne serer. İllich ayrıca üretici sistemin dışında kalmayı yeğler, çünkü bu sistem içinde sürdürülen sınıf çatışmasının, sistemi gerçekten yıkabileceğine inanmaz. «*Tıbbi nemesis, sağlığın kamulaştırılması*» (1975) adlı eserinde tıbbın günlük yaşamı sardığını ve durumun kamu tarafından da kabullenildiğini belirtir. (L)

***İLLYES** (Gyula), macar yazarı. — «*Kharon'un kayığında*» (1970) adlı yapıtında sanat ve insanlığın yazgısı hakkındaki eleştirel görüş ve düşüncelerini şiirle karışık olarak anlatır. Bir yandan da dramatik eserler (*Puszta'da balo,* 1972; *Yıldönümü,* 1973), hikâyeler (*Kökçükler,* 1971; *Leylekler gibi,* 1972) ve şiirler (*Yukardaki yurt,* 1973) yayımlamaktadır. (L)

***İLTER** (Şahap Sıtkı), türk hikâyecisi ve oyun yazarı. — Yeni eserleri: *Ziraat bankası dün-bugün* (1967), *Acı* (şiirler, 1970). [M]

***İLÜR** i. — Kim. Kuvvetli bir bazın dördüncül fosfonyum bromür üzerine etkimesiyle meydana gelen amfion.

— ANSİKL. Trifenilfosfin $(\varphi)_3P$, dördüncül bir tuz meydana getirmek üzere bir hidrobromik eterle birleşir:

$$\varphi_3P + R-CH_2Br \rightarrow \varphi_3P^+-CH_2-R,\ Br^-.$$

Kuvvetli bir gaz hidrobromik asidin elementlerini koparır:

$$\varphi_3P^+-CH_2-R,\ Br^- + EtONa \rightarrow BrNa + \varphi_3P^+-\bar{C}H-R.$$

Tek başlarına elde edilemeyen bu *ilürler* ($\bar{C}H-R$) çok çabuk tepkimeye girerler. Tepkimeleri içinde en önemlisi ise karbonilli bileşiklerle verdikleri tepkimelerdir; bu tepkime sırasında ayrıca bir katılma bileşiği meydana gelir:

$$\varphi_3P^+-\bar{C}H-R + CH_3-CO-CH_3 \rightarrow$$

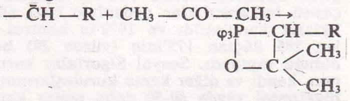

Bu sonuncu bileşik, trifenilfosfin oksit φ_3PO ile etilen sınıfından bir hidrokarbon

$$R-CH=C(CH_3)_2$$

vererek ikiye ayrışır. Bu tepkime, saf olefinlerin bireşiminde en iyi yoldur. (L)

***İMAGO** i. — ANSİKL. Psikanaliz. *İmago* ya da *büyükler imgesi*, tıpkı kompleks gibi, öznenin, aile ilişkilerini örnek alarak çevresiyle ilişkilerini düzenleyen bir modeldir. «Imago» C. G. Jung'tan alınma bir terimdir; Jung bu terimi baba, ana ve akrabalar için kullanırdı. Jacques Lacan, ayna evresi üstüne giriştiği araştırmalarda bunun kapsamını daha da genişletmiştir: «İmago, sanal uzam-zaman karmaşasında tanımlanabilen bir biçimdir; görevi ruhsal bir aşamanın çözümleyici özdeşleştirilmesini gerçekleştirmek, başka bir deyişle bireyin kendi benzerine dönüşmesini sağlamaktır» (*Ecrits*, 1966). Bununla birlikte hayvan için de imagolar bulunduğu kesin olarak söylenebilir: martılar, böcekler, güvercinler üstünde yapılan birçok deney yapay bir erkek görüntüsünün dişileri gerçekten uyarttığını göstermiştir; demek ki bu özellik yalnız insanlara özgü değildir; organizmayla gerçek dünya arasında bir ilişki kurmağa yarayan daha genel bir işlevdir. İnsanoğlunun özgüllüğü, yani doğuşunda tamamlanmamış olması gücünü bu genel işlevden alır. (L)

İMAİ (Tadaşi), japon filim yönetmeni (Tokyo 1912). Tokyo üniversitesinde tarih öğrenimi yaptıktan sonra siyaset hayatına atıldı, 1934'ten sonra da sinema çalışmalarına başladı. Bu alandaki ilk çabası, bir işletmede filim üretimini sürdürmek oldu. Daha sonra, Toho'da senaryoculuğa yöneldi ve ilkin 1939'da *Numazu Deniz akademisi* adlı belgesel bir filim çevirdi. Japon sinemasındaki yeni gerçekçilik akımının gelişmesine yol açan başlıca filimleri arasında şunları sayabiliriz: *Acımasız deniz* (1944), *Halkın düşmanı* (1946), *Bir kadının yüzü* (1949), *Bir sonraki buluşmamıza kadar* (1950), *Yaşıyoruz* (1951), *Bulanık sular* (1953), *Gün ortasında gölgeler* (1956), *Vefasız kadın* (1958), *Kiku ve İsamu* (1959), *İtaat yemini* (1963), *Köprüsüz ırmak* (1969-1970). [L]

İMAİ (Toşimitsu), japon ressamı (Kyoto 1928). Sorbonne'da (Paris) felsefe ve tarih okudu. Biçim kaygısı olmayan bir ressamdır; 1957'de Michel Tapié, Georges Mathieu ve Sam Francis ile birlikte kendi estetik görüşünü yaymak için Japonya'da çeşitli gösteriler düzenledi. Tabloları yabanî ve gizemli bir dünyanın karanlık derinliklerini canlandırır. Hem duvar resimleri, hem plastik eserler (Cardin alanı için şişirilebilen nesneler, 1971) vermiştir. (L)

***İmam-Hatip okulları.** Talim ve Terbiye kurulunun 4 ağustos 1971 tarihli ve 225 sayılı kararıyla imam-hatip okulları ortaokula dayalı, dört yıllık meslekî öğretim kurumları haline getirildi. Bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 1973'te 38 189'a, okul sayısı 72'-

Foto. M. Laurant-Seuil (LAROUSSE)

ye yükseldi. Aynı dönemde Yüksek İslâm enstitülerinin sayısı 5'e, öğrenci sayısı da 2 060'a çıktı. 1973'ten sonraki dönemde imam-hatip mezunlarının üniversiteye alınmaları uzun tartışmalara konu oldu. M.S. P.'nin koalisyon hükûmetlerine ortak olduğu yıllarda imam-hatip okullarının daha da çoğaltılması için çalışmalar yapıldı. (M)

***İMAMOĞLU,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili, Kozan ilçesi) bucak. — 21 214 nüf., bucak merkezi, 7 954 nüf. (1970). [M]

***İmar bankası A.Ş.** (TÜRKİYE). — 1974 yılı sonunda 2 şube, 88 personeli vardı. Aynı yıl bilançosuna göre hiç resmî mevduatı yoktur ve 41 milyon 816 000 TL.lık ticarî, 162 milyon 664 000 TL.lık bankalar ve 15 milyon 664 000 TL.lık bankalar ve 15 milyon 6 000 TL.lık tasarruf mevduatı vardır. 995 ticarî, 8'i bankalar ve 1 721'i tasarruf olmak üzere, toplam mevduat hesabı 2 724'tür. 1974 yılı kârı 4 milyon 655 000 TL. idi. Sermayesi 25 milyona yükseltildi. (M)

***İmar ve İskân bakanlığı.** — Bakanlığa bağlı olarak Anadolu'nun depreme karşı hassas yerlerinde araştırmalar yapmak, tümüyle deprem konusunu incelemek ve tavsiyelerde bulunmak üzere bir Deprem* (*Ek*) Araştırma enstitüsü kuruldu.

İMAR VE İSKÂN BAKANLARI

Selâhattin Babüroğlu (26 ekim 1971), Serbülent Bingöl (11 aralık 1971), Turgut Toker (22 mayıs 1972), Nebil Oktay (15 nisan 1972), Ali Topuz (7 şubat 1974), Selâhattin Babüroğlu (12 ekim 1974), Nurettin Ok (12 nisan 1975). [M]

İmar ve Kalkınma bankası (MİLLETLERARASI) veya **Dünya bankası.** **Bk.** MİLLETLERARASI İMAR VE KALKINMA BANKASI, *Ek*.

İMMÜNOGLOBÜLİN i. (fr. *immunoglobuline*). Biyol. Bir antijenle özgül bir tepkimeye girebilen, globülin grubundan molekül. (*Eşanl.* ANTİKOR.)

— ANSİKL. *İmmünoglobülin*'ler, serumdaki azalan yoğunluk sırasına göre beş sınıfa ayrılır: G. A, M, D ve E immünoglobülinleri (G immünoglobülinleri serumda 12 mg/ml, E immünoglobülinleri 0,0003 mg/ml oranında bulunur).

İmmünoglobülinlerin yüzde 75'ini oluşturan G immünoglobülini bugün için en iyi bilinen immünoglobülindir. Bu immünoglobülin, molekül ağırlığı 23 000 dolayında olan iki hafif L (light) zinciriyle, bütün immünoglobülin sınıflarında bulunan, fakat L zincirinden iki kat daha uzun ve daha ağır olan iki ağır H (heavy) zincirinden ya da K veya λ zincirlerinden oluşur; her immünoglobülin sınıfının özgül bir ağır molekül zinciri vardır; A immünoglobülini için α zinciri, G immünoglobülini için γ zinciri, M immünoglobülini için μ zinciri, D immünoglobülini için δ zinciri, E immünoglobülini için ε zinciri.

Bu zincirler, bir yanda bulunan asit grubu ile öbür yanda bulunan amin grubunun peptit bağlarla birbirine bağlanmasından oluşan aminoasitlerden meydana gelir: bir ağır zincirdeki aminoasitlerin sayısı bir hafif zincirdekinden iki kat fazladır. Her zincirde, her immünoglobülin sınıfı için değişmeyen bir bölüm ve her immünoglobülin molekülüne göre değişebilen bir bölüm bulunur.

İmmünoglobülinin özgüllüğü, bir ağır zincirin değişebilen bölümüyle bir hafif zincirin değişebilen bölümünün birleşmesiyle meydana gelen ve «Fab» adı verilen son derece kararsız kesimle belirlenir. Özgüllük, harekete geçen aminoasitlerin değişmesi ve zincirin çeşitli bölümlerinin uzayda bükülmesiyle sağlanır. A, D ve E immünoglobülinlerinin yapısı hemen hemen özdeştir. Buna karşılık M immünoglobülini çok daha büyüktür (kütle ağırlığı 900 000) ve temel yapısı G immünoglobülininkiyle aynı tipte olan beş altı birimden meydana gelir.

● *Hücrede immünoglobülin bireşimi.* Uygun bir antijen bir organizmaya girince o organizmada özgül immünoglobülinlerin oluşumuna yol açar: bütün moleküller gibi immünoglobülin moleküllerinin bireşimini de hücreler yapar.

Bu bireşimin yapıldığı yeri ortaya çıkarmak için flüorışıl bir antijen kullanılabilir; bu antijen, immünoglobülinin bireşimlendiği hücrede gidip immünoglobüline yapışır. İmmünoglobülinler lenfoyit dokularda, özellikle dalak ve lenf düğümlerinde bulunan özel hücrelerde (plazmosit) yapılır. (Bk. ANTİJEN, *Ek*.) [L]

İMPEACHMENT [impiçmınt] i. (amerikanca k.). *İmpeachment davası*, Amerika Birleşik devletlerinde yürütme organına karşı hem siyasal, hem cezaî yönden dava açılması.

— ANSİKL. 1787 Anayasası'nın 2. maddesinin IV. bölümü, Amerika Birleşik devletleri cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcısı ve bütün devlet memurlarının, vatana ihanet, ihtilâs ya da daha başka ağır suç ve kabahatlerden dolayı suçlanıp («impeachment») mahkûm edilerek görevlerinden çıkarılabileceğini belirtir. *İmpeachment* yetkisi yalnız Temsilciler meclisine, yargılama yetkisi ise Senato'ya aittir (Amerika Birleşik devletleri başkanına karşı açılan impeachment davasında Yüce Mahkeme'nin başkanı Senato'ya başkanlık eder). Her sanık ancak mevcut üyelerin üçte iki çoğunluğuyla suçlu ilân edilebilir. Verilebilecek ceza suçlunun görevinden uzaklaştırılması ve Amerika Birleşik devletleri sınırları içinde ücretli ya da ücretsiz herhangi bir göreve getirilmemesidir; suçlu ayrıca kanuna göre kovuşturulup yargılanarak cezalandırılabilir.

İmpeachment'a 1787'den bu yana on iki kere başvurulmuş, Amerika Birleşik devletleri cumhurbaşkanlarından yalnız biri, Andrew Johnson (1868) hakkında yargılama kararı alınmış, ama bir oy eksiğiyle Senato'da üçte iki çoğunluk sağlanamadığı için o da görevden atılamamıştı. Başkan Nixon'a karşı aynı usule başvurma hazırlığına girişilmişse de başkanın kendiliğinden görevden çekilmesiyle (ağustos 1974) kovuşturma durmuştur. (L)

***İMRANLI,** esk. **Umraniye,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili) ilçe. — 30 225 nüf., ilçe merkezi 5 675 nüf. (1975); 99 köy (1970). [M]

***İMRENME** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud'da *imrenme*, kıskançlık ve istek daima yalnız imrenme modeline indirgenir: *Penisneid*, yani «kamışa imrenme». Penisneid kendi vücudunu küçük oğlan çocuğuyla kıyaslayan küçük kızın kendisinde kamış bulunmadığını anlamasının sonucudur. Bu demektir ki her eksiklik deneyi ve onu gidermek için yapılan her girişim Oidipus örneğine ve ona yön veren öze, yani hadımlık kavramına varır. Freud, kadında görülen kamışa imrenme kavramını zamanla benimsemiştir. Önce cinslerin ayrılığını ortaya koyan vücut karşılaştırması deneyi, sonra babanın kamışını isteme ve nihayet kamışın eşdeğeri olarak düşünülen ve kadının bu sorunu çözmesine olanak veren çocuk isteği gelir. Kamışa imrenme kadın davranışının başlıca özelliklerinin nedenidir: örneğin şuhluk ve süsüne düşkünlük kamış eksikliğini giderme yollarıdır. Fakat Freud'a göre, zihinsel uğraşılara yönelme, kadının iş hayatına atılması, hattâ kadının kendini analiz ettirmek istemesi de kamışa imrenmenin birer belirtisidir. Kadınlık «edilgin amaçlara doğru bir eğilim» olarak tanımlandığına göre Freud bu bakımdan kendi kendisiyle tutarlıdır.

Melanie Klein ve Ernest Jones, Freud'un kamış imrenmesi konusundaki görüşlerine daha da kesinlik kazandırdılar. Melanie Klein'a göre imrenme kız için olumlu bir Oidipus durumunun bir öğesidir: bu öğe onun «iki cinselliğinin ifadesi» ve babanın yanında ananın yerini almak isteğinin belirtisidir. Jones kesinliği daha ileri götürür ve kamış imrenmesini üç tipe ayırır: imrenme önce «kamış»ın kendisiyle, sonra da kamışın eşdeğeri olan çocukla (babadan yapacağı çocukla) tanımlanır; psikanalizci bir «çözüm» getiren üçüncü tanım ise imrenmeyi «kamışın uzantısı» olarak erkeğe imrenme şeklinde tanımlar. Fakat Jones şunu da ekler: kamışa imrenme kadın davranışının bir özelliği olduğu gibi erkek çocuk da buna benzer bir tehdit altındadır; her iki durumda, «kız ve erkek ya cinselliklerinden ya da fücurdan vazgeçmek zorundadırlar». Bu duruma göre kamışa imrenme erkek için hadımlıkla eşdeğerlidir.

Jacques Lacan, Hegel'in felsefesinden edindiği terimlerden yararlanarak kadının kamışa imrenmesinin sonuçlarını değişik bir biçimde belirler: ona göre «kamışmerkezcil diyalektikte kadın salt öteki'ni temsil eder». Lacan'ın «diyalektik» terimiyle anlatmak istediği, cinsellikler arasındaki ilişkinin, cinselliklerin ayırt edici özelliklerinden daha ağır bastığı ve bu özellikleri belirlediğidir. Bu ilişkinin «kamışmerkezcil» olduğunu eklemekle de, bu ilişkinin belirtici «kamış»a bağlı olduğunu ve simgesel düzenin ağırlığı yüzünden bu bağlılığın üzerinde durulamadığını söylemek istemiştir. (Amerika Birleşik devletlerinde ya da Fransa'daki kadın özgürlüğü derneklerinin haklı olarak diledikleri de buydu.) Bu takdirde kamışa imrenme, Freud'un terimleriyle, daha temel bir eksiklik yapısının ifadesi olur.

Nihayet Karl Abraham ile Melanie Klein tarafından benimsenmiş olan yönelime de önemli bir yer vermek gerekir: imrenme aslında ağızcıldır. Kamışa imrenme olmadan önce, bebeğin bütün doyumlarının ve bütün yoksunluklarının konusu, imrenmenin ve minnetin toplandığı yer olarak memeye imrenmedir. (L)

***İMROZ,** esk. **İmbros,** Kuzey Ege denizinde Gelibolu yarımadasına 18 km uzaklıkta ada. Çanakkale iline bağlı ilçe. — 6 049 nüf., ilçe merkezi 4 537 nüf. (1975); 5 köy (1970). [M]

İmroz ve Bozcaada idareleri, İmroz ve Bozcaada'nın özel yönetimi. Bu iki ada esas itibarıyla Çanakkale iline bağlı birer ilçe olmakla birlikte Lozan antlaşmasının 14. maddesi gereğince yönetimin düzenlenmesinde bazı özelliklere uymak gerekti. Zira, söz konusu maddede, Türkiye'nin himayesinde kalan bu adalarda, burada yaşayan gayrimüslim halka her türlü güvenceyi verecek, mahallî halkın katılacağı özel bir yönetim düzeni uygulanması; emniyet ve asayişin mahallî halktan oluşturulacak ve mahallî idarenin emrinde çalışacak bir zabıta tarafından sağlanması; Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmış veya imzalanacak mübadele anlaşmalarının bu iki ada halkına uygulanmaması öngörülüyordu. Hükûmet buna dayanarak 25 haziran 1927'de 1151 sayılı kanunu yürürlüğe koydu. İmroz ve Bozcaada idarelerini düzenleyen bu kanun gereğince Çanakkale ili özel idaresi İmroz ve Bozcaada'nın işlerine karışmaz. İlçe idare kurulları buralarda özel idarenin görevlerini yerine getirir; özel idarenin bütçesini hazırlar ve kabul eder; aynı kurul daimî encümen görevi de yapar ve aylık hesapları inceler. Her iki adanın bütçe ve kesin hesapları Çanakkale il idare kurulunun görüşü alınarak İçişleri bakanlığınca onaylanır. Bu adalarda güvenlik devletin polis ve jandarması tarafından sağlanır. İlçelerdeki mahalle muhtarları ve ihtiyar heyetlerinin seçiminde yürürlükteki seçim kanunları uygulanır. Buralarda halkın okul yapması, eğitim ve öğretim konularında, özel yönetimi düzenleyen kanunun 14. maddesi uygulanır. Belediye çalışmalarındaysa Belediyeler kanunu geçerlidir. (M)

İNAL (Selâhattin), türk mühendisi ve devlet adamı (Tarsus 1909). Yüksek Orman mektebini bitirdi (1933). Uzmanlık için Viyana'ya gönderildi (1935). Orman fakültesinde asistan (1939), doçent (1950) oldu. Profesör olduktan sonra kürsü yöneticiliği yaptı (1956). 12 Mart muhtırasını izleyen dönemde parlamento dışından kabineye alındı; birinci, ikinci Erim ve Melen hükûmetlerinde Orman bakanlığı yaptı (1971-1973). Bu arada emekliye ayrıldı. Eserleri: *Palamut meşesi ormanları* (1953); *Türkiye'nin gelişmesinde ormanın rolü* (1958); *Türkiye'de ormanların tahdit ve kadastrosu problemi* (1962). [M]

***İNALCIK** (Halil), türk tarihçisi. — Yeni eserleri: *Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest* (Kıbrıs'ta fetihten sonra osmanlı siyaseti ve yönetimi) [1969]. (M)

***İNAN** (Afet), türk tarihçisi. — Yeni eserleri: *Devletçilik ilkesi ve Türkiye cumhuriyetinin birinci planı 1933* (1972); *Türkiye cumhuriyetinin ikinci sanayi planı 1936* (1973); *Pirî Reis'in hayatı ve eserleri, Amerika'nın en eski haritaları* (1974). [M]

İNANÇ (Kâzım), türk generali ve idarecisi (Diyarbakır 1880-Ankara 1938). Harp okulunu ve Harp akademisini bitirdi, 1911-1912 yıllarında alman ordusunda eğitim gördü.

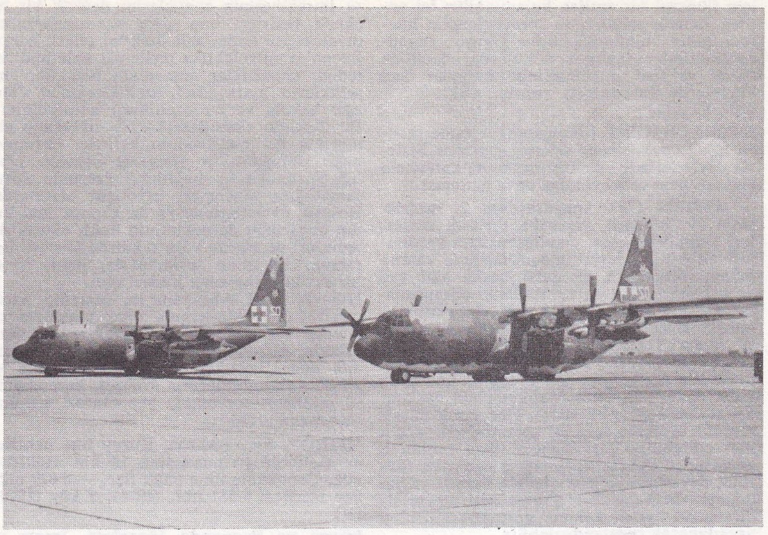

İncirlik hava üssü

Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra atandığı genelkurmay başkan yardımcısı vekilliği sırasında Mustafa Kemal'in Anadolu'da görevlendirilmesine yardımcı oldu ve kendisi de 1920 nisanında Ankara'ya giderek Batı cephesi komutanlığı bölgesinde asker toplamakla görevlendirildi. Kurtuluş savaşından sonra iki yıl Samsun valiliği yaptı (1926-1928). Bu görevinin sonunda milletvekili seçildi ve ölümüne kadar mecliste kaldı. (M)

İNAN (Jale), türk arkeoloğu (İstanbul 1913). Berlin üniversitesinde arkeoloji öğrenimi ve doktora yaptı. Türkiye'ye dönünce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji bölümünde asistan (1943), doçent (1952) ve profesör oldu (1963). Özellikle roma sanatı ve arkeolojisi üzerine çalışmalar yaptı. Arkeoloji çalışmalarını 1946 yılından beri Arif Müfid Mansel'in yönetimindeki Side ve Perge kazılarına katılarak sürdürdü. Pisidia bölgesindeki Kremna (1970-1971) ve Seleukeia kazılarını yönetti. Başlıca eserleri: *1947 senesi Side kazılarına dair ön rapor* (Arif Müfid Mansel ve Emin Bosch ile) [1950]; *Side agorası ve civarındaki binalar, 1948 yılı kazılarına ait rapor* (Arif Müfid Mansel ve George E. Bean ile) [1956]; *Antalya bölgesi Roma devri portreleri* (1965); *Side'nin Roma devri heykeltıraşlığı* (1975). [M]

İNAN (Mehmet Rauf), türk eğitimcisi (Bingöl 1905). İstanbul Erkek Muallim mektebini bitirdi (1925) ve Kayseri'de, Zencidere Öksüz yurdunda öğretmenlik görevine başladı. Millî Eğitim bakanlığınca pedagoji öğrenimi yapmak üzere üç yıllığına Viyana'ya gönderildi (1928). Türkiye'ye dönüşünde bir süre müfettişlik yaptıktan sonra Manisa'da millî eğitim müdürlüğü (1937), Çifteler Köy enstitüsü müdürlüğü (1940-1945) ve Hasanoğlan Köy enstitüsü (1945-1947) müdürlüğü yaptı. Kurucu meclise üye seçildi (1960) ve daha sonra emekliye ayrıldı (1970). Başlıca eserleri: *Birinci sınıfta çocuğa göre mektep* (1932); *Karl Linke'den serbest tahrir* (1936); *Çocuğa göre okulda eğitim ve erdirim* (1952). Ayrıca 15 kadar daha eğitim kitabı vardır. (M)

İNAN (Mustafa), türk mekanik bilgini (Adana 1911-Freiburg 1967). İstanbul'da Yüksek Mühendis mektebini bitirdi (1937). Zürich Yüksek Teknik okulunda doktora yaptı. Türkiye'ye dönüşünde, önce Yüksek Mühendis mektebinde müderris yardımcısı, sonra da İnşaat fakültesine bağlı olarak kurulan Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet kürsüsünde profesör oldu. İnşaat fakültesi dekanlığı (1954-1956) ve İstanbul Teknik üniversitesi rektörlüğü (1957-1959) yaptı. TÜBİTAK'ın kuruluşunda girdiği bilim kurulunda ölümüne kadar üye olarak kaldı. İnan, bilimsel çalışmalarını yapma uyduların yörünge hesapları, iç basınca uğrayan çok kalın küre kabukların plastik durumu, elastomekanikte intikal matrisi, dağılı yüklere uğrayan kolanların burkulması, ip çokgeni denklemi ve nümerik entegrasyon konularında topladı. Başlıca eserleri: *Elastomekanikte başlangıç değerleri metodu ve taşıma matrisi* (1964); *Elastik çubukların genel teorisi* (1966); *Cisimlerin mukavemeti* (1967); *Düzlemde elastisite teorisi* (1969). [→ Bibliyo.] (M)

İNAN (Şefik), türk istatistikçisi ve devlet adamı (Simavna 1913-Ankara 1973). Mülkiye mektebini ve Paris Üniversitesi İstatistik enstitüsünü bitirdi. Yurda döndükten sonra İstatistik Umum müdürlüğünde ve Maliye bakanlığında çalıştı. İstatistik umum müdürlüğü (1954-1959), Millî Birlik komitesi döneminde devlet bakanlığı (1960) yaptı. C.H.P.'den Çanakkale milletvekili seçildi (1961) ve birinci koalisyon kabinesinde maliye bakanı oldu (1961-1962). Eserleri: *İktisadî konjonktür enstitüleri ve istatistikleri* (1939), *Fiat müşahede teşkilâtı* (1948). [M]

İNAN (Vural), türk boksörü ve antrenörü (İstanbul 1929). Yaptığı 182 maçta bütün Türkiye şampiyonluklarını aldı. 1946 Avrupa şampiyonasında «en teknik boksör» seçildi. Boksu bıraktıktan sonra hakemlik yapmağa başladı (1962). Bir ara da millî takımı çalıştırdı. (M)

İnan Sigorta (İnan Türk Anonim Sigorta şirketi), yangın (tabiî âfetler), nakliyat (emtia-tekne), kaza (ferdî kaza, her nevi malî sorumluluk, sirkat, para nakli, kasko, cam kırılması, emniyeti suiistimal), makine kırılması, montaj-inşaat ve hayat dallarında sigortacılık yapan türk şirketi. 1950'de kuruldu. Merkezi İstanbul'da; 33 acentesi var. Sermayesi 1 milyon TL.dır. Başlıca ortakları, yüzde 41,8 pay ile Tekel Memur ve Hizmetlileri Yardımlaşma derneği, yüzde 14,4 pay ile Güven Türk Anonim Sigorta şirketidir; Başak Sigorta A. Ş., Güneş Sigorta A. Ş., İstanbul Umum Sigorta A. Ş., Şeker Sigorta A. Ş. ve İttihadı Millî Sigorta A. Ş.'nin yüzde 8,65'er oranında ortaklık payları vardır. İnan Sigorta'nın toplam prim istihsali 1972'de 5 milyon 720 800 TL., 1973'te 10 milyon 102 483 TL., 1974'te 16 milyon 057 576 TL. oldu. 1975 yılında prim istihsalinin 25 milyon TL.na ulaşacağı hesaplandı. Şirket 1974 yılında 1 milyon 977 197 TL. kâr sağladı. (M)

***İNCESU,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili) ilçe. — 21 279 nüf., ilçe merkezi 7 086 nüf. (1975); 16 köy (1970). [M]

***İNCİR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1972'de 6 milyon 227 000 ağaçtan (340 000'i meyve vermeyen yaşta) 216 000 ton incir alındı (İzmir 31 153 t, Aydın 6 614 t). Aydın ve çevresinden 1974'te Libya'ya çeşitli yaşta 750 000 kadar fidan ve çelik ihraç edildi. (M)

***İncirlik hava üssü.** — Türkiye'nin Kıbrıs barış harekâtından sonra (1975), A.B.D.'nin silâh ambargosu uygulamasına misilleme olmak üzere Türk hükûmetince faaliyeti durdurulan 26 amerikan üs ve tesisi arasında İncirlik üssü de yer aldı. Buraya atanan türk subayları denetimi ele aldılar ve üsteki amerikan uçaklarının iniş ve kalkışları türk makamlarının iznine bağlandı (haziran 1975). [M]

***İNCİRLİOVA,** Ege bölgesinde (Aydın ili, merkez ilçesi) bucak. — 24 026 nüf., bucak merkezi 9 185 nüf. (1970). [M]

İNDEFATİGABLE BANK, Kuzey denizinin güneybatısında kum seti; yakınındaki gaz yatağı (53°20′ kuzey enlemi; 2°30′ doğu boylamı) rezervlerinin 230 milyar m³ olduğu (1973) tahmin edilmektedir. (L)

***İNDEKS** i. — Bilişim. Bir bilgisayar programının bir çevriminin her tekrarında değişen parametre. (*Eşanl.* DİZİN.) || *İndeks sayacı*, bir bilgisayarın merkez biriminin, bir komutla belirtildiği zaman gerçek bir adres elde etmek için, komutun adres bölgesinin değerine eklenmesi gereken sayıyı taşıyan sayacı. (*Eşanl.* DİZİN SAYACI.)

— ANSİKL. Bir makine komutunda, bir indeks sayacını adresleyerek bir *indeks*'in kullanılması, bir çizelgenin elemanlarını bir çevrim içinde art arda adresleme olanağı verir; bunun için bir indeks sayacında bulunan değer, çevrim içinden her geçişte bir birim kadar artırılır. İndeks sayacının değerini değiştiren komut aynı zamanda indeksin evriminin sonunu belirleyen testi de gerçekleştirir ve çevrimin başlangıcında, çevrim sonunda dallanılacak adresi taşıyabilir. (L)

İNDEKSLEME i. — Bilişim. Bir bilgisayarda indeks sayacının içeriğini bir komutun adres bölgesinde verilen değerine eklemeğe dayanan işlem. (*Eşanl.* DİZİNLEME.) [L]

İNDEKSLEMEK geçl. f. Bilişim. Bir bilgisayar komutunda, işlenenin gerçek adresini bulmak için bir indeks sayacının içeriğinin komutun adres bölgesinde verilen değere eklenmesi gerektiğini göstermek. (*Eşanl.* DİZİNLEMEK.) || Bir belgeye, konusunu elden geldiğince iyi açıklayacak belli sayıda sözcük eklemek. (L)

***İNDİAN POİNT,** A.B.D.'de yer. — Yeni nükleer santrallar. (L)

***İNDİRGEME** i. — Mat. $\mathbb{R}^n$ *vektörel uzayında* r *sıralı ikinci dereceden bir* Q *formunu indirgeme, p* sayısı $\mathbb{R}^n$ uzayında seçilmiş tabana değil yalnız Q formuna bağlı olmak üzere, Q formunun yalnız ve yalnız karelerini içeren

$$x_1^2 + x_2^2 + \dots + x_p^2 - x_{p+1}^2 - x_{p+2}^2 - \dots - x_r^2$$

şeklindeki eşdeğerini arama.

[$Q \equiv xy + yz + zx =$

$\frac{1}{4}(x + y + 2z)^2 - \frac{1}{4}(x - y)^2 - z^2$ formu,

$x_1 = \frac{1}{2}(x + y + 2z),\ x_2 = \frac{1}{2}(x - y),\ x_3 = z$

olmak üzere, indirgenmiş $x_1^2 - x_2^2 - x_3^2$ formuyla eşdeğerdir.] || *Değişli bir* K *cismi üzerinde* n *boyutlu bir* E *vektörel uzayının bir* u *endomorfizmasının bir* A *kare matrisini indirgeme*, $A' = P^{-1}AP$ yeni tabandaki *u* endomorfizmasını göstermek üzere, düzgün P matrisinde bir taban değişikliği olduğu zaman A matrisine benzeyen A′ köşegen matrisini arama. (Böyle bir taban değişikliğinin varlığı zorunlu değildir.) [L]

***İNDİRGENMEZ** sıf. — Mat. Bir halkanın, hiç bir tam bölen (yani, halkanın bir birimi olmayan herhangi bir bölen) kabul etmeyen bir elemanı için kullanılır. (L)

***İNDİS** i. — Bilişim. Bir programlama dilinde, kendisine yüklenen değerle bir çizelgedeki bir elemanın sırasını belirleyen değişken adlı sabit ya da ifade. || *İndisler fonksiyonu*, indisin değerinden ya da bir değişkenin indislerinin tüm değerlerinden yola çıkarak bir elemanın çizelgedeki bağıl adresini hesaplamağa yarayan fonksiyon. (L)

İndomptable (L'), *Redoutable* serisinin M.S.B.S. füzelerini atan, nükleer yakıtlı dördüncü fransız denizaltısı. 1971'de Cherbourg'da kızağa konan denizaltı 1974'te denize indirildi. (Bk. REDOUTABLE, *Ek.*) [L]

***İNDONEZYA** veya **ENDONEZYA,** Güneydoğu Asya'da devlet.

COĞRAFYA

Nüfus

İndonezya'nın nüfusu 1973'te 125 milyonu bulmuştu; dolayısıyla ülke, nüfus bakımın-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

solda, Istanbul Boğaziçi köprüsü; sağda, yolcu bekleyen arabavapuru

yandıktan sonra yeniden yapılırcasına tamir gören Atatürk Kültür merkezi

Aksaray kavşağında üst geçit

büyük otellerin öncüsü, Istanbul Hilton

Istanbul'da son yılların gökdelenleri; soldan sağa, Istanbul Sanayi odasınca yaptırılan Odakule iş merkezi ve Etap (Tepebaşı), Sheraton, Intercontinental (Taksim) otelleri

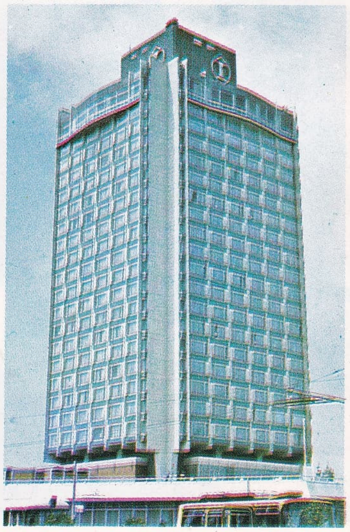

Foto. Nurettin Erkılıç (MEYDAN)

yukarıda solda, eşi Mevhibe İnönü ile; sağda, son resimlerinden biri; solda, Anıtkabir'deki kabri; aşağıda solda, C.H.P. genel başkanlığındaki halefi Bülent Ecevit ile; sağda, Ankara'daki cenaze töreninden bir görünüş

Foto. Basın-Yayın, Hürriyet arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

dan dünyada beşincidir. Ama bu nüfusun dağılımı çok farklıdır: Cava ve Bali'de ülke yüzölçümünün yüzde 7'si üstünde toplam nüfusun üçte ikisi, buna karşılık Kalimantan'da nüfusun ancak yüzde 4'ü, İrian'da ise yüzde 1'i yaşar. Bu durum, hem hızlı bir nüfus artışıyla, hem de göçlerin azlığıyla açıklanır; yılda yüzde 2,6 olduğu tahmin edilen nüfus artış oranı, Cava'ya oranla çevre adalarında daha yüksektir; yapılan araştırmalara göre binde 43-45 olduğu anlaşılan gayrisafi doğum oranına ve durmadan azalan (1961'de binde 21, 1971'de binde 17-19) gayrisafi ölüm oranına bağlıdır. Nüfus fazlalıklarının çevre adalara göçmesi de çok önemsizdir; çünkü göç olayı Cavalılara boş bir çevreye yerleşip bakir ormanlarda tarla açmaktan başka olanak sunmaz. Göçmenlerin pek azı başarıya ulaşır ve çoğu, çıktıkları merkezlere döner. Nüfusun ırk ve din bileşimi, müslümanların yüzde 85, protestanların yüzde 7, katoliklerin yüzde 3, Buddha'cı hinduların yüzde 2, çeşitli dinlerden olanların (özellikle animist) yüzde 3 oranında olduklarını gösterir. Başlıca ırk azınlığı, özellikle Kalimantan'ın batısında, Sumatra'nın doğusunda, Cakarta'da ve Cava'nın ortasında (yani Singapur'a yakın bir bölgede) toplanmış olan Çinlilerdir. Nüfusun yaşlara göre yapısı, gençlerin çok büyük ölçüde ağır bastığını ortaya koyar: 1961'de, nüfusun yüzde 42,1'i 0-14 yaş arasındaydı, 65 yaşını aşmış olanların oranıysa, ancak yüzde 2 idi. Şehir nüfusu hızla artmıştır: 1920'de toplam nüfusun yüzde 6'sı, 1961'de yüzde 16'sı, bugün üçte bire yakını. En büyük şehirler, Cakarta (5 milyon nüf.), Surabaya ve Bandung (birer milyon kadar nüf.), Semarang (500 000 nüf.), Medan ve Palembang'dır (480 000 nüf.). Bu şehir büyümesinin başlıca nedeni Cava ve Madura köylerinin aşırı kalabalık olması, bunun da tarımda gizli işsizliğe, borçlanmaya, yoksullaşmaya (yıllık kişi başına pirinç miktarı 100 kg'a düşmüştür) yol açmasıdır. Buna karşılık, şehirde yer değiştiren bu nüfusun muhtaç olduğu gelir kaynakları da yoktur. Köy görünüşlü çok büyük bir yerleşme merkezi olan Cakarta'nın iktisadı, özellikle resmî işlere, küçük ticarete, çok çeşitli küçük eşya yapımına dayanır (600 000 iş); bu, asalak bir iktisattır.

Nüfusun bugünkü durumu, aile planlamasında geç kalınmış olmanın sonucudur. 250 milyonluk bir İndonezya tasarlayan başkan Sukarno'nun doğumları destekleyici siyasetinden sonra, başkan Suharto aile planlamasını ancak 1967'de temel millî hedeflerden biri haline getirmiştir.

İKTİSAT

Son on yılda, nüfus gayrisafi millî hasıladan daha hızlı arttı; yıllık kişi başına gelirin yaklaşık olarak 85 dolar (doların devalüasyonundan önce) olduğu sanılır. Nüfusun dörtte üçünün çalıştığı (1967'de) tarım G.S.M.H.'nın yüzde 56'sını, yabancı dövizlerin yüzde 80'ini sağlar. Ama bugün için ancak 220 000 km²'lik ekili topraktan ve 176 000 km²'lik işletmeye elverişli ormandan yararlanılır. 1969-1974 kalkınma planının hedefi üretimi beş yılda yüzde elli artırarak ülkenin pirinç bakımından kendine yetmesini sağlamaktır ama, bu planda kişi başına kalori miktarı belirtilmemiştir. Tarımın başlıca özelliği, toprağın aşırı derecede parçalanmışlığıdır: köylülerin yüzde 90'ının tarlaları 0,5 hektardan küçüktür; 10 hektardan fazla toprağı olanlar nüfusun yüzde 1'ini oluşturur, büyük toprak sahipleri ise çok azdır. Tarım işletmeleri kesimi (1 700 000 hektar), savaştan ve millîleştirmelerden sonra ortaya çıkan uzun buhrandan henüz kurtulamamıştır ve milletlerarası pazarda eski yerini ele geçirmesi de çok güçtür. Üstelik de, savaştan önceki duruma oranla, özellikle squatterlerin ele geçirdiği ve kauçuk ile tütün yerine besin tarımı uyguladıkları 350 000 hektarı kaybetmiştir. Besin tarımı gereğinin sınırlamasına rağmen, hayvancılık, et ve süt isteyen şehir pazarlarının büyümesiyle gelişmektedir. Hâlâ basit yöntemlerle yapılan balıkçılık, eski bir filonun modernleştirilmesine engel olan aşırı bir kalabalıklaşmadan zarar görmektedir.

Sanayi kesimi, tarımın yanında çok güçsüz görünür. 40 milyon kadar olduğu tahmin edilen çalışma yaşındaki nüfusta aşağı yukarı 1 milyon elsanatçısı ve 1 milyon sanayi işçisi (550 000'i besin ve dokuma sanayii dallarında) vardır. Başlıca faaliyetler hâlâ çıkarım sanayiidir. Petrol önde gelir (1974'te 72 Mt); doğal gaz, ihracı daha güç olduğu için daha az gelişmiştir (4 milyar m³'ten çok). Bugün, İndonezya'da yirmiden fazla yabancı şirket petrol aramaktadır. Rezervler oldukça büyüktür: 1 500 Mt petrol ve 420 milyar m³ doğal gaz. Maden filizleri arasında kalay başta gelir (1973'te 22 500 ton), onu boksit izler (1973'te 1 229 000 ton). İmalât sanayiinin gelişmesini donatım eksikliği (çeşitli ülkelerden getirilen ve birbirine uymayan âletler); makinelerin çabuk yıpranması, kötü bakım, yedek parça sıkıntısı ve hammadde azlığı engellemektedir.

Bu koşullar altında, iktisadî faaliyet, giderek artan işsizleri istihdam etmeyi başaramamaktadır: her yıl ortaya çıkan 1 milyon işsiz insan. 1969'da işsizlerin sayısının 3-4 milyon olduğu hesaplanıyordu ama, bu sayıya eksik istihdam durumunda olan 12-14 milyon kişiyi de eklemek uygun olur. Üçüncü kesimin aşırı büyümesi (ticarette faal nüfusun yüzde 7'si, hizmetlerde yüzde 9,5'i) eksik istihdamın şekil değiştirmiş bir biçimidir.

Bu durum şehirlerle köylerin çıkarlarını zıtlaştırır. Gerçekten, köyler iktisadî bakımdan içlerine kapanmakta, giderek kalabalıklaşan köylü sınıfının tarım ürünlerini pazarlamak yerine kendi tüketme eğilimi artmaktadır. Artık köylerden besin ikmali yapamayan şehirler, besin ürünleri için ithalâta başvurmak zorunda kalmaktadır; böylece millî iktisadın elindeki yabancı dövizler, köy donatımının zararına kullanılmaktadır. 1965 sonundan beri iktisadı dış kapitalizmin yatırımlarına (özellikle A.B.D.'nin) güvenerek yönetmekte olan liberal siyasetçiler görüldüğü gibi büyük güçlüklerle karşı karşıyadır. Bunun birlikte, yakın dönemdeki petrol fiyat artışlarından sağlanan yeni yatırım olanakları gelişmeyi hızlandırabilir.

TARİH

● *1971 seçimleri.* 1971 temmuzunda, bütün İndonezya illeri, temsilcileri doğrudan doğruya hükûmet tarafından tayin edilen İrian-Barat dışında 1955'ten beri yapılan ilk parlamento seçimine katıldı. Parlamentonun 460 üyesinden 360'ını belirlemek (geri kalan yüz üyeyi cumhurbaşkanı tayin ediyordu) için yapılan bu seçimlerden önce 60 günlük bir kampanya yapıldı. Seçimlere, 1965'ten beri yasaklanan İndonezya Komünist partisi (İ. K.P.) dışında dokuz siyasî parti katıldı. Komünist partisi üyesi olan ya da 1965 hükûmet darbesine katılan kişiler seçim listelerinden çıkarıldı. Hükûmet, 1968'de kurulan

İNDONEZYA

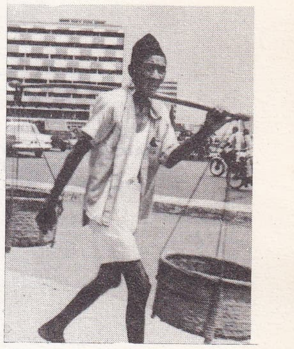

Cakarta'da modern bir semtte sırık hamalı

Cati Luhur barajında hidroelektrik santral yapımı

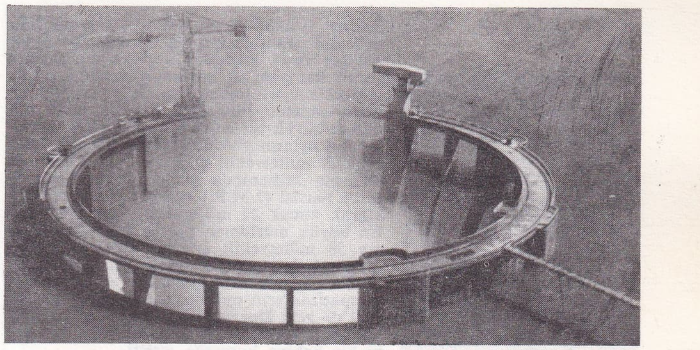

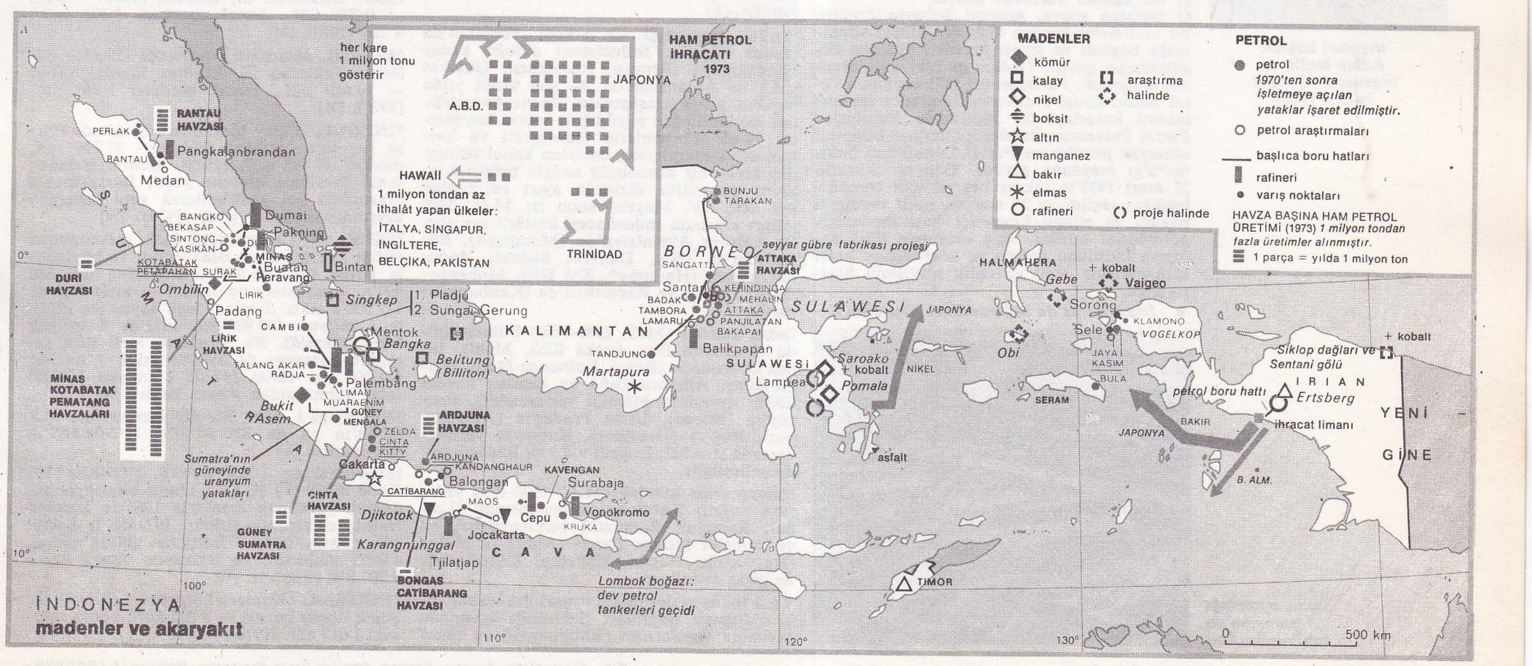

Foto. Vautier-A.A.A., Coyne et Bellier (LAROUSSE)

komünist aleyhtarı gösteri (ekim 1971)

cumhurbaşkanı Leone İtalya'yı ziyaret eden general Suharto'yu karşılarken (kasım 1972)

dışişleri bakanı Adam Malik ve orgeneral Alemşah (şubat 1968)

Sekber Golkar tarafından destekleniyordu: ordunun denetimi altında bulunan bu örgüt 200'den fazla kuruluşu kapsıyordu, üstelik seçim kampanyası sırasında memurlara ya Golkar'a üye olmaları ya da görevlerinden istifa etmeleri bildirilmişti. Seçimlerde hükûmet büyük bir zafer kazandı. Golkar kullanılan oyların yüzde 63'ünden fazlasını alarak 227 milletvekili çıkardı; oysa İ.K.P. ve Sukarno zamanında güçlü olan İndonezya Millî partisi (İ.M.P.) oyların yüzde 6,9'unu alarak ancak 20 milletvekili çıkarabilmişti. En büyük müslüman partisi Nahdatul Ulema 58 milletvekili çıkardı. Nahdutul Ulema, muhalefet partisi yerine geçtiğinden rejimden hoşnut olmayanların ve komünist sempatizanların oylarını toplamıştı. 28 ekim 1971'de yeni Devan Pervakilan Rakcat (parlamento) toplandı ve general Suharto, yeni bir kabine kurmağa girişti.

O tarihten sonra, general Suharto örgütlü bir muhalefet kaygısı olmadan ülkeyi yönetmeğe başladı ve siyasî partileri yeniden örgütlemeğe girişti. Golkar'ın eski yapılarına dokunulmadı. Parlamento, 1973 ocağında yasal bütün siyasî partilerin iki grupta toplanmasını kararlaştırdı. Müslüman kuruluşlar Partai Persatuan Pembangunan'ı, müslüman olmayan partiler ise Partai Demokrasi İndonesia'yı meydana getirdi. General Suharto 22 mart 1973'te tekrar beş yıl için cumhurbaşkanı seçildi ve 27 martta, millî savunma bakanı ve silâhlı kuvvetler başkomutanlığı görevlerini bıraktı. 1974 ocağında özel danışma kurulunu dağıttı ve komünizme karşı uzmanlaşmış ordu güvenlik servisinin başına geçti.

● *İrian-Barat'da referandum.* General Suharto, İrian-Barat'ın yol açtığı milletlerarası anlaşmazlığı çözmeyi kabul etti. 1962'de Hollanda ile imzalanan sömürgecilikten vazgeçme anlaşması gereğince, Yeni Gine'de eski Hollanda idare bölümü olan İrian-Barat'da İndonezya'ya katılıp katılmama konusunda referandum yapılması gerekiyordu. Referandum, 14 temmuz - 4 ağustos arasında yapıldı. İrian-Barat halkının çoğunluğu, İndonezya'ya tam olarak katılmak istedi ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel meclisi referandumun geçerliliğini 19 kasım 1969'da onayladı.

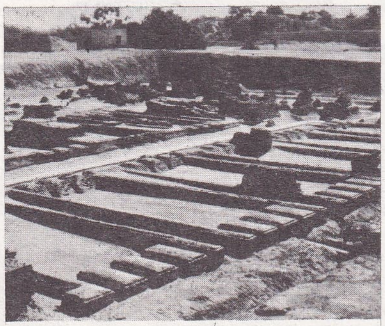

İndus uygarlığı Harappa'da tahıl ambarları

● *Malakka boğazı.* 16 kasım 1971'de, İndonezya, Malezya ve Singapur ortak bir bildiriyle, Malakka boğazından gemilerin geçmesini denetleme niyetlerini açıkladılar. Ayrıca, üç devlet, deniz kolunun uluslararası bir statüye bağlanmasını kabul etmeyeceklerini bildiriyorlardı. Kıyı devletlerinin ileri sürdükleri bahane kıyı güvenliğini sağlamak ve deniz kirlenmesini önlemekti. Bu tutum, Japonya ve S.S.C.B.'nin protestolarına yol açtı. İndonezya'nın tutumu 1972 martında daha da katılaştı: İndonezya dışişleri bakanı Adam Malik, boğazı İndonezya'nın kıta sahanlığı sayarak milletlerarası statüsünü değiştirmeyi dilediğini açıkladı.

● *Yeni dış siyaset.* General Suharto'nun yeni rejimi, Birleşmiş Milletler teşkilâtının etkili yardımıyla İrian-Barat sorununu barışçı yoldan çözdü ve Malezya ile ilişkilerini normalleştirmeğe girişti. 1970 martında, başkan Suharto'nun Malezya'yı resmen ziyaretinden sonra, iki devlet önce bir dostluk anlaşması, sonra da Malakka boğazı konusunda ortak bir bildiri yayımladı (kasım 1971). Japonya, İndonezya'nın ayrıcalıklı bir iş ortağı haline geldi: Japon başbakanı İndonezya'ya resmî bir ziyaret yaptı (temmuz 1968) ve Japon hükûmeti bazı bölgelerin (Doğu Cava, Güney Borneo) değerlendirilmesini kolaylaştırmak için önemli bir iktisadî yardımda bulundu. General Suharto'nun Batı yanlısı siyaseti, önce A.B.D.'ye yaptığı resmî ziyaret (mayıs 1970), sonra 1970 eylülünde çıktığı Avrupa turu (özellikle eski sömürgeci ülke Hollanda'ya) ile onaylandı. Ertesi yıl, Hollanda kraliçesi Juliana, İndonezya'yı resmen ziyaret etti (ağustos 1971) ve iktisadî yardımda bulunmayı kabul etti. Bu pragmatik siyaset ve iç istikrar, İndonezya'ya Güneydoğu Asya'da ayrıcalıklı bir yer kazandırdı. (L)

***İNDRE-ET-LOİRE idare bölgesi,** Fransa'da Merkez bölgesinde idare bölgesi. — 437 870 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 30 kanton ve 277 komün. (L)

***İNDRE idare bölgesi,** Fransa'da Merkez bölgesinde idare bölgesi. — 247 178 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 26 kanton ve 247 komün. (L)

***İndus uygarlığı.** — Arkeol. Pakistan'da (İndus havzası, Bülucistan) olduğu kadar Hindistan'da (Pencap, Racasthan, Gucerat v.d.) ve Afganistan'da da son yirmi yılda yapılan geniş araştırmalar İndus uygarlığının büyük ölçüde yayıldığını ortaya koymuştur. Yeni yöntemlerin (stratigrafi ve karbon 14) kullanılması, önceden kabul edilenden farklı bir kronolojik sırayla birbirini izleyen üç kültür dizisinin ayırt edilmesine yol açtı. IV. binyılın sonu ile M.Ö. 2300 yılları arasında İndusöncesi kültürü yer alır. Bu kültüre Afganistan'da (Mundigak), Bülucistan'da (Nal, Dambat Sadaat), İndus havzasında (Harappa*, Kot Dici, Mohenco-Daro*, Amri) ve Racasthan'da (Kalibangan) rastlanır.

İndus kültürü (M.Ö. 2300-1750) Bülucistan'da (Sutkagen Dor, Sotka Koh, Mehi), İndus havzasında (Rohri, Lohumco-Daro, Şanhu-Daro, Alimuradâbâd ve bundan önceki kültür evresinin geliştiği yerleşmeler), Pencap'ta (Rupar), Uttar Pradeş'te (Alamgirpur), Kuç'ta (Desalpar), Katyavar yarımadasında (Lothal, Rocadi v.d.) ve Racasthan'da gelişmiştir.

İndussonrası kültürü (M.Ö. 1800-1000 yıllarına doğru) Katyavar yarımadasında (Lothal, Rangpur, Somnath) incelenmiştir; bu yerleşmeler kısmen Banas (Ahar) ve Malva (Navdadoli, Nagda, Kayatha) kültürleriyle de ilişki halindeydi.

Yeni İndus yerleşmeleri uygarlığın tekyapımlı olduğunu doğrular. Şehircilik açısından savunma yapılarının (Kalibangan) ve ticarî kuruluşların önemi belirtilmelidir (Lothal: liman demirleme yerleri ve dokları).

Ama yeni çalışmaların en önemli katkısı, eskiden bilinmeyen son iki dönemle ilgilidir. Çok değişik türleri ve süslemeleri (geometrik temalar, stilize hayvan ve bitki motifleri) olan seramiğin evrimiyle tanımlanan İndusöncesi fasiyesinde binalara, ancak geç dönemde rastlanır: Amri'deki yapılar (işgal döneminin ikinci bölümünden kalma) önce balçıkla, sonraları da balçık ve taşla yapılmıştı; Mundigak'ta (IV. evre) pişmemiş tuğladan yapılan, savunma düzenekleri, dört köşe sütunlarla süslü sarayları ve tapınağı olan kentin İndus kültürüyle çağdaş olduğu sanılıyor. (L)

***İNDÜKLEYİCİ** sıf. ve i. — ANSİKL. Kim. Organik kimyada, molekülün elektron dağılımında bozukluklara yol açan etkiye bir ornatma türevinin *indükleyici etkisi* denir.

Bir ornatma türevinin bağlı olduğu karbona etkimesi söz konusu olduğunda, ornatma türevleri iki grupta toplanır:

1. bu karbon üzerindeki elektron yoğunluğunu azaltan elektron alıcılar;

2. bu elektron yoğunluğunu arttıran elektron vericiler.

— Elektron alıcılar arasında halojenler, hidroksil ve türevleri, aminojen NH_2 grubu ve türevleri, özellikle de eskiden «negatif» diye adlandırılan ornatma türevleri (— CHO, — CO — CH_3, — CO_2 H, — CO_2 Et, — C ≡ N, — NO_2, — SO_3H) sayılabilir.

— Elektron vericiler arasında da, bütün hidrokarbonlu kökler yer alır.

Eğer karbon zinciri doymuşsa, indükleyici etki bütün bu zincir boyunca yayılır; genellikle bu yayılmanın almaşmasız meydana geldiği, yani bir elektron alıcının, zincirin bütün karbonlarındaki elektron yoğunluğunu azalttığı kabul edilir, ama bu görüş bütün kimyacılarca benimsenmemiştir; ne şekilde olursa olsun, indükleyici etki yalnız indükleyicinin bağlantı atomundaki dağılımı bozar. (L)

İNDÜKTANSMETRE i. (fr. *inductancemètre*'den). Elektr. Öz indükleme katsayılarını ölçmeğe yarayan aygıt. (Aygıtın yarattığı indükleme akısı üzerinde yalıtkan bir kaplamanın yaptığı değişiklikleri belirleyerek, demirden bir parçayı örten bir boya katmanının kalınlığını ölçmekte de indüktansmetreden yararlanılabilir.) [L]

***İNEBOLU,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili) ilçe. — 41 229 nüf., ilçe merkezi 6 827 nüf. (1975); 102 köy (1970). [M]

***İNECE,** Marmara bölgesinde (Istranca bölümü, Kırklareli ili, Merkez ilçesi) bucak. — 9 773 nüf., bucak merkezi 2 372 nüf., 8 köy (1970). [M]

***İNECİK,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 669 nüf., bucak merkezi 1 146 nüf. (1970). [M]

***İNEGÖL,** Güney Marmara bölümünde Bursa ili, ilçe merkezi şehir. — 87 296 nüf, merkez 37 793 nüf. (1975). Kentte bulunan sunta fabrikası üretime geçti; Bursa-İnegöl arasındaki yol genişletilerek yeni güzergâh üzerinden hizmete girdi (1974). [M]

***İNEK.** — *Türkiye*'deki inek mevcudunun yüzde 25'ten fazlası ıslah edildi ve böylelikle jersey tipi 126 000'e, montafon tipi 630 000'e, siyah alacanın tipleri ve melezleri de 131 000'e çıktı. Toplam inek sayısı ise 1970'te 4 milyon 402 000'den 1972'de 4 milyon 541'e yükseldi. Bu artışların inek sütü verimine yansıyışı da 1970'te yıllık 2 milyon 551 000 ton sütün 1972de 2 milyon 558 000 tonu bulmasından ibaret kaldı. (M)

İNFİMUM i. Mat. Bir alt yarı kafeste ALT SINIR'ın ya da EN BÜYÜK MİNORANT'ın eşanlamlısı. (L)

İnformatique (COMPAGNİE İNTERNATİONALE POUR L') [C.İ.İ.], ulusal bilgisayar sanayiini yaratmak amacıyla 1966'da kurulan fransız elektronik şirketi. 1972'de iş hacmi 800 milyon fransız frangına ulaşan şirket, 4 000'i mühendis ve teknisyen olmak üzere 7 500 kişi çalıştırır. (L)

***İNHİSAR,** Marmara bölgesinde (Bilecik ili, Söğüt ilçesi) bucak. — 8 025 nüf., bucak merkezi 1 012 nüf. (1970). [M]

Foto. Simonpietri-Gamma, Gamma, Camera Press-Parimage, Papigny (LAROUSSE)

***İNÖNÜ**, İç Anadolu bölgesinde (yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 691 nüf., bucak merkezi 4 162 nüf. (1970). [M]

***İNÖNÜ** (Erdal), türk fizikçisi. — Rektörlükten ayrıldıktan sonra Ortadoğu Teknik üniversitesindeki öğretim üyeliği görevini sürdürdü. 1973'te nötronların transport teorisine katkıları konulu çalışmasıyla TÜBİTAK bilim ödülünü kazandı. 1975'te Princeton üniversitesinde (A.B.D.) bir süre konuk araştırmacı olarak kaldıktan sonra Türkiye'ye dönüşünde Ortadoğu Teknik üniversitesinden ayrılarak Boğaziçi üniversitesine geçti ve fizik kürsüsüne atandı. Yeni eserleri: *Transport problemlerinin çözümünde kullanılabilecek stielties anlamında orthogonal polinom takımları* (1971); *1923-1966 dönemi Türkiye matematik araştırmaları bibliyografyası ve bazı gözlemler* (1973); *1923-1966 döneminde astronomi dalındaki araştırmalara Türkiye'nin katkısını gösteren bibliyografya ve bazı gözlemler* (M. Dizer ile, 1973); *1923-1966 döneminde Türkiye'nin matematik ve mekanik araştırmalara katkısını gösteren bibliyografya ve bazı gözlemler* (1973); *1923-1966 döneminde Türkiye'nin fizik araştırmalarına katkısını gösteren bibliyografya ve bazı gözlemler* (1973); *Lineer Boltzmann denkleminin ölçek değişmezliği* (1974). [M]

Erdal İNÖNÜ

***İNÖNÜ** (Mustafa İsmet), türk komutanı ve devlet adamı. — (öl. Ankara 1973). İkinci muhalefet döneminde partisine yeniden yön vermek gereğini duyarak 1965 seçimlerine ortanın solu sloganıyla giren İnönü daha sonra bu görüşü aynı hararetle savunmaktan vazgeçti; 1969 seçimlerinde ve sonrasında ise bu tezin savunulması daha çok genel sekreter Bülent Ecevit*in (*Ek*) üzerinde kaldı. Aynı sebeple parti içinde daha önce beliren huzursuzluk da giderilememişti. 12 Mart muhtırası ve bunu izleyen gelişmeler huzursuzluğun daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmasına yol açtı; İnönü, Erim hükûmetinin desteklenmesini isterken genel sekreter Ecevit buna karşı çıktı. Anlaşmazlığın büyümesi üzerine Ecevit genel sekreterlikten çekildi. Ancak, yerini alan Şeref Bakşık'ın ve Kâmil Kırıkoğlu'nun da Ecevit'in görüşlerine sahip çıkmaları üzerine İnönü Cumhuriyet* Halk partisi (*Ek*) kurultayını olağanüstü toplantıya çağırarak soruna çözüm bulmak istedi; kurultay Ecevit taraftarlarını seçince de genel başkanlıktan istifa etti (8 mayıs 1972). 30 haziranda tekrar toplanan kurultay boşalan genel başkanlığa Bülent Ecevit'i seçince İnönü bir süre yeni genel başkana yardımcı olmağa çalışır göründü. Bu arada partiden sık sık istifalar oluyor ve gidenlerin genellikle İnönü taraftarları oluşu dikkati çekiyordu. Bu gelişmenin sonucu olarak İnönü de 4 kasım 1972'de, kurucularından olduğu ve Atatürk'ten sonra sürekli olarak genel başkanlığını yaptığı C.H.P.'den istifa etti; 14 kasımda da milletvekilliğinden ayrıldı. 1920'den beri parlamento üyesi olan İnönü iki gün parlamento dışında kaldıktan sonra 16 kasımda, Anayasa'nın 70. maddesinden doğan hakkını kullanarak Cumhuriyet senatosuna girdi.

İnönü'nün sağlığı aralık 1973 başlarında bozuldu ve yaşlı devlet adamı evinden çıkamaz duruma geldi; aynı ayın 25'inde de Ankara'daki evinde öldü. O akşam toplanan Bakanlar kurulu, İnönü'nün Anıtkabir'e gömülmesine karar verdi. Ertesi gün mecliste hazırlanan katafalka yerleştirilen na'şı kalabalık halk kitleleri ziyaret etti ve 27 aralıkta yapılan büyük törenle cenaze Anıtkabir'de hazırlanan yere gömüldü. (→ Bibliyo.) [M]

İnönü stadyumu, Mithatpaşa* stadyumunun adı 1973'te İnönü stadyumu olarak değiştirildi. Türkiye'nin ikinci büyük stadı olmasına rağmen en çok seyirci yükünü taşımakta devam etti. (M)

***İNSAN** i. — ANSİKL. *Fosil insan.* Özellikle L. S. B. Leakey ailesinin Olduvai'de 1967'den beri yaptığı sayısız inceleme, yaklaşık olarak iki milyon yıl önce yaşamış insanöncesi iki ayaklı bir soyun ayrıcalaştığını kanıtlamıştır; bu buluş *Australopithecus robustus*'un bizim atamız olmadığını gösterir ve insan soyunun nereden geldiği sorusunu (*A. africanus* [*Homo habilis Leakey*] dahil) yeniden ortaya koyar. Genetikçiler de kendi yönlerinden üst primatların karyotip haploit tipi 24 kromozonundan hangilerinin birleşerek insandaki 23 kromozomu oluşturduğunu araştırmakta ve 2 nolu kromozom üzerinde durmaktadırlar (kromozomlar büyükten küçüğe doğru numaralandırıldığına göre bu kromozom en büyüklerinden biridir). Gene genetikçilerin dediğine göre bu birleşme oldukça anî bir değişime yol açmıştır. Nihayet, seroloji ve enzim araştırmaları da, goril ve orangutandan çok şempanzeye yakın bir akrabalığımız olduğunu göstermektedir. (L)

Institut d'étude du développement économique et social (*İktisadî ve Sosyal Gelişmeyi inceleme enstitüsü*) **[İ.E.D.E.S.]**, Henri Laugier'nin kurduğu ve ilk müdürlüğünü yaptığı örgüt. Hukuken 16 ekim 1957 tarihli kararname ile Paris üniversitesine bağlı bir enstitüsü olarak kuruldu. Azgelişmişlik sorunlarına çözüm yolları araştırılması enstitünün temel amacıdır. Enstitü, geçirilmiş deneyleri inceler, Üçüncü Dünya insanlarının gerçek ihtiyaçlarını tanımağa çalışır ve ilgili ülkelerin kendi başlarına uygulayabilecekleri çözüm yollarını önerir. (L)

Instituto nacional de la industria (İ.N.İ.), devletin sanayi kesimini yönetmek ve ulusal sanayi siyasetine yön vermekle görevli ispanyol kamu kuruluşu. İspanya'nın sanayileşmesinde İ.N.İ.'nin rolü son yıllarda çok büyük oldu.

Bu kuruluş, iç savaş ve ülkeyi sınırları içine hapseden İkinci Dünya savaşından sonra 1941'de kuruldu. İlk görev olarak ulusal savunmayı yüklenecek sanayilerin gelişimini ve kendi kendine yeterliliği sağlamayı üstlendi, sonra başka alanlara da yöneldi. Kazancı 1966'da 1,6 milyar pesetaya ulaştı, sonra düştü; 1972'de, 260 milyon peseta temettü dağıtabilecek duruma geldi. Önce hazineden para alan İ.N.İ., 1957'den sonra kendi adına istikraza gitmek, hattâ 1972'de dış borçlanmaya başvurmak olanağını buldu. 1967'den beri Sanayi bakanlığına bağlıdır.

Yapısı gerçekte bir holding durumundadır; 57 şirketi denetimi altında tutar ve bunların 151 şubesinde iştirakleri vardır. Ekonominin çeşitli kesimlerinde İ.N.İ.'nin payı şöyledir: hava ulaşımında yüzde 100, petrol aramada yüzde 80, taşkömürü, alüminyum, demir, otomobil, gemi inşa alanlarında yüzde 50'nin üstünde, çelik, elektrik

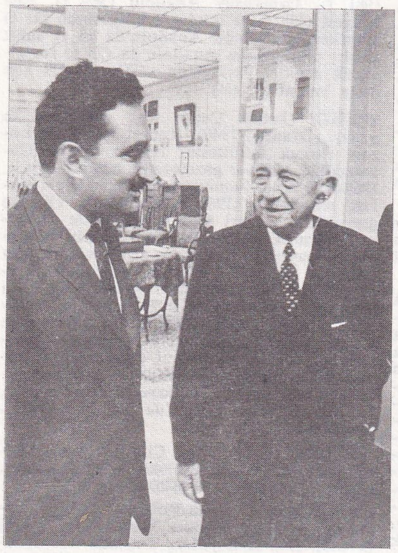

halef-selef CHP genel başkanları; İnönü sırayla CHP başkanlığından, parti üyeliğinden ve milletvekilliğinden istifa ediyor (1972)

eski cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 16 kasım 1972'den itibaren Cumhuriyet Senatosu'nun bir üyesidir

Kurtuluş savaşının başarılı komutanı İnönü'nün na'şı, Harp okulu öğrencilerinin omuzları üstünde (27 aralık 1973)

Günaydın arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (2), Milliyet arşivi (MEYDAN)

enerjisi üretimi ve petrol tasfiye alanında yüzde 30'un üstünde. (L)

***İNŞA** i. — ANSİKL. 1972'de gemi inşa sektöründe 12 gemi yapıldı. 1968'de Pendik tersanesi ve Tuzla tersanesinin yapımına başlandı. 1970'te Marmara tersanesi, 1972'de Sedef Gemi Endüstrisi A.Ş. üretime geçti. (Bk. TERSANE.) Türk Gemi İnşa sanayiinin kapasitesinin 150 000 DWT ton olduğu ve Denizcilik bankası tesislerinin yüzde 20-25 verimlilikle çalıştığı saptandı (1975). Gemi inşa sanayiini geliştirmek amacıyla «Türk deniz ticaret filosunu ve gemi inşa sanayiini teşvik ve geliştirme politikası esasları» kararnamesiyle «7/1119 nolu gemi koordinasyon yönetmeliği» iptal edildi (1975). [M]

İN TAM, kamboçlu siyaset adamı (Kompong Şam eyaleti 1924). 1959'da ülke savunması kurmay başkanlığına atandı, daha sonra çeşitli eyaletlerde valilik yaptı. 1965'te içişleri, 1967'de tarım bakanı oldu, milletvekili seçildi, 1970'te Millet meclisi başkanlığına getirildi, 15 mayıs 1973'te kurulan olağanüstü hükûmette başbakan olarak görev aldı, ama aralık ayında istifa etmek zorunda kaldı. (L)

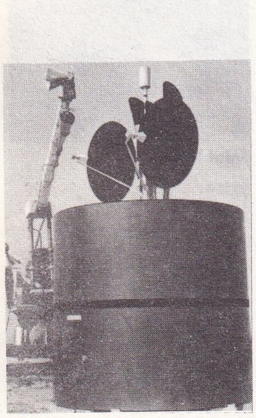

İntelsat
amerikan haberleşme uydusu «Intelsat IV»

İntelsat, haberleşme uydusu programlarını geliştirmekle yükümlü olan, fakat bunların işletilmesini sağlamayı üstlenmeyen uluslararası örgüt. 6 nisan 1965'te ilk «İntelsat I» uydusu «Early Bird»ün yörüngeye yerleştirilmesinden bu yana dört İntelsat uydusu birbirini izledi. Bunların tümü Yer'e göre durağan uydulardır. «İntelsat I»in 240 telefon devresini iletecek bir sığası varken, 2,5 m yüksekliğinde ve 2,5 m çapında bir silindir biçiminde olan «İntelsat IV» 12 yansıtıcı yardımıyla 3 600 ile 8 000 devreyi iletebilir. Dört «İntelsat IV» uydusu Atlas ya da Büyük Okyanus üzerinde yörüngelerine girmiştir. (L)

***İNTEPE,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, merkez ilçesi) bucak. — 8 937 nüf., bucak merkezi (Erenköy) 1 568 nüf., 11 köy (1970). [M]

İnternational Telephone and Telegraph Corporation (İ.T.T.), amerikan sanayi şirketi. Bu grup 1920'de kurulduktan bu yana faaliyetlerini geniş ölçüde çeşitli alanlara yaydı: telefon malzemesi toplam satışının yüzde 20'den azını ve kazancının yüzde 21'ini tutar. Bu grup Amerika'da iktisadî hayatın birçok alanına, sanayi ürünleri, doğal kaynaklar, uzay, savunma, otelcilik (Sheraton Corporation of America), konut inşaatı (Levitt and Sons) v.d. konularına el atmıştır. Grubun 8,5 milyar dolarlık iş hacmi ve 476 milyon dolarlık kârı vardır. 1969'da amerikan şirketleri arasında dokuzuncu, telefon malzemeleri alanında ikinci büyük yapımcıydı (Western Electric'ten sonra). Şirket iş hacminin yüzde 70'ini Amerika Birleşik devletleri dışında gerçekleştirir: gerçekte grup, çokuluslu bir şirkettir ve büyümesi geniş ölçüde dış kaynaklardan gelir. Çalıştırdığı insan sayısı 70 ülkede kurulmuş yaklaşık 1 000 şirkette 438 000 kişidir (200 000 kişi Avrupa'da); yatırımlarda iki ölçü göz önünde bulundurulur: söz konusu kesimin gelişme potansiyeli ve evrimsel iktisat değişimlerine dayanma gücü. (L)

İntercontinental oteli, İstanbul'da otel. İstanbul Turizm ve Otelcilik A.Ş. tarafından 1972-1975 arasında yaptırıldı. Mimarları Fatin Uran ve Rüknettin Güray'dır. 18 katlı ve 417 odalı otelin işletmesi İntercontinental Otelcilik şirketine verildi. Otelde yüzde 99'a en büyük pay Osmanlı bankasının; öbür ortaklar: Akbank (4,5 milyon TL.), Sırrı Yırcalı (1,5 milyon TL.). [M]

İntersputnik, sosyalist ülkeler arasında kurulmuş, uydularla ticarî haberleşme sistemi. (1971 kasımında Moskova'da imzalanan intersputnik anlaşması 1972 temmuzunda yürürlüğe girdi.) [L]

İNTİHUASİ, Arjantin'de, Cordoba'nın güneydoğusunda, San Luis sıradağlarında tarihöncesi yerleşme. Giriş kısmı pek derin olmayan iki mağaradan oluşur. Seramikçi tarım kültürleriyle Pampa'nın avcı kültürleri arasındaki geçiş dönemini belirler. Birbirini izleyen dört yerleşme evresi saptanmıştır. Alt tabakaların M.Ö. VII. binyıla kadar uzandığını gösteren çok ileri bir stratigrafi araştırması, iki tarafı da keskin olan mızrak biçimi bıçakların, elle tutacak yeri olmayan üçgen biçimi bıçaklardan daha eski olduğunu ortaya çıkarmıştır. Mağaranın 500 ile 1500 yıllarına rastlayan son evresi (İntihuasi I) ise çömlekçiliğin doğuşuna tanık olmuştur. (L)

***İONESCO** (Eugène), fransız oyun yazarı. — Tiyatro çalışmalarını *Jeux de massacre* (Katliam oyunları) [1971], *Macbett* (1972) ve *Ce formidable bordel* (Bu müthiş kârhane) [1973] adlı oyunlarla sürdürdü. *Journal en miettes* (Bölük pörçük günlük) adlı güncesinin devamını yazdı: *Présent passé, passé présent* (Geçmişteki bugün, bugündeki geçmiş) [1968]. Çocuklar için mizah eserleri yayımladı: *Conte numéro 1* (1 numaralı masal) [1969] ve *Conte numéro 2, pour enfants de moins de trois ans* (Üç yaşından küçük çocuklar için 2 numaralı masal) [1970]. 1970'te Jean Paulhan'ın yerine Fransız akademisine seçilen İonesco 1973'te *Le Solitaire* (Yalnız adam) adlı ilk romanını yazdı. Ayrıca, senaryosunu yazdığı *La Vase* (Balçık) adlı filmde (alman sinemacısı Heinz von Kramer'in) başrolü yüklendi. (L)

***İPEKBÖCEKÇİLİĞİ** bls. i. — ANSİKL. Türkiye'de üretilen yaş koza miktarı hepsi japon tohumu olmak üzere, 1 624 tondur (1972). Başlıca üretim merkezleri Bursa (765 t), Bilecik (266 t), Balıkesir (163 t), Sakarya'dır (152 t). Üretim, Marmara bölgesi (981 t), Ortakuzey Anadolu (369 t), Ege bölgesi (223 t) ve Akdeniz bölgesinde (21 t) artarken, Ortadoğu Anadolu'da (5 t) sabit kaldı; Güneydoğu Anadolu'da (25 t) ise giderek azaldı. Türkiye'de 1975'te 44 329 aile koza yetiştirdi. (M)

İPEKÇİ (İsmail Cem), türk gazetecisi ve yazarı (İstanbul 1940). Robert Koleji ve Lozan Hukuk fakültesini bitirdi (1962). Gazeteciliğe *Milliyet* gazetesinde başladı (1963). 1964-1969 arası *Cumhuriyet* gazetesinde «Toprak reformu», «1969 seçimleri ve Türkiye gerçekleri», «Geri kalmış ülkelerde sermaye birikimi», «Nâsır'ın Mısır'ı» gibi incelemeleri yayımlandı; bu sırada gazetenin yazı işlerinde de çalıştı ve *ABC* dergisini çıkardı (1965). 1969'da *Milliyet* gazetesinde fıkra yazarlığına başladı. T.R.T. genel müdürlüğüne atandı (1974); 1975'te bu görevinden alındı. T.R.T.'den birlikte ayrılan arkadaşlarıyla *Politika* gazetesini çıkarmağa başladı (1975). Eserleri: *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi* (1970), *Türkiye üzerine* (1970), *12 Mart* (1973), *T.R.T.'de 500 gün* (1975). [→Bibliyo.] (M)

***İPLİKSİ** sıf. — Kim. Çizgisel zincir biçimindeki bir makro molekül için kullanılır. (*Eşanl.* ZİNCİRSİ, TEKBOYUTLU.) [L]

İPOUSTEGUY (Jean-Robert), fransız heykelcisi (Dun-sur-Meuse 1920). Önce resmi denedi, 1947-1948 yılları arasında Montrouge'daki Saint-Jacques kilisesine bir dizi fresk yaptı. Ancak 1954'ten sonra heykele yöneldi. Bazı soyut araştırmaların etkisiyle ilkin geometrik biçimli ve perdahlı yontular yaptı (*la Rose* [Gül], 1955). Ama insanla daha çok ilgileniyordu, Yunanistan'a yaptığı bir geziden sonra antik yunan heykellerine özgü o sert görünümü *l'Homme* (İnsan) [1963] adlı yapıtına vermeyi başararak daha doğacı bir tutumu benimsedi. *Ecbatane*'ı yaptı (1965), bunu çimento bloklarından oluşan titizlikle işlenmiş büyük yapıtı *Discours sous Mistra* (1964) izledi; yapıtın gövdesindeki oyuklar, seyircinin yontunun içini hiç değilse bakışlarıyla araştırmasına yol açıyor, bunun sonucunda öz ve biçim birleşmiş, birbirini tamamlamış oluyordu. Sanatçı barok anlayışını ve tutumunu daha da ileri götürdü, çağdaş uygarlığın bazı değerlerini yadsıdığını kanıtlamak için *La Mort du père* (Babanın ölümü) [1968] adlı mermer bütünü yaptı, bunu *Un Mangeur de gardiens* (Bekçi yiyici) [1970] izledi. İpousteguy'de uzam sorunu hacim sorununun yerini alır, geleneksel heykel verilerinden uzaklaşan sanatçı yapıtla seyirci arasında yeni bir ilişki kurmağa çalışır. (L)

İpraş rafinerisi. Bk. RAFİNERİ, *Ek.*

***İPSALA,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili) ilçe. — 31 792 nüf., ilçe merkezi 7 011 nüf. (1975); 21 köy (1970). [M]

***İPŞİROĞLU** (Mazhar Şevket), türk sanat tarihçisi. — Yeni belgesel filimler çevirdi (*Siyah kalem* [İhsan Yücel ile, 1973]; *Kapalıçarşı* [Nazan İpşiroğlu ile, 1974]) ve araştırmalarını yayımladı: *Saray-alben* (1965); *Molerei der Mongolen* (1966); *Mongol Culture and pointing* (1967); *Das Bild im İslam* (1973); *İslâm'da resim* (1974). [M]

***İ.R.A.** (İRISH REPUBLİCAN ARMY) [*İrlanda Cumhuriyet ordusu*]. — İrlanda'nın birliğine kavuşturulması ve Ulster'de ingiliz rejimine son verilmesi gibi temel amaçlarından caymamakla birlikte, 1921'den sonra silâhlı mücadeleyi yavaş yavaş bırakmıştı. Yaşamasını gizliliğe borçlu olan örgüt, bu yüzden etkinliğini büyük ölçüde yitirmişti. 1968'de Kuzey İrlanda'da çatışmaların tekrar başlaması örgüte yeni bir canlılık getirdi. Katoliklerin medenî haklarını ele geçirmek için girişikleri hareket, İ.R.A.'nın Ulster'e saldırma tehdidinde bulunmasına ve silâhlı çatışma hazırlıklarına girişmesine yol açtı. Fakat İ.R.A.'nın katolik hareketine katılması, hareketi başlatan örgütte birtakım anlaşmazlıkların çıkması ve örgütün bölünmesiyle sonuçlandı. Ağustos 1969'da, Londonderry'de Bogside'ın öldürülmesi üzerine, İ.R.A.'nın bölgesel örgütü, katolik hareketten bağımsız olarak silâhlı çatışmayı tek başına sürdürmeğe karar verdi. Eylül 1969'da, Stean Mac Stiofain, Belfast'ta ayrılıkçı bir kanat kurdu: «geçici» İ.R.A. Çoğu kuzeyli katolik militan olan «geçiciler», her şeyden önce milliyetçiydiler: ara vermeden şiddetli bir eyleme geçmek istiyor ve Cathal Goulding'in başkanlığındaki Dublin kolunun, yani «resmî» İ.R.A.'nın komünist tutumuna karşı çıkıyorlardı. Protestanlar ile katoliklerin dayanışma içinde olacakları bir işçiler cumhuriyeti kurmayı amaçlayan «resmî»ler, aşırı eylemlerden kaçınıyor ve anlaşmazlıkların siyasî düzeyde giderilmesini istiyorlardı. Ne var ki, olayların zoruyla onlar da tutumlarını sertleştirdiler ve 1970'ten itibaren, İ.R.A.'nın iki kanadı da çatışmaya katıldı. En yeni silâhlarla donatılan örgüt ingiliz ordusuna karşı saldırılarını o kadar sıklaştırdı ki, durum kısa zamanda bir şehir gerillasının savaşını andırmağa başladı. Halkın büyük çoğunluğunca desteklenen cumhuriyetçi ordu Londonderry'de geçen «kanlı pazar» olaylarından sonra (30 ocak 1972) hemen herkesin sevgisini kazandı. Londra'nın yatıştırıcı tedbirleri ve İ.R.A.'nın ilân ettiği ateşkesten sonra ilkbaharda başlayan sükûnet, temmuzda geçici İ.R.A. tarafından bozuldu. Bunun üzerine, anlaşmazlığın barışçı yollarla çözülmesini isteyen İrlanda cumhuriyeti hükûmeti, örgüt üyelerine karşı harekete geçti. (L)

***İRAN,** Batı Asya'da devlet. — 31 300 000 nüf. (1973). Başkenti, *Tahran* (2 720 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *İsfahan* (424 000 nüf.), *Meşhed* (410 000 nüf.), *Tebriz* (403 000 nüf.), *Şiraz* (270 000 nüf.), *Ahvaz* (206 000 nüf.).

İKTİSAT

● *Toprak reformu.* «Ak devrim», geleneksel İran'ın yapılarını büyük ölçüde değiştirdi. Eskiden ailelerin elinde yüzlerce köy bulunabilirken, ocak 1963'te yürürlüğe giren toprak reformu büyük mülkiyeti kişisel olarak işletilecek tek bir köye indirgedi. Toprak reformunun 1964 temmuzunda başlayan ikinci evresi, mülkiyetin boyutlarını daha da küçülttü. Toprakların cinsine ve tarımlara göre sınıflandırılan kırsal mülklerin, Gilan ya da Mazanderan gibi en verimli kesimlerde 20 hektarı, Huzistan, Sistan ve Bülucistan gibi en verimsiz kesimlerde de 150 hektarı aşmaması gerekiyordu. Tedbirler 1968'den sonra artırıldı; bu arada, pirinç tarım işletmeleri de, toprak reformunun üçüncü evresi sırasında 1964'te yasal kabul edilen yüzeyin beşte birine indirildi. Yeni mülk sahiplerine teknik ve malî yardım sağlayacak kooperatifler kuruldu. Reformdan yararlananlar, hisse sahibi oldukları korporatif topluluklar halinde teşkilâtlanmağa davet edildi; ama bu ortak işletme birimlerinin kurulması, ilgililerin çoğunlukla alınması gereken kararına bırakıldı. Ürün ya da para olarak verilen toprak kiralarının kaldırılmasıyla, köylü sınıfının durumu gerçekten düzeldi. Yeni mülk sahipleri, kendilerine verilen toprağın bedelini on beş veya yirmi yılda öderler, ama vergi bağışıklıkları vardır; birçok durumda, verim artmadığı halde gelirler, reformdan önceki döneme oranla iki kat arttı. Tarım işçileri artık, düzenli ücret alırlar. Ne var ki, sonuçlar her yerde doyu-

Foto. Hughes Aircraft (LAROUSSE)

rucu değildir: yerel yöneticiler bazen işi çok ağırdan alır, bazen de aşırı müdahalecidir; sulama için gerekli suyla ilgili yönetmelik, toprak reformunun öngördüğü millîleştirmeye rağmen, çoğunlukla reformun yarattığı ihtiyaçlara uyarlanmamıştır. Yeni mülkler bazen aşırı derecede parçalıdır, buna karşılık başka bölgelerde küçük topraklar biraraya getirilerek büyük mülkler kurulmuştur. Topluluk tarımının gelişmediği yerlerde, yeni mülk sahipleri büyük ölçüde borçlanmıştır. Sosyal aktarmalar, aracıların ve faizle borç veren tefecilerin müdahalesiyle frenlenmiştir. Tekniklerin yayılmasını hızlandırmak, kalifiye çiftçiler yetiştirmek ve yatırımları biraraya toplamak amacıyla tarım-sanayi yöntemlerinin uygulanması ve tarımın rasyonelleştirilmesi siyaseti, reformun portresini kısıtlar: büyük mülk sahiplerine, işletmeleri makineleşmiş olmak şartıyla 500 hektar bırakılmış, toprak reformundan sonra tarıma açılan nadastaki topraklara ise reform kısıtlamaları uygulanmamıştır.

● *Petrol.* Kır toplumunun ve iktisadının yeterince değiştirilememesi İran'ın başlıca sorunuysa da (1973 martında başlatılan beşinci plan bu soruna öncelik tanır), devlet bütçesi hâlâ petrol çıkarımına bağlıdır. Önce, üretimin çok hızlanması (1967'de 106 Mt'dan 1973'te 294 Mt'a), sonra da yakın dönemde ham petrol fiyatının önemli ölçüde artması gelirleri çoğalttı. 1967'de 700 milyon dolar petrol gelirleri, 1972'de 2 400 milyona yaklaştı, 1974'te tahminen 15 milyar doları buldu. Üstelik, İran'da 7 500 milyar m^3'ten fazla (dünya rezervinin yüzde 12'sinden çoğu) doğal gaz vardır ve gerçek olarak 1970'te başlanan üretim 1972'de 18 milyar m^3'ü aştı. Petrol, dolaysız ya da dolaylı olarak (petrolün ülkede tüketilen kısmından bir miktarının daha ihracata ayrılmasını sağlayarak) yeni dövizler kazandıracaktır. Akaryakıtlar ticaret bilançosundaki hızlı kazanç artışını açıklar, özellikle de bugünkü durum içinde, ülkeye toplumsal ve bölgesel eşitsizlikleri yumuşatarak iktisadını modernleştirme olanağını sağlar.

● *Sanayi.* Dördüncü plan gayrisafi millî hasılayı yılda yüzde 12 oranında artırdı, oysa nüfus çoğalması ancak yüzde 3,1 oranındaydı. Plan, bütün imalât sanayilerinde canlı bir gelişme sağladı. Petrol ve gaz üretimine dayanan kimya sanayii, çıkarım bölgeleri yakınında, Abadan'da, Bender Maşur'da, Bender Şahpur'da, Şiraz'da ve Harg adasında gelişti. 1969'da İran'daki sanayi tesislerinin hemen hemen yarısını toplayan Tahran'daki aşırı faaliyetin azaltılması için, yeni sanayi dalları sistemli olarak taşra illerine yöneltildi. Sovyet yardımıyla Zende Rud kıyısında, Isfahan'a 45 km uzaklıkta kurulan ilk çelik fabrikası 1973'ten beri üretim yapmaktadır ve 1972'de Arak'ta bir alüminyum tesisi hizmete girmiştir. Ayrıca Tebriz ve Arak'ta makine yapımı tesisleri kuruldu.

Akaryakıtlar dışında maden kaynaklarının işletilmesinde, Kirman yakınında Sar Çeşme (rezervinin 300 Mt olduğu sanılır) ve Tebriz'in kuzeydoğusunda Mazraş Ahar bakır yataklarının bulunmasına rağmen, geri kalınmıştır.

● *Bölgesel değişmeler.* Toprak reformu, sanayileşme, yeni demiryollarının döşenmesi ve karayolu ağının düzeltilmesi, önemli değişikliklere yol açtı. Kırsal bölgeler yeni bir canlılık kazandı. Eskiden nadasta olan toprakların bir kısmı bugün işlenmektedir. Sebze, sağmal hayvanlar için yemlik bitki, şeker pancarı ve pamuk, kuyu ve sarnıç sularıyla sulanan küçük parsellerde yetiştirilirdi; günümüzde ise bu faaliyet eskiden işlenmeyen ve toprak reformundan önce buğday tarımı yapılan topraklara da uzanmıştır. Eskiden, çoğu topraklarında yaşamayan büyük mülk sahipleri köylerde sağlanan zenginliği kentlere aktarırken, bugünkü orta büyüklükteki işletmelerin yeni sahipleri, İran köylerini canlandıran ve şehirlere karşı belirli bir özerkliğe kavuşturan dinamik bir sosyal küme oluştururlar. İran kırlarının bu yenilenmesi, yer yer kökten fakat sınırlı dönüşümlere yol açar: çorak kesimlerde, sulamanın yaygınlaştırılması ve yeni tekniklerin uygulanmasıyla birlikte çölün yerini ekili alanlar alır (Huzistan'da olduğu gibi). Başka yerlerde, toprak reformu sonuçlarının e-itsizliği, İran'ın kuzeyindeki ve batısındaki modernleşme merkezleriyle, Zagros, İran körfezi kıyıları ve doğu çöllerindeki geri kalmış kesimler arasındaki karşıtlığı artırır. Bu evrim, çevreyle ilişkisiz yaşama döneminin mirası olan şehirler şebekesini değiştirmez. Ama, şehirlerin düzenlediği bağlantılar önemli faaliyet farkları ortaya koyar: Tebriz, Hemedan, Kirmanşah ve Sanandac, artık dinamizmi kalmamış bölgesel merkezlerdir. Buna karşılık çeşitli etkinlik biçimlerini bağdaştıran bölgelerin ağırlığı artmaktadır. Sanayileşme ve turizmin canlandırdığı Hazar denizinin doğu kıyısı (Bender Şah ile Amul arası) artık nüfusu çeken güçlü bir merkezdir; kuvvetli bir şehirleşmenin görüldüğü Mazanderan ve Batı Azerbaycan illerinden Tahran'a göç kesilmekte, oysa pek az şehirleşmiş olan Doğu Azerbaycan ve Gilan kalabalık göçmen toplulukları göndermektedir. Aynı biçimde başkentin dinamizmi de çevresindeki Karac veya Reyy gibi şehirlere aktarılmaktadır ve sanayinin orta büyüklükte bazı şehirlere dağıtılmasına rağmen Tahran etki alanını genişletmektedir.

TARİH

● *Siyasî istikrar ve öğrencilerin muhalefeti.* Hükûmete yakın olan Yeni İran (İran Novin) partisi, seçimlerde, rejimin iktisadî ve siyasî istikrarını gösteren birçok başarı elde etti. 9 temmuz 1971 seçimlerinde Millet meclisindeki 267 sandalyenin 230'unu, Senato'daki 30 sandalyenin 28'ini alarak üstünlüğünü ortaya koydu. Ak devrimin eseri olan iktisadî kalkınma, gelişme ve imar ordusu, gayrisafi millî hasılanın yüzde 57 (yani yılda yüzde 9,4) arttığını gösteren dördüncü beş yıllık (1969-1973) planın sonuçları, halkın Yeni İran partisini ve hükûmeti desteklemesini haklı çıkarır. Bununla birlikte, seçimlerde sağlanan istikrar, kanlı eylemlere başvuran belirli bir muhalefeti maskeleyemez. Çoğu öğrenci ya da sol parti üyesi olan muhalifler, birbirine karşıt ideolojili örgütlerde toplanırlar. Bu örgütlerin en canlısı olan milliyetçi ve dinci Millî Kurtuluş hareketi, şaha açıkça düşmandır, ama İran anayasasına bağlı kaldığını ileri sürer, «Siya Kal» topluluğu (ya da halkın gerillaları) ise Marx'çı ve dinci bir örgüt sayılır. Suikastlerin artması Tahran'da kolluk kuvvetleriyle kanlı çatışmalara yol açtı (mayıs ve temmuz 1972). Muhalifler askerî mahkemelerde yargılandılar. 1975 martında şah, siyasal partilerin tek bir parti içinde birleştirilmesine karar verdi ve böylece Ulusal Diriliş partisi doğdu.

● *Toprak istekleri.* Iraklı kürt çetecileri destekleyen İran, 1969 nisanında Şattülarap'ı Irak'a veren İstanbul anlaşmasına (1937) karşı çıkarak, sınırı, ırmağın ortasından geçirmeğe karar verdi. öteki arap ülkeleriyle bağları sağlam olmayan Irak, durumu protesto etti ama İran gemilerini su yolundan geçirmemeğe veya İran'la silâhlı bir çatışmaya girmeğe cesaret edemedi ve Irak'taki İran asıllıları sınır dışı etmekle yetindi. 30 kasım 1971'de, iran ordusu, İran körfezindeki üç küçük adayı (Ebu Musa, Büyük ve Küçük Tumb) işgal etti. Arap ülkeleri bu işgale karşı çıkmadılar: Şarca emîri Ebu Musa adacığını bıraktı; arap ülkelerinden destek görmeyen Ras el-Hayma emîrliği ise, İran'ın oldubittisini kabul etmek zorunda kaldı. Şah hükûmetine göre İran'ın ayrılmaz parçası olan bu adaların, bir A.B.D. şirketinin Ebu Musa açıklarında petrol bulmuş olmasına rağmen (ekim 1972), gerçek bir iktisadî değeri yoktur, ama Hürmüz boğazının denetim altında tutulmasını sağlarlar. Bu stratejik mevkiler İran'ın İran körfezi ve Umman denizinde seyreden petrol gemilerini denetlemesine ve Arap yarımadasının bu bölgesini, ingiliz birliklerinin çekilmesinden sonra, gözetim altında tutmasına olanak verir.

● *Dengeli bir dış siyaset.* Şah, batı ülkeleriyle ve A.B.D. ile yakın ilişkilerini sürdürmekle birlikte (başkan Nixon'ın 1972 mayısında İran'ı ziyaret etmesi), sosyalist ülkelerle sıkı bir işbirliğinden de geri kalmaz (1969 eylülünde Romanya ile imzalanan iktisadî anlaşma), S.S.C.B. Yüce Sovyet'i prezidyum başkanı Nikolay Podgorni'nin ülkeyi resmî ziyareti (nisan 1970), bir işbirliği anlaşmasının imzalanmasına yol açtı (ekim) ve 28 ekim 1970'te, İran'ı Sovyet Transkafkasyası'na bağlayan gaz boru hattı iki ülkenin temsilcileri tarafından hizmete açıldı. İran, ittifaklarını çeşitlendirmek için, 1971 ağustosunda Çin ile diplomatik ilişki kurdu. Mao Çe-tung rejiminin tanınmasını, şahın kızkardeşinin Çin'i ziyareti (nisan 1971) hazırlamış, ardından da Şahbanu Farah ile başbakan Emîr Abbas Huveyda Çin'i resmen ziyaret etmişlerdi (eylül 1972).

İran dünya ülkelerinin çoğuyla yakın iktisadî ve siyasî ilişkiler içindedir. Ülke, 1973 ağustosunda Vietnam'da milletlerarası denetim komisyonunda Kanada'nın yerini aldı ve Fransa cumhurbaşkanı Pompidou, Çin dönüşü İran'ı ziyaret etti (17 eylül 1973). İran 1973 ekiminde petrol üreticisi arap ülkelerine katılmayı reddetti ve A.B.D. ile Hollanda'ya karşı ambargoya da, petrol üretiminin azaltılmasına da katılmadı; ama 1974 mayısında, Suriye ve Mısır'a önemli ölçüde malî ve iktisadî yardımda bulunmağa karar verdi. Haziran ayında şahın Fransa'yı ziyareti, iki ülke arasındaki iktisadî ve teknik işbirliğini pekiştirdi. J. Chirac'ın İran'ı ziyareti sırasında da Fransa ile önemli ticaret anlaşmaları yapıldı (aralık 1974).

CENTO ve Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği anlaşmaları çerçevesinde Türkiye ile özel ilişkiler içinde bulunan İran son yıllarda bunu daha da geliştirdi. Türkiye-İran ve Pakistan'ı birbirine bağlayacak olan, yaklaşık 2 750 km'lik yolun büyük kısmının tamamlanması, iki ülke arasında Van gölü üzerinden demiryolu bağlantısının sağlanması, Avrupa'dan ithalâtını kara ve deniz yoluyla Türkiye üzerinden yapan İran'ın Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasını gerektirdi. Bu arada iki ülke devlet başkanlarının temasları sıklaştı ve 1972'de Cevdet Sunay'ın İran'a yaptığı ziyareti şah ertesi yıl iade etti. Bunu Fahri Korutürk'ün 1975'teki ziyareti ve hemen ardından İran şahının kalabalık bir uzmanlar heyetiyle birlikte Türkiye'ye gelişi izledi. Gerçi 1974'te, İran'dan İskenderun'a bir doğal gaz boru hattı çekilmesi için taraflar arasında imzalanan protokol anlaşmayla sonuçlanmadı, ama, 1975'te şahın Ankara ziyareti sırasında karayolu, demiryolu, Trabzon ve İskenderun limanlarının ıslahı gibi projeler için İran Türkiye'ye 1 milyar 200 milyon dolar kredi aç-

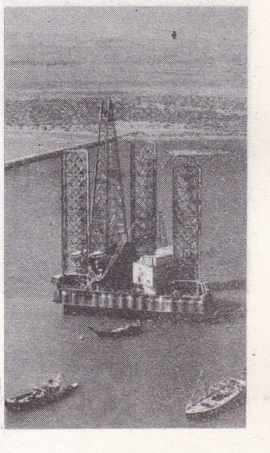

IRAN körfezinde Bender Abbas'da petrol arama tesisleri

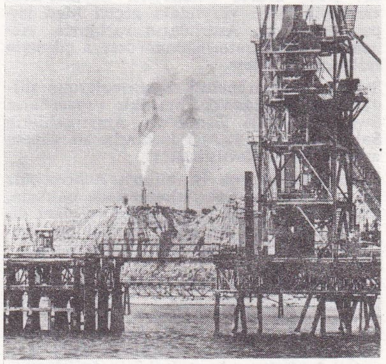

Harg adasında petrol istasyonu (İran körfezi)

Isfahan yakınında demir-çelik fabrikası

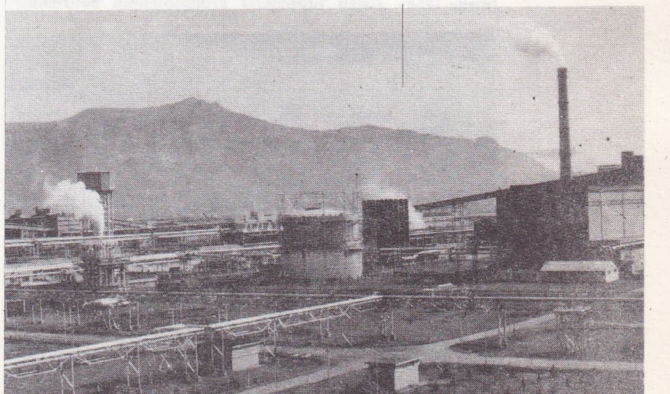

Foto. Camera Press-Parimage, Ch. Kutschera (2) [LAROUSSE]

IRAN
tarih

mayı kabul etti. Bu konularda anlaşmaya varılırken taraflar arasında bazı ortak sanayi projeleri de ele alındı, bunlar arasında ortak silâh sanayii kurulması tasarısı da vardı.

ARKEOLOJİ

İkinci Dünya savaşından önce pek iyi bilinmeyen İran arkeolojisi günümüzde büyük bir atılım içindedir. Zagros dağlarında en eski Cilâlıtaş devri kültürleri bulundu (Sarab tepesi, Asiyab tepesi, Guran tepesi). Buralarda bitkilerin ve hayvanların evcilleştirildiği, seramiğin ortaya çıktığı görülür. Huzistan'ın kuzeyindeki Deh Luran* (*Ek*) kazıları, bu kültürlerin Mezopotamya ovasına doğru ilk ilerleyişini kanıtlar. Sialk tepesi ve Giyan tepesi kazılarıyla daha önce bilinen Kalkolitik devrin boyalı seramik kültürleri, Tall-e-Bakun'daki, Esma'ilâbâd'daki, Çeşme Ali ve Hasanlu'daki yeni bulgular sayesinde daha iyi tanınmıştır. Bu yeni yerleşmeler eldeki bulguların büyük ölçüde artmasını ve Susiane (Huzistan) dışında pek aydınlığa kavuşamayan kültürel evrimin belirlenmesini sağlamıştır. M.Ö. VI. binyılın ortalarından IV. binyılın ortalarına kadar yayılan bu kültürler seramiklerinin süsleme ve yapım kalitesiyle dikkati çeker.

Tebrîz: başbakan Huveyda lehinde gösteri (temmuz 1971)

Çeşitli buluşlara rağmen Bronz çağı henüz bütünüyle karanlıktadır. Bu çağın en önemli etnografya sorunu —Hint-Avrupa halklarının gelişi— III. binyılın ilk yüzyıllarında Turantepe*deki (*Ek*) boyanmamış gri bir seramik türüyle çözülebilir. Buluşlar ne kadar çok olursa olsun yorumlanmaları çok güçtür ve II. binyıla ait bir mezarlığın tarihini belirlemek söz konusu olduğunda, çeşitli uzmanların tahminleri arasında birkaç yüzyıllık bir fark görülür. Japonların Daylaman*da (*Ek*), Amerikalıların Hasanlu ve Babacan*da (*Ek*), Kanadalıların Godintepe*de (*Ek*) yaptığı yeni kazılara, arkeolojik nitelikleri henüz aydınlatılamayan pek çok nesnenin ortaya çıkarıldığı sayısız iran kazılarına (Kalhoraz Hafttepe, Marlik) rağmen, Bronz çağından Demir çağına geçiş dönemi henüz pek karanlıktadır. Demir çağı kronolojisi bugüne kadar saptanamamıştır. İran, urartu kaleleriyle, Scythes'lerin varlığıyla, VII. yüzyıldaki geçici Med imparatorluğuyla, Asurluların varlığıyla, Achemenide imparatorluğunun ortaya çıkışıyla tarih çağına girer.

Seksen yıldır arkeoloji araştırmalarının sürdürüldüğü Susiane'de, özellikle Fransızların Sus veya Çoga Zanbil'de, Amerikalıların Sabz tepesinde yaptığı kazılarla bu dönem artık açıklığa kavuşmuştur.

Bugüne kadar çok iyi bilinen Achemenide dönemi, en son Sus yerleşmesinde bulunan, üzerinde eski pers, mısır, akad ve elam dilinden yazıların yer aldığı anıtsal bir heykelle arkeologlara yeni bilgiler kazandırdı.

İRAN'ı ziyaret eden A. Kosigin Iran şahı, imparatoriçesi ve başbakanı ile birlikte (nisan 1968)

Uzun bir süredir yalnız tarihî eser kaçakçılarının hizmetinde olan Luristan artık kapılarını arkeolojiye açmıştır. Belçikalı bir kazı heyeti burada, M.Ö. IV. binyıldan I. binyılın başına kadar uzanan ve ünlü «Luristan bronzları» kronolojisinin belirlenmesini sağlayan mezarlıkları (Hakalan, Bani Şurmak, Kaleye Nisar, Bard-e-Bal, War Kabud tepesi) kazdı.

Öte yandan ülkenin güneyinde de yeni araştırma alanları açılmıştır. Bülucistan'da, en eski tabakaların V. binyıla kadar çıktığı (Tall-e-İblis, Yahya tepesi) iki yerleşme bulundu; bunlardan sonuncusunda, Elamöncesi döneme ait çivi yazılı levhalar ele geçirildi; oysa bu bölgede o zamanlar yazının bilinmediği sanılıyordu. Sistan'daki Bampur kazıları da, İndus vâdisindeki kültürlerle ilişkisi olan III. binyıla ait bir kültürün varlığını ortaya koymuştur.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* İran'ın sanayileşme ve kentleşme hareketi hızlı bir imar gelişmesini de birlikte getirdi. İkinci Dünya savaşından önce, Rıza Şah devrinde, Akamanış ve Sasanî çağlarının görkemli mimarlığından (sütunlar, kemer ve revaklar v.d.) esinlenmeğe çalışıldıysa da batının etkisi kendini duyurmakta pek gecikmedi. Mimarlar iklim koşullarını hiç göz önünde tutmaksızın, boydan boya camlı, incecik duvarlı, sıcaklar bastırdığında içinde oturulamayacak yapılar diktiler. Geleneksel konut kurallarından çok uzaklaşılmıştı: yeraltında oyulmuş, ortasından bir çay geçen ve çoğu zaman fıskıyeli küçük bir havuzla süslenen *zırzamin.* Son on yıldır genç mimarlar çağdaş yapı koşulların yerel geleneklere bağdaştırmağa çalışıyorlar. Bunlar arasında Muhsin Fururi ve Haydar Riyai (Tahran'da Senato sarayı, André Bloc'un işbirliğiyle), Muhammed Rıza Muktedir (Şiraz üniversitesi), Hüsam Seyhan (Meşed'de Nadir Şah'ın, Nişapur'da Ömer Hayyam'ın anıt-mezarları), Abdülaziz Fermanfermayan (Tahran'da Ariyamahr stadyumu ve petrol binası, Niyavaran Krallık sarayı), Ali Serdar Efkami (Tahran belediye tiyatrosu ve radyoevi, Meşed televizyon binası), Mesud Cihan Ara ve Mahmud Sai (Isfahan Çocuk kitaplığı), Hüseyin Emanet (Tahran'da Şahyad kulesi), Derviş (Benderabbas ve Şiraz radyo ve televizyon binaları) sayılabilir.

● *Resim.* Minyatür, yüzyıllar boyunca iran resim sanatının en güzel örneğiydi. Bugün de bu sanatı uygulayanlar olmakla birlikte (özellikle Behzad) eski okulların (Tahran'da Şah Abbas oteli salonu) çok ustaca birer kopyası olmaktan başka bir değer taşımaz. Kökleri XVII. yy.a uzanan batı etkisi, özellikle XIX. yy.da belirginleşti. Ama İran'da batıya dönük resim devriminin başlayışı ancak 1950'ye doğru Celil Ziya İpur (doğ. 1920) eliyle gerçekleşti. André Lhote'un öğrencisi olan bu ressam, iran halk sanatından esinlenen daha gerçekçi bir resme yönelmezden önce etkisinde kaldığı kübist kuramlarla donmüştü ülkesine. Ziyaipur'un getirdiği figüratif akım Ahmed İsfendiyarî (doğ. 1923), Mahmud Cevadipur (doğ. 1920), Menuşer Yektai, Hüseyn Mahcubî ve portre ressamı Leyla Metin Defterî tarafından sürdürüldü. Ayrıca, tabloları düzenli olarak Paris'te sergilenen Abdülkasım Saidî (doğ. 1925) ile ilkin soyut manzaracılığa, sonraları gerçeküstücülüğe yaklaşan yapıtlarında ülkesinin çöl görüntülerinden esinlenen Mir Abdülrıza Deryabegi'yi de (doğ. 1930) saymak gerekir. Özellikle Behçet Sedr (doğ. 1925), Meşumah Seyhun, Markos Grigoryan (doğ. 1924) ve Paris'li romancı ve ressam Serge Rezvani'yi biraraya getiren enformel bir eğilimle, sonradan devrimci bir sanata yönelen soyut bir akım gelişti. Bazı sanatçılar da soyut manzaracılığı seçtiler: ince bir zevkin örneklerini veren tuvalleri fizikötesi boyutlar taşıyan Suhrab Sipihri (doğ. 1928), daha sonraları anlatımcılığa ve gerçeküstücülüğe yönelen Behman Muhassas (doğ. 1930) ve nihayet Paris'li bulut ressamı Naşir Aşar (doğ. 1928).

1969'larda batılı akımlara bir tepki olarak, ülkenin çağdaş dile aktarılmış kültür mirasından kaynağını alan bir eğilim belirdi. Kültür ve Sanat bakanlığının desteğiyle kurulan Süsleme Sanatları yüksekokulunda (1960) geleneksel sanatların okutulmasına ağırlık verildi. Bu arada, motiflerini seramikten, minyatür ve halılardan, çeşitli elsanatlarından alan bir resim anlayışı doğdu. Bu okulun temsilcileri arasında özellikle Mesud Arab Şabi (doğ. 1935), Mansur Kandrız, Sadık Barirani, Naşir Uvizi (doğ. 1934), Jezah Tabatabai, Peruiz Tanavuli (doğ. 1937) ve kaligraf ustaları Hüseyin Zandırudi* (*Ek*), Sadık Tebrizî ve Feramerz Bilerem'in (doğ. 1936) adlarını vermek gerekir.

● *Heykel.* İslâm dininde yasak olan heykele gerçekten pek az sanatçı ilgi gösterdi. Bu alanda adını duyuran sanatçılar arasında şunları sayabiliriz: Peruz Tenevuli; mimarîye yakın kütlesel bir ağırlık izleniminin fışkırdığı yalın eserler veren Sema Kuban (doğ. 1935); çekiçlenmiş ve asit sürülmüş bronz heykeller yapan Ardeşir Arjang (Ercenk); muska ve nazarlıklardan oluşmuş düzenlemelerinde halk sanatına yer veren Cazah Tabatabayi; pişmiş topraklarıyla İran'ın eskiçağ figürleri geleneğini yeni bir dile aktarıp canlandıran Cengiz Şahvak (doğ. 1933). [LM]

İran körfezi veya **Basra* körfezi.** Savunma. *İran körfezinin stratejik sorunları.* 1968'de Büyük Britanya'nın, İran körfezi kıyı devletlerinde 1853'ten beri sürdürdüğü durumа son verip kuvvetlerinin büyük bölümünü çekmeğe karar vermesi ve kararın 1971'de gerçekleşmesi bu bölgede stratejik dengenin bozulmasına yol açtı. Büyük Britanya, Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonunu (eski Trucial devletleri) ortaya çıkararak ingiliz kuvvetlerinin çekilmesinden doğan boşluğu doldurmağa çalıştı; bu federasyonun emrinde ingiliz subaylarının yönettiği 1 600 kişilik küçük birlik bulunuyordu; öte yandan İngiltere, siyasî ve askerî danışmanlar bulundurduğu Umman sultanlığındaki Maskat ve Salalah açıklarında Masira adasında bulunan hava üssünü de elinde tutuyordu.

İran, kendi yönünden petrol gücü için vazgeçilmez saydığı stratejik dengeyi korumak amacıyla, 1971 sonunda, Hürmüz boğazındaki üç küçük adayı işgal etti. (Ras el-Kaima emîrliğine bağlı Büyük ve Küçük Tumb ve Şarca emîrliğine bağlı Ebu Musa adaları). Tahran hükûmeti Sovyetler birliğine yaklaşarak A.B.D. ile İngiltere'nin desteğini sağladı ve körfezin 200 000 kişilik en güçlü ordusunu kurdu; gerekli araç ve gereçleri Amerika Birleşik devletleri, İngiltere, Fransa ve Sovyetler birliğinden satın aldı.

İran körfezi ülkelerinde çok büyük petrol çıkarı bulunan Amerika Birleşik devletleri, güvenliklerini sağlamak için bu ülkelere gerekli yardımı yapmaktadır. Aralık 1971'de Amerikalılar, ağustos 1971'de bağımsızlığını kazanan Bahreyn'den liman kolaylıkları elde ettiler. Ayrıca, çeşitli ülkelerde askerî görevliler ve danışmanlar bulundurdukları gibi İran, Kuveyt ve Suudî Arabistan'la da önemli silâh satış anlaşmaları imzaladılar.

Sovyetler birliği, Ortadoğu'yu karıştıran bütün bunalımlarda «arap halkları»nı savunucu tutumunu pekiştirmekten, özellikle Süveyş kanalının kapanmasından sonra sıcak denizlere inmek için hayatî bir yol olan İran körfezine ilgi göstermekten geri kalmadı. 1972'de Irak'la bir dostluk anlaşması imzaladı ve Güney Yemen'den Aden'de bir üs elde etti. Sovyetler birliği bu üsten yararlanarak Kızıldeniz yolunu denetleyebildiği gibi, İran körfezi yolunu da denetleyebilir. Bu durum, 1973'te dördüncü israil-arap savaşında Sovyetler birliğinin arap ülkelerine sağladığı destekle kendini gösterdi. Ayrıca Umman ve Arap körfezi Halk Kurtuluş cephesine Sovyetler'in sağladığı desteği de belirtmek gerekir. Güney Yemen'de işe başlayan Kurtuluş cephesi Dofar ayaklanmasını yürütür: 1965'ten bu yana Maskat hükûmetine karşı kıyasıya bir savaş halinde süren ayaklanma 1972-1973 yıllarında hızını daha da arttırdı. 1973 sonunda Kurtuluş cephesi, Maskat sultanının çağrısı üzerine Dofar'a çıkarılan iran kuvvetleriyle karşılaştı; iran birlikleri, 1970'ten beri gerillaların elinde bulunan Salalah-Timrit yolunun denetimini 1974'te ele geçirdi. (L)

İRASER [irezer] i. Fiz. Kızılaltı ışınımlardan yararlanan laser. (L)

İRAZ (İsmet), türk cudocusu (Ankara 1944). Spora 1964'te başladı. Almanya ve İrlanda ile yapılan uluslararası yarışmalarda birincilikler aldı. Bu spor dalı için öğrenim yerleri açtı. (M)

İRBM, INTERMEDIATE RANGE BALLISTIC MISSILE'in (Orta menzilli balistik füze) baş harfleri. Menzili 1 500 ile 3 000 deniz mili

Foto. Sipahioğlu (2) [LAROUSSE]

(2 775 ile 5 500 km) arasında değişen stratejik füze. (Bk. FÜZE*, *Ek.*) [L]

***İRİAN,** Endonezyalıların Yeni Gine'ye verdikleri ad. — Batı kesimi (Batı İrian), 1969'da yapılan bir referandumla Endonezya'nın bir ili haline geldi. (Bk. ENDONEZYA, *Ek.*) [L]

***İRLANDA** (KUZEY), İrlanda'nın kuzeydoğusunda bölge. — 1921'de İrlanda sorunu «çözümlenirken» Ulster'i oluşturan ve içişlerinde özerk olan altı kuzey idare bölümü Büyük Britanya'ya bırakılmıştı. Bölge nüfusunun çoğunluğu protestandır ve katoliklerin (1 485 000 kişinin 500 000'i) durumu iyi değildir. Çeşitli seçim oyunlarıyla, parlamentoda (Stormont) temsil hakları engellenir. Sözgelimi, konulan bir vergi, 8 000 ergin kişiyi (7 000'i katolik) oy kullanma hakkından yoksun bırakmıştır; bir başka yasa, seçim hakkını tüzel kişilere verir, oysa sanayi, bankalar ve toprak protestanların elindedir. Öte yandan, İrlanda'nın içinde bulunduğu sıkıntıların yol açtığı işsizlik de, daha çok katolikleri etkiler. Katolikler bu durumu protesto etmek için bir Medenî Haklar derneği kurmuşlardı; 5 ekim 1968'de Londonderry'ye bir protesto yürüyüşü düzenlendi; yürüyüş ayaklanmaya döndü ve çok geçmeden çalkantı bütün Ulster'e yayıldı. Başbakan T. O'Neill reform vaadinde bulundu, ama bütün protestanların desteğini kaybederek istifa etmek zorunda kaldı. Duruma doğrudan doğruya müdahaleden çekinen Londra'daki İşçi partisi hükûmeti; başka bir reformcuyu başbakan seçtirmeyi başardı: Chichester-Clark. Ama, Clark'ın aldığı tedbirlere rağmen, 1969'da çalkantı yeniden başladı. «Orange'cı» protestanlar, Orange'lı Willem'in XVII. yy. sonunda Yakubîlere karşı kazandığı zaferleri kutlamak için gösteriler düzenlediler; bu gösterileri bir kışkırtma olarak değerlendiren katolikler de, Belfast'ta, özellikle Londonderry'nin katolik semtinde karışıklıklar çıkardılar; gönüllü zorba protestanlardan oluşan bir polis gücü («özel B»ler) bastırma hareketiyle görevlendirildi ve 12-15 ağustos 1969'da 8 kişi öldü, 500 kişi yaralandı. Olay milletlerarası bir boyut kazandı: Dublin konunun Birleşmiş milletlerde görüşülmesini istedi; İ.R.A. kuzeye müdahale tehdidinde bulundu.

18 ağustosta Londra bütün polis kuvvetlerinin denetimini üstüne almağa karar verdi ve herkese eşitlik vaat etti. Katoliklerin yüreğini ferahlatan bu müdahale rahip Ian Paisley'nin yönettiği yobaz protestanları öfkelendirdi ve 13 ekimde ingiliz birlikleri, protestan göstericilere ateş açmak zorunda kaldılar. 1969-1970 kışında durumun nispeten sakinleşmesine rağmen, 1970 yazında çalkantı yeniden başladı. Medenî Haklar derneğinin barışçı yürüyüşleri yerini yavaş yavaş İ.R.A.'nın gerilla savaşına (örgütün «Provisionals» adlı katı kesimi, her türlü görüşmeyi reddedip silâhlandı) bıraktı. Londra hükûmeti giderek daha doğrudan müdahale zorunda kaldı. 1971 martında yeni takviyeler gönderildi, ama Chichester-Clark'ın s›k›yönetim önerisi kabul edilmedi; Clark'ın istifasından sonra, ingiliz hükûmeti gene bir reformcu olan Brian Faulkner'i seçtirdi. Şehir gerillasının gelişmesi karşısında, Belfast hükûmetinin otoritesi giderek daha hayalî bir hal almaktaydı. 1971 ağustosunda imzalanan Londra anlaşmasıyla sertlik siyaseti de başlamış oldu (idarî tutuklamanın yeniden konması ve İ.R.A. üyesi sanılan 300 kişinin tutuklanması), ama bu siyasetin, hemen bir halk ayaklanmasına dönüşen kargaşalıkları yeniden başlatmaktan başka yararı olmadı. 30 ocak 1972'de, ingiliz paraşütçüleri Londonderry'de halka ateş açtılar; bunun sonucunda Bogside gerçek bir mezarlığa döndü («Kanlı Pazar»). Eire'in gittikçe sesini daha yükseltmesi ingiliz hükûmetinin işini daha da güçleştiriyordu; Heath ile J. Lynch arasındaki görüşmeler ve Heath, Lynch-Brian Faulkner arasındaki toplantılar hiç bir sonuç vermedi.

Londra, bu güçlükler karşısında, eyaletin yönetimini doğrudan doğruya ele almağa karar verdi: 24 mart 1972'de, Stormont'un yetkileri Westminster'a devredildi ve William Whitelaw İrlanda işlerinden sorumlu müsteşar tayin edildi. Altı idare bölümünün geleceğini saptamak için protestanlara bir referandum vaadinde bulunulmasına rağmen, tam bir «prokonsül» gibi davranan Whitelaw katoliklerden yana çıkıyordu. 29 martta resmî İ.R.A., 22 haziranda da «Provisional»ler silâhları bırakmayı kabul ettiler. Bununla birlikte, mütareke daha 9 temmuz 1972'de bozuldu ve bütün yaz boyunca suikast ve karışıklıklar birbirini izledi. William Whitelaw'ın planı, altı idare bölümüne tanınacak yeni bir idarî statü konusunda katoliklerin ve ılımlı protestanların onayını sağlamaktı. Eylülde Darlington'da yapılan bir konferanstan sonra, Whitelaw eyaletin geleceğiyle ilgili bir referandum yapılacağını ve yeni bir Stormont seçilmesini (nispî temsil ve bir eyalet yürütme kurulu) öngören bir anayasa hazırlandığını bildirdi. 8 mart 1973 referandumuna katolikler katılmadılar (seçmenlerin yüzde 58'i katıldı); böylece, Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık içinde kalması onaylanmış oldu. Haziran ayında eyalet meclisi seçimleri yapıldı ve seçime seçmenlerin yüzde 70'i katıldı. Ne var ki, huzur gerçekten sağlanamadı ve 1973 yazında, «geçici» İ.R.A., eylem alanını Büyük Britanya'ya kaydırarak özellikle Londra'da bombalar patlatmağa başladı.

Aynı yılın kasım ayında Brian Faulkner* (*Ek*), eyalet meclisinin geçici yürütme kurulu başkanlığına seçildi. Bu mecliste ilk defa, birlikçiler (protestanlar), S.D.İ.P.'den (Sosyal Demokrat İşçi partisi) katolikler ve ittifak partisi üyeleri biraraya geliyordu. Bu yürütme kurulu, Belfast, Dublin ve Londra hükûmet başkanlarının bir İrlanda meclisi kurulmasını öneren Sunningdale anlaşmasını imzalamalarından (Berkshire, Büyük Britanya, aralık 1973) sonra, gerçek bir hükûmet haline geldi. Adanın kuzey ve güneyinin temsilcileri karşısında ilk eşitlikçi organ olan bu kurulun amacı, Birleşik Krallık içinde Kuzey İrlanda eyaletinin statüsünü değiştirmekti.

Ama, Sunningdale anlaşmasına karşı olan Birlikçi parti genel kurulunda azınlıkta kalan Brian Faulkner, parti başkanlığından çekilmek zorunda kaldı. Ayrıca Kuzey İrlandalılar 1974 martında Büyük Britanya parlamentosuna seçime katılan on iki adaydan on bir aşırıcı protestanı gönderdiler; hükûmeti meydana getiren ılımlı üç parti ise, yirmi bir adayından yalnızca birini seçtirebildi (Bernadette Devlin tekrar seçilmeyi başaramadı). Şiddet hareketleri ve suikastler yeniden başladı. Aşırı protestanların grevi, B. Faulkner'in geçici yürütme kurulunun istifasına (mayıs 1974) ve eyaletin tekrar doğrudan doğruya Londra'nın yönetimi altına girmesine yol açtı.

Sunningdale anlaşmasının sonucu olan bu karar tedhişin yeniden başlamasına neden oldu. Öldürme ve halka açık yerleri bombalama olayları şubat 1975'te ilân edilen ateşkesle biraz aralandıysa da daha sonra yeniden alevlendi ve 1975 sonlarına doğru altı yılda ölenlerin sayısı 1 460'a çıktı, yaralananların sayısı da 13 000'i geçti. Bu arada bir başka olay da eylül 1975'te, Vanguard Unionist Party (öncü Birlikçi parti) lideri William Craig ile United Ulster Unionist Council'deki (Birleşik Ulster Birlikçi konseyi) arkadaşları arasında, ileride Social Democratic and Labor Party (Sosyal Demokratik ve İşçi partisi) tarafından kurulacak hükûmete katılma konusunda görüş ayrılığı çıkmasıydı. (LM)

***İRLANDA cumhuriyeti,** Kuzeybatı Avrupa'da devlet. — 3 030 000 nüf. Başkenti, *Dublin* (566 000 nüf.). Başlıca şehirleri, *Cork* (128 000 nüf.), *Limerick* (57 000 nüf.).

İKTİSAT

İrlanda, 1958-1959'da sınaî gelişme yasasıyla (Industrial Development Act) başlatılan hareketi devam ettirmektedir. Bu yasanın hedefi, 1846'daki büyük kıtlıktan beri ülkede hemen hemen insan bırakmayan büyük göç dalgasını hafifletmekti. Bugünkü cumhuriyeti meydana getiren 26 idare bölümünün nüfusu 1851'de 5 112 000, 1961 sayımında ise ancak 2 815 000 (tarihî minimum) idi; İrlanda, dünyada, nüfusu XIX. yüzyıla oranla az olan tek ülkedir.

Bu yoğun göç dalgasını (özellikle Büyük Britanya'ya doğru) durdurmak için ülkede iş yaratmak, ülkenin sermayesi az olduğundan da, Avrupa'nın bütün öteki ülkelerinden daha fazla malî çıkar ve vergi avantajı sağlayarak yabancı sermayeyi ülkeye çekmek gereklidir.

1958 yasası yürürlüğe girdikten on beş yıl sonra ilgi çekici sonuçlar verdi. Ek işler sayesinde, göç oranı önemli ölçüde geriledi ve doğal artış yüzdesinin altına düştü. 1961'den bu yana halkın toplam sayısının azalması durdu: 1966'da 2 880 000 nüf; 1971'de 2 971 000 nüf. Bununla birlikte nüfus yoğunluğu hâlâ Avrupa'nın en düşüklerindendir (yüzde 42).

Yurt dışına göçenler özellikle çocuk yetiştirme çağında gençler olduklarından, göç olayının frenlenmesi doğum oranının artmasına da yol açtı (bu, Avrupa'da eşine rastlanmayan bir olaydır): 1955'te binde 21,5, 1970'te binde 21,8, 1973'te binde 22,5. Bu doğum oranı bugün, Arnavutluk dışında Avrupa'nın en yükseğidir. Aynı biçimde, nüfusun gençleşmesi ve sağlık koşullarının gelişmesi, ölüm oranında kesin bir düşüşe yol açtı: 1955'te binde 12,6, 1970'te binde 11,5, 1973'te binde 11. 1973'te yüzde 1'in üstünde olan doğal artış, Avrupa'nın en yükseklerinden biridir. Doğumları sınırlama uygulamalarından pek az etkilenen İrlanda, Batı Avrupa'nın nüfus yapısı en genç ülkesidir: nüfusun yüzde 40'ından çoğu 20 yaşından küçük, yüzde 23'ü ise 20-40 yaşları arasındadır. Meslek yelpazesi de hızla değişmektedir. Eski göçlerin nedeni olan köylerin aşırı kalabalıklığı yeni fabrikalar kurulması sayesinde biraz azalmaktadır; 1969'da, İrlanda tarihinde ilk defa sanayideki iş sayısı, tarımdaki iş sayısını aştı (ama tarım işleri bir avrupa ülkesi için hâlâ çok yüksekti). 1970'te, İrlanda'daki 1 066 000 işin dağılımı şöyleydi: tarım ve ormancılıkta yüzde 27,2; sanayide yüzde 30; hizmetlerde yüzde 42,8.

Sanayi, iktisadın hareket ettirici gücü haline geldi. Üretim, 1958'den bu yana yarıya yakın arttı ve enerji, inşaat malzemesi (çimento üretimi iki kattan çok arttı: 1,7 Mt) gibi temel dallarda yarıyı bile aştı. Sanayi artık, millî ihracatın yarısından fazlasını sağlamaktadır. Bu sanayi gelişmesinden, özellikle başkent Dublin, ama aynı zamanda da ülkenin ikinci büyük şehri Cork ile, batı uçtaki iki gelişme kutbu (Galway ile Shannon açık havalimanının sanayi kesimi) yararlandı. Tarımdaki gelişme çok daha yavaştır. İşletmelerin sayısı çok, boyutları küçük, donatımları kötüdür (özellikle batıda). Hayvancılık büyük ölçüde yaygın biçimde yapıldığı halde, geleneksel olarak tarım ge-

KUZEY İRLANDA

Newry'de katolik mitingi (şubat 1972)

Belfast «Bogside»de protestanların gösterileri (mart 1972)

Belfast «Bogside»de ingiliz ordusunun müdahalesi (temmuz 1972)

Foto. Bureau-Sygma, Bureau-Gamma, Jouffrey-Gamma (LAROUSSE)

lirlerinin temelini sağlar. İrlanda'da çok zengin hayvan sürüleri vardır: 6 milyon baş sığır, 4 milyondan çok davar, 1,3 milyar domuz v.d. Avrupa'nın başka hiç bir yerinde, tarım işçisi başına sürü yükü bu kadar fazla değildir.

Ne var ki, yeni sanayi gelişmesi sorunlarla da karşılaşmaktadır. Gayrisafi millî hasıla 1970-1972 arasında, 1960-1970 dönemine oranla daha yavaş arttı. Kısmen, İrlanda lirasının 1967 aralığında devalüe edilmesinden ileri gelen büyük fiyat artışı (yılda yüzde 8,9), üretkenliğin pek az ilerlemesi, kalifiye işçi eksikliği, ülkenin yanıbaşındaki Kuzey İrlanda'da devam eden sosyal-dinsel karışıklıklar, yabancı sermayecileri duraksatmaktadır. 1965'te imzalanan İrlanda-Britanya serbest mübadele anlaşması, İrlanda'dan Büyük Britanya'ya tarım ürünleri ihracatını teşvik etmiştir elbet; ama aynı zamanda da ülke içinde ingiliz sanayiinin rekabetini artırmıştır; iki ülke arasındaki zaten pek az olan gümrük hakları 1975'te tamamen kaldırılacaktır.

Bu küçük ülkenin bir kapalı iktisat düzeninde yaşaması olanaksızdır. İhracatı gayrisafi millî hasılanın yüzde 40'ını bulur; bu oran Belçika'nınkine eşittir ve Avrupa'da yalnız Norveç ve Hollanda tarafından aşılır. İrlanda ihracatının yüzde 52'si İngiltere'ye, yüzde 12'si A.E.O. kurucusu altı ülkeye, yüzde 12'si A.B.D. ve Kanada'ya, yüzde 24'ü dünyanın geri kalan kısmına yapılır. İhracat, ülkenin giriştiği donatım çabası, hammadde bakımından yoksulluğu ve sanayi üretimi yelpazesinin eksik olması (ticaret bilançosunda özellikle gemi, uçak ve otomobil ithalâtının ağırlığı hissedilir) nedeniyle, ithalâtın ancak üçte ikisini karşılar. İthalâtın yüzde 49'u İngiltere'den, yüzde 16,4'ü A.E.O. kurucusu 6 ülkeden, yüzde 9'u Kuzey Amerika'dan, yüzde 25,6'sı dünyanın geri kalan kısmından yapılır.

Ticaret bilançosundaki 200 milyon sterlini aşan açığın ancak dörtte biri turizm gelirleriyle (Kuzey İrlanda'daki olaylar turistlerin cesaretini kırmaktadır), üçte biri de irlandalı göçmenlerin gönderdikleri dövizler ve denizaşırı yatırımların kâr paylarıyla kapatılır. Bu, İrlanda'daki nispî refahın değişken dış etmenlere ne kadar bağımlı olduğunu ortaya koyar.

İrlanda halkı, 10 mayıs 1972 referandumuyla cumhuriyetin A.E.O.'ya katılmasını onaylamıştı; bu katılma 1 ocak 1973'te gerçekleşti; ortaklığın 9 ülkesi içinde İrlanda, İtalya'dan sonra hayat seviyesi en düşük olanıdır: 1970'te kişi başına G.S.M.H. ancak 1 320 dolardı.

İrlanda, genişletilmiş A.E.O.'da yeni gelişen sanayiine ve hayvancılığına ek pazarlar bulmayı umut etmektedir. Tarım tekniklerini modernleştirmek koşuluyla, Avrupa'da çok ihtiyaç duyulan canlı hayvan ve sığır eti bakımından büyük bir ihracatçı olabilir. Ayrıca yeni ortaklarının ülkede daha çok sanayi işi yaratacaklarını ummaktadır. A.E.O.'ya katılma, orta vadede, İngiltere'nin uzun süredir İrlanda'yı bunaltan iktisadî ve siyasî baskısını gevşetebilir.

TARİH

İ.R.A. ile dayanışmadan giderek uzaklaşan ve 1972 kasımında İ.R.A.'nın sertlik taraflısı kolu «Provisionals»ın önderi Sean Mac Stiofain'i tutuklatan hükûmetin tutumunu halk da kaygıyla izlemekteydi. Bir kararsızlık döneminde bulunulduğunu gören Jack Lynch 1973'ün şubat ayında parlamentoyu dağıttı, ama yapılan yeni seçimlerde Fianna Fail bozguna uğradı (75 yerine 69 milletvekili); buna karşılık Fine Gael 4 sandalye (54), İşçi partisi 2 sandalye (19) kazandı. 14 martta, Liam Cosgrave, Fine Gael - İşçi partisi temsilcilerinden oluşan bir koalisyon kabinesi kurdu. Ne var ki, Valera'nın halefini saptayacak 30 mayıs 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, yeni hükûmetin adayı O'Higgins, Fianna Fail kabinesinin sağlık bakanı Erskine Childers'a yenildi. Ancak Childers'ın cumhurbaşkanlığı sadece bir yıl sürdü, kasım 1974'te ölmesi üzerine yerini, 1973'e kadar İrlanda başyargıcı olan ve o tarihte Avrupa mahkemesine atanan Cearbhall O'Dalaigh aldı (aralık 1974). 1973 aralığında, İrlanda cumhuriyeti üçlü Sunningdale anlaşmasının (bk. *Kuzey* İRLANDA, *Ek*) hazırlanmasına katıldı. Ama Ulster'de durumun hızla kötüleşmesi ve Belfast yürütme gücünün devrilmesi (mayıs 1974) çok büyük bir umut kırıklığına yol açtı.

EDEBİYAT

Son yılların irlanda edebiyatında, bazı özelliklerin değişmediği görülür. Bunların başında ikili gelenek, yani Gaelce ve İngilizce yazma geleneği gelir; Gaelce geleneğini yaşatanlar, irlanda dilindeki yazıları 1968'de *Faoistin Bhacach* başlığı altında toplayan Pearse Hutchinson (doğ. 1927) gibi iki dilde yazan yazarları saymazsak, *An tSraith Da Togail* adlı yapıtı ölümünden birkaç hafta önce yayımlanan Mairtin O Cadhain (1907-1970) gibi romancılar ve hikâyeciler, Sean O Tuama (doğ. 1926) gibi denemeciler, Martin O Direain (doğ. 1910) ya da Sean O Riordain(doğ. 1917) gibi ozanlardır; olgunluğa ulaşan ikinci gelenek ise, dünün ve daha öncesinin büyük yazarlarını (Yeats, Synge, Joyce, Beckett) incelemek amacıyla bir üst dilden yararlananlar arasında yerleşmiştir. Kendini kabul ettirmiş ünlü yazarların çoğu bugün hayatta değildir. Her ikisi de 1964'te ölen Brendan Behan ve Sean O'Casey, 1966'da ölen Flann O'Brien ve Frank O'Connor, 1967'de ölen Patrick Kavanagh ve 1968'de ölen Paul Vincent Carroll (dram yazarı) gibi yazarlardan sonra, irlanda edebiyatı Richard Power (1928-1970) ve Padraic Colum'u da (1881-1972) kaybetmiştir.

Buna karşılık, çoktan tarihe mal olmuş birçok yazar hâlâ hayattadır: Austin Clarke, Liam O'Flaherty, Sean O'Faolain (kızı Julia roman dünyasında birden parladı, tıpkı babası William Denis Johnston'un önemli tiyatro yapıtlarını aratmayan Jennifer Johnston gibi). Yerini belirlemiş başka bazı yazarlar ise ecer vermeğe devam etmektedir: iki ünlü kadın yazar Kate O'Brien ve Mary Lavin, geçen on yılın ortaya çıkardığı ve son beş yılın da ünlerini pekiştirdiği bir dizi sanatçı, tek bir kitapla ya da *The Lace Curtain* gibi tutulan bazı dergilerde yayımlanan dağınık birkaç sayfayla adını duyuran yeni kabiliyetler.

Kendilerini son zamanlarda kabul ettiren yazarları ve en son yapıtlarını şöyle sıralayabiliriz: Christy Brown (*Down All the Days*, 1970); Aidan Higgins (*Balcony of Europe*, 1972); John McGahern (*Night-Lines*, 1970); Brian Moore (*Fergus*, 1970; *Catholics*, 1972); Edna O'Brien (*The Love Object*, 1968; *A Pagan Place*, 1970; *Night*, 1972); Francis Stuart (*Black List, Section H*, 1971; *Memorial*, 1973); John Banville (*Birchwood*, 1973); John Broderick (*Apology for Roses*, 1973); Lee Dunne (*A Bed in the Sticks*, 1968; *Does your Mother?*, 1970); Benedict Kiely (*A Ball of Malt*, 1973); Thomas Kilroy (*The Big Chapel*, 1971); Tom Mac Intyre (*The Charollais*, 1969), James Plunkett (*Strumpet City*, 1969).

Şiirdeki gelişme de çok önemlidir. Eavan Boland, Michael Hartnett, Trevor Joyce, Brendan Kennelly, Thomas Kinsella, Sean Lucy, Richard Murphy, Desmond O'Grady, Michael Smith üzerinde durulacak şairlerdir.

Kuzey İrlanda'nın trajik durumu düşünce tiyatrosuna Conor Cruise O'Brien (*King Herold explains*, 1969), William John Haire (*Within Two Shadows*, 1972) ve Brian Friel (*Freedom of the City*, 1973) ile yeniden bir canlılık getirdi. Ama öbür dram türleri de büsbütün terk edilmedi. Köylü yaşamını dile getiren oyunları genellikle John B. Keane, güldürü oyunlarını da Hugh Leonard işledi; psikolojik oyunların en güzel örneğini Michael Mac Liammoir 1973'te *Prelude in Kazbek Street* adlı yapıtıyla verdi. (LM)

İRYANİ (Abdurrahman el—), Yemen Arap cumhuriyetinde siyaset adamı (İryan 1911). 1948'de katıldığı devrim hareketi başarısızlığa uğrayınca 1954 yılına kadar tutuklu olarak yaşadı. 1962'de devrimci konsey üyeliğine getirildi, adalet bakanı oldu (1962-1963). Daha sonra yürütme konseyi başkan yardımcısı (1963-1964) ve siyasî büro üyesi seçildi (1964). 1965'te Kamir ulusal konferansında barış komitesi başkanlığı yaptı.

5 kasım 1967'den bu yana devlet başkanlığı ve cumhuriyet meclisi başkanlığını sürdüren İryani gerek tutucu ve ilerici arap devletleriyle, gerek A.B.D. ile, gerek sosyalist ülkelerle ilişkiler kurmağa başladı. 1971'de Moskova'ya resmî bir ziyarette bulundu. Ülkesinin bağımsızlığını korumak düşüncesiyle, Suudî Arabistan'ın etkisini azaltmağa ve Yemen Demokratik ve Halk cumhuriyeti ile olan ilişkilerini sağlamlaştırmağa çalıştı. Ancak, başbakan Abdullah el-Hicrî ile bu konularda anlaşmazlığa düşünce, başbakanın, ülkenin güneyindeki devrimcilere karşı giriştiği baskı siyasetini şiddetle eleştirmeğe başladı ve anlaşmazlığı siyasî yoldan gidermeyi önerdi (1973). Haziran 1974'te iktidara geçen askerî cunta İryani'yi istifaya zorladı. (L)

***İS** i. — Petr. *İs önleyici*, daha iyi yanmasını sağlamak ve sobalarda, kazanlarda, borularda is bırakmasını önlemek için, ev ısıtmasında kullanılan petrol, mazot ve gazyağına karıştırılan katkı maddesi. (L)

İSAKOVO, Sibirya'da arkeolojik şehir. İsakovo kültürü Angara ile Lena ovaları arasında yer alan bir Alt Cilâlıtaş fasiyesidir (M.Ö. 3 500 - 3 000). Avcılar çömlekçiliği biliyor ve ölülerini gömüyorlardı. (L)

***İSAKOVSKİY** (Mihail Vasilyeviç), sovyet şairi. — (öl. Moskova 1973). Yeni şiir ve anlatı kitaplarını (*İki akordiyon yeniden çalıyor*, 1961; *Sonbaharda*, 1967; *Rusya göklerinin altında*, 1970) yanı sıra, sanat ve şairin toplum içindeki yeri üstüne düşüncelerini de yayımladı: *Şiir ve şairler üstüne notlar* (1967). [L]

İSAKSEN (Lone), danimarkalı kadın dansçı (Kopenhag 1941). 1961'de Elsa Marianne von Rosen'in Skandinaviska Balletten'inde dans hayatına atıldı ve *Sylphide*'i yorumladı, sonra New York'a gitti (1962), American Ballet Center'e öğrenci olarak girdi, Robert Joffrey Ballet'de *Incubus* (Gerald Arpino'nun, 1962) ve *Palace* (Gerald Arpino'nun, 1963) gibi yapıtlarda dans etti. Robert Joffrey topluluğu dağılınca (1964), solocu olarak Harkness Ballet'e girdi ve Erik Bruhn ile *The Abyss*'i (Stuart Hodes'in, 1965) Lawrence Rhodes ile *After Eden*'ı (John Butler'in, 1966) ve *Erotica*'yı (Richard Wag

IRLANDA
cumhuriyeti

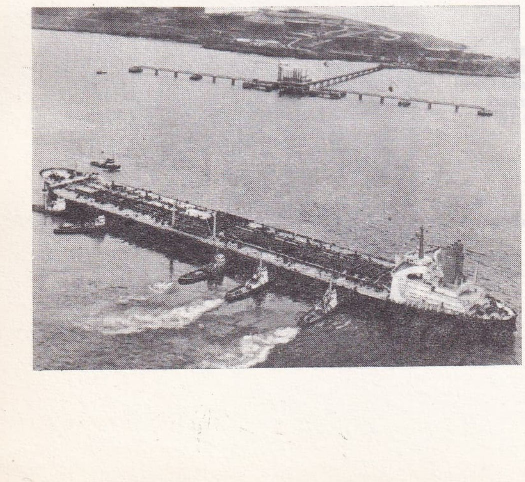

Bantry Bay açıklarındaki petrol limanının havadan kısmen görünüşü

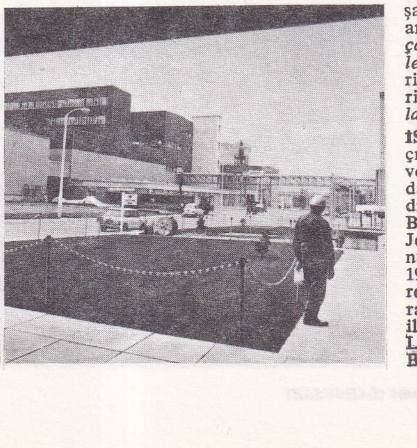

Ringaskiddy'de (Cork bölgesi) amerikan firması Pfizer Chemical Corporation'a ait fabrika binaları

Foto. İrlanda elçiliği (LAROUSSE)

ner'in, 1967) yorumladı, Jacob's Pillow festivalinde danimarkalı dansçı Niels Kehlet ile birlikte *Gülün hayaleti*'nde dans etti. Sonra Het Nationale Ballet ile sözleşme yaptı (1970), uluslararası Paris festivalinde *Youth*'ı (R. Wagner'in) yorumladı. 1972'de American Ballet Theatre'a konuk sanatçı olarak katıldı. (L)

***İSCEHİSAR,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Afyon ili, merkez ilçesi) bucak. — 14 063 nüf., bucak merkezi 4 839 nüf., 15 köy (1970). [M]

***İSÈRE idare bölgesi,** Fransa'da, Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 768 450 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 50 kanton, 532 komün. (L)

İSHAK (İndre Yusuf bin), singapurlu devlet adamı (Padang-Gasah 1916 - Singapur 1970). İkinci Dünya savaşından önce birçok basın organı kurduktan sonra aralık 1959'da kraliçe Elizabeth'in Singapur temsilcisi oldu. 1963'te Singapur'la Malezya birleşince federasyonun Singapur temsilciliğine atandı. 1965'te Singapur federasyondan ayrılınca Singapur devletinin ilk cumhurbaşkanı oldu; 1967'de dört yıl için yeniden seçildi. (L)

***İSKANDİNAVYA,** Kuzey Avrupa'da bölge. — Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç hükûmetleri, 20 mart 1968'de Birleşmiş Milletler teşkilâtının emrine müdahale kuvvetleri verdiklerini bildirdiler. (L)

***İskender lahti.** — Üzerinde Büyük İskender kabartması nedeniyle önceleri İskender lahti diye adlandırılan bu lahtin, aslında Sayda krallarından Abdolonimos'a ait olduğu alman bilim adamı Volkmar von Graeve tarafından tespit edildi. (M)

***İSKENDERUN,** Akdeniz bölgesinde (Hatay ili) ilçe merkezi şehir ve liman. — 174 065 nüf., merkez 103 164 nüf. (1975). Türkiye'nin üçüncü büyük demir-çelik tesisleri olan İskenderun* (*Ek*) Demir-Çelik fabrikaları tamamlandı (1975). [M]

İskenderun Demir-Çelik fabrikaları, İskenderun'a 18 km uzaklıktaki Payas bucağı yakınında kurulu, Türkiye'nin üçüncü demir-çelik tesisi. Tesisin kurulması çalışmalarına 1967 martında S.S.C.B.'den sağlanan 97,6 milyon dolarlık kredi anlaşmasıyla başlandı. Tesislerin temeli 1970 ekiminde atıldı ve aynı tarihte S.S.C.B.'den 113,7 milyon dolarlık bir ek kredi alındı. Yılda 1 milyon ton demir-çelik üretmesi öngörülen tesisin tamamlanışını izleyen tarihte genişletilerek kapasitesinin 2 milyon 200 bin tona çıkarılması, 1979'da da ikinci bir genişletmeyle kapasitesinin 4 milyon ton/yıla çıkarılması öngörüldü. Toplam maliyet de, birinci aşama için 8 milyar lirayı buluyordu. Bu aşamada tesislerde demir ve çelikle birlikte yılda 60 000 ton ham katran, 1 milyon ton kok kömürü, 13 000 ton benzol, 12 000 ton amonyum sülfat, 134 000 ton pik, 405 000 granüle cüruf üretileceği hesaplandı.

Fabrikaların yapımı için 15 milyon m² arazi kapatıldı. Bunun 4,5 m²'si tesislere ayrıldı. Geri kalan alanda 1 800 konuttan oluşan bir yerleşme yeri geliştirilmesi planlandı. Fabrika alanında kara iletme ve ulaştırma düzeni olarak 5 km taşıyıcı bant çekildi ve 36 km karayolu yapıldı, aynı amaçla denizde de 49 km'lik taşıma kolaylıkları hazırlandı. Tesislerin ilk yüksek fırını 1974'te, ikincisi de 1975'te ateşlendi ve tam kapasite çalışma 9 000 işçiyle 1975'te başladı. (M)

***İSKİLİP,** İç Anadolu bölgesinde (Çorum ili) ilçe. — 76 540 nüf., ilçe merkezi 16 488 nüf. (1975); 87 köy (1970). [M]

***İSKİT, (Server Rifat),** türk gazeteci ve basın tarihçisi. — (öl. İstanbul 1975). [M]

***İSLÂHİYE,** Akdeniz bölgesinde (Gaziantep ili) ilçe. — 78 199 nüf., ilçe merkezi 20 635 nüf. (1975). [M]

***İSLÂM i.** — Sanat ve arkeoloji. Son yıllarda islâm sanatları üzerinde yapılan araştırmalar çok yetersiz olmakla birlikte, öylesine yenilikler getirdi ki bu konuda bugüne kadar yerleşmiş bütün yargıların yeniden gözden geçirilmesi zorunluğu meydana çıktı. Özellikle Afganistan'daki Gazne* (*Ek*) sarayında, Ortadoğu'da «çöl surları» denilen emevî saraylarında ve Türkiye'deki Kubadâbâd sarayında yapılan kazılarda elde edilen buluntular ve bilgiler, batılı bilim adamlarının yerleşmiş önyargılarının hemen değişmesi için yeterli olmadı; ama hiç değilse bu yeni gerçeklerin ışığında, üstünkörü incelenmiş bazı anıtlar veya büsbütün yeni buluntular bir kere daha incelendi. Yeniden incelenen bu eserler arasında özellikle Afganistan'daki Cam minaresi, Laşkari Pazar'daki saraylar (XI. yy.), Belh'teki Hacı Piyad camii (VIII.-IX. yy.), Anadolu'daki selçuklu kervansarayları (XIII. yy.), Tunus'taki Rakkada ve El-Ecdebiye saraylarını sayabiliriz. Bu incelemelerin dışında ayrıca, son yıllarda türkoloji alanındaki gelişmeler, islâmöncesi türk uygarlığının çok önemli bir inceleme alanı olduğunu ve türk islâm uygarlığını hazırlamadaki büyük etkisini ortaya çıkardı. Daha önce islâm sanatını tek bir bütün gibi düşünen ve incelemelerini böyle bir açıdan yapan araştırmacılar için bugün artık böyle bir varsayımdan hareket imkânı kalmamıştır. İslâm sanatını, «arap-islâm», «türk-islâm» ve «iran-islâm» sanatları gibi farklı bölümlere ayırarak incelemek gereklidir. Gerçi islâm dini, bu dini kabul eden çeşitli topluluklar üzerinde derin etkiler bırakmıştır, ama bu etkiler o toplumların içinde bulunduğu koşullara, çağlara ve yerlere göre çok büyük farklılıklar yaratmıştır. Bu nedenle araştırmacılar, artık islâm sanatından yalnız dine bağlı ve tek yönlü bir olgu olarak söz edilemeyeceği, ancak çeşitli islâm topluluklarının, kendilerine özgü sanatları üzerinde durulması gerektiği gerçeğini kabul etmişlerdir. Bu gerçek, islâm topluluklarının sanatlarında görülen farklılıklar ve çeşitlemeler kadar, kendine özgü kuramları ve nitelikleri olan tüm islâm uygarlığı ile bağlantıları bakımından da önemlidir. Her topluluğun aynı din ilkelerini ve kuramlarını kendi özel koşulları içinde yorumlayacağı değişmez bir gerçektir. Özellikle batılı araştırmacılar için artık islâm dininin, bütün sanat dalları ve alanları üzerinde kesin baskısı ve etkisi bulunduğu önyargısından vazgeçmek zorunluğu vardır. Bunun için islâm ilkelerini ve islâm sanat tarihini dikkatle incelemek yeterlidir. Bir küçük örnek, konuyu daha da açıklığa kavuşturmak için yeterli olacaktır: *Kur'an* ve gelenekler ölülerin ardından yapılacak törenleri ve işlemleri sınırlamıştır. Sözgelimi ermişlere tapınmak İslâm'da kuramsal açıdan söz konusu bile değildir. Bu durumda, islâm sanatında özel olarak bir «mezar sanatı» bulunmamak gerekir. Oysa, yalnızca, anıt-mezarların çok anlamlı kanıtlar olarak göründüğü İran, Hindistan, Anadolu'da değil, müslümanların yaşadığı her bölgede olağanüstü bir gelişme gösteren bu «mezar sanatı»nın kökenlerini açıklamak güçleşir.

Kur'an'ın, resim sanatını yasakladığı, heykel sanatına İslâm'da asla yer ve izin verilmediği için çok konuşulmuş, ama az araştırılmış bir başka konudur. Resim düşmanlığı, IX. ve X. yy.dan başlayarak ulemanın ortaya attığı ve giderek resmî bir şeriat ilkesi gibi kabul ettirdiği bir sorundur. Buradan hareket ederek batılı araştırmacılar yakın zamanlara kadar islâm sanatının figüratif bir sanat olmadığı iddiasını sürdürmüşlerdir. Oysa bunun gerçekle hiç bir ilgisi yoktur. Bunu anlamak için sadece, XIII. ve XIV. yy.dan itibaren, magrıp ülkeleri dışında bütün müslüman ülkelerinde gelişen minyatür sanatına bakmak yeter. Resim sanatında, soyut ve somut bütün teknikleri ustalıkla kullanan bu sanatın dışında islâm sanatçıları figüratif elemanları, ağaç, mermer, fildişi, maden, hattâ halı ve kumaş üzerinde bile kullanmışlar, insan, bitki ve hayvan figürlerine her türlü süslemede yer vermişlerdir.

Son yıllarda elde edilen bilimsel veriler henüz çözümlenmemiş birtakım başka sorunlara da çözüm getirmiştir. Sözgelimi 1968'de Belh'de bulunan Hacı Piyad camiinin süslemeleriyle Samarra camiindeki ana motifler büyük bir benzerlik göstermektedir. Eldeki kanıtlara göre bu cami 740 yıllarında, yani Samarra'dan yüz yıl önce yapılmıştır. Samarra 838-889 arasında Abbasîlerin başkentiydi. Şu halde, samarra sanatının, ama daha geniş anlamıyla abbasî sanatının Irak'tan değil, türkistan sanatından kaynaklandığını ve esinlendiğini kabul etmek zorundayız.

Aynı tarihlerde, üç ayrı döneme ait duvar resimleri de bulunmuştur. Bunların en eskisi Emevîler dönemine ait (VIII. yy.) duvar süslemeleriydi. İlkçağ sanatının devamı olarak alınan ve islâm uygarlığı içinde çok önemli bir «istisna» sanılan bu motiflerin birer istisna olmadığı ve daha önceki emevî (ve abbasî) resim sanatı koleksiyonlarını zenginleştirdiği görüldü. Böylece, son derece çeşitli ve canlı bir repertuvar oluşturan ve yalnız dindışı olmakla kalmayıp aynı zamanda bedensel hazlara da (zevk tasvirleri, çıplaklıklar) yer veren bir resim okulunun varlığı ortaya çıkıyordu.

Laşkari Pazar'da bulunan XI. yy.dan kalma duvar resimleri ise çok daha anlamlıydı. Çünkü bu çağdan, günümüze ancak önemsiz bazı izler kaldığı sanılıyordu. Oysa Buddha etkisi altında yapılan bu resimler çok büyük bir boşluğu dolduruyordu. İsfahan saraylarının onarım çalışmaları ise XVI. ve XVII. yy.a ait safevî eserlerini günışığına çıkardı. Bunlar aynı dönemin ünlü minyatürlerinden hiç de aşağı kalmayan resimlerdi. Böylece, bugün artık bir islâm resim tarihinin varlığını ve bu sanatın İslâm'da en geniş ve önemli yeri tuttuğunu kabul etmek zorundayız.

Gene aynı biçimde ve hemen hemen aynı belirtilerle, figüratif bir islâm heykelciliğinin varlığı da ortaya çıkmıştır. Bu alanda, resim sanatına eş güzellikteki en eski eserlere gene arap saraylarında rastlıyoruz. Gazne'de ortaya çıkartılan, mermer üzerine oyulmuş gazne kabartmaları birçok bakımdan, daha önce Dağıstan, Irak, Suriye ve İran Selçuklularında, Eyyubîlerde, Memlûklarda ve Ortaçağ Anadolusu'nda (halen üzerinde çalışılmaktadır) görülen kabartmalara benzemektedir. Safevîler çağının İran'ı ise bu alanda pek zengin değildir; buna karşılık hint-moğol uygarlığı heykel bakımından, öteki islâm ülkeleriyle atbaşı gider. Burada

Lone ISAKSEN
ve Harkness Ballet
«The Abyss» (Uçurum)
[1965]

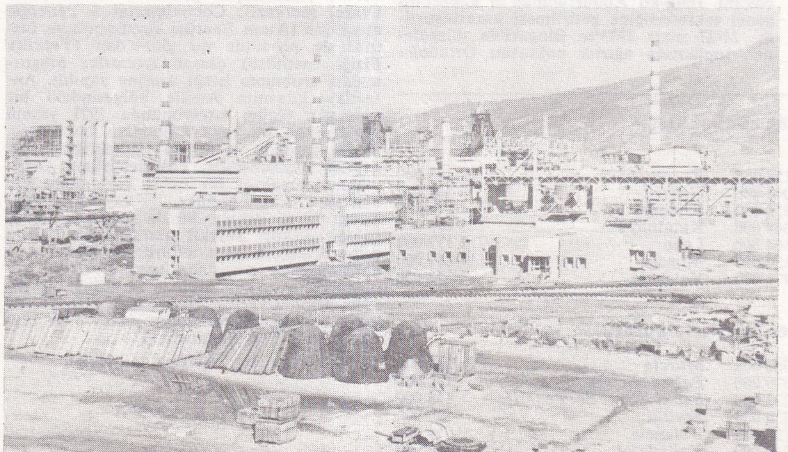

tam kapasiteyle çalışmağa 1975'te başlayan İskenderun Demir-Çelik fabrikaları

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; S. Lido (LAROUSSE)

22-24 şubat 1974'te Pakistan'da yapılan **İslâm Zirve konferansına** katılan liderler cuma namazında

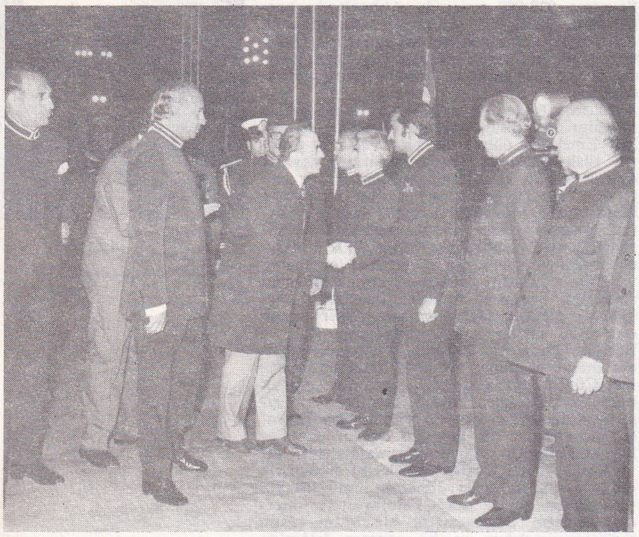

Pakistan **İslâm Zirve konferansına** katılan Türkiye dışişleri bakanı Turan Güneş Lahor havaalanında karşılanıyor

da eski iddiaların yanlış olduğunu kabul etmek gerekir: yüksek kabartmalar birçok müslüman ülkede uzun süre uygulanmış ve birçok medrese ve cami bunlarla süslenmiştir. (L)

***İslâm ansiklopedisi.** — 1975 yılında T harfine ait 126. fasikülü çıktı. (M)

İslâmî Taş Eserler müzesi (İSTANBUL), İstanbul'da çeşitli yerlerde ve müzelerde bulunan islâmî devre ait taş eserleri sergilemek amacıyla İstanbul Türk ve İslâm Eserleri müzesine bağlı olarak Sultanahmet'te kuruldu (1972). [M]

***İslâm Zirve konferansı.** — Konferans, sonraki yıllarda düzenli olarak tekrarlandı: 26-28 aralık 1970'te Karaçi'de toplanan konferansa 22 ülke katıldı ve Malezya eski başbakanı Teng-ku Abdurrahman'ın konferans genel sekreterliğine getirilmesi kararlaştırıldı. 24-27 mart 1973'te Bingazi'de düzenlenen toplantıda ağırlık noktasını Ortadoğu sorunu ve batılı ülkelere karşı izlenecek politika teşkil etti. 1974'te iki toplantı yapıldı. 22-24 şubatta Lahor'da yapılan toplantının en önemli olayı Bangladeş'in toplantıya katılması ve Pakistan tarafından tanınması oldu. Haziranda Kuala Lumpur'da yapılan ve 37 islâm ülkesinin temsil edildiği toplantıda ise Filipinler'de müslümanlara karşı uygulanan politika ağır biçimde kınandı ve konferans sonunda 18 karar tasarısı kabul edildi. Bunlar arasında İsrail'in kınanması, bir islâm bankası kurulması konusunun incelenmesi, Gine'ye karşı tutumundan ötürü Portekiz'in kınanması ve uluslararası nitelikte bir islâm haber ajansının kurulması da vardı. 2 kasım 1975'te Cidde'de yapılan ve 42 ülke ile birlikte Filistin Kurtuluş teşkilâtının da temsil edildiği konferansta en çok tartışılan konu İsrail'in Birleşmiş milletlerden çıkarılması için harekete geçilmesi oldu, sonunda bu yönde bir karar alındı. Bu karara Türkiye de katıldı. Aynı toplantıda Filistin'in geleceğini incelemek için bir komite kurulması, Fransa'nın Somali'ye bağımsızlık vermesi için girişimlerde bulunulması, Filipinler'in Mindanao ile ilişkilerinin bakanlar düzeyinde bir komite tarafından incelenmesi, İspanyol Sahrası konusunda Fas'ın desteklenmesi, Eritrea sorununa çözüm bulunması için ilgili taraflara çağrıda bulunulması gibi konularda görüş birliğine varıldı. Bu toplantıda genel sekreterliğe Muhammed Hasan el-Tokami'nin yerine Senegal eski dışişleri bakanlarından Amadu Kerim Gaye seçildi. Yedinci İslâm konferansı 12-15 mayıs 1976'da İstanbul'da toplandı. (M)

İSMAİL HAKKI Bahriyeli, türk ressamı (İstanbul 1863 - ay.y. 1926). Deniz Harp okulunu bitirdi (1884). Okulun İnşaat bölümünden görevli olarak Hamburg'a gitti. Osmanlı donanmasının yenilenmesi hakkında verdiği rapor sonucu İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1895). Hamburg'da 1908'e kadar gemi mühendisliği yaptı. Suluboya ve yağlıboya deniz tabloları ünlüdür. (M)

İsotaaf-I, enerji kaynağı olarak bir radyoaktif elementten yararlanan izotop üreteci; Fransa'daki Centre national de la recherche scientifique (Bilimsel Araştırmalar Ulusal merkezi), Commissariat à l'énergie atomique (Atom Enerjisi komisyonu ve Institut de physique du globe'dan (Yerküre Fiziği enstitüsü) oluşan iyonosfer araştırmaları grubunun isteği üzerine yapıldı. Antartika kıtasının Adélie bölgesindeki bir otomatik ölçüm istasyonunda 1971 yılının sonlarından bu yana kullanılan bu üreteç, 57 sm çapında ve 80 sm yüksekliğinde bir silindir biçimindedir. Fakirleştirilmiş uranyumdan biyolojik bir zırhla korunduğu için ağırlığı 170 kg'ı geçmez. Isı kaynağı, stronsiyum 90 ve itriyum 90 ile sağlanan 15 000 Ci'den oluşur. Sürekli olarak 240°C'ta tutulan üreteç, bizmut tellürürden oluşan termoelementler sayesinde ısıyı elektriğe dönüştürebilir. Akım üretece 24 V'luk bir gerilim altında verilir; elde edilen güç ise, üç yıllık bir çalışmadan sonra en az 3 W olacak şekilde hesaplanmıştır. (L)

***İSPANYA,** Batı Avrupa'da devlet.

ÇOĞRAFYA

Kişi başına üretim 1970'te 960 dolardı (1971'de 1 070 dolar); dolayısıyla İspanya bu bakımdan hâlâ Avrupa'nın en geri ülkelerinden (İspanya'dan sonra Yunanistan ve Portekiz gelir) biridir; gerçekten de, bu rakam Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkelerindeki kişi başına üretimin yarısı bile değildir. Ama aynı rakam, on yıl içinde iki katlık bir gelişme olduğunu da ortaya koyar. Gerçekleştirilen gelişmeler meydanda; iktisadın canlılığı doğrulanmıştır; turizmin sağladığı döviz girişleri önemlidir. Ne var ki, birtakım sorunlar hâlâ askıdadır.

Önce, hayat pahalılığı sorunu gelir: 1968-1971 arasında, fiyatlar yılda ortalama yüzde 5,5 arttı. İçte, üniversite merkezlerinde (Madrid, Barcelona) ve sanayi kutuplaşması bölgelerinde (Barcelona, Vigo) sosyal hareketlerin çoğalması bir rahatsızlığı yansıtır.

Dışta, iki yönelim görülür. Yugoslavya, Demokratik Alman cumhuriyetiyle imzalanan iktisadî işbirliği anlaşmaları ve S.S.C.B. ile ticarî mübadele (turunçgiller, çelik sanayii ürünleri) sonucunda doğu ülkelerine doğru bir açılma vardır. Ayrıca Sovyetler artık Kanarya adalarındaki limanlardan, Atlas okyanusundaki balıkçılık filolarının üssü olarak yararlanmaktadır. Ama yönelinen ikinci hedef de, Ortak pazara katılmadır. Her iki durumda da dış dünyayla ilişkileri kesmeğe ve otarşiye dayanan geçmiş iktisadî sisteminden kesin bir kopma görülür; bu kopma apaçık ortada olan, ama biraz fazla acele ve abartmayla «ispanyol mucizesi» diye adlandırılan bir iktisadî gelişmeyi yansıtır. 1960-1970 arasında, A.E.O.'dan yapılan ithalât değer olarak on kat (10,9 milyondan 109 milyon pesetaya), A.E.O. üyesi ülkelere yapılan ihracat da üç kat (16,7 milyondan 60,3 milyona) arttı. İspanya'nın 1962 ve 1964'teki görüşme isteği, 29 haziran 1970'te Lüksemburg'da A.E.O. ile bir tercih anlaşması imzalanmasıyla sonuçlandı. Bugün, Benelux, Fransa ve Federal Almanya ile mübadeleler çoğalmaktadır; İspanya'nın ihracatının toplam olarak üçte birinden çoğu bu ülkelere yapılır; ayrıca en çok ispanyol göçmeni de bu ülkelere gider.

Nüfus

Son nüfus sayımının (1970) sonuçları, nüfus artışını doğrular. İspanya'nın nüfusu artık 33 823 918 kişidir; bu sayı, Septe ve Melila (132 000 nüf.) ile Sahra ilininki de (76 000 nüf.) eklenirse 34 032 801'i bulur. Ama, on yıl içinde nüfusu 1 milyondan fazla (Madrid, Barcelona), 200 000'den fazla (Valencia, Vizcaya Alicante) ve 100 000'den fazla (Guipuzcoa, Zaragoza) artan illerle nüfusu düşüş gösteren 24 il arasında büyük farklar vardı: Estremadura, Badajoz ve Caceres'de (147 000, 1960'tan bu yana 89 000 kişi azaldı), Endülüs ve Jaen'de (—78 000), Cordoba'da (—72 000), Yeni Castilla, Cuenca ve Ciudad Real'de (—76 000). İllerle ilgili istatistikler, Barcelona (3 900 000 nüf.) ve Madrid'in (3 800 000 nüf.), nüfusları milyonu aşan öteki beş il (Valencia, Sevilla, Oviedo, Vizcaya ve La Coruna) karşısındaki ağırlığını gösterir; on altı ilin nüfusunun 1,5 milyonu aşmasına karşılık, Teguel, Segovia ve Guadalajara'nın nüfusları 150 000 ve 175 000 arasında değişir, Soria ilinin nüfusuysa ancak 117 000'dir. Nüfus yoğunluğu haritası, Barcelona (km²'ye 508 nüf.), Madrid (474), Bilbao (470) ve San Sebastian (315) çevresinde, millî ortalamanın (67) beş katı bir yoğunlaşma olduğunu ortaya koyar; sıralamanın en altındaki Eski Castilla (32), Leon (30), Estremadura (27) ve Aragon (24), Meseta kırlarının sürekli olarak boşaldığını gösterir. En büyük gelişmeler en büyük şehirlerdedir. Madrid ve Barcelona, şimdiden eski gelişmelerini sürdürürken, Valencia ile Sevilla'nın nüfusları 500 000'i aşmıştır; 12 kadar şehir nüfusu 200 000'in, 40 kadarınınki de 100 000'in üstündedir. Bunlar arasında en canlıları, Zaragoza, Bilbao, Malaga ve sırasıyla Las Palmas, Murcia, Valladolid, Cordoba, Palma de Mallorca'dır. Artık, halkın üçte ikisi nüfusu 10 000'den büyük şehirlerde yaşamakta, şehirleşme olayı, 1960'ta başlatılan gelişmeyi perçinlemektedir. Halkın yüzde 43'ü, nüfusu 50 000'den fazla olan şehirlerde, yüzde 23'ü 10 000 - 50 000 nüfuslu orta büyüklükte şehirlerde, bir o kadarı 2 000 - 10 000 nüfuslu köylerde yaşar ve ancak yüzde 10'u nüfusu 2 000'i bulmayan köylere dağılır. Doğal artış, hâlâ binde 20'ye yaklaşan doğum oranıyla binde 8,5 olan ölüm oranının (bu ortalamalar çok çeşitli

Bölgelerin nüfusu

Aragon	1 153 000	Estremadura	1 145 000
Asturia	1 046 000	Galicia	2 584 000
Balear adl.	558 000	Kanarya adl.	1 170 000
Bask illeri ve Navarra	2 344 000	Katalonya	5 123 000
Castilla (Yeni)	5 164 000	Leon	1 172 000
Castilla (Eski)	2 154 000	Murcia	1 167 000
Endülüs	5 971 000	Valencia	3 073 000

Başlıca şehirlerin nüfusu

Barcelona	1 862 000	*Murcia*	281 000
Bilbao	379 000	*Palma de Mallorca*	182 000
Cordoba	233 000	*Santa Cruz de Tenerife*	168 000
Coruna	230 000	*Sevilla*	548 000
Granada	159 000	*Valencia*	654 000
Las Palmas	240 000	*Valladolid*	212 000
Madrid	3 030 000	*Zaragoza*	439 000
Malaga	324 000		

Foto. Günaydın arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

solda,
Yedinci İslâm konferansına katılan Uganda heyeti kapalı oturumda görüşmeleri izliyor;
sağda,
Türkiye dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Yedinci İslâm konferansının kapanış konuşmasını yaparken

YEDİNCİ İSLÂM KONFERANSI

Yedinci İslâm konferansı, dışişleri bakanları düzeyinde, İstanbul'da Atatürk Kültür merkezinde, 12-15 mayıs 1976 tarihleri arasında toplandı. Toplantıya Filistin Kurtuluş örgütü ile birlikte ve bu toplantıda konferans üyeliğine kabul edilen Komor da dahil olmak üzere 42 ülke katıldı: Afganistan, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emîrlikleri, Cezayir, Çat, Fas, Filistin Kurtuluş örgütü, Gabon, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kıbrıs Federe Türk devleti, Komor, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Nijer, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Suriye, Suudî Arabistan, Tunus, Türkiye, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen Arap cumhuriyeti, Yemen Demokratik Halk cumhuriyeti, Yukarı Volta.
Konferansın ön çalışmaları 10 mayısta İstanbul'da bir basın merkezi oluşturularak başladı. Türkiye, bu merkez aracılığıyla delegelere ve gelecek yabancı gazetecilere dağıtılmak üzere çok sayıda ve çeşitli konularda kitaplar ve broşürler hazırlamıştı.

Konferansın açılış oturumuna Suudî Arabistan dışişleri bakanı Suud bin Faysal başkanlık etti. Bu oturumda, önce Doğu Anadolu'da gezide bulunan cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün bir mesajı okundu. Onu başbakan Süleyman Demirel'in açış konuşması izledi ve ardından da dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Türkiye adına bir konuşma yaptı. Daha sonra Çağlayangil konferans başkanlığına seçildi.

Konferansın ikinci oturumu öğleden sonra basına kapalı olarak başladı. Bu toplantıya, üyeliğe yeni kabul edilen Komor delegeleri ile Kıbrıs Federe Türk devleti adına devlet başkanı Rauf Denktaş da katıldılar.
Çalışmalar genel kurul ve komisyonlar halinde 15 mayısa kadar sürdü. Gerçekte, programa göre toplantının 14 mayısta sona ermesi gerekiyordu. Ancak, gündemin ağırlığı nedeniyle bir gün daha uzatılması kararlaştırılmıştı.

Konferansta Türkiye'nin önemle üzerinde durduğu konuların başında Kıbrıs yer aldı. Bu konuda Türkiye tarafından ortaya konan öneriler genel kurulca kabul edildi ve daha sonra bu kararlar ortak bildiriye de girdi. Bunun dışında Türkiye'nin önerileri arasında bir İslâm Ortak pazarı kurulması, konferans üyesi ülkeler arasında iktisadî ve ticarî ilişkilerin sıkılaştırılması, uluslararası sorunlar karşısında birlikte hareket edilmesi gibi hususlar da vardı. Konferans sırasında Türkiye tam üyeliğe kabulünü istedi ve istek genel kurulca olumlu karşılandı. Ayrıca Türkiye, Filistin Kurtuluş örgütünün Ankara'da bir büro açmasını kabul etti.

Toplantıda varılan kararlar arasında, deniz hukuku konferansında islâm ülkeleri arasında sürekli danışma ve dayanışma sağlanması; deniz hukuku konusunda konferans üyesi ülkelerin uzmanlarının sık sık toplantılar yapmaları; Türkiye'de bir tarih, sanat ve kültür araştırma merkezi ile bir istatistik araştırma merkezi kurulması; çok taraflı iktisadî ve ticarî çerçeve anlaşmasının genel sekreterlikçe olgunlaştırılarak Sekizinci İslâm konferansına sunulması; Filistin halkına yardım amacıyla bir Kudüs fonu kurulması; İsrail'in Birleşmiş milletlerden çıkarılması için gerekli girişimlerin yapılması; Kıbrıs türklerine malî ve iktisadî yardım yapılması; Kıbrıs Federe Türk devletinin daha sonra toplanacak konferanslara, davete gerek kalmaksızın, doğal üye olarak katılması v.d. konular yer aldı.
Konferans sonunda yayımlanan ortak bildiride kabul edilen karar tasarıları özetle şu beş maddede toplandı:
«Yedinci İslâm konferansı dışişleri bakanları, Kıbrıs türk-müslüman toplumu lideri ekselans Rauf Denktaş'ın mazlum halkının adalet, haysiyet ve meşru hakları uğruna giriştiği mücadeleyi dile getiren konuşmasını büyük bir ilgi ve sempatiyle dinledikten sonra;

1. Kıbrıs'ın kardeş türk-müslüman toplumunun islâm dayanışmasına katılma istemini memnuniyetle kaydeder.

2. Kıbrıs'ın türk-müslüman toplumunun, Kıbrıs rum toplumu ile birlikte eşit haklarla Kıbrıs cumhuriyetinin bağımsızlığında, hükümranlığında, toprak bütünlüğünde, bağlantısızlığında ve yabancı üslerden arınmasında müşterek olduğunu destekler.

3. Kıbrıs türk-müslüman toplumunun federal bir anayasa çerçevesinde iki toplumun yan yana, barış içinde, birlikte yaşamalarını sağlamak amacıyla ve toplumlararası görüşmeler yöntemi ile barışçı siyasî bir çözüm yolu bulunması için harcadığı çabaları benimser ve kabul eder.

4. Kıbrıs sorununun çözümüne kadar, Kıbrıs türk-müslüman toplumu temsilcilerinin Kıbrıs rum toplumu temsilcileriyle birlikte, Kıbrıs sorununun tartışıldığı her uluslararası forumda eşit haklarla konuşmak istemi hususundaki haklı talebini desteklemeğe karar verir.

5. İslâm konferansının bundan böyle yapacağı toplantılarına Kıbrıs türk-müslüman toplumu temsilcilerinin davet edilmesi kararlaştırılmıştır».

Konferansta ayrıca, daha önce alınan siyonizmin sömürgeci, ırkçı, istilâcı ve emperyalist bir doktrın olarak takbihi kararı onaylandı ve Birleşmiş milletlerde beş ülkeye tanınan veto hakkına karşı çıkılması konusu da ele alındı.
Konferansın devamı sırasında delegeler 14 mayıs cuma günü Sultanahmet camiinde toplu halde namaz kıldılar.
Konferans sonunda, bundan sonraki toplantının Libya'da yapılmasına karar verildi. (M)

İstanbul'da yapılan Yedinci İslâm konferansına katılan delegeler 14 mayıs cuma günü Sultanahmet camiinde namazda

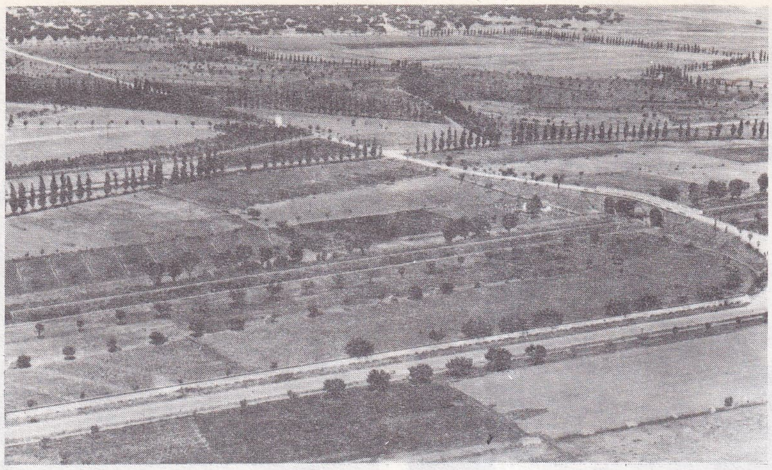

Estremadura'da sulanabilen tarlalar

durumları maskeler) sonucudur. Doğal artış, özellikle güneyde (daha çok da kıyı bölgesinde) yüksektir. Göç dalgaları hep en büyük şehirlerle, çevre illere (özellikle Katalonya) yönelir ve milletlerarası planda, eskiden okyanusaşırı yapılan göçün yerini Federal Almanya, Belçika, Fransa ve İsviçre'ye yapılan göç almaktadır.

Bugünkü nüfus hareketlerinin sonuçları çeşitlidir. Gittikçe gerileyen iç kısım (birkaç kesim dışında, Madrid, Zaragoza, Valladolid) ile Bask bölgesinden Katalonya'ya kadar uzanan çok daha dinamik çevre bölgeler arasında farkın artmasıyla, bütünüyle ele alındığında ülkenin görünümünde büyük bir değişiklik olmuştur; bununla birlikte, fransız sınırından Alicante'ye kadar Akdeniz kıyısının nüfusunun pekişmesi, günden güne daha belirginleşen bir olgudur. Halkın sosyal ve meslek yapısındaki değişiklikler, İspanya'yı öteki avrupa milletlerine yaklaştırmaktadır. Faal nüfusun istihdam yüzdeleri 1970'te birinci kesimde yüzde 29, sanayide yüzde 37, üçüncü kesimde yüzde 34 idi; 1975'te bu oranların sırasıyla yüzde 21, 41 ve 38'i bulacağı sanılmaktadır.

İktisat

1960'ta 100 tabanı üstünden hesaplanan üretim göstergeleri, sonraki on yılda gerçekleştirilen bir dizi gelişmeyi ortaya koyar: 1970'te bütünüyle ele alınan iktisat için 208, tarım kesimi için 133, hizmetler için 211 ve sanayi için 254 göstergeleri.

● *Tarım.* Tarım, iktisadın temel öğelerinden biri olarak kalmasına karşılık, gayrisafi millî hasılada (yedide birden az) sürekli azalmasıyla ve faal nüfus içinde tarımcıların tuttukları yerle (dörtte birden fazla değil), hızlı bir evrim geçirmektedir. Latifundia'ların ortadan kalkmamasıyla eski toprak yapılarının egemenliği hâlâ önemliyse de, birleştirme ve sulama çalışmaları devam etmekte, motorlaşma ve makineleşme kırlarda hızla yapılmaktadır.

Üretimin değer olarak temeli, tahıllardan ağır basan ve ihraç edilen turunçgillerle turfandalardır. Üretilen 10 Mt tahılda buğday, özellikle Castilla (Tierra de Campos) ve Endülüs'te 4 Mt'la başta gelir; ne var ki, düşük fiyatla pazarlanan fazlalıkları azaltmak amacıyla ekim alanını küçültme siyaseti uygulanan buğday üretimi hızla gerilemektedir. Sulanan bölgelerde, mısır ile 1970'te 220 000 hektarlık bir alanı kaplayan ve özellikle Eski Castilla (Valladolid, Burgos) ile Leon-Zaragoza arasında yetiştirilen şeker pancarı tarımı gelişmektedir. Üretim fazlası olan pirinç de buğday gibi, sıtmalık bölgelerin ıslah edilmesinin turfanda yetiştiriciliğine olanak verdiği Ebro deltası ile Valencia bölgesinde (Sevilla hâlâ pirinç tarımında en uzmanlaşmış kesimdir) gerilemektedir.

Valencia ve Alicante huertalarının turunçgilleri ve yıldan yıla iki kat artan bir zeytinyağı ihracat olanağı (1970'te 172 000 ton) sağlayan zeytin ağaçları sayesinde, ağaç yetiştiriciliğinin yeri hâlâ önemlidir. Şarap üretimi 25 Mhl'yi aşmıştır ve yeni bir bağ, şarap ve alkol yönetmeliğinin kabulü üretimin daha rasyonel bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır.

Koşum ve binek hayvanlarının hızla azalması, ürünlerin yeniden değerlendirilmesi (et, yumurta ve süt) sayesinde hayvancılık kesiminde de yeni atılımlar görülmektedir. Davar sayısında (18,9 milyon baş) belirli bir istikrar vardır; 7 milyondan çoğu, ülkenin iç kısmındaki illerde toplanır: Salamanca'da 800 000 baş, Zaragoza'da 770 000 baş, Soria'da 720 000 baş, Estremadura'nın iki ilinde (Caceres ve Badajoz) 3 milyondan fazla baş tutarında sürüler; bunlara yarım milyon baş keçi sürüsünü de eklemek gerekir; keçi sayısı bugün ancak 2,7 milyondur, yani yüzyılın başındakine oranla iki kat azdır. Domuz (6,1 milyon) ve sığır (4,1 milyon) sayısı artmaktadır; sürünün dörtte biri Galicia'da, yarısından çoğu, Norte'nin sulak illerinde toplanır; davar ve keçi toplamının üçte ikisi ise Merkez bölgede, Estremadura'da ve güneybatı illerinde beslenir. İspanya, at ve katır sayısı bakımından Avrupa'da birinci, keçi bakımından Yunanistan'dan, koyun bakımından da İngiltere'den sonra ikinci sırayı alır.

1962'den beri üretkenliğin yılda ortalama yüzde 4 artması sayesinde İspanya, komşu ülkelerden açıkça üstün duruma geldi; artık ancak 3,5 milyon kişi tarım kesiminde çalışır, yani son on yılda bir milyon emekçi kaybetmiştir. Sulama devam etmekte ve Tajo ırmağının sularını Segura havzasına doğru çevirme çalışmaları hızlandırılmakta, Tierra de Campos'un sulanma alanı, Porma barajından hemen sonra hizmete girmesi beklenen Riano barajının tamamlanmasıyla genişletilmektedir. 1968'de, hükûmete üretim, fiyatlar, uyumlaştırma yolları v.d. konularda izlenecek siyasetin ana hatlarını önermekle görevli olan özerk Forppa (*Fondo de ordenacion y regulacion de producciones y precios agrarios*) organizması, 1970'te de ürünlerin pazarlanmasını kolaylaştırmak amacı taşıyan Mercorsa şirketi kurulmuştur. Ayrıca, balıkçılıkta da azamî verime ulaşılmıştır: 1968'den bu yana, her yıl tutulan balık miktarı sürekli olarak 1,5 Mt; boşaltılan mal bakımından kuzeybatı ile Cantabria, Vigo, Pasajes, Coruna, Huelva, Algeciras ve Cadiz gibi limanlarıyla Güney Atlas okyanusunu geride bırakmaktadır. Toplam olarak ticaret bilançosu, tarım ürünleri bakımından 1965'ten beri açık vermektedir.

● *Sanayi.* Enerji alanında, kömür üretimi (1973'te 13 Mt) düşüktür; buna karşılık elektrik üretimi düzenli olarak artmaktadır: 1973'te 76 TW/saat, yani 1960'a oranla 4 kat fazla. Zaten bu kesim, çelik sanayii ve kimya sanayiinin önünde, en güçlü yatırımlardan yararlanan enerji kesimidir. Bölgesel planda, Kuzey, Ebro ve Duero havzalarına oranla ağır basar. Zorita nükleer santralı 1968'den beri çalışmakta, Santa Maria de Garona (Burgos) nükleer santralı hizmete girmek üzeredir ve altı avrupa ülkesinin 20 kadar bankası, «Hispano-Francesa de Energia Nuclear» şirketinin kurmakta olduğu Vandellos santralının (Tarragona) yapımına katılmıştır. Ham petrol ürünlerinin arıtılması, 1965'te iki kat, 1968'de de üç kat daha artarak 1960'tan (6,2 Mt) beri beş kat çoğalmıştır. Gerçekten, 1967'de her biri 4 Mt kapasitede üç yeni rafineri Huelva (Riogulf), Castellon (Essopetrol) ve Algeciras'da (Cepsa) kurulmuştur; 1971'de de Jomorrostro'da (Viscaya) Petronor'un hizmete girmesi, arıtma kapasitesini 40 Mt'a çıkardı.

Demir üretimi 1973'te 3,5 Mt'u buldu. Kurşun (Sierra Morena) ve çinko (Santander ve Bask bölgesi) üretimi de artmaktadır. 1965'ten beri iki kat artan çelik (1973'te 10,7 Mt) ve alüminyum (168 000 ton) üretimlerinde önemli gelişmeler oldu; ama en önemli gelişme, otomobil (712 000 özel oto) ve gemi yapımı dallarındadır. Özel otoların yarısından çoğunu S.E.A.T. (Barcelona), yüzde 17'sini Fasa-Renault (Valladolid), geri kalanını da Barreiros-Chrysler (Madrid) ve Citroën (Vigo) sağlar. Gemi yapımında, «Astilleros Espanoles» üç büyük şirketin birleşmesinden doğmuştur. Aynı biçimde, üç büyük şirket, ispanyol çelik üretiminin üçte ikiye yakınını sağlar: E.N. S.İ.D.E.S.A., yüzde 26; Altos Hornos de Viscaya, yüzde 22 ve U.N.İ.N.S.A., yüzde 11.

Şirket birleşme ve gruplaşmaları, kimya, besin ve elektrikli araçlar yapımında devam etmektedir.

Sanayi alanında yabancı sermayenin payı önemli ölçüde artmaktadır (bununla birlikte, sosyal sermayenin yarısını aşan yatırımlar için özel bir izin gereklidir): otomobil yapımında yüzde 53, kimya sanayiinde yüzde 46, elektrikli araç yapımında yüzde 42, demirsiz madenler metalürjisinde yüzde 27, maden, besin, makine yapımı dallarında yüzde 17-19 arasındadır; gemi yapımında ise hemen hiç payı yoktur. Ülkede büyük milletlerarası tröstler (Unilever, Farbwerke Hoechst, A.E.G., Telefunken, Solvay, Otis v.d.) temsil edilir; ama, yatırılan yabancı sermayenin dörtte birinden fazlasıyla İsviçre birinci sıradadır: özellikle otomobil, besin (Nestle), kimya (Sandoz) sanayii dallarında. İkinci sırada, aşağı yukarı aynı düzeyde (petrol ve kimya sanayii) A.B.D. yer alır; onu Fransa (toplamın yüzde 11,7'si) izler. Sermayelerin büyük kısmı kimya

aşağıda solda, Bilbao yakınında tersane; aşağıda sağda, Aviles'de (Asturia) demir-çelik fabrikalarının havadan görünüşü

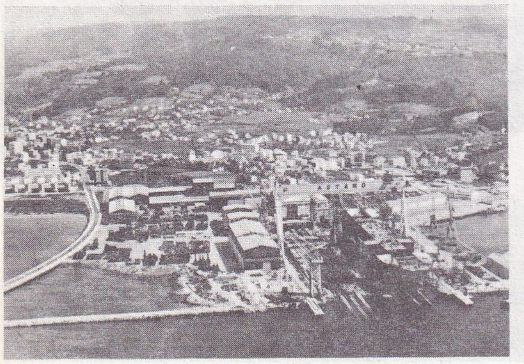

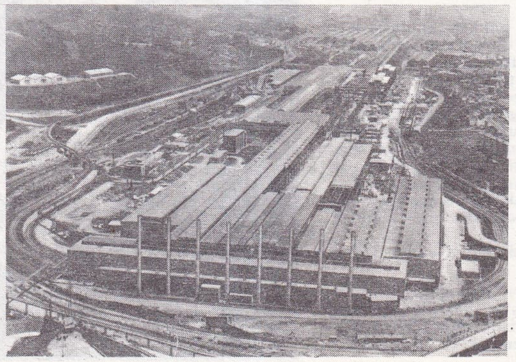

Foto. İspanya elçiliği (LAROUSSE)

sanayii ile otomobil ve elektrikli araç imalâtında toplanmıştır.

● *Turizm.* Eşine rastlanmamış bir gelişme, bugün ticaret dengesi açığının yarısını kapatmaya katkıda bulunur; ülkeye 1968'de 19 milyon, 1969'da 21,6 milyon, 1970'te 24 milyon, 1971'de 26,6 milyon turist gelmişti, yani yıllık turist sayısı 1961'den beri (7,4 milyon) üç kat, 1956'dan beri (2,7 milyon) on kat arttı. Turistler arasında başlıca sırayı Fransızlar (8,8 milyon) ve Portekizliler (2,7 milyon) alır; bu iki ülkeyi İngilizler (2,6 milyon), Almanlar (2 milyon), Benelux'lüler (1,5 milyon) ve İskandinavyalılar (900 000) izler. Ayrıca, ülkeye her yıl Kuzey Amerika'dan 1 milyondan fazla turist gelir.

Geliş zamanları (yıllık toplamın yarısı yaz mevsiminin üç ayında, bunun beşte biri de sadece ağustos ayında gelir) ve kalınan yerler (Akdeniz kıyısı) bakımından, bir tatil ve eğlence turizminin söz konusu olduğu söylenebilir. Fransız sınırından Cebelitarık'a kadar pek çok tesis kurulmuştur (kumsal kıyısında büyük binalar, kamping alanları ve oteller: otellerin toplam yatak sayısı yarım milyonu geçer). Turist barındırma kapasitesi bakımından Balear adaları, Katalonya kıyısının (Barcelona Costa Dorada'sı ve Gerona Costa Brava'sı), Levante'nin ve Costa del Sol'un önünde birinci sırayı alır.

● *Ulaşım.* Bazı kesimlerin eski ve yetersiz olmasına karşılık otoyol ve hava ulaşımı bakımından büyük bir çaba gösterildi. 1975 sonunda İspanya otoyollarının 500 km'yi bulması (ücretli) beklenmektedir; bunun 250 kilometresi sınırdaki Junquera-Tarragona arasında (Autopista del Mediterraneo'nun bölümü olan çalışmalar Panades'te devam etmektedir; Barcelona-Gerona arası ise hizmete açılmıştır), 100 kilometre kadarı da Bilbao ve Behabia, Sevilla ve Cadiz arasındadır. İlk iki yoldan amaç, turist akınını deniz kıyısına götürmektir. Hava trafiğinin dağılımında da aynı turistik kaygı hâkimdir. Palma de Mallorca, uçak yolcusu bakımından Madrid'i aşar (4,5 milyona karşılık 4,7 milyon), Balear adaları da başkente oranla ağır basar. Barcelona (2,8 milyon), trafiğin bir kısmını Balear adalarına ve kıyıya dağıtır, ama Costa Brava'ya daha yakın olan komşu il Gerona havaalanına ingiliz ve alman «Charter»ları gelir. Malaga da aynı nedenle Costa del Sol karşısında aynı rolü oynar ve 1,6 milyon yolcuyla Tenerife'yi geride bırakarak Las Palmas'ın düzeyine ulaşır. Hava trafiğinin gelişmesi, toplam olarak 1968'den beri yüzde 20'yi aşmaktadır (11,6 milyonu yabancı olan 21,6 milyon yolcu).

● *Bölgesel sorun.* İspanya'da planlama 1963'te başlar, gerçi bu planlamada bölge kelimesine açıkça rastlanmaz ama «çevresel İspanya»da, özellikle de daha bir dinamik olan Katalonya Bask ülkesinde planlamaya büyük ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. İlk kalkınma planında (1964-1967) çok kısmî sonuçlar alınmış, ikinci plandan (1968-1971) sonra, bir yıllık bir bilanço ve ayarlama dönemine ihtiyaç görülmüştü. Başlangıçtaki hedef, komşu ülkelerle farkları ortadan kaldırmak ve bir yandan büyük şehirlere (Madrid, Barcelona, Bilbao), bir yandan da daha yüksek ücret ödeyen komşu ülkelere göçen işçilerden daha fazla yararlanma sayesinde üretim ve üretkenliği artırarak, ithalâtı serbest bırakarak (donatım malları ve yabancı sermaye girişi) İspanya'yı Avrupa seviyesine çıkarmaktı. 1967 bunalımı, duraklama halinde olan bir tarımla, fiyatların artışı, kredilerin kısılması ve yatırımların azalması nedeniyle gelişmesi tehlikeye giren bir sanayi arasındaki bazı farklılıkları belirginleştirdi: pesetanın devalüasyonu bazı borçların ertelenmesine imkân verdi. Çeşitli bölgeler arasındaki gelir farklarını azaltmak ve sanayi potansiyelini daha akılcı biçimde yeniden dağıtmak için yedi sanayi merkezi saptandı. Görünüşe göre, en çok başarıya ulaşan merkezler, ulaşılmak istenen hedeflerin belirli bir bölgesel gelişmeyle en iyi birleştiği merkezlerdir; ülkenin enlem ekseni üstünde Burgos ve Valladolid; Bask ve Katalan bölgeleri arasında Zaragoza. İş yaratıcı kesimlerden çok, rantabl sanayiler kurulması desteklenirken, yabancı ülkelere göç dalgaları ve işsizlik ile yarı-işsizlik devam ediyordu. 31 aralık 1970'te, plan komiserliğinin verdiği bilgilere göre, gelişme merkezlerinde 533 işletme çalışıyordu (bu, 43 900 iş ve 44 milyar pesetalık bir yatırım demektir), bunun 9,8 milyarı Huelva'ya, 8 milyarı Valladolid'e gitmiştir; Valladolid'de 10 900, Vigo'da 8 500 yeni iş kurulmuştur. 1970'te Granada, 1971'de Oviedo ve Cordoba merkezleri çalışmağa başladı. İkinci plan sırasında, tarıma yardım çerçevesi içinde bu kesime ek krediler sağlandı; yeni kurulan organizmalarla yeni yönelimler belirdi: Forppa, İryda (Toprak Reformu ve Kalkınması Millî enstitüsü), İcona (Doğa Koruma enstitüsü). Şimdi, üçüncü planın (1972-1975) gerçek bir bölge siyaseti uygulayıp uygulamayacağını beklemek gerekir.

TARİH

1966'da referandumla kabul edilen bir kanun değişikliği, hükûmetin özgürlükleri genişletme isteğini ortaya koydu; ama 1967'de «işçi komisyonları»nın (yarı gizli sendikalar) öncülüğüyle patlak veren grevler ve gerek aydın çevrelerde, gerek öğrenciler arasında, gerek küçük rütbeli din adamları arasında beliren hoşnutsuzluk karşısında, Franco İspanya'da grevin yasa dışı olduğunu hatırlattı. Bütün 1968 yılı boyunca aynı sorunlar devam etti: bir öğrenci hareketinin gelişmesi, grevlerin çoğalması, Bask ülkesinde özerklik taraftarı E.T.A.* (*Ek*) hareketinin gelişmesi. Bunun üzerine devlet üç aylık olağanüstü durum ilân etti ve temel kişi özgürlüklerinin askıya alındığını bildirdi (ocak 1969).

Bu tedbir (Falanj tarafından istenmiş ama Opus Dei tarafından kınanmıştı), hükûmet çevrelerinde gerek güncel, gerek Franco sonrası sorunlar karşısındaki görüş ayrılıklarını ortaya koymağa yeterliydi. 1969 temmuzunda, Franco'dan sonra tahta kimin geçeceği sorunu Alfonse XIII'ün torunu Don Juan Carlos yararına çözüldü: böylece Carlos hem babasına, hem de 1968 aralığında sınır dışı edilmiş olan Carlos'çu aday Hugues-Charles de Bourbon-Parme'a tercih edilmiş oluyordu. Don Juan Carlos 22 temmuzda resmen İspanya veliahtı ilân edildi; fakat bunun eski monarşinin ihyası anlamına gelmediği, meşruluğa değil de yeni yasallığa uygun bir monarşinin kurulması anlamını taşıdığı belirtildi. Bu açıklamanın nedeni Carlos'un babası Barcelona kontu Don Juan'ın neden seçilmediğini göstermekti. 1969 ekiminde yapılan kabine değişikliği, Opus Dei'nin zaferini ortaya koydu; üyeleri kitle halinde kabineye girdiler (Lopez Rodo planlama bakanı, Lopez Bravo dışişleri bakanı), Falanj ise fiilen iktidardan uzaklaştırılmış oldu.

İspanya diplomasisi Lopez Bravo'nun yönetimiyle büsbütün değişti. Latin Amerika ve arap ülkeleriyle ilişkiler sağlamlaştırılırken, iki yönde yeni girişimlerde bulunuldu: bir yandan sosyalist ülkelerle ilişkiler sıklaştırıldı (dışişleri bakanının 3 ocak 1970'te Moskova yolculuğu), öte yandan Avrupa Ekonomik topluluğu ile bağlar kuruldu (1970 başında Bonn, Brüksel ve Paris'e yolculuklar).

İspanya bazı gümrük anlaşmaları yaptıysa da, topluluğa tam üye olmasının kurumlarını demokratlaştırmasına bağlı olduğunu çok geçmeden anladı: oysa Opus Dei'li bakanlar bunun ancak kişi başına gelir 1 000 doları aşınca (1969'da 850 dolar) gerçekleştirilmesini tasarlamışlardı.

1970'in ikinci çeyreğinde, Guipozcoa siyasal-sosyal müfrezesinin başkanını öldürmekle suçlu 16 bask militanının davasına Burgos'ta başlanınca, iç durum ansızın karıştı: bask militanlarının ölüm cezasına çarpılması istendi. Avrupa'nın her yerinde Basklar yararına savunma komiteleri kurulurken, İspanya'da da kilise işgalleri ve sokak çatışmaları (kasım ayında Barcelona'da en şiddetli biçimini aldı) halinde bir öğrenci çalkantısı başladı. Sendikalar genel grev çağrısında bulundular ve katolik kilisesinin ileri gelenleri, savaş divanı oturumlarının halka açık olmasını ve hiç bir ölüm cezası verilmemesini isteyerek hükûmete karşı çıktı; San Sebastian'daki Federal Almanya konsolosu, davanın açılması arifesinde E.T.A. militanları tarafından kaçırıldı. 14 aralıkta kişi özgürlükleri askıya alındı; 16 aralıkta, ispanya şehirlerinin hemen hepsinde Franco'cu gösteriler düzenlendi. 28 aralıkta askerî mahkeme sanıklardan 9'unu Federal Almanya konsolosunun 25 aralıkta serbest bırakılmasına rağmen ölüm cezasına çarptırdı, 30 aralıkta Franco mahkûmların cezasını bağışladı. Sonraki iki yılda, anlaşmazlıklar son haddine vardı. Sağcılar özgürlükleri kısmak isterken Opus Dei günden güne demokratlaşma isteklerini artırıyordu (bu, günlük gazeteleri *Madrid*'in kapatılmasına yol açtı); 1971 eylülünde toplanan piskoposlar ve rahipler meclisinin «haksızlıkların devamı» karşısındaki kaygılarını açıklamasından sonra kilise ile anlaşmazlık günden güne daha kesin ve daha açık bir hal aldı. Bask ülkesinde, Katalonya'da ve Kanarya adalarında ayrılık hareketleri teşkilâtlanırken, üniversiteler bir muhalefet yuvası olmağa devam etti (1971 haziranında Barcelona üniversitesinde bir komünist teşkilâtı açığa çıkarıldı) ve grevlerle sosyal mücadeleler günden güne sertleşti. 1 mayıs 1973'te Madrid'de gösteriler patlak verdi ve bir polis müfettişi öldürüldü. Bu cinayet ve peşinden gelen falanjistlerle aşırı sağ teşkilâtların gös-

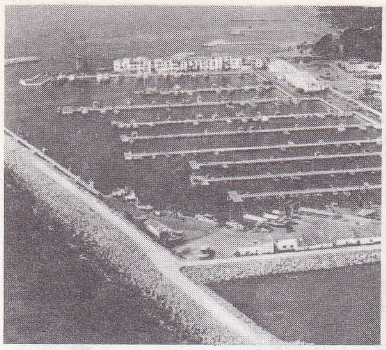

Çosta del Sol'da yeni yapılan turistik liman

Fuengirola'da (Costa del Sol) modern bir otel

tarih

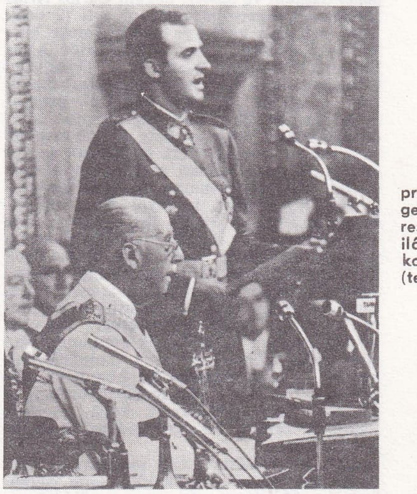

prens Juan Carlos general Franco'ya resmen halef ilân edildikten sonra konuşurken (temmuz 1969)

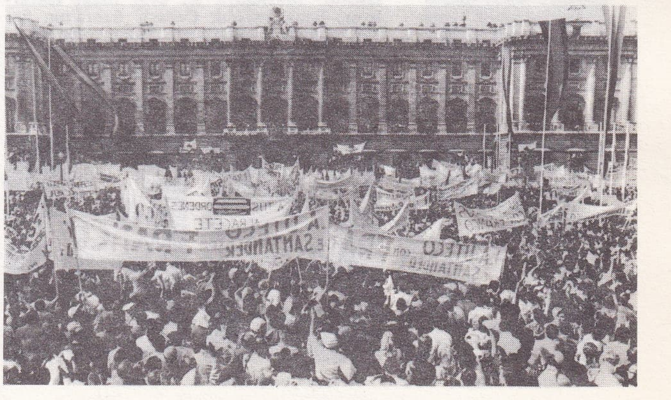

general Franco'nun İSPANYA'nın başına geçişinin 35. yıldönümü dolayısıyla yapılan halk gösterileri

Foto. İspanya elçiliği, A.F.P., Gamma (LAROUSSE)

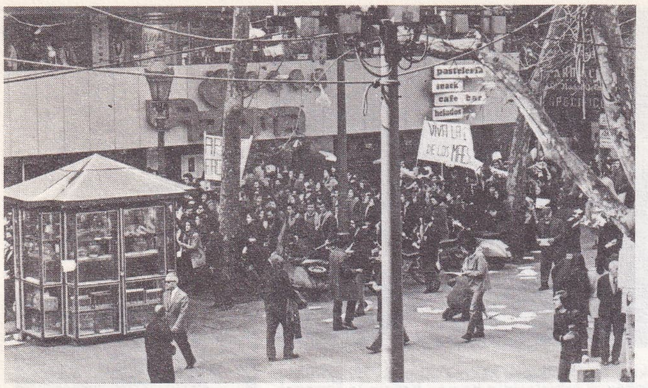

Barcelona'da öğrenci gösterileri (1973)

başbakan Luis Carrero Blanco ve eski bakan Manuel L. Tamayo

Carlos A. Navarro ve 7 ocak 1974'te kurulan yeni hükûmetin üyeleri

terileri hükûmetin tutumunda bir sertleşmeye yol açtı. Haziran ayındaki kabine değişikliğinde Opus Dei üyesi başlıca bakanlar uzaklaştırıldı (özellikle Lopez Bravo) ve Franco'nun eski arkadaşlarından amiral Carrero Blanço devlet başkanı ölürse otomatikman onun yerini almağa aday ilân edildi (temmuz 1972) ve 1973 haziranında, rejimin kuruluşundan beri ilk defa, devlet başkanı unvanından ayrı olarak hükûmet başkanı tayin edildi.

Aşırı gerginliğini koruyan sosyal durum karşısında kilise günden güne kurulu düzene karşı yer aldı ve toplanma, dernek kurma, ifade özgürlüklerinin tanınmasını istedi. Bu hareket özellikle Katalonya'da gelişti (kasım 1973): demokratik özgürlükler lehine gösteri yapan rahipleri Barcelona piskoposu açıkça destekliyordu. 10 işçi komisyonu üyesinin (yasa dışı dernek kurmakla suçlanıyorlardı) davasına başlanıldığı 20 aralık günü, amiral Carrero Blanco öldürüldü. Sorumluluğunu E.T.A.'nın aldığı bu suikast, hükûmetin başına eski güvenlik genel başkanı ve içişleri bakanı Carlos Arias Navarro'nun getirilmesine yol açtı (2 ocak 1974). İşlerden yavaş yavaş elçekmeğe başlayan Franco'nun tayin ettiği Carlos Arias Navarro, hükûmeti yenileyerek Opus Dei üyesi bakanlara işten elçektirdi. Başbakanın 1974 şubatında sunduğu hükûmet programının uyandırdığı rejimin özgürleşmesi umudu Katalonyalı anarşist Puig Antich'in idam edilmesi (on yıldan beri ilk idam) ve rejime karşı olan Bilbao piskoposunun sınır dışına sürülmek istenmesi üzerine boşa çıktı. Bu olay üzerine, ispanyol din adamlarını destekleyen Vatikan ile ilişkiler biraz daha gerginleşti. Portekiz'de demokrasinin yeniden kurulması (nisan) ve Franco'nun hastalığı yüzünden yerini geçici olarak prens Juan Carlos'un alması (temmuz-eylül) üzerine, muhalefet partileri görüşlerini değiştirerek yeraltı faaliyetine geçtiler. Temmuz ayında kurulan «demokratik cuntanın» yanı sıra, eylül ayından itibaren, komünist olmayan solcular demokratik kongrede toplanmağa başladılar. Fas'ın ispanyol sahrası üstündeki hak iddialarına karşı, İspanya Sahra'da 1975'te bir referandum yapılacağını açıkladı.

Ancak, referandum tarihi yaklaşırken Fas* Sahra üzerindeki sahiplik iddialarını yoğunlaştırdı. Moritanya da aynı isteği tekrarlıyor, buna karşılık Cezayir Sahra'nın bağımsızlığını savunuyordu. İspanya bu ülkelerle görüşmeleri sürdürürken Franco'nun ölümü ve yerini prens Juan Carlos'un alması Sahra üzerinde hak iddia edenlerin daha da sertleşmelerine yol açtı. Bu arada Fas kralı Hasan II görüşmelerden bir sonuç alınamazsa yüz binlerce faslının Sahra'ya doğru barış yürüyüşüne geçeceklerini açıkladı. Bir kere ertelenmesine rağmen sonunda bu yürüyüş yapıldı ve Sahra'ya giren faslılar, ispanyol askerleriyle karşı karşıya geldiği sırada İspanya hükûmeti Sahra'dan çekilmeyi ve ülkenin Fas ile Moritanya arasında bölüşülmesini kabul etti. Buna karşılık Fas ve Moritanya Sahra'daki fosfat yataklarından İspanya'ya belirli bir pay vereceklerdi. Bu anlaşmaya karşı çıkan Cezayir ise Sahra'nın bağımsızlığı için mücadele eden Polisario gerillalarını sonuna kadar destekleyeceğini açıkladı.

Askerî tarih

1953 İspanya-Amerika anlaşmalarının (1968'de sona eriyordu) yenilenmesi Washington ile Madrid arasında çetin tartışmalara yol açtı. İspanya'daki deniz ve hava üslerine A.B.D.'nin, gerek Libya'daki Wheelus üssünün boşaltılmasını telâfi etmek, gerek Sovyetler'in Akdeniz'deki güçlerinin artışına göğüs germek için ihtiyacı vardı. İspanya da, iktisadî kalkınmasını tehlikeye düşürmeden ordusunu modernleştirmeğe devam edebilmek için amerikan yardımına muhtaçtı.

İspanya ile A.B.D. arasındaki yeni dostluk ve işbirliği anlaşması 6 ağustos 1970'te Washington'da beş yılda bir yenilenmek üzere imzalandı. Askerî yardıma sivil bir yardım da ekleyen bu anlaşma, ispanyol ordusunda donatımın önemli bir bölümünü karşılıyordu. Amerikan kuvvetleri, nükleer denizaltıları için Rota deniz-hava üssünden ve Zaragoza, Torrejon de Ardoz ve Moron de la Frontera hava üslerinden yararlanmağa devam edecekler, ama üsler İspanya'nın egemenliğinde kalacaktı. A.B.D. özellikle, Batı Avrupa'nın hava savunmasına daha sıkıca bağlı olan ispanyol alarm ve hava denetleme sistemlerini geliştirmeyi üzerine alıyordu. Bununla birlikte, savunma siyasetinde bütünüyle amerikan yardımına bağımlı olmak istemeyen İspanya, askerî malzeme ikmalini özellikle öteki avrupa ülkelerinden silâh alarak çeşitlendirmek ve millî silâh üretimini artırmak istiyordu. Bu amaçla, Federal Almanya ve Fransa ile silâh satın almak ve bazı malzemeyi fransız ve alman patentiyle İspanya'da yapmak için işbirliği anlaşmaları imzaladı. Ayrıca, Madrid 22 haziran 1970'te Paris ile, bazı gözlemcilerin bir Batı Akdeniz savunma anlaşmasının başlangıcı saydıkları bir anlaşma yaptı.

A.B.D. ile anlaşmaları nedeniyle NATO'ya doğrudan doğruya bağlı olmasına rağmen İspanya 1971'den beri Atlantik paktına girmek istiyor ama rejiminin yeterince demokratik olmaması nedeniyle bazı pakt üyelerinin muhalefetiyle karşılaşıyordu. Bununla birlikte İspanya'nın bu isteğinin gerçekleştirilmesini 1976'da A.B.D. resmen üstlendi ve dışişleri bakanı Henry Kissinger NATO ülkelerinde elçilere talimat vererek İspanya'nın üyeliği konusunda temaslar yapmalarını istedi. Öte yandan, İspanya ile Büyük Britanya arasındaki ilişkiler Cebelitarık sorunu nedeniyle bozuktu. 1974'te ispanyol körfezine sunulan bir kanun tasarısıyla ordu komutanlıklarının toplu bir savunma sistemi çerçevesinde birleştirilmeleri istendi. 1974'te ispanyol ordusunun toplam mevcudu 284 000 kişiyi buluyordu (yüzde 75'i 18 aylık askerlik hizmeti için silâh altına alınmış), ayrıca 65 000 sivil muhafız vardı. Savunma bütçesi 1973'te 1 132 milyon doları, yani G.S.M.H.'nın yüzde 2'ye yakınını bulmuştu.

● *Kara kuvvetleri.* Kara ordusunun 208 000 kişilik mevcudu üç kategoriye ayrılmıştır:

— donatımının modernleştirilmesinde öncelik tanınan anında müdahale kuvvetleri 3 tümeni (1'i zırhlı, 1'i motorize, 1'i makineleştirilmiş), 1 topçu tugayını ve 2 hava indirme tugayını kapsar;

— ülke savunma kuvvetleri 2 dağ tümenini, 1 yüksek dağ tugayını, 9 piyade tugayını kapsar;

— genel ihtiyat kuvvetleri 2 tugayı ve denizaşırı topraklarda 4 yabancı lejyonu alayı ile 4 yerli alayını kapsar.

● *Deniz kuvvetleri*'nin (6 000'i deniz piyadesi olan 43 000 kişi) 1 helikopter gemisi, 1 kruvazörü, 13 destroyeri, 6 denizaltısı ve otuz kadar çeşitli gemisi vardır. (Bazı gemiler Fransa'nın teknik yardımıyla Cartagena'da yapılmaktadır.)

● *Hava kuvvetleri* (33 000 kişi) 201 savaş uçağını (bu arada «Phantom», «Mirage III-E» ve «F-86F» avcı bombardıman uçakları) kapsar.

Denizaşırı kuvvetler (41 000 kişi), Balear adaları, Kanarya adaları, Septe, Melilla ve İspanyol Sahrası'nda üslenmiştir.

edebiyat

EDEBİYAT

● *Şiir.* Bütün araştırmalara ve bütün etkilere açık olan bugünün ispanyol şairi, nedensiz bir ahlâkın ya da uydurmaca bir evren görüntüsünün ardına sığınmayı reddeder. Sözü özgün gücüne kavuşturmayı amaçlayan titiz bir dil uygulamasıyla kendi hesabına dünya tecrübesine girişir. Eladio Cabanero, Angel Gonzalez, Carlos Sahagun, Francisco Brines ile aşk temasına, içtenliğe bağlı kalan şiir, Félix Grande ile toplumsal kaygılara, Claudio Rodriguez ile üslûp sorunlarına yönelir. Yeni kuşak, temalarda köklü bir yenilikten, hayal ve duygusallığın tekrar değerlendirilmesinden yanadır. Bu istek, Manuel Vazquez Montalban'da daha alaylı, Pedro Gimferrer'de daha bulanık, Guillermo Carnero'da daha dramatiktir.

● *Roman.* İspanya, Carlos Rojas, Garcia Vino, Alvaro Cunqueiro gibi «metafizikçiler»le, fiziksel ve siyasal dünyanın, görünüşlerin ötesindeki yaşamın anlamını yeniden bulmak için, toplumsal ve «nesnel» romanın egemen olduğu dönemden çıkmış gibidir. Ignacio Aldecoa (öl. 1969), Max Aub (öl. 1972), Luis Martin Santos (öl. 1972) gibi büyük yazarların ölümü, Alejandro Nunez Alonso (doğ. 1907), Angel Maria de Lera (doğ. 1912) ya da Francisco Garcia Pavon (doğ. 1919) gibi romancıların tartışmalara yol açan tutumlarına rağmen, yeni kuşak romanın tanıklık ve etkin eleştiri rolü üzerinde birleşmektedir. Bu eğilimin yayılma-

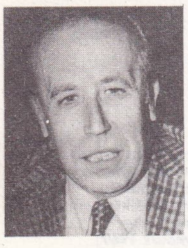

Francisco G. Pavon

Alejandro N. Alonso

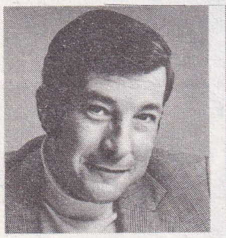

Antonio Prieto

Alvaro Cunqueiro

Ramon Solis

Foto. Ortiz-Gamma, Alvaro Garcia Pelayo (5), Gamma, A.F.P. (LAROUSSE)

sına Ramon Solis (doğ. 1923), Antonio Ferres (doğ. 1925), Andrés Bosch (doğ. 1926), Luis de Castresana (doğ. 1925), Manuel Arce (doğ. 1928), Antonio Prieto (doğ. 1930), Juan Marsé (doğ. 1933) gibi isimler önayak olmaktadır.

● *Tiyatro.* Antonio Buero Vallejo, Alfonso Sastre ve Alfonso Paso eser vermeğe devam etmektedir. José Lopez Rubio'nun (doğ. 1903) klasik, Juan José Alonse Millan'ın (doğ. 1936) nükteli eserleri, Carlos Muniz'in (doğ. 1927) güçlü anlatımcılığı, Jaime Salom'un (doğ. 1925) teknik yeteneği ya da Antonio Galos (doğ. 1937) ile Torcuato Luca de Tena'nın (doğ. 1923) şiirsel evreni ispanyol tiyatrosunun başlıca kozlarıdır.

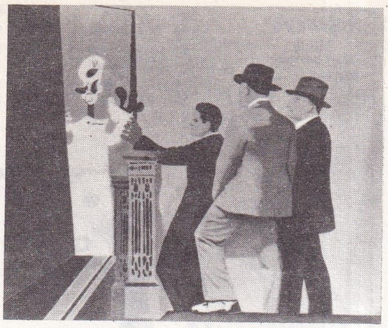

Arroyo: «Miro aldatıyor» dizisinden bir tablo (1968-1969) [K. Flinker galerisi]

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* İspanyol mimarlığının dünya çapında yer alması, José Antonio Corrales ve Ramon Vasquez-Molezun (1965'te Javier Carvajal ve Parades'le birlikte Almendral konutlarını yaptılar) tarafından yapılan Brüksel fuarındaki (1958) ispanyol pavyonu ile başlar. Daha çok Madrid (bireyci topluluklarla) ve Barcelona (buradaki akım daha tutarlıdır) merkezlerinde yoğunluk kazanan mimarlık akımı İspanya'nın kültür açılımını sağlayan güçlü adlara sahiptir: Antonio Fernandez Alba (Asturia'da bir fuar projesi [1968]; Salamanca Üniversitesi Yüksek koleji, Madrid'de Paseo de la Castellana üzerinde bir işhanı ve Banco Bilbao; Venezuela'nın Caracas kentinde kabul salonları), Manuel Valls Vergés, Francisco Javer Saenz Oiza (Madrid'de Torres Blancas [Beyaz kuleler], 1969) ile birlikte Barcelona'da «R» topluluğunu kuran José Antonio Coderch (Barcelona'da işyeri kuleleri), Juan Daniel Fullaondo (Antonio Fernandez Alba ve Francisco Javier Saenz Oiza ile birlikte çalışmaktadır). Ayrıca Fernando Higueras ve Antonio Miro (Madrid sanat merkezi, 1961; Monte-Carlo Kongre sarayı yarışması için proje), Josep Martorell, Oriol Bohigas ve David Mackay (Barcelona'da apartman ve konut grupları, 1959 ve 1970), Antonio Vasquez de Castro (Madrid'de Ayala sokağındaki yapı), Jaime Fernandez Castro (Cadiz'de konut siteleri), Julio Cano Lasso ve Juan A. Ridruego (Buitrago del Lozoya'da yapma uydu ile haberleşme istasyonu, 1968), Lluis Clotet ve Oskar Tusquets, Íniguez Onzono ve Ricordo Bofill* atelyesi (*Ek*) ile Barcelona mimarlık atelyesi de sayılabilir. Bu değişik eğilimler avrupa deneyleriyle bağlantı halindedir.

● *Resim ve heykel.* 1960'larda İspanya dış dünyaya açılmış ve uluslararası sanat akımlarıyla ilişkiler kurmuştu; bu arada özel girişimlerle de ispanyol kamuoyuna çağdaş sanatın tanıtılmasına çalışıldı: 1966'da Cuenca*da (*Ek*) bir soyut sanat müzesi kuruldu; Granollers'de ilk «Çağdaş Sanat Uluslararası sergisi» (1971) ve Pamplona'da «sanat buluşmaları» düzenlendi (1973).

1960'tan itibaren, «El Paso» topluluğu (Antonio Saura* [*Ek*], Manolo Millares* [*Ek*], Rafael Canogar, Luis Feito, Manuel Rivera) ve gerçeküstücülüğe daha yakın «Dau-al-Set» topluluğu (Antoni Tapies* [*Ek*], Juan José Tharrats, Modesto Cuixart ve Joan Ponç) çevresinde gelişen *soyut anlatımcılık* yeni bir gerçekçilikle son bulan bir bunalım dönemine girdi. Daha 1957'de, Juan Cuenca, Ancel Duarte, José Duarte, Augustin Íbarrola, Juan Serrano'nun oluşturduğu «Equipo 57» ilk kinetik araştırmalara girişmişti. Ancak Antonio Lopez Garcia, Julia Lopez Hernandez, Francisco Lopez, Amalia Avin, Isabel Quintanilla, Carmen Laffon, Matias Quetglas ve Claudio gibi ressamların uyguladığı «güncel» ya da «büyüleyici» gerçekçilik gitgide artan bir ilgi gördü. «Grupo Hando» ile (Juan Genovés, José Jardiel, Fernando Mignoni ve Gaston Orellana) yeni bir figüratif resim ve toplumcu gerçekçilik belirdi. Değişik ispanyol kentlerinden kopup gelen birçok sanatçıyı biraraya getiren «Estampa Popular»ın temsil ettiği toplumcu gerçekçilik José Ortega gibi ressamlar tarafından daha önce de uygulanmıştı; bu akım, Antonio Saura gibi bir enformel ressam kadar Augustin Íbarolla ve José Duarte gibi plastikçileri ya da Anzo ve José Guinovart gibi pop'art yanlılarını da çekmektedir. «Estampa Popular»dan koparak «Cronica de la Realidad»ı oluşturan ressamlar arasında pop'art'dan esinlenmeler de vardır: Juan Genovés, «Equipo Cronica*» (*Ek*), Rafael Solbes, Manuel Valdés ve «Equipo Realidad» (Jorge Ballester ve Juan Cardells). Kendilerini yarı gizliliğe iten şiddete, isyana ve yergiye dönük sanatları, Eduardo Arroyo*nun (*Ek*) ya da enformelsonrası yapıtlarında «toplumcu röportaj» adı verilen akımı temsil eden Rafael Canogar'ın veya Rafael Armengol'un sanatına yaklaşır. Buna paralel olarak, «Equipo 57»nin çalışmaları ve Eusebio Sempere ile Manuel Calvo'nun geleneksel sanat anlayışı çerçevesinde op, kinetik ve teknikolojik öğelerin birbirine karıştığı yapıcı, soyut gerçekçi bir akım gelişti. Bu akımın başlıca temsilcileri José Maria Yturralde, Jorge Teixidor, Eduardo Sanz, Jordi Perdicot, Elena Asins, Tomas Garcia, Francisco Sobrino (Paris «Görsel* Sanatlar Araştırma topluluğu» [*Ek*] eski üyesi) gibi sanatçılardır. Bu arada Ancel Orcajo, José Maria Iglesias, Juan José Martinez, José Gomez Perales'te yeni bir soyutlama anlayışının verileri göze çarpar.

Heykel alanında Pablo Serrano, Eduardo Chillida* (*Ek*) ve Jorge de Oteiza'nın güçlü yapıtlarından sonra Marcel Marti ve José Maria Subirachs'ın şekilci araştırmaları, Miguel Ortiz Berrocal*in (*Ek*) takılıp çıkartılabilen çok sayıda parçadan oluşan yapıtları, Feliciano Hernandez'in organik geliştirmeleri yer alır. Martin Chirino, halka dönük çağrışımlarla dolu soyut şekilci yapıtlardan yola çıkarak yeni figüratif sanat akımının bazı görünümlerini benimsedi, Amedeo Gabino «demir iskeletler»iyle bir tür «metalik topografi»ye ulaştı; Xavier Corbero enformel akımın temsilcisidir. Amador Rodriguez biçim-alan ilişkilerini çeşitlendirmede değişik malzemenin matlığından, saydamlığından ya da renginden yararlanır.

● *Halıcılık.* Halk geleneğini çeşitli çağdaş anlatım biçimleriyle bütünleyen halıcılıkta bir canlanma görülür. Geleneksel yöntemleri ustalıkla kullanan Josep Grau-Garriga* (*Ek*) ve çarpıcı renkler kullanan Luis Cienfugos gibi bazı sanatçılar araştırmalarında malzeme etkilerine öncelik tanıdılar. Kimileri ise dokumalarına üçüncü bir boyut getirmeğe çalıştı. Değişik teknikler (izleme, aplikeler, yapıştırma, düğüm) alan içine yerleştirilmiş biçimler gerçekleştiren Aurelia Munos bunlardandır.

SİNEMA

1960'ların başında, yeni bir sinemacılar kuşağı ortaya çıktığı zaman birtakım umutlar uyandıran ispanyol sineması uluslararası planda hiç bir varlık gösteremedi ve iktisadî sıkıntılar (özellikle 1970-1971'de), çok az sayıdaki kaliteli filmin işletilmesindeki güçlükler nedeniyle 1968-1969'dan itibaren oldukça vasat, ticarî bir üretimle yetinildi. Rafael Gil, José Luis Saenz de Heredia, José Maria Forqué, Juan de Orduna, Julio Coll gibi sinemaya emek vermiş yapımcılar kendilerini tekrarlamakla yetinirken, ilk yapıtlarında bazı özellikleriyle ilgi uyandıran genç sinemacıların çoğu, prodüktörlerinin zoruyla ticarî sinemacılığın kolaylığında karar kıldılar: Mario Camus (*Volver a vivir* [Hayata dönüş], 1968; *Digan lo que Digan,* 1969; *Esa Mujer* [Bu kadın], 1970), Jaime Camino (*Manana sera otro dia* [Yarın başka bir gün olacak], 1968; *Espana otra vez* [Bir başka sefer İspanya], 1969; *Jurtzenka,* 1970), Miguel Picazo (*Oscuros suenos de agosto* [Karanlık ağustos düşleri], 1968), Francisco Regueiro (*Sivolvemos a vernos* [Bahara dönebilseydik], 1968; *Me enveneno de azules* [Beni maviler zehirledi], 1970), Angelino Fons (*Cantando a la vida* [Hayata şarkı söylemek], 1969; *Fortunata y Jacinta* [Fortunata ve Jacinta], 1970; *La primera entrega* [İlk fasikül], 1972), Jorge Grau (*Historia de una chica sola* [Yalnız bir kızın öyküsü], 1970; *Cantico,* 1971), Manuel Summers (*Por que te engana tu marido* [Neden kocanı aldattın], 1970; *Adios cigüenas, adios* [Elveda leylekler, elveda], 1972), Pedro Olea, Basilio Patino, Javier Aguirre, Antonio Eceiza, Julio Diamante. Juan Antonio Bordem, *Mekanik piyanolar*'ın (1965) sanatsal başarısızlığından sonra 1950 yıllarının parlaklığına (*El ultimo dia de la guerra* [Savaşın en son günü], 1969; *Varyeteler,* 1971) bir daha ulaşamadı; aynı durum Luis G. Berlanga için de söz konusudur (*Vivan los novios* [Yaşasın evliler], 1970; *Doğal büyüklük,* 1973). 1967'ye doğru ortaya çıkan «Barcelona» okulu, Vicente Aranda, Pedro Portabella, Ricardo Bofill gibi birkaç sanatçıyı tanıttıktan sonra filmlere pazar bulmada karşılaşılan büyük güçlükler nedeniyle dağıldı.

Bunuel'in 1970'te çevirdiği *Seni sevmeyeceğim* (Tristana) adlı yapıtın, ispanyol sinemasında sonu gelmeyen tek bir olay olarak değerlendirilmesi doğrudur ama, ispanyol sinemaseverlerinin bugün için yüzünü güldüren tek sanatçının, yani Carlos Saura'nın (*Dövülmüş nane,* 1968; *Stress es tres, tres,* 1969; *La Madriguera,* 1970; *El Jardin de las delicias* [Safa bahçesi], 1971; *Ana y los lobos* [Anna ve kurtlar], 1972; *La Prima Angelica* [Yeğen Angelica], 1973) Bunuel'in öğrencisi olduğunun unutmamak gerekir. Bunuel'in dünyasından fazlaca etkilenen Saura gene de bir filmiden ötekine, kendi kişiliğini kabul ettirmeyi başarmış ve ispanyol sinemasının en iyi temsilcisi olarak kendini kabul ettirmiştir.

İlk filmlerini 1970'ten sonra yapan genç sinemacılar arasında özellikle Claudio Guérin (*La Casa de las palomas* [Güvercinlik], 1971; *Cehennem çanı, 1973* [bu filmin çekimi sırasında bir kaza sonucu öldü]) ve 1973 San Sebastian filim şenliğinde *El espirito de la colmena* (Kitle ruhu) filmiyle büyük ödülü kazanan Victor Erice sayılabilir. (LM)

***İSPAT** veya **İSBAT** i. — ANS1KL. Medenî Usul kanununun 288., 289. ve 290. maddeleri, 1711 sayılı kanunla ispat yönünden şu şekilde değiştirildi: değeri beş yüz lirayı aşan bir hakkın doğuşu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve iflâs amacıyla yapılan her türlü hukukî işlemin senetle ispat edilmesi gerekir. Bu değerin altındaki hukukî işlemler ise —kural olarak— serbestçe ispat edilebilir. Senetle ispat edilmesi gereken bir hukukî işlemin değeri ödeme, ibra veya başka herhangi bir sebeple beş yüz liranın altına düşse bile, yine senetle ispat zorunluğu devam eder. Senetle ispat edilmesi gereken bir hususun söz konusu olduğu hallerde yargıcın bu hususu hatırlatmasından sonra, karşı tarafın rızası olursa bunun da tanıkla ispat edilmesi mümkündür. Senede bağlı bir iddiaya karşı defi olarak ileri sürülen ve senedin hüküm ve kuvvetini ortadan kaldıracak nitelikteki hukukî işlem-

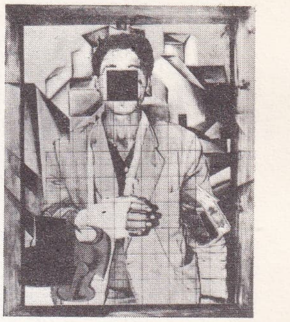

Equipo Cronica «Cronica rural» (1973) [Stadler galerisi]

Pablo Serrano «Eva» (1967-1968), bronzdan (J. Mordo galerisi, Madrid)

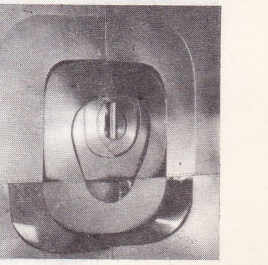

Amadeo Gabino «Apollo II» (1968) alüminyumdan (J. Mordo galerisi, Madrid)

sinema

Carlos Saura'nın çevirdiği, Géraldine Chaplin'in oynadığı «Dövülmüş nane» (1968) filminden bir sahne

Foto. A. Bucci, C. Saura (J.-L. Passek kol.), J. Mordo galerisi, J. Dolcet galerisi, Stadler galerisi (LAROUSSE)

ler, beş yüz liradan az olsa bile tanıkla ispat edilemez, bunların da senetle ispatı zorunludur. (M)

***İSPİR,** Karadeniz bölgesinde (Erzurum ili) ilçe. — 55 595 nüf., ilçe merkezi 3 902 nüf. (1975); 130 köy (1970). [M]

***İSPİRTO.** — Paşabahçe İspirto fabrikasının saf ispirto imalâtı arttırılarak yılda 4 milyon 800 000 litreye çıkarıldı (1973). Binboğa adıyla yeni tip bir votka üretimine başlanması Türkiye'deki tüketim fazlası ispirtonun değerlendirilmesine yardımcı oldu. (M)

***İSRAİL,** Batı Asya'da devlet. — 3 180 000 nüf. (1973). Başkenti *Kudüs* (292 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Tel-Aviv* (384 000 nüf.), *Hayfa* (217 000 nüf.).

İKTİSAT

1965-1967 yıllarındaki bir yavaşlama döneminden sonra İsrail ekonomisi, eskiden başlıca özelliği olan yüksek artış temposuna (yılda yüzde 10 düzeyinde gayrisafi millî hasıla [G.S.M.H.] artışı) yeniden kavuştu. Altıgün savaşında (1967), özellikle millî savunma giderlerini arttırmakla ekonomiye yeni bir hız kazandırdı. Ne var ki bu artış ülkenin ağır bir borca girmesi pahasına gerçekleşmişti.

Ödemeler dengesindeki açık 1965-1972 yılları arasında iki kat arttı, dış borçların yüzdesi de çok yüksek bir düzeye fırladı; bugün mal ve hizmet ihracatından sağlanan gelirin hemen hemen yüzde 40'ı borçların ödenmesine harcanır. 1967'den sonra büyük bir artış gösteren askerî giderler de ülke için çok ağır bir yüktür: Altıgün savaşından önce G.S.M.H.'nın yüzde 10'unu tutan askerî giderler 1970-1972'de hemen hemen yüzde 25'ini (ve bütçenin beşte ikisini) bulmuştu. 1970'te hükûmet, bir yandan özel tüketim artışını, dolayısıyla da ithalât artışını frenlemeyi hedef alan bir siyaset uygularken, bir yandan da ihracatı destekleyici bir siyaset gütmeğe başladı. Ancak, dolaysız vergilerin çok ağır olmasına rağmen, ülke, maliyesini dengeleyebilmek için İsrail dışındaki yahudilerin bağışlarına ya da uzun vadeli borç yardımlarına güvenmek zorundadır.

1973 sonunda nüfus (yönetimindeki işgal edilmiş araziler dışında), 1964'tekine oranla dörtte bir oranında bir artışla 3 180 000 kişiyi buluyordu. Doğum oranı (1972'de binde 27,8), hâlâ çok yüksek, ölüm oranı da (binde 7,2) çok düşüktür; bu nedenle yıllık doğal nüfus artışı yüzde 2'yi bulur, ayrıca her yıl gelen göçmenlerin sayısını da göz önünde tutmak gerekir. 1965 yılının başlarından 1971 yılının başlarına kadar İsrail'e 150 000 göçmen geldi ve toplam nüfus artışına üçte bire yakın katkıda bulundu. 1967'de 14 000'e kadar düşen yıllık göçmen sayısı, 1972'de 50 000'e kadar yükseldi.

Son yıllarda göçmenlerin büyük bir kısmı doğu ülkelerinden geliyor: 1972'de S.S.C.B.'den gelen göçmen sayısı 30 000'i aşkındı; aralarında her çeşit sosyal sınıftan insanların bulunduğu bu göçmen topluluğunda Karadeniz kıyılarından gelen yoksul aileler gene de çoğunluktadır; yüksek sınıftan aileler ise daha çok Baltık devletlerinden ve Moskova'dan gelir. Afrika ve Asya'dan gelenlerin çoğunlukta olduğu 1960'lardaki göçmen dalgasıyla bu yeni göçmen dalgası arasında bu yönden büyük fark vardır. İsrail nüfusunda bugün bile İsrailliler ezici bir çoğunluğa sahipse de (1970 sonunda yüzde 85), nüfustaki payları, özellikle dinyanın en yüksek doğal nüfus artışına sahip olan Filistinliler karşısında yavaş yavaş azalıyor.

1972'de faal nüfusun ancak yüzde 8'i tarımda çalışıyor ve gayrisafi iç hasılaya tarım ancak yüzde 6 oranında katkıda bulunuyordu. Bugün tarım ülke ihtiyacının dörtte üçünü (meyve, sebze ve yumurta ihtiyacının tümünü, süt ürünleri ihtiyacının onda dokuzundan fazlasını, et ihtiyacının dörtte üçünü, ama tahıl ihtiyacının ancak beşte bir ile dörtte bir arasını) karşılar. 1960-1971 arasında, ekili yüzeylerin alanı 408 000'den 430 000 hektara, sulanan yüzeylerin alanı 132 000'den 173 000 hektara yükseldi; son on yılda toplam üretimi iki kattan çok arttı ve bazı tarımlarda önemli gelişmeler oldu (örneğin pamuk üretimi beş katına çıktı; ilk olarak 1953'te ekilen bu bitki bugün ülke ihtiyacının tümünü karşıladığı gibi 1962'den beri yurt dışına da satılıyor); turunçgiller pazarında öteki Akdeniz ülkelerinin gitgide artan rekabeti, turfanda sebze, kış çileği, Avrupa'ya ihraç edilen çiçekler gibi başka tarımlarda üretimin gelişmesine yol açtı ve bütün işgücünün istihdamını sağladı. Ne var ki son birkaç yıldır su sıkıntısı tarımın gelişmesini kısıtlayan en büyük etken olmağa başladı: Taberiye gölünden güneydeki çorak bölgelere büyük miktarda su taşımayı ve ülkenin bütün sulama ağını tek bir sistemde toplamayı hedef alan «millî su yolu»nun yapımı 1964'te tamamlandı; bu tasarıya, uygun fiyatlarla su üretme konusundaki bütün olanaklar tükenmiş oluyordu (bilinen kaynakların onda dokuzu kullanılmıştır); ayrıca sudan tasarruf edebilmek için bazı sanayi tarımlarını (pamuk, şeker pancarı, yerfıstığı) kısıtlamak zorunda kalındı. Bir yandan da en değişik teknikler deneniyordu: çiyden yararlanılması, ağaçların dibine damla damla su verilmesi, deniz suyunun tuzdan arıtılarak kullanılması (Elath) gibi; eğer maliyet fiyatı düşürülebilseydi bu son tasarı geliştirilebilirdi. 1965-1972 arasında tarım ihracatı iki katına çıkmış, fakat tarım ürünlerinin toplam mal ihracatındaki payı azalmıştı (1965'te yüzde 20; 1972'de yüzde 15). Turunçgillerin (İsrail dünyanın ikinci büyük greypfrut üreticisidir) tarım ihracatındaki payı bir miktar azalmakla birlikte 1972'de hâlâ bu ihracatın üçte ikisini tutuyordu.

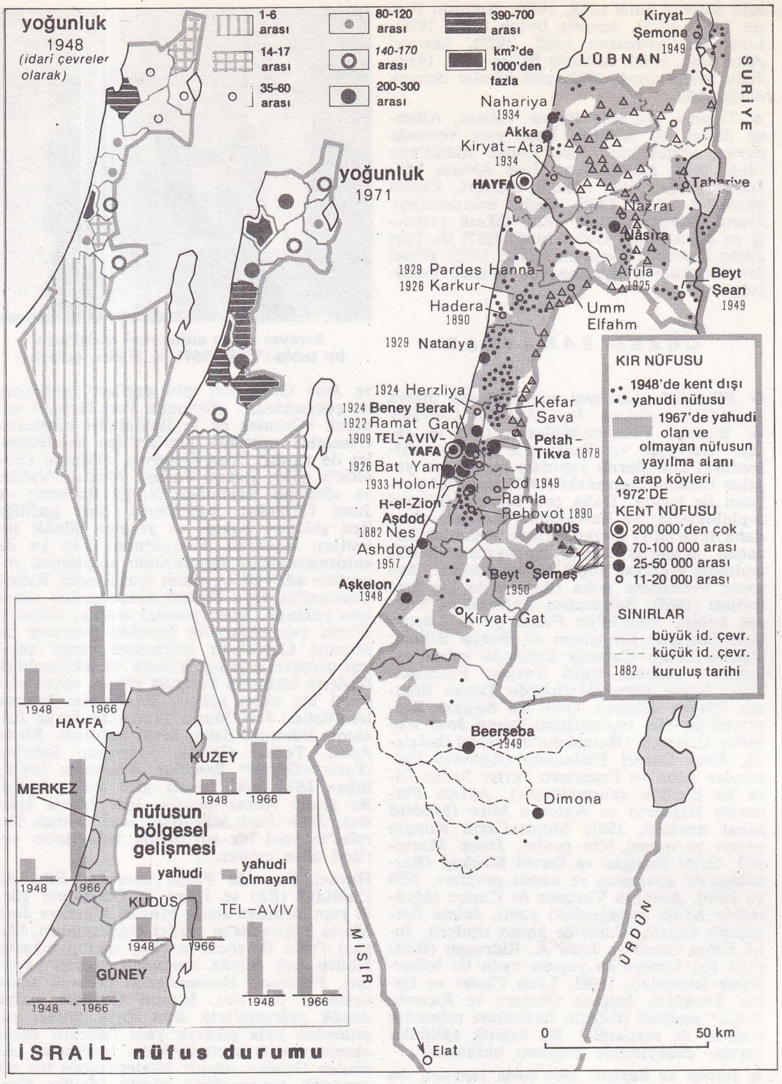

İSRAİL

Beyt Dagan'da biyobotanik laboratuvarı

Aşdod'daki yeni limanın rıhtımı

Sedom yakınında Ölü denizden potas üretimi

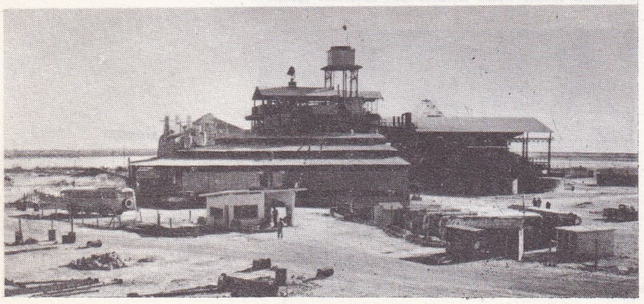

Foto. *İsrail elçiliği (LAROUSSE)*

Enerji kesiminde, İran petrolünün bir kısmının Afrika'yı dolaşmadan Akdeniz'e ulaştırılmasını sağlayan bir boru hattı 1970'te Elath ile Aşkelon arasında hizmete girdi. Hayfa rafinerisine 1967'de Küçük Elath rafinerisi, daha yakın tarihte de Aşdod'da daha büyük bir rafineri eklendi.

Sanayi 1972'de faal nüfusun yüzde 24'ünü (buna inşaat kesimindeki yüzde 9'u da eklemek gerekir) istihdam ediyor, G.S.M.H.'nın yüzde 26'sını (inşaat hariç) karşılıyordu. Bu oran, Ortadoğu ülkelerinin her birindekinden yüksektir. Sanayi üretimi 1967'den bu yana iki kattan çok arttı. Üretimin yüzde 85 kadarı iç pazara ayrılmıştır, ama toplam mal ihracatında sanayi ürünlerinin payı (1965'te yüzde 80, 1972'de yüzde 85) yıldan yıla artıyor. Değer olarak gıda sanayii bugün bile en önde geldiği halde toplam sanayi üretimindeki payı azalıyor (1958'de yüzde 28, 1971'de yüzde 18); gıda sanayiini metalürji (1958'de yüzde 15; 1971'de yüzde 14), dokuma ve giyim sanayii (1958'de yüzde 12, 1971'de yüzde 14), ulaşım gereçleri üretimi (1958'de yüzde 7,6; 1971'de yüzde 15) izler. En büyük artış (1958-1971 arasında) elmas sanayiinde kaydedildi (bu dönem boyunca yılda yüzde 17,4); Tel-Aviv ve çevresinde toplanmış olan elmas sanayii Belçika'dan sonra dünyada ikincidir ve dünya pazarının üçte ikisini (hattâ, İsrail'in uzmanlaştığı orta boy yontulmuş taşlarda yüzde 80'ini) elinde tutar. Elmas hâlâ ülkenin başlıca ihracat malıdır (1972'de toplam ihracatın yüzde 35'i). Artış bakımından ikinci sırayı elektrikli ve elektronik makineler yapımı (o da dış pazar arama çabasındadır) alır; bugün Hayfa'da küçük bilgisayarlar, Aşdod'da, Tel-Aviv'de ve Natanya'da kontrol cihazları üretilir. Gene artış bakımından üçüncü sıra kimya sanayiinindir. Bu sanayi kesimi yakın dönemde büyük bir gelişme gösterdi: Hayfa'da, Atlit'te ve Akka'da petrokimya (1964'ten beri); Rehovot'da (Tel-Aviv yakınında) ve Aşdod'da sunî elyaf (üretim henüz millî dokuma sanayiinin ihtiyacını karşılamaz). Ayrıca ulaşım gereçleri yapımı da hızla gelişiyor: Lod'daki (Tel-Aviv havalimanı) uçak fabrikası ülkenin en büyüğüdür; yakın tarihte Beyt-Şemeş'te de uçak reaktörleri yapımına başlandı. Ama iç pazar, modern bir çelik sanayiinin kurulmasını gerektirmeyecek kadar yetersizdir ve İsrail bu alanda daha çok özel çelikler yapımına yönelmiştir (Natanya'da kurulan yeni fabrika). Pazarın darlığı ve yabancı rekabet handikapı, İsrail sanayi ürünlerinin dünya pazarlarına girebilmesini daha da güçleştirir. Üstelik ülkenin bu iktisadî gelişmesi büyük ölçüde yabancı sermayeyle gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte araştırmalara ayrılan büyük payı (G.S.M.H.'nın yüzde 2'sinden çoğu) ve verilen önemi belirtmek gerekir; İsrail bu alanda, gelişmiş ülkelerden gelen göçmenlerden yararlanıyor. Hükûmet öncelik tanınan gelişme kesimleri yaratmıştır; bu kesimler desteklendiğinde, bir yandan en az gelişmiş bölgelerin (Necef, Celile), geliştirilmesine, bir yandan da sanayide merkeziyetçilikten kurtulmaya (Hayfa ve Tel-Aviv'deki bugünkü aşırı sanayi yoğunlaşması askerî açıdan sakıncalı bulundu) yardımcı olacağı sanılıyor.

1965-1972 arasında mal ithalâtının yüzde 126 artmasına karşılık mal ihracatı yüzde 158 artış gösterdi; ama aradaki açık hâlâ büyüktür (kuvertür yüzdesi 1972'de yüzde 59) ve mutlak değer olarak önemli bir fark kaydetmiştir. Turizmin sağladığı gelirler de (1972'de 727 000 turist) şimdilik bu açığı kapatmaktan çok uzak. 1971'de, ithalâtın yüzde 71'i, ihracatın yüzde 34'ü Hayfa'dan geçti; Aşdod özellikle bir ihracat (maden ürünleri ve turunçgiller) limanıdır: 1971'de toplam ihracatın yüzde 55'i, ithalâtın yüzde 23'ü.

Bir milyon nüfusun yaşadığı işgal edilmiş topraklar (İsrailliler bu kesimlere «yönetim altındaki topraklar» der) «nahal» (askerköylü köyleri) biçiminde bir tarım sömürgeleştirmesi altındadır. Altıgün savaşından bu yana elli kadar «Nahal» kuruldu; fakat hükûmet kişilerin toprak satın almasına hiç değilse nazarî olarak izin vermemektedir, çünkü, uygulamada, özellikle Ürdün'den alınan topraklarda birçok özel çiftlik kurulmuştur; İsrail işgal ettiği bu topraklardan bazı avantajlar sağlar: düşük ücret ödenen işçilerin çalıştırılması, tarım (başlıca pazarı arazilerdir) ve sanayi (A.B.D.'den sonra ikinci «müşterisi» arazilerdir) ürünlerinin satışı. Bu arazilerin bütçeleri başlangıçta açık veriyordu, ancak, halkın ödediği dolaylı ve dolaysız vergilerle Sina petrollerinden sağlanan gelir giderleri rahatça aştığından bugün kazanca bile geçmiştir.

TARİH

İç siyaset (1968-1973)

1971 martında Kara panterler adlı genç göçmenlerin önayak olduğu direnme hareketi, kamu güçlerinin dikkatini, Avrupa'dan gelen yahudilere oranla ekonomik bakımdan çok daha kötü durumda olan doğulu yahudiler üzerine çekmeğe çalıştı. Kara panterlerin isteklerini aşırı solcu Matzpen örgütü üyelerinin kötüye kullanması bir dizi kanlı gösteriye yol açtı. Polis 1972 aralığında, aşırı solcu genç İsraillilerin Suriye yararına casusluk ettikleri bir şebekeyi ortaya çıkardı.

Rus asıllı yahudilerin (1971'de 12 000 kadar, 1972'de 5 000'den çok) İsrailliieştirilmesi sorunu, Kara panterlerin isteklerini yerine getirmek pahasına da olsa çok sayıda göçmeni bir an önce israillileştirmek zorunda olan hükûmetin durumunu daha da güçleştirdi. Ama bu iktisadî sıkıntılar halkın Golda Meir'e sevgisinde bir değişiklik yapmadı ve 1973 ekimindeki seçimlerde Golda Meir yeniden başbakan oldu.

Dış siyaset (1969-1973)

Fransız hükûmetinin üçüncü israil-arap savaşına katılmış ülkelere artık silâh satmama kararı, şiddetli fransız aleyhtarı tepkilere yol açtı (ocak 1969). 1969 aralığında israil denizcileri Cherbourg limanında ambargo altında yatan altı gemiyi kaçırınca fransız-israil anlaşmazlığı daha da ciddîleşti. Fransız hükûmeti 1972 şubatında ambargo koyduğu «Mirage» uçaklarının parasını geri vermeyi kabul ederek fransız-israil ilişkilerinin yeniden kurulmasını kolaylaştırdı. İsrail'in müttefiki olan ve önemli ölçüde askerî ve iktisadî yardımda bulunan A.B.D. birçok kere İsrail'e ve arap ülkelerine kesin bir «ateşkes»i kabul ettirmeğe uğraştı. A.B.D. dışişleri bakanı William Rogers'ın görüşmeleri sonucunda hazırlanan (haziran 1970) mütarekeyi İsrail, Mısır ve Ürdün 1971 temmuzunda kabul ettiler. Joseph Sisco, Süveyş kanalının yeniden trafiğe açılması için görüşmelere girişti. Bu diplomatik açılmaların nispeten başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, A.B.D., İsrail devletine yaptığı yardımı azaltmadı: resmî bir ziyaret sırasında (mart 1973), Golda Meir İsrail'e önemli bir iktisadî ve malî yardım sağladı.

İsrail'in Federal Almanya ile ilişkileri normale döndü: Walter Scheel'in ziyareti (temmuz 1971) alman aleyhtarı gösterilere yol açtıysa da, şansölye Willy Brandt'ın ziyareti (haziran 1973), İsrail'in diplomatik yalnızlığını büyük ölçüde azalttı. Golda Meir'in papa Paulus VI'yı ziyareti, İsrail'de çeşitli biçimlerde yorumlandı: gerçekten, Paulus VI ile İsrail dışişleri bakanı Abba Eban'ın görüşmelerinden (ekim 1969) sonra bir yumuşama dönemi geldi, ama papanın Kudüs'ün yahudileştirilmesini eleştirmesi bu havayı yeniden bozdu.

● *İsrail ve Üçüncü Dünya.* Birçok Afrika ülkesi, önemli iktisadî işbirliği anlaşmalarıyla İsrail'e bağlanmış oldukları halde, Afrika ve islâm dünyası arasındaki dayanışma adına İsrail ile diplomatik ilişkilerini kestiler. 1973 mayısında Addis-Abeba'da yapılan Afrika Birliği örgütü zirve toplantısında İsrail'in Kara Afrika'daki diplomatik yalnızlığı onaylandı ve İsrail ile arap ülkeleri arasında savaşın yeniden başlamasıyla (ekim 1973) bu yalnızlık daha da arttı.

● *Üçüncü israil-arap savaşının sonuçları.* A.B.D. dışişleri bakanı Rogers 1970 haziranında, Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyinin 242 sayılı kararının uygulanmasını ve Jarring'in yeniden arabuluculuk görevine başlamasını sağlayan bir barış tasarısı önerdi. İsrail'in kabul ettiği Rogers planı önce, 7 ağustos 1970'te başlayan üç aylık bir ateşkese yol açtı. Ama İsrail devleti Rogers planını A.B.D.'nin baskısı altında şartlı olarak kabul etti ve üçüncü israil-arap savaşından önceki sınırlara çekilmeme kararını açıkladı. 1971 şubatında, Birleşmiş Milletlerin arabulucusu G. Jarring'in görevi iyice çıkmaza girdi, çünkü İsrail onun önerdiği barış tasarısını kabul etmiyordu. (Bk. JARRING, *Ek.*) Filistin örgütleri komando eylemlerine giriştiler, bu da komandoları barındırmakla suçlanan ülkelere karşı İsrail'in misillemeye kalkışmasına yol açtı: Atina'da bir israil uçağına saldırılması (aralık 1968) bahane eden İsrail Beyrut havaalanına helikopterle komando indirdi. Sert saldırılara uğrayan ve iç gerilimler nedeniyle bölünen Filistinliler (bk. FİLİSTİN DİRENME TEŞKİLÂTI, *Ek*), 30 mayıs 1972'de, Lydda (Lod) havaalanındaki yolculara ateş açan filistin sempatizanı üç japon komandosunun «intihar» eyleminden yararlandılar. 1972 eylülünde, Kara Eylül örgütünden komandolar. Münih olimpiyatları sırasında birkaç israilli atleti rehine aldılar; alman polisi Filistinlilerin üzerine ateş açınca da rehineleri öldürdüler. Bu olayın ardından İsraillilerle Filistinliler arasındaki savaşın Avrupa'ya da sıçradığı bir dönem geldi (her iki tarafın da gönderdiği bombalı mektuplar, yöneticilerin öldürülmesi v.b.). 10 nisan 1973'te, bir israil komando birliği Beyrut'a çıkartma yaparak birçok filistinli yöneticiyi öldürdü.

Ağustos 1970 ateşkesine kadar, İsrail, arap ülkelerine karşı uzun bir yıpratma savaşı uyguladı. Mısır ve israil orduları, Süveyş kanalının her iki kıyısında akınlarını gitgide sıklaştırdılar (İsrail'in Hadra adasına akını, temmuz 1969). Rogers planının öngördüğü ateşkese katılmayan Suriye, Hermon dağında İsraillilere karşı yeniden saldırıya geçti (temmuz 1969). İsrailliler de, Filistinlilere karşı Arkub bölgesinde, «Fatih bölgesinde» (Lübnan'ın güneyi) birçok

yukarıda,
Golda Meir mecliste konuşurken (ekim 1973)

Golda Meir ve B. M. genel sekreteri Kurt Waldheim Tel-Aviv'de (ekim 1973)

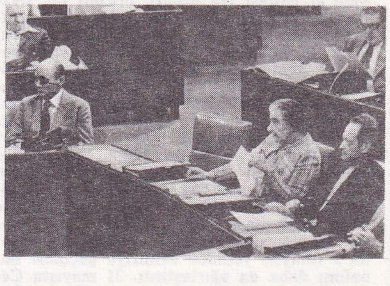

yanda,
Moşe Dayan, Golda Meir ve Ygal Allon mecliste bir oturumu izlerken (aralık 1973)

Menahem Begin (Likud) bir seçim toplantısında (aralık 1973)

Foto. Francolon-Gamma, Roth-Gamma, Karel-Gamma (2) [LAROUSSE]

harekâta giriştiler (haziran 1972). Lübnan üçüncü israil-arap savaşına katılmadığı halde, Lübnan topraklarında da pek çok filistin üssü kurulmuştu.

6 ekim 1973 günü (Kippur günü) dördüncü israil-arap savaşı patlak verdi; ama hiç bir çözüm getirmedi: arap üreticilerin etkili biçimde kullandıkları petrol silâhı ve İsrail'in diplomatik yalnızlığı, son çözümde ağır basacak olan yeni verilerdi.

Kippur savaşının sonrası

31 aralık 1973 seçimlerinde kesin çoğunluk sağlanamadı ve Likud ile önderi Menahem Begin'in çevresinde toplanan milliyetçi partilerin oylarında artış görüldü. Yeni bir hükûmetin kurulabilmesi için iki aydan uzun süren görüşmeler yapıldı, bu görüşmelerde özellikle, Kippur savaşından sonra ülkede gelişen muhalefet hareketinin ekim savaşındaki «ihmalci»likten sorumlu tuttuğu İşçi partili bakan general Moşe Dayan'ın hükûmette bulunması söz konusu edildi.

dördüncü israil-arap savaşı

Golda Meir kabinesi 11 mart 1974'te kuruldu ve meclisten (Knesseth) gerekenden iki oy fazlasıyla güvenoyu aldı: dışişleri bakanlığına Abba Eban, haberleşme bakanlığına Simon Peres, millî savunma bakanlığına Moşe Dayan getirildi. Çoğunlukta olan İşçi partili bakanların dışında, hükûmette Mapam'ın ve Ulusal Dinî partinin (özellikle içişleri bakanı) birkaç üyesi bulunuyordu.

Ama yeni hükûmet, Kippur savaşı ertesinde kamuoyunda doğan hoşnutsuzluk ve güvensizliğin gelişmesine karşı koyamadı. G. Meir'in istifası (10 nisan), önemli bir siyasal buhrana yol açtı. Sonunda, İşçi partisinin aday gösterdiği yeni başbakan general İzak Rabin, 28 mayısta, İşçi partisiyle bağımsız liberallerin ve Kamu Hakları partisinin (Ulusal Dinî parti hükûmete katılmayı reddetti) ittifakına dayanan bir ılımlılar kabinesi kurdu ve gerekenden tek bir oy fazlayla güvenoyu aldı. Golda Meir, Moşe Dayan ve Abba Eban kabine dışı kalmış, Simon Peres millî savunma, Ygal Allon ise dışişleri bakanlıklarına getirilmişti. İsrail Lübnan'daki tedhiş merkezlerine karşı baskınlarını sürdürürken Filistinlilerin de Kiryath-Şemona'ya (nisan) ve Maalot'a (mayıs) yeniden saldırıya geçmesi bunalımı daha da ağırlaştırdı. 31 mayısta Cenevre'de Suriye ile, silâhlı kuvvetlerin Golan'dan çekilmesi konusunda bir anlaşma imzalandı, ama kesin bir barış için gerekli koşullar sağlanamadı ve ülkedeki bölünme giderek arttı. İzak Rabin'in Washington'u (eylül), Kissinger'in Kudüs'ü (ekim) ziyaretleri soruna yeni bir çözüm getirmedi.

İzak Rabin'in başbakanlığı döneminde A.B.D.'nin bölgede barışı yeniden kurma çabaları daha da yoğunlaştı. A.B.D. dışişleri bakanı Kissinger «adım adım barış» adını verdiği politikasını gerçekleştirebilmek için Ortadoğu'ya çeşitli ziyaretler yaptı ve bu ziyaretleri ilgili taraflarla Washington'da yapılan görüşmeler izledi. Başlangıçta hiç de umut verici görünmeyen çabalar, temmuz 1975'te başkan Ford'la Mısır devlet başkanı Enver Sedat arasında yapılan görüşmeden sonra olumlu bir yöne döndü ve bir süre sonra da, başta Suriye olmak üzere, öbür arap devletlerinin muhalefetine rağmen Mısır ile Suriye arasında Cenevre'de bir ara anlaşma imzalanması sağlandı. Bu anlaşma gereğince İsrail Sina yarımadasında Mısır topraklarının önemli bir kısmını ve bu arada Abu Rudei ile Ras Sudar petrol yataklarını Mısır'a geri verecek, ayrıca iki ülke arasında belirlenecek sınırda bir tampon bölge kabul edilerek, buraya, aralarında amerikalı haberalma teknisyenlerinin de bulunacağı Birleşmiş milletler askerleri yerleştirilecekti. Bu ara anlaşma, öbür arap devletlerinin ve Filistin Kurtuluş teşkilâtının şiddetli tepkilerine rağmen 1975 sonlarına doğru uygulamaya kondu.

Ancak, Mısır'la yapılan ara anlaşma arap dünyasıyla birlikte bloksuz ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri önünde İsrail'in yalnızlığının daha da derinleşmesini önleyemedi. Nitekim bu ülkelerin İsrail'e karşı benimsedikleri tutum sonucu bu ülke, Kudüs'te ve işgali altındaki öbür yerlerde kültür eserlerini yok ettiği gerekçesiyle UNESCO'dan çıkarıldı (1975); gene aynı tutumun sonucu olarak Filistin Kurtuluş teşkilâtı lideri Yaser Arafat'a Birleşmiş Milletler genel kurulunda söz hakkı tanındı ve örgütün Birleşmiş milletlerde gözlemci bulundurması kabul edildi (1975); aynı yıl İslâm Zirve konferansında İsrail'in Birleşmiş milletler üyeliğinden çıkarılması yolunda harekete geçilmesi için karar alındı; 1976 başında Ortadoğu sorununu ele almak üzere yapılan Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi toplantısına Filistin Kurtuluş teşkilâtı temsilcisinin de katılması uygun görüldüğü için İsrail bu toplantıyı boykot etmek zorunda kaldı.

Askerî tarih

Arap dünyasına karşı yalnız kalan İsrail varlığını korumak için gelirlerinin büyük bir bölümünü silâhlı kuvvetlerine ayırmak zorundadır. Silâhlı kuvvetler bütçesi (1 474 milyon dolar) 1973'te G.S.M.H.'nın yüzde 18,2'sine ulaşmıştı. Çok iyi eğitilmiş ordusu 115 000 kişilik asker sayısını 72 saatte 300 000 kişiye, yani nüfusunun yüzde 10'una çıkarabilir. 1968'den beri askerlik hizmeti süresi erkekler için üç yıl, kadınlar için yirmi aydır; 40 yaşına kadar ihtiyatta tutulan erkekler yılda bir ay askerî eğitimden geçmek zorundadır. 14 ile 18 yaş arasındaki gençler önce Gadna'ya (askerliğe hazırlama), sonra Nahal'a alınır. (Nahal, 15 000 kişilik savaşçı öncü gençliktir ve silâhlı topluluklar 1967'den beri işgal edilmiş topraklara yerleştirilmiştir.)

Geçirdiği deneylerden ders alan İsrail silâh sanayiini geliştirmek için büyük çaba harcar. 1973'te silâh sanayiinin, bir nükleer başlık taşıyabilen ve menzili 500 km'yi aşan bir füze yapabilecek düzeyde olduğu sanılıyordu, fakat İsrail'in atom silâhı olduğunu gösteren hiç bir bilgi yoktur. İsrail hükûmetinin amacı millî sanayiinin sağlayamadığı silâh donanımını dışarıdan, özellikle de Amerika Birleşik devletlerinden sağlamaktır. Fransa 1967'ye kadar İsrail'e uçak, zırhlı taşıt ve füze veriyordu. Bu tarihte general de Gaulle'ün koyduğu ambargo (1974'te kalktı), 5 sürat gemisi ve 50 «Mirage» uçağına uygulandı. Cherbourg limanında ambargoya alınan gemiler, 1969 Noel gecesi bir israil komando birliği tarafından kaçırıldı; olay Paris ile Kudüs arasındaki gerginliği iyice arttırdı. «Mirage» sorunu ise 1972'de Fransa'nın 380 milyon franklık tutarı İsrail'e ödemesiyle çözümlendi.

Askerî alanda İsrail açısından en önemli olay bir yıpratma savaşına girişmek düşüncesiyle ilân edilen ateşkesin 23 temmuz 1969'da Nâsır tarafından bozulması, sonra 7 ağustos 1970'te Mısır'ın, 1973 ekim savaşına kadar iyi kötü sürecek olan yeni bir ateşkes ilân etmesidir.

İsrail-arap cephesinde, 1967-1968 yıllarında Altıgün savaşından sonra patlak veren olayların ve misillemelerin ardı kesilmedi. Bu olayların en önemlileri 1969 ve 1970'te israil hava kuvvetleriyle zırhlı birliklerinin Lübnan, Mısır ve Suriye topraklarına yaptığı akınlar oldu: ocak 1969'da Beyrut havaalanına karşı misilleme akını, Süveyş kanalının batı ve güneyindeki Mısır askerî tesislerine mart, eylül ve aralık 1969'daki saldırılar, şubat 1970'te Mısır'ın Abou-Zabal'daki fabrikasının bombalanması, mart ve haziran 1970'te Golan'daki saldırılar gibi. 1971 ile 1973 arasında israil-mısır cephesi nispeten olaysız günler yaşarken, kuzey cephede İsrail, Filistinlilerin her akın ve bombalama olayına Suriye ve Lübnan'daki Filistin üslerine baskın yaparak karşılık veriyordu.

1973 SAVAŞI ÖNCESİ İSRAİL SİLÂHLI KUVVETLERİ

● *Kara ordusu*, 95 000 kişiliktir (askerlik hizmeti yapan 71 000 erkek ve 12 000 kadın), seferberlikte 275 000 kişiye ulaşır. Özellikle amerikan ve ingiliz malı 1 700 tank, 900 zırhlı araç ve Altıgün savaşından ele geçirilen rus yapısı gereçlerle donatılmış olan kara ordusu, 10 zırhlı birlik, 9 bindirilmiş birlik, 9 piyade birliği, 5 paraşüt birliği ve 3 topçu birliği olmak üzere 36 tugaydan meydana gelir.

● *Deniz ordusu*, fazla gelişmemiştir (4 500 kişilik) ve daha çok kıyıları denetlemekle görevlidir. İsrail donanmasında 3 denizaltı, 1 destroyer, «Gabriel» füzeleriyle donatılmış 12 sürat gemisi ve 30 kadar hücumbot ya da amfibi gemi bulunur. 300 kişilik bir deniz komando birliği vardır.

● *Hava ordusu*'nun sürekli mevcudu 15 000 kişidir (seferberlikte 20 000 kişiye ulaşır); 450 savaş uçağı, otuz kadar nakliye uçağı ve yaklaşık 70 helikopter (12 «Super-Frelon» ve 20 «Alouette») bulunur.

Savaş uçakları amerikan (95 avcı bombardıman «F-4 E Phantom» ve 160 «Skyhawk») ya da fransız («Vautour», «Mirage III-C», «Mystère IV», «Ouragan») yapısıdır.

Hava ordusunda karadan-havaya güdümlü 60 «Hawk» füzesiyle donatılmış 10 hava savunma bataryası bulunur. İsrail sanayii yabancı patent altında ya da kendi üretimiyle uçak yapmağa başlamıştır. (Bk. *Dördüncü* İSRAİL-ARAP SAVAŞI, *Ek.*)

Arap saldırısına hazırlıksız yakalanmakla suçlanan İsrail askerî komutanlığında, yaklaşık 2 000 ölü ve 500 kayıp verdiği 1973 savaşından sonra, bunalım patlak verdi. Bu bunalım 1974'te genelkurmay başkanı general Elazar'ın, ardından da Golda Meir hükûmetinin istifalarına yol açtı. 1974 sonunda amerikan askerî yardımı sayesinde İsrail silâhlı kuvvetleri, 3 milyar 688 milyon dolarlık 1974-1975 yılı bütçesiyle ve üç günde sayıları 400 000'e ulaşabilecek toplam 145 000 kişilik mevcuduyla gelişme yoluna girdi.

EDEBİYAT

Son yıllarda israil edebiyatı büyük sarsıntılar geçirdi. Y. Bourla, H. Hazaz, özellikle de israil edebiyatına damgasını vurmuş S. J. Agnon (ölümünden sonra *Şira*

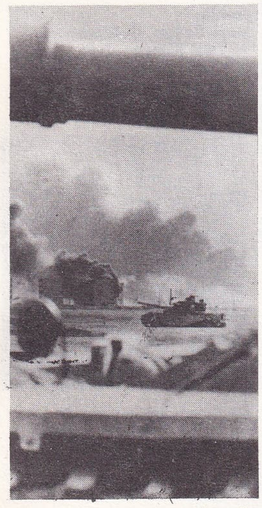

yukarıda, Süveyş kentini ele geçirmek için dövüşen israil tankları

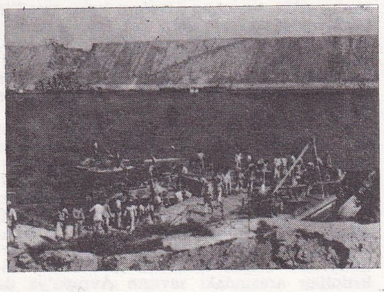

aşağıda, Golan yaylasında mevzilenmiş israil tankları

yukarıda, Sina'da kuşatılmış bulunan III. mısır ordusunun ikmali

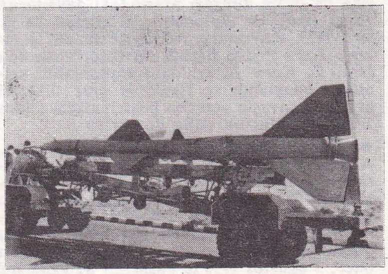

mısır ordusuna ait yerden havaya «SAM 3» füzesi atış rampasında

Foto. J.-P. Bonnette-Gamma, M. Laurent-Gamma, Gamma, M. Bar-am-Magnum (LAROUSSE)

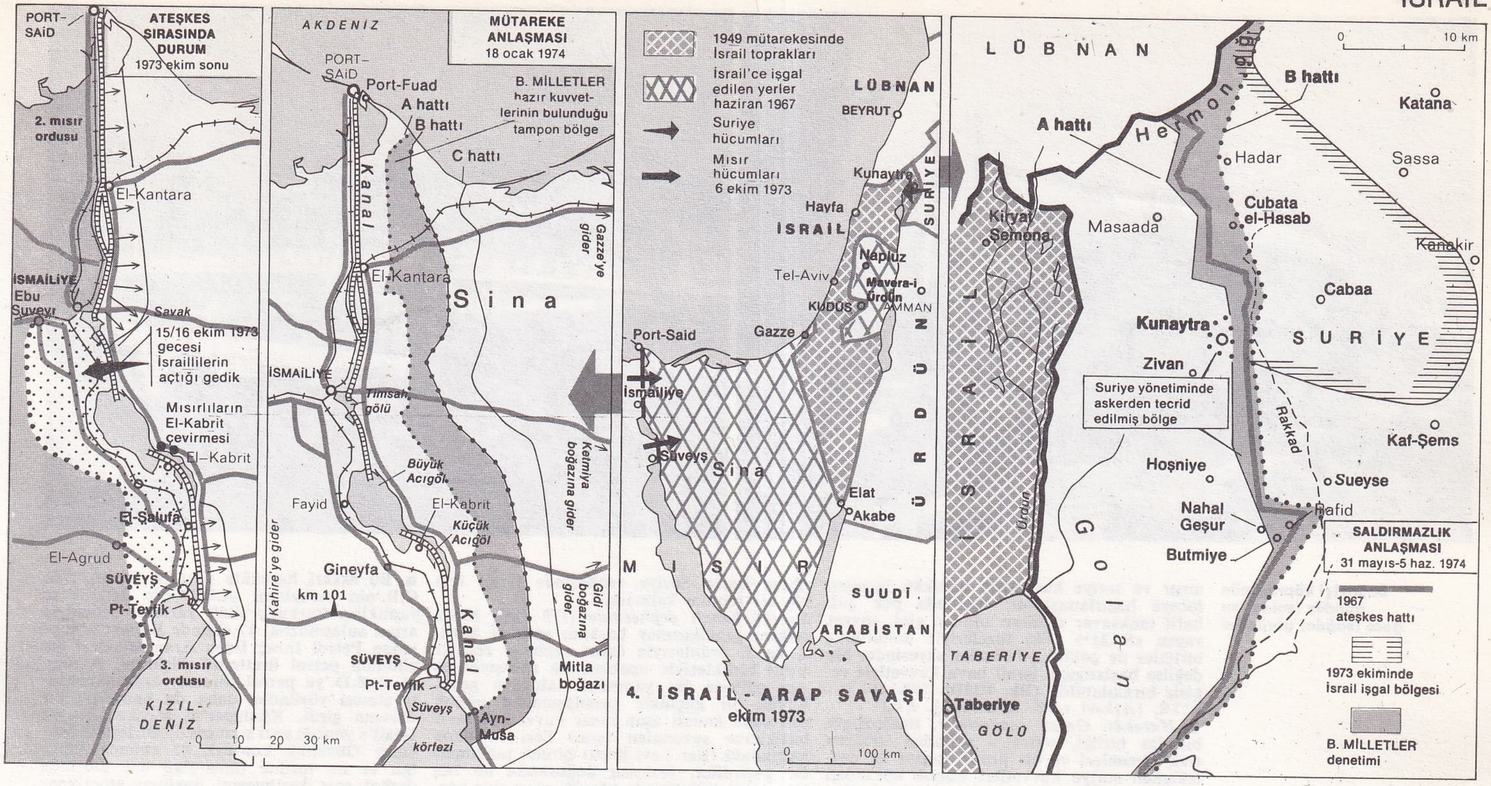

adlı bir yapıtı yayımlandı, 1971) gibi sanatçıların ölümüyle büyük kurucular bir bir kayboluyordu. 1920-1930 yıllarında yazmağa başlamış olan «ozanlar kuşağı»ndan çoğu da son üç yıl içinde ölüp gitti. Gerçi «bağımsızlık savaşı kuşağı» hâlâ yazmağa devam ediyor ama, hemen hepsi İsrail'de doğmuş ve edebî yeteneklerini 1960'larda kabul ettirmeğe başlamış yeni bir yazar dalgası bu kuşağın ününe biraz gölge düşürmüştür. 1967'den 1973'e kadar israilli yazarlar, görülmemiş duygusallıktaki yapıtları son derece bireyci kalan (*Ve Ayalon vâdisindeki ay*, 1971) Amalia Hahana-Karmon'un dışında, artık toplum sorunlarından kaçınmağa çalışmaz, bu sorunları dile getirmek için yeni bir biçim bulurlar. Amos Oz (*Michel'im*, 1968) ve A. B. Yehoshoua (*Üç gün ve bir çocuk*), çoğunlukla toplumdan uzak kalmış bireylerin bilincinde ya da bilinçaltında tehlikeli bir biçimde yaşayan bir halkın ortak ruh bunalımını anlatmakta ustadırlar; ancak, Yehoshoua Altıgün savaşının sonuçlarını doğrudan ele alırken (*1970 yazının başları*, 1971), Oz alegorik yapıtlarla Yahudiliğin alınyazısına eğilir (*Ölüme kadar*, 1971; *Suya dokunmak, rüzgâra dokunmak*, 1973). İsraillilerin bilincinde yeniden ön plana çıkan sorunlar (yahudi olma, baba-oğul ilişkisinin ve kökenlerinin araştırılması) daha yaşlı bazı yazarların son yapıtlarında da konu edilir (B. Tamouz'dan *Yakub*; D. Shahar'dan *Küçük Tanrı'nın ölümü*; H. Bartov'dan *Kimin çocuğusun?*). Nazi kıyımlarının acıları A. Appelfeld'in hikâyelerinde sık sık yansır. İnsanların yakılarak öldürülmesi temasına ozan Dan Pagis'in yapıtlarında da rastlıyoruz; bu ozanın üçüncü derlemesi (*Ruh göçü*, 1970), süsleyici unsurlardan arıtılmış bir üslûpla zaman üstüne bir düşünce yürütümüdür. Bugün İsrail'de, Y. Amihai'ın (*Şimdi gürültü içinde*, 1968) öncülüğüyle bireyci bir görüşü ve çoğunlukla öfkeli bir anlatımı benimsemiş olan *Ahşav* («Şimdi») topluluğundan daha çok siyasal yönelimli, otuz yaşından küçük yeni bir ozanlar kuşağı yetişiyor. Oyun yazarları arasında da, Hamburg operasının ısmarladığı (1970) *Asmodée* adlı operanın güftesini yazan İsraël Eliraz'ı, *Malkat ha-Ambatia* (1970) ve *Hefets* (Şey) [1972] adlı yapıtlarıyla Hanoch Levin gibi bazı öncü yazarları anabiliriz.

Son yıllarda israil edebiyatının, bugüne kadar uzanan bütün geçmişinden daha çok sayıda inceleme ve çeviri yapıtlar vermesi de, ayrıca belirtilmesi gereken anlamlı bir olaydır. Ülke edebiyatının, bir yandan İsrail'in kendi sorunlarına sözcü olmayı bilirken, bir yandan da dünyaya açılmakta gösterdiği başarının en iyi kanıtı budur.

ARKEOLOJİ

İsrail'deki arkeoloji araştırmaları, yabancı enstitülerin ve israilli bilginlerin öncülüğünde büyük bir gelişme gösterdi. Carmel dağında, özellikle Kafzeh mağarasında bir fransız kazı heyetinin yaptığı çalışmalar belki de bilinen en eski *Homosapiens*'in bulunmasını sağladı.

Ein Gev, Mallaha, Wadi Fallah gibi yerlerde yapılmış sayısız kazılardan bilinen natuf kültürü M.Ö. X. binyıla doğru ortaya çıkmıştır. O zamanlar yer yer tarım ve hayvancılık yapılıyordu. Daha sonraki dönemlerin izlerine ise Eriha*da (Pre Pottery Neolithic A and B) ve Ebu* Gosh'da (*Ek*) rastlanıldı. Bu dönemleri «Filistin boşluğu» diye bilinen «arkeolojik bir boşluk» izler; bu boşluk döneminde yerleşme yerlerinden çoğunun M.Ö. 6500 yıllarına doğru terk edildiği sanılıyor. Uzun bir kesintiden sonra, Eriha (Pottery Neolithic A and B) ve Şaar Hagolan'daki buluntulardan da anlaşıldığı gibi bir yakın Cilâlıtaş dönemi ortaya çıkar. Ama ne bu dönem, ne de kuzey suriye kültürleriyle olan ilişkisi tamamıyla aydınlatılabilmiştir. Buna karşılık kalkolitik dönem, Eriha, Tell el-Fara'h* (*Ek* Megiddo* ve Necef çölündeki Beerşeba bölgesi yerleşmeleri sayesinde çok iyi biliniyor. Bu evreye bazen «Gasulyen» adı da verilir. Yahudiye çölündeki Nahal Mişmar'da bulunan bakır eşya (âletler, silâhlar) bu dönemin en yakın bölümünden kalmadır. Bu dönemde dağlar, ovalar, çöller tamamıyla insan dolmuştu ve çöller sonradan uzun bir süre böylesine yoğun bir nüfusa tanık olamadı. Son Kalkolitik kültürü daha çok mezarlarıyla tanınır. Bundan uzun bir zaman önce Gezer* veya Megiddo'da ortaya çıkarılan bu kültür, Tell el-Far'ah ve Tell Arad* da (*Ek*) daha yeni yeni günışığına kavuşturuluyor.

İlk gerçek şehirler Tunç devrinin başlarında, 3100 yıllarına doğru görülür. Güçlü tahkimat duvarlarıyla çevrili olan bu şehirler mahallelere bölünmüştür, içlerinde tapınaklar ve yönetim binaları vardır. Megiddo, Gezer ve Ay'da bilinen bu dönem Eriha'da İngilizlerin, Tell el-Far'ah'ta Fransızların, Tell Arad ve Hasor'da İsraillilerin yaptığı kazılarla belirlenmiştir. Genel çizgileriyle çok iyi bilinen, yalnız bazı noktaları, sözgelimi, Megiddo'daki fildişi işlerinin tarihlendirilmesi uzun tartışmalara konu olan ikinci binyılın aydınlatılmasında da bu kazıların büyük payı olmuştur. Böylece eski kronolojilerin çoğunu yeniden gözden geçirmek zorunluğu doğmuş ve sonunda çerçeve tam yerine oturtulmuştur (Lakiş kazılarına girişilmesi, Gezer'deki, Megiddo'daki, Tell Beyt Mirsin'deki kazılara yeniden başlanması).

Demir çağı için Lakiş, Gezer ve Megiddo'daki kazılardan başka Samaria'daki ve Tell el-Hesi'deki kazıları ve İsraillilerin Tell Dan, Tell Arad, Tell Beerşeba ve Tell Şikmona'daki sayısız çalışmalarını belirtmek gerekir. Bu bölgelerde yahudi krallıklarından, asurbabil istilâcılarından, daha sonra da Perslerden izler kalmıştır.

İngiliz arkeologlarının Kudüs'teki, israilli arkeologların Kudüs ve Beyt Şan'daki çalışmaları, Masada*da Diaspora'dan hemen önce gelen dönemin canlandırılmasını sağladı. (LM)

İsrail-arap savaşı (DÖRDÜNCÜ) veya **Kippur savaşı.** Bu çatışma ekim 1973'te İsrail devleti ile Mısır ve Suriye'yi karşı karşıya getirdi; Mısır ve Suriye, Arap birliğinin bütün öteki üyeleri, özellikle Irak, Ürdün, Cezayir ve Fas tarafından destekleniyordu. İsraillilerin Yom Kippur dinî bayramını kutladıkları 6 ekim 1973 günü mısır kuvvetleri Süveyş kanalı cephesindeki israil kuvvetlerine baskınla saldırıya geçtiler; aynı anda suriye birlikleri de Golan cephesinde saldırıya geçmişti. Başkan Sedat tarafından defalarca ilân edildiği halde bu yeni savaş İsrail hükûmetini şaşırttı. Saldıranların amacı, Süveyş kanalının doğusuna geçmek ve Golan yaylasını ele geçirmek suretiyle, A.B.D. ve S.S.C.B.'nin de diplomatik müdahalesinden yararlanarak kuvvetli bir durumda iken barış görüşmelerine başlanmasını ve İsraillilerin 1967'de işgal ettikleri toprakları boşaltmalarını sağlamaktı. Mısırlı general Ahmed İsmail Ali'nin komutasındaki

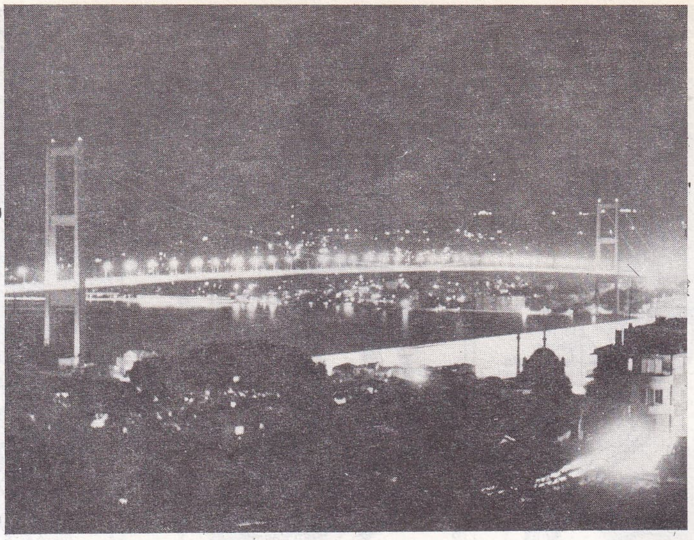

Boğaziçi köprüsünün gündüz (solda) ve gece (sağda) görünüşü

mısır ve suriye kuvvetleri harekâtı inceden inceye hazırlamışlardı; ellerinde pek çok hafif tanksavar silâhları olduğu gibi, sovyet yapısı «SAM*» (*Ek*) füzeleriyle donatılmış birlikler de çoktu; bu füzeler sayesinde, hiç değilse başlangıçta israil hava kuvvetleri etkisiz bırakılabildi. (Bk. MISIR, İSRAİL, SURİYE, [*Askerî tarih* bölümleri], *Ek.*)

● *Harekât. Golan cephesinde.* Başlangıçta bir fas birliği, sonra 9 ekimden itibaren ırak tümenleri ve bir ürdün tugayı ile desteklenen suriye kuvvetleri birçok noktadan hücuma geçerek Hermon tepesini ve Kunaytra şehrini ele geçirdiler. Fakat ilerlemeleri, önemli miktarda tanksavar engelleriyle korunan ve «SAM» füzeleriyle ağır kayba uğratılmalarına rağmen etkili bir hava gücüyle desteklenen israil kuvvetleri tarafından çabucak durduruldu. Savunma bakanı general Dayan ve genelkurmay başkanı general Elazar, İsrail için çok tehlikeli olan bu cepheye öncelik vererek 11 ekimde bir karşı saldırıya geçtiler ve sistemli bir bombardımanla suriye ikmal merkezlerinin tahribine giriştiler; israil hava kuvvetleri, özellikle Tartus ve Lazkiye limanlarını, Şam dolayındaki havaalanlarını bombaladılar; Humus'taki rafineri daha önce bombalanmıştı. Kunaytra geri alındı ve israil ilerleyişi, bir ırak zırhlı birliğinin karşı saldırısı başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra 1967 ateşkes hattından yirmi kilometre kadar ötede durakladı. Hermon tepesi 21 ekimde yeniden İsraillilerin eline geçti ve bu tarihten sonra Suriye cephesinde İsrail için hiç bir tehlike kalmadı.

Süveyş kanalı cephesinde (170 km). Mısır ordusu genelkurmay başkanı general Şazli, 2. ve 3. ordularıyla (aynı cephede cezayir zırhlı birlikleriyle uçakları da savaşıyordu) Acı göllerin iki yanından saldırıya geçti. Büyük bir güçlükle karşılaşmadan birçok noktadan kanalı aşan mısır kuvvetleri zayıf birliklerce savunulan İsrail ileri savunma hattındaki (Bar Levi hattı) birçok tahkimatı ele geçirdiler. Kanalın doğusunda on beş kilometre derinliğinde köprübaşları elde ederek iyice tahkim ettiler. Başlıca birliklerini Golan cephesine sürmüş olan İsrailliler tam bir savaş hazırlığı içinde olduklarından, önce, ilerleyişi Sina'nın giriş yeri olan geçit hattının ötesinde tutmakla yetinmek zorunda kaldılar. Bununla birlikte 8 ekimde israil generali Ariel (Arik) Şaron, Büyük Acı gölün kuzey kesiminde, Mısır 2. ve 3. ordularının birleştiği noktada kanala doğru zayıf kuvvetlerle bir karşı saldırıda bulundu. Bu harekât ancak 15 ekimden itibaren, yani israil genelkurmayı Suriye saldırısını kırdıktan ve zırhlı araçlarının önemli bir kısmını bu cepheye verebildikten sonra gelişme gösterdi. Sonunda Mısır toprağında Süveyş ile İsmailiye arasında ve Süveyş körfezinin kuzeybatı kıyısında bir cep meydana getirildi. Böylece 3. mısır ordusunun geriyle bağlantısı tamamen kesildi ve kanalın batı yakasında ele geçirilen «SAM» füzeleri tahrip edildi (15-20 ekim).

● Bu askerî harekâta paralel olarak, S.S.C.B.'nin Araplara, A.B.D.'nin İsraillilere yaptıkları korkunç silâh yardımı nedeniyle artan anlaşmazlık, 17 ekimde Kuveyt'te toplanan Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri örgütünün petrol üretimini düşürme, Avrupa ve A.B.D.'ye petrol ihracını azaltma kararı alması yüzünden daha da karmaşık bir duruma girdi. Kissinger'ın Moskova'ya ve İsrail'e yaptığı gezi sonucunda Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi, 22 ekimde sunulan ve bu tarihte bulunulan hat üzerinde derhal ateş kesilmesini öngören amerikan-sovyet karar tasarısını kabul etti ve 23 ekimde İsrail'in vaktiyle 22 kasım 1967'de alınmış olan 242 sayılı karara uymasını istedi; bu karar İsrail'in Altıgün savaşı sırasında işgal ettiği toprakları boşaltmasını öngörüyordu. Ateşkesi 23 ekimde İsrail ve Mısır, 24 ekimde Suriye kabul etti, Irak kabul etmedi. Nihayet 25 ekimde Ortadoğu'ya bir sovyet askerî müdahalesi ihtimalinin belirmesi üzerine gerginlik yeniden arttı ve başkan Nixon buna karşılık olarak bütün amerikan nükleer savaş gücüne hazırol emri verdi; Güvenlik konseyi, Birleşmiş milletler genel sekreteri K. Waldheim'ın emrindeki Mavi bere*lilerden (*Ek*) oluşan bir kuvvetin çatışma yerine gönderilmesini kararlaştırdı. Bu kuvvetin ilk takımı 26 ekimde Kıbrıs'tan Mısır'a, mısırlı ve israilli askerî görevlilerin görüşmelerde bulunduğu Kahire-Süveyş yolu üzerindeki (Süveyş'e 33 km) 101. kilometre kesimine gönderildi. 30 ekimde

İstanbul'da iki yeni geçit: Aksaray (solda) ve Unkapanı (sağda) yonca yaprakları

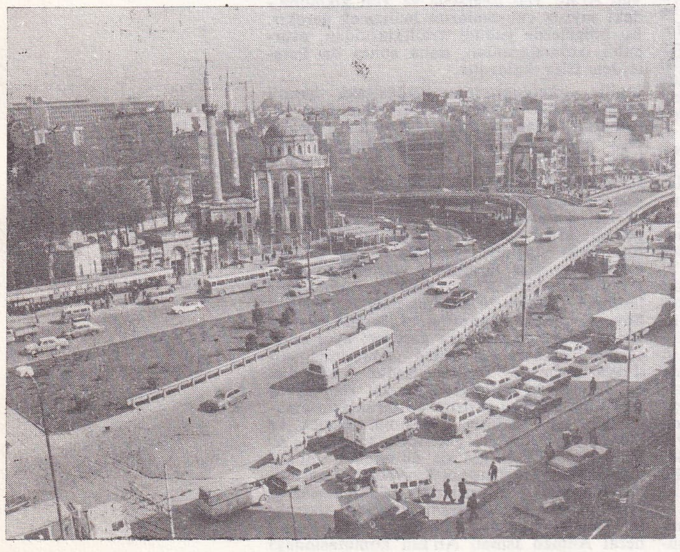

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (4) [MEYDAN]

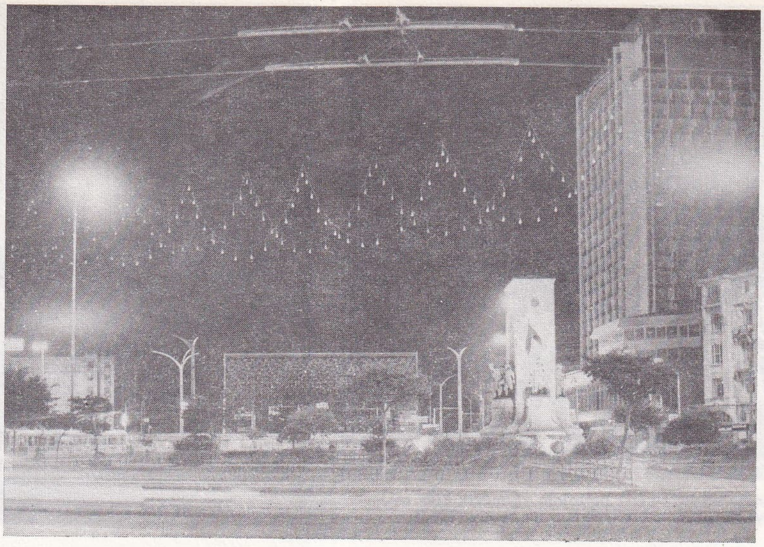

yanda, Taksim meydanının yeni görünüşü: geride Atatürk Kültür merkezi, sağda, Intercontinental oteli

solda, Tepebaşı'nda yeni bir gökdelen: Etap oteli

yaralıların değiştirilmesine ilişkin ilk anlaşmaya varıldı. Bunu 11 kasımda, hep 101. kilometre üzerinde, finlandiyalı general Ensio Siilasvuo'nun yanında varılan yeni bir anlaşma izledi; bu anlaşma ateşkesin uygulanmasını, Süveyş şehrinin ve Mısır 3. ordusunun beslenmesini, yaralıların boşaltılmasını ve tutukluların değiştirilmesini öngörüyordu. İsrail tarafından işgal edilmiş toprakların boşaltılmasını sağlamak için arap ülkeleri, ekim sonundan itibaren petrol satışlarını azaltarak ya da kısarak ekonomik baskılarını daha da artırdılar. Bu tedbir özellikle Japonya'yı ve Batı Avrupa ülkelerini (en çok Hollanda'yı) etkiledi; kendilerine haber vermeden ve danışmadan 25 ekimde kuvvetlerine hazırol emri veren Amerika Birleşik devletlerinin tutumu bu nedenle Avrupa ülkelerince, özellikle Atlantik paktı üyelerince kötü karşılandı. Arap-israil anlaşmazlığı yüzünden doğan bu bunalımın ağırlığı amerikan diplomasisini, S.S.C.B. ile anlaşmalı olarak uluslararası bir konferans toplamağa yöneltti; konferans 21 aralık 1973'te Cenevre'de açıldı. (Bk. PETROL *bunalımı, Ek.*) Nihayet 18 ocak 1974'te Mısır ile İsrail arasında, hasım kuvvetlerin çatışmamasını sağlamak için, 101. kilometrede yeni bir askerî anlaşma imzalandı. Süveyş kanalının doğusunda yaklaşık 175 km uzunluğunda üç hat (*Alpha, Bravo* ve *Charlie* hatları) ve üç bölge meydana getirildi. İki dış bölgede her biri 7 000 asker ve 30 tanktan oluşan hasım kuvvetler (batıda Mısır, doğuda İsrail) bulunacaktı. Ortadaki bölge Birleşmiş milletler barış gücü birliklerine ayrılmıştı. Hasım kuvvetlerin çatışmasını önleyen bu tertibatın tümü mart 1974 sonunda gerçekleştirilmişti; o sırada, bir taraftan da, Süveyş kanalının açılması için temizleme çalışmalarına başlanıyordu.

Buna karşılık Golan* (*Ek*) yaylası olaylara sahne olmaya devam etti. Amerikan dışişleri bakanı Kissinger'ın giriştiği uzun görüşmelerden sonra İsrail ile Suriye arasında da çatışmalara son verilmesine dair anlaşmalar 31 mayıs ve 5 haziran 1974'te Cenevre'de imzalandı. 18 ocakta yapılan israil-mısır anlaşmalarının benzeri olan bu anlaşmalarla İsrail-Suriye sınırında, komutanlık merkezi Kunaytra'da bulunan bir Birleşmiş milletler gözlemci gücünün yer aldığı merkezî bir bölgenin çevresinde, kısmen askerden arındırılmış birçok bölge yaratılması öngörülüyordu. 25 haziranda israil kuvvetlerinin geri çekilmesi tamamlanarak Kunaytra Suriye'ye geri verildi. (L)

***İSTANBUL (34),** Türkiye cumhuriyetinin en büyük şehri, başta gelen ticaret, sanayi, kültür ve sanat merkezi. — 3 864 493 nüf., il merkezi 2 534 839 nüf. (1975). Nüfus artışı sonucu belediye sınırları içinde km²'ye düşen nüfus 952'ye, ilde ise 676'ya çıktı. 1975 nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre il nüfusunun ilçelere göre dağılımı şöyle oldu: Adalar 12 804, Bakırköy 570 091, Beşiktaş 174 925, Beykoz 92 230, Beyoğlu 230 515, Eminönü 124 126, Eyüp 299 265, Fatih 503 936, Gaziosmanpaşa 159 161, Kadıköy 359 271, Sarıyer 83 251, Şişli 440 447, Zeytinburnu 123 782, Çatalca 70 259, Kartal 286 027, Silivri 39 770, Şile 18 554, Yalova 54 270.

● *İstanbul'un kültürel ve iktisadî durumu.* Yeni olarak Boğaziçi* (*Ek*) üniversitesi açıldı. Özel yüksekokulların devletleştirilerek akademilere bağlanması ve daha sonra bunların öğrenim sürelerinin üç yıldan dört yıla çıkması sonucu öğrenci sayısında yeni artışlar oldu. 1975'te İstanbul'daki yüksekögrenim kurumlarında okuyan öğrenci sayısı toplam olarak 72 000'e yaklaştı. Bunun içinde en büyük kesim, yaklaşık 33 000 öğrenciyle İstanbul üniversitesinde bulunuyordu. Onun hemen ardından da İstanbul Teknik Üniversitesi (6 600 öğrenci) geliyordu. İlkokullardaki öğrenci sayısı ise 381 948'e çıktı (1975). İl iktisadî canlılığını korumakla birlikte, yeni yapılan veya geliştirilen limanların işletmeye açılması sonucu İstanbul limanının, Türkiye'nin ithalâtındaki payı yüzde 34,9'a, ihracatındaki payı da yüzde 16,7'ye düştü. Tarım alanında üretim grafikleri farklı yönler izledi: buğday (94 582 t), yulaf (38 650 t), mısır (14 250 t), çavdar (1 353 t) artarken arpa (8 131 t) ve kaplıcada (6 421 t) azalma oldu. Kuru sebzelerden soğan (20 000 t) ve patates (20 621 t) azaldı. Baklagillerden baklada (2 354 t) artış görüldü. Sanayi bitkilerinden şeker pancarı (17 248 t) ve ayçiçeği (15 864 t) üretiminde küçük artışlar kaydedildi. Hayvan sayısı genellikle azaldı: koyun 198 320, keçi 47 720, sığır 80 500, manda 16 170, at 12 180, eşek 3 370. Kümes hayvanlarından tavukların sayısında önemli artış görüldü: 707 343 ve yumurta verimi 60 milyona yükseldi.

Bayındırlık alanında şehre yeni eserler kazandırıldı: Boğaziçi köprüsü (bk. KÖPRÜ, *Ek*), *Haliç** (*Ek*) köprüsü, bunları birleştiren ve köprülerin şehir dışı bağlantılarını sağlayan çevre yolları. Ayrıca, İstanbul-İzmir ve İstanbul-Edirne otoyollarının yapımı sürdürüldü. Şehirde trafik sıkışıklığını hafifletebilmek amacıyla metro yapımıyla ilgili incelemeler devam ederken Zeytinburnu liman projesi üzerinde de çalışmalar yapıldı.

● *Arkeoloji.* İstanbul'da son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan buluntularla, şehrin tarihî topoğrafyası değişti ve bilinmeyen birçok bina izine rastlandı.

Divanyolu-Yeniçeriler caddesiyle Adalet sarayı arasında kalan sahada, 1964 yazında İstanbul Arkeoloji müzeleriyle Alman Arkeoloji enstitüsü birlikte bir kazı yaptılar. Bu kazıda, daha önceki yıllarda ortaya çıkarılan Bizans devrine ait yuvarlak bir binanın salonu bulundu. M.S. V. yy.da yapıldığı saptanan salon 12,20 m genişliğindedir. İki uzun yanda üçer apsisi vardır. Apsislerde yer alan üç büyük pencere, salonun ışık almasını sağlıyordu. Salonun tavan örtüsünün nasıl olduğu tespit edileme-

İstanbul Devlet Senfoni orkestrasının bir konseri (şef P. M. Leconte, solist G. Kremer)

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

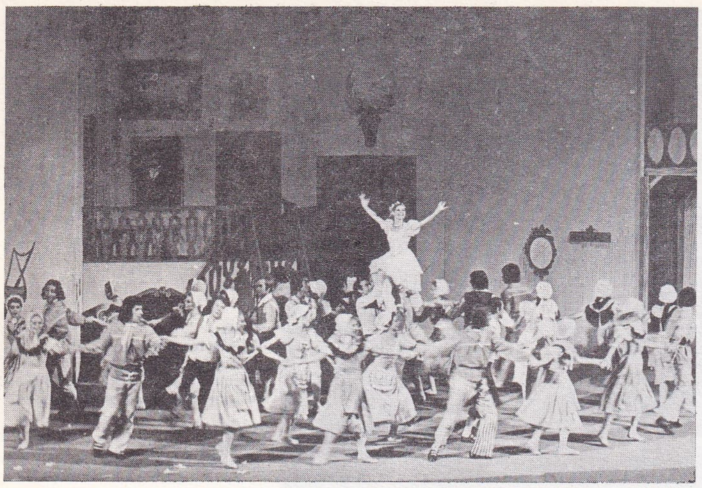

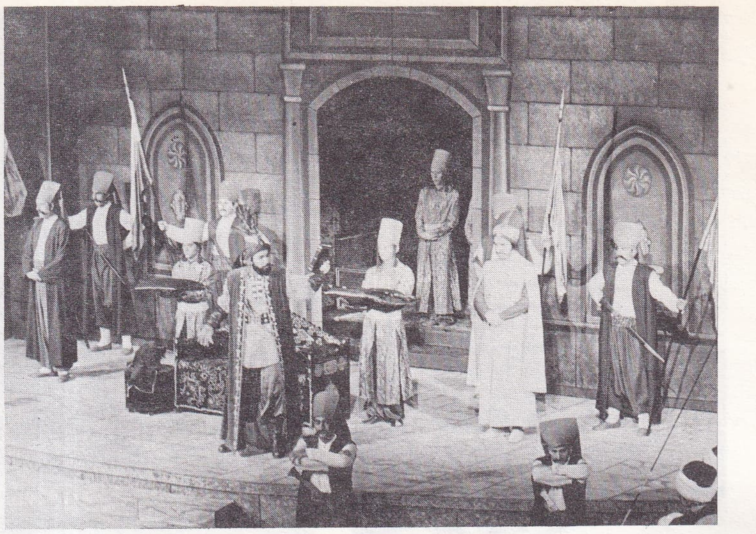

İstanbul festivalinden iki görünüş: solda, Devlet balesinin «Şımarık kız» oyunu (1974); sağda, Devlet tiyatrosunun «Dördüncü Murat» oyunu (1975)

di; fakat daha sonraki bir devirde çapraz tonozla örtüldüğü, yapılan değişikliklerden anlaşılmaktadır. Bu büyük salonun, bugüne kadar izine rastlanmayan Lausos sarayına ait olduğu ve parti toplantıları için kullanıldığı sanılıyor. Geç Bizans devrinde bu salon bir sarnıç haline getirilmiş, tabanı ve duvarları su geçmez sıvayla kaplanmıştır. Osmanlı devrinde de su deposu olarak kullanılmıştır.

Bugünkü Divanyolu-Yeniçeriler caddesinin hemen yanında, Bizans devrine ait dükkânların temellerine tesadüf edildi. Bizans devrindeki ünlü Mese caddesi, Ayasofya'nın önünden başlıyor, bugünkü yolu izleyerek Beyazıt'a ulaşıyordu. İşte bu caddenin her iki yanında birçok dükkânın varlığı biliniyordu. Ancak hiç bir ize rastlanmamıştı. Böylece buradaki kazıda, hem Bizans dönemi dükkân temelleri, hem de eski mermer döşeli caddenin kalıntıları bulunarak, şehrin topoğrafyasına önemli ölçüde yeni bilgiler eklendi.

Bugün Firuzağa camii, Adalet sarayı ve Divanyolu-Yeniçeriler caddesi arasında kalan kazı sahası, arkeolojik park haline getirilmiş ve büyük salon kalıntıları olduğu gibi korunmuştur.

1963 yılında Çemberlitaş'taki Dârüşşafaka işhanının yapımı sırasında, Bizans devrine ait birçok yapı kalıntısına, Konstantin meydanına ait döşeme taşlarına, birçok mezar taşına ve XVI.-XVII. yy. osmanlı yapılarına rastlandı. Burada yapılan kurtarma kazılarında pek çok heykel, altın süs eşyası, lahit, sikkeler ve çanak-çömlek bulundu.

1963 yılında define arayıcıları tarafından, Kartal-Yakacık yolunun Ankara asfaltıyla kesiştiği noktada bir kilise kalıntısı ortaya çıkarıldı. Burada yapılan arkeolojik kazıda, varlığı bilinmeyen üç apsisli ve dört sütunlu bir bizans kilisesi ortaya çıkarıldı. M.S. VII.-IX. yy.lara ait olduğu anlaşılan kilisenin, mimarî yapısı ve döşeme mozaikleri dikkati çeker.

1964 yılında, Saraçhane yeraltı geçidinin yapımı sırasında Bizans devrine ait Aya Polyeuktos kilisesinin kalıntılarına rastlanması, burada bir kazı yapılmasını gerektirdi. İstanbul Arkeoloji müzeleriyle Dumbarton Oaks'ın birlikte yaptığı kazılar 1968 yılında sona erdi. Bu araştırmalarda M.S. VI. yy.a ait kilisenin yeri saptandı, planı çıkarıldı ve yüzlerce eser bulundu. Dış hatları kare olan kilise, üç neflidir. Güney yarısı yıkılmıştır. Kilisenin altında doğu-batı yönünde uzanan tonozlu bir geçit vardır. Bu geçitle kilisenin mezar bölümüne gidiliyordu. Avlusu 26 m genişliğinde olan kilisenin içinden Orta Bizans devrine ait çanak-çömlek parçaları çıkarıldı. Burada küçük bina kalıntıları bulundu. Kilisenin, içindeki yerleşme tabakalarından M.S. X. yy.a kadar kullanıldığı, XI. yy.da terk edildiği, XII. yy.da ise bütünüyle çöktüğü anlaşılmıştır. İstanbul'un Latinler tarafından işgali sırasında kilisenin başlıkları ve payeleri Venedik'teki San Marco kilisesini süslemek üzere götürülmüştür. Bu kazılarda çıkan on binlerce küçük buluntu, bugün İstanbul Arkeoloji müzeleri depolarında uzmanlar tarafından değerlendirilmektedir.

1965-1966 yılında Beyazıt, Cağaloğlu ve Mahmutpaşa semtlerinde yapılan işhanı temel kazılarında, Bizans devrine ait birçok sarnıca rastlandı. İstanbul üniversitesi önünde yapılan trafik tünelinin kazısında, 3 sarnıç; Cağaloğlu Mengene sokağındaki bir yapıda Geç Bizans devrine ait bir sarnıç; Yanıksaraylar sokağıyla Bezciler sokağının birleştiği köşede M.S. VI. yy.a ait bir sarnıç; Yeşildirek Tarakçı Cafer sokağında da üç Bizans sarnıcı bulunmuştur. Bu sarnıçların bir kısmının varlığı daha önceden bilinmiyordu.

Ayrıca 1968'de Şişhane'de, 1975'te Vezneciler ile Koska'da bulunan bizans sarnıçları, kentin su ihtiyacı konusunda önemli bilgiler vermektedir.

1968 yılında, İstanbul Arkeoloji müzesine ek bina yapılmak üzere, Topkapı sarayı birinci avlusunda temel kazıları yapılırken İstanbul'un kuruluşuyla ilgili çok önemli bilgiler veren buluntular ele geçti.

M.Ö. VII. yy.a ait çanak-çömlek parçaları, pişmiş toprak heykelcikler, İstanbul'un kuruluş yıllarına ait çok nadir bulunan eserlerdir. Yine buradaki temel kazılarında Roma devrine ait bir hamam, bir kilisenin alt binası, sütunlu cadde, dükkânlar ve kanalizasyon tertibatı çıkması, şehrin o zamanki topoğrafyasını tamamen değiştirmiş, yeni bir plan yapılmasını zorunlu kılmıştır. 1973 yılında ise yine müzenin ek inşaatında tarihte ilk defa, toplu olarak bir hırsızlık malı ortaya çıkarıldı. M.S. VIII. yy.da bir hırsız tarafından çalındığı tahmin edilen bizans paraları, değerli boncuklar, altın işlemeli kumaş parçaları, yüzük taşları bir duvar dibinde saklanmış olarak ele geçti. Bir yangın veya deprem sonucu bu saklanmış mallar alınamamış olsa gerektir.

1967 yılından beri İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık fakültesi ile Dumbarton Oaks'ın birlikte yürüttükleri Vezneciler'deki Kalenderhane camii kazılarında, binanın tarihi ve bu konudaki bilgiler tamamen değişikliğe uğradı. Burada yapılan kazılarda elde edilen bilgilere göre bina önceleri, Azize Kyriotissa adına M.S. VII. yy.da yapılmış ve XII. yy.da değişiklik geçirmiştir. (M)

***İstanbul bankası.** — Bankanın 1974 yılında 79 şubesi vardı ve istihdam ettiği toplam personel sayısı da 1 127 idi. Bankanın 1974 yılında 33 milyon 262 000 TL.lık resmî, 487 831 TL.lık ticarî, 47 milyon 814 000 TL.-lık bankalar ve 617 milyon 553 000 TL.lık tasarruf mevduatı bulunuyordu. İstanbul bankası 1974 yılında 1 milyon 858 000 TL.lık kâr sağladı. (M)

***İstanbul Belediye konservatuvarı.** — 1955 yönetmeliği, yeni koşullara uydurulmak ve çalışma temposunun hızlandırılmasını sağlamak amacıyla değiştirildi. Türk musikisî öğretimi, nazarî olmak üzere, 6 yıl olarak belirlendi. Akademik öğretim imkânları araştırıldı, fakat türk musikisî çalgılarının belirli bir metodu olmadığı için bir sonuca varılamadı. (M)

İstanbul Boğaziçi köprüsü. Bk. *İstanbul Boğaziçi* KÖPRÜ**sü, Ek.*

İstanbul Devlet konservatuvarı, Millî Eğitim bakanlığına bağlı öğretim kurumu. 1971'de kuruldu. Armoni ve Kontpuan, Bestecilik, Piyano, Yaylı Çalgılar, Üfleme Çalgılar, Bale, Şan ve Opera bölümleri olan konservatuvarda 1974'te 64 öğretmen görevliydi ve 135 öğrenci kayıtlıydı. (M)

İstanbul Devlet opera ve balesi, İstanbul'da sanat topluluğu. 1309 sayılı yasayla 1970 yılında kuruldu. Kadrosunda 45 solist; 2 stajyer solist; 45 kadın, 38 erkek şarkıcıdan oluşan koro; 7 geçici, 54 asil üyeden oluşan orkestra: 18 stajyer, 30 asil dansçıdan oluşan bale toplulukları yılda ortalama on opera, iki operet, iki bale, iki çocuk oyunu hazırlayıp sunuyordu (1974). [M]

İstanbul Devlet Senfoni orkestrası, İstanbul'da resmî müzik topluluğu. 1972'de Devlet Memurları yasasına bağlı bir hükûmet kararnamesine eklenen özel fıkrayla kuruldu. 120 müzikçi için düşünülen kadrosunda 70 müzikçi görevliydi. Orkestrayı 1973-1974 mevsiminde G. E. Lessing, 1974-1975 mevsiminde ise romen Mırkea Basarab yönetti. Konserler haftada iki kere İstanbul Teknik Üniversitesi Maçka Maden fakültesi salonunda düzenleniyordu. (M)

İstanbul festivali, İstanbul Kültür ve Sanat vakfının, İstanbul Şenlikleri Vakfı Genel müdürlüğü tarafından uluslararası düzeyde tertiplediği sanat ve kültür festivali. Türkiye ile birlikte bütün ulusların, müzik, opera, bale, tiyatro, folklor ve plastik sanatlar alanındaki yaratıcı güçlerini değerlendirmek ve uluslararası nitelikte birleşime ulaştırmak amacını güder.

● *1. İstanbul festivali,* Türkiye cumhuriyetinin 50. yılına rastlayan 1973 yılının 21 haziran - 15 temmuz tarihleri arasında yapıldı. İlk festivale Türkiye'den Devlet operası, Ankara Devlet balesi, Devlet tiyatroları, İstanbul Belediyesi Şehir tiyatrosu, özel tiyatrolardan Kent oyuncuları ve Gülriz Sürüri - Engin Cezzar topluluğu, Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrası, Devlet Opera korosu ve orkestrası, türk halkoyunları ekipleri ve mehter takımı, İstanbul Belediyesi konservatuvarı ekipleri katıldı. Ayşegül Sarıca, Verda Erman, Ayla Erduran, Suna Kan, İdil Biret resitaller verdiler. Türk sanatına özgü sanat eserleri İstanbul'un çeşitli müzelerinde sergilendi. Çağdaş sanatlarla ilgili sergiler açıldı. Açıkhava tiyatrosunda Adnan Saygun'un *Köroğlu* operasının ilk temsili yapıldı, Mozart'ın *Saraydan kız kaçırma* operası Topkapı sarayı avlusunda sahneye kondu. Yabancı sanatçı

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (2) [MEYDAN]

ve topluluklardan Paul Taylor dans topluluğu, Londra Festival balesi, Bolşoy-Kirov balesi, Belgrad Filarmoni orkestrası, Polonya R. T. Senfoni orkestrası, Budapeşte Filarmoni orkestrası, Avramov kuvarteti, Zagrep solistleri, Bükreş Madrigal korosu, Musica Antiqua topluluğu katıldılar; Paul Badura-Skoda ikilisi, Yehudi Menuhin, Jean-Pierre Rampal resitaller verdiler.

● *2. İstanbul festivali,* 1974 yılı 20 haziran ile 15 temmuz tarihleri arasında yapıldı. Bu festivale de çeşitli devlet sanat toplulukları katıldı. Yabancı topluluklardan Sofya Filarmoni orkestrası, Trio di Trieste, Los Romeros, Ferenc Liszt oda orkestrası, Woody Herman caz topluluğu, amerikan koro ve bandosu, Constanza kukla tiyatrosu, Köln Tanz-Forum balesi, Sofya Arabesc ve New York Harkness balesi, Sovyet, Polonya, Arnavutluk, Fransa halk dansları ekipleri davet edildiler. Josef Suk - Jan Panenka, Shura Cherkassky, Emil Gilels, İgor Oistrach, Christian Ferras, Nicanor Zabaleta, Elizabeth Schwarzkopf ve Leyla Gencer resitaller verdiler. Festival çerçevesinde Modal Musikisi Milletlerarası konferansı yapıldı. XX. yy. fransız resim sanatı, iran minyatürleri, Çin Halk cumhuriyeti gravür sergileri açıldı.

● *3. İstanbul festivali,* 1975 yılı 20 haziran ile 15 temmuz tarihleri arasında yapıldı. Türkiye'den Devlet operası, balesi ve tiyatrosu ile Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrası ve İstanbul Belediyesi Şehir tiyatroları katıldı. *Saraydan kız kaçırma* operası üçüncü kere, konuk sanatçı Carole Farley'in katılmasıyla Topkapı sarayı avlusunda sahnelendi. Yeni Kuşak Piyanistler haftası düzenlendi. Yabancı sanat topluluklarından Bükreş Madrigal korosu, Les Menestrels topluluğu, Paris orkestrası Fin Vurma Çalgılar topluluğu, Brasil Tropical dans topluluğu, Shakespeare tiyatrosu katıldı. İdil Biret, Gidon Kramer, Alfons ve Aloys Kontarsky kardeşler, Fournier-Fonda ikilisi resitaller verdiler. Don İordachescu, Judith Uluğ eşliğinde çeşitli yüzyılların müziklerini seslendirdi. Festival çerçevesinde Kültür bakanlığı tarafından I. Uluslararası Türk Folklor kongresi düzenlendi. Plastik sanatlarla ilgili sergiler açıldı. Türk halk sanatları ile klasik türk musikisi konser ve açıkhava gösterileriyle tanıtıldı.

İstanbul festivallerinde İstanbul Teknik Üniversitesi salonu, Şan sineması, Açıkhava tiyatrosu, Harbiye tiyatrosu, Dârüşşafaka konser salonu, Budak sineması gibi yerlerin yanı sıra, Topkapı sarayı, Rumelihisarı, Yedikule zindanları, Aya İrini kilisesi, İstanbul Arkeoloji müzesi gibi tarihî yerler de kullanıldı. (M)

İstanbul Halı-Kilim müzesi. Bk. HALI-KİLİM MÜZESİ, *Ek.*

İstanbul Karikatür müzesi. Bk. KARİKATÜR MÜZESİ (İSTANBUL), *Ek.*

İstanbul Mezar Taşları müzesi. Bk. MEZAR TAŞLARI MÜZESİ (İSTANBUL), *Ek.*

***İstanbulspor kulübü.** — 1971-1972 sezonunda ikinci kere malî bunalım geçirdi ve bunun sonucu olarak ikinci kümeye, ve sonraki sezon da üçüncü kümeye düştü; o sezondan beri bu ligde oynuyor. (M)

***İstanbul Şehir operası.** — 1970 yılında kabul edilen 1309 sayılı yasayla İstanbul* (*Ek*) Devlet opera ve balesinin kurulması üzerine lağvedildi, kadrosu yeni kuruma devredildi. (M)

***İstanbul Şehir orkestrası.** — 1972 yılında İstanbul Devlet Senfoni orkestrasının kurulmasıyla görevi sona erdi. (M)

İstanbul Umum Sigorta A.Ş., ilk türk sigorta şirketi. Merkezi İstanbul'dadır. Osmanlı Umum Sigorta şirketi adıyla 31 aralık 1892 tarihinde kuruldu ve 1 temmuz 1893'te faaliyete geçti. İlk hissedarları Osmanlı bankası, Tütün Rejisi ve Düyunu Umumiye'de çalışan bir kısım yöneticilerdi. Kuruluş sermayesi 440 000 osmanlı altınıydı. Birinci Dünya savaşı çalışmasını güçleştirdiğinden şirket, 1917 yılında itibarı Millî bankası tarafından satın alındı ve Osmanlı Millî Sigorta Şirketi Umumiyesi adıyla faaliyetini sürdürdü. 1920 yılında yapılan ad değişikliğiyle adı İstanbul Umum Sigorta şirketi oldu. Sermayesi 1920'de 550 000 TL.-na, 1943'de 990 000 TL.na ve 1951'de 1,5 milyon TL.na çıkarıldı. 1974 yılı sonunda başlıca ortakları yüzde 60,78 pay ile Assicurazioni Generali ve yüzde 7 pay ile Destek Reasürans A.Ş. idi. Şirketin toplam personel sayısı 81'di. Kuruluşunda yalnız yangın ve reasürans dallarında faaliyet gösteren şirket 1922'de hayat, 1923'te nakliyat, 1925'te kaza ve 1968'de makine kırılması bölümlerini kurarak, tarım sigortaları hariç, sigortacılığın bütün kollarında faaliyet göstermeğe başladı. Şirketin toplam prim istihsali 1974'te 39 milyon 198 937 TL. oldu. Şirket aynı yıl 2 milyon 809 783 TL. kâr etti. (M)

***İSTASYON** i. — Astronotik. Belirli bir ya da birkaç görevi yerine getirmek üzere hazırlanmış sabit ya da hareketli tesisat: *Bir yer istasyonu.* || *Hareketli yeryüzü istasyonu,* belirli bir bölgenin sınırları içinde yer değiştirebilen hareketli istasyon. || *Uzay istasyonu,* kendi kendine ancak belirli sınırlar içinde yer değiştirmesini sağlayan itici düzeneklerle donatılmış belli bir süre içinde belirli bir görevi yerine getirmesi istenen uzay aracı (bir uzay istasyonu ya yörünge üzerine ya da bir gökcisme yerleştirilir): *İnsanlı uzay istasyonu, otomatik uzay istasyonu;* radyo dalgalarıyla haberleşmede, bir uzay aracına ya da bir gökcismine yerleştirilmiş istasyona da uzay istasyonu denilir. || *Yer istasyonu,* ya yeryüzünde bir yere (bu yer sabit olabileceği gibi, örneğin bir gemi de olabilir), ya da bir hava taşıtına yerleştirilen ve uzay araçlarından yararlanmaksızın aynı cinsten başka bir istasyonla bağlantı kurmağa yarayan istasyon. || *Yörünge istasyonu,* yörünge üzerine oturtulmuş uzay istasyonu.

— **Bilişim.** Uzaktaki bir bilgisayara bağlı olan ve bu bilgisayarın yapabileceği bütün işlevleri yerel olarak sağlayan bir mini bilgisayardan ve çeşitli çevre birimlerinden oluşmuş bütün. (L)

***İSTEK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. J. Lacan'ın felsefesinde temel kavramlardan biri olan *istek,* iki kutup arasında, gereksinme ile arzu kutupları arasında yer alır. İstek bir başkasına yöneliktir, dolayısıyla bir arzu bağıntısına dayanır ve bu bağıntının bir açıklamasıdır; fakat ne biçimde açıklanırsa açıklansın, her istek bir sevgi isteğidir.

Belirti, tepilmiş arzuya karşılık düşen isteği belirtir; psikanaliz tedavisinin ilkesi, isteklerin karşılık vermeyecek bir kimseye söylenmesini sağlamaktır. Gerçekten de, psikanalizci günlük yaşamda konuştuğumuz kişilerin aksine, hastanın sorularına cevap vermez; bu durumda istek belirli bir erekten yoksun kalır ve kendi üzerinde toparlanır. Tedavi gören hasta, insanlarla ilişki kurduğu günden bu yana yöneltiği isteklerin tümünü, bir bir yeniden ele alır. «İstek yoluyla, bütün geçmiş, ilk çocukluğun derinliklerine kadar açılır. Hasta, kendini bildi bileli, istemekten başka bir şey yapmamıştır ve biz, psikanalizciler, bu dizide, isteğin yöneltildiği kişiler dizisinde yerimizi alırız» diyor Lacan. Onun içindir ki, psikanaliz hizmetinin özelliği olan para ve söz takası, böyle bir işlevin temel koşuludur: bu durumda istek birtakım toplumsal ve iktisadî uzlaşmaların ağına takılır ve bir düzene girer. Psikanalizci, doğrudan doğruya cevap vermeyeceği bir isteğe katlanmak için para alır: bu cevapsızlık, bütün geçmiş yaşamdaki istekler dizisine bir son vermek için gereklidir. (L)

İSTEME i. (*istemek*'ten *iste-me*). Psikanaliz. J. Lacan'a göre, *ihtiyaç* ile *istek*'ten tamamıyla farklı olan ve bu iki kutup arasında yer alan özgül kavram. (İsteme bir başkasına yöneltilir, dolayısıyla bir istek ilişkisini gerektirir; bir başka deyişle isteme isteğin dile getirilmesidir de denilebilir; fakat ne biçimde dile getirilirse getirilsin her isteme aslında bir sevgi istemedir.) [L]

İSTHMİA, Yunanistan'da Saron körfezinde şehir; 1 100 nüf.

— Arkeol. Poseidon sunağının ve çevresinin araştırılmasına 1967'de Amerikalılar (Kaliforniya üniversitesi) tarafından yeniden başlandı. Kule, kapı, eşik, merdiven gibi pek çok tahkimat duvarı bölümleri ortaya çıkarıldı. Ortalama 5 metre kalınlığındaki bu surların kalınlığı bazı kesimlerde yarı yarıya azalıyordu.

1967'de Kyras Vryssi'nin batısında önemli bir mezarlık meydana çıkarıldı. M.Ö. VI. yy. ile IV. yy. arasındaki döneme ait olan, çoğu lahit türünden pek çok mezar, bol miktarda cenaze levazımatıyla doluydu. Mezardan çıkarılan seramikler M.Ö. VI. yy.ın ilk çeyreğine, yani Orta Korinthos devrine aittir. Geleneğe göre, M.Ö. 581 yılında, burada bulunan attike seramiklerinin de gösterdiği gibi bu bölgenin sunağı çok yaygın bir ün kazanmıştı. 1961'de Nikolaos Verdelis (doğ. 1908) «diolkos»u ortaya çıkardı: Peloponnesos gemilerinin Korinthos'tan Saron körfezine nakledilmesi için kullanılan bu yapıt bölgenin refah içinde olduğunu kanıtlamaktadır. (L)

***İSTİARE** i. — Psikanaliz. Lacan'ın terim düzeninde düş'ün temel mekanizmalarından birini, Freud'un *Düşbilim*'inde (1900) betimlediği kaynaşma* (*Ek*) kavramını gösterir.

— ANSİKL. Freud'a göre, düş'ün bileşiminde yer alan iki süreç kaynaşma ve yer değiştirmedir. Kaynaşma ayrı kişileri ya da nesneleri bir tek öğede birleştirir, sözgelimi birçok kişi rüyada tek kişi halinde ortaya çıkar; yer değiştirme ise bir terimin yerine, onu temsil eden başka bir terim koyar. Lacan, söz sanatı terimlerinden *istiare* ve ad değişiminde kaynaşma ve yer değiştirme mekanizmalarını bulur.

İstiare kaynaşmayı gösterir: «bir sözcüğün yerine başka bir sözcük» yani «belirleyicilerin binişmesinden oluşan bir yapı» olarak istiare, kaynaşma yeri terimi ile istiare sürecinde varılan yer terimi arasında ilişki kurar. Fakat istiare ile kaynaşma arasındaki bu yakınlaşma yalnız düş'ün işleyişini aydınlatmakla kalmaz, şiirin işleyişini de anlamağa yarar; gerçekten de, düş sırasında bilinçaltının harekete geçmesi gibi, şiir de, göz önündeki bir belirten'i gözden uzak olan bir belirten'e bağlar. (L)

***İSTİF** i. — Taşıma. *İstif makinesi,* iki yükün üst üste yerleştirilmesini sağlayan kaldırma makinesi.

— ANSİKL. *İstif makinesi,* üzerinde yatay bir tablanın ya da birbirine paralel iki yatay çatalın aşağıdan yukarıya doğru inip çıktığı düşey bir çerçeveden oluşur. Kaldırma hareketi, makinenin cinsine göre, bir kasnak çıkrıkla, bir el çıkrığıyla, üst kısmı varagele makarayla donatılmış bir el çıkrığıyla, bazen de hidrolik bir krikoyla sağlanır. Ayrıca, kaldırma düzeneği yatay düzlemde yer değiştiren bir şaryo üzerine yerleştirilmiştir. İstif makinesi ya elle çalışır ya da gerekli enerji elektrikten ve ısıdan sağlanır. Ambalajlanmamış malların taşınmasında kullanılan bazı kayışlı taşıyıcılar istif makinesi olarak adlandırılabilir. (L)

***İstiklâl,** Fas milliyetçi partisi. — Yüksek kent burjuvazisiyle büyük toprak sahiplerini biraraya getiren parti güçlü dinsel kuruluşlardan da destek görür, kendi sendikası olan Fas Solcu İşçi birliği aracılığıyla işçiler arasına, Fas Solcu Öğrenci birliği aracılığıyla da üniversite çevrelerine sızmağa çalışır. Fakat, öğrenciler arasında tutunmasına en büyük engel, Abdürrahim Bu Abid'in yönettiği Halk Güçleri Millî birliğinin elde ettiği başarıdır.

İstiklâl, sık sık, 1965'te kabul edilen sıkıyönetim rejiminin bırakılarak demokrasiye dönülmesini ister. 1970'te, İstiklâl ile Halk Güçleri Millî birliği ortak bir muhalefet cephesi kurmuşlardı (El - Kütletü'l - Vataniyye). [L]

***İSTİMNA** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Küçük Hans'ın psikanalizinde (1909, *Beş psikanaliz*) Freud, o dönem burjuvazisinde bir erkek çocuğun eğitim koşullarını anlatır ve *istimna* konusundaki yasağın hadımlık belirtisinin nedeni olduğunu gösterir. Gerçekten de, bu konuda çocuğa en çok söylenen laf şudur: «Böyle yapmağa devam edersen onu keserler ha!» Bu tehdit istimna üstüne bir yasak gibi abanır; Freud'a göre bu yasak, Oidipus kompleksi modelinde olduğu gibi aile yapısının tümüyle ilişkili olarak ele alınmalıdır. Çocuk cinselliğinin bu döneminde kamış en gözde haz bölgesidir ve kişinin kendi güzelliğine düşkünlüğü bakımından taşıdığı anlam büyüktür. Melanie Klein'a göre istimnanın işaret ettiği üremsel eğilimler erken bir evrede ağızcıl eğilimleri engeller, bir üst üste binişmeye, bir karışıklığa yol açar, bu da bir sırça kırılganlığı, sıkıntılı bir suçluluk doğurur. İçitimsel istimnanın nedeni budur; çocuğa üremsel doyum sağlamaktan uzak olan bu istimna ağızcıl eğilimlere aykırı giderek bir savunma aracı halini alır. (L)

İstinye tersanesi. Bk. TERSANE, *Ek.*

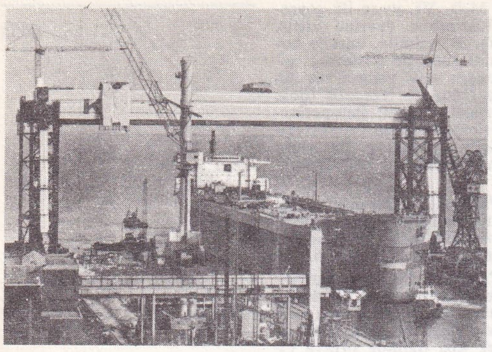

İSVEÇ yukarıda solda, Malmö tersanesinden çıkan büyük petrol gemisi; sağda, Stockholm yöresinde Farsta'da modern yapılar

İSTORO-NAL, Pakistan Hindukuş kütlesinde doruk; 7 398 m. Doruğa ilk olarak tırmanan ispanyol heyeti (J. M. Anglada, J. Cerda, E. Civis, J. Pons, 1969), güney (7 303 m) ve güneydoğu (7 365 m) doruklarından da geçti. (L)

***İSVEÇ,** Kuzey Avrupa'da devlet. — 8 160 000 nüf. (1974). Başkenti, *Stockholm* (724 000 nüf.; banliyölerle 1 345 000 nüf.). Başlıca şehirleri, *Göteborg* (450 000 nüf.), *Malmö* (264 000 nüf.), *Uppsala* (130 000 nüf.), *Vasterat* (118 000 nüf.), *Norrköping* (116 000 nüf.), *Örebro* (160 000 nüf.), *Jönköping* (108 000 nüf.), *Linköping* (106 000 nüf.), *Halsingborg* (101 000 nüf.).

İKTİSAT

● *Yeni gelişmeler.* 1964'e kadar hızlı bir ritimle devam eden iktisadî gelişmede, o tarihten sonra, 1969 ve 1970'teki toparlamaya rağmen önemli bir yavaşlama oldu. 1971'de yeni bir duraklama görüldü. O yıl, tarım, ormancılık ve balıkçılık gayrisafi millî hasılanın yüzde 4,4'ünü, sanayi yüzde 39,3'ünü, öteki faaliyetler yüzde 56,2'sini temsil ediyordu.

Bugünkü yavaşlama kısmen işçi sorunlarına bağlıdır. Makine yapımı ve madencilik gibi bazı sanayi kesimleri, vasıflı personel sıkıntısı çekmektedir. İsveç, iktisadî gelişme hızını devam ettirebilmek için, yabancı işçiye başvurmak zorundadır. 8 127 000 kişilik nüfusun 200 000'i yabancıdır, bunların 85 000'i de ülkede yerleşmek istemedikleri için geçici işçi olarak çalışan Finlandiyalılardır. Sosyal bilinç hızla gelişmektedir ve 1970'te 50'den fazla «vahşî grev»in (sendika denetimi dışında yapılan kanunsuz grev) çıkması bütün ülkede bir karşı çıkma havasının yerleştiğini gösterir. Hak istekleri hem hayat seviyesinin düzelmesiyle, hem çalışma koşullarıyla, hem de işçilerin işletme yönetimine daha çok katılmasıyla ilgilidir. İşçilerin yüzde 95 kadarı 1971'de, 1 600 000 üyesi olan, tek bir sendikaya bağlıdır; sendika, 1973'te ücretler azaltılmaksızın haftalık çalışma saatinin 40'a düşürülmesini ve her ay bir haftalık ücretli tatil verilmesini istemektedir (beşinci hafta).

Bunun sonucu olan maliyet artışı, 1971'de gayrisafi millî hasılanın yüzde 19'unu (1951'de yüzde 9,9) temsil eden sosyal özellikli harcamalarla atbaşı gitmektedir. Sözgelimi, emekliler, son on beş yıldaki ücretlerinin yüzde 60'ını alırlar. Devlet, ücretlerin artışına ve hizmetlerin çoğalmasına karşı koyabilmek için nispeten düşük gelirlilerin oluşturduğu çok geniş bir tabakayı etkileyen bir vergi reformuna girişti. Sosyal hizmet harcamalarını karşılayan gelir vergisi 1971'de İsveçlilerin kişi başına gelirinin yüzde 39-66'sını götürüyordu; dolayısıyla satın alma güçleri azaldı, bu da iç talebin azalmasına yol açtı. Devlet çevre kirlenmesini önlemek, sanayi yatırımlarını artırmak ve en düşük gelirli toplulukların (tek başına yaşayan kişiler, emekliler) satın alma gücünü artırmak için önemli yardımlar yapmakta, ülke iktisadı üstündeki egemenliğini, en çeşitli kesimlere yaymaktadır: eczaneleri devletleştirme tasarısı, Malmö yakınında bir nükleer santral ve bir kâğıt fabrikası yatırımı yapacak bir kuruluş yaratılması, devletin denetimi altındaki bütün şirketlerin tek bir holdingte toplanması.

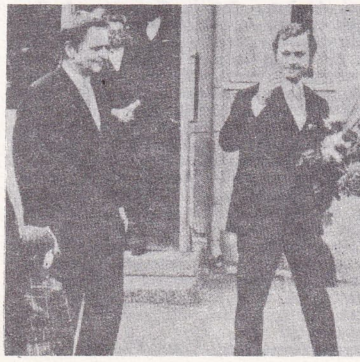

kral Karl XVI Gustaf ve başbakan Olof Palme

● *İktisadın güncel verileri.* Bütün sıkıntılara rağmen, üretim de tüketim gibi on yılda arttı: ortalama hayat seviyesi hâlâ Avrupa'nın en yükseğidir (3 kişiye bir otomobil ve bir televizyon; 2 kişiye bir telefon). Oda başına ortalama nüfus yoğunluğu 0,6'dır ve konutların yüzde 75'i banyoludur. On yılda (1963-1973), sanayi üretimi göstergesi 100'den 167'ye yükseldi. Demir filizi üretimi (maden kapsamı olarak), 1961'den beri aşağı yukarı yarıya yakın arttı (1973'te 21,6 Mt), çelik üretimi ise 1973'te 5,7 Mt'u buldu. Alüminyum üretimi 1973'te 83 000 tona yükseldi ve kâğıt hamuru üretimi 1961'den beri iki kattan çok (1972'de 4,6 Mt) arttı. Gemi yapımında, denize indirilen tonaj miktarı üç kat çoğaldı (2,5 Mt): Göteborg'daki tersaneler, dünyanın en büyük tersanelerindendir. 1961'de 38,3 TW/saat olan elektrik üretimi 1973'te 77,3'e yükseldi ve hidroelektriğin ağır basış oranı azaldı. Tarım, sert iklimin engellemesine rağmen, güneyde önemli rol oynar ve besin ithalât hacmini azaltır. Tarım tekniklerinin gelişmesi on yılda arpa ve yulaf üretiminin önemli ölçüde gelişmesini sağladı. Bununla birlikte, buğday üretimi tavana erişmiştir, çavdar üretimi de çok düşüktür; patates ve şeker pancarı üretimi ise gerilemektedir. Domuz eti üretiminde bir duraklama görülmekteyse de, sığır sürüsü çoğalmıştır. Ayrıca, süt ve tereyağı üretiminde bir gerileme görülmekte, buna karşılık peynir üretimi artmaktadır.

1961-1971 arasında ithalât değeri (1971'de 36,2 milyar kuron) 2,4 kat arttı, ihracat ise (38,1 milyar kuron) 2,7 kat arttı. İhracat değer olarak özellikle makine (yüzde 24), demir filizi ve çelik (yüzde 9), otomobil (yüzde 7) ve gemilerle (yüzde 6) temsil edilir. 1971'de İsveç'in başlıca ticaret ortakları Avrupa serbest mübadele bölgesi ülkeleri (ihracatın yüzde 43,3'ü; ithalâtın yüzde 37'2'si), Ortak pazar ülkeleri (ihracatın yüzde 29,1'i; ithalâtın yüzde 34'ü) ve Doğu Avrupa ülkeleri (ihracatın yüzde 4,6'sı; ithalâtın yüzde 5,1'i) idi.

TARİH

15 eylül 1968 seçimlerini sosyal demokratlar kazandılar, geçerli oyların yüzde 51'ini alarak 125 milletvekili çıkardılar; Merkez parti de 39 milletvekili çıkararak ilerledi; buna karşılık muhafazakâr sağ bir sandalye kaybetti, komünistler ise 8 milletvekiline karşılık bu defa ancak 3 milletvekili çıkarabildiler. Parlamentoda çoğunluğu sağlayan T. F. Erlander hükûmet başkanı olarak kaldı, ama 1969'da siyasetten çekildi.

3 ekimde Sosyal Demokrat parti başkanı seçilen Olof Palme, 9 ekimde Erlander'in yerine başbakan oldu; kabinesi hemen birçok tedbir önerdi: özellikle gelirler arasındaki eşitsizliği azaltmak için vergilerden yararlanma, öğretimin ve işletmelerin demokratlaştırılması, aile ve kadınlarla ilgili mevzuatın değiştirilmesi. Gelişmenin devam etmesine rağmen, İsveç güç bir döneme girdi ve hükûmet sosyal huzursuzluklarla karşılaştı.

Bir anayasa reformuyla siyasî kurumlarda değişiklik yapıldı; iki meclisin yerini, 350 üyeli tek bir meclis aldı.

20 eylül 1970 seçimlerinde muhalefet partileri oyların yüzde 47,6'sını alarak ve 170 milletvekili çıkararak ilerlediler; buna karşılık geçerli oyların yüzde 45,3'ünü alarak 163 milletvekili çıkaran sosyal demokratlar parlamentoda ve ülkede çoğunluğu kaybettiler; ama 17 komünist milletvekili hükûmeti destekledi. Enflasyonun ve ödemeler dengesi açığının devam etmesi karşısında Olof Palme, 1971 ocağında, bir kemerleri sıkma siyaseti önerdi ve önerisini meclis kabul etti. Ne var ki, sanayi üretimi çoğalmıyor, işsiz sayısı da artıyordu. Olof Palme, durumu düzeltebilmek için işsizlere ve ailelere verilen devlet yardımı sisteminde değişiklik yaptı ve yoksul bölgelere devletin özel bir yardımda bulunacağını vaat etti; ayrıca aile hukuku mevzuatı liberalleştirildi.

Sosyal demokratlar bu tedbirlere rağmen 16 eylül 1973'te yapılan genel seçimlerde oyların yüzde 43'ünü alarak sadece 156 milletvekili çıkarabildiler ve ancak 19 komünist milletvekilinin desteği sayesinde mecliste sayıları 175'i bulabildi. Muhalefetin de 175 milletvekili çıkarmasına rağmen Olof Palme gene de başbakan kalmayı başardı. Seçimden kısa süre sonra, Karl XVI Gustaf yeni İsveç kralı olarak, birkaç gün önce ölen büyükbabası Gustaf VI Adolf'un yerine tahta çıktı. Zaten 1974 martında oylanan yeni anayasa (bk. KURUMLAR *bölümü*) kralın elinde yalnızca onursal yetkiler bırakmıştı.

Olof Palme, sol ve sağ oyların denkliği nedeniyle hükûmet edemeyeceği anlaşıldığı halde, meclisi dağıtmak ve sol blok için elverişli görülmeyen yeni bir seçime gitmek yerine, muhalefetle uzlaşma yolları aramayı tercih etti. Böylece 1974 mayısında liberallerle anlaşmayı başararak, enflasyona karşı mücadele ve sosyal reformlar için gerekli yatırımla ilgili bazı tasarıları meclisten geçirebildi.

Dış siyasette başlıca olay, İsveç ile A.B.D. arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi oldu; gerçekten, İsveç hükûmeti, Güney Vietnam ile ilişkisine son vererek, Hanoi ile diplomatik ve iktisadî bağlar kurmuş, ayrıca, Stockholm'de Vietnam Millî Kurtuluş cephesinin bir büro açmasına izin vermiş, ayrıca 1969 ocağında da Küba'ya bir elçi göndermişti. Bunun üzerine A.B.D. iktisadî ve malî alanda misilleme tedbirleri aldı. Bununla birlikte iki ülke, 1974 martında normal diplomatik ilişkilere dönmeyi kararlaştırdılar. Olof Palme 1970 nisanında alman, ingiliz ve fransız yöneticileriyle görüştükten sonra 1971 martında ülkesinin Ortak pazara girmesini istemekten vazgeçti; gene de, hükûmeti 1973'te Ortak pazar ile bir ticaret anlaşması imzaladı. Aynı zamanda, İsveç, Angola, Mozambik ve Gine-Bissau'daki kurtuluş hareketlerini destekledi; bu tutum, Portekiz ile ilişkilerini kesmesine yol açtı; ama bu ilişkiler, 1974'te Caetano rejiminin devrilmesinden sonra yeniden kuruldu. (Bk. PORTEKİZ, *Ek.*) Buna karşılık, İsveç hükûmeti, birçok Afrika ülkesine yaptığı iktisadî, teknik ve kültürel yardımı artırdı.

Askerî tarih

Tarafsızlığına bağlı kalan İsveç, önemli bir askerî çaba harcamağa devam etti. 1974-1975'te G.S.M.H.'nın yüzde 3,1'ini, yani 1 641 milyon doları askerî savunmaya ayırdı; bunun çok geniş bir bölümü (yüzde 40 kadar) savaş sanayiine yatırıldı. 1964'te 1 600 gönüllüden özel bir birlik kuran İsveç

Foto. Kockums, Camera Press-Parimage, Sipahioğlu (LAROUSSE)

silâhlı kuvvetleri, Birleşmiş Milletler teşkilâtına, milletlerarası anlaşmalara saygı gösterilmesi için (özellikle Kıbrıs ve Ortadoğu'da) askerî gözlemci ve asker sağlamaya devam etti. 1975'te muvazzaf asker mevcudu 18 000'i aşmayan İsveç silâhlı kuvvetleri çok değişik bir sisteme göre örgütlenmiştir: gerçekten de, İsveç, gerektiğinde 750 000 ihtiyatı çok hızlı seferber ederek çok sayıda küçük birlikler kurabilir. Mecburî askerlik hizmeti dokuz aydan yedi aya indirildi ama, bu süre her yıl yapılan on sekiz ilâ kırk günlük eğitim dönemleriyle tamamlanır.

● *Kara ordusu* (57 000 kişi), 1975'te 6'sı zırhlı 30 tugay, elli kadar bağımsız tabur ve 23 yerel savunma bölgesine dağıtılmış 400-500 yerel savunma bölüğünü kapsıyordu.

● *Deniz kuvvetleri* (15 000 kişi), 22 denizaltı (5'i, 1968'den sonra yapılmış 1 100 tonluk *Sjöbjörnen* tipinde), 13 destroyer ve refakat gemisi, *Spica I* ile *Spica II* tipinde torpil ve füze atan elli kadar küçük gemiyi (200 t kadar) kapsar. İsveç deniz kuvvetleri, Muskö adasında, karaya 3 km'lik bir tünelle bağlı olan ve denizaltılarla öteki gemiler için sığınakların bulunduğu bir yeraltı tersanesinin yapımını 1970'te tamamladı.

● *Hava kuvvetleri* (13 000 kişi), İsveç yapısı 600 kadar savaş uçağını («Lansen», «Viggen», «SAAB» ve «Draken» tipi) kapsar, 10 tane yere saldırı bölüğü, 24 avcı bölüğü, 5 helikopter grubu ve «Bloodhound 2» uçaksavar füzeleriyle donatılmış 6 bölükten oluşur. «Stril 60» adı verilen tamamen otomatik bir alarm, denetim ve gözetim sistemi hava savunma sisteminde koordinasyonu sağlar. Ayrıca, sivil savunma için de büyük çaba harcanmıştır. 1975'te İsveç'te sivil halk için 2,5 milyon kadar sığınak vardı.

KURUMLAR

1974 martında yeni bir anayasa kabul edildi. 1809 Anayasası'nın (Avrupa'da yürürlükte olan en eski anayasa) yerini alan bu yeni temel yasa 1 ocak 1975'te yürürlüğe girdi. Bu anayasa şunları öngörmektedir: krallığın sadece onursal bir görev haline getirilmesi; parlamentonun tek meclisli olması (gerçekte 1970'ten beri öyleydi); seçimlerin nispî temsil esasına dayandırılması; seçmen yaşının 20'den 18'e, milletvekili sayısının (sol ve sağ partilerin eşit milletvekili çıkarmalarını önlemek için) 350'den 349'a indirilmesi; yurttaşların temel haklarının güvence altına alınması.

EDEBİYAT

Son yıllarda isveç edebiyatındaki en belirli eğilim, toplumsal ve siyasal sorunlara karşı gittikçe artan ilgidir. Jan Myrdal'in (doğ. 1927) giriştiği toplum eleştirisi, Sven Delblanc'ın romanlarında daha kişisel, Per Olov Enquist'in eserlerinde daha nesnel, Per Wästberg'de daha duygulu, Staffan Seeberg'de daha gerçekçi, Hans Granlid'de ise daha kesin bir görünüm kazanır. Aynı kaygılara ozanlarda da rastlarız: Göran Palm, Lars Forssell, Tomas Tranströmer, daha genç kuşaktan Reidar Ekner (doğ. 1929), Göran Sonneri (doğ. 1939), Lars Norén (doğ. 1939)). Öte yandan, Peter Ortman, Gösta Friberg ve Gunnar Harding daha çok anlatım biçimleri ve şiir okuru üstünde dururlar.

GÜZEL SANATLAR

Duygusal soyutlamanın (Torsten Anderson), kübizm uzantılarının ve taşra akımlarının ağır bastığı bir dönemden sonra isveç sanatı 1960'larda amerikan sanatı ve pop'art'ın (Stockholm'deki Moderna Museet'de sergilendi) etkisiyle yenileşmeye yöneldi. Ayrıca kültür siyaseti de sanatın ve sanatçının toplum içindeki durumunu yeniden tanımlamağa çalıştı. Canlılığı sivri açıların oyunundan ileri gelen geometrik kompozisyonlarıyla Olle Bærtling (doğ. 1911), baştan başa kadına ve kadın efsanesine adanmış gerçeküstücü ve fantastik tuvalleriyle M. W. Svanberg* (*Ek*), öğrencilerine, örneğin S. E. Johansson'a (doğ. 1925), gerçekdışının, düşün yolunu gösteren Endre Nemès (doğ. 1909) yeni eğilimleri temsil ederler. Ancak, gerçek anlamda bir isveç öncü akımını başlatan Öyvind Fahlström*dür (*Ek*). Yapıtları mizah ve yıkıcı eleştiriyle dolu bir oyun görünümündedir. Bu anlayış, anlamsızlıkta M. Duchamp'ı örnek alan ve laser ışınlarını sanatta ilk defa kullanan C. F. Reuterswärd* (*Ek*) ve motorla donatılmış tahta makinelerin yaratıcısı Per Olof Ultvedt (doğ. 1927) ile sürer. 1968'de Paris'te «Pentacle» sergisinde (Dekoratif Sanatlar müzesi) Bærtling ve Svanberg ile birlikte eserleri sergilenen bu üç sanatçı Dada'nın Yeni Dada'cılığı ve pop'art'ın izlerini taşırlar. «İsveç Seçeneği» sergisi (1971, Paris Modern Sanatlar Millî müzesi) isveç sanatının özünde taşıdığı ikiliği kanıtlamıştır: bir yanda, çevre düzenlemesine yönelik çalışmalarına mimarlıkta bir uygulama alanı bulan Einar Höste (doğ. 1930) ve Neopren'den hacimleri ve alüminyum elemanları ile hareket önerileri getiren Lars Englund (doğ. 1933) ile nonfigüratif ve konstrüktivist bir akım; öte yanda ise, Ola Billgren (doğ. 1940), Olle Kaks (doğ. 1941), Johne Franzen (doğ. 1942) ve Dick Bengtsson'un (doğ. 1936) temsil ettikleri çoğunlukla fotoğrafa yakın, yer yer mizah ve ince bir alayla yüklü figüratif bir akım. Ulrik Samuelson (doğ. 1935) aynı anlayışta, eşya ve düzenlemeler (yığmalar) gerçekleştirirken, haftalık siyaset dergisi *Puss*'un resimleyicisi Lars Hillersberg (doğ. 1937), desenlerinde, karikatüre çalan iğneleyici bir üslûp kullanır.

Genç isveçli sanatçılar arasında Karl Olov, Björk, Pär Gunnar Thelander ve gravürde Bengt Böckman, Per Svensson v.b. sayılabilir.

● *Halıcılık.* İsveçli sanatçıların çoğu duvar halıcılığıyla ilgilenmiştir. Lasse Andreasson tavana tutturulmuş bir kasnaktan odanın ortasına doğru halılar sarkıtır. Agneta Flock, zincir ve atkı ipliklerinin rengi ve yepyeni bir dokunuşuyla dikkati çeker. Sheila Snickars'ın kabartma üslûbundaki *les Visionnaires* adlı halı dizisi yuvarlak ve çizgisel biçimlerden oluşur. Düz desenlerin sembolizmine dayanan Madeleine Dranger ve bir tek rengin ton ayrılıklarından yararlanan Elisabeth Hasselberg Olsson, daha geleneksel bir halıcılık anlayışına bağlıdır.

SİNEMA

İsveç sineması 1960'ların sonuna doğru çeşitli sorunlara göğüs germek zorunda kaldı. Bunların en önemlisi sinema seyircisinin azalması (on yıl önceki 50 milyon bilete karşı 1971'de 26 milyon bilet), halkın yerli yapımların çoğuna ilgi göstermeyişi (Jan Troell'in *Göçebeler*'le ulaştığı üstün başarı olağandışı kabul edilirse) ve özellikle bazı yapımcıların karşı karşıya geldiği dağıtım güçlükleridir. Bununla birlikte, 1971'den beri Stockholm banliyösünde büyük bir «Sinema evi»ne sahip olan İsveç Sinema enstitüsü bütçesinde ilerici ve araştırıcı sinemaya büyük bir pay ayırır.

Pek elverişli olmayan bu koşullara karşılık, çok sayıda değerli filim çevrilebildi. *Utanç*'tan (1968) sonra, sırasıyla *Tören* (televizyon için, 1969), *Tutku* (1969), *Temas* (1971) filimlerine imzasını koyan ve *Çığlıklar ve fısıltılar* (1972) ile büyük çapta, uluslararası bir başarı kazanan İngmar Bergman'ın filimlerini öncelikle belirtmek gerekir. Ancak genç sinemanın canlılığı Bergman'ın zaferiyle gölgelenmiş olmadı: Bo Widerberg (*Adalen 31* [1969]; *Joe Hill* [1971]; *Fimpen* [1972]), Vilgot Sjöman (*Meraklıyım* [1971]; *Mutlu Paskalya* [1971]; *Troll* [1972]), Jörn Donner (*Sevgi* [1973]), Kjell Grede (*Hugo ve Josephine* [1967]; *Harry Munter* [1969]; *Klara Lust* [1971]), Jan Troell (*Am stram gram* [1967]; *Göçebeler* ve *Yeni dünya* [1969-1972], Vilhelm Moberg'in bir romanından uyarlanan büyük bir tablonun iki kanadı) gibi sahne yönetmenleri Bergman'a hiç bir şey borçlu değildirler ve kendi dünyalarını kabul ettirmeyi başarmışlardır. Alf Sjöberg (*Baba*, 1969) ve Arne Mattsson (*Kirli parmaklar*, 1972) gibi bu işte pişmiş yapımcılar ürünlerini azaltma yoluna girerlerken, birçok sinemacı da ilgi çekici başlangıçlarla sivrilir: Jan Halldoff (*Koridor* [1969]; *Bunaltıcı sıcaklar* [1971]; *Personel şenliği* [1972]; *Taştan yüz* [1973]), Jonas Cornell (*Gece ve gündüz gibi* [1968]), Lasse Forsberg (*Saldırılar* [1970]), Roy Andersson (*Bir aşk hikâyesi* [1970]), Lars Forsberg (*Yankee* [1970]), Johan Bergenstrahle (*Made in Sweden* [1969]; *Baltık faciası* [1970]; *Adım Stelios* [1972]), Jiri Tirl (*Tabanca* [1973]), oyuncu Per Oscarsson (*Adım Ebon Lundin'dir* [1972]) ve Jarl Kulle (*Yıkanmayı kesen kitapçı* [1968]). Susan Sontag ve Peter Watkins gibi yabancı yönetmenler de İsveç'e giderek en kişisel eserlerinden bazılarını burada gerçekleştirdiler. (L)

***İSVİÇRE,** Batı Avrupa'da devlet.

İKTİSAT

● *İktisadî gelişme.* 1966 ve 1967 yılları, İsviçre için, iktisadî büyümenin düşük olduğu yıllardı. Bunun nedenlerinden biri yabancı işçi sayısının artışını önlemek için alınan tedbirlerdir, ama İsviçre'nin başlıca ticaret ortağı olan Federal Almanya cumhuriyetinin geçirdiği buhran döneminin de etkisi olmuştur. 1967'de gayrisafi millî hasıla (G.S.M.H.), gerçek terimlerle ancak

güzel sanatlar

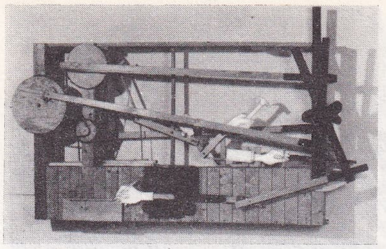

Per Olof Ultvedt'den «İyi çakılmış bir çivi» (1965)

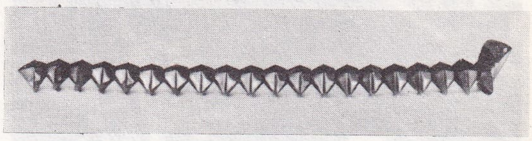

C. F. Reuterswärd'dan «Sanatın belkemiği, bin gözlü para çantası» (1961)

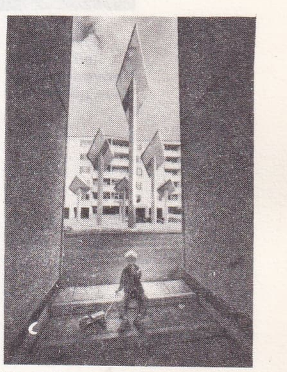

Einar Höste Norrköping'de bir yapıda alüminyum duvar kaplaması (1968-1970)

Ingmar Bergman'dan «Utanç» (1968)

sinema

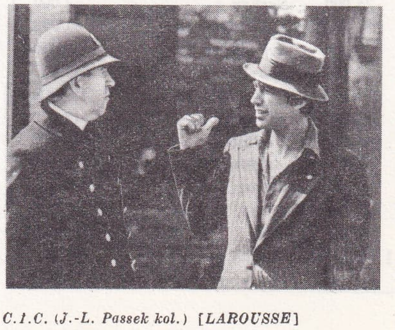

soldan sağa,

Vilgot Sjöman'dan «Meraklıyım» (1967)

Jan Troell'den «Göçebeler» (1969)

Bo Widerberg'den «Joe Hill» (1971)

Foto. E. Cornelius, Svensk-Filmindustri, Sandrews, Kristofferson-Arts décoratifs, Arts décoratifs, C.F.D.C., C.I.C. (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

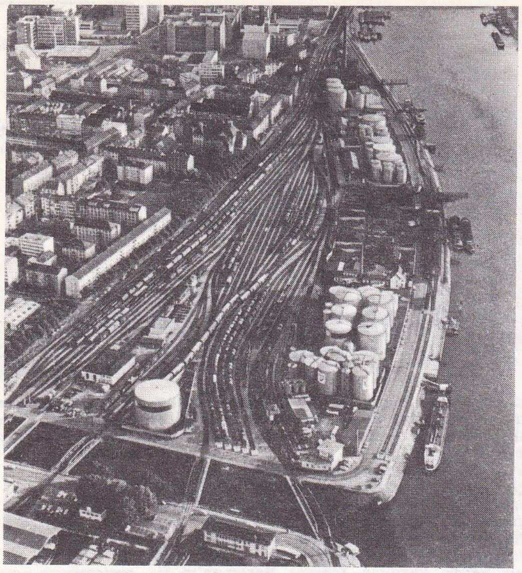

Basel kenti ile limanın havadan kısmen görünüşü

yüzde 1,7 arttı (birçok yıldır kaydedilen en düşük yüzde). Bununla birlikte, 1967 sonundan itibaren, ertesi yıllarda kaydedilen gelişmede somutlaşan bir toparlanmanın belirtileri göründü. 1960 ve 1970'te, G.S.M.H. gerçek terimlerle yüzde 5 arttı. Ama büyüme hemen yavaşlarken, geleneksel para istikrarını tehlikeye düşürebilecek enflasyon koşulları da gelişmeğe başladı. Fiyatların yükselmesi 1973'te yüzde 9'u buldu. Bu enflasyon dönemi, İsviçre'ye özgü değil, milletlerarası bir olaydır. İsviçre'de bu olayı iki etmen besledi: bir yandan, istihdam pazarının aşırı gerginliğine (1972'de karşılanamayan 4 684 iş arzına karşı 113 işsiz) bağlı olan ücretlerin hızla artışı (1973 başında artış ritmi yüzde 12 idi); öte yandan, bu ülkenin milletlerarası malî yer olarak konumu: dolar üstünde giderek artan spekülasyon dalgalanan sermayelerin akınıyla rezervler oluşmasına yol açtı. Bu koşullarla mücadele etmek için önemli tedbirler alındı: 1972 haziranında, yabancıların hemen her çeşit sermaye payı ve taşınmaz mal satın alması yasaklandı; bu tedbirler, 1972 sonunda ve 1973 başında pekiştirildi. Bunlara, ticarî ve malî planda dünyanın başlıca altın pazarı olan Zürich'in, son yıllarda yerini Londra'ya kaptırdığını ekleyelim.

● *Nüfus.* Nüfus alanında, dikkati en çok çeken, yabancı işçi sorunu oldu. 1972 sonunda, yabancılar İsviçre'de işgücünün yüzde 29,3'ünü temsil ediyorlardı (1968'de 26,6). Bu kaygı verici yabancı işçi artışını sınırlamak için alınan tedbirler, yabancı işçi sayısını istikrara kavuşturmayı tam olarak başaramadı. 1960 sayımı (5 429 000 nüf.) ile 1970 sayımı (6 270 000 nüf.) arasında İsviçre nüfusu yılda ortalama yüzde 1,5 arttı; son kırk yılın en yüksek oranı olan bu artışın yüzde 59'u yabancılardan geliyordu.

● *Tarım.* 1960-1970 arasında tarımda istihdam edilen faal nüfusun payı (toplam faal nüfusa oranla) yüzde 11,3'ten yüzde 7,5'e (ormancılık dahil) düştü. Tarım aktiflerinin sayısı yüzde 31, tarım işletmelerinin sayısı yüzde 21 (işletmelerin ortalama yüzeyi 5,7 hektardan 6,7 hektara yükseldi) azaldı. İsviçre tarım ihtiyaçlarının ancak yüzde 12'sini karşılar ve tek başına, A.E.O.'nun tarım ihracatının yüzde 12'sini satın alır. Bununla birlikte bazı kesimlerde aşırı üretim görülür (süt).

● *Enerji:* Enerji planında, hidrolik elektrik üretimine elverişli yerlerin düzenlenmesi tamamlanmıştır ve henüz yapımına devam edilen tesislere rağmen (sözgelimi, Fransa'nın işbirliğiyle yapılan Emosson barajı) termik elektrik üretiminin giderek artan bir yer alması gerekmektedir. İsviçre'de, maden kömürü ve akaryakıt eksikliği sonucunda klasik termik santrallarla rekabet edecek derecede gelişen nükleer enerji, hidroelektriğin yerini oldukça hızlı biçimde alabilir. İlk nükleer santral 1969 sonunda Beznau'da hizmete girdi. 1972'de de Beznau II ve Mühleberg santralları çalışmağa başladı. Ama bugün için akaryakıtlar, enerji tüketiminin dörtte üçünü temsil eder. Oysa, Aigle (1962'den beri Cenova'dan gelen boru hattıyla beslenir) ve Cressier (1965'ten beri Güney Avrupa petrol boru hattının bir koluyla beslenir) rafinerileri aşağı yukarı dört yıldır millî tüketimin artış ritmini izleyememekte, oysa hava kirlenmesi kaygıları, yeni bir rafineri kurma tasarılarını engellemektedir. Demek ki, akaryakıt ithalâtı devam edecektir. Ren rafinerilerine (Ren üzerinden İsviçre'ye ikmal yaparlar) ve İtalya rafinerilerine (ürünlerini demiryoluyla göndermektedirler), Lyon-Cenevre boru hattı eklenmektedir. 1972'den beri İsviçre, Almanya ve Fransa üzerinden Hollanda'dan doğal gaz almaktadır. Öte yandan konfederasyon, topraklarından geçecek Hollanda-İtalya gaz boru hattından gaz çekme hakkını almayı başarmıştır.

● *Sanayi.* Sanayi, yıllardır istihdam sorunuyla uğraşmaktadır; göçmen gelmesinin kısıtlanması, işçi sıkıntısına yol açtı. Sanayiciler buna, otomasyonu geliştirerek ya da yabancı ülkelerdeki tesislerini büyülterek tepki gösterdiler. Son yıllarda, sanayi üretiminin artışı yavaşladı: 1969-1970'te yüzde 8,5'e karşılık, 1971-1972'de yüzde 1-3; bunun nedeni sanayinin bugün için, 60 yılları sonundaki büyük artış sonucunda üretim kapasitesinin azamîde çalışmasıdır. Başlıca ihracat dalları hâlâ aynıdır, ama milletlerarası rekabet yeni olgulara yol açtı. Sözgelimi, kimya sanayii dalında Basel'deki Ciba ve Geigy şirketleri birleşerek, Nestlé'nin arkasından İsviçre'nin ikinci büyük kuruluşu olan (ciro bakımından) yeni bir şirket meydana getirdiler. Hoffmann-Laroche şirketi ise (İsviçre'nin üçüncü büyük ilâç sanayii şirketi) dünyanın başlıca ilâç gruplarından biridir.

1972'de, yurt dışına kimya ürünleri satışı, ülke ihracatının yüzde 22,8'ini temsil ediyordu (üretimin dörtte üçü ihraç edilir). Ürünlerinin yüzde 95'i ihraç edilen saatçilik kesiminde (toplam ihracatın yüzde 11'i), İsviçre'nin dünya üretimindeki payı 1950'de yüzde 52,2'den, 1971'de yüzde 43,3'e, dünya ihracatındaki payı ise yüzde 71'e (hâlâ çok önemlidir) düştü. Ama, yalnızca birkaç saat fabrikası (ama boyutları çok daha büyüktür) olan Japonya, A.B.D. ve S.S.C.B., bu kesimde 1 700 işletmesi olan (1971'de 8 900 iş) İsviçre'nin dünya pazarlarındaki durumunu sarsmaktadır. Bu yüzden, son yıllarda, bazı yabancı firmaların (Bulova, Zenith) İsviçre şirketlerinin denetimini ele geçirmeleri üzerine, küçük şirketler arasında bir gruplaşma eğilimi belirdi. Ama, Oerlikon-Bührle, elektrikli araç ve makine yapımı dallarına geçerken, besin sanayiinde de birleşmeler oldu: Avrupa'nın en büyük iki süt ürünleri şirketi olan Nestlé* (*Ek*) ile Ursina, 1971'de birleştiler.

● *Ulaşım ve mübadeleler.* 1967 aralığında San Bernardino karayolu tüneli hizmete girdi: 6,6 km uzunluğundaki bu tünel bütün Alpler'deki karayolu tünelleri arasında ön plana geçmiştir. Sankt-Gotthard ise, Alp yolları arasında mal taşınan başlıca (Alplerarası demiryolu trafiğinin üçte birini tek başına karşılar) demiryolu tüneli olma durumunu sağlamlaştırdı. Sankt-Gotthard karayolu boğazı ise, Brenner geçidinin çok arkasından ikincidir. Gotthard'ın altından bir karayolu tüneli açılmasına 1970'te başlanmıştır ve 1976'da tamamlanması beklenmektedir; 16 km'yi aşacak olan bu tünel Avrupa'nın en uzun karayolu tüneli olacak ve Basel-Milano otoyolunun başlıca bölümünü meydana getirecektir.

Ticarî planda, 1972 temmuzunda, genişletilen A.E.O. ülkeleriyle A.E.O.'ya aday olmayan Avrupa Serbest Mübadele birliği (İsviçre de bunlardandır) arasındaki görüşmeler çerçevesinde bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmanın amacı, beş yılık bir geçiş döneminden sonra, sanayi ürünlerinin serbest mübadelesini sağlamaktır. Ama anlaşma tarım ürünlerini kapsamaz ve ortak bir siyaset de öngörmez. İsviçreliler, bu anlaşmayı 1972 aralığında referandumla onayladılar. 1966-1971 arasında ülkenin ihracatı yüzde 75,5, ithalâtı yüzde 83,8 arttı. 1966'da yüzde 83,5 olan teminat yüzdesi, 1971'de yüzde 79,7'ye düştü (ama 1968'de yüzde 90'a yaklaşmıştı). Enerji buhranı nedeniyle, 1974'te hâlâ yüzde 80'in altındaydı. İsviçre ticaretinde altı A.E.O. ülkesinin payı (1973'ten önce) çok istikrarlı kaldı (ihracatın yüzde 38'i, ithalâtın yüzde 60'ı). Federal Almanya hâlâ ülkenin önde gelen ticaret ortağıdır; Fransa, ikinci satıcı durumunu pekiştirmiştir. Otelcilikteki personel sıkıntısına rağmen (1971'de 32,9 milyon kişi otellerde geceledi) turizm hâlâ önemli bir döviz kaynağıdır: 875 milyon dolar.

TARİH

Birçok şehirde öğrenci gösterileri sürerken, Jura'lı ayrılıkçılar da özellikle Bern kantonunda yeni karışıklıklara yol açtılar ve 1968 yazında ordu kantondaki duruma müdahale etti. Bunun üzerine, federal hükûmet Juralılara kaderlerini kendileri seçme hakkını verdi. Bu tasarı 1970 martında seçmenlerin çoğunluğunca onaylandı ama, ayrılıkçılar, sonraki aylarda da silâhlarını bırakmadılar: amaçları yeni bir kanton kurmaktı.

Ülkede 1 milyondan fazla yabancı işçinin bulunması halkın bir kısmının hoşuna gitmiyordu; Zürich milletvekili Schwarzenbach, hükûmetin ülkede yabancı sayısını azaltacak ve göçmen gelişini sınırlayacak bir oylama yapabilmesi için, bir imza kampanyası düzenledi; ama bu öneri 7 haziran 1970'te, seçmenlerin yüzde 54'ü tarafından reddedildi. Bununla birlikte hükûmet yavaş yavaş göçmen hareketini denetim altına almağa karar verdi: artık İsviçre'de her yıl ancak 40 000 yabancı işçinin iş bulmasına izin verilecektir.

Kantonların çoğunda zaten kabul edilmiş olan kadınların oy kullanma hakkı, 7 şubat 1971'de federal kuruluşlar için 325 596 hayır'a karşılık 621 403 evet'le kabul edildi. 31 ekim 1971 seçimleri yaklaşırken, aşırı solcu kuruluşlar özellikle Cenevre ve Lozan'da sert gösteriler yaptılar; üstelik, mart ayında birçok şehirde grevler patlak verdi; bu çalkantı, İsviçre'nin birkaç aydır çektiği iktisadî sıkıntıları yansıtıyordu. Ne var ki, seçimlerde hiç bir önemli değişiklik olmadı: sosyalistler 5, bağımsızlar 3 sandalye kaybettiler; hıristiyan demokratlar 44 yerine 45 milletvekili çıkardılar; ama öteki siyasal kuruluşların durumunda değişiklik olmadı; buna karşılık iki aşırı sağ partinin oyları arttı: Schwarzenbach'ın kurduğu ve yönettiği Cumhuriyetçi parti 7, Millî Birlik partisi ise 4 milletvekili çıkardılar. 1972 aralığında, seçmen topluluğu zorunlu meslekî emeklilik sandıkları kurulmasını onayladı, buna karşılık okul programlarının birleştirilmesini reddetti. 1974 haziranında Bern kantonunda

KANTONLAR	NÜFUS	MERKEZLER	NÜFUS
Aargau	430 000	*Aarau*	16 900
Basel-Laud	205 000	*Liestal*	2 500
Basel-Stadt	235 000	*Basel*	213 000
Bern	983 000	*Bern*	162 000
Cenevre	332 000	*Cenevre*	174 000
Fribourg	180 000	*Fribourg*	40 000
Glarus	38 000	*Glarus*	6 200
Graubünden	162 000	*Coire*	31 000
Ausserrhoden } Appenzell	49 000	*Herisau*	14 600
İnterrhoden } Appenzell	13 000	*Appenzell*	5 200
Luzern	290 000	*Luzern*	70 000
Neuchâtel	169 000	*Neuchâtel*	39 000
Nidwalden } Unterwalden	26 000	*Stans*	5 200
Obwalden } Unterwalden	25 000	*Sarnen*	7 000
Sankt-Gallen	384 000	*Sankt-Gallen*	81 000
Schaffhausen	73 000	*Schaffhausen*	37 000
Schwyz	92 000	*Schwyz*	12 000
Solothurn	224 000	*Solothurn*	17 700
Thurgau	183 000	*Frauenfeld*	17 600
Ticino	245 000	*Bellinzona*	17 000
Uri	34 000	*Altdork*	8 600
Vaud	512 000	*Lozan*	137 000
Wallis	207 000	*Sitten*	22 000
Zug	68 000	*Zug*	23 000
Zürich	1 108 000	*Zürich*	423 000

Foto. R. Schneider-CİRİC (LAROUSSE)

yapılan bir referandumda, bu kantondaki yedi Jura idare bölümünün birleştirilmesiyle yeni bir kanton kurulması, 36 802 evet'e karşılık 34 057 hayır ile kabul edildi. Kuzeydeki Fransızca konuşan üç idare bölümü, net biçimde ayrılıktan yana oy verdiler. Güneydeki Fransızca konuşan üç idare bölümü ile Almanca konuşan Laufen idare bölümü ise ret oyu verdiler ve yeni Jura kantonuna bağlanıp bağlanmamalarını kararlaştıracak yeni bir oylama istemek için altı ay süre aldılar. Ne var ki, özerklik taraftarları, kasım ayında bu oylama kararını erteletmeyi başardılar.

1974 haziranında, yabancı düşmanı sağın baskısıyla hükûmet yabancı işçilerin sayısını sınırlandırmağa karar verdi. Ama 20 ekim referandumunda, sağcıların önerdiği bir tasarı reddedildi. Millî eylem adlı bu tasarı, yarım milyon yabancının üç yıl içinde sınır dışı edilmesini öngörüyordu.

Dış siyasette, İsviçre 22 temmuz 1972'de Ortak pazar ile, beş yıl içinde gümrüklerin büyük kısmının kaldırılmasını öngören bir anlaşma imzaladı; bu anlaşma 4 aralık 1972'de yapılan referandumda İsviçre halkının büyük kısmı tarafından onaylandı. İsviçre, Doğu Almanya ve Bangladeş'i tanıdı, S.S.C.B. ve Mısır ile ilişkilerini düzeltmeğe çalıştı.

Askerî tarih

Silâhlanma sorununun günden güne önem kazanması, 1968'de federal askerî büroda, silâh malzemesi alımı ya da yapımını ilgilendiren bütün teknik, malî ve ticarî sorunlarla uğraşmakla yükümlü bir *silâhlanma şefliği*'nin kurulmasına yol açtı. 1970'te bir kamuoyu hareketi, vicdanî nedenlerle askere gitmeyi reddedenler için bir sivil statüsü isterken, çok eski olan isviçre ordu yönetmeliği, modern topluma uyacak biçimde esnekleştirildi. Ayrıca, 1972'de çıkarılan bir yasayla, gerek eğitilecek personel, gerek inşa edilecek sığınak bakımından sivil savunma çalışmaları (sığınaklar 1990'da İsviçre halkının tümünü barındırabilecektir) planlandı. 1974'te, millî savunma bütçesi 2 662 milyon İsviçre frangını (G.S.M.H.'nın yüzde 1,8'i) buluyordu.

● *Silâhlı kuvvetler.* 1974'te silâhlı kuvvetler 6 500 muvazzaf subay, 36 000 er ve kırk sekiz saatte seferber edilebilen 625 000 ihtiyatı kapsıyordu. Kara kuvvetleri ingiliz «Centurion», fransız «AMX 13» ve 1971'den beri de İsviçre yapısı «Pz 1961-68» tanklarıyla donatılmıştır. Hava kuvvetlerinde 290 savaş uçağı vardır: 150 Venom «FB-50», 80 Hunter «F-58», 60 «Mirage III»; ama barışta yalnız bir tek gözetim filosu faal haldedir. Hava savunması «Bloodhound 2» füzeleri ve 35 mm'lik Oerlikon toplarıyla donatılmış 45 batarya ile sağlanır.

EDEBİYAT

● *Almanca edebiyat.* Max Frisch ve Friedrich Dürrenmatt, «somut şiir»in babası sayılan Eugen Gomringer'in (doğ. 1925) yanı sıra, yapıtları yabancı ülkelerde çok büyük ün yapan iki alman asıllı İsviçre yazarıdır. Birkaçı dışında, yaşça küçük yazarlar belli bir siyasî görüşü savunmak için büyük istek ve çaba göstermektedir. Örneğin bir Peter Bichsel (doğ. 1935) *İsviçre'linin İsviçre'si* adlı yapıtında geleneksel İsviçre değerleri sorununu yeniden ele aldı; öte yandan, papaz Kurt Marti (doğ. 1921), Peter Lehner (doğ. 1922) ve Ernst Eggimann (doğ. 1936) çok modern bir biçimde, gerçekleri açıklayan şiirler yazmaktadırlar. Walter Diggelmann (doğ. 1927) yol gösterici yapıtlar vermeğe devam etmektedir. Bu tutum, almanca konuşan çağdaş İsviçre yazarlarının çoğunda, ulusal yaşamda derin bir kökleşme bilinciyle kaynaşmıştır. Bichsel'in ve onun kuşağından bazı yazarların eleştirel tutumu, aslında İsviçre'li olduklarını açıklamalarına ve bazen «Hochdeutsch», yani edebî Almanca yerine, yayımladıkları roman ve hikâyelerde olduğu kadar tiyatroda da kendi bölgesel diyeleklerini işlemelerine engel olmamaktadır. Yalnız yaşayan, halkın büyük bölümü tarafından tanınmayan, ama çevresindeki ünlü yazarların üstat kabul ettikleri Ludwig Hohl (doğ. 1904) giderek önem kazanan güç bir yapıt üstünde çalışmaktadır. Tiyatro ve roman alanında, özellikle Jörg Steiner (doğ. 1930) ve Hugo Lötscher (doğ. 1929) gibi bazı yeni adlar kendilerini kabul ettirdi. Clemens Mettler (doğ. 1936), Werner Schmidli (doğ. 1939), Walter Vogt (doğ. 1927) ve Heinrich Wiesner (doğ. 1925) gibi bazı başka romancılar da başarı göstermektedir.

Eleştiri alanında, Gerda Zeltner-Neukomm (doğ. 1915) «yeni roman»la ve felsefesiyle ilgilendi: *le Moi et les choses* (Benlik ve nesneler) [1968], *Qu'est-ce qu'un roman moderne?* (Bir modern roman nedir?) [1972]. *Neue Zürcher Zeitung* gazetesinde günlük köşe yazarı olan Werner Weber (doğ. 1919) okuyucularına Almanca konuşan yeni yazarlar kuşağını tanıttı. Aynı gazetede, Manfred Gsteiger (doğ. 1939) alman asıllı halka İsviçre'deki fransızca edebiyatı düzenli olarak sunmaktadır.

● *Fransızca edebiyat.* Jean Starobinski ürünlerini iki önemli yapıtla zenginleştirmiştir: *la Relation critique* (Eleştirel bağıntı) [1970] ve *1789, les Emblèmes de la raison* (1789, Aklın simgeleri) [1974]. Denis de Rougemont, *les Chances de l'Europe*'tan (Avrupa'nın umutları) sonra, 1970'te *Avrupalılara açık mektup*'unu yayımladı. Marcel Raymond (doğ. 1897), *Le Sel et la cendre* (Tuz ve kül) [1970] adlı otobiyografik hikâyeden başka, *Etre et dire* (Olmak ve söylemek) [1970] ve *la Poésie française et le maniérisme* (Fransız şiiri ve özenticilik) [1971] gibi eleştiri yapıtları da ortaya koydu. Pierre-Louis Matthey'in (1893-1970) *Bütün şiirler*'i 1968'de yayımlandı. Gustave Roud *Campagne perdue* (Kaybolan kır) adlı yapıtını 1972'de bastırdı. Ozan Maurice Chappaz (doğ. 1916) ile eleştirici Philippe Jaccottet (doğ. 1925'te) yapıtlar vermeğe devam ederken, Anne Perrier (doğ. 1922), gerçeküstücü Vahé Godel (doğ. 1931), Jean Cuttat (doğ. 1916) ve Alexandre Voisard (doğ. 1930) [bu ikisi Jura Ayrılık hareketine bağlıdır], Pierre Chappuis (doğ. 1930), Monique Laederach (doğ. 1938), Jean Pache (doğ. 1933) ve J.-C. Berger (doğ. 1943) gibi isimler de yeteneklerini kabul ettirmektedir. Marc Eigeldinger (doğ. 1917) 1971'de *les Chemins du soleil*'i (Güneşin yolları), 1973'te bir deneme derlemesi olan *Poésie et métamorphoses*'u (Şiir ve değişimler) yayımladı. İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölümünde, dram yazarlarının sayısı ozanlardan, denemecilerden ya da romancılardan her zaman daha az olmuştur. Walter Weidelf (doğ. 1927), son yıllarda *Eclatant soleil de l'injustice* (Adaletsizliğin parlak güneşi) [1968] ve *Fusillade en réponse à Dostoievski* (Dostoyevski'ye cevap olarak yaylım ateş) [1972] adlı yapıtlarını oynattı. Michel Viala (doğ. 1933), sinema filmi yapımcısı Claude Goretta'nın isteği üzerine, *l'Invitation* (Çağrı) adlı filmin senaryosunu yazdı. Henri Debluë (doğ. 1925) ve Louis Gaulis (doğ. 1932) gibi adları da anımsamak gerekir. İsviçre Fransız Halk tiyatrosunun kurucu üyesi Bernard Liègme'in (doğ. 1927) *Le Soleil de la mort* (Ölüm güneşi) ve *Malagabar* (1968) adlı oyunları da anılmağa değer yapıtlardır.

Goncourt ödülünün 1973'te *Ogre* adlı romana verilmesi, İsviçre'li fransız yazarlarının en iyilerinden biri olan özellikle *Portrait des Baudois* (1969) ve *Carabas* (1971) gibi yapıtlarıyla tanınan Jacques Chessex'i (doğ. 1934) üne kavuşturdu. Robert Pinget, «yeni roman» okulunun en gözde yazarlarından biri durumundadır; öte yandan, Georges Piroué ve Georges Haldas, roman türündeki yapıtlarında büyük bir atılım yaptılar. Bu konuda, özellikle G. Piroué'nin *La Vie supposé de Théodore Nèfle* (Théodore Nèfle'in tahminî hayatı) [1972], G. Haldas'ın da *Chute de l'Etoile Absinthe* (Absinthe yıldızının düşüşü) [1972] ve *Chronique de la rue Saint-Ours* (Saint-Ours sokağının tarihçesi) [1973] adlı yapıtlarından söz edilebilir. Jacques Mercanton, S. Corinna Bille (doğ. 1912), Alice Rivaz (doğ. 1903) fransız asıllı yazarların en verimlileri arasında sayılır. Madeleine Sanstschi (doğ. 1916), George Ottino (doğ. 1925), Jean-Pierre Monnier (doğ. 1921), Roger-Louis Junod (doğ. 1923), Gaston Cherpillod (doğ. 1925), Jean-Louis Cornuz (doğ. 1922), Anne Cunéo (doğ. 1936), Jean Vuilleumier (doğ. 1934) romanlarını Paris'te ya da yayımın son on iki yıldır yeniden önemli bir güce eriştiği İsviçre'de yayımlamaktadırlar. *La Statue de Condillac retouchée* (Düzeltilmiş Condillac heykeli) [1973] adlı yapıtıyla, Yves Velan kendi kuşağından olan yazarların önünde yer almıştır.

● *İtalyanca edebiyat.* Ozan Giorgio Orelli'nin yanı sıra, Ticino'lu iki yazar da kendilerini ülkelerinde olduğu kadar İtalya'da da kabul ettirmiştir: romancı Giovanni Orelli (doğ. 1928) *La festa del ringraziamento* (Şükran bayramı) [1972] adlı yapıtıyla, Angelo Casè de *i compagni del cribbio* (İsa'nın havarileri) adlı şiir derlemesiyle.

● *Reto-roman dilinde edebiyat.* Her ne kadar dar bir halk kesimine sesleniyorsa da, oldukça canlı olan reto-roman edebiyatında yergi şiirleri yazan ozan Artur Caflisch (1893-1971), dram yazarı Men Gaudenz (doğ. 1899); sonraki kuşaktan olan Flurin Darms ve Gion Deplazes, Toni Halter (doğ. 1914) gibi romancılar; ozan, denemeci ve dram yazarı Andri Peer (doğ. 1921), romancı Biert (doğ. 1920) ve dünyaca tanınmış çocuk albümlerini (bu albümler ressam Aluis Carigiet tarafından resimlenmiştir) hazırlayan Salina Chönz gibi ünlü isimler göze çarpar. Romancı Ludivic Hendry'nin (doğ. 1920), aynı biçimde Hendri Spescha (doğ. 1928), Théo Candinas (doğ. 1929) ve Gion Tscharner (doğ. 1933) gibi ozanların adlarını da burada anmak gerekir. Bu üç ozan, aynı zamanda bilimsel araştırmalarının çağdaşlığıyla dikkati çekerler.

Jura kantonunun kuruluşu için haziran 1974'te yapılan halkoylaması sırasında ilk oy veren kadınlardan biri

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* İsviçre mimarlığının ürünleri arasında çağdaş dönemin en anlamlı yapıtlarından birkaçı da yer alır. Başlıca çaba okullara (A. Bugna, J. Schader, A. Gaillard, E. Martin, L. Payot, W. Förderer* [*Ek*], O. Zwimpfer, M. E. Haefeli, O. Glaus bu alanda sivrildiler) ve tapınaklara (H. Baur ve J. Dahinden) yönelmiştir. Vevey'de J. Tschumi'nin yaptığı (1960) Nestlé genel merkezi; M. E. Haefeli, W. M. Moser, Steiger, Caretta ve Studer'in Zur Palme işhanı (1964); M. Schlup'un Bienne kongre sarayı (1966); R. ve P. Steiger'in Cenevre'deki Cern Atom Araştırmaları merkezi (1954-1960); Atelye 5'in (E. Fritz, S. Gerber, R. Hesterberg, H. Hostettler, A. Pini, N. Morgenthaller) yaptığı Halen sitesi; Cenevre'de Jean-Marc Lamunière ve ortaklarının Birleşmiş milletler binası gibi eserler de İsviçre mimarlığının üstün niteliğini kanıtlar. Geleceğe dönük mimarlık alanında ise, Almanca konuşan ülkelerde Geleceğe Dönük Mimarlık Uluslararası grubu başkanı ve krater biçiminde siteler («Intrapolis», 1958) ile dalgalı yapıların yaratıcısı W. Jonas'ı, Eckart Frische ile ile birlikte, kentle bütünleşmiş bir tiyatronun yaratıcıları olan Pierre ve Anne-Marie Simond'nun adını vermek gerekir.

● *Çağdaş sanatlar.* Max Bill*in (*Ek*) çevresinde gelişen geometrik konstrüktivizm gibi birkaç ayrıcalıklı durum dışında İsviçre, yeni bir akım getirmemekle birlikte, uluslararası akımlara özgün katkılarda bulundu. Örnek olarak bir Rolf Iseli'nin (doğ. 1934) soyut araştırmalarını, bir Bruno Müller'in (doğ. 1929) duygusal soyutlamasını, bir Eva Aeppli (doğ. 1925) ya da bir Alex Sadkowsky'nin (doğ. 1934) fantastik evrenini M. Oppenheim*in (*Ek*) gerçeküstücü eşyasını ya da bir André Thomkins'in (doğ. 1930) şiirsel desen ve gravürlerini verebiliriz. Geometrik konstrüktivizm, sözgelimi metal üzerine polimerleştirilmiş mineli kompozisyonları ile tanınan Jean Baier (doğ. 1932) gibi çok sayıda sanatçıyı etkilerken, Pierre-Martin Jacot'nun (doğ. 1941) kavramsal sanata çok yakın polyester heykellerinde de yankılarını bulur. Ancak, bugün için, en yeni eserlerin ortaya çıkmasına olanak veren öncü eğilimli akımlardır. Örneğin, gerçekçilik ve onun aşırı gerçekçiliğe varan uzantıları İsviçre'li sanatçıların, özellikle Peter Stämpfli* (*Ek*), Hugo Schuhmacher (doğ. 1939), Alfred Hofkunst (doğ. 1942) ve Pierre Skira'nın (doğ. 1938) başlıca çalışma alanıdır. *Yeni gerçekçilik* ise İsviçre'de Jean Tinguely* ve Daniel Spoerri ya da Samuel Buri (doğ. 1935) gibi adlarda en özgün uzantılarını bulur. Kavramsal sanatı Ben* (*Ek*) ya da Gérald Ducimetière (doğ. 1940) temsil ederler. Kuşkusuz bu sınıflandırmalar yapıtların çeşitliliğini ortaya koyamayacaktır, ama heykelci Robert Müller* (*Ek*) ve Bernhard Luginbühl* (*Ek*) ya da ressam Wilfrid Mo-

edebiyat

Peter Bichsel

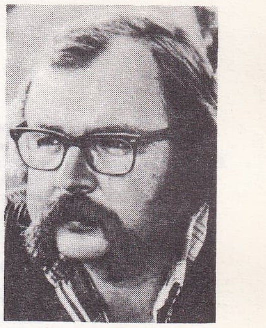
Jacques Chessex

Philippe Jaccottet

Foto. M. Artault-Gamma, Ed. Gallimard, M. Imsand-Ed. Grasset, J. Sassier-Ed. Gallimard (LAROUSSE)

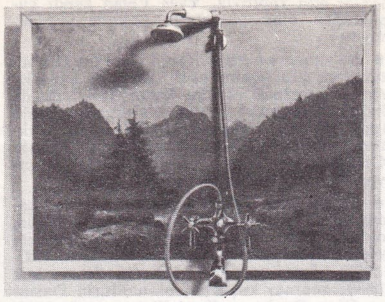

güzel sanatlar

«Göz aldatmaca» dizisinden Daniel Spoerri'nin «Duş»u (1962)

Hugo Schuhmcher'den «Özgürlük» (1971) tuval üstüne akrilik

İşçi partisinin kasım 1974'te Londra'da yapılan kongresi: soldan sağa doğru, Barbara Castle, Harold Wilson, Frederick Mulley (yürütme kurulu), Joe Cormley (madenciler birliği), James Callaghan ve Victor Feather (işçi sendikaları genel sekreteri)

ser* (*Ek*) için, zaten herhangi bir sınıflandırma söz konusu bile değildir.

SİNEMA

İsviçre sineması gerçek atılımını ancak 1960'ta yapabildi. Polonya, Fransa, Macaristan, Çekoslovakya, İtalya, Kanada hattâ A.B.D. gibi oldukça değişik ülkelerde hissedilen öz ve biçimde yenileşme hareketleri ister istemez İsviçre'de de görülecekti. Bu gelişmenin yapıcısı 1953'te, ilginç bir belgesele (*Güneşe göçenler*) imzasını koyan ve başarısıyla İsviçre sinemasının elini kolunu bağlayan kurallar kıskacını koparıp atan Henri Brandt'tır. İsviçre Filim Yapımcıları derneğinin kuruluşu da bu evrimleşmeyi kanıtlar. Estetiğin temelinden ele alınması, o güne kadar dokunulmamış toplumsal gerçeklere yaklaşım, belirli bir siyasal bilinçlenme ve göründüğünden çok daha hesaplı olan bir mizah anlayışı İsviçre sinemasına karşı büyük bir ilgi uyandırmıştır. Alain Tanner (*Charles, mort ou vif* [Charles, ölü ya da diri], 1968; *la Salamandre* [Semender], 1971; *Retour d'Afrique* [Afrika Dönüşü], 1973; *le Milieu du monde* [Dünyanın orta yeri], 1974), Michel Soutter (*James ou pas* [James olsa da, olmasa da], 1970; *les Arpenteurs* [Arşınlayıcılar], 1972; *l'Escapade* [Kaçış], 1973), Claude Goretta (*Le Jour des noces* [Düğün günü], 1970; *l'Invitation* [Çağrı], 1972; *Pas si méhant que ça* [O kadar da kötü değil], 1974) kendini tekrarlamaktan kaçınabilen, canlılığı ve özgünlüğüyle seyirciyi şaşırtmağa devam eden bir sinemanın en güvenilir değerleri olarak sivrilirler. 1968'den bu yana dünya çapında bir ün kazanan öteki yapımcılar arasında Jean-Louis Roy, Yves Yersin, Simon Edelstein, Daniel Schmid, Thomas Koerfer, Peter von Gunten, Peter Ammann, Xavier Koller (bu son beşi Alman İsviçresi'nde çalışmaktadır) sayılabilir. (L)

***İŞ** i. — Bilişim. Bir bütün oluşturan ve belirli bir çalışmadaki uygulaması bakımından ele alınan program elemanı. Bk. ANSİKL.

— Sosyol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. Bilişimdeki *iş kavramı* bir programı oluşturan komutların durağan niteliğine karşılık, o programın uygulamasındaki dinamik niteliği belirtir. Böylece, belli bir zaman aralığı içinde birçok kullanıcı tek bir programdan aynı anda yararlanabilir. «Çok* görevli» (*Ek*) denilen bir sistem aynı bilgisayarda birçok işin birlikte yürütülmesi için öngörülmüştür.

— Sosyol. *İş sosyolojisi.* Son birkaç yıldır, iş ve çalışma koşullarının giderek kötüleştiği, insanlık dışı bir durum almağa başladığı üzerinde ısrarla duruluyor; bu kötüye gidiş, öncelikle sanayi çalışmasının içinde bulunduğu koşulların bir sonucu olsa gerek.

● *İş bölümlendi.* Her şeyden önce, işletmeler ve ülkelerarası rekabetten doğan toplu ve seri imalâtın malî zorunlukları, gitgide daha ileri bir makineleşmeyi ve imalâtın elden geldiğince bölünmesini gerektirir. Eskiden karmaşık, fakat bütün evreleri tek bir işçide toplanmış olan iş, bugün parçaların yapımında olduğu kadar birleştirme ve montaj evresinde de birçok temel işleme bölünmüştür. Bu işbölümü çağımızda daha da belirgin bir durum alır: elişlerinin bölümlenmesi bir yana, bir işletmede ürünün tasarlanma ve gerçekleştirilme evreleri, inceleme ve yöntem bürosu gibi uzmanlaşmış iki ayrı büroda yürütülerek iş aşama sırasına göre de ayrılıyor artık. Yöntem bürolarının kurulması, işin tasarlama ve uygulama evrelerini birbirinden tamamıyla ayırıyor, böylece elişçilerinin kendilerinden istenen işin gerektirdiklerini anlaması olanağını da ortadan kaldırmış oluyordu. Öte yandan, merkeze bağlı servislerin kurulması da işçileri kendi yaptıkları işi denetleme zorunluğundan kurtardığı için, işçiler ellerindeki işi iyi mi, yoksa kötü mü yaptıklarını bilme olanağı ve isteğini, dolayısıyla da işlerinde ilerleme hevesini kaybettiler. Ve nihayet, üretim evresinin bütün işlemleri çok küçük bölümlere ayrıldı: dayanışma ve karşılıklı anlaşma üstüne kurulmuş yarı kolektif çalışmanın yerini tamamıyla bireysel bir çalışma aldı. Bütün evreler için bir ile alınan ayrıntılı işletmecilik incelemeleri, her işçinin kendisine düşen işi yaparken nelere dikkat etmesi, nasıl çalışması gerektiğini belirlemek, dolayısıyla her işçiyi tıpkı bir boyunduruğa vurulmuşçasına bir yöntemin sınırları içine hapsetmek olanağı verdi. Bu boyunduruktan kaçış olanağı olmadığı gibi, işbölümü ve makineleşme sonucunda bugünün işçisi hemen hiç bir zaman bir işi baştan sona tek başına yapma şansına da sahip değildir. Bu yüzden, tümüne sahip çıkamadığı, yetenek ve olanaklarının ancak bir kısmını değerlendirerek yerine getirdiği işini tam anlamıyla benimseyemez. Seri imalâttaki bu bölümlenmiş çalışma, kaza ve meslek hastalığı yönünden en az tehlike olasılığı taşıyan çalışmadır; en yüksek devamsızlık oranı ve en büyük meslekî istikrarsızlık rekorunun bu çalışmada olması da bununla açıklanabilir.

● *İş giderek otomatikleşiyor.* Ve bu otomatikleşme yüzünden, işçilerin çoğu için, hiç bir yaratıcı etkinliği olmayan, pasif bir çalışma haline geliyor: işçi, ancak kendisinden istenen bazı işlemleri yerine getirerek katıldığı bu esere bir seyirci gibi uzaktan bakmakla yetiniyor. Yeni tip torna tezgâhlarında, otomatik transferli takım tezgâhlarında olduğu gibi, makineler ne kadar gelişmiş ve otomatik olursa işçinin zihnî çalışmasına da o kadar az iş düşer. «Her işi yapabilen» kalifiye işçi artık tarihe karışıyor; onun yerini, kendisinden elustalığı istenmeyen, buna karşılık mekanik, elektrik gibi teknik alanlarda gitgide daha geniş bir bilgi, hattâ makineler geliştip karmaşıklaştıkça gitgide daha sağlam bir matematik bilgisi aranan yeni bir kalifiye işçi tipi aldı.

● *İş monotonlaştı.* Çalışma temposu her gün biraz daha hızlanıyor. Uzmanlaşmış işçi için genellikle beden yorgunluğunun azaldığı bir gerçek; ancak, hep aynı hareketlerin tekrarlanması ve işlemin çok hızlı bir tempoyla yürümesi sinir yorgunluğunu gitgide arttırıyor. Bu yorgunluğun bazen ruh hastalıklarına kadar varması, insan organizmasının istemediği bir işi yapmaya zorlandığında kendi kendini tükettiğini gösterir.

● *Bazı çareler.* Sanayi çalışmasının bu monotonluğuna bir çare bulmak için, kişiye düşen görevlerin çeşitlendirilmesi ve yeniden bir elde toplanması düşünüldü (*job enlargement*). Bunun için de çok yönlü işçiler, yani birkaç işi ustalıkla yapabilecek bir personel yetiştirmek gerekir. Böyle bir tedbir bir bakıma devamsızlığın yaratacağı sarsıntılara karşı önceden silâhlanmak ve her işçiye daha az monoton, daha geliştirici bir etkinlik fırsatı vermektir. Böylece her işçinin yapabildiği işlem sayısı artacağından, aynı parçayla ilgili çeşitli işlemler için bir tek işçiyi görevlendirmek daha mantıklı bir çözüm yolu olur. Üretimin denetlenmesi ve işlem süresinin saptanması kolaylaşır, atelyenin hem daha küçük bir yere sığması, hem de daha az kalabalık olması sağlanır. Her işçi yaptığı parçaların tek sorumlusu olunca denetimini de kendisi yapabilir, hattâ atelyenin kuruluşu tümüyle yeniden düzenlenebilir. Taşıyıcı bir bant boyunca yerleştirilmiş makine dizilerinin yerine bir merkezin çevresinde toplanmış yeni bir makine düzeni getirilebilir, böylece her biri bir makineden sorumlu olan bütün işçiler yardımcı makinelere de çok daha yakın olabilir. Görevlerin imkân olduğunca bir elde toplanması, kişinin yeteneklerini daha çok değerlendirme olanağı yaratacağından, işçinin yaptığı işe daha çok kendini vermesini, dolayısıyla da devamsızlığın ve istikrarsızlığın azalmasını sağlar. Öte yandan, aynı atelyedeki işçiler arasında, işlerini hiç aksatmadan sıkı bir dayanışma ve yardımlaşma bağının kurulması kolaylaşır. Ayrıca böyle bir iş düzeni, işyerine personel alma, görev dağıtımı ve işçiyi yetiştirme yöntemlerinin bütünüyle yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Ancak görevlerin bir elde toplanması süreci evrelerle, yavaş yavaş gerçekleştirilmelidir; çünkü böyle bir düzenleme çoğu zaman yeniliklere karşı çıkan mühendislerin, kurucuların ve yöneticilerin kafa yapılarında, düşünme alışkanlıklarında bir değişikliği gerektirebilir. (L)

***İŞARET** i. — Bilişim. Bir işleme konu olabilen rakam, harf, noktalama işareti ya da benzer herhangi bir simge. || Bir bilgisayarın bazı organlarının işlenecek bilgi birimi olarak kabul ettiği birkaç bit'e (genellikle 6 ilâ 8 bit) karşılık düşen bilgi miktarı. (8 bit'lik bir işaretin [oktet ya da sekizli] 256 düzenlemesi, bir yazı makinesinin klavyesindeki tüm harfleri ve kumanda işaretlerinin hepsini kodlama olanağı verir; 8 bit'lik bir işaretle ayrıca iki ondalık rakam da kodlanabilir.) || Bir bilgiyi taşıyan ve verileri temsil edebilen fiziksel (genellikle de elektriksel) olay. || Bir bilgisayarın magnetik ya da optik okuyucusu tarafından okunabilecek şekilde magnetik bir iz bırakan bir kalem yardımıyla kâğıt ya da kart üzerine yazılmış yazı. || *Alfasayısal işaret,* harflerden, rakamlardan ve birkaç simgeden oluşmuş bir işaret sistemine ait olan işaret. || *Denetim işareti,* bir gönderim yanlışı olduğunda bilgilerin bundan zarar görmesini engellemek için bilgi kodlamasına ek bilgiler sağlamak amacıyla her veri öbeğine eklenen yardımcı işaret. || *İşlem işareti. Eşanl.* KUMANDA İŞARETİ. || *Kumanda işareti,* bir veriyi temsil eden herhangi bir işaretten ayırt edilmesi gereken ve verilerin kaydı, işlenmesi, gönderimi ya da yorumu gibi herhangi bir işlemi başlatmağa, değiştirmeğe ya da durdurmağa yarayan işaret. (İŞLEV İŞARETİ de denir.) || *Magnetik işaret,* bileşiminde magnetik oksitler bulunan bir mürekkeple yazıldığı için otomatik olarak okunabilen CMC7 (7 çubukla kodlanmış magnetik işaret) tipi işaret. || *Optik işaret,* optik bir yöntemle doğrudan doğruya okunabilecek şekilde basılmış ya da yazılmış işaret. || *Sayısal işaret,* alfabenin harflerinden hiç birini kapsamayan, yalnız rakamlardan ve birkaç simgeden oluşan bir işaret sistemine ait olan işaret. || *Şerit işareti,* ya bir dosyanın tutanaklar ile bir etiket grubu ya da iki ayrı etiket grubu arasındaki sınırı belirtmek için magnetik bir şerit üzerine koyulan özel fiziksel işaret. (L)

***İŞARETLEME** i. — Bilişim. *Lukasiewicz* (ya da *Polonya*) *işaretlemesi,* işleyenlerin (operatörler) işlenenlerden önce ya da sonra geldiği aritmetik ya da başka türden ifadelerin yazılışı, işleyenler işlenenlerden önce gelirse *önceden belirtilmiş Lukasiewicz işaretlemesi,* sonra gelirse *sonradan belirtilmiş Lukasiewicz işaretlemesi* denir.

— ANSİKL. *Sonradan belirtilmiş Lukasiewicz işaretlemesi*'nde, $(a+b)\ x\ (c+d)$ ifadesi $ab+cd+x$ şeklinde yazılır. Bu işaretleme, basit bir yığın mantığından yararlanarak ifadelerin hesaplanmasını kolaylaştırır. Büro ya da cep tipi hesap makinelerinin çoğu bu sisteme göre hazırlandığı için kullanıcı Lukasiewicz işaretlemesiyle hesap yapmak zorundadır; makineye iki işlenenin girişi yapıldıktan sonra uygulanacak işlemin simgesine basılır ve ara sonuçlar bir yığında saklanabilir. (L)

***İş Bankası Anonim şirketi** (TÜRKİYE).

Foto. Larousse (2), Giannini-Gamma (LAROUSSE)

— 1970-1975 döneminde İş bankası hızlı bir gelişme gösterdi. Bu dönemde sermayesi 40 milyon TL. olarak kaldı. Buna karşılık, karşılıklarında önemli artışlar oldu. Böylece özkaynakları toplamı 1970'te 593 milyon 413 000 TL. iken 1973'te 1 milyar 009 milyon 375 000 TL. ve 1974'te de 1 milyar 094 milyon 867 000 TL. oldu. Şube sayısı 1970'te 437 iken, 1973'te 578'e ve 1974'te 681'e çıktı. Bankanın personel sayısı da 1970'te 10 363'e, 173'te 11 084'e ve 1974'te 12 482'-ye yükseldi. Bankanın toplam mevduat hacmi 1970'te yaklaşık 9 milyar TL. iken, 1974'-te 22,5 milyar TL.na ulaştı. Bu görünümüyle İş bankası, Türkiye'nin en büyük özel bankasıdır. Bankanın kârlılığının gelişimi de, büyümesine paralel olarak artış gösterdi. Bankanın bilanço kârı 1970'te 81,5 milyon TL. iken 1974'te 201,4 milyon TL. oldu. Türkiye İş bankası, ticarî bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra yatırım bankacılığı işlevlerini de sürdürdü. Bankanın 1974 yılında, çeşitli kesimlerdeki kuruluşlara iştiraklerinin toplamı 1,1 milyar TL.na yaklaştı. İştiraklerinin yatırım kollarına göre dağılımı şöyle oldu:

yatırım kolları	*iştirakleri (bin TL.)*
sanayi şirketleri	961 465
bankalar	86 568
maden şirketleri	10 000
sigorta şirketleri	7 411
enerji şirketleri	9 050
diğer ticarî şirketler	15 815
tasfiye halindeki şirketler	4 558
TOPLAM	1 094 867

Sınaî iştirakleri, toplam iştiraklerinin en önemli kısmını oluşturur. Sanayi şirketleriyle ilgili yatırımlarının sanayi kollarına göre dağıtımı ise şöyle:

sanayi kolları	*iştirakleri (bin TL.)*
cam sanayii	209 317
gıda sanayii	178 891
kimya sanayii	156 756
metalürji sanayii	119 322
metal, imalât ve makine sanayii	77 414
iplik ve dokuma sanayii	77 227
otomobil ve lastik sanayii	60 530
turizm sanayii	31 355
çimento sanayii	29 024
diğer sanayi kolları	21 629
TOPLAM	961 465

(M)

***İŞBİRLİĞİ** blş. i. — ANSİKL. İkt. Üçüncü Dünya ülkelerinin (77'ler grubu) hepsi (sayıları aslında 77'nin üstündedir) 1 temmuz 1971'de yürürlüğe giren ve daha sonra yenilenen genelleştirilmiş bir ticarî tercih sisteminden yararlanırlar. A.E.O. bu ülkelerden metal dışı madenler ve sanayi ürünlerini hiç bir kayda bağlı olmadan, 150 kadar işlenmiş tarım ürününü de tercihli olarak belirli kontenjanlarda ithal eder. On sekiz Afrika devleti, Yaunde anlaşmaları (20 temmuz 1963, 1969'da 5 yıllık bir dönem için uzatılmıştır) ile tanımlanmış tercihli bir rejimden yararlanırlar. Bugün ise koloni ve metropol arasındaki tercihli ilişkiler, kolonilerin bağımsız olmaları üzerine, metropolce yapılan malî yardıma dönüşmüştür. (L)

***İŞÇİ** i. — ANSİKL. Devlet memurlarıyla ilgili 657 sayılı kanunun uygulanmasında işçi ve memur ayrımı bakımından çıkan tartışmalar işçinin yeniden tanımlanması gereğini ortaya çıkardı. Kamu kesiminde çalışan ve yaptıkları iş bakımından işçi sayılmaları gereken bazı toplulukların memur* (*Ek*) olarak nitelendirilmelerine özellikle sendikalar karşı çıktı. Grev* (*Ek*) ve lokavt kanunlarında yapılan değişiklikler de bu kitle arasında vakit vakit yeni huzursuzluklara yol açtı. (M)

İşçi Kredi bankası, işçi tasarruflarını değerlendirmek amacıyla kurulmuş banka (kuruluşu 1954). Merkezi Kayseri'dedir. Sermayesi 3 milyon TL.dır. Şubesi yoktur. 1974 yılı sonunda toplam personel sayısı 21'dir. 1974 yılı sonu bilançosuna göre 1 milyon 460 000 TL.lık resmî, 8 milyon 687 000 TL.-lık ticarî, 891 000 TL.lık bankalar ve 39 milyon 739 000 TL.lık tasarruf mevduatı vardır; 13'ü resmî, 809'u ticari, 18'i bankalar ve 11 661'i tasarruf olmak üzere, toplam mevduat hesabı sayısı 12 501'dir. 1974 yılında 826 000 TL. kâr sağladı. (M)

***İşçi partisi** (ing. *Labour Party*), ingiliz sosyalist partisi. — Kasım 1967 devalüasyonundan sonra alınan tedbirler kısa zamanda hükûmet ile parti üyesi sendika liderleri arasında anlaşmazlıklara yol açtı. Bu anlaşmazlık 1969'da Harold Wilson'ın grev hakkını sınırlama önerisiyle doruğuna ulaştı ve başbakan önerisini geri almak zorunda kaldı. Haziran 1970 seçimlerinde hiç beklenmedik şekilde yenilgiye uğrayan işçiler, muhafazakâr hükûmetin iki kararına karşı çıkarak aralarındaki anlaşmazlıktan kurtuldular. Bu kararlardan ilki, 1971'de oylanan ve grevin belli bir süre önce haber verilmesini ve «vahşî grev» adı verilen, sendika denetimi dışında yapılan kanunsuz hareket suçlularının cezalandırılmasını öngören Carr kanunuydu. İkinci karar, her ne kadar bu konuda ılımlı işçi kanadı öteki parti üyelerine uymamışsa da, Roma antlaşmasının onaylanmasıydı. Nisan 1972'de Harold Wilson ve parti yönetim kurulunun Avrupa üstüne bir referandum tasarısını parlamentoya sunma kararını vermeleri üzerine, Roy Jenkins ve Ortak pazara yatkın «gölge kabine» üyeleri istifa etti.
1972 ve 1973'te yapılan kısmî seçimlerde partinin elde ettiği olumlu sonuçların nedenini, partinin Avrupa birliğine karşı güttüğü politikada aramak yerinde olur. Parti en büyük zaferi, nisan 1973 Büyük Londra konseyi seçimlerinde elde etti. O sıralarda 1975'te yapılması öngörülen genel seçimlere hazırlanmak için ekim 1973'te Blackpool'de bir kongre yapan parti, Avrupa birliğine karşı duyduğu güvensizliği bir kere daha belirtti. İşçi partisi 28 şubat 1974 erken seçimlerinde 1970'teki 287 milletvekilliğine karşılık 301 milletvekili çıkardı ve liberaller muhafazakârlarla bir koalisyon hükûmeti kurmağa yanaşmayınca işçiler, Avam kamarasında çoğunluk olmadıkları halde H. Wilson başkanlığında hükûmeti kurdular.
Bu durum, partinin gerçek bir reform politikasına, özellikle de kamulaştırmalara girişmesine elverişli değildi. Hükûmet halktan destek gören birtakım tedbirler aldı, fakat enflasyonu yavaşlatmayı başaramadı. Ayrıca H. Wilson, özellikle Ortak pazar konusunda partisinin sağ ve sol kanatları arasındaki görüş ayrılığını hesaba katmak zorundaydı. Parti saflarında başlayan çözülmeler (özellikle Avrupa yanlısı olan lord Chalfont'un ayrılması) hükûmetin durumunu sarstı ve Wilson, hükûmet programında yer alan tasarıların birçoğunu Avam kamarasından geçiremedi (haziran). Bu yenilgilerin art arda tekrarlanması üzerine H. Wilson sonunda erken seçim kararını aldı ve 10 ekimde küçük bir çoğunlukla (319 milletvekilliği, geçerli oyların yüzde 39,3'ü) tekrar iktidara geldi. Hükûmetin yaptığı ilk işlerden biri, İngiltere'nin Ortak pazara girip girmemesi üstüne bir referandum hazırlığına başlamak oldu. Referandumun haziranda yapılması kararlaştırıldıktan sonra hükûmet 26 nisan 1975'te Ortak pazar üyeliğinin şürdürülmesi yönünde bir temenni kararı aldı. Haziranda yapılan referandum sonunda halkın yüzde 67,2'sinin Ortak pazar üyeliğini onayladığı, yüzde 32'sinin ise buna karşı olduğu anlaşıldı. Başbakan Wilson daha sonra iktisadî alanda enflasyonu durdurma çabalarını yoğunlaştırdı. Bu amaçla aldığı tedbirler genellikle partisi tarafından onaylanmakla birlikte 1976 martında aynı amaçla kamu harcamalarında kısıntı yapmağa kalkışması tepkilere yol açtı ve parlamentoya sunduğu kanun tasarısının reddedilmesi üzerine başbakanlıktan ve parti liderliğinden istifa etti. Bunun üzerine toplanan parti kongresi Wilson'ın yerine onun kabinesinde dışişleri bakanı olarak yer alan James Callaghan'ı genel başkanlığa seçti ve Callaghan aynı zamanda başbakan oldu (nisan 1976). [LM]

***İşçi partisi** (TÜRKİYE) [T.İ.P.], siyasî parti. — Partinin üst kademelerinde 1968'de başlayan sosyalizmin yorumu tartışmaları 1969 seçimlerinden sonra da sürdü ve görüş ayrılığı genel başkan Mehmet Ali Aybar'ın görevden ayrılmasıyla sonuçlandı. Genel başkanlık kısa süre içinde birkaç kere eldeğiştirdikten sonra Behice Boran'a geçti. Bu dönemde parti, Parlamento'daki ağırlığını önemli ölçüde yitirdiği için Parlamento dışındaki çalışmalarıyla kitleleri etkilemeğe çalıştı, bu amaçla bölge toplantıları düzenledi. Ancak, 12 Mart muhtırasından (1971) sonra bu toplantılarda yapılan konuşmalar esas alınarak Anayasa mahkemesinde açılan dava sonunda partinin kapatılmasına karar verildi (temmuz 1971). Bu sırada eski genel başkan Mehmet Ali Aybar partiden ayrılmıştı ve partinin Meclis'te hiç temsilcisi yoktu. Parti dört yıl kapalı kaldıktan sonra mayıs 1975'te eski yöneticileri tarafından yeniden kuruldu ve genel başkanlığa da Behice Boran seçildi. (M)

İstanbul üniversitesinde bir işgal olayı

Berec fabrikasını işgal eden grevci işçiler

***İŞGAL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de işgal olayları özellikle 1968'den sonra yükseköğrenim kurumlarında girişilen boykot* (*Ek*) olaylarıyla birlikte gelişti ve yeni boyutlar kazandı. Aynı tarihten başlayarak işçilerin de işyerlerini işgal ederek direniş yaptıkları görüldü. İşgaller 1970'ten sonra gerek öğrenci, gerek işçi kesiminde yaygınlaşmağa başladı. Bunun üzerine Türk Ceza kanununun 201/3. ve 4. maddelerinde değişiklik yapılarak eylem suç olarak nitelendi. Kanunda yer alan yeni hükme göre işyerlerinin cebir, şiddet veya tehditle olsun veya olmasın, işgali cezalandırılır; hükûmet dairelerinin işgali de aynı şekilde suç sayılır. (M)

***İŞGÜCÜ** blş. i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1970 sayımına göre 19 milyon 196 141 kişi çalışma çağındadır. Ancak işgücü sayısı 15 milyon 828 653'tür.

● *İşgücüne katılma oranı*. Türkiye'de, 1970 yılında bu oran yüzde 44'tür. Yani 1965 yılında yüzde 43 olan oran beş yıl içinde önemli bir değişiklik göstermemiştir. Üretime katılmaksızın sadece tüketici durumunda olan nüfusun oranı ise 1970 yılında yüzde 56'dır.

● *İşgücünün kapsamı*. İşgücünün tarım,

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Türkiye'de işgücünün meslek gruplarına göre dağılımı

meslek nu.		**1970** *(bin kişi)*
1	ilmî ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bununla ilgili diğer meslekler ...	501,3
2	müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri ...	68,5
3	idarî personel ve benzeri çalışanlar ...	351,8
4	ticaret ve satış personeli ...	461,3
5	şahsî hizmet işlerinde çalışanlar ...	570,2
6	tarımcı, hayvancı, ormancı balıkçı ve avcılar ...	10 910,8
7	tarım dışı sektörlerde çalışan sanatkârlar, işçiler, ulaştırma makineleri sürücüleri ...	2 285,6
8	başka yerde sınıflandırılmamış sıra işçileri ile meslekleri tayin edilemeyenler, mesleksizler ve meslekleri bilinemeyenler ...	679,1
	TOPLAM	15 828,6

Türkiye'de çeşitli meslekten kişilerin iş kollarına dağılımı, 1970 (kişi)

meslek nu.	*tarım ve madencilik*	*imalât sanayii (elektrik, gaz, su dahil)*	*inşaat*	*ticaret*	*ulaştırma ve haberleşme*	*hizmetler*	*iyi tanımlanmayanlar*
1	10 202	30 454	5 382	16 093	6 856	427 708	4 435
2	180	12 440	7 215	1 102	15 684	31 465	364
3	13 391	21 996	872	9 865	45 049	257 542	3 093
4	1 382	15 267	180	423 879	1 472	13 252	5 935
5	18 693	20 988	3 351	173 757	14 615	336 470	2 309
6	10 864 041	7 027	411	24 306	1 650	10 180	3 254
7	105 483	1 165 839	380 053	86 593	281 405	256 729	9 583
8	8 028	13 801	11 565	7 736	12 285	516 563	109 183
TOPLAM	11 021 400	1 287 812	409 029	743 331	379 016	1 849 909	138 156

sanayi ile ticaret ve hizmetler sektörleri arasındaki dağılımı 1965-1970 dönemlerinde tarım sektörleri aleyhine ve diğer sektörler lehine değişti. 1970 yılında toplam işgücünün yüzde 69,6'sı tarım, yüzde 14,4'ü sanayi ve yüzde 16,3'ü ticaret hizmetler sektöründe çalışıyordu. Tarım sektöründeki azalış (1965'te yüzde 72,3'e karşılık 1970'te yüzde 69,6) daha çok ticaret ve hizmet sektörlerinde artışa (1965'te yüzde 13,9'a karşılık 1970'te yüzde 16,3) neden oldu. Sanayi sektöründeki işgücü oranı artışı (1965'te yüzde 13,8'e karşılık 1970'te yüzde 14,1) ise oldukça düşük düzeyde kaldı.

● *İşgücünün mesleklere göre dağılımı.* Türkiye'de, 1970 yılında işgücünün mesleklere göre dağılımı yukarıdaki çizelgede verildi.

● *İşgücünün mesleklerdeki yerine göre yapısı.* Hane halkı işgücü anket sonuçlarına göre Türkiye'de 1969 yılında toplam işgücünün yüzde 56,4'ü ücretli, yüzde 7,96'sı işveren, yüzde 26,87'si kendi hesabına çalışan ve yüzde 7,67'si aile işçisi durumundaydı. Geriye kalan yüzde 1,1'lik kısmı ise daha önce hiç bir işte çalışmamış olanlar oluşturuyordu. (M)

***İŞLEM** i. — Bilişim. *İşlem birimi,* bir bilgisayarın karmaşık bir işlem yapan organı: *Merkez birimi, giriş-çıkış birimi bir bilgisayarın işlem birimleridir.* || *İşlem işareti. Eşanl.* OPERATÖR. || *Boole işlemi,* Boole cebirinin kurallarına uygun olarak yürütülen, işlenenlerin ve sonuçların iki değerden (0 ya da 1, doğru ya da yanlış) yalnız birini ya da öbürünü aldığı işlem. || *Boole işlem işareti. Eşanl.* MANTIKSAL İŞLEM İŞARETİ. || *Giriş-çıkış işlemi,* bir bilgisayarda, bilgi aktarımını başlatma ve denetleme işlemi ya da doğrudan doğruya aktarma işleminin kendisi. || *Mantık işlemi,* kuramsal mantığın kurallarına uygun olarak yürütülen işlem. || *Mantıksal işlem işareti,* Boole niceliklerine (bit ya da bit'ler kümesi) yönelik işlem işareti. (*Eşanl.* BOOLE OPERATÖRÜ, MANTIK OPERATÖRÜ. || *n işlenenli işlem işareti, n* sayıda işlenene yönelik işlem işareti. || *Tek işlenenli işlem işareti,* yalnız bir tek işlenene yönelik işlem işareti: *—5 ifadesinde — işareti tek işlenenli bir işlem işaretidir.* (L)

***İŞLEME** i. — Bilişim. *Bütünleşik işleme,* verilerin alınması ile karmaşık bir uygulamadaki çeşitli işleme evrelerinin bağlantılı bir bütün içinde birlikte yürütüldüğü bilgi işleme düzeni. || *Diziyle işleme. Eşanl.* TOPTAN İŞLEME. || *Toptan işleme,* bir hesap makinesinde, bütün iş zincirinin tek bir yönetim programıyla sağlandığı çalışma düzeni. (L)

İŞLENEN i. Bilişim. Üzerinde bir işlem uygulanan eleman: *Bölmenin iki işleneni vardır, bölünen ve bölen.* (*Eşanl.* OPERAND.) [L]

***İŞLEV** i. — Bilişim. Programlamada, bir mantıksal ya da aritmetik ifadede adı yeniden gözüktüğü zaman derleyici tarafından çağrılan altprogram. (L)

***İŞSİZLİK.** — ANSİKL. İkt. Çağdaş teorinin getirdiği açıklıklara rağmen işsizliği tanımlamak oldukça güçtür. Genellikle *işsizlik* şöyle sınıflandırılır: iradî işsizlik ve gayri iradî işsizlik (bu ayırım Keynes'çi teori tarafından yapılmıştır), yapısal işsizlik (teknolojik, kronik, andemik ve sürekli işsizlik de denilir), konjonktürel işsizlik, mevsimlik işsizlik (bulunulan yer ve sanayinin cinsine göre belirli tarihlerde ortaya çıkan ve yine belirli tarihlerde yok olan işsizlik) ve geçici işsizlik (hareket halindeki bir ekonomide işgücünün her an kullanılmağa hazır olup kullanılmayan kısmı), son olarak da gerçek işsizlik ve gizli işsizlik. Son yıllarda daha çok gizli işsizlik üstünde durulmuştur. Çünkü gizli işsizlik, özellikle nüfusun büyük kısmının tarımda istihdam edildiği gelişme yolundaki ülkelerde önemli ölçeklere ulaşır. Gizli işsizlik üretim yöntemlerinin sabit kalması halinde, tarım kesiminde çalışıp da, tarımsal üretimi azaltmadan tarım kesiminden çekilebilecek çalışanlar fazlasının varlığından doğar. Bu tür işsizliğin miktarını ölçmek çok zordur. Toplam üretimi azaltmadan tarım kesiminden çekilebilecek çalışanlar fazlalığı biçiminde bir değerlendirme de çok kaypaktır. Bazılarına göre de tarım kesiminde bir «gizli işsiz» kitlesinin varlığı kaçınılmazdır. Tek ürün tarımının yaygın olarak yapıldığı ülkelerde, tarımsal üretimin mevsimlik olması nedeniyle, tarımsal işgücü ihtiyacı çalışmanın yoğunlaştığı dönemde ölü mevsime göre iki misli artar. Bu durumda nüfus fazlası, tarımsal nüfusun mevsimlik boş kalma derecesini yansıtır. Başka bir deyişle, diğer zamanlarda fazlalık gösteren vasıflı tarımsal işgücü miktarını belirleyen, işgücü talebinin en üst düzeye varmasına yol açan mevsimlik işlerdir. (İndonezya'daki gibi fakir çiftçilere bakımı pahalıya mal olan çekim hayvanlarının durumu da, gizli işsizlerin durumuna az çok benzemektedir. Bu hayvanların bakımına bir yıl içinde harcanan insan emeği, hayvanlardan elde edilen enerjiye eşit düzeydedir. Bununla beraber çekim hayvanları, işlerin çok yoğun olduğu ve kısa zamanda alınmazsa ürünün ziyan olacağı hasat döneminde büyük katkıda bulunurlar. Böylece hayvan, yeri doldurulamaz ve çok değerli bir görev yapmış olur. Yaptığı bu önemli görev, çekim hayvanlarının, «insan gücünün akümülatörü» diye nitelenmesine yol açmıştır.) İşlerin yoğun olduğu dönemde (toprağı sürme, pirinç fideleme ve hasat gibi) mevcut bütün tarımsal işgücü, her ne pahasına olursa olsun ürünü azamîleştirmek için seferber edilir. Bu varsayıma göre tarımda çalışan fazlalığı yoktur. Esas sorun, çoğu ülkede hızla artan nüfusun, tarımsal işgücünün yılın büyük bir kısmında işsiz kalmasına rağmen, beslenebilmesi sorunudur. Tarımsal işgücünün kendi varlığını sürdürebileceği başka işlerde de çalışması halinde, beslenme sorunu ayrıcalıklı bir önem kazanır. Tarımsal işgücünün azalması halinde çok gerekli olduğu zamanlarda yeterli işgücü bulunamayacağından, bir kısım ürünün ziyan olması ve beslenme düzeyinin düşmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Tarım kesimindeki bu güç durum, çelişkili bir biçimde, tarımsal işlemlerin makineleştirilmesine yol açmış ve böylece gizli işsizlikle mücadele edilmiştir.

Tarım kesimindeki fazla işgücünün ekonominin öteki kesimlerine aktarılması ve bu işgücünün öteki kesimlerde tam istihdama ulaşarak özümlenmesi, ancak verim artışının, tarımda ve ekonominin öteki kesimlerinde aynı düzeye ulaşmasıyla mümkündür. Başka bir deyişle, tarım ve öteki iktisadî faaliyetlerdeki yenileşme atbaşı gitmelidir. Bu iddia gelişmiş ülkelerin geçirdiği tecrübeye dayanır. Gelişmiş ülkelerde, tarımsal işgücünün ekonomideki genel büyümeyle birlikte gelişmesinden ileri gelen yararlı durum açıkça gözlenmiştir.

● *Türkiye*'de 1974'te resmî kayıtlara göre 1 milyon 760 000 işsiz vardı ve faal nüfusun yüzde 11,7'si (gizli işsiz ve mevsimlik işsizler dahil değil) kayıtlı işsiz durumundaydı. İşsizlik oranı okuma - yazma bilmeyenlerde yüzde 12, ilk ve ortaokul bitirenlerde yüzde 6, lise ve meslekî okul bitirenlerde yüzde 4, yüksekokul bitirenlerde yüzde 2 idi. (LM)

***İŞTAH** i. — Etoloji. *İştah davranışı,* tüketici bir etkinlikten önce duyulan ve girişilen davranış.

— ANSİKL. *İştah davranışı,* çoğu zaman bir arama veya araştırma görünümünde belirir. Belirti biçimleri ise değişiktir: göçüm, şartlı tepkiler veya kuşların yuva yapmak için yer araması gibi daha karmaşık davranışlar. Bazı iştah davranışlarının süresi çok kısadır (sözgelimi yırtıcı hayvanın avına yönelmesi); bir kısmınınki ise günler veya haftalar sürer (kuşların, balıkların göçleri v.d.).

İştah davranışları çoğu zaman özel bir iç durumun sonucudur (açlık, cinsel etkinlik). Bu davranışlar, tüketici eylemin gerçekleşmesini sağlayacak ve hayvanın iç durumunu değiştirecek uyartı belirince son bulur. (L)

***İTALYA,** Batı Avrupa'da devlet.

İKTİSAT

İtalya'da 1945-1972 arasında, özellikle iktisadî etkinlik ve yapı bakımından çok şey değişti. Bu konuya en belirgin örnek olarak, İkinci Dünya savaşından önceki yıllara oranla iki katın üstüne çıkan ortalama hayat seviyesini gösterebiliriz. 1938'de henüz pek az sanayileşmiş olan İtalya, bugün dünyanın yedinci büyük sanayi ülkesidir ve iktisadî büyümesi, son yirmi yılda, Japonya'dan sonra dünyanın en hızlı büyümelerinden biri olmuştur.

● *İktisadî siyaset ve büyüme.* 1945'ten bu yana iktisadî gelişme, birbirinden ayrı üç evreyle nitelenir: «yeniden inşa» evresi (1945-1950), «iktisadî gelişme» evresi (1951-1961) ve «iktisadî sarsıntılar» evresi (1961-1973); 1962'deki siyasî değişikliğin başlıca belirtisi sola açılma ve sosyalistlerin hükûmete girmesiydi. Bu değişikliğin bedeli, elektriğin

devletleştirilmesi oldu. Buna paralel olarak, hükûmet memur aylıklarını yükseltmek zorunda kaldı; bu da fiyatlarda yeni bir artışa yol açtı. Bu karşılıklı etkiler, iktisadî hayatı büyük bir karışıklığa sürükledi. 1962-1964'te büyümede bir yavaşlama oldu (1964'te G.S.M.H. ancak yüzde 2,7 arttı). Bunun üzerine, fiyatların artışını frenlemek isteyen hükûmet kredileri kısıtladı, bu da üretimin duraklamasına yol açtı.

1965'te bir toparlanma hissedildi ve 1969'a kadar sürdü. Daha önce para emisyonuyla karşılanan kamu yatırımlarının tepkileri, kredilerin yeniden açılması, maliyetlerin düşürülmesiyle (işverenlerin sosyal sigortalara ödedikleri primlerin bir kısmını devlet üstüne aldı) özel yatırımların teşviki ve yüksek dış talep, üretimin artmasına yol açtı. İşsizlik tekrar azaldı ve iç tüketimin artması gelişmeyi destekledi. Bununla birlikte, 1969'dan itibaren ortaya çıkan yeni sıkıntılar sendika mücadelelerinin kızışmasına, G.S.M.H.'nın hızla düşmesine (1971'de ancak yüzde 1,4), yatırımların kısılmasına (1971'de yüzde —10,3) yol açtı. 1972'de durum biraz düzeldi, ama sıkıntı her yönde hissediliyordu. 1973'te genel bir toparlanma görüldü ama donatım malları talebinin artması iktisadî refahtan çok para değerinin düşmesi korkusuydu. Çok geçmeden enflasyon ülkeye yerleşti ve liretin değeri gerçekten düşürüldü. Enerjik tedbirler alma zamanının geldiği besbelliydi. Bu sıkıntılar, İtalya'da son yirmi yıldır iktisadî hayatın çeşitli kesimlerinde gözlenebilen değişmelerin sonucuydu.

● *Tarımdaki dönüşümler.* Tarım (ormancılık ve balıkçılık ile), 1951'de safi iç üretimin yüzde 20'sini temsil ediyor ve faal nüfusun yüzde 42,2'sini çalıştırıyordu. 1971'de bu değerler sırasıyla yüzde 11,7'ye ve yüzde 17,3'e düştü. İtalyan köylerinden şehirlere büyük bir göç başladı. Ama bu, tarımın geleneksel aksaklıklarını ortadan kaldıramadı. Doğal koşulların her zaman elverişli olmadığı (ova bulunmaması, su sorunu v.d.) bu topraklar üstünde tarım işletmelerinin darlığı, modernleştirmeye bir engeldir. Tarım işletmelerinin ortalama boyutları 1970 sayımında 6,2 hektardı; bu durumu bölünme daha da güçleştirir, çünkü ortalama olarak her işletme 3,65 parselden oluşur. Latifundium ile mücadele etme amacıyla başlatılan 1950 toprak reformu, kötü uygulanması bir yana, güçlü göç hareketlerinin arifesinde yapıldı. Mikrofundium sorununu çözemediği gibi, çok büyük masraflar gerektirdi. İşletmelerin büyük çoğunluğu (yüzölçümünün yüzde 58'i) sahiplerince doğrudan doğruya işletildiğinden, modern tarım işletmelerinin kurulmasını sağlayacak toprakların biraraya getirilmesi çok zordur. Bununla birlikte, italyan tarımı, Tarım Ortak pazarından bütün beklediklerini elde edememekle birlikte, kesin gelişmeler oldu. Verimler, sözgelimi buğday verimi 1951'de 14,7 kentalken 1971'de 25,5 kentale yükseldi. Kıyılardaki topraklar terk edildi, başka yerlerde ıslah çalışmaları, kimyasal gübre kullanımı, makineleşme, teknolojik ilerlemeler (ser tarımı) yerleşti: işçi başına sabit sermaye 1951'de 1 604 bin liretten (1963 değişmez liretiyle ifade edilmiştir) 1971'de 4 962 bin lirete yükseldi. Değer bakımından olduğu gibi, yüzey bakımından da yumuşak ve sert buğday, pirinç, mısırla tahıllar hâlâ başlıca tarım ürünleridir. Sebze ve patates, satış fiyatı yüksek ürünlerdir. Onları meyve tarımı (İtalya bu bakımdan dünyada ikincidir) ve bağcılık izler. İtalyan bağları dünyada Fransa'nınkilerle birincilik için rekabet eder; üretimin yüzde 90'ı şarapçılıkta kullanılır. Geleneksel zeytin tarımı ise ikinci plana düştü. Hayvancılık iç talebi karşılamakta çok yetersizdir ama, özellikle sığır, domuz ve kümes hayvanları sayısı bakımından gelişmektedir. Her tür et üretimi 1951-1971 arasında üç kat arttı. Tarım üretimindeki dönüşümler, İtalyanların beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikleri yansıtır.

● *Sanayideki zenginlik.* İtalya'nın başlıca kesimi sanayidir (faal nüfusun yüzde 42,7'si). 1895-1905 yılları arasındaki ilk sanayileşme dalgasından sonra, İtalya 1950'den sonra sanayide ikinci bir atılım yaptı; bu atılım, ülkenin kuzeybatı bölgelerinde imalâtın yoğunlaşmasıyla, özellikle güneyde sanayinin canlanması ve öteki bölgelere yayılmasıyla nitelenir. 1951'de sanayideki iş sayısı 3,5 milyon iken 1971'de 5 milyonu aştı. Bu sanayinin başlıca özelliği, orta ve küçük işletme sayısının çok fazla olmasından ileri gelen zahirî bir ufalanmadır. Ama gerçekte, yoğunlaşma büyüktür. Ülkede Fiat, Pirelli, Montedison, Snia Viscosa gibi güçlü devlerle bir özel kapitalizm vardır. Sözgelimi cirosu 1 700 milyar lireti aşan Fiat, 185 000'den çok işçi çalıştırır. Bu grupların hisseleri çok çeşitlidir ve aralarında bağlar vardır. Gene çok büyük bir kamu kesimiyle yan yana gelişen İ.R.İ. ya da E.N.İ. gibi kuruluşlar, birçok işletmeyi pazarlama kanunlarına göre yönetirler. Bunlara başkaları da eklenmiştir: E.N.E.L. (elektrik dalında); E.F.İ.M.; G.E.P.İ. Bu kamu kesimi durmadan genişlemektedir (Montedison'dan önemli sayıda hisse aldı). İktisadî değişikliklere rağmen, italyan sanayii zenginleşmektedir. Enerji sorunu, özellikle akaryakıt (İtalya'dan çıkarılır ve özellikle ithal edilir) kullanımıyla çözüldü. Akaryakıtların bir kısmı doğrudan doğruya enerjiye dönüştürülür, bir kısmı da elektrik üretiminde hammadde olarak kullanılır. 1951'de 29 TW/saat elektrik üretiliyordu (büyük kısmı hidrolik enerji). 1973'te ise elektrik üretimi 143 TW/saati buldu ve bunun yüzde 70'i termik kaynaklıydı. Çıkarım sanayii, metan ve petrol dışında durakladı. En büyük dinamizmi, yan temel ürünleri, donatım mallarını ve kalıcı tüketim mallarını üreten sanayiler gösterdi. Çelik sanayiinde, metalürjide, kimya sanayiinde, ağır ve hafif makine yapımında en iyi artış yüzdeleri kaydedildi. Sözgelimi, çelik üretimi 1951'de 3,1 Mt iken 1973'te 21 Mt'a yükseldi. Aynı süre içinde otomobil benzini üretimi 1,4'ten 16 Mt'a, özel oto ve sanayi taşıtları yapımı 145 000 araçtan 1 960 000'e çıktı. 1951'de çok az olan elektrikli araçlar üretimi ise 1973'te on kat artarak Avrupa boyutlarına ulaştı. Kalıcı yarı temel kimya ürünlerinde de aynı gelişme görüldü. 1951'de 900 ton olan sentetik dokuma üretimi 1973'te 373 000 tona yükseldi. Ama daha eski başka sanayilerde durum aynı olmadı. Sözgelimi pamuklu sanayii ve bayındırlık işleri ise şehirleşmeyi izlediği için kesintisiz bir gelişme halindeydi.

● *Üçüncü kesimin gelişmesi.* Hizmet faaliyetleri millî üretimde birinci sıraya geçti (faal nüfusun yüzde 40'ı). Ama her dalın aynı etkinlikte olduğu söylenemez. Perakende ticaret sayısız dükkânlarda sürdürülür ve dağıtımda rasyonalleştirmeye gidilmesi en doğru yol olarak görünür. Kamu yönelimi henüz modern bir yönetimin düzeyine varamamıştır ve bürokrasinin kötü yanları sık sık açığa vurulmaktadır. Başka dallar, çok daha etkindir. İtalya bankasının egemenliği altında olan bankacılık sistemi, iktisadî gelişmeyle atbaşı yürür ve onu destekler. İktisadî gelişmeye ulaşımın gelişmesi de yardımcı olmuştur. Demiryolu ağı (22 000 km) karayollarının rekabetine güçlükle dayanmaktadır. Karayolları alanında İtalya özellikle otoyollarda (4 000 km kadar) ilgi çekici bir çaba gösterdi. Sole otoyolunun tamamlanması ve milletlerarası yollara bağlanması, kısa vadede iktisadî sonuçları büyük olgulardır. İtalyan ticaret filosu dünyada sekizincidir ve tonajının yarısı ortalama on yıllık gemilerden oluşur; bunların çoğu tek ürün taşıyan özel gemilerdir (tankerler). Hava ulaşımı hızla gelişmektedir. Bu ulaşımlar yoğun bir millî trafiğe destek olur, ama aynı zamanda da turizmin hizmetindedir. Yaz tatillerinin genelleşmesi ve kış turizminin gelişmesi sayesinde İtalyanların turistik hizmetler tüketimi günden güne artmaktadır. Ne var ki, milletlerarası turizm hâlâ büyük ölçüde ağır basar. Ülkeye gelen yabancı turist sayısı 1932'de 2 milyon, 1950'de 5 milyon, 1971'de 13 milyondan çoktu. Çeşitli iktisadî düzeylerde bütün turizm tipleri ülkede temsil edilir ve bu faaliyet İtalya'ya her yıl 600-700 milyar liret getirir.

Ayrıca önemini belirtmiş olduğumuş dış ticaretin etkisi de olumludur. Dış ticaretin millî gelirdeki payı 1951'de yüzde 10, son yıllarda ise yüzde 20'den çoktu. Kuvertür yüzdesi düzeldi (1951'de yüzde 76, 1970'te yüzde 88,6). İthalâtın yüzde 70'inden çoğu, sanayide dönüştürülen mallardır (en başta akaryakıtlar). İhracatta en ön planda makine, kimya ve dokuma sanayii ürünleri ge-

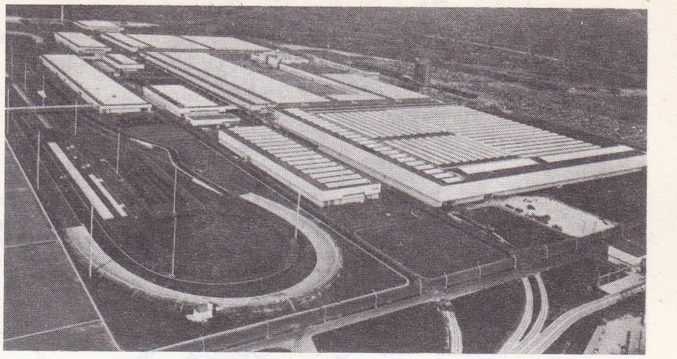

Napoli yakınında, Pomigliano d'Arco'da Alfa-Romeo fabrikaları

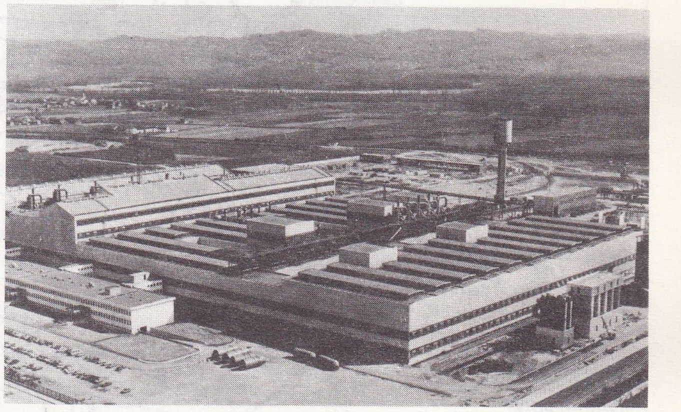

Crescentino'da (Piemonte) Fiat otomobilleri için parça fabrikası

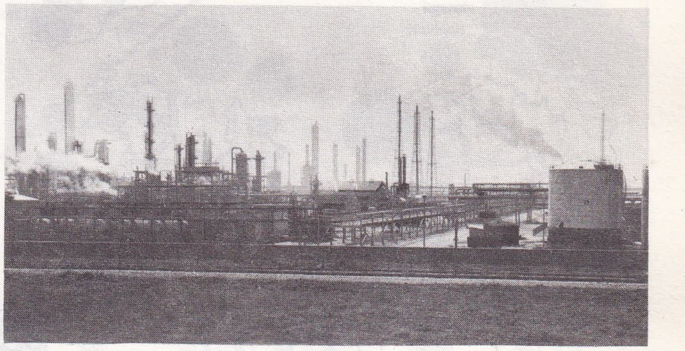

Gela petrokimya fabrikaları (Sicilya)

BÖLGELER	NÜFUS	MERKEZLER	NÜFUS
Abruzzi	1 163 000	*Aquila (L')*	61 000
Aosta vâdisi	109 000	*Aosta*	37 000
Basilicata	602 000	*Potenza*	57 000
Calabria	1 963 000	*Catanzaro*	85 000
Campania	5 055 000	*Napoli*	1 233 000
Emilia-Romagna	3 841 000	*Bologna*	490 000
Friuli-Venezia Giulia	1 210 000	*Trieste*	270 000
Latium	4 702 000	*Roma*	2 800 000
Liguria	1 849 000	*Cenova*	812 000
Lombardia	8 257 000	*Milano*	1 724 000
Marche	1 359 000	*Ancona*	110 000
Molise	320 000	*Campobasso*	42 000
Piemonte	4 435 000	*Torino*	1 178 000
Puglia	3 562 000	*Bari*	357 000
Sardinya	1 469 000	*Cagliari*	224 000
Sicilya	4 667 000	*Palermo*	651 000
Toscana	3 471 000	*Floransa*	462 000
Trentino-Alto-Adigo	839 000	*Trento*	92 000
Umbria	773 000	*Perugia*	129 000
Venezia Euganea	4 110 000	*Venedik*	364 000

Foto. Alfa-Sud, Fiat, Phedon Salon (LAROUSSE)

İTALYA ekonomi

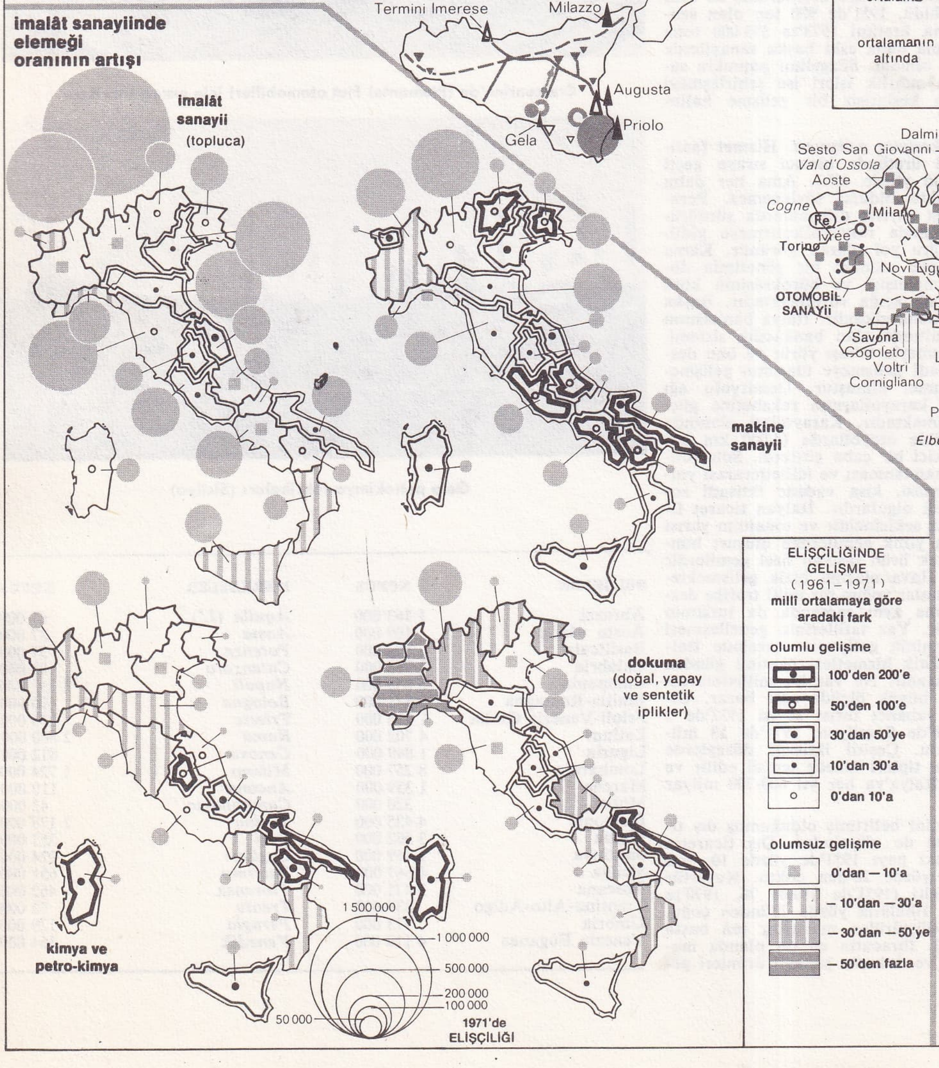

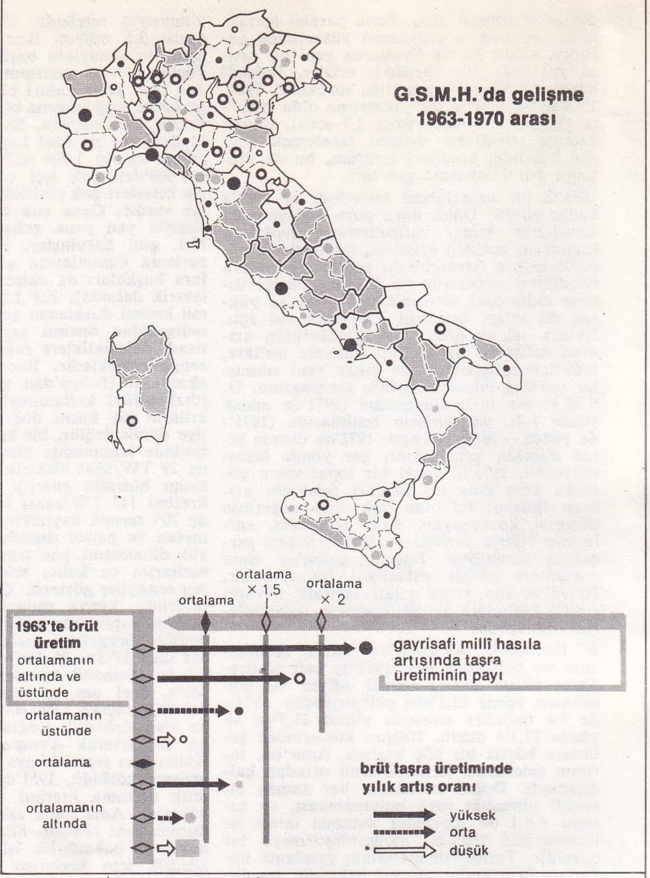

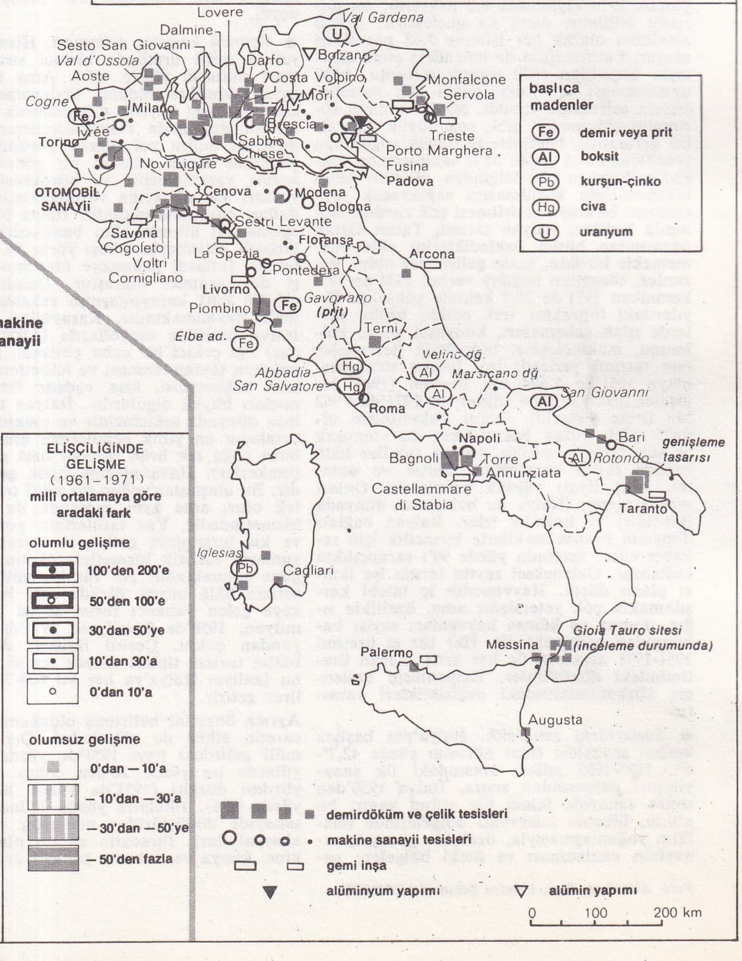

Diğer büyük şehirler

Brescia	210 000	Padova	231 000
Catania	398 000	Parma	175 000
Ferrara	153 000	Reggio-di-Calabria	163 000
Livorno	174 000		
Messina	258 000	Taranto	229 000
Modena	171 000	Verona	264 000

lir. Dış ticaretin yarısına yakını, A.E.O. ülkeleri (başta Federal Almanya, sonra Fransa) ile yapılır. Doğu ve az gelişmiş ülkelerle mübadeleler yoğunlaşmaktadır.

● *Güncel sorunlar.* İtalya, inkâr edilmez başarısına rağmen, birçok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunların en eskisi, özellikle öncelik tanınan ve bir çözüme bağlanmak istenen Mezzogiorno'dur. Güney sandığının faaliyeti herkesçe onanmadı. Altyapıların yaratılması hemen sanayilerin kurulmasına yol açmadı. I.R.I.'nin yönettiği sanayi yerleşmeleri (Tarento çelik fabrikası gibi), pek az iş yaratan yoğun tipte yatırımlar oldu. 1951'de kişi başına gayrisafi millî gelir kuzeyde 400 000 liret (1963 lireti), güneyde ise 221 000 liret idi. 1971'de bu gelir sırasıyla 984 000 ve 523 000 lirete (hep 1963 liretiyle) yükseldi. Yani aradaki fark devam ediyor, hattâ yıllık artış oranlarının kuzeyde yüzde 4,6, güneyde ise 4,3 olduğu göz önünde tutulursa, durmadan da artıyordu. Bununla birlikte, gayrisafi olanaklar incelenince durumun tersine döndüğü ve güneyin daha hızlı ilerlediği görülür. Gerçekten de güney, bugün güçlü sanayi dallarının yerleştiği bir bölgedir (sözgelimi, Pomigliano d'Arco'da Alfa-Sud). Üretken yatırımların yüzde 30'undan çoğu (kamumsu işletmelerde yüzde 80'i) güneye yapılır. Bazı önyargıların bırakılmasıyla yeni bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, eşitsizliklerin ortadan kaldırılma süresi konusunda bir yanlış yapılmıştır ama, İtalya'nın güneyi artık umutsuz bir sefalet yatağı değildir. Gerçi güney de bazı sorunları ülkenin geri kalan kısmıyla paylaşmaktadır. 1951'de İtalya'da 1,8 milyon sanayi ve ticaret işletmesi 7 milyona yakın kişi çalıştırıyordu; 1971'de ise 2,4 milyon işletme 11 milyon kişi çalıştırmaktaydı. Demek ki, dolgun ücretli iş sayısı artmış, bu da faal nüfusta (yüzde 35) bir toplaşmaya yol açmıştır. Ama bölgesel farkların dışında, bu, birçok sosyal sorunun zararına gerçekleştirilmiştir. Üniversite buhranı, en yoksulların kötü koşullarda yaşamaları, hastahane hizmetlerindeki donatım geriliği, vergi eşitsizliği, iktisadî gelişmeyle sosyal gelişme arasındaki bozukluklara örnek olarak gösterilebilir. İtalya «mucize»den «duraklama»ya geçmiştir. Bazıları bir iktisadî programı şart görmekte, bazıları sosyal aktarımları ve ücret artışlarını üretkenlikteki gelişmeye uydurmayı savunmaktadır. Programlama denemelerine güçlükle girişilmiş, milli planlamanın ağırlığı, bir bölgesel planlama fikrinin doğmasına yol açmıştır. Bu görüşün gerçekleşmesi, ülkeyi bölgelere bölmeye bağlıydı, bu da 1970'te yapıldı. İtalyan iktisat sistemi istikrar içinde azamî büyümenin yollarını aradı, bu alanda bazı başarılar da kazandı. Şimdi yapacağı iş, bütün topluma iktisadî refah sağlayabilmek için elde edilen gelirleri daha iyi dağıtmaktır.

TARİH

Emilio Colombo başkanlığındaki orta sol koalisyonu iktidardayken, 1971 aralığında yapılan başkanlık seçimlerinde yeni bir çoğunluk tipi ortaya çıktı: Giovanni Leone yirmi üçüncü turda bütün merkez partilerinin oylarını alarak seçildi, oysa komünistler dahil bütün sol partiler sosyalist aday Francesco De Martino'yu desteklemişlerdi. Bu yüzden, Colombo hükûmeti anayasanın da öngördüğü gibi başkanlık seçiminden hemen sonra istifa etti, Giulio Andreotti merkezci bir kabine kurdu ama meclislerden güven alamadı; meclisler normal süreden bir yıl önce dağıtıldı ve 7-8 mayıs 1972'de seçimlere gidilmesi saptandı.

Mayıs 1972 seçimlerinden sonra İtalya bunalımla karşı karşıya

1972 mayısındaki oylamanın başlıca özelliği istikrardır. Hıristiyan demokratlar durumlarını korudular (bir tek sandalye kaybı); milliyetçi sağ partiler 26 sandalye kazanmakla birlikte beklediklerí çıkışı yapamadılar; solda Proleter birliği italyan sosyalist partisi 23 sandalyesini kaybederek ortadan kalktı. Sonuçların mantıkî gereği olan orta sol koalisyonunun yeniden kurulması, gerçekte olanaksızdı; çünkü hıristiyan demokratlar sosyalistlerin «daha ileri denge» formülünden vazgeçmelerini istiyorlardı. Bu yüzden, Giulio Andreotti, liberallerin desteğiyle bir orta sağ kabinesi kurdu, ama dayandığı çoğunluk çok zayıftı. Hareketsizliğe mahkûm olan hükûmet ne ülkeyi bunaltan iktisadî buhranı çözebildi (sonunda liret dalgalanmaya bırakıldı), ne de siyasal ve sosyal buhranın yol açtığı karışıklıkları önleyebildi; böylece, 1973 nisanında Milano'da aşırı sağcılar polisle savaş düzeninde çatıştılar.

Roma'da 6-12 haziran 1973'te toplanan Hıristiyan Demokrat parti kongresi bu olaydan yararlandı ve G. Andreotti'nin istifasından sonra Mariano Rumor'u yeniden bir orta sol kabine kurmağa davet etti; kabine 7 temmuz 1973'te parlamentonun onayına sunuldu, ama siyasal eylemine ancak sonbaharda başlayabildi.

Reformlar siyasetinin ağırlığından hoşnut olmayan sendika merkezleri bir genel grev düzenlediler (şubat 1974). Martta, kısa bir kabine buhranından sonra, Mariano Rumor, mecliste oldukça güçlü bir çoğunluğa dayanan yeni bir orta sol kabine kurdu. Bu beşinci Rumor kabinesi, gergin bir havada kurulmuştu ve iktisadî bunalımın artmasına hızla göğüs germek zorundaydı. İtalya mayıs ayında ithalâtı azaltıp sermaye akışlarını sınırlamayı amaçlayan, dolayısıyla A.E.O.'nun varlığını tehdit eden sert malî tedbirler almağa başladı. Boşanmayla ilgili referandum da (hıristiyan demokratlarla komünistlerin çatışması biçiminde geçecekti) gergin bir havada yapıldı (12 mayıs). Sonuçlar (seçmenlerin yüzde 59'u boşanmaya izin veren yasa lehine oy kullandılar) Vatikan ile hıristiyan demokratlar için büyük bir yenilgi oldu ve konkordatonun yeniden gözden geçirilmesini kaçınılmaz kıldı.

İktisadî durumun bozulması, sosyalistler kredileri kısıtlama tedbirlerine karşı çıktıkları için yeni bir hükûmet bunalımına yol açtı. Cumhurbaşkanı Leone, Rumor kabinesinin istifasını reddetti (10 haziran) ve orta sol koalisyonu geçici olarak devam etti. Hükûmet, aşırı sağın tedhiş hareketleriyle (mayısta, Brescia suikasti) mücadele ederken bir yandan da, temmuz ayında alınan malî tedbirlerin ticaret açığını kapatmaya yetmediği anlaşıldı. Hıristiyan demokratlarda, parti genel sekreteriyle partinin sol kanadı arasındaki görüş ayrılıkları kesinleşti; ama temmuz kongresinde Amintore Fanfani yerini korudu ve otoritesini kabul ettirdi. Komünistlerin hükûmette görev alması ihtimalinden korkan sosyal demokratlarla sosyalistler arasındaki düşmanlık, beşinci Rumor kabinesinin istifasına yol açtı (3 ekim). Hükûmet buhranı ancak 20 kasımda, Aldo Moro'nun özellikle hıristiyan demokratlardan oluşan yeni bir hükûmet kurmasıyla sona erdi. Haziran 1975 mahallî seçimlerinde İtalyan Komünist partisi büyük bir ilerleme gösterdi.

Askerî tarih

İtalyan silâhlı kuvvetleri NATO'ya sıkıca bağlımdır ve italyan generallerine önemli görevler verilmiştir: özellikle, 1971'de NATO ile Malta arasında çıkan anlaşmazlık sonucunda Napoli'ye aktarılan Akdeniz'deki müttefik deniz kuvvetlerinin komutanlığı. Ciddî iktisadî ve sosyal sıkıntılarla uğraşmakta olan İtalya, savunmasına gelirinin ancak küçük bir kısmını ayırır: G.S.M.H.'nın yüzde 3'ünden azı (1975'te 3 673 milyon dolar). Bununla birlikte, ağırlığı donanma ve hava kuvvetlerine vererek ve ulusal sanayinin olanaklarını azamî ölçüde kullanarak ordusunu modernleştirmeğe uğraşmaktadır. Üç ordunun toplam mevcudu 1975'te 421 000 kişiydi; bunların bir kısmı gönüllü asker, ötekiler zorunlu askerlik hizmetini (kara ve hava kuvvetlerinde 15 ay, deniz kuvvetlerinde 24 ay) yerine getiren erlerdir.

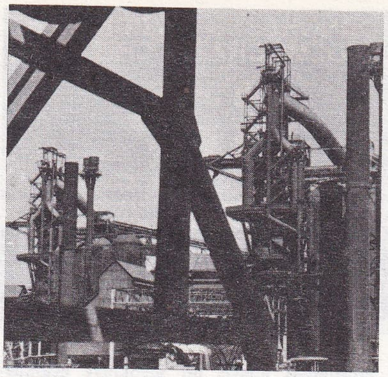

Taranto'da (Puglia) Italsider demir-çelik fabrikalarında yüksek fırınlar

● *Kara kuvvetleri* (*esercito*) [306 600 kişi] ikiye bölünmüştür:

— NATO'nun emrinde olan ve ülkenin kuzeyinde üslenmiş bir kolordu, 7 tümeni (2'si alman «Leopard» tanklarıyla donatılmış zırhlı tümen), 5 dağcı tugayını, bir paraşütçü tugayını, bir süvari tugayını, bir «Honest John» roketatar tugayını ve Venedik'te üslenmiş bir kara-deniz tugayını kapsar.

— Yarımadanın güneyinde üslenmiş ülke savunması güçleri 4 tugayı kapsar. Bunlara 86 300 jandarma, 40 000 gümrük muhafızı ve 78 000 güvenlik muhafızını eklemek gerekir. Jandarma kuvvetlerinin bir zırhlı tugayı ve paraşütçü birlikleri vardır.

● *Deniz kuvvetleri* (44 500 kişi), 9 denizaltı, 3 füzeatar ve helikopter taşır kruvazör (*Vittorio Veneto, Andrea Doria, Caio Duilio*), 6 destroyer, yirmi kadar refakat gemisi ve altmışa yakın mayın döşeme gemisini kapsar. 1970'te, nükleer güçle çalışan 18 000 tonluk bir lojistik gemi (*Enrico Fermi*) yapılması tasarlanmıştı. Uçak gemisi bulunmayan italyan deniz kuvvetlerinde hava deniz birlikleri yoktur; ancak helikopterler ve 3 deniz keşif uçağı filosu (uçaklar «Breguet Atlantic» uçaklarıyla değiştirilmeğe başlamıştır) vardır.

● *Hava ordusu,* 5 avcı bombardıman filosu, 6 savaş pilotu filosu, 3 keşif filosu, 12 uçaksavar füze («Nike Hercules») grubu ve 3 nakliye filosundan oluşur. Toplam olarak 70 000'e yakın mevcudu ve bir kısmı italyan yapısı olan 273 savaş uçağı vardır.

EDEBİYAT

Edebiyatta konular ve biçimler toplumsal duruma uygun olarak gelişmektedir. Okul, fabrika, sokak yeni eylem ve çalkantı alanlarıdır: fabrika işgalleri, grevler, ekonomik buhran, bireyin toplumsallaşması. Bu olaylar özel anlatım biçimleri getirmiştir: duvar yazıları, sloganlar, tumturaklı deyimler, kesin cümleler, somut şeyler. Önceki edebiyatın özelliği ideoloji ya da siyasal girişimdi; bugün bu özellik yerini dile bırakmıştır.

Dile diyelek öğeleri, halk deyimleri, görme imgeleri, dilbilimsel ses, nesnelerin müziksel dili, çelişkili cümleler, kopuk deyişler, akıldışı deyimler girmektedir. Söz konusu olan, «yeni öncü», «görüntüsel şiir», «somut nesnelerin dili», «bakış okulu», «nesnelerin şiirselliği» gibi adlarla tanınan yeni akımlardır.

Bugünkü yazarlar önceki dönemin edebiyatıyla her türlü ilişkiyi kesinlikle kesmiş olsalar da, bazıları yenigerçekçiliğe, bazıları da şu özel temalara bağlı kalmağa devam ediyorlar: Silone'de siyasal - ahlâksal buyrultu, Mario Tobino'da yapıtın mimarî yapısı, Romano Bilenchi'de toplumsal değerlere güven, Giovanni Arpino'da dinsel tema ve psikolojik araştırma, Mario Rigoni Stern'de lânetli savaş. Francesco Burdin yazarları ve ressamları ele alırken G. Bonaviri'yi çeken köylülerdir; Moretti ise hiç bir niteliği olmayan adsız kişiyi anlatır. Ayrıca, Felice Chilanti'de sözcüklerle nesneler özdeşliğinin yetersizliğine, Carlo Laurenzi'de tarihsel kişinin insansı boyutuna, Carlo Castellaneta'da toplumsal güncelliğe, Lanfranco Orsini'de deneysel edebiyatın yergisine, Tommaso Landolfi'de ölüm eksení üzerine

tarih

Mariano Rumor

Giacomo Mancini
Sosyalist parti lideri

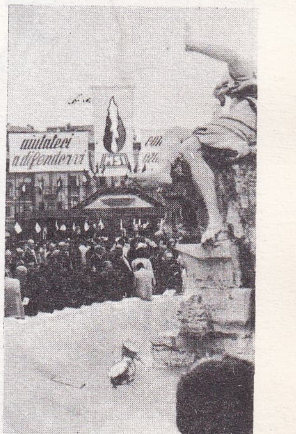

Roma'da, Navona meydanında İtalyan Sosyal Hareket partisinin seçim toplantısı

Foto. İtalsider, Gamma (2), Sipahioğlu (LAROUSSE)

Hıristiyan Demokrat partinin haziran 1973'te Roma'da yapılan XII. ulusal kongresi

enflasyona karşı Torino sokaklarında gösteri yapan işçiler

oturtulmuş apayrı bir ideolojiye değinilebilir.

Bazı başka yazarlar, bir ideoloji ve edebiyat bunalımından sıyrılmak için, kendilerini deneye ve yeni yöntemlerle kişisel temalar üstüne araştırmalar yapmaya verdiler. Böylece, Leonardo Sciascia polisiye türden siyasal yazı, parodi, tiyatro skeci, Sicilya ağzıyla yazılmış «anlatı» v.d. türlere geçer ve Sicilya'nın tarihi ve sorunları üzerine eğilir; İtalo Calvino, bir incelik ve bir geometri anlayışı içinde, kendini öğretici masallara ve alaycılığa verir, aynı parçanın çeşitli okunuşlarını ele alarak adetâ oyun içinde oyun düzeni kurar. Elsa Morante'yi ilgilendiren, kişilerin belleğindeki düzensizliği araştırmaktır; Giorgio Bassani içli şiire eğilim gösterir; bir cinayete kurban giden Pier Paolo Pasolini'de, bir filoloji-diyelek araştırması boyunca, kötülük ve acı sorunuyla karşılaşırız; Franco Fortini yaşlanan ıssız bir umuda kapanır, Guisseppe Berto bir senografya incelemesi boyunca tarihsel-dinsel sorunları ele alır; Luigi Santucci hiçlik özlemini bir sahne mozaiğine dönüştürür.

Bir üçüncü yazar grubunun özelliği, alışılagelen her şeye karşı çıkmasıdır. Metnin, anlatım zamanlarının ve anlatım yöntemlerinin kopukluğu ötesinde, yazının kendisine, paradoksa ve akıldışına yönelirler. Ottiero Ottieri metni bir hatıra defteri olarak ele alır; bu defterde tek gerçek hiçliktir: bu hiçliğin karşısına çıkan tek şey de, yaşamın bir çeşit hastalığı sayılan yazı yazmadır. Bir çocuk-insanın hikâyesi dolayısıyla Loris Bonomi, planları, zamanları ve olayları ayrıştırır ve yeniden birleştirir; Guiliano Gramigna aşk-kin, ölüm-yaşam karşıtlıkları içinde çelişkili bir tema sunar; Corrado De Vita flash-back'leriyle zamanı ve uzamı ortadan kaldırır; Zolla, hint-avrupa kökenli sözcükler yığınında, kutsal- arkaik kavramların ışığında bir düzen görür; Ennio Floriano siyasal-toplumsal bir acı alay türünü geliştirir; kurulu bütün düzenleri inkâr eden Alfredo Giuliani dil düzenine saldırarak cümlelerin sahteliğini ortaya koyar ve anlamsızlığın anlamını önererek dil düzenini gerçek düzenine göre yeni bir biçimde kurar. Giuseppe Bonura, Antonio Pizzuto, Giorgio Manganelli, Giuseppe Valentini, Manlio Cancogni, Piero Chiara, Achille Campanile ve Mario Praz için de hemen hemen aynı şeyler söylenebilir.

Bazı başka yazarlar da özellikle kendi bölgelerine, yerel deyişlere bağlı kalmışlardır: Sicilya'lı Ercole Patti ve Nello Saito, Kuzey İtalya'lı Carlo Sgorgon, Trieste'li Fulvio Tonizzo, Sardinya'lı Giuseppe Dessi, Venedik'li Nino Pozzo, Lucania'lı Albino Pirro, hem italyanca hem kendi diyeleğinde yazan Cesare Zavattini bu yazarlar arasındadır.

Yine bazı yazarlar, örneğin Filippo de Pisis, Cesare Brandi, Guilio Cattaneo, Pietro Bianchi, anı türüne yakın bir biçim işlerler.

Şiirde de, romanda olduğu gibi, çeşitli temalar ve değişik akımlar görülür. Birçok yazar aynı zamanda ozandır, ama bu ayırım çoğunlukla belirgin değildir. Edoardo Sanguineti, Antonio Porta (doğ. 1935), Elio Pagliarini (doğ. 1927), «elektronik» olarak adlandırılan yeni bir şiir türünü deneyen Nanni Balestrini (doğ. 1935), Alfredo Giuliani (doğ. 1924), Michele Perfetti, Maurizio Cucchi (doğ. 1945), Giancarlo Majorino, Dario Bellezza (doğ. 1944) bu sınıfın en önemli temsilcileridir.

Tiyatroda üç önemli eğilim vardır. Kendini sınıf mücadelesine adayan siyasal tiyatronun en önemli temsilcisi Dario Fo ve «la Commune» topluluğudur; bu tiyatroda, halk kültürü ve ortak çalışma işçilerle öğrencilerin devrimci eylemi halinde lonca modeli üzerinde birleşir. Bir ikinci eğilim sadece davranışların temsil edilmesini önerir; bunu özellikle Giuliano Scabia'da görürüz. Üçüncü eğilim ise, Sanguineti ve Ronconi'nin yapıtlarında rastladığımız kaçış konusunu işler.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* Savaş sonrası italyan mimarlığı iki savaş arasındaki tartışmaların, çelişmelerin ve Gio Ponti* ile Bruno Zevi* (*Ek*) gibi güçlü kişiliklerin izlerini taşır. Dergileri (*Domus, Casabella, l'Architettura, Ubranistica* v.d.), gösterileri (1923'te Monza'da kurulan ve 1933'te Milano'ya aktarılan üçyıldabirlik sergi) ve çeşitli tartışmalarıyla İtalya, özellikle de Milano 1920'lerden bu yana kuramsal araştırmaların bir yuvası gibidir. Ne var ki, İtalya'da mimarlık akımları o kadar çelişkili ve zengindir ki, italyan mimarları yerleşecekleri açıyı seçmekte çok zorluk çekerler. 1920 ve 1930'ların tartışmalı havası içinde yetişen bu mimarlar «Gruppo 7*» (*Ek*) ve başlıca kuramcısı Giuseppe Terragni'nin (1904-1943) savunduğu işlevciliğin ve Edoardo Persico (1900-1936) ile Giuseppe Pagano'nun (Giuseppe Pogatschnig; 1896-1945) işlevci mimarlık ile milliyetçilik arasındaki karşıtlık üzerine yürüttükleri ideolojik tartışmanın izlerini taşırlar. Bu karmaşık bütün içinde uzlaştırıcılık Gio Ponti'ye düştü: 1933'ten itibaren Milano üçyıldabir sergisinin kapıları-

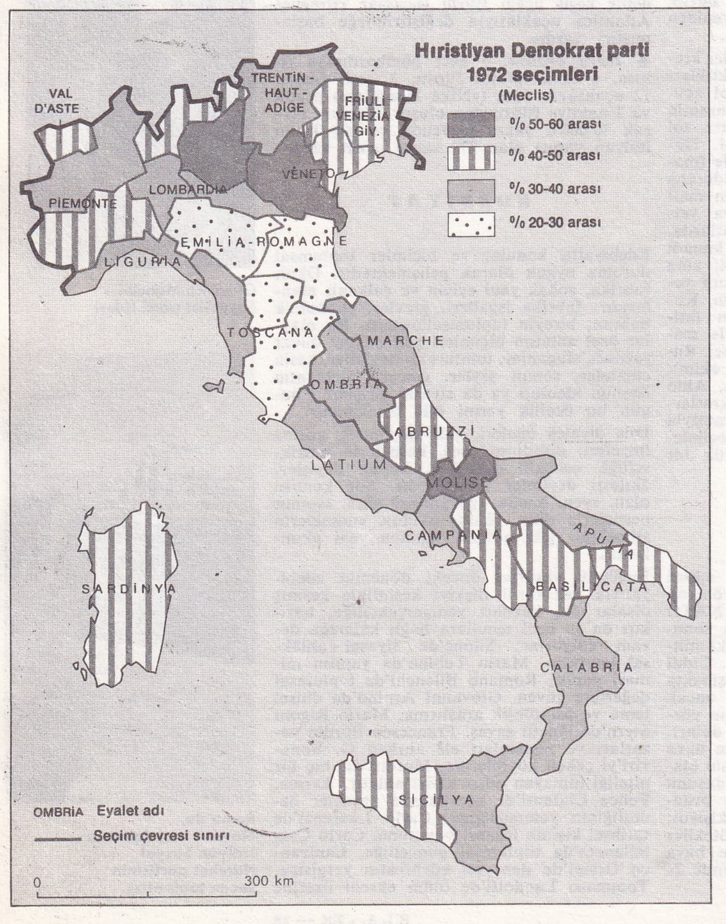

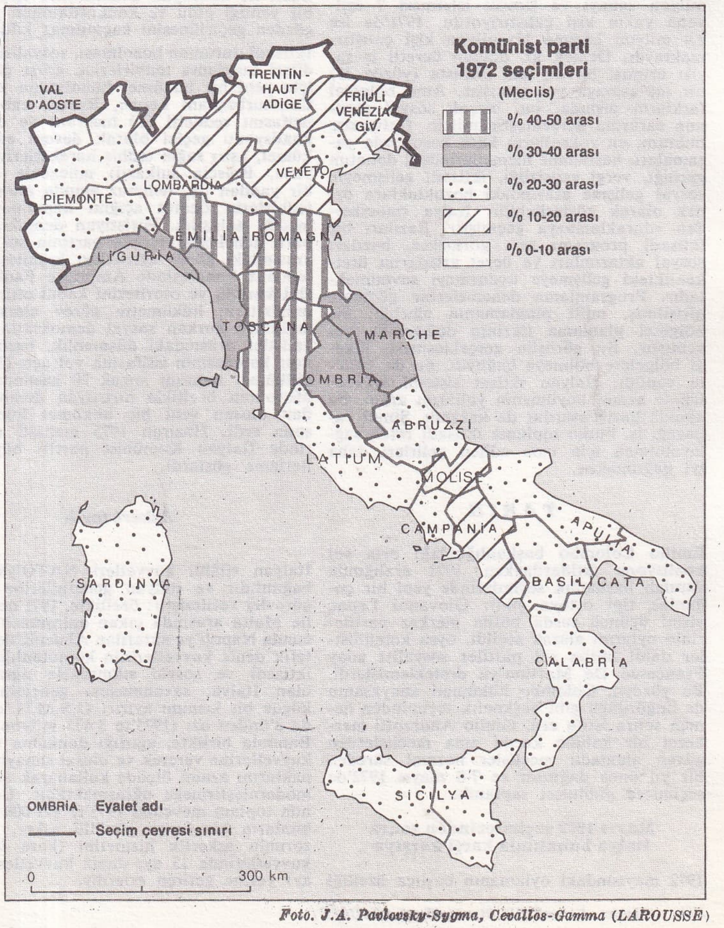

Foto. J.A. Pavlovsky-Sygma, Cevallos-Gamma (LAROUSSE)

nı öncü eğilimli akılcılara açarak eserlerini *Domus* dergisinde yayımlattı, Persico'nun dostlarını (F. Albini* [*Ek*], G. Michelucci*, L. Figini*, G. Pollini* [*Ek*], P. L. Nervi v.b.) halka tanıttı. Olivetti, sanat koruyuculuğu ve siparişleriyle Figini, Pollini, A. Fiocchi* (*Ek*), M. Nizzoli* (*Ek*), İ. Gardella, M. Zanuso* (*Ek*), Gian Antonio Bernasconi, Carlo Scarpa gibi yeni yetenekleri yüreklendirdi.

Öte yandan, İtalyanlar *Domus* ve Olivetti'nin karşılıklı eylem ve desteklemeleriyle bir iç mimarlık ve son derece ilginç bir dizayn yaratmağa giriştiler. Bu yeni alanda G. Aulenti* (*Ek*), J. Colombo* (*Ek*), E. Mari* (*Ek*), B. Munari* (*Ek*), F. Grignani* (*Ek*) gibi dizayncılar, Marcello Nizzoli ya da Albini gibi iç mimarlar oranlarındaki tutarlılık ve eserlerinin ayrıntılarındaki güzelliklerle sivrildiler.

Öz ve biçim sorunları da mimarlığın başlıca kaygısı olmağa devam etti. 1945'te Bruno Zevi, F. L. Wright'ın organik mimarlık anlayışını destekleyerek A.P.A.O.'yu (Associazione per l'architettura organica [Organik Mimarlık birliği]) kurduysa da, sadece Luigi Piccinato, Ludovico Quaroni ya da L. Moretti* gibi birkaç romalı mimardan başka kendisini izleyen olmadı. Bu eğilim çok geçmeden Milano'da Vittoriano Vigano*nun (*Ek*) Marchiondi enstitüsü (1958), Siracusa'da Enico Castiglioni'nin Madonna delle Lacrime («Ağlayan Meryem») kilisesi (1957), Milano'da Ponti ve Nervi'nin Pirelli kulesi (1958) gibi yapılarla bir «yeni barok»a ve hoyratlığa dönüştü. Bu biçim kaygısına daha 1945 ve 1955 arasında yeni yapıları halk gelenekleriyle (Gardella ya da M. Ridolfi* [*Ek*]) veya geçmişle (Ludovico Barbiano di Belgioioso, Gian Luigi Banfi, Enrico Peressutti ve Ernesto Rogers'ten kurulu, çok tartışmalı «neo-liberty» üslûbunu geliştiren «B.B.P.R.» grubu) bağdaştırma yollarını araştıran mimarlarda da rastlanır.

Araştırma alanında E. Castiglioni, M. Nicoletti (Monaco-sur-Mer projesi mimarı) ve Renzo Piano* (*Ek*) adları sivrilir. İleriye dönük mimarlık, Nicoletti'nin de bağlı olduğu G.I.A.P. (Uluslararası Geleneğe Dönük Mimarlık topluluğu) ve Floransa'da Archizoom topluluğu (Andrea Branzi, Gilberto Corretti, Paolo Deganello, Massimo Morozzi) ile hızlı bir atılım içindedir. Venturelli'nin ve Marino Di Teana*nın (*Ek*) heykelci-mimarlığı ya da Aldo Rossi ve Donatella Mazzoleni'nin dikey «yapı kent»i projeleri bu ortamda doğdu.

● *Resim, heykel ve yeni sanatlar.* 1960'larda italyan sanat dünyası iki akımla beslenir: kinetik akım ve *yeni figüratif* sanat* (*Ek*). Her ikisi de, İkinci Dünya savaşından hemen sonra Renato Birolli (1907-1959), Burri*, G. Capogrossi* (*Ek*), Antonio Carpora (doğ. 1909), Emilio Vedova (doğ. 1919) ya da Roberto Crippa (doğ. 1921) gibi ressamlarla bütün İtalya'da egemen olan soyut resme karşı birer tepki olarak doğdu.

Kinetik ve programlı sanat daha çok Padova ve 1946'dan beri L. Fontana*nın (*Ek*) uzay gösterileri ve nükleer akımıyla canlılık kazanan Milano'da tutundu. B. Munari* (*Ek*), Enrico Castellani (doğ. 1930) ve E. Mari*nin (*Ek*) çalışmalarını Getulio Alviani'nin (doğ. 1939), Carla Accardi'nin (doğ. 1924), Agostino Bonalumi'nin (doğ. 1935), Paolo İcaro'nun (doğ. 1936) çok sayıdaki ışıklı-kinetik araştırmaları izledi. Kinetik sanat çeşitli gruplaşmalara yol açtı: kinetik olgulara eğilen Milano'lu «T» grubu (Giovanni Anceschi, Davide Boriani, Gianni Colombo, Gabriele De Vecchi, Grazia Varisco), davranış yapılarıyla ilgilenen Padova'lı «N» topluluğu (Alberto Biaşi, Ennio Chiggio, Toni Costa, Edoardo Landi ve Manfredo Massironi) böylece oluştu.

Figüratif anlayış italyan resim sanatından bütün bütün çekilmiş değildi, ancak gerçeküstücülüğün getirdikleriyle 1950'lerde yepyeni bir açılım kazandı. G. Dova*dan (*Ek*) sonra E. Baj* (*Ek*), Gianfranco Baruchello (doğ. 1924), Eugenio Barbieri (doğ. 1927), Cesare Peverelli (doğ. 1922), Giudo Biasi (doğ. 1933), Concetto Pozzati (doğ. 1935), Fabio De Sanctis (doğ. 1931) ve Ugo Sterpini (doğ. 1927) gibi birçok sanatçı az çok gerçeküstücülüğe yakın yapıtlar ortaya koydular. 1960'larda V. Adami* (*Ek*), Gianni Bertini* (*Ek*), M. Rotella* (*Ek*), M. Pistoletto* (*Ek*) ya da Milvia Maglione (doğ. 1934), Graziella Marchi'nin (doğ. 1932) yapıtlarıyla *pop'art* İtalya'ya da uzandı. Ancak italyan yeni figüratif sanatı kendine özgü görünümlere bürünmekte gecikmedi: bir Del Pezzo* (*Ek*) ya da bir Gnoli*de (*Ek*) italyancılık; Emilio Tadini (doğ. 1927) ya da Mario Schiffano'da (doğ. 1934) üslûplayıcı özenticilik; Giuseppe Guerreschi (doğ. 1929), Gianfranco Ferroni ya da Sergio Vacchi'de (doğ. 1925) değişik bir dinsel resim; Paolo Baratella (doğ. 1935), Cremonini* (*Ek*), Giangiacomo Spadari (doğ. 1938), Fernando De Flippi (doğ. 1940) ya da Recalcati*de (*Ek*) siyasal nitelik. Ayrıca Bepi Romagnoni, Titina Masselli ve Umberto Mariani'yi de saymak gerekir.

Heykelde figüratif gelenek birçok heykelcide görülür: Marini*nin atları, Agenore Fabbri'nin (doğ. 1911) eklemli yaratıkları, Augusto Perez (doğ. 1929), Raimondo Rimondi (doğ. 1922), Ermes Meloni (doğ. 1938), Giuseppe Pirozzi (doğ. 1934) ya da Valeriano Trubbiani (doğ. 1937) gibi sanatçıların barok eserlerine yol gösterdi. Ancak İkinci Dünya savaşından sonra görünmeğe başlayan soyutlamanın temelinde duygusallık yatar: P. Consagra* (*Ek*), Francesco Somaini (doğ. 1926), Luciano Minguzzi (doğ. 1911), Dino Basaldella (doğ. 1909) ve kardeşi Mirko'da (doğ. 1910) ya da Pierluca'nın (P. degli İnnocenti, 1926-1968) yırtık kitlelerinde, Pomodoro* (*Ek*) kardeşlerin şekildışı eserlerinde soyut anlatımcılık ağır basar. Uyumlu biçimler gerçekleştiren Alberto Viani (doğ. 1906) ve Carlo Sergio Signori'yi de (doğ. 1906) bu arada saymak yerinde olur.

M. Ceroli* (*Ek*), P. Pascali* (*Ek*), Gino Marotta (doğ. 1935), Piero Gilardi (doğ. 1942) ve hattâ A. Cavaliere* (*Ek*) gibi sanatçılar pop'art'ta sivrildiler; Pietro Cascella (doğ. 1921) ve kardeşi Andrea (doğ. 1920), Ugo Nespolo (doğ. 1941) ise çalışmalarını yeni bir göstermeci (figüratif) anlayışa yönelttiler. Rodolfo Arico'nun (doğ. 1930) ilkel düzenlemelerinden, Agostino Bonalumi'nin (doğ. 1935) eşyasından, Ettore Colla'nın (1899-1968) Yeni Dada tarzında derlemelerinden, Natalino Andolfatto (doğ. 1933) ve Nicola Carrino'nun (doğ. 1932) geometrik düzenlemelerinden de söz etmek gerekir.

1967'den bu yana Fontana'yı, ama aynı zamanda 1960'ların başından beri hareketleri, hattâ kendi dışkısını bir sanat eseri olarak ileri süren P. Manzoni*yi (*Ek*) izleyen birtakım öncü eğilimler kavramsal* sanata (*Ek*) yönelik çalışmalara giriştiler. Torino'da Pistoletto'nun peşinden tam bir italyan akımı olan *arte povera* (bk. YOKSUL *sanat, Ek*) böylece doğdu; bu eğilimin başlıca temsilcileri Luciano Fabro (doğ. 1936), Maurizio Mochetti (doğ. 1940), Giulio Paolini (doğ. 1940), Mario Merz (doğ. 1925) ve Yannis Kunellis'tir (doğ. 1936).

Pascali* (*Ek*), Gilberto Zorio (doğ. 1944), Emilio Prini (doğ. 1943), Pier Paolo Calzolari (doğ. 1943), Giovanni Anselmo (doğ. 1934), Eliseo Mattiacci (doğ. 1940), Alighiero Boetti (doğ. 1940) ya da Gino De Dominicis (doğ. 1947) gibi sanatçıların çalışmaları ise yoksul sanat, kavramsal sanat ve «nesnel bir sanat» sınırlarında dolaşır.

MÜZİK

Yüzyılın başlarında Giovanni Sganbati* ve Giuseppe Martucci* gibi sanatçılar, Almanların da etkisiyle İtalya'da çalgı müziğini yeniden başlattılar. Aynı dönemde Ferruccio Busoni* ve Giacomo Puccini* gibi piyanocular yetişti.

«Verismo» doğrultusundaki Ruggero Leoncavallo*, Pietro Mascagni*, Francesco Cilea (1866-1950) ve Ermanno Wolf-Ferrai* kendilerini tek bir eserle kabul ettirmiş bestecilerdi; öncüsü oldukları akımın tükendiğine inanıldığı bir sırada Rafaello de Banfield (doğ. 1922) onların yolunu seçti. Ottorino Respighi* betimlemeli senfonik şiir türünde başarılı oldu. İldebrando Pizzetti (1880-1968), Gian Francesco Malipiero* ve Alfredo Casella* kuşağı italyan müziğine yenilikler getirdi. Kuşağının en ünlü bestecilerinden biri olan Luigi Dallapiccola* İkinci Dünya savaşından önce dizisel onikises tekniğini kullanan ilk müzikçilerdendir. Goffredo Petrassi* ise bu tekniğe daha bir açıklık getirdi. Riccardo Nielsen (doğ. 1908), Mario Peragallo*, Riccardo Malipiero (doğ. 1914) ve Roman Vlad* da aynı tekniği erkenden benimsediler. Buna karşılık, Valentino Bucchi (doğ. 1916) ve Flavio Testi* tonal dizgeye bağlı kaldı, Luciano Chailly (doğ. 1920) ise dolambaçsız ve oldukça pitoresk bir «verismo»ya kaydı.

1945'ten sonra italyan müziğine Bruno Maderna* (*Ek*), Luigi Nono* ve Luciano Berio* (*Ek*) gibi sanatçılar egemen oldu. Çevrelerine toplanan ve daha sonra onları dizisel ve diziselsonrası çizgide izleyenler arasında şu adlar sayılabilir: Camillo Togni*, ölçülü Aldo Clementi (doğ. 1925), anlaşılması zor olan Franco Evangelisti (doğ. 1926), güçlü Franco Donatoni (doğ. 1927), Renato de Grandis (doğ. 1927), Egisto Macchi (doğ. 1928), Angelo Paccagnini (doğ. 1930), Giacomo Manzoni (doğ. 1932), Girolamo Arrigo (doğ. 1930). Sylvano Bussotti* ve Niccolo Castiglioni'nin ise (doğ. 1932) italyan müzik dünyasında önemli bir yeri vardır. Son kuşaktan Marcello Panni, Giuseppe Sinopoli (doğ. 1946), Salvatore Sciarrino (doğ. 1947) ve Alessandro Gorli (doğ. 1948) italyan müzik okulunu canlı tutan sanatçılardır.

SİNEMA

1960'larda sinema seyircisinin azalması olayı İtalya'da öteki Avrupa ülkelerinden daha az hissedildi. İtalya, 1972'de satılan 553 milyon biletle (en büyük rakam, 1955'te 819 milyon) 1970'lerin başında en sadık sinema seyircisine sahip Batı Avrupa ülkesi durumundadır. Üretim hızını yitirmemiştir (büyük bir sayıyı bulan ortak yapımlar da dahil 1971'de 172 film) ve bütün içinde ele alındığında, salt kalite açısından İtalya yenigerçekçiliğin (neo-realismo) doğuşundan beri sinema dünyasındaki saygın yerini korumaktadır. Ticarî filimlerin (halk güldürüleri, az-çok alaycı polis filimleri, «James Bond» tarzında casusluk filimleri ve özellikle, Sergio Leone'nin ün yaptığı «Spagghetti-Western»leri) genel üretimde büyük bir payı olmasına karşılık, kaliteli filimler de seyirci çekme açısından önemli bir rol oynar ve bazıları büyük bir yüreklilik ve gözüpeklikle, eleştirel, hattâ polemik bir açıdan çağımızın toplumsal ve siyasal konuları üstüne gitmekten çekinmez.

İtalyan sinemasının Federico Fellini (*Satirikon* [1969]; *Roma* [1971]; *Amarcord* [1973]), Luchino Visconti (*La caduta degli dei* [Tanrıların düşüşü], 1968; *Morte a Venezia* [Venedik'te ölüm], 1970; *Ludwig* [Büyükayı doğanın yıldızları], 1972) ve Michelangelo Antonioni (*Zabriskie Point* [Amerika'da çev-

güzel sanatlar

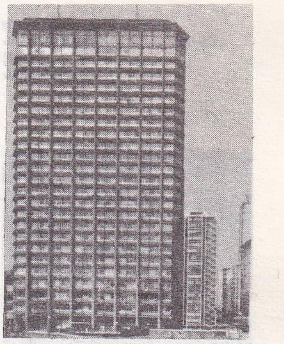

San Donato Milanese'de petrol ofisi binası (1958) mimar Marcello Nizzoli ve Mario Oliveri yapımı

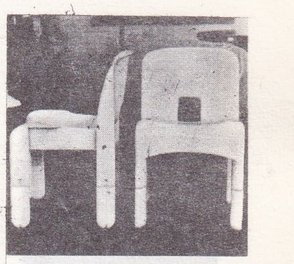

Joe Colombo «Sandalyeler» (1965) Kartell firması

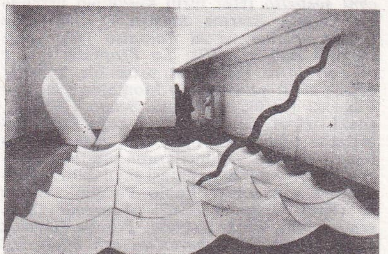

P. Pascali «Deniz» (1968) [Lolas galerisi]

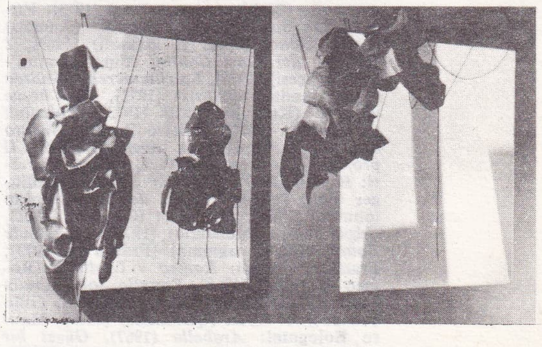

Eugenio Barbieri: iki şekil: «00'dan gezegensel kişilere kadar erkekli değişken» (1973). Siyah iç lastik parçaları, siyah ve beyaz vidalar, siyah teller, mat yeşil formika

Foto. A. Morain, Süsleme Sanatlar müzesi, Prudhomme-Lauros (LAROUSSE)

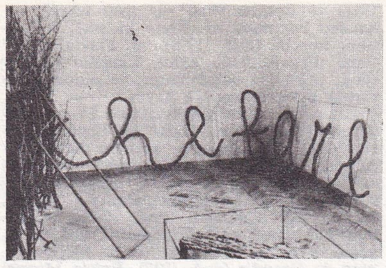

Marino Di Teana «Kütle, uzay eylem halinde» (1958) işlenmiş demir

Giangiacomo Spadari «Il mandante» (müvekkil) [1972]

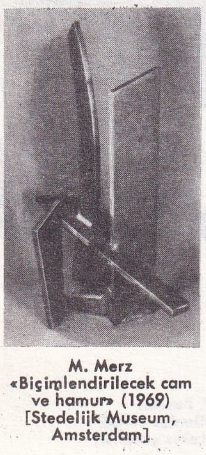

M. Merz «Biçimlendirilecek cam ve hamur» (1969) [Stedelijk Museum, Amsterdam]

rildi], 1969; *Çin kızı Şung-Kuo* [belgesel], 1972) gibi üç büyük adına Francesco Rosi'nin (*Uomini Contro...* [1970]; *Il caso Mattei* [Mattei olayı], 1971; *Talihli gangster* [Lucky Luciano], 1973) adı da katıldı.
Ancak, değerleri tartışma götürmeyen bu liderlerin arkasında genç italyan sineması yeniden yükselmeğe hazır olduğunu kanıtladı. Bernardo Bertolucci (*Partner* [Eş], 1968; *Il Conformista* [Tutucu], 1970; *Paris'te son tango* [Last Tango in Paris], 1972) ve Marco Bellocchio (*La Cina è vicina* [Çin yakındır], 1967; *Nel nome del padre* [Tanrı adına], 1970; *Sbatti il mostro in prima pagina* [1971]) daha ilk filimleriyle dünya çapında bir üne kavuştular, bu arada Carmelo Bene (*Nostra Signora dei Turchi* [1968]; *Capricci* [Kaprisler], 1969; *Don Giovanni* [Don Juan], 1970; *Salome* [1972]; *Un Amleto di meno* [En az bir Hamlet], 1973), Liliana Cavani (*I cannibali* [Et yiyenler], 1969; *Gece bekçisi* [Il Portiere di notte], 1973), Paolo ve Vittorio Taviani (*Sovversivi* [1967]; *Sotto il segno dello scorpione* [Akrep burcu], 1968; *San Michele aveva un gallo* [Aziz Mikael'in bir horozu vardı], 1971; *Allonsanfan* [1974]), Gianfranco Mingozzi (*Trio* [Üçlü], 1967; *Sequestro di persona* [1968]; *La vita in gioco* [Yaşam oyunu], 1973), Gian Vittorio Baldi (*Fuoco* [Ateş], 1968; *La Notte dei fiori* [Çiçek gecesi], 1971), Salvatore Samperi (*Grazie zia* [Teşekkürler, hala], 1967; *Cuore di mamma* [Ana yüreği], 1968; *Beati i ricchi* [Mutlular ve zenginler], 1972; *Malizia* [Kötülük], 1973), Ansano Giannarelli (*Sierra Maestra* [1969]; *Non ho tempo* [Zamanım yok], 1973), Marco Leto (*La villegiatura* [Yazlık], 1973) gibi sinemacılar da anılmağa değer. Çözümlemelerinde en sıkı yolu tutanlardan Francesco Rosi, Taviani'ler ve Marco Leto dışında pek çok italyan sinemacısı seyircide siyasal bir düşünce oluşturma yoluna gittiler: Elio Petri (*Indagine su un cittadino al di sopra di ogni sospetto* [Her türlü kuşkunun üstünde bir yurttaş üzerine araştırma], 1969; *La Classe operaia va in Paradiso* [İşçi sınıfı cennete gidiyor], 1971; *La Proprieta non è piu un furto* [Mülkiyet artık bir hırsızlık değil], 1973) ve Giuliano Montaldo (*Sacco e Vanzetti* [1970]; *Giordano Bruno* [1973]).
Öteki italyan sinemacılarının çoğu farklı değerlerde filimler yaptılar, ama gene de bunlardan bazıları yapımcılarının meslek yaşantısında birer dönüm noktası sayılabilir. 1967'den bu yana, Pier Paolo Pasolini: *Edipo re* (Kral Oidipus) [1967], *Teorema* (Teorem) [1968], *Medea* (1969), *Porcile* (Domuz ahırı) [1969], *Dekameron'un aşk hikâyeleri* (Il Decamerone) [1970], *Aşk bahçesi* (I racconti di Canterbury) [1972], *Le Mille e una notte* (Binbirgece masalları) [1973]; Vittorio De Sica: *Tehlikeli arzular* (Amanti) [1967], *Güneş çiçeği* (I girasoli) [1969], *Il giardino dei Finzi Contini* (Finzi Contini'lerin bahçesi) [1970], *Lo chiameremo Andrea* (Adını Andrea koyarız) [1972], *Una breve vacanza* (Kısa bir tatil) [1973], *Yolculuk* (Il viaggio) [1974]; Valerio Zurlini: *Seduto alla sua destra* (Sağına oturmuş) [1968], *Il professore* (Öğretmen) [1972]; Marco Ferreri: *Harem* (1967), *Dillinger è morto* (Dillinger öldü) [1969], *Il seme dell'uoma* (İnsan tohumu) [1969], *L'udienza* (Oturum) [1971], *Çılgın fahişe* (Melampo) [1972], *La grande Bouffe* (Büyük tıkınma) [Fransa'da, 1973]; Franco Zeffirelli: *Romeo e Giulietta* (Romeo ve Juliet) [1968], *Fratello Sole, sorella Luna* (Güneş kardeş, Ay abla) [1971]; Gillo Pontecorvo: *İsyan* (Queimada) [1969]; Mauro Bolognini: *Arabella* (1967), *Güzel bir sonbahar* (Un bellissimo novembre) [1968], *Metello* (1969), *Paris'li fahişe* (Bubu di Montparnasse) [1970]; Mario Monicelli: *Tabancalı yosma* (La ragazza con la pistola) [1967], *Brancaleone alle crociate* (Brancaleone Haçlı seferinde) [1970], *Tatlı tebessüm* (La Mortadella) [1971], *Vogliamo i colonelli* (Albayları istiyoruz) [1972]; Damiano Damiani: *Confessione di un commissario di polizia al procuratore della Repubblica* (Bir polis komiserinin cumhuriyet savcısına itirafı) [1971], *L'Istruttoria è chiusa, dimentichi* (Soruşturma kapandı: aklınızda olsun) 1971], *Girolimoni, il mostro di Roma* (Roma canavarı Girolimoni) [1972]; Alberto Lattuada: *Don Giovanni in Sicilia* (Don Juan Sicilya'da) [1967], *L'amica* (Arkadaş) [1969], *Venga a prendere il caffè da noi* (Gelin bir kahve içelim) [1970], *Sono stato io* (Bendim) [1972], *Le faro di padre* (Babanın feneri) [1974]; Carlo Lizzani: *Vahşi dörtler* (Banditi a Milano) [1968], *L'amante di Gramigna* (Gramigna'nın âşığı) [1968]; Ermanno Olmi: *Un Certo giorno* (Günlerden bir gün) [1968]; Vittorio De Seta: *Çağrılı kadın* (L'invitata) [1970] ve daha hafif bir içerikte olmak üzere Luigi Zampa: *Il medico della mutua* (1968), *Contestazione generale* (Toplu itiraz) [1969]; Pietro Germi: *L'immorale* (Ahlâksız) [1967], *Dağların çapkını* (Serafino) [1968], *Çapkın damat* (Alfredo, Alfredo) [1971]; Lina Wertmüller: *Mimi metallurgico, ferite nell'onore* (Onuru kırılan metalürjik Mimi) [1971], *Film d'amare e d'anarchia* (Aşk ve anarşi filmi) [1972]; Dino Risi: *Karım ve sevgilim* (Il Tigre) [1967], *Straziami ma di baci saziami* (Bana işkence et, öpücüklere boğ) [1968], *Vedo Nudo* (Onu çıplak gördüm) [1969], *Benimle evlenir misin?* (La Moglie del Prete) [1970], *Beni öperek öldür* (Mordi e fuggi) [1972] filimlerini gerçekleştirdiler.
Öte yandan bazı filimlerin yapımında R.A.I.'nin (İtalyan televizyonu) taşıdığı öneme de değinmek gerekir. Gerçekten de, Fellini: *Clown'lar* (1970), Bertolucci: *Strategia del ragno* (Örümceğin stratejisi) [1970], Rossellini: *Resullerin işleri* (1969); *Sokrates* (1971); *Blaise Pascal* (1973), Olmi: *I Recuperanti* (Yeniden silâh altına alınanlar) [1970]; *Durante l'estate* (Yaz boyunca) [1973]; *La Circostonza* (Durum) [1973], Castellani: *Leonardo da Vinci* (1971), Franco Rossi: *Odysseia* (1969) ve *Aeneis* (1971) filimlerini televizyon için çektiler.
1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Pasquale De Santis, Carlo Di Palma, Ennio Guarneri, Giuseppe Rotunno gibi operatörler ve oyuncu Gian Maria Volonte bir değer olduklarını ortaya koyarlarken Monica Vitti, Ugo Tognazzi ve Nino Manfredi de uluslararası düzeyde kendilerini kabul ettiriyorlardı. (L)

***İTHALÂT** çoğl. i. — ANSİKL. *Türkiye*'nin ithalâtı 1970-1973 arasında hızlı bir artış gösterdi. 1970 yılında 7 milyon 033 710 ton miktarındaki toplam ithalâta 9 milyar 598 milyon 121 710 TL., 1971'de 9 milyon 452 453 tonluk ithalâta 16 milyar 474 milyon 396 435 TL., 1972'de 11 milyon 742 053 tonluk ithalâta 21 milyar 564 milyon 070 793 TL. ve 1973'te 13 milyon 615 419 tonluk ithalâta 29 milyar 083 milyon 450 272 TL. ödendi. İthalâtta değer olarak artış, miktar olarak artışın üstünde kaldı. Bunun başlıca nedenleri 1970 devalüasyonu ile ithal malları fiyatlarının yükselmesi oldu. Bu dönem içinde ithalâtın, ithal edilen mal gruplarına göre yapısında önemli bir değişiklik görülmedi. (M)

***İTİCİ** sıf. ve i. ◆ İ. — Astronotik. *Mikro itici*, uyduları dengelemeğe yarayan ve itiş gücü çok az (gramın askatlarıyla birkaç gram arasında) olan itici. Bk. ANSİKL.
— Denizc. *Borulu itici*, geminin arkasında, bir borunun içine yerleştirilmiş pervane: *Borulu iticiler genellikle römorkörlerde ve balıkçı teknelerinde kullanılır*. || *Enine itici*, bir geminin yan yan gitmesini sağlayan ve hız sıfıra düştüğü zaman bile manevra yapmasını kolaylaştırmak için tasarlanmış düzenek. || *Pruva iticisi*, bir geminin burnuna yerleştirilmiş enine itici. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. Astronotik. *Mikro itici*'lerin üç çeşidi vardır: hidrazin N_2H_4 gibi bir monergolün katalitik ayrışmasından ya da sıvı haldeki iki ergolün tepkimesinden yararlanan kimyasal füzeler; katı bir ergolün süblimleşmesinden, amonyak gibi sıvı bir ergolün buharlaşmasından ya da sıkıştırılmış bir gazın genleşmesinden elde edilen gazlarla çalışan gaz püskürtücüleri; ve nihayet, itici bir akışkanın önce bir elektrik direnciyle ısıtılıp sonra bir boru içinde genleştirilmesinden yararlanan elektrokimyasal füzeler.
— Denizc. ● *Borulu itici*'deki boru, geminin pervanesini çevreleyen bir halkadır. Bu halkanın biçimi, suyun pervaneye geliş hızını arttıracak ve böylece pervanenin çalışmasını kolaylaştırarak verimini yükseltecek şekilde düşünülmüştür.
● *Enine itici*, geminin gövdesini bir bordadan öbür bordaya kadar kateden enine bir tünelin içine ve genellikle geminin burnuna yerleştirilmiş küçük bir pervaneden oluşur. Burunda bulunduğu zaman daha çok *pruva iticisi* diye adlandırılır. Enine itici genellikle kaptan köprüsünden idare edilir ve gemi hangi tarafa yanaşacaksa pervane kanatları ona göre istenen yöne çevrilir. Bu itici gemilerin liman içinde manevra yapmasını kolaylaştırır ve römorkörlerin yardımı olmadan yanaşmasını ve rıhtımdan ayrılmasını sağlar. Ayrıca bazı balıkçı gemileriyle okyanus araştırma gemilerinde kullanıldığı zaman, geminin çalışma yaptığı bölgede hareketsiz kalmasına olanak verir. Bunu sağlamak için bazı gemilere kıçtan ikinci bir enine itici eklenmiştir. (L)

***İTİLME** i. — ANSİKL. Psikanal. Psikanalizin ilk yıllarından itibaren Freud belirli birtakım olayların bilinçaltında yer ettiğini fakat bilinçten geçmemiş olduğunu görür. Fakat onu halinde bulunmadıkları içindir ki bu çarpıcı olaylar hastalık belirtisine dönüşür ve bilinçaltındaki olayın bilince yansıyan dışa vurması, hastalıktan kurtulma ve itilme eyleminin kaybolma anını gösterir. İtilmede üç belirgin evre bulunur. İlk itilme başlangıçta, bireye özgü bir çekirdek saptar; bu çekirdek daha sonraki itilme öğeleri için çekici bir kutup gibidir; bu başlangıç kutbu olmaksızın gerçekten hiç bir itilme var olamaz. Demek ki asıl itilme daima «sonradan», tekrarlama ile ilk itilme çekirdeğinin çekimiyle itici zorlamanın itelemesi arasında yer alır. Üçüncü evrede itilme* dönüş yapar. Bu şema bireysel geçmişe uygulanabileceği gibi ortaklaşa geçmişe de uygulanır: nevrozun gelişmesi geçmişin ilk zamanlarındaki gelişmeyi, oğullarca itilmiş olan baba*nın öldürülmesini (*Ek*) ve gerek totem dinleri biçiminde ortaklaşa yazgıda, gerek nevrotik patlama biçiminde bireysel yazgıda itilmişe dönüşü yeniden ortaya koyar. (L)

İTİMADİ (Nur Ahmet), afganistanlı diplomat ve siyaset adamı (Kandehar 1921). Önce Londra'da, sonra Washington'da diplomat olarak görev aldı. 1965'te Pakistan büyükelçiliğine atandı. Aynı yıl dışişleri bakanı oldu ve 1971'e kadar bu görevde kaldı. Öte yandan, 1967'de başbakanlığa getirildi; 1969 genel seçimlerinden (bk. AFGANİSTAN, *Ek*) sonra yeni bir hükûmet kurdu (kasım 1969). Ancak parlamentodan güvenoyu alamayınca görevden çekildi (mayıs 1971). [L]

***İTME** i. — Astronotik ve Havc. Bir füzenin hareket ivmesini meydana getirmeğe yarayan güç. || *İtme kesici*, barutlu füzelere takılan ve çalışma sırasında itmeyi sıfıra indiren düzenek. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. *İtme kesici*, iticinin ön zemininde bulunan ve barutlu bir ateşleme sistemiyle açılan bir dizi kapaktan oluşur. Toplam kesiti arka borunun kesitinden daha büyük olan bu kapakların açılması itme kuvvetinin kesilmesine ve tersine dönmesine yol açar. Barutlu motorla itilen füzenin ulaştığı hız göz önünde bulundurularak, bu kapakların açılma anı tam bir kesinlikle programlanabilir. Bu teknik özellikle balistik füzelerin menzilini ayarlamakta kullanılır; bu füzelerin menzili, yakıtın bitiminde ulaşılan hıza bağlıdır. (L)

İ.T.T., INTERNATIONAL* TELEGRAPH AND TELEPHON'un (*Ek*) baş harfleri. (L)

İTTEN (Johannes), isviçreli ressam (Schwarzenegg, Thoune yakını 1888-Zürich 1967). Kübizm deneylerinin özgün bir yorumlamasını yansıtan ilk soyut resimleri 1916'da Berlin'de, sonra da Adolf Loos tarafından Viyana'da sergilendi; İtten Walter Gropius ile orada tanıştı. 1919'da Bauhaus'a çağrıldı ve 1923'e kadar bu kuruluşta ders verdi; Bauhaus'tan ayrıldıktan sonra 1954'e kadar, kurduğu ve yönetici olarak görev aldığı çeşitli okullarda (özellikle Krefeld Dekoratif Sanatlar okulu [1932-1938] ve Zürich

Foto. X., Giraudon, Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

lamalı Sanatlar okulu [1938-1954]) ders vermeğe devam etti. Anlatımcılıktan dizisel bir soyutlamaya doğru gelişen resimlerinde de, derslerinde işlediği sorunları ele alır. Renk üstüne yaptığı araştırmaları çeşitli makalelerinde açıklamıştır. 1961'de *Art de la couleur*'ü (Renk sanatı) yayımladı. (L)

***İttihadı Millî Türk Anonim Sigorta şirketi** (İMTAŞ). — Şirketin 1974 yılında istihsal ettiği toplam prim miktarı 79 milyon 243 386 TL.dır. Bu toplam prim miktarının 51 milyon 862 997 TL.lık kısmını reasürans şirketlerine devretmiş, 27 milyon 380 389 TL.-lık kısmını kendine saklamıştır. 56. hesap yılını yaşadığı 1974 yılında şirket 4 milyon 212 777 TL. kâr sağlamıştır. İmtaş'ın 29 milyon 572 281 TL.lık hisse senedi ve tahvil cüzdanı vardır. Bu cüzdanın 19 milyon TL.lık kısmı hisse senetlerine aittir. Hisse senetlerinin 12 milyon TL.lık kısmı sınaî işletmeler, 5 milyon TL.lık kısmı ise banka hisse senetleridir. Şirket tahvil cüzdanının ise yaklaşık 6,6 milyon TL.lık kısmı devlet ve kamu sektörü bankalarının tahvillerinden oluşur. (M)

***İTURBİ** (José), ispanyol piyanocusu. — (öl. Beverly Hills, Kaliforniya 1969). [L]

İVAJUKU, Japonya'da Gumma (Hondo) ilinde arkeolojik yer; 1949'da ilk olarak bir seramiköncesi kültür ortaya çıkarıldı; daha sonraki araştırmalar bu kültürün buradan bütün Japonya'ya yayıldığını gösterdi. (L)

İVAK (Nurullah), türk atleti (Malatya 1945). Atletizme, güreş dalını bırakarak girdi (1963). Çekiç atmada 1966'da Türkiye rekoru kırdı (54,77 m), bunu ertesi yıl Torino'da yeniledi (58,38 m). [M]

İVAKİ, Japonya'da şehir, Hondo adasında, Tokyo'nun kuzeyinde; özellikle Joban maden kömürü bölgesini içine alan on beş kadar kasabanın birleştirilmesiyle kuruldu; 335 000 nüf. (L)

***İVENS** (Joris), hollandalı sinema yönetmeni. — *On yedinci enlem*'den (1967) sonra ortak yapım *Vietnam'dan uzakta*'nın (1967) bir bölümünü ve Laos'ta *Halk ve tüfekleri* (1968) adlı filmi çevirdi. (L)

İVMESAYAR blş. i. Dy. Bir ivmeölçer ile bir elektronik sayaçtan oluşan ve yüksek hızlarla yol alan bazı demiryolu taşıtlarının normal olmayan durumlarını saptamağa yarayan düzenek.

— ANSİKL. *İvmesayar*'da, ivmeölçer ya bojiji üzerine ya da kasa içine yerleştirilir. Birinci durumda bojinin dengesizliklerini haber vermeğe yarar ve ivme önceden saptanmış bir değeri art arda birçok defa aşarsa sayaç bir alarm düzeneğini harekete geçirir. Bir vagonun kasasına yerleştirilen ivmeölçer ise yolcuları etkileyen enlemesine ya da düşey ivmeleri ölçer; bu durumda sayaç bazı eşiklere ulaşan ya da bu eşikleri aşan değerleri kaydeder. Tren gideceği yere vardığı zaman sayacın gösterdiği rakam, ivmeölçerin takıldığı vagonun durumu üstüne bilgi verir. (L)

İVO (Lêdo), brezilyalı yazar (Maceio, 1924). Romanlar (*«Birleşmeler»*, 1947; *«Macerasız yol»*, 1948), hikâyeler (*«Kent ve günler»*, 1957) ve denemeler (*«Kâğıt cennetî»*, 1961; *«Çiçek hırsızı»*, 1963) yazdı; özellikle yeni sözcükler üretme kaygısını giden bir ozanlar kuşağının en önde gelenidir (*«Düşler»*, 1944; *«Şafakta od»*, 1948; *«Anlatı»*, 1951; *«Büyüler»*, 1960).

Yeni şiir kitapları (*Ode e elegia* [Od ve eleji], 1967) ve sanatta yaratıcılığın ilkeleri üstüne olan düşüncelerinin (*Poesia observada* [Gözlemlenen şiir], 1967) yanı sıra bir gezgin ve bir yazar olarak Avrupa izlenimlerini *Un brasileiro em Paris e o rei da Europa* (Paris'te bir Brezilya'lı ve Avrupa kralları) [1968] adı altında topladı. (L)

***İVRİNDİ,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe. — 34 431 nüf., ilçe merkezi 3 738 nüf. (1975); 65 köy (1970). [M]

***İWASZKİEWİCZ** (Yaroslaw), polonyalı yazar. — Kendi yaşamıyla ilgili bir anlatı yayımladı ve bu eserde hem yaşamının, hem de yarım yüzyıllık polonya edebiyatı tarihinin dökümünü yaptı (*Anılarımın kitabı*, 1968). Birçok eleştiri denemesini de *«Kitaplar üstüne sohbetler»* (1968) ve *«İnsanlar ve kitaplar»* (1971) adı altında topladı. (L)

***İYEM** (Nuri), türk ressamı. — 1970'ten 1975'e kadar her yıl Taksim Sanat galerisinde sergiler açtı. Ressamlar cemiyetinin 1970, 1973 ve 1975'teki karma sergilerine, türk resmini Avrupa'da tanıtmak amacıyla devlet tarafından düzenlenen yurt dışı sergiye ve çeşitli karma sergilere katıldı.

— NASİP, türk seramikçisi. — 1970, 1971 ve 1973'te Taksim, 1975'te Cumalı Sanat galerilerinde sergiler açtı. 1972'de İtalya'da düzenlenen Uluslararası Bassano Seramik simpozyumuna çağrıldı ve simpozyum komitesince Roma, Londra, Paris ve Viyana'da açılan sergilere katıldı. Çeşitli özel konutlara dekoratif panolar yaptı. (M)

***İYİ** sıf. — ANSİKL. Psikanaliz. *İyi ve kötü nesne.* Nesneyi iyi ve kötü diye ikiye ayıran Melanie Klein'ın ana fikri, ilk duygusal çatışmayı başlangıçta bölünmeye uğramış düşlemsel bir duruma bağlı olarak ortaya koymaktır; ilerideki bütün değişiklikler bir nesneden ötekine geçişlerden başka bir şey olmayacaktır. (Bk. *İçe ve dışa* YANSITMA, *Ek.*) İyi ve kötü terimlerini duyunca gerçekleşen sakınılmaz ahlâkî yan anlam bununla açıklanabilir: kişi sevici ya da yıkıcı iç itimlerini nesneye yansıtır; o vakit onarım*ın (*Ek*) iyiliği ya da yıkımın kötülüğü belli olur. (L)

***İYİDERE,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 270 nüf., bucak merkezi 6 006 nüf. (1970). [M]

***İYON** i. — Kim. *İyon kuvveti*, bir elektrolit çözeltisi için $I = \Sigma \frac{1}{2} c_i \cdot z_i^2$ niceliği; bu nicelikte c_i, elektrokimyasal birleşme değeri z_i'ye eşit olan bir iyon türünün molaritesidir. (Molaritesi c olan NaCl için:

$$I = c.\frac{1}{2} + c.\frac{1}{2} = c, \text{ BaCl}_2 \text{ için:}$$

$$I = c.\frac{4}{2} + 2\,c.\frac{1}{2} = 3\,c\text{'dir.}$$

Molariteleriyle birlikte iyonların yükünü de hesaba katan bu büyüklük, bu nedenle, iyonların yakın çevrelerinde yarattıkları elektriksel tedirginliğe bağlıdır; kuvvetli elektrolit çözeltilerindeki iyonlararası etkileşme kuramında [Debye ve Hückel kuramı] bu büyüklük önemli bir rol oynar.) [L]

İYONLAŞTIRICI i. Astronotik. İyonlu füzelerde kullanılan ve genellikle sezyum ya da civa gibi bir akışkanın atomlarını pozitif iyonlar haline dönüştürmeğe yarayan düzenek. (Üç iyonlaştırma yöntemi vardır: yüksek sıcaklığa getirilmiş tungstenle temas ettirerek iyonlaştırma; akışkanın atomlarını hızlandırılmış elektronlarla bombardıman ederek iyonlaştırma ve akışkanın sıcaklığını çok yüksek derecelere çıkararak iyonlaştırma.)

— Fiz. Bir gazın iyonlaşmasını sağlayan aygıt. (L)

İYONOFOR i. (*iyon* ve yun. *phoros*, taşıyan'dan fr. *ionophore*). Biyol. Mitokondri*-lerin iç zarından katyonların geçmesini kolaylaştıran antibiyotik* madde.

— ANSİKL. Son yıllarda bu antibiyotiklerden bazılarının yapısı kesinlikle belirlenebildi. Hepsi bir çevrimsel birleşim olan bu maddeler üç gruba ayrılır. Birinci grup valinomisinler, ikinci grup gramisidinler grubudur; üçüncü gruptaki *iyonoforlar* ise, örneğin nijerisin, birinci gruptaki maddelerin etkisine ters bir etki gösterir. İyonoforlardan çoğu mikroorganizmalar ya da mantarlar tarafından üretilir. Üstün yapılı organizmalarda bu iyonoforların varlığı kesinlikle saptanamamıştır. Bazı iyonoforların etkime şekli oldukça iyi biliniyor. Bunların etkileri basit iyonlarla daha karmaşık hale gelir; çünkü iyonoforlar, lipit zincirleri düzeyinde, basit iyonların hücre zar*ından (*Ek*) geçişini kolaylaştırır. Demek ki önleyici moleküllerle birlikte kullanılan iyonoforlar, tıpkı hormonlar gibi, zar yoluyla madde alışverişinde önemli rol oynayabilir ve böylece hücre metabolizmasının düzenlenmesine yardımcı olabilirler. (L)

***İYONOSFER** i. — ANSİKL. Fiz. *İyonosfer sondajları.* Bu sondajların amacı, genellikle düzenli aralıklarla seçilmiş belli bir anda iyonosferi oluşturan çeşitli iyonlaşmış

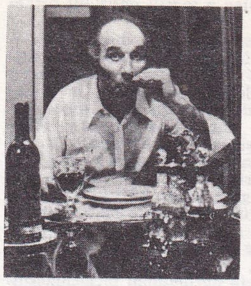

Marco Ferreri'den «Dillinger öldü» (1969)

Federico Fellini'den «Satirikon» (1969)

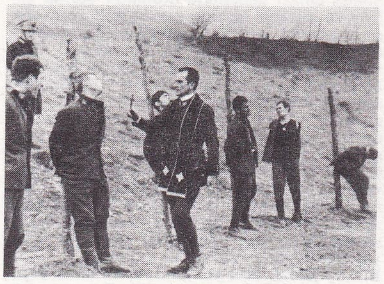

Francesco Rosi'den «Uomini contro» (1970)

P. P. Pasolini'den «Aşk bahçesi» (1972)

Bernardo Bertolucci'den «Il comformisto» (Tutucu) [1970]

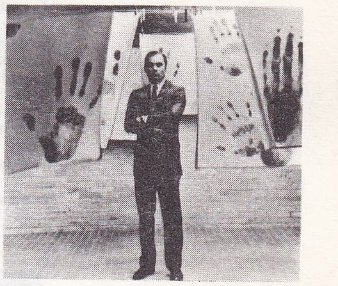

E. Petri'den «Her türlü kuşkunun üstünde bir yurttaş hakkında araştırma» (1970)

ITALYA
sinema

katmanların durumunu (iyon yoğunluğu, burgaç hareketleri v.d.) ve konumunu belirlemektir. Kullanılan başlıca yöntem Breit ve Tuve yöntemidir.

Sonda cihazı, radara benzer bir vericidir; sondaj yerinin düşeyine göre yöneltilir ve 1 MHz ile 10 MHz arasında uygun şekilde seçilmiş frekanstaki bir elektromagnetik taşıyıcı dalga içinde yukarıya doğru kısa süreli (1/10 000 saniye düzeyinde) itimler gönderir. Hemen yayım istasyonu yakınlarında dönen yankının (bu gönderilen itimler iyonlaşmış bir katmana çarparak yansımışsa) alınması, gidiş-geliş süresi ölçülerek ve dalgaların yaklaşık yayılma hızı göz önünde tutularak yansımanın meydana geldiği *eşdeğer yükseklik* ya da *zahirî yükseklik* hesaplanabilir. (Bk. *Şekil 1.*) Bu *zahirî* yükseklikle «gerçek yükseklik» arasındaki farkın nedeni, zahirî yüksekliği hesaplarken bütün yayılmanın boşlukta ışık hızıyla gerçekleştiğini kabul etmemizdir. Oysa yayılma hızı iyonosferi geçerken daha düşüktür. Ayrıca bu yansımanın koşulları madenî bir yüzey üzerindeki yansımanın koşullarıyla aynı değildir; iyonlaşmış katmanlardaki yansıma yükselen elektromagnetik dalga ile katmanların iyonlaşmasından doğan «serbest elektronlar» arasındaki etkileşmeden ileri gelir. Bu katmanlarda var olan iyonların kütleleri çok fazla olduğundan bu mekanizmada doğrudan doğruya hiç bir rol oynamadıklarını da belirtmek gerekir.

Elektronların etkisine gelince, iyonosfer, yükselen dalga için nasıl bir rol oynuyorsa, burada da aynı olay söz konusudur: iyonosfer yükselen dalga karşısında.

$$n^2 = 1 - \left(\frac{1}{\varepsilon_0} \cdot \frac{Ne^2}{m\omega^2}\right)$$

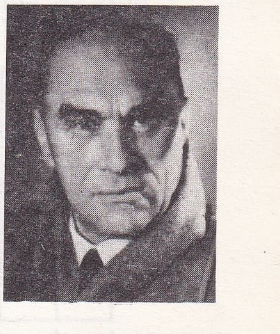

Y. IWASZKIEWICZ

Foto. Unitalia, Warner Bros, Paramount, Parimage, Columbia, Birleşik Sanatçılar (2) [*J.-L. Passek kol.*] (*LAROUSSE*)

ifadesiyle belirtilen *n* indisli optik bir ortam gibi davranır.
Rasyonelleştirilmiş M.K.S.A. birimleriyle ifade edilen bu formülde, ε_0 boşluğun yalıtkanlık sabiti, N serbest elektronların hacim yoğunluğu, *e* elektronların yükü, *m* kütleleri, ω itim dizilerini oluşturan taşıyıcı dalganın itimidir. Bu *n* ifadesi sıfır olduğunda dalga aşağıya doğru yansır; bu da gönderilen dalganın ω frekansına bağlı olarak N'nin değerini verir, N'nin değeri, gerçek yüksekliğe göre ya da büyük bir yaklaşıklıkla zahirî yüksekliğe göre bu formülden çıkarılır. Verici genellikle bir «frekans tarama» düzeneğiyle donatılmıştır (ω tarama parametresi olur), böylece «iyonogram» denilen ve iyonosferin durumunun incelenmesinde temel eleman olan bir diyagram elde edilir.
Sonda cihazı genellikle otomatik olarak çalışır ve düzenli tarama çevrimleri; iyonosferi oluşturan çeşitli iyonlaşmış katmanların elektron yoğunluğunu ve yükseltisini evre evre izleme olanağı verir. ω'nın artmasıyla, incelenen katmanın maksimum yoğunluğunu aşan N yoğunluğuna her ulaşıldığında, dalga bu katmanı geçer ve daha yukarıda yeterli N yoğunluğunun bulunduğu yerde yansır. O halde belirli her katman için ω değerine karşılık düşen bir *f* «kritik frekansı» vardır; bu frekansta dalga katman değiştirir. Doğal olarak belli bir frekanstan (duruma göre 10 ile 20 MHz arasında) başlayarak dalga tüm iyonosferi geçer ve daha yukarıdaki uzaylara doğru yayılır.
Birkaç yıldan beri yer istasyonlarından yapılan bu sondajlar dizisine «yüksekte» yapılan sondajlar da katıldı; bu yüksekteki sondajlar için vericiler, füzeler ya da uydular yardımıyla incelenecek katmanların daha üstündeki yükseltilere gönderilir.
Son yıllarda başka teknikler de geliştirildi: özellikle yayınma olaylarından ve düşeye doğrultuda değil de çeşitli açılar altında gönderilen tarama demetlerinden yararlanan teknikleri saymak gerekir. Bu durumda genellikle ağ halinde kurulan alıcı istasyonlarla verici istasyonlar birbirinden ayrı olabilir. Yorumu daha karmaşık olan dolaylı taramalar için çeşitli frekans bantlarındaki radyoelektrik dalgalarının yayılmasında gözlemlenen tedirginlik ya da aykırılıkların incelenmesine başvurulabilir. Bu yöntem, bir bakıma belli istasyonlar arasında radyo bağlantısı kurma koşullarını saptamak için yapılan sondajların sonuçlarına başvuran yöntemin tersidir.

Reşat IZBIRAK

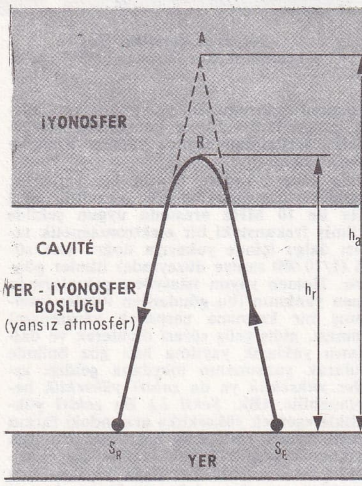

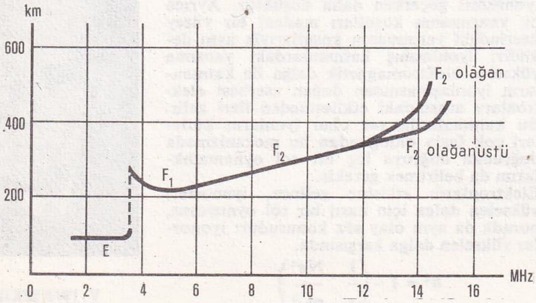

iyonosfer sondajları sağda (şekil 1), düşeye yakın iyonosfer sondajı örneği S_E: verici istasyon S_R: alıcı istasyon h_a: «zahirî» (ya da «görünür») yükseklik h_r: gerçek yansıma yüksekliği A: zahirî yansıma noktası R: gerçek yansıma bölgesi altta (şekil 2), E, F_1, F_2 katmanlarının varlığını gösteren normal bir iyonogramın şemalaştırılmış örneği; F_2 katmanı, «olağan F_2» ve «olağanüstü F_2» şeklinde ikiye ayrılmıştır; bu adlandırma, F_2'nin, Yer magnetik alanı etkisiyle bir çiftkırınmaya uğradığını («olağan» ışın ve «olağanüstü» ışın) kabul etmek demektir

Ayrıca *gökada* ya da *evren gürültüleri*'ni (Yer dışı uzaydan gelen yüksek frekanslı doğal yayımlar) alan bir cihaz yardımıyla iyonosferin bu gürültüyü az ya da çok soğurması ölçülerek iyonosferdeki yoğunlaşma ve burgaç hareketlerine yönelik *toplu* bir inceleme, yani belirli bir bölgenin üstündeki bütün iyonosfer katmanının incelenmesi yapılabilir.
Gökada ve evren gürültülerini ölçen ve «riyometre» denilen bu cihaz özellikle kutupsal iyonosfer istasyonlarında genellikle güneş püskürtülerinden ileri gelen ve radyoelektrik dalgaları etkileyen çeşitli tedirginliklerin önceden belirlenmesi ve ölçülmesi için kullanılır. (Bk. *Magnetik* FIRTINA, *Ek.*) Riyometre kısa dalga üzerinden çalışan ve alıcı kanadı gözlem yerinin düşeyine yöneltilen bir radyo alıcısıdır.

● *Başlıca iyonosfer katmanlarının kökenleri ve niteleyici özellikleri.* Şekil 2'de bu katmanların ortalama konumları ve adlandırılmaları üstüne bilgi verilmiştir. Bu şekilde şu özelliklere değinmek gerekir: magnetik alanın tedirginlikleri sırasında yer yer bu E katmanının belirmesi; F katmanının F_1 ve F_2 halinde ikiye bölünmesi ve günlük bir değişime uğraması (F_1'in geceleri kaybolması); D katmanının alt sınır değişimleri (bu sınırın 60 km'lik bir yükseltiye kadar inebileceği kabul edilir); iyonosferin üst sınırıyla magnetosferin alt sınırının (600 ile 1 000 km arasında) bitişmesi. E katmanı özellikle «uzun dalgalar»ın yansımasında rol oynar (eski Kennelly-Heaviside katmanı), oysa D katmanı Yer yüzeyiyle birlikte, Yer-iyonosfer boşluğunun iki iletken çeperini (üst ve alt çeperler) oluşturur; bu boşluk bazen «dalga kılavuzu», bazen de bir rezonatör (yaklaşık 8 Hz üzerinden gerçek «Schumann salınımları» ve bu salınımların harmonikleri) gibi çalışarak önemli bir rol oynar. Katmanların iyonlaşması (dolayısıyla kökenleri) özellikle çeşitli türden güneş ışımalarına bağlanır (en yüksek katmanlar ve kutupsal iyonosferler için *cisimcik ışımaları;* bazı katmanlar için morötesi ışınlar ve X ışınları gibi *elektromagnetik ışımalar*); ancak kozmik ışınların da bu iyonlaşmada önemli bir etkisi olduğu sanılıyor. Son yıllarda, 40-50 km ve daha yükseklerde araştırma balonlarıyla yapılan gözlemler sayesinde özellikle X ışınlarının etkisine ilişkin önemli sonuçlar alındı ve D katmanının iyonlaşmasında temel etkenin X ışınları olabileceği kanısına varıldı. Bu X ışınlarının yayımı Güneş lekelerine bağlı olduğundan demek ki bu iyonlaşma özellikle Güneş etkinliğinin egemenliği altındadır.
İyonosfer katmanlarının iyonlaşmış bileşenleri arasında, radyoelektrik dalgaların yayılma mekanizmalarında dolaysız bir rol oynayan tek etken elektronlardır. Elektronlarla aynı anda doğan iyonlar da en az onlar kadar önemli, ancak dolaylı bir rol oynar. Gerçekten bu iyonlar, iyonosfer katmanlarının oluşumuna yol açan fotokimyasal tepkimelerin temel elemanıdır. Bu iyonlar arasında özellikle şunlar sayılabilir: alt ve orta katmanlarda O_2^+, O_1^+, N_2^+, N_1^+ ve NO^+, en yüksek katmanlarda He ve H_1.
Bu iyonların ve daha düşük yükseltilerde bu iyonlara karşılık düşen yansız moleküllerin durumunu açıklığa kavuşturabilmek için, fecrin tayfsal gözleminden yararlanılabilir.
İyonosferin özellikle telekomünikasyondaki genel durumuyla ilgili olan ve bugün yeterince çözümlenmiş sayılan büyük temel sorunlar dışında, en çok kutup ve ekvator iyonosferleriyle, iyonosfer içindeki elektrik akımları ve alanlarıyla, iyonosfer rüzgârlar ve daha genel olarak iyonosfer plazmasının meteoroloji ve iklimi etkileyen dinamiğiyle, yüksek iyonosferle alçak magnetosfer arasındaki bitişme ve alışverişle ilgili sorunlar ele alınmıştır.
Her ne kadar iyonosferin incelenmesiyle yüksek atmosferin incelenmesi birbirine sıkı sıkıya bağlıysa da, iyonosfer incelemeleri oldukça farklı nitelikteki birtakım fiziksel mekanizmalarla ayrıcalığını korur. Magnetosferi oluşturan tamamıyla çözünmüş plazma ile bu plazmayı Yer yüzeyinden ayıran yansız atmosfer arasında iyonosfer, hem alıcı, hem de üretici olan gerçek bir iletken devre (üç boyutlu) oluşturur; bu devrenin karmaşıklığı henüz açıklanmış olmaktan çok uzaktır. (L)

İYONYUM i. (fr. *ionium*). Toryumun radyoaktif bir izotopu olan toryum 230'a verilen ad; bu izotopun ömrü 80 000 yıldır; alfa ışımaları (4,6 MeV) ve az enerjili bazı gamma ışımaları (0,068-0,15 MeV) yayar. (L)

***İZ** (Fahir), türk edebiyat tarihçisi. — 1970'te İstanbul üniversitesindeki görevinden emekliye ayrılarak Chicago üniversitesine profesör olarak gitti. Yeni eseri: *İngilizce-Türkçe sözlük* (1971). [M]

İZBIRAK (Reşat) türk coğrafya profesörü (Harput 1911). İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünü bitirdi (1934). Berlin'de doktora yaptı. Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde asistan (1939), doçent (1944), profesör (1953) oldu. Özellikle İç ve Doğu Anadolu'da coğrafya gezileri ve jeomorfoloji araştırmaları yaptı. Başlıca eserleri: *Akdağ ile Güney çevresinde jeomorfoloji araştırmaları* (1948); *Yukarı Kızılırmak ve Zamantı bölgesinde jeomorfolojik gözlemler* (1962); *Coğrafya terimleri sözlüğü* (1964); *Türkiye'nin jeomorfografik haritası* (1968); *Türkiye* (2 c., 1972). [M]

***İZCİLİK.** — ANSİKL. 16 haziran 1970 tarihli ve 15 520 sayılı yasayla Gençlik ve Spor bakanlığının sorumluluğuna verildi. (M)

***İZDÜŞÜMSEL** sıf. — Mat. *Değişli bir* K *cismi üzerindeki* n+1 *boyutlu bir* E *vektörel uzayından çıkan izdüşümsel* 𝒫 *uzayının bir noktasının izdüşümsel bir* $\mathcal{R}^p$ *karşılaştırma sistemine göre izdüşümsel koordinatları*, uzayın bu noktasını tabanlardan birine göre gösteren vektörlerden herhangi birinin, aralarında homotetik olan ve birim noktayı gösteren bir vektörü, izdüşümsel $\mathcal{R}^p$ karşılaştırma sisteminin $n+1$ taban noktalarıyla nitelenen $n+1$ vektörel alt uzaylarına göre açarak E vektörel uzayı içinde elde edilen bileşenlerinin $(n+1)$'lisi. ‖ *Değişli bir* K *cismi üzerindeki* n+1 *boyutlu bir* E *vektörel uzayından çıkan* n *boyutlu işdüşümsel uzay*, E vektörel uzayının E/𝒫 bölme kümesinden, 𝒫 oransal eşdeğerlik bağıntısıyla ve sıfır vektörler grubunu yok ederek elde edilen küme. (𝒫 bağıntısı:

$$x \mathcal{P} x' \Leftrightarrow \exists \lambda \in K - \{0\} : x' = \lambda x$$

ifadesiyle tanımlanır. Bir eşdeğerlik sınıfı, sıfır olmayan vektörlerden oluşur, bu vektörlerin bileşenleri orantılıdır ya da aynı doğrultudadır.) ‖ *Değişli bir* K *cismi üzerindeki* n+1 *boyutlu bir* E *vektörel uzaydan çıkan izdüşümsel bir* 𝒫 *uzayı içindeki izdüşümsel karşılaştırma sistemi*, «taban noktaları denilen $n+1$ noktadan ve «birim nokta» denilen bir noktadan oluşan her $(n+2)$'li; öyle ki bu $(n+2)$'liden elde edilen her $(n+1)$'li bağımsız noktalardan meydana gelir: E= $\mathbb{R}^2$ *vektörel uzayından çıkan 1 boyutlu izdüşümsel uzayda,* (1, 0) *ve* (0, 1) *noktaları, izdüşümsel bir karşılaştırma sisteminin iki taban noktasını oluşturur.* (L)

***İZER** (Zeki Faik), türk ressamı. — Taşizm okulunda başarılı örnekler verdi (camide renkli camlar v.d.). 1973'ten beri Paris'te yaşıyor. (M)

İZGÜ (Muzaffer), türk yazarı (Adana 1933). Öğretmen okulunu bitirerek ilkokul öğretmeni oldu ve daha sonra ortaokul öğretmenliğine geçti. Konularını ve kahramanlarını gecekondu çevrelerinden, yoksul tabakalardan seçtiği roman ve hikâyeler yazdı. Eserleri: *Gecekondu* (1970); *İlyas Efendi* (1971); *İnsaniyettin* (1972); *Halo Dayı* (1973); *Kara düzen* (1974); *Reçetesi peçete* (1974); *Gön* (1974); *Utanmıyorum üşüyorum* (1975); *Her devrin iti* (1975); *Bando takımı* (hikâyeler, 1975). [M]

***İZİN** i. — Bilişim. *Kesilme izni*, bir merkez biriminin, uygulanan programdan daha büyük öncelik taşıyan bir kesilme için durdurulması olanağı: *Kesilme izni ya özel komutlar uygulayarak ya da özel bitleri bir sayaçtaki yerlerine yerleştirerek verilir.* (*Karşıtı* KESİLME YASAĞI.) [L]

***İZLANDA**, Avrupa'da devlet. — 210 000 nüf. (1973). Başkenti, *Reykjavik* (81 000 nüf.). 1973'te Vestmann takımadalarındaki Heimaey adası, Helgafell yanardağının püskürmesinde mahvoldu.

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

«morina savaşı»: ingiliz savaş gemilerinin çekilmesi için yapılan gösteriler (24 mayıs 1973)

TARİH

Johann Hafstein hükûmeti, iktidarı on yıldır elinde tutan hükûmet koalisyonunun (muhafazakârlar) seçimleri kaybetmesi üzerine, haziran 1971'de istifa etmek zorunda kaldı. Bu hükûmetin yerini, ilerleme ve halk ittifakı (komünist parti) partileriyle liberal solcuları biraraya getiren merkez sol kabine aldı. Olafur Johannesson'un yönettiği ve parlamentoda çok az bir çoğunluğa dayanan bu hükûmet Keflavik'teki amerikan askerî üssünün kapatılmasını ve boşaltılmasını istedi, Çin ile de diplomatik ilişkiler kurdu (aralık 1971); ayrıca, Federal Almanya ve Büyük Britanya ile balıkçılık anlaşmalarını bozmağa ve karasularını 1 eylül 1972'den başlayarak 12-50 mile çıkarmağa karar verdi.

Federal Almanya ile Büyük Britanya, 1972 ağustosunda La Haye Adalet divanından, 50 millik balıkçılık sınırına uymamalarına izin veren geçici bir karar aldılar. İzlanda hükûmeti buna, mahkemenin bu konuda ehliyetsiz olduğunu ve sınırlara uyulması için tedbirler alacağını açıklayarak cevap verdi. Balık ihracatı, toplam ihracatının yüzde 83'ünü meydana getiren İzlanda için balıkçılık sınırlarını genişletmek, hele 1973 ocağındaki yanardağ püskürmesi sonucunda Heimaey adasındaki başlıca balıkçılık limanlarından birinin (Vestmannaeyjar) kullanılmaz hale geldiği göz önünde bulundurulursa, hayatî bir sorundur.

26 şubat 1973'te, İzlanda parlamentosu, İzlanda ile A.E.Θ. ülkeleri arasında ticaret ve gümrük anlaşmasını imzaladı; ama «Dokuzlar», Büyük Britanya ve Federal Almanya ile balıkçılık anlaşmazlığı çözüme bağlanıncaya kadar bu anlaşmanın yürürlüğe girmemesine karar verdiler.

1973 mayısında, Londra ile görüşmelerin kesilmesinden sonra, ada açığında ingiliz savaş gemilerinin görünmesi, balıkçılık bakanının savaş gemileri istemek için Moskova'ya gitmesi, Reykjavik'te İngiliz elçiliğinin tahrip edilmesi ve İzlandalıların ingiliz gemilerine saldırmaları morina savaşını daha kızıştırdı. 1974 mayısında, başbakan Johannesson'un, enflasyonla mücadele edebilmek için ücret ve fiyatları dondurma kararı alması üzerine, Liberal parti hükûmet koalisyonundan çekildi. Bunun üzerine, Olafur Johannesson istifa etmek zorunda kaldı ve cumhurbaşkanı Eldjarn'dan, parlamentoyu dağıtıp yeni seçimlere gidilmesini istedi: haziranda yapılan seçimler de duruma açıklık getirmedi: Bağımsızlık partisi (muhafazakâr) ile Sosyal Demokrat müttefikleri, bir önceki üçlü koalisyon kadar oy topladılar. Bağımsızlık partisi başkanı Geir Hallgrimsson, ağustos ayı sonunda Olafur Johannesson'un yönettiği İlerleme partisi ile bir koalisyon hükûmeti kurdu. Geir Hallgrimsson, La Haye Adalet divanının, İzlanda'nın kıyılarından 12 milin ötesinde balıkçılığı yasaklamağa hakkı olmadığını bildiren temmuz kararına rağmen, bu konuda bir önceki hükûmetin siyasetini sürdürmeğe, hatta balıkçılık sularını 200 mile çıkarmağa söz verdi.

Ancak, Hallgrimsson'un bu kararı 1975 sonlarından başlayarak 1976'nın ilk aylarında İzlanda ile İngiltere'yi sıcak savaşın sınırına getirdi. İki ülke arasında 1973'te imzalanan ara anlaşmanın sonunda (ekim 1975) İzlanda 50 millik mesafe içinde balık avlama yasağını uygulamağa başladı. Bu yasağa uymayan ingiliz balıkçı teknelerinin ağları İzlanda kıyı koruma gemileri tarafından kesilince İngiltere bazı savaş gemilerini balıkçı teknelerini korumakla görevlendirdi; bu durum taraflar arasında gerginliğin hızla doruk noktasına varmasına yol açtı. İzlanda hükûmeti 8 ocakta (1976) NATO genel sekreterini uyararak soruna çözüm bulunması için yardımcı olmasını istedi. NATO konseyi durumu görüşmek üzere 12 ocakta toplandığında İzlanda temsilcisi gerekirse ülkesinin NATO'dan çekileceğini açıkladı. Herhangi bir çözüm getirmeyen bu toplantıdan dört gün sonra İzlanda parlamentosu Althing acele bir toplantı yaparak İngiltere ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini hükûmete tavsiye etmeğe karar verdi. Hükûmet de 19 ocakta İngiltere'ye bir ültimatom vererek savaş gemilerinin avlanma yasağı uygulanan bölgeden 24 ocağa kadar çekilmemesi halinde diplomatik ilişkilerin kesileceğini bildirdi; bununla birlikte gemilerin çekilmesi ve İngiltere'nin yılda 65 000 tonun altında balık avlamağa razı olması halinde tedbir uygulamağa gerek kalmayacağını da belirtti. Bunun üzerine İngiltere dışişleri bakanı James Callaghan gemilerin çekileceğini ve iki ülke başbakanlarının biraraya gelerek konuyu inceleyeceklerini açıkladı. İngiltere'nin çağrısını kabul ederek Londra'ya giden Hallgrimsson 24-27 ocak arasında başbakan Wilson ile görüşmeler yaptı; görüşmelerden somut bir sonuç alınamadı, sadece taraflar arasında temasın korunacağı belirtilmekle yetinildi. Fakat bu konudaki görüş birliği de pek uzun ömürlü olmadı; 3 şubatta bir açıklama yapan Hallgrimsson İzlanda'nın ekonomisinde balıkçılığın önemini, ülke ihracatının yüzde 80'inin deniz ürünlerinden oluştuğunu belirterek İngiltere'nin anlaşma önerilerinin kabul edilemeyeceğini kesinlikle ifade etti. 17 şubatta bir kere daha toplanan Althink İngiltere ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini hükûmete tavsiye etti; hükûmet bu tavsiyeyi 19 şubatta uyguladı ve İngiltere'nin İzlanda'daki çıkarlarının korunması görevini Fransa üstlendi. Hallgrimsson bunun hemen ardından parlamentodan güvenoyu istedi ve 18'e karşı 41 oyla bunu sağladı. Bu aşamadan sonra konu yeni boyutlar kazandı ve Danimarka, Finlandiya, İzlanda, İsveç, Norveç, Faeröerne (Danimarka takımadaları) temsilcilerinden oluşan Kuzeyliler konseyi 29 şubatta toplanarak İngiltere'ye tartışmalı sulardan çekilmesi için uyarıda bulunmağa karar verdi.

Askerî tarih

1972'de İzlanda karasuları sınırını 50 mile çıkarmak kararını almıştı; bu karar 1973'te donanmanın koruduğu ingiliz balıkçı gemileriyle ciddî sürtüşmelere neden oldu. Haziran 1973'te İzlanda hükûmeti 1951 İzlanda-Amerika sözleşmesini gözden geçirme isteğini resmen bildirdi. Bu sözleşmenin yerini 26 eylül 1974'te Washington'da imzalanan ve özellikle Keflavik'teki amerikan üssünün korunmasını öngören bir anlaşma aldı.

EDEBİYAT

Bir süre tiyatroda başarılar elde ettikten sonra yeniden romana dönen Haldor Kiljan Laxness'in güçlü kişiliği izlanda edebiyatında ağırlığını duyurmağa devam etmektedir. Son yapıtları (*Kristnihald undir jökli* [Buzullar arasında dine saygı], 1968; *Innansveitarkronika* [Bölgenin iç bölümünün tarihçesi], 1970 ve *Gudsgjafathula* [Derebeyinin armağanları], 1972), özellikle Tao'culuktan esinlenen bir gizemcilik havası taşır; ama bunun yanı sıra, dünyayı kurtaracağını ileri süren çeşitli siyasal ya da dinsel öğretilerin uyandırdığı derin bir düş kırıklığını da yansıtır. Laxness'i izleyen kuşak son yıllarda kendini pek gösterememiştir. Sadece Olafur Johann Sigurdsson, *Hreidrid* (Yuva, 1972) adlı romanıyla önemli bir başarıya ulaşmıştır; yazar bu romanda, alegoriden yararlanarak, modern dünyada yazarın sorunları üzerine eğilir. Buna karşılık, 1966'ya doğru, çok özgün yollar izleyen birçok genç romancı ortaya çıktı. Thor Vilhjalmsson, ilk romanı *Fljott, fljott sagoi fuglinn'i* (Çabuk, çabuk, diyor kuş) [1968], sonra da *Op bjöllunnar'ı* (Mayısböceğinin ötüşü) [1970] yayımlamadan önce, parlak bir denemeci ve hikâyeci olarak tanınıyordu: roman dillerindeki edebiyatları ve yeni fransız romanını yakından tanıması bakımından, Vilhjalmsson izlandalı yazarların en Avrupa eğilimlisi olanıdır: en büyük uğraşlarından biri de izlanda dilinin dünyayla olan ilişkisidir. Bununla birlikte, Gudbergur Bergsson* (*Ek*), uzun süre İspanya'da kalmasına karşılık, özellikle Güneybatı İzlanda'dan esinlenir. Gudbergur Bergsson gibi, Steinar Sigurjonsson da (doğ. 1928) memleketi olan Akranes köyünü anlatır; ama *Fardu burt skuggi* (Defol, gölge) [1971] gibi romanlarında, özellikle, pitoresk yana ağırlık vererek halkın yaşamını betimlemeğe çalışır. Parlamentoya halk birliği milletvekili olarak giren kadın yazar Svava Jakobsdottir özellikle kadın ve aile sorunlarıyla ilgilenir: *Veizla undir grjotvegg* (Duvar dibinde şölen) [1967] adlı hikâye derlemesinin ve *Hvad er i blyholknum?* (Köşe taşının içinde ne var?) [1970] adlı tiyatro oyununun başlıca konusu budur; ama, *Leigjandinn* (Kiracı) [1969] adını taşıyan romanı, İzlanda'nın siyasal durumu üstüne derinlemesine bir inceleme olarak ele alınabilir. Daha genç olan Vesteinn Ludviksson (doğ. 1945), macar filozofu Lukacs'tan etkilendi; başlıca yapıtı olan *Gunnar ve Kjartan* (1971-1972) adlı romanda, güncel izlanda toplumunun bir görünümünü verebilmek için cinayet romanlarına özgü yöntemleri kullanır. Şiir son yıllarda biraz arka planda kalmış ve romanın tersine olarak büyük bir gelişme göstermemiştir. «Atom ozanlar» grubunun önderlerinden biri olan Stefan Hördur Grimsson, yaklaşık yirmi yıllık bir sessizlikten sonra, *Hlidin a slettunni* (Ovanın kapıları) [1970] kitabıyla göz kamaştırıcı bir dönüş yaptı. Hannes Pétursson da *Innlönd* (İç manzara) [1968] adlı kitapla adını tekrar duyurdu. Jon Oskar, önemli şiir kitaplarının yanı sıra, daha çok kendi otobiyografisi üzerinde çalışmaktadır. Genç ozanlar arasında bugün için en önemlisi kuşkusuz Thorsteinn fra Hamri'dir (doğ. 1938); bu sanatçı, son kitabı *Vedrahjalmur*'dan da (Rüzgârların miğferi) [1972] anlaşılacağı gibi, izlanda şiir geleneğiyle cüretli bir çağdaşlığı bağdaştırmayı başarmıştır; ama, *Himinbjargarsaga eda skogandraumur* (Ormanda düş) [1969] ile romana da güzel bir giriş yaptı.

Tiyatro, izlanda edebiyatının her zaman yoksul bir akrabası olmuştur: bugün tiyatroyla uğraşan tek önemli yazar, *Klukkustrengir*'i (Çan ipi) [1973] yazan Jökull Jacobsson'dur. (LM)

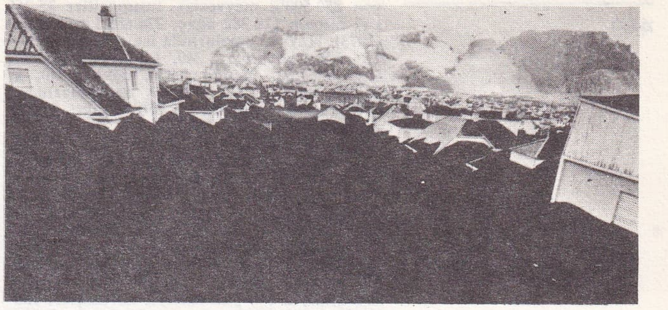

İZLANDA
Helgafell volkanının püskürmesinden sonra, 1973'te Vestmannaeyjar'da küller altında kalan bir cadde

***İZLEME** i. — Astronotik. Bir uzay aracıyla, genellikle de bu uzay aracının hareketiyle ilgili bir ya da birçok karakteristik değişkeni uzaktan, anında ve sürekli olarak belirleme. (İng. *tracking* terimine karşılık önerilmiştir.) [L]

İZLEYİCİ sıf. ve i. (*izlemek*'ten *izle-y-ici*). İzinden giden. || Seyirci: *Televizyon izleyicileri.*

— Astronotik. Üzerine yerleştirildiği uzay aracının ya da başka bir aygıtın yönelimine kumanda etme olanağı veren bir aygıtla bir detektörden oluşmuş düzenek. (L)

***İZMİR,** Ege bölgesinde Türkiye'nin üçüncü büyük şehri ve il merkezi. — 1 milyon 660 529 nüf., il merkezi 636 078 nüf. (1975). Tarım ürünlerinde pirinç, arpa, pamuk dışındakilerde düşüş görüldü: buğday 81 225 t, arpa 41 030 t, mısır 14 131 t, yulaf 6 113 t, çavdar 2 165 t, pirinç 1 585 t, patates 128 372 t, soğan 13 830 t, bakla 2 681 t, nohut 2 277 t, tütün 25 350 t, pamuk 53 487 t, kenevir 525 t, susam 1 284 t, anason 113 t, şeker pancarı 6 099 t, üzüm 136 804 t, incir 29 378 t (791 202 ağaç, 13 373'ü meyvesiz), zeytin 32 485 t (13 milyon 245 000 ağaç, 1 mil-

Foto. Andanson-Gamma, Austen-Gamma (LAROUSSE)

yon 850 500'ü meyvesiz), turunçgiller 35 365 t (1 milyon 110 382 ağaç, 274 685'i meyvesiz) [1973]. Hayvan sayılarında ise, genellikle, artış oldu: koyun 543 240, kıl keçisi 303 300, sığır 186 158, manda 1 856, deve 1 240, at 27 480, eşek 37 290. Kümes hayvanlarından tavuk sayısı 1 milyon 656 350'ye çıktı, bal üretimi de 603 t oldu (1973).
Eğitim alanında, yeni açılan okullarla ilkokul sayısı 905'e (182'si ilde ve ilçelerde, 723'ü kasaba ve köylerde), ortaokul sayısı 59'a, lise sayısı 22'ye, meslek okulları da 53'e çıktı, özel okulların sayısı ise 13'ü buldu. Sanayi alanında önemli gelişmeler oldu: Viking kâğıt fabrikası işletmeye açıldı (1969), Aliağa*da (*Ek*) bir rafineri ve petrokimya tesisi kuruldu (1972), bir alüminyum radyatör fabrikasıyla oto yan sanayii kuruluşları faaliyete geçti (1972). Ayrıca Tariş tarafından Çiğli'de, 400 000 m²'lik bir alana ve fabrika alanı 52 000 m²'yi bulan, 600 milyon liraya mal olan dünyanın sayılı büyüklükteki iplik fabrikalarından biri kuruldu (1975).
Liman tesislerinin genişletilmesine başlandı (1975). 850 milyon lira harcanarak, beş yılda tamamlanması planlanan genişletme programında yeni bir feribot iskelesiyle rıhtım ve liman tesisleri yapılması öngörüldü. Spor dalında başlıca gelişme, 1971 Akdeniz oyunlarının burada yapılması vesilesiyle Halkapınar*da (*Ek*) Türkiye'nin en büyük spor tesislerinin kurulması oldu.
İzmir televizyonu 1970'te deneme yayınlarına başladı. (M)

İzmir Devlet Senfoni orkestrası, İzmir'de resmî müzik topluluğu, 1972 yılında Devlet Memurları yasasına dayalı bir kararnameye eklenen bir fıkra ile kuruldu. Topluluk 1975'te 35 kişilik bir kadroyla faaliyete geçti. Aynı yılın eylül ayında ilk konserini Hikmet Şimşek yönetiminde verdi. (M)

***İzmir Enternasyonal fuarı.** — 1971'den başlayarak fuara katılan ülkelerin sayısı şöyledir: 1971'de 37, 1972'de 35, 1973'te 33, 1974'te 33, 1975'te 27. 1974'te 4 milyon 250 000 kişi fuarı gezdi. (M)

***İzmirspor kulübü.** — 1972 yılında Üçüncü Türkiye ligine düşen kulüp 1972-1973 sezonundan beri bu ligte oynuyor. (M)

***İZMİT,** esk. *Nikomedeia,* Marmara bölgesinde Kocaeli ilinin merkezi olan şehir. — 266 832 nüf., merkez 164 674 nüf. (1975). İstanbul ile İzmit arasında yapılması planlanan otoyolun yapımı sürdürüldü ve yaklaşık üçte biri, bölümler halinde tamamlandı (1975). [M]

İZNİK,** esk. **Nikaia (*Ek*), Güney Marmara bölümünde (Bursa ili) ilçe merkezi. — 35 777 nüf., merkez 11 535 nüf. (1975). [M]

İZOHİDRİK sıf. (fr. *isohydrique*). Kim. Bir başka çözeltiyle aynı pH'ta olan bir çözelti için kullanılır. (L)

İZOTENİSKOP i. (fr. *isothéniscope*). Kim. Bir bileşiğin, özellikle molekül ağırlığı yüksek bir cismin ısıl kararlılığını ölçmeğe yarayan aygıt.

— ANSIKL. *İzoteniskop*'ta her yanı sımsıkı kapatılmış bir oda bulunur; ısıl kararlılığı ölçülecek örnek bu odanın içine konulur ve sabit hızla bir sıcaklık artışı sağlanarak örnek istenen dereceye kadar ısıtılır. Anî bir basınç artışına yol açan sıcaklık not edilir; bu basınç artışı, ürünün ayrışmaya başladığının belirtisidir. (L)

***İZOTON** sıf. — Mat. *Sıralı bir* E *kümesinin sıralı bir* F *kümesi içindeki izoton uygulaması,* E ve F kümelerindeki sıra bağıntıları $\leqslant$ şeklinde gösterildiğine göre, $x \leqslant y$ koşuluyla x ve y E'nin elemanları ise, $f(x)$ ve $f(y)$ F'ye ait olmak üzere $f(x) \leqslant f(y)$ ifadesini veren, E'nin F içindeki f uygulaması. (L)

***İZOTOP** i. — Nükl. *İzotop oranı,* belli bir izotopun atomlarının sayısının bu elementin atomlarının toplam sayısına oranı. (L)

JABLONSKİ (Henryk), polonyalı siyaset adamı ve tarihçi (Waliszewo, Lowicz yakınları 1909). 1946-1950 arası Varşova Siyasal Bilgiler okulunda, 1958'den sonra Varşova üniversitesinde tarih profesörü, 1947'den bu yana Polonya parlamentosunda ve millî konseyde (1945-1947) üye, Polonya Sosyalist partisi sekreteri (1946-1948), 1948'de Polonya Birleşik İşçi partisi merkez komitesi üyesi olan, 1971'de Siyasal büroya giren Jablonski, 1966-1972 arası eğitim ve yükseköğretim bakanlığı yaptı, 28 mart 1972'de de Jozef Cyrankiewicz'in yerine devlet konseyi başkanlığına getirildi. (L)

***JACHİNO** (Carlo), italyan bestecisi. — (öl. Roma 1971). [L]

***JACKSON** (Mahalia), amerikalı kadın şarkıcı. — (öl. Chicago 1972). [L]

JACKSON (Milt, **Bags** — denir), amerikalı vibrafoncu ve caz bestecisi (Detroit 1923). Michigan State College'da bir süre müzik okuduktan sonra 1942'de yerel orkestralarda çalmağa başladı; 1945'te Dizzy Gillespie bu genç yeteneği keşfetti ve topluluğuna alarak New York'a götürdü. 1948'den 1950'ye kadar Thelonious Monk, Coleman Hawkins ve Woody Herman ile birlikte çalan Jackson 1951'den beri Modern Jazz Quartet'te (ilk kurulduğunda adı Milt Jackson Quartet'ti) yer alıyor. Lionel Hampton'dan bu yana yetişen en yetenekli vibrafoncu ve çağdaş caz müziğinin en ilgi değer temsilcilerinden biridir. Kendi başına doldurduğu *Wizard of the Vibes* (1954) ile kontrbasçı Ray Brown eşliğinde doldurduğu *That's the Way it is*'i (1969) en iyi plakları arasında saymak gerek. (L)

JACK-UP [cekap] i. (ing. k.). Petr. Ayaklarını denizin dibine kadar indirdikten sonra kendi kendine yükselerek suyun dışına çıkabilen denizde kuyu açma platformu. (L)

***JACOBSEN** (Arne), danimarkalı mimar. — (öl. Kopenhag 1971). [L]

JAESCHKE (Gotthard), alman tarihçisi ve doğu dilleri bilgini (Obereilau 1894). Berlin Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü Türkçe bölümünü bitirdi (1914). Greifswald üniversitesinde, Türkiye'de meşrutiyet yönetimini inceleyen teziyle hukuk doktoru oldu. Dışişleri bakanlığında görev alarak Türkiye'de bulundu (1918'de İstanbul, 1924-1926'da İzmir, 1927-1931'de Ankara). Bu tarihten emekliliğine kadar (1945) Berlin Doğu Dilleri Enstitüsü Türk Dili kürsüsü profesörü olarak görev yaptı. Başlıca eserleri: *Die Türkei seik dem Weltkrige* (Dünya savaşından sonra Türkiye) [1929]; *Türkei* (1941); *Die Türkei in den Jahren 1935-1941* (1935-1941 yıllarında Türkiye) [1943]; *Der Islam in der neuen Türkei* (Yeni Türkiye'de İslâmlık) [1951]; *Beiträge zur Geschichte des Kampfes der Türkei um ihre Unabhängigkeit* (Türkiye'nin bağımsızlık için yaptığı mücadele tarihine katkılar) [1957]; *Neues zur russich-türkischen Freundschaft von 1919-1939* (1919-1939 türk - rus ilişkileri konusunda yeni bilgiler) [1961]; *Ein amerikanisches Mandat fün die Türkei* (Türkiye için bir amerikan mandası) [1963]; *Le role du communisme dans les relations russo-turques de 1919 à 1922* (1919-1922 arası rus-türk ilişkilerinde komünizmin rolü) [1963]; *Türk Kurtuluş savaşı kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar (30 ekim 1918-11 ekim 1922)* [1970]; *Kurtuluş Savaşı ile ilgili ingiliz belgeleri* (1971). [M]

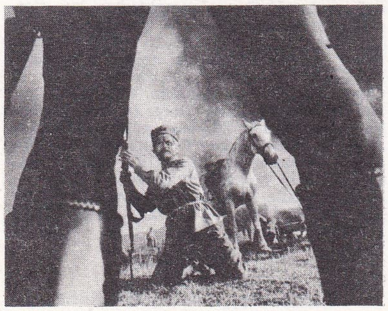

Juraj JAKUBİSKO: «Asker kaçakları ve göçebeler»den bir sahne (1968-1969)

JAİNA, Meksika'da, Campeche kıyısında küçük ada (Yucatan'ın batısında).

— Arkeol. Maya devrinin en anlaşılmamış yerlerinden biridir. Mezarlık olarak kullanılan bu ada kıtanın Yeni Klasik döneme (M.Ö. 600-900) ait Puuc yerleşmelerine çok yakın olduğu için, kabile şeflerinin buraya gömülmüş olması akla yakındır. Adada inşa edilmiş tapınakların küçüklüğü ile mezarların çokluğu ve içinde ölüler için sunulanların göz kamaştırıcılığı arasında herhangi bir oran yoktur. Jaina'yı ünlü kılan küçük heykeller arkeologlar ve yağmacılar tarafından bu mezarlardan çıkarılmıştır. Bütün bu nesnelerin içi boştur ve sırt kısımlarında, düdük olarak kullanılmalarını sağlayan delikler vardır. Genellikle kalıplanarak yapılan kafa kısımları daha sonra elle süslenmiştir. Mezarlarda yatanlara ait olduğu sanılan, kraliyet ailesinden kişilerin heykelcikleri bulunmuştur: bu soylu ve kibirli, üzeri zırhlı savaşçılardan bazılarının yüzleri dövmeli ve çizilidir. Genç veya yaşlı kadın heykelcikleri de vardır. En çok rastlanan tip, uzun mantosunun kıvrımlarında kendi öz çocuğuymuş gibi, bir adamı koruyan yaşlı kadın tipidir. Sık sık göze çarpan tek tanrı, Campeche Maya'larında çok sevildiği sanılan «Büyük Tanrı»dır. (L)

JAKUBİSKO (Juraj), çekoslovak filim yönetmeni (Kojsov 1938). Birçok kısa filimden sonra 1967'de *«İsa'nın yılları»* adlı yapıtıyla uzun metrajlı kurgubilim filimlerine yöneldi. Zaman zaman gerçeküstücülüğe yaklaşan, gariplikler dolu ve alışılagelmişe karşı çıkan dünyası şu iki filimde kendini iyiden iyiye hissettirir: *«Asker kaçakları ve göçebeler»* (1968-1969) ile *«Kuşlar, yetimler ve deliler»* (1970). [L]

***JALİSCO,** Batı Meksika'da eyalet. — Arkeol. Jalisco'da, çok odalı kuyu biçimi derin mezarlarda çok gerçekçi seramikler bulundu. Bu türden içi boş küçük heykeller komşu devletlerden Colima ve Nayarit'te bulunanlara benzer ve Eski Klasik döneme (300-600) aittir. Bitmiş haliyle, duruşuyla, hacmin kullanılma biçimiyle Colima*dakilere (*Ek*) benzeyen, toplumsal ve törensel etkinliğin gösteriliş biçimi, kıyafet ve süsleme bakımından Nayarit*tekilere (*Ek*) hemen hemen eş gibi görünen küçük Jalisco heykelleri bununla birlikte ayırt edici çizgiler de taşır. Uzun yüzlü ve geniş gözbebeklerini çevreleyen kil şeritlerle belirlenen gözlü çehreler gerçek bir portre niteliği taşır. Bu küçük heykellerin ilginç özelliklerinden biri de ellerin gerçekçi bir biçimde tasvir edilmesidir. Gri ya da parlak kahverenkteki Jalisco seramiklerinin yüzeyi krem rengi ince bir tabakayla kaplıdır ve siyaha boyanmış bir dekorla süslenmiştir. (L)

***JAMAİKA** veya **CAMAYKA,** Büyük Antil adalarından biri. — 1 865 400 nüf. (1970). Boksit çıkarımı daha da arttı; 1972'de 13 Mt'a, yani dünya üretiminin beşte birine yaklaştı.

— Tar. Jamaika 1969'dan beri, Amerika Devletleri teşkilâtı üyesidir; 1972'de, Küba ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurmağa karar verdi. (L)

JAMES (Emile), fransız iktisatçısı (Riom 1899). Paris Hukuk ve İktisadî Bilimler fakültesi profesörü (1938-1970), Institut de France üyesi olan James, 1955'te *Histoire de la pensée économique au XX. siècle*'i (XX. yüzyılda iktisadî düşüncenin tarihçesi) yazdı. Ayrıca parasal sorunlara ilişkin eserler yayımladı. (L)

***JAMES koyu,** Hudson körfezinin (Kanada) bir parçası. — Koyun Quebec'e dökülen havzası üzerindeki beş ırmağın (Nottaway, Broadback, Rupert, Eastmain ve La Grande) donatılarak 108 TW/saat üretmeyi öngören bir tasarı hazırlandı. Böylece Quebec eyaleti ihraç edilebilecek ek bir enerji (bugünkü yıllık fazlalık elektrik üreten yeni sanayilerin kurulmasıyla azalmaktadır) elde edecekti. Ama bu tasarıya iktisatçılar, çevre koruyucuları, «nükleer enerji taraftarları», Kızılderililer (yaşadıkları çevrenin çok büyük sarnıç göller altında kalması tehlikesiyle karşı karşıyadırlar) ve siyasî partiler (liberal hükûmetin rakibi olan Quebec partisi gibi) öyle şiddetle karşı çıktılar ki, artık yalnızca La Grande ırmağının donatılması düşünülmektedir; bu ırmağın donatılması bile, başlangıç tasarısının öngördüğü enerjinin yüzde 60'ını üretmeğe yeterlidir. (L)

***JANCSO** (Miklos), macar filim yönetmeni. — *«Kırmızılar ve beyazlar»*dan (1967) sonra *«Sessizlik ve çığlık»* (1968), *«Her şey düzelecek!»* (1968), *«Kış samyeli»* (1969), *«Agnus Dei»* (1970), *La Pacifista* (Barışsever) [İtalya'da, 1970], *«Teknik ve töre»* (italyan televizyonu için, 1971), *«Kırmızı mezmur»* (1971-1972 Cannes festivalinde en iyi yönetmen ödülü), *Elektra için* (1974) filimlerini yaptı. (L)

Jane's all the World fighting Ships, dünya savaş gemileri yıllığı. İlk baskısı 1897'de Londra'da, ingiliz yayımcısı John Frederick Thomas Jane (1865-1916) tarafından yayımlandı. İngiliz deniz kuvvetleri komutanlığının güvencesi altında sağlam ve güvenilir bilgiler vermesi yıllığa kısa sürede geniş bir okuyucu kitlesi kazandırdı. Ayrıca 1909'dan bu yana, dünyadaki bütün sivil ve askerî havacılık gereçlerini kapsayan bir *Jane's all the World's Aircraft* yıllığı yayımlanıyor. (L)

***JANNİOT** (Alfred), fransız heykelcisi. — (öl. Neuilly-sur-Seine 1969). [L]

JANSEN (Hermann), alman şehircilik uzmanı (Aachen 1869-ay.y. 1945). Berlin Yüksek Mühendis okulunda öğretim üyesiyken (1927) Ankara'ya çağrıldı. Ankara nâzım plan yarışmasını kazandı (1928); 1932'de planını tamamladı. Böylece Türkiye'de ilk şehir planını hazırlayan yabancı oldu. 1938'e kadar plan uygulamasını denetledikten sonra yurduna döndü. (M)

***JANSSEN** (Jan), hollandalı bisiklet yarışçısı. — 1968 Fransa turunda birinci oldu. (L)

***JAPONYA,** Asya'da devlet.

İKTİSAT

● *Tarım.* Pirinç tarımda hâlâ başlıca yeri tutar (1973'te 3,2 hektar, ekili yüzeyin yüzde 39'u ve 15,6 Mt ürün), ama giderek daha çok ithal edilen öteki tahılların üretimi önemli ölçüde azalmaktadır. Tarımın meyveciliğe, sebzeciliğe ve hayvancılığa kayması (tahılların zararına) devam etmektedir. 1950 üretimi 100 olarak alınırsa, bu dönüşüm

JAİNA: maya heykelcigi (Mexico antropoloji müzesi)

Miklos JANCSO «Kış samyeli»nden bir sahne (1969)

Foto. Ceskoslovensky Film (J.-L. Passek kol.), Bernheim-Rapho, Hungarofilm (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

JAPONYA
coğrafya

şöyle dile gelir: pirinç, 127; öteki tahıllar, 106; patates, 118; sebze, 130; meyve 246. En göz kamaştırıcı gelişmeler hayvancılıkta görülür: domuz, 405; kümes hayvanları, 352; süt ürünleri, 480. Bu evrim yalnız geleneksel ürünler için harcanan büyük çabayı değil, özellikle millî beslenme rejiminin eski alışkanlıktan (pirinç, balık, kuru sebze, fasulye ve patates) daha batılı bir rejime (süt ve et, yeşil sebze ve taze meyve) doğru kayışını ortaya koyar.

● *Balıkçılık* (1973'te 10,7 Mt), dünyada birinci sırayı tuttuğu halde, o da gelişmektedir: Japonlar bir yandan, fabrika-gemileriyle dünyanın bütün denizlerini tarayarak, Atlas okyanusunda ve Hint okyanusunda üsler kurarak tuttukları balık miktarını artırmakta, öte yandan, balıklavalar zamanla yoksullaştığından, deniz ürünleri yetiştirmek için gerekli tedbirleri almaktadırlar. Bu alanda da, sanayideki gibi bir zıtlık görülür: çok büyük şirketlerin (Taiyo Gyogyo) yanı sıra 3 tondan küçük tekneler kullanan 170 000 aile işletmesi vardır.

● *Sanayi.* Termik enerjinin payı durmadan artmakta (fuel-oil ile çalışan santrallar), kömürün, petrolün (yüzde 99,6) ve uranyumun büyük kısmının geldiği yabancı ülkelere bağımlılığı arttırmaktadır. Uranyumdan, 1972'de üretilen 429 TW/saatin (Tokay Mura, Tsuruga, Mihama I santralları) pek azı elde edilir. Uranyum özellikle Kanada ve Avustralya'dan ithal edilir (oksit halinde). 1980'de, elektriğin yüzde 16'sı nükleer, yüzde 20'si hidrolik, yüzde 64'ü klasik termik kaynaklı olacaktır. Hidrolik donatım gelişimi ancak çok pahalıya mal olmakta, maden kömürü üretimi de hızla azalmaktadır. Sanayide ağır metalürji (yüzde 15) ve âlet yapımı (yüzde 32) değer olarak toplam sanayi değerinin yarısını temsil eder; ardından kimya sanayii (özellikle petrokimya yüzde 12,5) gelir; dokuma ve besin sanayii (her biri yüzde 8,5) eşit olarak üçüncü sırayı alır; seramik ve cam eşya sanayiinin payı yüzde 5'i geçmez; geri kalanı ise çeşitli hafif sanayi dallarının kattığı değerdir. Japonya'nın gücünü simgeleyen çelik sanayii 1973'te 119 Mt'u bulmuştu. Donatımın modernleştirilmesine devam edilmekle birlikte, dev yüksek fırınlar yapımı yavaşlatıldı. İlk olarak 1970'te, ihraç edilen otomobil sayısı 1 milyonu aştı. 1973'te 15,7 tjb gemi denize indirildi. Petrolün türevleri alanında 1970'e kadar çok büyük gelişmeler elde edildi ve yılda üretim birimi olarak 300 000 ton etilen üretildi; bununla birlikte 1971'de, özellikle 1972'de, bir ayarlamaya gidildiği halde üretim tüketimi aştı. Yalnız, uçsuz bucaksız çin pazarında alıcı bulan amonyak ve gübre üretimi gelişmektedir. Âlet yapımında da aynı durum görülür: 1971'deki gerileme, gelişmeyi kesinlikle yavaşlatmıştır. 1971 ekiminde A.B.D. ile imzalanan dokuma anlaşması, 1970'ten beri hissedilen dünya çapındaki aşırı üretimin sonuçlarından biridir. Eldeki stoklar hâlâ büyüktür ve durum hiç de parlak sayılamaz. İnşaat alanında ise her zamankinden fazla bir gelişme görülmektedir; bununla birlikte sadece konut ya da büyük inşaatların (kıyılardaki siteler, bayındırlık işleri) yapıldığını ve fabrika yapımının ise 1971'den beri gerilediğini belirtmek gerekir.

● *Dış ticaret.* 1971'de, ticaret bilançosundaki fazlalık 4 milyar doları, 1972'de 5 milyarı aştı. Ama bu fazlalık yerini 1974'te, ham petrol fiyatlarındaki önemli artış nedeniyle (Japonya 1973'te dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesiydi; 260 Mt kadar petrol, 20 Mt arıtılmış ürün) bir açığa bıraktı: yer üretimin düşüklüğü göz önünde tutulursa, Japonya büyük sanayileşmiş devletlerin enerji bakımından en bağımlı durumda olanıdır. Ortadoğu ülkelerine oranla daha fazla petrol ithal ettiği A.B.D., Japonya'nın başlıca ticaret ortağıdır; ülkenin Kanada ve Avustralya ile ticareti de önemlidir.

Ayrıca, Japonya'nın gelişme yolundaki ülkelere yardımı 1965'ten beri önemli ölçüde arttı; Japonya'da özellikle beliren bir eğilim de ihracatın yerine, ihraç edilecek malları doğrudan doğruya ithalâtçı ülkelerde ya o ülkedeki, ya da üçüncü bir ülkeden getirtilen hammaddelerle üretmektir. Bu şekilde Singapur'da, Malezya'da birçok fabrika kuruldu ve çok geçmeden A.B.D. ve Avrupa'da buna benzer fabrikalar kurulacaktır. A.B.D., özellikle 100-300 işçili fabrikalara büyük ihtiyaç duymaktadır. Japon firmalarının alfa, pamuk v.d. üretmek ve ileride belki de bu ürünleri oldukları yerde işlemek için geniş araziler satın aldıkları (İran'daki gibi) görülmektedir.

● *Çevre kirlenmesi.* Japonya, yirmi yıllık aşırı bir sanayileşmenin bedeli olan çevre kirlenmesi ile savaşmak durumundadır. Her ay yeni kirletici kaynaklar ortaya çıkarılmakta ve adalet günden güne sorumlu işletmelere karşı sertliğini arttırmaktadır.

● *İktisadî sorunlar.* Enerji buhranı ve sonuçlarından başka, hükûmetin karşı karşıya olduğu başlıca sorunlar, enflasyonun frenlenmesi, hükûmetin tüketicilere yardımı arttırmasından ve ücretlerin genel olarak yükselmesinden (yılda yüzde 15'ten çok) ileri gelen kişisel tüketimin artması ve bu artmanın iktisadî desteklemek zorunluğunu ortaya çıkarmasıdır. 1973 martında Tokyo'daki perakende fiyatlar göstergesine göre hesaplanan hayat pahalılığı 1972 martında yüzde 9'dan fazla, toptan fiyatlarla hesaplanansa yüzde 11'den fazlaydı. Özellikle toptan fiyatların artışı, 1972 ağustosunda 0,6 iken 1973 martında 1,9'a yükseldi. Bunun iki temel nedeni vardır: ithal edilen ürünlerin (kereste, dokuma) ve işlenmiş ürünlerin fiyatlarının (çoğu 1972'de kaldırılan ama etkisi hâlâ devam eden üretim kontrolları nedeniyle) giderek artması. İkinci bir enflasyon etmeni, ihracatın sürekli olarak ithalâttan fazla olması sayesinde biriken döviz fazlalığıdır. Bu fazlalık 1972'de 20 milyar doları bulmuştu. 1971 sonunda paranın değerinin yüzde 16,88 artırılması, iktisat üstünde beklenen yavaşlatıcı etkiyi yapmadı; 1972'de büyüme yüzdesi yüzde 9,2 oldu.

1971'deki gerilemeden sonra, işletmeler aşırı derecede kolay kredi alma koşullarının yardımıyla (bu arada topraklar, ürünler ve hisse senetleri üstündeki spekülasyon çılgınca bir hal almıştı) yeni yatırımlara girişti. Her şeyden önce yenin değerinin yeniden artmasından kaçınmak isteyen yetkililer, bu enflasyona karşı mücadele edebilmek için kredi kolaylıklarını kısıtlamaktan ve dış ticareti artırmaktan başka şey düşünemediler; bunlar sanayideki patlama ve iç pazarın genişlemesi nedeniyle uygulanması çok güç tedbirlerdi. Kredinin giderek kısıtlanmasına 1973 ocağında başlandı. Kredideki bu kısıtlamalar tek başlarına enflasyon tehlikesini önleyemeyeceğinden aynı anda başka tedbirler de (özellikle bütçenin düzenlenmesinde) alındı. Hükûmet, paranın değerinde yeni bir yükselmeden kaçınmak için, ihracatı artırmaktansa, kamu hizmetlerine ve refahı sağlayacak yatırımlara para ayırmayı daha uygun gördü. 14 şubatta para buhranı, hükûmeti parayı dalgalanmaya bırakmağa zorladı. Mart ayında, para, Japon bankasının müdahalesi (ayrıca krediyi kısıtlama siyasetine de devam etti) üzerine istikrara kavuştu. Zaten durumun sanıldığı kadar tehlikeli olmadığı anlaşıldı. Japonların denetimi dışında kalan birçok etmen, özellikle de A.B.D.'nin ülke ile ticaret açığını azaltma çabaları, yenin bundan sonraki evrimini etkiledi. Aslında yenin dalgalanmaya bırakılması sanayinin birçok dalında önemli ölçüde hissedildiği halde, bütünüyle ele alınınca iktisada ciddî bir zarar vermedi: tüketimin ve taşınmaz mal inşaatının giderek gelişmesi bunu kanıtlar. İhracatın artışının, yüksek iç talep nedeniyle belirli bir yavaşlama göstereceği, buna karşılık ithalâtın (özellikle petrol ürünleri) artacağı (hiç değilse değer olarak) hesaplanmaktadır; bu, ticaret bilançosundaki aşırı fazlalığı ortadan kaldıracaktır. Öte yandan, pazarın güçlü talebi, hele ücretler de hızla arttığı için, şimdiden ağırlığını hissettirmektedir.

Ciddî bir işçi sıkıntısından ve Japonya'nın hemen tümünü ithal etmek zorunda olduğu hammadde eksikliğinden (petrol buhranından beri özellikle enerji hammaddeleri) ileri gelen bu ücret artışları, 1973'te enflasyon eğilimlerinin neden arttığını açıklar. 1974'te fiyatlar yüzde 20 oranında artarken, ekonomik gelişme göze çarpacak derecede ferahladı.

aşağıda,
Koyagi tersanesi
(Nagasaki körfezi)

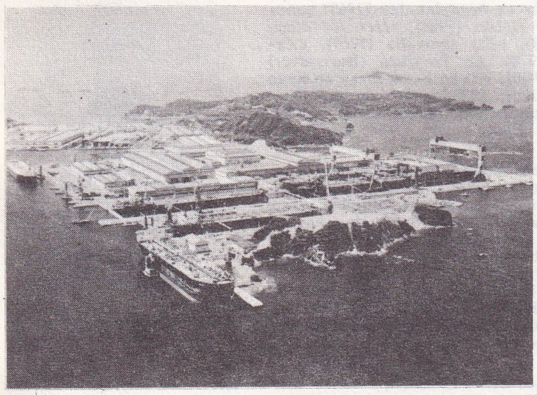

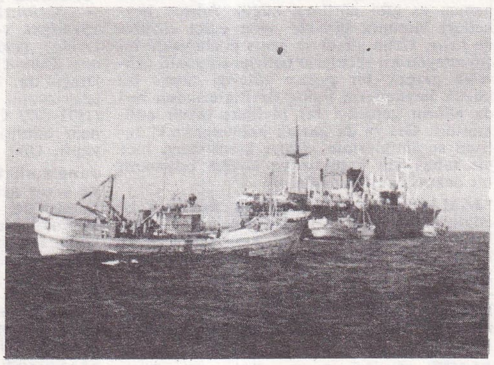

açık denizde balık işleme gemisi

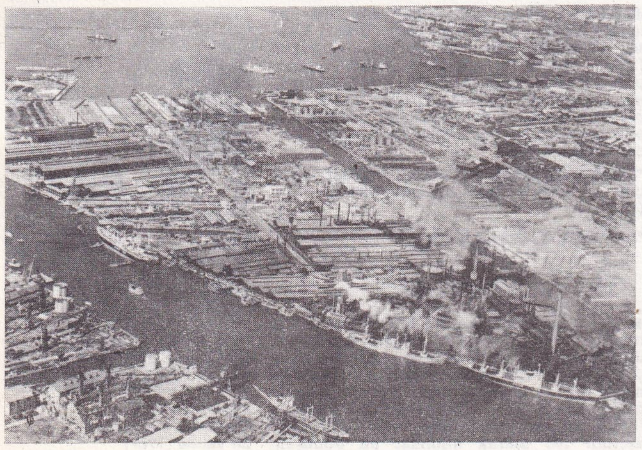

solda, Osaka körfezinde
Kobe limanı ve
sanayi bölgesi

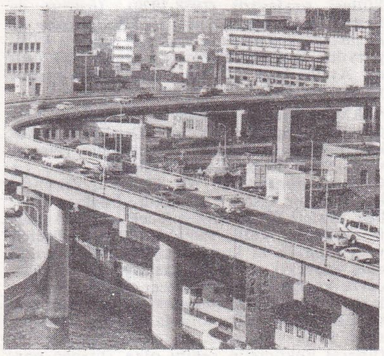

Osaka'da şehir içi otoyol

TARİH

İktisadî refah ve siyasî istikrar

İktisadî kalkınma, hükûmetin ülkedeki du-

Foto. Japonya elçiliği (2), Vautier-Decool, Mitsubishi (LAROUSSE)

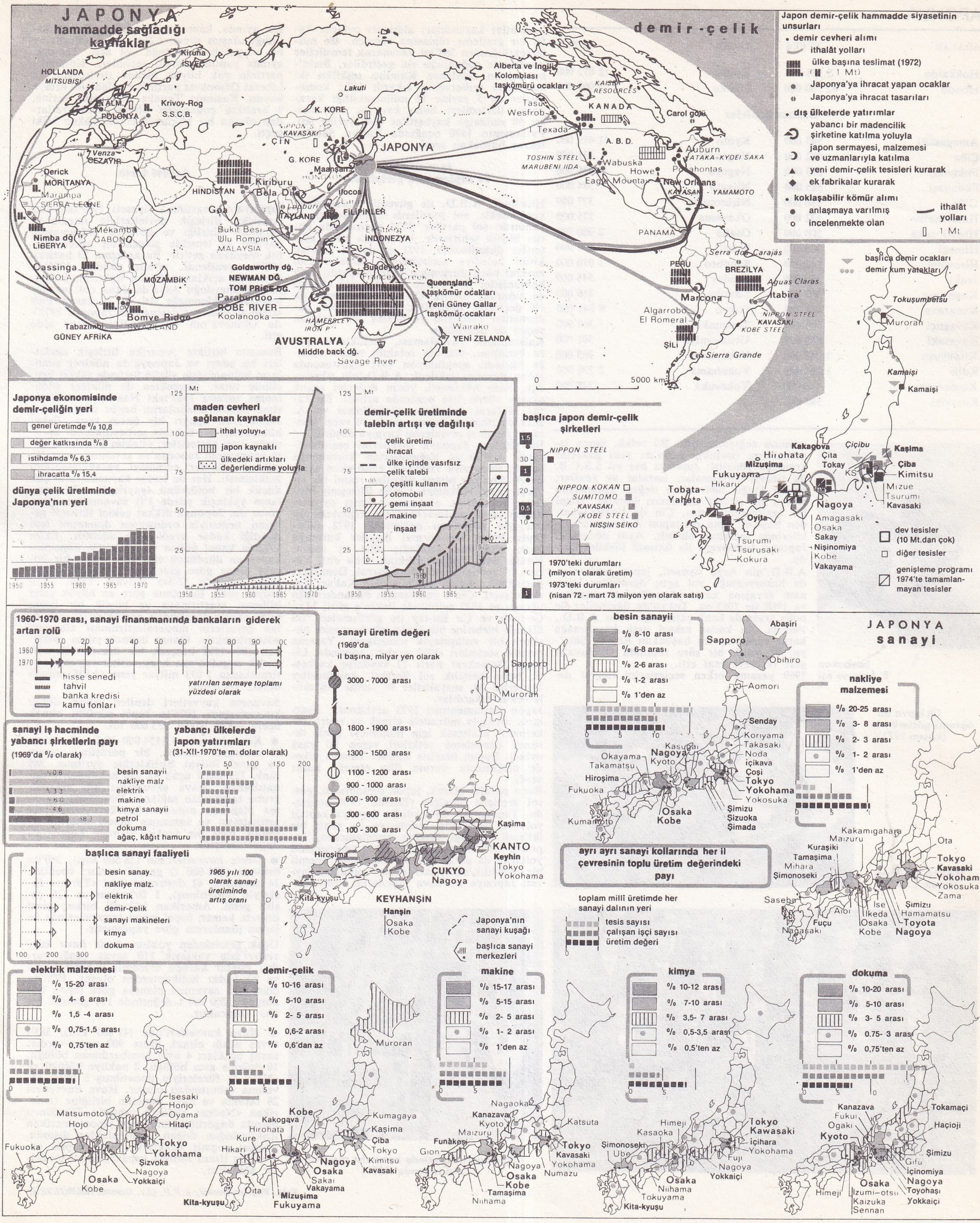

JAPONYA
hammadde sağladığı kaynaklar
demir-çelik
Japon demir-çelik hammadde siyasetinin unsurları
demir cevheri alımı
ithalât yolları
ülke başına teslimat (1972)
1 Mt
Japonya'ya ihracat yapan ocaklar
Japonya'ya ihracat tasarıları
dış ülkelerde yatırımlar
yabancı bir madencilik şirketine katılma yoluyla
japon sermayesi, malzemesi ve uzmanlarıyla katılma
yeni demir-çelik tesisleri kurarak
ek fabrikalar kurarak
koklaşabilir kömür alımı
anlaşmaya varılmış
incelenmekte olan
ithalât yolları
1 Mt
Kiruna
İSVEÇ
HOLLANDA
MITSUBISI
ALM.
POLONYA
Krivoy-Rog
S.S.C.B.
Lakuti
K. KORE
NIPPON S.
KAVASAKI
ÇİN
JAPONYA
G. KORE
Venza
CEZAYİR
Derick
MORİTANYA
Marampa
SIERRA LEONE
Nimba dğ.
LİBERYA
Mékambo
GABON
Cassinga
ANGOLA
HİNDİSTAN
Kiriburu
Bela Dila
Goa
TAYLAND
Bukit Besi
Ulu Rompin
MALAYSIA
FİLİPİNLER
Ilocos
İNDONEZYA
MOZAMBİK
Goldsworthy dğ.
NEWMAN DĞ.
TOM PRICE DĞ.
Paraburdoo
ROBE RIVER
Koolanooka
Bomve Ridge
SWAZILAND
Tabazimbi
GÜNEY AFRİKA
HAMERSLEY IRON
AVUSTRALYA
Middle back dğ.
Savage River
Bundey dğ.
Frances Creek
Queensland taşkömür ocakları
Yeni Güney Gallar taşkömür ocakları
Wairako
YENİ ZELANDA
Alberta ve İngiliz Kolombiası taşkömürü ocakları
KAISER RESOURCES
Tasu
Wesfrob
Texada
KANADA
Carol gölü
A. B. D.
TOSHIN STEEL
MARUBENI IIDA
Wabuska
Eagle Mountain
Auburn
ATAKA-KYOEI SAKA
Pocahontas
Howe
New Orleans
KAVASAKI - YAMAMOTO
PANAMA
PERU
Serra dos Carajás
BREZİLYA
Aguas Claras
Itabira
Marcona
Algarrobo
El Romeral
NIPPON STEEL
KAVASAKI
KOBE STEEL
ŞİLİ
Sierra Grande
5000 km
Japonya ekonomisinde demir-çeliğin yeri
genel üretimde % 10,8
değer katkısında % 8
istihdamda % 6,3
ihracatta % 15,4
dünya çelik üretiminde Japonya'nın yeri
maden cevheri sağlanan kaynaklar
ithal yoluyla
japon kaynaklı
ülkedeki artıkları değerlendirme yoluyla
demir-çelik üretiminde talebin artışı ve dağılışı
çelik üretimi
ihracat
ülke içinde vasıfsız çelik talebi
çeşitli kullanım
otomobil
gemi inşaat
makine
inşaat
başlıca japon demir-çelik şirketleri
NIPPON STEEL
NIPPON KOKAN
SUMITOMO
KAVASAKI
KOBE STEEL
NISSIN SEIKO
1970'teki durumları (milyon t olarak üretim)
1973'teki durumları (nisan 72 - mart 73 milyon yen olarak satış)
başlıca demir ocakları
demir kum yatakları
Tokuşumbetsu
Muroran
Kamaişi
Kakagova
Hirohata
Mizuşima
Fukuyama
Hikaru
Tobata-Yahata
Oyita
Çiçibu
Çita
Tokay
Kaşima
Çiba
Kimitsu
Mızue
Tsurumi
Kavasaki
Nagoya
Amagasaki
Osaka
Sakay
Nişinomiya
Kobe
Vakayama
Tsurumi
Tsurusaki
Kokura
dev tesisler (10 Mt.dan çok)
diğer tesisler
genişleme programı 1974'te tamamlanmayan tesisler
1960-1970 arası, sanayi finansmanında bankaların giderek artan rolü
yatırılan sermaye toplamı yüzdesi olarak
hisse senedi
tahvil
banka kredisi
kamu fonları
sanayi üretim değeri
(1969'da il başına, milyar yen olarak
3000 - 7000 arası
1800 - 1900 arası
1300 - 1500 arası
1100 - 1200 arası
900 - 1000 arası
600 - 900 arası
300 - 600 arası
100 - 300 arası
Sapporo
Muroran
Kaşima
KANTO
Keyhin
Tokyo
Yokohama
ÇUKYO
Nagoya
Hirosima
Kita-kyuşu
KEYHANŞİN
Hanşin
Osaka
Kobe
Japonya'nın sanayi kuşağı
başlıca sanayi merkezleri
sanayi iş hacminde yabancı şirketlerin payı
(1969'da % olarak)
besin sanayii
nakliye malz.
elektrik
makine
kimya sanayii
petrol
dokuma
ağaç, kâğıt hamuru
yabancı ülkelerde japon yatırımları
(31-XII-1970'te m. dolar olarak)
başlıca sanayi faaliyeti
besin sanay.
nakliye malz.
elektrik
demir-çelik
sanayi makineleri
kimya
dokuma
1965 yılı 100 olarak sanayi üretiminde artış oranı
JAPONYA
sanayi
besin sanayii
% 8-10 arası
% 6-8 arası
% 2-6 arası
% 1-2 arası
% 1'den az
Abaşiri
Sapporo
Obihiro
Aomori
Senday
Koriyama
Takasaki
Noda
İçikava
Çoşi
Tokyo
Yokohama
Yokosuka
Okayama
Takamatsu
Hiroşima
Fukuoka
Kumamoto
Nagoya
Kyoto
Kasugai
Osaka
Kobe
Şimizu
Şizuoka
Şimada
nakliye malzemesi
% 20-25 arası
% 3- 8 arası
% 2- 3 arası
% 1- 2 arası
% 1'den az
ayrı ayrı sanayi kollarında her il çevresinin toplu üretim değerindeki payı
toplam millî üretimde her sanayi dalının yeri
tesis sayısı
çalışan işçi sayısı
üretim değeri
Kakamigahara
Maizuru
Kuraşiki
Tamaşima
Mihara
Şimonoseki
Ota
Tokyo
Kavasaki
Yokohama
Yokosuka
Zama
Şimizu
Hamamatsu
Toyota
Nagoya
Ise
Ikeda
Osaka
Kobe
Sasebo
Fuçu
Aioi
Nagasaki
elektrik malzemesi
% 15-20 arası
% 4- 6 arası
% 1,5 -4 arası
% 0,75-1,5 arası
% 0,75'ten az
Isesaki
Honjo
Oyama
Hitaçi
Matsumoto
Hojo
Tokyo
Yokohama
Şizvoka
Nagoya
Osaka
Kobe
Fukuoka
demir-çelik
% 10-16 arası
% 5-10 arası
% 2- 5 arası
% 0,6-2 arası
% 0,6'dan az
Muroran
Kobe
Kakogava
Hirohata
Kure
Hikari
Kumagaya
Kaşima
Çiba
Tokyo
Kimitsu
Kavasaki
Nagoya
Osaka
Sakai
Vakayama
Oita
Kita-kyuşu
Mizuşima
Fukuyama
makine
% 15-17 arası
% 5-15 arası
% 2- 5 arası
% 1- 2 arası
% 1'den az
Kanazava
Kyoto
Maizuru
Nagaoka
Katsuta
Funabaşi
Gion
Tokyo
Kavasaki
Yokohama
Numazu
Nagoya
Osaka
Kobe
Tamaşima
Niihama
kimya
% 10-12 arası
% 7-10 arası
% 3,5- 7 arası
% 0,5-3,5 arası
% 0,5'ten az
Himeji
Kasaoka
Şimonoseki
Ube
Tokyo
Kawasaki
İçihara
Yokohama
Fuji
Nagoya
Yokkaiçi
Osaka
Niihama
Tokuyama
Kita-kyuşu
dokuma
% 10-20 arası
% 5-10 arası
% 3- 5 arası
% 0.75- 3 arası
% 0,75'ten az
Kanazava
Fukui
Ogaki
Kyoto
Tokamaçi
Haçioji
Şimizu
Gifu
İçinomiya
Nagoya
Toyohaşi
Yokkaiçi
Himeji
İzumi-otsu
Kaizuka
Sennan

ADALAR	NÜFUS	İLLER	NÜFUS
Hokkaido	5 184 000	Kyuşu	12 072 000
Hondo	82 560 000	Şikoku	3 904 000

Başlıca şehirler

Amagasaki	545 000	Kyoto	1 419 000
Çiba	482 000	Nagasaki	421 000
Fukuoka	853 000	Nagoya	2 036 000
Funabaşi	325 000	Niigata	384 000
Gifu	386 000	Nişinomiya	377 000
Hamamatsu	432 000	Okayama	375 000
Higaşiosaka	500 000	Osaka	2 980 000
Himeci	405 000	Sakai	594 000
Hiroşima	542 000	Sapporo	1 010 000
İvaki	327 000	Senday	545 000
Kagoşima	403 000	Şizuoka	416 000
Kanazava	361 000	Tokyo	8 841 000
Kavaguçi	306 000	Toyonaka	368 000
Kavasaki	853 000	Utsunamiya	301 000
Kitakyuşu	1 042 000	Vakayama	365 000
Kobe	1 289 000	Yokohama	2 238 000
Kumamoto	440 000	Yokosuka	348 000
Kuraşiki	340 000		

başbakan E. Sato ve eşi

rumunu sağlamlaştırdı. Bu refah, japon işadamlarını özellikle Asya'da yeni pazarlar aramağa yöneltti; Japonya her yıl S.S.C.B. ile ticaret anlaşmaları imzalar ve yeniler; ayrıca Doğu Sibirya'nın değeri konusunda Rusya ile ticaret anlaşması imzalar. Nispî bir azalmadan sonra, Çin ile ticaret yeniden başladı; ama çin-japon diplomatik ilişkilerinde düzelme olmadı. Aynı dönemde, Japonya İndonezya ile iktisadî ilişkiler kurdu.

A.B.D.'nin Asya siyaseti, japon toplumunda huzursuzluğa yol açtı; öğrenciler Vietnam savaşına karşı gösteriler düzenlediler ve 1968 ile 1969'da, Tokyo'da öğrenciler ile polis arasında kanlı çatışmalar oldu. A.B.D., 1969'da elli kadar askerî üssü boşaltmağa karar verdi; ayrıca başbakan Eisaku Sato'ya, üç yıllık bir süre sonunda Okinava'yı geri vermeyi vaat etti.

1969 yasama erken seçimlerini liberal demokratlar kazandılar; aldıkları oylarda hafif bir gerileme olmasına rağmen, 486 milletvekilliğinden 288'ini kazanarak temsilciler meclisinde çoğunluğu ele geçirdiler. Budd'ha'cılıktan esinlenen Kamiito teşkilâtı iki kat fazla milletvekili çıkardı (47); komünistler de 5 yerine 14 milletvekilliği kazanarak ilerlediler; buna karşılık, sosyalistler 50 sandalye kaybettiler (140 yerine 90). Parlamento 1970 ocağında Eisaku Sato'yu tekrar başbakan seçti.

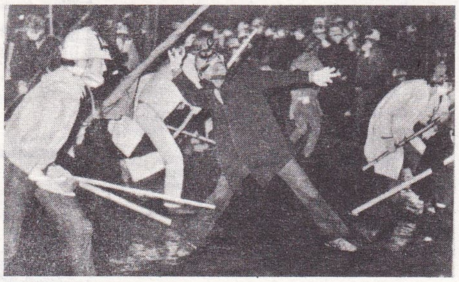

Okinava'da öğrenci gösterileri (kasım 1971)

İç zorluklar ve diplomatik girişimler

Hükûmet, A.B.D. ile güvenlik anlaşmasını yenilemekle, sol partilerde hoşnutsuzluk uyandırdı; sol partiler, 1970 haziranında bütün büyük şehirlerde, bu karara karşı gösteriler düzenlediler. 1971 nisanında yapılan kısmî belediye seçimlerinde, Liberal Demokrat parti durumunu sağlamlaştırdı; yandan komünistler de, Tokyo belediyesini ellerinde tutarak, üstelik Osaka belediyesini de ele geçirerek ilerlediler; bu ilerlemeyi, danışmanlar meclisini yenilemek için yapılan seçim de doğruladı.

Kalkınmanın yavaşlaması, özellikle de para bunalımı, ülkenin refahını tehdit etmeğe başladı; spekülasyon 1971 ağustosunda japon parasını etkiledi; A.B.D.'nin sıkıştırdığı, Sato hükûmeti, yenin değerini aralık ayında yüzde 7,66 oranında artırdı. Bu karar, doların değerinin düşürülmesi ve A.B.D.'de ithal mallarına yüzde 10 vergi konması, japon iş çevrelerini kaygıya düşürdü.

Bu yüzden, Japonya ilişkilerini çeşitlendirerek A.B.D.'ye bağımlılıktan kurtulmağa çalıştı; imparator Hirohito, eylül-ekim ayında Avrupa'nın birçok ülkesine resmî bir ziyaret yaptı. Hükûmet, Çin'in Birleşmiş Milletler teşkilâtına alınmasına karşı oy verdikten sonra, parlamenterlerin çoğunluğunun onayıyla tutumunu değiştirdi; 1972 şubatında Pekin ile normal ilişkiler kurmağa hazır olduğunu açıkladı; dört ay sonra, Eisaku Sato, başbakanlıktan istifa etti. Yerine, 5 temmuz 1972'de Liberal Demokrat parti başkanlığına seçilmiş olan Kakuei Tanaka geçti. Çin'e yaklaşmayı hızlandırmağa uğraştı ve 1972 eylülünde Pekin'e gitti; Mao Çe-tung ve Çu En-lay ile görüşmeleri, iki ülkenin birbirine büyükelçi göndermesini öngören bir anlaşmayla sonuçlandı. Yasama meclisi seçimleri (1972 aralığı) sonunda, Liberal Demokrat parti 17 sandalye kaybetti; buna karşılık sol ilerledi: komünistler 14 yerine 38, sosyalistler 90 yerine 118 milletvekili çıkardılar.

Japon parlamentosu 1973 aralığında, fiyatların artışıyla mücadele etmek ve enerji tüketimini azaltmak için hükûmete geniş iktisadî düzenleme yetkileri veren iki yasa oyladı. Bunun üzerine Kakuei Tanaka ülkede olağanüstü durum ilân etmeğe karar verdi.

Buna paralel olarak, japon diplomasisi, petrol üreticisi ülkelere yöneldi. 1974 ocağında, Tanaka'nın Güneydoğu Asya'ya yaptığı yolculuk sırasında İndonezya ile geniş bir iktisadî işbirliği tasarısı imzalanırken, Japonya Ortadoğu'da (Irak, İran) yerleşmenin yollarını da aradı. Çin ile imzalanan önemli bir havacılık anlaşması (nisan) sonunda, Tayvan Japonya ile hava ilişkilerini kesti. Nisan ayında, kamu servislerinin çoğunun katıldığı ulaşım grevi, ülkeyi felce uğrattı ve bir sosyal huzursuzluğa yol açtı. Temmuz ayında yapılan senato seçimleri, Komünist partinin çok büyük ölçüde ilerlediğini ve Liberal Demokrat partinin gerilediğini ortaya koydu. Kasımda Tanaka istifa etti; yerine, 9 aralıkta çoğunluğu liberal demokratlardan oluşan bir hükûmet kuran Takeo Miki geçti.

Askerî tarih

Japonya'nın savunma siyaseti 1960'tan beri Amerika Birleşik devletleriyle imzalanan karşılıklı işbirliği ve güvenlik anlaşmasına dayanır ve temelde gerçek bir askerî ittifak meydana getirir. Bu anlaşma 23 haziran 1970'te yenilendi. «Öbür yandan 1969'da Guam'da açıklanan Nixon doktrini, Japonya'yı Güneydoğu Asya'da daha çok sorumluluklar yüklenmeğe itti ve 21 kasım 1969 japon-amerikan anlaşmasıyla Japonya 1972'de Okinava'nın egemenliğini tekrar elde etti.

Bununla birlikte Amerika Birleşik devletleri bu adayı ve Japonya'da nükleer silâhların bulunmadığı yüzün üstünde askerî üssü elinde tutar. Gerçekten de nükleer silâhlanma sorunu 1945'teki Nagasaki ve Hiroşima bombardımanlarını henüz unutamayan Japonya'da apayrı bir önem taşır. Fakat hükûmetler bu konuda serbestleşirilerini korumağa özen gösterirler; nitekim Tanaka 1973'te anayasanın Japonya'ya savunma amacıyla nükleer silâhlar edinmeyi yasaklamadığını açıklamıştı. Her ne kadar kaynaklarının çok küçük bir bölümünü (gayrisafi millî hasılanın yaklaşık yüzde 1'i) savunmaya ayırıyorsa da, Japonya dikkat çekici iktisadî gelişimi nedeniyle ordusunun donanımı için dilediği kadar kredi elde edebilir. Ekim 1972'de kabul edilen ve 1972-1976 dönemini kapsayan dördüncü savunma planı, bir önceki plana göre giderleri iki katına çıkarmayı öngörür (2 345 milyara karşı 4 630 milyar yen). Bu plana göre en büyük çaba bilimsel araştırmaya ve büyük bir kısmı millî sanayi tarafından gerçekleştirilecek olan gereçlerin modernleştirilmesi alanında gösterilecektir. Planın üçüncü yılına rastlayan 1974-1975 bütçesi, bir önceki 900 milyarlık uygulamaya karşı, asker sayısını arttırmaksızın 1 093 milyar yene (3 835 milyon dolar) çıkarıldı.

Savunma kuvvetleri denilen japon silâhlı kuvvetlerinde 1975'te hepsi gönüllü olmak üzere asker sayısı 233 000 idi.

- *Kara kuvvetleri* (154 000 kişi), 13 tümen (1 motorize tümen), bir paraşütçü tugayı ve genel ihtiyat birliklerine ayrılmış, 565 tank, 125 hafif uçak ve 220 helikopterle donatılmıştır. Hava savunması altı «Hawk» grubu tarafından sağlanır. Dördüncü savunma planında ordunun hareket yeteneğinin arttırılması ve tamamen Japon tasarımı 38 tonluk yeni bir tankın hizmete konulması öngörülmüştür.
- *Deniz kuvvetleri*'nin (38 500 kişi), 200'ün üstünde (174 000 t) gemisi vardır: özellikle 14 denizaltı, 42 destroyer (biri «Tartar» füzesiyle donatılmış), 1 firkateyn ve 116 çeşitli gemi. Amerikan kökenli birkaç gemi dışında hemen hepsi japon tersanelerinde ve japon planlarına göre yapılmıştır.

Uçak gemisinden yoksun *deniz hava kuvvetleri*'nde yaklaşık 110 savaş uçağı vardır; bunlar karada üslenmiş 9 keşif filosu ve 60 kadar helikopterden oluşur. 1976'da dördüncü savunma planına göre japon donanması 200 000 t değerinde 170 gemilik bir filo kuracaktır.

- *Hava kuvvetleri*'nde (41 000 kişi), 385'i savaş uçağı olmak üzere 900 uçak vardır; savaş uçakları 4 avcı bombardıman bölüğü, 10 önleme avcı bölüğü, 2 nakliye bölüğü ve «Nike J» füzeleriyle donatılmış 5 hava savunma taburundan oluşur. Hava kuvvetleri 28 tarama ve hava denetim birliğine (amerikan «Nadge» sistemi) sahiptir. Dördüncü planda öngörüldüğüne göre japon-amerikan ilişkilerinden doğan zorunluluklar dışında, modası geçmiş uçakların yerini japon sanayiinin lisans altında yapacağı yeni modeller alacaktır.

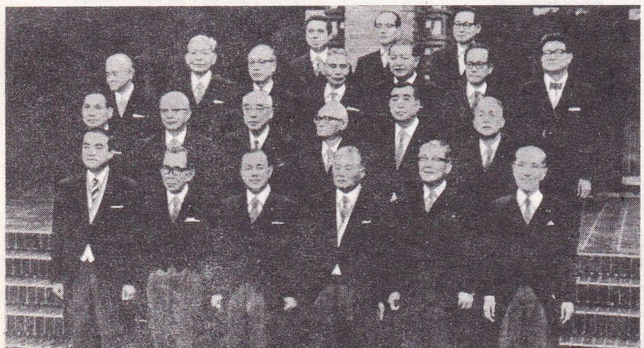

Tanaka hükûmeti (temmuz 1972)

Tokyo'nun merkezinde komünist aleyhtarı propaganda (1970)

Foto. Vautier-Decool, A.F.P. (2), Gamma (LAROUSSE)

GÜZEL SANATLAR

● *Resim ve heykel.* Japon sanatçıları soyutlamanın, sonra da en son öncü akımların dilini çok değişik biçimlerde yorumlayarak benimsediler. Keiji Usami (doğ. 1940) ya da Katsuro Yeşida'nın (doğ. 1943) yapıtları kavramsal bir algı araştırmasına dayanır; Josaku Maeda* (*Ek*) soyut yapıtlarında mandala'ları hatırlatırken, Tetsumi Kudo* (*Ek*) çağdaş teknolojiye karşı açtığı kampanyayı sürdürür. 1960'larda beliren şekil dışı «karşıt-sanat» topluluklarının çoğu, bu arada 1972'de dağıtılan «gutay» topluluğu ortadan kalkmıştır. Sofu Teşigahara* (*Ek*) ve Masayuki Nagare* (*Ek*) gibi çok farklı heykelcilerde bile Japonların soyutlama ötesinde doğaya olan sıkı bağlılıklar görülür. Hem heykelci, hem de mimar olan Bukişi İnue (doğ. 1930), Nobutaka Şikanai'nin tasarladığı Hakone açıkhava heykel müzesinin gerçekleştirilmesinde çalıştı. Katsuhiro Yamaguşi (doğ. 1928) buluşları ve getirdiği yeniliklerle dikkati çeker: yaptığı saydam, büyülü nesneler merkezi bir ışık kaynağı ile hareket eder.
Çok sayıda japon sanatçısı Amerika'ya yerleşmiştir. Hisao Domoto (doğ. 1928) durmamacasına kuşak ve dairelerin birbiri içine geçmesini yineleyen «süreklilik çözümleri»ni (1970) gerçekleştirir. Şusaku Arakava* (*Ek*) düşünce mekanizmalarını değiştiren bir sanatın arayışı içindedir. Heykelci İsamu Noguchi* (*Ek*) aynı zamanda dekoratör, dizayncı ve bahçe mimarıdır.
Paris'te Kumi Sugayi* (*Ek*) ve Ado Sato (doğ. 1936) konstrüktivizm araştırmalarını sürdürmektedirler. Toşimitsu İmai* (*Ek*) göz kamaştırıcı doğal renkleri, Yasukazu Tabuşi* (*Ek*) ihtiras dolu manzaraların zıt renklerini, Kei Sato (doğ. 1906) kalın bir madde içinde eritilmiş renklerin katılığını sever. Kei Hiraga (doğ. 1936) gerçeküstücülüğe kayan bir pop'art'ı benimsemiştir. Heykelcilerin çoğu soyut anlatımcılıktan yanadır: Yasuo Mizui* (*Ek*) anıtsal yapıtlarında taşı, Fumio Otani* (*Ek*) kendisine değişik boyutlarda öğelerden oluşan hareketli derlemeler gerçekleştirme olanağını veren ağacı kullanır, Minoru Kano* (*Ek*) biçimlerin dinamiğine uygun yumuşak ve parlak bir madde olan sentetik reçinelerle çalışır, Atsuşi İmoto ise (doğ. 1915) yer yer dayanılamayacak kadar güçlü gerçeküstücü bir şiirselliğe varmak için kaynak edilmiş madenlerden yararlanır. Marino Marini ve Giacomo Manzu*nun sanat kişiliklerinden etkilenen birçok heykelci de İtalya'da yerleşti. Milano'da Kenjiro Azuma (doğ. 1926) aşırı bir yalınlık, Tomonori Toyofuku (doğ. 1925) ise eksiksiz bir mükemmellik peşindedir; Roma'da ressam Şu Takahaşi (doğ. 1930) ince bir erotizmi yansıtan yapıtlar ortaya koyar. Hollanda'da hem heykelci, hem de sinemacı olan Şinkişi Tajiri tunç ve alüminyumla çalışır. Uluslararası bu eğilimlerin yanı sıra, gerçek japon resmi, yani dışarıda pek tanınmayan ipek ya da kâğıt üzerine boyarmaddelerle yapılan resim de Japonya'da büyük bir ilgi görür. Misao Yokoyama (1920-1973) ve Matazo Kayama (doğ. 1927) gibi sanatçılar, bugün klasik geleneklerle çağdaş kavramları uzlaştırma yollarını deneyen sanatçılardır. Bazı sanatçılar ise, «batı» üslûbunu benimsemekle birlikte Japon sanatına özgü nitelikleri de bu üslûba katmaktan geri kalmazlar. Kimi japonlarca yaşayan en büyük ressam olarak kabul edilen Ryuzaburo Umehara* (*Ek*) bu sanatçıların öncüsüdür. Şikanosuke Oka* (*Ek*), Takanori Ogisu (doğ. 1901) ve Şosuke Osava'nın (doğ. 1903) yapıtları da bu okulu en iyi temsil edenler arasındadır.

Binlerce yıllık geleneklere körü körüne uymak istemeyen çağdaş hattatlar içdünyalarını dile getirmeğe çalışırken zaman zaman resmin sınırlarına kayan eserler yaratırlar. Bu sanat dalında görülen yenileşme Şiryu Morita (doğ. 1912) ve Yuiçi İnue (doğ. 1917) gibi sanatçıların eseridir.

● *Gravür.* Uzun bir geçmişe sahip olan japon gravürü çeşitli grafik yöntemlerinden (taşbaskı, ağaç, ofort v.d.) geçerek çağdaş sanatınkine benzer bir evrim geçirdi. Şiko Munakata (doğ. 1903) *Banga*'larıyla (bıçakla tahta içine oyulan resimler) bu geleneksel türü yeniler, Yozo Hamaguçi* (*Ek*) ve Tetsuro Komai (doğ. 1920) soyut anlatımcılığı benimserler; Keiko Minami (doğ. 1911) peri masallarını andıran saf görünümlü bir dünya yaratır; Masuo İkeda (doğ. 1934) kadın vücudunu parçalamasıyla, Ai-O (doğ. 1931) ise göz kamaştırıcı «Gökkuşağı çevreleri» ve «Gökkuşağı Happening»leriyle ünlüdür.
Tadanori Yokoo'nun (doğ. 1936) posterleri, biraz da mizahî bir açıdan geleneksel görüntülerle çağdaş gerçekliği bağdaştırır.

● *Mimarlık.* Geleneksel japon evinin kendine özgü nitelikleri (destek duvarlarının olmayışı, öğelerin bir şiir vezni olan «tatami»ye göre standartlaştırılması) çağdaş mimarlığın son derece zengin bir biçimde gelişmesine olanak vererek mimarlığın bütün ülke kalkınmasıyla bütünleşmesini kolaylaştırdı. Kalkınmadaki hız, mimarlığı günlük yaşam mimarlığı zararına olarak, çoğu kere göstermelik (belediye sarayları, kültür ve spor kuruluşları, müzeler v.d.) anıtsal mimarlığa itti. K. Maekava* (*Ek*), Sakakura* (*Ek*) ya da Yoşimura* (*Ek*) gibi öncülerin ardından en önemlisi ve ünlüsü Tange* (*Ek*) olan bir kuşak yetişti. Tange, eserlerinde olduğu gibi ileriye dönük araştırmalarında da gelenek ile çağdaşlık arasında bir köprü ve birlik kurmayı başardı; bu bakımdan, japon mimarları arasında öncü ve yön verici durumundadır. N. Kurokava, M. Otaka, K. Kikutake* (*Ek*) gibi gençler onun ilkelerini benimsemekte ve «Metabolism*» topluluğu (*Ek*) bünyesinde geliştirmektedirler. Onun yönetimi altında gerçekleştirilen 1970 Osaka uluslararası fuarı, aralarında Sato* (*Ek*), Arata İsozaki (doğ. 1931), Tokamasa Yoşizaka (doğ. 1917), İsoya Yoşida (1894-1974), Masaşika Murata (doğ. 1906), Saşio Otani (doğ. 1924), Hiroşi Oe (doğ. 1913), Yoşinobu Aşihara (doğ. 1918) gibi sanatçıların da bulunduğu japon mimarlarının üstün başarısını bütün dünyaya tanıttı.

EDEBİYAT

Büyük bir değişiklik geçiren japon toplumunda hızla gelişen *masukomi*'ler (haberleşme araçları) edebiyatı geniş ölçüde etkiledi: günlük gazete ve haftalık dergilerde, yenilik ve heyecan meraklısı okurların beğenisine uygun zengin bir edebiyat doğdu. Halktan destek gören bazı yazarlar kurgubilim romanları yazdılar, ayrıca «ekonomik roman» gibi yeni formüllere başvurdular. Fakat en çok okuyucu çeken Matsumoto Seiko'nun (doğ. 1907) yenilediği polis romanı ve Şiba Ryotaro'nun (doğ. 1923) ağırlığını koyduğu tarihsel roman oldu. «Gerçek edebiyat profesyonelleri» olan bu yazarların en ilginci «elyazısıyla elli bin sayfa doldurmuş adam» diye tanıtılan Niva Fumio'dur (doğ. 1904). Bu ölçüsüz üretime karşı çıkan bazı romancılar, tekdüzende eser veren sanatçılara cephe alarak yazılarında gerçeğin gizli kalmış ya da alışılmamış yanlarını yansıtmağa çalıştılar. Bu yazarlar arasında ise başlıca yapıtı *Hojo no umi*'yi (Bolluk denizi) bitirdiği gün kendini gösterişli bir biçimde öldüren Mişima Yukio da (1925-1970) bulunmaktadır. Öte yandan Abe* Kobo (*Ek*) kesin bilimsel ayrıntılardan hareket ederek günlük yaşantıya olağandışı bir öğe katmayı başardı (*Tanin no Kao* [Bir başkasının yüzü], 1964; *Moetsukita çizu* [Kavruk harita], 1967). Avrupa'da pek tanınmayan Şimao Toşio (doğ. 1917) deliliğin mantığını anlatan öykülerinde bir ermiş gibi gerçeğin özünü yakalamağa çalıştı (*Şi no ibara* [Ölümün dikenleri]). Sanatlarını hiç bir modaya kapılmadan geliştiren bu doğrultudaki yazarlar arasında Haniya Yutaka (doğ. 1910) ve Fukazava Şiçiro'dan da (doğ. 1914) söz etmek gerekir. Bunlardan Haniya Yutaka *Yami no naka no kuroi uma* (Karanlıklar içindeki kara at) [1970] adlı öykü kitabıyla Tanizaki ödülünü kazandı, Fukazava Şiçiro ise alt tabakanın duygularını dile getirdi.
Son yıllarda japon edebiyatında ilgi toplayan yapıtlar arasında daha şimdiden doruk noktasına ulaşmış yazarların bazı romanları sayılabilir. İbuse Masuji'nin (doğ. 1898) *Kuroi ame*'si (Kara yağmur) [1966] oldukça önemlidir; Kavabata Yasunari (1899-1972) 1969 Nobel edebiyat ödülünü almıştır.
Yine son yıllarda japon edebiyatında yeni bir kuşağın sesi duyulur. Bu kuşak yazarları, biçimsel alandaki araştırmalarını büyük başarıyla sürdürürken çağdaş sorunları da yakından izlediler ve her şeyden önce içinde yaşadıkları zamanı yansıtmayı yeğlediler. En ilginç romancılardan biri sayılan Oe Kenzaburo (doğ. 1935) [*Man'en gannen no futtoboru* (1960'ta bir futbol maçı), 1967], *Hiroşima notları* adlı denemesinde atom bombasının sonuçları üzerinde durur. Öte yandan Oda Makoto (doğ. 1932) Beheiren derneğini («Vietnam'da barış topluluğu») kurdu, bu topluluğa, daha çok röportajcı olan Kaiko Ken de (doğ. 1930) katıldı. Tekahaşi Kazumi (1931-1969) çağdaş toplumda aydınların manevî acılarını dile getirdi; yazarın denemelerinden *Bungaku no sekinin* (Edebiyatın sorumluluğu) [1963] genç kuşak sanatçılarının havasını yansıtacak özelliktedir. Ancak roman üretiminin giderek artması eleştiri alanında şiddetli tartışmalara yol açtı, romanlarının yanı sıra uzmanlar (İto Hitoşi [doğ. 1905], Usui Yoşimi [doğ. 1905], Nakamuru Mitsuo [doğ. 1911]) ve şair (Yoşimoto Takaaki [doğ. 1924]) çağdaş romanın değeri, geleceği, varoluş nedeni üzerinde tartıştılar; Yamamoto Kenkişi (doğ. 1907) *Şosetsu no saihakken* (Romanın yeniden keşfi) ve Akiyama Şun (doğ. 19330) *Şosetsu ni nani o moto meru ka* (Romanda ne araştırıyoruz?) adlı yapıtıyla aynı doğrultuda çalıştı. Öte yandan japon şiiri de genel değişikliğe uydu. Bazı yazarlar değişmez biçimlere canlılık ve yenilik getirdiler: bu türde çalışan Tsukamoto Kunio (doğ. 1922), alay ve alışılmamış görüntüleri birbirine yaklaştırma yoluyla *tanka*'yı yeniledi, Yamaguçi Seişi (doğ. 1901) *haiku* evrenini yeniden yaşatma isteğiyle ün yaptı. Ancak bu arada birçok genç şair serbest nazıma yöneldi, aralarında özellikle ilgi çekenler şunlardır: savaş sonrası gerçeküstücü şairlerin en önemlilerinden biri olan Yoşioka Minoru (doğ. 1919), «Areçi» (*Yıkılmış dünya*) topluluğunun başkanı Tamura Ryuiçi (doğ. 1923), Anzai Hitoşi (doğ. 1919), Tanikava Şuntaro (doğ. 1931) ve «Zengakven» öğrenci birliği üyesi olan ve siyasal şiirler yazan genç Tsujii Takaşi (doğ. 1927).
Tiyatro alanında Abe Kobo (*Tomodaçi* [Dostlar], 1966) ve Mişima Yukio'nun (*Sado koşaku fujin* [Sado düşesi], 1966) piyesleri gibi değerli yapıtların yanı sıra öncü bir tiyatro doğdu, en etkin temsilcileri arasında ise Terayama Şuji (doğ. 1934), Suzuki Tadaşi (doğ. 1939), Kara Juro (doğ. 1941) ve Sato Makoto (doğ. 1943) gibi sanatçılar vardır.

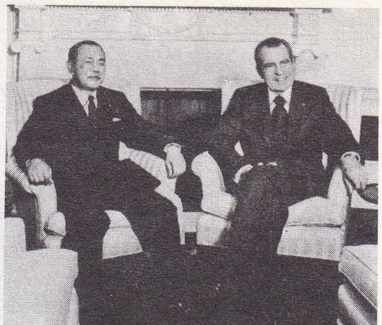

temmuz 1973'te A.B.D.'yi ziyaret eden K. Tanaka ve başkan Nixon

ulaştırma grevi (nisan 1973)

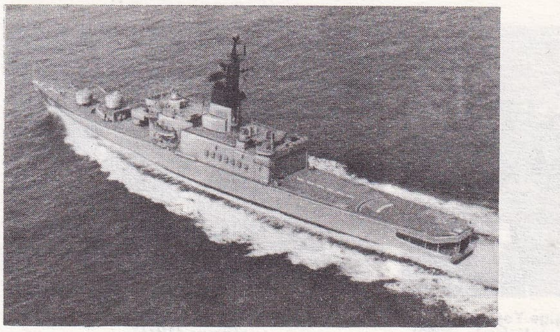

helikopter taşıyan japon destroyeri «Haruna» (4 700 t) 1973'te hizmete girdi

Foto. A.F.P., Japonya elçiliği, Laffont-Sygma (LAROUSSE)

güzel sanatlar

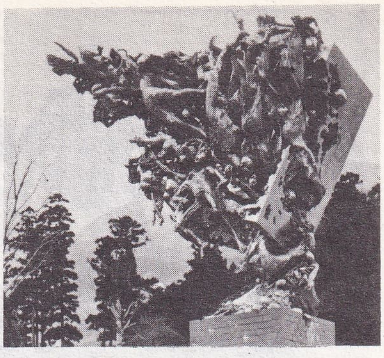

Atsuşi Imoto «Bozuşma» (1969) dökme alüminyum (Hakone Açıkhava müzesi, Kanagava)

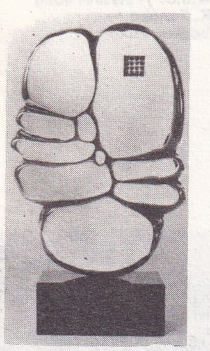

Minoru Kano «Dingin ışık» (1972) yumuşatılmış pirinç ve tunç

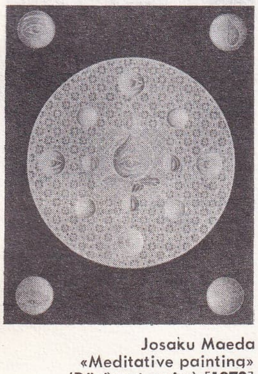

Josaku Maeda «Meditative painting» (Düşüncel resim) [1973] (Lambert galerisi)

sinema

SİNEMA

1970'lerin başında japon sinema sanayii, 1962-1963 yıllarına doğru patlak veren son derece ağır iktisadî bunalımın etkilerinden hâlâ kurtulmuş değildi. Seyirci sayısındaki baş döndürücü düşüş (1958'de 1 127,5 milyon, 1973'te 188 milyon) sürerken üretimde bir duraklama dönemine girmişti (1973'te 405 film). Ne var ki, üretim yapısı baştan başa değişikliğe uğramıştır: gerçekten de, 1960'ta sinema sanayiini elinde tutan (545 film) beş «büyük şirket» (Dai-ei, Nikkatsu, Şoçiku, Toho, Toei) yerlerini yavaş yavaş «bağımsızlar»a bırakmak zorunda kaldı. (1970'te «büyük şirket»lerin 202 filmine karşılık bağımsızlar 221 film yaptı.) 1960'ta sinema piyasasına sadece 2 bağımsız filmin sürüldüğü göz önünde tutulursa, üretimdeki bu yeni yönelişin ne denli önem taşıdığı ortaya çıkar. Üretilen toplam film sayısının çok büyük bir bölümünü, kaliteli film oranını büyük ölçüde azaltan pembe filmler ya da aşk ve seks filmleri oluşturur.
Bu koşullar altında birçok ünlü yapımcının bu yarı işsizlikten kurtulmada karşılaştıkları sayısız güçlükler şaşırtıcı değildir. Akıra Kurosava *Kızıl sakal*'dan (1965) bu yana sadece *Dodes'Kaden*'i (1970) çevirdi. Kon İçikava, sipariş üzerine yaptığı birkaç belgeselden sonra *Hâlâ sevmek* (1971) adlı filmi yaptı. Masaki Kobayaşi (*Bitkin bir adam için pavan* [1969]; *Şeytan hanı* [1971]) ve Keisuke Kinoşita geçici bir süre için kendilerine kaliteli film yapmak için elverişli bir ortam bulamadılar. Tomu Uçida (*Ölümün kılıçları* [1970]), Şiro Toyoda (*Cehennemin portresi* [1969]) ve Heinosuke Goşo gibi yıllanmış yapımcılar film çalışmalarını sürdürürken, Kaneto Şindo (*Kuroneko* [1968]; *Kagero* [1969]; *Bugün yaşamak, yarın ölmek* [1970]); Tadaşi İmai (*Köprüsüz ırmak* [1969]); Ko Nakahira (*Çimimorya ya da şeytanlı ruh* [1971]) ve *Tutsaklar fabrikası* (1968), *Vietnam* (1969), *İnsanlar ve savaş* (1970-1971) adlı filimleriyle doğrudan doğruya siyasete yönelen Setsuo Yamamoto gibi yetenekler, kendi çizgilerine sadık kalmağa çalışırlar. Ne var ki, en iddialı filimleri yapan 50'lerin sonu ve 60'ların başında ortaya çıkan genç sinemacılar oldu. Bunlar arasında Nagisa Oşima bir önder olarak kabul edilebilirse de (*Asılma* [1968]; *Şinjuku hırsızının günlüğü* [1969]; *Tören* [1971]; *Yaz için bir kızkardeş* [1972]), ayrıca şu yapımcıların adlarını da anmak gerek: Susumu Hani (*And'ların gelini* [1966]; *Cehennemde ilk aşk* [1968]; *Tutsak Aido* [1969]; *Mio* [1971]), Masahiro Şinoda (*Çifte intihar* [1969]; *Buraikanın rezaletleri* [1969]), Hiroşi Teşigahara (*Yaz askerleri* [1972]), Şohei İmamura (*Müstehcen* [1966]; *Bir adam kayboldu* [1967]; *Japon savaş sonrasından bir öykü* [1970]), Yasuzo Masumura (*Kadın vücudu* [1969]), Kirio Urayama (*Terk ettiğim kız* [1969]), Yoşişige Yoşida (*Erost kıyım* [1969]; *İtiraflar, kuramlar, aktrisler* [1971]; *Hükûmet darbesi* [1973]).
Uluslararası filim festivallerinde yeni yeni adlar duyuldu: Şinsuke Ogava (*Narita'da yaz* [1968]; *Narita'da kış* [1970]), Noriaki Tsu çimoto (*Taraftarın tarih öncesi* [1970]; *Minamata* [1971]), Toşio Matsumoto (*Pembe cenaze* [1969]; *Şura ya da Ruhlar ülkesinin merkezi* [1971]), Yoiçi Takabayaşi (*Su öyle berraktı ki* [1973]), Yoji Yamada, Kei Kumai, Koji Vakamatsu, Seijun Suzuki. Aralarında en yeteneklisi bir Rimbaud'nun haykırışı ile gerçeküstücü düşleri bağdaştırmağa çalışan Şuji Terayama (*Kitapları atıp sokağa çıkalım* [1971]) gibi görünmektedir. (L)

JAROSZEWİCZ (Piotr), polonyalı siyaset adamı (Nieswiez, Beyaz Rusya 1909). 1943'te 1. polonya ordusuna katıldı, rütbeleri hızla yükseldi; 1944'te Polonya Komünist partisine girdi ve bu ordunun siyasal komiser yardımcısı oldu. Polonya Halk ordusunun siyasal eğitim merkez bürosu idare yardımcılığına getirildi, tuğgeneralliğe yükseldi; savunma bakanı yardımcılığına (1945-1950), Devlet Planlama komitesi başkan yardımcılığına (1950-1952), ardından da konsey başkan yardımcılığına atandı (1952-1970); son görevdeyken maden sanayii bakanlığını (1954-1956), iktisat işleri bakanlık komitesinin başkan yardımcılığını (1957-1969), 1958 nisanından başlayarak Polonya'nın Comecon* temsilciliğini ve dış ülkelerle iktisadî işbirliği komitesinin başkanlığını da birlikte yürüttü. Siyasal büronun önce yedek (1964-1970), sonra aslî üyesi olan Piotr Jaroszewicz 1970 aralığında Edward Gierek tarafından, Josef Cyrankiewicz'den boşalan konsey başkanlığını devralmağa çağrıldı. (L)

JARRİNG (Gunnar JÖNSSON, — denir), isveçli diplomat (Brunnby 1907). 1953'ten 1956'ya kadar İsveç dışişleri bakanlığına vekâlet etti, İsveç'in Birleşmiş Milletler teşkilâtı (1956-1958) ve Güvenlik konseyi (1957-1958) daimî temsilciliğine atandı. A.B.D.'de (1958-1964), sonra S.S.C.B.'de (1964) İsveç büyükelçiliği yaptı; 1967'de Birleşmiş Milletler Genel sekreterliği tarafından, Ortadoğu'da Güvenlik* konseyinin 242 sayılı kararını (*Ek*) uygulamakla görevlendirildi.
Jarring, 1971 şubatında Kudüs ve Kahire'ye bir barış tasarısı sundu. Bu tasarı gereğince İsrail işgal ettiği Mısır topraklarını boşaltacak ve Mısır ile İngiliz mandası altındaki Filistin arasında çizilmiş eski uluslararası sınırlara çekilecekti. Ayrıca «Jarring planı», askerden arınmış bölgelerin kurulmasını ve Tiran boğazı ile Süveyş kanalının trafiğe açılmasını öneriyordu. Mısır ise, İsrail ile bir barış anlaşması imzalamayı ve İsrail devletini tanımayı kabul ediyordu. 15 şubat 1971'de Mısır, Gunnar Jarring'in muhtırasına, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini ve mülteciler sorununun çözümlenmesini şart koşan bir dizi karşı öneriyle cevap verdi. İsrail hükûmetinin cevabı da gene aynı ay içinde Birleşmiş milletler arabulucusuna ulaştı: İsrail hükûmeti, 4 haziran 1967 ateşkesiyle saptanan sınırlara çekilmeyi kesinlikle reddediyordu.
1972 aralığında Birleşmiş Milletler Genel kurulu, Gunnar Jarring'in yeniden arabuluculuk görevine başlamasını öngören bir karar aldı. Bunun üzerine Jarring 1973 şubatında Mısır, Ürdün ve İsrail'i ziyaret etti; fakat İsrail 1967 sınırlarına çekilmeye yanaşmadığı için görüşmelerden bir sonuç alamadı. (L)

Piotr JAROSZEWICZ

JASNY (Vojtěch), çekoslovak filim yönetmeni (Kelç 1925). Uzun yıllar Karel Kachyna ile işbirliği yaptıktan sonra 1957'de kendi adına ilk filmini çevirdi: Pavel Kohout'un bir sahne oyunundan uyarladığı *«Eylül geceleri»*. Bu filmi *«Arzu»* (1958), *«Öldükten sonra da yaşadım»* (1960), *«Meryem'e âyin»* (1961), *Az prijde kocour* (Bir gün kedinin biri) [1963], *«Pipolar»* (1965) ve *«Moravya günlüğü»* (1969) izledi. 1968 olaylarından sonra ülkesinden ayrılmayı tercih etti. (L)

***JASPERS** (Karl), alman filozofu ve psikiyatri uzmanı. → (öl. Basel 1969). [L]

***JASSİN** (Hans Bagué), indonezyalı yazar. — *Lembaga Bahasa Nasional*'in («Ulusal Dil enstitüsü») Edebiyat bölümünü yöneten Jassin, kendi yayımladığı *Sastra* dergisinde, şiddetli kalem tartışmalarının (*Heboh Sastra 1968, suatu pertanggungan djawab* [1968 Sastra olayı, bir kanıtlama], 1970) yanı sıra, sanatla yaşam arasındaki ilişkilerin tanımına yönelik denemelerini sürdürdü. (L)

***JASTRUN** (Mieczyslaw), polonyalı şair. — Yeni şiir kitapları (*«Güpegündüz»*, 1967; *«Belleğin simgeleri»*, 1969) ve denemelerini (*«Seçme özgürlüğü»*, 1969; *«Yıldızlı elmas»*, 1971) yayımladı. (L)

JAULİN (Robert), fransız antropoloğu (Le Cannet 1928). Felsefe ve matematik dallarında yükseköğrenim yaptıktan sonra 1953'te araştırma görevlisi olarak Fransız Bilimsel Araştırma merkezine girdi; 1954-1959 arası uzun süre Çat'taki Sara kabilesinin, 1964-1968 arasında Amazonya'daki Bari'lerin arasında yaşadı, Sara'ların topluma giriş törenlerine kabul edildi. Paris VII. üniversitesinde antropoloji, etnoloji ve dinbilim eğitim-araştırma biriminin yöneticisidir. Çağdaş antropolojide özgün bir yeri olan eserlerinde sürekli olarak, incelediği uygarlıkların günlük eylemlerini kaynak gösterir. 1962'den bu yana, kültür alanındaki ırk kıyımını duyurmak için güçlü bir kampanyaya girişen Jaulin, *la Paix blanche. Introduction à l'ethnocide* (Beyaz barış. Irk kıyımına giriş) [1970] adlı eserinde, sömürgeci batı uygarlığının başka kültürleri nasıl yok ettiğini somut örneklerle gösterir: bu yok etme, her zaman bir kıyım biçiminde değil, genellikle kıyımdan çok daha sinsi, fakat onun kadar güçlü olan bir «kendi kültürün-

Yoşişige Yoşida'dan «Hükûmet darbesi» (1973)

Nagisa Oşima'dan «Tören» (1971)

A. Kurosava'dan «Dodes' Kaden» (1970)

Susumu Hani'den «And'ların gelini» (1966)

Foto: Unijapan (2), Films Molière, A. İmoto, Shibata Organization (J.-L. Passek kol.), Y. Lambert galerisi, M. Keleta, A.F.P. (LAROUSSE)

den koparma» işlemidir. *La Paix blanche* dışında en önemli eserleri şunlardır: Sara toplumuna giriş törenlerini incelediği *la Mort Sara* (Sara ölümü) [1967]: bu uygarlıktaki insanların dünyasını açıklayan düzenlenmiş, oyun gibi bir ölüm; matematiğin bir kâhinlik sistemine uygulaması olan *Géomancie. Analyse formelle* (Toprak falı. Biçim çözümlemesi) [1967]; *Anthropologie et calcul* (Antropoloji ve hesap) [Ph. Richard ile birlikte, 1971]; Bari ve Sara uygarlıklarının karşılaştırmasını yapan *Gens de soi, gens de l'autre* (Kendinin yakınları, ötekinin yakınları) [1973]; *Documents Sara* (Sara belgeleri) [1974]; *Hébreu et pharaon* (Yahudi ve firavun) [1974]; *Pourquoi la mathématique?* (Neden matematik?) [1974]. Ayrıca ırk kıyımıyla ilgili metinlerin derlenmesini yönetti: *De l'ethnocide* (Irk kıyımı üstüne) [1972] ve *l'Ethnocide à travers les Amériques* (Amerika kıtasında ırk kıyımı) [1972]. (L)

***JAWARA** (Dauda Kairaba), gambiyalı siyaset adamı. — Gambiya'da cumhuriyetin resmen ilânından (nisan 1970) sonra başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı görevlerini yüklendi. (L)

***JEANMAİRE** (Renée, **Zizi** — denir), fransız kadın dans sanatçısı. — S. Gainsbourg, R. Queneau ve J. Ferrat'nın şarkılarından yaptığı plaktan (1968), Olympia sahnesinde (1968) ve fransız televizyonundaki (1969) danslı, şarkılı gösterilerinden de anlaşılacağı gibi gitgide şarkı ve müzikhol çalışmalarına ağırlık vermeğe başlayan sanatçı 1969'dan bu yana kocası Roland Petit ile birlikte Casino de Paris'yi yönetiyor ve aynı müzikholün «revü yönetmenliği»ni yapıyor. (L)

JEANNERET (Pierre), isviçreli mimar ve mühendis (Cenevre 1896 - Thône [Cenevre'nin kantonu] 1967). Cenevre'de mimarlık öğrenimi yaptıktan sonra 1920'de Paris'e gitti, 1922'ye kadar Auguste Perret'nin mimarlık bürosunda çalıştı. Sonradan yeğeni Le Corbusier* ile bir mimarlık bürosu kurdu ve 1939'a kadar bu büroda onunla işbirliği yaptı. Savaş sonrası Grenoble'da kendi adına bir büro açarak (1944) aile tipi prefabrika evler sorununa eğildi. Alpler'deki (Uriage) bir askerî okul projesi (1945-1946) ile Bréhat adasındaki bir konut projesi hazırladı. 1949-1950 yıllarına doğru çalışmalarını daha çok Puteaux, Montpellier ve Béziers'de halk tipi lojman sitesi üstünde yoğunlaştıran Jeanneret 1950'de Hindistan'daki Çandigarh* kentinin kuruluşu için yeniden Le Corbusier ile işbirliği yaptı; 1966-1967'de gene Hindistan'daki Talvara kentinin yapım çalışmalarına katıldı. (L)

***JEANSON** (Henri), fransız oyun yazarı ve sinema diyalogcusu. — (öl. Equemauville 1970). [L]

***JEBELEANU** (Eugen), romanyalı şair. — Son kitapları, şairin hem daha içe dönük, hem de daha evrene açık bir duygusallığa kaydığını gösterir (*Hannibal*, 1972). [L]

***JELİNEK** (Hanns), avusturyalı besteci. — (öl. Viyana 1969). [L]

JELUTONG i. (indonezyaca k.). Kim. «Pontianak» da denilen kopal reçine; verniklerin, yapıştırıcıların, linoleumun yapımında kullanılır: *Jelutong, özellikle Sulawesi adalarında bulunan, agatis familyasından bir ağacın kabuğu çizilerek elde edilir.* (L)

***JEMEPPE-SUR-SAMBRE**, Belçika'da komün. — Kimya sanayii. (L)

***JEMNİTZ** (Sándor Alexander), macar bestecisi. — (öl. Balatonföldvár, Balaton gölünün güney kıyısı 1963). [L]

***JENSEN** (Hans Daniel), alman fizikçisi. — (öl. Heidelberg 1973). [L]

JEOAKUSTİK i. (fr. *géoacoustique*). Yerkürenin yüzeyindeki sesaltı titreşimlerini bulmayı ve çözümlemeyi amaçlayan bilimdalı. (L)

***JEOKİMYA** blş. i. — Bk. YERKİMYASI, *Ek*.

JEOMATİK i. (fr. *géomatique*). Bilgileri aktarma, saklama ve kullanma yöntemlerindeki (bilişim) gelişmeyle, bu bilgilerin coğrafî yer tayinindeki kullanımından (planlar, haritalar, koordinat listeleri) doğan kolaylıkları birleştirmeğe yarayan teknik.

— ANSİKL. *Jeomatik*'in temel amaçları kısaca şunlardır: yerküreyle ilgili karşılaştırma sistemlerini (geodezi sistemleri, haritacılık izdüşümleri) açık bir şekilde tamamlamak; çeşitli kaynaklardan (otomatik haritacılık, kadastro, karayolları, jeolojik örnekler v.d.) gelme sayısal bilgileri kapsayan dosyaları normlaştırmak ve bu bilgilerin hem de en yararlı şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla bu çeşitli dosyalar («veri bankaları» da denilir) arasındaki bilgi dolaşımını kolaylaştırmak. (L)

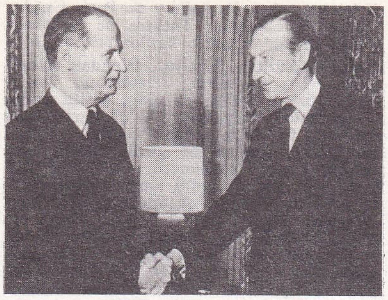

Kurt Waldheim ve Gunnar JARRING (solda)

***JEOMORFOLOJİ** i. — ANSİKL. *Jeomorfoloji*'nin gelişmesinde en büyük etken, çoğu jeomorfolojiye yardımcı nitelikteki doğal bilimlerden (jeoloji, pedoloji, jeokimya, sedimantoloji v.d.) alınan çözümleme yöntemlerinin gitgide yetkinlik kazanmasıdır. Jeomorfolojinin ilgi alanı, konuları ve amacı kendine özgüdür ama jeomorfoloji bu özelliklerinden çok, aynı mantık kurallarına ve aynı bilimsel titizliğe dayanan yöntemleri sayesinde kendini bir bilim dalı olarak kabul ettirecektir. Matematik yöntemleri tanımlama alanına kadar girer (talwog'ların yoğunluğu, ortalama eğimlerin değeri ve sıklığı gibi), morfografi (yüzey biçimlerinin tanımı) sırasında bir morfometriden (bu biçimlerin ölçülmesi) yardım isteyebilir.

Niteliksel evreden niceliksel evreye geçiş, biçimlerin açıklanmasında çok daha belirgindir. Aktüalizm kuramının son kırıntılarını da geçersiz ve köhne saymadan önce A. Cholley'nin ortaya attığı morfogenetik sistem kavramı uzun uzun denenmiştir. İklim morfolojisinin hızla gelişmesi de bu kavramın etkilerini ölçmek için yapılan girişimlere duyulan ilginin kanıtıdır.

İlk aşamada, iklim olaylarının incelenmesi, uyumsuz karasal oluşumlardan (kırıntı tortullar, değişme oluşumları v.d.) yola çıkarak kıtasal basıklıkların açıklanmasına uygulandı. Morfogenetik sistemlerin doğuşunda bu oluşumların rolü laboratuvar deneyleriyle değerlendirildi. Morfoskopi çözümlemeleri (bu oluşumların tanecik görünümü), granülometri incelemeleri (tanecik boyutlarının istatistiği), değişimlerin türünün tanımlanması (X ışınlarıyla kırınımölçümü), ağır minerallerin incelenmesi (kökenlerinin saptanmasını sağlar), mutlak yaş tayinleri (özellikle radyoaktif mineraller yardımıyla), jeomorfolojiye yardımcı nitelikteki bilim dallarının sağladığı verileri tamamlama olanağı veren çeşitli tekniklerdir. Yapımın etkilerini ise gene de ikinci plana atmamak gerek, çünkü bu etki iki şekilde kendini hissettirir:

— birincisi, tortul kayaların çeşitliliğiyle polarıcı mikroskopta incelenen ince lameller bir kayanın petrografik yapısı üstüne bilgi verir; bu kayanın bozulma sonucu gördüğü zarar da gözeneklilik ölçümüyle saptanabilir;

— ikincisi, tektonik bozulmaların sürekliliğiyle.

Yüzey biçimlerinin değerlendirilmesinde iç ve dış kuvvetler arasındaki etkileşmelerin çokluğu, aşınma çevrimi kavramının karşısına «morfogenetik dönemler» kavramını çıkardı. Birbirlerine eklendiklerinde morfogenetik bir sistemin doğuşuna yol açan süreçlere duyulan büyük ilgi bu dönemlerin belirlenmesi ve tanımlanması için kışkırtıcı bir etken oldu.

Bugünkü süreçlerin çok yavaş oluşu deneme istasyonlarındaki çalışmaları kısıtladığından, bu süreçlerin evrimini laboratuvarda hızlandırmak gerekiyor: böylece, yapay deneme koşulları altında tutulan çeşitli türden kayaçların durumunun nicel olarak değerlendirilmesi, çeşitli iklim ortamlarında kuramsal bir sertlik ölçeği hazırlama olanağı verir. Ne olursa olsun bütün bu gözlemler, doğrudan doğruya araziyi incelemenin yerini hiç bir zaman tutamaz. Doğal süreçleri yapay yollardan gerçekleştirirken karşılaşılabilecek en büyük güçlük budur ve deneyleme sırasında, aşınmanın temel özelliğinin süreksizlik olduğunu akıldan çıkarmamalıdır. Üstelik, morfolojik zaman tarih boyunca sürekli yinelenmez ve etkileri hep birbirine eklenir: bu açıdan ele alındığında her doğa parçası, çeşitli iklimlerin ve dolayısıyla morfogenetik sistemlerin kalıtımcısı olduğu için çokkökenlidir. Bu yüzden biçimlerin yorumlanması da her zaman tartışma götürür: bugünkü süreçlerin incelenmesinden doğan yasalar, oldukça uzak bir geçmişte, günümüze kadar gelen ve varlıklarıyla bugünkü süreçlerin incelenmesine katkıda bulunan eski biçimlerin oluşumunda rol oynamış olan yasaların açıklığa kavuşturulmasını sağlar. Bugünkü zaman bir yandan geçmişin bilgilerinden yararlanırken, bir yandan da geçmişin aydınlatılmasına yardımcı olur. Arazi üzerindeki çalışmalar ve laboratuvar deneyleri ayrıntılı bir morfoloji haritasının çıkarılmasını sağlar ve bayındırlık uzmanlarına değerli bilgiler kazandırır.

Gerçekten de, jeomorfolojinin yöntemli bir biçimde kendini yenilemesi ve doğal süreçlere gitgide daha büyük bir ilgi duyması bu bilim dalının günlük uygulamalara girmesini kolaylaştırıyor ve jeomorfolojinin ekoloji araştırmalarına yönelmesini sağlıyor. Morfolojik teşhis yöntemlerinin sayısız alanlarda (toprak aşınmalarına karşı savaş, kentsel yerleşme alanlarının seçimi, su ağının düzenlenmesi v.d.) çok geçerli olmasına rağmen, jeomorfolojinin çevre düzenlemesine katkısı genellikle pek az oluyor. Jeomorfoloji uygulama evresine giriyorsa eğer, bunu her şeyden önce araştırma yöntemlerinin sürekli gelişmesine borçludur; fakat jeomorfolojinin günlük yaşantıdaki uygulamaları da temel araştırmaların ilerlemesine kendi yönünden büyük ölçüde yardımcı olacaktır. (L)

***JEOTERMİK** sıf. — ANSİKL. Yerkürenin iç kısımlarından gelen ısı akısı ya da *jeotermik akı*, bölgeden bölgeye önemli değişiklikler gösteren bir büyüklüktür; fakat, gerek karada gerek okyanus diplerinde yapılan ölçümlerde normal değeri metrekare başına yaklaşık olarak 60 mW dolaylarında bulunmuştur. Yüzeye yakın yerlerdeki ısı gradyanı ise kilometrede ortalama 30°C'tır. Bu ıki büyüklüğün değeri kayaların ısıl iletkenliğine bağlıdır: kayaların ısıl iletkenliği de metre ve derece başına 3 W dolaylarında pek az bir değişiklik gösterir. Bugünkü genel kanıya göre, bu jeotermik akının kökenini yer kabuğuyla çekirdek kabuğunun radyoaktifliğinde aramak gerekir. Oysa derinlik kayaçlarının radyoaktif elementler açısından bileşimi üstüne bugünkü bilgilerimiz, bu radyoaktifliği değerlendirmeğe yeterli değildir. (L)

***JESPERS** (Oscar), belçikalı heykelci. — (öl. Brüksel 1970). [L]

***JESSELTON**, Sabah'ın (esk. *Kuzey Borneo*) başkenti. — 1968'de *Kota Kinabalu* adını aldı. (L)

JETAVATOR i. (ing. k.). Astronotik. Bir füzenin egzos borusundan çıkan sıcak gazları saptırmağa yarayan düzenek; bu düzenek egzos borusunun arkasına takılan ve egzos borusuyla eşmerkezli olan bir halkadan meydana gelir ve gazlar ne yöne saptırılmak isteniyorsa o yöne çevrilebilir. (L)

Jeune Peinture (SALON DE LA), Paris'te bir sanat akımının yuvası haline gelen yıllık resim sergisi. 1949'da Rebeyrolle* (*Ek*) tarafından kurulan sergi soyutlamaya karşı «topluma dönük» gerçekçi bir sanatı savunur. Ancak, Jeune Peinture'ün Arroyo* (*Ek*) gibi sanatçıların itişi altında pop'art'a yakın bir figür anlayışıyla kendi üslûbunu bulması ve siyasal açıdan solu benimsemesi (1968'de gerçekleştirilen *Vietnam için kızıl salon*) için 1964'ü beklemek gerekir; bu siyasal tutum gitgide katılaşarak 1972'de Troçki ve Mao yanlılığına dönüşür. 1970'ten bu yana Jeune Peinture'ün en çalışkan ressamlarından birkaçı (Henri Cueco, Lucien Fleury, Jean-Claude Latil, Michel Parré, Gérard Tisserand ve 1971'de ayrılan Chris-

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

tian Zeimert) Malassis kooperatifini kurdular: üretimin maddî araçları ortak bir hale getirilmekte ve yerleşik düzenin reddedilmesine dayanan siyasal eylem bütün çalışmaların yönünü belirlemektedir. Bu topluluğun başlıca eserleri şunlardır: *Kim öldürüyor, Biletin arka yüzü, Monumensonges* (1970), *l'Appartemensonge* (1971) ve «Fransa'da çağdaş sanatın on iki yılı» sergisi (1972) için hazırlanan *Büyük Méchoui ya da fransız siyasetinin on iki yılı.* (L)

JİREŞ (Jaromil), çekoslovak filim yönetmeni (Bratislava 1935). Daha ilk filmiyle (*Krik* [İlk çığlık], 1963), çekoslovak «yeni sinema» akımının en yetenekli temsilcilerinden biri olarak kabul edildi. «*Romans*» adlı yapıtının («*Suyun dibindeki küçük inciler*» filminin [1965] bir bölümü) ardından *Zert* (Şaka) [Milan Kundera'nın aynı adlı romanından, 1968], «*Valéria harikalar ülkesinde*» (1970) ve «*Benden selâm olsun kırlangıçlara*» (1971), «*Metro insanları*» (1974) filimlerini çevirdi. (L)

Eugen JOCHUM

***JİVKOV** (Todor), bulgar devlet adamı. — 1971 nisanında toplanan X. kongrede yeniden partinin birinci sekreterliğine seçildi. 7 temmuz 1971'de millet meclisince devlet başkanlığına atanınca başbakanlıktan çekildi. (L)

***JOBİN** (Raoul), kanadalı tenor. — (öl. Quebec 1974). [L]

JOCHUM (Eugen), alman orkestra yöneticisi (Babenhausen, Schwaben 1902). Münih'te öğrenim gördükten sonra München-Gladbach, Lübeck, Mannheim, Duisburg, Berlin ve Hamburg'da çalıştı. 1949'dan bu yana daha çok Münih'te yaşayan sanatçı aynı kentte Bavyera Radyo orkestrasını kurdu. Aynı zamanda Amsterdam Concertgebouw orkestrasının baş yöneticisidir ve Bayreuth'de birçok kere orkestra yönetmiştir. 1971'de iki yıl için Bamberg Senfoni orkestrasının baş yöneticiliğine atandı. Alman klasik ve romantik müziğinin güçlü yorumcularından sayılan Jochum, özellikle Bruckner uzmanıdır ve Bruckner'in bütün senfonilerini ilk defa plağa doldurmuştur. (L)

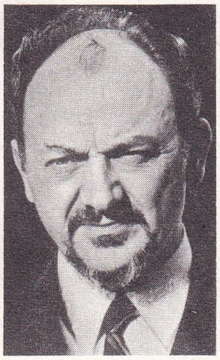
Anker JOERGENSEN

JOERGENSEN (Anker), danimarkalı devlet adamı (Kopenhag 1922). Orta halli bir ailenin oğlu olan ve küçük yaşta yetim kalan Anker Joergensen daha gençlik yıllarında sendikacılık eylemlerine katıldı. Kolişçileri sendikasının başkan yardımcılığını, 1956'dan 1962'ye kadar da başkanlığını yaptı. 1964'te Sosyal Demokrat partiden milletvekili seçildi. Danimarka'nın en önemli sendikası olan Uzmanlaşmış İşçiler ve Emekçiler sendikasının önce genel sekreteri (1962), sonra başkanı oldu (1968). İstifa eden önceki başbakan Jens Otto Krag*ın (*Ek*) kendi yerine tavsiye ettiği bu militan sendikacı 1972 ekiminde Danimarka başbakanlığına getirildi. Anker Joergensen geleneklerin dışına çıkarak, başbakanlık göreviyle Sosyal Demokrat parti başkanlığını birlikte yürütmeyi kabul etmedi. Yeni başbakan 1973'ün mart ve nisan aylarında, ülkenin hemen her yanına yayılan grevlerle ve Avrupa tarım siyaseti konusunda muhalefetin tepkileriyle savaşmak zorunda kaldı. 1973 eylülünde, partisinde bölünmelere yol açan iki ayrı eğilimi dengeleyebilmek amacıyla hükûmette değişiklik yaptı. Fakat kasım ayında, Sosyal Demokrat partili bir milletvekilinin istifası üzerine hükûmet parlamentodaki zayıf çoğunluğunu kaybetti ve başbakan 4 aralıkta erken seçimlere gidilmesini kararlaştırdı. Seçimlerden sonra başbakanlık Liberal partinin başkanı Poul Hartling'e geçti. Şubat 1975'te yeniden başbakan oldu ve bir Sosyal demokrat azınlık hükûmeti kurdu. (L)

O. JOHANNESSON

***JOEUF,** Fransa'da Meurthe-et-Moselle idare çevresinde komün. — Çelik fabrikası 1969'da kapandı. (L)

***JOFFREY** (Robert), amerikalı dansçı, koreograf ve dans öğretmeni. — A.B.D.'de dans sanatının gelişmesine katkısı nedeniyle çeşitli ödüller, özellikle de Washington State's Annual Arts Awards (1972) ve Capezio Award (1974) ödüllerini aldı. Bir yandan da, American Ballet School'daki en iyi öğrenciler arasından seçilmiş ikinci bir topluluk kurdu (bu topluluk A.B.D.'de daha çok Joffrey II Company adıyla tanınır). City Center Joffrey Ballet, Amerika ve Avrupa'daki çeşitli turnelerle (ilk defa 1971'de Londra'da; sonra 1973'te Viyana'da) kendisini tanıtırken R. Joffrey de Paris Çağdaş Müzik topluluğunun Théâtre de la Musique'te verdiği konsere katıldı (1972). [L]

JOHANNESSON (Olafur), izlandalı siyaset adamı (Skagafjardhar, İzlanda'nın kuzeyi 1913). Hukuk profesörü oldu, çeşitli yönetim görevlerinde çalıştı. 1959'da parlamento (Althing) üyeliğine seçildi, Gelişme partisinin merkez komitesine girdi, 1960'ta aynı partinin başkan yardımcısı, 1968'de de başkanı oldu. Bir yıl sonra partisinin liderliğine getirilen (1969) Johannesson 1971 temmuzunda İzlanda başbakanlığına atandı ve adalet bakanlığı ile dinişleri bakanlığını da üzerine aldı. 1974 mayısında parlamentoya, enflasyona karşı savaşmak amacıyla ücretlerin ve fiyatların dondurulmasını öngören bir kanun tasarısı sundu. Hükûmet koalisyonundaki partilerden biri bu tasarıyı desteklemeğe yanaşmayınca hükûmet parlamentodaki çoğunluğunu kaybetti. Bunun üzerine başbakanlıktan istifa eden Olafur Johannesson, haziran ayında yapılan erken seçimlerden sonra Hallgrimsson kabinesinde ticaret ve adalet bakanı oldu. (L)

JOHNS (Jasper), amerikalı sanatçı (Allendale, Güney Karolina 1930). Soyut anlatımcılığa karşı çıkan ilk sanatçılardan biridir; çoğu zaman «Yeni Dada'cılık» diye nitelenen ve sonunda pop'art'a açılacak olan bir akımın öncüsü oldu. İlk büyük tuvalleri 1955 ile 1958 yılları arasında yaptığı, fakat daha sonraki eserlerinde de birer öğe olarak yer alan «bayraklar», «nişan tahtaları» ve «sayılar»dır. Sonraları, 1959-1962 arası daha soyut ve daha anlatımcı resim dizileri yapmağa başladı. 1962'de tablolarına nesne birleştirmelerini de kattı ve aynı yıllarda üslûbu daha akıcı, daha berrak ve özgür bir nitelik kazanırken ilgisini insanın günlük yaşantısındaki nesneler üzerine çevirdi. Bütün bu konular Johns'un gravürlerinde, taşbaskılarında, serigrafilerinde, desenlerinde ve kurşun üzerine kabartmalarında da görülür. Bu basmakalıp konular, bu beylik nesneler ve günlük yaşantının bu alışılmış görüntülerinin ardında, amerikan toplumunun değer yargılarına yönelik bir eleştiri belirir. Sonradan pop'art sanatçılarının yeniden ele alıp geliştirdikleri çıkış noktası işte bu konular ve bu tutumdur. (L)

***JOHNSON** (Daniel), kanadalı devlet adamı. — (öl. Manicouagane 1968). [L]

***JOHNSON** (Eyvind), isveçli yazar. — Harry Martinson ile 1974 Nobel edebiyat ödülünü paylaştı. (L)

***JOHNSON** (Lyndon Baines), amerikalı devlet adamı. — (öl. Johnson City, Austin yakınları 1973). Başkan Johnson'ın, 1968 yılında yapılacak başkanlık seçimlerine adaylığını koymama ve Kuzey Vietnam üzerindeki amerikan bombardımanını kısıtlama kararı seçim kampanyasının gidişini değiştirdi. Johnson, başkan yardımcısı Hubert Humphrey'nin adaylığını desteklediyse de seçimi Cumhuriyetçi partinin adayı kazandı. 14 ocak 1969'da devletin son durumuna ilişkin bir mesaj yayımladıktan sonra Texas'taki çiftliğine çekilen başkan Johnson burada anılarını kaleme aldı: *The Vantage Point, Perspectives of the Presidency* (Elverişli duruma başkanlıktan bakış) [1971]. 1972 ağustosunda, Demokrat parti adayı George McGovern'i desteklediğini açıkladı. (L)

***JOHNSON** (Uwe), alman yazarı. — *Jahrestage aus dem Leben von Gesine Cresspahl* (Gesine Cresspahl'ın yaşamında yıldönümleri) [1968-1971] adlı roman çevrimiyle belge-yazı türünü sürdürdü. (L)

JOİNT-VENTURE [cointvençır] i. (ing. k.). Ortak, fakat sınırlı bir konuda, rizikonun iki şirket tarafından da paylaşıldığı fiilî ortaklık. (L)

JOJA (Athanase), romanyalı filozof, mantıkçı ve siyaset adamı (Bükreş 1904 - ay.y. 1972). Bir yandan filoloji ve hukuk derslerini izlerken, bir yandan da romanyalı komünistlerin saflarında ülküsü uğruna savaştı; 1931'de Romanya faşizm aleyhtarlığı hareketinin sekreteri seçildi, 1936'da da «*Tekelci kapitalizmin ifadesi faşizm*» adlı kitabını yayımladı. Toplama kamplarında tutuklu bulunduğu İkinci Dünya savaşından sonra mantık, mantıkla diyalektik arasındaki ilişkiler ve mantığın tarihsel gelişimi üstüne bir dizi incelemeye girişti. «*Mantık incelemeleri*» (1966-1971) ve «*Mantık araştırmaları*» (1971) adı altında yayımladığı iki değerli eseri işte bu çalışmaların bir dökümüdür. 1960-1963 arası kültür ve eğitim bakanı, sonra Unesco yürütme komitesinin başkan yardımcısı (1964-1966) olan Joja, Romanya halkının kökeni ve soy zinciri üstüne yaptığı araştırmaların sonuçlarını «*Söz ve belâgat*» (1967) adlı kitapta topladı. (L)

JOLAS (Betsy), fransız kadın besteci (Paris 1926). Öğrenimine A.B.D.'de başladı, Paris konservatuvarını özellikle D. Milhaud (beste) ve O. Messiaen'in (çözümleme) öğrencisi olarak bitirdi. 1965'ten bu yana fransız radyo ve televizyonunda çalışıyor. Başlıca yapıtları mezzo-soprano ve piyano için *Plupart du temps* (Çoğu zaman) [1949], dokuz çalgı için *Figures* (Biçimler) [1956], radyo için düzenlenmiş birer kantat olan *l'Œil égaré* (Dalgın bakış) [Victor Hugo'nun eserinden, 1961] ve *Dans la chaleur vacante* (Du Bouchet'nin eserinden, 1963), beş solocu ses ve sekiz çalgı için *Mots* (Sözcükler) [1965], koloratur soprano ve yaylı çalgılar üçlüsü için *Quatuor II* (1964), yirmi iki çalgı için *D'un opéra de voyage* (Bir yolculuk operasından) [1967], alto ve on üç nefesli çalgı için *Point d'aube* (Şafağın söktüğü yer) [1968], yaylı çalgılar orkestrası için *Quatre Plages* (Dört kumsal) [1968], keman ve altı vurma çalgı için *Etats* (Durumlar) [1969], on iki solocu ses için *Sonate à 12* (12'lik sonat) [Roland de Lassus'nün anısına sungu, 1970], org ve küçük orkestra için *Musique d'hiver* (Kış müziği) [1971], yaylı çalgılar üçlüsü ve büyük orkestra için *Trois Rencontres* (Üç karşılaşma) [1972], klavsen için *Autour* (Çevre) [1972], sekizli topluluk için *How now* (Şimdi nasıl?) [1972-1973], piyano için *B for Sonata* (1973), yaylı çalgılar dörtlüsü için *Quatuor III* (1973) ve 12 yaylı çalgı için *Well met*'tir (1973). [L]

***JOLİET,** A.B.D.'de (İllinois) şehir. — Alüminyum metalürjisi. (L)

***JOLİVET** (André), fransız bestecisi. — Son eserleri: trompet ve org için *Arioso barocco* (1968); vurma çalgılar için *Cérémonial,* «Varese'e sungu» (1969); org için *Mandala* (1969); obua ve arp için *Controversia* (1970); iki piyano için *Patchinko* (1970); soprano ve orkestra için *Songe à nouveau rêvé* (Yeniden düşlenen rüya) [1970]; trompet ve vurma çalgılar için *Heptade* (1971). [L]

JOLKOVSKİY (Aleksandr Konstantinoviç), sovyet dilbilimcisi (Moskova 1937). Moskova Yabancı Diller enstitüsü otomatik çeviri laboratuvarında araştırma yöneticisidir. (Bk. MELÇUK [*İgor Aleksandroviç*], Ek.) [L]

***JOMON** i. — Arkeol. Elde yapılmış ve 400-500°C'ta pişirilmiş, üzerinde ip izleri (Hondo adası) ya da deniz kabuğu izleri (Kyuşu adası) bulunan çanak-çömleği belirtmekte kullanılan japonca terim. || *Teşm. yol.* Pişmiş topraktan yapılma bu nesnelerle ayırt edilen ve en eski döneme kadar uzanan (günümüzdeki araştırmalara göre M.Ö. 4500 ile 3700 arası) Japon Cilâlıtaş kültürü. En yeni dönem M.Ö. 300 yıllarına kadar varır. Tarihleri bölgelere göre değişir: örneğin Jomon dönemi Kyuşu'da daha erken biter, oysa kuzeydoğudaki Hondo'da daha uzun zaman sürer. Yarı yeraltı konutlarında yaşayan ve bu vazoları yapan küçük avcı-balıkçı toplulukları, Sibirya topluluklarınınkini çok andıran taş malzeme bırakmışlardır. En eski siteler başlıca Kanto'da (Saitama'nın ve Kanagava'nın eyaleti) toplanmıştır. Orta Jomon ve Geç Jomon dönemleri Tokyo yönetiminde ve Çiba eyaletinde çok iyi temsil edilmiştir. Bölgelere ve çağlara göre çanak-çömlek kırmızımsı, gri ve siyah renktedir.

Kanto ovası bölgesi, Orta Jomon döneminin (III., II. binyıl) sonunda dikkati çekecek ölçüde bir teknik gelişme edinmiştir: derin havuzlar barok görünüşleriyle (geometrik süsler ve ışıldayan biçimler) dikkati çeker. Ev işlerinde veya ayinlerde kullanılan kaplar çok süslüdür. Mezarlardan genellikle kadınları konu alan ve dinsel nesne olarak kullanılan kil heykelcikler de çıkarılmıştır. (L)

***JONAS** (Franz), avusturyalı siyaset adamı. — (öl. Viyana 1974). 1965'ten beri Avusturya cumhurbaşkanı olan Jonas, 1971 nisanında, Gorbach («Halk partisi») adayı Kurt Wald-

Foto. Fisher-Gamma, Simonpietri-Gamma, A.F.P. (LAROUSSE)

heim'a karşı seçimi kazanarak yeniden cumhurbaşkanı seçilmişti. (L)

JONATHAN (Joseph Lebua), lesotholu siyaset adamı (Leribe, Maseru'nün kuzeydoğusu 1914). Basutoland Ulusal partisinin kurucusu ve lideri olan (1959) Jonathan 1965'te Basutoland başbakanlığına ve dışişleri bakanlığına atandı. Ülkesi Lesotho adıyla bağımsızlığa kavuşunca da (1966) gene bu görevde kaldı. Kongre partisinin Lebua Jonathan yönetimindeki Ulusal partiye karşı oy çoğunluğunu sağladığını öne sürmesine rağmen Jonathan seçimleri kazandı ve 1970 ocağında kral Moshoeshoe II'nin bütün yetkilerini elinden alarak kendisine yalnızca onursal bir paye bıraktı. Jonathan ayrıca olağanüstü durum ilân etti, anayasayı bir süre için yürürlükten kaldırdı ve bütün yetkileri kendinde topladı. 1973 temmuzunda olağanüstü duruma son verdi. (L)

JONES (Allen), ingiliz ressamı (Southampton 1937). 1950'lerde, Richard Hamilton* (*Ek*) ile birlikte, yeni doğan pop'art akımının belli başlı öncülerinden biri olarak tanındı. Kitaj'ın etkisiyle gelişen eleştirel tutumuna, renklerindeki cüretkârlıkla, alaycılığı ve ayrıksı görüşleriyle bir çeşit plastik şiir havası kattı. 1960 yıllarında, «Altında kravat bulunan baş» tema'sını, kadınla erkeğin birbirine karıştığı «çiftler» tema'sını geliştirdi ve eserlerinde erotizmi ön plana aldı. Çoğu zaman, tablodaki nesnenin çevre çizgilerini izleyerek ya da tam tersine bu çizgileri başka biçimlerle bozup belirsiz hale getirerek tuvallerini böler; ayrıca üçboyut üzerinde de çalışır. Aldatmaca ve yapmacık, çizgi romanın dolaysız görüntülerinden ve modadan esinlenen sanatının değişmez öğelerinden biridir. (L)

***JONES** (James), amerikalı yazar. — *The Merry Month of May*'de (Neşeli bir mayıs ayı) [1971] Paris'teki 1968 mayıs olaylarının geniş çerçevesi içinde bir ailenin dramını, *Un coup de soleil*'de (Güneş çarpması) [1973] ise bir polis olayının kurgusu içinde zenginlik ve bolluğa boğulmuş, işsiz güçsüz bir dünyanın görüntüsünü işledi. (L)

***JONGEN** (Leon), belçikalı besteci. — (öl. Brüksel 1969). [L]

***JORA** (Mihail), romanyalı besteci. — (öl. Bükreş 1971). [L]

***JORASSES (Grandes—)**, Mont-Blanc kütlesinde Fransa-İtalya sınırında doruklar; *Walker doruğu*'nda 4 206 m. — 1 100 m yüksekliğindeki ünlü kuzey cephesi, güçlüğü yüzünden dağcıları çok ilgilendiren klasik bir tırmanma yoludur. R. Desmaison, G. Bertone ve R. Claret ile, on gün süren bir çabadan sonra Walker doruğuna yeni bir yoldan çıktı (ocak 1973). Burası bütün Alpler'in tırmanması en güç yollarından biridir. (L)

JORDANOW, Polonya'da, Krakow'un güneyinde şehir. II. binyılda yer alan bir kalkolitik fasiyese adını vermiştir. 57 mezarın bulunduğu bir mezarlıkta, erkeklerin sağ taraflarına, kadınların ise sol taraflarına yattıkları ikiye katlanmış iskeletlere rastlanmıştır. Uzunluğu 15-40 metre arasında değişen, yamuk planlı kütüklerden yapılma büyük evlerin kalıntıları bulunmuştur. Lengyel kültüründen türeyen Jordanow kültüründe küresel karınlı testiler ve Orta Avrupa'nın Kalkolitik devriyle aynı zamana rastlayan amber ve bakır boncuklardan oluşma mücevherler görülmektedir. (L)

JORN (Asger), danimarkalı ressam ve gravürcü (Vejrum 1914 - Aarhus 1973). Cobra* grubunun, (görevselciliğe karşıt) İmgeci bir Bauhaus İçin Hareket'in, Durumcu Enternasyonal'in kurucularındandır; Jorn, taslak figürleri, belli belirsiz ve şeytanî görüntüleri anımsatacak resimler elde etmek için son derece renkli lekeler ve bıçak yaralarıyla soyutun sınırına varmağa, kolektif bilinçdışını araştırmağa çalışır. Denemelerini bir kitapta toplamıştır: *Pour la forme* (Biçim için) [1958]. Eserleri Silkeborg müzesinde (Danimarka) olduğu gibi Avrupa ve Amerika'da çeşitli koleksiyonlarda da bulunur. (L)

JOSEPHSON (Brian David), ingiliz fizikçisi (Cardiff 1940). Cambridge üniversitesinde öğrenimini tamamladıktan sonra aynı üniversitenin fizik bölümünde araştırma başkanı yardımcısı oldu. 1962'de, daha öğrenciyken

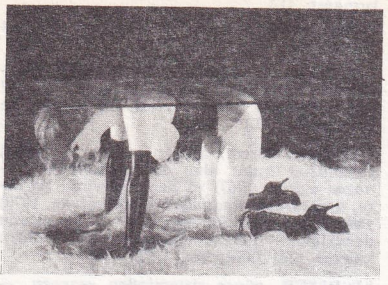

A. JONES: «Masa» (1969)

ve tamamıyla kuramsal temellere dayanarak, düşük sıcaklıklarda aşırı iletken maddelerin taşıdığı elektrik akımının bazı durumlarda ince bir yalıtkan engeli aşabileceğini keşfetti (*Josephson olayı*). «Kanal bağlantısı» denilen ve çok yüksek frekanslı sinyallar doğuran böyle bir bağlantının günlük kullanımda sayısız uygulamaları vardır. Bu önemli buluş Josephson'a, L. Esaki ve I. Giaever ile birlikte 1973 Nobel fizik ödülünü kazandırdı. (Bk. JOSEPHSON OLAYLARI, *Ek*.) [L]

Josephson olayları, yalıtkan ya da normal koşullarda iletken olan ince bir engelle ayrılmış iki aşırı iletken arasından akımın geçmesi şeklinde ortaya çıkan ve 1962 yılında B. D. Josephson tarafından keşfedilen olaylar. *Doğru Josephson olayı*, aşırı iletken iki eleman arasındaki küçük bir açıklıktan doğru akımın geçmesini sağlayan bir «tünel olayı»dır; maksimum akım, bağlantı üzerine uygulanan magnetik alana bağlıdır. SQUID (Superconducting QUantum Interferometric Device) denilen bir aygıtta çok küçük magnetik alanların ölçümü için bu özellikten yararlanılır. Eğer Josephson bağlantısından, doğru Josephson olayı için saptanmış sınırı aşan bir doğru akım geçirmeğe çalışılırsa, çok yüksek frekanslı bir alternatif akım doğar; bu frekans, iki aşırı iletken arasındaki potansiyel farkıyla doğru orantılıdır: buna *alternatif Josephson olayı* denir. Günümüzde, Josephson bağlantısına dayanan ve 10^{-10} G'lik bir magnetik alanı, 10^{-16} V'luk bir potansiyel farkını, 10^{-23} W'lık bir gücü ölçebilen son derece duyarlı âletler yapılmıştır. Josephson bağlantısının ileride karmaşık bilgisayarlarda da kullanılması tasarlanıyor: bu bağlantı 80 pikosaniyelik bir komütasyon süresi sağlar, oysa en iyi klasik kriyotronlarla ancak 25 nanosaniyeye ulaşılır. (L)

***JOSTEN** (Werner), alman asıllı amerikalı besteci ve orkestra yönetmeni. — (öl. New York 1963). [L]

***JOUHANDEAU** (Marcel), fransız yazarı. — Kendi yaşantısını konu alan yayımlarını sürdürürken (*Mémorial, VII* [Anılar, VII], 1972; *Journaliers, XI-XVIII* [Günceler, XI-XVIII], 1968-1973; *Jeux de miroirs* [Ayna oyunları], 1974) bir yandan da eski ya da basılmamış metinleri yeniden ele aldı (*Léonora, ou les Dangers de la vertu* [Léonora ya da erdemin sakıncaları], 1969; *Une adolescence* [Erginlik çağı], 1971; *Lettres d'une mère à son fils* [Bir ananın oğluna mektupları], 1971; *Azaël*, 1972). 1971'de, çilekeş ve delişmen karısı Elise'i kaybetti. (L)

***JOUVE** (Pierre-Jean), fransız yazarı. — (öl. Paris 1976). [M]

***JOYCE** (James), irlandalı yazar. — 1968'de yazarın, *Ulysses*'i yazmağa başlamadan az önce Trieste'de kaleme aldığı kısa bir anlatısı yayımlandı: *Giacoma Joyce;* bu eserde Joyce en sevdiği konulardan birini, ilgisiz ve soğuk bakireye duyulan temiz sevgiyi yeniden ele alır. (L)

JUAN CARLOS (Roma 1938). İspanya kralı (1975). Barcelona kontu don Juan ile Marie - Mercedes de Bourbon'un oğlu. On yedi yaşına kadar sürgünde yaşadı (İtalya, İsviçre, Portekiz), sonra İspanya'ya gelerek kara, hava ve deniz ordularının askerî okullarında yıllarca öğrenim gördü. 1962'de yunan prensesi Sophie ile evlendikten sonra Madrid'deki Zarzuela sarayına yerleşti; general Franco protokol görevlerini çoğu defa ona verdiği halde Juan Carlos 1968'e kadar babası Don Juan'ı tahtın yasal hak sahibi olarak görmeğe devam etti. O tarihte anayasanın öngördüğü erginlik yaşına (otuz yaş) eriştiği için, 22 temmuz 1969'da resmen İspanya tahtının vârisi olarak gösterilmeyi kabul etti; 1971 temmuzunda ise, general Franco'nun bulunmadığı ya da hastalandığı zamanlar devlet başkanının görevlerini devralma hakkı kendisine verildi.

Juan Carlos bu hakkını, 1 kasım 1975'te general Franco'nun komaya girmesi üzerine kullandı. 20 kasımda Franco ölünce 23 kasımda yapılan bir törenle kral olarak and içti, 27 kasımda da taç giydi. Juan Carlos'un İspanya kralı olarak yaptığı ilk eylem, siyasal hükümlüler için sınırlı bir af çıkarmak oldu. (LM)

JUDD (Donald JUDD, **Don** — denir), amerikalı sanatçı (Excelsior Springs, Missouri 1928). Sanat tarihi ve felsefe okuduktan sonra amerikan geometri akımı doğrultusunda araştırmalara girişti. Bir kuramcı olarak 1959'dan 1965'e kadar *Arts Magazine*'in yayımında çalıştı ve pek çok sanat dergisinde makaleler yayımladı. Don Judd minimal sanatın öncüsü olarak kabul edilebilir. 1964'ten bu yana genellikle paralelkenar biçiminde kutular yapar ve bu kutuları, yerden tavana kadar bütün duvarı kaplayacak biçimde yan yana ya da üst üste yerleştirir. Bazen üzerlerine boya vurduğu (özellikle kırmızı) çelik ve alüminyuma çoğu kere renkli pleksiglas eklerek bir kutudan öbürüne değişen renk oyunları ve saydamlık etkileri yaratır. (L)

JUILLARD (Etienne), fransız coğrafyacısı (Paris 1914). Strasbourg ve Paris'te coğrafya öğrenimi yaptıktan sonra Nîmes lisesinde ders vermeğe başladı, sonra Strasbourg akademisi rektörüyle birlikte halk kültürü sorunlarına eğildi. *La Vie rurale dans la plaine en basse Alsace* (Aşağı Alsace ovasında kırsal yaşam) [1953] konulu tezi, Marc Bloch ve Roger Dion'un çalışmalarından sonra sayıları gittikçe artan tarımsal coğrafya incelemeleri arasında yer alır ve kırsal çevrenin değişiminde rol oynayan toplum koşullarının çözümlenmesine verdiği önemle tarımsal coğrafyaya yeni bir yön kazandırır.

1954'ten bu yana Strasbourg Üniversitesi Coğrafya kürsüsünün başında olan Juillard, ayrıca Uygulamalı Coğrafya merkezini ve Üniversite Demografi enstitüsünü kurması, Siyasal İncelemeler enstitüsünü yönetmesiyle de ülke coğrafyasına katkıda bulunmuştur. Pek çok yabancı üniversitede, özellikle Brezilya, Belçika ve Kanada üniversitelerinde ders ve konferanslar vermeğe çağrılmıştır.

Juillard'ın yapıtları özellikle, o güne kadar coğrafyacıların pek az yararlandığı bilim dallarına açılması yönünden önem taşır: kırsal ortamın incelenmesinde sosyolojiye başvuran Juillard, bölgesel incelemeler alanında iktisatçıların düşüncelerine ağırlık verir.

1962'de, *Coğrafya yıllıkları*'nda yayımlanan «la Région, essai de définition» (Bölge, bir tanım denemesi) başlıklı yazısı, mekân düzenlemesi konusunda bütün çağdaş araştırmaların çıkış noktasıdır. *Economie du Canada* (Kanada iktisadı) [1964] ve *l'Europe rhénane* (Ren Avrupası) [1968] adlı yapıtları, ulusal alan ya da sınır bölgesi kavra-

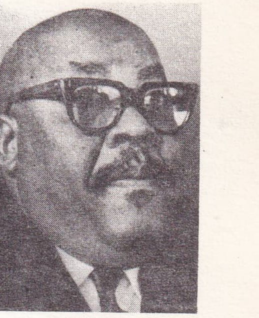

J. L. JONATHAN

B. D. JOSEPHSON

JUAN CARLOS

Etienne JUILLARD

Foto. Larousse, Marion Kaplan-Parimage, Keystone, A.F.P., B. Dietrich (LAROUSSE)

mında bu yöntemlerin ne gibi değişiklikler getirdiğini gösterir. Bugün Juillard'ın yönettiği araştırmaların amacı ise, bir bölgedeki değişikliklerin nasıl doğduğunu açıklamak ve bunlara yön veren etkenleri belirlemektir. (L)

***JUKOV** (Georgiy Konstantinoviç), sovyet mareşali. — (öl. Moskova 1974). Sekiz yıl kendi köşesinde, unutulmuş olarak yaşadıktan sonra 1965'te, zaferin 20. yıldönümü nedeniyle yapılan kutlama törenine Jukov resmen katıldı. 1969'da Moskova'da anılarını yayımladı. (L)

JUMAR i. (tes. edil. ad). Dağcıların, boşlukta asılı duran bir ip boyunca tırmanmak ya da inmek için kullandıkları aygıt.

— ANSİKL. Aşağı yukarı 450 gr ağırlığında olan *Jumar* bir el tutamağından, tırmanılan ipin oturduğu yarım daire biçiminde bir kanaldan ve üstüne bastırıldığı zaman tutamağı ip üzerinde sabitleştiren bir kilitleme düzeneğinden oluşur. El tutamağına, üzengi biçiminde bir bilezik eklenmiştir. Dağcı, bu bilezikle donatılmış iki tutamağı ip üzerinde kaydırarak ve istediği zaman kilitleyip, istediği zaman serbest bırakarak yukarıya tırmanır. (L)

JUMBO-JET i. (ing. k.). Boeing «747»ye verilen ad. (L)

JURA idare bölgesi, Fransa'da Franche-Comté bölgesinde idare bölgesi. 233 547 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 34 kanton ve 544 komün. (L)

***JÜNGER** (Ernst), alman yazarı. — Kendi yaşantısını konu alan anlatılarının (*«Kurnazca avlar»*, 1967) ve denemelerinin (*«Çevre, uyuşturucu maddeler ve sarhoşluk»*, 1970) yanı sıra, insanlığın serüveni ve sanatçının deneylemesi üstüne düşüncelerini yeniden kaleme aldı (*«Sapan»*, 1973). [L]

***JÜPİTER,** güneş sisteminden gezegen. — Son yıllarda Jüpiter'in daha yakından tanınmasını sağlayan en önemli gözlemler özellikle kızılaltı ve radyoelektrik alanlarında yapıldı. Örneğin Jüpiter'in öz sıcaklığını ölçme olanağı veren kızılaltı ışınlar oldu. Bu gezegenin üstte bulunan, dolayısıyla soğuk olan katmanlarında sıcaklık —145°C düzeyindedir. Bu değer ilginç bir sorun ortaya koyar. Bu gezegen yalnız Güneş tarafından ısıtılsaydı, bu katmanların sıcaklığı —175°C'ı geçmeyecekti. Demek ki Jüpiter sanıldığından daha sıcaktır, yani Güneş'ten aldığı enerjinin daha fazlasını yayar. Bu enerji fazlasının çok küçük bir bölümü, sanıldığına göre radyoaktif tepkimelerden ve genel çekim etkisiyle büzülmeden ileri gelebilir. Üstelik, Jüpiter'in çevresindeki bulut kuşaklarında saptanan olağanüstü etkinliğin kökeninde de bu ek iç enerji bulunabilir. Jüpiter radyoelektrik fırtınalar (dalga boyları desimetre düzeyinde) yatağıdır. Yayıcı kaynakların dönme devri (9 saat 55 dakika 30 saniye), ılıman bölgelerdeki ve kutup bölgelerindeki bulutların dönme devrinden biraz farklıdır; belki de Jüpiter çekirdeğinin gerçek dönme devri yayıcı kaynakların dönme devrine eşittir. Ne olursa olsun Jüpiter atmosferinin dinamiği, gelecekteki uzay sondalarından çok şey bekleyen astronomların karşısına bugün için önemli sorunlar çıkarır. Araştırmaların iki kategoride yapılması öngörülmüştür: Jüpiter'in magnetik çevresinin araştırılması ve yüksek atmosferin araştırılması, özellikle 200 ve 800 Å arasında yayımlanan morötesi ışımaların ve 50 µ'un ötesindeki kızılaltı ışımaların incelenmesi. (L)

***KABADÜZ,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili, merkez ilçesi) bucak. — 14 965 nüf., bucak merkezi 1 197 nüf. (1970). [M]

***KABAHAYDAR,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Urfa ili, merkez ilçesi) bucak. — 7 217 nüf., bucak merkezi 496 nüf., 20 köy (1970). [M]

KABAKÇIOĞLU (Tevfik Okyay), türk astronomi ve matematik bilgini (Uşak 1910 - İstanbul 1971). Münih Yüksek Teknik okulunu bitirdi (1934). İstanbul Fen fakültesinde astronomi asistanı (1934), doçenti (1941) ve Ankara üniversitesinde matematik profesörü oldu (1944). Fen Fakültesi Astronomi enstitüsünü kurdu, 1949'da aynı fakültede dekanlık yaptı. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesinde yeni kurulan Yüksek Matematik kürsüsüne (1952), sonra da yine yeni kurulan Temel Bilimler Fakültesinin Nümerik ve Fonksiyonel Analiz profesörlüğüne atandı (1971). Eserleri: *Über die Mehrfachen Kommensurabilitäten im System Planetoid-Jüpiter, Satürn* (Platen, Jüpiter, Satürn sisteminde çok katlı ortak ölçülebilirlik üstüne) [1935], *Aritmetik ve cebir* (1944), *Berechung der Langperiodischen Störungen* (Uzun peryotlu perturbasyonların hesabı) [1948]. (→Bibliyo.) [M]

***KABALI,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Sinop ili, merkez ilçesi) bucak. — 11 461 nüf., bucak merkezi 821 nüf., 19 köy (1970). [M]

KABANLI (Nihat), türk güreşçisi (Erzurum 1941). Güreşe 17 yaşında başladı; 1964'te dünya ve balkan şampiyonluklarını kazandı, 1966'da dünya üçüncüsü oldu; 60 kere millî formayı giydi. (M)

***KABARCIK** i. — Boyac. Boyanan yüzeylerde ortaya çıkan küçük hava baloncuğu.

— ANSIKL. *Kabarcık*'lara, henüz kurumamış boya tabakasının gözeneklerinden kaçan eritici buharlarının patlamayan baloncuklar oluşturması yol açar. Bu sakınca, boyanın koyuluğu yeniden ayarlanarak ya da boyaya eritici buharlarının gerilimini değiştirecek tansiyonaktif maddeler katılarak giderilebilir. (L)

***KABARE** i. — ANSIKL. 1973'ten sonra *kabare tiyatroları* alanında yeni gelişmeler oldu ve İstanbul'da *Karagöz, Ortaoyuncuları, Pisi Pisi* gibi kabare tiyatroları kuruldu. Ancak, bunlar kısa ömürlü oldular, hiç biri *Devekuşu Kabare tiyatrosu*'nun başarısına ulaşamadı. (M)

KABBANİ (Nizar), suriyeli yazar (Şam 1923). Şam'daki Suriye üniversitesinin Hukuk bölümünü bitirdi (1945). Diplomatik hayata atıldı ama 1966'da Beyrut'ta bir yayınevi kurarak bu görevden ayrıldı. Güncel sorunlardan esinlenen lirik şiirleri halk arasında çok tutulur: *Kalet liye's Semra* (Esmer kız bana dedi ki) [1942], *Kasaid* (Şiirler) [1956], *Kitabü'l-hub* (Aşkın kitabı) [1970], *Kasaid harice ale'l-kanun* (Yasa dışı şiirler) [1972]. (L)

KABELAÇ (Miloslav), çekoslovakyalı besteci (Prag 1908). Ülkesinde kuşağının en önemli bestecisi sayılır. Sanatı ve yapı konusundaki ustalığı bestecinin gerçek bir senfoni yazarı olduğunu kanıtlar. Strasbourg topluluğu için 1965'te bestelediği *Vurma çalgılar için sekiz yapıt* gibi son eserlerinde bile Bartok'un büyük etkisi görülür. (L)

***KABİN** i. — Astronotik. *Fırlatılabilir kabin*, bir askerî uçakta, mürettebatın uçağı terk etmek zorunda kaldığı durumlarda gövdeden ayrılabilen pilot kabini.

— ANSIKL. Yüksek hızlarda ve büyük yükseltilerdeki uçuşlarda, can güvenliği açısından yetersiz kalan fırlatılabilir koltuğun yerine *fırlatılabilir kabin* kullanılır. Kabinin yere inişi klasik paraşütlerle sağlanır; bazen paraşüt yerine hava gemisi kumanda kanatçıklarıyla donatılır. Bu düzenek ilk defa amerikan bombardıman uçağı «North American B-1»de kullanıldı; fırlatılabilir kabin sisteminde gövdenin bütün ön kısmı patlayıcı düzenek etkisiyle ana gövdeden ayrılır; ayrıca kabin küçük füzelerle denetim altında tutulur. Fırlatılabilir kabinle kurtarma sistemi yüksek performanslı askerî uçaklarda hızla gelişiyor. (L)

***KABLO** i. — Bilişim. *Kablo bağlantılı*, bir bilgisayarın, makinede fiziksel olarak bulunan devrelerle gerçekleştirilmiş işlemleri, komutları ya da işlevleri için kullanılır: *Kablo bağlantılı komut.* (*Zt.* PROGRAMLI.)

— Elektr. *Soğuk kablo*, yüksek gerilim altındaki çok büyük güçlerin küçük çapta kablolarla iletilmesini sağlamak için, elektriksel özdirencini azaltacak şekilde çok düşük sıcaklıklara kadar soğutulmuş elektrik hattı. (1973'te, bu kabloların sıvı azot, hidrojen ya da helyumla soğutulmuş ilk örnekleri yapıldı. Soğuk kablolar, yalnız 1 500 veya 2 000 MVA'in üstündeki güçler için kullanılan ve ilerisi için büyük umut veren aşırı iletkenlerdir.) [L]

***KABOTAJ** i. — ANSIKL. Denizc. *Kabotaj gemisi.* Kabotaj anlaşmalarının türüne göre, *kabotaj gemileri* ulusal ya da uluslararası sınırlar içinde sefer yapabilir, bu nedenle kabotaj gemilerine uygulanacak yönetmeliklerde bazı değişiklikler olabilir. Kabotaj gemileri normal olarak kısa hatlarda çalışan yük gemileridir. Kabotaj bölgeleri içinde sefer yapan yolcu gemilerinin de çoğu zaman arabavapuru olması tercih edilir. Temel olarak, kabotaj gemilerinin uzun yol yük gemilerinden pek farkı yoktur, yalnız genellikle boyutları daha küçük, hızları da daha azdır. Motor hemen her zaman arkadadır ve yük bölmeleri önde tek bir ambar halinde düzenlenmiştir. Bugünün kabotaj gemilerinde yükleme-boşaltma işlemleri çoğu zaman rıhtım yükleyicileriyle (*roll on/roll off*), bazen de doğrudan doğruya aktarmayla (*truck-to-truck* yöntemi) yapılır. (Bk. TAŞIMA. *Ek.*) Gemilerin çoğuna yük taşıtları (kamyon, römork v.d.), hattâ konteynerler yüklenebilir. (L)

KABUS İBN SAİD, Umman sultanı (Salala, Zofar 1940). Sultan İbn Teynur'un oğlu. 1957'de Büyük Britanya'ya gitti, üç yıllık bir eğitimden sonra Sandhurst Askerî okuluna girdi ve subay oldu. 1966'da ülkesine döndü, Salada'daki köşküne kapanarak din öğrenimi gördü. Babasının bir devlet darbesi sonucu tahttan ayrılması üzerine Umman sultanı oldu (23 temmuz 1970). Ülkesini kalkındırma çalışmalarına girişti, İran'dan yardım gördü ama, Zofar ve Umman bölgelerinde gerillaların giriştiği eylemlere son veremedi. (L)

KAÇAR (Burhan), türk tarımcısı (Şereflikoçhisar 1933). Ankara Üniversitesi Ziraat fakültesini bitirdi (1953). Bitki Besleme kürsüsünde asistan (1955), doçent (1962) ve profesör (1970) oldu. *Değişik zaman, miktar ve şekillerde ekimden önce toprağa verilen fosforlu gübrenin faydalılık durumu üzerine bir araştırma* adlı eseriyle TÜBİTAK 50. yıl cumhuriyet ödülünü aldı. (M)

***KAÇIRMA** i. — *Uçak kaçırma*, bir uçaktaki yolculardan bazılarının pilotu tehdit ederek uçağı istedikleri yere götürmeleri.

— ANSIKL. *Uçak kaçırma*yı önlemek amacıyla 16 aralık 1970'te La Haye'de bir konvansiyon hazırlanmış, isteyen devletlerin katılabilmesi için imzaya açılmıştır. Bu konvansiyona göre, uçmakta olan bir hava gemisinde bulunup da kanunsuz olarak ve zor kullanarak ya da silâhla tehdit ederek o hava gemisini ele geçiren ya da bu fiillerden birini işleyen ya da işlemeğe girişen kimseyle suç ortaklığı yapan herkes suç işlemiş sayılır. (Konvansiyon ordu, gümrük ya da polis tarafından kullanılan hava gemilerine uygulanmaz. Ancak ister uluslararası hatlarda, ister iç hatlarda uçan bir hava gemisi olsun, içinde suçun işlendiği hava gemisinin kalkış ya da varış yeri onun kayıtlı bulunduğu devletin toprakları dışında ise konvansiyon bu hava gemilerine de uygulanır.)

Konvansiyona katılan her devlet, aşağıda yazılı hallerde kaçırma eylemini ve yolculara ya da mürettebata karşı her türlü zor kullanma fiilini suç saymağa ve cezalandırmağa yetkili olduğunu göstermek için gerekli tedbirleri alır: eğer suç o devlette kayıtlı bir hava gemisinin içinde işlenirse; eğer içinde suç işlenen hava gemisi kendi ülkesine iner de suçu işleyen kimse hava gemisinin içinde bulunursa; eğer suç başlıca iş merkezi (ya da o yoksa daimî ikametgâhı) sözü edilen devlette bulunan bir kimseye ait mürettebatsız kiralık bir hava gemisinde işlenirse. (L)

***KADAR** (Janos), macar siyaset adamı. — Aralık 1966'da, kasım 1970'te ve daha sonra mart 1975'te Macar Komünist partisi birinci sekreteri seçildi. (L)

KADARE (Ismail), arnavut yazarı (Argyroploce 1934). Çocukluğu savaş yılları içinde geçti ve doğduğu kentin çeşitli ülkeler tarafından işgal edildiğini gördü. Yükseköğrenimini Tirana Edebiyat fakültesinde ve Moskova'daki Gorki enstitüsünde yaptı. Edebiyat hayatına şiirler («*Gençlik yıllarından anılar*», 1954) ve öyküler yazarak atıldı. Daha sonra yayımladığı romanlarda bir yandan gerçekle fantastiği kaynaştıran günceleri yöneldi ve tarihten yararlandı, öte yandan ulusal bağımsızlık için verilen kahramanlık dolu mücadeleler gibi en güncel olayları mizah öğesinden yararlanarak dile getirdi: «*Ölü ordunun generali*», 1970; «*Yağmurun davulları*», 1972; «*Taş kentin günlüğü*», 1973. (L)

Tevfik Okyay KABAKÇIOĞLU

KADDAFİ (Muammer el-), libyalı asker ve devlet adamı (Sirt, Misurata'nın güneydoğusunda 1942). Bingazi üniversitesinde ve Sandhurst Askerî okulunda öğrenim gördü; 1965'te Libya ordusuna girdi. Bağımsız Birlikçi Subaylar topluluğunu kurdu (1966), kral İdris'i deviren eylül 1969 hükûmet darbesine (bk. LİBYA, *Ek*) etkin bir biçimde katıldı; devrim konseyi başkanlığı ile savunma ve içişleri bakanlığını yüklendi. Devrim konseyi tarafından albaylığa yükseltildi (eylül 1969), yeni Libya hükûmetinin kuruluşu sırasında içişleri bakanlığından ayrıldı (ocak 1970) ve başbakanlıkla savunma bakanlığına atandı. Temmuz 1972'de yapılan bir dizi değişiklik sonucu, başbakanlığı komutan Abdüsselâm Callud*a (*Ek*) bıraktı.

İsrail'e karşı topyekûn bir savaşın sürdürülmesini isteyen Kaddafi Libya'da, arap dünyasının birleştirici etkeni sayılan, İslâmiyete dayalı bir arap sosyalizmi kurmak istekindeydi. Bu nedenle, Mısır'a birleşme önerisinde bulundu. İki ülke arasında 2 ağustos 1972'de bir anlaşma yapıldı ama Mısırlıların kararsızlığı birleşme çabalarını aksattı. Yine Kaddafi'nin girişimiyle ocak 1974'te Tunus ve Libya arasında da bir birleşme tasarısı kabul edildi, ancak bu tasarı hemen yürürlüğe girmedi.

15 nisan 1973'te Zuara'da verdiği söylevde «kültür devrimi»nin başladığını bildiren Libya devlet başkanı Kaddafi halkı, yönetimi ele geçirmekle yükümlü «halk komiteleri»ni kurmağa çağırdı. Nisan 1974'te albay Kaddafi, siyasî ve idarî bazı görevlerini komutan Callud'a bıraktı. Bu arada devrim ko-

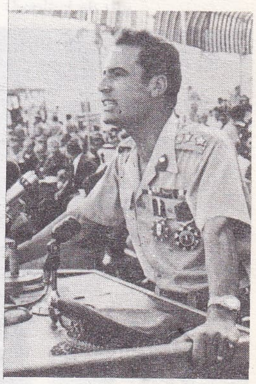

Muammer el-KADDAFİ

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN) ; Gamma (LAROUSSE)

muta konseyi başkanlığını ve ordu başkomutanlığı görevini sürdüren Kaddafi bu tarihten sonra ideolojik sorunlarla ve devrimin örgütlenmesiyle ilgilendi.
Öbür arap ülkelerinin pek çoğuyla sürekli anlaşmazlık içinde bulunan Kaddafi 1974'te Türkiye'ye karşı geniş kapsamlı bir yakınlaşma siyaseti izlemeğe başladı. (Bk. LIBYA, *Ek.*) [M]

***KADIKÖY**, esk. **Khalkedon**, İstanbul'un, Anadolu yakasında, Marmara kıyısında, bir parçası ve İstanbul ilinin bir ilçesi. — 352 925 nüf., ilçe merkezi 345 229 nüf. (1975). [M]

çocuk aldırma yasağına karşı gösteri yapan kadınlar (kasım 1971, Fransa)

***KADIKÖY**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Gelibolu ilçesi) bucak. — 6 691 nüf., bucak merkezi 1 976 nüf., 8 köy (1970). [M]

***Kadıköy barajı**. — 1972'de tamamlanarak hizmete açıldı. (M)

Kadıköyspor, türk spor kulübü. St. Joseph lisesi öğrencileri tarafından oluşturulan topluluk 1951'de Kadıköyspor adını aldı. Atletizm, basketbol, voleybol, masa tenisi dallarında faaliyet gösteren kulüp daha çok basketbolda başarılı oldu ve 1955'te İstanbul liginde oynamağa başladı; 1966-1967'de Türkiye ligine girdi; 1969-1970'te İkinci lige düştü; 1974-1975'te de bu ligden çekildiğini açıkladı. (M)

***KADIN** i. — Sosyol. *Kadını özgürleştirme mücadeleleri*, siyasal ve cinsel bakımdan kadınların özgür olmasını savunan mücadeleler; bu mücadeleyi sürdürenlere göre kadınlar baskı altındadır; baskı biçimlerinin en eskisi ve en temellisi olan bu baskıyı yapan da erkektir; bu nedenle hareketin amacı kadınları kesin olarak erkeğin üstünlüğünden kurtarmaktır. Bk. ANSİKL.

—ANSİKL. ● *Kadını özgürleştirme mücadeleleri*. Kadınların özgürlüğü sözü, 1968'de, San Francisco bölgesinde başlayan kargaşalıklar sırasında ortaya çıktı. Fakat «Women's Lib»den önce suffragette* gibi kadın toplulukları Simone de Beauvoir'ın «ikinci cins» adını verdiği kadınların haklarını savunmağa çalıştılar.

Psikolojik yönden, bütün kadını özgürleştirme mücadelelerinin kaynağı kadınların aşağılanmış koşullar altında bulunmasının bilincine varması ve «erkekler toplumu» karşısında derin bir hınç duymasıdır. Bu hak davasında, kuşkusuz bir psikanalizci bir «hadımlık kompleksi», bir «kamışa imrenme» görecektir. Ama bu önemli veriyi inkâr etmeksizin ne o nedenle, kadınların karşılaştığı baskının toplumsal, somut, gerçek, aşikâr görünümü bilmezlikten gelinemez. Bu baskı çeşitli kesimlerde görülebilir:

— *Siyasal baskı*, kadınların siyasal hakları sorununu ortaya çıkarır; bu sorun tarihsel bakımdan kadınların ele aldıkları ilk sorundur (süfrajetler).

— *Maddî ve toplumsal baskı*, en başta iş ve çalışma alanında görülür; erkek ve kadın için iş eşit olduğu halde ücret eşit değildir; en düşük ücretli en az kârlı işler çoğunlukla kadınlara ayrılmıştır. Bazı solcu siyasî partilerin en çok uğraştığı konular davanın bu yönüne dayanır.

kadın yılı'nda (1975) türk kadınlarının seçme ve seçilme hakkını kazanışının (1934) kırk birinci yılı da kutlandı

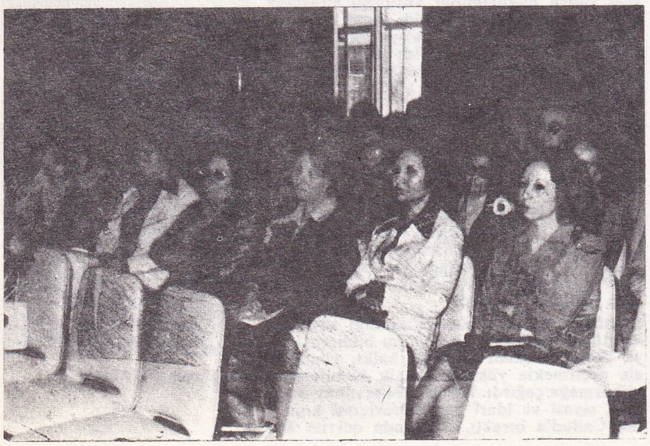

— *Aile baskısı*, daha az göze çarpar, ama insanlararası temel ilişkilerle (eşler arasındaki ilişki, çocuklarla ilişki) ilgili olduğu için çok önemlidir. Aile baskısı kadına sadece eşlik ve analık ödevlerini yükler, öyle ki kadın artık kocasının ve çocuklarının «hizmetinde» çalışan bir varlıktan başka bir şey değildir; daha da ileri gidilerek, bazı siyasal yazarların da belirttiği gibi, kadın ataerkil toplum düzeninin hizmetinde bir varlık sayılabilir.

— *Cinsel baskı* ise kadına ne gebelik özgürlüğü, ne de vücudunu istediği gibi kullanma özgürlüğünü verir. Bakirelik ve serbest aşkla ilgili yasaklar, toplum içindeki aşağılık fahişe imgesi kadının elini kolunu bağlar; fahişe denen kadın toplumun cinsel zevke bağlı olarak tanımladığı kadındır.
Günümüzde *kadını özgürleştirme mücadelesi*, bugünkü toplumu erkekler tarafından erkekler için yönetilen bir toplum sayarak bütün kadın hakları davasını «erkek bağnazlığı»na karşı toplu bir savaş biçiminde ele almıştır. Bu duruma göre kadın için ilk iş önce bu baskının bilincine varmak, sonra da ondan kurtulmaktır. (L)

***KADINHANI** esk. **Saideli,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili) ilçe. — 35 360 nüf., ilçe merkezi 11 744 nüf. (1975); 38 köy (1970). [M]

***KADINSI** sıf. — Psikanaliz. *Kadınsı durum*, anne ile erken bir özdeşleşmeden doğan sevisel yapı; Melanie Klein'ın açımladığı bu durum kızlarda olduğu gibi erkek çocuklarda da görülür ve çeşitli sonuçlar doğurur.

— ANSİKL. Erkek çocukta *kadınsı durum* iki cinsliliğin ilk biçimidir; temeli dışkıl evrede atılır. Annesi onun gözünde dışkıl hazlarına engel olanı temsil ettiğinden çocuk ona saldırma eğilimi gösterir; aynı zamanda dolu ana karnının temsil ettiği «dışkı çocuklar»a sahiplenmeğe çalışır. «Çocuk sahibi olmak» ile «onları yok etmek» arasındaki diyalektik çok güçlüdür; erkek çocuk kadın üreme ve emzirme organlarını arzu eder, kız da babanın kamışını ister. Kadınsı durum erkek çocuk için de, kız çocuğun duyduğu aynı istekten doğar: «Arzu ettiği halde elde edemediği özel bir organa sahip olmak». (L)

Kadın yılı, Birleşmiş Milletler Genel kurulunun 1972 aralık sonunda aldığı kararla, 1975 yılı Kadın yılı olarak kabul edildi. Amaç, bütün dünya ülkelerinde kadın-erkek eşitliğini sağlamak, kadın gücünden daha geniş ölçüde yararlanmak ve kadın sorunlarına çözüm aramaktı. Bu amaçla Mexico City'de toplanan Uluslararası Kadın Yılı konferansına 133 ülkeden 1 500 kadın delege ile 4 500 konuk kadın katıldı (19 haziran-2 temmuz 1975); konferansa Türkiye'den de bir heyet gitti. Konferans sonunda 30 maddelik bir bildiri yayımlandı. Bildiride 1978'e kadar dünyada siyasal haklardan yoksun kadın kalmaması önerildi. Bildiri, üzerinde uzun tartışmalar yapılan 894 önerinin özetiydi.
Kadın yılında türk kadınları, Kadın haklarının 40. yıldönümünü kutladı. Türkiye cumhuriyetinin ilk Anayasası'nda, 10. ve 11. maddeler, 5 aralık 1934'te değiştirilmiş, türk kadınına seçme ve seçilme hakkı tanınmıştı.
Türkiye'de Kadın yılı geniş ilgi gördü. Uluslararası II. Jinekoloji kongresi İstanbul Zeynep Kâmil hastahanesindeki toplantısını Kadın yılına adadı (23 ekim 1975) ve cinsel yönden kadın sorunları üzerinde duruldu. Kadın yılı nedeniyle, Ankara'da Sosyal Hizmetler akademisi bir seminer düzenledi ve çeşitli kadın sorunları ele alındı (16 kasım); 67 ilden gelen delegeler ve 27 kadın derneği temsilcisinin katıldığı, topluca 500 delegenin izlediği, Türkiye Kadın Yılı kongresi, Ankara'da toplandı (5-9 aralık). [M]

***KADIŞEHRİ,** Karadeniz bölgesinde (Yozgat ili, Çekerek ilçesi) bucak. — 16 107 nüf., bucak merkezi 1 209 nüf., 29 köy (1970). [M]

***KADİRLİ,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili) ilçe. — 92 792 nüf., ilçe merkezi 34 681 nüf. (1975); 69 köy (1970). [M]

KADMOPON i. (tes. edil. ad). Boyacılık. Kadmiyum sülfatın baryum sülfür üzerine etkimesiyle elde edilen sarı renkli pigment: *Kadmoponun yapımı litoponun yapımına benzer.*

— ANSİKL. Bir çökelti halinde elde edilen *Kadmopon*, sonradan, boyama gücünü arttırmak için yıkanır, kurutulur ve kavrulur. Elde edilen ürünün büyük bir örtme gücü vardır ve geleneksel kromlu pigmentlerle aynı niteliklere sahiptir. Özellikle lateksli boyaların ve ısıya, bazlara, kükürtlü hidrojen (H_2S) buharlarına dayanıklı boyaların yapımında kullanılır. (L)

KADRİFONİ i. (lat. ön ek *quadri*, dört ve yun. *phônê*, ses'ten). Radyotek. Dinleyici için konser salonu ya da kayıt stüdyosunun ses ortamını olduğu gibi veren ve dört bilginin (ön sağ-ön sol-arka sağ-arka sol) müziksel kayıt ve iletimine dayanan yöntemi. (Bk. SES *ortamı, Ek.*) [L]

***KAFA** i. — Bilişim. Bilgileri, şerit ya da disk gibi magnetik bir destek üzerine kaydetmeğe ya da böyle bir destek üzerindeki bilgileri okumağa yarayan düzenek: *Okuyucu kafa, yazıcı kafa.*

— Radyotek. *Okuyucu kafa*, bir plak üzerindeki kayıt izlerinin yatay ve düşey salınımlarını kaydedilmiş seslerin frekansına göre okuma olanağı veren ses alıcısı. (*Eşanl.* SESALICI KAFA.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Radyotek. Eskiden «pikap» denilen *okuyucu kafalar*, iki büyük kategoride toplanır: okuyucu ucun hareket genliğine karşı duyarlı olan ve çıkış gerilimi kayıt izindeki salınımların genliğiyle orantılı bulunan okuyucu kafalar (bunlar piezoelektrik, ekstansometreli ve fotoselli modellerdir); okuyucu ucun hareket hızına karşı duyarlı olan ve çıkış gerilimi titreşim hızıyla orantılı bulunan okuyucu kafalar (bunlar elektrodinamik ve elektromagnetik modellerdir).

● *Piezoelektrik kafalar* kristalli ya da seramikli, monofonik ya da stereofonik olur. 0,1 ile 5 MΩ arasında değişen yüksek bir empedansı ve 0,1 V/sm/sn'lik bir çıkış gerilimi olan bu kafalar halk tipi elektrofonlarda kullanılır.

Ekstansometreli kafalar'da bir doğru akım gerilimi, bir yarı iletkene uygulanan bükme hareketiyle modülasyona uğratılır; direnç, okuyucu ucun hareketinin devrede eşit bir şiddet değişimine yol açan genliğiyle orantılı olarak değişir ve çıkış gerilimi 5 mV/sm/sn'dir.

Fotoselli kafalar'da küçük bir ampulün ürettiği ışık akısı bir fototransistora çarpar. Okuyucu uç, ışık akısını modülasyona uğratan küçük bir kanada tutturulmuştur. Yüksek olan çıkış gerilimi 14 mV/sm/sn'ye ulaşır.

● *Elektrodinamik kafalar* stereofoniktir; bu kafalarda kalıcı bir mıknatısın demir aralığı içinde yer değiştiren hareketli iki bobin bulunur. Bu kafaların maksimum yük empedansı 47 kΩ, çıkış gerilimleri ise 1 mV/sm/sn'dir. Hi-fi ses düzenlerinde kullanılır.

● *Elektromagnetik kafalar* da gene stereofoniktir ve hi-fi ses düzenlerinde kullanılır; bunların iki değişik tipi vardır: birinci tipten olanlar değişken magnetik dirençli ya da indüklenmiş mıknatıslıdır ve iki sabit bobini taşıyan bir mıknatısın demir aralığı içinde yer değiştiren yumuşak demirden bir levha bulunur. Bunların yük empedansı 47 kΩ, çıkış gerilimi 1 mV/sm/sn'dir. İkinci tipten olanlar magnetodinamiktir; bobinleri taşıyan yumuşak demirden yapılma kutuplanmış parçaların demir aralığı içinde hareketli bir mıknatıs bulunur; yük empedansı 47 kΩ, çıkış gerilimi 1 mV/sm/sn'dir. (L)

KAFALI (Kemal), türk makine mühendisi (İstanbul 1921). İstanbul Teknik Üniversitesi Gemi İnşaatı fakültesini bitirdi (1948). Aynı üniversitede asistan (1948), doçent (1953) ve İngiltere'deki doktora çalışmalarından sonra profesör (1962) oldu. Makine fakültesi dekanlığı yaptı (1968-1970). İstanbul Teknik üniversitesi rektörü seçildi (1974). Eserleri: *Yüksek süratli tekneler* (1957), *Gemilerin hareket ve manevraları* (1963), *Gemi formunun hidrodinamik ve hidrostatik esasları* (1972). [M]

***KAFEİN** i. — ANSİKL. *Kafein giderme*. 1900 yıllarına doğru, kahveden kafeini ayırma yöntemi bulunduğu zaman sadece bu kafeinin eczacılıkta kullanılması tasarlanmış, işlem sırasında elde edilen yan ürünün, yani kafeini giderilmiş kahvenin de kullanılabileceği hiç düşünülmemişti. Gerçekten de

Foto. Gamma (LAROUSSE) ; Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

kafein giderme işleminde kullanılan ilk eriticiler zehirliydi ve kahveye içilmeyecek kadar kötü bir tat veriyordu. Günümüzde bu eriticilerin yerini, işlemden sonra kolayca ortamdan giderilen, geriye kalan pek önemsiz miktardaki kalıntılar da kahvenin kullanıcı tarafından hazırlanması sırasında aşağı yukarı tamamen kaybolduğu için bir tehlike yaratmayan metilen klorür almıştır. (L)

***KAFESOĞLU** (İbrahim), türk tarihçisi. — Edebiyat fakültesinden emekliye ayrıldı (1973). [M]

KAFLI (Kadircan), türk yazarı, siyaset adamı (Dağıstan 1899-İstanbul 1960). Ankara Gazi Eğitim enstitüsünü bitirdi (1938). Edebiyat ve türkçe öğretmenliği; *Yeni Sabah*, *Vatan*, *Tercüman* gazetelerinde röportaj ve fıkra yazarlığı yaptı (1936-1962). 27 Mayıs'tan sonra Kurucu meclis üyeliğine seçildi. 1961'de C.H.P. Konya milletvekili olarak Meclis'te bulundu. Gazetecilik çalışmalarının yanı sıra şiir, hikâye ve romanlar da yazdı. Eserleri: *Köpüklü deniz* (1933), *Yağız atlı* (1943), *Korsan yuvası* (1943), *Diri gömülenler* (1947). [M]

KAFTANCIOĞLU (GARİP TATAR, Ümit — denir), türk hikâyecisi ve romancısı (Kars 1935). Cilavuz Köy enstitüsünü bitirdi (1957), bir süre öğretmenlik yaptı, sonra Gazi Terbiye enstitüsüne girerek Edebiyat bölümünden mezun oldu; öğretmenlik yaptığı sırada İstanbul radyosunun açtığı bir sınavı kazanarak program yapımcılığına geçti; 1970'te *Dönemeç* adlı hikâye kitabıyla TRT büyük ödülünü, 1972'de de *Hakkullah* röportajıyla Kaçacan armağanını kazandı. Eserleri: *Dönemeç* (hikâyeler, 1972); *Yelatan* (roman, 1972); *Tek atlı tekin olmaz* (roman, 1973); *Köroğlu kolları* (araştırma, 1974); *Tüfekliler* (roman, 1974); *Çarpana* (hikâyeler, 1975). [M]

Kafue fasiyesi, (Kenya'daki «Kafu» ırmağının adından), Doğu Afrika'da Eski Yontmataş'a ait endüstri fasiyesi. Yontulmuş yassı taşlar çok kabadır ve birçok prehistoryacı bunlara insan eli değdiğini kabul etmez. Oldoway (Olduvai) fasiyesinden daha eski olan Kafue fasiyesi australantropusların (1 milyon yıl) eseri olabilir. (L)

***KAGEL** (Mauricio), arjantinli besteci. — 1967'den bu yana Berlin Filim ve Televizyon akademisinde ders veren besteci ayrıca Köln'deki Rheinland Müzik Akademisi Yeni müzik enstitüsünü, Köln'deki yeni müzik derslerini (1969'dan beri) ve Köln Yeni Müzik topluluğunu yönetmektedir. 1966'da Kusevitskiy ödülünü, Zürich kenti için hazırladığı deneysel filim *Hallelujah* ile de Scotoni ödülünü kazandı (1969). Son yapıtları arasında şunlar sayılabilir: ses için *Hallelujah* (1967-1968) [bu yapıtta 16 vokal bölüm aracılığıyla eserde bütünlük kavramı sorunu ortaya atılmıştır]; beş yorumcu için *Der Schall* (1968); yerli ve uzakdoğulu kuşlar için *Ornithologica multiplicata* (1968) [her iki kuş kafesine de kondansatörlü birer mikrofon asılmıştır]; üç yorumcu için *Unter Strom* (1969); bir trompet için *Morceau de concours* (1968-1969); *Acustica* (1969-1970) [seksen dakika süren bu eser boyunca beş yorumcu müzik sesi veren binbir çeşit garip âlet kullanır]; «Georges, Charles ve Ives ana Üçlüsü»ne adanan *Klangwehr* (1969-1970) [eserin ikinci başlığından («yürüyen bir askerî bando için») ne tür bir yapıt olduğu yaklaşık olarak anlaşılmaktadır]; *Tactil pour trois* (1970) [bu eserdeki amacı folklor ritimleriyle halk müziği ritimlerini gürültüye dönüştürmek, bu arada dinleyiciye melodiyi değil de ritmi duyurmaktır]; bir nefesli çalgı için *Atem* (1969-1970); ilk olarak 1971'de Hamburg'da seslendirilen karşıt opera *Staatstheater* (*Répertoire* da bu eserden alınarak hazırlandı); doğaçtan çalan bir topluluk için hazırlanmış *Probe* (1971) adlı deneme; Münih olimpiyatları için ısmarlanan *Exotica* (1971-1972); ilkin mayıs 1973'te Hamburg'da seslendirilen *Variations sans fugue pour grand orchestre sur les Variations et fugue sur un thème de Haendel pour piano op. 24 de Johannes Brahms* (Johannes Brahms'ın piyano için op. 24 Haendel'in bir teması üstüne çeşitlemeler ve fuga'sı üstüne büyük orkestra için fuga'sız çeşitlemeler); Deutsche Gramophon Gesellschaft'ın yetmiş beşinci kuruluş yıldönümü için *1898* (1973). Sanatçının ayrıca üç radyo piyesi (*Ein Aufnahmezustand* [1969]; *Innen* [1971]; *Guten Morgen* [1971]) ve altı filmi vardır: *Karşısav* (1965); *Maç* (1966); *Solo* (1967); *Duo* (1968); *Hallelujah* (1968) ve Beethoven'ın iki yüzüncü doğum yıldönümü için *Ludwig van* (1969). Müzikal tiyatronun öncüsü sayılan Kagel bu sanat kolunu yer yer bir sirk güldürüsüne dönüştürmüştür. (L)

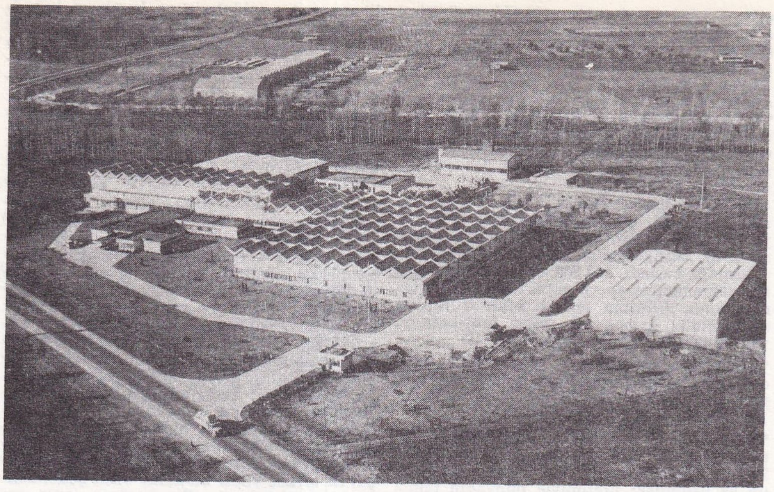

Karamürsel'de kurulan Eczacıbaşı İpek Kâğıt tesisleri

***KÂĞIT** i. — Graf. santl. *Kendinden kopyalı kâğıt*, özel bir işlemden geçirildiği için bir sayfadaki çizgilerin öbür sayfaya geçmesini sağlayan ve böylece iki sayfa arasına kopya kâğıdı (karbon kâğıdı) yerleştirilmesini gerektirmeyen kâğıt.

● *Türkiye*'de kâğıdın başlıca üreticisi olan SEKA*nın (*Ek*) tamamlanacak iki yeni tesisle (Afyon, Balıkesir) tesis sayısı 6'ya çıktı: İzmit, Çaycuma, Dalaman, Aksu. Bunun dışında özel kesim de bazı dallarda kâğıt üretir: Eczacıbaşı İpek Kâğıt fabrikası, Kartonsan ve Viking Kâğıt Sanayii tesisleri, kırpıntı kâğıt ve karton işleyen Kavleks ve Mukavva Sanayii tesisleri, Çukurova'da Adana Kâğıt Sanayii Ltd. Şti., Pega Kâğıt sanayii.

Geçmişte kâğıt ihtiyacının önemli kısmını ithalâtla karşılayan Türkiye halen bir miktar kâğıt ithal eder. Bununla birlikte yurt içi üretimin artması sonucu bir yandan kâğıt ithalâtı yıllara göre azalırken, öte yandan bazı kâğıt türlerinden ihracat yapılmaya başlandı. İlk olarak kâğıt ihracatı 1973 yılında 4 106 t olarak gerçekleştirildi. 1974'te de 21 084 t muhtelif tipte kâğıt ihraç edildi. (M)

***KÂĞITHANE köyü**, İstanbul'un Şişli ilçesi içinde yer alan bir şehir birimi. — 107 347 nüf. (1970). [M]

***KAĞIZMAN**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 42 200 nüf., ilçe merkezi, 1 500 nüf. (1975); 63 köy (1970). [M]

KAHN (Louis), Estonya asıllı amerikalı mimar (Sarema adası 1901-New York 1974). 1924'te Philadelphia'daki Pennsylvania Üniversitesi Mimarlık bölümünü bitirdi. Philadelphia'ya 1905'te yerleşen Kahn 1928-1929 yıllarında Avrupa'da bir geziye çıktı, dönüşünde arkadaşlarıyla birlikte Philadelphia'yı yeniden düzenleme girişiminde bulundu ve kentin danışman mimarı oldu. Önce Cret'in yanında, sonra George Howe ile ortaklaşa, 1945'ten sonra da tek başına çalıştı; Yale (1948-1955) ve Pennsylvania üniversitesinde ders verdi.

New Haven'daki Yale University Art Gallery (1952-1954) ile adını duyuran Kahn, Philadelphia'daki Richards Medical Research Center (1958-1960), San Diego'daki Salk Institute for Biological Studies (Kaliforniya 1959-1964), Rochester Unitarian kilisesi (New York 1959-1962), Fort Vorth'daki Kimbell Museum of Art (Texas 1966-1972), Hindistan'da Ahmedâbâd büyük blokları (1963), Bangladeş'te de Dakka blokları ile (1965-1972) büyük üne kavuştu.

Kahn, çağdaş mimarînin en önemli kişilerinden biri sayılır; çeşitli fakat birbirini tutan yapıtları bazılarına göre devrimci bir ruhun aynasıdır; kimileri ise bu eserlerde yarım yüzyılın ustaca yapılmış bir sentezini bulurlar. Genel olarak ingiliz ham sanatına yaklaşan yapıtlarında Le Corbusier, Mies van der Rohe ve F. L. Wright'ın etkilerini görmek mümkündür, ayrıca üslûbunda yer yer yeni gerçekçilik akımının izlerine rastlanır. Kullandığı başlıca gereçler arasında tuğla ve sıvanmamış prefabrike beton bulunur. Kahn biçimsel alanda, donatım sorunuyla ilgilendi ve küp, silindir, prizma, piramit gibi ana hacimlerden yararlandı. Ortaçağ sanatını da pek yabana atmayan Kahn Dakka'da yaptığı camiye ve havra çalışmalarına (Philadelphia'daki Mikveh İsrael havrası, 1961) o dönem mimarîsinden bir şeyler kattı. Ama sanatçının asıl kafasını kurcalayan şey İmparatorluk dönemindeki Roma ile *Kutsal Kitap*'ta sözü geçen Doğu idi. Roma sanatının etkisiyle tuğla kullanmağa başladı ve çoğu kere kaplıcalarda görülen tonozlardan yararlandı; doğu sanatının etkisiyle de yapıtlarında ışık sorununa önem verdi: ışığın her yere girmesini, hattâ «maddeden çevreye yayılmasını» istiyordu. Kahn'ın ileri sürdüğü çeşitli kuramlar R. Venturi tarafından *Complexity and Contradiction in Architecture*'de (Mimarlıkta karmaşıklık ve çelişki) [1967] açıklandı. (L)

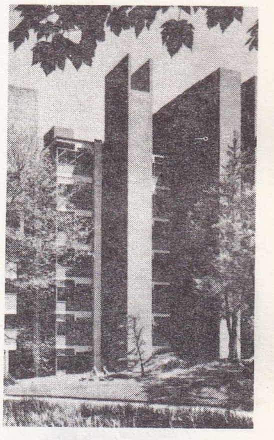

Louis KAHN
Pennsylvania üniversitesi tıbbî araştırma enstitüsü (1958)

KAHRAMANMARAŞ (46), Akdeniz bölgesinde il merkezi, şehir. (*Esk.* **Maraş***.) 7 şubat 1973 tarih ve 1657 sayılı yasa ile adı değiştirildi. 1975 nüfus sayımına göre il genel nüfusu 620 246, merkez 220 156 oldu.

Tarım alanında genel bir gerileme görülür. Buğday (176 607 t), arpa (53 767 t), mahlut (13 198 t), çavdar, yulaf ve mısır üretimi azalırken, nohut (29 776 t), pamuk (11 877 t),

Türkiye'de 1972-1974 döneminde başlıca türleri itibarıyla kâğıt üretimi
(ton olarak)

yıl	*gazete kâğıdı*	*karton*	*harman*	*kraft*	*yazı tabı*	*ambalaj*
1972	66 417	25 950	867	60 407	48 624	55 631
1973	83 070	31 396	1 223	58 194	60 244	46 318
1974	95 680	31 747	424	43 559	80 116	67 554

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; Pennsylvania üniversitesi arşivi (LAROUSSE)

çiğit (19 003 t), domates (23 655 t) üretimi arttı. Şeker pancarı (122 144 t) ve üzüm (122 605 t) durumunu korurken, bölge zeytinciliği 1973'te gelişme gösterdi: 4 485 t. Koyun (496 310), sığır (163 249), at (16 360) sayısı arttı, kıl keçisi (378 580), manda (8 902), eşek (23 070) sayısı azaldı (1973). Arıcılık eski düzeyini korudu: 28 625 kovan, 147 t bal. Kümes hayvanları ve yumurta üretimi arttı: 564 150 tavuk, 37 milyon 248 000 yumurta.
1970-1973 yılları arasında 3 lise, 1 ortaokul açıldı. İlde bir demir haddehanesi (1 500 t/yıl) ile 2 bakır fabrikası, alüminyum, sabun ve lastik fabrikaları da 1970-1973 döneminde çalışmağa başladı. 154 000 kW'lık Gaziantep-Kahramanmaraş enerji nakil hattı 1973'te tamamlandı. Elbistan termik santralı yapımı sürdürüldü. Ayrıca bir şeker fabrikası ve yem sanayii kurulması planlandı. (M)

***KÂHTA,** esk. **Kölük,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili) ilçe. — 75 750 nüf., ilçe merkezi, 15 569 nüf. (1975); 76 köy (1970). [M]

***KAHVE** i. — ANSİKL. Dünya *kahve* üretimi, 1972'de 4,9 Mt'a yaklaştı. Bunun yüzde 30'unu Brezilya üretir. Kolombiya, 0,5 Mt'un az üstündeki üretimiyle dünyanın ikinci üreticisidir. Dört Afrika ülkesinde (Fildişi Kıyısı, Habeşistan, Uganda ve Angola) ve Meksika'da kahve üretimi 200 000 tonun üstündedir. (L)

KAİSERAUGST, İsviçre'de komün (Aargau kantonu), Rhin yakınında. Yörede bir nükleer santral yapılması tasarlanmaktadır. Projeye göre santralda 2 436 MW'luk bir ısı gücü ve net 830 MW'luk bir elektrik gücüne sahip kaynar sulu bir reaktör (BWR) yer alacaktır. Bu reaktöre yakın olarak zirkonyum alaşımından kılıflarla yüzde 2,6 oranında zenginleştirilmiş arı uranyum oksit (124 t) gerekecektir. Tüm ağırlığı 576 t olan ve bir PWR santralından çok daha büyük boyutlardaki teknenin yüksekliği 21,50 m, iç çapı 5,5 m ve kalınlığı 155 mm'dir. Akışkan maddenin giriş ve çıkış ısısı 196°C, verdisi ise 71,4 barlık bir basınçta reaktörün kalbinde 34 200 t/saati bulacaktır. (L)

***KAKINÇ** (Tarık Dursun) **[Tarık Dursun K.** denir]. — Yeni eserleri: *Bağrıyanık Ömer ile güzel Zeynep* (1972); *Gün döndü* (1974). [M]

***KAKOYANNİS** (Mikhail), yunanlı sinema ve tiyatro yönetmeni. — Paris'te *Truvalılar*'ı (Theâtre national populaire'de [T.N.P.], 1965) sahneledikten sonra *İphigeneia Aulis'te*'yi (New York, 1968) ve *Romeo ve Juliet*'i (T.N.P.'de, 1968) hazırladı; *Truvalılar*'ı beyaz perdeye aktardı (1971). [L]

Mihail KALATOZOV
«Leylekler geçerken» (1957)

***KALAFAT** (Emin), türk siyaset adamı ve maliyecisi. — 1974'te çıkan siyasal aftan yararlanarak eski Demokrat partililerle birlikte Adalet partisine girdi (1975). [M]

KALATOZOV (Mihail Konstantinoviç), sovyet sinema yönetmeni (Tbilissi 1903-Moskova 1973). Gürcistan'da çevirdiği yarıbelgesel filmi *Svanetiya'nın tuzu* (1930) ile genç sovyet sinemacıları arasına katıldı. Ama *Çizmedeki çivi* (1932) adlı ikinci denemesi yetkililerce eleştirilere uğrayınca Kalatozov yedi yıl süreyle stüdyolardan uzaklaştırıldı. 1939'da *İnsan çağı*'nı yönetti. Bu filmi *Valeriy Çkalov* (1941) adlı bir havacılık filmi izledi. 1941-1945 yılları arasında Los Angeles'ta konsolos olarak çalıştı. Savaştan sonra, ülkesine dönerek *Tutukluların komplosu* (1950), *Sadık dostlar* (1954), *İlk basamak* (1956) adlı filmleri çevirdi. 1957'de Cannes festivali jürisi *Leylekler geçerken* adlı filminin ödüllendirince Kalatozov dünya çapında bir üne ulaştı. Daha sonra *Bitmemiş mektup* (1960), *Ben Küba* (1962) ve *Kızıl çadır*'ı (1969) çevirdi. (L)

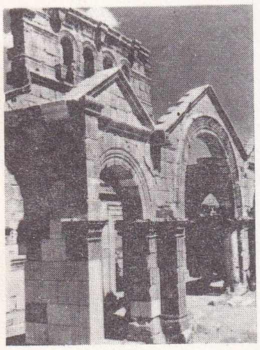

KAL'AT SIMAN
Saint-Siméon-Stylite kilisesi
(M.S. V. yy.)

KAL'AT SİMAN, Kuzey Suriye'de arkeolojik yer. Kalker bir dağın üstünde kurulan Kal'at Siman manastırı doğuda ilk hıristiyanlara ait en önemli eserlerden biridir. 476-490 tarihleri arasında, Aziz Simeon Stylites'in anısı için imparator Zenon tarafından yaptırılmıştır. Ötekilerin aksine, bu anıt nispeten iyi korunmuştur. Onarım çalışmaları sayesinde VI. yy.dan itibaren birbirini izleyen sayısız depremden iyice sarsılan bina sağlamlaştırıldı; ancak en çok zarar gören üst kısımların bugün bile eski haline getirilebildiği şüphelidir. İnce bir işçilik eseri olan kabartmalı kornişlerle süslü manastırı rahiplerin ve hacıların kaldığı binalar çevreliyordu. Güneyde, birkaç yüz metre uzaklıkta vaftiz külliyesi bulunur. Son zamanlarda Emminghaus tarafından incelenen bu külliye sekizgen bir bina ile güneyinde ona bitişik üç sahınlı bir bazilikadan meydana gelir. Sekizgen bir yanına yerleştirilen küçük kilisede bir vaftiz kabı bulunur; buraya güneydeki bir koridordan girilir. Binanın kuzeyindeki anıtsal bir kapıdan yeni vaftiz olanlar büyük kiliseye geçerdi. (L)

***KALAY** i. — ANSİKL. Camc. Düşük sıcaklıkta ergiyen, fakat buhar gerilimi 1 000 °C'ta bile çok zayıf olan *kalay*, sıvı haldeyken, ergimiş cam için altlık olarak kullanılabilir ve oksijenle teması önlenirse cama herhangi bir zarar vermez. Bu kalay banyosu üzerine dökülen cam, yassı ve kesiksiz bir şerit oluşturarak sıvının yüzeyinde yayılır. (Bk. YÜZDÜRME, *Ek.*) Sıcaklığı 500-600 °C'a kadar çıkarılmış camın yüzeyine püskürtülen kalay klorür $SnCl_4$, cama yapışık bir kalay oksit SnO_2 çökeltisi oluşturur. Elektriği ileten bu tabaka, ısıtıcı pencere camlarının yapımına olanak verdi. Ayrıca, ince camdan yapılmış hafif ve küçük şişelerle kavanozların kırılganlığını azaltmak için de birkaç yıldır bu kalay oksit çökeltisinden yararlanılıyor. Bu kırılgan cam eşyayı, dökümden hemen sonra ve ikinci pişimden önce kalay klorürle işleyerek, camın cama sürtünme katsayısı küçültülür; böylece, işlenmesi ve taşınması sırasında eşyanın dış yüzeyinin zedelenme tehlikesi büyük ölçüde azaltılmış, dolayısıyla eşyaya daha büyük bir mekanik direnç kazandırılmış olur. İşlem çoğu kere ikinci pişimden sonra eşyayı, bileşiminde yağlı maddeler bulunan bir aerosolden geçirerek tamamlanır. (L)

KALAYCIK. Arkeol. Keban barajı göl alanında, Aşağı Yabanlar köyü sınırları içinde geniş, bir düz yerleşme yeri. 1971 yılında Kılıç Kökten tarafından bulunarak kazıldı. Kazılarda, 1,5-2 m derinlikte Eski Bronz çağına ait elde yapılmış, renkli, renksiz seramiklere rastlandı. (M)

***KALDIRICI** sıf. — ◆ İ. Sil. Bir füzeyi fırlatma konumuna getirmeğe yarayan ve füze taşıma aracının bir parçası olan kaldırma sistemi. (Bir İ.C.B.M.'ya da bir İ.R.B.M.'nin dikey fırlatılması halinde, taşıma aracı fırlatma rampasında durmaz. Taktik füzeler için, kaldırıcı yerine rampalı taşıyıcı*lar [*Ek*] kullanılır.) [L]

***KALDIRMA** i. — İkt. *Sermaye kaldırma kapasitesi*, bir ülkenin belirli bir dönemde yararlı olarak gerçekleştirebileceği azamî yatırım. (L)

***KALE,** Ege bölgesinde (Denizli ili) ilçe merkezi. — 21 651 nüf., merkez 3 409 nüf. (1975). [M]

***KALE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 9 965 nüf., bucak merkezi 504 nüf., 20 köy (1970). [M]

***KALE,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili, Kaş ilçesi) bucak. — 9 885 nüf., bucak merkezi 5 201 nüf., 9 köy (1970). [M]

***KALE,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, merkez ilçesi) bucak. — 14 644 nüf., bucak merkezi 938 nüf., 34 köy (1970). [M]

***KALECİK,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Ankara ili) ilçe. — 27 666 nüf., ilçe merkezi 4 596 nüf. (1975). [M]

KALECİK. Arkeol. Keban barajı göl alanında düz yerleşme yeri. 1971 yılında Kılıç Kökten tarafından bulunarak kazı yapıldı. Üç yönü kayalıklarla çevrilidir. Kalın bir Eski Bronz çağı tabakası vardır. Karataş* (*Ek*) Kayaaltı sığınağında meydana çıkarılan Eski Bronz çağı kalıntılarının Kalecik buluntu yerine bağlı yazlık bir konaklama yeri olduğu anlaşıldı. (M)

***Kalecik barajı.** — Barajdan yararlanılarak sulanacak alanın 5 500 ha olması planlanarak tesis 1975'te tamamlandı. (M)

***KALECİKLER höyüğü.** — Ümit Serdaroğlu başkanlığında yapılan 1970 yılı çalışmalarında, höyükte belli bir derinliğe kadar tabakalaşmayı saptamak ve yapı katlarının özelliklerini bir ölçüde belirlemek mümkün oldu. Höyük üzerindeki aynı devir yapıların tabanı aynı düzeylerde değil. 1970 yılı çalışmalarında ikinci yapı katının altında, Roma çağı buluntusu veren iki yapı katı daha ortaya çıkarıldı. Yapı tabanları, höyük eğimine uygun biçimde, tepeden eteğe seviye kaybederek iniyor ve tepeyi sarıyor. Alt katlarda çevre duvarı içindeki alanın bölünmesi birinci tabakadan oldukça değişik. Üstteki tabakada yaşama alanlarının yamuk biçiminin megaronlardan meydana gelişine karşılık, altyapı katlarında daha organik bir bölünme ile karşılaşılıyor. Ayrıca birinci tabakada olmayan şey, üçüncü ve dördüncü tabakalardaki çok sayıda depo mekânlarıdır. Yapım tekniği yönünden tabakalar arasında farklılık yok. Her dört tabakanın da yangın sonucu harap olduğu kesitlerden ve buluntulardan anlaşılıyor. 1968 yılında Kalecikler höyüğünün ilk mimarî katında etrafı surla çevrili bir Bizans çağı yerleşmesi saptanmıştı. 1969 ve 1970 yıllarındaki çalışmalar bunun altında Bizans yerleşmesinin devamlılığını gösterdi. 1971 çalışmalarında ise, bunun da altında Bizans çağına ait üç yapı safhasının varlığı açıkça ortaya çıktı. Böylece beş Bizans yapı katının kısa aralıklarla birbirini izlediği anlaşıldı. Hemen bütün yapı katlarında yıkıma yangın sebep olmuştur. Yapılarda moloz taş, çamur harcı ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Çatıları muhtemelen, çevrenin yaşayan köy mimarîsinde de görüldüğü gibi, düz ve sıkıştırılmış topraktandı. Bugüne kadar höyük ve çevresinde gerek Bizans, gerek Roma çağı yapı katlarında çatı kiremidi ele geçmedi. Üç ayrı Roma çağı yapı katı, altındaki Erken Bronz çağının yerleşmesi üzerindedir. Aradaki bağlantı böylece kesintiye uğramış oluyor. Son tunç çağı yerleşmesi 7,50 m düzeyine kadar tek safha gösterir. Ortaya çıkarılan duvar kalıntıları birtakım konut yerlerine işaret etmekteyse de eksiklikler, belli bir plana bağlamaya engeldir. (M)

***KALEM** i. — Bilişim. *Optik kalem*, bir gösterge konsol*unun (*Ek*) ekranı üzerinde, grafik ya da alfasayısal bilgileri önceden hazırlanmış bir programa göre silmek, değiştirmek ya da görünürleştirmek için kullanılan âlet.

— Teknol. *Mumlu kalem*, üzerinde koruyucu bir kılıf bulunmayan duvara ya da bir sehpa üzerine asılmış büyük kâğıtlara yazı yazmağa yarayan kalın kalem (yaklaşık 1 sm çapında): *Mumlu kalemler, özellikle duvara asılmış büyük kâğıt tablolar üzerinde yapılan açıklamaları büyük bir topluluğun izleyebilmesi için kullanılır; çünkü normal kalemlerinkinden çok daha büyük olan bu yazıyı en arka sıradakiler bile görebilir.* (L)

***KALINTI** i. — Mat. *a modüllü kalıntı sınıfı*, değişli bir G grubunun $x \mathcal{R} y \Leftrightarrow \exists\, p \in \mathbb{Z}$ ve $x - y = pa$ olduğuna göre $\mathcal{R}$ eşdeğerlik bağıntısıyla $G/a\,\mathbb{Z}$ bölüm grubunun elemanı. (L)

KALİNOWSKİ (Horst Egon), alman heykelcisi (Düsseldorf 1924). Düsseldorf Güzel Sanatlar akademisinde okudu, Paris'te Jean Dewasne'ın öğrencisi oldu, akıcı ve kaygan görünümlü soyut biçimler çizmeğe başladı. 1956'dan sonra birbiriyle ilgisiz her çeşitten nesneyi biraraya getirdiği eşya-tablolar yaptı, 1958'den sonra bu birleştirmelerine «sandık-tablolar» adını verdi. 1960'tan sonra ise üslûbunda daha bir kararlılık göze çarpar: artık yığıntıları da bir kenara atan sanatçı tahtadan yaptığı ve «kasa» adını verdiği eşyaya, «stel» dediği garip yontulara deri kılıf geçirmeğe başladı. Anıtsal bir havaya bürünmüş kabartmaları ise ilkel mitoloji kahramanlarını hatırlatıyordu (*Demeter'in dolapları* adlı üç kanatlı yapıtı, 1962). Kalinowski giderek deri çalışmasını daha da ilerletti, kılıflara cepler v.b. ekledi. (L)

***KALKAN** i. — Teknol. Bazı radyoaktif cisimlerin yayımladığı ışınımların geçmesine engel olmak için kullanılan koruyucu düzenek: *Bir nükleer reaktörü çevreleyen beton bloğu ya da bir radyoaktif kaynağı bir yerden bir yere taşımak için kullanılan kalın kurşun mahfaza birer kalkandır.* || *Biyolojik kalkan*, iyonlaştırıcı ışınımları biyolojik açıdan kabul edilebilir bir düzeye düşürmeğe yarayan kalkan. || *Isı kalkanı*, bir nükleer reaktörün kalbini çevreleyen ve bu kalkanın dışında kalan bölgelerde iyonlaştırıcı ışınımların etkisiyle ısı oluşumunu ya da ısının içeriden dışarıya geçmesini engellemeğe yarayan kalkan; bir uzay aracının bir bölümünü kinetik ısınmaya karşı korumak için kullanılan düzenek. Bk. ANSİKL.

Foto. Sovexport-film (J.-L. Passek kol.), Atlas-Photo (LAROUSSE)

— ANSİKL. Isı kalkanı, çeşitli yollarla ısıyı soğurma tekniklerinden yararlanır. Aşırı ısınma özelliği taşıyan gereçlerden yapılmış uzay araçlarının üstü, fizikokimyasal etkilerle ısıyı soğurduktan sonra eriyen koruyucu bir kaplamayla kaplanır. «Apollo» kapsülünün ısı kalkanı, üstü cam elyafı ve fenol reçinesinden oluşan bir bileşikle kaplanmış paslanmaz çelikten yapılma petek gözlerinden meydana gelmişti. Patlayıcı yükü atmosferin yoğun tabakalarını bile çok büyük hızlarda kateden, dolayısıyla ısınmaya karşı korunması gereken kıtalararası balistik füzelerde koruyucu elemana «atmosfere giriş kapsülü» denilir. (L)

***KALKAN,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili, Kaş ilçesi) bucak. — 15 886 nüf., bucak merkezi 746 nüf., 16 köy (1970). [M]

KALKAN (Ahmet), türk veteriner hekimi (Simav 1931). Ankara Üniversitesi Veteriner fakültesini bitirdi (1954). Simav, Gürpınar ve Samsun bölge laboratuvarlarında bir süre çalıştıktan sonra Ankara'da Etlik Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Parazitoloji laboratuvarına asistan olarak girdi (1957), 1959'da uzman oldu. A.B.D., İran, Irak, İngiltere, Federal Almanya, Danimarka'da incelemeler yaptı. *Dicrocoelium dendriticium'un ara ve son konakçıları* konulu çalışmasıyla TÜBİTAK'ın 50. yıl Cumhuriyet ödülünü aldı. (M)

***KALKANDERE,** esk. **Karadere,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili) ilçe. — 22 482 nüf., ilçe merkezi 7 448 nüf. (1975); 16 köy (1970). [M]

***KALKIM,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Yenice ilçesi) bucak. — 7 577 nüf., bucak merkezi (esk. *Naipli*), 2 024 nüf., 17 köy (1970). [M]

***Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD).** — Bakanlar ve teknik komiteler düzeyindeki programlı toplantılar sürdürülmekle birlikte hazırlanan ortak projelerin hiç biri gerçekleştirilemedi. Ancak, 1975'te İran şahının Türkiye'yi, Türkiye cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün de İran ve Pakistan'ı ziyareti sırasında, bu üç üye ülke arasında bazı ortak çalışmalar yapılabileceği ve bunların Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği teşkilâtı içinde gerçekleştirilebileceği kanısına varıldı. Bu konularda teknik düzeyde yapılan çalışmalar 1976'da İzmir'de devlet başkanlarının katıldığı zirve toplantısında (20-22 nisan) ele alındı. Toplantıda incelenen öbür konular arasında RCD çerçevesi içinde bir Ortak pazar düzeni geliştirilmesi ve ortak silâh yapımı imkânlarının araştırılması da vardı. [M]

***KALKIŞ** i. — Ask. havc. *Kısa, düşey kalkışlı uçak.* Bk. STOL, *Ek.* (L)

KALKIŞ (Halûk), türk yelkencisi (Trabzon 1932). Yelkene İzmir'de başladı. Önce F.D., sonra Finn sınıfında yarıştı. Birçok Türkiye birinciliği aldı, 105 kere millî oldu. (M)

KALKIŞ (İbrahim), türk yelkencisi (İstanbul 1960), Eski yelken şampiyonlarından Halûk Kalkış*ın (*Ek*) oğlu. Yelkene ortaokulda başladı (1968), 13 yaşında millî oldu. Optimist sınıfında Balkan şampiyonluğunu kazandı (1973). [M]

KALKOJENÜR i. (fr. *chalcogénure*). Kim. Bir kalkojenin başka bir elementle yaptığı bileşim. (L)

***KALKOLİTİK** i. — ANSİKL. Tarihöncesi'nin bu devresi Cilâlıtaş devrinden Bronz çağına geçişi belirler. Bununla beraber bakır eşyanın yanı sıra taş eşya da uzun zaman kullanıldı; onun için «kalkolitik» terimi kronolojik olmaktan çok, tekno-ekonomik bir düzey olarak anlaşılmalıdır. Yakındoğu'da ilk dökme âletler VI. binyılın başlarında, Batı Avrupa'da ise III. binyılın sonunda görülür. (L)

***KALORİ** i. — ANSİKL. 1965'te *kalori*'nin tanımında değişiklik yapıldı. Yeni tanımıyla kalori, değeri 4,1855 joule olarak saptanan ve «sistem dışı» denilen bir enerji birimidir. (L)

***KALP** i. — ANSİKL. Tıp. *Kalp* hekimliğinde başlıca ilerlemeler koroner yetmezliği, kapakçık cerrahisi, kalp atışı bozukluklarının tedavisi, kalp nakli ve sunî kalp alanlarındadır.

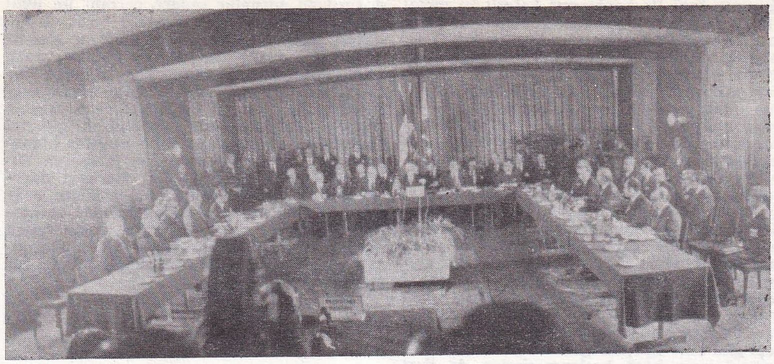

Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliğinin İzmir'de yapılan (1976) zirve toplantısında açılış oturumu

Koroner yetmezliği

● *Koroner dolaşımının muayenesi. Koronografi* (X ışınlarını geçirmeyen bir sıvı ile saydamsızlaştırıldıktan sonra koroner [taç] atardamarlarının filminin çekilmesi), kalp atardamarlarındaki ateromatoz bozukluklarını, bunların topografisini, yaygınlığını ve daralma derecesini görme olanağı verir. Koronografi tüm taç kısmını kapsayabilir (aort yayına sokulan baloncuklu sonda ve baloncuğun üst tarafındaki kısma yapılan şırınga). *Seçici koronografi,* ilkesinin basitliği ve sonuçlarının kesin güvenirliği nedeniyle yavaş yavaş bütün öteki yöntemlerin yerini almaktadır. Uyluk yoluyla da yapılabilir (Seldinger yöntemi): destekli bir sonda, sigmamsı kapakçıklara ulaşmak üzere aort başlangıcına kadar uzatılır. Sağ kol atardamarı meydana çıkarılarak ve sokulan sonda beşikli sonda tablosu üstünde radyosinema yoluyla izlenerek yürütülen Mason Jones tekniği daha iyi sonuç verir. Koroner dolaşımını (örneğin miyokard enfarktüsü sırasında), kanatmayan ve kolayca yenilenebilen *radyoizotop yöntemleri* ile de incelemek mümkündür: bunun için toplardamardan şırınga edilen potasyum 42 aracılığıyla koroner verdisi ölçülür; verdi enfarktüsün eveğen evresinde azalır ve uyum durumlarda, daha sonraki gelişme sırasında yükselir. Sezyum 131 ile yapılan sentigrafi nekrozun yerini ve yaygınlık derecesini gösterir. Enfarktüsün gelişimi sırasında sürekli bir boşluğun bulunduğu görülürse bir anevrizmanın oluşmakta olduğundan kuşkulanılabilir.

● *Miyokardın yeniden damarlandırılma cerrahisi.* Bu alanda hayli önemli gelişmeler elde edilmiştir. Geçmişte girişilen çalışmalar koroner dolaşımını düzeltme şeklindeydi: aort öncesi sinir ağının kesilmesiyle sempatik sinir sistemini etkileme, şahdamarı başlangıcındaki sinirlerin elektrikle uyarılması, iç meme atardamarının miyokarda bağlanması şeklinde dolaylı damarlandırma usulleri bunlar arasında sayılabilir. Vineberg ameliyatı da bazı cerrahlara göre çok iyi sonuçlar verir.

Birkaç yıldan beri, miyokardın doğrudan doğruya damarlandırılması teknikleri kalp cerrahîsinde gerçek bir yenilik yarattı: ağızlaşma deliği tıkanıklığının açılması, genişletme plastiği, endarterioktomi, aort tabanıyla koronerler arasına toplardamardan bir parça konarak yapılan *aort-koroner köprüsü.* Bu köprü gerçekten basit bir yöntemdir, kolayca yeniden yapılabilir; doku bozukluğu nedeniyle tehlikeli olan bu bölgeye yaklaşmaya gerek kalmaz ve bozukluğun aşağı kesiminde normal kan akımı sağlanır (bu tedbir organ aşılarına orta vadede yüzde 90 bir geçirgenlik sağladığına göre elverişli hemodinamik şekillere başvurulması düşünülebilir). Yöntemin tehlikesi göze alınabilir (tehlike yüzde 3 ilâ 6,5 arasındadır); bu tekniğin etkililiği vakaların yüzde 70'inden fazlasında ağrıların kaybolmasıyla doğrulanmıştır. Ameliyat tekniğindeki gelişmeler ve nereye neyin uygulanacağının kesinlikle seçimi bu ameliyatların sonuçlarını oldukça iyileştirmiştir; onun için bu teknik yalnız sakatlık yapan göğüs anjinlerinde değil, enfarktüs ihtimalinde de yararlı olabilir. Böyle olmakla birlikte geçirgenlik sorunu uzun vadede gene de çözümsüzdür: koroner hastasının köprünün aşağısında yaşamı nasıl ve ne kadar zaman için sürdürebileceğini kestirmek mümkün olmadığı gibi, eklenen damar parçasının çalışma süresini önceden bilmek de mümkün değildir. Bu şekilde miyokardın damarlandırılması girişimleri, enfarktüse uğramış bölge çok derin ve miyokard dokusu düzelmeyecek kadar harap olduğu zaman geçici sonuç sağlar (her zaman görülen sonuç kalbin durmasıyla ölümdür). Bu çeşit hastalara verilebilecek bir yaşama şansı ölü dokuların kesilip çıkarılması ve genellikle dikiş mümkün olmadığına göre, yerine özel sentetik dokudan (Dakron, Teflon, İvalon) bir «patch»ın (yama) yerleştirilmesidir. Bugüne kadar bu çeşit enfarktüs* (*Ek*) ameliyatlarından birçoğu başarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu tür ameliyatlar sol karıncık anevrizmaları, urları ya da kistlerinde de uygulama alanı bulmaktadır.

● *Dolaşım yardımı.* Miyokard enfarktüslerinde görülen, çoğu zaman ölümle sonuçlanan kalp şoku, dolaşım yardımı sağlama yöntemleriyle geçici olarak savuşturulabilir; sağlanan dolaşım yardımı sol karıncığın çalışmasını hafifletebileceği gibi hayatî organların kanla beslenmesini de sağlayabilir. Toplardamardan atardamara kan akımı sağlamaktan daha kolay yapılabilen aortiçi basit ya da çift balonlu karşı-itim oldukça etkilidir. Ne var ki, dolaşım yardımı durduktan sonra sonucun kötüleşmesi sık görüldüğü için miyokardın damarlandırılması hareketine girişmek zorunluğu vardır. Ama bu yöntem daha baştan ölüme mahkûm hastalarda anjiografi yapılmasına ve cerrahî müdahaleye imkân verebilir.

● *Koroner hastalarının günlük yaşama uyumu.* Miyokard enfarktüsü olan hastaların uzun süre kımıldamadan durması yararlı olmaktan çok zararlıdır; şimdi bu çeşit hastaların ilk ayın sonundan başlayarak yavaş yavaş beden hareketlerine alıştırılması gerektiğine inanılmaktadır. Sürekli elektrokardiyogram denetimi altında, yürüyen halı ya da kas çalıştırıcı bisiklet üstünde yapılacak düzenli hareket programlarının uygulanması evde yapılacak denetsiz uyum hareketlerinden kuşkusuz daha iyidir. Bu uyum karıncığın çalışmasını iyileştirir ve yanal kan dolaşımını geliştirebilir. Her durum da koroner hastalarının normal yaşama girmesini kolaylaştırır. Koroner rahatsızlığının *ilâçla tedavi*'si de bir hayli gelişme göstermiş ve betaadrenerjik önleyicilerin kullanılması tartışılmaz bir ilerleme sağlamıştır. (Bk. BETA *durduran, Ek.*)

Kapakçık cerrahîsi

Kalp kapakçıklarının cerrahîsi bütün dünyada önemli gelişmeler göstermiştir. Profesör C. Dubost 1960'tan 1972'ye kadar 1 144 kalp kapakçığı ameliyatı yapmış; bilyalı protez konan bu hastalardan yüzde 11'i ameliyat sonucunda ölmüş, daha sonra ölenlerle birlikte ölüm oranı yüzde 13'ü bulmuştur. Atardamar tıkanma tehlikesi, sıkı bir pıhtı giderici tedavi zorunluğu doğurarak ameliyatın sonucunu büyük ölçüde etkilemektedir. Sunî kapakçık protezlerinin yapımında elde edilen gelişmeler, sonucu daha da iyileştirmişe benziyor; gerçekten silastik düşük sıcaklıkta işlendiğinden beri «Star bilyası hastalığı» daha seyrek görülüyor.

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

Sentetik örtü ile kaplanmış kafesli ve metal bilyalı yeni Star kapakçığı modelleri ile yapılan ameliyatlarda damar tıkanma tehlikesi, silastik bilyalı klasik modellerle yapılan ameliyatlara göre çok daha az görülür. Sonradan çok sık bozulması nedeniyle dokusu uygun olmayanlardan alınan kapakçıklarla yapılan onarımlar yavaş yavaş terk edilmektedir. Bağışıklık bakımından dokusu uygun olanlardan alınan kapakçıklarla yapılan onarımlar damar tıkanması ve hemoliz gibi sakatlıklara yol açmaz; ama aort tabanındaki aykırılık nedeniyle bunları her zaman yerleştirmek olanağı bulunamayabilir; bu nedenlerle gerçek bir «kapakçık bankası»nın kurulması zorunludur. Miyokard iskemisi her hâlde kapakçık ameliyatından sonra görülen evegen kalp yetmezliğinin ortaya çıkmasında önemli bir etmendir; bu iskemi vücut dışı kan dolaşımının uzamasından ileri gelebileceği gibi aort uyuşukluğundan ya da koroner damarlarının kötü beslenmesinden de ileri gelebilir.

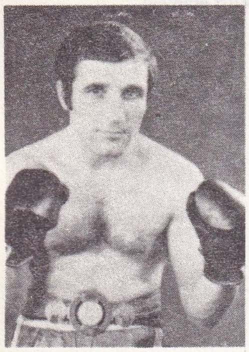
Cemal KAMACI

Kalp atışı bozuklukları

● *Kalp içi elektrokardiyografi muayeneleri.* Kalp içi boşluklardaki kan akımları ile kulakçık ve karıncığın çeşitli noktalarındaki uyarımları zamandaş olarak kaydeden yeni teknikler sayesinde bu alandaki bilgiler artmış ve düzensiz kalp atışlarının nedeni anlaşılabilmiştir. Özellikle taşikardilerin, çoğu zaman bir iletim bozukluğundan ileri geldiği söylenebilir. His demeti potansiyellerinin kaydı gösteriyor ki fibrilasyon, flutter ya da kulakçık takisistolisi sırasında kendiliğinden ya da dijital ile indüklenen kulakçık-karıncık bloku, yani His demeti iletim bozukluğu, Aschoff-Tawara düğümünde yer alır.

● *Kalp uyarıcıları.* Pilli klasik uyarıcılar bugün için en yaygın araçlardır, ama bunların da belli aralıklarla pil değiştirme ve bu nedenle zaman zaman cerrahî müdahaleye yol açma gibi büyük sakıncaları vardır. Radyoaktif bir element (plütonyum 238) kullanan *izotopik bir jeneratörün* ortaya konması büyük umutlar doğurmuştur. Bu radyoaktif elementin meydana getirdiği ısı, termoelektrikli uçlar yardımıyla elektriğe çevrilir; seri halinde bağlanan termoelektrikli uçlar yeterli gerilimi sağlar. Bu aracın faydaları çok büyüktür: yıllarca kullanılabilir, radyoaktif enerji kaynağı az yer kaplar (150 mgr plütonyum taşıyan kaynağın tümü bir dikiş yüksüğünden daha büyük değildir).
Düzgün atışlı kalp uyarıcısı yalnız bradikardi hallerinde değil, ekstrasistol ya da taşikardi hallerinde de istenirse otomatik olarak işe koşulabilir. Sabit histerezisli bugünkü ara uyarıcıların tersine, bu araç ekstrasistollerin belirme süresiyle orantılı bir zaman geçtikten sonra bir uyartı doğurur, çünkü değişken bir histerezisle çalışır. Böylece değişmemiş temel uyarma frekansına uygun olarak erken bir karıncık ekstrasistolü erken bir uyartı doğurur, bu uyartı ekstrasistolün yinelenmesine ve bir taşikardi ya da bir karıncık fibrilasyonu belirmesine karşı koyar. Buna karşılık, geç kalan bir sistolden sonra, kendiliğinden atışın başlamasını kolaylaştıran müdahale süresi uzar. İlk klinik sonuçlar ekstrasistol ya da tehlikeli taşikardi krizleri halinde bu uyarıcıların yararlı olduğunu göstermektedir, fakat araç bugün için ancak kalpiçi uyartıdan yararlanılarak dıştan kullanılabilmektedir ve henüz minyatürleştirilememiştir.

Kalp nakli

C. Bernard, amerikalı Norman Shumway'ın bulduğu tekniği kullanarak 3 aralık 1967'de Cap'ta ilk kalp naklini uyguladı; bu teknik kulakçıkların arka çeperini, damar deliklerinin çoğu ve sinir bağlantıları ile birlikte yerinde bırakarak kalbin büyük bir kısmını değiştirme esasına dayanır. Vericinin (biraz önce ölmüş ya da artık düzelemeyecek koma* [*Ek*] durumuna girmiş kimse) kalbi, alıcınınkinin kalan kısmına göre kesilip eklenir, aort ve akciğer atardamarları yerlerine uyarlanır. O zamandan beri bütün dünyada bu tipte 200'den fazla ameliyat gerçekleştirildi, bunlardan birçoğu parlak sonuçlar verdi, bazıları birkaç yıl çalıştı. Bu nakillerin doğurduğu sorunlar sadece cerrahî ile ilgili değil (çünkü ameliyat nispeten basit ve kuralları şimdi iyice bellidir), ameliyat sonrası ile de ilgilidir: bütün takılan kalpler, doku grubu sınıflandırmasına göre bağdaşır bir verici seçilmiş olsa bile, alıcının organizması tarafından bir ya da birçok kere atılma (ret) tehlikesine uğrar. Bağışıklık giderici yöntemler bu olayın önemini azaltma olanağı verir, fakat ameliyat olan kişiyi en küçük enfeksiyona karşı bile dirençsiz duruma getirir. Gayet mükemmel sterilize edilmiş ameliyat düzeni kurulabilmesine ve hastayı uzun süre steril bir hava içinde tutma olanağı bulunmasına rağmen ameliyat sonrası enfeksiyonlar başarısızlıkların büyük bir kısmının nedenidir.

Sunî kalp

Kalp kasının yerini tutan proteze bu ad verilir. Bu protez dışta olabilir: «sunî kalp-akciğer» böyledir; sunî kalp, esas kalbi sınırlı bir süre, örneğin «vücut dışı kan dolaşımı» altında cerrahî bir müdahaleyi yapabilecek kadar devre dışı bırakmak amacı ile, sırf bunun için kullanılır; bu yöntem şimdi bütün dünyada uygulanmaktadır.
Organizmaya takılamayacak bir protezin ortaya yerleştirilmesi son derece karmaşık bir iştir. Yenilmesi gereken güçlükler büyüktür: kullanılacak malzemenin seçimi, protezin iç çeperlerinin kaplanması, boşluklar içindeki karışıklığın kontrolu, mekanizmanın ayar ve bakımı, enerji kaynağı, aracın tümünün minyatürleştirilmesi. İnsanlar üzerinde tek deneme 1969'da D. A. Cooley tarafından yapılmış, kalp takılan kişi ancak birkaç gün yaşamıştır. Ama bütün dünyada, özellikle Amerika Birleşik devletlerinde birçok araştırma ekibi önemli olanaklar içinde çalışmaktadır; istatistiklere göre yalnız Amerika Birleşik devletlerinde 9 milyon kadar kalp hastası vardır ve bunların yaklaşık 30 000 kadarı sunî bir kalp takılmasından yararlanabilir. (L)

KALPAKÇIOĞLU (Fethi Naci). Bk. FETHİ NACİ, *Ek.*

***KALSİTONİN** i. — ANSİKL. İçsalgı bil. Copp'un 1962'de bulduğu *kalsitonin* bir tiroit hormonudur. Memelilerin metabolizmasında önemli bir rol oynar.
Kalsitoninin kimyasal yapısı birçok hayvan türünde ve özellikle insanlarda belirlenmiştir. Molekül ağırlığı 3 600'dür; içinde 32 aminoasit bulunur. Kandaki kalsiyum oranının ayarlanma mekanizması doğrudan doğruya kemik metabolizmasıyla ilgilidir. (Bk. KALSİYUM, *Ek.*) Kalsitoninin etkisiyle paratormonunki birbirine karşıttır; kalsitonin kemikten kalsiyum boşalmasını ve dolayısıyla kalsiyumun kana geçmesini önler. Yani kalsitonin kanda kalsiyumu azaltan bir hormondur. Vücuttaki miktarı biyolojik yöntemlerle, özellikle bugün radyoimmünolojik bir teknikle tayin edilir.
Kalsitonin günümüzde kireçsizleşme ile birlikte görülen kemik hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı gibi Paget hastalığının ileri evrelerinde ve osteoporozda da kullanılır. D vitamini zehirlenmelerinde görülen kanda kalsiyum fazlalığı (hiperkalsemi) halinde ve bazı kemik ya da içsalgı hastalıklarında da kullanılma olanağı vardır. (L)

***KALSİYUM** i. — ANSİKL. Fizyol. Kandaki *kalsiyum* oranı normal halde dar sınırlar içindedir (yüzde 3 dolayında). Kanda meydana gelen anî kalsiyum oranı değişiklikleri hızla normale döner. Bu düzenlemeyi paratormon, kalsitonin ve D vitamini sağlar; bunlar bağırsaklarda kalsiyum emilmesini, kan ve kemik sistemi arasındaki kalsiyum alışverişini, kalsiyum ve fosforun böbrek yoluyla süzülüp atılmasını denetler.
Paratormon özellikle kemikleri etkileyerek kalsiyumun kemik hücrelerinden ayrılmasını; az da olsa böbrekleri etkileyerek fosforu çok, kalsiyumu az süzmesini sağlar; bağırsaklar üstünde de aynı etkiyi gösterir. Yani bu hormonun etkisi kanda kalsiyumu artırıcı yöndedir.
*Kalsitonin** (*Ek*) ise kemikten kalsiyum alınmasını önlediği için tersine kanda kalsiyumun azalmasına yol açar. D vitamini yiyeceklerle alınıp organizmada 25-hidroksile türevine çevrilir; bu alandaki görevi paratormonun kemiğe ve bağırsaklara etkimesini sağlamaktır. Yani onun da etkisi kanda kalsiyumu artırıcı yöndedir. (L)

KALTENKİRCHEN, Federal Almanya'da (Schleswig-Holstein) kasaba; 6 500 nüf. Hamburg'un kuzeyinde yeni milletlerarası havalimanı. (L)

KALÜSTERON i. Steroit hormonlara çok benzeyen, fakat büyük adrenerjik etkisi bulunmayan özümletici madde. (*Kalüsteron* bazı kanser metastazlarını tedavide başarıyla kullanılır.) [L]

***KALYONCU** (Güngör Dilmen), türk oyun yazarı. — Yeni eserleri: *Midas'ın altınları* (1970); *Bağdat Hatun* (1972); *Midas'ın kördüğümü* (1975). [M]

***KAMACI** (Cemal), türk boksörü. — 1971'den sonra yaptığı 20 maçın 16'sını (3'ü nakavtla) kazandı, 2'sinde berabere kaldı, 2'sinde yenildi. Ekim 1972'de fransız Roger Zami'yi yenerek Avrupa şampiyonu oldu. Haziran 1973'te İspanyol Toni Ortiz'e kaptırdığı şampiyonluğu, ekim 1975'te, yine ispanyol boksörü olan Gomez'i yenerek yeniden kazandı. (M)

***KAMAN,** İç Anadolu bölgesi (Orta Kızılırmak bölümü, Kırşehir ili) ilçe. — 75 011 nüf., ilçe merkezi 16 496 nüf. (1975); 74 köy (1970). [M]

KAMBALDA, Avustralya'da (Batı Avustralya) maden ocağı (nikel), Kalgoorlie yakınında. (L)

***KAMBİYO** i. — ANSİKL. *Türkiye'de*, 1970-1975 döneminde türk lirasının yabancı paralar cinsinden değeri birçok kere değişikliğe uğradı; bunların en önemlisi ağustos 1970 devalüasyonu oldu. Bu devalüasyonla türk lirasının değeri önemli ölçüde düşürüldü ve 1 dolar = 14 TL. kuru kabul edildi. Bu tarihten sonra da, özellikle 1974-1975 yıllarında çeşitli yabancı paraların değerlerindeki değişikliğe paralel olarak türk lirasında da çok sayıda ayarlama yapıldı. Ağustos 1975 itibarıyla türk lirasının önemli yabancı paralara göre değeri 1 dolar = 14,5350 TL., 1 DM. = 6,0690 TL., 1 F.F. = 3,5496 TL. ve 100 liret = 2,2521 TL. olarak belirlendi. Ancak, yabancı paraların değerlerinde sık sık meydana gelen değişmeler karşısında yeni ayarlamalara gerek görüldü ve 1976 nisanında bu değerler şöyle oldu: 1 dolar = 16 TL., 1 Dm = 6,40 TL., I F.F. = 3,35 TL. ve 100 liret = 1,90 TL. olarak belirlendi. (M)

***KAMBOÇ.** Bk. KAMBOÇYA, *Ek.*

***KAMBOÇYA,** Güneydoğu Asya'da devlet. — 7 640 000 nüf. (1973). Başkenti, *Phnom-Penh* (göçmenlerin gelmesiyle önemli ölçüde kalabalıklaşan yerleşme merkezinde 1,6 milyon kadar nüf.).

TARİH

Norodom Sihanuk 1968 ocağında başbakanlıktan ayrılarak bu görevi danışmanlarından Penn Nouth'a bıraktı. Yeni hükûmet düzeni sağlamayı başaramayınca, Sihanuk parlamentodan tam yetki aldı (ağustos 1968). «Kızıl Khmerler» (komünist yanlı âsiler), birçok bölgede güvenliksiz kesimler yaratarak eylemlerini yoğunlaştırırken, Vietkong birlikleri de krallığı bir üs gibi kullanmağa başladılar. 1969 mayısında amerikan uçakları, Kuzey Vietnamlıların ülkeye sızma yollarını bombaladılar. Güvenliksizliğin artışı karşısında Penn Nouth hükûmeti istifa etti (temmuz 1969) ve millet meclisi 1969 ağustosunda general Lon Nol'un kabinesine güvenoyu verdi. Ama Kamboçya parlamentosu 18 mart 1970'te Avrupa'ya gitmiş olan prens Sihanuk'un devlet başkanlığı görevinden alındığını ilân ederek yerine Şing Heng'i geçirdi; aslında bütün yetkiler general Lon Nol'un elindeydi. Kamboçya tarafsızlık siyasetine devam etti, Pekin'e sığınan prens Sihanuk, 23 martta yurt dışında bir millî birlik hükûmetinin (Khmer Kraliyet Millî Birlik hükûmeti ya da G.R.U.N.K.) ve bir millî kurtuluş ordusunun (Kampuchea Millî Birlik cephesi ya da F.U.N.K.) kurulduğunu bildirerek bütün Kamboçyalıları, Lon Nol hükûmetiyle çarpışmak için çete savaşına çağırdı ve 5 mayısta yurt dışında bir hükûmet kurdu; komünistlerin de yer aldığı bu hükûmeti Çin hemen tanıdı.

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

● *Kamboçya savaşı.* Norodom Sihanuk, Vietnam Demokratik cumhuriyetine, Millî Kurtuluş cephesine ve Pathet Lao'ya Çinhindi yarımadasını kurtarmak için bir birleşik cephe kurulmasını önerdi. General Lon Nol hükûmeti de, daha 1970 nisanında, Sihanuk taraftarlarıyla savaş hazırlığına başlamıştı. Vietnamlıların eylemleri devam ederken A.B.D. de, ülkenin güneydoğusunda, «Ho Şi Minh» yolunun ağzında yerleşmeğe çalışan çetecilerin bunalttığı hükûmet kuvvetlerine silâh yardımı yapıyordu. 29 nisan 1970'te Güney Vietnam, 30 nisanda da amerikan birlikleri Kamboçya'ya girdiler ve amerikan uçaklarının desteği sayesinde ülkenin bütün güneyinin denetimini ele geçirerek 11 mayısta Phnom Penh'e ulaştılar ve böylece Vietnam'dan Kamboçya'ya kadar Mekong'u denetimleri altına aldılar. Sonra amerikan birlikleri Kamboçya'dan çekilmeğe başlayarak ülkeyi 30 haziranda boşalttılar. Köylerin denetimini ellerinde tutan Kuzey Vietnam ordusu, komünist birlikler ve Norodom Sihanuk'un taraftarları, aynı anda çeşitli yönlerden, başkentin art ülkeyle bağlantısını kesmek için Phnom Penh'e doğru ilerlediler.

● *General Lon Nol'un rejimi.* General Lon Nol hükûmeti, prens Sihanuk taraftarlarının saldırısı karşısında genel seferberlik ilân etti (haziran 1970). 9 ekim 1970'te Kamboçya «Khmer cumhuriyeti» adını aldı; 20 nisan 1971'de mareşalliğe yükseltilen Lon Nol, yeni kabinenin meclis başkanı olarak kaldı (mayıs 1971); yardımcısı, bakanlar kurulu başkanı ve millî savunma bakanı Sirik Matak idi. Rejim giderek sertleşti: hükûmet, millet meclisinin ya da cumhuriyet meclisinin denetiminden çıktı (ekim 1971). 1972 martında mareşal Lon Nol, kendini Şıng Heng'in yerine cumhurbaşkanı ilân etti. Bununla birlikte, 1972 haziranında cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı: mareşal Lon Nol kullanılan oyların yüzde 55'ini alarak cumhurbaşkanı seçildi. Ama çok geçmeden hükûmetine yasal muhalefetin üyelerinden almak zorunda kaldı. Hükûmetin istifasından sonra (17 nisan 1973), başkanlığını In Tam'ın yaptığı bir olağanüstü kabine kuruldu (mayıs 1973); ama aralık ayında In Tam da istifasını sundu. Yerine dışişleri bakanı Long Boret getirildi. Öğretim üyelerinin ve gençlerin rejimin yozlaşmasına, iktisadî ve sosyal durumun bozulmasına karşı 1972'ye kadar için için devam eden muhalefeti, 1974 mayıs-haziranda etkin bir hal aldı. Birçok gösteri yapıldı ve bunlardan biri sırasında eğitim bakanı öldürüldü. Güvenlik kuvvetlerinden bir kesimin sorumlu olduğu anlaşılan bu cinayet, dört bakanın, daha sonra da (13 haziran) bütün kabinenin istifası, derin bir siyasî rahatsızlığı açıklıyordu. Sağın çeşitli grupları arasında, cumhuriyeti idare edemeyeceğine inandıkları Lon Nol'u değiştirmek için bir rekabet gelişir gibi oldu.

● *Savaşın devamı.* Mareşal Lon Nol'un iktidarı güçlükle elinde tuttuğu sırada, prens Sihanuk'un ordusu, Phnom Penh çevresinde bir yıpratma savaşına girişti. Güney Vietnam askerlerinin ülkeden çekilmesinden beri (ağustos 1971) güç durumda kalan hükûmet kuvvetleri amerikan ordusundan yardım istemek zorunda kaldılar: kasım ayında «B-52» bombardıman uçakları, Phnom Penh'e 12 km uzaklıktaki âsi mevzilerini bombaladılar. Vietnam'da «ateşkes» imzalanması, Kamboçya'daki askerî durumda bir değişiklik yapmadı. Ordusu ülkenin yarısından çoğunun denetimini elinde tutan sürgündeki Norodom Sihanuk hükûmeti, Kamboçya'nın tek yasal hükûmeti olduğunu ileri sürdü ve mareşal Lon Nol rejimine karşı savaşa devam edeceğini açıkladı. Devlet başkanının sarayına yapılan büyük bir suikast (17 mart 1973), Kamboçya savaşında yeni bir evreyi başlattı: prens Sihanuk'un damadı mareşal Lon Nol'un sarayını bombaladı ve çetecilerin mevzilerine ulaşmayı başardı. Lon Nol rejiminin direnmesini ortadan kaldırmayı hedef alan askerî hareket devam etti: Nixon'ın amerikan senatosundan aldığı ek krediyle (haziran-ekim 1973) sürdürülen amerikan bombardımanları, Güney Vietnam birliklerinin ülkeye girmesi (özellikle 1973 nisanında). Bununla birlikte, F.U.N.K. kuvvetleri, Phnom Penh çevresindeki mevzilerini korumayı başardılar ve şehre yeni komando baskınları düzenlediler. Prens Sihanuk'un 1973'te yurt dışında oturan bütün üyelerini çıkardığı G.R.U.N.K., artık sırf iç direnme önderlerinden oluşuyordu ve Kamboçya'da sağlamca yerleşmişti. Temmuz ayında, direnmenin bütün eğilimlerini kapsayan millî kongre, hareketin bütünlüğünü ve Khmer cumhuriyetiyle her türlü siyasî uzlaşmayı reddettiğini tekrar açıkladı. Phnom Penh'in kuzeyindeki Udong'un işgali (mart 1974), yeni bir devrimci saldırının başlangıcı oldu. G.R.U.N.K. mayıs ayında, ülke yüzeyinin yüzde 90'ını denetim altına aldığını ileri sürdü. 1974 temmuzunda cumhuriyetçi birlikler, çetin savaşlardan sonra Udong'u geri alarak önemli bir başarı kazandılar. Mareşal Lon Nol rejimi artık askerî bir zafer kazanmayı umut etmemekle muhtemel barış görüşmelerine güçlü girmeğe uğraşmaktaydı. Ne var ki, G.R.U.N.K., cumhuriyet hükûmetiyle her türlü görüşmeyi reddediyordu.
21 mart 1975'te Long Boret başkanlığında kurulan yeni hükûmetin ilk işi hemen ertesi gün Lon Nol'un ülkeden ayrılmasını istemek oldu. 1 nisanda Indonezya'ya hareket eden Lon Nol'un yerine senato başkanı general Saukham Khoy geçti. Bu arada Sihanuk yeni bir bildiriyle Lon Nol hükûmetlerinde görev yapmış olanların ülkeden ayrılmalarını istedi. Kamboçya'daki amerikan personelinin 12 nisanda büyükelçilikte toplanmaları için yapılan çağrı ve bu çağrıya uyanların, bir kısım Kamboçyalılarla birlikte o gün helikopterlerle Tayland'a taşınmasıyla savaş sona erdi ve daha önce Pekin'de kurulmuş olan sürgündeki hükûmet yönetime elkoydu.
Sürgündeki hükûmetin Phnom Penh'te işbaşına geçmesinden sonra ele alınan ilk iş savaşın çökerttiği ekonomiyi yeniden düzenlemek oldu. Bu amaçla kauçuk fidanlıklarından başlayarak bir dizi millîleştirme girişimleri yürürlüğe kondu. Bu arada prens Norodom Sihanuk'un devlet başkanlığını koruduğu açıklandı. Bu açıklamadan sonra Norodom Sihanuk Avrupa ve Afrika'da ülkesinin sorunlarını açıklama gezilerine çıktı. Ağustos 1975'te Çin Halk cumhuriyetiyle bir iktisadî ve teknik yardım anlaşması imzalandı.
Norodom Sihanuk, daha devlet başkanlığında kalacağı açıklandığı tarihte bu görevi geçici bir süre için üstleneceğini kamuoyuna işittirmişti. Bunun sonucu olarak 1976 nisanında devlet başkanlığından ayrıldı ve birkaç gün sonra da yerine Kiyo Sapman getirildi.

ARKEOLOJİ

Eski kamboçya sanatı için birçok kazılar yapıldı. Yeni arkeolojik yerlerin bulunması ve kazı yerlerinin tarihlenebilmesi (Karbon 14) ile Tarihöncesi alanda pek çok ilerleme kaydedildi. 1964'te bulunan Phnom Loang mağaraları (Kampot eyaleti), Orta Pleistosen'den itibaren (1972'de düzeltilen stratigrafi), kemik ve taş endüstrisiyle beraber insan varlığını ortaya çıkardı. 1965'te gezilen ve 1966'dan itibaren kazılan Loang Spean mağarası (Battambang'ın 35 km güneybatısında Phnom Teak Treang) M.Ö. V. binyıldan IX. yy.a kadar devamlı oturulmuş gibidir. Bu mağarada oldukça kaba taş malzeme (Mezolitik ve Cilâlıtaş) ve Üst Cilâlıtaş'ta seramik bulundu; seramik, genel olarak yarımadada tanınanlara benzer (iplik veya daha seyrek olarak nokta desen: yuvarlak ayaklı kupa). Kırmızı topraklar bölgesinde Louis Malleret tarafından belirtilen ve kazılan yuvarlak eserlerden birinde hâlâ yayımlanmamış olan tarihöncesi malzeme bulundu. 1902 ve 1923'te incelenen ve uzun zaman Kamboçya'nın tek tarihöncesi kazı yeri sanılan Samrong Sen bugün orta cilâlıtaş katman için M.Ö. 1280 (karbon 14, + 120 yıl) olarak tarihlenir.
Tarih çağları için, eski Tayland şehirlerinde, özellikle Ou Thong*da bulunan malzemeye dayanılarak yapılan karşılaştırmalı incelemeler, Oc Eo* yerinde bulunan malzemenin önemli bir kısmının (mücevher, süs eşyası) VIII.-IX. yy.lardan önceki bir tarihe ait olamayacağını gösterir; öyleyse bunlar Founan'ın ortadan kalkışından sonraya aittir ve «Dvaravati», «Shrivijaya» kültürlerinin Mekong deltasına girdiğini gösterir. Khmer dönemiyle ilgili bazı rastlantı bulgular, kabul edilen kronolojik veya stilistik verileri düzelten veya kesinleştiren resimler ve heykellere dayanır: Battambang bölgesinde, doğrudan doğruya Dvaravati sanatıyla akraba olan Buddha resimleri; Bassac yakınında, Tûol Kuhea lentoları (VIII. yy.); Angkor sonrası sanatı meselesini tekrar ortaya koyan Vat Tep Pranam, Oudong bronzları (XIV.-XVI. yy.). Angkor* Thom'un güneydoğusundaki Srah Srang kazıları (1963) cenazede kullanılan çömlekler ve zengin bir bronz bütünü ortaya çıkardı. Kamboçya'nın 1970 martından beri ağırlaşan iç durumu arkeolojik araştırma ve çalışmaları engellemekle birlikte, Angkor'un korunmasıyla ilgili faaliyeti kesintiye uğratmadı. (LM)

KAMBOÇYA
Phnom Penh havalimanının bombardımanı (mart 1972)

Kamboçya Millî Birlik cephesi, general Lon Nol'un hükûmet darbesinden sonra, yeni hükûmete karşı savaşmak için prens Norodom Sihanuk ve taraftarlarınca kurulan (mart 1970) Kamboçya ulusal kurtuluş ordusu. (L)

***KAMERA** i. — Ask. havc. *Fotoğraf kamerası,* havadan fotoğraf çekimi için özel olarak tasarlanmış fotoğraf makinesi. *Televizyon kamerası,* uçaktan alınan görüntüleri uçaktaki ya da yerdeki bir alıcıya anında ileten elektronik kamera. Bk. ANSİKL.

— Astron. *Elektronik kamera,* ilkesi fotoelektrik olayına dayanan elektronik görüntü transformatörü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. havc. 1970'ten bu yana *fotoğraf kameraları*'nın evrimi, klişe boyutlarının küçültülmesi (11,4 × 11,4), objektif kalitesinin yükseltilmesi ve akıntı* (*Ek*) etkisinin önlenmesi yönünde oldu. Küçük boyutlu klişe yüksek çekim hızı (saniyede 4 ile 5) sağlar ve cihazların çok yer tutmasını önler (1 m'lik bir odak için 50 × 40 × 30 sm). Optiğin gelişmesiyle objektif dizisi uzadı ve objektiflerin ayırt edici gücü arttı: bugün en çok kullanılan odaklar 10 sm ile 1 m arasında değişir; 1965'ten bu yana görüş açıları kısa odaklarda 180°ye ulaştı. Bu objektifler, birçok cam-hava ayırma yüzeyinin doğuracağı bozucu yansımaları yok etmek için özel işlem görmüş çok sayıda mercekten meydana gelir. Alınan ışık ışınlarının dalga boylarına göre değişen odak derinliğinin yol açtığı görüntü bulanıklığını gidermek için seçici filtreler kullanılır. Objektiflerdeki çizgi sayısının çokluğu (milimetrede 50 ile 80 çizgi), ayırt edici gücü yüksek (1973'te 120 hat) emülsiyonlar da kullanıldığı zaman 11,4 × 11,4'lük filimler çekme olanağını sağlar; bu filimler otomatik baskıyla 22,5 × 22,5'lik klasik boyutlara çevrilir ve eski gereçlerle elde edilenlere benzer resimler alınır. Milimetrede 50 çizgilik ayırma sağlayan bir objektif, 1 m'lik bir odakla 20 sm ile 10 000 m arasındaki nesneleri seçebilir. Fakat en güç sorun akıntı etkisinin giderilmesidir. Filmi duraklamasız geçirme yöntemi ancak düşey fotoğraf çekiminde kullanılır artık. 1960'tan bu yana, karanlık odada filmi tutan tabana poz süresince belirli bir hareket verebilen kameralara yönelindi. Fransa'da bulunan bir başka ilginç çözüm yolu da, objektife öteleme hareketi veren bir düzeneğe başvurmaktır (OMERA'nın «AA 6-40» kamerası).
Hava istihbaratında kullanılan *televizyon kameraları* klasik tiptedir. Bununla birlikte, uçaktan yararlanarak bu kameraları sadeleştirmek mümkündür: gerçekten de, bir çizgiden öbürüne geçiş uçağın yer değiştirmesiyle sağlanınca yalnız bir tek tarama çizgisi kullanmakla yetinilebilir. Televizyonun en büyük sakıncası, bilindiği gibi, gö-

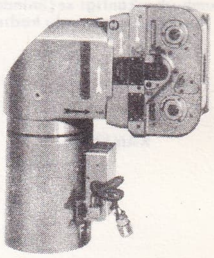

havadan resim çeken kamera

Foto. A.F.P., OMERA (LAROUSSE)

mart 1970'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde oy veren kamerunlu kadın

KAMERUN

maske (özel kol.)

rüntü ayırmasının (10 ile 20 tarama çizgisi) klasik fotoğrafa oranla çok düşük olmasıdır. Buna karşılık, özel bir aydınlatmaya ihtiyaç kalmadan karanlıkta da çalışan düşük ışık düzeyli *vidicon* tüpünün kullanılması gece hava istihbaratı için olumlu bir çözüm yoludur; bu yöntem, Kuzey Vietnam birliklerinin harekâtını saptamak için 1970'ten itibaren büyük ölçüde geliştirildi.

— Astron. *Elektronik kamera* 1937'de André Lallemand tarafından bulunmuştu. Bir teleskopun arkasına yerleştirilen bu cihaz çok zayıf gökcisimlerini, alışılagelen çekim yöntemlerine kıyasla çok daha kısa poz verecek gözleme olanağını sağlar. Gökcisimlerinden gelen fotonlar kameranın ışığa duyarlı katoduna varır ve oradan elektronları söker; elektronlar bir fotoğraf camını etkiler ve gözlemlenen gökcisminin görüntüsü elde edilir. Bildiğimiz foto çoğaltıcıların tersine, fırlatılan elektronlar tüp içinde yol alırken gökcisminin görüntüsünü olduğu gibi korur. Ne var ki bu basit tekniğin uygulanması o kadar kolay değildir: fotokatodu vakumlu bir bölmeye yerleştirmek, ayrıca fotoğraf camını da sıvı hava derecesinde soğutmak gerekir. (L)

***KAMERUN**, Ekvador Afrikası'nda devlet. — 5 836 000 nüf. (1970). Başkenti, *Yaunde* (101 000 nüf.). Başlıca şehir, *Duala* (200 000 nüf.).

TARİH

1965'te yeniden seçilen başkan Ahidjo halk tarafından çok sevilmektedir ve ülke siyaseti çok istikrarlıdır. Bununla birlikte, Kamerun Halkları birliği (K.H.B.) silâhlarını bırakmadı ve 1969 temmuzunda, bu birliğin üyeleri Kongo-Brazzaville yakınlarındaki bir Kamerun köyüne saldırdılar. 1 ocak 1970'te, bağımsızlığın X. yıldönümüne birçok Afrika devletinin başkanı katıldı. 28 mart 1970 seçimlerine tek aday olarak katılan başkan Ahidjo, kullanılan oyların yüzde 99,4'ünü alarak tekrar seçildi; 7 haziranda yapılan yasama seçimleri, bir önceki oylamayla aynı sonucu verdi; Kamerun Millî birliği (tek parti), oyların yüzde 98'ini aldı; başkan hükûmette pek az değişiklik yaptı.
Kamerun yetkilileri, ağustos 1970'te hareketin önderlerinden Ernest Ouandie'yi yakalayarak K.H.B.'yi zayıflatmayı başardılar: N'Kongsamba piskoposu N'Dongmo tutuklandı ve devlet güvenliğine suikast suçuyla mahkemeye verildi. 1971 ocağında sonuçlanan davada, Yaounde askerî mahkemesi altı ölüm cezası verdi; Ernest Ouandie idam edildi; N'Dongmo'nun ölüm cezası müebbet hapse çevrildi; bu dava, birçok ülkede kınandı. Davayı izleyen aylarda, K.H.B. hiç bir gösteriye girişmedi. 21 mayıs 1972'de yapılan ve ezici çoğunlukla kabul edilen referandumla, Kamerun Birleşik cumhuriyetinin kurulduğu ilân edildi; Batı ve Doğu Kamerun'u içine alan federasyon, birleşik bir devlet haline geldi.
Dış siyasette, hükûmet Ekvador Ginesi ve Kanada ile anlaşmalar imzaladı. 1971 şubatında Fransa cumhurbaşkanı Pompidou, 1970 martında Kamerun'u ziyaret etti; başkan Ahidjo da 1973 martında Çin'e gitti. Bununla birlikte, Kamerun Fransızca konuşan ülkelerle arasındaki mesafeyi koruyarak ve Afrika Havayolları şirketindeki personelini çekerek içine kapanmaya yönelir görünmektedir. 1973 temmuzunda Afrika ve Mauritius Ortak örgütünden (O.C.A.M.) çekilmişti.
Buna karşılık ertesi yılın eylülünde Doğu ve Merkezî Afrika Devletleri konferansı üyesi oldu. 1975 nisanında yapılan seçimleri yeniden kazanan başkan Ahidjo yönetim düzeninde değişiklik yaptı ve Paul Biya'yı başbakan atadıktan sonra kabine üyelerinin listesini kendisi hazırlayarak yürütme görevini kısmen bu kuruluşa devretti. Aynı yılın şubatında ülke Lome anlaşmasına katıldı.

GÜZEL SANATLAR

Aynı oyma tekniklerinden yararlandıkları, aynı süslemelere başvurdukları için, Kamerun yerlilerinden Bamumlar ile Bamilekelerin sanatı çoğu kere birlikte ele alınırdı. Ancak, son yıllarda R. Brain, A. Pollock ve doktor Harter'ın çalışmalarından açıkça anlaşıldığı gibi, bu iki sanat çok ilgi çekici plastik özelliklerle birbirinden ayrılır.
Kamerun sanatında tahta yontular büyük bir yer tutar; tahtadan yontulmuş eşya arasında da en çok maskelere, heykellere, iskemle, karyola ve kap-kacak gibi ev eşyasına rastlıyoruz. Genellikle şişkin bir insan başı biçiminde yapılan maskeler, yüzünü palmiye liflerinden yapılma püsküllerle gizleyen dansçının tepesinden taşacak kadar büyüktür. Gizli toplulukların kullandığı bu maskeler özel bölmelerde saklanır ve ancak dinsel törenlerde ortaya çıkarılırdı. İnsan heykellerinde de Kamerunlular atalarının heykel geleneğine bağlı kalmıştır. Kamerunlu sanatçının ağacı yontarken en büyük kaygısı, günlük yaşantının olağan bir davranışı, bir eylemi içinde yansıtılan insan vücutlarının yuvarlak çizgileriyle toplu bir hareketi vermektir.
Bamumlarda süsleme zevki son derece ileridir. Mitolojide sık sık adı geçen hayvanların (kurbağa, örümcek, piton yılanı) belli başlı çizgilerini yansıtmak isteyen sanatçı biçimleri yalınlaştırarak soyut bir dekora ulaşır. Yerliler arasında boncukçuluk da oldukça yaygındır. Bugün bile Fumban'daki boncukçular, tahtadan, topraktan, bakırdan ya da kumaştan yapılmış eşyanın üstüne boncukları büyük bir ustalıkla işlerler: sanatçı, süslenecek eşyanın üstüne önce bir kumaş parçası gerer, sonra küçük, renk renk boncukları pamuk ipliğiyle bu kumaşa diker. Bamumlar ayrıca dökümcülük alanında da son derece ustadırlar. Balmumunu kalıplara dökerek yapılan eşya önceleri dinsel törenlerde kullanılırdı; bugün ise, üretimin çoğunu maskeler, pipolar ve küçük heykelcikler oluşturur. (L)

***KAMIŞ** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud'a göre *kamış* özellikle imrenme konusudur; kız için kamışa imrenme (*Penisneid*) hadımlık ve yoksunluk işaretidir. Melanie Klein, konusu kamış olan birtakım eşdeğerli nesneler daha sayar: kamış her şeyden önce ananın memesiyle eşdeğerlidir; kız, homoseksüel tutumuyla ana memesine duyduğu isteği babanın kamışına aktarır; o zaman kız, hem babayla, hem kamışa sahip bulunan anayla rekabet halindedir. Kadın cinselliğinin evriminde eşdeğer olarak kamışın yerini çocuk alır; böylece çocuk, babadan çıkan ve eksikliği duyulan kamışın yerine geçebilecek nesneler dizisi içinde yer alır. «Kamış» teriminin özellikle kadın cinselliğinde rol oynadığı açıktır. Melanie Klein'a göre kamış, kadının isteklerine yön verir: baba kamışının içe yansıtma modeline göre kamış, vücudun içinde kötü nesneyi tahrip ettiği gibi iyi nesneye gelen zararları da onarır. Bununla birlikte anada kamış bulunmamasıyla ilgili olarak ortaya çıkan fetişizm*in (*Ek*) erkek cinselliğinde tuttuğu yeri de ihmal etmemek gerekir: annede olmadığı anlaşılınca kamışın varlığı vücuda değen ve vücuttan ayrılabilecek bir nesneye aktarılır. (L)

***KAMIŞLI** sıf. — Psikanaliz. *Kamışlı kadın*, önce S. Freud'un, sonra Melanie Klein'ın tasvir ettiği düşlemsel evrende, gövdesinde kamış bulunan kadın görüntüsü.

— ANSİKL. Çocuğun eğitiminde, cinsler arasındaki ayrılık tedricen ve çok yavaş belirir. Çocuk uzun süre kadını erkekle bir tutar ve onun da erkek gibi bir kamışı olduğuna inanır. Freud küçük Hans'ın psikanalizinde (1909) çocuğun ana gövdesiyle nasıl ilgilendiğini gösterir. Bu ilginin ilk aşaması, ananın dışkısal işlevlerine ilgiyle başlar. Ana-baba* (*Ek*) arasında bir çeşit sürekli cinsel birleşme olarak beliren karma ana-baba görüntüsü, bu birleşme sırasında babanın kamışını içine çekmiş bir ana görüntüsünü doğurur. Fetişizm*de (*Ek*) *kamışlı kadın* görüntüsü gene ortaya çıkar; Freud'a göre fetiş ana kamışının yerini tutan nesnedir; fetişçi bu inancından vazgeçmeye bir türlü katlanamadığı için, kamış görüntüsünü kadının bir eşyasına (iç çamaşırları, ayakkabı v.d.) aktarır. (L)

***KAMIŞLI**, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili, Pozantı ilçesi) bucak. — 13 554 nüf., bucak merkezi (*Yukarı Yirikler köyü*) 3 779 nüf., 15 köy (1970). [M]

KAMIŞMERKEZLİLİK bls. i. Kamışı temeldeki bir anlam verici olarak ortaya koyan batı kültürüne özgü kavram.

— ANSİKL. Batı kültürlerindeki kamışmerkezliliği ilk olarak kadın* (*Ek*) özgürlük hareketleri ortaya koymuştur. Bu bakımdan psikanalizi örnek gösterebiliriz. Psikanalizde kamış, insanın kendini gerek nesne olarak, gerek özne olarak tanımlamak için yaptığı girişimlerin tümünde vazgeçilmez bir öğe olarak ortaya çıkar. Freud kadın cinselliğini yalnız kamışın yokluğu ile ilişkili olarak tanımlar. Küçük kız, cinsler arasındaki ayrılığı anladığı zaman erkek çocuğa göre kendini yetersiz bulur, çünkü çevresinde o kadar değer verildiğini gördüğü kamıştan yoksundur. Bunun üzerine kız çocukta kıskançlık ve Freud'a göre bir «kamışa imrenme» başlar. Çocuğu olmak, kadınların bütün faaliyetleri ve işleri, psikanaliz olmak da dahil, psikanalizin kurucusuna göre, kamışın yerini doldurma çabasından başka bir şey değildir. Kadınların özgürleşmesi için girişilen hareketlerin temel amacı, batı toplumunun sistemli bir biçimde kamışın üstünlüğüne göre ve kamış çevresinde düzenlenmesine karşı çıkmaktır. (L)

KAMİD EL-LUD, Lübnan'da el-Beka'nın güneyinde arkeolojik yer. 1963'ten beri bir alman heyeti tarafından yapılan kazılarda yerleşme tabakalarının Cilâlıtaş devrinden Pers egemenliğine kadar sürdüğü görüldü. M.Ö. II. binyıl başına ait bir mezarlık ortaya çıkarıldı. Halen bilinen en ilginç dönem 1400'e doğrudur. O zaman burası sarayı ve tapınağıyla gerçek bir şehirdi. Taşrada olmasına rağmen bu külliye aynı devirdeki öteki külliyelerle, örneğin Biblos külliyesiyle karşılaştırılabilir; bilinen fakat her zaman açıklıkla yorumlanamayan bütün kültür öğelerini burada bulabilir ve siyasal-dinsel görevler ve törenler hakkında ilginç sonuçlara varabiliriz. En ilginç buluntular arasında, bir firavun, herhalde Amenofis III tarafından bir Şam kralına gönderilen çivi yazılı bir tablet ve alfabe yazısının en eski örneklerini veren çömlek parçaları sayılabilir. (L)

***KAMİL**, Karadeniz bölgesinde (Çorum ili, Osmancık ilçesi) bucak. — 8 909 nüf., bucak merkezi 1 400 nüf., 12 köy (1970). [M]

KAMİNALJUYU, Guatemala'da, Guatemala City yakınında, yüksek Maya topraklarında bulunan arkeolojik yer. Bu çok önemli yerde yüzlerce tepecik vardır; bir kısmı Eski Klasik dönemde (300-600), ama çoğu Önklasik dönemde yapılmıştır.
En eski kültür dönemi olan Arevalo'dan seramik parçaları kalmıştır. Bir sonraki dönem Charcas da, bir önceki gibi, Orta Önklasik'te (M.Ö. 1000-300) yer alır ve Guatemala vâdisindeki daha büyük bir yerleşmeyi belirler. Bu dönemin özelliği ejderha, maymun ve geometrik motifli kırmızı dekorla süslü çok güzel beyaz bir çömlektir. Kaminaljuyu'daki tepeciklerin çoğu Miraflores dönemi Son Önklasik (M.Ö. 300 - M.S. 300) ile tarihlenir. Bu yapıların çokluğu şeflerin büyük gücünü ortaya koyar; mezarlardan, nasıl bir lüks içinde yaşadıkları anlaşılır: yeşimden süs eşyası, taştan oyulmuş çanaklar ve şişeler. Miraflores çömlekleri, Son Önklasik'te Orta Amerika'nın bütün güneydoğusunda yaygın olan seramik geleneğine bağlıdır: abartmalı biçimlerdeki çömlekler bazen stuka üstüne sürülmüş boyayla süslüdür: bu suretle pembe, yeşil gibi, pişmiş boya ile imkânsız olan renkler elde edilir. Taş yontular, bunların arasında görevi bilinmeyen ünlü «mantar taşlar» ve masal kahramanlarını gösteren dikilitaşlar bulunur. Kaminaljuyu'nun etkisi son Önklasik'te doruğuna ulaşır ve Protoklasik boyunca (M.S. 150-300) azalmağa başlar.
M.S. IV. yy.da yüksek topraklar Teotihuacan* egemenliği altına girer ve Kaminaljuyu eski parlaklığına Esperanza kültürüyle tekrar ulaşır; Esperanza Maya kültürü ile Teotihuacan kültürünün karışmasından ortaya çıkar. Bu devirden kalma yapılar piramitlerdir; basamakları stuka kaplıdır ve üzerlerinde bir tapınak vardır; seramikler Maya ve Meksika tanrılarını gösterir. (L)

***KAMLOOPS**, Kanada'da şehir. — Çimento fabrikası. (L)

***KAMSOY** (Münir Mazhar), türk bestecisi. — (öl. İstanbul 1973). [M]

KAMU (Okko), finlandiyalı orkestra yöneticisi (Helsinki 1946). Önce kemancı olarak

Foto. A.F.P., Dr. İtzikovitz (LAROUSSE)

yaylı çalgılar dörtlüsünde çaldı; daha sonra Fin Ulusal operası orkestrasında birinci keman olarak çalıştı ve kendi kendini yetiştirerek orkestra yöneticisi oldu. 1969'da Herbert Von Karajan vakfının düzenlediği uluslararası orkestra yöneticileri yarışmasında birincilik ödülünü kazandı (1969). 1972'den bu yana Helsinki radyosu senfoni orkestrasının sürekli yöneticisidir. (L)

***KAMULAŞTIRMA** i. — ANSİKL. Anayasa 1971 yılında önemli değişikliklere uğrarken, kamulaştırmada genel ve ana kural olan «gerçek karşılık» ilkesi kaldırıldı. Böylece kamulaştırılan taşınmazın kamulaştırma tarihinde piyasadaki değeri yerine vergi beyanına esas olan değeri dikkate alınacaktı. Mal sahibi, vergiye esas değeri düşük göstermişse bunun sonuçlarına katlanacak; yüksek göstermişse, idare, kamulaştırma sırasında bununla bağlı olmayacak, eskiden olduğu gibi gerçek değeri saptayabilecekti. Anayasanın değiştirilmesi üzerine, 6830 sayılı İstimlâk kanununun gerçek karşılık şartını arayan hükmü Anayasa mahkemesince iptal edildi. Kamulaştırmada bir başka ana kural da «peşin ödeme»dir. Anayasa, bu kuralın istisnası olarak çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlarını saymış ve taksitle ödemeyi öngörmüştü. 1971 Anayasa değişiklikleri sırasında bu taksit süreleri yirmi yıla kadar uzatıldı, ayrıca kıyıların korunması ve turizm amacıyla yapılacak kamulaştırmalar da taksitle ödeme olanağına kavuşturuldu, en uzun taksit süresi de on yıl olarak belirlendi. (M)

***KAN** i. — Tıp. Bk. ANSİKL. || *Kan nakli* Bk. NAKİL (*Akyuvar nakli*) [*Ek*].

— ANSİKL. *Kandan yuvarların ayrılması.* Bugün, alyuvarlarla plazmayı akyuvarlardan ayırmak, kan hücrelerini sürekli olarak süzen bir makine sayesinde mümkündür: kan bir kapta hızla döndürülür; sıvı kısım alyuvarlarla birlikte kenara doğru çekilirken, az yoğun olan akyuvarlar ortada kalır. Âlet doğrudan doğruya bir verici ile alıcı arasına bağlanabilir. İlkin plazma ile alyuvarlar geri verilir, akyuvarlar alıcıya kalır. İşlem birkaç saat sürer. (L)

***KAN** (Suna), türk kemancısı. — Çeşitli Avrupa ve Asya ülkelerinde konserler verdi (1974). [M]

KANAD (Halil Fikret), türk eğitimcisi (Manastır 1892). Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Maarif nezaretince Almanya'ya gönderildi. Leipzig üniversitesinde felsefe öğrenimi yaptı ve pedagoji doktoru oldu (1917). Bir süre İstanbul liselerinde öğretmenlik yaptı. Gazi Eğitim enstitüsüne atandı ve emekli oluncaya kadar (1956) burada pedagoji okuttu. Pedagoji, pedagoji tarihi ve çocuk eğitimi konusunda yazıları yayımlandı. Eserleri: *Muasır terbiye ülkeleri* (1934), *Pedagoji* (1937), *Ailede çocuk terbiyesi* (1942), *Milliyet ideali ve topyekûn millî terbiye* (1942), *Pedagoji tarihi* (1948), *Terbiye sosyolojisi* (1958). [M]

***KANADA**, Kuzey Amerika'da devlet.

İKTİSAT

● *Nüfus.* 1971 sayımı sırasında nüfus 21 568 311 kişiyi bulmuş, yani otuz yılda hemen hemen iki kat (1941'de 11 501 655 nüf.) artmıştı. Ontario ve Quebec hâlâ en kalabalık eyaletlerdir. Aralarındaki nüfus farkı artmaktadır: Ontario'ya daha çok göçmen gelir. Nüfusu 1950'de 1 milyon kişiyi aşan Alberta ile 1968'de 2 milyon kişiyi aşan Kolombiya en hızlı kalabalıklaşan eyaletlerdir. Nüfus artışı kısmen nüfus şartlarının elverişli olmasına bağlıdır. Ortalama binde 17,6 olan (1961-1965 arasında binde 24,1) doğum oranı bölgeden bölgeye değişir: Yukon ve Kuzeybatı arazilerinin çok yüksek oranları dışında, en yüksek doğum oranı Newfoundland'da (binde 25,3), en düşüğü ise Quebec'te (binde 16) görülür; Quebec'in geleneksel nüfus durumu göz önünde tutulursa bu tam anlamıyla temelden bir değişikliktir. Ölüm oranındaki azalma azdır, çünkü zaten dünyanın en düşüklerinden biriydi: binde 7,3. Demek ki, doğal nüfus artışı, 1961-1965 arasında binde 16,4 olan doğum oranının 1970'te binde 10,3'e düşmesine paralel olarak azalmıştır.

Kanada hâlâ önemli sayıda göçmen kabul eden bir ülkedir. 1961-1970 arasında ülkeye 1 409 625 kişi gelmiş, bunların 194 743'ü 1966'da, 222 876'sı 1967'de girmişti (savaş sonrasının rekoru: 1957'de 282 164 kişi). Göçmenlerin geldiği ülkeler son yıllarda değişti: ingiliz göçmenleri (yılda 25 000 kişi) ve 1965'e kadar çok yüksek olan italyan göçmenleri (1970'te 8 533 kişi) azaldı; buna karşılık Hong Kong, Hindistan, özellikle de ingiliz Antilleri bugün çok sayıda göçmen gönderir. Göçmenlerin yarısından çoğu, Ontario'ya (iktisadî gelişmesi çalışma olanakları sağlar) gider; Quebec'e yıllara göre ancak 25 000 - 30 000 kişi gelir. İngiliz göçünün istikrarlılığı ve öteki göçmenlerin çoğunun ingilizceleşmesi nedeniyle Fransızca konuşanların sayısı azalmaktadır: 1941'de yüzde 30,2, 1961'de yüzde 28,1, 1971'de yüzde 26,9. Bugün için Quebec'teki fransız asıllı kanadalıların nüfus tutumu da bu durumu büsbütün ağırlaştırmaktadır.

Nüfusun şehirleşme yüzdesi yüzde 73,5'i bulur: köy nüfusu toplam nüfusun ancak yüzde 9,5'ini temsil eder. En çok şehirleşmiş eyaletler Ontario (yüzde 80,5), Quebec (78,5) ve Kolombiya'dır (75,5). Saskatchewan ve Prens Edward adası tarım nüfusunun yüzde 30'a yakınını toplar.

EYALETLER	NÜFUS	MERKEZLER	NÜFUS
Alberta	1 628 000	*Edmonton*	438 000
İngiliz Kolombiyası	2 185 000	*Victoria*	62 000
Kuzeybatı toprakları	35 000	*Yellowknife*	4 000
Manitoba	988 000	*Winnipeg*	246 000
New-Brunswick	635 000	*Fredericton*	24 000
Newfoundland	522 000	*Saint John's*	88 000
Nova Scotia	789 000	*Halifax*	122 000
Ontario	7 703 000	*Toronto*	713 000
Prens Edward adası	112 000	*Charlottetown*	19 000
Quebec	6 028 000	*Quebec*	186 000
Saskatchewan	926 000	*Regina*	139 000
Yukon idare bölümü	18 000	*Whitehorse*	5 000

öteki büyük şehirler

Calgary	403 000	Montreal	1 214 000
Hamilton	309 000	Vancouver	426 000

Başlıca kent toplaşmaları

Edmonton	496 000	Quebec	481 000
Hamilton	499 000	Toronto	2 628 000
Montreal	2 743 000	Vancouver	1 082 000
Ottawa	603 000	Winnipeg	540 000

● *Madenler ve enerji kaynakları.* İktisat, özellikle de sanayi, çok bol olan maden ve enerji kaynaklarının işletilmesine dayanır. Kanada, maden üretimi bakımından dünyada üçüncü (6 milyar Kanada doları), maden ürünleri ihracatı bakımından da (Kanada'nın toplam ihracatının yüzde 19'u) birincidir. Petrol, nikel, bakır, demir ve çinko filizleri, doğal gaz, amyant, çimento ve kurşun filizi, maden üretim değerinin yüzde 82'sini (saydığımız ilk dört madde yüzde 58'ini) karşılar. Nikel filizi (267 000 t maden kapsamlı; dünya üretiminin yüzde 40'ı) özellikle Sudbury (1970'ten beri 4 yeni kuyu), Lynn Lake Thompson'da çıkarılır. Noranda, Chibougamau, Timmins ve Matagami'de çıkarılan bakır filizi (770 000 t maden; dünyada üçüncü), A.B.D., Şili ve Zaire gibi rakip ülkelerdeki duruma göre değişen fiyat farklarından çok çabuk etkilenir. Schefferville, Wabuch, Gagnon, Labrador City ve Steep Rock'ta çıkarılan demir filizi (46,5 Mt, 29 Mt'u maden, dünyada dördüncü) özellikle ihracata dönüktür (25 Mt'u maden olan 40 Mt; A.B.D.'ye). Kanada ayrıca çinko (1,2 Mt; dünyada birinci), kurşun (385 000 t), altın (73,4 t; yarısı Ontario'da), gümüş (1 400 t; dünyada birinci) ve uranyum (yeterli pazar bulamadığından gerilemektedir) üretir. Metalsiz filizler arasında amyant (1,65 mt; yüzde 82'si Quebec'te), potas (Saskatchewan'daki 10 maden ocağında 13,7 Mt üretilir ve ihracata rağmen aşırı üretim tehlikesi belirmiştir) ve tuz (4'ü Ontario'da çıkarılan 5 Mt).

Petrol üretimi (dörtte üçü Alberta'da çıkarılan 97 Mt; dünyada sekizinci), bugün tüketime eşittir; ama petrolü batıda A.B.D.'ye satmak, doğuda Venezuela'dan ithal etmek devlete daha kazançlı gelir. Kanada, 94 milyar m³ doğal gaz ile (beşte dördünden çoğu Alberta'dan gelir), dünyada üçüncüdür. Kömür çıkarımı, Japonya'nın talebi sayesinde batıda (Alberta 6,8 Mt; Saskatchewan 3,9 Mt; Kolombiya 3,5 Mt) gelişmektedir. Elektrik üretiminin (262 TW/saat) dörtte üçü sudan sağlanır (1946'da yüzde 97'si); altı nükleer santral hizmete girmiştir: Ontario'da Douglas Point ve Pickering (dört santral); Quebec'te Gentilly; Manicouagane (toplam gücü 1 300 MW), Churchill (5 000 MW'tan çok), Peace ve Kolombiya ırmakları üzerinde dev boyutlu hidroelektrik projelerin gerçekleştirilmesine başlanmıştır.

● *Sanayi.* İmalât sanayiinde 1 700 000 kişi (faal nüfusun yüzde 22'si) çalışır; bunların 820 000'i Ontario'da, 520 000'i Quebec'tedir; üretimleri 46 milyar Kanada dolarına (20 milyar katma değer) eşittir. Demir filizi bolluğuna rağmen uzun süre gelişemeyen demir-çelik sanayiinin üretimi son on yılda iki kat artmıştır (13 Mt). Gelişmekte olan sanayiler arasında otomobil yapımı (1 500 000 otomobil), oto yedek parça ve aksesuvarı yapımı, sanayi makineleri yapımı sayılabilir. Birincil metalürji ve imalât metalürjisi (otomobil, gemi, uçak, demiryolu taşıtları, elektrikli araçlar), 434 000 kişi istihdam eder, üretimi 17,5 milyar doları (7,6 milyar katma değer) bulur. Alüminyum sanayiinde Kanada dünyada üçüncüdür (Quebec'te ve özellikle Kolombiya'da 1 Mt). Kâğıt ve kâğıt hamuru sanayii (Quebec, Ontario ve Kolombiya), 18,6 Mt kâğıt hamuru (5,6'sı ihraç edilir) ve 12 Mt kâğıt (8'i ihraç edilir) üretir: üretim, değer olarak 3,8 milyar Kanada dolarını bulur ve katma değerin 1,7 milyarını temsil eder. Quebec'te (yüzde 34 arıtma kapasitesi), Ontario'da (yüzde 29) ve Prairies'de (yüzde 18) yerleşmiş olan petrol arıtımı (90 Mt) ile batıdaki yataklar yakınında, Ontario'da (Sarnia, Toronto) ve Montreal'de yerleşmiş olan petrokimya toplam olarak 3,8 milyar Kanada dolarına (1,7 katma değer) eşdeğerli üretim yapar.

● *Tarım, balıkçılık, avcılık.* Bugün 400 000 kadar tarım işletmesinde (1951'de 623 000) ancak 512 000 kişi, yani faal nüfusun yüzde 6,5'i çalışır. Kanada buğday üretiminde dünyada altıncı (14 Mt), arpa üretiminde (hayvan beslenmesinde giderek daha çok kullanılır) ikinci, yulaf üretiminde üçüncüdür. Tarımdan elde edilen değer 4 milyar Kanada dolarını bulur ve safi gelir 1 milyardır. Kürk hayvanları avcılığı ve yetiştiriciliği 34,7 milyon dolar getirir (porsuk, misk sıçanı, fok, özellikle de vizon). 54 000 balıkçı, 178,5 milyon değerinde 1,3 Mt balık avlar: ağırlık bakımından en çok balık Newfoundland'da tutulur (500 000 t), ama değer olarak Kolombiya ve Nova Scotia daha önde gelir.

● *Ulaşım.* Demiryolu ağı, 1969'da 70 400 km idi; o tarihten beri zarar eden hatların (Prairies tarım bölgesinde) kapatılmasına ve madenlere giden demiryolları döşenmesine (Alberta'nın ve Kolombiya'nın kuzeyi) başlanmıştır. Otomobil sayısı 1964'te 5,5 milyon iken 1971'de 8,8 milyona yükselmişti. Düzenli, maden şehirlerini ya da ülkenin güneyindeki hidroelektrik şantiyelerini birbirine bağlayan küçük şirketler gelişmeğe devam etmektedir. Saint-Laurent denizyolu üzerinde trafik, Montreal'in yukarı kesi-

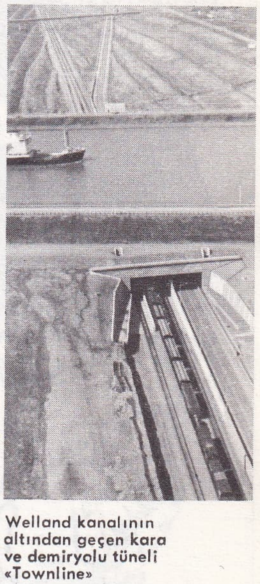

Welland kanalının altından geçen kara ve demiryolu tüneli «Townline»

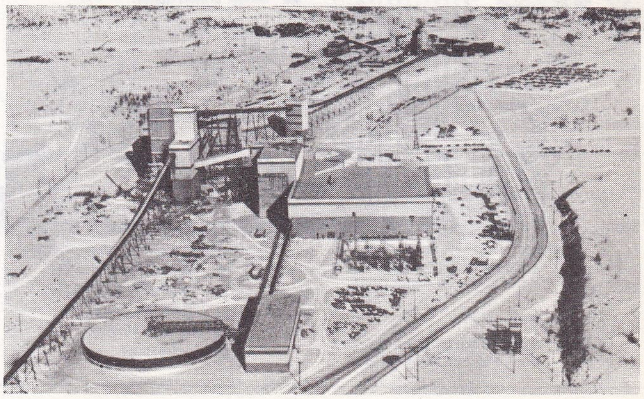

Sudbury bölgesinde bulunan Frood-Stobie nikel işleme fabrikası

Foto. St. Lawrence denizyolları işletmesi, International Nickel (LAROUSSE)

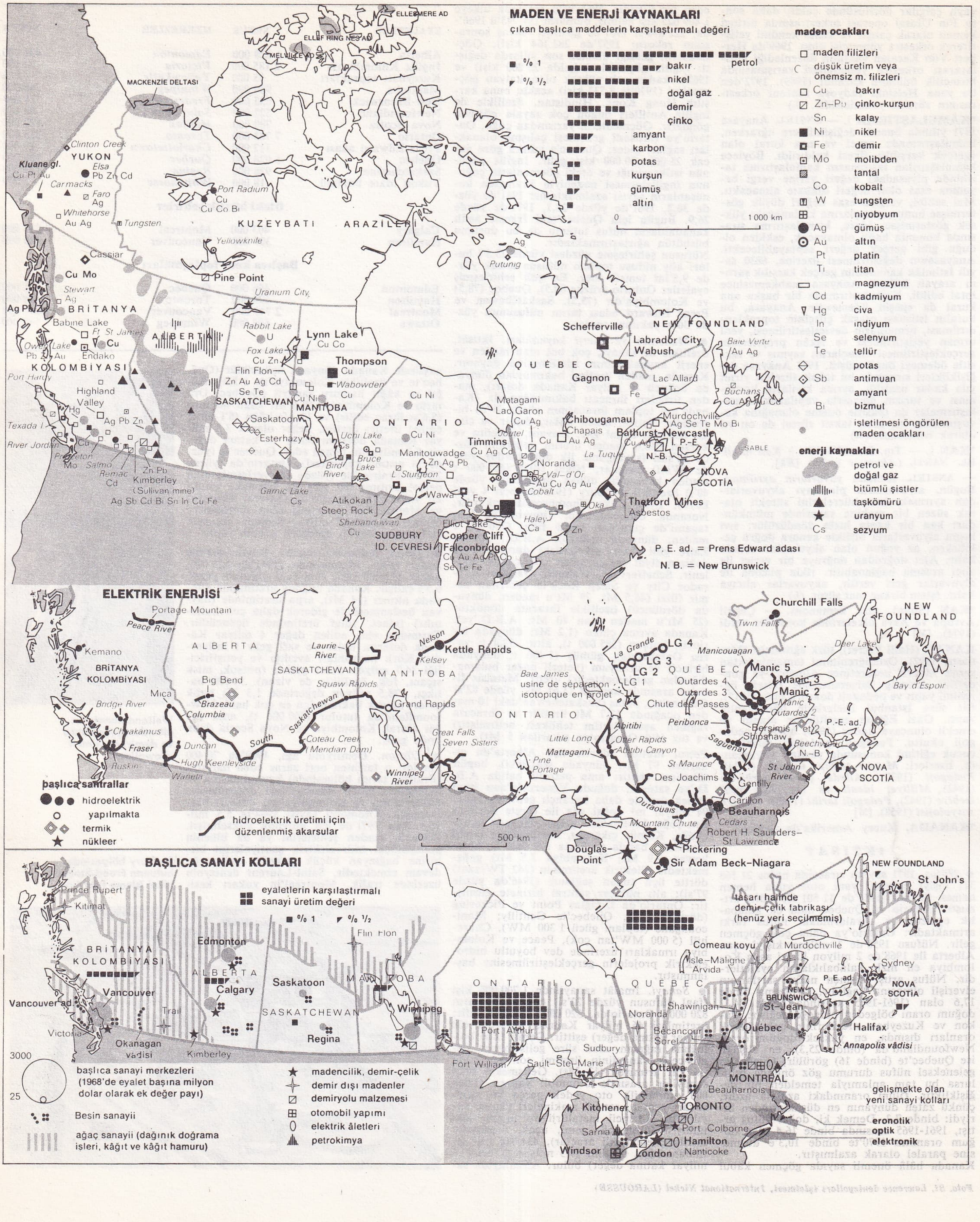

MADEN VE ENERJİ KAYNAKLARI
çıkan başlıca maddelerin karşılaştırmalı değeri
% 1
% ½
petrol
bakır
nikel
doğal gaz
demir
çinko
amyant
karbon
potas
kurşun
gümüş
altın
0
1 000 km
maden ocakları
maden filizleri
düşük üretim veya önemsiz m. filizleri
Cu bakır
Zn–Pb çinko-kurşun
Sn kalay
Ni nikel
Fe demir
Mo molibden
tantal
Co kobalt
W tungsten
niyobyum
Ag gümüş
Au altın
Pt platin
Ti titan
magnezyum
Cd kadmiyum
Hg civa
In indiyum
Se selenyum
Te tellür
potas
Sb antimuan
amyant
Bi bizmut
işletilmesi öngörülen maden ocakları
enerji kaynakları
petrol ve doğal gaz
bitümlü şistler
taşkömürü
uranyum
Cs sezyum
P. E. ad. = Prens Edward adası
N. B. = New Brunswick
ELLESMERE AD.
ELLEF RING NES AD.
MELVILLE AD.
MACKENZIE DELTASI
KUZEYBATI ARAZİLER
YUKON
BRİTANYA KOLOMBİYASI
ALBERTA
SASKATCHEWAN
MANITOBA
ONTARIO
QUÉBEC
NEW FOUNDLAND
NOVA SCOTIA
SUDBURY İD. ÇEVRESİ
ELEKTRİK ENERJİSİ
başlıca santrallar
hidroelektrik
yapılmakta
termik
nükleer
hidroelektrik üretimi için düzenlenmiş akarsular
0
500 km
Baie James usine de séparation isotopique en projet
BAŞLICA SANAYİ KOLLARI
eyaletlerin karşılaştırmalı sanayi üretim değeri
% 1
% ½
3000
25
başlıca sanayi merkezleri (1968'de eyalet başına milyon dolar olarak ek değer payı)
Besin sanayii
ağaç sanayii (dağınık doğrama işleri, kâğıt ve kâğıt hamuru)
madencilik, demir-çelik
demir dışı madenler
demiryolu malzemesi
otomobil yapımı
elektrik âletleri
petrokimya
tasarı halinde demir-çelik fabrikası (henüz yeri seçilmemiş)
gelişmekte olan yeni sanayi kolları
eronotik
optik
elektronik

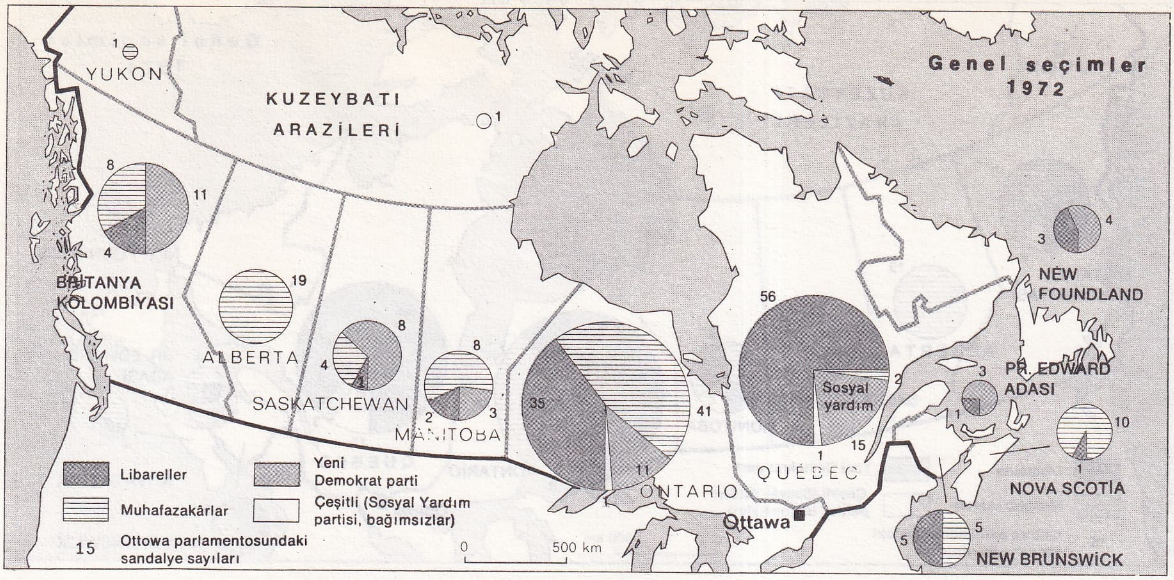

Robert Bourassa ekim 1973'te Quebec seçim kampanyasında

minde 70 Mt'u bulmuş, Quebec'in aşağı kesiminde (haliçteki buğday ve maden limanlarıyla) 100 Mt'u aşmıştır. Tonaj bakımından, Kanada'nın başlıca limanı Vancouver'dir. Onu Sept-Iles ve Montreal izler.

● *Dış ticaret.* İhracat (16 milyar Kanada doları), önem sırasına göre yarı işlenmiş ürünleri (kâğıt hamuru ve kâğıt, maden ve alaşımlar), işlenmiş ürünleri (otomobil ve otomobil yedek parçası), hammaddeleri (maden filizi ve akaryakıt), besin maddelerini (tahıl, balık) kapsar. Kanada işlenmiş ürünler (otomobil ve yedek parçaları, takım tezgâhları, hesap, kontrol ve ölçüm âletleri), yarı işlenmiş ürünler (kimya ürünleri, plastik maddeler, çelik), hammaddeler ve tarımın üretemediği bazı besin maddeleri ithal eder (14 milyar). İşlenmiş ürünlerin hem ihracat, hem de ithalâtta yer alması, Kanada iktisadındaki yeni gelişmeyi ve A.B.D. ile mübadelelerin yoğunluğunu (1965'ten beri otomobil ortak pazarı) gösterir. A.B.D., Kanada'nın başlıca ticaret ortağıdır; onu İngiltere, Japonya ve Altılar Avrupası izler. Amerikan yatırımları sayesinde ticaret ve ödemeler bilançosu kazançtadır.

● *İktisadî sorunlar.* Devam eden sorunlardan biri, A.B.D. sermayesinin Kanada sanayii üstündeki tekelidir; A.B.D. sermayeleri bazen çoğunluktadır (otomobil ve elektrikli araç yapımı, kimya, akaryakıt), bazen de katılmalar biçimindedir (kâğıt ve kâğıt hamuru, madenler, alüminyum, besin sanayii). Kanada'ya yatırılmış 34 milyar Kanada doları değerindeki yabancı sermayenin 28 milyarı A.B.D.'den gelir. İçte, en büyük sorun bölgeler arası dengesizliktir: bu dengesizlik hem eyaletler arasında (Ontario en zengin eyalettir; Atlas okyanusu kıyısındaki eyaletler en düşük gelirlilerdir; Quebec'te işsizlik yüzdesi yüzde 7,8, Ontario'da ise yüzde 4,2'dir), hem eyaletler içinde (hayat seviyesi yüksek merkezî şehir bölgeleriyle yoksul şehir çevresi ve kırsal bölgeler) görülür.

TARİH

25 haziran 1968'de yapılan seçimler Liberal partinin zaferiyle sonuçlandı (parlamentoda 45 sandalyelik çoğunluk); parti başkanı Pierre Elliott Trudeau da, Lester Pearson'un istifa ettiği 1968 nisanından bu yana Kanada başbakanıdır.

İç sorunlar

● *Quebec sorunu.* P. E. Trudeau, Quebec'in Kanada'dan ayrılmasından yana olanlara cesaret veren Fransa'nın tutumunu her fırsatta şiddetle eleştirdi. Ama 1969'da general de Gaulle'ün iktidardan çekilmesi, gerginliği yumuşattı; nisan 1970'te yapılan Quebec eyalet meclisi seçimlerinde, federalizm taraftarı Robert Bourassa'nın Liberal partisi 108 sandalyeden 72'sini kazandı. Bourassa, Fransa-Kanada ilişkilerinin siyasal değil, teknik ve kültürel alanda kalması gerektiğine inanıyordu. René Levesque'in yönettiği Ayrılıkçı parti ise parlamentoya ancak 7 kişi sokabildi.

● *Dil sorunu.* Ama bu taviz vermeyen siyaset ne iktisadî sorunları çözebildi, ne de dil sorununu. Eylül 1969'da Quebec'teki öğrenciler ve sendikalar, Quebec okullarında yalnız fransızca öğretim yapılmasından yana olanların çağrısına uyarak büyük gösteriler düzenlediler.

Ottawa hükûmeti temmuz 1969'da, Fransızca ve İngilizceyi Kanada'nın resmî dili ilân etti: bütün resmî yazışmalar bu iki dilde kaleme alınıp yayımlanacaktı. Fakat batı eyaletleri (Manitoba, Alberta, Saskatchewan) Trudeau'nun savunduğu ikidilciliğe karşı çıktılar; zaten bu ikidilcilik bireyler için değil yalnızca kurumlar için geçerlidir.

Ottawa, ekim 1970'te yönetimin bütün kademelerinde Fransızcanın resmî dil olduğunu açıkladı. 1971'de Quebec'te, ingilizce öğretim yapan okullara ikinci dil olarak Fransızca kondu ve Quebec meclisi, bazı mesleklerde çalışmak isteyen (hekim, mühendis v.b.) mültecilerin Fransızca bilmelerini zorunlu kılan bir karar aldı. Ne var ki, 1972'de, İngiliz Kolombiyası dışında hiç bir yerde Fransızca bilenlerin sayısı artmamış, hattâ Quebec'te gerilemişti bile. 1973'te, Kanadalıların yüzde 60'ının ana dili İngilizce, yüzde 27'sininki Fransızcaydı. 1974'te, R. Bourassa tarafından sunulan ve Fransızcanın Quebec'te tercihli «iş dili» haline getirilmesini öneren kanun teklifi mecliste onaylandı.

● *Kurumlar sorunu.* Eyalet başbakanlarının Victoria'da (İngiliz Kolombiyası) yaptıkları toplantıda bir anayasa tasarısı hazırlandı. Quebec, tasarıyı imzalamak için sosyal siyaset konusunda eyalete yasama üstünlüğü tanınmasını şart koştuğundan, Victoria «şart»ı reddedildi (haziran 1971), dolayısıyla Kanada'nın anayasa reformu daha ileri bir tarihe kaldı. Bu sonuç hem Bourassa, hem de Trudeau için başarısızlık demekti, çünkü, Victoria «şart»ının reddedilmesi, Ottawa ile Quebec arasındaki uyuşma ve anlaşma siyaseti için ağır darbeydi.

● *Kanada'daki azınlıklara ve kızılderililere yardım.* Kanada'da azınlıkların sayısı toplam nüfusun üçte birine yaklaşır. Başlıca azınlık toplulukları ukraynalılar, almanlar, iskandinavyalılar, italyanlar ve çinlilerdir. Başbakan P. E. Trudeau, Ukraynalılar derneğinin Winnipeg'de yapılan kongresinde (1971), fransız ve ingiliz asıllılar dışındaki kanadalı azınlıklara yardım tasarısını açıkladı.

R. Nixon ile P. E. Trudeau

1969'da Kanada kızılderililerinin (350 000 kadar), «özel statü»leri kaldırıldıktan sonra en geç 1974'te bütün haklara sahip birer yurttaş haline getirilecekleri açıklanmıştı; fakat, «rezervlerin» kaldırılmasından sonra beyazların iktisadî sisteminde yer alamayacaklarından korkan kızılderililer bu kararı tepkiyle karşıladılar.

Kanada hükûmeti, siyasetini gerçekleştirebilmek için Manitoba (1969), Nova Scotia (1970), Alberta ve New-Brunswick'teki (1971) kızılderili topluluklarıyla anlaşmalar yaptı.

Dış siyaset

● *A.B.D. ile ilişkiler.* Quebec'te ve Kanada'nın daha başka eyaletlerinde (sözgelimi New-Brunswick'te) sosyal havanın bozulması, bir bakıma A.B.D.'nin Kanada'ya karşı uyguladığı iktisadî siyasetin bir sonucudur; nitekim, Kanada'dan yapılan ithalâta konulan bir vergi (ağustos 1971) işsizliği büyük ölçüde arttırmıştır. A.B.D. ile aralarındaki anlaşmazlık, Ottawa hükûmetinin çeşitli konularda aldığı kararlara da yansıdı: A.B.D.'den kaçanların ülkeye kabul edilmesi (mayıs 1969); A.B.D.'nin Aleut adalarındaki nükleer denemelerinin protesto edilmesi (ekim 1969); Kuzey Kutup bölgesindeki karasularında Kanada'nın üstünlüğünün açıklanması (nisan 1970) ve böylece A.B.D.'nin Alaska'daki petrol üretiminin çıkmaza girmesi; bir Kuzey Amerika serbest mübadele bölgesi kurulması için yapılan önerinin reddi (temmuz 1970); Çin'in Birleşmiş milletlere kabulü için oy kullanma kararı alınması.

Önce P. E. Trudeau'nun Washington'u (aralık 1971), sonra R. Nixon'ın Ottawa'yı (nisan 1972) ziyaretleri, iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşadığını gösteriyordu. Bununla birlikte Kanada bundan böyle ticaret ilişkilerini çeşitlendirmek, özellikle Avrupa eko-

Foto. Sygma, Dumast-Gamma (LAROUSSE)

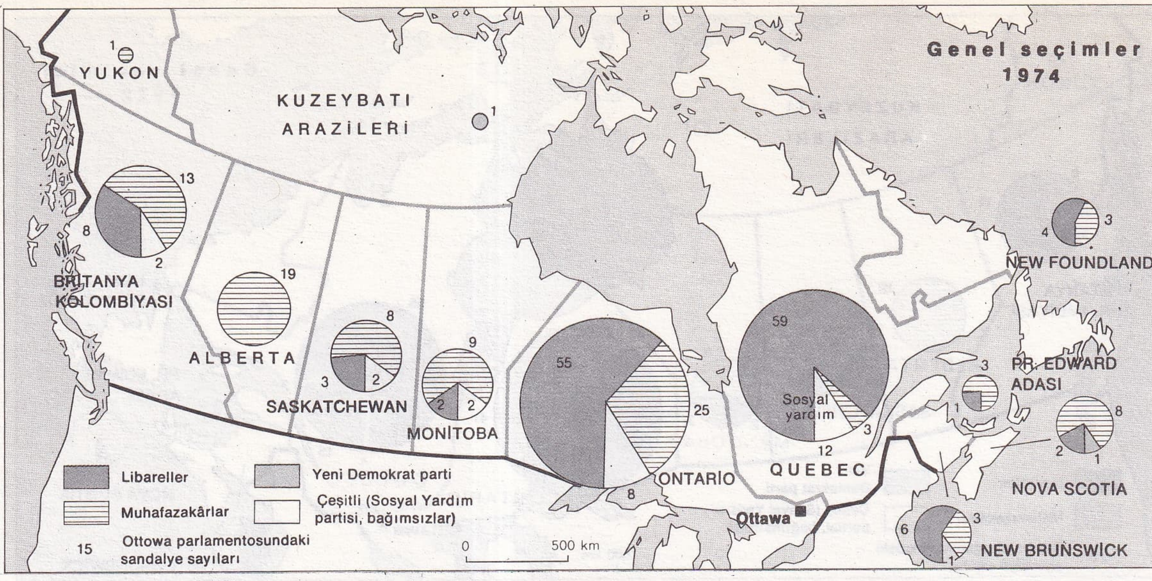

nomik topluluğuyla ticaret yapmak niyetindeydi.

Kanada NATO'dan da belirli ölçüde uzaklaştı ve 1969'un nisan-mayıs aylarında P.E. Trudeau, ülkesinin NATO'dan ayrılmamakla birlikte, Kuzey Amerika kıtasının ve Kanada'nın savunmasına daha çok ağırlık verebilmek için Avrupa'daki birliklerini en geç 1972'de yavaş yavaş azaltacağını açıkladı.

● *Doğu ülkeleri.* Kanada, A.B.D. ve NATO'ya karşı güttüğü bu uzaklaşma siyasetinin yanı sıra, Üçüncü Dünya ülkeleriyle daha iyi ilişkiler kurma ve komünist ülkelere karşı bir yumuşama siyaseti uygulama kararı aldı. Ottawa hükûmeti, mart 1971'de Formoza ile ilişkilerini keserek Pekin ile diplomatik ilişki kurdu. Bundan sonra, karşılıklı ticaret heyetlerinin gönderilmesi (Kanada buğdayının başlıca alıcılarından biri Çin'dir) ve P. E. Trudeau'nun Çin'e davet edilmesiyle (ekim 1973) Kanada-Çin ilişkileri daha da sağlamlaştı.

Ekim 1971'de Sovyetler birliği başbakanı A. Kosigin, ondan kısa bir süre sonra da mareşal Tito Kanada'yı ziyaret ettiler; ertesi yıl Kanada başbakanı S.S.C.B.'ye giderek iki ülke arasında düzenli görüşmeler yapılmasını öngören bir anlaşma protokolu imzaladı.

● *Vatikan.* Kanada, protestanların karşı çıkmasına rağmen Vatikan ile diplomatik ilişkiler kurdu (ekim 1969).

● *Üçüncü Dünya'da yapılan girişimler.* 1969'da, elektrik donatımı için Brezilya'ya çok büyük bir kalkınma kredisi verildi. Ama Kanada'nın yardımından en çok yararlananlar Afrika ülkeleri oldu. Kanada'nın Afrika'daki çalışmaları çeşitli kanallardan yürütülür: binlerce katolik ve protestan misyonerin gönderilmesi; öğretmen ve öğrenci değiştokuşu; Habeşistan, Lesotho ve Ruanda'da millî üniversiteler açılması; Tanzaniya, Kenya ve Nijerya'da afrikalılar için fakülteler kurulması.

Kanada'nın yardımı bir işbirliği programı çerçevesinde yürütülmektedir; 1961-1969 arasında 57 milyon doları bulan bu yardımın yüzde 90'ı bağıştır. Yardımdan yararlanan başlıca ülkeler Tunus, Kamerun, Senegal, Fas (aralık 1970'te imzalanan işbirliği anlaşması) ve Zaire'dir. Kanada 1970'te Cezayir petrol şirketi «Sonatrach»ı da malî bakımdan destekledi.

Kanada'nın yardımı özellikle Fransızca konuşan Afrika ülkelerine yöneliktir. Çoğu zaman, Quebec ile Ottawa ve Fransa hükûmetiyle Kanada hükûmeti arasındaki nüfuz mücadelesi bu yardımları etkiler.

● *Fransa ile ilişkiler.* 1971'de Fransa dışişleri bakanı Maurice Schumann'ın Kanada'yı ziyareti sırasında, Ottawa ile Paris'in ilişkilerinde bir düzelme oldu; Schumann, «Ottawa ile Paris arasındaki her türlü anlaşmazlığın artık geride kaldığını» açıkladı. Quebec başbakanı Robert Bourassa'nın 1971'de, Quebec başbakan yardımcısı Gerard Levesque'in de 1972'de Fransa'yı ziyaretleri yakınlaşmayı daha da artırdı. Bu yakınlaşma politikası, P. E. Trudeau'nun Paris'i ziyareti sırasında Fransız-Kanada anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı (ekim 1974).

● *İngiltere ile ilişkiler.* Başbakan Trudeau 1976 başlarında yaptığı bir konuşmada hazırlanacak yeni bir anayasayla ingiliz genel valiliğine son verileceğini ve ülkeye yeni bir statü getirileceğini ilk defa açıkladı.

Liberaller güç durumda

P. E. Trudeau eylül 1972'de genel seçimlere gitmek üzere meclisin dağıtıldığını açıklarken, bu seçimin «bölünme tehlikesine karşı bir tedbir olduğunu, uyumun bozulması ya da ortadan kalkması halinde ülkenin ister istemez güneydeki dev komşusunun avucuna düşeceğini» söylemişti.

Ne var ki, Trudeau'nun Liberal partisi 30 ekim 1972'de yapılan genel seçimlerde büyük bir yenilgiye uğradı. Liberaller parlamentoda 47 sandalye kaybederek, R. L. Stanfield'in yönettiği muhafazakârlarla eşit duruma geldiler. Bu yenilginin başlıca nedenleri işsizliğin artması, fiyatların yükselmesi, vergi sisteminin çok ağır olması ve İngilizce konuşanların resmî ikidil sistemini çok sunî bularak şiddetle karşı çıkmalarıydı.

Quebec dışında, Kanada halkının çoğu P. E. Trudeau'nun yönetimini onaylamıyordu; fakat, David Lewis'in yönettiği Yeni Demokrat partinin desteğiyle Trudeau ülkenin yönetimini elde tutmayı başardı; yalnız, özellikle merkeziyetçilikten vazgeçme konusunda siyasetini yumuşatmak zorunda kalmış, bu da Liberalleri millî birlik hedefinden saptırmıştı. Ayrıca, muhafazakârların ve yeni demokratların iktisadî milliyetçiliğini de göz önünde tutma zorunluğu duyan Trudeau yabancı yatırımları (özellikle amerikan yatırımlarını) denetim altına alan bir yasa çıkarmağa ve özel bir petrol siyaseti gütmeğe mecbur kaldı. Muhafazakârlardan gelen pek çok sansür önergesi Yeni Demokrat partinin desteğiyle geri çevrildiği halde, Trudeau'nun yeni kabinesinin durumu pek sağlam değildi.

Hükûmet, yeni demokratların desteğini koruyabilmek için çeşitli sosyal tedbirler aldı, fakat enflasyonu ve işsizliği durduramadığı için 8 mayıs 1974'te devrildi; gene de, 8 temmuz 1974'te yapılan erken seçimler, 140 sandalye ile (muhafazakârlar 95, Yeni Demokrat parti 16) yeniden salt çoğunluğu sağlayan Trudeau ve liberallerin zaferiyle sonuçlanıyordu.

Askerî tarih

1969'da başbakan Trudeau, Kanada'nın askerî siyasetine yeni bir yön verileceğini açıkladı. Kanada artık Kuzey Amerika kıtasının savunmasına öncelik tanıyacak, sonra Kanada'nın NATO'da kalmasına çalışacak, daha sonra da barışın korunması için uluslararası görevlere katılacaktı. Kanada, 1958'de imzalanan ve 1968'de 5 yıl için yenilenen NORAD (North American Air Defence [Kuzey Amerika Hava savunması]) anlaşmaları çerçevesinde A.B.D. ile işbirliği halindedir; bu anlaşmalar gereğince, aktif savunmaya ve radar şebekeleriyle hava kontrolu çalışmalarına katılır. Ayrıca NATO üyesi olarak Batı Almanya'da kuvvet bulundurmakta, ama bunları azaltmayı düşünmektedir; 1972'den beri de hava kuvvetlerinde nükleer silâh yoktur. Bunlardan başka Kanada bazı kayıtlarla, 23 ocak 1973'te Çinhindi'nde ilân edilen ateşkes anlaşmalarının denetimine katıldı. Kanada silâhlı kuvvetleri, 1973'te, Millî Savunma genelkurmayına bağlı 6 büyük komutanlığa bölündü: *Training Command,* üç ordunun seçme ve yetiştirme kuruluşlarını kapsar. *Material Command* savunma siyasetinden ve silâhlanma planlarının uygulanmasından sorumludur. *Air Transport Command,* hava ulaşım araçlarını (8 filo) kapsar. *Mobil Command,* gerek NATO, gerek Birleşmiş milletler çerçevesinde çalışabilecek kara ve hava müdahale birliklerini içine alır. Bu komutanlığın ayrıca Kanada'da bir paraşüt tugayı, 4 piyade tugayı, Almanya'da 1 tugayı, Kıbrıs'ta ufak bir birliği, Kanada'da 2 avcı filosu, 6 helikopter filosu, Avrupa'da 3 destek ve keşif filosu vardır. *Maritime Command,* bütün deniz kuvvetlerini, yani 1 500 tonluk 4 denizaltıyı, 2 200 - 3 500 tonluk yirmi kadar refakat gemisini, birkaç lojistik gemiyi, 6 hava ve deniz kontrol filosunu (1'i helikopter filosu) kapsar. *Air Defence Command,* Kanada'nın NORAD'daki bütün gücünü temsil eder. Bu komutanlık Kuzey Amerika kıtasını kaplayan «Pinetree Line» radar istasyonları şebekesinin büyük bir kısmını hazırlamaktadır. Aktif olanakları 3 «C. F. 101» keşif filosundan oluşur. 1973-1974 döneminde Kanada silâhlı kuvvetlerinin toplam mevcudu 83 000 kişiydi. 2,43 milyar doları bulan savunma bütçesi, G.S.M.H.'nın yaklaşık olarak yüzde 1,8'i kadardır; bu bütçenin içinde başlıca ağırlık hava kuvvetlerine verilmiştir.

EDEBİYAT

Fransızca Kanada edebiyatı

Günümüz Kanada edebiyatında iki akım görülür: özerk bir anlatım aracı yaratmak ve çağdaş kültürün deney ve evrimleriyle ilişkiyi kaybetmemek. Bugün Kanada'da Gaston Miron, Jean-Paul Filion, Claude Fournier, Paul Chamberland toplumsal şiire ne

J.-P. Riopelle'den pastel (1968) [Maeght galerisi]

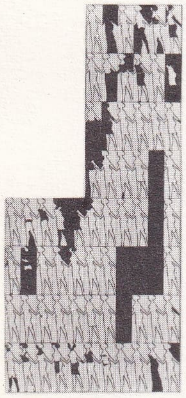
Michael Snow'dan «Galaxy» (1965) [özel kol.]

Foto. Maeght galerisi, Y. Boulerice (LAROUSSE)

kadar ilgi duyuyorlarsa, Bernard Trudeau gibi genç şairler de düşünce ve biçim oyunlarına o denli ilgi göstermektedir. Bu biçimci şairlere göre, şiir bir bilgi aracı olmaktan çok, bireysel bir çabanın tanığıdır. Öte yandan, özellikle Clément Marchand gibi yazarlarda biçimciliğin gönüllü bir çilekeşliğe, çevreye karşı ilgisizliğe, tam anlamıyla kapalılığa dönüştüğü görülür. İstem dışı «otomatik» yazı deneylerinin sonucunda düzgün şiir dilinin giderek kaybolduğu, Claude Gauvreau ve Paul-Marie Lapointe'ta sözdizimin iyice bozulduğu anlaşılır. Ayrıca, Montreal'deki «Zirmate» adlı öncü yazarlar topluluğunun laboratuvar-şiir denilen yeni bir akım yaratmağa çalıştıkları söylenebilir: bu akıma bağlı olan Claude Péloquin, Jean Sauvageau, Gilles Chartier, Serge Lemoyne «dil olanağının yaratıcısı» olduklarını ileri sürerler. Bu şairler benimsenmiş durumları ve anlatım biçimlerini sarsacak bir deneysel şiir tekniğini geliştirmek amacıyla çeşitli sinema yöntemlerinden, görsel-işitsel araçlardan, hattâ elektronik beyinlerden yararlanırlar.

Çağdaş roman da, fransız kültürünün uluslararasılığında erimek istemediği gibi, mahallî bir renk arayan yabancı eleştirinin uyarılarına da pek aldırmamaktadır. Her ne kadar Marie-Claire Blais çağdaş dünyadaki kalıplaşmayı eleştirirse de, toplumsal sorunların Kanada romanlarında artık daha az yer tuttuğu bir gerçektir. Bugünkü romancının ilgisi yazma eylemine yönelmiş, roman da, kendi oluşumunun bir çeşit güncesi olmuştur: Jacques Ferron (Cotnoir), Jacques Godbout (L'Aquarium), Pierre Gélinas, Jacques Languirand ve Louise Maheu-Forcier'nin başlattığı bu evrim, yaşamla yazma arasındaki birliği başlatan yeni bir bilinçlenmeye yol açmıştır. Bu yöntemin özellikle Hubert Aquin (*Prochain Episode* [Gelecek bölüm]), Jean Basile (*Le Grand Khan* [Büyük han]) ve Réal Benoît'nin (*Quelqu'un pour m'écouter* [Beni dinleyecek biri]) yapıtlarında uygulandığı görülür.

İngilizce Kanada edebiyatı

Kanada'da ingilizce yazılan edebiyat türlerinin başında şiir gelir. Milton Acorn, D. G. Jones, Gwendolyn Mac Ewen, John Robert Colombo, Ronald Bates, Phyllis Gottlieb, Alfred Purdy gibi şairlerin, tipografi araştırmalarına kaymaları, gerek düş ve romantik özlem evrenine dönmeleri nedeniyle son amerikan şiir akımlarından esinlendikleri bir gerçektir. Ama, bugün ingilizce Kanada edebiyatında en büyük tartışma oyun yazarlığı konusundadır. Gerçekten de, bir yandan amerikan ve ingiliz tiyatro üretiminin ağırlığı, öte yandan Anglosakson Kanadası'ndaki uzlaşmaların boyunduruğu, tiyatro yazarlarının Kanada'ya özgü bir tiyatro anlayışına yönelmelerine yol açmıştı. Bugün Kanada tiyatroculuğunun amacı, Peter Hay'ın da belirttiği gibi, Kanada sahnelerinde yine kanadalı yazarların yapıtlarını oynamaktır.

MÜZİK

Kanada'da XX. yy.ın en eski bestecisi folklor, Ravel ile Debussy'den esinlenen Claude Champagne*dır. Ülkede ilk olarak atonal ve dizisel bir anlatımı benimseyen, Schönberg, Berg ve Webern'i Kanada dinleyicisine tanıtan müzikçilerden biri de John Weinzweig*dır. Toronto okulunun öteki temsilcileri arasında Harry Somers (doğ. 1925), Barbara Pentland*, Harry Freedman (doğ. 1922) ve John Beckwith (doğ. 1927) sayılabilir. Montreal okuluna bağlı birçok sanatçı, Kanada müziğini, Avrupa öncü akımlarından esinlenen daha evrensel bir estetik anlayışına uygun bir biçimde geliştirdiler; bunlar arasında Jean Papineau-Couture*, François Morel (doğ. 1926) ve Clermont Pépin (doğ. 1926) en önemlileridir. Son yıllarda yetişen besteciler arasında ise Roger Matton*, Quebec çağdaş müzik topluluğunu yöneten Serge Garand (doğ. 1929) ve Gilles Tremblay (doğ. 1930) sayılabilir.

GÜZEL SANATLAR

Kanada sanatı, İngilizce konuşulan bölgede A.B.D.'nin, Fransızca konuşulan bölgede ise Fransa'nın ve genel olarak Avrupa'nın etkisinde kaldı. Ancak bu etkiler ne olursa olsun Kanada'lı sanatçılar kendi toplumlarının özelliklerini yansıtmayı bildiler. Çokbiçimli sanatıyla Alfred Pellar ve gerçeküstücülükten olduğu kadar enformel sanattan da esinlenen, «automatistos» (otomatikçiler) grubunun kurucusu olan Paul-Emile Borduas* (*Ek*) çağdaş sanatı büyük ölçüde etkilediler. Otomatikçiler grubunda ayrıca Fernand Leduc ve özellikle Jean-Paul Riopelle* (*Ek*) gibi sanatçılar yetişti. Bugün Paris'te yaşayan Riopelle önceleri gerçeküstücülüğün etkisinde kaldıysa da zamanla lekecilikten geçerek oldukça süslü bir çeşit soyut manzaracılığa ulaştı.

Yine aynı alanda geometrik bir soyutlamanın geliştiği ve bunun giderek minimal* sanat (*Ek*) ve *hard-edge**e (*Ek*) vardığı görülür. Guido Molinari, boyalı plastikten «modüllü değişken»ler yapan Jerry Santbergen hep aynı doğrultuda sanatçılardır. Önceleri anlatımcı üslûpta eser veren Charles Gagnon bugün güçlü yapılara yöneldi (ayrıca filim çalışmaları da vardır); Yves Gaucher basit geometrik biçimler ve saf renklerle arıtılmış bir plastik anlatım üstünde çalışmağa başladı; Claude Tousignant renk oyunları üstüne kurulu optik araştırmalara girişti, Jacques Hurtubise ise lekeden hareket ederek dizisel bütünlere ulaştı. Bu soyut akımın başlıca merkezi olan Montreal'de çalışmalarını sürdüren sanatçılar arasında Léon Bellefleur gibi geleneklere bağlı kalanlara, Esther Warkow gibi pop'art'dan esinlenerek yeni figüratif sanata yönelen sanatçılar da bulunmaktadır.

Toronto'da sürdürülen çalışmalar daha çeşitlidir. Amerikan aşırı gerçekçiliğinin müdecisi Alex Colville'in «büyülü gerçekçilik»i, Joyce Wieland'ın yapıştırma ve birleştirmeleri, Michael Snow'ın bir kadın görüntüsü üstüne çeşitlemeleri, ayrıca kavramsal* (*Ek*) sanat araştırmaları bu çeşitlilik üstüne bir fikir verebilir. Bunun yanı sıra, Montreal resim okulundan gelen geometrik soyutlamayı, sözgelimi bir David Bolduc'un heykel ile kabartma arası eserlerinde, Jack Bush'un *hard-edge*'i andıran çalışmalarında görürüz. Happening ya da bir başka deyimle olay, özellikle Greg Curnoe'nin temel uğraşıdır: kendine özgü bir figür anlayışını geliştiren şair ve sinemacı Greg Curnoe aynı zamanda London «Nihilist Spasm Band» adlı hem popüler, hem de Dada'cı bir müzik topluluğunun üyesidir; 1961'den sonra düzenlediği happening'lerinde çocukluk günlerine ve geçmişe duyulan özlemi yansıtan durumları, filimlerin pozitif ve negatif baskılarından yararlanarak canlandırır. Gizemci deneyleri doğrultusunda ilerleyen John Meredith'de ise soyut anlatımcılığı ve hareketsel resmi hatırlatan bir taşkınlık göze çarpar. Öte yandan Vancouver kenti de, akrilik resim çalışmaları bakımından öncü sanatın canlı bir merkezidir: Michael Morris'in birarada kullandığı pleksiglas ve aynalar, William Vazan'ın yapıştırmaları, çevresel* sanat (*Ek*) ve kavramsal* sanat (*Ek*) denemeleri, İan Baxter'in çeşitli araştırmaları (çağdaş yapıtlardan aşırmalar, «Visual Sensitivity İnformation» adlı boşlukta kalıplanmış plastik nesne; sinema çalışmaları) ve «groupe İntermedia»nın filimleri.

Kanada'da heykelcilik alanında da güçlü gelişmeler göze çarpar. Geleneksel gereç tahtanın yanı sıra A.B.D.'nin etkisiyle sanayi alanındaki yeniliklerden de (plastik, çelik) yararlanılır. Guido Molinari, Lise Gervais, Serge Tousignant Ulysse Comtois ve Jean-Paul Riopelle gibi ressam heykelciler ve Charles Daudelin, Robert Roussil gibi öncülerin yanı sıra çağdaş eğilimler birçok sanatçı tarafından temsil edilir. Bunlar arasında Les Levine plastik maddeden «kullanılabilir»lerden («atılacak sanat») hareket ederek çoğu zaman eylem*lere (*Ek*) benzeyen çevreseller yaptı; Jean Noël pleksiglas ve şişirilmiş vinili denedi; Robert Murray tek renkte basit biçimli büyük çelik yontular yaptı; Henry Saxe fabrikada yapılmış modüllerden (alüminyum, vinil, naylon) yararlanarak değiştirilebilir yapıtlar üstünde çalıştı. Öte yandan, aynı çizgiyi izleyen Ed Zelenak ve Walt Redinger cam elyafı denediler. Michael Hayden, Karl Beveridge, Ronald Bladen, Tom Burrows, Michael Cooke, Robert Kaiser, Arthur Handy gibi sanatçılar da çeşitli çağdaş eğilimleri benimsediler. Sonuç olarak denilebilir ki, güncel sanatın çeşitli odak noktaları ve farklı eğilimleri arasında, günümüz Kanada'sının özgünlüğünü gözler önüne seren aynı canlılık ve çeşitliliği bulmak mümkündür.

SİNEMA

Gerek Toronto ve Vancouver'de, gerek Montreal ve Quebec eyaletinde yapılan filimleriyle Kanada sineması 1967'den sonra bütün dünyada kendini kabul ettirdi. On, on beş yıl içinde uzun metrajlı filim sayısında oldukça büyük bir artış görüldü (1960'ta 2, 1970'te 23, 1971'de 30, 1972'de 46); bu durum, O.N.F.'nin (Ulusal Filim bürosu) rolünü azaltmakla birlikte bağımsız şirketlerin çoğalmasına yol açtı. Uluslararası şenliklerde kazanılan bazı sanat başarıları birçok sinema yapımcısının adını dünyaya duyurdu: Pierre Perrault (*Les Voitures d'eau* [Su arabaları], 1969; *L'Acadie, L'Acadie*, 1970; *Un pays sans bon sens* [Sağduyusuz bir ülke], 1971); Gilles Carle (*le Viol d'une jeune fille douce* [Tatlı bir genç kıza teca-

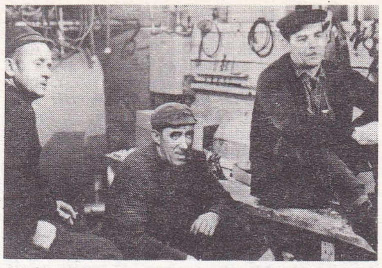

P. Perrault'dan «Su arabaları» (1969)

Robin Spry'den «Prologue» (1969)

yanda, Jean-Pierre Lefebvre'den «Beyaz oda» (1971)

Gilles Carle'den «Bernadette'nin gerçek kişiliği» (1971)

Ian Baxter: «Ay manzarası» (1965'e doğru) boşlukta biçimlenmiş plastik madde

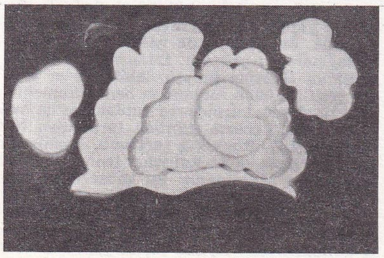

Greg Curnoe: «10 vitesli Zeus» (1972) kontrplak üstüne yağlıboya (özel kol.)

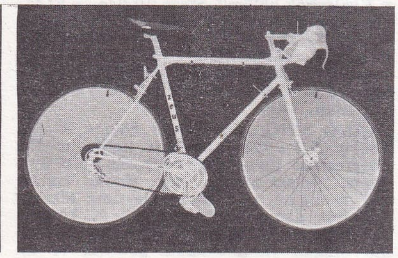

Foto. Y. Boulerice (2), ONF (2) [J.-L. Passek kol.], J. P. Lefebvre, G. Carle (F.F.C.C. kol.) [LAROUSSE]

vüz], 1968; *Red,* 1969; *les Mâles* [Erkekler], 1970; *la Vraie Nature de Bernadette* [Bernadette'in gerçek kişiliği], 1971; *la Mort d'un Bûcheron* [Bir oduncunun ölümü], 1972; *les Corps Célestes* [Kutsal vücutlar], 1973), Jean-Pierre Lefebvre (*Il ne faut pas mourir pour ça* [Bunun için ölmemeli], 1967; *Jusqu'au cœur* [Kalbe kadar], 1968; *les Maudits Sauvages* [Vahşî lânetliler], 1971; *la Chambre blanche* [Beyaz oda], 1971; *les Dernières Fiançailles* [Son nişan], 1973; *On n'engraisse pas les Cochons à l'eau claire* [Domuzlar sade suyla semirtilmez], 1973), Claude Jutra (*Wow,* 1969; *Mon oncle Antoine* [Amcam Antoine], 1971; *Kamouraska,* 1973), Denys Arcand (*la Maudite galette* [Lânetli para], 1972; *Réjeanne Padovani,* 1973), Paul Almond (*Isabel,* 1968; *Act of the heart* [Gönül işleri], 1970; *Journey* [Yolculuk], 1972), Donald Shebib (*Going down the Road* [Yola çıkış], 1970; *Ripoff* [Boşalmak], 1971; *Get back* [Geri almak], 1972), Marcel Carrière (*Avec tambours et trompettes* [Borazan ve trampetlerle], 1968; *Saint Denis dans le temps* [Zaman içinde Saint Denis], 1969; *O.K... la liberté* [O.K... özgürlük], 1973), Allan King (*Warrendale,* 1967; *Un Couple Marié* [Evli bir çift], 1969), Gilles Groulx (*Entre tu et vous* [Sen ve siz arası], 1970), Arthur Lamothe (*Le Mepris n'aura qu'un temps* [Nefret bir an sürecek], 1970), George Kaczender (*Seuls les enfants étaient présents* [Yalnızca çocuklar vardı], 1968; *U-Turn,* 1973), Harvey Hart (*Des prisons et des hommes* [Hapishaneler ve insanlar], 1971; *The Pyx,* 1973), Robin Spry (*Prologue,* 1969), Jean-Claude Labrecque (*les Smattes,* 1972), André Brassard (*Il etait une fois dans l'Est* [Bir zamanlar doğuda]). Ama Kanada sinemasındaki inanılmaz kıpırdanışın daha eksiksiz bir görüntüsünü verebilmek için Michel Brault, Don Owen, Michael Snow, Fernand Dansereau, Morely Markson, Raymond Garceau, Jacques Leduc, Denis Heroux, Murray Markowitz ve Bill Fruest gibi yapımcıları da saymak gerekir. (LM)

***KANARYA adaları,** Atlas okyanusunda ispanyol takımadaları. — 1 178 000 nüf. (1970).

● *Tarih.* Kanarya adalarındaki milliyetçiler ve devrimciler, 1960'ta İspanya'ya karşı siyasî bir direnme için birleşerek Kanarya Özerklik hareketini kurdular. 1964'te Kanarya Takımadalarının Kaderini Kendi Tayin Etme ve Bağımsızlık hareketi adını alan bu hareketin amacı bağımsızlığa kavuşuncaya kadar, gerekirse silâha sarılarak mücadele etmekti. O tarihten sonra gösteriler ve grevler birbirini izledi. En ciddîleri 1968 ocağında Las Palmas'ta oldu. 1968 temmuzunda Afrika Birliği örgütü, direnme hareketini tanıdı. Bu davranış Kanarya adalarının ilk halkının soyundan gelen Guanche'lerle İspanyolların soyundan gelen Godo'ların arasındaki ayrılığı artırdı. En ciddî çatışmalar iktisadî alandadır: İspanyollar Kanarya adalarına hâlâ ispanyol iktisadının tamamlayıcısı gözüyle bakarlar, oysa aslında iki iktisadın ürünleri Avrupa pazarlarında birbirleriyle rekabet etmektedir. Ayrıca Kanarya adaları iktisadı, tek tarımsal ürünü olan muzun bütün dünyada üretilmesinin ve sanayi bakımından yetersizliğinin sıkıntısını çekmektedir. (L)

Şükrü KANATLI

KANATLI, (Şükrü), türk askeri (İstanbul 1892 - Ankara 1954). Harp okulunu (1912), Harp akademisini bitirdi. 1926'da İskenderun 2. tümen kurmay başkanlığına atandı. 1938'de Hatay'a giren ilk türk birliğine komuta etti. Jandarma genel komutanlığı (1947-1949), orgeneral rütbesiyle İstanbul 1. ordu komutanlığı (1950-1951), Kara kuvvetleri komutanlığı (1951-1954) yaptı. (M)

***KANDELA** i. — ANSİKL. *Kandela*'nın tanımında, 1967 ekiminde Paris'te toplanan 13. Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferasınca biraz değişiklik yapıldı: kandela, metrekare başına 101 325 N'lik bir basınç altında ve platinin donma sıcaklığındaki bir ışıksız cismin 1/600 000 metrekarelik bir yüzeyinin dik doğrultudaki ışık şiddetidir. (L)

KANDELİLLA i. Kim. Meksika'nın kuzeyinde ve Texas'ın güneyinde kendiliğinden bol bol yetişen *Euphorbia antisiphilitaca, Euphorbia cerifere ve Pedilanthus pavonis* gibi bazı bitkilerin kabuklarında bulunan bitkisel mum.

— ANSİKL. *Kandelilia,* bu bitkisel mumun bulunduğu bitkileri, içine az miktarda sülfürik asit katılmış kaynar suya batırarak ve çıkan mumu suyun yüzeyinden toplayarak elde edilir. Ergime noktası 67-68°C olan bu mumun bileşiminde yüzde 28-29 oranında esterler, yüzde 12 ilâ 14 oranında alkoller, stearol ve reçineler, yüzde 50 ilâ 51 oranında hidrokarbonlar, yüzde 7 ilâ 9 oranında da nem bulunur. Kandelilla suda çözünmez, fakat kloroformda, terebentin esansında, karbon tetraklorürde ve tolüende çözünür. Hayvansal ve bitkisel mumlarla, reçinelerin pek çoğuyla, yağ asitleri ve gliseritlerle her oranda karışabilir. Verniklerin, mühür mumlarının, derilerin korunmasına ya da boyalı yüzeylerin temizlenmesine yarayan bazı maddelerin yapımında, kâğıtların zamklanmasında ve geçirimsizleştirilmesinde kullanılır. Kısacası, carnauba mumunun ve balmumunun yerine kullanılabilen bir maddedir. (L)

***KANDIRA,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Kocaeli ili) ilçe. — 50 094 nüf., ilçe merkezi 10 029 nüf. (1975); 66 köy (1970). [M]

***KANDİLLİ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili, Aşkale ilçesi) bucak. — 11 227 nüf., bucak merkezi 3 877 nüf., 10 köy (1970). [M]

***Kandilli rasathanesi.** — 1970'te UNESCO'nun desteğiyle Balkan ülkelerinin katıldığı Balkan bölgesi deprem araştırmaları adlı projenin yürütülmesi Kandilli'ye verildi. Bu amaçla kurulan Demirköy, Ezine, Dursunbey, Edincik, Mengen, Bornova, Bucak, Altıntaş, Yerkesik ve Arif deprem istasyonları ile 30 derece boylamının batısındaki çok zayıf depremler incelenmeğe başlandı. 1971'de üç ay süreyle Uludağ merkez olarak Marmara bölgesi depremleri incelendi. Baraj göllerinin oluşturacağı depremleri incelemek için Keban barajı çevresinde, Devlet Su İşleri ile ortaklaşa Palu, Çemişkezek, Tunceli ve Ağın'da deprem istasyonları kuruldu. TÜBİTAK'ın desteğiyle Edincik'te kurulan sabit istasyonda depremlerin önceden saptanması çalışmaları yürütülüyor. Rasathanede iki büyük servis hizmete girdi; bunlardan optik araştırma servisinde astronomik mercek ve aynalar üretiliyor. Bu bölümün çalışmağa başlamasıyla güneş enerjisinden yararlanma servisinin de kuruluşuna geçildi. İkinci servis paleomagnetizma laboratuvarıdır. İstanbul Teknik üniversitesi Arz Fiziği kürsüsüyle işbirliği içinde yürütülen çalışmalar, Türkiye'de jeolojik devirler anında oluşan magnetik ve tortul kütlelerin, oluştukları sırada kazandıkları yer, magnetik alan şiddeti ve doğrultularını saptamayı amaçlar. (M)

***KANGAL** i. — Teknol. *Kangal kaplama,* kangal açma aygıtından gelen ve kaplama biriminden geçerek işlem gördükten sonra yeniden kangal halinde sarılacak olan madenî tel, şerit ve levhaları sürekli işlemle kaplama yöntemi. (*Eşanl.* COIL-COATING.)

— ANSİKL. *Kangal kaplama* genellikle yumuşak çelik, paslanmaz çelik, galvanizli çelik gibi demir metallerine ya da alüminyuma uygulanır; kaplama için kullanılan vernikler ve boyalar tabancayla püskürtülerek, merdaneyle sürülerek ya da parçayı kaplama sıvısına daldırarak uygulanır; bazen plastik tozlarda olduğu gibi akışkanlaştırma yöntemine de başvurulur. Metale uygulanacak dönüştürme işlemlerine (çekme, damgalama, katlama) dayanabilmesi için, boya tabakasının yeterli bükülgenliğe ve biçim değiştirme özelliğine sahip olması gerekir. (L)

***KANGAL,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili) ilçe. — 62 512 nüf., ilçe merkezi 5 927 nüf. (1975); 124 köy (1970). 1975'te M.T.A. tarafından bölgede 15 milyon rezervi olan, 1 500 kalori alt ısılı kömür yatakları bulundu ve burada 180 milyon megavatlık bir termik santral yapılması planlandı. (M)

***KANG ŞING,** çinli devlet adamı. — (öl. Tokyo 1975). Çin Komünist partisinin IX. kongresinde (nisan 1969) Siyasal büro üyeliğine, Siyasal büroya bağlı sürekli komite asil üyeliğine ve Kültür Devrimi Merkez topluluğu danışmanlığına seçildi. X. kongreden (ağustos 1973) sonra Komünist partisinin başkan yardımcılığına getirildi ve Siyasal büronun sürekli komitesinde asil üye olarak kaldı. (L)

KANIK (Adnan Veli), türk gazetecisi, mizah yazarı (İstanbul 1916 - ay.y. 1972). Ortaöğrenimini İstanbul'da Boğaziçi ve Galatasaray liselerinde tamamladı; 1949'da *Vatan* gazetesinde yazarlığa başladı. Fıkra, röportaj ve özellikle mizah hikâyeleriyle tanındı. İstanbul'un hareketli yaşantısını kenar mahalleleriyle, külhanbeyleriyle, gurbetçileriyle, sosyetesiyle v.d. dile getirdi. Eserleri: *Mapusane çeşmesi* (1952), *Sosyete* (1956), *Uçan daireler* (1957), *Kaynana* (1957). [M]

***KANIT** i. — Bilişim. Çağıran bir programın çağrılan bir programa ilettiği bilgi; tam çağırma anında iletilen bu bilgi çağrılan programın yürütülmesi için zorunludur: *Fortran dilinde,* CALL PG (A, B, C) *komutu* PG *alt programına* A, B *ve* C *kanıtlarını iletir.* || *Biçimsel kanıt,* çağrılan programdaki kanıt. (PARAMETRE de denilir.) || *Gerçek kanıt,* çağıran programdaki kanıt.

— ANSİKL. *Kanıt*'lar üç şekilde iletilebilir: adres olarak (çağırma anında gerçek kanıtların adresi çağrılan programa iletilir), ad olarak (hiç değilse mantıksal yoldan, doğrudan doğruya gerçek kanıtın metni çağrılan programa iletilir), değer olarak (gerçek kanıtın, çağrılan programın belleklerinden birinde bulunan değeri iletilir). [L]

***KANKAVŞAR,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Bezova ilçesi) bucak. — 5 865 nüf., bucak merkezi 887 nüf., 12 köy (1970). [M]

***KANO** i. — ANSİKL. Spor. Fransız tipi *kano,* bir ya da iki kürekle çekilen, bindirme kaplamalı, kaburgalı bir sandaldır; çalkantısız sularda gezi için kullanılır. Kanada kanosu ise, Amerika yerlilerinin büyük göllerde ve ırmaklarda dolaşmak için kullandıkları pirog'dan türemiş, daha geçen yüzyılda bile Kanada'da çok kullanılan bir teknedir. Bu Kanada kanosunun turistik ya da sportif amaçlarla kullanımı 1930 yıllarına doğru Avrupa'da yaygınlaştı. Hafif, manevra kabiliyeti fazla ve çalkantılı sularda bile çok dengeli olan bu kano, su akıntıları, çavlanlar ve basamaklarla engebelenmiş büyük ırmaklarda hiç devrilmeden ilerleyebilir. Teknenin üstü kürekçilerin vücudunu tamamıyla saracak şekilde iki delik açılmış branda bezinden bir örtüyle kaplanarak su almaması sağlanmıştır. Yarışlarda (havuz yarışları, çavlanlı ırmaklardan iniş, su kayağı) kullanılan Kanada kanoları tek kişilik kano (C 1), iki kişilik kano (C 2), sekiz kişilik kano (C 8) ve on kişilik kano (C 10) diye sınıflandırılır. 1936'dan bu yana olimpiyat*larda (*Ek*) kano yarışları da yapılıyor. (LM)

KANO (Minoru), japon heykelcisi (Tokyo 1930). Önce Tokyo'da (1949-1955), sonra Paris'te (1957-1958) güzel sanatlar öğrenimi gördü. 1957'de Paris'e yerleşti. 1958-1959 yılları arasında Zadkine'in Grande-Chaumière atelyesinde çalıştı. Başlangıçta roman sanatının etkisinde kalan Kano daha sonra çeşitli gereçler (alaşımlar, alçı, kontrplak v.d.) kullanarak soyutlamaya yöneldi. Sentetik reçineden yaptığı eserlerinde hareketli bir yoğunluk görülür. (L)

***KANSER** i. — ANSİKL. Tıp. *Kanser* tedavisinde son yıllarda önemli gelişmeler sağlanmıştır; ancak elde edilen sonuçlar, kanserin nedeni ve gelişme tarzı hakkında genel bir kuram halinde düzenlenebilecek gibi değildir.

● *Deneysel kanserler ve kanserli doku kültürleri.* Dünyada kanserlerin biyolojik yönden incelenmesini geliştirmek amacıyla önemli ölçüde çaba gösterildi; bünyesinde kanser urları meydana getirilen hayvanlar ve bu urların doku kültürleri üstünde deneyler yapılarak hastalığın nedenleri öğrenilmeğe, önleyici ya da iyileştirici bir tedavi sağlanmağa çalışıldı. Deneysel olarak bir canlıdan diğerine bulaştırılabilen bazı kanser çeşitleri uzun zamandan beri bilinmektedir: farelerde karında su toplanmasına yol açan karın kanseri (Ehrlich tarafından betimlenmiştir), Rous kuş sarkomu, sıçanlarda görülen Gross ya da Rauscher lenfoit lösemileri bunlar arasındadır. Bu kanserlerin oluşuna yol açan etkeni (bunun bir virüs olduğu sanılıyor) belirli bir hayvan türüne geçirme olanağı vardır ve bu durum elli yıldan beri bilinmektedir. Ayrıca çeşitli yapıdaki bazı

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

hammaddeleri (katran) ya da kimyasal ürünleri (bunların çoğunluğu çok çevrimli karbür türevleridir) deriye sürmek ya da vücuda şırınga etmekle kanser oluşumu sağlanabilir; ancak bu yolla oluşan kanserler başkasına geçmediği gibi, hayvanlar üstünde yapılan deneylerle varılan bu sonuçlar insan kanserlerine de genelleştirilemez. Bunların başlıca yararı bir örnekseme sağlamasıdır; kaldı ki bunun da kesinliği ve sınırları belirlenemez.

Son yıllarda bulunan bir başka inceleme yöntemi, yeni oluşan doku hücrelerinin (sindirim ya da üreme organları epitelyoması gibi) ya da kanserli doku parçalarının (çeşitli insan epitelyoma ve sarkomları) laboratuvarda üretilmesi usulüdür (doku kültürleri). «Organotipik» denen, mide ya da bağırsak epitelyoması parçalarının kültürleri, Fransa'da embriyoloji uzmanı Etienne Wolff'un gerçekleştirdiği kadarıyla, bu bakımdan çok ilgi çekicidir. Deneysel kanserlerin ve yeni oluşan dokulardan alınarak yapılan hücre kültürlerinin incelenmesiyle varılan başlıca sonuçlardan biri, bazı kanserlerin virüs kökenli olduğunun anlaşılmasıdır. Bundan Francis Peyton Rous'un (Nobel tıp ödülü, 1966) ilk gözlemleri sırasında şüphe edilmişti; Rous kanserli urdan aldığı hücresiz süzme özütü bir tavuğa şırınga ederek kuş sarkomu meydana getirmiş, sonra elektronik mikroskopla yaptığı inceleme sonucunda kanserli hücrelerde, bakteriyofaj*-lara (*Ek*) benzeyen çok küçük virüs taneciklerinin bulunduğunu ispat etmişti. Çeşitli yolla bir hayvandan diğerine geçebilen virüs bazı dokulara yerleşerek oralarda hücrelerin çoğalma mekanizmasını bozar ve kanser oluşumuna yol açar.

Her biri başka bir kansere özgü olan pek çok virüs bulunmuştur. Fransız biyoloji uzmanı Raymond Latarjet bunların bulaşma gücüne dokunmadan kanser yapma etkinliğinin kaybettirilebileceğini ve bunun tersinin de mümkün olduğunu göstererek rollerini kesin olarak ortaya çıkardı. İki biyolojik özelliğin birbirinden ayırt edilmesi, fare poliyoması ya da Rous sarkomu virüslerinin X ışınlarına tutulmasıyla sağlandı. Yapılan inceleme kanser yapma gücünün, X ışınlarından etkilenerek değişikliğe uğrayan ve virüs D.N.A. molekülünün (bk. DEZOKSİRİBONÜKLEİK, *Ek*) en çok beşte biri kadar olan çok sınırlı bir bölgede bulunduğunu gösterdi. Işınlanan virüsler ancak zararsız ur ya da kansersiz hastalık yapabilir. İnsanlardan alınan kanserli hücrelerin kültürleri sadece araştırma için elverişli bir malzemedir; oysa organotipik kültürler, hastalığın gerçek oluş sürecine en yakın kanser oluşumunu *in vitro* olarak gerçekleştirme olanağı sağlar. Kültürdeki kötü hücreler normal hücrelerle kaynaşarak melez hücreler meydana getirebilir; normal hücrelerin getirdiği bazı kromozomlar atılırsa bu melez hücrelerin yaşaması mümkündür; bu takdirde melez hücre kanserlidir. İki kötü hücrenin melezlenmesi türdeş olmayan bir hücre topluluğu verir; bunların bir kısmı anormal morfolojik özelliklerden yoksundur. Böylece kötü bir urun oluşumunda, biri hücre topluluğunun tümünde genetik bir değişirlik, diğeri gittikçe anormal bir çoğalma gösteren bazı özgül değişkenlerin ortaya çıkması şeklinde iki süreç birbirinden ayrılabilir. Kanserli hücrelerin bir dokuyu sarma gücü, kanser hücreleri başka bir türden alınan embriyonsal bir doku ile birleştiği zaman (insan epitelyoması ile tavuk yumurtası mezonefrozu) özellikle açık seçik belirir. O zaman kanserli hücreler embriyonsal hücrelerin arasında işaretlenmiş gibi belli olur; böylece onların yer değiştirmeleri ve farklılaşmış urdaki birleşme koşulları izlenebilir. Ayrıca, yapılan ardışık organotipik kültürlerde kanserlere özgü karakterlerin sürüp gitmesi hem çeşitli biyolojik etmenlerin onların gelişmesi üstündeki etkisini, hem de onu değiştirebilecek sentez ürünlerinin etkisini inceleme olanağı sağlar. Neoplazik hücrelerin ve ur taslaklarının kültürü, bunlar üzerinde *in vitro* denenecek özgül bir kimyasal tedavinin yakın bir gelecekte gerçekleşebileceği umudunu vermektedir.

● *Kanseroluşun mekanizması: kanser yapıcı virüsler ile kimyasal maddelerin özel durumu.* Normal hücrelerin kanserli hücrelere dönüşmesinin ve ur içinde bunların çoğalışının incelenmesi, uzun süre, sırf betimsel ve biçimsel kaldı. Uzun zamandan beri biliniyor ki bir dokuda çok sayıda mitoz bölünme olması çoğu zaman bir kanserleşmenin başlangıcıdır; fakat kanserleşme, bundan başka, kötü urların çok sayıda çeşitli morfolojik tiplerine özgü anormallikler de gösterir. Kanseroluşun doğası ve mekanizması hiç değilse biyolojik planda belirlenebilir. Şimdiye kadar hücre metabolizmasındaki bozuklukların kanseroluşa bağlanması için başvurulan girişimler hep olumsuz sonuç verdi. Molekülsel biyoloji* (*Ek*) belki bu konuda bilgi sağlama yolunu açabilir. (Bk. *Molekülsel* BİYOLOJİ*, DEZOKSİRİBONÜKLEİK, RİBONÜKLEİK, *Ek*.)

Kanserli dokularda anormal proteinlerin bulunduğu çoğunlukla doğrulanmıştır; fakat embriyonsal kanserli dokularda görülen bu bozukluklar, yaşam sırasında meydana gelen hücre farklılaşması üstüne edinilen bilgilere dayanılarak, çekirdekteki kromozom sistemine bağlanmağa çalışılmaktadır. Amerikalı biyoloji uzmanı H. H. Temin'in (Baltimore) öne sürdüğü varsayıma göre bir hücrenin kanserleşmesi, o hücredeki bir R.N.A.'nın, kromozom üzerindeki bir D.N.A.'ya çevrilmesinden ileri gelir; yeni D.N.A. normal bir genin yerini alır, bu da hücrenin çoğalmasında ve morfolojik karakterlerinde düzensizliğe yol açar. Amerikalı biyokimya uzmanı S. Spiegelman (Columbia üniversitesi, New York) kanser yapan bazı virüslerde (Rauscher virüsü, Rous sarkomu) bir R.N.A.'nın, kromozomla çift sarmal bağla bütünleşmiş D.N.A.'ya çevrilmesini sağlayan bir enzim bulunduğunu, bir R.N.A.-D.N.A. melezi aracılığıyla yakınlarda ispatladı. Lösemili hastaların akyuvarlarının zarında da bu enzim vardır; polimeraz H denilen bu enzim insandaki kanserli hücreden alınıp kültürdeki kanserli sıçan hücrelerine verilirse, hayvanlardan alınan kanser virüslerinden alınıp hazırlanan polimeraz H gibi *in vitro* olarak o hücrelerdeki R.N.A.'yı D.N.A.'ya çevirmeğe başlar. Lösemili hastaların akyuvarlarında bulunan bu enzim normal insanların akyuvarlarında yoktur. Kanser yapıcı kimyasal maddelerin anormal D.N.A. oluşumu üstündeki etkisi de çeşitli durumlarda ispatlanmıştır. Bu etki sonucunda, hücrelerdeki proteinlerin sentezini yöneten kromozom mesajlarının iletiminde ve özünde bir düzensizlik ortaya çıkar. En ilginç sonuçlar alkilnitrozaminler gibi alkilant maddelerin etkisinde görülür; alkilleştirme tepkimesiyle basit kimyasal köklerin (metil, etil gibi) D.N.A.'lardaki pürin cinsinden bazlara bağlanmasını sağlayan bu maddeler D.N.A.'ların özelliklerini değişikliğe uğratır. Polinükleotit zincirlerindeki guanin'in azot 7'si, alkilant ürünler karşısında en yüksek tepkime gösteren molekül odaklarından biridir; alkilantların bu noktadaki etkisi D.N.A.'nın yapısında önemli değişikliklere yol açar.

Hücrelerdeki kanserleşmenin genel mekanizmasını anlamak için bu olayların aynı alanda daha başka olaylarla birleştirilmesi gerekir. Kansere yol açan virüsler, kimyasal maddeler ve bilinmedik bazı etmenler dışında kanseri kolaylaştıran ve ilerlemesinde ön planda rol oynayan daha başka etmenler de vardır. Hormonların, özellikle cinsel hormonların etkisi böyledir. Fransız biyoloji uzmanı Antoine Lacassagne* (*Ek*) bunu ilk olarak gösterdiği gibi ingiliz hekimi Charles B. Huggins de hekimlikteki önemini ortaya koydu. Örneğin erbezinin androjen salgılaması durdurulup vücuda östrojen verilirse erkeklerde prostat kanserinde gerileme olur. Virüslerin kanser yapmadaki rolü, yukarıda işaret edildiği gibi, deneysel kanseroluş mekanizmasının anlaşılmasında ilerleme sağlayan öğelerden biridir. Bunun insan patolojisindeki gerçek önemi ancak bazı ur çeşitlerindeki hücrelerde, giderek daha seçici duruma gelen elektronik mikroskop sayesinde virüslerin ortaya çıkarılmasıyla anlaşılabilir; ama bu önemin genellikle sınırlı olduğu söylenebilir.

Kimyasal maddelerin yol açtığı kanser, yarattığı tehlike nedeniyle uzun süreden beri dikkati çekmektedir; kentlerde hava kirliliğinin yaygınlaşması bu bakımdan ilginin daha da artmasını sağladı. Ur oluşumuna yol açma özgülüğünün çok çeşitli moleküllerde bulunduğu sanılarak bunların etkinliği elektronik yapı ve kanser yapma gücü arasındaki ilinti yoluyla açıklanmağa çalışılmaktadır; ancak şimdiye kadar bu konuda genel bir kuram kurmada başarı sağlanamadı. Bazı moleküller beslenmedeki ya da hava kirlenmesindeki (sanayi tesislerinden, evlerdeki ocak ve sobalardan, otomobil motorlarından çıkan yanma ürünleri) önemlerinden dolayı incelenmiştir. Şimdiki araştırmalar, kırk yıla yakın zamandan beri öğrenilebilen etkin moleküllerin bir çeşit dökümünü tamamladıktan sonra, bilinmeyen kanser yapıcı maddeleri bulmaktan çok, hücrelerde tepkimeye giren cisimlerin aktif biçimini belirlemeğe ve etki tarzını ortaya çıkarmağa yönelmiş durumdadır.

Dolaysız alkilantlar (etileniminlerden N-stearoyletilenimin, laktonlardan B-propiolakton gibi) canlıların bünyesinde de (*in vivo*) kültür hücrelerinde olduğu gibi etki gösterir ve bunlarda D.N.A.'ların alkilleşmesine bağlı değşinimlere yol açar. Bir başka madde grubu (gücül alkilantlar) hücre içinde kendilerine metil köklerini atma olanağı veren bir değişiklik geçirdikten sonra ancak etkin hale gelebilir. D.N.A. ve R.N.A. için alkilant olan sentetik dialkilnitrozaminlerde ve kanser yapıcı bitkisel bir ürün olan likazinde durum böyledir; bağırsak bakterilerinin çıkardığı B-glükozidaz enzimi likazindeki güçlü bir metilleme etkenini (metilaz-oksimetanol) açığa çıkararak alkilant etkiyi sağlar.

Daha başka maddeler içinde de kanser yapıcı çeşitli tipler ortaya çıkarılmıştır; aromatik aminler (dimetilaminoazobenzen, asetilaminoflüoren, aminostilben), özellikle 4-nitrokinolein-1-oksit bunlar arasındadır. Yağ sarısı de denen dimetilaminoazobenzen sıçanda karaciğerde ur oluşumuna yol açar; bu yüzden yiyecek yağlara katılması yasaklanmıştır. Gerçek bir kanser yapıcı olan bu madde, iki enzim tarafından *in vivo* (canlı bünyesinde) art arda değişikliğe uğratılarak etkin duruma getirilir: hidroksilaz enzimi onu N-hidroksile türevine, sonra da sülfotransferaz enzimi N-hidroksiestere çevirir; yağ sarısının kanser yapıcı şekli budur; bu etkisini nükleik asitlerde adenin ve guanin molekülleriyle birleşerek gerçekleştirir. Enzimlerin buna benzer etkileri kimyasal nedenlerle kanseroluşta çok önemli rol oynar. Çokçevrimli aromatik hidrokarbürlerin birçoğu ve bunların değişik çevrili benzerleri bu bakımdan tanınan ilk maddelerdir; bunlar arasında mono, di ve tribenzopirenler, benzantrasen, metilkolantren türevleri, mono ve dibenzakridinler sayılabilir.

Bu maddelerin çoğu, sentez yoluyla yapılmadan önce taşkömürü katranından çıkarılırdı. Bunların birçoğu organik maddelerin yanması sırasında oluşur, kentlerde ve sanayi merkezlerinde bu yoldan hava kirlenmesine katılır. Tavşanın kulağına sürülen katran orada kanser yapar; farenin iliğine şırınga edilen katran lösemi yapar. Bu maddeler ne kadar durağan ve değişmez olurlarsa çevre kirlenmesi etmeni olarak da o derece tehlikeli olurlar; bunlardan bazılarının toprakta ve fosillerde bulunması da bunu gösterir. Bu grubun kanser yapıcı en kuvvetli maddesi olan trisiklakinazolin 600°C dolayında, ayrışmadan süblimleşebilir. Çokçevrimli hidrokarbürlerin bir ön değişiklik geçirmeden etkidikleri ve kanser yapma güçlerinin de elektronik yapılarından ileri geldiği genellikle kabul edilir; bununla birlikte metabolizma sırasında geçirdikleri değişiklikler sonucunda da birçok türevleri meydana gelir: benzopiren için bu türevlerin safradaki sayısı 27'dir; kanser yapıcı madde bunlardan biri olabilir. Kanser yapan virüsler ve kimyasal maddeler hakkında şimdiye kadar toplanan bilgiler, bunların çekirdek genomu ya da protoplazma içinde protein sentezi yapan düzenek üstündeki etkileri konusunda genel bir hipotez kurulmasını sağlayabilmekten uzaktır. Farelerde kanser yapıcı etkisi ancak X ışını tedavisinden sonra beliren uyur virüsün keşfinden beri, bütün urların virüslerden ileri gelebileceği fikri yaygınlaştı; bu takdirde denebilir ki, virüslerden başka kanser yapıcı etkenler, bütün hücrelerde bulunan uyur bir virüsü zorlayıp harekete geçirerek ancak dolaylı yoldan etkili olabilir. Bu görüşte bir gerçek payı bulunabilir, ama bunun genelleştirilemeyeceği de muhakkaktır; çünkü kanser yapmada çok etkili olan bazı kimyasal maddelerin, şimdiye kadar tespit edilmiş uyur virüsler üzerinde böyle bir etkide bulunduğu görülmemiştir.

• *Kanserlerin teşhis ve tedavisi.* Bütün dünyada çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen kanser araştırmalarının amacı tehlikeli urların teşhis ve tedavisini sağlamaktır. Burada kanser konusunda son yıllarda elde edilen bazı ilerlemeleri ve tıbbî kanser biliminin bugünkü durumunu yansıtan genel bir görünüm çizmekle yetinilecektir.

Tehlikeli urların erken teşhisi, çoğu halde, hastalık daha dar bir alanda iken iyileşme olanağı sağlar. Ama ne yazık ki erken teşhis genellikle güçtür; çünkü yeni hücrelerin çoğalışı, hiç bir klinik belirti ile anlaşılamayacak kadar belirsiz gerçekleşir. Kanserli hücreler dokulara sızar, ilgili lenf sistemini sarar, yerel evreden bölgesel evreye geçer, uzaktaki lenf düğümlerine giderek yerleşir. Yeni hücreler kana girdiği, sonra çeşitli organları sardığı zaman metastaz oluşumu denen genel evreye girilir. Vücutta kanser izlenimi uyandıran her anormal büyüme ya da çıkıntı, cerrahî müdahale ile kesilip atılmayı ya da ışınla öldürülmeyi gerektiren bir durum yaratır. Bu yüzden kırk yaşını aşmış olanların her yıl tıbbî bir muayeneden geçirilerek (amerikalıların check-up [çekap*] dedikleri) tehlikeli ur bulunup bulunmadığının erkenden tespiti ve görülen bütün anormal hücre çoğalma odaklarının cerrahî yoldan ya da radyoterapiyle ortadan kaldırılması şarttır. Bundan başka kirli hava ile ya da tütün zifiri ile vücuda giren kanser yapıcı maddelerin, sağlık koruma açısından göz önünde bulundurulması gerekir.

Tehlikeli bir urun varlığını ve gelişmesini biyolojik olarak denetlemek amacıyla girişilen bütün çabalar, muayenehaneleri tatmin edici teşhis araçlarıyla donatmak için henüz başarı sağlayamamıştır. Bu alanda büyük umutlar bağlanan araştırmaların yöneldiği başlıca alan hiç kuşkusuz bağışıklık bilimidir (immünoloji); bu bakımdan iki ilke göz önünde tutulur: çeşitli kötü hücrelere karşı özgül antijenler hazırlamak (neoantijen) ve konuk organizmada mevcut kendine yabancı dokulara karşı antikor (immünoglobülin) yapımını sağlamak. İnsan kanserlerinde bağışıklıkla ilgili olayların önemli rol oynadığı artık kesin olarak biliniyor; ama bu yolla önlenebilecek kanserler nispeten seyrektir, çünkü kanserlilerin bağışıklık gücü genellikle düşüktür. Bununla birlikte hücresel bağışıklık mekanizmalarından yararlanılarak, kolayca anlaşılabilen kan rahatsızlıklarına meydan vermeden sağlam insanların korunması büsbütün imkânsız değildir. Deneysel kanser yapabilen virüslerden yararlanılarak neoantijenlerin yapılması, özgül antikorların oluşumunu inceleme olanağı sağlamakla birlikte bu incelemelere insan kanserlerinde henüz girişilememiştir. Ama hiç değilse D.N.A.'ların antijenliliğinde ya da dölüt antijenlerinin belirmesinde bazı ölçülü değişiklikler saptanmış bulunuyor. Bunlardan, doğumdan sonra sentezi duran, yenidoğan α_1 dölütproteini, karaciğer kanseri olanların yüzde 75'inde yeniden ortaya çıkar (bk. PROTEİN, *Ek*); bunun oluşumunda hem embriyonlarda, hem karaciğerde yeni oluşan hücrelerde bulunan bir antijenin rol oynaması pekâlâ mümkündür. Virüslerin bağışıklık etki mekanizması kuşkusuz karmaşıktır; çünkü kılıflarındaki proteinler, sentezi değişikliğe uğramış D.N.A.'ya bağlı olan antijenler gibi antijen görevi yapabilir; bu da ister istemez özgül antikorların oluşumuna yol açar; teknik ilerlemeler sayesinde bunların ortaya çıkarılabileceği umuluyor.

Henüz zayıf olsa da tedavi alanında elde edilen ilerlemeler teşhistekine göre daha cesaret vericidir; çünkü kimyasal tedavi bir hayli etkili olmağa başlamıştır. Fransa'da Jean Bernard'ın çalışmalarıyla bazı lösemilerde iyileşme sağlanmıştır. Kanserler çok çeşitli olduğu için genel bir kimyasal tedaviye başvurmak olanağı yoktur. Kemik iliğinin kanserli akyuvar üretmesinden ileri gelen ve çok çabuk öldüren bir hastalık olan eveğen miyeloblastik lösemi, rufomisin denen bir antibiyotikle tedavi edilebilir. Bu ilâç beş yıldan beri 200'e yakın hastanın yaşamasını sağlamıştır. *Ochrosia borbonica*'dan çıkarılan doğal bir madde (metoksi-9-eliptişin) insanlarda olan eveğen miyeloid lösemiye ve farelerde olan çeşitli virüs urlarına karşı kanser durdurucu etki gösterir. Bazı şekilleri birkaç ay içinde ölümle sonuçlanan eveğen lösemilerde normal akyuvarların yapımı, aralarında sentez ürünlerinin (bk. METOTREKSAT), antibiyotiklerin (bk. RUBİDOMİSİN, *Ek*) ve bir enzimin de (bk. ASPARAJİNAZ, *Ek*) bulunduğu birtakım kimyasal maddelerle sağlanabilmiştir. Tedavi edilenlerden bazıları beş ilâ on yıl yaşayabilmiştir. Normal dokularda aspartik asit amidini (asparajın) hidrolize uğratıcı bir enzim olan ve kanser tedavisinde ilâç olarak kullanılan L-asparajinaz, yeni oluşan dokularda (kanser) bu enzimin bulunmaması nedeniyle kullanılmağa başlanmıştır. Etkisi çoğu zaman önemsizdir. Bugün için araştırmalar biyolojik tedaviye yönelmiştir. Belirli bir kanser şekline özgü kuvvetli dozda antikor oluşturmaya ya da vermeye dayanan bu tedavide bağışıklık tepkilerinden yararlanılır. Kanserlerin kimyasal tedavisinde kesin bir ilerleme elde edilmişse de, bu ilerleme ancak seyrek olarak ve çok özel hallerde iyileşme sağlayabilmektedir. Yapılmakta olan araştırmalar bu tedaviyi daha az tehlikeli fakat daha etkili kılmağa yönelmiştir. İyi seçilmiş etkili maddelerin kesikli verilmesi, kesiksiz verilişe göre bağışıklığı daha az önleyicidir; ayrıca birkaç ilâcın birarada uyumlu kullanılmasına dayanan düzenlemeler de bu bakımdan önemli bir ilerleme sayılabilir. Ancak bu türlü düzenleme genellikle özgül değildir ve kullanılışı o ilâçların organizmanın normal hücreleri üstündeki etkileriyle sınırlıdır. Bu çeşit düzenlemeler hem sitotoksik ilâçlarla, hem hormonlarla yapılır. Birinciler arasında sentez antimitotikleri yer alır; bunlar doğrudan doğruya D.N.A.'ların sentezini etkiler ve hücreler de mitoz bölünmeyi durdurur. Etilenimin türevlerinin, azotlu hardalların ve sülfonik esterlerin bu bakımdan zehirlilikleri çok fazladır; kanda lenfosit ve alyuvar oranı önemli derecede düştüğü vakit bunların kullanımı durdurulmalıdır. Antimetabolitler de (antifolikler, antipürinler) aynı şekilde kullanılan maddelerdir; bunlar büyümekte olan hücrelerin D.N.A. ya da protein sentezi için gerekli molekül ihtiyaçlarını sağlamalarını engeller. Bütün bu ilâçların etkileri, kortikoitlerin, özellikle Δ-kortizonun eklenmesiyle güçlendirilir.

Sitotoksik maddelerin kullanılması kanserlerin iyileşmesini sağlamaz. Sadece kanserin gelişmesini ve metastaz yapmasını yavaşlatır; bunlar sağlam dokular için de tehlike olduklarından kullanılmaları hem sınırlıdır, hem de çok ihtiyatlı olmayı gerektirir. Kanserlerin kimyasal tedavisinin bir başka yönü de hormonlarla ilgilidir. Kortikosteroitler çeşitli urların gelişmesini önlemede etkili olduğu gibi (etki mekanizması henüz bilinmiyor) daha önce işaret edilen cinsel hormonlar da bazı neoplazilerin tedavisinde ilginç sonuçlar verir. Kanserlerin, bağışıklık tepkilerinden yararlanılarak tedavi edilmesi de birkaç yıldan beri başvurulan araştırma yollarından biridir. Bu yöntem, eskiden olduğu gibi urların belirmesine ya da genişlemesine engel olmak değil, oluşmuş bitmiş urları tedavi amacı güder. Uygulanması üç ilkeye dayanır: edinik, edilgin ve etkin (adoptif, pasif ve aktif) bağışıklık tedavisi. Birincisi lenfositler gibi bağışıklıkta görev alan hücrelerin kullanılmasına ya da kemik iliği gibi bu hücreleri yapan dokuların aşılanmasına dayanır; muhakkak yararlı olduğu deneylerle anlaşılan bu yöntemin klinik uygulama olanakları henüz iyice belirmemiştir. İkincisi neoplazik hücreleri harap edebilen antikorların kullanılmasına başvurur; bu yöntem henüz deney evresindedir; çünkü kanserli hücreleri akyuvarlara karşı koruyan ve «durdurucu» denilen diğer kanser sitotoksik antikorlarını ayırt etme olanağı henüz bulunamamıştır. Üçüncüsü kanserli kişinin bağışıklık savunma mekanizmalarını uyarmaya dayanır. Bunun için ışınlanmış neoplazik hücrelerin yaratacağı özgül uyartıyla B.C.G. aşısının yarattığı özgül olmayan uyartı birarada kullanılır. Bugün elde bulunan sistemli bağışıklık ilâçlarının en güçlüsü budur; bu ilâçla tedavi edilen çeşitli kanserlilerin yaklaşık olarak üçte biri beş ilâ yedi yıl yaşayabilmektedir.

Cerrahî tedavi üstünlüğünü korumaktadır. Gelişmesi henüz yerel evrede bulunan kanserler ne kadar erken kesilip atılabilirse o ölçüde tam bir iyileşme beklenebilir. Bununla birlikte, kobalt ^{60}Co gibi radyoaktif izotoplar ya da yüksek enerjili betatron ışınımlarıyla yapılan ışın tedavisi cerrahîye büyük yardım sağlar; özellikle Hodgkin hastalığında hastayı bir hayli yaşatma olanağı verir. İleride yapılacak müdahaleler için de genellikle çok yararlı olur. Son olarak, kimyasal tedavinin, çeşitli neoplazi tipleri için özgül ilâçlar bulmağa yönelmesi, gelecek için umut verici ilk başarıları ortaya koymuştur. (L)

***KANSU** (Ceyhun Atuf), türk şairi. — Yeni eserleri: *Balım kız dalım oğul* (1971), *Halk önderi Atatürk* (1972). [M]

***KANSU** (Şevket Aziz), türk antropoloğu. — Yeni üniversiteler kanunu uyarınca yaş haddi nedeniyle emekliye ayrıldı (1973). [M]

KANTAR (İbrahim Baha), türk hukukçusu (İzmir 1884-İstanbul 1955). İstanbul Hukuk mektebini (1909), Paris Hukuk fakültesini bitirdi (1914). İstanbul Dârülfünunu'nda ceza hukuku hocası oldu (1914), Ankara Hukuk fakültesinde aynı dersi okuttu (1925); bu fakülteye dekan oldu (1934); ordinaryüs profesörlüğe yükseldi (1940); yaş haddinden emekliye ayrıldı (1953). Eserleri: *Ceza hukuku* (1935); *Ceza muhakemeleri usulü 1. kitap* (1944); *Ceza muhakemeleri usulü 2. kitap* (1946). [M]

KANTİL i. (fr. *quantile*). Mat. *α mertebesinden kantil*, rasgele X değişkeninin F dağılım fonksiyonu için, F (x_α) = $Pr\{X<x_\alpha\}$ = α ifadesini veren x_α niceliği; *1/2 mertebesinden kantil ortancıl değerdir.* (L)

KANTOR (Tadeusz), polonyalı sanatçı (Wielopole, Harkov 1915). Sanatı devrimci bir eylem sayan «Harkov grubu»nun üyesiydi; savaş yıllarında, tiyatro gösterisinin doğrudan doğruya biçimine karşı saldırıya girіştiği gizli Deneysel tiyatrosunda önce sanatçıları biraraya getirdi; o dönemde gerçeküstücülüğe yakın iğretilemeli bir resim yapıyordu. 1955'te, Stanislas I. Witkiewicz'in eserlerine dayanan «Cricot 2» tiyatrosunu kurdu; gösteri biçimini değiştirmeye yönelik çalışmalarını 1965'ten sonra düzenlediği birçok happening'de sürdürdü. «Halk sergisi»nden (1963) sonra «ambalajlar» yaptı, 1964'te bu konuda bir bildiri yayımladı. Ressam, tiyatro dekorcusu ve kostümcüsü, oyun yöneticisi ve happening düzenleyicisi olan Kantor, Polonya öncü sanatının en önemli önderlerinden biri sayılır. (L)

KANTOROWİCZ (Alfred), alman diş hekimi (Posen 1880-Bonn 1962). Tıp ve dişhekimliği öğrenimi, iç hastalıkları, cerrahî ve dişhekimliği ihtisası yaptı; Bonn üniversitesinde doçent, profesör oldu (1918). Türkiye'ye davet edilerek görevlendirildiği Tıp Fakültesi Dişhekimliği okulunda öğrenimi batı standartlarına göre düzenledi. Çürük dişlerin bakımı, çürük profilaksisi, çene ortopedisi ve protez üstüne yaptığı çalışmalarla birçok yenilik getirdi. (M)

***KANUN** i. — Huk. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Rasgele X değişkeninin olasılık kanunu*, X ayrık bir değişkense, bu değişkenin alabileceği ayrı ayrı değerlerin kümesiyle bu değerlere tanınan olasılıkların kümesinden oluşan çift; X sürekli bir değişkense, bu değişkenin kendi değerlerini aldığı ℝ 'nin alt kümesiyle bu alt kümenin her noktasına tanınan olasılık yoğunluğundan (bk. YOĞUNLUK, *Ek*) oluşan çift.

— ANSİKL. Anayasa'da 1971'de yapılan değişiklikler sırasında yetki kanunlarıyla hükûmete kanun hükmünde kararname* (*Ek*) çıkarabilme yetkisi tanındı. (LM)

Kanun hükmünde kararname. Bk. KARARNAME, *Ek*.

***KAPAKÇIK** i. — Cerr. *Kapakçık değiştirme*, bir kalp kapakçığını bir protezle ya da başka birinden alınan bir kapakçıkla değiştirme.

— ANSİKL. Kapakçıklardaki bozukluktan ileri gelen kalp hastalıklarının cerrahî yoldan tedavisi, son yıllarda, özellikle *kapakçık değiştirme* sayesinde önemli ölçüde gelişti. Sunî kapakçık yapımında (madenden ya da plastik maddeden) elde edilen ustalık, bu çeşit kalp hastalıklarının sonucunu bir hayli iyileştirdi. Doku uyuşmazlığı nedeniyle, kan ayrılığı bulunan kimselerden kapakçık almaktan vazgeçmek gerekmekteyse de aynı kanı taşıyan kimselerden alınan parçalarla yapılan değiştirme çok iyi sonuç vermektedir, ama böylesini bulmak da çok güçtür. (L)

***KAPALI** sıf. — Mat. *Topolojik bir E uzayının kapalı alt kümesi*, topolojik E uzayı-

nın, aynı uzaydaki tümleyici parçası, bir açık* alt küme (*Ek*) olan parçası. (L)

***KAPÇIK** i. — Viroloji. *Kapçık değişimi,* bir adenovirüsün üstünü kaplayan özgül proteinli tabakanın, başka tipte bir adenovirüsün özgül proteinli tabakasına dönüşmesi.

— ANSİKL. *Kapçık değişimi,* virüs döllerinin hastalık yapma gücü bakımından çok büyük önem taşır. Örneğin tip 7 proteinli bir kapçığı bulunan ve hastalık yapan bir Para virüsünün kapçığı hastalık yapmayan tip 2 cinsinden bir adenovirüsün kapçığına dönüşebilir ve böylece Para virüsü tip 2 proteinli bir tabaka ile kaplanır; bu durumda yeni tip 2 dölü hastalık yapan bir virüs olur. (L)

***KAPI** i. — Radyotek. SECAM renkli televizyon alıcılarında, görüntü renkli olarak iletildiği ve istenen yeterli düzeye eriştiği zaman krominans devrelerini açan elektronik devre. (L)

***KAPICI** i. — ANSİKL. 1970'te çıkarılan (3 nisan) 1248 sayılı kanunda *kapıcı*'lar, 931 sayılı İş kanunu kapsamına alındı. 931 sayılı kanun, Anayasa mahkemesi tarafından biçim yönünden iptal edilince, onun yerine çıkarılan 1475 sayılı İş kanununun 5. maddesi 1248 sayılı kanundaki, kapıcılara ilişkin hükmü aynen aldı. İş kanunu kapsamına giren kapıcılık işleri şunlardır:

● İşyeri kapıcılık sözleşmeleri — Fabrika, atelye ve diğer işyerlerinde çalışan kapıcılar İş kanununa tabidirler.

● Kaloriferli konutların kapıcıları — Bunların İş kanununa tabi olmaları için kalorifer hizmetini fiilen yapıp yapmamalarının önemi yoktur.

● Günlük mesaisini bir tek konuta hasreden kapıcılar — Kapıcı, çalışma saatleri içinde birden çok eve bakıyor veya iş süresi içinde kapıcılıktan başka bir iş de görüyorsa İş kanunu hükümleri dışında kalır. Ancak, baktığı evlerin hepsi aynı işverene aitse yine İş kanunu hükümleri uygulanır. (M)

***KAPİTALİZM** i. — İkt. *Çevrel kapitalizm,* kapitalist sanayileşme sürecine girmiş, fakat «merkezî» kapitalist ekonomilere (Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine) bağımlı olan az gelişmiş ülkeleri tanımlayan kavram. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Tekelci kapitalizm.* Marx'çılara göre, tekelci güçlerle devletin «işçi sınıfını sömürerek ve geniş halk tabakalarını yağmalayarak emperyalist burjuvazinin kârını azamîleştirmeye» ve kapitalist rejimi kurtarmaya yönelik tek bir mekanizma içindeki birliği.

— ANSİKL. *Çevrel kapitalizm* kavramı, azgelişmişlik teorisinin geliştirilmesi yolunda yapılan yeni girişimlerde ortaya atılmıştır. Azgelişmişlik uzmanı iktisatçı S. Amin*e (*Ek*) göre çevrel yörelerdeki iktisadî kanunlar ve büyüme faktörleri, «merkezî» yörelerinkinden farklıdır. Çevrel yörelerdeki sermaye birikim biçimi ve iktisadî kalkınma özerk olmayıp, gelişmiş kapitalist yörelerin ihtiyaçlarına ve dinamizmine bağımlıdır. «Geçiş» kavramıyla ise, dünya sistemiyle bütünleşmiş ve ona bağımlı çevrel kapitalizmden, sosyalist biçimde kendi üzerine merkezleşmiş millî bir kalkınma modeline geçişi sağlayan stratejinin tanımlanması anlaşılır. (L)

KAPKIN (Mustafa), türk fotoğraf sanatçısı (İzmir 1924-ay.y. 1975). Lise öğreniminden sonra üç yıl kadar askerî pilotluk yaptı ve 1943'te portreci olarak fotoğrafçılığa başladı; ertesi yıl *Nine* adlı portresiyle katıldığı uluslararası fotoğrafçılık yarışmasında altın madalya aldı. 1952'de denizaltı fotoğrafçılığına yöneldi. Fotoğrafları *Hayat* (Türkiye), *National Geographic* (A.B.D.), *Image* (Fransa), *Mondo-Sommerso* (İtalya) gibi dergilerde yer aldı. Bu arada Almanya'da Devlet Yüksek Fotoğrafçılık enstitüsünde bir yıl eğitim gördü, ayrıca Almanya'da Agfa, İtalya'da Ferrania'nın kurslarına katıldı. (M)

***KAPLAN** (Hamit), türk güreşçisi. — (öl. Çorum 1975). [M]

***KAPLAN** (Mehmed), türk edebiyat tarihçisi. — Yeni eserleri: *Köroğlu* (anlatan: Behçet Mahir; derleyenler: Mehmet Akalın, Muhtar Bali ile, 1973); *Yeni türk edebiyatı antolojisi* (I. cilt, Birol Emil, İnci Enginün ile, 1974); *Cumhuriyet devri türk şiiri* (2. basısı 1975). [M]

***KAPMA** i. — Bilişim. *Sıra kapma,* bir tek giriş-çıkış birimi olan herhangi bir bilgisayarda, aritmetik ve mantık biriminin belleğine erişimi geciktirip temel bir bilgi aktarımı için bilgisayarın merkez belleğine erişim önceliği tanınması.

— Nükl. Nükleer taneciğin bombardıman edilen hedef çekirdeğin nükleonlarından birini koparmasıyla sonuçlanan ve bileşik çekirdek oluşumuna yol açmayan nükleer tepkime. (İng. *pick-up* terimine karşılık önerilmiştir.) [L]

***Kappadokia okulu.** — Eski bir bizans eyaleti olan Kappadokia'nın başlıca yedi merkezinde (Zelve, Çavuş İn, Maçan, Göreme, Ürgüp, Mavruçan, Peristrema vâdisi) görülen duvar resimleri (VI.-XIII. yy.), son on yıldan bu yana, yeni buluntuların ışığında tekrar derin incelemelere konu oldu. Sanat tarihçisi N. Thiery ile M. Restle, bu resimlerin ilkelliği, üslûp bakımından yetersizliği yolunda yıllardır süregelen önyargılara karşı çıktılar. Bütün dönemlerin gereğince temsil edilmemesine (örneğin VI.-XI. yy. resimlerinin ancak üçte biri kadardır) ve coğrafî gruplaşmalar yüzünden bu hücrenin apayrı bir gelişme göstermesine rağmen, her gün her dönemin özelliklerini iyice belirleyebilecek durumdayız. Birinci dönem resimlerinde (VI.-VIII. yy.) ilk resimlerin bütün klasik motiflerini birarada görebiliriz: cennet ağaçları, bağ, çarmıha asılı balıklar, İsa'nın ya da azizlerin (Aziz Basileios, Aziz Georgius, Çavuş İn'li, Vaftizci Aziz Yahya) hayatından sahneler. Erken İmparatorluk döneminden ya da İran Sasanîlerinden alınma süslemelere de bu dönemde rastlanır. İkinci dönem iki yüzyıllık arap akınları yüzünden harabeye dönen ve put yıkma evresinde (726-843) keşişlerin yavaş yavaş terk ettiği bu bölgede manastırların ve keşişlerin tekrar alabildiğine çoğaldığı dönemdir. İsa'nın hayatından alınma çeşitli olay dizilerinde hikâye öğesi daha bir vurgulanır, fakat azizlerin hayatından sahnelerin sayısı azalır. Buna karşılık üslûp tekdüzelikten çıkarak çeşitlenmiştir: gelişmesi bölgesel etkenlere bağlı kalan resimlerin yanı sıra, Makedonya rönesans sanatıyla benzerlikler gösteren resimler yer alır. Hıristiyanlığın, V. yy. sanatına dayalı ortak geleneği terk edilmiş, bizans etkisi olanca ağırlığını duyurmağa başlamıştır. Bazı Kappadokia resimleriyle Lombardia resimleri arasındaki yakınlık bu etkiyle açıklanabilir. Gerçekten de, putlara tapınmanın zaferinden (843) sonra Kappadokia manastırlarıyla başkent manastırları arasında yakın ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler duvar resimlerini etkilemişti. Bununla birlikte duvar resmi tek bir üslûp çerçevesinde kalmadı. İmparatorluğun öteki bölgelerinde olduğu gibi burada da üç eğilim görülür: gerçekçilik eğilimi (Karabaş kilisesi), şemalaştırma eğilimi (Eski Gümüş) ve aşırı zarafet eğilimi (Göreme'deki sütunlu kiliseler). Resim sanatının doruğuna ulaştığı XI. yy.dan hemen sonra, Selçukluların işgal ettiği bu bölgelerde hıristiyan sanat eserleri azalmağa yüz tutar, sonra da yok olur. Tarihlendirilmiş son resimler Belisırma'daki Aziz Georgius'dadır (1223-1295). Gelenekler artık unutulmuş ve manastır merkezleri arasındaki bağıntılar koptuğu için resimlerin yapısal nietliğinde tam bir çöküş başlamıştır. (L)

KAPSÜLLEME i. Fizikokim. Katı ya da sıvı haldeki maddelerin çok ince bir polimer tabakasıyla kaplandığı ve böylece kullanma anına kadar birbiriyle karışmadan kaldığı depolama yöntemi. (L)

***KAPTAN** (Arif), türk ressamı. — 1975 Devlet Resim ve Heykel sergisinde resim dalında ödül kazandı. (M)

***KAPTAN** (Atıf), türk sinema ve tiyatro sanatçısı. — Yeni filmleri: *Buzlar çözülmeden* (1966); *Gülizar* (1972). [M]

KAPTAN (Hasan), türk ressamı (Ankara 1942). Ressam Arif Kaptan'ın oğlu. İlk sergisini 1950'de açtı. Ankara'daki bu sergiden sonra yurt çapında tanındı. 15 yaşında 6660 sayılı Olağanüstü Yetenekli Çocukları Koruma yasası uyarınca Avrupa'ya gönderildi. Paris'te ressam Gustave Singier'nin denetiminde kaldı, modern ve klasik çalıştı. 1963'te Salon de mai'de, 1965'te Pittsburg'da açılan sergilere katıldı; 1969'da Türkiye'ye gelerek askerliğini yaptıktan sonra Paris'e döndü ve orada kaldı. (M)

***KAPTANPAŞA,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili, Çayeli ilçesi) bucak. — 6 384 nüf., bucak merkezi 1 020 nüf. (1970). [M]

KARAAĞAÇ, Trakya'da Edirne şehrinin Meriç vâdisi batısında yer alan bir parçası. — Daha önce Uzunköprü'den sonra Yunanistan topraklarına giren ve Karaağaç yakınında yeniden türk topraklarına dönen demiryolu 1971'de Pehlivanköy'den Edirne'ye çevrildi ve buradan da, Karaağaç üzerinden Bulgaristan'a uzanmak üzere bir güzergâh düzeltmesi yapıldı. (M)

***KARAAĞIL,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Bulanık ilçesi) bucak. — 10 674 nüf., bucak merkezi 1 421 nüf., 21 köy (1970). [M]

***KARAALİ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Bâlâ ilçesi) bucak. — 7 138 nüf., bucak merkezi 1 239 nüf., 13 köy (1970). [M]

KARABACAK (İbrahim), türk güreşçisi (Samsun 1930). Yağlı güreşte tanındı. 1954, 1956, 1959 ve 1960'ta Kırkpınar başpehlivanı oldu; 1958'de dünya üçüncülüğünü kazandı (M)

KARABELEN (Erdoğan), türk basketbolcusu (İstanbul 1936). Spora atletizmle başladı. 1 kere A millî, 3 kere genç millî oldu, sonra basketbola başladı. Fenerbahçe ve Dârüşşafaka'da, yurt dışında da Aachen (B. Almanya) ve Standart Liège'de (Belçika) oynadı. 48 kere millî oldu. [M]

***KARABİGA,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Biga ilçesi) bucak. — 7 045 nüf., bucak merkezi 3 231 nüf. (1970). [M]

KARABİLGİN (Hayri), türk yelkencisi (İzmir 1943). Yelkene Göztepe kulübünde başladı. Snipe türünde başarılı oldu. İlk defa 1962'de millî formayı giydi. Altan Yalman ile 1966 ve 1967'de Doğu Avrupa gençler snipe şampiyonu oldu. (M)

***KARABULDUK,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili, Keşap ilçesi) bucak. — 8 303 nüf., bucak merkezi 2 562 nüf. (1970). [M]

***KARABURUN,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 6 461 nüf., ilçe merkezi 1 236 nüf. (1975); 13 köy (1970). [M]

***KARABÜK,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili) ilçe. — 114 602 nüf., ilçe merkezi 69 070 nüf. (1975); 52 köy (1970). [M]

Karabükspor, türk spor kulübü. 1938'de Demir-çelik adıyla fabrika takımı olarak kuruldu. İkinci Türkiye liginin kuruluşundan sonra adına Karabükspor eklenerek Demir-Çelik Karabükspor adıyla, Karabük ilçesinin kulübü oldu. Forma rengi kırmızı-mavi'dir; 2. Türkiye liginde oynadı (1975). [M]

***KARACA** (Muammer), türk tiyatro yöneticisi ve oyuncusu. — *Cibali karakolu*'ndaki başarısını sonraki yıllarda *Demirel'e söylerim, Senatör* gibi oyunlarıyla yeniledi (1966); kendi tiyatrosunu kapattıktan sonra Kadıköy'de misafir sanatçı olarak *Uyandırma bakanı*'nı sahneye koydu ve oynadı (1974); Tevhit Bilge ile kısa süren bir ortaklık kurarak *Seçim için*'i sahneledi (1975). [M]

***KARACABEY,** esk. **Mihalıç,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili) ilçe. — 60 771 nüf., ilçe merkezi 21 276 nüf. (1975); 66 köy (1970). [M]

***KARACADAĞ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Siverek ilçesi) bucak. — 12 703 nüf., bucak merkezi 678 nüf., 13 köy (1970). [M]

***KARACAKÖY,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Çatalca ilçesi) bucak. — 7 469 nüf., bucak merkezi 1 908 nüf., 8 köy (1970). [M]

KARACAN (Ercüment), türk gazetecisi (İstanbul 1921). Gazeteci Ali Naci Karacan*ın oğlu. Robert Kolej'den sonra A.B.D.'ye giderek Illinois üniversitesinde mühendislik öğrenimi gördü. Türkiye'ye dönüşünde (1945) üç yıl kadar serbest mühendis olarak çalıştı ve babasının ölümü üzerine *Milliyet* gazetesinin başına geçti. Gazete, Ercüment Karacan'ın yönetiminde Türkiye'nin büyük ve ciddî gazetelerinden biri olarak gelişmesini sürdürdü. (M)

Karacan armağanı, *Milliyet* gazetesinin

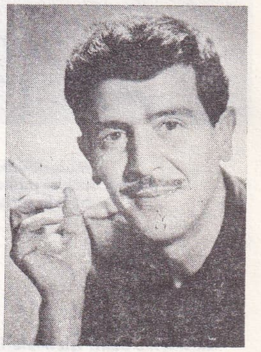

Mustafa KAPKIN

Ercüment KARACAN

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

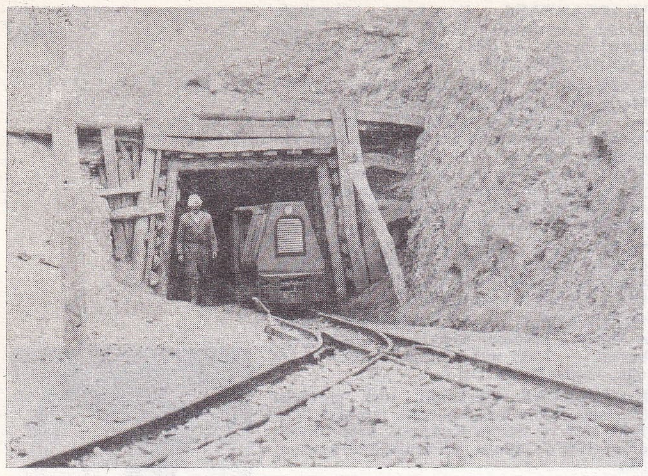

Murgul'daki maden ocaklarından birinin girişi

Karadeniz Bakır işletmeleri

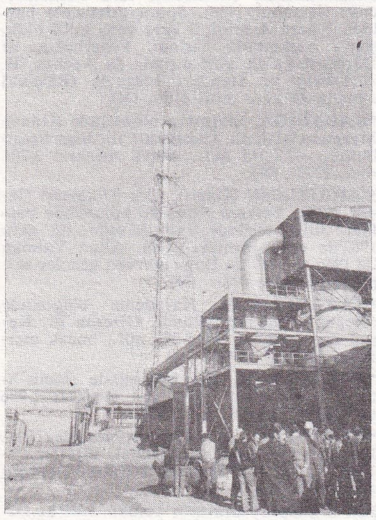

Samsun bakır izabe tesislerinde 152 m'lik bacalardan biri

Samsun bakır izabe tesislerinde üretilen ve ihraca hazırlanan bakır stokları

kurucusu Ali Naci Karacan adına konulan armağan (1962). Konusu her yıl değişir. Birinciye 10 000, ikinciye 5 000, üçüncüye 3 000 TL. ödül verilir. Kuruluşundan bu yana armağanı kazananlar: 1962'de «bir memleket gerçeği (röportaj)» konusunda Dursun Akçam (*Analarımız*); 1963'te «ilmî araştırma»da Nevin Özkan, Emin Tuncer, Mehmet Özyolcu (*Mavi Küf hastalığı*); 1964'te «toplum kalkınması» konusunda Ahmet Öztuna (*İmişehir projesi*); «1965'te foto röportaj»da Sedat Pakay (*Köprü ve geçim*), Mustafa Bakkal (*Dağ kolunun bozukdüzeni*); 1966'da «dinin türk toplumuna etkileri» konusunda Muzafer Sencer ve Kemal Vehbigül; 1967'de «günümüz diline ve hayatına uygun Karagöz oyunları» konusunda Aziz Nesin (*Karagöz'ün kaptanlığı, berberliği ve antrenörlüğü*); 1968'de «eski eserlerin bugünkü dile çevrilmesi»nde Necdet Sakaoğlu (*Tarih-i saf-tuhfetül ahbab* [*Duru tarih dostlar armağanı*]); 1969'da «Millî mücadele» konusunda Nurdoğan Taçalan (*Ege'de Kurtuluş savaşı başlarken*); 1970'te «Türk Anadolu» konusunda Necdet Sakaoğlu (*Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*); 1971'de «Türkiye'den bir gerçek (röportaj)» konusunda Ümit Kaftancıoğlu, Hakullah ve Emin Çölaşan - İcen Börtücene (*Hukuk devleti*); 1972'de «50. yılında Cumhuriyet Türkiyesi» konusunda Tunç Tayanç (*Sanayileşme sürecinde 50 yıl, 1923-1972*); 1973'te «1973 genel seçimleri» konusunda Emin Çölaşan; 1974'te, «Türkiye'de kooperatifçilik» konusunda Doçent Özer Ozankaya. (M)

***KARACAOĞLAN,** Marmara bölgesinde Ergene bölümü, Kırklareli ili, Babaeski ilçesi) bucak. — 9 094 nüf., bucak merkezi 742 nüf., 12 köy (1970). [M]

***KARACAÖREN,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, İmranlı ilçesi) bucak. — 5 846 nüf., bucak merkezi 474 nüf., 27 köy (1970). [M]

***KARACASU,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 20 703 nüf., ilçe merkezi 4 867 nüf. (1975); 31 köy (1970). [M]

***KARACİĞER** bls. i. — Patol. *İntanî karaciğer iltihabı*, hafif ya da ağır sarılığa yol açan karaciğer iltihabı (virüslerden ileri geldiği artık kanıtlanmıştır). Bk. ANSİKL.

— Tıp. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Patol. *İntanî karaciğer iltihabı*'nın kaynağı, Avustralya antijeni (bk. ANTİJEN, *Ek*) bulunduktan sonra yeniden soru konusu oldu. Hastalığın virüslerden ileri geldiği varsayımı, elektronik mikroskop sayesinde, bazı hastaların serumunda virüslere benzer tanecikler bulunup ortaya çıkarıldıkça gerçeklik kazanmağa başladı. Fakat yapılan deneyler karaciğer iltihaplarını iki tipe ayırmak gerektiğini gösterdi. İltihabın her iki çeşidi de iğneyle aşılanma sonucu meydana gelebileceği gibi ağızdan alınmayla da olabilir, ama A tipi virüslü karaciğer iltihabında kuluçka devresi kısadır ve B tipi karaciğer iltihabına aykırı olarak bunda Avustralya antijeni bulunmaz. İki tipin birbirinden farklı gelişim gösterip göstermediğini bilmek bugün için güçtür.

— Tıp. ● *Karaciğerin radyolojik incelenmesi.* Ağız yoluyla kolesistografi ve toplardamar yoluyla kolanjiyografi yapılarak safra yollarını incelemenin yanı sıra son yıllarda karaciğeri besleyen damarların saydamsızlaştırılması konusunda da ilerleme elde edildi. Dalağa, basınç altında, X ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edilerek dalak toplardamarıyla kapı toplardamarını görünür hale getiren *splenoportografi*'nin yerini şimdi daha az tehlikeli olan *arteriyografi* almıştır. Bu muayene için, uyluk atardamarına bir sonda sokularak aorta kadar uzatılır. Sondanın kıvrık ucu, ortakarın atardamarının başlangıcına, yani üst mezenter atardamarının doğduğu noktaya ulaşma olanağı sağlar. Bu yoldan şırınga edilen, X ışınlarını geçirmeyen iyotlu bir madde büyük atardamarları, karaciğer içindeki damarları ve dönüş yolu üzerindeki kapı toplardamar sistemini görme olanağı verir.

Böylece büyük atardamarlardaki bozukluklar meydana çıkarılır: damar darlıkları, anevrizmalar; karaciğer damarlarındaki anormallikler, kistlerdeki damarsızlık durumu, kanser hallerinde düzensiz lekeler; kapı toplardamarlarındaki anormallikler, özellikle siroz hallerinde normal olarak görülmeyen büyük toplardamarlardaki gelişmeler. Ortakarın atardamarı ve üst mezenter atardamarı arteriyografisi, şimdi cerrah için her müdahaleden önce muhakkak yapılması gereken bir işlemdir.

Yakın zamanda uygulamaya konan radyolojik muayene büyük bir önem taşır; bu muayene X ışınlarını geçirmeyen maddenin ağızdan, doğrudan doğruya papillaya (koledok kanalıyla pankreastan gelen Wirsung kanalının ortak uç deliği) şırınga edilmesiyle safra yollarının saydamsızlaştırılmasını gerektirir. Papilla normal halde onikiparmak bağırsağının ikinci boğumunun iç tarafında bulunur ve yeri, içinde bir sonda bulunan bir *fibroduodenoskop* (bk. FİBROSKOP, *Ek*) sayesinde belirlenir. Sarılıklı bir hastada safra yolları böylece zararsız bir tarzda saydamsızlaştırılabilir (kolanjiyografi ile buna olanak yoktur). Bu muayene koledok kanalındaki bir engelden (taş ya da pankreas kanseri) ileri gelen bir sarılıkla, süreğen karaciğer iltihabından ileri gelen sarılığı ayırt edebilmek için çok önemlidir.

● *İzotopla inceleme.* Karaciğere önemli miktarda tutunup kalan radyoaktif bir maddenin şırınga edilmesine dayanır. Radyoaktif maddeden yayınan gamma ışınımı, hastanın üstünde yer değiştiren bir detektörle (klasik sentigrafi) ya da sabit bir detektörle saptanır. (Bk. GAMMA-KAMERA, *Ek*.) Zamanımızda iyot 131'le işaretlenmiş bengal pembesinin ve koloidal altın 198'in yerini teknetyum 99 m ile işaretlenmiş albümin katışmaçları almıştır.

Bu yöntemle elde edilen karaciğer görüntüsünde 2 sm çapından büyük olan boşluklar görülebilir. Kistler, apseler, yeni kanserler açık bölgeler halinde görünür (radyoaktif madde buralara tutunmaz); sirozlar ise radyoaktif maddenin hem karaciğere düzensiz dağılımı, hem de dalakta ve kemiklerde görülmesiyle belli olur.

● *Laparoskopi.* Karın derisinde küçük bir delik açılarak buradan içeriye, ucunda görme ve ışık tertibatı bulunan bir borunun sokulmasıyla yapılır. Böylece karaciğerin durumu görülebileceği gibi ondan parça da alınabilir. Karaciğerin dış yüzünde renk değişikliği olabilir: karaciğer iltihaplarında açık renk, sarılıklarda yeşil, hemokromatozlarda pas rengi; görünüş: düzensiz, yer yer düğümcüklü (siroz, kanser) ya da kabarcıklı (tüberküloz); kıvamı: aşırı yağlı ise yumuşak, sirozlarda sert. (L)

***KARAÇALI,** Ege bölgesinde (Muğla ili, Köyceğiz ilçesi, Ortaca bucağı) kasaba. — 4 320 nüf. (1970). [M]

***KARAÇAY,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Samandağ ilçesi) bucak. — 14 703 nüf., bucak merkezi 971 nüf., 15 köy (1970). [M]

***KARAÇAYIR,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 225 nüf., bucak merkezi 774 nüf., 18 köy (1970). [M]

***KARAÇOBAN.** Bk. KARAKÖPRÜ, *Ek*.

KARADENİZ (Harun), türk inşaat mühendisi ve yazarı (Giresun, Alucra 1942-İstanbul 1975). 1971'de İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi. 1964-1965 ders yılında aynı fakültenin, 1968-1969'da İstanbul Teknik üniversitesinin öğrenci birliği başkanlıklarını yürüttü; aynı yıl Kartal İşçi birliğinin kuruluşunda rol oynadı. 1971 sonrası sıkıyönetim dönemlerinde üç kere tutuklanarak yargılandı. 1972'de yakalandığı kanserden sonra sağ kolu kesildi; hastalık tüm vücudu sardığından kurtulamadı. Eserleri: *Kapitalsiz kapitalistler* (1968); *Eğitim üretim için* (1971); *Yaşamımdan acı dilimler* (1975); *Olaylı yıllar ve gençlik* (1975). [M]

KARADENİZ (Raif), türk devlet ve siyaset adamı (Vakfıkebir 1895). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1924), Trabzon'da avukatlık yaptı (1925-1930). Trabzon milletvekili oldu (1931-1950). Gümrük ve Tekel bakanlığı (1939-1943), Ticaret bakanlığı (1945-1946), Büyük Millet meclisi başkan yardımcılığı (1947-1950) yaptı. 1950'den sonra avukatlığa döndü. (M)

***Karadeniz Bakır işletmeleri. —** Ortaklığa bağlı kuruluşlar 1973 martında deneme çalışmalarına başladı. Aynı yıl içindeki üretim, planlanan kapasitenin yüzde 25'inin üzerine çıkamadı ve ortaklık 1973 yılını 40 milyon 976 bin TL. zararla kapadı. Dış bakır fiyatlarının sürekli düşmesi, ihracat yükümlülüğü, maliyetin çok altında satış yapma zorunluğu da zararı etkileyen sebeplerdendi. Gene 1973 yılında sermaye 600 milyon TL.na çıkarıldı.

Ortaklığın Murgul, Hopa, Espiye, Samsun ve Küre'de maden ocakları ve fabrikaları vardır. Küre'de yeraltı madencilik yöntemleriyle yılda yüzde 6 bakır ihtiva eden 94 000

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

t cevherin İnebolu yoluyla Samsun'a iletilmesi ve burada Murgul'dan gelen yüzde 17'lik konsantre ile karıştırılarak fabrikada izabe edilmesiyle (yüzde 99 bakır, 6 817 kg gümüş, 334 kg altın içeren) bilister bakır üretilmektedir. Kuruluşun 1974'te üretim miktarları şöyleydi: 73 071 t bakır konsantresi, 27 711 t pirit konsantresi, 39 064 t küre cevheri, 10 802 t bilister bakır. Kuruluşça, Çakmakkaya, Damar, Küre, Bakibaba maden ocaklarından çıkarılan bakır cevheri miktarı 1 milyon 680 786 tondu. Aynı yıl zarar 105 milyon 208 bin TL.na yükseldi. Ortaklığın 1974 sonu itibarıyla yatırımlar tutarı 1 milyar 787 milyon TL.nı buldu; bunun 819 milyonu Murgul'da, 702 milyonu Samsun'da, 76 milyonu Küre'de, 24 milyonu Espiye'de gerçekleştirildi.
Sülfürik asit üretimi kuruluş projesine alındığı halde Samsun asit fabrikası 1974'te de üretime başlayamadı.
Ortaklığın çeşitli işyerlerinde çalışan görevli sayısı 2 600'dür (1974). İşletme 1975'te uzun süren grevler ve trafo merkezinde meydana gelen patlama sonucu önemli zararlara uğradı. (M)

***KARADENİZ bölgesi,** Türkiye'nin yedi coğrafî bölgesinden biri. — 1975 sayımına göre 7 milyon 281 653 nüf. Nüfus yoğunluğu kuzeydoğu (Rize 85,4) ve sanayi bölgesinde (Zonguldak 96), orta ve iç kısımlara oranla daha fazla. Bölgede 10 000'in üstünde 50 yerleşme merkezi var. Bunlardan Samsun (169 060), Trabzon (97 208), Zonguldak (90 110), Çorum (64 839) 50 000'in üstünde.
Tarım ana geçim kaynağı olmağa devam etti. Üretimde küçük bir artış oldu. 1972 tarım istatistiklerine göre 1 milyon 338 409 t olan buğdayın çoğu iç kısımlarda üretildi. Çorum (303 000 t), Samsun (147 700 t), Tokat (17 652 t), Amasya (133 200 t) başta gelen üretim merkezleri olarak belirdi. 564 097 t olan mısır üretiminde Samsun 204 000 tonla baştaki yerini korudu. Onu 78 080 tonla Ordu, 57 465 tonla Giresun ve 55 000 tonla Trabzon izledi. Bölgede 435 849 t arpa üretildi: Çorum 127 000 t, Tokat 65 220 t, Amasya 51 235 t. Pirinç üretiminde önemli bir artış olmadı: 51 867 t. Çorum (28 600 t) ve Samsun (10 700 t) pirinç üretiminde baştaki yerlerini korudu. Toplam 59 390 t olan baklagil üretiminde fasulye (19 205 t), fiğ (9 981 t), mercimek (3 806 t) baş sırayı aldı. Patates üretimi 508 682 tona çıktı. Şeker pancarı 1 milyon 385 496 t üretildi. Bu konuda Amasya (414 521 t), Tokat (391 018 t), Samsun (256 812 t), Bolu (153 100 t) başta gelen üretici iller oldu. Fındık üretimi 168 729 tona ulaştı. Turunçgillerde önemli bir gelişme olmadı. 194 686 t yaş çay üretildi. Bu miktar 36 fabrika ve atelyede işlendi. Kuruluşlar, artan üretime cevap veremediği için bir miktar çay işlenemeden denize döküldü. Tütün üretimi önemini korudu; Samsun (11 528 t), Trabzon (3 213 t), Tokat (7 983 t) başta gelen üretim bölgeleri oldu. Rize'nin Pazar ilçesinde de puro tütünü (40 t) üretimi gelişti. Hayvancılık alanında küçük artışlar kaydedildi: koyun (4 milyon 643 020) ve sığır (4 milyon 650 630) sayısı artarken, kıl keçisi (1 milyon 503 020), tiftik keçisi (845 910), manda (366 220), at, eşek, katır sayısı azaldı.
Zonguldak'ta çıkarılan maden kömürünün Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planı sonunda yılda 9 milyon 600 000 t (tuvönan) olacağı hesaplandı; 1973'teki üretim 7 milyon 851 000 tondu. 1973'te Karadeniz* (*Ek*) Bakır işletmeleri deneme üretimine başladı. Trabzon-İran transit yolu yapımı çalışmaları sürdürüldü. Ordu'nun Fatsa ilçesinde balık unu fabrikası yapımına başlandı. (M)

***Karadeniz Teknik üniversitesi.** — 1970'ten sonra üniversiteye iki fakülte daha eklendi: Orman fakültesi ve Temel Bilimler (gündüz ve gece bölümleri) fakültesi. Üniversitenin öğrenci sayısı da sürekli artarak 1974-1975 öğrenim döneminde 2 652'si yerli (175 kız) ve 202'si yabancı (7 kız) olmak üzere 2 854'e yükseldi. Öğretim kadrosu, 68'i başka yükseköğrenim kurumlarından olmak üzere, 257 kişiye çıktı. Bu kadro 15 profesör, 20 doçent, 55 doktor asistan, 149 asistan ve 18 öğretim görevlisinden oluşuyordu. (M)

***KARADERE,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, Hendek ilçesi) bucak. — 5 664 nüf., bucak merkezi 363 nüf., 8 köy (1970). [M]

***KARADİREK,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Afyon ili, Sandıklı ilçesi) bucak. — 12 663 nüf., bucak merkezi 2 401 nüf., 11 köy (1970). [M]

Kara eylül, Filistin direnme hareketi; eylül 1970'te Ürdün olayları sırasında ortaya çıktı. (Bk. FİLİSTİN DİRENME TEŞKİLÂTI, *Ek.*) [L]

***KARAGÖZ** bls. i. — ANSİKL. Temş. santl. Gölge oyununun yaşatılmasını sağlamak amacıyla 1974'te İstanbul'da üç gün süren bir seminer düzenlendi (23-25 ekim). Seminere katılan türk folklor uzmanları, konuşmalar sonunda beliren önerilerini 15 maddelik bir bildiride topladılar. Bildiride Karagöz'ün yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması için bir Karagöz tiyatrosu kurulması, Devlet konservatuvarında bu konuda öğretim yapılması, geleneksel türk gölge ve gösteri sanatları enstitüsü kurulması, bu hedeflere varılabilmesi için devletin yardımcı olması istendi. Aynı yıl Kültür müsteşarlığı tarafından İstanbul konservatuvarında Karagöz tasvirleri yapımı kursu açıldı ve 13 sanatçı buradan sertifika aldı. (M)

***KARAHALLI,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Uşak ili) ilçe. — 17 166 nüf., ilçe merkezi 5 530 nüf. (1975). [M]

***KARAHAN** (Abdülkadir), türk edebiyat tarihçisi. — *Nef'i divanından seçmeler* (1971) adlı eseri yayımlandı. (M)

***KARAHASAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Malazgirt ilçesi) bucak. — 7 283 nüf., bucak merkezi (*Adaksu köyü*) 1 840 nüf., 14 köy (1970). [M]

***KARAHASANLI,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili, Kozaklı ilçesi) bucak. — 5 260 nüf., bucak merkezi 2 238 nüf., 7 köy (1970). [M]

***KARAHİSAR,** Ege bölgesinde (Denizli ili, Tavas ilçesi, Kızılcabölük bucağı) muhtarlık. — 3 476 nüf. (1970). [M]

KARAHÖYÜK, Konya yakınında arkeolojik yerleşme. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesi adına Sedat Alp tarafından yürütülen kazılarda dört Eski Hitit tabakası ve Bakır çağı tabakası ortaya çıkarıldı. Çalışmalar sırasında Hitit devrine ait saray ve caddeler bulundu ve zengin mühür koleksiyonları elde edildi. Ayrıca Eski Hitit devrine ait, şimdiye kadar bilinen en büyük şehir suru bu kazılarda ortaya çıkarıldı. (M)

***KARAİSALI,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili) ilçe. — 52 408 nüf., ilçe merkezi 2 319 nüf. (1975); 97 köy (1970). [M]

***KARAKASIM,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 866 nüf., bucak merkezi 652 nüf., 5 köy (1970). [M]

Karakaya Hidroelektrik santralı ve barajı, Fırat nehri üzerinde, Malatya yakınında, Keban barajının 160 km güneyinde kurulması planlanmış elektrik üretim ve sulama tesisi. Türkiye'nin en büyük barajı olarak tasarlanan tesisin hazırlık çalışmaları 1975'te başladı ve su altında kalacak olan, Baskil'e bağlı 19, Sivrice'ye bağlı 13, Keban'a bağlı 1 köyde kamulaştırma işlemleri yapıldı. Bir yandan da dış kredi için Dünya bankasıyla görüşmeler sürdürüldü. Proje barajın temelden yüksekliğinin 173 m, kret uzunluğunun 462 m, dolgu hacminin 1 milyar 400 milyon m³, göl yüzeyinin 293 km² olması; tesisin beton kemer ağırlık tipinde yapılması ve 2 milyar 066 milyon lira harcanarak 1981'de bitirilmesi; buradan yılda 7,5 milyar kW/saat enerji elde edilmesi ve Harran ovasının da bu barajdan yararlanılarak sulanması planlandı. (M)

***KARAKEÇİ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü Urfa ili, Siverek ilçesi) bucak. — 7 370 nüf., bucak merkezi 2 285 nüf., 3 köy (1970). [M]

***KARAKEÇİLİ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Bâlâ ilçesi) bucak. — 12 448 nüf., bucak merkezi 3 377 nüf. (1970). [M]

KARA KEMAL İaşeci (Nargileci de denir), türk siyasetçisi (İstanbul 1868-ay.y. 1926). Düzensiz bir eğitim gördü ve gençlik yıllarından başlayarak siyasetle ilgilendi. Bu ilginin gelişmesinde, o sıralarda Osmanlı imparatorluğunun çeşitli bölgelerinde

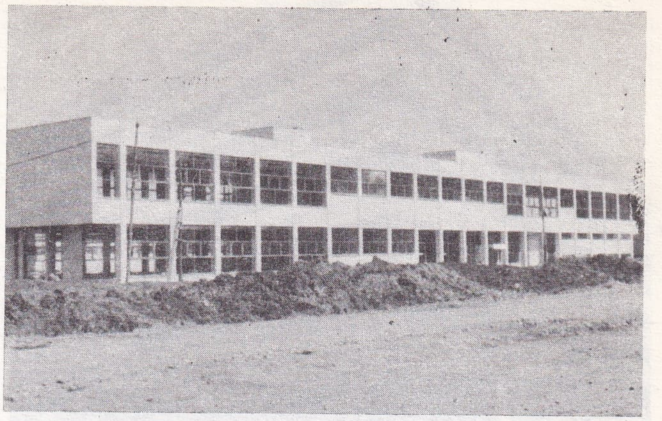

Karadeniz Teknik üniversitesinin tamamlanan ek binalarından biri

yer yer başgösteren ayaklanmalara karşı duyarlık ağırlık kazandı. Bu yolda mücadele edebilmek için Teşkilâtı Mahsusa'ya girdi ve Balkanlar'da komitacılık faaliyetine katıldı. İttihat ve Terakki cemiyetine girdi; 1912'de Merkezi Umumî tarafından İstanbul müfettişi olarak görevlendirildi. İkinci Meşrutiyet'ten sonra başlayan, ticaret hayatından azınlıkların temizlenmesi ve bu alandaki faaliyetin millîleştirilmesi çabalarına önemli katkıları oldu. Bu amaçla esnafı ve fırıncıları dernekleştirdi. O tarihte fiyatı 57 para olarak saptanan fakat 60 paraya satılan bir somun ekmekten elde edilen 3 paralık farkla derneklere malî güç sağladı. Millî iktisat bankasını, Millî Mensucat ve Kantariye şirketlerini kurdu. O sıralarda İstanbul'da sayıları 18 000'i bulan rum ve ermeni bakkalın yerini türklerin alabilmesi için çalıştı. İstanbul iaşe umum müdürlüğü döneminde dokuz aylık bir süre içinde şehirde 96 fırının açılmasını sağladı. Gene aynı dönemde bir ara iaşe nazırı İsmail Hakkı Paşa'ya vekâlet etti. Ticaret hayatının örgütlenmesine öncülük etti. Ferid Paşa ile sürekli işbirliği yaptı. İkinci Dünya savaşının yenilgiyle sona ermesi üzerine İttihat ve Terakki üyeleri hakkında başlayan sürekli takiplerde kaçma ve sığınak sağlama bakımından onlara yardımcı oldu; bu takip kampanyasına katılan ermenilere misillemede bulunmak amacıyla, Kara* (*Ek*) Vasıf ile birlikte Karakol cemiyetini kurdu. Sonunda bu çabaları yüzünden İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü (1920). Sürgünden dönüşte İstanbul'a yerleşerek daha önce kurduğu ticaret düzenini yürütmeğe devam etti. Bu arada İzmir'de Atatürk'e karşı düzenlenen suikaste adı karıştığı için İstiklâl mahkemesince gıyaben ölüm cezasına çarptırıldı (1926). Bir süre gizlenmeyi başararak ölümden kurtulduysa da izinin tespit edildiğini ve yakalanacağını anlayınca intihar etti (1926). [M]

Kara KEMAL

***KARAKOÇ** (Sezai), türk şairi. — *Mağara*

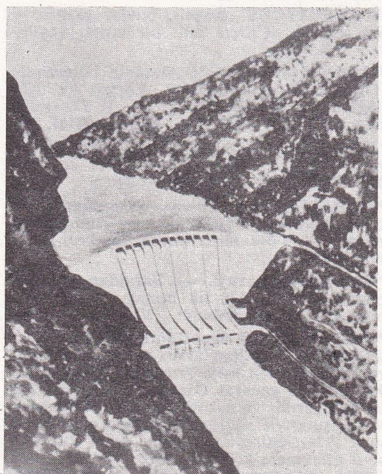

Karakaya barajı (maket)

Foto. Milliyet arşivi (2), Günaydın arşivi (MEYDAN)

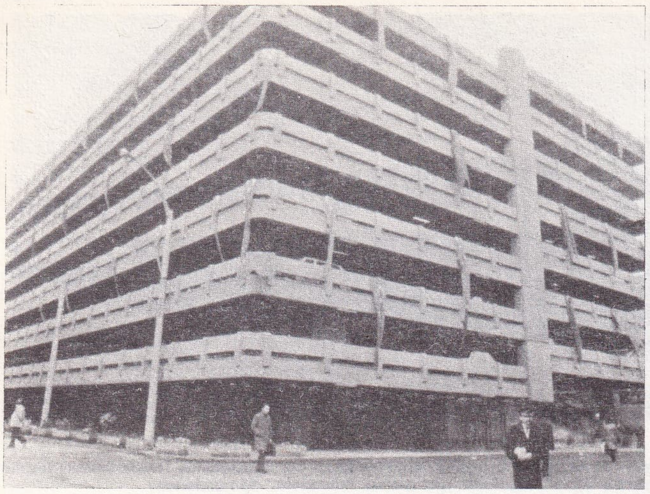

Karaköy'de açılan (İstanbul 1976) Türkiye'nin çok katlı ilk otoparkı

ve Işık (1969); *Ölümden sonra kalkış* (1970) adlı eserleri yayımlandı. (M)

***KARAKOÇAN**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili) ilçe. — 39 072 nüf., ilçe merkezi 5 536 nüf. (1975); 85 köy (1970). [M]

***KARAKÖPRÜ**, esk. **Karaçoban**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum ili, Hınıs ilçesi) bucak. — 19 086 nüf., bucak merkezi 2 174 nüf. (1970). [M]

***KARAKÖSE**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili) merkez ilçe. — 76 358 nüf., ilçe merkezi 34 951 nüf. (1975). [M]

***KARAKÖY**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Varto ilçesi) bucak. — 7 360 nüf., bucak merkezi 567 nüf., 19 köy (1970). [M]

***KARAKÖY**, İstanbul'da semt. — 1976'da (mart) açılan çok katlı otoparkla bu kesimin trafik sorununa bir ölçüde rahatlama getirildi; 7 kat olarak yapılan binanın alanı 2 400 m², park yeri alanıysa 16 400 m²'dir. 600 otomobil alacak büyüklükte olan yapı 4 yılda, 18 milyon TL. harcanarak tamamlandı. (M)

***KARAKULAK**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili, Çayırlı ilçesi) bucak. — 8 194 nüf., bucak merkezi 2 266 nüf., 16 köy (1970). [M]

***KARAKURT**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili, Sarıkamış ilçesi) bucak. — 19 348 nüf., bucak merkezi 1 462 nüf. (1970). [M]

***KARAL** (Enver Ziya), türk tarihçisi. — Türk Tarih kurumu başkanı oldu (1973). Yeni eserleri: *Osmanlı tarihi* (VIII. cilt, 1962); W. Heyd'ten *Yakındoğu ticaret tarihi* (1975) adlı kitabı dilimize çevirdi. (M)

***KARALİYÇEV** (Angel), bulgar yazarı. — Son olarak *«Çiftçi»* adlı bir anlatı yayımladı (1963). [L]

***KARAMAĞARA**, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili, Akdağmadeni ilçesi) bucak. — 18 539 nüf., bucak merkezi 2 505 nüf., 33 köy (1970). [M]

***KARAMAN**, İç Anadolu bölgesinde (Konya ili) ilçe. — 108 116 nüf., ilçe merkezi 43 735 nüf., 97 köy (1975). [M]

***KARAMANLI**, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili, Tefenni ilçesi) bucak. — 8 044 nüf., bucak merkezi 6 007 nüf. (1970). [M]

***Karamanlı barajı**. — Barajdan yararlanacak alanın 2 538 ha olması planlanarak tesis 1975'te tamamlandı. (M)

***KARAMANLİS** (Konstantin), yunanlı devlet adamı. — «Albaylar»ın darbesinden sonra Paris'e giden eski Yunanistan başbakanı Karamanlis general Gizikis tarafından Atina'ya çağrıldı ve askerî cuntanın iktidardan uzaklaşmasıyla yeniden başbakan oldu (temmuz 1974). Göreve geldikten sonra kurduğu sivil hükûmete komünistlerin dışında hemen bütün eğilimlerin temsilcileri katıldı. Karamanlis eylülde Yeni Demokratik hareketin kuruluşunu açıkladı ve bu siyasal topluluk kasımda yapılan genel seçimde oyların yüzde 54'ünü alarak yunan parlamentosundaki 300 sandalyenin 220'sini kazandı. Bunun üzerine Karamanlis yeni bir hükûmet kurdu. Hükûmetin kuruluşundan sonra, seçim öncesindeki sözünü yerine getirerek krallık müessesesinin korunup korunmaması konusunda referandum düzenledi ve böylelikle krallığı sona erdirmiş oldu (1975). Ülkesinden uzak kaldığı yılları geçirdiği Fransa'ya gidişinde (haziran 1975) geniş ilgi gördü ve daha sonra Fransa devlet başkanı Gircard d'Estaing'i Atina'da aynı biçimde ağırladı. (LM)

***KARAMÜRSEL**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü Kocaeli ili) ilçe. — 35 113 nüf., ilçe merkezi 13 463 nüf. (1975); 44 köy (1970). [M]

***KARANLIK** i. — Psikol. *Karanlık yılgısı*, ışıksızlıktan ya da karanlıktan ileri gelen akıldışı, yıldırıcı, sıkıcı korku: karanlık bir yerde duyulan az veya çok belirgin bir korku ya da çok az aydınlığın yol açtığı ruhsal bozukluklar halinde kendini gösterir. (L)

***KARAOĞLAN**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Ovacık ilçesi) bucak. — 1 056 nüf., bucak merkezi (esk. *Kakbil*) 77 nüf., 6 köy (1970). [M]

***KARAOĞLANLI**, Ege bölgesinde (Manisa ili, Merkez ilçesi) bucak. — 6 905 nüf., bucak merkezi 2 631 nüf., 6 köy (1970). [M]

KARAOĞLANOĞLU (İbrahim), türk askeri (Talas 1924-Girne 1974). Kara Harp okulunu bitirdi (1945), Aşkale Zırhlı Birlikler komutanlığı emrine bölük komutanı olarak ordu saflarına katıldı, Trakya'da ve Karaköse'de zırhlı birliklerde görev aldı, Kara Harp okulunda öğretmenlik yaptı. Osmaniye'de 50. piyade alay komutanıyken (1972-1974) Kıbrıs'a çıkarma yapan alayın başına getirildi. Çıkarma hareketinin ilk günü (20 temmuz) Girne'de şehit düştü. Öbür kıbrıs şehitleriyle birlikte defnedildiği şehitliğe *Karaoğlanoğlu şehitliği* adı verildi. (M)

KARAOSMANOĞLU (Attilâ), türk iktisatçısı (Manisa 1932). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1958), orada asistan oldu; Planlama teşkilâtının kuruluşunda İktisadî Planlama dairesi başkanlığına atandı (1960). Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumu iktisat danışmanı (1965), O.E.C.D.'nin bilim planlaması danışmanı (1965) olarak çalıştı. Uluslararası İmar ve Kalkınma bankasının Washington merkezinde iktisat uzmanı olarak görevlendirildi (1966). 12 Mart muhtırasından sonra kurulan birinci Erim hükûmetinde başbakan yardımcılığı yaptı (1971), 11'ler grubuna bağlı olarak hükûmetten çekildi ve bir süre sonra Uluslararası İmar ve Kalkınma bankasındaki işine döndü. (M)

***KARAOSMANOĞLU** (Yakup Kadri), türk yazarı ve romancısı. — (öl. Ankara 1974). [M]

***KARAOVA**, Ege bölgesinde (Muğla ili, Bodrum ilçesi) bucak. — 7 451 nüf., bucak merkezi (*Mumcular köyü*) 2 003 nüf. (1970). [M]

***KARAÖREN**, Orta Anadolu bölgesinde (Çorum ili, İskilip ilçesi, Merkez bucağı) kasaba. — 4 076 nüf. (1970). [M]

Kara Panterler, ing. *Black Panthers*, A.B.D.'de askerî biçimde örgütlenmiş zenci

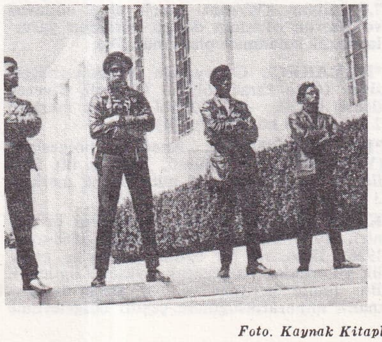

militanlardan oluşan ırk ayrımına karşı parti:

Kara Panterler partisi, A.B.D.'de zenci aşırıcılığının en radikal partisidir. Önderleri Huey Newton, Bobby Seale ve Eldridge Cleaver, müslüman zencilerin (Black Moslems) ırkçı tezlerinden vazgeçmişlerdir; beyazların da kendi saflarında savaşmasını kabul ederler («Peace and Freedom» [Barış ve Özgürlük] hareketi) ve geniş bir devrimci hareket kurulmasını isterler. Siyasal bakımdan partide oldukça farklı görüşler yer alır. Amaçlarından biri, zencilerin kendi sorunlarına, özellikle zenci getto sorununa sahip çıkmaları ve kendi seslerini işittirmeleridir. Kara Panterler'in askerî eğitimden geçirilen genç üyeleri, A.B.D. polisleriyle birçok kere kanlı çatışmalara girişmişlerdir.

Partinin önderlerinden Newton 1968 martında, Oakland'da (Kaliforniya) bir polisin öldürülmesinden sanık olarak tutuklandı. 1969 kasımında, örgütün yöneticisi Bobby Seale, Chicago'da 5 ay süren bir davadan sonra dört yıl hapis cezasına çarptırıldı, bunun üzerine birçok kanlı gösteri düzenlendi, bombalar patlatıldı.

1969 aralığında, Kara Panterler'in önderi Fred Hampton, polisle bir çatışma sırasında öldürüldü; Watts gettosuna yapılan bir saldırıda önderlerden Bobby Rush da tutuklandı. Polisin eylemleri, parti içi çatışmalar (Earl Anthony, Eldridge Cleaver ve Bobby Seale arasındaki rekabet; Stokely Carmichael'in 1969'da partiden istifası) Kara Panterler'e ciddî darbe indirdi.

1970 eylülünde, Eldridge Cleaver, Cezayir'de Kara Panterler'in «milletlerarası şubesi»ni açtı ve Cezayir hükûmetinin bu örgütü bir «kurtuluş hareketi» olarak tanımasını sağladı. (L)

Karapınar. Arkeol. Keban barajı göl alanında, Acuzlu köyü yakınında tarihöncesi açık atelye. 1969'da Kılıç Kökten tarafından ortaya çıkarıldı. Türkiye'de az sayıda bulunan, çakmaktaşından yapılmış, Prechélléen'e ait olduğu ileri sürülen omurgalı, yakut sırtlı, satır biçimli el baltaları en değerli buluntulardır. Chelléen, Acheuléen el baltaları, iri sırtlı, geniş kenarlı kazıyıcı, eski Levalloisien tipe uyan Moustérien tekniğe dönük büyük uç ve kazıyıcılar Karapınar'ın en güzel yüzey buluntuları sayılır. (M)

***KARAPINAR**, esk. **Sultaniye**, İç Anadolu bölgesinde (Konya ili) ilçe. — 46 981 nüf., ilçe merkezi 19 559 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

***KARAPÜRÇEK**, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, Akyazı ilçesi) bucak. — 9 906 nüf., bucak merkezi 2 009 nüf., 17 köy (1970). [M]

***KARAR** i. — İkt. Bir kişi, firma veya ailenin, mümkün çeşitli faaliyetler arasından en uygun çözüm yolunu seçme işlemi.

— ANSİKL. *Karar* konusunda yapılan araştırmalar, karar sürecinin rasyonelleştirilmesi üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Bu araştırmalar çeşitli biçimlerde yönlendirilir: kararın kendisi incelenebileceği gibi, kararı alan kişi ve gruplar da incelenebilir veya karar alma süreci ayrıntılarıyla çözümlenebilir. Bazı araştırmalarda kararın sadece iktisadî tarafı ele alınır. Bazı araştırmalarda, alınacak karar sonucu bir şirketin bünyesinde meydana gelecek bütün değişiklikler çözümlenir. Bazı araştırmalarda ise karar alırken çevredeki sosyolojik ve psikolojik unsurlar ile karar alanların sosyolojik ve psikolojik durumları ortaya konmağa çalışılır. Ayrıca kararı rasyonelleştirme çabasıyla, matematik modeller kurarak karar almayı bir şekle bağlamağa çalışan araştırmalar da vardır. Karar sürecinin incelenmesi, çoğu kimse için, özellikle belirlenmiş amaçların ışığı altında şirketin faaliyetler bütününü, şirketin örgüt yapısını, kişi ve grupların sosyal ve psikolojik tepkilerini, bilgi hareketinin işleyişini ve değerlerin çözümlenmesini öğrenmemize yarayan bir yöntem olmuştur. Böylece sadece karar alma sürecinin çözümlenmesiyle şirketin bütün faaliyet alanı ve çevresi göz önüne alınmış olur. Bundan, karar teorisinin, şirketi, bir sosyal sistem olarak daha geniş bir açıdan gördüğü sonucu çıkar. (L)

***KARARLI** sıf. — Metalürji. *Yarı kararlı*

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN) : Vignes-Gamma (LAROUSSE)

denge, mutlak bir denge durumuna ulaşmasa bile, hiç değilse tepkimelerin normal hızları için yeterli derecede kararlılık gösteren fizikokimyasal denge: *Demir ve karbon alaşımlarında yarı kararlı denge, çeliklerde ve ak dökme demirde olduğu gibi demir-karbür diyagramıyla gösterilir; oysa kararlı dengeyi, gri dökme demirlerdeki demir-grafit diyagramı verir.* (*Eşanl.* YARIDENGE.)

— ANSİKL. Gerek sıvı, gerek katı haldeyken maden ve alaşımlarda meydana gelen çeşitli dönüşümler ısıl çalkantı etkisiyle atomların hareketinden doğar. Sıcaklık düşüp de ısıl çalkantı azaldıkça, bu dönüşümlere karşı koyan birtakım yan tedirginlikler belirmeğe başlar. Böylece maden ya da alaşımda *yarı kararlı* denilen bir denge kurulur; bu dengenin yapının kullanımı için yeterli kararlılığı gösterebildiği halde, minimum iç enerjiyi taşıyan en büyük fizikokimyasal kararlılığa ulaşamaz; bu yüzden de yarı kararlı denge, örneğin ısıtma gibi herhangi bir dış etkiyle bozulabilir.
Maden ve alaşımların çoğu, çevre sıcaklığında zamanla yapısı değişmeyecek şekilde yarı kararlı bir denge durumunda kullanılır. Bileşimindeki demire bağlı karbonun demir karbür (semantit) halinde bulunduğu ak dökme demirler ve adî çelikler yarı kararlı denge durumundadır; bu alaşımlar için kararlı denge durumu, karbonun grafit halinde bulunduğu gri dökme demirlerdeki dengedir. Aynı şekilde, su verilmiş çeliklerin bazı fazları (martensit, beynit, trustit), su verme işleminden sonra uygulanan bir ısıtma ya da menevişleme işlemiyle hemen değişebilen ya da bozulabilen yarı kararlı bir yapı gösterir.

Katılaşma evresi de, aşırı soğumadan, yani maden veya alaşımın katılaşma sıcaklığı altında sıvı halde tutulmasından sonra gene yarı kararlı bir denge durumuna geçer; bu durumda, bir dış etki ya da banyodaki bir değişiklik (sıcaklığın birden değişmesi, katılaşma çekirdekleri oluşturan maddelerin katılması, banyonun çalkalanması v.d.) katılaşmaya yol açabilir. (L)

***KARARLILIK** i. — Sosyal psikol. Belli bir görüşü yılmadan savunan ve tutarlı bir biçimde geliştirebilen bir azınlığın (bu bir tek kişi de olabilir) davranışını nitelemek için Cl. Faucheux ve S. Moscovici tarafından önerilen kavram.

— ANSİKL. Normlaştırma ve kurallara uyma en çok incelenmiş sosyal etmenlerdi. Bununla birlikte sosyal psikoloji uzmanları değişiklik etmenini ihmal etmenin güçlüğünü de belirtirler; değişiklik yenilik demektir ve toplumsal değişikliğe ya da azınlıkların eylemine ilişkin olduğu zaman önemi büyüktür. Fakat normlaştırmayı ya da kurallara uymayı açıklayan etmenler yeniliğe uygulanamaz; bu yüzden yeni bir kavram önerilmiştir: *kararlılık kavramı*. Kararlılık bir davranış üslûbudur, yani etkileri, destekleyen fikrin özünden bağımsızdır: söylenen şey söyleyiş biçiminden daha az önem taşır. Kararlılık çevrede bir değişmezlik yaratır; bunun sonucu olarak çok istediğimiz halde değişmez ilişkiler kurmakta güçlük çekeriz. Kararlılık azınlığın kendi yargısına duyduğu güveni gösterir ve seçenek olanağını açıkça sınırlar. Bu iki öğe topluluğun eylemini kolaylaştırır ve topluluğun öteki üyeleri üstünde kandırıcı etki bırakır.

Cl. Faucheux ve S. Moscovici tezlerini desteklemek için birçok deneye dayanırlar ve özellikle Asch etkisini kararlılık açısından yeniden yorumlarlar. Bu durumda çoğunluk alışılmış norma göre azınlık gibi düşünülebileceğinden, «kararlı bir azınlığın çoğunluğa değgin bir normu değiştirebileceğini» kanıtlarlar. Kararlı bir azınlığın etkisini, uzmanlar 1967'de, özellikle aşağıda anlatılan deneyle gösterdiler. Deney, uygulanan kişilere, değişik ve mümkün kurallar için insanların tercihleri hakkında bir uygulamalı psikoloji araştırması olarak sunuluyordu. Birtakım kişilere biçimi, boyu, rengi ya da çevresi değişik bir dizi desen gösteriliyor, sonra her desende bu dört özellikten hangisinin kendilerine daha yatkın göründüğünü yüksek sesle söylemeleri isteniyordu. Burada önemli olan, cevapların, bir akıl yürütmeyle desteklenmesine ihtiyaç duyulmaksızın verilebilmesini sağlayacak bir durum yaratmaktır. Deneklerin arasına katılan bir «ayakçı», hiç bir açıklamada bulunmadan daima «renk» diye cevap verir. Alınan sonuçlar, içinde ayakçı bulundurulmayan kümelere göre, hep aynı cevabı veren bir ayakçı bulundurulan kümelerde «renk» cevaplarının dikkati çekecek derecede arttığını ortaya koyar. Bütün bunlar gösteriyor ki, çoğunluk olmalarına ve o belirli kişinin fikrini destekleyen hiç bir şey bulunmamasına rağmen zayıf kişiler gitgide fikir değiştirmekte ve o ayakçının görüşünü benimsemektedirler. Oysa yalnız hep aynı cevabı veren ayakçı kararlı kalmaktadır. (L)

***KARARNAME** bls. i. — ANSİKL. Türk anayasa sistemine göre, yasama yetkisi, devredilemeyecek bir biçimde T.B.M.M.'ye aittir. İdare de, kanunlarla bağlıdır. Kanunların, sınırlarını çizmediği, temel ilkelerini saptamadığı konularda idare kendiliğinden harekete geçerek, birtakım genel işlemler yapamaz. İdare, sadece kanunların uygulanmasını sağlamak veya göstermek için tüzük ve yönetmelikler çıkarabilir. 1961 Anayasası'nın bu sistemi değiştirildi ve idarenin çabuk ve etkin yürütme gücüne sahip olması için yürütmenin kanun olmadan da gerekli düzenlemeleri yapması, anayasada yer almış olmasa bile, kararnameler çıkarabilmesi sağlandı ve bu imkân Anayasa mahkemesi ve Danıştay'ca da kabul edildi. Ancak, özellikle planlı kalkınmanın gerektirdiği etkin yürütme gücü için bu hukukî olanaklar da yeterli bulunmadı. Fransa'da örnekleri görülen ve Osmanlı devletinin son düzeninde de başvurulmuş olan, kanun etki ve gücüne sahip kararnameler çıkarılabilmesi olanağının Bakanlar kuruluna tanınması yoluna gidildi. Bu amaçla 1971 yılında anayasa önemli değişikliklere uğrarken, kanun koyma yetkisini düzenleyen 64. maddeye, Kanun hükmünde kararnameleri (K.H.K.) öngören hükümler eklendi.

Kanun hükmünde kararname Bakanlar kurulunca çıkarılabilir. K.H.K.'lerin temelinde gene bir kanun vardır. Ancak, bu kanun, sadece belli hususları içeren, birkaç maddelik bir metinden ibarettir. Amaç, T.B.M.M. tarafından, belli bir konuda Bakanlar kuruluna yetki verilmesini sağlamaktır. Zaten, bu kanuna yetki kanunu adı da verilir. Yetki kanununun konusu bellidir. Yalnız, her konuda yetki verilemez. Anayasanın, temel haklar ve ödevler bölümleriyle, siyasî haklar ve ödevler bölümünde yer alan hususlarda yetki kanunu çıkarılamaz. Buna karşılık sosyal ve iktisadî haklar ve ödevler konusunda yetki kanunuyla K.H.K. çıkarma olanağı Bakanlar kuruluna tanınabilir. Yetki kanunu, çıkarılacak K.H.K.'lerin amacını, kapsamını ve ilkelerini; bu yetkiyi kullanma süresini ve yürürlükteki kanun hükümlerini açıkça gösterir. K.H.K.'ler, daha sonra yürürlüğe gireceğine dair bir kayıt yoksa, *Resmî Gazete*'de yayımlandığı gün yürürlüğe girer. Bir K.H.K.'nin, yürürlükte kalabilmesi için, yayımlandığı gün T.B.M.M.'ye sunulması gerekir. Ancak, T.B.M.M.'ye sunulan K.H.K.'nin ne zaman görüşüleceği kesinlikle belirlenmemiştir. Gerçi anayasa, yetki kanunu gibi K.H.K.'lerin de, meclis komisyon ve kurullarında ivedilikle görüşüleceğini kabul eder. Ama, uygulamada ivedilik kuralından beklenen çabukluk sağlanamamış, K.H.K.'ler aylarca T.B.M.M.'de görüşülüp oylanmadan yürürlükte kalmıştır. K.H.K.'ler, T.B.M.M.'de kabul edilmediği takdirde, ret tarihinden itibaren yürürlükten kalkar. Ancak, bir K.H.K. T.B.M.M.'ce olduğu gibi veya değiştirilerek kabul edilirse bir kanun haline gelmiş olur. Değiştirilerek kabul edilen K.H.K.'lerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin *Resmî Gazete*'de yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

Uygulamada, kamu personeline ilişkin konular K.H.K.'lerin kapsamına alınmış ve 12 tane K.H.K. bu alanda yürürlüğe konmuştur. Bunlardan, özellikle 12 sayılı olan, devlet memurlarını yakından ilgilendiren kurallar getirmiş ve yoğun çalışmalara konu olduktan sonra, T.B.M.M.'ce değiştirilerek onaylanmış ve 1897 sayılı kanun olarak ortaya çıkmıştır. 11 sayılı K.H.K. de TRT genel müdürlüğünün istisnaî memuriyetler arasına alınması sebebiyle, siyasal çekişme ve tartışmalara konu olmuş, sonuçta T.B.M.M.'ce reddedilerek yürürlükten kaldırılmıştır. Son olarak, 17 nisan 1975 tarihli ve 1877 sayılı yetki kanununa dayanılarak, 27 kasım 1975 tarihli *Resmî Gazete*'de bir K.H.K. daha yayımlanmıştır. 13 sayılı olan bu K.H.K. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım bankası kurulmasına dairdir. (M)

***KARASAPAN** (Celâl Tevfik), türk siyaset adamı. — (öl. Ankara 1973). [M]

***KARASU,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili) ilçe. — 66 785 nüf., ilçe merkezi 11 768 nüf. (1975); 51 köy (1970). [M]

***KARASU,** Doğu Anadolu'da büyük akarsu. — Keban barajının yapılmasından sonra aşağı yatağının bulunduğu Ağın'da büyük bir göl oluştu. (M)

KARASU (Bilge), türk hikâyecisi (İstanbul 1930). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde bir süre okuduktan sonra ayrılarak Ankara radyosu dış yayınlar servisine girdi. Burada çalışırken çeşitli dergilerde hikâyeler yayımlıyor, bir yandan da çeviriler yapıyordu. 1962'de Rockefeller bursundan yararlanarak Avrupa ülkelerinde bir yıldan fazla süren bir inceleme ve araştırma gezisi yaptı. 1963'te D. H. Lawrence'den yaptığı *Ölen adam* çevirisiyle Türk Dil kurumu çeviri ödülünü kazandı. Hikâyelerinde ruh çözümlemeleri yapar. Başlıca eserleri: *Troyada ölüm vardı* (1963), *Uzun sürmüş bir günün akşamı* (1971, Sait Faik hikâye armağanı). [M]

***KARAŞAR,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Beypazarı ilçesi) bucak. — 3 149 nüf., bucak merkezi 1 826 nüf., 9 köy (1970). [M]

***KARATAŞ,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili) ilçe. — 38 431 nüf., ilçe merkezi 5 529 nüf. (1975); 70 köy (1970). [M]

Karataş. Arkeol. Keban barajı göl alanında, Altınova yakınlarında kayaaltı sığınağı. 1969 yılında Kılıç Kökten tarafından bulunarak kazılar yapıldı (1969-1971). 4 m derinlikte tabana ulaşıldı. Eski Bronz çağına bağlanabilecek 1,25 m kalınlığındaki bir kat altında 2,90 m derinliğe doğru çömleksiz tabaka içinde Geç Üst Yontmataş ile ilgili çakmaktaşı ve obsidiyenden yapılmış yonga âletler çıkarıldı. Âletler arasında mini uçlar, kalemler, büyük sırtlı kazıyıcılar ve yarım daire şeklinde, kenarları çentikli tek bir kazıyıcı bulundu. Bunlar yalnız Elazığ bölgesinin değil, Türkiye'nin de tipik âletleridir. (M)

KARATAY (Hasan Fehmi Edhem), türk kütüphanecisi (İstanbul 1888 - ay.y. 1968). Sanayii Nefise mektebinin Mimarî bölümünü bitirdi. Çeşitli yerlerde Fransızca öğretmenliği yaptı. 1925'te İstanbul Üniversitesi Merkez kütüphanesine atandı. Yurt dışında kütüphanecilik eğitimi gören ilk türktür. Öğrenimden sonra Üniversite kütüphanesine müdür oldu. Topkapı sarayındaki yazma eserlerin kataloğunu hazırladı. Başlıca eserleri: *Alfabetik katalog kaideleri* (1941); *İstanbul Üniversitesi kütüphanesi farsça basmalar kataloğu* (1949); *İstanbul Üniversitesi kütüphanesi arapça yazmalar kataloğu* (1951-1953); *İstanbul Üniversitesi kütüphanesi arapça basmalar alfabe kataloğu (Memleketimizde ilk türk matbaasının kuruluşundan yeni harflerin kabulüne kadar, 1729-1928)* [2 c., 1956]; *İstanbul Üniversitesi kütüphanesi türkçe yazmalar kataloğu* (1961); *Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi arapça yazmalar kataloğu* (1962). [M]

***KARATOPRAK,** Ege bölgesinde (Muğla ili, Bodrum ilçesi) bucak. — 4 436 nüf., bucak merkezi 2 043 nüf., 5 köy (1970). [M]

***KARAURGAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili, Sarıkamış ilçesi) bucak. — 11 279 nüf., bucak merkezi 1 001 nüf., 15 köy (1970). [M]

KARA VASIF, türk askeri ve siyaset adamı (Yemen 1872 - İstanbul 1931). Harp okulunu ve Harp akademisini bitirdi (1903). İttihat ve Terakki cemiyetinin faaliyetine katıldı. 31 Mart olayını bastırmak üzere İstanbul'a yürüyen Hareket ordusunun kurmay heyetinde görev aldı. Birinci Dünya savaşı sonunda İttihat ve Terakki liderlerinin Türkiye'den kaçışını izleyen dönemde ittihatçıların her tarafta takip edilmeğe başlaması üzerine, takipçiler arasında yer alan intikamcı ermeni komitacılarına misillemede bulunmak amacıyla Kara* Kemal (*Ek*) ile birlikte İstanbul'da Karakol cemiyetini kurdu. Anadolu'da Millî Mücadele örgütlenmesi başlayınca Karakol cemiyetini Ana-

dolu'ya insan ve silâh kaçırmak için kullandı. Bu çabalarının devamı olarak Sıvas kongresine katıldı. Kongrede manda fikrini savunanlar arasında yer aldı. Ancak, Mustafa Kemal'in buna kesinlikle karşı çıkması üzerine görüşünü değiştirdi. Bunun sonucu olarak da kongre sonunda seçilen Heyeti Temsiliye'ye üye oldu. Daha sonra Meclisi Mebusan'a Sıvas milletvekili olarak giren Kara Vasıf İstanbul'un işgali sırasında tutuklanarak Malta'ya gönderildi (1920). Malta'dan dönüşünde Ankara'ya giderek T.B.M.M.'de yasama görevini sürdürdü, milletvekilliği 1923'te sona erince parlamento dışında kaldı. Ancak, siyasî çalışmalarını yeni bir kadro ile yürütmek isteyerek yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet fırkasına girdi ve genel sekreter oldu (1924). Ertesi yıl partinin kapanmasıyla bir süre siyaset dışında kaldı. Bu arada Atatürk'e karşı İzmir'de hazırlanan suikaste adı karıştığı için tutuklandı. Ancak, yargılama beraatle sonuçlandı. Bununla birlikte Kara Vasıf bu olaydan sonra siyasetten tamamen çekildi. (M)

KARAYA i. Kim. Hindistan'da, doğal terleme yoluyla bazı ağaçlardan sızan sakız: *Karaya çoğu zaman kitre tutkalının yerine kullanılır.* (L)

***KARAYAKA,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili, Erbaa ilçesi) bucak. — 16 839 nüf., bucak merkezi 4 184 nüf. (1970). [M]

***KARAYAZI,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Erzurum ili) ilçe. — 37 043 nüf., ilçe merkezi 3 480 nüf. (1975); 73 köy (1970). [M]

***KARAYÜN,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Hafik ilçesi) bucak. — 4 567 nüf., bucak merkezi 867 nüf. (1970). [M]

KARBEN i. (fr. *carbène*). Kim. Kelimenin eski anlamıyla, yapısında iki değerli bir karbon atomu bulunan varsayımsal bileşiklerin genel adı:

$:CH_2$ (karben), $:CCl_2$ (diklorokarben).

— ANSİKL. Yalın halde elde edilemeyen *karbenler* iki değerli kök $:CH_2$ ya da amfion $:CH_2$ olarak kabul edilir ve duruma göre kök ya da amfion olarak tepkimeye girerler; fakat amfion yalnız elektrofil niteliğinden ötürü tepkimelere karışır.

Karbenler çok çeşitli tepkimelerden doğabilir, fakat en genel tepkime çok kuvvetli bir bazın uygun bir halojenli türeve etkimesidir:

$$CH_3I + KOH \rightarrow KI + H_2O + :CH_2,$$
$$CHCl_3 + KOH \rightarrow KCl + H_2O + :CCl_2.$$

Karbenler çift bağlara bağlanırlar:

$$R - CH = CH_2 + :CCl_2 \rightarrow R - CH - CH_2$$
$$\diagdown \diagup$$
$$CCl_2$$

Bazen alkollü potasyum hidroksitin kloroforma etkisinde, örneğin formik asit hidrolizinde ya da Reimer ve Tiemann tepkimesinde karbenlerin de olaya karıştığı öne sürülür:

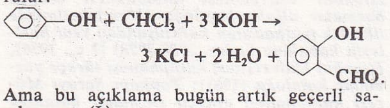

Ama bu açıklama bugün artık geçerli sayılmıyor. (L)

***KARBEYAZ,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Altınözü ilçesi) bucak. — 7 169 nüf., bucak merkezi (*Yiğityolu köyü*), 2 112 nüf., 11 köy (1970). [M]

KARBODİSEKSİYON i. (fr. *carbodissection*). Ateromlu atardamarın dış kısmında, kas tabakasıyla atardamarı saran bağ dokusu arasına yüksek basınçlı karbon dioksit fışkırtma yolu ile endarteriektomi yapma yöntemi. (L)

***KARBOKSİL** i. — Kim. *Karboksil gidermek,* organik bir maddeden CO_2 karboksil kökünü çıkarmak. (L)

KARBOKSİLAT i. (fr. *carboxylate*). Kim. Bir karboksilik asidin tuzu. (L)

KARBOKSİMETİLHİDROKSİETİLSELÜLOZ i. (fr. *carboxyméthylhydroxyéthylcellulose*). Kim. Bileşimindeki bir ya da daha çok CH_2OH grubunun yerini karboksimetil ve hidroksietil gruplarının aldığı selüloz.

— ANSİKL. *Karboksimetilhidroksietilselüloz,* sodyum tuzu şeklinde kullanılır. Özellikleri karboksimetilselüloz*un (*Ek*) özelliklerine benzer, yalnız tuzlu çözeltilerde ondan daha çok çözünür. (L)

KARBOKSİMETİLSELÜLOZ i. (fr. *carboxyméthylcellulose*). Kim. Bileşimindeki bir ya da birkaç CH_2OH grubunun yerini $—CH_2—OCH_2—COOH$ grubunun aldığı selüloz.

— ANSİKL. Sanayide *karboksimetilselüloz'*un sodyum tuzu kullanılır ve alkaliselülozun sodyum klorasetata etkimesiyle hazırlanır. Piyasada, kokusuz, tatsız, zehirli olmayan, nem çekici, sıcak ya da soğuk suda kolayca dağılan, ama organik sıvıların çoğunda erimeyen toz ya da tanecikler halinde bulunur. Yüzde 1'lik bir karboksimetilselüloz çözeltisinin viskozitesi, selülozun esterleşmiş hidroksil köklerinin sayısına göre 5 ile 2 000 cp arasında değişir. Sudaki koloidal çözeltileri ağır madenlerin tuzlarıyla tepkimeye girerek, suda erimeyen, renksiz, saydam, organik eriticilerin çoğundan, katı ve sıvı yağlardan etkilenmeyen ince zarlar meydana getirir. Karboksimetilselüloz, deterjan ve sabun yapımında bağlayıcı, kıvamlaştırıcı ve asıltı etkeni olarak, ayrıca kâğıt ve dokuma maddelerinin yapıştırılmasında, tekstil boyaların ve yapıştırıcıların hazırlanmasında kullanılır. (L)

***KARBON** i. — Teknol. *Karbon elyafı,* bir akrilik elyafın sürekli denetim altında ısıl etkiyle bozulmasından elde edilen çok dayanıklı ince elyaf.

— ANSİKL. Sanayi çapında üretilen *karbon elyafı,* madenden ya da reçineden bir kalıp içine alınmış, son derece arı ve elden geldiğince uzun monokristallerden oluşur. Bu elyafın dayanıklılığı çelikten çok daha fazladır. (L)

***KARBÜRATÖR** i. — ANSİKL. *Karbüratör,* motorun çalışma hızı ne olursa olsun, hava-yakıt karışımındaki bileşenlerin oranını, yani hava ve benzin dozajını en iyi şekilde ayarlamak zorundadır. Her çalışma rejiminde ne kadar hava ve benzin emilmesi gerektiğini belirleyen kanunlar değişik olduğundan, ralantide ve düşük rejimlerde benzince daha zengin bir karışım sağlayan ortalama bir ayar yapmak gerekir. Zaten günümüzde şehir içi ve şehirlerarası trafik koşulları eskiden ancak olağandışı bir çalışma rejimi olarak kabul edilen düşük rejimlerin sık sık kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Böyle bir rejim sırasında yanma olayının tamamıyla gerçekleşememesi, karbon monoksit kadar zararlı olan yanmamış hidrokarbonların egzostan dışarı atılmasına yol açar. Ön yanma sırasında karışıma bir miktar sıcak hava göndererek hava-yakıt karışımındaki bu benzin fazlasının dengelenmesi bir dereceye kadar çözüm getirebilir. Eskiden, düşük rejimlerde yakıt karışımını özellikle fakirleştirmek için deneyler yapılıyordu; fakat varılan sonuçlar bu çözüm yolunun çok yanlış olduğunu gösterdi, çünkü motor çalışmağa başlar başlamaz boğuluyordu. Bununla birlikte, önyanma* (*Ek*) sırasında hava-yakıt karışımına gönderilecek sıcak hava miktarının ayarlanması oldukça güçtür. Bu nedenle, karbüratörün bu sakıncalarını gidermek için, şimdilik sadece bir-iki uygulaması yapılan iki yönteme başvuruldu: *çok gövdeli karbüratörler*'de öngörülen çalışma rejimlerinden her birinde motorun en iyi verimle çalışmasını sağlamak görevini gövdelerden yalnız biri üzerine alır; ikinci yöntem, doğrudan doğruya emilen hava akısı içine *benzin püskürtme** (*Ek*) yöntemidir; püskürtülecek benzin miktarı bir elektronik hesap makinesiyle ayarlanır. (L)

KARDİYOTELEFON i. (fr. *cardiotéléphone*'dan). Elektron. Normal olarak kulakla duyulabilen kalp seslerini telefon yoluyla iletmeğe yarayan düzenek.

— ANSİKL. *Kardiyotelefon* iki ayrı bütünden oluşur. Bunlardan birinde, bir hastabakıcının ya da doğrudan doğruya hastanın kullandığı bir alıcı* ile bir yükselteç* (*Ek*) vardır. Doktorun kullandığı ikinci bütünde ise başka bir yükselteçle bir ses üreteci (telefon kulaklığı ya da hoparlör) bulunur. Kardiyotelefon, herhangi bir aksaklık anında hasta ya da hastabakıcı ile doktor arasında karşılıklı bir telefon konuşmasına olanak verir. (L)

KARDOS (Ladislas), macar asıllı kanadalı ressam (Budapeşte 1909). 1928'de Budapeşte'den ayrılarak Paris'e gitti, sonra dünya turuna çıktı, 1951'de orman işletmecisi olarak Vancouver'e yerleşti. Sanat hayatına 1957'de atıldı, önce desen ve laviler yaptı, sonra da yağlıboyaya yöneldi. Şiirsel görünümlü ve hayalî birçok manzara çizdi. Ama yapıtlarında en çok şehir görüntülerine yer verdi ve bu temayı izlenimci ve yarı soyut bir üslûpla yansıttı. (L)

***KARGI,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Çorum ili) ilçe. — 31 446 nüf., ilçe merkezi 5 010 nüf. (1975); 57 köy (1970). [M]

***KARINCA** i. — ANSİKL. Yakın zamanlarda, radyoaktif izotoplarla işaretlenmiş yiyecekler kullanılarak yapılan çalışmalar sonunda, yalnız aynı türden (*Formica polyctena*) iki komşu *karınca* yuvası arasında değil, farklı türden (*Formica polyctena ve Formica rufa*) karıncalar arasında da önemli miktarda yiyecek alışverişi olduğu anlaşılmıştır.

Mantarlarla ilişki içinde yaşayan bazı karıncalar ile mantarlar arasındaki kaynaşmanın enzimlerle ilgili yanı açıklığa kavuşturuldu: karıncalar mantarların üstüne pislerler ve bu dışkılardaki proteolitik enzimler mantarlara yarar, çünkü mantarlarda bu enzimler yoktur. Buna karşılık karıncalar mantarları yer ve mantarlardan aldıkları selülaz enzimi sayesinde bitkileri sindirirler. İtalyan ormancıları gittikçe daha metotlu olarak ormanı karınca yuvalarıyla doldurmakta ve ağaçları kemiren böceklere karşı etkili bir biyolojik mücadele olanağı sağlamaktadırlar. (L)

***KARIŞMA** i. — Havc. *Karışma oranı,* çift akılı bir türboreaktörde, çıkış borusuna gelip yanma gazlarıyla karışmadan önce yalnız kompresörden geçen ikincil ya da seyreltik akı ile bütün motoru dolaşan birincil ya da ana akının debileri arasındaki oran. Bk. ANSİKL.

— Psikososyol. *Psikososyolojik karışma,* genellikle kolektif bir müşterinin (meslekî örgütler, kurumlar) o ana kadar var olmayan ya da gücül halde bulunan güçleri salıvermek ya da ortaya çıkarmak amacıyla başvurduğu, bir ya da birçok klinik psikososyoloğu tarafından, para karşılığında, ama daima konuşma-görüşme yoluyla yapılan az ya da çok sistemli girişim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Havc. *Karışma oranı* kullanılan motorun cinsine göre çok geniş sınırlar içinde değişebilir; bazı askerî uçakların türboreaktörlerinde birimin daha altındaki değerlere kadar düşen bu oran, uzun menzilli büyük nakliye uçaklarında kullanmak üzere tasarlanmış çok güçlü motorlarda 5 ile 6 arasındaki değerlere kadar çıkabilir. Karışma oranının yüksek olması, motor gürültüsünün ve makinenin öztüketiminin azalmasını sağlar.

— Psikososyol. *Psikososyolojik karışma* küme* (*Ek*) dinamiği okulunun gelişmesinden doğmuştur. Karışma, gerçekten, kuram ve uygulama, düşünce ve eylem, deneysel laboratuvar ve action* research (*Ek*) kavramıyla ulaşılan alan arasında üstün bir bağdır. Küme dinamiğinin uygulamaları arasında yetiştirme ile karışmayı birbirinden ayırt etmek gerekir.

Derinlemesine yetiştirme eylemleri, çoğu zaman birbirinden ayrılması güç iki alanı, yani hem psikoterapiyi, hem eğitimi ilgilendirir. Bunların ikisi de önceden saptanmış sınırlı bir zaman süresince (birkaç saatlik ya da birkaç günlük toplantılar) yer alır. Küme durumuna göre kişisel ya da kişilerarası değişiklik sağlama amacı güden bu eylemler, en iyi durumda bile, ancak çok dolaylı olarak sosyal değişikliğe yardım edebilir. Karışma bir geçmişi olan doğal kümelerde çok daha uzun süre yer alır; bu kümelerde ast-üst ilişkileri, bir sınıf mücadelesi, yetiştirme kümelerinde biçimlenmiş ya da simgeleşmiş gerçek iktidar yapıları vardır. Özetle denebilir ki yetiştirme, davranışlar ve ilişkiler düzeyinde bir gelişmedir; karışma ise, konuşma konusu olan bir topluluğun içinde, yapılarda ve politikalarda bir değişikliği amaçlar. Üstelik ısmarlama bir yetiştirme söz konusu ise aktarılabilir yetiştirme modelleri, nispeten genel programlar (ulaştırma, otorite, iş yönetimi, toplantı yönetimi v.d.) öngörülebilir; ne var ki her karışma özeldir, özgündür, ilgili örgüt ya da kuruma özgüdür. Fakat karışma kavramı insan bilimlerinde yer alan fikirle-

rin tarihinden de etkilenmişşe benzer. Bu alanda J. L. Moreno'nun, K. Lewin'in ya da Rogers'in kuramlarından daha çok Marx'ın ve Freud'un kuramları genellikle karşılaşır, bazen de birleşir.

Kurumsal karışmanın amacı yalnız örgütsel değil, ama her zaman siyasaldır. Karışma koşullarının ve etki alanının sınırlanması aşağıda belirtilen öğelere bağlıdır denebilir:

— *müşterinin istekte bulunması* (müşteri bir topluluksa istekte bulunanlar bazen üyelerden bazıları olabilir). Bu istek müşterinin kendi ihtiyacını henüz olgunlaşmamış ve kesinleşmemiş bir biçimde sunmasıdır. Demek ki, istek az-çok belli, ama bu evrede hemen her zaman bulanık, belirsiz, çiftdeğerli ve çelişmelidir. Hem bir değişiklik arzusunu, hem de değişiklik ihtimalinin yarattığı sıkıntıya karşı koyma eğilimini yansıtan bu istek, ancak bir hareket noktası sayılabilir;

— danışılan psikososyoloji uzmanının ya da gerekirse karışıcı uzman grubunda *müşterinin isteğini tamamlamağa hazır ya da gücül olarak tamamlayabilecek bir isteğin bulunması.* Burada, müşterinin isteğini karşılamak ve bir şeyler yaparak ona yardıma girişmek isteği ve yeteneği söz konusudur;

— *müşteri isteğinin işleme konması,* yani geçerliliğinin belirlenmesi, isteğin karşılanma ya da geçiştirilme olasılıklarının değerlendirilmesi. Müşterinin karışan uzmandan beklediği gerçekte olabilecek bir şey midir, yoksa başvurulan uzman tarafından kabul edilmeyecek kadar keyfî midir? Demek ki bu aşamada, müşterinin isteğinde, gerçeklik düzeyinde herhangi bir karışmayı engelleyecek bazı düşlemsel yönlerin bulunup bulunmadığını ortaya koyacak bir ilk görüşme yapılacaktır.

Bu gibi istekler arasında son derece sık karşılaşılan aldatıcı istekleri, belirli bir sorunu yüklenmekten kaçınacak, ya da kurum üyelerini gocundurmadan çözümü ve alınacak tedbirleri uzmana yüklemek arzusu, çok daha genel bir aksaklık belirtisi (örgütsel sistem içindeki iktidar, yetki örgütleri) bulunduğu halde, sadece bazı ayrıntılara (iletim, ulaşım güçlükleri) indirgenen sınırlı ve kısmî istekler sayılabilir;

— *müşterinin karışan uzman tarafından önerilen bir kuralı ya da kurallar sistemini tanıması ve kabul etmesi.* Tedavi uzmanı âletsiz çalışamaz. Dolayısıyla müşterisine sunacağı kendi teknik ustalığının kuralları ve yöntemleri olacaktır. Müşteri bunların geçerliliğini baştan kabul edecektir, yoksa karışma gerçekleşmez, bu kurallar gittikçe daha çelişkili bir biçimde, karışma işlemine karşı olumlu ve olumsuz tepkiler halinde tartışma konusu edilmekle kalır.

Olumsuz tepkiler. Yukarıda işaret edilen çelişkili durumdan dolayı, çözümlemeyle varılan bilinçlenme sonuçları karşısında kaçış ve ret tepkileri ortaya çıkabilir. Unutmayalım ki karışan kişi, hizmet sunan bir üçüncü kişi, bir arabulucudur, ama gereksiz ve davetsiz olarak işe burnunu sokan biri gibi de karşılanabilir. Hattâ (karışmanın boşa gitme tehlikesi varsa) müşteri, kendine rağmen, karışan danışmana karışmağa kalkışabilir.

Olumlu tepkiler. Karışmanın amacı daima müşterinin özerkliğini arttırmak olduğundan, hiç bir yöntemsel gereklilik, süresiz olarak müşteriyi bu kurallara bağlı kalmağa zorlayamaz. Özerkliğe ulaşma daima kuralların ötesine taşmakla gerçekleşir. Psikanalizden farklı olarak, örgütsel ya da kurumsal ortamda girişilen çeşitli karışma biçimleri hiç bir zaman eyleme geçişi olanak dışı bırakamaz. Eyleme geçiş, karışma çerçevesinde meşrudur ve meşru kalır. Bundan başka, karışma kendi ilkesinin tartışma konusu olduğunu ne bir kenara bırakabilir, ne de unutturabilir. G. Lapassade'ın işaret ettiği gibi, karışmada en başta çözümlenecek olan, çözümleme düzeneğinin ve çözümleme işlevinin kendisidir. Müşteri kurumun çözümlenmesi, karışmanın çözümlenmesiyle birlikte yürütülür.

Karışan uzman ya da uzmanlara verilecek ücretin saptanması. Bu para ilişkisi, karışmanın türüne göre değişik anlamlar taşıyacaktır. Klasik psikososyolojik karışmada ücret, ücret olarak bir çözümleme konusu edilmez; sadece iktisadî bir incelemenin «tam karşılığı» sayılır. Psikanalizde de, para başka bir şeyin simgesi sayılıyordu. Kurumsal açıdan bakılınca para ilişkisi, karışmada da toplumumuzdaki üretim ilişkilerinin bir simgesi olacaktır.

Önceki verilerden hareketle, *taraflar arasında bir sözleşme yapılması;* karışma artık bundan sonra, sözleşmedeki hükümlere göre yürütülecektir. Sözleşme bir bakıma müşterinin isteğini ve karışmanın politikasını yeniden tanımlar. Daha sonra strateji ve yöntemlerin genel çizgileri, hedefler, plan ve programlar belirlenecektir. Bu evrede karışmanın gerçek süresi asla bilinemeyeceği için geçici bir kronoloji yapılır. Ödeme koşulları da aynı şekilde sözleşmede belirtilir. Varılan anlaşmaların geçerliliği, karışmanın dinamiğine bağlıdır. Bundan dolayı sözleşmenin belli aralıklarla ve karışmanın ilerlemesiyle bağıntılı olarak yeniden görüşme konusu yapılması değil de, yeniden gözden ve elden geçirilmesi gerekecektir. (L)

Karikatür müzesi (İSTANBUL), karikatür sanatına canlılık kazandırmak ve bu konuda eğitici rol oynamak amacıyla İstanbul'da kurulmuş müze (kuruluşu: temmuz 1975). İstanbul belediyesi tarafından Tepebaşı'nda, yanan Dram tiyatrosunun yanında, 225 m^2'lik bir alana kuruldu. Müze, iki sergi galerisi, toplantı ve çalışma odalarıyla, atelye, arşiv ve depodan oluşur. Müzede, yüz yıl öncesinden başlayarak günümüze kadar çeşitli dönemleri yansıtan eserler yer aldı. İstanbul Karikatür müzesi, A.B.D., Bulgaristan ve İtalya'dakilerden sonra dünyada türünün 4.'sü oldu. (M)

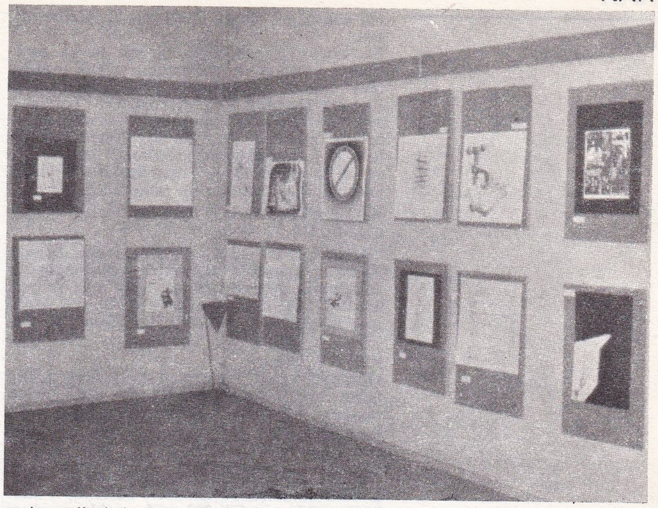

Karikatür müzesinde sergi galerisi (1975)

***KARJALAiNEN** (Ahti), finlandiyalı devlet adamı. — Temmuz 1970'te «yeşil-kırmızı» koalisyon diye adlandırılan yeni merkezsolcu hükûmeti kurmakla görevlendirildi; bu koalisyon merkez partiler, liberaller, sosyal demokratlar ve komünistlerden oluşuyordu. Koalisyonun böylesine karmaşıklığı başbakan Karjalainen'in hükûmeti yönetmesini güçleştirdi. Ocak 1972 seçimlerinden sonra kurulan sosyal demokrat hükûmet Karjalainen hükûmetinin yerine geçti. (L)

KARL XVI GUSTAF, İsveç kralı (Haga şatosu, Stockholm 1946). Vasterbotten dükü prens Gustaf Adolf'un ve Saksonya-Coburg-Gotha'nın soyundan düşes Sybille'in oğlu. Babası, doğumundan birkaç ay sonra Kopenhag'da meydana gelen bir uçak kazasında öldü (1947). Büyükbabası Gustaf VI Adolf'un tahta geçmesi üzerine veliaht prens ve Jamtland dükü oldu. Sigtuna kolejinde ve Uppsala üniversitesinde öğrenim gördü. Başta deniz ordusu olmak üzere üç ayrı orduda görev aldı ve yabancı ülkelerde staja gönderildi. 30 nisan 1971'de vesayetten kurtuldu ve kralın bulunmadığı zamanlar yönetimi sürdürdü. Büyükbabası Gustaf VI Adolf'un ölümü üzerine 15 eylül 1973'te İsveç kralı oldu. (Bk. İSVEÇ, *Ek.*) [L]

***KARLIOVA,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Bingöl ili) ilçe. — 26 062 nüf., ilçe merkezi 3 974 nüf. (1975); 18 köy (1970). [M]

***KARMA** i. ve sıf. — ◆ Sıf. Bilişim. Bilginin işlenmesine ikisi birden katılan örneksemeli bir devre ile sayısal bir devreden oluşan bir hesap makinesi için kullanılır.

— Malzeme. *Karma gereç,* türleri ve özellikleri değişik çeşitli maddelerden oluşan ve bu değişik maddelerin özelliklerinin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi sonucunda apayrı özellikler kazanan gereç. Bk. ANSİKL.

— Pirotekni. *Karma barut.* Bk. ANSİKL. ‖ *Karma propergol,* genellikle yanıcı özellik taşıyan katı bir maddeyle (örneğin polietilen) daha çok yakıcı özelliği olan bir sıvının (örneğin derişik oksijenli su) birleşmesinden oluşmuş propergol*.

— ANSİKL. Malzeme. Bir *karma gereç*'in yapısında genellikle, organik ya da madensel bir bağlayıcı sayesinde birarada tutulan sert ve dayanıklı lifler bulunur. En çok kullanılan lifler cam (ya da silis), grafit, bor ve alüminyum elyafıdır; bağlayıcı olarak da daha çok polyester reçineleri ve alüminyum gibi bazı madenler kullanılır. Bu gereçlerin çok ilgi çekici mekanik özellikleri, elyafın kopma direncinin son derece yüksek olmasından (cam elyafının kopma direnci 690 kg/mm^2'dir) ileri gelir. Bağlayıcıların katılması kuşkusuz karma gereçlerin performansını azaltır; ancak geliştirilmiş karma gereçlerin direnç/yoğunluk oranı en iyi maden alaşımlarınınkinden iki ilâ beş kat daha yüksektir. Bu tür gereçlerin ilk örneği olan cam-reçine karması, uzay araçları, gezi gemileri, konut yapımı gibi çeşitli alanlarda sayısız uygulama olanakları bulmuştur. Buna karşılık karbon ve bor elyaflı gereçler, çok üstün nitelikleri olduğu halde, elyaf işleme maliyetinin yüksek olması nedeniyle bugün için yalnız havacılık gibi ileri sanayiler dışında kendine bir pazar bulamamıştır.

— Pirotekni. *Karma barut* terimi bugün yalnız, yakıcı tuz tanelerinin ısıyla sertleşen reçine ya da katran gibi sert ve yanıcı bir kütle içine doldurulduğu katı itici barutlar için kullanılıyor; bu yanıcı kütleye de genellikle *karma barut kalıbı* adı verilir. (L)

Karman yöntemi. Bk. *Dölyatağını soğurarak* BOŞALTMA*, *Ek.*

Karmir-Blur kalesi, Sovyet Ermenistanı'nda Urartulara ait kale. 1936 yılında Boris B. Piotrovskii tarafından keşfedildi, o yıldan itibaren Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti Bilim akademisi ve Ermitage müzesi tarafından kazılmağa başlandı. Akropol kesiminde çeşitli imalâthaneler ve büyük şaraphanelere rastlandı. Bu şaraphanelerde 40 000 litre hacminde şarap depo edildiği anlaşıldı. M.Ö. VII. yüzyılda kurulan bu şehrin esas adı *Teişebaini*'dir. Bu ad urartu tanrısı Teişeba'nın adından gelir. Kalede elde edilen buluntular urartu sanatının en güzel örneklerinden sayılır. Şehirde yapılan kazılar Karmir-Blur'un M.Ö. VI. yüzyılın başlarında dayanıklılığını yitirerek yavaş yavaş çökmeğe başladığını gösterir (M.Ö. 590-585). Bu arada Medlerin bir gece hücumu sırasında kale tahrip edilerek yıkılmıştı. (M)

KARMOY, Kuzey Denizi'nde Norveç adası, kıtanın yanıbaşında. Alüminyum metalürjisi. (L)

***KARNAK,** Yukarı Mısır'da köy. — 1968'de Fransız-Mısır Karnak Tapınaklarını İnceleme merkezi kuruldu. Bu merkez planını değiştirerek, gece ışıklandırılmak ve ziyaretçilere açılmak için hazırlanan yer ve anıtların incelenmesine öncelik verdi. Bu yüzden tapınağın ekseni üzerindeki ilk büyük kapıyı ve önündeki bölgeyi ele aldı. Birisi Taharka zamanından kalma bir yazıt taşıyan iki giriş rampası ortaya çıkarıldı. «Rıhtım» denen yerdeki kazıda birçok heykel bulundu. Arkada, sfenks yolu boyunca, tarları sulamağa yarayan bir su kanalı şebekesi vardı. İlk kapıdan sonraki avlunun orta döşeme taşları incelendi ve bunların onarım geçirdiği anlaşıldı.

Kutsal gölün doğusunda «ses ve ışık» gösterisi için kullanılan iri bir yapının önemli bir bölge olduğu ortaya çıktı. Burada kuleleriyle beraber geniş bir sur vardı. Bu surlara birçok salonu, sütunları olan anıtsal bir binalar kütlesi dayanıyordu; burası herhalde rahiplerin barınağıydı.

Dokuzuncu kapı tehlikeli bir harabe durumunda olduğundan sistemli bir biçimde sökülmeğe başlandı. Amenofis IV'ün kabartmalarıyla süslü pek çok blok ele geçti; bunlar sayesinde bir aton tapınağının cephe dekoru ortaya çıkarılabildi: zanaatkârlar mahallesinde sungulların hazırlanışı ve aton ışınları altında, kral ailesinin fertleriyle çev-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

rili sunaklara doğru ilerleyen taşıyıcılar dizisi.
Bu büyük harabelerde birçok heyet tarafından sürdürülen çalışmalar çeşitli noktalara kadar götürüldü. Kuzey Karnak'ta Fransız Doğu Arkeoloji enstitüsü Tutmes'e ait bir tapınağın kalıntılarını temizledi ve ortaya çıkardı. Bir Kanada heyeti Osiris-heka-ced tapınağının yazıtlarını kopya etti ve bu arada Chicago Doğu enstitüsü Honsu tapınağının ölçümlerini tamamladı. (L)

KARNATAKA, 1973'ten beri Maisur'un yeni adı. (L)

***KARPUZ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *karpuz* üretimi fazla bir değişiklik göstermeksizin belirli bir düzeyde sürdü: 1970'te 3 milyon 390 000, 1971'de 3 milyon 470 000, 1972'de 3 milyon 550 000, 1973'te 3 milyon 130 000, 1974'te 3 milyon 600 000 t karpuz ve kavun üretildi. (M)

***KARPUZLU,** Ege bölgesinde (Aydın ili, Çine ilçesi) bucak. — 13 952 nüf., bucak merkezi 2 174 nüf., 18 köy (1970). [M]

***KARRER** (Paul), isviçreli kimyacı. — (öl. Zürich 1971). [L]

***KARS (36),** Doğu Anadolu'nun kuzeydoğu kesiminde (Erzurum-Kars bölümü) il merkezi, şehir. — 701 772 nüf., şehir merkezi 97 930 nüf. (1975).

Tarım ve hayvancılık ekonomik etkinliğini korudu. 1973'te buğday (78 900 t), arpa (84 700 t), çavdar (1 010 t), mısır (447 t) ve pirinçte (490 t) azalma olduğu görüldü. İkinci önemli ürün olan patates (84 610 t) üretiminde artış oldu. Sanayi bitkilerinden şeker pancarı (38 845 t) ve pamuk (3 000 t), ayçiçeği (115 t) ve susam üretimi önceki yıllara oranla azaldı. İl sınırları içinde hayvan sayısı genel olarak geriledi: koyun 1 milyon 477 570, sığır 806 702, keçi 115 000, manda 37 818; at (67 150) ve eşek (17 950) sayısında ise artma oldu; arıcılık geriledi: 35 875 kovan, 386 t bal.

İlde 1973'te yetiştirme yurdu, Ardahan Arıcılık enstitüsü, Kars İmam-Hatip okulu pansiyonu, Kız Sanat okulu, 7 tane iki derslikli köy ilkokulu ve 20 köyde sağlık yurdu yapıldı. 1969'da yapımına başlanan çimento fabrikası (260 000 ton/yıl) ve 1972'de başlanan yem fabrikası (36 000 ton/yıl) üretime başladı. Çıldır barajı Arpaçay sulama tesisi ve elektrik santralı (5 000 kW/saat) tamamlanarak üretime geçti. Ayrıca 1973'te 100 kW gücünde Kars TV kulesi hizmete açıldı. (M)

***KARSANTI,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Karaisalı ilçesi) bucak. — 15 057 nüf., bucak merkezi 3 066 nüf., 24 köy (1970). [M]

KARSIALAN (Halit, **Deli Halit Paşa** de denir), türk generali ve siyaset adamı (İstanbul 1883 - Ankara 1925). Harp okulunu bitirdi (1903) ve bir süre merkezde kaldıktan sonra Yemen cephesine gönderildi (1908). Mondros mütarekesinden sonra, Kâzım Karabekir'in komuta ettiği 15. kolorduda görevlendirildi ve orada İslâm tümeninden kalan birlikleri bir savunma gücü halinde örgütledi (1919). O sıralarda toplanan Erzurum kongresinde, delege olmadığı halde Mustafa Kemal'e karşı çıkan Trabzon delegelerinin sindirilmesinde etkili oldu. Kurtuluş savaşı sırasında Kocaeli grubu komutanlığına atandı ve bu çevrede başgösteren ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynadı; bu görevi sırasında uyguladığı şiddet tedbirleri nedeniyle Deli Halit Paşa diye anılmağa başladı (1920). Savaş bittikten sonra Ardahan milletvekili olarak Meclis'e girdi (1923). Meclis'te sert tutumu, özellikle komutanlık ve parlamento üyeliğini birlikte yürütmek isteyen bazı generallerin tutumu yüzünden patlak veren *Paşalar meselesi*'nde yaptığı tartışmalarla dikkati çekti. Malûl gazilerle ilgili bir önergeye imza toplarken Ali Çetinkaya ile yaptığı bir tartışma sırasında vurularak öldü. (M)

Kars Yem fabrikasının inşaat çalışmalarından bir görünüş (1973)

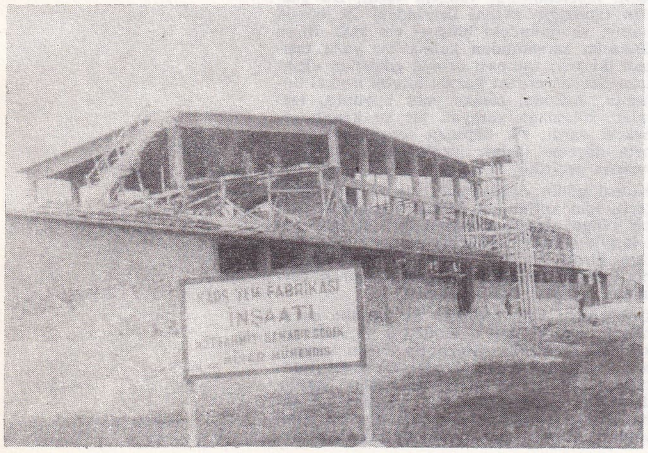

KARSKAYA (Ida KARSKY, **İda** — denir), Moldavya asıllı kadın fransız ressamı (Bender, Moldavya 1905). Savaş patlak vermeden birkaç yıl önce, Soutine'in teşvikiyle resme başladı. Zamanla figüratif resimden uzaklaşan Karskaya daha özgür biçimlere yöneldi; 1950'den sonra çoğu resimlerini siyah kartona yaptı, yapıştırma yöntemiyle ilgilendi, ayrıca halı motifleri çizdi. Desenler dizisiyle «Lettres sans réponse» (Cevapsız mektuplar) [1955] adlı tuvaller dizisinde gri renk ağır basar; yapıştırmalarında odun, yaprak gibi doğal gereçlerle mâden, deri ve yırtık afiş parçalarını birleştirdi. Çini mürekkebiyle yaptığı birçok desenden sonra guvaş, mürekkep, füzen ve pastel boyayı birarada kullandı («Günlük griler» serisi, 1958-1959). Son resim araştırmalarında ise gereç sorununu tekrar ele aldı. (L)

***KARŞI** i. — ◆ Sıf. Astron. *Karşı madde*. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Karşı madde*. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Bir* Ω *evreninin karşı olayları*, $A \cup \bar{A} = \Omega$, $A \cap \bar{A} = \varnothing$ koşullarını doğrulayan A ve $\bar{A} = \complement_{\Omega} A$ olayları: *İki karşı olay birbiriyle bağdaşmaz*. || $P \Rightarrow Q$ *içermesinin karşı içermesi*, P ve Q iki bağıntı olmak üzere $P \Rightarrow$ (Q değil) içermesi.

— ANSİKL. Astron. S.S.C.B. Bilimler akademisinden B.P. Konstantinov, bazı kuyrukluyıldızların, Gökada'mızın uzak bölgelerinden gelen *karşı madde*'lerden oluşabileceği varsayımını ortaya attı: kuyrukluyıldızların Güneş sisteminden geçerken gösterdikleri birtakım garip davranışların ana çizgileri bu varsayımla açıklanabilir.

— Fiz. *Karşı madde*'nin tanımına göre karşı helyum 4, iki konumla sarılmış iki karşı proton ve iki karşı nötron taşıyan bir çekirdekten oluşur.
Bu karşı madde, katı, sıvı ve gaz gibi maddenin üç halinde düşünüleceğine göre, karşı maddenin özellikleri maddenin özellikleriyle aynı olacaktır. Bir karşı madende yeni bir elektrik akımı meydana getiren tanecikler pozitif elektronlar olacağından akım işaret değiştirmek zorunda kalır. Bu karşı madde kavramı mantıksal gibi gözüküyorsa da, madde ile karşı madde arasında mutlak bir bağdaşmazlık vardır; çünkü proton ve karşı protonun birlikte var olamaması nedeniyle, karşı madde, maddeyle temas eder etmez kendiliğinden yok olur. Bazı bilgiler, elektronların yörüngeleri üzerindeki dönme yönünü de (+ ya da —) göz önüne alarak yalnız iki değil dört değişik madde bulunabileceğini öne sürerler.

Bu durumda, dünyanın yaratılışı sırasında evrenimizi oluşturan maddenin bir karşı madde oluşumunu engelleyip engellemediği, karşı maddenin yok olarak bütünüyle enerji haline dönüşüp dönüşmediği sorusu sorulabilir. Demek ki insan karşı madde üretmenin yolunu bulabilirse, Einstein'ın ünlü bağıntısı yüzde yüz doğrulanacaktır; oysa fisyon olaylarında kütle kaybı sadece yüzde 0,1 düzeyindedir. Bu karşı madde bir yandan süper bomba gibi korkunç bir silâhın doğmasına yol açarken, bir yandan da gelecekte hemen hemen sınırsız enerji kaynakları bulma umudu getirecektir. (L)

KARŞIDEĞİŞLİ blş. sıf. Mat. *Eşanl.* ANTİKOMÜTATİF*. || *Kanunu toplamalı yazılmış değişli bir G grubu üzerinde karşıdeğişli kanun*, G üzerinde tanımlanan ve $\equiv$ şeklinde yazılan, G'nin toplamalı kanunu için $-x$, G'nin x elemanının karşıtını göstermek üzere $\forall x$ ve $y \in G$ için $y \equiv x = -(x \equiv y)$ koşulunu getiren ikinci iç bileşim kanunu. (L)

KARŞIKÜLTÜR blş. i. Günümüz toplumundaki kurumlara, değerlere, alışkanlıklara, kademeleşmeye, geleneklere başkaldırma. (Karşıkültür, yaşadığımız ortamda çeşitli yollarla temelden değişiklikler yapmağa çalışır ya da en azından bu gibi değişimlerin gerçekleşmesi umudunu uyandırmak ister.)

— ANSİKL. Yeni kültür, başka kültür, yan kültür, underground, *karşıkültür* kavramları, çoğu kere daha önceki çözümlemelere ve olaylara dayandığı halde, Avrupa'da özellikle mayıs 1968'den sonra, hem de bu kültürden yana olanlar, hem de bu kültüre karşı çıkanlar tarafından kullanılmağa başlanmıştı. Bu kavramlar ister istemez belirsiz ve kaypaktır. Bununla birlikte birtakım eleştirileri, siyasal, sanatsal, ekonomik uygulamaları, toplumumuzun alışkanlıklarına aykırı düşen yaşama ve davranış biçimlerini bu kavramlarla karşılayabiliriz. Karşıkültür, bugünkü toplumu yaşanacak dünyaların en mükemmeli olarak görenlere karşı olduğu gibi, toplumu kasvetli ve adaletsiz bulup ondan tiksindikleri halde, yalnızca ayrıntılarda düzeltmelere gidilebileceğini düşünebilenlere ya da şimdiki durumun daha da kötüleşmesine boyun eğenlere de karşıdır. Karşıkültür birtakım temeldeki inkârlardan hareket ederek ütopyalar peşine düşer.
Karşıkültürün egemen fikirlere edilgin (pasif) itaate karşı seçenekler getirdiği alanların çeşitliliğine şaşmamalıdır. Partilerden, örgütlerden, sistemlerden çoğu kere çekinen karşıkültür taraftarları bireysel girişimi, kısmî ve sert eleştiriyi, yerel, bazen tecrit edilmiş eylemi değerlendirirler. Genel bir «yapıcı çözüm» düşünmeden inkârdan eyleme geçerler. Söz konusu olan umutsuz bir eleştiri değildir. Yıkıcı, yıpratıcı çalışmanın ortasında bile, önyargılardan arınmış deneye, engellenmemiş düş gücüne, kitlelerin ya da bireylerin isteklerine, güncel yaşam koşullarının felce uğratacağı bir yaratıcılığa güven duyarlar. Karşıkültür, dünyayı olumlu, fakat önceden kestirilemeyecek bir yönde temelden değiştirecek bir tasarı eşliğinde, noktasal eylemleri seçer. Birtakım çatlakları ve çelişkileri ortaya koyar; bir şeylerin «hemen» değişmesini ister. Uzun vadeli planlama ve programlara güvenmez. Kesin ve belirlenmiş sıkıntılar üstünde durur. Bireylerin canlı enerjilerini, hiç bir bireyin kendi dileğini tanıyamadığı, toplu tasarılarda tüketmek istemez. Bu dağınıklık karşıkültürün genellikle kınanan yönüdür. Ne var ki, bazen iktidarın, bütün toplumun bu bölümsel isteklerden bazılarının gerçekleşmesini benimsedikleri olur. Ama bu benimseme, uygulayıcılar için tehlikesiz değildir; egemen sınıfların özgürlükçü öğeleriyle en kısıtlayıcı öğeleri arasındaki çelişkiyi arttırır; sorunları belirli bir yerde çözer, ama böylelikle ona yakın başka bir yerdeki adaletsizliği de daha bir vurgulamış olur. Sıkıntının belirtilmesi ve bu sıkıntıyı kabul etmeme iradesi, karşıkültürün başka yönlerinden biridir. Raoul Vaneigem *Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations*'da (Genç kuşaklar için yaşama sanatı elkitabı) [1967] «açlıktan ölmeme güvencesinin sıkıntıdan ölme tehlikesine dönüşeceği bir dünya istemiyoruz» diyordu.
«Yol, iş, uyku»: bu zevksiz yaşama biçimi artık dayanılmaz gibi görülüyor. Ev işlerinin tutsağı olan, onların adına söz sahibi olan ve ne istediklerini onlardan daha iyi bildiklerini sanan erkeklerin egemenliğindeki kadınların sıkıntısı; programlardan bunalmış öğrencilerin sıkıntısı; yalnız verimlilik ölçülerine göre yapılmış yeni kübik kentlerin doğurduğu sıkıntı; geleneksel aile içinde sık sık görülen sıkıntı: işte karşıkültürün temalarından birkaçı. Çoğu kere amerikan uygulama ve kuramları, özellikle karşı-mimarîde («yuvarlak binalar yapın, kutu biçimindeki rasyonel gerçeği yıkın») ve toplu yaşamada Avrupa'daki girişimlerden önce oldu. Topluluklarda kapalı aile tipi çeşitli biçimlerde ortadan kalktı.
Sıkıntının eleştirisine bağlı olarak iki yeni tema doğdu. Bunlardan biri, kimilerini kâr peşine düşüren, kimilerini de hep aynı hareketlerin tekrarına yönelten boğucu, zorlayıcı çalışmanın eleştirisidir. Öbürü ise bedenin değerlendirilmesine dayanan zevk alma isteğidir. Karşıkültürü savunanlar, batının bedeni küçük görmesine, her çeşit perhiz (keşişlik) geleneğine karşı çıkarlar. Basit hareketlere indirgenmiş ve bireylerin tüm

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

yaşantılarından tecrit edilmiş bir cinsel tatminin reklamlarda rastlanan ve bizi pasif gözetleyici, güdümlü alıcı durumuna düşüren bir gösteriye dönüştürülmesini de kabul etmezler.
Freud'un dediği gibi bugünkü toplumun cinsel yaşamı kısıtlamaya ve tutkuları bastırmaya dayanmasına karşılık, karşıkültür yasaklamaların en aza indirgendiği bir ortak yaşamın düşünü kurar. Ayrıca bireyleri, değerleri, nesneleri tecrit eden kurumları da suçlar, eleştirir ya da imkân bulunca, kurumların çerçevesini aşan, kurumlara ters düşen birtakım uygulamalarla bunları sadece tanımazlık, bilmezlikten gelir.

Bir kurum, kısıtlayıcı olduğu, bireyleri daha edilgen, daha savunmasız kıldığı, bir kadın ve erkek sınıfını öbürlerinden daha çok ayırdığı oranda eleştirilir. Hapishaneler hastahaneler (özellikle akıl hastahaneleri) ve kışlalar gerek düzenleri, gerek suiistimalleri açısından yerilir. Aynı zamanda akıl hastalığı, suçluluk ve yurtseverlik kavramlarına da karşı çıkılır. Daha genel olarak, bazı karşıkültür yanlıları sosyal kademeleşmeyi, statü ve ücret farklarını reddederler. Kuruluşların işçiler eliyle yönetilmesi, «işçi konseyleri» kavramı da bu çerçeve içinde ele alınır. Bazı kamu işyerlerinin yönetimiyle ilgili olarak karşıkültür, bu hizmetlerin halk tarafından yürütülmesini önerir. Bazı meslek sahipleri (hukukçular, müze müdürleri, profesörler, doktorlar v.b.) kendi bilgilerini, ayrıcalıklarını, bilgilerine dayanan yetkilerini de tartışma konusu eder, toplum içindeki rollerini de kuşkuyla incelerler: adalet sanığın toplumsal sınıfına göre farklı biçimde uygulanmıyor mu? Amacı eşitsizliklerin korunması değil mi? Sigorta hastahaneleri işçilerin çıkarlarını gereğince kolluyor mu? Yüksekokul diplomasına, hekimliğe yöneltilen bu eleştiri, genellikle, bugünkü işbölümüne bağlı olan uzmanlıkların ortadan kaldırılmasını istemek anlamına gelmez. Ne var ki bazı uzmanlar, bugünkü çalışma biçimlerini olabilecek tek çalışma biçimi gibi görmekten vazgeçmişler ve mesleklerinin toplum içindeki yerini eleştirmeğe başlamışlardır.
Sınırlamaları, ayırmaları ve ayırımları eleştiren karşıkültürün kendisi de sınırları belirsiz bir gerçektir. Tecrit edilmiş bölgelere denetimsiz egemen olmak isteyen uzmanlıkları tanımaz.

Karşıkültür, bir bütüne, bir tutarlılığa varmak amacını gütmeyen çözümlemeler ve uygulamalarla, «yabanî» diyebileceğimiz bir üslûpla her konuya elatar. Çevre kirlenmesi, çevrebilim, barışçılık, uyuşturucu maddeler gibi konular, alışageldiğimiz beylik kalıplar dışında yeni bir biçimde karşıkültür yanlıları tarafından ele alınmıştır. Küçük topluluklar halinde yaşamak, yola koyulmak ve başıboş dolaşmak, birbirine paralel üretim ve dağıtım şebekeleri kurmak birçok gencin özlemi olmuş, zaman zaman da gerçekleşmiştir. Karşıkültürün herhangi bir partinin programını benimsemesi düşünülemez. Bugünkü anlamıyla politikadan sakınır. Bireyleri girişim özgürlüğünden ve sorumluluklarından edecek herhangi bir bürokrasiye karşıdır. Militanların eylemciliklerini de eleştirir.
Karşıkültürün ufkunda beliren kesin bir toplum biçimi değil, Charles Fournier'nin (1772-1837) *Sevdalı yeni dünya*'da (Nouveau Monde amoureux) sözünü ettiği sürekli ve tam bir «bayram»dır.

Bu büyük bayramı beklerken karşıkültür yanlıları kendilerine birtakım küçük, bölümsel bayramlar hazırlarlar. Bazı «happening»ler, doğaçtan tiyatrolar ve bazı konserler, özellikle pop müzik konserleri, beklenen bu gerçek bayramın birer müjdecisi olarak yaşanmıştır. Egemen kültüre karşı çıkanların bir kısmı işi daha da ileriye götürmüş ve her türlü söze, kavrama karşıt olan bir çeşit müziğe bağlı yeni bir kültür tasarlamışlardır. Müziğe başvurma, karşıkültürün bir eğilimindeki yani toplumda geçerli olan söz ve kavramların sözde akılcılığına karşı girişilen saldırının en uç noktasıdır. Karşıkültür bu sözde akılcılığı okulda, fabrikada, ailede, toplumda gördüğü eşitsizlik ilişkilerine bağlar. (L)

***KARŞILAŞTIRMA** i. — Psikososyol. *Toplumsal karşılaştırma süreçleri kuramı,* L. Festinger tarafından öne sürülen ve normal halde birbirinden farklı olan birçok toplumsal davranış tipini aynı yorum altında toplama olanağını sağlayan kuram. Bu kuram, bireyin, başkası ile karşılaştırma yaparak bir özdeğerlendirmeye girişme isteği üstüne kurulmuştur. Bu kuram yatkınlıkların özdeğerlendirimine uygulanabildiği gibi düşüncelerin ya da heyecanların özdeğerlendirimine de uygulanır.

— ANSİKL. *Toplumsal karşılaştırma süreçleri kuramı*'na göre bireyler düşüncelerini ya da yeteneklerini, elden geldiğince kesinlikle değerlendirme eğilimindedir; karşılaştırma için ortada nesnel bir gerçeklik bulunmadığı zaman bu değerlendirme başkasına bakılarak yapılır. Karşılaştırma için ele alınan ölçek ne kadar incelikli olursa değerlendirme de o kadar kesin olur. Bu gerçeği göz önünde tutan Festinger şu sonuca ulaşır: bireyler arasındaki ayrılık ne kadar az olursa başkasına bakarak yapılan değerlendirme de o derece kesin sonuç verir. Bu nedenle kendimizi bize en çok benzeyenlerle karşılaştırmağa, kıyaslamağa çalışırız. Buna karşılık, başkalarıyla olan fark arttıkça toplumsal karşılaşma eğilimi azalır. Fikir ya da davranış bakımından kendisinden çok az farklı olan kimselerle kendini karşılaştıran bir kimse, aradaki farkı gidermek için düşünce ya da davranışını değerlendirmede değişiklik yapma eğilimi gösterir. Bir küme içinde, bu olay birbiçimlilik eğiliminin başlama nedenidir: azınlık (bu bir tek kişi de olabilir) ya çoğunluğa yaklaşmak için değerlendirmesini değiştirir ya da çoğunluk kendi değerlendirmesini değiştirsin diye onu etkilemeğe çalışır. Yoksa, karşılaştırma reddedilir ve çoğunluktan ayrı düşen azınlığın çıkarılıp atılması, ihtimali de artar. Festinger, başkalarıyla olan farklılıklar nesnel bir ölçüte göre apaçık meydanda ise, toplumsal karşılaştırmadan ileri gelen birbiçimlileştirme etkisinin sona ereceğini söyler.

Bu kuramın kapsadığı alan geniştir ve kümelerin birtakım çalışma mekanizmaları, birbiçimliliğe doğru bir baskıya yol açan toplumsal karşılaştırma ihtiyacı olarak ele alınabilir. S. Schachter (1962) bir kişinin kendi heyecanlarını yorumlamasının toplumsal karşılaştırmadan büyük ölçüde etkilendiğini deneysel olarak doğrulamıştır. Nitekim, bir adrenalin iğnesinden ileri gelen fizyolojik uyartı, aynı durumdaki başka kişilerin belirttikleri heyecana uygun olarak ya esenlik duygusu ya da öfke biçiminde yaşanabilir. (L)

***KARŞILAŞTIRMAK** ettrg. f. — Bilişim. Bir program çerçevesinde işlem görecek olan iki tutanağı ya da iki işareti, gerek bağıl büyüklüklerini, gerek bir dizi içindeki bağıl konumlarını, gerek bazı ayırt edici niteliklerini belirlemek amacıyla incelemek. (L)

***KARŞIT** sıf. — Ed. *Karşıt kahraman,* geleneksel kahramanın hiç bir ayırt edici özelliğini taşımayan edebî eser kişisi. Benlik ile gerçek arasındaki karşılık bağıntısının yok olduğu çağdaş romanda, kişi ya gerçeği kendisinin bir çeşit yansıması gibi görür ya da kendi dışındakinin kendisine sahip olduğu duygusuna kapılır: dünya üstündeki etkisini kaybetmesiyle birlikte kahramanın özdeşliği de yok olmuş ve ortada kala kala ya sahipsiz bir söz (Maurice Blanchot) ya da birbirine karışmış bilinçler kalmıştır.

◆ 1. — Psikanaliz. *Karşıtlar birliği,* karşıt iki duygunun birarada bulunması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikanaliz. *Karşıtlar birliği* yalnız karşıt iki duygunun birarada bulunması değil, aynı zamanda diyalektiğin bütün önerimlerinde biçimsel olarak yer alan bir yapının ruhsal alanda yaşanmasıdır. Gerçekten, diyalektik mantığın evreleri, tutkunun yapısında gördüğümüz çelişmenin iki kısmını meydana getirir: olumlama, sonra olumlamayı yadsıma. Bu yaklaşım karşıtlar birliği hakkında bize mantık ve psikoloji evrelerinde rastlamadığımız bir şeyi öğretir, çünkü diyalektik yapıda bir üçüncü evre, çelişmenin aşılma evresi vardır ki, bunun karşıtlar birliğinde yeri olamaz. Bu duruma göre karşıtlar birliği ruhsal yaşamın ilk evrelerinde, ya çocukta, ya çocuksu ruhsal yapılarda ya da ilkel bir kalıtımı kültür yoluyla aktaran bazı efsane ya da âdetlerde görülür. Örneğin «ilk gece hakkı» denen derebeylik âdeti, kadın cinselliğine bağlı karşıtlar birliğini gösterir: kadın cinselliği hem bir haz konusu, hem korkutucu bir nesnedir; bu nedenle, korunaklı bir erkek, yani derebeyi tarafından, ya da daha başka kültürlerde sihirbaz tarafından ileride zarar veremeyecek duruma getirilmelidir. Psikanalizci Melanie Klein da çocuk imgeleminde kamışa bağlı karşıtlar birliğine işaret eder: çocuk imgeleminde kamış hem iyi, hem kötü olarak korkutucudur. Klein karşıtlar birliğine önemli bir görev de yükler: «Karşıtlar birliği, çocuğun kendine ait gerçek nesnelere daha büyük güven ve inan kazanmasına olanak sağlar ve böylece, içerikleştirdiği nesneleri daha bir sevmesine, sevdiği nesnelerle ilgili onarım düşlemlerini daha iyi kurmasına olanak verir» («Yas ve manyakodepresif durumlarla ilişkileri», *Psikanaliz denemeleri*'nde [1921-1945]). Saldırganlığa değgin her şey gibi, karşıtlar birliğinin de öznel özerkliği koruma ve oluşturma görevi vardır; temel bağlılık olan sevgide de onun belirdiğini görmek bu bakımdan hiç de şaşırtıcı değildir. Psikanaliz, özellikle tedavi amacıyla uygulandığı zaman, analizciye aktarma olayında karşıtlar birliğine dayanır. Analiz eden hasta kendi psikanalizcisini art arda «sever» ve ondan «nefret eder» («olumlu» aktarma, «olumsuz» aktarma); karşıt iki duygu için aynı terimin kullanılması, Freud'un tek bir boyuttan hareket ettiğini ve bu boyutun öznenin bağımlılık derecesine göre, ya olumluluğa ya da olumsuzluğa dönüştüğünü gösterir. Tedavinin amacı ve hem ahlâkî, hem toplumsal bir norm olarak öne sürülen denge, yetişkin bir kişideki normal karşıtlar birliğinin çelişik etkilerini en yüksek ölçüde etkisizleştirmeyi gerektirir. (L)

***KARŞIYAKA,** İzmir şehrinde ilçe. — 203 602 nüf., ilçe merkezi 171 654 nüf. (1975). [M]

***Karşıyaka Spor kulübü.** — 1968-1969'da İkinci lige düştü, 1969-1970'te Birinci lige çıktıysa da 1971-1972'de İkinci, 1972-1973'te Üçüncü lige indi; halen bu ligde oynuyor. Basketbol takımı ise 1974-1975'te Birinci lige yükseldi. (M)

***KART** i. — Basın. *Basın kartı.* Bk. ANSİKL.

— Bilişim. *Denetim kartı,* bir bilgisayara işlemesi için verilen bütün bir kart destesi içinde, işin temel niteliklerini ve uygulanacak çeşitli işlemlerle (derleme, işleme v. b.) ilgili bilgileri taşıyan, programın yararlandığı veri hacimlerini ve dosyaları belirleyen kart. || *İşaretlenir kart,* kartı bir tarama sisteminden geçirirken üzerinde bir işaret olduğu anlaşılacak şekilde iz bırakan iletken ya da magnetik bir maddeden yapılmış özel bir kalemle üzerine işaret koyulabilen kart. || *Magnetik izli kart,* üzerinde mıknatıslanabilir maddeden yapılmış bir ya da birçok kayıt bandı bulunan fiş: *Kredi ve kimlik kartlarında genellikle özel bilgi alma organlarınca okunabilen magnetik izler bulunur.* || *Magnetik kart,* üzeri mıknatıslanabilir bir maddeyle kaplanmış yumuşak bir plâstik yaprağından oluşan ve üzerine bilgiler kaydedilip istenildiği zaman yeniden okunabilen bilgi kayıt desteği: *Adreslenebilir bir yardımcı bellek meydana getirmek için, birçok magnetik kart uygun bir düzenek içinde gruplandırılabilir.*

— ANSİKL. Basın Kartları yönetmeliğinde yapılan bir değişiklikle *Basın şeref kartı*'nı hak etme süresi, basında sürekli çalışanlar için 18 yıla, kesintili çalışanlar için de 20 yıla indirildi. Geçici olarak işsiz kalan gazetecilere, kıdemlerine göre, 3 aydan bir yıla kadar geçerli olmak üzere *Serbest gazeteci kartı* verilmeğe başlandı. (LM)

***KARTACA,** Kuzey Afrika'da eskiçağ şehri. — Kartaca ile ilgili son çalışmalar şehrin kuruluş tarihine yöneliktir; bu tarih P. Cintas tarafından M.Ö. 825-819 olarak saptandı. Yapılan çalışmalar son imparatorluğa ait, sirk oyunlarını gösteren mozaikler yönünden zengin büyük bir evi, Roma devrinin en önemli yapılarından olan ve son derece klasik bir plana göre kurulmuş Antoninus hamamlarını, Kartaca dışında Sicilya, Sardinya (Carbonia yakınında), Lixus (Fas), Bon burnu gibi yerlerde özel bir yerleşme belirten binaları kapsar. Etruria'da Pyrgi'de bulunan altın tabletler, Kartacalıların Yunanlılara karşı Etrüsklerle anlaştığına yeni bir kanıttır ve Toscana kıyılarında bir Aştart kültünün yaşadığını gösterir.

Kartaca harabeleri üzerinde büyük bir arkeoloji parkının yapılması düşünülmektedir. (L)

*KARTAL, İstanbul'un Anadolu yakasında Marmara denizi kıyısında semt ve ilçe. — 280 395 nüf., ilçe merkezi 52 964 nüf. (1975); 22 köy (1970). [M]

KARTAL (Mehmet), türk güreşçisi (Adana 1939). 52 kiloda 1957'de dünya şampiyonu, 1959'da Akdeniz oyunları birincisi, 1963'te Akdeniz oyunları üçüncüsü ve Balkan şampiyonu oldu. (M)

Kartalkaya barajı, Maraş ilinde, Aksu nehri üzerinde, sulama amacıyla, toprak dolgu tipinde yapılmış baraj. Temelden yüksekliği 57 m; talvegden yüksekliği 50 m; depolama hacmi 195 milyon m^3; buradan yararlanılarak sulanan tarım alanı 26 970 ha. Baraj 52 milyon 602 000 liraya mal olarak tamamlandı (1972). [M]

Karum. Bk. KÜLTEPE, *Ek.*

KARUME (Abeid Amani), tanzanyalı siyaset adamı (Mwera, Zengibar [bugün Tanzaniya] 1906 - Zengibar 1972). Zengibar Halk cumhuriyeti başkanı oldu, 1964 ile 1972 yılları arasında Tanzaniya cumhurbaşkanı yardımcılığı yaptı, sonra öldürüldü. (L)

KARUZOS (Hristos), yunanlı arkeolog (Amphissa 1900 - öl. 1967). Atina (1916-1920), Münih ve Berlin (1928-1930) üniversitelerinde okudu, 1918'de antika epimeletes'i, Tesalya (1924), Boiotia, Eğriboz, Phokis (1926-1935) ve Kyklades'de 1942'ye kadar antikite ephoros'u oldu. Atina Ulusal müzesinin genel müdürlüğüne getirildi (1942-1964), aynı müzenin müdürlerinden (1933-1964) karısı Semni Karuzu ile birlikte savaştan sonra eski eserlerin yeniden sergilenmesini sağladı. Modern yunancanın en iyi üslûpçularından biriydi, yayımladığı eserler arasında şunlar vardır: *Artemision burnundaki Poseidon* (1930), *Rodos* (1949), *Perikalles agalma* (1940), *Aristodikos* (1961), *Eski sanat* (1972), *Dante, de vulgari eloquentia* (1972). Karuzos ayrıca İoannis Kakzidis ile birlikte Eflatun'dan *Büyük Hippias*'ı çevirdi (1973). [L]

kasetli portatif teyp

*KASATKİNA (Natalya), sovyet kadın dansçısı ve koreografı. — Kocası Vladimir Vasilyev ile birlikte *Dünyanın yaratılışı*'nı (Jean Effel'den, 1968; 1970'te yeniden ele alındı) gerçekleştirdi. (L)

*KASAVUBU (Joseph), kongolu siyaset adamı. — (öl. Boma, Orta Kongo 1969). [L]

KASET i. (fr. *cassette*). Bilişim. İçinde şeridin sarılacağı bir bobin bulunan ve böylece şeridin dağılmadan kullanılmasını kolaylaştıran magnetik şerit kutusu. || Bilgi kaydı için kullanılan magnetik şerit türü. Bk. ANSİKL.

— Radyotek. İçinde, ses ve görüntülerin kaydedilmesine ve gereğinde yeniden üretilmesine elverişli bir magnetik şerit bulunan küçük plastik kutu. (Bk. ANSİKL.) || *Kaset okuyucusu*, doldurulmuş kasetleri okumağa yarayan özel aygıt.

— ANSİKL. Bilişim. *Kaset*'ler, özellikle bilgi kayıt desteğinin işlenmesini, saklanmasını ve bir yerden bir yere taşınmasını gerektiren durumlarda delikli şerit ya da karttan daha kullanışlıdır. Bu kasetler küçük bilgisayarlarda, bilgisayarların uç birimlerinde ya da bilgileri klavye yardımıyla kayıtlama sistemlerinde kullanılır.

— Radyotek. Bugün en çok kullanılan *kaset* tipi, Philips'in geliştirdiği *minikaset* ya da *Compact*'tır. 100 × 64 mm boyunlarında, 12 mm kalınlığında ve 40 gr ağırlığında küçük bir plastik kutu biçimindeki bu kasetin içinde, eksenlerinin döndürdüğü iki bobin bulunur. 3,81 mm genişliğindeki şerit 4,76 sm/sn hızla geçer ve iki ya da dört kayıt izi taşır. Bu kasetlerin üç modeli vardır: 2 × 30 dk'lık, yani toplam 60 dk'lık bir dinleme süresi olan ve toplam 25 μ kalınlığında 90 m şerit taşıyan «C 60» modeli; 2 × 45 dk'lık, yani toplam 90 dk'lık dinleme süresi ve 18 μ kalınlığında 135 m şeridi olan «C 90» modeli; 2 × 60 dk, yani 120 dk'lık dinleme süresi veren ve 12 μ'luk 172 m şeritle doldurulmuş olan «C 120» modeli. Bütün bu şeritler polyesterden yapılmıştır; yüzeyi demir oksitle kaplanmış şeritler 60 ile 6 500 Hz ± 2dB arasında bir kullanma alanı sağlar; krom bioksitli yeni şeritler ise daha yüksek bir okuma düzeyi verir ve kullanma alanı 50 ile 8 000 Hz ± 2dB arasında değişir. Boş olarak satılan kasetler istenildiği zaman defalarca doldurulup silinebilir, fakat değerli müzik eserleriyle doldurulmuş olan ve piyasada *Musicassette* markasıyla satılan bazı kasetlerde bir güvenlik kontağı bulunduğu için bandın teyp tarafından kazara silinmesi bile söz konusu değildir.

Amerika Birleşik devletlerinde iki tip kaset vardır: *Lear System* ve *Fidelipac*. Sonsuz vida şeklinde yerleştirilmiş bir tek döndürme ekseni olan bu kasetlere, 9,5 sm/sn hızla geçen, 8 kayıt izine ayrılmış toplam 6,35 mm eninde bir şerit sarılmıştır. Bu kasetlerin, dinleme süresine göre üç ayrı modeli vardır: her kayıt izi için 90 m şerit (süre: 30 dk), 180 m şerit (süre: 1 saat) ve 360 m şerit (süre: 2 saat) taşıyan kasetler. Stereofonik olarak doldurulan bu kasetler daha çok hi-fi (40 ile 10 000 Hz) müzik eserlerini kaydetmek için kullanılır. (L)

*KASIM i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, kasım ayında önemli sayılabilecek yeni olaylar yer aldı: — 1940 (*12 kasım*), Sovyetler, Bulgaristan'dan başlayarak türk boğazlarını da içine alan bir şerit üzerinde üs kurma hakkı istedi. — 1943 (*26 kasım*), Tosya, Osmancık, Erbaa, Vezirköprü, Ladik ve Havza çevresinde meydana gelen depremde yaklaşık 5 000 kişi öldü, 40 000 bina hasar gördü. — 1950 (*7 kasım*), Kore'ye gönderilen türk tugayı Pyong-Yang'da ateş hattına girdi. — 1967 (*16 kasım*), Kıbrıs'ta rumların türklere karşı silâhlı saldırıya geçmeleri üzerine T.B.M.M. hükûmete savaşa girme ve yurt dışına silâhlı kuvvet gönderme yetkisi verdi. (M)

*KASIMLAR, Akdeniz bölgesinin Antalya bölümünde (Isparta ili, Sütçüler ilçesi) bucak. — 7 298 nüf., bucak merkezi 1 689 nüf., 8 köy (1970). [M]

*Kasımpaşa Gençlik kulübü. — 1967'de Birinci ligte oynuyordu, 1968'de İkinci, 1969'da Üçüncü lige düştü, halen bu ligte oynuyor. (M)

KASR-AKIL, Lübnan'da Yontmataş devri yatağı. 25 m kalınlığındaki tabakalar Moustier sanayii ile eski Kebarah fasiyesi arasında uzanır. (L)

*KASSEL, Almanya'da (Batı Almanya, Hessen) şehir. — Kassel'de, 1955'ten beri, her dört yılda bir, «Documenta» adı verilen milletlerarası bir çağdaş sanat sergisi açılmaktadır. İlk dört sergi (1955, 1959, 1964, 1968), güncel sanatın bir panoramasını sunuyordu; «Documenta 5» (1972) ise, «Bugünün gerçekhayal oyunları üstüne soruşturma» konusunu ele almıştı. (L)

*KASTAMONU (37), Karadeniz bölgesinin Batı bölümünde il merkezi şehir. — 436 946 nüf., şehir merkezi 80 160 nüf. (1975).

Buğday için ayrılan alan 109 000 hektara çıktığı halde üretim düştü: 100 950 t. Bunun yanı sıra arpa (39 891 t) küçük bir artış gösterdi, mahlut (20 000 t), kaplıca (10 480 t), mısır (133 115 t) ve pirinç (4 613 t) üretimi arttı; çavdar (8 286 t) ve fasulyede (449 t) azalma görüldü; patates üretimi 34 000 tona çıktı. Sanayi bitkilerinden pancar (151 603 t), keten (lif 40 t, tohum 72 t), kenevir (lif 2 410 t) üretimi arttı. Bölgedeki meyve veren fındık ağacı sayısı 335 000'e, üretim 723 tona yükseldi. Elma (1 milyon 200 000'den fazla ağaç) üretiminde önemli bir gelişme olmadı. Zeytin ağacı (13 150) ve mandalina (3 685 ağaç) eski durumunu korurken üzüm (11 000 t) üretimi azaldı (1972).

İlde millî eğitim alanında 1969-1970 ders yılında 5 ortaokul, 1970-1971'de 2 ortaokul açıldı. Kız ilköğretmen okulu, 1 ortaokul yeni binalarına taşındı. 1971-1972 ders yılında öğrenime açılan Abana ortaokulundan sonra 1972-1973'te 2 ortaokul ve 2 lise açıldı, 2 ortaokul da lise düzeyine çıkarıldı. 1973-1974 yılında da Ticaret lisesi ve Taşköprü lisesi yeni binalarına yerleşti.

Ekonomik alandaki başlıca gelişmeler, 120 m^3/gün kapasiteli ağaç sanayii fabrikası (1971) ile yıllık kapasitesi 1 150 kg olan Bozkurt ilçesi Çiçekyayla civa madeninin 1972'de işletmeye açılması oldu. (M)

*KÄSTNER (Erich), alman yazarı. — (öl. Münih 1974). *Der kleine Mann und die kleine Miss* (Küçük adam ve küçük genç kız) [1967] adlı yeni bir anlatı yayımladı, daha sonra tüm yapıtlarını *Gesammelte Schriften* (8 c., 1969) adı altında topladı. (L)

*KAŞ, yun. Antiphellos, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe. — 47 949 nüf., ilçe merkezi 2 450 nüf. (1975); 58 köy (1970). [M]

KAŞİMA, Japonya'da yer, Hondo adasında (İbaraki ili), Tokyo'nun kuzeydoğusunda. Büyük Okyanus kıyısında geniş sanayi karmaşası. (L)

*KATALONYA, İspanya'da tarihî bölge. — Aralık 1970'te Burgos askerî mahkemesi on altı bask milliyetçisini yargılarken, Montserrat manastırında toplanan üç yüz kadar katalonyalı aydın ve sanatçı, ispanyol hükûmetine karşı bir protesto bildirisi yayımladı. O güne kadar her zaman etkin olan küçük katalan topluluğunun eylemi bu bildiriyle ilk defa eyalet sınırlarını aşıyor ve ulusal bir boyut kazanıyordu. Nitekim Barcelona'daki S.E.A.T. otomobil fabrikalarının işçileri ekim 1971'de genel greve gittiler ve polis zor kullanarak grevi bastırabildi.

Edebiyat

Çağdaş dünyadaki bütün bunalımların ve bütün umutların yankılarını katalan romanında bulabiliriz. Sözgelimi, bir Llorenç Villalonga (doğ. 1897) bugünün güçlüklerini onurlu ve yüce bir geçmişin anısıyla dengelemeğe çalışırken, Mercè Rodereda (doğ. 1909) kurtuluşu içinden konuşmakta bulur, Manuel de Pedrolo (doğ. 1918) ile Maria Aurelia Capmany (doğ. 1918) şiddetli eleştirilerini toplumun hak davasına bayrak yaparken bir Ramon Folch i Camarasa (doğ. 1926) bireyin sorunlarına daha büyük önem verir, Aveli Artis-Gener (doğ. 1912) ile Terenci Moix (doğ. 1943) ise daha çok dil ve bildirişim sorunlarıyla uğraşır. Katalan şiiri, çağdaş dünyanın baskısı ve bunalımlarıyla boğulan insanın duyduğu o ezici sıkıntı duygusunu büyük bir güçle dile getirir: Joan Brossa (doğ. 1919) ve Joan Colomines'in (doğ. 1922) kaleminde bir tutku halini alan şiir Lluis Alpera (doğ. 1938) ve Alvar Valls'da (doğ. 1947) daha biçimsel bir havaya bürünür, Xavier Amoros (doğ. 1923), Francesc Vallverdu (doğ. 1935) ve Miquel Bauça'da (doğ. 1943) ise bir itiraz, bir başkaldırı çığlığına dönüşür. (L)

*KATANGA, Zaire'de (esk. Kongo-Kinşasa) bölge. — Bugün adı *Şaba*'dır. (L)

*KATAR, Arabistan'da devlet. — 1973'te, petrol üretimi 27,4 Mt'a yükseldi.

● *Tarih.* Katar yöneticisi Şeyh Ahmed bin Ali el-Sani, 3 nisan 1970'te, emîrliğin Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonuna katılmasını kolaylaştırma amacı taşıyan bir geçici anayasa çıkardı ve şeyh halife bin Hamid el-Sani, ülkenin ilk hükûmetini kurarak (mayıs 1970) başbakan oldu. 1 eylül 1971'de emîrlik bağımsızlığını ilân etti, Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonundan ayrıldı ve 3 eylülde Büyük Britanya ile yeni bir anlaşma imzaladı. 11 eylülde Arap birliğine, 21 eylülde Birleşmiş Milletler teşkilâtına katıldı. Başbakan kraliyet ailesinin desteğiyle hükümdarı tahttan indirdi (22 şubat 1972) ve bir yandan modern ve sosyal özellikte tedbirler alırken, bir yandan da ingiliz nüfuzunun son izlerini silmeğe çalıştı (ordu ve emniyet yüksek rütbelilerine, ingiliz danışmanlara işten el çektirilmesi). Katar, 1973 ekiminden itibaren, arap ülkelerinin israil savaşı sırasında koydukları petrol kısıtlamalarına uydu. 1974 şubatında devlet, topraklarındaki başlıca petrol şirketlerinin hisselerinin yüzde 60'ını satın almayı başardı. (L)

*KATAR i. — Astronotik. *Uzay katarı*, birbirine kenetlenmiş iki uzay gemisinin oluşturduğu bütün.

— Bilişim. *Komut katarı*, bir bilgisayara verilen komutların tümü. (Bk. KOMUT, *Ek.*) || *Özel işaretler katarı*, bir bilginin işlenmesinde, bir dilin tanımlanmasında v.d. kullanılan özel işaretlerin (harf, rakam, noktalama işaretleri, simgeler v.d.) tümü. (L)

KATAROMETRE i. (fr. *catharomètre*'den). Fiz. Karbon dioksitin ısı iletkenliğinin atmosferin öbür bileşenlerinin ısı iletkenliğinden farklı olması özelliğine dayanarak kapalı bir yerin havasındaki karbon dioksit oranını ölçen âlet. (KATEROMETRE de denilir.) [L]

Foto. Philips (LAROUSSE)

***KATAYEV** (Valentin Petroviç), sovyet yazarı. — Son anlatılarında toplumsal gerçekçilik kurallarına aykırı bir estetik anlayışla şiirsel araştırmalara yöneldi: *«Unutma otu»* (1967); *«Küçük küp»* (1969). [L]

***KATEGORİ** i. — Leng. Öğeleri aynı sözdizimsel çevrelerde yer alan sözcük sınıfı: *«Anne» ve «teyze» aynı kategoriye bağlıdır, çünkü her iki sözcük de «Benim... tüm gücüyle çalışır» tümcesinde yer alabilir.*

— Mat. *Kategoriler kuramı,* kümeler kuramını genelleştiren kuram: *Kümeler kategorisi nesne olarak kümeleri, morfizma olarak da kümelerin uygulamalarını alır. Değişli bir K cismi üstündeki vektörel uzayların kategorisi nesne olarak vektörel uzayları, morfizma olarak da çizgisel uygulamaları alır.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mat. Bir $\mathscr{A}$ kategorisi aşağıdaki elemanlarla verilir:

— Elemanlarına $\mathscr{A}$'nın nesneleri adı verilen bir *sınıf* (ya da bir *küme*);

— $\mathscr{A}$'nın nesnelerinin her (A, B) çifti için, A'nın B'deki *morfizmaları* denilen ve Mor (A, B) şeklinde yazılan elemanlardan oluşmuş *bir küme*;

— A, B ve C $\mathscr{A}$'nın nesneleri olduğuna göre, Mor (A, B)'nin her f elemanına ve Mor (B, C)'nin her g elemanına, Mor (A, C)'nin $g \circ f$ şeklinde yazılmış bir elemanını tekabül ettiren bir uygulama; böyle bir uygulama için aşağıdaki aksiyomların gerçekleşmesi gerekir:

1° $A=A'$ ve $B=B'$ olmadıkça, Mor (A, B) ve Mor (A', B') kümeleri ayrıktır.

2° $\mathscr{A}$'nın her A nesnesi için Mor (A, A)'nın bir I_A elemanı vardır; bu eleman, $\mathscr{A}$'nın her B nesnesi ve Mor (A, B)'nin her g elemanı için $g \circ I_A = g$, Mor (B, A)'nın her h elemanı için $I_A \circ h = h$ bağıntılarını doğrular.

3° $\mathscr{A}$'nın her A, B, C ve D nesne dörtlüsü için, Mor (A, B)'nin her f elemanı için, Mor (B, C)'nin her g elemanı için ve Mor (C, D)'nin her h elemanı için $(h \circ g) \circ f = h \circ (g \circ f)$'dir. (L)

***KATI** sıf. ve i. — ◆ İ. Fiz. *Katılar fiziği,* maddenin katı halini incelemek amacı güden fizik dalı.

— ANSİKL. Doğadaki katı maddelerin çoğu, bileşimleri homogen olmayan mikrobillûrlar yığışımından oluşmuştur (örneğin kayalar); ender olarak homogen mikrobillûrlardan, yani tek bir arı maddeden oluşmuş katılara, çok ender olarak da tek bir arı cismin monobillûrundan oluşmuş katılara rastlanır. Bu son iki türün örneklerine dayanarak katıların incelenmesi elbette daha basit olacak ve birbillûrlu bir katı cisim üzerinde yapılan inceleme bize daha çok bilgi verecektir. Demek ki *katılar fiziği,* başlangıçta, katılar kimyası ve billûroluşumuyla sıkı sıkıya ilgilidir; çünkü bu iki bilim dalı doğada pek ender bulunan bu arı cisimleri çokbillûrlu ya da birbillûrlu halde hazırlama olanağı verir. Maddenin katı halini tanıyabilmenin ilk aşaması, cismin *makroskopik* (dışyapısal) özelliklerinin incelenmesidir; doğrudan doğruya incelenebilen bu makroskopik özellikler başlıca beş grupta toplanabilir:

— *mekanik özellikler* (çekme, basınç, titreşim gibi dış zorlamalar karşısında katının biçim değiştirme özelliği);

— *elektrik özellikleri* (elektrik iletkenliği, aşırı iletkenlik, yalıtkanlık özellikleri, ferroelektrik ve piezoelektrik özellikleri v.d.);

— *magnetik özellikler* (paramagnetizma ya da diyamagnetizma, mıknatıslanabilirlik, mıknatıslanma, ferro ya da ferrimagnetizma ve karşı ferromagnetizma v.d.);

— *optik özellikler* (optik soğurma, kırma indisi, döndürme gücü v.d.);

— *ısıl özellikler* (ısı iletkenliği, özgül ısı, ergime noktası v.d.).

Katılar üstündeki incelemelerimizin bu ilk aşaması hiç kuşkusuz teknolojideki uygulama alanına da açılır (özel alaşımların, yüksek frekans yalıtkanlarının, ateşe dayanıklı gereçlerin v.d. yapımı).

Fakat bilindiği gibi katılar, gerçekte birbirine sıkı sıkıya bağlı olan ve dış ortamdan büyük ölçüde etkilenen atomlardan oluşur. Bu nedenle katılar fiziğinin araştırmacıları, ikinci bir aşamada, daha kesin fakat genellikle daha dolaylı yöntemlerle katıların bileşenleri, yani atomları üstüne elden geldiğince kesin bilgiler edinmeğe çalışır. Atomların katı madde içinde nasıl yerleştiğini bilmek hiç kuşkusuz temel bilgilerden biridir; bu bilgi örneğin X ışınlarının ya da ısıl nötronların katı madde içinde kırılması sağlanarak elde edilir. Aynı ışınların yayınması da, atomların ısıl çalkantının etkisiyle ortalama konumları çevresinde nasıl titreştiklerini anlama olanağı verir. Bu atomları birbirine, çeşitli elektronları da aynı atomun çekirdeğine bağlayan etkileşmelerin türünü ve büyüklüğünü öğrenmek için, genellikle rezonans yöntemleri (Mössbauer etkisi, magnetik [elektronik ya da nükleer] rezonans, optik rezonans v.d.) gibi çok duyarlı yöntemlere başvurulur. Bu tür incelemelerin sonuçları, genellikle, katıların önceden gözlemlenemiş makroskopik özelliklerini açıklamağa, hattâ gözlemlenememiş özelliklerini tahmin etmeğe yarayan bilgiler verir. Bir yandan da, bu gözlemlenmiş olan özelliklerin katıda neden bulunduğu sorununu akla getirir. Bu da katı hal fizikçilerini, vardığı sonuçları katı hal kuramlarıyla karşılaştırmağa ve gereğinde bu kuramları yeniden biçimlendirmeğe zorlar.

Son on yıl içinde katı halin tanınmasında vardığımız büyük gelişmeyi, kuramla deney arasındaki bu sürekli karşılaştırmaya borçluyuz. (L)

***KATILMA** i. — ANSİKL. Org. kim. Etilenik, yani çift bağa *katılma* mekanizmaları tamamıyla açıklanabilmiştir. Bu olayın üç türü olduğu da biliniyor.

● *Elektrofil katılma.* Genellikle çift bağa katılma, bir elektrofil etkiden ileri gelir: ayıracın elektrofil kısmı, çift bağın π çiftiyle birleşerek «karmaşık π bileşiği» denilen bir bileşik oluşturur:

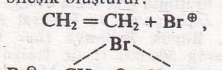

Ayıracın nükleofil kısmı da bu karmaşık π bileşiğine etki eder:

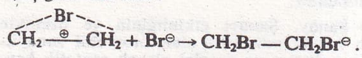

Bu süreç, π karmaşık bileşiğinin çok bakışımsız olduğu varsayılarak, ancak Markovnikov kuralıyla açıklanabilir:

$$R—CH=CH_2+HBr \rightarrow R—CHBr—CH_3.$$

Gerçekten, eğer

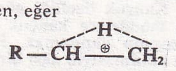

karmaşık bileşiği bakışımlı olsaydı, Br iyonu bu bileşiğe tercihen birincil karbon üzerinde etki yapacaktı; oysa + yükünün özellikle ikincil karbon üzerinde toplandığını kabul etmek gerekir.

Buna karşılık, karmaşık π bileşiğinin başlattığı süreçte trans-katılmanın ağır bastığı, hattâ bazen tamamıyla egemen olduğu da hesaba katılmalıdır:

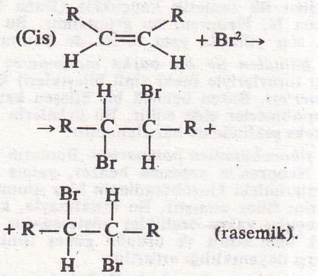

● *Köklü katılma.* Bununla birlikte elektrofil katılma, başka katılma süreçlerine meydan vermeyen tekelci bir katılma mekanizması değildir.

HBr, peroksit eşliğinde olaya girdiği zaman özellikle «Markovnikov kuralına aykırı» bir katılma verir:

$$R—CH=CH_2+HBr \rightarrow R—CH_2—CH_2Br.$$

Burada aktif etken, sondaki karbona saldıran Br köküdür; bu Br saldırısından R—CH'—CH₂Br oluşur, o da H' köküyle birleşir.

● *Nükleofil katılmalar.* Nükleofil katılmalara yalnız, güçlü alıcılar tarafından etkisiz hale getirilmiş çift bağlarda rastlanır. Bir α- etilenik ester, çok nükleofil bir malonat iyonunu katar:

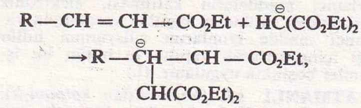

buradan da, hidrolizde

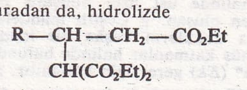

(Michaël tepkimesi).

meydana gelir.

Üçlü bağa katılma da, duruma göre elektrofil ya da nükleofildir; çoğu defa, trans-katılmanın ağır bastığı bir katılma olayı şeklinde görülür; buna karşılık katalitik hidrojenleme genellikle bir cis-katılmadır:

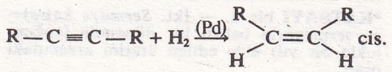

(L)

KATIŞTIRMA i. Psikanaliz. öznenin, bir cismin kendi vücuduna girdiği düşlemine katılması.

— ANSİKL. *Katıştırma* ağzıl evreden doğan, ağzı ve onunla ilgili yutma, emme ve parçalama gibi etkinlikleri içeren bir olaydır. Âşığı Amazonlar kraliçesi Panthesileia tarafından parçalanıp yutulan Akhilleus'un ölümüne ilişkin eski yunan efsanesiyle çok iyi bilinen, sevileni parçalayıp yutma benzetmesi de gösteriyor ki isteğin hedefi ile olan ilişki bu çeşit bir nesne ilişkisine dönüşebilir. Gene bu benzetmeden anlaşıldığına göre katıştırma hazzı, hedef olan nesnenin tahrip edilmesinden ayrılamaz, fakat aynı zamanda, gerçek ya da uydurma her yamyamlık olayında olduğu gibi, katıştırılan nesnenin ana özgüllüklerini korumak da söz konusudur.

Bununla birlikte katıştırma yalnız ağzıl etkinlikle sınırlandırılamaz, normal olarak vücuttaki bütün girişe elverişli noktaları kapsar. Bütün haz bölgeleri bu kapsama girer. Bunlar vücudun çıkıntılı «kenar» yerleridir. Jacques Lacan'a göre katıştırma bölgelerini, öteden beri haz yeri olarak bilinen doğal deliklerle sınırlandırmamak gerekir, «dudaklar, dişler, anus kenarı, kamış çizgisi, dölyolu, göz kapağı yarıkları, hattâ kulak kepçesi» de katıştırma bölgesidir. Ortaya çıkan nevrozların ve düşlemlerin çeşitli yönden tespitinden anlaşıldığına göre vücut yüzeyinde nerede bir gedik varsa istek oraya tutunabilir. Bu duruma göre katıştırma aslında, vücuttan başka vücutlarla olan aşk ve haz ilişkisidir. (L)

***KATMA** sıf. ve i. — ◆ Sıf. Bilişim. *Katma değer,* bir hesap işleminde ya da adım adım çalışan bir programda, bir büyüklüğe ya da bir değere eklenen elemanter nicelik. (Eşanl. ARTIM.)

◆ — İ. Elektron. *İyon katma,* nano-elektronik*te (*Ek*) bileşik devreler için uygulanan silisyum billûrlarına yabancı maddeler katma yöntemi.

— ANSİKL. Birleştirme düzeyinin çok ileri ve eleman boyutlarının mikrometreden daha küçük olduğu bileşik devrelerin yapımında, gaz yayınımıyla yabancı maddeler katma yönteminin yerini *iyon katma* yöntemi alır. Silisyum billûrlarına, boşluklu p tipi iletken bölgeler veren III. grup (üç değerli) yabancı maddelerin ve serbest elektronlu n tipi iletken bölgeler veren V. grup (beş değerli) yabancı maddelerin katılması, genellikle bu maddelerin yüksek sıcaklıktaki silisyum içinde gaz halinde yayınmasıyla sağlanır. Katma işlemi sırasında silisyum tableti bir oksit (SiO_2) katmanıyla korunur ve yabancı madde katılacak bölgelerde kimyasal aşındırma yoluyla bu oksit katmanı üzerinde birtakım «pencereler» açılır. Bu yöntem, yayınma bölgelerinin birkaç mikrometre boyutunda olduğu transistorların ve bileşik devrelerin yapımında uygulanabilir. Nano-elektronikte bileşik devreleri oluşturan bileşenlerin elektrotlarının boyutları mikrometreden daha küçük olabilir. Bu durumda fo-

togravür tekniği kullanılamayacağından iyon katma yöntemine başvurmak gerekir. Yüksek gerilim altında hızlandırılan, 0,01 µ'a kadar odaklaştırılan ve magnetik ya da elektrik alanlarıyla istenen yöne saptırılan bir iyon demeti, yüzeydeki oksit katmanında pencereler açabilir. *p* ya da *n* tipi yabancı maddelerin katılması, elektronik mikroskop türünden aygıtlar yardımıyla yabancı madde iyonlarını silisyumun billûr ağı içine katarak yapılır ve bütün bu işlemler boşlukta uygulanır. (L)

KATMANLI sıf. (*katman*'dan *katman-lı*). Katmanlar halinde üst üste binişmiş pek çok maddeden oluşan. || Çeşitli maddelere ait lif ya da dokuların başka bir madde içine gömülmüş katmanlar halinde bulunduğu bir karma* (*Ek*) gereç için kullanılır. (L)

KATOĞLU (Oya), türk kadın ressamı (İstanbul 1940). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi bölümünü bitirdi (1964). Bratislava'da düzenlenen 3. naif ressamlar trienaline katıldı (1972). Davet üzerine Almanya'da, Düsseldorf şehrindeki Zimmergalerie'de resimlerini sergiledi (1974). [M]

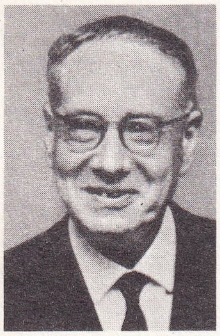

Bernard KATZ

***KATSAYI** bls. i. — İkt. *Sermaye katsayısı*, sermayeyle belirli bir dönemde (çoğunlukla bir yıl) elde edilen üretim arasındaki oran.

— ANSİKL. *Sermaye katsayısı*, bir ekonomide kullanılan toplam sermayenin elde edilen üretime oranı olan *ortalama sermaye katsayısı* (C/P) ve toplam sermayedeki artışın yani yatırımın, üretimde meydana getirdiği artışa oranı olan *marjinal sermaye katsayısı* (I/△P) olmak üzere sınıflandırılabilir. Sermaye katsayısı gelişmiş ülkelerde 3 civarındadır. Herhangi bir sanayi sektörü düzeyinde de o sektörün sermaye katsayısı hesaplanabilir. Sermaye katsayısı, büyüme modellerinden, millî gelirde, nüfus artışını da göz önünde bulundurarak, belirli bir oranda artış sağlayabilmek için ne oranda yatırım yapılması gerektiğini bulmak için kullanılır.

● *Türkiye*'de de iktisadî çözümlemelerde çeşitli katsayılar kullanılır. Bu katsayılardan en belirgini sermaye/hasıla oranıdır. Bu oran, bir birim gelir sağlamak için kaç birim yatırım yapılması gerektiğini gösterir. Sermaye/hasıla oranı, kalkınma planlarında belirlenen gelir artışı hedefini gerçekleştirmek için gerekli yatırım miktarının bulunmasında işe yarar. Sermaye/hasıla oranının Birinci Beş Yıllık planda 2,6, İkinci Beş Yıllık planda 3,2, Üçüncü Beş Yıllık planda ise 3,0 olacağı kabul edilmiştir.

Yatırım projelerinin değerlendirilmesinde de (firma düzeyinde) çeşitli katsayılar kullanılır. Sabit giderler/satış gelirleri-değişken giderler oranı firmanın kâra geçiş noktasının belirlenmesinde kullanılır. Ayrıca firma kârlılığının, çalışan personelin malî ve fizikî verimliliğinin ölçülmesinde yararlanılan katsayılar da vardır. (ML)

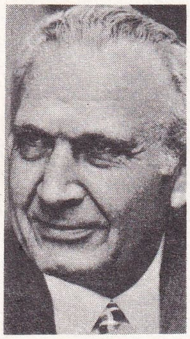

Efraim KATZİR

KATZ (Bernard), alman asıllı ingiliz elektrofizyoloji uzmanı (Leipzig 1911). Sinir fizyolojisi üstüne yaptığı çalışmalarla 1970 Nobel tıp ödülünü kazandı. 1952'den bu yana Londra'daki University College'ın biyolojik fizik bölümünü yöneten Katz, bilginin sinapslar düzeyinde iletilmesinde rol oynayan mekanizmaların anlaşılmasıyla ilgili temel sorunları çözümledi. Ayrıca, asetilkolin ara maddesini açığa çıkaran kimyasal boşalmaların doğurduğu küçük çapta elektrik potansiyellerini sinir uçları düzeyinde kaydetmeğe yarayan önemli teknikler gerçekleştirdi. (L)

KATZ (Elihu), amerikalı psikososyolog (Brooklyn, 1926). 1954'ten bu yana Chicago üniversitesinde sosyoloji profesörüdür. 1967'de ilk İsrail televizyon şebekesini kurmadan önce, Paul Lazarsfeld ile çalışıyordu. 1955'te çıkan *Personal İnfluence. The Part Played by People in the Flow of Mass Communication* (Kişisel etki. Kütle haberleşmesinde halkın oynadığı rol) ikisinin imzasını taşır. Kütle haberleşme alanında klasikleşen bu eser birincil gruplarca haberin alınışı ve mesajların «fikir kılavuzları»nca yorumlanışı tezini işler. Bu teze göre haberleşme araçlarının eylemi, iki zamanlı akı modeline uygun «iki kademeli haber akısı» denen bir mekanizmaya dayanır. Önce kolektif yayın teknikleri fikir kılavuzlarını etkiler, onlar da çevrelerindeki kişileri etkiler. Sosyolojik araştırmanın bu özgül kesiminde araştırmacı 1959'da soru düzenini değiştirme buluşuyla da ün kazandı. Ona göre haberleşme araçlarının insanlar üzerindeki etkisinden çok insanların haberleşme araçları üstündeki etkisine dikkat etmek gerekir. Bu demektir ki, mesajlar ancak alıcının bir dereceye kadar inanmaya hazır olduğu ölçüde etki gösterir. Bu yeni görüş, bütün 1960 yılları boyunca, genellikle İsrail televizyon sorumlularının da katıldığı çok sayıda deneysel araştırmalara yol açtı. (L)

KATZİR (Efraim KATŞALSKI, **Efraim** — denir), israilli devlet adamı (Kiev 1916). Altı yaşında Filistin'e göç ettikten sonra, Kudüs Fen fakültesini bitirdi ve 1941'de biyofizik doktoru oldu. İsrail Bilimler akademisi üyesi olan Katzir, Rehovot'taki Vaytsmann Enstitüsü Biyofizik bölümünü yönetti ve birçok bilimsel ödül kazandı: Çernikovski bilimsel çeviri ödülü (1948); İsrail doğa bilimleri ödülü (1959), Rothschild bilim ödülü (1961). Öte yandan, İsrail devletinin kurulmasına katkıda bulundu. 1948'den önce Haganah'a bağlı olarak çalıştı ve israil ordusundaki bilim servislerini kurdu. İşçi partisinden İsrail devlet başkanlığına aday gösterilen Katzir 10 nisan 1973 seçimlerini kazandı. Bunun üzerine de, mayıs 1972'de Lod'da öldürülen kardeşi gibi İbranîce *Katzir* adını aldı. (L)

***KAUÇUK** i. — Coğ. Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Sentetik kauçuk*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Coğ. 1971'de, dünya *kauçuk* üretimi (S.S.C.B. hariç) 8 Mt'du ve bu üretimin yüzde 60'tan fazlasını sentetik kauçuk tutuyordu. A.B.D. toplam üretimin dörtte birinden fazlasını üretir (2,3 Mt) ve bu üretimde sentetik kauçuğun payı çok fazladır. Son yıllarda üretimin çok fazla arttığı (1971'de 760 00 t) Japonya'da ve Federal Almanya, Fransa, Büyük Britanya (her birinde yaklaşık olarak 300 000 t) ile İtalya'da da aynı durum söz konusudur. Malezya (1,3 Mt), İndonezya (0,8) ve Tayland (0,3) hâlâ doğal kauçuk üreten üç büyük ülke durumundadır.

— Sanay. Sanayi etkinliğinin ve özellikle en büyük müşterisi olan otomobil sanayiinin gelişmesine paralel olarak *sentetik kauçuk* sanayiinin geçirdiği büyük evrim, bir yandan yıllık dünya üretiminin düzenli bir şekilde artmasıyla (2 Mt), öte yandan özel uygulamalar için değişik tipte sentetik kauçukların ve elastomerlerin yapımıyla belirginleşir. Bu evrimden en çok elastomerler yararlanmıştır. Kauçuk özelliği gösteren ve esnek olan bu maddelere kauçuk gibi kükürtle vülkanizasyon yapılamaz, fakat uygun maddelerin katılmasıyla ağsı bir yapı kazandırılabilir ve termoplastik olarak kalmaları sağlanır. Uzakdoğu'daki olaylar sonucu doğal kauçuğun elde edilmesinde karşılaşılan güçlükler ve bol bol ucuz hammadde sağlayan petrokimyanın gelişmesi de sentetik kauçuk üretimini kolaylaştırmıştır. Günümüzde sentetik kauçuk ve elastomerler belli başlı üç kategoride toplanır:

● *Diolefin polimerleri*. Sanayi çapında üretilen ilk sentetik kauçuklar (Buna S ve Buna N, Neopren) bu gruptandır. Bu gruba son yıllarda yeni türler de katılmıştır:

— *bütadien ile bir başka monomerin* (stiren türevleriyle öteki vinil bileşikleri) *kopalimerleri*. Bazen üçüncü bir bileşen katarak terpolimerler elde edilir. Bu ürünlerin çoğu lateks şeklinde de hazırlanabilir;

— *flüorobütadien polimerleri*. Bunların yapısı Neopren'in yapısına benzer, yalnız bileşimlerindeki klorobütadienin klor atomunun yerini flüor almıştır. Bu ornatmayla, klorlu kauçuğa yakın özellikler gösteren bir kauçuk elde edilir ve ürünün güneş ışınlarına karşı dayanıklılığı arttırılır;

— *izopren polimerleri*. Doğal kauçuk bir izopren (veya metilbütadien) polimeridir. Bununla birlikte, doğadaki üründe, bileşimi oluşturan bütün metil gruplarının ana zincirin aynı yanında yer aldığı düzenli bir yapı görülür. Bu duruma «cis» şekli denir; balata veya gütaperkada bu gruplar zincirin her iki yanında yer alır («trans» şekli). Oysa eskiden, kullanılagelen polimerleştirme katalizörleriyle bu düzenli yapıları elde etmek olanaksızdı. Ziegler ve Natta stereospesifik* (*Ek*) katalizörleri sayesinde istenilen şekiller sentezle elde edilebilmekte ve böylece izoprenin gerçek bir «cis» izomeri, yani doğal ürüne bileşim ve yapı bakımından tamamen eş bir sentetik ürün gerçekleştirilebilmektedir.

● *Mono-olefin polimerleri*. Özel kullanımlara cevap verebilmeleri için fiziksel ya da kimyasal özelliklerinden birinin ön plana çıkarıldığı sentetik elastomerler elde etmek üzere çok sayıda mono-olefin polimerleştirilebilir ya da kopolimerleştirilebilir. Bu amaçla kullanılan belli başlı mono-olefinler şunlardır: izobütilen, etilen, propilen, propilen oksit, akrilik ve vinilik türevler; uygun iç veya dış plastikleştiriciler katılarak bu maddelerin esnekliği arttırılabilir. Bunlardan hazırlanan polimer ya da kopolimerlere vülkanizasyon yapılamaz. Bu nedenle bileşimlerine, karışımın doymamışlığını arttıracak ve vülkanizasyonu kolaylaştıracak az miktarda başka bir bileşen katılır. Örneğin, etilen ve propilen kopolimerine, yukarıda açıklanan amaçla az miktarda heksadien eklenir. Mono-olefin polimerlerinden diolefin polimerlerinden daha az çift bağ vardır; bu nedenle bu polimerler oksijen, ozon, güneş ışınları, v.d. dış etkenlere karşı daha az duyarlıdır. Mono-olefin polimerlerinin, petrokimyada kolayca ve çok daha ucuza elde edilen hammaddelerden yapılması da ikinci bir üstünlüktür; ayrıca, moleküllerindeki halojen atomlarının ya da öteki atomların ornatılmasıyla, bazı kimyasal özelliklerini değiştirme olanağı vardır.

● *Yoğunlaşma ürünleri*. Son yıllarda hazırlanan çok türden elastomer bu kategoride toplanmıştır. Bunlar, organik sülfürler, esterler, üretanlar ve silikonlar gibi çok farklı hammaddelerin polikondansasyonuyla hazırlanır. Hammadde seçimindeki bu çeşitlilik, lateks, katı kauçuk, sıvı kauçuk, köpük gibi çok değişik türden ürünlerin elde edilmesini sağlar. Örneğin silikon kauçukları, özelliklerini pek fazla kaybetmeden —90°C ile + 250°C arasında değişen uygulama sıcaklıklarına dayanabilir. Öte yandan sıvı kauçuklarda, pahalıya mal olan yoğurma, karıştırma, silindirden geçirme ve basınç altında kalıba dökme işlemlerinin yerine basit bir döküm işlemi yeterli olacağı için, bu sıvı kauçuklar yakın bir gelecekte kauçuk sanayiinin işleme tekniklerini büyük ölçüde değiştirecektir. (L)

***KAUNDA** (Kenneth David), zambiyalı siyaset adamı. — 1964 bağımsızlığında Zambiya cumhurbaşkanı olan Kaunda, aralık 1968'de ikinci defa aynı göreve seçildi. Ülkedeki yabancı sanayi işletmelerini ve bakır madenlerini devletleştirdi. 1970'te Afrika Birliği örgütü tarafından, batıdaki güçlü devletlerin Güney Afrika'ya yaptıkları silâh satışını durdurmakla görevlendirildi. Aralık 1973'te üçüncü defa Zambiya cumhurbaşkanı seçildi.
Mayıs 1975'te hükûmette değişiklik yapmağa karar veren Kaunda başbakan Mainza Çona'nın istifasını kabul ederek kendisini hükûmette başka bir göreve atadı ve başbakanlığa da Elijah Mundenda'yı getirdi. (LM)

***KAUNOS.** Esk. coğ. Güneybatı Anadolu'da eski bir yerleşmenin adı. — Arkeol. 1965 yılında Kaunos'tan Bodrum müzesine getirilen, Arkaik çağa ait bir erkek heykeli (*kuros*) bilim dünyasının dikkatini çekti ve 1966'da Baki Öğün yönetiminde Kaunos kazıları başladı. Halen devam etmekte olan bu araştırmalarda tiyatro ve stoa temizlenerek açıldı, tapınak kalıntıları ortaya çıktı ve bazı mezarlar incelendi. (M)

***KAUTNER** (Helmut), alman sinema yönetmeni. — Son olarak *Das Haus in Montevideo* (Montevideo'da bir ev) [1963] ve *Lausbuben-geschichten*'i (Haylazlık öyküleri) [1964] çevirdi. (L)

***KAVACIK,** Balıkesir ilinin İçbatı Anadolu sınırları içinde kalan kesiminde (Dursunbey ilçesi) bucak. — 6 008 nüf., bucak merkezi 712 nüf., 14 köy (1970). [M]

***KAVAK,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Kangal ilçesi) bucak. — 8 346 nüf., bucak merkezi 620 nüf., 30 köy (1970). [M]

***KAVAK,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili) ilçe. — 45 641 nüf., ilçe merkezi 3 890 nüf. (1975); 92 köy (1970).

Foto. Keystone, A.F.P. (LAROUSSE)

— Arkeol. İlçede, 1971'de Uluğ Bahadır Alkım tarafından yapılan yüzey araştırmalarında çeşitli yerlerde M. Ö. III.-I. binyıla ait pek çok arkeolojik kalıntı, bu arada kaya mezarlar bulundu. (M)

***KAVAKBAŞI,** Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Mutki ilçesi) bucak. — 10 116 nüf., bucak merkezi 931 nüf., 11 köy (1970). [M]

***KAVAKLI,** Marmara bölgesinde (Kırklareli ili, Merkez bucağı) kasaba. — 2 998 nüf. (1970). [M]

***KAVASAKİ,** Japonya'da şehir. — Limanın trafiği 1972'de 98 Mt'a yaklaştı. (L)

KAVERİN (Venyamin Aleksandroviç), sovyet yazarı (Pskov 1902). Önce biçimcilerin etkisinde kaldı ve Serapionov kardeşlerin topluluğuna katıldı («*Ustalar ve çıraklar*», 1923). Toplumsal çevreleri konu edinen yapıtlar verdi: «*Kaza'nın sonu*» (1925), «*Skandal adamı ya da Vasilyevskiy adası geceleri*» (1928). Daha sonra kendini beş yıllık plan edebiyatına ve toplumcu gerçekçiliğe verdi («*Giriş*», 1930; «*Tanınmamış ressam*», 1931; «*İsteklerin gerçekleşmesi*», 1935-1936; «*Açık kitap*», 1953-1956). Bu yapıtlardan sonra, yalnızca toplum içindeki çatışmaları değil, aynı zamanda bireyin özlem ve görevleri arasındaki çelişkileri de öykülerinde («*Cam parçası*», 1960; «*Eğik yağmur*», 1962), romanlarında («*Çift portre*», 1967; «*Aynanın önünde*», 1972) ve özyaşamsal anlatılarında («*Bilinmeyen dost*», 1959-1960; «*Konuşucu*», 1973) yansıtmağa çalıştı. (L)

KAVRAMLAŞTIRMAK geçl. f. Bir noktadan hareket ederek bir kavram oluşturmak: *Karmaşık bütünleri kavramlaştıran bir kuram.* (L)

***KAVRAMSAL** sıf. — Çağdaş santl. *Kavramsal sanat,* maddesel gerçekleştirmeyi ikinci plana alan, fikre ve düşünceye öncelik tanıyan çağdaş eğilim.

— ANSİKL. *Kavramsal sanat,* öncü sanat akımları arasında 1969-1970 yıllarında, A.B.D.'de, Joseph Kosuth ya da Lawrence Weiner gibi sanatçıların, basılı kısa metinleri ya da sözlük tanımlamalarının büyütülmüş fotoğraflarını birer sanat eseri olarak sergilemeleriyle ortaya çıktı. Gerçekte, kavramsal sanat, kendinden önceki sanat akımlarının, özellikle de minimal* sanatın (*Ek*) mantıksal sonucudur. Estetiğin reddedilmesi, biçimsel kaygılardan uzak bir sanat araştırması fikri, sanat dilinin sanatçıya bağlı kalmasını önleme gibi kavramsal sanat çalışmasını belirleyen ilkeler, minimal sanatçıların «birincil yapılar»ına, yani biçimsel indirgemenin vardırıldığı sınır noktasına doğrudan doğruya bağlanabilir. Heykelcilikte gerçekleştirilen bu arınma (örneğin döşemeye konmuş küp biçiminde basit bir hacim) maddesel gerçekleştirmede fikrin öncelik kazandığı yalın, çağrışımsız bir sanat anlayışına götürür. Dar anlamıyla kavramsal sanat, yazıya, metne dayalı kuramsal bir kanıtlamadır: kullanılan nesneler ve görüntüler, sanatın kendisini çözümlemeğe yönelik bir akıl yürütmeyi desteklemekten öte bir anlam taşımaz: kavramsal çalışmaların amacı «sanat kavramı»nı incelemektir. Her eser bir çeşit özçözümlemedir: sanatı tanımlamağa ve öteki düşünce alanlarına göre yerini belirlemeğe çalışır. Sanatçı dilbilim ve matematik gibi bilim dallarına sık sık başvurur ve bu kuramlardan araştırma yönteminin oluşturulmasında yararlanır. Çeşitli bilim dallarını incelemek için kendisine bir program hazırlayan Bernard Venet'nin eserlerinde sanat alanının bu genişlemesi açıkça görülür. Fakat sanatçının birtakım kuramlar kaleme almakla yetindiği de sanılmamalıdır. Düşüncesini bir görüntü biçiminde ortaya koyar ve görüntü biçiminde ortaya koyduğu için de, görüntüleme ve mekân sorunlarıyla uğraşan bir «sanatçı» sayılır. Gerçek bir iskemle, bir iskemlenin tam boy bir fotoğrafı ve sözlükteki «iskemle» kelimesinin tanımından oluşan *One and Three Chairs* adlı eserinde Joseph Kosuth aynı eşyayı belirleyen bir görüntü ile, bir metni, daha doğrusu biri görsel, öteki sözsel iki betimleme sistemini karşılaştırır. «Bir eşya nedir?» sorusuna, kavramsal sanatçı, eşyanın sanatta görsel bir betimleme, ama aynı zamanda basit bir tanımlama olabileceği karşılığını verir. Joseph Kosuth kavramsal sanatı şöyle tanımlamıştır: «Kavramsal sanat, sanat alanının yalnızca sanat önerileriyle sınırlı olmadığına, herhangi bir sanat önerisinin ve bütün sanat önerilerinin işlevi, anlamı ve kullanımını kapsadığına ve tümünün sanat genel terimini karşılayan «kavram» içinde yer aldığına inanan sanatçıların sürdürdüğü bir soruşturmadır».

A.B.D.'den İngiltere'ye geçen bu sanat akımı Batı Avrupa, Güney Amerika'da ve Doğu Avrupa'nın birçok ülkesinde, özellikle Yugoslavya'da büyük bir ilgi gördü. Bununla birlikte, «sanat kavramı»nı tanımlama sorununu özgün bir biçimde çözümleyebilen sanatçı pek çıkmadı. Çok değişik türde sanat araştırmaları «kavramsal sanat» çerçevesine sokuşturuldu. «Tutumlar biçimleşince» (Berne, 1969), «Konzeption» (Leverkusen, 1969) gibi Avrupa'da açılan ilk kavramsal sergilerde, yoksul* sanat (*Ek*) ve land* art (*Ek*) gibi heykelcilik anlayışlarına, müze dışında yapılan hareketlerin tasvirlerine (bk. EYLEM,*Ek*), gerçekleştirilecek eser taslaklarıyla önerilerine ve biçimin varlığını inkâra yönelik girişimlere rastlanıyordu. Gerçekte, yukarıda incelediğimiz anlamdaki kavramsal sanatın kapsamına, sanat çalışmasının kendi alanı üstünde bir düşünme özelliği taşıyan birçok görsel (fakat plastik değil) eseri de sokabiliriz. Bu geniş anlamıyla ele alınınca kavramsal sıfatı, yalnız Joseph Kosuth, Lawrence Weiner ve Bernard Venet'nin «özçözümleme»sini değil, Terry Atkinson, David Bainbridge, Michaël Baldwin ve Harold Hurrell tarafından kurulan «Art-Language» ve başında Roger Cutforth ile Mel Rámsden'in bulunduğu «The Society of Theorical Art and Analyses» gibi toplulukların dil üstündeki düşüncelerini; algılama (Martin Barré'nin «Askıdan indirilmiş nesneler»i, Jan Dibbets'in «perspektifte düzeltmeler»i) ve algılama psikolojisi (David Lamelas'nın «bilim dalları arası karşılaştırmalar»ı) üstüne araştırmaları da niteler. Ayrıca, kavramsal sanat denince, On Kavara'nın «posta* paketleri»ni (*Ek*), James Kaltenbach'ın «basın kupürleri»ni, Marcel Brodthaers*in (*Ek*) «müze»sini, Donald Burgy'nin «bir tek gerçeğin aşamaları»nı, Douglas Huebler'in «hareketler»ini, Gilbert ile George'un «risaleler»ini, Mel Brochner'in ve Hanne Darboven'in «uzam ölçümleri»ni, Robert Barry ile Lawrence Weiner'in «öneriler»ini de yeni sanat biçimleri üzerinde araştırmalar olarak anabiliriz. Carl André, Sol Lewitt ve Fred Sandback gibi bazı amerikan «minimalci»leri ve değişik eğilimdeki birtakım sanatçılar da kavramsal sanat çerçevesinde yer alırlar. (L)

***KAVRUK** (Hasan), türk ressamı. — 1973'te Türkiye Devlet Sanat ödülünü aldı; aynı yıl Tahran'da bir sergiye katıldı, resimlerinden biri Şah'ın sarayına alındı. (M)

***KAWLEROWİCZ** (Jerzy), polonyalı sinema yönetmeni. — «*Firavun*»dan sonra (1965) «*Oyun*»u (1969) ve «*Maddalena*»yı (İtalya'da, 1971) çevirdi. (L)

***KAYAALP** (Fethi), türk ressamı. — 1967'de Ankara Sanat'ın ikincilik ödülünü aldı. 1968'de retrospektif gravür sergisini İstanbul'da tekrarladı. 1975'te İstanbul İntercontinental otelinin açtığı özgün basma resimler yarışmasını 3 ayrı gravürle kazandı ve 150 baskı verdi; aynı yıl Sheraton ve Etap otellerinin yarışmalarına katılarak 80 ve 20 baskı verdi. Güzel Sanatlar akademisindeki öğretim üyeliğini sürdürdü. (M)

KAYAALP (S. Oğuz), türk hekimi (İnebolu 1931). Ankara Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1955) ve aynı üniversitede Farmakoloji kürsüsünde asistan oldu (1957). Rockefeller bursundan yararlanarak A.B.D.'de doktora yaptı (1962), Ankara üniversitesine dönerek (1963) doçent oldu (1965). Hacettepe üniversitesine geçti (1967). Aynı yıl A.B.D.'ye gitti ve State university of New York'ta yardımcı profesör olarak çalıştı; üniversite kendisine Dr. Henry C. and Bertha H. Buswell fellow'luğu verdi. 1970'te Hacettepe üniversitesine döndü ve profesör oldu. Eczacılık fakültesi dekanlığına getirildi. (1971). İskemik yapıların aferent deşarj kalıpları üzerine yaptığı araştırma ile TÜBİTAK'ın, Cumhuriyet'in 50. yılı araştırma ödülünü kazandı (1973). [M]

KAYACAN (Kemal), türk amirali (Sinop 1915). Deniz Harp okulunu (1935), daha sonra da Harp akademisini bitirdi (1944). Çeşitli savaş gemilerindeki hizmetlerinden

Gustavo Thoeni büyük slalomda

sonra bir süre Washington büyükelçiliğinde deniz ataşesi olarak bulundu (1955-1957); 1970'te oramiral oldu. 1972'de Deniz kuvvetleri komutanlığına getirildi. Kıbrıs* barış harekâtında (*Ek*) deniz kuvvetlerine komuta etti (1974). 1974'te emekliye ayrıldı ve siyasî hayata atılarak C.H.P.'ye girdi. (M)

***KAYACIK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır ili, Lice ilçesi) bucak. — 12 899 nüf., bucak merkezi 653 nüf., 18 köy (1970). [M]

***KAYADİBİ,** İç Anadolu bölgesinde Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Merkez ilçesi) bucak. — 9 640 nüf., bucak merkezi 953 nüf., 21 köy (1970). [M]

***KAYAK** i. — ANSİKL. Spor. J.-C. Killy ve K. Schranz'ın sporu bırakmalarından sonra italyan kayakçısı G. Thoeni* (*Ek*), özellikle 1971, 1972 ve 1973'te Alpler'deki Dünya Kayak kupasını kazanarak en usta kayakçı olduğunu kabul ettirdi. Kadınlarda ise, avusturyalı kayakçı A.-M. Proell* (*Ek*) 1970-1971'den beri en iyi dereceleri (özellikle iniște) alırken, sonraki yıllarda üstünlüğü, 1974'te iki kere dünya şampiyonu olan fransız kadın kayakçısı Fabienne Serrat*ya (*Ek*) bıraktı. (L)

***KAYAN** sıf. — Bilişim. *Kayan noktalı,* tam ve kesirli bölümlerini ayıran noktanın yeri, sayının başına ya da sonuna göre sabit olmayan, yer değiştirebilen bir sayı için kullanılır: *Kayan noktalı sayı.* (Bk. NOKTA* [*Kayan noktalı sistem*].) [L]

***KAYAPA,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, İvrindi ilçesi) bucak. — 3 789 nüf., bucak merkezi 1 259 nüf., 8 köy (1970). [M]

***KAYAPINAR,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Gerçüş ilçesi) bucak. — 10 514 nüf., 2 122 nüf., 17 köy (1970). [M]

***KAYBETME** bş. i. — ANSİKL. Org. kim. *Kök kaybetme.* Kök kaybetme, aynı moleküldeki tek değerli iki kökün aynı anda molekülden ayrılmasıdır; serbest kalan bu kökler, olaya yol açan ayıraçlarla birleşir. Bu birleşmeden de genellikle doymamış bir bileşik doğar. Örneğin:

$$CH_3—CH_2OH \rightarrow H_2O + CH_2 = CH_2.$$

Kök kaybetme, kısaca katılmanın karşıtı olan bir tepkimedir.

Bu olay özellikle, yukarıda verilen örnekte olduğu gibi bir olefinin doğmasına yol açan etilenik kök kaybetmelerde incelenmiştir.

Kök kaybetme olayında, birbirinden oldukça farklı iki mekanizma ayırt edilir.

1. *E_1 tipi kök kaybetme.* Bu mekanizmaya daha çok kuvvetli bir bazla tepkimeye giren halohidrik eterlerde rastlanır:

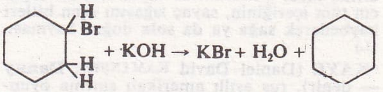

Bu tepkimede bazın (OH^-), halojenli karbürün α'daki karbonundan bir proton kopardığı kabul edilir ve tepkime sonunda bir karbaniyon meydana gelir:

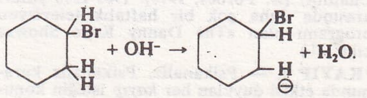

kayak

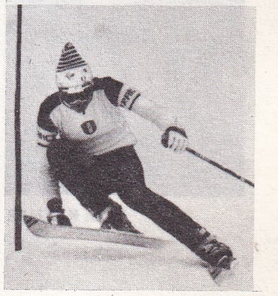

Fabienne Serrat antrenmanda

Anne-Marie Proell özel bir slalomda

Foto. Diatec (2), Presse Sports (LAROUSSE)

Bunun üzerine karbonun serbest çifti öbür çifte etki ederek Br^- iyonunu açığa çıkarır, bundan da beklenen olefin doğar. **2.** *E_2 tipi kök kaybetme.* Bu mekanizma özellikle kuvvetli asitlerin üçüncül alkollere etkimesinde görülür:

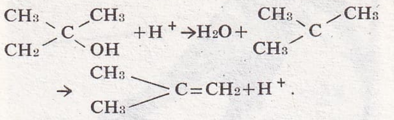

Burada ara ürün, bir protonu atarak kararlı hale gelen bir karbenyum iyonudur; demek ki H iyonunun etkisi katalitiktir. E_1 tipi kök kaybetme bir «trans-kök kaybı»dır, yani bromla aynı anda molekülden ayrılan hidrojen çevrimde broma oranla trans konumunda bulunur.

Asiklik seride trans-kök kaybını tanımlamak biraz daha güçtür. Örneğin, potasyum hidroksitin bromür üzerindeki etkisinden

$$\varphi—CH_2—CHBr—\varphi$$

cis konumundaki izostilben

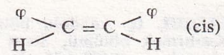

değil, trans konusundaki stilben

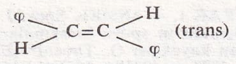

meydana gelir.

E_2 tipi kök kaybetme daha az stereospesifiktir; çoğu zaman, protonun atılmasından önce ara ürün olan karbenyum iyonunun izomerleşmesiyle karmaşık hale gelir.

«Cis-kök kaybı», çevrimsel bir süreçle (dairesel elektron aktarması) meydana geldiği sanılan tepkimelerde gözlemlenir. Örneğin, asetik esterlerin kuru kuruya damıtılmasında durum böyledir:

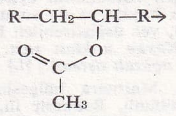

Bu çevrimsel aktarma şu şekilde gösterilir:

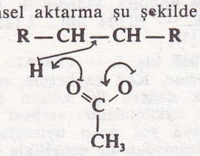

burada oklar, elektron çiftlerinin aktarılmasını belirtiyor. (L)

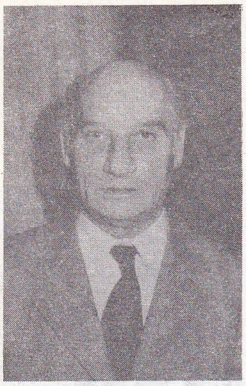

Reşat KAYNAR

***KAYDIRMA** i. — Bilişim. Bir verinin ya da bir kelimenin bit ya da harflerinden bazılarının veya hepsinin, bir sayaçta ya da bir bilgisayarın bellek hücresinde sağa veya sola doğru aynı anda, aynı sayıda konum atlayacak şekilde yer değiştirmesi. || *Aritmetik kaydırma,* bir bellek hücresinin ya da bir aritmetik sayacın, işaret konumunu koruyarak sağa ya da sola doğru kayması. || *Dönüşlü kaydırma,* kaydırma sonucu bir yandan eksilen bilginin öbür yandan sayaca ya da bellek hücresine yeniden girdiği kaydırma türü. || *Mantıksal kaydırma,* bir sayacın tüm içeriğinin, sayaç sığasını aşan bitleri kaybederek sağa ya da sola doğru kayması. (L)

***KAYE** (Daniel David KAMİNSKİ, **Danny — denir**), rus asıllı amerikalı sinema oyuncusu ve müzikhol şarkıcısı. — *The Man from the Diner's Club*'den (Diner's Club'ün bir üyesi) [F. Tashlin, 1963] sonra bir tek filim çevirdi: *Çılgın kadın* (The Madwoman of Chaillot) [B. Forbes, 1970]. 1963-1970 yılları arasında daha çok bir haftalık televizyon programı olan «The Danny Kaye Show»a çıktı. (L)

***KAYIP** i. — Psikanaliz. Psikanaliz kuramında etkisi duyulan her *kayıp* isteğin konusu olan nesnenin kaybıdır ve daima yürek darlığı, acı ve büyük üzüntü getirir.

— ANSİKL. Yürek darlığı, sıkıntı, nesnenin kaybı tehlikesine karşı tepki olarak belirir; büyük üzüntü ya da yas, aynı şekilde, nesnenin kaybına karşılık olan kültürel bir belirtidir, fakat bir gerçeklik* (*Ek*) sınamasının (nesnenin gerçekten kaybolmuş olması) etkisi altında ortaya çıkar. Yas* (*Ek*) töreni, ister özel, ister herkesin katılmasıyla olsun, nesnenin kaybına dayanmayı sağlamağa yarar. Melankoli süreci de aynı ilkeye dayanır ve kaybolan nesneye benliğin içinde yer verir. Melanie Klein'a göre, sevgi konusu olan nesnenin kaybı (yani, ilk başta, sütten kesilmeyle memenin kaybı) ileride bir çöküntü durumuna yol açar; ama içe atılan sevgi nesnesi içe yansıtılır ve korunursa bu durum doğmaz, ancak koruma şarttır, çünkü içe yansıtma* (*Ek*) da yıkıcı olabilir. Fakat kayıp ayrıca gerçekliğe de dayanabilir: nevrozu psikozdan ayıran süreç budur; nevrozda kayıptan sakınılmıştır, psikozda ise kayıp vardır.

Freud bu ayırıma şunları ekler: nevrozda da gerçekliğin kaybı vardır, ama bu kayıp isteğe daha uygun bir gerçeklikle ödünlenmiştir; psikozda ise kaybolan nesnenin yerini almış olan bu iğreti gerçekliğin gerçekle hiç bir ilişkisi yoktur. (L)

***KAYIT** i. — Bilişim. Bilgileri bir destek (kayıt taşıyıcısı) üzerine kaydetme işlemi. || *Teşm. yol.* Bir bilgisayarın çeşitli birimleri arasındaki bir bilgi aktarımı ya da bir program çerçevesinde yürütülen bir işlem sırasında öbek halinde işlenen bilgilerin tümü. (*Eşanl.* TUTANAK.) || *Fiziksel kayıt,* bir bilgisayarın yardımcı belleklerinde bir aktarma ya da depolama birimi oluşturan bilgilerin tümü. (*Eşanl.* FİZİKSEL TUTANAK.) [Bk. ANSİKL.] || *Mantıksal kayıt,* yürütülen program için bir mantık ya da işlev birimi oluşturan bilgilerin tümü. (*Eşanl.* MANTIKSAL TUTANAK.)

— Radyotek. *Evrensel kayıt,* bir plağın, hem monofonik, hem stereofonik ses düzenlerinde okunabilecek şekilde yapılmış kaydı. (*Eşanl.* BAĞDAŞIK KAYIT.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. Bir *fiziksel kayıt,* bellek birimlerinin yapısına, bilgi aktarma organlarının güvenirliğine, bilgileri alma ve gönderme bellegelerinin sığasına uygun miktarda bilgi taşır. Fiziksel bir kayıtta bir ya da birkaç mantıksal kayıt, hattâ bir mantıksal kayıttan yalnızca bir bölümü bulunabilir. Bellekteki kayıt ortamlarına geçirilmiş bir kayıt burada genellikle, anlamlı bilginin bozulmamasını güvence altına almak için otomatik olarak eklenen denetim bilgileriyle tamamlanır.

— Radyotek. *Evrensel kayıt*'lı bir plak, kayıt izinin genişliğindeki herhangi bir daralmanın elektronik denetimle önlendiği stereofonik bir kayıttır. Ses alımı sırasında, mikrofonların yerleştirilme düzeninin, sistemli bir biçimde ters fazlı işaretler veren seslerin geldiği yöne uygun olup olmadığını gösteren bir düzeltici kullanılır. Kayıt sırasında ise, ters fazlı işaretlerin genliğini, ayrıca çok kısa ve çok yüksek genlikteki kısmî titreşimleri azaltan bir sınırlayıcı kullanılır. Böylece gerçekte, bağdaşık* (*Ek*) plaklar elde edilir. Bugün piyasadaki plakların çoğu, depolama ve dağıtımı kolaylaştırmak için evrensel kayıtla doldurulmuştur. Monofonik bir plağın kayıt izleri yatay olarak doldurulur, izin derinliği sabittir; bu plaklarda, okuyucu kafanın ucundaki iğne yatay olarak, yani iki yana doğru esner, düşey olarak oynamaz. Stereofonik bir plakta ise kayıt izinin genişliği ve derinliği her iki kanalın fazlına göre değişir. Üzerinde kayıt olmadığı zaman izin genişliği 70 μ'dur; ters fazlı kuvvetle işaretlerin kaydında, bu genişlik 25 μ'a, hattâ daha aşağı düşebilir. Böyle bir plak monofonik bir ses düzeninde çalınırsa daha ilk dinlemede bozulur. (L)

***KAYITIM** i. — Bilgikuramı. Bilimin şimdiki durumundan hareketle geçmişini ortaya çıkarmağa dayanan özgül bilim tarihi kavramı; buna göre bilimlerin tarihi sadece olayların hikâyesinden ibaret değildir, bilimlerin bugünkü durumlarını da göz önünde bulundurarak *yargılanan bir tarih*'tir.

— ANSİKL. Bilgikuramı alanında *kayıtım* kavramı Bachelard*ın çalışmalarından doğmuştur. Bir bilimin geçmişini canlandırmak, onun gelişmesini anlama ve öğrenme yollarını bulmaktır. Böyle bir yol izlemek bilimin şimdiki durumunu bilmeyen bir kimse için önemsizdir. Bilimsel olaylar gerçeklik değerleridir; «olayların akış tarihini değerlerin akış tarihiyle eşleştirmek» zorunluğu bundan ileri gelir; kayıtımsal tarih denen de budur.

Bilim tarihi değerlendirilen bir tarihse, bilim tarihçisinin ödevi, tarihini yaptığı bilimdeki son ilerlemelerden haberdar olmaktır. Kayıtım, bir bilim tarihinin, bugünkü bilimle aşılmış ürünü olan güncel geçmişi ile, o bilim dalındaki bütün bildirimleri bilimöncesi bildirimler olarak kapsamına alan kesinlikle eskimiş geçmişi arasında ayırım yapmağa dayanır.

Bu kayıtımcı tarihin erekbilimsel bir çağrı olduğu anlamına mı gelir? Gerçekten eğer erekbilim, ulaştığı sonuçla bütün tarih akışını özetliyorsa, erekbilimsel girişim indirgeyici bir isteme dayanıyor demektir. Ne var ki, böyle bir indirgeme, bilim tarihçisinin özellikle üstünde durduğu «bilgideki akılcı bağıntıların ilerlemesi»ni anlatamaz. (L)

***KAYİBANDA** (Grégoire), ruandalı gazeteci ve siyaset adamı. — 1969 seçimlerinden sonra da iktidarda kalan Kayibanda temmuz 1973'te Juvenal Habyarimana*nın (*Ek*) yönettiği askerî bir darbeyle devrildi; ölüme mahkûm edildi, ama cezası ömür boyu hapse çevrildi (temmuz 1974). [L]

***KAYMA** i. — Astron. *Kırmızıya kayma,* bir gökcisminin tayfındaki salma ve soğurma çizgilerinin, bu gökcisminin Yer'den uzaklaşma hızının (pozitif dikey hızının) etkisiyle ve karşılaştırma tayfı olarak alınan bir tayfın çizgilerine oranla kırmızı tayf bölgesine doğru kayması. (Bu kayma, kullanılan ışınımın dalga boyuyla doğru orantılıdır. Evrenin genişlemesi olayı nedeniyle dikey hızları fazla olan uzak gökadalarda bu olay daha belirgindir.)

— ANSİKL. Tayf kaymasının iki nedeni çoktandır biliniyor: Doppler olayı ile Einstein olayı. Hubble kanunu, gökada dışı nesnelerin tayfındaki *kırmızıya kayma* olayını, bu nesnelerin uzaklıklarıyla orantılı bir hızla bizden uzaklaşmalarından ileri geldiği şeklinde yorumlama olanağı vermişti. Fakat birkaç yıldır, bazı nesnelerin bu kanunu uymadığı anlaşıldı. Bu nesnelerde, henüz açıklanamayan nedenlerle kırmızıya doğru aşırı bir kayma *(abnormal redshift)* görülür. Gene de bu nesnelerin Hubble kanununu ve dolayısıyla evrenin genişlemesi olayını yeniden tartışma konusu yapacağı sanılmıyor. Şimdilik bu olay, sadece birtakım yerel düzensizliklerden doğduğu izlenimini vermektedir. Sorunu inceleyen kuramcılardan bazıları, olayı açıklamak için, bir foton-foton etkileşmesi ve bu tanecik için sıfır olmayan bir kütle üzerinde duruyorlar; bazıları da fizik kanunlarının yeniden gözden geçirilmesinden yana çıkarak, örneğin elektron kütlesi gibi bazı fiziksel sabitlerin bütün evrende aynı olamayacağını öne sürüyorlar. (L)

***KAYMAKÇI,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Ödemiş ilçesi) bucak. — 10 704 nüf., bucak merkezi 4 037 nüf. (1970). [M]

***KAYMAKLI,** esk. **Enegi,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili, merkez ilçesi, merkez bucağı) kasaba. — 3 315 nüf. (1970). [M]

***KAYMAZ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesi) bucak. — 6 107 nüf., bucak merkezi 2 300 nüf., 8 köy (1970). [M]

***KAYMAZ,** Marmara bölgesinde (Çatalca - Kocaeli bölümü, Kocaeli ili, Kandıra ilçesi) bucak. — 5 217 nüf., bucak merkezi 691 nüf., 11 köy (1970). [M]

***KAYNAK** i. — Bilişim. Bir bilişim sisteminin, değişik kullanıcılar tarafından yararlanılabilen parçası: *Bellek, hesap birimi ve çevre birimleri birer kaynaktır. Kaynakların atanması bir işletme sisteminin temel görevlerinden biridir.* (L)

Kaynak Kitaplar Basım, Yayın ve Ticaret A.Ş., İstanbul'da kurulmuş yayınevi. 1973'te Hakkı Devrim, Nezihe Araz, Nurullah Gezgin, Aydın Kazancı ve Gülseren Devrim tarafından kuruldu. Başlıca yayınları: *Türkiye 1923-1973 ansiklopedisi* (4 c., 1974); *Başlangıcından bugüne Dünya tarihi* (3 c., 1974); *Elörgüsü* (3 c., 1975). [M]

KAYNAMALI sıf. (*kaynama*'dan *kaynama -lı*). Petr. *Kaynamalı reaktör,* işlenen ürün

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

içinde asıltı halinde tutulan katalizörün çalkantılı ya da kaynayan yatakta bulunduğu reaktör tipi: *Petrolün ağır ürünlerinin hidrocracking'i için bazı yöntemlerde kaynamalı bir reaktör kullanılır.* (L)

***KAYNAR,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Kayseri ili, Pınarbaşı ilçesi) bucak. — 6 051 nüf., bucak merkezi 1 070 nüf., 17 köy (1970). [L]

KAYNAR (Reşat), türk hukukçusu ve tarihçisi (İstanbul 1910). İstanbul Hukuk fakültesini (1930), Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi (1936). Bir süre serbest avukatlık yaptıktan sonra siyasî tarih profesörü olarak İstanbul İktisadî ve Ticarî Bilimler akademisinde görev aldı. Türk Tarih kurumu üyesi olan Kaynar özellikle siyasî tarih üzerine incelemeler yaptı. Başlıca eserleri: *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat* (1954); *Türkiye'de hukuk devleti kurma yolundaki hareketler* (1960). [M]

***KAYNARCA,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili) ilçe. — 22 066 nüf., ilçe merkezi 1 905 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***KAYNARCA,** esk. **Yene,** Marmara bölgesinde (Kırklareli ili, Pınarhisar bucağı) kasaba. — 3 431 nüf. (1970). [M]

***KAYNAŞLI,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Düzce ilçesi) bucak. — 13 970 nüf., bucak merkezi 3 016 nüf., 15 köy (1970). [M]

***KAYNAŞMA** i. — Psikanaliz. Çeşitli çağrışım zincirlerinden gelen birçok değişik öğenin düş sırasında tek söz, tek kişi ya da tek sahne halinde kaynaşıp birleşmesi.

— ANSİKL. Rüyada birçok kişi kaynaşarak bir tek kişi olabilir: Freud'un çözümlediği ilk rüyadaki «İrma»nın durumu böyledir (*Rüya bilimi*, 1900, İrma'ya yapılan şırınganın rüyası). Freud'un hastalarından biri olan İrma, aralarında Freud'un karısıyla genç ve güzel hastalarından birkaçı da bulunan beş on kadını tek başına temsil eder. Bu şekilde birçok öğenin tek öğe halinde kaynaşması bilinçaltının işe karıştığı bütün belirtilerde görülür: dil sürçmesi, bir espri, özellikle de, herkesçe bir dil kaynaşması olarak kabul edilen yeni sözcük türetme. Rüya mekanizmasını dilbilimin ışığında ele alan Jacques Lacan, bir yandan kaynaşma ile istiare, öte yandan yer değişimiyle ad değişimi arasında bir eşdeğerlilik kurar; her iki eşdeğerlilik hitabeti, bilinçaltı için çalışma modeli olarak alır; Freud da bilinçaltının kendine özgü diyelekleri olduğunu daha önce söylemişti. Kaynaşma bu diyeleklerden biridir: eğer istiare biçiminde ise, istiarede olduğu gibi, bir kelime yerine başka bir kelimeyi koyar; belirleyici dizisinde bir belirleyiciyi başka bir belirleyicinin yerine geçirir: Freud'un karısı yerine İrma'nın, Victor Hugo'nun *Booz endormi* (Booz uyurken) şiirinde Booz'un yerine ekin demetinin geçmesi gibi. Bu durum bilinçaltının çalışmasıyla şiir arasındaki ilişkiyi gösterir. (L)

***KAYPAK,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Osmaniye ilçesi) bucak. — 4 374 nüf., bucak merkezi 325 nüf. (1970). [M]

KAYRA (Cahit), türk maliyecisi, siyaset ve devlet adamı (İstanbul 1917). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1938). Bir süre Maliye bakanlığında memur olarak çalıştı; 1942-1950 arası maliye müfettişliği yaptı, 1950'de gelirler genel müdürü oldu. 1951'de bu görevden ayrıldı ve malî müşavirlik yapmağa başladı. 1959'da Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret dairesi başkanlığına, 1961'de Maliye Bakanlığı Milletlerarası İktisadî İşbirliği teşkilâtı Cenevre GATT nezdinde daimî temsilciliğe, 1964'te Maliye bakanlığı müsteşar yardımcılığına, 1964'te Maliye Bakanlığı Milletlerarası İktisadî İşbirliği teşkilâtı Paris OECD nezdinde daimî temsilciliğe, 1967'de Maliye bakanlığı tetkik kurulu başkanlığına getirildi. 1973'te C.H.P.'den Ankara milletvekili seçildi ve C.H.P.-M.S.P. koalisyon hükûmetinde enerji ve tabiî kaynaklar bakanlığı yaptı (1974). Eserleri: *Yakındoğu ve Irak petrolleri* (1953); *A Guide to the Turkish System of Taxation* (Türk vergi sistemi rehberi, 1956); *Türkiye'de serbest piyasada altın ticareti* (1970); *Dış finansman teknikleri* (1970); *Türkiye'nin dış ödemeler dengesi üzerine düşünceler* (1972). [M]

***KAYSERİ (38),** Türkiye'de İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü) il merkezi büyük şehir. — 674 015 nüf., şehir merkezi 322 486 nüf. (1975).

Kayseri yeraltı çarşısının yapımına 1974 yılında başlandı

Tarım yapılan topraklarda başta gelen buğday üretimi (1972'de 300 800 t) önemli bir gelişme göstermedi. Çavdar (238 000 t), mahlut (43 000 t), yulaf (1 600 t), mısır (920 t) azalırken, arpa (110 000 t), baklagillerden fasulye (5 500 t), nohut (6 700 t) ve yumrulu bitkilerden patateste (143 000 t) artış oldu. Kavun ve karpuz (57 650) üretimi düştü. Sanayi bitkilerinden şeker pancarı (150 119 t), ayçiçeği (2 937 t) üretimi arttı. Üzüm (85 000 t) üretiminde düşüş oldu; meyve ağacı sayısında (erik 165 000, kayısı 168 300, zerdali 518 000) önemli bir değişme olmadı. Hayvancılık alanında sığır (265 160) sayısı aynı kaldı, koyun (1 milyon 22 610) sayısı arttı. Öbür hayvanlardan kıl keçisi (191 490), tiftik keçisi (3 420), manda (14 490), at (12 400) ve eşekte (44 290) azalma görüldü. Kümes hayvanları sayısı (819 420) arttığı halde yumurta üretimi (33 milyon 832 400) düştü. Bal üretimi 309 tona çıktı. 1973'te de tarım ürünleri aynı üretim düzeylerini korudu. Yılda 6 000 t bakır işleyecek kablo ve iletken fabrikasının 1976'da üretime başlaması planlandı. Dört yıldan beri yapımı sürdürülen, Türkiye'nin en büyük yeraltı çarşısının yapımı tamamlandı.
1969'da Gevher Nesibe Tıp fakültesi Hacettepe üniversitesine bağlı olarak öğretime açıldı. (M)

***Kayserispor kulübü.** — 1973-1974'te Birinci ligde oynadı, 1974-1975'te İkinci lige düştü. (M)

***KAZA** i. — ANSİKL. Tıp. Yapılan incelemeler trafik kazalarının ve bundan ileri gelen ölüm ve yaralanmaların otomobil sayısı ile orantılı olarak arttığını göstermektedir. İstatistiklere göre *kaza*'ların sayısı mevsime, zamana, güne, hattâ günün saatlerine göre değiştiği gibi sürücülerin yaşına ve coğrafî bakımdan «tehlikeli yer»lere göre de değişir. Gene yapılan incelemelere göre hız sınırlaması, kazalardaki artışı yavaşlatmakta, hiç değilse ölümleri ve ağır sakatlıkları azaltmaktadır. Kaza sonucu ölümler en çok yayalarda, sonra sırasıyla motosiklet, otomobil ya da bisiklet sürücülerinde meydana gelir.
Kazaların mekanizması yavaşlamaya bağlı fizik kanunlarıyla açıklanır; yavaşlama, aracın hızının karesiyle durma mesafesinin iki katı arasındaki oranla ifade edilir. Çarpışılan nesne, sabitse ve sabit kalırsa bu mesafe, hareketli cismin yamulup yassılması, yani çoğu hallerde olduğu gibi, elli santimetre kadardır. Yavaşlama yerçekimi ivmesine yaklaşırsa ortaya çıkan kuvvet, aracın toplam ağırlığının on sekiz katına varan, yani çoğu zaman 10 tonu aşan bir değere ulaşır. Amerikan hava kuvvetlerince yapılan deneyler, bir çarpışma anında karşılaşılan en yüksek yavaşlama değerinin 50-500 gr arasında bulunduğunu göstermiştir. Ançak bu değerler, anî değil tedricî bir olay olan yavaşlamanın 1300 gr/sn'den fazla olmaması ve 25 gr'dan yukarı bir yavaşlamanın süresinin çeyrek saniyeyi aşmaması halinde geçerlidir. Kısa kaportalı arabaların sürücülerinde eziklerin ve yaraların ağırlığı bununla açıklanır. Kaza sırasında insanın organlarına basınç yapan kuvvetler değişiktir, ama genellikle çok büyüktür: 160 gr'lık bir yavaşlamada 70 kg'lık bir sürücünün kafasına düşen kuvvet 10 t

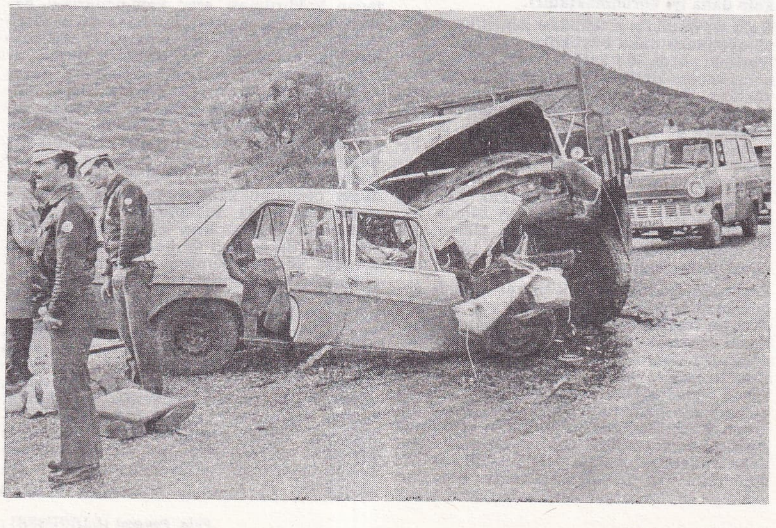

Ankara asfaltında bir trafik kazasından hemen sonraki dakikalar

Foto. Günaydın arşivi (2) [MEYDAN]

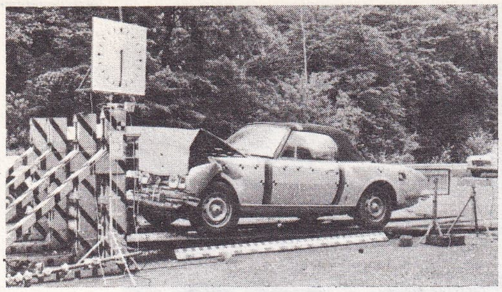

kaza
cepheden bir çarpışmada direnç deneyi

İstanbul, Sirkeci-Florya sahil yolunda bir trafik kazası

kadardır. Göğüs ya da karın içindeki bir organı patlatmak için gerekli kuvvetin miktarını belirlemek güçtür. Zehnder'in araştırmaları, aort yayının yırtılmaya karşı dayanıklığını ortalama 8,8 kg olarak gösterir. Fakat nispeten düşük hızlarda meydana gelen kazalarda da aort yırtılmaları görülür, çünkü damariçi basınç, başın öne fırlamasıyla boyun damarlarının aortu çekmesi ve aynı cinsten diğer etmenler de dış kuvvetlere eklenir. Aslında yavaşlamaya yol açan kuvvetler insan dokularının dinamik direncini aştığı zaman dokularda berelenme vardır. Büyük hızlarda meydana gelen kazalardan sonra berelerin az ağır oluşu hiç de aykırı bir sonuç değildir; frenlemenin uzun sürmesi, işe karışan enerjinin büyük bir kısmının, çok sağlam olmayan kısımların şekil değişikliğine uğraması nedeniyle soğurulması ve belki de enerjinin geniş vücut yüzeyine dağılması bunu açıklayabilir.

En yoğun, en ağır kısımların enerjisi kinetik olarak daha büyüktür. Başta yara-berenin çokluğu, karaciğere gelen şokların şiddeti bununla açıklanır (kalbe de öyle, ama kalp daha iyi korunmaktadır).

Kafa travmalarının tehlikesi genellikle düşünüldüğünden daha büyüktür: kazalardaki ölümlerin yüzde 70'i kafa travmalarından ileri gelir; motosikletlilerde bu rakam yüzde 90'a yaklaşır. Boyun omurlarının fırlaması şeklindeki travmalar daha çok otomobil sürücülerinde görülür ve artık herkesçe de bilindiği için bundan daha yaygın ve etkili biçimde sakınılacağı umulabilir. Ağır göğüs ezilmelerine sanıldığı kadar sık rastlanmaz, fakat bazı biçimleri, çok oynak kaburga parçaları (iki yerinden kırılmış birçok kaburga), kalp ezilmeleri, akciğer, plevra, nefes borusu-bronş yırtılmaları çok ağır olur, hattâ derhal ölüme yol açar.

Diyafram fıtıkları seyrek olarak ölümle sonuçlanan berelerdir, ama bazen çok tehlikeli olan bu fıtıklar uzun süre fark edilmeyebilir. Karın yumuşak olduğu için içindeki organları doğrudan doğruya olacak berelerden korur. Kapalı ezikler kaza kurbanlarının ancak yüzde 5'inde görülür; ama genellikle ağır oldukları için bunlardan ölüm oranı yüzde 3'ü bulur. Karınzarı ardı hematomları ve böbrek bereleri de göz önüne alınırsa bu oran biraz daha yüksektir. Kalça, çok şiddetli bir şok etkisiyle kırılıp parçalandığı zaman parçaları sidik ve üreme organlarında berelere sebep olur. Kalçadan yaralananların üçte ikisi, aynı derecede ağır başka berelerden acı çekerler. Kırık ve çatlaklar çoksa hastanın iyileşme ihtimali çok azdır. Kol ve bacaklarda yara ve kırık özellikle otomobil ve motosiklet sürücülerinde son derece sık görülür.

Yüz yaraları o kadar çok olur ki, öndeki oturma yerine artık «ölüm koltuğu» değil de «bozuk yüz koltuğu» demek daha uygun olur diyenler var. Bu yaralar çok çetin cerrahî sorunlar, toplumsal ve eğitsel psikoloji sorunları yaratır. Trafik kazalarının toplumsal bakımdan önemini ölçmek zordur. İstatistiklere göre erkeklerden ölenler kadınlara oranla daha çoktur; kazaya uğrayanların büyük çoğunluğu on dört ilâ altmış yaş arasında ve bunların üçte biri on dört ilâ yirmi beş yaş arasındadır. Haftanın bazı günleri, ülkesine göre cuma ya da cumartesi diğer günlere göre daha doludur. Trafik kazalarında 1 ölüye karşı, 12'si ağır olmak üzere 25 yaralı bulunur. Bu yaralıların tedavisi için harcanan paralar, kanunî tazminat olarak ödenenlerle birlikte, bütün ulusal bütçelerin hesaba katmaları gerekecek kadar yüksek rakamlara varır. Bununla birlikte güvenlik için bazı tedbirler bulunmuştur; güvenlik kemeri bunların başında gelir.

Bir başka korunma aracı, arkadan gelecek şoklara karşı kullanılan başlıktır. Başlık, eylemsizlik kuvvetine karşı kinetik enerji etkisiyle başa ve boyuna gelecek darbe hareketlerinin hepsinden sakınma olanağı vermez, ama bunların büyük bir kısmını zararsız hale getirir. Enseye gelen anî ve şiddetli darbe pek çok ölüme ve sakatlığa sebep olur: başlık bu darbeden sakınmayı sağlar. Oturulan yerdeki bütün sivri kısımların yumuşak maddelerle (yumuşak kauçuk, plastik v.d.) kaplanması ve bütün tehlikeli çıkıntıların (dizleri zedeleyebilecek radyo aygıtı, kötü yerleştirilmiş dikiz aynası v.d.) ortadan kaldırılması araç yapımcılarının başarısıdır, fakat araç kullananlar da kaza sırasında tehlikeli olabilecek parçalar eklemekten sakınmalıdırlar. Yapımcılara düşen, aracın oturulacak kesimini sağlam ve dayanıklı yapmak, önde ve arkada biçimi kolayca bozulmayacak bölgeler meydana getirmek, arabadan dışarı fırlamayı (kaza sırasında birçok ölüm bundan olmaktadır) önleyecek kilit düzeneği bulunan kapılar yapmaktır. Bütün bu düzeltme ve düzenlemeler otomobil kazalarının bilimsel incelemesi sonucunda sağlanmıştır. Bazı araştırma kuruluşları, hem kaza anında görülen durumlara, hem de kazaya uğrayanların üstünde görülen berelere oturulan yerin içinde görülen çarpılmalar arasındaki ilintilerin incelenmesine dayanarak kazaların ağırlığını azaltacak yapım normlarını belirleyen çareleri bulurlar: buna pasif korunma denir. Aktif korunma ise araçların kazadan sakınmayı sağlayacak özelliklerini gerçekleştirmeğe dayanır: direksiyon ayarı ve inceliği, süspansiyon ve fren sağlamlığı ve etkinliği bunlar arasındadır; ayrıca hızlanma güvenli olmalı, sürücü yorgunluk duymayacak, iyi görecek ve arabasına her zaman kolayca hâkim olabilecek durumda bulunmalıdır. (L)

***KAZAN,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Yenimahalle ilçesi) bucak. — 11 202 nüf., bucak merkezi 2 718 nüf., 30 köy (1970). [M]

***KAZAN** (Elia KAZANJOGLOUS [KAZANCIOĞLU], **Elia** — denir), amerikalı sinema ve tiyatro yönetmeni. — *America, America*'dan (1963-1964) sonra *Kader değişmez* (The Arrangement) [1969, 1967'de yayımlanan romanından uyarlama] ve *The Visitors* (Ziyaretçiler) [1972] adlı filimleri çevirdi. 1972'de *The Assassins* (Katiller) adlı yeni bir roman yayımladı. (L)

***KAZANCI,** Akdeniz bölgesinde (Konya ili, Ermenek ilçesi) bucak. — 8 163 nüf., bucak merkezi 2 048 nüf., 8 köy (1970). [M]

KAZANCIGİL (Tevfik Remzi), türk hekimi (İstanbul 1894 - ay.y. 1969). İstanbul Dârülfünunu Tıp fakültesini bitirerek askerî doktor oldu (1918). İhtisas için Almanya'ya gönderildi, buradan İsviçre'ye geçerek Cenevre üniversitesinde kadın-doğum kliniğine asistan oldu. Uzman olduktan sonra bir süre Almanya'da Dresden üniversitesinde çalıştı. 1924'te yurda döndü ve İstanbul Üniversitesi Doğum kliniğinde doçent, 1934'te profesör oldu. 27 Mayıs 1960'tan sonra 147 öğretim üyesiyle birlikte bir süre üniversiteden uzaklaştırıldı (1960-1963). *Jinekolojide histopatolojik teşhis* adlı eseri Fransa'da yayımlandı ve Fransız Tıp akademisi ödülünü aldı (1952). Başlıca eserleri: *Doğum ameliyatları* (1928); *Jinekolojide muayene usulleri* (1928); *Kanserin kürioterapisi* (1929); *Doğum bilgisi* (1948); *Jinekolojide histopatolojik teşhis* (1951); *Kadında kısırlık* (1959). [M]

Tevfik Remzi KAZANCIGIL

***KAZANLI,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Merkez ilçesi) bucak. — 7 567 nüf., bucak merkezi 3 511 nüf. (1970). [M]

***KAZAR** i. — ANSIKL. Astron. Hollandalı astronomi bilgini Maarten Schmidt (doğ. 1929) *kazar*'ları, yıldızsı* (*Ek*) nesne görünümü veren ya da yıldızsı nesne görünümünde egemen bir bileşeni olan ve tayfında, gökada yıldızlarınınkinden daha belirgin bir şekilde kırmızıya doğru bir tayf kayması görülen gökcisimleri sınıfı olarak tanımladı. Bu kırmızıya doğru tayf kaymasının kozmolojik kökeni, aynı değerde kırmızıya kayma özelliği taşıyan bulutsu kümeleriyle birarada bulunan bazı kazarlar için saptanabilmişti. Bugün tayf kayması ölçülebilmiş 200'ü aşkın kazar olduğu biliniyor. Kırmızıya doğru tayf kaymasının bilinen en yüksek değeri 3,53'-tür. Yıldız olarak tanımlanan ve aşırı bir morötesi yayım yapan pek çok radyoışın kaynağının birer kazar olması ihtimali çok yüksektir; fakat bu nesneler genellikle pek parlak olmadığından kırmızıya kayma derecelerinin ölçümü pek kolay olmayacaktır. Bazı kazarlar üzerinde yapılan son gözlemler, bunların çok parlak birer gökada çekirdeği olduğunu gösterdi; öyleyse kazarların, bazı gökadaların evriminde özel bir evre olması da akla gelebilir. Ne var ki, kazarların olağanüstü ışıklılığını sağlayan enerji mekanizması gerek radyo ışımada, gerek görünür tayfta henüz yeterince açıklanamamıştır. (L)

***KAZEİN** i. — *Kazein ipliği*, yünün yerini tutabilecek ve protein olduğu için ona çok yaklaşabilecek sunî bir dokuma elde etmek amacıyla yapılmış iplik.

— ANSIKL. *Kazein ipliği* sütün kazeini pıhtılaştırılıp sonra sodyum hidroksit çözeltisi içinde eritilerek yapılır. Arıtmadan sonra bu çözelti iplik gibi çekilir ve içinde sülfürik asit ve formaldehit bulunan bir banyoda katılaştırılır. İplik formaldehit işleminden geçirilince sertleşir ve ıslanmaya karşı direnç kazanır. Kazein ipliği yün gibi boyanır ve çoğu zaman da yünle karışık kullanılır. (L)

KAZGAN (Gülten), türk iktisatçısı ve öğretim üyesi (İstanbul 1927). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi (1950), aynı fakültede iktisat doktoru (1957), doçent (1960), profesör (1968) oldu. Eserleri: *Tarih ekonomisi ve iktisadî gelişme* (1966); *İktisadî düşünce veya politik iktisadın evrimi* (1969); *100 soruda Ortak pazar ve Türkiye* (1970). [M]

***KAZI.** — ANSIKL. Huk. 1973'te yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler kanununa göre (md. 32) taşınır ve taşınmaz eski eserleri meydana çıkarmak üzere, araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkı sadece Kültür bakanlığına aittir. İlmî ve malî yeterliliği Kültür

Foto. Peugeot (LAROUSSE); Günaydın arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

bakanlığınca takdir ve kabul olunan türk ve yabancı heyet ve kurumlara araştırma izni Kültür bakanlığı tarafından, sondaj ve kazı yapma izni bu bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar kurulu kararıyla verilir; askerî ve yasak bölgelerde yapılacak araştırma, sondaj ve kazılarda Millî Savunma bakanlığının da izninin alınması şarttır (md. 33). Kazılarda meydana çıkan eserler kazı yapan heyet ve kurumlar tarafından kazı sonunda Kültür bakanlığının göstereceği devlet müzesine taşınır (md. 34). Taşınmaz eski eser sahiplerinin kendi mülkleri içinde eski eser aramak maksadıyla kazı, sondaj ve araştırma yapmaları da bu kanunun 32. ve 33. maddeleri hükümlerine ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulunun iznine bağlıdır (md. 35). Aynı kazı heyetine veya şahsa, aynı süre içinde birden fazla yerde kazı, sondaj ve araştırma izni verilemez (md. 37). Kültür bakanlığınca kabul edilecek önemli bir sebep gösterilmeden ruhsatname tarihinden itibaren en çok altı ay içinde başlanılmayan araştırma, kazı ve sondajlara ait izin ve ruhsatnameler hükümsüz sayılır. Araştırma, kazı ve sondaj çalışmaları geçerli bir sebep gösterilmeksizin iki aydan fazla tatil edilemez. Bu süreyi geçirenlerin izin ve ruhsatnameleri iptal edilmiş sayılır (md. 38). Kazı ve sondaj ruhsatnameleriyle araştırma izni bir yıl için geçerlidir. Ruhsatname ve izin süresinin sonucunda kazı başkanı kazıya, sondaj araştırmaya devam edeceğini bildirdiği takdirde, bu hak, her yıl müracaat şartıyla, gelecek yıllarda da müracaatçı için saklı tutulur (md. 39). Kazı, sondaj ve araştırma izni alanlar, kazı, sondaj ve araştırma bölgesindeki arazi sahiplerinin zararlarını tazmin ile yükümlüdürler. Arazi sahipleri de bilirkişi heyetince takdir edilecek bir tazminat karşılığında kazı izni vermeğe mecburdurlar. Bu gibi yerler, bedeli kazı sahiplerince ödenmek suretiyle, kamulaştırılabilir (md. 44). 1710 sayılı Eski Eserler kanununun 33., 35. ve 42. maddeleri gereğince türk ve yabancı heyet ve kurumlar tarafından yapılan sondaj ve kazılarda kültür bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü örgütündeki uzmanlardan bir veya birkaç temsilci bulundurulur (md. 45). Türkiye'deki elçilikler ve konsolosluklar mensuplarına, kazı, sondaj ve araştırma yapma izni verilemez. (M)

***KÂZIMKARABEKİR,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Karaman ilçesi) bucak. — 9 490 nüf., bucak merkezi 3 875 nüf. (1970). [M]

***KÂZIMPAŞA,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, merkez ilçesi) bucak. — 8 384 nüf., bucak merkezi 1 078 nüf., 13 köy (1970). [M]

***KEANE** (John), irlandalı yazar. — Son olarak yayımladığı birkaç tiyatro eserinde ve anlatısında duyarlı ve eleştirmeci mizacı göze çarpar: *The Rain at the End of the Summer* (Yazın sonunda yağmur) [1968]; *Big Maggie* (Koca Maggie) [1969]; *Letters of an İrish Parish Priest* (İrlandalı bir papazın mektupları) [1972]. (L)

***KEBAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili) ilçe. — 12 004 nüf., ilçe merkezi 5 837 nüf. (1975). İlçe yakınında kurulan Keban* Hidroelektrik santralı ve barajı (*Ek*) 1974'te işletmeye açıldı. (M)

***Keban Hidroelektrik santralı ve barajı.** — 1971 yılında tamamlanması öngörülen barajın 8 jeneratöründen ilk dördü 1974 yılında devreye girdi. 7 milyar TL. toplam yatırımla gerçekleştirilen tesisin ülke ekonomisine katkısı 45 milyar TL. olarak saptandı. Her biri 155 bin kW/saat takatlı öbür 4 jeneratörün enerji üretimine geçmesi için çalışmalar sürdürülüyor. (M)

Keban kurtarma kazıları sırasında ortaya çıkan kalıntılardan, bir depoda bulunan küpler

Keban kurtarma kazıları. Arkeol. Keban baraj gölü alanındaki tarihî eserleri kurtarmak için yapılan çalışmalar. Bu amaçla 1967'de Maliye bakanlığı ve amerikan AİD teşkilâtının yardımlarıyla 1 milyon liralık imkân sağlandı. 1968'de T.B.M.M. Bütçe ve Plan Karma komisyonunda Keban projesi için bütçeye 2 milyon liralık bir ödenek kondu. Aynı yıl *Milliyet* gazetesinin açtığı bir yardım kampanyasıyla da halktan 600 bin lira toplandı.

Kurtarma çalışmalarını yürütecek olan komite önce Keban'da yapılacak arkeolojik, etnografik ve diğer araştırmaları bilimsel yönden düzenledi (1968 nisan-mayıs). Aynı yılın mayıs-haziran döneminde yerli ve yabancı 12 heyet Keban'da çalışmağa başladı ve sonraki yıllarda da çalışmalar sürdürüldü.

Bu çalışmaların bir bölümü olarak Elazığ'ın 34 km kuzeybatısında, Murat ırmağının güney kıyısındaki Aşvan köyü yakınında bulunan bir höyük ingiliz Arkeoloji enstitüsüne verildi (1968). David French başkanlığında yapılan kazılarda höyükte şu katların varlığı ortaya çıkarıldı:

Ortaçağ katı. En üstte yer alan bu katın, höyüğün daha çok kuzey ve batı kısımlarına yayıldığı görüldü. Bu katın en alt tabakalarında bulunan Keyhüsrev I devrine ait bir selçuk tuncu, burada Ortaçağ başlangıcının XIII. yy.dan daha eski olmadığını ortaya koydu. Birbirini izleyen, en azından altı yapı evresinin varlığı, yerleşmenin hiç değilse yüz yıl kadar sürdüğünü göstermekle birlikte bu kanı şimdilik tarih saptayacak belgelerle kanıtlanmadı.

Son Roma katı. Birkaç taş temel üzerine çamur veya kerpiç tuğladan yapılma, en az iki yapı katı ile temsil edilir. Burada dikdörtgen planlı (16,5×7 m) büyük bir yapı ortaya çıkarıldı. Yapının tarihi kesinlikle saptanamadı, çünkü tarihleri sağlayacak sikkeler ele geçirilemedi. Ancak 1969 yılında, daha üst bir tabakadan inen ve yapının tabanını kesen bir çukurda, M.Ö. IV. yy.a ait Antakya'da basılmış bir sikke bulundu. Buna göre bu tabaka, yerleşmenin şimdiye kadar bulunan en önemli mimarî unsuru olan büyük yapısıyla birlikte M.S. IV. yy.a aittir.

Helenistik çağ. M.Ö. I. ve II. yy.a ait olan bu çağ Ortaçağ katlarının karmaşıklığı nedeniyle, geniş çapta ele alınamadı. Buradaki yapılarda da taş ve çamur tuğlalar kullanıldığı anlaşıldı. (M)

***Keman Simli Kurşun işletmesi.** — Tesis uzmanlarınca Nallı Ziyaret kompleks cevherinin mineralojik ve petrografik etüdüne, Nallı Ziyaret ve Bolkar'daki kurşun-çinko cevherleri ile eski izabe curuflarından kurşun, çinko ve soymetaller üretimi için çalışmalara başlandı (1973). Tesisin 1972'ye kadar toplam üretimi şöyle oldu: kurşun konsantresi 29 392 t, çinko konsantresi 30 052 t, kurşun metal 8 030 t, çinko metal 1 303 t, çinko levha 2 870 t, altın 13 280 kg, gümüş 34 662 t. (M)

KEBARAH (El-) Carmel tepesinde (İsrail devleti) mağara. Natufyen'in altındaki bir tabakanın malzemesi, Yakındoğu Yontmataşsonrası'na bağlanan Kebarah fasiyesinin tanımlanmasına imkân verdi. Kenarı kıvrık ve dibi yanlamasına küt küçük lamalar buradaki başlıca fosildir. Üçgen biçimindeki bu Kebarah uçları, yamuk biçimindeki ilk mikrolitlerle beraber görülür. (L)

***KEÇE** i. — Teknol. *Keçe kalem,* keçeden meydana gelen ucunda bir mürekkep haznesi bulunan kalem. (L)

***KEÇİ** i. — ANSİKL. Türkiye'de bazı bölgelerin keçilere karşı koruma altına alınması sonucu keçi sayısında azalma oldu ve kıl keçisi sayısı 15 milyon 190 00'e, tiftik keçisi sayısı da 3 milyon 556 000'e düştü (1974). [M]

***KEÇİBORLU,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Isparta ili) ilçe. — 20 565 nüf., ilçe merkezi, 7 094 nüf. (1975); 15 köy (1970). [M]

Keçiborlu Kükürtleri işletmesi. Bk. KÜKÜRT, *Ek.*

***KEHLİBAĞCIOĞLU** (Cemal Sahir), türk operet sanatçısı, yazar ve yöneticisi. — (öl. İstanbul 1973). [M]

Keidanren (KEİZAİ-DANTAİ-RENGOKAİ'nin kısaltması), Japonya'da iktisadî kuruluşlar federasyonu. 1946'da kurulmuştur. Keidanren, *zaikai*'yi («iktisadî dünya») oluşturan dört işveren kuruluşunun en önemlisidir. Bu kuruluş, esas olarak, büyük şirketleri, sanayi sendikalarını ve şirket yöneticilerini korur: 108 meslekî federasyon ve kendisine doğrudan doğruya üye 700 büyük şirket bu kuruluşa bağlıdır. Esas amacı, iktisadî büyüme politikasını sürdürmektir. İktisadî büyüme Japonya'da son yıllarda yüzde 10'un üstünde seyretmiştir. Yatırımların artması, yabancı ülkelerdeki pazarların genişletilmesi Keidanren'in başlıca amaçlarıdır. Keidanren, serbest mübadeleci olduğunu açıkça ortaya koyar. (L)

Kipchoge KEINO

***KEİLBERTH** (Josef), alman orkestra yönetmeni. — (öl. Münih 1968). [L]

KEİLOR, Avustralya'da Melbourne yakınlarında tarihöncesi yer. 1940'ta Wajdak'ınkine (Cava adamı) çok benzeyen bir insan kafatası bulundu; bu kafatası M.Ö. XVI. binyıl olarak tarihlenir. (L)

***KEİNO** (Kipchoge), kenyalı atlet. — 1968'de 1 500 m, 1972'de 3 000 m (steeple) Olimpiyat şampiyonu oldu. (L)

***KEİTA** (Modibo), malili devlet adamı. — Kasım 1968'de askerî bir darbe ile işten elçektirildi. (L)

U. K. KEKKONEN

***KEKKONEN** (Urho Kaleva), finlandiyalı devlet adamı. — 1968 şubatında üçüncü defa Finlandiya cumhurbaşkanı seçilen Kekkonen kişisel çabasıyla diplomasi alanında önemli girişimlerde bulundu. 1970'te S.S.C.B.'ye gitti ve fin-sovyet dostluk antlaşmasının süresini yirmi yıla çıkardı. Daha sonra A.B.D.'yi ziyaret etti. 14 aralık 1972'de cumhurbaşkanlığına yeniden aday olmayacağını ve 1974 ilkbaharında siyaset hayatından çekileceğini açıkladı. Ancak, siyasal partilerin baskısı karşısında görevinin dört yıl uzatılmasını kabul etti: bu konuda hazırlanan olağanüstü yasa ocak 1973'te Finlandiya parlamentosunda onaylandı. (L)

KELAYNAK i. Zool. Leyleğe benzeyen uzun gagalı kuş. (İlmî adı. *Geronticus eremita.* Leylekler takımının *İbisgiller* familyasından).

— ANSİKL. *Kelaynak,* Kuzeybatı Afrika, Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Etyopya'da yaşar. Eskiden bu kuşa Güney Avrupa'da da tek tük rastlanırdı. Türkiye'de yalnız Fırat boyunda, Birecik kasabasında bulunur. Eskiden sayısı çoktu (1890'larda yaklaşık olarak 3 000 çift). Çocuklar tarafından taşlanıp öldürüldüğü, kuluçkadayken ürkütüldüğü için

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; Press-Sports, Caron-Gamma (LAROUSSE)

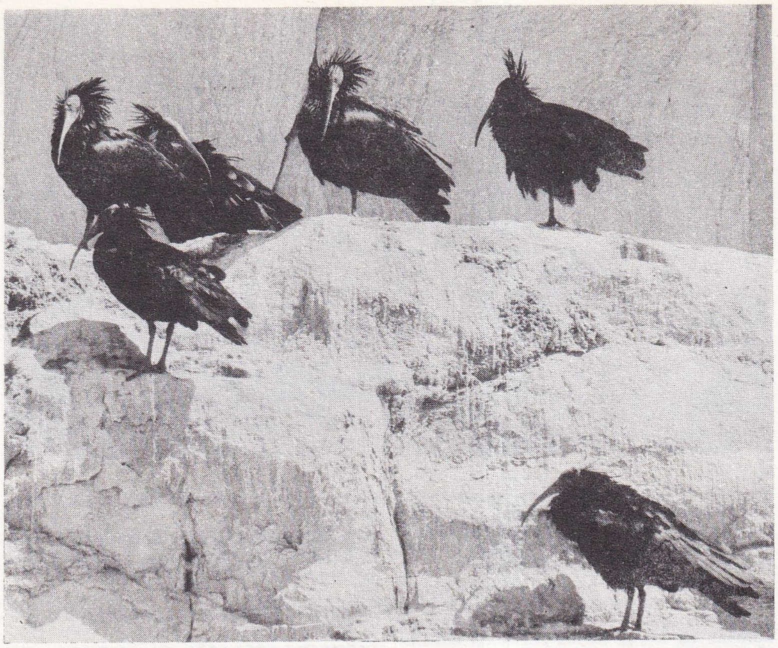

Türkiye'de yalnız Birecik'te yaşayan kelaynak kuşları

zamanla çok azaldı ve büsbütün tükenme tehlikesi belirdi (1954'te 600-800 çift, 1961'de 200, 1965'te 65, 1975'te 45 çift). Bunun üzerine gerekli önlemler alınarak korunmağa başlandı. Giden kuşların hepsi dönmediğine ve her yuvada kuluçkadan çıkan yavru sayısı 1-2'yi geçmediğine göre azalmanın başka nedenleri de olmak gerekir; ama bunların ne olduğu bilinmiyor.

Kelaynak leylekten biraz daha iridir; uzunluğu 70-75 sm'yi, kanat uzunluğu 40 sm'yi bulur. Ergin kelaynaklarda baş ve gerdan tüysüzdür. Başın ortasında turuncu bir çizgi bulunur. Baş ve gerdandaki tüysüz deri kırmızıdır. Bütün tüyler siyah, boyun tüyleri uzunca ve yeşilimsi yansımalı, kanat üstü tüyleri parlak erguvan renginde ve parıltılıdır. Gaga ve ayaklar da kırmızıdır.

Kelaynak çıplak kayalık yerlerde, sarp kıyılarda yaşar. Besin aramak için çevredeki çayırlara, kırlara gider. Çekirge, kınkanatlı böcek, kurtçuk, kertenkele, yılan ve kurbağa gibi hayvanlarla beslenir.

Birecik'teki kelaynaklar kışın leylekler gibi Afrika'ya göçer. Mart ortalarında Birecik'e dönerek yuva yapmağa koyulur. Dişi kuş 2-4 yumurta yapar. Kuluçka süresi 28 gün kadardır. Bazı yumurtaların cılk çıkması yüzünden bir yuvada ortalama 1-2 yavru doğar. Mayıs başında yumurtadan çıkan yavrular 45-50 günde uçacak hale gelir. (M)

Edward KENNEDY

***KELEBEK** i.*— ANSIKL. Son zamanlarda *kelebek*'ler üstünde yapılan çalışmalar dört yönde gelişti: ısı ayarlaması (uçmakta olan bir kelebeğin vücut sıcaklığı çevredeki havanın sıcaklığını 20°C aşabilir ve 32-40°C arasında karar kılar); çok uzaktan kızılaltı ışımayı algılama; kurtçukların zehirli bitkilerle beslenmeye uyumu (bu durum yalnız onlara özgüdür); son olarak gözyaşı içen kelebeklerin hastalık yapmadaki rolü (gözlere girebilir, saydam tabakayı zedeleyerek yumurtalarını oraya koyabilirler). [L]

***KELEKLİ** veya **KELEKÇİ,** Akdeniz bölgesinde (Denizli ili, Acıpayam ilçesi) bucak. — 13 586 nüf., bucak merkezi 2 332 nüf. (1970). [M]

***KELEMEN** (Milko), yugoslav bestecisi. — Münih'teki Siemens elektronik müzik stüdyosunda iki yıllık bir stajdan sonra Berlin'de 1968-1969 yılları arasında besteci olarak görev aldı. 1970'te Düsseldorf Müzik akademisinde beste dersleri verdi. 1973'ten bu yana Stuttgart Müzik akademisinde görevlidir. Son besteleri arasında şunları sayabiliriz: yaylı çalgılar orkestrası için *Sürpriz* (1967); iki piyano ve orkestra topluluğu için *Composé* (1967); *Sub rosa* (1965); J.-P. Sartre'dan esinlenme soprano ve orkestra için *Sözcükler* (1969), *Floreal* (1970); Hamburg Operasının isteği üzerine A. Camus'den esinlenme *Sıkıyönetim* (1970); bir solocu için *Oliphant* (1970); Berlin operasının isteği üzerine Arrabal ile ortaklaşa bestelenen ve bir multi-media-opera olan *Hayvanlar operası* (1972); ilk defa 1972'de Berlin'de çalınan flüt ve koro için *Passionato* ve yine ilk defa Royan şenliğinde çalınan yaylı çalgılar için *2. dörtlü.* (L)

***KELEMİŞ** veya **GELEMİŞ,** Akdeniz bölgesinin batı kesiminde (Antalya ili, Kaş ilçesi, Kalkan bucağı) köy (*Ovagelemiş*). — 281 nüf. (1970). [M]

***KELES,** Bursa ilinde (İçbatı Anadolu bölümü sınırları içinde kalan kesiminde) ilçe. — 22 244 nüf., ilçe merkezi 2 424 nüf. (1975). [M]

KELEŞ (Ruşen Yalçın), türk şehircilik uzmanı (Trabzon 1932). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1954), kısa süre maiyet memurluğu yaptıktan sonra aynı fakültenin Şehircilik kürsüsüne asistan (1957), doçent oldu (1965). A.B.D.'ye giderek Kaliforniya, Los Angeles ve Berkeley üniversitelerinde Türkiye'de şehircilik bölge planlaması, metropoliten planlama ve mahallî idareler konularında dersler verdi. Yurda dönüşünde profesör oldu (1970). Eserleri: *Şehir ve bölge planlaması bakımından şehirleşme hareketleri* (1961); *Türk belediye başkanları* (Cevat Geray ile birlikte, 1964); *Kooperatifçilik ilkeleri ve sosyal konut politikası bakımından Türkiye'de konut kooperatifleri* (1967); *Küçük belediyelerin sorunları* (Cevat Geray ile birlikte, 1969). [M]

***KELKİT** veya **ÇİFTLİK,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili) ilçe. — 62 303 nüf., ilçe merkezi 6 912 nüf. (1975); 99 köy (1970). [M]

***KELLER** (Helen Adams), amerikalı pedagog. — (öl. Westport, Connecticut 1968). [L]

KELLY (Ellsworth), amerikalı ressam ve heykelci (Newburgh, New York 1923). Brooklyn (1941-1942) ve Boston'da (1946-1948) okudu. 1949'dan sonra, Fransa'da kaldığı döneme (1948-1954) ait resimlerinde soyut biçimlere yer verdiği görülür. 1950'de yapıştırma yöntemini deneyen Kelly çeşitli birleştirmeler yaptı. Renkli düzlemler ve kare dekupajlardan yararlanarak gerçekleştirdiği birleştirmeleri, aynı teknikte hazırlanmış basit ve kenarları açık bantlar, renkli kare dizileri izledi. Kelly'nin daha kesin bir tutumla ve yeni bir resim anlayışıyla gerçekleştirdi*i tablolarında da aynı kaygılar göze çarpar; sanatçı anlatım gücünü saf renklerden aldığını kanıtlama çabasındadır. Bu yeni soyutlama*da (*Ek*) Matisse, Albers, Morris Louis, Kenneth Noland ve Barnett Newman'ın etkilerini görmek mümkündür. Kararlı ve kesin kenar çizgileriyle Kelly'nin hard-edge*e (*Ek*) yaklaştığı bir gerçektir. Kelly'nin aynı anlayışta heykel çalışmaları da vardır; sanatçının sanayiden yararlanarak belli bir geometrik düzene göre hazırladığı bu tür yapıtlar boyalı ve kenarları kesik madensel plakalardan oluşur. (L)

***KELLY** (Eugene Patrick KELLY, **Gene** — denir), amerikalı oyuncu, dansçı ve sinema yönetmeni. — *A Guide for the Married Man* (Evli adamın kılavuzu) [1967], *Cici kız* (Hello, Dolly) [1968] ve *The Cheyenne Social Club* (Cheyenne derneği) [1970] adlı filimleri çevirdi. Bu arada *Forty Carats* (Kırk kırat) [M. Katzelas'ın, 1973] filminde rol alan Kelly, ayrıca sakat çocukların eğitimiyle uğraşır. (L)

***KELSEN** (Hans), avusturya asıllı amerikan hukukçusu. — (öl. Orinda, Kaliforniya 1973). Avusturya hukuk okulunun öncüsü sayılan Kelsen, Alfred Verdrass, Joseph Kunz ve Adolf Merkl gibi avusturyalı hukukçularla birlikte çağdaş hukuk düşüncesine büyük katkıda bulundu. Kelsen'in başlıca yapıtları arasında şunları sayabiliriz: genel hukuk kuramı üstüne *Allgemeine Staatslehre* (Genel devlet kuramı) [1925]; *Society and Nature, A Sociological Inquiry* (Toplum ve doğa üstüne, Toplumbilimsel bir soruşturma) [1943]; ayrıca uluslararası hukuk üstüne önemli çalışmalar ve özellikle Birleşmiş Milletler yasası üstüne bir inceleme («The Law of the United Nations» [Birleşmiş Milletler yasası], 1950). [L]

KELTEMİNAR, S.S.C.B.'de, Amuderya kıyılarında tarihöncesi yer. Bir cilâlıtaş fasiyesi olan Kelteminar kültürüne adını verir. IV. ve II. binyıllar arasında, Aral gölü ile Hazar denizi arasındaki bölgede yaşayan kır kavimleri ortasında ocak bulunan büyük oval kulübelerde otururlardı. Belki biraz tarımla uğraşıyorlardı, ama temel besin rejimi hâlâ balıkçılık ve avcılığa dayanıyordu. (L)

***KEMAH,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili) ilçe. — 20 932 nüf., ilçe merkezi 3 040 nüf. (1975); 67 köy (1970). [M]

***KEMALİYE,** esk. **Eğin,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili) ilçe. — 12 840 nüf., ilçe merkezi 3 009 nüf. (1975); 59 köy (1970). [M]

KEMAL ÖZER (Kemal Özer ÖZLER, — denir), türk şairi (İstanbul 1935). Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden ayrılarak *Cumhuriyet* gazetesinde gazetecilik hayatına girdi (1960), *Uğrak* kitabevini kurdu ve *Şiir sanatı* dergisini yayımladı (1965). Estetik özgünlüğü ile *İkinci Yeni* içinde önemli yer tuttu, 1970'ten sonra içerik ve biçim olarak toplumculuğa yöneldi. Eserleri: *Gül yordamı* (1959); *Ölü bir yaz* (1960); *Tutsak kan* (1963); *Kavganın yüreği* (1973); *Yaşadığımız günlerin şiirleri* (1974); *Nasrettin Hoca* (1975); *Sen de katılmalısın yaşamı savunmaya* (1975). [M]

***KEMALPAŞA,** esk. **Nif,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 38 502 nüf., ilçe merkezi 7 567 nüf. (1975); 33 köy (1970). [M]

***KEMALPAŞA,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Hopa ilçesi) bucak. — 6 556 nüf., 10 köy, bucak merkezi 1 215 nüf. (1970). [M]

KEMAL SÜLKER (Kemal Sülker OKUR, — denir), türk sendikacısı ve yazarı (Antakya 1919). Sıkıyönetim komutanlığınca uzaklaştırıldığı İstanbul'a dönüşünde (1946) çeşitli gazetelerde yazar veya yönetici olarak çalıştı; sendika gazeteleri çıkardı. 1967 ve 1971'de iki dönem Devrimci İşçi Sendikaları konfederasyonu (DİSK) genel sekreterliğine seçildi. Çeşitli konularda kitaplar yayımladı. (M)

***KEMAL TAHİR (Kemal Tahir** DEMİR, — denir), türk romancısı. — (öl. İstanbul 1973). Yeni eserleri: *Namusçular* (1974), *Karılar koğuşu* (1974). [→Bibliyo.] (M)

KEMENY (John), amerikalı matematikçi ve mantıkçı (Budapeşte 1926). 1940'ta A.B.D.'ye göç etti. 1948'de Einstein'ın yanında araştırma asistanı olarak çalıştı. «Temel dil»in kurucularından biri olan Kemeny *Matematiksel çözümleme ve uygulamalar*

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; Hamilton-Sipahioğlu (LAROUSSE)

dergisi'nin yöneticiliğine getirildi. 1953'ten bu yana Darmouth College'da matematik ve felsefe dersleri veren Kemeny aynı zamanda National Research Council'in üyesiydi (1963-1966). Matematik bilimleri, matematiksel uygulamalar ve bilimler felsefesi üstüne çeşitli yapıtlar yayımladı: *Introduction to Finite Mathematics* (Sonlu sayılar matematiğine giriş) [1959], *Philosopher Looks at Science* (Bilime filozofça bakışlar) [1959] ve *Finite Mathematics with Business Applications* (Sonlu sayılar matematiği ile ticarî uygulamaları) [1962]. (L)

KEMENY (Zoltan), macar asıllı isviçreli heykelci (Banica, Transilvanya 1907 - Zürich 1965). İlkin marangozluğu öğrendi, mimarlık okudu, moda deseni çalıştı; sonra resmi denedi, son olarak da heykele yöneldi. Bir süre Paris'te kaldıktan (1930-1940) sonra Zürich'e yerleşti (1942), kabartma yapıştırmalar, demirli cam fon üstüne «ışıklı» kabartmalar yaptı; 1954'ten sonra madensel endüstri artıklarından oluşan soyut kabartmaları denedi, bunları yaparken çeşitli madenlerden yararlandıysa da (1963'te Frankfurt belediye tiyatrosu için hazırlanan 120 m uzunluğundaki yapıtında olduğu gibi) daha çok bakır ve pirinç madenlerini kullandı. Ayrıca tabanı dışında her yanı uzamda gelişen heykeller yaptı. 1961'de gerçekleştirdiği bir eserin adından da anlaşıldığı gibi Kemeny'nin yapıtları «düşünce ve maddeyi kaynaştıran» bir eğilim olarak nitelendirilebilir. 1966 yılında Paris'teki Modern Sanat müzesinde Kemeny adına toplu bir sergi düzenlendi. (L)

***KEMER,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili, Merkez ilçesi) bucak. — 6 123 nüf., bucak merkezi 1 915 nüf., 8 köy (1970). [M]

***KEMER,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 4 753 nüf., bucak merkezi 2 024 nüf., 5 köy (1970). [M]

***KEMER,** Akdeniz bölgesinde (Muğla ili, Akdeniz kesimi, Fethiye ilçesi) bucak. — 20 165 nüf., bucak merkezi 1 018 nüf., 25 köy (1970). [M]

***KEMER** i. — ANSİKL. *Güvenlik kemeri.* Otomobil kazalarında yaralanma ve ölüm olaylarını azaltmak amacıyla koltuklara güvenlik kemeri bağlanması zorunluğu Türkiye'de de 1973'te 7/4239 sayılı Bakanlar kurulu kararıyla kondu. Bu kararla Karayolları Trafik tüzüğüne yapılan ekte Türk Standartları enstitüsünün TS 199/1 standardına uygun kemerlerin otomobillerde ve tescil bakımından otomobil gibi işlem gören arazi araçlarında şoför yeri ile ön koltuğa zorunlu, arka koltuğa da isteğe bağlı olarak konması öngörüldü. (M)

***KEMERBURGAZ,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Eyüp ilçesi) bucak. — 6 290 nüf., bucak merkezi 3 823 nüf. (1970). [M]

***KEMERHİSAR,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Niğde ili, Bor ilçesi) bucak. — 16 472 nüf., bucak merkezi 5 765 nüf. (1970). [M]

***KEMPE** (Rudolf), alman orkestra yöneticisi. — 1975-1976 döneminde Pierre Boulez'in yerine B.B.C. senfoni orkestrası yöneticiliğine geçmesi 1973'te kararlaştırıldı. (L)

***KENÇ** (Faruk), türk filim yönetmeni ve yapımcısı. — Yeni filimleri: *Düğün* (1974); *Diyet* (1975). [M]

***KENDALL** (Edward Calvin), amerikalı kimyacı. — (öl. Princeton 1972). [L]

KENDER (Rayegân), türk hukukçusu (İstanbul 1931). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1954), aynı fakültede doçent (1966), profesör (1967) oldu. Başlıca eserleri: *Denizde kurtarma-yardım* (1962); *Türk hukukunda devletin sigorta şirketlerini murakabesi* (1968); *Deniz ticareti hukuku* (1972); *Sigorta hukuku* (1972); *Türkiye'de hususî sigorta hukuku* (1973). [M]

***KENETLENME** i. — Astronotik. İki uzay aracının uzayda birleşmesi. (Bk. APOLLO,* *Ek.*) [L]

***KENEVİR** i. — ANSİKL. 1972 tarım istatistiklerine göre, Türkiye'de 8 500 t lif, 3 150 t kenevir tohumu (kendir) üretimi yapıldı. Kastamonu (2 140 t lif), Samsun (880 t lif), Çorum (600 t lif, 400 t tohum), Isparta (210 t lif, 394 t tohum) başta gelen üretim merkezleri oldu. (M)

KENYA temmuz 1969'da öldürülen Tom Mboya'nın cenaze töreninden sonra karısı ve kardeşi Nairobi'de ordunun himayesinde katedralden çıkarken

Foto. Camera Presse-Parimage (LAROUSSE)

KENNEDY (Edward Moore), amerikalı siyaset adamı (Brookline, Massachusetts 1932). Avukatlığı bırakarak Suffolk savcı yardımcısı oldu. Otuz yaşında, ağabeyi John Kennedy'nin A.B.D. başkanı olması üzerine (1962) boşalan Massachusetts senatörlüğüne seçildi. 1964'te yeniden senatörlüğe seçilen Kennedy aynı yıl geçirdiği bir uçak kazasında ağır yaralandı. Demokrat partinin senatodaki liderlerinden biri olan E. M. Kennedy güneylilerin muhafazakârlığına şiddetle karşı çıkmaktadır. Küçük ağabeyi Robert'ın öldürülmesinden (haziran 1968) sonra Kennedy ailesinin tek sözcüsü oldu. Usta bir siyasetçi olan E. M. Kennedy öldürülen kardeşleri gibi reformcu tezleri savundu ve 1969'da, senatodaki demokrat grubunun başkan yardımcılığına seçildi. Böylece partinin önde gelen görevlerinden birine atanan E. M. Kennedy adını sık sık duyurmağa ve halkın gözünde başkan seçimlerinin bir adayı olarak görünmeğe başladı. Ancak, tedbirsizlik sonucu bir otomobil kazasına yol açtı ve yanındakilerin ölümüyle suçlandırıldı. Bunun üzerine devlet başkanlığına adaylığını koymaktan vazgeçti (temmuz 1969). [L]

***KENNY-CLARKE** (Kenneth SPEARMAN, — denir), amerikalı zenci caz bateristi. — 1967'den bu yana doldurduğu en iyi plaklar arasında şunlar vardır: *Faces* (1968), *Vocano* (1969), *More Smiles* (1969). [L]

KENODEZOKSİKOLİK sıf. (fr. *chénodésoxycholique*). Ted. *Kenodezoksikolik asit,* öd kesesindeki kolesterol taşlarını eritmek için 1972'den beri kullanılan öd asidi.

— ANSİKL. Öd kesesinde taş bulunan kişinin ödü çoğu zaman aşırı kolesterol taşır ve öd asitleri lesitinlerle birleşerek miseller meydana getirir; bu misellerin orta kısmı, suda erimeyen kolesterol için eriticidir. Bu duruma göre ödün kolesterola aşırı doyması belki de kolesterolun çokluğundan değil, karaciğerde öd asitleri salgısının azalmasındandır. Buna dayanılarak kolesterol taşlarını öd tuzları ile eritme deneylerine girişilmiştir. Önce kolik asit denenmiş, başarı sağlanamamış, sonra *kenodezoksikolik asit* ele alınmıştır. Bununla yapılan on iki ilâ yirmi dört aylık bir tedavi birçok hastada taşların azalması ya da yok olması ile sonuçlanır. Fakat bu tedavi bugün için çok pahalıdır ve kuvvetli dozlarda verilince kötü yan etkiler doğurmaktadır. Ayrıca, sonuç ele edildikten sonra da, yeniden taş oluşmasını önlemek için tedavinin sürdürülmesi gerekli görünmektedir. (L)

KENT mağarası, Büyük Britanya'da Torquay (Devon) yakınında mağara. Yontmataş endüstriler, bu arada creswell fasiyesi birbirine karışmış olarak bulunur. (L)

***KENYA,** Doğu Afrika'da devlet. — 12 480 000 nüf. (1973). Başkenti, *Nairobi* (509 000 nüf.). Başlıca şehri, *Mombasa* (247 000 nüf.).

TARİH

1969'da, siyasî rekabet ve kabilelerarası çekemezlik birçok karışıklığa yol açtı; Luo kabilesinden planlama bakanı Tom Mboya, 1969 temmuzunda Nairobi'de, muhtemelen bir Kikuyu tarafından öldürüldü; bunun üzerine Luo'lar, kanlı gösteriler (24 ekimde Kisumu'da yapılan gibi) düzenlediler. 27 ekimde hükûmet, başlıca muhalefet partisi olan Kenyan People's Union'ın (Kenya Halkları birliği) başkanı Oginga Odinga'yı tutukladı. 30 ekimde de partiyi kapadı; kısa süre sonra temsilciler meclisi dağıtıldı. 22 kasım 1969'da, Jomo Kenyatta tekrar cumhurbaşkanı seçildi; 6 aralık yasama seçimleri sırasında, hükûmet partisi aday gösteren tek partiydi; dolayısıyla meclis sandalyelerinin çoğunluğunu ele geçirdi.

Nairobi yetkilileri, millî bütünleşme ve iktisadî çıkarlar adına, ülkeye göçmen gelmesini yasakladılar; ülkedeki Asya'lı tacirler yurt dışına çıkarıldı ve sonraki yıllarda, Kenya'da kalan 140 000 Asya'lı da buna benzer tedbirlerle tehdit edildi. Kenya hükûmeti, Uganda ve Tanzaniya ile Doğu Afrika İktisadî topluluğunu kurdu. 1964 nisanında, sovyet diplomatlarının ve ileri gelenlerinin ülkeden alınmasını istedi: 1971'de, iktisadî durum hükûmeti kredileri kısıtlamak, 1972 ocağında da ithalâtı sınırlamak zorunda bıraktı. 1974 temmuzunda, Kenyatta, Sevahili dilinin ülkenin resmî dili olduğunu ilân etti: cumhurbaşkanlığı seçiminde tek aday olan Kenyatta, üçüncü kere beş yıl için devletin başında kaldı (20 eylül). 14 ekimde yapılan yasama seçimleri, bütün adaylar tek partiden (Kenya African National Union) olduğundan, ülkenin siyasî durumunda bir değişikliğe yol açmadı. (L)

***KENYATTA** (Kamau JONHSTONE, **Jomo** — denir), kenyalı siyaset adamı. — 22 kasım 1969'da ve 20 eylül 1974'te Kenya başkanı seçildi. (L)

KENYON (Kathleen), ingiliz arkeoloğu (Londra 1906). İki savaş arasında Samiriye'deki kazı şantiyesinde çalıştı, sonra Verulamium'da (Büyük Britanya) sir Mortimer Wheeler'in kazılarına, özellikle de kendi adını taşıyan kazı sisteminin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalara katıldı. 1952'de, Kudüs'teki ingiliz arkeoloji okulunu yöneten Kenyon, doğuda bazen «Kenyon-Wheeler yöntemi» diye adlandırılan bu yöntemin doğu arkeolojisine uygulanması için büyük çaba harcadı. Eriha kazılarını yönetti, buradaki çeşitli arkeoloji katlarının varlığını kanıtladı, ayrıca bu konuyla ilgili çeşitli yazılar yayımladı. 1961'den bu yana ise Kudüs kentinin arkeolojisiyle ilgilenmektedir. Yayımladığı eserler arasında *Digging up Jericho* (Eriha kazıları) [1957], *Archaeology in the Holy Land* (Kutsal topraklarda arkeoloji) [1960], *Jerusalem* (Kudüs) [1967] sayılabilir. (L)

KEPENEK (Süleyman Sami), türk idarecisi (Çanakkale 1881 - İstanbul 1955). Mülkiye mektebini bitirdi (1903) ve Kosova'da maiyet memuru olarak devlet hizmetine girdi; ilk hizmet yılları Balkanlar'da geçti ve 1914'te Lazistan (Rize) mutasarrıflığına atandı. Daha sonra Gümüşhane, Tekirdağ, Çorum mutasarrıflıklarında bulundu, 1919'da mülkiye müfettişi oldu. Bitlis ve Elazığ'da valilik yaptı. Elazığ valiliğinden sonra bir süre açıkta kaldı (1923) ve Çanakkale'ye dönerek belediye başkanlığına seçildi; ertesi yıl İstanbul valiliğine getirildi. 1927'de ikinci defa vali atandığı Kars'a gitmek istemeyince gene açığa alındı ve ticaretle meşgul oldu; aynı yıl Sıvas valiliğine atandı, 1935'e kadar orada kaldı. Bu süre içinde istasyon meydanının ve yolunun açılması, şehrin elektriğe kavuşturulması, Kepenek içme suyu tesisinin yapılması gibi hizmetleri gerçekleştirdi. Valilikten ayrılarak Belediyeler bankası genel müdürü oldu (1935) ve emekliye ayrıldı. Belediyeler bankası genel müdürlüğünde 1945'e kadar görev yaptı;

o tarihte istifa ettikten sonra İller bankası adını alan kuruluşun idare meclisi üyeliğine atandı; bu görevi de 1949'da sona erdi. (M)

***KEPSUT**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe. — 32 220 nüf., ilçe merkezi 4 456 nüf. (1975); 54 köy (1970). [M]

***KERALA**, Hindistan'da eyalet. — 1967'den beri iktidarda olan Halk Cephesi hükûmeti, yolsuzlukla suçlanarak 1969 ekiminde devrildi. 1970 eylülü yasama meclisi seçimlerinden önce, Kerala'da pek az taraftarı olan Yeni Kongre partisi, sovyet taraflısı Komünist partisiyle (Mao'cu eğilimli Marx'çı Komünist parti) etkili biçimde mücadele edebilmek için bir seçim ittifakı yaptı. İndira Gandhi'nin desteklediği koalisyon, aşırı solcu partilere karşı salt çoğunluğu kazandı. Sovyet taraflısı Komünist partinin yöneticisi Krişna Menon, mahallî hükûmetin başkanı oldu (ekim 1970).

1969 aralığında, Land Reform Act (Toprak Reformu yasası) ile, toprak reformuna girişildi. Bu yasa ile, aile tarım işletmelerinin asgarî toprak tavanları saptandı. 1971 yılı içinde, yarıcılık reformuna girişildi. Toprağın mülkiyeti yavaş yavaş toprağını işleyen çiftçilere aktarıldı; ama ailelerin yüzde 54'ünün işleyecek toprağı yoktur ya da ancak 0,2 hektarı vardır; ailelerin yüzde 0,72'sinin toprakları ise 6 hektar ya da daha fazladır. (L)

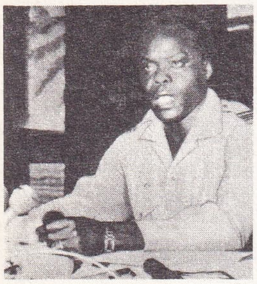

Mathieu KEREKU

***KERAMİ** (Raşid), lübnanlı siyaset adamı. — 15 ocak 1969'da, Filistinlilerin isteklerini destekleyen bir koalisyon hükûmeti kurdu; ama, filistinli mültecilerin körüklediği ayaklanmalar (nisan 1969) sonucu bu hükûmet istifa etmek zorunda kaldı (24 nisan 1969). Geçici olarak bakanlar kurulu başkanlığına getirilen Kerami, mayıs ayında yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirildi. Uzun bir buhran döneminden sonra, ulusal birlikçi yeni bir kabine kurdu ve 6 aralıkta parlamentodan güvenoyu alarak göreve başladı. Ancak, ülkedeki düzensizliği bastıramayan Raşid Kerami 4 ekim 1970'te görevden ayrıldı. 1975 baharındaki buhran sırasında Kerami, yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirildi. Lübnan'ın tarihinde ilk defa denenen askerî hükûmetin yerini alan Kerami kabinesi mayıs sonunda göreve başladı. Ancak bu değişiklik şubat sonunda başlayan karışıklıkların sürmesini ve yayılmasını önleyemedi. (LM)

KERATOPROTEZ i. (fr. *kératoprothèse*). Oftalmoloji. Donuklaşmış bir saydam tabakanın ortasını çıkarıp yerine sentetik maddeden saydam bir parça yerleştirmeye dayanan gözyuvarı ameliyatı.

— ANSİKL. *Keratoprotez* bazı çok ağır hastalıkarda (kimyasal yanıktan sonra oluşan damarlı lökom, kuru keratit) girişilen saydam tabaka naklinin başarısızlığa uğraması üzerine önerilen bir ameliyattır. Burada önemli sorun yerleştirilen parçayı vücudun reddetmesini önlemektir. Osteo-odonto-keratoprotez bu sorunu çözmüş sayılabilir: akrilden yapılan protez dişten yontulan bir diskin içine yerleştirildikten sonra diskle birlikte saydam tabakanın ortasına oturtulur; saydam tabaka bunu çok iyi kabul eder. (L)

KEREKU (Mathieu), dahomeyli subay ve siyaset adamı (Natitingu, Atakora 1933). Fransız ordusunda yetişti; 1961-1963 yılları arasında Hubert Maga'nın yaveriydi. Devrimci askerî komiteye başkanlık etti (aralık 1967 - temmuz 1968). Suza askerî direktuvarının başkanına karşı girişilen başarısız devlet darbesini (şubat 1972) izleyen baskı döneminde arabuluculuk yaptı. 27 ekim 1972'de, iktidarı ele geçirerek hem cumhurbaşkanı, hem hükûmet başkanı oldu. Ekim 1973'te, görevi halk tarafından onaylanmış devrimci kurumları gerçekleştirmek olan ulusal devrimci konseyi kurdu. Kereku 1974 kasımında Dahomey'de Marx'çı-Lenin'ci ihtilâl felsefesini kılavuz edinen sosyalist bir toplum oluşturulacağını, ulusal devrimci konseyin de siyasî partiye dönüştürüleceğini açıkladı. Bu yöndeki gelişmeler sürerken ocak 1975'te yüzbaşı Janvier Assogba tarafından kendisine karşı başarısız bir suikast düzenlendi. Aynı yılın haziranında eşiyle gizli ilişkiler kuran içişleri bakanı yüzbaşı Michel Aikpe'yi vurdurdu. (LM)

***KERENSKİY** (Aleksandr Fyodoroviç), rus siyaset adamı. — (öl. New York 1970). [L]

***KERİM** (Ebülkasım), cezayirli siyaset adamı. — (öl. Frankfurt 1970). Paris'e yerleşti ve Cezayir'in Yenilenmesi İçin Demokratik hareketi kurdu (ekim 1967). Bu örgüt, Bumedyen hükûmetine şiddetle karşı çıktı. Oran'daki devrim divanı E. Kerim'i gıyaben ölüme mahkûm etti (7 nisan 1969). E. Kerim gene de eylemini sürdürdü, ama 20 ekim 1970'te öldürüldü. (L)

***KERİME NADİR**, türk roman yazarı. — Yeni eseri: *Karar gecesi* (1973). [M]

KERİM ŞAR, Irak'ın kuzeyinde mezolitik yer. Gird Şay ve Zavi Şami adlarındaki diğer iki yerle «Kerim Şar» fasiyesini meydana getirir. Filistin natufyeniyle çağdaş olan bu fasiyes VIII. binyılda çoban kabilelerinin mevsimsel konaklamasına aittir. Endüstri, mikrolitler dışında, keskin yüzü cilâlı çapa ve baltalardan oluşur. VII. binyıla doğru yerini Muallafat kültürü alır. (L)

KERM EL-NÜZL, Sudan'da, Nil üzerinde, Dongola'nın kuzeyinde arkeolojik yer. Kerm, İlkçağ'da bağımsız bir nübye prensliğinin, Kuş* ülkesi prensliğinin başkenti oldu. Şehirde, dar bir iç merdivenle çıkılan geniş, yapay bir düzlüğün üzerinde tuğladan yapılmış bir saray olduğu biliniyor. Şehir sarayın eteğine kümelenmişti. Mezarlardan çıkarılan malzeme boldur: özenle işlenmiş çok sayıda hançer ve kılıç bulundu. Bunların Mısır'da Hyksos'lar tarafından kullanılan silâhları andırması üzerinde önemle durulacak bir sorundu. Üslûplaştırılmış hayvan (zürafalar, mitoloji hayvanları) veya bitki motifi biçiminde kesilmiş mika levhacıkların prenslerin elbiselerine dikildiği sanılıyor. Nübye uygarlığından gelen Kerm uygarlığı, ayrıcalığını çömlekçilik sanatında gösterdi. Hayvan biçiminde veya hayvan motifleriyle süslü kaplar gelişmiş bir yerli sanatın varlığını kanıtlar: «lâleler» son derece ince bir çamurdan çekilmiş, ağzı yayvan, dibi kırmızı, kenarları siyah, özel bir parlaklığı olan çok iyi kalitede kaplardır. Kerm prensliğinin en parlak döneminin, Mısır ikinci ara dönemiyle Hyksos'ların alçak Nil vâdisine yerleşmeleri dönemine rastladığı sanılır.

Hyksos'ların düşmesinden sonra, Tuthmes I (1530-1520) idaresinde Mısırlılar Kerm prensliğini yıkıp Mısır'ın sınırını 4. şelâlenin ötesine kadar genişlettiler. (L)

***KEROUAC** (Jack), amerikalı yazar. — (öl. Saint Petersburg, Florida 1969). Fransa'da, aile kökenlerini bulmak için geçirdiği yılları «*Satori Paris'te*» adlı yapıtında canlandırdıktan sonra, «*Gérard'ın hayalleri*»nde, kalp romatizmasına yakalanan ve dokuz yaşında ölen kardeşinin yanında geçirdiği dört yılı dile getirdi. Daha sonra, kendi yaşamı üstüne düşüncelerini yansıtan *Vanity of Duluoz*'u (1968 yazdı. (L)

KERTESZ (André), macar asıllı amerikalı fotoğrafçı (Budapeşte 1894). Ticaret öğrenimi yapmış, fotoğrafçılıkla pek ilgilenmemişti. Birinci Dünya savaşı sırasında birçok fotoğraf çekti, bu fotoğraflar biraraya gelince bir röportaj ortaya çıkıyordu; ne var ki, bu değerli negatifler 1918 devrimi sırasında yok oldu. Kertesz maliyeciliği bir yana bırakarak 1925'te Paris'e gitti; kentin büyüsüne kapılan fotoğrafçı çağının sanatçılarıyla tanıştı ve kısa zamanda başarıya ulaştı. Küçük forma kullanması hızlı çalışmasını sağlıyor, hayalgücünü ve fantezisini de engellemiyordu. A.B.D.'de geçirdiği zor günlerden sonra kendisini kabul ettiren sanatçının adına 1964 yılında New York'taki Modern Sanat müzesinde toplu bir sergi düzenlendi. Kertesz'in yayımladığı birçok albüm arasında şunlar vardır: *Çocuklar* (1933), *André Kertesz'in gözüyle Paris* (1934), *Altmış yıllık fotoğrafçılık, 1912-1972* (1972). [L]

KESEROĞLU (Ziya), türk ressamı (İstanbul 1906 - ay.y. 1973). Sanayii Nefise mektebini bitirdi (1930). Doğaya açık ve izlenimci bir sanatçıydı. Üyesi olduğu Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar birliği ile yurt dışında sergilere katıldı. Ölümünden sonra Galeri Veb'de eserlerinden düzenlenen bir sergi açıldı (1975). [M]

***KESİLME** i. — Bilişim. Bir programın uygulanması sırasında, doğrudan doğruya kesilme nedenlerini araştırmak amacıyla düzenlenmiş bir komut dizisine öncelik tanımak üzere programın işleyişini bir süre için otomatik olarak durdurma işlemi. || *Kesilme işareti*, bir bilgisayarın merkez birimine dışarıdan verilen ve kesilme sürecini başlatan işaret.

— ANSİKL. Bir bilgisayarda belli başlı *kesilme* türleri ve nedenleri şunlardır: doğrudan doğruya makinenin bulduğu hatalar nedeniyle kesilme; giriş-çıkış kesilmeleri; dışarıdan başlatılan kesilmeler ve nihayet deneticiyi çağırma gibi programlı kesilmeler. Kesilmeler, duruma göre, bazen izinli olur, bazen de yasaklanır ve kesilme işlemlerine kendi aralarında değişik öncelik sıraları tanınabilir; örneğin daha büyük öncelik tanınan bir kesilme işlemi daha az öncelik tanınmış bir kesilme işlemini bir süre için geri bıraktırır. (L)

***KESİM** i. — Bilişim. Bir programın, bilgisayarın iç belleğine bu programın tümünü yüklemeden yürütülebilen parçası. (Bk. ANSİKL.) || Görünür bir belleğin adresler alt kümesi. || *Bellek kesimi*, bir bilgisayarın merkez belleğinin, bir programı ve bu programa bağlı alt programları alabilen ve işletme sisteminice yönetilen sığası.

— ANSİKL. Bir program *kesim*'lere ayrıldığında, bu kesimler duyulan gereksinmeye göre birbiri ardına iç belleğe çağrılarak yürütülür ve bu kesimler iç belleğin aynı bölgesinde birbiri üstüne yazılır. (L)

KESİMLEME i. (*kesimlemek*'ten *kesimle-me*). Bilişim. Belirli bir anda, bir programın bütün komutlarını değil sadece «kesim» denilen bağımsız bir bölümünü merkez belleğe yükleyerek bellekte yer kazanmayı sağlayan programlama yöntemi. (L)

***KESİMLEMEK** geçl. f. — Bilişim. Bir programı kesimlere ayırmak. (L)

***KESİMLİ** sıf. — Bilişim. Bir bilgisayarın merkez belleğinde yer kazanmak amacıyla bağımsız parçalara bölünmüş bir program için kullanılır. (L)

***KESİNTİ** i. — Elektron. *Kesinti noktası*, bir elektron lambasının ya da bir yarı iletkenin karakteristik eğrisi üzerinde işaretlenen ve belirli bir elektrotta akımın kesildiği anı gösteren nokta. (KESİLME NOKTASI da denilir.)

— Fels. *Bilgikuram kesintisi*, Althusser'in bilimler kuramından, yani epistemolojiden aldığı kavram; kuramsal oluşumlar tarihi kuramı için geçerli olan bu kavram, bir bilim dalını temeline oturtan kuramsal sorunlar dizisinin değişimini kavramamıza yarar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fels. *Kesinti* kavramı, ancak ideolojik gelişmeyi açıklayan bir genel kuram çerçevesinde ele alındığı zaman gerçek anlamına kavuşur ve etkinliğini ortaya koyar.

Althusser böyle bir kuramın işlemesini sağlayan başlıca üç ilkeden söz eder:

— Her ideoloji, kendine özgü sorunlar dizisiyle içten bağlantılı bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bir ideolojiyi kendi öğelerine indirgemek onu saptırmaktan başka bir şey değildir.

— Bir ideolojik bütünün geçerliliği bir dış gerçeğe göre tahmin edilemez; bu geçerlilik ideolojik bütünün var olan «ideolojik alan» ile sürdürdüğü ilişkilere ve onu belirleyen «toplumsal sorunlar ve bağıntılar»a bağlıdır.

— İdeolojik oluşumu sadece çözümleyerek onun nasıl geliştiğini veya gelişeceğini açıklığa kavuşturamayız; buradaki oluşturucu etkeni gerçek tarihin çerçevesinde aramak gerekir.

Kuramsal oluşumlar tarihi kuramı, iki kuramsal oluşumu birbirinden ayıran farkı saptamağa yarar. Marx'ın eserinde, *Alman ideolojisi* ile bir «bilgikuram kesintisi» görülür; *Feuerbach üstüne tezler*, bu kesintinin «art kenarı»dır. Bu kesinti birbirinden ayrı iki kuramsal disiplini oluşturur: tarih kuramını (tarihsel maddecilik) ileri sürmekle Marx, aynı zamanda, ideolojiye bulanmış olan eski felsefeci görüşünden sıyrılmış ve yeni bir felsefenin (diyalektik maddecilik) temelini atmıştır. (L)

***KESİT** i. — Bilişim. Otomatik belgelendirmede, mantık operatörleriyle birbirine bağlanan ve yeni belgelendirme kaynakla-

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

rındaki bilgileri seçmeğe yarayan betimleyiciler ya da anahtar sözcükler yardımıyla bir konunun tanıtılması.

— Geod. *Yerölçümü kesiti*, iki yeryüzü noktasını birleştiren bir poligon hattının elemanlarını ölçerek bu iki nokta arasında saptanan kesin yerölçümü bağlantısı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Geod. Bir *yerölçümü kesiti*'nde genellikle açı (teodolit yardımıyla) ve uzaklık ölçümleriyle (tellürometre ya da geodimetre yardımıyla), en sık başvurulan astronomiye özgü belirleme yöntemleri (Laplace açıklık açıları, düşeyin sapmaları) uygulanır. Çeşitli kıtalarda (Avrupa: Tromso, Catania; Afrika: Dakar, Fort-Lamy; Kuzey Amerika; Avustralya v.d.) yapılan bin kilometreyi aşkın kesit ölçümleri, uzay yerölçümü* (*Ek*) hesaplarında başvurulan temel öğeleridir. (L)

***KESKİN**, esk. **Denekmadeni**, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Ankara ili) ilçe. — 41 445 nüf., ilçe merkezi 10 480 nüf. (1975); 72 köy (1970). [M]

***KESKİN** (Erol), türk tiyatro oyuncusu. — Dormen tiyatrosuna katıldı (1966). Türkiye Tiyatrocular sendikasının (Ti-Sen) kurulmasında (1967) önemli rol oynadı; sendikanın önce kurucu başkanlığını, daha sonra da iki devre üst üste genel başkanlığını yaptı. A.B.D.'nin eğitim bursuyla A.B.D.'ye giderek tiyatro ve sinema çalışmaları üstüne incelemeler yaptı (1970). Ti-Sen'in temsilcisi olarak S.S.C.B.'de Özbekistan'ın Taşkent şehrinde yapılan Aktör ve Ulusal Kültür simpozyumuna katıldı (1971). Televizyon için Ömer Seyfettin'in hikâyelerinden oluşan bir dizi filmin yapımında görev aldı (1974). Şehir tiyatrosunda oynanan *Galile'nin yaşamı* (Bertolt Brecht) oyununda Galile rolüyle, beş yıllık bir aradan sonra yeniden sahneye çıktı (1975). [M]

KESKİN (Yıldırım), türk romancısı ve oyun yazarı (Erzincan 1932). Lausanne Hukuk fakültesini bitirdi (1957), Dışişleri bakanlığında devlet hizmetine girdi. Çeşitli sanat ve edebiyat dergilerinde 1944'ten başlayarak yayımlanan yazılarından sonra ilk kitabını 1957'de çıkardı. Eserleri: *Bir gecenin beyliği* (roman, 1957); *İnsansızlar* (oyun, 1962); *Soruşturma* (oyun, 1964). [M]

***KESSEL** (Joseph), fransız yazarı ve gazetecisi. — Son olarak İsrail devletiyle ilgili *les Fils de l'impossible* (İmkânsızın oğulları) [1970] adlı bir anlatı yazdı; ayrıca bir insan ve bir yazar olarak yaşamını etkileyen önemli rastlaşmaların dökümünü yaptı: *Des hommes* (İnsanlar üstüne) [1972]. (L)

***KESTEL**, Marmara bölgesinde (Bursa ili, Merkez ilçesi, Gürsu bucağı) kasaba. — 5 459 nüf. (1970). [M]

***KESTEP**. — Bk. EŞEN, *Ek*.

***KEŞAN**, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili) ilçe. — 63 525 nüf., ilçe merkezi 27 114 nüf. (1975); 47 köy (1970). [M]

***KEŞAP**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili) ilçe. — 30 753 nüf., ilçe merkezi 5 253 nüf. (1975); 39 köy (1970). [M]

***KEŞİF** i. — ANSİKL. Ask. *Havadan keşif*. 1960-1975 yıllarında, kara kuvvetlerinin bir keşif ve gözetleme aracı haline gelen helikopterin değeri iyice anlaşılırken, askerî havacılıkta da sesüstü taktik uçaklarının çoğunda keşif ve istihbarat için gerekli değişiklikleri yapma eğilimi (Rusların «Mig 23»leri, Amerikalıların Lockheed «SR-71»leri) doğuyordu. Gene en büyük gelişme, havadan keşif tekniklerinde oldu. Gerçekten de, bilinen fotoğraf tekniklerinin yanı sıra, aydınlatma ve flaş kullanma gereğini bütünüyle ortadan kaldıran *kızılaltı deteksiyon*'la fotoğraf çekimi, bulutlardan etkilenmeksizin çalışabilen *yüksek güçlü radarlar*, Vietnam savaşı sırasında Amerikalıların kullandığı, az ışıkta (örneğin aydınlık gecelerde) çekim yapabilen *televizyon kameraları*, özellikle de *gözlem uyduları* (bk. UYDU, *Ek*) gibi yepyeni teknikler eklendi. Bütün bunlardan başka, belirli bir bölgede olup bitenleri izlemek için, muhtemel bir düşmanın yayımladığı her çeşit radyoelektrik işaretleri alabilen ve «elektronik karşı tedbir uçakları» denilen, çok yüksekten uçan uçaklar kullanılır. Havadan keşif araçlarının bir başka örneği uzun menzilli, pilotsuz güdümlü füzelerdir: çok uzaktan güdülen bu pilotsuz uçakların bir türü, Amerikalıların 1970 yılına doğru geliştirdiği ve özellikle Kuzey Vietnam'a karşı kullandığı «Remotely Pilotes Vehicle» ya da kısaca «RPV» denilen uçaklardır. (L)

***KEŞMİR**, Hindistan'da eyalet. — Şeyh Abdullah'ın 1968 ekiminde ve 1970 haziranında Srinagar'da toplantıya çağırdığı eyalet halk meclisleri, Keşmir statüsünün yeniden gözden geçirilmesini ısrarla istediler. Hindistan başbakanı İndira Gandhi, ayrılık ya da özerklikle sonuçlanacak her türlü çözüme karşı çıktı. Gerçekten, stratejik bir bölge olan Keşmir, Çin ve Pakistan* (*Ek*) sınırlarının korunması bakımından çok önemlidir.

1971'de ölen G. M. Sadık'ın yerine geçen Keşmir başbakanı Seyid Mir Kâzım 1972 mart seçimlerini kolaylıkla kazandı. 1972 eylülünde, Keşmir'in büyük şehirlerinde 1955'ten beri ilk defa belediye meclisi seçimleri yapıldı. Avami birliğiyle ittifak yapan plebisit taraftarı cephe bütün sandalyeleri kazandı. (L)

KETENOĞLU (İsmail Hakkı), türk hukukçusu (Kastamonu 1908). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1928), Gaziantep cumhuriyet savcı yardımcısı oldu. Ürgüp hâkimliği, Silifke ve Tunceli cumhuriyet savcılıkları, İstanbul Anadolu yakası millî korunma savcılığı, İstanbul millî korunma hâkimliği, İstanbul asliye ceza hâkimliği ve İstanbul ikinci ağır ceza mahkemesi başkanlığı görevlerinde bulundu. Yargıtay üyeliğine atandı (1952), Birinci Ceza dairesi üyeliği ve Beşinci Ceza dairesi başkanlığı yaptı. Cumhuriyet başsavcısı oldu (1959); 1962'de Anayasa mahkemesi üyeliğine seçildi, 1970'te Anayasa mahkemesi başkanı oldu; 1971'de yaş haddi nedeniyle emekliye ayrıldı. (M)

KETLEME i. Psikanaliz. İç itimin amacına varmasını engelleyen duraklama ya da sapma. Bundan dolayı ketleme yüceltme sürecinden toplumsal ve ahlâkî bir değer iç itimi amacından saptırır ve kültür alanınca daha çok benimsenmiş başka amaçlara yöneltir.

— ANSİKL. Melanie Klein'ın zihnî ketleme üstündeki incelemelerinden de anlaşıldığı gibi, *ketleme* sorununda toplumsal ve kültürel kuralların önemi kesindir. Klein bir yazısında, okul çalışmasının ruhsal koşullarını ele alıp çözümler: öğrencideki ketleme, öğretmeni memnun etme isteğinin sonucudur; bu bilinçli istek, bilinçaltındaki memnun edememek korkusu ile çelişmelidir. Klein şöyle yazar: «Okul bize, iyi veya kötü bir biçimde tamamlanmış olan cinsel gelişmenin denektaşı gibi görünür. Demek ki bilginin öğrenilmesiyle cinsellik arasında, çoğu zaman ketlemelerle kendini gösteren bağlar vardır». (L)

***KETON** i. — ANSİKL. Kim. Yeni *keton* tepkimeleri arasında en ilginci Wittig tepkimesidir. Bir ilür* (*Ek*), $(\varphi)_3P^+ - {}^-CH - R$, bir ketonla $R_1 - CO - R_2$ birleşerek, varsayımsal bir ara üründen geçip

$$\begin{array}{l}(\varphi)_3 - P - CH - R\\ \quad\quad\;\; | \quad\;\; | \;\diagdown R_1\\ \quad\quad\;\; O - C\\ \quad\quad\quad\quad\;\; \diagdown R_2\end{array}$$

trifenilfosfin oksit $(\varphi)_3PO$ ve olefin

$$R - CH = C\begin{array}{l}\diagup R_1\\ \diagdown R_2\end{array}$$

verir. Bu tepkime, saf olefin sentezinde en iyi yöntemlerden biridir. (L)

Keykubadiye köşkleri, Kayseri yakınında, Alâeddin Keykubad'ın yazlık sarayı. Küçük bir gölün kuzey kıyısında sıralanan üç köşkten oluşur. Kaynaklara göre 621-623 (1224-1226) tarihlerinde yapıldığı tahmin edilir. Dört kemer üzerine, 6 m kenarlı kare köşk, avlu ortasındaki köşk mescitlerin öncüsü sayılabilir. Cephelerindeki taş süslemeler açmanla aşınarak silinmiş, yalnız geometrik geçme ve örgü motiflerinden izler kalmıştır. Bu köşkün 50 m ötesinde, göle uzanan küçük tepede, ikinci bir köşk vardır. Önünde yer alan yekpare taş platformun iskele görevi yaptığı kabul edilir. Köşk, birbirine paralel üç tonozlu bir görünüşe sahiptir. Üçüncü köşk, 100 m kadar güneyde, kazı sonunda ortaya çıkarıldı. Arkada dikdörtgen büyük bir mekân, ön tarafta, köşede, küçük bir mutfak yer alır. Yıkıntılar temizlenirken çeşitli çini parçaları ele geçti. Bunlar iki grupta toplanır. Birinci grubu, şeffaf sır altına koyu mavi, firuze ve patlıcanî dolgularla beyaz renkli, geometrik örgü ve geçmelerle işlenmiş çiniler oluşturur. İkinci grup ise, parlak firuze sır altına siyah renkte, ince spiral dallarla dolgulu, kalın konturlu, geniş şerit halinde birbirini kesen sekizgenlerin oluşturduğu dörtlü düğüm motifi çizer. Eski türk tuğla ve taş süslemelerde görülen düğüm motifinin çinide uygulanmasıyla ilk olarak burada karşılaşıldı. Çok küçük perdahlı çiniler bulunmasına karşılık, figürlü çiniye hiç rastlanmadı. (M)

KEYNES'ÇİLİK i. J. M. Keynes'in iktisadî kuramlarının tümü. (L)

K.G.B., KOMITET GOSUDARSTVENIY BEZOPASNOSTI'nin (Devlet Güvenlik komitesi) kısaltması, mart 1954'ten sonra özel sovyet servislerine verilen ad. K.G.B.'M.G.B.'nin (Devlet Güvenlik bakanlığı, 1941'de kuruldu), M.G.B. ise N.K.V.D.'nin (İçişleri Bakanlığı Halk komiserliği, 1938'den 1953'e kadar Beria tarafından yönetildi) ve G.P. U*nun devamı sayılır. Kremlin politikasını yürütmek için bir araç olarak kullanılan K.G.B. üç büyük servisten oluşur: yurt dışında araştırma ve karşı casusluk servisi, yurt içi karşı casusluk servisi ve kuruluşa personel yetiştiren okullar. Bu kuruluşlarda 1970 yılında 40 000'i araştırma uzmanı olan 150 000 eleman yetişti. (L)

***KHAMA** (Seretse), botsvanalı siyaset adamı. — Botsvana'nın kuruluşundan (1966) bu yana cumhurbaşkanı ve yürütme meclisi başkanı olan Khama'nın yönettiği Demokratik parti ekim 1969'da yapılan ilk genel seçimlerde çoğunluğu sağladı. Khama Botsvana'daki çeşitli halk topluluklarının haklarını eşit bir biçimde savunmağa çalışır. (L)

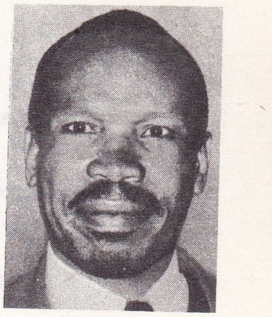

Seretse KHAMA

KHANDİVLİ, Hindistan'da, Bombay'ın kuzeyinde tarihöncesi yer. Yontmataş gereçlerinin Hindistan'da bilinen tek evresi burada bulundu: ilkel âletlerden sonra, taş parçası veya levhacığa dayanan endüstriler, sonra mikrolitli endüstriler gelir. (L)

KHE SANH, Güney Vietnam'da şehir, RC9'un kenarında, askerden arındırılmış 17. paralel bölgesiyle Laos sınırı yakınında A.B.D.'nin burada kurduğu önemli askerî üsse, Kuzey Vietnamlılar 26 ocak 1968'deki Tet saldırısı sırasında hücum ettiler. Deniz piyadelerinin savunduğu şehir, yetmiş yedi günlük kuşatmaya direndikten sonra Amerikalılar tarafından kurtarıldı. Ama sonunda Amerikalılar, 1968 haziranında Khe Sanh'ı boşaltmak zorunda kaldılar. (L)

KHİROKİTİA, Kıbrıs'ın güneyinde Cilâlıtaş devri yerleşmesi. Kazılarda M.Ö. 5675 olarak tarihlenen bir dönem ile çömleğin ortaya çıkışını gösteren bir döneme rastlandı. Köy, keçi ve koyun besleyen kır kavimlerini barındıran yuvarlak, taştan yapılma yüz kadar evden meydana gelir. (L)

KHMER cumhuriyeti, Kamboçya'nın 1970'ten beri resmî adı. (L)

KHMER KRALİYET MİLLİ BİRLİK hükûmeti, general Lon Nol'ün gerçekleştirdiği hükûmet darbesinden (bk. KAMBOÇYA, *Ek*) sonra Pekin'e sığınan prens Sihanouk'un sürgündeyken kurduğu hükûmet (mart 1970). [L]

Har Gobind KHORANA

KHORANA (Har Gobind), hintli fizyoloji bilgini (Raipur 1922). Hindistan'da, sonra Liverpool'da öğrenim gördü; İsviçre'de ve Cambridge'de nükleotitlerin bireşimi üstüne araştırmalara girişti. 1960'tan beri Washington Üniversitesi Enzim Araştırmaları enstitüsünde görevli bulunan Khorana 1968'de, Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü Marshall W. Nirenberg* ve Robert W. Holley* ile paylaştı. Ödül üç bilim adamına genetik yasasının açıklığa kavuşturulması konusundaki çalışmalarından ötürü verildi. (L)

KIBIL (Ahmet), türk kayakçısı (Sarıkamış 1953). 14 yaşında kayağa başladı, 15 yaşında millî oldu; 1971-1974 arası Türkiye şampiyonluğunu elinde tuttu; 1974 dünya şampiyonasında alp disiplininde 14. oldu. (M)

***KIBRIS**, Doğu Akdeniz'de ada ve devlet. — 660 000 nüf. (1973). Başkenti, *Lefkoşe*

Foto. A.F.P., Keystone (LAROUSSE)

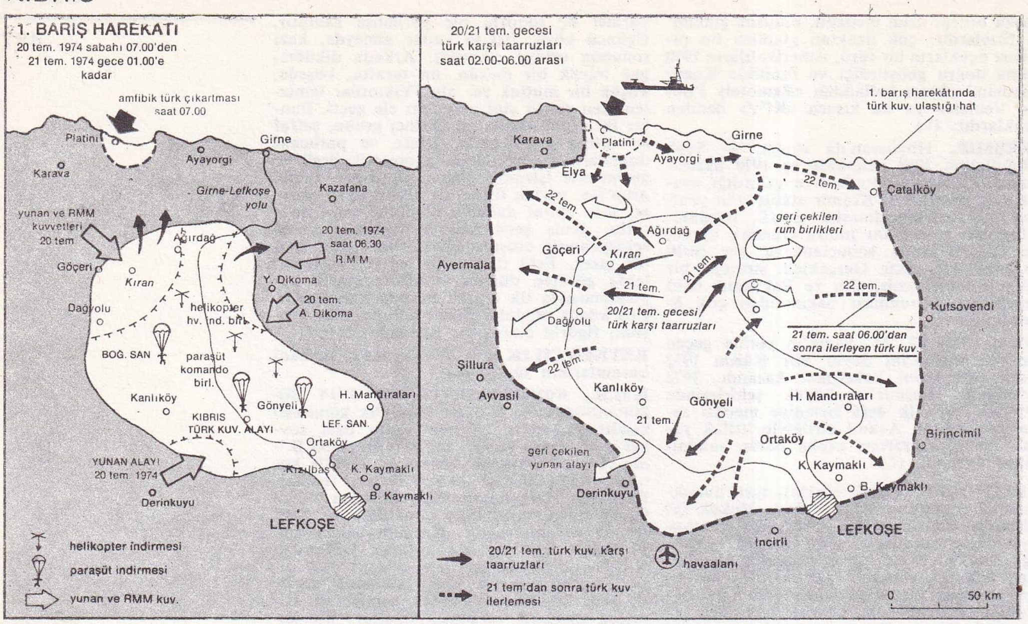

KIBRIS

Kıbrıs 1971'de 163 bin ton portakal üretildi; 1972'de turunçgiller ihracatından sağlanan gelir 511 milyon liraydı

(115 000 nüf.). Önemli şehirleri: *Limasol* (52 000 nüf.), *Magosa* (43 000 nüf.).

İKTİSAT

Başlıca iktisadî faaliyetleri tarım, sanayi ve turizm teşkil eder. Bu kesimlere bağlı olarak ulaştırma, enerji ve maden çıkarma çalışmaları yapılır.

● *Tarım.* Ada yüzölçümünün ancak yüzde 65'i tarıma elverişlidir. Tarımın karşılaştığı en büyük sorun sulamadır. Adada yeteri kadar su yoktur. Bu nedenle sulama tesislerine bugüne kadar önemli yatırımlar yapılmış, 20 baraj ve 425 küçük sulama tesisi kurulmuştur. Böylece ekilebilen arazinin yüzde 23'ünde sulu zıraat yapma olanağı sağlanmıştır.

Adadaki 1971 yılı çeşitli tarımsal ürünlerin üretim miktarları şöyledir:

buğday	95 000 ton
arpa	110 000 »
patates	200 000 »
bakla	4 500 »
fasulye	3 500 »
fiğ	6 000 »
burçak	3 000 »
koyun	1 180 »
kuzu	3 100 »
süt	74 600 »
portakal	163 000 »
limon	33 000 »
greypfrut	60 000 »
üzüm	100 000 »
elma	10 500 »
tütün	1 100 »
badem	4 000 »
havuç	18 000 »
keçiboynuzu	50 000 »

Tarımsal ürünler arasında en büyük bölümü narenciye oluşturur. Zaten narenciye Kıbrıs'ın en önemli ihraç maddelerinden biridir. Narenciye ihracatı yılda ortalama 6,7 milyon sterlinlik döviz geliri sağlar. 1970-1971 yıllarında 10 milyon sterlinlik narenciye ihraç edilmiştir. Narenciye toplanması, ambalajlanması ve ihracatı için ambalajlama ve soğuk depo tesisleri vardır.

Bağcılık adanın önemli tarımsal faaliyetleri arasında yer alır. Tarımdaki faal nüfusun yaklaşık yarısı bağcılık yapar. Bağcılığa bağlı olarak şarap üretimi de oldukça gelişmiştir. Her yıl ortalama 27 milyon litre şarap ihraç edilir.

Zeytin üretimi programlı bir biçimde yürütülür. Üretimin büyük bir kısmı iç pazarda tüketilir. 1970'te ancak 260 t zeytinyağı ihraç edebilmiştir. Adada, 1966 yılında zeytin ağacı sayısı 2 milyon 385 000 adetti ve bu ağaçlardan 17 300 t zeytin, 3 000 t da zeytinyağı üretilmişti. Kıbrıs'ta hayvancılık yeteri kadar gelişmemiştir. Sığır eti, yağ, peynir gibi ürünler iç talebi karşılayamaz ve söz konusu ürünler büyük ölçüde ithal edilir. Hayvancılığın karşılaştığı en önemli sorun otlak ve yem yetersizliğidir. Devlet desteğiyle bazı hayvan yemi üretim projeleri gerçekleştirilmiş ve böylece hayvancılık önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Tavukçuluk alanında 1970 yılında 9 200 t tavuk, 9,2 milyon düzine yumurta ve 300 000 düzine (ihraç için) kuluçka yumurtası üretilmiştir. Havuç üretimi son yıllarda oldukça önemli ölçüde artış göstermiş ve havuç Kıbrıs'ın önemli ihraç malları arasına girmiştir. Arıcılık da gelişen bir tarımsal faaliyettir.

● *Ormanlar ve balıkçılık.* Adanın yüzde 20'si (1 735 km²) ormanlarla kaplıdır. Kamu malı olan bu ormanların dışında esas olarak akasya ve okaliptüs yetiştirilir. Ormanların esas görevi erozyonu önlemek sayılır. Kıbrıs'ın yıllık kereste üretimi 51 000 m³'tür. Bu üretim talebi karşılayamadığı için ihtiyacın dörtte üçü ithal yoluyla karşılanır. Adada balıkçılık yeterince gelişmemiştir. 1971 yılında toplam olarak 400 balıkçı teknesi bulunuyordu.

Bu genel görünüşüyle Kıbrıs tarımının yüzde

turizm geliri Kıbrıs'ta ulusal gelirin yüzde 35'ini oluşturuyordu (1974) [adadaki otellerin yatak sayısı 10 binden fazladır]

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

KEBAN BARAJI ve HİDROELEKTRİK SANTRALI

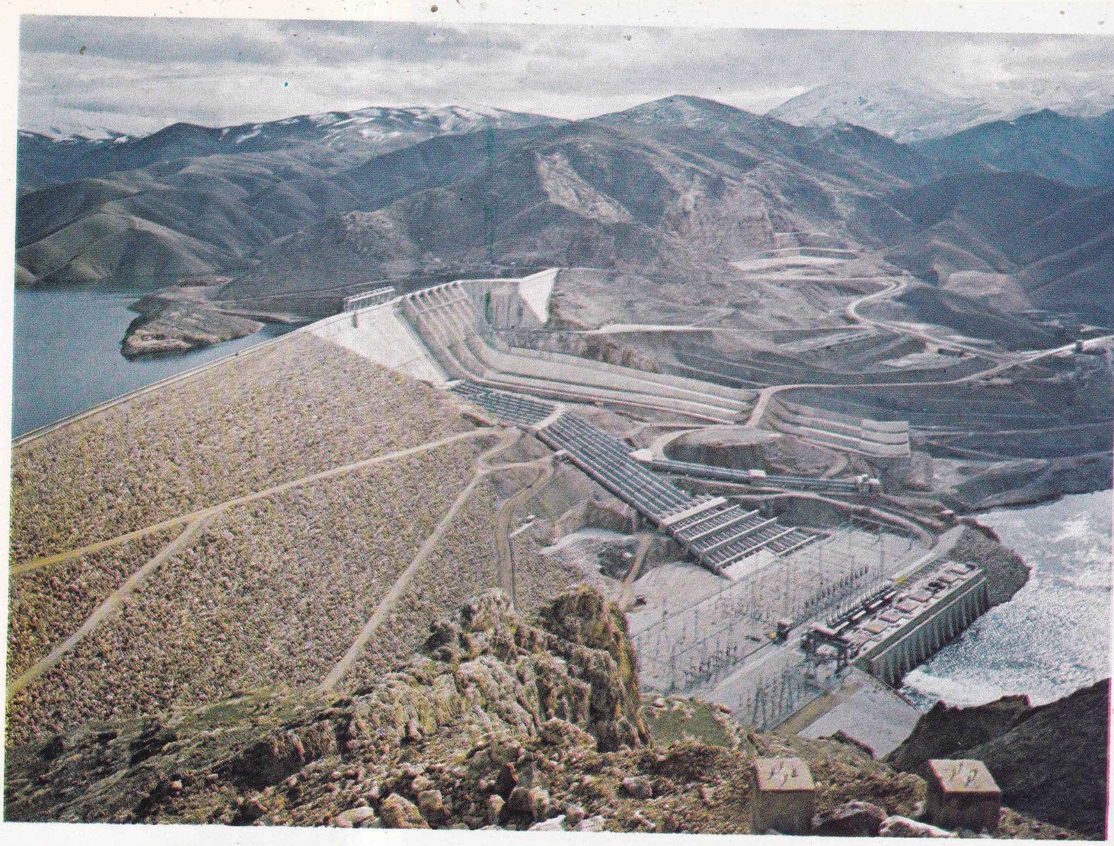

Keban barajının ve çevresinin genel görünüşü

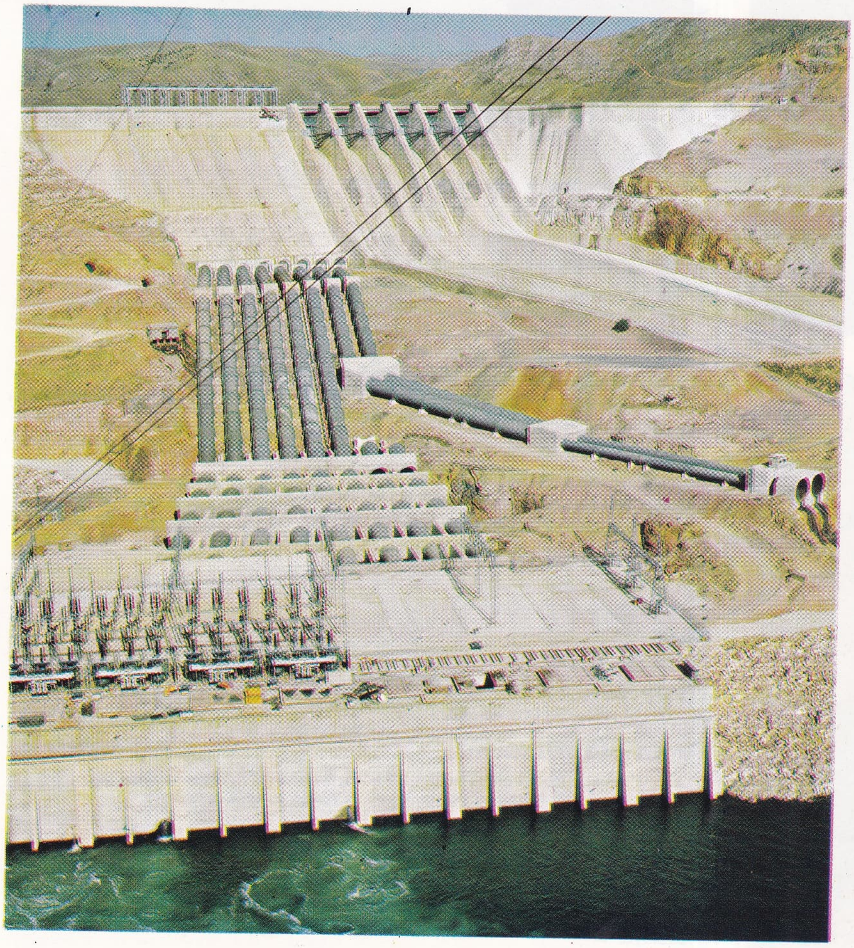

barajın ve hidroelektrik santralın karşıdan görünüşü

inşaatın bitiminden sonra oluşmağa başlayan baraj gölü

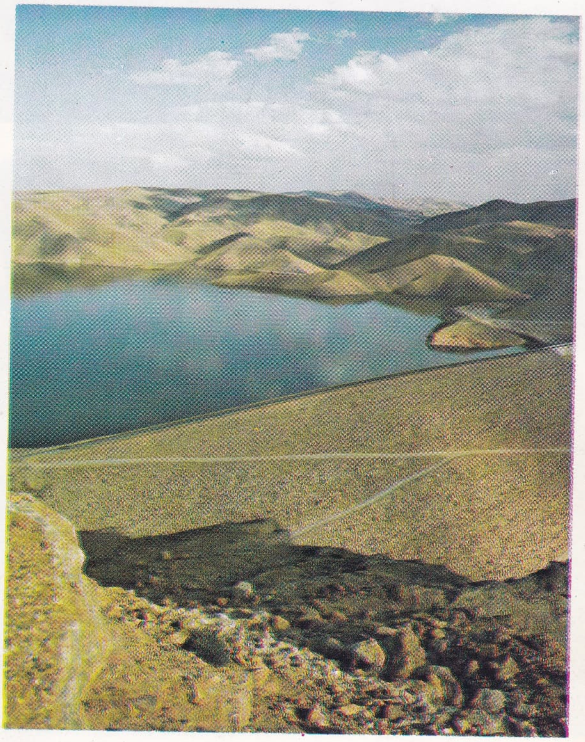

Foto. Necmettin Küllahçı (MEYDAN)

KIBRIS barış harekâtı

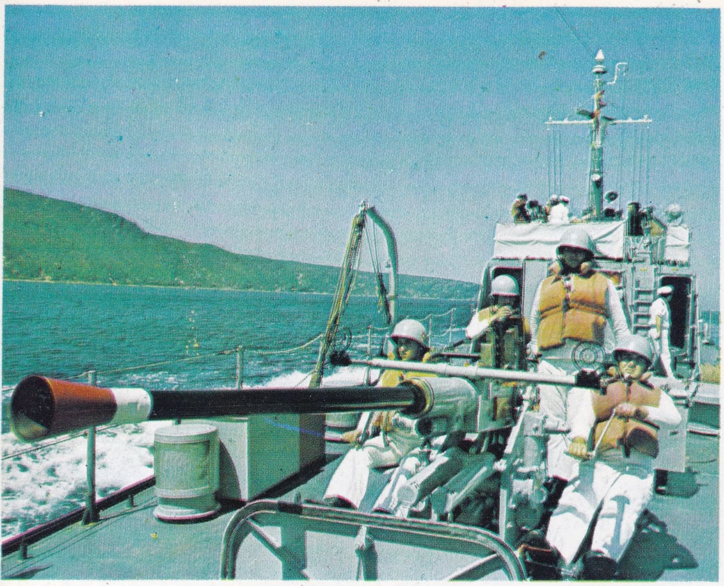

Türk Deniz kuvvetlerine bağlı savaş gemileri Kıbrıs kıyılarında

helikopterlerle Kıbrıs'a indirilen türk askerleri

arkada isabet almış yanan bir bina, önde bir türk motorlu aracı ve yol işaretleri: solda, Girne ve Magosa; sağda, Lefkoşe

harekât başlamak üzere... Piyade birlikleri mevzileniyor

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

Girne'ye hâkim tepelerde türk bayrağı dalgalanıyor. Mehmetçik nöbette

kıbrıslı mücahitler arasında genç türk kızları

isabet alarak karaya oturmuş bir yunan hücumbotu kıyıya çekiliyor

barış harekâtı sırasında Londra'da kıbrıslı türklerin bir gösterisi

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

barış harekâtı günlerinde Cenevre'de buluşan Türkiye dışişleri bakanı Turan Güneş (sağda), Yunanistan dışişleri bakanı Yorgo Mavros (solda) ve Ingiltere dışişleri bakanı James Callaghan (ortada)

Lefkoşe şehitliğinde bir saygı duruşu

KIBRIS barış harekâtı

kara kuvvetlerine bağlı türk tankları harekât sırasında

Kıbrıs'taki rum cinayetlerinin inkâr kabul etmez delili: gömüldükleri yerden çıkarılan cesetlerden biri

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

63'ünü bitkisel, yüzde 29'unu hayvansal ve yüzde 8'ini orman ve av ürünleri üretimi oluşturur. Tarım kesimi, çalışan nüfusun yüzde 30'unu istihdam eder ve millî hasılanın yüzde 20'sini üretir.

● *Sanayi.* Kıbrıs'ta faal nüfusun yüzde 13,3'ü sanayi kesiminde çalışır. Sanayi geliri, gayrisafi yurt içi yıllık gelirin yüzde 12'sini teşkil eder. Sanayinin ithalât içindeki payı yüzde 20'dir. Kıbrıs'ta ağır sanayi yoktur. Mevcut sanayi daha çok hafif sanayi niteliğindedir. İşletmelerin yüzde 84'ü 5'ten az işçi çalıştıran küçük kuruluşlardır. Çok az sayıda olan sanayi işletmelerinin toplam sanayi üretimi içindeki payı değer olarak yüzde 82, istihdamdaki payı ise yüzde 67'dir. 1971 yılında başlıca sanayi üretim miktarları şöyleydi:

çimento	303 000	ton
sigara	922 800	kg
bira	10 800 000	litre
şarap	10 880 000	galon
konyak	1 400 000	litre
zeytinyağı	2 032	ton
ayakkabı	1 983 000	çift
tuğla	34 890 000	adet
karomozaik	1 219 000	m²

1971 yılı sonunda 755 000 ton/yıl kapasiteli bir petrol rafinerisi hizmete girmiştir.

● *Turizm.* Turizm adadaki iktisadî faaliyetlerin en önemlilerinden biridir. Turizm geliri ulusal gelirin 1971'de yüzde 22'sini, 1974'te yüzde 35'ini teşkil etti. Turistik tesislerin büyük bir kısmı Magosa'dadır. Girne'de küçük oteller, Maraş bölgesinde ise 60'ı aşkın gökdelen biçiminde oteller vardır. Adadaki toplam turistik yatak sayısı 10 000'in üstündedir. Turizm geliri 1968'de 5,8 milyon, 1969'da 7,8 milyon, 1970'te 8,1 milyon ve 1971'de 13,6 milyon sterlin oldu; 1972-1976 planına göre 1976 yılında 40 milyon sterline ulaşması öngörüldü. Adayı ziyaret eden ve bir günden fazla kalan turist sayısı 1971'de 178 598 ve 1972'de 229 309 oldu.

● *Madenler.* Kıbrıs'ta mevcut başlıca madenler demirli pirit, bakırlı pirit, asbest, krom ve alçıtaşıdır. Madenlerde toplam olarak 5 bin işçi çalışır. En önemli maden bakır piritidir ve Federal Almanya'ya ihraç edilir. Demirli pirit, kükürt oranının fazlalığı nedeniyle sülfürik asit üretiminde kullanılır. Asbest rezervleri oldukça zengindir; 1970 yılında 25 220 t asbest ihraç edildi. Kromun yüksek kalitelisi doğrudan doğruya, düşük kaliteli olanı ise konsantrasyona tabi tutularak ihraç edilir. Madenî pigmentler rezerv bakımından zengindir; özellikle boya maddeleri olarak kullanılan bu pigmentler işlenerek veya ham olarak satılır.

● *Enerji.* Kıbrıs Elektrik kurumu 1952 yılında bir kamu kuruluşu olarak örgütlenmiştir. Kıbrıs'ta iki önemli elektrik enerjisi merkezi vardır. Bunlar: 84 000 kW gücündeki Dikelya (Larnaka) ile 180 000 kW gücündeki Moni (Limasol) santrallarıdır. 1970 yılında üretilen toplam elektrik enerjisi 563,6 milyon kW/saattir. Öbür enerji kaynaklarından petrol, kömür ve likit gaz ithal edilir. Larnaka civarında 750 000 t/yıl kapasiteli bir rafineri dahilî tüketim için çalışır.

● *Ulaştırma ve haberleşme.* Adada demiryolu şebekesi yoktur. 1969 yılında 3 400 km iyi kalite ve 4 250 km ikinci kalite asfalt karayolu bulunuyordu. Kıbrıs'ta kamuya ait ulaştırma araçları yoktur. Karayolu ulaştırması özel kamyon, otobüs ve taksi işletmelerince sağlanır. Adada motorlu ulaştırma araçları sayısı hızla artıyor. Toplam motorlu araç sayısı 1967'de 67 508 iken, 1968'de 74 087, 1969'da 83 137 ve 1970'te 89 937 oldu. Kıbrıs'ın başlıca limanları Magosa, Limasol ve Larnaka'dır. Adada ayrıca Boğaz ve Limni gibi küçük limanlar da var. Kıbrıs'ta geniş bir otomatik telefon şebekesi haberleşmeyi sağlar. Lefkoşe, Larnaka, Magosa, Limasol, Baf, Girne ve 400 köy bu otomatik telefon şebekesi kapsamındadır. Haberleşme aracı olarak adada teleks bağlantısı da vardır.

● *Dış ticaret.* Kıbrıs dış ticaretinin önemli bir kısmını (ithalâtın yüzde 31,5'ini, ihracatının yüzde 43,9'unu)* İngiliz Uluslar topluluğu ile yapar. Ada ihracatının yüzde 66'sını tarım, yüzde 20-25'ini sanayi ürünleri oluşturur. İhracatta en önemli yeri işgal eden maddeler ve ihraç değerleri (1972) şöyledir:

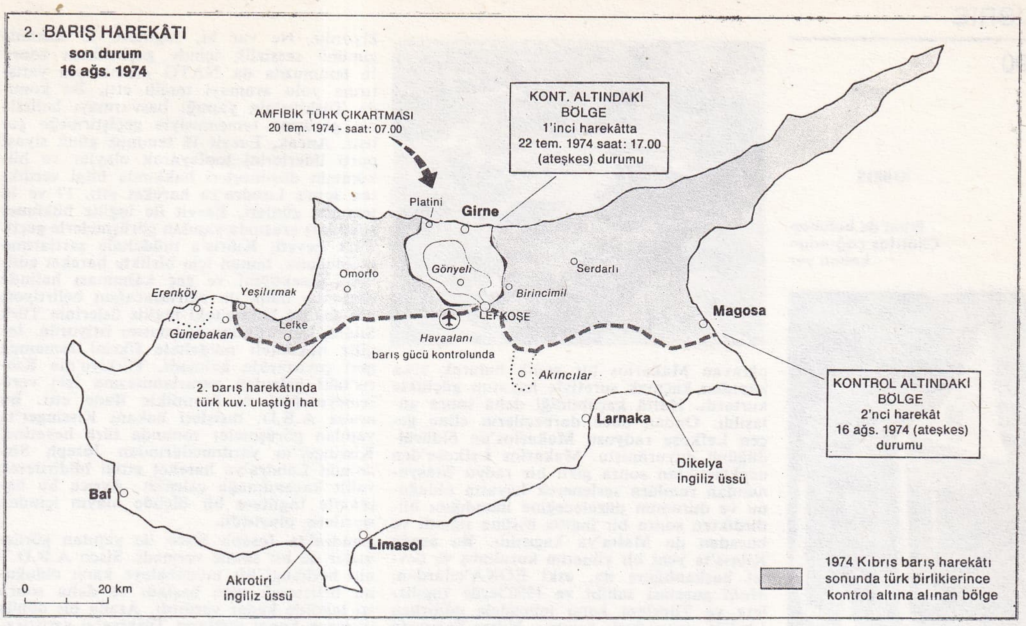

turunçgiller	511 454 000	TL.
madenler	350 525 000	»
patates	290 777 000	»
alkollü içkiler ve		
ham alkol	183 650 000	»
yaş ve kuru üzüm	64 132 000	»
ayakkabı ve aksamı	37 008 000	»
giyim eşyası	57 000 000	»

Kıbrıs ithalâtının yüzde 40'a yakın kısmını hammadde, yüzde 25'ini yatırım malları, yüzde 25'ini tüketim malları, geriye kalan yüzde 10'unu ise yakıt ve öbür çeşitli maddeler teşkil eder. Kıbrıs'ın ithalâtı 1968'de 70,9 milyon, 1969'da 86,4 milyon ve 1970'te 98,2 milyon Kıbrıs lirası olarak gerçekleşti. Aynı yıllara ait ihracatı ise sırasıyla 36,9 milyon, 40,9 milyon ve 45,2 milyon Kıbrıs lirası oldu. Açık olan dış ticaret dengesi turizm gelirleri ve görünmeyen diğer kalemlerle kapatılır. Kıbrıs'ta kişi başına millî gelir 1971 yılında 405,3 Kıbrıs lirasıydı (1 053,8 sterlin). Türk toplumu için ise bu sayı 215 Kıbrıs lirasıydı (559 sterlin). Türklerin ekonomik faaliyetlere katkısı tarım kesiminde yüzde 15-20, imalât sanayiinde yüzde 5, inşaatta yüzde 15, ulaştırmada yüzde 5 ve ticarette yüzde 5'tir. Türkler enerji ve madencilik kesimlerinde hemen hemen hiç bir ekonomik faaliyette bulunmuyorlar. Kıbrıs 19 aralık 1972 tarihinde Ortak pazarla ortaklık anlaşması imzaladı. Anlaşmaya göre birinci aşama 30 haziran 1977 tarihinde sona erecek. İkinci aşama ise bu tarihten başlayarak beş yıl sürecek.

TARİH

Toplumlararası görüşmeler kısır bir düzeyde sürdürülürken eski EOKA lideri Grivas*ın (*Ek*) yeniden adaya dönüşü (1971) durumu büyük ölçüde etkiledi. Zira, Yunanistan'daki askerî cunta ile arası gitgide açılan Makarios artık eskisi gibi ENOSIS'ten söz etmiyordu. Buna karşılık Grivas, bu fikri canlı tutmak ve olgunlaştırmak için adaya gönderilmişti. Bu yüzden iki liderin arası giderek açıldı. Ancak, aralarının açılması taraflardan birinin gerilemesine sebep olmadı. Makarios, 1973'te yeniden cumhurbaşkanı seçildiği zaman daha da güçlenmiş görünüyordu. Kamuoyunun hakkındaki güvenini tazeleyen Makarios'un tehditleri Grivas'ı biraz daha sertleştirmekten başka bir sonuç vermedi. Bu gelişmeyi yakından izleyen, Grivas'ın adadaki bazı yunanlı subaylarla yakın ilişkisini gözden kaçırmayan Makarios 1974 başlarında kendisine karşı bazı tertiplerin hazırlandığından açık açık söz etmeğe başlamıştı. Bu arada Grivas ölmüş ve başında bulunduğu tedhiş örgütü EOKA-B adıyla kendini yenilemişti ve eski amaçlar yönünde çalışmasını sürdürüyordu. Grivas'ın ölümü üzerine Makarios'un, hükümlü veya hakları hakkında kovuşturma yapılan EOKA'cıları affetmesi de bir yatışma sağlayamadı. Bunun üzerine Makarios haziran 1974 sonlarına doğru Atina cuntasına gönderdiği bir mektupta kendisine karşı bir hükûmet darbesi hazırlandığını, belirtileriyle birlikte açıkladı ve daha sonra bu iddiasını basına da duyurdu. Ancak, bu tedbir korktuğunun başına gelmesini önleyemedi ve 15 temmuz 1974 günü, Atina cuntasınca görevlendirilmiş yunanlı subayların yönetiminde harekete geçen Ulusal Muhafız birlikleri Makarios yönetimine son verdiler. Sarayı top ateşine tutulan ve tankların saldırısına

başpiskopos Makarios'un geçişini görmek için toplanmış kıbrıslı rumlar

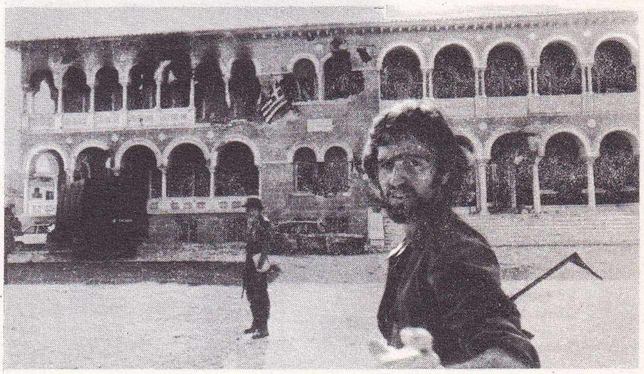

Kıbrıs millî muhafız gücü iktidarı ele geçirdikten sonra Lefkoşe'deki cumhurbaşkanlığı sarayını bekleyen askerler

Foto. Parimage, Laurent-Gamma (LAROUSSE)

KIBRIS

Erimi'de bulunan Cilâlıtaş çağından kalma yer

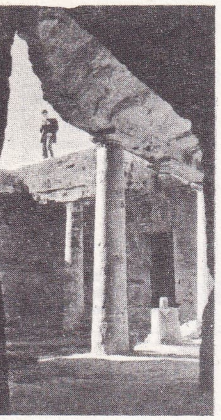

Paphos'ta yeraltı kral mezarlığı

Kerinia'da bulunmuş kırmızı sırlı seramik

uğrayan Makarios bir gedik bularak arka kapıdan kaçmak suretiyle hayatını güçlükle kurtardı. Hattâ kaçabildiği daha sonra anlaşıldı. Ondan önce darbecilerin eline geçen Lefkoşe radyosu Makarios'un öldürüldüğünü duyurmuştu. Makarios Lefkoşe'den uzaklaştıktan sonra gizli bir radyo istasyonundan rumlara seslenerek hayatta olduğunu ve durumun düzeleceğine inandığını bildirdikten sonra bir ingiliz üssüne sığındı ve buradan da Malta'ya kaçırıldı. Bu arada Kıbrıs'ta yeni bir yönetim kurulmuş ve devlet başkanlığına da, eski EOKA'cılardan, *Mahi* gazetesi sahibi ve 1950'lerde İngilizlere ve Türklere karşı mücadele edilirken işlediği cinayetlerle tanınan Nikos Sampson getirilmişti.

Olay Türkiye'de geniş yankı ve heyecan yarattı. Afyon üzerinden Denizli'ye gitmekte olan başbakan Ecevit durumu öğrenince hemen Ankara'ya döndü ve Bakanlar kurulunu topladı. Bakanlar kurulu toplantısı sürerken Millî Güvenlik kurulu da toplandı; cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün başkanlığında yapılan bu toplantıda Kıbrıs'ta darbenin yunan cuntası tarafından hazırlandığı, bunu ENOSIS ilânının izleyeceği ve ondan sonra sorunun içinden çıkılmaz hale geleceği konusunda görüş birliğine varılarak millî çıkarların korunması amacıyla başbakana tam yetki verilmesinin hükûmete tavsiye edilmesi kararlaştırıldı. Daha sonra, sabahın erken saatlerine kadar süren Bakanlar kurulu toplantısında da bu tavsiyenin gereği yerine getirildi. Bu, adı açıkça konmamış olmakla birlikte Kıbrıs'a askerî müdahale kararıydı. Nitekim Bakanlar kurulu toplantısından sonra Genelkurmay başkanlığına giden başbakan Ecevit burada komutanlara müdahale için gerekli yazılı emri verdi.

Türkiye'nin müdahale kararı Kıbrıs'la ilgili garanti anlaşmasına göre alınmıştı. Anlaşmada, Kıbrıs'a müdahaleyi gerektiren bir durumun ortaya çıkması halinde garantör devletler olarak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin, aralarında istişarelerde bulunmaları ve birlikte hareket etmeleri öngörülmüştü. Karşı karşıya kalınan olayda Yunanistan taraf durumunda olduğuna göre Türkiye ve İngiltere'nin harekete geçmesi gerekiyordu. Ne var ki, İngiltere 15 temmuz gününü sessizlik içinde geçirdikten sonra 16 temmuzda da NATO aracılığıyla yatıştırma yolu aramayı tercih etti. Bu konuda Türkiye'nin yaptığı başvurmayı belirsiz bir görüşme temennisiyle geçiştirmeğe çalıştı. Ancak, Ecevit 16 temmuz günü siyasî parti liderlerini toplayarak olaylar ve hükûmetin düşünceleri hakkında bilgi verdikten sonra Londra'ya hareket etti. 17 ve 18 temmuz günleri, Ecevit ile ingiliz hükûmet adamları arasında yapılan görüşmelerde geçti. Türk heyeti, Kıbrıs'a müdahale şartlarının doğduğunu, bunun için birlikte hareket edilmesi gerektiğini ve geç kalınması halinde durumun daha da ağırlaşacağını belirtiyor, hiç değilse Kıbrıs'taki ingiliz üslerinin Türk Silâhlı kuvvetlerine açılmasını istiyordu. İngiliz hükûmeti müdahale fikrini tamamen geri çevirmekle kalmadı, Türkiye'nin Kıbrıs'taki üslerden yararlanmasına izin verilemeyeceğini de kesinlikle ifade etti. Bu arada A.B.D. dışişleri bakanı Kissinger'la yapılan görüşmeler sonunda türk heyetine, Kissinger'ın yardımcılarından Joseph Sisco'nun Londra'ya hareket ettiği bildirilerek vakit kazanılmağa çalışıldı. Ayrıca bu hareketle İngiltere bir ölçüde olayın içinden sıyrılmış oluyordu.

Londra'da Joseph Sisco ile yapılan görüşmeler de bir sonuç vermedi. Sisco A.B.D.'nin herhangi bir müdahaleye karşı olduğunu belirterek söze başladı ve daha sonra işi tehdide kadar vardırdı. Arada bir dönüş yaparak hangi şartların Türkiye'yi yatıştıracağını soruyor ve Kıbrıs'ta darbe yapan yunanlı subayların geri çekilmesi, Makarios'un görevi başına dönmesinin sağlanması gibi önerilerde bulunuyordu. Ancak, Türkiye başbakanının Kıbrıs'ta türk askerinin varlığının şart olduğunu kesinlikle tekrarlaması ve Kıbrıs Türklerinin denize bir çıkış kapısına sahip olmalarını aynı kesinlikle bildirmesi üzerine Sisco Atina'ya gideceğini ve kendisi Türkiye'ye gelinceye kadar hareketten kaçınılmasını bildirdi.

Bu sırada Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi toplanmış ve Makarios'u dinlemeğe karar vermişti, Brüksel'de de NATO konseyi toplantı halinde gelişmeleri izliyordu. Başbakan Ecevit 19 temmuz sabahı Ankara'ya döndü ve Genelkurmay başkanlığında son bir toplantı yapıldı. Aynı gün Atina'dan Ankara'ya gelen Joseph Sisco'nun Türk hükûmetini kararından vazgeçirecek bir cevap getirememesi üzerine 20 temmuz günü başlayacak olan Kıbrıs* (*Ek*) barış harekâtı için hareket emri verildi.

Türk Silâhlı kuvvetlerinin 20 temmuz harekâtı Girne bölgesine denizden yapılan çıkarma ve Lefkoşe yakınına havadan indirme ile başladı ve 22 temmuza kadar sürdü. Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi daha ilk gün ateşkes kararı almıştı (sayı: 353). Ancak, bunun taraflara kabul ettirilebilmesi 22 temmuzda mümkün olabildi. Daha harekâtın başında, Kıbrıs'ta Sampson yönetimi devrildi ve Glafkos Klerides geçici olarak devlet başkanlığına getirildi. Bunu 24 temmuzda Yunanistan'da cunta yönetiminin sona erişi izledi. Cunta hükûmetinin yerini, o tarihe kadar Paris'te yaşayan, eski başbakanlardan Konstantin Karamanlis başkanlığında kurulan hükûmet aldı. Karamanlis hükûmetinde dışişleri bakanlığına Mavros atandı. Yunanistan'da bu hükûmet değişikliğinden sonra türk ve yunan dışişleri bakanları A.B.D.'nin desteği ve İngiltere'nin himayesinde 25 temmuzda Cenevre'de biraraya geldiler. Beş gün süren görüşmelerin önemli bir kısmı Türkiye dışişleri bakanı Turan Güneş* (*Ek*) ile İngiltere dışişleri bakanı James Callaghan arasında tartışmalarla geçti. Taraflar 30 temmuzda Güvenlik konseyinin ateşkes kararını doğrulayan üçlü bir anlaşma imzaladılar ve 8 ağustosta Cenevre'de tekrar buluşmağa karar verdiler. Bu toplantıda türk ve yunan kuvvetlerinin, Birleşmiş milletler barış gücü tarafından işgal edilecek bir tampon bölgenin iki yanına yerleşmesi sorunu ele alınacaktı. Ancak, ikinci Cenevre konferansı belirlenen tarihte toplanmakla birlikte Yunanistan temsilcilerinin, Kıbrıs'taki türk askerlerinin bir an önce geri çekilmeleri konusundaki direnişleri yüzünden sürekli tartışmalar içinde 14 ağustosta kadar sonuçsuz olarak sürdü; o tarihte, Kıbrıs'taki türk birliklerinin Magosa-Erenköy arasında *Attilâ hattı*'nı tutmak amacıyla harekete geçmeleri üzerine dağıldı. Türk Silâhlı kuvvetleri böyle bir genişlemeyi güvenlik düşünceleriyle zorunlu görüyordu. Bu harekât sürerken Güvenlik konseyi 16 ağustosta dördüncü kere ateşkes kararı aldı ve Attilâ hattının geçilmemesini istedi. Türkiye de bu karara uyacağını bildirdi.

Bu dönemde soruna sürekli çözüm bulabilmek amacıyla Rauf Denktaş ve Glafkos Klerides arasında görüşmelere yeniden başlanabilmesi sağlandıysa da Makarios'un Kıbrıs'a dönmesi (aralık 1974) ve cumhurbaşkanlığını üzerine alması anlaşmazlığı yeniden düğümledi. Makarios, Türklerin ancak nüfus oranları kadar (yüzde 18) toprağa sahip olabileceklerini, Kıbrıs'ta kurulacak yeni düzenin de kuvvetli bir merkezî yönetimin denetiminde Türklere verilecek dağınık kantonlardan oluşmasında direniyor, buna karşılık Türkler merkezî yönetimin çok daha gevşek tutulmasını, coğrafî federasyon esası üzerinden adanın iki siyasî toplumdan oluşmasını, toprak konusunun da, Makarios'un tasarısı söz konusu olmaksızın, bu aşamada gündeme alınabileceğini öne sürüyordu. Anlaşmazlığın giderilememesi üzerine adanın türk kesiminde Kıbrıs Federe Türk devletinin kurulduğu ilân edildi (13 şubat 1975) ve Rauf Denktaş devlet başkanlığına getirildi. Konunun Birleşmiş Milletler Genel kurulunda görüşülmesi sırasında alınan karar gereğince Birleşmiş milletler genel sekreteri Kurt Waldheim'ın gözetiminde toplumlararası görüşmelere yeniden başlanması taraflarca kabul edildi ve Viyana'da iki toplantı yapıldıysa da (8 mayıs ve 31 temmuz 1975) bir sonuca varılamadı.

Kıbrıs'taki toplumlararası gerginlik ve bununla ilgili gelişmeler geçmişte olduğu gibi, türk-yunan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemeğe devam etti. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini izleyen günlerde birkaç kere savaşın sınırına varan iki ülke arasında Ege'de kıta sahanlığı (bk. SAHANLIK, *Ek*), FIR* hattı (*Ek*) gibi, sürekli nitelikte yeni anlaşmazlıklar başgösterdi.

Bu arada barış harekâtı sırasında rumların saldırısından kurtulmak için İngiltere'ye ait Akrotiri üssüne sığınan 10 000 kadar kıbrıslı türkün ingiliz makamları tarafından aylarca rehine gibi tutulması, üsten ayrılmalarına izin verilmemesi Türkiye ile İngiltere arasında uzun tartışmalara yol açtı. Ancak sonbaharda serbest bırakılan bu topluluk önce uçaklarla Türkiye'ye getirildi, daha sonra da deniz yoluyla Kıbrıs'ın kuzey kesimine götürüldü.

GÜZEL SANATLAR

● *Arkeoloji*. Ege ve Yakındoğu uygarlıklarının kavşak noktasında bulunan Kıbrıs'ta bu uygarlıkların etkisiyle özgün bir uygarlığın oluştuğu ancak, yöresel geleneklerin de hiç yozlaştırılmadığı görülür.

Yarım yüzyıldır yapılan kazılardan Kıbrıs arkeoloji tarihinin 6 binden ötelere uzandığı göze çarpar. Öteden beri bilinen Sotira, Kalavassos ve Trulli gibi cilâlıtaş yerleşmeleri bile hâlâ inceleme konusu sayılır. Son verilere göre Khirokita sömürgesi en eski yerleşme merkezidir. Cilâlıtaş yerleşmeleri büyük olasılıkla doğal bir âfet sonucunda 3 000'e doğru terk edildi. Ama bu ayrılık uzun sürmedi, çünkü Kalkolitik dönemle birlikte yeni yerleşme izlerine rastlandı. Bu dönemle ilgili en önemli kazılardan biri de Erimi'deki kazıdır. Son olarak ortaya çıkarılan Filia-Drakos yerleşmesindeki seramikler, bölgedeki «kırmızı üstüne beyaz» (Red on White) seramiğin bir çeşidi sayılır. Vasos Karayorgi'nin yayımladıklarına göre Eski Tunç devrine kadar (M.Ö. 2300) çıkılabilir ve dönemin bütün katlarına yani Eski Tunç (2300-2000), Orta Tunç (2000-1450) ve Yeni Tunç'a (1450-1050) rastlanabilir. Çevrede çok yerleşme merkezi vardır. O dönemlerde ada halkı maden ocakları işletiyordu, böylelikle orada burada özellikle de maden yataklarının bulunduğu bölgelerde çok sayıda toplaşma merkezi oluştu ve gelişti. Adada Eski Tunç devrine ait bulgular gömütlüklerden elde edildi. Pyla'nın kuzeyinde ortaya çıkarılan bir gömütlükle ilgili ilk raporlar 1969'da hazırlandı. Bulgulara bakılarak Yakındoğu ülkeleri Girit ve Kıbrıs arasında ticaret alışverişleri yapıldığı saptandı. Kıbrıs'ta 1500'e doğru görülen hece yazısından da Girit ile olan ilişkiler sonucu oluştuğu söylenebilir. Adada

Kıbrıs barış harekâtı sırasında, 27 temmuz 1974 günü, Girne-Lefkoşe yolunda türk askerlerini sevinçle karşılayan kıbrıslı türkler

Foto. Kıbrıs elçiliği (3) [LAROUSSE]; *Günaydın arşivi* (MEYDAN)

Kıbrıs barış harekâtı sırasında, Trakya sınırında görevlendirilen türk tank birlikleri

ayrıca Mykenai sömürgelerinin (M.Ö. XIV.-XII. yy.) varlığı da açıkça saptandı. Enkomi*de (*Ek*) en son ele geçen kalıntılar özellikle bu döneme ışık tutmaktadır. Tunç devri XI. yy.da her şeyi yok eden depremlerle sona erdi. Salamis* (*Ek*), Ktima, Kition* (*Ek*), Lapithos'da yapılan keşifler sonucunda bir Geometrik Kıbrıs döneminin varlığı saptandı (1050-700). Arkaik Kıbrıs döneminin ise başlıca özelliği çok sayıda ve oldukça zengin tapınaklardı. Kıbrıs ve Mısır karışımı bir üslûpta olan arkaik heykelcilik ise adanın Mısır egemenliği altındaki döneminden kalmadır (569-546). Yerleşme biçimi ve gömülen çeşitli eşyadan Yunanlıların uzun süre adada kaldıklarını ve helenistik dönem sonlarına kadar merkezle olan ilişkinin sürdürüldüğünü anlamak mümkündür. Bu dönemden sonra Kıbrıs'ı yavaş yavaş Doğu Akdeniz'e sahip çıkmağa başlayan Romalılar ele geçirdi. Eskiçağ sonunda ise ada Hıristiyanlığın son derece geliştiği bir beşik oldu, bu gelişme ise Paphas* (*Ek*), Soloi* (*Ek*), Kurion*da (*Ek*) ortaya çıkarılmakta olan çok sayıda eski hıristiyan kilisesinin varlığıyla kanıtlanmak üzeredir. (→Bibliyo.) [ML]

Kıbrıs barış harekâtı, Türkiye'nin 20 temmuz 1974'te Kıbrıs'a yaptığı askerî müdahale. Yunan askerî cuntasının Kıbrıs*ta (*Ek*) Makarios'a karşı düzenlediği hükûmet darbesini ENOSİS'in gerçekleştirilmesi yolunda atılmış son adım olarak niteleyen Türkiye gerekli diplomatik temaslarını yaptıktan sonra 19 temmuz gecesi Silâhlı kuvvetlere hareket emri verdi ve üç silâhlı kuvvetin ortak hareketi 20 temmuz sabahı Girne bölgesine yapılan çıkarmayla başladı. Çıkarma havadan ve denizden desteklendi. İlk gün, Girne'nin gerisindeki dağlarda mevzilenmiş rum muhafız birliklerinin ve yunan ordusundan gelen subayların komuta ettiği kıtaların direnişi sonucu bölgede çetin çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar sırasında şehit düşenler arasında, çıkarma birliğine komuta eden albay İbrahim Karaoğlanoğlu* da (*Ek*) vardı. Çıkarmayla birlikte Ozanköy ve Kıbrıs türk alayının bulunduğu Gönyeli yakınına da havadan indirme yapıldı. Harekâta katılan birliklerden Bora özel ekibi tuğgeneral Hakkı Boratаç, hava indirme tugayı tuğgeneral Sabri Evsen, 28. tümen de tümgeneral Fazıl Polat* (*Ek*) komutasındaydı; Kıbrıs türk alayına da kurmay albay Katırcıoğlu komuta ediyordu.

Çıkarma ve indirme harekâtı çok başarılı olmakla birlikte akşamın geç saatlerinde bazı tehlikeler belirdi. Toplam gücü 15 000 kişiyi bulan rum muhafız birlikleri Lefkoşe yakınında yunan kıbrıs alayı ile işbirliği yaparak buradaki türk alayını çembere alma düzenine geçti. Magosa ve Trikomo'dan getirilen rum birlikleri de Ozanköy civarına indirilen türk kuvvetlerinin türk alayı ile bağlantı kurmasını önleyecek biçimde Boğaz yolunu kapatmak üzere mevziye girdi. Öte yandan Karavas ve Karatepe'deki rum kuvvetleri Girne'ye çıkan askerleri hedef almış, küçük rum çete toplulukları da adadaki bütün türk köylerini kuşatmıştı. Ancak gece de, şartların elverdiği ölçüde sürdürülen harekât, ikinci gün sabahın çok erken saatlerinde başlayan takviye kuvvetleri nakli ile lehe çevirildi. Kıbrıs'a yeni birlikler taşındı ve insan gücü 40 000 kişiye yaklaşırken ihtiyaca yetecek kadar da tank ve zırhlı araç adaya çıkarıldı. Bu arada çatışmalar gün boyunda ve çeşitli kesimlerde sürdü. Aynı gün türk birlikleri Beşparmak dağlarını aşmayı başardı. Karadaki çarpışmalara paralel olarak bir yunan savaş filosunun Kıbrıs'a doğru gittiği haber alınarak *Adatepe, Kocatepe* ve *Fevzi Çakmak* muhriplerinden oluşan türk savaş gemileri topluluğu Baf yönüne gönderildi; ayrıca Hava kuvvetlerine de yunan gemilerini batırma emri verildi. Ancak, ilk istihbaratta düşülen bir hata, daha sonra da Deniz ve Hava kuvvetleri arasındaki haberleşmede meydana gelen bir kopukluk sonucu türk uçaklarının saldırısına uğrayan Kocatepe* (*Ek*) muhribi Baf açıklarında battı ve 3'ü subay, 14'ü astsubay, 37'si er olmak üzere 54 kişi şehit oldu. Barış harekâtının ikinci günü Lefkoşe havaalanının ele geçirilmesi konusunda Birleşmiş milletler barış gücüyle de tehlikeli sürtüşmeler oldu. Sonunda havaalanı Birleşmiş milletler askerlerinin denetiminde kaldı. Türkiye o akşam, Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyinin 21 temmuz günü aldığı 353 sayılı ateşkes kararına ve 22 temmuz tarihli ve 354 sayılı ateşkes kararına uyulması çağrısını kabul ederek harekâtı durdurdu.

Barış harekâtının hızlı bir başarıyla sonuçlanması Kıbrıs'ta Sampson yönetimini sona erdirmiş, yunan cuntasının da sonunu getirmişti. Bu değişiklikler üzerine ilgili tarafların Cenevre'de toplanarak barış masasında çözüm yolu araması için anlaşmaya varıldı ve konferans iki kere toplandıysa da somut bir sonuca varılamadığı, aradan geçen zamanın Kıbrıs'taki türk birlikleri için tehlikeli durumlar yaratabileceği dikkate alınarak 14 ağustos 1974'te ikinci barış harekâtının başlatılmasına gerek görüldü. Bu harekât sırasında denetimlerindeki bölgeyi genişleten türk birlikleri Magosa-Lefkoşe-Erenköy çizgisine kadar ilerleyerek *Attilâ hattı*'nda durdu. Böylelikle Kıbrıs'ın yüzde 40 kadarı Türklerin denetimi altına girmiş oldu. (M)

***KIBRISCIK,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe. — 8 625 nüf., ilçe merkezi 1 281 nüf. (1975). [M]

***KIDEM** i. — ANSİKL. Huk. 1975'te yürürlüğe giren (4 temmuz) 1927 sayılı kanunla İş kanununun *kıdem tazminatı*'na ilişkin olan 14 maddesi değiştirildi. Kanun 1 şubat 1974 tarihinden geçerli olmak üzere, kıdem tazminatı miktarını her yıl için 30 günlük ücrete çıkardı; bir yıldan artan süreler için de aynı oranda ödeme yapılır. Bunun dışında, eski hüküm kıdem tazminatına hak kazanmak için en az üç yıl çalışmayı öngörüyordu; yeni yasada bu süre bir yıla indirildi. Kıdem tazminatına esas alınan 30 günlük ücretin tutarı İş kanununa göre belirlenir ve bu asgarî ücretin yedi buçuk katını aşamaz. 30 günlük süre tabandır, toplu iş sözleşmelerinde daha yüksek bir süre saptanabilir. Kıdem tazminatına ilişkin bu hükümler, 4 temmuz 1975 tarih ve 1926 sayılı kanunda Deniz İş kanununun 20. maddesine konulmuş, böylelikle iki kanun esasında paralellik sağlanmıştır. (M)

***KILBASAN,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Karaman ilçesi) bucak. — 10 898 nüf., bucak merkezi 1 984 nüf. (1970). [M]

***KILIÇ,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, İstanbul ili, Yalova ilçesi) bucak. — 5 115 nüf., bucak merkezi 1 347 nüf., 7 köy (1970). [M]

***KILIÇBAY** (Ahmet), türk iktisatçısı. — Yeni eseri: *Türkiye ve İstanbul sanayiinde son gelişmeler* (1970). [M]

***KILIÇKAYA,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Yusufeli ilçesi) bucak. — 9 771 nüf., bucak merkezi 2 193 nüf. (1970). [M]

***KILIÇLIOĞLU** (Safa), türk gazetecisi. — 1973'ten sonra *Meydan* gazetesini dergi boyutlarında, aylık olarak yayımlamağa devam etti. (M)

***KILIÇOĞLU** (Vecihe HATİPOĞLU), türk gramercisi. — Yeni eserleri: *Türkçenin sözdizimi* (1972); *Pekiştirme ve kuralları* (1973). [M]

***KILIF** i. — Nükl. Gerek yakıtı dıştan gelen kimyasal etkilere karşı korumak, gerek radyoaktif artıkların soğutucu akışkana bulaşmasını önlemek için nükleer bir yakıtın çevresine sarılan koruyucu gömlek. (L)

***KINIK,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 29 183 nüf., ilçe merkezi 11 768 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

***KIRBAŞI,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Beypazarı ilçesi) bucak. — 6 727 nüf., bucak merkezi 2 319 nüf., 9 köy (1970). [M]

KIRDAR (Lütfü), türk idarecisi (Kerkük 1888 - İstanbul 1961). İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1913), Necef ve Musul'da doktorluk yaptı. Millî Mücadele'de Kızılay başkanıydı. 1936'da Manisa, 1938'de İstanbul valisi ve belediye başkanı oldu. Ara seçimlerinde C.H.P.'den Manisa milletvekili seçildi (1949); parlamento üyeliği bir yıl sürdü. 1954 seçimlerinde bağımsız olarak Demokrat partiden İstanbul milletvekili seçildi, sonra D.P.'ye girdi. Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı yaptı (1957-1960). 27 Mayıs'ta tutuklandı (1960), Yassıada'da yargılanması sırasında öldü. (M)

Lütfü KIRDAR

***KIRIK,** Karadeniz bölgesinde (Erzurum ili, İspir ilçesi) bucak. — 8 969 nüf., bucak merkezi 433 nüf., 25 köy (1970). [M]

***KIRIK** sıf. — Oto. *Kırık dingil.* Bk. DİNGİL, *Ek.*

***KIRIKHAN,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili) ilçe. — 67 991 nüf., ilçe merkezi 38 391 nüf. (1975); 51 köy (1970). [M]

***KIRIKKALE,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Ankara ili) ilçe. — 171 655 nüf., ilçe merkezi 138 015 nüf. (1975); 52 köy (1970). [M]

***Kırıkkalespor kulübü.** — 1973-1974'te Türkiye İkinci ligine yükseldi. (M)

***KIRILMA** i. — Opt. *Molekülsel kırılma,* sıvı bir maddenin kırma indisi *n,* molekül kütlesi M, yoğunluğu *d* ile gösterildiğinde,

$$R = \frac{n^2 - 1}{n^2 + 1} \cdot \frac{M}{d}$$

formülüyle tanımlanan büyüklük. (L)

KIRIŞMA i. (*kırışmak*'tan *kırış-ma*). Boyac. Oldukça kalın tabakalar halinde sürülmüş bir boyanın yüzeyinde, havayla temas eden yüzeyin geri kalan bölümlerden daha çabuk kuruması sonucu ortaya çıkan ve ince, düzgün kırışıklıklarla kendini gösteren kusur: *İsteyerek yapıldığında kırışma dekoratif bir etki yaratabilir.* || *Kırışma önleyici,* bir yüzeye sürüldükten sonra kırışmasını önlemek için bir boyaya ya da bir verniğe karıştırılan katkı maddesi. Bk. ANSİKL.

Foto. Günaydın arşivi (2) [MEYDAN]

— ANSİKL. *Kırışma önleyici* maddeler ya terebentin esansı, nafta eriticisi, etilenglikol gibi eriticilerden ya da kalsiyum maleat ve bazı sentetik reçineler gibi oksitlenme geciktirici maddelerden oluşur. Yağlı verniklerde, kırışmayı önlemek çok daha güçtür. (L)

***KIRKA,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi) bucak. — 9 803 nüf., bucak merkezi 2 354 nüf., 19 köy (1970). [M]

Kırka Boraks tesisi, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı Kırka bucağında maden işletmesi. Etibank'a bağlı kuruluş 1970'te şantiye müdürlüğü olarak çalışmağa başladı ve ertesi yıl üretime geçti. Sodyum tuzu (tinkal) madeni açık işletme yöntemiyle üretilir. İlk çalışma yılında buradan 34 780 t maden elde edildi. Tinkal cevherinin yıkanması ve temizlenmesi, Tinkal yıkama artıklarının mikro-gübre, çimento, tuğla, cam v.d. sanayi dallarında kullanılması için çalışmalara başlandı. (M)

***KIRKAĞAÇ,** Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe. — 36 306 nüf., ilçe merkezi 14 979 nüf. (1975); 32 köy (1970). [M]

***KIRKGEÇİT,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümünde, Van ili, Gürpınar ilçesi) bucak. — 7 313 nüf., bucak merkezi 467 nüf., 15 köy (1970). [M]

***KIRKLARELİ (39),** Marmara bölgesi (Trakya bölümü) il merkezi şehir. — 268 224 nüf., şehir merkezi 68 023 nüf. (1975). 1967'den beri azalan buğday üretiminde belirgin bir artış oldu: 201 009 t. Öbür tahıllardan mısır (12 743 t), yulaf (13 000 t), pirinç (2 119 t), kaplıca (4 260 t), çavdar (16 880 t), arpa (15 090 t), mahlut (860 t) üretimi arttı. Kuşyemi (103 t) ve darı (30 t) önemli bir gelişme göstermedi. Yumrulu bitkilerden patates (21 588 t) üretimi arttı, soğan (5 300 t) eski miktarını korudu. Baklagillerden fasulye (1 831 t) ve fiğ (367 t) üretimi düştü. Sanayi bitkilerinden pamuk ve keten üretimi, yok denecek kadar azaldı. Tütün (121 t), şeker pancarı (72 707 t) üretimi düştü. Yağlı tohumlardan ayçiçeği (74 259 t) ve susamda da (75 t) gerileme oldu, kolza (190 t) üretimi aynı düzeyde kaldı. Hayvan sayısında, koyun (404 500) ve kıl keçisi (101 280) dışında azalma oldu: sığır 79 888, manda 13 890, at 7 740, eşek 6 570; arıcılık (23 215 kovan, 269 t bal) ilerledi. 1973'teki bu veriler tarımın doğa koşullarına göre her yıl değiştiğini göstermektedir. (M)

***Kırkpınar güreşleri.** — ANSİKL. 1972'de Nazmi Uzun, 1973'te Arap Mustafa, 1974'te Ordulu Davut başpehlivan oldu; 1975'te güreşler yarım kaldı, başpehlivan seçilemedi. (M)

KIRMIZI (Seyit), türk bisikletçisi (Konya 1950). 18 yaşında millî oldu. 50. yıl şampiyonluğunu kazandı (1973). Uluslararası Akdeniz turunda 2. oldu (1974). Avrupa'nın en iyi tırmanıcıları arasında yer aldı (1975). [M]

***KIRMIZIKÖPRÜ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Pülümür ilçesi) bucak. — 6 641 nüf., bucak merkezi 472 nüf., 24 köy (1970). [M]

***KIRŞEHİR (40),** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü) il merkezi şehir. — 231 973 nüf., şehir merkezi 90 884 nüf. (1975).

1973'te buğday (295 500 t), çavdar (22 738 t), mahlut (27 425 t) üretimi arttı; mısır (979 t), arpa (35 030 t) ve yulaf (2 480 t) üretimi düştü. Yumrulu bitkilerden patates (23 480 t), baklagillerden fasulye (2 985 t) ve nohut (472 t) üretimi arttı; mercimek (1 170 t), fiğ (2 078 t) üretimi aynı düzeyde kaldı. Sanayi bitkilerinden şeker pancarı (14 901 t) düşüş gösterdi. Bağcılıkta (63 546 t yaş üzüm) önceki yıllara göre üretim arttı. Elma (235 000), armut (90 400), erik ağacı (68 820) sayısı artarken, zerdali (108 300) ağaçlarının sayısında azalma görüldü. İlde 1974'te yemeklik mantar üretimi başladı: 1 500 ton/yıl. Ayrıca geniş bir alanda kuşkonmaz tesislerinin yapımı planlandı. Hayvancılıkta koyun (428 840), tiftik keçisi (144 330), sığır (83 790) ve eşek (10 150) sayısı arttı. Manda (3 160), at (1 949) ve kıl keçisi (5 790) sayısı azaldı. Kümes hayvanları (359 554) yetiştirilmesi önem kazandı; yumurta üretimi arttı: 21 milyon 162 000. Arıcılıkta gerileme oldu (57 t bal).

Millî eğitim alanında da Sanat enstitüsü 1971'de öğrenime başladı. (M)

Kırşehir müzesi, Kırşehir'de, 1975 yılında kurulan müze. Kırşehir ve yöresinin, arkeolojik ve etnografik eserlerini sergilemek amacıyla Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü tarafından kuruldu. Müzede taş eserler, çanak-çömlekler ve etnografik eşya yer alır. (M)

***KISAKÜREK** (Necip Fazıl), türk şair ve yazarı. — Yeni eserleri: *Çerçeve* (1968); *Türkiye'nin manzarası* (1968); *Yılanlı kuyular* (1970); *Hac'dan* (1973). [M]

Kısa Pantolon Karikatür yarışması, Çocuk Esirgeme kurumu İstanbul şubesi tarafından ilkokul öğrencileri arasında düzenlenen karikatür yarışması. Bu tür bir yarışma ilk defa Türkiye'de düzenlendi. İlk olarak 1974'te yapılan ve yalnız İstanbul okullarını kapsayan yarışmaya 492 eser katıldı, Ali Doğaner birinci oldu. Yarışma 1975'te Türkiye çapında yapıldı ve her sınıf için ayrı dereceleme yoluna gidildi; 2 250 eserin katıldığı yarışmada birinci sınıflarda Cem Aydın, ikinci sınıflarda Zeynep Doğu, üçüncü sınıflarda Hakan Bozyiğit, dördüncü sınıflarda Oya Güzel, beşinci sınıflarda Nuran Şenel birincilik ödüllerini aldılar. (M)

***KISIRLAŞTIRMA** i. — ANSİKL. Tıp. *İnsanların kısırlaştırılması.* Kadın, yumurtalıkları çıkarılarak, dölyatağı ameliyatla alınarak ya da yumurtalık boruları boğularak kısırlaştırılabilir. Erkekte aynı sonuç iki atmık borusunun boğulmasıyla sağlanabilir. Türkiye'de kısırlaştırma sorunu 1965'te çıkarılan 557 sayılı Nüfus Planlaması kanununda ele alınmıştır. Bu kanunun 4. maddesine göre bir kadının, gebe kalmamasını gerektirecek bir hastalık ya da arıza ile sakat olduğu veya bir kadın ya da erkeğin soydan geçen vahim bir hastalığı bulunduğu yetkili sağlık kurullarının raporu ile saptandığı takdirde kısırlaştırma yapılabilir. Bunlar dışında hiç bir nedenle kısırlaştırmaya izin yoktur.

Amerika Birleşik devletlerinde ve Federal Almanya'da erkek ve kadının kendi isteği ile kısırlaştırılmasına kanunen olanak vardır. Bununla birlikte kadın bekâr ve yirmi beş yaşından küçükse ya da çocuğu ikiden azsa bir psikiyatri uzmanı işe karıştırılarak kadının fikrini değiştirmek için her türlü çaba gösterilir. (LM)

***KISKANÇLIK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Geleneksel psikolojiye ait bu kavram, Freud'a göre «normal» hallerden olmasına rağmen, psikanalizde değişik bir biçimde yorumlanır. Kıskançlık göze çarpmıyorsa bilinçaltına itilmiş olmasındandır: demek ki kıskançlık özneliğin bir temel mekanizmasıdır. Freud *«Kıskançlıkta bazı nevroz mekanizmaları, paranoya ve homoseksüellik»*te (1922) kıskançlığı üç aşamaya ayırır: günlük yaşamda yer alan rekabetçi kıskançlık; yansımalı kıskançlık; hezeyanlı kıskançlık. Normal kıskançlık, gerçekte, öteki iki kıskançlığın daha ölçülü olarak biraraya gelmesidir. Kıskançlık *yansımış* olduğu zaman, kıskananın kendi sadakatsizliğinden ileri gelir; bilinçaltı baskılar altındaki kişi, bu baskıları bir başkasına yansıtarak onlardan kurtulur; fakat bu kıskançlık, sadakatsizliği önleyen birtakım küçük tavizlerle, uzlaşmaca bir hoşgörüye dönüşerek kaybolabilir. Hezeyanlı kıskançlıkta durum büsbütün ayrıdır: bu kıskançlık gittikçe büyüyen itilmiş bir homoseksüellikten ileri gelir. Cumhurbaşkanı Schreber'in paranoyak hezeyanını çözümlerken Freud, erkekte itilmiş homoseksüelliğin belirtisi olan kıskançlığı yaratan ibare tersinmelerinin anlamını verir. Bilinçaltına itilmesi gereken şey ibaredir: «Ben, bir erkek, bir erkeği seviyorum» ibaresi birçok biçime dönüşebilir (onu sevmiyorum, ondan nefret ediyorum = kıyıcılık; o erkeği değil, o kadını seviyorum, o kadın da beni seviyor = erotomani); kıskançlık da bu dönüşümlerden biridir: «o erkeği seven ben değilim, o kadındır». Kadında ibare şu biçime girer: «Kadınları seven ben değilim, o erkek». Kıskançlık, şiddeti ve derecesi ne olursa olsun, kıskanan öznenin, kendine tutkunluğuyla ilgili süreçleri daima başkasının üstüne yansıtması şeklinde kendini gösterir.

Daha sonra Melanie Klein kıskançlığı küçük çocuklarda inceledi. Melanie Klein'a göre kıskançlık imrenme*ye (*Ek*) ve açgözlülüğe bağlıdır: iki kişi arasında bir ilişkiyi gerektiren imrenmeden ve bir nesne ile ilgili bütün istek süreçlerine dayanan açgözlülükten ayrılan kıskançlık, bir «mal»dan, yani ana memesinden yoksunluğun sonucudur. Bundan dolayı, kaybedilen nesneyi tahribe çalışan, acı çektirici eğilimler uyandırır: «ana memesini ısırmak, tahrip etmek ve bozmak». (L)

***KISMÎ** sıf. — Mat. *Kısmî sıra,* bu sıra yardımıyla karşılaştırılamayacak en az iki elemanı bulunan bir E kümesinde tanımlanmış sıra: *Doğal tamsayıların* $\mathbb{N}$ *kümesinde bölünebilirlik bağıntısıyla tanımlanmış olan sıra kısmî sıradır, çünkü, söz gelimi 3 tamsayısı 16'yı, 16 da 3'ü bölemeyeceğine göre 3 ve 16 birbiriyle karşılaştırılamaz.* (L)

KISTIRMA i. Fiz. *Kıstırma etkisi* ya da *pinch effect,* bir plazmadan geçen yoğun bir akımla bu akımın kendi magnetik alanı arasındaki etkileşmeden doğan ve plazmanın sıkışıp kasılmasına yol açan etki.

— ANSİKL. Nükleer füzyon olayında hafif çekirdeklerin birbiriyle kaynaşmasını sağlamak için, Lawson* ölçütüyle (*Ek*) belirlenmiş bütün öbür koşullardan başka, plazmanın çok yüksek sıcaklıklara ulaştırılması gerekir; bunun için de plazmadan yoğun bir elektrik akımı geçirilir.

Plazma, bütün iletkenler gibi, akımın geçişine karşı bir direnç gösterir ve Joule etkisiyle ısınır. Fakat yüksek sıcaklıklarda bu yöntem etkili olamaz; çünkü madenî iletkenlerin tam tersine, plazmanın direnci ve kazandığı Joule enerjisi sıcaklık arttıkça gitgide azalır. Akım çok yüksek olduğu zaman, «öz sıkışma etkisi» denilen yeni bir etki doğar ve Joule etkisi bu yeni etki karşısında önemsenmeyecek duruma düşer. Bir plazma sütununun içinden bu sütunun ekseni boyunca geçen bir akım, sütunun çevresini saran çember şeklindeki kuvvet çizgileri sayesinde gözle görebileceğimiz bir magnetik indükleme doğurur (*şekil* 1). Biçim değiştirmeye yatkın olan plazma, akımın ve öz indüklenmesinin birleşik etkisiyle, yarıçap yönünde «magnetik» bir basınçla karşılaşır ve kendi kendine eksene doğru sıkışır. Bu olay «pinch Z» ya da kıstırma etkisidir; Z, akımın sütunun Z ekseni boyunca geçtiğini gösterir. Bu kararsız geometrinin yaşam süresi kısadır. Daha yüksek performanslar «pinch θ» ile elde edilmiştir; bu kıstırmada akımın ve indüklemenin yönleri birbiriyle yer değiştirebilir (*şekil* 2). Çok uzun bir sarım, içinde düşük basınçlı gaz halinde döteryum bulunan yalıtkan bir odayı sarar. 1 MJ'lük bir kondansatör bataryası, üzerinden milyonlarca amperlik değişken bir akım geçen sarıma birkaç mikrosaniye içinde boşalır. Akımın sarım içinde doğurduğu eksenel magnetik indükleme, önceden iyonlaşmış döteryum içinde dairesel bir akım indükler; «pinch θ»

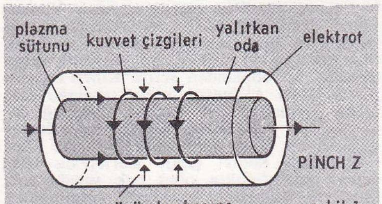

şekil 1

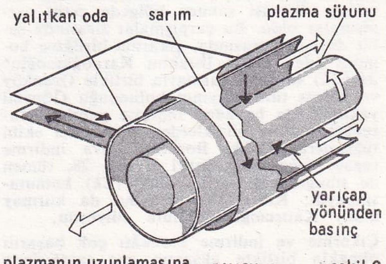

şekil 2

adı da buradan gelir (θ, akımın plazma içindeki dolaşımının açısal koordinatıdır). Bu dairesel akımla magnetik indükleme arasındaki etkileşme, pinch Z'de olduğu gibi, sütunun daralıp kasılmasına yol açar. Akım boşalmasının ne kadar hızlı olduğu da göz önüne alınırsa, bu olayda, gazı ısıtan ve eksene doğru sıkıştırarak indükleme yardımıyla birkaç mikrosaniye eksen üzerinde hapseden gerçek bir elektromagnetik şok söz konusudur. (L)

***KIŞLAK,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Yayladağı ilçesi) bucak. — 5 576 nüf., bucak merkezi 1 349 nüf., 9 köy (1970). [M]

***KIŞLAKÖY,** Karadeniz bölgesinde (Erzurum ili, Narman ilçesi) bucak. — 3 676 nüf., bucak merkezi 620 nüf. (1970). [M]

***KITA** i. — Devl. huk. *Kıta sahanlığı.* Bk. SAHANLIK, *Ek.*

***KIVAMLAŞTIRICI** i. — Petr. Yağ giderme işleminden arta kalan çamurların yoğunlaştırıldığı havuz. (Rafinerilerdeki artık suların çökeltilmesinde, son petrol kalıntılarını soğurmuş olan çamurların yakılmadan önce kıvamlaştırılması gerekir.) [*Eşanl.* YOĞUNLAŞTIRICI.] (L)

***KIVILCIMLI** (Hikmet), türk yazarı. — (öl. Belgrad 1971). 12 Mart muhtırasını izleyen kovuşturmalar sırasında tutuklanmaktan kurtulmak için önce Kıbrıs'a kaçtı, oradan Avrupa'ya geçti. Yeni eseri: *Tarih tezi* (1974). [L]

***KIYIKÖY,** Marmara bölgesinde (Istranca bölümü, Kırklareli ili, Vize ilçesi) bucak. — 3 121 nüf., bucak merkezi 2 042 nüf., 3 köy (1970). [M]

***KIZAMIKÇIK** i. — ANSİKL. Tıp. 1941'de avustralyalı gözbilimi uzmanı Gregg, gebeliğin ilk dört ayı içinde *kızamıkçık*'a tutulan kadınlarda çocukların yüzde 30-60'ının doğuştan kusurlu olduklarını, gebeliğin ikinci ayında tehlikenin en yüksek noktaya vardığını gösterdi. Bu vücut kusurları ya da şekil bozuklukları en çok gözde (katarakt [perde], mikroftalmi, pigmentli aldatıcı retinit), işitme organında (içkulak), kalpte (kulakçık ve karıncıklar arasında delikler, kalp kasında bozukluklar) ve sinir sisteminde (mikrosefali, hidrosefali, sara) görülür. Kızamıkçık virüsü dölütte, hattâ doğumdan sonra yeni doğanda etkisini sürdürdüğüne göre, embriyon evresinde, daha doğrusu yalnız bu evrede oluşan organlardaki kusurlara dölüt hastalıklarından ileri gelen bozuklukları da eklemek gerekir. Bazen şekil kusurlarıyla birlikte bulunan bu dölütsel bozukluklar başlıbaşına da gelişebilir. Bunlar kemik iliğinde, karaciğer ve dalakta, uzun kemiklerde ve akciğerlerde belirti gösteren kan hastalıklarıdır (purpura, trombopeni). Çoğu hallerde, kesin bir kızamıkçık enfeksiyonu ya da bağışıklığı teşhisi koyabilmek için art arda çeşitli kan muayeneleri yapılmıştır (seronötralizasyon, tümlecin tespiti, hemaglütinasyonun önlenmesi, analizle immünoglobülin araştırılması). Başka hiç bir bulaşma yoksa bağışıklık teşhisi kolaydır. Antijenin bulunması eski bir enfeksiyonu ve bağışıklığı gösterir. O zaman, doğum yapacak anneye güven verilebilir. Sonuç olumsuzsa kadının kızamıkçığa tutulma tehlikesi var demektir. Bir kızamıkçıklı ile temas etmiş bulunan gebe kadında, kan muayenesiyle bunu önceden teşhis olanağı bulunmadığı için sorun daha da güçtür. Sonuçların yorumu ilk kan muayenesinin erken yapılmasına bağlıdır. Bununla birlikte M immünoglobülinlerinin ortaya çıkarılması, ucube yaratma tehlikesi muhakkak olan ile kızamıkçık enfeksiyonlarını, hiç bir tehlikesi bulunmayan sonraki basit kızamıkçık enfeksiyonlarından ayırt etme olanağı verir.

Kızamıkçık aşısı yakın zamanda halkın hizmetine sunulabilmiştir. Bu aşı, deri altına yapıldığı zaman etkili olan zayıflatılmış canlı virüslerden oluşur. Bu aşı virüsünün ucubeliğe yol açtığı kanıtlanmış değildir, ama henüz fazla inceleme yapılmamış olduğuna göre, ihtiyaten, gebe kadına ya da gebe kalma ihtimali olan kadına bu aşıyı yapmaktan kesin olarak kaçınmak gerekir. Bu duruma göre aşı ancak küçük kızlara ya da gebeliği önleyici tedbir almış olanlara uygulanabilir. Gebeliği önleyici tedbire de aşıdan bir aybaşı dönemi önce başlanır ve iki aybaşı dönemi sürdürülür. Demek ki yalnız vücudunda antikor bulunmayan, yani bağışık olmayan kadınlara ya da genç kızlara aşı yapılabilir. (L)

***KIZILAĞAÇ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Merkez ilçesi) bucak. — 6 505 nüf., bucak merkezi 1 231 nüf., 15 köy (1970). [M]

***KIZILALTI** bls. i. — ANSİKL. Ask. *Kızılaltının askerî uygulamaları.* 1950'den beri kullanılan *etkin kızılaltı* aygıtı, hedefi aydınlatmağa yarayan bir kızılaltı kaynağından ve görüntü transformatörüyle donatılmış bir nişan alma cihazından oluşuyordu. Görüntü transformatöründe, objektifin odak düzlemine yerleştirilmiş bir fotosel mozaiği bulunur; bu mozaikte doğan elektron akımları yükseltilir ve küçük bir televizyon ekranına yansıtılır. Zırhlı araçlarda kullanılan episkoplar ve nişan dürbünlerinden başka, füzelerde geçiş noktalarını denetlemeğe yarayan *kızılaltı barajları* ve bir uçaktan ya da yerdeki bir gözlem merkezinden hedefe doğru yöneltilmiş bir laser aydınlatıcısıyla bağlantılı olan *kızılaltı arayıcı* başlıkları kullanılır. 1960 yıllarına doğru, geceleri gökyüzünün doğal ışığında çalışabilen aygıtlar ortaya çıktı. Böylece hafif silâhlar için nişan dürbünleri, tanklar için episkoplar gerçekleştirilebildi; bu aygıtlarda bir görüntü transformatörü ve bir ışık yükselteci bulunur. Cayroskopik bir düzenekle bağlantılı olarak kullanıldığında bu aygıtlar geceleri atış yapmağa, helikopterlerin iniş ve kalkışına yardımcı olur. «Esicon» televizyon lambası panoramik bir dürbüne bağlanırsa, uçaktaki mürettebatın çoğu aynı anda bu görüş açısından yararlanabilir.

1970'ten sonra *pasif kızılaltı*'nın uygulamasına geçildi. Çeşitli ısı kaynaklarından (insan, motor, ev v.d.) gelen çok düşük genlikli ısıl işaretlerin bulunması ve ayırt edilebilmesi için, çok yüksek bir duyarlık sağlanması ve elektronik gürültünün yok edilmesi, dolayısıyla kriyojenik bir ortam yaratılması gerekir. Böylece 1971'de, uçakların kızılaltıyla keşif yapabilmesi için, bir çözümleyici olan siklop geliştirildi: bu aygıt, bir arazideki çeşitli kesimlerin sıcaklıklarıyla orantılı olarak yayımladıkları ışımaları bulup ayırt ederek, bir uçağın yoluna dik şekilde araziyi satır satır çözümleme olanağı sağlar. Yerdeki televizyon ekranına düşürülen bu gözlem magnetik şeritlerde toplanır. Karakol detektörleri ve panoramik çözümleyiciler bu şekilde arazinin gözetlenmesini, denizdeki gemilerin taranmasını ve uçakların tanınmasını sağlar. (L)

***KIZILCABÖLÜK,** Ege bölgesinde (Denizli ili, Tavas ilçesi) bucak. — 12 587 nüf., bucak merkezi 4 706 nüf., 7 köy (1970). [M]

***KIZILCADAĞ,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili, Korkuteli ilçesi) bucak. — 5 466 nüf., bucak merkezi 339 nüf., 13 köy (1970). [M]

***KIZILCAHAMAM,** Karadeniz bölgesinde (Ankara ili) ilçe. — 38 400 nüf., ilçe merkezi 7 723 nüf., (1975); 103 köy (1970). [M]

KIZILDOĞAN (Hüsrev Sami), türk asker ve siyaset adamı (Bulgaristan, Gümülcine 1884 - Ankara 1942). Harbiye'yi bitirdi. Topçu yüzbaşıyken ordudan ayrıldı. Sıvas kongresine Eskişehir delegesi olarak katıldı. Birinci dönem Eskişehir milletvekili olarak Meclis'e girdi; 5. ve 6. (1935-1943) dönemlerde Kars milletvekilliği yaptı. (M)

***KIZILHİSAR,** Akdeniz bölgesinde (Denizli ili, Acıpayam ilçesi) bucak. — 12 783 nüf., bucak merkezi 11 114 nüf. (1970). [M]

***KIZILIRMAK,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Çankırı ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 329 nüf., bucak merkezi 627 nüf., 22 köy (1970). [M]

***KIZILİN,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Besni ilçesi) bucak. — 5 936 nüf., bucak merkezi 473 nüf., 7 köy (1970). [M]

***KIZILKAYA,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili, Bucak ilçesi) bucak. — 9 518 nüf., bucak merkezi 2 793 nüf., 9 köy (1970). [M]

***KIZILLAŞMA** i. — ANSİKL. Astron. Bir yıldızın *kızıllaşması* yıldızlararası maddeden ileri gelir; bu yıldızlararası madde, yıldızların yaydığı ışınımları soğurarak azaltır. En çok da morötesi ışınlar soğurulduğu için yıldızın rengi olduğundan daha kırmızı gözükür. (L)

***Kızıl muhafızlar.** — Kızıl muhafızların şiddet eylemlerinden ve özerklik eğiliminden kaygı duyan Mao Çe-tung, 4 eylül 1967'de bir bildiriyle, muhafızların devrimci değerlerinden kıvanç duyduğunu, ama, artık okullarına ve fabrikalarına dönme zamanının geldiğini açıkladı. 3 ocak 1969'da, yeni çıkarılan yönergeler kızıl muhafızların «büyük ittifak»ı (köylü, işçi, kızıl muhafızlar) kurmalarını sağladı. Ağustosta, Mao Çe-tung'un buyruğu üzerine kızıl muhafız birlikleri kademe kademe lağvedilmeğe başladı, buna karşılık işçi sınıfının gücü arttı ve genç devrimcilerin de «üçlü ittifak»a (işçi, köylü ve asker) katılmaları istendi. (L)

***KIZILÖREN,** İç Anadolu bölgesinde (Kayseri ili, İncesu ilçesi) köy. — 4 073 nüf. (1970). [M]

***KIZILÖREN,** İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Konya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 414 nüf., bucak merkezi 2 679 nüf., 8 köy (1970). [M]

***KIZILSU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Siirt ili, Şırnak ilçesi) bucak. — 7 105 nüf., bucak merkezi 454 nüf., 17 köy (1970). [M]

***KIZILTEPE,** esk. **Koçhisar,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 61 645 nüf., ilçe merkezi 21 547 nüf. (1975); 99 köy (1970). [M]

***KIZILYAKA,** Akdeniz bölgesinde (Konya ili, Karaman ilçesi) bucak. — 8 124 nüf., bucak merkezi 1 206 nüf., 10 köy (1970). [M]

***KIZIŞMA** i. — ANSİKL. *Kızışma,* hammadde sağlamaktaki güçlükler, donatım yetersizliği ve işgücü kıtlığıyla belirlenir. İlk olarak, hızlı iktisadî gelişme dönemlerinde imalât sanayiinin ihtiyacı olan yarı mamullerin elde edilmesi güçleşir. Bu olay, atıl üretim kapasitesi olan bazı kesimlerde, talepteki artış nedeniyle üretimin anîden artmasıyla açıklanabilir. Üretimin hızla arttığı kesimlere yarı mamul veren satıcılar anîden artan bu ihtiyacı karşılayamazlar ve fabrikalara yarı mamul teslimatında gecikmeler olur. Bu süreç kesimden kesime yayılarak büyür ve ithalâta başvurma ihtiyacı doğar. Fakat kısa dönemde yarı mamul ithalâtını da gerçekleştirmek olanak dışıdır. Bu durumda yarı mamul yetersizliğinden dolayı fabrikalarda teknik işsizlik başgösterir. İkinci olarak, artan talebi, şirketler donatım yetersizliği nedeniyle karşılayamazlar ve ilk çare olarak artık kullanılmayan terk edilmiş donatımdan yararlanma yoluna giderler. Bu yol oldukça masraflıdır ve zaten terk edilmiş donatımı çalıştırarak üretim çok az arttırılabilir. Esas çözüme ancak yeni donatım üretimiyle ulaşılır. Bunun gibi konjonktürün yükselme dönemlerinde yatırım mallarına olan talep hızla artar. Bu talep artışı ekonomideki gerginliği daha da artırır. Esasında tek amaçları üretim kapasitesinin artırılması olan yatırımların gerçekleşmesi ekonominin kızışma durumunu hafifletmez. Çünkü artan üretim kapasitesini işler hale getirebilmek için ek personele ihtiyaç vardır ve şirketler bu personeli bazen çok zorlukla bulurlar. Son olarak da, şirketler sürekli olarak yeni donatımı işler hale sokmak isterlerse işgücü sağlamakta zorluk çekerler. Bu durumda çelişkili bir olayla karşılaşılır. Bir yandan işgücü kıtlığı çekilirken, öte yandan ülkedeki işsiz sayısı önemli bir düzeyde olabilir. Örneğin Fransa'da haziran 1969 sonunda işsiz sayısı sürekli olarak çoğalırken (190 000'den fazla), şirketlerin yüzde 20'ye yakın kısmı personel yetersizliğinden dolayı üretimini artıramaz durumdaydı. Başka bir deyişle, ekonomide, şirketlerin ancak çok az bir kısmını kullanabilecekleri işgücü rezervi vardır. Mevcut atıl işgücünün bir kısmı yararlanılamaz durumdadır. Bunun nedeni kısmen işgücü hareketliliğinin azlığı (işsizler bazı bölgelerde birikmiş durumdadır), esas olarak da, her düzeyde meslekî yetişme yetersizliği ve uyumsuzluğudur.

Üretim aygıtında kızışmanın olması vahim sonuçlar doğurur. Bunlar, fiyat artışları, dış ticaret bilançosunda açık verilmesi (gerekli donatımın iç piyasada bulunamaması sonucu ithalâtın artmasıyla), daha sonra şirket kârlarının azalması ve bir sonraki dönem yatırımlarının daralmasıdır. Kızışma hali, sonuç olarak uzun vadede iktisadî büyüme oranını düşürür ve ekonominin düzeninde bozukluklar yaratır.

Böyle bir durumdan kurtulmak için kamu

yöneticilerinin ellerindeki müdahale araçları bugün, İkinci Dünya savaşı öncesine göre çok daha gelişmiş durumdadır. Fakat bu iktisadî müdahale araçları hem etkinlik bakımından yetersizdir, hem de kullanılmaları oldukça karışıktır. Özellikle elde edilmek istenen sonuca göre müdahalenin miktarını ölçmek ve müdahalenin yapılacağı anı saptamak zordur. Ekonomiye canlılık kazandırmak isterken bir kızışma durumu yaratmak veya bunun tersine, süregelen kızışma durumunu hafifletmek isterken gerçek bir iktisadî durgunluğa sebep olmak tehlikesi her zaman vardır. Burada diğer bazı olaylardan da söz etmek gerekir. Bir müdahale ihtiyacının duyulduğu an ile müdahalenin yapılıp sonuçlarının elde edildiği an arasında önemli bir süre geçer. Alınacak tedbirler geniş bir ön danışmayı ve bazı hallerde de parlamentoda bir oylamayı gerektirir. Tedbirler kararlaştırılsa bile uygulanmaları hemen olmaz. Çünkü ilgili merciler yeni bir tedbirin sonuçlarını kavramada ve davranışlarını yeni bir duruma göre ayarlamada çok yavaştırlar. İktisadî «kızışma» durumunun var olduğu bir anda karar verilen deflasyonist bir tedbirin, ancak konjonktürün ters döndüğü bir zamanda etkisini duyurduğu ve iktisadî durgunluğu hızlandırdığı çok görülmüştür. Aynı olayın tersi de olmuştur. Bu koşullar altında, kızışma durumunun belirtilerini fiyat artışları ve dış ticaret açığı başlamadan, daha başlangıçta bulup haber verecek bazı iktisadî göstergelerin geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. (L)

***Kız kulesi.** — 1966'da Deniz Kuvvetleri komutanlığı tarafından başlatılan onarımın bitiminden sonra mayın gözetleme ve radar üssü olarak kullanılmağa başladı. 9 kat olarak düzenlenen kule çeşitli teknik araçlarla donatılarak Marmara denizi ve deniz üstünü gözetleyecek duruma sokuldu. (M)

***KİANG ÇİNG,** çinli kadın siyasetçi. — Çin Komünist partisinin IX. kongresinden sonra kurulan merkez komitesinin siyasal bürosuna aslî üye seçildi (nisan 1969). Kiang Çing ağustos 1973'te Çen Po-da gibi bazı eski dostlarının ortadan yok olmasına rağmen X. kongrede yeniden siyasal büro üyeliğine getirildi. (L)

***KİBAR** (Osman), türk belediyecisi. — İzmir belediye başkanlığı 1973'e kadar sürdü. O tarihte yapılan seçimleri, C.H.P.'li rakibi İhsan Alyanak karşısında kaybetti. Bir süre sonra *Tercüman* gazetesinde haftadan haftaya sohbet yazıları yazmağa başladı. (M)

***KİBRİT** i. — ANSİKL. Özel teşebbüs tarafından iki kibrit fabrikası daha açıldı: Malazlar (1961), Kav (1972). Tekel kibrit fabrikasıyla özel teşebbüs tesislerinin yıllık toplam üretimi: 1971'de 655 000, 1972'de 605 000, 1973'te 650 000, 1974'te 702 000 sandık oldu (her sandık 2 000 kutu). [M]

***KİELY** (Benedict), irlandalı yazar. — Son olarak *Dogs Enjoy the Morning* (Köpekler sabahı şenlendirir) [1971] adlı bir anlatı yayımladı. (L)

KİENHOLZ (Edward), amerikalı sanatçı (Fairfield, Washington 1927). Özellikle elsanatlarıyla ilgili birçok mesleği denedikten sonra 1954'te sanat hayatına atıldı. Tahtadan renkli kabartmalar yaptı, sonra şehir çöplüklerinde bulduğu çeşitli nesneleri de bunlara ekledi. 1950'lerin sonuna doğru üç boyutlu figüratif nesneler yaptı, bunları «tablolar» adını verdiği ve seyirciyi içine alabilecek çevresel birleştirmeler izledi. Ayrıca ev içi (*Roxy's*, 1961), bar (*The Beanery*, 1965), yatak odası (*Kafalarında erik reçeli hayalleri oynaşırken*, 1964) gibi çeşitli dekorlar hazırladı ve bu dekorlara yüzlerinde garip bir anlam olan insan boyunda balmumu mankenler yerleştirdi. Kienholz bu «tablolar» ile Amerika'nın çeşitli siyasal ve toplumsal gerçeklerini yansıtıyordu (*38 model bir Dodge'un arka koltuğu*, 1964; *Gezgin anıt*, 1968). Ölüm korkusu ve zaman akışı nedeniyle sürekli huzursuzluk içinde olan Kienholz bazı yönleriyle gerçeküstücü bir sanatçı ve amerikan pop'art'ının uç noktalarında yer alan «funk art»ın en orijinal temsilcilerinden biri sayılır. 1970-1971 yıllarında Avrupa'da adına gezginci bir sergi düzenlendi. (L)

***KİESİNGER** (Kurt Georg), alman (F.A.C.) siyaset adamı. — Aralık 1966 - ekim 1969 arasında başbakan olarak görev yapan Kiesinger bu süre içinde «büyük koalisyon» hükûmetini yönetti; bu hükûmette sosyalist W. Brandt dışişleri bakanı, Bavyera Hıristiyan Sosyalist partisi (C.S.U.) başkanı F. J. Strauss maliye bakanı olarak çalıştı. Bir geçiş hükûmetinin «yedek başbakanı» gözüyle bakılan K. G. Kiesinger mayıs 1967'de her ne kadar L. Erhard'ın yerine Hıristiyan Demokrat partisinin (C.D.U.) başkanlığına seçildiyse de, kendini kabul ettiremedi. Hallstein* (*Ek*) öğretisini benimsemeğe çalıştı ve Demokratik Alman cumhuriyetini bir devlet değil de bir «topluluk» olarak kabul ettiğini açıkladı. Partisi C.D.U. eylül 1969 seçimlerini kazandı ama liberallerle sosyalistlerin kurduğu koalisyon Kiesinger'ı Willy Brandt lehine istifaya zorladı. Willy Brandt Alman Sosyal Demokrat partisi (S.P.D.) ve Liberal Demokratik partiden (F.D.P.) kurulu bir hükûmet kurdu. Kiesinger ekim 1971'de C.D.U. başkanlığını Rainer Barzel'e bıraktı. (L)

***KİĞI,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili) ilçe. — 59 130 nüf., ilçe merkezi 5 581 nüf. (1975); 92 köy (1970). [M]

KİİK-KOBA, S.S.C.B.'de, Kırım'da, Sivastopol'un doğusunda Yontmataş devri yerleşmesi. Bir mağara içinde lövalua-moustier'i andıran bir endüstriyle neandertal uygarlığına ait iki mezara rastlandı. (L)

KİKUTAKE (Kiyonori), japon mimarı (Kurume 1928). 1953 yılında Kikutake & Associates (Architects) ajansını kurdu, «Metabolis*» (*Ek*) grubuna katıldı. Deniz uygarlığıyla ilgili çalışmaları (*Mova Block*) ve «deniz üstündeki kent» projesiyle üne kavuştu (1962). Gerçekleştirdiği çeşitli yapıtlarla en ilerici çağdaş japon mimarları arasında yer alır. Başlıca eserleri arasında şunlar sayılabilir: Şiman Güzel Sanatlar müzesi (1958); su değirmeni çarkı biçiminde Miyakonojo kent oteli (1966); Tatebayaşi kent oteli (1963); Yonago'daki açık iskeletli Toko-en oteli (1965); İvate eğitim merkezi (1967). Sanatçı bu binanın merkezine «hava akımını görselleştiren» pandantifler yerleştirdi: bu pandantifler havanın hareketiyle çarpışıyor ve müzik sesi veriyordu; Osaka uluslararası sergi kulesi (1970); Kyoto Community Bank'ın çeşitli şubeleri (1971-1972). Ayrıca 1958'de Tokyo'da yaptığı ve «Gök evi» adını verdiği kendi evi oldukça ilgi çekicidir. (L)

***KİLİMLİ,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Merkez ilçesi) bucak. — 41 269 nüf., bucak merkezi 24 765 nüf., 7 köy (1970). [M]

***KİLİS,** Akdeniz bölgesinde (Gaziantep ili) ilçe. — 92 647 nüf., 54 012 nüf. (1975); 106 köy (1970). [M]

Kiliseyazısı höyüğü. Arkeol. Elazığ'da, Ağın yakınında, Karasu'nun batı kıyısında höyük. 1969 yılında Ümit Serdaroğlu ve Hayri Ertem tarafından kazılara başlandı. İlk çalışmaların sonunda, tepeyi çepeçevre kuşatan kalın surlar ve kulelerden meydana gelen bir roma kaleşi ortaya çıkarıldı. İslâm döneminden kalma tek bir buluntuya rastlanmaması, Bizans dönemi buluntuların çok az olması ve çıkarılan Roma çağı buluntularının incelenmesi, bu yerleşmenin yalnız M.S. I. ve IV. yüzyıllar arasında kullanıldığını gösterir. Güneybatı yönünde, içinde toprak testiler, küpler bulunan odalara bakılırsa, höyüğün bu yanında daha çok depoların bulunduğu düşünülebilir.
1970 yılında da surların açılmasına devam edildi. Höyüğün toprak yüzeyi, güneyden kuzeye doğru gittikçe yükselen bir yapıdadır. Sur duvarları da genellikle bu eğimi izler ve teraslamalara sadece batı yönünde rastlanır. Duvarların iç ve dış yüzleri iri taşlarla örülmüş, aralar toprak ve küçük taşlarla doldurulmuştur. Genellikle kuru duvar tekniğinin uygulandığı, bu arada çamur harcıyla yapılmış bir-iki duvar örgüsünün de bulunduğu görülür. Kuzeydoğu ve güneydeki surlarda kule bedeninin büyük kısmı duvar hattı dışına taştığı halde, doğu ve batıdaki surlarda bedenin büyük kısmı kule içinde kalır. Sur duvarlarının genellikle tek bir dönemde yapılmış gibi görünmesine karşılık, iç yüzdeki bölmelerde yer yer üç ayrı yapı devresi belirir. Bütün kazılardan çıkarılan çanak-çömlek sayısı çok azdır. Höyüğün açılan kısımlarından elde edilen buluntular, IV. yy.dan sonra ve özellikle Bizans imparatorluğu devrinde kalede yerleşme olmadığını gösterir. (M)

***KİLİT** i. — Bilişim. Bir bilgisayarın, erişim karışıklıklarını ya da geçersiz bilgilerin kullanılmasını önleyen gereç ya da mantık düzeneği. (L)

KİLLANİN (Michael Morris, — lordu), irlandalı yönetici (Londra 1914). A. Brundage*dan (*Ek*) sonra 1972'de Uluslararası Olimpiyat komitesi başkanı seçildi. (L)

KİLLİOĞLU (Nuri), türk askeri (İstanbul 1889 - ay.y. 1949). Ağabeyi Enver* Paşa gibi askerî okuldan yetişti ve 1911'de Harp akademisini bitirerek ordu saflarına geçti. Birinci Dünya savaşını çeşitli cephelerde geçirdi, aynı zamanda İttihat ve Terakki üyesi olarak siyasetle ilgileniyordu. Savaş sonunda İstanbul'a yerleşti ve Cumhuriyet döneminde sanayi alanında çalışmağa başlayarak İstanbul yakınında bir demir-döküm fabrikası kurdu. İkinci Dünya savaşı yıllarında burada ordu için el bombası ve benzeri silâhlar yaptı. (M)

KİLOTONLUK blş. sıf. (*kilo* ve *ton*'dan *kiloton-luk*). Ağırlığı 1 000 ilâ 1 milyon ton arasında değişen trinitrotolüen'li (TNT) bir imlâ hakkının yaptığı etkiye eş etkiler yaratabilen nükleer ya da termonükleer bir imlâ hakkı için kullanılır. || Bu nitelikte bir imlâ hakkı taşıyan bir füze ya da bir mermi için kullanılır. (L)

***KİLYOS,** Karadeniz kıyısında İstanbul boğazı dışında köy. — 485 nüf. (1970). [M]

KİM (Çung Hyun), koreli hattat (Seul 1921). Bütün yazı türlerinde, özellikle kare yazıda (*ye so*) ve eskiden saray kadınlarının kullandığı yazıda (*kung çe*) son derece ustadır. Hat sanatının manevî güzelliğine büyük önem veren sanatçı, Kore hat sanatının gelişmesi için çalışır. Ona göre harfler, bu harfleri biçimlendiren kişinin ruhunu yansıtan birer araçtır. Kore'de yapıtlarını sergileyen, ayrıca birkaç uluslararası sergiye katılan Kim, ülkesindeki çeşitli kuruluşlarda hat dersleri veriyor ve kendisinin kurduğu bir güzel sanatlar enstitüsünü yönetiyor. (L)

***KİM İL-SUNG,** koreli devlet adamı. — 1949'dan beri Kore İş partisinin başkanı olan Kim il-Sung 1966'da kurulan Komünist partisinin genel sekreterliğini de yüklenmişti. 1948'de başbakanlığa getirildi, 28 aralık 1972'de millet meclisi tarafından devlet başkanı seçilince başbakanlığı bıraktı. (L)

KİMİTSU, Japonya'da yer, Hondo adasında (Çiba ili), Tokyo körfezi kıyısında. Çelik fabrikası. (L)

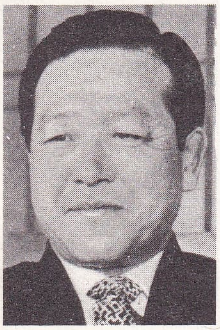

KİM JONG-PİL

KİM JONG-PİL, güney koreli siyaset adamı (Puyo, Güney Çungçong eyaleti 1926). Seul üniversitesinde ve Kore Askerlik akademisinde öğrenim gördü, 1949'da orduya girdi. General Pak Çung-si'ye başkan Syngman Rhee'nin düşürülmesinde yardım etti ve Merkezî İstihbarat ajansının başına getirildi (1961-1963). 1963'te generalliğe yükselen Kim Jong-pil, bir süre sonra ordudan ayrıldı ve milletvekili seçildi. Cumhuriyetçi Demokrat partiyi yeniden düzenledi ve 1968'e kadar yönetti. Mayıs 1968'de başkan Pak Çung-si'nin danışmanı olan Kim Jong-pil haziran 1971'de Kore cumhuriyeti başbakanlığına getirildi. Mayıs ve haziran 1973'te, Kore cumhuriyetinin diplomatik durumunu güçlendirmeyi amaçlayan bir dizi resmî ziyaret (Belçika, İtalya, İspanya, Fransa) yaptı. Aralık 1973'te ortaya çıkan çeşitli karışıklıklar nedeniyle yeni bir hükûmet kurdu. Ancak, hükûmet değişikliği ülkedeki huzursuzluk ortamına herhangi bir değişiklik getirmedi. Öğrencilerin ve aydınların rejime ilişkin şikâyet ve eleştirileri sürdü. 1974'te yeni bir hükûmet değişikliğini zorunlu gören Kim Jong-pil cumhurbaşkanı Pak Çung-si'ye karşı eleştirilerin yoğunlaşması üzerine bir hükûmet kararnamesi yayımlayarak bu tür eleştirileri kaleme alan gazetecilerin millî birliği bozmaktan yargılanacaklarını açıkladı. (LM)

***KİMYA** i. — Astron. *Evren kimyası*, kararlılık ölçütlerini ve nükleer tepkimeleri düzenleyen yasaları da göz önünde tutarak, evrende değişik çekirdek türlerinin doğmasına yol açan süreçleri açığa çıkarmak amacını güden bilim dalı. (*Eşanl.* KOZMOKİMYA.) Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Kimya sanayii.* Bk. ANSİKL.

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

— ANSİKL. Astron. Orta ağırlıkta atom çekirdekleriyle ağır atom çekirdeklerinin doğuşu, üstnovaların yol açtığı yıldız patlamaları sırasında ya da yıldızların içinde doğan ve çekirdekleri yavaş yavaş ağırlaştıran nötronların etkisiyle ortaya çıkabilir.

— Sanay. *Türkiye'de kimya sanayii*'nin büyüme hızı 1967-1972 arası yüzde 16'ya ulaştı. Yeni yapılan ve genişletilen tesislerde çalışan işçi sayısı 44 000'e yükseldi. Kimya sanayiinin 1963'te imalât sanayii içinde yüzde 6,6 olan payı Üçüncü Beş Yıllık plan döneminde yüzde 15-20'ye çıktı. Bu sanayi Türkiye'de yabancı sermayenin en çok payının olduğu kesimlerin başında yer alır: yüzde 64,3. Yabancı ortakların bir kısmının sermaye dışı yükümlülükleri yerine getirmemesi sonucu bazı kuruluşlar yüzde 20-30 verimle çalışabiliyor. 1967-1972 arasında kimya sektöründeki üretimin yüzde 18'i 11 devlet kuruluşu, yüzde 82'si 202 özel kuruluş tarafından gerçekleştirildi. 1973'te 425 milyon TL. olarak gerçekleşen ihracatın 1974'te 675 milyon TL.na çıkacağı hesaplandı. Buna karşılık 1973'te 2 milyar 457 milyon 400 000 TL. olan ithalâtın 1974'te 3 milyar 204 milyon 500 000 olacağı hesaplandı. Gemlik'te 3. azotlu gübre kompleksi projesi İkinci Beş Yıllık plan döneminde ihale edildi. Kimya sektöründeki yatırımlar 20 yıllık bir perspektif içinde ele alındı ve bu sektör için gerekli hammaddenin ülke içinde üretilmesi planlandı. (ML)

***KİMYASAL** sıf. — Savunma. *Kimyasal silâhlar.* Bk. ANSİKL.

— Sil. *Kimyasal savaş*, kimyasal silâhların kullanıldığı savaş. || *Kimyasal silâh*, insanlar, hayvanlar ve bitkiler üzerinde doğrudan doğruya zehirleyici etkisi olan kimyasal maddelerden yapılmış silâh: *Savaş gaz*ları, ağaçların yapraklarını dökücü ve insanlarda felç yapıcı maddeler kimyasal silâhlardır.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Savunma. *Kimyasal silâhlar*'ın yasaklanması konusundaki uluslararası tartışmalar 1967'den bu yana pek az bir gelişme gösterdi; oysa 1971'deki Silâhsızlanma konferansı kimyasal silâhların yasaklanması sorununu *biyolojik* silâhlar*'ın (*Ek*) yasaklanması sorunundan ayrı olarak ele almıştı. Amerika Birleşik devletleri kimyasal silâhın ikinci bir caydırma aracı olacağını umarken, S.S.C.B. de batılılarca bilinen bütün nörotoksiklere sahiptir ve orta güçteki füzelerinin çoğunda nükleer başlık yerine kimyasal başlık kullanmaktan yanadır. Gene de 1969'da Amerika Birleşik devletleri, 1925 Cenevre protokolunu onayladığını açıklamış ve felç yapıcı maddeler de dahil olmak üzere öldürücü kimyasal silâhları ilk kullanacak ülkenin kendisi olmayacağını bildirmişti. Gerçekten de o tarihte amerikan hava kuvvetleri, Dugway (Utah) bölgesinde sürdürdüğü zehirli gaz denemelerine ara veriyordu. Aralık 1969'da Birleşmiş milletler, insan, hayvan ve bitkiler üzerinde zehirleyici etkileri olan her çeşit kimyasal maddenin savaşta kullanılmasının 1925 protokoluna aykırı düşeceğini bildiren bir İsveç karar suretini kabul etti. Nihayet 1970'te Dünya Sağlık örgütü kimyasal silâhlara yönelik araştırmaların durdurulmasını isterken A.B.D. de aynı yılın sonunda Vietnam'da yaprak dökücü bombaları kullanmaktan vazgeçti.

— Sil. Zehirleyici *kimyasal maddeler,* top ya da havan mermilerine, uçaktan atılan bombalara ve balistik füzelerin başlıklarına doldurulabilir. Son yıllarda bulunan zehirli gazların (amiton, trilon*) etkisi öylesine fazladır ki bir tek mermi başlığına doldurulmuş kimyasal madde geniş bir bölgeyi etkisi altına alır. (Belirli bir alana zehirli gaz yaymak için, 1917'lerde kullanılan iperitin dörtte biri kadar trilon yeterlidir.) Buna karşılık, çok yüksek dozlarda kullanıldığı zaman öldürücü olan psikokimyasal maddeler düşük dozlarda kullanıldığı zaman önemsenmeyecek kadar az ve geçici bir etki yaratır. Yalnız göz yaşartıcı gazlar yerel olarak kullanılabilir. (L)

***KİMYAYÖNELİM** bls. i. — Etoloji. Kimyasal bir etkenin yöneltiği yer değiştirme. (*Eşanl.* KIMYOTROPİZM.)

— ANSİKL. *Kimyayönelim* pati* (*Ek*), yönelim* ya da iştah* (*Ek*) tepkileri gibi çeşitli tepkileri kapsar. Kimyayönelim tepkilerine, hayvanın çevresinde çok düşük yoğunlukta bulunan maddeler yol açar. Fabre* büyük gece tavuskelebeğinin erkeklerinin, dişilerin yaydığı kokulu bir maddenin peşine takılarak beş-on kilometre uzaktaki dişi kelebeklere doğru yöneldiklerini göstermiştir. (L)

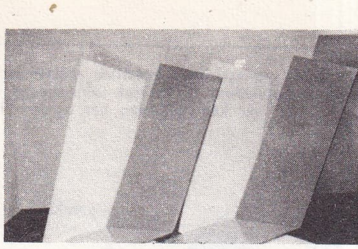

Phillip KING: «Slit» (1966)

KİNETEODOLİT i. (fr. *cinéthéodolite*'ten). Geod. Balistik füzelerin yörüngedeki hareketini optik yöntemlerle izlemeğe ve fotoğraflarını çekmeğe yarayan aygıt. Bk. ANSİKL.

— Havc. Füzelerin yörüngelerini izleme ve ölçme olanağı veren aygıt.

— ANSİKL. Geod. *Kineteodolit,* hedefin her an görüş alanı içinde kalmasını sağlayan hızlı iki hareket (açıklık açısı ve toprak açısı yönünde) yapabilir. Fotoğraf çekimi sırasında hem hedefin görüntüsü, hem de açıklık ve toprak açısı olarak hedefin konumunu veren iki lempin üzerindeki derecelerin ve zaman ölçeğinin görüntüsü kaydedilir. Çekilen filim, gözlemlenen balistik füzenin tam yörüngesini saptama olanağı verir. Aygıtın açısal kesinlik derecesi 1/10 000 radyan dolaylarındadır. (L)

KİNG (Phillip), ingiliz heykelcisi (Tunus 1934). Cambridge'de dilbilim okuduktan sonra Saint Martin's School of Art'a yazıldı (1957-1958), sonra Henry Moore'un asistanı oldu (1958-1960). Ama, az süre sonra, Moore ve izleyicilerinin figüratif ve anıtsal heykel çalışmalarına karşı çıktı, eğik ve çapraz çizgiler, koniler ve çeşitli renklerden oluşan bir soyutlamaya girişti. Yavaş yavaş anıtsallığa yönelen yapıtlarında King biçimden çok hacme önem verdi ve plaka halinde çeşitli gereçlerden (plastik maddeler, cam elyafı, demir) yararlandı. (L)

KİNGUELE, Gabon'da yer, M'Bei ırmağı kıyısında, Libreville'in doğusunda. Hidroelektrik santral. (L)

***KİNKAİD** (Thomas Cassin), amerikalı amiral. — (öl. Washington 1972). [L]

KİNOŞİTA (Junji), japon oyun yazarı (Tokyo 1914). Halk masallarını Shakespeare tiyatrosu ve klasik sahne (no ve kabuki) anlayışı içinde ele alarak çok sayıda oyun yazdı. Zengin bir dil ve derin sembolizme kaçan bir üslûpla yazdığı bu oyunların çağdaş japon tiyatrosunun yenilenmesinde büyük rolü oldu. Eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Furo* (Dalgalı deniz) [1947]; *Yuzuru* (Bir akşam, bir yosma) [1949]; *Kaeru şoten* (Bir kurbağanın yüceleştirilmesi) [1951]; *Otto to Yobareru Nihonjin* (Otto adlı bir japon) [1962]; *Okinava* (1963); *Fuyu no jidai* (Kış vakti) [1964]. Kinoşita anlatı (*Mugenkido* [Tırtıl], 1966) ve denemeler de (*Dorama to no taiva* [Dramla bir konuşma], 1967; *«Çağdaşımız Shakespeare»,* 1972) yazdı. (L)

***KİNOŞİTA** (Keysuke), japon sinema yönetmeni. — *«Şarkı söyleyin gençler»*den (1963) sonra *«Günlük kokusu»*nu (1964) çevirdi. (L)

***KİNROSS** (John Patrick Douglas BALFOUR, Lord — denir), ingiliz inceleme yazarı. — Yeni eseri: *Hagia Sofia* (Ayasofya) [1972]. (M)

Kİ PENG-FEİ, çinli siyaset adamı (Şensi eyaleti 1910). 1926'da askerî hekim olarak general Fong Yu-Hsiang'ın ordusunda görev aldı; 1931'de Komünist partisine girdi. Yen-ân'da Devrimci Askerî konseyin tıp bölümü müdürü oldu. 1942'de 4. ordunun 1. tümenine siyasî komiser olarak katıldı. Ocak 1949'da 1. ordunun yardımcı siyasî komiserliğine atandı, aynı yıl diplomatik heyet başkanı seçildi, ardından da Alman Demokratik cumhuriyetine elçi olarak gönderildi. Pekin'e döndükten (1955) sonra dışişleri bakanı yardımcılığına atandı. III. Ulusal Halk meclisine milletvekili olarak girdi ve bu mecliste Şansi eyaletini temsil etti (1964). Nisan 1971'de vekâleten dışişleri bakanlığına atandı, mareşal Çen-Yi'nin ölümü üzerine bu görevi tam yetkiyle yüklendi (ocak 1972). Paris'te Vietnam konusunda yapılan uluslararası konferansta Çin'i temsil etti (şubat 1973). [L]

Kİ PENG-FEİ

KİPER (Fahrettin), türk idarecisi (İstanbul 1879 - ay.y. 1965). Mülkiye mektebini bitirdi (1904). Mut, Ünye, Eşme, Akhisar, Balya ve Bandırma'da kaymakamlık yaptı. 1920'de Üsküdar mutasarrıflığına atandı ve ertesi yıl da Ankara hükûmetince Antalya mutasarrıfı olarak görevlendirildi. Fransız askerlerinin çekilişi sırasında Mersin ve çevresini teslim aldı. Daha sonra Niğde ve Beyoğlu mutasarrıflıklarında bulundu. Amasya ve Afyon (1927), Tekirdağ (1931), Maraş (1933), Samsun (1935) valiliklerinden sonra Vakıflar genel müdürlüğüne atanan Kiper bu görevi sırasında (1935-1947) 120 kadar tarihî anıtın onarılmasına, Vakıflar'ın malı olarak Ankara'da Etibank (daha sonra Vakıflar bankası), postahane, İstanbul'da Yeni Valde hanı binalarının yapılmasına, Aydın ve Ayvalık zeytinyağı fabrikalarının kurulmasına, Taşdelen suyu tesislerinin yapılmasına ve Vakıf arşivinin meydana getirilmesine öncülük etti. (M)

Kippur savaşı. Bk. *Dördüncü* İSRAİL-ARAP SAVAŞI, *Ek.*

KİRAL sıf. (yun. *kheir,* el > fr. *chiral*'den). Kim. Bk. BAKIŞIMSIZ, *Ek.* (L)

KİRALİTE i. (fr. *chiralité*'den). Org. kim. Bk. BAKIŞIMSIZLIK, *Ek.* (L)

***KİRAZ,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 34 812 nüf., ilçe merkezi 5 283 nüf. (1975). [M]

***KİRAZLI,** Marmara bölgesi (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Merkez ilçesi) bucak. — 2 989 nüf., bucak merkezi 621 nüf., 10 köy (1970). [M]

KİRCHSCHLAGER (Rudolf), avusturyalı siyaset adamı (Obermühl, Yukarı Avusturya 1915). Hukuk doktorası yaptı (1940), 1954'te dışişleri bakanlığına girdi ve devlet statüsünü hazırlayan kurulda uzman olarak çalıştı (1955). Daha sonra dışişleri bakanlığına bağlı uluslararası hukuk bürosunun yöneticisi oldu. 1963'te B. Kreisky'nin kabinesine özel kalem müdürü olarak atanan Kirchschlager 1970'te dışişleri bakanı seçildi. Bu görevdeyken Avusturya'nın tarafsızlığını ve bağımsızlığını korumağa çalıştı. Başkan F. Jonas'ın ölümünden sonra boşalan cumhurbaşkanlığına Sosyalist parti tarafından aday gösterildi ve 23 haziran 1974'te halkçı aday A. Lugger'in aldığı yüzde 48,3 oya karşılık yüzde 51,7 oy alarak cumhurbaşkanı seçildi. (L)

***KİREÇ,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Balıkesir ili, Dursunbey ilçesi) bucak. — 4 316 nüf., bucak merkezi 372 nüf., 10 köy (1970). [M]

KİRK (Norman), yeni zelandalı siyaset adamı (doğ. 1923 - Wellington 1974). Kaiapoi belediye reisi (1953-1957), Yeni Zelanda İşçi partisi başkan yardımcısı (1963), sonra da başkanı (1964) oldu. 1965'ten başlayarak bu partinin parlamentodaki grup liderliğini yaptı. İşçilerin başarısıyla sonuçlanan seçimlerin ardından başbakan seçildi (25 kasım 1972). 8 aralıkta göreve başlayan N. Kirk dışişleri bakanlığı görevini de yüklendi. Başbakan olarak ilk işi Avustralyalı ve İrlandalılar dışında kalan Avrupa kökenli İngiliz Uluslar topluluğu mensuplarının ülkesinde yerleşmelerini izne bağlamak oldu. Aynı yıl Avustralya'nın İşçi partili başbakanı Gough Whitlam ile yaptığı görüşmede iki ülke arasında çeşitli alanlarda yakın işbirliğini öngören bir anlaşma imzaladı. 1974'te, daha önce Güney Afrika'ya tanınmış olan tercihli gümrük tarifelerini iptal etti. (LM)

KİRKSİT i. (tes. edil. ad). Metalürji. Bileşiminde düşük oranda alüminyum, bakır ve magnezyum gibi başka madenler bulunan çinko temelli alaşım. (Bu alaşımlar, kokil kalıpların, plastik madde kalıplarının, saç

Foto. Y. Lambert galerisi, A.F.P. (LAROUSSE)

enlemesine yerleştirilmiş katalitik reaktörler:

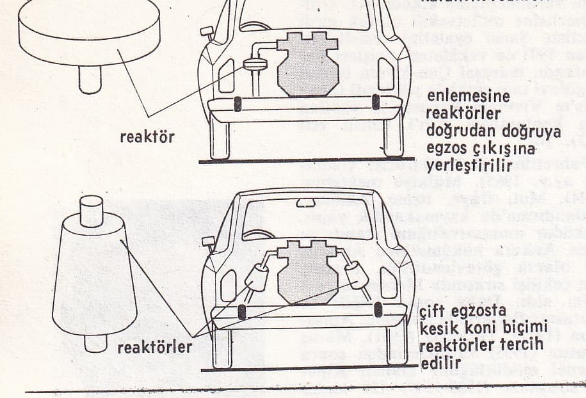

yanlamasına yerleştirilmiş katalitik reaktörler: silindir biçimi reaktör, çift egzoslu arabalarda egzos borularına bir dirsek eklenmesini gerektirir; yarım silindir reaktör ise, daha az yer kapladığından her egzosa bir reaktör takılabilmesini sağlar

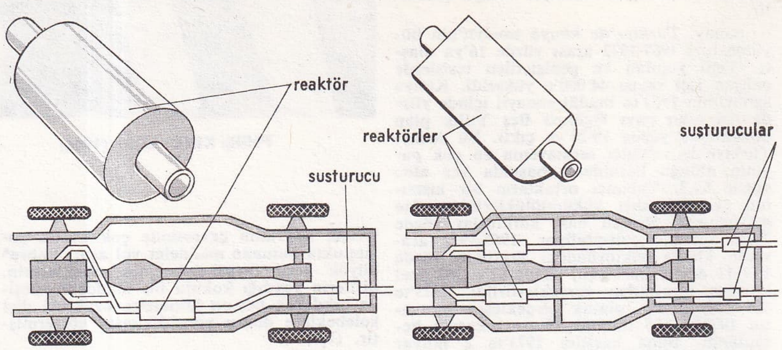

halindeki madenlerin işlenmesine yarayan alt kalıp ve zımbaların, ayrıca yatak ve silindir parçalarının yapımında kullanılır. Alçı kalıplarda döküme çok elverişlidir.) [L]

***KİRLENME** i. — Boyacılık. *Kirlenme önleyici,* astar boyanın üzerine ikinci kat boya olarak vurulduğunda, geminin hızını azaltabilecek su yosunlarının, kabuklu deniz hayvanlarının ve her çeşit deniz zararlısının gövde üzerinde üreyip çoğalmasını engellemeğe ve geminin karinasını korumağa yarayan bir boyanın içine karıştırılan katkı maddesi. Bk. ANSİKL.

— Nükl. *Nükleer kirlenme.* Bk. ANSİKL.

— Sağ. bil. *Hava kirlenmesi.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Boyacılık. En çok kullanılan *kirlenme önleyici* maddeler bakır oksit, bakır tozu, bakır sülfosiyanür, bakır asetoarsenyat, civa oksit ve civa arsenyat, civa ve kalayın bazı organometalik türevleri, gümüş bileşikleri, hattâ bazı radyoaktif bileşikler gibi zehirli pigmentlerdir.

— Nükl.

NÜKLEER KİRLENME

Nükleer uygulamaların çoğalmasından bu yana yapay ışıma kaynaklarının sayısı gitgide arttı. Bu ışımaların başlıca kaynakları nükleer tesisler, elektrik üreten santrallar (ya da güç santralları) ve radyoelementlerdir; bu nedenle, canlı varlıklar sürekli bir ışınlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta ve bazı durumlarda alınan radyoaktif doz «doğal» sayılan radyoaktiflik oranını aşarak büyük bir tehlike yaratmaktadır. *Nükleer kirlenme* havayı, suyu ve toprağı etkiler.

Nükleer tesisler ve güç santralları

● *Hava kirlenmesi.* Nükleer artıkların atmosfere boşaltılması halinde, kirlenmeye neden olan bu nükleer artıkların zamanla uzayda dağılması ve yayılması meteorolojik etkenlere ve tozların tane büyüklüğüne bağlıdır. Uranyum yataklarının işletilmesinde, T devri 3,8 gün olan radon çevredeki havada radyoaktifliğin artmasına yol açan bir etkendir. Nükleer santralların gaz halindeki serpintileri ise reaktörün tipine, yapı malzemesine ve işletme koşullarına bağlıdır. Bu serpintilerin başlıca bileşenleri, havanın ışınlanmasından doğan argon 41 (T = 1,8 saat), döteryumun ve döküntülerin ışınlanmasından doğan trityum (T = 12,3 yıl), kripton 85 (T = 10,8 yıl), iyot 131 (T = 8 gün), fisyon ürünlerinden doğan ksenon 133 (T = 5,2 gün) ve karbon 14'tür (T = 5 800 yıl). Atmosfere boşaltılan nükleer artıkların miktarı çok olabilir, fakat radyoaktiflik zamanla azaldığı için, radyoaktif dozun artışı çevre halkı için büyük bir tehlike yaratmayacak kadar azdır; günümüzde, sivil halkın dayanabileceği radyoaktif doz 0,5 rem/yıl olarak saptanmıştır.

1969'da A.B.D.'de faaliyet halinde olan ve adî suyla çalışan 13 nükleer santralda gözlemler yapılmış ve bunlardan on birinde atmosfere boşaltılan nükleer artıkların izin verilen sınırın yüzde 1'inden daha az olduğu görülmüştü; yalnız eski tip bir santralda oran yüzde 31'i buluyordu. 2000 yılında, nükleer enerjinin en yüksek düzeye ulaştığı varsayılırsa, bir insan bugün izin verilen dozun 10 000'de 3 ilâ 4'ü kadar fazladan bir doz alacak; oysa aynı miktarda enerji klasik santrallarda üretilseydi, kükürt dioksit, karbon monoksit, is ve küllerin atmosfere boşaltılmasından doğan kirlenme, bugün insanların dayanabileceği en yüksek kirlenme oranı olarak kabul edilen düzeyden ortalama on kat daha fazla olacaktı.

Öte yandan, nükleer patlamalardan ileri gelen radyoaktif döküntülerin yarattığı tehlike ise ihmal edilemeyecek kadar önemlidir. 1 mayıs 1973 tarihine kadar bütün dünyada, enerji eşdeğeri trinitrotolüenle değerlendirildiğinde yaklaşık 1 200 Mt'a ulaşan fisyon ya da füzyon türünden 915 nükleer bomba patlatılmıştı. 1 Mt'luk bir bombanın patlaması, stronsiyum 90'dan 143 000 Ci, sezyum 137'den 157 000 Ci, karbon 14'ten 23 400 Ci olmak üzere yaklaşık olarak toplam 330 000 Ci'lik bir etkinlik doğurur. Kısacası, bütün bu patlamaların yarattığı etki son derece önemlidir. Yalnız, fisyon ürünlerinden çoğu çok kısa devirli olduğu için bu etki uzun sürmez. Gene de bütün bu patlamalar doğal radyoaktifliği yaklaşık olarak yüzde 10 oranında arttırmıştır.

● *Suların kirlenmesi.* Nükleer artıkların denizlere ve akarsulara boşaltılması halinde, bu ortamların bazı özelliklerini (akıntı, debi, burgaç) ve artıkların fizikokimyasal yapısını göz önünde tutmak gerekir. Trityum, kripton 85, stronsiyum 90 ve sezyum 137 gibi çok uzun devirli fisyon ürünlerinin yaratacağı radyoaktiflik son derece önemlidir; öbür fisyon ürünlerinin etkinliği de bu düzeyi bulur ama, radyoaktiflikleri hızla azaldığı için bu ürünler uzun süreli bir kirlenme tehlikesi yaratmaz. Güç santrallarındaki sıvı artıklar trityumdan, demir, kobalt ve öbür korozyon ürünlerinin radyoaktif izotoplarından oluşur; derişikliği m^3 başına 1 μCi ile 10 mCi arasında değişen sıvı artıkların üretimi bazı reaktörlerde yılda 10 000 m^3'ü bulur. Fakat bu etkinlik rakama vurulduğunda ne kadar önemli gözükse de, sıvı artıklar genellikle ortamın radyoaktifliğini pek az arttırır. Ayrıca deniz suları, kutulara doldurularak denize atılan katı artıklarla da kirlenebilir: örneğin 1967, 1969, 1971 ve 1972 yıllarında Fransa'da, ağırlığı 48 000 tonu, radyoaktifliği ise 67 000 Ci'yi bulan 75 000 kutu denize bırakılmıştı.

● *Toprakların kirlenmesi.* Nükleer artıkların toprağa gömülmesinde rol oynayan başlıca mekanizmalar iyon alışverişi, yüze soğurma ve sızmadır; radyoelementler toprağın daha ilk santimetrelerinden geçerken bu mekanizmaların etkisiyle tutulur; fakat gene de radyoelementlerin bir kısmı daha derinlere kadar sızabilir ve özellikle çatlakların olduğu yerlerde kuyu örtüsüne kadar ulaşabilir. Çoğu ülkelerde nükleer artıkların tuz ocaklarına gömülmesi bugün için büyük bir sorun yaratmıyor; fakat birkaç yıl içinde artıkların etkinliği çok yüksek bir düzeye varacak (2000 yılında 500 . 10^9 Ci) ve güvenlik bakımından bu artıkların mutlaka katılaştırılması gerekecek; o zaman en büyük sorun, plütonyum 241 (T = 14 yıl), küriyum 244 (T = 18 yıl) ve amerikyum 241 (T = 432 yıl) gibi uranyumötesi elementlerle yüklü artıkların depolanması olacaktır.

Radyoelementlerin kullanımı

Bugün araştırma alanında ve sanayide radyoelement kullanan kuruluşların sayısı çok kabarık, fakat kullanılan radyoaktif kaynakların etkinliği oldukça azdır; oysa tıp alanındaki kaynaklar sayıca çok daha az olduğu halde etkinlikleri büyük bir düzeye ulaşır. Kutular içine sıkıca kapatılmış kaynaklarda bütün güvenlik tedbirleri alınmıştır; eğer kaynaklar sabit bir yerde kullanılmayacaksa tedbirleri iki katına çıkarmak gerekir: hastahanelerde kullanılan radyoaktif kaynaklar (özellikle radon yayan radyum kaynakları), arazide kullanılan gammagrafi kaynakları, maden ve petrol aramada kullanılan nötron kaynakları için çok sıkı tedbirler alınır. Bilgisizlik ya da ihmal yüzünden kaynakların, özellikle kapalı olmayan kaynakların sızıntı yapması ağır sonuçlar doğurabilir. Hastahanelerde tedavi amacıyla kullanılan başlıca radyoaktif kaynaklar iyot 131 (T = 8 gün), altın 198 (T = 2,7 gün), fosfor 32 (T = 14,3 gün) ve itriyum 90'dır (T = 65 saat). Aydınlatma gereçleri sanayiinde, çok yüksek devirli olan radyum 226 (T = 1 620 yıl) yerine, düşük enerjili ışımaları ve metabolizmadaki etkileri nedeniyle radyum 226'dan çok daha az tehlikeli olan stronsiyum 90 (T = 28 yıl), hattâ trityum ve prometyum 147 (T = 2,6 yıl) kullanmak için girişimler yapılıyor.

— Sağ. bil.

HAVA KİRLENMESİ

Hava kirlenmesinin etkileri

Şehiriçi ve şehirlerarası ulaşım yoğunlaştıkça, havanın egzos gazlarıyla kirlenmesi sorunu da günden güne daha çok önem kazanıyor. Bu konuya en çok eğilen ve araştırmalarını en çok bu alanda yoğunlaştıran amerikalı uzmanlar oldu, çünkü istatistikler A.B.D.'de büyük kentlerdeki hava kirlenmesinin yüzde 60'tan çoğunun egzos gazlarından ileri geldiğini gösteriyordu. Avrupa'da ise bu oran henüz yüzde 50'yi geçmez. Nitekim Los Angeles'ta, her gün havaya karışan 9 860 t kirletici maddenin 6 782 t'u, (yani aşağı yukarı yüzde 70'i) arabaların egzosundan çıkıyor. Bu kirletici maddeler, motorların çalışma çevrimindeki patlama sırasında dışarı atılan azot ve karbon oksitleri, yanmamış hidrokarbonlar ve havada çok küçük tanecikler halinde rastlanılan kurşundur. Sorunu bir bütün olarak ele alan incelemeler oldukça yenidir; çünkü bugüne kadar sadece karbonlu gazların silindirlerde tam yanmasından ileri gelen karbon monoksit üzerinde durulmuştu. Sözgelimi 1969'da Fransa'da yayımlanan bir kararname, egzosla dışarıya atılacak karbon monoksit oranını, o tarihten sonra fabrikadan çıkacak motorlar için yüzde 4,5, eski modeller için de yüzde 6,5 olarak sınırlandırıyordu. Ancak, bu kararnamenin uygulanamayacağı çok çabuk anlaşıldı, çünkü, başlangıçta kararnameye uygun olan motorlar, kent içinde

birkaç bin kilometre yaptıktan sonra yüzde 6,5'ten daha çok karbon monoksit çıkarmağa başlıyordu. Bu olay şöyle açıklandı: bir yandan egzos gazlarının arıtılmak üzere yeniden devre*ye (*Ek*) girmesiyle, bir yandan da motorların kent trafiğinde sık sık ralantide çalışmasıyla oluşan tortular, emme devresinde, özellikle karbüratörün gövdesinde ve kelebeğinde birikiyor ve egzos gazlarındaki karbon monoksitle yanmamış hidrokarbonların oranını arttırıyordu. Bu sakıncayı gidermek için çeşitli çarelere başvuruldu. Bunun en kolayı, yakıta, bu tortuların bir kısmını yok edebilecek temizleyici bir madde karıştırmaktır. Bu yöntemle gerçekten ilgi çekici sonuçlar alındı. Örneğin temizleyici madde katılmamış yakıtla çalışan bir motor kent içinde 10 000 km yol yaptıktan sonra yüzde 8 oranında karbon monoksit çıkarır. Yakıta P 903 karıştırıldıktan sonra bu oran yüzde 3,25'e düşer. Yanmamış hidrokarbonların miktarını belirlemek için yapılan deneyler, bu yöntemle çalışan bir motorun egzos gazının artık kesinlikle yanmadığını gösterdi. Yanmamış hidrokarbon oranı başlangıçta 2 200 p.p.m. olan bir motorda bu oran, 10 000 km'den sonra 5 500 p.p.m.'ye yükselir. Yakıta P 903 karıştırılması bu oranı 2 250 p.p.m.'ye düşürür. Ne yazık ki artıklarda her zaman bir miktar kurşun bulunur ve bu madde insan için olduğu kadar makine için de son derece zararlıdır. Kurşun, insan vücudunun dokularına girerek karaciğerde, böbreklerde ve beyinde doku bozukluklarına yol açar. Merkez sinir sistemini bozar ve alyuvar oluşumunu azaltır. Motorda ise emme devresinde tortu birikimini kolaylaştırır, ama asıl sakıncası egzos gazlarını arıtan maddelerin etkisini tamamıyla engellemesidir. Egzos gazlarını arıtmak için bugün iki yöntem biliniyor. Birincisinde, motor daha yeni çalışmaya başlarken yanmayı kolaylaştırmak için motora bir miktar sıcak hava gönderilir ve yanma olayından sonra, henüz yanmamış olan hidrokarbonların büyük bir kısmını yakabilmek için gene taze hava göndererek devam edilir. Bu yöntem gerçi gazların arıtılmasını sağlar, ama uygulaması oldukça güçtür. Daha etkili olan ikinci yöntem ise bir arıtıcı kullanmağa dayanır; motor çıkışına yerleştirilen katalitik bir reaktör* (*Ek*), karbon monoksit, azot oksit ve yanmamış hidrokarbonlar gibi hava kirletici maddeleri kataliz yoluyla su, karbon dioksit ve azot gibi zararsız maddeler haline dönüştürür. Az yer kaplayan, egzos sistemine, tercihen çıkış kolektörünün yakınına kolayca yerleştirilebilen bu aygıtın çalışmasını büyük ölçüde aksatan tek etken, kurşundur; kurşunun çok küçük tanecikler halinde bulunması bile verdiği zararı azaltmaz. Bu kurşun, patlama önleyici madde olarak yakıta katılan kurşun tetraetilli bir bileşikten gelir. Motorların özgül gücünü arttırmak için başlangıçtan beri yapılan sürekli araştırmalar patlama önleyici maddelerin kullanılmasını zorunlu kılmıştı. Ancak bu uygulamanın sonuçlarından biri de, egzostan çıkan gazlarla hava kirlenmesini arttırmak oldu. Gerçekten de, motordan en yüksek özgül gücün sağlanması, bir yandan motorun çalışma hızının sürekli olarak arttırılmasına (bu da gazların tamamıyla yanmasına olanak bırakmaz ve yanmamış hidrokarbonlar atmosfere karışır), bir yandan da doğrudan doğruya kompresörün hacim oranına bağlı olan sıkıştırma basıncının büyük ölçüde yükseltilmesine bağlıdır. Hacim oranı belli bir sınırın ötesine geçemez, çünkü bu sınır aşıldığında, hava-yakıt karışımı ateşlemeden önce kendiliğinden patlar; zamanından önce patlamaya engel olmak için benzine kurşunlu bir madde karıştırılır. Aksi halde, kurşun tetraetil karıştırılmamış bir benzin, bugün piyasada satılmakta olan süper yakıtlardan altı ilâ sekiz derece daha düşük oktanlı olacaktır.

● *Türkiye'de hava kirlenmesi*, başta Ankara olmak üzere, hava değişiminin yeterli olmadığı Bursa ve öbür bazı illerde günden güne önem kazanan bir sorun haline geldi; Haliç'te, İzmit, Gemlik ve İzmir körfezlerinde de çevre kirlenmesi hem halk sağlığı, hem de deniz ürünleri bakımından tehlikeli düzeye yükseldi. Ankara'da, gerek Birleşmiş milletler uzmanlarının, gerek yerli uzmanların yaptığı incelemeler, 1952'de Londra'da ortaya çıkan tehlikeli durumun bir süre sonra bu kentte de söz konusu olabileceğini gösterdi. 1971'de başlayan ve sonraki yıllarda sürdürülen çalışmalar, Kızılay'ın havasında altı aylık kükürt dioksit yoğunluk ortalamasının 1 m³ havada 656 mikrogram olduğunu, bunun bazen 2 348 mikrograma kadar yükselebildiğini (6 ocak 1972), tanecik yoğunluğunun da Ulus'ta altı aylık ortalama olarak 426 mikrogramı bulduğunu, bazen 1 000 mikrogramı bile geçtiğini ortaya koyuyordu. Oysa, Dünya Sağlık teşkilâtınca kükürt dioksitin m³'te 150 mikrogramı, taneciklerin de 75 mikrogramı geçmesi tehlikeli olarak belirlenmişti. Gene bu incelemeler sırasında kış aylarında hava kirlenmesinin yüzde 97,7 oranında ısıtmadan, yüzde 1,6 oranında sanayiden, yaz aylarında da ise yüzde 65,8 oranında ısıtmadan, yüzde 27,7 oranında sanayiden ve yüzde 9,6 oranında motorlu araçlardan ileri geldiği anlaşıldı. Tanecik yoğunlaşmasına da kışın yüzde 87,6, yazın yüzde 41,8 oranında ısıtmanın yol açtığı ortaya çıktı. Bir başka açıdan yapılan araştırmalarda da Ankara'da solunum yolu hastalıklarının, hava kirlenmesinin hızla artmağa başladığı 1960-1968 döneminde 11 kat, kanserin de 9,5 kat arttığı görüldü.

Çevre kirlenmesinde en büyük etken sanayi tesisleri olduğu, bunların yerlerinin değiştirilmesi ise son derece büyük güçlükler gösterdiği için soruna başka yollardan çözüm aramak gerekti. Bu amaçla sanayi bölgelerinde yapılan araştırmalara dayanılarak, sanayi artıklarının çevre kirlenmesine neden olmasını önleyecek tedbirler saptandı ve sanayicilere bildirildi; verilen süre 1975 yılının sonunda dolduğu için söz konusu yerlerde kontrollara başlandı. (LM)

Türkiye'nin, hava kirlenmesinden en çok zarar gören kentlerinden biri: Ankara

KİRSTİNA (Väino), finlandiyalı şair (Tyrnava, Oulu eyaleti 1936). Fransız şiirinden ve Dada'cılıktan etkilenen Kirstina çağdaş finlandiya yeni şiir okulunun önderlerinden biridir. Başlıca eserleri: «*Ova*» (1961); «*Yavaş güneşler*» (1963); «*Doğal dans*» (1965); «*Kır evi*» (1969). [L]

***KİRTE,** Marmara bölgesinde (Çanakkale ili, Eceabat ilçesi) köy. — 812 nüf. (1970). [M]

KİSSİNGER (Henry), amerikalı siyaset adamı (Fuerth, Almanya 1923). Ailesiyle birlikte Almanya'dan ayrılarak 1938'de New York'a yerleşti. 1943'te amerikan uyruğuna geçen Henry Kissinger önce George Washington High School'da, sonra da Harvard'da siyasal bilimler öğrenimi yaptı. 1971 yılına kadar Harvard'da ders veren Kissinger, eyalet valisi Rockefeller'in aracılığıyla amerikan siyasal çevrelerine girdi; başkan Eisenhower, Kennedy ve Johnson'ın dış siyaset danışmanı oldu. Siyasal düşüncelerini özellikle *Nuclear Weapons and Foreign Policy* (Nükleer silâhlar ve dış politika) [1956] ve *A World Restored: Castlereagh, Metternich and the Restoration of Peace 1812-1922* (Onarılmış dünya: Castlereagh, Metternich ve barışın ihyası 1812-1922) [1957] adlı yapıtlarında açıklayan Kissinger nükleer silâhların kullanılmaması için klasik silâhlanmaya önem verilmesini savundu. Öte yandan, *The Troubled Partnership: A Reappraisal of the Atlantic Alliance* (Dertli ortaklık: Atlantik paktının yeni bir değerlendirmesi) [1965] adlı yapıtında da A.B.D.'nin ve de Gaulle'ün uyguladığı dış siyaset anlayışını çözümledi.

Aralık 1968'de Richard Nixon tarafından ulusal güvenlik özel danışmanlığına atandı ve böylece amerikan dış siyasetinin kuramcısı oldu. Nixon kendisine önemli ve oldukça zor görevler yükledi. Temmuz 1971'de Çin'de bir süre gizli olarak siyasal ilişkilerini sürdüren Kissinger ekim ayında Pekin'e giderek Nixon'ın Çin'e yapacağı ziyaretin hazırlıklarını düzenledi. Birkaç ay sonra, Kuzey Vietnam temsilcileriyle gizli toplantıya oturdu; nisan 1972'de Moskova'ya gitti, daha sonra Japonya'yı, haziranda da tekrar Pekin'i ziyaret etti. Bir ay sonra, Güney Vietnam temsilcileriyle konuşmak için Saygon'a gitti. Eylül ayında S.S.C.B.'ye yaptığı yeni bir ziyaret sovyet-amerikan ilişkilerinin canlılık kazanmasına yol açtı. Ülkesi tarafından Fransa'ya gönderilen Kissinger, Paris konferansında Kuzey Vietnam delegelerinin başkanı olan Le Duc Tho ile birçok kere görüştü. Ancak, A.B.D.'nin, aralık ayında Kuzey Vietnam'ı bombalaması bu görüşmelerin kesilmesine yol açtı. Görüşmeler 1973'te Paris'te ve Pekin'de yeniden başladı; sonuç olarak Kissinger ve Le Duc Tho 23 ocakta bir anlaşma metni hazırlayarak birkaç gün sonra imzaladılar. Atlantik birliğini genişletmek isteyen H. Kissinger nisan 1973'te «yeni atlantik şartı» kavramını ortaya attı. Amerika'nın batı üzerindeki vesayetini bir kere daha ileri süren Kissinger, bu sözleriyle, A.B.D. ile Amerikalılardan bağımsız olarak hareket etme imkânı ellerinden alınmak istenen avrupalı müttefikleri arasında ciddî bir gerilimin doğmasına yol açtı. Gerilim, ekim ayında meydana gelen dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) ve petrol buhranı sırasında, Kissinger'ın Dokuzlar'dan arap siyaseti ve enerji konusunda A.B.D. siyasetini izlemelerini istemesi üzerine iyice arttı. Bu tutum, başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde şiddetli protesto olaylarına yol açtı. Kissinger tarafından ilân edilen «Avrupa yılı» bir bozgunla son bulmuş oldu. Ancak, Kissinger'ın Madrid, Londra, Bonn ve Brüksel'i ziyaret etmesiyle (ocak 1974) A.B.D. ile Avrupa ülkeleri arasındaki diyaloğun devamı sağlanabildi.

Bu arada, ağustos 1973'ten beri dışişleri bakanlığı ve Beyaz saray danışmanlığı görevini sürdüren H. Kissinger, Çin ve S.S. C.B.'ye karşı bir yumuşama siyaseti güttü. Mart 1974'te Moskova'yı ziyaret etmesi amerikan-sovyet ilişkilerinin güçlendiğini kanıtladı.

Henry **KISSINGER**

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; Allen-Gamma (LAROUSSE)

Ancak, Kissinger'ın asıl çabası israil-arap çatışmasını sona erdirmek konusunda oldu. Bir barış konferansı düzenlemeyi amaçlayan Kissinger'ın Yakındoğu'yu ziyareti (aralık 1973), bir süre sonra, Cenevre konferansının başlamasına yol açtı, ama Suriye bu konferansa katılmadı. Bunun üzerine Kissinger, mart 1974'ten başlayarak İsrail ve Suriye arasında Golan konusunda sürdürülen görüşmelere aracılık etti.
Kissinger «adım adım barış» adını verdiği bu çabasını 1975'te de sürdürmek zorunda kaldı. Sonunda elde edebildiği tek sonuç da arap dünyasının bölünmesi pahasına Mısır ile İsrail arasında bir ön anlaşma imzalanmasını sağlamak oldu. Bu anlaşma İsrail ile anlaşmazlık halindeki öbür arap ülkelerini barışa zorlayamadığı gibi Mısır'ı da bunların düşmanları arasına kattı.
Kissinger'ı 1974 ve 1975 yıllarında en fazla uğraştıran konulardan biri de Türkiye'nin Kıbrıs*a (*Ek*) müdahalesi oldu. Olayın başında Türkiye'nin askerî müdahalesini önlemeğe çalışan ve sonunda çabaları boşa giden Kissinger daha sonra da bölgede barışa dönüş için verimsiz bir aracılık görevi yüklenmek zorunda kaldı. Kıbrıs olayı yüzünden amerikan kongresinin, taraflar arasındaki ikili* anlaşmalara (*Ek*) aykırı olarak Türkiye'ye karşı silâh ambargosu uygulaması (şubat 1975), A.B.D.'nin Türkiye'yi haşhaş* (*Ek*) ekmekten caydırmak amacıyla uyguladığı baskılar, Türkiye'nin de silâh ambargosuna karşı misilleme olmak üzere Türkiye'deki amerikan üs ve tesislerinin çalışmasını durdurması (temmuz 1975) Kissinger'ı kongre ile sürekli bir tartışma içine sürükledi. (LM)

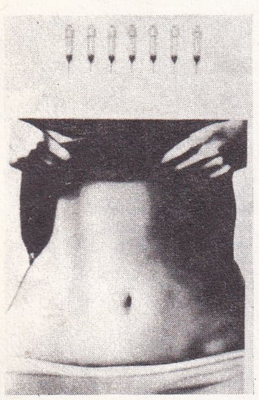

Peter KLASEN «Face no 1» (1970) [Mathias Fels galerisi]

***KİŞİ** i. — ANSİKL. 1971'de Anayasa'da yapılan değişikliklerde kişi güvenliğine ve dokunulmazlığına bazı sınırlamalar getirildi. (Bk. HÜRRİYET, *Ek*.) [M]

KİT [kit] i. (*avadanlık çantası* anlamında ing. k.). Alıcının kendi kendine birleştirip monte edebileceği şekilde hazırlanan ve montaj planıyla birlikte satılan parçaların tümü: *Mobilyalar, oyuncak gemiler, bir hi-fi ses düzeni v.d. kit şeklinde satın alınabilir.* (L)

KİTAJ (Ronald), amerikalı ressam (Cleveland 1932). Coopper Union (New York), Viyana Güzel Sanatlar akademisi ve Oxford'da Ruskin School of Drawing'deki dersleri izledi. Yapıtlarında pop'art anlayışına uygun olarak resimli roman, graffiti ve gazete parçalarından, eski masallara telmihlerden ve Amerika yerlilerinin desenlerinden yararlandı. Canlı renklerle işlediği tabloları, çokmerkezli ve karmaşık bir düzene göre kurulmuştur. 1958'den bu yana Londra'da yaşayan Kitaj ingiliz pop'art'ını, özellikle de Allen Jones, David Hockney ve Patrick Caulfield gibi sanatçıları büyük ölçüde etkiledi. (L)

Glafkos KLERIDES

***KİTAPÇILIK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1971'de 6 542, 1972'de 6 913, 1973'te 7 479, 1974'te ise 6 883 kitap derlendi ve basıldı. (M)

***KİTİON**, Kıbrıs'ın güney kıyısında (bugün Larnaka) antik şehir. — Son Kıbrıs devrinde ticaret merkezi ve gemilerin geçebildiği bir kanalla denize bağlı bir liman olan şehir M.Ö. XIV. yy.dan itibaren surlarla korunmuş bir kaledir. İlk surlar kerpiçtendi ve M.Ö. XIII. yy.da yıkıldı. Yerlerine Enkomi*ninkileri (*Ek*) andıran kyklops usulü büyük surlar yapıldı. M.Ö. 800'e tarihlenen büyük bir fenike tapınağı Son Bronz çağına ait şehrin kalıntıları üzerinde bulundu (1967-1971), ama son yıllarda yapılan araştırmalar sadece bir Fenike kolonisinin söz konusu olmadığını, Kition'un tarihinin Son Bronz çağına kadar dayandığını kanıtladı. 1969 ve 1970'te art arda bulunan ve aynı devire tarihlenen üç tapınak ve birçok heykelcik bu dinî merkezin önemini gösterir. M.Ö. XIV. ve XIII. yy.lardan kalma mezarlarda bazen yerli çömlekten daha bol Mykenai vazosu bulundu. Peloponnesos üslûbuyla yapılmış seramik (Mykenai III C I adı verilir) Enkomi ve Kition gibi birçok Son Bronz çağı merkezine gelen Akalar kolonlarına bağlanır. Akalardan az sonra bu şehirler Deniz kavimleri denen işgalciler tarafından yıkılıp yağmalandı. Mezarlarda bulunan eşya Kition ile Mısır arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koyar. 1970'te, eski şehrin sanayi mahallesinde büyük demir ve bakır atelyeleri bulundu. (L)

R. KITAJ: «The Man of the Woods and the Cat of the Mountains» (Orman adamı ve dağ kedisi) [1973], (özel kol.)

***KİTLE** i. — Etoloji. *Kitle etkisi*, aynı türden çok fazla sayıda hayvanın, sınırlı bir alana yığılması yüzünden ortaya çıkan düzen bozukluklarının tümü.

— ANSİKL. *Kitle etkisi*'nin yol açtığı değişiklikler dış yapıda ve davranışlarda kendini gösterir: boy küçülmesi, doğum azalması ve saldırgan ilişkilerin artması. Genel olarak birey elverişsiz yaşama koşulları altında yaşarsa gelişmesi bozulur: yiyecek azlığı ve bunların dışkılarla kirlenmesi bireyin boyca küçülmesine yol açar. Dar bir alanda yetiştirilen bir fare topluluğunda doğumlar hızla azalır ve sayı bakımından belirli bir miktara iner. Aynı zamanda böbreküstü bezlerinde bir büyüme ve hayvanlarda saldırganlık artışı görülür.
Kitle etkisinin belirme koşulları çok değiştir. *Zonocerus*'ların üç-dört tanesi 3 600 sm^3'lük bir kavanoza konduğu zaman bunlarda bir büyüme gecikir. Kitle etkisi belirtileri bakımından küme* etkisine (*Ek*) karşıttır. (L)

KİTOJ, Sibirya'da, Angarsk yakınında Angara'ya kavuşan ırmak; 250 km. Serovo kültürünün (—2500 ile —1700 arası) yerini alan Altcilâlıtaş devri *Kitoj kültürü* bu ırmağın adıyla anılır. Bu kültürde iktisadın temeli balıkçılıktır. Başlıca yenilik yeşimtaşı cilâcılığıdır. (L)

***KİTRELİ** veya **LEMYE**, İç Anadolu bölgesinde (Niğde ili, Merkez ilçesi, Çiftlik bucağı) kasaba. — 3 484 nüf. (1970). [M]

KİTSCH i. ve sıf. (alm. k.). Çağdaş santl. Zevksizliği, gülünç ve garip denilecek kadar aşırılığa vardıran yapıtları belirtmek için kullanılan terim.

— ANSİKL. Bu «zevksizlik» çok çeşitli yaratılarda (villalar, mobilyalar, giysiler, nesneler, fotoğraflar, baskılar, hattâ edebiyat ya da müzik parçaları) karşımıza çıkar, fakat hepsinin ortak özelliği, belli bir çağın bütün üslûp verilerini biraraya toplaması, çoğu zaman da abartarak kullanmasıdır. Bu tür eserlerin garip, bazen saçma, çoğu zaman da gülünç olması, bağlı oldukları tarihsel ve sanatsal bütün içinden çekilip alınarak tek başına işlenmiş olmalarından ileri gelir. Eleştirmen Gillo Dorfles ile *Kitsch* dergisinin kurucuları (Jacques Sternberg, Roland Topor* [*Ek*] ve Roman Cieslewicz* [*Ek*]), nesnelerin doğal biçimlerini bozarak bütün ilgiyi bu yeni biçimlerin garip, hattâ fantastik görünümlerine çekme sanatının yayılmasına önayak oldular. Bütün verilere dayanarak, «1900» dönemi *modern style* denilen yeni bir üslûpla *kitsch*'in baş tacı edildiği bir evre olarak kabul edilebilir. Fakat kitsch kavramını daha da genişleterek bir uygarlığın bütün kalıplaşmış örneklerine, özellikle de ikonografisine uygulamak mümkün: nitekim sosyolog Abraham A. Moles de kitsch'i bu açıdan inceler. (L)

***KİTTİKACHORN** (Thanom), taylandlı mareşal ve siyaset adamı. — Kasım 1971'de tüm yönetimi eline geçirdi ve başkanlığını yaptığı devrimci bir meclis kurdu. Ekim 1973'te öğrenci kesiminde başgösteren ve askerî bir rejimin kurulmasını amaçlayan ayaklanma sonucu görevinden istifa etti. (L)

***KLAKTONİYEN** sıf. ve i. — ANSİKL. Swanscombe'de bulunan klaktoniyen tipteki yontma taşlar Mindel'in buzullaşmasından önceye rastlayabilir, yani 400 000 yıldan daha eski olabilir. Abbeville kültürüyle çağdaş olan klaktoniyen tekniği gerçekte Aşöleyen boyunca sürdü. Orta safhada (Klaktoniyen II) yontma taşlar genellikle moustier sanayiine uygun değişikliklere uğramıştır. (L)

KLAPHECK (Konrad), alman ressamı (Düsseldorf 1935). Düsseldorf Güzel Sanatlar akademisinde (1954-1958) Bruno Goller'in öğrencisi oldu, kısa süre içinde Yves Tanguy, René Magritte ve Max Ernst gibi gerçeküstücülerin etkisine kapıldı. Ama 1955'te donuk bir kesinlik ve gerçeklikteki ilk yazı makinesini çizdi; böylece 1920'lerdeki *neue Sachlichkeit* akımını sürdürmüş oluyordu. Nesnel bir anlayışla çizilen bir yazı makinesi resminde, öznelliğe de yer verilebileceğini sezen Klapheck, bilinçaltındakileri yansıtabilecek nesne ve temaları araştırdı; bu nesneler ona göre yazı makineleri, dikiş makineleri, telefonlar, alarm düdükleri, musluklar, ayakkabı kalıpları, bisiklet zilleri olabilirdi. André Breton'un da dediği gibi Klapheck'in eserleri gerçeküstücülüğün en son sınırlarındadır, ama pop'art'a, hattâ amerikan aşırı gerçekçiliğine de yaklaşır. (Bk. GERÇEKÇİLİK, *Ek*.) [L]

KLASEN (Peter), alman ressamı (Lübeck 1935). 1956'dan 1959'a kadar Berlin Güzel Sanatlar akademisinde okudu, sonra Paris'e yerleşti. «Büyülü gerçekçilik»e yakın bir figüratif alman sanat akımını benimseyerek donuk, parlak, ama cinsellik dolu mekanizmalar çizdi. İlkin tablolarına bazı eşya ekledi, sonra yapıştırmaya yöneldi, renkli yapıştırmalar yaptı, ardından delikli resim kalıbı ve aerograf kullanarak renkli yapıştırmalarının fotoğrafını çekti. 1967'den sonraki tablolarında düzen öğesi ağır basar. Klasen tablolarında erotizm havasını yaratabilmek için çoğu zaman kadın vücudunun çeşitli bölümleriyle (gözler, ağız, göğüsler, bacaklar) günlük yaşantıdaki bazı gerçekleri simgeleyen görüntüleri (çöp tenekeleri, elektrik gereçleri, sağlık tesisatı) birarada kullandı. Böylece beklenmedik, fakat oldukça anlamlı durumlar ve karşıtlıklar yaratmış oldu. (L)

***KLASİK** sıf. — Sil. ve Savunma. *Klasik savaş*, yalnız klasik silâhların kullanıldığı savaş. || *Klasik silâhlar*, nükleer, biyolojik ve kimyasal silâhlar dışında, kara, hava ve deniz ordularında kullanılan her çeşit silâh donanımı. (L)

Klasik Türk Musikisi Devlet korosu, klasik türk musikisinin tanıtılması ve geliştirilmesi amacıyla, Kültür bakanlığına bağlı olarak İstanbul'da kurulmuş müzik eğitimi kurumu. 1975'te yürürlüğe konan tüzükte koronun, şef, şef yardımcıları, müzikolog ve teknik elemanlar ile ses ve saz sanatçılarından oluşması, sınavla alınacak öğrencilerin yetiştirilmesi ve topluluğun gerek yurt içinde, gerek yurt dışında konserler vermesi öngörüldü. (M)

KLASMATOZ i. (fr. *clasmatose*). Biyol. Bazı hücrelerin sitoplazmalarının bir kısmını dışarıya doğru çıkarma süreci.

— ANSİKL. *Klasmatoz*, Ranvier (1890) tarafından ortaya çıkarıldı. Hücreden ayrılan sitoplazma kısımları hücre çevresindeki boşluklarda serbest kalır ve orada çeşitli biyokimyasal değişikliklere uğrar. Canlı öğelerin elektronik mikroskopla, özellikle mikrosinematografiyle incelenmesi bu olayı kesin olarak belirleme ve birçok hücreye genelleştirme olanağı sağlamıştır. Hücreden kurtulan bu sitoplazma kısımları çözülüp parçalara ayrılarak orada ya da uzakta etki gösterebilen yeni öğeler sağlar. Klasmatoz sadece morfolojik bir olay değil aynı zamanda önemli fizyolojik bir olaydır. Akyuvarlar yer değiştirirken uzantılar çıkarırlar; bu uzantılar koparak hücre çevresinde serbest kalır. Dalakta ise megakaryosit*ler pek çok klasmatoz süreci geçirirler. (L)

KLATRAT i. (fr. *clathrate*). Kim. Hidrokinonun kripton ya da ksenonla verdiği bileşik. (Bu asal gazların atomları, hidrokinon molekülleri arasında bulunan aralıklara sanki bir kafes içindeymiş gibi yerleşmiştir.) [L]

Foto. M. Fels galerisi, Polydros Anastasselis-Gamma, Marlborough Fine Art-Londra (LAROUSSE)

***KLAUS** (Josef), avusturyalı siyaset adamı. — Şubat 1964 - mart 1970 arasında federal şansölye olarak görev yaptı, önce bir koalisyon hükûmetini (dışişleri bakanlığında sosyalist Kreisky vardı) yönetti, daha sonra 1966 yılında aynı siyasal düşüncedeki milletvekillerinden kurulu kabineye başkan oldu. Parlamentoya olumlu bir bütçe (bk. AVUSTURYA, *Ek*) sunan başbakan Klaus partisinin mart 1970 seçimlerini kaybetmesi üzerine hükûmet başkanlığından ayrılmak zorunda kaldı: mayısta halkçı parti başkanlığını Hermann Witholm'a bıraktı; ekim ayında da milletvekilliği görevinden ayrıldı. (L)

***KLAVYE** i. — Graf. santl. *Provalı klavye,* metinlerin dizilmesinde kullanılan ve aynı anda hem delikli şerit, hem de klavyeciye dizgi yanlışları üstüne bilgi verecek ya da tashih provası olarak kullanılacak bir prova hazırlayan delgi klavyesi. || *Provasız klavye,* dizgi işlerinde kullanılan ve delikli şerit hazırlarken aynı anda bir tashih provası hazırlayamayan delgi klavyesi.

— ANSİKL. *Provasız klavye,* dizgi yanlışı tehlikesinin pek az olduğu gündelik, basit metinlerin dizilmesinde kullanılırken, *provalı klavye* özellikle birkaç prova üzerinde düzeltilmesi gereken önemli ve çok çeşitli baskı işleriyle uğraşan basımevlerinde kullanılır. Aslında tashih provası klavyecinin dikkatini dağıtarak üretim hızını düşürür. Böyle bir prova kullanılmadığı zaman daha başka denetleme yollarına da başvurulabilir: son delikli kodun, son basılan harflerin bir ekranda görünürleştirilmesi gibi. (L)

***KLEBE** (Giselher), alman bestecisi. — Son besteleri arasında şunları sayabiliriz: *3. senfoni* (1966); pop topluluğu ve orkestra için senfonik bir parça olan *Herzschlage, Furcht, Bitte und Hoffnung* (1969); Goethe'den esinlenmeli *Das Marchen von der schönen libi* operası (1969); *4. senfoni* (1971); klavsen ve oda orkestrası için bir *Konçerto* (1972). [L]

Kléber-Colombes, 1910'da kurulmuş fransız anonim şirketi; otomobiller, tarım makineleri ve uçaklar için lastik, ayrıca, çeşitli sanayi dalları için işlenmiş kauçuk yapımında da uzmanlaşmıştır. (L)

***KLECKİ** (Paul), isviçreli besteci ve orkestra şefi. — (öl. Liverpool 1973). [L]

KLEİN (Ota), çekoslovakyalı felsefeci (Prag 1921 - Cerisy-la-Salle 1968). Psikoloji ve felsefe öğreniminden sonra gazetecilik yaptı. Özellikle, modern insanın yaşam tarzıyla ilgili sorunlarını inceledi. *«Kavşaktaki uygarlık»* (1972) adlı ortak yapıtın yayımlanmasına katıldı. (L)

***KLEMPERER** (Otto), alman asıllı orkestra yönetmeni. — (öl. Zürich 1973). 1971'de israil uyruğuna geçmişti. (L)

KLERİDES (Glafkos), kıbrıslı siyaset adamı (Lefkoşe 1919). Avukattı, Makarios'un yakın iş arkadaşlarından biri oldu; bağımsızlığın ilân edilmesinden önce kurulan Lefkoşe'deki geçiş hükûmetinde adalet bakanlığı yaptı. Nisan 1960'ta Temsilciler meclisi başkanı seçildi. Ilımlı bir siyaset izlemesi nedeniyle adanın geleceği konusunda sürdürülen toplumlararası görüşmelerde kıbrıslı rumların delegasyonuna başkanlık etti. Burjuvazinin desteğini sağlayan Klerides Makarios'a oranla daha bağımsız bir siyaset izlemeğe başladı ve şubat 1969'da Birleşik Demokratik partiyi kurdu. Bu parti doğrudan doğruya toplumlararası bir anlaşma tezini savundu ve Grivas'ın çetecilerine karşı çıktı. Yunanistan'daki askerî cuntanın düzenlediği hükûmet darbesi sonucu Makarios'un yerini alan (15 temmuz 1974) Nikos Sampson Türkiye'nin askerî müdahalesiyle (20 temmuz 1974) devrilince Glafkos Klerides Temsilciler meclisi başkanlığının yanı sıra cumhurbaşkanlığını da üzerine aldı (23 temmuz) ve Makarios yeniden adaya dönünceye kadar (aralık 1974) bu görevi sürdürdü. Görevde kaldığı süre içinde türk toplumuyla bir anlaşmaya varılması konusunda oldukça uysal bir politika izledi. Ancak, Makarios'un dönüşünden sonra cumhurbaşkanlığından ayrılmak zorunda kaldı ve katıldığı toplumlararası görüşmelerde de Makarios'un direktifine göre hareket etmesi gerekti. Bu yüzden ilk defa 1975 ortalarında bu görevden istifa edeceğini açıkladı. O tarihte yunan hükûmetinin müdahalesiyle önlenen istifa ocak 1976'da gerçekleşti ve Klerides görüşmeciliği kesinlikle bıraktığını açıklarken Makarios'u da anlaşma yerine anlaşmazlık taraflısı olmakla suçladı. Klerides'in böyle bir karar vermesine, Kıbrıs sorununun çözümü için taraflar arasında öneri alıp verme anlaşmasının uygulanması sırasında Makarios'un kaypaklık etmeğe kalkışması ve bununla ilgili anlaşmayı bozmak istemesi sebep oldu. Klerides bu davranışı eleştirerek bazı açıklamalar yapınca Makarios tarafından Türklerle gizli anlaşma yapmakla suçlandı. (LM)

***KLİMA** veya **KLİMA CİHAZI** i. — ANSİKL. Teknol. Yeni *klima cihazları* artık bütün yıl çalışacak şekilde tasarlanıyor: yazın havayı serinleten soğutucu devre, kışın tersine çevriliyor ve ısı pompası olarak çalıştırılıyor (ısıyı kondansör üretir). [L]

KLİNDAMİSİN i. (fr. *clindamycine*). Ted. Linkomisin* türevlerinden olan ve solunum enfeksiyonlarına karşı önemli etki gösteren yarı sentetik antibiyotik.

— ANSİKL. Bir 7-kloro-7-dezoksi-linkomisin olan *klindamisin,* makrolitler grubuna (eritromisin, oleandomisin, spiramisin) yakındır, ama kimyasal bakımdan bu maddelerden değişik bir bileşimi vardır. Klindamisin bakteri öldürücü bir maddedir; mikropların gelişmesi için gerekli proteinli maddelerin yapımını önleyerek etki sağlar. Ağızdan verildiği zaman etkili olur. (L)

KLİRENS i. (ing. *clearance*). Bir organ ya da dokunun organizmadaki bir sıvıdan belirli bir maddeyi ayırıp atma gücünü gösteren katsayı.

— ANSİKL. *Klirens,* belirli bir anda, bir zaman birimi içinde ayrılıp atılan madde miktarlarıyla o anda sıvıda bulunan maddenin yoğunluğu arasındaki orandır; bu oran, belli bir zaman aralığında o maddeden tamamen arınacak sıvının farazî miktarına denktir. (L)

***KLİŞE** i. — Graf. santl. *Plastik klişe,* linoleum yerine daha çok plastik ya da kauçuktan hazırlanan ve tipo baskıda kullanılan kabartmalı baskı klişesi. (L)

KLOFİBRAT i. (fr. *clofibrate*). Ted. Kandaki yağları (lipitler) ve kolesterolü ayarlayıcı ilâç.

— ANSİKL. Ağız yoluyla aylarca alınabilen *klofibrat* kanda kolesterol ve trigliserit oranını düşürür. Bundan dolayı damar sertliği belirtilerini önlemek ve gidermek amacıyla kullanılır. (Damar sertliğinin en başta, kanda aşırı miktarda kolesterol bulunmasından [hiperkolesterolemi] ileri geldiği bilinmektedir.) Klofibrat, nedeni belli olmaksızın oluşan ya da başka bir hastalıktan ileri gelen hiperlipemiye (kanda yağların artması) karşı da etkilidir. (L)

KLOMİFEN i. (fr. *clomifène* ya da *clomiphène).* Kadın-doğum. Yumurtlama*yı sağlayan 1-p (dietilamino-etoksi) fenil, 1, 2-difenil kloro-etilen sitrat'ın yaygın adı.

— ANSİKL. *Klomifen* sitrat, steroit yapıda olmayan sentetik bir bileşiktir; östrojen yapıcı etkisi güçlü bir cisim olan klorotrianizene oldukça benzer. Klomifen hayvanda gonadotrofin oluşumunu önleyerek yumurtlamayı durdurduğu halde insanda tamamen farklı bir etki gösterir: östrojenlere karşı olan etkinliği hipotalamus-hipofiz ekseni üstünde dolaşan östrojenlerin önleyici etkisini yok ederek yumurta yapımını sağlar. 1968'de piyasaya çıkan bu ilâç, yumurta oluşamadığı için çocuk yapamayan kadınlarda yumurta oluşumuna ve gebeliğe olanak sağlar. Tedavi hekim gözetiminde olmalıdır, çünkü yumurtalıkların aşırı çalışması ve kist oluşumu sık görülen olaylardandır. Gebelik, klomifen kullanıldığı bir döneme rastlamışsa ikiz doğurma olasılığı bir zamankinden on kat fazladır. Yumurta yapamamaktan ileri gelen kısırlıklarda başarı oranı yüzde 30 dolayındadır. (L)

KLONİDİN i. (fr. *clonidine*). Tansiyon yüksekliğine karşı kullanılan, imidazolin türevi ilâç. *(Klonidin* merkez sempatik sinir gerginliğini giderek etki gösterir. İlâç zehirli değildir; rahatlıkla kullanılabilir. Yalnız çökkünlük hallerinde kullanılmamalıdır.) [L]

KLORENDİK sıf. (fr. *chlorendique*). Kim. Yapısında klor bulunan bir asit ile bir anhidrit için kullanılır.

— ANSİKL. *Klorendik asit* $C_9H_4Cl_6O_4$, alkolde çok çözünen, klorendik anhidritin hidroliziyle elde edilen billûrsu bir toz şekindedir. Bu asit, polyester reçinelerinin ve boyalarının yapımında çok önemli bir başlangıç maddesi sayılır. Boyarmaddelerin, eriticilerin ve böcek öldürücü ilâçların üretiminde ara madde ve plastikleştirici olarak kullanılır.

Klorendik anhidrit $C_9H_2Cl_6O_3$, asetonda, benzende ve toluende çözünen, maleik anhidrit ile heksakloropentadien arasındaki Diels-Alder tepkimesinden elde edilen billûrsu bir tozdur. Bu bileşik, ateşe dayanıklı polyester reçinelerinin, epoksit reçinelerinin yapımında ve kimyasal bireşimlerde ara madde olarak kullanılır. (L)

***KLOROPLAST** i. — ANSİKL. Son yıllarda yapılan çalışmalar yeşil hücrelerin herhangi bir kuşağında (özellikle öglenalarda) *kloroplast* yitiminin tersinmez olduğunu gösterir; bu durum söz konusu organitin genetik sürekliliğiyle açıklanabilir (bir kloroplast D.N.A.'nın varlığı). Böyle olmakla birlikte kloroplast oluşumunun yeniden başlaması için hücre çekirdeğindeki D.N.A.'nın da işe karışması gereklidir. Kloroplast oluşumu ışık varsa kolaylaşır, glikoz varsa güçleşir. Bütün bu nitelikler plastitleri mitokondrilere yeniden yaklaştırmaktadır (eskiden bunlar birbirinden apayrı tutulurdu). [L]

KLOROSÜLFİT i. (fr. *chlorosulfite*). Kim. Klorosülfüröz asidin tuzu veya esteri. (Alkoylklorosülfitler RSO_2Cl, tiyonil klorürün $SOCl_2$ bir alkol üzerine katılmasıyla elde edilir, az kararlı olan bu bileşikler hafifçe ısıtıldığında alkoyl klorür ve kükürt dioksit vererek ayrışır.) [L]

KLOROSÜLFÜRÖZ sıf. (fr. *chlorosulfureux*'den). Kim. Sülfüröz asidin birincî klorürü olan HSO_2Cl formülündeki asit için kullanılır. (L)

***KLOSE** (Margarete), alman kadın şarkıcı. — (öl. Berlin 1968). [L]

KNAUS (Hermann), avusturyalı kadın hastalıkları hekimi (Sankt Veit An Der Glan, Kärnten 1892-Graz, Steiermark 1970). 1930'da japon hekim Kiusaku Ogino ile birlikte «Ogino* - Knaus kanunu» diye bilinen kısırlaştırma yöntemini buldu. H. Knaus insanda üreme fizyolojisiyle ilgili birçok araştırma yayımladı. (L)

***KNİDOS.** Esk. coğ. Anadolu'da Karia bölgesinde, Reşadiye yarımadasının ucunda (Datça ilçesi) şehir.

— Arkeol. 1967'de amerikalı arkeolog İris Cornelia Love yönetiminde başlatılan ve halen sürdürülmekte olan kazılarda odeon açıldı, Helenistik ve Roma çağına ait evler ortaya çıkarıldı, şehrin doğusundaki nekropole (mezarlık) çalışıldı ve anıtsal denilebilecek mezarlardan bazıları araştırıldı. Knidos'ta yapılan çalışmaların en önemli sonuçlarından biri de şehrin yukarı kısmında, 18 sütunla çevrili yuvarlak podyumun bulunması oldu. Ünlü heykelci Praksiteles'in yaptığı çıplak Afrodit heykelinin bulunduğu tapınağın burada olduğu ileri sürülür. (M)

***KNİTTEL** (John), almanca yazan isviçreli yazar. — (öl. Maienfeld, Graubünden 1970). [L]

***Knoll international,** mobilya yapım şirketi. — 1969'da Knoll, amerikalı mimar Warren Platner'in yarattığı model üzerinden çelik koltuklar yaparak seri mobilya yapımına başladı. Ertesi yıl ilk defa bir fransız dizaynırının, Marc Held'in yapıtlarıyla ilgilenerek sanatçının iki salıncaklı koltuğunu ve bir pufunu dünyaya tanıttı. Ayrıca şilili ressam Sebastian Matta'nın tasarladığı köpükten koltuk takımını hazırlayıp piyasaya çıkardı. 1972'de Dekoratif Sanatlar müzesi, «bir ticaretevinin sanat uğraşısı» tezini ön plana çıkararak bu şirketin yapıtlarına ayrılmış bir sergi düzenledi. (L)

KNOW HOW i. («nasıl yapıldığını bilmek» anlamında ing. deyim). *Know how mukavelesi,* taraflardan birinin diğerine, bütün üretim araçlarını ve genel olarak, tescil (berat) konusu olsun veya olmasın, bir teknik ve bir üretim işleminin kurulmasına olanak sağlayacak her türlü bilgiyi vermesi. (Uygulamada, *know how mukavelesi* bilgi, eğitim ve tecrübe sonuçlarının bütününü kapsamına alır. Know how verilmesi çoğun-

C.H.P.-M.S.P. koalisyon pazarlığı sırasında iki partinin liderleri, B. Ecevit (sağda) ve N. Erbakan

lukla bir berat [müseccel marka] satışı veya devriyle birlikte olur. İş hayatında know how'ın etkisi gitgide artmaktadır.) [L]

***KOALİSYON** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1973 seçimlerinde hiç bir siyasî partinin tek başına hükûmet kurmağa yeterli oyu sağlayamaması (C.H.P. 185, A.P. 148, M.S.P. 49, D.P. 44 üyelik) yeni bir koalisyon hükûmetleri döneminin başlamasına sebep oldu. En fazla oyu alması nedeniyle hükûmeti kurma görevi önce C.H.P. genel başkanı Bülent Ecevit'e, bu partinin bir koalisyon ortağı bulmakta başarı gösterememesi üzerine de görev A.P. lideri Süleyman Demirel'e verildi. Ancak Demirel de Demokratik partinin, işbirliğine yanaşmaması sebebiyle bir sonuca varamadı ve cumhurbaşkanı C.H.P. liderinin işi yeniden üzerine almasını istedi. C.H.P. ile M.S.P. arasında uzun süren bir pazarlıktan sonra taraflar 150 maddeyi aşkın bir koalisyon protokolu üzerinde anlaştılar. Bu anlaşma gereğince kurulan hükûmet ancak 7 şubat 1974'te göreve başlayabildi. O tarihe kadar da işler Talu* (*Ek*) hükûmeti tarafından yürütüldü. C.H.P.-M.S.P. koalisyonunda ikinci partinin genel başkanı Necmettin Erbakan* (*Ek*) başbakan yardımcısı oldu ve bir devlet bakanlığı ile adalet, içişleri, ticaret, sanayi ve teknoloji, tarım bakanlıkları M.S.P.'ye verildi. Pazarlıkta en küçük ayrıntılara kadar inildiği halde koalisyonun ömrü kısa oldu. İlk anlaşmazlık Cumhuriyet'in 50. yıldönümü vesilesiyle çıkarılması kararlaştırılan genel affın kapsamı üzerinde çıktı. M.S.P.'liler Türk Ceza kanununun 141. ve 142. maddelerinden hüküm giymiş olanların aftan yararlanmalarına karşı çıkıyordu. Tartışmalar sonunda anlaşmazlık çözüme bağlandıysa da kanunun Meclis'te görüşülmesi sırasında M.S.P.'liler başlangıçtaki düşüncelerine uygun biçimde oy kullandıkları ve bu konuda öbür partilerle işbirliği yaptıkları için tasarı C.H.P.'nin istemediği biçimde kanunlaştı. Bununla birlikte C.H.P. bu anlaşmazlığı koalisyonu sona erdirmek için bir sebep saymadı. Esasen, daha sonra kanun metninde Meclis'te yapılan değişikliklerin yarattığı çelişki C.H.P.'nin Anayasa mahkemesine yaptığı başvurmayla bir ölçüde giderilmiş, af dışında bırakılan bazı hükümlüler de Anayasa mahkemesi kararıyla salıverilmişti.

Koalisyon ortakları arasında ikinci sürtüşme Kıbrıs* barış harekâtından (*Ek*) sonra ortaya çıktı. M.S.P.'liler bu başarının yarattığı itibarı yalnız kendilerine aitmiş gibi göstermeğe çalışıyor, C.H.P. hakkında çeşitli söylentiler yayıyorlardı. Bu arada Ecevit'in İsveç'e yapacağı resmî bir ziyaretin Erbakan tarafından engellenmesi bardağı taşıran damla oldu ve ağustos (1974) sonunda istifa edeceğini açıklayan Ecevit 18 eylülde görevi bıraktı. Yeni bir hükûmet kurması istenince de M.S.P. dışında kalan partilerle görüşmeler yaptı. Ancak, en kısa zamanda seçime gidilmesini şart koşması bir anlaşmaya varılmasını önledi. Bu arada, C.H.P. ile koalisyona yanaşmayan öbür partiler kendi aralarında bir ortaklık için formül arıyorlardı. Demokratik partinin sağ partilerce kurulacak bir koalisyon hükûmetinin başında A.P. genel başkanı Demirel'i görmek istemeyişi sağ cephenin bütünleşmesini önleyen başlıca sebep oldu. Böylelikle Ecevit'ten sonra hükûmeti kurmakla görevlendirilen Demirel'in de bir sonuca varamaması ve Ecevit'in işleri istifa etmiş hükûmet olarak yürütmek istemeyişi yeni bir çözüm aranmasını gerektirdi. Cumhurbaşkanı partilerin onayını alarak Cumhuriyet senatosu kontenjan üyesi Sadi Irmak* (*Ek*) başkanlığında partilerüstü bir hükûmet kurulması için harekete geçti. Irmak, bir anlamda partiler ve Parlamento dışından alınmış teknokratlar koalisyonu olarak nitelenebilecek olan kabinesi için Parlamento'dan güvenoyu alamadı. Bununla birlikte güvenoyu alabilecek başka bir hükûmetin kuruluşuna kadar işbaşında kalması gerekti ve bu durum 1975 nisanına kadar sürdü. Bu süre içinde partiler arasında çeşitli formüller üzerinde duruldu. Sonunda da Demirel başkanlığında, M.S.P., C.G.P. ve M.H.P.'den oluşan Milliyetçi Cephe geliştirildi. Bu topluluğun oyları Parlamento'da salt çoğunluğu sağlayamadığı için Demokratik partiden ayrılan on kadar üyenin ve bağımsızların oyları Milliyetçi Cephe'nin gücüne eklenerek yeni bir dörtlü koalisyon hükûmeti kuruldu (12 nisan 1975). Bu hükûmette başbakan Süleyman Demirel oldu ve öbür partilerin başkanları Necmettin Erbakan, Turhan Feyzioğlu ile Alparslan Türkeş'e başbakan yardımcılığı verildi. Bakanlıkların bölüşülmesinde de her partiye birer devlet bakanlığının yanı sıra M.S.P.'ye adalet, bayındırlık, çalışma, içişleri, sanayi ve teknoloji, tarım bakanlıkları; C.G.P.'ye gümrük ve tekel, millî savunma, sağlık bakanlıkları verildi. M.H.P.'nin sadece bir başbakan yardımcılığı ve bir devlet bakanlığıyla yetinmesi gerekti. Geri kalan bakanlıkları A.P. aldı. (M)

***KOBAYAŞİ** (Masaki), japon sinema yönetmeni. — 1968'de *«Bitkin bir adam için pavan»* (1969) ve *«Şeytan hanı»*nı (1971) gerçekleştirdi. (L)

***KOCAALİ**, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, Karasu ilçesi) bucak. — 15 652 nüf., bucak merkezi 5 367 nüf. (1970). [M]

***KOCAALİLER**, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili, Bucak ilçesi) bucak. — 5 854 nüf., bucak merkezi 1 316 nüf., 9 köy (1970). [M]

***KOCAELİ (41)** Türkiye'nin Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümünde) il. — 478 468 nüf., şehir merkezi 266 832 nüf. (1975). Modern yöntemlerin uygulanması tarımda gelişme sağladı: buğday 65 450 t, arpa 20 050 t, mısır 18 300 t, şeker pancarı 8 976 t; domateste (10 575 t) düşüş görüldü. Kiraz ağacının (1 milyon 54 336) azalmasına karşılık üretim (8 346 t) arttı. Fındık ağacı (591 335) sayısında ve üretiminde artış oldu: 1 985 t. Darıca, körfezin güneyinde Karamürsel ve çevresinde yetişen zeytinde de (459 600 ağaç, 5 595 t ürün) gelişme kaydedildi. Sebze tarımında önemli değişiklik olmadı (1973).

● *Eğitim.* İlde 1970'te Kız İlköğretmen okulu, Kız Sanat okulu, 1971-1972'de 1 ortaokul açıldı; Ticaret lisesi binası tamamlandı. 1973'te 2 ilkokul, 1 ortaokul öğretime başladı, 66 derslik ve 19 öğretmen evi yapıldı.

● *Ekonomi.* 1969'da açılan Nuh Çimento fabrikası 1973'te genişletilerek kapasitesi 900 000 ton/yıl oldu. İpraş rafinerisi (bk. RAFİNERİ, *Ek*) 1971'de 5,5 milyon ton/yıl kapasiteye yükseltildi, 12 milyon tona çıkarma çalışmaları sürdürüldü. 1973'te İstanbul Gübre Sanayii A.Ş. (yılda 250 000 t amonyak, 360 000 t üre) kuruldu. 30 000 konutluk uydukentin yapım çalışmaları 1975'te başladı ve 1983'te tamamlanması öngörüldü. (M)

Kocaeli Bankası T.A.Ş., İzmit'te kurulmuş malî kurum (kuruluşu 1927). Özel bankadır. Sermayesi 5 milyon TL. 1974'te 5 şube ve 76 personeli vardı. 1974 yılı sonu bilançosuna göre resmî mevduatı yok; 4 milyon 864 000 TL.lık bankalar, 9 milyon 980 000 TL.lık ticarî ve 39 milyon 301 000 TL.lık tasarruf mevduatı var. 802'si ticarî, 18'i bankalar ve 20 047'si tasarruf olarak mevduat hesabı sayısı 20 867'dir. 1974 yılında 150 000 TL. kâr etti. (M)

***KOCAGÖZ** (Samim), türk hikâye ve romancısı. — Yeni romanı: *İzmirin içinde* (1973). [M]

Kocakızlar tümülüsü, Eskişehir'de, Alpu bucağı ovasında, yığma tepe biçiminde altı roma mezarı. 1972'de sulama kanalları açılırken bulundu. Mezar, birbirinin devamı iki koridor ve üç odadır. Yontma taş ve tuğla ile yapılmıştır. Mezarda iki mermer lahit, iki mermer ostotek (kemik ve kül kabı), 7 iskelet ve yüzlerce ziynet eşyası bulundu. Mezarın önemi, planından, içindeki adak eşyasından ve Anadolu'da Erken Bronz çağına ait, tepe altına yapılmış, Roma devrinden kalma ilk örnek oluşundan ileri gelir. Altından yapılmış ve zümrütlerle süslü bilezik, yüzük, küpe v.d. yapıtlar, buraya gömülenlerin soylu tabakadan olduğunu gösterir. Mezar, M.Ö. I. - M.S. I. yy. arasına aittir ve adı bilinmeyen bir krala ait olduğu kabul edilir. Bulunan yapıtlar Eskişehir Arreoloji müzesindedir. (M)

***KOCAKOÇ**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Merkez ilçesi) bucak. — 4 395 nüf., bucak merkezi 792 nüf., 11 köy (1970). [M]

***KOCAPINAR**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili, Erçiş ilçesi) bucak. — 11 635 nüf., bucak merkezi 1 390 nüf., 30 köy (1970). [M]

***KOCASİNAN**, İstanbul ilinde (Bakırköy ilçesi, Mahmutbey bucağı) banliyö. — 30 384 nüf. (1970). [M]

***KOCATEPE**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Derik ilçesi) bucak. — 13 829 nüf., bucak merkezi 324 nüf. (1970). [M]

Kocatepe muhribi, Türk Deniz kuvvetlerine ait ve Kıbrıs* barış harekâtı (*Ek*) sırasında batan savaş gemisi. Kod numarası: T.C.G. Kocatepe D-354. Gemi 1971 sonunda A.B.D.'den alınmıştı. 3 500 tonluk; 119,10 m boyunda, 12,50 m eninde, 32,3 deniz mili hızındaydı ve 2AJ.5/38" çift namlu, 6 Ad. Mk.44 top, Hecok tipi su bombasıyla donatılmıştı; 289 personeli vardı. Muhrip 20 temmuz 1974'te başlayan Kıbrıs barış harekâtına katıldı ve 22 temmuz günü Baf açıklarında görev yaparken bir yanlışlık sonucu türk uçaklarının saldırısına uğrayarak battı; kaza sonucu 54 denizci boğularak öldü. 1975'te Kocatepe'nin yerini, aynı adı taşıyan bir başka savaş gemisi aldı. (M)

***KOCHNO** (Boris), fransız yazarı ve tiyatro adamı. — *Diaghilev et les Ballets russes*'ü (Diaghilev ve rus baleleri) [Londra ve New York, 1971; Paris 1973] yayımladı. Research Library of the Performing Arts tarafından

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

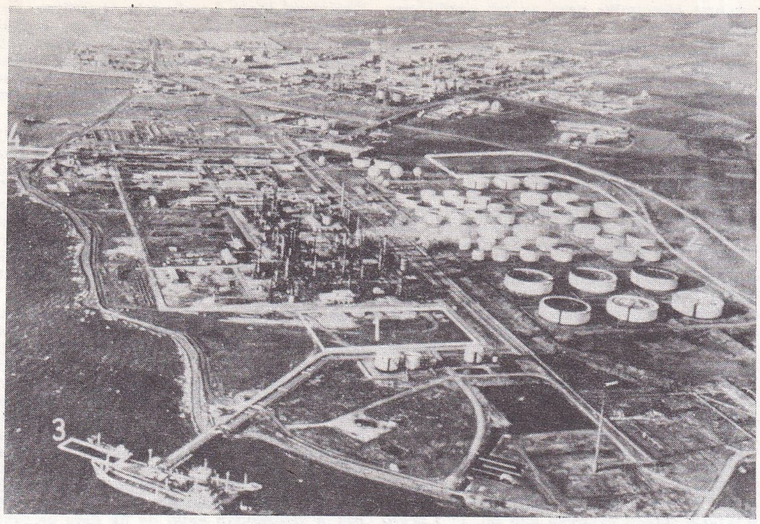

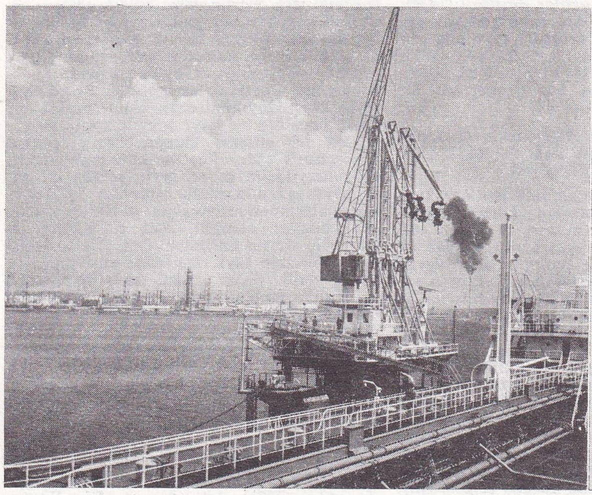

KOCAELI: üstte, Ipraş rafinerisinin saatte 12 000 ton ham petrol boşaltabilen yeni iskelesi; yanda, yıllık kapasitesi 12 milyon tona yükseltilecek olan Ipraş rafinerisinde genişleme çalışmaları

Lincoln Center'da düzenlenen sergiye çağrıldı (1971). S. de Diaghilev'in yüzüncü doğum günü nedeniyle Paris'te Serge Lifar ile birlikte bir sergi açtı. (L)

***KOÇ** (Vehbi), türk işadamı ve sanayicisi. — Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde İstanbul'da bir Atatürk kitaplığı yaptırma çalışmalarını başlattı (1973); o yıl biyografisini ve iş hayatı deneylerini anlatan *Hayat hikâyem* adlı kitabı yayımladı (→ Bibliyo.) [M]

***KOÇALİ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Merkez ilçesi) bucak. — 6 760 nüf., bucak merkezi 934 nüf., 11 köy (1970). [M]

***KOÇARLI,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 33 906 nüf., ilçe merkezi 5 181 nüf. (1975). [M]

***KOÇAŞ** (M. Sadi), türk asker ve siyasetçisi. — Daha sonra C.H.P.'den ayrıldı, 1973 seçimlerinde de adaylığını koymadı. (M)

Koç Holding, *Türkiye*'de büyük malî ve sınaî gruplarından biri. Koç topluluğunun çekirdeğini Vehbi Koç'un 1917 yılında Ankara'da açtığı bir bakkaliye dükkânı oluşturur. Bakkallıktan ticarî temsilciliğe ve ithalâtçılığa doğru gelişen ve genişleyen girişim 1938'de Koç Ticaret A.Ş. adıyla bir anonim şirkete dönüştü. Vehbi Koç sınaî üretime 1948'de General Electric firmasıyla işbirliği halinde kurduğu ampul fabrikasıyla başladı. 1950'den sonra çeşitli sınaî üretim dallarında yatırımlara girişti ve üretimini pazarlamak amacıyla İstanbul, İzmir, Adana, Eskişehir ve Bursa'da ticaret şirketleri kurdu. Böylece bir şirketler topluluğu haline dönüşen Koç grubu 1963 yılında holdingleşmeye yöneldi ve 1963 yılı sonlarında 1 milyon TL. sermaye ile Koç Holding A.Ş. kuruldu. Şirketin sermayesi on yıl içinde 200 milyon TL.na ulaştı ve merkezi de İstanbul oldu. Holdingin ortakları yüzde 78,4 oranında pay ile Vehbi Koç ve ailesi, yüzde 11,6 oranında pay ile Koç topluluğunda çalışanlar ve halk, yüzde 8 oranında pay ile Vehbi Koç vakfı ve yüzde 2 oranında pay ile Koç Holding Emekli ve Yardım Sandığı'dır. Koç Holding ve daha geniş anlamıyla Koç topluluğu halen tarım âletlerinden mensucata, çeşitli büro malzemesinden ısıtma donanımlarına, radyo ve televizyon alıcılarından buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi gibi çeşitli ev âletlerine, ocak, fırın, cam yünü, kazan, radyatör ve likit petrol gazından iki ve dört tekerlekli taşıtlara ve otomotiv yan sanayii kuruluşlarına kadar çok çeşitli alanlarda sınaî üretim yapıyor. Koç topluluğu, Koç Holding A.Ş. ve 60'a yakın şirkete çeşitli pay oranları ile ortaktır. Holdingin başlıca ortaklıkları: Arçelik A.Ş. (yüzde 25,4), Koç Yatırım ve Sanayi Mamulleri Pazarlama A.Ş. (yüzde 24), Aygaz A.Ş. (yüzde 31,25), Beko A.Ş. (yüzde 81), Egemak A.Ş. (yüzde 60,83), Otosan A.Ş. (yüzde 29,80), Oto-Yol A.Ş. (yüzde 42,91), Simko A.Ş. (yüzde 42,50), Tofaş fabrikası (yüzde 22,50), Tofaş Oto Ticaret A.Ş. (yüzde 44), Türk Demir-Döküm Fabrikaları A.Ş. (yüzde 24,67) olarak sıralanabilir. Koç topluluğunda aralık 1975 ayında yaklaşık olarak 14 000'i işçi, 6 000'i idareci ve memur olmak üzere 20 000'e yakın personel çalışıyordu.

Sanayi ve ticarî faaliyetlerin yanı sıra Koç topluluğunun sosyal faaliyetleri de var: 1967 yılında Koç Holding Emekli ve Yardım Sandığı vakfı ve 1968'de de Vehbi Koç vakfı kuruldu. Ayrıca, Koç topluluğu, Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde İstanbul'da 500 000 kitap kapasiteli Atatürk Halk kitaplığının temelini attı. (M)

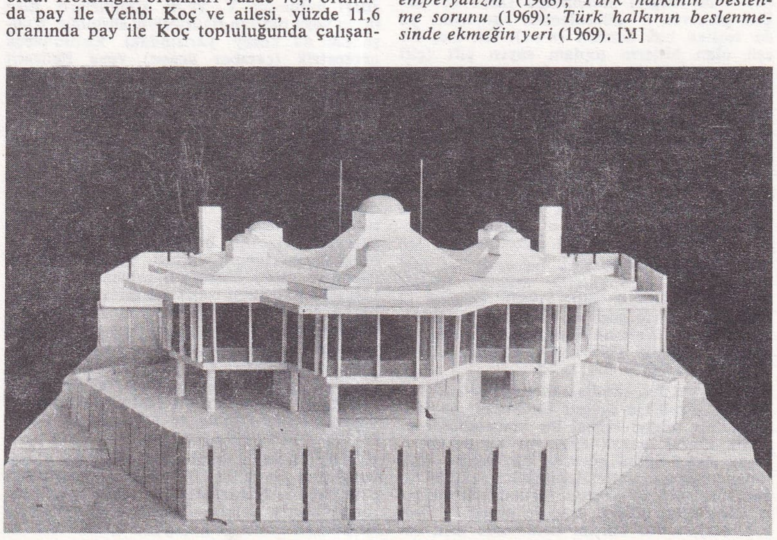

Koç Holding'in, Taksim'de yaptırdığı Atatürk kitaplığı binasının maketi

Koçtuğ Denizcilik İşletmesi Donanma A. Ş., türk deniz taşımacılığı kuruluşu. 1957'de kuruldu. Toplam 59 000 tonluk 6 gemisi var. Gemilerin 4'ü Avrupa, 2'si Amerika hattında çalışır; hepsi Lloyd sınıflamasına göre + 100 A_1 kayıtlıdır. (M)

KOÇTÜRK (Osman Nuri), türk veterineri ve kimyacısı (İzmir 1918). Veteriner fakültesini bitirdi (1942). 1945'te Askerî Veteriner fakültesinde asistan oldu ve Millî Savunma bakanlığınca A.B.D.'ye gönderildi (1950); Missouri Üniversitesi Ziraî Kimya kürsüsünde çalıştı; Türkiye'ye dönüşünde (1953) Askerî Biyoloji enstitüsü kimyagerliği, Askerî Veteriner akademisi biyoanalitik kimya başasistanlığı yaptı. Ordudan ayrılarak Et ve Balık kurumu merkez laboratuvarları müdürlüğüne atandı (1953-1961). Ankara Tıp Fakültesi Biyokimya kürsüsünde uzman besin kontrol ve hijyen doçenti oldu (1961). Başlıca eserleri: *Et hayvanı yetiştirmede belli başlı kaideler ve yem formülleri* (1958); *Soya politikamız ve hayvancılığımızın geleceği* (1964); *İşçinin beslenmesi ve millî prodüktivite* (1965); *Beslenme ve yiyeceklerimizle ilgili sağlık kuralları* (1965); *Beslenme ve yeni sömürgecilik* (1966); *Besin ve beslenme* (1967); *Yüksek öğrenim gençliği beslenme sorunu* (1967); *Barış ve emperyalizm* (1968); *Türk halkının beslenme sorunu* (1969); *Türk halkının beslenmesinde ekmeğin yeri* (1969). [M]

Foto. Milliyet arşivi (3) [*MEYDAN*]

Helmut KOHL

Pavel KOHUT

KOHUTEK kuyrukluyıldızı 1973 (fotoğraf 10 şubat 1974'te çekilmiştir)

***KOÇU** (Reşat Ekrem), türk yazar ve tarihçisi. — (öl. İstanbul 1975). [M]

KOÇYİĞİT (Hülya), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1947). 1963 yılında düzenlenen bir yarışma ile sinemaya girdi. Önce Metin Erksan'ın yönettiği *Susuz yaz* ile tanındı. 1972'de *Zehra* ile Adana Filim festivalinde, 1969'da *Cemile*, 1973'te *Tanrı misafiri* ile Antalya Filim festivalinde başarılı kadın oyuncu seçildi. (M)

***KOD** i. — Bilişim. Bir programı meydana getiren ve makine diliyle ya da simgesel dille yazılan komutların tümü. || Bilgileri özel işaretler ya da başka elemanlar yardımıyla göstermeğe yarayan kuralların tümü. || *Artık kod*, kod için öngörülmüş bütün elemanlarla yapılabilecek çeşitli düzenlemeler arasından yalnız birtakım belirli düzenlemeleri kullanarak bilgilerin gösterildiği yanlışlardan korunma kodu. || *ASCİİ kodu* (AMERİCAN STANDARD CODE FOR İNFORMATİON İNTERCHANGE'in kısaltması), İSO koduyla bağdaşan ve bilgi alışverişine yarayan, 7 tane ikili elemandan oluşmuş kod: *ASCİİ kodunda, bilgiyi kodlama işaretlerinden başka kumandaları (0 ve 1 sütunları) gösteren pek çok işaret vardır.* || *Çevrimsel kod*, bir veriler grubundaki işaretlerin bitlerini birleştirerek elde edilmiş bir denetim işareti üreten kod. (POLİNOM KODU da denir.) || *Düzeltici kod*, bazı türden yanlışları bulma ve düzeltme yeteneği olan kod. || *EBCDİC kodu* (EXTENDED BİNARY CODED DECİMAL İNTERCHANGE CODE'un kısaltması), genişletilmiş BCD (binary coded decimal [ikili kodlanmış onlu sistem]) kodu.

Hamming kodu, bir bit üzerindeki bir yanlışı, düzeltme olanağı veren, Hamming'in geliştirdiği kendi kendini doğrulayan kod. (Bk. ANSİKL.) || *İSO kodu*, 26 büyük, 26 küçük harf, 10 ondalık sayı, noktalama işaretleri, özel simgeler ve kumanda işaretleriyle ikili bir geçerlik elemanından (gerektiğinde kodun 7 elemanına eklenebilir) oluşmuş bir işaretler sistemini 7 tane ikili elemanın 128 değişik düzenlemesiyle gösteren uluslararası kod. || *İşlem kodu*, bir bilgisayardaki herhangi bir işlemin simgesel gösterilişi. || *Kendi kendini doğrulayan kod*, bilgilerin iletilmesi ya da belleğe geçirilmesi sırasında bazı yanlışları bulmağa yarayan bilgi kodu. (Bk. ANSİKL.) || *Kendi kendini düzelten kod*, bilgilerin iletilmesi ya da belleğe geçirilmesi sırasında sadece yanlışları bulmağa değil, üstelik bazı türden yanlışları düzeltmeğe yarayan bilgi kodu. (Bk. ANSİKL.) || *Koruma kodu*, bilgilerin iletilmesi ya da işlenmesi sırasında bazı yanlışları sadece saptamak, ya da hem saptayıp hem düzeltmek için tasarlanmış kod. || *Polinom kodu*. Eşanl. ÇEVRİMSEL KOD. || *Yanlış bulucu kod*, bazı türden yanlışları bulma yeteneği olan kod.

— ANSİKL. *Kendi kendini doğrulayan kod*'un bilgisayarlarda kullanılan en basit örneği *geçerlik* ya da *eşlik kontrolu* denilen bir denetim kodudur. Bu kod $n+1$ bit'liktir; n bit bilgiyi kodlamağa yarar (2^n değeri gösteren 2^n düzenleme); «geçerlik» ya da «eşlik» biti denilen ($n+1$). Bit ise, 1'e eşit olan bitlerin toplam sayısı çift (çift sayılı geçerlik kodu) ya da tek (tek sayılı geçerlik kodu) olacak şekilde bir değer alır. Bu kod bir dereceye kadar doğrulayıcıdır, çünkü iki yanlışı birden bulmaya yardımcı olamaz. *Hamming'in kendi kendini düzelten kodu*'nda birden çok geçerlik biti vardır. Bu bitler öyle hesaplanmıştır ki, bilgi ya da geçerlik bitlerinden herhangi birindeki bir yanlışı yalnız bulmak değil, yerini bile belirlemek mümkündür; o zaman bitin değerini değiştirerek yanlış düzeltilebilir. (L)

***KODALLI** (Nevit) türk bestecisi. — yeni eserleri: *II. yaylı çalgılar kuarteti* (1966); *Telli turna* (küçük süit) [1969]; *Quintet* (2 keman-viola, violonsel ve piyano için) [1971]; *Anıtkabir ve Sultanahmet camii ses ve ışık gösterisi müziği* (1973); *Güzelleme* (küçük süit) [1974]. (M)

KODLAYICI i. (*kodlamak*'tan *kodla-y-ıcı*). Bilişim. Özellikle sayısal bir hesap makinesinde, bir bilgiyi belirli bir koda göre otomatik olarak yazan aygıt ya da organ. || Daha sonra işlem görecek bir bilgiyi doğrudan doğruya kullanılabilecek şekilde alma, kodlama ve sayısal biçimde depolama yeteneği olan bilişim araç ve gereci. || *Sesli kodlayıcı*, bir bilişim sisteminde sesli cevapların bireşimine yarayan ses çözümleme organı. (L)

***KOELLREUTTER** (Hans), alman asıllı brezilyalı besteci ve flütçü. — Goethe İnstitut'un önce Münih (1963-1965), sonra Yeni Delhi'deki (1965-1969) program bölümünü yönetti; aynı yerde Delhi School of Music'i kurdu ve yönetti. Bugün Tokyo'daki Goethe İnstitut'un başındadır. Ayrıca Puna'da (Hindistan) bir karşılaştırmalı hint ve batı müziği semineri düzenledi. (L)

KOERİNG (René), fransız bestecisi (Andlau 1940). Kendi kendine beste çalıştı, sonra Darmstadt'da Boulez, Stockhausen ve Maderna'nın öğrencisi oldu. 1968'de Paris'e yerleşti, Güzel Sanatlar okulunda ders vermeğe başladı. Diziselciliksonrası eğilimi benimseyen Koering yapıya önem verir, çoksesli çalışmayı yeğler, özellikle de Mahler ve Schönberg gibi bestecilerin izinde ilerler. Sayısı yirmi beşi bulan eserleri arasında şunlar sayılabilir: piyano ve orkestra için op. 2 *Combat T3N* (1962); piyano ve iki orkestra için op. 4 *Triple et trajectoires*; nefesli ve vurmalı çalgılar için op. 5 *Trauma* (1966); orkestra için op. 8 *Quatre Extrêmes* (1968); op. 11 elektroakustik müzik *Parallèles-Distorsion* (1970); Michel Butor'un bir metni üstüne elektronik bant op. 15 *Centre d'écoute* (1972); orkestra için op. 17 *Vocero* (1972); ilk olarak 1974 Royan festivalinde seslendirilen op. 19 *Yaylılar dörtlüsü* (1974); Michel Butor ile birlikte tasarladıkları değişik çalgı ve vokal grupları için altı bölümden oluşan *Mahler* (op. 20 a-f) [1973-1974]; ilk olarak 1974 Royan festivalinde seslendirilen 7 çalgı ve bas klarnet için bir op. 21 *1 numaralı senfoni*. (L)

***KOFÇAZ**, Marmara bölgesinde (Istranca bölümü, Kırklareli ili) ilçe. — 6 201 nüf., ilçe merkezi 981 nüf. (1975). [M]

KOFUN («tümsek» anlamında japonca kelime), Kore etkisini taşıyan, kurgan içinde büyük boyutlu japon mezarı. || *Teşm. yol.* M.S. III. yy.dan IV. yy.a kadar uzanan ve bu çeşit mezarlarıyla belirgin olan devir. «Büyük mezarlar» (*Kofun-jidai*) ve aynı zamanda «yamato devri» (*Yamato-jidai*) olarak anılan bu devirde Osaka'nın kuzeydoğusunda IV. yy.dan itibaren Güney Kore ile ilgili bir klanın gücü artmağa başlamıştı. Arkeologlara göre bu kültür Kansai'de doğdu. Buradan çevreye doğru bir yüzyıldan az bir zamanda yayıldı. Bu ayrıcalıklı eyalette taş devri mezarlarından anıtsal mezarlara geçiş çabuk oldu. Güneydeki Kyuşu adasıyla Tohoku bölgesinin güneyi arasında Senday (Hondo) şehrinin sınırına kadar olan kısımda on binden fazla kurgan serpilmiştir. Bulunan ilk mezarlar yuvarlak veya kare biçimindedir. Çok büyük kurganlar *zempokoen* («önü kare» «arkası yuvarlak» anlamına gelir) veya yaygın deyimle «anahtar deliği» biçimindedir. Mezarların içinde, önünde bir giriş koridoru olan veya olmayan harçla örülmüş bir mezar odası vardır. Kurganların içinde pişmiş topraktan silindir dizileri bulundu; V. yy.da silindirlerin üstü insan veya hayvan figürleriyle süslüdür. Kyuşu'nun ilk kuzey yarısındaki Kofun'larda geometrik (çember üçgen) veya figüratif (insan, gemi) motifler gösteren resimler vardır. Bu süsler çin ve kore resimlerinin japon mezarlarına uygulanmış biçimidir. (L)

KOHAN (György), macar ressamı (Gyula 1910-ay.y. 1966). Üstün yetenekli bir çocuktu, ilk sergisini on altı yaşında doğduğu kentte açtı. Budapeşte ve Paris'te öğrenim gördü; çeşitli yolları denedikten sonra, kübizm ve geometrik soyutlama ile halk sanatı geleneklerini birleştirerek kendine öz bir anlatım biçimi yarattı. Sonsuza varma isteği ve ölüm düşüncesi arasında çalkalanan anıtsal üslûbu trajik bir dünya görüşüyle bazen Meštrović'in anlatımına yaklaşır. (L)

KOHERİN i. (fr. *cohérine*). Hipofizin arka lobunda meydana gelen ve bağırsakların çalışmasını etkileyen çok güçlü hormon. (Vücuda şırınga edildiğinde önce bağırsakların hareketini durdurucu bir etki gösterir, sonra bağırsaklarda düzgün ve uzun süreli sığamsal hareketlere yol açar.) [L]

KOHL (Helmut), alman siyaset adamı (Ludwigshafen-am-Rhein, Rheinland-Pfalz 1930). Frankfurt ve Heidelberg üniversitelerinde öğrenim gördü, felsefe doktoru oldu. 1959'da Rheinland-Pfalz Landtag'ına girdi. 1966'da Rheinland-Pfalz Land'ı için Hıristiyan Demokrat partisi (C.D.U.) başkanı seçildi. 1969'da partinin ulusal düzeyde başkan yardımcılığına getirildi. 1969'da Rheinland-Pfalz Land'ının başkan-bakanı oldu; haziran 1973'te R. Barzel'in yerine Hıristiyan Demokrat partinin başkanı seçildi. (L)

KOHUT (Pavel), çek yazarı (Prag 1928). Şiirlerinde (*Aşk ve savaş zamanı*, 1954; *Marienbad*, 1958), tiyatro oyunlarında (*Eylül geceleri*, 1958; *Bana yoldaş derlerdi*, 1961; *Zavallı katil*, 1973) ve anlatılarında (*Bir karşıdevrimcinin anıları*, 1971; *Tavanda yürüyen adam*, 1972) ülkesinin Hitler işgalinden «Prag baharı» dönemine kadar geçen süredeki tüm umutlarını ve katlandığı zorlukları dile getirdi. (L)

Kohutek kuyrukluyıldızı, çek astronomu Lubos Kohutek'in mart 1973'te Hamburg gözlemevinde keşfettiği kuyrukluyıldız. Çıplak gözle pek güç görülebilen bu kuyrukluyıldızın tahmin edildiğinden daha az parlak olduğu ve önceden söylendiği gibi «yüzyılımızın en ilginç» kuyrukluyıldızı olmadığı anlaşıldı. Kohutek, Güneş'in 21 milyon kilometre ötesindeki günberi noktasından 28 aralık 1973'te geçti. Hemen hemen parabol biçiminde bir yörünge izleyen Kohutek, Güneş sisteminin başlangıcından bu yana Güneş'in yakınından belki de ilk defa geçiyordu. Günberi noktasından oldukça önce keşfedildiği için, astronomlar büyük gözlem tasarıları hazırlayacak kadar zaman bulabildiler. Bu hazırlıklara birçok gözlemevi katıldı. Kızılaltı ve morötesi gözlemleri yapay uydulardan yapıldı. «Skylb» yörünge istasyonundaki amerikalı astronotlar, 84 gün süreyle kuyrukluyıldızı uzun uzun incelediler. Daha önce hiç bir kuyrukluyıldız için girişilmeyen bu gözlem kampanyası gerçekten çok yararlı oldu. Baş ve kuyruğun yapısı, kuyrukluyıldızın salma tayfı, ayrıca ilk defa karşılaşılan kızılaltı ışınımlar ve santimetre cinsinden radyoışınım dalgaları üstüne yeni bilgiler edinildi. Işın gözlemleri de kuyrukluyıldızın başındaki OH, CH ve HCN molekküllerinin tayf çizgilerini saptamağa olanak verdi. Başın yakınlarında iyonlaşmış su H_2O^+ molekülünün kızılaltı çizgilerine rastlanılması; kuyrukluyıldızlarda su bulunduğunun ilk somut kanıtı oldu ve çekirdeğin buz ve tozlardan oluştuğunu öngören kuyrukluyıldız modelini doğruladı. (L)

***KOİRALA** (Bisvesvar Prasad), nepalli siyaset adamı. — Hapse girdi; ekim 1968'de özgürlüğüne kavuştu. (L)

***KOK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de kok üreten tesislerde 775 000 t metalürjik kok, 477 000 t ısınma koku, 122 milyon m³ havagazı elde edildi (1973). İskenderun* (*Ek*) Demir-Çelik tesisleri kok fabrikaları 1975'te hizmete girdi; kok fabrikaları 138 fırından oluşur. Bu tesislerde 1 milyon 600 000 t kokşabilir taş kömürü işlenmesi planlandı ve üretilecek kok kömürünün 130 000 tonunun sanayi kuruluşlarının ihtiyacını karşılamak için piyasaya verilmesi öngörüldü. (M)

KOKA (Nazım), türk futbol antrenörü (Konya 1925). 1959-1961 arasında Eskişehir Demirspor ve Göztepe'de futbol oynadı. Manisa (1964), İzmir (1965) ve İtalya'da (1966) antrenörlük kurslarını bitirdi. Çeşitli kulüpleri çalıştırdı. Genç ve Amatör Millî takımlarda teknik direktörlük yaptı. (M)

***KOKLAMA** i. — ANSİKL. Fizyol. ● *İnsanda koklama duyusu*. Güzel kokan 600 bileşiğin incelenmesi sonucunda bir kokunun yedi esas kokudan oluşabileceği kanıtlandı. Bu kokular şunlardır: kâfuru, misk, çiçek (gül), ya da nane kokusu, eter, ekşi (sirke) ya da çürük (çürük yumurta) kokusu. Bu yedi kokuya ait molekülün her birinin özel bir biçimi vardır. Her esas kokuya karşılık burun mukozası üzerinde değişik tipte bir alıcı bulunur; her alıcının biçimi ilgili koku molekülünün biçimine uyar. Değişik bir cisim olan ekzaltolidin incelenmesi erkekle kadın arasındaki koklama farklarını ortaya çıkarma olanağı sağladı. Erkeklerin yüzde 60-80'i bu cismin kokusunu alamaz. Kadınların hepsi, ama erinlik çağına girdikten sonra bunun kokusunu alır ve bunu algılama duyarlığı, östrojen miktarıyla doğrudan doğruya bağıntılı olarak değişir. Yumurtalıkların çıkarılması kadında bu cismin kokusunu alma yeteneğini yok eder ve âdetten kesilme bu cisme karşı duyarlığı önemli ölçüde azaltır.

Foto. Keystone, A.F.P.; O.H.P.-C.N.R.S. (LAROUSSE)

● *Hayvanda koklama duyusu.* Yakın yıllarda, kemirgen hayvan (sıçan, fare) topluluklarında koklama duyusunun rolü üstüne birçok çalışma yapıldı. Koklama duyusundan yoksun bir sıçan normal olarak çiftleşemez, ayrıca saldırganlığını yitirir. Kendi grubundan olmayan her hayvanın kokusu sıçanda saldırganlık uyandırır. Birbirleriyle temasa gelen erkekler salgı bezlerinin çalışmasına yol açarlar, bezlerden çıkan özel bir koku sidiğe karışır. Bu koku erkekleri birbirine yaklaştırır, böylece rasgele oluşan bir grup uzun süre birarada bulunur. Sidik kokusundan ayrı bir de ayak kokusu vardır ki her sıçanın kendine özgüdür.
Dişilerde yuva kokusu anaya yavrularını tanıma, yavrulara da ailesini bulma olanağını sağlar. Bazı yabancı kokular büyük ürküntü yaratır, hattâ gebe sıçanın yavru düşürmesine yol açabilir; aynı kafese kapatılan sıçanlarda kızgınlık (eş arama) dönemleri aynı zamana denk gelir. Henüz rastlaşmamış olduğu, aynı ırktan erkeklerle temas, dişilerin daha erken erinliğe ermesini sağlar. Marthe McClintock'a göre, buna benzer olaylar birçok güçlüğe rağmen insanlarda da aransa bulunabilir. (L)

KOKPİT i. ing. *(cocpit).* Küçük uçaklarda ve teknelerde, pilot ya da kaptanın 'oturduğu yer; pilot kabini, gömme kaptan köşkü. (M)

***KOKSARTROZ** i. — ANSİKL. *Koksartroz*'un, yani kalça artrozunun cerrahî yoldan tedavisi, giderek yerini protez eklemlere bırakmaktadır: metalden ya da plastikten yapılan eklem parçalarından ikisi (hokka çukuru ile uyluk başı) polimerleştirilmiş reçine yardımıyla yakınlarındaki kemiklere yapıştırılır. (Bk. PROTEZ, *Ek.*) [L]

***KOL** i. — Radyotek. Bir pikapta, kayıt izlerini okumak üzere plağın üzerine gelip yerleşen ve ucunda iğneyi (safir ya da elmas) taşıyan hareketli parça. (L)

KOLAPSAR veya **KOLLAPSAR** i. (lat. *collapsus* > ing. *collapse,* çökme, çöküntü'den). Astrofizik. Genel çekim etkisi birden azaldığında meydana gelen «siyah oyuk»ların ya da iç patlama halindeki yıldızların tümü. (L)

KOLAR (Jiri), çekoslovakyalı şair ve sanatçı (Protiwin 1914). 1960'ların başlarında «buluntu» (basından alıntılar), «bulmaca» «renk» ve «görüntü» şiirleri yazdı, sonra yapıştırmalara yöneldi. Ana madde olarak basılmış kâğıtlar kullandığı için, yapıtlarında kelimeleri hem söz, hem de grafik bakımından düzenleyebiliyordu. Şiir alanında asıl gerçekleştirmek istediği, görüntüyü «sökmek» ve yeniden kurmaktır. Bu nedenle yapıştırma tekniğini çeşitli alanlarda kullanarak birçok eşya, tablo ve çevreseller yaptı, yeni okuma biçimleri ve yeni anlam ilişkileri ortaya çıkardı. (L)

***KOLAY,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Bafra ilçesi) bucak. — 7 144 nüf., bucak merkezi 2 193 nüf., 8 köy (1970). [M]

KOLAYLI (Ahmet Şefik), türk veterineri (Bodrum 1886-Ankara 1976). Baytar Mektebi Âlisi'ni bitirdi (1907) ve Bakteriyolojihane'ye asistan oldu (1909); Paris'te Pasteur enstitüsüne gönderildi (1910); Türkiye'ye dönüşünde Eskişehir'de kurulan serum hazırlama laboratuvarını geliştirmek ve yönetmekle görevlendirildi; Kurtuluş savaşı sırasında burası yunanlılar tarafından işgal edilince laboratuvarı önce Kırşehir'e, daha sonra da Ankara'ya nakletti ve Etlik'te yeniden kurdu. Kurtuluş savaşından sonra Pendik Bakteriyolojihanesi müdürlüğüne atandı (1922); 1939'da Tarım bakanlığı teftiş heyeti üyesi oldu ve 1948-1951 yılları arasında da aynı bakanlıkta müsteşar yardımcısı olarak çalıştı. Meslek hayatının yanı sıra en çok ilgilendiği konulardan biri kardeşi Neyzen Tevfik'in hicivlerini toplamak, yayımlanmasını sağlamak oldu. (M)

***KOLDERE,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Saruhanlı ilçesi, Merkez bucağı) kasaba. — 4 365 nüf. (1970). [M]

***KOLERA** i. — ANSİKL. Son yıllarda *kolera*'da önemli bir artış görüldü. 1970'te otuz dokuz devlet, ülkelerinde kolera görüldüğünü resmen açıkladılar. Ayrıca Fransa, İspanya, Yukarı Volta, Japonya, Ürdün, Kuveyt, İngiltere ve Çekoslovakya seyrek veya dışarıdan gelme olaylara rastlandığını bildirdiler. Dünya Sağlık örgütüne göre 1971'de 171 000, 1972'de 60 000 kadar kolera olgusu görüldü. Hastalığın beşiği Bengal bölgesidir; kolera orada hemen her zaman vardır. 1970 yazında kolera Afrika'ya da girdi. O zamandan bu yana Afrika'da 80 000 kolera olgusu tespit edildi ve ölüm oranının yüzde 10-35 arasında değiştiği bildirildi. Koleranın tedavisi için hastaya tuzlu, şekerli, bol proteinli sıvılar damardan şırınga edilerek vücudun kaybettiği su yerine konur ve kolera mikrobuna karşı tetrasiklin verilir. Uygulanan tedavi ölüm oranını yüzde 1'e indirebilir. Hastalığın yerleşik bulunduğu ülkelere gidecekler için 1 ocak 1974'ten beri kolera aşısı zorunluğu konmuştur, ama bazı ülkelere (özellikle Uzakdoğu) gideceklere yapılması da uygun olur. İlk aşı (10 gün ara ile 2 iğne) altı ay için geçerlidir. Aşının sağladığı bağışıklık kararsız ve geçici olduğundan iğnelerin her altı ayda bir yeniden yapılması gereklidir.
1970'te hastalığın Afrika'da, doğu ve güneydeki komşu ülkelerde belirmesi üzerine *Türkiye* çapında alınan tedbirlere rağmen, aynı yıl İstanbul'da Bayrampaşa (Sağmalcılar) semtinde 384 kolera olgusu ve 52 ölümle sonuçlanan bir salgın görüldü ve alınan tedbirlerle salgın kısa zamanda söndürüldü.
Bu salgın dolayısıyla 1970 yılı içinde 14 093 000 kolera aşısı uygulandı, yiyecek ve içeceklerin denetlenmesi ve suların klorlanması için sıkı tedbirlere başvuruldu. (LM)

KOLESİSTOKİNİN i. (fr. *cholécystokinine).* Onikiparmak bağırsağı ile ince bağırsağın ilk bölümünün mukozasından çıkarılan hormon. Özelliği radyolojik olarak görünür şekilde öd kesesi kasılmalarına yol açmasıdır.
— ANSİKL. *Kolesistokinin* damar yoluyla şırınga edildikten otuz saniye sonra öd kesesinin kasılmasını sağlar; aynı zamanda Oddi büzgenkasının gevşemesine sebep olur. Bu özelliklerinden dolayı safra yollarının filmi çekileceği zaman kullanılır. Bu belli başlı etkilerinden başka kolesistokinin ince bağırsağın hareketini artırır, sindirilmekte olan yiyeceklerin bağırsaktan geçişini hızlandırır. Aynı zamanda dalağa kan hücumunu ve pankreasta enzim salgılarını artırır. (L)

***KOLESTERİK** sıf. — Fiz. Mezomorf* *(Ek)* cisimlerin yeni bir türü için kullanılır. (L)

***KOLESTEROL** i. — ANSİKL. Tıp. *Sıvı kolesterol billûrları*'nda sıcağın etkisiyle meydana gelen renk değişikliğinden tıpta yararlanılır; bu değişiklik yeni bir termografi yöntemine olanak sağlar. Deri altındaki iltihaplar (apseler, iltihaplı ya da kanserli eklem olayları, özellikle meme iltihap ve kanserleri) ile ilgili derideki sıcaklık artışları bu yöntemle araştırılarak saptanabilir. Aynı şekilde, az kan gittiği için soğuk olan deri bölgeleri de ortaya çıkarılabilir. (L)

KOLM (Serge-Christophe), fransız iktisatçısı (Paris 1932). Avrupa Kalkınma İktisadî merkezinin kurucusu ve yöneticisi olan Kolm Harvard'da ve Stanford'da (A.B.D.) iktisat dersleri verdi, Ecole pratique des hautes études'de ileri iktisat incelemelerini yönetti. Başlıca yapıtları: *Les Choix financiers et monétaires, Théories et techniques modernes* (Malî ve parasal tercih, modern kuram ve teknikler) [1967]; *L'Etat et le système des prix* (Devlet ve ücretler sistemi) [1971]; *le Service des Masses* (Kitlelerin hizmeti) [1971]. (L)

KOLMOGOROV (Andrey Nikolayeviç), rus matematikçisi (Tambov 1903). Olasılık hesaplarının aksiyom kuramını ve Markov sürecini buldu. (L)

***KOLOİT** sıf ve i. — ◆ i. ANSİKL. Çeşitli cisimleri billûrsu (kristaloit) ve *koloit* diye sınıflandırmak imkânsızdır, çünkü bazı eriticilerde koloidal çözeltiler veren bir madde başka eriticilerde diyalize uğrayabilen normal çözeltiler verir ve billûrlaşmış haldeki çözünmüş madde ve çözeltilerden kolayca ayrılır (billûrsu çözeltiler ya da gerçek çözeltiler); örneğin, suyla koloidal çözeltiler veren kükürt, karbon sülfür ve benzende gerçek çözeltiler vererek erir. Koloidal çözeltiler birtakım özellikleriyle hem gerçek çözeltilerden, hem de kaba asıltılardan ayrılır; bununla birlikte bu özelliklerden hiç biri tek başına koloidal çözeltilerin sınırlarını çizmeğe yeterli değildir. Bu nitelikler şunlardır:
1. *tanelerin, makromoleküllerin ve misel*lerin boyutları:* bu boyutlar, yayınma ve diyaliz için bir engel sayılır; tanelerin kütlesi önce osmoz basıncının düşmesine, ardından da çözünen maddenin molekül ağırlığının artmasına neden olur; buna karşılık tane boyutları çözünen maddenin aşırı süzme yoluyla ayrılmasına ve tortulaşma hızının artmasına elverişlidir; ayrıca koloidal çözeltilerden geçen ışığın yana doğru yayınmasında (Tyndall olayı) en büyük etken gene tane boyutlarıdır; öte yandan bu boyuttaki tanelerin ve yaptıkları Brown hareketlerinin ültramikroskopla görülebilmesi de mümkündür;
2. *koloidal çözeltilerin ağdalılığı:* «liyofil» denilen (eğer çözücü madde su ise çözeltiye hidrofil denir) protein, nişasta gibi organik koloidal çözeltilerin ağdalılığı saf eriticinin ağdalılığından çok fazladır, çünkü bu tür çözeltilerin taneleri çok çözünmüştür; buna karşılık «liyofob» denilen (çözücü su ise hidrofob denilir) ve taneleri çok az çözünmüş olan koloidal çözeltilerin (mineral koloidal çözeltiler genellikle böyledir) ağdalılığı eriticinin ağdalılığından pek az farklıdır;
3. *tanelerin elektrik yükü:* adî elektrolitler gibi koloidal çözeltilerin de çoğu, elektroforez olaylarında açıkça görülebilen bir iyon iletkenliği gösterir. Çözeltide her tane, belli bir işaret taşıyan bir koloidal iyon meydana getirir; bu koloidal iyonun denkleştirici yükü ters işaretli normal iyonların yüküdür. Koloidal iyonun taşıdığı yükün işareti koloidal çözeltinin cinsine, fakat bazı çözeltiler de doğrudan doğruya ortamın cinsine bağlıdır; örneğin, suda erimiş bazı koloidal protein çözeltilerinde koloidal iyon asit ortamda pozitif, baz ortamda negatif, her proteinin kendine özgü belli bir pH (eşelektrik noktası) değeri için tamamen yansızdır;
4. *koloidal çözeltilerin kararlılığı:* gerçek çözeltilerin tersine, koloidal çözeltiler çoğunlukla az kararlıdır ve bir sıcaklık değişiminin, bir elektrolit katılmasının ya da doğrudan doğruya zamanın etkisiyle derişikliklerinin az ya da çok olmasına göre pıhtılaşmaya ya da flokülasyona uğrarlar. Bazı koloidal çözeltilerin kararlılığı, bir miktar koruyucu koloit (bu koloidin koruma gücü de altın sayısıyla ölçülür) katılarak arttırılabilir.
Öte yandan, koloidal çözeltilerin hazırlanışı sırasında gerçek çözeltilerin hazırlanışında karşılaşılmayan birtakım güçlüklerle karşılaşılır. Gene de çeşitli yöntemlere başvurulabilir; birincisi kimyasal yöntemlerdir; bu yöntemler, normal olarak çözünmeyen bir maddenin çökelmesine meydan verilmeyen ve bu maddenin koloidal bir çözelti oluşturması sağlanan koşullarda yapılan tepkimelere dayanır (örnekler: bir sodyum silikat çözeltisine hidroklorik asit katılarak oluşturulan koloidal silis çözeltisi; bir arsenik seskioksit çözeltisine kükürtlü hidrojen etki ettirerek oluşturulan koloidal arsenik seskisülfür çözeltisi As_2S_3); ikincisi fiziksel yöntemlerdir; öğütülmüş madde mekanik bir çalkalamayla eritici içinde dağıtılır ya da paslanmayan bir madenin (gümüş, altın, platin) koloidal çözeltisi elde edileceği zaman, sıvı içine daldırılmış maden elektrotları arasında bir elektrik arkı patlatılır (Bredig, 1898). Genel olarak bütün bu yöntemler, ancak koloidal çözeltilerin kararlılığını sağlayacak tedbirler alınmışsa, örneğin uygun bir ayıraç ya da koruyucu bir koloit katılmışsa etkili olabilir. (L)

***KOLOMBİYA,** Güney Amerika'da devlet. — 22 859 000 nüf. (1972). Başkenti, *Bogota* (2 818 000 nüf.)

İKTİSAT

Yoğunluğu km²'ye 20 kişi olan nüfusun başlıca özelliği, yıllık artışın yüksekliğidir (yüzde 3,2'ye yakın). Gayrisafi millî iç hasılanın yıllık ortalama artışının (yüzde 5) kişisel ölçekte gelişmesi pek azdır: kişi başına ortalama 400 dolar düşer. Bu ortalama gelir sınırlı bir oligarşi ile kızılderililer, melezler ve zencilerden oluşan, şehirlerde re-

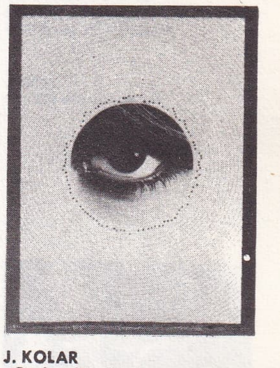

J. KOLAR
«Otakar Brezina'ya saygı» (1967) [ARC sergisi]

Foto. U. Hallé (LAROUSSE)

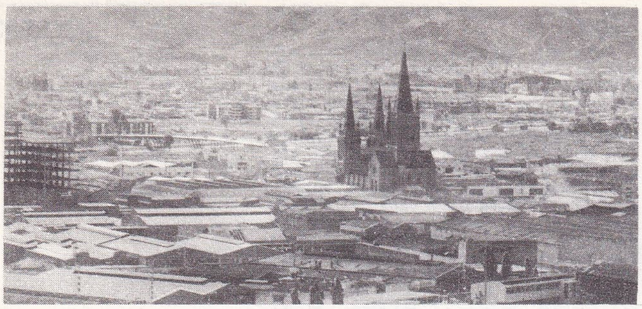

yukarıda, Orta Cordillera'da (Antioquia ili) Medellin'in görünüşü

sağda, Barranquilla limanı

fah peşine düşüp gecekondu semtlerine yerleşen halk yığınları arasındaki karşıtlıkları yansıtmaz. Kırlardan şehirlere göç küçük şehirlerin, özellikle de Bogota'nın (yılda yüzde 6,7 büyür), Medellin'in (1 milyon nüf., yüzde 6 büyüme), Barranquilla'nın (671 000 nüf., yüzde 4,4), Cali'nin (900 000 nüf., yüzde 6,33) büyümelerine yol açar.

Tarım işletmelerinin çok küçük bir kısmı (0,36), toprakların yüzde 35'ine sahiptir: latifundia'ya dayanan çok eski bir toprak rejiminin devam etmesi, peon'ların sömürülmesi, büyük tarım işletmelerinin yabancı şirketlerin elinde bulunması bu dengesizliğin sonucudur. Kahve (500 000 tondan fazla) hâlâ ülkede hemen hemen tek tarım durumundadır: tarım gelirlerinin yüzde 25'i, ithalâtın yüzde 70'i. Nüfusun yüzde 45'ini istihdam eden tarım, millî gelirin ancak yüzde 20'sini sağlar.

Maden (altın) ve enerji (petrol 9 Mt) kaynaklarına rağmen sanayi güdük kalmıştır (1966'da gelirlerin yüzde 17,5'ini, 1970'te yüzde 18'ini sağlıyordu).

Bu sosyoekonomik durgunluk, tarımın ağır basması ve madenciliğin ihracata dönüklüğüyle doğrudan doğruya sömürge döneminden miras kalmadır. Kolombiya, ülkeyi birbirine geçit vermez bölmelere ayıran ve derin bölgesel farklara yol açan yüzey şekilleri engelinden hâlâ zarar görür. Uçak, çok fazla kullanıldığı zaman bile, sanayileşmede kara ve demir yollarının yerini tutamaz. Kolombiya'da hâlâ azgelişmişliğin birçok belirtisi görülmektedir: para enflasyonu; dış ticaretin sürekli açık vermesi; iç ve dış oligarşilerin egemenliği (dış ticaretin yüzde 55'i A.B.D. ile yapılır). Sosyal ve bölgesel eşitsizlikler (okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı 4 milyonu bulur), sunî aşırı şehirleşme, birbirini izleyen hükûmetlerin bugüne kadar gerçek biçimde önlemeyi başaramadıkları dengesizliklerdir.

general Pinilla'nın partisi ANAPO'nun kuruluş günü partililerin gösterileri (1971)

TARİH

Başkan Lleras Restrepo, istifa etme kararını (haziran 1968) geri alarak yeni bir hükûmet kurdu (ağustos). 1958'de, siyasî istikrarı sağlamayı denemek için kurulan ve cumhuriyetçilerle liberallerin iktidarı 1974'e kadar her dört yılda bir birbirlerine devretmelerini öngören (1974'te yeniden demokrasi kurulacaktı) Millî cephe güçlükle ayakta duruyordu. 1970 nisanında iktidar değişikliği zorlukla sağlanabildi: muhafazakâr partinin sol kanadından Misael Pastrana Borrero, liberal Lleras Restrepo'nun yerine başkan olacaktı. Ama muhafazakâr sağcılar kendi adaylarını önerdiler ve 1953-1956 yıllarının diktatörü general Rojas Pinilla, halkçı bir programla siyasete zorla döndü. Ancak yüzde 1,6 farkla seçimleri kaybetti ve partisi Millî Halk birliği (ANAPO), 210 sandalyenin 72'sini alarak ikinci büyük parti haline geldi: Millî cephe 90 milletvekili çıkarmıştı. Seçimlerden sonra sıkıyönetim ilân edildi ve Borrero, ancak ordunun yasalara bağlılığı sayesinde görevi devralabildi. Seçimlere katılma oranının düşüklüğü, kitlelerin, seçim oyununu bozan bir sisteme karşı olduğunu ortaya koyuyordu. Ordunun şiddetli bastırma hareketlerine (1965-1966) ve yasal oyların geçersizliğini ilân etmiş olan rahip Camilo Torres Restrepo'nun çarpışmada ölmesine (1966) rağmen, gerillalar yeniden teşkilâtlanıp güçlendiler. İlerici rahipler halkın hoşnutsuzluğunu giderek daha çok destekliyorlardı. Papa Paulus VI, Bogota'yı ziyareti (ağustos 1968) sırasında köylülerle dertleşti. Ne var ki, işsizliği ve gizli işsizliği önleyecek hiç bir tedbir alınmadı; sosyal huzursuzluk belirtileri sık sık patlak veriyordu (köylülerin toprakları işgali, üniversitelerde boykotlar, 1971 martındaki genel grev sıkıyönetimin ilân edilmesine [ancak 1973 aralığında kaldırılacaktı] yol açtı). Toprak reformu çok ağır biçimde uygulandı.

Millî cephe anlaşması ve iktidarın partiler arasında devredilmesi sistemi 21 nisan 1974'te yapılan başkanlık seçimleriyle son buldu. Liberal aday Alfonso Lopez Michelsen, muhafazakâr adaydan 1 milyon oy fazla alarak, 1957 mayısından beri gerçekten seçilen ilk başkan oldu. Ne var ki, idarî görevler ve bakanlıklar daha dört yıl süreyle muhafazakârlar ve liberaller arasında paylaşılacaktı. Seçimlerde, general Lojas Pinilla'nın kızı M. E. Rojas de Moreno Diaz'ı aday gösteren ANAPO da gerilemişti. Ilımlı reformcu yeni başkan, enflasyonla mücadeleye ve toprak reformunun hızlandırmağa söz verdi.

Bogota üniversitesinin askerler tarafından işgali (kasım 1972)

EDEBİYAT

Kolombiya edebiyatında bir süreden beri *Hiççilik* (Nadaizm) akımının izleri görülmektedir. Şiir (*Los nadaistas* [Hiççiler]) ve tiyatro (*La consagracion de la Nada, Nada bajo el cielo raso* [Hiçin onaylanması, aynı çatı altındaki hiç]) alanındaki yapıtlarında hiççiliği öven Gonzalo Arango, temelinde başkaldırı yatan nükte dolu bu akımın öncüsü sayılır. Kolombiya toplumunun yazınsal ve toplumsal geleneklerinin bu biçimde ele alınması tiyatro görünümündeki gösteri ve aşırılıkların ardından yeni bir şiir dilinin doğmasına yol açtı. Mario Rivero (doğ. 1933), Felix Turbay (doğ. 1933), Jose Puben (doğ. 1936), Alberto Hoyos (doğ. 1936) gibi şairler etkinliklerini bu doğrultuda sürdürdüler; öte yandan Jaime Jaromillo Escobar (doğ. 1935), Elkin Restrepo (doğ. 1942), Miguel Mendes Camacho (doğ. 1942), William Agudelo (doğ. 1943), Juan Manuel Salcedo (doğ. 1943), Jaime Garcia Maffa (doğ. 1944), Fernando Garavito (doğ. 1944), David Bonello Rovira (doğ. 1945) gibi ozanlar da biçimsel ustalığa önem verdiler. Düzyazı alanında Gabriel Garcia Marquez'in yapıtları ön plana çıktı, bu arada Antonio Montana (doğ. 1932), Ramiro Montoya (doğ. 1933), Dario Ruiz Gomez (doğ. 1936), Ruben Ardila (doğ. 1942) gibi gerçekçi kuşak sanatçıları da düzyazı yeğledi. Eduardo, Arango Pineres (doğ. 1931) ise eserlerinde daha çok fantastik öğelere yer verdi.

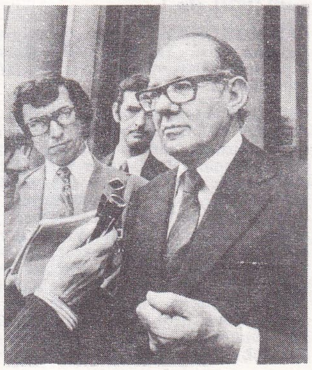

cumhurbaşkanı Lopez Michelsen gazetecilerin sorularını cevaplandırırken (temmuz 1974)

ARKEOLOJİ

Kolombiya Amazonu'nda arkeolojik çalışmalar son zamanlarda başladı; bu çalışmalar, Donald W. Lathrap tarafından yönetilen, Amazon havzasının kültür tarihini araştırma programı çerçevesine girer; bu arkeolog Leticia şehri yakınında, çokrenkli Ekvador ve Brezilya Amazonu alanına bağlı bir seramik karmaşası buldu. Bununla beraber Charles E. Bolian Peru Amazonu seramiğinin bazı safhalarına ait birçok karmaşa tanımladı.

Büyük Okyanus ve Karayip kıyılarında M.Ö. 5000-2000 olarak tarihlenen birçok seramiköncesi bölge kolombiyalı arkeolog Gerardo Reichel Dolmatoff tarafından kazıldı. Bunların en önemlileri San Nicolas ve Puerto Hormiga'dır. Karayip kıyısında Sinu vâdisi içinde çok daha yeni bir yer olan Momil özellikle dikkati çeker, çünkü M.Ö. 700'de manyok, M.Ö. I. yy. boyunca da mısır tarımı yapıldığını kanıtlar. Bölgenin ilk oturulduğu devirde az görülen boyalı seramik daha sonra bollaşır. Sierra Nevada de Santa Marta'da fetihten bir önceki yüzyılda ilginç Tairona uygarlığı gelişti; bu uygarlığın Karayip kıyısında alçak Magdalena vâdisinden geldiği sanılır.

Yüksek yaylalarda en önemli Kolomböncesi kültürler gelişti. Cauca ve Narino vâdilerinde Calima ve Kimbaya arkeolojik bölgeleri yer alır. *Calima* kültürü karbon 14 ile 1250 olarak tarihlenir, ama çok daha önce başlamış olmalıdır. İnsan veya hayvan biçiminde boyalı çömlekler ve altın süs eşyasıyla belirlenir; altın eşya Kimbaya mücevher sanatıyla yakın benzerlik gösterir, fakat Kimbaya sanatı daha ünlüdür.

Magdalena kaynakları bölgesinde M.Ö. 500 ile M.S. 500 arasında, yani bölgesel gelişme sırasında Tierradentro kültürü gelişir. Muhtemelen aynı devirde başlayan San* Agustin kültürü (*Ek*) daha uzun bir zaman, X. yy.a kadar sürer.

Yüksek Bogota yaylasında El Abra kayaaltı barınakları M.Ö. 10 000'den Tarih çağına kadar uzanan insan işgalini gösterir. 1969'da İndiana üniversitesinden Wesley Hurt, T. Van der Hammen'in işbirliğiyle bu barınaklarda yeni arkeolojik araştırmalar yürüttü. T. Van der Hammen'in jeolojik ve palinolojik araştırmaları son 50 000 yıl içinde bu bölgenin iklimi hakkında daha iyi bilgiler sağladı. El Abra'nın büyük taş endüstrisi çift yüzlü çakılar, bıçaklar ve delici âletlerle belirlenir. Aynı bölgede geç olarak şipşa kültürü gelişti ve İspanyol işgaline kadar sürdü.

1968'de Bogota Altınları müzesinin yeni binası hizmete girdi ve burada 10 000 kadar ispanyolöncesi kolombiya mücevher eşyası toplandı. Bu büyük hazine, sanat değeri yanında amerikan arkeolojisi için paha biçilmez bir değer taşır.

GÜZEL SANATLAR

Kolombiyalı sanatçılar çeyrek yüzyıldan beri oldukça zorlu günler geçirdilerse de, son

Foto. Triskel-Lozouet, Bonnet-Gamma, Sipa-Press, Lozouet-Fury, Laurent-Gamma (LAROUSSE)

derece zengin geleneksel halk sanatı verilerini bırakmadan çağdaş sanatın çeşitli anlatım yöntemlerini de özümlemeyi başardılar. Yenilenme hareketinin öncülüğünü sanat eleştirmeni Marta Traba yaptı. Son yıllarda düzenlenen önemli birçok gösteri çağdaş akımların varlığını kanıtlayacak niteliktedir. En çok sözü edilen sergiler şunlardır: Cali'deki «10 arios de arte colombiano» (10 yıllık Kolombiya sanatı) [1971], Buenos Aires'teki «Columbia 71», «Cali ve Medellin ikiyıldabir sergileri». 1932 ile 1945 yılları arasında ülkede yaygınlaşan iki akım bugünkü Kolombiya sanatının temelini oluşturur. Yine bu iki akım da Meksika «duvarcılık» sanatı ve yerli Ekvador sanatıyla temellenir; başlıca temsilcilerinden Pedro Nel Gomez, Alipio Jaramillo, Marco Ospina ve İgnacio Gomez Jaramillo ulusal sanatı yücelttiler. Öteki akım ise hemen hemen bütün çağdaş sanat dallarını etkiledi; bu alanda madensel işaretlerden yararlanan heykelci Edgar Negret ve meslektaşı Carlos Rojas, Kolombiya'ya lirik soyutlamayı getiren ressam Alejandro Obregon ve Eduardo Ramirez'in çalışmalarından söz edilebilir. Bu arada figüratif sanatın da eski canlılığını sürdürdüğü görülür; bazı sanatçılar figüratif sanata yönelerek desenlerine istemli bir naif hava verirler, hattâ Fernando Botero gibi ressamlar biçimleri isteyerek yozlaştırırlar. Bazıları ise figüratif bir geometriciliğe kayar; bu doğrultuda ilerleyen sanatçılar arasında da Manuel Hernandez, David Mauzur, siyasal temalar işleyen Carlos Granada Arango, optik düzenlerden yararlanan Omar Rayo sayılabilir. Öteki Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Kolombiya'da da yeni bir figür anlayışı gelişti: Alvaro Barrios, Luis Caballero, Santiago Cardenas ve Beatriz Gonzales bu anlayışı yaygınlaştırdı. Bu arada Urrutia, Noel Leon ve Fonseca gibi naif sanatçılar da yetişti. (L)

KOLOSTAT i. (lat. *cælum*, gök ve *status*, durum'dan fr. *cælostat* ya da *cœlostat*). Saat ibreleri yönünde dönen hareketli bir aynadan meydana gelen ve bir gözlem aracının görüş alanı içinde kalan hareketsiz bir gökyüzü parçasının görüntüsünü elde etmeğe yarayan araç. (*Eşanl.* DÖNER* AYNA ve SELOSTAT.) [L]

KOLOTİPİ i. (fr. *collotypie*'den). Graf. santl. Fototipinin çağdaş bir uygulaması olan baskı yöntemi.

— ANSİKL. *Kolotipi*'de baskı kalıbı olarak, bikromatlı bir jelatin tabakasıyla kaplanmış madenî bir levha kullanılır. Jelatin tabakası negatif filimlerin altına yerleştirilerek ışığa tutulur; ışık bu tabakayı negatiflerin saydamlığıyla orantılı olarak karartır. Baskı için tabaka önce nemlendirilir, sonra mürekkeplenir; nemlendirme sırasında jelatin kararma derecesiyle ters orantılı olarak suyu emer ve şişer; mürekkepleme sırasında ise jelatinin kararmış bölümleri mürekkebi içtiği halde nemli ve şişmiş bölümler mürekkebi almaz. Baskı ofset tipi makinelerde yapılır ve kalıp üzerindeki mürekkep önce merdaneye sarılı olan kauçuğa, oradan da kâğıda aktarılır. (L)

***KOLPAKOVA** (İrina), sovyet kadın dansçı. — Kirov'da, Jean Effel'in *La Création du monde* (Dünyanın yaratılışı) [1970] adlı yapıtından esinlenen Natalya Kasatkina'nın balesini yeniden gözden geçirdi ve sovyet televizyonu için Konstantin Boyarskiy'in *Genç kız ve serseri* (1970) adlı filmini çevirdi. (L)

***KOMA** i. Tıp. *Aşırı geçişme koması*, dışa yönelik hücre geçirgenliğinin artması yüzünden hücre dışı sıvıların ve kan plazmasının aşırı çoğalmasıyla birlikte bilincin az çok ağır biçimde bozulması (Bk. ANSİKL.) || *Aşkın koma*, bütün etkin yaşam belirtilerinin yok olduğu ve görünüşte yaşamın ancak makinelerle sağlandığı düzelmez koma. (Bk. ANSİKL.) || *Zehirlenme koması*, yukarı merkez sinir sisteminde, beyin kabuğunda çalışmaların duraklamasıyla ortaya çıkan bilinçsizlik hali. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Aşırı geçişme koması*, hücrelerin su kaybetmesinden ileri gelir; bazı hekimler hücre dışı sıvıların artışı ile komanın derinliği arasında bir paralellik kurmağa çalıştılar (Mach, Hamburger, Mathé, Stephan, Stahl, Moreau, Deuil ve Grosnier). Fakat bu durum şeker hastalarında oluyordu ve şeker hastalarında meydana gelen komanın, özellikle asido-ketoz olmadan, tek etmeninin hücre dışına aşırı geçirgenlik olduğu düşüncesi ancak yakın zamanda kabul edilmiştir. Bu hastalık çok ağır, bundan ölüm oranı da her zaman çok yüksektir. Belki de hiperglisemi merkez sinir sistemini hiç düzelmeyecek biçimde bozmakta, bu da aşırı geçişme komasına yol açan suyuk bozukluklarının başlamasında rol oynamaktadır. Tedavi tarzı henüz belirli değildir; damar yoluyla hücre sulandırıcı tuzlu ya da şekerli eriyikler verilmesi herkesçe kabul edilmemekte, uygulanacak tedavi yöntemleri taraftarlar arasında tartışma konusu olmaktadır.

Aşkın koma'da tüm vücut hareketsizdir; bu hareketsizliğin örteneklerde, solunum ve dolaşım aygıtlarında doğuracağı sonuçlardan sakınmak için sunî tedbirlere başvurmak gerekir. Hastada hiç refleks yoktur, gözbebekleri kadavrada olduğu gibi midriyaz halindedir, saydam tabaka parlak değildir. Vücut sıcaklığı gittikçe düşer (35° ve daha aşağı). Ansefalogram «düz»dür, yani elektrik potansiyel değişikliklerini gösteren çizgiler, sinir sisteminin, çektiği acıya rağmen, çalışmakta olduğu zaman görülen fizyolojik ya da patolojik durumlara özgü karakteristik dalgalanmaları göstermez.

Bu görünür beyin ölümünün hiç bir özelliği, tek başına alınırsa, belirtilerin düzelmeyeceğini söylemek olanağı vermez; ama bunların tümü birarada ele alınırsa klinik bakımdan ölümün gerçekleştiği söylenebilir; bu taktirde, organizmaya bitkisel bir yaşam sağlayan araçlar kaldırılabileceği gibi henüz çalışmakta olan organlar da çıkarılıp organ naklinde kullanılmak üzere başkalarına takılabilir. Gerçekten organizmanın yaşamı istenildiği kadar sürdürülebilir ve nakledilecek organlar en iyi durumda taze olarak alınabilir, bu da, nakil yapılacak kişi önceden, özellikle bağışıklık yönünden iyi hazırlanmak şartıyla nakledilecek organın onda yaşama şansını artırır. Bu komalarda istisnaî olarak yeniden hayata dönüş ancak komanın kimyasal bir nedenden ileri gelmesi ve sinir maddesinin harap olmaması halinde söz konusudur.

Zehirlenme koması, geçici ve düzelir olabileceği gibi ölümle de sonuçlanabilir. Koma çoğu zaman sinir dokusunun oksijensiz kalmasıyla ilgilidir; oksijensizlik ise, hücrelerin içinde ya da çevresinde, bu hücrelerdeki oksijen kabul etmeyen öğelerin beslenmesiyle ilgili bir maddenin bulunmasına bağlıdır. Sinir sistemi için zehirli olan maddelerin sayısı pek çoktur. Bunlardan bazılarını, doğuştan gelen ya da sonradan olan bir hastalık sırasında organizmanın kendisi yapar. Bazılarını hastalık mikropları yapar. Diğer bir kısmı da vücuda dışarıdan girer; örneğin mantarlarla ve diğer bitkilerle alınan zehirler; solunum, deri, sindirim ya da başka yollarla giren sanayi veya savaş gazları; asıl amacına aykırı amaçla yahut yanlış dozda verilmiş ya da iyi özümlenmemiş ve metabolize olmamış eczalar, kimyasal maddeler gibi metaller ya da bileşikler böyledir. Belirtiler travmadan olmayan bütün komalardaki gibidir; belirtilerin bazıları bütün zehirlenme komalarında ortaktır, bazıları ise nedenine göre karakteristiktir (kızartılar, üstderi soyulması, akciğer, kalp-damar bozuklukları, karma bozukluklar v.d.). En çok görülen zehirlenme komaları şeker koması, üre koması, barbitürik ya da daha genel olarak ilâç komasıdır.

Zehirlenme komasında iki yönlü bir tedaviye başvurulur: birincisi zehirli maddenin atılması ya da etkisizleşmesini kolaylaştırmağa çalışmaktır; klinik toksikolojiye dayanan bu tedavinin uygulama alanı zamanımızda çok geniştir. İkincisi komalının en hayatî organlarını (solunum, dolaşım ve boşaltım) çalışır tutma amacını güder. Özgül olmayan bu tedavi tıbbî reanimasyona, yani sağlam bir teşhisle belirlenmiş kesin bir tedavi uygulamasından bağımsız olarak en ağır bozuklukları düzeltmekte ustalaşmış bir hekimliğe dayanır. (L)

***KOMA** i. — Elektron. Katot ışınlı lambanın ekranında tam ortaya düşen ve normal olarak dairesel olan elektron demeti görüntüsünün (spot) üçgenimsi bir biçim bozukluğuna uğraması. (L)

***KOMAN** (İlhan), türk heykelcisi. — 1970-1971 yıllarında soyut çalışmalarına, ara sıra salt geometrik biçimlerin uygulanmasıyla oluşan, topolojik yüzeyler planındaki araştırmalarını ekledi. Bu husustaki başlıca eserleri: *Ağ ve balıklar; Deniz yaratıkları; Leonardo da Vinci* (Stockholm Yüksek Mimarlık okulu önünde) anıtı. (M)

KOMAROV (Vladimir), sovyet kozmonotu (Moskova 1927-öl. 1967). 1945'te Moskova'daki Özel Askerî Havacılık okulunu bitirdi; 1959'da kozmonotlar topluluğuna girdi ve güverte komutanı olarak 12 ekim 1964'te «Voshod I» gemisiyle (üç kişilik hava gemisi) ilk uçuşunu yaptı. 24 nisan 1967'de «Soyuz» adlı uzay gemisiyle uçuşa geçti; dünyanın çevresini bir kere dolaştıktan sonra yeryüzüne inişte öldü. (L)

***KOMBİNA** i. — Teşm. yol. Bir sanayi grubunu ya da çeşitli kuruluşların oluşturduğu topluluğu belirtir: *Et kombinaları*. (L)

***KOMOR takımadaları**, Hint okyanusunda Fransa'ya bağlı takımadalar. — 275 000 nüf. (1970).

● *Tarih.* Komor takımadalarına 1968'de tanınan statü, Fransa ile bütünleşmeyle bağımsızlık arasında orta bir yoldur. Bu statü Fransa ile takımadalar arasında federal tipte ilişkiler kurar. Komor takımadaları Fransa parlamentosunda liste oylamasıyla seçilen 2 milletvekili ve bir senatör ile temsil edilir. Para, savunma, dış temsil ile ilgili sorunlarda Fransa söz sahibidir. U.D.R.'nin (Cumhuriyet için Demokratlar birliği) dalı olan çoğunluk partisi Komor Demokratik birliğinin (U.D.C.) karşısında Komor Halkı Demokratik birliği (R.D.P.C.) ve Komor Sosyalist partisi (PASOCO) vardır; yasa dışı ilân edilen Komor adaları Millî Kurtuluş hareketi (MOLİNACO) ise Tanzaniya'da yerleşmiştir.

1970 nisanında prens Said İbrahim, ölen Said Muhammed Şeyh'in yerine hükûmet kurulu başkanlığına seçildi. Yeni bir partinin (UMMA) başında, 6 haziran 1971 seçimlerinde onaylanacak bir birlik siyasetini başlattı. Ama, 1972 haziranında azınlığa düşünce istifa etti. Yerine geçen Said Muhammed Cafer de ekim ayında istifa edince, meclis dağıtıldı; 3 aralık 1973 seçimlerinde seçilen yeni meclis, U.N.R. (Yeni Cumhuriyet İçin birlik) ile ilişkileri olan eski senatör Ahmed Abdullah'ı hükûmet kurulu başkanlığına seçti; haziran 1973'te Ahmed Abdullah, halk oylaması yoluyla bağımsızlığa geçme ilkesini Paris'te fransız hükûmetiyle görüşerek kabul ettirdi. 22 aralık 1974'te yapılan halk oylamasında kayıtlı seçmenlerin yüzde 90'a yakını oylamaya katıldı ve bunların yüzde 95'i bağımsızlık lehinde oy verdi. (Mayotte'de ise «evet» oylarının oranı ancak yüzde 36,18'i bulabildi.)

Halk oylamasının bu sonuçları ağustos 1975'te parlamentoda görüşüldü ve 1 muhalife karşı 33 oyla bağımsızlık ilânı kabul edildi; bu oylamada Mayotte'lu 5 üye çekimser kaldı. Bununla birlikte meclis başkanı Ahmed Dahalati bağımsızlığın kabul edildiğini açıkladı. Oudzima (birlik) partisi başkanı Ahmed Abdullah da hemen bağımsızlık ilânı yoluna gitti. Mayotte'luların buna itiraz etmeleri üzerine fransız genel valisi Henri Beaux da olağanüstü durum ilân etti ve ada 50 kadar fransız jandarması getirtti. Bu arada Fransa anayasayı hazırlayacak komisyonda değişik siyasî grupların üçer üye ile temsil edilmelerini istemişti ve bu Komor takımadalarına bağımsızlık verilmesiyle ilgili karara senatoda yapılan ekin bir gereğiydi. Ahmed Abdullah bunu kesinlikle reddederek 24 temmuzda hükûmeti kurdu ve başbakanlıkla birlikte adalet bakanlığını da üzerine aldı. Ahmed Abdullah'ın güçlü bir merkezî hükûmet düşüncesine karşı olan ve gevşek bir federasyon tezini savunan Mayotte'lular. bundan tedirgin oldular. Bu tedirginliği temsil eden Ali Salih iki gün sonra 50 kişilik bir silâhlı kuvvetle hükûmet darbesi yaparak yönetimi ele geçirdi ve Fransa'nın isteğine uygun biçimde bir ihtilâl konseyi ve bir anayasa komisyonu kurdu. (LM)

***KOMPLEKS** i. — İkt. *Tarım-besin kompleksi*, tarıma mal ve hizmet sunan faaliyetler ile tarım ürünlerini üretme, işleme ve pazarlama faaliyetlerinin bütünü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Tarım-besin kompleksi* terimi

altın insan büstü
(Bogota Altın müzesi)

KOLOMBİYA

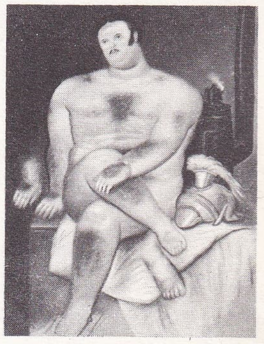

Botero: «Bir erkek modelle etüt» (1972)

Vladimir KOMAROV

Foto. Lauros-Giraudon, Claude Bernard galerisi, B.S.İ. (LAROUSSE)

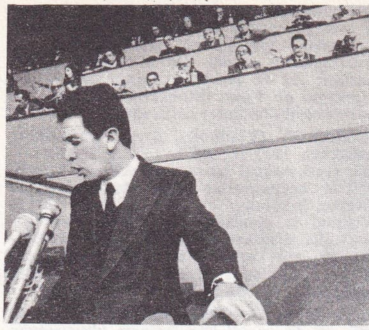

Fransız Komünist partisinin XX. kongresinin genel sekreter Georges Marchais tarafından açılışı (13 aralık 1972)

çağdaş tarımdaki sanayileşmenin iki görünümünü birden karşılar. Bu iki görünümden birincisi, tarım ve sanayinin kaynakta ve mahreçte karşılıklı bağımlılığının giderek artması; ikincisi ise, tarımsal ürünlerin dağıtımı ve tarım-besin kompleksi alanındaki faaliyetlerin iyi şekilde koordinasyonu için «dikey tamlaşma»nın yaygınlaşmasıdır. Tarım-besin kompleksi, bu ikinci görünümü ile, ülkenin sanayilerarası mübadelesinde ortaya çıkar. Bu düşüncenin ışığı altında, E. Malassis bu kavramı üç terimle ifade etmiştir. Bunlardan birincisi olan «tarım-sanayi kompleksi» (T.S.K.) tarım ve ormancılık ürünlerini, tarım ve besin sanayii ürünlerini ve bunların ticaretini içeren iktisadî faaliyet dallarının bütünüdür. İkincisi «tarım-sanayi üretim kompleksi»dir (T.S.Ü.K.) ve dağıtım dışındaki bütün T.S.K. faaliyet dallarını içerir. «Tarım ve besin işleri» diye adlandırılan üçüncüsü geniş bir anlam taşır ve tarıma kaynakta ve mahreçte bağlı hizmet ve sanayi faaliyetlerinin bütünüyle tarımsal faaliyetleri kapsamına alır.

Tarımla ilişki halindeki çok uluslu sanayi kompleksi terimiyle, faaliyetleri nedeniyle tarıma az veya çok bağımlı bulunan şirketler grubu ifade edilir. Bu tanımlamaya besin sanayii grupları (Nestle, General Mills v.d.), Shell ve Esso gibi bitki koruma ilâçları, gübre ve hayvan yemi de üreten kimya ve petrol sanayii grupları ve tarım âletleri üreten otomobil sanayii (Ford, Fiat v.d.) grupları girmektedir. Bölge düzeyinde ise, tarım-sanayi kooperatif kompleksleri, çeşitli dallarda faaliyet gösteren kooperatif topluluklardır: yaygın ve dinamik çalışmalarıyla bölgedeki tarımsal üretime yön verir ve üyelerinin gelirlerini yükseltmeğe çalışırlar.

Doğu Avrupa sosyalist ülkelerinde, son on yıl içinde, tarım ve besin sektörlerinde, kapitalist ülkelerinkine benzer bir biçimde yeni örgütlenme modelleri ortaya konulmaktadır. Bu durum, hayat seviyesinin yükselmesi ve şehirleşme nedeniyle daha geliştirilmiş tarımsal ürünlere olan talebin artması ve merkezî yönetim sisteminin doğruluğunun tartışılmasıyla açıklanabilir.

Yugoslavya'da tarımın bir kesimi, özel işletmelerin kooperatifler şebekesiyle birbirine bağlandığı tarım-sanayi kombinaları çevresinde örgütlenmiştir. Tarım-sanayi kombinası, kendi kendini yönetir ve sosyalist sektörün çokmerkezli bir kompleks birimi ve bulunduğu bölgede sanayileşmenin itici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanya'da tarım-besin kombinaları bütünlenmiş tarım kompleksleri niteliğini taşır; sanayi iktisadının teknik ve yöntemleriyle faaliyet gösteren bu kombinalar ortak bir karar merkezine bağlı bulunan uzmanlaşmış iktisadî üretim birimlerinden oluşurlar. Çok çeşitli üretim ve işletme ünitesini içeren yugoslav kombinalarına karşıt, rumen kombinaları tek bir tarımsal ürün üzerine kurulmuştur. (L)

***KOMPRESÖR** i. — *Çöp kompresörü*, elektrik motoruyla çalıştırılan bir pistonu olan ve 1 500 kg/sm³'lük bir basınç uygulayarak şişe, konserve kutusu, plastik ambalaj gibi katı haldeki çöpleri sıkıştırılmış bir kütle haline getiren makine.

— Soğutma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Soğutma. Sanayi çapındaki soğutma tesislerinde kullanılan *kompresörler* üç tiptir. Klasik *pistonlu kompresörler*'in yerini günden güne santrifüjlü ve vidalı kompresörler alıyor; *santrifüjlü kompresörler* orta ve yüksek güçler (saatte milyonlarca frigori'lik soğuk üretebilen iki ile sekiz çarklı türbo-kompresörler) için de kullanılabilir. Soğuk üretiminde son on yılın yeniliklerinden biri olan *vidalı kompresörler* de geniş ölçüde kullanılıyor. XIX. yy.ın sonlarında ilke olarak tasarlanan, 1930 yıllarına doğru İsveç'te yapımı gerçekleştirilen vidalı kompresör 1958'de kuru, 1963'te de yağ püskürtmeli olarak soğuk üretiminde kullanılmağa başladı. Günümüzde, amonyak ve halojenli hidrokarbonlar için 300 000 fg/saatten 3 Mfg/saate kadar uzanan geniş bir alanda kullanılır. (L)

KOMSA, Kuzey Norveç'te Yontmataşsonrası kültür grubu; genellikle bir Finnmark kültürü karmaşasına (IX. yy.) bağlanır. Taş endüstrisi Orta Yontmataş devrini hatırlatır, ama mikrolitleri de içine alır. (L)

***KOMUT** i. — Bilişim. Bir bilgisayara, temel işlemlerinden birini yapması için verilen emir. (Bir komut genellikle, yapılacak işlemi, o işlemin nerede yapılması gerektiğini ve işlenecek bilginin bulunduğu adresi gösteren sayısal bilgiler ve kodlar halinde verilir.) || *Teşm. yol.* Bu temel emrin çevirici dillerinde kullanılan simgesel biçimi. || Bir bilgisayara, bir programlama dili çerçevesinde verilen karmaşık işlem emri. || *Komut adı*, bir bütün içindeki belli bir elemanı, özellikle de bir program içindeki bir komutu tanıtmağa yarayan alfasayısal simge. (*Eşanl.* ETİKET.) || *Komut katarı*, bir bilgisayarın yapabileceği temel işlemlerin tümüne karşılık düşen komutların toplamı. (Bk. ANSİKL.) || *Ayrıcalıklı komut*, makineyi kullanan programcıya yasaklanmış ve yalnız işletme sisteminin programlarına ayrılmış olan, bilgisayarın ancak kendi kendini yönetirken uygulayabileceği komut. || *Düzmece komut*, bir çeviriciye, simgesel makine komutlarına benzer bir sözdizim komutu halinde verilen ve çeviricinin, belekte yer ayırma, bir sabitin tanımı gibi çeşitli çeviri işlerini yönlendirmeğe yarayan yönerge. (*Eşanl.* SÖZDE KOMUT.) || *Makro komut*, bir bilgisayara simgesel dilde verilen ve çeviri sırasında makine dilinden bir komut dizisi (ya da temel komutlar) oluşturmağa yarayan emir. (*Eşanl.* BÜYÜK KOMUT.) || *Mikro komut*, bazı bilgisayarların programlanabilir en temel düzeyine karşılık düşen komut: *Mikro komutlar, bilgisayarı kullanıcıya tanıtan komutların uygulanmasına dayanan mikro programları tanımlamağa yarar.* (*Eşanl.* KÜÇÜK KOMUT.) || *Sözde komut. Eşanl.* DÜZMECE KOMUT.

— ANSİKL. Bir bilgisayarın *komut katarı* bir kullanıcıya komutların somut tanımını verir. Bir katarda genellikle şu komutlar bulunur:

— sayaçları bellekten yükleme ve sayaçların içeriklerini bellekte düzenleme komutları;
— sabit noktalı, kayan noktalı ya da ondalıklı aritmetik hesap komutları;
— dallanma, karşılaştırma komutları;
— mantık işlemleri ve kaydırma komutları;
— verileri çevirme, özel işaret katarlarını işleme ve yığın işleme komutları;
— hizmet ve yönetim programına çağrı komutları;
— genellikle ayrıcalıklı giriş-çıkış komutları;
— işletme sistemine ayrılmış, bilgisayarın kendi kendini yönetirken uygulayabileceği ayrıcalıklı komutlar.

Genel bir hesap komutunun, yapılacak işlemi, bu işlemle ilgili iki elemanı (ya da işlenenleri) ve sonucun gönderileceği adresi bildirmesi gerekir. İşlenenlerin türü doğrudan doğruya işlem kodunda belirtilmiştir; işlenenler de, tıpkı sonuçların gönderileceği yer gibi adresleriyle verilir. Demek ki çift adresli bir komut, sonucun gönderileceği adresle birlikte verildiğinde üç adresli bir komut olur. Yalnız çoğu zaman sonuç için, uzlaşmalı olarak, iki işlenenden birinin adresi verildiğinden komut yalnız iki adres taşır (*çift adresli komut*). İşlenenlerden birinin adresi de genellikle bir hesap sayacının adresi olduğundan, çoğu zaman bir komutta yalnız bir tek bellek adresi kalır (*tek adresli komut*); komuttaki özel açıklamalar, dolaylı adresleme ya da dizinleme yoluyla bu adresin değiştirilmesini sağlayabilir. Klasik bir komut biçimi (32 bit'lik) şöyledir: bir işlem kod bölgesi (8 bit), bir genel sayacın adresi (4 bit), bir dizin adresi (4 bit) ve bir bellek adresi (16 bit).

Daha gelişmiş bir simgesel programlama dilinde, bir komut sözdizim bakımından, bir kart ya da bir satır, bazı durumlarda bu kart ya da satırı izleyen başka kartlar ya da satırlar üzerinde bulunan özel işaretler (harf, rakam, noktalama işareti, simge v.d.) katarı olarak tanınır. Böyle bir programlama dilinde komutlar, bir değişkene bir ifadenin değerini vermeğe yarayan atama komutları, koşul komutları (deneme komutları), dallanma komutları, giriş-çıkış komutları diye ayrılır. Program derleyiciye ayrılan ve yapılacak işleme yönelik olmayan komutlara ise bildiri denilir. (L)

KOMUTLUK i. (*komut*'tan *komut-luk*). Bilişim. Bir bilgisayarın merkez biriminin, uygulanacak komutları alan ve kodlarını çözdükten sonra uygulayan hücresi. (L)

***Komünist partisi** (FRANSIZ). — Komünist partisi ile solcu partiler Solcu Demokrat ve Sosyalist federasyon (F.G.D.S.) adı altında biraraya geldikten sonra şubat 1968'de bir eylem birliği sözleşmesi imzaladılar, ancak bu sözleşme mayıs 1968 olaylarının patlak vermesi üzerine yürürlüğe konamadı. Komünist partisi yöneticileri mayıs olayları karşısında bir süre duraksadılar: parti ilerigelenleri bir yandan solcu gruplaşmaları kınıyor, bir yandan da bu grupları 13 mayıstaki ortak gösteri yürüyüşüne çağırıyordu. Partinin haziran ayı sonunda yapılan seçimlerde mart 1967 seçimlerindeki sonuçlara göre gerilediği görüldü.

Bir yandan öğrenci olayları, bir yandan da Çekoslovakya'nın işgali Komünist partisine yeni sorunlar getirdi. Fransız Komünist partisinin merkez komitesi her ne kadar bu müdahaleyi kınadıysa da siyasal davaların açılmasını protesto etmedi ve yine Roger Garaudy ile bu konuda sürdürülen tartışmalar sonucu Garaudy mayıs 1970'te partiden çıkarıldı.

1973 seçimlerinde, Fransız Komünist partisi, 1967'deki 73 sandalyesine kavuşarak ve 5 milyondan fazla oy alarak Fransa'nın başta gelen solcu partisi olduğunu kanıtladı. 1974'teki devlet başkanlığı seçimlerinde komünistler, solcu radikaller ve sosyalist F. Mitterand'ı desteklediler. F. Mitterand'ın seçimleri kıl payı kaybetmesi Fransa'da birleşik solun ileriye doğru bir atılımda bulunduğunu ve Komünist partisinin iktidara etkin bir biçimde katılabileceğini gösterdi. (L)

***KOMÜNİZM** i. — ANSİKL. Alexander Dubček'in ve «insan yüzlü sosyalizm» yanlılarının iktidara gelmesi Çekoslovakya'daki siyasal yaşamı değişikliğe uğratınca, Sovyetler birliği bu değişiklikten kaygılandı ve 21 ağustos 1968'de Varşova paktına üye ülkelerin (Romanya hariç) silâhlı müdahalesine yol açtı. Bu müdahale sonucu sosyalist devletler arasındaki ilişkiler ciddî bir sarsıntı geçirdi. Kendilerinin de «hizaya getirilme»sinden çekinen Yugoslavya ve Romanya sovyet müdahalesine karşı çıkan ve Tito rejimine karşı daha ılımlı davranmağa başlayan Çin ile ilişki kurma yoluna gittiler. «Kültür devrimi» sırasında daha da büyüyen sovyet-çin anlaşmazlığı böylece doruğuna ulaştı ve 1969'da Ossuri sınırındaki ciddî olaylardan sonra bir silâhlı çatışmaya dönüşecek duruma geldi.

Bütün bu olaylar iki büyük sosyalist devletin batıya karşı olan tutumlarında değişiklikler yarattı. Sovyetler birliği Küba bunalımın (1962) hemen ertesinde girişilen, ama Çekoslovakya'nın işgal edilmesiyle kesintiye uğrayan yumuşama siyasetini yeniden izlemeğe başladı. Lin Piao'nun ölümünden sonra Çin'in de aynı siyaseti benimsediği ve 1971'de Birleşmiş milletlere kabul edildiği görüldü. Mart 1972'de başkan Nixon Pekin'e resmî bir ziyaret yaptı. Çin artık devrimci dayanışmanın üzerinde eskisi kadar durmuyordu; nitekim, Çin ilerigelenleri ne Bangladeş'teki ayaklanmayı desteklediler, ne de Seylan'daki gerillaları. Ancak, gerillaların Latin Amerika'da bozguna uğramaları (Che Guevara'nın 1967'de Bolivya'da ölmesi) gerek Asya'daki, gerek Latin Amerika'daki komünist ve devrimci partilerin tutumlarında belli değişiklikler yarattı. Asya'da, Kuzey Vietnam ve Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş cephesi savaşa son verilmesi konusunda S.S.C.B.'nin desteğini gördüler. Latin Amerika'da ise, Sovyetler birliğinin iktisadî yardımına gereksinme duyan Küba,

Foto. Dejean-Gamma (LAROUSSE)

siyasal tutumunu ılımlaştırmak zorunda kaldı. Öte yandan, komünistlerin sosyalistler ve merkez solcularla (M.A.P.U. ve A.P.I. [bk. ŞİLİ, *Ek*]) meşru yoldan ikidara gelebileceğini kanıtlayan Şili'deki solcu hükûmet yasalar çerçevesinde bir sosyalleştirme eylemine girişti. Ne var ki, yasalara saygı, ülke ekonomisinin kilit noktalarında bulunan bazı meslek gruplarının tutumu ve Kuzey Amerika'daki iktisadî güçlerin düşmanca davranışları yüzünden Şili Halk birliği hükûmetinin düştüğü zor durum ve Allende hükûmetinin devrilmesinden önceki aylarda ordunun oynadığı rol Avrupa'da komünistlerle eylem birliğine gidilmesini isteyenlerin çözümlemelerine konu oldu.

Fakat daha başka sorunlar da vardı: Çekoslovakya olayının uzantıları, parti örgütlenmesi sorunları, partinin aydınlarla ilişkileri (sözgelimi Fransa'da R. Garaudy olayı), sola kaymalar (İtalya'daki «Il Manifesto» topluluğu). Fransız Komünist partisinin gerek mart 1973 seçimlerinde, gerek mayıs 1974 başkanlık seçimlerinde sosyalistler ve solcu radikallerle birlikte ortak bir program hazırlamasına karşılık, İtalya'da Komünist partisinin bir sosyalist partiyle işbirliği yapması oldukça zordur. Çünkü İtalya'daki Sosyalist parti taraftarlarının çoğu hıristiyan demokratlarla uzlaşma yapılmasını isterken, ülkedeki siyasal ve toplumsal sarsıntı (1974) birçok hıristiyan demokratı faşizme karşı ortak bir cephe (komünistler dahil) kurmağa itmektedir. Portekiz'de 1974 devrimi Komünist partisinin yasal olarak çalışmasına ve iktidara katılmasına yol açarken, ispanyol komünistleri de Franco rejimindeki öteki demokratik partilerle işbirliği yaparak iktidara gelmeğe hazır olduklarını açıklamışlardır.

Ancak, siyasî ve iktisadî ortam farklılaşmaları Avrupa'daki başlıca komünist partileri olan fransız ve italyan komünistlerinin tutumlarında önemli değişikliklere yol açtı. Fransa'da komünistlerin 1972 anlaşmasını bozarak sosyalistlere cephe almaları 1974 seçimlerinde başarısızlığa uğramalarıyla başladı. Komünist partisi genel sekreteri George Marchais ekim 1975'te yaptığı bir konuşmada sosyalistleri ve Radikal Sol Hareket'i komünistlerin sırtından güçlenmeğe çalışmakla suçladı. Bunun hemen ardından cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in, S.S.C.B. Komünist partisi birinci sekreteri Brejnev ve A.B.D. cumhurbaşkanı Ford'un Fransa'yı ziyaretleri öncesinde görüş teatisinde bulunmak amacıyla muhalefete yaptığı daveti komünistlerin ve Radikal Sol Hareket'in reddetmesine karşılık sosyalistlerin bunu olumlu karşılamaları taraflar arasındaki görüş ayrılığını biraz daha su yüzüne çıkardı. Gene aynı yılın 12-13 ekim tarihlerinde sosyalistlerin sosyalizm millî konferansı düzenlemeleri komünistlerin kuşkularını daha da arttırdı. Komünistlerin Portekiz'deki yoldaşlarını desteklemelerine karşılık sosyalistlerin Dr. Mario Soares'e cephe almaları bağların tamamen kopması belirtilerinden biri oldu. Gerçi, 19 haziran 1975'te Sosyalist parti birinci sekreteri François Mitterand, Komünist parti genel sekreteri George Marchais ve Radikal Sol Hareket başkanı Robert Fabre, ortak sorunları görüşmek üzere biraraya geldiler ve toplantı sonunda bir de ortak bildiri yayımladılar, ama bu, dostluk günlerine dönüş anlamına gelmiyordu.

Buna karşılık, İtalya'da komünistlerin tutumu tam aksi yönde gelişti. Ağırlaşan ekonomik bunalım hıristiyan demokratları zor duruma düşürünce bazı çevreler komünistlerin de yönetime katılması görüşünü savunmağa başlamışlardı. Tasarı önerı halini alınca buna ilk tepki gösterenlerin başında A.B.D. yer aldı; amerikan hariciyesi Avrupa'da yönetimin komünistlere doğru kayması halinde A.B.D.'nin bu kıtayla ilgili politikasını yeniden gözden geçirmek zorunda kalabileceğini hatırlatmaktan bile çekinmedi. Çok geçmeden papa da tartışmaya katıldı ve komünistlerin yönetime katılmalarının bir felâket olacağını söyledi. Başlangıçta Confindistria (İtalya İşverenler konfederasyonu) başkanı Giovanni Agnelli de böyle bir işbirliğine cephe alanlara katıldı. Hattâ, o tarihlerde yeni kurulmuş (13 temmuz 1975) bir sol parti olan Partito di Unita Proletaria per il Communismo da (Komünizm İçin Proleter partisi) öneriye karşı çıkanları destekledi. Bu parti, soldaki kuruluşların bulundukları yerde radikalleşmesini ve bu yoldan hıristiyan demokratların otuz yıllık egemenliğine son verilmesini istiyordu. Çok geçmeden aşırı solun toplandığı Manifesto grubu da bunların yanında yer aldı.

Ancak, İtalya Komünist partisi genel sekreteri Enrico Berlinguer, tartışmaların doruk noktasına vardığı sırada hiç beklenmeyen ve daha sonra «tarihî taviz» adı verilecek olan açıklamasını yaptı ve partisinin ihtilâlci mücadele partisi niteliğinden ve stratejisinden vazgeçmeksizin İtalya'nın selâmeti için böyle bir işbirliğini kabul edebileceğini söyledi (15 eylül). Birkaç gün sonra Sosyalist parti sekreteri Francesco de Martino da bu görüşe arka çıktı. Enrico böyle bir işbirliğinin demokrasinin gelişmişliğini ispatlayacağını söylüyordu.

Tartışmanın bu noktasında Mariano Rumor hükûmetinin çekilmek zorunda kalması komünistlerin iktidara ortak olmaları ihtimalini daha da arttırdığı için İtalya'nın dışında telaş mihraklarının belirdiği görüldü. Buna karşılık Berlinguer sağ ile yapılacak işbirliğinin İtalya gibi dinsel inançların ağır bastığı bir toplumda komünistlere karşı duyulan çekingenliği bir ölçüde yıkacağını, onlar hakkındaki peşin hükmü az çok değiştirebileceğini, ayrıca ülkenin dar zamanında böyle bir işbirliği sayesinde bunalımın atlatılmasına yardımcı olunmasının komünistlere güven ve sempati sağlayacağını düşünerek tarihî taviz fikrini savunmağa devam etti. Gerçi Rumor hükûmetinin yerini alan Aldo Moro hükûmetinde komünistlere yer verilmedi, ama, bu hükûmet de ayakta kalma sıkıntısına düşerek erken seçime gidilmesine karar verilince (nisan 1976) Berlinguer tarihî tavizde bir adım daha atarak seçimlerde adayların yüzde 10'unun komünist olmayan bağımsızlar arasından seçileceğini açıkladı (11 mayıs 1976). [ML]

***KOMÜTASYON** i. — ANSİKL. Telekom. Elektronik *komütasyon* işlemi de tıpkı bir bilgisayarda olduğu gibi belleğe kaydedilmiş programlara göre yapılır. Abone servisi için olduğu kadar, komütatörün idarî ve teknik işletimi için de pek çok program çeşidi vardır. Üstelik elektronik santralların kurulması, iletim ve komütasyon şebekelerinin birleştirilmesini sağlamıştır. *Örneksemeli* tekniklerde, bilginin iletimi sırasında zorunlu olarak devre ve komütatör bağıntısında bir yük kesintisi olur; sayısal iletimle birlikte yürütülen zamansal elektronik tekniğinde ise bu sakınca ortadan kalkmıştır. Sayısal iletimde bağlantılar, zaman ölçeği içindeki yerleriyle birbiri ardına ve tekrarlı olarak ele alınır. Komütatör bağlantıları yönlendirerek eşzaman içinde işler. Bu nedenle komütatör girişinde mültipleksin modülasyonunu değiştirmek zorunluğu yoktur. (L)

***KOMÜTATÖR** i. — Mat. Bk. DEĞİŞTİREN, *Ek*.

***Konak meydanı**, İzmir'de meydan ve semt. — Gazeteci Hasan Tahsin'in şehit edildiği (1919) yere şehidin bir anıtı dikildi (15 mayıs 1974). İzmir Gazeteciler cemiyetinin öncülüğüyle gerçekleştirilen esere *İlk kurşun anıtı* adı verildi. (M)

***KONAKPINAR**, Doğu Anadolu bölgesinde (Sıvas ili, Gürün ilçesi) bucak. — 6 888 nüf., bucak merkezi 639 nüf., 17 köy (1970). [M]

***KONAKPINAR**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Merkez ilçesi) bucak. — 6 891 nüf., bucak merkezi 610 nüf., 23 köy (1970). [M]

***KONDANSÖR** i. — ANSİKL. Soğutma. Soğutucu maddenin bir soğutma devresi içinde sıvılaştırıldığı *soğutma kondansörü*, geleneksel olarak, ev âletlerinde havayla, büyük sanayi tesislerinde suyla soğutuluyordu. Sanayileşmiş ülkelerde günden güne önem kazanan sudan tasarruf etme düşüncesi, önce suyla çalışan kondansörler yerine yeniden dolaşımlı sistemlerin (su kısmî buharlaşmayla soğutulur) kullanılmasını, sonraları da büyük kondansörlerde (genellikle 300 000 fg/saatten 1 Mfg/saate kadar) havayla soğutma yoluna gidilmesini gerektirdi. (L)

***KONDRAŞİN** (Kiril Petroviç), sovyet orkestra yöneticisi. — 1960'tan bu yana Moskova Devlet Filarmoni orkestrasını yöneten Kondraşin aynı orkestrayla birçok ülkede çok sayıda yapıt seslendirdi: bu yapıtlardan biri de D. Şostakoviç'in *On üçüncü senfonisi*'dir. (L)

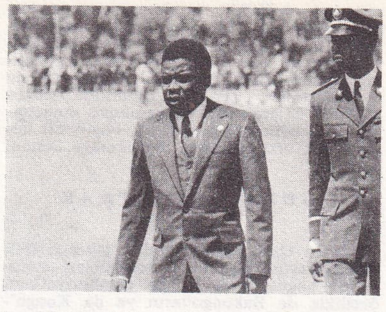

KONGO-BRAZZAVILLE cumhurbaşkanı Nguabi haziran 1972'de Rabat'ta toplanan Afrika Birliği konferansına giderken

***KONGO**, Ekvador Afrikası'nda ırmak. — 1971'de, Kinşasa hükûmeti, ırmağa aşağı kesiminin eski adını verdi: *Zaire*. (L)

***KONGO-BRAZZAVİLLE, Kongo cumhuriyeti** denir, Ekvador Afrikası'nda devlet. — 980 000 nüf. (1972). Başkenti, *Brazzaville* (136 000 nüf.). Başlıca şehri, *Pointe-Noire* (79 000 nüf.). Denizaltı yatağı *Emeraude*'un değerlendirilmesi (1972), ham petrol üretiminin 1974'te 3 Mt'a yaklaşmasını sağladı.

TARİH

Cumhurbaşkanı Massamba-Debat, «bilimsel sosyalizm»den yana olduğunu açıklamasına rağmen karışıklıkları bastırmayı, muhalefeti susturmayı başaramadı, askerler ve tek partinin Millî Devrim hareketinin (M.D.H.) bazı üyeleri tarafından güçsüzlükle suçlandı. 1968 yazı içinde buhran patlak verdi. Cumhurbaşkanı, ağustos ayında Millet meclisini dağıttı ve bir Millî Devrim konseyi (M.D.K.) kurdu. Massamba-Debat, ancak askerlerin elinde bir rehine olmakla devletin başında kalabildi, yetkileri de önemli ölçüde kısıtlandı. Ağustos ayında çıkarılan ve 1963 Anayasası'nın yerini alan «Temel yasa»ya göre, M.D.K., devletin devamlılığının güvencesi haline geldi. M.D.K.'nin yürütme kurulunun başına, ordu başkomutanı Ngouabi gelmişti. Ama, nizamî ordu ile aşırı solcu milisler arasında kanlı çatışmalar patlak verdi. 4 eylülde, başkan Massamba-Debat istifa etti, Ngouabi devlet başkanı oldu (10 ocak 1969). Brazzaville'i topraklarında istilâ ordugâhları kurmakla suçlayan Kongo Kinşasa (bugün Zaire) ile diplomatik ilişkiler kesildi.

1969 temmuzunda birçok subay mahkemeye verildi. Ekimde, sendikacılar grev kışkırtıcılığıyla suçlanarak tutuklandılar. 8 kasımda, eski cumhurbaşkanı Fulbert Yulu'nun taraftarlarınca düzenlenen bir hükûmet darbesi başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu karışıklık karşısında, M.D.K. tutumunu sertleştirdi. M.D.H., Kongo İşçi partisi (K.İ.P.) haline getirildi (aralık 1969 sonu). 3 ocak 1970'te yeni bir anayasa çıkarıldı. Ülkenin adı, «Kongo Halk cumhuriyeti», bayrağı kızıl bayrak, millî marşı *Enternasyonal* oldu. Anayasa, K.İ.P. başkanının aynı zamanda devlet başkanı olmasını öngörüyordu.

Hükûmet «Devlet konseyi» adını aldı. Görüldüğü gibi genç devlet kesinlikle Marx'çı bir tavır almıştı. Ama, Ngouabi, çok nazik olan iktisadî durumu korumak için, K.İ.P.'den daha gerçekçi bir siyaset uyguladı. Gerçi, Pekin'in Brazzaville'e iktisadî ve malî yardımı arttı, Demokratik Alman cumhuriyeti (ocak 1970) ve Macaristan ile diplomatik ilişki kuruldu. Ama devlet frank bölgesi ve Afrika ve Mauritius Ortak örgütü (O.C.A.M.) [ne var ki 1972 eylülünde ayrılacaktır] içinde kaldı ve yabancı özel sermayeye geniş yer ayırdı.

İki Kongo, 1970 aralığında diplomatik ilişkilerini yeniden kurdular.

23 mart 1970'te, teğmen Kikanga'nın yönettiği bir hükûmet darbesi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu darbe denemesi orduda yeni bir temizlik hareketine, parti merkez ko-

Foto. Jouffrey-Gamma (LAROUSSE)

mitesinde değişiklik yapılmasına ve jandarma kuvvetinin dağıtılarak yerine halk milisleri kurulmasına yol açtı. Aşırı solcular, 22 şubat 1972'de Ange Diavara'nın yönetimi altında rejimi devirmeyi denedilerse de başaramadılar. Diavara öldürüldü (nisan 1973). 24 haziran 1973 referandumu sonucunda kabul edilen yeni anayasa, büyük bir huzursuzluk ortamı içinde uygulamaya kondu.

GÜZEL SANATLAR

Tervuren Orta Afrika Krallık müzesi (Belçika) araştırmacılarının incelemeleri sonucunda bugün artık Kongo cumhuriyetinin, özellikle de Bakongo'ların ya da Kongo'ların geleneksel heykel sanatı hakkında yeterince bilgi elde edildi. Bakongo'lar Zaire (eski Kongo-Kinşasa) ırmağının ağzında yaşayan ve çok sayıda kabileden (Solongo'lar, Boyombe'ler, Pende'ler, Bavili'ler v.b.) oluşan karmaşık bir ırktır; kabileler bugün Kongo cumhuriyetiyle Zaire'nin batısında, Portekiz egemenliğindeki Kabinda bölgesinde ve Angola'nın kuzeybatısında yaşarlar. Bakongo'ları oluşturan etnik topluluklar arasındaki iktisadî, kültürel ve siyasal ilişkiler öylesine sıkıdır ki sanatları arasında bir üslûp ayrımı yapmak yersizdir. Kongo sanatının başlıca özelliği gerçekçiliğe yönelik oluşudur; bu eğilimi Avrupa'dan getirilen yeniliklerin de (XV. yy.da hıristiyan misyonerlerinin bu bölgelere soktuğu dinsel amblemler) pekiştirdiği düşünülebilir. Kongo sanatının gerçekçiliğe yöneldiğini gösteren bir başka kanıt da mezarlıklarda bulunan XVI. yy.dan kalma taş heykellerdir. Bunlar kişileri en doğal durumlarda yansıtan heykellerdir. XVII. yy. sonrası heykellerinde ise daha çok Kongoluların ataları ve fetişleri canlandırılmıştır. Bu heykeller arasında en önemli yeri simgecilikle ve gerçekçiliğin kaynaştığı analık heykelleri tutar. Fetişler ise bir yandan koruma ve iyileştirme, öte yandan da, büyü ve kötülük simgesi sayılır.

Bakongo'lar fildişi işlemeciliğinde de ustadır. Günümüzde bazı sanatçılar, günlük yaşam şahneleri ve kadın başlarıyla süslü keskiler yaparlar; ama bugün resim dalında en özgün yapıtları verenler Kongo'lu, özellikle de «poto-poto» denilen okula bağlı sanatçılardır.

Bateke heykelciliği yapı ve işlev açısından Kongo heykelciliğini andırır; buna karşılık, güneyde Alima, kuzeyde de Likuala (Zaire'nin kolları) sınırlanan bölgede yaşayan Kikuyu'ların ve Mboşi'lerin heykelciliği çok farklıdır. Bu kavimlerin heykel türleri arasında şunlar sayılabilir: kimi, kenarları delikli ve tüylerle süslü şapkalar giymiş kadın ve erkek başları, çocuklu kadın büstleri, ucunda bir baş ya da bir heykelcik bulunan dans sopaları, bükülü kolları silindir biçimli gövdelerine az çok yapışık iki yüzlü heykelcikler, başlıklar. Bütün bu heykeller, yüzlerin yayvanlığı ve yüzeylerin çokrenkli olarak süslenmesi açısından birbirine benzer. Bu sanat eserlerinden, toplumsal yaşamda önemi olan ve kabile şefinin siyasal gücünü simgeleyen dans, mim ve şarkı gösterilerinde yararlanılır. Günümüzde artık birer eğlence sayılan ve «kyebe-kyebe» denilen bu danslar özellikle koreografi açısından önem taşır.

Kvele'ler, Kongo cumhuriyetinin kuzeybatısında, Gabon ile Kamerun sınırları yakınındaki vahşî ve sarp bir bölgede yaşarlar; Bakota'lara ve Fang'lara komşudurlar. (Bk. GABON, *Ek.*) Kvele sanatı hakkında çok az bilgimiz vardır: yalnızca burun ve gözleri kabartma olan, çoğunluk kil ile boyalı ve yürek biçimli yüz maskelerinin ne işe yaradığı bugün henüz bilinmemektedir. (L)

Willem de KOONING
«Red Man with Moustache»
(Bıyıklı kızıl adam) 1971
Knoedler galerisi

***KONGO Demokratik cumhuriyeti.** — Bk. ZAİRE, *Ek.*

***KONGO-KİNŞASA.** — Bk. ZAİRE, *Ek.*

***Kongre partisi** (HİNT MİLLİ) [*İndian National Congress party*]. — Gerek Federal parlamentonun Millet meclisinde 16 sandalye kaybetmesi (mart 1968), gerek merkez hükûmet tarafından yönetilen 4 eyaletteki (Pencap, Uttar Pradeş, Bihar, Batı Bengal) seçimlerde çoğunluğu öteki partilere kaptırması (şubat 1969) Kongre partisinin bölünmesine yol açtı. Başbakan bayan İndira Gandhi, temmuz 1969'da Bangalore'deki parti toplantılarında üyelere sosyalist eğilimli iktisadî bir programı kabul ettirdi; amaç, seçmen çoğunluğunu kazanabilmekti. Cumhurbaşkanlığı seçimi için parti oturumlarında Federal Parlamento'daki Millet meclisinin başkanı Milam Sanjiva Reddy'nin adaylığı önerildi. Oysa, Bayan İndira Gandhi, Venkata Varahagiri Giri'yi destekliyordu. Venkata Varahagiri Giri 13 temmuzda cumhurbaşkanlığına bağımsız olarak katıldığını açıkladı ve 20 ağustosta da cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu seçim, parti içinde İndira Gandhi'ye karşı sürdürülen muhalefetin iyice belirginleşmesine yol açtı; 1 kasımda, parti içindeki iki muhalif grup ayrı ayrı toplandı ve 12 kasımda kurulan parti yürütme komitesi başbakanın parti içindeki önemli yetkilerini elinden aldı. 22 kasımda, İndira Gandhi'yi destekleyen hükûmet kongresi (*Ruling Congress*, ya da yeni kongre) parti başbakanlığından Siddavanahlli Nijalingappa'yı çekerek yerine Jagjivan Ram'ı getirdi. Kongrenin oturumunda 2 büyük ayrılık göze çarptı: hükûmet kongresi ve muhalefet kongresi (eski kongre). İndira Gandhi artık çok güçlükle yönetimi elinde tutabiliyordu. Dengeli bir çoğunluğun desteğini sağlayamadığı için Bangalore programını benimsemeyen solcu partilerle ilişki kurmak zorunda kaldı. Cumhurbaşkanı çıkmazdan kurtulabilmek umuduyla meclisi dağıttı (aralık 1970) ve mart 1971'deki genel seçimleri düzenledi. Seçim komisyonu yeni kongrenin (hükûmet kongresi) yasal olarak eski kongrenin yerini aldığını kabul etti. İndira Gandhi'yi destekleyen kongre Federal Parlamento'nun Millet meclisinde büyük bir çoğunluk elde etti (10 mart 1971): 515 sandalyenin 350'si. Yeni kongre ilk toplantısını aralık 1972'de yaptı. 1974'te kabinede yapılan geniş değişiklikten sonra tekrar toplanan kongrede başkan Şarma'nın yerine eski petrol ve kimya bakanı D. K. Barooah parti başkanlığına seçildi. 1975 sonundaki toplantıda da başbakan İndira Gandhi'nin kayıtsız şartsız desteklenmesi kararı alındı. (LM)

***KONİ** i. — Havc. *Uçunma konisi*, bir uzay aracının, uçunmaya uğrayarak aracı aerodinamik ısınmaya karşı koruyan ön kısmı. (Bk. UÇUNMA, *Ek.*) [L]

***KONİN**, Polonya'da şehir. — Alüminyum üretimi. (L)

***KONJOVİÇ** (Petar), yugoslav besteci. — (öl. Belgrad 1970). [L]

KONONOV** (Andrey Nikolayeviç), rus türkoloğu (Leningrad 1906). — Ankara'da, Türk Dil kurultayına sunduğu bildirileri ilgi topladı (1972). Leningrad Üniversitesi Türkoloji bölümünden emekliye ayrıldı (1975). Leningrad Bilimler akademisindeki görevini sürdürdü. Yeni eserleri: *İstoriya izuçeniya tyurkskih yazıkov v Rossii* (Rusya'da türk dillerinin araştırılması) [1972]; *Türkische philologie in der U.S.S.R. 1917-1967* (S.S.C.B.'de türk filolojisi. 1917-1967) [1973]; ***Bugünkü türk dili dilbilgisi **(1975)**; ***1700-1917 rus türkologlarının bio-bibliografyası*** (1975). [M]

***KONSERVE** sıf. — ANSİKL. *Türkiye*'de 40 milyon kutuya çıkan konserve üretimiyle kişi başına düşen miktar 1 000 gr'a ulaştı. 1974'teki tahminlere göre iç talep şöyle: 35 000 t meyve-sebze konservesi, 44 300 t meyve suyu ve konsantresi, 20 000 t salça. Bu taleplere karşı gerçekleşen üretim, meyve suyu (42 000 t) dışında konserve (45 000 t) ve salçada (45 000 t) talebi aştı. Meyve suyundaki üretim düşüşüne karşılık 1974'te 7 milyon 220 000 TL. olan ihracatın 12 milyon 500 000 TL.na çıkacağı hesaplandı. Salça (171 milyon 500 000 TL.) ve konserve (107 milyon 800 000 TL.) ihracatının geçen yıllara oranla artması bekleniyor. Bunların dışında 1973'te 82 milyon 100 000 TL.lık ihracatın gerçekleştiği balık konservesi ve yalnız dış pazarlar için üretilen işlenmiş salyangoz (1 700 t, 66 milyon 100 000 TL.lık ihracat) ihracatında artış eğilimi belirdi. (M)

***KONSOL** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda, insan-makine haberleşmesini ve programların konuşmalı olarak yürütülmesini sağlayan uç ya da çevrel birim. || *Göstermeli konsol*, alfasayısal ya da grafik olanaklara sahip bir kabut ekranı bulunan konsol. (L)

***KONSOLİDASYON** i. — Mal. Kısa vadeli bir borcu, uzun vadeli bir borca dönüştüren malî işlem. (L)

***KONSTANTİN**, Cezayir'de şehir. — Tarım malzemesi. (L)

***KONSTANTİNOS II**, eski yunan kralı. — 13 aralık 1967'de giriştiği «karşı hükûmet darbesi»nin başarısızlığa uğramasından beri ailesiyle birlikte Roma'da yaşamaktadır. Nisan 1973'te Kontantinos II'nin resmi yunan paralarından kaldırıldı. Temmuz - ağustos 1973'te yapılan halk oylaması sonucunda Yunan cumhuriyetinin kurulması krallık unvanının da son bulmasına yol açtı. Krallığın 1 milyon 445 857 oya (yüzde 30,8) karşı 3 milyon 244 748 oyla (yüzde 69,8) sona erdirilmesi Yunanistan'da coşkun şenliklere vesile oldu. Kral da İtalya'daki sürgün hayatını İngiltere'de sürdürmeğe karar verdi. (LM)

KONTARSKY (Alfons ve Aloys), alman piyanocuları (İserlohn 1932 ve 1931). Bu iki kardeş, Köln'de müzik öğrenimi gördükten sonra 1955'te alman radyosunun Münih'te düzenlediği dördüncü uluslararası yarışmada, iki piyanoyla yorum dalında büyük ödülü aldılar. Çoğu zaman birlikte çalan iki sanatçı, hem yorumcu, hem de eğitimci olarak çalışmalarını daha çok öncü müzik alanında yoğunlaştırmıştır. En büyük özellikleri, tekniklerinin baş döndürücü sağlamlığı ve kesinliğidir. (L)

***KONURALP**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Düzce ilçesi) bucak. — 14 726 nüf., bucak merkezi (esk. *Üskübü*) 2 856 nüf. (1970). [M]

***KONUŞMA** i. — Bilişim. *İnsan-makine konuşması*, insanın bütün bilişim araçlarını etkileşmeli bir biçimde kullanmasını ve bir bilgisayarda işlenmekte olan programlarla doğrudan doğruya bağlantı kurup karşılıklı konuşmasını sağlayan teknik, araştırma ve uygulamaların tümü: *Uç birimler, yazı makineleri ve katot ışınlı ekranlar insan-makine konuşmasının başlıca araçlarıdır.* (L)

KONUŞMALI sıf. (*konuşma*'dan *konuşma -lı*). Bilişim. Giriş ve çıkış birimi olarak çalışan yazıcı, uzakyazıcı (teletip), klavyeli gösterme ekranı gibi bir uç biriminin aracılığıyla kullanıcının makineyle haberleşebildiği bir bilgisayar kullanım yöntemi için söylenir.

— ANSİKL. Bir bilgisayarın *konuşmalı* kullanım yöntemi, kullanıcıyla makine arasında haberleşme kurulmadan yürütülen programlardan çok değişik yapıda programların hazırlanmasını gerektirir: sisteme sorulan sorularla alınan cevapların sırayla yöneltilerek birbirini izlemesi şarttı. Konuşmalı yöntem, bilişim uzmanı olmayan kullanıcılara bilgisayardaki karmaşık uygulamalara dolaysız erişme olanağı verir. İşletme açısından ise bu yöntem, zaman bölüşüm tekniğinin ve çok iş düzeninin uygulanmasını gerektirir. (L)

***KONVERTİSÖR** i. — Bk. DÖNÜŞTÜRÜCÜ, *Ek.*

***KONYA (42)**, İç Anadolu'nun Konya bölümü içinde il merkezi büyük şehir. — 1 432 910 nüf., şehir merkezi 339 799 nüf. (1975).

Tarımı hava koşullarına bağlı olmaktan kurtarmak için Beyşehir gölünden yararlanılması planlandı. Tarımda makineleşme oldukça hız kazandı (8 269 traktör, 1 786 biçerdöğer, 3 241 harman makinesi). Tahıl üretimi içinde buğday (1973'te 900 616 t) baştaki yerini korudu, arpa ikinci sırayı aldı: 346 410 t. Öbür tahıllardan mısır (2 265 t), çavdar (84 700 t) ve yulafta (60 115 t) üretim azaldı; baklagillerden nohut (11 086 t), fasulye (4 417 t), mercimek (1 547 t) ve yumru bitkilerden patates (175 625 t) üretimi düşerken soğan (47 820 t) üretimi biraz arttı; sanayi bitkilerinden şeker pancarı (451 335 t), ayçiçeği (3 047 t) üretimi arttı, susam (40 t), tütün (3 t), keten tohumu ise azaldı (1973). 1971'de durdurulan haşhaş ekimi 1974'te yeniden başladı. Bağcılıkta gelişme görüldü: 179 890 t yaş üzüm. Meyve üretiminde elma (1 milyon 762 250 meyve veren ağaç) 145 550 tona ulaştı. Zeytincilik alanında yapılan çalışmalardan olumlu sonuçlar alınmağa başladı (85 t). 13 366 hektar arazide yapılan sebzecilikten toplam 310 821 t ürün alındı. Hayvan sayısında koyun (3 milyon 17 620) ve katır (17 200) dışında azalma görüldü: tiftik keçisi 475 460, kıl keçisi

Foto. Fourcade Droll (LAROUSSE)

503 560, eşek 88 990. Kovan sayısı (42 827) arttı, bal (222 t) üretimi düştü. Kümes hayvanları (1,8 milyon) ve yumurta üretiminde (108 milyon) küçük bir artış oldu (1973).

İlde 1975'te yem, alüminyum tüp, krank yenileme fabrikaları üretime geçti. 76 köyde sağlık ocağı açıldı. (M)

Konya Civa işletmesi, Konya'nın 38 km kuzeybatısında, Sarayönü ilçesi sınırları içinde madencilik tesisi. Çok eski devirlerde çalıştırıldığı tahmin edilen maden 1969'da Etibank tarafından işletilmeğe başladı. Civa cevheri kapalı ve açık işletme sistemiyle üretilir ve izabe edilerek yüzde 99.99 saflıkta civa elde edilir. İşletme 1972'ye kadar 259 370 t civa üretti. Civa cevherinin flotasyonla zenginleştirilmesi, flotasyon konsantrelerinden civa üretilmesi için çalışmalara ve çeşitli civa bileşikleri üzerinde etütlere başlandı. (M)

Konya İdmanyurdu kulübü. — 1970-1971'de Türkiye İkinci ligine yükseldi. (M)

Konyaspor kulübü. — 1971-1972'den beri Türkiye İkinci liginde oynuyor. (M)

***KONYAK** i. — ANSİKL. İçki sanayiindeki üretim artışına paralel olarak konyak üretimi 1 milyon 200 000 litreye yükseldi (1973). [M]

***KONYEV** (İvan Stepanoviç), sovyet mareşali. — (öl. Moskova 1973). Savaş anılarını 1966'da *«Yıl 1945»* adı altında yayımlamıştı. (L)

KOONİNG (Willem de), hollanda asıllı amerikalı ressam (Rotterdam 1904). On iki yaşında çıraklığa başladı ve bir akademide gece derslerini izledi. «De Stijl» akımını ve flaman anlatımcılığını öğrendi, 1926'da New York'a gitti. 1940'lara doğru, amerikan soyut anlatımcılığının önemli temsilcilerinden biri oldu. Büyük bir diziye başladı ve kadın vücudunu çeşitli açılardan yansıttı. Sert hareketlerle kadın vücudunu bozdu, sonra yeniden ama korkunç bir görünümde biçimlendirdi.

Resimlerinde «Kooning pembesi» denen ten rengini kullandı (1944). «Pozitif-negatif» resimler dizisinde çok anlamlı biçim sorununu çözümlemeğe çalıştı. 1950'den sonra kadın temasından uzaklaşmadan madde üstüne araştırmalara girişti; ıslak boya üstüne gazete ve dergi sayfaları yapıştırarak çok düzlemli yapıtlar (*Gotham News,* 1955) oluşturdu; böylelikle de eski bir ilkeyi, parçanın bütünü oluşturması ilkesini yıktı. 1955'e doğru, figüratif döneminden kalma biyomorfizmaya yer veren soyut resimler yaptı. 1963'te New York'tan ayrılarak Long Island'a gitti ve o tarihten sonra yarı otomatik desenler ve nükte dolu resimler yaptı; bu tuvallerinde kadın yeniden odak noktası oluyor ve genellikle kırsal bir görüntü içinde beliriyordu. (L)

***KOOPERATİF** i. — ANSİKL. Huk. *Türkiye*'de 1969 tarihli ve 1163 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden sonra da bir zaman yürürlükte kalan Tarım Kredi kooperatifleri ve birliklerinin faaliyetlerini düzenleyen 1935 tarihli ve 2836 sayılı yasa ihtiyaca cevap veremediği için 1972 tarihli ve 1581 sayılı yasa ile kaldırıldı. Tarım Kredi kooperatiflerinin faaliyetlerinin bu yasaya göre yeniden düzenlenmesi öngörüldü. 1973 tarih ve 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu yasası, toprak ve tarım reformu yapılan bölgelerde, bu reformdan yararlanan çiftçilerin Toprak ve Tarım Reformu kooperatiflerine ortak olma zorunluluğunu getirdi. Ayrıca, 1974'te kurulan Ecevit hükûmeti, Köyişleri bakanlığının adını Köyişleri ve Kooperatifler bakanlığı olarak değiştirdi. Aynı yıl Ticaret bakanlığı ile Köyişleri ve Kooperatifler bakanlığı arasında yapılan bir protokolla, Ticaret Bakanlığı Teşkilâtlandırma Genel müdürlüğü bünyesinde bulunan genel hükümlere tabi kooperatiflerle Tarım Kredi kooperatifleri ve bunların üst kuruluşları Köyişleri ve Kooperatifler bakanlığına bağlandı. (M)

***KOOPERATİFÇİLİK** i. — *Türkiye*'de, 1974 yılı sonunda 22 dalda kurulan kooperatif sayısı 20 380'e, üye sayısı da 4 milyon 300 000'in üstüne çıktı. Yapılan araştırmalar bu gelişmenin sayısal alanda olduğunu, nitelik yönünden yeterli olmadığını ortaya koydu. Bunun nedenlerinin de kooperatifçilik açısından ortakların bilinçlendirilmemesi ve yöneticilerin yetiştirilememesi, kooperatifçiliğin toplumsal amaçlarının iyi uygulanamaması olduğu saptandı. 1969'da çıkan 1163 sayılı Kooperatifler yasasında öngörülen Türkiye Millî Kooperatifler birliği kurulamadı. 1974'te Türkiye'de kooperatiflerin ve ortakların sayısı şöyleydi: tarım kredi kooperatifleri 2 048 adet, 1 milyon 310 750 ortak; tarım satış kooperatifleri 676 adet, 246 750 ortak; köy kalkınma kooperatifleri 5 376 adet, 960 500 ortak; orman köylerini kalkındırma kooperatifleri 387 adet, 30 100 ortak; toprak su kooperatifleri 1 139 adet, 69 650 ortak; balıkçılık kooperatifleri 172 adet, 18 600 ortak; pancar üretim kooperatifleri 19 adet, 517 219 ortak; çay üretim ve satış kooperatifleri 78 adet, 36 750 ortak. Bunlardan başka, kavakçılık, süt ürünleri, arıcılık, meyve-sebze üretim ve satış kooperatifleri v.d. var. Yapılan araştırmalar aynı dalda çok sayıda kooperatif bulunmasının kooperatifçiliğin güçbirliği ilkesine aykırı olduğunu ortaya çıkardı. (M)

***KOORDİNATOGRAF** i. — ANSİKL. Haritacılık ve Topogr. *Koordinatograf,* dikgen ya da kutupsal olabilir. Dikgen koordinatograf, bir dikdörtgenler kafesinin çizgilerini çizmeğe ya da bir noktanın yerini bu kafese göre belirlemeğe yarar. Âlet, birbirine dik olarak yerleştirilmiş iki dereceli koldan oluşur; kollardan biri sabittir, öbürü bu sabit kol üzerinde gidip gelebilir; bir delici iğne, bir tirlin ve bir çizici ucu taşıyan küçük bir şaryo bu hareketli kol üzerinde kayar. Kutupsal koordinatografta, üzeri derecelenmiş yuvarlak bir tablaya göre hareket eden bir alidat bulunur; delici iğneyi taşıyan hareketli bir şaryo bu alidatın rayları üzerinde gidip gelir. (L)

KOORDİNATOMETRE i. (fr. *coordinatomètre*'den). Bilişim. Grafik-sayısal dönüşümü sağlayan, yani grafik halindeki belgelerden yola çıkarak kodlar ve kartezyen koordinatlar halindeki sayısal bilgileri veren aygıt. (L)

***KOOTENAY,** Batı Kanada'da göl ve ırmak. — Bölgede kömür çıkarımı. (L)

***KOPENHAG,** Danimarka'nın başkenti. — Limanın trafiği 1972'de 12,8 Mt'u buldu. (L)

KOPTAGEL (Osman Nuri), türk generali (Erzincan 1876 - Ankara 1942). Harp okulunu bitirdi (1895). Kurtuluş savaşında 12. tümen komutanı olarak Kars'ı kurtardı. Tümeniyle Batı cephesine katıldı (1921). Şeyh Sait isyanını bastırmakla görevlendirildi (1925). Askerî Yargıtay üyeliğinden emekli oldu (1934). İki dönem Malatya milletvekilliği yaptı (1935-1942). [M]

KOPTAGEL (Yüksel), türk müzikçisi (İstanbul 1931). Madrid konservatuvarını (1955) ve Paris'te Schola Cantorum Yüksek Müzik okulunun Piyano ve Kompozisyon bölümünü bitirdi (1958). Dört yıl kadar Paris'te kalarak konser ve kompozisyon çalışmalarını sürdürdü. Türkiye'ye dönüşünde (1962) Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrasına girdi ve oradaki görevi sırasında İspanya, Fransa, İtalya, İsviçre, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Federal Almanya, S.S.C.B., Hindistan, Pakistan gibi ülkelerde konserler verdi. Daha sonra İstanbul Senfoni orkestrasına geçti (1972). Çoğu plak haline getirilmiş ve çeşitli dillerde yazılmış başlıca eserleri: *Tamzara* (türk dansı, 1956); *When we two parted* (1956); *Fosil suiti* (1957); *Toccata* (1958) [Paris radyosu en iyi piyano kompozisyonu ödülü, 1959]; *Epitafio* (1959); *Minorka sonatı* (1960); *Üç türk dansı* (1961); *Hiroşima liedleri veya japon balıkçısının şarkıları* (1961); *İki ispanyol liedi* (*Gönüllü* ve *Kahraman*) [1962]; *Pastol* (1965); *Brian's diary* (piyano için suit, 1975). [M]

KOPYALI sıf. (*kopya*'dan *kopya-lı*). *Kendinden kopyalı kâğıt.* Bk. KÂĞIT, *Ek.*

KORAL (Füreya). Bk. FÜREYA, *Ek.*

***KORALTAN** (Refik), türk idare ve siyaset adamı. — (öl. İstanbul 1974). [M]

***KORCAN** (Kerim), türk hikâye ve roman yazarı. — Yeni eserleri: *İdamlıklar* (1971); *Ter adamları* (1975). [M]

***KORE,** Doğu Asya'da yarımada. — Bk. KORE* CUMHURİYETİ ve KORE* DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ, *Ek.*

— Arkeol. Kore'de 1964 ve 1965'te yapılan son kazılar Yontmataş ve Cilâlıtaş devirlerine ait yerleşme yerlerinin bulunmasını sağladıysa da Bronz çağının Kore'de ne zaman başladığı sorununa bir çözüm getiremedi. Yontmataş devrine ait buluntular güneyde, Kum nehrinin kuzey kıyısında, Sokşang-ri eski yerleşme alanında (Güney Kore, Çunçon ili) bulundu. Burada sürekli oturulmuş olması, ilkel kaba yontudan (iki yüzlü yontudan önceki âletler) doğrudan doğruya ince taş yontulara geçildiğini gösterir. Kuzeyde, 1960'tan beri kazı yapılan Kul po yerleşme alanında (Kuzey Kore, Hamkyong eyaleti) Osinovka kültürüne benzer bir kültür ortaya çıkarıldı.

Songha ırmağı kıyısında (Kuzey Kore) iki taş devri arası döneme ait bazı yontulara rastlandı. Kore ve Mançurya'da, geniş bir avcı-balıkçı karmaşasına dayanan Cilâlıtaş devri eserleri, Baykal'daki daha ileri kültürlere bağlıdır. En önemli parçalar, alçak nehir ve deniz kıyılarında rastlanan «tarak» süslemeli çömleklerdir. Kuzey ve ortabatı kıyılarda, Kungsan (Kuzey Kore) ve Amsa-ri (Güney Kore, Kyong-kee ili) kültürleriyle beraber görülen bu çömlek güneybatıda kaybolur. Güneydoğuda Tongsoimdong'da (Güney Kore, Kyongsong ili) yerel çeşitlerle tekrar ortaya çıkar; bu yerel biçimler kuzeydoğu ve hattâ batı japon seramikleriyle ilişkili olabilir. Lif süslemeli çömlekler eski bir japon kültürünün (jomon evresi) Kore'deki çeşididir. 1954'te Kuzey Kore arkeologları Kuzeybatı Kore'de Bronz çağının yaşandığını ortaya çıkardılar. Sibirya'da Minusinsk yakınındaki Tagar kültürüyle akraba olan bu kültür M.Ö. VII. yy.a rastlar. Bu Bronz çağının özellikle son evresinde metal madenî eşyaya, kumtaşından yapılma kalıplara, dar yüzlü ve ortası setli hançerlere, ince çizgilerle süslü aynalara rastlanır.

1964'te Kangnung yerleşme alanında (Güney Kore'nin doğu sahili) yapılan kazılar Demir çağından ayrı bir Bronz çağı kültürü ortaya çıkaramadı; çünkü Demir çağı kültürünün en yüksek aşamasında, Kimhae döneminde (M.Ö. II. ve III. yy.) hâlâ bronz kılıçlar vardır. Demir çağının en parlak dönemine adını veren Kimhae yerleşme alanı, Güney Kore'nin doğusunda, Natkong nehrinin alüvyonlu ovasında yer alır; burası Üç Krallıklar (313-668) döneminin habercisidir.

1964'te Silla dönemine ait bir mezar, kral Munmu'nun (618-681) mezarı, doğu sahili açıklarında, Kyongju yakınında (Güney Kore), 2 m derinlikte bulundu. Kral, zamanla su altında kalmış kayalık bir mağaraya gömülmüş. İlk Paikche dönemiyle çağdaş olan P'ungnaş-ri yerleşme alanında 1964'te kazıya başlandı; burada Kimhae'nin etkisinde kalmış özel yerli çömleklere rastlandı: Şantang'ın (Çin) Long-şan kültürüne benzeyen siyah bir seramik. Daha önce Silla krallığında görülen mücevherli mezarlar Paikche kültüründe de görülür. Aynı modele uygun olarak yapılmış, birbirinden payelere dayalı lentolarla ayrılmış, üstü kubbeli salon-mezarların içi taş ya da kerpiçle kaplıdır. 1971'de Güney Kore'de bulunan kral Muryong'un (501-523) mezarı bunun güzel bir örneğidir. Mezar içinde yüzlerce eşya, altın mücevherler ve Paikche hanedanı hakkında kıymetli bilgiler veren yazıtlar bulunmuştur. (L)

***KORE cumhuriyeti** veya **GÜNEY KORE,** Doğu Asya'da devlet. — 32 910 000 nüf. Başkenti, *Seul.*

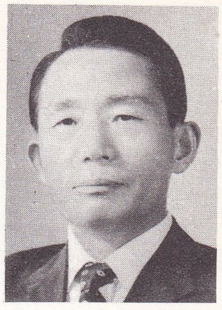

Pak Çung-si

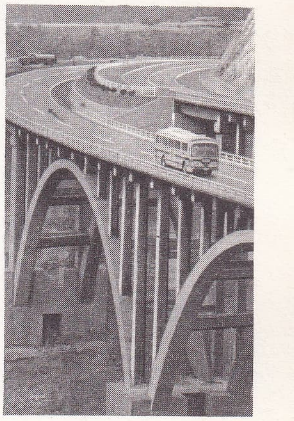

Seul-Pusan otoyolunda viyadük

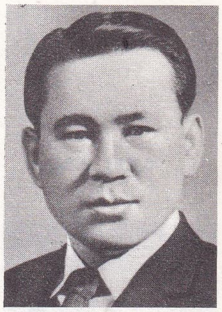

Li Hu-rak

Kyongju'da arkeoloji kazısı

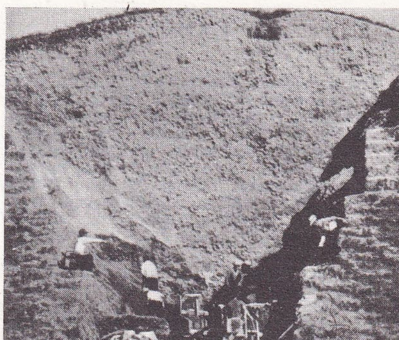

Foto. Güney Kore elçiliği (4) [*LAROUSSE*]

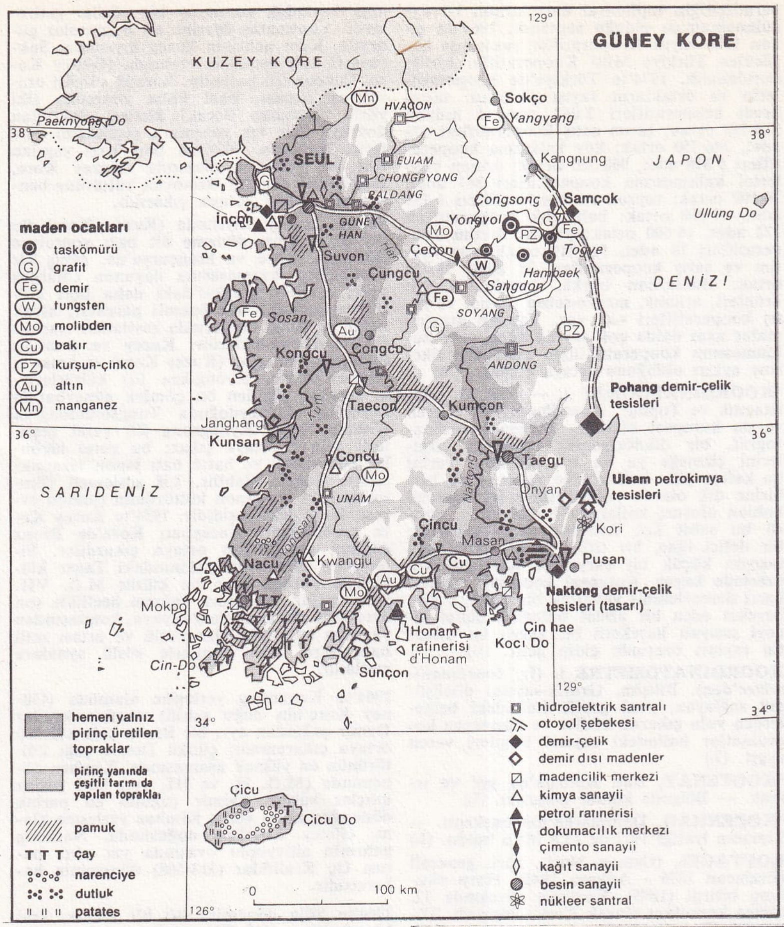

İKTİSAT

Büyük ölçüde ihracata dönük olan Güney Kore sanayii, iç sermaye yetersizliğini karşılamak amacıyla yabancı sermayeye bağlanmış durumdadır. Vietnam savaşı, amerikan ordusu ve Güney Vietnam firmalarıyla yapılan anlaşmalar sayesinde Güney Kore iktisadına yeni pazarlar açtı. Gelişme göz kamaştırıcı oldu: ikinci beş yıllık plan (1967-1971) hedeflerine 1969 yılında erişildi. Özellikle 375 000 t çelik ve 58 000 t plastik madde üretildi.
Üçüncü beş yıllık planın (1972-1976), ihracatı artırması ve yabancı sermayenin rolünü azaltması söz konusudur. Güney Kore, hammadde kaynaklarının zayıflığını becerikli elemeğinin bolluğu ile karşılar; bu sayede, hammadde ithaline karşılık işlenmiş ürünler ihraç eder. Yarıya yakın nüfusun çalıştığı tarım, iklim koşullarına bağlıdır; tarımda makineleşme yaygın değildir, ama başlamıştır.

TARİH

Cumhurbaşkanı Pak Çung-si, 14 eylül 1969'da parlamentoya, üçüncü kere başkan seçilebilmesini sağlayacak bir anayasa değişikliğini onaylattı. Yapılan halk oylaması (17 ekim 1969) sonucunda, muhalefetteki Demokrat partinin adayı Kim Ta-çung'un karşıt kampanyasına rağmen 27 nisan 1971'de Pak Çung-si yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Pak Çung-si'nin Demokratik Cumhuriyetçi partisi 25 mayıs 1971'de yapılan seçimleri kazandı (204 sandalyeden 113'ü), ama Demokrat parti de 89 milletvekili çıkardı. Pak Çung-si'nin, Kuzey Kore'nin bir istilâ denemesine karşı ön tedbir olarak sıkıyönetim ilân etmesine ve 1972 ocağında yapılan barış anlaşması önerisini reddetmesine rağmen, Pyong-yang ile görüşmeler devam etti ve savaş durumuna son vererek yumuşama sürecinin başlamasını sağlayan bir anlaşmayla sonuçlandı.
17 ekim 1972'de, başkan Pak Çung-si, siyasal yapılarda reform yapmak için sıkıyönetim ilân ederek anayasayı askıya aldı ve millet meclisini dağıttı. Cumhurbaşkanına mutlak bir iktidar ve millî birliği sağlamak için parlamentonun üstünde bir millî konferans toplama yetkisi veren yeni anayasa, 21 kasım 1972'de yapılan halk oylamasında onaylandı. Yeni anayasa 27 aralıkta yürürlüğe girdi. Yeniden birleşme kararı için Kuzey Kore ile yapılan görüşmelerde Güney Kore'yi Li Hu-rak* (*Ek*) temsil etti. Cumhuriyetçi Halk partisinin çoğunlukta olduğu yeni millet meclisi 12 mart 1973'te açıldı ve Kim Jong-pil meclis tarafından yeniden başbakanlığa seçildi. Muhalefetin gitgide artması üzerine hükûmet 1974 ocağında bir bastırma siyasetine girişti. 1975 şubatında da başkan Pak Çung-si, güttüğü siyaseti onaylatmak amacıyla halkoyuna başvurdu.

GÜZEL SANATLAR

● *Resim ve heykelcilik.* 1955 yıllarına kadar savaş nedeniyle bir duraklama geçirmesine rağmen, sanat çalışmaları gene de önemlidir. 1950'lerde, bir yandan soyutlama yavaş yavaş yayılırken, çeşitli figüratif eğilimler hâlâ ağır basıyordu. Figüratif çalışanlar arasında şu sanatçıları sayabiliriz: Kim In-seng (yetenekli portreci), To Sangpong ve Li Ma-dong gibi gerçekçiler; Soutine'e yaklaşan Li Jung-sop, Klee doğrultusunda çalışan Pak Su-gen ve Jang Ukç-in gibi anlatımcılar; Çoi Yong-lim gibi fanteziciler. Ayrıca, Kim Heng-su, Pak Yongsen, Jang Dukvon ve Pyon Jong-hva'nın Paris okulundan etkilenen figüratif çalışmalarını da belirtmek gerek. Bütün bunların dışında, 1960 yıllarının sonlarına doğru genç ressamlar arasında pop'art'dan doğan bir başka figür anlayışı ortaya çıktı.
Soyut resim 1950'lerde, Kim Kvan-gui ve Yu Yong-guk'un çevresine toplanan «Yeni Gerçekçiler» ve Han Muk ile Pak Go-sok'un çevresinde toplanan «Modern Sanat» gibi toplulukların çalışmalarıyla gelişti. Bu so-

KUZEY KORE

Kim Il-sung

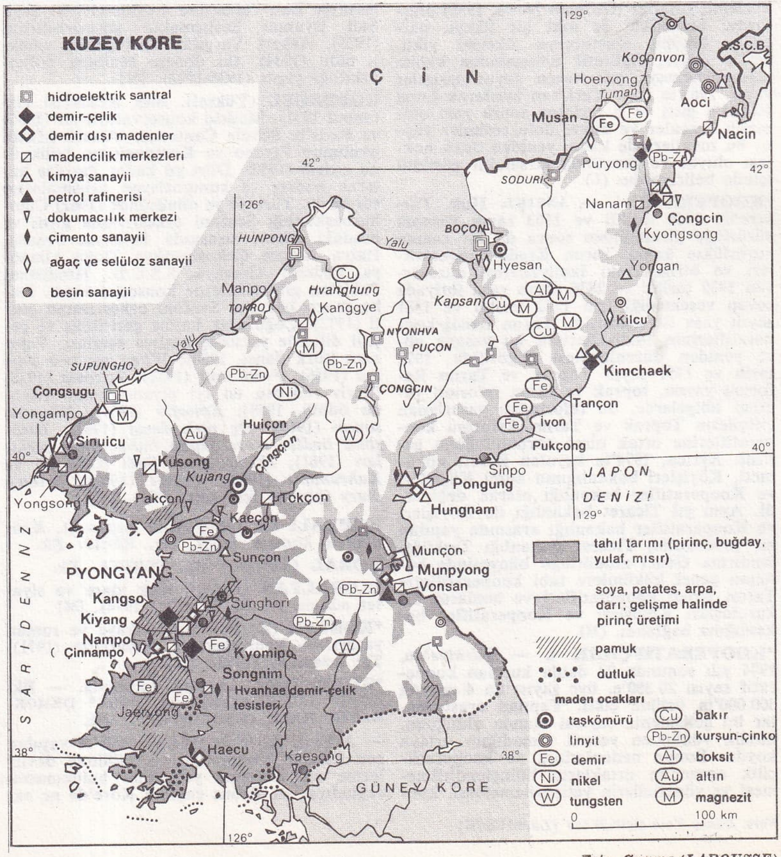

Foto. Gamma (LAROUSSE)

yut resim, nesnenin ya da görüntünün anımsatıcı biçimlerini üslûplaştırır. 1956-1957 yıllarına doğru «Çağdaş Sanatçılar» topluluğunun etkisiyle daha biçimdışı bir soyutlama doğdu. Pak So-po ve Jong Yong-rol gibi sanatçılar da, tekrenkli (özellikle siyah) ve oldukça şiddetli bir anlatımcılık, Yu Kyong-çai'de doğayı ve mevsimleri yansıtan lirik bir eğilim, Jong Çang-sop ve Jon Song-u'da yumuşak ve yalın bir otomatizm eğilimi, Li-Sedok'ta ve Nam Kvan ile Li Ung-no*nun (*Ek*) belli dönemlerinde işaret öğesinin egemen olduğu bir eğilim göze çarpar. Kvon Ok-yon ise, tıpkı bir Tapies'te olduğu gibi, gerçekçilik ile soyutlama arasında kararsızlığı yansıtan yapıtlar verir.

Geleneksel Kore resmi 1960'lara kadar Jang U-song'un etkisiyle yeni bir figür anlayışı doğrultusunda gelişti; 1960'tan sonra Kim Gui-sang, Pak Nai-hyon, So Se-ogg ve Çon Kyong-ja gibi ressamlarla soyutlamanın egemenliğine girdi. Sanatçılar yavaş yavaş yabancı ülkelere, özellikle Paris'e yerleşmeğe başladılar. Paris ve Avrupa'da üç soyut ressam başarıya ulaştı: kırmızı ve mavi uyumu içinde geometrik biçimler yaratan Rhi Söng-ja; çok iç açıcı renklerle lekeli tablolar yapan Nam Kvan; ince bir beğeninin ürünü olan yapıştırmalarıyla Li Ung-no. Öncü sanatçılardan Nam June Paik, New York'ta happening'ler düzenler; iki koreli sanatçı da Tokyo'da *yeni gerçekçilik* akımına yakın araştırmalar yapıyorlar: bu iki sanatçıdan Kvak İn-sik tablolarına çeşitli gereçleri katar, Li Uvhan da nesneler yapar. (L)

***KORE Demokratik Halk cumhuriyeti** veya **KUZEY KORE,** Doğu Asya'da devlet. — 15 090 000 nüf. (1973). Başkenti, *Pyong-Yang.*

İKTİSAT

Kuzey Kore'de askerî gücü artırmak amacıyla 1970'e kadar uzatılan yedi yıllık (1961-1967) plan, sanayi tipinde bir iktisadî yapının ve ağır sanayinin gelişmesini sağladı. Mareşal Kim İl-sung'un Kore Emekçi partisinin V. kongresine verdiği rapor (2 kasım 1970), Kuzey Kore'nin 1970'te 27,5 Mt kömür, 2,2 Mt çelik, 1,5 Mt kimyasal gübre ürettiğini ve sanayinin millî gelirdeki payının, 1961-1970 döneminde, yüzde 25'ten yüzde 65'e yükseldiğini göstermektedir. Ağır sanayideki ilerleme, hafif sanayinin ve tarımın gelişmesini kolaylaştırdı: kırsal kesimde makineleşme, elektriklendirme, kimyasal gübre kullanımı.

Altı yıllık bir plan (1971-1976) bu sonuçları pekiştirmektedir. Ağır sanayinin güçlendirilmesi, hafif sanayiyi, özellikle tüketim malları kesimini güçlendirmekte, ayrıca tarımı da desteklemektedir; zaten Kuzey Kore, yeni toprakların değerlendirilmesi ve sulamanın geliştirilmesiyle besin bakımından kendine yeterli duruma gelmiştir. Öte yandan 1971 aralığında kurulmağa başlayan petrokimya tesisleri 1975'te hizmete girerek sanayide yeni bir çeşitlenme olanağı sağlamaktadır.

TARİH

Kore Emekçi partisinin Pyong-yang'daki V. kongresinde (2-15 kasım 1970), parti genel sekreterliğine gene Kim İl-sung seçildi ve kongrede, Güney Kore'yi istilâ etmeden Kore'nin birleştirilmesine girişmek niyetinde olduğunu açıkladı. Mareşal Kim İl-sung, nisan 1971'de birleşme çağrısını tekrarladı. Çin ile A.B.D. arasındaki yumuşama, Kuzey Kore'nin siyasal görüşlerinde köklü bir değişikliğe yol açtı. Ağustos ve eylül 1971'de Kuzey Kore Kızılhaç örgütü temsilcileri, Panmuncom'da Güney Kore Kızılhaç örgütü temsilcileriyle görüştüler. Toplantı, sınır çizgisi yüzünden bölünmüş aileler lehine bir anlaşmayla sonuçlandı. Kuzey Kore ocak 1972'de bir barış antlaşması önerdiyse de Güney Kore bunu reddetti. Bununla birlikte Kuzey ve Güney Kore temmuz 1972'de bir anlaşma imzalayarak aralarında yumuşamanın başladığını gösteren (özellikle Seul ile Pyong-yang arasına telefon hattı çekilmesi) bir bildiri yayımladılar. 30 ağustosta, Güney ve Kuzey Kore, kızılhaçları, ayrılmış ailelerin birleştirilmesi için resmî bir anlaşma imzaladılar.
Aralık 1972'de, Kuzey Kore millet meclisi, Kim İl-sung'u devlet başkanı seçti; ondan boşalan başbakanlığa, başbakan birinci yardımcısı Kim İl getirildi. Kim İl, 5 nisan 1973'te, Kore Demokratik Halk cumhuriyetinin, Kore cumhuriyetini istilâya kalkışmayacağını taahhüt etti. Haziran 1973'te Kore Demokratik Halk cumhuriyeti, Birleşmiş milletlerde gözlemci olarak bulunma hakkını elde etti. 1953'ten beri bu hakka sahip olan Güney Kore, Kuzey Kore'nin Birleşmiş milletlere katılmasına karşı çıkmaktan vazgeçti. (L)

***KORELASYON** i. — Mat. X *ve* Y *gibi birlikte alınmış iki rasgele sayısal değişkenin* ρ *korelasyon katsayısı,* X ve Y'nin, indirgenmiş merkezî $\frac{X - \bar{X}}{\sigma_X}$ ve $\frac{Y - \bar{Y}}{\sigma_Y}$ rastlantılarının kovaryansı,

$$\rho = \operatorname{cov}\left[\frac{X - \bar{X}}{\sigma_X}, \frac{Y - \bar{Y}}{\sigma_Y}\right] = \frac{1}{\sigma_X \sigma_Y}$$

$$\operatorname{cov}\left[X - \bar{X}, Y - \bar{Y}\right] = \frac{1}{\sigma_X \sigma_Y} \operatorname{cov}(X, Y)$$

burada X ve Y'nin matematiksel umutları sırasıyla $\bar{X}$ ve $\bar{Y}$, standart sapmaları σ_X ve σ_Y ile gösterilmiştir. (L)

Kore parkı, Ankara'da, Güney Kore hükûmetince yaptırılmış anı parkı. Son türk askerinin de Kore'den çekilmesinden sonra (1971) Kore hükûmeti, üç yılı birlikte savaşla geçmiş, 21 yıllık işbirliğini yansıtan bir eser için Türk hükûmetinden izin ve yer istedi (1972). Bunun üzerine Ankara belediyesi Gar karşısında ve Hipodrom yanında küçük bir alanı Kore elçiliği emrine verdi. Burada kore mimarîsini yansıtan, Pagoda tipinde bir anıt yapı yapıldı ve çevresi de Kore'den getirilmiş fidanlarla bezendi. Park 1973'te halka açıldı. (M)

***KORGAN,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe. — 27 945 nüf., ilçe merkezi 9 855 nüf. (1975); 16 köy (1970). [M]

***KORGUN,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Çankırı ili, Merkez ilçesi) bucak. — 9 958 nüf., bucak merkezi 2 196 nüf., 13 köy (1970). [M]

***KORFU,** İon denizinde yunan adası.
— Arkeol. Son yıllarda tarihöncesi buluntular çoğaldı. Adanın güneyindeki Grava mağarasında yapılan araştırmalar (1965) burada Yontmataş devrinde bir yerleşme olduğunu gösterdi. Bulunan eşya aşağı yukarı 30 000 yıllıktır. Bu devirde insanlar, eskiden adaya bağlı olan Epir'den gelmiş olmalıdır. Birçok yerde Cilâlıtaş devri izleri bulundu. 1965 kazıları, kuzey kıyısındaki Sidhari oturma alanını ortaya çıkardı; karbon 14'e göre burası VII. binyıl sonu olarak tarihlenir. Adanın güneyinde uzun zamandır bilinen oturma alanları Kephali ve Aphiua'da veya Hermones'te (1964) bugüne kadar bulunan bronz eşyanın azlığı, İlk Bronz çağı yerine Alt Cilâlıtaş devrini düşündürüyor.
Georges Dhontas'ın Korfu şehrinde yaptığı araştırmalar ikinci bir limanın varlığını kanıtladı. Eski şehrin ilk limanı Yllaikos (bugün Şalikiyopulu acıgölü) idi. Az kazılmış olan Eski Korfu'nun agorası ve roma hamamları (1961'de ortaya çıkarıldı) Paleopolis denen yerdedir. Aynı yerde antik şehrin sokakları ve evleri toprak altından çıkarıldı. 1967 ile 1969 arasında, bugünkü Garitsa mahallesindeki arkaik bir nekropolde içinde İlk Korinthos ve Korinthos üslûbunda mezar eşyası olan çok sayıda mezar bulundu. Son on yıldaki araştırmalarda, «Mon repos» kral bölgesinde M.Ö. VIII. yy. sonuna ait büyük bir tapınak ile M.Ö. VII. yy. sonuna ait geniş bir dor tapınağı ortaya çıktı. Artemis tapınağının (M. Ö. 590-580) alınlıkları, 1970'te düzenlemesi biten müzede gösterilmektedir. (L)

***KORİNTHOS,** Yunanistan'da şehir.
— Arkeol. Amerikan bilim adamları bu eskiçağ şehrinde araştırmalarını sürdürüyor. Daha M.Ö. VI. yy.dan itibaren kullanılan birtakım yollar bulundu; örneğin bunlardan biri Korinthos'tan Sikyon'a giden yoldur. Aynı zamanda Roma devrinden önceki birçok su tesisi ve Korinthos devrinden kalma seramikler incelenmektedir. M.Ö. VII. ve IV. yy.larda Akrokorinthos'un kuzey sırtındaki tapınakta Demeter ve Kore'ye tapılırdı; burada birçok sunak ve yazılı tablete rastlandı. Tapınağın bulunduğu tepede yapılan kazılar Son Cilâlıtaş devrine ait bir yerleşmeyi ortaya koydu; Roma forumunda yapılan kazılarda da Alt Mykenai'den Geometrik devire kadar kullanılmış bir nekropol bulundu. Lekhaion ve Kenkhreai adlarındaki iki limanıyla denize hâkim olan şehir çok zengindi. Birçok yıldan beri Robert Scranton ve Edwin Ramage Kenkhreai'de araştırma yapıyor. Denizin içinde çeşitli eşya buldular ve çok ilginç cam mozaikleri olan apsisli bir yapıya rastladılar. Karada da zemini mozaikli birçok bina bulundu. (L)

***KORKMAZ** (Zeynep), türk dilcisi. — Yeni eseri: *Marzubanname çevirisi* (1973). [M]

***KORKMAZGİL** (Hasan Hüseyin), türk şairi. — Yeni eserleri: *Ağlasun ayşafağı* (1972); *Oğlak* (1972); *Acıyı bal eyledik* (1973); *Kelepçenin karasında bir ak güvercin* (1974); *Bağdat-Basra yollarında* (1974). *Kızılkuşu* adlı eseriyle TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında başarı ödülü aldı. (M)

***KORKUT,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Merkez ilçesi) bucak. — 19 849 nüf., bucak merkezi 1 816 nüf., 39 köy (1970). [M]

***KORKUTELİ,** esk. **İstanos,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe. — 42 890 nüf., ilçe merkezi 10 302 nüf. (1975); 49 köy (1970). [M]

***KORNEYÇUK** (Aleksandr Yevdokimoviç), ukraynalı oyun yazarı ve devlet adamı. — (öl. Kiev 1972). [L]

KORNİSS (Dezsö), macar ressamı (Bistrita 1908). Budapeşte ve Hollanda'da öğrenim yaptı, orada «De Stijl» grubunun sanatçılarıyla tanıştı. Sanat hayatının ilk yıllarında soyut konstrüktivizme yöneldi, 1935'e doğru Lajos Vajda ile birlikte çalışmağa başladı ve bu dönemde halk motifleri ve soyut motiflerle temellenen bir simgeler dizgesi ardından dünya görüşünü yansıtmağa çalıştı. Tutsaklıktan sonraki döneme ait yapıtlarında ise daha çok soyut konular işledi; 1957'den sonra da bu resim çalışmaları lirik bir kaligrafiye dönüştü. (L)

***KORONYUM** i. — ANSİKL. Kim. *Koronyum,* o zamanlar nedeni bilinmeyen güneş tacındaki salma çizgilerini açıklayabilmek için fizikçiler tarafından tasarlanmıştı. Bugün bu çizgilerin, çok iyonlaşmış elementler, örneğin on iki ilâ on üç kat iyonlaşmış demir tarafından yayılan koşullu (yasaklanmış) çizgiler olduğu anlaşılmıştır. (L)

***KORSAN** i. — *Hava korsanı,* tehdit yoluyla bir uçağı normal yolundan çeviren ya da daha geniş bir anlamda, şantaj yaparak uçak yolcularının ve mürettebatının hayatını tehlikeye atan kişi. (L)

***KORSANLIK** i. — *Hava korsanlığı,* hava korsanlarının yürüttüğü eylem. (Bk. *Uçak* KAÇIRMA*, *Ek.*) [L]

***KORSİKA,** Akdeniz'de fransız adası. — Eskiden «Provence-Côte d'Azur» sınırları içinde yer alan Korsika, 9 ocak 1970 kararnamesiyle ayrı bir program bölgesi oldu. (L)

***KORUCU,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, İvrindi ilçesi) bucak. — 10 699 nüf., bucak merkezi 2 260 nüf., 25 köy (1970). [M]

KORUCU (Kâmil), türk cudocusu (İstanbul 1952). 93 kiloda iki kere Türkiye birincisi oldu. 1971 Akdeniz oyunlarında gümüş madalya aldı. (M)

***KORUMA** i. — Bilişim. Kesilmiş bir programı daha sonra yeniden başlatabilmek için gerekli ve yeterli bütün bilgileri, öncelikli komut sırasına göre saklama. || Daha genel olarak, bütün bilgi kümelerinin korunması. || *Belleği koruma,* birçok kullanıcının bilgisayar belleğine aynı anda başvurduğu çok programlı bir bilişim sisteminde, kullanıcılardan birinin yapacağı yanlışların o kullanıcıya ait olmayan bellek bölgelerinin içeri-

Başlıca değişmez özellikler ve bunlarla ilgili bakışımlar

değişmez özellikler	korunum	gözlemlenemeyen büyüklük	ilgili dönüşümler
mutlak değişmezler	Bose-Einstein ve Fermi Dirac'ın istatistik kanunları	özdeş tanecikler arasındaki fark	taneciklerin yer değiştirmesi
	enerji	mutlak zaman	zaman içinde ötelenme
	empülsiyon	mekândaki mutlak konum	mekânda ötelenme
	açısal moment	mekândaki mutlak yön	dönme
	dingin kütle ve dönme spini (dingin sıfır kütle için)	mutlak hız	Lorentz dönüşümü
	dingin kütle ve periyot	tanecik ve karşı tanecik arasındaki fark	CPT
	yük	— yüklerine	— elektrik yüküyle
	baryon sayısı	— baryon sayılarına	— baryon sayısıyla
	lepton sayısı	— lepton sayılarına	— lepton sayısıyla
		göre bağıl faz	orantılı bir faz kaymasına yol açan yük hacmi dönüşümü
kuvvetli ve elektromagnetik etkileşmelerdeki değişmezler	sistemin dinamiği	zamanın yönü	zamanın ters dönmesi — T
	parite	mutlak sağ (ya da sol)	bir — P noktasına göre bakışım (mekânda ters dönme)
	bir tanecik sisteminin ve bununla eşlenik karşı tanecik sisteminin eşdeğerliliği, eşlenik sistemlerin kanunları	elektrik yükünün mutlak işareti	bir taneciğin bir — C karşı taneciğine dönüşümü
	yabancılık aşırı yük	çeşitli yabancılıkların ya da aşırı yüklerin durumları arasında bağıl faz	CP yük hacmi dönüşümü; yük mekânında ters dönme
	I_z izotop spininin üçüncü bileşeni	yüke bağlı etki	yük mekânında bir eksene göre dönme
yalnız kuvvetli etkileşmelerdeki değişmezler	I izotop spini yük bakışımı	proton ve nötronların durumundaki çeşitli bağdaşık karışımlar arasındaki fark izotop spininin mutlak değeri (ya da proton-proton ve nötron-nötron kuvvetleri arasındaki fark)	yük mekânında dönme yük mekânında bir düzleme göre yansıma
	G paritesi (baryon sayısının ve yabancılığın sıfır olması durumunda)		yük mekânında bir düzleme göre yansıma ve C işlemi

ğini bozmasını engellemek amacını güden teknik. || *Bir dosyayı koruma*, bir dosyaya erişimi sınırlama tekniği; bir dosyanın kaza sonucu bozulması halinde o dosyanın yeniden düzenlenmesi için yeterli bilgileri saklama ya da dosyanın ikinci bir kopyasını çıkarma yöntemi.

— İkt. *Doğal kaynakları koruma*. Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Tahılı koruma*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. *Doğal kaynakları koruma* kavramı, insan ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan kullanımlarla yavaş yavaş tükenen sabit stoklar şeklindeki geleneksel kaynak anlayışından doğmuştur. XIX. yy.ın başlarında, Malthus, Ricardo ve Mill'in temsil ettiği ingiliz klasik iktisat okulu, verimi gittikçe düşen kaynakların azlığı üzerinde durmuşlardır. Bu iktisatçılara göre, kaynakların azalması iktisadî gelişmeyi durduracaktır. Massachusetts İnstitute of Technology (M.İ.T.) Roma kulübü için (1972'de) hazırladığı raporda, doğal kaynakların tükenmesini iktisadî büyümeyi sınırlayıcı bir etken sayarak klasik iktisatçılarınkine oldukça benzer sonuçlara ulaşmıştır. (Bk. GELİŞME, *Ek*.)

Doğal kaynakları koruma ve yönetme konusunda yürütülen amerikan politikasının temelinde çok sayıda ilke ve kavram bulunur: doğal kaynaklar, millî mirasın bir parçası oldukları ilkesine göre, gelecek kuşakların zararına ve belirli bir grubun yararına kullanılamaz; «multiple use» yani kaynakların çok amaçlı kullanılması ilkesi mümkün olan her durumda geçerlidir (orman ve su biriktirme havuzları gibi); geniş anlamda, kaynakların geliştirilmesi için *yatırım* kavramı: nehir yataklarının düzenlenmesi, toprağı koruma çalışmaları, doğadan yararlanırken çevreyi koruma ilkesinin göz önünde bulundurulması, bazı kaynakların hemen kullanılmasından vazgeçilmesi. Kuzey Amerika'da doğal kaynakların çok önemli bir yer tutması nedeniyle iktisat kuramı ve çözümlemesi bu alanda özellikle Ciriacy-Wantrup, G.R. Scott, H. J. Barnett ve C. Morse'un çalışmalarıyla önemli gelişmeler kaydetmiştir.

1960'ların sonuna doğru, koruma iktisadı, çevre niteliğinin artan bir önem kazanması sonunda yeni bir döneme girdi. Artık kaynakları koruma sorunu, sabit ve yenilenebilir kaynak stokunun optimal kullanımını sağlayacak bir politikanın belirlenmesi sınırlarını aşmıştır. Amerika'lı iktisatçı N. Wollman'a göre «yeni kaynaklar iktisadı», çevre kirlenmesinin sosyal ve kişisel maliyeti ve yenilenmesi imkânsız doğal çevrenin tahribi ve bozulmasının sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Ekolojik olayları iktisadî çözümlemeyle bütünleştirme yolunda harcanan çabalara paralel olarak ve toplu bir yaklaşımda bulunabilmek için, kuramsal araştırmalarda, hidroelektrik baraj ve nükleer santral projeleriyle tehdit edilen doğal kaynakların korunmasına özel bir önem verilmektedir.

— Sanay. *Tahılı koruma*. İyonlaştırıcı ışıma, sıcağın sağladığı yararı (tahılı normal sıcaklıkta koruma) soğuğun sağladığı yararla (proteinlerin pıhtılaşmaması, bu nedenle taze tahıla benzer görünüm) birleştirir. Birkaç yıldır, yiyecek maddelerini korumak için bu iki klasik yöntemin yerini ışınlamanın alabileceği düşünülüyordu; ama bundan vazgeçildi; çünkü ışınlama bir kaygı uyandırdı: iyonlaştırıcı ışınların kanser oluşumunu ve bazı genetik değişinimleri kolaylaştırmasından korkuldu; ama ışınlanmış maddelerle girişilen besleme deneylerinin ne birhücreli canlılarda, ne de sirkesineğinde bir sakatlığa yol açtığı görüldü. 1971'de uluslararası bir örgüt, Karsruhe'de, ucuz olarak ışınlanmaya elverişli besinler için zararsızlık deneyleri yapmakla görevlendirildi; ayrıca bir bilgi toplama merkezi kuruldu. Bazı uzmanların kuşkulandığı yan etkilerden sakınmak amacıyla ışınlamada nispeten zayıf dozlar kullanılmakta; patatesin ve soğanın çimlenmesini, mantarların çabuk gelişmesini önlemek (bu iki uygulama kimyasal maddelerin kullanılması tehlikesiz değildir) pişmiş jambonları dilim halinde saklamak, buğdayı dezenfekte etmek, buğday unu, nişastayı ve mısırı pastörize etmek, keselikurt ve trişin bulunan etleri yenecek hale getirmek, balığı avlanır avlanmaz toplu halde pastörize etmek ve uzun süre korunmasını sağlamak, ateşe konmayan besinlere bulaşan bazı virüsleri (karaciğer iltihabı virüsü bulaşmış istiridye) yok etmek için ışınlamaya başvurulmaktadır. Fakat bütün bu uygulamalar nispeten düşük dozları gerektirir (özellikle patates için 10 krad [kiloradyum]); etin sterilize edilmesi için başvurulan 4,5 ile 6 Mrad'lık (megaradyum) dozlar şimdilik terk edilmiş gibidir.

Amerika Birleşik devletlerinde patates, buğday ve portakalın ışınlanmasına izin verilmiştir. Buna karşılık eskiden 4,5 Mrad'lık dozda ışınlanmasına izin verilen etin bu şekilde işlenmesi şimdi yasaklanmıştır. S.S.C.B.'de patatesin (7-10 krad), kuru sebze ve meyvelerin (100 krad), yaş sebze ve meyvelerin (300 krad), etin ve balığın ışınlanmasına izin verilmektedir.

Federal Almanya'da balığın denizde ya da boşaltma limanında pastörize edilmesi için çok geniş bir inceleme sürdürülmektedir. Danimarka'da patatesin, tahılın ve hayvansal besinlerin, İspanya'da patates ve soğanın işlenmesine izin verilmiştir. Belçika'da patates, çilek, kuşkonmaz ve kakao taneleri için deneysel nitelikte çok sınırlı izin vardır. İngiltere'de yalnız hayvanlara verilen at eti için deney niteliğinde ışınlama yapılır. Işınlama izninin çok olduğu tek ülke Hollanda'dır: bu ülkede patatesler «ışımayla işlenmiştir» etiketi altında satılır. Şapkasının açılmasını geciktirmek için mantarların 200/250 krad'lık dozlarda işlenmesine izin verilir. Fransa'da da patates, tahıl ve diğer besin maddelerinin ışınlanarak satılmasına izin vardır. (L)

***KORUMAK** geçl. f. — Bilişim. Kesilmiş bir programı yeniden başlatmak ya da bozulmuş bir dosyayı düzenlemek için gerekli ve yeterli bilgileri kopya yoluyla ya da başka bir yöntemle saklamak. (L)

***KORUNUM** i. — ANSİKL. Fiz. *Korunum kanunları*. Bazı fiziksel büyüklüklerin değişmeme özelliği, bakışım* ilkelerine dayanan *korunum kanunları*'yla açıklanır. Bu kavramların derinleştirilmesi, elemanter ta-

necik*ler fiziğinin gelişmesinde büyük bir rol oynamış, *mutlak* değişmez büyüklüklere ve *tam* bakışımlara uygun düşen *toptan* korunum kanunlarından, ayrıca *kısmî* korunum kanunlarından örnekler vererek bu taneciklerin tanımlanmasını sağlamıştır.

Bakışım ilkeleriyle korunum kanunları arasındaki ilişki, *gözlemlenemez nicelikler*'in varlığıyla açıklandı. Örneğin Bose-Einstein'ın ya da Fermi-Dirac'ın statik kuvanta mekaniği kanunları, özdeş tanecikler arasında ayırım yapılamayacağının anlaşılmasından doğmuştur. Korunum tam olmadığı zaman, büyüklükler ancak bazı koşullarda gözlemlenemez, söz konusu bakışımın bozulduğu koşullarda ise gözlemlenebilir. Gene aynı şekilde, sağ-sol bakışımı ya da *parite*, yalnız kuvvetli ya da elektromagnetik etkileşmeler sırasında bozulmaz, radyoaktifliğin azalması gibi zayıf etkileşmelerde ise bozulur.

Bir korunum kanununun ortaya çıkması için, sistemin bazı parametrelerini değiştiren birtakım dönüşümler uygulanır ve sistemin değişmeden kalan özellikleri araştırılır; böylece fiziksel bir sistemin bakışımı bulunur. Uygulanan çeşitli işlemlerin sonuçlarını önceden kestirebilmek için de, genellikle gruplar kuramının matematiksel şekilciliğinden yararlanılır.

Göz önüne alınan başlıca dönüşümler dört grup halinde toplanabilir: taneciklerin yer değiştirmesi; mekân-zamanın sürekli dönüşümleri (Poincaré grubu); kesikli dönüşümler (zamana, mekâna, elektrik yüküne göre yansımalar ve bu elemanların bileşimi); birimsel dönüşümler. İlk iki grupla ilgili olan bakışımlar tam bakışım olarak kabul edilir; öbür iki grupla ilgili olan bakışımların çoğu ise ancak yaklaşık bakışımlardır: yalnız dördüncü gruptaki SU (1) grubu toptan korunum kanunlarına uyar: elektrik yükünün, baryon ve lepton sayılarının korunumu.

512. sayfadaki çizelgede, başlıca değişmez özellikler ve çeşitli korunum kanunlarıyla ilgili bakışımlar verilmiştir. (L)

KORUTÜRK (S. Fahri), türk amirali, Türkiye cumhuriyetinin 6. cumhurbaşkanı (İstanbul 1903). Bahriye mektebini bitirerek teğmen rütbesiyle Deniz kuvvetlerine katıldı (1923). Yüzbaşılığının ilk yıllarına kadar olan dönemde Deniz Astsubay Hazırlama okulunda sınıf subaylığı ve matematik öğretmenliği, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörlerinde bölük komutanlığı ve çeşitli denizaltı gemilerinde güverte subaylığı, ikinci komutanlık gibi görevlerde bulundu. 1933'te Harp akademisini bitirerek kurmay oldu. Yüzbaşılık ve binbaşılık yıllarında Roma ve Berlin'de, yarbayken de Berlin ve Stockholm'de deniz ataşesi olarak bulundu. 1936'da Montrö Boğazlar konferansına askerî uzman olarak katıldı. Çeşitli zamanlarda denizaltı filotilla komodorluğu yaptı ve denizaltıcılık hizmetleri 12 yıl sürdü. Albaylığında Deniz Eğitim komutanlığı kurmay başkanlığı, Deniz Harp akademisi tabiye öğretmenliği, Deniz Harp akademisi komutanlığı gibi görevlerde bulundu. 1950'de tuğamiralliğe yükselen Korutürk, denizaltı filo komutanlığını sürdürürken tümamiral oldu (1953) ve harp filosu komutanlığına atandı. Koramiral olduğu 1956'ya kadar deniz eğitim komutanlığı, Genelkurmay haberalma başkanlığı, donanma komutanlığı görevlerinde kaldı ve o yıl Marmara ve Boğazlar deniz kolordu komutanlığına, 1957'de de Deniz Kuvvetleri komutanlığına getirildi. Oramiralliğe bu görevde bulunduğu sırada yükseldi (1959) ve ertesi yıl da Moskova büyükelçiliğine atanarak askerlikten ayrıldı. 1964'te Madrid büyükelçiliğine nakledildi. 1965'te büyükelçilikten istifa ederek Türkiye'ye döndü; 1968'de cumhurbaşkanı tarafından senato üyeliğine atandı.

Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı beklenmedik bir biçimde ortaya çıktı. 1973'te Cevdet Sunay'ın süresi dolacağı sırada Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî bunalım dikkate alınarak, önce başkanın görev süresini iki yıl uzatmak amacıyla Anayasa'da değişiklik yapılması düşünüldü. Ancak, hazırlanan kanun teklifi Millet meclisinde ve Senato'da reddedildi. Bunun üzerine Anayasa mahkemesi başkanı Muhittin Taylan*ın (*Ek*)

Fahri KORUTÜRK

aday gösterilmesi düşünüldü, fakat Taylan'ın senato üyeliğini başkan Sunay kabul etmedi. Bu kararsızlık içinde 28 mart 1973'te cumhurbaşkanlığı makamı boşalınca ortaya üç aday çıktı: senato başkanı Tekin Arıburun* (*Ek*), Demokratik parti genel başkanı Ferruh Bozbeyli* (*Ek*) ve o sıralarda genelkurmay başkanlığından ayrılarak senato üyeliğine atanan Faruk Gürler* (*Ek*). Bunlardan Gürler ve Arıburun 6. tur sonuna kadar yeterli oyu alamayınca adaylıktan çekildiler. Seçim turları sürerken partiler Korutürk'ün adaylığı üzerinde anlaşmaya vardılar ve yeni aday girdiği 15. turda 365 oy alarak cumhurbaşkanı seçildi.

Korutürk'ün, cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında karşılaştığı en önemli sorun 1973 seçimleri sonunda hükûmet kurulması konusunda beliren güçlük oldu. Bu konuyla ilgili çabaların hükûmetin kurulmasından sonraki dönemde, istikrarın sağlanamaması yüzünden sürdürmek zorunda kaldı. Yurt dışı ziyaretleri arasında İran, Pakistan (1975) ve Irak'a gitti (1976). [M]

KORVALD (Lars), norveçli devlet adamı (Nedre Eiker 1916). Tarım uzmanıydı; 1962'de Hıristiyan Demokrat partiye girdi, 1968'de parti başkanı oldu. Ekim 1972'de Bratteli'nin istifası üzerine, kral tarafından yeni hükûmeti kurmakla görevlendirildi. Lars Korvald, merkezcilerden, halkçı hıristiyanlardan ve liberallerden oluşan bir koalisyon hükûmeti kurdu. A.E.O. ile ticarî bir anlaşma yaptı ve bu anlaşmaya bir «gelişme maddesi» ekletti; bu maddeyle Norveç'in Ortak pazara tam olarak girebilmesi için açık bir kapı bırakılmış oldu. Bu anlaşma her ne kadar ülkede iyi karşılanmadıysa da, Lars Korvald anlaşmayı parlamentoya onaylatmayı başardı (mayıs 1973). 14 ekim 1973'te görevden ayrıldı. (L)

***KOSİGİN** (Aleksey Nikolayeviç), sovyet siyaset adamı. — Ülkesinin Asya'daki gücünü artırmak için ocak 1968'de Hindistan'a, nisanda da İran'a gitti. 11 eylül 1969'da Pekin'de Çu En-lay ile görüştü; bu görüşme sonucu sovyet askerleri Çin sınırından 75 km uzağa çekildiler. Bu arada, ağustos 1968'de düzenlenen Bratislava konferansında çek yöneticilerinin «Prag baharı» siyasetinden vazgeçmelerini istedi. Ağustos 1968'deki sovyet müdahalesini pek benimsemeyen ve Leonid Brejnev karşısında ılımlı görünen Kosigin, 16 ekimde Prag'da Çekoslovakya'daki sovyet birliklerinin geçici olarak duraklaması konusunda bir anlaşma imzaladı; daha sonra Brejnev ile birlikte tekrar Prag'a giderek 6 mayıs 1970'te bir dostluk anlaşmasına daha imza attı. 1968'de sona eren yirmi yıllık sovyet-rumen savunma anlaşmasını temmuz 1970'te yeniledi. Kosigin bu anlaşmadan sonra Batı'ya açılma siyasetini izlemeğe başladı ve 12 ağustos 1970'te başbakan Brandt ile S.S.C.B. ve Federal Almanya cumhuriyeti arasında bir saldırmazlık paktı imzaladı. Bu paktla da Oder-Neisse ve Elbe sınır hattı tanınmış oldu.

Bu girişimlerden bir süre sonra Karl Schiller ile görüşerek iki ülke arasında bir iktisadî işbirliğine gidilmesini isteyen Kosigin, ayrıca Moğolistan başbakanıyla kasım 1970'te bir iktisadî yardım anlaşması imzaladı. Ekim 1971'de sırasıyla Kuzey Afrika, Kanada ve Küba'yı, aralıkta Danimarka ve Norveç'i ziyaret etti; gerçekte bu gezilerin amacı çin-amerikan yakınlaşmasına karşı bir girişimde bulunmaktı. Kosigin 9 nisan 1972'de bu defa Irak ile bir anlaşma imzaladı; bu anlaşma sonucu, S. S.C.B. ile arap ülkeleri arasında tek aracı görevini sürdüren Mısır'ın bu ayrıcalıklı durumu sarsıldı. Kosigin, mayıs 1972'de Moskova'da Richard Nixon ile görüştü ve onunla stratejik silâhların sınırlandırılması konusunda bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma, gerek S.S.C.B.'nin, gerek A.B.D.'nin stratejik silâhlar açısından yaptıkları aşırı harcamaları azaltmalarına, dolayısıyla malî durumlarının yükselmesine yol açtı. Temmuz 1974'te Yüksek Sovyet, Kosigin'in görev süresini uzattı.

Kosigin Türkiye-S.S.C.B. yakınlaşmasında da etkili bir rol oynadı. İki ülke arasında imzalanan iktisadî anlaşmalar vesilesiyle daha önce de Türkiye'ye gelen Sovyetler başbakanı 1975 sonunda S.S.C.B. kredisiyle gerçekleşen İskenderun* (*Ek*) Demir-Çelik tesislerinin açılışı münasebetiyle yaptığı ziyarette taraflar arasında dostluk ilişkilerinin hızla geliştiğini belirtti. (LM)

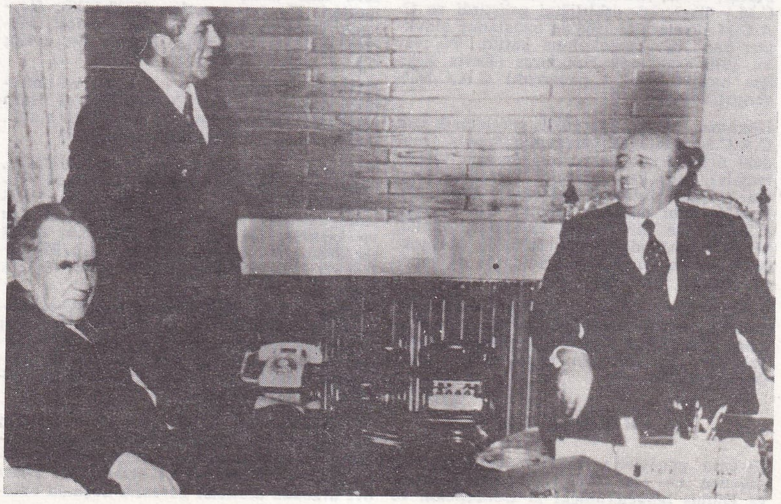

Kosigin, 1975'teki Türkiye ziyaretinde başbakan Demirel ile Başbakanlıkta

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

KOSİNSKİ (Jerzy), Polonya asıllı amerikan yazarı (Lodz 1933). Önce Varşova üniversitesinde, sonra Leningrad'da öğrenim gördü. A.B.D.'ye gitti; bir yandan New York'taki liman ve barlarda çalışırken, öte yandan Ford vakfından bir burs elde etti ve ortak davranış üstüne araştırmalar yaptı: *The Future is ours, Comrade* (Gelecek bizimdir, dostum) [1960]; *No Third Path* (Üçüncü yol yok) [1962]. Kuşağının usta bir romancısı olan Kosinski yapıtlarında özgürlük isteğiyle çağdaş toplumun zorunlukları arasında bocalayan insanoğlunun trajik bir portresini çizer: *Boyalı kuş* (the Painted Bird) [1965]; *Steps* (1968); *Being there* (Orada olmak) [1971]; *The Devil Tree* (Şeytan ağacı) [1973]. (L)

***KOSMA** (Joseph), macar asıllı fransız bestecisi. — (öl. La Roche-Guyon 1969). Opera bestecisi olarak ün yaptı. Bu tür yapıtları arasında *Les Canuts* (1959), *Un amour éléctronique* (Elektronik bir aşk) [1961] ve *les Hussards* (Süvari erleri) [1969] vardır. (L)

***KOSMAÇ** (Kiril), yugoslav yazarı. — Son olarak *«Trompet ve bulut üstüne balad»* (1963) ve *«Benim vâdim»* (1972) adlı iki anlatı yazdı. (L)

KOSSOU, Fildişi Kıyısı'nda yer, Bandama ırmağı kıyısında, ülkenin iç kısmında. Yapımına 1969'da başlanan ve 1972'de hizmete giren önemli hidroelektrik kuruluşu. (L)

KOSTA RİKA

***KOSTA RİKA,** Orta Amerika'da devlet. — 1 870 000 nüf. (1973). Başkenti, *San Jose* (383 000 nüf.).

José Figueres Ferrer

İKTİSAT

Eskiden Orta Amerika'nın «İsviçre»si diye bilinen Kosta Rika'dan yeşil görünümler dışında pek az şey kaldı. Siyasal huzur ve iktisadî refahtan da bugün eser yoktur. Yıllık nüfus artışı (yüzde 3,4) hayat seviyesinin yükselmesini daha da yavaşlattı (1970'te yılda kişi başına 543 dolar). Kahve ve muzun iktisattaki ezici üstünlüğü, ülkeyi hâlâ milletlerarası pazardaki fiyat değişikliklerine bağımlı kılar.

TARİH

Siyasî alanda. Millî Birlik partisinden cumhurbaşkanı Trejos Fernandez ile Millî Kurtuluş partisinin (merkez sol) çoğunlukta olduğu millet meclisi arasında durum kesinlikle çıkmaza girmişti. Bu yüzden, 1 şubat 1970'te, Millî Kurtuluş partisi başkanı Jose Figueres Ferrer Kosta Rika cumhurbaşkanı (bu görevi 1954'te de yapmıştı) seçildi. Partisi, yasama meclisindeki 57 sandalyenin 32'sini kazanarak mutlak çoğunluğu sağladı. Ferrer, Orta Amerika Ortak pazarı (C.A. C.M.) ülkeleriyle işbirliğini geliştirdi ve C. A.C.M. üyelerinin 1968'de imzalamış oldukları San Jose protokoluna katıldı. Ne var ki, 1970 aralığında Honduras (Kosta Rika için başlıca ihracat pazarıydı) C.A.C.M.'-vergisi koydu.

Hükûmet, bu duruma göğüs gerebilmek için C.A.C.M. içinde (Nikaragua, Salvador, Guadeki ortaklarının mallarına yeniden ithalât temala) katlı kur sistemini kurdu ve kahvesiyle öteki ürünlerine özellikle Doğu Avrupa'da yeni pazarlar bulmak için uğraştı. S.S.C.B. ile bir ticaret anlaşması yapıldı ve 1973 ocağında, Kosta Rika ile Demokratik Alman cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler kuruldu.

3 şubat 1974'te yapılan cumhurbaşkanı ve millet meclisi seçimlerinde, cumhurbaşkanlığına, gene Millî Kurtuluş partisi üyelerinden olan ve Ferrer'in desteklediği Daniel Oduber seçildi.

ARKEOLOJİ

Ülkenin güneyinde, milâdın başlarına tarihlenen en eski kültür evreleri, Boruca ve Diquis bölgelerindeki la Concepcion ve Aguas Buenas'tır. Bu iki evreyi tanımlayan Walfgang Haberland bunların çağdaş olduğunu ileri sürmüş, ama bu görüş itirazlara uğramıştı; 1971'de Aguas Buenas'ın daha geç olduğuna karar verildi. La Concepcion evresi, aşağı topraklarda ve Chiriqui eyaletindeki tepelerin diplerinde bulunan mezarlarla belirlenir. En tipik eşya, dibi yuvarlak, dışı art arda kırmızı boyalı ve çizili çanaklardır; bazılarının üç ayaklı bir dayanağı vardır. Panama sınırı boyunca uzanan Aguas evresinin de, La Concepcion'un devamı gibi görünen çizgili bir çanağı vardır. Başka çanak tipleri kırmızıyla sıvanmış hayvan biçiminde kabartmalarla süslenmiştir. Diquis deltasında, 3 m yüksekliğinde birçok düzlük kalıntısı bulundu; bu düzlükler yassı taşlardan yapılan temel üzerine oturtulmuş toprak kütlelerinden meydana gelir. Çömlek dışında bu bölgenin en dikkati çeken eşyası, kalker veya granitten yapılma insan biçimindeki heykelciklerdir; bu heykelcikler son Diquis evresine, yani aşağı yukarı XIV. yy.a tarihlenir. Kosta Rika'nın yarı kuzeyinde, Atlas okyanusu kıyısında en önemli yer Las Mercedes'tir; burası, topraktan yapılmış ve dış yüzleri kil harcıyla tutturulan yassı taşlarla kaplanmış bir düzlüğü çeviren merkezî tepecikler grubundan meydana gelir. Zemini ve tavanı mermer taşlarla kaplı mezarlarda bol eşya bulundu: çömlekler, kabartmalı değirmen taşları, insan şeklinde heykeller, oymalı kaplama taşları ve altın süs eşyası. Orta Amerika sanatının belirgin özelliği olan oymalı taşlar üzerinde, gerek köşelerde gerek düz yüzler üzerinde insan ve hayvan figürleri, geometrik şekiller görülür. Bu yerde XIV. yy.dan XVI. yy.a kadar oturulduğunu bazı mezarlardaki avrupa yapısı boncuklar da kanıtlar.

Kosta Rika'nın kuzeybatısında Guanacaste eyaletinde fransız arkeoloğu Claude F. Bauder birçok yeri kazdı. 1969-1970'te aynı eyalette yapılan başka kazılar, M.Ö. 300'den fetihe kadar tarihlenen seramik üslûplarına göre bu bölgenin uzun süre işgal altında kaldığını gösterir. (L)

***KOSTROMA,** S.S.C.B.'de şehir. — Hidroelektrik santral. (L)

***KOSTRZEWSKİ** (Josef), polonyalı arkeolog. — (öl. Poznan 1969). [L]

KOSSWİG (Curt), alman zooloğu (Berlin 1903). Berlin üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışırken 1936'da İstanbul üniversitesi tarafından Türkiye'ye çağrıldı. Manyas gölü kenarındaki Kuş* (*Ek*) cennetinin ortaya çıkarılmasına ve uluslararası alanda tanıtılmasına öncülük etti (1938). 1937'den başlayarak İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Zooloji kürsüsü başkanlığı, Zooloji ve Hidrobiyoloji Araştırma enstitüsü müdürlüğü yaptı. 1955'te Hamburg üniversitesine çağrıldı. 1969'da iki yıl için Erzurum Atatürk üniversitesinde görev yaptı; daha sonra İstanbul'a yerleşti ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Genel Zooloji kürsüsü ilmî danışmanı oldu (1971). Başlıca eserleri: *Hayvanat notları* (1937-1938); *Hayvanat hülâsası* (1938); *Umumî zooloji* (Melâhat Çağlar ve Saadet Ergene ile, 1947); *Genel zooloji* (1947). [M]

KOŞAR (Hakkı), türk cudocusu ve antrenörü (İstanbul 1943). Cudoya 1968'de Harp okulunda başladı; aynı yıl siyah kuşak aldı. Daha sonra antrenörlüğü seçti. (M)

***KOŞAY** (Hamit Zübeyr), türk arkeoloğu. — Alacahöyük'teki kazılarını sürdürdü. Yeni eserleri: *T.T.K. tarafından yapılan Alacahöyük kazısı, 1940-1948'deki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor* (Mahmut Akok ile, 1966); *Alacahöyük kazısı, 1963-1968 çalışmaları ve keşiflere ait ilk rapor* (1973). [M]

***KOŞUM** i. — Oto. *Güvenlik koşumu,* kolayca çözülebilir bir tokayla birleştirilmiş kayışlardan oluşan ve araba yolcularının bütün bedenini sararak anî fren ya da çarpışma halinde koltuktan fırlamalarını engelleyen kayış takımı.

— ANSİKL. Çeşitli inceleme ve deneylerin de doğruladığı gibi *güvenlik koşumu,* eskiden kullanılan güvenlik kemerlerinden daha etkilidir. Günümüzde fabrikadan çıkan her arabada mutlaka güvenlik koşumu bulunur, ancak yolcuların çoğu bunu kullanmayı ihmal eder. Ne yazık ki araba yolcularını, güvenlik koşumunu iyice bağlamadan yola çıkmamağa zorlamak güçtür. Avrupa ülkelerininkinden çok daha sert olan amerikan mevzuatı bile, 1 ocak 1972'den beri arabalarda ses ve ışıkla yolcuları uyaracak bir düzenin bulunmasını şart koşmaktan öteye gidememiştir. Bu düzen arabanın gösterge tablosuna yerleştirilmiş iki aygıttan oluşur; aygıtlardan birinde güvenlik koşumunun takılmasını ihtar eden bir ışık yanıp söner, öbürü koşum takılana kadar sürekli çan sesi çıkarır. Ayrıca otomatik çalışan bir güvenlik koşumu yapılmıştır; bu düzende koşum, biri kapıda, öbürü yolcu mahallinin ortasında bulunan iki noktaya ve eklemli bir kola tutturulmuştur; bu eklem kol, kapı kapatıldığı zaman koşumun kayışlarını yolcuya geçirerek kapanır. (L)

***KOŞUT** sıf. — Bilişim. Konuyla ilgili bütün bitirlen aynı anda işlendiği bir işlem için kullanılır: *Koşut operatör. Koşut iletim.* (*Eşanl.* PARALEL. *Zt.* SIRALI.) || Birçok işlemin aynı anda uygulanabildiği bir makine ya da bir birim için kullanılır: *Koşut makineler.* (L)

***KOŞUTLUK** i. — Bilişim. Birçok işlemin aynı anda yapılması, örneğin birçok bitin koşut olarak işlenmesi ya da iletilmesi. || Koşut yapılı ya da çok işlemli makinelerde birçok komutun aynı anda yerine getirilmesi. (L)

KOTOSH, Orta Peru Andları'nda arkeolojik yer; yüksek Huallaga vâdisinde, bugünkü Huanuco şehri yakınlarında, 1 950 m yüksekliktedir. Tokyo üniversitesinden gelen arkeologlar, 13 m yüksekliğinde ve 100 m çapındaki büyük bir tepe içinde üst üste on yapı ortaya çıkardılar. En eskisi «Çapraz Eller tapınağı»dır ve 8 m yüksekliğindeki bir düzlüğe kurulmuştur; balçıkla harçlanmış taşlardan yapılma kalın duvarları kille sıvanmıştır. Bu duvarlara açılmış oyuklardan birinin altında kilden yapılma ve tapınağa adını veren bir çift el bulundu. Bu iki yapının hiç birinde seramik yoktur. Bu geç Seramiköncesi döneme «Mito dönemi» (M.Ö. 2500-1800) denir. Yapılar dışında bu dönemin özellikleri yontma taş uçlar, cilâlı taş baltalar, taş heykelcikler, kemik ve geyik boynuzundan çeşitli âletlerdir. Mito döneminden sonra, yüzü çizgili geometrik desenlerle süslü, koyu kahverengi parlak bir seramiğin ortaya çıkışıyla Waira-Jirca dönemi gelir. Yerin genişliği, M.Ö. 1800-1150 arasında yer alan bu dönemin tarımsal ekonomiye dayandığını düşündürüyor. Bundan sonra «Kotosh» denen dönem gelir ve ilk evrenin son kısmını kapsar (M.Ö. 1800-900); bu dönemde pişmiş topraktan heykelcikler, kazma veya basma geometrik desenli kaplar görülür. Evrenin son döneminde iki yapı ve Chavin* üslûbunda çömlekler yer alır (M.Ö. IX. yy.). Peru Andları'nın güneyinde en son bu döneme kadar uzanan Chavin üslûbu başlangıcı, M.Ö. I. binyıla kadar geriletilmiştir.

1967'den 1969'a kadar, Kotosh yakınındaki Shillacoto bölgesi de kazılmış ve mimarînin daha geliştiği saptandığı gibi Mito döneminden bir tapınakla Waira-Jirca üslûbunda çömlek parçaları bulunmuştur. Amazon havzası kültürlerine bağlı bu iki yerin incelenmesi tamamlandığı zaman ilk And seramikleri kültürlerinin kökeniyle ilgili sorunlar çözülebilecektir. (L)

***KOVAL** (Marian Viktoroviç), sovyet bestecisi. — (öl. Moskova 1971). [L]

***KOVARYANS** i. — Mat. *Birlikte alınmış* X *ve* Y *gibi rasgele iki sayısal değerin kovaryansı,* $\bar{X}$ ve $\bar{Y}$ sırasıyla X ve Y'nin matematiksel umudunu, E, $(X - \bar{X})\ (Y - \bar{Y})$ rasgele çarpım değişkeninin umudunu gösterdiğine göre, eğer varsa cov (X, Y) şeklinde yazılan $E\ [(X - \bar{X})\ (Y - \bar{Y})]$ niceliği. [V varyansı göstermek üzere, $2\ cov\ (X, Y) = V\ (X + Y) - V\ (X) - V\ (Y)$'dir.] (L)

KOWALSKİ (Piotr), polonya asıllı fransız sânatçısı (Lvov 1927). Cambridge'deki M. İ.T.'de (Massachusetts İnstitute of Technology) matematik, fizik ve mimarlık okudu; bilimsel konulardaki bilgisi sayesinde anlatmak istediklerini ileri teknoloji yoluyla seyirciye sundu. Yapıtlarını bilimsel yol-

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

dan gerçekleştirebilmek için enerjinin çeşitli görünümlerinden yararlandı. Kowalski, tek gerçeğin «bilimsel gerçek» olduğunu ve bununla sanat arasında bir uçurum olmadığını kanıtlamak istedi. Kowalski'nin uygulanmış ender projelerinden biri olan ve North American Aviation tarafından gerçekleştirilen Long Beach üniversitesindeki *Güneş tuzağı*'nı (1965) oluşturan çeşitli madensel öğeler denizaltı patlamalarla biçimlendirildi. Sanatçı, öteki yapıtlarında da çoğu zaman flüoresan tüpler yardımıyla çeşitli bilimsel kavramları gözle görünür hale koydu. (L)

KOWALSKİ (Tadeusz), polonyalı türkolog (Fransa, Chateaurouxe 1889 - Krakow 1948). 1919'da Krakow üniversitesinde doğu filolojisi profesörü oldu. Türkiye ve Rumeli'de çeşitli tarihlerde geziler yaptı. Türk dili ve Türkler üzerinde birçok eser verdi. Başlıca eserleri: *Zagadki ludowe tureckie* (Türk halk bilmeceleri) [1922]; *Zestudiow nad forma poezii ludow tureckich* (Türk halk edebiyatı şekilleri) [1922]; *Les turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est* (Kuzeydoğu Bulgaristan'da türkler ve türk dilleri) [1933]; *Zur semantischen Funktion des Pluralsuffixes -lar, -lär in der Türksprachen* (Türk dillerinde -lar, -ler ekinin anlamla ilgili görevi) [1936]. (M)

KOW SWAMP, Avustralya'da, Victoria devletinin kuzeydoğusunda tarihöncesi kazı alanı. Eski bir gölün kıyısında on üç mezar meydana çıkarıldı ve morfolojisi, Keilor ve Wadjak'ta bulunanlardan (X. binyıl) daha eski olduğu sanılan iskeletlere rastlandı. (L)

***KOYRE** (Alexandre), fransız filozofu. — Eserleri bugün de bilim tarihinde önemli bir yer tutar. Koyre'nin düşüncesi temel bir fikre dayanır: insan düşüncesi, çeşitli biçimleriyle bir bütündür; bu biçimlerin çokluğunu ve çeşitliliğini düzensiz bir dağınıklıkla bir tutmamak gerekir. İmdi, Koyre'ye göre, ne deneyci bilgikuramı bu bütünlüğü açıklayabilir, ne de olgucu bilgikuramı.

Deneycilik (ampirizm) «fiziğin iyisi *a priori* yapılır» ilkesini kabul etmez ve bilimsel düşüncenin deneyin zorunlukları içinde boğulduğunu sanarak bu bütünlüğü gözden kaçırır. «Yenilginin ve caymanın yavrusu» olan olguculuk (pozitivizm) bilim adamının amaçlarını «geçerli varsayımların tamamen biçimsel olarak işlenmesi»ne indirger; bu da, matematik kuramı ile onun altında yatan gerçek arasında kesin bir ayrılığın kabulü demektir». Fakat çağdaş bilim, Kopernik'ten başlayıp Galilei'den geçerek Newton'a gelinceye kadar, matematiği doğayı anlamanın anahtarı sayarak Aristoteles fiziğine karşı devrimini sürdürmüştür.

Aristoteles fiziğinde gerçekleşen eski tutumun yerine matematik olduğu için artık doğal olmayan anlaksal bir tutum getirmekle fizik gerçek bir «anlaksal değişim» geçirmiştir.

İmdi, Koyre'ye göre, fiziğin gelişmesindeki bu kesintinin temelinde düşüncenin birliği, bütünlüğü yatar; bu bütünlük ise «felsefî kavramların bilimin gelişmesi üstündeki etkisinin, bilimsel kavramların felsefenin gelişmesi üstündeki etkisi kadar büyük olmasını» sağlar. (*Etudes d'histoire de la pensée philosophique* [Felsefî düşünce tarihi üstüne incelemeler], 1961.)

Koyre'nin birçok makale ve konferanstan başka başlıca eserleri şunlardır: *Etudes galiléennes* (Galilei'nin düşünceleri üstüne incelemeler) [1939]; *Du monde clos à l'univers infini* (Kapalı dünyadan sonsuz evrene) [1957]; *Révolution astronomique. Copernic, Kepler, Borelli* (Astronomide devrim. Kopernik, Kepler, Borelli) [1961]. (L)

***KOYULHİSAR, Koyunluhisar** da denir, Karadeniz bölgesinde (Sıvas ili) ilçe. — 28 951 nüf., ilçe merkezi 3 861 nüf. (1975); 47 köy (1970). [M]

***KOYUNCULUK** i. — ANSİKL. *Türkiye* koyunculuğunda geçmiş yıllara oranla artış görüldü ve koyun sayısı 1970'te 36 milyon 471 000, 1971'de 36 milyon 760 000, 1972'de 38 milyon 806 000, 1973'te 40 milyon 93 000, 1974'te 40 milyon 539 000 oldu. Aynı yıllarda sağlanan koyunların sayısı da şöyleydi: 1970'te 18 milyon 430 000, 1971'de 18 milyon 671 000, 1972'de 19 milyon 675 000, 1973'te 20 milyon 372 000, 1974'te 20 milyon 455 000. Yalnız belediye mezbahalarında kesilen koyun sayısı, söz konusu yıllara göre şöyle değişti: 1970'te 3 milyon 197 954, 1971'de 3 milyon 175 207, 1972'de 2 milyon 606 806, 1973'te 2 milyon 749 905, 1974'te 3 milyon 400 785. Kuzu* (*Ek*) kesimi ise sürekli olarak arttı. (M)

***KOYUNOĞLU** (Ahmet Rasih İzzet), türk koleksiyoncusu. — (öl. Konya 1974). [M]

KOYUNOĞLU (Ârif Hikmet), türk mimarı (İstanbul 1888). Sanayii Nefise mektebini bitirdi, hocası Guilio Mongeri'den etkilendi. Birinci Dünya savaşında yedeksubay olarak Kafkas cephesine gönderildi. Dört yıl süren askerliğinin sonunda İstanbul'a döndü (1920). O tarihte İstanbul işgal altındaydı; bir süre gazete fotoğrafçılığı yaptı, bir fotoğraf ve resim atelyesi açarak çalıştı, 1922'de de Nevzat Tandoğan*ın (*Ek*) yardımıyla Ankara'ya gitti. Ankara'da, bir mimarın çalışabilmesi için en önemli unsur olan inşaat malzemesinin bulunamadığını gören Koyunoğlu önce Akköprü yakınında bir briket, karo mozaik ve künk imalâthanesi kurarak işe koyuldu. Daha sonra mimarî alanda eserler vermeğe başladı. Çalışmalarında geleneksel türk motiflerinden yararlanan ve bu yanıyla dikkati çeken Koyunoğlu'nun eserlerinin başlıcaları şunlardır: Gümrük ve Tekel bakanlığı, Türkocağı (Halkevi), Etnoğrafya müzesi, Çocuk Esirgeme kurumu, Anafartalar'daki adliye binası, Büyük otel (Ankara), Atatürk ilk ve ortaokulu. Koyunoğlu 1930'da da uluslararası bir yarışmada birincilik kazanarak Bursa'da Türk Hava kurumuna ait sinema ve tiyatro binasını yaptı. (M)

***KOZACILIK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de duraklama süresine giren kozacılık 23 ilde sürdürülüyor. Buralarda dut fidanları genel olarak devlet tarafından bedelsiz dağıtılır. Yıllık yaş koza üretimi 1 milyon 733 270 kilo oldu. En fazla üretim Bursa'da yapıldı: 808 160 kg (1973). Üretilen kozanın ihtiyaç fazlası kurutularak ihraç edilir. (M)

***KOZAK,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Bergama ilçesi) bucak. — 7 660 nüf., bucak merkezi 1 166 nüf., 15 köy (1970). [M]

***KOZAKLI,** esk. **Hamamorta,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili) ilçe. — 25 690 nüf., ilçe merkezi 6 204 nüf. (1975); 29 köy (1970). [M]

***KOZAN,** esk. **Sis,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili) ilçe. — 114 207 nüf., ilçe merkezi 32 004 nüf. (1975); 97 köy (1970). [M]

***Kozan barajı** — 7 400 ha'lık bir alanı sulayabilecek şekilde 1972'de tamamlandı. (M)

***KOZCAĞIZ,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Bartın ilçesi) bucak. — 24 966 nüf., bucak merkezi 1 980 nüf., 33 köy (1970). [M]

***KOZİNTSEV** (Grigoriy Mihayloviç), sovyet sinema yönetmeni. — (öl. Leningrad 1973). *Hamlet*'ten (1964) sonra *Kral Lear*'ı (W. Shakespeare'den, 1970) çevirdi. (L)

***KOZLU,** Karadeniz bölgesi (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Merkez ilçesi) bucak, — 36 615 nüf., bucak merkezi 24 981 nüf. (1970). [M]

***KOZLU,** Karadeniz bölgesi (Orta Karadeniz bölgesi, Tokat ili, Erbaa ilçesi) bucak. — 4 893 nüf., bucak merkezi 730 nüf., 14 köy (1970). [M]

***KOZLUK,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Siirt ili) ilçe. — 37 855 nüf., ilçe merkezi 6 193 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

KOZMİK sıf. — ANSİKL. Astron. ve Fiz. *Kozmik ışınlar* özellikle hidrojen ve helyum çekirdeklerinden oluşur, fakat yapısında ayrıca lityum, berilyum, bor gibi evrende ender rastlanan, buna karşılık kozmik ışınlarda oldukça büyük miktarda bulunan daha ağır çekirdekler de yer alır. Bu ağır çekirdeklerin varlığı, karbon, azot ve oksijen gibi daha ağır ve bol olan kozmik çekirdeklerin yıldızlararası ortamdaki çekirdeklerle çarpışması sırasında başlayan parçalanma tepkimeleriyle açıklanabilir. Bu kadar çok ağır elementin meydana gelebilmesi için kozmik ışınların Gökada içinde on milyon yıl dolaşması gerektiği hesaplanmıştır. Ne var ki, bu varsayım kozmik ışınların kökeni üstüne hiç bir bilgi vermez; bugün bile kozmik ışınların Gökada içi kaynaklardan mı (belki de üstnovalar) yoksa Gökada dışı kaynaklardan mı (kazarlar ya da seyfert gökadaları) geldiği bilinmiyor.

● Uçaklar 15 000 m'nin üstünde uçarken kozmik ışınların etkisiyle karşılaşır; 15 000 m'nin altında atmosfer önleyici bir siper meydana getirdiği için bu etki önemli değildir. Fakat daha büyük yükseltilerde, özellikle bugün için askerî uçaklardan çoğunun ulaştığı, yakın bir gelecekte de sesüstü nakliye uçaklarının ulaşacağı yükseltilerde durum değişir. Gerçekten 16 000 m ile 20 000 m arasındaki yükselti dilimi, insan organizması ve elektronik donanım için belli bir tehlike yaratabilecek iyonlaşma olaylarına sahne olur.

Atmosferi «bombardıman eden» kozmik ışınlar, havanın oksijeni ve azotuyla nükleer etkileşmeye girerek birtakım değişikliklere uğrar. Böylece, atmosfere giren kozmik ışın akısının artmasına ve 18 000 ilâ 20 000 m yükseltide şiddetinin maksimuma varmasına yol açan yeni yeni tanecikler doğar.

Bu alanda yürütülen çeşitli araştırmalar, bu ışınların Gökada kökenli kozmik ışınlarla Güneş kökenli kozmik ışınların birleşiminden doğabileceğini göstermiştir.

«Concorde 001» prototipinden yapılan ölçmelerin de gösterdiği gibi, Güneş'in ortalama etkinlik döneminde ve 43° ile 53° kuzey enlemleri arasındaki uçuşlarda kaydedilmiş ışınlanma dozlarının toplamı son derece azdır ve uçak mürettebatıyla yolcular için bir tehlike yaratmaz. Öte yandan, aynı koşullarda kullanılacak elektronik gereçlerin de o zamana kadar daha geliştirileceği sanılıyor. Buna karşılık, güneş etkinliğinin çok fazla olduğu dönemlerde birdenbire büyük bir ışın dozunun gelmesi durumu tehlikeye atar. Böyle bir olasılık için, uçağa mürettebatı uyaracak detektörlerin yerleştirilmesi düşünülüyor. Böylece, bir tehlike anında uçak mümkün olduğu kadar hızla atmosferin daha yoğun katmanlarına inecek; tekniğin bugünkü durumunda, insanın dayanabileceği sınırları büyük ölçüde aşan bir ışınlamayı önlemenin tek yolu budur. (L)

KOZMOFİZİK i. (yun. *kosmos*, evren ve fr. *physique*'ten *cosmophysique*). Bk. FİZİK* (*Evren fiziği*), *Ek*.

KOZMOKİMYA i. (yun. *kosmos*, evren ve fr. *chimie*, kimya > fr. *cosmochimie*'den). Bk. *Evren* KİMYA**sı*, *Ek*.

***KÖK** i. — Org. kim. *Kök tepkimesi*. Bk. ANSİKL.

— Zır. *Kök hastalığı*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Org. kim. *Kök tepkimesi*, terimi, bütün moleküllerin ya da iyonların değil, yüklü olmayan taneciklerin ya da serbest köklerin geçici olarak işe karıştığı tepkimeler için kullanılır. Bu kökler, bir kovalans bağının eşit olarak ayrışmasından doğar:

$$A : B \rightarrow A. + B.$$

Bir foton soğurulması

$$A : B + h\nu \rightarrow A. + B.$$

ya da serbest kök meydana getiren bir maddenin, genellikle bir peroksidin tepkimeye katılması da bu köklerin oluşumuna yol açar. Kök tepkimeleri zincirleme tepkimelerdir; bunun en basit örneği, ışık etkisiyle bir hidrojenin bir halojenle ornatılmasıdır:

$$Cl_2 + h\nu \rightarrow 2Cl.,$$
$$R : H + Cl. \rightarrow R : Cl + H.,$$
$$H. + Cl_2 \rightarrow H : Cl + Cl.\ \text{v.d.}$$

Ayrıca, peroksitler eşliğinde meydana gelen kök katılma tepkimeleri

$$CHCl_3 \rightarrow .\,CCl_3 + H.,$$
$$R - CH = CH_2 + .\,CCl_3 + H. \rightarrow R - CH_2 - CH_2 - CCl_3$$

ve kök polimerleşme tepkimeleri de vardır:

$$R - CH = CH_2 \rightarrow R - CH = CH. + H.,$$
$$R - CH = CH_2 + R - CH = CH. \rightarrow R - \dot{C}H - CH_2 - CH = CH - R,$$

açılışından üç yıl sonra, tahsil edilen geçiş ücretleriyle maliyet bedeli karşılanmış olan Boğaziçi köprüsü

$$R-\underset{\cdot}{C}H-CH_2-CH=CHR+$$
$$R-CH=CH_2\rightarrow$$
$$R-CH-CH_2-CH=CH-R$$
$$\qquad|$$
$$CH-CH_2-\underset{\cdot}{C}H-R \quad \text{v.d.}$$

— Zır. *Kök hastalığı* ile savaşmak için son yıllarda yeni bir yöntem bulundu. Bazı proteolitik bakteriler, hastalığı yapan *Ophiobolus graminis* adlı mantarın büyümesini önler; bundan yararlanmak için toprakta bulunan bu bakterilere proteinli bir besin sağlanarak gelişmeleri kolaylaştırılır. (L)

KÖKLÜ (Aziz), türk iktisatçısı ve öğretim üyesi (İstanbul 1913). Siyasal Bilgiler okulunu bitirdi (1937); aynı okulda iktisat asistanı (1943), doçent (1946) ve profesör (1955) oldu. O.E.C.D. nezdinde türk heyeti başkanlığı yaptı (1960-1962). Eserleri: *Türkiye'de para meseleleri* (1947); *İktisat dersleri, para ve kredi* (1963); *İktisata giriş* (1965). [M]

KÖKNEL (İhsan), türk hukukçusu (Nallıhan 1904). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1928). Çeşitli kademelerde görev yaptı, yargıtay üyesi (1952), Cumhuriyet başsavcısı oldu (1957), yargıtay başkanlığına seçildi (1959). 1960'ta emekliye ayrıldı; 1961'de C. H.P.'den Ankara milletvekili oldu. Kısa süre adalet bakanlığı yaptı (1965). [M]

KÖKNEL (Özcan), türk hekimi (İstanbul 1928). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1952). Bir süre Adana'da İşçi Sigortaları dispanserinde çalıştı (1954); aynı yıl İstanbul'a dönerek Psikiyatri kliniğine asistan olarak girdi. Asistanlık döneminde bir yıl kadar Zürich'te araştırma çalışması yaptı (1959-1960). İki yıl sonra aynı amaçla Milano'ya gitti. 1963'te doçentliğe, 1968'de de profesörlüğe yükseldi. 1973'te bir yıl Londra'da araştırma yaptı. Eserleri: *Psikiatride ilâçla tedavi* (1965); *Türk toplumunda bugünün gençliği* (1970) [1971 TRT başarı ödülü]; *Uyuşturucu maddeler sorunu* (1976). [M]

KÖKPINAR (Abdullah), türk atleti (Niğde 1927). Kuleli Askerî lisesinde ve Harp okulunda okudu, Gazi Eğitim enstitüsünü bitirdi (1954). Dünya ordulararası atletizm yarışlarında 3 000 ve 4 000 m'de 4 kere altın madalya aldı (1953, 1954, 1955). Belgrad'da 14.27 ile Türkiye 5 000 m rekorunu kırdı (1953). Atletizmi bırakarak antrenör oldu (1960), Dünya Antrenörler birliği üyeliği yaptı. Beden terbiyesi genel müdür yardımcılığında bulundu. (M)

***KÖKTEN** (İsmail Kılıç), türk arkeoloğu. — (öl. Ankara 1974). 1969 yılından itibaren Keban barajı göl alanında düzenli yüzey araştırmaları ve sondajlar yaptı. Türk Tarih kurumu aslî üyesi oldu (1973). [M]

***KÖLN,** Batı Almanya'da şehir. — 870 000 nüf.

— Arkeol. Yarım çember biçiminde bir atriyumla çevrili absidiyle Sankt Gallen'in ünlü planını haber veren karolenj katedralinin batı kısmındaki etekleri ortaya çıkarıldı. Sankt Gereon kilisesinin onikigen kubbesinin onarımı sırasında (1970), bir peygamber ile bir havariyi temsil eden duvar resimleri bulundu. XII. yy.ın başından kalma bu resimler, Bizans etkisindeki Orta ya da Güney İtalya sanatının doğrultusundadır.

— Çağdaş santl. 1969'da, Wallraf Richartz müzesine P. Ludwig çok zengin bir çağdaş eserler koleksiyonu bağışladı. Bu koleksiyon özellikle amerikalı öncü ressamların (Lichtenstein, Wesselman, Rauschenberg v. b.) eserlerinden oluşur. Pop'art, *hart-edge* ve op'art eserleri çok boldur. 1967'den beri şehirde her yıl, sanat düzeyi çok yüksek bir güncel sanat fuarı (*Kunstmarkt*) kurulmaktadır. Bu fuara birçok alman galerisi katılır ve birçok gösteri düzenlenir. (L)

***KÖMÜR** i. — ANSİKL. Kömür yataklarının aranması çalışmalarının devamında *Türkiye*'de 56 ilde kömür bulunduğu saptandı. Son hesaplamalara göre Havza'nın (Zonguldak) rezerv durumu, 141 milyon 885 000 t görünür, 394 milyon 604 000 t muhtemel ve 393 milyon 720 000 t mümkün olmak üzere 930 milyon 209 000 t olarak belirlendi. Havza'daki kömür üretimi, Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde yılda 9 milyon 600 000 t tuvönan (5 milyon 846 000 t, yüzde 11 küllü satılabilir) tona çıkarıldı. Garp* (*Ek*) Linyitleri işletmesinde rezerv 520 milyon t olarak hesaplandı ve İkinci Beş Yıllık Plan döneminde yılda 1 milyon 200 000 t (885 000 t satılabilir) tuvönan olan üretim Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde yılda 5 milyon 500 000 t'la amaç noktasına ulaştı ve bunun 2000 yılına kadar sürdürülmesi kararlaştırıldı.

Amasra'da yeni bir bölge müdürlüğü kuruldu ve 1973'te günde 1 000 t tuvönan kömür elde edilen bu bölgeden 1975'ten başlayarak günde 2 000 t kömür alınması öngörüldü. (M)

Kömür Satış ve Tevzi müessesesi, her türlü kömür alım-satımı ve taşıma işlerini yürütmek üzere kurulmuş devlet teşkilâtı. 1941'de kurulan müessese 1957'de Etibank'a bağlandı ve 3473 sayılı Mahrukat kanununa göre taşkömürü, linyit, turp ve bunlardan yapılan kok, briket v.d. kömürlerin alım, satım, taşıma, depolama ve komisyonculuğunu yapmak, işin gerektirdiği tesisleri kurmakla görevlendirildi. Bu arada sermayesi 5 milyon liraya çıkarıldı. Müessesenin Ankara, Erzurum, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Sıvas, Tavşanlı ve Zonguldak'ta şubeleri; Ankara, İstanbul ve İzmir'de ana depoları vardır. Müessese iki de tesise sahiptir: Ankara Briket fabrikası, Erzurum Briket fabrikası. (M)

KÖMÜRCÜOĞLU (Asım), türk mimar ve şehircisi (Üsküp 1879 - Ankara 1957). Sanayii Nefise Şahane'yi bitirdi (1905). Yeşil türbenin onarımında (Bursa) gösterdiği başarıdan dolayı Sultan Reşat tarafından ödüllendirildi. 1911'de Almanya'ya gönderildi ve orada Berlin Güzel Sanatlar akademisinde okudu. 1913'te yurda dönünce başmimar oldu. Güzel Sanatlar akademisinde öğretim üyeliği yaptı (1915-1917). Uluslararası İstanbul Adliye Sarayı Proje yarışmasında birincilik kazandıysa da uygulama olanağı olmadı (1935). 20 yılda 30'u aşkın il ve ilçenin imar planını, Topkapı sarayının onarımını, İzmir tuhafiyeciler çarşısı ve Selânik bankasını yaptı. (M)

***KÖMÜRLEŞME** i. — Gaz sanay. Bir yanma olayında katı çökeltilerin meydana gelmesi. || *Kömürleşme indisi*, özellikle beyaz alevli beklerle ısıtılan güvenlik düzeneklerinin hassas parçaları üzerinde, bir yayılma alevi katı bir cisme değdiği zaman meydana gelen karbon çökeltilerinin miktarını ölçmeğe yarayan indis. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kömürleşme indisi*, gazın bileşimine bağlıdır. Deneysel olarak tanımlanan bu indis,

$$I_{CH}=\frac{\sum bA}{\sqrt{d}}\,(1+0{,}01\,H_2+0{,}01\,CO)\,(1-0{,}013\,O_2)$$

formülüyle gösterilir; bu formülde A gazın bileşimindeki hidrokarbonlardan her birinin yüzde olarak oranı, *b* her hidrokarbona göre değişen bir katsayı, *d* gazın yoğunluğu, H_2, CO ve O_2 de hidrojen, karbon monoksit ve oksijenin yüzde olarak oranıdır. Bir yayılma alevinde karbon taneciklerinin bulunması bu alevin parlak olmasını sağlar ve katı bir cismin bu parlak bölgeye değmesiyle cisim üzerinde bir karbon çökeltisi birikir. Kömürleşme indisi, bileşimleri değişik olan iki gazın kurulu olan gazlı aygıtlarda bir sakınca yaratmadan kullanılıp kullanılamayacağını anlamağa yarayan çeşitli indislerden biridir. (L)

***KÖMÜRLÜ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili, Şenkaya ilçesi) bucak. — 10 478 nüf., bucak merkezi 463 nüf., 20 köy (1970). [M]

***KÖNİG** (Gottfried Michael), alman bestecisi. — 1964'ten sonra Utrecht üniversitesinin elektronik stüdyosunu yönetmeğe başladı; 1969'dan bu yana üniversitenin de desteğiyle «Electronic Music Reports» dizisini yayımlamaktadır. Bestecinin ayrıca *Yeşil, sarı, turuncu, kırmızı, mavi, çivit mavisi, eflatun, gri görev* adlı elektronik müzikleri vardır (1967-1969). König, *Projekt 1* (1966) ve *Projekt 2* (1968) gibi yapıtlarla «herkesin kullanacağı bilgisayar programları»nı oluşturdu. (L)

***Köprü** (İSTANBUL BOĞAZİÇİ — *'sü*). — 1973'te tamamlanarak Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde trafiğe açıldı. Açılışı cumhurbaşkanı Fahri Korutürk yaptı. Töreni izleyen halkın toplu halde köprüden geçmeğe kalkışması sallantıya sebep oldu ve heyecan yarattı. Köprüden sağlanan yarar önceden yapılan tahminleri aştı ve birinci yıl buradan 11 milyon 318 139, ikinci yıl da 16 milyon 384 260 araç ile birinci yıl 147 724, ikinci yıl 344 539 yaya geçti. İlk yıl köprüyü yaya olarak geçenlerin sayısının ikinci yıla oranla çok az oluşuna, ayaklardaki asansörlerin gecikmeli olarak hizmete konuşu sebep oldu. Araç ve yaya geçişlerinden birinci yıl 162 milyon 901 943,25 TL., ikinci yıl ise 261 milyon 289 708,75 TL. tahsilât yapıldı; 2 mart 1976'da 33 milyon 881 520 aracın geçişiyle tahsilât 523 milyon 276 422,18 TL.nı buldu ve köprü maliyetini ödemiş oldu.

Boğaziçi köprüsünün trafik ağını tamamlayacak olan Haliç* (*Ek*) köprüsü de 1974'te açıldı. Bağlantıyı tamamlayacak çevre yollarından büyük bir kısmının yapımı 1975'te tamamlandı, sadece Göztepe ve diğer bazı şehir girişlerinin tamamlanması çalışmaları 1976'da sürdürüldü. (M)

***KÖPRÜBAŞI,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Manisa ili, Gördes ilçesi) bucak. — 6 126 nüf., bucak merkezi 2 368 nüf., 18 köy (1970). [M]

***KÖPRÜBAŞI,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili, Sürmene

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

ilçesi) bucak. — 15 484 nüf., bucak merkezi 4 118 nüf. (1970). [M]

***KÖPRÜBAŞI**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Vezirköprü ilçesi) bucak. — 6 074 nüf., bucak merkezi 278 nüf., 17 köy (1970). [M]

***KÖPRÜLÜ**, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili, Gündoğmuş ilçesi) bucak. — 5 928 nüf., bucak merkezi 759 nüf. (1970). [M]

KÖPRÜLÜ (Bülent), türk hukukçusu (Kıbrıs 1920). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1942); aynı fakültede doçent (1950) ve profesör (1963) oldu. 1969'da İkinci Medenî Hukuk kürsüsü başkanlığına getirildi. Başlıca eserleri: *Orman mülkiyeti* (1951); *Toprak hukuku* (1958); *Medenî hukukumuzda tüzel kişiler* (1963); *Borçlar hukuku* (1965). [M]

KÖPRÜLÜ (Esat Şerafettin), türk botanikçisi (İstanbul 1866 - ay.y. 1943). Tıp öğrenimi sırasında botaniğe ilgi gösterdi. Müderris muavini (doçent) [1888], müderris (profesör) [1905] oldu. Hocası Ali Paşa ile Ahırkapı'da ve Haydarpaşa'da botanik bahçesi kurdu. Eserleri: *Mebadiî nebatat* (Botaniğe başlangıç) [1902]; *Nebatat dersleri* (1904); *İlmi nebatat* (1912); *Nebatatı saydelâniye* (Eczacılık bitkileri) [1912]; *Nebatat anatomi ve fisioloji* (1924, bitmedi). [M]

***KÖPRÜÖREN**, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 939 nüf., bucak merkezi 878 nüf., 24 köy (1970). [M]

***KÖPÜK** i. — ANSİKL. Kim. *Köpük önleyici*. Köpük oluşumuna yol açabilen işlemler (yağların ve verniklerin pişirilmesi, pigmentlerin öğütülmesi, boyaların, emülsiyonların hazırlanması, lastik ve gıda sanayii işlemleri) geliştikçe *köpük önleyici* maddelerin kullanımı da gittikçe yaygınlaştı. Silikonların dışında, kullanılan belli başlı köpük önleyici maddeler şunlardır: molekül ağırlığı yüksek alkoller (amilik, izobütilik, oktilik alkoller), kaynama noktası yüksek hidrokarbonlar, toprak alkali maden stearatları, sodyum lorilsülfonat, stearik asit, dietil ftalat, çam yağı v.b. (L)

***KÖPÜKLÜ** sıf. — Petr. *Köpüklü kuyu açma*, yer altındaki geçirimli kayalık katmanlarında petrol kuyusu açmak için uygulanan ve kuyu açma çamurunun yerine, köpük yapıcı bir madde katılmış hava ya da gaz kullanılmasına dayanan özel teknik. (L)

***Körler okulu.** — *Türkiye*'de 1974'te bu okullardaki öğrenci sayısı 542 idi. 1975-1976 öğretim yılında öğrenci sayısı: Ankara 250, Gaziantep 220, İstanbul 62, İzmir 50 olmak üzere 582'dir. Bu okullar yılda ortalama 30 mezun verir. (M)

Körzüt kalesi (ARABİ ZENGİ veya ZENGİBAR KALESİ de denir). Arkeol. Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Körzüt (yeni Uluşar) köyü yakınlarında urartu kalesi. İçindeki çivi yazılı yazıtlara göre, urartu krallarından İşpuini ve oğlu Menua tarafından yaptırılmıştır (M.Ö. IX. yy. sonları). Surları 8 m yüksekliğindedir; 1956-1957 yıllarında ingiliz bilim adamı Charles A. Burney, 1972'de Afif Erzen tarafından incelendi; henüz kazı yapılmadı. (M)

***KÖSE**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, Kelkit ilçesi) bucak. — 14 054 nüf., bucak merkezi 2 460 nüf., 15 köy (1970). [M]

***KÖSEFAKILI**, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kırşehir ili, Çiçekdağı ilçesi) bucak. — 6 268 nüf., bucak merkezi 279 nüf., 11 köy (1970). [M]

***KÖSEMİHAL** (Nurettin Şazi), türk sosyoloğu. — (öl. İstanbul 1972). [M]

***KÖSEOĞLU** (Edip Hakkı), türk ressamı. — Sanatta 50. yılını doldurması nedeniyle ilk kişisel sergisini İsatnbul'da Künmat galerisinde açtı (nisan 1975). [M]

***KÖSERLİ** veya **KÖSRELİ**, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili, Ceyhan ilçesi) bucak. — 12 245 nüf., bucak merkezi 1 831 nüf., 16 köy (1970). [M]

***KÖŞEGEN** i. — Mat. *Köşegen bağıntısı*, bir E kümesinde, grafı $G = \{(x, x), \forall x \in E\}$ olan bağıntı: *Köşegen bağıntısı en küçük yansımalı bağıntıdır*. (L)

***KÖŞK**, Ege bölgesinde (Aydın ili, Merkez ilçesi) bucak. — 17 486 nüf., bucak merkezi 3 340 nüf. (1970). [M]

***KÖTEK**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili, Kağızman ilçesi) bucak. — 15 085 nüf., bucak merkezi 849 nüf., 22 köy (1970). [M]

***KÖY** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de köy tipi yerleşme yerlerinin sayısında değişme oldu ve toplam köy sayısı 41 640'ı buldu (1973). Bunların 23 303'ü toplu, 18 337'si dağınık köylerdi ve dağınık köylere bağlı mahalle, kom, mezra sayısı da 23 637'ydi. Böylelikle toplam yerleşme yerlerinin sayısı 65 277 oldu. Köylerde yaşayan nüfus 21 milyon 880 234'e çıktı. Bunun Türkiye nüfusuna oranı ise biraz gerileyerek yüzde 60'a düştü.

Köylerde yaşayan nüfusun kültür durumunda önemli bir değişiklik olmadı. Genel okuma-yazma oranı yüzde 30 civarında kaldı ve bunun bazı yörelerde yüzde 15-20'ye kadar düştüğü saptandı. Köylerin okullandırılması çalışmalarında yeni gelişmeler kaydedildi ve 32 797 köy (yüzde 89) ilkokula kavuşturuldu.

Çalışma hayatında kadın işgücünden yararlanma erkek işgücüne oranla (yüzde 52,43) yüksek düzeyini korudu.

Köylerin bayındırlaştırılması, köy yolları ağının tamamlanması çabaları yoğun biçimde sürdürüldü; 1961'de 11 382 km olan bu ağ 1973'te 71 301 km'ye çıkarıldı. Böylelikle 18 668 köye (yüzde 52) yol ulaştırılmış oldu. 1968-1982 yılları arasında, 1968 fiyatlarıyla 15 milyar TL. harcanarak 90 754 km daha yol yapılması ve köy yolları ağının tamamlanması için hazırlanan program uygulanmağa başladı (1968). 1973'te mevcut yolların son yıllardaki gelişimi şöyle oldu: 1968'de 6 774 km, 1969'da 7 848 km, 1970'te 8 520 km, 1971'de 7 253 km, 1972'de 8 551 km yol yapıldı. Ulaşım ağının tamamlanması için 1974'e kadar, toplam uzunluğu 15 963 km'yi bulan 573 büyük ve 1 100 de küçük köy yolu köprüsü tamamlandı.

Köylerin en önemli sorunları arasında yer alan içme suyu tesisi çalışmaları sonucunda 31 161 köyün su ihtiyacı karşılandı. Köylüler de bu uygulamaya yaklaşık 730 milyon (yüzde 25) liralık bir payla katıldı.

Köylerin elektriklendirilmesi çalışmaları ancak Elektrik* kurumunun (*Ek*) çalışmağa başlamasından sonra biraz hızlandırılabildi ve 1973 sonuna kadar 2 488 köye elektrik verilebildi.

Toprak topluluştırılması çalışmaları da toprak reformu çalışmalarına paralel olarak sürdürüldü (1974). [M]

***KÖYCEĞİZ**, esk. **Yüksekkum**, Akdeniz bölgesinde (Muğla ili) ilçe. — 63 523 nüf., ilçe merkezi 4 596 nüf. (1975). [M]

***Köyişleri bakanlığı.** — Bakanlığın adı, Bülent Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükûmeti zamanında Köyişleri ve Kooperatifler bakanlığı olarak değiştirildi.

KÖYİŞLERİ BAKANLARI

Necmi Sönmez (11 aralık 1971), Necmi Sönmez (22 mayıs 1972), Orhan Kürümoğlu (15 nisan 1973), Mustafa Ok (7 şubat 1974), İsmail Hakkı Aydınoğlu (12 ekim 1974), Vefa Poyraz (12 nisan 1975). [M]

***KÖYLÜ** i. ve sıf. — ANSİKL. *Türkiye*'de köylünün iktisadî durumunu değiştireceği tasarlanan toprak* reformu (*Ek*) uygulanması pilot bölge olarak seçilen Urfa'nın bazı ilçelerinde 1974'te başlatıldıysa da 1975'te henüz belirli bir sonuç söz konusu değildi. O nedenle toprakları parçalanan veya hiç olmayan köylülerin büyük şehirlere ve sanayi merkezlerine akını sürdü. Köy* (*Ek*) ve tarım kesimindeki nüfus değişmeleri de bunu gösteriyordu. (M)

***KRAG** (Jens Otto), danimarkalı siyaset adamı. — Danimarka Sosyal Demokrat partisinin XXX. kongresinde (haziran 1969) Jens Otto Krag yeniden parti başkanlığına getirildi. Ekim 1971 erken seçimlerinden sonra Danimarka başbakanı oldu ve meclisteki 179 milletvekilinden yalnızca 72'sinin desteğine dayanan bir sosyal demokrat azınlık hükûmeti kurdu. Altılar ile derhal bir uzlaşma yapmak istediğini açıkladı. Parlamentodan bu konuda destek gören Krag Ortak pazara katılma anlaşmasını imzaladı. 2 ekim 1972 halk oylamasında her ne kadar Danimarka'nın A.E.O.'ya girmesine evet dendiyse de, Krag görevden ayrıldı. (L)

***KRAMER** (Stanley), amerikalı sinema yönetmeni. — *Beklenmeyen misafir* (Guess Who is Coming to Dinner?) [1968] adlı filimden sonra şu yapıtları gerçekleştirdi: *Kasabanın sırrı* (The Secret of Santa Vittoria) [İtalya'da çevrildi, 1969]; *R.P.M.* (1971); *Bless the Beasts and Children* (Hayvanları ve çocukları kutsa) [1971]; *Siyah altın* (Oklahoma Crude) [1972]. (L)

KRATON i. (yun. *kratos*, güç'ten fr. *craton*). Kıtaların eski, oturmuş platformu.

— ANSİKL. Kıta terimine oranla *kraton* teriminin kısıtlayıcı bir anlamı vardır. Kraton, çağlar boyunca, dağ sıralarının birbiri peşine eklenmesiyle büyür. Avrupa* kratonu, İskandinav önkambriyen kalkanını, rus önkambriyen platformunu, evrimini tamamlayarak oturmuş bölgeler halini almış olan eski kaledoniyen ve hersinyen dağ sıralarını içine alır. Buna karşılık Alpler hâlâ oluş halindedir (geniş anlamıyla sıradağlar); evrimleri tamamlanınca, yani yerkabuğunun oynak bir bölgesi olmaktan çıktıkları zaman Avrupa kratonuna bağlanabilirler. (L)

KRAUSE (Kurt), alman botanikçisi (Potsdam 1883 - Berlin 1966). 1914 ve 1931'de Anadolu'yu gezerek 5 600 bitki örneğini içeren bir koleksiyon hazırladı ve daha sonra bunu Berlin Üniversitesi Botanik müzesine gönderdi; 1939-1945 döneminde bu koleksiyon yandı. Berlin üniversitesi botanik profesörüyken Türkiye'ye çağrılarak Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat enstitüsünde öğretim üyeliğine atandı (1933); 1939'da Almanya'ya döndü. Ankara Yüksek Ziraat okulu herbaryumunu kurdu (1933-1939). Türkiye bitkileri hakkındaki başlıca eserleri: *Ankara'nın floru* (1937); *Türkiye'nin gimnospermleri* (1937). [M]

KREİKEN (Egbert Adriaan), hollandalı astronom (Bearne veld 1896). Groningen Fen fakültesini bitirdi; aynı yere asistan oldu (1922); Amsterdam üniversitesinde doçent (1928); İndonezya'da çalıştığı sırada da profesörlüğe (1952) yükseldi ve Cakarta üniversitesine rektör oldu. Daha sonra Türkiye'ye gelerek Ankara üniversitesinde çalıştı ve bu dönemde üniversiteye bağlı rasathaneyi kurdu (1963). Ankara Fen fakültesinde çalıştığı süre içindeki makale ve incelemelerini *Ankara Communication*'da yayımladı. (M)

***KREİSKY** (Bruno), avusturyalı diplomat ve siyaset adamı. — 1 şubat 1967'de Avusturya Sosyalist partisinin başkanı seçilen ve aynı zamanda Sosyalist Enternasyonal'in başkanlık görevlerini de sürdüren Kreisky partisinin 1 mart 1970 seçimlerinde başarıya ulaşması üzerine cumhurbaşkanı Franz Jonas tarafından yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirildi ve böylece savaş sonrası Avusturya'sının ilk sosyalist başbakanı oldu. Kreisky liberallerle sosyal demokrat bir hükûmet kurdu ve büyük toplumsal reformlar içeren bir program hazırladı; ancak bu plan Kreisky'yi «kızıl şansölye» diye suçlayan rakipleri tarafından kuşkuyla karşılandı. Ama Kreisky halkçılara karşı çifte zafer kazandı: 25 nisan 1971'de sosyalist F. Jonas halkçı aday K. Waldheim'a karşı yeniden cumhurbaşkanı seçildi; ayrıca, 10 ekim 1971 tarihine alınan seçimlerde Sosyalist parti halkçıların 80, liberallerin 10 sandalyesine karşılık 93 sandalye ile mutlak bir çoğunluk elde etti. Başkan Franz Jonas'ın nisan 1974'te ölümünden sonra, Bruno Kreisky vekâleten cumhurbaşkanlığı görevini de yüklendi (nisan-haziran 1974).

Aynı yıl 23 haziranda yapılan seçimlerde Dr. Rudolf Kirchschlager'ın cumhurbaşkanı olması üzerine Kreisky başbakanlığını sürdürdü. Ekim 1975'teki genel seçimlerden partisi daha da güçlenerek çıktığı için istifasını verdiği gün yeniden hükûmeti kurmakla görevlendirildi ve Kreisky de aynı kabineyle göreve devam etti. (LM)

KREJCİ (Luba), çek kadın dokumacı (Vrbno nad Lesy, Çekoslovakya 1925). Brno Dekoratif Sanatlar okulunda okuduktan sonra

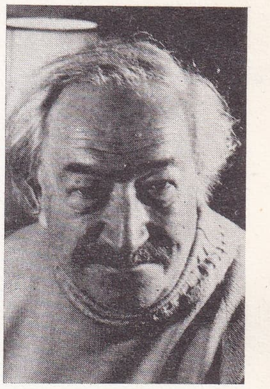

Edip Hakkı KÖSEOĞLU

Jens Otto KRAG

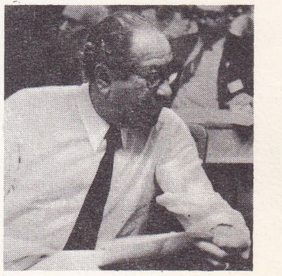

Bruno KREISKY

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN) ; Gamma, Goess-Gamma (LAROUSSE)

dokumacılıkla ilgili araştırmalara girişti. Büyük duvar panolarına naif ve figüratif sahneler yaptı. Perspektif kurallarına yer vermeden bilinçli olarak donuklaştırdığı desenler, çoğu zaman eski alçak kabartmaları (*Üzgün iplikler,* 1969) andırır. Sanatçının yapıtları gerek Avrupa'da, gerek A.B.D.'de büyük ilgi gördü. (L)

***KREMNA.** — İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinden Prof. Dr. Jale İnan'ın başkanlığında kazılara başlandı (1970). Bu kazılarda özellikle K. Lanckoronski'nin planına «Q» harfi ile işlediği yapı üzerinde çalışıldı. Bu yapıdaki kazılar sonucu binanın tam bir planı elde edildi. İçi heykellerle süslü olan yapının pek az kısmı ayakta kalabilmiştir. 19,25×29,05 m boyutlarında, dikdörtgen ve simetrik bir plan gösteren yapının bir kitaplık olduğu anlaşıldı. Birçoğu önceden Burdur müzesine getirilen ve yapının içindeki kaideler üzerinde yükselen heykeller Athena, Herakles, Apollon, Asklepios, Leto ve Afrodit'e aittir. (M)

***KRENEK** veya **KRJNEK** (Ernst), avusturya asıllı amerikalı besteci. — Son olarak şu eserleri besteledi: orkestra için *Horizon Circled, Perspektiven* ve *6 Profile* (1967-1968); yaylılar dörtlüsü, dört el piyano ve koordinatör için *Fibonacci mobile* (1967); oda orkestrası ve magnetik bant için *Ubungen der spaten Stunde* (1967); *Gib uns den Frieden* (1970) adlı missa; *Das kommt davon, oder: Wenn Sardakai auf Reisen geht* (1970) operası; oda orkestrası için *statisch und ekstatisch* (1971) [bu yapıt ilk olarak mart 1973'te P. Sacher tarafından Zürich'te seslendirildi]; 1972'de Hollanda festivalinde seslendirilen obua ve harp konçertosu; org ve magnetik bant için *Orga-Nostra* (1971-1972). [L]

***KREUDER** (Ernst), alman yazarı. — *Hören Sagen* (İşitmek söylemek) [1969] ve *Tunnel zu vermieten* (Kiralık tünel) [1970] adlı yapıtlarında büyülü bir evreni işlemeğe devam eder. (L)

***KREUTZBERG** (Harald), alman dansçısı, koreograf ve pedagoğu. — (öl. Gümlingen, Bern yakını 1968). [L]

***KRİGE** (Uys), afrikaan dilinde yazan güney afrikalı şair. — Tek başına yayımladığı son yapıtlarının (*Ölüm duvarı,* 1968; *Zengin dul,* 1970; *Seçme şiirler,* 1973) yanı sıra Jack Cope ile birlikte basuto, kshosa, zulu, boşiman ve hotanto dillerinden aktarılmış yapıtları derleyen bir güney afrika şiiri antolojisiyle *Kral Lear*'ın afrikaanca bir çevirisini yayımladı. (L)

KRİPPEL (Heinrich) avusturyalı heykeltıraş (Viyana 1883-ay.y. 1945). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de anıt yapan yabancıların öncüsü oldu. Ankara'da dikilecek bir zafer anıtı yarışmasını kazanarak Türkiye'ye geldi (1924). 1938'e kadar çok sayıda Atatürk heykeli ve anıtı yaptı. İlk yapıtı Sarayburnu'ndaki Atatürk anıtı oldu (1926). Bunu Konya (1926), Ankara-Ulus (1927), Samsun (1931) Atatürk anıtlarıyla Afyon Zafer anıtı (1936) izledi. Son olarak Ankara Ulus meydanında Sümerbank binasındaki Atatürk anıtını yaptı (1938). [M]

KRİPS (Josef), avusturyalı orkestra yöneticisi (Viyana 1902-Cenevre 1974). 1933-1938 ve 1945-1950 yılları arasında Viyana operasını yönetti; 1946'da Salzburg festivalini yeniden düzenledi. Daha sonra sırasıyla Londra Senfoni orkestrasını (1950-1954), Buffalo Filarmoni orkestrasını (1954-1963) ve San Francisco Senfoni orkestrasını (1963-1970) yönetti. Krips başta Mozart ve Schubert olmak üzere Viyana müziğinin usta yorumcularından biridir. (L)

KRİPTOMETRE i. (yun. *kryptos,* gizli ve *metron,* ölçme > fr. *cryptomètre*'den). Boyacılık. Bir boyanın ya da bir kaplamanın örtme gücünü ölçmeğe yarayan aygıt.

— ANSİKL. *Kriptometre,* boyanın uygulandığı yüzeydeki siyah ve beyaz bölümler arasındaki kontrastı giderebilmek için gerekli en ince katman kalınlığını belirlemeğe yarar. Dört çeşit kriptometre vardır: kuru bir boyanın kalınlık değişimini, sıvı bir boyanın kalınlık değişimini, yüzeydeki kontrastlık derecesini ve yeterli kalınlıkta olmayan bir boya katmanının altından görülebilen kontrastı ölçmek için kullanılan kriptometreler. (L)

***KRİSTAL** i. — ANSİKL. Camc. Birkaç yıl öncesine kadar *kristal* üretimi yalnızca alevlerle dışarıdan ısıtılan kapalı potalarda yapılabiliyordu. Alevlerin indirgeyici etkisini, dolayısıyla maden halinde kurşun oluşturarak camın yapısını bozma tehlikesini önlemek için dışarıdan ısıtılan potalarda işlem yirmi dört ilâ kırk sekiz saat kadar sürüyordu. Oysa günümüzde kristal üretimi için başka teknikler de geliştirilmiştir. En basit yöntem küçük fırınlarda her potayı ayrı ayrı ısıtmaktır. Fırınlar, ateşe çok dayanıklı alaşımlardan yapılmış özel dirençler yardımıyla elektrikle ısıtılır. Camın ergimesi ve işlenmesi sırasında sıcaklık büyük bir hassasiyetle otomatik olarak korunur. Yapım gene elle ve aralıklı olarak yürütülür. *Sürekli yapım* tekniklerinde de elektrikle ısıtmadan yararlanılır. Camlaşabilir karışım (kum, sülyen, alkali karbonat ve nitratlar, arsenik asit anhidriti ve renk gidericiler) ilk bölümdeki cam banyosunda Joule etkisiyle ergitilir; ergime halindeki karışım, erimiş cam üzerinde yüzer. Kalay oksit ya da molibdenden yapılmış elektrotlar aracılığıyla banyodan elektrik akımı geçirilir.

Büyük cam sanayiinde kullanılan sürekli sanayi fırınlarında olduğu gibi, ergimiş cam bir boğazdan geçerek ikinci bir bölüme gelir. Bu bölümden de otomatik biçimlendirme makinelerine gelir. Kristalin platin ya da platin kaplanmış bir âletle mekanik olarak karıştırılması, maddenin homogenliğini ve duruluğunu arttırır. (L)

***KRİSTENSEN** (Tom), danimarkalı yazar. — (öl. Svendborg 1974). Son olarak kendi yaşamını anlatan *Kopenhag yumurcakları ve öteki anı kırıntıları*'nı (1969) yayımladı. [L]

***KRİŞNA MENON** (Vangalil Krişnan), hintli siyaset adamı. — (öl. Delhi 1974). Mart 1971'de Kerala'dan bağımsız milletvekili seçilmiştir. (L)

***KRİTİK** sıf. — Nükl. Zincirleme bir nükleer tepkimenin meydana geldiği, etkin çoğalma çarpanı birime eşit olan bir ortam ya da bir sistem için kullanılır: *Bir nükleer reaktörde, şiddetleri fisyon oranına bağlı olmayan nötron kaynakları dışında, nötron üretimi oranı nötronların yok olma oranına tamamıyla eşit olduğundan bu nükleer reaktör kritiktir.* (L)

KRİYOALTERNATÖR i. (fr. *cryoalternateur*). Elektr. Sargıları, sıvı helyum sıcaklığında tutulduğu zaman aşırı iletken olan alternatif akım üreteci. (L)

KRİYOBİYOLOJİ i. (fr. *cryobiologie*). Soğutma. Çok düşük sıcaklıklarda ortaya çıkan biyolojik olayları inceleyen bilim dalı. || Organların, dokuların, biyolojik maddelerin v.d. korunması için çok düşük sıcaklıkların uygulanması. (L)

KRİYOBOBİN i. (fr. *cryobobine*). Elektr. Çok büyük miktarda elektrik enerjisini (10^6'dan 10^9W'a kadar itimlerle 10^6 ilâ 10^8 J düzeyinde) magnetik enerji halinde depolamak için kullanılan aşırı iletken sargı: *Kriyobobinler tanecik hızlandırıcılarındaki darbeli mıknatısların ve magnetohidrodinamik üreteçlerin yapımında, ayrıca aerodinamik tünellerde gaz boşalması sağlamak için kullanılır.* (L)

KRİYODEKAPAJ i. (fr. *cryodécapage*). Biyol. Hücre biyolojisinde kullanılan fizik yöntemi. Kimyasal tespit yöntemlerinin tersine, mikroskopta incelenecek hücrenin düzenini koruma olanağı sağlar.

— ANSİKL. *Kriyodekapaj* incelenecek maddeyi genellikle sıvı azot ya da helyum içinde hızla dondurmağa dayanır. Bir kere donan nesne boşluğa konur ve kesilir; hafif bir liyofilleştirme* (soğukta kurutma) yüzeyi temizler ve kabartma olarak bazı yapıları ortaya çıkarır. Böylece ortaya çıkan yüzey boşluk altında buharlaşma yoluyla ince bir metal tabakasıyla kaplanır, bu da temizlenmiş yüzeyin aynen kalıbını alır. Nesne boşluk odasından çıkarılır ve donu çözülür; serbest kalan kopya doğrudan doğruya elektronik mikroskopta incelenebilir. Bu yöntem hücredeki çeşitli organitlerin molekül yapısı hakkında yeni yorumlara olanak sağlar. Fakat kriyodekapaj en iyi sonucu hücre zarlarının incelenmesinde verir. (L)

KRİYOELEKTRONİK i. (fr. *cryoélectronique*). Elektron. Elektronik donanımların çalışması için 120 K'nin altındaki sıcaklıklara ve daha özel olarak aşırı iletkenlere başvuran elektronik dalı.

— ANSİKL. *Kriyoelektronik* özellikle telekomünikasyon alanında uygulanır: çok düşük sıcaklıkların (sıvı helyum) kullanılması, işaretin oranını yükselterek gürültüyü bastırmasını sağlar ve aygıtlara (maserler, kızılaltı detektörleri v.d.) olağanüstü bir duyarlık sağlar.

Aşırı iletkenlerin öbür nitelikleri de (magnetik akımın niteliği, Josephson olayı) son yıllarda elektronikte, özellikle magnetik indüklemenin çok küçük değişimlerini (10^{-14} tesla) ortaya çıkarmak için kullanıldı. (L)

KRİYOELEKTROTEKNİK i. (fr. *cryoélectrotechnique*). Elektron. Özellikle sıvı azot (77,3 K), sıvı hidrojen (20, 4 K) ve sıvı helyum (4,2 K) ile elde edilen çok düşük sıcaklıklara başvuran elektrik tekniği uygulamalarının tümü.

— ANSİKL. *Kriyoelektroteknik*'te, madenlerin özdirencinin sıcaklıkla azalarak aşırı iletkenlikte sıfıra düşmesi özelliğinden yararlanılır. Başlıca iki uygulama alanı vardır: büyük sığalı hatlarda soğuk kablolarla enerji iletimi ve klasik makinelerden daha hafif, daha küçük hacimli olan kriyomakineler. (L)

KRİYOFİL sıf. (yun. *kryos,* soğuk ve *philein,* sevmek'ten fr. *cryophile*). Soğutma. 0°C'ın altında gelişebilen bir mikroorganizma için kullanılır. (L)

KRİYOJEN i. (fr. *cryogène*). Soğutma. Çok düşük derecelerde soğuk kaynağı olarak kullanılan sıvılaştırılmış gaz.

— ANSİKL. En çok kullanılan *kriyojen,* buharlaşma sıcaklığı 77,3 K olan sıvı azottur. Daha düşük sıcaklıklar için kullanımı daha güvenli olan hidrojene (20,4 K) ya da neona (27 K) başvurulur; helyum ise (4,2 K) hepsinden daha ileri bir soğuk üretimi sağlar. (L)

KRİYOJENERATÖR i. (fr. *cryogénérateur*). Elektr. *Elektrik kriyojeneratörü,* sargıları sıvı helyum sıcaklığında tutulduğu zaman aşırı iletken olan doğru ya da alternatif akım üretici.

— ANSİKL. 1973'te iki *elektrik kriyojeneratör*'ü, 150 kW'lık bir dinamo ve 80 kW'lık bir alternatör Amerika Birleşik devletlerinde hizmete girdi; 1 MW'lık bir doğru akım üreteci İngiltere'de, dört kriyoalternatör (5 MW'a kadar) Amerika Birleşik devletleri ve Rusya'da yapım halindedir. Aşırı iletkenlik, alternatörlerin güç sınırlarını daha da ileriye götürebilecektir; bugün 1 000 MW düzeyinde alternatörler yapılıyor. (L)

***KRİYOJENİ** i. — ANSİKL. Soğutma. Çok düşük derecelerde soğuk üretimi ve kullanımı için değişik tekniklere başvuran *kriyojeni* büyük bir gelişme içindedir. Bunun nedenlerini çağımızın yeniliklerinde aramak gerekir: oksijenin sıvılaştırılması için kurulan büyük tesisler çelik fabrikalarının ihtiyacını karşılamak üzere hızla çoğalıyor; uygulamaları günden güne artan sıvı azot artık gıda sanayiinde, biyolojide, tıpta ve çeşitli sanayi dallarında yaygınlaşıyor; doğal gazların sıvılaştırılması ve nakli dünya çapında bir işlem haline geldi. 1955 yılına kadar bir laboratuvar sorunu olan hidrojenin sıvılaştırılması, sıvı hidrojenin sıvı oksijenle birlikte kriyopropergol* (*Ek*) olarak füzelerde kullanılmağa başlamasından sonra özellikle A.B.D.'de sanayileşti: sıvı hidrojen tanker vagonlarla, tanker kamyonlarla ve 1 000 m³'lük tanker gemilerle taşınır. Helyumun sıvılaştırılması da laboratuvarların sınırları dışına taşmağa başladı. Amerika Birleşik devletlerinde her yıl binlerce metreküp sıvı helyum tüketilir. Aşırı iletkenlik, ileri düzeyde soğuk üretimi için geleceğin en umut verici kesimi gibi gözüküyor: soğuk mıknatıslarda, enerji depolamada, kriyoelektroteknik*te (*Ek*) ve kriyoelektronik*teki (*Ek*) uygulamalarında sıvı helyum kullanılır. Helyumun sıvılaştırılmasından doğan güç günden güne büyüyor: aşırı iletken mıknatıslarla magnetik süspansiyonlu tren Tokyo ve Osaka arasında çalışmağa başlarsa 4MW'lık bir güç gerekecektir. (L)

KRİYOKONDANSÖR i. Soğutma. 120 K'-

den daha düşük sıcaklıkta sıvı üretimi için tasarlanan ve sürekli ya da kesintili olarak çalışan aygıt.

— ANSİKL. *Kriyokondansör* deyimi daha çok hidrojen (20 K) ve helyum (4,2 K) kondansörleri için kullanılır. Helyum kriyokondansörü 1946 yıllarına kadar düşük debili bir aygıttı: o sıralar dünyada helyumu sıvılaştırabilen sadece altı laboratuvar vardı. 1946'da amerikalı S. C. Collins çok kullanışlı ve daha büyük debili bir kriyokondansör geliştirdi; bugün binlerce helyum kriyokondansörü hizmete girmiştir: en büyüğü Amerika Birleşik devletlerindedir ve saatte 725 litrelik sıvı helyum üretir. (L)

KRİYOLOJİ i. (yun. *kryos*, soğuk ve *logos*, bilim'den fr. *cryologie*). İlke olarak 120 K'nin yani —153°C'nin altındaki çok düşük sıcaklıkları konu alan bilim ve tekniklerin tümü.

— ANSİKL. *Kriyoloji*, çok düşük sıcaklıklara, hattâ 120 K'nin üstündeki sıcaklıklara başvuran kriyofizik, kriyojeni, kriyoteknik, kriyokimya, kriyoterapi, kriyoşirürji gibi bilim ve uygulama dallarını kapsar.

Kriyolojinin ilgi alanına giren en önemli olaylar, aşırı iletkenlik, helyumun aşırı akışkanlığı, kütle ısısının düşmesi ve bir magnetik alanın etkisiyle nükleer polarlamadır. (L)

KRİYOMOTOR i. (fr. *cryomoteur*'den). Elektr. Sargıları aşırı iletken olan, bu nedenle kütlesi ve kapladığı hacim büyük ölçüde azalmış olan elektrik motoru. (Dakikada 200 devir yapan, doğru akımlı ve eşkutuplu 2 400 kW'lık bir kriyomotor 1969'dan beri İngiltere'de kullanılıyor.) [L]

KRİYOPEKSİ i. (fr. *cryopexie*). Çok fazla soğutma yoluyla doku tespiti. (Kriyopeksi özellikle ağtabaka ayrılmasına karşı uygulanır.) [L]

KRİYOPROPERGOL i. (fr. *cryopropergol*). Teknol. Sıvı oksijen (yakıcı) ile sıvı hidrojenden (yanıcı) meydana gelen uzay aracı yakıtı. (Sıvı hidrojenin kütlesi, aynı yanma ısısını sağlayan bir benzin kütlesinin üçte biridir. Kalkış sırasındaki itme gücü 3 500 ton olan amerikan «Satürn V» füzesinde kriyopropergol kullanılmıştır.) [L]

KRİYOSONDA i. Cerrahîde kullanılan ve çok dar bir bölgede, yüzeyde ya da derinde, normal ya da hasta dokuları öldürmek ya da çıkarıp atmak için onları soğutmağa ya da hızla dondurmağa yarayan sonda.

— ANSİKL. Sondanın ancak 1 mm çapında olan ucu, genellikle önceden sıvılaştırılmış bir gazın buharlaşmasıyla soğutulur; sıvı azot ya da normal basınçta halojenleşmiş hidrokarbür yahut basınç altında nitrat oksit, soğutulacak noktaya yerleştirilmiş bir genleşme musluğunda buharlaştırılır. İğneye takılan bir elektrikli ısı iletme düzeneği dokudaki donma sürecini izleme olanağı verir. (L)

KRİYOSORPSİYON i. (fr. *cryosorption*). Teknol. 77 K'den (sıvı azot) 4,2 K'ye (sıvı helyum) kadar çok düşük sıcaklıktaki gazların yüze soğurulmasıyla çok ileri boşluklar (10^{-12} torr) elde etme yöntemi. (L)

***KRİYOSTAT** i. — Teknol. Soğutucu bir sıvının ya da katının buharlaşmasıyla bir sıcaklığın çok düşük düzeyde tutulması için tasarlanan ve kesikli çalışan aygıt.

— ANSİKL. *Kriyostat*'lar çok değişik tiptedir: içinde sıvı azot ya da katı argon bulunan Dewar vazosu; sıkıştırılmış helyumla doldurulan ve yaklaşık olarak 12 K'de genleşen bomba; 4,2 K'deki sıvı helyum banyosu. Bu aygıtlar, çok düşük sıcaklıklardaki cisimlerin özelliklerini (mekanik, kimyasal, optik v.d.) incelemekte kullanılır. (L)

KRİYOT i. (fr. *cryode*'dan). Soğuk cerrahîde sıvı azotun kullanılmasını sağlayan elektrot biçiminde (adı buradan gelir) aygıt. (Bk. *Soğuk* CERRAHİ ve *Soğuk* GÖZ *cerrahisi, Ek*.) [L]

KRİYOTEKNİK i. (fr. *cryotechnique*). Soğutma. Çok düşük derecelerde soğuk üretme ve kullanma tekniklerinin tümü. (L)

***KRİYOTRON** i. — ANSİKL. Elektron. Önceleri, daha kalın bir tantal teli üzerine sarılmış ince bir niyobyum telinden oluşan *kriyotron* bugün bir yalıtkanla birbirinden ayrılmış iki çapraz şeritten oluşur. Kriyotronların boyutlarının çok küçük, ayrıca komütasyon ve cevap sürelerinin çok kısa olması, bu aygıtların, çok karmaşık mantıksal işlemler yapan bilgisayarlarda kullanılmasını sağlar. Yükselteç olarak kullanılan bir kriyotron, 10 [18] V'luk bir potansiyel farkını ortaya çıkarabilir. (L)

***KRİZ** i. — ANSİKL. *Türkiye*, 1970-1975 dönemindeki uluslararası para krizinden büyük ölçüde etkilendi. Türk parasının değeri 1970 devalüasyonundan sonra da, küçük oranlarda, birçok defa düşürüldü. Ancak, Türkiye, batı dünyasını önemli derecede sarsan bu iktisadî ve parasal krizden gecikmeli olarak etkilendi. Bunun başlıca nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

— Türkiye 1970-1975 dönemine bir devalüasyonla (ağustos 1970) girmişti. Bu nedenle yeni devalüasyon yapmış bir ülke olarak, uluslararası para krizinden önceleri fazla etkilenmedi.

— 1970-1975 krizi bütün batı dünyasını sarsmakla birlikte asıl etkisini A.B.D.'de göstermiştir. Bu dönemde sarsıntı geçiren esas uluslararası para dolar oldu. Dolar, öbür uluslararası paralara göre değer kaybetti. Bu durumda türk lirasının dolara göre değer kaybı oran bakımından az oldu. Aynı dönemde Türkiye'nin döviz gelirlerinin önemli bir kısmını, güçlü bir döviz olan alman markı oluşturuyordu. Alman markı olarak sağlanan döviz geliri, buna karşılık dış ödemelerimizde önemli yeri olan dolara karşı türk lirasının oransal olarak az değer kaybetmesi Türkiye'de dış ödemelerde geçici bir rahatlık sağladı.

— Uluslararası para krizi, uluslararası iktisadî krizin bir parçası olarak ortaya çıkmıştı. Batı dünyası büyük ölçüde sanayi mamulleri yetersizliğiyle karşılaştığı halde, Türkiye sanayi mamulleri ihracatçısı olmadığı için iktisadî krizden (tekstil sanayii dışında) aynı ölçüde etkilenmedi.

— Türkiye'nin ithalâtının önemli bir kısmını fabrika makine donanımı oluşturur. Bu dönemde batı ülkeleri nihaî sanayi mamulü talep yetersizliği nedeniyle makine donanım ihracatında büyük kolaylıklar (fiyat indirimi, kredili satış v.d.) uyguladı; bu da Türkiye yararına sonuçlar verdi.

— Türkiye bu dönemde büyük döviz ödemeleri gerektiren bazı büyük sanayi projeleri (İskenderun* Demir-Çelik fabrikaları [*Ek*], Aliağa* rafinerisi [*Ek*], Seydişehir* Alüminyum tesisleri [*Ek*]) batı dünyasının para krizi dışında bir ülke ile (S.S.C.B. ile) gerçekleştirdi. Bu projeler için yapılan ödemeler esas olarak para değil mal ihracatıyla yapıldı.

Bu nedenler, Türkiye'nin uluslararası para krizinden etkilenmesini sadece geciktirmiş oldu. Kıbrıs* barış harekâtı (*Ek*) için bütçeden yapılan büyük harcamalar, işçi döviz gelirlerinin 1974 ve 1975'te azalması, etkin bir istikrar politikasının uygulanmaması, sayılan faktörlerin geçici olumlu etkilerinin kaybolması Türkiye'yi daha sonra para krizine sürükledi. Ortaya çıkan bu para krizini ertelemek amacıyla Türkiye dış kredilere (D.Ç.M.) yönelmek zorunda kaldı. 1976'da bunalım süreci henüz tamamlanmamıştı. (M)

***KRJİÇKA** (Yaroslav), çek bestecisi. — (öl. Prag 1969). [L]

***KRK**, Yugoslavya'da ada. — 1970'te hizmete giren havalimanı. (L)

***KRLEJA** (Miroslav), yugoslav yazarı. — Uzun bir suskunluk döneminden sonra yeni derlemeler (*«Lirik şiirler»*, 1966) ve yeni bir roman (*«Bayraklar»*, 1967) yayımladı. (L)

Kroll yöntemi, metalürjide, gaz halindeki titan ya da zirkonyum tetraklorürü yansız helyum atmosferi içinde ergimiş magnezyumla ayrıştırarak titan ya da zirkonyum elde etme yöntemi. Çok etkin olan madenlerin hazırlanmasında, önceden arıtılmış bir maden bileşiğinin ayrıştırılması gerekir. 1936'da W. J. Kroll'ün titan üretimi için tasarladığı bu yöntem sanayide ancak 1948 yıllarına doğru gelişti. Öğütme, ayırma, zenginleştirme gibi ön hazırlıklardan sonra, oksitli titan filizi (ilmenit, rütil) 800° C'a kadar ısıtılmış grafit eşliğinde klorun etkisine bırakılır ve tepkime sonunda gaz halinde titan tetraklorür Cl_4Ti elde edilir. Daha sonra bu gaz, içinde yansız bir helyum atmosferi altında magnezyum külçeleri bulunan bir reaktöre gönderilir. Isıtmayla başlatılan bu ısı verici indirgeme, 800° C'ta ergimiş magnezyum tepkimesiyle titan çökeltisi vererek devam eder:

$$Cl_4\,Ti + 2\,Mg \rightarrow 2Cl_2\,Mg + Ti.$$

Süngerimsi bir kütle (titan süngeri) halinde elde edilen bu madenin, boşlukta yıkama ve damıtmayla magnezyumdan ve magnezyum klorürden temizlenmesi gerekir. Aynı yöntem zirkonyum üretiminde de uygulanır: zirkonyum tetraklörür argon atmosferi altında magnezyumla indirgenir, zirkonyum süngeri de aynı şekilde boşlukta yıkama ve damıtmayla arındırılır. Kroll yöntemi, bu yöntemle elde edilen madenlerin günden güne daha çok kullanılması nedeniyle yirmi yıldır büyük ölçüde gelişti. Bu yöntemin bazı değişik uygulamalarında indirgeyici olarak kalsiyum ya da sodyum kullanılır; uranyum üretiminde de uranyum tetraflüorür argon atmosferi altında magnezyumla indirgenir. (L)

***KROLOW** (Karl), alman yazarı. — Şiir çalışmalarının (*Nichts weiter als Leben* [Yaşamdan başka bir şey yok], 1970) yanı sıra yazının önemi ve mekanizması ile ilgili düşüncelerini *Poetisches Tagebuch* (şiir günlüğü) [1966] ve *Minutenaufzeichnungen* (Bir anlık karalamalar) [1968] gibi kitaplarda topladı. (L)

***KROM** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de krom cevherini işleme konusunda bir değişiklik olmadığı için üretim, ihracata bağlı olarak dalgalı bir grafik çizdi: 1970'te 772 800 t (494 800 t kamu kesimi, 278 000 t özel kesim), 1971'de 926 892 t (641 736 t kamu kesimi, 285 156 t özel kesim), 1972'de 690 180 t (429 156 t kamu kesimi, 261 024 t özel kesim), 1973'te 568 536 t (323 364 t kamu kesimi, 245 172 t özel kesim), 1974'te 692 676 t (437 532 t kamu kesimi, 255 144 t özel kesim). Ferrokrom ihracatı yılda 10 000 t üzerinden sürdü ve bunun 1977'de 60 000 tona, 1982'de de 80 000 tona çıkarılması öngörüldü. (M)

KROMATOM i. (fr. *chromatome*). Televizyon. Renkli televizyonda, katot ışınlı lambanın ekranının ürettiği görüntüyü oluşturan ışıklı ve renkli temel yüzeylerden her biri. (L)

KROMOGLİKAT i. (fr. *cromoglycate*). Bazı astmaların tedavisinde başarıyla kullanılan, kromonlar dizisinden madde.

— ANSİKL. Bir mikromon olan disodik *kromoglikat* özel bir aygıtla, toz halinde solunarak kullanılır. Etkisi, astma nöbetlerini önlemekte işe yarar; nöbet geldikten sonra kullanılırsa etki yapmaz. Günde birçok kere kullanılmalıdır, çünkü etki süresi nispeten kısadır. Alerjik kökenli astmalarda etkisi özellikle belirgindir. Görünüşe göre de büyük bir sakıncası yoktur. (L)

***KROMOZOM** i. — ANSİKL. Son beş yıl içinde insan hücresi genetiğinde önemli ilerlemeler oldu. Bunlar her şeyden önce *kromozom*'ların tanınmasını ve insan kromozomlarının haritasının yapılmasını sağlayan yeni tekniklerin gerçekleşmesiyle ilgilidir.

İnsan kromozomlarının tanınmasına yarayan yeni teknikler

İnsan karyotipini ortaya koyan eski klasik teknikler koromozom kollarının türdeş yapıda olduğunu gösteriyordu. Bu yapıya göre bazı kromozomlar arasında kesin bir ayırım yapılamıyordu: birbirine benzeyen 4. ve 5. kromozomlar, C grubundan, D grubundan, F grubundan, G grubundan bazı kromozomlar bunlar arasında sayılabilir. Aynı şekilde, bazı yapı düzenlenmelerini de (özellikle translokasyonları) açık seçik olarak anlamak olanağı yoktu.

Caspersson ve Zech ilk defa flüorışı kullanarak kromozom inceleme tekniğini gerçekleştirdiler; bu teknik her kromozom çiftinin ayırt edici gerçek bant topografyasını meydana çıkarır. İncelenmek için hazırlanan sabit kromozomlar çeşitli kinakrin (sıtma ilâcı) türevleriyle işlendikten sonra morötesi ışınlar altında mikroskopta incelenir.

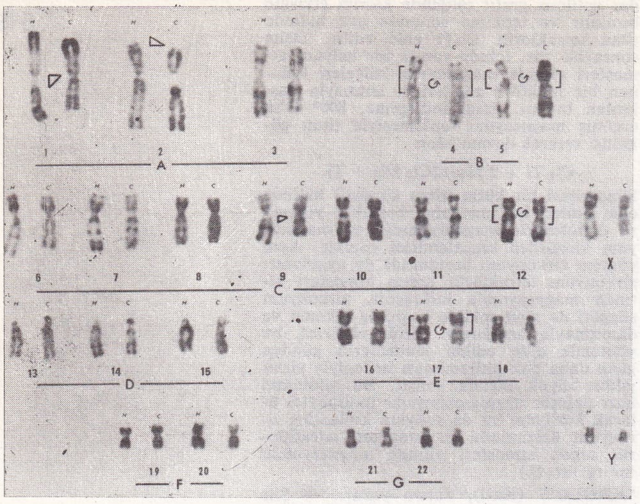

ısıyla çözüldükten sonra insan ve şempanze **kromozomlarının** karşılaştırılması;

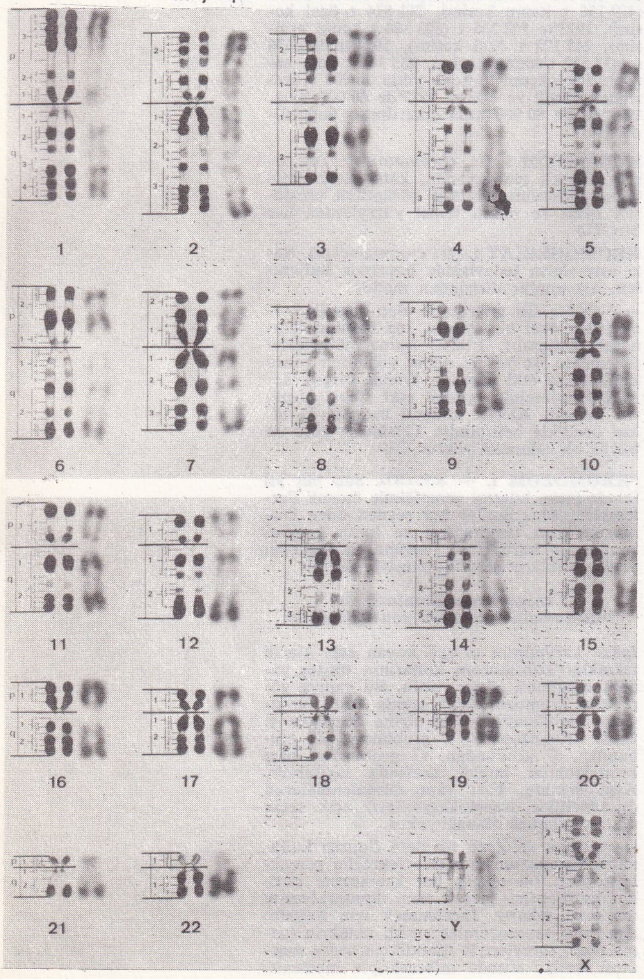

ısıyla çözüldükten sonra insan **kromozomlarının** karyotipi

Mikroskopta az ya da çok flüorışıl bantların almaştığı görülür; görülen bantlar karyotipe ait kromozomların her birini açık seçik belirtir.

Sonra daha basit başka teknikler gerçekleştirildi. Bunlarda da aynı topografyalar belirir, ama bu görüntüler gözle görülen ışıkta gözlemlenebilir. Bu teknikler, incelenecek nesnenin ısı, pH değişikliği ya da proteolitik enzimlerle (proteinleri sindiren proteaz, tripsin) sindirim gibi çeşitli işlemlerden geçmesini gerektirir. Sonra incelenecek nesneler her zaman kullanılan boyalarla (özellikle Giemsa) boyanır. Böylece kromozomların üstünde almaşık olarak yer alan koyu ve açık bantlar ortaya çıkar; flüorışıda görülenlere denk gelen bu kısımlar her kromozomun ayırt edici niteliğidir; bunlara bakılarak kromozom eksiksiz tanınabilir. Bu tekniklerle aşağıda yazılı buluşlar gerçekleşmiştir:

● *Kromozomlara ilişkin yeni hastalık halleri.* 4. kromozomun bir kolundaki eksiklik (4p—); 8. kromozomdaki trizomi; 9. kromozomun kısa kolundaki trizomi (9q+); 13. kromozomun uzun kolundaki eksiklik (13q—); 13. kromozomun halkalanması (13r); 22. kromozomda monozomi (—22) bu hastalık hallerinin nedenidir. Bu belirtilerin hepsi şimdi hastalık hali olarak ayrı ayrı bilinmektedir. Eskiden bilinenlerse şunlardı: 21. kromozomda trizomi; 18. kromozomda eksiklik (18p—, 18q—, 18r); 5. kromozomun kısa kolunda eksiklik (kedi sesi ya da 5p—); 18. ve 13. kromozomlarda eksiklik v.d.

● *Translokasyonların doğru belirlenmesi.* Aile içinde kuşaktan kuşağa geçen birçok translokasyonlarda rol oynayan kromozom bölütleri şimdi eksiksiz olarak tanınmakta ve genetik tehlikeler güvenle tahmin edilebilmektedir.

● *Türlerin kromozomsal evrimi.* De Grouchy ve Turleau'nun çalışmaları sayesinde, insanın ve insansı maymunların (şempanze, goril, orangutan) evriminde rol oynayan kromozom düzenlenmelerinin oluş tarzı büyük bir belirginlikle ortaya çıkarılabildi. Bu bilginler söz konusu türlerin görünüşte basit, az sayıda kromozom düzenlenmeleriyle «ayrılmış» olduğunu tanıtladılar. Bu düzenlenmeler şöyledir: **1.** akrosantrik kromozomlar arasında merkezî bir birleşmenin gerçekleşmesi ve üç maymun türünde 48 olan kromozom sayısının insanda 46'ya inmesi. Maymunlardaki iki akrosantrik kromozom insandaki 7. kromozoma tekabül eder. **2.** Çeşitli canlılarda kromozomlarda merkez dışı birçok sapmalar olması. Bu düzenlenmenin tipik örneği aynı kromozomun iki yerden, santomerin iki yanından kopması, santomeri taşıyan orta bölüt yer değiştirdikten sonra iki parçanın yeniden birbirine yapışmasıdır.

Bu gözlemler dört türün ortak atasının karyotipini ortaya çıkarma olanağı sağladı. Bu gözlemlere göre yeni türler bu düzenlenmeler sonucunda oluşmakta ve giderek ayrı türden birey toplulukları meydana gelmektedir; bir topluluktaki bireyler ancak kendi aralarında ya da kendilerinden olanlarla birleşerek üreyebilirler; buna dayanılarak denebilir ki türleşmenin kökeni kendinden olanlarla cinsel birleşmeye dayanır. Daha sonra gen değşinimleri, önceden kromozom düzenlenmeleriyle birbirinden ayrılmış olan birey topluluklarında çeşitlenmeyi sağlar. Kromozom düzenlenmelerinin ilgi çeken ve üreme için elverişsiz olan bir yönü de, kromozom dengesizliği bulunan zigotların oluşumuna yol açmakla heterozigot durumda döl verimini azaltması ve Darwin'ci görüşlere aykırı bir kavramın doğmasına yol açmasıdır. Homozigotluk bozulduğu zaman (yakın kan hısımlığı olayı) kromozom düzenlenmeleri de artık elverişsiz olmaktan çıkar ve yeni türü büsbütün ayrı bir duruma getirir.

İnsan kromozomunun haritası

İnsan kromozomlarında genlerin yerleri konusunda önemli ilerlemeler elde edildi. Bu ilerlemeleri her şeyden önce hücre melezleme tekniklerinin mükemmelleşmesine borçluyuz. (Bk. MELEZLEME, *Ek.*) Bilindiği gibi, doku kültürlerinde farklı bireylerden gelen hücreler arasında gerçek bir birleşme sağlamak ve hücrenin kromozomlarının toplamını taşıyan melez hücreler elde etmek olanağı vardır. Bu şekilde çok çeşitli melezler yapılabilir: insan-fare, insan-dağ sıçanı, dağ sıçanı-fare, fil-sivrisinek v.d. Bu melezlerin ilginç yönü, kültürde üreyip çoğaldıkça hücrelerin kromozomları art arda çıkarıp atmalarıdır. Çıkarılıp atılan kromozomlar da her zaman aynı türe aittir. İnsan-fare melezinde atılan kromozomlar insan kromozomlarıdır. İkinci türe ait bütün kromozomlar atıldıktan sonra, kalan hücrelerin üretilmesine olanak veren «alt kültür» türler» yapılabilir ve bu «alt kültür»ler de bazı karakterlerin (enzimlerle ilgili ya da başka) kalıp kalmadığı ya da tümünün yitip yitmediği araştırılabilir. O zaman bu karakterlerin birbirine bağlı olduğu, dolayısıyla aynı kromozom üzerinde bulunduğu sonucuna varılır. Aynı şekilde bazı karakterlerin (ya da birbirine bağlı karakter gruplarının) bağı özel kromozomlarla aynı zamanda kalıp kalmadığı ya da atılıp atılmadığı da araştırılabilir. Karakterler duruyorsa bunların söz konusu kromozomlar üstünde bulunduğu sonucuna varılır.

Böylece birçok genin belli kromozomlar üstündeki yeri anlaşılmış oldu. (L)

KRONOKARDİYOGRAFİ i. (fr. *chronocardiographie*). Tıp. Çeşitli çizgileri eşzamanlı olarak kaydetme işlemi. Sol karıncığın sistol evrelerini tam bir kesinlikle ölçme olanağı sağlar.

— ANSİKL. *Kronokardiyografi*'de aynı anda birlikte kaydedilen değişik çizgiler fonokardiyogram, kalp ucu, şahdamarı, boyun damarı mekanogramları, boya sulandırma eğrisi, gammakardiyogramdır.

Bulunan ve düzenli derlenen parametreler birçok bozuklukların teşhisini ve önem derecesini değerlendirmeyi kolaylaştırır; bu bozukluklar mitral kapakçığı darlığı, mitral hastalığı, aort darlığı, aort yetmezliği, mitral-aort hastalıkları, doğuştan kalp hastalıkları ve Basedow hastalığında guatr, şeker hastalığı, hipersürrenalizm, etilik siroz ya da kan hastalıkları gibi çok çeşitli hastalıklardır. (L)

***Krupp**, alman sanayi şirketi. — Krupp şirketi ocak 1968'de sınırlı sorumlu şirkete dönüştürüldü. Bu şirket kamuya yararlı Alfried-Krupp-von-Bohlen-und-Halbach vakfı adını taşır. Böylece dünyanın en büyük sınaî kurumlarından birinde ailenin etkisi azalmıştır. Temmuz 1967'de Alfried Krupp'un ölümüyle bu alman firmasının tarihinde bir dönem kapanmıştır. (L)

KSUAN TUY, vietnamlı siyaset adamı (Hanoi 1912). Çinhindi'nden Fransızların gitmesini isteyen Ksuan Tuy İkinci Dünya savaşından önce *Kuu Kuok* (Ulusal Özgürlük) gazetesini kurdu; bu gazete Vietminh'in sözcülüğünü yapıyordu. Ksuan Tuy Vietnam Demokratik cumhuriyetinin kuruluşu sırasında milletvekili seçildi. Sırasıyla millet meclisi başkan yardımcısı ve genel sekreteri oldu, sonra dışişleri bakanlığına getirildi (1963-1965). 1968-1969 yıllarında Paris'te Vietnam barışı için yapılan görüşmelerde Kuzey Vietnam'ı temsil etti. (L)

***KŞESİNSKAYA** (Matilda), rus kadın dansçı. — (öl. Paris 1971). [L]

KUAKVA, Güney Afrika'da Bantu devleti; 1973'te ayrı gelişme statüsüne kavuştu. Güney Basuto Bantu'larının bu eyaleti Orange'dadır; 450 km²; 24 000 nüf. (L)

***KUANG-TRİ,** Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir, il idare merkezi, Hue'nin kuzeybatısında. — Kuzey kesimi, iki Vietnam devleti arasında yaratılan 17. paraleldeki askerden arındırılmış bölgeyi meydana getiren Kuang-Tri ilinde 1972'de kanlı çarpışmalar oldu. Kuzey Vietnamlıların 30 mart 1972'de amerikan uçaklarının ve VII. filonun desteklediği Güney Vietnam birliklerine karşı giriştiği saldırı An* Loc'da (*Ek*) başarısızlıkla sonuçlandı, ama Kuang-Tri 1 mayısta Kuzey Vietnamlıların eline geçti. (L)

***KUBALI** (Hüseyin Nail), türk hukukçusu. — Üniversitedeki görevinden emekliye ayrıldı (1973). [M]

KUBAN (Doğan), türk mimarlık tarihçisi (Paris 1926). Ankara Gazi lisesini, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık fakültesini bitirdi (1949); aynı fakültenin Mimarlık Tarihi kürsüsünde asistan (1952), doçent (1958) ve profesör oldu (1965). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon enstitüsü kurucularındandır (1974); aynı enstitünün başkanlığını yaptı. Michigan üniversitesinin Suriye'de Kasr el-Hayr'da yaptığı kazılara mimar olarak katıldı. İstanbul'daki Kalenderhane camii ve çevresi kazısını Dr. L. Striker ile birlikte yönetti ve buranın onarımını tamamladı. Edirne Sarayiçi'nde kazılar yaptı. Son yıllarda özellikle tarihî çevre ve tarihî çevrenin korunması konulu çalışmalara ağırlık verdi. Başlıca eserleri: *Osman-*

lı barok mimarîsi hakkında bir deneme (1954); *Osmanlı dinî mimarîsinde iç mekân teşekkülü, Rönesans'la bir mukayese* (1958); *Bir Batı Anadolu gezisi izlenimleri* (1961); *Anadolu türk mimarîsinin kaynak ve sorunları* (1965); *Türkiye sanatı tarihi* (1970); *Mimarlık kavramları* (1973); *The mosque and the early development, Moslek religious architecture* (Cami ve ilk gelişimi, İslâm dinî mimarîsi) [1974]; *İstanbul au fil du temps* (Zaman akışı içinde İstanbul) [1974]; *Sanat tarihimizin sorunları* (1975). [M]

Kubelka-Munk, iki alman yazarının, P. Kubelka ile F. Munk'un ortaya attığı kuram; bu kurama göre, belli başlı iki optik özelliği, S yayınma katsayısıyla K soğurma katsayısı bilindiğinde bir rengi tanımlamak mümkündür. Boyarmadde karışımlarında bu katsayılar birbirine eklenir ve böyle bir karışımda bileşenlerden her birinin nitelikleri biliniyorsa karışımın nitelikleri de bulunabilir. (L)

***KUBRİCK** (Stanley), amerikalı filim yönetmeni. — Daha sonra çevirdiği *2001 uzay yolu macerası* (2001, A Space Odyssee) [1968], *A Clockwork Orange* (1971) ve *Barry Lyndon* (1974) adlı filimlerle sanat gücünü kanıtladı. (L)

KUÇERA (Yaroslav), çekoslovak filim operatörü (Prag 1929). 1960 yıllarında Avrupa'nın en güçlü fotoğraf yöneticilerinden biri olduğunu kanıtladı. Çekoslovak «yeni dalga» akımına bağlı olarak çevirdiği önemli filimler arasında şunları sayabiliriz: *«Bir gün bir kedi»* (V. Jasny'nin, 1963); *«İlk haykırış»* (J. Jireş'in, 1963); *«Gecenin elmasları»* (J. Nemec'in, 1964); *«Küçük papatyalar»* (V. Chytilova'nın, 1967); *«Moravya güncesi»* (V. Jasny'nin, 1968); *«Cennetin meyveleri»* (V. Chytilova'nın, 1969). [L]

KUDO (Tetsumi), japon sanatçısı (Osaka 1935). 1962'de Paris'e gitti, çeşitli çevreseller ve happening'ler düzenledi; bu gösterilerde en çok işlenen konu erkeğin cinsel organıydı. Daha sonra koza ve değişim gibi temalara da elattı. Ayrıca kafeslere kapatılmış ya da şezlonglara konmuş eşyadan birleştirmeler yaptı («Your Portrait» dizisi).

İnsan tutsaklığının yeni araçları olan elektronik öğelerden yararlanan Kudo, büyük boyutlu çalışmalarla da ilgilendi (*Monument of Metamorphosis* [1969], Tokyo koyundaki Nokogiri dağının kayalık yamacına yontulmuş geniş bir kabartmadır). Yapıtlarındaki hayalet ve ceset görüntülerinin ardından Kudo çağdaş uygarlığı ve şiddeti yansıtmağa çalışır. 1970'te «hava ve su kirlenmesi, toprak işlenmesi, yeni çevrebilim» dizisine başladı ve bu yapıtında bütün organik nesnelerde görülen genel bozulmayı, çözülmeyi işledi. 1970'te Köln'deki «Happening and Fluxus» gösterisine de katıldı. (L)

***KUDRET** (Cevdet) (eski soyadı SOLOK), türk şairi ve yazarı. — *İnceleme ve örneklerle türk hikâye ve roman antolojisi* adlı eserini *Türk edebiyatında hikâye ve roman 1859-1959* adıyla genişletti (1971). Ayrıca *Ortaoyunu*'nu (1974 Türk Dil kurumu bilim ödülü) yayımladı (1973). [M]

***KUDUGU,** Yukarı Volta'da yer. — Dokuma sanayii. (L)

***KUDUZ** i. — ANSİKL. Birkaç yıldan beri *kuduz* salgını dünyayı kasıp kavurmaktadır. Her yıl beş yüz bin kadar insan kudurmuş hayvanlarca ısırılmaktadır; bunlar en başta tilki ve yarasa olmak üzere köpek, kedi, gelincik gibi hayvanlardır. Dünyada bir yılda yaklaşık olarak iki bin kişi bu hastalıktan ölmektedir.

Şimdiye kadar sığırları, bilinen kuduz aşısıyla aşılamak güçtü. Fransız araştırmacılar cırlaksıçanın yeni doğmuş yavrularının hücrelerinde ürettikleri sabit bir virüsten sıvı ya da liyofilleştirilmiş bir aşı elde ettiler. Sığıra bir defada şırınga edilen bu aşı onu kuduza karşı etkili bir şekilde korur.

● *Türkiye*'de 1933'te 26 yerde kurulan «kuduz aşısı istasyonu» son yıllarda 530'a çıkarıldı. Bunlardan yalnız 284'ü devamlı çalışmaktadır. Kuduz aşısı Ankara'da Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha enstitüsünce hazırlanır. İstanbul'da 50 yataklı bir kuduz hastahanesi vardır. Kuduz şüphesi ile tedavi edilen hasta sayısı 1967'de 18 839, 1970'te 26 872, 1972'de 45 802 idi. Teşhis edilen kesin kuduz olayı ise 1970'te 33, 1972'de 49'du. (LM)

***KUDÜS,** Yakındoğu'da şehir. — Birleşmiş Milletler ve Güvenlik konseyinin sürekli kınamalarına rağmen İsrail hükûmeti Kudüs'ü ilhak etmekten vazgeçmeyeceğini ve işgal altındaki iki Ürdün şehrini de (güneyde Beytüllahm, kuzeyde Ramallah) içine alan bir Büyük Kudüs kurmayı tasarladığını açıkladı (mayıs 1970). Kudüs belediye meclisi bu tasarıyı gerçekleştirme yoluna gitti ve çok sayıda yeni konut yapılmasını kararlaştırdı (ocak-şubat 1971). Böylece kentteki yahudi nüfusu iki katına çıkarak 200 000'e ulaşırken arap nüfusuyla hıristiyan azınlıklar yavaş yavaş azaltılmış olacaktı. Şehrin statüsünü tek yanlı olarak değiştirebilecek bu uygulamaya uluslararası örgütler karşı çıkıyorlar. Arap ülkeleri de, Kudüs'teki kutsal müslüman anıtlarının varlığını öne sürerek İsrail'in Kudüs'ü ilhakını kesinlikle reddediyor ve şehre serbest giriş hakkı istiyorlar. Şubat 1971'de «Jarring planı»na karşı önerilerde bulunan İsrail, kutsal yerlerin ülkeüstü bir statüye bağlı kalacağını ve kutsal müslüman anıtlarının Ürdün'ün egemenliğine verileceğini bildirmişti.

— Arkeol. İngilizlerce girişilen arkeoloji kazıları, özellikle Kidron ve Tiropeon vâdilerinin kavşağında, eski şehrin güney yamacında yapıldı. Bu kazılar Kudüs şehrinin bir zamanlar bu bölgeye kadar uzandığını gösteriyordu. Tiropeon vâdisinde yahudilerin yaptığı kazılarda, Herodes zamanından kalma duvar temelleri, aynı zamana ait bir mahalle, su kemeri, Emevîler zamanına ait yapılar v.d. ortaya çıkarıldı. Genişlemekte olan yeni şehrin her yerinde, birçok yahudi mezarlığında kazılara girişildi.

Eski şehirdeki mahallelerde ise ancak belli noktalarda, çoğu zaman yalnız bahçelerde kazı yapılabildi. Bunlardan birinde, Azize Brîte adına kurulmuş bir ermeni manastırında yapılan kazılarda, Herodes zamanında oturulan bir mahallede, bazı evlerin duvarlarının resimlerle süslü olduğu görüldü; o zamana ait bilinen resimli duvarlar yalnız bunlardır. İngilizlerce yapılan araştırmaların sonuçları K. Kenyon* (*Ek*) tarafından yayımlandı.

Bizans dönemi bakımından da şehrin topografyası oldukça ilgi çekicidir. Gürcü hacılar tarafından yazılmış IX. yüzyıla ait metinler, bu dönemde kentin refah içinde bulunduğunu gösterir.

Azize Anna kilisesi yakınında bir vaftiz yeri, ayrıca XII. yüzyılda Haçlılar tarafından yıkılmış, aynı yüzyılda gene onların isteği üzerine yeniden yapılmış VI. yüzyıla ait bir kilise ortaya çıkarıldı. Aziz Stephanus adına kurulmuş bir dominiken manastırının karşısında oldukça kaba bir mozaik döşeme bulundu. Bundan başka, tahminen VI. yüzyıldan kalma ev duvarlarının kalıntılarına da rastlandı. (L)

***KUĞU.** — 1966 yılından beri *Kuğu X3*'ün X ışınları yaydığı biliniyor ve parlaklığı değişen yıldızlardan olduğu için sürekli gözlemleniyordu. Nitekim 1972 eylülünde, günlük gözlemlerini yapan kanadalı astronomlar yıldızın ışık akısının olağanüstü derecede arttığını (1 000 kat), sonra normale döndüğünü gözlemlediler. Atsronomlar, Güneş'teki geçici patlamalara benzer bir patlama olayına tanık olmuşlardı. Bugün için yalnız, patlamanın türü ve anlamıyla ilgili varsayımlar geçerli sayılabilir. Bu konuda kesin yargıya varmadan önce yeni gözlemlerin sonuçlarını beklemek zorundayız. Bununla birlikte, *Kuğu X3*'ün soğurma tayfından yararlanarak, yıldızın uzaklığının 11 kpc'den (kiloparsek) daha fazla olduğu hesaplanabilmiştir. (L)

***Kuğu gölü,** Marius Petipa ve Lev İvanov'un balesi. — Yuri Grigoroviç'in hazırladığı en son yapım aralık 1969'da Moskova Bolşoy tiyatrosunda ilk olarak seyirciye sunuldu. (Petipa ve İvanov, sonra da Gorskiy'in hazırladığı ilk koreografi ikinci ve dördüncü perdelerde olduğu gibi bırakılmıştır.) [L]

***KUİPER** (Gerard Pieter), hollanda asıllı amerikalı astronom. — (öl. Mexico 1973). [L]

***KULA,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Manisa ili) ilçe. — 39 764 nüf., ilçe merkezi 10 733 nüf. (1975); 47 köy (1970). [M]

KULA (Mehmet Suphi), türk askeri (Manastır 1881-Ankara 1948). Harp okulunu bitirdi (1901), Balkan savaşına katıldı. Kurtuluş savaşında Eskişehir Süvari tümeni komutanı olarak Kütahya-Eskişehir muharebelerinde yararlık gösterdi ve tümgeneralliğe yükseldi. 1931'de Askerî Yargıtay üyesiyken emekliye ayrıldı. (M)

***KULAS** i. — Oto. Bk. SİLİNDİR *kapağı, Ek.*

***KULE** i. — Astron. *Güneş kulesi,* Güneş gözlemlerinde kullanılan ve tepesinde, toprak yüzeyinde meydana gelen ısıl tedirginlikleri yok ederek güneş ışığını toplayacak bir kolostat* (*Ek*) bulunan yüksek yapı: *Meudon gözlemevinin 33 m yüksekliğindeki güneş kulesi dünyanın en yüksek güneş kulesidir.* (Kulenin içinde bir teleskop, yeraltındaki bölümünde ise çeşitli ölçü âletleri, özellikle tayfölçerler bulunur.)

— Soğutma. *Soğutma kulesi.* Bk. SOĞUTMA, *Ek.* (L)

***Kuleli Askerî lisesi.** — 1975-1976 ders yılında kolej durumuna getirildi; öğrenim süresi 4 yıl oldu. Aynı yıl hazırlık sınıfına 400 öğrenci alındı ve ingilizce öğretimine başlandı. Gelecek öğretim devrelerinde klasik sınıfların sırayla kaldırılması planlandı. (M)

KULEŞOV (Lev Vladimiroviç), sovyet sineması eğitmeni, kuramcısı ve yönetmeni (Tambov 1899-Moskova 1970). 1914'te Moskova Güzel Sanatlar okuluna girerek resim öğrenimi yaptı; 1916'da yapımcı A. A. Kanjonkov'un desteğiyle dekoratör olarak çalışmağa başladı. Bu tarihten başlayarak filim sanatı üstüne kuramsal yazılar yayımlamağa başladı. İlk filmi *Mühendis Prite'in projesi*'ni 1918'de çevirdi. Daha sonra V. Polonski ile işbirliği yaparak *Bitmemiş aşk şarkısı*'nı gerçekleştirdi. Ekim devrimi sırasında, Doğu cephesindeki güncel olayları filme almakla görevlendirildi. 1920'de Moskova'ya döndü ve Sinema enstitüsünü kurdu. Daha sonra, Batı cephesine gitti. 1921'de Sinema enstitüsünde ders vermeğe başladı. Bu arada, V. İ. Pudovkin ile birlikte *Bay West'in bolşevikler ülkesindeki olağanüstü serüvenleri* (1924) ve *Ölüm ışığı* (1925) adlı filimleri çevirdi. Daha sonra *Dura Lex* (Yasaya göre) [1926], *Gazeteci* (1927) ve *Neşeli kanarya* (1929) filimlerini yönetti. 1929'da *Sinema sanatı*'nı, 1941'de *Filim çekiminin temel ilkeleri*'ni yayımladı. Daha sonraki filimleri arasında *Ufuk* (1933), *Büyük avucu* (1933), *Timur'un yemini* (1942), *Biz Urallılar* (1944) sayılabilir. Sovyet sinemasının kurucularından sayılan Kuleşov aynı zamanda «Yedinci sanat»ın en büyük kuramcılarından biridir. (L)

KULİKOV (Viktor), sovyet generali (Orel eyaleti 1921). On sekiz yaşında orduya girdi, 1940'ta teğmen oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında zırhlı birliklerde görev aldı ve savaşın bitiminde yarbaylığa yükseldi. Daha sonra Uzakdoğu'da bulundu ve Murmansk garnizon komutanlığı yaptı. Daha sonra Kiev askerî bölge komutanı oldu. 1969'da Almanya'daki sovyet silâhlı kuvvetleri komutanlığına atandı ve 1970'te generalliğe yükseldi. Genç generaller kuşağının temsilcisi sayılan Kulikov elli yaşındayken (1971) mareşal Zaharov'un yerine sovyet silâhlı kuvvetleri genelkurmay başkanlığına ve savunma bakanlığı birinci yardımcılığına atandı. 1968'de Yüksek Sovyet'e milletvekili olarak giren Kulikov 1971'de Komünist partisi merkez komitesi üyesi seçildi. (L)

Kulistepe, Amasya'da, şehrin kuzeydoğusunda, Ankara-Samsun karayolunun şehre girişinde roma çağına ait nekropol (mezarlık). 1968-1969 yıllarında yol yapımı sırasında tahrip edildi. 1974 yılında Amasya müzesinden Hikmet Takaz tarafından kazılar yapıldı. Bu kazılarda 28 mezar ortaya çıkarıldı. Mezarlarda ele geçirilen sikkelere göre nekropol, Roma çağına aittir ve M.S. II.-III. yy.a tarihlenir. Mezarlar nekropolde gayrimuntazam olarak dizilmiştir. Bazıları kesme blok taşlı, bazıları kireç harçlı ve içi sıvalıdır. Mezarların yönleri de değişiktir. Kireç harçlı veya tuğlalı mezarlardan bazılarının içleri süslenmiş olmasına

Stanley KUBRICK
«A Clockwork Orange»
(1971)

Tetsumi KUDO
«Ionesco'nun portresi:
sizin portreniz»
(1970-1971)

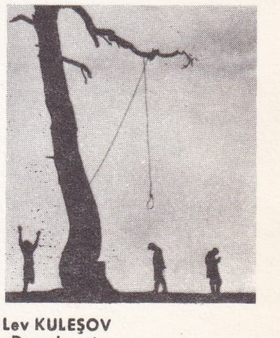

Lev KULEŞOV
«Dura Lex»ten
bir sahne (1926)

Foto. Warner Bros (J.-L. Passek kol.), M. Fels galerisi, X (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

karşılık, bazıları oldukça sade veya kırmızı aşıboyasına benzer boyalıdır. (M)

***KULLANIM** i. — Bilişim. *Bölüşümlü kullanım*, bir tek bilgi işleme sisteminin birçok program tarafından kullanılması (özellikle konuşmalarda *zaman bölüşüm* [time sharing] yöntemini uygulayarak). [L]

KULLANIRLIK i. (*kullanmak*'tan *kullan-ır-lık*). Teknol. *Bir sistemin kullanırlık süresi*, bu sistemin, kendisi için öngörülen bütün ömür süresi boyunca tasarlanma koşullarına uygun olarak çalıştığı zaman parçasının ömür süresi içindeki yüzdesi. (Kullanırlık süresi, sistemdeki bozuklukların ve bu bozukluklara yol açan nedenlerin sıklığından etkilenir ve sistemin güvenirliğiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır.) [L]

***KULP**, Doğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır ili) ilçe. — 36 803 nüf., ilçe merkezi 4 405 nüf. (1975); 45 köy (1970). [M]

***KULU**, İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Konya ili) ilçe. — 45 575 nüf., ilçe merkezi 11 683 nüf. (1975); 32 köy (1970). [M]

KULULU, Kayseri'nin kuzeydoğusunda arkeolojik yerleşme (asıl adının *Kuloğlu* olduğu söylenir). Kaletepe denilen asıl sitadel, ovaldir. Sitadelin güney ucunda bir tümülüs yer alır. Bu tümülüs, sitadel terk edildikten sonraki bir tarihe, yani M.S. II. yy.ın başlarından sonraya aittir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesi adına 1967'de Tahsin Özgüç başkanlığında yapılan kazıda üç uygarlık dönemi ve beş yapı katı ortaya çıkarıldı. Yukarıdan başlayarak 1. ve 2. yapı katı Roma; 3. ve 4. yapı katı Helenistik; 5. yapı katı Geç Hitit Demir çağına aittir. Roma ve Helenistik devirlere ait teşkilâtlı yapıların duvarları taştandır, kerpiç kullanılmamıştır. Duvarların iç ve dış yüzleri düzenli taşlarla örülmüş, araları moloz taşla doldurulmuştur. Taş örgü tekniği ve plan bakımından Kapadokia krallığının binalarında farklı değildir. Helenistik ve Roma katlarında bulunan seramikler incelendiğinde helenistik seramiğin M.Ö. III. yy.dan II. yy.ın ortasına ve I. yy'ın geç safhasına kadar olan zamanı kapsadığı görülür. Roma çağı seramiği, M. Ö. I. yy.ın geç safhasından, M.S. II. yy.ın başları arasına aittir. 5. katı oluşturan Geç Hitit Demir çağı kalıntılarına göre, temeller taş, duvarlar kerpiçtendir. 5. kat enkazında seramikten başka eser bulunmadı. Orta Anadolu'da frig seramiği denilen, boya ile nakışlı seramiğe yukarı katlarda da rastlandı; bu da ilk katın çok karıştırıldığını gösterir. Kululu, Kültepe'ye yakın olduğundan iki merkezin seramiği arasında hamuru, işlenişi, pişirilmesi bakımından fark yoktur. Çanak-çömlek, boya ile nakışlı ve tekrenkli olmak üzere iki gruba ayrılır. Fincanlar, kraterler, testiler, vazolar ve çanaklara ait parçalar geometrik bezeklidir. Hiyeroglifli anıtlarıyla dikkati çeken Kululu'da insan ve tanrı heykelleri, sfenksler de bulundu. Ayrıca burada bulunan hiyeroglifli steller ve rulo halinde kurşun levhalar önem taşır. (M)

***KULUNCAK**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Darende ilçesi) bucak. — 12 902 nüf., bucak merkezi 2 416 nüf. (1970). [M]

***KUMANDA** i. — Bilişim. *Kumanda tuşu*, bir operatörün bir hesap makinesine dışarıdan kumanda etmesini sağlayan anahtar: *Kumanda tuşları bir kumanda tablası üzerinde gruplaştırılmıştır.*

— Nükl. *Bir reaktörün kumandası*, bir nükleer reaktörün tepkime hızının isteyerek değiştirilmesi ya da istenen çalışma durumuna gelmesi için reaktifliğinin ayarlanması.

— Radyotek. *Radyotelevizyon kumanda odası*, bir radyo ya da televizyon yayını için gerekli denetim ve kumanda cihazlarının toplandığı teknik oda. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Radyotek. Her stüdyonun bir *kumanda odası* vardır. Radyoda, mikrofonların duyarlığını yerine göre ayarlama, açma ve kapama işi bu odada yürütülür. Televizyonda ise stüdyoya hâkim bir yerde bulunan kumanda odası ses ve görüntü alımını denetlemeye yarar. Yapımcının önündeki ekrandan, o anda çalışan çeşitli kameraların verdiği görüntüler geçer, yapımcı da özel bir bağlantı aracılığıyla kameramanlara gerekli talimatları verir ve konuyu en iyi açıdan alan kameranın görüntüsünü aynı anda antene iletir. Ayrıca, televizyon filimlerinden ya da banda alınmış görüntülerden parçalarla programın boşluklarını doldurabilir. Yardımcısı da bir yandan stüdyodaki mikrofonlar yardımıyla sesi ayarlar ve banda alınmış müzikle ses kaydını tamamlayabilir. Teknisyenler ise son kumanda odasına ve vericilere iletilecek olan görüntünün ve sesin kalitesini sürekli olarak denetlerler. (L)

***KUMARON** i. — *Kumaron reçinesi*, kumaron ve inden karışımının ısıtılmasıyla elde edilen reçine; inden, bir karışımın polimerleşmesini ve yumuşama noktası yaklaşık olarak 150°C'a yükselebilecek termoplastik bir madde haline dönüşmesini sağlamak için taşkömür katranının sülfürik asitle damıtılması sırasında meydana gelen hafif yağlardan elde edilir.

— ANSİKL. *Kumaron reçinesi*, ya ağdamsı bir sıvı halinde ya da hidrokarbonlarda, piridinde, asetonda, karbon sülfürde ve karbon tetraklorürde çözünen, suda ve alkolde çözünmeyen, sarıdan siyaha kadar değişik renklerde bir katı halinde bulunur. Alüminyumlu boyaların bileşimine girer, çimentonun donmasını kolaylaştırmak, kauçuk karışımlarını işlemek için kullanılır. Aynı zamanda yapıştırıcıların, matbaa mürekkeplerinin ve yol kaplamalarıyla fonograf plaklarının yapımında kullanılan bağlayıcıların hazırlanmasında yararlanılır. (L)

***KUMDANLI**, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Isparta ili, Yalvaç ilçesi) bucak. — 7 466 nüf., 9 köy, bucak merkezi 2 113 nüf. (1970). [M]

***KUMKALE**, Çanakkale boğazının Anadolu kıyısındaki güney ucunda, Menderes çayı ağzında kale, deniz feneri ve köy. — 1 654 nüf. (1970). [M]

***KUMLUCA**, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe. — 28 824 nüf., ilçe merkezi 7 684 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***KUMRU**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe. — 31 253 nüf., ilçe merkezi 5 716 nüf. (1975). [M]

***KUNAYTRA**, Suriye'de (Şam ili) şehir. — 1973 dördüncü israil-arap savaşı sırasında yıkılan şehir, 31 mayıs 1974'te imzalanan israil-suriye anlaşmasından sonra, İsrail kuvvetleri tarafından boşaltıldı. Bu anlaşmayla kurulan Birleşmiş milletler gözlem gücünün komuta merkezi olan Kunaytra, 25 haziran 1974'te Suriye'ye geri verildi. (Bk. GOLAN YAYLASI, *Ek.*) [L]

KUNÇE (Seyni), nijerli subay ve siyaset adamı (Fandu, Filingue idarî çevresi, Nijer, 1931). 1949'da fransız ordusuna girdi, yarbaylığa yükseldi ve Nijer ordusuna geçti (1961). 1966'da Nijer silâhlı kuvvetleri kurmay başkanlığı yardımcılığına atandı ve 1973'te genelkurmay başkanı oldu. Başkan Diori Hamani'yi deviren nisan 1974 devlet darbesinin düzenleyicisi yarbay Seyni Kunçe, darbenin başarıya ulaşmasından sonra anayasayı feshetti ve Millet meclisini dağıttı. Kurduğu geçici hükûmette Yüksek Askerî konsey başkanlığı, devlet başkanlığı ve kalkınma bakanlığı görevlerini yüklendi. (L)

KUNDA, S.S.C.B.'de (Estonya), Finlandiya körfezi üzerinde şehir. Yontmataşsonrası bir alanda, Danimarka maglemosiyenine eşit bir kültür fasiyesinin kalıntıları bulundu (VII.-VI. binyıllar): çok miktarda kemik âlet. (L)

KUNDERA (Milan), çek yazarı (Brno 1929). Ünlü bir piyanocunun oğlu olan Kundera yirmi yaşında Komünist partisinden çıkarıldı ve ilk şiir kitaplarını (*İnsan, Büyük bahçe* ve *Monologlar*) ancak 1957 yılında yayımlayabildi. Apollinaire üstüne yaptığı bir inceleme (1958) ve Vladislav Vançura'nın roman sanatı üstüne yazdığı bir denemeden (1960) sonra yayımladığı tiyatro oyunları (*Anahtarların sahipleri*, 1962), romanlar (*Şaka*, 1967) ve öykülerindeki (*Gülünç aşklar*, 1970) alaycı yönüyle çağdaş edebiyatın en bilinçli yazarlarından biri olduğunu kanıtladı. 1973'te yayımlanan «*Yaşam başka yerde*» adlı yapıtıyla Fransa'da 1970'ten beri yabancı bir yazara verilen Médicis ödülünü kazandı. (L)

KUNG-HSİEN, Kuzey Çin'de Lung-min kaya tapınağının 40 km yakınında Buddha yerleşmesi. 1964'ten beri incelenen bölgede VI. yy.da kazılmış beş mağara, oyuklar ve devasa birçok Buddha heykelinin kalıntıları vardır. Heykellerin üslûbu aynı çağdaki Lung-min eserlerine göre daha serbest ve canlıdır; bu özellik Güney Çin sanatının etkisine bağlanabilir. (L)

KUNOS (Ignacz), macar türkoloğu (Hajdusamson 1860 - Budapeşte 1945). Anadolu ve Rumeli türkleri arasında incelemeler yaptı; türk halk edebiyatı alanında yetkin bir uzman olarak tanındı. Macar Bilimler akademisinin muhabir üyeliğine seçildi (1893). Budapeşte Doğu Ticaret akademisi müdürlüğüne atandı (1899). Avrupa'da çıkan türkoloji dergileri arasında özel bir yeri olan Keleti Szemle'nin redaktörlüğünü yaptı. Eserleri: *Három Karagöz Jaték* (Üç Karagöz oyunu) [1866]; *Oszmantörök népköltési gyüjtemény* (Osmanlı türk halk edebiyatı derlemesi) [1887-1889]; *Kis-âzsiai török nyelvjárások* (Küçük Asya türk ağızları) [1892]; *Kis-âzsiai török népsesények* (Küçük Asya türk halk romanları) [1892]; *Kis-âzsiai török dialektusaizol* (Küçük Asya'nın türk diyelekleri üzerine) [1896]; *Naszreddin Hodzsa trefái* (Nasreddin Hoca fıkraları) [1899]; *Oszman-török nyelvkönyuv* (Osmanlı Türkçesi grameri) [1905]; *Adakalebi népdalok* (Adakale halk türküleri) [1906]. Türk ağızları ve folkloru alanındaki çalışmalarıyla ilgili anıların *Türk halk edebiyatı* (1925) adlı türkçe eserinde yayımladı. (M)

***KUPA** i. — ANSİKL. *Türkiye kupası*'nda 1976'ya kadar yapılan maçlarda kupayı şu takımlar aldı: 1962-1966 arası 4 kere Galatasaray, 1966-1967'de Altay, 1967-1968'de Fenerbahçe, 1968-1970 arası 2 kere Göztepe, 1970-1971'de Eskişehirspor, 1971-1972'de An-1974'te Fenerbahçe, 1974-1975'te Beşiktaş, 1975-1976'da Galatasaray.

● *Cumhurbaşkanlığı kupası*'nı kazananlar: 1966'da Galatasaray, 1967'de Beşiktaş, 1968'de Fenerbahçe, 1969'da Galatasaray, 1970'te Eskişehirspor, 1971'de Göztepe, 1972'de Galatasaray, 1973'te Fenerbahçe, 1974'te Beşiktaş, 1975'te Fenerbahçe.

● *Başbakanlık kupası*'nı kazanan takımlar: 1944'te Beşiktaş, 1945 ve 1946'da Fenerbahçe, 1947'de Beşiktaş, 1950'de Fenerbahçe, 1966'da Eskişehirspor, 1967'de Mersin İdmanyurdu, 1968'de İzmir Denizgücü, 1969'da Ankaragücü, 1971'de Göztepe, 1972'de Şekerspor, 1973'te Fenerbahçe, 1974'te Beşiktaş, 1975'te Galatasaray.

● TSYD (*Türkiye Spor* [Ek] Yazarları derneği*) *kupası* 1963'te düzenlenmeğe başladı; ilk defa 4 takımın katıldığı karşılaşmalarda kupayı alan takımlar: 1963'te Galatasaray, 1964 ve 1965'te Beşiktaş, 1966 ve 1967'de Galatasaray, 1968'de yapılmadı, 1969'da Fenerbahçe, 1970'te Galatasaray, 1971 ve 1972'de Beşiktaş, 1973'te Fenerbahçe, 1974'te Beşiktaş, 1975'te Fenerbahçe.

● UEFA, *Avrupa Uluslar, Avrupa Şampiyon Kulüpler, Avrupa Kupa Galipleri, Dünya* kupaları çeşitli ülkelerin değişik takımları arasında paylaşıldı (bk. FUTBOL, *Ek*); *Balkan kupası* (bk. BALKAN KUPASI, *Ek*); *Davis* ve *Wimbledon* kupaları da yeni sahiplerini buldu. (Bk. TENİS, *Ek.*) [M]

KURAL (Macit Rüştü), türk mimarı (İstanbul 1899 - ay.y. 1964). Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümünü bitirdi (1928); Mongeri'nin atelyesinde kişiliğini oluşturdu. Gerçek sanatını, klasik türk mimarisi üstündeki çalışmalarında ortaya koydu. 1941-1943 arasında Bursa Yeşil türbe ve Yeşil medresenin onarımını, daha sonra da Kariye camii ve Topkapı sarayının onarımını yaptı. (M)

KURALSIZLIK i. (*kuralsız*'dan *kuralsız-lık*). Kurala bağlı olmama hali.

— ANSİKL. Sosyol. Durkheim'ın ortaya attığı ve çağdaş sosyolojide çok tutunan *kuralsızlık* kavramı, çağdaş toplumları derinden sarsan bir olayı karşılar. Kuralsızlık, üyeleri davranışlarını düzenleyecek kurallardan ve dileklerini yasallaştıracak ülkülerden yoksun kalan bir toplumun ya da sosyal topluluğun geçirdiği bunalımı belirtir. Bu yoksunluk duygusu ve onun ardından gelen toplumsal bocalama, bireylerin içinde yaşadıkları değerler dizgesinin ya çelişmeleri parçalanmasından ya da toplumsal değişikliklerin hızı karşısında zayıflamağa yüz

tutmasından ileri gelir. Amerikan sosyolojisi, özellikle Merton, psikososyoloji açısından ele aldığı kuralsızlık kavramıyla toplumun önerdiği yasal amaçlara, toplumsal tabakalaşma yüzünden ancak yasadışı yollarla ulaşabileceğini gören bireyin düştüğü iç çatışmayı belirtir. Durkheim'da ve sosyologların çoğunda olumsuz bir kavram olan kuralsızlık (çünkü toplumsal dizgeye tutarlığını veren ve bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan değerlerden ve simgelerden kopmayı gösterir) başka sosyologlarda daha ince bir yan anlam taşır. Sözgelimi Gurvitch'in ardından giden Duvignaud kuralsızlıkta, onu maskeleyen toplumsal çerçeveler altında, bazen yeniden fışkıran bir kaynaç gibi ansızın ortaya çıkan derin bir yaşama gücünün belirtisini görür. (L)

KURAMLAŞTIRMAK geç. f. Bir kişinin ya da bir kümenin eylemini, davranışını, bu eylemi açıklayarak ya da bu eylemi yer alabileceği daha genel bir açıklama içine yerleştirerek genel bir kuram haline getirmek: *Klinik bir uygulamayı kuramlaştırmak.* (L)

KURAT (Akdes Nimet), türk tarihçisi (Berkete, Tataristan 1903 - Ankara 1971). Ortaöğrenimini Rusya'da yaptı. 1924'te İstanbul'a geldi, Dârülfünûn'un Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Tarih bölümünde okudu; 1925'te Fuad Köprülü'nün yanında asistan ve Türkiyat enstitüsünde araştırmacı olarak çalıştı. 1928'de aynı fakültenin Tarih bölümünü bitirerek, Almanya'da Breslau ve Hamburg üniversitelerinde bizans tarihi üstüne hazırladığı teziyle doktor (1933), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi kürsüsüne doçent oldu. 1937'de üniversiteden ayrıldıktan sonra bir süre İsveç devlet arşivinde çalıştı; daha sonra da Berlin, Viyana, La Haye ve Londra'da araştırmalar yaptı. 1938'de Türkiye'ye dönerek Denizli lisesinde ve Gazi Terbiye enstitüsünde tarih öğretmenliği yaptı. 1941'de Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde doçent olarak çalışmağa başladı; aynı yerde Rus Dili ve Edebiyatı bölümünde profesör oldu (1944); bu fakültede dekanlık da yaptı (1953-1954). Bilimsel çalışmalarını Doğu Avrupa türk kavimleri, türk-rus ilişkileri üzerinde yoğunlaştırdı.

Başlıca eserleri: *Kazan hanlığını kuran Uluğ Muhammed Han'ın yazlığı* (1937); *Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki Altınordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlık ve bitikler* (1940); *İsveç kralı XII. Karl'ın hayatı ve faaliyeti (1682-1718)* [1940]; *İsveç kralı XII. Karl'ın Türkiye'de kalışı ve bu sıralarda Osmanlı imparatorluğu* (1943); *İsveç kralı XII. Karl'ın Türkiye'de kaldığı zamana ait metinler ve vesikalar* (1943); *Rusya tarihi* (1948); *Prut seferi ve barışı* (2 c., 1951-1953); *Türkiye ve Rusya* (1970); *İdil boyu ve Karadeniz'in kuzeyindeki türk kavimleri ve devletleri* (1971); *Türk-ingiliz münasebetlerine kısa bir bakış (1553-1952)* [1952]; *Türk-ingiliz münasebetlerinin başlangıcı ve gelişmesi (1553-1610)* [1953]; *The Dispatches of sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)* [İstanbul'da büyükelçi sir Robert Sutton'un mektupları (1710-1714)] [1953]. (M)

KURDAKUL (Şükran), türk yazarı (İstanbul 1927). İzmir Karşıyaka lisesinden ayrıldı (1946). İzmir Belediye encümeninde sekreterlik, İstanbul'da banka memurluğu, gazetelerde musahhihlik yaptı. Ataç kitabevini kurdu (1958); *Ataç* (1962-1964); *Eylem* (1964-1966) dergilerini çıkardı. Eserleri: *Tomurcuk* (şiirler, 1943); *Zevklerin, hülyaların şiirleri* (1944); *Giderayak* (şiirler, 1956); *Türk-İş yargılanıyor* (inceleme, 1966); *İzmir'in içinde amerikan neferi* (şiirler, 1966); *Tanığın biri* (hikâyeler, 1970); *Beyaz yakalılar* (hikâyeler, 1972); *Kurtuluştan sonra* (hikâyeler, 1973); *Şairler ve yazarlar sözlüğü* (inceleme, 1971); *Onların çocukları* (hikâyeler, 1976). [M]

KURDAŞ (Kemal), türk maliyecisi (Bursa 1920). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1943), Maliye bakanlığına memur olarak girdi. 1947-1953 arası maliye müfettişliği yaptı, 1953'te Hazine genel müdür muavinliğine atandı. 1956'da Uluslararası Para fonu Türkiye bürosu uzmanlığına atanarak Washington'a gitti; 1960'ta Millî Birlik hükûmetinde maliye bakanı oldu. 1961'de Ortadoğu Teknik üniversitesi rektörlüğüne getirildi, 1969'da bu görevden ayrıldı ve ticarete başladı. (M)

KURGUBİLİM bls. i. Zaman içinde ve yer dışı uzayda yapılan yolculukları anlatan ve yazarın hayal gücüne dayanan roman türü. (*Eşanl.* HAYALBİLİM.) [L]

KURGU-POLİTİKA bls. i. Ütopya ve önceleme romanından türeyen ve geleceği tasarlayarak bugünü aydınlatmayı amaçlayan edebiyat türü.

— ANSİKL. *Kurgu-politika*, çok uzak bir geleceğe uzanmaması (anlattığı gelecek genellikle çok yakın bir gelecektir) ve ilgiyi bilimsel ya da teknolojik gelişmeye değil de toplumsal ya da iktisadî insan ilişkileriyle bu ilişkileri düzenleyen kurumlara çekmesiyle kurgu-bilim romanlarından ayrılır. Amerika'da, özellikle Max Laugham ve E. Burdick'in romanlarıyla çok yaygınlaşan bu tür Avrupa'da değişikliğe uğramış, gelecek kaygısının yerini geçmişin ya da günün eleştirişi almıştır. (L)

KURİON, Güney Kıbrıs'ta, Limasol bölgesinde arkeolojik yer; burada Son Kıbrıs devrine ve Demir çağına ait kalıntılar bulundu. Kurion-Faneromeni'de Eski Kıbrıs III devri saptandı (M.Ö. 2100-2000). Apollon tapınağı yanında Arkaik devirden Roma çağına kadar gelişen şehirde resmî binalar ortaya çıkarıldı: Roma çağında onarılan ve genişletilen M.Ö. II. yy. tiyatrosu, II, yy.da yapılan ve III. yy.ın sonuna kadar kullanılan stadyum. M.Ö. VIII. yy.dan kalma, Kıbrıs'taki en büyük tapınaklardan Apollon Hylates tapınağı 2 km daha batıdadır. Kaloriziki nekropolünde Mykenai tipi odalı mezarlar bulundu. M.Ö. XI. yy.dan kalma bol ve zengin mezar eşyası vardır. 1967-1971 yılları arasında «gladyatörler evi» denen büyük bir Roma villası kazılıp temizlendi. «Achilleus mozaiği» evi yakınındaki villanın silâhlı gladyatörleri gösteren çokrenkli mozaiklerle kaplı bir hamamı vardır. Yapılan araştırmalar M.S. IV. yy.da meydana gelen bir depremin hasar yaptığını göstermiştir. Demeter ve Kore tapınağı bölgesinde yapılan kazılar ilk hıristiyanlardan kalma duvar mozaikleriyle süslü bir bazilikanın kalıntılarını ortaya çıkardı. (L)

***KUROSAVA** (Akira), japon sinema yönetmeni. — *Kızıl sakal*'dan (1965) sonra özellikle A.B.D.'de gerçekleşemeyen birçok film girişiminde bulundu ve *Dodes'kaden* (1970) adlı bir tek filim çevirebildi. (L)

KURRİ KURRİ, Avustralya'da (Yeni Güney Galler [New South Wales]) yer, Newcastle yakınında. Alüminyum üretimi. (L)

***KURŞUN** i. — Coğ. *Kurşun üretimi.* Bk. ANSİKL.

— Petr. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Coğ. *Türkiye*'nin kurşun üretiminde önemli bir değişiklik olmadı. 1971'de 28 999 t tuvönan ve 2 534 t ayıklanmış, 1972'de 27 613 t tuvönan ve 1 858 t işlenmiş kurşun elde edildi.

— Petr. Oktan indisini arttırmak için yakıtlara karıştırılan patlama önleyici katkı maddesi, aslında bir kurşun tetraetil ve kurşun tetrametil karışımıdır. Cracking ve sentez yoluyla elde edilen kurşunsuz benzinin maliyeti çok daha yüksektir. (LM)

***KURŞUNLU**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Hekimhan ilçesi) bucak. — 12 025 nüf., bucak merkezi 1 055 nüf., 19 köy (1970). [M]

***KURŞUNLU**, Karadeniz bölgesinde (Çankırı ili) ilçe. — 39 892 nüf., ilçe merkezi 6 524 nüf. (1975); 67 köy (1970). [M]

KURŞUNOĞLU (Behran), türk fizikçisi (Bayburt 1922). 1942'de İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Matematik Astronomi bölümünde öğrenciyken İngiltere'ye gönderildi ve Edinburg üniversitesinden B.Sc. derecesi (1949), Cambridge üniversitesinden doktora diploması (1952) aldı. 1952-1954 arasında Cornell üniversitesi araştırma üyesi, 1954-1955 arasında Miami üniversitesinde konuk profesör, 1955'te Yale üniversitesinde kıdemli araştırmacı olarak bulundu. 1956-1958 yılları arasında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Nükleer Bilimler ve Teknoloji fakültesi dekanlığı, aynı yıllarda atom maddeleri üstüne genelkurmay danışmanlığı yaptı. 1958'de Miami üniversitesinde fizik profesörü oldu, NATO Bilim komitesinde Türkiye'yi temsil etti; aynı yıl Cenevre'de atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanılmasını görüşmek üzere toplanan ikinci uluslararası konferansa türk delegesi, 1961'de Salzburg uluslararası termonükleer enerji konferansına A.B.D. resmî üyesi olarak katıldı. 1965'te Miami Üniversitesi Teorik İncelemeler kürsüsünü kurdu ve yönetti. 1968'de nükleer araştırma için Dubna'da Birleşik enstitüde ve Serpukhov'da Yüksek Enerji Fiziği merkezinde Rus Fen akademisince düzenlenen toplantılara konuk profesör olarak katıldı. 1972'de TÜBİTAK bilim ödülünü aldı. (M)

KURT (Ekrem), türk cokeyi (Salihli 1935). 15 yaşında spora başladı; 7 kere Cumhurbaşkanlığı (1955, 1956, 1960, 1963, 1971, 1972, 1973); 7 kere Çaldıran (1953, 1954, 1960, 1962, 1963, 1965, 1972); 4 kere de Gazi koşusunu (1955, 1971, 1972, 1973) kazandı. (M)

KURT (Ismail), türk futbolcusu (Lüleburgaz 1936). Futbola Karagümrük'te başladı; Galatasaray ve Fenerbahçe'de oynadı; 17 kere millî oldu; antrenörlük yaptı. (M)

***KURTALAN**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Siirt ili) ilçe. — 36 952 nüf., ilçe merkezi 6 670 nüf. (1975); 66 köy (1970). [M]

***KURTHASANLI**, İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Konya ili, Kadınhan ilçesi) bucak. — 11 680 nüf., bucak merkezi 494 nüf., 16 köy (1970). [M]

***KURTKALE**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili, Çıldır ilçesi) bucak. — 8 558 nüf., bucak merkezi 1 091 nüf., 12 köy (1970). [M]

***KURTKÖY**, Marmara bölgesinde (İstanbul ili, Kartal ilçesi) köy. — 685 nüf. (1970). [M]

***KURTULMA** i. — Astronotik. ve Havc. *Kurtulma hızı*, bir cismin, başka bir cismin hareketi sırasında ondan sonsuza kadar uzaklaşmak için ulaşması gereken hız. (L)

Akdes Nimet KURAT

KURU (Baki), türk hukukçusu (Bolu 1928). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1955); Münster üniversitesinde hukuk doktorası yaptı (1960); doçent (1960) ve profesör (1966) oldu. Eserleri: *Nizasız kaza* (1961); *Bankacılar için icra ve iflâs hukuku bilgisi* (1962); *İcra ve İflâs kanunu değişikliği hakkında düşünceler* (1962); *Şahıs şirketleri ve ortakların iflâsı* (1963); *Tespit davaları* (1963); *Hukuk muhakemeleri usulü* (1964); *İcra ve iflâs hukuku* (2 c., 1965, 1972); *Hâkim ve savcıların bağımsızlığı ve teminatı* (1966); *Hukuk muhakemeleri usulü* (tamamen yeniden yazılmış genişletilmiş 3. bası, 1974). [M]

***KURUCAŞİLE**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili) ilçe. — 10 035 nüf., ilçe merkezi 1 503 nüf. (1975). [M]

KURUCU-KURULU bls. i. Toplum çözümleyicileri tarafından (bk. SOSYOANALİZ, *Ek*) ve daha genel olarak kurumsal* çözümleme (*Ek*) çerçevesinde kullanılan kavram. Kurulu terimi, yerleşik kurumun varlığını olduğu gibi sürdürme ve temele fazla inen değişikliklere karşı koyma eğilimini belirtir. «Kurucu»luk ise, önceki kavrama hem kişi, hem küme, hem de örgütlenme ya da kurumlar düzeyinde diyalektik olarak ters düşer ve bir kurumun kendini yeniden yaratmak, hiç değilse zaman zaman yeniden kurmak eğilimidir. Buna göre, karşı çıkma ve siyasal uygulamayı kurulu düzeninin eleştirisi olarak ele alma kurucu eğilimin alanına girer, kurulu ise, kurumsal alandaki daha tutucu eğilimi belirtir. (L)

Behran KURŞUNOĞLU

KURUÇ (Bozkurt), türk tiyatro oyuncusu (Ankara 1935). Devlet konservatuvarını bitirdi (1960). *Midas'ın kulakları, Cephede piknik, Hortlaklar, Macun hokkası, Karaların Memetleri, Atçalı Kel Mehmet* oyunlarında başarı gösterdi. Sanatseverler derneğince 1967-1968 sezonunun en iyi tiyatro oyuncusu seçildi. (M)

***KURUÇAY**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili, İliç ilçesi) bucak. — 6 011 nüf., bucak merkezi 468 nüf., 23 köy (1970). [M]

KURUMCULUK i. İkt. Ekonominin kurumsal çerçevesini incelemeyi amaçlayan ve özellikle Amerika'da tutunan düşünce akımı.

— ANSİKL. *XX. yüzyılda iktisadî düşüncenin tarihçesi* adlı eserinde E. James'ın be-

Foto. Milliyet arşivi (2) [*MEYDAN*]

lirttiği gibi *kurumculuk*, 1920 ve 1929 büyük krizi arasında bazı amerikalı iktisatçıları kuramsal iktisat alanında soyut ve ussal incelemeler yapmaktan vazgeçirip, çağımız iktisadî faaliyet yapısının bilimsel tanımlanmasına, bu iktisadî faaliyetlerin gelişmesi ve sonuçlarının incelenmesine yönelten düşünce akımıdır. Başka bir deyişle bu düşünce akımına göre, iktisat, artık emek, toprak, sermaye gibi soyut kavramların incelenmesiyle veya fiyat konusunda gerçekten uzak modellerin (kişinin ussal davranış gösterdiği tam rekabet şeması gibi) geliştirilmesiyle bu kadar uğraşmamalı, buna karşılık, çeşitli sosyal grupların karşılıklı davranışlarıyla beliren çıkar çatışmalarıyla ilgilenmelidir. Sonuç olarak, soyut incelemelerin yerini, kurumlarca somut gerçekten bulup çıkarılan iktisadî etkinliklerin yapısı hakkındaki müspet araştırmalar almalıdır. Kurumlar sürekli olarak değiştiklerine göre, iktisadî yapıyı anlayabilmek için kurumları, bu kurumların verdikleri meyveleri ve gelişim kanunlarını incelemek gerekir. Böylece kurumculuk çağdaş toplumların özelliği olan çıkar çatışmalarının ve kurumsal yapıların derinlemesine bir tanımını yapmak durumundadır. A. Berle ve G. C. Means'ın yaptığı çalışmalarda, kurumsal iktisat çerçevesinde iktidarın kim olacağı ve nasıl icraatta bulunacağı araştırılmıştır. Yakın bir geçmişte, kurumsal iktisat, çevre kirlenmesiyle mücadele ve arazi düzenlenmesi sorunlarının, ancak bu görevleri yürütecek özel kurumların kurulmasıyla çözüm bulacağını ortaya koymuştu. (L)

KURUMSAL sıf. (*kurum*'dan *kurum-sal*). Kurum ile ilgili.

— Psikol. *Kurumsal analizci*, kurumsal çözümleme uzmanı. || *Kurumsal çözümleme*, bir kurumun, yeni istekleri göz önüne alarak gerekli geçişi kolaylaştırmak amacıyla, kendine çeki-düzen vermek üzere sürekli olarak yürüttüğü maddî ve manevî işlemlerin tümü. (Bk. ANSİKL.) || *Kurumsal eğitbilim*, ortaklaşa çalışan sınıf uygulamasından doğmuş, kurum iç yöntemlerine ilişkin örgüt tekniklerinin tümü. (Kurumsal eğitbilim terimi, 1958'de, psikiyatri uzmanı Dr. Jean Oury tarafından, eğitim uygulamacılarının karşılaştığı sorunlarla, psikiyatri uzmanlarının karşılıklı alışverişe olanak veren yaşam ortamının düzenlenmesi sırasında karşılaştıkları sorunlar arasındaki paralelliği belirtmek için öne sürülmüştür.) [Bk. ANSİKL.] || *Kurumsal psikoterapi*, hastahane tekniği. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. ● *Kurumsal çözümleme*, psikiyatri kurumlarında (kurumsal psikoterapi) ya da okullarda (kurumsal eğitbilim), bir işi ve bir kuramı ortaklaşa yaratma deneyini insan bilimlerinin bazı kesimlerine de uygulamayı öngörür. Her sosyal kurum, bürokratik katılık ve geleneksel saygı içinde, uyulmasını zorunlu saydığı kuralları içerir. Kurumsal çözümlemenin rolü, kurumsallaşma sürecini etkilemek ve bu sürecin akışına, biçimine müdahalede bulunmaktır. Demek ki kurumsal çözümleme önce, kurumda ortaya çıkan isteklerle ilgili olaylara göre bir tutum takınır. Maksat bu olayları yorumlamak mıdır? Evet, kurumsal çözümlemenin, sosyolojik ya da psikososyolojik açıdan giriştiği işlem budur. Bu açıdan bakılınca bir seçenek daha söz konusudur: yoruma girişirken hangi görüşün yanında yer almak gerekir? Kuralı koyan kurumsal gücün yanında mı? Yoksa kurala karşı çıkanların yanında mı?

Bu karşılaşmada iki ya da daha çok görüş söz konusu olabilir: bunlardan biri kurumun kendi üstüne görüşüdür: bu görüşün özü «değişikliğe karşı koymanın nedenlerini kapsaması» ve bir veri olarak kurumun tartışma konusu edilemeyeceğini bilmekten ileri gelen bir güvene dayanmasıdır; karşıt görüş ise, kurumun altında yatan ve onu çatırdatmağa, zayıflatmağa ya da havaya uçurmağa hazır istekleri toparlayan görüştür. R. Loureau'nun ya da G. Lapassade'ın «kurucu sav» dedikleri bu kurum aleyhtarı savlar, kurumsal çözümlemenin ele alıp biçim almalarını sağlayacağı savlardır. Fakat girişilecek değişik kurumsallaştırma süreçlerinin türleri ya da ritimleri arasında bir seçim yapmak da ona düşer. Kurumsal çözümleyicinin isteklerden yana olan tutumu, çeşitli olanaklar arasında bir seçim yapmak için burada işe karışır: kurumsal çözümleyici için tarafsızlık söz konusu olamaz, çünkü onun başlıca amacı, güçler orantısında (amaç ne olursa olsun, bu orantı daima siyasîdir) bir etken olmaktır.

Bu duruma göre kurumsal çözümleyicinin işi, kurumda ortaya çıkan yan olayları yorumlamak değil, işleme koymaktır. Bu olayları nasıl işlenebilecek duruma getirmeli? Bu yoldan kuruma nasıl yeni bir olanak sağlanabilir? Bu sorulara maddî olanaklarla karşılık verilebilir: kurum içinde para ya da alışveriş dolaşımında değişim, çalışma süreçlerinin düzene konması, donatım yapımı v.d. Bunları yapabilmek için çözümleyicinin topluluk içinde yetkili durumda bulunması gerekir. Kurumsal psikoterapide (kliniklerin yönetimindeki çözümleyiciler), kurumsal eğitbilimde (öğretmen çözümleyiciler) ya da çözümleyicilerin ücreti kurumca ödenen «kurumsal çözümleme» dediğimiz müdahalelerde yönetmeliklere rağmen, bu daima böyle olmuştur. Bu son durumda, analizci yetkisini bir bakıma kurum halkındaki bilgisinden kurumda olmasından alır.

● *Kurumsal eğitbilim*, çocukları ve yetişkinleri, her birinden kişisel sorumluluk, girişim, eylem ve süreklilik isteyen yeni ve değişik durumlara sokar. Çocuğun başka yerde karşılaşmış olabileceği çıkmazları tekrarlayan bu durumlar (gerçek çalışma; zaman ve güç sınırlamaları) alışverişlerde bir karşılıklılığı içeren, çoğu zaman bunalım doğurucu durumlardır. Bu durumlar, çözülmezse ortak çalışmayı ve katılanların duygusal ve zihinsel gelişmesini köstekleyecek olan birtakım anlaşmazlıklara yol açar. Bu nedenle, anlaşmazlıkları çözmek için maddî ve teknik araçlardan başka araçlar gerekir; anlaşmazlıkları, maddî, duygusal ve sözsel alışverişleri bilinçli ve bilinçsiz düzeyde kolaylaştırarak çözebilecek kavramsal araçlar ve toplumsal iç kurumlardır. Evrim içindeki durumları karşılayacak kurumların sürekli olarak yaratılması, yüksek oranda, ilgililerin kendi eseridir. Durağan eğitbilimlerin baskı yoluyla getirilmesine aykırı düşen bu olay kurumsal eğitbilimin temel özelliğidir.

Konuşmayı, dinlemeyi, anlamayı, karar vermeyi, hareket etmeyi v.d. bilmek, okumayı, yazmayı, saymayı bilmek bu durumda birer zorunluktur. Çalışma, okulda öğrenim görme ve toplumsal yaşam artık yalnız bir amaç değil, çoğu zaman, önleyici ve iyileştirici tedavi etkenleri olan araçlardır da.

Karşılıklı alışveriş olanağı taşıyan ortamların incelenmesi zorunlu olarak hiç değilse üç boyut gerektirir:

— *maddî:* elaltındaki gereçler, teknikler, örgüt ve düzen tipi, etkinlikleri, durumları, ilişkileri ve bir ölçüde de davranışları belirler (C. Freinet, A. Makarenko);

— *toplumsal:* bir çalışma kümesi ya da kümeler topluluğu, sürekli olarak, eğiticinin bilmezlikten gelemeyeceği gerilimler, iktidar değişiklikleri, karşı koymalar yaratır (K. Lewin, J. L. Moreno, F. Tosquelles);

— *bilinçaltı:* ister kabul edilsin, ister edilmesin, bilinçaltı sınıfta vardır ve sesini duyurur (konuşmalar, hastalık belirtileri, endişeler, eyleme geçişler v.d.).

Davranışların ve ilişkilerin üslûbu alışverişin, dolayısıyla da alışveriş olanaklarının sayısına, hacmine ve niteliğine bağlıdır; alışveriş olanakları eğitbilim teknikleriyle, küme içinde kurulan kuvvet oranlarıyla belirlenir. Örnek olarak şunu verebiliriz: uzaktaki bir arkadaşa birlikte serbestçe yazılan bir mektup ya da bir serginin elbirliğiyle hazırlanması öğretmen ile öğrencileri, klasik bir imlâ ya da bir coğrafya dersindekinden çok başka durumlara koyar. Yaşanan bu yeni ilişkiler sınıfın kurumları haline gelebilir: yeni yaşama kuralları, yeni roller, kanun maddeleri gibi donmamış, elbirliğiyle ortaklaşa meydana getirilmiş yeni durumlar. Acaba böyle yapılınca yeni bir okul doğmuş olur mu?

Hayır, çünkü kurumsal alanda girişim hakkı ne öğretmenlere, ne de öğrencilere tanınmıştır. Sorun çözülmemiş durumdadır: canlı bir ortam, taşlaşmış bir okul kurumu içinde yok olmadan kalabilir mi? Kurum, ihmal edilen bazı kesimlerden başka hiç bir alanda yenilikçilere meydan bırakmaz. Nitekim, deneylerin yıllarca sürdürüldüğü köy okulları, geliştirme sınıfları, geçiş sınıfları gibi yerler gerçek bir kuramsal araştırma ve deneme alanıdır. Bu gibi yerlerde, çeşitli eğitim tekniklerine (özellikle Freinet teknikleri) göre öğrencilere söz ve yetki verildiği zaman sınıfın ne hale geldiği incelenebilir. Karmaşık kooperatif örgütleri (düzenli ya da rasgele çalışma kümeleri, tekdüze sınıflar, malî yönetim v.d.), yeni kurumlar (kurallar, görevler v.d.), özellikle sürekli kurumsallaştırma süreçleri (değerlendirme, düzenleme, kararlaştırma toplantıları, kooperatif yönetim kurulu v.d.) buralarda gelişebilir ve incelenebilir. Bu nedenle anaokulundan yetişkinlerin yetiştirilmesine kadar çok çeşitli deneylere dayanan kavramların bu gibi kenarda köşede kalmış sınıflarda ortaya çıkmasına şaşmamak gerekir.

A. Vasquez ile F. Oury (1967), bugün uygulamada görülen özelliklerin incelenmesinden, bir süre sonra gerçek bir kuram doğabileceğini sanıyorlar. Oluşma halindeki bu kurumsal eğitbilimin başlıca noktaları daha şimdiden belirtilebilir.

— İlişkinin çokkutuplu yapısı ortaya konmuştur. Sürekli olarak aranılan ikili ilişki bir gerileme etkenidir. Buna «eğitsel» demek onu eğitsel kılmağa yetmez. Ancak çok sayıda başka terimler ve ara sistemler (bunlar nesneler, kişiler, tasarılar ya da kümeler olabilir) bulunursa alışverişler mümkündür.

— Alışveriş zorunluğu öğretmenin ya da dıştan bir kurumun eseri değildir, kurulmuş devrelerden birine yazılmış olmanın bir sonucudur. Sözgelimi mektuplaşma söz konusu olduğu zaman, çocuklar ve öğretmen hiç bir dış zorlamaya gerek duymazlar, çünkü yalnızca bir mektup alınmış olması cevap verme hakkını kazandırmağa yeter. Bu «zorunluk» herkese, kendini kendi işinin efendisi olarak görmek, değerlendirilmeden ya da cezalandırılmadan, kendisi bir alışveriş nesnesi olmadan alışverişte bulunmak olanağını verir. Kendi işini kişisel çalışma ritmine göre düzenlemek, ortak çalışma düzenindeki değişikliklerı kümeyle birlikte kararlaştırmak, bir insana yenilik getirme, başarısızlığa uğrama, harekete geçme, yetki ve sorumluluk yüklenme olanağını verir. Ancak o zaman eğitimden söz edilebilir. Bazen emir vermeden işi yürüten, bazen imalât şefi durumuna geçen, küme yasasının simgesi ve güvencesi olan, sırasında güleryüzlü, yasaklayıcı, hoşgörülü ya da acımasız olabilen öğretmen tekrar gerçek insanlığına döner.

Kurumsal eğitbilim geleneksel eğitbilimin iflâsından doğmuştur. Çocuğu belirli ölçülere uygun bir yetişkin haline getirmeyi amaçlayan klasik ölçülere göre eğitbilim, yalnız öğretici için hazırlanmış, birtakım örnek modelleri savunan öğretici bir söylevdir. Bu söylevin mantıksal bir düzeni vardır: öğretimin içeriği, programı, bunları yürütecek öğretici tipi v.d. öğretimden beklenen sonuca göre ayarlanmıştır. Bütün bu öğretim düzeni gençlerin topluma katılmaları ve kültürün çıkarsız değerlerini benimsemeleri amacını güder. «Psikolojik» denilen «yeni» bir görüşe göre eğitbilimin merkezi çocuktur. Çocuğa en etkili müdahale yolları araştırılır. Ama eğitimin amaçları gene de bir sorun olarak kalır; burada da gene yetişkin kişi, yani toplumun sözcüsü durumunda olan kişi kendi ülküsünü, kendi isteklerini öne sürer ve çocukların buna uydurulmalarını bekler: bu modellerin «maksatlı eğitbilim» diye nitelendirilmesi bu yüzdendir. Bazı sosyologlar eğitbilimsel söylevin yanıltıcı niteliğini ve bu söylevin temelindeki siyasal modelleri ortaya çıkarmışlardır. Öğretim kurumlarıyla modern bürokrasi ilintisiz değildir. Bugüne kadar gizli tutulan artık açıklığa kavuşturulmuştur: okul kendisini kuran toplumun tekrarlanmasını ve üremesini sağlar (P. Bourdieu ve J.-Cl. Passeron, F. Baudelot ve R. Establet). Hele öğrenciler, öğretmenler ve eğitimciler bunun bilincinde değillerse, bütün davranışlarına yön veren bir kapana kısılmışlar demektir. Toplumun yapısı, görevler (resmî ya da hayalî), dereceli, kademeli statüler, dil, eylemleri ve ilişkileri kuvvetle etkiler: yani okul denilen kurum artık konuşmaya başlar.

● *Kurumsal psikoterapi*, birçok bilimsel akımın yöneşmesinin, özellikle Almanya'da Herman Simon'un uyguladığı yöntemlerin sonucudur. H. Simon öğretisini 1929'da çı-

kan bir kitapta açıklamıştır (*Akıl hastalıkları hastahanesinde etkin tedavi*). Yazar öğretisinde hem etkinlik (etkinliği birçok kademeye ayırır), hem sorumluluk kavramına (hastanın tüm sorumsuz olmaması) üstün bir yer verir ve hastada sağlıklı kalan kısma dayanmayı öğütler. Çevreye karşı tepkilerin önemini belirtir, yeniden eğitme ve eğitbilim açısından özel bir geriye dönüş kavramını geliştirir. Kurumu, yani hastahaneyi sanki «kendine özgü hastalıkları» varmış gibi ele almak gerektiğini söyler. Bu bakımdan hastanın bulunduğu çevreyi, personelin davranışını, hastabakıcı, hekim ve yönetici yönünden söz konusu eder. Toplantılar düzenler, tümleştirici ve dağıtıcı bir açıdan günlük işlerin dağıtım çizelgesini hazırlar.

Hastahane şebekelerinin yerleştirilmesine J. L. Moreno, psikodramlarından çok sosyometrinin gelişmesiyle katkıda bulunmuştur.

Moreno «sosyometrik küçük devrimler» kavramı üstünde ısrarla durduğu gibi etkin ve *in situ* uyarma yoluyla yaratılacak çevre etkinliğinin önemi üstünde de durur. Ayrıca soruşturmacının kümeyle ortak eylemini de değerlendirir. «Içten geliş»ten yararlanarak kümeler arası tedaviye olanak verecek bir şebekeler sistemi kurar. Ayrıca, toplumsal atom dediği şeyi ve küme içindeki bağlantı gücü olan «tele»yi tanımlar.

Olgubilimsel ve davranışbilimsel bir psikososyolojinin temsilcisi olan Kurt Lewin, tutum ve davranışlara özgü belirleme sistemleri içinde çevreyle kişiyi birbirine bağlayarak karşılıklı ilişki kavramlarını ve sosyal alan kavramını (deneysel nitelikteki özgül dinamik bütünlük) ortaya koydu. Lewin «sosyal laboratuvar» terimini yaratmış, seminer uygulamalarını başlatmış ve demokratik karar verme üslûbunu belirleyerek toplu özanalizi yaratmıştır. Kurumsal psikoterapi adını alacak eylemin uygulamalı ve kuramsal hazırlanışına katılan daha başka bilginler de vardır. Bunlardan, İngiltere'de W. R. Bion ile Rickmann'ı ve 1938'de Tavistock Clinic gibi sosyoterapi kulüpleri kuran Bierer'i belirtmek yerinde olur.

Klinik çalışmalar alanında ise, hastayla ilk görüşmenin önemini ve kişilik yapısında olduğu kadar hastahane içindeki günlük karşılaşmalarda da yer alan ilişkilerarası dinamizmi açıkça belirten H. S. Sullivan'ı saymak uygun olur. Sullivan ayrıca yardımcıların yetiştirilmesi üstünde de önemle durur. Sullivan'ın izinde olan Stanton ve Schwartz ise, tedavi ortamındaki ayrışmayla hastadaki ayrışma arasında bir bağıntı bulunduğunu somut bir biçimde gösterir, bir ruh hastasını çözümleme yoluyla tedavi etmenin kolektif bir iş olduğu gerçeği üstünde dururlar. Fakat yaşama koşullarını yerinde değiştirmeğe girişmek amacıyla hastahaneden yararlanmayı öngören bu somut tasarının doğduğu yer aslında Fransa'dır. Eleştirel düşünce her şeyden önce, bu toplama, bu «temerküz» yerlerinin doğurduğu derin tedirginlikleri ele alıyordu: geleneksel yapının sürdürdüğü tedirginlikleri sınıflandırma çabası, hastahanelerde yapılacak köklü bir değişikliğin ilk aşamasıydı.

Söz konusu olan, değişmez bir sisteme psikodrom, kulüpler, ergoterapi gibi teknik ve yöntemleri uygulamak değildir; amaç, böyle bir toplulukla ilişkisi olan herkesi, hastaları ve personeli, ruhsal bozukluklardan çoğunun kişiliğe bağlı olmadığına, bireyler ya da kümelerarası ilişkilerin ve çoğu zaman sökülüp atılamayan alışkanlıklar, önyargılar, inanç ve ayrıcalıklar çerçevesindeki maddî ve iktisadî yapıların topluluk içinde yer almasından ileri geldiğine inandırmaktır. Böyle bir sürecin başlatılıp yürütülmesinde büyük güçlükleri göze almak gerektiğinin çoğu zaman başarısızlığa uğramanın kaçınılmaz olduğu buradan da açıkça anlaşılabilir. Burada söz konusu olan bir kuramın ya da bir öğretinin başarısızlığı değil, çoğu zaman eşit olmayan bir mücadelede ister istemez karşılaşılan aksaklıklardır. Bir psikiyatri hastahanesinde herhangi bir yapısal değişikliğin gerçekleşmesine başlıca engel geleneksel kalıplaşmalar olmasına rağmen, en büyük düşmanın idarî yapılar olduğunu sanmak yanlıştır; bunlar kadar ve belki de bunlardan çok kurumsal değişiklik sürecinden yana görünen akımları da hesaba katmak gerekir. Gerçekten çok acele bir girişim, bu işle ilgili tarihsel etmenlerin iyi bilinmemesi, ilişkilerarası bir stratejide yapılan bir tahmin yanlışlığı, ideolojik bir eğilimi aşırı vurgulama v.d. çoğu zaman iyi sonuçlanabilecek gibi görünen deneyleri kesinlikle başarısızlığa iter.

Kurumsal psikoterapinin geliştirildiği kurumlarda yapılan çalışmalara dayanarak bazı ortak ilkeler çıkarılabilir: örneğin ruh hastasının az ya da çok belirgin bir kopmanın sonucu olarak ilişkilerarası sistemlerindeki bir çözülmeden rahatsız olması; hastanın «başkalarıyla birlikte olmasını» sağlayacak olanakların yaratılması ve bu yaratma sırasında olanakların yapay görünmesinden ve çok sık tekrarlanmasından kaçınılması, buna karşılık birçok değişik karşılaşmalar arasında hastaya bir seçme fırsatının tanınması. Bu nedenle, en büyük özelliği donup kalıplaşmamak, kapalı bölmeler halinde bulunmamak olan, ağ gibi örülmüş kurumsal aracılık sistemlerinin öngörülmesi gerekir.

Eşit olmayan çalışma koşulları dolayısıyla çok değişik biçimde kotarılmış olan kurumsal önerilerin tümü başlıca iki görüşte toplanabilir: Marx'ın ve Freud'un görüşleri. Ama bu tutum, dilbilim, olgubilim (özellikle Heidegger'ci yönde) ve yapısal antropoloji modellerinden yararlanan kurumsal önerilerin hesaba katılmaması anlamına gelmez. Kuramın ve uygulamanın aydınlığa kavuşturulması, 1965'te kurumsal psikoterapi derneğini kuran bir grup hekimin eseridir. Bu grubun yönelimlerinden biri, J. Lacan'ın çözümsel kuram üstündeki araştırmalarından hareket ederek olayları birbirine bağlamanın yollarını aramak oldu. Bunun sonucunda, psikoz sorununa yaklaşmak için gerekli koşullar değerlendirilebildi. Böylece önceleri «kurumsal tedavi» denen işlemle «kurumsal psikoterapi» denen işlem arasında kesin bir bağlantı kuruldu. Psikozların psikoterapisinde uzmanlaşmış G. Pankow gibi çözümleyicilerin çalışmaları, kurumsal yaşamın bu araştırma ve bu uygulamasına katkıda bulundu.

Kurumsal psikoterapinin başlıca özelliği, ruh hastasına, toplum içindeki ya da geleneksel hastahanedeki yaşantısının eğretiliğinden kurtulabilmesi için uygun koşullar sağlamak amacıyla günlük yaşamın gerçeğine sürekli bir dikkat göstermektir. Burada söz konusu olan, yaşama koşullarının ideal bir incelemesi değil, günlük yaşamın en küçük ayrıntılarından akıllıca yararlanmaktır. Kurumsal tedavi, kalıplaşmış yapılar, kaçış noktaları ve toplu unutmalarla birtakım ayrıcalıklı bölgelerin oluşmasına elverişli toplumsal sistemler kurmağa çalışır; bu bölgeler sözün söylenebildiği, devreye girdiği, gereğinde tekrarlanabildiği bölgelerdir; gene bu söz her kişinin etrafında, o kişiyi kendi tasarımları, düşlemleri ve dünyayla bağıntılarıyla birlikte bir özne olarak öbür kişilerden ayıracak bir özellik dokusu oluşturan bir sözdür. Bundan da hareketlerde, dolaşmalarda, rastlaşmalarda büyük bir kolaylık sağlayacak maddesel gereklilikler doğar.

Her hastaya kurumdaki bütün devreleri, bütün kesimleri serbestçe dolaşması için büyük bir özgürlük tanımak bile, kurumun yapısında temelden bir değişiklik yaratır. Böyle bir değişikliğin gerçekleştirilmesiyle kurumsal yaşamın tekdüzeliği giderilmiş olur: çok değişik yerlerdeki karşılaşmalar, hastaların, bu karşılaşmaların doğurduğu çatışmalara rağmen, en beklenmedik istekleri bile daha bir anlayışla karşılamalarını sağlar. Kurumda çalışan herkes, görevi ne olursa olsun, bir dereceye kadar psikoterapiye katkıda bulunur. Bu durum, olumlu bir sonuca varabilmek için, çok çeşitli toplu görüşmelerde yeniden ele alınması gereken sürekli ve pratik bir yetiştirme sistemi yaratır: bir yandan bireysel ve toplu çözümleme «denetimler»i, öte yandan toplantılar, atelyeler, kulüpler gibi daha oturmuş yapılar bu sistemin öğeleridir. Sistemdeki yapılar, özellikle ruh hastalarının birtakım ilişki aracılarına kısmî aktarmalarla yönelmelerini sağlamak gerçekten çok gereklidir. İlişki aracıları denilince, toplu yaşamda paylaşılan sorumluluklar (satış yerleri, temsil ve gösteriler, yönetimsel işler v.d.) anlaşılır; bu sorumluluklar birbirini tamamlayan karşılıklı ilişkilerle bir çeşit bütünleşmeyi ve bağlılığı sağlar: yapılan şey, yapan istesin istemesin bir başkasını ilgilendirir.

Bu da günlük yaşantıyı çeşitlendirerek başkasının varlığını kabul etmenin yoludur. Ruhsal ayrışmayı tedavi etmenin zorunlu koşulu da zaten budur.

Böyle bir tedavinin maddesel koşulları hâlâ çok çelişkilidir: bir «akıl hastası»nı tedaviye kalkışan kişi, bilerek ya da bilmeyerek, hastayı başkalarından ayrı bir kişi olarak gördüğünü ortaya koymuş olur. Bir bilim olarak psikiyatri, bir baskı tekniği gibi donup kalmamak için kendi özeleştirisini yapmaktan bir an bile geri kalmamalıdır. Kurumsal psikoterapi, başlıca özelliklerinden biri psikiyatrinin sürekli çözümlenmesi olan bir praksis sayılabilir. (L)

***KUSNIEWICZ** (Andrzej), polonyalı yazar. — Son olarak yeni anlatılarını yayımladı: «*İki Sicilya kralı*» (1970), «*Bölgeler*» (1971). [L]

***KUŞADASI,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 15 936 nüf., ilçe merkezi 10 254 nüf. (1975); 8 köy (1970). Tusan oteli, moteller, kervansaray ve Yavansu mokampları, Aslanburnu, Kuştur ve Güzelçamlı tatil köyleri gibi tesislerin tamamlanmasıyla turizm yönünden Türkiye'nin en gelişkin ilçesi haline geldi. Tesislerde mevcut yatak sayısı bakımından büyük turistik merkezlerin önüne geçti. (M)

***KUŞAK** i. — Bazı tekniklerde, o tekniğe özgü aygıt, donanım ve kavramların gelişmesini belirleyen evre, bir teknik gelişmenin düzeyi; bu gelişim evrelerinden birine ait olan, o evrede yapılmış aygıtların tümü: *Bilgisayarların dördüncü kuşağı. İkinci kuşaktan nükleer reaktörler.*

— Bilişim. *Bilgisayar kuşağı*, bilgisayarların, birbiriyle çağdaş ya da bağdaşık olan teknoloji ailelerinin tümü. Bk. ANSİKL.

Kuşadası'nda Tusan oteli ve turistik tesisleri

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

KUVEYT

emîr Sabah el-Salim el-Sabah

— ANSİKL. Bilişim. *Bilgisayar kuşakları'*-nın birbirini izleyişi, teknolojinin evriminde ve bilgisayarların kullanımındaki büyük dönemlerin bir şemasını verir. Teknolojik açıdan, bilgisayarların tarihöncesi rölelerin ve elektromekanik düzeneklerin kullanıldığı devredir; elektronik lambaların bulunmasıyla başlayan ilk kuşak (1946-1957), lambalı bilgisayarlar ya da hesap makineleri kuşağıdır; transistorların kullanılmasıyla ikinci kuşak (1955-1967) başlar. Üçüncü kuşakta (1964'ten bu yana) az bütünleşik bileşik devreler kullanılır. Dördüncü kuşak (1971'den sonra) ise ileri bütünleşik bileşik devreler (MSİ, LSİ) kuşağıdır. Kuşakların bu teknolojik sıralanışına paralel olarak, mantıksal işlemlerde ve bilgisayar işletme kavramalarında da bir evrim göze çarpar. Birinci kuşak, programlamada makine dilinin kullanıldığı, altprogram, çeviriciler ve simgesel makine dili kavramlarının doğduğu dönemdir; simgesel dillerin ilk tutukluğu da bu döneme rastlar. Yönetim bilgisayarlarıyla bilimsel bilgisayar ailelerini birbirinden ayırt eden ikinci kuşak, simgesel dillerin büyük gelişimine tanık olur: fortran dili, cobol dili v.d. Üçüncü kuşak, değişik biçimlerini aynı bilgisayar mimarîsi içinde birleştirir; kaynakların sistem tarafından yönetimi daha kusursuzdur, çok programlı yönetim düzeni de bu kusursuz yönetime katkıda bulunur. Bu kavramları daha da geliştiren dördüncü kuşakla birlikte uzaktan işlem yapma, makinelerin paylaşılması ve bilgisayar ağlarının olanakları iyice artar; karmaşık uygulamaların hazır programları ve veri bankaları bu dönemde kurulmuştur. (L)

Kuş Cenneti, Manyas gölü kenarında, Sığırcıatik köyü çevresinde millî park. Yarı bataklık bir bölgede binden fazla yaşlı söğütten oluşan bir ormanda ve sazlıkta, 250'-yi aşkın türde binlerce kuş yaşar. Bunlardan gri balıkçıl, beyaz balıkçıl, ishak kuşu, kaşıkçıl, çeltik kargası v.d. türler dünyada soyu azalmış kuşlardır. Burada yaşayan kuşların bir kısmı kışın sıcak ülkelere göç eder. Buna karşılık Avrupa'dan da bazı kuşlar göçmen olarak bu bölgeye gelir.

Kuş Cenneti'ni ilk ortaya çıkaran ve dikkatleri buraya çeken alman hidrobiyoloji profesörü Curt Kosswig* (*Ek*) oldu (1938). Kosswig balık avlamak için gittiği Manyas gölünde binlerce kuşun söğüt ormanını âdeta aralarında paylaşarak, hattâ geliş zamanlarına göre yuva düzeyleri bakımından dahi mahalleleştirerek birarada, güvenlik içinde yaşadıklarını görünce dünyada bunun bir benzerinin daha bulunmadığını ilgili bilim adamlarına duyurdu. İncelemelerinin daha başında, baharda söğütlerin altındaki suyun yükselmesi sonucu kuşların öbür canlıların tehdidinden kurtulduklarını ortaya çıkardı. Çeşitli yayınlardan sonra ve bilim adamlarıyla turistlerin bölgeye gösterdikleri ilgi üzerine Kuş Cenneti millî park sayıldı ve bölgede tam bir av denetimi kuruldu. Bu arada, yaşlı söğüt ağaçlarının zamanla devrilmeğe mahkûm olduğu, bunun da kuşların göçüne yol açabileceği dikkate alınarak çok sayıda yeni söğüt fidanı dikildi ve bunların dallarına sunî yuvalar yapılarak kuşların buralara alıştırılması için çalışıldı. Uluslararası Dünya Yaban Hayatını Koruma vakfı 1975'te Kuş Cenneti'ni Avrupa'nın korunması gerekli yerleri arasına aldı. Aynı amaçla Türkiye'de Nejat F. Eczacıbaşı'nın başkanlığında kurulan ve uluslararası kuruluşun da üyesi olan Türkiye'de Doğayı Koruma vakfı, Kuş Cenneti'ni korumayı ve zenginleştirmeyi ilk hedefleri arasına aldı. Vakıf, Kuş Cenneti'nin karşısına düşen ve ikinci bir kuş cenneti olma niteliğinde görünen *Kabakadası* söğütlüğünün korunması ve çevredeki ağaçlıkların kamulaştırılarak koruma altına alınması için bir proje hazırladı. (M)

***KUŞSARAYI,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili, Baskil ilçesi) bucak. — 9 041 nüf., bucak merkezi 228 nüf., 23 köy (1970). [M]

KUT (Halil) [Halil Paşa denir], türk askeri ve siyaset adamı (İstanbul 1882 - ay.y. 1957). Enver Paşa'nın, kendisinden iki yaş küçük amcası olan Halil, Harp okulunu, daha sonra da Harp akademisini bitirdi (1904). Siyasetle yakından ilgilenerek İttihat ve Terakki'nin ilk faal elemanları arasında yer aldı. Balkanlar'da karışıklıkların sürdüğü dönemde Makedonya kesiminde çete savaşlarına katıldı; İran'a giden özel görev birliğinde yer aldı. İttihat ve Terakki'nin işbaşına gelişinde, koruyucusu olarak Enver Paşa'nın yakınında kaldı. Birinci Dünya savaşında çeşitli cephelerde bulundu ve savaşın son yılında 3. ve 6. ordulardan oluşan Ordular grubuna komuta etti. Bu görevi sırasında Kut'ül-Amare savaşlarında büyük yararlık gösterdi. Savaş sonunda İstanbul'a döndü ve Millî Mücadele'ye katılma isteği ilgiyle karşılanmayınca yurt dışına gitti; ancak 1940'tan sonra Türkiye'ye döndü ve İstanbul'a yerleşti. (M)

***KUTU** i. — Havc. *Kara kutu,* bir kaza anında taşıtın içinde bulunduğu koşulları anlamak için uçakların pilot mahalline yerleştirilen kaydedici aygıt.

— Leng. *Hockett kutusu,* tümce çözümlemesinde görülen oluşturucuların grafik olarak gösterilmesi. (Biçimbirimlerden hareket edilerek, tümceye ulaşıncaya kadar ortaya çıkan ve bir bütün oluşturan terimler art arda biraraya getirilir.)

— Nükl. *Eldiven kutusu,* üzerinde el girecek kadar delikler bulunan ve hiç sızdırmayacak şekilde bu deliklere sımsıkı tutturulmuş eldivenler yardımıyla radyoaktif maddelerin işlenmesinde kullanılan kapalı kutu.

— Oto. *Kara kutu,* sürücünün kaç saat araba kullandığını ve taşıtın hızını denetlemek için ağır kamyonlara yerleştirilen aygıt. (L)

***KUTUP** i. — İkt. *Büyüme kutbu,* iktisadî ve coğrafî bir alandaki bütün iktisadî etkinlikleri canlandırıcı bir rol oynayan, öncü niteliğindeki iktisadî birimlerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Magnetik. *Kutup ışığı.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. Önce F. Perroux'nun ortaya attığı kutuplaşma kuramı daha sonraları A. O. Hirschman ve J. H. Paelinck gibi iktisatçılar tarafından geliştirildi ve Liège'den (Belçika) Minas Gerais'e (Brezilya) kadar çok çeşitli bölgelerin incelenmesinde uygulandı. Kutuplaşma olayının ve sonuçlarının incelenmesinde çeşitli çözümleme yöntemlerine başvurulur: sanayilerarası mübadele çözümlemesi; sanayi etkinliklerini o bölgeye çeken ve çevrede yeni sanayi etkinliklerinin doğmasına neden olan ticarî örnekler; nihayet, *büyüme kutupları'*-nın doğuşunu, etkilerinin yayılış biçimini, özellikle sanayiye getirdikleri yenilikleri, kutuplar, üretim birimleri ya da uydu sanayiler üzerindeki toplaşma etkilerini gösteren örneklerle açıklığa kavuşturulan dinamik kutuplaşma süreci.

— Magnetik. *Kutup ışığı.* Bütün yukarı atmosfer olayları içinde özellikle kutup ışığına, daha genel bir deyişle ışık olaylarının tümüne gittikçe artan bir ilgi duyuluyor. Bu ilginin başlıca nedeni, her ne kadar birbirine bağlı gibi gözükse de aslında apayrı olan iki noktada toplanır: bir yandan, elektrik yüklü taneciklerin hızlanmasına yol açtığı sanılan, bu elektrik yüklü taneciklerin de yukarı atmosferin çeşitli bileşenleriyle etkileşerek doğrudan doğruya bu ışık olayını yarattığı tahmin edilen birincil magnetosfer olayını anlayabilme çabası ağır basar. Bu birincil olay aynı zamanda magnetik tedirginliklerin, özellikle çoğu zaman kutup ışıklarıyla birarada görülen *magnetik pencere*'lerin de nedeni olabilir.

Öte yandan, doğrudan doğruya kutup ışığını derinlemesine inceleyerek, bu ışığın tayf bileşimini açıklamağa yarayan mekanizmaları, kutup ışığına yol açan tanecik sağanaklarının bileşimi (yapısı ve enerjisi yönünden) üstüne bize bilgi verebilecek mekanizmaları gün ışığına çıkarmak gerekir. Yukarıda belirttiğimiz bu iki amaca, aralarındaki sıkı kuramsal bağlara rağmen, birbirinden oldukça değişik deneylerle varılabilir: magnetosferdeki süreçler, hem yerden (magnetik gözlemevleri), hem de uydulardan yapılan gözlemlerle daha çok magnetik ve elektrik etkileri açısından incelenir; son evre ise (asıl kutup ışığı) eskiden olduğu gibi yerden ya da havadan (uçaklardan, füzelerden, uydulardan) yapılacak optik gözlemlerle incelenecektir; ayrıca bu gözlemler çoğu zaman radyoelektrik gözlemlerle, radarla ve olanak varsa kutup ışığındaki elektrik alanlarını ölçerek daha da sağlamlaştırılır.

Birincil magnetosfer olayı

Hareket noktamız, kutup ışıklarıyla çeşitli jeomagnetik tedirginliklerin birbirine bağlı olması ve hep birlikte gerçekleşmesidir; bu jeomagnetik tedirginlikler az çok değişik olmalarına rağmen, genel olarak «kutup ışığı pencereleri», «alt kutup fırtınaları», «alt magnetosfer fırtınaları» v.b. diye adlandırdığımız olayları ve aynı zamanda evrensel büyük magnetik fırtınaların özellikle etkin olan bazı evrelerini kapsar. Böylece bir birincil olay araştırmasına girişmek, «alt fırtınaların» kökenini araştırmak demektir. Fakat şunu da belirtelim ki, sözünü ettiğimiz iki olayın birbirine bağlılığının ille de aynı coğrafî yerde doğrulanması zorunlu değildir; çünkü, «kutup ışığı pencereleri»nin en belirgin örneği, kutup ışığıyla aynı coğrafî yere düştüğü zaman bir «alt fırtına»nın özellikle karmaşık yapısını belirleyenidir. Daha genel bir örneği ele alırsak diyebiliriz ki, kutup ışığının görülebildiği bölgede gözlenebilen jeomagnetik tedirginlik çok daha az belirgindir; fakat iki olay birbiriyle eşmerkezli olmadığı için, «alt fırtınanın» kutup bölgesinin herhangi bir bölgesinde aynı anda bulunduğu düşünülebilir.

Ne olursa olsun, alt fırtınaların ortak kökenini gece magnetosferinin daha az kararlı bölgelerinden birinde, yani plazmasferle (magnetosferin Yer ile birlikte dönen parçası) magnetosfer kuyruğu (yaklaşık olarak Güneş-Yer eksenine paralel sabit bir yöndedir) arasında bağlantının gerçekleştiği yerde aramak gerekir. Bu bağlantı, bir kararsızlığa yol açan bir burulmaya neden olur. Bu kararsızlık da, anlaşıldığına göre, plazmanın özellikle elektronların yoğunlaşmalarındaki kesiklikler şeklinde ortaya çıkar; çok dar sınırlı (bazen on kilometrenin birkaç katı kadar), büyük bir olasılıkla hareketli ya da kısa süreli olan bu yoğunlaşmaların yörüngesi o bölgeden geçen yapay uydularca kaydedilmiştir. Bu kadar kaçıcı, hızla olup biten olaylar üstüne sadece uydulardan yapılan ölçümlerle elde edilen bölük pörçük verilerle kesin bir fikir edinmenin ne kadar güç olduğu ortadadır. Bununla birlikte, paralel düşmeyecek biçimde uzatılmış (magnetosfer kuyruğu oluşturmak için) kuvvet çizgisi tüplerinin, kuyruğun en uzaktaki parçalarına kısa devre yaptırarak ansızın birbiri üstüne kapanmalarına dayanan «kuvvet çizgileri birleşmesi» tipinde bir mekanizmayla, plazmanın bu kesikliklerinden ileri gelen olaylar açıklanabilir. İyonosfer, yukarı atmosfer ve Yer düzeyinde gözlenmemiş olaylarla ilgili tutarlı bir kuramda, böyle bir birleşme mekanizmasına yer vermek istediğimiz zaman karşımıza çıkan güçlüklerden biri (henüz çözülmemiş), bu tedirginliklerin kendilerine neden olarak gösterilen magnetosfer olaylarından bazen on dakika kadar önce başlamasıdır. İşte bu nokta, magnetosfer olaylarını ve bu olayların iyonosferle etkileşmesini bir bütün olarak kavramamızda karşımıza çıkan temel güçlüklerden biridir: bağlantıların, bazen tam kilitlenmelere, bazen de neden ile sonucu birbirinden ayırt etmemizi engelleyen kararsızlıklara meydan veren etki ve tepki mekanizmalarının karmaşıklığı. Ne olursa olsun, magnetosfer kararsızlıklarıyla iyonosfer arasındaki bağlantı, az ya da çok bağlantılı birçok süreçte meydana gelir: «yeniden birleşmiş» kuvvet çizgileri boyunca, özellikle kutup ışığı bölgesi denilen bölgelerde Yer'e ulaşan enine Alfven dalgaları (magnetodinamik); kuvvet çizgilerine dik olarak yayılan ve böylece daha alçak yükseltili bölgelere doğrudan doğruya ulaşabilen boyuna Alfven dalgaları; özellikle kutup ve kutup ışığı iyonosferlerine ulaşan yüklü tanecik sağanakları (elektronlar ve protonlar). Bu karşılıklı bağlantı ve etkileşme mekanizmaları Yer'de gözlemlenebilir olaylarda aynı sonuçları doğurmayabildiği için, bu olayların, özellikle de magnetik ve kutup ışığı olaylarının çeşitli belirtilerinin coğrafî bakımdan çoğu zaman çakışması doğaldır. Bu belirtilerin ve zaman içindeki evrimlerinin yerden yapılan gözlemlerle dolaysız incelenmesi (iyonosfer, yukarı atmosfer) bu karmaşıklığın anlaşılmasında bir dereceye kadar yararlı olabilir. Daha önce şunu da belirtelim ki, yeryüzündeki büyük magnetik fırtınaların magnetosfer ve iyonosferle bağlantısı bir «lojisti-

Foto. Sipahioğlu (LAROUSSE)

ğe» göre olur; bu lojistik, her ne kadar bize aykırı geliyorsa da, tek tek ele alınan «alt fırtınaların» lojistiğinden çok daha basittir: magnetosferin sıkışma evresinden (Yer fırtınasının ilk evresi) sonra temel evre gelir (magnetik yatay bileşende *toplu* bir küçülme); bu temel evre boyunca, yoğun magnetik «kopmalar», alt fırtınalar ve kutup ışıkları ortaya çıkar. Bu son iki oluşum genellikle pozitif «kopmalarla», yani yatay bileşenin değerindeki anî yükselmelerle çakışır. Bu durumda, ilk sıkışma evresini, bütün magnetosferin (ve özellikle gece yanının) güneş plazması akınına uğradığı bir evre izler ve bu arada ekvator halkası (dönen ve Yer'den birkaç Yer yarıçapı uzaklıkta magnetosferde kısmen tutulu kalan yüklü tanecik akımları) diye bilinen etkiler güçlenir. Bu ekvator halkasının güçlenmesi daha önceki kararsızlık durumlarına götürür (kuyruğu oluşturan kuvvet tüplerinin uzaması ve bu kuvvet tüplerinde önemli bir magnetik enerji potansiyeli fazlasının depolanması); bu kararsızlıklar, enerji fazlasının anîden açığa çıkmasıyla alt fırtınaların ve kutup ışıklarının boşalımına neden olur. Son zamanlarda, asıl kutup ışığı diye bilinen elektron kutup ışıkları ile proton kutup ışıklarını birbirinden ayırt etmek gereği duyulmuştur. (L)

***KUVEYT** veya **KÜVEYT,** Batı Asya'da devlet, İran körfezi kıyısında. — 910 000 nüf. (1972). Nüfusun büyük kısmı göçmenlerden oluşur. Kuveyt hâlâ başlıca petrol üreticisi, özellikle de ihracatçısı (1973'te 138 Mt) devletlerden biridir. Rezervlerinin 9 000 Mt'u (dünya rezervlerinin onda biri) aştığı tahmin edilir; ayrıca 1 000 milyar m³'e yakın doğal gaz kaynağı vardır.

TARİH

İsrail-arap savaşından (1967) sonra, Kuveyt, Arapların savaş gücünü desteklemek için arap ülkelerine ve Filistin örgütlerine düzenli yardımlarda bulundu. 1970'ten ve Kahire ile Amman'ın Rogers planını kabul etmelerinden sonra, Kuveyt'in malî yardımı millî harcamalara indirgendi. 1970 eylülünde Ürdün'e yapılan bütün yardım kesildi.

Bağımsızlıktan beri ikinci defa yapılan ocak 1967 seçimlerinde, Kuveyt'li milliyetçiler arap milliyetçilerine karşı başarı gösterdiler. 1971 ocağındaki seçimlerde ise sol muhalefet gelişti ve bakanlıklarda büyük değişiklikler yapıldı; emîr Cabir el-Ahmed başbakanlıkta kaldı.

Kuveyt, okur-yazarlığı artırmak ve ülkenin petrol ile türevleri dışındaki gelir kaynaklarını çeşitlendirmek için büyük çaba gösterdi. Tarımı ve hayvancılığı geliştirmek için büyük sulama çabalarına girişildi. Ama emîrliğin yapısındaki hızlı değişmeler, ciddî sarsıntılar yarattı. Kuveyt nüfusunun yüzde 50'sinden çoğu yabancılardan (Filistinlilerin oranı yüksektir) oluştuğundan sosyal huzursuzluk büsbütün arttı.

Batı dünyasıyla ilişkileri iyi olan Kuveyt, S.S.C.B. ile de önemli bir kültür anlaşması imzaladı (1967). Önemli ticarî mübadeleler yaptığı Çin ile diplomatik ilişki kurdu (1971). Öte yandan, Irak ile ciddî bir sınır anlaşmazlığı sonunda (1973), 500 milyon dolarlık silâh satın almak için A.B.D. ile bir sözleşme yaptı. Kuveyt, ihtiyacından çok fazla olan dövizleri eritebilmek için 1972'de akaryakıt üretimini kısıtladı, iktisadın petrol dışındaki kesimlerini geliştirmeğe uğraştı ve arap ülkelerine malî yardımı artırdı. Dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) sırasında, Mısır ve Suriye ile öteki O.P.E.A.C. ülkelerini destekledi; üretimini kısıtlamağa ve bazı batı devletlerine petrol ambargosu koymağa karar verdi (ekim 1974). Bununla birlikte, A.B.D. ile ilişkileri hâlâ sıkıdır. 1974 martında Viyana konferansında Kuveyt, A.B.D.'ye uygulanan iktisadî ambargonun kaldırılmasını istedi. Dış ülkelerdeki yatırımlarını çoğalttı ve petrol kaynaklarının denetimini kendi eline aldı; 1974 ocağında Kuveyt Petrol şirketiyle yapılan sözleşme, Kuveyt'in şirketteki hissesini yüzde 60'a çıkardı. (L)

***KUYU** i. — ANSİKL. Petr. Son yıllarda *petrol kuyuları'nın* açılmasında kaydedilen en büyük gelişme yalnız kuyu derinlikleri- nin büyük ölçüde artması (bugün 10 000 m derinliğinde kuyular açılabiliyor) değil, özellikle denizde petrol kuyusu açmak için uygulanan off shore tekniklerinin günden güne ilerlemesidir. Deniz dibi yüzeyden ancak yüz metre kadar derinde olduğu zaman genellikle bir off shore platformu kullanılır; yedekte çekilerek istenilen yere getirildikten sonra cihaz ayaklarını dibe indirir ve deniz dibinden destek alarak deniz çalkantısının erişemeyeceği yere kadar yükselir. Yarı yarıya suya dalabilen ya da bütün gövdesi su içinde kalan platformların ayakları, istenildiği kadar su doldurularak platformun batma derinliğini ayarlamağa yarayan büyük sarnıçlar halindedir. 40 000 tonilatoya ulaşan bu cihazlardan bazıları gerçek bir yüzer ada büyüklüğünde ve en güçlü fırtınalarda 300 m su üstünde çalışabilecek yetenektedir; platformun palamarlarla bağlanması, bilgisayarla uzaktan kumanda edilen bir çıpa ve vinç sistemiyle sağlanır. Daha küçük, fakat tam bir hareket özerkliğine sahip olan kuyu açma gemileri, bir çalışma yerinden başka bir çalışma yerine ya da onarım için bir havuza doğru hızla yol alabilir. Gemide dengeleme sarnıçları ve ileriye ya da yana doğru itişi sağlayan belli sayıda pervane bulunur.

Karadaki vericilerden ya da seyir uydularından yayımlanan radyo dalgalarıyla, kuyu açılacak noktanın yeri birkaç yüz metrelik bir farkla saptanabilir. Yer tespitini daha büyük bir hassasiyetle yapabilmek, özellikle de delgi takımını değiştirirken ya da dipten karot çıkarırken delgi çubuğunun her kalkışından sonra kuyu deliğinin tam yerini yeniden bulabilmek için sesüstü dalgalarına başvurulur. Bunun için denizin dibine verici işaret şamandıraları yerleştirilir ve bu vericinin yayımladığı dalgalar, delgi âletinin ya da doğrudan doğruya delme kafasının altına yerleştirilmiş bir alıcı tarafından yakalanır.

Deniz altındaki bir petrol yatağının işletilmesi ortaya daha başka birtakım güçlükler ve sorunlar çıkarır. Su yüksekliğinin ortalama 75 m'yi geçmediği Kuzey Denizi'nde, dibe oturan ve ham petrol ayırıcılarını, gaz sıkıştırma istasyonlarını, depoları ve tanker yükleme merkezlerini taşıyan madenî iskelet halinde platformlar, hattâ betonarmeden yapay adalar kurma olanağı vardır. Dünyadaki petrol kuyusu açma ritmi bugün yılda 100 000 km düzeyindedir. (L)

***KUYUCAK,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 36 035 nüf., ilçe merkezi 6 036 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

***KUYUCAK,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 483 nüf., bucak merkezi 677 nüf., 16 köy (1970). [M]

***KUZEY DENİZİ.** — Kuzey Denizi'nin çanağı (kuzeyde Kaledonya, güneyde Hersinya dağoluş sürecinden kalma), tuz mantarlarının yükselmesiyle (tuz kubbeleri) yapı bozukluğuna uğramış çok kalın bir tortul

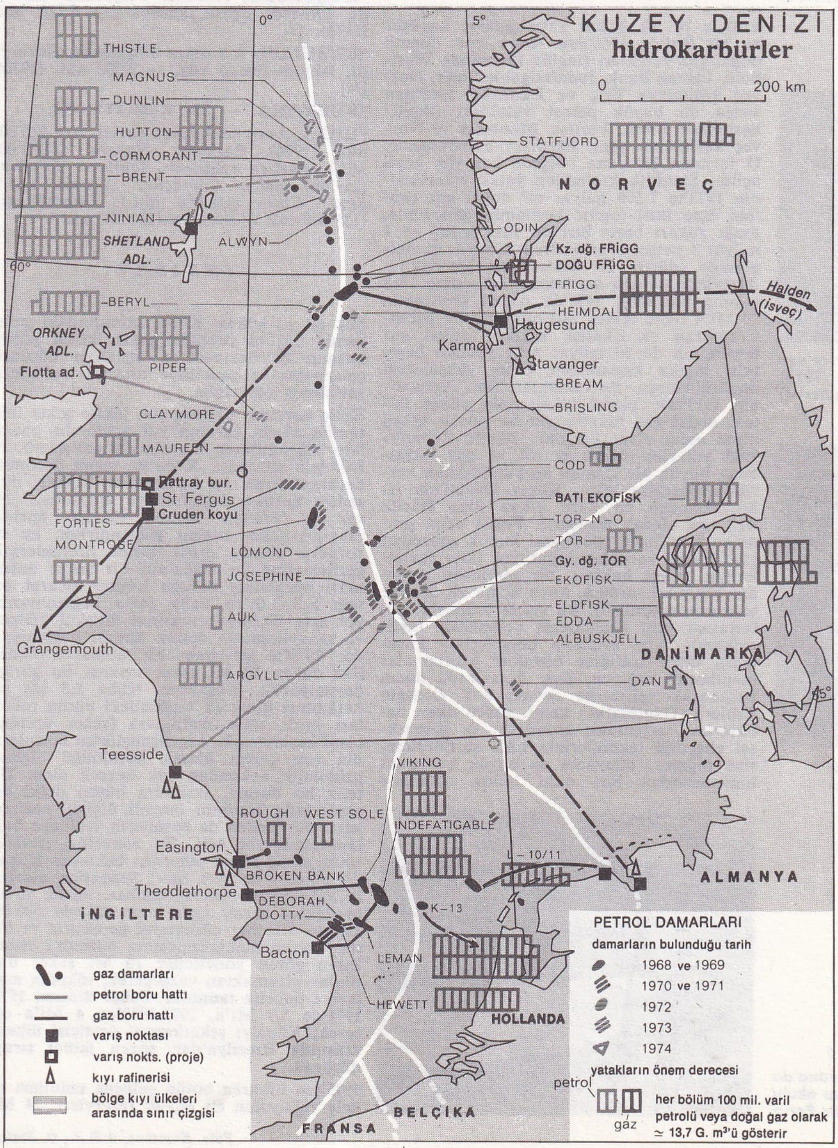

sovyet tuğamirali S. Sokolan ve Fidel Castro (tem.-ağus. 1969)

Aldita Guevara ve Raul Castro, nisan 1973'te Küba'da

Leonid Brejnev'in Küba'yı ziyareti (şubat 1974)

güzel sanatlar

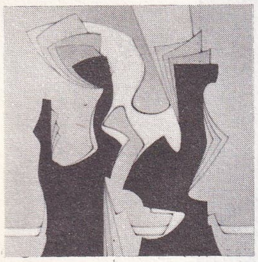

Joaquin Ferrer'den «İstek-heyecan» (1973) [Le Point Cardinal galerisi]

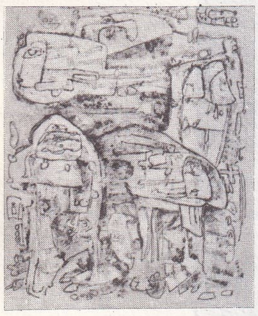

Gina Pellon'dan «Asılmış serçe»

örtüyle (6 ilâ 8 km kalınlığında) kaplıdır ve bu örtüde 1966'dan sonra çok önemli doğal gaz yatakları (ingiliz kesiminde West-Sole, Leman Bank, İndefatigable Bank, Norveç kesiminde Frig ve Ekofisk), 1969'dan sonra da büyük petrol yatakları (ingiliz kesiminde Brent, Forties, Montrose ve Norveç kesiminde gene Ekofisk) bulunmuştur. O tarihten bu yana bölgede beş yüz kuyu açıldı. Şimdilik keşfedilen yatak rezervlerinin 1973'te 1 500 milyar m^3 doğal gaz (bunun üçte ikisi ingiliz kesiminin güneyinde, aşağı yukarı beşte biri de Frig'dedir) ve 1 milyar t petrol (yarısı Brent-Cormoran bölgesinde, dörtte bir kadarı da Ekofisk'te) düzeyinde olduğu saptanmıştı. Üretime 1968 yılında başlandı. 1976'da petrol üretiminin 90 Mt'a (üçte ikisini eşit miktarlarda Brent-Cormoran ve Ekofisk sağlar), doğal gaz üretiminin de 60 milyar m^3'e (bunun beşte ikisi ingiliz kesiminden gelir) yükseleceği öngörülüyordu. Bu rakamlar, Batı Avrupa'nın 1973'teki petrol tüketiminin yüzde 15'ten, doğal gaz tüketiminin ise yüzde 45'ten biraz daha azını karşılar. Büyük Britanya 1985 yıllarına doğru petrol ve gaz ihtiyacının büyük bir kısmını bu yataklardan karşılayabileceğine göre, Kuzey Denizi'nin işletilmesinden en kârlı çıkan ülke Büyük Britanya olacak demektir. Fakat daha şimdiden yatakların işletilmesi hukuk açısından çok önemli sorunlar doğuruyor (kıyı devletlerinin mülkî hakları, bir meridyen sınırının çizilmesi, arama, kuyu açma ve işletme tesislerinin statüsü). Bu arada balıkçılık da, birtakım yeni güçlüklerin doğmasına (aşırı avlanma, bazı avlanma bölgelerinin kurulması, deniz trafiğine birtakım kısıtlamalar konulması) rağmen, bazı limanlarda önem kazanarak gelişmeğe devam etti. Örneğin Esbjerg (Danimarka) kenti, yavru ringa balıklarının avlanması sayesinde ve geleneksel elişçiliği tekniklerinin hâlâ sürdürülmesine rağmen, dünyanın en büyük balıkçılık limanlarından biri oldu (yılda ortalama

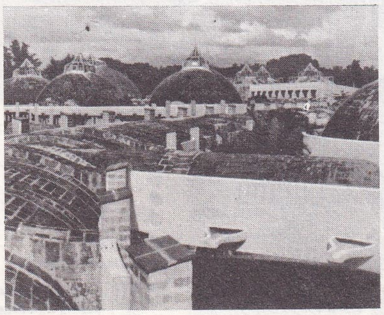

Havana'da Güzel Sanatlar okulu mimar Ricardo Porro

400 000 t). [L]

***KUZKAYA** veya **KUZYAKA,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili, Merkez ilçesi) bucak. — 13 408 nüf., bucak merkezi 274 nüf., 60 köy (1970). [M]

***KUZNETS** (Simon), rus asıllı amerikan iktisatçısı. — Çalışmaları uluslararası örgütlerin ortaya attığı ulusal muhasebe sistemlerinin temelini oluşturur. 1960 yılına doğru araştırmalarını iktisadî kalkınma konusunda sürdüren Kuznets bu konuda elli ülke üstüne yaptığı çözümlemelerden yararlandı. En önemli eseri *Economic Gronth of Nations*'dır (Uluslarin iktisadî büyümesi) [1971]. 1971'de Nobel İktisat ödülünü kazandı. (L)

***KUZNETSOV** (Nikolay Gerasimoviç), sovyet amirali. — (öl. 1974). [L]

***KUZU** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, erken kuzu kesiminin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin tartışma bir sonuca varılamadan sürdürüldü. Dolayısıyla kuzu kesiminde de herhangi bir gerileme olmadı ve 1970'te 3 milyon 514 686 (28 131 t et), 1971'de 3 milyon 222 793 (25 790 t et), 1972'de 3 milyon 307 079 (26 458 t et), 1973'te 3 milyon 248 745 (26 001 t et), 1974'te 3 milyon 724 040 (29 799 t et) kuzu kesildi. (M)

***KUZUCUBELEN,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Merkez ilçesi) bucak. — 8 564 nüf., bucak merkezi 464 nüf. (1970). [M]

***KUZUCULU,** Akdeniz bölgesinde (Hatay ili, Dörtyol ilçesi) kasaba. — 5 116 nüf. (1970). [M]

***KUZULUK,** Marmara bölgesinde (Sakarya ili, Akyazı ilçesi) köy. — 2 302 nüf. (1970). [M]

***KUZYAKA.** — Bk. KUZKAYA, *Ek.*

***KÜBA,** Antil adalarında devlet. — 8 920 000 nüf. (1970). Başkenti, *Havana* (1 008 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Santiago de Cuba* (259 000 nüf.), *Camaguey* (179 000 nüf.), *Santa Clara* (138 000 nüf.), *Guantanamo* (135 000 nüf.), *Holguin* (100 500 nüf.).

İKTİSAT

Son on yıl içinde, Küba iktisadındaki gelişmenin başlıca özelliği, genel iktisat politikasının belirlenmesinde birtakım düzensiz çalışmalar ve genellikle tutarsız tedbirlerle yetinilmiş olmasıdır.

Küba devrimi, başlangıçta, tektip şeker üretimine dönük tarımın yol açtığı dış pazarlara bağımlılıktan kurtulmağa çalışmıştı. A.B.D.'nin ablukası, Küba'yı, tarım üretimini çeşitlendirerek ve hızla sanayileşerek iktisadını kısmen değiştirmeğe zorlamıştı. Ne var ki, 1974'ten itibaren, üretime öncelik tanındı: şeker kesimi güçlendirildi, bu da zorunlu olarak öteki tarım üretimlerinin gerilemesine ve Küba'nın bir şeker anlaşması imzalamış olduğu başlıca ticaret ortağı S.S.C.B.'ye daha fazla bağlanmasına yol açtı. Tarım ihracatının iktisadî gelişme ve sanayileşmeye destek olması bekleniyordu. 1970'te devrimin bir numaralı hedefi ilân edilen 10 Mt şeker tasarısı bu görüşe dayanıyordu. Kuşkusuz, Küba 8,5 Mt şekerkamışı üreterek tarihindeki bütün rekorları kırdı, ama «zafra»nın (şeker üretimi) nispî başarısızlığı, azgelişmişlikten kurtulmanın son çaresi olarak görüldüğü ölçüde, psikolojik bakımdan çok önemli oldu. Üstelik bu durum, iktisadın bütün öteki kesimlerinde üretimin önemli ölçüde azalmasına, bu yüzden de besinlerin vesikaya bağlanmasına yol açtı. Bu sonuçlar, dövizlerinin yüzde 80'ini şekerden bekleyen Küba'da şekerin iktisadî nasıl pençesine aldığını ortaya koyar; ayrıca, «zafra», ancak 70 000 meslekten tarım işçisi olan ülkede 500 000 kişinin seferber edilmesini gerektirir ve bütün üretim mekanizmasının düzenini bozar. Bunu gören yöneticiler 10 Mt şeker üretimine ulaşmaktan vazgeçerek, tüketim mallarına öncelik tanıdılar. Şeker üretimi 1970-1971'de 5,9 Mt'a, 1971-1972'de 4 Mt'a düşerek, Küba'yı şekerkamışı üreticisi ülkeler arasında Brezilya'dan sonra ikinci sıraya düşürdü.

1975'ten itibaren bütün gelişme umutları nikele (dünyanın en büyük rezervleri, 24 Mt) bağlanmıştır. Bu ürün, A.B.D. ambargosuna rağmen dünyada geniş bir pazar bulabilir. Ne var ki, nikel ve bakır dışında Küba'nın ne hammaddesi vardır, ne de enerji kaynağı; iktisadı da yalnız tarıma dayanır. Oysa tarım üretiminin değeri 1962-1970 arasında yüzde 23 azaldı. Bununla birlikte bazı ayrıcalıklı kesimlerde inkâr edilmez gelişmeler görüldü: Latin Amerika'nın et ihracatçısı ülkeleri arasında Küba'yı Arjantin'den sonra ikinci sıraya yerleştiren sığır yetiştiriciliği (7 milyon baş); kahve üretimi (1967'de 30 000 tona karşılık 1970'te 100 000 ton); Küba'yı Latin Amerika'nın ambarı haline getiren pirinç üretimi (1971'de 780 000 ton).

Az ölçüdeki sanayileşme hâlâ tarım üretimine bağımlıdır. İktisadî durumun kötüleşmesi, yöneticilere göre, emekçilerin devrim sorumluluklarını yeterince paylaşmamalarıdır; bu da ancak sendikaların demokratlaştırılmasıyla giderilebilir.

TARİH

1968'den bu yana, Küba siyasetinin başlıca özelliği, gerek içte, gerek dışta, isteklerini eldeki olanaklara göre sınırlamak kaygısıdır.

● *İç siyaset.* Küba hükûmeti 1968 mayısında bütün özel ticareti devletleştirdi ve kadınların ağır işlerden muaf tutulmasına karar verdi. Ayrıca, yüz binlerce şehirli, memur ve müstahdem, tarım çalışmalarına katılmağa zorlandı. Bununla birlikte, ülkenin tek tarımı olan şekerkamışı yetiştiriciliğinde büyük bir gerileme oldu.

1970'te Fidel Castro, «zafra» başarısızlığından kendinin de sorumlu olduğunu kabul etti.

Şekerin vesikaya bağlanması ve devrimin yıldönümünü kutlama tatilinin yerini bir «millî çalışma günü»nün alması gibi tedbirlere başvuruldu. Bunu, hükûmet bir zorlama siyasetine girişti: 1 eylül 1969'da, bir yasa ile, ülkedeki bütün emekçilerin bir «işgücü denetleme kartı» taşıması zorunlu kılınmıştı. Bu yasa, 16 mayıs 1971'de çıkarılan ve tembel işçilerin «yeniden eğitme merkezlerine» gönderilerek cezalandırılmasını öngören «tembelliğe karşı yasa» ile pekiştirildi.

Hükûmet, sıkıntıların üstesinden gelebilmek için, tüketim mallarının üretim ve dağıtımını halkın denetlemesini önerdi; işletmelerin yönetimine sendika ve Küba Komünist partisi üyesi işçiler de katılacaklardı. İktisadî alandaki bu otoriter siyaset, düşünce alanına da uyguland: «Yankee propagandasının etkisi altında» yaşamakla suçlanan hippi, beatnik gibi «antisosyal öğeler»in kovuşturulması, okullarda zorunlu askerî talim, alkollü içkilerin, piyangoların v.b. yasaklanması.

Yavaş yavaş, rejimin hoşgörülü havası, yeni aydınların ve rejimden yana olmayanların baskı altına alınmasına bıraktı: istihbaratın askerlerin eline verilmesi, aykırı görüşlü aydınlarla mücadele, bazı eserlerin yasaklanması. Bu baskılar, bazı kimselerin A.B.D.'ye göçmesine yol açtı.

Bununla birlikte, Fidel Castro 1973 kasımında siyasal hayatın özgürleştirileceğini bildirdi ve iktisat alanında devrimci sürecin frenlenmesi gerektiğini doğruladı.

Eski Portekiz sömürgesi Angola'nın bağımsızlığına kavuşmasından sonra ülkedeki kurtuluş örgütleri arasında başgösteren çarpışmalarda solcu MPLA'yı (Angola Halk Kurtuluş hareketi) silâhlı kuvvet gönderecek destekleme si 1976'da A.B.D.'nin sert tepkisine, hattâ tehditlerine yol açtı.

● *S.S.C.B. ile ittifak.* A.B.D.'nin başlattığı ve Küba'nın 1971'de İspanya ile ilişkisini kesmesiyle ağırlaşan iktisadî abluka S.S.C.B.'nin yardımını vazgeçilmez hale getirdi; gerçekten S.S.C.B. adanın başlıca şeker alıcısıdır ve Küba-S.S.C.B. mübadelesi 1967-1971 arasında yüzde 60 artmıştır. Bu yüzden, Fidel Castro 1968 ağustosunda, S.S.C.B.'nin Çekoslovakya'ya müdahalesini, ölçülü bir biçimde de olsa destekledi. 1969 martında Küba Komünist partisi temsilcisi Moskova konferansında, S.S.C.B.'yi her yönden desteklediklerini bildirdi. 1972 yazı

Foto. Keystone, A.F.P., G. Pellon (2), J. Dubout, Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

başında, Fidel Castro S.S.C.B.'ye gitti ve Comecon'a (Sosyalist Ülkeler İktisadî Yardımlaşma konseyi) tam üye olarak katıldı. Bunun yanı sıra, öbür komünist ülkelerle işbirliği siyasetine gidildi: Güney Vietnam Halk Kurtuluş cephesine bir elçi gönderilmesi (haziran 1969); Küba'da çelik üretimi için yüksek fırınlar kurulmasını öngören Kuzey Kore ile (eylül 1969) ve Çin ile (mart 1973) ticaret anlaşmaları.

● *A.B.D. ile ilişkiler.* Komünist ülkelere bu açılmanın yanı sıra, A.B.D. ile ilişkilerde de bir yumuşama görüldü.

Yaklaşma, A.B.D. dışişleri bakanlığı senato komitesinin, Küba ile ilişkilerin normale dönmesini dilemesinden (temmuz 1971) sonra başladı. 1973 şubatında, A.B.D. ile Küba, hava ve deniz korsanlığı konusunda her iki ülkeden uçak ve gemi kaçıranların iade edilmesini öngören bir anlaşma imzaladı.

● *Küba ve öteki Latin Amerika ülkeleri.* Fidel Castro'nun dış siyasetindeki en büyük değişiklikler Latin Amerika'da oldu. Küba, 1969'dan sonra, Güney Amerika kıtasında silâhlı mücadeleyi kışkırtma siyasetinden vazgeçmişti. Bu yüzden, Caracas, Mexico ya da Santiago'da (Şili), Küba ile kıta arasında, 1964'te bozulan ilişkilerin yeniden kurulmasından söz edilmeğe başladı. 1970'te Allende Şili'siyle bir kültür anlaşması imzalandı ve F. Castro kasım ayında bu ülkeyi ziyaret etti.

1972'de Peru ile Antil denizindeki birçok devlet, Küba ile diplomatik ilişkilerini tekrar kurmağa karar verdiler; Küba, Arjantin (1973), Venezuela (1974) ve Kolombiya (1975) ile yeniden ilişki kurdu. Şili'de 1973 eylülünde iktidarı ele alan cunta Küba ile ilişkilerini kesti.

● *Küba ve İspanya.* Karşılıklı olarak birbirine elçi göndermenin yanı sıra İspanya ile aralık 1974'te bir ticarî anlaşma imzalandı.

EDEBİYAT

Castro devriminin başarıya ulaşmasından sonra Küba edebiyatı iki ayrı akıma bölündü: Küba sınırları içinde görülen ve rejim yanlısı devrim edebiyatı ile sürgün edebiyatı. İkinci akım, devrimden sonra dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış ve sanatın siyasal denetiminden uzak kalmasını savunan Eugenio Florit, Gaston Baquero, Rafael Estenger, Dulce Maria Loynaz, Mercedes Garcia Tudure gibi sanatçılarla toplumsal devrime katılmış ama anlatım özgürlüğü kısıtlamalarına karşı çıkan Guillermo Cabrera* İnfante (*Ek*) gibi sanatçılar. Bununla birlikte, Roberto Fernandez Retamar'ı (*Caliban Cannibale*, 1973) örnek alan birçok sanatçı yeni siyasal ve iktisadî koşullardan hareket ederek özgün bir kültür tanımına ulaşmağa çalışmaktadır. Bu arada, Cintio Vitier, Fayad Jamis, Octavio Smith ve José Lezama Lima (*«Cennet»*, 1966; *La cantidad hechizada*, 1970) gibi yazarlar şiir, roman ve deneme alanlarında yapıtlar vermeyi sürdürürken yeni sanatçılar da seslerini duyurmaktadır: şiirde Eliseo Diego (doğ. 1920), Roberto Friol (doğ. 1928), José Martinez Matos (doğ. 1930), Félix Contreras (doğ. 1932), Nancy Morejon (doğ. 1944); romanda Gustavo Eguren (doğ. 1925), Antonio Benitez Rojo (doğ. 1931), Reynaldo Gonzalez (doğ. 1940), Miguel Barnet (doğ. 1940), Reinaldo Arenas (doğ. 1943); tiyatroda Anton Arrufat (doğ. 1935).

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarî.* Küba mimarîsi devrimden bu yana önemli değişiklikler geçirdi. O döneme ait ilk binalar Ricardo Porro, Vittorio Garatti ve Roberto Gottardi'nin Havana'da yaptıkları sanat okullarıdır. Pembe tuğladan yapılan bu dairesel yapılar «yeni anlatımcı» üslûptaki kubbeleriyle ülkenin sosyoekonomik gerçeklerine aykırı düşecek kadar gösterişlidir. Son yıllarda Küba'da yapılan binalar genellikle prefabrikedir. Birimleri geometrikleştirme çabasında olan kübalı mimarlar doğal çevreye uyabilecek nitelikte binalar yaparlar. José Fernandez yönetiminde ve Humberto Alonso, M. A. Rubio et Josefina Montalvan'ın biraraya gelerek yaptıkları José Antonio Echeverra üniversite sitesi tamamıyla prefabrike öğelerden oluşan evrimci bir mimarî örneğidir. Prefabrike yapılar inşa eden Fernando Salinas tekdüzelikten kaçınmış ve bina cephelerine estetik tutkusunu yansıtmayı başarmıştır (Manicaragua konutlar bütünü, Havana Mimarlık okulu). Küba mimarîsine önemli katkısı olan sanatçılardan biri de Vittorio Garatti'dir (Uluslararası Montreal sergisindeki Küba pavyonu).

● *Resim, heykel ve afiş.* Küba'da batı anlayışında plastik sanat ürünlerine oldukça geç bir dönemde rastlanır; XX. yy. başlarında Victor Manuel (1896-1969) Ressam ve Heykelciler topluluğunun kurulmasını sağladı (1910). İlk kuşak Paris okulunun ve Meksika «duvarcılık akımı»nın etkisinde kaldı: Eduardo Abela (1891-1965) kır sahnelerini, Marcelo Pogolotti (doğ. 1902) şehir hayatından görüntüleri anlatımcı bir üslûpla işlediler; Amelia Pelaez (1897-1968) ise ülkeye kübizmi getirdi. 1937'de Resim ve Heykelcilik okulunun yöneticisi olan Eduardo Abela ayrıca çağdaş plastik sanat akımlarının ülkeye girmesine yardımcı oldu ve soyut çalışan ressam Mariano (doğ. 1912), René Portocarrero (doğ. 1912) gibi sanatçıların okulunda ders vermesini sağladı. Bu arada Küba'da biri soyut, öteki gerçeküstücü olmak üzere iki büyük eğilim belirdi. Soyut doğrultuyu daha çok Hugo Consuegra (doğ. 1929), Guido Llinas (doğ. 1930), Agustin Fernandez (doğ. 1928), Fayad Jamiz (doğ. 1930) gibi enformel çalışan sanatçılarla, Luis Martinez Pedro (doğ. 1910) ve José Mijares (doğ. 1920) gibi yeni biçimcilikten etkilenen soyut sanatçılar benimsedi. Wilfredo Lam*, Servando Cabrera (doğ. 1932) ve Jorge Camacho* (*Ek*) ise «tropikal» bir taşkınlığa yer veren gerçeküstücü bir çizgide ilerlediler. Mario Carreno (doğ. 1913), Cundo Bermidez (doğ. 1914), Gina Pellon (doğ. 1926), Juaquin Ferrer de (doğ. 1929) Klee'ye yakın simgesel ve fıkra havasında yarı soyut bir akıma katıldılar. Heykelcilik alanında Agustin Cardenas* (*Ek*) kendi doğrultusunda ilerledi.

Afişçilik, 1962'de Deneysel Grafikçilik atelyesinin kurulmasıyla önem kazandı. Polonya afiş sanatından esinlenen sanatçılar 1966'dan sonra özgür bir anlatım biçimine ulaştılar. Renkli çalışan kübalı afiş sanatçıları grafik düşüncesini ve simgeler dizgisini yenilediler; Raul Martinez devrimci kahraman imgesine bir şiirsellik kattı, Alfredo Rostgaard yeniden afiş simgeleri yarattı. Faustino Perez, Ernesto Padron ve José Papiol görüntü, simge ve grafik öğelerini kusursuz bir biçimde biraraya getirdiler. Küba afiş sanatına katkıda bulunan kişiler arasında Rene Azcuy, Felix Beltran, Jesus Forjans Olivio Martinez ve Humberto Trujillo'yu saymak gerekir. (LM)

***KÜCHLER** (Georg VON), alman mareşali. — (öl. Garmisch-Partenkirchen 1968). [L]

***KÜÇÜK** (Fazıl), kıbrıslı türk siyaset adamı, doktor; Kıbrıs türk cumhurbaşkanı yardımcısı. — Kıbrıs Geçici Türk yönetimi başkanlığı, Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesinden sonra (1974) sona erdi. Adada Kıbrıs* (*Ek*) Federe Türk devleti kurulunca bunun başına Rauf Denktaş'ın getirilmesiyle Küçük'ün herhangi bir görevi kalmamış oldu. Çünkü, bu tarihten başlayarak Türkiye ve kıbrıslı türkler Kıbrıs cumhuriyetinin ortadan kalkmış olduğunu kabul ediyordu. Buna karşı çıkan rum yönetimi ise Küçük'ün cumhurbaşkanlığı yardımcılığını söz konusu etmez olmuştu. (M)

Küçük Sahne, İstanbul'da, Atlas sineması (Beyoğlu) üstünde, Muhsin Ertuğrul tarafından kurulmuş tiyatro (kuruluşu 1951). Yapı ve Kredi bankasının desteğiyle kurulan tiyatronun kadrosunu o tarihte Devlet tiyatrosundan ayrılan Nevin Akkaya, Sadri Alışık, Heyecan Başaran, Uğur Başaran, Mehmet Ali Ermiş, Şükran Güngör, Agâh Hün, Cahit Irgat, Çolpan İlhan, Asuman Korad, Mücap Ofluoğlu, Lâle Oraloğlu, Münir Özkul v.b. sanatçılar oluşturdu. Tiyatro, burada sahneye konan *Fareler ve insanlar* (J. Steinbeck) adlı eserle geniş ilgi topladı ve daha sonra sahnelenen *Yarış* (J. C. Holm - G. Abbot), *Kanlı düğün* (Federico Garcia Lorca), *Karakolda* (Sidney Kingsley), *Siyah-beyaz* (Vedat Nedim Tör), *Aşağıdan yukarı* (Vedat Nedim Tör) v.d. eserlerle aynı ilgiyi sürdürdü (1951-1952). Ancak, 1956-1957 döneminde Muhsin Ertuğrul'un tiyatronun başından ayrılması, Yapı ve Kredi bankasının desteğinin de sona ermesi tiyatronun yeni gruplar arasında sık sık eldeğiştirmesine yol açtı, bunun sonucu olarak vakit vakit ad da değiştirdi ve 1975'te kapandı. (M)

***KÜÇÜKBAHÇE,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Karaburun ilçesi) bucak. — 1 112 nüf., bucak merkezi 590 nüf., 3 köy (1970). [M]

KÜÇÜKBAKIRCI (Erol), türk bisikletçisi (Konya 1952). Türkiye pist şampiyonluğunu kazandı (1971). 1973'te Balkan birincisi oldu; 19 kere millî formayı giydi. (M)

***KÜÇÜKÇEKMECE,** Marmara bölgesinde (Çatalca yöresi, İstanbul ili, Bakırköy ilçesi, Yeşilköy bucağı [şimdi Merkez bucağında]) banliyö şehri. — 43 385 nüf. (1970). [M]

***KÜÇÜKDERE,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili, Sürmene ilçesi) bucak. — 10 439 nüf., bucak merkezi 1 335 nüf., 11 köy (1970). [M]

***KÜÇÜKKÖY,** İstanbul şehrinin kuzeybatısında, Gaziosmanpaşa ilçesi içinde banliyö semti. — 30 293 nüf. (1970). [M]

***KÜÇÜKKUYU,** Çanakkale ilinde (Ege bölgesi sınırları içinde kalan kesim, Ayvacık ilçesi) bucak. — 4 491 nüf., bucak merkezi 1 628 nüf., 6 köy (1970). [M]

***KÜÇÜKÖMER** (İdris), türk iktisatçısı ve öğretim üyesi (Giresun 1925). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi, aynı fakültede doçent (1957) oldu; 1965'te fakülte kurulu tarafından profesörlüğü önerildi, ancak, üniversite senatosu bu karara uymadı; bunun üzerine Danıştay'da açtığı davayı kazandı; fakat kararnamesi Millî Eğitim bakanlığınca ve cumhurbaşkanınca onaylanmadı. Eserleri: *Gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin ilişkileri üzerine* (1966); *İktisat ilkeleri üzerine* (1967); *Düzenin yabancılaşması* (1969); *İktisat ilkelerine yeniden bakış* (1972). [M]

***KÜÇÜKSU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Bitlis ili, Tatvan ilçesi) bucak. — 4 323 nüf., bucak merkezi 389 nüf., 10 köy (1970). [M]

***KÜÇÜKYALI,** İstanbul'un Anadolu yakasında semt, Bostancı ile Maltepe arasında, Kartal ilçesi sınırları içinde, Marmara denizi kıyısında semt. — 15 268 nüf. (1970). [M]

***KÜF** i. — *Küf önleyici*, vernik, boya, deri, kumaş, tahta ve lastik gibi bazı karbonlu organik bileşiklere dadanarak zarar veren bakterilerin, yosunların, mantarların, küflerin ve diğer mikroorganizmaların çoğalıp üremesini engellemeğe yarayan bir bileşik için kullanılır.

— ANSİKL. *Küf önleyici* maddeler genellikle civa türevlerinden ve klorlu fenollerden, ayrıca bakır II oksit, bakır kinolinolat, salisilanilit, çinko dimetilditiyokarbamat, klorlu triyazin, sodyum ya da çinko pentaklorafenolat gibi bakteri öldürücülerden hazırlanır. Ya doğrudan doğruya korunulacak ürünlerin içine katılarak ya da sadece yüzeyine sürülerek kullanılır. Zehirli civa bileşiklerinin çevre için yaratacağı tehlike yüzünden, bugün bu bileşiklerin yerine organik kalay bileşikleri kullanılıyor. Çinko oksit gibi bazı pigmentler de bakteri öldürücü özellikler taşır. (L)

***KÜFREVÎ** (Kasım), türk siyaset adamı. — Parlamento'da bulunduğu sırada partisinden ayrılarak A.P.'ye geçti; bu partiden 1969 seçimlerinde Ağrı milletvekili, 1973 seçimlerinde Ağrı senato üyesi seçildi. (M)

***KÜKÜRT** i. — ANSİKL. *Türkiye*'nin kükürt üretimi 1973'te 80 700 ve 1974'te 80 900 t olarak gerçekleşti. (M)

***KÜLAH** i. — Astronotik. Bir uzay aracının ya da sondaj füzesinin üst kısmına yerleştirilen ve atmosferin yoğun katmanlarından geçerken yararlı yükü korumağa yarayan parça.

— ANSİKL. *Külâh*, hafif olması için, temel bileşeni plastik maddeler olan karma gereçlerden yapılır ve genellikle ucu yuvarlatılmış bir koni biçimindedir. Yararlı yük füzenin son katından ayrılmadan önce külâh atılır. (L)

***KÜLEBİ** (Cahit), türk şairi. — Yeni eseri: *Türk mavisi* (1973). [M].

Küllünün ini, Keban barajı göl alanında, Yeniyapan (esk. *Hastek*) köyünde, Arapkir deresi boyunda kaya sığınağı. 1969 yılında Kılıç Kökten tarafından tespit edildi ve 1969-1971 yıllarında kazılar yapıldı. İnin ağzına yakın bir yerde 3-3,50 m derinlikte tabana ulaşılamadı. Eski Bronz çağı çanak-çömlekleri 2 m'ye kadar devam eder. 2 m'den sonra çakmaktaşından yapılmış Üst Yontmataş (aurignacien) âletler çıkmağa başladı. Orta Yontmataş dönemiyle ilgili taş âletler bu seviyenin altında bulunuyor ve seyrek de olsa, tabana kadar devam ediyor. Kazı sırasında ele geçen Levallois-moustérien ve Üst Yontmataş (aurignacien) âletler tipiktir. (M)

***Kültepe.** — Son yıllarda sitadeldeki Kaneş kralı Varşama'nın sarayında çalışılarak yeni bölmeler açığa çıkarıldı. Sarayın batı yönünde dış duvarı ve bunun da dışındaki iç kalenin bugün de 3 m yüksekliğini koruyan büyük bir kısmı bulundu. İri ve düzenli taşlarla testere ağzı biçiminde inşa edilmiş olan bu surda ağaç hatılların kullanıldığı görüldü. Sarayların planları anıtsal ölçüleriyle ortaya çıktığı zaman Kaneş krallarının, Eski Babil veya onlara bağlı Kuzey Suriye krallarının yaşadığı sarayların planlarına göre yapıldığı anlaşıldı. Kaneş sarayı, yapı malzemesinde ve inşa tarzında görülen ayrılığa rağmen, Kuzey Suriye'deki Mari sarayının, Orta Anadolu'daki daha küçük bir örneğidir. Tepede, Karum*un hem Ib, hem de II. yapı katı ile çağdaş, yıkılmış durumda özel binalara rastlandı. Bunlar şehrin her iki tarafında da felâketin ortak olduğunu gösterir. Evlerin tekniği ve planı, seramiğin şekilleri Karum'dakilerden farklıdır. Bununla şehrin iki kısmı arasında herhangi bir ayrılığın söz konusu olamayacağı, her çeşit kalıntı ile doğrulanmaktadır.

Karum'da yapılan kazı çalışmalarında, dört küçük mahalle halinde yan yana yaşadıkları anlaşılan Asurlulara ait II. yapı katı evleri açığa çıkarıldı. Ev planları detayda birbirinden farklı olmasına rağmen, esasta aynı görüşe göre hazırlanmıştır; günümüze kadar gelen eserlere göre de hayat şartları bakımından aralarında belirli ayrılıklar yoktur.

Sitadelde iki safhalı Demir çağı katlarında çok iyi korunmuş, boya ile nakışlı kaplara ve özellikle M.Ö. VIII. yy.ın sonuna ait, Gordion'dakiler tipinde, bronz «fikula»lara rastlandı. Bunların Frigya'dan ithal edilen elbiselerle beraber buraya getirildiği sanılır. 1973 yılı kazılarında Helenistik çağa ait evler tam planlarıyla ortaya çıkarıldı. Bunlar, Kappadokia krallığı arazisi içinde en sağlam olarak açığa çıkarılmış meskenleri temsil eder. Bağımsız Kappadokia krallığının çok önemli merkezlerinden biri olan Kültepe'de M.Ö. IV. yy.ın sonundan itibaren M.Ö. I. yy.ın son çeyreğine kadar inen süre içinde teferruatlı planlı yapılara, düzenli özel evlere, sikkelere ve Helenistik çağın zengin seramiğine rastlandı. Roma çağında 300 yıl iskâna sahne olan Kültepe'de, bu çağın yapıları son zamanlardaki tahripler yüzünden çok zarar gördü. Roma çağının mezarlığı Karum alanında, özellikle onun orta ve güney yarısında taş sandukalardan oluşmuş biçimde görülür. 1948 yılından 1975 yılına kadar Kültepe'de bulunan Ib katına ait yazılı belgelerin sayısı Alişar ile Boğazköy'dekilerin sayısını çoktan aşmış ve ilk Anadolu tarihi için çok önemli olan bu safhayı da aydınlatmakta en önemli yeri almıştır. (M)

***Kültür bakanlığı.** — Birinci Erim kabinesi üyelerinden on birinin 1971 sonunda toplu halde istifa etmeleri üzerine yeni kabine kurulurken toplu harekete katılan Kültür bakanı Talat Halman'ı hükûmete almayan Erim, bakanlığı tekrar müsteşarlık düzeyine indirdi. Bu uygulama 12 Mart muhtırası sonrasında kurulan öbür hükûmetlerce de sürdürüldü. 1974'te Irmak hükûmeti zamanında bakanlık yeniden kuruldu.

KÜLTÜR BAKANLARI

Nermin Neftçi (12 ekim 1974), Rıfkı Danışman (12 nisan 1975). [M]

***Kültür ihtilâli** (BÜYÜK PROLETER). — 1967 ile 1968 yazları arasında, Kültür ihtilâli yeni bir biçim aldı. İlk yıllardaki put düşmanlığı ve hesapsız davranışlar dönemini bir yeniden örgütlenme dönemi izledi. Artık, «Üçlü ittifak»tan çok, «Büyük ittifak»tan söz ediliyordu ve olayların başında çoğunlukla saldırılara uğrayan ılımlılar, yeniden ortaya çıkmağa başlarken, aşırı sol yavaş yavaş gücünü kaybetti. Kızıl muhafızlar yerlerini orduya bıraktılar. İçinde temizlik yapılan Komünist partisi eski üstünlüğüne kavuştu. 1969 nisanında yapılan parti kongresi, Büyük Proleter Kültür ihtilâlinin zaferini kutlar gibiydi. Kongre sözcüsü Lin Piao, siyasetin ekonomiye, kamu çıkarının özel çıkarlara karşı zaferi, «Çin Kruşçev'i» Liu Şao-çi'nin kesin yenilgisi ve kitlelerin devrimci dinamizmi sayesinde başarıya ulaştırılan temel değişiklikler üstünde durdu. Yeni anayasada Mao Çe-tung'un vârisi olarak gösterilen Lin Piao, gelecek rejimin güçlü adamı gibi görünüyordu. Birçok askerin ve son çatışmaların ortaya çıkardığı birçok militanın yer aldığı yeni idarî yapılar kuruldu. İktisadî hayat normale döndü. İktisatta, eskiye oranla tabana daha çok söz hakkı veriliyordu. Dış siyasette Çin, dışarıya açılmayı seçti ve A.B.D.'ye yaklaşma, Nixon'ın 1972 şubatında Çin'i ziyaretiyle doruğuna ulaştı.

Ne var ki, Lin Piao'nun ölümü (eylül 1971) ve bazı yardımcılarının görevden uzaklaştırılması, biraz geç de olsa, Çin Komünist partisi içinde gerek iç siyaset, gerek dışa açılma konusunda bazı görüş ayrılıkları olduğunu ortaya koydu. Partinin X. kongresinden (ağustos 1973) önce ve sonra yürütülen yoğun bir kampanyada, Mao Çe-tung'un eski vârisine, eski sekreterinin ve rejimin en önde gelen kişilerinden Çen Po-da'nın gözden düşürülmesi hedef alındı. Lin Piao özellikle, ülkede Konfuçius'çuluğun tutucu anlayışını yeniden yaymak istemiş olmakla suçlandı. Bu konuda açılan (ocak-şubat 1974) büyük bir tartışma, bütün ülkeyi sarstı. Komünist partisinin yeni önderlerinden Vong Hong-ven, devletin bürokratik eğilimlerini tartışmak ve sözü kitlelere vermek için birçok kültür ihtilâline gerek olduğunu bildirdi. (L)

***Kültür sarayı.** — 1970'teki yangından sonra 1972 malî yılından başlayarak Bayındırlık bakanlığı tarafından onarıma alındı. İç dekorasyon değiştirildi, lokanta bölümü sanat galerisi haline getirildi. Mimarî çalışmalar Hayati Tabanlıoğlu, sahne tekniği çalışmaları alman mühendis Willi Ehle tarafından yürütüldü. Adı Atatürk Kültür merkezi olarak değiştirilen tesisin 130 milyon TL. harcanarak 1976 tiyatro mevsimine yetiştirilmesi planlandı. (M)

Kültür ve Sanat vakfı (İSTANBUL), tüzel kişiliği olan bağımsız vakıf (kuruluşu, 4 mayıs 1973). Türkiye'nin turistik potansiyelini değerlendirmek, ulusal kültürün bütün dallarını dış dünyaya tanıtmak ve bu nedenle çeşitli uluslararası kültür ve sanat şenlikleri düzenlemek amacıyla kuruldu. Vakfın görevleri arasında, müzik, opera, bale, tiyatro, plastik sanatlar alanındaki çalışmaları desteklemek, çağdaş düzeye erişmesine yardımcı olmak, yarışmalar düzenlemek, ulusal kültürü yansıtacak nitelikte İstanbul* festivali (*Ek*) adı altında bir şenlik düzenlemek gibi maddeler yer aldı. Vakfın organları arasında, vakfı destekleyen şeref kurulu, kurucular heyeti, yönetim kurulu, sanat ve teknik danışma kurulu, vakıf genel müdürlüğü ve denetim kurulu var. Ayrıca İstanbul Şenlikleri Vakfı Genel müdürlüğü de vakfın bünyesinde seçimle oluşturulmuş bir organdır. Vakfın ilk yönetim kurulunda dört işadamı, yedi sanat ve kültür uzmanı, Devlet tiyatro, opera, bale ve orkestrası ile Devlet, Dışişleri, Maliye, Millî Eğitim, Turizm ve Tanıtma bakanlıkları temsilcileri yer aldı. Vakfın kurucular heyeti başkanı Suad Hayri Ürgüplü, yönetim kurulu başkanı Nejat F. Eczacıbaşı'dır. (M)

***KÜME** i. — Astron. Bk. ANSİKL.

— Eğ. *Düzey kümesi*, bir sınıftaki öğrencilerin belli bir konuda ya da bütün konulardaki bilgi düzeylerine göre dağılımı. (Düzey kümesi uygulaması öğretimin demokratlaştırılmasını isteyenlerce kınanır.)

— Etoloji. *Küme etkisi*, aynı türden iki ya da daha çok hayvanın dolaşmaları ve beslenmeleri engellenmeyecek biçimde aynı yaşama alanında kümeleşmelerinin meydana getirdiği değişiklik. Bk. ANSİKL.

— Mat. Ayırt edici bir özellikle tanımlanan ve bu özelliğine bakılarak herhangi bir elemanın o kümeden olup olmadığı anlaşılabilen, sonlu ya da sonsuz sayıda matematiksel nesneler topluluğu. (Esk. *eşanl.* CÜMLE*.)

— Psikanaliz. *Özne küme*, uyacağı kuralı dıştan alan köle kümeden farklı olarak bir iç kurala göre kurulan küme. Bk. ANSİKL.

— Psikososyoloji. *Küme dinamiği*. Bk. ANSİKL. || *Duygunlaştırma kümesi*, teşhis kümesininkine benzer amaçlar güden, fakat tercihan yaşanmışa, «buraya», «şimdiye», duygusal yaşama ve kümelere yaklaşıma yönelik derinlemesine oluşum. || *Tedaviye yönelik küme*, küme dinamiği kavramlarından yararlanan ve teşhis kümesine çok yakın olan derinlemesine oluşum. (Bk. ANSİKL.) || *Temel küme*. Bk. ANSİKL. || *Teşhis kümesi*, uzman bir monitörün ya da bir monitör çiftinin yönetimi altında, genellikle insan ilişkileri, özellikle küçük kümelerin çalışması konusunda duyarlanma, yetişme ya da olgunlaşma amacıyla biraraya gelen ve böylece «etkileşme» durumuna geçip zamanla karşılıklı etkileşmelerini daha iyi denetleyebilecek olan on-on beş kişilik küme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astron. *Küresel kümeler* ya da *yıldız kümeleri* Güneş sisteminin bulunduğu gökada içinde toplaşmıştır, fakat bazen gökadalar da kendi aralarında kümeler ya da gruplar oluşturur. Gökadamız, iki düzine kadar gökadanın oluşturduğu böyle bir kümede yer alır; kümenin çapı yaklaşık olarak 1 Mpc'tir. Gérard de Vaucouleurs, çapları 15 Mpc'e kadar ulaşan aşağı yukarı elli kadar küme saydı; bu kümelerin oldukça basık bir sistem oluşturduğu sanılıyor: bu sistem, içinde bizim gökadamızın da bulunduğu 30 Mpc çapındaki üst gökadadır. Bu üst gökadanın merkezinde büyük bir küme, yaklaşık olarak 3 000 gökadayı içine alan *Başak kümesi* yerleşmiştir. Üst gökadanın dışında, çok uzaklarda daha zengin kümeler keşfedildi. Bunlardan en önemlisi, 100 Mpc uzakta bulunan, 3 Mpc çapındaki bir hacim içinde 1 000 gökadayı içine alan Berenike'nin saçı kümesidir. G. Abell'in kataloğunda çapları 800 Mpc'e kadar varan 2 700 zengin küme bulunur. Bunlar arasında Perse kümesi, Herkül kümesi, Erboğa (Centaurus) kümesi, Yengeç kümesi v.d. sayılabilir. Zengin kümeler içinde yer alan gökadalar saatte ortalama 200 ile 600 km arasında değişen bir hızla kümenin merkezine bir göre bir özdevim yaparlar. Bu hareketlerin incelenmesi, kümelerin çoğunda bulunan gökadaların, kümenin tahminî kütlesine göre belirlenmiş kaçış hızından daha yüksek bir hızla hareket ettiklerini gösterir. Kümelerde, o kümeyi durağanlaştıracak bir «gizli kütle» bulunmadığı sürece, evrenin yaşma (10^{10} yıl) göre oldukça hızlı (10^{8} yıl) bir patlama sürecinin söz kanusu olduğu söylenebilir.

— Etoloji. *Küme etkisi* renk, boy ve etkinlik (cinsel, beslenme v.d.) değişiklikleri halinde ortaya çıkar. Bu alanda ilk araştırmaları yapmış olan Uvarov (1921) kümeleşmenin *Locusta* cinsinden çekirgelerin görünüş ve davranışlarında değişikliklere yol açtığını gördü. Tek tek ve ayrı iken açık renkli olan bu kurtçuklar, hayvan sayısı kalabalıklaşınca koyu bir renk alırlar. Ayrıca, beslenmede bir artışla birlikte bitkilerin tepesine tüneme eğilimi de görülür. Biraraya gelen hayvanlar geniş alanlar üzerinde bitkileri kemirip yok ederek ilerler. Sürü halinde bulunanlarla yalnız bulunanlar arasındaki morfolojik farklar yüzünden bunlar Uvarov'un araştırmalarından önce ayrı birer türmüş gibi tanımlanmışlardı (açık renkli olan ve yalnız yaşayana *Locusta danica*; koyu renkli olan ve sürü halinde yaşayana *Locusta migratoria* adı verilmişti).

Küme etkisi değişik cinste uyartılardan (görme, koklama, tatma) ileri gelir. *Schistocerca gregaria* çekirgeleri hemcinslerini görmeğe karşı duyarlıdırlar, hemcinsini görmek onlarda değişiklik sağlamağa yeter; *Zonocerus*'larda ise kimyasal uyartılar değişikliğe yol açar. *Blatella*'da duyargaların birbirine dokunması önemli rol oynar. Bundan başka, dışkılarında bulunan bir maddenin

bu hayvanların büyümesini hızlandırdığı da ispat edilmiştir.
Küme etkisi omurgasızlarda görüldüğü gibi omurgalılarda da görülür. Kümeler halinde yetiştirilen balıklarda solunum, tek yaşayan bireylere göre önemli ölçüde artar. Kümeleşme memelilerde, böbreküstü bezlerinde önemli değişikliklere yol açar.
— Psikanaliz. *Özne küme.* Bir kişi bir küme içinde kendini belirtmek istediği zaman önce toplumsal mekaniğin bugünkü durumunda kendisi için yer olmadığını kabul etmelidir. Bu durumda, mevcut düzene hakkı olmadan girmek zorundadır; böylece de, bu düzende öznel bir kesiklik yapar. Daha geniş toplumsal birey alanında tekrarlanan bu kesiklik çevresinde yeni kökleşmeler gerçekleşir.

Benimsediği kuralın bilincinde olan ve kendisinin başkalarını belirlemesinden habersiz olan özne, söz ile ve dil alanında varlığını ortaya koyar. Bir öznel küme birimi, başkalarının dilimi saptırarak kurulur. Bir özne küme bir toplumsal anlatım yapısıdır. Özne kümenin söz alması, söz almak için kurulmuş olması, küme üyelerinin statüsünü ve güvenliğini tehlikeye sokacak bir işlemdir. Böylece, özne kümenin gözü kararır, bir çeşit çılgınlığa tutulur. Küme, ne pahasına olursa olsun, özne olmak ister. O zaman da, köleliğin en kötüsüne bütün öldürücü mekanizmaların kökeninde yatan bir köleliğe düşer. Oysa, insan bir kümede, istekten ve ölümden saklanmak için değil, özel bir sorunu çözmek için, geçici olarak yer alır.

— Psikososyoloji. ● J. Maisonneuve'ün belirttiği gibi *küme dinamiği* deyiminin birçok kullanımı vardır:

1. Geniş anlamda küme dinamiği, 1930 ve 1950 arasında doğan yeni amerikan sosyal psikolojisinin özelliği olarak geniş bir düşünce akımını belirler; bu akım, aslında, yan akımların yöneşmesinden doğmuştur (R. F. Bales'in etkileşimciliği, C. Rogers'in hastaya yönelik tedavisi, J. L. Moreno'nun sosyometrisi, Bion, Jaque ve Balint gibi ingiliz psikanalistlerinin klinik çalışmaları ve K. Lewin'in dinamikçi okulu).

2. Daha özgül anlamda küme dinamiği K. Lewin'in dinamikçi okul çalışmalarını ifade eder. Lewin'in çalışmalarından anlaşıldığına göre küme ve kümenin iç boyutlarından çoğu (karşılıklı ilişkiler, otorite ve önderlik, duygusallık belirtileri, değişikliğe karşı direnmeler) *topoloji* ve *alan dinamiği* kavramlarıyla daha iyi tanımlanabilir. Geleneksel nedensellikten farklı olarak, alanın meydana getirdiği «molekül» bütününde, alanın her noktası, bütün öbür noktalara göre aynı zamanda neden ve etkidir. Karşılıklı bağımlılığın kuvvet çizgileri ve dereceleri, bütün içindeki her elemanın durumunu ve ağırlığını belirler. Çizgisel gerekircilik artık nedenselliğin özgül örneği olarak ele alınamaz. Bütün, nicel olarak, bölümlerinin toplamından farklıdır. Kümeyi artık ortaklaşmadan, basit bir derlemeden ayırt etmek gerekir. Lewin okulu böylece küme olaylarını ve daha genel olarak mikrososyal olayları açıklayan bir kuram vermeğe çalışır. Başlangıçta gerçek yaşamdan çok laboratuvar içinde kalan ve hemen deneysel bir yön kazanan dinamikçi okul, sosyal psikoloji alanında yepyeni bir kavram geliştirmiştir: *action* research* (*Ek*). Kuram ve uygulama, hiç bir alanda, küme dinamiğinde olduğu kadar birbirine yöntemsel olarak bağlı değildir. Bu bağlılık doğru bir biçimde sağlanırsa bilimsel olarak sağlam ve verimli olabilir. O zaman kuramsal sorunlara çözüm getirebileceği gibi, pratik toplumsal sorunlara rasyonel olarak yaklaşmayı sağlar ki bu da sorunların çözümü için temel koşuldur. Bu önemli okulun en özgün katkısı belki de budur. Bundan tam bir klinik uygulama ve geniş bir kuramsallaştırma hareketi doğmuştur.

3. Daha dar ve çok daha teknik bir anlamda, Kuzey Amerika'da ve bazen Batı Avrupa'da «küme dinamiği» deyimi bir duygunlaştırma ya da yetiştirme, bazen de bir tedavi durumunu anlatmak için kullanılır; anglosaksonların *training group* dedikleri bu yöntem K. Lewin'in izinden gidenlerce (L. Bradford, R. Lippitt, K. D. Benne ve diğerleri) bulunmuş, ama J.-L. Moreno psikodramlarla ve Büyük Britanya'da Bion koşut işlemlerle ona yaklaşmışlardır.

● *Tedaviye yönelik küme.* Tedaviye yönelik kümenin kaynağını, C. G. Jung'un öğrencisi Tristant Burrow gibi küme çözümlemesinin kurucularında aramak gerekir; Burrow küme patolojisinin yapısını ortaya çıkarmak amacıyla kümeyi bir bireyler topluluğu olarak değil, yapısal bir bütün, bir birim olarak incelemeyi önerir; varoluşçu psikanalizde hastanın o günkü yaşantısından başka bir şey üzerinde durmasının iyileşmeyi engelleyeceğini düşünür.
Amerika Birleşik devletlerinde Lewin okulundan türeme «kaliforniyacı» bir akım, son yıllarda birçok yeni yaklaşım biçimi geliştirdi: geştaltçı, varoluşçu, biyoenerjetik yaklaşımlar, rastlantı kümeleri, ortak toplantı v.d. yetiştirmekten çok ruhsal tedavi amacı güden bu son görüşler, hitap ettiği kişilerin ilgisini, kişi dengesiyle ilgili çeşitli insan deneylerine yöneltmeğe çalışır. Gövdesel anlatım, sözsüz anlatım, duyarlığın eğitilmesi, gövdeye, «buradaki ve şimdiki» yaşantıyı vurgulama, bu değişik yaklaşımların başlıca özelliğidir. Çeşitleme açısından ele alınmış ya da programlanmış, yani birbirinin yerini tutabilen ve kendi aralarında bağdaşabilen «alıştırmalar» ya da «oyunlar», öğrenmeyi ve kişinin gücül yeteneğini ortaya çıkarmayı kolaylaştırır.

● *Temel küme.* Max Pagès'in görüşü, küçük kümelerin derin duygunluğunu araştırmağa ve daha özgün bir kuram hazırlamağa yönelmiştir. Gerçekten de küçük kümelerin duygunluğu deneyi, bizi, insan ilişkilerinin yapısında yer alan bunalımı ve insanlar arasındaki gerçek bağları sezinlemeğe götürür; bu deneyde hareket noktamız, küçük kümelerin süreçlerinde görülen o bilinçsiz ortak çatışmaya karşı kendimizi savunmak için başvurduğumuz anlatım yollarının ötesindeki bir «ayrılış»ın, yani ölümün deneyi ve kabullenilmesidir. Bu dinamik ve «varoluşçu» yaklaşım, elbette bazı duygusal olayların anlaşılması için mutlaka gerekli olan bir alışverişe yol açar; psikanaliz akımından esinlenmiş olan küme anlayışlarının bazı sınırlarını belirtir, ama küme dinamiğinin ya da teşhis kümesinin öteki yönlerini yeterince anlatamaz.

● *Teşhis kümesi.* Teşhis kümesi Amerikalıların T kümesine (*training group*) benzer bir işlemi belirtir. Ayrıca bu anlamda daha birçok deyim kullanılır: «duygunlaştırma kümesi», «temel küme», «tedavi temelli küme», «tedaviye yönelik küme», «küme dinamiği» gibi.

Bazı duygunlaştırma kümeleri, ayrıca, «biyoenerji»nin ve amerikan *humanistic psychology*'sinin, bu arada özellikle «kaliforniyacı okul»un, «rastlantı kümeleri»nin v. d. (duygunlaştırma kümesi, temel küme, yetiştirme kümesi) uzantısı olarak daha geştaltçı ya da varoluşçu kavramlara yönelir. Biçimsel açıdan teşhis kümesinin durumu, kümeye katılanları ve monitorları daima aynı odada, bir masa çevresinde, seanslar arasındaki süreye göre (iki saatte en az on iki seans) birkaç gün ya da birkaç haftayı bulan toplantılarla biraraya getirir. Kümeye katılanlar birbirlerini tanımadıkları gibi monitorları da tanımazlar. Aralarında hiç bir ortak geçmiş yoktur, olsa olsa bazılarının arasında her zaman varolabilecek bir kültür, işlev, durum, deney yakınlığı bulunabilir. Seminer süresince birlikte yaşamak ve tartışmaktan öte onlardan belirli hiç bir iş beklenmez; onlar bir bakıma, ilişkilerinin hikâyesini birlikte yaşayacaklar, olup biteni çözümleyerek, bu çözümlemeye göre, kümelerinin işleyen ve işlemeyen yanlarını en iyi biçimde sezmeğe çalışacaklardır. «Burada ve şimdi» elde edilen bu «deneysel» bilgiden hareket ederek, genel olarak küçük insan kümelerinin işleyişine uygulanabilecek bir anlayış ve bilgi edineceklerdir.

Monitor veya monitorlar başlangıç olarak verilecek birkaç bilgi dışında hiç bir hedef veya yöntem göstermeğe kalkışmazlar, ancak çok istisnaî durumlarda müdahale edebilir ve hiç bir durumda asla emir vermeğe yeltenemezler. Monitorun ayrıcalıklı bir statüyle üyesi olduğu küme içindeki rolü, kendisi için olduğu kadar kümeye katılanlar için de önceden belirlenmiştir ve kümeye katılanların sürekli olarak bekleyişlerini, edimlerini, düşlemlerini ona yöneltikleri ölçüde ikincil bir roldür. Böylece monitor birçok görevi yapabilecektir:
— küme düzeyinde, kümenin yaşamını meydana getiren kişisel, kişisel olmayan ve ortaklaşa tepkileri birleştirmek, yöneştirmek;
— müdahaleler, değerlendirmeler ya da yorumlarla, kişisel ya da kişilerarası (kişiler üstünde yoğunlaşan) tepkiler bakımından olduğu kadar işlevsel (çabalar üstünde yoğunlaşan) tepkiler bakımından da katılanları, kümelerinin işleme ve çalışma özellikleri, küme içindeki bilinçli ya da bilinçsiz, mantıksal ya da mantıksız, akla uygun ya da akla aykırı belirtileri hakkında bilinçlendirmek;
— elde edilen verileri toparlamak;
— katılanların «aktarımları»na (terimin Freud'çu anlamında) elverişli bir hedef olmak ve dolayısıyla küme üyelerinin, bireysel ve toplu olarak, davranışlarının temel yapıları haline gelmiş olan, ama genellikle kökenleri bakımından olduğu kadar güncel belirtileri bakımından da bilinçten kaçan tepki mekanizmalarını güncelleştirme olanağı sağlayan bir aktarma konusu olmak;
— bir «uzman» gibi kümeye danışmanlık etmek, yani sorunları küme yerine kendisi çözmeğe kalkışmadan, özel görevli bir ekipbaşı, danışman bir uzman gibi müdahalede bulunmak.
Teşhis kümesinde çözümlemeye konu edilen yaşantı katmanlı bir yaşantıdır, yani göz önünde alınan düzeylere göre, monitorlarca ayrıcalık tanınan durumun değişik yüzlerine göre, çözümlemenin bakış açısına ya da ele alınan yorumsal görüşlere göre farklı olan bir yaşantıdır.

Karşılaşılan başlıca yönelimler şöyledir:
— kişiler üstünde yoğunlaşan görüş açısı (güdülenmeler, tepkiler, yönsemeler, içitimler, düşlemler);
— tedaviye katılanlarla kılavuzlar arasındaki etkileşmeler (burada araştırmada anlayış açısından insanlararası ilişkinin önemi ve öznel bir değişikliğin ya da psikanalist görüş açısından, aktarmanın önemi üstünde durulur);
— kümenin özgül olayları (alan, bölünme, altküme, önderlik, bağımlılık, karşıt-bağımlılık, kümedeki roller v.d. bakımından bir gerekirciliğin içindeki kuvvet çizgileri);
— kendisine amaçlar, bir program ve bir çalışma yolu çizen bir örgüt olarak kümenin rasyonelleştirilmiş etkinlikleri (yöntemler, görevler, haber işleme, strateji hazırlama);
— kümenin yalnız kurulmuş kurum olarak değil, aynı zamanda kurucu kurum olarak görülmesi (dış kurumlar, iç kurumlar). [L]

KÜNTAY (İsmet), türk oyun yazarı (Artvin 1923-İstanbul 1974). Liseden sonra öğrenimi bırakarak Sümerbank'ta memur oldu (1945); oradan ayrıldıktan sonra çeşitli özel kuruluşlarda çalıştı; bir yandan da mizah dergilerine yazılar yazıyordu. Tiyatro alanında ilk denemesini 1969'da, İstanbul'da Devekuşu Kabare tiyatrosunda oynanan ve Nâzım Hikmet, Aziz Nesin, Haldun Taner v.b. değişik yazarlardan alınmış bölümlerden oluşturulan *Bu şehri İstanbul* adlı oyuna eklenen *Pompa* bölümüyle yaptı. Bunu Ankara Sanat tiyatrosunun oynadığı *Tozlu çizmeler* izledi (1970). Ertesi yıl İstanbul'da Galatasaray'lı amatör bir grupla birlikte Şişli'de bir kabare tiyatrosu kurdu, fakat bu girişim uzun ömürlü olmadı. Tekrar Devekuşu Kabare tiyatrosuyla birlikte çalışmağa başladı ve 1971'de oynanan çok bölümlü *Ha bu diyar* adlı oyuna *Osman Kongo'da* bölümüyle katıldı. Sonraki yıllarda Ankara Sanat tiyatrosunda iki oyunu daha sahnelendi: *Evler evler* (1972); *403. kilometre* (1973); *403. kilometre* o yıl, yılın oyunu seçildi. *Tiyatro 74* dergisi yılın en iyi oyun yazarlarına verilmek üzere adına bir ödül koydu (1974). [M]

***KÜPLÜ**, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü Edirne ili, Meriç ilçesi) bucak. — 8 506 nüf., bucak merkezi 3 273 nüf. (1970). [M]

***KÜPLÜ**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bilecik ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 079 nüf., bucak merkezi 1009 nüf., 9 köy (1970). [M]

***KÜRE** i. — Astronotik. *Çekim küresi*, bir gökcisminin çevresinde, bu gökcisminin çekim kuvvetinin komşu gökcisimlerinin çekim kuvvetlerinden daha ağır bastığı bölge. (*Eşanl.* ETKİ KÜRESİ ve GRAVİTEFER.) || *Çe-*

kim küreleri yöntemi, biri Yer'e, öbürü Ay'a bitişik olan iki koniği birleştirmeğe dayanan ve yayların birbirini izlemesiyle Yer - Ay yörüngesinin yaklaşık bir çizimini elde etmeğe yarayan matematik yöntemi. (L)

***KÜRE**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili) ilçe. — 20 894 nüf., ilçe merkezi 2 377 nüf. (1975). [M]

Küre Bakırlı Pirit işletmesi, Kastamonu'nun Küre ilçesinde maden işletmesi. Osmanlılar zamanında da işletilen ocaklar bir süre kapalı kaldıktan sonra 1955'te Etibank burayı yeniden ele aldı, 1962'de de bugünkü müessese kuruldu. Yılda yaklaşık 60 000 pirit üretilen işletmede eski izabe cüruflarından bakır, kobalt, demir gibi metaller üretilmesi için proje hazırlandı. [M]

***KÜRECİK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Akçadağ ilçesi) bucak. — 14 058 nüf., bucak merkezi 2 566 nüf. (1970). [M]

***KÜREK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, modern anlamda spor halini alması 1899'da Ertuğrul gemisi askerlerinin Singapur'da yapılan yarışmalara katılmasından sonra oldu. İlk kürek yarışı, Donanma cemiyetinin öncülüğüyle 1913'te Moda'da yapıldı. Fenerbahçe (1914) ve daha sonra Anadoluspor kulübü bu dalda ilk atılımları yapan kuruluşlar oldu. Kulüplerarası denebilecek ilk yarışma 1917'de Fenerbahçe-Anadolu arasında oldu ve bunu Fenerbahçe kazandı. İlk dış karşılaşma ise 1952'de Batı Almanya ile yapıldı. Kürek kulüpleri 1957'ye kadar Susporları federasyonuna bağlıydı, bu tarihten sonra kendi federasyonunu kurdu. Faaliyetlerini beş bölgede (İstanbul, Ankara, İçel, Kocaeli, Zonguldak) sürdürüyor. (M)

***KÜRTÜN,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, Torul ilçesi) bucak. — 14 356 nüf., bucak merkezi 700 nüf., 32 köy (1970). [M]

***KÜTAHYA (43),** İçbatı Anadolu bölümünde il merkezi şehir. — 82 400 nüf. (1975). Aynı nüfus sayımına göre il genel nüfusu 480 442, km²'ye düşen yoğunluk 40,4 kişidir.

Tarımsal alanda, 1973 yılı istatistiklerine göre, buğday (165 604 t), arpa (56 449 t), mısır (4 955 t), patates (46 658 t), fasulye (3 331 t), fiğ (1 170 t) artış gösterirken mahlut (4 993 t), pirinç (66 t), tütün (65 t) ve diğerlerinde düşüş görüldü. Haşhaş üretiminde düşüş 1971'de Erim hükûmetinin bu konuda aldığı ekim yasağı yüzünden oldu; 1974'te haşhaş üretimine yeniden başlandı. Hayvan sayısında, sığır (184 340) hariç, önemli bir değişiklik olmadı. Arıcılıkta, kovan sayısı (14 285) ve bal üretimi (85 t) arttı.

İlde, 1970-1974 yılları arasında 8 ortaokul, 3 sanat enstitüsü ve bir yüksekokul (Kimya yüksekokulu) hizmete girdi. 1970-1972 döneminde Gediz depreminden zarar gören yerlerde toplam 9 322 konut yapıldı. Seyitömer* (*Ek*) ve Tunçbilek* (*Ek*) termik santralları işletmeye açıldı (1974-1975). Azotlu gübre fabrikası genişletilerek yıllık kapasitesi 478 000 t amonyum nitrat ve amonyum sülfat, 112 000 t amonyak, 201 300 t nitrat asidi üretecek düzeye çıkarıldı. Çalışan personel sayısı da 2 180 kişiye ulaştı (1972). Seyitömer dumansız yakıt tesisi yapımı sürdürülürken, 1975 yılı sonunda porselen fabrikasının üretime geçmesi planlandı. (M)

***KÜTÜK** i. — Bilişim. Bir veriler banka*sının (*Ek*) kuruluşunda yer alan aynı türden dosyaların tümü. (Bk. ANSİKL.) || Bilişim uygulamalarında az değişen temel bilgilerin tümü. (İng. DATA BASE.) || Bir bütün olarak işlem görebilen, birbiriyle ilişkili tutanakların tümü. (Kütükler kodlanmış ve bir hacime kaydedilmiş olarak saklanır.) [İng. FILE. *Eşanl.* DOSYA. *Ek.*]

— ANSİKL. Düzenleme, erişim ve bilgi işleme teknikleriyle bir bilgisayarda belleğe kaydedilmiş olan bütün bir bilgi kümesine *kütük* denilir; *veriler bankası* ise, daha çok bilgilerle bu bilgileri kullananlar arasındaki yarar ilişkilerine dayanan bir kavramdır. Bir kütük, içindeki bütün verilerin düzenlendiği, yerleştirildiği, belli aşama sıralarına göre dizildiği, birbirine bağlandığı ve denetlendiği çok sayıda dosyadan oluşur. Bilgileri elden geçirirken (düzeltme, ekleme, tamamlama, bilgi silme), bilgi sayısını belli sınırlar içinde tutmak ve bilgiler arasındaki tutarsızlıkları ortadan kaldırmak gerekir. Kütüğün düzenlenmesinde ve denetlenmesinde olduğu kadar, bu kütük için öngörülen kullanım amacında da bu hedef her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, önceden saptanmış parola sözcüklerini kullanarak yasak ve kaçak erişim tehlikesine karşı kütüğü korumak, değerini ve sunacağı yararları her an göz önünde bulundurarak kütüğü herhangi bir bozulma ya da yok olma tehlikesine karşı güvence altına almak gerekir; bir malzeme kusurundan, programlardan ya da kullanıcının hatasından ileri gelen ve kütüğün yalnız bazı bölümlerini etkileyen herhangi bir bozukluk hemen o anda teşhis edilmeli ve kütükteki bazı fazla bilgilerle ve kütük koruyucusuyla otomatik olarak giderilmelidir. İşte bütün bu zorunluklar, gerek malzeme, gerek program açısından çok karmaşık bilişim sistemlerinin yapılmasına yol açmıştır. (LM)

KWİC i. (ing. KEY WORD IN CONTEXT'in [metinde anahtar sözcük] kısaltması). Bilişim. Başlıkların ya da cümlelerin alfabetik dizini; bu dizinde her başlık ya da her cümle, kaç sözcükten oluşuyorsa o sözcüklerden her biri için bir kere alfabe sırasına girer ve her seferinde başlık ya da cümlenin bütünü yazılır; böylece hangi sözcüğünden giriş yapılırsa yapılsın o başlık ya da cümle kolayca bulunabilir. (L)

***KWİNANA,** Avustralya'da kasaba. — Çelik fabrikası. Termik santral. (L)

***KYROMOS** (veya **EUROMOS**). — Milas civarındaki Euromos kazılarına Ümit Serdaroğlu yönetiminde devam ediliyor. M.S. II. yy.a ait, baştaban kısmına kadar ayakta kalmış olan Zeus tapınağının restorasyon işleri sırasında, tapınağın yanında açılan çukurda Geç Arkaik döneme ait pişmiş topraktan birçok friz parçası bulundu. Çeşitli konuları tasvir eden bu buluntular, teknik, işçilik ve sanat yönünden birinci sınıf eserlerdir. (M)

LABASTİDE, Fransa'da Hautes-Pyrenées idare bölgesinde (Bagnères-de-Bigorre idare çevresi) komün, La Barthe - de - Neste'in güneyinde; 192 nüf., Magdaleniyen çağdan kalma gravür ve resimlerle süslü mağara. (L)

***LABEY** (Marcel), fransız bestecisi. — (öl. Nancy 1968). [L]

***LABİS** (Attilio), fransız dansçısı ve koreografı. — George Skibine'in *les Bandar Log* (Opera-comique, 1969) ve *Carmina Burana*'nın (Dallas operası, 1970) ilk oynanışlarında rol aldı. Milano Scalası'nda Natalya Makarova (*Giselle*'de), Liliana Cosi (*Fındıkkıran*) ve Christiane Vlassi (*Romeo ve Juliet*) ile dans etti. Roma operasında Elisabetta Trabust ile *Fındıkkıran*'ın yeni bir yorumlanmasını yarattı (1973). [L]

***LABORATUVAR** i. — *Dil laboratuvarı*, bir öğretmene bağlı teyplerle donatılmış tek kişilik kabinlerden oluşan laboratuvar: *Dil laboratuvarı yaşayan dillerin öğretiminde kullanılır*. (L)

Laborintus, Glen Tetley'in balesi; müzik Luciano Beria (*Laborintus II*); koreografi Glen Tetlen; dekorlar Rouben Ter-Aruntunian; ışık John B. Read. İlk olarak 1972 yılında Londra'daki Covent Garden'da Royal Ballet tarafından Royal Opera House'da yorumlandı; balede dans eden sanatçılar arasında Lynn Seymour, Deanne Bergsma, Rudolf Nureyev, Desmond Kelly, Vergie Derman, David Ashmole, David Wall, Julian Hosking vardı. öyküyü anlatan kişi ise Cathy Berberian'dı. Balenin vokal kesitlerini London Sinfonietta Chorus, öteki parçalarını ise Royal Opera House orkestrasının bir bölümü seslendirdi. (L)

LABOV (William), amerikalı sosyolenguistik uzmanı (Passaic, New Jessey 1927). İlk çalışmalarında dilsel değişme sorunlarına eğildi ve bu değişme olgusunu kırsal ve kentsel kesimlerde araştırdı: *The Social Motivation of a Sound Change* (Sessel değişmenin toplumsal nedeni) [1963], *The Social Stratification of English in New York City* (New York City'de İngilizcenin toplumsal katmanlaşması) [1966]. Labov'a göre değişme yalnızca zamanın etkisiyle değil, incelenen toplumun yapısıyla açıklanabilir (*Hypercorrection by the Lower Middle Class as a Factor in Linguistic Change* [Dil değişikliklerinin bir etkeni olarak alt orta tabakanın hatalı düzeltmeleri], 1966). Önceleri yapısalcı yöntemi benimseyerek sessel değişmeyi inceleyen Labov, 1968'den sonra (o yıl U. Weinreich ve M. Herzog ile birlikte *Empirical Foundations for a Theory of Lingustic Change*'i [Dilsel değişme kuramı için deneysel temeller] yayımlamıştı) üretici dilbilgisi temsilcileri arasına katıldı ama Chomsky*nin (*Ek*) bazı kavramlarını yenilemekten de geri kalmadı. Gerçekten de, Labov'a göre Chomsky'nin önerdiği edinim* kavramı iyi tanımlanmamıştır. Ona göre edinim kavramının tanımı için dilbilgimizin tutarsızlığını, karmalığını hesaba katmak gerekir; çünkü, belli bir dili konuşan her yetişkin kişi etken ya da edilgen olarak belli sayıda birbirine karşıt dilsel biçim kullanır. Bu nedenle edinim kavramının gözden geçirilmesini isteyen Labov, üretici dilbilgisine değişken kurallar adını verdiği bir dizi yeni kural getirdi: buna göre belli bir kural, bazı dil ya da dildışı etkenlerin biraraya gelmesine ya da gelmemesine göre uygulanabilir. Bu biçimsel düzen Labov'un sözdizimsel değişmeleri de incelemesine yol açtı: *Contraction, Deletion and İnherent Variability of the English Copula* (İngilizcedeki bildirme koşacı'nın daralması, bozulması ve doğal değişkenliği) [1969], *Linguistic Rule and Linguistic Change* (Dil kuralı ve dilsel değişme) [1972]. (L)

***LACAN** (Jacques), fransız hekimi ve psikanalizcisi. — Paris Freud'çu okulunun yapısına ve psikanalizcilerin yetişme sürecine yöneltilen karşı görüşler sonunda, 1969'da J. P. Valabrega, P. Castoriadis-Aulagnier ve F. Perrier'nin çevresinde «Dördüncü Grup» hizipi oluştu. Jacques Lacan da 1969'a kadar École normale supérieure'de, sonra Paris Hukuk fakültesinde seminerlerini sürdürdü, etkisi üniversite çevrelerinde ve Freud okuluna yabancı psikanaliz çevrelerinde yaygınlaştı. Okul, öğretisini korumak ve çalışmalarını kamuoyuna tanıtmak amacıyla 1968'de dergisini kurdu: *Ecilicet*. 1973'te, Jacques Lacan'ın 1953'ten beri seminerlerinde işlediği dersleri biraraya getiren ve tarih sırasının isteyerek gözetilmediği bir dizinin ilk kitabı çıktı:*le Séminaire - Livre XI les Quatres Concepts fondamentaux de la psychanalyse, 1964* (Seminer - XI. kitap, Psikanalizin dört temel kavramı). Lacan 1974'te *Télévision* (Televizyon) adlı bir inceleme yayımladı. (L)

***LACASSAGNE** (Antoine Marcellin Bernard), fransız biyoloji ve radyoloji bilgini. — (öl. Paris 1971). [L]

LACASSE (Joseph), belçikalı ressam (Tournai 1894). Bir taş işçisinin oğluydu, işçi olarak çalışırken bir yandan da gece derslerini izledi. Tournai (1912-1914) Güzel Sanatlar akademisinde ve Brüksel (1919-1920) Krallık Güzel Sanatlar akademisinde öğrenim gördü. İtalya'ya yaptığı bir geziden (1921) ve Paris'e yerleştikten (1925) sonra renksel soyutlama eğilimiyle toplumsal konulu kübist bir figürasyonu birlikte yürüttü. Ama, Montparnasse'ta Robert Delaunay'le karşılaştıktan sonra soyutlama ile kübizm arasında bir köprü kurmayı denedi (1936). İkinci Dünya savaşı ertesinde, birbirine geçen ve binişen, çizgi, renk ve ışık çeşitlemelerinden yararlanan geniş renkli yüzeyleri işleyerek, Sergey Poliakoff'un çalışmalarını andıran bir soyut üslûpta karar kıldı. Ayrıca duvar resimleri, mozaikler, duvar halıları ve serigrafiler de yapmaktadır. (L)

***LA COSTE-MESSELİÈRE** (Pierre FROTİER, DE — markisi), fransız arkeoloğu. — (öl. Saint-Génard, Deux-Sèvres 1975). [L]

***LACQ**, Fransa'da Pyrenées-Atlantiques idare bölgesinde komün. — 1972'de komşu Audéjos komünü ile birleştirildi. (L)

LACY (Steven LACKRİTZ, **Steve** — denir), amerikalı saksofoncu (New York 1934). Özellikle Rex Stewart, Buck Clayton, Hot Lips Page topluluklarında, daha sonra 1956-1957'de piyanocu Cecil Taylor ile çalıştı, Thelonious Monk'un büyük orkestrasıyla bazı plaklar doldurdu. 1965'te Avrupa turnesine çıktı. Saksofona Johnny Hodges ve Sidney Bechet'nin etkisiyle merak saran Lacy soprano saksofonun tüm olanaklarını kullanabilen tek beyaz müzikçidir. Son plakları arasında *Moon* (1969), *Wordless* (1971) ve *Lapis* (1971) adlı ilginç solo albümünü belirtmek gerekir. (L)

***LAÇİN**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Çorum ili, Merkez ilçesi) bucak. — 9 611 nüf., bucak merkezi 886 nüf., 17 köy (1970). [M]

***LADİK** veya **YANIK LADİK** (yeni adı **Halıcı**), İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Sarayönü ilçesi) kasaba. — 3 678 nüf. (1970). [M]

***LADİK** (yeni adı **Gökçeli**), Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili) ilçe. — 28 786 nüf., ilçe merkezi 6 700 nüf. (1975).

— Arkeol. 1971'den başlayarak Uluğ Bahadır Alkım tarafından yapılan düzenli yüzey araştırmalarında ilçe civarında birçok höyük ve yerleşme yeri bulundu. Bunlardan Dedealtı tepesi (M.Ö. III. ve I. binyıl), Devşerkaya tepesi ya da Taşköprü (M.Ö. III., II. ve I. binyıl, Genç Antik çağ), Tombultepe (M.Ö. III., II. ve I. binyıl, Frig, Helenistik, Geç Antik çağ), Kaletepe (M.Ö. III., II. ve I. binyıl, Frig), Köyiçi tepesi ya da Yurtyeri tepesi (M.Ö. III., II. ve I. binyıl, Bizans), Kübettepe (M.Ö. III., II. ve I. binyıl), Yüktepe (M.Ö. III., II. ve I. binyıl, Frig, Helenistik, Roma) önemlidir. (M)

***LADİK** (yeni adı **Gümüşsu**), İç Anadolu bölgesinde (Yozgat ili, Çekerek ilçesi) köy. — 491 nüf. (1970). [M]

***LADYSMİTH,** Güney Afrika cumhuriyetinde (Natal) şehir. — Otomobil lastiği fabrikası. (L)

***LAFORET** (Carmen), ispanyol kadın edebiyatçı. — *La insolacion* (Güneşlenme) [1963] adlı çocukluk yıllarının harika dünyasında geçen romanından sonra *la Nina y otros relalos*'ta (Küçük kız ve başka hikâyeler) [1970], 1945-1955 arasında yazdığı on üç kısa anlatıyı biraraya topladı. (L)

***LAGACHE** (Daniel), fransız hekimi ve psikanalizcisi. — (öl. Paris 1972). [L]

***LAGERKVİST** (Pär), isveçli yazar. — (öl. Stockholm 1974). [L]

L

***LAGNY**, Fransa'da Seine -et - Marne idare bölgesinde kanton merkezi. — 1971'de adı *Lagny - sur - Marne*'a çevrildi. (L)

***LAGOA SANTA**, Brezilya'da Minas Gerais'te, yüzlerce mağaranın bulunduğu arkeolojik yer. Burada meydana çıkarılan kafataslarında kuvvetli bir dolikosefallık ve uzun çenelilik görülür. Lagoa Santa kafatasları XIX. yy.daki Botocudos yerlilerinkine benzetildi. Fakat son çalışmalar bu varsayımı kanıtlamadı.

W. R. Hurt, «Cerca Grande» adını verdiği ve karbon 14 ile yapılan iki tarihlemede çok eski oldukları anlaşılan (M.Ö. 7600 ve 8350) bu mağaralarda bulunan taş ve kemik âletler karmaşasını tanımladı. Boyalı ve kabartmalı insan, hayvan şekilleri, geometrik motifler aşağı yukarı bir yüzyıldan beri Lagoa Santa'da biliniyordu. Bu bölge halen A. Laming Emperaire yönetimindeki bir fransız-brezilya heyeti tarafından incelenmektedir. (L)

LAGOZZA Dİ BESNATE, İtalya'da (Lombardia, Varese eyaleti) Gallarate yakınlarında yer. Akdeniz Cilalıtaş'ına ait (M.Ö. 2800) bir kültür fasiyesinin Tarihöncesi kazı yeri. *Lagozza kültürü* İtalya'nın kuzeydoğusunda uzanır; İsviçre Cortaillod kültürü ve fransız Chassey fasiyesiyle aynı kültür bütününe aittir, onların son evresini meydana getirir. Parlak ve iyi pişmiş seramikte, dekora çok az rastlanır. Taş endüstrisi alanında, sadece mikrolitler ve eşkenar dörtgen biçimindeki ok uçları yer alır. (L)

LAİNG (Ronald David), ingiliz hekimi ve psikiyatri uzmanı (Glasgow 1927). D. Cooper* (*Ek*) ile birlikte psikiyatri*ye (*Ek*) karşı çıkan akımın kurucusudur. Önce, askerliği sırasında Britanya ordusunda ve Glasgow hastahanesinde psikiyatri uzmanlığı yaptı. Sonra Londra'ya yerleşerek Tavistock Clinic'te çalıştı (1957-1961) ve Tavistock İnsan İlişkileri enstitüsü üyesi oldu. Gene bir psikiyatri uzmanı olan Aaron Erterson ile birlikte bu çerçeve içinde on bir şizofreni olayının gelişimini izledi ve («*Akıl dengesi, delilik ve aile*» de) [1964] şizofreninin belirleyici özellikleri olarak kabul edilen belirtilerin («gariplikler») aslında çok iyi anlaşılır şeyler olduğunu, toplum ve aile bütünü içinde ele alınınca normal ve sağlıklı görünebileceklerini kanıtladı: delilik «bir insanın katlanılmaz bir duruma katla-

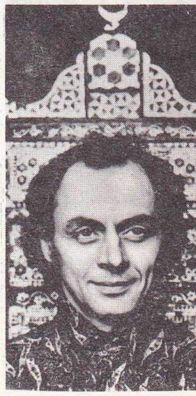

R. D. LAING

Foto. J. Haynes (Londra 1971) [LAROUSSE]

nabilmek için sığındığı özel bir stratejidir». Aile bu şiddetin geliştiği, uygulandığı yerdir; ailenin ve temsil ettiği toplumun işlevi yalnızca cinselliği değil, ruhçuluğa yönelen açılımları da baskı altına alıp gizlemektir. Laing, *«Parçalanmış Ben»*de (1960) görüldüğü gibi delilik sorununa yaklaşmak için açıkça Sartre'cı ve olgucu bir bakış açısını benimser. Ayrıca, D. Cooper ile birlikte Sartre'ın düşüncelerinin bir çözümlemesi olan *«Akıl ve şiddet»*i (1961) yazmıştır. Laing'in şu sözleri akıl hastalıklarıyla ilgili klasik kavramı ve görüşleri altüst etmiştir: «Akıl sağlığının ya da psikozun ölçütü, biri herkesçe akılca sağlıklı kabul edilen iki kişi arasındaki anlaşma ya da anlaşmama derecesidir». Bu durumda, şizofreni bir etiketten başka bir şey değildir; şizofren denilen kimse, onun geleceğinden kendilerini sorumlu tutan ailesi ve bakıcıları tarafından hasta damgasını yer ve böylece yaşama ve davranma özgürlüğünden olur.

Laing, 1965'te, özellikle Cooper ve Esterson ile akıl hastalıklarının nedenleri, bunları önleme ve tedavi yollarını araştırmayı ve hasta kabul merkezleri kurmayı amaçlayan Philadelphia Association'ı kurdu. Bu merkezler şizofren teşhisi konmuş kişilerin alışılmış anlamda bakım ve tedavi görmeksizin yaşayabilecekleri gerçek bir yurt gibidir: bu kişilerin, hiç bir müdahalede bulunmadan, kendi iç dünyalarında dolaşmalarına, sonra günlük yaşama dönmelerine olanak sağlanır. Çünkü Laing'e göre akıl hastalığı denen rahatsızlık aslında bir iyileşme sürecidir. Mary Barnes'in kitabıyla (*«Mary Barnes, delilikte bir gezi»*, 1972) ün kazanan Kingsley Hall bu tür yurtların en bilinenidir. Delilik alanındaki çalışmalarına paralel olarak R. D. Laing ingiliz karşı-kültür akımına da etkin bir biçimde katıldı. Başlıca kitapları arasında ayrıca şunlar sayılabilir: *«Deney siyaseti»* (1967), *«Düğümler»* (1970). [L]

Demetrios LAKAS

LAKAS (Demetrios), panamalı devlet adamı (Colon 1925). Panama sosyal güvenlik yöneticisiyken, askerî cuntanın yerini alan geçici hükûmet konseyinin başkanlığına atandı (18 aralık 1969). 18 eylül 1972'de temsilciler meclisi tarafından altı yıllık bir süre için Panama cumhurbaşkanı seçildi. 11 ekimde tüm yetkilerin general Omar Torrijos'a devredilmesi nedeniyle görevleri protokol çerçevesini aşmaz. (L)

Sangoulé LAMIZANA

***LALAPAŞA,** Marmara bölgesinde (Istıranca bölümü, Edirne ili) ilçe. — 11 828 nüf., ilçe merkezi 1 163 nüf. (1975). [M]

***LALİBİLA** veya **LALİBELA,** Habeşistan'da kutsal şehir. — Takazze ile Tsellari'nin çevrelediği, içinde XIII. yy.ın başından kalma ilginç kaya kiliselerin bulunduğu bir çeşit kaledir. Belli başlı on kilise iki gruba ayrılır. Her anıtın oyulduğu ve yontulduğu kaya kütlesi geniş bir hendekle düzlükten ayrılmıştır. Planlar değiştir ve daha önceki anıtların planlarına uyar. Biet Medani Alem («dünyayı kurtaranın tapınağı») eski Aksum katedrali Notre-Dame de Sion'un düzenindedir. Biet Emmanuel'de mükemmel bir taklit mimarî yaratılmıştır. Aksum üslûbunda çıkıntılar ve girintiler, «maymun başları» (gizlenmiş kiriş uçları). Daha uzaktaki on birinci kilise Biet Giorgiys'in («Aziz Georgius tapınağı») haç biçiminde planı vardır ve derin bir çukurun içine oturtulmuştur. Kiliselerin cepheleri genellikle çok sadedir: haç motifi çok sık ve çeşitli biçimlerde tekrarlanır. İlk örnekleri XX. yy.da tarihlenen resimler kiliselerden sonra yapılmıştır. (L)

Maurice LAMY

***LALİÇ** (Mihaïlo), yugoslav yazarı. — Son öyküleri arasında İkinci Dünya savaşı sırasında Karadağ ormanlarında partizanların savaşını anlatan *«Kara şeytan, kardeşim»* (1957), *«Kopuş»*un (1969) ikinci bölümü ve *«Bir gölge perçemi»* (1970) sayılabilir. (L)

***LAMAS,** bugün **Limonlu,** Akdeniz bölgesinde (İçel ili, Erdemli ilçesi, Merkez bucağı) köy. — 3 012 nüf. (1970). [M]

***LAMBA** i. — ANSİKL. Aydınlatma. ● *Akkor lamba*'larda, filamanın çevresindeki atmosferi oluşturan halojen buharları (iyot ya da brom) açısından büyük teknik gelişmeler oldu. Halojenli kuvars lambaları özellikle otomobil farlarında, stüdyoların ya da büyük salonların aydınlatılmasında çok şık kullanılıyor.

● *Civa buharlı ark lambası*'nın geniş bir kullanım alanı bulabilmesi için, kesikli ışık veren bu lambanın sürekli ışık verecek şekilde geliştirilmesi gerekir; bu amaçla, eskiden lambanın ışığını düzeltmek için uygulanan kırmızı flüoresan kaplamaya bir de mavi flüoresan kaplama eklendi. Gene ışığı düzeltmek için uygulanan bir başka yöntem de, çeşitli maden halojenürlerinin ve nadir toprakların kullanılmasına dayanır; civa buharına belirli ölçüde karıştırılan bu maddeler salma çizgilerini civanınkine eklerler: bunlar *halojenürlü lambalar*'dır.

● *Sodyum buharlı lamba* tekrenkli sarı bir ışık verir; eğer bu lamba yüksek bir buhar basıncı altında çalışabilecek şekilde yeniden düzenlenirse daha zengin bir ışık tayfı kazanır ve kullanımı daha yaygınlaşır.

● *Flüoresan (flüorışıl) lamba,* 5 000 K'de beyaz bir ışık verir ve renksiz ışığın önemli olduğu her türlü aydınlatmada kullanılabilir.

● *Elektrolitik lamba,* kimyasal gazışı yayımlayan maddelerin karışımıyla hazırlanmış yeni bir lamba türüdür. (L)

LAMBERT (Jacques), fransız üniversite öğretim üyesi (Lyon 1901). Lyon Hukuk fakültesi ve Harvard (A.B.D.) üniversitesinde öğrenim gördükten sonra hukuk doktoru ve agreje oldu. Lyon Hukuk fakültesinde profesör (1926), Lyon Karşılaştırmalı Hukuk enstitüsü müdürü (1936), Brezilya Ulusal üniversitesinde profesör (1933-1945) olan Lambert'in en önemli kitapları şunlardır: *Histoire constitutionnelle de l'Union américaine* (Amerikan birliğinin anayasa tarihi) [1937], *les Nations contre la Paix* (Uluslar barışa karşı) [1933], *Problèmes démographiques contemporains. Les Faits* (Çağdaş nüfus sorunları. Olguları) [I. c., 1946], *Amerique Latine, Structures sociales et institutions politiques* (Latin Amerika, toplum yapısı ve siyasal kurumlar) [1963] ve iktisat siyaseti üzerine çok sayıda makale. (L)

LA MERİ (Russell MERİWETHER HUGHES, — denir), amerikalı kadın dansçı, etnolog, eğitmen ve yazar (Louisville, Kentucky 1903). San Antonio'da (Texas) [1913-1920] ispanyol dansını ve Meksika folklorunu inceledi. Bu arada Hawaii'ye giderek (1917) yerel danslarla ilgilendi. 1922'de Barcelona'ya geçti ve ispanyol dansı konusunda bilgilerini geliştirdi. Amerika'ya dönüşünde Aaron Tomaroff'la klasik, Michio Jto ile de çağdaş bale çalıştı (1925). 1926'dan 1939'a kadar Meksika, Güney Amerika, Afrika ülkeleri, Hindistan, Seylan, Filipinler, Japonya ve İspanya folklor ve geleneksel danslarını bulup ortaya çıkartmak için bütün dünyayı dolaştı. Geleneksel dans programlarının yer aldığı çok sayıda resital verdi (1923'ten başlayarak), filimler çevirdi (1925'ten sonra). 1040'ta Ruth Saint-Denis ile birlikte School of Natya'yı kurdu. Bu okul sonradan 1942'de tek başına kurduğu ve 1956'ya kadar hizmet gören Ethnologic Dance Center ile birleşti. 1942'den 1956'ya kadar etnolog ve dansçı olarak ikili bir meslek yaşantısı sürdürdü. Eşsiz yeteneğiyle, *Bharata natyam* (geleneksel hint dansı) kadar romantik *Kuğu gölü*'nü, *Büyücü aşk*'ı ve *Şehrazat*'ı da yorumlayabiliyordu. Çok sayıda makalesiyle *Dance Encyclopedia*'nın, *Encyclopedia Britannica*'nın, *Enciclopedia dello Spettacolo*'nun hazırlanmasına katkıda bulundu. Başlıca eserleri: *Principles of the Dance Art* (Dans sanatının ilkeleri) [1933]; *Dance as an Art Form* (Bir sanat biçimi olarak Dans) [1933]; *Gesture Language of the Hindu Dance* (Hindu dansında hareketlerin dili) [1941]; *Spanish Dancing* (İspanyol dansı) [1948-1968]; *The Basic Elements of Dance Composition* (Dans kompozisyonunun temel öğeleri) [1965]. 1965'ten itibaren La Meri ilk programını 1966'da gerçekleştiren ve amatörlerden oluşan Ethnic Dance Arts'ı (Barnstable, Massachusetts) yönetti. İlk «halk dansları» şenliği 1970'te Barnstable'de yapıldı. Massachussets Council of Arts and Humanities'den yardım gören ve Meri's Ethnic Dance Art Company adını alan topluluk 1973'te gerçek kutsal hint danslarından oluşan bir program sundu. (L)

***LAMBERT** (Walter Davis), amerikalı yerbilimci. — (öl. Washington 1968). [L]

***LAMİZANA** (Sangoulé), Yukarı Volta'lı asker ve siyaset adamı. — 4 haziran 1970'teki halk oylamasına sunduğu bir anayasa değişikliğiyle siyasî faaliyetin tekrar başlamasını, bir başbakanın yönettiği bir hükûmetin kurulmasını ve millet meclisinin seçilmesini (aynı yıl) sağladı. Dört yıllık geçici bir süre için cumhurbaşkanlığında kaldı; bu süre sonunda halk tarafından yeni bir cumhurbaşkanı seçilecekti. Ne var ki, şubat 1974'te anayasayı askıya aldı ve meclisi, başbakan Kango Vedraogo görevde kaldığı sürece çalışmayı reddettiği bahanesiyle dağıttı. Bakanlar kurulu başkanlığı ve adalet bakanlığını üstüne alan Lamizana mayıs 1974'te bütün siyasal partileri kapatarak «Yenileşme hareketi» adlı tek yasal partiyi kurdu. (L)

***LAMPO** (Hubert) flamanca yazan belçikalı yazar. — Yeni romanlar (*De Goden maeten hun getal hebben* [Tanrıların numaralanmaya ihtiyacı vardır], 1969; *De zwanen van Stonehedge* [Stonehedge kuğuları], 1972) ve yeni öyküler (*De vingerafdrukken van Brahma* [Brahma'nın izleri], 1972) yayımladı. (L)

LAMY (Maurice), fransız çocuk hastalıkları uzmanı (Amiens 1895). Paris Tıp Fakültesi Tıp Genetiği kliniğinde profesör oldu (1950-1967). Çocuklarda görülen kansızlıklar ve akyuvar hastalıkları üzerine birçok çalışması vardır. Lamy bu hastalıklarda, ponksiyon yoluyla alınan kemik iliğini incelemenin önemini ilk gösterenlerden biridir. Son yirmi yılda çalışmalarının tümünü tıp genetiğine ayırmıştır; ikizlerin ve doğuştan iskelet kusurlarının incelenmesi, çeşitli hastalıkların (şeker hastalığı, hemokromatoz, soydan gelen metabolizma bozuklukları) genetik nedenleri. (L)

***LANCASTER** (Burt), amerikalı sinema oyuncusu. — *Kafatası avcıları*'ndan (The Scalp Hunters) [S. Pollack'ın, 1968] sonra çevirdiği önemli filimleri şöyle sıralanabilir: *Tek gözlü kahraman* (Castle Keep) [S. Pollack'ın, 1969]; *Cesur paraşütçüler* (The Gipsy Moths) [John Frankenheimer'ın, 1969]; *Havaalanı* (Airport) [G. Seaton'ın, 1969]; *Valdez geliyor* (Valdez is coming) [E. Sherin'in, 1970]; *Kanun adamı* (The Lawman) [M. Winner'in, 1971]; *Akrep* (Scorpio) [M. Winner'in, 1972]; *Ulzana* (The Ulzana's Raid) [R. Aldrich'in, 1972]; *Midnight Man* (Geceyarısı adamı) [B. Lancaster ve R. Kibbee'in, 1973]; *Gruppo di famiglia in un interno* (Bir evde aile topluluğu) [L. Visconti'nin, 1974]. (L)

LAND ART [lendart] i. (ing. k.). 1967'de A.B.D.'de ortaya çıkan çağdaş sanat eğilimi («Earthworks» da denir). Land art doğrultusundaki sanatçıların başlıca özelliği sanatın geleneksel ortamından (atelye, galeri v.d.) uzaklaşarak doğada ve doğa üstüne (deniz, dağ, çöl, kır ve çok ender olarak da şehir «doğası») çalışmaktır. Akımın temsilcileri çok değişik doğrultularda araştırmalara girişirler, ancak yapıtlarının ortak özelliği kendilerine özgü, geçici (zamanın akışına uyan) ve yaratıcı ile alışılagelen ilişki dışında bir yaşamı sürdürmeleridir. Land art sanatçıları bazı yönlerden, geleneksel heykelciliğe olduğu kadar davranış*a (*Ek*) dayanan bir sanat anlayışına da bağlanabilirler. Eserlerini halka tanıtmak için metin, kroki, fotoğraf ve filim gibi belgeleri çeşitli galeri ve dergilerde sergilerler. Land art eğilimini benimseyen sanatçılardan en ünlüleri arasında şu adlar sayılabilir: Amerikalılardan Walter de Maria, Michael Heizer, Dennis Oppenheim* (*Ek*), Robert Smithson, bazı yapıtlarıyla Carl André* (*Ek*); İngilizlerden Richard Long ve Barry Flanagan; Hollandalılardan Marinus Boezem ve Jan Ribbets. (L)

Landau işaretlemeleri, $\mathbb{R}$'nin bir t_0 noktasının bir U dolayında tanımlanan ve U—$\{t_0\}$ üzerinde sıfır olmayan her φ sayısal fonksiyonu için sırayla, bir yandan t_0'ın bir V dolayında

$$\| f(t) \| < k \mid \varphi(t) \mid$$

olacak şekilde, normlu bir E vektörel uzayında f değer fonksiyonlarının kümesini, öbür yandan t_0'ın bir $V\varepsilon$ dolayında

$$\| f(t) \| < \varepsilon \mid \varphi(t) \mid$$

olacak şekilde E'deki f değer fonksiyonlarının kümesini gösteren O (φ) ve o (φ) işa-

Foto. A.F.P., Larousse, Bonnotte-Gamma (LAROUSSE)

retlemeleri; burada $\| \; \|$ simgesi E'deki normu, $| \; |$ simgesi $\mathbb{R}$'deki mutlak değeri, k pozitif bir gerçek sayıyı, ε istenildiği kadar küçük, pozitif bir gerçek sayıyı gösterir.
Landau işaretlemeleri, her şeyden önce karmaşık simgelere yer vermediği, sonra anlaşılması kolay olduğu için bütün dünyada kullanılır. $f \in O(\varphi)$ işaretlemesi,

$$\| f(t) \| \times \frac{1}{| \varphi (t) |}$$

oranının t_0'ın V dolayında sınırlı olduğunu gösterir. Eğer φ = sabit = 1 ise, O(1) de sınırlı fonksiyonların kümesidir. Yanlış bir işaretlemeyle, $f \in O(\varphi)$ yerine $f = (\varphi)$ yazılır ve böylece, aynı biçimdeki elemanlarından birinin bir kümesi belirtilmiş olur. Fakat bu ifade, örneğin aşağıdaki sınırlı açılımda olduğu gibi, bir güçlüğe ve karışıklığa yol açmaz:

$$e^x = 1 + \frac{x}{1!} + \frac{x^2}{2!} + ... + \frac{x^n}{n!} + O(x^{n\pm1});$$

bu açılım, ihmal edilmiş dizinin temel kısmının $x^{n\pm1}$ basamağından olduğunu gösterir.
$f \in o(\varphi)$ işaretlemesi, φ'nin yanında f'nin ihmal edilebileceği anlamına gelir. Çoğu zaman φ için, t_0 dolayında sıfıra yaklaşan bir fonksiyon alınır ve dolayısıyla $f \in o(\varphi)$ işaretlemesi $f(t)$'nin, temel sonsuzküçük $\varphi(t)$'ye oranla bir sonsuzküçük olduğunu belirtir. Bazen $f \in o(\varphi)$ yerine yanlış bir ifadeyle $f = o(\varphi)$ yazılır. Böylece

$$e^x = 1 + \frac{x}{1!} + \frac{x^2}{2!} + ... + \frac{x^n}{n!} + o(x^n)$$

anlaşılır.
f_1 ve $f_2 \in O(\varphi)$ $[o(f)]$ ifadelerinin
$f_1 + f_2 \in O(\varphi)$ $[o(\varphi)]$ ifadesini verdiği doğrulanır. (L)

***LANDER** (Alfred Bernhardt STEVNSBORG, **Harald** denir), 1956'da fransız uyruğuna geçen danimarka asıllı dansçı, bale öğretmeni ve koreograf. — (öl. Kopenhag 1971). Lyon operasında konuk koreograf olarak Händel'in *Concerto Grosso*'su üzerine bir bale düzenledi (1969). Aynı yıl Danimarka'ya dönerek Kopenhag operasında birçok eserini sahneledi (1970). [L]

***LANDES idare bölgesi,** Fransa'da Akitanya bölgesinde idare bölgesi. — 277 381 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 30 kanton ve 331 komün. (L)

***LANDOLFİ** (Tommaso), italyan yazarı. — Fantastik eserlerini (*Un paniere di chiocciole* [Bir sepet salyangoz], 1968; *Breve Canzoniere* [Kısa şarkı defteri], 1971; *Viola di morte* [Ölüm menekşesi], 1972), sanat ve kültürün etkileri konusundaki düşüncelerini (*Des mois* [Aylar üstüne], 1967; *Gogol à Roma* [Gogol Roma'da], 1971) yayımlamayı sürdürdü. (L)

LANDON (Howard Chandler Robbins), amerikalı müzik bilgini (Boston, Massachusetts 1926). Doğduğu kentin üniversitesinde Karl Geiringer'in öğrencisiydi; XVIII. yy. müziği ve özellikle Haydn uzmanı oldu, 1949'da Boston'da ve Viyana'da Haydn Society'yi kurdu. Bu şirket, kapandığı 1953 yılına kadar, Haydn'ın bütün eserlerini yayımladı ve birçoğunu plağa doldurttu. Öteki önemli çalışmaları gene Haydn üzerine 1955'te yayımlanan temel bir kitap (*The Symphonies of Joseph Haydn* [Joseph Haydn'ın senfonileri] ile bütün senfonilerinin ilk basımıdır (1960'larda gerçekleşti). Daha çok Avrupa'da yaşamakla birlikte 1969'da Queens College'da (New York) ve 1970'ten itibaren Kaliforniya üniversitesinde dersler verdi. (L)

***LANDRY** (Charles François), fransızca yazan isviçreli yazar. — (öl. Vevey 1973). [L]

LANDUYT (Octave), belçikalı ressam, seramikçi, grafikçi ve halı modelcisi (Gand 1922). Courtrai Güzel Sanatlar akademisinin derslerini ve Courtrai Teknik okulundaki uygulamalı dokuma desenleri kurslarını izledi. Değişik sanat kesimlerinde (resim, dizayn, seramik ve halıcılık) aynı ustalığı göstermeyi başardı. Bitki ve hayvan dokularının mikroskoptaki görüntülerinden esinlenerek ilk gerçeküstücü eserlerini gerçekleştirdi. Daha sonra, madde ile canlının bunaltıcı durumu arasında bir geçişmeyle belirlenen dünyasına odak noktası olarak insan ve hayvan figürlerini seçti. Belçika fantastik gerçekçiliği çerçevesinde yer alan eserlerinde aydınlık ve koyu düzeylerin ayarlanmasından doğan anlatımcı bir yoğunluk göze çarpar. (L)

***LANGRES**, Fransa'da Haute-Marne idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — 1972'de komşu Corlée komününü ilhak etti. (L)

LANGUEDOC - ROUSSİLLON, Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus*. Aude, Gard, Hérault, Lozère ve Pyrénées Orientales idare bölgelerini içine alan ve Pireneler'den Rhône ırmağına, Massif Central'dan Akdeniz'e kadar uzanan bu bölgede (27 448 km²; ülke yüzölçümünün yüzde 5'i) 1 745 900 kişi, yani Fransa nüfusunun yüzde 3,4'ü yaşar. Bu nedenle km² başına 64 kişi olan nüfus yoğunluğu Fransa ortalamasından (95) düşüktür. (L)

LANSKOY (André), Paris okuluna bağlı rus ressamı (Moskova 1902). S.S.C.B.'de ressam Sudeykin ile birlikte çalıştıktan sonra 1921'de Paris'e gitti. Cézanne, Van Gogh ve Soutine'in etkisini taşıyan figüratif eserler vermeğe başladı. 1930'da, onu yavaş yavaş soyutlamaya götürecek olan ışığın anlatım gücü üstündeki araştırmalara yöneldi. 1943'ten sonra hep bu biçimde çalışarak kendine özgü bir dinamizme uygun, ritmini renkte bulan tuvaller yaptı (*Yaslı nişanlı*, 1953). Dış gerçeğin bir yorumu olarak ele aldığı manzara resimlerinde, islavlığının yoğun duygusallığını dile getirdi. Kitap resimlemelerinde ve özellikle basılmamış *Bir delinin hatıra defteri*'nde (1956-1968) rus baskı resim geleneğine, ama aynı zamanda fütürist denemelere döndü. (L)

LAN-TİEN, Çin'in Şensi eyaletinde arkeolojik yer. 1963'te, burada, fosil memelilerle birlikte bir kadın çenekemiği bulundu; bu kemik aşağı Yontmataş'ta Homosapiens'in varlığını kanıtlar.
Kung-vang-ling'te ilk yere yakın bir bölgede, 1964'te bir kafatası tepesiyle kuvars'tan yontulmuş sivri ve keskin bir âlet bulundu.
Sinantropus'a yakın olmakla beraber Lan-Tien adamı daha ilkel karakterler gösterir: daha küçük, daha kalın çeperli kafatası, gözler üstünde daha çıkıntılı köşeler. Bu hatlarıyla daha çok Cava'nın Pitekantropus robustus'una benzer. Çinli arkeologlara göre bu insansı M.Ö. 600 000 ile 500 000 yılları arasında yaşıyordu. (L)

LANUSSE (Alejandro), arjantinli subay ve siyaset adamı (Buenos Aires 1918). 1951'de general Menendez'in Peron'a karşı giriştiği ayaklanmaya katıldı. Peron'un düşüşüne kadar tutuklu kaldı (1955). Generalliğe yükseldi, başkan Frondizi (1962) ve başkan İllia'nın (1966) devrilmeleri sırasında askerî darbecilerin kavgalarına karıştı. İktidarın doğrudan askerlerce yönetilmesine karşı olmakla birlikte, general Ongania'yı destekledi (haziran 1966). 1968'de genelkurmay başkanı oldu. Ancak devlet başkanının diktatörlük siyasetine karşı olan Lanusse onu devirecek olan cuntanın başına geçti ve başkanlığı general Levingston'a verdi (haziran 1970). İktisadî durgunluk ve şiddet eylemlerinin çoğalması karşısında radikaller ve ılımlı Peron'cularla birleşmeyi kabul etti. Mart 1971'de Levingston'u görevden uzaklaştırdı ve Arjantin cumhurbaşkanlığına getirildi. Kurduğu hükûmet temsilci demokrasiye döndüğü gibi Peron'cu partinin yeniden kurulmasına da izin verdi; 1971'den itibaren general Lanusse ile Juan Peron arasında görüşmeler başladı. Lanusse kendi adaylığını koymadığı mart 1973 genel seçimlerini yaptırdı. Seçim sonunda cumhurbaşkanlığına geçici olarak Peron'cu aday H. Campora getirildi. (L)

***LANZA DEL VASTO** (Joseph Jean LANZA DI TRABİA-BRANCİFORTE, — denir), italyan asıllı fransız yazarı. — İnsan özgürlüğü konusundaki çalışmalarını derinleştirirken (*la Montée des âmes vivantes* [Yaşayan ruhların yükselişi], 1968; *l'Homme libre et les ânes sauvages* [Özgür insan ve yaban eşekleri], 1969), kendi felsefî gelişmesi üzerinde de düşündü. 1970'ten bu yana günlük notlarını *Viatique* (Azık) adı altında yayımlamaktadır: *Enfances d'une pensée* (Bir düşüncenin çocukluğu); *Eclats de vie et pointes de vérité* (Yaşam parçacıkları ve gerçek kırıntıları), 1973; *la Conversion par contrainte logique* (Mantık baskısıyla fikir değiştirme), 1974. (L)

***LAOS,** Güneydoğu Asya'da devlet. — Nüfusun 1970'te 3 milyonu bulduğu tahmin edilmişti (doğum oranı binde 47; ölüm oranı binde 22; doğal artış yüzde 2,5). Nüfus yoğunluğu km²'ye 12 kişi olarak hesaplanmıştır. Şehirleşme oranı yüzde 15 dolaylarındadır. Kişi başına yıllık gelir 60 doları geçmez.

Alejandro LANUSSE

TARİH

● *İkiye bölünmüş bir ülke*. Vietnam savaşı iki Laos partisi arasındaki uçurumu derinleştirdi; 1958'de, Kuzey Vietnam birliklerinin desteklediği Pathet Lao partisi birçok şehri ele geçirdi; Ho Şi Minh yolunu uzatmayı hedef alan bu saldırı, birkaç ay sürdü. Başbakan prens Souvanna Phouma, savaşa A.B.D. safında katılmıştı. Bununla birlikte, Laos'taki iki rakip arasında ilişkiler kesilmedi.
Sihanoukville limanının kapanmasından ve Ho Şi Minh yolunun birçok çıkışı tahrip edildikten sonra, Laos, Kuzey Vietnam ve Vietkong askerlerinin tek ikmal kaynağı haline gelmişti; Pathet Lao, askerî harekâtı yoğunlaştırarak 30 nisan 1970'te Attopeu'yu ve Boloven'ler yaylasını ele geçirmeyi başardı; o sırada ülkenin üçte ikisi bu partinin denetimine geçmişti. Aynı anda, Pathet Lao başkanı Souphanouvong, Çin'de Kamboçya'lı Sihanuk, Kuzey Vietnam'lı Fam Van Dung ve Vietkong temsilcisi Nguyen Huu Tho ile görüştü.

● *Lam Son 719 harekâtı: savaşın yayılması*. Amerikan uçaklarının desteklediği bir Güney Vietnam ordusu, 7-8 şubat 1971 gecesi Sepone bölgesinde Laos topraklarını işgal etti; amacı Ho Şi Minh yolunu ve Laos ile Kamboçya sınırları yakınındaki komünist ordugâhlarını tahrip etmekti. Güney Vietnam birlikleri, kanlı çarpışmalardan sonra, ele geçirdikleri birçok şehri, özellikle Sepone'yi bırakarak geri çekildiler. Mayıs ayından itibaren A.B.D. uçakları Laos'u tekrar bombaladı. Aynı anda Pathet Lao da Ventiane ve Luang Prabang çevresinde, aralık ayında da Jarres ovasında yeni saldırılara girişti.

LAOS
Souphanouvong

● *Uzlaşma ve barış*. Souvanna Phouma ile Souphanouvong'un temsilcileri arasında başlayan görüşmeler, 13 şubat 1973'te bir barış anlaşmasına yol açtı; 16 şubatta, ülkenin her yerinde ateşkes ilân edildi. Ama sonraki aylarda olaylar birbirini izledi, nisan ayında A.B.D. uçakları Laos'u tekrar bombaladı. Bununla birlikte, 14 eylül 1973'te, prens Souvanna Phouma hükûmetinin temsilcileriyle Pathet Lao temsilcileri arasında askerî ve siyasî sorunları çözme konusunda bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma protokolu, sorumlulukların sadece iki parti arasında bölüşüldüğü geçici bir millî birlik hükûmetini ve bir siyasî danışma kurulunu öngörüyordu. 1973 ekiminde, anlaşmaların uygulanması için bir karma komisyon kuruldu. 1974 nisanında, ateşkese genel olarak uyuldu ve hükûmet merkezi olan Vientiane ile kralın oturduğu Luang Prabang şehirlerinin tarafsızlaştırılması gerçekten sağlandı. Böylece, Pathet Lao'nun önderi Souphanouvong on yıllık bir aradan sonra ülkeye dönebildi ve prens Souvanna Phouma ile geçici bir millî birlik hükûmeti kurdu (6 şubat). Prens Souvanna Phouma başbakanlıkta kaldı, prens Souphanouvong ise millî koalisyon siyasî kurulu başkanı oldu. Hükûmet özellikle ateşkesi pekiştirmek, her türlü yabancı müdahalesine son vermek, iki başkentin tarafsızlığını korumak, mültecilerin memleketlerine dönmelerini kolaylaştırmak ve genel seçimi düzenlemekle görevliydi. Geçici hükûmet sağcıların ağır bastığı ve hiç bir Pathet Lao temsilcisinin bulunmadığı millet meclisini tatil etti, sonra da dağıttı (temmuz). Yeni meclis nisan 1975'te kral tarafından feshedildi. Orta sınıfların baskısı altında resmî daireler ve bakanlıklar amerikan taraftarı ve suiistimalci unsurlardan temizlendi (mayıs).
Ancak, bu değişiklik beklenmedik gelişmelerin başlangıcı oldu ve mayısta (1975) kansız bir devrimle Pathet Lao kısa sürede ülkeye hâkim oldu. Mayısın ortalarına doğru daha önce varılan anlaşma gereğince ge-

Foto. Gamma (2) [LAROUSSE]

rek Vientiane, gerek Pathet Lao kuvvetleri denetimleri altındaki bölgeleri işgal etmeğe başladı. Bu sırada sağcılar, tarafsızlar ve Pathet Lao temsilcilerinden oluşan hükûmeti ayakta tutan taviz anlaşması bozuldu. Bunun üzerine Meo özel kuvvetleriyle Pathet Lao kuvvetleri arasında çarpışmalar başladı ve sonuç Meo özel kuvvetlerinin aleyhine oldu. Bunu solcuların A.B.D. aleyhine yaygın gösterileri izledi. Bu gelişmeden ürken sağcı hükûmet üyeleri istifa ederek Tayland'a kaçtılar. Bu durum Vientiane kuvvetlerinde ayaklanmaya yol açtı ve askerler başlarındaki sağcı subaylara boyun eğmeyi reddettiler. Bunu fırsat bilen Pathet Lao kuvvetleri mayıs sonlarına doğru Vientiane kuvvetlerinin denetimindeki bölgelere girdi. Böylelikle tamamen solculardan oluşan yeni bir hükûmet kuruldu ve ülkenin tamamı Pathet Lao'nun denetimine geçmiş oldu. Bu durum, 26 haziranda A.B.D. kuruluşlarının, ellerindeki araç ve gereçleri yeni hükûmete devrederek ülkeyi terk etmeleriyle sonuçlandı. (LM)

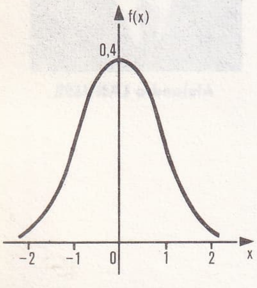

indirgenmiş Laplace-Gauss kanununun olasılık yoğunluğu

Laplace-Gauss kanunu, olasılık yoğunluğu

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \exp\left[-\frac{(x-m)^2}{2\sigma^2}\right]$$

olan mutlak sürekli rasgele bir X değişkeninin kanunu; burada m ve σ gerçek sayılardır; ayrıca σ mutlaka pozitiftir.

İndirgenmiş Laplace-Gauss kanunu, bu kanunun özel bir halidir ve burada $m = 0$, $\sigma = 1$'dir; bu durumda olasılık yoğunluğu da

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{x^2}{2}\right) \text{ olur.}$$

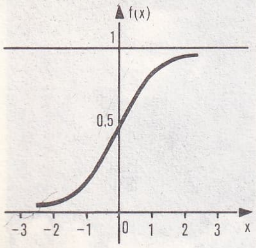

indirgenmiş Laplace-Gauss kanununun dağılım fonksiyonu

Laplace-Gauss kanunu olasılık hesaplarında çok önemli bir yer tutar; çünkü birçok olay bu modele bağlanabilir ve Laplace-Gauss kanunu ya da normal dağılım kanunuyla ikiterimli dağılım kanunu ve Poisson dağılım kanunu yaklaşık olarak verilebilir.

X gibi bir Laplace-Gauss değişkeninin matematiksel umudu

$$E(X) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}}\int_{-\infty}^{+\infty} t \exp\left[-\frac{(t-m)^2}{2\sigma^2}\right] dt$$

$= m$'dir.

X'in ikinci momenti:

$$M_2(X) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}}\int_{-\infty}^{+\infty} t^2 \exp\left[-\frac{(t-m)^2}{2\sigma^2}\right] dt$$

$$= m^2 + \sigma^2$$

$= m^2 + \sigma^2$'dir.

Dolayısıyla, X'in varyansı $V(X) = \sigma^2$'dir ve σ, X'in standart sapmasıdır. (L)

***Laplace operatörü.** — Bir G skalerinin ya da bir $\vec{A}$ vektörünün *Laplace operatörü*, genellikle $2 : \nabla^2 G$ ya da $\nabla^2 \vec{A}$ gibi üssüyle donatılmış olarak, ters dönmüş büyük bir delta harfiyle gösterilir. (L)

LAPOUJADE (Robert), fransız sinema ressamı ve yapımcısı (Montauban 1921). 1949'da «50 yazar portresi» dizisinden sonra önce soyutlamaya yöneldi, ama daha sonra ansıtmalarla yüklü bir figüratif resme döndü. Önemli olayları belgeleyen eserleri siyasal tutumunun damgasını taşırsa da yenigerçekçiliğe karşıdır: «Ayaklanmalar» dizisi Cezayir savaşını, «Gördüklerimiz» 1968 mayıs olaylarını işler. Erotik duyarlık da Lapoujade'ın tuvallerinin değişmez bir özelliğidir. Resim konusundaki tasarı ve düşüncelerinin yanı sıra resmin kendisini bir sorun olarak ortaya koyan kuramsal yazılar («*les Mécanismes de fascination*» [Büyüleme mekanizmaları], 1955) ve edebî çalışmalar (*l'İnadmissible* [Kabul edilemeyen], 1970) yayımladı. Sinema alanında, kısa metrajlı çizgi filimlerden sonra *Sokrates* (1968) ve *le Sourire vertical*'i (Dikine gülümseyiş) [1973] gerçekleştirdi. (L)

***LA PRESLE** (Jacques DE), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1969). [L]

***LAPSEKİ**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili) ilçe. — 22 761 nüf., ilçe merkezi 3 723 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

LARA-CONGGRANG veya **CANDİ LARA CANGGRANG**, Cava'da arkeolojik yer. Yakındaki «Prambanan» köyünün adıyla da anılan bu yerde Orta Cava döneminin (aşağı yukarı 750-950 yılları) en büyük ve ilginç tapınaklarından biri bulunur.

Bu geniş Siva külliyesi, 8 merkezî tapınağı (en önemli üçü Siva, Vişnu ve Brahma'ya adanmıştır) ve ikinci dereceden 224 tapınağı kapsayan bir çeşit *mandala*'dır. Tanrılaştırılan ölmüş bir hükümdarın anısına yapılan külliye, son zamanda, yazıtların ışığı altında IX. yy.ın ikinci yarısı olarak tarihlendirildi. Daha 1918'de Hollanda Arkeoloji servisi tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları İndonezya Arkeoloji servisi (1964'te Arkeoloji ve Millî Anıtlar enstitüsü adını aldı) tarafından hızla sürdürülmektedir. İndonezya Arkeoloji servisi kısa bir zaman önce 46 m yüksekliğindeki ana tapınağın restorasyonunu tamamladı. Siva'ya adanan tapınağın 42 pano ile süslü kalın duvarının içyüzünde, Ramayana'nın ustaca işlenmiş resimleri vardır. (L)

***LARENGOSKOPİ** i. — *Askılı larengoskopi*, larengoskobu dıştan göğüs çeperine tespit eden bir aygıtla yapılan larengoskopi.

— ANSİKL. *Larengoskopi*, yumuşak cam tellerle iletilen soğuk ışığın kullanılmasından önemli ölçüde yararlandı. *Askılı larengoskop* doğal yollardan girilerek gerçek küçük ameliyatların yapılmasına olanak sağladı; ameliyat mikroskobunun kullanılması da bu işi kolaylaştırdı. Aygıt iki kısımdan oluşur: asıl larengoskop ve göğüsten destek alan bir sistem. Bu iki kısmın birleşmesi larengoskobun kullanılmasını kolaylaştırır ve cerrahın iki elinin de serbest kalmasını sağlar. (L)

***LARİSSA**, Yunanistan'da Tesalya bölgesinde şehir. — Adını, son Yunan Cilâlıtaş devrinin parlatılmış siyah yüzeyli seramiğiyle tanınan bir fasiyesine verir. (L)

***LARSA**, Mezopotamya'da eski şehir (bugün Senker). — Esk. coğ. İlk kazıları 1933'te bir fransız heyeti yaptı, fakat bölge ancak 1967'de bilimsel olarak yeniden kazılmağa başladı. Derinliğine bir sondaj yerleşmenin II. binyıldan öteye pek gitmediğini gösterdi. 1933'te bulunan sarayın büyük bir kısmı ortaya çıkarıldı. II. binyılın ilk yarısında yapılan bu binanın planı Kuzey Mezopotamya'daki sarayları (Mari, tell Asmar) andırır. Aynı devirden kalan ve kuzeyde benzerlikler gösteren bir tapınak da, evler ve işyerleriyle beraber temizlenmektedir. (L)

LAROCHE (Emmanuel), fransız tarihçisi ve arkeoloğu (Clamart 1914). Klasik filoloji öğreniminden sonra 1948'de edebiyat doktorasını verdi. Strasbourg'da karşılaştırmalı genel dilbilim ve dilbilgisi profesörü, 1965'ten bu yana da İstanbul'da Fransız Arkeoloji enstitüsü müdürüdür. 1973'te Collège de France'ta profesör oldu. Daha sonra Anadolu dil ve uygarlıklarıyla, en çok da Hitit imparatorluğuyla ilgilendi, Hurri dilini çözdü ve *Dictionnaire de la langue louvite* (Luvi dili sözlüğü) [1959], *les Hiéroglyphes hittites* (Hitit hiyeroglifleri) [1. bölüm, «Yazı», 1960], *les Noms des Hittites* (Hititlerde isimler) [1966] ve *Textes mythologiques hittites en transcription* (Çeviriyazı olarak mitolojik hitit metinleri) [1965-1968] gibi eserler yayımladı. (L)

LARSEN (Jens Peter), danimarkalı müzik bilgini (Kopenhag 1902). 1928'den itibaren dersler verdiği Kopenhag Müzikbilim enstitüsü yöneticiliğine getirildi (1945). Danimarka Müzikbilimleri derneğinin kurulduğu yıl (1955) başkanı oldu. Özellikle Händel üstüne çalışmalar yaptıysa da adını daha çok Haydn konusundaki çağdaş araştırmalara yol açan iki kitapla duyurdu: ilk defa, bestecinin tüm eserlerini elverdiği ölçüde bilimsel olarak sıralayan *Die Haydn-Überlieferung* (Haydn'ın bıraktıkları) ve ikisi Haydn'ın kendisi tarafından düzenlenen (gene de eksikleri vardır) üç kataloğun tıpkıbasımı olan *Drei Haydn Katologe* (Üç Haydn kataloğu). [L]

LARSEN (Otto Nyholm), amerikalı sosyolog (Tyler, Minnesota 1922). Oregon, Montana, Denver ve Washington üniversitelerinde öğrenim gördü. 1949'dan itibaren Washington'da, Kopenhag'da, Colorado ve Hawaii üniversitelerinde, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa ve Asya'nın çeşitli ülkelerinde dersler verdi. 1961'den 1967'ye kadar Washington'da İnstitute for Sociological Research'ün müdürü oldu. Kitle haberleşmesi ve ortak davranış sorunları üzerine çeşitli yazıları vardır: *Sociology* (Sosyoloji) [1954]; *The Flow of İnformation* (Haberleşmenin akışı) [1958]; *Social Effects of Mass Communication* (Kitle haberleşmesinin toplumdaki etkileri) [1964]; *Violence and the Mass Media* (Şiddet ve kitle haberleşme araçları) [1967]; *Conceptual Sociology: A Self-Teaching Manual of Exercises* (Kavramsal sosyoloji: Kendi kendini eğitme temrinleri elkitabı) [W. R. Cotton ile, 1969]. (L)

LARTİGUE (Jacques Henri), fransız fotoğrafçısı (Courbevoie 1896). Daha küçük yaşta, yüzyılın başlarındaki mutlu çocukluk yaşamını yansıtan birçok fotoğraf çekti. Lartigue sanatını kaygısızlık üzerine kurmuş ve bütün eserlerinde (ilk otomobiller ve arkalarında bıraktıkları toz bulutları, acayip uçan makinelere binen kardeşi, Boulogne ormanında gezinen zarif kadınlar) amatör içtenliğinden kopmamıştır. *J. H. Lartigue et les Femmes* (J. H. Lartigue ve kadınlar) [1973] ve *İnstants de ma vie* (Yaşamımdan anlar) [1973] gibi albümler yayımladı. (L)

***LASER** i. — Oftalmoloji. *Argonlu laser*, oftalmolojide kullanılan ışıkla pıhtılaştırma aygıtı. Bk. ANSİKL.

— Sil. Bk. ANSİKL.

— Tekst. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Oftalmoloji. *Argonlu laser.* Laser ışını, çarptığı yerde şok olayıyla birlikte bir de yanık olayına yol açar. Gözün saydam katmanlarını geçerek derindeki zarlarını yakma fikri 1955 yıllarına doğru alman Meyer-Schwickerath'ın aklına geldi; Schwickerath bunun için bir ksenon lambasının ışınlarından yararlanmayı öneriyordu, fakat bu ışınların da bazı sakıncaları vardı. Bu nedenle, öbür ışın kaynaklarından çok daha dar bir ışın demetiyle daha büyük bir enerji ileten ve ışınları tekrenkli olduğu için saydam ortamlarda soğurulmayan laserlerin ortaya çıkışı bu sorunlardan çoğuna çözüm getirdi. İşte bu gereksinmelerden doğan laserlerin ilk örneği *yakutlu laser*'dir. Bu laser, sentetik yakutun kırmızı ışınımını kullanarak, çok küçük noktalar üzerinde, dozu istenildiği gibi ayarlanabilen ve istenildiği kadar tekrarlanabilen ışık şokları yaratır. Böylece küçük bir noktayı laser ışınlarıyla yakarak dokuda bir iltihaplanma tepkisi uyandırılabilir; bu iltihaplanma da, bir yandan ağtabakanın görme bölgesi, öte yandan boyalı epitelyum ve damartabaka arasında bir kabuk bağlama sürecine yol açacağından dokuda gerçek kaynama noktaları elde edilir; büyüklükleri tedavi edilecek doku bozukluklarının genişliğine bağlı olan bu kaynama noktaları, o bölgedeki bozulmuş dokuyu ya doğrudan doğruya yok eder ya da etrafını çevirerek çıkarılıp alınmasını kolaylaştırır: böylece laser, ağtabaka çevresindeki doku yozlaşmalarında kullanılabildiği gibi sarıbenek yozlaşmalarında da kullanılabilir. Yalnız yakutlu laserin iki sakıncası vardır: birincisi, yakutlu laser tek gözü inceleyebilen bir oftalmoskopta (monoküler

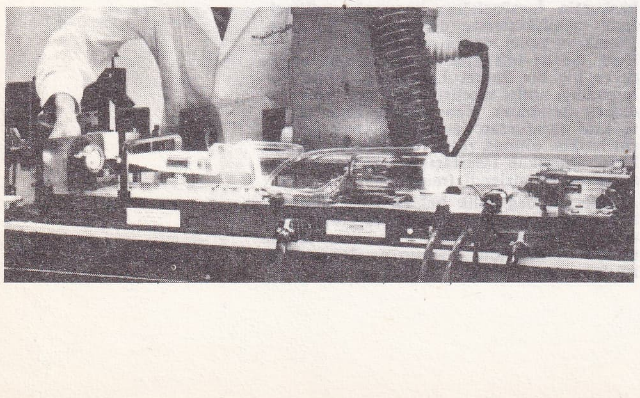

laserin oftalmolojide kullanılması

Foto. Almasy (LAROUSSE)

oftalmoskop) kullanılır; ikinci sakıncası ise laser ışınlarının damarlar tarafından soğurulmamasıdır. Bu nedenle, ağtabakadaki damar bozukluklarında, özellikle bugün göz hekimlerinin en büyük derdi olan şeker hastalığına bağlı ağtabaka hastalıklarında yakutlu laserden yararlanılamaz. *Argonlu laser* işte bu eksikliği doldurmak için hazırlandı. Birçok ışın demeti yayımlayan, bunlardan ikisi, mavi ve yeşil ışınları tedavide kullanılan argonlu laserin yakutlu laserden üstünlüğü, ışınlarının gerek boyalı epitelyum, gerek damarlar tarafından soğurulabilmesidir. Böylece, argonlu laser sayesinde şeker hastalığına bağlı ağtabaka hastalıkları (diyabetik retinopati) tedavi edilebilir. Üstelik argonlu laser, iki gözü aynı anda inceleyebilen binoküler biyomikroskopta kullanılmak üzere tasarlanmıştır ve bir kontak camı sayesinde ağtabakanın çevresine kolayca ulaşılabilir. Bu tekniğin kullanıldığı yerler pek çoktur: ağtabaka ayrılmalarının önlenmesi; bazı sarıbenek yozlaşmalarının tedavisi; ağtabaka damar hastalıklarının tedavisi; bazı göz kanserlerinin yok edilmesi; glokom tedavisi; iris cerrahîsi (laserle iris ameliyatı).

— Sil. 1960'tan bu yana *laser*, askerî alanda pek çok araştırma ve uygulamaya konu oldu.

Katı kaynaklı laser uzaklık ölçümünde (bk. TELEMETRE, *Ek*) ve alan açıklığı çok az (0,5 mrd) olduğu için bazı tanksavar füzelerin güdümünde yön verici ışın demeti olarak kullanıldı. Ayrıca, çok yoğun telefon hatları üzerinde haberleşme bağlantısı kurmak için bu laserden yararlanıldı; çünkü verimi Hertz kablolarından daha fazladır, yalnız menzili daha dardır. Bir laser cayroskopu, bir saniyelik yayın bir kesri düzeyindeki yol sapmalarını ölçme olanağı verir.

Laserli tüfek, kör edici ve yakın mesafede kullanıldığı zaman yakıcı özellikleri nedeniyle bir gün bir savaş silâhı olabilir.

Gazlı laserler'in gücü daha yüksektir ve özgüdümlü füze ya da bombaların arayıcı kafaları kolayca bulabilsin diye bir hedefi aydınlatmağa yarar (Vietnam savaşında Amerikalılar tarafından kullanılmıştı).

Daha da güçlü olan *kimyasal laserler*, kıtalararası füze başlıklarının saldırıya geçirilmesinde, bir hidrojen bombasının ateşlenmesinde kullanılabilir ya da hava saldırılarına karşı savunma silâhı olarak tasarlanabilir.

— Tekst. *Laser*, bir masa üzerine yayılmış büyük bir kumaştan bir elbisenin çeşitli parçalarını hızla ve en iyi şekilde biçmek için konfeksiyon sanayiinde de kullanılabilir. (L)

LASSWELL (Harold Dwight), amerikalı sosyolog (Donnellson, Illinois 1902). Siyasal sosyoloji uzmanı olan Lasswell, fikir ve simgelerin yayılmasında basın ve radyo gibi haberleşme tekniklerinin önemini çok çabuk kavramış ve bunlar olmadan hiç bir iktidarın yasal sayılamayacağını ileri sürmüştü. 1948'de bu olgunun getirdiği sorunları şu soruyla bir formüle bağladı: «Kim kime, ne yoldan, ne etkiyle, ne diyor?» Kitle haberleşmesini incelemek için önerdiği şema 1936'da siyasal olguların gözleminde ileri sürdüğü «Kim neyi, ne zaman, nasıl elde ediyor?» şemasının benzeridir. Her iki şema da basit yararlıdır: gerçeği birbirinden çok ayrı, çeşitli araştırma alanlarına bölerler. Bu açıdan da, gözlemci sosyoloji için bir kuram niteliği taşırlar. Lasswell 1940'ta amerikan toplumunda işadamlarının eski güçlerini kaybettiklerini ve yerlerini şiddet sorununda uzman olan askerlere kaptırdıklarını belirtti. Siyasal gerçeklerin bilinçli bir gözleyicisi olan Lasswell, toplum bilimlerinin «çağımızın büyük bunalımlarını yenmeyi sağlayacağı» görüşündedir. Çok sayıda makale yazdı. Önemli kitapları arasında özellikle şunlar sayılabilir: *National Security and Individual Reform* (Ulusal güvenlik ve bireyci reform) [1950]; *Politics: who gets what, when, how?* (Politika: kim neyi, ne zaman, nasıl elde ediyor?) [1951]; *Power and Personality* (İktidar ve kişilik) [1962]; *Analysis of Political Behaviour: An Empirical Approach* (Siyasal davranışın çözümlemesi: Deneysel bir yaklaşım) [1966]; *Pre-View of Policy Sciences* (Siyasal bilimlere giriş) [1971]. (L)

***LASTİK** i. — ANSİKL. Tekerlek lastiği üreten fabrikalarda 1972'de 1 milyon 510 000 adet dış lastik, 1 milyon 145 000 iç lastik üretildi; dış lastik tüketimi 1 milyon 544 000 adet oldu. Aynı yıl lastik sanayiinde kullanılan başlıca hammadde olarak 46 796 ton tabiî ve sentetik kauçuk ve karbon siyahı ithal edildi. Lastik sanayiinin öbür dallarında 3 milyon 302 208 kg taban ökçe, 2 milyon 227 463 kg taşıma kayışı, 639 936 kg çeşitli hortum, 12 milyon 865 160 kg lateks ve başka eşya üretildi (1970). Yurt içi istekleri karşılamak için lastik sanayiindeki çalışmalar sürdürülüyor. Köseköy'de (İzmit) her çeşit tekerlek lastiği üretecek bir fabrikanın (LASSA) temeli atıldı (1975); bu tesisin 1 milyar 837 milyon 786 000TL. toplam yatırımla 1977'de üretime geçmesi planlandı. Bu fabrikadan yılda 1 milyon 210 000 adet dış lastik, 600 000 iç lastik, 420 000 kolan, 3 500 ton kaplama malzemesi elde edilmesi öngörüldü. (M)

LAŞKARİ PAZAR veya **LAŞKARGÂH**, Afganistan'ın Bust kenti yakınında, Helmand ırmağı ile sol kıyıdaki en büyük kolunun birleştikleri yerde bulunan arkeolojik yer. Afganistan'a gönderilen fransız arkeoloji heyeti 1948'de burada 7 km uzunluk ve 2 km genişliğinde büyük bir yapılar alanı ortaya çıkardı. Burası Gazne hükümdarlarının ikametgâhı ve bir askerî merkezdi. Ana bölüm, ırmaktan 10 m kadar yüksekte bulunan bir yarın üzerine kurulmuş üç saraydan oluşur. Sanat tarihi bakımından bu yapıların önemi çok büyüktür: çünkü, daha İtalyanların Gazne'deki kazıları olayı doğrulamadan önce, bu yapılar, müslüman mimarların, kolları bir orta avlunun dört köşesine yerleştirilmiş haç planını, sanıldığı gibi medreselerde değil, ikametgâhlarda kullandıklarını göstermiştir. Ayrıca bu yapılardan, islâm resim sanatı hakkında temel bilgiler edinilmiştir (önden görünen ve yüzleri silinmiş 44 insan figürü). [L]

LATARJET (Raymond), fransız kanser hekimi (Lyon 1911). Eczacılık ve fizik bilimleri doktoru olan A. Latarjet radyo ışınlarının hücreler ve virüsler üzerindeki etkileriyle virüs ve hücrelerin karşılıklı etkileri üzerine birçok çalışma yaptı. Özellikle hayvanlar üzerinde uyguladığı lösemi denemeleriyle ilgilendi. (L)

***LATİFE HANIM** (Latife UŞAKLIGİL — diye tanınır), Atatürk'ün eşi. — (öl. İstanbul 1975). [M]

***LATTUADA** (Alberto), italyan sinema yönetmeni. — *Mucize yaratan yüzük*'ten (Matschless) [1968] bu yana *Casuslar kraliçesi* (Fräulein Doktor) [1968], *L'Amica* (Arkadaş) [1969], *Venga a prendere Il caffe da noi* (Gelin bize bir kahve içelim) [1970], *Bianco, Rosse e...* (Beyaz, kırmızı ve...) [1971], *Sono Stato io* (Bendim) [1972] ve *Le faro da padre*'yi (Babanın ışığı) [1974] çevirdi. (L)

LAUER (Jean-Philippe), fransız arkeoloğu (Paris 1902). Paris Güzel Sanatlar yüksekokulunu bitirdi, 1926'da ingiliz C. M. Firth'ün Sakkara'daki çalışmalarına katılmak için Mısır'a gitti. Bu arkeolojik yerin yeniden kurulması için çok çaba gösterdi, tasvirî incelemeler ve kuramsal kuruluş planları yayımladı, sonra arazi çalışmalarına koyularak anıtları ihyaya girişti. Aynı şekilde Gizeh'deki Keops'un mezar tapınağında da çalıştı. Piramit tarihi ve mimarîsi uzmanı olan Lauer'nin birçok yapıtı arasında en önemlisi *L'Histoire monumentale des pyramides d'Egypte*'dir (Mısır piramitlerinin anıtsal tarihi) [kitabın birinci cildi 1962'de Kahire'de yayımlandı]. Jean Leclant ile birlikte Sakkara'daki fransız arkeoloji grubunun başkanlığını yapan Lauer Sakkara'da ortaya çıkardığı VI. sülâleden kalma piramit ve mezar-tapınaklar üstünde incelemelerde bulundu. Bu çalışmaları sonucunda 1951'de Mısır enstitüsü üyeliğine seçildi, daha sonra enstitünün ikinci başkanı oldu. Ayrıca Fransa'daki Yazıtlar ve Güzel Sanatlar akademisi muhabiri ve Berlin Arkeoloji enstitüsü üyesi seçildi. (L)

LAUGERUD GARCİA (Kjell Eugenio), guatemalalı asker ve siyaset adamı (Guatemala 1930). Askerî mühendislik öğrenimi gördü. Amerika Devletleri örgütü (OAS) savunma kurulunda Guatemala heyetine başkanlık etti; önce genelkurmay başkanı, sonra millî savunma bakanı oldu. 3 mart 1974'te salt çoğunluk elde edemediği halde cumhurbaşkanlığına seçildi ve görevi kongrece onaylandıktan sonra 11 martta kesinleşti. (L)

LAURİCOCHA, Orta Peru'nun yüksek topraklarında, Junin eyaletinin Huancayo kenti yakınlarında arkeolojik yer.

Latife Hanım
Atatürk'le evli olduğu yıllarda bir gezide

4 000 m yükseklikteki bu yer, derin bir buzul vâdisinde akan Lauricocha ırmağının üzerindeki üç mağaradan oluşur. Hayvan kemikleri ve yontmataş âletlerle dolu mağaranın çökeltileri içinde yapılan kazılarda her biri bir katman bütün karşılığı olan beş kültür katmanı ortaya çıktı. Âletlerde bir katmanlaşmaya bağlanan üslûp değişiklikleri (Lauricocha'da böyledir) yüksek topraklardaki başka yerlerin endüstrileri ve kıyı kültürleriyle olan zaman içindeki karşılıklı bağıl ilişkiler yönünden çok önemlidir. Lauricocha'nın en derin katmanlarında ve onların altındaki verimsiz ırmak-buzul katmanında mezarlar bulundu. Augusto Cardich'in jeolojik ve tipolojik bulgulara dayanarak yaptığı hesaplara göre, bu mezarlarla çağdaş olan ilk taş endüstrisi M.Ö. 8000-6000 yıllarına iniyor. Yanmış kemik ve bitki karbonu örnekleri üzerine yapılan bir karbon 14 tarihlemesi bu hesapları doğru çıkardı. Daha sonraki endüstriler jeolojiye ve tipolojiye göre tarihlendi, fakat kesin bir tarihleme yapılmadı. Diziler şöyledir: üç Seramiköncesi evre, 8000-6000, 6000-3000, 3000-1200, sonra iki Seramik evresi, birincisi Orta Peru katmanının chavin çömleğiyle belirlenir. (L)

LAUSSEL, Fransa, Marquay'de (Dordogne) bulunan tarihöncesi yer. Acheul kültürünü sürdüren ve Moustier sanayiinden Üst Solutreen'e kadar uzanan on düzeye rastlandı. Gravetyen ve Eski Solutreen düzeylerinde önemli alçak kabartmalar bulundu. (L)

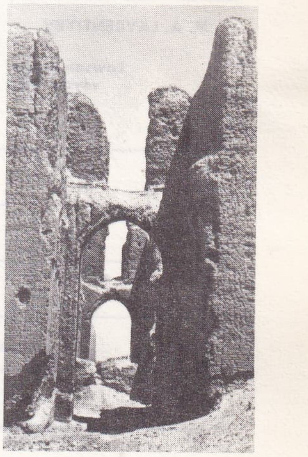

LAŞKARI PAZAR
Gazne hükümdarlarına ait bir kalede ayvan kalıntıları

LAUTERACH, Almanya'da (Württemberg) Cilâlıtaş devri kaya içi barınak. Yığıntı birikintileri Yontmataşsonrası'ndan Bronz çağına uzanan bir bütün gösterir. (L)

LAUTNER (Georges), fransız sinema yönetmeni (Nice 1926). Hukuk, siyasal bilgiler ve mimarlık öğrenimi gördü, sonra Ordu Filim merkezinde kurgu ve filim yönetimi konularında çalışma olanağını buldu. 1958'de ilk filmi *la Môme aux Boutons*'u (Düğmeli kız) çevirdi. Sonraki filimleri *Marche ou crève* (Yürü ya da geber) [1959], *Arrêtez les Tambours* (Kesin şu trampetleri) [1960], *En plein Cirage* (Çıkmazda) [1961] ve özellikle *le Monocle Noir* (Siyah Monokl) [1961] Lautner'i güldürü biçimindeki polis ve casusluk filimlerinin bir ustası olarak kabul ettirdi; *le Septième juré* (Yedinci jüri üyesi) [1961], *Galia* (1965), *Salina yolu* (la Route de Salina) [1968], *Les Seins de glace* (Buzdan göğüsler) [1974] gibi filimlerle daha klasik konuları işlediği olduysa da en büyük başarılarını mizah anlayışına ve güldürü buluşlarına borçludur: *Les Tontons flingueurs* (Zımbalayıcı tontonlar) [1961]; *Les pissenlits par la racine* (Toprağı bol olsun) [1964]; *Ne nous fachôns pas* (Kızmayalım) [1966], *Il était une fois un flic* (Bir varmış, bir yokmuş, bir aynasız varmış) [1972]; *Quelques*

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); Papigny (LAROUSSE)

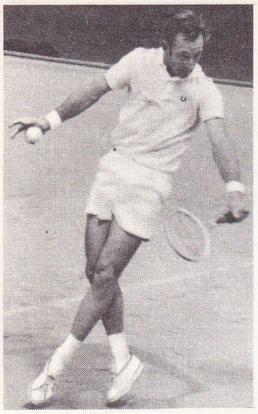

Rodney LAVER

M. A. LAVRENTİYEV

Messieurs trop tranquilles (Pek sakin birkaç bay) [1972]. (L)

LAUTSCH, Çekoslovakya'da Brno'nun kuzeydoğusunda Yontmataş devri buluntu yeri. Aurignac tipindeki endüstri, özellikle Lautsch ucu denen ve Avrupa'nın merkezî yerlerinde rastlanan eşkenar dörtgen biçiminde büyük mızrak uçlarını kapsar. (L)

LAVAN, esk. **Şeyh Şuayb,** İran körfezinde İran'a bağlı ada. Petrol çıkarımı ve ihracatı. (L)

LAVATER - SLOMAN (Mary), almanca yazan isviçreli kadın edebiyatçı (Hamburg 1891). Romanları, özellikle de bazılarını romanlaştırdığı biyografileriyle tanındı: *«Gönül dehası»* (Lavater üstüne) [1939], *«Katerina II»* (1941), *Pestalozzi* (1953). Bunların ardından yeni hikâyeler (*«Beş romantik hikâye»*, 1965); biyografiler (*«Alçak gönüllülüğün zaferi: Azize Elisabeth'in hayatı»*, 1961; *«Jeanne d'Arc, fransız zambağı»*, 1963; *«Bir yazgı: İsveç kraliçesi Kristina'nın hayatı»*, 1966); Arkeolog Schliemann'ın biyografisini (*Das Gold von Troja* [Truva'nın altınları], 1969) ve Aslan Yürekli Richard çağının yaşantısını dile getiren bir yapıt (*Löwenherz* [Aslan Yürekli], 1971) yayımladı. (L)

LA VENTA, Meksika'da, Meksika körfezi yakınlarında, Tabasco devletinde, Olmeklere ait arkeolojik yer. Karbon 14 tarihlemeleri La Venta'da M.Ö. 1000-400 tarihleri arasında yerleşme olduğunu gösteriyor. Bu tören merkezi geniş bir dikdörtgen alanın bir kenarı üzerine kurulmuş büyük bir toprak piramitle, buna bitişik alçak ve uzun yapılardan oluşur. Gizli bölmelerde zengin süs eşyası ve yeşim heykelcikler bulundu. Anıtsal heykeller boldur: büyük başlar, sunak ve steller. Oysa en yakın taşocakları 100 km uzaklıktadır. Bu da ancak çok merkezî bir iktidarla gerçekleşebilecek ortak bir çabayı gösterir. (L)

***LAVER** (Rodney), avustralyalı tenisçi. — 1969'da uluslararası Avustralya, Fransa, Büyük Britanya (Wimbledon) ve Amerika Birleşik devletleri (Forest Hills) şampiyonluklarını kazandı. (L)

Lawson ölçütü veya kuralı

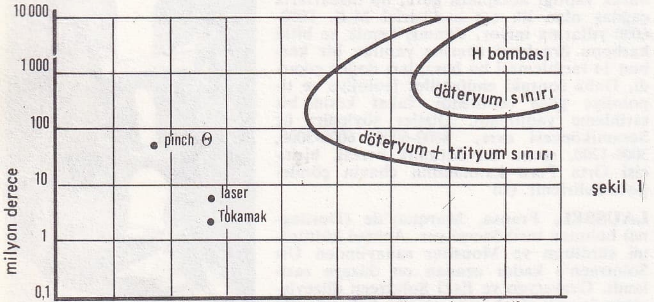

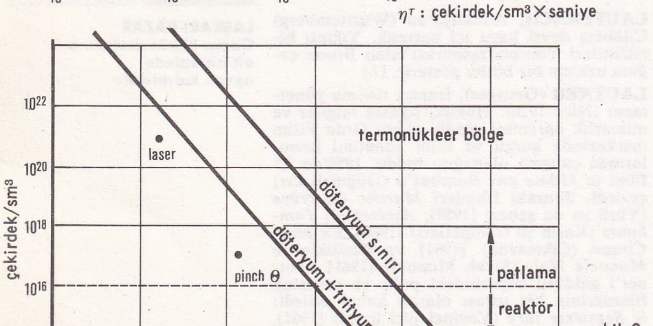

M. LAVROVSKIY, «Kuğu gölü»nde

***LA VİGERİE** (Emmanuel D'ASTIER DE), fransız yazarı ve siyaset adamı. — (öl. Paris 1969). [L]

LAVRENTİYEV (Mihail Alekseyeviç), sovyet matematikçisi (Kazan 1900). 1922'de Moskova üniversitesini bitirdi, daha sonra Fransa'da bir süre kalarak incelemeler yaptı. Teknik bilimler doktoru, fizik ve matematik bilimler doktoru olduktan sonra 1931'de Moskova üniversitesine profesör atandı. 1946'da S.S.C.B. Bilimler akademisine üye seçildi ve bu akademinin Teorik Mekanik ve Hesap Tekniği enstitüsünü yönetti. Daha sonra, bilimsel öğretim ve araştırma merkezi olarak tasarlanan yeni Akademgorod kentinin kuruluşuna başkanlık etti. 1971'de yabancı üye olarak Fransız Bilimler akademisine girdi.
Eserlerinde daha çok kümelerin tasarı kuramlarına, karmaşık bir değişkenin fonksiyonlarına, özellikle çokterimlilerin yakınsak serileriyle gösterilebilen fonksiyonlarına, uygun ve yarı uygun tasvirlerin analitik kuramlarına eğildi. Son zamanlarda, yüzey şekillerinin değiştirilmesi ve kanallar açılması için nükleer patlamalardan yararlanma konusunda önemli kuramsal ve deneysel araştırmalara öncülük ederek sonuca bağladı. (L)

LAVROVSKİY (Mihail), sovyet dansçısı (Leningrad 1941). Ünlü koreograf Leonid Lavrovskiy ve kadın dansçı Yelena Şikavaydze'nin oğlu; 1951'de Bolşoy Dans okuluna girdi, annesinin ve büyük dansçı Aleksey Yermolayev'in yönetimi altında çalıştı. 1961'de okulu bitirerek Bolşoy Bale topluluğuna katıldı, çok geçmeden bütün büyük rollerde göründü: *Leylâ ile Mecnun, Romeo ve Juliet, Aşk efsanesi, Laurencia, La Bayader, Don Kişot* v.d. 1965 Varna Uluslararası dans yarışmasında altın madalya kazandı, 1966'da Yuriy Grigoreviç'in *Fındıkkıran*'a uyarladığı çok güç bir düzenlemede dans etti. Konuk sanatçı olarak N. Besmertnova ile birlikte Paris ve Belgrad'da sahneye çıktı, gene aynı dansçıyla Tchaïkovsky Memorial Tokyo Ballet Company'de dans etti (1970). 1972'de Nijinskiy ödülünü aldı, Paris'te *Giselle* ve *Spartacus*'ta oynadı, Bolşoy'da *Phèdre*'i (N. Ryjenko ve V. Smirnov'un) yarattı (1973). [L]

Lawson ölçütü veya **kuralı.** Nükl. Enerji üretimi amacıyla çekirdek birleşmesini gerçekleştirmek için, hafif elementlerin (döteryum ya da trityum) yerine getirmek zorunda olduğu koşulları veren kural.

— ANSİKL. Plazmanın η yoğunluğu (sm³'e düşen çekirdek sayısı) ile τ ömrünün (saniye) çarpımı belirli hafif elementler için ve belirli bir sıcaklıkta belli bir değere ulaşmalıdır.
Döteryum için, 200.10^6 derecede bu çarpımın değerinin 10^{16} (döton/sm³ × sn) olması gerekir.
Yüzde 50'lik bir döteryum-trityum karışımı için 30.10^6 derecede bu çarpım 10^{14} olmalıdır.
Lawson kuralının saptadığı koşullar şekil 1'de gösterilmiştir: bu tabloda bir füzyon bombasının (H bombası) patlaması olayında Lawson kuralının gerektirdiği koşulların tamamıyla sağlandığı, buna karşılık 1972'deki laboratuvar denemelerinde çekirdek birleşmesinin gerçekleşmesi için gerekli koşulların yerine getirilemediği görülüyor.
Şekil 2'de reaktörün ve patlamanın alanları verilmiştir (τ yaşama süresi apsiste, sm³ başına çekirdek sayısı olan η ise ordinatta gösterilmiştir).
Bir yandan döteryumun, öte yandan yüzde 50'lik döteryum + trityum karışımının sınırları iki eğik doğruyla veriliyor. Termonükleer bölge bu doğruların üstünde yer alır; sm³ başına 10^{16} çekirdek yoğunluğunu gösteren yatay doğru, bu bölgeyi ikiye böler: bunlardan biri reaktörün düşük yoğunluktaki uzun yaşama süresi, öbürü ise patlamanın yüksek yoğunluktaki kısa yaşama süresidir. (L)

***LAZAREFF** (Pierre), fransız gazetecisi. — (öl. Neuilly 1972). [L]

LAZARET mağarası, Nice'te Boron tepesi yamaçları üzerinde mağara. Acheul'lerin oturduğu (M.Ö. 150000 yılları) bu mağarada dağ keçisi ve dağ sıçanı avcılarının konakladığı anlaşılmıştır. Gerçekten de mağaraya paralel bir bölme duvarını tutan birbiriyle 60 sm aralıklı direkler 10 × 3,50 m boyutlarında bir kulübe meydana getirir. (L)

***LAZARO** (Hipolito), ispanyol tenoru. — (öl. Barcelona 1974). [L]

L-DOPA i. Bk. DOPAMİN. *Ek.*

***LEAKEY** (Louis Seymuor Bazett), ingiliz arkeoloğu ve Tarihöncesi uzmanı. — (öl. Londra 1972). [L]

***LEAN** (David), ingiliz filim yönetmeni. — *Doktor Jivago*'dan (Dr. Zhivago) [B. Pasternak'tan, 1966] sonra *İrlanda'lı kız*'ı (Ryan's Daughter) [1970] çevirdi. (L)

LEARY (Timothy), amerikalı psikososyolog (Springfield 1920). 1950'de Berkeley üniversitesinde doktor oldu, aynı üniversitede 1955'e kadar ders verdi. 1959'da konferansçı olarak atandığı Harvard'da uyuşturucu maddelerin psikososyolojik etkilerini araştırdı. Gerek kendi, gerek öğrencileri üzerinde deneyler yaptığı ileri sürülerek işine son verildi. Çeşitli hukuksal ve yönetimsel engellerle karşılaşan Leary düşünce özgürlüğü ve düşünce gelişmesini inceleyen birçok araştırma merkezi kurdu. Psikedelik uygulama ve kuramının kurucusu sayılan Leary özellikle *Psychedelic Review*'da birçok makale ve birçok kitap (*Psychedelic Experience* [Psikedelik deney], 1964; *Psychedelic Prayers* [Psikedelik Yakarış], 1965; *Politics of Ectasy* [Vecit yolları], 1968; *The Psychology of Pleasure* [Zevk psikolojisi], 1969) yazdı. Bu yapıtlarıyla hippiler üstünde büyük etkisi olan Leary 1970'te Kaliforniya hapishanesinden kaçarak Cezayir'e sığındı. Daha sonra sırasıyla Cezayir'den (1971), İsviçre'den (1972) ve Afganistan'dan (1973) sınır dışı edilen Leary mart 1973'te Kaliforniya mahkemesi tarafından on yıl hapis cezasına çarptırıldı. (L)

Lebesgue klanı, $\mathbb{R}$ 'nin ($\mathbb{R}^n$'nin), ikişer ikişer ayrık, sınırlı aralıklarının sonlu topluluğu. (L)

Lebesgue ölçüsü, Lebesgue klanıyla donatılmış $\mathbb{R}^n$ vektörel uzayında,

$$\forall i \in \{1, 2, \ldots, n\}, \; I_i = [a_i, b_i] \subset \mathbb{R}$$

olan sınırlı her $P = \prod_{i=1}^{n} I_i$ aralığı için

$$m(P) = \prod_{i=1}^{n} (b_i - a_i)$$

ifadesini veren tek m ölçüsü. [$\prod_{i=1}^{n}$ işaretlemesi, kümelerin çarpımı anlamında I_i niceliklerinin çarpımını, $\mathbb{R}$ içindeki çarpma anlamında ise $(b_i - a_i)$ niteliklerinin çarpımını ifade eder.] (L)

***LEBLEBİ** (Mehmet), türk futbolcusu. — (öl. İstanbul 1972). [M]

LEBOVA, Güney Afrika'da, 1972'den bu yana özerk olan Bantu devleti. 1 200 000 kuzeyli Basuto'nun yaşadığı Lebova, Transvaal'in merkezinde, Pretoria'nın kuzeyinde yer alır; 22 000 km². (L)

LEBURTON (Edmond Jules İsidore), belçikalı siyaset adamı (Liège 1915). Çalışma bakanlığında özel kalem müdürüydü (1945-1946); 1946'dan bu yana Waremme milletvekili ve belediye başkanı, 1947'den bu yana da sosyalist parti üyesidir. Brüksel Sosyal Bilimler enstitüsünde inceleme yöneticisi, halk sağlığı ve aile bakanı (1954-1958), sosyal güvenlik bakanı (1961-1965), iktisat işleri bakanı (1969-1971) oldu. Sosyalist partinin ikinci başkanı olarak 7 kasım 1971 parlamento seçimlerinden hemen sonra patlak veren bunalıma bir çözüm yolu bulmak için gerekli araştırmaları yürütmekle görevlendirildi (aralık 1971-ocak 1972). Kasım 1972'de yeni bir bunalım E. Leburton'u ye-

Foto. Press Sports, Larousse, S. Lido (LAROUSSE)

niden ön plana çıkarttı. İlkin hıristiyan flamanlar tarafından sosyalist ve tekdil yanlısıdır diye istenmedi, 25 ocak 1973'te kendinden öncekiler gibi dil sorununa takılan çok ılımlı bir hükûmet kurmayı başardı, fakat kendinden öncekiler gibi o da dil sorunuyla baş edemedi. Ocak 1974'te sosyalist milletvekillerinin hükûmet koalisyonundan çekilmeleri üzerine Leburton istifa etti, meclislerin dağıtıldığını ve gelecek seçimlerin martta yapılacağını açıkladı. Seçimler sosyal hıristiyanların kesin başarısıyla sonuçlandı ve Léo Tindemans yeni hükûmeti kurmakla görevlendirildi (mayıs). [L]

***LECANUET** (Jean), fransız siyaset adamı. — Eylül 1968'de yeniden Seine-Maritime senatörü, mart 1971 belediye seçimlerinde Rouen belediye başkanı seçilerek, aynı yılın ekiminde Demokrat Merkez'in başkanlığına getirildi. Kasımda J.-J. Servan-Schreiber ile birlikte Reformcu Hareket'i kurdu. Mart 1973 parlamento seçimlerinde Seine-Maritime'den milletvekili seçilerek, senatörlükten ayrıldı. Nisan 1974'te cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Valéry Giscard d'Estaing'in sosyal programının hazırlanmasına katkıda bulundu. Başkanın seçiminden sonra adalet bakanlığına getirildi (mayıs 1974). [L]

LE CLÉZIO (Jean-Marie), fransız yazarı (Nice 1940). Anlatı ve eleştiri yazılarında, hem Sokrates'ten önceki filozofların, hem Lautréamont, Michaux ve Ponge'un izindedir. Kılı kırk yararcasına anlatılmış günlük gerçeklere esrarlı ve alışılmadık bir renk getiren şiirsel bir dille, bir korku ve özyıkım dünyasında yazgılarının bilincine varmak için boşuna çaba gösteren insanları ele alır: *le Procès-verbal* (Tutanak) [1963]; *La Fièvre* (Ateş) [1965]; *le Déluge* (Tufan) [1966]; *l'Extase matérielle* (Maddî coşku) [1967]; *Terra Amata* (Sevgili toprak) [1967]; *le Livre des Fuites* (Kaçışlar kitabı) [1969]; *la Guerre* (Savaş) [1970]; *Les Géants* (Devler) [1973]; *Mydriase* (1973). [L]

Le Corbusier vakfı, Le Corbusier'nin mimarlık, sanat ve edebiyat alanındaki yapıtlarını bir elde toplamak, onarmak, korumak ve sanatçının görüşlerini, yapıtlarını halka tanıtmak amacıyla 1968 yılında kurulan vakıf. Paris'te sanatçının kendi eseri olan birbirine bitişik La Roche ve Jeanneret villalarında bulunan vakfın temelini Le Corbusier kendi eliyle attı ve bütün mallarını bu vakfa bağışladı. (L)

LE DUAN, vietnamlı siyaset adamı (Kuang-Tri eyaleti 1908), Çinhindi Komünist partisiyle işbirliği yaptığı için 1940'ta tutuklandı. 1945'te Ho Şi Minh hükûmeti tarafından özgür bırakılarak, 1952'de Saygon bölgesi Lien Viet (Birleşik Ulusal cephe) siyasî komiserliğine getirildi. 1956'da Güney Vietnam için, Kuzey Vietnam İşçi partisi (Lao Dong) komite sekreterliğine atanarak, Vietkong çete eylemlerini örgütlemekle görevlendirildi. Parti içinde hızla yükselerek Lao Dong genel sekreteri sıfatıyla Ho Şi Minh'in yerini aldı; böylece Kuzey Vietnam'ın en etkili kişilerinden biri oldu.

Güney Vietnam hükûmetine karşı yürütülen savaşın salt askerî bir nitelikte olmaması görüşünü ileri sürerek kentlerde, gerilla eylemleriyle bağlantılı ayaklanma güçlerinin oluşturulmasını savunuyordu. 1966'da partinin Amerika Birleşik devletleriyle ciddî pazarlıklara girişmesini sağladı. Yabancı komünist partilerle ilişki kurmakla görevlendirilerek çeşitli kongrelere ve uluslararası konferanslara katıldı, siyasî büroda «sovyetçiler» ile «çin yanlıları» arasında bir orta yolun savunmasını yaptı. 1970'te yayımlanan, Kuzey Vietnam sosyalizminin geleceğiyle ilgili bir belgede, üretim ilişkileri devriminin, ideoloji ve kültür devriminin ve teknik* devriminin hep birarada yürütülmesini savunuyordu.

***LEDUC** (René), fransız uçak yapımcısı ve mühendisi. — (öl. Istres 1968). [L]

LE DUC THO, vietnamlı siyaset adamı (Nam Ha eyaleti, Çinhindi [bugün Vietnam Demokratik cumhuriyeti] 1912). 1930'da Çinhindi Komünist partisi üyesiydi; fransızlar tarafından tutuklanarak kürek cezasına çarptırıldı, ancak Çin'e sığınmayı başardı. Çinhindi'ne dönerek Vietminh'in kuruluşuna katıldı ve Çinhindi Komünist partisinin merkez komitesine girdi. Birinci Çinhindi savaşı sırasında Güney İçin Vietnam Demokratik cumhuriyeti delegesi (1949) ve merkez komitesi siyasal büro sekreteri seçildi. 1966'da güneyde müdahaleci amerikan birliklerine karşı çarpışmakla görevli genelkurmayın başına geçti. 1968'de William A. Harriman ile Kuzey Vietnam'a yöneltilen amerikan bombardımanlarının kesilmesi konusunda pazarlığa girişti, sonra 1973'te Henry Kissinger ile Paris-Vietnam görüşmelerine katıldı, ocak ve haziran 1973'te amerikan birliklerinin Vietnam'dan çekilmesini onaylayan iki anlaşma imzaladı. Ekim 1973'te Kissinger ile birlikte kendisine de verilen Nobel barış ödülünü kabul etmedi. (L)

***LEFEBVRE** (Henri), fransız felsefecisi ve sosyoloğu. — 1966'dan bu yana Nanterre üniversitesinde konferanslar veren Lefebvre üyesi bulunduğu Fransız Komünist partisinden çıkarıldıktan (1958) sonra Marx'çılığın dogmacılığına karşı çıkarak toplumsal olguları güncelliklerine göre yargılayabilecek bir «insansı Marx'çılık» anlayışını savundu. Düşünceleri özellikle mayıs 1968 olayları sırasında, Strasbourg «durumcular»ı ile «22 mart hareketi»nin savunucuları tarafından benimsendi. Son yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Introduction à la modernité* (Çağdaşlığa giriş) [1962]; *Marx philosophe* (Felsefeci Marx) [1964]; *Le langage et la société* (Dil ve toplum) [1966]; *La fin de l'histoire* (Tarihin sonu) [1970]. (L)

***LEFÈVRE** (René), fransız havacısı. — (öl. Paris 1972). [L]

***LEFÈVRE** (Théo), belçikalı siyaset adamı. — (öl. Brüksel 1973). Eyskens'in ilk hükûmetinde (haziran 1968-kasım 1971) siyaset ve bilimsel programlama ile görevli devlet bakanı olarak görev aldı. 1971'de yeniden senatör oldu. 1973'te Louvain'deki Flaman Katolik üniversitesine başkan seçildi. (L)

***LE FLEM** (Paul), fransız bestecisi. — *Üçüncü Senfoni*'si ilk olarak Fransız Radyo Televizyon kurumunda 1971'de çalındı. (L)

***LE FORT** (Gertrud VON), alman kadın edebiyatçı. — (öl. Obersdorf, Bavyera 1971). 1968'de son romanı *Der Dom*'u (Kilise) yayımladı. (L)

***LEFSCHETZ** (Solomon), rus asıllı amerikalı matematikçi. — (öl. New Jersey 1972). Çalışmaları daha çok cebirsel topoloji üstüneydi. Cebirsel yüzeylere çizilen cebirsel eğrilerle ilgili bir inceleme yazısıyla Bilimler Akademisi Bordin ödülünü kazandı. Çok sayıda eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Topology* (Topoloji) [1930]; *Algebric Topology* (Cebirsel topoloji) [1942]; *Topics in Topology* (Topolojide konular) [1942]; *Introduction to Topology* (Topolojiye giriş) [1949]. Lefschetz'in bu yapıtlarından sonra matematikte *analysis situs* terimi yerine topoloji ve cebirsel topoloji terimleri kullanılmağa başladı. Lefschetz ayrıca diferansiyel denklemleri ve kısmî türev denklemleri üstünde çalıştı ve Mexico üniversitesindeki Instituto de Matematicas'da bu konularda ders verdi. (L)

LE GAC (Jean), fransız sanatçısı (Alès 1936). 1968'e kadar «yeni figüratif sanat» anlayışına uygun bir üslûpta şövale resmi yaptı, o tarihten sonra da eylem*lere (*Ek*) yöneldi. Önce taştan, tahta kazıklardan ve yolculukları sırasında rasgele ele geçirdiği nesnelerden oluşan «düzenlemeler» yaptı. Bu simgeler, çağrışım ve anılarla gelişen bir hikâyenin ilk basamakları oluyordu. Çalışmalarının büyük boyutlardaki röprodüksiyonlarını, her yere taşınabilecek büyük «sandıklar»a, «görüntü hazneleri»ne koyarak araziye yerleştirdi. 1968'den 1971'e kadar süren bu çalışmaları sırasında posta* paketleri de (*Ek*) [metinler ve çoğu zaman fotoğraflar] hazırladı. Le Gac, bugün de, algılama, düşünme ve anlatım alışkanlıklarımızı temelinden sarsan anlam kaydırmalarına yönelik metin ve fotoğraf dizilerini sergilemeğe devam etmektedir. (L)

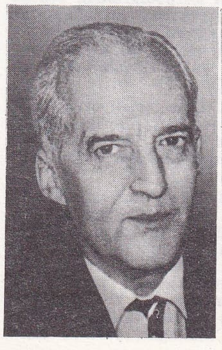

Luis F. LELOIR

Edmond LEBURTON

LÉGER (Jules), kanadalı siyaset adamı (Saint-Anicet, Quebec 1913). Hukuk fakültesini bitirdi, Dışişleri bakanlığına girdi; başbakan Louis Stephen Saint-Laurent'in yardımcısı olana kadar (1949) çeşitli diplomatlık görevlerinde bulundu. Daha sonra yeniden Dışişleri bakanlığında çalıştı ve 1958'de Kuzey Atlantik konseyine sürekli temsilci, İktisadî İşbirliği ve Kalkınma teşkilâtına Kanada temsilcisi olarak atandı. Roma (1962) ve Paris (1964) büyükelçisi oldu; 1968'de devlet bakanlığı yardımcılığına getirildi. Mart 1973'te Belçika ve daha sonra Lüksemburg elçiliğine atandı; ekim 1973'te H. R. Michener'in yerine Kanada genel valiliğine getirildi. (L)

***LEGUEULT** (Raymond), fransız ressamı. — (öl. Paris 1971). [L]

***LEHMANN** (Rosamond), ingiliz kadın romancı. — Son olarak yaşamıyla ilgili bir roman yayımladı: «*Alacakaranlıktaki kuğu. Aile hayatından sahneler*» (1967). [L]

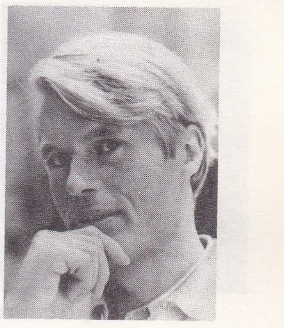

J.-M. LE CLÉZIO

***LEIBOWITZ** (René), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1972). Müzikografi alanında şu eserleri hazırladı: *Schönberg* (1969); *le Compositeur et son double* (Besteci ve ikinci benliği) [1971]; ölümünden sonra yayımlanan *Les Fantômes de l'Opéra* (Opera'daki hayaletler) [1973]. (L)

***LEIRIS** (Michel), fransız yazarı ve etnografı. — Daha önceki yazılarını da kapsayan bir şiir kitabından (*Mots sans mémoire* [Anısız sözcükler], 1969) başka *Cinq Études d'ethnologie*'yi (Beş etnoloji incelemesi) [1969] yayımladı. (L)

LE LANNOU (Maurice), fransız coğrafyacısı (Plouha 1906). Ecole Normale Supérieure'de okudu (1928-1932), Rennes üniversitesinde (1937-1947), sonra da Lyon üniversitesinde (1947-1969) ders verdi. 1969'dan bu yana Collège de France'ta ders veren Le Lannou 1945-1947 yıllarında İtalya ile Yugoslavya arasındaki sınır sorununda önemli bir rol oynadı.

LE DUC THO

Le Lannou ününü Bretagne, Fransa ve Brezilya'nın bölgesel coğrafyası üstüne yaptığı çalışmalara borçludur. Collège de France'ta verdiği derslerde özellikle Avrupa kıtasının coğrafyası üstünde durdu. Fransız coğrafyacılığının içine gömüldüğü basmakalıp çözümlemelere karşı çıkan Le Lannou çalışmalarında daha çok insan etkenine önem verdi; bu görüşünü özellikle *Géographie humaine* (Beşerî coğrafya) [1949] adlı yapıtında açıklar. Yine bu yapıtında manzara, çevre ve yaşam biçimi konusundaki aşınmış formüllerin ötesinde, Vidal'ci coğrafyanın temelinde yer alan toplumsal öğeden esinlendi. (L)

LELOIR (Luis Federico), fransız asıllı arjantinli biyokimyacı (Paris 1906). İngiltere, Arjantin ve A.B.D.'deki birçok laboratuvarda çalıştı. 1946'da Arjantin'e yerleşti, Biyoloji ve Deneysel Hekimlik enstitüsünde, daha sonra da Buenos Aires'deki Campomar Biyokimyasal İncelemeler enstitüsünde çeşitli araştırmalar yaptı. 1962'den bu yana ise Buenos Aires Üniversitesi Biyokimya bölümünü yönetmektedir. Leloir, glusitlerin metabolizmasına giren birçok maddeyi yalıtmayı başardı, 1964 yılında buğday tanesinde bulunan nükleotitleri (nükleik asit bileşenleri) elde etti. Sonra bunların, polisakkarit biyosentezindeki görevini belirledi. Bütün bu buluşlar Leloir'ın 1970 Nobel kimya ödülünü kazanmasını sağladı. (L)

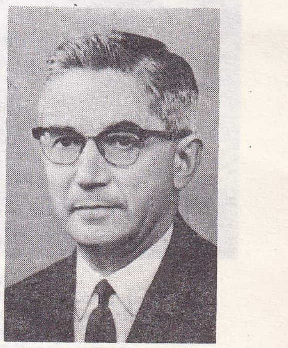

Maurice LE LANNOU

LELOUCH (Claude), fransız filim yönetmeni (Paris 1937). Amatör olarak birçok kısa metrajlı filim yaptı. Sonra Ordu Sinema merkezine girdi ve oldukça başarılı belgesel filimler ve spor röportajları hazırladı. Askerliğini tamamladıktan sonra 1960'ta kendi yapımevi «les Films 13»ü kurdu, aynı yıl ilk uzun metrajlı filmi *le Propre de l'Homme*'u (İnsana özgü) yaptı; bunu her biri malî bir yıkım olan bir dizi filim izledi: *l'Amour avec des si* (Eğerlerle, şayetlerle

Foto. Keystone, Gamma, J. Jobert, Nogues-Gamma, X (*LAROUSSE*)

Giovanni LEONE

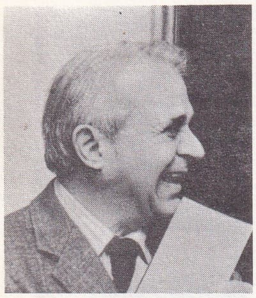

Wassily LEONTIEF

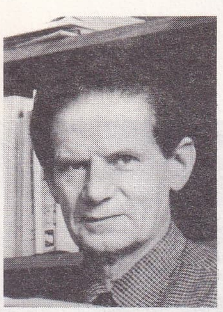

André LEROI-GOURHAN

LESOTHO
kral Moshoeshoe II (solda) sürgünden dönüşte devlet başkanı Leabua Jonathan ile birlikte (1970)

Claude LELOUCH

aşk) [1963]; *la Femme-Spectacle* (Temaşa kadın) [1963-1964, sansür tarafından yasaklandı]; *Une fille et des fusils* (Bir kız ve tüfekler) [Hyères festivali büyük ödülü, 1964]. Yarım kalmış *la Vie de Château* (Şato hayatı) [1964-1965] ile hiç oynamayan *les Grands Moments*'dan (Büyük an'lar) [1965] sonra *Bir erkek ve bir kadın* (Un homme et une femme) [1966] adlı yapıtıyla büyük başarı elde etti ve Cannes Filim festivalinde altın palmiye ödülünü, ayrıca 12 uluslararası ödül kazandı. Sonra şu filimleri yaptı: *Yaşamak için* (Vivre pour vivre) [1967]; *13 Jours en France* (Fransa'da 13 gün) [F. Reichenbach ile, 1968]; *Hayat, aşk ve ölüm* (la Vie, l'amour, la mort) [1968]; *Sevdiğim adam* (Un homme qui me plaît) [1969]; *Sahtekâr* (le Voyau) [1970]; *Smic, Smac, Smoc* (1971);*Macera maceradır* (l'Aventure c'est l'aventure) [1972]; *Yeni yıl* (la Bonne Année) [1973]; *Toute une vie* (Bütün bir yaşam) [1974]. (L)

L.E.M. veya **L.M.** i. (ing. LUNAR [EXCURSION] MODULE'ün kısaltması). Bir uzay gemisine kenetlenen ve Ay yörüngesinde ana gemiden ayrılarak Ay yüzeyine yumuşak iniş yapabilen, sonra geri itişli füzeleri sayesinde yeniden gemiye kenetlenebilen özel donanımlı taşıt. (*Eşanl.* AY MODÜLÜ.) [Bk. MODÜL, *Ek.*] (L)

LEMAN BANK, Kuzey Denizi'nin güneybatısında kum seti; yakınında (53° kuzey enlemi, 2° 10′ doğu boylamı) keşfedilen önemli gaz yatağının rezervi 350 milyar m^3 (1974) olarak tahmin edilmektedir. (L)

***LEMARESQUİER** (Charles), fransız mimarı. — (öl. Paris 1972). [L]

***LEMNİTZER** (Lyman), amerikalı general. — 1969'da general Goodpaster, Lemnitzer'in yerine Avrupa Atlantik paktı yüksek kuvvetleri komutanlığına getirildi. (L)

***LEMORDANT** (Jean Julien), fransız ressamı. — (öl. Paris 1968). [L]

***LENART** (Jozef), çekoslovakyalı siyaset adamı. — Çekoslovak Komünist partisi merkez komitesi sekreteriydi (kasım 1968 - ocak 1970); ocak 1970'te Çekoslovak Komünist partisi prezidyum üyesi seçildi. Şubat 1970'te Slovak Komünist partisinin merkez komitesi sekreteri oldu ve bu örgüte Alexander Dubçek'e yüklenen suçları kapsayan bir rapor verdi. Slovak Ulusal cephesinin merkez komitesi başkanlığına getirilen J. Lenart 1971'de Çekoslovak Ulusal cephesinin merkez komite prezidyumuna üye ve başkan yardımcısı seçildi. (L)

LENGYEL, Macaristan'da köy (Tolna eyaleti). Tuna Cilâlıtaşlaşma akımından (IV. binyıl) bir kültür fasiyesine ait aynı adı taşıyan Cilâlıtaş devri yerleşmesi. Çift hendekle korunan köy yuvarlak evlerden oluşuyordu. *Lengyel kültürü*'nü helezonî motiflerle boyalı bir çömlek ile pişmiş topraktan yapılma kadın ve hayvan heykelcikleri temsil eder. II. binyılda Lengyel kültürünün ardından Jordanow kültürü ortaya çıkar. (L)

LENİCA (Jan), polonyalı grafikçi (Poznan 1928). Varşova Müzik konservatuvarında ve Politeknik üniversitesinde okudu, karikatüre (1945) ve afişe (1950) başladı. Sonra birçok işi birarada yürüttü: afişler yaptı (Varşova'daki *Teatr Wielki* için, sinema ve Münih olimpiyatları için), kitaplar resimledi (*Lokomotiv,* 1956), karton filimler hazırladı (*«Bir varmış bir yokmuş...»* [1957]; *Bay baş* [1959]; *Gergedan* [Ionesco'dan uyarlama, 1964]; *Adem 2* [1969]). Çoğu zaman karikatüre yaklaşan üslûbuyla söylemek istediklerini dolaysız yoldan anlatmasını bilen Lenica, barok bir zenginliğe ulaşmak için ayrıca nükteden ve düşlemsel öğelerden yararlanır, genellikle sistematik çözümlerden ve dizayn estetiğinden kaçınır. (L)

LEONE (Giovanni), italyan devlet adamı (Napoli 1908). Napoli üniversitesinde hukuk dersleri verdikten sonra, 1946'da kurucu meclise Napoli'den milletvekili seçildi. Hıristiyan Demokrat partinin üyesi olan G. Leone 1948'den beri millet meclisi üyesidir. 1955-1963 yılları arasında millet meclisi başkanlığı, 1963'te de birkaç ay başbakanlık yapan G. Leone 1967'de ömür boyu senatörlüğe atandı. Mayıs 1968'deki seçimlerde başkan Saragat tarafından hıristiyan demokrat bir hükûmet kurmakla görevlendirildi ve bu hükûmet haziran-aralık ayları arasında işbaşında kaldı. G. Leone 24 aralık 1971'de parlamento tarafından yedi yıl için cumhurbaşkanı seçildi. (L)

LEONE (Sergio), italyan sinema yönetmeni (Acilia, Latium 1926). Sinemaya 1961'de *Il Colosso di Rodi* (Rodos heykeli) ile başlayarak o sıralarda moda olan tarihsel ve mitolojik sinema akımına uydu; 1964'te ilk italyan usulü western'i (daha sonra basında «western-spaghetti» olarak sözü edilen *Bir avuç dolar*'ı (Per un pugno di dollari) Bob Robertson takma adıyla sundu. Filmin çok ilgi uyandırdığını görünce *Birkaç dolar için* (Per qualche dollaro in piu) [1965], *İyi, kötü, çirkin* (Il buono, il brutto e il cattivo) [1966], *Batıda kan var* (C'era una volta il West) [1969] gibi filimler yaptı. Dünyada «yeni western» uzmanı olarak ün yapan Leone filimlerinde tarihsel ve psikolojik gerçeklerden çok şiddete ve çarpıcı motiflere önem verdi. Bir süre sonra A.B.D.'ye gitti, orada *Yabandan gelen adam*'ı (Duck you sucker) [1971] çevirdi. 1973'te yapımcısı olduğu *My Name is Nobody*'yi (Bana hiç kimse derler) eski asistanı yönetmen Tonino Valerii'ye çevirtti. (L)

***LEONİ** (Raul), venezuelalı avukat ve siyaset adamı. — (öl. New York 1972). 1968'de seçimi kaybetti ve cumhurbaşkanlığını Rafael Caldera'ya bırakmak zorunda kaldı. (L)

LEONTİEF (Wassily), rus asıllı amerikalı iktisatçı (St. Petersburg [bugün Leningrad] 1906). Nankin'de iktisat danışmanlığına atandı, 1929'da Çin demiryollarının örgütlenmesine katıldı. 1931'de New York'ta Ulusal İktisadî Araştırma bürosunda çalıştı. Daha sonra (İkinci Dünya savaşından hemen önce) sektörlerarası ilişkiler tablosunu gerçekleştirdi ve 1947'de yayımladığı *«Amerika'nın iktisadî yapısı»*nda bu çizelgeden söz etti. 1946'da Harvard üniversitesinde profesörlüğe yükseldi. Sanayilerarası çözümleme konusundaki çalışmalarıyla 1973 Nobel iktisat ödülünü kazandı. Söz konusu bu çözümleme tekniği bugün iktisadî olguların incelenmesi ve planlanması açısından yararlı olmaktadır. (L)

LE PARC (Julio), arjantinli sanatçı (Mendoza 1928). Buenos Aires Güzel Sanatlar okulundaki dersleri izledi, «Arte Concreto İnvencion» ve «Madi» topluluklarının çalışmalarıyla ilgilendi. 1958'de Paris'e yerleşti, Vasarely'nin doğrultusunda çeşitli araştırmalar, ayrıca, boyalı satranç tahtaları yaptı. 1959'da Sobrino ile çalışmağa başladı, matematiksel sıra ve dizilerin kullanımını sistemli bir biçimde ışığa uyguladı. Bu ekip çalışmasını kurucularından olduğu «Görsel* Sanatlar Araştırma topluluğu»nda (*Ek*) geliştirdi. Sanatçının ışıklı-kinetik yapıtlarında bükülmüş ya da bir asılmış madensel şeritler, bir yalama ışığı çeşitli şekillerde yansıtır. (L)

***LEPEŞİNSKAYA** (Olga Vasiliyevna), sovyet kadın dansçı. — Doğu Berlin operası için bir *Grand Pas* (1971) düzenledi. İsveç Krallık balesine konuk profesör olarak çağrıldı (1973). [L]

LERİCİ (Carlo Maurilio), italyan mühendisi (Verona 1890). 1913'te Torino'daki Politeknik enstitüsünü bitirdi, sonra metalürji sanayiinde başarılı çalışmalar yaptı. Jeofizik araştırmasıyla ilgilendi, arkeoloji araştırmalarında elektromagnetik ve elektrik yöntemlerinden yararlandı, korunmalarını sağlamak amacıyla arkeolojik yerlerin kısa sürede bulunması olanağını yarattı, hattâ bu arkeoloji araştırmalarını (Etruria gömütlükleri) kolaylaştırdı.
1947'de kendi adını taşıyan vakfı kurdu: amacı çalışma tekniklerini açıklamak ve dünya arkeoloji araştırmalarına katkıda bulunmaktı. Lerici'nin birçok eseri arasında en önemlileri şunlardır: *Alla scoperta delle civiltà sepolte. I nuovi metodi di prospezione archeologica* (Toprak altındaki uygarlıkların günışığına çıkarılması. Yeni arkeolojik araştırma yöntemleri) [1961]; *Nuove applicazioni della scienza e della tecnica nella ricerca archeologica* (Arkeoloji araştırmalarında bilim ve teknik açısından yeni uygulamalar) [1963]. (L)

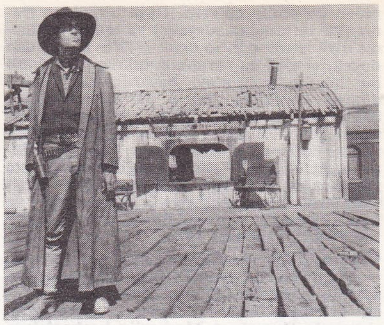

Sergio LEONE: «Batıda kan var»dan bir sahne (1969)

***LEROİ-GOURHAN** (André), fransız etnoloji ve Tarihöncesi uzmanı. — Uzakdoğu'ya özel görevli olarak gitti, Musée de l'Homme'da yardımcı yönetici, önce Lyon (1945), sonra da Paris Edebiyat fakültesinde (1956) profesör, 1963'te de Etnoloji enstitüsü yöneticisi oldu. Tarihöncesi'yle ilgili çalışmalarında bu bilim dalının tekniklerini belirleyen ve mevcut bilgileri yenileyen birçok eser yayımladı: *Homme de la préhistoire* (Tarihöncesi insanı); *Les Chasseurs* (Avcılar) [1955]; *le Geste et la Parole* (Hareket ve söz) [1964-1965]; *Les Religions de la préhistoire* (Tarihöncesi dinleri) [1964]; *Evolution et technique*'in (Evrim ve teknik) ilk cildi *Homme et la matière* (İnsan ve madde) ile birlikte 1971'de yeniden bastırdığı *Préhistoire de l'art occidental* (Batı sanatının tarihöncesi) [1965]. Arkeoloji bulgularını (özellikle Pincevent'da 1966'ya kadar İkinci Magdaleniyen bütünündeki kazıları yönetti) ve mağara sanatına ait ikonografik belgeleri dikkatle ve titizlikle incelemesi Leroi-Gourhan'ın o dönem insanlarının anlayış, düşünüş ve tekniklerine biraz olsun yaklaşmasını sağladı. Ayrıca bu çalışmalara dayanarak *La Préhistoire* (Tarihöncesi) [1966] adlı yapıtında, araştırmasının sınırlarını belirledi. Yöntem, kronoloji ve etnoloji alanındaki sorunlara da açıklık kazandırdı. (L)

***LESAGE** (Jean), kanadalı siyaset adamı. — Haziran 1966 seçimlerini kaybeden Quebec başbakanı Lesage, ağustos 1969'da Quebec Liberal partisinin başkanlığından da ayrıldı ve yerine Robert Bourassa geçti. (L)

***LESOTHO,** bağımsızlığa kavuşmasından bu yana (4 ekim 1966) Basutoland'ın adı. — 990 000 nüf.

TARİH

1970'te, Lesotho siyasî bir buhranla karşılaştı. Kral Moshoeshoe II, yetkilerini durmadan artıran başbakan Jonathan ile anlaşmazlığa düştü: hükümdarı, Marematlou Freedom Party'de (Hürriyet partisi) toplanan hükümdarlık yanlıları destekleyiler. Ayrıca, Ntsu Mokhele'nin yönettiği Kongre partisi, muhafazakâr hükûmetin Pretoria yetkililerine bağımlılığını kınadı. 1970 ocağında, Kongre partisi Jonathan'ın Millî partisini yenerek seçimleri kazandı; Jonathan seçimleri iptal etti, Kongre partisini ve Komünist partisini kapattı; hükümdarlık taraftarı hareketin yöneticileri, özellikle kralın kardeşi tutuklandı; başbakan, haziran ayında sıkıyönetim ilân etti, anayasayı kaldırdı ve özel yetkiler aldı; Moshoeshoe II yurt dışına kaçarak Hollanda'ya sığındı (nisan). Ama taraftarları hükûmete isyan ettiler; bunun üzerine köylülerle polis ara-

Foto. Gamma, A.F.P., X, Camera Press-Parimage, Films 13, Birleşik sanatçılar (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

sında (şubat 1970) ve kralcılarla güvenlik kuvvetleri arasında (nisan) çıkan çatışmalarda birçok kişi öldü. Jonathan, bu iç savaş tehlikesi karşısında, 5 aralıkta kralliğın ihyasını (sırf bir onur unvanı olarak) kabul ederek yatıştırıcı tedbirler önerdi. Bu buhran sonucunda, Büyük Britanya, Lesotho'ya yaptığı yardımı askıya aldı (şubat 1970). Lebua Jonathan, 1973 temmuzunda sıkıyönetimi kaldırdı, ama 1974 ocağında patlak veren bir halk ayaklanması özellikle Kongre partisi üyelerine karşı sert bir bastırma hareketine yol açtı. (L)

***LESSİNG** (Mrs. Doris), ingiliz romancısı. — *The Four-Gated City* (Dört kapılı şehir) [1969] adlı yapıtıyla *The Children of Violence* (Şiddet çocukları) adlı diziyi tamamladı. *Briefing for a Descent into Hell* (Cehenneme gidiş kılavuzu) [1971] adlı yapıtında çağdaş uygarlığın geçirdiği buhranı inceledi. *The Story of a non marrying Man and Other Stories*'de (Evlenmeyen adamın öyküsü ve öbür öyküler) [1972] öykülerini topladı. (L)

LESSİNG (Gotthold Ephraim), alman orkestra yöneticisi (Wattenscheid 1903 - Münih 1975). Müzik öğrenimine 5 yaşında başladı. Çeşitli müzik kurumlarında çalışarak kendisini yetiştirdi; 1937'de Baden-Baden genel müzik müdürü, 1956'da Münih Devlet Yüksek Müzik okulu öğretim üyesi oldu. 1960'ta ilk defa Türkiye'ye geldi ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrasıyla bir dizi konserler verdi; 1963'te bu topluluğun yöneticisi oldu; bu görevde 1971'e kadar kaldı. 1974-1975 mevsiminde İstanbul Devlet Senfoni orkestrasıyla çalışırken hastalanarak Almanya'ya döndü. (M)

***LETOON.** Esk. coğ. Anadolu'da (Lykia bölgesi) şehir. — Arkeol. Kazıların devamında 1964'te bulunan antik su kaynağının yakınında 1967'de su dolu bir mağaracık bulundu; A tapınağı ile bu mağara arasında bağlantı olduğu sanılıyor. Aynı yıl A tapınağıyla D çeşme binası batısında bulunan «U» şeklindeki binanın Roma İmparatorluk devrine ait olduğu anlaşıldı. 1968'de 12,55 × 10,56 m boyutlarındaki anıtsal çeşme binasının tamamı ortaya çıkarıldı; bu binanın tanrıça Leto, Artemis ve tanrı Apollon için yapıldığı saptandı. 1972'den sonra yapılan kazılarda çeşme binasına su getiren bir su şebekesi, sarnıç ve Lykia-Pamphylia valisi adına dikilmiş birçok heykelin kaideleri bulundu; A tapınağı tamamen temizlendi ve mimarisi anlaşılır bir duruma getirildi. (M)

***LETORT** (Maurice Joseph Amand), fransız kimyacısı. — (öl. Quimperle 1972). [L]

***LETRİZM** i. — ANSİKL. Paris'te Modern Sanat müzesi tarafından 1968'de letrizm akımında yer alan sanatçıların (Isidore Isou, Maurice Lemaître v.d.) resim, heykel, desen, gravür ve yayınlarını kapsayan bir sergi düzenlendi. Bu sergi, yapılan bağışlarla sonradan sürekli bir letrizm müzesine dönüştü. (L)

LEUPİN (Herbert), isviçreli afişçi ve grafikçi (Beinwil am See, Aargau kantonu 1916). Basel'deki Dekoratif Sanatlar okulunda okudu, sonra Paris'te Paul-Colin okulundaki reklamcılık derslerini izledi. 1938'de Donald Brun ile birlikte Basel'de çalıştı, sonra da Augst'ta kendi atelyesini kurdu. 1950'de gerçekçi doğrultudaki çalışmalarını bir yana bırakarak oldukça serbest, renkli ve ayrıntılı bir üslûbu benimsedi. Oyuncaklı ve fantezi dolu, genellikle de sirk dünyasını yansıtan yapıtlarında doğaçtan çalışılmış gibi bir hava vardır. Seyircinin de yapıta katılmasını isteyen Leupin sürekli bir arama içindedir ve sık sık anlatı bireşimlerine başvurur. 1953-1954 grafik çalışmalarında fotomontajlardan yararlanmıştı. Ayrıca kitap resimlemeleri (Grimm kardeşlerden masallar, 1944-1949) yaptı; 1967'de taşbaskısına başladı. Dünya çapında sergiler açtı ve çeşitli ödüller kazandı. (L)

***LEVANTE,** Doğu İspanya'da bölge. — Yetmiş kadar barınaktan oluşan bir bütün içinde «İspanyol Levante sanatı»nı meydana getiren duvar resimleri bulundu. Tarihlenmesi zordur. Henri Breuil bunları Yontmataş devrine bağlamıştı; bugün ise buzulsonrası devirlere bağlamanın daha doğru olacağı sanılıyor. (L)

***LEVEND** (Agâh Sırrı), türk yazarı ve edebiyat tarihçisi. — Yeni eserleri: *Dil üstüne* (1973); *Türk edebiyatı tarihi* (I. c., 1973). [M]

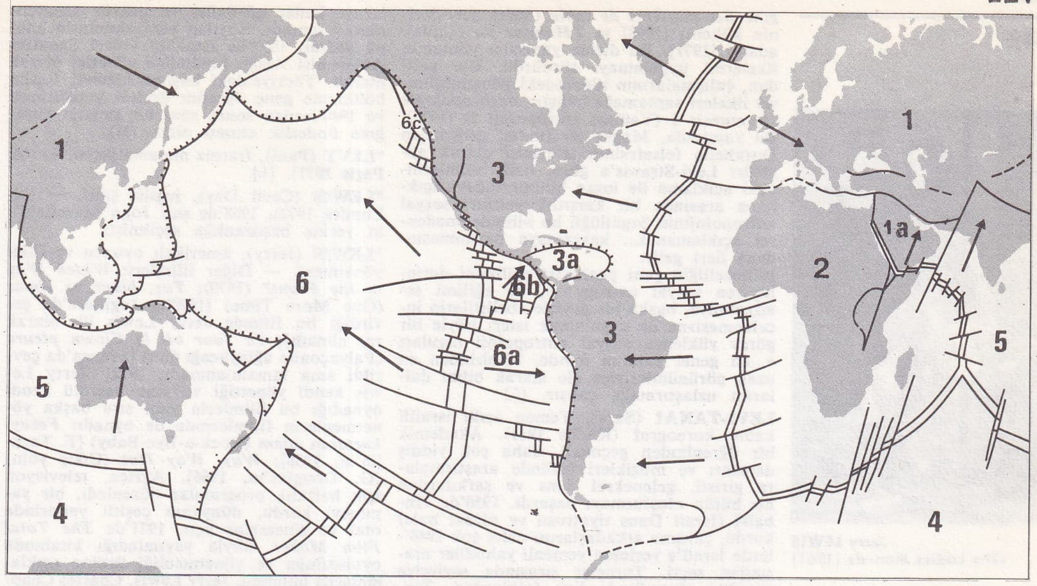

Yerküre'nin büyük levha'ları
1. Asya-Avrupa
1a. Arabistan
2. Afrika
3. Amerika
3a. Karayipler
4. Antarktika
5. Hindistan
6. Büyük Okyanus
6a. Nazca
6b. Keeling adaları
6c. Juan de Fuca
oklar, hareketsiz olduğu varsayılan Afrika levhasına oranla öbür levhaların hareketlerini gösterir

***LEVENT,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Akçadağ ilçesi) bucak. — 6 603 nüf., bucak merkezi 334 nüf., 12 köy (1970). [M]

***LEVHA** i. — Jeol. Yerküre'nin, aşağı yukarı 100 m kalınlığında, sert bir kütle özelliği gösteren, derinde üst çekirdek kabuğuyla, yüzeyde ise kıta kabuğu (ortalama kalınlık 30 km) ya da ender olarak okyanus kabuğuyla (ortalama kalınlık 5 km) sınırlanmış küresel yüzey kabuğu. (*Eşanl.* PLAKA.)

— ANSİKL. *Levha*'lar taşkürenin birer parçasıdır. Levhalar arasındaki sınırları, yayılma bölgelerinde okyanus sırtları, daralma bölgelerinde ada yayları ve sıradağlar, kayma bölgelerinde ise dönüşüm fayları çizer. X. Le Pichon'un ortaya attığı (1968) levha modeli, «Yer yüzeyine yayılan mekanik enerjinin, güçlü deprem etkinlikleri eşliğinde, büyük bir şekil değişimine uğrayan bazı dar ve ensiz dağoluş kuşaklarında bulunduğu» düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu dağoluş kuşakları, büyük ve sert levhalar arasındaki etkileşme bölgeleridir. Bu levhalardaki deprem etkinliğinin önemsenmeyecek kadar az olduğu düşünülürse, levhalar arası sınırlar Yerküre'nin deprem bölgeleri haritasıyla çok kesin bir şekilde gösterilebilir.

Bununla birlikte, levhaları oluşturan sert kütleler sürekli bir hareket ve gençleşme halindedir. Okyanus kabuğu, okyanus sırtlarının bulunduğu düzeyde oluşur, astenosferde ada yaylarının bulunduğu düzeyde kaybolur; böylece levhaları oluşturan maddelerin yaş ve kütle bakımından hiç de sabit olmadığı anlaşılır; çünkü bazı okyanus levhaları üstlerine binen başka levhalar altında kaybolabilir. Yoğunluğu okyanus kabuğundan daha az olduğu için geriye yalnız kara kabuğu kalır. Aslında, mekanik bakımdan, yani levhaların tektoniği açısından bu kütleler yalnız kabuktan (kara ya da okyanus kabukları) oluşmuş değildir; Mohoroviçiç süreksizliğinin altında uzanan ve kabukla birlikte, 100 m kalınlığındaki bütün taşküreyi oluşturan esnek ve dayanıklı bir taban da levhaların yapısında yer alır. Taşküre ise, astenosfer denilen, 300 km kalınlığında bir katman üzerine oturur. Levhaların birbirlerine göre olan hareketleri, üzerinde taşküre elemanlarının yüzdüğü bu az dirençli ve kaymaya yatkın tabakadan ileri gelir. Son çalışmalar, Yerküre'yi 6 büyük levhaya ve daha küçük birkaç levhaya bölme gereğini doğurdu. Bu levhaların başlıca sınırları, Atlas okyanusu, Büyük Okyanus ve Hint okyanusunun sırtları, Yeni Zelanda'dan Alaska'ya, Kaliforniya'dan Ateş Ülkesi'ne kadar uzanan okyanus çevresi ada yayı ve Galapagos sırtı, Falkland ya da Karayip ada kuşağıdır. 6 büyük levha şöyle saptandı: Arabistan alt levhasıyla birlikte Asya-Avrupa levhası; Afrika levhası; Karayipler alt levhasıyla birlikte Amerika levhası; Antarktika levhası; kuzeyde Himalayalar'la sınırlanan Hindistan levhası; Nazca, Keeling adaları ve Juan de Fuca alt levhalarıyla birlikte yalnız okyanus levhası olan Büyük Okyanus levhası. Bir dünya haritasında da görülebileceği gibi, levhalar arası sınırlar Amerika'nın Avrupa ve Afrika kıtalarından ayrıldığını, korkunç depremlerin ve yoğun yanardağ etkinliklerinin yatağı olan okyanus çevresi kıyılardaki büzülme hareketini ortaya koyar.

Ancak, çözümlenmemiş daha pek çok sorun var; çünkü büyük levhalar arasındaki sürtünme bölgelerinde küçük levhalar meydana geliyor ve olayın mekanizmasını iyice karmaşık hale getiriyor; bu yüzden Akdeniz alanını on iki kadar küçük levhaya bölmek gerekecek. En büyük sorun ise levhaların başlangıçtaki hareketleri. Bu oluşum mekanizmasının bugünkü sistemden (200 milyon yıl) önce başladığı kesinlikle ispatlanmış değil; üstelik bugünkü sistemde eski levhaların sınırları da incelenen alanın jeolojik yapısının çok iyi bilindiği varsayılarak çizilmiştir; oysa eski tabanların çoğu yerinde jeolojik yapının kesinlikle bilindiği hiç bir zaman söylenemez. (L)

***LEVİ** (Carlo), italyan deneme yazarı. — (öl. Roma 1975). [L]

***LEVİNAS** (Emmanuel), fransız felsefecisi. — Paris-X (Nanterre) üniversitesinde ders veren Levinas son çalışmalarında bir yandan Husserl'ci fenomenolojiye, bir yandan yahudi ve *Tevrat* geleneklerine yöneldi. *Martin Buber l'homme et le philosophe* (Martin Buber, insan ve felsefeci) [1968] adlı ortak yapıtın yazılmasına katıldı ve *Quatre Lectures talmudiques* (Dört Talmud yorumu) [1968]; *Théorie de l'intuition dans le phénoménologie de Husserl* (Husserl'in fenomenolojisinde sezgi kuramı) [1970]; *L'Humanisme de l'autre homme* (Öteki insanın insancıllığı) [1972]. (L)

R. M. LEVINGSTON

LEVİNGSTON (Roberto Marcelo), arjantinli subay ve siyaset adamı (San Luis 1920). Süvari subayı idi; ordu istihbarat servislerinde eğitim gördü. Birbirine rakip askerî toplulukların çatışmasında (1962 ve 1966) general Ongania'yı ve meşrutiyetçileri destekledi, ama Ongania'nın kurduğu baskı rejimine karşı çıktı (1966-1970). Haziran 1970'te, demokrasiye dönüşü gerçekleştirmek için cunta komutanlarınca göreve çağrılan Levingston cumhurbaşkanı oldu. Yürütme gücünü elinde tutmasına karşılık yasama gücünü cunta önderleriyle bölüşmek zorunda kaldı. Mart 1971'de de görevden alındı. (L)

***LÉVİ-STRAUSS** (Claude), fransız etnoloğu. — 1968-1973 yılları arasında «Mitolojiler» dizisini yayımlamağa devam etti: *Ori-*

Foto. Keystone (*LAROUSSE*)

Jerry LEWİS
«The Ladies Man»de (1961)

gine des matières de table (Sofra gereçlerinin kökeni) [1968] ve *l'Homme nu* (Çıplak adam) [1971]. Bu dizide yapısalcı yöntemin ilkelerini uygulamayı sürdürdü. Öte yandan, çalışmalarının tümündeki yöntembilimsel ilkeleri saptamağa çalıştı: *Anthropologie structurale 2* (Yapısal antropoloji 2) [1973]. Bu yapıtında, Mauss tarafından geliştirilen Durkheim felsefesinin izleyicisi olarak görülür: Lévi-Strauss'a göre, fizik bilimlerindeki açıklama ile insan bilimlerindeki açıklama arasında bir karşıtlık yoktur; sosyal antropolojinin özgüllüğü bu bilimde «nedensel açıklamanın... kavramaya dayanmasından» ileri gelir.

Bilimselliğin yeni pozitivist eğilimini derinleştiren sosyal antropoloji, bu eğilimi semiyolojiye, başka bir deyişle «belirtilerin incelenmesi»ne de uygulamak ister: böyle bir görev yüklenen sosyal antropoloji olguları «...en genel anlatım içinde, birbirinden en uzak görünümleriyle» ele alarak bilim dallarını uzlaştırmağa çalışır. (L)

LEVİ-TANAİ (Sara), Yemen asıllı israilli kadın koreograf (Kudüs 1911). Akademik bir öğrenimden geçmedi, daha çok yiddiş dansları ve müzikleri üstünde araştırmalara girişti, geleneksel dans ve şarkılardan bir bütün oluşturmayı başardı. 1950'de «İnbal»i (İsrail Dans tiyatrosu ve ulusal bale) kurdu, çalışma arkadaşlarını daha çok 1948'lerde İsrail'e yerleşen yemenli yahudiler arasından seçti. Turneler sırasında seyirciye sunulan gösterilerde hep folklordan, *Tevrat*'tan ve dinsel temalardan yararlandı (*Sıla, Düğün, Kadın peygamber Debora, Çöl, Saba Melikesi, Ruth'un öyküsü*). İnbal topluluğu Londra (1957) ve A.B.D.'de (1961, 1971, 1973) çeşitli gösteriler düzenledi. (L)

LEVY (Léopold), fransız ressamı (Paris 1882 - ay.y. 1966). İkinci Dünya savaşı yıllarına kadar görünüm ve gravür sanatçısı olarak tanındı. Yayılan yeni akımlarla ününü yitirdi; 1937'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Resim bölümüne yönetici olarak atandı. Türkiye'deki başlıca hizmeti Resim bölümüne genç öğretim üyeleri yetiştirmesi ve 1940'lardan sonra yeni bir sanatçı kuşağına önderlik etmesi oldu. (M)

LİBYA
Marsa el-Brega'da
petrol ve
sanayi bölgesi

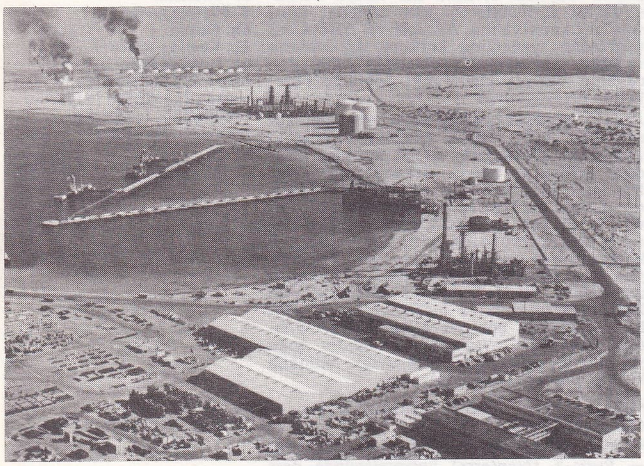

***LÉVY** (Paul), fransız matematikçisi. — (öl. Paris 1971). [L]

***LEWİS** (Cecil Day), ingiliz şairi. — (öl. Londra 1972). 1968'de şair John Masefield'in yerine başozanlığa seçilmişti.

***LEWİS** (Jerry), amerikalı oyuncu ve filim yönetmeni. — Diğer filimleri: *Which Way to the Front?* (1970); *Tuz, biber ve elmas* (One More Time) [1970'te İngiltere'de çevirdiği bu filimde Jerry Lewis ilk olarak rol almadı]; *Le Jour où le Clown pleura* (Palyaçonun ağlayacağı gün) [Fransa'da çevrildi ama tamamlanmadı, 1972]. Jerry Lewis kendi yönettiği ve yine başrolü kendi oynadığı bu filimlerin yanı sıra başka yönetmenlerin filimlerinde de oynadı: *Fezayı kurtaran adam* (Rock-a-Bye-Baby) [F. Tashlin'in, 1958]; *Way, Way Out* (Çıkış yolu) [G. Douglas'ın, 1966]. Ayrıca, televizyon için haftalık programlar düzenledi, bir yapımevi kurdu, dünyanın çeşitli yerlerinde otel ve sinemalar açtı. 1971'de *The Total Film Maker* adıyla yayımladığı kitabında oyunculuğu ve yönetmenliği üstüne açıklamalarda bulundu. Jerry Lewis, Charles Chaplin'den sonraki en ünlü sinema komiklerinden biridir. (L)

***LEWİS** (John Llewellyn), amerikalı sendikacı. — (öl. Washington 1969). [L]

LEWİSVİLLE, A.B.D.'de (Texas), Dallas'ın kuzeybatısında yer; 1 500 nüf. M.Ö. 37000 yılından kalma bir ocak, Amerika kıtası üzerinde bulunan en eski insan kalıntısıdır. (L)

LEWİTT (Sol), amerikalı sanatçı (Hartford, Connecticut 1928). Siracusa üniversitesini bitirdikten sonra minimal sanata yöneldi, birkaç yalın biçimle sonsuz düzenlemeler yaratmağa çalıştı. Çoğu zaman ayrıtlarına indirgenmiş küp biçiminden yararlandı. Çok sayıda desen, özellikle de doğrudan doğruya duvara çizilen resimler («Wall-drawings») yaptı. Bu tür çalışmalarında Lewitt, oldukça yalın dizgeler halinde tasarlanmış birkaç öneriden yola çıkmaktadır. (L)

LEYGUE (Louis), fransız heykelcisi (Bourg-en-Bresse 1905). Daha genç yaşta duygulu eserler verdi. 1947'den sonra özellikle resmî binaları süsleyecek anıtsal heykellere yöneldi. Tunç (*«Anka kuşu»*, Caen üniversitesi, 1955), ağaç (Abidjan adliye sarayı, 1953), taş (*«Aslan»*, Cachan'daki Yüksek Sanat ve Teknik okulunda, 1959) ve bakırı (*«Prometheus'un eli»*, Toulouse Teknik lisesi, 1960) denedi. Ayrıca çelik (*l'Oiseau-Harpe*, Fameck, Moselle, 1960-1966) ve dökme ya da püskürtme betonu da kullandı. Sipariş üstüne hazırladığı yapıtların (Fransız Radyo Televizyon kurumundaki büyük dinlenme salonunun süslemesi) [1962] ve 1945'ten bu yana güzel sanatlardaki etkinliklerinin yanı sıra özel bir araştırmaya girişti (*«Meçhul siyasal tutuklu anıtı»*, 1953). [L]

***LEYRE,** Fransa'da Landes bölgesinde kıyı ırmağı. — *Leyre vâdisi*'nde, 2 000 km²'yi kaplayan bir bölgesel doğal park kuruldu. (L)

LHOTSE SHAR, Everest'te Lhotse'nin doğu doruğu; 8 383 m. Doruğa ilk olarak bir avusturya heyeti tırmandı (S. Mayerl ve R. Walter, 1970). [L]

Lİ (Ung-No). Bk. UNG-NO-Lİ, *Ek*.

***LİAN** (Camille), fransız hekimi. — (öl. Paris 1969). [L]

***LİBERASYON** i. — ANSİKL. 6 ocak 1976 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan 7/11119 sayılı İthalât Rejimi kararının 10. maddesinde «İthalât, *Resmî Gazete* ile yayımlanacak I ve II sayılı liberasyon listeleri, A.E.O.'ya konsolide edilen liberasyon listesi, tahsisli ithal malları listesi ve iki taraflı anlaşmalara ek protokol listeleri dahilinde yapılır» denilmektedir. Liberasyon listeleri ithalât rejimiyle ilgili mal listeleridir ve yıllık olarak yayımlanır. Üç liberasyon listesi (I ve II sayılı liberasyon listeleri ile A.E.O.'ya konsolide edilen liberasyon listesi) vardır. Liberasyon listeleri, İktisadî İşbirliği ve Gelişme teşkilâtına dahil ülkelerden ve ödemeleri serbest döviz esasına dayalı anlaşmalı ülkelerle, aramızda anlaşma bulunmayan ülkelerden yapılacak ithalâta uygulanır. Ancak, İktisadî İşbirliği ve Gelişme teşkilâtına dahil bulunmayan ülkelerden yapılacak ithalât, ticaret ve ödemeler dengesi göz önüne alınarak, gerektiğinde Ticaret bakanlığınca tespit edilecek esaslara göre yürütülür. Liberasyon listelerinde yer alan malların ithalâtı, Merkez bankasından ithalât müsaadesi alınarak yapılır. I sayılı liberasyon listesinde yer alan mallar için istenilen döviz karşılığında, döviz satış fiyatı esas alınarak hesaplanacak TL. üzerinden yüzde 20 oranında, II sayılı liberasyon listesindeki mallar için ise yüzde 10 oranında teminat yatırılır. Ayrıca, II sayılı liberasyon listesindeki malların ithali ilgili bakanlıkların ön incelemesine tabidir. A.E.O.'ya konsolide edilen liberasyon listesinden yapılacak ithalâtta ise, söz konusu malın cinsine göre I veya II sayılı listelerin tabi olduğu hükümler uygulanır. (M)

***LİBERYA,** Batı Afrika'da devlet. — 1 600 000 nüf. (1973). Demir üretimi daha da arttı: 1972'de 17 Mt (ihracatın değer olarak üçte ikisinden çok). Hâlâ dünyanın en büyük ticaret filosu (1973 sonunda 50 Mtjb'den fazla) Liberya bandırası altında çalışır.

TARİH

4 mayıs 1971'de tekrar cumhurbaşkanı seçilen William Tubman, 23 temmuzda ölünce, yerine Afrika-Amerika asıllı William Tol-

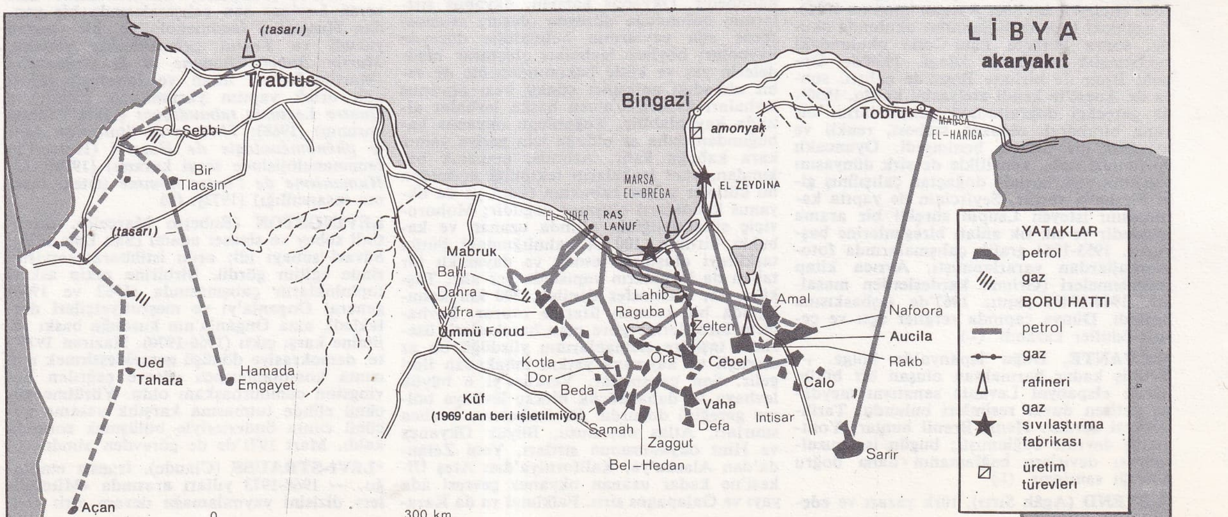

Foto. Paramount (J.-L. Passek kol.), Esso dok-Libya elçiliği (LAROUSSE)

bert geçti. Tolbert, anayasanın öngördüğü halk onayına başvurmadı. İdarede ve bakanlık bürolarında tasfiyeye girişti; kasım ayında dört idam cezasını (özellikle Monrovia piskoposunun katili) imzaladı. Bununla birlikte, siyasî tutuklular serbest bırakıldı. 1972 ocağında kabinede değişiklik yapıldı: adalet bakanlığına, halefinden daha liberal sayılan Clarence Simpson getirildi. Afrika-Amerika'lı halk (nüfusun ancak yüzde 3'üdür ve bir büyük mülk sahipleri aristokrasisidir) özellikle hükûmet partisi True Whig partisinin aracılığıyla ülkenin iktisat ve siyasetini elde tutmağa devam eder. 1974 ilkbaharında, devamlı kuraklık, Liberya'yı milletlerarası yardıma başvurmak zorunda bıraktı. (L)

***LİBİDO** i. — ANSİKL. *Benlik libidosu / nesne libidosu.* Freud'a göre libido, nöropsikolojik sistemin enerjetik kavramlarına yakın, cinsel amaçlı nicesel bir süreç olarak anlaşılırsa da, ereklerindeki (bir yanda benlik, öbür yanda nesne) özgüllüğün hesaba katılmasıyla Freud'un isteğin mekanizmasına sokmak istediği dengeyi daha iyi kavrayabiliriz. Enerjetik bir güç olarak libido bir dış yatırım olabileceği gibi (bu durumda istek, kendisini doyuracak nesneye yönelir) bir iç yatırım da olabilir (bu durumda özne kendi kendini sever); bunun için benlik libidosu yerine bazen *narsisizm libidosu* deyimi kullanılır. Bu yüzden Freud, Schreber olayında olduğu gibi, öznel nesne seçimi olarak narsisizmi (kendine tutkunluk) psikozlar arasına sokar: «özne, kendini, kendi vücudunu sevgi konusu olarak görmeğe başlar». İki libido yatırımı arasında bir orantı vardır: «biri ne kadar kendine çekerse (benlik'te) öbürü o kadar yoksullaşır». Daha sonra Freud, benlik libidosunun, birincil yatırım yeri olan nesnelerden çıkan ikincil bir yatırım olduğu sonucuna varır. (L)

***LİBYA,** Afrika'da devlet, Akdeniz kıyısında. — 2 160 000 nüf. (1973).

İKTİSAT

Bir zamanlar Üçüncü Dünya'nın en yoksul ülkelerinden biri olan Libya, bugün, bütün iktisadının dayandığı petrol kazancı sayesinde Afrika'da kişi başına gelirin en yüksek (bağımsızlığa kavuşulduğu yıl [1951] 50 dolar iken 1972'de 2 500 dolar) olduğu ülkedir.

Petrol üretimi, çıkarımın ilk on yılında çok yüksek bir ritimle arttı (1961'de 700 000 t; 1967'de 80 Mt; 1970'te 166 Mt) ve Libya, dünyanın petrol üretici-ihracatçı ülkeleri arasında üçüncü sıraya geçti. Bugün ise, satış fiyatının yükselmesine belbağlayan hükûmetin üretimi kısıtlaması sonucunda beşinci sıradadır (1972 ve 1973'te 105 Mt üretim). Hükûmet, petrol arama ve çıkarımını millîleştirmekle kalmadı, ilk hedef olarak tarım ve sanayinin yoğunlaştırılmasını aldı. Gerçekten, rezervleri 3,6 milyar t olarak hesaplanan (buna 7 506 m³'ten fazla doğal gazı eklemek gerekir) petrole aşırı bağımlılıktan kurtulmak için Libya'nın yeni gelir kaynakları bulması gereklidir.

Libya başbakanı A. Callud 1974'te Türkiye'yi ziyareti sırasında

İlkel kalan sanayi kesimi besin, dokuma, inşaat sanayileriyle sınırlıdır ve ithalât yapmak zorundadır. Hükûmet üç yıllık (1972-1975) kalkınma planında, yerel gelir kaynaklarına dayanarak (akaryakıtlar, demir, tuz v.d.) sanayide hızlı bir gelişmeyi hedef almıştı; ama, bu gelişmeyi birkaç darboğaz sınırlamaktadır: kısıtlı iç pazar, kalifiye işçi sıkıntısı, maden rezervlerinin azlığı.

Öncelik tanınan tarım alanında, hükûmet, besin bakımından dışa bağımlılığına son vermek için Fizan, Gefara ovası, Cebel el-Ahdar ve Kufra bölgesinde dört sulama ve değerlendirme projesi (toplam 550 000 hektar) hazırladı. Ne var ki, köy nüfusunun kitle halinde petrol işletmelerine doğru göçmesiyle ortaya çıkan işçi azlığı, bu tasarıların gerçekleşmesini büyük ölçüde baltalamıştır.

Demek ki, ilk hedef, petrolün millî iktisatla tam bütünleşmesini sağlamak ve akaryakıtlara dayanan bir özgelişme sürecini başlatarak gelir sahibi devlet evresinden üretici devlet evresine geçişi hazırlamak olmalıdır.

albay Kaddafi (solda) ve mareşal Tito (kasım 1973)

TARİH

Albay Kaddafi'nin iç ve dış siyaseti

● *İktidarın güçlenmesi ve «kültür devrimi».* Kaddafi, 1971 ağustosunda ve eylülünde kendisine yeni yetkiler verilmesini sağlayarak devrim konseyi içinde otoritesini sağlamlaştırdı; 5 kasımda, yeni tek partinin (Arap Sosyalist birliği) sorumlularını tayin etmeğe başladı. Kısa süre sonra, bütün gazeteleri kapattırdı ve Libya'da haberleşmeyi denetimi altına aldı. İngiliz British Petroleum şirketi, İngiltere'nin İran körfezindeki küçük adalara elkoyması üzerine devletleştirildi. 1973 nisanında, «kültür devrimi»ne başlandı: yöneticiler, yasaları askıya aldıktan ve taraftarlarına silâh dağıttıktan sonra, Libyalılardan, siyaset, yönetim ve fikir çevrelerini aydınlatmalarını istediler; bu görev, toplumun her katında kurulan halk komitelerine verildi. Trablus radyosunun çağrısı üzerine, halk özel kuruluşların, kamu işletme ya da tesislerinin birçoğuna elkoydu. 1974 nisanında, Kaddafi'nin siyasî ve idarî bazı yetkileri alınarak, başbakan Abdüssellâm Callud'a verildi. Ama Kaddafi hâlâ devrim komite konseyinin başkanı, silâhlı kuvvetler başkomutanıdır ve bundan böyle Libya devriminin ideolojik yönelimini ve «kitlelerin örgütlenmesini» kendi başına yü-

6 eylül 1975 depreminde Lice'de 7 binden fazla ev yıkıldı, ölü sayısı 2 300'ü, yaralı sayısı 3 300'ü geçti. Lice depremi son yılların en çok kurban veren yer sarsıntılarından biriydi

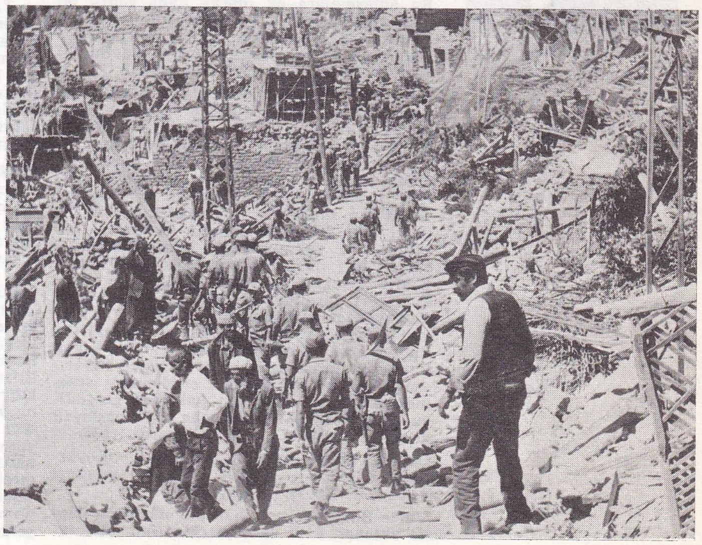

Foto. Milliyet arşivi (3) [MEYDAN]; A.F.P. Rh. Gras (LAROUSSE)

rütmek kararındadır.

● *Arapbirlikçiliği ve tarafsızlık.* Arap birliğinin savunucusu Kaddafi, 1971 nisanında mısırlı ve suriyeli yöneticilerle, üç ülke arasında bir federasyon kurulmasını öngören bir anlaşma imzaladı; Bingazi'de hazırlanan bu tasarıyı, ilgili ülkeler eylül ayında imzaladılar; Arap Cumhuriyetleri birliğini (A.C.B.) yöneten konsey, resmî dinin islâm olduğunu açıkladı. 1972 ağustosunda, Mısır-Libya arasında tam bir birleşme anlaşması imzalandı ve bu birleşmenin 1 eylül 1973'ten önce gerçekleşmesi öngörüldü. Ama uygulama güçlükleri ve iki devlet başkanı arasındaki görüş ayrılıkları (özellikle İsrail konusunda) ilişkilerin yarı yarıya kopmasına ve iki devletin karşılıklı temsilcilerini geri çekmelerine yol açtı (1973). Bir yıl süreyle iki ülke arasındaki gerginlik devam ettiyse de, 1974 ağustosunda durum normale döndü. Bu arada, Cezayir ve Tunus ile Libya arasında bir yaklaşma başladı. 1974 ocağında Tunus ile bir birleşme anlaşması açıklandı, ama sonuç alınamadı.

İsrail-arap anlaşmazlığı konusunda, Libya hükûmeti İsrail ile boy ölçüşmek istiyor, savaş ile barış arasında tercih yapamayan ülkeleri (Mısır) kınıyor, Filistin teşkilâtlarına para ve insan yardımı yapıyordu. Kral Hüseyin ile «fedai»ler arasındaki boyölçüşme, Libya'nın Ürdün ile diplomatik ilişkilerini kesmesine yol açtı. Bingazi Arap birliği konferansı (mart 1973) ve Birleşmiş Milletler teşkilâtı toplantısı (mayıs) sırasında, Kaddafi Afrika ülkelerine İsrail ile ilişkilerini kesmelerini öğütledi; ama dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) sırasında (ekim 1973), önce savaşa katılmadan beklemeyi tercih etti, sonra israil-arap barış görüşmelerini tenkit etti.

Rolf LIEBERMANN

Libya'nın Fas kralı Hasan II'ye suikast (temmuz 1971) düzenleyenleri desteklemesi iki ülke arasında gerilime yol açtı. Libya'nın A.B.D. ile ilişkileri de bir amerikan casus uçağının indirilmesi ve Trablus'taki bir amerikan diplomatının sınır dışı edilmesi (mart 1973) üzerine gerginleşti. Kısa süre sonra, hükûmet, petrol şirketlerinden sermayelerinin yüzde 100'ünü devretmelerini istedi ve kararlılığını göstermek için önce Bunker Hunt'ı, (11 haziran 1973), ekim ayında da, petrol şirketlerinin hisselerinin yüzde 51'ini devletleştirdi. Aynı zamanda, ülke Fransa ve Federal Almanya'ya yaklaştı.

1974 mayısında, uzun bir komünizm aleyhtarlığı döneminden ve Sovyetler'e karşı şiddetli bir kampanyadan (bu kampanya sırasında Kaddafi arap ülkeleri ile S.S.C.B. arasında imzalanan anlaşmaları protesto etmişti) sonra, Callud, S.S.C.B.'yi resmen ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında, iki ülke arasında iktisadî ve sosyal işbirliğinin geliştirilmesi için anlaşmalar imzalandı. Ayrıca, Sovyet hükûmeti Libya'ya birçok sanayi projesinin gerçekleştirilmesi için önemli yardımda bulunmağa söz verdi.

György LIGETI

Bu anlaşmalara ek olarak daha sonra iki ülke arasında silâh ve atom enerjisi konularında yeni anlaşmalar yapıldı ve S.S.C.B.'nin vereceklerine karşılık Libya da bu ülkeye deniz üssü vaadinde bulundu.

Yeni yakınlaşmalar döneminde önemli gelişmelerden biri de Türkiye ile oldu. Başbakan Callud'un 1974'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında taraflar arasında bir dizi iktisadî ve ticarî anlaşma imzalandı. Daha sonra bu anlaşmalar gereğince Türkiye petrol ihtiyacının önemli bir kısmını Libya'dan sağlarken türk işadamları ve işçileri için Libya'da çalışma imkânları yaratıldı. Bu yakınlaşmanın önemli etkenlerinden biri de Libya'nın temmuz 1974'teki Kıbrıs harekâtı sırasında Türkiye'ye yaptığı askerî yardımdı. 1976'da, o tarihte ana muhalefet partisi lideri Bülent Ecevit'in Libya'yı resmen ziyareti taraflar arasındaki yakınlığı daha da pekiştirdi. Öte yandan Libya ile Tunus arasında varılan birleşme kararının uygulama bakımından ertelenmek istenmesi taraflar arasındaki yakınlığı gerginliğe dönüştürdü. Mısır'la daha önce başlayan gerginlik ise 1976'da daha da arttı. (LM)

***LİCE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır ili) ilçe. — 38 094 nüf., ilçe merkezi 8 604 nüf. (1975); 53 köy (1970).

Varto-Bingöl deprem hattının etki alanı içinde bulunan Lice ve köylerinde 6-9 şiddetinde bir deprem oldu (6 eylül 1975). *Lice depremi* diye adlandırılan bu âfette ölü sayısı 2 388'e, yaralı sayısı 3 339'a ulaştı ve 7 605 ev oturulmaz hale geldi. Bunun üzerine İmar ve İskân bakanlığınca 4 000 prefabrike ev yaptırılması kararlaştırıldı ve 9 kasım 1975'te bu evlerden bir kısmı felâketzedelere teslim edildi. (M)

***LİCHİNE** (David), rus asıllı amerikalı dansçı ve koreograf. — (öl. Los Angeles 1972). 1966'da *Venedik taciri*'ni (müz. Castelnuovo-Tedesco) hazırladı, sonra *Deniz* (1967) ve *Sıcak kanlı* (1968) balelerini Paris'teki Opera-Comique için düzenledi. Karısı Tatyana Riabuşinskaya ile birlikte Ballet Society of Los Angeles'i kurdu (1968). [L]

LİCHTENSTEİN (Roy), amerikalı ressam (New York 1923). Daha 1961 yıllarında, gerçekçiliğe ve romantizme karşı çıkan eserleri pop'art* akımına en önemli katkılardan biri sayılıyordu. Yapıtlarında yalnız reklamcılık ve resimli roman öğelerinden değil, kültür kaynaklarından da (yunan tapınakları, piramitler, görüntülerini şemalara indirgediği Picasso ve P. Mondrian'ın tabloları v.b.) yararlandı. Çoğu zaman canlı ve karşıt renkleri sıvama halinde kullandı ve siyah bir çizgiyle çevreledi. Yontularında da, resimlerinde olduğu gibi kişiliğini yansıtmaktan çekindi: hacimsiz olan bu yapıtlar, yer yer plexiglas, cam, mermer ya da tahta ile kaynaşmış parlak madensel çubuklardan oluşur. Lichtenstein'ın biçimsel araştırması giderek nükteli bir sanat anlayışına ulaştı. (L)

LİDDELL, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) yer, Sidney'in kuzeyinde. Termik santral. (L)

***LİDDELD HART** (Basil), ingiliz askerlik eleştirmeni ve kuramcısı. — (öl. Marlow, Buckinghamshire 1970). [L]

***LİDZUNG-JİN,** çinli general ve siyaset adamı. — (öl. Pekin 1969). [L]

Lie cebiri, x ve y elemanlarına uygulanan, iç çarpım kanunu $[x, y]$ şeklinde gösterilen E cebiri; bu cebirin iç çarpım kanununa göre:

1. E'nin her x elemanı için $[x, x] = O$,
2. E'nin elemanlarının her (x, y, z) üçlüsü için

$[x, (y, z)] + [y, (z, x)] + [z, (x, y)] = O$'dır. *Vektörel çarpımla donatılmış* $\mathbb{R}^3$ *Eukleides uzayı bir Lie cebiridir.* (L)

***LİE** (Trygve Halvdan), norveçli siyaset adamı. — (öl. Geilo 1968). [L]

***LİEBERMANN** (Rolf), isviçreli besteci. — 1971'de Ulusal Lirik Tiyatrolar birliğinin başkanı oldu. 1 ocak 1973'te resmen göreve başlayınca ilk gösteri olarak önce Versailles'daki Gabriel tiyatrosunda (nisan 1973), sonra da Garnier sarayında Mozart'ın *Figaro'nun düğünü*'nü seyirciye sundu. (L)

***LİECHTENSTEİN prensliği,** Orta Avrupa'da devlet. — 23 000 nüf. (1973).

— Tar. 1928'den beri ilk defa, 1 şubat 1970 seçimlerinde «kırmızı» parti (Vatan birliği), «siyah» partiden (İlerici Yurttaşlar partisi) fazla oy aldı. Yapılan iki referandum (haziran 1968 ve şubat 1973), kadınlara oy hakkı verilmesinin reddiyle sonuçlandı. Şubat 1974'te İlerici Yurttaşlar partisinin kazandığı seçimlerden sonra, Walter Kieber yeni hükûmetin başına geçti. (L)

***LİF** i. — ANSİKL. Teknol. Lifler, çeşitli amaçlara göre değişik biçimlerde biraraya getirilebilir. Bunun en basit örneği, içindeki *lif*'lerin yalıtkan iki başlık içinde malgamalandığı bükülgen iletkenlerdir. Çok katlı iletkenler bir giriş ile birçok çıkıştan oluşur ve çizgisel olmayan bir doğrultu boyunca ışıklı bilgileri iletir: otomobillerdeki kontrol tablosunun bir tek lambayla aydınlatılması, bir brülör alevinin, hareket halindeki parçaların kontrolu v.b. *Görüntü iletkenleri,* bükülgen veya sertleştirilmiş cam liflerinin birleşmesinden meydana gelir. Bükülgen lifli olanlar özellikle andoskopi alanında kullanılır ve insan gözünün erişemediği yerlerdeki çeşitli olayları gözlemlemeğe yarar: havacılıkta türbinli reaktörlerin, kanatların, gövdenin ve depoların denetlenmesinde; otomobillerde dizel motorlarının veya benzinli motorların, vites kutularının, pompaların radyatörlerin iç kontroluında; genel mekanikte makinelerin iç parçalarının denetlenmesinde; gaz depolarının ve gaz tüplerinin patlama ihtimalini araştırmak için yapılan kontrollarda; nükleer reaktörlerin dinlenmesinde; radyoaktif ya da tehlikeli ortamların gözlenmesinde v.b.

Optoelektronik alıcı, ışık iletkenlerinin optik özellikleriyle elektronik tekniklerini birleştirir. Böylece, magnetik, elektromagnetik ve fotoelektrik sistemlerde kullanılabilecek alıcı ve detektörler yapılabilir. Bu aygıtlar, inceleme konusu olan nesneyle hiç temas etmeksizin, o nesnenin yer değiştirmesi, hızı, saydamsızlığı ve rengi üstüne bilgi verir: delikli kart ve şerit okuyucuları, otomatik makinelerde sayma, sıvılardaki renk değişikliklerinin ölçümü, brülörlerde alev deteksiyonu, yangın tehlikesinin haber verilmesi v.b. Böyle bir alıcı olağanüstü fiziksel gerilimler altında çalışır: yüksek basınç, düşük sıcaklık veya yüksek sıcaklık, seyreltik atmosfer, etkin ortam v.b.

Optik lifler, kesinlikle patlamayan ve çok az yer tutan soğuk ışıklı aydınlatma sistemlerinin yapımında kullanılır. Elverişli bir laser ışınıyla aydınlatılan özel camdan yapılmış modeller, bant genişliği 1 km üzerinde 10^{10} ile 10^{11} Hz arasında yer alan bir *dalga kılavuzu* oluşturabilir ve böylece bir televizyon görüntüsü ya da herhangi bir elektronik bilgi iletilebilir. (L)

***LİFAR** (Serge), rus asıllı fransız dansçısı ve koreografı. — 1967 ve 1968 yıllarında Moskova'ya davet edildi, ayrıca İran şahının taç giyme törenine (1967), Kahire'ye (1968), Venedik'teki Fenice tiyatrosuna (1970), Lyublyana'ya (1970), Marsilya operasına (1971), Mexico'daki bir festivale çağrıldı. 1968'de Paris operasında kendi yapıtlarından oluşan bir gösteri düzenledi. İnstitut de France'ın muhabir üyesi olan (1970) Lifar, dans estetiği üstüne her yıl Sorbonne'da yaz dersleri vermektedir. (L)

***Lİ FU-HŞUN,** çin iktisatçısı ve siyaset adamı. — (öl. 1975). Devlet İşleri meclisinde başkan yardımcılığı yaptı ve Komünist partisinin X. kongresi sonunda kurulan merkez komitesi üyeleri arasına katıldı (ağustos 1973). [L]

***LİG** i. — ANSİKL. Türkiye liglerinde kuruluşlarından bu yana birinci olan takımlar:

● *Türkiye 1. ligi:* 1959'da Fenerbahçe; 1960'ta Beşiktaş; 1961'de Fenerbahçe; 1962 ve 1963'te Galatasaray; 1964 ve 1965'te Fenerbahçe; 1966 ve 1967'de Beşiktaş; 1968'de Fenerbahçe; 1969'da Galatasaray; 1970'te Fenerbahçe; 1971, 1972, 1973'te Galatasaray; 1974 ve 1975'te Fenerbahçe; 1976'da Trabzonspor.

● *Türkiye 2. ligi:* 1962-1963'te 14 takımla kuruldu. Artan takım sayısı karşısında 1966-1967 mevsiminde Beyaz ve Kırmızı grup olarak ikiye ayrıldı: 1964'te Şekerspor; 1965'te Vefa; 1966'da Eskişehirspor; 1967'de Mersin İdmanyurdu, Bursaspor; 1968'de İstanbulspor, İzmirspor; 1969'da Ankaragücü, Samsunspor; 1970'te Boluspor, Karşıyaka; 1971'de Giresunspor, Adanaspor; 1972'de PTT, Şekerspor; 1973'te Adana Demirspor, dakspor; 1975'te Balıkesirspor, Orduspor; 1976'da Mersin İdmanyurdu, Samsunspor.

● *Türkiye 3. ligi:* 1966-1967'de kuruldu; statüsü her yıl değişim gösteren ligde kuruluşundan bu yana birincilik alan takımlar şunlardır: 1968'de Düzcespor; 1969'da Tarsus İdmanyurdu, Nazillispor; 1970'te Hatayspor, Uşakspor; 1971'de Sarıyer, Konya İdmanyurdu, İskenderunspor; 1972'de Beykoz, Gaziantepspor, Lüleburgazspor, Karabükspor; 1973'te Erzurumspor, Tirespor, Eskişehir Demirspor, Malatyaspor; 1974'te Rizespor, Çorumspor, Kırıkkalespor, Karabükspor; 1975'te Bandırmaspor, Elazığspor.

● *Türkiye Basketbol ligi.* Bk. BASKETBOL, *Ek.*

● *Voleybol ligi.* Bk. VOLEYBOL, *Ek.* (M)

***LİGAND** i. (fr. k.). Kim. Bir karmaşanın merkez atomuna koordinans bağıyla bağlı molekül veya atom. (Sayıları, bu atomun koordinansıdır.) [*Eşanl.* KOMPLEKSAN.] (L)

LİGETİ (György), macar asıllı avusturyalı besteci (Dicsoszentmarton, bugün Tirnaveni [Transilvanya] 1923). Boulez ve Stockhausen'den yaşça biraz büyük olmasına rağmen ancak 1960'lara doğru, Macaristan'dan ayrıldıktan sonra ünlü çağdaş besteciler

Foto. J. Schmidt (LAROUSSE)

arasında yer alabildi. 1945-1949 yılları arasında Budapeşte'deki F.-Liszt akademisinde öğrenci olan Ligeti, 1940-1950 arasında folklor araştırmaları için Romanya'da bir turneye çıktı, 1950'den 1956'ya kadar da aynı akademide ders verdi. Aynı yıllarda genellikle yenibartok'çu üslûpta ve Berg'in etkisinde birçok beste yaptı: *Nefesli çalgılar beşlisi için altı bagatel* (1951-1953); *Gece değişimleri* (1953-1954) diye bilinen *Birinci yaylılar dörtlüsü.* Daha sonraki yıllarda Ligeti'nin üslûbunda bir bunalım göze çarpar: aralarında *Requiem*'in iki parçasının da bulunduğu birçok partisyonu yarım kalır. 1956 olaylarından sonra ülkesinden ayrılan besteci Köln elektronik müzik stüdyosunda G. M. König, Herbert Eimert ve Stockhausen ile birlikte çalıştı ve 1957-1958 arasında üç parça hazırladı: *Glissandi* (yok olmuştur), *Eklemleşme* (ilk olarak 25 mart 1958'de seslendirildi) ve yarım kalan *Atmosferler* (bu eserin, ileriki yıllarda hazırlayacağı aynı tondaki orkestra partisyonu ile karıştırılmaması gerekir). Ardından, elektronik ve dizisel müziklerden oldukça uzak bir üslûpta hazırladığı iki besteyle artık sanatını kabul ettirdi: *Görünümler* (1958-1959) [ilk bölümü 1956'da tasarlanan bu eser ilk olarak 1960'ta Köln'de seslendirildi] ve özellikle *Atmosferler* (1961) [bu eseri 1950'lerde tasarlamıştı]. Vurmalı çalgılara yer verilmeyen, kavramından ve sezilebilir her türlü ritim özelliğinden sıyrılan bu eser, çok değişik ve durağan birtakım tını, uzam, ağırlık, renk ve kalınlık düzlemleriyle belirlenmiş, büyük bir kesinlikle notalanmış bir mikroçokseslilliğe göre tasarlanmıştır. Sanatçı daha sonra aynı doğrultuda org için *Volumina*'yı (1962, yeni düzenlemesi 1966) yaptı. Bunu piyano için *üç bagatel* (1961), oda orkestrası için *Fragment* (1961, yeniden düzenlemesi 1964), 100 metronom için *Senfonik şiir* (1962), karşıt bir üslûp denemesine giriştiği *Serüvenler* (1962-1963) izledi. Daha sonra *Serüvenler* ve *Yeni serüvenler*'e (1966) dönüşen, 3 vokal solocu ve 7 çalgıcı için hazırlanan bu sonuncu yapıt bir sahne gösterisi niteliğindedir ve anlamsız, hayalî metinler üzerine kurulu fonetik bir yapıttır. *Atmosferler*'in sürekli durgunluğuna karşılık *Serüvenler*'de, daha önce *Eklemleşme*'de sözünü ettiği «kesintili üslûp»tan yararlandı. Soprano, mezzo-soprano, 5 sesli iki karma koro ve orkestra için hazırladığı *Requiem* (1963-1965) bu iki eğilimin bir sentezidir: *İntroitus* ve *Kyrie*'de *Atmosferler* ve *Volumina*'nın tekniği göze çarpar (ancak bu yapıtlarda sanatçının farklı olarak kontrapunto ve aralık kavramlarını da kullandığı görülür), *Dies irae*'de *Serüvenler*'in, *Lacrimosa*'da da eserin başındaki teknik ağır basar. *Lux aeterna* (1966) korosu *Requiem*'in *İntroitus* ve *Lacrimosa* bölümlerine bağlanır, ancak bu koroda uyuma daha büyük önem verilmiştir. *Viyolonsel konçertosu*'nda (1966) ilk hareket *Atmosferler, Volumina* ve *Lux aeterna*'nın, ikinci hareket ise *Serüvenler*'in —çünkü «viyolonsel konuşmaktadır»— doğrultusundadır. Sanatçı ikinci bir sentezi de yalnızca yaylılar ve nefesliler büyük orkestrası için hazırladığı *Lontano* (1967) ile gerçekleştirdi: yapıttaki süreklilik izlenimi, özellikle armoni oyunları ve «aralık kümelerinin kademeli değişimi» ile sağlanır. Daha sonra şu yapıtları besteledi: org için *Etüd no. 1 «Armoniler»* (1967); klavsen için *Continuum* (1968); *İkinci yaylılar dörtlüsü* (1968) [beş bölümlük bu bestede, 100 metronom için *Senfonik şiir*'de, *Continuum*'da ve daha sonraki *Oda konçertosu*'nda olduğu gibi, özellikle «zaman kafesleri» denen çeşitli katları üst üste gelir]; *Nefesliler beşlisi için parçalar* (toplu bölümler ile minyatür solo konçertoları birbirini izler); 12 sesli yaylılar orkestrası ya da 12 yaylılar solocusu için *Dallanma* (1969) [aralarında bir çeyrek sesten fazla akort farkı olan iki bölümlü bir topluluk için yazılan bu eser, *Requiem* ve *İkinci yaylı çalgılar dörtlüsü*'nün bazı yerlerindeki ton kaydırmalarını daha da ileriye götürür]; org için *Etüd no. 2 «Akış»* (1969); 13 çalgı için *Oda konçertosu* (1969-1970) [bu yapıtın başlıca özelliği az çok durgun görünen süreklilik içinde sezilebilir melodi çevrelerinin, ritim ve armoni oyunlarının olmasıdır]; oda orkestrası için *Melodiler* (1971) [aynı eğilim bu yapıtta belli bir çizgiselliğe varır]; flüt, obua ve orkestra için *Çift konçerto* (1971-1972) [ilk bölümü ağır ve durağan, ikinci bölümü gösterişli ve coşkun olan bu parçada, kararsızlığı üzerinde daha geniş araştırmalara girişilen mikroaralıklar sabit ayarlı perdelerle ilişki içindedir]; 12 kadın sesi ve orkestra için *Clocks and Clouds* (filozof Karl Raimund Popper'in bir eserine dayanan bu bestede, kesinlikle ölçülebilecek bazı süreçler [saatler], yalnız istatistik olarak tasvir edilebilecek bazı belirsiz süreçler [bulutlar] ile karşılaştırılır) ve büyük orkestra için *San Francisco Polyphony* (San Francisco senfoni orkestrasının 80. kuruluş yıldönümü için bestelendi). Sanatçı 1961'den sonra Stockholm Yüksek Müzik okulunda, 1972'de de Hamburg akademisi ile Hamburg Yüksek Müzik okulunda ders vermeğe başladı. 1965'te Washington'da Koussevitki vakfının ödülünü, 1967'de de Bonn şehri Beethoven ödülünü kazandı. (L)

LİGHT-PEN [laytpen] i. (*ışıklı kalem* anlamında ing. k.). Bilişim. Bir gösterge ekranı üzerinde verilen çizimlere karşı duyarlı olan ve ekranda afişlenen bilgiler arasından seçim olanağı sağlayarak kullanıcı ile program arasında karşılıklı konuşma olanağı yaratan düzenek. (IŞIKLI KALEM de denilir.) [L]

***LİGNY-EN-BARROİS,** Fransa'da Meuse idare bölgesinde kanton merkezi. — Madenî eşya yapımı. (L)

***Lİ GUAN-YOU,** singapurlu devlet adamı. — Millî gelirin altıda birini sağlayan ingiliz birliklerinin Singapur'dan çekilmesine karşı çıktı. Güney Afrika cumhuriyetindeki ve Rodezya'daki ırkçılık siyasetini kınayan Li Guan-You ocak 1969'da Londra'da, ocak 1971'de de Singapur'da düzenlenen Commonwealth ülkeleri konferansında bu iki ülkeye karşı kesin iktisadî baskılara gidilmesini istedi. (L)

***Lİ HSİEN-NİEN,** çinli siyaset adamı. — Kültür devrimi sırasında, özellikle de 1967 yazında çeşitli eleştirilere uğramasına karşılık, yakın arkadaşı Çu En-lay'ın etkisiyle Komünist partisinin X. kongresinde (ağustos 1973) yeniden siyasî büro üyeliğine seçildi. Millet meclisince onaylanan yeni hükûmette başbakan yardımcısı oldu (ocak 1975). [L]

Lİ HU-RAK, güney koreli general ve siyaset adamı (Ulsan [Seul'ün eyaleti] 1924). Çeşitli askerlik (1953'te general oldu) ve diplomatlık (1957'de Washington askerî ataşesi) görevlerinde bulunduktan sonra ordudan ayrıldı ve Kore İstihbarat ajansı üyesi oldu (ocak 1961). Aralık 1963 - ekim 1969 arasında başkan Pak Çung-si'nin genel sekreterliğini yaptı. Ocak 1970'te Japonya'ya Kore büyükelçisi olarak atandı. Aralık 1970'te bu görevden ayrılarak İstihbarat ajansının yönetimini üstlendi. Öte yandan, temmuz 1972'de Kore'yi Yeniden Birleştirme komitesi başkanları arasına katıldı. (L)

***LİMAN** i. — ANSİKL. *Türkiye liman*'larında 1972 yılında 14 milyon 350 000 tonluk yükleme-boşaltma yapıldı, bu işlerden 230 milyon TL. gelir sağlandı. Bandırma limanı, 215 m uzunluğundaki motor rıhtımı, 130 m uzunluğundaki yük ve yolcu rıhtımlarıyla hizmete girdi ve ek tesislerin tamamlanması çalışmaları sürdürüldü (1972). Derince limanında 320 m uzunluğundaki rıhtım ile bir ambarın yapımına başlandı (1972). Antalya'da bir yat limanı yapılması kararlaştırıldı. İran ile yapılan iktisadî anlaşmalarda İskenderun ve Trabzon limanlarının genişletilmesi öngörüldü (1975). Limanların tek elden yönetilmesini sağlayacak bir genel müdürlük kurulması için çalışmalar başladı. (M)

***LİMON** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *limon* ağacı sayısı, 1 milyon 720 000'i meyve veren, 720 000'i meyvesiz olmak üzere, 2 milyon 440 000'e yükseldi; bu ağaçlardan 265 000 ton limon elde edildi (1974). Bu miktarın büyük bir kısmı İçel'de üretildi; Antalya, Adana ve Hatay başlıca üretim merkezleri olarak kaldı. (M)

***LİMON** (Jose), Meksika asıllı amerikalı dansçı ve koreograf. — (öl. Flemington, New Jersey 1972). Avrupa'da pek tanınmıyordu, ama *There is a Time* (ilkin 1956'da yorumlandı) adlı baş eseri İsveç Krallık balesi tarafından önce Stockholm, sonra da Paris'te (1972) sahnelenince, Limon «modern dance»ın en büyük dansçı ve koreografları arasında yer aldı. En iyi öğrencilerini biraraya getiren Jose Limon Dance Company sanatçının ölümünden sonra çeşitli uluslararası turneler düzenledi ve Limon'un tüm balelerini yorumladı. Limon'un en son eserleri arasında şunlar vardır: *The Unsung* (1970); *İsadora için danslar* (İsadora Duncan'a övgü, 1971); *Orfeo ve Carlota* (1972). [L]

***LİMOUSİN,** Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Massif Central'ın kuzeybatısında, yüksek billûrlu yaylalar ile çevredeki çöküntüler (Brive çöküntüsü gibi) üzerinde uzanan bu bölge, Corrèze, Creuse ve Haute-Vienne idare bölgelerini içine alır; 16 932 km² üstünde (ülke yüzölçümünün yüzde 3,1'i), 739 700 kişi (1972'de), yani Fransa nüfusunun yüzde 1,43'ü yaşar. (L)

***LİMYRA.** Esk. coğ. Anadolu'da Fenike ile Kumluca arasında şehir.

— Arkeol. 1965'ten beri alman J. Borchhardt tarafından Alman Arkeoloji enstitüsü adına araştırmalar yapıldı. Bu araştırmalar sonunda Limyra akropolünde bir heroon* bulundu. Heroon'un yer aldığı akropol terasında bir karyatit*, mimarî parçalar ve kaya oyulmuş bir mezar ortaya çıkarıldı; Borchhardt bu mezarın M.Ö. IV. yy. başında Limyra'da hüküm süren Perikles'e ait olabileceğini iddia eder. 1969'dan beri kazılan bizans kalesinde anıt-mezarlar, çok sayıda mimarî kalıntı ve heykel parçaları çıkarıldı; tiyatronun kaya terasları temizlendi. Bizans çağına ait bir bazilikada yeni çalışmalar başladı. (M)

LİNAC [linak] i. Fiz. Çizgisel tanecik hızlandırıcılarına verilen ad. (L)

LİNCEUL, Büyük Jura'ların kuzey yüzünde, Walker mahmuzunun solunda bulunan ve eğimi yer yer 70° ile 90° arasında değişen çeper buzulu. İlk defa R. Desmaison ve R. Flematti 8 günde buzula tırmandılar (ocak 1868). Bu tırmanışı mart 1968'de P. Desailloud tekrarladı. (L)

***LİNDBERGH** (Charles), amerikalı havacı. — (öl. Hana, Maui adası, Hawaii 1974). [L]

***LİNDEGREN** (Erik), isveçli şair. — (öl. Stockholm 1968). [L]

LİNDENMEİER, A.B.D.'de (Colorado) tarihöncesi kazı yeri. Toprak katmanlarında rastlanan çok sayıdaki fırlatma uçları, oluklu tiplerin (Folsom) yerini oluksuz paralel çizgili tiplerin («Lindenmeier» uçları) aldığını gösterir. Bol miktarda bulunan yontuklardan oluklu uçların hangi usulle yapıldığı anlaşılmıştır. (L)

LİNDNER (Richard), alman asıllı amerikalı ressam (Hamburg 1901). Önce grafikçilik, sonra Münih ve Paris'te, 1941'den sonra da New York'ta reklamcılık yaptı. *Fortune, Harper's Bazaar* ve *Vogue* gibi dergileri resimledi; Pratt İnstitute'da ders verdi. 1956'dan sonra tamamıyla resme yöneldi. Tuvallerinde, portre ve çocukluk anılarında kübizmsonrası akımın, *neue Sachlichkeit*'in ve gerçeküstücülüğün etkileri görülür. Zamanla, üslûbunu amerikan günlük yaşantısına uydurdu, bu kaynaktan esinlendi ve konularını bu ortamdan seçmeğe başladı. Resimlerinde, desen ve taşbaskılarında karton filimlerden birçok öğe aktardı, çağdaş bir simgeler dizisinden yararlandı. Sanatçının renkli ve simgesel özellikteki yapıtları pop'art'a ve psikedelik sanata yaklaşmaktadır. (L)

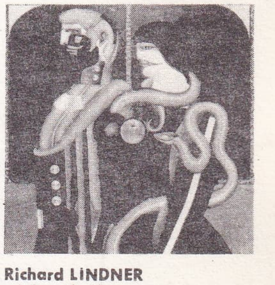

Richard LİNDNER
«Adem ile Havva»
Modern Sanat müzesi (Fransa)

***LİNDSAY** (John Vliet), amerikalı siyaset adamı. — John Lindsay 1968'de cumhurbaşkanlığı önseçimlerine adaylığını koydu, ama başarı elde edemedi. 4 kasım 1969'da yeniden dört yıl süreyle New York belediye başkanı seçildi. Ağustos 1971'de Demokrat partinin saflarına katıldı ve aynı yılın aralık ayında 1972 başkanlık seçimlerine katılacağını açıkladı. Ama daha ilk atılımda bozguna uğrayan John Lindsay nisan 1972'de adaylıktan vazgeçti. Ağustosta New York «mafia»sına karşı etkin tedbirler alınmasını istedi. (L)

***LİNEA** (LA), İspanya'da şehir. — Konfeksiyon. (L)

***LİNEER** sıf. — Mat. *Lineer denklem,* $f(x) = b$ biçimindeki denklem; burada f, her ikisi de aynı değişli K cismi üzerinde olan bir E vektörel uzayının bir F vektörel uzayı içindeki lineer uygulaması, x, E'-

Foto. P. Perquis (LAROUSSE)

de aranan bilinmeyendir ve *b*, F'ye aittir. || *Lineer uygulama*, her ikisi de aynı K cismi üzerinde bulunmak şartıyla bir E vektörel uzayının bir F vektörel uzayı içindeki *f* uygulaması; şöyle ki, E'nin elemanlarının her (*x*, *y*) çifti ve K'nın elemanlarının her (α, β) çifti için $f(\alpha x + \beta y) = \alpha f(x) + \beta f(y)$'dir. || *Bir* K *cismi üzerinde kurulmuş bir* E *vektörel uzayındaki lineer form*, K kendi üzerinde bir vektörel uzay olduğuna göre, E'nin K içindeki lineer uygulamalarından her biri. || *Değişli bir* K *cismi üzerindeki bir* E *vektörel uzayının lineer grubu*, E'nin otomorfizmalarının GL(E) şeklinde yazılan grubu. || *Yarı lineer biçim*, ℂ üzerinde bulunan bir vektörel uzayın ℂ içindeki yarı lineer uygulaması. || *Yarı lineer uygulama*, her ikisi de karmaşık sayıların ℂ cismi üzerinde bulunmak şartıyla bir E vektörel uzayının bir F vektörel uzayı içindeki *f* uygulaması; şöyle ki, $\bar{\alpha}$ ve $\bar{\beta}$ sırasıyla α ve β sayılarının eşlenik sanal sayılarını gösterdiğine göre

$$\forall \alpha \text{ ve } \beta \in \mathbb{C},\ \forall x \text{ ve } y \in E,$$

$$f(\alpha x + \beta y) = \bar{\alpha} f(x) + \bar{\beta} f(y) \text{ dir.}$$ (L)

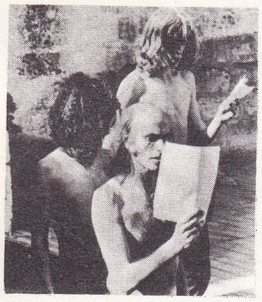
Living Theatre
Julian Beck,
Avignon festivalinde
(1968)

LİNGBY, Danimarka'da, Jutland'ın en kuzey ucunda bulunan tarihöncesi yer; adını Kuzey Almanya'daki Ahrensburg kültürünü (IX.-VII. binyıllar) andıran yontmataşsonrası bir kültür fasiyesinden alır. En belirleyici âleti kısa saplı bir uç'tur. (L)

***LİNGEN,** Federal Almanya'da şehir. — Kimya sanayii. (L)

LİNK. Bk. BAĞLANTI, *Ek.*

***LİNNA** (Väinö), finlandiyalı yazar. — Son olarak «*Ataşe*» (1970) adlı bir anlatı yayımladı. (L)

***LİN PİAO** veya **LİN YÜY-YUNG,** çinli siyaset adamı ve asker. — (öl. Undur Han, Moğolistan Halk cumhuriyeti 1971). Çin Komünist partisi IX. kongresinde sözcü olarak görev aldı (1 nisan 1969). 1971'de siyaset alanından uzaklaştı. 13 eylül 1971'de Moğolistan Halk cumhuriyetinde geçirdiği uçak kazası ancak bir yıl sonra doğrulandı. Çin ilerigelenlerinin açıklamalarına göre başkan yardımcısı Lin Piao iktidarı ele geçirmek için Mao Çe-tung'u öldürmeğe kalkışmış, başaramayınca da birkaç dostuyla birlikte S.S.C.B.'ye kaçmağa çalışmıştı. Öyle sanılıyor ki, Lin Piao «aşırı sol»un temsilcisiydi ve dış siyasette A.B.D. ile her türlü ilişkinin kesilmesinden yana olduğu gibi, iç siyasette de Komünist partisinin yeniden örgütlenmesine karşı çıkıyor ve bu yeni örgütlenmenin proletarya kültür devrimi sırasında etkin olan ordunun ve öteki örgütlerin gücünü azaltacağını söylüyordu.

Lin Piao'nun bu görüşü Çu En-lay'ın yürüttüğü ve Mao Çe-tung'un desteklediği siyasete uygun düşmüyordu. Partinin X. kongresi (ağustos 1973) 1970'ten beri süregelen bu siyasal buhrana bir son verdi: eski başkan yardımcısı ve onunla işbirliği yapan Çen Po-da'nın bağlı olduğu «parti aleyhtarı topluluk» çok şiddetli bir dille kınandı. (L)

***LİNYİT** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *linyit* üretimi 10 milyon 240 000 tona yükseldi (1972). Afşin-Elbistan linyit yataklarından yılda 20 milyon ton linyit elde edilebileceği tespit edildi. Burada üretilecek linyitle 1 milyar 200 milyon kW/saatlik bir termik santralın yakıtının sağlanabileceği hesaplanarak 1978'de üretime geçecek bir projenin uygulama çalışmalarına başlandı (1973). [M]

***LİPCHİTZ** ya da **LİPSCHİTZ** (Jacques), Polonya asıllı fransız heykelcisi. — (öl. Capri 1973). [L]

Lipschitz uygulaması, bir (E, *d*) metrik uzayının bir (F, δ) metrik uzayı içindeki *f* uygulaması; bu uygulamada, E'nin her (*x*, *y*) çifti için

$$\delta\,[f(x), f(y)] \leqslant kd\,(x, y)$$

bağıntısını veren kesinlikle pozitif, gerçek bir *k* sayısı vardır (*d* ve δ, E'nin ve F'nin uzaklıklarını gösterir). [L]

LİPEKTOMİ i. (fr. *lipectomie*). Bir yağ dokusundaki fazlalığın ameliyatla kesilip çıkarılması. (L)

***LİPPMANN** (Walter), amerikalı gazeteci. — (öl. New York 1974). [L]

LİPSİ (Morice), polonya asıllı fransız heykelcisi (Lodz 1898). Paris'te, gittiği yıl (1912) fildişinden heykeller yaptı, ardından figüratif özellikte anıtsal eserler verdi ve bu çalışmalarında yer yer kübizme yaklaştı. Daha sonra üyesi olduğu «Espace» (Uzam) topluluğunun sanat anlayışına uygun soyut yapılara yöneldi. Doğal biçimlerde değişiklikler yaptı, 1953'te de daha çok içinden geldiği gibi çalıştı. 1955'ten sonra mermer, granit ve lav gibi sert taşları kullandı. Lipsi'nin son derece sade olan biçimlerinde birkaç yıldan beri daha bir özgür hava sezilmektedir. (L)

***LİSE** i. — ANSİKL. 1970-1971 öğretim yılı sonunda 45 678 öğrenci *lise* diploması aldı. 1972-1973 öğretim döneminde, 203 347'si erkek, 89 931'i kız olan, 293 347 öğrencinin okuduğu 607 lisede 12 364 öğretmen ders veriyordu. Aynı dönemde 101 lise deneme* (*Ek*) öğretim düzenine sokuldu (1973). 24 haziran 1974'te toplanan IX. Millî Eğitim* (*Ek*) şûrasında ortaöğretim konusu da ele alındı ve şu temel uygulamalara gidilmesi karara bağlandı:

a. yükseköğretime hazırlayan programların konulması;

b. hem mesleğe, hem yükseköğretime yönelik programların konulması;

c. hayata ve iş alanlarına hazırlayan programların konulması. Buna bağlı olarak okullarda sınıf geçme yönetmeliğinde değişiklik yapılması, ders geçme ve kredi sistemi uygulanması; tüketici öğretimden, üretici öğretime dönük bir eğitim yöntemiyle ortaokulu bitiren öğrencilerin başarı durumuna göre liseye devam edip edemeyeceğinin öğretmenler kurulunca saptanarak diplomalarına yazılması karara bağlandı.

Ayrıca, not sisteminde yapılan değişiklikle, iki dönem ortalaması 5 tutan öğrencinin sınıf geçmesi ve ikinci dönemde 5'ten aşağı not alan öğrencilerin bütünleme sınavına girmesi; bütünlemeye kalan öğrencilerin zorunlu olarak haziran başında açılan 30 günlük parasız bütünleme kurslarına devam etmeleri ve başarısız öğrencilerin bir üst sınıfa devam edip edemeyeceğinin öğretmenler kurulunca belirlenmesi gibi yenilikler getirildi. (M)

LİSP i. (ing. LI*St* P*rocessing*, liste işleme'den). Bilişim. Simgeler, karakter katarları ve listeler üzerinde uygulanacak işlemler için hazırlanan programların listeler halinde yazılmasını sağlayan programlama dili: *Uzman dili olan lisp, derleme, otomatik belgeleme ve çeviri uygulamalarının programlanmasında kullanılır.* (L)

LİSTA, Güney Norveç'te yarımada, Kristiansand'ın batısında. Bir alüminyum fabrikasının yerleşme merkezi. (L)

***LİSTE** i. — Bilişim. Bir bilgisayar çıkışında bir destek üzerine yazılan sonuçlar. || Bir bilgisayarda belleğe geçirilmiş ve her kayıt bir sonraki kaydın adresini taşıyacak şekilde birbiri ardına sıralanmış kayıtların tümü. || *Çevrimsel liste*, son kayıt ilk kaydın adresini taşıyacak şekilde dizilmiş zincirleme kayıt listesi. || *Çift bağlı liste*, her kayıt hem kendinden bir sonraki, hem de kendinden bir önceki kayıtların adresini taşıyacak şekilde düzenlenmiş kayıt listesi.

— ANSİKL. Belleğe geçirilmiş bilgileri düzenlerken, kayıtları adreslerine göre birbiri ardına sıralayıp *liste* hazırlamak genellikle kolay olur: listeye yeni kayıtların eklenmesi, bazı kayıtların listeden çıkarılması, listenin herhangi bir şekilde yeniden düzenlenmesi için bilgilerin yerini değiştirmeğe gerek yoktur, sadece dizideki gönderme adreslerini değiştirmek yeter.

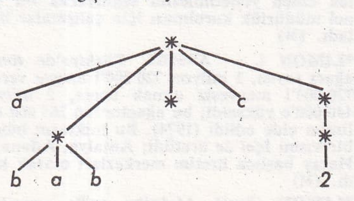

Liste yapısı, basit liste kavramının genişletilmişinden başka bir şey değildir; böyle bir yapı, «bir atomlar ya da listeler dizisi» şeklinde gene kendine dönüşlü bir tanımla verilir; bu tanımda *atom*, bir listede ayırt edilebileceği varsayılan herhangi bir nesnedir.

(a, (b, a, b), ( ), c, ((2)))

listesi beş elemanlı bir listedir: *a* atomu, (*b*, *a*, *b*) listesi, boş liste ( ), *c* atomu ve ((2)) listesi. Bu liste, yukarıdaki yapıyla gösterilebilir. (L)

***LİSTON** (Charley Sonny), amerikalı boksör. — (öl. Las Vegas 1971). [L]

LİTEMİ i. (fr. *lithémie*). Kandaki lityum oranı. (Normal durumda kanda lityum bulunmaz [litemi sıfırdır]; lityum* [*Ek*] tuzlarıyla tedavi sırasında kandaki lityum oranını, yani litemiyi litre başına 4,8 ile 6,9 mgr [0,7-1 mEq] arasında tutmak gerekir.) [L]

***LİTERGOL** i. — Havc. *Eşanl.* PROPERGOL*, *Ek.*

***LİTYUM** i. — ANSİKL. Tıp. Eskiden tıpta pek az kullanılan *lityum*'un tuzları, ruhsal taşkınlık ve çökkünlük hallerinin (mani ve melankoli) tedavisinde çok etkilidir. (L)

LİU PO-ÇENG, çinli siyaset adamı (Sıçuan 1892). Sıçuan Askerî akademisinde okuduktan sonra 1927'de Nan-ç'ang ayaklanmasına katıldı. Uzun Yürüyüş sırasında Kızılordu'nun kurmay başkanıydı; 1949'da Nankin eyaleti başkanı oldu. 1954'te Ulusal Savunma meclisi başkanlığına getirildi, 1955'te mareşalliğe yükseltildi. VIII. kongrede (1956) saptanan merkez komite siyasî bürosuna seçildi ve aynı göreve IX. ve X. kongrelerde (nisan 1969; ağustos 1973) yeniden atandı. (L)

***LİU ŞAO-Çİ,** çinli siyaset adamı. — (öl. 1973 [?]). Çin Komünist partisi merkez komitesi Liu Şao-çi'yi Çin Komünist partisinden çıkarmağa ve gerek parti içi, gerek parti dışı görevlerini elinden almağa oybirliğiyle karar verdi (ekim 1968). Lin Piao'nun Çin Komünist partisi IX. kongresine sunduğu raporda (1 nisan 1969) Liu Şao-çi işçi sınıfına ihanet eden bir burjuva ajanı olmakla suçlandı. Liu Şao-çi'nin uzun bir hastalık sonucu öldüğü Hong Kong'daki bir komünist gazete tarafından kasım 1974'te haber verildi. (L)

Living Theatre, amerikan tiyatro topluluğu; Julian Beck ve Judith Malina tarafından kuruldu. Düzenli olarak 1959'dan 1963'e kadar New York'ta verdiği temsiller ve 1963 ile 1968 yılları arasındaki Avrupa turnesi sırasında, Brecht'in destan tiyatrosuyla Artaud'nun dehşet tiyatrosunu bağdaştırmağa çalıştı. Klasik temaları (Sophokles, Hölderlin ve Brecht karması bir *Antigone*; *Frankenstein*, Mary Shelley'in) yeniden ele alarak happening'e yakın bir görsel anlatım estetiğine yöneldi (*Paradise now*). [L]

LİXUS, uzun zaman efsanevî sanılan ve yakın zamanda el-Araiş* (Fas) kazılarında ortaya çıkan şehir. Yapılan çalışmalar bu Fenike limanının kalıntılarını ortaya çıkardı. Bu kadar eski olmakla ün kazanmış bir şehirden beklenenin aksine, kıyı çamuruna karışmış liman kalıntıları içinde M.Ö. VIII. yy.dan daha öncesine giden hiç bir şey bulunamadı. Fenike şehri tam anlamıyla helenleşmişti. Surlar, Juba II yapıları ve bu yapılar arasında akropolis üstündeki tapınak Moritanya devrinden kalmadır. Roma devrinde salamura ve *garum* endüstrisi gelişti. İskele yakınında bu işle ilgili hazneler bulundu. Ayrıca II. yy.dan kalma bir tiyatronun, bir amfiteatr'ın ve evlerin izlerine rastlandı. Lixus III. yy.da bir yangınla harap oldu. (L)

***LİYOFİLLEŞTİRME** i. — ANSİKL. Sanay. Besinleri *liyofilleştirme* tekniği bazı uzmanların sandığı kadar büyük bir gelişme gösteremedi; bu gelişmeyi engelleyici nedenlerin başında da fiyat yüksekliği ve liyofilleştirilmiş bazı besinleri sonradan sulandırarak yeniden eski yapısına döndürme güçlüğü geliyordu. Bugün bu iki güçlüğe de çare bulmak için çalışmalar sürdürülüyor. Liyofilleştirme pahalı donanımlar gerektirdiği için masrafli bir tekniktir. Besinleri kurutma süresini kısaltarak ve eğer olanak bulunursa işlemi tamamıyla sürekli hale getirerek maliyetin azaltılmasına çalışılıyor. Süblimleşme sırasında ısı ve kütle aktarımını kolaylaştırmak ve kurutma süresini kısaltmak için çeşitli teknikler geliştirildi: mikrodalgalarla ısıtma, süblimleşme sırasında ürünlerin çalkalanması (yatay vibratörlü, dönel tamburlu, akışkan yataklı aygıtlar), vakum odasına zaman zaman asal gaz ya da hava «akımı» göndererek basınç değişikliklerinin

Foto. Gamma (LAROUSSE)

sağlanması ve böylece ısı ve su buharı akışının itimlerinden yararlanılması. Bugün bütün dünyada yılda yüzbinlerce ton liyofilleştirilmiş besin, özellikle de liyofilleştirilmiş kahve üretilir. Liyofilleştirme işlemi yalnız suyla yapılmaz; değişik basınç ve sıcaklık düzeylerinde kuramsal olarak bütün sıvılarla uygulanabilir. Örneğin, katı yağlar organik eriticilerde, çay ve kahve aroması da sıvı karbon dioksit içinde liyofilleştirilebilir. (L)

LİZOGENİ i. (fr. *lysogénie*'den). Bakteriyol. Bakterilerin özel durumuna uyan hücre başkalaşımı: *Lizogeniye yol açan virüs ılımlı bir bakteriyofajdır.* (L)

***LLERAS RESTREPO** (Carlos), kolombiyalı siyaset adamı. — Senatonun anayasayı değiştirmeyi reddetmesi üzerine istifa etti (1968), ama istifası kabul edilmeyince görev süresi bitene kadar (ağustos 1970) Kolombiya cumhurbaşkanı olarak kaldı. (L)

***Lloyd's.** — *Türk Lloyd's*'u 1971'den 1976'ya kadar 96 gemiyi sınıflandırdı; böylelikle kuruluşundan 1976'ya kadar sınıflandırılan gemi sayısı 186 oldu. (M)

L.M. LUNAR MODUL'ün kısaltması. Bk. MODÜL, *Ek.*

***LODGE** (Henry Cabot), amerikalı siyaset adamı. — Nisan 1968'de Bonn elçiliğine atandı. Ocak 1969'da R. Nixon tarafından, Averell Harriman'ın yerine Paris'teki Vietnam görüşmelerine katılan amerikan delegasyonunun başkanlığına getirildi. Aynı yılın kasım ayında görevinden ayrıldı ve Başkan Nixon'ın Vatikan'daki özel temsilcisi oldu. Bu görevi sürerken A.B.D.'nin Birleşmiş milletlerle ilgili politikasını incelemek ve önerilerde bulunmak üzere kurulan 50 kişilik özel komisyonun başkanlığını yaptı ve bu komisyon tarafından hazırlanan raporda, Formoza'nın yerini koruması kaydıyla, Çin Halk cumhuriyetinin Birleşmiş milletlere alınması tavsiye edildi (1971). [LM]

***LODS** (Marcel), fransız mimarı. — Depondt ve Beauclair ile birlikte Z.U.P.'yi, Mulhouse bilimler fakültesini, Rouen'deki Grand Mare sitesini (50 konut) yaptı, bu sonuncu çalışmasıyla Belçika Ulusal Konut enstitüsünün mimarlık ödülünü (1969) ve Reynold Memorial Award'ı (1970) kazandı. Ayrıca Rivierre, Alexandre (Drancy düzenleme planı) ve Starkier (Douai bölgesinde ulusal basımevinin büro ve fabrikası) gibi sanatçılarla işbirliği yaptı. (L)

***LOG** i. — Mad. oc. *Sondaj logu,* bir sondaj sırasında geçilen toprakların kesitini ve çeşitli niteliklerini gösteren şekil. (*Eşanl.* SONDAJ KESİTİ.) [L]

LOGGİNG [login] i. (ing. k.). Petr. Kuyu açma sırasında elde edilen verileri bir diyagraf yardımıyla kaydetme. (L)

log N-log S testi, gökadaları ya da ışık kaynaklarını sayarak Evren'in geometrisini gözlemleyebilmek umuduyla hazırlanan kozmoloji testi. Eğer Evren Eukleides geometrisine uygun ve hep birbirine benzer nesnelerle dolu olsaydı, parlaklığı S'nin üstünde olan nesnelerin N sayısı $S^{-1,5}$ niceliğiyle doğru orantılı olacak ve log N eğrisi log S'ye göre —1,5 eğikliğinde bir doğruyu verecekti. Bağıllık teorisine uygun, genişleme halindeki çeşitli evren modelleri, eğikliği bu doğrudan biraz daha az olan birtakım eğriler verir. Oysa ışık kaynaklarının sayılmasıyla ortaya çıkan eğriler çok daha keskin eğimlidir: bunun nedeni de ışık kaynaklarının zamanla evrim geçirmesi ve Evren'in durağan değil sürekli evrim halinde olmasıdır. (L)

LOHSE (Richard Paul), isviçreli ressam (Zürich 1902). Biçimsel bir sistemliliğe ulaşmak isteyen sanatçı Piet Mondrian'ın girişiminin son sınırlarına kadar gelişirdi. Tuvallerinde, biçim ve renkleri diziler ya da gruplar halinde (*Aynı sayıda renklerden oluşan 4 eşit grubun gelişimi,* 1952) toparlayan ritmik bir düzenleme sistemini uyguladı. Ayrıca standart bir öğeye dayanan modüllü yapı ilkesinden yararlandı ve düşeyyatay çizgilerle yetindi. Bu son derece kısıtlayıcı kurallara rağmen hemen bütün yapıtlarında canlı ve uyumlu bir hava vardır. Lohse ayrıca şehircilik ve sanayi üretim sorunlarıyla da ilgilendi. Araştırmalarında sanatçı ile eseri arasındaki ilişkiye yeni bir yön veren Lohse, günümüzün «programlı» bilgisayar sanatıyla konstrüktivist sanat arasında bir bağlantı kurmağa çalışır. (L)

***LOİRE - ATLANTİQUE idare bölgesi.** Fransa'da Pays de la Loire bölgesinde idare bölgesi. — 861 452 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 53 kanton ve 221 komün. (L)

***LOİRE bölgesi,** Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Loire-Atlantique, Maine-et-Loire, Mayenne, Sarthe ve Vendeé idare bölgelerini içine alan ve ülke topraklarının yüzde 5,9'unu kapsayan bu bölgede 2 658 400 kişi, yani Fransa nüfusunun yüzde 5,2'si yaşar. Bu nedenle km² başına 83 kişi olan nüfus yoğunluğu Fransa ortalamasından (95) düşüktür. (L)

***LOİRE idare bölgesi,** Fransa'da Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 722 383 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 39 kanton ve 327 komün. (L)

***LOİRE (Haute—) idare bölgesi,** Fransa'da Auvergne bölgesinde idare bölgesi. — 208 337 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 33 kanton ve 260 komün. (L)

***LOİR-ET-CHER idare bölgesi,** Fransa'da Centre bölgesinde idare bölgesi. — 267 896 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 26 kanton, 291 komün. (L)

***LOİRET idare bölgesi,** Fransa'da Centre bölgesinde idare bölgesi. — 430 629 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 37 kanton, 334 komün. (L)

***LOJİSTİK** sıf. — Ask. *Lojistik zincir,* savaş halindeki bir askerî kuvveti destekleyebilmek için gerekli olan her çeşit azık ve gerecin tam zamanında istenen yere ulaştırılmasını sağlayan sanayi kuruluşları, depolar, atelyeler ve her çeşit ulaşım araçlarından oluşan bütün.

— Ask. denizc. *Lojistik destek gemisi,* bir deniz kuvvetine malzeme, erzak, mühimmat sağlayan ve bazı ufak-tefek onarımlarını yapan orta tonajlı yük ve tamir gemisi. || *Lojistik filo,* bir deniz kuvvetini savaşabilir durumda tutmağa yarayan hizmet gemilerinin tümü: *Bir lojistik filoda erzak ve yakıt gemileri, mühimmat gemileri, küçük teknelerin ya da denizaltıların havuzlanması için yüzer havuzlar, tamir gemileri, lojistik destek gemileri v.b. bulunur.* (Büyük devletlerin denizaşırı üslerinin sayıca gitgide azalması, özellikle Amerika Birleşik devletleri ve Sovyetler birliğinde lojistik filolara çok büyük önem verilmesine neden oldu; bugün bu tür filolar, deniz birlikleri için son derece yararlı olan gerçek birer «yüzer üs» niteliğindedir.) [L]

***LO-JOHANSSON** (Ivar), isveçli romancı. — Yeni bir anlatı dizisi yayımladı: «*Cimriler*» (1969), «*Eyyamcılar*» (1969), «*Şehvet düşkünleri*» (1970), «*Yalancılar*» (1971), «*Akıl hocaları*» (1972). [L]

***LOKAVT** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1968'de 71, 1969'da 1, 1970'te 4, 1971'de 3 olmak üzere 4 289 işçiyi kapsayan 79 *lokavt* yapıldı; 1963'ten 1975'e kadar uygulanan toplam lokavt sayısı ise 158'i buldu ve bundan 12 372 işçi etkilendi. Lokavtlar yüzünden kaybedilen işgünü sayısı da 1970'te 242 226, 1971'de 475 456, 1972'de 659 862, 1973'te 614 705, 1974'te (4 aylık ortalama) 497 812 oldu; dört yılın ortalaması 497 912 işgünü kaybı ve 15 milyon 828 653 aktif nüfusa göre oranı da yüzde 3,1 olarak hesaplandı. (M)

LOKODROM i. (*lokomotif* ve yun. *dromos,* koşu'dan fr. *locodrome*). Dy. Lokomotif ve vagonların ya da döşenecek demiryolu hatlarının denenmesi için özel olarak düzenlenmiş demiryolu pisti. (LOKOMOTİF DENEME PİSTİ de denilir.)

— ANSİKL. Bir *lokodrom,* normal hatlarda her zaman karşılaşılan güçlükleri belli bir alanda biraraya toplayacak şekilde düzenlenir. Bu amaçla yolda dik yokuşlar, değişik yarıçapta dönemeçler ve trenin yüksek hızlara ulaşabileceği düz alanlar bulunur. Lokodromun en büyük yararı, yük ve yolcu trenlerinin normal seyrüseferini aksatmadan sürekli olarak deneme yapabilme olanağını sağlamasıdır. İlk lokodrom 1965'te Çekoslovakya'da hizmete girdi. A.B.D.'de Ulaştırma bakanlığı, özellikle hızlı trenler için, 26 km'lik bir lokodromu olan büyük bir hız deneme merkezinin kurulmasını planlıyor. (L)

***LOKOMOTİF** i. — ANSİKL. Dy. Yeni yapılan *lokomotiflerin* elektrik bölümü, cer motorlarını besleyen akımın doğrultulmasında ve kumandasında tiristorun sağladığı üstünlüklerden yararlanır. Tek fazlı akımla çalışan lokomotiflerde, tiristorların kullanılması bir hafiflemeye yol açar ve özellikle cer gücünde hızlı ve sürekli bir değişim elde etmeyi sağlar. Katenerdeki sabit gerilimli doğru akımı motora uygulanan değişken gerilimli doğru akıma dönüştüren mekanizmanın bulunmasıyla reostadan kurtulunmuş ve özellikle ağır trenlerin kalkışı sırasında sistemin daha verimli çalışması sağlanmıştır. (L)

***LOLLOBRİGİDA** (Gina), italyan kadın sinema oyuncusu. — 1967'den sonra çevirdiği filimler arasında özellikle şunlar sayılabilir: *Cervantes* (İ. Feri ve V. Sherman'ın, 1967); *Çavuşun özel filosu* (The Private Navy of Sergeant Farrell) [F. Tashlin'in, 1968]; *Kızımın babaları* (Buena sera, Mrs. Campbell) [M. Frank'ın, 1968]; *Güzel bir sonbahar* (Uno bellissimo novembre) [M. Bolognini'nin, 1969]; *Stuntman* (Dublör) [M. Baldi'nin 1969]; *Yaklaş, ama soyunma* (King Queen, Knave) [J. Skolimowski'nin, V. Nabokov'dan, 1971]. (L)

LOMBİEN, Fransa'da, Bagnols-sur-Cèze yakınında, Vénéjean ilçesine bağlı yer. Eski İmparatorluk zamanından bir oppidum'un kalıntıları. Son kazılar hem M.Ö. IV. yy., hem M.S. IV.-V. yy.a ait yerleşim izlerini ortaya çıkardı. Son derece fakir olan, tarım ve çeşitli el sanatları faaliyetinin izlerini taşıyan ikinci yer bir barınak özelliklerini gösterir. (L)

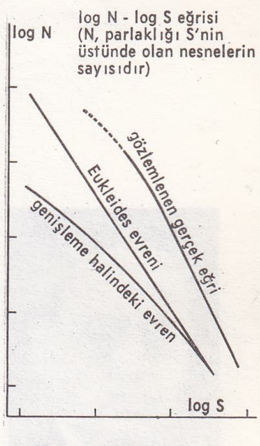

log N-log S testi

***LOMBOZ** veya **LUMBUZ** i. — ANSİKL. Ask. denizc. Nükleer tehlikenin gitgide yaygınlaşması üzerine, savaş gemilerinin yapımında *lomboz*'ların kullanılmasından vazgeçmek zorunda kalındı. Nitekim 1960'tan bu yana hizmete giren savaş gemilerinde, nükleer mermilerin patlamasından doğacak ışınım tehlikesine karşı bir tedbir olarak gövdedeki delik ve açıklıkların sayısı iyice azaltılmış ve bütün lombozlar kaldırılmıştır. [L]

***LOME,** Togo'nun başkenti. — Yeni liman. [L]

***LONDRA,** Birleşik Krallığın başkenti.

● *Güzel sanatlar.* Londra 1960 yıllarında yeni ingiliz sanatının yuvası oldu. 1948'de sir Herbert Read*in kurduğu İnstitut of Contemporary Art (İ.C.A.) öncü düşüncelerin buluşma merkeziydi. Hattâ, pop'art'ın filizlerini taşıyan ve yarı resmî bir kuruluş olan İndependant Group 1955'e doğru bu enstitüde doğdu. İ.C.A. genişlemeye yüz tutunca 1968'den sonra şehir merkezinde yeni yapılara taşındı.

Londra 1968'den beri, Birleşik Krallığın en büyük sergileme galerisine de sahipti: Hayward Gallery. Mimarî projesini sir Hubert Bennett'in çizdiği South Bank Cultural Centre'da yer alan bu galeriyi Arts Council of Great Britain yönetir. Galeride özellikle çağdaş eserler ve öncü sanat çalışmaları sergilenir. (L)

***LONGHİ** (Roberto), italyan sanat eleştirmeni. — (öl. Floransa 1970). [L]

***LONGO** (Luigi), italyan siyaset adamı. — 1964'ten beri İtalyan Komünist partisi genel sekreteriydi; 1972'de yerine Enrico Berlinguer geçti, kendi de parti başkanı oldu. (L)

***LONGUE adası,** Brest limanında ada. — 1970'te fransız nükleer denizaltıları üssünü koruyan bir tahkimat yapıldı. (L)

***LONGWY,** Fransa'da Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde kanton merkezi. — Dokuma sanayii. (L)

LON NOL

LON NOL, Kamboçya'lı mareşal ve devlet adamı (Kompong-Leau, Prey Veng eyaleti 1913). Kral Norodom Sihanuk tarafından Battambang eyaleti valiliğine atandığında Khmer Yenilik partisinin başkanıydı (1952). Kamboçya polis kuvvetlerini ve gümrüğünü yönettikten sonra Khmer krallığı silâhlı kuvvetlerinde kurmay başkanlığına (1955) ve başkomutanlığa (1959) yükseltildi. 1959-1966 yılları arasında savunma bakanlığı yaptı. 1963'te başbakan yardımcısı, ekim 1966'da da başbakan oldu. Ancak geçirdiği bir trafik kazası sonucu mayıs 1967'de bu görevden ayrılmak zorunda kaldı. Mayıs 1968'de meclisin üçüncü başkan yardımcısı, temmuz 1968'de meclis ikinci başkanı oldu. 12 ağustos 1969'da prens Norodom Sihanuk'un

Foto. Gamma (LAROUSSE)

devlet başkanlığı yetkililerini elinden alan bir hükûmet kurdu (mart 1970). Ancak, yarı felç olunca 20 nisan 1971'de görevden ayrıldı. Ama mayıs 1971'de yeni bir kabine kurdu. 20 ekim 1971'de bu kabineyi dağıtarak yerine Millet meclisinin denetiminden geçmeyen askerî bir diktatörlük hükûmeti kurdu. 10 mart 1972'de kendi kendini cumhurbaşkanlığına atadı ve 22 martta yine kendi başkanlığında yeni bir hükûmet kurdu. Nisan 1973'te başbakan Hang Thun Hak'ın istifası üzerine mareşal Lon Nol Millet meclisini altı aylığına dağıttı ve başkanı olduğu dört üyeli bir Yüksek Siyasal meclisi kurdu. Bu meclise yasal muhalifleri İn* Tam (*Ek*) ve Sirik Matak'ı da almak zorunda kaldı. Yüksek meclis üyeleri eşit haklara sahipti ve aralarından hiç birinin veto hakkı yoktu. Bu durum, salt iktidara alışık olan mareşal Lon Nol'u üzdü ama, rejimin sınırlı olarak açılmasını isteyen A.B.D.'yi sevindirdi. Bununla birlikte halktan, hattâ parlamentodan destek bulamayan rejim çöktü (mart 1975); Lon Nol Kamboçya millî birlik cephesinin başkente girişinden birkaç gün önce (nisan) Phnom Penh'i terk etti; önce, resmî bir ziyaret için Endonezya'ya gittiği ileri sürülen, gerçekte sonucu kestirerek ülkeden kaçtığı daha sonra ortaya çıkan Lon Nol'un bir süre sonra A.B.D.'ye yerleştiği açıklandı. (LM)

Osvaldo LOPEZ ARELLANO

***LOPBURİ,** Tayland'da şehir. — Son kazılarda bulunan mezolitik âletler bu yerin çok daha eski olduğunu kanıtlıyor. En önemli olay (1964), ordugâhın içinde (Lopburi Khao) Bronz çağından kalma bir mezarlığın bulunmasıdır. Bir üst düzeydeki Demir çağıyla yaşıt olan mezarlığın özelliği yetişkin ölülerin başları kuzeye dönük ve yatık olarak, çocukların da küpler içinde gömülmüş olmalarıdır. Cesetlerin üstünde renkli camdan ve kıymetli sayılabilecek taşlardan boncuklar, bronz bilezik ve çanlar, yanlarında basma süslü çömlekler, bronz ve seyrek olarak da demir silâhlar vardı. O çağda pamuk, iğne ve kemik eşyanın kullanıldığı da kanıtlanmıştır. (L)

***LOPEZ ARELLANO** (Osvaldo), honduraslı general ve devlet adamı. — Mart 1971'de cumhurbaşkanlığını, ordunun desteğiyle seçilen doktor Ramon Ernesto Cruz'a bıraktı. Ama aralık 1972 darbesiyle yeniden cumhurbaşkanı oldu. (L)

***LOREN** (Sofia SCICOLONE, **Sophia** — denir), italyan kadın sinema oyuncusu. — *Londra yanıyor*'dan (Crossbow) [M. Andersen'in, 1965] sonra çevirdiği filimler arasında özellikle şunlar sayılabilir: *Casuslar* (S. Donen'in, 1966); *C'era una Volta* (Bir varmış bir yokmuş) [F. Rosi'nin, 1967]; *Questi fantasmi* (Bu hayaletler) [R. Castellani'nin, 1967]; *Güneş çiçeği* (I Girasoli) [V. De Sica'nın, 1970]; *Benimle evlenir misin?* (La Moglie del prete) [D. Risi'nin, 1970]; *Tatlı tebessüm* (Mortadella) [M. Monicelli'nin, 1971]; *Bianco, rosse e...* (Beyaz, kırmızı ve...) [A. Lattuada'nın, 1971]; *Don Kişot, La Mancha'lı adam* (The Man of La Mancha) [A. Hiller'in, 1972]; *Verdict* (Yargı) [A. Cayatte'in, 1974]; *Yolculuk* (Il viaggio) [V. De Sica'nın, 1974]. (L)

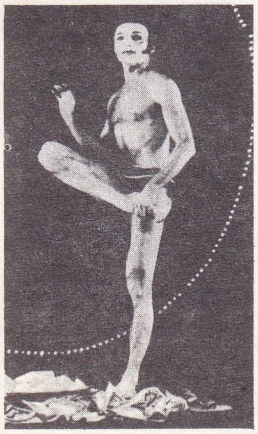
Murray LOUIS

***LORENZ** (Konrad Zacharias), avusturyalı psikolog ve zooloji uzmanı. — 1973 Nobel fizyoloji ve hekimlik ödülünü K. von Frisch ve N. Tinbergen ile paylaştı; *«Uygarlığımızın sekiz büyük günahı»* adlı kitabında, aşırı nüfus yoğunluğu, çevre bozulması, rekabet, hoşnutsuzluğa katlanamama, nesil bozulması, geleneklerden kopma, şartlanma ve nükleer silâhlanmanın çağdaş toplumlar için ne büyük tehlike olduğunu anlattı. (L)

***LORENZ** (Max), alman tenoru. — (öl. Salzburg 1975). [L]

***LORİNG** (Eugène), amerikalı dansçı, koreograf ve eğitmen. — 1968'de Los Angeles'daki topluluğu için *The Toybox* (Oyuncak kutusu), *Portrait of a Woman* (Bir kadının portresi) ve *Quotations*'ı (Alıntılar), Kaliforniya üniversitesinde de (Los Angeles) *Prims, Pinions ≠ 2, Paradoxe*'u hazırladı. 1970'te Los Angeles Dance Theatre'ı kurdu; 35 dansçıdan oluşan bu yeni topluluğun sanat yöneticiliğini Loring yapıyordu. Aynı yıl Kaliforniya Üniversitesi Dans bölümünde alıştırma yöneticisi oldu. Kendi topluluğu için 1973'te ünlü balesi *Billy the Kid*'i (Çocuk Billy) düzenledi. (L)

***LORRAİNE,** Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Meurthe-et-Moselle, Meuse, Moselle ve Vosges idare bölgelerini içine alan Lorraine bölgesinde, ülke yüzölçümünün yüzde 4,32'si üstünde (23 540 km²) 2 340 000 kişi, yani Fransa nüfusunun yüzde 4,54'ü yaşar. Bu nedenle km² başına 99 kişi olan nüfus yoğunluğu Fransa ortalamasına (95) yakındır. (L)

***LOS ANGELES,** A.B.D.'de (Kaliforniya) şehir. — Kentte (Los Angeles-Long Beach) 7 032 000 kişi yaşar ve hemen bitişiğindeki San Bernardino-Riverside-Ontario (1 143 000) ve Anaheim-Santa Ana-Garden Grove (1 420 000) yerleşme merkezleri eklenirse nüfusu 9 595 000'i bulur. New York'tan sonra A.B.D.'nin ikinci büyük yerleşme merkezidir. Los Angeles'ın kuzeyinde ve merkezden 65 km kadar uzaklıktaki Palmdale'de, yerleşme merkezinin çeşitli havalimanlarının, özellikle de bugünkü milletlerarası havalimanının (yılda 20 milyon yolcuyla Chicago-O'Hare havalimanından sonra A.B.D.'nin ikinci büyük havalimanı) yükünü hafifletmek için yılda 100 milyon yolcu alabilecek yeni bir havalimanı yapılması tasarlanmaktadır. Ama çevre kirlenmesini koruma yasasını ileri süren çevre halkı buna şiddetle karşı çıkmaktadır. (L)

***LOSEY** (Joseph), amerikalı filim yönetmeni. — Son çevirdiği filimler: *Arabulucu* (The Go-Between) [Cannes festivalinde Altın Palmiye ödülü kazandı, 1971]; *Meksika'da cinayet* (The Assassination of Trotski) [1972]; *Doll's House* (Bebek evi) [H. Ibsen'den, 1973]; *Galileo* (1974); *The Romantic English Woman* (Romantik ingiliz kadını) [1975]. (L)

LOS NARANJOS, Honduras'ın kuzeybatısında Yojoa bölgesinde arkeolojik yer. 1968'den beri Claude F. Baudez ile Pierre Becquelin'in yaptığı araştırmalar, yaklaşık olarak tarihlenebilen dört evreyi kapsayan bir seramik dizisini ortaya çıkardı: Jaral, M.Ö. 500-200; Eden, M.Ö. 200-M.S. 500; Yojoa, 550-950; Rio Blanco, 950-1250. Koruyucu bir hendekle çevrili ana merkezin yapımı Jaral evresinde başladı; seramik ve gömme âdetleri Olmek kökenli bir etkinin varlığını gösterir. Eden evresinde merkezî yapılar tamamlandı ve daha geniş bir alanı çeviren ikinci bir hendek kazıldı; seramik, Büyük Okyanus kıyısından gelen güçlü etkileri ortaya çıkarır. Yojoa evresi boyunca büyük bir nüfus yayılması olmuş, gölün kuzeydoğusundaki Aguacate gibi yeni yerleşme alanları açılmış ve merkezî nüfus azalmıştı; seramik klasik maya seramiğine çok benzer. Rio Blanco evresinde yerleşme alanı batıda küçük merkezlerin kurulduğu yerle sınırlanır; bulunan seramik kuzey seramiklerinin (Nikaragua ve Kosta Rika ile Meksika'nın kuzeyi) gelenekleriyle benzerlikler gösterir. Bu son evreden sonra bölge terk edilmiş gibidir. (L)

***LOSONCZİ** (Pal), macar siyaset adamı. — 1967'den bu yana devlet başkanlığı yapan Losonczi, aynı zamanda Halk Vatansever cephesi ulusal konseyi prezidyum üyesidir. (L)

***LOTAR** (Eli), fotoğrafçı ve filim yapımcısı. — (öl. Paris 1969). [L]

***LOT-ET-GARONNE idare bölgesi,** Fransa'da, Akitanya'da idare bölgesi. — 290 592 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 39 kanton, 312 komün. (L)

***LOT idare bölgesi,** Fransa'da Midi-Pyrénées bölgesinde idare bölgesi. — 151 198 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 30 kanton, 340 komün. (L)

***LOUCHEUR** (Raymond), fransız bestecisi. — Son besteleri arasında şunlar vardır: *Viyolonsel konçertosu* (1967); *Birinci senfoni'*nin (1969) yeni bir düzenlemesi, *Üçüncü senfoni* (Kültür bakanlığının siparişi üstüne, 1971), yaylılar orkestrası ve flüt için *Thrène* (1971). Sanatçı 1973'te Ulusal müzik büyük ödülünü kazandı. (L)

LOUİS (Morris), amerikalı ressam (Baltimore 1912-Washington 1962). İlkin soyut anlatımcılığı benimsemişti, sonra bu akımın akademizm yanlısı öznelci tutumuna karşı çıktı ve Helen Frankenthaler* (*Ek*) ve Kenneth Noland* (*Ek*) ile birlikte yeni amerikan soyutlama*sının (*Ek*) öncüleri arasına katıldı. Mekanik «boyama» tekniğini (sulandırılmış boyarmaddelerin ham tuvalde yayılması) benimsedi ve bu tekniği özellikle «buğulu» yapıtlarında (1954-1958) kullandı; bu eserlerde saydam ya da yarı saydam görüntüleri üst üste getirerek sis ve gökkuşağı gibi atmosfer olaylarını canlandırdı. Önceleri renkçi bir ressamdı ama sonradan renklerin birbirine geçişmediği diziler yaptı; bu tablolarda uzam düzdür ve derinlik yoktur. Sanatçının son yapıtları ise esnek dikey ve çaprazlardan oluşur, renkler ise saf ve doygundur. (L)

LOUİS (Murray Louis FUCHS, **Murray** — denir), amerikalı modern dansçı ve koreograf (New York 1926). Fen fakültesini bitirdi (1951); 1947'de dans çalışmağa başladı, 1949'dan sonra Henry Street Playhouse'da Alwin Nikolais* (*Ek*) ile birlikte çalıştı, sonra onun başlıca iş arkadaşı oldu. Alwin Nikolais Dance Theatre'da solocu (1951) olarak görev aldı, Henry Street Playhouse'da ders verdi, kinetik araştırmalara yöneldi. Oldukça nükteci bir sanatçı olan Louis, koreografi alanında hocası Nikolais'i geride bıraktıysa da tiyatro adamı olarak ustasını geçemedi ve kendi topluluğunu (Murray Louis Dance Company) ancak 1968'de kurabildi. Bu topluluk sık sık Alwin Nikolais Dance Theatre ile birlikte gösteriler düzenler (Brooklyn Academy of Music, Jacob's Pillow festivali) ve çeşitli turnelere çıkar (Hindistan, 1968; Avrupa, 1972; Paris, Théâtre de la ville, 1974). Louis önceleri sololar hazırlıyor ve bunları kendisi yorumluyordu (*Little Men* [Küçük adamlar], 1953; *Man in Chair* [İskemledeki adam], 1956; *Rialto* [1960]); daha sonra topluluk için koreografiler düzenledi (*Bach Suite* [Bach süiti], 1956; *«Günlük»* [1958]; *An Odyssey* [1960]; *Signal* [Belirti], 1961; *Calligraph for Martyrs* [Din kurbanları için dans], 1962; *Junk Dances* [1964]). Louis daha sonra kendi topluluğuyla *Landscapes* ve *Go 7* (1968), *Proximities* (1969), *Continuum* (1971), *Hoopla* (1972) ve *Index* (1973) gibi eserleri yorumladı. 1973'te açılan «The Space»de, gerek Alwin Nikolais'in, gerek kendi topluluğunun yararlanabileceği birçok stüdyo, bir okul ve bir tiyatro yer alır. (L)

LOUTHER (William), amerikalı dansçı ve koreograf (Brooklyn 1944). Sanatçı bir ailenin çocuğuydu; küçük yaşta klaket ve piyanoyu öğrendi, birçok televizyon programına çıktı. Daha sonra New York'taki High School of Performing Arts'a girdi, orada komedi tekniğini öğrendi; ayrıca May O'Donnell ve Gertrude Schurr'ün modern dans derslerini izledi. 1959'da okulu bitirdi. Juilliard School'a geçti, Antony Tudor'un yönetiminde çalıştı; ayrıca Martha Graham School'daki dersleri izledi. Daha sonra Broadway'de çeşitli gösterilere, özellikle de Jacob's Pillow şenliğine (1962), Ted Shawn'ın balesine (*Kinetic Molpai*) Donald McKayle Company ile katıldı. Alvin Ailey Dance Theatre'a girdi (1963-1964), *Hermit Songs* (A. Ailey'in), *Road of the Phoebe Snow* (T. Beatty) ve *Lament*'i (L. Johnson'ın) yorumladı. Martha Graham Company'deyken (1964'ten 1968'e kadar her yıl bir mevsim) topluluğun repertuvarında yer alan Martha Graham'ın önemli eserlerinde rol aldı (*Circe, Witch of Endor, Diversion of Angels, Acrobats of Gods, Secular Games*). Londra'ya yapılan bir turne sonunda School of Contemporary Dance'da (1967) ders verdi, ardından New York'taki Brooklyn Academy of Music'de bir süre çalıştı, London Contemporary Dance Theatre'a girdi, kendi hazırladığı koreografilerde (*Vesalii Icones, Medusa in the Playground of the Zodiac*, 1970) ve R. Cohan (*Stages*, 1971) ile B. Moreland'ın (*Kontakion*, 1972) balelerinde oynadı. 1972 yılında Batsheva Dance Company'nin sanat yönetmeni oldu. (L)

***LOUW** (Nicolaas Petrus VAN WYCK), afrikaanca yazan güney afrikalı şair ve edebiyat eleştiricisi. — (öl. Johannesburg 1970). [L]

***Louvre müzesi,** Paris'te fransız müzesi. — 1966'dan bu yana müzenin içinde çeşitli değişiklikler yapıldı (Henri IV galerisinin yenilenmesi, mısır• anıtlarının yeniden düzenlenmesi); müzenin Flore kanadı ve pavyonu (Maliye bakanlığı tarafından ulusal müzelere verildi) tümüyle yeniden düzenlendi. Son yıllarda müzeye önemli bağışlar yapıl-

Foto. Camera Press-Parimage, S. Lido (LAROUSSE)

dı. Sözgelimi Mısır (Nübye anıtlarını koruma çalışmalarına katılan Fransa'ya teşekkür amacıyla) Karnak'ta bulunan Amenofis IV'ün dev büstlerinden birini Louvre müzesine hediye etti. Resim bölümü Picasso'nun bağışıyla daha da zenginleşti; XVIII. yy.a ait sanat değeri yüksek eşya ve mobilyaların bulunduğu bölüm de Grog-Carven'in koleksiyonuyla genişledi. (L)

***LOVİSA,** fince **Loviisa,** Finlandiya'da (Uusimaa ili) şehir. — Nükleer santral. (L)

***LOZÈRE idare bölgesi,** Fransa'da Languedoc-Roussillon bölgesinde idare bölgesi. — 72 258 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 24 kanton, 185 komün. (L)

***LÖSEMİ** i. — ANSİKL. Tıp. Son yıllarda girişilen çalışmalar *lösemi*'nin nedenlerini araştırmağa ve etkili tedavi yolları bulmağa yöneltildi.

● *Lösemilerin etyolojisi.* Bütün istatistikler son yirmi yıl içinde lösemiden ölüm oranının söz götürmez şekilde arttığını göstermektedir (Kuzey Amerika'da kanserden olan ölümlerin yüzde 4-5'i lösemidendir). Lösemiye yol açan etmenlerin listesi uzundur. İyonlaştırıcı ışımaların lösemi yapabileceği atom bombası patlamaları, uzun süren radyoterapi, radyoaktif maddelerin ihtiyatsız kullanılması, nükleer fizik laboratuvarlarında uğranılan kazalar gibi olaylardan kesinlikle anlaşılmıştır. Aynı şekilde, lösemiye yol açabilen kimyasal maddelerin listesi her gün uzamaktadır: heksaklorosiklohekşan benzopren, benzen. En son olarak japonyalı araştırmacılar lösemililerin kanında virüs taneciklerinin bulunduğunu ortaya çıkardılar. Daha önce virüslerden ileri gelen sadece birkaç hayvansal lösemi hali biliniyordu.

● *Lösemilerin tedavisi.* Birkaç türlüdür: hastalığın ivegen döneminde yapılan ve sonuca yönelen tedaviler bir hafifleme sağlamağa çalışır; hastayı iyi durumda tutmağa yarayan tedaviler hem eski durumu sağlamağa, hem de kötüleşmesini geciktirmeğe çalışır; düzeltme tedavileri kanda beliren anormal hücreleri öldürmek amacıyla aralıklı olarak yapılır.

Bu tedavilerde kullanılan ilâçların sayısı pek çoktur. İlâçlar löseminin tipine göre seçilir. İlâç olarak hormonlar (prednizon), alkaloitler (vinkristin), antimetabolitler (6-merkaptopürin, Ametopterin, arabinozit sitozin, tiyoguanin), antibiyotikler (daunorubisin), alkilanlar (siklofosfamit), enzimler (L. Asparajinaz), immünoterapi (B.C.G. ışınlanmış veya değişikliğe uğratılmış lösemili hücreler) kullanılır. Bu tedaviler kan nakli, antibiyotiklerle enfeksiyonlara karşı mücadele ve tuzsuz yemek rejimiyle tamamlanır. Bütün bu tedbirler hafifleme durumunu, özellikle ivegen lösemilerde gittikçe daha çok sürdürür; oysa bu lösemiler daha önce kısa sürede ölümle sonuçlanırdı. (L)

***L.S.D. 25,** çavdarmahmuzu alkaloitlerinden birinin türevlerinden olan lizerjik asit dimetilamidi'nin ingilizcedeki kısa adı.

— ANSİKL. *L.S.D. 25*'i F. Hoffmann 1943'te elde etti ve az bir miktarını içerek onun sanrı uyandırıcı bir madde olduğunu anladı. Bu maddenin kullanılması tehlikeli sonuçlar doğurur: renkli sanrılar, hareketlerde hızlanma izlenimi, yerde ve zamanda yönünü şaşırma, çok güçlülük ve aşırı uyanıklık şeklinde esenlik duygusu. Laboratuvar hayvanlarında ucube doğurtucu etkileri de görülmüştür. (L)

LSİ, *yüksek bileşimli bileşik devre**yi (*Ek*) belirtmek için radyoteknikte kullanılan LARGE SCALE INTEGRATION teriminin kısaltması. (L)

***LUALDİ** (Adriano), italyan bestecisi, orkestra şefi ve eleştirmeni. — (öl. Milano 1971). [L]

LUBOVİTCH (Lar), rus asıllı amerikalı dansçı ve koreograf (Chicago 1945). Juilliard School'a girdi, Tudor, Louis Horst ve Anna Sokolov ile çalıştı. Vücut yapısı, hem klasik dans tekniğine, hem de Martha Graham ve José Limon'un modern dans tekniklerine elverişliydi. Alvin Ailey ile caz, Lucas Hoving ile de beste çalıştı. Gerektiğinde rol aldığı yapıtların dekorlarını, giysileri ve ışık düzenini kendisi hazırlıyordu. A.B.D.'de *modern dance*'ın en yetkin temsilcilerinden biri sayılan Lubovitch aynı zamanda kuşağının en yetenekli koreograflarından biridir. Önce Pearl Lang'ın topluluğuna girdi, sonra Donald McKayle ile çalıştı, ardından Harkness Ballet'ye girdi. 1968'den 1973'e kadar 16 dansçıdan oluşan kendi topluluğunu yönetti, aynı toplulukta 1968-1969 bale mevsimini New York'ta Theresa L. Kaufmann Concert Hall'de açtı, çeşitli yapıtların yanı sıra oldukça ilgi toplayan Blue'yü yorumladı. Lubovitch'in New York'ta sergiye sunduğu çok sayıdaki yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *Unremembered - Time-Forgotten Place* (1969); *Ecstasy* (1971); *Freddie's Bag, Vibrations* (1972). Londra'da ise *Considering the Lilies*'i (1972) hazırladı, daha sonra Harkness Ballet (*Threnody* balesindeki [R. Wagner'in] giysiler, 1968), Gülbenkyan balesi (*Whirligogs,* 1970), Het Nationale Ballet (*Clear Lake-Dark Woods,* 1972), Ballet-Théatre contemporain (*The Time before, The Time after,* 1972), American Ballet Theatre (*Scherzo for Massah Jack,* 1973) gibi kuruluşlarda rol aldı, kendi topluluğuyla Spoleto festivalinde (1972) ve Paris Uluslararası bale mevsiminde (1973) çeşitli eserler yorumladı. (L)

***LUCAS** (Wilfrid), fransız şairi. — Son olarak *Mémoires, impressions, souvenirs, pensées et réflexions* (Anılar, izlenimler, anımsamalar, düşünceler ve görüşler) [1968] adlı bir kitap yayımladı. (L)

LUCY, New Mexico'da (A.B.D.) tarihöncesi yerleşme. *Lucy uçları*'ndaki bir tek dayanak çıkıntısı ve bir oluk başlangıcı bunların Sandia ile Folsom tipleri arasında bir geçiş olduğunu gösterir. (L)

***LUDWİGSHAFEN AM RHEİN,** Federal Almanya'da şehir. — Alüminyum fabrikası. (L)

***Lufthansa** veya **Deutsche Lufthansa AG.** — 1968'den bu yana Lufthansa şirketi yük taşıma faaliyetlerini geliştirmenin yollarını aradı. Bu amaçla, özellikle Güney Amerika'ya doğru yeni hatlar açıldı, eski hatlardaki seferler çoğaltıldı. 1969'da yeni Boeing «747»lerin bakımı ve rasyonel kullanımı için Air France, Alitalia ve Sabena şirketleriyle birlikte Atlas grubu kuruldu. (L)

***LUGANSK,** S.S.C.B.'de şehir. — 1970'te adı yeniden (1935-1958 arasındaki gibi) *Voroşilovgrad* oldu. (L)

***LÛGAT** i. — ANSİKL. Yeni yayımlanan *lûgat*'lerin başlıcaları: Fahir İz, *İngilizce-türkçe sözlük* (T.D.K., 1971); Pars Tuğlacı, *Okyanus ansiklopedik türkçe sözlük* (3 c., 1971-1974); Muzaffer Uyguner, *Yapım iyeliği terimler sözlüğü* (T.D.K., 1971); Reha Pınar, *Türkçe-ingilizce sözlük* (1973); Ferit Devellioğlu, *Fransızca-türkçe deyimler sözlüğü* (1973); Sedat Veyis Örnek, *Budunbilim terimler sözlüğü* (1973); Şazi Sirel *Aydınlatma terimler sözlüğü* (1973); Mithat Enç, *Ruhbilim terimler sözlüğü* (1974); Fevhan Oğuzkan, *Eğitim terimler sözlüğü* (1974); A. O. Gürün, *Fransızca-türkçe sözlük* (1974); *Türkçe sözlük* (T.D.K., genişletilmiş 6. baskı, 1974). [M]

LUGİNBUHL (Bernhard), isviçreli heykelci (Bern 1929). 1951'de daha çok taştan ve betondan anıtsal biçimler olan ilk non-figüratif çalışmalarını gerçekleştirdi. 1953'ten sonra sanayide kullanılan maddelerden ve demir hurdasından çeşitli birleştirmeler yaptı. Jean Tinguely* ile birlikte, demiri işleyen en özgün heykelciler arasında yer aldı; iki arkadaş çok sayıda anıtsal yapı ve çevreseller üstünde çalıştılar. Önce «Saldırılar», daha sonra 1958'de «Uzamsal makineler» ya da «C-Figures» dizilerini yaptı, ardından bir dev yaratıklar dizisine (non-figüratif boğa, fil ve tek gözlü dev v.d.) girişti. Aşınma ve paslanma etkilerini vurgulayarak yapıtlarına duygusal bir hava verdi; ancak 1965'te bu tutumundan vazgeçerek yapıtlarını teknik mükemmelliklerini daha bir belirten canlı renklerle boyadı. Ayrıca deneysel filmler çekti, desen ve gravür çalıştı. (L)

LUGT (Frederik Johannes, **Frits** — denir), hollandalı sanat tarihçisi ve koleksiyoncu (Amsterdam 1884-Paris 1970). Estamplar üstünde çalıştı, genç yaşta Amsterdam estamp koleksiyonundaki 955 desenin ilk elyazması kataloğunu hazırladı. Sonra aynı kentteki bir tacir için imzasız olarak çok sayıda estamp satış kataloğu yaptı. 1921'de önemli bir yapıt olan *«Desen ve estamp koleksiyonları markaları»*nı, 1956'da da bunun ek cildini yayımladı. 1922'den sonra Louvre'da görev aldı ve kuzey okullarındaki desenlerin dökümlerini yaptı; ilk cilt 1929'da çıktı; çalışmalar 1968'e kadar sürdü, o tarihte *Dessins néerlandais du XV. et XVI. siècles au Louvre* (Louvre'daki XV. ve XVI. yy. Hollanda desenleri) adlı koleksiyonu yayımladı. Daha 1915'te eşsiz desen ve estamp koleksiyonunu oluşturacak ilk yapıtları toplamağa başlamıştı, sonra bu koleksiyonu 1947'de kurduğu Fondation Custodia'ya verdi; daha sonra Paris'teki Hollandа Kültür enstitüsünü kurdu, 1957'de açılan kuruluş Fondation Custodia'nın bulunduğu binadadır ve burada düzenli olarak önemli sergiler açılır. (L)

***LUİSİLLO** (Luis PÉREZ-DÁVİLA. — denir), ispanyol dansçısı ve koreografı. — Sağlam bir üslûbu olan, hiç bir zaman tavize kaçmayan Luisillo, kendi kurduğu ispanyol dans tiyatrosu ile çeşitli gösteriler düzenledi (Paris, 1967) ve önemli uluslararası turnelere çıktı (İtalya, Finlandiya, S.S.C.B., doğu ülkeleri, Japonya). 1968'de Torino'daki Birinci Kıtalar festivaline katıldı. 1970'te Paris'te F. Garcia Lorca'nın *Romancero Gitano*'sundan esinlenerek bir program hazırladı ve Helsinki operasında *Don Kişot*'un danslarını düzenledi. (L)

***LUKACS** (György), macar yazarı ve filozofu. — (öl. Budapeşte 1971). Edebiyat eleştirisi alanındaki son eseri *Soljenitsin*'dir (1964). [L]

LUMET (Sidney), amerikalı sinema yönetmeni (Philadelphia, New Jersey 1924). Çocukken birçok tiyatro oyununda rol aldı, 1951'de amerikan televizyonunda yapım yardımcısı oldu, daha sonra tiyatro yayınlarını yönetti. 1957'de bu yayınlardan birinin konusunu sinemaya uyguladı: *On iki öfkeli adam* (Twelve Angry Men). Ardından çeşitli tiyatro oyunlarını sinemaya aktardı: *Stage Struck* (Sahne sersemliği) [1958]; *O biçim kadın* (That Kind of Woman) [1959]; *The Fugitive Kind* (Derbeder tip) [T. Williams'dan, 1960]; *Köprüden görünüş* (A Wiew from the Bridge) [A. Miller'den, 1961]; *Long Day's Journey into Night* (Günden geceye) [E. O'Neill'den, 1962]; *The Seagul* (Martı) [A. Çehov'dan, 1968]; *The Last of the Mobile Hotshots* (Hareketli beceriksilerin sonuncusu) [T. Williams'dan, 1969]. Lumet, senaryolarını seçerken, en başta konunun sağlamlığına ve kişilerin zor bir durumda bulunmasına dikkat eder, senaryonun türüne pek aldırmaz. Nitekim, askerliğe karşı *The Hill*'den (Tepe) [1965] sonra, bir hayat serüveni olan *The Group*'u (Grup) [M. McCarthy'den, 1967], daha sonra bir polisiye filim olan *The Deadly Affair*'i (Öldürücü olay) [J. Le Carré'den, 1967] yaptı. Son yapıtları arasında şunlar vardır: *Korkunç soygun* (Anderson Tapes) [1971]; duygusal bir yapıt olan *Randevu* (The Appointment) [1969]; siyasal bir yaklaşım olan *Fail Safe* (Güvensizlik) [1964]; *Something like the Truth* (Gerçek gibi bir şey) [1972]; *Child's Play* (Çocuk oyunu) [1972]; *Molly, Gid and Johnny* (1973); *Şüphe peşinde* (The Offence) [1973]; *Murder on the Orient Express* (Doğu ekspresinde cinayet) [1974]. (L)

Sidney LUMET
«The Hill» (1965)

***LUNDKVİST** (Arthur), isveçli yazar. — Son olarak *«Bir gümüş kaşıktaki görüntüler»* (1969) adlı bir şiir kitabı ve *Antipode* (1971) başlıklı bir anlatı yayımladı. (L)

***LUNÉVİLLE,** Fransa'da Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — Elektrikli araç yapımı. (L)

LUNG - ŞAN, Orta Huang-ho'da (Sarırmak) ortaya çıkan, gri veya siyah bir seramikle belirlenen Cilâlıtaş devri çin kültürü. Adını, bu seramiğin 1928'de bulunduğu Şandung'dan alır. Lung-şan kültürü, belki de, uzun zaman kuzeybatı bölgelerinde yaygın bulunan kırmızı çömlek kültürünün («Yang-şao» kültürü denir ve kısmen Lung-şan kültürüyle çağdaştır) uygulayıcıları tarafından yaratılmıştır. Huang-ho vâdisinde yavaş yavaş kaybolarak yerini kırmızı ve siyah bir seramiğe bırakır. Ho-nan yörelerinde bilinen bu kültür doğuya doğru yayılarak, yerli benzerleriyle beraber Şandung'daki Lung-şan kültürünün doğuşunu sağlamış olmalıdır. Ho-nan'daki Lung-şan kültürünün M.Ö. 2500-1800 arasında sürdüğü sanılıyor. Şandung'daki Lung-şan kültürü

daha sonra ortaya çıkar ve tarihsel Şang devrinin başlangıcıyla bağlantılıdır. Bu devrin en büyük yeniliği gri ve siyah çamurdan yapılma, yüzeyi parlak ve cilâlı çok ince bir seramiktir. Daha o zamandan biçimler kesinleşmiş gibidir (dolu ayaklı üçayaklar, paralel çizgilerle süslü yüksek, yuvarlak ayakların ortasına oturtulmuş kadehler) ve Bronz çağının biçimlerine öncülük eder.

1960 ve 1964'te Vey-gang* yerleşme alanında yapılan son kazılar siyah bir seramikle daha kaba bir hamurdan yapılmış kırmızı, gri veya beyaz bir çömleğin birlikte bulunduğunu gösterdi. Burada yeni biçimler ortaya çıktı: uzun emzikli, ince ayaklı, kıvrık saplı üç ayaklı ibrikler. Oymalara sık sık rastlanırsa da dekor genellikle kabartma çizgi ve düğmelerden oluşur. (L)

S. E. LURIA

***LUNS** (Joseph), hollandalı siyaset adamı. — Haziran 1971'de NATO genel sekreteri oldu. Bu görevde bulunduğu sırada 1973'te İngiltere ve İzlanda arasında başgösteren balıkçılık anlaşmazlığı ve 1975'te A.B.D.'nin Kıbrıs* barış harekâtı (*Ek*) dolayısıyla Türkiye'ye uyguladığı silâh ambargosunun kaldırılması konusunda özel çaba gösterdi ve A.B.D. ile Türkiye arasındaki ikili* anlaşmaların (*Ek*) geçerliğini kaybetmesi sonucu NATO'nun uğrayabileceği zararları üyelere anlatmak için özel temaslar yaptı. (ML)

Lupemp fasiyesi, Kongo havzasında son Yontmataş devrine ait bir endüstri fasiyesi (VII. binyıl). İki yüzlü yontulmuş büyük ağır âletlerle belirlenir; bu âletler Avrupa Mezolitiğinde görülen ağır âletleri, yaprakşı parçaları ve gerçek bir bıçak namlusunu andırır. (L)

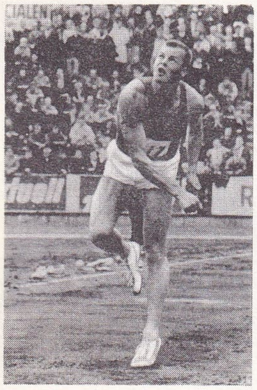
Janis LUSIS

***LUPİNO** (Ida), amerikalı kadın tiyatro oyuncusu ve filim yönetmeni. — *Trouble with Angels*'i (Meleklerde tedirginlik) [1966] yönettikten sonra yalnızca *Vahşî sürücü*'de (Junior Bonner), [S. Peckinpah, 1971] rol aldı. (L)

LURİA (Salvadore Eduardo), amerikalı biyokimyacı (Torino 1912). Massachusetts İnstitute of Technology'de (Boston) profesör oldu; «virüslerin üreme çevrimi ve bakteri ile virüslerde genetik gerecin rolü» ile ilgili buluşlarıyla 1969 Nobel fizyolojik ve hekimlik ödülünü M. Delbrück ve A. D. Hershey ile paylaştı. S. Luria'nın çalışmaları özellikle bakteriyofajlardaki D.N.A.'nın görevi ve virüs bakterilerinin içine girdiği zaman bu maddenin çoğalmasıyla ilgili bilgilere açıklık kazandırdı. (Bk. BAKTERİYOFAJ, *Ek.*) [L]

Lusaka konferansı, eylül 1970'te Lusaka'da toplanan bloksuz* ülkeler (*Ek*) konferansı. (L)

***LUSİS** (Janis), sovyet atleti. — Mızrak'ta 1968 olimpiyat şampiyonu, 1969'da Avrupa şampiyonu oldu. (L)

***LUTOSLAWSKİ** (Witold), polonyalı besteci. — Son besteleri şunlardır: *Yaylılar dörtlüsü* (1964), tenor, yaylılar, harp, piyano ve vurmalı çalgılar için *Örme sözcükler* (1965), *İkinci senfoni* (1966-1967), *Orkestra için kitap* (1968), *Viyolonsel konçertosu* (1970) ve on üç yaylı çalgı için *Prelüdler ve füg* (1971-1972). Besteci 1971'de Maurice Ravel ödülünü kazandı. (L)

***LÜBKE** (Heinrich), alman devlet adamı. — (öl. Bonn 1972). Haziran 1969'da görevlerini halefi Gustav Heinemann'a devretti. (L)

***LÜBNAN,** Batı Asya'da devlet. — 3 060 000 nüf. (1973).

İKTİSAT

1964-1969 arasında gayrisafi millî hasıla (G.S.M.H.) yüzde 40'tan çok arttı. İktisadın temeli hâlâ üçüncü kesim faaliyetleridir. 1970'te, gayrisafi millî üretimde birinci kesimin payı ancak yüzde 9, sanayinin payı ise (inşaat hariç) yüzde 14'tü; buna karşılık ticaretin payı yüzde 31'i buldu. Dış ticaret istatistikleri, sevk edildikleri yer neresi olursa olsun Beyrut ve Trablusgarp'a indirilen bütün malları bilançoya katar; ülkenin, Avrupa'dan ithal edilen malların bütün Ortadoğu'ya dağıtımındaki rolü göz önünde tutulursa, önemli dış ticaret açığı normal sayılmalıdır. 1970'te ihracatın ithalâtla kuvertür yüzdesi ancak yüzde 35,8 (1968'de yüzde 30,6) idi. Ama, ticaret bilançosundaki açık, hizmetler bilançosundaki kazanç fazlalığıyla giderilir.

Ülkenin hıristiyan çevrelerinde turizm son yıllarda çok gelişti: özellikle Lübnan'ın güney yamacında ve Beyrut'ta Marunîlerin hemen hemen tek geçim kaynağı turizmdir. Arap ülkelerinden gelen turist ve konuklar, ülkeye gelen yabancıların üçte ikisini temsil eder (1969'da 777 000 kişi); her yıl Lübnan'a giden 800 000 kadar suriyeli, yabancı sayılmaz. Beyrut'un bankacılıktaki rolü de, ülkenin zenginliğinde ikinci bir etkendir. Hepsi hıristiyanların elinde olan Beyrut bankaları, ülkenin yasalarının liberalizminden yararlanarak gelişti: 1945'te Lübnan'da 7 büyük banka varken, bu sayı 1964'te 93'e yükseldi; sonraki yıllarda, İntra-Bank'ın iflâsı (yasaların pekiştirilmesine yol açtı) ve Altıgün savaşı sonucunda azaldı. 1972 sonunda ülkedeki banka sayısı 74'tü; bunların 40'ında yabancıların hisseleri ya çok azdı ya da hiç yoktu. 1970 başı ile 1972 ekimi arasında Lübnan bankalarının mevduatı altı kat arttı. Ama bu sermaye bolluğunun ülkenin gelişmesinde ve nüfusun ortalama hayat seviyesinin (oldukça düşüktür; 1970'te kişi başına 533 dolar yıllık gelir) düzelmesinde pek az etkisi oldu. Nüfusun önemli bir kısmı, Beyrut banliyölerindeki *teneke*'lerde (gecekondu semtleri) yaşar; Beyrut yerleşme merkezi 1970'te ülke nüfusunun aşağı yukarı yüzde 45'ini (1959'da yüzde 28'ini) topluyordu; 1932'den beri sayım yapılmadığından, 1970 kasımında ülke nüfusunun 2 126 000 olduğu (filistinli mülteciler hariç) tahmin edilir. Gecekondu semtleri, birçok mülteciyi barındırmanın (filistinliler, kürtler, suriyeliler) yanı sıra, Lübnan'ın kırsal bölgelerindeki sorunları da yansıtırlar. Birçok tarım işletmesinin yüzölçümü, bir aileyi geçindirmeğe yetmeyecek kadar azdır. Buna karşılık, bazı bölgelerde (özellikle, müslümanların yaşadığı bölgeler) ortakçıların ve tarım işçilerinin sömürüldüğü çok büyük mülkler vardır. 1963 ağustosunda başlatılan «yeşil plan» bu sorunları çözemedi, ama başka alanlarda olumlu sonuçlar (destek duvarlarının çoğaltılması, on yılda 650 hazne baraj yapımı) doğurdu. Lübnan kendi tahıl ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Meyve üretimi, gerilemekte olan elma üretimi dışında (turunçgiller, muz, daha yakın tarihte de üzüm) artmaktadır. Hükûmet, hâlâ kaçak olarak ekilen haşhaş üretimini geriletmek için ayçiçeği tarımını geliştirmeğe çalışmaktadır. Modern yöntemlerle kümes hayvancılığı henüz yeni yaygınlaşmıştır; yumurta üretiminin yarısı ihraç edilir. Faal nüfusun yarıya yakını tarım kesiminde, ancak onda biri ise sanayide çalışır. 1967'den beri hükûmetin aldığı tedbirlerin (özellikle vergi bağışıklığı) amacı, sanayiyi geliştirmektir. Lübnan topraklarında 300 000 kadar filistinli mültecinin bulunması önemli bir sorundur ve İsrail ile ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde ülke için ciddî bir tehlikedir. 1963'te Lübnan'da 316 000 yabancı (ülke nüfusunun yüzde 14'ü) yaşarken, bu sayı 1970'te 564 000'e (ülke nüfusunun dörtte biri) yükseldi. Yabancıların yarısı suriyelidir ve çoğunlukla Beyrut şantiyelerinde (Lübnan'da işsizlik yüzdesi çok düşüktür) çalışırlar. Ama, son yirmi yıldır Ortadoğu'yu sarsan siyasî olaylar sonucunda, komşu arap ülkelerinden kaçan birçok sermaye sahibi gelip Lübnan'a yerleşmiştir.

TARİH

● *Sosyal buhran ve siyaset.* 17 ağustos 1970'te cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Franjiye, doğu ülkeleriyle batı ülkeleri arasında bir denge kurmayı denedi; Lübnan, A.B.D. ve Fransa ile bağlarını pekiştirdi, Federal Almanya ile tekrar diplomatik ilişki kurdu; ama bu arada Suriye ve S.S.C.B. ile ilişkilerini geliştirdi, Çin ile elçi mübadelesi yaptı. Bu arada ülke, karışıklıklarla sarsılmaktaydı; dernek kurma yasasından hoşnut olmayan sol partiler 1972 martında gösteriler düzenlediler; bir ay sonra, fabrika ve üniversiteler, grevler ve boykotlar yüzünden çalışamaz duruma geldi. Bu sıkıntılar nisan ayında yapılan yasama seçimlerinde sol partilerin ilerlemesine yol açtı. Komünist partisinin aday göstermesine izin verildi ama, bunlardan hiç biri seçilemedi; buna karşılık, Baas partisi parlamentoda ilk defa temsil edildi. Sosyal gerilim devam etmekteydi.

9-10 nisan 1973'te Beyrut'a çıkarma yapan israil komandoları, filistinli önderlerden birçoğunu öldürdüler; bu olay sonunda, birçok şehirde orduya ve devlet başkanına karşı gösteriler düzenlendi. Başbakan Saip Selâm istifa etti ve yerine fedaileri tutan Emin el-Hafız getirildi (25 nisan), ama 2 mayısta ordu ile filistinliler arasında çarpışmalar oldu; birkaç gün sonra hükûmet bir anlaşma yaptı. Bu bunalım sonucunda Irak ve Suriye, Lübnan ile ilişkilerini kestiler (Suriye sınırlarını ağustos ayında tekrar açacaktır) ve ülkenin iktisadî faaliyetini kısıtlamış oldular. Başbakan Emin el-Hafız 14 haziranda istifa etti; yerine 21 haziranda Takiyeddin Sulh* (*Ek*) getirildi.

Dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) sırasında, Lübnan Mısır ve Suriye'yi destekledi, 1973 aralığında da millî bütçenin yüzde 5'ini arap savaşına ayırmağa karar verdi. 1974 nisanında ve mayısında, filistinli gerillaların Kiryat-Şmonet ve Maalof'a yaptıkları baskınlardan sonra, israil uçakları Lübnan'ı bombaladılar.

1973 aralık gösterilerinde Trablusgarp'ta dört kişi öldü ve 21 aralıkta sol parti ve akımlar bir genel grev başlattılar. Bu grev ve 1974 martında ilân edilen ikinci bir genel grev, birçok gösteriye yol açtı; bu gösteriler zaman zaman isyana dönüştü ve 25 eylül 1975'te Takiyeddin Sulh istifa etti: yeni ve uzun bir kabine buhranı dönemi başlamıştı.

Takiyeddin Sulh'un yerine hükûmeti kurmakla görevlendirilen Saip Selâm başarıya ulaşamayınca görev Raşid Sulh'a verildi; içişleri bakanlığını da üstlenen Sulh, 31 ekimde bakanlar kurulunu açıkladı. Ne var ki hükûmet bunalımının sona ermesi ülkedeki huzursuzluğu azaltmadı. Zamanla falanjistlerle filistinli gerillalar arasındaki çatışma falanjistlerle müslümanlar arasına kaydı. Bu arada şubat 1975'te Sidon bölgesinde Protéine firmasına balıkçılık konusunda geniş imtiyazlar tanınması bölgenin balıkçı sakinlerinin ayaklanmasına yol açtı. Falanjistlerin bu olayda da karşı cepheyi tutmaları üzerine çatışmalar kısa sürede Beyrut ve çevresine yayıldı. Eski cumhurbaşkanlarından Kâmil Şamun'un da Protéine firmasının ortaklarından olması olaya yeni boyutlar kazandırıyordu. Çatışmaların bir iç savaşa dönüşmesi üzerine mayıs sonlarına doğru Raşid Sulh istifa etti ve tuğgeneral Nurettin Rifai başkanlığında ilk askerî hükûmet kuruldu. Ancak, bütün siyasal liderlerin protestosuyla karşılaşan bu hükûmet üç gün sonra yerini Raşid Kerami'nin sivil hükûmetine bıraktı. Kerami hükûmetinin işe başladığı temmuz başlarına kadar olan dönemde çatışmalarda 2 300 kişi ölmüş, 16 000 kişi de yaralanmıştı.

Raşid Kerami'nin başbakanlığı sırasında çatışmalar, zaman zaman ilân edilen ateşkeslere rağmen olanca şiddetiyle sürerken, anlaşmazlık yeni bir düzeye yükseldi: müslümanlar parlamentoda hıristiyanların hâkimiyetine karşı çıkıyor, ordunun yüzde 75'inin hıristiyanlardan oluşmasını protesto ediyor, çok eski olan nüfus sayımına göre belirlenmiş statünün değişmesini, hıristiyanlarla müslümanlar arasındaki egemenlik farklarının kaldırılmasını istiyorlardı.

Bu konularda bir anlaşmaya varılamadığından çatışmalar gitgide şiddetlenerek 1975 yılının sonlarına kadar sürdü. Olaylar sırasında İsrail'in de zaman zaman filistin gerilla kamplarına saldırdığı görüldü. 1976 başlarında Suriye devlet başkanı Hafız Esad araya girerek taraflara barış çağrısında bulundu. Hafız Esad, aynı zamanda Lübnan'ın bölünmesi halinde Suriye ordusunun ülkeyi işgal edeceğini de açıkladı. Aynı tarihlerde başbakan Raşid Kerami de istifa etmişti.

Suriye'nin arabuluculuğu sayesinde ocak 1976'da gerçek ve sürekli bir ateşkes sağlanabildi. Şubat ortalarında yapılan bir açıklamada da hıristiyanlar ve müslümanlar arasında parlamentoda, orduda ve kamu yönetiminde eşitlik sağlanacağı, ancak cumhurbaşkanının hıristiyan, başbakanın müs-

Foto. Keystone, Presse Sports (LAROUSSE)

lüman, meclis başkanının da marunî olması geleneğinin sürdürüleceği bildirildi.

Ancak, bu açıklamayla sağlanan yatışma uzun ömürlü olmadı, martta çatışmalar yeniden başladı. Çarpışmaların gitgide şiddetlenmesi üzerine Beyrut bölgesi komutanı tuğgeneral Aziz el-Ahdab yönetime elkoyarak cumhurbaşkanını istifaya çağırdı (11 mart). Başkan Franjiye görevin kendisine parlamento tarafından verildiğini ve ancak oradan gelecek bir istek üzerine çekilebileceğini bildirerek istifa etmemekte direndi. Suriye'nin de arabuluculuğuyla yeter sayıda parlamento üyesinin bir bildiri yayımlayarak böyle bir çağrıda bulunmaları sağlandıysa da bu sefer anayasanın değiştirilmesi ihtiyacı doğdu. Cumhurbaşkanı seçiminin altı ay öne alınmasını öngören anayasa değişikliğini onaylamakta Franjiye'nin pek istekli görünmemesi üzerine sarayı top ateşi çemberine alındı; Franjiye de burayı terk ederek kıyı kasabası Cünye'ye yerleşti. Bu arada arka arkaya alınmış ateşkes kararlarına rağmen iki toplum arasında çatışmalar sürüyor ve her gün yüze yakın insan ölüyordu. Sonunda 22 nisanda 29. ateşkes imzalandı. Hemen ardından da müslümanlar ve hıristiyanlar belirli bölgelerde ayrı toplumlar halinde örgütlenmeğe başladılar. Anayasa değişikliğinin 26 nisanda yürürlüğe girmesi üzerine cumhurbaşkanı seçiminin 1 mayısta yapılması kararlaştırıldı. Solcular buna karşı çıkınca seçim 8 mayısa ertelendi ve o tarihte sürekli ateş altında tutulan parlamentoda yapılan seçimi sağcıların adayı olan, Merkez bankası başkanı Elias Sarkis kazandı. Ancak, solcular bu seçimi tanımadıklarını ilân ederek taraftarlarını mücadeleyi sürdürmeğe çağırdılar.

Aynı yılın nisan ayı sonunda yapılan başka bir açıklamada bir yıllık iç savaşta 20 000 kişinin öldüğü, 34 000 kişinin yaralandığı ya da sakat kaldığı, çatışmalardan 400 000 kişinin etkilendiği ve bunlardan 180 000'inin başka yerlere göç ettiği, Beyrut'ta meskenlerin yüzde 20'sinin, kırsal alanlarda da yüzde 80'inin oturulamaz hale geldiği, çatışmaların 150 milyar TL. karşılığı hasara yol açtığı belirtildi.

ARKEOLOJİ

Lübnan kıyılarında şehirleşme hareketi çok eski dönemlerde başladı ve günümüze kadar sürdü. Bu nedenle Lübnan'ın arkeoloji merkezi sayılan Biblos (bugün Cebail) dışında Beyrut, Tir (bugün Sur), Sidon (bugün Sayda) gibi büyük arkeolojik yerlerin kazılması bugün için hemen hemen olanaksızdır.

Biblos'ta daha çok Cilâlıtaş devrinden kalma bulgular ele geçti. Kuzey Suriye'deki El-Amuk ovasında aynı dönemden kalıntılara rastlandı. Beka'da da ayrıca birkaç arkeolojik yer saptandı.

Kalkolitik dönem kalıntılarına da Biblos'tan başka Beka'da, Beyrut (Kalde havalimanı) ve Sidon'da rastlandı.

Biblos'ta Eski Tunç ve Orta Tunç (M.Ö. 3000-1500) devirleriyle ilgili bilgilerde bir değişiklik olmadı. Yörede ortaya çıkarılan arkeolojik bulgular oldukça fazladır ve hem Mısır, hem de tüm doğu dünyasıyla ilintilidir. Son olarak Mina (Trablusgarp), Kamid* el-Lud (*Ek*) ve Sarafand'da da Tunç devrine ait kalıntılar ele geçti; ancak bu konudaki bilgiler oldukça bölük pörçük sayılır. Yeni Tunç devrine (M.Ö. 1500-1200) ait bulgulara ise daha çok Beka'daki Kamid el-Lud'da rastlandı. Yine bu yerleşme bize Mısır hâkimiyeti altındaki bölgenin o dönemdeki siyasal, toplumsal, dinsel ve iktisadî durumunu açıklayacak niteliktedir. Üstüne pek çok şey bilmediğimiz bağımsız Fenike ticaret kentleri dönemine ait bulgulara Biblos'ta pek rastlanmaz. Tir ise Filistin'de Tel-Arad*ın (*Ek*) yanı sıra çok önemli bir kent sayılırdı, ancak günümüzde bu özellik tek tük bulgularla kanıtlanmıştır. Güney Sayda'nın incelenmesi sırasında Sarafand'da belli bir dönemi tam anlamıyla yansıtacak bulgular ele geçti. Lübnan'da olduğu kadar tüm Akdeniz ve doğu dünyasında da (Nemrud'un Fenike fildişleri) bulunan eşya sayısı oldukça fazladır, ancak bu nesneler birbirleriyle ilgili olmadığı için arkeolojik değerden yoksundur.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* Modern mimarî Lübnan'a 1946'larda Şair ve Edip acentesi kanalıyla girdi sayılır. Kuruluşun Bauhaus etkisindeki çalışmaları ise çok sayıda genç mimara yön verdi. Beyrut'taki Schell binası bu sanatçıların hacim ve orantı ile ilgili araştırmalarının örneğidir. O tarihten sonra uluslararası çağdaş mimarî çeşitli doğrultularda geliştirildi. Öte yandan Halil Huri geleneksel özelliklerle ilgilenmeden çevreye uyabilecek bir mimarî üslûbu denedi (La Salle rahipler koleji, Beyrut yakınında Ayn Saade, 1971-1972).

1960'lardan bu yana ise Samir Hayrullah, Pierre Huri ve Asem Selâm'ın temsil ettiği bir eğilim gelişti; eğilimin başlıca özelliği çağdaş batı mimarîsinin verilerini geleneksel yapıların havasına uydurmaktı. Hayrullah özellikle Beyrut'taki A.B.D. elçilik binasını yaptı (1967); bu yapıda arap gelenekleriyle çağdaş bir görevselcilik iç içedir. Ayrıca Alvar Aalto ve Pierre Huri'nin planlarını yaptığı Sabbagh Center'de ise daha çok dış hacimlerin yalınlığına dikkat edilmiş, iç uzam ise görevsel kaygılarla birlikte gizlilik özelliğini yitirmemiştir.

● *Resim ve heykel.* Lübnan sanatında çok çeşitli akımlar göze çarpar, ancak bunlardan hiç biri ötekini etkileyecek nitelikte değildir. Ülkede avrupa sanatının etkileri çok eskilere dayanır. Roma'da yetişen Davud Korm ve Habib Serur 1870'e doğru, ülkeye bir akademizm havası getirdi ve bu tutum öğrencileri Halil Salibi, Philippe Murani, Raif Şedudi, Nicolas Maksud tarafından benimsendi. Bu kuşak sanatçılarından yalnız Halil Cibran klasik kavramların boyunduruğundan kurtuldu, Rodin ve Blake'in etkisinde mistik yapıtlar verdi. 1930'larda Paris'e giden bir grup sanatçı izlenimcilik akımını tanıdı; bu akım onların heyecanlı karakterlerine uygundu ve Lübnan manzaralarındaki renk ve ışık titreşimlerini yorumlama isteklerine cevap verecek nitelikteydi. Aralarında Georges Korm, Saliba Duişi, Mustafa Faruk, Kaysar Gemayel, Ömer Usi gibi ressamlarla Yusuf Hoyek ve Joseph Ghsoub gibi heykelciler vardı. Ama ülkedeki önemli sanat etkinlikleri ancak 1940'larda ortaya çıktı; 1943'te Güzel Sanatlar akademisi kuruldu, 1963'te de Güzel Sanatlar Ulusal enstitüsü açıldı. Genç ressam kuşağının başlıca kaygısı renkti. Soğuk soyutlama doğrultusundaki bu sanatçılar arasında Saliba Duişi de vardır: 1950'den bu yana New York'ta yaşayan bu sanatçının yapıtları hard-edge'e yaklaşır, Şefik Abbud, Emin Elbaşa, Adil Sağır, Eli Kenan, Münir Necm, Stelio Şamanga ve Helen Hal gibi biçimlerini doğadan alan sanatçılar ise soyut anlatımcılığı benimsemişlerdir.

Kimi sanatçılar da arap geleneklerine çağdaş bir yorum getirmeyi denerler; bunlardan Said Akl, Vecih Nahle ve Hüseyin Madi, arap harflerinden esinlenerek bir yazı sanatına yönelirler. Refik Şeref ve Halil Zgeyb ise halk sanatının izlerini taşıyan naif ve figüratif eserler verir. Gerçeküstücülüğün temsilcileri Juliana Serafim, İsmail Abi Raşed, Musa Tiba ve Georges Doche'dur. Ressam ve heykelci Arif Rayes'in bağımlı bir sanatı vardır; Ferid Avad Paris'te entimist figüratif akımı izler, Huguette Caland minimal doğrultuda heykeller yapar; Nadia Saikali ise ışıklı kinetik yapıları dener.

Ülkedeki bizans sanatının izleri ermeni azınlığının yapıtlarında, özellikle de Paul Giragosyan, Kirkor Norikyan, Vahe Barsumyan, George Guv, Asadur Bezdikyan, Krayir, Daderyan, Torosyan ve Zavan'ın çalışmalarında görülür.

Heykelciler daha çok soyut ve kapalı hacimlerle çalışırlar. Başlıca heykelciler arasında Muazzez Ravdah, Adil Sağır, Arif Reyes, Selva Ravda Şukayr ve Basbus, Michel, Alfred ve Joseph kardeşler vardır.

Buna karşılık dizayn, seramik ve dokumacılık sanatları hemen hemen yok gibidir. Bu alanda yalnız grafikçi Halim Jurdak, dokumacı Etel Adnan ve seramikçi Mona Saad, Samir Mirşak ve Dorothy Kazzemi'nin adlarından söz edilebilir. (LM)

Lüders çizgileri, bazı maden ve alaşımların yoğruk bölgede biçim değiştirmesi sırasında ortaya çıkan, ince çizikler halindeki yüzey etkisi. «Piobert* çizgileri» de (*Ek*) denilen *Lüders çizgileri*, özellikle çekme işleminden geçirilmiş yumuşak çelikten bir sacın parlak yüzeyinde kolayca görülebilir. (L)

***LÜKSEMBURG* büyükdükluğü,** Batı Avrupa'da devlet. — Nüfusunda pek az bir artış oldu: 340 000 nüf. (1973). Doğal artış düşüktür: 1971'de 56 kişi; hattâ lüksemburgluların nüfusu 1972'de 913 kişi azalmıştır; doğum oranı hâlâ düşmektedir (1971'de binde 13). Yabancı sayısı eskiden olduğu gibi gene çoktur (57 000 kadar), sınır bölgelerinde yaşayanların sayısı da 6 500 - 7 000 kişi arasında değişir. Hayat seviyesi eskisi gibi yüksektir: 1 000 kişiye 250 özel araba ve 302 telefon.

İKTİSAT

Çelik sanayii iktisatta hâlâ çok önemli bir yer tutar; bununla birlikte 1970-1971 arasında, çelik piyasasında büyük güçlüklerle karşılaşılmıştır. Fiyatlar sabit kalmak şartıyla 1969'da yüzde 7 artan gayrisafi millî hasıla, 1970'te sadece yüzde 3,5, 1973'te ise yüzde 7,5 arttı. 1969'da 128'i bulan (1963'te 100) sanayi göstergesi, 1970'te durakladı, 1971'de 126'ya düştü, 1973'te yeniden 147'ye çıktı. Çelik üretimi 1973'te 5 924 000 tonu buldu. Çelik sanayii üretimi ancak 1 235 000 ton (maden kapsamı olarak) olan yerli maden filizleriyle beslenemediği için yabancı ülkelerden 10 Mt'dan çok filiz ithal edilir. Modernleşmeye devam eden A.R.B.E.D., komşu Saarland'daki Röchling topluluğuna yaklaşmıştır ve düklükte 24 000 kişi, ülke sınırları dışında denetimini elinde tuttuğu şirketlerde ise 36 000 kişi çalıştırır.

1962 yasasıyla başlatılan, 1969'da hükûmetin çabasıyla hızlandırılan «ikinci sanayi devrimi», 70'e yakın yeni tesis (1972 sonunda) ve 9 000'e yakın yeni iş yaratılmasına yol açtı. Goodyear lastik fabrikası (2 700 işçi) ülkenin ikinci büyük şirketi haline geldi (demirvolları hariç); ülkede birçok tesis ve Avrupa için bir araştırma laboratuvarını kurdu; bir başka firma bir lastik kaplama tesisi kurdu; A.R.B.E.D. lastikler için kablo üretimine başladı. Gelişen sanayi kollarından biri de kimyadır, bu alanda en önemli firma olarak Echternach'ta kurulan ve 1 100 kişi çalıştıran Monsarto sunî elyaf fabri-

LÜBNAN: Süleyman Franjiye (solda), 17 ağustos 1970 seçimlerinde cumhurbaşkanı adayı olarak parlamentoda, Falanjist partinin lideri Pierre Gemayel'in (sağ uçta) vereceği oyun sonucunu beklerken

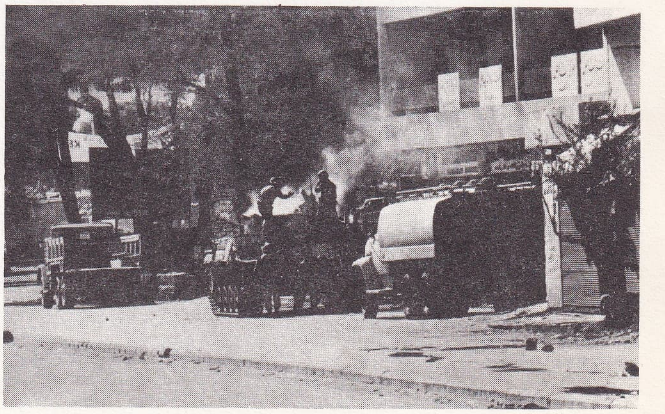

Beyrut sokaklarında Filistinlilerle Lübnan ordusu arasında çarpışma (mayıs 1973)

Foto. Camera Press-Parimage, G. Nakad-Gamma (LAROUSSE)

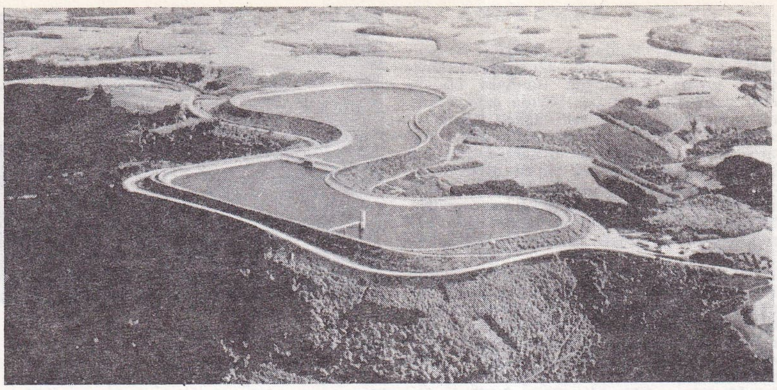

Vianden hidroelektrik santralının yukarı çağağı

kası gösterilebilir. General Motors, Bascharage'da ağır vasıta yapan bir fabrika kurdu. Sanayi gelişmesinin temeli bu yeni dallardır. Elektrik sıkıntısı çekilmez; bugün elektrik enerjisinin yarıdan çoğu, Vianden'deki pompalama tesisi sayesinde sudan elde edilir; doğal gaz Hollanda'dan gelir. Su bir sorun olmak üzereyken, 62 Mm³ su tutan Esch-Sur-Sure barajıyla çözüldü. Ülke, konum olarak A.E.O.'nun merkezinde yer alır ve demiryolu ya da havayoluyla bağlantılar çok iyidir. Lüksemburg, büyük bir sermaye pazarı haline gelmektedir; işçi sayısı az olmakla birlikte siyasal ve sosyal istikrar nedeniyle yabancı sermayeye çok cazip görünür. Tarım artık gayrisafi millî hasılanın ancak yüzde 6'sını tutar ve faal nüfusun yalnız yüzde 10'unu istihdam eder. Ekilen topraklar daha da azalmıştır (tarım yüzeyinin yüzde 46'sı), artmakta olan sığır sayısı (1973'te 204 000 baş) ve et üretimi dışında tarımsal üretimde pek gelişme yoktur.

başbakan P. Werner Paris'te yapılan Avrupa Zirve konferansına giderken (ekim 1972)

Lüksemburg şehri, zaman zaman Ortak pazardaki ortaklarının rekabetiyle karşılaşmasına rağmen önemli bir uluslararası malî merkez olmaktadır: 4 500 kişi çalıştıran 50 banka ve 3 000 holding; günlük borsa işlemleri 5-6 milyon dolardır. Son yıllarda bu üçüncü kesimde sanayiden daha çok yeni iş yaratıldı.

TARİH

1973 ekiminde, Lüksemburg Emekçiler birliği (L.E.B.), 1942'den beri ilk defa, hükûmetin sosyal siyasetini protesto etmek için 24 saatlik bir genel grev ilân etti. Bu grev sırasında, 30 000 kişinin katıldığı, o güne kadar görülmemiş bir gösteri yapıldı. Ayrıca, 1974 mayısındaki genel seçimlerde, millet meclisindeki sandalye sayısı 56'dan 59'a çıkarıldığı halde, Pierre Werner'in Hıristiyan Sosyalist partisi 3 sandalye kaybetti (21 yerine 18). Bu gerilemenin başlıca nedeni enflasyonun kurbanı olan ve Avrupa tarım topluluğundan zarar gören köylülerin hoşnutsuzluğuydu. Seçim kampanyasında reformcu konuları işleyen liberaller, bu seçimlerde büyük başarı sağladılar (11 yerine 14 sandalye). Sosyal demokratlar (Sosyalist partinin 1974'te bölünmesiyle kurulmuştu) 5 sandalyelerini korudular, sosyalistler 17 milletvekili çıkardılar, komünistler ise 1 sandalye kaybettiler (6 yerine 5). Ülke siyasetinde bir dönemeci belirten bu seçimlerden sonra P. Werner istifa ederek yerini dışişleri bakanı ve Liberal parti başkanı Gaston Thorn'a bıraktı. Thorn, haziran ayında liberallerden ve sosyalistlerden oluşan bir kabine kurdu (Lüksemburg tarihinde ilk merkez sol koalisyonu); hıristiyan sosyalistler ise muhalefete geçtiler. Yeni hükûmet, temmuz ayında geniş bir iç reform programı sundu. (L)

***LÜLEBURGAZ,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Kırklareli ili) ilçe. — 67 614 nüf., ilçe merkezi 32 053 nüf. (1975). [M]

LÜSİFERAZ i. (fr. *luciférase*). Işık saçan hayvanlara özgü enzim. (Lüsiferaz, lüsiferin denilen bir başka maddenin oksitlenmesini kolaylaştırarak, yapay ışık kaynaklarından hiç birinde rastlanmayan büyük bir enerji tasarrufuyla ışık yayımına yol açar; bu enzim son yıllarda yalın haliyle elde edilebilmiştir.) [L]

LÜTEM (İlhan), türk hukukçusu (İstanbul 1922). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi; aynı okulda asistan (1944), doçent (1950), profesör (1957) oldu. 1956'dan beri, ek görev olarak Mobil Exploration şirketi hukuk danışmanlığını yapıyor. İnsan hakları türk grubu genel sekreteri oldu; 1. ve 2. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku konferansına (1958-1960) Türkiye delegesi olarak katıldı. Antidemokratik Kanunları Tasfiye (1960) ve Millî Savunma Bakanlığı İlmî İstişare ve Araştırma komisyonu üyeliği yaptı. Eserleri: *Amerika'yı tanıyalım* (1946); *Egemenlik kavramı ve devletler hukuku* (1951); *Yeni anayasalar* (1953); *Dünya anayasalarında insan hakları* (1956); *Devletler hukuku dersleri* (1956-1957); *Deniz hukukunda gelişmeler* (1959). [M]

ly, LANGLEYS'in kısaltması ya da santimetrekare başına kalori. (L)

***LYEPA** (Maris), sovyet dansçısı. — 1967'de *Gülün görüntüsü*'nün (M. Fokin'den) yeni uyarlamasını yaptı, eser Bolşoy balesinin bir turnesi sırasında New York'ta oynandı. Y. N. Grigoroviç ile *Spartacus* için yeni bir koreografi denemesine girişti, bu çalışma ona Stalin ödülünü kazandırdı (1971). Aynı yıl Maya Plisetskaya'nın Tolstoy'un *Anna Karenina*'sından esinlenerek hazırladığı balenin önemli rollerinden birini yorumladı. 1972'de dans üniversitesi Lyepa'ya Nijinskiy ödülünü verdi. (L)

***LYNCH** (John, **Jack** — denir), irlandalı siyaset adamı. — Haziran 1969 seçimleri sonunda iktidarda kaldı. Kuzey İrlanda olaylarına karşı çıkarak Ulster'deki katoliklere yardım edeceğini açıkladı ve 1969'da Birleşmiş Milletler Güvenlik kuruluna başvurdu. Ayrıca görüşmeleri sürdürebileceğini belirterek birçok kere E. Heath ve Chichester Clark ile buluştu ve İ.R.A.'ya yardım etmeğe hazır olan milliyetçi bakanların tutumlarını kınadı. Daha büyük bir çoğunluk elde etmek için şubat 1973'te meclisi dağıttı, ama Fianna Fail'in seçimleri kaybetmesi üzerine başbakanlık görevinden ayrılmak zorunda kaldı. (L)

LYOTARD (Jean-François), fransız felsefecisi (Versailles 1924). *Socialisme ou barbarie* dergisinin eski yazı işleri yöneticisi Lyotard'ın araştırmaları sanat kuramı, çeşitli söylev biçimleri (*Discours, figure,* 1971) Freud'çu Marx'çılık (*Dérive à partir de Marx et Freud* [Marx ve Freud'dan sapma], 1973; *Des dispositifs pulsionnels* [İtimsel düzenekler], 1973) üstünedir.

1971'de edebiyat doktoru olan J.-F. Lyotard Paris-VIII üniversitesinde kürsüsüz profesördür. Marx'ın düşüncesine takılan ve genellikle ağırbaşlı bir iktisat ve siyaset incelemesi ardında gizlenen libido kaynaşmaları ve düğümleri üstünde durarak iktisat biliminin ne bakımdan bir libido iktisadı olduğunu gösterdi (*L'Economie libidinale,* 1974) [Libido iktisadı, 1974]. (L)

Foto. A.F.P., Lüksemburg turizm (LAROUSSE)

***MAAZEL** (Lorin), amerikalı orkestra yönetmeni. — 1964-1965 konser yılında Deutsche Opera'nın (Berlin) müzik yönetmeni, 1971-1972 döneminde de Londra New Philarmonia'sının sürekli şefi oldu. 1971'den bu yana Cleveland orkestrasını yönetmektedir. (L)

***MACARİSTAN,** Orta Avrupa'da devlet. — 10 430 000 nüf. (1973). Başkenti, *Budapeşte* (1 959 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Miskolc* (173 000 nüf.), *Debrecen* (155 000 nüf.), *Pecs* (145 000 nüf.), *Szeged* (119 000 nüf.).

İKTİSAT

İktisatta sosyalizmin gereklerine uymakla birlikte, Macaristan, birkaç yıldır özellikle turizm alanında daha serbest bir sosyalizm örneği verir. Her yıl ülkeye gelen turist sayısının (1972'de 3 milyondan çok) artması da bunu gösterir. Sanayi üretiminin değeri savaştan bu yana altı katına çıktı; eskiden tarımcı ve sanayici olan ülke ağır, fakat emin adımlarla sanayileştirildi. 1938'de, faal nüfusun yarısından çoğu tarımda çalışıyordu; 1971'de ise sanayi işlerin yüzde 40'ına yakınını, millî gelirin ve ihracat değerinin de aşağı yukarı beşte dördünü sağlıyordu. Bu başarı, kişi başına yıllık gelirin 800 doları aşacak kadar artmasına yol açtı.

1956'dan sonra iktisat tamamen yenilendi. İkinci beş yıllık planda (1961-1965) tarıma daha geniş olanaklar tanındı ve «B» grubu sanayi yatırımları (tüketim malları), «A» grubu yatırımlara (donatım malları) oranla arttırıldı. Üçüncü beş yıllık planla (1966-1970), işletmelerin yönetimine özerklik tanınması, merkeziyetçilikten kurtulma, bir kesimin ya da bir işletmenin çerçevesi içinde fiyatların serbestçe saptanması gibi nitelikleriyle dikkati çeken «yeni mekanizma»nın uygulanmasına başlandı. Bu son iki plan halk tarafından çok daha olumlu karşılandı, çünkü üretici ve tüketicilerin yaşantısındaki etkileri kısa sürede kendini hissettirmişti. Dördüncü beş yıllık plan (1971-1975), bütün Comecon planlarının doğrultusundadır. Macaristan, komşusu Romanya'nın tersine, ulusal ekonomilerin çokuluslu bir kuruluşa katılması tezini savunur; çünkü tek başına yaşaması olanaksızdır. Gerçekten de Macaristan iktisadı bugün pek çok sorunla karşı karşıyadır.

● *Nüfus sorunu.* Son savaştan büyük zarar gören, 1956 ayaklanmasında da çok kayıp veren (bu ayaklanmadan sonra 50 000'i aşkın kişi yurt dışına kaçtı) Macaristan'ın nüfus bilançosu pek iç açıcı değildir. Doğal artış da çok düşüktür.

● *Sanayi sorunu.* Ülkede hammadde ve enerji kaynakları azdır. İlk planların zorunlu kıldığı çelik üretimi bu konuda iyi bir örnektir. Gerçekten de Macaristan'da ancak 700 000 ton demir filizi (Dorsale'nin kuzeydoğusunda) ve 150 000 ton kadar manganez çıkarılır. İşletmesi çok güç olan kömür yataklarının yüzde 80'i kok üretimine elverişli değildir ve kâr getirmeyen yataklarda işletme durdurulmuştur. Bu yüzden, çelik üretimine geçmek için Macaristan'ın Polonya ve S.S.C.B.'den kok, Krivoy-Rog'dan demir satın alması gerekiyordu. Böylece Miskolc sanayi merkezinde bir demir-çelik tesisi ve sosyalist ülkelerde su kıyısında kurulmuş çelik fabrikalarının ilk örneği olan Dunaujvaros fabrikası (Tuna kıyısında) kuruldu. Fakat, ülkenin çelik üretimi 3 Mt'u pek az geçer. Üstelik Macaristan'da çıkarılan boksiti işleyecek yeterli enerji de yoktur. Gerçekten, Macaristan oldukça büyük bir boksit üreticisidir: Bakony'de yılda 2,5 Mt kadar. Buna karşılık yılda ancak 70 000 ton alüminyum üretilir. Macaristan, Slovakya'ya, Polonya'ya ve Ukrayna'ya alümin verip karşılığında alüminyum alarak Comecon çerçevesi içinde bir mübadele sistemi uygular.

Öte yandan Macaristan'da ağır kimya sanayii de henüz gelişmemiştir. Linyit ve kömür büyük termik santrallarda tüketildiğinden karbokimya hiç bir zaman fazla önem taşımadı. Bununla birlikte, yugoslav sınırındaki petrol yatakları tükenirken Alföld'de yürütülen petrol araştırmalarından bazı sonuçlar alınabildi: yılda 2 Mt petrol; 5 milyar m^3'ten fazla doğal gaz (özellikle Szeged bölgesinde). Dostluk boru hattının giderek artan katkısı ve gene Ukrayna'dan gelecek olan bir gaz boru hattının ileride sağlayacağı yararlar, Budapeşte'nin güneyinde, 6 Mt işleyen yeni bir rafinerinin kurulması ülkenin elindeki başlıca kozlardır.

Demek ki, asıl uzmanlık alanı hafif sanayidir. Macaristan, Comecon içinde, uluslararası işbölümü çerçevesinde tarım ve hayvancılığın işlenmiş ürünleriyle, makine (türbinler, borular, ulaşım malzemesi) ve elektrikli cihazlar (Szekesfehervar'daki Videoton fabrikası, sosyalist blok ülkeleri için çok sayıda radyo ve televizyon yapar) üretir. Ayrıca Comecon otokarlarının büyük kısmını da Macaristan yapar. Ülke plastik maddeleri, sentetik ürünleri, ecza maddeleri ve gübreleriyle ünlüdür.

● *Kırsal sorun.* İlk tarım reformu, yalnız büyük mülkleri parçalamakla ve hemen en kısa sürede, borç ve vergi yükü altında ezilen kooperatifler kurmakla yetinmişti. Üretimin azalması, sabotajlar ve köylerden şehire göç reformun başarısızlığını ortaya koydu.

Budapeşte olaylarını izleyen yeniden örgütlenme döneminde, iktisadî bakımdan ayakta durabilecek yeni kooperatifler kuruldu. Yatırımların tarımdaki payı artırıldı. Büyük ıslah çalışmalarında, Büyük Ova'daki sulanan yüzeylerin arttırılması, Hortobagy gibi ağır akışlı bölgelerin ıslahı, oynak kumulların sağlamlaştırılıp bağlık alanlar haline getirilmesi ve nihayet yalnız mısır ve buğdaya alışkın bir ülke için büyük bir yenilik olan tarımın çeşitlendirilmesi hedef alındı. Böylece, üç kesim de korunmuş oluyordu: örnek çiftlikleri, işletmeleriyle devlet kesimi; 2 000 hektarı aşmayan işletmeleriyle kooperatifler; önemini koruyan, hatta artırmış olan özel kesim. Kooperatiflerde çalışmanın her gün orada bulunmayı gerektirmemesi, Büyük Ova'nın güneyindeki *tanya*'ların çok dağınık olması, aile hayatının ve özel mülkiyetin bütün özellikleriyle değişmeden kalmasına katkıda bulunur. Özel kişilere ait tarlalar toplam tarlaların ancak yüzde 8'ini, bağların yüzde 13'ünü, meyve bahçelerinin ise yüzde 26'sını kaplar, hayvancılık ürünlerinin üçte birinden çoğunu, gayrisafi toplam gelirin yüzde 40'a yakınını karşılar. Bu durum, ülkeye, tarım sistemine, oldukça bireyci sayılan macar köylüsünün zihniyetine özgü bir durumdur. Şehir pazarlarına yeterince mal gelir.

● *Budapeşte sorunu.* 2 milyonu aşkın nüfusuyla Budapeşte, 10 milyonluk Macaristan'a hâkim durumdadır ve ülkenin bütün güçlerini kendine çeker. Bütün hizmetler, ilgi çekebilecek her şey orada toplanmıştır. Budapeşte, sanayi üretiminin yarıya yakınını sağlar ve sanayi işçilerinin yüzde 38'ini istihdam eder. Macaristan'daki bütün satışların üçte biri orada yapılır. Telefon abonelerinin üçte ikisi Budapeşte'de oturur; öğretmenlerin yüzde 40'ı, uzman hekimlerin yarısı ve mühendislerin üçte ikisi de orada toplanmıştır.

Hükûmet, işçi akınının önünü almayı hiç bir zaman tam olarak başaramadı; taşrada yalnızca birkaç işletme kurulabildi. Bugün, Macaristan ölçüsünde, şehir şebekesi kavramına uygun bir plan hazırlanmaktadır. Bu plana göre, önce, 40-50 km yarıçapında ve tek elden yönetilen bir «Budapeşte bölgesi» kurulacak, göçmen sayısını sınırlamak için, bölge çevresinde mahalleler meydana getirilecek, işyerleriyle oturma semtleri birbirine yaklaştırılmağa çalışılacaktır. Sonra da, «denge metropolü» niteliğinde 150 ilâ 300 biner kişilik beşer kent tasarlanacak, bu şehirlerden her birinin çevresinde de daha alt kademede yer alan diğer şebekeler toplanacaktır.

TARİH

Macar İşçi partisi genel sekreteri Janos Kadar*ın ve hükûmet başkanı Jenö Fock'un önderliğinde rejim giderek özgürleştirildi; merkeziyetçilikten kurtulmayı ve işletmelerle tarım kooperatiflerinin özerkliğini artırmayı amaçlayan önemli bir iktisadî reformun hazırlanmasında Jenö Fock doğrudan doğruya görev almıştı (1 ocak 1968);

M

MACARİSTAN

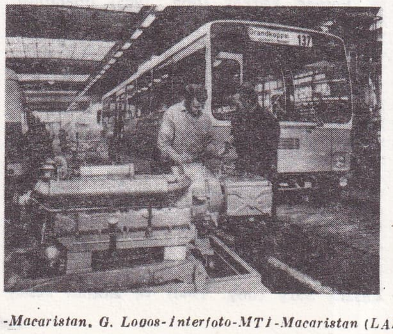

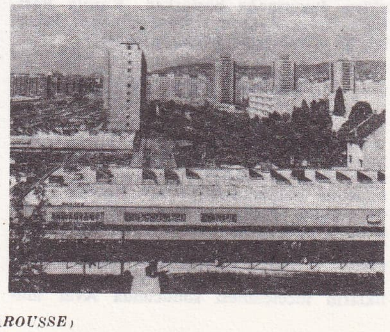

soldan sağa,

Szekesfehervar alüminyum fabrikası

Budapeşte'de Ikarus fabrikasında otobüs montajı

Budapeşte'nin güneydoğusunda Kelenföld semtinde konutlar

Foto. Camera Press-Parimage, I. Bara-Interfoto-MTI-Macaristan, G. Logos-Interfoto-MTI-Macaristan (LAROUSSE)

Leonid Brejnev ve Andrey Gromiko'nun Macaristan'ı ziyareti (1972)

edebiyat

Sandor Weöres

Ferenc Juhasz

Istvan Orkeny

György Somlyo

ayrıca, yaşama düzeyinin yükseltilmesi, batı ile daha sıkı işbirliği (16 eylül 1970'te Federal Almanya ile ilk ticaret anlaşmasının imzalanması), katolik hiyerarşisinin yeniden kurulması için Vatikan ile uzlaşma ve nihayet kardinal Mindszenty'nin Roma'ya gitmesine izin verilmesi (23 ocak 1969), ülkeye bir dereceye kadar özgürlük geldiğini gösteren belirtilerdi. Ama macar yöneticileri, S.S.C.B. ile sıkı ilişkilerinden vazgeçmemiş, Rusya, Polonya, Çekoslovakya ve Bulgaristan ile sırasıyla 1967 eylülünde, 1968 mayıs ve haziranında, 1969 temmuzunda dört dostluk anlaşması imzalamışlardı. Hattâ 1968'de, yeni milletlerarası komünist konferansının hazırlık çalışmaları için Budapeşte seçildi. 1968 Çekoslovakya buhranında çekimser kalan yöneticiler, Varşova ordularının bu ülkeye müdahalesine karşı çıkan Lukacs gibi aydınları kınadılar.

Sosyalist partinin 1966 sonunda yapılan IX. kongresinde özellikle iktisadî reformun uygulanması üstünde durulmuştu; 23-28 kasım 1970'te yapılan X. kongrede ise «katılma»nın gerekliliği belirtildi. 1970'te yeniden gözden geçirilen seçim yasasında, çeşitli adaylar arasında rekabete izin verildi. 25 nisan 1971'de yapılan yasama meclisi seçimlerinde 1 100 000'i aşkın üyesi olan parti, oyların yüzde 98,92'sini aldı; ama 352 sandalye için 402 aday vardı ve ilk defa olarak 3 seçim bölgesinde balotaja başvuruldu. Aynı zamanda yapılan mahallî seçimlerde, 60 000 sandalye için 72 000 aday başvurdu. 1969 martından sonra özerk «sosyalist organlar» haline getirilen mahallî meclisler, dolayısıyla belirli bir malî özerklikten de yararlandılar. Sendikaların etkisi arttı ve genel sekreterleri bakanlar konseyine katıldı. Hükûmet, aynı anlayışla haberleşme araçlarının gelişmesini de destekledi.

Ne var ki, 1972'de, iktisadî reformu düzeltici tedbirler getirildi ve merkeziyetçi planlamanın pekiştirilmesi, işletmelerin özerkliğini sınırladı. Gerçekten, ücretler yelpazesinin genişlemesi hoşnutsuzluğa yol açtı ve işletmelerin dinamizmi azalır gibi oldu. Üstelik, 1973'te bütün sosyalist ülkelerde bir «ideolojik silâhlanma kampanyası» başlatıldı. Bu yüzden, ideoloji sorunlarının başlıca sorumlularından ve basit yöntemlerden yana olan György Aczel ile iktisadî reformun hazırlayıcılarından Reszö Nyers, parti merkez komitesi sekreterliklerinden alındılar. Partinin mart 1975'te toplanan XI. kongresinde bu iki sekreterle birlikte tarım sorumlusunun da görevden uzaklaştırılması onaylandı. Mayıs 1975'te bakanlar kurulu başkanlığına Jenö Fock'un yerine György Lazar getirildi.

EDEBİYAT

Son yıllarda Macaristan'ın kültür ve edebiyat çevrelerinde bir özgürlük eğilimi görüldü: yabancı kaynaklara (Joyce, Nietzsche, Freud ve Husserl'den yeni çeviriler yapıldı ve fransız yeni romanından esinlenen yapıtlar yayımlandı) ve Macaristan'ın komşusu olan halk demokrasilerindeki beş milyon macarın eserlerine karşı bir ilgi belirdi; «burjuva biçimciliği» ile suçlanan Istvan Kormos, Miklos Szentkuthy, Nandor Varkonyi gibi yazarlar tekrar göze girdi; Miklos Meszöly, İstvan Örkeny, Sandor Weöres gibi yazarlar da yeni anlatım olanaklarını araştırmağa koyuldular. Öte yandan, Rakosi'nin diktatörlüğü altında yıllarca ezilen eski kuşak yazarları seslerini yeniden duyurmağa başlarken, Karoly Bari, İmre Oravecz, Otto Urban gibi yeni yazarlar da kendilerini kabul ettirdiler.

GÜZEL SANATLAR

● *Arkeoloji*. Son yılların en büyük olayı Dördüncü zamanın İkinci Buzul döneminden kalma (—500 000 yıl) Vertesszöllös kafatasının bulunmasıdır (1965). Büyük Ova'da yapılan kazılar sonucu Bakır çağı uygarlıklarının tarihsel sırası kesinleşti, Szombathely ve Pecs kazıları ise Sabaria ve Sopianae gibi Roma kentlerinin önemini doğruladı. İstilâlar döneminden kalma mezarlıkların incelenmesi sonucunda Avar mücevherciliğinin evrim zinciri tamamlandı. Ortaçağ arkeolojisine dayanarak Sopron ve Buda gotik mahalleleri günışığına çıkarıldı, onarıldı ve Siklos hisarında olduğu gibi ek yapılarla tamamlandı. Kentlerin modern yaşamında tarihî eserlere de yer verme düşüncesi, Sopron, Szentendre, Vac, Eger Szekesfehervar gibi tarihî mahallelerin düzenlenmesine yol açtı.

Macaristan Sosyalist İşçi partisinin X. kongresi (Budapeşte, 23 kasım 1970)

● *Mimarlık*. Çağdaş mimarlık 1960'tan bu yana «sosyalist gerçekçilik»le karıştırılan üslûp taklitçiliğini kesinlikle terk etti; uygulama alanı da, yeni mimarînin gereklerine uygun mahallelerin kurulmasıyla genişledi. Bununla birlikte, bütçe kısıtlamaları, sanayi yapılarının gerekleri ve idarî olanaksızlıklar nedeniyle biçim araştırmaları sonuna kadar götürülemedi. Ama 1967'de mimar Csaba Laszlo'nun yaptığı Hollohaza kilisesi ve Jaszbereny'nin hamamları estetik açıdan çok başarılı yapıtlar sayılır.

● *Resim ve heykel*. Bazı ressamlar kişisel bir sentez çalışmasına giriştiler. Barcsay* (*Ek*) ve Korniss* (*Ek*) çıkış noktası olarak soyutlamayı seçtiler, Endre Balint, Bela Kondor, Arpad İllés ve Vilt* (*Ek*) ise gerçeküstücü sembolizmden hareket ettiler. İlona Keseru, Pirosko Szanto, Laszlo Dregely, Gabor Pasztor, Gabor Attali, Andras Vegh gibi ressamlarla Erzsebet Schaar, İmre Varga, Tamas Vigh, György Sagesdi, Miklos Malacco ve Pal Kö gibi heykelcilerin de önemini belirtmek yerinde olur. Seramikçiler arasında Geza Gorka*yı (*Ek*) ve folklora dayanan bir üslûpla seramiği yapı heykelciliğine uygulayan Margit Kovacs'ı sayabiliriz. Bazı seramikçiler de bu sanat dalını modern tekniklerle yenilemeğe çalıştılar.

MÜZİK

Bela Bartok* ve Zoltan Kodaly*den sonra XX. yy.ın birinci yarısında macar müzik dünyasının en önde gelen bestecisi Laszlo Lajtha*dır. Sanatçının dokuz önemli senfonisi vardır. Bu üç sanatçı dışında Ernö Dohnanyi* Brahms geleneğini sürdürür. Aynı dönem müzikçileri arasında romantik eğilimli Leo Weiner (1885-1960), Sandor Jemnitz (1890-1963) ve Istvan Kardos (doğ. 1891), György Kosa (doğ. 1897) sayılabilir. Macaristan'da Birinci Dünya savaşından sonra «Kodaly'nin öğrencileri» adlı topluluk kuruldu. Bu topluluğa bağlı sanatçılar arasında Lajos Bardos (doğ. 1899), Ferenc Szabo (1902-1969), Pal Kadosa (doğ. 1903) ve Ferenc Farkas (doğ. 1905) önemlidir. Rezso Kokai (1906-1962), György Ranki (doğ. 1907), Bela Tardos (doğ. 1910), Gyula David (doğ. 1913), Andras Mihaly (doğ. 1917), Tibor Sarai (doğ. 1919), Rezsö Sugar (doğ. 1919) ve Pal Jardanyi (1920-1966) gibi aynı kuşak müzikçileri de Kodaly'nin öğrencileri arasındadır. 1950'lerin sonuna doğru, macar müzikçileri, özellikle de Rudolf Maros (doğ. 1917), György Kurtag (doğ. 1926), Andras Szöllösy (doğ. 1921) ve Emil Petrovics (doğ. 1930) öncü akımları benimsediler. Daha yakın dönemde ise Sandor Szokolay (doğ. 1931), İstvan Lang (doğ. 1933), Zsolt Durko (doğ. 1934), Pal Karolyi (doğ. 1934), Sandor Balassa (doğ. 1935), Laszlo Papp (doğ. 1935), Attila Bozay (doğ. 1939), Laszlo Sary (doğ. 1940) ve Zoltan Jeney (doğ. 1943) gibi müzikçiler yetişti. Macar müzikbilimini geliştiren sanatçılar arasında özellikle Bence Szabolcsi, Denes Bartha ve öğrencisi Laszlo Somfai'yi saymak gerekir. Ayrıca günümüzde uluslararası üne kavuşmuş genç müzik yorumcularından çoğu macar asıllıdır.

SİNEMA

İlki 1954-1955'e (Zoltan Fabri, Félix Mariassy, Karoly Makk), ikincisi ise 1963-1964'e doğru (Miklos Jancso, İstvan Gaal, Andras Kovacs) iki akımla ortaya çıkan «yeni macar sineması» 1960'ların sonuna doğru çekoslovak ve polonyalı benzerlerinin tersine uluslararası sinema dünyasındaki yerini sağlamlaştırdı. Yılda yirmi kadar filmin çevrildiği Macaristan, ünü sınırlarını aşan birçok değerli film çıkardı. Zoltan Fabri'nin son filimlerinde (*«Pal sokağı çocukları»* [1968]; *«Tot ailesi»* [1969]; *«Karınca yuvası»* [1971]; *«Yakın bir günde»* [1972]), *Yirmi saat*'in (Husz Ora) [1964] başarısına ulaşamamasına karşılık, Karoly Makk, *«İnsanlar ve Tanrı önünde»*den (1968) sonra, 1970'te dokunaklı bir eser olan *«Aşk»*ı (Tibor Déry'nin iki öyküsünden) ve 1974'te *«Kedi oyunları»*nı (İstvan Örkeny'den) çevirdi.

Tüm dünya perdelerinde macar sinemasının başlıca temsilcisi olan Miklos Jancso yedinci sanatın en büyük kişiliklerinden biri olarak ortaya çıktı. *«Her şey düzelecek»* (1968), *«Kışın sıcak rüzgârı»* (1969), *«Agnus Dei»* (1970), *La Pacifista* (Barışsever) [İtalya'da, 1970], *«Kızıl mezmur»* (1972 Cannes filim şenliğinde yönetim ödülü; 1971) filimlerinde en çok sevdiği konuları (çağdaş toplumda insanın yeri, cellâtla kurbanın, toplulukla bireyin karşılaştırılması, siyasal iktidarın doğuşu ve gelişmesi v.b.) derinleştirdi, geniş ölçüde koreografi kurallarından yararlanarak kendini saplantı halinde üslûp çalışmalarına (uzun sekans-planlar, fırdönen kamera) verdi. En yetenekli sinemacılar arasında, İstvan Gaal (*«Şahinler»* [1969]; *«Ölü manzara»* [1971]), İstvan Szabo (*«Bir aşk filmi»* [1973]; *«Kazmacılar sokağı, 25»* [1974]), İmre Gyöngyössy (*«Çiçekli paskalya»* [1969]; *«Çingene efsanesi»* [1971]), Andras Kovacs (*«Duvarlar»* [1968]; *«7'den 10'a kadar kendinden geçiş»* [1969]; *«Bayrak koşusu»* [1970]; *«İşlenmemiş toprak»* [1973]), Judit Elek (*«İstanbul'lu hanım»* [1969]), Zoltan Huszarik (*Sindbad* [1971]), Pal Zolnay (*«Çehre»* [1970]; *«Fotoğraf»* [1972]), Marta Meszaros (*Cati* [1968]; *Marie* [1969]; *«Ağlamayın güzel kızlar»* [1970]; *«Kurtuluş»* [1973]), Ferenc Kosa (*«Yargı»* [1970]; *«Zamanın dışında»* [1973]), Pal Gabor (*«Yasak bölge»* [1969]; *«Ufuk»* [1971]; *«Jacques ile yolculuk»* [1972]) ve operatör Sandor Sara'yı da (*«Atılan taş»* [1968]) belirtmek ve Peter Bacso (*«Tepede bir yaz»* [1967]; *«Yakından»* [1968]; *«Çemberi yarmak»* [1970]; *«Son hamle»* [1973]), Ferenc Kardos (*«Bayram günleri»* [1967]; *«Bir çılgınlık gecesi»* [1969]; *Petöfi 73* [1972]), Tamas Renyi (*«Vâdi»* [1968]; *«Nefis bir aile»* [1971]), György Revesz (*«Kafamın çevresinde gezinti»* [1970]; *«Bir aile vardı»* [1972]), Pal Sandor (*«Palyaçolar duvara»* [1968]; *«Emilia'yı seviniz»* [1970]; *«Sevgili Charlotte»* [1971]) ya da Sandor Simo (*«Bana günaydın de»* [1970]; *«Yaşamın doruğunda»* [1971]) gibi birçok yapımcıyı da anmak gerekir.

1970'ten sonra çalışmağa başlayan genç sinemacılar arasında Géza Böszörmenyi (*«İki masum»* [1971]), Gyula Gazdag (*«Islık çalan kaldırım»* [1971]) ve özellikle Jancso'nun eski yardımcısı Zsolt Kezdi-Kovacs'ın (*«Ilıman bölge»* [1970]; *«Romantizm»* [1972]) adlarını unutmamalıdır. (L)

***MacBRİDE** (Sean), irlandalı siyaset adamı. — 1961 - eylül 1974 arasında Amnesty International'ı yöneten MacBride dünyada işkenceye karşı sürdürülen mücadelede önemli bir rol oynadı. Birleşmiş milletlerin Namibia (Güneybatı Afrika) sorununu çözmekle görevli yardımcı sekreterliğine atanan MacBride'a ekim 1974'te Nobel barış ödülü verildi. (L)

MACCULLOCH (Warren Sturgis), amerikalı nörofizyoloji uzmanı (Orange, New Jersey 1898 - Old Lyme, Connecticut 1969). Beyin üstüne kuramsal çalışmalar yaptı. Si-

Foto. Gamma (2), Macaristan elçiliği (4) [LAROUSSE]

bernetik bilimin öncülerindendir. *Finality and Form* (Ereklik ve biçim) ve *Embodiments of Mind* (Aklın simgeleri) adlı eserleri yayımladı. (L)

***MACDİARMİD** (Christopher Murray GRIEVE, **Hugh** — denir), ingiliz yazarı. — Son olarak şiir kitapları (*A Lap of Honour* [Onurun şamarı], 1967; *A Clyack-sheaf* [Çalınmış demet], 1969; *More Collected Poems* [Yeni derlenmiş şiirler], 1970) ile denemeler (*The Uncanny Scot* [Acayip İskoçya'lı], 1968) yayımladı. (L)

MACDONALD (Brian), kanadalı dansçı, koreograf ve eğitmen (Montreal 1928). Eğitimini Montreal McGill üniversitesinde yaptıktan sonra müzik eleştirisine yöneldi (*Montreal Tribune*). Bu arada Elizabeth Leese'den klasik dansı da öğrendiği için 1951'de yeni kurulan Ulusal Kanada balesine katıldı. Bir kaza sonucu dansı bıraktı ve kendini koreografiye verdi (1954-1958'de Kanada televizyonunda önemli yapımları gösterildi). Banff Summer School of Fine Arts'a bağlı Ulusal Tiyatro okulu dans öğretmeni ve müdürü olan MacDonald 1962'de Canada Council'den New York, Avrupa ve S.S.C.B.'de incelemeler yapmak için bir burs aldı. İsveç Krallık balesi müdürlüğü yaptı (1964-1966), sonra Harkness Ballet'in müdürü oldu (1967-1970). 1971'den beri Batsheva Dance Company'nin sanat direktörüdür. Verimli bir koreograf olan sanatçı birçok toplulukla birlikte çalıştı ve şu yapıtları verdi: *Time out of Mind* ve *Carpers* (1962) [Robert Joffrey Ballet için]; *Bach'ı sever misiniz* (Norveç Krallık balesi için); *Canto İndio* (1965), *Rose Latulipe* (1966'da Ontario Stratford festivalinde yaratılmış Kanada esinli ilk büyük bale); *Five over Thirteen* ve *The Shining People of Leonard Cohen* (1970) [Royal Winnipeg Ballet için]; *Ateş kuşu*'nun bir uyarlaması (1967) ve *The Lottery* (1974) [Harkness Ballet için]; *Dangerous Games* (1969) [Ballet-Théâtre Contemporain için]. (L)

MÂCHE (François Bernard), fransız bestecisi (Clermont-Ferrand 1935). Doğduğu kentin konservatuvarının piyano ve armoni ödülünü aldı, 1955'te Paris'te Ulm sokağındaki Ecole normale supérieure'e girdi; Klasik Edebiyat, Yunan Arkeolojisi bölümlerinden mezun oldu. 1958'de Fransız radyo-televizyonu müzik araştırmaları grubuna kurucu üye olarak girdi ve 1960'ta Paris konservatuvarından O. Messiaen'in sınıfında müzik felsefesi ödülü aldı. 1968'de A.B.D.'de çağdaş şiir, yunanca ve müzikal çözümleme dersleri verdi; aynı yıl Louis-Le-Grand lisesine edebiyat öğretmeni oldu. 1960'ta *Volumes* ile orkestra sesleriyle somut müziği ilk birleştirenlerden biriydi; müzik yazısı elektro-akustik tekniklerin etkisi altındaydı: her biri konuşulan birer metin ve doğal gürültü olan ses modellerine göre besteler yaptı (1964'te bestelenen ve 1965'te yorumlanan *Son d'une voix* [Bir sesin sedası] oda orkestrası tarafından «söylenmiş» Eluard'ın bir şiirinin çeviri yazısıdır). 1968'de müziği seslerin ve düşüncelerin karşılaştığı ortam olarak tanımladı. Müzik yapıtı kavramına iki yeni anlam yükledi (kaba kayıtlar ile bunların üslûplaştırılmış taklitlerini karşılaştırma ve dinleyicilerle yorumcular arasındaki sınırın kaldırılması). Daha sonra Varese ile birlikte Cage'a karşı düşünce ve fikri müzikten uzaklaştırmayı kınadı ve müziğin de bir öğrenme yolu olduğunu belirtti. Başlıca eserleri: iki ilâ dört kanal için *Prélude* (1959); on iki kanal ve oda orkestrası için *Volumes* (1960); *Terre de feu* (1963); oda orkestrası için *le Son d'une voix* (Bir sesin sedası) [1965]; büyük orkestra için *la Peau du Silence* (Sessizliğin derisi) [1962-1966]; teyp bandı için *Nuit* (Gece) [1966]; recitativo'cu ve iki kanal için *Nuit blanche* (Uykusuz gece) [1967]; yedi nefesli için *Canzone III* (1967), vokal beşli için *Canzone IV* (1968); büyük orkestra ve iki kanal için *Rituel d'oubli* (Unutma töreni); on iki solocu, ses ve vurgulu çalgılar için *Danaé* (1970); bir Nübye darbuka solosuna dayanarak yazılmış *Kemit* (1970); piyano, iki kanal ve senfoni orkestrası için *Rambaramb* (1972); klavsen ve iki kanal için *Korwar* (1972); iki piyano, iki vurgulu ve iki kanallı bant için *Temes Nevinbür* (1973) ve altı vurgulu için *Maraé* (1973-1974). [L]

MACİAS NGUEMA, Fernando Poo'nun 1973'ten beri yeni adı. (L)

***MACİAS NGUEMA** (Francisco), Ekvador Gine'li siyaset adamı. — 1972 temmuzunda Ulusal Birlik partisinin ikinci kongresinde Macias Nguema'nın ömür boyu başkan olmasına karar verildi. (L)

Mac Kee düzeneği, bir yüksek fırında, fırın ağzından yükleme yapmağa yarayan ve doldurma düzeneğinin her boşalışında, huninin sağa sola dönmesiyle yükleme malzemesinin iyice dağılmasını sağlayan düzenek. (L)

***MACKENDRİCK** (Alexander), ingiliz film yönetmeni. — *A High Wind in Jamaica*'dan (Jamaika'daki fırtına) [1963] sonra *Don't make Waves*'ı (Dalgalandırma) [1967] çevirdi. (L)

***MACKENSEN** (Eberhard VON), alman generali. — (öl. Altmühlendorf, Schleswig-Holstein 1969). [L]

***MACKENZİE** (sir Compton), ingiliz romancısı. — (öl. Edinburgh 1972). Otobiyografisinin onuncu ve sonuncu cildi *My Life and Times* (Hayatım ve yaşadığım çağ) 1971'de yayımlandı. (L)

***MACLEİSH** (Archibald), amerikalı şair. — Son olarak *The Wild Old Wicked Man* (Vahşî deli ihtiyar adam) [1968]; *The Human Season: Selected Poems, 1926-1972* (İnsan mevsimi: Seçilmiş şiirler, 1926-1972) [1972] gibi şiir ve *A Continuing Journey* (Süren gün) [1968] adlı bir deneme derlemesi yayımladı. (L)

***MacMİLLAN** (Kenneth), ingiliz koreografı ve dansçısı. — 1970'te İngiltere Royal Ballet'te dans yönetmenliğine atandı, 1972'de de on yıllığına aynı topluluğun sanat yönetmenliğini John Field ile paylaştı. Royal Ballet için *Kabil ile Habil* (1968), *Olympiad* (1969), *Anastasia* (1971), *Triad* (1972), *Manon ve Pavane* (1974) balelerini hazırladı. (L)

Mac Neille teoremi, sıralı her E cümlesinin, E'de bulunan alt ve üst sınırları koruyacak şekilde tam bir kafes içine yerleştirilebileceğini öneren teorem. (L)

***MÂCON,** Fransa'da Saône-et-Loire idare bölgesinin merkezi. — 1972'de komşu Loché, Saint-Jean-le-Priche ve Sennecé-lès-Mâcon komünleri Mâcon ile birleştirildi. (L)

***MAC ORLAN** (Pierre DUMARCHAIS, — denir), fransız yazarı. — (öl. Saint-Cyr-sur-Morin 1970). [L]

***MACUN,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Merkez ilçesi) Aksu bucağının merkezi, köy. — 2 273 nüf. (1970). [M]

***MAÇKA,** esk. **Cevizlik,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili) ilçe. — 4 118 nüf., ilçe merkezi 3 071 nüf. (1975); 68 köy (1970). [M]

***MADAGASKAR,** Hint okyanusunda ada ve devlet. — 7 424 000 nüf. (1970). Başkenti, *Tananarive* (344 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Tamatave* (57 000 nüf.), *Majunga* (54 000 nüf.), *Fianarantsoa* (51 000 nüf.), *Diego-Suarez* (47 000 nüf.), *Tulear* (36 000 nüf.).

İKTİSAT

Genel iktisadî faaliyet geniş ölçüde tarım üretimine bağlıdır. İklim değişiklikleri ve dünya kurlarının istikrarsızlığı, ülkenin tarım ihracatında dalgalanmalara ve ödemeler dengesinde değişikliklere yol açar, çünkü kahve, karanfil ve vanilya gibi üç tarım ürünü 1971'de ihracatın yüzde 51'ini temsil ediyordu; böylece ithalâtın kuvertür yüzdesi 1969'da yüzde 56'dan 1970'te yüzde 81'e yükseldi, sonra 1971'de tarım ihracatındaki nispî duraklama nedeniyle yüzde 69'a düştü. İhracata yönelik tarımın dışında, ekilen alanların hemen hemen yarısını kaplayan pirinç hâlâ ülkenin besin ihtiyacını karşılayan en önemli ürünüdür: pirinç üretimindeki artış (1972'de 1,9 Mt üretim) doğrudan doğruya kişisel üretim yüzdesinin artmasına bağlanabilir. Mangoky deltasında sulamayla. kuzeybatı vâdilerinde ise suların çekildiği yerlerde yapılan pamuk tarımının gelişmesi, 1963-1970 arasında altı katına çıkan üretimin büyük artış hamlesinden de açıkça anlaşılır.

Meyve yetiştiriciliği de tarımın canlı kesimlerinden biridir (turunçgiller, ananas, özellikle muz). Sığır yetiştiriciliği çok yaygın olmadığından, hâlâ potansiyel bir gelir kaynağı olmaktan öteye gitmez. Grafit ve mikaya dayanan geleneksel maden üretimi, bugün bile toprakaltı zenginliklerinin dörtte üçünü karşılar. Gerçekten de bugüne kadar yapılan petrol araştırmalarından olumlu bir sonuç alınamadı; nikel ve boksit yatakları da araştırmanın bugünkü evresinde henüz işletilmeğe değer görünmüyor. Yalnız Andriamena'da çıkarılan ve 1969'dan beri büyük ölçüde ihraç edilen kromit eski işletmelerin yerini almağa başlamıştır.

Gayrisafi millî hasılanın ancak yüzde 9'unu sağlayan sanayi bugün hâlâ tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır; fakat ülkede birkaç ağır sanayinin (sözgelimi Amboanio çimento fabrikası) ve donatım sanayiinin (özellikle Majunga'da ikinci bir dokuma tesisi hizmete girdi, ama pamuklu üretimi henüz ülke ihtiyacını karşılamağa yetmez) kurulması ithalâtı azaltma isteğinin bir belirtisidir.

1972'de işbaşına gelen yeni hükûmet, Fransa ile işbirliği anlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesinden ve Madagaskar'ın frank bölgesinden ayrılmasından sonra, ülke iktisadını yabancı şirketlerin egemenliğinden kurtarmak ve kalkınmayı hızlandırmak için çalışıyor.

TARİH

Başkan Tsiranana'nın devrilmesi (1972-1973)

Başkan Tsiranana, 30 ocak 1972'de geçerli oyların yüzde 97'sini alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Charles-de-Gaulle üniversitesi öğrencilerinin 1972 martında başlattıkları boykota. 24 nisanda Tananarive

MACARİSTAN
sinema

Istvan Gaal, «Şahinler» (1969)

Pal Zolnay, «Çehre» (1970)

Karoly Makk, «Aşk» (1970)

Miklos Jancso, «Kızıl mezmur» (1971)

F. B. MÂCHE

MADAGASKAR

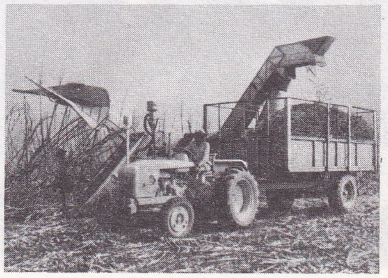

şekerkamışı hasadı

Foto: Hungarofilm (4) [J.-L. Passek kol.], Ph. Gras, Afrique-Asie Photo-Grevin (LAROUSSE)

Tananarive sokaklarında öğrenci gösterileri (13-14 mayıs 1972)

cumhurbaşkanı Tsiranana Fransa ziyaretinde Elysée sarayında (1970)

general Ramanantsoa iktidarı ele geçirdiğinde (18 mayıs 1972)

üniversite ve liselerinden öğrenciler de katıldılar; boykotçu öğrenciler, öğretimin yalnızca madagaskar dilinde yapılmasını ve Fransa ile kültür anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini istiyorlardı. Bunun üzerine hükûmet, 12 mayısta öğretim kurumlarını kapattırdı. Fakat işçi sendikaları da hareketi destekleyerek öğrenciler, öğretmenler ve köylülerle birlikte Anayasayı Destekleme komitesi (K.İ.M.) adı altında bir komite kurdular; 13 mayısta düzenlenen bir gösteri ayaklanmaya dönüştü ve karışıklıklar sonraki günlerde de devam etti. Ortalık yatışınca, Tsiranana 18 mayısta hükûmeti dağıttı ve bütün yetkileri genelkurmay başkanı general Ramanantsoa'ya devretti; Ramanantsoa da asker ve sivillerden oluşan bir hükûmet kurdu. Fakat işçilerin işbaşı yapmalarına rağmen durum hâlâ gergindi. General Ramanantsoa, haziran ayında millet meclisi ile senatoyu tatil etti; Resampa, Monja Joana ve öteki siyasal tutukluları serbest bıraktırdı, Fransa ile işbirliği anlaşmalarının yeniden gözden geçirileceğini ve Pretoria ile yakınlaşma siyasetinin yeniden tartışılacağını bildirdi. Bu arada yeni olaylar patlak verince, 24 haziranda, hükûmet bundan böyle bütün gösterilerin yasaklanmasına karar verdi. 27 temmuzda, iktisadın geliştirilmesini, tarım ve sanayide yeni iş alanlarının yaratılmasını, eğitimde reform yapılmasını öngören bir çalışma programı halka açıklandı; 8 ekimde yapılan bir referandumda Madagaskar halkı bu planı ve geçici anayasa yerini tutan yeni hükümleri onayladı: cumhurbaşkanının görevi ve 1959 anayasası kaldırıldı; general Ramanantsoa'ya beş yıl için tam yetki verilirken yürütme ve yasama gücü de o tarihten itibaren hükûmete devredildi; hükûmet faaliyetinin denetimiyle Kurumlar Yüksek konseyi görevlendirildi; üyeleri 1973 ekiminde seçilecek olan ve danışma organı niteliğini taşıyan Ulusal gelişme konseyi parlamentonun yerini aldı. Görevlerini kaybeden Tsiranana, doğduğu şehre çekildi.
Bu olaylar, Sosyal Demokrat parti içinde bir bunalıma yol açtı; Bağımsızlık Kongresi partisi ise gelecekte çoğunluk partisi olmayı umut ederek yeni rejimi destekledi; Halk cephesi ve Monima daha çok taraftar toplamayı başaramadılar; en uzlaşmaz üyeler Madagaskar Bağımsızlık hareketinin çevresinde toplandılar; «küçükler iktidara» grubu ile André Resampa, 1972 eylülünde yeni bir muhalefet hareketi kurdular: Madagaskar Sosyalist birliği. Bu parti, 1974 martında Tsiranana'nın Sosyal Demokrat partisiyle birleşerek Madagaskar Sosyalist partisi adını aldı. Bu yeni partinin başkanı Tsiranana, genel sekreteri Resampa idi. General Ramanantsoa'nın rejimi, özellikle geleneksel Madagaskar toplumunun yöntemlerinden esinlenerek «güçleri biraraya toplama» yöntemlerini uygulamaya koyan bir mahallî idare reformu sayesinde siyasal alanda oldukça tutuluyor, fakat enflasyonun daha ağırlaştırdığı iktisadî güçlüklerin üstesinden geleceğe benzemiyordu.
Fransa'dan uzaklaşan Madagaskar, 1973 mayısında frank bölgesinden çıktı; ülkenin para birimi olarak ariang C.F.A. frangının yerini aldı. 4 haziranda Paris'te yeni askerî işbirliği anlaşmaları imzalandı. Hükûmet, 4 ağustosta O.C.A.M.'dan (Afrika ve Mauritius Ortak örgütü) çekildiğini bildirdi. Nitekim yeni hükûmet 1972 eylülünde S.S.C.B. ile diplomatik ilişki kurdu ve Pekin ile ilişkilerini büyük ölçüde geliştirdi.

Askerî tarih

General Ramanantsoa'nın iktidara gelmesinden sonra Madagaskar hükûmeti, 1973 ocağında, fransız-madagaskar askerî işbirliği anlaşmalarına karşı çıktı ve adadaki fransız birliklerinin çekilmesini istedi. Fransız birlikleri, 2 nisan 1960 anlaşmaları çerçevesinde Diego-Suarez deniz üssüne ve Tananarive'ye 8 km uzaklıktaki İvato hava üssüne yerleşmişlerdi (üste ayrıca bir paraşütçü alayı vardı).
Uzun görüşmelerden sonra 4 haziran 1973'te imzalanan yeni anlaşmalar, Madagaskar'daki fransız birliklerinin 1 eylül 1973'te çekilmesini öngörüyordu. Yalnız Diego-Suarez deniz üssü ve tersanesindeki birlikler 1975'e kadar kalacaktı. Bununla birlikte Fransa halen madagaskar kuvvetlerinin eğitimi için 180 subaylık bir misyon göndermeğe devam ediyor. (L)

***MADANOĞLU** (Cemal), türk general ve siyaset adamı. — 12 Mart muhtırasından sonra İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi savcılığında askerî cunta yönetimi kurmayı amaçlayan gizli çalışmalar yapmakla suçlandı (1971). Mahkemenin bu konudaki isteği üzerine Adalet bakanlığı tarafından Senato'ya gönderilen teskerenin görüşülmesi sırasında dokunulmazlığının kaldırılmasını bizzat istedi; bu yönde karar verildikten sonra da tutuklandı. Kısa bir süre askerî cezaevinde gözaltında kaldıktan sonra davanın beraatle sonuçlanması üzerine serbest bırakıldı (1972). Senato üyeliğinin sona ermesiyle parlamento dışında kaldı (1973). [M]

MADARALI (Ahmet), türk güreşçisi (Şumnu 1877 - ?). Serbest güreşirken kısa sürede grekoromeni öğrenerek bu dalda minder çıkmağa başladı. 1903 ve 1905 dünya şampiyonu Hackenschmidt'e yaptığı güreşleri kaybetti. 1905'te Paris Altın Kemer turnuvasında birinci oldu; 1906'da Fransa turnuvasında şampiyonluk aldı. (M)

Madaralı roman ödülü, emekli öğretmen Fikret Madaralı ve eşi Fethiye Madaralı tarafından konulan ödül. İlk defa 1974'te Yaşar Kemal'e (*Demirciler çarşısı cinayeti*) verildi. Bu ödülü, 1975'te Abbas Sayar *Can şenliği* adlı romanıyla, 1976'da Talip Apaydın *Tütün yorgunu* romanıyla aldı. (M)

MADAT (Aşot), türk tiyatro sanatçısı, yönetmeni (Tahran 1882 - 1965). 1888'de İstanbul'a öğrenim için geldi. Liseden sonra Mınakyan topluluğu ile çalışmağa başladı (1900). 1909'da kurduğu Hür Tiyatro'da *Le roi s'amuse*'ü (Kral eğleniyor) sahneye koydu. 1925-1927 yıllarında Dârülbedayi'de rejisörlük yaptı; 1931-1932'de Raşit Rıza ile Yunanistan turnesine çıktı. 1935-1938 arasında Halk operetinin rejisörlüğünü yaptı. Eseri: *Sahnemizin değerleri* (2 c., 1943). [M]

***MADEN** i. — Camc. *Maden kaplama*. Bk. ANSİKL.
— Mad. oc. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. Camc. *Maden kaplama*. Cama uygulanan *maden kaplama* işleminde, cam yüzeye bırakılan bir maden bileşikleri katmanının indirgenmesiyle, ergimiş madenin çok küçük damlacıklar halinde püskürtülmesiyle ya da vakum altında buharlaştırılmasıyla camın yüzeyine sımsıkı yapışan bir maden katmanı oluşturulur. Pencere camlarının bir yüzü ince ve yarı saydam bir altın katmanıyla kaplanarak, ışığı yarı yarıya yansıtan güneş cam*ları (*Ek*) elde edilir.
— Mad. oc. *Türkiye*'de, 1968'de Petrol İşletmeleri, Tuzlalar ve Taşocakları yönetmeliğinin kapsamı dışındaki maden ocaklarında toplam 71 681 kişi çalışıyordu; bunların 54 119'u kamu, 17 562'si özel kesimdeydi; bu kişilere 156 milyon 561 000 iş saatine karşılık 755 milyon 873 000 TL. ödendi. 1969'da maden işletmelerinde çalışanların sayısı 73 031'di; bunun 53 485'i kamu, 19 546'sı özel kesimdeydi ve aynı işletmelerde 160 milyon 653 000 iş saati çalışma yapıldı, 772 milyon 478 000 TL. ücret ödendi. 1970'te çalışanların sayısı 76 218'di; bunun 55 896'sı kamu, 20 322'si özel kesimdeydi; bunlara 165 milyon 473 000 iş saatine karşılık 954 milyon 398 000 TL. ödendi. 1971'de 83 465 kişinin 58 538'i kamu, 24 927'si özel kesimdeydi; 173 milyon 198 000 iş saatine karşılık toplam 1 milyar 122 milyon 403 000 TL. ödendi. 1972'de toplam 80 427 kişinin 59 703'ü kamu, 20 724'ü özel kesimdeydi; 178 milyon 530 000 iş saati çalışmaya karşılık 1 milyar 486 milyon 397 000 TL. ödendi. 1973'te 94 934 kişinin 62 100'ü kamu, 32 834'ü özel kesimde çalışıyordu; 197 milyon 130 000 iş saatine karşılık ödenen ücret 1 milyar 721 milyon 428 000 TL. oldu. 1970'te maden cevherleri ve maden artıkları ihracatından 231 milyon 916 000 TL. elde edildi; 1971'de bu miktar 315 milyon 393 000 TL., 1972'de 229 milyon 661 000 TL. oldu; 1973'te 630 milyon 800 000 TL. olarak gerçekleşen ihracatın genel ihracata oranı yüzde 3,1'di.
Türkiye'de yeni işletmeye açılan başlıca maden yatakları: boraks: Kırka* (*Ek*), alüminyum: Seydişehir* (*Ek*), civa: Konya* (*Ek*). 1964-1974 arasında 92 975 iş kazasının olduğu Zonguldak kömür ocaklarında kazaların yıllara göre dağılımı ise şöyledir:

YILLAR	ÖLÜ	YARALI
1964	66	8 378
1965	75	8 768
1966	64	9 593
1967	65	9 135
1968	64	8 833
1969	69	8 895
1970	87	7 642
1971	67	8 233
1972	90	8 321
1973	70	7 264
1974	65	7 823
TOPLAM	782	92 975 (LM)

***MADEN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili) ilçe. — 38 930 nüf., ilçe merkezi 15 023 nüf. (1975). [M]

***MADEN,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, Bayburt ilçesi) bucak. — 12 117 nüf., 20 köy, bucak merkezi 403 nüf. (1970). [M]

***Maden-İş sendikası** (TÜRKİYE). — 1976'da üye sayısı 85 000'e ulaşan sendikanın 1967-1975 arasında yaptığı toplam 704 toplu iş sözleşmesinden 128 314 işçi yararlandı. Bu sözleşmelerin yıllar itibarıyla kapsadığı işyeri ve bu sözleşmelerden yararlanan işçi sayısı şöyledir: 1967'de 79 sözleşme, 9 600 işçi; 1968'de 87 sözleşme, 10 300 işçi; 1969'da 65 sözleşme, 11 200 işçi; 1970'te 65 söz-

Cemal Madanoğlu (sağda önde) İstanbul Sıkıyönetim mahkemesinde beraatiyle sonuçlanan davanın bir duruşmasında (ön sırada ortada, Osman Köksal, Madanoğlu'nun arkasında oturan gazeteci İlhan Selçuk)

Foto. Moullière-Gamma, Associated Press, Bureau-Gamma (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

leşme, 12 000 işçi; 1971'de 60 sözleşme, 10 900 işçi; 1972'de 76 sözleşme, 13 235 işçi; 1973'-te 71 sözleşme, 14 439 işçi; 1974'te 96 sözleşme, 15 422 işçi; 1975'te 105 sözleşme, 31 218 işçi. (M)

***Maden Kredi bankası A.Ş.** — 1973'te tasfiyeye geçti. (M)

MADENLERARASI bls. sıf. Radyotek. *Madenlerarası bileşik,* birleşme değerleri 3 ile 5 olan cisimlerin katışmasıyla meydana gelen ve 4 birleşme değerindeki bir yarı iletkenin özelliklerini taşıyan alaşım: *Madenlerarası bileşikler, örneğin tünel diyot, elektrogazışıl diyot, laser diyot, Gunn etkili diyot gibi bazı özel düzeneklerin yapımında kullanılır.*

— ANSİKL. Germanyum ve silisyum gibi yarı iletkenlerin eksikliğini doldurmağa yarayan *madenlerarası bileşik*'lerin, merkezleşmiş yüzeyli kübik bir billûr yapısında olması gerekir. Çok yüksek frekanslar için, özellikle büyük bir elektron hareketliliği gösteren, dolayısıyla da yüklü taneciklerinin ömrü kısa olan bileşikler tercih edilir. Günümüzde galyum arsenyür (GaAs) tünel diyotların, kızılaltına yakın uyumsuz bir ışık veren elektrogazışıl diyotların ve 840 nm dalga boyunda uyumlu bir ışık yayımlayan laser diyotların yapımında kullanılıyor. 903 nm dalga boyunda bir ışık veren indiyum fosfürlü laser diyotlarla, yayımladığı ışığın dalga boyu 700 nm dolaylarında olan galyum arsenyür fosfürlü laser diyotların yapımı için de deneyler sürdürülüyor. (L)

***MADENSUYU** i. — ANSİKL. İçilerek veya banyo yoluyla yararlanılan *madensuyu* kaynağı sayısı 1 220, kaynak sayısı 1 525 oldu. Bunların sadece 230'u işletme niteliğinde çalışıyor. (M)

***Maden Tetkik ve Arama enstitüsü** (MTA). — 977 teknik eleman, 512 memur, 1 642 işçiden oluşan 3 131 kişi ile çalışmalarını sürdürüyor (1972). Kuruluşundan bu yana 140 milyar TL. değerinde çeşitli cevher ve sınaî hammadde rezervleri tespit etti; 1 milyon m sondaj ve 74 782 m kuyu ve galeri açtı; etüt, arama, malzeme ve personel giderleri için 1 milyar 183 milyon 723 000 TL. harcandı (1972). [M]

***MADERNA** (Bruno), 1963 yılında alman uyruğuna geçen italyan asıllı besteci ve orkestra şefi. — (öl. Darmstadt 1973). 1972'-de Milano'da RAİ (İtalyan radyo-televizyonu) orkestrası şefliğine asaleten atanmıştı. Durgun bir dönemden sonra son yıllarında yüksek nitelikte ve yer yer yeni romantik anlatımcılığa bağlanabilecek pek çok eser verdi: flüt ve orkestra için *Hyperion III* (1965); obua ve orkestra için *Ikinci konçerto* (1966-1967); dört vurgulu çalgı için *Quadrivium* (1969); keman ve orkestra için *Konçerto;* flüt, obua ve orkestra için *Grande Aulodia* (1969-1970); oda orkestrası ve teyp bandı için *Juilliard Serenade* (1970-1971); büyük orkestra için *Aura* (1972); solo çalgı ya da bir çok çalgı için *Serenata per un satellite* (Bir uydu için serenat) [1972]; orkestra için *Giardino religioso* (1972); gitar için *Y Despues* (1972); ses ve çalgı için *Venetian Journal* (1972) ve tamamlanmış son yapıtı olan, obua için *Üçüncü konçerto* (1973). [L]

MAEDA (Josaku), japon ressamı (Toyama 1926). Öğrenimini Musaşino Güzel Sanatlar okulunda yaptı, sonra 1958'den 1963'e ve 1965'ten 1966'ya kadar Paris'te kaldı. Doğaüstüye karşı duyduğu ilgi gezegenlerarası yolculuk görüntülerine aktardığı mikrokozmoz ve makrokozmoz çalışmalarında ve bu çalışmaların yer aldığı soyut biçimlerde görülür. 1970 yılında Hindistan'a gitti ve burada Hindistan tasavvufunu mandalalarında ve insanlığın doğuşunu anlatan görüntülerinde yansıttı. (L)

MAEKAVA (Kunio), japon mimarı (Niigata 1905). Paris'te Le Corbusier'nin yardımcısı oldu (1928-1930), sonra Tokyo'da Antonin Raymond bürosunda çalıştı (1930-1935), 1935'te aynı kentte kendi adına bir büro açtı. Uluslararası üslûbu ülkesinde yaymak için çalıştı. Özellikle betonarmenin mimarî olanakları üstüne araştırmalara girişerek, büyük bir plastik gücü olan biçimsel bir dil hazırladı: örneğin Tokyo kültür merkezinde (1955) betonu tahta ve çakıl taşlarıyla örterek görünümünü değiştirdi; Tokyo Gakuşuin üniversitesinde (1960) piramit biçimi bir konferans salonu yaptı. Le Corbusier'nin kuramlarından yavaş yavaş uzaklaşarak geleneksel japon mimarî öğeleriyle ilgilendi (Kyoto kültür merkezi, 1959). Diğer yapıtları arasında, Yokohama (1952) ve Urava kültür merkezleri (1966), Brüksel dünya fuarındaki japon pavyonu (1958), Tokyo Metropolitan Festival Hall (1961) ve Sapporo Kış Olimpiyat oyunları için kayak yeri sayılabilir. Eserlerinin Kenzo Tange* (*Ek*) gibi mimarlar üstünde çok büyük etkisi olmuştur. (L)

Maffei gökadası. Bk. GÖKADA, *Ek.*

***MAGA** (Hubert), dahomeyli siyaset adamı. — 1970 mayısında iktidara gelen başkanlık konseyi üç başkanından biriydi. Bu konseyin iki yıllığına yürütme gücü başkanı seçildiği için, aynı zamanda mayıs 1972'ye kadar devlet başkanı oluyordu. 1970'ten, başkanlık konseyinin komutan Kereku tarafından devrildiği ekim 1972'ye kadar içişleri ve savunma bakanlığı da yaptı. (L)

MAGDELEİNE mağarası, Fransa'da Penne-du-Tarn'da (Tarn) bulunan mağara; içinde Yontmataş devrinden alçak kabartmalar (Orta Magdaleniyen) vardır. (Adını Magdaleniyen fasiyesine veren Madeleine barınağı [Dordogne, Fransa] ile karıştırılmamalıdır.) [L]

***MAGNAN** (Jean-Claude), fransız eskrimcisi. — 1968 olimpiyatlarında flöre şampiyonu oldu. (L)

***MAGNANİ** (Anna), italyan kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Roma 1973). Beyazperde'de son kere Federico Fellini'nin *Roma*'sında göründü (1972). [L]

***MAGNELLİ** (Alberto), italyan ressamı. — (öl. Meudon 1971). [L]

***MAGNETİK** sıf. — Fiz. *Magnetik akışkan,* çökelmeyi önlemek için dağıtıcı bir etken katılmış bir sıvı içinde yüzen mikroskopik boyutlardaki (yüz angström kadar) ferromagnetik taneciklerin koloidal çözeltisi. (Dışta bir magnetik alan bulunmadığı zaman, magnetik akışkan termik çalkantı yüzünden makroskopik ölçekte mıknatıslanmaz. Akışkana bir magnetik alan uygulandığında, bu akışkanı oluşturan bütün küçük mıknatıslar alana paralel olarak dizilirler; bu durumda akışkan mıknatıslanmış ve ağdalılığı artmıştır. O zaman akışkanın akış yönü ya da yüzeyinin biçimi değiştirilebilir.) [L]

***MAGNETİZMA** i. — Fiz. *Sarmal magnetizma,* helis biçiminde billûrsu magnetik yapı; helisin ekseni billûr eksenlerinden biridir. ‖ *Yer magnetizması.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Yer magnetizması. Magnetik tedirginlikler.* Son yıllarda, gerek yeni keşfedilen (özellikle uzay araştırmaları sayesinde), gerek Yer dolaylarında öteden beri gözlemlenen önemli mekanizmaların anlaşılmasına yardımcı olduğu için magnetik tedirginliklerin üzerinde önemle durulmağa başlandı. Bu tedirginlikleri şematik olarak magnetik zonklamalar ve magnetosfer alt fırtınaları adı altında iki gruba ayırabiliriz.

● *Magnetik zonklamalar.* Magnetik zonklamalar mutlaka düzensiz ya da büyük genlikli tedirginliklerin sonucu olmayabilir, fakat uzaysal ve coğrafî (Yer'de) yayılımlarıyla Yer'i çevreleyen çeşitli ortamların (magnetosfer, iyonosfer, Yer iyonosfer oyuğu) dinamiği üstüne önemli bilgiler sağlar. Uzmanlar arası çeşitli kongrelerde bu tedirginliklerin yeterli ve genel bir biçimde tanımlanmasına (örneğin: Yer dolayının tamamen yöresel olmayan bir parçasında jeomagnetik alanın her tekrarlı salınımı —yani genellikle Yer'den gözlemlenebilir bir olay—) ve sınıflandırılmasına çalışıldı. Bu sınıflandırma çalışmalarından sonuncusu 1963'te Berkeley'de başladı (Uluslararası Magnetizma ve Aeronomi birliğinin toplantısı), 1973'te Kyoto kongresinde tamamlandı. Bu sınıflandırma magnetik zonklamaları başlıca iki grupta toplar:

— «düzenli» ya da «sürekli zonklamalar» (simgesi pc); bunlar da ortalama devirlerine göre pc-1 (1/5 sn ile 5 sn), pc-2 (5 sn ile 10 sn), pc-3 (10 sn ile 45 sn), pc-4 (45 sn ile 150 sn), pc-5 (150 sn ile 600 sn) ve pc-6 (600 sn'nin üstünde) alt bölümlerine ayrılmıştır;

— «düzensiz zonklamalar» (simgesi pi); pi-1 (1 sn ile 40 sn), pi-2 (40 sn ile 150 sn) ve pi-3 (150 sn'nin üstünde) gibi bölümlere ayrılır.

Sürekli zonklamalar arasında, çok duyarlı ve hızlı geçişli magnetogramlarda genellikle yapısal olarak beliren ve ikincil bir olay olarak kalan pc-1'lere özel bir yer ayırmak gerekir. Pc-1'lerin önemi, mekanizmasına göre bir dalga-tanecik etkileşmesi doğurmasından ileri gelir; bu etkileşme sonradan magnetosferin bazı kuvvet tüplerinin ekvator bölgesinde yerleşir ve «dalga paketleri»ni (ayrıca elektriklenmiş tanecikleri, muhtemelen protonları) bu kuvvet tüplerinin iki ucunda, Kuzey ve Güney yarımkürelerde hemen iyonosfer dolaylarında bulunan «magnetik aynalar» üzerinden sırayla yansıtarak gerçek bir «tenis oyunu» başlatır. Bu zonklamalar daha çok magnetik bakımdan sakin olan, fakat fırtınaları izleyen dönemlerde gözlemlenir.

Çoğu zaman «dev zonklamalar»a benzeyen ve özellikle kutup bölgelerinde gözlemlenen pc-5'lere de gene özel bir yer ayırmak uygun olur.

Demek ki geriye önemli olarak bir tek pc-3 ve pc-4 grupları kalıyor; bu zonklamalar günün büyük bir bölümünde (örneğin yüzde 50) çoğu zaman saatlerce sürdüğü için «gündüz zonklamaları» diye de anılır. Bu tip zonklamalarda kuvvet tüpleri «Alfven dalgaları» türünden magnetodinamik titreşimlere sahne olur; ancak bu titreşimler, geçici bir süre için kabul edilmiş şematik kuramlarda ele alınan basit dalgaların (şematik olarak sırasıyla toroit ve poloit şeklinde gösterilen enine ve boyuna dalgalar) titreşimlerinden herhalde çok daha karmaşık olsa gerek. Bu dalgaların uyarı mekanizmaları da birçok sorun doğurur; çünkü bu uyarı için gerekli enerjinin güneş rüzgârından sağlandığı kabul edilirse, böyle bir enerji aktarımı için düşünülebilecek mekanizmalar hiç bir şekilde doğrulanamaz.

«Düzensiz zonklamalar»a gelince, yukarıda sayılan zonklamalardan çoğunun tersine, bunlar çok daha büyük ölçekteki magnetik tedirginliklere eşlik ederler. Örneğin, pi-2, çok sayıda «magnetik pencere»nin art arda «dizi»ler halinde geçiş evresiyle birlikte görülür. Pi-1'ler genellikle benzer koşullarda, eşzamanlı olarak ortaya çıkar ve eşlik ettikleri pi-2'lerin birincil mikroyapıları ya da doğrudan doğruya magnetik pencerelerin ikincil mikroyapıları olarak düşünülebilir. pi-2'ler, magnetosfer alt fırtınalarıyla olan ilişkileri yönünden iyice incelenmiştir ve özellikleri, çok geniş bir enlem ve boylam aralığında özellikle düşük yükseltilerde kolayca tanınabilir. Orta ve yüksek enlemlerde bu zonklamalar, bir dereceye kadar gece yarımküresiyle sınırlıdır.

● *Magnetosfer alt fırtınaları.* Tarihçe bakımından bu olay, daha doğrusu bu adla anılan olayların tümü, Birkeland*ın «temel kutup fırtınası» adı altında incelediği olaylar olsa gerek. Aslında bugün magnetosfer alt fırtınası, hem magnetik, hem de kutup ışığıyla ilgili olan ve kutup ışığı bölgelerinde çok dik kenarlı, genellikle negatif (yatay H bileşeninin küçülmesi) ve son derece düzensiz büyük magnetik pencerelere tekabül eden karmaşık bir olay olarak kabul edilir. Bu magnetik pencere hemen her zaman kutup ışıkları eşlik eder, *kutup ışığı pencereleri* diye anılmaları bu yüzdendir. Uzun zamandır, Yer'den gözlenen (kutup ışığı bölgelerinde) bu olayın temel olay olduğu ve aynı anda en küçük enlem bölgelerinde gözlemlenen magnetik pencerelere de (genellikle pozitif), bu kutup ışığı pencerelerine bağlı yoğun elektrik akımlarından doğan iyonosfer akımlarının neden olduğu düşünülüyordu.

Magnetosferde uydularla yapılan araştırma ve ölçmelerden sonra, bu tedirginliklere magnetosferin büyük bir bölümünde, özellikle aynı boylam parçasına ait bölgelerinde rastlanabileceği anlaşıldı. Bugün olayın tümüne magnetosfer alt fırtınası (ing. *magnetospheric substorm*) diye yeni bir ad verilmesi bundandır. Bununla birlikte, bu alt fırtınaların *magnetik* etkilerinin yeryüzünün geniş bir bölümünde (yüksek ve orta enlemlerde) ve magnetosferde duyulduğu halde, *kutup ışığı* etkilerinin ancak belirli koşullarda ortaya çıktığı da biliniyor: elektriklenmiş taneciklerin yukarı atmosferde yansız taneciklere etkimesi. Magnetosfer alt

fırtınası dünya çapında bir fırtına boyutuna ulaştığında, bu kutup ışığı olayları orta ve düşük enlemlere doğru yayılır.

● *Bir alt fırtınanın kaynağında ve oluşumunda rol oynayan mekanizmalar.* Yansız noktalar dışında, magnetosfer* kuyruğunun bazı bölümlerinde kuvvet çizgilerinin birleşmesi olayının son on yıldır uydularla gözlemlenmesi, güneş rüzgârının etkisiyle sürekli bir enerji birikimini izleyen bir enerji boşalması olayı olarak düşünülebilecek bu birleşmenin alt fırtınaların kaynağı olması ihtimalini ortaya attı. Alt fırtınaların geceleri ortaya çıkması da böylece açıklanabilir. Kutup ışığı pencerelerinin Yer'den gözlemlenmeğe başladığı anla kuvvet çizgilerinin birleşmeğe başladığı an arasında kesin bir bağlantı kurmağa çalışıldığı zaman ortaya birtakım güçlükler çıktı: bazı durumlarda kuvvet çizgileri, kutup ışığı penceresinin başlangıcından önce değil, ondan dakikalarca sonra birleşmiştir. Bu sorun henüz aydınlatılmış değil, fakat sorunun verilerini çoğaltarak bir çözüm bulunmasına çalışılıyor. Özellikle, bütün durumlarda enerjilerin temel kaynağının güneş rüzgârı olduğundan en küçük bir kuşku duyulamayacağına göre, temel sorunun ne olduğu şimdiden biliniyor: doğrudan doğruya magnetosfer alt fırtınalarının başlangıç nedenini, magnetosferin dışında ya da içindeki bir mekanizmaya mı bağlamak gerek?

Eğer magnetosfer dışında bir mekanizma düşünülürse, alt fırtınaların başlangıcını, büyük dünya fırtınalarının anî başlangıcına «SSC» bağlamak gerekecektir; olayın akışını belirleyecek biçimde rol oynayan parametreler her iki durumda birbirinden farklı olabilir (örneğin: dünya fırtınalarında en önemli parametre süreksizlik ya da çarpma dalgası, alt fırtınalarda ise gezegenlerarası magnetik alanın doğrultusudur). Bu yeni açıdan bakıldığında, Yer'deki tedirginliklerle («pencereler ve kutup ışıkları») uydulardan gözlemlenen tedirginlikler, nedenle sonuç arasındaki doğrudan bağıntılarla birbirine bağlanan olaylar değil, aynı nedenin birbirine «paralel etkileri» olacaktır. (L)

***MAGNETOSFER** i. — ANSİKL. Magnetizma. *Magnetosfer*'in varlığı ve genel özellikleri üstüne 1960-1970 yılları arasında elde edilen bilgiler, dünyamızın uzay çevresi üzerinde bugün de araştırmalar sürdürülmekle birlikte son şeklini almış ve kesinleşmiş gibidir. Her ne kadar bu bilgiler doğrulanmışsa da, uydularla yerinde yapılan araştırmalar oldukça önemli çok sayıda yeni olayın meydana çıkmasına olanak vererek kabul edilenden çok daha karmaşık bir yapı karşısında olduğumuzu bize göstermiştir.

Yapı bakımından magnetosferin dış sınırları (magnetopoz bu sınırlar içindedir) eski kabul edilen biçimiyle kalmıştır; fakat bu sınırların güneş rüzgârlarının ve magnetik fırtınaların şiddeti ve hızıyla birlikte bazı değişikliklere uğradığı anlaşılmıştır; örneğin etkisi altında olduğu Güneş etkinliği çok arttığı zaman magnetosferin kasıldığı ve büzüldüğü sanılıyor. Bu gibi durumlarda magnetosferin Yer'e yaklaşması çok büyük değerlere ulaşabilir; örneğin Güneş yönünde, birkaç saat içinde yer yarıçapının on ilâ altı ya da yedi katı kadar oynayabilir. Bu olay jeomagnetik alanın kuvvet çizgilerinin

magnetosfer tutulum düzlemine dik kesit (ılımlar dönemi)

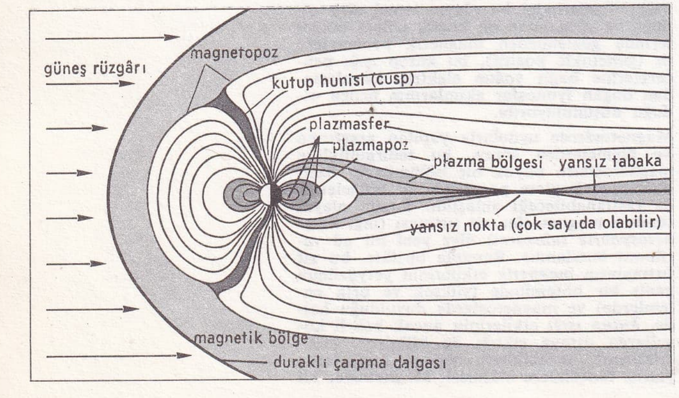

belirli bir sıkışmasına yol açar; bununla birlikte bu sıkışma bağıl değer olarak Yer yakınında yükseltilere oranla çok daha zayıf olur. Ayrıca yerinde gözlemlerin dışında bu olgu dolaylı olarak gözlemevlerinde de saptanabilir: gerçekten de bazı zonklamaların periyodundaki bir azalma biçiminde gözlemevlerinin en hızlı kayıtlarında görülebilir. Magnetosfer kuyruğunun kabul edilmiş genel yapısı üstüne bilgilerimizde bir değişiklik olmamıştır; buna karşılık bu kuyrukla magnetosferin geri kalan kısımları arasındaki bağlantıları daha bir karmaşıklaştıracak ya da tersine açıklayacak birçok ek yapı üzerinde durulmaktadır. Örneğin magnetosfer plazmasının yoğunluğu bakımından kesikliğe uğradığı, magnetik duruma göre Yer yarıçapının dört ile altı katı dolaylarında yerleşmiş, hareketli bir yüzey olan plazmapoza büyük bir önem veriliyor; bu yüzey, plazma yoğunluğunun daha yüksek olduğu bir iç bölgeyi (plazmasfer) bu yoğunluğun çok daha düşük olduğu bir dış bölgeden ayırır. Genellikle yoğunluğun homogen dağılımı varsayımının yerini magnetosferin dokusal yapısı varsayımı almıştır; plazma bu doku içinde eşmerkezli «kabuklara» göre dağılır; bu kabuklar, böyle bir ortamda özellikle tedirginlikler sırasında hemen hemen sürekli olarak doğan ya da yayılan çeşitli tipte dalgaların (özellikle Alfven dalgaları gibi) yansımasında önemli rol oynar. Böylece Kuzey veya Güney yarımkürelerden çıkan dalgaların yansıdıktan sonra karşıt yarımkürenin «bitişik bölgesinde» nasıl göründüğü çok daha kolay (böyle bir süreksizliği göz önüne almayan eski varsayıma oranla) açıklanır. Bu yoğunluk ölçümleriyle birlikte, tüm magnetosfer uzayındaki elektrik alanının değerinin uydular yardımıyla daha doğru olarak ölçülmesine çalışılmaktadır.

ingilizce ve türkçe terimlerin karşılaştırması

İNGİLİZCE	TÜRKÇE
Bow shock	duraklı çarpma dalgası
Cusp Polar cusp	kutup hunisi
Magnetosphere	magnetosfer
Magnetopause	magnetopoz
Neutral point	yansız nokta
Neutral sheet or zone	yansız tabaka ya da bölge
Plasmapause	plazmapoz
Plasmasphere	plazmasfer
Plasmasheet	plazma bölgesi

Bu parametre uzun süre magnetik alan yararına ihmal edilmişti; bunun nedeni, kendisi bir tedirginlik kaynağı olan her uydunun yakınında doğru bir ölçüm yapmanın çok güç olmasıdır. Bugün genellikle, kabul edilebilecek bir kesinlikle gerekli düzeltmeler yapılabiliyor. Bu şekilde elde edilen verilerden önemli kuramsal sonuçlar çıkarılabilir: magnetik kuvvet çizgilerine paralel olarak yeterince büyük elektrik alanlarının bulunduğu doğrulanırsa, plazma ve magnetik alanın birbirine göre sabit kalacağını ileri süren ve bugüne kadar genellikle kabul edilen bir magnetosfer ortamı varsayımının (hidromagnetik donma varsayımı) yeniden gözden geçirilmesi ve ihtiyatla kullanılması gerekecektir. Nihayet, yeni elde edilmiş kesin yapısal bilgiler arasında *cusp*'larla (anglosakson terminolojisinde yer alan bu sözcük huni diye türkçeleştirilebilir) ilgili olanları belirtelim; cusp'lar, güneş rüzgârından gelen plazma akılarının, magnetosfer içine doğrudan girebildiği bölgelerdir. Bu «hunilerin» tabanı kutup iyonosferi (kuzey ve güney) dolaylarına uzanır ve dolayısıyla güneş rüzgârıyla magnetosfer ve iyonosfer arasındaki enerji alışverişinde önemli bir rol oynar. *Dinamik bakımdan,* bu değiştokuşların genel sorunu, daha genel ve daha karmaşık olarak magnetosferin çeşitli bölgeleri arasındaki iç değiştokuşa müdahale eden mekanizmalar sorunu henüz tutarlı ve yeterli bir biçimde çözümlenememiştir. Ayrıca *substorm*'lar («kısmî fırtınalar»), özellikle de büyük magnetik Yer fırtınalarından bağımsız olarak patlak veren substorm'lar, bu tedirginliklerin bütün magnetosferi etkilediğini bugün bilmemize rağmen pek açıklanamamıştır. (Bk. *Yer* MAGNETİZMA'*sı, Ek.*)
Substorm'ları açıklamak için daha önce başvurulan kuvvet çizgilerinin tekrar birleşmesi (magnetosfer kuyruğunun tabanına doğru) olayı, belki de bir neden değil, bu tedirginliklerin bir sonucudur. Bu güçlükler, magnetosferin dinamiği ve özellikle substorm'lar üstündeki araştırma çalışmalarının yoğunluğunu ve yönelimini açıklar. Bilimsel önemi bir yana, bu olayın incelenmesindeki yararlardan biri de, magnetosferin kendi alt sınırını oluşturan iyonosferle sıkı enerji bağları bulunması nedeniyle çeşitli insan faaliyetlerini doğrudan doğruya etkileyebilmesidir: gerçekten de yayınların iletimi, deniz ulaşımı, hattâ yukarı atmosferin genel meteorolojisi ve iklimler de bir bakıma magnetosferle yakından ilgilidir. Son yıllarda ve gelecek yıllar için İ.M.S. (International Magnetospheric Studies) adı altında uluslararası geniş bir programın hazırlanması da bu olgunun önemini doğrular. (L)

***MAGNEZYUM** i. — ANSİKL. Tıp. Vücutta *magnezyum* bulunup bulunmadığını anlamağa ve dozunu ölçmeğe yarayan araçların çoğalmasından sonra, bazı hastalık hallerinde (spazmofili, alerji, karaciğer yetmezliği, sinir bozuklukları) magnezyumun rol oynadığı anlaşıldı. Biyolojik tahlil yöntemlerindeki ilerlemeler sayesinde, «magnezyum eksikliği»nden doğan gerçek bir hastalık hali yavaş yavaş bir tanıma kavuştu. Bugün atom soğurulmasına dayanan spektrofotometri yöntemiyle dokularda ne kadar magnezyum bulunduğunu ölçmek son derece kolaydır. (L)

MARİBÎ (Mahmud Süleyman el-), Filistin asıllı libyalı siyaset adamı (doğ. 1935). Sendikacı bir militan olarak Libya liman işçileri grevini örgütledi (1967), dört yıl hapse mahkûm edildi ve vatandaşlıktan çıkarıldı. 1969 ağustosunda, askerî darbe arifesinde salıverildi. Cunta tarafından başbakanlığa, maliye, tarım ve toprak (tarım) reformu bakanlıklarına atandı (eylül 1969). Bu son iki görevi bırakarak başbakanlığı 1971 ocağına kadar sürdürdü. Bundan sonra Libya'nın Birleşmiş milletler daimî temsilcisi oldu. (L)

***MAĞARABİLİM** bİş. i. — ANSİKL. Dik kuyulardan tırmanıp çıkmak için kullanılan otomatik* kilitleme düzeneği (*Ek*) gibi yeni dağcılık gereçlerinin bulunmasından ve su altında kalmış galerilere dalgıç elbisesiyle dalma tekniğinin büyük ölçüde yaygınlaşmasından sonra, özellikle spor niteliğindeki dağcılık çalışmalarında *mağarabilim* büyük bir gelişme gösterdi.

Şimdi eskisinden çok daha fazla hareket serbestliği kazanmış olan küçük ekipler, artık ip merdivenler kullanılmadığı için yalnız halatlardan yararlanarak derin uçurumlardaki en sarp geçitlerden rahatça tırmanıp inebiliyorlar. Pierre-Saint-Martin uçurumu (1 171 m) ile Berger uçurumu (1 141 m) hâlâ dünyanın en derin uçurumları arasında ilk iki sırayı alıyorsa da, 1972'den bu yana, üçüncü ve dördüncü sıralara Chourum des Aiguilles (980 m, Yukarı Alpler) ile Cambou de Liard (925 m, Atlantik Pireneleri) uçurumlarını da eklemek gerekir. Uçurumların gelişmesi (uzunluk) bakımından yapılan sıralamada bugün Flint Ridge Cave System (A.B.D.) mağarası İsviçre'deki Hölloch* mağarasından (*Ek*) daha önde gelir. Mağarabilimcilerin bugüne kadar pek denemedikleri bir alanda yapılan yeraltı dalışlarının gelişmesi, su altındaki galerilerde ve bu galerileri izleyen çukurlarda gizli kalmış yeni keşif olanaklarını ortaya koydu. Bu araştırmalar sonunda bulunan ve su altında kalmış 445 m uzunluğundaki bir galeriler kesiminin ötesinde 8 km boyunca uzanan Rupt-du-Puits (Fransa'da, Meuse'de) yeraltı şebekesi, dalgıç elbiseleriyle inilen bir sualtı koridorundan (sifon) sonra bilinen en uzun yeraltı karmaşasıdır. Bunu, Jura'lardaki Verneau şebekesi (7,5 km) izler. Yeraltı dalışlarında bazen çok daha uzaklara (Fransa'daki Ardèche'te, Tournière şebekesinde 880 m) ve çok daha derinlere (A.B.D.'de, Lost Spring su kaynağında —95 m) kadar gidildi.

Mağarabilimin büyük bir gelişme düzeyine ulaştığı Batı Avrupa ülkelerinde önemli ve yeni keşifler yapılabilecek elatılmamış bölgeler artık pek azaldığından, araştırmalar her gün biraz daha uzaktaki ülkelere (İran, Türkiye, Himalaya v.b.) doğru kaydırılıyor. Gelecekte mağarabilimin yeni atılımlarını

asıl bu ülkelerden beklemek gerekir. (L)

***MAĞARACIL** sıf. ve i. — ANSİKL. Mağara biyolojisi alanında elde edilen gelişmeler, hangi zoolojik gruptan olursa olsun bütün *mağaracıl* hayvanların birçok ortak yönünü ortaya çıkarma olanağını sağladı. Derileri ince olduğu için bunlar en ufak kurumaya dayanamazlar. Metabolizmaları çok yavaştır. Kilden azamî ölçüde yararlanırlar, hattâ onu besin olarak kullanırlar. Yeryüzünde yaşayan türlere göre yumurtaları daha az, ama daha iridir. Kınkanatlıların kurtçuğu son derece kısa ömürlüdür. (L)

***MAHENDRA BİR BİKRAM ŞAH,** Nepal kralı. — (öl. Katmandu 1972). [L]

***MAHEU** (René), uluslararası kuruluşlarda görevli fransız yöneticisi. — (öl. Paris 1975). Kasım 1974'te UNESCO genel müdürlüğünden ayrıldı. (L)

***MAHFUZ** (Necip), mısırlı yazar. — Son olarak *«Dilenci»* (1965), *«Miramar»* (1967), *«Aynalar»* (1972), *«Yağmur altında aşk»* (1973) gibi romanlar ve *«Adı kötüye çıkmış bir ev»* (1965), *«Karakedi barı»* (1969), *«Balayı»* (1971) gibi hikâye derlemeleri yayımladı. (L)

***MAHMUDİYE,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili) ilçe. — 12 308 nüf., ilçe merkezi 5 229 nüf. (1975). [M]

***MAHMUTBEY,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Bakırköy ilçesi) bucak. — 107 459 nüf., bucak merkezi 1 757 nüf., 13 köy (1970). [M]

***MAHMUTŞEVKETPAŞA,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Beykoz ilçesi) bucak. — 4 948 nüf., bucak merkezi 1 062 nüf., 11 köy (1970). [M]

MAİ-ÇI-ŞAN, Çin'in kuzeybatısında Kansu eyaletinde eski Buddha merkezi; V. yy.dan VIII. yy.a kadar yerleşme yeri olan Mai-Çı-Şan 1952'den beri kazılıyor. Mağaraları, duvar oyuklarını ve yalıyarın ön yüzünü süsleyen kabartma heykellerin (194 kadar) kendilerine özgü bir üslûbu vardır. Vücutların uzunluğu, rahatlığı, kabartıların yumuşaklığı kısmen kullanılan gerecin (kil) özelliğine ve Güney Çin'in etkisine bağlanabilir. (L)

***MAİLER** (Norman Kingsley), amerikalı romancı. — Kurtarıcı anarşizmini ve amansız mizahını Amerika'nın «toplumsal nevroz»undan sorumlu tuttuğu her şeye karşı kullanır: *Why are we in Vietnam?* (Neden Vietnam'dayız?) [1967]; *The Armies of the Night* (Gece orduları) [1968]; *Of a Fire on the Moon* (Aydaki ateş üstüne) [1971]; *The Prisoner of Sex* (Seks tutsağı) [1971]. Mervyn Kurlansky ve John Naar ile birlikte *The Faith of Graffiti*'yi (Yazıtların vefası) yayımladı (1974). [L]

MAİLHAC, Fransa'da, Aude eyaletinin Narbonne ilçesine bağlı bucak. Mailhac'ta, özellikle Cayla denen yerde çok eski mezarlar ve yerleşme kalıntıları bulundu. Kazılar Odette ile Jean Taffanel'in yönetiminde sürmektedir. Burada M.Ö. I. binyılın başından Roma imparatorluğu zamanına kadar devamlı oturulduğu anlaşılıyor. En eski zamanlardan beri, değişik yerlerden gelme malzeme (seramik, cam, bronz) burada ticaret yapıldığını düşündürür. Mezarlıklardan ayrı olarak, üst üste yapılar uygarlığın ilerleyişini gösterir. Ağaçtan evleriyle Cayla I bir kelt kavminin gelişiyle çağdaştır. Cayla II'de (M.Ö. VI. yy. ortası - V. yy. başı) yeni doğmuş çocukların evlere gömüldüğü görülüyor; henüz bilinmeyen bir âdettir bu. Silâhların, asya-yunan ve etrüsk seramiklerinin, amforaların bolluğu o dönemde büyük bir ticarî faaliyet olduğunu belgeler. Bir öncekinin kalıntı ve birikintileri üzerine taş ve süslü tuğladan evlerle kurulan Cayla III döneminde iber alfabesi biliniyordu (M.Ö. V.-IV. yy.). Cayla IV'te (M.Ö. III.-II. yy.) iber dili yerleşti, Kelt ve İber kavimleri kaynaştı. Bulunan paralar Galya, İspanya, Marsilya'dan gelmedir. Bu yerlerin yakılıp yıkılmasından sonraki Cayla V (M.Ö. II. yy. - M.S. II. yy.) Roma villalarının kurulduğu ovaya bakan fakir bir tarım köyüdür. (L)

***MAİNE-ET-LOİRE idare bölgesi,** Fransa'da Pays de la Loire bölgesinde idare bölgesi. — 584 709 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 40 kanton, 364 komün. (L)

***MAİSUR** veya **MYSORE,** Hindistan'da eyalet. — 1973'te adı Karnataka oldu. (L)

MAİZİERE (Ulrich VON), alman generali. — 1972'de emekli oldu, yerine Bundeswehr genel müfettişi sıfatıyla amiral Zimmermann getirildi. (L)

MAJUMDAR (Rames Candra), hintli tarihçi (Khandarpara, Saidpur - Doğu Pakistan [bugün Bangladeş] 1888). Hindistan tarihi ve Hindistan-Güneydoğu Asya ilişkileri uzmanıdır. *Corporate Life in Ancient India* (Eski Hindistan'da toplu hayat) [1918] teziyle doktor olduktan sonra Dakka Üniversitesi Tarih kürsüsünün başına geçti (1921); Sanat fakültesinin ilk dekanı, sonra da şansölye yardımcısı (1937-1942) oldu. Bénarès Üniversitesi Hindoloji koleji müdürü (1950), Nagpur üniversitesi profesörü (1955), Chicago ve Pennsylvania üniversiteleri «konuk profesörü» (1958-1959) oldu. Temel bilgi kaynağı sayılabilecek önemli derslerinden ve Bengalce yayımlanmış çalışmalarından başka, yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Corporate Life in Ancient India* (Eski Hindistan'da toplu hayat) [1918]; *Outline of Ancient Indian History and Civilisation* (Eski Hindistan tarih ve uygarlığının ana hatları) [1927]; *Ancient Indian Colonies in the Far East* (Uzakdoğu'da eski hint sömürgeleri) [cilt I, 1927; cilt II, 1937-1938]; *Hindu Colonies in the Far East* (Uzakdoğu'da hindu sömürgeleri) [1944]; *The Classical Accounts of India* (Hindistan'ın klasik varlıkları) [1960]; *History of the Freedom Movement in India* (Hindistan'da özgürlük hareketi tarihi) [3 cilt, 1962-1963]. (L)

***MAJUNGA,** Madagaskar'da liman. — Dokuma sanayii. (L)

***MAKAL** (Mahmut), türk yazarı. — Yeni eserleri: *Bu ne biçim ülke* (1968); *Zulüm makinesi öğretmen kıyımı* (1969); *Kokmuş bir düzende* (1970). [M]

***MAKALU,** Himalaya'da doruk. — Doruğa ikinci kere tırmanmayı başaran japon ekibi (Y. Ozaki, H. Tanaka, 1970), uzun ve sarp olan güneydoğu sırtını seçti. R. Paragot'nun yönettiği kalabalık bir fransız heyeti de batı duvarından tırmandı; Y. Seigneur ile B. Mellet, doruğa ulaştılar. (L)

***MAKARİOS** (Mihail Khristodulos), kıbrıslı rum din ve devlet adamı. — 1970'ten sonra Yunanistan'daki askerî cunta ile arası açıldı ve ENOSİS'i savunmaktan vazgeçti. Bu dönemde Grivas*ın (*Ek*) Kıbrıs'a dönmesi ve yeniden EOKA örgütünün başına geçerek ENOSİS için mücadeleyi sürdürmesi, durumunu daha da güçleştirdi; bu arada kendisine karşı başarısız iki suikast düzenlendi. Atina ile arasındaki gerginlik giderek arttı ve Grivas'ın ölümünden sonra ENOSİS çabasının EOKA-B adıyla ortaya çıkan yeni örgüt tarafından sürdürülmesi 1974'te hükûmet darbesine yol açtı (15 temmuz). Bu darbe sırasında Kıbrıs'tan kaçarak önce Malta'ya sığınan Makarios, sonra da İngiltere üzerinden New York'a giderek Türkiye'nin Kıbrıs*a (*Ek*) askerî müdahalesiyle ilgili Birleşmiş milletler toplantısına katıldı. Bu tarihte Kıbrıs'ta Nikos Sampson yönetimi de devrilmişti ve Makarios Birleşmiş milletler toplantılarına Kıbrıs cumhurbaşkanı olarak kabul edildi. Tekrar Kıbrıs'a dönmesi (aralık 1974) ve yönetimi Glafkos Klerides'ten devralarak cumhurbaşkanlığı makamına geçmesi adanın yeni statüsü ve sürekli barışın sağlanması konusunda iki toplum arasında yürütülen görüşmeleri olumsuz yönde etkiledi. 1975'te Ortadoğu ülkelerine yaptığı ziyaretlerde Arapları Kıbrıs davasına kendi açısından destek olmaya ikna etmeyi başardı. (M)

MAKAROVA (Natalya), sovyet asıllı kadın dansçı (Leningrad 1940). Leningrad Kirov Dans okulunda Konstantin Sergeyev ile çalıştı ve 1959'da öğrenimini tamamladı. Duygulu, romantik yorumlarıyla hemen dikkati çekti (*Kuğu gölü, Chopiniana* [*les Sylphides*]). Kirov balesinin bir turnesi sırasında Londra'da ilk defa üne kavuştu (1961). 1965'te Kirov balesiyle, sonra 1969'da Bakû balesiyle Paris uluslararası dans festivalinde parladı. Kirov'un bir Londra turnesi sırasında (1970) topluluğu bırakarak bir süre Rudolf Nureyev ile Royal Ballet'de çalıştı; sonra A.B.D.'de American Ballet Theatre'a katıldı. Dünyanın her yanından çağrılan sanatçı Stockholm operasında (E. Bruhn ile, 1971), Milano Scala tiyatrosunda (A. Labis ile, 1972), Johannesburg'da (İ. Nagy ile, 1972) ve Royal Ballet'te (A. Dowell ile, 1972) *Giselle*'i; Boston balesinde (Ted Kiwitt ile, 1971) ve Royal Ballet'te (R. Nureyev ile, 1973) *Kuğu gölü*'nü; 1973'te de İsveç Krallık balesinde (E. Bruhn ile) ve Pennsylvania balesinde (Lawrence Rhodes ile) *Don Kişot*'u oynadı. (L)

MAKAVEYEV (Dusan), yugoslav filim yönetmeni (Belgrad 1932). Psikoloji diplomasını aldıktan sonra, Radyo, Televizyon, Tiyatro ve Sinema Akademisi Yönetmenlik bölümüne girdi ve buradan mezun oldu. Reklamcılık yaptı. Birkaç amatör filim, sonra da bir düzine kadar belgesel filim çevirdi. Daha sonraki filimleri şunlardır: *İnsan bir kuş değildir* (1966); *Bir gönül meselesi* (1967); *Korunmasız kurbanlar* (1968); *W. R. organizmanın sırları* (1971); *Sweet Movie* (1974). [L]

***MAKEDONYA,** Kuzey Yunanistan'da bölge.

— Arkeol. Son yıllarda bölgede birçok tarihöncesi yerleşme ortaya çıkarıldı; bunlardan biri de Filibe yöresindeki Dikeli yerleşmesidir. 1971'de yeniden başlatılan Servia kazısı sırasında bulunan kalıntılar Orta Cilâlıtaş devrine aittir. Kastoria'da göl düzeyinin alçalması (1966), Avrupa'nın en önemli göl yerleşmesi merkezlerinden birini ortaya çıkardı. Amphipolis'de Cilâlıtaş devri sonuyla Tunç devri başlarından kalma bir yerleşme merkezi bulundu. Petrussa höyüğünde (Drama ili) rastlanan seramikler ise Yeni Cilâlıtaş devrinden kalmadır; Rhodochorion'daki (Naussa bölgesi) bir mağarada ele geçen taştan balta, muska v.b. bulgular da yine aynı döneme aittir. Öte yandan Paleokastron'da (Kozane bölgesi) bulunan ve Berroia müzesinde sergilenen Yontmataş devrinden kalma bir balta bugün Yunanistan'da ortaya çıkarılan en eski eşyadan biri sayılır. Bütün bunların yanı sıra Egnatia demiryolu boyundaki Apollonia istasyonuyla Liotopi denen yerdeki Stageira istasyonunda toplu olarak birçok yerleşme günışığına çıkarıldı. Naussa ile Leucadia ve Koponos köyleri arasında bulunan kalıntılar bugüne kadar yalnızca filolojik kaynaklardan bilinen antik Mieza'nın varlığını kanıtlar; öte yandan mimarî kalıntılar, seramik parçaları ve küçük heykeller İskender'in Aristoteles'in öğrencisi olduğu sıralarda bulunduğu Nymphaion beninin yerini belirledi. Arkeoloji çalışmaları ayrıca Eski Selânik'in topografyasını ortaya çıkardı. Dion ilinin güney kesiminde ise M.Ö. IV. yy.a ait bir kemer duvarı ortaya çıkarıldı, duvar dışında da yarım daire biçiminde bir yapı bulundu; ayrıca Makedonya'da Olympos Zeus'u adına dikilmiş tapınağı anlatan iki yazıta rastlandı; yine bu yörede eski hıristiyan döneminden kalma üst üste iki bazilika ortaya çıktı. M.Ö. 400'e kadar Makedonya krallarının başkenti olan Edessa'da ise M.Ö. IV. yy.dan kalma Roma ve Bizans dönemlerinde onarılmış bir kemer duvarı bulundu. Yine aynı bölgede

N. K. MAİLER

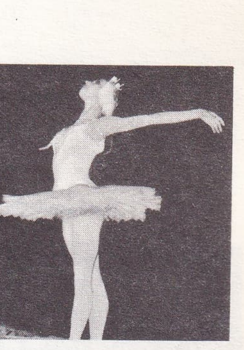

Natalya MAKAROVA

Duşan MAKAVEYEV
«W. R. organizmanın sırları»
(1971)

Makarios,
1974 temmuz darbesi
sırasında kaçarak canını
kurtardığı Kıbrıs'a,
aynı yılın aralık
ayında döndü

Foto. Parimage, S. Lido, Jugoslavia Film (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]; Günaydın arşivi (MEYDAN)

Eski Hıristiyan döneminden kalma birçok bazilika ele geçti. Vergina* (*Ek*) sarayı ile Makedonya sülâlesinin başkenti olan Pella*nın (*Ek*) günışığına kavuşması bu sülâlenin yaşam biçimine de ışık tuttu. Anıtsal mezarlar olan Makedonya mezarları üstünde çeşitli incelemeler yapıldı. Bu mezarlardan en önemlisi Naussa yakınındaki Leucadia'da bulunmaktadır ve o dönemin resim, heykel ve mimarîsine ait önemli bir kaynak sayılır. (L)

MAKHOSİNİ DLAMİNİ (prens), Swaziland'lı siyaset adamı (Enhletsheni 1914). İmbokodvo National Movement'ın (Millî Hareket partisinin) başkanıdır, nisan 1967'den kral Sobhuza II'nin tüm iktidarı ele almasına kadar (nisan 1973) başbakanlık yaptı. (L)

***MAKİNE** i. — *Çeviri makinesi,* bir dilden başka bir dile çeviri yapabilen otomatik ya da elektronik aygıt: *Çeviri makinesi bu güne kadar insanın yerini alamamıştır.* || *Para makinesi,* daha fazla kazanmak için üzerindeki bir delikten içine para atılan ve olasılık kuralına dayanan kumar makinesi: *Las Vegas, para makinelerinin ülkesidir.* || *Oy makinesi,* oyları kaydeden otomatik makine.

— Bilişim. En basitinden en karmaşığına kadar, bilgi işleyen bütün düzenekleri adlandırmakta kullanılan genel terim. || *Hesap makinesi,* basit aritmetik hesaplar yapmağa yarayan tuşlu makine. || *Hücresel makine,* aynı iş üstünde koşut olarak çalışan çok sayıda özdeş işlem birimlerinden (hücrelerden) oluşan makine. || *Kayıt makinesi,* yığın makinesinin tersine, geleneksel bir bellek düzeni olan bilgisayar. || *Koşut makine,* daha programlama evresinden itibaren, operatörlerin ya da işlem birimlerinin önceden belirlenen koşutluğunu göz önünde tutarak çalışması gereken bilgisayar. (*Eşanl.* PARALEL MAKİNE.) || *Solomon makinesi,* yüksek bir koşutluk düzeyi ve birçok temel işlem birimi arasında bölüşülmüş denetimle nitelik kazanan bilgisayar tipi. || *Sürekli makine,* bir bilgisayarda, işlem birimiyle bellek arasındaki bilgi aktarma çevrimlerini hesapla birlikte yürütmeyi amaçlayan merkez birimi yapısı. || *Turing makinesi,* mantık çözümlemelerinin en ilkel evresinde bilgileri ideal bir şerit üzerinden okuma ve böyle bir şerit üzerine yazma yeteneği olan soyut makine yapısı. || *Von Neumann makinesi,* kaydedilmiş programlı makinenin kuramsal yapısı; bu yapıda verilerle birlikte bir belleğe yerleştirilmiş olan komutlar sıradan erişimli olmak zorunda değildir; her komut bir sonraki komutu belirtilmiş ilişkiler (dallanma) ya da içerik olarak gösterir. || *Yığın makinesi,* aritmetik ifadelerin hesaplanması ve değişkenlerin atanması için bir yığın mantık birimi kullanan makine. || *Yönetici makine,* daha güçlü olan bir başka bilgisayarın yavaş çalışan çevrel birimleri, delikli kart okuyucuları ve yazıcıları, iletim ve uç birimleri gibi giriş-çıkış birimlerini yönetmekle yükümlü bilgisayar. || *Zahirî makine,* kullanıcının, donanım yapıları ve uygun bir programlama sistemi sayesinde, özellikleri zahirî makinenin özelliklerinden çok farklı olabilen gerçek bir bilgisayarda işlenecek programlar hazırladığı sanal makine.

— Psikanaliz. *Arzulayıcı makine,* G. Deleuze* (*Ek*) ile F. Guttari'nin *Anti-Œdipe'*te (1972), Oidipus kuramına karşıt olarak, arzunun işlevini anlatmak için kullandıkları terim. Bk. ANSİKL.

ANSİKL. Psikanaliz. *Arzulayıcı makine,* belirsiz dolambaçlı bir yol izleyen özerk ve sürekli bir işlevdir; sözü geçen yazarlar onu psikanalizin basit ve indirgeyici dolambaçlarına karşıt olarak öne sürerler. Onlara göre maddî bir akızı kesen, biçen ve dolaştıran bir *kesikler sistemi* olarak tanımlanan arzulayıcı makine aynı zamanda istek akızının kesimi ve onun üç özgül biçime göre doğurduğu akızın kendisidir: birleştirici sentez (önceden ayırıp kaldırır), bağlayıcı sentez (çözüp ayırır) ve gene birleştirici sentez (tortuları oluşturur): «Önceden ayırıp kaldırmak, çözüp ayırmak, «kalmak», isteğin gerçek işlemlerini meydana getirmek ve gerçekleştirmektir». Şizofrenin mitsel yüzü olan «şizo» bir arzulayıcı makinedir; arzu, üretici ve yok edici bir işlev biçiminin devrimci olanağını ortaya çıkarır. Buna karşılık paranoyakta bu makine dolambaçları durdurur. (L)

***MAKİNELİ** sıf. — ANSİKL. Sil. 1970'ten bu yana *makineli tüfek* deyimi, Amerika Birleşik devletlerinde çapı 12,7 mm'yi, Sovyetler birliğinde de 14,5 mm'yi geçmeyen ve mermi atan otomatik silâhlar için kullanılıyor; 20 mm ve daha büyük çaplı top mermisi atan silâhlara ise «makineli top» deniliyor. Buna karşılık, hava savunmasında kullanılan (30 HS 831, 35 Oerlikon, 40 Bofors v.b.) ya da uçaklara yerleştirilen (20 MG 151, 30/551 v.b.) özel silâhların «otomatik top» diye adlandırılması yavaş yavaş yaygınlaşıyor. (L)

***Makine ve Kimya Endüstrisi kurumu** (M.K.E.). — Kurumun 400 milyon TL. olan kuruluş sermayesi 1 milyar TL.na çıkarıldı (1971). Tofaş* (*Ek*) Türk Otomobil Fabrikası A.Ş., RCD Ball Bearing Ltd. (Karaçi), Tüstaş Sınaî Tesisler T.A.Ş., Tofaş Oto Ticaret T.A.Ş. firmalarının ortaklıklarına değişik oranlarda katıldı (1972). 2 762 teknik ve idarî personel, 13 320 işçinin çalıştığı kurumun ürettiği mal satışları 883 milyon 534 043 TL.na ulaştı; 12 milyon dolarlık da ihracat yapıldı (1971). [M]

MAKK (Karoly), macar filim yönetmeni (Berettyoufolu, Hajdu-Bihar idare bölgesinde 1925). 1954-1955 yıllarında özellikle *Liliomfi* (1954) ve *«Kayanın dilindeki ev»* (1958) filimleriyle macar sinemasının büyük sanatçıları (Zoltan Fabri ve Félix Mariassy ile) arasında yer alan Makk, bunları izleyen yapıtlarında (*«Saplantılar»*dan [1961], *İnsanlar ve Tanrı önünde»*ye [1968] kadar) hiç de başarılı olamadı. Ama bütün dünyada büyük bir başarı elde eden *«Aşk»* (1970) ile tüm sanatsal ve teknik niteliklerini yeniden kazandı. 1974'te *«Kedi oyunları»*nı yaptı. (L)

Mako Elektrik Sanayii ve Ticaret A.Ş., Türkiye'de otomotiv sanayiinin yan kuruluşu. 1972'de her türlü motorlu araçlar için elektrik donanımı, regülatör, marş motoru, distribütör, korna, ateşleme bobini, silecek motoru, alternatör, kontak anahtarı gibi malzemeyi yapmak amacıyla, sermayesinin yüzde 58'i yabancı olmak üzere, Bursa'da kuruldu. Türkiye'de bu alanda faaliyet gösteren tek kuruluş olarak ertesi yıl 60 000 motorlu aracın elektrik donanımı ihtiyacını karşıladı. Ancak, bu üretim ihtiyaca yetmediği için 1975'te bir genişletme planı hazırlandı ve bununla ilgili olarak şirket sermayesi 85 milyon liraya çıkarılırken yabancı ortağın payı yüzde 43'e indirildi; bu aşamada yıllık kapasite de şöyle planlandı: 70 000 distribütör, 80 000 ateşleme bobini, 100 000 marş motoru, 120 000 silecek motoru, 240 000 cam silecek kolu, 180 000 alternatör, 80 000 korna rölesi, 70 000 kontak anahtarı. Firma bu genişletme programıyla birlikte ihracata da başladı. (M)

***MAKROMOLEKÜL** i. — ANSİKL. Kim. Makromoleküllü bir kimyasal türün bütün molekülleri aynı temel yapıya sahiptir, yalnız molekülü meydana getiren yapısal motifin molekül içinde tekrarlanma sayısı her birinde değişir; bu özellikten de anlaşıldığı gibi, makromoleküllü bir kimyasal türün mol ağırlığı ancak bütün moleküllerin mol ağırlıklarının ortalaması olarak tanımlanabilir. Bu mol ağırlığı her zaman yüksek değerlere ulaştığı için deneysel olarak belirlenmesi çok güçtür. Raoult kanunlarının uygulanmasına dayanan ve mikromoleküllü cisimlerde olumlu sonuçlar veren klasik yöntemler, özellikle donma ve kaynama noktaları etkisinin çok küçük olması ($\Delta t = K \cdot c/M$; burada M çok büyük, 10^5 ya da 10^6 düzeyindedir) nedeniyle makromoleküllere uygulanamaz. Bununla birlikte, her zaman önemli etkileri olan geçişme basıncı ölçülebilenebilir ve mol ağırlığının belirlenmesinde iyi sonuçlar verir. Makromoleküllü çözeltilerin ağdalılığını, ışığı yayma gücünü, tortullaşma hızını incelemeğe dayanan öteki yöntemler de başarıyla kullanılmıştır. Makromoleküllerin içindeki atomlararası bağlar kovalans bağı türündendir; bu açıdan ele alındığında makromoleküllerin normal moleküllerden hiç bir farkı yoktur; ancak bazı durumlarda makromolekülün içinde hidrojen bağları da işe karışır ve biyokimyasal makromoleküllerde, örneğin nükleik asitlerde önemli bir rol oynar.

Hemen hepsi yansız olan makromoleküllerin yanı sıra, yüklerinin işaretine göre katyon ya da anyon olan pek çok makroiyon vardır; silisyum kimyasında (bk. YAPI*) bunun örneklerine çok rastlanır.

Makromoleküllerle makroiyonları yapılarına göre üç grupta toplayabiliriz:

— *ipliksiler* veya *birboyutlular:* S_μ, asbest (amyant), politenler $(CH_2)_n$ ve genel olarak, dokuma elyafı olarak kullanılan makromoleküller;

— *yapraksılar* veya *ikiboyutlular:* en basit örneği grafittir;

— *üçboyutlular:* elmas, silis, zeolitler, ısıyla sertleşen plastikler (bakalit).

Makromoleküllerin fiziksel ve mekanik özellikleri her şeyden önce yapılarına bağlıdır. Örneğin her grupta, düzgün bir yapı cismin billûrlaşmaya karşı eğilimini arttırır, mekanik ve ısıl özelliklerini yükseltir: stereospesifik katalizörler (K. W. Ziegler, G. Natta) yardımıyla, *izotaktik* denilen polimerler yapılabiliyor; bu polimerler, yapılarının düzgün oluşu nedeniyle bazı uygulamalarda *sindiyotaktik* ya da *ataktik* polimerlere tercih edilir. Makromoleküllerin yapıyla değişen özelliklerinden biri de polimerleşme derecesi arttıkça çözünürlüğün azalmasıdır; örneğin birboyutluların üçboyutlulardan daha çok çözündüğü gözlenmiştir. Bir eritici içindeki bu çözeltiler ya da dağılımlar, yüksek bir ağdalılıkla birlikte koloidal çözeltilerin özelliklerini taşır. Makromoleküllerin kimyasal özellikleri, ilke olarak, kendilerini oluşturan motifin kimyasal özellikleriyle aynıdır; bu nedenle, her çevriminde üç alkol fonksiyonu bulunan bir motiften oluşmuş selüloz, nor-

makromolekül

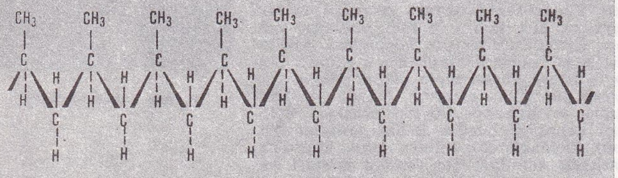

izotaktik polipropen

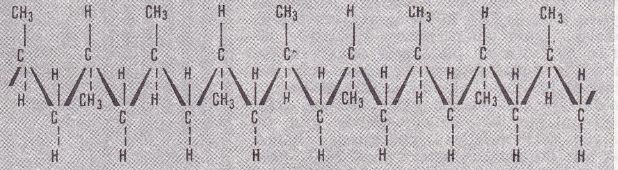

sindiyotaktik polipropen

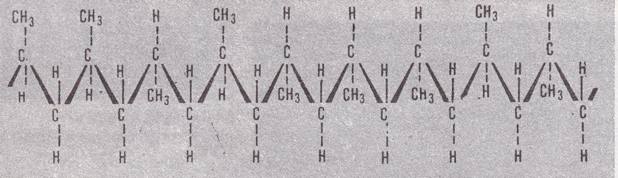

ataktik polipropen

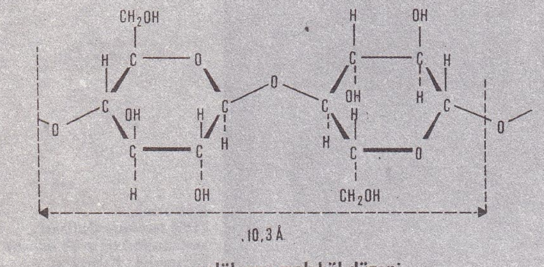

selülozun molekül düzeni

mal olarak inorganik (selüloz nitrat) ya da organik (selüloz asetat) asitlerle esterleşir. Bununla birlikte, özellikle bazı makromoleküllerin ısı etkisiyle bozunduğu tepkimelerde makromolekülsel yapı da rol oynar: örneğin, ısıtılan kauçuk izopren C_5H_8 verir, oysa izopren zaten bu yüksek polimerin motifini oluşturmuştur. (L)

MAKSİ sıf. ve i. (MAKSİMUM'un kısaltması). MİNİ'ye karşılık uzun bir giysiyi belirtmek için kullanılır: *Maksi elbise. Maksi 1970 yılının modasıydı.* (L)

***MAKSİMAL** sıf. — Mat. Sıralı bir E kümesinin, yani üzerinde bir sıra bağıntısı tanımlanmış bir E kümesinin, aynı küme içinde ondan daha büyüğü bulunmayan bir *m* elemanı için kullanılır: *Maksimal bir elemanın mutlaka tek olması gerekmez.* (L)

***MAKSİMOVA** (Yekaterina), sovyet kadın dansçı. — Galina Ulanova ile birlikte dans ettiği kocası Vladimir Vasilyev tarafından yönetilen sanatçı üstün tekniğini daha da geliştirdi, birkaç yıl içinde günümüzün en iyi kadın dansçılarından biri oldu. Kocasıyla birlikte Roma operasına (1968), daha sonra Cyril Atanassoff'la *Kuğu gölü*'nün ikinci perdesini oynadığı Paris operasına (1970), Sofya operasına, Het Nationale Ballet'ye (1971), Cenova-Nervi ve Nice Cimiez festivallerine (1972) konuk sanatçı olarak çağrıldı, birçok turneye katıldı (A.B.D. 1966, 1968; İtalya, 1970; Fransa, 1972). 1968'de Bolşoy'da Grigoroviç'in *Spartacus*'ünü canlandırdı. (L)

***MAKSİMUM** i. — Sibern. *Maksimum ilkesi,* sovyet matematikçisi L. S. Pontriyagin'in önerdiği ilke; bu ilkeye göre, belirli bir maliyet fonksiyonunu minimuma indirerek, herhangi bir sistemin belli bir başlangıç halinden zorunlu bir son hale geçişini sağlayabilecek kumanda işaretlerini saptamağa dayanan optimum dinamik kumanda sorunu genelleştirilmiş bir Hamilton fonksiyonunun maksimumlaştırılması sorununa dönüştürülebilir; bunun için, söz konusu sistemin durum değişkenleri, yardımcı değişkenler ve maliyet fonksiyonu göz önüne alınır. (Problemin çözümü, diferansiyel bir denklem sisteminin sınır koşullardaki çözümüyle sağlanır. Maliyet fonksiyonu ikinci dereceden olan lineer bir sistem söz konusu olduğunda problemin çözümü, başlangıç koşullarındaki lineer bir diferansiyel sistemin çözümü gibi çok daha kolay bir probleme dönüşür.)

— ◆ Sıf. Mat. Sıralı bir kümenin, bütün öbür elemanlardan daha büyük olan bir elemanı için kullanılır. (Maksimum bir eleman mutlaka maksimaldir; fakat maksimal bir eleman maksimum olmayabilir.) [L]

MALABO, Ekvador Ginesi'nin başkenti, Santa İsabel'in 1973'ten beri yeni adı. (L)

***MALAMUD** (Bernard), amerikalı yazar. — *«Fidelman'ın portreleri. Bir sergileme»*'de (1964), sanatçı olmak isteyen olgun bir adamın hayatından altı serüveni biraraya getirdi, sonra, yıkılmak üzere olan bir evde zenci bir yazarla beyaz bir yazar arasındaki gerilimleri anlattı (*The Tenants* [Kiracılar], 1971). Bir de hikâye kitabı yazdı (*Rembrandt's Hat* [Rembrandt'ın şapkası], 1973). [L]

***MALATYA (44),** Türkiye'de, Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde il merkezi şehir. — 577 309 nüf., merkez 154 056 nüf. (1975). Tarım alanında üretim her yıl düşüş gösterdi. Kent bir ticaret merkezi olarak gelişimini sürdürdü. Hayvancılıkta küçük bir ilerleme oldu: koyun 537 400, kıl keçisi 200 290, sığır 135 009. 1974-1978 arasında et kombinası yapımı planlandı. Medik barajı açıldı (1975). Yılda 10 300 t kayısı ve zerdali konsantresi üretecek fabrikanın yapımına başlandı (1975). [M]

Malatya müzesi, Malatya'da arkeoloji müzesi. İsmetpaşa parkında, 1971'de açıldı. Müzede Tarihöncesi'ne ait çanak-çömlek ve av âletleri; Asur, Hitit çağı ağırlık taşları; Roma çağı küçük yapıtlar; Bizans çağı çanak-çömlek ve Selçuklu devri çinileri sergilenir. (M)

Malatyaspor kulübü, türk spor kulübü. 1966'da kuruldu. 1968-1969'da Türkiye Üçüncü ligine katıldı. 1972-1973'te grup şampiyonu olan sarı-siyah formalı takım, Türkiye İkinci ligine çıktı; 1976'da bu ligde oynuyordu. (M)

MALAVAL (Robert), fransız ressamı (Nice 1937). Tuvale yaptığı ilk resimlerinden sonra 1961'de, «l'Aliment blanc» (Beyaz gıda) adlı Nice karnavalcıları tekniğiyle tutkallı kâğıt kabartmalardan yapılmış nesneler dizisine başladı. 1965'te, vücut kalıplarından yararlanarak pembeye, beyaza ve mora boyanmış heykeller ve polyester kabartmalar, tuvale çizdiği modele uygun kaş'larla, gene aynı renkleri tabancayla püskürterek tablolar yaptı. 1966'da Saint-Cloud parkının düzenlenmesi için bir proje hazırladı; o günden sonra da, mimarîye ve şehirciliğe uygulanabilir, sesle canlandırma ve çevre düzenleme araştırmalarına girişti. Çok sayıda desen çizdi ve 1972'de «Eté pourri, peinture fraîche»de (Çürük yaz, taze boya) adıyla doğal öğelerin soluk ve zarif renklerle yorumlandığı bir dizi tablo yaptı. (L)

***MALAVİ,** Afrika'da devlet. — 4 790 000 nüf. (1973).

TARİH

Başkan Hastings Kamuzu Banda 1971'de tarım ve doğal kaynaklar bakanlıklarını da üzerine aldı. Aynı yıl içinde ülkenin önemli olaylarından biri toplumda huzursuzluklara yol açan Yehova Şahitleri'nin sınır dışı edilmemeleri oldu; ancak, başkan Banda'nın 1972'de Zambiya'ya yaptığı resmî ziyaretten sonra bunların geri dönmelerine izin verildi. Bu dönemde, Mozambik'teki gerilla faaliyeti yüzünden Malavi-Portekiz ilişkileri bozulmağa başladı ve gerginliğin giderek artması sonucu 1974'te taraflar arasında diplomatik ilişkiler kesildi. İç olaylar bakımından da ülkenin başkandan sonraki güçlü adamı sayılan, Malavi Kongre partisinin genel sekreteri, Genç Gönüllüler örgütünün birleşik başkanı, ticaret ve sanayi bakanı Aleke Banda'nın, parti disiplinini bozduğu gerekçesiyle bütün görevlerinden uzaklaştırılması önemli bir gelişme olarak ortaya çıktı. Başkan Banda Zambiya'ya yaptığı ziyaretlerin birinin sonunda ülkesinin Zambiya ve Angola'ya demiryoluyla bağlanacağını açıkladı. 1975 yılı başında da ülkenin orta kesiminde yeni kurulmuş bir şehir olan Lilongve başkent ilân edildi. (M)

***MALAYSİA federasyonu,** Güneydoğu Asya'da devlet.

COĞRAFYA

Nüfus

1970'te toplam nüfus 10 423 000'i buluyordu; bunun 8 790 000'i Batı Malaysia'da (Malezya da denir), 655 000'i Sabah arazisinde, 977 000'i Saravak'ta yaşıyordu. Dağlık ve ormanlık bölgeler olan Sabah ile Saravak'ta nüfus yoğunluğu km²'ye ancak 7 kişidir. Batı Malaysia'da ise 67 kişiyi bulur; ama arazinin büyük kısmı dağlık ve işlemeye elverişsiz olduğundan batı ovasında aşırı bir nüfus yoğunluğu görülür: Perlis ve Malakka eyaletlerinde 80-120 kişi. Batı Malaysia'da nüfus artış yüzdesi, 1970'te doğum kontrol çabalarına rağmen hâlâ yüzde 2,5 idi. 1956'da binde 46,7 ile en yüksek düzeye ulaşmış olan brüt artış yüzdesi 1970'te binde 32,1'e indirildi. Ama buna paralel olarak ölüm oranı da düşmeğe devam etti: 1950'de binde 15,9, 1960'ta binde 9,5, 1970'te binde 6,9. Doğum oranının yüksek oluşu nüfusun büyük çoğunluğunun genç oluşuyla açıklanabilir: nüfusun yüzde 44'ü 15 yaşından küçük, yüzde 53'ü 15-64 yaş arasında, yüzde 3'ü 65'in üstündedir.

Batı Malaysia istatistiklerinden ülkedeki okur-yazar oranını çıkarmak çok zordur, fakat okula gidenlerin oranı, okul çağındaki nüfusun yüzde 59'u olarak tahmin edilmiştir (1965). Bütün Malaysia'da şehirli nüfus oranının toplam nüfusun yüzde 15'i olduğu sanılır (aslında büyük kasabalar olan en az 2 000 nüfuslu birçok merkezi içine alan resmî sayı yüzde 30'dur). Şehirler özellikle Malaysia'nın batı ovasında gelişmiştir: başkent Kuala Lumpur'un nüfusu 500 000'i aşar: George Town'ınki aşağı yukarı 300 000, İpoh'unki 200 000 kişidir. Doğu Malaysia'da şehirleşme nispeten azdır: Saravak'ın merkezi Kuching'in nüfusu 56 000, Sabah'ın merkezi Kota Kinabalu'nun (esk. Jesselton) nüfusu 21 000'dir.

Malaysia nüfusu şu oranlarla üç halktan oluşur: malaysialılar yüzde 51; çinliler yüzde 35; hintliler yüzde 10 (geri kalanını Borneo'daki kabile düzeninde yaşayan ırklar ve Avrasyalılar oluşturur). Çinlilerin şehirlerde ve 2 000'den fazla nüfuslu merkezlerde ağır basmaları Malaysia'nın özelliklerinden biridir; hintliler de, tarım bölgelerinden şehirlere göç etme eğilimindedirler. Buna karşılık malezyalı topluluk köylerde yaşar.

İktisat

Malaysia'da kişi başına yıllık gelir tahminen 391 dolardır; bu rakam Asya ülkeleri içinde en yüksek yıllık gelir oranlarından biridir ve Malaysia'yı hayat seviyesi bakımından Japonya, Hong Kong ve Singapur'dan sonra dördüncü sıraya yerleştirir. Malaysia'nın nispî refahı iki nedene dayanır: kauçuk ve kalay ihracatına dayanan bir işleme sanayiini (bu sanayiler bağımsızlıktan sonra da devam etti) kuran ingiliz sömürgeciliğinin çalışmaları; bir Asya ülkesi için düşük sayılabilecek nüfus yoğunluğu.

İktisadın başka bir özelliği, gelir kaynaklarının çeşitliliği nedeniyle tarımın oldukça az yer tutmasıdır: 1971'de Malezya millî gelirinin yüzde 31'i (1950'de yüzde 38'e karşılık). Tarım bugün de pirince (1970'te 1,2 Mt) ve birçok büyük tarım işletmesinin ürünlerine dayanır: ülkenin dünyada ikinci üreticisi olduğu kauçuk (1973'te 1,5 Mt), hindistancevizi içi (1970'te 1,3 Mk) ve palmiye yağı (4 Mk). Tarımın gelişmesi eşit biçimde olmamıştır: özellikle büyük şirketlerin olan, bilimsel yöntemlerle işletilen modern bir kesim ile, modern teknolojinin gelişmelerini daha geç benimseyen bir kendi kendine yetme ve mikrofundia kesimi zıtlaşır. Üstelik, iyi işletilen Batı Malaysia ile nüfusu az olan, özellikle orman ürünleri ihraç eden ve halkının çoğu hâlâ ormanı yakarak tarla açma yoluyla tarım yapan Doğu Malaysia birbirinden çok farklıdır.

Demir filizi ve boksit üretimini çok geride bırakan kalay (1973'te 72 000 t) sanayi üretiminde ön sırayı alır. Ama çeşitli işleme sanayileri de gelişmiştir: özellikle kauçuk, besin, tütün, kereste sanayileri ve modern tekniklerden yararlanan çeşitli öncü kesimler (kimya sanayii, otomobil aküleri, çimento fabrikaları).

İktisadın gelişmesi, ticaret bilançosunun kârla kapatılmasına, yabancı yardımlara ve sermayelerin serbest dolaşımına (yabancı şirketler kazançlarını serbestçe yurt dışına çıkarabilirler) dayanır. Tarımın gelişme olanakları çok büyüktür: değerlendirilecek bakir toprakların 7 milyon hektar olduğu hesaplanmıştır; birçok hidrolik tasarı (bu arada, Cameron Highlands'de ve Perak ırmağı üzerinde yapılmakta olan üç baraj) sulamanın geliştirilmesi ve elektrik enerjisi üretimini sağlayacaktır. Endonezya ile uzatmalı savaşın bitmesinden (1966) bu yana koşullar daha elverişlidir; Malaysia'yı büyük bir sanayi merkezinden yoksun bırakan Singapur'un ayrılması, çeşitli şehirlerin, özellikle Kuala Lumpur'un sanayileşmesinde önemli nedenlerden biridir.

MALAYSIA

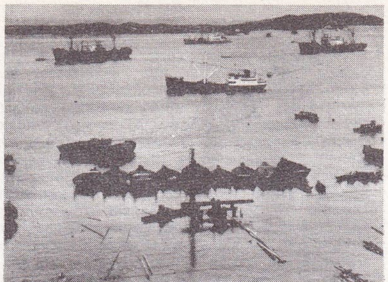

Penang'da (esk. George Town) demirleme alanı

Kuala Lumpur'da federal parlamento

başbakan Abdürrezzak

Foto. Almasy (2), Vautier (LAROUSSE)

MALİ

Musa Traore

süslenmiş ağaçtan antilop başı (Musée de l'Homme, Paris)

TARİH

● *Komünistlerin faaliyetlerinin yeniden başlaması.* 1971 yılı sonunda komünistler yeniden faaliyete geçtiler. Malaysia Komünist partisi, Tayland sınırı boyunca ve Saravak eyaletinde (Doğu Malaysia) çeteler kurdu. Tayland ile imzalanmış anlaşmalar (temmuz 1968 ve mart 1970), iki ülkeye çetecilere karşı askerî akımlar düzenleme imkânını verdiği halde ve Doğu Malaysia'da İndonezya ordusunun Malaysia ordusuyla işbirliği yapmasına rağmen, çetecilerin faaliyeti devam etti. 1969'daki ırkçı ayaklanmalardan sonra, âsiler Perak eyaletinin güneyine inerek mayıs 1969 olaylarının etkisinde kalan Kızılderilileri ve İttifak'ın siyasetine karşı olan Malezyalıları saflarına çektiler. Komünistlerin gerilla savaşını yeniden başlatmalarına hükûmet sert bir karşılık verdi: çoğunluğu Malezyalılardan oluşan ordu mevcudunu artırdı ve Perak eyaletinin Çinlilerin oturduğu bazı şehirlerinde kısmî bir karartma ilân etti (1972). 1973 yılı içinde, Saravak eyaletindeki komünist eylemleri yeniden önem kazandı (1973 eylülünde ileri gelen çinlilerin tutuklanması). 31 temmuz 1974'te Millet meclisinin dağıtılmasından sonra, 24 ağustosta yasama seçimleri yapıldı. Abdürrezzak'ın yönettiği ve 1960'tan sonra muhalefet partilerinin (P.M.İ.P. [Pan-Malayan İslamic Party], Gerakan, P.P.P. [People's Progressive Party]) katıldığı millî cephe, muhalefete (D.A.P. [Democratic Action Party]) karşı ezici bir zafer kazandı ve D.A.P. sandalyelerinin yarısını kaybetti.

Seçim sonrasında ülke yeni zorluklarla karşılaştı: kauçuk fiyatlarının düşüklüğünü ve kauçuk üreten köylüler arasında açlıktan ölüm olaylarının başgöstermesini protesto eden öğrenciler başkent Kuala Lumpur'da hükûmet aleyhtarı gösteriler düzenlediler. 1975 baharında komünist gerillaların eylemleri şiddetlendi. Bu arada Abdürrezzak'ın ölümü (1976) ülkede kararsızlığı daha da yaygınlaştırdı.

● *Malaysia'nın gücü.* Malaysia hükûmetinin Singapur'a yaklaşma denemesi başarısızlıkla sonuçlandıysa da, İndonezya ile ilişkiler sürekli olarak gelişti: 1970 martında, iki ülke bir iktisadî işbirliği anlaşması imzaladı ve Malakka boğazında seyrüsefer konusunda ortak bir tutum aldı (kasım 1971). [Bk. İNDONEZYA, *Ek.*] İktisadî bakımdan durmadan gelişen ve ittifaklarını çeşitlendirerek Güneydoğu Asya'da başlıca güç olmağa çalışan Malaysia, Japonya ile (mayıs 1971), Çin ile (ağustos 1971) işbirliği anlaşmaları imzaladı. 1971'de Pekin ile diplomatik ilişkiler kurularak Kuala Lumpur'daki Tay-pey konsolosluğu kapatıldı. Batı devletleriyle iktisadî ve siyasî ilişkilerde de aynı gerçekçilik görülür: Abdürrezzak, Malezya-Singapur bölgesi konusunda, 1 kasım 1971'de kadük olan ingiliz-malezya savunma anlaşmasının yerini alacak «savunma düzenlemeleri» için Büyük Britanya ile pazarlığa oturdu (nisan 1971); bu «düzenlemeler» askerî bakımdan daha az bağımlılık sağlıyordu. Abdürrezzak S.S.C.B.'ye yaptığı resmî ziyaretten (ekim 1972) sonra, bu ülkeyle bir iktisadî ve teknik işbirliği anlaşması imzaladı. Üstelik, Fransa ile imzalanan kültürel ve teknik işbirliği anlaşması (kasım 1972), Kuala Lumpur'da açılan teknik ve sanayi sergisiyle (kasım 1973) somutlaştırıldı. (LM)

***MALAZGİRT,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili) ilçe. — 47 004 nüf., ilçe merkezi 13 064 nüf. (1975); 67 köy (1970). [M]

***Malazgirt Meydan savaşı.** — 26 ağustos 1971'de Malazgirt Meydan savaşının 900. yıldönümü, savaşın yapıldığı Malazgirt ovasında, cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın da katıldığı törenlerle kutlandı. (M)

***MALDİV adaları,** Hint okyanusunda adalar devleti. — 120 000 nüf. (1973). Başkenti, *Male* (14 000 nüf.). 1968 martında, oy kullananların yüzde 81'inin onayladığı bir anayasa referandumuyla, Eşraf meclisinin ömür boyu seçtiği sultanın yerine, her dört yılda bir genel oyla seçilecek bir cumhurbaşkanı getirildi. 11 kasımda cumhuriyet ilân edildi: Emîr İbrahim Nâsır, Maldiv Adaları cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı oldu. Devletin başkanı olan cumhurbaşkanı, kendi kurduğu bir kabine yardımıyla ülkeyi yönetir. Bakanlar, her beş yılda bir seçilen 54 üyeli yasama meclisine (her atol 2 milletvekili, Male adası 8 milletvekili seçer; 8 milletvekilini de cumhurbaşkanı tayin eder) karşı kişisel olarak sorumludurlar. Maldiv adalarının iktisadı, üretimlerinin büyük kısmı Seylan'a ihraç edilen balıklavalara dayanır (1970'te 93 000 kental). Hindistancevizi ve yan ürünleri (hindistancevizi içi ve yağı) önemli bir ek gelir kaynağıdır. (L)

MALEC (Ivo), yugoslav besteci (Zagreb 1925). Zagreb üniversitesinde ve Müzik akademisinde öğrenim gördü, Beste bölümünü birincilikle bitirdi ve Zagreb kenti ödülünü aldı. 1954'ten sonra sık sık Paris'e gitti ve 1959'da temelli Paris'e yerleşti. Konservatuvarda Olivier Messiaen'in derslerini dinleyici olarak izlemiş ve Radyo Deneme kulübü ile Somut Müzik Araştırmaları grubunun çalışmalarına katılmıştı. 1960'ta, Fransız Radyo-Televizyon kurumunun Pierre Schaeffer yönetimindeki Müzik Araştırmaları topluluğuna girdi. Hem elektroakustik araçlar, hem de geleneksel çalgılar için besteler yaptı ve çoğu kere ikisini birlikte kullandı. Önemli eserleri: *Mavena* (1957); *Reflets* (Yansımalar) [1961]; *Dahovi* (1961); *Structures* (Yapılar) [teyp bandı için, 1962]; *Mouvements en couleur* (Renkli hareketler) [1959]; *Sigma* (orkestra için, 1963); *Miniatures pour Lewis Carroll* (Lewis Carroll için minyatürler) [flüt, keman, harp ve vurgulu çalgılar için, 1964]; *Tutti* (orkestra ve teyp bandı için, 1962); *Cantate pour elle* (soprano, harp ve teyp bandı için, 1966); *Oral* (recitativo'cu ve orkestra için) [André Breton'dan, 1967]; *Luménitudes* (teyp bandı ve piyano için, 1968) [1970'te Bordeaux Sigma festivalinde çalındı]; *Lumina* (12 yaylı çalgı ve teyp bandı için, 1968); *Lied* (yaylılar ve ses için, 1969) [Dubrovnik festivalinde çalındı, 1970]; *Dodécaméron* (12 solocu için Fransız Radyo-Televizyon Kurumu Korosu Solocuları topluluğu tarafından ısmarlandı ve 1971'de Bologne'da çalındı); *Gam(m)es* (orkestra ve iki şef için, 1973-1974). 1972'de Paris konservatuvarında beste öğretmenliğine getirilen, 1973'te «Musique-Plus» topluluğunu kuran Malec, Strasbourg Vurgulu Çalgılar topluluğu ve Fransız Radyo-Televizyon kurumu korosu solocuları hesabına 6 vurgulu ve 12 ses için bir yapıt hazırlamaktadır. (L)

***MALHERBE** (Daniël François), afrikaanca yazan güney afrikalı yazar. — (öl. Bloemfontein 1969). [L]

***MALİ cumhuriyeti,** Batı Afrika'da devlet. — 5 380 000 nüf. (1973).

TARİH

Anayasa referandumu sonunda yüzbaşı Yoro Diakite hükûmeti kurmakla görevlendirildi; 1960 Anayasası kaldırılarak yerine bir temel yasa konuldu; ülkenin tek partisi olan Sudan birliği kapatıldı. 1969 ağustosunda bir komplonun ortaya çıkarılması üzerine, vaat edilmiş olan anayasa reformu ertelendi. Eylül ayında Musa Traore, başbakanlığı da üstüne aldı. Yeni anayasanın onaylanması için referandum 1974 haziranında yapıldı. Bu anayasa yalnız bir dönem için seçilebilecek ve 5 yıl süreyle görev yapacak bir cumhurbaşkanı ve başbakan, ayrıca, dört yıl için bir millet meclisi seçilmesini ve bir tek parti kurulmasını öngörür.

Mali yöneticileri, iktisadî sıkıntıları çözebilmek için birçok ülkeden yardım almağa çalıştılar; Traore 1971 temmuzunda S.S.C.B.'yi resmen ziyaret etti; 1970 ve 1971'de Mali ile Çin arasında işbirliği anlaşmaları imzalandı. Mali, 1972 haziranında Bamako'da kurulan Batı Afrika Ekonomik topluluğuna katıldı. 1973 ocağında İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesti. Mali hükûmeti Fransa'ya yaklaşmaya çalışmaktadır: 1973 haziranında, fransız-mali işbirliği anlaşmaları beş yıl için yenilendi.

ARKEOLOJİ VE GÜZEL SANATLAR

Ülkenin bütün sanat hayatında, Mali'deki dogon ve bambara sanatlarının gitgide önem kazanması ancak son yıllara rastlar. Mali halkı birbirinden farklı iki tabakadan oluşmuştur: ekonomik açıdan çok sınırlı bir ortamda yaşayan köylüler ve illeri hem birbirine, hem de Magrıp'a bağlayan bir ulaşım ağının kavşak noktalarında kurulmuş şehirlerde yaşayan kentliler. XVII. yy.a kadar müslümanlık yalnız şehirlerde benimsenmiş ve ancak nüfusu çok az olan bir çevrede figüratif sanatı olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşılık aynı çevrede uygulamalı sanatlar ve mimarî alabildiğine gelişmiştir. Son yıllarda Nijer vâdisinde ve Cenne ile Mopti kentlerinin yakınlarında bulunan pişmiş topraktan insan biçiminde heykeller, termogazışı yöntemiyle XIV. ve XV. yy.lara tarihlendirildi. Bu heykeller, Nijer vâdisindeki şehir merkezlerinin müslümanlaşmasından önce bu bölgede figüratif bir heykelciliğin var olduğunu gösterir. Ağaç heykellerin bulunmayışı, büyük bir olasılıkla iyi korunamamış olmalarındandır; kazılar sırasında bulunan en eski heykeller, Bandiagara yalıyarında oturan Dogon'lardan önce aynı yerde yaşamış olan Tellem'lere aittir. Bandiagara yalıyarının mezar olarak kullanılmış oyukları ve gereçlerin son derece iyi koşullarda saklanmış olması, çeşitli eşyanın hiç bozulmadan günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Yapılan en son tarihlendirmeler bu eşyanın XIII. yy.ın başlarından kalma olduğunu gösterir. Dogon'lar, ikonografisi karanlık olan kendi heykel sanatlarını da Tellem'lerin sanatına bağlarlar; gerçekten de, «tellem» heykelleri denilen bu ilk eserlerle Dogon'lara ait olduğu kabul edilen heykeller arasında öylesine büyük bir üslûp benzerliği vardır ki bu heykelleri en eski dogon heykelleri (belki XVIII. yy. sonu) diye kabul etmek daha doğru olur. Dinsel ve toplumsal baskılara rağmen, dogon heykelciliği biçimsel açıdan türdeş bir bütün oluşturmaktan çok uzaktır. Biçimi işlenen ağaç malzemenin ilk biçiminden pek farklı olmayan heykellerden, üç boyutlu olarak işlenmiş tamamıyla figüratif heykellere geçilir. Dogon'larda olduğu gibi, mitolojik olaylar demir kullanan bambara heykelcilerine de konu olmuştur. (L)

***MALİK** (Adam), indonezyalı siyaset adamı. — 21 eylül 1971'de Birleşmiş Milletler Genel meclisinin 26. toplantısını yönetti. İndonezya'nın dışişleri bakanı olarak, Paris'te yapılan Vietnam barış konferansında ülkesini temsil etti (şubat 1973). [L]

MALİNALCO, Meksika devletinde, Mexico'nun güneydoğusunda şehir; Ajusco tepesinin bulunduğu dağ kütlesinin yamaçlarında arkeolojik bir yerleşme yeri vardır.

Yapımına 1501'de imparator Ahuitzotl zamanında başlanan Malinalco tapınağı, yapısı ve amacı bakımından eşine pek rastlanmayan bir tapınaktır. Doğrudan doğruya dağın kayalık yamacına oyulmuştur. Azteklerde, savaşçı tarikatına («kartal-şövalyeler» ve «jaguar-şövalyeler») alınacak yeni üyeler için giriş törenleri bu tapınakta yapılırdı. Bugün Malinalco bölgesinde Mexico Millî Antropoloji okulu tarafından incelemeler yapmak üzere yüzeyden parçalar toplanıyor. (L)

***MALİPİERO** (Gian Francesco), italyan bestecisi. — (öl. Treviso 1973). [L]

***Maliye bakanlığı.** — Birinci Erim hükûmetinden sonra görev alan maliye bakanları: Sait Naci Ergin (11 kasım 1971), Ziya Müezzinoğlu (22 mayıs 1972), Sadık Tekin Müftüoğlu (15 nisan 1973), Deniz Baykal (17 şubat 1974), Bedri Gürsoy (12 ekim 1974), Yılmaz Ergenekon (12 nisan 1975). [M]

***MALİYET** i. — İkt. *Karşılaştırmalı maliyetler.* Bk. ANSİKL. || *Özel maliyet,* bir malı elde edebilmek için bir kişi veya bir şirketin katlandığı maliyet. (Bk. ANSİKL.) || *Sosyal maliyet,* üretici ve tüketicinin iktisadî faaliyetleri nedeniyle toplumun yüklendiği maliyet. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. ● *Karşılaştırmalı maliyetler.* Uluslararası işbölümünün, ulusal ürünlerin karşılaştırmalı maliyetleri kuramına bağlı olduğunu ilk defa Ricardo ortaya koymuştur. Ricardo'ya göre, ulusların çeşitli üretim dallarında uzmanlaşmasını söz konusu ürünlerin mutlak maliyetleri değil, karşılaştırmalı maliyetleri belirler. Örneğin, Portekiz'de hem kumaş, hem şarap üretiminin iş saati

Foto. Abbas-Gamma, Musée de l'Homme, Paris (LAROUSSE)

olarak maliyeti Büyük Britanya'dakinden daha düşük olsa bile, Portekiz'in kumaş üretimini bırakıp bütünüyle şarap üretiminde uzmanlaşması kendisine çok daha yararlı olabilir. Çünkü uluslararası mübadelede ulusal uzmanlaşmanın avantajlı olması için, ürünün nispî maliyetinin ülkelerarası karşılaştırmada en düşük olması zorunlu ve yeterlidir. Diğer bir deyişle, her ülke nispî avantajının en büyük olduğu üretim dalında uzmanlaşır.

Ricardo'nun kuramı Stuart Mill tarafından tamamlanmıştır. Buna göre, iki ülke arasında karşılıklı olarak iki mal mübadele ediliyorsa, bu malların değerleri, iki ülke tüketicilerinin istek ve satınalma imkânlarına göre ve her ülke tüketicisinin talep ve satınalma düzeyini eşitleyecek biçimde belirlenir. Eğer mal mübadelesinin yapıldığı sırada Büyük Britanya'nın şaraba olan ihtiyacı Portekiz'in tekstil maddelerine olan ihtiyacından daha önde geliyorsa, bu mübadelede Büyük Britanya Portekiz'e daha fazla kâr bırakmağa razı olur (bu örnekte Portekiz şarap, Büyük Britanya ise tekstil üreticisidir). Mübadele sırasında Portekiz de aynı hesabı kendi açısından yapar. Malların ülkeler arasındaki arz-talep oranının alt ve üst sınırlarını bu malların karşılaştırmalı maliyetleri belirler.

Çağdaş iktisat kuramları da, klasik temel düşünce tarzını reddetmekte ve uluslararası ticaretin ülkelerin ekonomik yapısındaki farklılıklardan, üretim faktörlerinin ülkeler arasında eşit dağılmayışından ve ülkelerarası nispî fiyat farklılıklarından ileri geldiğini ortaya koymaktadırlar. Örneğin uluslararasında, üretim faktörlerini kombine etme imkânları bakımından farklılıklar vardır: bazı ülkelerin az sayıdaki nüfusuna karşılık toprakları geniş, fakat malî kaynakları yetersizdir. Bazı ülkelerin nüfusu kalabalık, toprakları yeterli, fakat sermayeleri yetersizdir. Bazı ülkelerde ise yüksek düzeyde vasıflı işgücü ve bol miktarda sermaye vardır, fakat toprak genişliği yetersizdir. Yani üretim faktörlerinin fiyatları ulustan ulusa farklılık gösterir. (Bu farklılıklar gelir çekişmesiyle ortaya çıkar; işgücü sendikaların etkisiyle A.B.D.'de Avrupa ülkelerine göre daha yüksek bir gelir sağlamaktadır.)

● *Özel maliyet, sosyal maliyet.* Aralarındaki farklılıkları belirtmek için bu iki kavram üzerinde son yıllarda çok durulmaktadır. Çağdaş toplumlarda kişilerin üretici veya tüketici olarak gösterdikleri faaliyetler nedeniyle ortaya çıkan, fakat bedelleri kendileri tarafından ödenmeyen olumsuz etkiler hızla çoğalmaktadır. Örneğin tepkili uçakların çıkardığı gürültü havaalanlarının çevresinde oturanları çok rahatsız etmektedir. Doğal güzellikler, depo ve mesken yapımlarıyla bozulmaktadır. Karayollarında trafiğin yoğunlaşması hem işgücünü, hem kazalarda insan hayatı kaybını artırmaktadır. Böylece uçakları, yolları kullananların, kısaca yaşayanların doğadan sağladıkları tatmin azalmaktadır.

Esasında özel ve sosyal maliyet arasındaki farklılık sebep olunan hasarın sebep olan tarafından ödenmesi gereğinden doğar. Fakat bu türlü bir çözüm de, ortaya çıkan çok sayıdaki güçlük nedeniyle doyurucu bir sonuç vermez. İlk olarak, geriye dönülmesi imkânsız bir hasarın olması halinde, hasarın giderilmesi imkânsız olduğu için hiç bir anlam taşımaz.

İkinci olarak, bazı durumlarda hasarın saptanıp değerlendirilmesi çok zordur: örneğin, hasarı doğuran olayın uzun vadeli etkileri pek bilinemez. Üçüncü olarak, çoğunlukla bir hasarın onarım maliyetini bulabilmek için yanlızca parasal maliyetinin hesaplanmasıyla yetinmek zorunludur. Son olarak şunu da belirtelim ki, hasarın onarımı çoğunlukla iktisadî israfa yol açar; bu nedenle hasarı, olduktan sonra onarmak yerine, hasara hiç yol açmamak en doğru yoldur. (L)

***MALKARA,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili) ilçe. — 57 980 nüf., ilçe merkezi 14 404 nüf. (1975); 71 köy (1970). [M]

***MALLE** (Louis), fransız filim yönetmeni. — Son olarak *Humain trop humain* (1973), *Lacombe Lucien* (1973) ve *Black Moon*'u (Siyah ay) [1975] gerçekleştirdi. (L)

***MALLEMANN** (René DE), fransız fizikçisi. — (öl. Ingrandes, Maine-et-Loire 1969). [L]

***MALO-LES-BAINS,** Fransa'da Nord idare bölgesinde komün. — 1970'te Dunkerque ile birleştirildi. (L)

***MALRAUX** (André), fransız yazarı ve siyaset adamı. — General de Gaulle'ün iktidardan ayrılması üzerine kültür bakanlığından ve politikadan çekilen Malraux, onunla son karşılaşmasını anlattığı *les Chênes qu'on abat*'yı (Devrilen çınar) 1971'de yayımladı. Bu eser *Roi, je t'attends à Babylone* (Kral, seni Babil'de bekliyorum) ve *la Tête d'obsidienne* (Obsidiyen baş) ile *Antimémoires*'ın ikinci cildi *le Temps des limbes*'i (Unutma çağı) oluşturacaktır. İnsan aklının anlamı ve insanlığın kaderi üzerine düşüncelerini dile getiren çeşitli söylevlerini (*Oraisons funèbres,* 1971) ve denemelerini (*le Triangle noir, Laclos, Goya, Saint-Just,* 1970) biraraya getirdi. (L)

***MALTA,** Akdeniz'de ada devleti. — 320 000 nüf., (1973). Başkenti, *La Valetta* (15 500 nüf.).

TARİH

Londra ile La Valetta arasındaki görüşmeler dokuz ay sürdü ve bu süre içinde Malta hükûmeti Libya, Moskova ve Çin'den destek aradı. Görüşmeler 26 mart 1972'de Malta ile Büyük Britanya arasında yeni bir anlaşma imzalanmasıyla sonuçlandı. Yedi yıl süreli bu anlaşma, adadaki askerî üslerin İngiltere ve NATO tarafından kullanılmasını öngörüyordu. Malta, Varşova paktı üyelerine buna benzer kolaylıklar tanımayacak, buna karşılık, her yıl 14 milyon sterlin (üçte bir kadarı Londra, üçte ikisi NATO tarafından ödenecekti) alacaktı; ayrıca İtalya ve A.B.D. ülkeye yardım vaadinde bulunuyorlardı. 1972 haziranından itibaren tekrar adaya yerleşmeğe başlayan ingiliz kuvvetlerinin sayısı, 1979'a kadar, 4 500'den 1 800 kişiye indirilecekti. Malta, 1973'te Arnavutluk ile diplomatik ilişki kurdu ve eylül ayında Cezayir konferansına katılmakla tarafsız kalmak istediğini ortaya koymuş oldu. (L)

MALTA, Sibirya'da, Angara'nın kolu olan Bıelaya ırmağı üzerinde, Üst Yontmataş devrine ait (son evre) yerleşme yeri. Kumlu killerin altında üç tip konutun kalıntıları bulundu: yuvarlak çadırlar, dört köşe çadırlar ve toprak içinde oyulmuş, duvarları taş ve kemiklerle desteklenmiş evler. (L)

MALUBİTİNG, Himalaya'da Karakurum kütlesinde doruk; 7 459 m. Malubiting'e ilk olarak, H. Schindbach, K. Pirke, H. Schell ve H. Sturm'un katıldığı bir avusturya heyeti tırmandı (1971). [L]

MAMAT (Suat), türk futbolcu, antrenör (İstanbul 1930). Futbola 18 yaşında Sümerspor'da başladı. Galatasaray ve Beşiktaş'ta oynadı. 27 kere millî formayı giydi; antrenörlük yaptı. (M)

MAN ya da **MANN** (Mendel), ibranice yazan (yiddiş) polonyalı yazar (Plonsk, Varşova'nın kuzeyinde 1916). Bir yahudi köylü ailesinden gelen Man Varşova Belediye Güzel Sanatlar okuluna devam etti, İkinci Dünya savaşına sovyet ordusunda katıldı. 1946'da Polonya'yı terk etti, İsrail'e, 1961'de de Fransa'ya yerleşti. Günlük yaşamı iç dramlar gibi anlatan şiirsel ve romantik eseri, gerçeğe sembolik bir anlam veren lirik bir natüralizmi yansıtır: «*Terk edilmiş kasaba*» (1954), «*Moskova kapılarında*» (1959), «*Mazovya ovaları*» (1962), «*Kara meşe*» (1969), *Tienguşay'lılar* (1970). [L]

***MANABİ ili,** Ekvador'un Büyük Okyanus kıyısında bulunan ili. — İlk Seramik döneminde (M.Ö. 3000-1500) ilin güneyinde 2000'e doğru Machalilla kültürü başlar. Bu dönemde eski denizkulaklarının kenarına veya yarların boyuna kurulan yerleşme merkezleri, bir deniz ticaretinin varlığını gösteriyor. Boyalı dekorlu, bazıları oyma çizgili seramiğin ortaya çıkışı ve kaba üslûpta yapılmış, kahve tanesi biçiminde gözleri, kıvrık sivri burnu olan insan biçimindeki heykelciklerin azlığı dikkati çeker. 1970'te ilin iç tarafında M.Ö. 1500-500 döneminin başlarına ait bir yerleşme merkezi (son Valdivia) kazıldı. Denizden uzak bu yerleşme, Guayas* (*Ek*) kıyısında adını Valdivia'dan alan ve sadece denize dayalı bir ekonomisi olan yerleşme merkezinden ayrı olarak kısmen tarımsal bir ekonomi gösteriyor. Gene bu dönemde chorrera kültürü hem Manabi'de, hem Guayas'da gelişiyor. Bölgesel gelişme dönemindeki (M.Ö. 500-M.S. 500) iki büyük kültür Manabi'nin güneyinde Baia, kuzeyinde Jama-Coaque kültürleridir. Seramikte, boyalı ve çizgili pek çok kap dışında, özellikle, kalıpta yapılan ve süsleriyle o zamanın giysileri hakkında bilgiler veren insan heykelciklerinin mükemmelliği ile çatıları pagoda biçiminde olan ev resimleri dikkati çeker. Jama-Coaque üslûbundaki heykelciklerin yelpaze gibi açılmış uzun saçları ile geometrik desenli ve hayvan şekilli mühürlerin bolluğu Orta Amerika'nın etkisini taşır.

Son döneme (500-1500), Guayas ilinde olduğu gibi Manteno kültürü hâkimdir. Yerleşme merkezi Manta'dır; bugün aynı yerde aynı isimde modern bir şehir vardır ama, taş evlerin kalıntılarıyla tapınak veya saray gibi daha büyük yapılar korunabilmiştir. 1970'te Manabi ilinde birçok büyük fırın kazıldı; Manteno seramiğiyle ilgili olan bu fırınların maden eritmede kullanıldığı sanılıyor, çünkü duvarların camlaşması çok yüksek derecelere çıkıldığını gösterir. (L)

MANAGEMENT İNFORMATİON SYSTEM [menecmınt informeyşın sistım] i. (ing. dey.). Bilişim. Bk. YÖNETİM* BİLİŞİM SİSTEMİ, *Ek.*

***MANAGUA,** Nikaragua'nın başkenti. — 1972 aralığındaki deprem şehirde çok büyük yıkıntılara yol açtı. (L)

***MANASLU,** Nepal Himalayaları'nda doruk. — Batı mahmuzuna ilk defa A. Takahaşi yönetiminde bir japon heyeti tırmandı (1971); K. Kohara ve M. Tanaka doruğa ulaştılar. Güney yamaçtan ise 1972'de avusturyalılar ile italyanlardan oluşan bir heyet tırmandı ve yalnız italyan R. Messner doruğa ulaşabildi. (L)

MANAV (Kemal Bekir), türk hikâyecisi ve tiyatro sanatçısı (Çivril 1924). Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro bölümünü bitirdi (1949). Devlet tiyatrosunda çalıştı; 1959'da İstanbul Şehir tiyatrolarına geçti. Sahne çalışmalarının yanı sıra iki roman (*Yabancılar* [1958]; *Kaçaklar* [1961]) ve iki hikâye kitabı (*Fatma Hanım'ın erik ağacı* [1970]; *Bayrama yakın* [1975]) yayımladı. (M)

***MANAVGAT,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe. — 68 515 nüf., ilçe merkezi 10 737 nüf. (1975); 81 köy (1970). [M]

***MANCHE idare bölgesi,** Fransa'da Basse-Normandie bölgesinde idare bölgesi. — 451 939 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 51 kanton, 589 komün. (L)

***MANDA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *manda* sayısı 1973'te 961 314'e düştü. (M)

***MANDALİNA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *mandalina* ağacı sayısı 3 milyon 358 000'i meyve veren ve 670 000'i meyve vermeyen olmak üzere 4 milyon 28 000'e yükseldi; bu ağaçlardan 112 000 t mandalina elde edildi (1974). 1973'te üretimin illere göre dağılımı: İzmir 34 380 t, Muğla 19 313 t, İçel 7 309 t, Adana 6 465 t, Antalya 5 987 t, Hatay 3 373 t, Rize 2 632 t. (M)

***MANDIRA** i. — ANSİKL. Mandıra sayısı 2 000'e yaklaştı; buralarda uygulanan işletme yöntemlerinde herhangi bir değişiklik olmadı. (M)

***MANDIRA,** Marmara bölgesinde (Kırklareli ili, Babaeski ilçesi, Merkez bucağı) kasaba. — 3 678 nüf. (1970). [M]

***MANESCU** (Corneliu), romanyalı siyaset adamı. — Ekim 1972'de dışişleri bakanlığından ayrıldı, yerine G. Macovescu geçti. (L)

MANESCU (Manea), rumen iktisatçısı ve siyaset adamı (Ibrail 1916). İstatistik kurumu genel müdürü olmadan önce iktisat dersleri veriyordu (1951-1955), maliye bakanı (1955-1957), plan komitesi birinci başkan yardımcısı (1957) [1972'de başkan] oldu. 1936'dan beri Komünist partisi üyesidir; 1960'ta Merkez komitesi üyesi, Millet meclisi iktisat ve maliye komisyonu başkanı (1961-1969), Merkez komitesi sekreteri (1965-1972), yürütme kurulunun yedek (1965), sonra asil üyesi (1968) oldu. Ülkenin ekono-

mik gelişiminin ana hatlarını çizmekle görevli İktisadî konseyin başkanlığına (1968-1972), Devlet konseyi başkan yardımcılığına (1969-1972) getirildi, 1971'de partinin prezidyumuna girdi ve 1972'de Bakanlar kurulu başkan yardımcılığına atandı.

1974 martında İ.G. Maurer'in yerine başbakan oldu. (L)

***MANFREDİ** (Nino), italyan sinema oyuncusu ve yönetmen. — Son filimleri arasında en önemlisi *Vedo Nudo*'dur (Onu çıplak gördüm) [D. Risi'nin, 1969]. 1968'de *L'amore difficile*'i (Zor aşk) [Calvino'nun *Askerin macerası* skecinden] ve 1971'de ilk uzun filmi *Per grazia recevuta*'yı yaptı. (L)

***MANGANEZ** i. — ANSİKL. İşletme sayısı ve üretim değişkenliğini korudu: 1969'da 4 işletme, 14 000 t; 1970'te 3 işletme, 14 000 t; 1971'de 11 işletme, 44 000 t; 1972'de 5 işletme, 14 000 t; 1970'te 3 işletme, 14 000 üretim. (M)

Silvana MANGANO
Luchino Visconti yapımı «Morte a Venezia»da (1970)

***MANGANO** (Silvano), italyan sinema oyuncusu. — 1968'den günümüze kadar çevirdiği filmler: *Morte a Venezia* (Venedik'te ölüm) [T. Mann'dan, L. Visconti'nin, 1970] ve *Le Crépuscule des dieux*'dür (Ludwig) [L. Visconti'nin, 1972]. (L)

Manifesto (IL), İtalyan Komünişt partisindeki bir muhalefet grubunun 1969 haziranında kurduğu siyasî dergi; bu grupta Merkez komitesinin üç üyesi olan Aldo Natoli, Luigi Pintor ve Rossano Rossanda ile kuramcı Lucio Magri de bulunuyordu.

Manifesto yayımlanır yayımlanmaz bütün Orta ve Kuzey İtalya'da geniş ilgi uyandırdı. *Manifesto*'nun sorumluları 1969 kasımında partiden çıkarıldılar. Dergi giderek, birçok Marx'çı muhalifi çevresinde topladı ve «aşırı sol» bir nitelik kazandı.

1970 ekiminde *Manifesto* «Komünizm için» başlığı altında iki yüz sav yayımladı. Partinin Lenin'ci yanını kabul eden *Manifesto*'nun doktrini, dünya devrimi lideri rolündeki S.S.C.B.'ye muhalefete (Çekoslovakya işgalinin kınanması) ve radikal devrimci bir stratejinin benimsenmesine dayanır. Özellikle aydınları etkileyen *Manifesto*'nun mücadelesi, 1971-1972 yıllarından sonra tavsadı. (L)

Maud MANNONI

MANİOĞLU (Mesut), türk grafik ve afiş sanatçısı (İstanbul 1927). 1949'da Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. Resim, duvar panosu, afiş, ambalaj, stand ve sergi işlerinde grafik çalışmalarıyla tanındı. 1946'da Birleşmiş milletler, 1952'de Basın-Yayın ve Turizm bakanlığı, 1954'te Yapı ve Kredi bankası ödüllerini kazandı. Yurt dışında 1968 ve 1970'te Varşova Afiş, 1970 Brno (Çekoslovakya) Grafik Sanatlar bienallerine katıldı. Eserleri Wilanow Afiş müzesine alındı. (M)

***MANİPUR,** Hindistan'da arazi. — 1972'de eyalet oldu. (L)

***MANİSA (45),** Türkiye'de Ege bölgesinde il merkezi, şehir. — 870 841 nüf., merkez 78 133 nüf. (1975). Tarım için ayrılan alanların yüzölçümü arttığı halde üretim tasarlanan düzeye ulaşamadı. 1973'te buğday (188 876 t), arpa (128 435 t), pirinç (886 t), fasulye (1 594 t), patates (22 248 t), nohut (4 306 t) üretimi arttı; bakla, susam, tütün üretimi aynı düzeyde kaldı; pamuk (35 319 t lif, 56 511 t çiğit), yerfıstığı, mısır (7 510 t), yulaf (4 586 t) üretiminde düşüş oldu; haşhaş üretimine yeniden başlandı (1974); üzüm üretimi 336 603 t oldu; zeytin üretimi arttı: 24 498 t. Hayvancılık dalında koyun (693 490) ve kılkeçisi (484 310) sayısı artarken, sığır (150 498) aynı düzeyde kaldı; at, eşek sayısı azaldı. Bal üretiminde önemli bir değişme olmadı: 458 t. Kümes hayvanları sayısı 2 milyon 287 291'e çıktı ve yumurta üretimi de 70 milyon 222 439 oldu.

1969'da Gördes, Demirci, sonra Alaşehir, Kula, Salihli, Sarıgöl ilçelerinde olan depremde toplam 4 697 konut hasar gördü.

1972'de yapılan 4 727 ve 1973 başında yapılan 625 konutla depreme uğrayanların maddî kayıpları karşılandı. 10 adet sağlık ocağı açıldı. 1967-1977 döneminde 96 075 hektarlık alanda drenaj, toprak tesviyesi ve arazi toplulaştırılmaları planlandı. 1976'da bir römork yapım atelyesinin üretime başlaması öngörüldü. Proje süresi 1969-1977 olan et kombinası yapımı sürdürüldü. Selendi ilçesi, Rahmanlar köyü yakınında kurşun-antimuan-altın karışımı bir maden yatağı bulundu (1975). [M]

Manisaspor, türk spor kulübü. 1963'te Manisa lig şampiyonu olan Sakarya Gençlik kulübünün adı değiştirilerek Manisaspor oldu (1964). Siyah-beyaz formalı kulüp Türkiye İkinci liginde oynuyor (1976). [M]

***MANKİEWİCZ** (Joseph Leo), amerikalı filim yönetmeni. — *Cezanı çekeceksin*'den (There Was a Crooked Man) [1969] sonra *Sleuth*'ı (Polis hafiyesi) [1972] çevirdi. (L)

MANLEY (Norman Washington), jamaikalı avukat ve siyaset adamı (Roxburgh, Jamaika 1893-Saint Andrew, Kingston yakınlarında 1969). Siyasete 1938'de Ulusal Halk partisini kurmakla başladı. Partisi 1955 seçimlerini kazandıktan sonra başbakanlığa atandı ve 1962'ye kadar iktidarda kaldı. Sonra muhalefet lideri oldu. — Oğlu MİCHAEL NORMAN (Kingston 1923), iktisat öğrenimi gördü ve gazeteci oldu. Faal bir sendikacıydı, Ulusal İşçiler birliği başkan yardımcılığına atandı (1953-1954). Senato üyesi (1962-1967), 1967'de milletvekili oldu. 1969'dan itibaren Ulusal Halk partisini yönetti. Şubat genel seçimlerini işçilere karşı kazanınca mart 1972'de başbakanlığa getirildi. (L)

MANNONİ (Gérard), fransız heykeltıraşı (Bastia 1928). «Müzikçi» gruptan esinlenmiş soyut yapıtlarından sonra André Bloc, Morice Lipsi ve Robert Jocobsen ile karşılaşması sanat anlayışında kesin bir değişikliğe yol açtı: 1954'te «Espace» grubuna katıldı ve o zamandan beri, özellikle Claude Parent* (*Ek*) ile, birçok mimarlık ve şehircilik projelerine katıldı. Aynı zamanda heykellerine de (betondan, taştan ya da tahtadan ve 1962'den beri, madenden) çoğu kere bir anıtsal yapı görünümü geldi. Mannoni, sertliğini arabesklerle yumuşattığı geometrisel biçimlerinde sanayi tekniklerini kullanır. Çelik süs eşyası, süs-eşelleri (terzi Pierre Cardin ile), son zamanlarda da parfüm şişeleri yaptı. (L)

MANNONİ (Maud), Hollanda asıllı fransız psikanalizcisi (Courtrai 1923). Çocukluğu Hindistan'da ve Hollanda'da geçen bayan Mannoni, Brüksel Serbest üniversitesinde kriminoloji öğrenimi gördü. Sonra Françoise Dolto ve Jacques Lacan'ın derslerini izlemek üzere 1948'de Paris'e gitti. Paris Freud'çu okuluna üye olarak art arda birtakım eserler yazdı: ***Enfant arriéré et sa mère***'de (Geri zekâlı çocuk ve annesi) [1964] önce psikanaliz açısından geri zekâlılık sorununu ele alır ve zekâ geriliği kavramına karşı çıkar; ***le Premier Rendez-vous avec le psychanalyste***'de (Psikanaliz uzmanı ile ilk buluşma) [1965] bir dizi gözleme dayanarak, çoğu zaman çocuk ile ailesinin karışık ve anlaşılmaz isteği karşısında çözümsel dinlemenin ne olması gerektiğini gösterir; ***l'Enfant, sa «maladie» et les autres; le symptôme et la parole***'de (Çocuk, «hastalığı» ve ötekiler; hastalık belirtisi ve söz) [1967] Thiais tıp-eğitim rehberlik merkezinde yapılan psikanaliz deneylerine dayanarak, çocuktaki hastalık belirtisini, ana-babanın isteği çerçevesinde, onu uyumsuz kılan ve gittikçe yalnızlığa yöneltecek gerçek yaşamın dışına atan toplumsal tutum içinde ele alarak söz konusu hastalık belirtisinin işlevini belirlemeğe çalışır. ***Le Psychiatre, son «fou» et la psychanalyse***'de (Psikiyatr, «deli»si ve psikanaliz) [1970] psikiyatri aleyhtarı ingiliz okulunun araştırmalarına dayanarak toplumun delilik karşısındaki tutumuna, saçma tedavi anlayışına ve bugünkü tedavi kurumlarında başvurulan tedavinin kurallaşmış eklerine karşı çıkar; ***Education impossible***'de (Olanaksız eğitim [1973] geri zekâlı, akıl ve ruh hastası çocuklar için Bonneuil-sur-Marne'de açılmış olan uygulama okulunda yapılan deneyleri anlatır. Lacan'ın ve ingiliz psikiyatri aleyhtarlarının öğretisinden esinlenmiş olan bir «açık kurum» anlayışını yerleştirmeğe çalışır ve tasarısının nasıl bürokrasi çarkının dişlerine takıldığını ve iktisadî zorluklarla karşılaştığını gösterir. (L)

Manpower, dünyanın en büyük geçici iş bürosu. Milwaukee'li (Wisconsin) iki hukukçu tarafından 1948'de kuruldu. Başlangıçta alınan sonuçlar pek iyi değildi, fakat 1959'dan sonra Manpower bu alanda dünyanın en büyük kuruluşu haline geldi. Manpower'ın personeli içinde kadınlar önemli bir yer tutar (ayrıca emeklileri, okul tatillerinde öğrenci ve profesörleri de işe alır). Manpower'ın cirosu 1970'te 196 milyon doları buluyordu; dünyada 650 bürosu vardı ve bunların yarısından çoğu Amerika dışındaydı.

Şirket her yıl 200 000 müşteriye yarım milyona yakın geçici işçi sağlar. Birkaç saat içinde, istek üzerine müşterilerinin herhangi bir ihtiyacını karşılayacak herhangi bir alanda uzmanlaşmış işçiyi bulabilir. Fransa şubesi grubun en önemli şubesidir. (L)

***MANS** (LE), Fransa'da Sarthe idare bölgesinin merkezi. — 1971'de, 8 kantonu içine alan ve nüfusu 180 000 kişiyi aşan Mans şehir topluluğu kuruldu. (L)

***MANSEL** (Arif Müfid), türk arkeoloğu. — (öl. İstanbul 1975). Türk Tarih kurumu tarafından 3 ciltlik *Mansel'e armağan* (1974) adlı bir eser yayımlandı. Yeni eserleri: *Side kılavuzu* (1967); *Side* (1947-1966 yılları Side kazıları ve araştırmalarının sonuçları) adlı eseri Türk Tarih kurumunca yayımlanmak üzere hazırlandı (1975). [→Bibliyo.] (M)

***MANSFİELD** (Michael Joseph), amerikalı siyaset adamı. — Amerikan senatosunda demokrat çoğunluğun lideri olan Mansfield, başkan Nixon'ın Vietnam politikasına karşı çıktı. 1970 mayısında Kamboçya'ya amerikan müdahalesi sırasında hükûmeti, savaşı Güneydoğu Asya'ya yaymakla suçladı. 1971 mayısında Avrupa'daki amerikan birliklerinin yarıya indirilmesini önerdi, ama Richard Nixon buna karşı çıktı. 1974 sonlarında amerikan politikasında Çin Halk cumhuriyetine öncelik tanınmasını istedi. Mansfield 1976'da yaşlılığı nedeniyle siyasî hayattan çekildiğini açıkladı. (LM)

***MANSHOLT** (Sicco Leendert), hollandalı siyaset adamı. — 1958'den 1 ocak 1973'e kadar Avrupa Ekonomik topluluğu yürütme kurulu üyesi, 1967-1972 arası birleşmiş üç avrupa topluluğunun yürütme kurulu başkan yardımcısı olan Mansholt 1966'dan bu yana Büyük Britanya'nın Ortak pazara girmesini savunur. 1953 ve özellikle 1964'teki planlarıyla (tahıl fiyatlarının saptanması hakkında) Tarımsal Ortak pazarın kuruluşuna katkıda bulunduktan sonra, 1968'de süt fazlası ve et açığı yüzünden önemli sorunların çıkması üzerine, «altı»ların tarım düzeninde bir modernleştirmeyi öngören on yıllık bir plan hazırladı; bu planda ileri sürdüğü süt fiyatlarının indirimi ve küçük sürülerin kesimi gibi tasarılar tepkiyle karşılandı. 1970'te tarım gelirlerinin azalması nedeniyle köylüler arasında beliren «büyük tedirginliği» gidermek için başlıca üç alanda ortaklaşa tedbirler alınmasını istedi: tarım fiyatları, sosyal yardım ve modernleştirmeyi teşvik. Kamuoyunun ve hükûmetlerin bu sorunlara ilgisini çekmek için, Avrupa başkentlerini ziyaret etti. Yeryüzü kaynaklarını tüketecek yıkıcı bir gelişmenin sonuçlarına değinerek, 1971'de bu tür gelişmenin durdurulmasını ve «gayrisafi millî hasıla»nın yerini «gayrisafi millî mutluluk» kavramının almasını önerdi; bu da sert tartışmalara yol açtı. 1972 martından 1 ocak 1973'e kadar Mansholt Brüksel'de A.E.O.'ya başkanlık yaptı.

● *Mansholt planı.* 10 aralık 1968'de açıklanan bu plan, A.E.O. ülkelerinde zengin sanayi toplumu ile düzensiz bir tarım arasındaki belirgin farkı azaltmayı amaçlayan on yıllık bir dizi tedbir getirir. Mansholt'a göre, o zamana kadar uygulanmış fiyat saptaması ve malî yardım politikası yetersizdir ve bu politikanın gerçek yapısal bir devrimle tamamlanması gerekir. Bunun için başlıca şu tedbirleri önerir: kırsal bölgelere göçü hızlandırmak amacıyla dağınık sanayi merkezlerinin kurulması; birleşme ya da kişisel girişimlerle büyük tarım işletmelerinin meydana getirilmesi; ağaç dikimine elverişli 5 milyon hektar alanın tarım dışı bırakılması; üç milyon süt ineğinin kesimi; tarım fiyatlarının 1969 düzeyinde dondurulması; yeni donanımlara prim verilmesi, fransız İ.V.D. sisteminin (tarım sektöründen ayrılacak olanlara verilen tazminat) genelleştirilmesi ve bunun yanı sıra 1970 ile 1985 arasında tarımcı sayısının 10 milyondan 5 milyona indirilmesi, dolayısıyla tarımı bırakmak isteyenler lehine birtakım tedbirler alınması. Bu planın maliyeti 1970'e kadar yılda yaklaşık olarak 52 milyar TL. olarak hesaplanmıştı.

Avrupa birliğinin altı tarım bakanı, bu planı 24 mart 1972'de uygulamağa başladı ve çiftçileri, krediler vererek işletmelerini modernleştirmeğe teşvik etti. (L)

***MANSTEİN** (Erich VON LEWİNSKİ VON),

Foto. Warner Bross (J.-L. Passek kol.), Ed. du Seuil (LAROUSSE)

alman mareşali. — (öl. Irschenhausen, Bavyera 1973). [L]

***MANSURLU**, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili, Feke ilçesi) bucak. — 5 312 nüf., bucak merkezi 1 117 nüf., 8 köy (1970). [M]

***MANŞ tüneli**. — 20 ekim 1972'de İngiltere ve Fransa hükûmetleri arasında 1 numaralı anlaşma imzalandı; bu anlaşmaya göre, çalışmalar ancak 1980 yılında tamamlanabilecekti. Ayrıca 17 kasım 1973'te tünelin yapımı, işletilmesi, bakım masrafları ve uzunluğu ile ilgili şartları içeren bir anlaşma imzalandı. Projeye göre bir demiryolu tüneli olan Manş tüneli birbirinden ayrı iki galeriyle bir servis galerisinden oluşacak. Uzunluğu 49,6 km olan tünelin 37,3 km'si deniz altından ve su düzeyinin 0 olduğu noktadan 110 m derinlikteki tebeşir tabakasından geçerek Fransa'da Calais'nin güneyine, İngiltere'de de Folkestone'a açılacaktır. Elektrikli trenler bu tünelden saatte 140-160 km hızla geçecek, tekerlekli araçlar ise tünelin her iki ucunda trenlere yüklenecektir. 1971'de Manş'ı 20 milyon kişi geçmiştir. Bu tünel Paris-Londra uzaklığını 3 saat 40 dakikaya indirecektir. Bununla birlikte tünel projesi ocak 1975'te ingiliz işçi hükûmetinin kararıyla bir kere daha terk edildi. (L)

***MANTIK** i. — Bilişim. Bir bilgisayar düzeni içinde, devreleri birbirleriyle ilişkileri yönünden inceleme. || Devrelerin gerçekleştirdiği mantıksal işlemlerin tümü. || *Mantık devresi*, mantıksal işlemleri gerçekleştiren devre. (*Eşanl.* LOJİK DEVRE. LOJİK ELEMAN.) || *Hücresel mantık*, genellikle matris çizelgeleri halinde düzenlenmiş çok sayıda özdeş devrenin (hücreler) birbirine bağlanmasından oluşan mantık devresi. || *İç mantık*, bir bilgisayarın iç yapısının işlemsel şeması. (L)

***MANTIKSAL** sıf. — Bilişim. *Mantıksal değişken (sabit)*, 0,1 (ya da «yanlış», «doğru») değerlerinden birini alabilen değişken (sabit). [*Eşanl.* BOOLE DEĞİŞKENİ.] || *Mantıksal ifade*, değeri 0,1 (ya da «yanlış», «doğru») olan ifade. (*Eşanl.* BOOLE İFADESİ.) || *Mantıksal işlem*, iki işlenenli «ve», «veya» ya da bir işlenenli «değil» gibi mantıksal operatörlerle gerçekleştirilen işlem; bu operatörler mantıksal fonksiyonları temsil eden özel simgeler ya da sözcükler olabilir. || *Mantıksal komut*, mantıksal işlemleri ve daha geniş kapsamlı olarak, karşılaştırma, kaydırma gibi aritmetiksel olmayan işlemleri gerçekleştiren komut. (M)

***MANYAKODEPRESİF** sıf. — ANSİKL. Tıp. *Manyakodepresif psikoz*'un tedavisinde, lityum* (*Ek*) tuzlarından yapılan yeni bir ilâç olumlu sonuçlar veriyor. (L)

***MANYAS**, esk. **Maltepe**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe. — 29 693 nüf., ilçe merkezi 4 456 nüf. (1975); 44 köy (1970). İlçe sınırları içindeki Kuş* Cenneti'nin (*Ek*) geliştirilmesi çalışmalarına başlandı (1975). [M]

Manyas Kuş Cenneti. Bk. KUŞ CENNETİ. *Ek*.

MANZARACILIK i. — *Soyut manzaracılık*, biçim bakımından non-figüratif bir anlayışla yapıldığı halde doğa görüntülerini hatırlatan soyut resim türü.

— ANSİKL. *Soyut manzaracılık* akımı Kandinski'nin 1908 ile 1911 yılları arasında yaptığı ve doğanın sezindirilmesi üstüne kurduğu ilk non-figüratif resimlerle başladı. Romantizme pek aykırı düşmeyen manzaracılık akımı asıl İkinci Dünya savaşından hemen sonra Fransa'da, duygusal* soyutlama (*Ek*) ortamında doğdu. Birçok sanatçı, çeşitli doğrultularda (bulutçuluk* [*Ek*] soyut manzaracılığın bir türüdür) gerçekleştirdikleri tuvallerde doğal ritimleri saptamağa çalıştı. Paris'li manzaracılar arasında şu adlar sayılabilir: Roger Bissière*, Jean Bazaine*, Jean Le Moal, Alfred Manessier*, Zoran Music* (*Ek*), Maria Elena Vieira* da Silva, Zao* Wou-ki, Gustave Singier* ve Raoul Ubac* (*Ek*). A.B.D.'de ise Marsden Hartley, Arthur Dove ve Georgia O'Keeffe*in (*Ek*) araştırmalarını sürdüren Helen Frankenthaler* (*Ek*), Joan Mitchell* (*Ek*), Philip Guston ve Clyfford Still gibi ressamlar da sanatlarını bu soyutlama doğrultusunda geliştirdiler. (L)

MANZONİ (Piero), italyan sanatçısı (Soncino, Cremona ili 1933 - Milano 1963). İtalyan öncü sanatının temsilcisi ve «karşıt sanat»ın kuramcısı olan Manzoni kaolen, alçı, cam elyafı, kumaş ve pamuk gibi bembeyaz gereçlerden renksiz eserler verir. Yves Klein'ın tekrenkliliğine aykırı olarak Manzoni'nin «renksizliği» renk yokluğu anlamına gelir ve bütün etkisini kullandığı gereçten alır. Bir başka özelliği de elle dokunulamayacak bir eserin gerçekleştirilmesinde önceliği düşünceye ve sanatçının hareketine vermesidir; bu görüşe dayanarak sadece çıplak kadınların üstüne imzasını atmak gibi birtakım benimseme ve elkoyma davranışlarıyla yetinmez, ayrıca *kavramsal sanat**ın (*Ek*) bazı biçimlerini müjdeleyen eylemlere de girişir: örneğin *Danimarka'da gerçekleştirilen uzun çizgi*'yi, bir kutuya yerleştirilmiş 7 200 m'lik bir şeridin üzerine çizer (1960), *Sanatçı boku*'nu bir kutuya koyar (1961), Danimarka'da bir bahçeye *Dünyanın kaidesi*'ni diker (1962). [L]

***MANZU** (Giacomo MANZONİ, — denir), italyan heykeltıraşı. — *Ölüm kapısı* adlı yapıtının 1964'te Roma'daki San Pietro kilisesine yerleştirilmesinden sonra, Rotterdam'daki Aziz Laurentius kilisesi için yaptığı *Barışın ve savaşın kapısı* gibi birçok anıt siparişi aldı. 1969'da Ardea'da çalışmalarını kapsayan bir müze açıldı. (L)

***MAO'CULUK** i. — Avrupa'da özellikle 1968'de ön plana çıkan Mao'culuk akımının kökeni çok daha eskiye dayanır. Gerçekten de çin-sovyet çatışmasının başgösterdiği yıllarda Batı Avrupa'daki komünist partilerin çoğu S.S.C.B.'ye bağlılıklarını belirtirken, Fransa, İtalya ve Belçika'da çeşitli nedenlerle Çin Halk cumhuriyetini destekleyen topluluklar ortaya çıktı. Bu topluluklardan kimi Kruşçev'in barış içinde birlikte yaşama siyasetine karşı çıkmak için Çinlileri destekliyor, kimi de Sovyet Komünist partisinin XX. kongresinde Stalin dönemindeki cinayetlerin açıklanmasına karşı çıkıyordu. Bazı öğrenci toplulukları ise «fırtınalar bölgesi» kuramına dayanıyorlardı; bu kurama göre, dünyadaki devrimci mücadelelerin merkezi kalkınmış kapitalist ülkelerden Üçüncü Dünya ülkelerine doğru kaymaktaydı. (L)

***MAO ÇE-TUNG** veya **MAO DZI-DUNG**, çinli devlet adamı. — Büyük proleterya kültür devrimi boyunca Mao Çe-tung çevresindeki kadroyu sık sık değiştirmesi bakımından çok tehlikeli bir politika izledi. Kuşkulandığı adamların içyüzlerini sonradan iyice ortaya çıkarmak için, bunları ve seçip siyasal sahnenin ön planına getirdi ya da onların önemli makamlara gelmesine göz yumdu.

Kültür devriminin birinci grubunu yöneten Pekin belediye başkanı Ping Cın'ın, sonra güneyin güçlü adamı ve bir süre için propaganda şefi Tao Cu'nun durumları buna örnektir, hattâ Lin Piao'nun da bu yönteme kurban gittiği söylenebilir.

Toplumsal düzeydeki değişmeler de en az bunlar kadar çapraşıktı: Mao Çe-tung, Liu Şao-çi'nin temsil ettiği ve Komünist partisiyle kadrolara girmiş karşıt eğilimi devirmek için kitlelere dayanma yolunu seçti. O zaman Mao, tartışılabilir ama şaşmaz bir silâh olan kişiyi putlaştırma yöntemini bile kullandı. (Birkaç yıl sonra bu yöntemin artık geçerli olmadığını söylemekle, kendisinin bunu bile bile yapmış olduğunu itiraf etmiş oluyordu.) Böyle bir yöntemin de sakıncası vardı: Çin'i iki yıl süreyle ayaklandıran bu olağanüstü hareket boyunca dost-düşman herkes büyük adamın düşüncesine sadık olduklarını söylüyorlardı.

Mao aynı zamanda proletarya büyük kültür devrimine bağlı hedeflerin esin kaynağı olmuştur. Ona göre bütün kentsoylu düşünceler ayıklanmalı, eğitim proleterleştirilmeli, aydınlar ve beden işçileri arasında birlik sağlanmalı, kentlerin ve köylerin gelişimi dengelenmeli, halka ve devrime hizmet edecek yeni kuşaklar yetiştirilmelidir v.d. İkinci aşamada Mao Çe-tung, kitlelere yetki verdikten sonra başkan yardımcısı Lin Piao'nun temsil ettiği orduya dayandı. Komünist partisi üyelerinin çoğu hak ve yetkilerine yavaş yavaş kavuşuyorlardı. Bir süre için bu hak ve yetkiler üçlü birlik içindeki üç büyük eğilimde, halk, ordu ve partiler arasında paylaşılmış gibiydi. Fakat bu örgütlenme sistemi daha sonraları kültür devrimiyle ortadan kalktı. 1969 nisanında Komünist partisinin IX. kongresi yapıldı ve sözcülük Lin Piao'ya verildi. Bununla birlikte, beklenmedik bir şekilde Mao'nun «en yakın silâh arkadaşı» ve onun önderlik ettiği akım yenildi. İçeride Komünist partisi, ordu ve kültür devrimi örgütlerini uzaklaştırarak iktidarı tamamen ele geçirdi. Mao Çe-tung'a karşı bir suikast girişimi ya da hiç değilse bir hükûmet darbesi son derece akla yakındı. 13 eylül 1971'de başbakan yardımcısının bir uçak kazasında ölmesi bu siyasî değişikliği doğruladı. Bundan en çok yararlanan da başbakan Çu En-lay oldu. Çin Komünist partisinin X. kongresi 24-28 ağustos 1973 tarihlerinde yapıldı. Sözcüsü rejimin yeni üçüncü adamı Vang* Hung-ven'di (*Ek*).

Bu kongre aynı zamanda Lin Piao'yu da hedef alan Konfuçius'çulara karşı geniş bir kampanya başlattı. Böylece Mao Çe-tung'un karşısına, eski düşmanı olan gelenek altmış yıl sonra yeniden çıkıyordu.

Dışta Mao Çe-tung bir açılma siyaseti güttü: Çin ekim 1971'de Birleşmiş milletlere girdi ve 1972 şubatında başkan Nixon Mao Çe-tung ile Pekin'de görüştü. O dönemde Çin'in baş düşmanı S.S.C.B. idi. «Orta ülke»-

Sicco MANSHOLT

MAO ÇE-TUNG
Çin Komünist partisinin X. kongresinde (ağustos 1973)

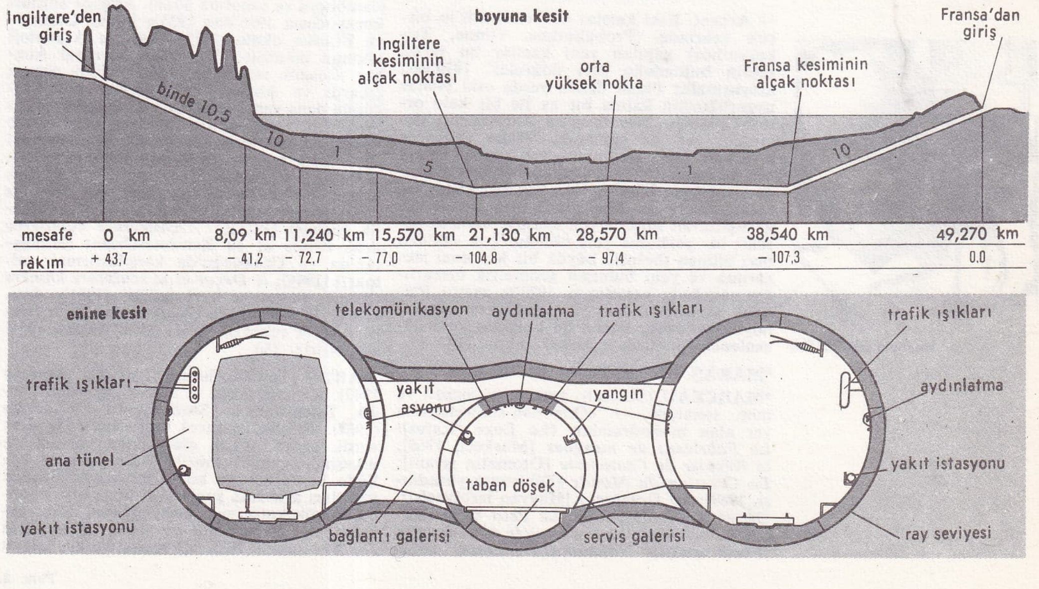

MANŞ tüneli projeden vazgeçilmeden önce tasarlanan biçimiyle tünelin şeması (ocak 1975)

Georges MARCHAIS

Tomas MARCO

Herbert MARCUSE

den birçok devlet başkanının (özellikle japon başbakanı Tanaka ile fransız cumhurbaşkanı Pompidou'nun [1973]) ziyaretleri, Çin'i büyük devletler arasına sokan diplomatik çabaların başarısını kanıtlar. (L)

MARAGİNG sıf. (MARtensit ve ing. AGİNG, yaşlanma'dan). Metalürji. Bk. MARYAŞLANMA, *Ek*. (L)

***MARAİS** (Jean), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1967'den beri çevirdiği başlıca filimler: *la Provocation* (Kışkırtma) [A. Charpak'ın, 1969]; *le Paria* (Parya) [C. Carliez'nin, 1969]; *Eşek derisi* (Peau d'âne) [J. Demy'nin, 1970] ve *Joseph Balsamo* (A. Hunebelle'den televizyon için, 1972). Tiyatro olarak *le Disciple du diable* (Şeytanın çırağı) [G. B. Shaw'dan uyarlayan J. Cocteau, 1968] ve *l'Amour masqué*'yi (Gizlenmiş aşk) [S. Guitry'nin, 1970] oynadı. (L)

***MARAJO,** Brezilya'da Amazon nehri üzerindeki Marajo adası ile Amazon deltasındaki komşu adaları kapsayan kültür alanı. — Bu bölgede yapılan kazılara göre üç seramik evresi saptandı. Halen kazılarda ele geçen seramikler aşağıdaki üç diziden birine yerleştirilir.

En eski evre olan Ananatuba (M.Ö. 500 - M.S. 500) 300-700 m²'lik beyzî veya yuvarlak yerleşme merkezlerinde bulunur; bunlar büyük ihtimalle 100-150 kişi barındıran ortak evlerdi; göl bölgelerindeki evler direkler üzerine kurulmuştu. Çiftçiler daha o zamanlar bol miktarda cilâlı ve oymalı, tarama dekorlu seramikler imal ediyorlardı.

Mangueiras evresi (Milâttan X. yy.a kadar uzanır) büyük ve çok sayıda ortak ev ve bir önceki evreden daha kalabalık bir nüfusla belirlenir. Evler ormanda, gemi seferlerine elverişli ırmaklar yakınındadır. Tropikal orman tarımı (manyok) daha gelişmiştir. Kenarı çizgili seramikte sırayla cilâlı ve pütürlü kısımlardan oluşan bir dekor görülür. Seramikten boru biçiminde pipolar, insan heykelcikleri ve dudaklıklar da boldur.

Son evre olan Marajoara (600-1500) açık arazide göl ve ırmak kenarlarındaki yığma tepeciklerle belirlenir. Bu tepecikler ya oturulmak için yapılırdı ya da mezar olarak kullanılırdı. Oturmak için kullanılan tepecikler yığma kilden yapılır ve evleri mevsimlik su baskınlarından korumağa yarardı. Bu altyapı üzerine oturtulan zeminler ve ocaklar uzun süreli bir yerleşmeyi kanıtlar. Bazen büyük boyutlara ulaşan mezar tepecikleri art arda dönemlerde yapılmıştır. İnsan külleri konulan küpler düz, boyalı veya kabartmalı, bazen insan biçimindedir. İçlerinde insan kalıntısından başka hayvan kemikleri (timsah, kuş) ve seramik de bulunur: oymalı kabartmalı, şekilli ve boyalı kaplar, tabureler, küpeler, dudaklıklar ve iğler. (L)

***MARATHON,** esk. yun. **Marathôn,** yeni yun. **Marathonas,** Attike'de yunan şehri.

— Arkeol. Eski kazılar ve Tetrapolis'in birçok şehrinde (Probalinthos, Oinoe, Trikorynthos) yapılan yeni kazılar bu tarihî şehrin bulunduğu yeri doğrular. 1970'teki araştırmalar Plassi denen yerde eski Hellas uygarlığından kalma bir ev ile bir kale ortaya çıkardı. Marathon'un Tarihöncesi devirdeki yeri de saptandı. Vrana vâdisinin girişinde eski Hellas uygarlığından kalma bir mezarlık bulundu; mezar eşyası arasında genellikle başka yerlerden getirtilen vazolara rastlandı. Aynı yerde orta Hellas uygarlığına ait dört höyük kazıldı. Ovanın sürekli bir yerleşme yeri olduğu, çok eskiden beri bilinen tholoslu büyük bir Mykenai mezarının ve yeni bulunan geometrik mezarlığın varlığıyla kanıtlandı. 1970'te ayrıca Plataiai savaşında ölen Plataiai'lilere ait bir höyük bulundu. Bütün bu bulgular yeni düzenlenen bir müzeye konulacaktır. (L)

***MARAŞ.** Bk. KAHRAMANMARAŞ, *Ek*.

***MARCEAU** (Marcel), fransız oyuncusu ve mim sanatçısı. — «One-man-show»larında yer alan mimodramları (*La Loge* [Kafes]; *Le Fabricant de masques* [Maskeci, 1968]; *la Révolte de l'automate* [Otomatın isyanı]; *La Création du Monde* [Dünyanın yaradılışı, 1969]; *Le Dompteur* [Hayvan terbiyecisi]; *Davut ile Calût* [1970]; *Le Petit Café* [Küçük kahvehane]; *La Promenade du dimanche* [Pazar gezisi]; *Naissance, Jeunesse, maturité, vieillesse et mort* [Doğum, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve ölüm]; *le Danseur de tangos* [Tangocu, 1972]) ve «Bip»ler dizisiyle (*Bip cherche du travail* [Bip iş arıyor]; *Bip dans le monde futur* [Bip geleceğin dünyasında], 1969; *Bip magicien* [Bip büyücü]; *Bip se suicide* [Bip intihar ediyor]; *Bip gardien d'enfants* [Bip çocuk bakıcısı], 1972) bütün dünyayı dolaştı ve büyük bir ilgi gördü. 1969'da Prag'da Uluslararası Birinci Pandomima festivaline katıldı. Aynı yıl Paris Müzik tiyatrosunda (eski Gaîté-Lyrique) yeni bir pandomima okulu açtı (1971'de parasızlıktan kapandı). İstifa eden Peter Van Dijk'in yerine Hamburg operası dans yöneticiliğine getirilmesi söz konusu oldu, fakat çeşitli nedenlerle bu tasarı gerçekleşemedi; topluluğun dansçılarıyla bir tek gösteri düzenleyebildi: Voltaire'den *Saf oğlan* (Candide) [1971]. (L)

***MARCEL** (Gabriel), fransız filozofu ve yazarı. — (öl. Paris 1973). (L)

***MARCH** (Frederick MCİNTYRE BİCKEL, **Frederic** — denir), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — *Âsi kabadayı*'dan (Hombre) [M. Ritt, 1966] bu yana çevirdiği önemli filimler arasında *Tick, Tick, Tick* (R. Nelson, 1970), *The iceman cometh* (Dondurmacı geçti) [J. Frankenheimer, 1973] sayılabilir. (L)

MARCHAİS (Georges), fransız siyaset adamı (La Hoguette, Calvados 1920). Metalürji alanında uzman işçiydi, 1942'de iş kampına sürüldü, 1943'te kaçtı. 1936'da C.G.T.'ye (Genel İşçi konfederasyonu), 1947'de de Fransız Komünist* partisine (*Ek*) girdi. Kısa sürede sendika ve siyaset militanı oldu. 1951'de, Issy - les - Moulineaux'daki C.G.T. sendikalararası merkezinde sekreterdi. 1956'da Komünist partisi merkez komitesine yedek üye olarak girdi, partinin siyasal bürosuna alındığı yıl (1959) tam yetkili üyeliğe yükseldi ve partiyi örgütleme görevini yüklendi.

1968'den itibaren Waldeck Rochet'nin halefi gözüyle bakılan Marchais, sağlık nedeniyle Rochet'nin çalışmalarına ara vermesi üzerine şubat 1970'te yardımcı genel sekreter, aralık 1972'de de genel sekreter oldu.

Komünist partisinin Sosyalist partiyle görüşmelerini yönetti ve haziran 1972'de sol kanadın ortak programını imzaladı. G. Marchais mart 1973'te yapılan seçimlerde Ivry milletvekili seçildi. Mayıs 1974 cumhurbaşkanlığı seçiminde sol kanadın tek adayı François Mitterrand'ı destekledi. Daha sonra sol kanadın ortak program çerçevesinde birleşmesi için çalıştı. Partisinin görüşlerini şu iki yapıtta açıkladı: *Les Communistes et les paysans* (Komünistler ve köylüler) [1972], *Le Défi démocratique* (Demokratik meydan okuma) [1973]. (L)

MARCHAL (Henri), fransız mimarı ve arkeoloğu (Paris 1875 - Siemreap, Kamboçya 1970). 1905'te Phnom Penh'e gitti, uzun meslek hayatını ve yazılarının hemen tümünü Kamboçya ve sanatına adadı. Angkor anıtları koruyucusu, 1916'dan 1933'e kadar Uzakdoğu Fransız okulu (1919) üyesi ve Arkeoloji bölümü müdürü (1933) olan Marchal Angkor sitesinin tapınaklarından çoğunu ortaya çıkardı ve Angkor Eski eserler müdürlüğünün daha sonra geniş çapta ele aldığı *anastiloz* (bir eski yapıtın kendine özgü gereç ve yapım usulleriyle onarımı) yöntemlerini ilk olarak lehmer anıtlarına (Banteay Srei, 1931-1936) uyguladı. Çok sayıdaki yayınları arasında *Guide archéologique aux temples d'Angkor* (Angkor tapınakları için arkeolojik rehber) [1928]; *l'Architecture comparée dans l'Inde et en Extrême-Orient* (Hindistan'da ve Uzakdoğu'da karşılaştırmalı mimarî) [1944]; *le Décor et la sculpture khmers* (Khmer dekor ve heykelciliği) [1951]; *Angkor* (1955); *Nouveau Guide d'Angkor*'u (Yeni Angkor rehberi) [1961, ikinci basım, 1964] sayabiliriz. (L)

MARCO (Tomas), ispanyol besteci (Madrid 1942). Keman, beste ve hukuk öğrenimi gördü, Darmstadt'ta Stockhausen ile çalıştı (1967). Birçok ispanyol üniversitesinde ders verdi, sonra müzik eleştirisine yöneldi ve ülkesinde çağdaş müzik üstüne diziler halinde konferans ve konserler verdi. Başlıca yapıtları arasında şunlar vardır: kadın oyuncu, küçük koro, saksofon, piyano, dört vurgulu çalgı, diyapozitif ve sahne öğeleri için *Jabberwocky* (1966), iki recitativo'cu, küçük orkestra ve bant için *Anna Blume* (1967), yaylılar dörtlüsü için *Aura* (1968), org ve on beş yaylı için *Vitral* (1968), flüt, klarnet, keman ve viyolonsel için *Rosa-Rosae* (1969), soprano mezzo, tenor, bas, klarnet, trombon, viyolonsel ve vurgulu çalgılar için *Tea-Party* (1969), altı vurgulu çalgı için *Necronomicon* (1971), soprano, üç klarnet, piyano ve vurgulu çalgı için *Geziye davet* (1971), yaylılar dörtlüsü ve yaylılar orkestrası için bir *Requiem* (1971), «*Belleğin mekanizmaları*» adlı bir keman konçertosu (1972). Sanatçının ayrıca çeşitli kitap ve monografileri vardır. Bunlardan biri ispanyol öncü müziğinin tarihidir. Hem yurttaşı, hem de çağdaşı olan Luis de Pablo ve Cristobal Halffter üstüne de iki inceleme vardır. (L)

***MARCOS** (Ferdinand), filipinli devlet adamı. — Kasım 1969'da yeniden devlet başkanı seçildi, Amerika yanlısı ve komünizm aleyhtarı bir siyaset izledi; ülkesindeki baskı rejimini daha da güçlendirdi. 1972'de çıkartılan sıkıyönetim yasasına, ülkenin güneyinde başgösteren ayaklanma üzerine, ocak 1973'te yeni maddeler ekledi. Ocak ayında iki meclisin kabul ettiği ve aynı ay içinde başkan Marcos tarafından onaylanan yeni anayasa, F. Marcos'un yönetimi tam yetkiyle ele alışını sağladı. Marcos, basın ve düşünce özgürlüğünü ortadan kaldırdıktan ve halk toplantılarını yasakladıktan sonra, temmuz 1973'te siyasetini onaylatmak amacıyla bir referandum düzenledi. Ancak çekimserliğin kabul edilmemesi ve Marcos'a karşı olanların oylarını gerçek bir özgürlükle kullanamamaları sonucu Marcos referandumu kazandı. Ancak, bu oybirliği, ne muhalefetin giderek artan tepkilerini, ne de ülke içindeki iktisadî güçlükleri (A.B.D.'nin yardımına rağmen) örtebildi. (L)

***MARCUSE** (Herbert), alman asıllı amerikalı filozof. — 1968'den sonra düşüncelerinde büyük bir değişiklik olan Marcuse, dünyanın geleceğini, Sovyetler'in Küba ve Vietnam'a yardımını, Latin Amerika'daki kurtuluş hareketlerinin varlığını, onlara yardımda bulunan S.S.C.B.'deki iktidar yapısına bağlı bürokrasi ve devlet örgütüyle hiç bir organik ilintisi bulunmayan bu olayları siyasal açıdan incelerken, *Tekboyutlu insan* görüşüne dayanan kötümserlikten kurtuldu. Ona göre, şimdiye kadar A.B.D.'deki zenciler gibi ellerinden hiç bir şey gelmeyen azınlıkların, başkaldıran öğrencilerin ve kenarda köşede kalanların karşı koyma hakları ve yetenekleri boşuna değildir; bu başkaldırmalar, toplumun onlar dışındaki kısmının siyasal bir bilinçlenmeyle benimseyeceği bir sorunun açık belirtisidir: «artık böyle bir uygarlık evresine varılmıştır ki, insanoğlu toplumu ne için ya da kimin için düzenlediği sorusunu kendisine sormayı öğrenecektir». *Counterrevolution and Revolt*'a (Karşıdevrim ve başkaldırma) [1972] Marcuse, eskiden temelde yer verdiği birtakım konuları yeniden ele alır: kapitalizmin evriminde son aşama olan tüketim toplumuyla yapısal bir bütünleşme içinde bulunan ve Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan kapitalizm aleyhtarı güçlerin muhalefetiyle karşılaşan, bugün «işçi sınıfının büyük bir çoğunluğu için geçerli olan devrim dışı ya da daha doğrusu devrim karşıtı» bilinç. Bu bilinç, insanoğlunun gereksinmelerinden yararlanmak için kapitalist yöntemlerle varılan bir yetkinleşmenin sonucu ve sömürünün gittikçe daha büyük halk kitlelerine yayılması demektir (bu nedenle devrim bu gereksinmelerin değiştirilmesini de içerir). Ama bu evrim, ancak kapitalizmdeki çelişkilerin daha bir artması karşılığında gerçekleşmiştir: çelişkilerin arttığı, devletlerin şiddete (polis, idare, ordu) başvurmalarında ve temelden devrimcilerin halk arasında yalnız bırakılmasında görülür. Marcuse'e göre bu görüş, «yeni sol»un giriştiği eylemlerin de yardımıyla kapitalist çelişkilerin ve baskının patlamasıyla başlayacak yakın bir sonun işaretidir. Marcuse yeni sol derken solcu kümecikleri kastetmez; devrimci Marx'çı gelenekte yer alan, tabanda kendiliğinden ve başlıbaşına örgütlenen işçi konseylerini kasteder. (L)

***MARDİN (47),** Güneydoğu Anadolu'da il merkezi şehir. — 529 260 nüf., merkez 36 581 nüf. (1975). Tarım, doğa koşullarına bağlı kaldı; yıllara göre büyük dalgalanmalar gösterdi. 1973 istatistiklerine göre önceki yıl-

Foto. A. Nogues-Gamma, Ph. Gras, Taillandier (LAROUSSE)

lara oranla tarım ürünleri üretimindeki değişiklikler şöyle oldu: buğday (140 543 t), arpa (37 572 t), mercimek (7 024 t), patates (800 t), pamuk (4 718 t lif, 7 549 t çiğit) üretimi artarken, darı (690 t), nohut (1 906 t), fasulye (900 t) üretimi eski düzeyini korudu; pirinç (89 t), soğan (2 715 t) ve üzüm üretimi düştü (171 172 t), zeytin üretimi azaldı: 375 t. Hayvan sayısı, özellikle gücünden yararlanılan at (12 170), katır (14 490), eşek (62 120), öbür illerin tersine arttı. Büyük ve küçük baş hayvan sayılarında da çoğalma görüldü: sığır 124 977, tiftik keçisi 265 620, kıl keçisi 341 650, koyun 709 340. Sanayi dalında, kireç, tuğla, paketlenmiş kireç tozu imal edecek kuruluşlar için gerekli çalışmalar tamamlandı; Mardin et kombinasının 1978'de hizmete açılması planlandı. Nusaybin'de zengin doğal gaz yatakları bulundu. (M)

***MARDİN** (Arif), türk bestecisi. — 1976'da hafif batı müziği alanındaki çalışmalarından ötürü New York'ta *Grammy** (*Ek*) ödüllerinin düzenleme kategorisinde büyük ödülü kazandı. (M)

MARGRETHE II (Kopenhag 1940), Danimarka kraliçesi, Danimarka kralı Frederik IX'un ve İsveç kraliçesi İngrid'in kızı. 10 haziran 1967'de fransız kontu Henri de Laborde de Montpezat ile evlendi. Bu evlilikten 26 mayıs 1968'de Veliaht prens Frederik dünyaya geldi. 15 ocak 1972'de Margrethe II babasının yerine tahta geçti. (L)

MARİ (Enzo), italyan plastik sanatçısı ve dizayncı (Milano 1932). Önce resim yaptı, sonra 1952'de algılamayı incelemeye girişti: görüntü psikolojisi, yapıların programlanması ve «renklerle hacimlerin karşılıklı etkileri» üstüne araştırmalar yaptı. 1959'dan 1961'e kadar kinetik eserleri seri halinde üretme olanaklarını aradı (kendi kendine yapısını değiştiren nesneler [1960] ve ritimli geçişmeleri olan ışıklı yapılar [1961]). 1963'te «Nouvelle Tendance» (Yeni Eğilim) akımına katıldı ve İtalya'daki şubesiyle bu akımın çeşitli temsilcileri arasında işbirliği sağladı. 1956'dan sonra tam anlamıyla dizayna yöneldi, «Production Danese» de dizayn kuramcısı olarak çalıştı. Ucuza mal edilen prefabrike öğelerin modüllü düzenlenmesi ve kalıplama teknikleriyle ilgilendi, çok sayıda ev eşyası yaptı. (L)

***MARİBOR,** Yugoslavya'da şehir. — Otomobil yapımı. (L)

***MARİE** (André), fransız siyaset adamı. — (öl. Rouen 1974). [L]

MARİE (Jean-Etienne), fransız bestecisi (Paris 1917). Özellikle Messiaen ile yaptığı müzik çalışmalarından sonra Fransız Radyo ve Televizyon kurumuna girdi, 1949'dan bu yana da müzikçi ve program yapımcısı olarak orada çalışmaktadır. Schola Cantorum'da görev aldı, orada ve Paris-VIII üniversitesinde (Vincennes) akustik, plak doldurma tekniği ve deneysel müzik dersleri verdi. Orléans'daki çağdaş müzik haftalarının sanat yönetmeni ve Uluslararası Müzik Araştırma merkezinin kurucusu olan Marie çalışmalarını özellikle çalgı yapımında yenilikler, yeni ses araştırmaları doğrultusunda sürdürdü, çalgılarla elektroniğin birleşimini yapmayı denedi, hocası Julian Carillo'nun etkisiyle müzikteki mikro aralıkları inceledi, ayrıca ses-görüntü ilişkileri üstünde araştırmalar yaptı. Yapıtları arasında şunlar sayılabilir: magnetik bant, recitativo'cu ve orkestra için *Images thanaïques* (1960); üçte bir ve yarım tonda iki piyano ile beşte bir ve altıda bir tonda piyanolarla doldurulmuş magnetik bant için *Tombeau de Julian Carillo* (Julian Carillo'nun mezarı) [1966]; orkestra ve üç stereo teyp için *Tlaloc* (1967); recitativo'cu ve bant için *Appel au tiers monde* (Üçüncü Dünya'ya çağrı) [1968]; iki orkestra ve elektroakustik düzen için *Concerto «Milieu divin»* («Tanrısal ortam» konçertosu) [1969-1970]; *Symphonie électronique* (Elektronik senfoni) [1969]; üç teyp ve org için *Parole de Dieu* (Tanrı kelâmı) [1972]; bant için *Un fanal pour mes canaux* (Kanallarım için bir fener) [1972] ve otuz iki yaylı çalgı için *Ecce Ancilla Domini* (İşte Tanrı'nın kölesi) [1973]. (L)

***MARİGNANE,** Fransa'da Bouches-du-Rhône idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

***MARİHUANA** ya da **MARİJUANA** i. — ANSİKL. Tıp. Uyuşturucu* maddeler (*Ek*) arasında sayılmasına rağmen, *marihuana*'nın zehirleyici etkisi oldukça zayıf, tek başına kullanılmasından doğan tehlike de alkol ve tütüne oranla daha azdır. Fakat içene esenlik duygusu verdiği ve «sert» uyuşturucuların, özellikle eroinin kullanılmasına başlangıç olduğu için, öbür uyuşturucu maddeler gibi marihuananın da kullanılması yasaktır ve alıp-satanlar hapisle cezalandırılır. (L)

MARİMBA i. (isp. k.). Tahta şeritleri klasik orkestralardaki ksilofondan daha uzun ve daha geniş olan ksilofon; bu özellikler âletin daha kalın sesler çıkarmasını sağlar. (L)

***Mariner.** — Merih projesiyle ilgili dizi, 1969 martında uzaya fırlatılan *«Mariner VI»* ve *«Mariner VII»* ile sürdürüldü. 413 kg ağırlığındaki bu uzay araçları «Atlas-Centaur» füzeleriyle uzaya fırlatılmıştı. (L)

MARİSOL (Escobar), venezuela asıllı amerikalı kadın heykelci (Paris 1930). Paris Güzel Sanatlar okulunda öğrenime başladı, sonra çalışmalarını New York'ta sürdürdü. Çoğu defa kabaca oyulmuş ve üzerlerine insan vücudu ile resimler ve giysiler çizilmiş tahtadan birleştirmeler yaptı. 1962'den sonra başlıca kişilerinin arasına yan öğeler kattı. Bununla birlikte, asıl önemi bütünün anlatımcı gücüne verdi. Yapıtları amerikan pop'art araştırmaları doğrultusundadır. (L)

***MARİTAİN** (Jacques), fransız filozofu. — (öl. Toulouse 1973). [L]

Markaryan gökadası. Bk. GÖKADA. *Ek.*

MARKİNA GORA, Kostenki*deki (*Ek*) XIV numaralı yerleşme yerine verilen ad. Yörede, Tarihöncesi'nden kalma dört düzey keşfedildi: I. düzeyde (en üstteki), Poliakova yerleşme yerinin en üst düzeyindeki buluntulara benzer kültür kalıntıları ortaya çıktı. III. düzeyde kiremit renkli, oturur durumda bir iskelet bulundu, ancak mezar eşyasına rastlanmadı. IV. düzeyde (en alttaki), her iki yüzü de bilenmiş, tabanı içbükey, üçgen biçiminde sivri uçlar (Markina Gora uçları) bulundu; bu düzey, Orta ve Üst Yontmataş devri evreleri arasında bir geçiş dönemi sayılır. (L)

***MARKO** (Petro), arnavut yazarı. — Son olarak *«Ultimatom»* (1972) adlı bir roman yazdı. (L)

***MARKOVA** (Lilian Alicia MARKS, **Alicia** — denir), ingiliz kadın dansçı. — New York'taki Metropolitan Opera'nın Bale bölümünü ve Dans okulunu yönetti (1963-1970), *Adrien Lecouvreur*'un danslarını düzenledi (1968), Şili Ulusal balesi için *Judgment of Pâris* (Paris'in yargısı) balesini hazırladı (1968). Cincinnati üniversitesinde konferanslar (1970-1971), High School of the Performing Arts'da da bale dersleri verdi (1971-1972). [L]

MARLIK, İran'da, Tahran'ın 300 km batısında Gilan dağlarında bulunan arkeolojik yer. İran'da yapılan kazılar burada II. binyılın sonlarına kadar uzanan bir mezarlık ortaya çıkardı.

Dört tip mezar bulundu. Bunlardan en eskisi, moloz taşıyla ustaca örülmüş duvarlarla çevrili kare çukurlardan meydana gelir ve içinde az eşya vardır. Diğer üç tip, ya büyük boy düzensiz çukurlar (savaşçı kral mezarı?), ya daha küçük dikdörtgen çukurlar (kraliçelerin veya prenslerin mezarı?) ya da içinde at iskeleti bulunan mezarlardır. Hepsi de moloz taşından destek duvarlarıyla çevriliydi. İçlerinde çok zengin eşya vardır: çok güzel seramikler, pişmiş topraktan birçok heykelcik, bronz silâh ve âletler, oymalı veya kabartmalı insan ve hayvanlarla süslü gümüş veya altın vazolar. Bu sanat, mezopotamya, iran ve kafkas sanatlarının öğelerinden oluşan ilginç bir sentezdir. (L)

***MARMARA,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölgesi, Balıkesir ili, Erdek ilçesi) bucak. — 6 367 nüf., bucak merkezi 2 350 nüf., 8 köy (1970). [M]

Marmara Adası Açıkhava müzesi, Marmara adasının Saraylar köyü batısında arkeolojik müze. Saraylar köyünde yapılan kazılarda bulunan mermer sütun kaideleri, lahit parçaları, sütun başlıkları ve Herm heykeli 1972'de sergilendi. (M)

***MARMARA bölgesi,** Türkiye'nin kuzeybatı köşesinde Marmara denizi çevresinde, Karadeniz ile Ege denizi arasında yer alan

MARGRETHE II
Danimarka kraliçesi

Enzo MARI
küllük

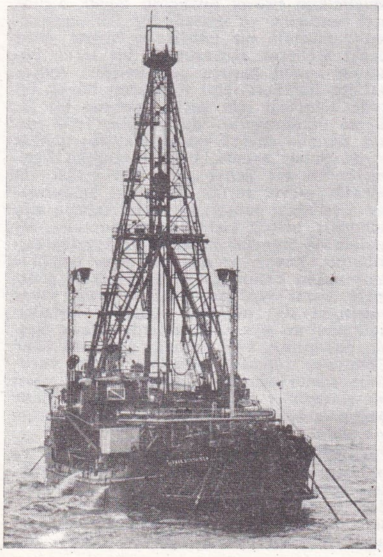

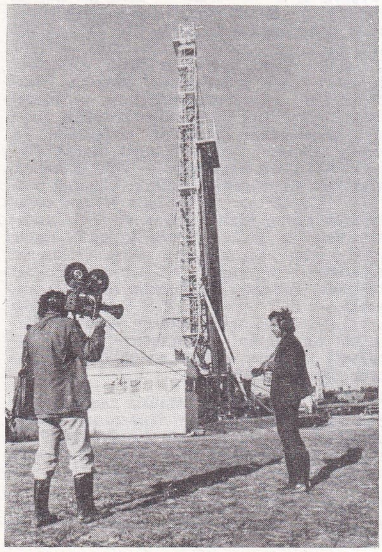

Marmara bölgesinde petrol aramalarına son yıllar boyunca da devam edildi. Kırklareli'nin Deveçatağı köyü yakınında 1973'te petrole rastlandı (solda); Lüleburgaz'da petrolün toprak üstüne kadar çıktığı söylendi (1973); Marmara denizinde de 1975'te petrol arama çalışmalarına başlandı (sağda)

Foto. Danimarka elçiliği, Guillot-Top (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

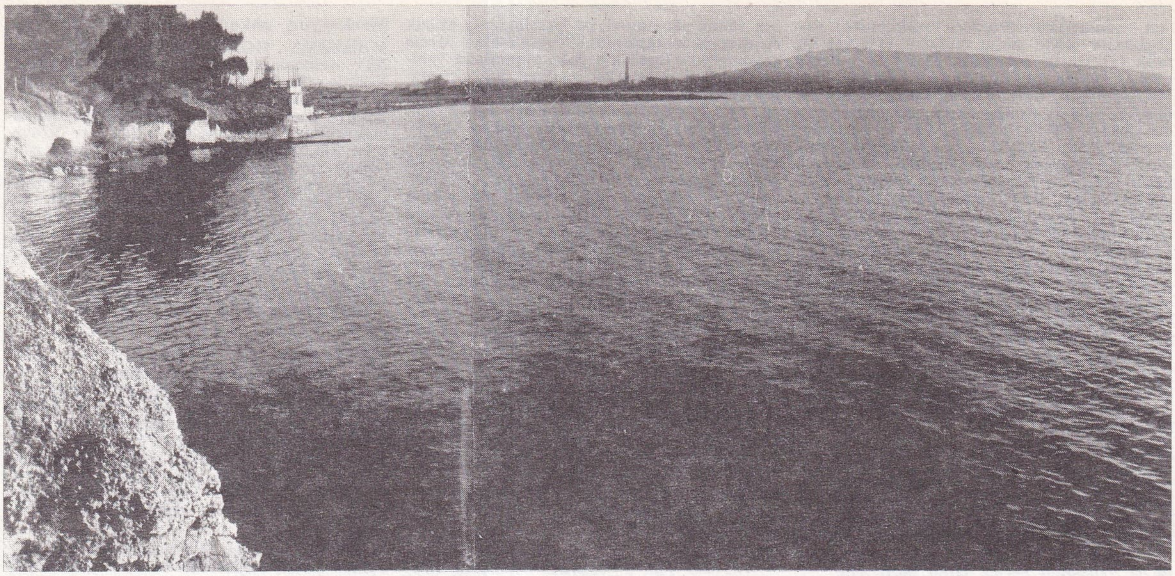

Marmara bölgesinde önemli bir limanın yapımına son yıllarda Pendik koyunda başlandı

coğrafî bölge. — 1975'te bölge nüfusu 8 milyon 15 300, nüfus yoğunluğu da km²'ye 119 kişi oldu. Aynı sayıma göre nüfusu 10 000'i geçen şehirlerin sayısı 57'yi buldu. Tarımsal alanda tahıl üretimine ayrılan yerler yine en büyük kısmı oluşturdu. 1973'te, buğday (1 milyon 374 128 t) baştaki yerini korudu. Öbür tahıllardan pirinç (47 246 t), çavdar (37 039 t) dışındakilerde düşüş oldu. Sebzecilik tasarlanan üretim düzeyine ulaşamadı. Sanayi bitkilerinden pancar (961 078 t) üretimi beklenenin altında kaldı, tütün ve pamuk düştü; ayçiçeği (448 635 t), susam (3 443 t) yağlı tohumlardan en çok üretilen ürünler oldu. Yumrulu bitkilerden patates (161 113 t) ve soğanda (136 057 t) artış görüldü. Hayvancılık ve hayvansal ürünler üreten kuruluşlar gelişti. Koyun (2 milyon 355 040) en çok yetiştirilen hayvan oldu; keçi, sığır, manda ve eşek sonraki sıraları aldı. Sanayi kuruluşları hızlı bir gelişme gösterdi. Bölgede yeni liman ve balıkçı barınakları yapıldı. Boğaziçi köprüsü (bk. *Boğaziçi* KÖPRÜ*sü, *Ek*) bölgenin Asya ve Avrupa yakasını karadan birbirine bağladı. Trakya kısmında petrol aramaları sürdürüldü. (M)

Marmara tersanesi. Bk. TERSANE, *Ek.*

Marmara Transport A.Ş. Bk. TERSANE, *Ek.*

***MARMARİS**, Ege bölgesinde (Muğla ili) ilçe. — 15 445 nüf., ilçe merkezi 5 571 nüf. (1975); 15 köy (1970). [M]

***MARNE idare bölgesi,** Fransa'da Champagne-Ardenne bölgesinde idare bölgesi. — 485 388 nüf. (1968); 5 idare çevresi, 41 kanton, 622 komün. (L)

***MARNE idare bölgesi** (HAUTE—), Fransa'da Champagne-Ardenne bölgesinde idare bölgesi. — 214 336 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 31 kanton, 396 komün. (L)

***MARNE-LA-VALLÉE,** Fransa'da Paris bölgesinde yeni şehir.

Paris yerleşme merkezinin doğuya doğru büyümesini dengelemek için çevre bulvarın 10 km uzağında kurulan bu yeni şehir, kuzeyde ve batıda Marne ırmağı, doğuda Grand Morrin, güneyde Ferrières, Armainvilliers ve Crécy-en-Brie koruluk arazileri arasında uzanacaktır. (L)

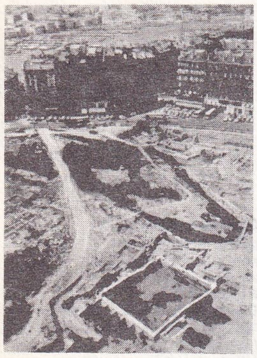

MARSILYA
Borsa meydanı eski limanın yakınında Massalia harabeleri (haziran 1973'te kazı halinde)

***MARSİLYA.** — Arkeol. Aix-en-Provence üniversitesi arkeologları, La Garde tepesinin yamacındaki eski Saint-Victor kilisesinde kazılara giriştiler. Helenistik dönemden beri işletilen taş ocaklarının, çevrede bulunan para ve seramiklerden de anlaşıldığı gibi terk edilip yeraltı gömütlüklerine dönüştürülmesinden sonra burada V. yy. başlarında bir manastır kuruldu. Bu anıtın yapı düzeni çok karmaşıktır ve birçok yapım evresi gösterir. 1932'de manastırın güney bölümünde girişilen araştırmalar yapının önemini ortaya koydu, daha sonra 1963-1965 ve 1970-1973 yıllarında yapılan kazılar da bu gerçeği doğruladı. Manastırın V. yy.dan kalma martyrium'u bazilika planına göre yapılmıştır; binanın tonozlu yan sahınları ve orta nefin merkezinde, bir kutsal mahfazanın üstüne oturtulmuş, dört koro yeriyle çevrili bir mihrabı vardır. Martyrium'un önünde üstü açık bir atrium yer alır, atrium'un sütunları ve sütun başlıkları antik üslûptadır. Bu anıt çok kısa bir süre sonra gömütlük olarak kullanılmağa başladı; bitişiğindeki mağaranın yanında da bir katakomp galerisi vardır. Manastırda, hiç bozulmadan bugüne kadar gelmiş birçok gömütlük arasında, özellikle iki tanesi mezar eşyası ve bazı giyecek parçalarıyla dikkati çeker. Sandukalar ise, Roma ve Ravenna'nın etkilerini açıkça ortaya koyar.

Daha sonraları yapılan öteki binalar yüzünden yavaş yavaş tamamıyla toprak altında kalan bu ilk yapı, XI. yy.da bölgenin tekrar yerleşme yeri olması üzerine benedikten papazları tarafından en iyi şekilde korundu. (L)

MARSOULAS, Fransa'da Haute-Garonne idare bölgesinde (Saint-Gaudens idare çevresi) komün; 114 nüf. — Magdaleniyen çağdan kalma bir mağarada ilgi çekici duvar resimleri bulundu. (L)

***MART** i. — ANSİKL. — 1970 (*28 mart*), Kütahya'da, Gediz ilçesi ve çevresinde meydana gelen depremde 1 086 kişi öldü, 1 176 kişi yaralandı, 8 294 bina yıkıldı. — 1971 (*12 mart*), Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanlarıyla genelkurmay başkanı, meclis başkanı ve cumhurbaşkanına verdikleri ortak bir muhtıra ile hükûmetin tedhiş olayları karşısındaki tutumunu eleştirdiler ve tedbir istediler, bunun sonucu olarak Demirel hükûmeti istifa etti. — 1972 (*5 mart*), Marmara yolcu gemisi Haliç'te yanarak battı. — 1972 (*27 mart*), Maltepe Askerî cezaevinden kaçan Mahir Çayan ve sekiz arkadaşı Ünye'de (Ordu) görevli üç ingiliz radar teknisyenini kaçırdı, daha sonra Çayan ve arkadaşlarıyla rehineler Kızıldere (Tokat) köyünde jandarma ile çatışma sırasında vuruldu. — 1974 (*3 mart*), T.H.Y.'nın Ankara uçağı İstanbul-Londra seferini yaparken Paris'ten kalktıktan hemen sonra, bagaj kapağının kopması sonucu parçalandı ve kazada 347 kişi öldü. (M)

***MARTELLİ** (Henri), fransız bestecisi. — Son olarak harp için bir *Scherzando* (1968), obua ve orkestra için bir *Konçerto* (1970), bir *3. senfonik süit* (1970) ve bir piyano ve obua *Sonat*'ı (1972) besteledi. (L)

***MARTİGUES,** Fransa'da Bouches-du-Rhône idare bölgesinde kanton merkezi. — Petrokimya. (L)

***MARTİN DU GARD** (Maurice), fransız yazarı ve gazetecisi. — (öl. Versailles 1970). [L]

***MARTİN** (Frank), isviçreli besteci. — Son olarak şu eserleri besteledi: *Viyolonsel konçertosu* (1966); *Yaylılar dörtlüsü* (1967); orkestra için *Erasmi Monumentum* (1969); *2 piyano konçertosu* (1969); obua, harp ve yaylılar için *Üç dans* (1970); bir *Requiem* (1971-1972); üç erkek sesi ve üç elektronik gitar için *François Villon'un üç ölüm şiiri* (1971); keman ve iki yaylılar orkestrası için *Polyptyque* (1973). [L]

***MARTİNELLİ** (Giovanni), italyan tenoru. — (öl. New York 1969). [L]

***MARTİNİK,** Antiller'de ada (Fransa'ya bağlıdır). — 338 000 nüf. (1970). İdare merkezi, *Fort-de-France* (97 000 nüf.; banliyölerle 141 000 nüf.).

TARİH

İktisadî sıkıntılar ve siyasî gerilimler, 1971'de Martinik'te karışıklıklara yol açtı: ocak ayında Fort-de-France'ta polislerle öğrenciler çatıştılar; şubat ayında patlak veren bir genel grev, adada hayatı felce uğrattı; Fransa başbakanı Pierre Messmer'in ziyareti sırasında, Fort-de-France'ta kanlı gösteriler oldu.

Martinik'in ticaret bilançosu büyük ölçüde açık vermekte ve iktisadı hiç ilerlememektedir: müzmin bir işsizlik ve birkaç yıldır doğal âfetlerin ağırlaştırdığı bir tarım bunalımı bunun başlıca belirtileridir. Ayrıca nakliye ücretleri tahıl fiyatlarını büyük ölçüde arttırdığı için geçim sıkıntısı bir felâkete dönüşmüştür. Bu yüzden, 1974 yılının başında birçok sosyal çatışma patlak verdi. Şubat ayında, başlıca sendika federasyonları bir genel grev ilân ettiler. 14 şubatta grevci tarım işçileriyle jandarmalar arasındaki çatışmada jandarmaların ateş açmaları, birçok kişinin yaralanmasına, bir kişinin de ölümüne neden oldu. İşveren teşkilâtları, havayı yatıştırmak için, özellikle muz tarımı kesiminde istekleri yerine getirmeğe karar verdiler. Ortalık yavaş yavaş yatıştıysa da, adadaki sıkıntılar ortadan kalkmadı ve siyasal çevrelerde birçok eleştiri doğurarak, aşırı solcular arasında Aimé Césaire'in yönettiği Martinik İlerici partisinin savunduğu özerklik düşüncesini aşan bir Karayipler federasyonu çerçevesi içinde bağımsız Martinik düşüncesinin doğmasına yol açtı. (L)

***MARTİNON** (Jean), fransız bestecisi ve orkestra yöneticisi. — (öl. Paris 1976). 1974'te orkestra yöneticisi olarak La Haye'e gitti. Son besteleri arasında şunları sayabiliriz: şan, piyano, keman ve viyolonsel için *Fernand Marc'ın üç yeni şarkısı* (1969); flüt

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; A. Pralong (LAROUSSE)

ve orkestra için bir *Konçerto* (1970-1971). [LM]

***MARTİNSON** (Harry), isveçli yazar. — 1971'de *«Aydınlık ve gölgeler üstüne şiirler»*i yayımladı ve 1974'te Eyvind Johnson ile Nobel edebiyat ödülünü paylaştı. (L)

***MARVİN** (Lee), amerikalı sinema oyuncusu. — *On iki kahraman haydut*'tan (A Dirty Dozen) [R. Aldrich'in, 1967] sonra çevirdiği başlıca filimler: *Cehennemde iki adam* (Hell in the Pacific) [J. Boorman'ın, 1968]; *Kahramanın sonu* (Monte Walsh) [W. Fraker'in, 1970]; *Pocket Money* (S. Rosenberg'in, 1971); *Ölüm treni* (Emperor of the North Pole) [R. Aldrich'in, 1972]; *The İceman comet* (Dondurmacı geldi) [J. Frankenheimer'ın, E. O'Neill'den esinlenerek, 1973]. (L)

***MARX** (Groucho), amerikalı sinema oyuncusu. — *Sarışın bomba*'dan (Oh! For a man!) [F. Tashlin'in, 1957] sonra *Skidoo*'da rol aldı (O. Preminger'in, 1968) ve *Correspondance*'ı hazırladı (1967). [L]

MARYAŞLANMA bļş. i. (MAR*tensit* ve YAŞLANMA'dan). Metalürji. 500°C ile 825°C sıcaklıklar arasında uygulanan ve madenlerarası bileşiklerin çökelmesiyle madeni yaşlandırarak sertleştirme temeline dayanan ısıl işlem. || *Maryaşlanma çeliği*, martensit dönüşümünden sonra uygulanan bir yaşlandırma işlemiyle en yüksek mekanik özelliklerine ulaşan çelik türü. (LM)

MASCON i. (ing. k.). Gök fiz. Bir gökcisminin, çekim alanındaki yerel bir büyümeyle kendini belli eden heterogenliği. (L)

***MASEREEL** (Frans), belçikalı gravürcü, desinatör ve ressam. — (öl. Avignon 1972). [L]

***MASİNA** (Giulia Anna, **Giulietta** — denir), italyan kadın sinema oyuncusu. — Son filmi *Çılgın kadın*'dır (The Madwomen of Chaillot) [B. Forbes'in, J. Giraudoux'dan, 1970]. (L)

MASKAR (Üveis), türk histoloji ve embriyoloji profesörü (İstanbul 1900). Askerî Yüksek Veteriner okulunu bitirdi (1920). Anadolu'da Millî mücadeleye katıldı (1921). 1924'te Almanya'ya giderek ihtisas yaptı. Yurda dönüşünde Askerî Veteriner akademisinde asistan (1926), doçent (1928), profesör (1933) oldu. 1939'da askerlikten ayrıldı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Kanser enstitüsü laboratuvar şefliğine, 1944'te de aynı üniversitenin Tıp fakültesi histoloji ve embriyoloji profesörlüğüne atandı. 1948-1955 arasında ek görev olarak Eczacılık okulu müdürlüğü yaptı. 1955'te ordinaryüs unvanını aldı. 1973'te emekliye ayrıldı. İstiklâl madalyası sahibidir. Eserleri: *Embriyoloji* (1948); *Histoloji I* (Max Clara ile, 1960); *Histoloji II* (Max Clara ile, 1970). [M]

***MASKAT ve UMMAN sultanlığı.** Bk. UMMAN, *Ek*.

***MASKE** i. — Bilişim. Herhangi bir bit dizisindeki bit'leri denemek ya da bu bit'lerden alt kümeler çıkarmak için, mantıksal bir işlemle bu diziye birleşebilen bit türü. (L)

***MASSE** (Henri), fransız şarkiyatçısı. — (öl. Sceaux 1969). [L]

***MASSİNE** (Leonide), amerikan uyruğuna geçmiş rus asıllı dansçı ve koreograf. — Dans ve bale alanındaki çalışmalarını sürdürerek Serge Denham* (*Ek*) ile birlikte ve Monako prensi Rainier III'ün koruyuculuğunda Monte-Carlo Rus balesini yeniden kurdu (1966). Uluslararası bale ve tiyatro topluluklarının yöneticileri sanatçının yapıtlarını sahnelemek için sık sık kendilerine başvurdular (*Pulcinella*, 1972, Milano'daki Scala'da). Massine New York'ta *My Life in Ballet* (Bale hayatım) [1969] adlı bir eser yayımladı. — Oğlu LORCA, amerikalı dansçı ve koreograf (New York 1944). Güçlü bir kişiliği vardı, oldukça başarılı sayılan ilk yapıtlarını (*Değişim* ve *Türkü*) genç yaşta Paris'teki Ballet européen'de seyirciye sundu (1965), böylece koreografi alanındaki üstünlüğünü kanıtladı. 1967'den sonra dansçı olarak XX. yy. balesine girdi, ayrıca burada *Herse*'i (Tırmık) [1967] düzenledi. Koreografi alanında *Espace*'ı (Uzam) [1969] gerçekleştirdi. 1971'de ise solocu olarak New York City Ballet ile bir anlaşma yaptı. Daha sonra Anne Beranger topluluğuyla çalıştı (1973). [L]

***MASSİS** (Henri), fransız yazarı. — (öl. Paris 1970). [L]

MASSON (Gérard), fransız bestecisi (Paris 1936). Kendi kendini yetiştirdi, sonra Köln'de Stockhausen ile çalıştı, ayrıca Earle Brown ve Henri Pousseur'ün (1965-1966) öğrencisi oldu. Oldukça duyarlı ve sinirli bir kişiliği vardı, Boulez sonrası kuşağının en ilgi çekici sanatçılarından biri sayılır. Başlıca besteleri şunlardır: E. Varese'e hayranlığını gösteren *Pièce pour 14 instruments* (On dört çalgı için parça) [1964]; 1967 Royan festivalinde seslendirilen orkestra parçası *Dans le deuil des vagues I* (Dalgaların yasında I); Domaine musical'in isteği üzerine on çalgı için *Ouest I* (Batı I) [bu yapıt ilk olarak 1968'de Viyana'da seslendirildi]; *Dans le deuil des vagues II* (Dalgaların yasında II) [1968]; *Ouest II* (Batı II) [1969]. Masson ayrıca on iki yaylı için *Bleu Loin*'ı besteledi: bu yapıt dörtlü, beşli ve üçlü için hazırlanmıştı, 1970'te tamamlandı ve ilkin 1973 Royan festivalinde seslendirildi; aynı yıl bir *Yaylılar dörtlüsü* besteleyen Masson 1971-1972 yılları arasında da büyük orkestra ve koro için *Hymopsie*'yi yaptı, eser 1974'te Paris'te seslendirildi. (L)

***MASSON** (Loys), fransızca yazan mauritiuslu yazar. — (öl. Paris 1969). [L]

***MASSU** (Jacques), fransız generali. — 1969'da yedek kadroya alınınca, *la Vraie Bataille d'Alger* (Gerçek Cezayir savaşı) [1971] ve *le Torrent et la digue* (Sel ve bent) [1972] adlı iki kitapta Cezayir savaşı anılarını yayımladı. Bu kitaplar özellikle J. Massu ve P. de Bollardière arasında sert tartışmalara yol açtı. 1974'te de *Sept Ans avec Leclerc* (Leclerc ile yedi yıl) adlı kitabını yayımladı. (L)

MAST i. (ing. k.). Plast. mad. Cam elyafını bir konveyörden geçirip yaydıktan sonra, bu elyafı, düğümsüz düzgün bir doku elde edecek şekilde metakrilik krom klorür ya da Volan* (*Ek*) gibi bir bağlayıcı madde yardımıyla ve polivinil asetat gibi bir reçineyle birleştirerek elde edilen, 5 sm boyunda ya da daha kısa kesilmiş cam elyafından oluşan keçemsi doku: *Mastlar, cam elyafıyla takviye edilmiş plastik eşya yapımında kullanılır*. (L)

***MASTAR** i. — Teknol. *Fotoelektrik mastar*, yüksek sıcaklığa kadar ısıtılmış nesnelerin kalınlığını ve genişliğini ölçmeğe yarayan, özellikle de sıcak haddeleme işlemlerinin denetlenmesinde kullanılan aygıt. (L)

MASTOLOJİ i. (yun. *mastos*, meme'den fr. *mastologie*). Tıp. Meme bezinin çalışmasını, bozukluklarını ve hastalıklarını inceleyen bilim dalı. (L)

***MASTROİANNİ** (Marcello), italyan sinema oyuncusu. — Son olarak şu filimleri çevirdi: *Güneş çiçeği* (I girasoli) [V. de Sica'nın, 1970]; *Benimle evlenir misin?* (La moglie del prete) [D. Risi'nin, 1970]; *Acı günler* (Ça n'arrive qu'aux autres) [N. Trintignant'ın, 1971]; *Çılgın fahişe* (Melampo) [M. Ferreri'nin, 1971]; *What?* (Ne?) [R. Polanski'nin, 1972]; *La Grande bouffe* (Büyük tıkınma) [M. Ferreri'nin, 1972]; *L'événement le plus important depuis que l'homme a marché sur la lune* (İnsanın Ay'da yürümesinden bu yana en önemli olay) [J. Demy'nin, 1973]; *Touche pas la femme blanche* (Beyaz kadına dokunma) [M. Ferreri'nin, 1973]; *Salut l'artiste* (Selâm sana sanatçı) [Y. Robert'in, 1973]. (L)

MAŞATHÖYÜK veya **YALINYAZI.** Esk. coğ. Anadolu'da şehir. Pontos ile Kuzey Kappadokia arasındaki eski Zela'nın güneyinde, bugünkü Maşat ovasının ortasındaki kalker bloklardan birinin üzerinde, bereketli, sulak bir alanda kurulmuştur. Üç teras halinde görülen höyüğün kuzey, batı ve güneybatı yönleri çok diktir. Asıl şehir doğu ve güneydoğuya doğru genişler. 1973'-te Tahsin Özgüç başkanlığında başlayan kazılarda höyüğün en önemli uygarlık katının, iki yapı katı ile temsil edilen Hitit çağı olduğu anlaşıldı. Maşat, Helenistik, Roma ve Bizans çağlarında iskân edilmemiştir. Höyüğün kuzey ve kuzeydoğu yönünde yürütülen geniş kazı alanında, son uygarlık katını, üç yapı katı halinde görülen Demir çağı ve Frig çağı temsil eder. Bu çağın her üç yapı katına ait binaları 2, 3 ve 4 odalı küçük evlerden ibarettir; temelleri ufak ve orta boylu toplama taşlarla örülü bu evlerin yapımında tüm taş duvarların yanında bazen kerpiç de kullanılmıştır. Bu çağda höyüğün her yönü iskân edilmemiş, sadece tepe kısmında oturulmuştur. Maşat bu çağda, etrafındaki bereketli ovadan yararlanan küçük, fakat mamur bir köy durumundadır.

İkinci uygarlık katı M.Ö. 1200 yıllarında büyük bir yangınla sona erdirilen Hitit imparatorluk çağını temsil eder. Bu bölgede ilk defa olmak üzere, tipik bir imparatorluk çağı merkezi gün ışığına çıkarılmaktadır. Bu çağın son yapı katının önemli binalarından biri 1974'te tepenin kuzeydoğusunda ortaya çıkarıldı. Temelleri iri taşlardan oluşan bu yapının 8 odası tamamen, 4 odası da kısmen açıldı. Odalardan birinde bir kutsal alan bulundu. Bu çağın ikinci önemli binası, özel bir eve aittir ve 3 odası korunagelmiştir. Tabanları çanakçömleklerle dolu olan bu odaların birinde ele geçirilen mikenai seramiği, bu çağdaki doğu-batı ilişkileri ve kronolojisi yönünden çok önemlidir.

İkinci yapı katının başlangıcı M.Ö. XVI. yy. sonuna ya da XV. yüzyılın başlarına kadar yükselen, uzunca ömürlü bir mimarlık katıdır. Bu kata ait, büyük resmî bina, tepenin kuzey ve doğu yönlerini kaplamak üzere inşa edilmiştir. Bu yapı büyük bir yangında harap olmuş ve bütün eşya taşınmıştır. 1974'te, bu resmî yapının 16 dar-uzun depo odası açığa çıkarıldı. Kazısı devam eden bu yapının temelleri taş, duvarları iri kerpiç örgü olup, duvarlarda çok sık ağaç dikmeler kullanılmıştır. Binanın iki katlı olduğu, oturma ve idare odalarının üst katta yer aldığı sanılır; kazılar devam etmektedir. (M)

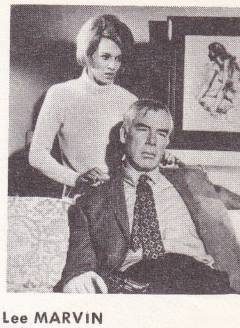

Lee MARVIN
John Boorman yapımı «Point Blank»ta (1967)

***MAŞMUDİ** (Muhammed), tunuslu siyaset adamı. — 1965'te Fransa büyükelçisi oldu, 1969'da sosyalist Destur partisinin genel sekreterliğine seçildi ve 1970'te dışişleri bakanlığına getirildi. Öteki arap ülkeleriyle işbirliğine ve Avrupa topluluğuna katılmağa çalıştı. Tunus ve Libya'nın birleşmesini isteyen Maşmudi bu tasarının başarıya ulaşamaması üzerine (ocak 1974) görevden uzaklaştırıldı. Destur partisi içinde her türlü faaliyetten menedildi ve sonunda partiden çıkarıldı (eylül 1974). [L]

Muhammed MAŞMUDİ

MATARA veya **METERA,** Habeşistan'da, Kızıldeniz çöllerine hâkim yüksek yaylalar üstünde arkeolojik yer. Matara'da, duvarları girintili çıkıntılı yassı taş dizilerinden oluşan, Aksum tipinde çok güzel yapı kalıntıları bulundu. Göz kamaştırıcı eşya, bu arada üzerinde bir dağ keçisinin arkasından koşan bir köpek görüntüsünün bulunduğu bronz buhurdanlık bu bölge ile İskenderiye arasında Kızıldeniz yoluyla ilişkiler kurulduğunu kanıtlar. Roma paralarından oluşan bir hazine (Nerva'dan Septimus Severus'a kadar) Roma dünyasının Aksum imparatorluğuyla olan ilişkilerini gösterir. Ayrıca Hıristiyanlıkla ilgili belgeler, bu arada çok güzel haçlar bulundu. (L)

***Matbaacılık Sanat enstitüsü.** — Enstitünün kuruluş düşüncesi matbaacılık alanında günün koşullarına uygun teknik eleman gereksinmesiyle ortaya çıktı. 1946'da kurulması düşünülen okul ancak 1947'de Ankara İkinci Sanat enstitüsü içinde bir bölüm haline getirildi. 1950-1951 öğretim yılı sonuna kadar Ankara Sanat enstitüsü programları içinde 2 yıllık öğrenim yapan bu bölüm 1951'de Matbaa İş okulu adıyla İstanbul'da Sultanahmet Sanat enstitüsünde öğretime başladı; 1961-1962'de yeni binasına taşındı. 1966-1967'de sanat enstitülerinin 3 yıla çıkarılmasıyla adı Matbaacılık Sanat enstitüsü olarak değiştirildi. Ortaokuldan sonra üç yıllık öğretim yapan meslek okullarının «lise» dengi sayılmasıyla adı Matbaa Meslek lisesi oldu (1974). Okul 1948-1951 arası 19, 1952-1961 arası 151, 1962-1974 arası 464, 1974-1975 arası 50 olmak üzere 28 yılda 684 mezun verdi. (M)

MATE (Rudolph), Polonya asıllı amerikalı sinema operatörü ve filim yönetmeni (Harkov 1898 - Hollywood 1964). Sinema hayatına Budapeşte'de atıldı, Korda kardeşlerle 1921'de Paris'e gitti, kısa süre içinde birçok filimde fotoğraf yönetmenliği yaptı: *«Jeanne d'Arc'ın çilesi»* (C. Dreyer'in, 1928); *Vampyr* (Vampir) [R. Clair'in, 1931]; *«Son milyarder»* (R. Clair'in, 1934); *Liliom* (F.

Foto. M.G.M. (J.-L. Passek kol.), Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

Lang'ın, 1934). Daha sonra A.B.D.'ye giden sanatçı orada özellikle *«Stella Dallas»* (K. Vidor'un, 1937); *The Flame of New Orleans* (New Orleans alevi) [R. Clair, 1940]; *Foreign Correspondant* (Yabancı muhabir) [A. Hitchcock'un, 1940]; *Gilda*'da (K. Vidor'un, 1946) çalıştı. İki yıl sonra Mate Film'in yönetmeni oldu ve birçok dizi filim yaptı: *The Dark Past* (Karanlık geçmiş) [1949]; *Kız hırsızları* (Union Station) [1950]; *When Worlds Collide* (Dünyalarca) [1951]; *Cehennemde bir gün* (Branded) [1952]; *Far Horizons* (Uzak ufuklar) [1956]. (L)

MATEMATİKLEŞTİRME i. (*matematikleştirmek*'ten *matematikleştir-me*). Matematikleştirmek eylemi: *İnsan bilimlerinin matematikleştirilmesi, daha büyük bir kesinliğe varma isteğinin bir sonucudur.* (L)

MATEMATİKLEŞTİRMEK geçl. f. (*matematik*'ten *matematik-le-ş-tir-mek*). Herhangi bir alana matematik yöntemlerini uygulamak: *Dilbilimi matematikleştirmek.* (L)

MATERA. Bk. MATARA. *Ek.*

***MATERA,** İtalya'da şehir. — Aynı adı taşıyan orta Cilâlıtaş devrine ait bir kültür fasiyesinin yerleşme merkezi (IV. binyıl); piştikten sonra oyulmuş geometrik desenlerle süslü, üstü cilâlı siyah bir çömlekle belirlenir. (L)

MATHÉ (Georges), fransız kanser uzmanı (Cermages 1922). Lösemiler üzerinde araştırmalar yaptı ve J. Bernard'ın derslerini izledi. Deneysel ve klinik çalışmalarının temelinde yeni bir tedavi yönteminin uygulanması vardır. Bu yöntemde habis hücrelerin çoğalmasını önlemek için kemik iliği aşısına başvurulur. Mathé 1965'ten bu yana Villejuif'deki Kanser Bilimi ve Genetik Bağışıklık enstitüsünü yönetmektedir. 1966'da Paris Tıp fakültesi deneysel kanser bilimi profesörü oldu. 1968'den bu yana da U.D.R.'nin (Cumhuriyet İçin Demokratlar birliği) halk sağlığı komisyonu başkanlığını yapmaktadır. Başlıca yapıtı *la Chimiothérapie des cancers*'dir (Kanserlerin kimyasal tedavisi) [1966]. (L)

MATİÇ (Duşan), yugoslav yazarı (Cuprija 1898). Birinci Dünya savaşından sonra Sorbonne'da edebiyat öğrenimi gördü. Gerçeküstücülerle tanıştı ve ülkesinde bu akımın başlıca temsilcilerinden biri oldu. Breton, Eluard, Michaux'nun şiirleriyle Zola ve Martin du Gard'ın romanlarını Sırpçaya çevirdi. Ayrıca şiirler (*Bagdala*, 1954; *Maddenin uyanışı*, 1959; *Gecenin düşleri ve yalanları*, 1962; *Liber ritualis*, 1967), denemeler (*Anna'nın balo giysisi*, 1956) ve romanlar (*Sis*, A. Vuco ile birlikte, 1940; *Alea jacta*, 1958) yazdı. (L)

***MATLAŞTIRMAK** geçl. f. — Boyacılık. Bir boya katmanının ya da herhangi bir kaplamanın yüzeyine matlık vermek. (Yüzeyin parlaklığını azaltmak amacı güden bu işlem, renklendirmeyle, balmumu, ince yağlar ve madensel sabunlar katmakla ya da boya tabakasının ışığı yansıtma özelliğini tümüyle değiştiren özel eriticiler kullanmakla gerçekleştirilir.) [L]

Birleşmiş Milletler teşkilâtına bağlı *Mavi Bereliler*'den Kıbrıs'ta görevli kanadalı askerler

MATRAS (Christian), fransız sinema operatörü (Valence 1903). 1926'da «Eclair Journal»e güncel olaylar habercisi olarak girdi; ayrıca kısa filimlerin kameramanlığını ve operatörlüğünü yapıyordu. Bu arada uzun filimlerin çekiminde yardımcı operatör olarak çalıştı. 1932'de başoperatör olan Matras 1936'da *Au fil de l'eau* adlı bir belgesel filim çevirdi. 1945'te yüksek sinema teknik komisyonunun çekim kurulu başkanlığına getirildi. Bu tarihten sonra çekimine katıldığı ve ılımlı tekniğinin yanı sıra çeşitli biçim araştırmalarına yönelmekten de kaçınmadığı birkaç yüz filim arasında şunları sayabiliriz: *Harp esirleri* (La grande illusion) [J. Renoir'ın, C. Renoir, J. Bourgouin ve Bourrean ile birlikte, 1937]; *Paradis perdu* (Kayıp cennet) [A. Gance'ın, 1939]; *La fin du jour* (Gün sonu) [J. Duvivier'nin, 1939]; *l'İdiot* (Aptal) [G. Lampin'in, 1946]; *İki başlı kartal* (L'Aigle à deux têtes) [J. Cocteau'nun, 1947]; *İş işten geçti* (Les jeux sont faits) [J. Delannoy, J.-P. Sartre'ın aynı adlı yapıtından yararlanarak, 1948]; *Aşk zinciri* (la Ronde) [M. Ophüls'ün, 1950]; *le Plaisir* (Zevk) [M. Ophüls'ün, 1951]; *Kahraman âşık* (Fanfan de la tulipe) [Christian Jacques'ın, 1951]; *Madame de...* (M. Ophüls'ün, 1953); *Lola Montes* (M. Ophüls'ün, 1955); *Montparnasse 19* (J. Becker'in, 1957); *Casuslar* (Les Espions) [H. G. Clouzot'nun, 1958]; *le Cœur battant* (Çarpan kalp) [J. Doniol-Valcroze'ün, 1960]; *Paris'te hüzün* (Paris Blues) [M. Ritt'in, 1961]; *Thérèse Desqueyroux* (G. Franju'nun, 1962); *les Amitiés particulières* (Özel dostluklar) [J. Delannoy'un, R. Peyrefitte'ten yararlanarak, 1964]; *Öğretmenin kaderi* (Les risques du métier) [A. Cayatte'in, 1967]; *la Voie lactée* (Samanyolu) [L. Bunuel'in, 1969]. (L)

***MATRİS** i. — Mat. *n.* basamaktan a_{ij} *gibi bir kare matrisin ortak matrisi*, *her* a_{ij} elemanının yerine ortakçarpanı olan A_{ij}'yi koyarak elde edilen matris. (L)

***MATSON** (Randy), amerikalı atlet. — 1968 olimpiyat oyunlarında gülle şampiyonu oldu. (L)

MATTHES (Roland), doğu almanyalı yüzücü (Erfurt 1950). 1968 ve 1972 olimpiyatlarında 100 m ve 200 m şampiyonu oldu, bu iki mesafede dünya rekorunu kırdı, 1968'den 1974'e kadar sırtüstü yüzmede üstünlüğü kimseye kaptırmadı. (L)

***MATUŞKA** (Alexander), slovak eleştirmeni ve tarihçisi. — Son olarak *Jozef Cigel Hronsky* (1970) üstüne bir monografi ve bir portreler derlemesi (*Seçme eserler*, 1972) yayımladı. (L)

***MATUTE** (Ana Maria), ispanyol kadın yazarı. — Son yapıtlarında yine savaşın ve dehşetin zedelediği, uçurumların ve karmaşık yolların cazibesine kapılan çocukluk evrenini yansıttı: *Caballito loco* (Küçük deli at) [1961]; *Los soldados lloran de noche* (Askerler geceleri ağlar) [1964]; *La trampa* (Tuzak) [1968]. (L)

***MAULNİER** (Jacques Louis TALAGRAND, **Thierry** — denir), fransız yazarı. — Son olarak *Le Soir du conquérant* (Fatihin akşamı) [1970] adlı tiyatro oyununu yazdı. (L)

***MAURER** (Ion George), rumen siyaset adamı. — 21 mart 1961'den bu yana Romanya başbakanı olan Maurer sırasıyla Pekin'i, Papa VI Paulus'u (24 ocak 1968) ziyaret etti ve ocak 1970'te Tito ile buluştu. Bu ziyaret ve görüşmeler Maurer'in Romanya'yı çeşitli ittifaklar ve sovyet-rumen dostluk antlaşması çerçevesinde «rumen usulü» bir sosyalizmi yürütmek azminde olduğunu gösterir. Temmuz 1970'te Bükreş'te Aleksey Kosigin ile imzaladığı yeni anlaşma metni de bunun bir başka örneğidir. Ancak, imzalanan bu metinde S.S.C.B.'nin sosyalizmi korumak amacıyla bir kardeş ülke topraklarına müdahale etmesini öngören madde yoktur. İç siyasette ise, Ion George Maurer Romanya Komünist partisi genel sekreteri Nicolae Ceauşescu'yu sürekli olarak eleştirir. Nitekim 1972 parti konferansından önce, iktisadî kalkınma hızını çok yüksek bulduğunu açıklamıştı. Mart 1974'te parti merkez komitesi parti örgütlerinin yeniden düzenlenmesi sırasında Ion George Maurer'i başbakanlıktan alarak yerine Manea Manescu'yu getirdi. (L)

MAURİN (François), fransız hava generali (Paris 1918). General Louis Maurin'in oğludur. Hava okulunu bitirdi, İkinci Dünya savaşı ve Çinhindi savaşında yararlık gösterdi. Bombardıman ve hava nakliyatı uzmanı olan Maurin «Mirage III» ve «IV» gibi uçakların yapımına katıldı. 1967'de hava savunması komutanı, 1970'te ise hava orduları kurmay generali oldu. 1971'de genelkurmay başkanlığına atandı. — Kardeşi PHILİPPE (Paris 1913), hava generali, 1967-1970 yılları arasında hava orduları kurmay başkanıydı. (L)

***MAURİTİUS,** Hint okyanusunda ada devleti. — 830 000 nüf. (1973). Başkenti, *Port-Louis* (141 000 nüf.).

TARİH

1969'da İşçi partisi, Gaetan Duval'in yönettiği Sosyal Demokrat parti ile bir ittifak yaptı; iki parti, 1969 nisan belediye seçimlerini kazandı; bu yaklaşma sonucunda, başbakan Ramgoolam, yasama meclisi seçimlerini 1976'ya erteledi ve Gaetan Duval'i dışişleri bakanlığına getirdi; ama yeni hükûmet çoğunluğu birçok kere parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı: 1970 kasımında, Gaetan Duval ile üç bakan hükûmetten istifa ettiler; bununla birlikte, Ramgoolam dağılmayı önlemeyi başardı ve Sosyal Demokrat parti başkanı bakanlığa dönmeyi kabul etti. Birbirini izleyen grevler, hükûmeti sıkıyönetim ilân etmeğe (aralık 1971) ve 1972 sonuna kadar devam ettirmeğe götürdü. Mauritius adası 1968 nisanında Birleşmiş Milletler teşkilâtına, ağustos ayında Afrika Birliği örgütüne, 1970 ocağında Afrika ve Mauritius Ortak örgütüne üye oldu. İktisadî kalkınmayı gerçekleştirmeğe ve yeni ticarî pazarlar bulmağa kararlı olan hükûmet, 1970 haziranında Fransa ile işbirliği anlaşmaları imzaladı. Bir ay sonra, sovyet balıkçı teknelerinin Mauritius limanlarına uğramasına izin verdi. Dışişleri bakanı Gaetan Duval 1971 mayısında Güney Afrika cumhuriyetini resmen ziyaret etti. 1972'de Mauritius adası Çin ile diplomatik ilişki kurdu ve Çin'den 13,5 milyon sterlin borç (faizsiz) aldı. Eylül ayında Hindistan, ileri tarihlerde ödenecek malî bir yardımda bulunmağa razı oldu.

1973 aralığında, siyasî bir buhran sonucunda, Sosyal Demokrat partiden dört bakan (bu arada Gaetan Duval) genel vali Raman Osman ile başbakan Ramgoolan tarafından görevlerinden alındılar. (L)

***Mausoleion,** Artemisia II'nin kocası *Mausolos* ve kendisi için Bodrum'da (Halikarnassos) yaptırdığı anıt-mezar. — 1964 yılında Kristian Jeppesen başkanlığında başlayan kazılar devam ediyor (1975). Bu kazılarda, tamamen toprak altında kalmış olan Mausoleion'un temel kısmı ile yapının oturduğu alanı çeviren duvardan bir kısım açığa çıkarıldı. Kazılar daha çok, tartışmalı olan ve şimdiye kadar kâğıt üzerinde çeşitli şekillerde tamamlanan Mausoleion'un orijinal şeklini bulmak amacına yönelmiştir. (M)

MAUREN, Almanya'nın Bavyera eyaletinde, Neuburg yakınında mağara. Büyük bir katman dizisi Moustier sanayii ile Mezolitik devir arasında uzanır. (L)

Mavi Bereliler, Birleşmiş Milletler teşkilâtına bağlı karma askerî güce verilen ad. Dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) son bulduğu sırada Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi, 25 ekim 1973'te konseyin sürekli üyesi olan devletlerin dışındaki ülkelerden silâh altına alınacak kişilerden oluşacak bir âcil kuvvet kurmağa karar verdi. İlk *Mavi Bereliler* (avusturyalı, finlandiyalı ve isveçlilerden oluşuyordu) Birleşmiş milletlerin Kıbrıs'taki kuvvetlerinden seçilen askerlerle kuruldu ve komutanlığına finlandiyalı Ensio Siilasvuo getirildi. Mavi Bereliler, 26 ekim 1973'ten başlayarak Süveyş kanalının israil-mısır cephesinde görev yapmağa başladılar. Yine Birleşmiş milletlerin emrindeki kuvvetlerden oluşan başka askerî topluluklar da haziran 1974'te Golan cephesine gönderildi. (Bk. *Dördüncü* İSRAİL-ARAP SAVAŞI, *Ek.*) [L]

Max von Laue-Paul Langevin enstitüsü, Grenoble (İsère) Nükleer Araştırma merkezinin yanında kurulmuş fransız-alman ortak

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

enstitüsü. Bu enstitüde Almanya'yı temsil eden kuruluş Gesellschaft für Kernforschung'tur (Karlsruhe).

Bu enstitüde yüksek akılı bir ışınlama reaktörü vardır; bu reaktör, gerek nötron akısının şiddeti ($1{,}5 \cdot 10^{15}$ nötron/sm²/sn), gerek donatıldığı deney düzeneklerinin sayısı ve niteliğiyle dünyada tektir: gerçekten de aynı anda kırk kadar deney yapılabilir. Ayrıca soğuk kaynak ve sıcak kaynak adı verilen orijinal düzeneklerle donatılmıştır; bu düzenekler bir deneyler kategorisi için eldeki araçların hepsinden çok daha güçlüdür.

Soğuk kaynağı 25 K sıcaklığında 25 dm³ sıvı döteryum oluşturur ve 4 Å'ün üstündeki dalga boyları için yerel olarak ısıl nötron akısını önemli ölçüde arttırır. Sıcak kaynak yaklaşık olarak 2 000 K'lik 10 dm³ grafitten meydana gelir; bu kaynak 0,4 ile 0,8 Å arasındaki dalga boyları alanında ısıl nötron akısını arttırır. (L)

MAXWELL DAVİES (Peter). Bk. DAVİES (Peter Maxwell), *Ek.*

Maxwell denklemleri, elektromagnetik alanların temel denklemleri.

— ANSİKL. İçinden elektrik akımı geçen iletkenlerin, kendilerini çevreleyen uzayda bir magnetik alan yarattığı biliniyor. Maxwell'in birinci denklemi bu özelliği şu ifadeyle verir:

$$\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{H}} = \vec{j} + \varepsilon\frac{\partial \vec{E}}{\partial t} \quad (1),$$

bu ifadede ε ortamın yalıtkanlık sabiti, $\vec{E}$ elektrik alanı, $\vec{H}$ magnetik alan, $\vec{j}$ akımın yoğunluk vektörüdür ve bu dört büyüklüğün hepsi uzaydaki herhangi bir M noktasında alınmıştır. «H'nin rotasyoneli» diye okunan $\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{H}}$ gene M noktasına bağlı olan bir vektördür; bu vektörün dikgennormlu bir eksenler sistemindeki X, Y, Z bileşenleri

$$X = \frac{\partial H_z}{\partial y} - \frac{\partial H_y}{\partial z},$$

$$Y = \frac{\partial H_x}{\partial z} - \frac{\partial H_z}{\partial x},$$

$$Z = \frac{\partial H_y}{\partial x} - \frac{\partial H_x}{\partial y}$$

bağıntılarıyla $\vec{H}$'nin H_x, H_y, H_z bileşenlerinden çıkarılır; bu kısmî türevler M noktasının x, y, z koordinatlarına göre alınmıştır.

Tersine, bir $\vec{H}$ magnetik alanının zaman içindeki değişimlerinin de bir $\vec{E}$ elektrik alanının doğmasına yol açtığı biliniyor. Bu elektromagnetik indükleme olayını ikinci Maxwell denklemi

$$\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{E}} = -\mu\frac{\partial \vec{H}}{\partial t} \quad (2),$$

ifadesiyle verir; bu ifadede μ ortamın, ε yalıtkanlık sabiti gibi sabit olduğu sanılan magnetik geçirgenliğidir.

(1) ve (2) numaralı denklemler asıl Maxwell denklemleridir. Elektromagnetik olayları bütünüyle çözümleyebilmek için bu denklemleri birtakım kanunlarla tamamlamak gerekir:

1. özgül Ohm kanunu: $j = \gamma E$ (3); burada γ elektrik iletkenliğidir;

2. magnetik akının korunumu kanunu: bu kanun μ sabiti için div. $\vec{H} \equiv 0$ ile, yani

$$\frac{\partial H_x}{\partial x} + \frac{\partial H_y}{\partial y} + \frac{\partial H_z}{\partial z} \equiv 0 \quad (4)$$

ile ifade edilir;

3. Poisson kanunu: div. $\vec{E} = \frac{\rho}{\varepsilon}$, yani

$$\frac{\partial E_x}{\partial x} + \frac{\partial E_y}{\partial y} + \frac{\partial E_z}{\partial z} = \frac{\rho}{\varepsilon},$$

burada ρ, M noktasındaki hacimsel yüktür.

Bütün bu denklemlerin, ortamın μ, ε, γ özgül parametrelerinin, uygulanan $\vec{H}$, $\vec{E}$ büyüklüklerinden bağımsız olduğu varsayımına göre yazıldığını belirtelim. Öbür durumlarda, özellikle ferromagnetik ortamlarda Maxwell denklemlerinin uygulanması hemen hemen olanaksızdır.

● *Yüksüz ve sonsuz bir mutlak yalıtkanda düzlem elektromagnetik dalgalar.* Maxwell denklemlerinin en basit çözümü budur. Mutlak bir yalıtkan (μ, ε sabit, $\gamma = 0$) bulunduğu düşünülür; bu yalıkan için (3) ve (1) numaralı denklemler

$$\vec{j} \equiv 0 \ (3),$$

$$\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{H}} = \varepsilon\frac{\partial \vec{E}}{\partial t} \ (1)$$

biçimini alır.

Ayrıca dikgennormlu bir eksenler sistemi (*şekil* 1) ele alalım ve Oxy'ye paralel her P düzlemi üzerinde elektrik ve magnetik alanların düzgün olduğunu, yani $\vec{E}$ ve $\vec{H}$'nin yalnız z ve t'nin (zaman) fonksiyonu olduğunu düşünelim. «Düzlem dalgalar» deyimiyle anlatılmak istenen işte budur.

Bu durumda (4) denklemi,

div. $\vec{H} = \frac{\partial H_z}{\partial z} = 0$ biçimini alır, çünkü $\vec{H}$, x ve y'nin fonksiyonu değildir. Bu denklemden H_z'nin z'ye değil, sadece zamana bağlı olduğu sonucu çıkar. Demek ki ancak ve ancak sıfır olabilir. Gerçekten eğer sıfır olmasaydı, her noktada $1/2\ \mu\ H_z^2$'lik hacimsel enerjiyi tutacaktı; Oz ekseni sonsuz olduğundan H_z'yi yaratmak için gerekli enerji de sonsuz olacaktı; oysa böyle bir varsayım düşünülemez. Demek ki $H_z \equiv 0$ ise, $\vec{H}$ vektörü P düzlemi içindedir.

Aynı şekilde, yalıtkan yüklü olmadığına göre $\rho = 0$ olur; buradan da div. $\vec{E} = \frac{\partial E_z}{\partial z} = 0$ ifadesi çıkar ve yukarıda olduğu gibi $E_z \equiv 0$ olduğu ve $\vec{E}$'nin de P düzlemi içinde bulunduğu sonucuna varılır.

Bu durumda, $\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{H}}$'nin bileşenleri

$$X = -\frac{\partial H_y}{\partial z},\ Y = \frac{\partial H_x}{\partial z},\ Z = 0$$

olur; demek ki

$$\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{Rot}\,\text{H}} = \text{Rot}\,\varepsilon\frac{\partial E}{\partial t} = \varepsilon\frac{\partial\,\text{Rot}\,E}{\partial t}$$

elde edilir; fakat $\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{E}} = -\mu\frac{\partial \vec{H}}{\partial t}$ olduğundan $\overrightarrow{\text{Rot}\,\text{Rot}\,\text{H}} = -\mu\varepsilon\frac{\partial^2 \vec{H}}{\partial t^2}$ olur.

Koordinat eksenleri üzerinde, izdüşümle

Ox üzerine: $\frac{\partial Z}{\partial y} - \frac{\partial Y}{\partial z} = \frac{\partial^2 H_x}{\partial z^2} = -\mu\varepsilon\frac{\partial^2 H_x}{\partial t^2}$

Oy üzerine: $\frac{\partial X}{\partial z} - \frac{\partial Z}{\partial x} = \frac{\partial^2 H_y}{\partial z^2} = -\mu\varepsilon\frac{\partial^2 H_y}{\partial t^2}$

gelir;

Oz üzerinde ise bileşen yoktur.

Nihayet,

$$\frac{\partial^2 H}{\partial z^2} = -\varepsilon\mu\frac{\partial^2 H}{\partial t^2},$$

ya da $c^2 = \frac{1}{\varepsilon\mu}$ farz ederek

$$\frac{\partial^2 H}{\partial z^2} + \frac{1}{c^2}\frac{\partial^2 H}{\partial t^2} = 0$$

elde edilir; bu denklem, $f(ct-z) + g(ct+z)$ biçimindeki her fonksiyonla doğrulanır. $f(ct-z)$ fonksiyonu pozitif z'lerin yönünde c hızıyla yayılan her olayı, $g(ct+z)$ ise negatif z'lerin yönünde c hızıyla yayılan her olayı gösterir. Fiziksel olarak $g(ct+z)$, $f(ct-z)$ ile gösterilen bir olayın bir engel üzerinde yansımasından doğabilir. Yalıtkan sonsuz olduğuna göre, burada bu yansıma söz konusu değildir.

Nihayet $H = f(ct-z)$, $\vec{H}$'nin z ve t'nin fonksiyonları olduğunu, fakat bu iki değişkenin tek bir nicelikte, yani $u = ct - z$'de gruplandığını ifade eder; dolayısıyla $\vec{H}$ yalnız u'nun fonksiyonudur. Benzer bir mantıkla $\vec{E}$ için de aynı özellik bulunur. $\vec{E}$ ve $\vec{H}$ vektörleri Oz'ye paralel olarak birlikte c hızıyla yayılır; bunların elektromagnetik dalgaları oluşturduğu söylenir. Geriye $\vec{E}$ ve $\vec{H}$ vektörlerinin birbirlerine göre nasıl yer aldıklarını belirlemek ve modülleri karşılaştırmak kalır.

(1) denkleminden şu sonuca varılır:

$$-\frac{\partial H_y}{\partial z} = \varepsilon\frac{\partial E_x}{\partial t} \quad \text{ve} \quad \frac{\partial H_x}{\partial z} = \varepsilon\frac{\partial E_y}{\partial t}.$$

Demek ki, $u = ct - z$ ile $\vec{H} = f(u)$'dur; buradan da

$$\frac{\partial H_y}{\partial z} = -\frac{1}{c}\frac{\partial H_y}{\partial t} \quad \text{ve} \quad \frac{\partial H_x}{\partial z} = -\frac{1}{c}\frac{\partial H_x}{\partial t}$$

bulunur.

Dolayısıyla $\frac{\partial H_y}{\partial t} = \varepsilon c\frac{\partial E_x}{\partial t}$, $\frac{\partial H_x}{\partial t} = -\varepsilon c\frac{\partial E_y}{\partial t}$

olur. Buradan da $H_y = \varepsilon c E_x$, $H_x = -\varepsilon c E_y$

ve $E_x H_x + E_y H_y = 0$ bulunur.

Demek ki $\vec{E}$ ve $\vec{H}$ vektörleri birbirine diktir (skaler çarpımları sıfırdır).

$\vec{E} \wedge \vec{H}$ vektörel çarpımı Oz'ye paraleldir ve ölçüsü

$E_x H_y - E_y H_x = \varepsilon c\,(E_y^2 + E_x^2) = \varepsilon c E^2$'dir.

Bu cebirsel ölçü pozitiftir; dolayısıyla $\vec{E}$, $\vec{H}$ ve yayılma yönü Oz, üç dikdörtgenden oluşan doğru bir üçyüzlü meydana getirir (*şekil* 1).

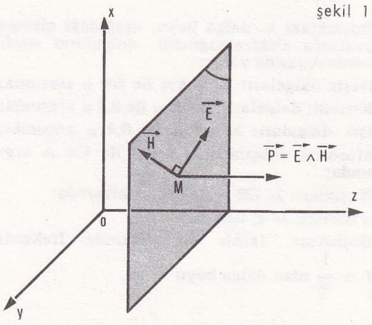

şekil 1

Nihayet, $\vec{E}$ vektörü $\vec{H}$ vektörüne dik olduğundan $\vec{E} \wedge \vec{H}$'nin modülü de EH olur. O halde,

$$EH = \varepsilon c E^2, \text{ yani } \frac{E}{H} = \frac{1}{\varepsilon c} = \sqrt{\frac{\mu}{\varepsilon}} = Z_0 \quad \text{'dır.}$$

E'nin modülü her noktada $\vec{H}$'nin modülüyle orantılıdır; Z_0 orantı katsayısına «ortamın empedansı» denir. Nihayet $\vec{E}$ ve $\vec{H}$ alanlarının uygulandığı M noktasında toplanan hacimsel enerji

$$W_u = \varepsilon\frac{E^2}{2} + \mu\frac{H^2}{2} \text{ 'dir; başka bir deyimle,}$$

$\sqrt{\varepsilon}E = \sqrt{\mu}H$ olduğuna göre εE^2 ya da μH^2 veya

$$W_u = \sqrt{\varepsilon\mu}\,E\,.\,H = \frac{E\,.\,H}{c} \text{ 'dir.}$$

Bu enerji alanlara bağlıdır ve dolayısıyla c hızıyla yer değiştirir. O zaman, bir P dalga düzleminin S yüzeyini dt süresinde $dW = W_u \times (S\,.\,cdt)$, yani, $dW = EH\,.\,Sdt$ enerjisi kateder.

dt zaman aralığında P'nin birim yüzeyini kateden gücün değeri bu durumda

$$P = \frac{dW}{Sdt} = EH \text{ olur.}$$

Bu güç c hızıyla yer değiştirir; demek ki bu hızı şu vektörel ifadeyle gösterebiliriz:

$$\vec{P} = \vec{E} \wedge \vec{H},$$

çünkü $\vec{E}$, $\vec{H}$, $\vec{c}$ doğru bir üçyüzlü oluşturur; $\vec{P}$ vektörüne «Poynting vektörü» denilir.

● *Elektromagnetik dalgaların sınıflandırılması.* $\vec{E}$ alanı zamanın sinüsoidal bir fonksiyonu, yani, $E = E_m \sin \omega t$ ise H için de durum aynıdır; çünkü

$$H = \sqrt{\frac{\varepsilon}{\mu}}E = \sqrt{\frac{\varepsilon}{\mu}}E_m \sin \omega t \text{ 'dir.}$$

H ve E faz halindedir (*şekil* 2). Bir $T = \frac{2\pi}{\omega}$ devri boyunca katedilen yola «dalga boyu» denir ve değeri $\lambda = cT$'dir.

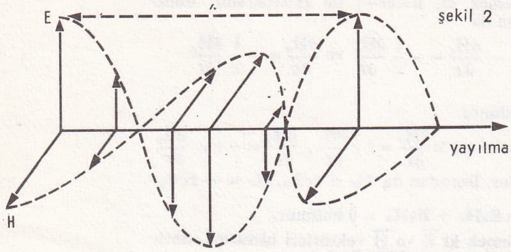

şekil 2

Dalga boyu c'ye ve dolayısıyla ortama bağlıdır. Boşlukta $\mu_0 = 4\pi \times 10^{-7}$'dir;

$\varepsilon_0 = \frac{1}{36\pi} \times 10^{-9}$ olduğuna göre

$c = \frac{1}{\sqrt{\varepsilon_0 \mu_0}} = 300\,000$ km/sn bulunur.

Boşluktaki λ_0 dalga boyu, aşağıdaki çizelge uyarınca elektromagnetik dalgaların sınıflandırılmasına yarar:

Hertz dalgaları: λ_0 30 km ile 400 μ arasında;

Kızılaltı dalgaları: λ_0 400 μ ile 0,8 μ arasında;

Işık dalgaları: λ_0 0,8 μ ile 0,4 μ arasında;

Morötesi dalgaları: λ_0 0,4 μ ile 120 Å arasında;

X ışınları: λ_0 120 Å ile 0,05 Å arasında;

γ ışınları: $\lambda_0 < 0{,}05$ Å.

Boşluktan farklı bir ortamda frekansı $f = \frac{1}{T}$ olan dalga boyu

$$\lambda = cT = \frac{c}{f}\text{'dir.}$$

Bu frekans dalgasının boyu, boşluktaki dalga boyu $\lambda_0 = c_0$ ile karşılaştırılırsa

$\frac{\lambda_0}{\lambda} = \frac{c_0}{c} = n$ elde edilir (n'ye «ortamın elektromagnetik indisi» denir). Tükel olmayan ortamlarda c ve dolayısıyla n, f frekansına, demek ki λ dalga boyuna bağlıdır. (L)

Şevkiye MAY

J. Sauvageot'nun basın konferansı iki yanında A. Geismar ve D. Cohn-Bendit (11 mayıs 1968)

mayıs 1968

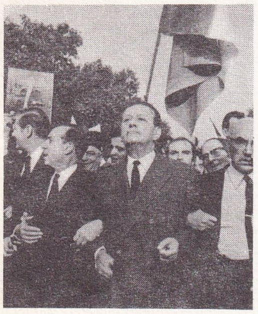
M. Debré ve A. Malraux 30 mayıs 1968'de, Paris'te de Gaulle lehinde yapılan bir gösteride

***MAY,** Konya ovasının doğu kenarında (Çumra ilçesi, Akviran bucağı) köy. — 989 nüf. (1970). [M]

MAY (Şevkiye), türk kadın tiyatro oyuncusu (İstanbul 1915-ay.y. 1973). İlk olarak Hale operetinde sahneye çıktı. 1928'de Süreyya operetinde *Asaletmeap*'ı oynadı. Cemal Sahir, Muhlis Sabahattin, Raşit Rıza topluluklarında çalıştı. 1933'te Dârülbedayi'ye girdi. 1952'de bu kuruluştan ayrılarak çeşitli tiyatrolarda oynadı. 1963'te yeniden İstanbul Şehir tiyatrosuna döndü. 1973'te intihar etti. (M)

***MAYA'LAR,** Orta Amerika'nın kızılderili halkı. — ANSİKL. *Maya arkeolojisi.* Maya'larla ilgili araştırmalar 1960'tan bu yana önemli sonuçlara ulaştı. Artık tarihsel sıralamada çeşitli kültür evrelerinin yeri saptanmış, hattâ maya uygarlığının kaynağı yavaş yavaş aydınlanmıştır. Maya'ların ataları M.Ö. III. binin ortalarına doğru dağlık Chiapas bölgesine yerleştiler. İlk tarım köylerinin kurulması Gelişme devresine rastlar. Bu köylerden önce Ocos (M.Ö. 1500), sonra da Cuadros (M.Ö. 1000-850) kurulmuştur. M.Ö. VIII. yy.dan sonra köylü halklar hem dağlık bölgelere, hem ova ve vâdilere yerleştiler, böylece nüfus yoğunluğu hızla arttı. Guatemala vâdisinde (Kaminaljuyu) Arevalo evresiyle birlikte çeşitli yerleşme izlerine rastlandı, ardından da Charcas evresinden kalma bulgular ele geçti; bu döneme ait seramikler oldukça titizlikle işlenmiştir. Ova ve vâdi gibi alçak bölgelerdeki en eski kültürlerden biri özellikle Altar de Sacrificios ve Seibal'da ortaya çıktı. «Mamom» diye adlandırılan daha sonraki evre M.Ö. V. yy.a kadar uzanır; izlerine de Uaxactun ve Tikal harabelerinin alt tabaklarında rastlanır; ancak, bu evre çömlekçiliği Charcas'nınkine oranla daha düzensizdir. Yucatan'daki Dzibilchaltun yerleşmesinde mamom tipi kalıntılara rastlandı. Görülüyor ki gelişme dönemi maya dilini kullanan köylü halkların Güney Meksika, Guatemala ve Yucatan'ı kapsayan bir alana yayıldıkları tarihlere rastlar. Bu halklar, «Geç Gelişme» (M.Ö. 300-M.S. 150) ve «Önklasik» (M.S. 150-300) diye adlandırılan daha sonraki dönemlerde her alanda yetkinleşerek maya uygarlığını oluşturdu. Büyük mimarî gelişmenin yanı sıra renkli seramik, hiyeroglif* yazısı ve takvim hesapları hep bu dönemlere rastlar. Chiapa de Corzo'da bulunan en eski oymalı stel M.Ö. 9 ocak 36 tarihini taşır. Birçok uzman maya uygarlığının çeşitli öğelerinde olmek uygarlığının izlerine rastlar ve bugünkü bulgular bu düşünceyi yalanlamaz. (Bk. MEZZO-AMERİKA, *Ek.*) Uzmanlar arasında «Leyde plakası» diye bilinen bir plaka da maya geleneğinin en eski oyma parçası sayılır; üzerinde M.S. 320 tarihi vardır ve bu tarih klasik dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Aslında Tikal'de 292'de de bir stel dikilmişti. Bu nedenle III. yy. sonu, maya uygarlığının doğuşu ve gelişmesi arasında bir köprü dönemi sayılır. Maya tarihinde bir başka noktanın da belirtilmesi gerekir: Peten halkının IX. yy.da «kayboluşu». Bugün, bu halkdan bazılarının topraklarında kaldıkları ve göç etmedikleri kesinlikle bilinmektedir; ancak, maya uygarlığını inceleyen uzmanlar kent kurma çalışmalarının birden bire durmasını açıklamağa çalışırken boş tahminler ileri sürmekten başka bir şey yapamıyorlar. Uzun süre üzerinde durulan «iktisadî» varsayım bugün yerini «siyasal» varsayıma bırakmıştır: bu son varsayıma göre köylülerin büyük tören merkezlerinin aşırı baskısına karşı ayaklanmışlardır. Hiç kuşkusuz gerçek nedeni biraraya gelen çeşitli koşulların tümünde aramak en doğrusudur; bu koşullar arasında en karmaşıkları olan iktisadî ve siyasal koşullar henüz belirlenmemiştir. (L)

***MAYENNE idare bölgesi,** Fransa'da Pays de la Loire bölgesinde idare bölgesi. — 252 762 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 29 kanton, 259 komün. (L)

***MAYER** (Daniel), fransız siyaset adamı. — Mart 1975'te İnsan Hakları birliği başkanlığından çekildi. (L)

***MAYIN** i. — Ask. denizc. *Mayın avcısı.* Bk. AVCI, *Ek.* || *Deniz mayını.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Deniz mayınları* 1972'de başkan Nixon'ın emriyle Kuzey Vietnam limanlarını (özellikle Haifong, Hon Gay, Cam Pha, Thanh Hoa, Vinh ve Dong Hoi limanları) ablukaya almak için amerikan deniz kuvvetlerince kullanıldı. Bu harekâtta, gemilerin mayınlanmış limanları boşaltmasına fırsat vermek için ateşlemeyi geciktirici (8 mayıstan 11 mayısa kadar üç gün) bir düzenekle donatılmış mayınlar yerleştirildi. Buna karşılık, mayını zamanla sınırlı bir göreve göre ayarlayabilmek için, deniz mayınlarına, önceden belirlenen sürenin bitiminde patlayıcı maddenin yok olmasını ve mayının çalışmaz duruma gelmesini sağlayan bir düzenek eklenebilir. (L)

***MAYIS** i. — ANSİKL. — 1954 (*21 mayıs*), Sovyetler birliği Türkiye'den herhangi bir toprak isteği olmadığını resmen açıkladı. — 1960 (*27 mayıs*), Silâhlı kuvvetler gece yarısından sonra harekete geçerek Demokrat parti iktidarını sona erdirdi ve bu partinin parlamento üyeleri, devlet başkanı ve Bakanlar kurulu üyeleriyle birlikte tutuklandı. — 1961 (*25 mayıs*), Kurucu meclis yeni Anayasa'yı kabul etti ve bunun halkoyuna sunulmasına karar verdi. — 1963 (*20 mayıs*), daha önce ayaklanmaya teşebbüs suçundan emekliye ayrılan kurmay albay Talat Aydemir ve arkadaşları Harp okulu öğrencilerini yanlarına alarak hükûmet darbesi yapmak üzere ayaklandılar. — 1971 (*22 mayıs*), Bingöl ve çevresinde meydana gelen depremde 1 000'den fazla insan öldü. (M)

Mayıs 1968 olayları, Fransa'da bir ay kadar süren ve bütün topluma karşı çıkan bir hareketle nitelenen dönem. Bir öğrenci hareketiyle başladı, sonra çok büyük bir işçi grevine (9 milyon grevci) bütün toplumu sardı.

2 mayıs 1968'de Nanterre fakültesinin kapatılması hareketin patlamasına yol açtı. Yükseköğrenimde öğrenci sayısının büyük ölçüde artışı, geleneksel öğretim biçimlerinin beğenilmemesi, okulu bitirince yeteri kadar hizmet ve iş bulamama endişesi bu harekete hazırlayan başlıca nedenlerdi. Anarşist*, Troçki'ci ve Mao'cu (bk. MAO'CULUK, *Ek*) akımlarca kışkırtılan öğrenci kütlesi, önce üniversite, sonra hükûmet makamlarının girіştiği baskıya karşı harekete geçti. 3 mayısta ilk barikatlar kuruldu. 6 mayısta yükseköğrenim öğrenci sendikası ile öğretim üyeleri sendikası genel greve öncülük etti. O gün ve ondan sonraki günler gösteriler ve polisle çatışmalar sürdü, öğrenci liderlerinden Daniel Cohn-Bendit disiplin kuruluna verildi; işçi sendikaları «mücadele eden öğrencileri ve öğretim üyelerini» desteklediklerini ilân ettiler. Hükûmetle yapılan görüşmeler sonuç vermeyince 10 mayısta («kanlı cuma») gösteriler bütün Fransa'yı sardı. Paris üniversitesinde barikatlar kuruldu ve binlerce gösterici yaralandı. 13 mayısta fakülteler 500 000'i aşkın öğrenci ve işçi tarafından işgal edildi. İllerde de grevler patladı. Ordunun desteğini sağlayan general de Gaulle 30 mayısta meclisi feshetti. 23-30 haziranda yeni seçimler yapıldı. Olaylar yavaş yavaş yatıştı. Mayıs 1968 olaylarından pek bir sonuç elde edilemedi; sadece yükseköğrenim alanında bazı reformlar yapıldı. Ama olayların bıraktığı izler derin ve sürekli oldu. (L)

***MAYISLAR,** Batı Karadeniz bölümünde (Eskişehir ili, Sarıcakaya ilçesi) Sakarya ırmağının orta kesiminde köy. — 583 nüf. (1970). [M]

***MAZGİRT,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili) ilçe. — 28 536 nüf., ilçe merkezi 3 142 nüf. (1975); 79 köy (1970). [M]

***MAZIDAĞI.** esk. **Samrah,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 22 975 nüf., ilçe merkezi 4 837 nüf. (1975). [M]

***MAZOŞİZM** veya **MAZOHİZM** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Sadizm gibi *mazoşizm* de, önce Krafft-Ebing tarafından, kişinin başka biri tarafından kendisine çektirilen acı ve eziyetlere katlanması olarak cinsel sapıklıklar çerçevesinde betimlenmiştir. Freud'a göre mazoşizm cinsel yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır ve temelde düşlem olarak kadınlığa ve kadınsı davranışa bağlıdır. *Mazoşizmin ekonomik sorunu* (1924) adlı eserinde Freud mazoşizmi üç çeşide ayırır: cinsel, kadınsal, ahlâksal. Bunların üçüncüsü genel bir suçluluk duygusuna dayanırsa da ilk ikisi yapısal sorunlar doğurur. Freud bunlardan kadınsal mazoşizmi ele alır. Freud'a göre böyle bir durumda bütün sapınç eğilimleri kadın durumuna girme amacı güder: hadım olmak, kadın gibi birleşmek, doğurmak. Ama hadımlık, etkili olmak için, üreme organlarına ve göze zarar vermemelidir. Aynı zamanda, suçluluk, bir suçun işlenmesiyle mazoşizm çerçevesine girer; suçun düşlemi ve sahneye konmasıyla da cezası çekilir. Freud'a göre, mazoşizmin temeli birincil, cinsel mazoşizme, acıdan alınan hazza dayanır; burada hazla acının libido'da, birbirini karşılıklı olarak uyarması söz konusudur; normal etkisi daha sonra yok olan, çocukluktaki bir fizyolojik mekanizma bunda rol oynar.

Freud buna bir başka açıklama ekler: libidonun ölüm* (*Ek*) itimine karşı savaşında, yok edici itimin bir kısmı dışa doğru yönelir (sadizm), kalanı birincil mazoşizm biçimine bürünerek kalır; bu birincil mazoşizm ise benlik oluşumunun bir kalıntısıdır. İkincil mazoşizm, birincil mazoşizme göre, içe yönelik sadizmin etkisidir. Mazoşizmin birincil ve ikincil bileşenlerinin tümü istek örgütünün çeşitli evrelerine uyar: ağzıl mazoşizm (baba tarafından parçalanıp yutulma korkusu), dışkıl mazoşizm (baba tarafından kaba etine vurularak dövülme isteği), üremsel mazoşizm (hadımlık korkusu, düşlemsel kadınsı durumlar). Son olarak ahlâksal mazoşizm, babasal bir güç tarafından cezalandırılma ihtiyacı şeklinde beliren bilinçsiz bir suçluluk duygusudur. Bu duygu, üstbenlik temsilcilerinin, yıkıcı itimsel eğilimlerin büyük bir kısmını ortadan kaldırıp

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); Lattes-Gamma, Caron-Gamma (LAROUSSE)

etkisiz bırakarak içgüdüleri bastırma olgusuna bağlı bir kışkırtmasıdır. (L)

MAZZO Catherine MAZZO, **Kay** — denir), italyan-yugoslav asıllı amerikalı kadın dansçı (Chicago 1946). School of American Ballet'e girdi (1957), 1961'de New York City Ballet'te stajyer oldu. Aynı yıl Jerome Robbins'in Ballets USA'sıyla bir anlaşma imzaladı, Avrupa'ya yaptığı bir turneden sonra New York City Ballet'e döndü. O tarihten sonra topluluğa katılan sanatçı, repertuvarda yer alan yapıtları yorumladı (*Creation of the World* [Dünyanın yaratılışı], T. Bolender'in; *Afternoon of a Faun, Interplay* [Bir kır tanrısının öğleden sonrası, Ara oyun], J. Robbins'in; *la Valse, Pas de deux, Serenade, Liebeslieder Walzer* [G. Balanchine'in]) ve ilgi çeken eserler hazırladı (*Shadow'd Graind* [Gölgelenmiş taneler], 1965; *Dances at a Gathering* [Toplanış dansı], 1969; J. Robbins'in *In the Night*'ı [Geceleyin], 1970). Mazzo, tekniği, müzik duygusu ve görünümüyle Balanchine'in yapıtlarını en iyi yorumlayan sanatçılardan biri oldu (*Brahms-Schönberg Quartet* [1966]; *Violin Concerto* ve *Scherzo à la russe* [1972] gibi eserlerin ilk temsili; *The Jewels* [Mücevherler, 1969], *Uyurgezer kız* [1970], *3 nolu Süit* [Çaykovski, 1971] ve *Duo Concertant*'ın [1972] yeniden düzenlenmesi). Suzanne Farrel'in Avrupa'ya gitmesi üzerine 1970'ten sonra New York City Ballet'te ön plana geçti. (L)

M.B.F.R., MUTUAL BALANCED FORCE REDUCTION'un (Karşılıklı dengeli kuvvet indirimi) kısaltması, 30 ekim 1973'te Viyana'da, Varşova paktı üyeleri ile Kuzey Atlantik paktı (NATO) üyeleri arasında, Orta Avrupa'daki askerî güçlerin karşılıklı ve dengeli olarak azaltılması konusunda başlatılan konferans. Haziran 1968'de NATO üyesi devletler Reykjavik'te S.S.C.B. ile müttefiklerine askerî güçlerin karşılıklı olarak azaltılmasını önerdiler. Bu öneriyle başlayan görüşmeler S.A.L.T.* (*Ek*) antlaşmalarıyla sonuçlandı. Ancak, Çekoslovakya müdahalesinden hemen önce yapılan bu antlaşmalar, *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği konferansı*'na (bk. AVRUPA*. *Ek*) öncelik tanıyan Moskova'da pek yankı uyandırmadı. İki görüşmeyi birbirinden ayırmak isteyen Kuzey Atlantik konseyi mayıs 1970'te Roma ve Brüksel'e yeniden çağrıda bulundu. Yine aynı düşünceyle, Brejnev, mayıs 1971'de, batı ülkelerini Orta Avrupa'daki askerî güç indirimi konusunu görüşmeğe çağırdı. Bunun üzerine Kuzey Atlantik paktı, NATO'nun eski genel sekreteri M. Brosio'yu sovyet isteklerini incelemekle görevlendirdi ve mayıs 1972'de, hazırlık görüşmelerinin yeniden başlatılmasını önerdi. A.B.D. ile Moskova antlaşmasının imzalayan S.S.C.B. bu görüşmelerin ocak 1973'te başlatılmasını nihayet kabul etti. A.B.D. ise Avrupa Güvenlik konferansı için hazırlık görüşmelerinin başlatılmasını istiyordu. Viyana'da 1973 ve 1974'te on iki Atlantik devletinin (A.B.D., Kanada, İngiltere, Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Norveç ve Danimarka) ve yedi Varşova paktına üye devletin (S.S.C.B., Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya) katılmasıyla başlayan bu görüşmelerde bazı önemli sorunlar ele alındı ve S.S.C.B.'nin isteği üzerine konferansın adı «Orta Avrupa'daki güçlenme ve silâhlanmanın karşılıklı azaltılması ve ortak tedbirlerin alınması konusundaki görüşmeler» olarak değiştirildi. Müttefikleri arasına sonradan katılacağını belirten Fransa bu görüşmelere katılmadı. (L)

M'BOW (Amadou Mahtar), senegalli siyaset adamı (Dakar 1921). Öğrenimini tamamlamak için bir süre Fransa'da kaldı. Paris'teki Afrikalı Öğrenciler birliğinin başkanlığını yaptı, Moritanya'da ders verdi, sonra Senegal'e döndü, 1957-1958 ve 1966-1968 yılları arasında Eğitim ve Kültür bakanlığı, 1968'den 1970'e kadar da Gençlik ve Kültür bakanlığı yaptı. Kasım 1974'te René Maheu'den sonra Unesco genel yöneticiliğine getirildi. (L)

McBRIDE (Patricia), amerikalı kadın dansçı (Teaneck, New Jersey 1943). Ruth Vernon ile dans çalıştı sonra School of American Ballet'e yazıldı. André Enlevsky Ballet Company ile sahneye çıktı (1958), New York City Ballet'e girdi (1959), orada önce solocu (1960), sonra da yıldız dansçı (1961) oldu. Oldukça yetenekli bir yorumcuydu, güçlü bir tekniği vardı; Edward Villela'nın rol arkadaşı oldu. George Balanchine'in balelerindeki tüm başrollere çıktı (*Agon, Uyurgezer kız, Concerto Baroco, Liebeslieder Walzer, Kuğu gölü* v.b.), Jerome Robbins'in *Bir kır tanrısının öğleden sonrası, The Cage* (Kafes) gibi yapıtlarında da başrolleri yorumladı. Ayrıca *Figure in the Carpet* (Halıdaki desen) [1960], *A Midsummer Night's Dream* (Bir yaz gecesi rüyası) [1972], *Tarentella* (1963), *Harlequinade* (1965), *Brahms-Schönberg Quartet* (1966), *The Jewels* (Mücevherler) [Balanchine'in, 1967], *Ebony Concerto* (1960), *Dances a Gathering* (Robbins'in, 1969) gibi balelerde dans etti. Stravinskiy onuruna Paris operasında düzenlenen gösteriye *Capriccio* ile katıldı (1974). [L]

McCAREY (Leo), amerikalı sinema yönetmeni (Los Angeles 1898-Santa Monica 1969). Güney Kaliforniya üniversitesinde hukuk derslerine devam ettikten sonra Montana'daki bir maden ocağında süpürücülük yaptı, sonra Los Angeles'ta dava vekili oldu, boks ve rugby'ye başladı, birkaç ay avukatlık yaptı, sonra şarkı bestelemeğe koyuldu. Sinema hayatına Tod Browning'in asistanı olarak atıldı (1920), ardından Hal Roach ile anlaşarak kısa metrajlı komedi filimleri çevirdi. 1923 ile 1929 yılları arasında aynı türde 300 kadar kısa filim yönetti, bu arada Lorel ve Hardy için çok sayıda senaryo yazdı, 1929'da da ilk uzun metrajlı filmi *Budala*'yı (The Sophomore) yaptı. Kısa süre sonra, aynı zamanda duygulandırıcı olan sözlü ve görüntülü gag komedilerinin uzmanı oldu. Çok sayıdaki filimleri arasında şunlar sayılabilir: *İspanya'lı çocuk* (The Kid from Spain), [1932]; *Duck Soup* (Ördek çorbası) [1933], bu filim Marx Kardeşler'in en iyi yapımıdır; *Ruggles of Red Cap* (Kırmızı şapkanın püskülü) [1934]; *Make Way for To-Morrow* (Yarına yol açalım) [1936]; *The Awful Truth* (Korkunç gerçek) [1937]; *Once upon a Honeymoon* (O eski balayı) [1942]; *Going my way* (Yolumda gidiyorum) [1943], bu filimle en iyi senaryo olarak Oscar ödülünü kazandı; *The Bells of St. Mary's* (Meryemana'nın çanları) [1945]; *Elle et Lui*'nin (O kadın ve o erkek) iki düzenlemesi (*Love Affair* [Aşk olayı], 1938 ve *An affair to remember* [Anımsanacak bir olay], 1957); *Rally round the Flag, Boys!* (Çocuklar, bayrağın etrafında toplanın!) [1958]; *The Devil never sleeps* (Şeytan asla uyumaz) [P. Buck'dan 1961]. (L)

***McCARTHY** (Eugene Joseph), amerikalı siyaset adamı. — A.B.D. başkanlığına aday olabilmek için Demokrat partiden ön seçimlere katıldı. Mart ayında New Hampshire bölgesindeki seçimlerde büyük bir çoğunluk sağladı; ancak bu başarıda, «Demokratik bir eylem için Amerikalılar birliği»nin McCarthy'yi desteklemesi büyük rol oynadı. Bunun üzerine McCarthy programını ana hatlarıyla açıkladı: askerî kuvvetlerden arıtılmış bölgenin kuzeyindeki bombardımanlara son vermek ve Saygon'da Ulusal Kurtuluş cephesi üyelerinin de katılacağı bir koalisyon hükûmeti kurmak. McCarthy, ayrıca, Kuzey Atlantik paktını güçlendirmek istediğini de açıkladı. Ancak Kaliforniya'da yapılan ön seçimlerde bir süre sonra öldürülecek olan Robert Kennedy karşısında yenik düştü. McCarthy 1971'de yeniden, bir yıl sonra yapılacak başkanlık seçimlerine Demokrat partiden aday olacağını bildirdi. Ancak, Demokrat partinin Richard Nixon'a karşı çıkardığı aday McCarthy değil, George McGovern oldu. (L)

McCARTHY (Mary), amerikalı kadın yazar (Seattle 1912). New York eyaletindeki Vasar College'ta okudu, sonra aynı okulda ders verdi. New York'ta gazeteciliğe başladı ve *Nation, New Republic, Partisan Review* ve *New Yorker* gibi dergilerde yazdı. Eleştirmen Edmund Wilson ile evlendi, daha sonra ondan ayrılarak İtalya'ya gitti (*Bilinen ve bilinmeyen yanlarıyla Venedik*, 1956; *Floransa'nın taşları*, 1959). Özellikle özyaşamsal verilerden esinlenerek yazdığı romanlarında güdümlü bir yazar olarak çağdaş toplumun, özellikle aydın ve sanat kesimindeki toplumsal ve siyasal yaşamın sert bir eleştirisini yapar: *The Company she keeps* (Bir kadının şirketi) [1942]; *The Oasis* (Vaha) [1949]; *Cast a Cold Eye* (Soğuk bir bakış) [1950]; *A charmed Life* (Çekici bir hayat) [1955]; *Memories of a Catholic Girlhood* (Bir katolik kızın anıları) [1957]; *The group (Topluluk)* [1963]; *Birds of America* (Amerika'nın kuşları) [1971]. (L)

McDonnell-Douglas Aircraft Corporation, 1967'de, uçak ve uzay araçları yapımcısı iki firmanın, McDonnell Aircraft Corporation ile Douglas Aircraft Company'nin birleşmesinden doğan amerikan şirketi. Yeni kurulan şirket, bu alanda Boeing'den sonra dünyanın ikinci büyük grubu haline geldi. İki firmanın birleşmesinden önce, McDonnell Corporation «Mercury» uzay kabininin (amerikalı bir astronotu yörüngeye oturtan ilk kabin), ardından da «Gemini» dizisinin yapım ihalesini kazanmış, Douglas Aircraft Company ise 1966'da büyük bir işletme açığı tehlikesiyle karşılaşmıştı. Bu iki şirket birbirinin tamlayıcısı olmak zorundaydı (askerî ve sivil siparişler; kapsül ve füzeler). [L]

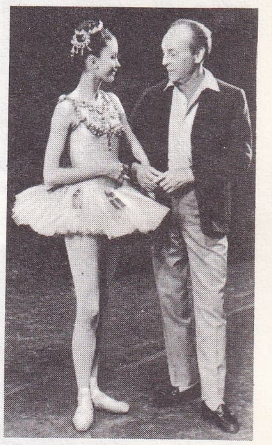

KAY MAZZO
ve George Balanchine

McDOWELL (Norman), İrlanda asıllı ingiliz dansçı, koreograf, bale dekoratörü ve yönetmeni (Belfast 1931). Dansa geç başladı, Sadler's Wells Ballet okulunda okudu, Vera Volkova'nın öğrencisi oldu ve 1951'de rus Original Ballet'inde çalışmağa başladı. 1954'te Amsterdam'da Jack Carter'ın yönetimindeki Ballet der Lage Landen'e girdi ve orada büyük bir başarıyla *The Witch Boy*'un (Büyük Çocuk) [J. Carter'ın] başrolünü yorumladı (1956). 1953'ten sonra J. Carter'ın birçok balesinin kostümlerini hazırladı: *Past Recalled* (Aranan geçmiş) [1953]; *Lola Montez'in yaşamı ve ölümü* (1954); *London Morning* (Londra'da sabah) [1959]. 1964'te kendi topluluğu London Dance Theatre'ı kurdu. Seçkin, modern ve geniş bir repertuvarı olan bu topluluk McDowell'i kısa sürede başarıya ulaştırdı. Aynı yıl sanatçı *Agriona*'yı (J. Carter'ın) hazırladı. 1965'te London's Festival Ballet'in sanat yönetmenliğine getirilince kendi grubu London topluluğuyla birleşti, böylece yeni ve sağlam bir topluluk oluştu. Anlaşması bitince (1967) McDowell repertuvarının tümünü geri çekti ve topluluğun çalışmalarına ancak dekoratör olarak katkıda bulundu: *Paquita* (1967) ve *Uyuyan güzel*'in (1968) dekor ve kostümlerini, *The Unknow Island* (Bilinmeyen ada), «*Siyah ve beyaz*» ve *The Witch Boy*'un da (Büyücü çocuk) [1969] kostümlerini hazırladı. 1971'de A.B.D.'ye yapacağı uzun bir turne için topluluğunu düzenledi. Ayrıca Het Nationale Ballet'te *Uyuyan güzel* için dekor ve kostüm (1972), Scottish Theatre Ballet'te *Three Dances to Japonese Music*'e (Japon müziğinde üç dans) [J. Carter'ın, Brigton festivalinde de *Pythoniss Ascendant*'a (Peter Darrell'in) çok güzel senografiler hazırladı (1973). [L]

McGOVERN (George Stanley), amerikalı siyaset adamı (Avon, Güney Dakota 1922). Metodist bir keşişin oğlu olan McGovern 1942'de hava ordusuna girdi. Savaştan sonra Güney Dakota'daki Wesley üniversitesinde tarih ve siyasal bilimler kürsüsünde görev aldı. Aynı zamanda, siyaset hayatına atıldı ve Demokrat partiye girdi. Bir süre sonra Demokrat partinin Güney Dakota sekreteri oldu. Cumhuriyetçilerin tarım siyasetine karşı çıkan çiftçilerin hoşnutsuzluğundan yararlanarak 1956'da Temsilciler meclisine girdi. Böylece yirmi iki yıldan beri ilk defa bir Demokrat parti üyesi Güney Dakota'dan seçilmiş oluyordu. 1958'de yeniden Güney Dakota eyaleti temsilciliğine seçildi ve bu tarihten sonra özellikle dış siyaset sorunlarıyla uğraşmağa başladı. 1961'de Kennedy tarafından *Programme Food for Peace*'in (Barış için beslenme programı) başkanlığına getirilen McGovern, 1962'de Güney Dakota'dan senatör seçildi. 1963'te Lyndon Johnson'ın iktidara gelmesi üzerine, Vietnam savaşına şiddetle karşı çıkmağa başladı. 1966 yılında, A.B.D.'nin Çin Halk cumhuriyetini tanımasını önerdi. Ağustos 1968'de, iki demokrat aday Hubert Humphrey ve Eugene McCarthy'ye karşı ön seçimlere katıldı ve öldürülen Robert Kennedy'yi tutanların oylarını toplamağa çalıştı. Ancak bir başarı sağlayamadı. 1971'de yeniden başkanlık seçimlerine aday oldu. Mart-haziran 1972'de yapılan ön seçimlerde zencilerin desteğini gören McGovern birçok eyalette çoğunluğu sağlayınca, Miami Demokrat meclisi tarafından Richard Nixon'a karşı aday olarak gösterildi. Ama McGovern 7 kasım 1972'de yapılan seçimlerde R. Nixon karşısında kesin bir yenilgiye uğradı. (L)

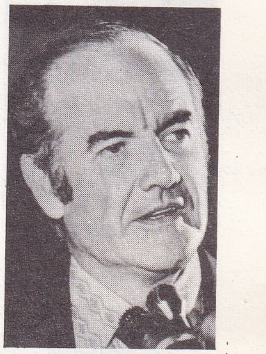

George McGOVERN

***McLAREN** (Norman), ingiliz karton filim

Foto. S. Lido, Depardon-Gamma (LAROUSSE)

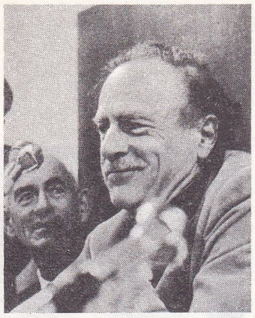

Marshall McLUHAN

Steve McQUEEN
F. Schaffner yapımı «Kelebek»te (1973)

E. G. MEDICI

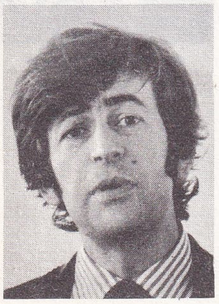

Paul MÉFANO

yönetmeni. — *«Mozaik»* (1965) adlı yapıttan sonra özellikle *Pas de deux*'yü (1968) gerçekleştirdi. (L)

McLEOD gölü, Batı Avustralya'da göl, Hint okyanusu yakınında. Potas çıkarımı. (L)

***McLUHAN** (Herbert Marshall), ingilizce yazan kanadalı sosyolog ve kitle haberleşme araçları uzmanı. — McLuhan, kişi ile haberleşme araçları arasındaki ilişki anlayışını değiştirir. Onun ünlü deyimiyle «haber, haberi veren demektir». Bu formül, dikkatimizi yayılan haberin içeriğine değil, bu içeriğin yayılma biçimine çeker. Şöyle de denebilir: bir kültürün aktarılma biçimi o kültürü etkiler ve değiştirir. Bu demektir ki haberleşme araçları düşünme, davranma ve duyma biçimleri üzerinde bir çeşit «haber» etkisi yapacaktır. Bu varsayım McLuhan'ı haberleşme araçları arasında bir ayırım yapmağa yöneltir: anlatım gücü üstün olan araçlara «sıcak», salt telkine dayanan ve dinleyenleri yaratıcı bir katılmaya iten araçlara «soğuk» der. Basın, radyo, sinema ve fotoğrafçılık birinci kategoriye; söz, telefon ve televizyon ikinci kategoriye girer.

McLuhan'ın bu sezgileri ilgi uyandırdıkça daha bir dogmalaşarak katılaşmış, McLuhan'ın yorumu da yavaş yavaş tarih felsefesine kaymıştır. Ondan sonra artık «haberleşme araçları sosyoloğu»ndan çok «McLuhan'cılık»tan söz edilebilir.

McLuhan insanlık tarihinde de üç dönem ayırt eder. Birincisi kabile yaşamı dönemidir. Bu dönemde egemen olan sözdür (sözlü haberleşme çağı) ve insanoğlu sözü kendiliğinden ve uyumlu olarak bütün anlamlarıyla kullanır. İkinci dönem «basılı»nın egemen olduğu dönemdir; bu dönemde haberleşme, «Gutenberg gökadası» ile, aynı zamanda hem çözümsel, hem ussal, hem de parçalı, bölücü ve soyut bir evrene girer. Her eylemin, her sözün dayanağı öznedir artık: «Düşünüyorum, öyleyse varım». Üçüncü dönem tam bir «soğuk» haberleşme aracı olan televizyonla başlar. Eskiden uluslara bölünmüş olan dünya birdenbire daralır, kendini toparlar ve insanlığın başlangıcındaki kabile dayanışmasına yeniden kavuşur. Bu, «toplu köy»ün kabileleşmesi ve karşıtıdır.

Bu yoruma göre basılının zaferi olan «Gütenberg gökadası» bir cehennem, iki soğuk yapı (kabile toplumu ve toplu köy) arasında soyut ve çizgisel düşüncenin diktatörlüğüdür. Bu noktada McLuhan, çağının filozofu olmak ister (ya da onu öyle görürler). Onun özgünlüğü, yeni teknolojilere güveniyle insan yazgısını uzlaştırma ustalığındadır. Teknolojiye öncelik tanıyan kehanetleri, yavaş yavaş hıristiyanlığın gösterdiği yola sapar. (L)

***McNAMARA** (Robert Strange), amerikalı siyaset adamı. — Eski savunma bakanı olan ve daha sonra Dünya bankası başkanlığına getirilen McNamara 1968'de *«Amerikan toplumu ve dünya barışı»* adlı bir kitap yayımladı. Daha önce yaptığı bildirileri kapsayan bu kitapta ülkelerin kapalı bir siyaset izlemelerini kınarken toplu misilleme eylemlerine de karşı çıktı. (L)

McQUEEN (Steve), amerikalı sinema oyuncusu (Slater, Missouri 1932). 16 yaşında şiplerde çalışmağa başladı (1948-1950) ve 1952'de tiyatro hayatına atıldı. Actor's Studio'daki dersleri izledikten ve televizyonda yardımcı operatör olarak çalıştıktan sonra *Somebody up there likes me* (Oralarda bazıları beni sever) [R. Wise'ın, 1956] adlı filimde rol alarak sinemaya geçti ve çeşitli filimlerde yardımcı rollerde göründü: özellikle *Beyond a Reasonable Doubt* (Makul bir şüphenin ötesinde) [F. Lang'ın, 1956] ve *Never so few* (Hiç o kadar az değil) [J. Sturges'in, 1959]. Daha sonra *Yedi şilâhşör* (The Magnificent Seven) [J. Sturges'in, 1960]; *Büyük kaçış* (The Great Escape) [J. Sturges'in, 1963] ve *Wanted dead or alive* (Ölü ya da diri olarak aranıyor) [1958 - 1961] adlı televizyon dizi filmiyle üne kavuştu. Umursamaz hali, nükteciliği ve geleneksel kahraman tipini yıkan oyunuyla sinema dünyasında sözü edilen birçok filim çevirdi: *Soldier in the Rain* (Yağmur altındaki asker) [R. Nelson'un, 1963]; *Aradığım aşk* (Love with the Proper Stranger) [R. Mullingan'ın, 1963]; *Baby, the rain must fall* (Bebeğim, Yağmur yağmalı) [R. Mulligan'ın, 1965]; *Büyük kumarbaz* (The Cincinnati Kid) [N. Jewison'un, 1965]; *Nevada katilleri* (Nevada Smith) [H. Hathaway'in, 1966]; *Gangsterin kaderi* (Bullitt) [D. Yates'in, 1968]; *Zaferin bedeli* (The Reivers) [M. Rydell'in, W. Faulkner'dan yararlanarak, 1969]; *Vahşî sürücü* (Junior Bonner) [S. Peckinpah'ın, 1972]; *Firar* (The getway) [S. Peckinpah'ın, 1972]; *«Kelebek»* (F. Schaffner'in, 1973). [L]

MEADOWS (Bernard), ingiliz heykelcisi (Norwich 1915). Üç yıl süreyle Henry Moore'un asistanlığını yaptı; özellikle yengeç, kuş temalarını anlatımcı bir üslûpla işledi (1955 ve 1958). Tunçtan yaptığı yontularda yalın, dengeli ve asimetrik biçimlerle hareketli kabartma yüzeylerini birarada kullandı. Hem gerçeğe yakın, hem de son derece serbest olan kurguları büyük bir teknik hâkimiyeti gösterir. Gitgide daha dallanan ve çizgiselleşen biçimlerini sürdürmekle beraber 1961'den sonra fantastik eserlerinde insana da yer verdi. (L)

***MECİDİYE,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Keşan ilçesi) bucak. — 7 312 nüf., bucak merkezi 763 nüf., 15 köy (1970). [M]

***MECİTÖZÜ,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, iç kesim, Çorum ili) ilçe. — 35 039 nüf., ilçe merkezi 6 056 nüf. (1975); 56 köy (1970). [M]

MEDİCİ (Emilio Garrastazu), brezilyalı subay ve devlet adamı (Bage 1905). 1961'de tugay komutanıydı; Costa e Silva'nın rejimini destekledi. Agulhas Negras Askerî okulunun yöneticiliğine atandı. 1964-1966 yılları arasında A.B.D.'ye askerî ataşe olarak gönderildi. Daha sonra 3. askerî bölgenin komutanı oldu. 1967'de Brezilya'daki gizli servislerinin yönetimini yüklendi, 1969'da da 3. ordu komutanlığına getirildi. Mareşal Costa e Silva'nın ölümünden sonra ordu ve ulusal kongre tarafından ekim 1969'da cumhurbaşkanlığına getirildi. Ocak 1974'te, Medici'nin yerine general Ernesto Geisel geçti. (L)

***Medici villası.** — Kuruluş hâlâ Roma'daki Fransız akademisinin beyni sayılır; ayrıca bir kültür merkezi niteliğini kazanan Medici villasında son yıllarda Giacometti sergisi (1970) gibi önemli sergiler düzenlenmektedir. (L)

***Medicis ödülü.** — 1968'den bu yana Medicis ödülünü kazanan yazarlar şunlardır: Elie Wiesel (*le Mendiant de Jérusalem* [Kudüs dilencisi], 1968); Hélène Cixous (*Dedans* [İçinde], 1969); Camille Bourniquel (*Sélinonte ou la Chambre impériale* [Sélinonte ya da imparatorluk odası], 1970); Pascal Lainé (*L'Irrévolution* [Devrimsizlik], 1971); Maurice Clavel (*Le Tiers des étoiles* [Yıldızların üçte biri], 1972); Tony Duvert (*Paysage de fantaisie* [Fantezi manzarası], 1973). 1970'ten başlayarak ödül, her yıl bir fransız yazarının yanı sıra bir yabancı yazara da verilmeğe başladı: İtalyan Luigi Malerka (*Saut de la mort* [Ölüm atlayışı], 1970); amerikalı James Dickey (*Délivrance* [Kurtuluş], 1971); kübalı Severo Sarduy (*«Kobra»*, 1972); çekoslovak Milan Kundera (*La vie est ailleurs* [Yaşam başka yerdedir], 1973); arjantinli Julio Cortazar (*Le livre de Manuel* [Manuel'in kitabı], 1974). [L]

***MEDÜZ** i. — ANSİKL. Yakın zamanda yapılan çalışmalar sonucunda *medüzler* hakkında ilgi çekici birçok ayrıntılı bilgi elde edildi: *Bougainvilleia multitenteculata*'da yumurtanın üstü nemotasistlerle kaplıdır; «yeşil medüz»deki gazışıl protein ancak kalsiyum bulunduğu zaman belirir; aynı medüzde çok farklı tat organları bulunur; çeşitli türlerin kozalaklaşması skifistoma kısmında ortakyaşar birhücreli suyosunlarının bulunmamasını gerektirir. (L)

Meehanite, özel bir üretim ve aşılama* (*Ek*) yöntemiyle elde edilen bir çeşit gri dökme demirin amerikan kaynaklı ticarî adı. *Meehanite* dökme demirlerinin üstün mekanik özellikleri ve ince grafit yapısı, fırına yüklenen gereçlerin seçiminden, ergitme fırınında uygulanan özel üretim yönteminden ve döküm teknesinde demire silisyum-kalsiyum aşılanmasından ileri gelir. (L)

MÉFANO (Paul), fransız bestecisi (Bassora 1937). 1959'da Paris konservatuvarında beste (D. Milhaud ile) ve çözümleme (O. Messiaen ile) derslerini izledi, 1962'den 1964'e kadar P. Boulez ile beste çözümleme ve orkestra yönetimi alanında çalıştı. K. Stockhausen ve H. Pousseur'ün öğrencisi oldu. Yapıtları arasında şunlar sayılabilir: orkestra ve piyano için *Incidences* (Yansımalar) [1960] (ilk olarak 1967'de Paris'te seslendirildi), üç kadın sesi ve küçük orkestra için *Madrigal* (P. Eluard'dan, 1962) [ilk olarak 1972 Royan festivalinde seslendirildi], dramatik soprano, piyano ve oda orkestrası için *Paraboles* (Meseller) [Y. Bonnefoy'dan, 1964] (ilk olarak 1965'te Paris'te seslendirildi), birinci korno, piyano ve oda orkestrası için *Interférences* (Geçişimler) [1966] (aynı yıl Royan festivalinde seslendirildi), bas sesler, nefesli bakır çalgılar, vurmalılar, basso ve beş telli kontrbas için *Lignes* (Çizgiler) [1968] (aynı yıl Royan'da seslendirildi), tiz tenor, bariton, soprano, üç orkestra grubu ve konuşan koro için *La Cérémonie* (Tören) [1970] (aynı yıl Royan'da seslendirildi), altı kanallı, solo sesli magnetik bantlar ve çeşitli topluluklar için *Messe des voleurs-les Voleurs de messe* (Hırsızlar ayini-Ayin hırsızları) [1972'de Royan'da seslendirildi]. Kasım 1972'de Metz'deki uluslararası çağdaş müzik rastlaşmalarında 20 müzikçi için *Signes/ oubli* (İşaretler/unutulmuşluk) adlı yapıtı yorumlandı. Sanatçı 1971'den sonra Champigny'deki Uluslararası müzik birliğini yönetti, 1973'te solo flüt, elektroakustik âletler ve modülatör için *N* adlı yapıtı burada yorumladı. (L)

***MEGARA,** Yunanistan'da eskiçağ sitesinin yerinde kurulmuş şehir. — Anıtsal Theagenes çeşmesi gibi uzun zaman önce ortaya çıkarılmış kalıntılar başka anıtların bulunduğu yeri belirlemeğe olanak sağladı. Son kazılarda eski bir mezarlık bulundu; mezarların tarihi klasik devirden Helenistik devre kadar uzanır. Eskiden şehrin ana caddelerinden biri olan eski bir sokak temizlendi. İki akropolis arasında geniş bir alanı kaplayan şehir surlarının bir kulesinin ve çeşitli parçalarının bulunmasıyla surlar eski biçimine göre yeniden düzenlendi. Bir tapınağın kalıntıları (Alkathus akropolisi üzerinde), şehrin koruyucusu Athena Polias'un tapınağı olarak teşhis edildi. Eldeki bulgular ve Pausanias'ın tasviri birleştirilerek hazırlanan Megara planı, Eski Yunanistan'ın bu önemli kentinin ne kadar gelişmiş olduğunu gösteriyor. (L)

MEGHALAYA, Hindistan'da eyalet. 1970'te Assam'ın içinde, özerk bölge olarak kurulan Meghalaya, 1972'de eyalet oldu. (L)

MEİENDORF, Almanya'da Ahrensburg yakınlarında (Schleswig-Holstein) Tarihöncesi yer. Hamburg fasiyesinin (Üst Yontmataş devri) başlıca yerleşme alanıdır. (L)

MEİNECKE (Max), avusturyalı tiyatro yönetmeni (Düsseldorf 1912-Viyana 1972). Düsseldorf Devlet Sanat akademisinde okudu ve Viyana üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı. 1952'de Türkiye'ye geldi, 1958'e kadar İstanbul Şehir tiyatrosunun sanat yönetmenliğini yürüttü; daha sonra da Ankara Devlet konservatuvar ve tiyatrosunda çalışmalarını sürdürdü. Türkiye'de kaldığı süre içinde Adnan Saygun'un *Yunus Emre* oratoryosu ve Haldun Taner'in *Keşanlı Ali destanı*'nı Almancaya çevirdi. 1969'da Avusturya'ya döndü. (M)

***MEİR** (Golda MEYRSON, **Golda** — denir), israilli kadın siyasetçi. — 28 ekim 1969 seçimlerinde Mapai'nin kazanması üzerine G. Meir, Knesset'i denetim altına aldı. Üçüncü israil-arap savaşı sırasında işgal edilen bölgelerdeki israil kuvvetlerinin bu toprakların çıkmasına ve Filistinlilerle görüşmelere başlanılmasına karşı olan G. Meir, W. Rogers'ın yaptığı görüşmelerden sonra, Güvenlik konseyinin 22 kasım 1967'de aldığı kararı kabul etti (haziran 1970). Ama, İsrail'in geri çekilmesini istemeyen sağcı milletvekilleri başbakan G. Meir'i ülke çıkarlarına karşı olmakla suçladılar. Ancak, savaş ekonomisinin İsrail bütçesine ağır bir yük olması üzerine G. Meir, mart 1971'de, hükûmetinin gerçek bir barışın sağlanması amacıyla bazı toprakları geri verebileceğini açıkladı. Golda Meir, haziran 1973'te İşçi partisi lideri olarak ekim 1973 seçimlerine katılacağını açıkladı. Ama dördüncü israil-arap savaşı seçimlerin 31 aralığa ertelenme-

Fot. Laurent-Gamma, Fox (J.-L. Passek kol.), Camera Press-Parimage, Ph. Gras (LAROUSSE)

sine yol açtı. Mapam (solcu sosyalistler) ile birleşen İşçi partisi Knesset'te çoğunluğu sağladı ama, milletvekili sayısında bir azalma oldu. Golda Meir yeni hükûmeti güçlükle kurabildi. Bazı partiler, Cenevre görüşmelerine katılmayı kabul eden G. Meir'i suçladılar ve dördüncü israil-arap savaşından kaçınabileceğini söylediler. Golda Meir, bunun üzerine, nisan 1974'te görevden ayrıldı. (L)

MEİSTER (Hans), isviçreli dansçı (Schaffhausen 1937). Zürich Operası Dans okulunda dansa başlayan Meister daha sonra Sadler's Wells Ballet School'a (sonradan Royal Ballet School olmuştur) girdi. National Ballet of Canada ile anlaşma imzaladı (1957), 1959'da solocu, 1961'de de birinci dansçı oldu. *Kuğu gölü*'nde Siegfried, *Fındıkkıran*'da prens, *Coppelia*'da Franz rollerine çıktı, ayrıca *Sylphides, Gala Performance, Concerto barocco*'da oynadı. 1961'de Galina Samsova ile Jacob's Pillow festivaline katıldı (*Siyah kuğu*'nun pas de deux'sü ve *Mavi kuş*). New York Metropolitan operabalesinde birinci dansçı oldu (1962-1966), *On in Five*'ı (R. Powell'in) Metropolitan Opera Ballet Studio için hazırladı (1963). Zürich operasında bir süre çalıştı (1966), sonra Royal Ballet'ye geçti (1967); bir yıllığına izin alarak Leningrad'a gitti (1968), orada Kirov okulundaki çalışma ve öğretim yöntemlerini incelemek için Aleksander Puşkin*in (*Ek*) erkekler sınıfına girdi. Yetenekli bir yorumcuydu, Kirov repertuvarına (*Kuğu gölü, Uyuyan güzel, Gayané*) göre hazırlanan Meister üstün yorumlama ve uygulama yetenekleri sayesinde bir tek mevsimde bu kadar çok role çıkabilen tek yabancı sanatçıdır. Çeşitli Avrupa başkentlerine (bu arada Helsinki) konuk profesör olarak çağrıldı, Finlandiya Ulusal operasında yıldız dansçılığa yükseldi (1972) ve orada Arja Nieminen ile *Spartacus*'ü ve *Othello*'yu yorumladı (1973). [L]

***MEİTNER** (Lise), avusturyalı kadın fizikçi. — (öl. Cambridge, Büyük Britanya 1968). [L]

***MEKANİZMA** i. — ANSİKL. Org. kim. *Tepkime mekanizmaları* temel süreç kavramına dayanır. Kinetiğin ortaya koyduğuna göre, bütün tepkimeler temel taneciklerin bir kere ya da art arda birkaç kere çarpışmasından ileri gelir; eğer birkaç kere çarpışmışlarsa, en ağır gelişen temel eylem kinetik düzeni belirler.

Demek ki temel eylemin türünü ve eğer eylemler birden fazlaysa, hangi eylemin daha önce olduğunu bilmek yerinde olur. Organik tepkimeler kabaca 5 grupta toplanabilir:

1. *Taneciklerarası elektron aktarımı.* Bunun en basit örneği bir madenin bir organik moleküle etkimesidir. Maden tepkimeye atom halinde girer, katyon ya da maden türevi halinde çıkar. Madenin organik bir moleküle etkimesi çok değişik sonuçlar verebilir: indirgeme, madenleşme, ikileşme, başkalaşma v.b. Ama ilk temel eylemin, organik molekülе basit bir elektron aktarımından başka bir şey olmadığı kanısı gitgide ağırlık kazanıyor.

2. *Ornatma tepkimeleri.* Burada organik molekülün bileşenlerinden birinin yerine bir başkasının geçmesi söz konusudur; örneğin:

$$RCl + EtO^{-} \rightarrow R-OEt + Cl^{-}.$$

En önemli ve en iyi incelenmiş tepkime mekanizması budur. (Bk. ORNATMA, *Ek*.)

3. *Katılma* (Ek) tepkimeleri.* Örneğin:

$$R-CH=CH_2+Cl_2 \rightarrow R-CHCl-CH_2Cl.$$

4. *Kök kaybetme* (Ek) tepkimeleri.* Örneğin:

$$R-CHOH-CH_3 \rightarrow H_2O+R-CH=CH_2.$$

5. *Diğer bütün tepkime türleri:* yükseltgeme, indirgeme, bölünme, yer değiştirme, çevrimleştirme, çevrim giderme, polimerleşme. Bu tepkimeler, yerine göre daha önceki tepkime türlerinden birinin ya da birkaçının çerçevesi içine alınabilir. (L)

***MEKECE**, Marmara bölgesinde (Sakarya ili, Gevye ilçesi, Pamukova bucağı) köy. — 789 nüf. (1970). [M]

***MEKİK** i. — Prehist. Ren geyiği boynuzundan yapılan, dokumacı mekiği gibi iki ucu oyuk silindir biçiminde eşya. (Bu eşyanın Orta Magdaleniyen'de küçük taş âletlerin sapı olarak kullanıldığı düşünülebilir.) [L]

***MEKKE,** Suudî Arabistan'da şehir. — Suudî Arabistanlılar dışında hacıların sayısı 1970'te 431 000'i (yarısına yakını uçakla geldi) buldu. Bu ziyaretçilere Türkiye'den 1970'-te 55 000, 1971'de 23 922, 1972'de 27 235, 1973'-te 36 256 kişi katıldı, 1974'te 120 000 kişi hac vizesi aldı. (ML)

***MEKSİKA,** Güney Amerika'da devlet.

İKTİSAT

1970 sayımında Meksika'nın nüfusu 48 313 438 kişiydi, yani km²'ye 25 kişi düşüyordu. Son nüfus sayımından (1960) beri artış yüzde 40'a yakındır; bu, yılda yüzde 3 oranında bir artışı gösterir. Doğum oranının binde 40'ın üstünde olmasına bağlı bu nüfus gelişmesinden en çok şehirler yararlanır: şehir nüfusu, toplam nüfusun yüzde 60'ı tutarındadır. Aslında, artış şehirlerin büyüklüğüyle hemen hemen doğru orantılıdır. Bugün, her beş meksikalıdan biri Mexico şehrinde yaşar; resmî kayıtlara göre şehir nüfusu 8 545 000 kişidir, ama gerçek sayı bunun üstündedir. Şehir nüfusunu, çevredeki banliyöler, «proleter kolonileri», gecekondu semtleri şişirir. Geleneksel şehir sınırının aşıldığı Merkez Batı'nın bölgesel başkenti Guadalajara'da da görülür: 1 487 000 nüf. Monterrey, 1 177 000 nüfusla üçüncü sırayı alır. Pasifik okyanusu kıyısındaki sayfiye yeri Acapulco, Kaliforniya sınırındaki Tijuana ve Meksika körfezinin güneyindeki petrol «mantar-şehri» Coatzacoalcos, on yılda nüfusu iki kat artan bu üç merkezin banliyölerinde yer alır. Köylerden şehirlere göç hareketi, ara merkezleri bırakarak günden güne büyük şehirlerde toplanmaktadır. Mexico'ya köylerden her yıl 200 000 kişinin göçtüğü tahmin ediliyor. İnşaat sanayii bu ritmi izleyememektedir. Böylesine kalabalık yığınların eğitilmesi de önemli sorunlar ortaya koyar: bütçenin yüzde otuzu millî eğitime ayrıldığı halde, nüfusun üçte bire yakını okuma-yazma bilmez.

Bu nüfus artışının ve şehir büyümesinin ortaya koyduğu sorunlar, ülkenin iktisadiyatını ciddî biçimde etkiler. Kişi başına gayrisafi millî hasıla ancak 780 dolardır. Bununla birlikte Meksika, gerçek bir iktisadî hamle yapmak ve halkına yeterli besini sağlamak (günde 2 600 kalori) üzeredir.

Tarım çalışmaları iki yönde hızlanmıştır: sulama ve hayvancılık. Tahılların hemen hepsi, özellikle mısır (8 milyon hektardan 10 Mt) iç tüketime ayrılmıştır. Ama kahve, özellikle de pamuk üretimi, ihracata elverişli bir düzeydedir. Tarım alanında en büyük özellik, başkan Echeverria'nın daha da hızlandırmak istediği toprak reformudur.

Ama, bugün için gelişmenin asıl dayanağı sanayidir. Şimdiden, gayrisafi iç hasılanın yüzde 23'ünü sanayi kesimi sağlar. Hükûmet, tüketim sanayilerinde fiyatları denetim altında tutabilmek için bir ithalât siyaseti gütmekte, buna karşılık bütün çabasını ülkenin maden ve enerji kaynaklarını

Golda MEIR
ve başkan Nixon
mart 1973'te
Beyaz Saray'da

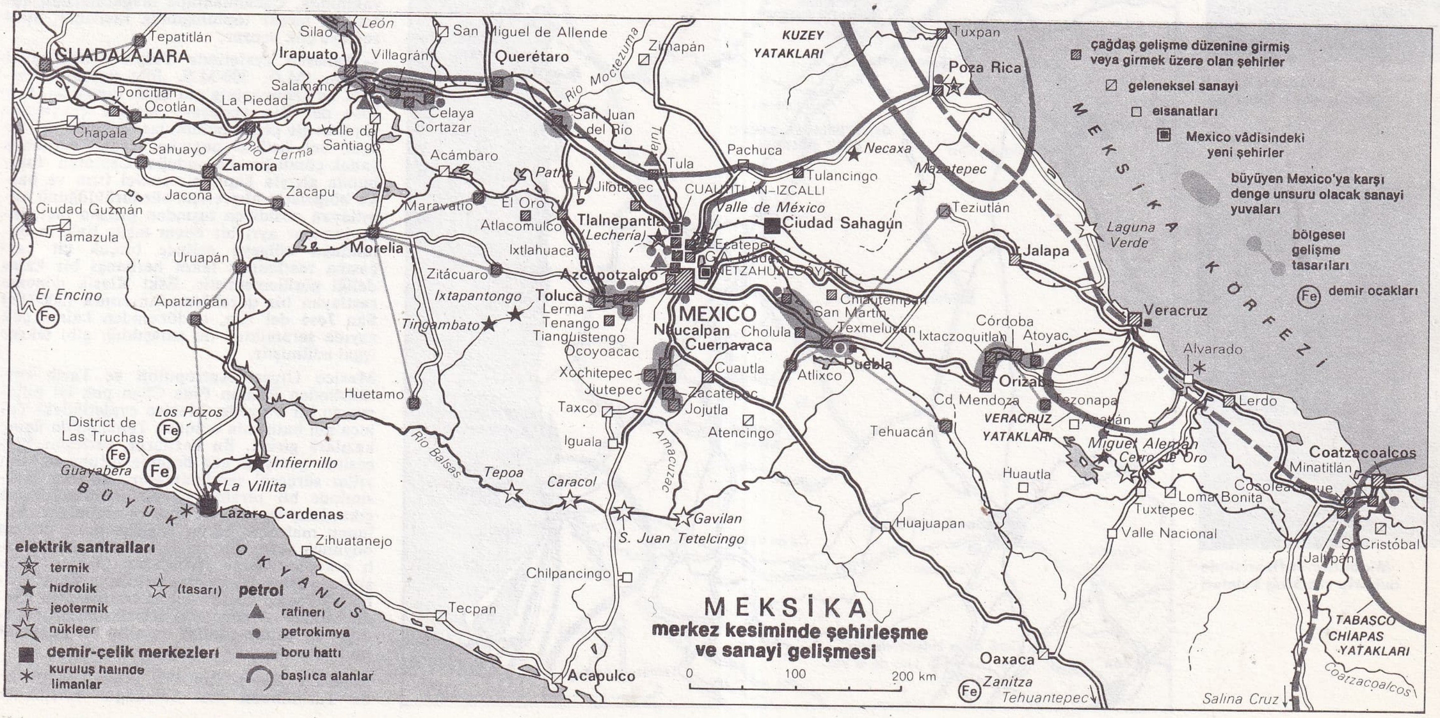

Foto. Lee-Gamma (LAROUSSE)

değerlendirmeğe yöneltmektedir. Üretilen 5 Mt çelik, ülke tüketimini karşılamağa yeter. Üretimi arttırmak için iki tasarı hazırlanmıştır: ülkenin demir rezervlerinin dörtte birinin bulunduğu Pena Colorada'nın (Colima) değerlendirilmesi ve özellikle Las Truchas yatağının işletilmesi (1976'da 1,5 Mt çelik üretebilmek için 7 milyon pezo yatırıldı). Millî petrol tekeli PEMEX, Meksika'nın en büyük petrol şirketi grubudur ve 75 000 kişi çalıştırır. Petrol üretimi, 1973'te 23,2 Mt'da kalmış, ama yerini doğal gaz almıştır (1973'te 17,5 milyar m³). Ülkenin iç kısmında (Salamanca ve Tula), yeni rafineriler kurulmuş ve petrokimya sanayii geliştirilmiştir.
Hükûmet iktisadî kalkınmayı hızlandırmağa çalışmaktadır ama, bugüne kadar nüfus sorununa el atmamıştır; bu, sosyal alanda azgelişmişlikten kurtulma umudunu ortadan kaldırır.
Bununla birlikte iki ciddî sorun çözümlenme yoluna girmiştir: sanayide merkeziyetçilikten kurtulma siyaseti (vergi bağışıklığı) Toluca ve Queretaro'nun sanayi bölgelerini geliştirmelerine olanak sağladığı için Mexico şehrinin aşırı gelişmesi önlenebilecek, avrupa ve japon sermayelerini çekerek de amerikan sermayelerinin hegemonyasına son verilebilecektir.

TARİH

Devlet başkanı Luis Echeverria görevi devraldığı gün (1 aralık) kabineyi kurdu.
10 haziran 1971'de, Mexico'da gösteri yapan öğrencilere birtakım siviller ateş açtılar; başkan Echeverria, sağcıların yarı askerî teşkilâtı «şahinler»e bağlı olan suçluları mahkûm ettirdi. Bu olaylar devlet başkanının halkın gözündeki itibarını yükseltti, ama sağın gözden düşmesine ve adalet bakanının 19 ağustosta istifa etmesine yol açtı.
Sonraki aylarda, Echeverria yeni siyasî partiler kurulmasından yana olduğunu açıkladı; aynı anda, liberal olarak tanınan Jesus Reyes, Devrimci Kurtuluş partisinin başkanlığına seçildi. Toprak reformunu hızlandırmak için tedbirler alındı ve hâlâ özel sektörün elinde olan son bakır madeni de devletleştirildi. Ama aynı zamanda, hükûmet tedhiş örgütlerini tasfiye etmeğe çalıştı. Polis, 1972 şubatında, Millî Devrimci derneğin başkanı Genero Vasques Rojas'ı öldürdü. Ne var ki, tedhiş hareketleri baskıya rağmen devam etti. 1974 şubatında, birçok eyaletin köylü, işçi ve öğrenci çevrelerinde karışıklıklar patlak verdi ve birçok kişi yaralandı.
Küba ile Meksika arasındaki ilişkiler 1968'de kötüleştiyse de, 1974'te büyük ölçüde düzeldi. Başkan Diaz, 8 eylül 1969'da, Rio Bravo üstünde kurulan Dostluk barajının açılışı münasebetiyle Nixon'la görüştü ve iki devlet 1970 kasımında, Meksika ile A.B.D. arasındaki sınırları belirleyen bir anlaşma imzaladı. Ne var ki, başkan Echeverria, A.B.D. hükûmetine fazla yanaşmaktan da kaçındı. Çin ile diplomatik ilişkiler kuruldu (1972) ve bir ticaret anlaşmasıyla birçok sözleşme imzalandı; başkan Echeverria Avrupa'ya ve Latin Amerika'ya birçok ziyaret yaparak, Latin Amerika'da geniş bir iktisadî işbirliği tasarısının temellerini attı (1974).

ARKEOLOJİ

1970-1971 yıllarında birçok kazı yapıldı. Bunların en önemlileri şunlardır:
— Tlapacoya yakınlarında Mexico vâdisinde taş âletlerin kullanıldığı Seramiköncesi bir açık yerleşme yeri ve katmanlaşma durumunun incelenmesinden 9 000 yıl önceden kaldığı anlaşılan bir insan kafatası bulundu. Bulunan malzemenin laboratuvar incelemesi henüz tamamlanmamıştır.
— Morelos eyaletinde bir dizi araştırmaya girişildi ve bazı klasiköncesi yerleşmelerin sınırları saptandı, daha sonraları Nexapa'da yapılan kazılarda mezarlar ile olmek ve tlatilco tipi gereçler bulundu. Bu malzeme daha önceleri, Morelos ile Guerrero sınırı yakınında, Cacahuamilpa mağaralarının ağzındaki mezar topluluğunda rastlanan malzemeye çok benzer.
— Tabasco eyaletinde Yakın Klasiköncesi dönem (M.Ö. 300-M.S. 300) üzerine özellikle de Usumacinta'nın aşağı çığırında, San Jose del Rio yerleşme yerinde çalışmalar yapıldı: ele geçen buluntular arasında, içinde açık bej üstüne portakal rengi vurulmuş çanak-çömleğin bulunduğu Usulutan üslûbunda alçıyla kaplı bir testici fırın ve başka bölgelerle alışverişin sürdürüldüğünü kanıtlayan obsidiyen taşından prizma biçiminde lamalar ayrı bir önem taşır. Evlerin bulunduğu bölgeye gelince birçok çit parçasına rastlanmış fakat herhangi bir kalas deliği görülememiştir. Eski Klasik döneme rastlayan bir duraklamadan sonra (300-600) San Jose del Rio, o dönemden kalma çok sayıda seramikten de anlaşıldığı gibi tekrar iskân edilmiştir.
Mexico Ulusal Antropoloji ve Tarih enstitüsünden Roman Pina Chan pek iyi bilinmeyen bir bölgede, Mexico eyaletindeki Toluca'nın batısında bulunan Tenango'da ilginç kazılara girişti. Bu kazıların, yerleşme bölgesinin genişliği göz önünde tutulursa, uzun yıllar süreceği sanılmaktadır. İlk kazı mevsiminde bir piramit ve bir meydan ortaya çıkarılmış ve ikisi de restore edilmiştir. Bulunan malzeme bütün Klasiksonrası dönem boyunca süren bir işgali kanıtlar. Meksikalı arkeolog Jorge Acosta'nın Oaxaca vâdisinde, yürüttüğü kazılar sırasında Zaachila'da bir mezar ortaya çıktı: bu mezarın içinde Monte* Alban (*Ek*) Klasiksonrası dönemine ait çanak-çömlek ve altın bir göğüslük bulundu. (L)

MEKTA (El—), Tunus'ta, Gafsa yakınlarında Tarihöncesi yer. Salyangoz yetiştirilen

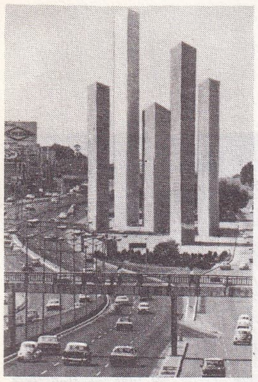
Mexico'nun yeni mahallesi Ciudad Satelite'de (uydu kent) kent içi otoyol

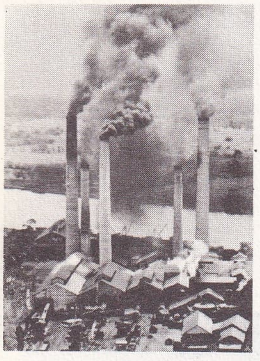
Coatzacoalcos'ta demir-çelik fabrikası

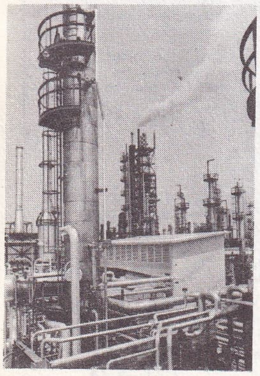
Minatitlan rafinerisinde buharla cracking kuleleri

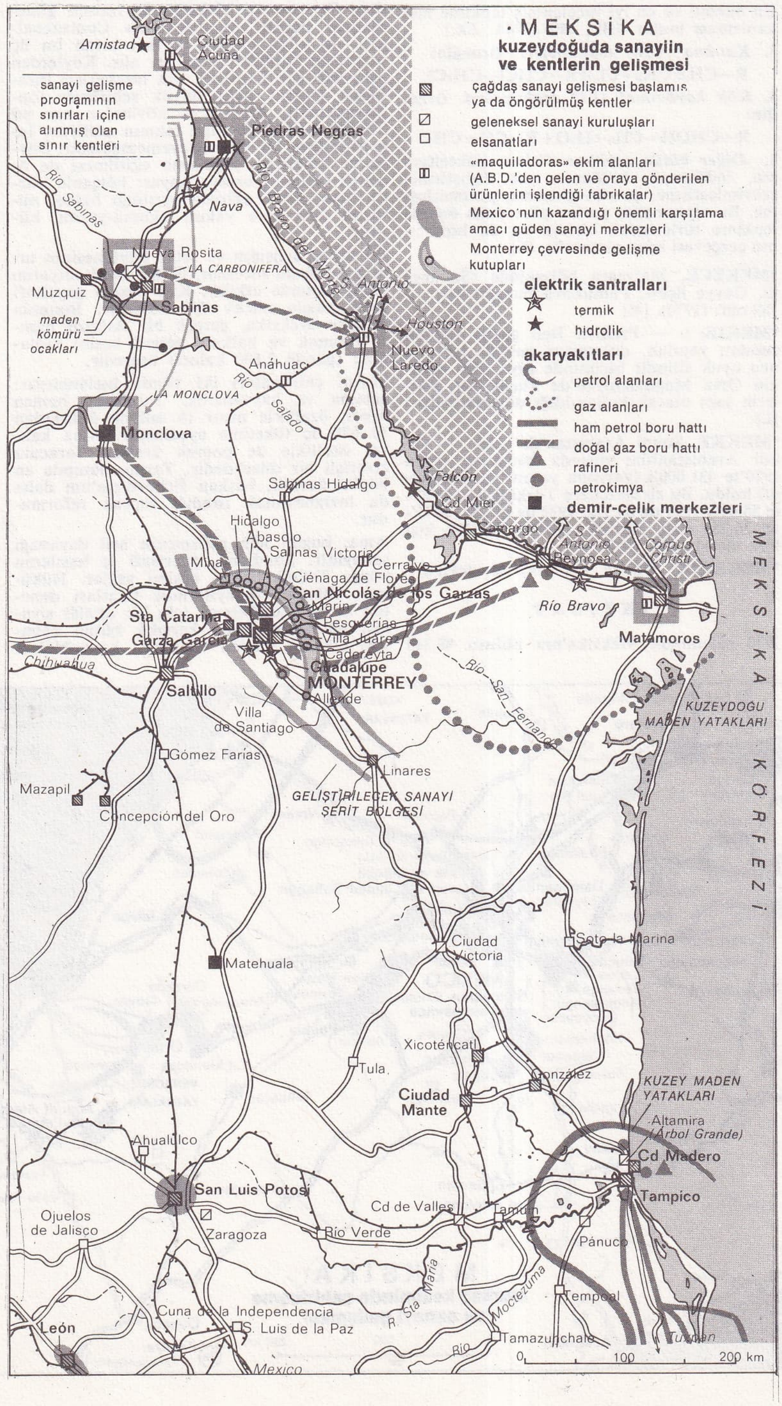

Foto. Vautier-Decool, D. Darr (2) [LAROUSSE]

bir yerden çıkarılan çeşitli gereçler Capsa kültürünün tanımlanmasını sağladı. (L)

Mektupla yükseköğretim. Bk. YÜKSEKÖĞRETİM, EK.

***MELÂİKE** (Nazik EL—), ıraklı kadın yazar. — *«Ali Mahmud Taha'nın şiiri»* (1965) adlı bir inceleme ve bir şiir kitabı (*«Ay'ın ağacı»*, 1968) yayımladı. (L)

***MELCHİOR** (Lauritz), danimarkalı tenor. — (öl. Santa Monica, Kaliforniya 1973). [L]

MELÇUK (İgor Aleksandroviç), sovyet dilbilimcisi (Odessa 1932). S.S.C.B. Bilimler akademisinin Dilbilim enstitüsünde araştırma başkanı olarak çalışan Melçuk otomatik çeviri uzmanıdır. 1965'ten bu yana Jolkovskiy* (*Ek*) ile birlikte «Anlam-Metin» örneği üstüne bir dizi inceleme yayımladı: *«Anlam bireşimi üstüne»* (1967) ve *«Anlam-Metin örneğinin kurulması üstüne»* (1969). 1974'te yayımladığı *«Anlam-Metin örnekleri için bir kuram denemesi»* adlı yapıtında çalışmalarının dökümünü yaptı. Melçuk'un incelemeleri üç açıdan ele alınabilir.

— *Özgün bir kuramsal yaklaşım:* dilsel edinim, konuşan kişinin belli bir anlamdan belli bir metni oluşturması ve yine belli bir metinden belli bir anlam çıkarmasıyla tanımlanabilir. Bildirilerin eşanlamlılığını da Melçuk şöyle kuramlaştırır: bildirilerin eşanlamlı oluşu konuşucunun aynı düşünceyi değişik biçimlerle anlatabilmesi ve değişik biçimlerle anlatılan bir düşünceyi aynı anlama indirgeyebilmesi demektir.

— *Katlaşmalı dil kurgusu:* Melçuk'a göre anlam bir dizi biçimsel dil örgüsünden oluşur (Anlam → anlam düzeyi → derin sözdizimi düzeyi → yüzeysel sözdizimi düzeyi → derin yapısal düzey → yüzeysel yapısal düzey → BİLDİRİ). Bir düzeyden diğerine geçiş kuralları ve sözlükte derin bir düzeyin ayırt edilmesi karmaşık sözcük ve sözdizim dönüşümlerini açıklamayı sağlar.

— *Bireşimin uygulama değeri:* Bireşim, Melçuk'a göre, çözümleme sırasında gözden kaçmış anlam olgularını ortaya çıkaracak önemli bir sorundur. Bireşim aynı zamanda gerek çeviri, gerek dil öğretimi ve sözcükbilim için gerekli olan ve yazardan yazara değişen yeni bağlaşık sözcüklerin ortaya çıkmasına da yol açar.

Anlambilim alanını etkileyen bu çalışma 1970'ten bu yana S.S.C.B. Bilimler akademisinin Rus Dili enstitüsünde deneysel ve uygulamalı dilbilim topluluğunun sürdürdüğü araştırmaların temelini oluşturmaktadır. (L)

MELEK (Abdurrahman), türk siyaset ve devlet adamı (Antakya 1896). Tıp öğreniminden sonra İskenderun sancağında doktorluk yaparken siyasetle ilgilenmeğe başladı. Hatay'ın bağımsızlığa hazırlık günlerinde kurulan Hatay Halk partisinde Heyeti Faale başkanlığına seçildi (1937). 27 ocak 1937'de Milletler cemiyeti Hatay'ın bağımsızlığına karar verdiğinde bir anayasa hazırlanması için kurulan komisyonda danışman olarak bulundu. 1938'de mandater devlet adına Hatay valisi oldu. 1938'de yapılan seçimlerden sonra cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen tarafından başbakanlığa atandı (1939). Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra, 1939-1950 arasında Gaziantep milletvekili olarak mecliste görev yaptı. *Hatay nasıl kurtuldu* (1966) adlı bir kitap yazdı. (M)

MELEN (Ferit), türk siyaset ve devlet adamı (Van 1906). Mülkiye'yi bitirerek (1931) Maliye bakanlığında müfettiş yardımcısı oldu (1932); staj için Paris'e gönderildi. Yurda dönüşünde önce Vasıtalı Vergiler (1944), sonra Gelirler Genel müdürlüğüne atandı (1946). Siyasî hayata, 1950'de C.H.P.'den Van milletvekili seçilerek atıldı; 1954'te seçimleri kaybetti; 1957'de yeniden seçildiyse de 27 Mayıs 1960'ta milletvekilliği sona erdi. Aynı yıl Kurucu meclis üyesi oldu. 1961 ve 1962'de İnönü'nün kurduğu koalisyon hükûmetlerinde Parlamento dışından maliye bakanlığı yaptı. Bu görevdeyken yapılan senato yenileme seçimlerinde Van'dan C.H.P. senato üyesi olarak Parlamento'ya girdi; 1965'te maliye bakanlığı sona erdi. Aynı yıl C.H.P.'de başlayan ortanın solu politikasına, İnönü'den geldiği için, karşı çıkmadıysa da seçimlerden sonra Turhan Feyzioğlu başkanlığında bir grupla partiden ayrılarak Güven partisinin kurucuları arasında yer aldı (1967). 12 Mart muhtırasından sonra kurulan 1. ve 2. Erim hükûmetlerinde millî savunma bakanlığı yaptı (1971). Erim başbakanlıktan istifa edince, Melen yeni hükûmeti kurmakla (22 mayıs 1972) görevlendirildi; başbakanlığı 1973 nisanına kadar sürdü; 1975'te işbaşına gelen Milliyetçi Cephe'nin koalisyon hükûmetinde tekrar millî savunma bakanı oldu. (M)

***MELEZLEME** i. — Biyol. *Hücresel melezleme,* aynı türe ya da ayrı türe ait değişik bireylerden alınan hücrelerin birleştirilmesiyle elde edilen melezleme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. 1954 yılında Pontecorro, beden hücreleri arasında eşeysiz üreme olanağı bulunduğunu öne sürdü. Fakat ancak 1960'ta, G. Barski, S. Sorieul ve F. Cornefert iki sıçan urundan alınan iki hücre kümesini birlikte üretmeğe giriştiler. Üç dört aylık bir süre sonunda bilginler yeni hücre kültürlerinde, morfolojik bakımdan çok daha iri, kromozomlar bakımındansa kültürü yapılan iki ayrı hücre çeşidinin kromozom toplamını taşıyan hücreler gördüler. Bu yeni hücrelerin, beden hücreleri arasındaki birleşme sonucunda meydana gelen gerçek *melez hücreler* olduğunu anladılar.

Bu melezlemeler daha sonra birçok laboratuvarda yapıldı; şimdi her yerde yapılabiliyor. Melezleme aynı türden bireyler arasında olabildiği gibi değişik türden bireyler arasında da olabilir. Kuramsal olarak her türlü birleştirme olanağı var. En çok kullanılan melezlemeler insan-fare, insan-sıçan, insan-dağ sıçanı, dağ sıçanı-fare v.d. hücreleri arasında yapılır. Melezlerin ilginç yönü, genlerin insan kromozomları üstündeki yerlerini öğrenmek bakımından önemli fayda sağlamasıdır. (Bk. KROMOZOM, *Ek.*) [L]

***MELL** (Max), avusturyalı yazar. — (öl. Viyana 1971). [L]

MELUN-SÉNART, Fransa'da Paris bölgesinde yeni şehir. Paris'in 35 km güneydoğusunda kurulan bu yeni şehir, 1965'te yayımlanan Paris bölgesi düzenleme ve şehircilik nazım planında öngörülmüştü. 17 240 hektar üzerinde uzanan ve nüfusu şimdiden 90 000 kişi olan 19 komünü (11'i Seine-et-Marne, 8'i Essonne idare bölgelerinde) içine alır. Hedef, Seine'in sağ kıyısında, Sénart ormanının doğusuyla Melun'un kuzeybatısında kendiliğinden gelişen bir şehirleşmeyi kanalize etmekti; bu yüzden, yeni şehir adı geçen üç kesim çevresinde gelişmektedir. (L)

***MELVİLLE** (Jean-Pierre GRUMBACH, **Jean-Pierre** — denir), fransız filim yönetmeni. — (öl. Paris 1973). *Kiralık katil*'den (Le Samourai) [1967] sonra *l'Armée des Ombres* (Gölgeler ordusu) [J. Kessel'den, 1969], *Ateş çemberi* (Le Cercle Rouge) [1970] ve *Un flic*'i (Bir aynasız) [1972] çevirdi. (L)

***MEME** i. — Psikanaliz. *Meme ilişkisi,* Melanie Klein'a göre, çocuk için isteğin konusu (nesnesi) ile ilk ilişki.

— ANSİKL. Çocuğun gereğince gelişmesi için bütün nesnelerin başı olan *meme*'nin içe yansıması ve bir iç güvenlik benliği desteklemesi gerekir. İlk günlerde ana memesi önce besin ve yaşam kaynağıdır, bu döneme ağızcıl dönem* (*Ek*) denir; fakat memeden yoksun olma ve bunun sonuçları, yani saldırganlık ve türleri, emzirmenin doğum öncesindeki ana-yavru birliğinin yerini alamadığı oranda, ta baştan beri vardır. Bundan dolayı, çocuk için, isteğin kaybolmuş konusu, daima her yerde var olan ve tükenmeyen bir meme olacaktır. Ana memesi daha sonra «iyi» ile «kötü» arasında bir eklemdir: iyi meme iyiliğin prototipi, kötü meme de her türlü kötülüğün düşlemsel kaynağıdır. Bunları daha bir dizi yakıştırmalar izler: çocuk gerek memenin doyuracağı başka çocukları yok etmek, gerek nesne olarak memenin yerini alan baba kamışını yok etmek için dışkıları, sidiği, dişleri ile ana memesine saldırır. Bir yandan, iyi ve kötü memenin, öbür yandan iyi ve kötü kamışın içe yansıma*sı (*Ek*), öznel evreni yönetecek koruyucu ya da kıyıcı iç düzen örnekleri haline gelir. (L)

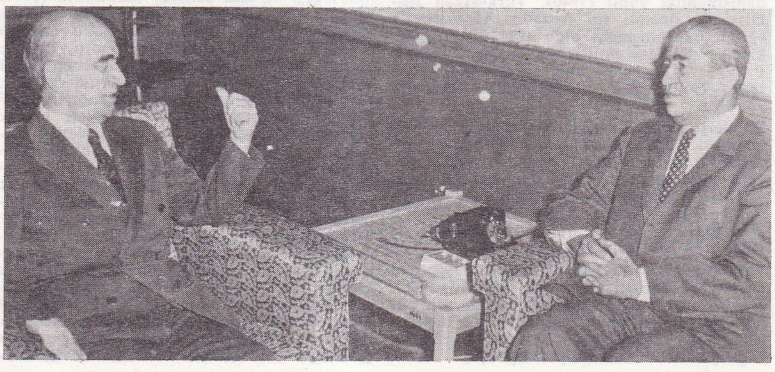

Ferit Melen
başbakanlığı sırasında (1972)
o tarihte Senato
kontenjan grubu başkanı
olan Fahri Korutürk
ile bir görüşmede

***MEMET FUAT** (Memet Fuat BENGÜ, — denir), türk edebiyat eleştirmeni. — Çıkardığı aylık sanat dergisi *Yeni Dergi* 128. sayıdan sonra kapandı (1975). [M]

***MEMUR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, devlet memurları hakındaki temel yasa sayılan 657 sayılı Devlet Memurları kanunu 14 temmuz 1965'te kabul edildikten sonra birçok değişikliğe uğradı. İlk büyük değişiklik 1327 sayılı yasayla yapıldı. Daha sonra, Kanun Hükmünde kararname*ler (*Ek*) çıkarıldı; nihayet, 12 sayılı Kanun Hükmünde kararnameyi onay için inceleyen yasama organı, 15 mayıs 1975 tarih ve 1897 sayılı kanunu kabul ederek 657 sayılı Devlet Memurları kanununa son şeklini verdi.

Adı Devlet Memurları kanunu olmakla birlikte bu kanun yalnız devlet tüzel kişiliğinin memurlarını değil, katma bütçeli kurumların, il özel idarelerinin, belediyeler ve bunların kurdukları birliklerin memurlarını, adı geçen mahallî idarelere ait döner sermayelî kuruluşlarda, kanunlarla kurulan fonlarda, kefalet sandıklarında veya Beden terbiyesi bölge müdürlüklerinde çalışan memurları da kapsar. Buna karşılık, aslında devlet memuru niteliğinde oldukları halde, görevleri veya bağımsız veya özerk olması gereken kuruluş veya kurullarda çalıştıkları için özel bir statüye sahip bulunanlar 657 sayılı yasaya, ilke olarak tabi tutulmamışlardı. Anayasa mahkemesi üyeleri ve raportörleri, hâkimlik ve savcılık mesleklerinde veya bu mesleklerden sayılan görevlerde bulunanlar; Danıştay, Sayıştay meslek mensupları, Sayıştay savcı ve yardımcıları; üniversite ve akademilerin öğretim üyeleri ve yardımcıları; Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrası üyeleri, Genelkurmay Mehteran bölüğü sanatkârları; Devlet tiyatrosu ile Devlet opera ve balesi ve belediye opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuvar ve orkestralarının sanatkâr memurları, uzman memurları, uygulatıcı uzman memur ve stajyerleri; Spor Toto teşkilâtında çalışan personel; subay, astsubay, uzman çavuş ve uzman jandarmalar özel kanunlara tabidir. Ancak, bu memurlar da, kendi özel kanunlarında aksine bir hüküm bulunmadıkça, genel ilkeler yönünden Devlet Memurları kanunu çerçevesi içinde işlem görürler.

Devlet Memurları kanununa göre, memur, sözleşmeli veya geçici personel niteliğinde olmayan kişiler *işçi* sayılır. Böylece, önceleri bedenî çalışma- fikrî çalışma ayrımı yapılırken, 1897 sayılı yasa olumsuz bir tanımlama getirmiş oldu. Şu halde, memur, sözleşmeli personel ve geçici personelin tanımı yapılırsa, işçilerin de kimler oldukları anlaşılacaktır.

Memur, devlet ve öbür kamu tüzel kişiliklerince genel idare esaslarına göre yürütülen

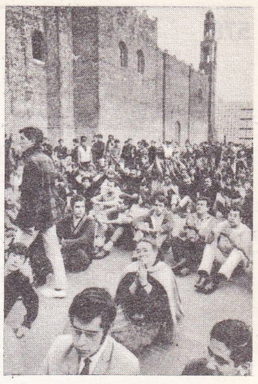

Mexico'da öğrenci gösterileri, 1968

cumhurbaşkanı Echeverria Fransa ziyaretinde (nisan 1973)

MEKSIKA

Tlatilco'da bulunmuş, pişmiş topraktan kadın heykelciği kolomböncesi sanat

Foto., Caron-Gamma, Gamma, Vautier-Decool (*LAROUSSE*) ; *Günaydın arşivi* (*MEYDAN*)

aslî ve sürekli kamu hizmetlerini yerine getiren görevliye denir.

Sözleşmeli personel ise, kalkınma planı, yıllık program ve iş programlarında yer alan önemli projelerin hazırlanması, gerçekleştirilmesi, işletilmesi için gerekli uzmanlık işlerinde geçici olarak çalışan kamu hizmeti görevlisini ifade eder.

Geçici personel de, bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet gören ve belli usuller uyarınca Bakanlar kurulunca karar verilen görevlerde çalışan kimselere denir.

Bu sayılanlar dışında kalan kişiler, ilke olarak işçi sayılırlar. Ancak, kamu görevlilerinin tanımları, yeterince açık olmadığından işçi-memur ayrımı gene de bir sorun olarak kalmakta ve siyasal ortamda da, hukuk alanında da tartışma konusu olmaktadır. Bunun başlıca sebebi olarak, memurların maaşları ile işçilerin toplu sözleşme ve grev hakkı sayesinde yükselmiş ücretleri arasındaki esneklik ve iktisadî gelişmelere uyabilme farkı gösterilebilir. (M)

***MENDÈS-FRANCE** (Pierre), fransız siyaset adamı. — Haziran 1968 seçimlerinde Jeanneney karşısında bir başarı sağlayamadı. General de Gaulle'ün görevden ayrılması üzerine haziran 1969 seçimlerine katılan sosyalist aday Gaston Defferre, Mendès-France'tan geleceğin başbakanı olarak kendi listesinde yer almasını istedi. Ama daha ilk turda iki siyasetçi geçerli oyların ancak yüzde 5,01'ini alabildiler. Bu olaydan sonra Mendès-France fransız siyaset yaşamında daha az görülmeğe başladı. Hasta olduğunu ileri sürerek mart 1973 seçimlerine katılmadı, ama solun ortak programını da desteklemekten geri kalmadı. Öte yandan, mayıs 1974 başkanlık seçimlerinde F. Mitterand'ın adaylığını destekledi. 1968'de *Pour préparer l'avenir*'i (Geleceği hazırlamak için) yayımladı. (L)

***MENDEZ MONTENEGRO** (Julio Cesar), guatemalalı devlet adamı. — 1966'daki devlet başkanlığı seçimini kazanınca siyasal tutuklular için genel af çıkardı ve sıkıyönetimi kaldırdı. Ama ülkede başgösteren şiddet hareketleri ve özellikle de A.B.D. elçisi John Gordon Mein'in öldürülmesi (ağustos 1968) Mendez Montenegro'nun yeniden sıkıyönetimi ilân etmesine ve siyasal rakiplerini tutuklamasına yol açtı. 1 mart 1970'te iktidarı, seçimle işbaşına gelen albay Osorio'ya bıraktı. (L)

***MENEMEN** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 66 305 nüf., ilçe merkezi 18 461 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

MENEMENCİOĞLU (Etem), türk hukukçusu, diplomatı ve öğretim üyesi (İstanbul 1878-Ankara 1963). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Dışişleri bakanlığına girdi (1906). Paris (1906), La Haye (1909), Bükreş (1910), Berlin (1911) elçilik sekreterliklerinde bulundu. Yurda dönünce (1912) Dışişleri bakanlığı özel kalem müdürlüğüne atandı. 1913'te Berlin büyükelçiliği müsteşarı, 1916'da Dışişleri bakanlığı müsteşarı oldu. Daha sonra diplomatlığı bırakıp Mülkiye mektebinde devletler özel hukuku okutmağa başladı (1927); aynı yıl profesör oldu. 1928'de diplomasi muhabere dersi okuttu ve devletler genel hukuku kürsüsüne geçti. Mülkiye mektebi Ankara'ya taşınınca (1936) görevine orada devam etti. Profesörlüğün yanında Millî Eğitim bakanlığı yükseköğretim genel müdürlüğü (1939), Dışişleri bakanlığı hukuk danışmanlığı yaptı (1940). Türk-afgan ilişkilerinde önemli rol oynadı; Afganistan'a eğitim başdanışmanı oldu (1942-1951). Türkiye'ye dönünce politikaya atıldı; D.P., M.P. ve C.K.M.P.'de kısa süreler kaldıktan sonra 1960'ta A.P.'nin kurucuları arasında yer aldı.

Eserleri: *Kabine usul-i idaresi* (1913); *Lotüs meselesi* (1928); *Le nouvel alphabet turc expliqué en français* (Fransızca açıklamalı yeni türk alfabesi) [1928]; *Amme hukuku* (1938); *Devletler umumî hukuku* (1938); *Sosyal hukuk ve tamamiyet nazariyesi* (1938); *Beynelmilel camia hukukunda selâhiyet* (1939); *Medeniyet nizamı* (?). [M]

***MENÉNDEZ PİDAL** (Ramon), ispanyol filolog ve tarihçisi. — (öl. Madrid 1968). *Historia de Espane* (İspanya tarihi) adlı büyük eserini tamamlayamadan öldü. Bu eseri 1930'da yayımlamağa başlamış ve önemli giriş bölümünü kendi yazmıştı. (L)

***MENGEN,** esk. **Türkbeşli,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe. — 18 130 nüf., ilçe merkezi 2 471 nüf. (1975); 54 köy (1970). [M]

MENGÜÇ (Fevzi), türk generali (İstanbul 1896-ay.y. 1965). 1914'te Harp okulunu, Balkan savaşından sonra Harp akademisini (1920) bitirdi. Kurtuluş savaşında Genelkurmay'da çalıştı. Harp akademisinde öğretmenlik (1928-1929), Hatay türk kuvvetleri delegeliği (1938) yaptı, 1941'de tümgeneral, 1953'te orgeneral oldu. 1947'de Harp akademisi komutanlığına, 1957'de Genelkurmay başkanlığına atandı. 1959'da Askerî Temyiz mahkemesi başkanlığından emekliye ayrıldı. (M)

MENOTAKSİ i. (yun. *menein,* kalmak ve *taksis,* düzen'den fr. *ménotaxie*). Etoloji. Güneş ya da ağırlık gibi dış ortamda bulunan bir öğeyi işaret alarak ve onunla belli bir açı yaparak bir yere yönelen hayvanın yönelme tepkisi.

— ANSİKL. Yönelme genellikle uzakta bulunan bir işarete dayandığından *menotaksi* bir telotaksi (uzağa göçüm) biçimidir. Bu yönelme biçimini arılar ve karıncalar çok kullanır. Von Frisch arıların özel bir dans hareketiyle, güneşe göre bir açı çizerek besin kaynağının bulunduğu yer hakkında arkadaşlarını haberdar edebileceğini göstermiştir. Arı bu arada güneşin yer değiştirmesini de hesaba katar; bu da arılarda bir belleğe alma olayının var olduğunu gösterir. Bazı karınca türlerinde yuvaya dönüş yalnız güneşe bakılarak yapılabilir, öyle ki bir ayna kullanılarak hayvanların yolu değiştirilebilir. (L)

MENZEL (Jiri), çekoslovak sinema yönetmeni (Prag 1938). İlk uzun filmi «*Çok sıkı kontroldan geçen trenler*» (1966) [Bohumil Hrabal'dan] ile alaycı, iğneleyici ve şiirli bir sinemacı olduğunu kanıtladı. Daha sonraki filimlerinde de aynı izlenimi uyandırdı: «*Şaşırtıcı bir yaz*» (Vladislav Vançura'nın yapıtından, 1968); «*Kabare tiyatrosunda cinayet*» (1968); rejime aykırı görülen ve ülkesinde yasaklanan «*Telin üzerindeki tarlakuşu*» (1970). [L]

***MERAK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud'a göre her araştırmanın, her *merak*'ın kaynağında dünyaya geliş olayına bağlı bir sorun vardır. Kültürü ne olursa olsun, her çocuk, kendi doğumunun ortaya koyduğu bilmeceye bir cevap arar: çocuklar nereden gelir? Ana-baba arasındaki yasak ilişki ve çocuğun bu ilişki çevresinde kurduğu düşlemler bu merakın gerçek ya da imgesel nedenidir. Çocuklar bu soruya imgesel «kuramlar»la, uydurdukları ya da tekrarladıkları şemalarla cevap verirler. Bunlardan biri olan «*çirkef*» (*Ek*) kuramına göre, çocuklar dışkı gibi anustan doğar. Daha sonra merak yer değiştirir; Freud'a göre, her zihnî araştırmanın, çocukluktaki cinsel merakın çizgisinde bulunduğuna şüphe yoktur. Örneğin Leonardo da Vinci'nin uçmayı sağlayacak makineler icat etmesi ya da anatomi krokileri çizmesi, cinsel ilişkiye karşı duyduğu meraktan ileri geliyordu; zaten, babasız yetiştiğinden, cinsel ilişki sorununu çözmek onun için herkesten daha zordu. Merakın karşılığı özgül bir içitimdir, daha doğrusu bilmek, öğrenmek tutkusudur. Aile yapısının temelinde var olan dünyaya gelme sorunu, bu açıdan, bilimsel araştırmanın da temeli gibidir. (L)

MERAY (Seha L.), türk hukukçusu (İstanbul 1921). Siyasal Bilgiler fakültesini (1944) bitirdi, aynı fakültede amme hukuku asistanı (1945), devletler umumî hukuku doçenti (1948) oldu. 1949'da Fransa'ya gitti, 1952'de Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi enstitüsü (TODAİE) kuruluş çalışmalarına katıldı. 1956'da Süveyş kanalı uyuşmazlığıyla ilgili Londra konferansında türk heyeti hukuk danışmanlığı yaptı; aynı yıl devletler hukuku profesörü oldu. 1961'de Ankara üniversitesi rektörlüğüne seçildi, 1962-1963 arası Montreal McGil üniversitesinde konuk profesör olarak hava ve uzay hukuku çalışmalarına katıldı. 1963'te Carneige tesisi ile Singapur üniversitesinin düzenlediği Güneydoğu Asya için devletler hukuku ve uluslararası öğretimi yuvarlak masa toplantısına katıldı. 1965'te Birleşmiş milletlerde türk heyeti özel danışmanlığı, 1969'da UNESCO Türkiye millî komitesi yönetim kurulu üyeliği yaptı. Hügo Grotius'dan *Savaş ve barış* çevirisiyle 1968 Türk Dil kurumu çeviri ödülünü aldı. Eserleri: *Ceza hukukunda af konusu üzerine bir deneme* (1944); *Devletler hukukunda Birleşmiş milletler anlaşması ve tatbikatına göre millî yetki meselesi* (1952); *Devletler hukukuna giriş* (2 cilt, 1959); *Uzay ve milletlerarası hukuk* (1964); *Üniversite sorunları* (1969); *Lozan barış konferansı* (1. takım 1. c. 1. kitap: Tutanaklar, belgeler [İsmet İnönü'nün önsözüyle, 1969]; 1. takım 1. c. 2. kitap: Genel oturumların protokolları ve birinci komisyonun tutanakları ile raporları [ülke ve askerlik sorunları, 1970]; 1. takım 2. c.: İkinci komisyonun tutanakları ile raporları [yabancılara uygulanacak rejim, 1971]; 1. takım 3. c.: Üçüncü komisyonun tutanakları ile raporları [iktisat ve maliye sorunları, 1972]; 1. takım 4. c.: 1 şubat-22 nisan 1923 görüşmelerine ilişkin belgeler [1972]; 2. takım 1. c. 1. kitap: Konferansın ikinci dönemine ilişkin tutanaklar ile belgeler [1972]; 2. takım 2. c. 2. kitap: Konferansta imzalanan senetler [1973]); *İnsanca yaşamak* (1975). [M]

***MERCANTON** (Jacques), fransızca yazan isviçreli yazar. — *Les Heures de James Joyce* (James Joyce saatleri) [1967] adlı yapıtında *Ulysses* yazarı ile olan anılarını ele aldı. (L)

***MERCEK** i. — *Dış mercek* ya da saydam tabakanın üstüne yerleştirilen değirmi ve saydam protez || *Ön oda merceği,* göz billûrunun yerine ön odaya yerleştirilen, plastik maddeden protez.

— ANSİKL. ● *Dış mercek.* Dış mercekler son yıllarda önemli ölçüde gelişme gösterek büyük bir yaygınlık kazandı. Bunlar gözakının önüne yapıştırılan camlardan (kontak cam) farklı protezlerdir (camlarda ortada görme ödevi yapan bir bölge, kenarda gözakına yapışarak destek ödevi gören bir bölge, bu ikisinin arasında da saydam tabakanın kenar çizgisinin üstünden aşan bir geçit bölgesi bulunur).

Saydam tabakanın önüne takılan mercekler gözakının önüne takılan camlara göre önemli bir ilerlemedir. Camın gözakına gelen kısmı atılmış, yalnız orta kısmı alıkonmuştur. Birçok çeşidi bulunan bu merceğin başlıca iki çeşidi, büyük çaplı mercek ile Boyd merceğidir.

Çapı 8-11 milimetre arasında değişen büyük çaplı ya da klasik mercek plastik bir maddeden yapılır (metil metakrilat). Bunun saydam tabakaya değen bir arka yüzü, bir de ön yüzü vardır. Arka yüzün orta kısmının eğri çapı (Ro) öyle hesaplanır ki saydam tabakanın orta kısmınınkine mümkün mertebe uygun olması sağlanır. Ro'nun devamı olarak kenardan taşan uzantıların sayısı çok, ama ortalama 2-4'tür. Ön ya da optik yüz, küre ya da tor biçiminde olabilir. Saydam tabakanın kenar çizgisinden ırak olması gereken mercek kenarı daima «eldiven parmağı» biçimindedir.

Ağsı metil metakrilattan yapılan, çok ince ve yarı yumuşak küçük çaplı merceğe «Boyd merceği» denir (bulanın adından). Çapı Ro'ya eşit, yani ortalama 7,70 mm'dir. Bunda iki kenar uzantısı vardır. Kalınlığı çok azdır (negatifler için ortada 1/10 milimetre). Bu mercek saydam tabakanın orta bölgesine uyar. *Yumuşak* (ya da hidrofil) *mercek*'i ayrıca ele almak gerekir. Bunu 1964'te, Makromolekül Kimyası enstitüsünde (Prag) Otto Wichterle bulmuştu. Kullanılan madde kısaca «Hema» denilen 2-hidroksietilmetakrilattır. Hema, hidrofil gücü çok yüksek olan bir hidrojel'dir; polimerleştirme yoluyla bundan hidrofillik derecesi yüzde 20-60 arasında değişen çeşitli maddeler elde edilir. Yumuşak mercek derhal tam bir rahatlık sağlar ve göz hareketlerine sıkıntı vermez. Bunda bir alışma dönemi geçirmeğe gerek yoktur ve ilk defa bile olsa sabahtan bu merceği takanlar bütün gün çıkarmayabilirler. Saydam tabaka hiç bir bozulma göstermez, mercek yumuşak olduğu için de gözün tahriş olma tehlikesi yoktur. Mercek bir gözyaşı tabakası üstüne oturur ve her göz kırpışta, pompalanma nedeniyle bu tabaka yenilenir. Ayrıca mercek gözyaşını emer ve merceğin yüzeylerinden saydam tabakaya doğru sürekli olarak gözyaşı geçer. Protezin orta kısmı saydam tabakanın orta kısmının üstüne oturur ve saydam tabakanın kenar çizgisinin üstünden aşar. Kenar destek gözakıdır. Dolayısıyla buna saydam tabaka-gözakı merceği denebilir. Çapı 14-16

mm'dir. İç eğriliği tekdüzedir, yani kenarları değişik genişlikte düz, pahlı kesilmiş küremsi bir yüzeydir. Yumuşak mercekler çıkarılıp takılırken sağlık yönünden çok dikkat ve ihtiyat ister.

— Dış mercekler tıbbî alanda ve görme kusurlarını düzeltme yönünden şu hallerde kullanılır: aşırı miyopluk, âfakî (göz billûru yokluğu), anizometropi, astigmatlık, ambliyopi, albinismus ve keratitler. Buna karşılık meslekî yönden kullanılışları çok seyrektir (aktörler, sporcular, askerler). Bugün oftalmolojik alanda en çok kullanılan dış mercek tipi, hesabı, yazımı ve gözetimi kolay olan Boyd merceğidir; ayrıca bu merceğe rahatlıkla katlanılabilir. Yumuşak mercekler aslında, katı maddeden yapılan merceklerin başarılı olmadığı, yerel aşırı duyarlığın ön planda bulunduğu hallerde kullanılır. Bazı saydam tabaka hastalıklarında ise yalnız o kullanılır: saydam tabakada fiskeli distrofi, benekli keratit, nöroparalitik keratit, saydam tabaka yanıkları, ülserleri ve yaraları. Bu merceklerin önceden hazırlanıp gözlük camları gibi elde bulundurulması henüz inceleme evresindedir.

● *Ön oda merceği.* Göz billûru çıkarıldıktan sonra (çoğu zaman katarakt yüzünden çıkarılır) gözün ışığı kırma gücü önemli ölçüde azalır. Bu durumu düzeltmek ve hastaya rahat bir görüş sağlamak için yaklaşık 11 diyoptrilik dışbükey küresel bir cam kullanmak gerekir. Ama böyle kalın camlı gözlüklerin taşınması zorluk verir. Bu yüzden bazı göz uzmanları çıkarılan göz billûrunun yerine organik maddeden yapılmış bir protez yerleştirmeyi düşünmüşlerdir: ön odaya yerleştirilen Strampelli merceği, irisin üstüne sıkıca takılan Worst merceği bu amaçla yapılmıştır. Bu yöntemler kuramsal olarak çekicidir ama tehlikesiz de değildir; bu yüzden kullanılışları henüz çok yaygınlaşmamıştır. (L)

***MERCİMEK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de yıllara göre *mercimek* ekim alanları ve üretimi şöyledir: 1969'da 103 000 hektar, 107 000 t üretim; 1970'te 108 000 hektar, 92 000 t üretim; 1971'de 105 000 hektar, 101 000 t üretim; 1972'de 103 000 hektar, 105 000 t üretim. Aynı yıllar içindeki ihracat ise 1969'da 11 925 t, 1970'te 21 034 t, 1971'de 8 917 t, 1972'de 11 925 t, 1973'te 27 269 t olarak gerçekleşti. (M)

***MERCİMEKKALE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, merkez ilçesi) bucak. — 16 542 nüf., bucak merkezi 914 nüf., 32 köy (1970). [M]

MERCKX (Eddy), belçikalı bisikletçi (Meensel Kiezegen, Brabant 1945). 1964'te amatörlerarası, 1974'te de profesyonellerarası dünya bisiklet şampiyonu oldu. 1968'den bu yana dünya bisikletçilik alanında daha da ezici bir üstünlük elde etti. 1969 ile 1972 arasında art arda dört kere Fransa turunu kazandı. 1974'te iyi yıllık bir aradan sonra tekrar Fransa turu şampiyonu oldu, dört kere İtalya turunu kazandı (1970, 1972, 1973, 1974), bir kere İspanya turu şampiyonu oldu (1973), Milano-San Remo yarışında beş kere birinci geldi, 1971'de ikinci kere dünya bisiklet şampiyonu oldu. 1974'te de aynı başarıyı üçüncü defa tekrarladı. Nihayet 1972'de Mexico'da saatte 49,431 km'lik bir hıza ulaşarak dünya rekorunu kırdı. (L)

MERCOURİ (Maria-Amelia MERCOURIS, Melina — denir), yunanlı sinema ve tiyatro oyuncusu (Atina 1922). *Stella* (M. Kakoyannis'in, 1955) adlı oyundaki rolüyle başarı kazandı. Daha sonra Jules Dassin ile birlikte çalışmağa başladı ve 1966'da onunla evlendi. Başlıca filimleri arasında şunları sayabiliriz: *Celui qui doit mourir* (Ölmesi gereken adam) [J. Dassin'in, N. Kazancakis'ten uyarlayarak, 1957]; *Çingene aşkı* (The Gipsy and the Gentleman) [J. Losey'in, 1958]; *Âsi kadın* (la Loi) [J. Dassin'in, R. Vailland'dan uyarlayarak, 1958]; dünya çapında ün kazanan *Pazarları asla* (Never on sunday) [J. Dassin'in, 1960]; *Phaedra* (J. Dassin'in, 1962); *Topkapı* [J. Dassin'in, 1964]; *Aşka doymayanlar* (Los Pidnos Mecanicos) [J. A. Bardem'in, H. F. Rey'den uyarlayarak, 1964]; *Bir yaz gecesi saat 10.30'da* (10.30 P.M.A. Summer Night) [J. Dassin'in, M. Duras'dan uyarlayarak, 1966]; *La Promesse de l'aube* (Şafağın verdiği söz) [J. Dassin'in, R. Gary'den uyarlayarak, 1970]; *The Rehearsal* (Prova) [J. Dassin'in, 1974]. Ayrıca 1972'de *«Ben bir yunanlıyım»* adlı otobiyografisini yayımladı. (L)

***MÉRÉ** (Charles), fransız tiyatro yazarı. — (öl. Paris 1970). [L]

***MERİ** (Veijo), finlandiyalı yazar. — Son yıllarda romanlar (*«Çavuşun oğlu»*, 1971), hikâyeler (*«Yüz metre yüksekten mektuplar»*, 1969; *«Nişanlı kızın kızkardeşi»*, 1972; *«Kamp»*, 1972) ve bir biyografi (*«Aleksis Stenvall»*, 1973) yayımladı. (L)

***MERİÇ** (Cemil), türk yazarı. — Yeni eserleri: *Bu ülke* (1974); *Umrandan uygarlığa* (1975). [M]

***MERİÇ,** esk. **Kavaklı,** Trakya'da (Edirne ili) ilçe. — 24 114 nüf., ilçe merkezi 4 113 nüf. (1975); 22 köy (1970). [M]

Meriç Tekstil kulübü, türk spor kulübü. 1974'te fabrika takımı olarak Edirne'de kuruldu. Bisiklet dalında başarılı oldu. 1974 ve 1975'te gençler ve büyüklerde yol ve pist Türkiye şampiyonluğunu kazandı. 1975'te Uluslararası Akdeniz bisiklet turunda birinci oldu; aynı yıl dünyanın 2. amatör turu olan Cezayir yarışında yokuş klasmanında ikinci oldu. Uluslararası turlarda etap kazandı. (M)

***MERİÇBOYU** (Abdülkadir), **A. Kadir** denir, türk şairi. — Yeni eserleri: *Bugünün diliyle Hayyam* (1969); *Bugünün diliyle Tevfik Fikret* (1970); *Dilden dile* (1970); *Halkın ekmeği* (1970); *Dünya halk ve demokrasi şiirleri I* (antoloji, 1973); *Vietnam şiiri* (antoloji, 1973); *Filistin şiiri* (antoloji, 1974); *Portekiz sömürgeleri şiiri* (antoloji, 1975); *Dünya halk ve demokrasi şiirleri II* (antoloji, 1975). (M)

***MERİNOS** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1972 istatistiklerine göre 492 000 merinos (koyun ve koç), 100 000'den fazla da merinos melezi var. Merinos türü koyunlar toplam koyun sayısının yüzde 1,5'ini oluşturur. 1973'te 1 200 t olan merinos yapağı üretimi, ihtiyacı karşılayamadığından 5 000 t ithalât yapıldı. 1974'te 9 000 t, 1975'te de 1 000 t ithalât öngörüldü. (M)

***MERİH,** Güneş sisteminde yer alan gezegen. — Merih üzerinde toplanan bilgilerin son yıllarda hızla artmasını kısmen gezegenlerarası sondaj araçlarına borçluyuz; ağustos 1969'da «Mariner VI» ve «Mariner VII» gezegenin yakınından geçti; kasım 1971'den itibaren üç Merih yapay uydusu («Mariner IX», «Merih 2» ve «Merih 3») aylarca günlük gözlemler yapma olanağı verdi. Yer atmosferinden 200 defa daha seyreltik olan ve başlıca bileşeninin karbon dioksit olduğu bilinen Merih atmosferi daha ayrıntılı şekilde çözümlendi. Çok düşük miktarda karbon dioksit ve mevsimlere göre değişen oranlarda oksijen (yüzde 0,05 ile yüzde 1), su buharı (yüzde 0,005 ile yüzde 0,1), ozon (yüzde 0,000 01) izleri ölçüldü. Atmosfer sıcaklığı topraktan 50 km yükseltiye kadar Merih küresinin birçok noktasında belirlendi. İyonosfer'de incelemeler yapıldı. Yer'inkine benzer hidrojen atomları kuşağı keşfedildi. Merih bulutları bugün daha iyi tanınmaktadır. İnce buz tüybulutları (ya da katı karbon dioksit tüybulutları) 50 km yükseltide saptandı. Yüksek kuzey enlemleri bölgelerinde geniş kış bulutları sisteminin karmaşık evriminde Yer meteorolojisiyle ilginç benzerlikler görüldü. Bazı bulutlar 30 km yükseltide bir tavan oluştururken, bazıları toprağa yakın yükseltide yayılır (katı karbon dioksit kutup sisleri). Günlük evrimli durağan büyük beyaz bulutlar, ekvator bölgelerinde bazı yüksek engebeler üzerinde gözlemlendi: bu bulutlar su buharının yoğunlaşmasından ileri gelebilir. 1971 yılı sonunda tüm gezegeni kaplayan büyük bir toz fırtınası, Merih çevresindeki yörüngede bulunan uydulara yerleştirilmiş bütün âletlerle gözlemlendi ve rüzgâr rejiminin birçok özelliği ortaya kondu.

En yeni sonuçlar Merih'teki engebelerle ilgilidir. Yükselti haritası, Yer'den itibaren, radar yankıları yöntemiyle ya da atmosfer kalınlığının yörel tayf ölçümleri sayesinde temel çizgileriyle saptanabilir, fakat en zengin veriler «Mariner IX»dan gelmiştir; bu uydunun televizyon sistemi kilometre ölçeğinde ayrıntılı bir harita sağladı. 1965 ve 1969'da çekilmiş fotoğrafların incelenmesinden sonra düşünüldüğünün tersine Merih engebelerinin bütünüyle Ay engebelerinden çok farklı olduğu anlaşıldı. Yer tipinde birçok dev yanardağ tespit edildi; özellikle 500 km çapındaki *Nix Olympica*'dan çıkan lav akıntılarının yeni olduğu sanılmaktadır. Öte yandan, 2 500 km uzunluğunda ve 6 000 m derinliğinde, tektonik kaynaklı dev bir kanyon *Aurorae Sinus* adı verilen bölgenin doğusunda Merih kabuğunu yarar. Rüzgâr aşındırması (kum rüzgârı) engebelerin oluşumunda büyük bir rol oynamıştır. Geniş kumul alanlarının fotoğrafları çekilmiştir. Toz çökeleklerinin rüzgârla yer değiştirmesi, bir yüzyıldır teleskopla gözlemlenmiş koyu lekelerin esrarengiz değişimlerini açıklar. Tortul arazilerin varlığı ortaya kondu ve kutup bölgelerinde buzul aşındırmasının izleri bulundu. Ayrıca henüz açıklanamayan akarsu aşındırması izleri de tespit edildi. (L)

***MERKEZ** i. — Havc. *Kütle merkezi,* bir cismin elemanter kütlelerinin ağırlık merkezi. (Kütle merkezi eylemsizlik merkeziyle karışır.) || *Yönetim merkezi,* fırlatma ya da yörünge işlemleri gibi uzay çalışmalarının yöneltildiği oda. (DENETİM MERKEZİ ve KONTROL MERKEZİ de denilir.)

— Mat. *Bir iç bileşim kanunuyla donatılmış bir* E *kümesinin merkezi,* E'nin merkez elemanlarının kümesi. || *Bir iç bileşim kanunuyla donatılmış bir* E *kümesinin merkez elemanı,* E'nin bütün elemanlarıyla yer değiştirebilen eleman. (E'nin kanunu çarpmalı olarak yazıldığından, $\forall x \in E, ax = xa$ olursa $a \in E$ merkez elemandır.) [L]

Merkez Av komisyonu, kara avcılığını düzenlemek amacıyla Tarım bakanlığına bağlı olarak kurulan heyet. 1937'de yürürlüğe giren 3167 sayılı Kara Avcılığı kanununa dayanılarak kurulan komisyon daha sonra Orman bakanlığına bağlandı (1969). Komisyon, orman bakanının başkanlığında, Orman, Tarım, Veteriner ve Emniyet Genel müdürlükleriyle Jandarma Genel komutanlığı, Türkiye Avcılar ve Atıcılar kulübü temsilcilerinden oluşur. Temsilciler yılda en az bir kere toplanarak soyu azalmış veya tükenmiş, faydalı av hayvanlarının çoğalması veya yeniden türetilmesi, zararlı hayvanların da öldürülmesi konusunda gerekli tedbirleri alır; sürek avları düzenler; avcılığı teşvik eder. (M)

***Merkez bankası** (TÜRKİYE CUMHURİYETİ). — 1970'e kadar genel müdürlük düzeyinde olan bankanın yönetimi başkanlığa çevrildi. 1974 yılı sonu itibarıyla Merkez bankasında 3 725 kişi çalışıyordu. Bu sayı 1973 yılına göre 264 kişilik bir artışı ifade eder. Söz konusu dönemde Merkez bankası Konya'da bir şube daha açtı ve böylece şube sayısı 18 ilde 20'ye ulaştı. Merkez bankasının ilk çalışma yılı olan 1932 bilançosuna göre altın ve döviz rezervleri 17 milyon TL., çeşitli şekillerde açtığı krediler 186 milyon TL. ve tedavüldeki banknot miktarı 164 milyon TL. idi; 1974 yılı sonunda altın ve döviz rezervleri 22 milyar 303 milyon TL.na, krediler 45 milyar 816 milyon TL.na ve tedavüldeki banknot miktarı 32 milyar 860 milyon TL.na ulaştı. Merkez bankasının sermayesi 25 milyon TL. olmakla birlikte, toplam öz sermayesi bunun çok üstündedir. 1974 yılı sonu bilançosuna göre çeşitli ihtiyatlarının toplamı 994 milyon 900 000 TL.dır; Merkez bankası ayrıca, 1974 yılı kârından 625,1 milyon TL.lık ilâve ihtiyat akçesi ayırmıştır. Böylece 1975 yılında bankanın sermaye ve ihtiyatlarının toplam değeri 1 milyar 645 milyon TL.nı aşar. Merkez bankası 1974 hesap yılında 2,2 milyar TL.nın üstünde bir kâr sağladı. Bu kârın 625,1 milyon TL.lık kısmı ihtiyat olarak ayrıldı, 3 milyon TL.lık kısmı hissedarlara kâr payı olarak, 20 milyol TL.lık kısmı da memurlara temettü olarak dağıtıldı, 481 milyon TL. ile çeşitli vergi ödendi ve geri kalan 1 milyar 100 milyonu aşan meblağ Hazine'ye devredildi. (M)

Merkezci Demokrasi birliği (*Centre Democrate*), Jean Lecanuet'nin öncülüğünde, 1966'da kurulan fransız siyasal kuruluşu. 1973 seçimlerinde 3 milyon oy toplayan birlik, toplumdaki iyi halli tabakalara, yüksek memurlara ve serbest meslek sahiplerine dayanır. (L)

Merkezci Demokrasi ve Gelişme birliği (*Centre Democratie et Progrès*) **[C.D.P.],** Georges Pompidou'yu başkanlık seçimlerinde desteklemek için merkezci parlamenter-

Eddy MERCKX

Melina MERCOURI

Foto. Presse-Sports, R. Corbeau (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

ler tarafından 4 temmuz 1969'da kurulan fransız siyasal topluluğu. İlk defa mart 1973'-te seçimlere katılan C.D.P. oyların yüzde 3,71'ini (901 360 oy) alarak 23 milletvekilliği elde etti. Seçimlerden sonra topluluk temsilcileri Merkezci birliği kurdular. C.D.P. mayıs 1974'te yapılan başkanlık seçimlerinin ilk turunda J. Chaban-Delmas'ı, ikinci turda da V. Giscard d'Estaing'i destekledi. Ancak, seçim sonrası kurulan Chirac hükûmetine katılmadı. 26 haziranda Merkezci birlik üyelerinin yarısından çoğu reformcularla kaynaşarak reformcuların, merkezcilerin ve sosyal demokratların yeni parlamento gurubunu kurdular. (L)

general Bokassa Merkezî Afrika cumhuriyeti'nin kuruluşunun 13. yıldönümünde (aralık 1971)

***MERKEZÎ AFRİKA cumhuriyeti,** Orta Afrika'da devlet. — 2 255 000 nüf. Başkenti, *Bangi* (302 000 nüf.).

TARİH

1973'te kabinede yapılan bir değişiklik sırasında yeni hükûmete alınmayan ve ülkenin iki numaralı adamı olarak bilinen Auguste M'Bongo başkan Bokassa tarafından hükûmet darbesi hazırlamakla suçlanarak gözaltına alındı (nisan). Bokassa bu olayın hemen ardından önemli iktisadî devrimlere girişti: fransız sermayesine ait akaryakıt, ormancılık ve sivil havacılık şirketlerinin millîleştirilmesi (mayıs 1974) v.b. Aynı yılın sonunda Bokassa'ya karşı başarısız bir darbe düzenlendi (aralık). 1975 başında yönetimde önemli bir değişiklik yapılarak bayan Elisabeth Domitien başkanlığa atandı. Ancak, haziranda bazı bakanların değiştirilmesine gerek görüldüğünde bunu doğrudan doğruya başkan Bokassa gerçekleştirdi ve sonunda da başbakanın görevini sürdürdüğünü açıkladı. Ocak 1975'te Ekvador Ginesi ile bir dostluk antlaşması imzalandı. Şubat 1975'te de, A.E.O. ile az gelişmiş 46 Afrika ülkesi arasında, Togo'nun başkenti Lome'de imzalanan anlaşmaya Merkezî Afrika cumhuriyeti de katıldı. Fransa ile bozulan ilişkilerin yeniden eski düzeye getirilmesi amacıyla ikili görüşmelere başlandı (mart 1975). [ML]

***MERLEBACH,** Fransa'da Moselle idare bölgesinde komün. — 1971'de komşu kanton merkezi Freyming ile birleştirildi ve ikisine birden *Freyming-Merlebach* adı verildi. (L)

Merlin Gerin, temmuz 1922'de Grenoble'da kurulmuş elektrik cihazları yapımcısı fransız anonim şirketi. Bugün sınaî elektrik dağıtım cihazları alanında Fransa üretiminin üçte birini sağlar. Şirketin bunun dışındaki faaliyetleri sınaî ve nükleer elektronik ile ilgilidir. Toplam işçi sayısı 10 000 kişidir. 1972'de iş hacmi şu şekilde dağılmıştır: yüzde 9 yüksek gerilim nakli; yüzde 80 elektrik enerjisi dağıtımı; yüzde 9 sınaî elektronik; yüzde 2 dökümcülük. 1973'-teki iş hacmi 886,1 milyon franktır (konsolide) ve bunun yüzde 24'ü ihracattan gelmiştir. (L)

Pierre MESSMER

***MERMER,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Diyarbakır ili, Merkez ilçesi) bucak. — 15 927 nüf., bucak merkezi 727 nüf. (1970). [M]

***MERMİ** i. — Sil. *Mermi yolu.* Bk. YÖRÜNGE, *Ek.*

Merrill Lynch Pierce Fenner and Smith International Ltd., amerikan yatırım bankası. 1973'te «yatırım bankaları»nın ilk sırasında yer alan «Merrill Lynch», hisse senetlerinin halka satılmasını, menkul servetlerin yönetimini ve genel olarak Amerika'-daki ve yabancı ülkelerdeki maliye piyasalarıyla ilgili bütün işlemleri yürütür. (L)

***MERSİN,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili) il merkezi, şehir. — 226 665 nüf., merkez 152 186 nüf. (1975). Yılda 36 000 t asfalt üretecek fabrika 1975'te açıldı. Kıbrıs barış harekâtında bindirme ve ikmal limanı olarak kullanıldı. (M)

Mersin İdmanyurdu, türk spor kulübü. 1925'te kuruldu; önceleri Çukurova İdmanyurdu olarak tanındı. 1966-1967'de Türkiye İkinci lig şampiyonu oldu; aynı yıl Başbakanlık kupasını aldı. 1967-1968'de Birinci lige çıktı; 1973-1974'te tekrar İkinci lige düştü. Kırmızı-mavi formalı takım 1976'da İkinci ligde oynuyordu.

MERTON (Robert King), amerikalı sosyolog (Philadelphia 1910). 1947'den beri Columbia üniversitesinde sosyoloji profesörü olan Merton işlevsel çözümleme açısından kuramla deneysel araştırma arasında bir köprü kurmağa çalışır. Amacı, Amerikan araştırmacılığının dar görüşlü didikleme merakına kapılmadan, sosyolojiyi, onu kuranların kuramsal çekişmelerinden korumaktır. Öne sürdüğü «orta çapta» kuramlar, B. Malinowski'nin açtığı işlevselcilik geleneğine girer. Bundan dolayı toplumsal olayları işlevleriyle, canlı bir bütün sayılan toplumsal sistem içinde oynadıkları rol ile açıklamayı öngörür. Bununla birlikte etnolojinin kesin işlevselciliğine de biraz esneklik katar. Bir kere, toplumsal olguların bir bütün olarak ele alınan topluma mal edilmesi doğru değildir; bütün mesele, söz konusu olguları daha küçük yapılar, toplumsal bütün içindeki alt sistemler çerçevesinde ele almak ve işlevlerini ona göre belirlemektir. Sonra yalnız doğrudan doğruya görünür işlevlere, belirtilere değil, ilk bakışta can sıkıcı ya da işlevsiz görünebilen, açığa vurulmamış, gizli işlevlere de dikkat etmek gerekir.

R. K. Merton'un en önemli eseri, yöntem ve bilgikuramı üstüne görüşlerini toplayan *Social Theory and Social Structure*'dür (Toplumsal kuram ve toplumsal yapı) [1951]. Ama Merton, çağdaş toplumun bürokrasi, kitle haberleşmesi gibi çeşitli yönlerini de inceleyerek görüşlerini deneysel olarak doğrulamıştır. Diğer başlıca eserleri: *Sociological Research* (Sosyolojik araştırma) [1963]; *On the Shoulders of Giants* (Devlerin omuzlarında) [1965]; *On theorical Socilogy* (Kuramsal sosyoloji üstüne) [1968]; *Social Theory and Fonctional Analysis* (Toplumsal kuram ve işlevsel çözümleme) [1969]. (L)

***MERZİFON,** Karadeniz bölgesi (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili) ilçe. — 57 701 nüf., ilçe merkezi 30 526 nüf. (1975); 64 köy (1970). [M]

***MESLEKÎ** sıf. — ANSİKL. *Meslekî ve teknik öğretim kurumları* sekizinci Eğitim* (*Ek*) şûrasında (28 eylül - 3 ekim 1970) yeniden ve ikinci devre ortaöğretim olarak belirlendi. Bu belirlemede ikinci devre ortaöğretimin ortaokula dayalı ve genel olarak 15-17 yaş grubundaki öğrencilere verilen genel, meslekî ve teknik eğitimin tümünü kapsayacağı ifade edildi. Bu dönemde öğrencilerin ilgi, istidat ve yeteneklerine göre iş alanlarına, mesleklere veya yükseköğretime hazırlanacağı; bütün öğrencilere ortaöğretim düzeyinde asgarî ortak bir genel kültür kazandırılacağı; yönelmede yanılmaları ve zaman kaybını önlemek için çeşitli programlar arasında yatay ve dikey geçiş yolları açılacağı kaydedilerek temel amaçlar üç noktada toplandı: 1. yükseköğretime hazırlamak; 2. hem mesleğe, hem de yükseköğretime hazırlamak; 3. hayata veya iş alanlarına hazırlamak. Bu görevlerin yerine getirilmesinde öğrencilerin istekleri ve yetenekleriyle birlikte toplumun ihtiyaçlarının da dikkate alınması ve bunlar arasında denge kurulması öngörüldü. Bu düzenlemenin getirdiği yeniliklerden biri de ikinci devre ortaöğretimin birinci yılının, ortak niteliklere sahip bir yöneltme sınıfı olarak düzenlenmesi oldu. (M)

MESNARD (Pierre), fransız filozofu (Surgères 1900-Tours 1969). Yüksek Öğretmen okulunda okudu, felsefe öğretmeni oldu, ayrıca edebiyat doktorası yaptı. Yaş ve Cezayir üniversitelerinde ders verdi. 1956'da Tours'da Rönesans Yükseköğrenim merkezini kurmakla görevlendirildi ve 1965'te bu kentteki Edebiyat fakültesine profesör oldu. Özellikle Descartes, Diderot ve Kierkegaard hakkında yazdığı eserlerle ün kazandı. (L)

***MESSALİ HACI** (Ahmed), cezayirli milliyetçi. — (öl. Paris 1974). [L]

***MESSERER** (Asav), sovyet dansçısı, koreografı ve eğitmeni. — Tchaikovsky Memorial Tokyo Ballet Company'de profesör ve bale öğretmeni oldu, bu kuruluş için *Marimo*'yu hazırladı (1970); ayrıca Bolşoy için *«Karlar kraliçesi»*ni ve 1970'te Igor Moiseyev'in *«Genç bale»*si için de *Grand Pas classique*'i düzenledi. (L)

***MESSİAEN** (Olivier), fransız besteci. — Uzun süre ara verdikten sonra *Méditations sur le mystère de le Sainte-Trinité* (Kutsal Teslis'in sırrı üstüne düşünceler) [1969] ile yeniden orga döndü. Messiaen'in ilk olarak 1972'de Washington'da seslendirdiği bu yapıt tümü seksen dakika süren dokuz parçadan oluşur. Sanatçı ayrıca karışık koro, yedi solo çalgı ve büyük orkestra için *Transfiguration de Notre Seigneur Jésus-Christ* (İsa peygamberin biçim değiştirmesi) ve piyano için *la Fauvette des Jardins*'i (Bahçelerin Ötleğeni) [1970] besteledi; bu son eser ilk olarak 1972 yılında Yvonne Loriod tarafından yorumlandı. Messiaen 1969'da Kalust -Gülbenkyan, 1971'de de Erasmus ve Sibelius ödüllerini kazandı. (L)

MESSMER (Pierre), fransız subayı ve siyaset adamı (Vincennes 1916). Denizaşırı Fransız Ulusal okulunu bitirdi (1937); 1939'-da askere alındı, 1940'ta Londra'da general de Gaulle'ün yanına gitti, Afrika'da yabancı lejyon saflarında birçok harekâta katıldı, özellikle Bir Hakeim'de kendini gösterdi (1942). Leclerc'in tümeniyle Paris'e girdi (1944). Paraşütle Tonkin'e atladı (1945), Vietminh'e esir düştü, sonra oradan kaçarak Hanoi'ye ulaştı (1946). Çinhindi yüksek komiserliğinde görev aldı (1947-1949), sonra vali ve yüksek komiser olarak Afrika'da birçok görevde bulundu (1952-1959); savunma bakanlığına atandı (1960). General de Gaulle 1969'da görevden ayrılıncaya kadar bu görevde kaldı. 1972-1974 yıllarında üç kere başbakan olarak kabineyi kurdu. 1974 seçimlerinde cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduysa da çoğunluğun desteğini sağlayamayacağını anlayınca adaylıktan ve başbakanlıktan çekildi. (L)

***MESUDİYE,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe. — 36 283 nüf., ilçe merkezi 4 297 nüf. (1975); 63 köy (1970). [M]

Metabolism, 1960'ta Noriaki Kurokava tarafından kurulan Japon mimarlar topluluğu. Üyeleri arasında özellikle şu sanatçılar sayılabilir: Masato Otaka* (*Ek*), Kiyonori Kikutake* (*Ek*), Fumihito Maki. Metabolism'e katılanlar Kenzo Tange'nin eski öğrencileridir. Topluluğun amacı çağdaş mimarlığın temellerini yeniden ele alarak tanımlamaktır; üyelerin ileriye dönük önemli araştırmaları vardır (Kurokava'daki helis biçimli uzamsal siteler, Kikutake'deki deniz kenti v.b.). Topluluk başlıca iki eser yayımladı: *Metabolism* (1960) ve *Metabolism in Architecture and City Planning* (Şehir planlaması ve mimarîde metabolism) [1967]. (L)

METADON i. (fr. *méthadone*). Sentez yoluyla üretilen afyonlu ilâç. (Eroine benzer ve eroine alışmış olanların yavaş yavaş bu alışkanlıktan kurtulmalarını kolaylaştırmak için kullanılır.)

— ANSİKL. Birçok ecza gibi *metadon* da ağrı dindirici olarak 1946'dan beri tıpta büyük hizmetler görmeğe başladı. Amerika Birleşik devletlerinde yapılan girişimler sonucunda, 1971'den beri de eroin yerine kullanılmağa başladı. Alıştıkları eroini bırakarak onun yerine buna alışan eroinmanlar çok görüldü. Gerçekten metadon kişide tıpkı eroin ya da morfin gibi ruhsal ve fiziksel bir alışkanlık meydana getirir. Buna karşılık, eksiklik duygusu eroin alanlarda her altı ya da sekiz saatte bir ortaya çıktığı halde, metadon alanlarda ancak yirmi dört ya da otuz altı saatte bir belirir. Zehir dozunun giderek arttırılmasına yol açan tolerans metadonda çok daha düşüktür ve daha uzun bir sürede belirir. Ayrıca metadon ağızdan alınabildiği için kişiyi iğne alışkanlığından da kurtarır. (L)

***METALÜRJİ** i. — Metalürji. *Buhar metalürjisi,* ısıtılmış madenlerin bolşukta buharlaştırılması ve kaplanacak soğuk çeperler üzerinde yoğunlaştırılmasıyla ince maden bırakıntıları elde etmeğe dayanan yöntemlerin tümü: *Yansıtıcılar ya da plastikten yapılmış elemanlar gibi madenî olan veya olmayan parçaları elektronikte kullanılmak üzere yüzeysel olarak elektriği iletecek hale getirilmesinde, buhar metalürjisi yöntemleriyle maden kaplama işlemine başvurulur.* (L)

METAMPİSİLİN i. (fr. *métampicilline*). Penisilinden türetilen yarı sentetik antibiyotik. (Metampisilinin mikroplar arasında çok geniş bir etki alanı vardır; bakteri öldürücüdür, zehirleyici etkisi yoktur ve penisilini

Foto. A.F.P., Santos-Rapho (LAROUSSE)

parçalayan enzimlere [penisilinaz] karşı dayanıklıdır; yalnız penisiline alerjisi olan kişilerde kullanılmaz.) [L]

***METEOROLOJİ** i. — ANSİKL. ● *Dünya çapında örgütleşme.* Teknoloji alanındaki gelişmeler ve insanların yaşayış biçimindeki değişiklikler, bugün *meteoroloji*'ye çok büyük görevler yüklemiştir. Kentlerin ve sanayi merkezlerinin kalabalıklaşması, otomobil sayısının artması, sesüstü havacılığın gelişmesi, bugün bütün dünyayı saran hava kirlenmesinin başlıca etkenleridir. Ayrıca, insanların dünyanın dörtbir yanına seyahat etme gereğini duymaları ve kentten kaçıp kırlarda, köylerde yerleşmeleri, atmosfer olaylarının sürekli olarak en ince ayrıntılarına kadar bilinmesini zorunlu kılar (hava ulaşımı güvenliği, hava tahminleri). Bu nedenle her ülkenin *meteoroloji servisleri,* öncelikle kendi ülkelerinin bölgesel sorunlarıyla uğraşmak zorunda oldukları halde, uluslararası bir atmosfer araştırmaları şebekesinin çerçevesi içinde yer alır. Nitekim ulusal meteoroloji servislerinin çoğu, merkezi Cenevre'de olan Dünya Meteoroloji örgütüne bağlıdır. Yerdeki büyük gözlem araçlarından da yararlanarak atmosferi sürekli olarak denetlemek bu örgütün sorumluluğu altındadır. Ayrıca, *Yer atmosferi üzerinde araştırma programı*'nın (G.A.R.P.) uygulanmasını sağlayan da, Uluslararası Bilimsel Kurumlar konseyinin yardımıyla gene Dünya Meteoroloji örgütüdür. G.A.R.P.'ın amacı hava tahminlerinin en iyi biçimde yapılmasıdır (yani tahmin süresini uzatma); bu da atmosfer mekanizmalarının önceden kesinlikle bilinmesini gerektirir; çünkü her yerde hava tahminlerine yön veren bu mekanizmalardır.

● *Teknik araçlar.* Bu çalışmaların yapılabilmesi için birtakım teknik araçlar gereklidir. Doğrudan doğruya insanlar tarafından kullanılan, havanın ve iklimin çeşitli özelliklerini (sıcaklık, yağış, rüzgâr, basınç v.b.) belirleyen ölçü âletlerinin yanı sıra, otomatik meteoroloji istasyonları hava tahminine yardımcı olur. Radyosondajlar ise, atmosferin gittikçe Yer'den daha uzak katmanlarına ulaşma olanağı verir. Fakat bu alanda en büyük teknolojik katkı yapay uydulardır. Bu uydular ya bir yörüngeye oturtulur («Tiros», «Cosmos», «Nimbus», «Essa»), ya da yerduraklıdır («ATS»). Telekomünikasyon şebekeleri bu şekilde toplanan verilerin ülkeler arasında değiş-tokuşunu, bilişim ise bu verilerin işlenmesini sağlar.

● *Görevleri.* Meteoroloji örgütlerinin görevleri arasında önce hava kirlenmesi (meteoroloji servisleri suların kirlenmesiyle de uğraşabilir) konusunda yapılan incelemeleri saymak yerinde olur. Bugün bütün dünyada, hava kirlenmesini ölçmekle görevli istasyonlardan oluşan geniş bir ağ kurulmaktadır. Ayrıca, çeşitli noktalardaki iklim değişiklikleri de meteorolojinin uğraşlarından biridir: doğal nedenlerin araştırılması, XX. yy.-ın dörtte üçünü tamamladığımız şu yıllarda insanların yeryüzünde kapladığı alanların belirlenmesi, geçmişle ve gelecekle yapılan karşılaştırma (bazı bilginler buzullararası bir evrede, daha doğrusu yeni bir buzul devrinin eşiğinde olduğumuzu düşünüyorlar) ve insanın bu değişimler üzerindeki etkisi en çok üzerinde durulan konular. Gerçekten de insan «çevreyi kirleten» etkinlikleriyle bir gün iklimlerin değişiminde en büyük etkenlerden biri olacağa benzer. (L)

***Meteoroloji İşleri Genel müdürlüğü** (DEVLET). — Meteoroloji alanındaki teknik gelişmelerden yararlanılarak yüksek atmosfer rasat istasyonları, meteograf istasyonları, meteorolojik yapma uydu yer istasyonları kuruldu. Yapma uydular aracılığıyla meteorolojik gelişme ve değişmeleri değerlendirmeye yarayan fotoğraflar alınmağa başladı. (M)

Meteoroloji Meslek okulu, Meteoroloji İşleri Genel müdürlüğünün orta dereceli eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla, bu genel müdürlüğe bağlı olarak kurulmuş okul (kuruluşu 1945). Önce Ankara'daki Devlet Demiryolları Meslek okulu binasında 10 öğrenciyle öğretime açılan okul 1947'de Gazi Terbiye enstitüsüne, ertesi yıl da Maliye Meslek okuluna nakledildi. 1948'den başlayarak yeni öğrenci almaktan vazgeçildi ve ilk dönem 8 mezun verdikten sonra 1950'de kapandı. Daha sonra böyle bir okulun gerekli olduğu kanısına varılarak 1962'de Meteoroloji İşleri Genel müdürlüğü binalarında okul yeniden açıldı ve ortaokuldan sonra üç yıllık öğretim yapmak üzere 20 öğrenciyle çalışmağa başladı, 1965-1966 döneminde aynı yerdeki kendi binasına yerleşti; 1970'te alman teknik yardımından yararlanılarak burada geniş imkânlara sahip bir laboratuvar kuruldu. (M)

METİLLİ sıf. (*metil*'den *metil-li*). Kim. Bileşiminde metil kökü =CH₃ bulunan bir bileşik için kullanılır. (L)

***METİN** i. — Bilişim. Bir programın uygulanması sırasında, her an bir bilgisayarın merkez biriminin durumunu bildiren bilgilerin tümü: *Bir kesilmede, kesilmiş programı daha sonra yeniden ele alabilmek için metnin korunması gerekir.* (L)

METİSERJİT i. (fr. *méthysergide*). Lizerjik asitten türetilen bir serotonine karşı etkili olan ilâç. (Metiserjit yarım baş ağrısının tedavisinde ve bazen fazla miktarda serotonin salgılayan bazı incebağırsak urlarının [karsinoyit urlar] yol açtığı ikincil etkileri gidermek için kullanılır.) [L]

***METRO** i. — ANSİKL. Şehirc. Kent nüfusunun çok hızlı artışı nedeniyle büyük kentlerin merkez kesimlerinde ana yollardaki tıkanıklığı gidermek, konut semtleriyle iş semtleri arasında hızlı ve güçlü bağlantı kurmak için, *metro* denilen yeraltı demiryollarında büyük bir gelişme vardır. 1967'de dünyada metrosu bulunan kentlerin sayısı otuz kadardı; on kadarı da yeni metro yapıyordu; ayrıca birçok kent de ileride yapacağı metronun incelenmesine girişmişti. Bunlar, nüfusu milyona yaklaşan veya milyonu aşan kentlerdir. Metronun gelişmesi özellikle Batı Avrupa'da, Sovyetler birliğinde, Japonya'da ve Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir. Bu gelişme Paris ve Londra metroları gibi eski şebekelerin genişletilmesi ve bunları tamamlayan yeni hatların açılması şeklinde de oluyor. İşletmeye açılmış toplam hat uzunluğu 1968'de 2 000 km'yi buluyordu; 1973'te 2 500 km'ye yaklaştı. Şebekelerin gelişmesine paralel olarak metroların çalışması da giderek otomatikleşiyor. Bu gelişmeler, seferlerin düzgün aralıklarla yapılmasını sağlamak ve kararlılığı sağlayacak düzenleyici bir sisteme başvurmaktan kurtulmak amacıyla özellikle trenlerin güdüm ve düzeninde kendini göstermektedir. (L)

***METZ,** Fransa'da Moselle idare bölgesinin merkezi. — Otomobil yapımı. (L)

MEURİSSE (Paul), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Dunkerque 1912). Sanat hayatına müzikhollerde şarkı söyleyerek atıldı. Daha sonra J. Cocteau'nun *Bel Indifférent* (Yakışıklı ilgisiz) adlı piyesinde Edith Piaf ile birlikte oynadı. Bazı filimlerde küçük rollere çıktıktan sonra *Macadam* (M. Blistène'in, 1946) ve *Impasse des Deux-Anges* (Deux-Anges çıkmazı) [M. Tourneur'ün, 1948] adlı filimlerdeki oyunculuğuyla dikkati çekti. Asıl ününü *la Vérité* (Gerçek) [H. G. Clouzot'nun, 1960]; *le Monocle noir* (Siyah monokl) [G. Lautner'nin, 1961]; *l'Œil du monocle* (Monoklun gözü) [G. Lautner'nin, 1962] ve *le Deuxième souffle* (İkinci soluk) [J.-P. Melville'in, J. Giovanni'den uyarlayarak, 1966] adlı filimlerle elde etti. Daha sonra şu filimlerde oynadı: *Şeytan ruhlu insanlar* (les Diaboliques) [H. G. Clouzot'nun, Boileau-Nareejac'tan uyarlayarak, 1954]; *Marie-Octobre* [J. Duvivier'nin, 1959]; *l'Armée des ombres* (Gölgeler ordusu) [J.-P. Melville'in, J. Kessel'den uyarlayarak, 1969]. (L)

***MEURTHE-ET-MOSELLE idare bölgesi,** Fransa'da, Lorraine bölgesinde idare bölgesi. — 705 413 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 37 kanton, 587 komün. (L)

***MEUSE idare bölgesi,** Fransa'da, Lorraine bölgesinde idare bölgesi. — 209 513 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 30 kanton, 483 komün. (L)

***MEVDUAT** çoğl. i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1970-1974 arasında mevduat hacmi hızlı bir gelişme gösterdi; toplam mevduat hacmi 1970'te 38 milyar 63 milyon TL. iken 1971'de 51 milyar 576 milyon, 1972'de 70 milyar 873 milyon, 1973'te 84 milyar 629 milyon, 1974'te 102 milyar 593 milyon TL.na yükseldi; bu dönemde toplam mevduat hacmi yüzde 221 oranında arttı. Resmî mevduat 1970'te 3 milyar 933 milyon, 1971'de 5 milyar 785 milyon, 1972'de 7 milyar 913 milyon, 1973'te 10 milyar 498 milyon, 1974'te 11 milyar 628 milyon TL. oldu. Ticarî mevduat ise 1970'te 7 milyar 270 milyon, 1971'de 9 milyar 462 milyon, 1972'de 12 milyar 978 milyon, 1973'te 16 milyar 216 milyon, 1974'te de 22 milyar 836 milyon TL.na yükseldi. Toplam mevduat içinde en önemli yeri alan tasarruf mevduatıysa 1970'te 25 milyar 43 milyon, 1971'de 33 milyar 229 milyon, 1972'de 42 milyar 103 milyon, 1973'te 53 milyar 678 milyon, 1974'te 64 milyar 604 milyon TL. oldu. Bankalar arası mevduat 1970'te 1 milyar 817 milyon, 1971'de 3 milyar 100 milyon, 1972'de 7 milyar 879 milyon, 1973'te 4 milyar 237 milyon, 1974'te 3 milyar 525 milyon TL. ile en düşük mevduat hacmini oluşturdu.

1970-1974 döneminde toplam mevduat hacmindeki artış nominal artış olarak, fiyat hareketlerinin etkisini de kapsar. Aynı dönemde toptan eşya fiyatları genel indeksinin 136,5'ten 311,8'e çıktığı, yani toptan eşya fiyatlarının yüzde 128 oranında arttığı göz önüne alınırsa mevduat hacmindeki gerçek artışın yüzde 221 oranından düşük olduğu anlaşılır.

Mevduatın millî gelire oranı ise yıllara göre şöyle oldu: 1969'da yüzde 26,2, 1970'te yüzde 26,2, 1971'de yüzde 26,7, 1972'de yüzde 28,1. (M)

***MEXİCO,** Meksika'nın başkenti. — Arkeol. Aztek başkenti Tenochtitlan'ın yıkıntıları Mexico City merkezinin altındadır. Arkeoloji araştırmaları yeni binaların yapımıyla atbaşı yürütülmekte, özellikle de son yıllarda girişilen metro çalışmaları vesilesiyle yer altındaki birçok buluntu ortaya çıkarılmaktadır.

Buluntular arasında en önemlilerden biri Rüzgâr tanrısı olarak Quetzalcoatl'a adanan yuvarlak tapınaktır. Rüzgâr tanrısı olarak Ehecatl adını alan bu tanrının heykeli bugün Ulusal Antropoloji ve Tarih enstitüsündedir; tapınağın Geç Aztek döneminden, yani XVI. yy.ın başlarından kaldığı sanılır.

1967'den beri başlıca metro tünellerindeki buluntuları yok olmaktan kurtaran arkeolog Jordi Gusinyer, Zocalo ve Tlatelco (Tlatelolco) alanlarında da kazılar yaptı. Bulunan on bin parçanın çoğu Aztek döneminin sonlarından kalmadır. Ayrıca bu kazılar İspanya döneminden önceki Tenochtitlan'a ait ve tarihî olarak çok iyi bilinen bazı unsurların yerlerini de saptamağa imkân vermiştir.

Edward E. Calnek 1966'dan 1969'a kadar sürdürdüğü araştırmalarda, sömürge döneminden kalma kaynaklara ve o dönemde yaşamış vakanüvistlere dayanarak Tenochtitlan'ın nüfus sorunlarını ve yerleşme tipini inceledi. Kentsel «Chinampas» kesimleri üzerinde sürdürdüğü incelemeler sonucunda en büyük kentsel yerleşme kesimlerini belirlemek, bu kesimin boyutlarını ortaya koymak ve kent halkının sayısını saptamak olanağı buldu.

İlk yerleşme XIV. yy.ın ilk yarısında Texcoco gölünün batı kıyısına yakın bir bataklık bölgesinde olmuştu. Yerleşmenin oturmaya ayrılan mahallesi toprağın sağlamlaştırılması ve yer yer bataklık sularının akıtılmasıyla ya da üzerinde evlerin veya bahçelerin bulunduğu platformların yapımıyla gerçekleştirildi. Calnek'in incelemelerinden anlaşıldığına göre kentin yüzölçümü 7,5 km²'yi aşıyordu. Calnek ayrıca, sadece «chinampas» ürünleriyle yaşayan ya da balıkçılık, tuğlacılık, dokumacılık gibi tamamlayıcı uğraşlarla geçinen küçük ada topluluklarının da yerlerini saptadı. Bununla birlikte sayıları çeşitli bilginlere göre 60 000 ile 300 000 arasında değişen Tenochtitlan halkının her halde sadece «chinampas» ürünleriyle beslenebildikleri düşünülemez: bu durumda şehre komşu bölgelerden besin geldiğini kabul etmek zorunluğu vardır. (L)

MEYAK (MEMUR YARDIMLAŞMA KURUMU), devlet memurlarına ek sosyal sigorta sağlanmasını, dinlenme kampları kurulmasını, memurların konut sorunlarının çözümlenmesini, tasarruflarının değerlendirilmesini ve diğer temel gereksinmelerinin karşılanmasını amaçlayan kurum. 657 sayılı Devlet Memurları yasasının 190. maddesi 31 temmuz 1970 tarih ve 1327 sayılı yasanın 67. maddesiyle değiştirilerek MEYAK'ın ku-

Paul MEURISSE
J.-P. Melville yapımı «l'Armée des ombres» de (1969)

Foto. Valoria (J. P. Melville-Nagueira kol.) [LAROUSSE]

Deborah MEYER

rulması öngörüldü. Kuruluşun, yasa tasarısının 9. maddesine göre yönetim kurulu 9 üyeden oluşur. Aynı madde MEYAK fonlarını kullanacak en yetkili organ olan bu kurulu şöyle tanımlar: «Yönetim kurulu 3'ü genel kurulca seçilen, 3'ü 5. maddede gösterilen atama birimleri tarafından oluşturulan komisyonca, seçimle belirlenen iki misli aday arasından genel kurulca seçilen, 3'ü de maliye bakanının teklifi ve Bakanlar kurulu kararıyla atanan toplam 9 üyeden oluşur».

Genel kurul ise, 51'i atama, 104'ü seçimle gelen 155 üyeden oluşur; en yüksek karar organıdır. Atama ile gelen üyeler, ilgili ve yasa tasarısında belirlenen dairelerin en yüksek âmirlerince belirlenir. Seçimle gelen üyeler ise memur dağılımına göre her il bir seçim bölgesi olmak üzere memurlarca seçilirler. İl seçim komisyonu başkanı validir. Seçim gizli oy, açık sayım ilkesine göre yapılır.

Kurum gelirlerinin esasını 657 sayılı Devlet Memurları yasasının değişik 190. maddesi gereğince, 1 mart 1970'ten başlayarak memur maaşlarının brütü üzerinden kesilen yüzde 5 kesenekler oluşturur. Bu kesenekler esas yasa yürürlüğe girinceye kadar Merkez bankasındaki fona yatırılır. Kurum gelirlerinden, sosyal yardımlar ve diğer sosyal hizmetler için gerekli fonlar ayrıldıktan sonra serbest kalan fonların en az yüzde 40'ının konut harcamalarına ayrılması planlanmıştır. Bu oran gerekli hallerde yönetim kurulunca yüzde 20'ye indirilebilir. Kurumun gelir amacını güden faaliyetleri arasında taşınan ve taşınmayan mallar, hisse senetleri, tahviller almak, şirketlere ortak olmak, şirket kurmak, karşılıklı veya karşılıksız borç vermek vardır. Üyelere sağlayacağı kolaylıkların başında emeklilik, sakatlık ve ölüm ödemeleri yapmak gelir. Memurlar için tüketim malı pazarları açmak, çocuk yuvaları kurmak da kurumun görevlerindendir.

30 temmuz 1971'de kabul edilerek yürürlüğe girmesi gereken yasa ocak 1976'da henüz çıkmamıştı ve bu durum 1975'ten başlayarak memurlar arasında yaygın tepkilere yol açtı, hattâ olay Danıştay'da dava konusu yapıldı; bazı kurumlar da ödenti kesimini kendiliklerinden durdurdular. Kurumun varlığı 1 nisan 1975'te 4 milyar 954 milyon 571 000 TL.na ulaştı. (M)

***MEYDAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Mutki ilçesi) bucak. — 5 925 nüf., bucak merkezi 595 nüf., 12 köy (1970). [M]

***Meydan,** Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Limited şirketi tarafından İstanbul'da yayımlanan haftalık siyaset, fikir ve sanat gazetesi. — 528. sayıdan sonra boyutları değiştirilerek aylık olarak yayımı sürdürüldü (1975). [M]

***Meydan-Larousse** (BÜYÜK LÛGAT VE ANSİKLOPEDİ). — Eser, yayın programına uygun olarak 1973'te tamamlandı; 1976'da da ek cildi yayımlandı. (M)

***Meydan sahnesi.** — Topluluğun kadrosunda sık sık değişiklikler oldu. 1966'da Necatibey caddesinde Büyük Meydan sahnesi adı altında ikinci bir tiyatroda da çalışmalarını sürdürdü. Memurların hem öğle yemeklerini yiyecekleri, hem de tiyatro seyredecekleri bir Sandviç tiyatrosu ilk defa burada denendi. 1972'de her iki tiyatroyu da terk ederek Kavaklıdere Hanif tiyatrosuna yerleşen topluluk çalışmalarını orada sürdürdü. Meydan sahnesi 1973'te 14. yılını kutlaması ve bu tarihin aynı zamanda da Ahmet Nuri Sekizinci'nin doğumunun 100. yıldönümü olması nedeniyle, yazarın *Ceza kanunu* sahneye kondu; tiyatro o mevsim sonunda kapandı. (M)

***MEYDANCIK,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Şavşat ilçesi) bucak. — 11 168 nüf., bucak merkezi 1 264 nüf., 14 köy (1970). [M]

MEYER (Deborah), amerikalı kadın yüzücü (Sacramento 1952). 200'den 1 500 m'ye kadar bütün dünya serbest yüzme rekorlarını kırdı ve 1968 olimpiyatlarında 200, 400 ve 800 m serbest yüzme şampiyonu oldu. (L)

***MEYVECİLİK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1969-1973 arasında bazı meyve ağaçlarının sayısında dalgalanmalar oldu. Bununla birlikte 1973'te yapılan saptamalar üretim ve ağaç sayısında sürekli bir artış (üzüm, turunç, yeni dünya, kızılcık hariç) olduğunu gösterdi: elma (22 200 000 meyveli, 5 700 000 meyvesiz ağaç ve 850 000 t verim); kayısı (3 700 000 meyveli, 800 000 meyvesiz ağaç ve 77 000 t verim); şeftali (6 276 000 meyveli, 937 000 meyvesiz ağaç ve 120 000 t verim); üzüm (3 344 000 t verim); incir (5 900 000 meyveli, 340 000 meyvesiz ağaç ve 190 000 t verim); fındık (200 000 000 meyveli, 18 000 000 meyvesiz ağaç ve 250 900 t verim); limon (1 590 000 meyveli, 130 000 meyvesiz ağaç ve 122 375 t verim); portakal (7 767 042 meyveli, 332 958 meyvesiz ağaç ve 470 000 t verim); mandalina (3 060 000 meyveli, 840 000 meyvesiz ağaç ve 84 000 t verim); turunç (421 000 meyveli, 257 000 meyvesiz ağaç ve 8 000 t verim); greypfrut (104 000 meyveli, 103 000 meyvesiz ağaç ve 6 515 t verim); antepfıstığı (11 765 000 meyveli, 10 330 000 meyvesiz ağaç ve 6 500 t verim); armut (10 700 000 meyveli, 2 400 000 meyvesiz ağaç ve 195 000 t verim); ayva (2 600 000 meyveli, 360 000 meyvesiz ağaç ve 35 000 t verim); muşmula (387 000 meyveli, 45 000 meyvesiz ağaç ve 5 600 t verim); yeni dünya (208 000 meyveli, 24 000 meyvesiz ağaç ve 2 500 t verim); badem (3 025 000 meyveli, 640 000 meyvesiz ağaç ve 21 500 t verim); kestane (2 010 000 meyveli, 452 000 meyvesiz ağaç ve 52 000 t verim); erik (6 680 000 meyveli, 1 047 000 meyvesiz ağaç ve 124 000 t verim); kızılcık (1 300 000 meyveli, 195 000 meyvesiz ağaç ve 11 000 t verim); kiraz (3 656 000 meyveli, 650 000 meyvesiz ağaç ve 66 000 t verim); vişne (3 123 000 meyveli, 653 000 meyvesiz ağaç ve 34 450 t verim). [M]

***MEZARIŞERİF,** Afganistan'da şehir. — Termik santral. (L)

Mezar Taşları müzesi, İstanbul'da kurulmuş müze. İslâmi mezar taşlarının bulunduğu açıkhava müzesi, Karacaahmet mezarlığının Ayrılık çeşmesi yakınında, Türkiye Turing ve Otomobil kurumu tarafından 1975'te açıldı. (M)

***MEZBAHA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de hayvancılığın gelişmesini sağlamak amacıyla çok sayıda et kombinasının yapılması planlandı. Bunlardan Tatvan, Ağrı, Diyarbakır, İstanbul, Suluca (Amasya), Adana, Ege, Burdur ve Van et kombinalarının 340 milyon TL.lık yatırım yapılarak 1973'te işletmeye açılması sağlandı. Kars kombinası da 1975'te işletmeye açıldı. İhtiyacı karşılayabilmek amacıyla kombinaların çift vardiya çalışması kararlaştırıldı. Yapılan araştırmalar, 1980'de 900 000 tona çıkacak et ihtiyacının en az yarısının kombinalarca karşılanması için 10 000 t/yıl kapasiteli 47 kombina gereğini ortaya koydu. (M)

MEZHEPÇİLİK i. Huk. Lübnan'da uygulanan ve parlamento üyelikleri ile yüksek devlet görevlerini yalnız dinsel toplulukları esas alarak paylaştıran siyasal ve anayasal sistem.

— ANSİKL. Lübnan'da her topluluk önemiyle orantılı sayıda milletvekilliği ve devlet görevi alır. Sistemin var olabilmesi için her lübnanlının bir dine ve resmî bir topluluğa bağlı bulunması gerekir; bu da sistemdeki en önemli tersliktir.

1926 Anayasası'na (o zamandan beri çok değişikliğe uğramıştır) eklenen ve yazılı olmayan (1943 tarihli) ulusal bir antlaşma, topluluklararası denge ilkesini belirler; 99 milletvekilliği ve başlıca yüksek devlet görevleri topluluklar arasında şöyle dağıtılmıştır: 30 sandalye hıristiyan marunîlere (ayrıca cumhurbaşkanlığı), 20 sandalye sünnî müslümanlara (ayrıca başbakanlık), 19 sandalye şiî müslümanlara (ayrıca meclis başkanlığı), 11 sandalye rum ortodoks hıristiyanlara v.b. ayrılmıştır. Bundan başka, anayasa dinsel topluluklara kişisel hukuk alanında özerklik tanımıştır: bundan dolayı Lübnan'da medenî nikâh yoktur. (L)

Mezine, S.S.C.B.'de (Ukrayna), Desna kıyısında, Üst Yontmataş devrine ait Tarihöncesi yer. Mamut kemiklerinden ve kafataslarından yapılmış, üstleri rengeyiği boynuzlarıyla örtülü, beş metre çapında bir çember çizen birçok konut bulundu. (L)

***MEZOLİTİK** sıf. ve i. — ANSİKL. Eskiden Yontmataş devrini Cilâlıtaş devrinden ayıran Tarihöncesi dönem olarak tanımlanan *mezolitik* terimi bugün artık kronolojik içeriğini kaybetmiş ve sadece teknoekonomik gelişmesiyle «Cilâlıtaş devrimi»ni hazırlayan kültürlere uygulanır olmuştur. Nitekim bugün Buzulsonrası dönemde, Yontmataş'ın avcılar evresinden Cilâlıtaş'ın üreticiler evresine geçiş özellikleriyle tanımlanan «mezolitik kültürler» ve «Yontmataşsonrası kültürler» ayırt edilir. Maglemosiyen, azil sanayii, Tardenois ve Sauveterre kültürlerinin bağlandığı mezolitik bugün, Yontmataşsonrası'ndan kesinlikle ayrılır. Demek ki mezolitik evre, insan topluluklarının yerleşmesine rastlayan bir dönemdir: bu yerleşme de ancak yeterli doğal kaynakları olan bölgelerde olabilirdi. Nitekim Yakındoğu'daki bir bölge («Münbit hilâl»), yeni yaşama biçimlerinin çıkış noktası olan elverişli ve uygun bir kesim (Natufyen kültürü, Şanidar ve Zavi Şami kültürü) olarak ön plana çıkmıştır. (L)

***MEZOMER** sıf. — ANSİKL. Org. kim. Bir ornatma elemanının molekül içindeki elektron dağılımında yarattığı aksaklıklara bu elemanın *mezomer etkisi* denir. Mezomer etki indükleyici* (*Ek*) etkiyle aynı cinsten olabilir; fakat σ elektronlarından daha hareketli olan π elektronlarını etkilediği için yarattığı aksaklık çok daha önemlidir.

Alkil bromürdeki bromun son derece hareketli oluşu, elektron bakımından zengin çift bağın mezomer etkisine bağlanır; aynı şekilde, doymamış negatif bir grupta α konumunda bulunan hidrojenin olağanüstü hareketliliği de çift bağdaki negatif atomun elektronları çekmesiyle açıklanır.

Aromatikler arasındaki ornatmada, mezomer elektron çekicilerin hangi konumda olursa olsun etkinliklerini kaybettiği görülür; fakat meta konumunda etkinlik kaybı orto ve para konumlarına oranla daha azdır, bu nedenle ornatma güçleşir ve hemen hemen yalnız meta konumunda olabilir. Buna karşılık, elektron vericiler ornatmayı kolaylaştırır ve bu olay, orto ve para konumuna doğru yöneltirler.

Halojenlerde durum daha da güçtür. Elektron çekiciler bütün konumlarda, özellikle de meta konumunda ornatma gücünü azaltırlar. Halojenin serbest çift bağları çekirdeğin mezomerliğine katılır, yani sonuç olarak bir mezomer etki yaparak tıpkı elektron vericiler gibi davranırlar, ama bu mezomer etki zayıftır; buna karşılık, yalnız 2 veya 1 tane serbest çift bağı olan OH ve NH_2 grupları mezomer etkiyi çekirdekle çok daha kolay bağdaştırır ve çok güçlü birer elektron verici gibi davranırlar: bu durumda ornatma çok kolaylaşır ve yalnız orto ve para konumlarında meydana gelir. Buradan da, indükleyici etki ile mezomer etki birbirine karşı çıktığı zaman, mezomer etkinin indükleyici etkiyi yok ettiği sonucu çıkarılır. (L)

***MEZOMORF** sıf. — ANSİKL. Fiz. Maddenin mezomorf halinde *smektik* ve *nematik* gibi iki ayrı fazın varlığı biliniyordu; son yıllarda maddenin üçüncü bir mezomorf fazının daha var olduğu anlaşıldı ve bu fazı gösteren maddelerden çoğu kolesterol türevleri olduğu için bu yeni faza *kolesterik* faz adı verildi. Kolesterik faz, maddenin billûrlarına son derece yüksek bir dönme gücü kazandıran helisel bir yapıyla nitelenir. Bu yapraksı doku da, beyaz ışıkta harikulade güzel yanardöner renkler verir. (L)

***MEZOMORFİZMA** i. — Fiz. Mezomorf bir maddenin belirleyici niteliklerinin tümü: *Sıvı billûrlarda kullanılan başlıca üç tip mezomorfizma, kolesterik, nematik ve smektik yapılardır.* (L)

***MEZRAA** veya **MEZREA,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Vezirköprü ilçesi) bucak. — 1 170 nüf., bucak merkezi 1 308 nüf., 15 köy (1970). [M]

Foto. Presse-Sports (LAROUSSE)

MEZZİANE (Muhammed, **Muhammed — Zahravi** de denir), faslı mareşal (Bani Busmar, Alhucemas yakınları 1891 - Rabat 1971). Toledo Askerî akademisini bitirdi; ispanyol ordusunda ordu komutanlığına kadar yükseldi, Fas'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra fas ordusunun başlıca komutanlarından biri oldu. Birçok kere savunma bakanlığı (1954-1956, 1967 ve 1968-1970) ve İspanya büyükelçiliği (1956-1967) yapan Mezziane kral Hasan II'den mareşal unvanını alan (1970) ilk faslı subay oldu. Ancak krala karşı girişilen bir suikast (Shirat suikastı) sırasında öldürüldü. (L)

MEZZO-AMERİKA i. (alm. k.). Panama kıstağının kuzeyinde, Kolomböncesi en eski uygarlıkların yayılma alanı. (Terimin yaratıcısı Paul Kirchhoff'tur.)

— ANSİKL. *Mezzo-Amerika*, Kolomböncesi bazı uygarlıklarda az çok ortak olan ve başka kültür gruplarında bulunmayan birtakım karakteristik çizgilerle tanımlanmıştır. Mezzo-Amerika uygarlıkları olmek, teotihuacan, toltek, totonak, huakstek, mixtec, zapotek, colima, nayarit, aztek ve maya uygarlıklarını kapsar. Bu uygarlıkların ortak özellikleri arasında hiyeroglif yazısını, biri güneş takvimi, öbürü dinsel törenler takvimi olmak üzere çift takvim kullanılmasını, yirmilik sayılama sistemini, basamaklı piramitleri, top sahalarını, kendi isteğiyle kendini tanrılara kurban etme ve sakatlama âdetini, para yerine kakao tanelerinin kullanılmasını, bir Yağmur tanrısını ve «Tüylü yılan» adıyla bilinen bir kahramanı barındıran panteonu, mısır, fasulye ve kabak üretimine dayanan tarla tarımını saymak yerinde olur.

Mezzo-Amerika'nın kuzey sınırı hemen hemen, Mexico vâdisinin ötesinde uzanan ve tarıma pek elverişli olmayan çorak yaylanın sınırıyla çakışır. Güney sınırını ise Maya ülkesinin sınırları çizer, fakat bu sınırlar çoğu zaman tartışma konusu yapılmıştır: gerçekten de bazı yazarlar, Orta Amerika'nın Büyük Okyanus kesimini de Mezzo-Amerika'nın alanları içine katar ve bu kesime «Mezzo-Amerika'nın güney çevresi» adını verirler. Bugün arkeologlar bu kıyı bölgesini «Mezzo-Amerika'nın etki alanı» («Güney Amerika'nın etki alanı»na karşılık) diye adlandırmayı tercih ediyorlar.

Mezzo-Amerika uygarlıkları arasındaki benzerlikler, hepsinin ortak bir kaynaktan doğmuş olabileceği ihtimalini akla getirir; Amerika arkeolojisi üstünde uzmanlaşmış arkeologların çoğu bu ortak kaynağın olmek uygarlığı olduğu kanısındadır. (L)

***MIKNATIS** i. — Elektr. *Soğuk mıknatıs*, bobinleri soğuk iletken* (*Ek*) ya da genellikle aşırı iletken olan elektro-mıknatıs; bobinlerin soğuk ya da aşırı iletken olması, soğuk mıknatısın kütlesini, hacmini ve elektrik üretme gücünü klasik bir elektro-mıknatısa oranla büyük ölçüde azaltma olanağı sağlar. (Büyük bir potansiyel farkı söz konusu olduğu zaman, örneğin, içten helyumla soğutulan oyuk iletkenler kullanılır.)

— Magnetizma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Magnetizma. *Mıknatıs* malzemesi olarak daha çok bir demir, alüminyum, nikel ve kobalt alaşımı olan alnico alaşımları kullanılır; bu malzemede uygun bir ısıl işlem, magnetik olmayan bir kalıpta magnetik fazdaki taneciklerin oluşmasına yol açar; bu tanecikler, anizotrop alnicolar elde etmek üzere soğutulanlar yönlendirilebilir ya da yöneltilmiş billûrlaşmalı sütunsu bir yapı kazandıran kolay mıknatıslanabilir bir doğrultuya da uzatılabilir. Ayrıca alnico tozları reçineyle topak haline getirilebilir. Bundan başka, cunico'yu (bakır-nikel-kobalt), platin-kobalt ve manganez-alüminyum alaşımlarını, çok ince taneler halinde demir tozu topağı, bir alan etkisinde yönlendirilmiş kristalitli baryum ferriti sayabiliriz. Son yıllarda samaryum-kobalt alaşımının da çok ilginç özellikleri keşfedilmiştir.

Alnicodan yapılmış mıknatıslar kaldırma makinelerinde, kapı kapama düzeneklerinde, takım tezgâhlarının magnetik tablasında, magnetik seçicilerde, tanecik toplayıcılarında, motorlarda ve magnetolarda kullanılır; arabaların hız göstergelerinde ise genellikle topaklaşmış alnicodan mıknatıslar bulunur. Platin-kobalt alaşımları, saatlerdeki minyatür mıknatısların yapımına yarar. Baryum ferritle yassı mıknatıslar ya da sinterlemeyle elde edilen karmaşık yapılı mıknatıslar yapılır; baryum ferrit tozları kauçukla karıştırıldığında bükülebilen mıknatıslar elde edilir. (L)

***MIKNATISLIK** i. — Radyotek. *Mıknatıslığını giderme*, renkli bir televizyon alıcısındaki görüntü tüpünün ve madenî parçaların kalıcı mıknatıslığını yok etme.

— ANSİKL. Üçrenkli tüpün bütün ekran yüzeyinde gerçek ve katıksız renkler elde etmek için, renkli bir televizyon alıcısının *mıknatıslığının giderilmesi* gerekir. Önünde delikli bir maske bulunan bu tüp, üç elektron demetinin üç temel renge tekabül eden lüminoforlar üzerine düşmesi için maskenin aynı deliklerinden geçmesini sağlayacak şekilde ayarlanmıştır. Herhangi bir parazit magnetik alan bu elektron demetlerini saptırır ve renklerin niteliğini bozar. Bu nedenle tüpün kalın bir zırhla parazit magnetik alanlardan korunmuş olması gerekir. Buna rağmen Yer magnetik alanının kuvvet çizgileri ve parazit magnetik alanlar, tüpün ekranında ve alıcıdaki madenî parçalarda bir mıknatıslanmaya yol açar. Demek ki televizyon alıcısının her çalıştırılışında mıknatıslığını gidermek gerekir: bütün renkli televizyon alıcılarında bulunan otomatik bir düzenek her seferinde bunu sağlar. Alıcı şehir cereyanına bağlandığı zaman, tüpün her iki yanına, maskeyle aynı hizada olacak şekilde yerleştirilmiş iki bobine şiddeti azalan bir alternatif akım uygulanır ve böylece enine bir alan yaratılır. Bu alternatif alan madenî parçaları doyma noktasına ulaştırır, sonra histerezis çevrimi sıfır oluncaya kadar azalır; böylece kalan bütün mıknatıslık giderilir. (L)

***MISIR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1970'te 1 milyon 40 000 t, 1971'de 1 milyon 135 000 t, 1972'de 1 milyon 30 000 t, 1973'te 1 milyon 100 000 t mısır üretildi. Samsun 242 000 tonla baştaki yerini korudu. Mısır üretilen öbür başlıca illerin durumu da şöyle oldu: Zonguldak 108 025 t, Sakarya 104 624 t, Ordu 83 500 t, Trabzon 79 300 t, Bolu 54 620 t, Giresun 51 060 t, Balıkesir 42 830 t. (M)

***MISIR,** Kuzeydoğu Afrika'da devlet.

İKTİSAT

Altıgün savaşının sonuçları, iktisada büyük zarar verdi; çünkü ticaret bilançosundaki sürekli açık, savaştan önce Süveyş kanalından geçen gemilerden (yılda 300 milyon dolar), turizmden ve petrol şirketlerinden sağlanan gelirle kısmen kapatılıyordu. Bir süre için yavaşlayan turizm faaliyeti yeniden başladı, ama 1966'daki seviyesine erişemedi. Sina'daki petrol kuyularının kaybı, kanalın batısındaki üretimin artmasıyla (1973'te 9,5 Mt) giderildi, ama Mısır'ı 3 Mt karşılığı petrol gelirinden yoksun bıraktı. Süveyş'i İskenderiye'ye bağlayacak inşa halindeki petrol boru hattının ilk vadede yılda elli milyon ton kadar petrol akıtması beklenmektedir. Ayrıca kanalın yeni den açılmasıyla hattın rantabilitesine zarar gelmeyeceği düşünülüyor: çünkü, dev tankerler nasıl olsa kanaldan geçemeyip Ümit burnunu dolanmak zorundadırlar.

Sovyet-Mısır işbirliğinin meyvesi olan Assuan yüksek barajı (Sad al-Ali), 15 ocak 1971'de resmen açıldı. Nâsır'ın iktisadî özgürlük isteğini somutlaştıran bu barajın yapılmasından önce, ekili toprak yüzölçümü 2,5 milyon hektardı. Barajın tam olarak hizmete girmesi, Mısır'ın tarım gücünü yüzde 50 artıracaktır. Baraj sayesinde şimdiden, çölden 350 000 hektar kazanılmış, buna eşit bir yüzey de sürekli sulamayla tarıma açılmıştır. Baraj ekilebilir toprak yüzeyini artırmakla kalmadı, aynı zamanda tarım üretimindeki dalgalanmaların hafifletilmesine de olanak verdi. Verimlerdeki genel artış sayesinde Mısır besin açığını azalttığı gibi, pirinç ihraç edecek duruma da geldi. Oldukça ağır gelişen pamuk tarımının (pamuk ihracatındaki yeni artışın nedeni fiyatlardaki yükselmedir) ağır basmasına rağmen, ülke tek tip tarım yapılan bir ülke olmaktan kurtuldu. Ne var ki, hızla artan nüfus, toprak reformunun etkisini yok ettiği gibi, yüksek barajın katkısını da kısmen ortadan kaldırdı.

Nil üzerindeki Assuan baraj ve hidroelektrik santralından bir görünüş

1970 sayımına göre ülkenin nüfusu 34 milyon kişiydi (1960'taki 26 milyona karşılık); bunun yüzde 54'ü 20 yaşından, yüzde 36'sı 12 yaşından küçüktü. 1970'ten sonraki on yıl içinde hükûmetin 10 milyondan fazla emekçiye iş sağlaması gerekecektir; oysa ikinci beş yıllık plan (1960-1965) süresince yalnızca 250 000 iş yaratılabilmiştir. Doğal nüfus artışının (yılda yüzde 2,3) azalması, herhangi bir doğum planlamasından önce genel hayat seviyesinin yükseltilmesine bağlıdır; sosyal gerilim günden güne arttığından, bu yükselme büsbütün gereklidir: Mısır'da nüfusun yüzde 2,5'i millî gelirin dörtte birini alır. 1956'dan beri rejimin bel bağladığı sanayileşme, bu yüzden kesin bir zorunluluktur. Assuan hidroelektrik tesisinin (10 TW/saat) üretimi sayesinde ülkenin toplam enerji kapasitesinin iki kat artması beklendiğinden, sanayileşmenin dayanağı elektrik enerjisi olacaktır. Hükûmet, buna paralel olarak, sanayiyi yabancı sermayeye açarak ve devletleştirilmiş tesisleri özel sektöre geri vererek iktisadî liberalleştirmeğe uğraşmaktadır. Ama kalifiye işçi sıkıntısı kolay kolay aşılamayacak bir darboğaz meydana getirmiştir.

Sanayileşmenin simgesi, Hilvan'daki Abu-Zabal çelik karmaşasıdır: 1971'de 250 000 ton olan çelik üretimi, 1973'te 900 000 tona yükseldi. «On yıllık plan» (1960-1970), inkâr edilmez sanayi gelişmesine, çeşitli sanayi dallarının çok farklı biçimde katkıda bulunduğunu ortaya koyar: en yüksek ar-

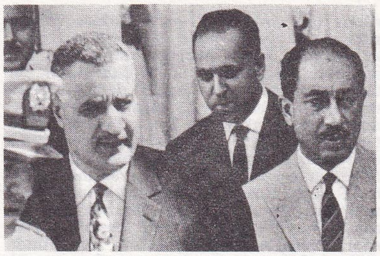

cumhurbaşkanı Nâsır ve Enver Sedat (1969)

aşağıda, cumhurbaşkanı Nâsır için 1 ekim 1970'te Kahire'de yapılan cenaze töreni

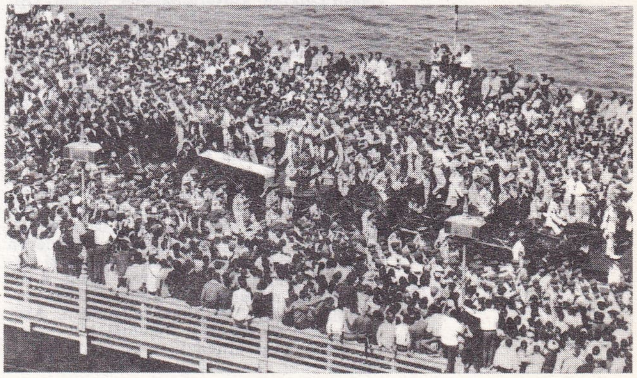

tış yüzdeleri donatım malları sanayiinde görülür. Bununla birlikte, başlıca sanayi dalı dokumacılıktır.

Yüksek baraj daha şimdiden sanayileşmeye belirli bir atılım yaptırmış, dolayısıyla da ülkenin iktisadî yapısında gittikçe daha derinleşen bir değişiklik belirmiştir: sözgelimi, gayrisafi millî hasılada tarımın payı (1970'te yüzde 29), mutlak sayı olarak üretimin artmasına rağmen durmadan azalmaktadır; bunun yanı sıra sanayinin payı da yirmi yılda yüzde 10'dan 24'e yükselmiştir. Bununla birlikte, ikinci kesimde zanaatçıların ağır basması (yüzde 44 işçiye karşılık yüzde 56), sanayileşme yolunda daha ne kadar uzun bir mesafenin aşılması gerektiğini açıkça ortaya koyar.

Siyasî tercihleri Mısır'ı çok büyük askerî harcamalara (1971'de, 1953-1963 arasında orduya ayrılan kredilerin toplamı kadar) zorlamakta, bütçeye binen bu ağır yük de üretici yatırımları kısıtlamaktadır.

yukarıda, cumhurbaşkanı yardımcısı Ali Sabri (solda) cumhurbaşkanı Sedat'a karşı komplo kurmakla suçlanan kişiler arasında

TARİH

Mahmut Fevzi hükûmeti kısa süre sonra, parti örgütünü yeniden düzenlemek, yeni yöneticiler seçmek, sürekli bir anayasa çıkarmak ve «polisin keyfî davranışları»na son vermek için reformlar yapılacağını açıkladı; siyasî tutukluları serbest bıraktı ve devletleştirmelerden zarar görenlere tazminat ödedi. Anayasa referandumunda, seçmenlerin büyük çoğunluğu yeni anayasa lehinde oy kullandı (11 eylül); yeni bir millet meclisi seçildi. 16 ocak 1972'de Aziz Sıtkı başbakan oldu.

Ama hükûmet başkanlığına tayini ve başkan Sedat'ın mütarekenin devam edeceğine ait açıklamaları hoşnutsuzluk doğurdu: 17 ocakta genel bir boykot ve şiddetli gösterilerle çalışamaz hale gelen Kahire üniversitesini 24 ocakta polis işgal etti; öğrenciler İsrail'e karşı mücadele siyasetine dönülmesini, S.S.C.B.'ye karşı daha kesin bir tavır alınmasını ve ülkenin demokratlaştırılmasını istiyorlardı. 22 martta sokak ayaklanmaları patlak verdi. Sedat 26 mart 1973'te bundan böyle başbakanlık görevini üstüne aldığını açıkladı ve kendini askerî valiliğe tayin ettirdi; sadık adamlarından Hafız Rahim, Sosyalist Arap birliğinin genel sekreteri oldu; ayrıca yeni bir hükûmet kuruldu; bu hükûmet 1971'de başlanan iktisadı liberalleştirme siyasetine ve rejimin «Nâsır'cılıktan kurtarılması»na devam etti. 1974 kabine değişikliğinde, başbakan yardımcılığına tayin edilen Abdülaziz Hicazî (*Ek*) kabinenin ikinci önemli kişisi oldu. Askerî bütçenin ağırlığı ve aşırı fiyat yükselmesi (ekim 1973'ten aralık 1974'e kadar yüzde 50) hükûmetin sosyal siyasetini önemli ölçüde kısıtladı. İşçi muhalefeti belirginleşti (ocak 1975) ve nisanda Hicazî hükûmetinin yerini yeni kurulan Memduh Salim hükûmeti aldı.

yanda, Assuan'da Kissinger-Sedat görüşmesi (ocak 1974)

● *Dış siyaset.* Birleşmiş Milletler teşkilâtı genel meclisi 4 kasım 1970'te özellikle işgal altındaki toprakların boşaltılmasını ve üç ay süreyle ateşkes uygulanmasını öğütleyen bir karar aldı; Mısır ve İsrail ateşkesi uygulamayı kabul ettiler. Başkan Sedat, 4 şubat 1971'de mütarekeyi uzatmaya karar verdi ama ateşkes 7 martta yenilenmedi. Aynı anda, başkan Nixon'a yolladığı bir mesajda Sedat işgal altındaki toprakları boşaltmasını İsrail'den istediği taktirde A.B.D. ile diplomatik ilişkileri yeniden kuracağını bildiriyordu; 4 mayısta William Rogers, Mısır başkentini ziyaret etti: iki ülke arasında bir yaklaşma başladı. Mısır, artık A.B.D.'den Ortadoğu buhranına bir çözüm bulmasını bekliyordu. Aynı dönemde, A.B.D. taraflara Süveyş kanalının yeniden açılmasını önerdi; bu tasarıyı Mısır, Sina'nın tamamen boşaltılmasının ilk evresi saydı, İsrail bu yorumu kabul etmedi; William Rogers'in hazırladığı planı, Sedat ve Golda Meir reddettiler (ekim). Bunun üzerine Birleşmiş Milletler teşkilâtı 13 aralıkta Jarring misyonunun tekrar ele alınmasını önerdi, ama bu öneri de başarısızlıkla sonuçlandı.

Buna paralel olarak S.S.C.B. ile ilişkiler gevşedi: Moskova silâh teslimatını azalttı, Mısır'ın tutumunu eleştirdi, ama ticarî mübedeleleri devam ettirdi. Temmuz ayında, hava savunmasıyla görevli sovyet personeli ve askerî danışmanlar Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldılar. S.S.C.B. ile ilişkiler şubat 1973'ten başlayarak düzelirken, aynı yılın sonunda ve kasım 1973'te A.B.D. ile Mısır, 1967'den beri kopuk olan diplomatik ilişkilerini yeniden kurmağa karar verdiler. Nixon'ın 1974 haziranında Kahire'yi ziyareti bu barışmanın somut kanıtı oldu ve iki ülke arasında sıkı bir iktisadî işbirliği başladı. Bu yakınlaşma giderek arttı ve bunun sonucu olarak Mısır 1971'de S.S.C.B. ile 15 yıl için imzaladığı dostluk ve işbirliği anlaşmasını 15 mart 1976'da feshettiğini açıkladı. S.S.C.B. bu tek yanlı tasarrufu tepkiyle karşılamakla birlikte 1976'da Mısır'ın yeni bir ticaret anlaşması isteğini reddetmedi ve Mısır ticaret bakanı bu amaçla Moskova'ya gitti.

Öte yandan Mısır, İran ve Irak ile ilişkilerini geliştirdi, Suudî Arabistan ile iktisadî işbirliğine devam etti. 17 nisan 1971'de Bingazi'de imzalanan bir anlaşmayla, Suriye, Libya ve Birleşik Arap cumhuriyeti (B.A.C.) federasyonunun kurulması yolunda ilk adım atılmış oldu; ama bu tasarı da, 1972 ağustosunda imzalanan Mısır ile Libya'nın tamamen birleşmesi anlaşması da bir sonuç vermedi. Ürdün ile ilişkiler bozuldu: Mısır hükûmeti, kral Hüseyin'in hazırladığı barış planına karşı çıktı, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 7 nisan 1972'de kesildi; ama 1973 eylülünde tekrar kuruldu. Öte yandan, başkan Sedat ülkesinin Cezayir ve Tunus ile bağlarını sağlamlaştırdı. Ayrıca, 8 haziran 1972'de Federal Alman cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler tekrar kuruldu. 6 ekim 1973'te Mısır ile Suriye İsrail'in Sina ve Golan'daki mevzilerine karşı askerî harekâta giriştiler. Bunun yol açtığı dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) yeni askerî sınırları belirten 18 ocak 1974 anlaşmasıyla sonuçlandı. Bu anlaşma Süveyş* kanalının (*Ek*) tekrar açılmasını, uluslararası şirketlerin yardımıyla eski haline getirilmesini ve başlıca şehirlerin yeniden kurulmasını da öngörüyordu.

Bu anlaşma gereğince kanal 5 haziran 1975'te açıldı. Başlangıçta İsrail'e yük taşıyan gemilerin geçmesine izin verilmeyeceği ileri sürüldüyse de daha sonra bu kısıtlamadan vazgeçildi. Sina bölgesinde İsrail'in işgali altındaki toprakların bir kısmının ve petrol kuyularının Mısır'a geri verilmesi yolundaki anlaşma da 1975'te uygulandı ve taraflar arasında belirlenen tampon bölgeye 200 kadar amerikalı teknisyen yerleştirildi. Bu anlaşma başta Suriye olmak üzere, öbür arap ülkeleri tarafından Mısır'ın arap ve filistin davalarına ihaneti şeklinde yorumlandı ve geniş tepkilere yol açtı.

Askerî tarih

1967 yılındaki Altıgün savaşından bu yana, Mısır'ın savunma siyasetine bir yandan israil-arap anlaşmazlığı, öbür yandan S.S.C.B. ile ilişkilerde dönem dönem görülen buhranlar yön vermektedir. Gerçekten Mısır, önce Nâsır'ın (1970'e kadar), sonra Enver Sedat'ın yönetimi altında, S.S.C.B.'ye pek eğilimli olamayan, ama öç almaya susamış bir milliyetçi arap görüşü ile, her türlü yabancı hegemonyadan kurtulmanın ve ülkeyi iktisadî bakımdan kalkındırmanın anlaşmazlığı siyasî bakımdan çözmeğe bağlı olduğunu gören bir gerçekçilik arasında gidip gelmektedir. Aynı zamanda S.S.C.B., iktisadî ve askerî yardımı karşılığında bu bölgede, A.B.D. ile doğrudan doğruya karşılaşmaktan kaçınmakla birlikte, Mısır toprakları üstünde stratejik mevkiler elde etmeğe çalışmaktadır. S.S.C.B., 1967'den itibaren Mısır'a silâh, askerî donatım ve askerî eğitmenler gönderdi; 1970'te 3 000 kişi olduğu sanılan bu eğitmenlerin 1972'de 15 000 kişiyi bulduklan tahmin ediliyordu. Ama mısırlı subaylarla sovyet subayları geçinemiyorlardı. Mısırlı subaylar S.S.C.B.'yi, işgal altındaki topraklarını geri almalarını sağlayacak saldırı silâhlarını vermemekle suçluyorlardı. Sovyet subayları da, onları modern teknikleri bir türlü kavrayamadıkları ve israil komandolarının baskınları sırasında (1969'da yapılan bir baskında bir sovyet radar istasyonu sökülüp götürüldü) etkisiz kaldıkları için kınıyorlardı. Moskova, yavaş yavaş, Mısır topraklarına özellikle hava savunmasıyla görevli sovyet birliklerini (bk. S.A.M. [*Ek*]) yerleştirdi ve Marsa Matruh, İskenderiye ve Port Said limanlarında birtakım imtiyazlar, Mısır topraklarında da hava üsleri elde etti.

13 mayıs 1971'de, başkan Enver Sedat, ordunun desteğiyle, S.S.C.B. ile sıkı işbirliği taraftarlarının çoğunu ayıkladı; ama, 27 mayısta Podgorni ile sovyet-mısır askerî işbirliğinin geliştirilmesini öngören bir anlaşma imzaladı. Sovyet savunma bakanı mareşal Greçko'nun Kahire'yi ziyaretinden sonra, Enver Sedat 1972 mayısında Moskova'da mısır ordusunun saldırı gücünün geliştirilmesi konusunda bir vaat aldı. Ne var ki, Sovyetler'in bu sözü yerine getirmekte kararsız davranmaları üzerine, askerlerin de teşvikiyle, 18 temmuz 1972'de Moskova'ya sovyet askerî danışmanlarını çekmesini bildirdi ve Mısır'daki bütün askerî üslerin bundan böyle yalnızca mısır komuta heyetinin denetimi altında olacağını açıkladı. S.S.C.B. Ortadoğu'daki konumunu korumak için esnek davranarak, personelini hemen çekmeğe başladı.

Kısacası, Kahire hükûmeti bağımsızlığını koruyabilmek için doğu ile batı arasında bir denge siyaseti gütmek ve gelirlerinin önemli bir bölümünü (1971'de gayrisafi millî hasılanın yüzde 21'inden çoğu, 1972'de yüzde 20'sinden çoğu) savunmaya ayırmak zorundadır. Bununla birlikte, sovyet askerî yardımının büyüklüğü, Mısır'ın manevra alanını kısıtlamaktadır. 1972 sonunda, meclis başkan yardımcısı ve mısır silâhlı kuvvetleri başkomutanı general Muhammed Sadık (Sovyetler'e karşı olmasıyla tanınıyordu) istifa etmek zorunda kaldı ve yerine onun gibi Frunze akademisini bitirmiş olan general Ahmed İsmail Ali getirildi. 1973 ocağında, arap ülkelerinin birleştirilmesi planı çerçevesinde, Ahmed İsmail Ali, Ürdün, Suriye ve mısır silâhlı kuvvetleri başkomutanlığına tayin edildi; bu görevin yanı sıra üçlü federasyon (Mısır, Libya, Suriye) kuvvetlerinin de başkomutanı oluyordu. Mısır yüksek komuta heyetindeki bu yeni düzenleme, yeni bir siyasetin gereğiydi. Gerçekten, başkan Sedat, kanlı ama sınırlı bir askerî harekâtla İsrail savaşını yeniden başlatarak barış görüşmelerinde daha güçlü duruma geçmek istiyordu. Bu yüzden general Ahmed İsmail Ali'nin yönetimi altında general Şazli (Mısır genelkurmay başkanı), Suriye genelkurmay başkanı general Tlas ile bağlantılı olarak, 6 ekim 1973'te Golan cephelerinde ve Süveyş kanalında dördüncü israil*-arap savaşını (*Ek*) başlatacak olan saldırıyı en ince ayrıntılarına kadar hazırladı.

Savaş arifesinde, mısır silâhlı kuvvetlerinin mevcudu 300 000 kişiydi; bunlar gerektiğinde 500 000 ihtiyat ve 100 000 milis tarafından desteklenecekti.

Kara kuvvetleri (260 000 kişi), 10 tümen (2'si zırhlı, 3'ü motorize, 5'i piyade), 2 hava indirme tugayı, 4 bağımsız tugay (2'si zırhlı, 2'si piyade), 6 topçu tugayı ve 26 komando taburundan oluşuyordu. Modern donatımının hemen hepsi sovyet yapısıydı: özellikle 30 «JS3» ağır tankı, 1 900 orta boy tank («T 54/55», «T 62», «T 34»), 2 000 zırhlı araç (özellikle asker taşıyan «B.T.R. 40», «50» ve «60 P»ler), karadan karaya «Frog 3» ve «7» füzeleri, «S.A.M. 7.» uçaksavar füzeleri.

Deniz kuvvetleri'nin mevcudu 15 000 kişiydi; 12 denizaltısı, 5 destroyeri ve 30 kadar

Foto. K. Remoiville-Gamma, Nakad-Gamma (LAROUSSE)

hafif gemisi (18'i «Styx» füzeleriyle donatılmış) vardı.

Hava kuvvetleri'nde 23 000 kişi ve 620 savaş uçağı vardı; bunların 210'u «Mig 21» avcı uçağı, 180'i avcı bombardıman «Mig 17» ve «Su 7» uçaklarıydı. Hava savunması, 9 avcı filosuyla («Mig 21») bağlantılı çalışan 130 «S.A.M.*» (*Ek*), «SA 2», «3» ve «6» bataryasıyla sağlanıyordu.

Bu savunma düzeneği, özellikle dördüncü israil*-arap savaşında (*Ek*) israil uçaklarına karşı etkili oldu.

1 737 milyondan (1973-1974) 3 117 milyon dolara (1974-1975) ulaşan mısır savunma bütçesi 1975'te 323 000 kişi olan ordunun savaş gücünde önemli bir artış sağladı.

GÜZEL SANATLAR

● *Resim ve heykel.* Modern sanat Mısır'da ancak 1920'ye doğru, Mahmud Muhtar'ın (1891-1934) ülkeye dönüşü sırasında gelişti sayılır. Ecole des beaux-arts'daki dersleri izlemek üzere Paris'e yerleşen heykelci Muhtar, çağdaş batı sanatının dilini ve kavramlarını öğrenmiş, ayrıca eski Mısır'ın hayvan resimlerini incelemiş, özellikle de bu tür yapıtların denge ve büyüklük sorunları üstünde durmuştu. Muhtar heykel alanındaki ulusal yenilenmenin önderi, kıptî ve islâm sanatını batı sanatıyla bağdaştırarak yeni bir resim dili yaratan Mahmut Said de (1897-1964) «yeni» resmin müjdecisi sayılır.

Sanat alanındaki bu atılım 1938'de, Hitler'in sanat politikasına karşı çıkan *Longue vie à l'art décadent* (Dekadan sanatın ömrü uzun olsun) bildirisinin yayımlanmasıyla daha bir gerçeklik kazandı. Bildiriyi imzalayanlardan özellikle Georges Henian, Ramsis Yunan, Kâmil el-Tilmisani ve Fuad Kâmil gibi öncüler ve daha sonra onlara katılan Mahmud Said ve öteki sanatçılar 1939'da «Sanat ve Özgürlük» grubunu kurdular; *Le pain* (Ekmek) dergisini ve *In Defence of Culture* (Kültür savunmasında) adlı kitabı yayımladılar. Aynı dönemde yeni şarkiyatçı sanatçılar grubu halk sanatını yaşatmağa çalıştı; ama kısa zamanda bu grubun üyeleri de «Sanat ve Özgürlük» grubuna katıldı.

1946'da Çağdaş sanat grubu adlı başka bir topluluk kuruldu. Üyeleri arasında da özellikle Samir Rafi, Hamid Nada ve Abdülhadi el-Cezzar vardı. Abdülhadi el-Cezzar (1926-1966), grubun en önemli ressamı sayılırdı. Gerçeküstücü özellikteki tabloları düşlemsel motiflerle dolu bir iç dünyanın aynası gibidir. Yine 1946'da portreci İzzettin Hammuda (doğ. 1919), André Lhote'un tilmizi Şalah Yusri (doğ. 1923), sosyalist gerçekçiliğin temsilcisi Muhammed Üveys (doğ. 1919) ve toplumsal temalar işleyen Cezbiyye Sırrı (doğ. 1925) Modern Sanat grubunu kurdular.

1940'ların sonuna doğru sanat toplulukları dağıldı ve böylece önderlerin adları da unutuldu.

Sanat alanındaki bu atılım, yalnızca sanat eğitimi görmüş sanatçıların eseri sayılmaz. Edhem Vanlı ve özellikle kardeşi Seyf Vanlı gibi kendi kendini yetiştirmiş iki sanatçı daha sonraki kuşakları etkiledi. Önceleri izlenimci çizgide ilerleyen Seyf Vanlı (doğ. 1906) daha sonra pop'art'a yaklaşan ideolojik bir gerçekçiliğe yöneldi. Bu arada ressam Hamid Abdullah (doğ. 1917) ve hayvan heykellerinde Firavunlar döneminin öğelerini kullanan Mahmud Musa (doğ. 1913) gibi sanatçılar yetişti.

Bugünkü mısır sanatı uluslararası sanatın bir aynasıdır; ülkede çeşitli çağdaş eğilimleri benimsemiş sanatçılar vardır. Ancak Hasan Süleyman (doğ. 1928) ve Ahmed Mursi'nin (doğ. 1930) resimlerinde ve Cemal el-Sicaynî (doğ. 1918), Salah Abdülkerim (doğ. 1920), Ömer el-Necdî (doğ. 1931) ve Adam Henian (doğ. 1929) gibi heykelcilerin yapıtlarında ulusal özellikler göze çarpar. (LM)

MISIRLI (Seyyit), türk eskrimci (İskenderiye 1934). Eskrime 1943'te başladı; Nodolsky'nin öğrencisidir. 1952'den 1965'e kadar en iyi eskrimci olarak tanındı. Millî formayla yaptığı 90 karşılaşmanın 52'sini kazandı. (M)

***MİCHAUX** (Henri), fransız şairi. — Yapıtlarında özellikle grafik bir düzenlemeyi sürdürürken (*Par la voie des rythmes* [Ritim yolu], 1974), yaratıcılığın ve iç benliğin işleyişini araştırmağa tekrar koyuldu: *Façons d'endormi. Façons d'éveillé* (Uyur biçimleri. Uyanık biçimleri) [1969]; *Poteaux d'angle* (Acı direkleri) [1971]; *Moments* (Anlar) [1973]; *Bras cassé* (Kırık kol) [1973]. (L)

***Michelin Tesisleri Genel kumpanyası**, fransız lastik yapım şirketi. — Michelin ulaştığı iş hacmi ve çalıştırdığı 87 000 işçi (1972) ile avrupalı ve amerikalı rakiplerine göre, son yıllarda daha hızlı bir gelişme gösterdi. 1970'te şirketin Fransa'da 13, dış ülkelerde 17 fabrikası vardı. 1971-1972'de bunlara 3'ü Fransa'da, 10'u dış ülkelerde olmak üzere 13 yeni fabrika eklendi. 1969'da 1,5 milyar frank olan iş hacmi 1972'de 8,5 milyar franga ulaştı. Michelin Avrupa'da amerikan firmalarıyla rekabet halindedir: Avrupa pazarının beşte biri amerikalıların dörtte biri ise Michelin'in denetimi altındadır. Michelin büyük bir yatırım programı uygulamağa girişti. Amerikan lastik yapımcıları birliğinin muhalefetine rağmen bazı amerikan otomobil firmaları (Ford) Michelin'in, Kanada'da giriştiği yatırımları destekledi (dağıtımcı Ralph Nader* [*Ek*] Michelin lastiklerinin Amerika'daki en iyi propagandacısıdır). Bundan başka Michelin ekim 1972'de Amerika'da Güney Carolina'da iki otomobil lastiği fabrikası kurmayı planladı. (L)

***MİCHENER** (Roland), kanadalı siyaset adamı ve idareci. — 1973'te yerine Kanada genel valisi olarak Jules Léger geçti. (L)

***MİCOMBERO** (Michel), Burundi'li subay ve devlet adamı. — Hutu'lar nisan 1972'de albay Micombero rejimine karşı ayaklanınca Tutsi'ler Micombero'nun desteğiyle bu isyanı bastırdılar. Bunun üzerine Micombero temmuz ayında bir başbakanlık kurarak bu görevi haziran 1973'e kadar Albin Nyamoya'ya verdi. O tarihten sonra devlet başkanı aynı zamanda hükûmet başkanı oldu. (L)

Micoque fasiyesi, adını Fransa'nın Eyziesde-Tayac komünündeki tarihöncesi Micoque yerleşmesinden alan Orta Yontmataş devrine ait kültür fasiyesi. Acheul kültürünü izleyen ve onun son evresi gibi görünen Micoque kültürü bazen lövaluvazyen yontu biçiminden yararlanır ve iki yüzü de yontulmuş kesici âletlerin sona erdiğini gösterir: bu dönemde dip kısmı kalın, ucu tığ gibi sivri âletler başlar. Bu tip sanayinin dağılımı sınırlıdır: Fransa dışında, yalnız Yakındoğu ve Tunus'taki birkaç yerleşmede görülür. (L)

***MİDİLLİ**, Ege denizinde yunan adası. — Son arkeolojik araştırmalar Cilâlıtaş devrinden beri adada insan bulunduğunu doğruluyor. Messa'da Midilli ile Methymna arasında M.Ö. IV. yy.dan kalma iyon tapınağı kazıldı; tapınağın yapımından çok öncelere giden bir yerleşme merkezinin varlığını kanıtlayan arkaik bir yerli seramik bulundu. Midilli'deki son araştırmalar en ilginç olanlarıdır. Orkestranın hemen hemen daire biçiminde olmasından dolayı tiyatro, en eski yunan tiyatroları arasına girer. Tiyatronun doğusunda III. yy.dan kalma «Menandros evi»nde, Orpheus'u gösteren mozaikler bulundu (Midilli, Apollonia ve Dionysos ile birlikte, Orpheus kültünün en eski merkezlerinden biridir). Ayrıca Helenistik devre ait bir sokak ile bir tapınağın peribolos'una ait M.Ö. IV. yy'dan kalma duvar parçaları ortaya çıkarıldı. 1971'de Helenistik çağ ile Roma çağından kalma mezarlar bulundu. (L)

MİDİ - PYRÉNÉES, Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Causses'lardan Orta Pireneler'e kadar, Garonne ırmağının her iki yakasında uzanan Midi-Pyrénées, Fransa'nın en büyük bölgesidir: 45 382 km² (ülke yüzölçümünün yüzde 8,3'ü). Buna karşılık ancak 2 212 000 kişiyi (1972), yani toplam nüfusun yüzde 4,3'ünü barındırır. (L)

***MİDYAT**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 81 018 nüf., ilçe merkezi 17 003 nüf. (1975); 80 köy (1970). [M]

***MİES VAN DER ROHE** (Ludwig), alman asıllı amerikalı mimar. — (öl. Chicago 1969). Berlin'deki Neue Nationalgalerie'yi yaptı (1962-1968). [L]

A. Mursi: «Âşıklar» (özel koleksiyon)

***MİFUNE** (Toşiro), japon sinema oyuncusu. — 1967'den sonra, özellikle *Pasifik'te cehennem*'i (Hell in the Pacific) [J. Boorman'ın, 1968] ve *Red Sun*'ı (Kızıl güneş) [T. Young'un, 1971] çevirdi. (L)

***MİGOT** (Georges), fransız bestecisi. — Son yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *le Temps et L'espace* (Zaman ve uzam) diye adlandırılan *13 no'lu senfoni* (1966-1967), piyano için *17 prelüd* (1968-1969), iki solocu, koro ve oda orkestrası için oda operası *la Sulamite* (librettosunu *Bible du centenaire*'den esinlenerek kendi hazırladı; 1969-1970), piyano için *8 Fantaisies nominées* (1969-1970), tek flüt için yirmi sekiz monodi *le Mariage des oiseaux* (Kuşların evlenmesi) [1970] ve *4. yaylılar dörtlüsü* (1972). [L]

***Migros**, uluslararası çapta İsviçre ticarî kuruluşu. — 1971'de 30 535 kişi çalıştıran kuruluşun iş hacmi 5,7 milyar franktı. Migros İsviçre'de perakende ticaretin yüzde 9,9'unu, yiyecek maddeleri ticaretinin yüzde 24,7'sini sağlar. İş hacminin yüzde 75'i yiyecek maddeleri üstünedir. Migros malları yalnız kendi markası altında satar, alkol ve sigara ticareti de yapmaz. (L)

***Migros Türk**, İstanbul'da modern gıda maddesi satış pazarları. — 1975'te isviçreli ortaklar paylarını türk hissedarlara bıraktı. Self servis satış mağazaları 17'ye yükseldi, seyyar satış kamyonları sayısı 20'ye düştü. (M)

***MİHALGAZİ**, Eskişehir ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde (Sarıcakaya ilçesi) bucak. — 4 491 nüf., bucak merkezi 2 631 nüf., 5 köy (1970). [M]

***MİHALIÇÇIK**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili) ilçe. — 38 305 nüf., ilçe merkezi 4 070 nüf. (1975); 69 köy (1970). [M]

***MİHALIK** (Vojtech), slovak şairi. — Yeni şiir kitapları (*«Kara sonbahar»*, 1969; *«Uyanış»*, 1969) yayımladı ve Aristophanes ile Ovidius'tan (*«Sevme sanatı»*, 1970) çeviriler yaptı. (L)

MİHALKOV-KONÇALOVSKİY (Andrey), sovyet sinema yönetmeni (Moskova 1937). Sanatçı bir ailenin çocuğuydu, önce piyano öğrendi, 1957'de «Moskova Sinema enstitüsü»ne (VGİK) girdi ve Mihail Romm'un atelyesinde çalışmağa başladı; orada yapımcı Andrey Tarkovskiy ile tanıştı, 1961'de asistanı oldu, *«İvan'ın çocukluğu»*nda ona yardım etti ve *Andrey Rublev* (1964-1965) adlı yapıtının da senaryosunu yazdı. 1966'da ilk uzun metrajlı filmi *«İlk usta»*yı yaptı; eser uluslararası sinema eleştirmenlerinin ilgisini çekti. Sonra *«Assia'nın mutluluğu»*nu çevirdi (1968), eser sovyet sansürü tarafından yasaklandı, daha sonra *«Bir asilzadeler yuvası»*nı (İ. Turgenyev'den, 1969), *«Vanya dayı»*yı (A. Çehov'dan, 1971) ve *«Âşıkların romanı»*nı gerçekleştirdi. (L)

***MİHALKOV** (Sergey Vladimiroviç), sovyet yazarı. — Son kitapları şiir kitapları (*«Bulutlar»*, 1964; *«Sirk»*, 1968) ve gençler için anlatılar (*«Stepa Amca ve İgor»*, 1969; *«Sözdinlemeyiş bayramı»*, 1972) yayımladı. (L)

***MİHALOVİÇİ** (Marcel), rumen asıllı fransız bestecisi. — Son yapıtları arasında şunlar sayılabilir: obua, bas klarnet konçertante, piyano, vurmalı ve yaylı çalgılar için *Prétextes* (Bahaneler) [1968], kültür bakanlığının siparişi üstüne Samuel Beckett'in bir metninden yararlanarak orkestra ve drama-

MISIR

güzel sanatlar

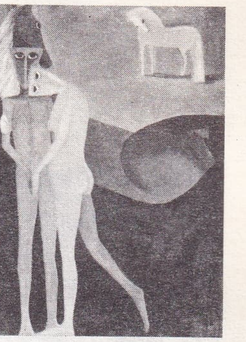

El Cezzar: «Kompozisyon» (özel koleksiyon)

Henri MICHAUX

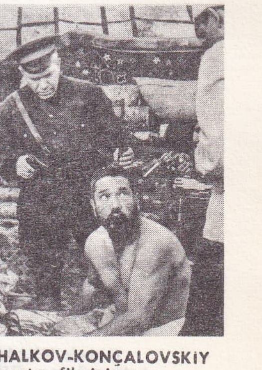

MİHALKOV-KONÇALOVSKİY «İlk usta» filminin bir sahnesi (1966)

tik soprano için «*5. senfoni*» (1968-1969), iki piyano için *Cantus firmus* (1970), Baden-Baden Südwestfunk'un siparişi üstüne senfonik eser *Borne* (Sınır) [1970], yine Kültür bakanlığının siparişi üstüne oda orkestrası ve mezzosoprano için *Cantilène* (1972). [L]

MİHAMA, Japon denizindeki Hondo adasında kurulmuş japon nükleer santralı. (L)

***MİHURA** (Miguel), ispanyol oyun yazarı. — İki komedi daha yazdı: *Solo el amor y la luna traen fortuna* (Yalnızca aşk ve mehtap mutluluk getirir) [1969], *La decente* (Namuslu kadın) [1969]. (L)

***MİKİ** (Takeo), japon siyaset adamı. — Ekim 1968'de dışişleri bakanlığından ayrıldı ve Eysaku Sato'yu devirmek için Liberal Demokrat partinin başkanlığına adaylığını koydu. Ama gerek 1970'te, gerek 1972'de başarısızlığa uğradı. Temmuz 1972'de başbakan yardımcısı, aralık 1972'de de çevre sorunları bakanı oldu. Başbakan Tanaka ile anlaşamayınca temmuz 1974'te istifa etti; aralık 1974'te Tanaka'nın istifası üzerine başbakanlığa getirildi. (L)

MİKOPLAZMALAR çoğl. i. (fr. *mycoplasmes*'dan). Bakterilerle virüsler arasında yer alan ve çoğunlukla hastalık yapabilen mikroorganizma grubu.

— ANSİKL. 1929'da bulunarak adlandırılan ve ancak, 1968'den beri sistemli bir inceleme konusu olan *mikoplazmalar* en az 0,1 μ ile en çok 1 μ arasında değişen büyüklükleriyle riketsiyalara yakındırlar. Virüslerin tersine canlı hücre dışında da çoğalabilirler, fakat bakterilerde olduğu gibi çeperleri katı değildir. Çoğalmaları tomurcuklanma iledir; eşeysel üreyip üremedikleri belli değildir. Bir kısmı toprakta, gübrede, lağım sularında yaşar ve çürükçül olarak beslenir; diğer bir kısmı hayvanların ve insanların çeşitli dokularında zararsız olarak yaşar, birçok türü ise hastalık yapar:

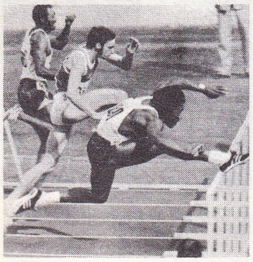

Rod MİLBURN

1. *Bitkilerde görülen mikoplazma hastalıkları:* dut ağacında cücelik, patateste cadı süpürgesi, üçgülde yaprak cüceliği (mikoplazma hastalığı), domates, elma, pamuk, asma ve lavandinde kloroz ya da kısırlık.

2. *Hayvanlarda mikoplazma hastalıkları:* bazen aynı mikroplardan ileri gelir ve hayvandan bitkiye ya da tersine bitkiden hayvana geçer. Sözgelimi üçgülde görülen hastalık cicadella denen böceklerden geçer, buna karşılık cezayir menekşesinin hastalığı farelere bulaşır. Yalnız hayvanlarda olan mikoplazma hastalıkları da çoktur: sığırda peripnömoni, keçi ve koyunda agalaksi, domuzda, kedide rinit, kümes hayvanlarında solunum bozuklukları, çeşitli evcil memeli hayvanlarda akciğer, sidik ve üreme yolları hastalıkları.

3. *İnsanlarda mikoplazma hastalıkları:* en çok bilineni atipik bir pnömoni (zatürree) ile kendini gösterir. Buna yumurtalık ve dölyatağı iltihaplarını, belki bazı anormal gebelikleri de eklemek gerekir. Fakat insanlarda yutakta, üreme-sidik yollarında, hattâ sinovya sıvısında zararsız olarak yaşayan mikoplazmalar da vardır. Bitkilerde, hayvanlarda ve insanlarda yaşayan mikoplazmaların hepsi için en iyi ilâcın tetrasiklin grubundan antibiyotikler olduğu söylenebilir. (L)

***MİKOYAN** (Artiyom İvanoviç), sovyet hava generali ve uçak yapımcısı. — (öl. Moskova 1970). [L]

MİKROBODİ i. (ing. *microbody'den*). Biyol. Basit bir zarla kaplı, 0,2-0,6 μ çapında hücre organiti; karaciğer ve böbrek hücrelerinde çok sayıda bulunur.

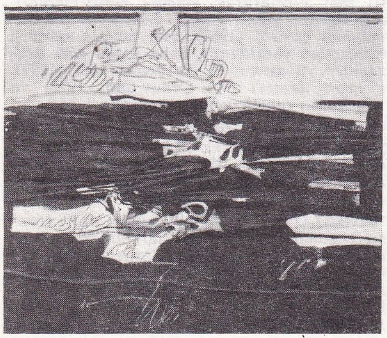

Manolo MİLLARES «Antropofauna» (1970) Messine galerisi

— ANSİKL. *Mikrobodi*'lerin sistemli olarak incelenmesine çok geç başlandı, çünkü bunlar uzun süre lizozom*larla karıştırıldı. Bu organitler diferansiyel merkezkaç yöntemiyle lizozomlardan ayırt edilebilir. Bunların hücre içi ya da hücre dışı gereçlerin sindiriminde hiç bir rolü yoktur; öte yandan araştırmacılar fosfatazın etkinliğini kanıtlamayı da başaramadılar. Oysa mikrobodileri lizozomlardan ayıran bu iki özelliktir.

Elektronik mikroskopla yapılan gözlem, mikrobodilerin içinin ince tanecikli ve yoğun olduğunu gösterdi. Bunların içinde katalaz gibi özgül enzimler bulunur; katalazın, su ve oksijen üretmek için hidrojen peroksidin oksitlenmesinde görev aldığı sanılıyor. Mikrobodideki diğer enzimler çok iyi bilinmiyor, katalaz ve peroksidazdan başka, görevleri henüz bilinmeyen daha birçok enzim var. Öte yandan hücre içindeki bu taneciklerin retikulum*dan doğdukları sanılıyor. Bu duruma göre mikrobodilerin hücre metabolizmasında ne işe yaradıkları açıklama bekliyor. Amerikalı bazı araştırmacılara göre bu organitler, şimdi geniş ölçüde mitokondrilerce yapılmakta olan oksitleme yoluyla enerji üretme sisteminin yaşayan kalıntısıdır. Bu varsayım; içinde çok karmaşık bir sürü enzim bulunan bu aygıtın varlığını bir bakıma açıklar gibidir. (L)

MİKRODONANIM blş. i. Bilişim. Bilgisayarların donanım (hardware) ve yazılımları (software) arasındaki ara kavram. (İng. FIRMWARE.)

— ANSİKL. *Mikrodonanım*, genellikle mikroprogramlama kavramını, yani yazılım ya da programcı açısından makinenin donanımını meydan getiren, fakat gerçekte makinenin ilkel komutlarından yararlanan ve programcı tarafından doğrudan ulaşılamayan mikroprogramların yürütülmesiyle gerçekleştirilen bilgisayar mantığını içerir. Mikroprogramlar ise merkez biriminin silinemeyen ya da yalnızca okunabilen belleklerine kaydedilmiştir. (L)

MİKROELEKTRONİK blş. i. (fr. *microélectronique*). Elektron. Elektronik bir düzeneğin çeşitli bileşenlerini ve bileşenleri birbirine bağlayan çeşitli devreleri çok küçük hacimli bir bütün halinde toplamağa yarayan yapım teknolojisi.

— ANSİKL. *Mikroelektronik* 1957 yıllarına doğru, önce havacılık, sonra uzay uçuşları gibi bazı özel uygulamalarda gitgide daha karmaşık bir hale gelen çeşitli cihazları küçültme gereksinmesinden doğdu. Bugün, aygıtların hacim ve ağırlığının çok az olmasını gerektiren her alana (radyo alıcıları, teyp, cep tipi hesap makineleri v.b.) girmiştir. Bu tekniğin en gelişmiş örneği LSI*dir (*Ek*). [L]

***MİKROFON** i. — Radyotek. *Elektretli mikrofon*. Bk. ELEKTRET. *Ek*. (L)

MİKROLİT i. (yun. *mikros*, küçük ve *lithos*, taş'tan fr. *microlithe*). Geometrik biçimde yontulmuş çok küçük (santimetre cinsinden) taş parçası.

— ANSİKL. Buzulsonrası dönemlerin özelliklerinden olan *mikrolit*'ler Üst Yontmataş'tan itibaren ortaya çıkar ve iki akımın sonucu olarak kabul edilebilir: bir yandan Yontmataş'ın daha ilk çağlarında başlayan âletleri küçültme akımı, öte yandan, Yakındoğu'dan yayıldığı sanılan biçimlerin geometrikleştirilmesi akımı. (L)

MİKROMEROGRAF i. (yun. *mikros*, küçük, *meros*, parça ve *graphein*, yazmak'tan fr. *micromérographe*). Bir tozun granülometrisini incelemeğe yarayan aygıt.

— ANSİKL. *Mikromerograf*, temel olarak, durgun kuru havada çökelmesi incelenecek olan tozun doldurulduğu bir tüpten meydana gelir. İçinden basınçlı bir azot akımı geçirilerek dağıtılan toz tüpün üst kısmından aşağıya doğru dökülür. Taneler, tüpün alt kısmına yerleştirilmiş kaydedici bir terazinin kefesi üzerine düşer ve çökelen tozun bağlı ağırlığı kütle halinde dağılımının bileşik fonksiyonuna eşit olur. (L)

MİKRONLAMA i. (*mikron*'dan). Katı bir cismi mikron büyüklüğünde tanecikler ayırma amacı güden işlem.

— ANSİKL. *Mikronlama* genellikle katı cismin koloidal bir öğütücüde ya da bir püskürtme cihazında kuru olarak öğütülmesiyle yapılır; bir hava akımıyla sürüklenen tanecikler daha sonra büyüklüğüne göre ayrılır ve en irileri yeniden öğütülmek üzere tekrar cihaza gönderilir. Bu işlem genellikle pigmentlere, boya sanayiinde kullanılan katkı maddelerine ve plastik maddelere uygulanır. (L)

***MİKROORGANİZMA** i. — Petr. *Karşı mikroorganizma*, aşındırıcı etkisi olan bakterilerin çoğalmasını engellemek için, tepkili motor yakıtı gibi bazı ürünlere karıştırılan katkı maddesi. (L)

MİKROPSUZLAŞTIRMA i. (*mikropsuzlaştırmak*'tan *mikropsuzlaştır-ma*). *Işınla mikropsuzlaştırma*, içlerindeki mikroorganizmaların tümünü yok etmek amacıyla ürünlerin, özellikle de yiyeceklerin oldukça yüksek dozda iyonlaştırıcı ışınımlarla işlenmesi. (L)

***MİKROSKOP** i. — ANSİKL. Fiz. *İletimli elektronik mikroskop*, tıpkı radyografide olduğu gibi, içinden bir elektron demeti geçen nesnenin çeşitli noktalarında saydamlık farkına dayanır. *Taramalı elektronik mikroskop*'ta ise çok ince bir elektron demeti, televizyonda olduğu gibi nesnenin yüzeyini tarar. Bu şekilde «aydınlatılan» her nokta ikincil elektronlar yayımlar; bu elektronlar da bir toplayıcıdan ve bir yükselteçten geçtikten sonra bir televizyon tüpünün katot ışınları demetini modülasyona uğratır ve tüpün ekranında görüntü meydana gelir. Bu aygıtın iletimli mikroskopa oranla pek çok üstünlükleri vardır: görüntünün parlaklığı ve renk kontrastı tıpkı bir televizyon görüntüsünde olduğu gibi ayarlanabilir; sonra, incelenecek nesnelerin kalınlığını azaltıp inceltme zorunluluğu da yoktur. (L)

***MİKSER** i. — Graf. santl. *Bant mikseri*, dizgi makinelerinin kumandasında kullanılan delikli bantlar üzerine düzeltme yapmağa yarayan aygıt.

— ANSİKL. *Bant mikseri*'ne, her ikisi de delici klavyede delinmiş olan orijinal bantla düzeltme bandı birlikte verilir. Aygıtta, bu iki bandı aynı anda satır satır okuyan iki bant okuyucusu vardır. Mikserin delicisi, yanlış satırları düzeltilmiş satırlarla değiştirerek yeni bir bant hazırlar. (L)

***MİLAS,** Ege bölgesinin güney kesiminde (Muğla ili) ilçe. — 77 852 nüf., ilçe merkezi 17 929 nüf. (1975); 103 köy (1970). [M]

MİLBURN (Rod), amerikalı atlet (Opelousas, Louisiana 1950). 1972'de 110 m engeliyi 13 s 2/10'da koşarak olimpiyat şampiyonu oldu. 1973'te aynı mesafeyi 13 s 1/10'da koşarak rekorunu yeniledi. (L)

***MİLCH** (Erhard), alman mareşali. — (öl. Wuppertal 1972). [L]

Miletos müzesi eski Miletos* kenti içinde bulunan müze, 1973'te açıldı. Miletos kazılarında bulunan eserler sergilenir. Müzenin bahçesinde mimarî taş eserler vardır. (M)

***MİLHAUD** (Darius), fransız bestecisi. — (öl. Cenevre 1974). Son besteleri şunlardır: orkestra için *Musique pour l'univers claudélien* (Claudel evreni için müzik) [1968]; on üç çalgı için *Musique pour Ars Nova* (Yeni sanat için müzik) [1969]; dokuz çalgı için *Musique pour Graz* (Graz için müzik) [1969]; iki bölümlük opera-oratoryo, *Saint Louis, roi de France* (Fransa kralı Saint Louis) [libretto Henri Doublier'nin, P. Claudel'in *Saint Louis* şiiri üstüne, 1970]; *a cappella* koro için *Promesse de Dieu* (Tanrı'nın vaadi) [1971]; korolu komedi *Les momies d'Egypte* (Mısır mumyaları) [1972]; orkestra için *Ode Pour Jérusalem* (Kudüs için kaside) [1972]. 1972'de Güzel Sanatlar akademisinde Marcel Dupré'nin yerine geçmişti. (L)

MİLLARES (Manolo), ispanyol ressamı (Las Palmas, Kanarya adaları 1926-Madrid 1972). Önceleri, bazı yönlerden İspanya'nın Levante bölgesinde bulunan tarihöncesi sanatını andıran yarı figüratif resimler yaptı. Sonra soyut resme yöneldi. 1953'ten sonra, ağaç, çuval, sicim gibi işlenmemiş maddeleri son derece gereçci bir tutumla ele aldığı resimlerde kullandı. 1957'de özellikle Antonio Saura* (*Ek*) ve Luis Feito ile birlikte şekildiş «El Paso» grubunu kurdu; bu topluluk İspanya'da sanat hareketlerinin canlanmasına yol açtı. İnsanoğlunun kaderi üstüne

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

düşüncelerini büyük kabartmalara («Homunculos» dizisi, 1958), heykel-eşyaya, serigrafilere, gravürlere ve «Antropofaunas» ile «Neaderthalios» (1960-1970) gibi tablolara aktardı. (L)

MİLLARES (LOS), İspanya'da, Almeria yakınlarında tarihöncesi yer. Kalkolitik dönemde (M.Ö. II. binyıl) kurulan bu surlarla çevrili kent, madenciliğin ve çan biçimindeki çömlekçiliğin Batı Avrupa'ya yayılma merkezlerinden biri olarak görülür. (L)

*MİLLER (Arthur Ashur), amerikalı oyun yazarı. — Birçok hikâyesini *I Don't need you any more* (Artık size ihtiyacım yok) [1967] adı altında topladı. *The price* (Bedel) [1968]; *The Creation of the World* (Dünyanın yaratılışı) [1972] gibi tiyatro oyunları yazdı. (L)

*MİLLER (Henry), amerikalı yazar. — J. R. Childs ile yazışmalarını *Collector's Guest* (Koleksiyoncunun konuğu) [1969] adıyla yayımladı. 1972'de yaşamı ve sanatıyla ilgili yazı ve resimleri *My Life and Times* (Yaşamım ve zamanlar) [1972] adlı kitapta topladı. Daha sonra yine yaşamı üstüne düşüncelerini yayımladı: *Virage à 80* (80 dönemeci) [1973]. (L)

Miller indisleri, belli başlı billûr ağının eksenler sisteminden yararlanarak billûr düzlemlerini ve doğrultularını göstermeğe yarayan billûrbilim işaretlemesi. Bir billûr ağındaki atomlar, bütün billûr dokusu içinde tekrarlanan temel motiflere ya da ilmeklere göre dizilmiştir; işte bütün bu motifler, fransız mineroloji bilgini Auguste Bravais*nin tanımladığı belirli sayıda billûrbilim sistemlerini oluşturur. Maden ve alaşımların çoğu şu sistemler içinde billûrlaşmıştır: merkezîleşmiş kübik, merkezîleşmiş yüzeyli kübik, sıkışık altıgen, dörtgen ve daha ender olarak paralel kenar, paralel yüzlü, monoklinik ve triklinik. Miller indisleri, bu billûr sistemlerinden her birinin eksenlerine göre billûrların niteleyici düzlemlerini ve doğrultularını belirlemeğe yarar. Atomları taşıyan bir düzlemin indisleri, her biri oransal bir tamsayı olan *h, k, l*'dir; bu sayılar, düzlemin eksenlerden her birini kestiği her koordinat ekseni üzerindeki ilmeğin birim uzunluğuyla ters orantılıdır. Bir düzlem bir eksene paralel olduğu zaman bu ekseni sonsuzda keser ve bu nedenle indisi sıfır olur. Örneğin kübik sistemde, temel ilmeğin küpünün yüzeylerine tekabül eden düzelemlerin indisleri (100), (010) ve (001), yüzeylerin köşegen düzlemlerinin indisleri (110), (101) ve (011), sekizyüzlünün köşegen düzlemlerinin indisi ise (111)'dir. Eğer düzlem ekseni negatif kısmında keserse, düzlemin indisi *h* ya da *k* veya *l* ile yazılır. Bir eşdeğer düzlemler ailesi, örneğin {200} şeklinde yazılır ve (200), (020) ve (002) düzlemlerini içerir. Sıkışık altıgen sistemde, $i = -(h + k)$ olmak üzere dört indis (*h, k, i, l*) kullanılır; böylece, altıgen prizmanın yüzeyleri {10$\bar{1}$0} düzlemlerini gösterir.

Bir billûr doğrultusu, dik olduğu düzlemle aynı indisleri taşır: [100] doğrultusu (100) düzlemine diktir. <110> doğrultular ailesi, [110], [101] ve [011] doğrultularının tümünü temsil eder. Metalografide, niteleyici billûr yapılarının düzlemlerini ve doğrultularını incelemek için (atomların çökelme düzlemleri, billûrların şekil değiştirme doğrultuları v.b.) X ışınlarından yararlanılır. (L)

*Milletlerarası İmar ve Kalkınma bankası (veya Dünya bankası). Banka, Üçüncü Dünya ülkelerinin ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilmek, bu ülkelerle olan bağlarını daha sıklaştırabilmek gibi nedenlerle 1972 yılında yapısını yeniden düzenledi ve bölgesel örgütlenmeye gitti. Birinci harekât başkan yardımcısının yönetiminde beş bölgesel büro (Latin Amerika ve Antiller, Doğu Afrika, Avrupa-Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Asya, Batı Afrika) üye ülkelere verilecek kredi ve teknik yardım programlarını planlama ve uygulamayla, projeler merkezî hizmet başkan yardımcısı (harekât başkan yardımcısının maiyetindedir) ise projelerarası uygunluğu ve sektör politikaları arasındaki uyumu sağlayabilmek için bölgesel bürolara yardım ve tavsiyelerde bulunmakla görevlendirildi. Son yıllarda örgütün faaliyet alanı genişlemiş, örgüte üye ülkelerin sayısı artmıştır. Bu kuruma bağlı olarak yapılan yatırımların iktisadî önceliklerini saptayan ve örgütü, idareyi, sektörleri içeren sektör incelemelerinin sayısı artmıştır. Bu büyüme ve gelişme sonucunda Dünya bankasının proje kavramı gelişim göstermiştir. B. Chadenet ve J. A. King projeyi şöyle tanımlarlar: «Proje, toplu ve uygun bir sektör planlamasına dayalı ve yatırımlara ilişkin faaliyetlerin optimal bütünüdür. Proje ile insan ve madde kaynaklarını, belirli bir değerde iktisadî ve sosyal kalkınmayı sağlayabilecek bir biçimde kombine etmek mümkün olur. Maliyet ve gelirler malî ve iktisadî olarak hesaplanır. Maliyet ve gelirler miktar olarak belirlemenin mümkün olamadığı durumda ise, bu değerler faaliyetlerin optimal bütününün ne olacağı konusunda doğru bir karar vermeğe olanak sağlayacak bir biçimde tanımlanır...» M.İ.K.B., sekiz proje ve uygulama departmanından (tarım, eğitim, sanayi, kamu hizmetleri, ulaştırma, turizm, nüfus, şehircilik ve sektörlerarası projeleri) oluşur. Her departman, bankanın sektör politikaları hakkındaki ilânlarını yayımlamak, yatırım öncesi incelemeler yapmak, kredi alacak ülkeye projelerin hazırlanmasında yardımcı olmak ve uygulamaya konulmuş projelerin gelişimini kontrol etmekle görevlidir. (L)

*Milletlerarası Kooperatifçilik birliği (İCA). — 1976'da 63 ülkenin 160 kooperatif örgütü birliğin üyesiydi; birlik içinde kooperatif sayısı en yüksek üye S.S.C.B.'dir. Türk Kooperatifçilik kurumu, birliğin üyesidir. (M)

Millet meclisi. — Meclis çalışmalarında önemli aksaklıklara yol açan İçtüzük (*Ek*) değişikliği kabul edilerek (5 mart 1973, 584 sayılı karar) daha önce karşılaşılan karışıklıklar sona erdirildi.
Meclis başkanının seçiminde, Anayasa'nın, Başkanlık divanında partilerin kuvvetleri oranında temsil edilecekleri hükmüyle ilgili olarak ortaya atılan bir yorum değişikliği 1975'te önemli anlaşmazlıklara ve Parlamento'nun uzun süre çalışamamasına yol açtı. O tarihte Meclis'te üye sayısı bakımından çoğunluğu C.H.P. temsil ediyor, ancak, bu sayı durumuna rağmen parti muhalefet*te (*Ek*) bulunuyordu. Hükûmeti oluşturan dört parti bu şartlarda meclis başkanının bu topluluktan çıkması veya bu makama bir tarafsızın seçilmesi görüşünü ortaya attı. Fakat, tarafsız adayın desteklenmesi konusunda görüş birliğine varamadıkları gibi, partili aday bahsinde de anlaşamadılar. Bu sebeple başkan seçimi turları Meclis'in açıldığı tarihten (1 kasım) 25 aralığa kadar sürdü. Sonunda C. H.P.'den Kemal Güven'in (*Ek*) başkan seçilmesiyle düzenli çalışmalara başlanabildi. (M)

Millet partisi (M.P.). — 1969 seçimlerinde partinin kamuoyu önünde etkinliğini kaybetmesi üzerine genel başkan Osman Bölükbaşı* (*Ek*) siyasetten çekilmeğe karar verdi. Bu karar karşısında partinin yeni üyeleri arasından yer alan eski genelkurmay başkanlarından Cemal Tural* (*Ek*) 1971'de genel başkan oldu. Ancak, bu değişiklik partiyi daha da geriletti ve 1973 seçimlerinde milletvekilliği için toplayabildiği oyların sayısı 62 377 (yüzde 0,6) düzeyinde kaldı ve üyelik alamadı; senato seçimlerine ise katılmadı. Seçimden sonra Cemal Tural genel başkanlıktan çekildi ve 1975'te eski bağımsız milletvekillerinden Celâl Kargılı genel başkanlığa seçildi; parti de sembolik bir kadro kuruluşu düzeyine indi. (M)

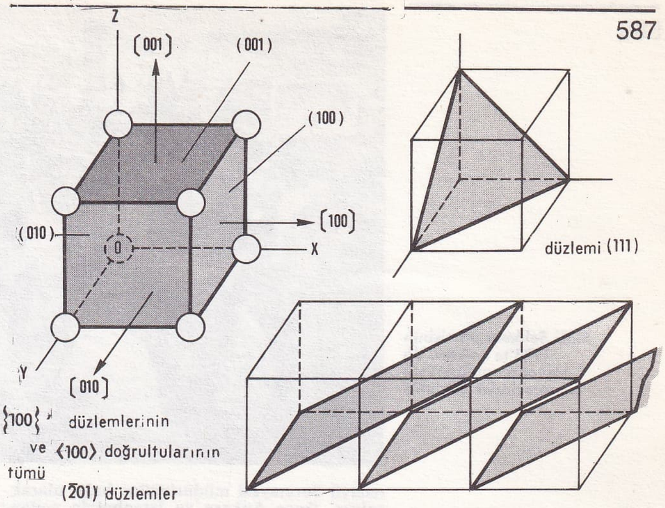

kübik sistemde **MİLLER indisleri**

Millî Aydın bankası, Aydın'da kurulmuş özel ticarî banka (kuruluşu 1913). Sermayesi 8 milyon TL., merkezi Aydın'dadır. 1974 sonunda 6 şubesi ve 14 personeli vardı. Aynı yılın sonunda 791 000 TL.lık resmî, 11 milyon 792 000 TL.lık ticarî, 106 000 TL.lık bankalar ve 22 milyon 583 000 TL.lık tasarruf mevduatına sahipti. 26'sı resmî, 906'sı ticarî, 9'u bankalar ve 5 886'sı tasarruf olmak üzere toplam mevduat hesabı sayısı 6 827'dir. 1974'te 315 000 TL. kâr etti. (M)

*Millî Birlik komitesi (M.B.K.). — Birinci Millî Birlik komitesi üyelerinden ve daha sonra 14'ler grubunda yer alan Dündar Taşer (Ankara 1972) ve Fazıl Akkoyunlu (Ankara 1976) öldüler. (M)

*Millî Eğitim bakanlığı. — Bk. EĞİTİM BAKANLIĞI (*Millî*), Ek.

*Millî Eğitim şûrası. — Bk. EĞİTİM ŞÛRASI (*Millî*), Ek.

Millî Eğitim yayınevleri, Millî Eğitim bakanlığına bağlı kitabevleri. 4 nisan 1933'te kabul edilen 2133 sayılı yasayla kurulan Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Mü-

Arthur A. MILLER «The Price» Y. Etievant ve P. Mondy ile Montparnasse tiyatrosu (1969)

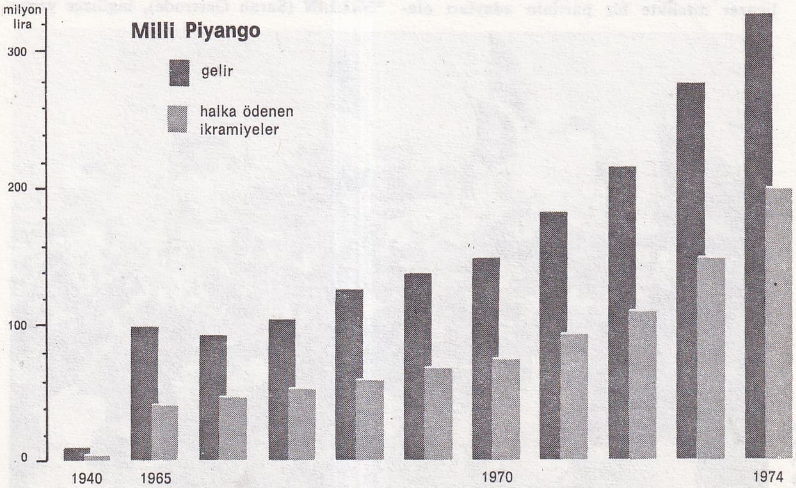

Millî Piyango idaresinin geliri ve ikramiye dağıtımı

Henry MILLER

Foto. Lattes-Gamma, Lauros-Giraudon (LAROUSSE)

Millî Selâmet partisinin 1973'te Ankara'da toplanan olağanüstü kongresinden görünüş

tedavil Sermayesi müdürlüğüne bağlı olarak çalışır. Önce Ankara ve İstanbul'da açılan bu yayınevleri 1969 yılından sonra gelişti, yurt içi ve Kıbrıs'ta olmak üzere, toplam 45 yayınevi açıldı. Buralarda yalnız Millî Eğitim bakanlığına bağlı kuruluşlarca çıkarılan kitapların satışı yapılır. Özel yayınevleri veya kişiler buralarda kitaplarının satılmasını isterlerse, Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel müdürlüğüne kurulan bir komisyona kitaplarını gönderirler; «olur» kararını alan kitaplar Millî Eğitim yayınevlerinde satılır. (M)

***Millî kütüphane.** — Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde temeli atılan Ankara, Bahçelievler'deki Millî kütüphane binasının kaba inşaatı bitirildi (1975). Tamamlandığında 2,5 milyon kitap alabilecek binada bir de eski kitapların onarım ve korunmasının yapılacağı «kitap hastahanesi» bulunacaktır. (M)

Millî parklar. Bk. PARK, *Ek.*

***Millî Piyango idaresi.** — 25 ağustos 1971 tarih ve 1473 sayılı yasa uyarınca yıllık kârını Maliye bakanlığı kanalıyla Hava Kuvvetlerini Güçlendirme vakfına vermektedir. 1974'te sağladığı 300 milyon TL. üzerindeki gelirin 200 milyonunu ikramiye olarak dağıttı. (M)

***Millî Reasürans Türk Anonim şirketi.** — Şirketin 31 aralık 1975'te sona erecek olan reasürans tekelini uygulama süresi 1975 tarih ve 7/11103 sayılı kararnameyle 1 yıl daha uzatıldı. Şirket 1974'te 12 milyon 25 216 TL. kâr etti. (M)

Millî Selâmet partisi (M.S.P.), Türkiye'de siyasî parti (kuruluşu 1973). Millî* Nizam partisinin Anayasa mahkemesince kapatılmasından sonra bu partinin kurucuları Necmettin Erbakan* (*Ek*), Süleyman Arif Emre ve arkadaşları yaklaşan seçimlere katılabilmek amacıyla Ankara'da Millî Selâmet partisini kurdular. Tüzükte partinin amacı şöyle belirlendi: «Ferdi, aileyi ve cemiyeti buhranlardan kurtarıp manevî ve maddî bakımdan, tarihimizde olduğu gibi en ileri seviyesine ulaştırmak». O tarihte partinin genel başkanlığına Süleyman Arif Emre getirildi. Parti 1973 seçimlerinde geçerli oyların yüzde 11,8'ini (1 milyon 265 771 oy) olarak 48 milletvekili, senato seçimlerinde de geçerli oyların yüzde 12,3'ü (516 882) oy karşılığı 3 senato üyesi çıkardı. Böylelikle Parlamento'da üçüncü büyük parti sırasına girmiş oluyordu. Bu arada seçimden hemen sonra yapılan olağanüstü kongrede genel başkanlığa Necmettin Erbakan getirildi.

Genel seçimde öbür iki partiden hiç biri salt çoğunluğu sağlayamadığı için Adalet* partisi (*Ek*) ile Cumhuriyet* Halk partisi (*Ek*) arasında işbirliğinin gerçekleştirilememesi halinde M.S.P.'nin rolü kendi boyutlarını aşma eğilimi gösteriyordu. Nitekim, söz konusu iki büyük partinin biraraya gelememeleri sonucu C.H.P.-M.S.P. koalisyonu kaçınılmaz hale geldi. Uzun bir ortaklık protokolu üzerinde anlaşmaya varan taraflar 1974 şubatında Bülent Ecevit başkanlığında koalisyon hükûmetini kurmayı başardılar. Bu hükûmet ilk dağılma tehlikesini, Cumhuriyet'in 50. yıldönümü dolayısıyla hazırlanan genel affın kapsamı konusundaki görüş ayrılığı yüzünden geçirdi. Daha sonra Kıbrıs* (*Ek*) olayları taraflar arasında bir yakınlaşma sağladıysa da, başarıya sahip çıkma tartışması hükûmetin sonu oldu (eylül 1974). Yeni bir koalisyon formülünün arandığı aylar boyunca M.S.P. önemini korudu ve sonunda dört siyasî partinin (A.P., M.S.P., C.G.P., M.H.P.) oluşturduğu *Milliyetçi Cephe*'de de A.P.'den sonraki başlıca parti olarak kaldı; M.S.P.'nin kabinedeki payı da bu önemiyle orantılı oldu (1975). [M]

***MİLLİN** (Sarah Gertrude), ingilizce yazan güney afrikalı kadın edebiyatçı. — (öl. Johannesburg 1968). [L]

***Milliyet,** İstanbul'da çıkan günlük siyasî gazete. — Eski yazar kadrosundan Abdi İpekçi ve Burhan Felek'in yanı sıra, gazetenin yazarları arasına Mümtaz Soysal ve Haldun Taner de katıldı. *Milliyet*'in önceleri her gün bir sayfasında iktisat, siyaset, sanat ve edebiyat, kadın-moda, müzik konularına yer verilirken, sonradan (1972) bunlardan bazıları «Sanat» ve «Çocuk» ekleri olarak verilmeğe başlandı; 1974'te ise Akal Atilla'nın yönettiği *Milliyet Sanat Dergisi* ile Cemal Hoşgör'ün yönettiği *Milliyet Çocuk Dergisi* bağımsız dergiler olarak yayımlanmağa başladı. Gazete bu arada Milliyet Kitapçılık Limited şirketini kurarak kitap yayımına da girdi. *Milliyet*'in tirajı 1975'te 300 000'e ulaştı. (M)

***Milliyetçi Hareket partisi.** — Partideki yapısal değişikliğe paralel olarak gençlik kollarını oluşturacak Ülkü Ocakları'nın kurulmasına hız verildi. M.H.P. 1969 seçimlerinde bir varlık gösteremedi; seçim öncesinde C.K.M.P.'den devraldığı 11 milletvekili varken, seçim sonrasında geçerli oyların yüzde 3'ü (275 091 oy) karşılığında yalnız genel başkan Türkeş Parlamento'ya girebildi; senato seçimlerine ise katılmadı. M.H.P. yöneticileri 1969 seçimlerinden sonra tamamen dışa dönük bir çalışma programı benimseyerek, Ülkü Ocakları'nın toplum içinde etkinliğine önem verdiler. M.H.P.'li «komandolar»ın gençler arasında yaygınlaşan çatışmaların temel unsurlarından biri haline geldiği iddiaları giderek ağırlık kazanmağa başladı.

M.H.P. 1973 seçimlerinde oyların yüzde 3,4'ünü (362 208 oy) topladı ve Parlamento'ya üç üye soktu; senato seçimlerinde ise (yüzde 2,7; 114 662 oy) üyelik kazanamadı. Ancak Cumhuriyet Halk partisi ve Millî Selâmet partisi tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen koalisyonun çöküşünden sonra, 1975'te dört partinin oluşturduğu *Milliyetçi Cephe* iktidara gelince, Türkeş devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak kabineye girdi. (M)

***MİLLOSS** (Aurel MILLOSS DE MIHOLY, **Aurel** — denir), macar asıllı italyan dansçı, koreograf ve eğitici. — 1970'ten bu yana Floransa tiyatrosu bale topluluğunu yönetir ve Floransa Müzikli Mayıs şenliğini düzenler. 1972'de Viyana opera-balesinin yöneticisi oldu. (L)

***MİLNER** (Anthony), ingiliz bestecisi. — Son olarak op. 25 *Oda senfonisi* (1968) ve soprano, tenor, koro ve oda orkestrası için latince ve dindışı bir kantat olan *Roman Spring*'i besteledi (1969). [L]

***MİLOZ** (Zeslaw), polonyalı yazar. — Son olarak yeni şiir kitapları ve otobiyografi özelliğinde anlatılar yayımladı: *«Adsız bir kent»* (1969), *«San Francisco körfezinden görüntüler»* (1969), *«Özel görevlerim»* (1972). [L]

MİLPA i. (amerikan yerlilerinin dilinden k.). Orta Amerika'da, ormandan açılmış arazide yapılan tarım. (L)

***MİMARLIK** i. — ANSİKL.

Çağdaş mimarlığın eğilimleri

1960 yılları, hem bir başarının gerçekleştiği, savaş sonrası akımların amacına ulaştığı, hem de biçim bakımından değilse bile, görüş açısından bir kesintinin, bir kopmanın ortaya çıktığı yıllardır. Son on yılı, mimarların bir çeşit «vicdan muhasebesi»ne giriştikleri dönem olarak ele alabiliriz: çağdaş sanat kurallarının, halkın tümüyle kabul ettiği ve iyice benimsediği biçimlerin (bugün kimse «gelenek» adına öncü mimarlığı kötülemeğe kalkışmaz) tekrar tartışma konusu edilmesi ve çeşitli üslûplar arasında seçme yapmak için cüretli araştırmalara girişilmesi.

1965'ten bu yana, çağdaş mimarlığın en büyük temsilcilerinden çoğu, mimarî vasiyet olarak kimi çok hayal kırıcı eserler bırakarak göçmüşlerdir: örneğin Le Corbusier* (öl. 1965) ve Sainte-Marie de la Tourette'i (1960); Mies van der Rohe* (öl. 1969) ve Berlin'deki Nationalgalerie'si (1968); Gropius* (öl. 1969) ve New York'taki Panam Building'i (1963); Neutra* (öl. 1970); Scharoun* (öl. 1972) ve Berlin'deki Prusya Kül-

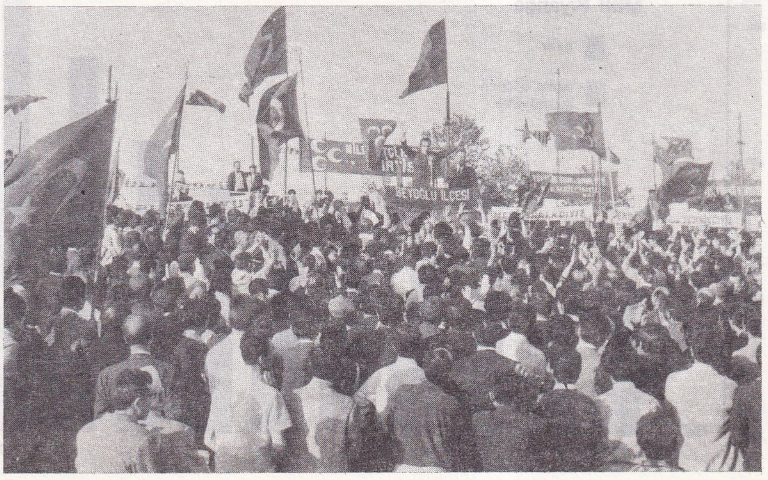

Milliyetçi Hareket partisinin Taksim (İstanbul) mitinginde genel başkan Alpaslan Türkeş halkı selâmlıyor

Foto. Günaydın arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

tür vakfının kitaplığı (1964-1973). Aalto*ya gelince, Otaniemi'den (1965) sonra, yaşlılık nedeniyle artık çalışmayı bırakmıştır.

Yeni akımların kökenini tarihî kültürde aramak en doğru yol olur: 1950 yıllarında ortaya çıkan brütalizm* (*Ek*) akımı nasıl Palladio'ya beslenen hayranlıktan doğmuşsa, gerek XIX. yy. seçmeciliğine, gerek Rönesans'taki manierismo akımının ve XVIII. yy. başlarındaki mimarlığın sorunlarına duyulan ilgi de, mimarlık evreninin genişlediğini ve Avrupa geleneğinin bütün karşıt biçimlerine açılmağa başladığını gösterir. Bu bakımdan son yılların en önemli kitapları, Bernard Rudofsky'in *Architecture without Architects*'i (Mimarsız mimarlık) [1964] ve amerikalı Louis Kahn'ın öğrencisi olan R. Venturi*nin (*Ek*) «*Mimarlıkta belirsizlik*»idir (1966). Arılık, duruluk merakından vazgeçilmesi, kültür geleneğinde yer verilmeyen biçimlere (1920'lerin «artdéco»su ya da seçmecilik gibi) dönülmesi, yapı boyutlarında ve yapım sürecinde, özellikle de yapım teknolojisinde eski usullerin büyük ölçüde terk edilmesine yol açtı.

Böylece, devasa diyebileceğimiz yeni bir gökdelen* (*Ek*) türü çıktı ortaya: Chicago'daki Civic Center (C. F. Murphy ile S.O.M. ajansı [Skidmore*, Owings, Merrill] ve Loebl, Schlossman and Bennett, 1961-1966), New York'taki World Trade Center (Minoru Yamasaki* and Ass. [*Ek*] ile Emery Roth and Sons, 1967-1975) ya da Paris'te Montparnasse kulesi (Beaudoin, Lopez, Cassan, Saubot, 1969-1973) 200 metrenin üstünde yapılardır, hattâ 110 katlı World Trade Center'ın boyu 300 metreyi bile aşar.

Fakat asıl değişiklik teknoloji alanında oldu. Mimarlığın biçimsel dili, teknik yeniliklerin etkisiyle, göze batmamakla birlikte derinden değişikliğe uğradı: bu değişiklik, betonarmeden prefabrike yapı elemanlarının sanayi düzeyinde yaygınlaşmasıdır. Maliye nedenleriyle çelik bırakılmış, yerini beton almıştır; fakat bu beton fabrikalarda çelik kasalar içinde kalıplanmış, «şokbeton» gibi yüksek titreşimden geçirilmiş sınaî bir betondur. İlk olarak Eero Saarinen* tarafından son eserlerinde kullanılan prefabrike beton elemanları büyük bir ilgi gördü: S.O.M. ajansının sayısız binaları, Gropius'un New York'taki Panam Building'i ya da Marcel Breuer*in (*Ek*) Fransa'daki Flaine kış sporları merkezi (1967-1973), bu alanda ne kadar aşırılığa gidildiğini açıkça gösterir. Bununla birlikte, prefabrike elemanların bulunması, mimarlık ile şehircilik arasında, dizisel elemanların tekrarı «eklemeci» mimarlık biçimindeki yeni bağıntıların ortaya çıkarılmasını sağlayan temel araştırmalara da imkân verdi. Bu bakımdan, Aldo Van Eyck'in Amsterdam belediyesi öksüzler yurdu (1955) ya da Suudî Arabistan'daki bir ticaret sitesi (1969) için Jörn Utzon*un (*Ek*) hazırladığı projeler, hiç şüphesiz, Moşe Safdi*nin (*Ek*) gösterişli ve yerel havalı «habitat 67»sinden (Montreal) çok daha anlamlıdır.

İş bürolarıyla konut mimarîsini ilgilendiren bu iki belli başlı eğilimin yanı sıra mimarlık evreni, hepsi de anlatımcılığa ve anıtçılığa yönelik birçok eğilime bölünmüştür. Konut kuleleri hem sayıca çoktur, hem de günümüz mimarlığının en güzel eserleri arasında yer alır (Bertrand Goldberg*in [*Ek*] Chicago'daki Marina City'si [1962-1964]; Francisco Javier Saenz Oiza'nın Madrid'deki Torres Blancas'sı [1969]; Chamberlin Powell and Bon ile sir Ove Arup*un [*Ek*] Londra'daki Barbican Renovation'ı [1964 - 1971]; Martin Schulz* Van Treeck'in [*Ek*] Paris'teki Riquet sitesi [1969-1974] v.b.).

Konut kulelerinin serbest biçimlerinde bile sezilen anlatımcılık özellikle resmî yapılarda ve küçük inşaatlarda (şirketler, özel evler) çok ağır basar. Londra'daki The Economist Building (Alison ve Peter Smithson* [*Ek*], 1964) ya da Leicester üniversitesinin Engineering Building'i (James Stirling* [*Ek*] ve James Gowan, 1963) ve Norwich'deki East-Anglia üniversitesinden (Denys Lasdun ve ortakları, 1962-1970) bu yana, ingiliz brütalizmi günlük gerçekler arasına karışmıştır. Bu üslûba en iyi örnek olarak Londra'daki South Bank Art Center'ı (Hubert Bonnet, 1968-1974) gösterebiliriz. Almanya ve İsviçre'de, Gottfried Böhm* (*Ek*), Walter Förderer* (*Ek*) ve Bern'deki Atelier 5 aynı

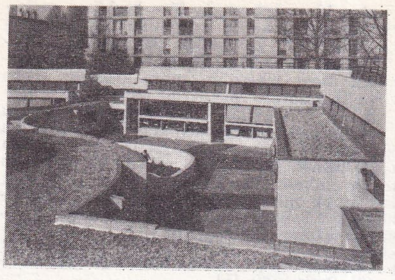

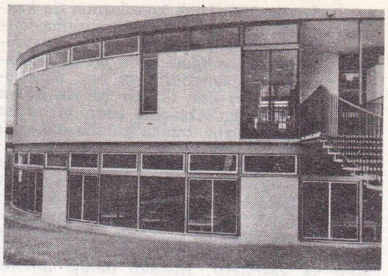

mimarlık

yanda, modern bir anaokulu

sağda, modern bir okul binası

doğrultudadır. Buna karşılık, Amerika'da Toronto üniversitesine bağlı Scarborough College (John Andrews, Page and Steele, 1966), Japonya'da Kufü'deki Yamanaschi Broadcasting İnstitution (Kenzo Tange* [*Ek*] 1967), biçimin plastik değerlerine, hacmin bütünlüğünü parçalayacak kadar aşırı bir önem tanıdılar. Bütün bu eğilimler, akımlar içinde, kişiliği en ağır basan mimar hiç şüphesiz Louis Kahn*dır (*Ek*). Değişik üslûpları kaynaştırarak yeni karmalar oluşturan, yapısını çevreyle biçimsel açıdan, uyuşturmayı, kültür verilerini değerlendirmeyi bilen Kahn, XVIII. yy.ın bir Vanbrugh*unu ya da Piranesi*sini andıran kütle ve aydınlatma etkileriyle aynı zamanda brütalizm akımının da temsilcisidir. Duvar kütlesinde açıklıkların gizlenmesi (Philadelphia College of Art projesi, 1969), yadırgatıcı aydınlatma kaynakları (Dakka Kapitol'ü, 1965-1972), 1930 çağı kuşağının benimsediği saydamlık ve hafiflik estetiğinin doğrudan doğruya inkârıdır.

1914-1918'deki büyük kopuştan sonra (resmî sanata karşı yarım yüzyıl sürdürülen bir başkaldırmanın sonucu olan bir kopuştur bu), çağdaş sanatın «üçüncü kuşağı», batı toplumunun düşüncesinde derin izler bırakmış olan kültür tarihine tekrar sahip çıkmış, geçmişle plastik bir süreklilik, bir birlik aramağa koyulmuştur. (L)

***Mimarlar odası.** — 1976'da Mimarlar odasına kayıtlı üye sayısı 7 807'dir. (M)

***MİMARSİNAN,** esk. **Gırlavuk,** Kayseri ili, Merkez ilçesinde, şehrin kuzeydoğusunda kasaba. — 3 737 nüf. (1970). [M]

***MİMETİZM** i. — Etoloji. Bk. YANSILAMA, *Ek*.

***MİNAÇ** (Vladimir), slovak yazarı. — Son olarak yeni denemelerini yayımladı: «*Aykırı düşünceler*» (1966), «*Korlara üflemek*» (1970), «*Edebiyat üstüne*» (1972). [L]

***MİNDSZENTY** (Jozsef), macar keşişi. — Roma'ya yerleştikten (28 eylül 1971) hemen sonra Macaristan Başkanlık konseyinin çıkarttığı yasayla geri kalan cezası affa uğradı. 24 ekimde, Viyana'daki bir papaz okulunda görev aldı. Şubat 1974'te, Papa Paulus VI, kardinal Mindszenty'nin 1945'ten beri yürüttüğü ve ona Macaristan'ın en yüksek din adamı unvanını sağlayan Estergon başpiskoposluğunun boşaldığını ilân etti. Mindszenty ekim 1974'te *Anılar*'ını yayımladı. (L)

MİNİMAKS i. (*mini*mum ve *maksi*mum'dan, fr. *minimax*). Mat.

$$\min_i [\max_j (x_{ij})] \geqslant \max_j [\min_i (x_{ij})]$$

şeklindeki eşitsizlik; burada (x_{ij}), $i=1,2, \ldots n$ ve $j = 1,2, \ldots m$ olmak üzere bir sayılar ailesini, min, i niceliği 1'den n'ye kadar değiştiği zaman minimum olarak, max ise j niceliği 1'den m'ye kadar değiştiği zaman maksimum olarak alındığını gösterir. (L)

MİNİMAL sıf. (fr. k.). Çağdaş santl. En arı renk bağıntıları ve biçimlere indirgenmiş bir sanat eseri için kullanılır.

— ANSİKL. *Minimal sanat* (ing. *minimal art*), ortak yönleri soyut anlatımcılığın duygusallığından uzaklaşarak geometrik biçimlere ve renk bağıntılarının sadeleştirilmesine dönmek olan heykelcileri (ve daha geniş anlamıyla ressamları) biraraya getiren sanat eğilimidir. *Reductive art* (indirgeyici sanat), *ABC art* (sanatın elifbası) ya da *primary structures* (birincil yapılar) olarak da adlandırılan bu akım ilk olarak 1965 yılında A.B.D.'de figüratif çalışmanın, özellikle de pop'art'ın yaygınlaşmasına tepki olarak doğdu. Soyutlamanın yeni bir biçimi sayılan minimal sanatı benimseyen Barnett Newman* (*Ek*), değişik renkli birkaç düşey çizgiyle boydan boya kesilen tekrenkli uzun tuvaller, Ad Reinhardt* (*Ek*) ise tümü siyaha boyanmış tablolar yaptı; her iki sanatçının da yapıtları son derece yalınlığa ulaşmıştır. Aynı doğrultuda çalışan birçok çağdaş amerikalı sanatçı arasında Kenneth Noland* (*Ek*) ve tablolarındaki soyutlamacılığı saf hard-edge* (*Ek*) geometrisiyle birincil yapı arasında kalan Franck Stella* (*Ek*) sayılabilir.

«Birincil yapılar» terimi, minimal sanatçıların ulaşmak istediği biçimsel yalınlığı en iyi tanımlayan terimdir. Minimal bir yapıt genellikle yalın bir geometrik biçimden (küp, kare, doğru çizgi) ya da bu biçimin tekrarından oluşur. Minimal sanatçılardan Don Judd* (*Ek*) çelik ya da alüminyumdan kutular yapar, sonra bunları yan yana ya da üst üste dizer. Biçimsel kesinlik yalnızca sanayi malzemesiyle prefabrike gereçlerin kullanılmasını gerektirir, bu nedenle de yapıtlarda el ile yapılmış hiç bir şeyin izine rastlanmaz. Sözgelimi 1963'ten bu yana flüorışıl tüplerden yararlanan Dan Flavin* (*Ek*) bunları ya birbirlerine bağlar ya da uzamda düzenler. Minimal sanatçı yapacağı eseri tasarladıktan sonra kullanacağı gereçleri saptar, ancak hiç bir şekilde gereçlerin imaline karışmaz.

Minimal sanat, altlıklı heykel kavramını da yeniden ortaya atmıştır: heykel ancak çevresindeki uzamla ilintili olarak ele alınmalıdır; heykel çevresinde dolaşılan bir nesne olmaktan çıkar, seyirciyi çevreler (Flavin'in neon tüpleri), kimi zaman bir döşemeden oluşur (Carl André* [*Ek*]), bazen de insan boyutlarını aşar (Robert Morris*in [*Ek*] *Permutations*'ı). Sanat yapıtı nesne olma özelliğini de yitirir, çünkü yapıt ancak düzenlendiği, yerleştirildiği sürece vardır. Sözgelimi Judd'un kutuları ancak bir duvar boyunca yan yana ya da üst üste sıralandığı, Flavin'in neonları uzamdaki yerlerine kondukları sürece bir anlam taşır. Heykel sanatı artık statik özelliğini yitirmiş, uzamda ve uzamla gelişme yoluna girmiştir.

Son olarak, biçimsel olmayışı (yapının son derece yalınlaştırılması ve bireysel özelliklerden arıtılması) nedeniyle minimal sanat görüntünün yerini metnin aldığı kavramsal* sanatı (*Ek*) büyük ölçüde etkiledi. Minimal sanatçıların çoğu kuramcıdır, zamanlarının büyük bir bölümünü yapıtlarını tanımlama ve açıklamaya ayırırlar ve böylece, her türlü plastik sanat kaygısını bir yana atarak kendini ortaya koymak ve kendi kendini çözümlemek doğrultusunu benimserler.

Daha önce adı geçen minimal sanatçıların yanı sıra, Tony Smith (doğ. 1912), Ronald Bladen (doğ. 1918), Larry Bell (doğ. 1939), John MacCracken (doğ. 1934) ve Sol Lewitt* (*Ek*) gibi birçok amerikalı heykelcinin adı sayılabilir. (L)

MİNİSKOP i. (fr. *miniscope*). Fiz. 1 milimetrelik su basıncının yüzde 1'i düzeyinde büyük bir duyarlıkla basınçları ölçmeğe yarayan aygıt. (L)

MİNKOWSKİ (Eugène), rus asıllı fransız psikiyatri uzmanı (Saint-Petersburg [bugün Leningrad] 1885 - Paris 1972). Modern psikiyatrinin öncüsüydü; şizofreni üstüne çok önemli çalışmalar yaptı. Bergson'un dostu olan Minkowski psikiyatri çevrelerini özellikle *L'évolution psychiatrique* (Psikiyatri evrimi) dergisiyle büyük ölçüde etkiledi. (L)

***MİNNET** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Melanie Klein'a göre, minnetin anlamı öteden beri ona verilen ahlâksal yananlamı geniş ölçüde aşar. İlk minnet iyi emzirilen çocuğun ana memesine karşı duyduğu min-

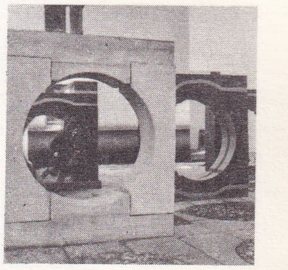

çocuğa göre mimarlık örnekleri

Foto: Lauros, P. Joly-V. Cardot, G.G.K. Atelier (2) [LAROUSSE]

nettir. Bütün öbür istek konularının da kaynağı ve modeli olan bu istek konusuna karşı özne, doyuma ulaştığına ya da doyumdan hoşnut kalmadığına göre iki tamamlayıcı davranış gösterebilir: ya onu denetlemek ister, ki bu onu tüketir ve yitirir, ya da onu korumak, saklamak ister, ki bu da onu esirger ve uzun zaman yararlı olmasını sağlar. Birinci davranış ardından imrenmenin geldiği açgözlülüktür; ikincisi ise minnete eşlik eden sevinçtir. Bundan dolayı minnet ilerideki her sevincin dayanağıdır. Doyumun sık sık tekrarlanması sayesinde iyi nesneye, yani içe yansımış, minnet kaynağı memeye sahip olma duygusu doğrulanır ve kesinleşir. Bundan dolayı minnet özneyi sevince hazırlar, buna karşılık açgözlülük onu bundan yoksun eder. (L)

Dominic MİNTOFF

***MİNTOFF** (Dominic), maltalı siyaset adamı. — Göreve başlar başlamaz Malta'nın dış siyasetini yeniden düzenlemeğe girişti ve NATO'dan ayrılarak bloksuz ülkelerle işbirliği yaptı. (L)

Minuteman, barutlu, iki katlı, kıtalararası stratejik amerikan füzesi; bir kuleden fırlatılır ve 1 Mt'luk termonükleer yük ya da daha gelişmiş modelleri 200 kt'luk 3 M.İ.R.V.* (*Ek*) taşır. 1950 yıllarının sonlarında, kriyojenik sıvı propergollü İCBM «Atlas»ın atış rampasından fırlatılmasının füzeye çok zarar verdiği ve ateşleme için çok uzun bir süre gerektiği açıklandı. 1962'den itibaren bu füze yerini yavaş yavaş, bir kuleden fırlatılan ve bir dakikadan daha kısa sürede ateşlenen katı propergollü İCBM «Minuteman 1-A» füzesine bıraktı ve 1965'te tamamıyla servisten çıkarıldı. Çok kısa menzilli olan «Minuteman 1-A» da, 1-B tipi (1963), 2 tipi (1965), 1970'ten sonra da «Minuteman 3» füzeleri gibi daha gelişmiş modellerle değiştirildi; «Minuteman 3» de 200 kt'luk 3 M.İ.R.V. ve dalmaya yardımcı tam bir donanım bulunur. 1975'te amerikan ordusunun elinde İCBM türünden 450 tane «Minuteman 2» ve 529 tane «Minuteman 3» füzesi vardı. (L)

***MİNYATÜR** i. — ◆ Sıf. *Minyatür bale*, kısa süreli (bir perdelik) koreografik eser. Amacı ya yorumlayan sanatçıyı ön plana çıkarmak ya da tek bir konuyu işlemektir. Bu türde daha çok Kasyan Goleyzovskiy gibi sovyet koreografları başarılı oldu. Ayrıca Leonid Yakobson, İgor Moyseyev ve Moskova Koreografi enstitüsünde ataşe olarak çalışan fransız Vera Boccadoro da minyatür bale türünde eser verdiler. (L)

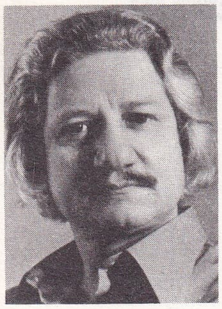

Francis MİROGLİO

***MİNYATÜRLEŞTİRME** i. — Sil. *Nükleer silâhların minyatürleştirilmesi*, bir yandan uçaklara ya da stratejik bir füzenin başlığına yerleştirilebilecek bir bombaya güçlü bir imlâ hakkı doldurmak, öte yandan nükleer silâhı taktik amaçlarla kullanılabilecek hale getirmek için, bir nükleer silâhın ağırlığıyla gücü arasındaki oranın küçültülmesi.

— ANSİKL. 1945'te Hiroşima'ya atılan nükleer bombanın ağırlığı 4,5 t, gücü 20 kt'du, 1952'de megaton düzeyinde güce sahip ilk amerikan termonükleer bombasının ağırlığı ise 65 t'a ulaşıyordu; bu da bombanın stratejik amaçlarla kullanılmasını engelliyordu. Bu durumda, ağırlık-güç oranının büyük ölçüde azaltılması, yani yaygın terimiyle nükleer bombanın *minyatürleştirilmesi* gerekiyordu. Stratejik füzelerde önce megaton düzeyindeki imlâ hakkının (dolayısıyla fırlatıcının) hafifletilmesiyle bu sonuca ulaşıldı, sonra imlâ hakkının etkinliğini arttırmak için, M.R.V.* (*Ek*) ya da M.İ.R.V.* (*Ek*) tipi kiloton düzeyinde başlıklar yaparak güç fazlalığından kurtulma yoluna gidildi. Böylece Amerikalılar, 1959'dan 1962'ye kadar, 5 Mt'luk bir imlâ hakkı taşıyan 128 t'luk «Atlas»tan 1 Mt imlâ hakkı bulunan 30 t'luk «Minuteman 1» füzesine geçtiler, 1970'te de her biri 200 kt'luk üç M.İ.R.V. ile donatılmış «Minuteman 3» füzesini yaptılar. Aynı şekilde, 800 kt'luk imlâ hakkıyla 1960 yılının «Polaris A-1» füzesi yerini «Polaris A-3»e bıraktı (1964), bu füze de daha sonra 200 kt'luk üç M.R.V.'li bir başlıkla donatıldı; nihayet 1971'de, 50 kt'luk (10 hattâ 14) M.İ.R.V. taşıyan bir başlıkla «Poseidon» hepsini geride bıraktı.

Nükleer silâhın taktik amaçlarla kullanılabilmesi, imlâ hakkının ya klasik bir top mermisine ya da muharebede kullanmağa elverişli ve çevredeki müttefik birliklere zarar vermemek için isabet gücü çok fazla olan bir roket ya da füze başlığına yerleştirilebilecek kadar hafifletilmesini gerektiriyordu. 1950 yıllarından başlayarak Amerikalılar, gücü 2 kt ile 20 kt arasında değişen *atom topları*'nı, sonra «Honest John» ve «Corporal» roketlerini (azamî imlâ hakkı 45 t) yaptılar. 1960 yıllarında bunları «Redstone», «Sergeant», «Pershing», 1970'ten sonra da «Lance» füzeleri izledi. Rusya'da da hemen hemen aynı gelişim oldu. Bugün için bilinen en küçük nükleer silâh çok ileri bir minyatürleştirmenin ürünü olan ve gücü 0,1 kt olarak saptanan amerikan yapısı «Davy Crockett»tir. (L)

***MİRAMBEL** (André), fransız profesörü. — (öl. Paris 1970). [L]

MİRİNGOPLASTİ i. (lat. *miringa*, kulak zarı ve fr. sonek *-plastie*, biçim verme'den fr. *myringoplastie*). K.B.B. hekimliğinde, kulak zarının ameliyatla yeniden yapılması. (Bk. TİMPANOPLASTİ, *Ek*.) [L]

***MİRMİROĞLU** (Vladimir), rum asıllı türk tarihçisi. — (öl. İstanbul 1966). [M]

***MİRO** (Joan), ispanyol ressamı. — 1967'den bu yana daha çok heykel çalıştı: dökme demirden küçük boyutlu ve boyasız ya da canlı renklerle boyalı birleştirmeler, ayrıca tunçtan büyük boyutlu plastik sanat ürünleri yaptı. Seramik çalışmalarını sürdürdü ve Artigas ile birlikte yeni duvar panoları gerçekleştirdi: bu doğrultudaki çalışmaları arasında Uluslararası Osaka sergisinin japon pavyonu (1970), Barcelona havalimanı (1970), Zürich'teki Kunsthaus ve Paris Sinematek'i (1972) vardır. 1973'te «Torbalar» ve «Sobreteixims» adlı çeşitli ip ve atkılardan oluşan dokumalarını sergiledi. Bu dokumaların bazı yerleri özellikle yakılmış, bazı yerleri de renkli ham yünle örülmüştür. 1974'te Paris'teki Galeries nationales du Grand Palais'de Miro adına bir sergi düzenlendi. Sanatçı 1971'de metni ve resimleri kendinden olan «*Altın tüylü kertenkele*» adlı bir kitap yayımladı. (L)

MİROGLİO (Francis), fransız bestecisi (Marsilya 1924). Paris konservatuvarında Darius Milhaud'nun beste derslerini ve Darmstadt yaz kurslarını izledi, 1960'ta Fondation Gaudeamus'un uluslararası beste ödülünü, ayrıca 1961 Paris bienalinde beste ödülünü kazandı. 1965'ten sonra Saint-Paul-de-Vence'da Fondation Maeght Çağdaş Sanat ve Müzik festivalini kurdu ve yönetti. Diziselciliksonrası eğilimi benimseyen sanatçı, çeşitli olanaklar arasında bir seçim yapma kavramından yararlanmakla birlikte (bu kavramı tınılara uyguladı) rastlantıya hiç yer vermedi. Sanatçının başlıca yapıtları arasında şunlar sayılabilir: Martenot dalgaları ve iki vurmalı çalgı için *Pierres noires* (Kara taşlar) [1958]; soprano ve on çalgı için *Magies* (Büyüler) [1960]; flüt, harp ve *ad libitum* iki vurmalı çalgı için *Fluctuances* (Çalkantılar) [1961]; çeşitli orkestra düzenleri ve magnetik bant için *Espaces I à V* (Uzamlar I-V) [1962]; piyano için *Soleils* (Güneşler) [1962]; Jean Laude'un bir metni üstüne *Le Temps du sacre* (Ayin zamanı) [1963]; flüt ve çeşitli düzenler için *Phases* (Evreler) [1965]; Miro'nun resimlerinin diyapozitifleri ile *ad libitum* yaylılar dörtlüsü için *Projections* (İzdüşümler) [1966-1967]; ses ve on beş ya da otuz iki müzikçiden oluşan orkestra için *Tremplins* (Tramplenler) [1968-1969]; klavsen için *Insertions* (Sıkıştırmalar) [1969]; altı solocu vurmalı çalgıcı ve büyük orkestra için *Extensions* (Gerilmeler) [1970-1972]; altı vurmalı çalgı için *Extensions 2* (1970) ve büyük orkestra için *Extensions 3* (1972); müzikal tiyatro *Il faut rêver, dit Lénine* (Hayal kurmalı der Lenin) [1972]; yaylılar orkestrası için *Eclipses* (Tutulmalar) [1972]; Jean Laude'un bir metni için müzik *Lieux Communs* (Klişeler) [1972] ve orkestra için *Strates éclatées* (Çatlak, katmanlar) [1973]. (L)

M.İ.R.V. (ing. MULTIPLE INDEPENDENTLY REENTRY VEHICLE'in [«bağımsız olarak değişik hedeflere yöneltilebilen çok elemanlı taşıt»] kısaltması), bir füzeyle taşınan ve elemanlarından her biri bağımsız olarak ayrı bir hedefe yöneltilebilen çok elemanlı nükleer yük.

1969-1970 yıllarında A.B.D.'de nükleer yüklerin gerek dağılmasını (M.R.V.*lerde [*Ek*] olduğu gibi), gerek ayrı hedeflere yöneltilmesini sağlayacak çok ileri teknikler incelenir ve araştırılırken, nükleer bombaların minyatürleştirilmesi de (bk. MİNYATÜRLEŞTİRME, *Ek*) aynı başlık içine kiloton düzeyinde birçok nükleer yükün yerleştirilmesini sağladı. M.İ.R.V.'lerde olduğu gibi ayrı hedeflere yöneltmede füzeye fazladan bir kat daha eklenir; bu katta bir yükselti denetleyicisi, iticiler ve her hedefle ilgili verilerin belleğe kaydedilmiş olduğu bir hesap makinesi bulunur. Fırlatılan her dönüş gövdesi, balistik evreye geçtiğinde kendi özel hedefine doğru yönelir. M.İ.R.V.'lerin etkinliği her füzenin taşıdığı nükleer yük sayısıyla artar. Bu füzelerin en büyük yararı düşmanın füzesavar savunmasını kırmaktır. Gerçekten de nükleer yüklerin ne zaman ayrılacağı bilinmediği için, saldırdıktan sonra geri dönen füzenin yörüngesini belirlemek çok güçtür. Öte yandan bombaların balistik yörüngesi, bu bombaları engelleyici bir tedbir almağa yetmeyecek kadar kısadır. Bomba sayısının çok oluşu ise bu silâhların başarılı bir savunma aracı olmasını sağlar. M.İ.R.V. füzelerine karşı savunma «F.O.B.S. füzelere» karşı savunmadan çok daha güçtür; bu da Amerika Birleşik devletlerinin neden bugüne kadar hiç F.O.B.S. füze kullanmadığını çok iyi açıklar.

1970'ten bu yana Amerika'nın M.İ.R.V. ile donatılmış füzeleri, 200 kt'luk 3 bomba taşıyan «Minuteman 3» ve 50 kt'luk 10 bomba taşıyan «Poseidon»dur. Her ne kadar Amerika Birleşik devletleri stratejik füzelerinin sayısı 1 000 «Minuteman» ve 656 «Polaris» ile sınırlandırılmışsa da, aslında 1976'da A.B.D.'nin elinde 4 900 termonükleer dönüş gövdesi bulunacaktır. Bu arada S.S.C.B.'nin de 1974'te M.İ.R.V.'lerle aynı nitelikte çok elemanlı ilk füzesini yaptığı tahmin ediliyor. (L)

***MİRZA** (İskender), pakistanlı siyaset adamı. — (öl. Londra 1969). [L]

***MİSİS,** yeni **Yakapınar,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Merkez ilçesi) bucak. — 23 710 nüf., bucak merkezi 1 382 nüf., 27 köy (1970). [M]

***Misis** (veya **Yakapınar) höyüğü.** — Misis bucak merkezinin 1 km kadar kuzeyinde ve yeni Ankara-Ceyhan karayolunun demiryolu ile kesiştiği noktanın kuzey tarafındaki nekropolde (mezarlık) Adana Bölge Müzesi müdürlüğünce kazılar yapıldı (1973). Bu kazılarda, kayaya oyulmuş, dromoslu 34 Roma çağı oda mezarlarından hepsinin önceki çağlarda soyulmuş olduğu ortaya çıktı. Nekropoldeki mezarların temizlenerek burasının bir açıkhava müzesi haline getirilmesi kararlaştırıldı. (M)

Misis Mozaik müzesi, Adana'nın doğusunda, Ceyhan'a giden yol üzerindeki Misis (Yakapınar) höyüğünün batısındadır. 1956'da yapılan kazılarda çıkan Geç Roma devri bazilikasının döşeme mozaikleri özel cam duvarla çevrilerek 1959'da ziyarete açıldı. Mozaikler, geometrik, bitkisel süslerle insan ve hayvan gruplarından oluşur. (M)

***MİSKOVİÇ** (Milorad), yugoslav dansçısı ve koreografı. — Carla Fracci ile *Giselle*'i (Palermo, 1967; Vicenza, 1971; Birmingham [Alabama], 1973), *Martı*'yı (Roma, 1970), *Le Cid*'i (Birmingham'da hazırladı, 1972) yorumladı. Belgrad operasında konuk sanatçı olarak *Joan de Zarissa*'da (D. Parlic'in, 1968) dans etti, Dubrovnik operasında *Tancredi ve Clorinde'nin savaşı*'nı (1971) yorumladı. 1972'de Dallas-Civic Ballet'de G. Skibine'in yönetiminde dans etti. Aynı yıl Birmingham'daki (Alabama) High School of Fine Arts'ın koreografi bölümü sanat yönetmeni oldu, ayrıca bale topluluğunu da yönetti. Palais-Royal'de Rus balelerine ayrılan karşılaşmalara katıldı (1973), Sabine Sallé ile *L'après-midi d'un faune*'da (Bir kır tanrısının öğleden sonrası) dans etti. 1974'te de Atina festivali için *Oresteia*'nın hazırlanmasına katıldı, ayrıca aynı yapıtta rol aldı. (L)

***MİŞİMA** (Kimitake Hinoka, **Yukio** — de-nir), japon yazarı. — (öl. Tokyo 1970). Gerek siyasal düzende, gerek estetik alanda ulusal geleneği yerleştirmeğe çalıştı, bu amaçla «Kalkan derneği» adlı milliyetçi bir topluluk kurdu. Başkent halkını bir hükûmet darbesine sürüklemek istedi, başaramayınca halkın önünde intihar etti. Bu arada çeşitli romanlar («*Düşüncelerin sesi*», 1966; «*Verimlilik denizi*», 1970), tiyatro oyunları ve

Foto. Daroll-Gamma, Ph. Gras (LAROUSSE)

yaşamla yaratıcılığın anlamı üstüne bir deneme (*«Güneş ve çelik»*, 1969) yayımlamağa vakit ayırabilmişti. (L)

***MİTCHELL** (Arthur), amerikalı dansçı. — 1970'te New York City Ballet topluluğundan ayrılarak yalnızca zenci dansçılardan oluşan ve özellikle klasik dansa yönelen kendi topluluğunu (Dance Theater of Harlem) kurdu. İlk defa 1971'de New York'ta sahneye çıkan topluluk gerek A.B.D.'de, gerek Avrupa'da turneler düzenledi ve Spoleto festivalinde büyük bir başarı elde etti (1971). 1971'de Capezio Award ödülünü kazanan A. Mitchell 1973'te Texas Christian University'de konuk koreograf olarak çalıştı. (L)

MİTCHELL (Joan), amerikalı kadın ressam (Chicago 1926). Chicago'daki Art Institute'de öğrenim gördü, 1950'de soyut anlatımcılığa yakın bir üslûba ulaştı. Zamanının çoğunu Paris ve New York'ta geçirdi, amerikan action-painting'ini benimsedi, bununla birlikte otomatizmden uzaklaşmadı, Willem de Kooning*in (*Ek*) tuvallerini andıran ve düzenindeki dengeyle dikkati çeken eserler verdi. Ayrıca çok boyutlu tuvaller, kimi zaman da üç kanatlı tablolar yaptı, canlı renklerle ara tonları birarada kullandı, ayrıca saydamlık oyunlarına girişti. Resimlerinin içerik bakımından özelliği, dış dünya ile kendi duygusallığını birleştirmesidir. (L)

***MİTCHUM** (Robert), amerikalı sinema oyuncusu. — *El Dorado*'dan (H. Hawks'ın, 1966) sonra özellikle şu filimleri çevirdi: *Batı geçidi* (The Way West) [A. McLaglen'in, 1966]; *Büyük çıkartma* (Anzio) [E. Dmytrick'in, 1967]; *Zafere susayanlar* (Villa Rides) [B. Kulik'in, 1968]; *Kumar ve ölüm* (Five Cards Stud) [H. Hathaway'in, 1968]; *Gizli merasim* (Secret Ceremony) [J. Losey'in, 1969]; *İyiler ve kötüler* (The Good Guys and the Bad Guys) [B. Kennedy'nin, 1969]; *İrlandalı kız* (Ryan's Daughter) [L. Lean'ın, 1970]; *Young Billy Young* (Genç Billy) [B. Kennedy'nin, 1970]; *The Wrath of God* (Tanrı'nın öfkesi) [R. Nelson'ın, 1971]; *The Friends of Eddie Cole* (Eddie Cole'ün arkadaşları) [P. Yates'in, 1973]. (L)

***Mithatpaşa stadyumu.** — Bk. İNÖNÜ STADYUMU, *Ek.*

Mithatpaşa tiyatrosu, Ankara'da kurulmuş özel tiyatro. Devlet tiyatrosundan ayrılan bir grup sanatçı, Beyhan Hürol, Ekmel Hürol, Ziya Demirel ile Devlet operasından Alp Özbay ve Yaşar Özbay'ın Ankara'da kurdukları tiyatro 1967'de Recep Bilginer'in *İsyancılar* adlı oyunuyla perdesini açtı. Ömer Seyfettin'in *Bomba*, Bus Fekete'nin *Başbakan ve uçağı*, Vasfi Uçkan'ın *Deli Emine*'sini sahneledi. Malî kriz sonucu 1972'de kapandı. Sanatçıların bir kısmı yine Devlet tiyatrosuna döndü. (M)

MİTREA-CELERİANU (Mihai), romanyalı besteci (Bükreş 1935). Doğduğu kentte öğrenim gördü, 1959'a doğru integral dizisel ciliğini benimsedi, işçi ve aydın çevrelerinde yeni müziği yaymağa çalıştı, 1968-1970 yılları arasında Darmstadt'daki yaz kurslarını izledi, orada Stockhausen'le tanıştı, sonra Paris'te Pierre Schaeffer'in öğrencisi oldu. 1963'te tasarladığı *«Yıldızların türküsü»* adlı yapıtla 5. Paris bienalinde büyük ödülü kazandı (1967). [L]

MİTSCHERLİCH (Alexander), alman psikiyatri uzmanı ve psikanalizcisi (Münih 1908). Heidelberg üniversitesinde psikosomatik hekimliği profesörü oldu; Alman üniversitesinde ilk psikosomatik kliniğinin kurucusudur. Yayımladığı eserler arasında şunlar sayılabilir: *«Zehirlenmenin kaynağı»* (1947); *«Hastalıkta özgürlük ve tutsaklık»* (1948); *«Babasızlar toplumuna doğru. Toplumsal ruhbilim incelemesi»* (1963); *«Barış fikri ve insandaki saldırganlık duygusu»* (1969). [L]

***Mitsubişi** ya da **Mitsubishi**, japon tröstü (*Zaybatsu*). — Mitsubişi, japon kanunlarının holdingi yasaklaması nedeniyle, bugün de birtakım şirketlerin kendi istekleriyle biraraya gelmelerinden oluşan bir topluluk niteliğindedir. Topluluğun genel işleyişi katı bir merkeziyetçiliğe dayanır. Mitsubişi bir konglomeraya benzer. Topluluğun faaliyetleri çok çeşitlidir. 1950 ile 1965 arasında topluluğun ana yapısı üç temel kuruluşa dayanır hale gelmiştir. Bunlardan birincisi Mitsubishi Bank (dünyanın yedinci, Japonya'nın dördüncü büyük bankasıdır) adlı bir bankadır. Bu banka gruba bağlı şirketlerin hemen hemen hepsinin hissedarıdır. Bankanın ayrıca bir plasman fonu ve iki sigorta şirketi vardır. Bütün bu kuruluşlar Mitsubişi'ye üye şirketlere büyük malî yardımlar sağlar. İkinci kuruluş Mitsubishi Shoji (Kabushikigaişha) adlı uluslararası bir ticaret şirketidir. Japonya ithalâtının yüzde 9'u, ihracatının ise yüzde 13'ü bu şirket aracılığıyla yapılır. Dördüncü kuruluş ise Mitsubishi Heavy Industries adlı kuruluştur. 1965'ten bu yana ağır sanayi bu kuruluşun çevresinde toplanmıştır (gemi inşaının yüzde 26'sı; motor ve türbin imalâtının yüzde 16'sı; ağır mekanik imalâtın yüzde 40'ı; uçak sanayiinin yüzde 7'si; otomobil sanayiinin yüzde 9'u ve diğer gereçler imalâtı). Bu kuruluş dünyanın en büyük tersanelerini de kontrolu altında tutar.

Mitsubişi ayrıca çok sayıda ağır elektrik gereçleri, kimya, sentetik kauçuk, bira, sentetik ve tabiî iplik, akaryakıt dağıtım, cam (düz cam), ecza, denizcilik, çimento, optik ve gayrimenkul işleri şirketini de kontrolu altında tutmaktadır. (L)

***Mitsui,** en önemli japon zaybatsu'larından biri. — Bazı şirketler (örneğin Toyota) bağımsızlaşmak ve Mitsui'den ayrılmak kararını aldılar; böylece yeni bir zaybatsu oluştu. Mitsui'nin gerileyişine «kimya» ve «ağır sanayi»deki ağır gelişim yol açtı. Bu grup, iş hacmi kendi iş hacminin iki katı olan Mitsubişi'ye yeniden ulaşma çabasındadır. Yöneticiler şirketi çokuluslu bir topluluk haline getirmek ve ağırlığı sosyal refaha, bölgesel gelişmeye, kentleşmeye ve haberleşmeye kaydırmak çabasındadır. Mitsui, Japonya'nın toplam dış ticaretinin yüzde 10'unu elinde tutar. (L)

***MİTTERAND** (François), fransız siyaset adamı. — Demokrat ve Sosyalist Sol federasyonu haziran 1968 seçimlerini kaybedince çözülmeğe başladı, Mitterand da, 7 kasım 1968'de federasyon başkanlığını bırakarak yalnız Cumhuriyetçi Kuruluşlar konvansiyonuyla meşgul oldu. Solu birleştirmekten vazgeçmeyen Mitterand bu görüşünü haziran 1970'te Alain Savary'in kurduğu yeni Sosyalist partinin kongresinde savundu. Daha sonra bu örgütle görüşmelere başladı; görüşmeler sonucu 13 haziran 1970'te Epinay-sur-Seine'de yeni bir Sosyalist parti oluştu ve Mitterand bu partinin genel sekreterliğine atandı. Fransız Komünist partisi ile ittifak kurulmasını isteyen Mitterand bu konuyla ilgili birçok anlaşma yaptı; bu anlaşmaların en önemlisi 27 haziran 1972'de imzalanan «solun ortak hükûmet programı»dır. Mart 1973 seçimleri için yapılan kampanya sırasında sol radikallerle U.G.D.S.'i (Sol Demokrat ve Sosyalist birliği) [mart 1973] kurdu ve bu birlik oyların yüzde 20,36'sını elde etti. Yeniden Nièvre milletvekili seçilen Mitterand, 22 ve 24 haziran 1973'te Sosyalist partinin Grenoble kongresinde yeniden parti genel sekreterliğine getirildi. Mayıs 1974 başkanlık seçimleri için solun (Sosyalist parti, Komünist parti, sol radikaller, Birleşmiş Fransız Sosyalist partisi [P.S.U.], Genel İş konfederasyonu [C.G.T.], Fransız Demokratik İş konfederasyonu [C.F.D.T.] ve Millî Eğitim federasyonu [F.E.N.] sendikaları) ortak adayı gösterilen Mitterand ilk turda geçerli oyların yüzde 43,24'ünü, ikinci turda ise yüzde 49,19'unu elde etti. Bu seçimlerden beri muhalefetin önderi kabul edilir. Çeşitli sosyalist toplantıları (ekim 1974) ve Pau kongresi (şubat 1975) Mitterand'ın Fransız Sosyalist* partisi (*Ek*) içinde nüfuzunu arttırmasını sağladı. (L)

MİXCO-VİEJO, Guatemala'nın yüksek topraklarında, Chimaltenango eyaletinin kuzeybatısında, Rio Motagua'ya 6 km uzaklıkta Maya'lara ait arkeolojik yer. Kızılderili Pocoman'ların eski başkenti olan bu dinî ve askerî merkez, fransız arkeoloğu Henri Lehmann'ın yönetimindeki bir fransız-guatemala heyeti tarafından kazıldı. 1954'te bölgede başlayan çalışmalar bugün laboratuvarda sürdürülüyor. 880 m yüksekliğinde üstü kesik bir yayla üzerindeki Mixco-Viejo doğal bir kale durumundadır. Yayladaki her yarın üzerinde bir bina grubu yükselir: toplam on üç grup ve 120'den fazla bina: alanlar, evler, sunaklar. En eski binalar M.S. XIII. yy.dandır. Bazı yapıların üslûbu Mixco-Viejo ile büyük Meksika şehirleri arasında ilişkiler olduğunu gösteriyor. Kazılardan sonra belli başlı binalar restore edildi. Siyah, kırmızı ve krem rengine boyanmış ve üslûplaştırılmış yılanlarla süslü mezar küpleri içinde insan külleri bulundu. Diğer seramiklerin çoğu mikalıdır. (L)

***MİYOKARD** i. — ANSİKL. *Miyokardın yeniden damarlandırılması.* Miyokard enfarktüsüne yol açan ve uzun süre şansa bağlı müdahalelere konu olan koroner ateromu cerrahîsinde son beş yıl içinde önemli bir gelişme elde edildi. Bu gelişmeler önce koronografi sayesinde doku bozukluğunun incelikle tahlil edilebilmesine, sonra da aorttaç damar arasında köprü kurulmasına dayanır: aort, tıkanan yerin aşağısında taç atardamara bağlanır; bağlantı bu araya yerleştirilen bir toplardamar parçasıyla sağlanır. Bu teknik giderek hızla yaygınlaşmaktadır: bu teknikle 1968'de 200, 1969'da 1 000, 1970'te 10 000'den fazla hasta ameliyat edildi. Ameliyattan ölüm oranı yüzde 6 kadar oldu; ameliyatın ağrılar üstündeki etkisi ise son derece olumlu sonuç verdi (hastaların yüzde 70'inde sıkıntı tamamen kayboldu). Hastanın, hastahanenin ve koronografi yönteminin iyi seçilmesi bu sonuçları daha da iyi yapabilir. Fakat taç atardamarların ilerideki geçirgenliği sorunu gene de askıdadır: hastalığın köprüden aşağıda nasıl ve ne zaman başlayacağını kestirmek olanağı bulunmadığı gibi yerleştirilen toplardamarın çalışma süresini önceden söylemek olanağı da yoktur. (Bk. KALP, *Ek.*) [L]

MİYOKİMİ i. (fr. *myokymies*). Oftalmoloji. Göz kapaklarında görülen kas kasılması. *Miyokimiler*, kas teli demetlerinin ritmik ve düzensiz kasılmalarından ileri gelir. (Bu kasılma yalnız alt göz kapağında olur; bazen göz kapağının bir yanında, bazen iki yanında birden, bazen de bir o yanında, bir bu yanında sırayla görülür ve kesinlikle nüksetme özelliği taşır. Dıştan, alt göz kapağının hafifçe seyirmesi şeklinde belirir.) [L]

***MİZAH** i. — ANSİKL. 1970'ten sonra *Salata* ve *Gırgır*, 1975'te de *Çarşaf*, *Fırt* v.b. mizah dergileri yayımlanmağa başladı. Hasan Hüseyin Korkmazgil, Muzaffer İzgü ve Oktay Verel 1970'ten sonra mizahî hikâye ve romanlarıyla dikkati çeken yazarlar oldu. 1973'te, Semih Balcıoğlu ve Ferit Öngören'in hazırladıkları *50 yılın türk mizah ve karikatürü* ile Aziz Nesin'in *Cumhuriyet döneminde türk mizahı* adlı eserleri yayımlandı. Filipinler'in Manila kentinde, Afrika Yazarlar birliğince düzenlenen Lotüs ödülünü Aziz Nesin aldı (1975). [M]

MİZORAM, Hindistan'da yeni arazi. Mizo* ayaklanmasından sonra Assam'da kuruldu (1972). [L]

MİZUİ (Yasuo), japon heykelcisi (Kyoto 1925). Tokyo Güzel Sanatlar okulunu bitirdi, 1953'te Paris'e yerleşti. Önceleri bronz ve ağaç üzerinde çalışıyordu, sonra taşa yöneldi; ilk yapıtlarında barok bir üslûp vardı, daha sonra son derece yakın çizgilerden oluşan anıtsal bir üslûbu benimsedi. Japonya'da olduğu kadar (Kitagi adası için sarı granitten yapılmış *Murs fossilières*) Fransa'da da (Grenoble Olimpiyat köyü kilisesinin duvarı, 1967; Bordeaux Hukuk fakültesindeki *Jet d'eau pétrifié* [Taşlaşmış fıskiye]) Mizui'nin her yapıtı bir mimarî bütünün parçası olarak tasarlanmıştır. (L)

MLADEÇ. Bk. LAUTSCH, *Ek.*

MLYNARCIK (Alex), çekoslovak sanatçısı (Zilina, Bratislava yakını 1934). Bratislava'da bir grup öncü sanatçının temsilcisi olarak, 1923-1925 yıllarında S.S.C.B.'de çıkan, Mayokovski'nin yönettiği ve «Sanatın sol cephesi»ni temsil eden *Lef* dergisinde işlenmiş konuları ele aldı; tüm sanat kavramının, güdümlü ortaklaşa yaratma kavramını yeniden değerlendirmek istedi. Önce arkadaşlarıyla birlikte *Happsoc* bildirisini yayımladı (1965), sonra bu bildiri «toplumsal serüvenler» olarak tasarlanmış sürekli happening'lerle somutlaştırıldı; ardından *«Sanatın ve yaşamın bütünlüğü adına Memorandum»*u (1971) yayımladı. Mlynarcık'ın araştırmalarının amacı sanat yapıtına katılmasını sağlamaktır; çoğunlukla erotik hayal gücüne seslenen ve üzerlerine seyircilerin her an resim çizebileceği nesneler ve birleştirmeler (*«Çıplak mankenler»*, 1966-1967) yaptı. Çevresel sanatla («yumurta biçimli bir konser salonu» projesi, 1969) ve anıtsal sanatla da (*XXI. yy. Megaliti*, 1968) ilgilendi. Ancak sa-

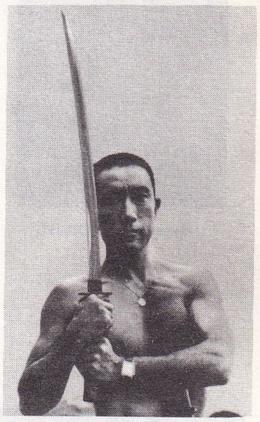

Yukio MİŞIMA

Alexander MITSCHERLICH

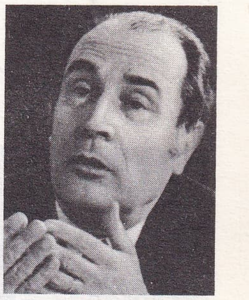

François MITTERAND

Foto. Camera Press-Parimage, Thomson-C.S.F., Gamma (LAROUSSE)

natçının yapmak istediklerinin çoğu, eylem* lerinde (*Ek*) ve posta* paketlerinde (*Ek*) görüldüğü gibi, kolektif düzeyde kalmıştır. (L)

***MNAÇKO** (Ladislav), slovak yazarı. — Mayıs 1968'de Çekoslovakya'ya döndü ama, sovyet müdahalesinden sonra ülkesini yeniden terk etmek zorunda kaldı. Bu olayların etkisiyle iktidar eylemini ve çağdaş insanın bu eylemden edindiği trajik tecrübeyi alaylı bir dille yansıttı: «*İktidar zevki*» (1967); «*Yedinci gece*» (1968); «*Saldırganlar. Zayıfların suçluluğu ve suçsuzluğu*» (1968). [L]

Sese Seko MOBUTU

***MOBERG** (Vilhelm), isveçli yazar. — (öl. Vaddö, Stockholm takımadasında 1973). 1968'de «*Yaşamımdan öyküler*» adlı bir anlatı yayımladı ve bir İsveç tarihi («*Benim İsveç tarihim*») yazmağa koyuldu. Bu tarih dizisinin ancak iki cildi (c. I: *Oden'den engelbrekt'e*, 1970; c. II: *Engelbrekt'ten Dacke'a*, 1971) yayımlandı. Üçüncü cildi hazırlarken öldü. (L)

MOBİLOFON i. (fr. *mobilophone*). Telsiz telefonda, kilometrelerce uzaktan bağlantı sağlayan verici-alıcı bütünü: *Mobilofon metrik dalgalarla (40 ilâ 400 MHz) çalıştığından özellikle belirli bir taksi işletmesine bağlı olan arabaların santrallarında kullanılır.* (L)

***Mobil Oil.** — *Türkiye*'de beyaz ürünlerin yüzde 22,3'ünü, siyah ürünlerin yüzde 23,9'-unu, madenî yağların da yüzde 20,3'ünü satan şirket 1974'te ham petrol fiyatlarının yükselmesi üzerine hükûmetle anlaşmazlığa düştü. Hükûmetçe verilen tavan fiyatı kabul etmeyen Mobil bir ara, öbür ortaklarıyla da anlaşarak Ataş* rafinerisinin (*Ek*) çalışmasını yavaşlattı. Bunun üzerine bu şirketle British* Petroleum Company'nin (*Ek*) depoları kira karşılığı Petrol Ofis'e devredildi.

Direnişin sürmesi karşısında hükûmet, belirli süre sonunda kanunî haklarını kullanarak rafineriyi millîleştireceğini bildirdi. Bu direniş, kanunî bekleme süresinin dolmasına dört gün kala Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanının istenilen yüksek ithal fiyatını kabul etmesine kadar sürdü. Ancak aynı anlaşmazlık 1976 mayısında, British Petroleum Company ile birlikte bir kere daha ortaya çıktı ve her iki firma yeniden fiyat yükselterek ham petrol ithalâtını durdurdu. Bunun üzerine hükûmet de 90 gün içinde ithalâtın başlamaması halinde Ataş rafinerisindeki paylarına elkonacağını firmalara bildirdi. (M)

Jean-Pierre MOCKY
«Solo»nun (1969)
oyuncusu ve yapımcısı

***MOBİLYA** i. — ANSİKL. Türkiye'de mobilyacılık, birkaç büyük firma dışında küçük sanayi düzeyinden ve model taklitçiliğinden kurtulamazken, Avrupa'nın diğer ülkelerinde önemli gelişmeler oldu. İtalyan mobilya sanayii daha 1969'da, pazarlama tekniğinden faydalanarak gençlere yönelik üretime geçti, plastik malzemenin kullanılması ve Gio Ponti, Joe Colombo, Carlo Mollino v.d. dizayncıların katkısı sayesinde başarıya ulaştı. Daha 1968 yılında, Danimarka'da Dansk Urethan İndustri A.Ş. firması (Farum kentinde) günde 300 takım poliüretan mobilya üretecek duruma gelmiş ve 1970'te, Poul Cadovius'un tasarladığı plastik mobilyaların üretimi, geleneksel ağaç mobilya üretimine ulaşmıştı.

Bauhaus'un vatanı olan Almanya, bu sanayi-sanat işbirliğinin dışında kalamazdı: Behr ve İnterlübke bugün çağdaş dizaynın temsilcileridir. Alman dizayncıları arasında R.O. Weber, E. C. Pullirsch, Konrad Schäfer'i sayabiliriz. A.B.D.'de mimarların ve dizayncıların tasarladığı mobilyalar, Knoll İnternational ya da Herman Miller gibi dev şirketler tarafından yayıldı. Fransa'da da, sanayi aşamasındaki bu gelişmenin bilincine varıldı ve seri yapımda Pierre Paulin, Roger Tallon, Joseph A. Motte gibi genç dizayncılardan yararlanılmağa başladı.

Mieczyslaw MOCZAR

Çağdaş mobilyada sandalye, koltuk ve kanepenin yeri giderek arttı. Şeffaf ya da mat plastik, köpük, çelik v.b. yeni malzeme o kadar çok biçimin ortaya çıkmasına yol açtı ki, dekoratif sanat müzeleri çağdaş sandalye ve koltukları sergilemek gereğini duydular. Bugün —hiç değilse evlerde— artık «oturulmuyor», top (Marie Pergay), küre (Eero Aarnio ve Azko), torba (Teodoro Gatti) biçimi, döner ve gezer (Jean Paulin), polyester köpüğünden (F. Catroux ya da Quasar) koltuklara yığılmak ya da çöreklenmek gerekiyor. Köpükten minder-koltuklarla yılan kıvrımları (P. Mourgue) ya da dalgalı kanepeler (B. Govin) oluşturuldu. Polyester köpüğünden sarmal ve modüllü koltuk (C. Adam), şişirilip biraraya getirilebilen kürelerle «molekül biçimli» kanepe (Quentin) yapıldı. Taç biçimi koltuk ya da diabolo biçimi taburelerle işe heykelciliğin karıştığı da oldu.

Sandalye, koltuk, kanepe biçimleri, giderek genel mobilya anlayışını da etkiledi: sarmal kanapeler «sohbet çukurları»na yerleştirildi (J.-C. Maugirard); köpük şilteler yerle bir çerçevelere oturtuldu (Marc Held); sırtı veya bacakları yükseltebilmek için eklemli ve hareketli yataklar yapıldı.

Mobilyanın artık yere oturması da zorunlu değil: tavanla döşeme arasında, uzamın akla gelen ve hoşa giden herhangi bir noktasına yerleştirilmesi olağan; raflar, yivli raylar ve ayaklar üstünde gidip gelebiliyor; sallanır koltuklar tavana asılıyor; bir italyan sanatçının eseri olan masanın döner üst tablası bir resim gibi duvara asılarak, kaidesi ve bacakları yardımcı mobilya diye kullanılıyor. Garip gelse de, insanoğlunun hayali geçmiş günlerin sanatıyla beslenmek ihtiyacında: nitekim son yıllar, «arts déco» üslûbu mobilyaların ve yeni sanata özgü bezeme kıvrımlarının yeniden ortaya çıkışına sahne oldu. Antika eşya piyasasında gerçek eski mobilyalara yeniden ilgi gösterilmesi, J.-M. Sanejouand'ın krome çelik boruyla yaptığı sallanır koltuk ya da Nanda Vigo'nun eseri olan camdan yapılmış kübik biçimli kanepe gibi geçmişten esinlenmiş çağdaş parçaların ortaya çıkmasına yol açtı; boru ayaklı mobilyalar 1920'ler doğrultusunda gelişti; benzerlik hint hurması ağacı kullanmağa kadar varılmadıysa da, bu defa ortaya çağdaş bir eser koyabilmek için, J.-C. Maugirard'ın birleştirilmiş çember yayları biçimindeki şezlonguna benzer örnekler verildi.

Yere yakın şekilsiz koltuklar bir özel yaşam üslûbuyla iç içe gelişti: törenci düzen yerini sadeliğe bıraktı; mutfak ve salon çoğu zaman aynı düzenlemenin içinde birbirini tamamlar oldu, zira «artık ziyaret kabul edilmiyor, dostlar ağırlanıyor»du (I. İmbert). Mobilyada, güzellik kavramı da gözden uzak tutulmaksızın, görevsellik, hoşa gitme, yadırgatma, özgünlük gibi nitelikler daha çok aranır oldu. Tek parça mobilya çeşitli amaçlarla kullanıldı: U biçimi verilmiş dişbudak parçaların hem masa, hem sandalye olarak kullanılması gibi.

İlkin Marcel Gascoin'ın tasarladığı modüllü mobilya, bazı yaratıcıların elinde, parçalanıp birleştirilebilir mobilya türüne, giderek bugünkü kit* (*Ek*) uygulamasına dönüştü. Dolap gibi geleneksel bazı mobilya türleri de önemini kaybetti: gerçekten de, günümüz mimarlarından çoğu, Le Corbusier'nin çok yıllar önce ortaya attığı görüşü benimsemiş, mobilyayı da ev denen «yaşama makinesinin ayrılmaz bir parçası» sayarak genel ve standart bir mobilyadan yana çıkmışlardır. Çoğu zaman, evin ayrılmaz parçası haline gelen mobilya bir «gayrimenkul» niteliği aldı. Genellikle yardımcı eşya olarak (hafif masalar, tabureler) kullanılan taşınır mobilya bu durumdan, hem daha kullanışlı olma, hem de uygun fiyatla ve tek tek parçalar halinde satın alınabilme gibi faydalar sağladı. Bu yoldan giderek sonunda, masif mobilyanın inkârı anlamına gelen, insanoğlunun eğlenme isteğini karşılayan, kuşaktan kuşağa kalıcı olmaktan çıkarak bir tür tüketim maddesine dönüşmüş bir «oyuncak» mobilya anlayışına varıldı.

Mobilya anlayışındaki bu genişleme kullanılan malzemenin yapısıyla da ilgilidir: plastik, o güne kadar akla sığmaz biçimlerin gerçekleştirilmesini sağladı (polyesterden dökme kavkılar) ve başlangıçta soysuz sayılan bu malzeme, renk oyunları ve şeffaflık (1968'de yapılan altuglas mobilyalar) gibi kendine özgü güzellikleri moda haline getirdi. Plastik bu alanda, 1971'de açılan bir sergiye «Plastik plastik içindir» adı verilecek kadar etkili oldu. Teknik gelişmelerden de yararlanan ve cam lifiyle pekiştirilen plastik, hafifletilmiş mat «şok polistiren» ve 1971'de E. Fermigier'nin yataklarda kullandığı parlak «beyaz polistiren» gibi çeşitli görünümlere elverişli bir malzeme niteliği aldı; 1972'de ABS, altuglas ve dökme cam elyafından yapılma tekerlekli mobilyalar çıktı; böylece plastik, üstün malzeme ve estetik nitelikleriyle yeniden göze girdi.

Köpük de önemli bir rol oynadı, koltuk ve kanepelerin, yatakların üslûbunu değiştirdi ve yeni bir konfor zevkini geliştirdi. Bu tür malzemenin ortaya çıkışı, ilk defa mobilya ve kimya sanayileri arasında bir işbirliğine yol açtı.

Çağdaş mobilya 1970'ten itibaren büyük mağazalarda da boy göstermeğe başladı; bu satış merkezlerinde «dizayn» bölümleri düzenlendi. Büyük sanayi ülkelerinde çağdaş mobilya araştırma atelyeleri kuruldu. Eskiden aklın almayacağı bir tutum da çağımızda benimsendi: ünlü dizayncılar en pahalı eşya kadar standart mobilyalar tasarlamakta da sakınca görmez oldular; ayırım, kullanılan malzemeden ibaret kaldı: deri, çelik ve altuglas bazı plastik türlerinden daha yüksek maliyet fiyatlarını gerektiriyordu. Genel olarak, dağıtım ve satış bugüne kadar tüketim toplumu çerçevesinde düzenlendi: seri üretimle kaliteli eşya oldukça ucuz fiyatla pazarlandı; plastik mobilya sanayiinin geliştiği ülkelerde, bu tür eşya ile bir dairenin döşenmesi 1973 yılında hiç de pahalıya mal olmuyordu. Bu arada, araştırma merkezlerince gerçekleştirilen blok sağlık tesislerinin bile büyük dizayncıların elinden çıktığı görüldü.

Malzemede yenilik, seri imalât, ucuz fiyat gibi etkenler pazarlama ve satış yöntemlerinin de yenilenmesi sonucunu doğurdu. Seri üretim yapan mobilya sanayii yanında, büyük mobilya mağazaları açıldı. Kent çevresinde geniş sergileme olanakları edinen bu satış merkezlerinde, takımlar kadar tek tek parçaların da satılabilmesi, bunların taşınması için bir otomobilin yeterli olması, bu tür pazarlamanın başarısını sağlayan etkenler oldu. Son yıllarda yazışma yoluyla mobilya satışı yöntemleri de geliştirildi. Nihayet, kent merkezlerinde sayıları gittikçe artan çağdaş dizaynlı mobilya mağazaları bu türün giderek artan bir ilgi görmekte olduğunu kanıtladı. (L)

***MOBUTU** (Joseph Desiré ya da Sese Seko), zaireli subay ve devlet adamı. — İktidarı tam yetkiyle elinde tutan ve Afrika kültürüne bağlı olan Mobutu, iktisadî kalkınmayı hızlandırmak ve kültür bozgunculuğuyla mücadele etmek için tedbirler aldı. Giriştiği çeşitli eylemlerin yanı sıra, ağustos 1971'de ülkesinin adını Zaire olarak değiştirdi; ancak, bu geçmişe dönüş, kilise ile devlet arasında bir anlaşmazlığın doğmasına yol açtı.

Dış siyasette, başta A.B.D., Japonya ve Çin olmak üzere çeşitli ülkelerle diplomatik ve iktisadî ilişkileri yoğunlaştırdı. Bir gerginlik döneminden sonra, iki Kongo devleti arasındaki ilişkiler yeniden düzenlendi. Mobutu, ayrıca, öteki komşu Afrika ülkeleriyle yeni ilişkiler kurmağa çalıştı. Haziran 1970'te, Belçika ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Ancak, kendisine ağır suçlamalarda bulunan bir kitabın Belçika'da yayımlanması üzerine, söz konusu antlaşmayı bozdu (mayıs 1974). [L]

MOBUTU gölü, 1973'te Albert* gölüne verilen yeni ad. (L)

MOCKY (Jean-Pierre MOKİEJEWSKİ, **İean-Pierre —** denir), fransız yönetmeni ve sinema oyuncusu (Nice 1930). Hukuk okudu, fotoğraf rötuşçusu oldu, sonra tiyatro ve sinemada komedi rollerine çıktı. 1959'da yönetmenliğe ve yapımcılığa yöneldi, kurumları hicveden uzun bir filim (*Les Dragueurs* [Taraklayıcılar]) yaptı, aynı doğrultuda, *Les Snobs* (Snoplar) [1961]; *Les Vierges* (Bakireler) [1962-1963]; *La Grande Frousse* (Büyük korku) [J. Ray'den, 1964]; *La Bourse et la vie* (Kese ve can) [M. Aymé'den, 1965]; *Solo* (1969); başlıca rollerini kendi oynadığı *Albatros* (1971); *Un linceul n'a pas de poches* (Kefenin cebi yoktur) [1974] gibi yapıtları gerçekleştirdi. (L)

MOCZAR (Mieczyslaw), polonyalı siyaset adamı ve general (Lodz 1913). Komünizm yanlısı bir işçiydi, 1939'da Varşova savaşına katıldı, Almanlara karşı savaşan bir çeteyi yönetti, daha sonra Polonya İşçi partisine girdi. 1942'de, Kielce ve Lublin bölgesindeki halk ordusunda gizli direnme eylemlerine katıldı. Güvenlik kuvvetlerinde önemli görevler aldı (1945-1948). Wladyslaw Gomulka'nın iktidara gelmesi (ekim 1956) üzerine

Foto. Gamma, C.C.F.C. (J.-L. Passek kol.), A.F.P. (LAROUSSE)

moda:
solda,
Eski türk takılarından ve işlemede çok geçerli olan sanovber motiflerinden esinlenerek hazırlanmış bir kokteyl elbisesi (Olgunlaşma enstitüsü, 1976);
sağda,
geleneksel türk kadın kostümlerinin çağdaş modaya uygulanmasıyla hazırlanan bir moda geçişindeki çeşitli elbiseler (Olgunlaşma enstitüsü, 1976)

devlet tarım işletmeleri bakanı (1956), bakan yardımcısı (1956-1964), içişleri bakanı (1964-1968), Komünist partisi merkez komitesi üyesi (1956), daha sonra da aynı partinin sekreteri (1968-1970) oldu. Parti sekreterliğine getirildikten sonra, Gomulka'ya karşı çıkan Stalin'ci milliyetçilerden oluşan partizanlar topluluğunu yönetti. 1968 buhranı başgösterince, siyonizme ve liberalizme karşı şiddetli bir kampanyaya girişti. 1969'da Danıştay üyesi, aralık 1970'te de Siyasî büro üyesi oldu. Mart 1971'de, «bilerek işi durdurma» eylemlerine karşı çıktı. Ama, izlediği siyaset E. Gierek'i kaygılandırınca, Siyasî büroda güvenlik ve ordu sorumluluğu görevinden de (nisan 1971), Merkez komitesi sekreterliğinden de (haziran) uzaklaştırıldı. Daha sonra yüksek denetim kurulu başkanlığına getirildi. Ama 6-11 aralık 1971'de toplanan Polonya Birleşik İşçi partisinin VI. kongresinde Siyasî büro üyeliğinden çıkarıldı. (L)

***MODA** i. — ANSİKL. *Giyimde moda.* Mini etekli sporcu genç kızın yerini 1970'te, topuklarına kadar inen siyah redingotuyla romantik bir kadın aldı; 1974'te ise uzun etek ve bol kaplar ön plana geçti; maksi modasından çıkan bu romantizm eğilimi asıl ifadesini melez folklor kıyafetlerinde buldu. Son yıllar modasının bu tipik çizgileri, amerikalı antropolog A. L. Kroeber'in (1876-1960) sözünü ettiği, moda sürecinde ritimler kuramına güç kazandırdı: giyimde bolluk ve uzunluk, değişimi belirten unsurlardı. 60 yılların mini eteği ile, 1970'ten sonra uzun manto ya da uzun etek biçimlerinde duraklaya hızlana süregelen maksi modası, A. L. Kroeber'ce tanımlanan sarkaç hareketinin iki kutbudur.

Hem bireysel, hem topluca bir anlatım yolu olan moda, yerleşmiş —ama geride kalmış— bir modadan yana olanlarla, öncü bir modayı tutanlar arasında her zaman çatışmalara yol açmıştır.

Rahat ve kullanışlı giyimin moda olacağı ve tatil kıyafetiyle şehir kıyafeti arasındaki sınırın giderek daralacağı daha 1967'de anlaşılmıştı. Günümüzün modasını özetlemek için «öc alma»dan daha iyi bir karşılık bulmak güçtür: burjuva modasının zorla kabul ettirdiği sosyal baskıya karşı çıkan özgürlüğün, anarşiye ve görülmemiş bir başıboşluğa dönüşecek olan intikamı. Yaşama tarzları, düşünceleri, satın alma güçleriyle gençlerin zorladığı ve moda sanayicileri tarafından hemen anlaşılan ve değerlendirilen beklenmedik bir olay ortaya çıktı: yakın zamana kadar büyük terzilerce belirlenen moda artık sokakta doğuyor, mevsimlerin bile ayak uyduramadığı bir hızla orada gelişiyor ve ölüyordu. Törelere bilerek karşı çıkan ve burjuva toplum düzenini yıkma niyetinin gözle görülür belirtisi olmak isteyen bir giyim tarzının, toplumun öbür kesitlerine de yansıması olacak şey değildi. Büyük moda evlerinin yöneticileri, ölçülü ve soylu bir zerafet anlayışıyla yoğrulmuş varlıklı müşterilerinin bile, çoğu zaman «zevkli giyim»in taban tabana zıddı olan, ama alaycı ve delişmen tarzıyla akla gelen her şeyi yapma olanağını da sağlayan bu «vahşî» modaya büsbütün yabancı kalamayacaklarını fark ettiler. Maskaralık zerafete yeğ tutulmak üzereydi. Paco Rabanne daha 1967'de, geleneksel biçimleri ve malzemeyi bir yana bırakarak, terzilikte yeni ufuklar açmıştı: bazı gözde kişilere nasip olmakla kalan bu modeller, yeni bir araştırma anlayışının ilk belirtileriydi. Sonra sıra, folklorun büyük moda evlerince yeniden keşfedilmesine geldi; 1970'te, örneğin Lanvin, çingene tarzı bol elbiseler sergiledi; Paul Poiret'nin pek sevdiği bir temaya elatan öbür terziler, modellerini Afrika'dan esinlenmiş kumaşlarla biçtiler.

Burjuvazi de, sokaktan gelen ve giyim alışkanlıklarını altüst etmek isteyen bu modaya ayak uydurmakta gecikmedi. Giyimde patlamanın bir başka belirtisi olan «kadın pantolonu»na duyulan ilgi, 1969'dan sonra durmadan arttı ve üniseks modasını yarattı. Bu moda, gençlerin gözünde «arkadaşlık çağı»nın, daha az genç olanlar içinse, kolaylık ve rahatlık uğruna zevki feda etmenin somut belirtisiydi. Üniseks modası, sanılanın aksine, kadının cinsel güzelliğini perdelemek gibi bir sonuç da vermedi: pantolon, vücudu az çok soyarak gözler önüne daha fazla sermeğe yaradı. Acayiplikte ısrar, gülünçlük kavramını ortadan kaldırdı. «Kitsch» adına, çirkinleşmekten korkulmaz oldu. Hoş ve güzeli aramak geri kalmışlık, yeni elbise giymek ise sonradan görmelik sayıldı; bayramlık kılığa girmek korkusuyla, eski görünüşlü giyecekler alındı: önce sudan geçirilen blucin'lere gereksiz yamalar vuruldu, hiç giyilmemiş tişört'lerin rengi solduruldu... Hippilerce ortaya atılan bu kılık değiştirme modası, bu partal giyim zevki, burjuva aydınları arasında yeni bir gösteriş merakının doğmasına yol açtı: fabrikadan yeni gelmiş bile olsa, eski sandıklardan çıkmış havası veren elbiseler büyük ilgi görmeğe başladı.

Anarşi adına sokaklarda savunulan bu alışılmış kıyafet düşmanlığı sonunda ortaya, hazır giyim desinatörleri ve modaevi sahibi terzilerce üzerinde çalışılmış yeni bir moda çıkardı. Daha «giyilebilir», daha «genç kadın» havalı, durmuş oturmuş bir modaya dönüşün ilk belirtileri 1973 kışında görüldü. Bu yeni akım, yaşının farkında olan ve içlerinden çoğunu ucubeleşmiş kız çocuklarına döndüren elbiselerden kurtulmak isteyen pek çok kadının da işine gelmişti.

Moda, 1967'den bu yana, birbirine karşıt iki yönde gelişti: belirgin özellikleri mini etek ile kadınların pantalonu benimseyişi olan geleceğe dönük bir eğilim ile çağdaş bir romantizm çerçevesinde yer alan geçmiş özlemi birarada yaşadı. Geçmiş, büyük modaevlerinde geri gelmişti: Saint-Laurent karpuz kollu elbiseleri, biyeli etekleriyle önce 1930 yıllarının, sonra 1972'de, altı dolgulu ayakkabıları, uzun ceketli tayyörleriyle 1940'ların modasını yeniden canlandırdı.

Geleneksel malzemenin yeni bir anlayışla kullanılışı ve kimya sanayiinin ortaya durmadan yeni malzeme çıkarması, modanın gelişmesini etkiledi. Kimya sanayiinin ürünü olan malzeme, bitmez tükenmez bir yenilik kaynağı olarak, zamanla şaşılacak olanaklara ulaştı: yağmurdan koruyucu giysilerde ya da çok ucuza mal olan yılan derisi taklitlerinde vinilden yararlanıldı; bir dizi plastik madde, gerçeğinden ayrılamayacak kadar başarılı sunî deri yapımında ya da tam aksine, saydamlık gibi özelliklerini değerlendirmek üzere herhangi bir işlem uygulanmadan kullanıldı. Sonunda geçmiş özlemi, elde dokunmuş kaba malzemenin de ilgi görmesini sağladı. Bu yönde o kadar ileri gidildi ki, içe ve dışa giyilecek şeyler birbirine karıştı: kadınların giydiği tişört, aynı adı taşıyan erkek çamaşırının bir kopyasıydı. Giyim eşyasının birçok amaçla kullanılabilir duruma gelmesi, moda terimlerine de yansıyan karma eşyanın çoğalmasına yol açtı: kaftan-elbise, pantolon-takım v.b.

Bu tanımıyla moda, sosyal bir çevre dışında düşünülemez. Birey dış dünyaya ya da bir grup diğer bir gruba tepki gösterdiği içindir ki moda söz konusu olur. Bu koşulların dışında, sözgelimi çağdaş bir Robinson Crusoé için, modanın geçerliliği kalmaz. J. Stoetzel «Moda belki de, diyor, topluluğa özgü olaylar içinde, davranışlarımızın sosyal bir yanı olduğunun bize en çabuk gösterendir» (*la Psychologie sociale* [Sosyal psikoloji], 1963); G. Simmel'e göreyse, moda «hem diğer insanlarla birarada olma ve topluluk halinde yaşama, hem de yalnız kalma, ayrılma, farklılaşma dileğinin belirtisidir».

Birey için onda, kendini anlatmaya yarayan bir dildir: bir gruba katılmak güven vericidir, ama zırvalığa varan farklılaşma isteği, toplumla uyuşmaz bir davranışın belirtisi sayılabilir. Bireyin modaya tepkisini, yaşı, çevresi ve kültür düzeyi belirler: kıyafet konusunda bazı araştırmalar (Paco Rabanne), yaygın kültür bunlara yön veren düşünceler konusunda yetersiz kaldığı için anlaşılamamıştır.

Bir «kitle olayı» olarak modanın, topluluk içinde bir simge değeri vardır. Her sosyal kesimin, ortak bir giyim tarzı olur: vahşî moda daha çok gençlerin ve genç olmamakla birlikte bu giyim tarzını toplum düzenine karşı koymanın bir dış belirtisi sayanların simgesidir. Burjuvazi bu aşırı tavrı benimsemiş, küçük burjuvazi ise akımdan uzak durmuştur.

Üstün sınıfların moda konusunda uzun süre orta sınıflara örnek olmasına karşılık, demokratlaşan moda bundan böyle, media'ca şartlanmış orta sınıflar tarafından yayılacağa benzemektedir.

Çağlar boyunca bir çeşit cinsel anlatım aracı da olan moda ile, devirlerin edep kavramı ve toplumların kadın anlayışı arasında daima bir ilişki bulunmuştur.

Modanın bir siyasî bildiri yanı da var: hippilerin Üçüncü Dünya ülkeleri folklorundan esinlenmesi, varlıklı ülkelerdeki burjuva düzenine karşı savaş açtıklarını belirtme amacına dayanır. Sataşmanın bir başka biçimi de, dinî simgelerin süs olarak kullanılmasıdır; bu tutum, dinin toptan reddedilmesi kadar,

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

özü korunarak katılaşmış biçimciliğinden kurtulma dileği anlamına da gelebilir.

Sanayileşmiş ülkeler ekonomisinde modanın, gelir kaynağı olarak ayrıcalıklı bir yeri vardır: modanın durmadan yeni ihtiyaçlar yaratması gerekir. Bu alanda en etkili araç, uzmanlaşmış yayın organlarıdır: okuyucunun zihnine en devamlı örnek bu yoldan yerleştirilir. Roland Barthes'ın deyişiyle «modanın yenilik etkisi tüketim gücünün bir ürünüdür». Resmi duvarlara asılarak, ekranlara yansıtılarak, gazetelere basılarak kadının kendisi bile, moda sanayiinin daha fazla kazanç amacıyla sahip çıktığı bir reklam metaı haline getirilmiştir. (L)

Moda Football club, Türkiye'de kurulmuş futbol kulübü. Kadıköy kulübünden ayrılan ingiliz asıllı futbolcular tarafından 1903'te kuruldu. İstanbul'da kurulan ikinci futbol kulübüdür. 1907-1908'de İstanbul şampiyonu oldu. Türkiye'de ilk kafa golünü bu kulüpten Comber attı. (M)

Modaspor, türk spor kulübü, 1946'da İstanbul'da kuruldu; sutopu, yüzme, basketbol dallarında çalışma yaptı. 1954-1955'te Galatasaray'la birlikte, 1958'de tek başına Türkiye şampiyonu oldu. 1962'den sonra I-kinci lige düştü; 1974-1975'te bu ligden de çekildi. (M)

***MODEL** i. — Bk. ÖRNEK. *Ek.*

Modern dance work, «modern dans yapıtı», A.B.D.'de, klasik yapıdaki baleden farklı olan çağdaş dans alanındaki her türlü koreografik yapıtı belirtmek amacıyla kullanılan deyim. (L)

MODİ PEAK veya **ANNAPURNA GÜNEY DORUĞU,** Annapurna kütlesinde doruk; 7 219 m. Bu doruğa ikinci kere (ama tümüyle buzla kaplı güney doruğundan ilk defa) tırmanmayı 1970'te Chamonix'li kılavuzlar başardılar. (L)

***MODÜL** i. — Astronotik. *Ay modülü*, Amerikalıların Ay araştırmaları programı çerçevesinde kullandıkları «Apollo» uzay aracının parçası. Bk. ANSİKL.

— Bilişim. Birbirinden ayrı olarak incelenmiş ve programlanmış birçok parçaya ayrılan bir programın parçası. || Bir kümenin, bu küme içinde özgül bir işlev sağlayan elemanı.

— Fiz. Bir vektörün mutlak değer olarak ölçüsü.

— Mat. *Değişli bir A halkası üzerindeki modül,* sağdan ya da soldan A-modül. || *Bir A halkası üzerinde sağdan* (ya da *soldan*) *modül* veya *sağdan* (ya da *soldan*) *A-modül,* A halkasını operatörler alanı olarak kabul eden toplamalı M Abel grubu; şöyle ki:

$\forall x$ ve $y \in M$, $\forall a \in A$, $(x + y)a =$
$xa + ya$ (ya da $a[x + y] = ax + ay$);
$\forall x \in M$, $\forall \alpha$ ve $\beta \in A$, $x(\alpha + \beta) =$
$x\alpha + x\beta$ (ya da $[\alpha + \beta]x = \alpha x + \beta x$);
$\forall x \in M$, $\forall \alpha$ ve $\beta \in A$, $(x\beta)\alpha =$
$x(\beta\alpha)$ [ya da $\alpha(\beta x) = (\alpha\beta)x$]'dir.

|| *Birim A- modül,* sağdan (ya da soldan) A- modül; yeter ki A halkasının M: $xe = x$ (ya da $ex = x$) üzerinde birim operatör bir e elemanı bulunsun.

— ANSİKL. Astronotik. *Ay modülü*'nün görevi, Ay çevresinde yörüngede kalan «Apollo» kabini ile Ay arasında, bilimsel araştırma görevi yapacak iki kozmonotun gidip gelmesini sağlamaktır. Toplam yüksekliği 6 m, çapı 4 m olan modül tam yüklüyken 14,5 t ağırlığındadır; biri iniş katı, öbürü dönüş katı olmak üzere iki ayrı elemandan meydana gelir. Birinci kat, itiş gücü 2,7 t ile sıfır arasında değişen, sıvı propergollü bir füze motoruyla donatılmıştır. Bu bölüm modüle, Ay çevresindeki yörüngeden başlayarak Ay toprağına birkaç yüz metre kalınca kadar yaklaşmasını sağlayan eliptik bir yörünge izleme olanağı verir, Ay yüzeyine iniş ise düşey doğrultuda olur. *İniş katı,* geniş ayaklarla son bulan dört bacaklı bir iniş takımıyla donatılmıştır. *Dönüş katı,* iki kozmonotu alabilecek normal basınçlı bir kabinden meydana gelir ve kalkışı sağlayan 1 700 kg'lık itiş gücünde bir füze motoruyla donatılmıştır. Ay modülünün bütününde ayrıca değişik itiş güçlerinde 16 küçük füze motoru bulunur; bunlar modülün pilotajını ve dengelenmesini sağlar. (L)

***MODÜLASYON** i. — Bilişim. *Modülasyon bozma,* bir taşıyıcı dalgayı modülasyona uğratan başlangıç işaretini ayırmağa dayanan yöntem. || *Modülasyon bozucu,* bir taşıyıcı dalgayı modülasyona uğratan başlangıç işaretini ayırmağa yarayan aygıt. (Modülasyon bozucu bir modülatörle birlikte kullanıldığında bir modem* oluşturur.) (L)

***MODÜLLÜ** sıf. — Bir modüller bütününden oluşan.

— Bilişim. Ayrı ayrı incelenip gerçekleştirilebilmeleri ve birbirine bağlı olmaksızın değerlendirilebilmeleri için temel işlevleri birbirinden ayrı olacak şekilde tasarlanmış bir sistem (maddesel ya da mantıksal) ya da bir uygulama için kullanılır.

— Mat. $\leqslant$ simgesi $\mathcal{T}$ kafesindeki sıra bağıntısını, $\vee$ ve $\wedge$ sırasıyla $\mathcal{T}$'deki üst ve alt sınırları göstermek üzere,

$x \leqslant t$ ise
$$x \vee (y \wedge t) = (x \vee y) \wedge t\text{'dir.}$$
ifadesini doğrulayan bir kafesi için kullanılır: *Modüllü kafes.* (L)

Moet-Hennessy, fransız şarap ve alkollü içkiler şirketi. Konyak üreten ilk iki fransız işletmesinden biri olan Hennessy şirketi (konyak üretiminin yüzde 18'i), 1970'te elde edilen mükemmel sonuçlardan sonra, temmuz 1971'de, şampanya üreticisi Moet ve Chandon şirketi ile birleşerek Moet-Hennessy şirketini kurdu. (L)

MOGOLLON, A.B.D.'de (Yeni Meksika), San Francisco yakınında yer; Yeni Meksika'nın batısında ve Arizona'nın doğusunda yer alan Tarihöncesi'nden kalma bir kültür evresine adını vermiştir; bu evre «sepetçiler kültürü» denilen daha yaygın bir kültür bütününe bağlıdır ve Tularosa yerleşme yerinin keşfiyle ortaya çıkmıştır (M.Ö. V. yy.-M.S. 700). Mogollon kültürünün başlıca özelliklerinden biri konut biçimleridir: bulunan konutların alt katları toprağın içine kazılmıştır. İlk Mogollon seramiği M.Ö. 150'-den kalmadır. (L)

***MOĞOLİSTAN** (İÇ), Çin'in kuzeyinde özerk bölge. — Çinlileştirme çabası, önemli bir toprak değişikliğiyle hızlandırıldı: İç Moğolistan'ın batısının bir kısmı, Kansu iline ve Ning Hsia Huy'larının özerk bölgesine bağlandı. Geleneksel çoban toplumunu toprağa yerleştirmekte kararlı olan Çin hükûmeti, birçok küçük işletme kurdu: idare bölümü düzeyinde kurulan 1 177 hafif sanayi işletmesinde 52 000 kişi çalışır. Ayrıca, çölde 930 000 hektarın değerlendirilmesi, tarım üretimi birimlerinin kurulmasını sağladı. (L)

***MOĞOLİSTAN HALK CUMHURİYETİ,** Orta Asya'da devlet. — 1 360 000 nüf. (1973). Başkenti, *Ulan Batur* (273 00 nüf.).

TARİH

Moğolistan, kültür devrimi sırasında Çin Halk cumhuriyetiyle diplomatik ve iktisadî ilişkilerini kesti; toprakları üstünde sovyet birliklerinin konaklamasını kolaylaştırarak çin-sovyet çatışmasında S.S.C.B.'nin tarafını tuttu. Öte yandan, Moğolistan kapitalist ülkelerle işbirliği yollarını aramağa devam etmektedir: Japonya ile diplomatik ilişki kurulması (şubat 1972) ve Fransa ile bir kültürel ve bilimsel işbirliği anlaşması imzalanması (haziran 1973).

Dördüncü beş yıllık planda (1966-1970), üçüncü planın tersine, tarım üretimini artırmağa ağırlık verildi ve sanayi gelişmesi kısıtlandı. Moğol tarım üretiminin büyük kısmı S.S.C.B.'ye ihraç edilir. Beşinci beş yıllık planda da (1974-1975) bu tutum değişmedi ve tahıl ile hayvan üretimine ayrıcalık tanındı: hayvancılık, tarım faaliyetinin yüzde 80'ini temsil eder. 1972'de, Moğolistan'ın ticaret ilişkilerinin yüzde 94,9'u Comecon ülkeleriyle yapıldı; ama, Japonya ve Avusturya ile ticaret görüşmelerine de girişildi. (L)

MOHO i. (*Mohoroviçiç*'ten). Bk. YER, *Ek.*

***MOİSEYEV** (İgor), sovyet dansçı, koreograf ve bale öğretmeni. — 1968'de Genç Bale'yi kurdu. Bu yeni topluluk, Sovyetler birliğindeki çeşitli bale okullarından gelen ve yarışmayla seçilen otuz üyeden oluşuyordu. Klasik ve modern baleye, özellikle de minyatür* baleye (*Ek*) yönelen topluluk ilkin Moskova'da birçok çağdaş sovyet koreografı (K. Goleyzovskiy, O. Vinogradov) tarafından hazırlanan eserleri ve İ. Moiseyev'in yapıtlarını (*«Kaçış», «Piknik»* [caz müziği], *«Sonsuz alevler»*) yorumladı. Folklor topluluğu önemli uluslararası turnelere çıktı, ayrıca *Prens İgor*'un «Poloets dansları»nın İ. Moiseyev tarafından hazırlanan yeni düzenlemesini dünyada ilk olarak yorumladı (1971). [L]

MOİTA-VERDE, Korsika'da (Corte idare çevresinde) yeni kanton. Merkezi: *Moïta.* (L)

***MOL** i. — Kim. Madde miktarı birimi (simgesi: mol); bir mol, 0,012 kg'lık karbon 12'de ne kadar atom varsa o kadar temel madde kapsayan bir sistemin madde miktarına eşittir. Bk. ANSİKL.

— Metrol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. *Mol,* daha önceleri yalnız altı temel birimi kapsayan uluslararası birimler sisteminin yedi temel biriminden biridir; 1971'de toplanan Ağırlık ve Ölçüler Genel konferansı sırasında uluslararası sisteme katılmıştır.

Çeşitli kimyasal işlemlerde (tepkimeler, doz tayinleri v.b.) atomlar, moleküller, iyonlar, elektronlar, yani maddesel tanecikler olaya karışır ve bu işlemlerin sonuçlarını olaya karışan taneciklerin sayıları arasındaki oranla ifade etmek kütleler arasındaki oranla ifade etmekten çok daha kolaydır; özellikle kimyanın atom bölümünde ifade edilen genel tartı ve hacim kanunlarının ifadesinden de bu sonuca varılır. Kütle kavramından farklı, ölçülebilir bir büyüklük olan *madde miktarı* kavramının kaynağında işte bu gerçek yatar. Gerçekten de, eğer atom, molekül veya iyonlardan oluşmuş iki madde örneğinde aynı sayıda atom, molekül ya da iyon bulunuyorsa bu iki örneğin bileşiminde eşit miktarda madde vardır denilir. Madde miktar birimi mol'dür. Bir mol'deki bu temel madde sayısı kesinlikle Avogadro sayısına eşittir; bu sayının değeri de günümüzde kullanılan atom ağırlıkları sisteminde $\mathcal{N} = 6{,}0225 \cdot 10^{23}$'tür.

Mol birimi kullanıldığında, hangi durumda olursa olsun, söz konusu taneciklerin cinsini iyice belirtmek gerekir. Örneğin, bir mol amonyak gazı (NH_3 molekülleri), bir mol moleküler hidrojen (H_2), bir mol atomsu hidrojen (H), bir mol elektron (e), bir mol hidrojen iyonu (H^+) v.b. şeklinde söylemelidir. Görüldüğü gibi molün çok genel bir uygulama alanı vardır ve 1 mol'ün kütlesi anlamına geleceği için özellikle molekül-gram ve atom-gram deyimlerinin kullanılmasını gereksiz kılar.

— Metrol. *Mol* terimi bir büyüklüğü ifade eden herhangi bir terimle isim tamlaması halinde kullanıldığı zaman, bu büyüklüğün madde miktarına bölümü olan bir başka büyüklüğü ifade eden yeni bir terim doğar. Karbon 12 (yani kütle sayısı 12 olan karbon izotopu) bunun en basit örneğidir. Kütlesi 0,012 kg olan bir karbon 12 parçasındaki madde miktarı, tanım gereğince bir mol'dür; bu parçanın mol kütlesi ise 0,012 kg'ın 1 mol'e bölümü, yani 0,012 kg/mol'dür. Aynı şekilde mol enerjisi (J/mol), mol entropisi ve mol ısısı (J/[mol. K]), mol hacmi (m^3/mol) v.b. deyimleri kullanılır. Örneğin tükel gazlarda herhangi bir gazın taneciklerinin 1 mol'ü aynı T sıcaklığında ve aynı p basıncında aynı hacmi doldurur; bu hacim, $T = 273{,}15$ K sıcaklığında ve $p = 101\,325$ Pa basıncında 0,022 414 m^3'tür. (L)

***MOLANDER** (Gustaf), isveçli filim yönetmeni. — (öl. Stockholm 1973). [L]

***MOLFETTA,** İtalya'da şehir, Puglia'da. — İtalya'nın güneyinde Eski Cilâltaş devrinden kalma bir kültür evresinin adı (V. binyıl). Birkaç Mezolitik dönem kalıntısına rağmen Molfetta kültürü Akdeniz'deki en eski cilâltaşlaşma akımının dönüm noktalarından biri sayılır, bulunan kabuk süslemeli seramik çömlekler de bunu kanıtlar. (L)

***MOLİBDEN** i. — ANSİKL. Biyol. Son yıllarda yapılan araştırmalar, *molibden*'in geviş getiren hayvanlar için zehirli oluşunun «bakıra karşıt» etkisinden ileri geldiğini doğruladı. İrlanda'da zehirlilik eşiği (otlanan bitkilerdeki madensel maddelerin yüzde 1'i), topraklarında bakır oranı düşük olan Yeni Zelanda'ya oranla üç kat daha yüksektir.

Aynı şekilde Fransa'da bitkilerdeki molibden oranı, yer altındaki bakır çokluğuna göre 1-3 arasında değişir.
Öte yandan, molibdenin bitkiler tarafından olumsuz yönde seçildiği sanılmaktadır, çünkü molibdenin en az bulunduğu kısımlar bitkilerin depo organlarıdır (yumru, köksap, tane).
Baklagillerden olan yem bitkilerinin molibdenli gübrelerle ıslahının topraktaki soğurulabilir bakır oranına bağlı olduğu söylenebilir. (L)

MOLİNARO (Edouard), fransız sinema yönetmeni (Bordeaux 1928). Önce yönetmen yardımcısı olarak birkaç kısa filmi yönetti, 1958'de *Le Dos au mur*'le (Dönmek yok) sinema hayatına atıldı. Daha sonra çevirdiği *Des femmes disparaissent* (Kadınlar kayboluyor) [1959], *Un témoin dans la ville* (Kentte bir tanık) [1959], *La Mort de Belle* (Belle'nin ölümü) [G. Simenon'dan, 1961] gibi filimlerle kara dizi alanında uzmanlaştı, ama Molinaro her tür filmi rahatlıkla yapabilecek yetenekte bir sanatçıdır. Yapıtları arasında psikolojik filimlerin (*Une fille pour l'été* [Bir yazlık kız], M. Clavel'den, 1960) yanı sıra polis filimlerini alaya alan *Arsène Lupin contre Arsène Lupin* (Arsène Lupin'e karşı Arsène Lupin) [1962] ve *Quand passent les faisans* (Sülünler geçerken) [1962] gibi yapıtlar gerçekleştirdi; ayrıca casusluk filimlerine nazire olarak *Une ravissante idiote*'u (Kuşbeyinli güzel) [1963], komik türdeki *Oscar*'ı (1967), çapkınlık destanı niteliğindeki *Mon Oncle Benjamin*'i (Amcam Benjamin) [C. Tillier'den, 1959] çevirdi. Son filimleriyle de bir konudan ötekine kolaylıkla geçebilen usta bir sanatçı olduğunu kanıtladı: *Les Aveux les plus doux* (En tatlı itiraflar) [G. Arnaud'dan, 1971]; *La Mandarine* (Mandalina) [C. de Rivoyre'dan, 1971]; *Le Gangdes Otages* (Rehineler çetesi) [1972]; *L'Emmerdeur* (Kafaütüleyen) [1973]. (L)

***MOLLAFENERİ,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Kocaeli ili, Gebze ilçesi) bucak. — 6 055 nüf., bucak merkezi 443 nüf., 13 köy (1970). [M]

***MOLLAKENDİ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili, merkez ilçesi) bucak. — 9 935 nüf., bucak merkezi 749 nüf., 18 köy (1970). [M]

***MOLLET** (Guy), fransız siyaset adamı. — Demokrat ve Sosyalist Sol Federasyonu'nun (F.G.D.S.) ikinci başkanıydı, aynı zamanda François Mitterand'ın yönettiği karşı hükûmette görev aldı. Haziran 1968'de yeniden Arras milletvekili seçildi. Sosyalist parti yöneticiliğinden çekilerek yerini Alain Savary'ye bıraktı ve yeni Sosyalist parti içinde azınlıkta kalan bir düşünceyi destekleyen Üniversite Sosyalist Araştırma şubesini kurdu. 1968'de *les Chances du Socialisme*'i (Sosyalizmin şansı), 1973'te *Quinze ans après: 1958-1973*'ü (Onbeş yıl sonra: 1958-1973) yayımladı. (L)

MOLODOVA, S.S.C.B.'de (Ukrayna), Dniester ırmağının sağ kıyısında, Çernovtsi yakınlarında tarihöncesi yer. Bu yerleşmedeki beş araştırma istasyonunda, Moustier sanayiinin sonlarından Yontmataşsonrası'na kadar uzanan on bir kat açığa çıkarıldı. M.Ö. 8500 yıllarına tarihlendirilen son katta Swidry fasiyesindekilere benzer bıçak ve baltalar bulundu. (L)

***MOMENT** i. — Mat. *Rasgele bir X değişkeninin a umuduna göre* k. *basamaktan* (k *pozitif tamsayıdır*) *momenti*, ifadenin sağ tarafı rasgele $(X—a)^k$ değişkeninin umudunu göstermek üzere

$$m_k^a (X) = E [(X—a)^k]$$

ifadesi. (MATEMATİKSEL UMUT ETRAFINDA k. BASAMAKTAN MOMENT de denilir.) || *Rasgele bir X değişkeninin* k. *basamaktan momenti*, ifadenin sağ tarafı rasgele X^k değişkeninin umudunu göstermek üzere

$$m_k (X) = E (X^k)$$

ifadesi. (L)

MOMİL, Kolombiya'da, Sinu vâdisinde tarihöncesi yer. 3 m kalınlığındaki birikintilerin kazılmasıyla birbirini izleyen iki dönem ayırt edilebildi: *Momil I* (M.Ö. 1000-500) ve *Momil II* (500-0); I. dönemde halk avla, balıkçılıkla, tarımla (manyok) geçiniyor ve seramiği biliyordu; II. dönem ise mısır tarımının başlamasıyla nitelenir. (L)

***MONAKO,** Fransa'da Alpes-Maritimes bölgesi sınırları içinde prenslik. — 23 400 nüf.

● *Tarih.* 1968 martında yapılan seçimlerde Demokratik Millî Birlik, prensliğin Millet meclisindeki 18 sandalyeyi kazandı. Ama 1973 şubatındaki seçimlerde, Monako hareketi ve Demokratik Birlik (komünist) birer milletvekili çıkardılar. Auguste Médecin, Millet meclisi başkanı oldu; François-Didier Gregh devlet bakanı olarak kaldı. Prenslik, 1969'da Niamey'de kurulan ve Fransızca konuşulan ülkeleri kapsayan Teknik ve Kültürel işbirliği ajansına katıldı. (L)

MONELİN i. (fr. *monelline*). Batı Afrika'da yetişen bir bitkinin (*Dioxoveophyllum cumminsii*) üzümsü kırmızı meyvesinden elde edilen protein. (Monelinde hiç şekerli madde bulunmadığı halde, şekerden 3 000 kat daha fazla tatlılaştırma gücü vardır.) [L]

***MONFREİD** (Henri DE), fransız yazarı. — (öl. İngrandes, İndre 1974). [L]

***MONİCELLİ** (Mario), italyan filim yönetmeni. — *Tabancalı yosma*'dan (La ragazza con la pistola) [1969] bu yana çevirdiği filimler arasında şunlar sayılabilir: *Brancaleone alle crociate* (1971); *Tatlı tebessüm* (La Mortadella) [1972]; *Vogliamo i colonelli* (Albayları istiyoruz) [1972]; *Amici miei* (Dostlarım) [P. Germi başladı, 1974]. (L)

***MONİTOR** i. — Tıp Monitoring*de (*Ek*) kullanılan ve hastaların durumunu otomatik olarak denetlemeğe yarayan aygıt. (Monitorlar bir hastadaki çeşitli fizyolojik olayları sürekli olarak kaydeder ve bu fizyolojik olay bazı belirli sınırları aştığı zaman sesle ya da görüntüyle derhal bir alarm işareti verir.) [L]

MONİTORİNG i. (ing. k.). Elektron. Bir yükselteçte, orijinal kayıt ile (genellikle bir plaktır) magnetofon üzerindeki kaydı karşılaştırmaya olanak veren düzenek.

— Tıp. Fizyopatolojik verileri anında gözetleme, denetleme ve analiz etme yöntemlerinin tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tıp. Her şeyden önce tıbbî ve cerrahî reanimasyonda kullanılan *monitoring* teknikleri elektronik gereçleri gerektirir. Bugün için monitoring üniteleri aynı anda dört ilâ sekiz hastayı birden gözetlemeyi sağlar. Hastanın gözetimi için gerekli bilgiler (kalp atışı, atardamar basıncı, merkezî toplardamar basıncı, elektrokardiyogram, solunum ritmi, elektroansefalogram, vücut sıcaklığı) sürekli olarak toplanır. Bu veriler, her hasta için ayrı olmak üzere biraraya getirilip bir gözetleme merkezine gönderilir ve orada belirli işlemlerden geçirilerek genellikle osiloskopik çizgiler biçiminde fişlere aktarılır. Önceden ayarlanabilen ışıklı ve sesli alarm sistemleri, gözetleme değişmezleri aşılır aşılmaz (kalp atışlarının çok hızlanması, yavaşlaması, kalbin durması, çok yüksek ateş v.b.) anında uyarı işaretini verir. Aynı zamanda bu uyarıya yol açan patolojik veriler de yazılı olarak kayda geçirilir.
İnce uzmanlık isteyen bu gözetleme teknikleri hekim ve hemşire bakımından da alışkın personeli gerektirir ve yaşayıp yaşaması söz konusu olan ağır hastalara uygulanır: trafik kazası geçirenler, solunum ve kalp yetmezliği olanlar, ameliyatlılar, bir de erken doğan çocuklar bu arada sayılabilir. Monitoring bütün hastalar için değişmez ve eşit bir gözetim güvenliği sağlar. (L)

***MONNERVİLLE** (Gaston), fransız siyaset adamı. — Şubat 1974'te anayasa konseyi üyeliğine atandı. (L)

***MONOD** (Jacques), fransız hekimi ve biyoloji uzmanı. — Son eseri: *le Hasard et la nécessité* (Rastlantı ve gereklilik) [1970]. (L)

***MONOD** (Robert), fransız cerrahı. — (öl. Paris 1970). [L]

MONOKİNİ i. (*bikini*'den örnekseme yoluyla). Yalnızca alt kısmı olan kadın mayosu: *Monokini giymek, bazı ülkelerde yasaklanmıştır.* (L)

***MONONÜKLEOZ** i. — ANSİKL. Tıp. *İntanî mononükleoz.* Bu hastalığın mikrobu *E.B. virüsü*'dür (Epstein-Barr virüsü). Bu virüs Afrika'da rastlanan ve Burkitt lenfosarkomu denen habis bir urdan 1964'te elde edildi. Sarkomlu hastaların hepsinde E.B. virüsüne karşı gerçekten yüksek oranda antikor bulunuyordu. Fakat hemen sonra yetişkinlerin çoğunda da bu virüse karşı antikorlar olduğu görüldü. E.B. virüsü son derece yaygın bir virüstür. 1970'te yapılan bir inceleme, intanî mononükleoz salgınından sonra üniversite öğrencilerinin kan serumunda E.B. virüsüne karşı antikorlar bulunduğunu ortaya koydu. Şimdiki halde virüsün incelenmesi sürdürülmektedir. İntanî mononükleozun esas mikrobu budur; bununla birlikte bazı mononükleoz halleri *cytomegalovirus* denen başka bir virüsten ileri gelir. (L)

MONORY (Jacques), fransız ressamı (Paris 1934). 1962'den önce yaptığı tüm eserlerini yok etti. Bu tarihten sonra birtakım madesel bölmelerin düzeni bakımından bazı basit görüntülerini andıran bir resim tekniğine yöneldi. Tablolarına verdiği adlar da (*dostluk, sohbet*) bunu gösterir. Mart 1965'te sergilediği tuvallerde sanatçının bir anlamda geleneksel figür anlayışına döndüğü görülür. Ancak öğelerin birer simge olarak ele alınması, düzenlenmesi, çerçevelenmesi (bir kedi gözünün yakın planı) ve tekrenklilikle varılan bir «seyirciyi uzak tutma» eğilimi bu tablolara klasikliğin ötesinde bir düşsellik katar. Sanatçının art arda birtakım kişisel bunalımlarla ödediği bu gelişme aynı yıl üslûp bakımından tam bir olgunluğa vardı. Bu üslûp olgunluğunun başlıca özellikleri fotoğraf görüntülerinin resme sokulması, yaygınlaştırılmış bir tek renklilik ya da bir çiftrenklilik (hâkim renk özellikle mavi, bazen de pembe ya da mordur), kesiklikler, benzetmeler ve anlamı pek seçilemeyen konulara uygulanmış aynadan aynaya yansıtmalardır. Bu konuların seçiminde sanatçının kendi yaşantısı, her ikisi de aldatıcı olan acımasızlık ile sevginin görüntüleri altında saklı kalan evrenin araştırılması biçiminde yer alır. Fakat yavaş yavaş bu araştırma yeni uygarlığımızın suçlanmasına bırakır.
1966'lara doğru, her halde pop'art'ın etkisiyle olacak, o güne kadar çizdiği figürleri kırmakla yetinen Monory gerçekten tablosunu kırmağa, yer yer kesmeğe, resme sicim gibi eklemli duş borusu gibi aksesuvarları yapıştırmağa başladı. Sonra tekrar dikdörtgen yüzeyin sınırlarına döndü ve bu yüzeyi kimi zaman kadın ve çocuk yüzlerinin birbirini izlediği küçük görüntülere böldü. Böylece *Cinayet* (1968), *Velvet cangılı* (1969-1971), *New York* (1971), *Dünya onulmaz görüntüler kataloğunun ilk sayıları* (1974) gibi altı ya da yedi tane tablodan kurulu birer dizi tuval yaptı. Monory'nin biri *Ex* (1968), biri *Brighton Bell* (1974) adında iki filmi vardır. (L)

MONROEVİLLE, A.B.D.'de (Alabama), Mobile'ın kuzeydoğusunda yer. Nükleer sanayi. (L)

Montade fasiyesi (Marsilya yakınlarındaki *La Montade* yerleşmesinin adından), Akdeniz bölgesinde, eski evresi Romanelli fasiyesiyle çağdaş olan yontmataşsonrası fasiyes. (Montade fasiyesi mikrolitlerin gelişmesini [M.Ö. IX-VII. binyıllar] gösterir.) [L]

***MONTAJ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, tarım traktörü, kamyon, kamyonet, minibüs, treyler, arazi tipi binek araçları, otobüs, otomobil, biçer-döğer, televizyon, radyo, pikap, ses alma cihazı, hesap makinesi (mekanik ve elektronik), telefon santralı ve telefon cihazları *montaj* imalâtı kısmen ithalâta dayalı olarak yapılır, sınırlı olmakla birlikte yüzde 100 yerli parça kullanılan montaj imalâtı da vardır. 1970-1975 döneminde montaj sanayii çok hızlı bir gelişim gösterdi. Otomotiv sanayii montaj imalâtı arttı, televizyon montaj imalâtı hemen hemen bütünü ile bu dönemde doğdu.
Montaj sanayii, ona parça sağlayan yan sanayi ile bir bütün teşkil eder, Nihaî mamulü teşkil eden parçaların çok sayıda ve çok çeşitli yapıda olması birçok malın üretiminde yan sanayiye başvurmayı gerektirir. Fakat üretilen malların çok çeşitli markalar altında, farklı firmalarca imal edilmesi gerek yan sanayinin, gerek montaj sanayiinin gereğince gelişmesini engelliyor.
Montaj sanayiinin bu tekno-ekonomik olumsuz yönü yanında, Türkiye açısından en önemli yanı, ithalâta dayalı montaj sanayiinin doğurduğu sorunlardır. Bu tür sanayi, yabancı ülkelere bağımlı bir sanayidir. Bu sanayinin yaşayabilmesi için, sürekli olarak, nihaî tüketim malı parçaları ithal edilir ve bu nedenle büyük döviz harcamaları yapı-

lır. Montaj sanayiini disiplin altına alabilmek için devlet, her yıl montaj sanayiinin ithal edebileceği parçaları gösterir listeleri Montaj Sanayii Talimatı sirkülerleri ile belirler.

6 ocak 1976 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan 63, 64, 65 sayılı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Montaj Sanayii Talimatı sirkülerleri ile 1976 yılı montaj malları üretimindeki ithal ve yerli parçalar yeniden açıklandı.

64 sayılı sirkülere göre ithali yasaklanan veya listelerde belirtilmeyen parçaların yan sanayiden yeterli miktar ve kalitede, süresi içinde sağlanamaması halinde veya ihracat bahis konusu olan hallerde, ünitelerde istenen şartların elde edilmemesi halinde bu parça, malzeme ve diğer ara mallarının ithaline, Sanayi ve Teknoloji bakanlığınca müsaade edilebilecektir. (M)

65 sayılı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Montaj Sanayii Talimatı sirkülerinde 1976, 1977 ve 1978 yılları için muhtelif imalât konularında asgarî ağırlıklı döviz tasarruf oranları yüzde olarak şöyle gösterilmiştir:

	1976	1977	1978
1. tarım traktörü	60	67,5	75
2. kamyon, kamyonet, minibüs treyler ve arazi tipi araçlar:			
A. kamyon, kamyonet	60	65	75
B. minibüs	65	67,5	75
C. arazi binek ve arazi tipi araçlar	50	55	60
D. treyler çekici ve tandem akslı kamyonlar	50	52,5	57,5
3. otobüs grubu araçlar:			
A. şehirlerarası turistik tip	77	78	80
B. belediye tipi	68	70	75
C. 13-25 kişilik küçük otobüs	67	70	75
4. otomobil	70	80	90
5. biçer-döğer	50	55	60
6. televizyon	65	80	90
7. radyo	75	80	90
8. pikap	80	85	90
9. ses alma cihazı	70	75	80
10. hesap makinesi	55	70	80
11. telefon santralı ve telefon cihazları:			
A. otomatik 200 aboneye kadar	60	75	85
200 aboneden büyük	55	75	85
B. yarı otomatik	80	85	90
C. telefon cihazı	60	80	95

***MONTALE** (Eugenio), italyan şairi. — *Satura* (Tok kadın) [1971], *La poesia non esiste* (Şiir diye bir şey yoktur) [1971], *Trentadue Variazioni* (Otuz iki çeşitleme) [1973], *Diario del' 71 e del' 72* (71 ve 72 günlüğü) [1973] adlı kitaplarında özdeyişlerini, taşlamalarını ve eleştirel düşüncelerini topladı. 1975'te Nobel edebiyat ödülünü aldı. (LM)

***MONTAND** (İvo Livi, **Yves** — denir), fransız sinema oyuncusu ve şarkıcısı. — Son oynadığı filimler arasında özellikle şunlar sayılabilir: *İtiraf* (L'Aveu) [Costa Gavras'ın, 1970]; *Ateş çemberi* (le Cercle rouge) [J.-P. Melville'ın, 1970]; *Büyük soytarı* (La folie des grandeurs) [G. Oury'nin, 1971]; *Sen ve ben* (César ve Rosalie) [C. Sautet'nin, 1972]; *Etat de siège* (Sıkıyönetim) [Costa Gavras'ın, 1972, Louis-Delluc ödülü]; *Sicilyalıların dönüşü* (le Fils) [P. Granier-Deferre'in, 1972]; *Sen, ben ve diğerleri* (Vincent, François, Paul et les autres) [C. Sautet'nin, 1974]. (L)

***MONTATAİRE,** Fransa'da Oise idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

MONTAUT, Fransa'da, Landes idare bölgesinde (Mont-de-Marsan idare çevresi), Adour ırmağının sol kıyısında komün; 766 nüf. Yontmataş devrine ait bu yerleşme yerinden çıkarılan gereçler, taştan yaprak kaldırarak işlenmiş bazı parçaların («Montaut yaprakları») bakışımsızlığıyla nitelenen özel bir Solutré kültürünün (solutreen*) tanımlanmasını sağladı. (L)

***MONT-DE-MARSAN,** Fransa'da, Landes idare bölgesinin merkezi. — 1968'de Lacataye hisarında (XII. yy.), Charles Despiau ve Robert Wlerick'in tablolarına ayrılan yeni bir müze kuruldu; ayrıca geçici sergiler açılır. (L)

***MONTE ALBAN,** Meksika'da eski şehir. — Son arkeoloji araştırmaları bu dinî merkezin, yaklaşık olarak on iki bin yıldır insan işgalindeki bütün çevre bölgeler üzerinde ne büyük etkisi olduğunu gösteriyor. Kuzey Amerika'lı K. Flannery, 1969'dan beri burasının ve Oaxaca vâdisinin ekolojisi üzerine çalışmaktadır.

Monte Alban I evresi boyunca Orta Önklasik'in sonu (M.Ö. 1000-300) ile Son Önklasik'in (M.Ö. 300 - M.S. 300) büyük bir bölümünde Olmek'lerin etkileri görülüyor: büyük mermer taşlar üzerine yapılmış, «Dansçılar» (Danzantes) adıyla bilinen ölü ve çıplak insanları gösteren bir dizi alçak kabartma; bunlar dansçıdan çok kurban edilmiş esirlere benzerler; kalın dudakları, yassı burunlarından olmek oldukları anlaşılır. İnsan başlı, jagar gövdeli, üstü kabartmalı buhurdanlıklar da olmek sanatının etkisindedir. Monte Alban I anıtsal sanatı (üstü düz büyük tepecikler), hiyeroglif ve rakam sistemi ve takvimiyle ayırt edilir.

Son Önklasik'in ikinci yarısında Monte Alban II muhtemelen Zapotek'ler kabilesi tarafından işgal edilir. Gerçekten de bu devirde oturmuş, kabartmalı büyük tanrı figürleriyle süslü Zapotek'lere ait ölü küpleri bulunmuştur; bunlar bir sonraki devirde de devam eder.

Klasik dönemde (300-900) Monte Alban III'te yabancı etkiler arasında en kuvvetlileri Teotihuacan etkileridir, ama yerli kültür de bağımsızca gelişir. Önceleri sadece bir tören merkezi veya sivil merkez olan Monte Alban, bu devirde herhalde bir şehir merkezi oluyor: en önemli tapınak ve sarayların bulunduğu büyük tepe yamacında inşa edilmiş birçok evin düzlükleri bunu kanıtlar. Düzlüklerle ve bir oyun sahasıyla çevrili bir alan (300 × 200 m) meydana getirmek için bu tepenin üstü olduğu gibi tesviye edilmiş, toprak yapılar taşla kaplanmıştır. Tepeciklerin ve binaların genel görünüşü Teotihuacan'dakilere benzer. Çok sayıdaki mezarların birkaçı insanları, tanrıları ve hiyeroglifleri gösteren fresklerle süslüdür. 900'den sonra Monte Alban terk edilmiş ve ancak Sonklasik'teki Zapotek'ler ve Mixtec'ler tarafından mezarlık olarak kullanılmıştır. (L)

Wes MONTGOMERY

Montedison (MONTECATİNİ-EDİSON firmasının kısa adı), italyan kimya sanayii kuruluşu; 1966'da, Montecatini* ve Edison adlı iki büyük italyan kimya sanayii kuruluşunun birleşmesiyle doğdu. Birleşme aralık 1965'te açıklandı ve böylece, italyan kimyasal üretiminin yüzde 70-80'ini, Ortak pazar üretimininse yüzde 10-15'ini karşılayan (1966'da 150 000 kişi çalışıyordu) en büyük italyan sanayi grubu meydana geldi. Ancak aradan geçen 5-6 yıl içinde önemli bir gelişme görülmeyince kuruluşun çalışmalarını üç alana (kimya, dokuma ve besin sanayii) yöneltecek reform çalışmalarına girişildi. 1972'de beş fabrikanın kapatılması italyan sendikaları arasında büyük tepkilere yol açtı. (L)

***MONTEL** (Paul), fransız matematikçisi. — (öl. Paris 1975). [L]

MONTE SİRAİ, Sardinya adasında, Sulcis'in iç bölgelerinde, Carbonia yakınında arkeolojik yer. Surlarla çevrili şehir, Kartaca'nın adanın içlerine kadar nüfuz edebildiğini gösteren ender örneklerden biridir: eski bir nuraghe üzerine kurulmuş VI. yy. akropolisi, III. yy.da surlar dışına taşan evler, tamamen doğu tipinde stellerin bulunduğu ve I. yy.a kadar faal olan «tophet». Bulunan malzeme şehrin hem Kartaca ile hem Doğu Akdeniz ile yakın ilişkileri olduğunu gösteriyor. (L)

MONTGOMERY (John LESLİE, **Wes** — denir), amerikalı caz gitarcısı (İndianapolis 1925 - ay.y. 1968). 1948'den 1950'ye kadar Lionel Hampton ile birlikte çaldı ve doğduğu kentte bir orkestra yönetti. 1959'da kardeşleri Buddy (piyanocu ve vibrofoncu) ve Monk (bas) ile Mastersounds grubunu kurdu; bu arada Connonball Adderley'in dikkatini çekti. Montgomery eşsiz bir bluesman, üstün bir teknikçi ve şaşırtıcı bir anlatım kolaylığı olan bir sanatçıydı. Onu örnek alan birçok müzikçi, caz müziğinde pek yer verilmeyen gitarı kullanmağa başladı. Sanatçı çeşitli plaklar da doldurmuş, 1961 ile 1962 arasındaki «session»larını *Wes Montgomery Memorial* adı altında toplamıştır. (L)

***MONTGOMERY OF ALAMEİN** (Bernard LAW MONTGOMERY, birinci — vikontu), ingiliz mareşali. — (öl. Londra 1976). 1968'de *A History of Warfare*'i (Savaş tarihi) yayımladı. (L)

***MONTHERLANT** (Henry MİLLON DE), fransız yazarı. — Kör olmak fikrine katlanamadığı için 21 eylül 1972'de intihar etti. Bütün yaşamını kahramanlığa doğru bir yönelim biçiminde ele almış, 1970'te yayımladığı *le Treizième César*'da (On üçüncü Sezar) gene bu konuyu işlemiş, küllerinin Roma forumuna serpilmesini vasiyet ederek de yaşamı boyunca sürdürdüğü tutuma uygun bir son tasarlamıştı. 1968'de, *la Rose de sable*'ın (Kum gülü) ilk tam baskısını hazırlamış, *les Garçons* (Oğlan çocuklar) [1969], *Un assassin est mon maître* (Bir katildir benim ustam) [1971], *Mais aimons-nous ceux que nous aimons?* (Sevdiklerimizi seviyor muyuz ama?) [1973] ile romana dönmüştü. Bir yandan da *Carnets* (Defterler) dizisini sürdürüyordu: *La Marée du soir (Carnets, 1968-1971)* [Akşam kabarması (Defterler, 1968-1971), 1972]. *Le Fichier de Paris* (Paris fişleri) [1974], 1928 ile 1939 arasında yazılmış ve Paris yaşamından bazı sahneleri dile getiren metinler derlemesine verilen addır. (L)

MONTLAURES, Fransa'da, Narbonne'un 4 km kuzeyinde arkeolojik yer. Narbonne'un kurulmasından önce başkent olduğu sanılan Romaöncesi tahkimli şehir. Kazıların sürdürüldüğü Montlaures'da VI.-V. yy.a ait Attike seramikleri bulundu. (L)

Montmorency fasiyesi, Fransa'da, Val-d'-Oise eyaletinde Piscop yakınlarındaki Montmorency ormanından çıkarılan gereçlerle tanımlanan Yontmataşsonrası fasiyes. Montmorency fasiyesi kampiniyen gibi bir orman kültürüdür. Yontmataşsonrası kültürlerin II. evresine girer (V.-IV. binyıllar). [L]

***MONTREAL,** Kanada'da şehir. — Limanın trafiği 1972'de 20 Mt'u aştı (giriş ve çı-

Foto. Ph. Gras (LAROUSSE)

kışlar aşağı yukarı eşittir). 1976 olimpiyatları Montreal'de düzenlenecektir. Uluslararası bir havaalanı yapıldı (Mirabel). [L]

MONTROSE, Kuzey Denizi'nde (Britanya bölgesi) petrol yatağı; 57°25' kuzey enlemi ile 1°30' doğu boylamı arasında yer alır; rezervleri 1974'te 70 Mt olarak hesaplanmıştı. (L)

***MONT-SAİNT-MARTİN,** Fransa'da, Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

MONZON (Carlos), arjantinli boksör (Santa Fe 1942). Çok sert yumrukları olan Monzon, 1970'ten bu yana dünya orta sıklet boks şampiyonudur. (L)

Moore ailesi (amerikalı matematikçi Eliakim Hastings MOORE'un [1862-1932] adından), E $\in \mathcal{F}$ ise ve eğer $\mathcal{F}' \subset \mathcal{F}$

$\mathcal{F}$, $\bigcap_{F\in\mathcal{F}'} F \in \mathcal{F}$ 'in bir alt-ailesi ise, bir E kümesinin parçalarının $\mathcal{F}$ ailesi. (L)

Moore kapama uygulaması, sıralı bir E kümesinin kendi üzerindeki yayıcı*, idempotent* ve izoton* (*Ek*) *f* uygulaması. (L)

***MOORE** (Douglas), amerikalı besteci. — (öl. Greenport, Long Island 1969). [L]

MOORE (Lillian), amerikalı kadın dansçı, eğitmen ve dans yazarı (Chase City, Virginia 1915 - New York 1967). George Balanchine, Pierre Vladimirov, Aleksandra Fedorova ve Mihail Fokin gibi sanatçılardan klasik dansı öğrendi. İlk olarak New York'taki Metropolitan Opera'da (1931) sahneye çıktı, sonra dansçı olarak çalışmağa başladı, birçok toplulukta görev aldı, kendi yapıtlarını tek başına yorumladı. 1954'te sahneden ayrıldı ve ders vermeğe başladı; 1966'da City Center Joffrey Ballet sınıflarının yönetimini üzerine aldı. Londra'daki *Dancing Times*'ın muhabirliğini yaptı (1943-1967), *New York Herald Tribune* ve *New York Times*'da eleştirmen olarak görev aldı, *Encyclopaedia Britannica, Book of the Year* (1950-1967), *Dance Encyclopedia* ve *Enciclopedia dello spettacolo*'da çalıştı. Taraf tutmayan ve titiz bir eleştirmendi, özellikle dans yazarı olarak (Mary Ann Lee, George Washington Smith, Pierre Landrin Duport, John Durang v.b. üstüne monografiler) kendini kabul ettirdi; ayrıca çeşitli araştırmaları (*la Sylphide* ve Paul ve Amélie Taglioni, Marius Petipa, Fanny Elssler gibi avrupalı sanatçıların A.B.D. turneleri üstüne) ve bulgularıyla (August Bournonville'in Kopenhag krallık kütüphanesindeki mektupları) büyük ilgi topladı. *Images of the Dance: Historical Treasures of the Dance Collection (1581-1861)* [Dansın imgeleri: Dans koleksiyonunun tarihî hazineleri (1581-1861)] (1965) adlı bir kitap yayımladı; ayrıca danimarkalı dansçı Erik Bruhn ile birlikte *Bournonville and the Ballet Technique*'i (Bournonville ve bale tekniği) [1962] yazdı. (L)

***MOORE** (Marianne Craig), amerikalı kadın şair. — (öl. New York 1972). [L]

MOORE (Stanford), amerikalı biyokimyacı (Chicago 1913). Vanderbilt üniversitesinde okudu, 1938'de Wisconsin üniversitesinde doktorasını verdi. Ertesi yıl New York'taki Rockefeller enstitüsüne girdi ve orada biyokimya profesörü oldu. Çalışmaları daha çok karbonhidratlar, proteinlerin kimyasal yapısı ve özellikle de kromotografi yöntemleri üstüneydi. Meslektaşı William H. Stein ile birlikte ve yeni yöntemlerle ribonükleazın yapısını belirledi, daha sonra yine bu yeni yöntemlerle yüze yakın proteinin yapısını ortaya çıkardı. Her iki biyokimyacı da 1972 Nobel kimya ödülünü Christian B. Anfinsen ile paylaştı. (L)

MOOSBUHL, İsviçre'de (Bern kantonu), Moosedorf yakınlarında tarihöncesi yer. Yakın ve Son Magdaleniyen'den kalmadır. (L)

***MOOSER** (Aloys), isviçreli müzik bilgini ve müzik eleştiricisi. — (öl. Cenevre 1969). [L]

***MORAL** (Şaziye), türk tiyatro ve sinema sanatçısı. — 1975'te İstanbul Şehir tiyatrolarından emekliye ayrıldı. (M)

***MORAND** (Paul), fransız yazarı. — Maurice Garçon'un yerine 1968'de Académie Française'e seçildi. Ünlü kişilere ait portreler (*Ci-gît Sophie Dorothée de Celle* [Burada Sophie Dorothée de Celle yatmaktadır], 1968) ya da ülkelerden görüntüler (*Venises*) [Venedikler, 1971] içeren kitaplar yayımladı; *Monplaisir en littérature* (Edebiyat zevklerim) [1967], *Monplaisir en histoire* (Tarih zevklerim) [1969] adlı kitaplarında ise okuduklarından ve anılarından söz eder. 1974'te *Les Ecarts amoureux* (Aşkta aykırılıklar) adlı yeni bir hikâye kitabı yayımladı. (L)

***MORANE kardeşler,** fransız sanayici ve havacıları. — ROBERT (öl. Paris 1968). [L]

***MORAVİA** (Alberto PINCHERLE, **Alberto** — denir), italyan yazarı. — Son olarak, alaycı bir görünüm altında derin bir kaygının gizlendiği romanlar yazdı: *Il paradiso* (Cennet) [1970]; *Io e lui* (Ben ve o) [1971]. (L)

***MORBİHAN idare bölgesi,** Fransa'da, Bretagne bölgesinde idare bölgesi. — 540 474 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 38 kanton ve 261 komün. (L)

***MORDOĞAN,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Karaburun ilçesi) bucak. — 2 910 nüf., bucak merkezi 455 nüf., 4 köy (1970). [M]

***MOREAU** (Jeanne), fransız kadın tiyatro ve sinema oyuncusu. — «*Siyah gelinlik*»ten (La mariée était en noir) [F. Truffaut'nun, 1967] sonra özellikle şu filimlerde oynadı: *Direction towards Death* (Ölüme doğru) [O. Welles'in, 1968]; *Le corps de Diane* (Diane'ın vücudu) [J.-L. Richard'ın, F. Nourissier'den uyarlayarak, 1968]; *Kahramanın sonu* (Monte Walsh) [W. A. Fraker'in, 1970]; *Alex in Wonderland* (Alex harikalar diyarında) [P. Mazursky'nin, 1970]; *l'Humeur vagabonde* (Serseri gönül) [E. Luntz'un, A. Blondin'den yararlanarak, 1971]; *Chère Louise* (Sevgili Louise) [P. de Broca'nın, J.-L. Curtis'ten yararlanarak, 1972]; *Nathalie Granger* (M. Duras'ın, 1972); *Jeanne la Française* (Fransız Jeanne) [C. Diegues'in, 1973]. (L)

MORELLET (François), fransız sanatçısı (Cholet 1926). Görsel* sanatlar araştırma topluluğunun (*Ek*) kurucularından olan Morellet ayrıca fransız kinetik sanatının başlıca temsilcilerinden biridir. Önceleri primitif üslûpta çalışıyordu, ama 1950'de sistemli bir biçimde tablonun yüzeyine dağıtılmış siyah doğru çizgilerden oluşan dokuma atkısına benzer biçimler yaptı. Daha sonra üç boyutlu yapıtlara yöneldi, 1963'ten sonra ise yapıtlarında neon kullandı. Seyircinin yapıta katılmasını isteyen Morellet basit sistemlerden yararlandı ve hareketleri rastlantılı olarak programlanmış ışıklı bütünler üzerinde çalıştı; bu yapıtların özelliği hareketlerinin seyirci-oyuncu tarafından değiştirilebilmesidir. (L)

***MORENO** (Jacob Levy), rumen asıllı amerikalı psiko-sosyoloji uzmanı. — (öl. Beacon, New York 1974). [L]

***MORET** (Leon), fransız jeoloğu. — (öl. Grenoble 1972). [L]

***MORETTİ** (Luigi), italyan mimarı. — (öl. Ostia yakınları 1973). Son yapıtlarında iç uzamı çeşitli çaplarda ve düzensiz olarak serpiştirilmiş kubbelerle kapladığı (Santa Marinella'da villa, 1970; Tagba'da San Pietro tapınağı, 1970) görülür. (L)

***MORETTİ** (Marino), italyan yazarı. — Son olarak yeni derlemeler yayımladı: *l'Ultima estate* (Son yaz) [1969]; *Tre anni e un giorno* (Üç yıl ve bir gün) [1971]; *Le poverazze* (Yoksul kadınlar) [1973]. (L)

***MORFOGENEZ** i. — Jeomorfoloji. *Eşanl.* JEOMORFOGENEZ*. (L)

Morgan kanunları (*Augustus De* Morgan*'ın adından), bir Boole kafesinde, iki elemanın alt sınırının tamlayıcısı bu iki elemanın tamlayıcılarının üst sınırına ve iki elemanın üst sınırının tamlayıcısı bu iki elemanın tamlayıcılarının alt sınırına eşittir şeklinde ifade edilen kanunlar: *Bir E kümesinin parçalarının* $\mathcal{P}$ (E) *kümesinde, Morgan kanunları*

$$\complement_E(A \cup B) = \complement_E A \cap \complement_E B \quad \text{ve}$$
$$\complement_E(A \cap B) = \complement_E A \cup \complement_E B$$

şeklinde yazılır; burada $\complement_E$, *E'deki tamlayıcıyı gösterir.* (L)

***MORGANİT** i. (fr. *morganite*). Miner. Kaliforniya ve Madagaskar'da bulunan bir çeşit pembe beril. (L)

MORİN (Edgar), fransız sosyoloğu (Paris 1921). Fransız Bilimsel Araştırma kurumunda araştırmacı olarak çalışan Morin kitle haberleşmesi konusunda çalışmalar yaptı: *le Cinéma et l'Homme imaginaire* (Sinema ve hayalî insan) [1956], *l'Esprit du Temps* (Çağın zihniyeti) [1962]. Daha sonra Bretagne'da bir köyde yapılan anketin sonuçlarını yayımladı: *Commune en France: la métamorphose de Plodémet* (Fransa'da köy: Plodémet'deki değişim) [1967].

Morin'in çalışmaları üç ana eksen çevresinde toplanır: önce zamanımızdaki kolektif tasarım üstüne sistemli bir araştırmaya girişir; sinema, basın, radyo ve televizyon yayınları gibi yeni yayın tekniklerinden doğan, dünya çapında, yeni bir kültürün su yüzüne çıktığını göz önüne alır; aynı zamanda, çağdaş gerçeklik hakkında siyasal bir yoruma girişir. *La Rumeur d'Orléans*'da (Orléans dedikodusu) [1970], Edgar Morin Fransa'daki bir kentte dedikoduların yayılma mekanizmasını inceler; ele alınan dedikodu yahudi tacirlerin beyaz kadın ticareti yaptıkları söylentisidir. Böylece Morin, toplulukların, önceden yerleşmiş önyargıları doğrulayıcı hikâyeler uydurmağa yatkın olduklarını ortaya koydu.

Bu çalışmaların tümü bir tek amaca yöneliktir: 1969'dan beri olaylar sosyolojisi diye adlandırılan şimdiki zaman sosyolojisi. Son eserlerinde de Morin bu amacı güder: *Journal de Californie* (Kaliforniya gazetesi) [1971] ve *Paradigme perdu: la nature humaine* (Kaybolmuş örnek: insan tabiatı) [1973]. 1973'ten beri Fransız Bilimsel Araştırma merkezinin müdürüdür. (L)

***MORİTANYA İslâm cumhuriyeti,** Batı Afrika'da devlet. — 1 290 000 nüf. (1973). Başkenti *Nuakşot* (35 000 nüf.).

TARİH

Moritanya ve Fas şubat 1970'te bir ticaret anlaşması, hazinanda da bir iyi komşuluk ve işbirliği anlaşması imzalamıştı. İspanyol Sahrası konusunda Hasan II ve Muhtar Deddah, bu bölgede yaşayanların kaderlerini bir referandumla kendilerinin belirlemesine karar verdiler. Ama kaderini kendi belirleme ilkesini İspanya da benimsediği halde, bu karar günümüze kadar kâğıt üstünde kaldı ve sonunda böyle bir uygulamaya gidilmedi. Fas, 1974'te, Moritanya'nın da hak iddia ettiği İspanyol Sahrası'nı topraklarına katma isteğini açıklayarak kavgayı yeniden başlattı.

Moritanya, A.B.D. ve Batı Almanya ile diplomatik ilişki kurdu; Çin'le bağlarını da pekiştirdi. Moritanya hükûmeti 1972 hazîranı başlangıcında Batı Afrika İktisadî top luluğunun kurulmasına katıldı. Aynı anda,

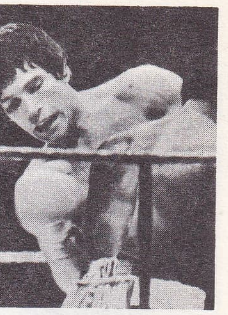

Carlos MONZON

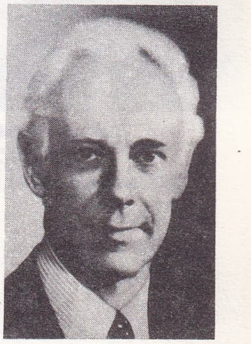

Stanford MOORE

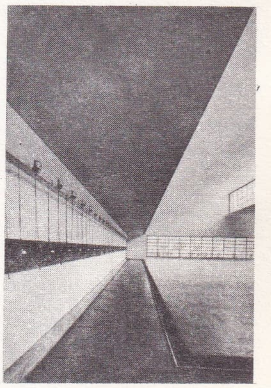

Luigi MORETTİ
Roma üniversite sitesinde eskrim pavyonu

MORİTANYA cumhurbaşkanı Muhtar Deddah bir ziyafette Fransa cumhurbaşkanı Pompidou ile eşini ağırlarken (şubat 1971)

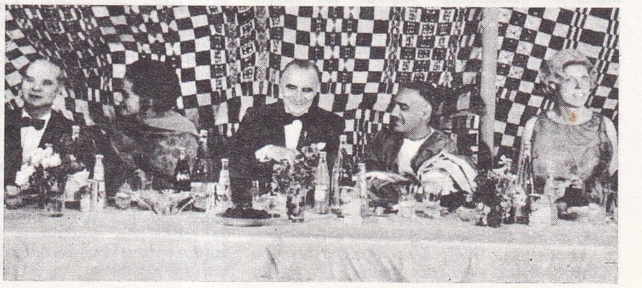

Edgar MORİN

Foto. Sport Agences Magazines, Keystone, Vasari-Roma, X, Bureau-Gamma (LAROUSSE)

Robert MORRIS
«Fötr halinde parça»
(1973)
[Sonnabend galerisi]

Fransa ile işbirliği anlaşmalarını yeniden gözden geçirmek istediğini açıkladı. C.F.A. (Afrika Fransız Malî birliği) frangının yerine yeni bir para birimi (uguya) kabul edildi. Aynı yılın ekim ayında, Moritanya, Arap Devletleri birliğine üye kabul edildi.

Fransa ile iktisadî, teknik ve kültür alanlarında işbirliği görüşmelerine başlandı (1973). Devlet başkanı Muhtar Deddah, fransız ve ingiliz şirketlerince işletilen demir ve bakır madenlerinin millîleştirileceğini açıkladı (ekim 1974). A.E.T. ile gelişme halinde 46 Afrika ülkesi arasında, Togo'nun başkenti Lome'da imzalanan ve Lome anlaşması diye adlandırılan belgeye Moritanya da katıldı (şubat 1975). Aynı yılın martında Portekiz'le diplomatik ilişkiler kuruldu. İspanya'nın 1975 sonunda Sahra'yı bırakacağını açıklaması üzerine bu konuda Fas'la işbirliği yapıldı ve söz konusu tarihte İspanya ile Fas ve Moritanya arasında varılan bir anlaşma gereğince İspanyol Sahrası bu iki ülke arasında bölüşüldü. Bu durum Moritanya ve Fas ile Cezayir'in arasının açılmasına sebep oldu. Sahra'nın bağımsızlığı için mücadele eden Polisario cephesi her iki ülkeye karşı Sahra'da gerilla savaşına başladı. (LM)

***MORO** (Aldo), italyan siyaset adamı. — Colombo hükûmetinin istifasına kadar (şubat 1970) dışişleri bakanlığını sürdüren Aldo Moro Doğu ülkeleriyle yakınlaşma siyaseti güttü. Temmuz 1973'te kurulan Rumor kabinesinde yeniden dışişleri bakanlığı görevine getirildi. Mart 1974'teki bakanlar kurulu değişikliğinden sonra aynı görevde kaldı. Rumor hükûmeti ekim 1974'te istifa edince yeni hükûmeti kurma görevi Moro'ya verildi ve hıristiyan demokratlarla Cumhuriyetçi partiden oluşan bu hükûmet bir yandan ağırlaşan iktisadî sorunların üstesinden gelmeğe çalışırken bir yandan da Yugoslavya ile İkinci Dünya savaşından beri süregelen Trieste anlaşmazlığı konusundaki görüşmeleri başarıyla yürüttü ve taraflar ilke anlaşmasına vardılar. (LM)

***MORÖTESİ** bls. sıf. — Kim. *Morötesi filtre,* kauçuk, plastik maddeler, vernik ve boya gibi bileşiklere katılan ve yükseltgenme, klor giderme gibi tepkimeleri hızlandırarak bu bileşiklerin tahrip olmasına yol açacak 100 ilâ 3 900 A dalga boyundaki (morötesi cinsinden) ışıma enerjilerini soğuran madde.

— ANSİKL. *Morötesi filtre* olarak kullanılan bir maddede soğurulan enerji, görünür ışıktan başka bir biçimde tehlikesiz olarak dağıtılır. Çift bağlar, üçlü bağlar morötesi ışınların soğurulma kapasitesine yardım ederler. Öte yandan, bazı pigmentlerin organik bileşikleri morötesi ışınların etkisine karşı koruma özelliği vardır. En çok kullanılan maddeler karbonat, bazik kurşun sülfat ve silikat, dibütil-kalay diorat, organik sodyum ve baryum veya baryum ve kalsiyum bileşikleridir. (L)

***MORRİCE** (Norman), ingiliz dansçısı ve koreografı. — Royal Ballet ve Batsheva Dance Company ile birlikte çalıştı. Batsheva Dance Company için *The Empty Suite* (1970) ve *Percussion Concerto*'yu (1971) düzenledi. New Ballet Rambert için *Hazard* (1967), *Blind-Sight* (1969), *That is the show* ve *Solo* (1971), *Them and Us* (1972) danslarının koreografisini hazırladı. (L)

MORRİCONE (Ennio), italyan filim müzikçisi (Roma 1928). Roma'daki Santa Cecilia konservatuvarında beste öğrenimi gördü; on yıl süreyle oda müziği ve orkestra partisyonları üstüne çalıştı. 1960'ta filim müzikleri bestelemeğe başladı. İlk başarısını D. Savio takma adıyla S. Leone için bestelediği *Bir avuç dolar*'ın (Per un pugno di dollari) [1964] müziği ile elde etti. Daha sonra müzik alanında öncü akıma katıldı ve Bertolucci, M. Bellochio, V. de Seta, R. Faenza, S. Samperi gibi genç yönetmenlerle çalışmağa başladı. Yıldan yıla daha çok filim müziği yapan Morricone giderek dünya çapında ün kazandı ve şu filimlerin müziğini besteledi: *Birkaç dolar için* (Perqualche dollari in piu) [S. Leone'nin, 1965]; *La battaglio di Algeri* (Cezayir savaşı) [G. Pontecorvo'nun, 1966]; *İyi, kötü, çirkin* (Il buono, il brutto e il cattivo) [S. Leone'nin, 1966]; *Uccellacci e uccellini* (Küçük kuşlar ve büyük kuşlar) [P. P. Pasolini'nin, 1966]; *Sicilyalılar çetesi* (H. Verneuil'in, 1968); *Batı'dan kan var* (C'era una volta il West) [S. Leone'nin, 1969]; *Mucize yaratan yüzük* (Fraulein Doktor) [A. Lattuada'nın, 1969]; *İndagine su un cittadino al di copra di ogni sospetto* (Her türlü kuşkunun üstünde bir yurttaş üzerine araştırma) [E. Petri'nin, 1970]; *Le Casse* (H. Verneuil'in, 1971); *Yabandan gelen adam* (Duck! You sucker) [S. Leone'nin, 1971]; *Yılan* (Le Serpent) [H. Verneuil'in, 1972]. (L)

MORRİS (Robert), amerikalı sanatçı (Kansas City 1931). Önceleri tiyatro, sinema ve dans alanında eserler verdi. Yapıt ile sanatçı ve yapıt ile seyirci arasındaki fiziksel ve ruhsal ilişkiler üstüne araştırmalar yaptı; 1961'de heykele başladı ve «birincil yapılar»a yöneldi. En tanınmış minimal sanatçılar arasına katıldı; ancak Morris'in minimal (bk. MİNİMAL *sanat, Ek*) yapıtları tam anlamıyla duygusallıktan yoksun sayılamaz ve bu yapıtların değeri basit biçimlerden çok (paralelyüz biçiminde hacimler ve kalaslar) bir uzamın düzenlenmesi ve çeşitli algı düzeylerinin açımsanmasında yatmaktadır. Morris daha sonra yoksul* sanata (*Ek*) yöneldi, ustaca kesilip birleştirilmiş bütünler olan «Fötrler»ini yaptı; land* art (*Ek*) doğrultusunda da toprak ve döküntü yığmalarını gerçekleştirdi (1968). Yaptığı çeşitli eşyanın yanı sıra bazı madde ve alanların fiziksel dönüşümleriyle ilgili bir dizi deney hazırladı (*process art*). 1972'de *Hearing* adlı yapıtında, daha önceki çalışmalarıyla geleneksel heykelciliğe de karşı çıktı. Belli başlı birçok çağdaş araştırma alanına elatan Morris öncü sanatın çok yönlü ve yenilik yanlısı temsilcilerinden biridir. (L)

MORTAŞ (Abidin), türk mimarı (Divriği 1904 - İstanbul 1963). Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1928). Cemil Finci ve Faruk Çeçen ile bir mimarlık bürosu kurdu. 1931'de Zeki Sayar ile *Arkitekt* dergisini yayımlamağa başladı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapıtları vardır. Başlıca yapıtları şunlardır: Devlet Demiryolları Genel müdürlüğü (Ankara); Amerikan elçiliği; İzmir ve Kayseri İşçi Sigortaları sanatoryum ve hastahanesi. (M)

MORTAŞ (Ali), türk atleti (Trabzon 1906 - İstanbul 1970). Atletizm yaptı; 1928'de 400 m Türkiye rekorunu kırdı; antrenörlük yaptı. (M)

***MOSELLE idare bölgesi,** Fransa'da Lorraine bölgesinde idare bölgesi. — 971 314 nüf. (1968); 9 idare çevresi, 43 kanton ve 716 komün. (L)

MOSER (Wilfrid), isviçreli ressam (Zürich 1914). 1945'ten sonra soyut çalışmaya yönelen Moser'nin yapıtlarında A. Lhote ve F. Léger'nin etkileri görülür. Önceleri yapıştırmalar ve birleştirmeler yapıyordu; daha sonra lekeciliğe yakın bir üslûp benimsedi. 1961'de renkli levhalardan kabartmalar denedi, böylelikle yapıtlarına üçüncü bir boyut kazandırdı. 1967'de bir dizi birleştirme yaptı, bunlara mimarî bir yapı havası verdi. Daha sonra eserlerinin yapımında rasgele bulunmuş nesnelerden çok, plastik madde kullanmağa başladı ve toptan bir biçim kavramını benimsedi. Son olarak gerçekleştirdiği «labirent yapıları» canlı ve karşıt renklerden oluşan çevresel araştırmalar niteliğindedir. (L)

MOSHOESHO II, Lesotho kralı (Matsieng, Maseru 1938). Lesotho'nun bağımsızlığı sırasında kral ilân edildi (1966). Bir süre sonra başbakan J. Leabua Jonathan ile arası açıldı ve başbakan şubat 1970'te Moshoesho II'yi devirdi. Ancak, iç savaşın başgöstermesi üzerine, kral Moshoesho II'nin ülkeye dönmesine izin verildi. Ama, kral yalnızca onursal görevler yüklenebildi (aralık 1970). [L]

Moskova antlaşması, A.B.D. ile S.S.C.B. arasında, füzesavar savunma sistemlerini sınırlandırmak amacıyla 26 mayıs 1972'de Moskova'da imzalanan antlaşma.

S.A.L.T.* (*Ek*) görüşmelerinin birinci evresinin (1969-1972) sonucu olan bu antlaşma, başkan Nixon'ın Moskova'yı ziyareti sırasında imzalandı. Bu antlaşma her iki devletin füzesavar savunma sistemini, etki alanı 150 km yarıçapında olan fırlatıcılar ve radarlarla donatılmış iki birlikle sınırlandırıyordu; bu birliklerden biri başkentleri (Washington ve Moskova), öbürü kıtalararası balistik füzelerin (İCBM) bulunduğu bölgeyi koruyacaktı. Her birlikteki ABM füzelerinin sayısı 100 olarak dondurulmuş ve radarların kullanımı kesin kısıtlamalara bağlanmıştır. Ayrıca her iki taraf bu sınırları aşan ABM sistemlerini yok etmeyi, bunları başka devletlere devretmemeyi ve ülkeleri dışında kullanmamayı taahhüt etmişlerdir. Ayrıca antlaşmaya, her iki tarafa stratejik nükleer saldırı silâhlarını beş yıl için 1972'deki düzeyinde (özellikle füzeatar denizaltılar konusunda; bu denizaltıların sayısı A.B.D.'de 44, S.S.C.B.'de 62'dir) dondurmak yükümlülüğü getiren bir *geçici sözleşme* eklenmiştir. Süresi sınırlandırılmamış olan antlaşma ve bu ek sözleşme, ancak imzacı devletlerden birinin ulusal çıkarlarını tehlikeye atacak olağanüstü bir durum ortaya çıktığı zaman altı ay önceden haber vermek şartıyla bozulabilir. 3 temmuz 1974'te Moskova'da iki sovyet-amerikan sözleşmesi daha imzalandı; bu sözleşmeler, 26 mayıs 1972 tarihli antlaşmayla öngörülen ABM savunma sistemini tek bir birlikle ve yeraltı nükleer denemelerin gücünü 31 mart 1976'dan itibaren 150 kt'la sınırlandırmıştır. (L)

MOSSÉ (Robert), fransız iktsatçısı (Orange 1906 - Grenoble 1973). Washington ve İllinois üniversitelerinde ders verdi, Board of Economic Welfare'de danışman olarak çalıştı. İkinci Dünya savaşı sonunda Özgür Fransa'nın üyesi olan Bretton Woods konferansına katıldı. Kurtuluş hareketi sırasında (1945) general de Gaulle hükûmetinde ulusal iktisat bakanı olarak görev aldı. Daha sonra, Birleşmiş milletlerin Cenevre'deki Avrupa İktisadî komisyonunun kuruluşuna katıldı (1946-1948). Grenoble üniversitesinde iktisat dersleri veren Robert Mossé'nin araştırmaları üç yönlüdür: sosyalizm, bölgesel ve Avrupa çapında etkinlik, parasal sorunlar. Birçok bibliyografya hazırlayan ve *Documentation économique* adlı dergiyi kuran R. Mossé yirmiye yakın kitap ve 600'ü aşkın makale yayımladı. En önemli yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Les Problèmes monétaires internationaux* (Uluslararası para sorunları) [1967]; *L'Economie socialiste, perspectives de l'an 2 000* (Sosyalist iktisat, 2 000 yılının görünümü) [1968]; *Politique monétaire* (Para siyaseti) [1972]. (L)

MOSSEL BAY, Güney Afrika'da (Cap eyaleti) koy. Tarihöncesi bir yerleşme olan Mossel Bay'den çıkarılan gereçler, Still Bay fasiyesinden önceki bölgesel bir endüstri fasiyesinin tanımlanmasını sağladı. (L)

***MOSTAR,** Yugoslavya'da şehir. — Alüminyum. (L)

***MOTEL** i. — ANSİKL. *Motel*'cilik 1950 yıllarına doğru Amerika Birleşik devletlerinde gelişti; bugün bütün Batı Avrupa'ya yayılmıştır. 1971 sonunda Avrupa Motel federasyonuna 211 motel bağlanmıştı. Aynı yıl Avrupa'da motel sayısı olarak Batı Almanya başta geliyor (48), onu İngiltere ile İsviçre (31) ve Fransa (28) izliyordu.

● *Türkiye*'de motelcilik 1950 sonlarında gelişmeğe başladı ve 1975 sonunda turizm müessesesi belgesi almış motellerin sayısı 79'a, buralardaki yatak sayısı da 7 775'e çıktı. (LM)

MOTHERWELL (Robert), amerikalı ressam (Aberdeen, Washington 1915). Çok genç yaşta, genç amerikan sanatçıları üstünde büyük bir etkisi oldu, onlara A.B.D.'de sürgün hayatı yaşayan gerçeküstücüleri tanıttı ve otomatik yazıyı savundu. Çeşitli dergiler, okullar kurdu, akımlar başlattı, soyut anlatımcılığın en parlak temsilcisi olarak kendini kabul ettirdi. Tabloları büyük boyutludur ve özellikle birçok «dizi»den oluşur; bu dizilerin en ünlüsü ressamın İspanya savaşından esinlenerek 1947'de başladığı «İspanyol ağıtları» dizisidir. Motherwell 1950'lerde renkten uzaklaşarak çalışmalarında yalnız siyah beyaz karşıtlıklarından yararlandı; 1960 yıllarından sonra da manzara resmine yöneldi; 1968'de Mondrian'ın geometrik biçimleri ile Zen felsefesini kaynaştıran tekrenkli bir resme yöneldi. (L)

***MOTOR** i. — Dy. Bk. ANSİKL.

— Elektr. *İyon motoru,* nükleer enerjinin elektrik enerjisine dönüştürülmesi ilkesine dayanan motor.

— Oto. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dy. Demiryolu taşıtlarında kul-

Foto. Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

lanılan elektrikli cer *motor*'larında yavaş yavaş kendi kendini soğutan motorlara doğru bir gelişme görülüyor. Bu motorlarda soğutma, endüvi miline bağlanmış bir kanatçık sistemiyle doğal olarak sağlanır. Bugün yeni lokomotiflerin çoğunda kullanılan böyle bir motor, yeni yalıtkanların kullanılması ve kolektördeki kaynak yerlerinin (ayrı bir kaynak madeni kullanmadan, yansız atmosferde ark kaynağıyla yapılır) ısıdan hiç etkilenmemesi sayesinde kısa süre içindeki aşırı ısınmalara karşı son derece dayanıklıdır. Bu motorların kullanılması, soğutma için gerekli yardımcı sistemleri ortadan kaldırdığı için lokomotiflerin de daha basitleşmesini sağlar.

— Oto. Alternatif olarak hareket eden piston-biyel takımıyla donatılmış geleneksel *motor* bugün, gelişiminin en üst sınırına varmıştır; çünkü egzos gazlarını arıtmak için yapılan incelemeler, bileşiminde kurşun tetraetilli patlama önleyici maddeler bulunan süper yakıtların kullanılmasından vazgeçmek gerektiğini ortaya koymuştur. Bu da özgül gücü çok yüksek olan motorlar üstünde yapılan araştırmaların durdurulması demektir; çünkü bu motorlarda, silindir hacmini arttırıp motorun güç ve dolayısıyla randıman kaybını dengeleyerek rejim hızlarını ve hacimsel sıkıştırma oranını küçültme zorunluluğu vardır; motorun patlama önleyici maddeler kullanmaksızın çalışmasını sağlayacak kadar yüksek oktanlı benzinler yapılmadıkça da bu zorunluk ortadan kalkmayacak. Bugün için ne ağır yağlarla çalışan motor, ne buhar motoru, ne türbin, ne de elektrik enerjisi patlamalı motorun yerini alabilecek düzeyededir. Geriye bir tek dönel pistonlu N.S.U.-Wankel motoru kalıyor. Oldukça düşük sıcaklıklarda çalışan bu motor azot monoksit üretmez; ayrıca özgül gücü zaten yüksek olduğundan, patlama tehlikesi olmaksızın orta oktanlı kurşunsuz yakıtlarla çalışabilir. Birkaç yıldır gerek N.S.U. firması, gerek bu motor üzerinde gerekli gördükleri her çeşit değişikliği yapma hakkını lisansla almış olan öbür firmalar, bu temel model üzerinde çok önemli değişiklikler yaptılar. Bu değişiklikler özellikle emiş şekli ve rotorların sayısıyla ilgilidir. Emme deliği rotorun çevresinde olabileceği gibi rotor halkasında da bulunabilir. Rotorlar ya iki tanedir ya da dört; dört rotorlu motor, turizm uçaklarında kullanmak amacıyla Curtiss tarafından tasarlanmıştır. Emme deliği rotor çevresinde bulunan çift rotor düzeni ilk defa N.S.U. firması tarafından «Ro80» modeline uygulandı; bu modelde, ortalama 10,2 kg/sm²'lik bir basınçla, özgül güç 2 × 500 sm³'e eşit yanma odası hacmi için 116 beygir gücüne ulaşır. Oysa, japon firması Toyo Kogyo Ltd.'in, emme deliği yan çeperde bulunan ve aynı ilkeye göre çalışan «Mazda 130» motorunda bu özgül güç ancak 96 BG'ye eşittir; fakat sistemin geçirimsizliği «Ro80» motorundan daha kolay sağlanabilir. (L)

***MOTOSİKLET** i. — ANSİKL. Silindir motorlu araçların geçirdiği evrim sonucu *motosiklet* büyük bir gerileme kaydetmiş, hemen hemen aynı fiyata gelen, daha konforlu olan ve birkaç kişi alabilen arabaların rekabetiyle karşılaşmış, bu yüzden skuter tipleri piyasadan kalkmıştır. Bununla birlikte, *motorlu bisiklet* türü tutunabilmiştir. Bu tür motosikletin hem çeşitli modelleri bulunmaktadır, hem de çok geniş bir kullanma alanı vardır. Hızı saatte 50 km'yi aşmayan ve özel bir ehliyet gerektirmeyen motorlu bisiklet, çalışan kişiler için ideal bir araçtır. Günümüzde, japon imalâtçılar yüksek performanslı motosikletlerle yeni hamlelere girişmişlerdir. Bu tür motosikletlerde motor, birkaç silindirlidir, süspansiyon kusursuzdur ve genellikle disk frenler vardır. Buna karşılık fiyatı çok yüksek değildir. (L)

***MOTTET** (Yvonne), fransız kadın ressam. — (öl. Saint-Denis-sur-Loire 1968). [L]

MOULİN (Raymonde), fransız kadın sosyolog (Moulins 1924). 1949'da agreje oldu, 1957-1968 yılları arasında C.N.R.S.'de (Fransız Bilimsel Araştırma merkezi) çalıştı. 1967'de edebiyat doktoru oldu. 1968-1970 yılları arasında Paris - VIII üniversitesinde, daha sonra Ecole pratique des hautes études'de konferanslar verdi ve C.N.R.S.'de araştırma yöneticisi olarak çalıştı (1973). Sanat sosyolojisi ve sanat ekonomisi üstüne birçok kitap yayımladı: *le Marché de la peinture en France* (Fransa'da resim piyasası) [1967]; *les Architectes, métamorphose d'une profession libérale* (Mimarlar, bir serbest mesleğin değişimi) [F. Dubost, A. Gras, J. Lautman, J. P. Martinon ile birlikte. 1973]. (L)

MOULOUDJİ (Marcel), fransız yazarı, bestecisi ve yorumcusu (Paris 1922). On yaşında tiyatro oyunlarında rol aldı. Birçok filimde oynadı: *Nous sommes tous des assassins* (Hepimiz katiliz), *la Tête des autres* (Başkalarının kellesi) v.d. Aynı zamanda bir ressam ve yazar olan Mouloudji 1945'te *Enrico* adlı romanıyla Pléiade ödülünü kazandı. 1947'de *Quatre femmes* (Dört kadın) adlı oyunu Renaissance tiyatrosunda sahneye kondu. *Chansons pour ma mélancolie* (Hüznüm için şarkılar) adlı bir şiir kitabı yayımladı. Şarkı sözü yazarı ve yorumcu olarak da ün kazandı. 1953'te, Charles-Cros ödülünü kazandı (*Comme un p'tit coquelicot* [Küçük bir gelincik gibi], Valéry-Asso). 1956'da en güzel çocuk şarkısı ödülünü aldı. Değişik bir sesi olan Mouloudji'nin *Un jour, tu verras* (Bir gün, göreceksin) adlı bestesi en güzel aşk şarkılarından biridir. (L)

Moustier sanayii (adını Fransa'daki Moustier köyünden alan Tarihöncesi Ortayontmataş devir sanayii (MUSTERİYEN* de denir).

— ANSİKL. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da çok yaygın olan *moustier sanayii* beş ana gruba ayrılır: keskin yassı âletlerin bol bulunduğu «tipik moustier sanayii», ip biçiminde çiftyüzlü âletlerin bulunduğu «acheul kültürüne bağlı moustier sanayii», büyük ölçüde yüzü dişli âletleri içine alan «dişli moustier sanayii», «Quina tipi moustier sanayii» ve lövaluva yontu biçimini kullanan «Ferrasie tipi moustier sanayii». Bu moustier sanayileri arasındaki âlet farklarını açıklamak hâlâ güçtür. Diğer yandan, fransız tarihöncesi bilimcisi François Bordes, moustier sanayii ve Lövaluvazyen'in gerçekte tek bir teknik akım meydana getirdiğini kanıtladı; artık bugün bir «ortak lövaluva-moustier sanayii»nden söz ediliyor. (L)

***MOZAİK** i. — Camc. *Cam mozaik*, içine gaz ve katı maddelerin serpiştirildiği, ışığı dağıtan camsı maddeden yapılmış çeşitli renkte küçük parçaların yan yana yerleştirilmesiyle meydana gelen mozaik.

— ANSİKL. *Cam mozaik* genellikle kare ya da kenarları bire iki santimetre olan dikdörtgen parçalar halinde yapılır. Seramik mozaik gibi, cam mozaik de binaların içinde ve dışında, süsleyici duvar kaplaması olarak kullanılır. Kaplanacak duvara alçı, harç ya da organik kolayla yapıştırılan cam seramik hiç bir özel bakım gerektirmeyen, yıkanabilir kaplamalar sınıfına girer. Avrupa'da 1950'ye, bizde ise 1957'ye doğru piyasaya çıkan cam mozaik camlaşabilir maddelerin yarım kalan ergimesi sonucunda elde ediliyor ve elle ya da yarı otomatik makinelerle biçimlendiriliyordu. Tam otomatik makineler birkaç yıldan beri kullanılmaktadır. Kabaca harmanlanmış ve elenmiş ham cam malzemesi, bir sürekli fırında ergitilir. Akan camın içine genellikle kum ve demir, manganez, nikel, kobalt, bakır gibi ağır madenlerin renkli oksitlerinden oluşan katı maddeler karıştırılır. Bu katı maddeleri son derece ağdalı bir ortamda, yani ergimiş cam içinde düzgün olarak dağıtmak güçtür. Bu iş ancak katı madde katılmış camı güçlü bir mekanik karıştırma işleminden geçirerek yapılır. Bu işlem sırasında, boyarmaddeler ve kumun küçük bir bölümü cam içinde kabarcıklar oluşturarak erir. Katı maddelerin karıştırıldığı cam kütlesine presleme ya da haddelemeyle biçim verilir. Presle biçim vermede, bir kabartma kalıbından yararlanılır ve malzeme, köşeli cam mozaiklerin birbirine ince bir cam çapakla bağlı bulunduğu dama tahtaları halinde elde edilir; cam mozaikler daha sonra soğutma sırasında birbirlerinden kopar. Haddelemeyle biçim vermede ise, ergimiş malzeme biri petek gibi oyuklu iki silindir arasından geçirilir ve mozaiklerin birbirine yine ince bir cam zarla bağlı olduğu bir şerit elde edilir. Tıpkı preslemeden sonra olduğu gibi, şeridin soğuması sırasında cam mozaikler birbirlerinden koparak ayrılır.

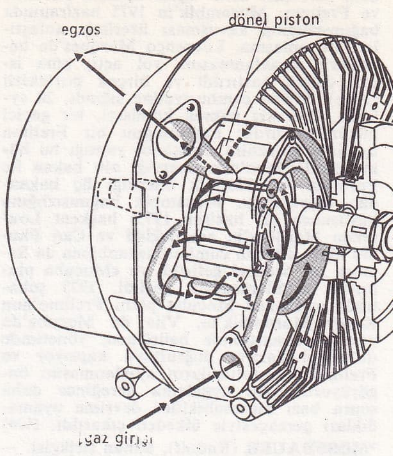

dönel pistonlu Fitchel ve Sachs motoru (NSU-Wankel lisansı) bu motorda soğutma, rotor çevresindeki emme deliklerinden giren havayla sağlanır

Her mozaik parçası kalıp ya da silindirin değmesiyle sertleşir ve böylece yeterli bir mekanik dirence ulaşır. Otomatik cihazlarla bir ayırma yapılabilir; başka tür makinelerde ise, mozaiklerin döşenmesini kolaylaştırmak için, her renk ayrı bir kraft kâğıdına ya da plastik levhaya yapıştırılır. (L)

***Mozaik müzesi.** — İstanbul ve çevresinde bulunan bazı geometrik motifli panolar da müzeye konuldu (1973). [M]

***MOZAMBİK Halk cumhuriyeti,** 8 820 000 nüf. (1973).

TARİH

Rodezya ve Güney Afrika birliği askerlerinin de desteklediği portekiz saldırısına rağmen (1973), Frelimo, ülkenin dörtte birini elinde tuttuğunu açıkladı. 1974 nisanında Lizbon'da patlak veren hükûmet darbesi, iktidara, sömürge savaşında siyasal bir çözümden yana olan askerî bir cunta getirdi. Cunta, Mozambik genel valisinin yetkilerini üstüne aldı ve yüzlerce afrikalı siyasal tutuklu serbest bırakıldı. Mayıs ayında yeni hükûmet, silâhlarını bırakmaları koşuluyla Frelimo önderleriyle görüşmeğe hazır olduğunu bildirdi. Ama kuzeyde ülkenin büyük bir kısmını ellerinde tutan Frelimo önderleri, bu üstünlüklerinden vazgeçmeğe yanaşmadılar. Ülkenin hemen her yerinde grevler patlak verdi, Frelimo da askerî baskısını hiç bir yerde azaltmadı; bu arada, Frelimo taraftarlarıyla bağımsızlığa karşı çıkan beyazlar arasındaki durum giderek gerginleşmekteydi: 5 haziranda, Dârüsselâm'daki ilk temastan sonra, Portekiz dışişleri bakanı Mario Soares, Lusaka'da (Zambiya), ileride görüşmelere hazırlık olmak üzere Frelimo başkanı Samora M. Machel ile bir öngörüşme yaptı. Görüşmenin başladığı sırada fiilî bir ateşkes oldu, ama ülkenin kuzeyinde siyahlarla beyazlar arasın-

MOZAMBİK cumhurbaşkanı ve Frelimo'nun başkomutanı Samora M. Machel (solda) binbaşı Haşima Mbita ile birlikte

daki sürtüşme arttı. Eylül ayında, Portekiz ve Frelimo, Mozambik'in 1975 haziranında bağımsızlığına kavuşması üzerinde anlaştılar. Bu anlaşma, Lourenço Marques'de beyazların ayaklanmasına yol açtı; ama isyan çabuk bastırıldı ve birçok portekizli Güney Afrika cumhuriyetine sığındı. 20 eylülde, Portekiz yüksek komiseri, bir geçici hükûmet kurdu; başkanlığını bir Frelimo üyesinin (Joachim Chissano) yaptığı bu hükûmet, Frelimo'nun önerdiği altı bakan ile Portekiz yetkililerinin önerdiği üç bakandan oluşuyordu. Mozambik bağımsızlığına kavuşunca (25 haziran 1975) başkent Lourenço Marques'in adı değişti ve Can Phumo oldu, ülkenin cumhurbaşkanlığına da Samora M. Machel getirildi ve «Mocuba planı»nın uygulanmasına geçildi. 1975 şubatında açıklanan Mocuba planı Frelimo'nun Kuzey Mozambik'te, Vila da Mocuba'da yapılan kongresinde belirlenen, yönetimde doktrinci-Marx'çı doğrultuyu kapsıyor ve Frelimo'daki tutucuların ayıklanmasını öngörüyordu. Bu uygulama gereğince daha sonra bazı mozambikliler devrime uyamadıkları gerekçesiyle ülkeden çıkarıldı. (LM)

*MÖSSBAUER (Rudolf), alman fizikçisi. — 1964'te Münih'e dönerek Yüksek Teknik okulu amerikan üniversitesi örneğine göre yeniden düzenledi. (L)

Mössbauer etkisi, 1957'de Heidelberg'de R. Mössbauer'in keşfettiği etki; bu etki, katı bir cismin atom çekirdeklerinin dönüşsüz ve rezonanslı olarak γ ışınları yayması ve soğurmasıyla ilgilidir. *Mössbauer etkisi,* atom çekirdeklerinin katı cisim içinde çevreleriyle etkileşmelerini incelemek açısından son derece etkili bir yoldur. Bu etkileşmeler elektrostatik (izomerler arası yer değiştirme, dört kutuplu bağlanma) ya da magnetik (aşırı ince magnetik yapı) kökenli olabilir. En çok kullanılan Mössbauer çekirdeği, rezonanslı soğurmanın çok yüksek oluşu ve demir II ile demir III iyonları magnetik özellikleri nedeniyle ^{57}Fe'dir (kütle sayısı 57 olan demir izotopu). [L]

Slawomir MROZEK

MRAVİNSKİY (Yevgeni Aleksandroviç), sovyet orkestra yöneticisi (St. Petersburg [bugün Leningrad] 1903). St. Petersburg konservatuvarında öğrenim gördü; 1932'de S. M. Kirov ulusal opera ve bale tiyatrosu yöneticisi oldu. 1938'den beri Leningrad filarmoni orkestrasını yöneten Mravinskiy bu orkestrayı dünyanın sayılı orkestralarından biri haline getirdi. (L)

M.R.B.M., ing. MEDİUM RANGE BALLİSTİC MİSSİLE (orta menzilli balistik füze) deyiminin kısaltması; menzili 600 ile 1 500 deniz mili (1 100 ile 2 775 km) arasında değişen füzeleri belirtmek için kullanılır. (L)

MROZEK (Slawomir), polonyalı yazar. — Tiyatro oyunlarının («İkinci servis, Orman evi»*) [1969] yanı sıra özellikle yeni hikâye kitapları yayımladı (*«Kalem sapı»*, 1965; *«Dolapta bir fare»*, 1970). [L]

M.R.V., ing. MULTİPLE REENTRY VEHİCLE'in («çok elemanlı taşıt») kısaltması, bir füzeyle taşınan ve atış sırasında elemanları geniş bir yüzeye dağılan çok elemanlı nükleer yük: *1967'de gerçekleştirilen ve M.R.V. ile donatılan amerikan nükleer füzesi «Polaris A3»ler 200 kt'luk üç bomba taşır.* (İngiltere'de, Amerika'nın verdiği «Polaris A 3»lerini, kendi yapısı olan M.R.V. ile donatmıştır; bazı değerlendirmelere göre Sovyetler'in «SS9 Scarp ve «SS11 Savage» füzelerinde de M.R.V. bulunur.) [Bk. M.İ.R.V., *Ek.*] (L)

M.S.İ., radyoteknikte *ortalama birleştirmeli bir bileşik devre*yi (*Ek*) belirtmek için kullanılan MEDİUM SCALE İNTREGATİON deyiminin kısaltması. (L)

MUCIBURRAHMAN

MTBF (ing. *Mean Time Between Failure,* arızalar arası ortalama süre, deyiminin kısaltması), arıza olduğu zaman onarılabilen bir donanım tipinin güvenirlik ölçülerinden biri olan arızalar arası ortalama süre; bu süre, aynı tipten birçok donanımın arızasız çalışma sürelerinin toplamının, bu donanımların ortalama kullanım süreleri içinde başgösteren arızaların toplam sayısına oranı olarak hesaplanır. (L)

M.T.T.B. (MİLLİ TÜRK TALEBE BİRLİĞİ), İstanbul'da kurulmuş öğrenci teşkilâtı (kuruluşu 1929). Yükseköğrenim gençliğini milliyetçi bir görüş etrafında birleştirmek amacıyla kuruldu. Kuruluşun öncülüğünü Tevfik İleri* ve Rüknettin Fethi Olcaytuğ yaptı. Azınlıkların Türkçe konuşması için kampanya açılması, Bulgaristan'da, Razgrad'daki türk mezarlığının kaldırılmasına toplu halde tepki gösterilmesi gibi olaylara öncülük eden kuruluş, ilk kongresini 1933'te topladı. Bu kongrede örgütün simgesi, ay içinde bozkurt olarak belirlendi ve üniversite öğrencilerinin bu simgeyi taşıyan şapka giymeleri kararlaştırıldı; bozkurt simgesi, bunun Ülkü Ocakları tarafından benimsenmesi üzerine 1976'da armadan çıkarıldı. Kuruluş tarafından aynı yıl *Birlik* adıyla bir de dergi çıkarıldı. (M)

MTTF ing. *Mean Time To Failure,* arızaya kadar ortalama süre, deyiminin kısaltması), arıza halinde onarılabilen belli bir donanımın güvenirlik ölçülerinden biri olan ve donanımda bir arıza başgösterinceye kadar geçen ortalama süre; bu süre, belli bir donanımın arızasız çalışma dönemleri toplamının, bu donanımın kullanma süresi boyunca başgösteren arızaların toplam sayısına oranı olarak belirlenir. (MTTF oranı, aynı donanım türünün MTBF [*Ek*] oranı ile karşılaştırılabilir.) [L]

MTTR (ing. *Mean Time To Repair,* ortalama onarım süresi, deyiminin kısaltması), onarılabilir bir donanımın ya da bir donanım tipinin kalitesini ve güvenirliğini sayısal ifade olarak veren ortalama onarım süresi; bu süre, onarım için geçen toplam zamanın, donanımın ya da donanım tipinin kullanım süresi boyunca bu tür onarımları zorunlu kılan arıza sayısına oranı olarak nitelenir. (L)

MUALLAFAT, Irak'ta, Musul yakınlarında tarihöncesi yer; seramiköncesi bir cilâlıtaş kültürüne bağlıdır (M.Ö. 7000-6500). [L]

*MUAMMERİ (Mevlûd), fransızca yazan cezayirli yazar. — Si Mohand'ın (1845-1906) berberî şiirlerini Fransızcaya çevirdi (*les İsefra,* 1969); *la Mort absurde des Aztèques* (Azteklerin saçma ölümü) ve onu izleyen *le Banquet* (Şölen) [1973] adlı oyununda batı uygarlığını eleştirdi. (L)

*MUCİBÜRRAHMAN **Şeyh,** doğu pakistanlı siyaset adamı. — (öl. Dakka 1975). Kurduğu ilk hükûmette başbakanlığın yanı sıra içişleri, savunma ve haberleşme bakanlıklarını da üzerine aldı (1972). Sel baskınları ve iktisadî durgunluğun yol açtığı kıtlığın etkisiyle Bangladeş*te (*Ek*) huzursuzluğun aşırı dereceye vardığı, tedhiş olaylarının yaygınlaşmağa başladığı 1974'te ordunun sivil güvenlik kuvvetleriyle işbirliği yaparak kaçakçıları, karaborsacıları ortaya çıkarmaları için emir verdi. Kaçak silâh bulunduranlara karşı da savaş açtı. Ülkede grev ve lokavtı yasakladı. Ancak, bu tedbirler beklenen sonucu vermedi. Bunun üzerine Anayasa'da bir kere daha değişiklik yaparak başkanlık düzenini getirdi ve kendisi de beş yıl için devlet ve hükûmet başkanı seçildi. Bu arada lideri olduğu Avami Birliği partisini de ülkenin tek siyasal kuruluşu ilân etmiş ve buna katılmak istemeyen parlamento üyelerinin bu görevlerinden ayrılmalarına ilişkin bir maddenin Anayasa'da yer almasını sağlamıştı (mart 1975). Partide değişikliklerin gerçekleştirilmesi ülkede gerginliğin daha da artmasına yol açtı (ağustos 1975). 15 ağustosta, Dakka garnizon komutanı Kandekar Müştak Ahmet'in başkanlığında toplanan genç subaylardan oluşmuş bir grubun düzenlediği hükûmet darbesi sırasında öldürüldü. (M)

*MUCİZE i. — ANSİKL. *İktisadî mucize (Wirtschaftwunder)* deyimi, batı alman ekonomisinin kaydettiği büyük gelişmeyi anlatılması imkânsız bir olay olarak göstermek için 1955'e doğru ortaya atılmış bir deyimdir. Bu sözde alman mucizesini çok sayıda başka türden olaylar dizisi işlemiştir. Örneğin: 1950'de Hollanda'nın, petrolü, kalayı, kauçuğu ve ticareti ile İndonezya'yı kaybetmesi üzerine, Hollandalıların kitle halinde memleketlerinden göç edecekleri söylentileri dolaşmağa başlamıştı. Fakat 15 yıl sonra durumun aksi yönde geliştiği görüldü. Çalışan faal nüfus 1950'de 3 835 000 kişi iken 1965'te 4 500 000'e çıktı. Eksik istihdam miktarı (tarımda 1947'de 727 000 faal kişi iken 1960'ta 446 700 olmuştur) azalmıştı. 1963'te göç dengesi tersine döndü. Ülkeye olan göçte bir fazlalık, bazı mesleklerde de personel kıtlığı kaydedildi. İstihdamdaki bu artış, verimdeki hızlı artışla aynı dönemde gerçekleşmişti. Göçmen akınına uğrayan ülkeler haline gelmiş bulunan İsviçre, Lüksemburg, Belçika, İsveç ve hattâ Büyük Britanya için de aynı türden gözlemleri yapmak mümkündür. Fransa'da bile 1962'de Cezayir'den 400 000 fransızın ülkeye dönmesi ve 200 000 askerin terhisi ile eşi görülmemiş bir işsizlik (1 milyon işsiz) olacağı sanılmıştı. Bir yıl sonra ise Fransa ekonomisinde fazla istihdam başgösterdi. Daha sonraları italyan, avusturya, japon ve brezilya «mucizelerinden» de söz edilmişti.

Genel olarak bütün iktisadî «mucizeler» ülke ekonomisinin yeniden kurulma dönemlerine rastlar. Bu mucizeler, üretim gerçek düzeyinin, savaş olmadığı taktirde o anda ulaşacağı düzeye varıncaya kadar sürer. Bu çeşitli mucizelerin nedenleri çözümlenerek temel etkenleri ortaya çıkarılmıştır. Örneğin İtalya'daki iktisadî başarı üç noktaya bağlanabilir. İlk olarak, italyan sanayiinin elinde savaş sonunda, İkinci Dünya savaşı öncesi ülkenin kendi kabuğuna çekilmesi (sömürgelerini terk etmesi) döneminde uygulamaya koyamadığı teknolojik buluşlar birikimi vardı. Savaşın tahrip ettiği donatımın yeniden yapımı ve ekonomi yapısının yeniden kurulması önemli ve çok sayıda teknik buluşun yapılmasına yol açtı. Teknik buluşlar verimin önemli ölçüde artmasına neden oldu. Sağlanan kredi kolaylıklarıyla artan yatırımlar da, verim artışını destekledi. İkinci olarak, ücret artışları verim artışlarının altında kaldı. Böylece italyan sanayii uluslararası piyasalarda büyük bir rekabet gücü kazandı. Son olarak, kişi başına düşen gelirin artmasıyla talep de arttı. Talep artışının kökeni (otomobil, elektrikli ev âletleri gibi) tüketim sanayiindeki hızlı gelişmedir. Bu sanayi dalında, mevcut teknolojik buluşlar çok iyi uygulandı; aynı zamanda yabancı ülkelerde pazarlar ele geçirildi. Olanakların bu kümelenişi italyan «mucizesi» inancını ortaya çıkardı. (L)

*MUCUR, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kırşehir ili) ilçe. — 26 372 nüf., ilçe merkezi 9 421 nüf. (1975); 43 köy (1970). [M]

*MUDANYA, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili) ilçe. — 26 691 nüf., ilçe merkezi 8 279 nüf. (1975); 36 köy (1970). [M]

Mudra («el-kol hareketi» anlamında sanskritçe k.). 1970'te Brüksel'de Maurice Béjart tarafından kurulan sahne sanatçıları için gelişme ve araştırma okulu. Öğretim çok yönlüdür (dans, ses sanatları, ritim ve yoga); bir yandan öğrencinin teknik oluşumu geliştirilirken, öte yandan araştırma ve yaratıcılığa büyük yer ayrılır. (L)

*MUDURNU, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe. — 25 870 nüf., ilçe merkezi 3 886 nüf. (1975). [M]

MUGE, Portekiz'de Santarem'in güneyinde, Tajo vâdisinde köy. Bu tarihöncesi yerleşmedeki kavkı yığınları, Tardenois kültürünün bir kıyı fasiyesine bağlanabilir (nitekim Tardenois kültürünün bu kıyı fasiyesine bazen Muge fasiyesi de denilir). Karasal Tardenois fasiyeslerine benzeyen ve mikrolitler yapan bu yontmataşsonrası topluluklar daha çok balıkçılıkla ve kavkı toplayıcılığıyla geçinirler, 7-8 m çapında yarım daire biçimindeki kulübelerde otururlardı (M.Ö. 5400-3000). [L]

*MUĞLA (48), Türkiye'de, Ege bölgesinde il merkezi, şehir. — 401 413 nüf., merkez 24 117 nüf. (1975). Tarımsal alandaki gelişme yavaş oldu; buğday (48 293 t), arpa (19 841 t), mısır (12 432 t) artış gösterirken darı, yulaf, çavdar, bakla üretimi eski düzeylerini korudu; bunun yanında patates (8 532 t), susam (4 417 t) ve pamuk (20 702 t lif, 33 124 t çiğit) üretimi önemli ölçüde arttı; ayçiçeği (1 100 t) aynı düzeyde kaldı; yerfıstığı (1 075 t), anason (215 t) üretimi yükseldi; zeytin üretimi ise azaldı (11 147 t). Turunçgillerin 32 145 t olan toplam üretimi içinde en önemli payı mandalina (19 513 t), portakal (11 273 t) ve limon (1 055 t) oluşturdu. Hayvan sayılarında genel olarak düşüş görüldü: kıl keçisi 285 870, koyun 148 440, sığır 118 805, deve 2 680, at 10 190, eşek 27 940. Arıcılık önemli bir aşama yaptı 1 014 t bal, 34 t balmumu. İpekböcekçiliği canlanma gösterdi: 17 t yaş koza. Kümes

Foto. Ed. Albin Michel, Abbas-Gamma (LAROUSSE)

hayvanları sayısı 671 100'e çıktı, yumurta üretimi de 57 milyon 230 000 oldu. (M)

MUĞLALI (Mustafa), türk generali (Muğla 1882 - İstanbul 1951). Harp okulunu (1901), Kara Harp akademisini (1904) bitirdi. Birinci Dünya savaşında Adana bölge ve 44. tümen komutanlıklarında bulundu. Mütareke döneminde İstanbul'da, önce Karakol cemiyetinde çalıştı, sonra Müseccel* Yavuz grubunu kurarak Anadolu'daki millî kuvvetlere haber ve malzeme iletme konularında yararlı oldu (1919). 1921'de Anadolu'daki millî kuvvetlere katılarak tümen komutanlığı yaptı; 1927'de tümgeneral oldu. Menemen olaylarında askerî mahkeme başkanlığı (1931) yaptı; aynı yıl korgeneralliğe yükseldi. 1942'de orgeneral rütbesiyle yüksek Askerî Şûra üyeliğine atandı. 1943-1945 arası 3. ordu komutanlığı yaptı. 1947'de Yüksek Askerî Şûra üyesiyken yaş haddinden emekli oldu. 3. ordu komutanıyken, Özalp dolaylarında 33 kişinin öldürülmesini emrettiği için mart 1950'de Genelkurmay mahkemesince 20 yıl hapse mahkûm edildi; aynı yıl aftan yararlandı. İstiklâl madalyası sahibiydi. (M)

*__Muhafazakâr parti,__ büyük ingiliz partilerinden biri. — Haziran 1965'te sir Alec Douglas-Home'un yerine geçen Edward Heath'in yönettiği Muhafazakâr parti 18 haziran 1970'te yapılan erken seçimlerde oyların yüzde 46,4'ünü alarak (1966'da yüzde 41,9'u elde etmişti) çoğunluğu sağladı. Aynı seçimde İşçi partisi oyların ancak yüzde 43'ünü alabildi. Böylece Muhafazakâr parti mecliste 79 sandalye daha elde etti (1966'da 252 iken, 1970'te 331'e yükseldi); buna karşılık İşçi partisinin milletvekili sayısı 347'den 287'ye düşerken liberallerin sayısı da 13'ten 6'ya düşüyordu. Bu seçimle birlikte başbakan Harold Wilson'ın yerine Edward Heath geçti. İktidarı elde etmeleri üzerine muhafazakârların iyice sağa yöneldikleri görüldü. Çeşitli baskı tedbirleri (grev hakkının kısıtlanması, ücret ve fiyatların dondurulması) partinin seçmen sayısında azalmaya yol açtı. Muhafazakâr parti enflasyonu önleyemediği gibi, iktisadî ve sosyal buhranın da üstesinden gelemedi. Durumun ciddîliği karşısında, E. Heath kasım 1973'te parlamentoyu dağıttı. 28 şubat 1974'te yapılan erken seçimlerde Muhafazakâr partinin milletvekili sayısı 296'ya düşerken, İşçi partisinin milletvekili sayısı 301'e yükseldi. Liberallerin muhafazakârlarla koalisyon hükûmeti kurmayı reddetmeleri üzerine, E. Heath istifa etti. 10 ekim 1974'te yapılan yeni seçimlerde muhafazakârlar 20 sandalye kaybederek gerilediler. Şubat 1975'te partinin başına Margaret Thatcher geçti. (L)

Muhafızgücü Spor kulübü, türk silâhlı kuvvetleri spor takımı. 1920'de Atatürk'ün emriyle Cumhurbaşkanlığı Muhafız takımından seçilen elemanlarla Muhafız takımı olarak kuruldu; 1923'te adı Muhafızgücü oldu. 1951'de faaliyetini durduran takım 1954'te Genelkurmay başkanlığının emriyle tekrar kuruldu. Futbolda 4 kere (1927, 1956, 1957, 1970) Türkiye amatör futbol şampiyonu, voleybolda 2 (1958, 1969), basketbolda 1 (1973-1974) kere Türkiye şampiyonu oldu. (M)

*__MUHALEFET__ i. — ANSİKL. *Türkiye*'de ana *muhalefet* partisi görevi 1969 seçimlerinden sonra Cumhuriyet* Halk partisinde (*Ek*) kaldı. Onun yanı sıra Cumhuriyetçi Güven* partisi (*Ek*), Millî Nizam partisi, Türkiye İşçi* partisi (*Ek*), Milliyetçi* Hareket partisi (*Ek*) öbür muhalefet partilerini oluşturuyordu; daha sonra bunlara, Adalet* partisinden (*Ek*) ayrılanların kurdukları Demokratik* parti de (*Ek*) katıldı. 1973 seçimleri bu tabloyu önemli biçimde değiştirdi. Her şeyden önce, hiç bir parti tek başına hükûmet kurmağa yeterli üye çıkaramadığı için ortada doğrudan doğruya iktidar adayı sayılabilecek bir parti yoktu. İlk koalisyon hükûmetinin Cumhuriyet Halk partisi ve Millî* Selâmet partisi (*Ek*) arasında gerçekleştirilmesi üzerine, diğer partiler muhalefet görevini yüklenmiş oldu (1974). Ancak, bu koalisyonun aynı yıl içinde (eylül) sona ermesi Türkiye'de daha önce benzerine rastlanmamış bir durum ortaya çıkardı. Partilerin yeni bir hükûmet için aralarında anlaşmaya varamamaları üzerine cumhurbaşkanlığı kontenjanından Sadi Irmak*a (*Ek*) hükûmeti kurma görevi verildi. Partiler başlangıçta Irmak'ı destekler göründükleri halde kurduğu hükûmete güvenoyu vermediler. Böylelikle üyelerinin çoğunluğu siyasî partilerden gelen Irmak hükûmeti güvenoyu almamış bir yürütme kadrosu olarak 1975 nisanına kadar işbaşında kaldı ve bu dönemde Parlamento'daki partiler de nazarî olarak tam kadro halinde muhalefeti temsil ettiler. Nisan ayında Adalet, Millî Selâmet, Cumhuriyetçi Güven ve Milliyetçi Hareket partilerinin «Milliyetçi cephe» adıyla biraraya gelerek yeni bir koalisyon hükûmeti kurmaları üzerine Cumhuriyet Halk partisi ve Demokratik parti muhalefette kaldı. Bu dönem, özellikle 1975 ortalarında başlamak ve 1976 başlarında iyice şiddetlenmek üzere, Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinin en sert düzeye ulaştığı tarihlerden biri oldu. (M)

*__MUHAMMED ALİ,__ esk. **CASSİUS CLAY***, amerikalı boksör. — Tekrar ringe döndükten sonra 1971'de Joe Frazier ile yaptığı dünya ağır sıklet şampiyonası maçını kaybetti, ama 1974'te tekrar dünya ağır sıklet şampiyonu unvanını elde etti. (L)

MUKOVİSİDOZ i. (fr. *mucoviscidose*). Dış salgı bezlerinin çıkardığı salgıların aşırı yapışkan olması yüzünden süreğen sindirim ve solunum bozukluklarına yol açan, doğuştan ve aileden gelen genel hastalık.

— ANSİKL. Salgılar zaten yapışkandır ama *mukovisidoz* olan hastalarda başka patolojik nedenler de işe karışır. Pankreas dış salgılarının yetersizliği (bunun nedeni salgıların yapışkanlığından dolayı pankreas kanallarının tıkanmasıyla açıklanabilir), ter bezlerinin fazla klor ve sodyum çıkarması, pankreasta telsel ve kistsel yozlaşma meydana gelmesi bu nedenlerin başlıcalarıdır. Mukovisidoz şimdi otozomlar (cinsel olmayan kromozomlar) üstündeki genlerle çekinik tarzda soydan gelen genetik bir hastalık sayılmaktadır. Buna sebep olan gen'e nüfusun yüzde 2-5'inde rastlanır; canlı doğan ve bu kusuru taşıyan çocukların sayısı yüzde 0,1-0,04 arasındadır (1 000 ilâ 2 500 doğumda bir vaka, çünkü hastalığın olması için hem ananın hem babanın gen'i taşıması gereklidir).

Yeni doğmuş çocukta hastalık kısa zamanda ölümle sonuçlanır; bunun nedeni ya pankreastaki kistik fibrozun birdenbire ortaya çıkarak her çeşit selenmeyi olanaksız kılması ya da bağırsağın mekonyumla tıkanmasıdır (çok katı mekonyum incebağırsağın son kısmını tıkar).

İlk ayları atlatan kimseler için klinik bozuklukların temeli olan sindirim ve solunum rahatsızlıkları olağandır. Çocukta solunum rahatsızlıkları daha belirgindir; bunun tedavisi daha çok göğüs söktürücü ilâçlara dayanır; bu bakımdan bütün fizyoterapi yollarına (solunum kineziterapisi) ve kimyasal çarelere başvurulur (alışkanlaştırıcı aerosoller); böylece hastanın soluksuzluktan yavaş yavaş boğulması önlenir.

Yetişkinde ise daha çok sindirim rahatsızlığı görülür; pankreastan ileri gelen bu rahatsızlık dışkı anormalliği, iştah bozukluğu, karın ağrıları, seyrek olarak da kulak altı bezlerinin şişmesi ve anormal derecede tuzlu terle kendini gösterir. Ter testi klinik muayene dışında hastalığı anlamağa yarayan tek yoldur (terde sodyum klorür oranı normalin iki katıdır).

Dışkının kimyasal olarak incelenmesi pankreas yetmezliğinin nedenini anlamağa yarar: lipazda, hattâ tripsin ve amilazda eksiklik vardır. Yeni tedaviler antibiyotiklerle birlikte pankreas özütlerini kullanmayı öngörür ve buna bronş salgılarının aşırılığına karşı mücadele için fizik yöntemleri de katar. (L)

*__MUL__ (Jan), hollandalı besteci. — (öl. Haarlem 1971). [L]

MULLERUP, Danimarka'da (Sjaelland adası) köy. Tarihöncesi bir yerleşme yeri olan Mullerup'un yakınlarındaki Maglemose turbalarında bulunan gereçler, Yontmataşsonrası'na ait bir orman fasiyesi olan Maglemose fasiyesinin (M.Ö. VII.-VI. binyıllar) tanımlanmasını sağladı. (L)

*__MULLEY__ (Frederic William), ingiliz siyaset adamı. — Ekim 1969 - haziran 1970 yıllarında ulaştırma bakanı oldu. (L)

*__MULLİGAN__ (Robert), amerikalı sinema yönetmeni (New York 1925). *New York Times*'a gazeteci olarak girdi, daha sonra C.B.S. (Columbia Broadcasting System) ve N.B.C.'de (National Broadcasting Corporation) çalıştı ve amerikan televizyonunun en değerli yönetmenlerinden biri oldu. Yapımcı ve yönetmen Alan J. Pakula ile birlikte çalıştı ve ilk uzun filmini 1957'de çevirdi: *Fear strikes out* (Korku darbesi). Daha sonra çevirdiği bir dizi filim arasında şunları sayabiliriz: *The Rat race* (Sıçan ırkı) [1960]; *The Spiral Road* (Dolambaçlı yol) [J. de Hartog'dan esinlenerek, 1962]; 1962 yılından başlayarak yetenekli bir yönetmen olduğunu kanıtlayan *To Kill a Mockingbird* (Bir çığırtkanı öldürmek) [1962]; *Aradığım aşk* (Love with the Proper Stranger) [1964]; *Baby, the rain must fall* (Bebeğim, yağmur yağmalı) [1965]; *İnside Daisy Clover* (Mutluluk içinde) [1966]; *Up the down Straircase* (Merdivene tırmanış) [1969]; *Mutluluk peşinde* (The Pursuit of Happiness) [1970]; dünya çapında ün kazanan *Bir yaz günüydü* (Summer of 42) [1971]; *Görünmeyen düşman* (The Stalhing Moon) [1971]; *İblis'in kurbanları* (The Other) [1972]; *The Nickel Ride* (Nickel gezisi) [1973]. (L)

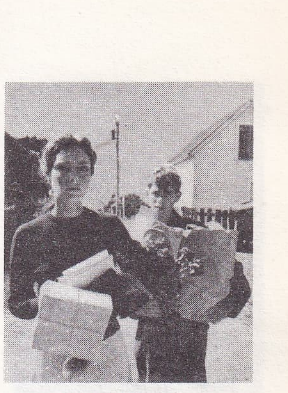

Robert MULLIGAN
«Bir yaz günüydü»den (1971) bir sahne

MULTİPACKET SHİP [miltipakıt şip] i. (ing. deyim). Denizc. Yük taşıyan bir okyanus mavnasıyla, bu mavnayı hareket ettiren bir iticinin birleşmesinden oluşan gemi; bu iki eleman birbirinden ayrılabilir. (L)

MUNARİ (Bruno), italyan sanatçısı ve dizayncısı (Milano 1907). 1929'dan sonra ikinci «gelecekçi» kuşakla birlikte eserlerini sergiledi, sonra 1933'te «Yararsız makineleri»ni yaptı; bunlar en küçük hava hareketinden etkilenen ipek ya da esnek çelik tellerle birbirine bağlı öğelerden oluşan devingen heykellerdi. 1948'de somut sanat akımının kuruluşuna katkıda bulundu ve «içbükey-dışbükey» biçimler üstüne araştırmalarına başladı; ardından «pozitif-negatif» tablolarını yaptı (1951). 1953-1954 yıllarında, doğru ışık projeksiyonları hazırladı; 1960'ta seyirci tarafından belli kurallara göre sökülüp birleştirilebilen «sürekli yapılar»ını gerçekleştirdi. Bu kinetik yapılardan sonra birkaç eser daha yaptı (*«Bilinmeyen saat»*, 1945'te tasarlandı, 1963'te tamamlandı; *Tetracono* ve *Flexy*, 1968). Hareket ve ışık üstüne yaptığı araştırmalar sonucunda giderek programlı bir sanata ulaştı. Dizaynla da ilgilendi, 1958'den bu yana özellikle Bruno Danese firması için çalıştı (küllükler, lambalar, çocuk oyunları v.b.). [L]

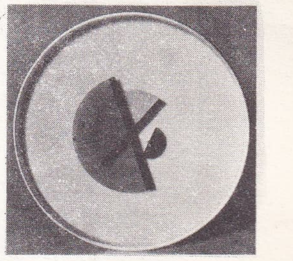

Bruno MUNARI
«Bilinmeyen saat»
saat hareketi ve renkli saydam yarım değirmiler

*__MUNCH__ (Charles), fransız orkestra şefi. — (öl. Richmond, Virginia 1968). [L]

MUNDOLSHEİM, Fransa'da Bas-Rhin idare bölgesinde (Strasbourg-Campagne idare çevresi), Strasbourg'un kuzeybatısında komün; 3 226 nüf. 1973'te kanton idare merkezi oldu. (L)

*__MUNOZ GRANDES__ (Agustin), ispanyol generali. — (öl. Madrid 1970). [L]

*__MURADİYE,__ Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili) ilçe. — 51 622 nüf., ilçe merkezi 6 510 nüf. (1975); 101 köy (1970). [M]

*__MURADİYE,__ Ege bölgesinde (Manisa ili, Merkez ilçesi) bucak. — 8 769 nüf., bucak merkezi 5 413 nüf., 11 köy (1970). [M]

*__MURAT,__ Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 088 nüf., bucak merkezi 467 nüf., 24 köy (1970). [M]

Murat, Türkiye'de imalât ve montaj yoluyla yapılan yerli otomobil. Bk. TOFAŞ, *Ek*. (M)

*__MURATLI,__ Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili) ilçe. — 17 390 nüf., ilçe merkezi 7 153 nüf. (1975). [M]

*__MURATLI,__ Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Borçka ilçesi) bucak. — 9 232 nüf., bucak merkezi 1 218 nüf., 6 köy (1970). [M]

*__MURAT suyu__ veya **MURAT ırmağı,** Doğu Anadolu'da Fırat ırmağının iki kolundan uzun olanı. — Keban* (*Ek*) barajının yapımından sonra aşağı yatağında geniş bir alanı kaplayan baraj gölü oluştu. (M)

MURAYAMA, Japonya'da, Hondo adasında (Şizuoka ili), Tokyo'nun güneybatısında yer. Elektronik. (L)

Iris MURDOCH

*__MURDOCH__ (Mrs. J.O. BAYLEY, **İris** — denir), britanyalı kadın yazar. — Felsefî

Foto. Warner Bros (J.-L. Passek kol.), Danèse, Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

Zoran Anton MUSIC
«Bitkisel motif» (1972)

düşünceyle polis romanları kurgusunu kaynaştıran romanlarında insanın sorumluluğunu ve suçluluğunu çözümler: *The Nice and the Good* (Güzel ve iyi) [1967]; *Bruno's Dream* (Bruno'nun düşü) [1969]; *A Fairly Honourable Defeat* (Oldukça şerefli bir yenilgi) [1970]. (L)

MURDOCK (George Peter), amerikalı antropolog (Meriden 1897). 1925'te felsefe doktoru oldu, Yale üniversitesinde ders verdi ve aynı üniversitede sırasıyla asistan, doçent ve antropoloji profesörü (1928-1960) oldu. 1969-1972 yılları arasında Bilimler Akademisi Antropoloji bölümünü yönetti. *Etnoloji* dergisinde çıkan makalelerinin yanı sıra birçok kitap yayımladı: *Our primitive Contemporaries* (Ilkel çağdaşlarımız) [1934]; *Studies in the Science of Society* (Toplumbilim incelemeleri) [1937]; *Social structure* (Toplumsal yapı) [1949]; *Africa: its Peoples and their Culture History* (Afrika: Halkları ve kültür tarihleri) [1959]; *Culture and Society* (Kültür ve toplum) [1965]. (L)

***MURGUL**, yeni adı **Göktaş**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Borçka ilçesi) bucak. — 12 200 nüf., bucak merkezi 4 365 nüf., 9 köy (1970). [M]

***Murgul Bakır madeni.** — İşletme 1974'te 1 milyon 325 895 t bakır cevheri üretti, Damar ve Çakmakkaya madenlerinden çıkarılan bu cevherin 515 856 tonu öbür kuruluşlara satıldı. 1974'te Çakmakkaya konsantratörünün üçüncü otojen değirmeni işletmeye alındı; fakat işletme için gerekli su yetersiz olduğundan bir otojen (bazen iki) değirmenle çalışıldı. Konsantratörde, 1973'ten devredenle birlikte, 1 milyon 125 100 t cevher işlendi. Bundan 73 071 t bakır, 27 711 t pirit konsantresi elde edildi. İşletme ek kuruluşlar için 23 milyon TL.lık yatırım yaptı. Su gereksinmesinin karşılanması için Murgul deresinden elde edilen saniyede 50 litreden 80 litreye çıkarılması için çalışmalar sürdürüldü (1974). [M]

***MURUROA**, Tuamotu takımadalarında (Fransız Polinezyası) küçük atol. — Bu üsteki tesisleri Fransa, 1968, 1970, 1971, 1972, 1973 ve 1974'te nükleer atış denemeleri için kullandı. 4 temmuz 1973 kararnamesiyle, Fransız Polinezyası'nda bir güvenlik bölgesi ilân edildi. Mururoa atolü çevresinde, 60 deniz mili üzerinde yayılan ve kara denizine bitişik olan bu bölgeyi, Fransa, deniz ulaşımına geçici olarak kapatma hakkını ilân etti. Nükleer denemeler yapmak amacıyla alınan bu karar, birçok ülkenin, özellikle Yeni Zelanda'nın protestosuna yol açtı. (L)

MURZAK-KOBA, Kırım'ın güneydoğu kıyısında bulunan mağara; Karadeniz'in kuzeyindeki bir Yontmataşsonrası fasiyese (VI. binyıl) adını vermiştir. Şan-Koba kültürünü izleyen ve Tardennois kültürüne yakın olan bu topluluk balık avlayarak ve yumuşakçaları toplayarak yaşardı. (L)

***MUSABEYLİ**, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili, Merkez ilçesi) bucak. — 17 318 nüf., bucak merkezi 996 nüf., 31 köy (1970). [M]

***MUSABEYLİ**, Gaziantep ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde, Kilis ilçesine bağlı bucak. — 20 595 nüf., bucak merkezi 817 nüf., 56 köy (1970). [M]

MUSAVVARAT - ES - SOFRA, Sudan'da, Nil'in doğu kıyısında, VI. ve V. çağlayanlar arasında arkeolojik yer. Revaklarla çevrili bir düzlüğün çevresinde anıtsal bir bütün, çeşitli planlardaki parçaların iç içe geçmesinden oluşmuş gerçek bir labirent bulunur; sütunlar çok zengin ve aşırı süslü geç bir üslûbun örnekleridir: bu sütunlardan ikisinin kaidesi kabartma olarak işlenmiş aslan ve fillerle süslüdür; bu bütünün yapım tarihi yaklaşık olarak İsa'nın doğum yıllarına rastlar. Bu yapıların doğusunda bulunan, daha küçük boyuttaki Aslan tapınağı, profesör Hintze yönetimindeki bir doğu alman heyeti tarafından sabırla yeniden inşa edildi. Kaidesi tasmalı bir timsah figürüyle ilginç bir biçimde süslenmiş olan kuleli bir kapının arkasında, meroitik usule göre yapılmış, alçak kabartmalarla süslü dört sütunu olan tek bir salon yer alır: bu salonun dibinde, oturmuş halde iki tanrı tasviri vardır; tanrıların ayakları dibinde de iple bağlı bir aslan ve bir fil durur; bu da, bu yerleşmede bu iki hayvan arasında bir ilişki olduğunu gösterir. Duvarların dış yüzleri çok kaliteli alçak kabartmalarla kaplıdır: iki yanda kral ve prens, bir insan vücudu üzerine oturtulmuş aslan kafasıyla tasvir edilen aslan-tanrı Apedemak tarafından yönetilen tanrılara sungular verirler. Bu anıt, Apedemak'a ithaf edildiği bilinen anıtların en eskisidir. Duvarlara kazılmış mısır ilâhileri ve kabartmalar, tapınağın Ptolemais devrinin başlarında yapıldığını gösterir. (L)

MUSİC (Zoran Anton), italyan ressamı (Gorizia 1909). Zagreb Güzel Sanatlar okulunda öğrenim gördü, daha sonraları tepki yoluyla sanatını etkileyecek bir ispanya gezisine çıktı: Castilla manzaralarını seyrederken, birçok yapıtında esinlendiği Dalmaçya karst'ının özgünlüğünü daha iyi kavradı ve «*Dalmaçya motifleri*» (1947-1951), «*Siena manzaraları dizisi*» (1951-1952), «*Bozulmuş manzaralar*» (1960) gibi eserler verdi. Ayrıca, 1943 yılında sürüldüğü Dachau'ya ait anılarını otuz yıl sonra Goya'ya özgü büyük boyutlu tuvaller dizisiyle anlattı: «*Biz sonuncular değiliz*» (1970). Daha sonra «Bitkisel motif» dizisiyle doğaya döndü. Mavi, yeşil ve pembe renkleri bizans sanatından alan bu manzara ressamı sanatını soyutlamanın, bazı gravürlerinde de özellikle lekeciliğin sınırlarında geliştirmeğe çalışır. (L)

MUSKİE (Edmund Sixtus MARCISZEWSKI, **Edmund Sixtus** — denir), amerikalı siyaset adamı (Rumford, Maine 1914). 1954'te ve 1958'de Maine eyalet valisi ve yine 1958'de Maine'den ilk demokrat senatör seçildi. 1964 ve 1970'te yeniden Maine senatörü oldu. Senato tarafından, devlet başkanının önerdiği kentleri düzenleme yasasını gözden geçirmekle görevlendirildi. 1968'de A.B.D. başkanlığına adaylığını koyan Hubert Humphrey, Muskie'yi kendi seçim listesine aldı. Başkan Johnson'ın Vietnam siyasetine rağmen, Muskie'nin etkisiyle demokratlar seçimde başarılı sayılabilecek bir sonuç elde ettiler. Gerçekten de cumhuriyetçi aday Richard Nixon seçimi çok az bir farkla kazanabildi. 1970 kısmî seçimlerinde ise bu defa Edmund Muskie demokrat aday olarak başkan Nixon'a karşı kampanyayı başlattı. Yine aynı dönemde, Edmund Muskie 1972 başkanlık seçimleri için Nixon'ın tek ciddî rakibi olarak gösteriliyordu. Ancak mart ve nisanda yapılan ön seçimlerde Maine senatörü Muskie yalnız New Hampshire ve İllinois'da başarılı olabildi. Bunun üzerine E. Muskie, başkanlık adaylığından çekilmemekle birlikte öteki ön seçimlere de katılmayacağını açıkladı (nisan 1972). [L]

Muskingum Electric Railroad, Amerika Birleşik devletlerinde, sanayi frekansındaki tek fazlı akımdan (25 kV, 60 Hz) yararlanan ilk demiryolu. 1968'de bir kömür madeninin işletilmesi için yapılan bu 24 km'lik hat Muskingum elektrik santralında son buluyordu. 4 000 kW gücündeki lokomotiflerde, trenlerin tamamen otomatik olarak yol almasını sağlayan uzaktan kumandalı bir donanım bulunur. (L)

***MUSTAFA HALİM EFENDİ**, türk hattatı. — (öl. İstanbul 1964). [M]

Mustafa Kemal derneği, Atatürk'ün hayatını ve kişiliğini incelemek, tanıtmak, devrimleri ve ilkelerini savunmak amacıyla 1947'de İstanbul'da kuruldu. Derneğe bağlı, üniversite öğretim üyeleri ve Atatürk'le ilgili eser veren yazarlardan oluşan Büyük Devrim konseyi vardır. (M)

***MUSTAFAKEMALPAŞA**, esk. **Kirmasti**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili) ilçe. — 88 208 nüf., ilçe merkezi 27 682 nüf. (1975); 108 köy (1970). [M]

***MUSTERİYEN** i. — Bk. MOUSTIER SANAYİİ. *Ek.*

***MUŞ (49)**, Doğu Anadolu'da (Yukarı Murat-Van bölümü) il merkezi, şehir. — 252 135 nüf., merkez 27 730 nüf. (1975). Yıllara göre değişen tarım üretimi son yıllarda sürekli düşüş gösterdi. 1971'de 159 503 t olan buğday, 1972'de 80 903 t, 1973'te 74 479 tona düştü. Aynı gerileme fasulye (1 208 t), nohut (272 t), mercimek (187 t) ve darıda da (16 t) görüldü. Tütün (337 t) ve arpa (6 155 t) üretimi arttı; şekerkamışı üretimi yerini şeker pancarına (4 020 t) bıraktı. Hayvan sayısı bakımından koyun (891 730) baştaki yerini korudu; sığır (262 526), kıl keçisi (288 850), manda, at, eşek sayısı da biraz arttı.

Millî eğitim alanında 1969-1970'te Kız İlköğretmen okulu, 1 ortaokul, 1970'te Bulanık ortaokulu lise kısmı, Varto ilçesi yatılı Bölge ortaokulunun lise kısmı (1972) öğretime açıldı. İlde 1970-1972 arası 41 ilkokul yapıldı; 1971-1972 öğretim yılında 2 ortaokul ve 1 lise açıldı; 1973-1974 ders yılında Kız enstitüsünün yeni binası hizmete girdi. 1969'da başlanan stadyum 1973'te bitti. Varto ilçesi içme suyu tesisleri 1972'de tamamlandı. 1973'te yapımlarına başlanan süt ve tereyağı fabrikasıyla un fabrikası ilin ilk sanayi kuruluşları oldu. (M)

***MUŞMULA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1970'te meyve veren ağaç sayısı 314 000, üretim 3 900 t; 1972'de 335 000 ağaç, 4 100 t üretim; 1972'de 350 000 ağaç, 4 600 t üretim; 1973'te 387 000 ağaç, 5 600 t üretim oldu. (M)

***MUT**, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili) ilçe. — 45 445 nüf., ilçe merkezi 11 437 nüf. (1975); 81 köy (1970). [M]

MUTALİ, Güney Afrika'da, Transvaal'in kuzeydoğusunda bakır yatağı. (L)

***MUTESA II** (Edward Frederick), eski Bugunda (Uganda) «kabaka»sı (kral) ve ugandalı devlet adamı. — (öl. Londra 1969). 1966'da Uganda başkanlığından uzaklaştırıldıktan sonra, Büyük Britanya'ya sığındı. 1968'de «basit bir yurttaş» olarak ülkeye dönmesine izin verildiyse de, Uganda'ya dönmedi. İdi Amin'in isteği üzerine Mutesa II'nin cesedi Kusubi'deki (Kampala yakınları) Bugunda «kabaka»larının eski sarayına gömüldü (4 nisan 1971). [L]

MUTİ (Riccardo), italyan orkestra yöneticisi (Napoli 1941). Floransa Mai Musical orkestrasının yöneticisi oldu (1969), 1973'te Otto Klemperer'den sonra Londra New Philharmonia'sının yöneticiliğine getirildi. (L)

***MUTKİ**, Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili) ilçe. — 27 883 nüf., ilçe merkezi 2 835 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

***MUTLUAY** (Rauf), türk yazarı. — Yeni eserleri: *100 soruda çağdaş türk edebiyatı 1908-1972* (1973); *50 yılın türk edebiyatı* (1973); *Tanzimat'tan günümüze kadar türk şiiri* (1973); *Pas demiri yiyor* (1974). [M]

MUTUM (EL), Bolivya'da demir yatağı; ülkenin doğusunda, Brezilya ve Paraguay sınırları yakınındadır. (L)

***MUVAHHİT** (Bedia), türk tiyatro oyuncusu. — 1975'te İstanbul Şehir tiyatrolarından emekli oldu. (M)

***MUZ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, ihraç imkânlarının bulunamaması ve iç pazarın da daha fazla genişleyememesi yüzünden *muz*'culuk duraklama sürecine girdi; ağaç sayısı 1971'de 1 383, 1972'de 1 360 ve 1973'te 1 354'te kaldı. 1971 ve 1972 yıllarında aynı miktarda (20 000 t) olan meyve üretimi, 1973'te 19 890 t kadardı. (M)

MUZAFFER BEY, türk mimarı (İstanbul 1881 - Konya 1920). Hendesei Mülkiye'de okurken mimar Vedat Tek ile birlikte çalışmağa başladı. Sirkeci postahanesi ile Tapu dairesi binalarının yapımına katıldı. Okulu bitirdikten sonra aynı yerde öğretmen yardımcısı, aynı zamanda Posta ve Telgraf bakanlığı mimarı oldu. Bu sırada açılan yarışmayı kazanarak Abideihürriyet anıtını yaptı. Konya vilâyet başmimarlığına atandı ve burada Erkek Öğretmen okulu (1912), Kız İlk Öğretmen okulu (1915) binalarıyla Ziraat âbidesini inşa etti, Selimiye camiini onardı, genel meclis binasını tamamlayamadan öldü. (M)

***MÜCEVHER** i. — ANSİKL. *Mücevher*, değerli olsun olmasın, üslûbuyla modanın gelişmesini yansıtır ve bir dönemi belirleyen sanat anlatımı içinde yer alır. Daha 1967'de, o güne kadar kullanılmamış malzemeyle (rodoyit) yapılan ya da doğrudan doğruya op'art'dan esinlenerek geometrik biçimlerle bir göz aldatmacasını amaçlayan mücevherler, bu alanda gerçekleşecek dönüşümün habercileri oldu. 1968'de başlayan kıyafet modasındaki kargaşanın süs eşyası alanına da yansımaması olanaksızdı. Geometrik mücevherler ya da iskandinav mücevherlerinin arı biçimleri, Courrèges firmasınca geliştirilen modayla bağdaşıyordu. Ne var ki, dünya folklorundan esinlenerek akla her ge-

Foto. France galerisi (LAROUSSE)

leni yapmak demek olan melez hippi modası, mücevher alanında da aşırılıklar yaratacaktı.

Aşırılık malzeme seçiminde başladı: değerli olsun olmasın beyaz madenler (gümüş, çinko-bakır-nikel alaşımları, çelik), o güne kadar pek az kullanılan madenler (tunç, bakır), sentetik maddeler (altuglas, perspex v.b.), işlenmemiş tahta ve taşlar 1969'da büyük ilgi gördü. Bu gelişme sonunda, o güne kadar akla gelmemiş maddeler de aranır oldu.

Üretimde aşırılığa düşüldü: dizi dizi zincirleri boyna dolama modası 1968'de çıktı. Kimi bükülgen, kimi örgülü bu zincirlerde, beyaz ve sarı madenler birarada kullanılıyordu; moda öylesine tutuldu ki, zincir kemerler bile yapıldı. 1972'de yeniden keşfedilen inciler dizi dizi boyunlara takıldı ve *kitsch** (*Ek*) modasına uyularak, Chanel'in daha 1930'da yapmış olduğu gibi, bunların gerçeği ile sahtesi birbirine karıştırıldı.

Kolye bolluğunun yanı sıra, çingene folklorunun etkisiyle yüzükler de çoğaldı ve bilezikle birlikte her parmakta bir yüzük taşınır oldu. Alışılmamışı arama çabası, son yıllarda büyük hacimli mücevher zevkini de geliştirdi: jabo-kolyeler ve göğüslük büyüklüğünde pandantifler, dev küpeler, çok iri taşlı yüzükler.

Folklora duyulan bu ilgi, kaba zanaat ürünü mücevherlerin de etkisiyle öylesine arttı ki, çağdaş kuyumculuk ilkel kaynaklara inmek gereğini duydu: Afrika, Eskiçağ, ilkel kavimler kökenli mücevherlerin taklitleri yapıldı; 1969'un sert taşla süslü kimi pandantifleri latin amerika, kimi madenden yapılma süs eşyası afrika sanatlarını hatırlatıyordu. Kuyumcu Zolotas, eski yunan geleneğince yapılmış altın mücevherlerde karar kıldı. 1970'te Dior, etrüsk tarzı, düz madenî levhalardan oluşan bir kolye önerdi. Daha yakın geçmişe de başvuruldu: 1900, 1925, 1930 yıllarının modası, kuyumculukta rokoko tarzını, renkli taştan ve sahte elmastan yapılmış mücevherleri yeniden geliştirdi. Sonunda çağımız —hep uzaktan gelene duyulan ilginin etkisi altında— erkek mücevherlerini de yeniden keşfetti: 1969'dan başlayarak, Boucheron ağır zincirler, Van Cleef ile Arpels eklemli kaşsız yüzükler tasarladılar, Jean Dinh Van da ağır yüzükler ve iri bir pandantif ortaya koydu. A.B.D.'den gelen erkekler için mücevher modası, Almanya ve özellikle İtalya gibi kimi Avrupa ülkelerinde ilgi gördü.

Yenilik arama çabasının, transistordan yararlanarak kinetik etkiler yaratmak isteyen Woloch'un tasarladıklarına benzer, eğlenceli mücevherler yapılmasına yol açtığı oldu. Biçimde de yenilik arandı: Jean Dinh Van'ın kare yüzükleri, Jean Vendome'un el boyunca kıvrım kıvrım uzanan yüzükleri, Jean Filhos'nun açık saçık süslemeli yüzükleri gibi. Mücevher canlanmıştı: yüzük, sıradan bir halka olmaktan çıkmış, süslediği elin yaşamına katılıyordu.

Büyük kuyumcuların çoğunluğu, klasik esin konularına bağlı kaldılar: çiçek ya da hayvan biçimleri, altın şeritler gibi; ama yenilik eğilimine büsbütün ilgisiz de kalamazlardı. Müşteri yelpazesini genişletmek, özellikle gençliğe yönelmek gereğini pek çoğu anladı: büyük terziler gibi, kimi büyük kuyumcular da yakın zamanda «butik» köşeleri açtılar. Boucheron köşesinde «gençler için ve uygun fiyatlı mücevherler» sergilediğini duyurdu.

Gerçek anlamıyla çağdaş ve değerli mücevherler —az sayıda kuyumcu tarafından da olsa— yapıldı, ama bunlar halka kadar inmedi. Yeni biçimler, yeni malzeme karışımları ortaya çıktı: 1972'de Boucheron, altın, kristal ve elması beklenmedik bir alaşımda biraraya getiren bir bilezik yaptı. Teknikte gelişme sonucu, müşteriye tek parça halinde iki mücevher birden verme olanağı sağlandı: Cartier'nin, hareketli taç yapraklarıyla bir altın kakmalı, bir pırlanta kakmalı yüzünü gösteren «döner» çiçeği ya da Jean Vendome'un açılıp genişleyerek bilezik haline gelen yüzüğü gibi.

Modada olduğu gibi, değişiklik dürtüsü bu alandada tabandan geldi: göstermelik olmaktan çok özgünlüğüne ve sanat değerine önem verilen mücevherler, değişik zevkleri okşama alışkanlığına dayalı kuyumculuğun birdüzeliğini kırdı ve değerli mücevherin değişmez bir gelenekçilik içinde donup kalmadığını göstermek isteyen bazı büyük kuyumcuları da ardından sürükledi.

Günümüzün ünlü kuyumcuları arasında, A.B.D.'de Harry Weinston ve Schlumberger, Batı Almanya'da Rene Kern, İtalya'da Bulgari sayılabilir. Ancak İtalya'da, Gozi ve Zucchi gibi sanayici düzeyine çıkmış kuyumcular, öncü mücevherlere altın bağlama riskini göze alamadılar; meslek, lüks eşya piyasasındaki krizden de zarar gördü ve bu yüzden kuyumcuların çoğunluğu geleneksel anlayışa bağlı kaldı. Mücevher, ressamların ve heykelcilerin her zaman ilgisini çekmiştir: Jean Filhos, Alicia Pennalba, César, Matta, Man Ray, Pol Burry, Niki de Saint-Phalle v.d. İnsanın kullanım olanaklarına zıt mücevherler tasarlayan ve «mücevher takılmak için değildir» diye düşünen Salvador Dali, alışılmamış konularla teknik ustalığı bağdaştırarak, telefon biçimi küpelerini, salyangoz biçimi yüzüklerini ya da insan biçimli mücevherlerini yaptı. Sınıra varıldıktan sonra sanatçı, mücevherleri «seyretmekten çok dokunulacak eşya» (Roberto Matta) saymağa başlar. Koleksiyon parçaları olarak bu mücevherler, geniş anlamıyla yaratıcılığı koruyan bir özgürlük anlayışına bağlıdır: sanat değeri olan mücevher zevki sesini nihayet duyurmuştur. (L)

***MÜHENDİSLİK** i. — ANSIKL. *Türkiye*'de 1969 tarih ve 1184 sayılı yasayla yüksek teknik okullar Devlet Mühendislik ve Mimarlık akademileri haline getirildi. 1965'te yalnız İstanbul'da Devlet Mühendislik ve Mimarlık akademisi varken, aynı yıl İzmir, 1967'de Elazığ, 1970'te Konya, Eskişehir, Sakarya, 1973'te Ankara'da açılan okullarla akademi sayısı 7'ye çıktı. 25 ağustos 1972'de çıkarılan yasayla da özel yüksekokullar akademilere bağlandı. (M)

***MÜHRE** i. — Prehist. Bir ucu iyice sürtülerek parlak ve cilâlı hale getirilmiş, kemikten yapılma âlet (Üstyontmataş devri). [L]

MÜLAYİM (Ziya Gökalp), türk tarım iktisatçısı (Ceyhan 1932). Floransa Ziraat fakültesini bitirdi (1956). Ankara Üniversitesi Ziraat fakültesinde asistan (1937), doçent (1964), profesör (1972) oldu. 1974'te C.H.P.'den senato üyesi seçildi. Eserleri: *Türkiye'de zıraî kazançların vergilendirilmesi* (1968); *Tarımda düzen değişikliği* (1970); *Genel ve tarımsal kooperatifçilik*. (M)

MÜLLER (Gerd), batı alman futbolcusu (Nördlingen 1945). Bayern Münih takımının ve Batı Almanya millî takımının santraforu olan ve ülkesinin 1974 Dünya kupasını kazanmasında büyük rol oynayan Müller, 1970 Dünya kupasının en tehlikeli ve usta golcüsüydü. (L)

MÜLLER (Hans-Walter), alman sanatçısı ve mimarı (Worms 1935). 1961'den bu yana uzam sorunuyla, özellikle de uzamın belirleyicisi olan ışık öğesiyle ilgilendi; projeksiyonlu makineler yapmağa başladı, sonunda «*M makinesi*»ni (1963) oluşturdu; elektronik klavyeli olan bu yapıt ruhsal tedavide kullanılan bir salonun duvarlarına renkli görüntüler ve bu görüntülere uygun müzik verebiliyordu. 1967'de aynı sistemle çalışan «*Yaratılış 63*»ü yaptı, üzerine görüntülerini yansıtabileceği şişirilebilen plastik bir maddeden (*Volux*) yeni bir destek tasarladı. O tarihten sonra içine girip dolaşılabilen bir dizi şişirilebilir yapılar gerçekleştirdi; böylece kinetik araştırmalarını bir kenara iterek yeni bir mimariye yöneldi. Montigny-lès-Cormeilles'de şişirilebilen bir küçük kilise (1960) ve Saint-Paul-de-Vence'da Fondation Maeght için şişirilebilir bir tiyatro yaptı (1970). [L]

MÜLLER (Robert), isviçreli heykelci (Zürich 1920). Zürich'te Germaine Richier ve Otto Charles Banninger'in öğrencisi oldu (1939 - 1945), İtalya'da çalıştı (1947-1950), orada madenî heykeller ve «kabartmalı yapıştırmalar» yaptı, sonra Paris'e yerleşti (1949). Başlangıçta gerçeküstü akımı benimsedi, sonra giderek her türlü konudan arınmış bir üslûba ulaştı ve bunu şehvet ile şiddetin kaynaştığı bir anlatımcılıkla noktaladı. 1964'te demiri bırakıp tunca yöneldi, sonra tahta, mermer ve polyesteri denedi. Gereç değiştirdikçe uyumsuz öğeleri de yan yana getirmekten vazgeçiyor, giderek kütleleri ve eklemlerini yalınlaştırıyordu. Böylece ilk yapıtlarındaki şehvet duygusu mimarî bir kesinlik kazanmış oldu (*Trou dodu*, demirden, 1967-1970). [L]

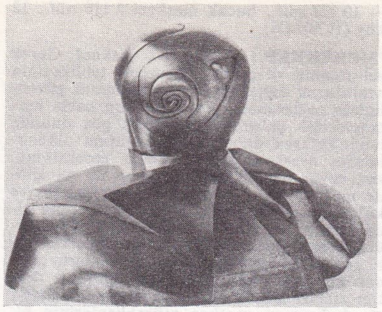

Robert MÜLLER
«Ermitage» (1970)
[özel kol.]

MÜLTİGRAF i. (fr. *multi-graphe*). Bk. *Çoklu* GRAF, *Ek*.

***MÜLTİPLEKS** i. ve sıf. — Bk. ÇOKDÜZEYLİ, *Ek*.

MÜNBİT HİLÂL, Yakındoğu'da bölge; Türkiye'nin güneyi, Irak'ın kuzeyi ve İran'ın batısından geçerek Lût gölünden İran körfezine kadar uzanır. (Sulak vâdiler ve ovaların toplandığı bu bölgede Cilâlıtaş devrinde tarım doğmuştu.) [L]

***MÜNİH,** alm. **München,** Almanya'da şehir. — 1972 Olimpiyatları Münih'te yapıldı.

— G. Santl. Olimpiyat inşaatlarının projesi Behnisch and Partner şirketine verildi; şirket, görünümcü mimarlar J. Joedike ve G. Grzimek ile, danışman mühendisler Frei Otto* (*Ek*), Leonhardt ve Andra ile anlaştı. Behnisch* (*Ek*), bu genel proje dışında, 90 000 kişilik bir stadyumu, 8 000 kişilik bir yüzme havuzunu ve 12 000 kişilik bir spor sarayını yapma sorumluluğunu da üstlendi. Kulak çukuru biçimindeki bu inşaatlar Altuglas plakalarından yapılmış bir kablolar ağıyla örtülüdür. Bu sistem, Frei Otto'nun icat ettiği ve Montreal dünya sergisindeki alman pavyonunda uyguladığı yöntemden türetilmiştir. İnşaat bütünüyle ele alınınca, eğri ve düzensiz biçimlerden oluşan, arazinin arızalarıyla bütünleşen ve kendi de görünüm halini alan dev bir heykel biçimindedir. Sanat nitelikleri ve teknik başarısıyla bu inşaat çağdaş alman mimarîsinin başlıca eserlerinden biri haline gelmiştir. Heinle & Wischer'in kurdukları olimpiyat köyünün akılcı görünüşü Behnisch'in barok anlayışıyla zıtlaşmaktadır.

Gerd MÜLLER

Olimpiyat oyunlarının görsel yanını, Ulm Tatbikî Güzel Sanatlar yüksekokulunun ortak kurucularından ve eski öğretmenlerinden dizayncı Otl Aicher'in ekibi hazırladı. Afişlerin, broşürlerin, planların, biletlerin, üniformaların ve ışıklandırmanın tasarlanmasında birkaç temel öğeye dayanıldı: «München 1972»nin, Münih olimpiyatlarına amblem olarak seçilen ışıklı helozonun ve olimpiyat halkalarının bileşimi, harflendirme (çok okunaklı ve birçok çeşitleme yapılabilen harfler) mizanpaj, özellikle de renk kuralları (temel renkler olarak: açık mavi, gümüş rengi, açık yeşil ve beyaz; ikincil renkler olarak turuncu, morumsu mavi ve koyu yeşil). Her olimpiyat dalının temsili için, gerçek bir beden alfabesinden (baş, gövde, kollar, bacaklar) hareket edilerek resimli şekiller hazırlandı.

Münih faciası, 1972 Münih olimpiyatları sırasında Kara Eylül adlı Filistin örgütü tarafından israil sporcu grubuna karşı girişilen tedhiş eylemi. 5 eylülde bir Filistin komando topluluğu Olimpiyat köyüne girerek israilli sporcuları rehine aldı. Karşılık olarak İsrail'in elindeki 200 arap tutuklunun serbest bırakılmasını istedi. Alman yetkilileri ve arap ülkeleri temsilcileri arasında görüşmeler yapıldı, ancak İsrail hükûmeti tutukluları serbest bırakmayı reddetti. Olay fedailerin rehinelerle beraber götürüldüğü Fuerstenfeldbrück askerî havaalanında trajik bir şekilde sonuçlandı. Burada komandolara ateş açıldı, bütün israilli rehinelerle birlikte 5 filistinli de öldü. (L)

***MÜREFTE,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili, Şarköy ilçesi) bucak.

Foto. France galerisi, Presse-Sports (LAROUSSE)

— 10 227 nüf., bucak merkezi 2 116 nüf., 12 köy (1970). [M]

***MÜREKKEP** i. — ANSİKL. Teknol. Gerek zehirlenme ve çevre kirlenmesi tehlikesinin azaltılarak daha büyük bir kullanım güvenliğinin sağlanması, gerek modern baskı makinelerinin çalışma temposunu göz önünde bulundurarak daha çabuk kurutma olanaklarının araştırılması gibi bazı gereksinmelere cevap verebilmek için, son on yıl içinde matbaa *mürekkep*'lerinin bileşiminde ve kullanım koşullarında büyük bir gelişme oldu. Boya ve vernik üretimindeki gelişmeden sonra, katmanlaştırıcı bileşenlerin, yani genellikle sentetik kökenli reçinelerin günden güne çoğalması ve daha geniş bir üretim zinciri içinde seçim yapabilme olanağının bulunması matbaa mürekkeplerinin bileşiminde en önemli etken oldu. Yeni yeni kullanılmağa başlayan reçinemsi ürünler arasında, özellikle uygulandığı yüzeye çok iyi yapışması ve sürtünmelere karşı çok dayanıklı olması gereken çabuk kuruyan mürekkeplerin yapımında kullanılan çevrimselleştirilmiş kauçuk, özellikle buhara tutulduğu zaman kuruyan ve bileşiminde eritici olarak glikol bulunan mürekkeplerin yapımında kullanılan, hidrokarbonlarda veya alkollerde çözünen maleik reçineler, plastik veya madenî yüzeylere çok iyi yapışan ve çabuk kuruyan üretan-alkitler sayılabilir. Eriticiler alanında ikinci evrim, zehirleme bakımından daha az tehlikeli olan ve havayı daha az kirleten maddelerin araştırılmasını konu aldı. Sulu mürekkepler işte bu gereksinmeden doğmuştur.

Öte yandan, çabuk kuruyan mürekkepler yaparak kullanım koşullarının daha elverişli hale getirilmesi de amaçlardan biridir: eriticinin hemen anında buharlaşmasını sağlayan bir alev yardımıyla ısıtılarak kuruyan mürekkepler; reçinenin çökelmesini hızlaştıran nem veya su buharı yardımıyla kuruyan mürekkepler; sıcaklığın düşmesi sonucu kuruyan ve normal olarak katı haldeyken hokka içinde ve dağıtım sırasında ısıtılarak sıvılaştırılan ve uygulamadan sonra hemen katılaşan mürekkepler. Ayrıca kızılaltı ve morötesi ışınlar, elektron demeti v.b. ışınımla kurutma tekniklerine de başvurulur. (L)

***MÜRİDOĞLU** (Zühtü), türk heykeltıraşı. — 1969'da 1172 sayılı Güzel Sanatlar Akademileri kanunu intibak hükümlerine göre profesör unvanını aldı; 1971'de emekli oldu; akademi kanunu hükümlerine göre emeritüs profesör olarak görevine devam etti. (M)

***MÜRŞİTPINAR**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Suruç ilçesi) bucak. — 10 401 nüf., bucak merkezi 1 084 nüf. (1970). [M]

MÜSTECAPLIOĞLU (Esat Adil), türk siyaset adamı (Balıkesir 1904-İstanbul 1958). Millî Mücadele yıllarında Vasıf Çınar'ın *İzmir'e Doğru* gazetesinde direnişe katıldı. Savaş sonrasında Ankara Hukuk fakültesini bitirdikten sonra bir süre Brüksel'de uzmanlık çalışması yaptı. 1933'te Balıkesir Halkevi başkanıyken günlük *Savaş* gazetesini çıkardı ve sosyalizmi inceleyen kitaplar yayımladı. Balya maden ocaklarındaki grevi ve grevcilerin Balıkesir'e yaptığı açlık yürüyüşünü düzenledi. Temyiz başsavcı yardımcılığında, İmralı cezaevi müdürlüğünde (1942) bulundu; *Tan* gazetesinde yazdığı yazılardan dolayı görevden alınacağını anlayınca istifa etti (1944). Sabahattin Ali ve Cami Baykut'la *Yeni Dünya* gazetesini yayımladı. 1946'da Türkiye Sosyalist partisini kurdu; partinin yayın organı olan günlük *Gerçek* gazetesini ve haftalık *Gün* dergisini yayımladı. Aynı yıl partisi sıkıyönetimce kapatıldı; 1950'de partiyi yeniden kurdu ve *Gerçek* gazetesinin yayımını sürdürdü; parti ikinci kere kapatılınca yayım ve siyaset alanındaki uğraşını bir örgüte bağlı olmaksızın yürüttü. (M)

***MÜZE** i. — ANSİKL. *Müze*'nin koruyucu rolü, her şeyden önce çağdaş sanatın müzelere sunduğu nesnelerin etkisiyle değişime uğradı. Bir yandan sanat tarihi, sürekli koleksiyonların sergilenmesiyle benimsetilmek istenen belirli sanat anlayışına güvenilemeyeceğini ileri sürerken, bir yandan da çağdaş sanatçı, çoğu ziyaretçinin kutsal bildiği bu yerlerin kuruluş amacına ve düzenine karşı saldırıya geçti. Öyle ki, son birkaç yıldır, müzelerde, geleneksel müze tanımına ters düşen bir hareketlilik görülmeğe başladı. Koleksiyonlar sık sık, yeni ve değişik tasniflere konu oldu: nitekim Louvre müzesi, geleneksel kronoloji düzenini altüst ederek, millî okulları yansıtan sergiler açtı ya da zaman zaman, üslûp veya tema benzerliğine göre derlediği çoktandır depolarda unutulmuş eserleri sergileyerek, hem ziyaretçilerin ilgisini uyandırdı, hem de müzecilik anlayışını yenilemiş oldu. Bu canlılık, millî müzeler arasında zaten yapılagelen eser takasının milletlerarası alana da yayılmasıyla büsbütün arttı (*La Gioconda*'nın New York, Tokyo ve Moskova, *Milo venüsü*'nün Tokyo «yolculukları»).

Kültür alanındaki bu canlılığa en ağırbaşlı müzeler bile ayak uydurmak zorunda kaldı, büyük müzelerin daha çok ilgi ve ziyaretçi çeken gösterileri giderek arttı.

Çağdaş eserleri dikkate almak isteyen müzecilik önemli değişikliklere uğradı. Dada'dan ve Marcel Duchamp'ın kışkırtmalarından bu yana, değerin en üstün kanıtı olarak müzenin «kutsal» yanı büsbütün açığa çıktı. Girişilen kışkırtma gösterileri, bu kuruluşu temelinden sarsmak şöyle dursun, tam tersine, müzenin gücünü ve «değerleri toplama» yeteneğini gözler önüne sermeğe yaradı. Zamanın kutsallaştırdığı sanat değerlerini korumakla yetinen tutucu müzecilik anlayışına, çağdaş yaratıcılığa yönelmiş bir «açık» müze anlayışı da eklenmiş oldu.

1945'te W. Sandberg*in (*Ek*) Amsterdam Stedelijk müzesi müdürlüğüne atanmasıyla, çağdaş müzecilik ilk uygulama alanını buldu. Sandberg 1956'da, şaşılacak bir bilançoyu açıklayacak durumdaydı: Stedelijk müzesi yeni bir kanat inşaatı sonucu büyük ölçüde genişlemekle kalmamış, sinema gösterileri, konserler düzenleyecek, plastik sanat çalışmaları ve kitaplıklar için salonlar ayıracak duruma gelmişti. Müze her yıl, çatısı altında veya bahçelerinde 50 sergi açmakta, bir o kadarını da dışarıda, özellikle taşra kentlerinde düzenlemektedir. Ayrıca yılda 20 katalog ve çalışmaları konusunda bilgi veren bir gazete yayımlamakta, daha önemlisi, günlük ziyaretçi ortalaması 700'ü bulmaktadır; halkın, üniversite ve okul öğrencilerinin sanatçılarla sık sık buluşmasını sağlayan müze, topluluklar için bir de abonman düzeni kurdu. Bir eylem merkezi niteliği kazanan kuruluşun ateşli savunucuları ve düşmanları ortaya çıktı. Kuruluşu üzerinden bir yıl bile geçmeden Fuerstenfeldbrück Cobra akımı müzece anılmağa değer görülmüştü. Duvarlarda pencere boşlukları çoğaltılmış, salonlar aydınlığa kavuşturulmuş, bina mimarlık açısından da sokağa açılmıştı: müzeyi kapalı bir kasa sayan anlayıştan kurtulmak gerekiyordu. Bern'deki Kunsthalle müzesi 1968'de, H. Szeemann* (*Ek*) yönetiminde, görülmemiş bir işleme uğradı: Christo müze binasını da ambalajlayıverdi. Çok anlamlı bir işlemdi bu: müze de, hizmetle görevli olduğu sanatçı için tümüyle ele alınıp işlenebilir bir eşya durumuna giriyordu. Szeemann kendi «ajans»ını kurarak, bağımsız sergiler düzenleme ve bürokrasinin ağır işlemlerinden kurtulma olanağını buldu. «Happening & Fluxus» (1970), Kassel'deki «Documenta 5» (1972) gibi, Avrupa ülkelerindeki gezici sergiler böylece gerçekleştirildi. Müzenin, eylem yararına ortadan kalkması görüşüne karşı ayrıcalıklı bilgi edinilebilecek bir yer olarak korunması görüşü çıktı. P. Hulten*ın (*Ek*) Stockholm Moderna müzesinde tuttuğu yol bu tutumun belirgin bir örneğidir. Hulten'e göre «geleceğin müzesi, sanatçı, halk ve toplum arasında aracısız ilişki kurulmasını sağlayan bir buluşma yeri sayılacaktır. Müze üstün bir haberleşme, buluşma ve yayın merkezi, bir düşünme aracı olacaktır...» Beaubourg merkezi adlı kamu kuruluşu da, fransız hükûmetince, bu anlayış doğrultusunda uygulamayla görevlendirildi. Günümüzde müzenin rolü ve görevi genel olarak yeniden ele alınmaktadır. Ne var ki, makineleşmiş çoğaltma yöntemleri sayesinde sanat eserlerinin daha önce erişilmemiş ölçüde ilgi gördüğü ve sanat piyasasının iktisadî bir olgu niteliği kazandığı bir dönemde, müze, bilgi alışverişi bakımından olduğu kadar, sanat eserlerinin gerçek değerinin tanınması bakımından da vazgeçilmez bir kurum olarak görünmektedir. Müze giderek bir geçici sergileme alanı ya da gezici sergiler düzenlemekle görevli bir kuruluş olmakta veya tümüyle özel sermayeden yararlanan «ajanslar»a malzeme sağlayan bir aracı durumuna girmekte ya da sanatı halkın en kolay erişilebileceği yerlere kadar götürmekle yükümlü yerel kuruluşlara dağılarak çok sayıda müzeye bölünmektedir. Çağdaş sanat dönemine ayak uyduran müze, böylece onun çelişkilerini de paylaşmaktadır. Bu durumda müzenin, araştırmalara ve bilgi alışverişlerine aracı olması, kimi zaman da, sataşmalara göğüs germek için yeterli esnekliği edinmesi gerekecektir.

● *Türkiye*'de bugün müzeler Kültür bakanlığına bağlı tarih, sanat, etnografya, arkeoloji, devrim müzeleri ile Millî Savunma bakanlığına bağlı askerî müzeler; illerin belediye müzeleri; Vakıflar Genel müdürlüğüne bağlı müzeler ve özel kuruluşlarla bazı üniversitelerin küçük müzelerinden oluşur. Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü de 1971'de kurulan Kültür bakanlığına bağlandı. Bu müdürlüğe bağlı yeni kuruluşlar şunlardır:

a. müze müdürlükleri: Elazığ, Malatya, Samsun Atatürk müzesi, Selçuk, Silifke, Tekirdağ, Tokat, Urfa, Uşak, Van;

b. müze memurlukları: Misis Mozaik (Adana), Miletos (Aydın), Harput, Narlıkuyu (İçel), Milas, Kırşehir, Yarımca, Bolu, Pessinus, Çankırı, Ksantos;

c. müze depoları: Eskihisar, Iasos, Hierapolis (Denizli), Knidos, Kaunos, Labranda, Üskübü, Selçikler (Uşak). (LM)

***MÜZECİLİK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra buralarda bulunan eserler *müze*'lere kaldırıldı; 1930'da kurulan Türk Tarih kurumu müzelerin gelişmesinde önemli rol oynadı; 1927'de Topkapı sarayı ve Türk İslâm Eserleri müzesi ziyarete açıldı; 1934'te Ayasofya müze haline getirildi; Ankara'da Etnografya müzesi açıldı. 1976'da Türkiye'de ziyarete açık 108 müze*, (*Ek*) vardı ve bunların 57'si müdürlük, 51'i memurluk olarak yönetiliyordu; ayrıca 18 tane de müze deposu bulunuyordu. (M)

Müzeler konseyi (ULUSLARARASI), kısa adı I.C.O.M. (International Concil of Museums) olan örgüt, A.B.D. Buffalo ilim müzeleri ve Fransa müzelerinin önderliğiyle merkezi Paris'te olmak üzere kuruldu (1947). Kuruluşa, aynı yıl 67 ülke ile birlikte Türkiye de katıldı. Uluslararası Müzeler konseyinin yeniden düzenlenen (1962) tüzüğünde amaçlar şöyle belirlendi: müzeleri ve müzecilik mesleğini korumak ve geliştirmek; müzelerin topluma hizmet, bilginin yayılması ve ulusların karşılıklı anlaşma bakımından oynayacağı rolü etkinleştirmek; müzeleri ve müzecilik mesleğini uluslararası düzeyde temsil eden bir kuruluş oluşturmak. Uluslararası eğitim, bilim ve kültür kuruluşu UNESCO ile işbirliği halinde bulunan Müzeler konseyi 1956 ve 1967 yıllarında birinci ve ikinci uluslararası müzeler kampanyasını düzenledi ve bu kampanyaya Türkiye müzeler haftası ile katıldı.

Uluslararası Müzeler konseyinin Türkiye millî komitesi 1956 yılında Bakanlar kurulunca alınan bir kararla kuruldu ve Ankara Arkeoloji müzesindeki (bugün Anadolu Medeniyetleri müzesi) özel bürosunda çalışmalara başladı. (M)

***MÜZİK** i. — Müz. *Elektroakustik müzik*, iki değişkenli (perde ve süre) basit bir solfeje değil de sayısız önerilerin kaynaştırılmasına dayanan müzik; böyle bir müzik anlayışında, örneğin bir sesin tınısı ya da «sesli nesneler»in karmaşıklığı bir eser için «uygun ölçütler» olarak seçilebilir.

— ANSİKL. Elektroakustik ile birlikte doğan «uygun ölçüt», «sesli nesne» gibi terimlerin hepsi, *elektroakustik müzik* açısından Pierre Schaeffer'in *Traité des objets musicaux* (Müziksel nesneler üstüne inceleme) [1966] adlı araştırmasında ele alınmıştır. Schaeffer'e göre, her ses müziksel olabilir de, olmayabilir de: bir sesin müzikselliği, kararlaştırdığımız belli bir uygun ölçüt çerçevesinde yer alan bir ses ailesine bağlılığı ile anlaşılır.

Ne var ki, uzun bir uygulama döneminden sonra elektroakustikçiler doğal ses araştırmalarını tavsatmış gibidirler. Bunun bir nedeni de, doğal seslerin hem çok karmaşık

olmaları, hem de geldikleri yeri, kaynağı kolaylıkla hatırlatmalarıdır: helânın suyunu çektiğimiz zaman çıkan ses, kendi iç yapısı bakımından ne kadar müziksel olursa olsun, dinleyenleri ister istemez güldürür. Bunu çok iyi bilen elektroakustikçiler, artık doğal sesleri bırakmış, elektronik araçlarla elde edilen seslere yönelmişlerdir: üreteçlerle çıkarılan temel sese sinüzoitler, gruplandırmalar ya da süzmelerle istenilen çeşitlilik ve tını verilir.

Bu bakımdan 1968 yılını bir dönemeç saymak yerinde olur: gerçekten de somut nesneler müziğinin elektronik müziğe dönüşmesi bu yıla rastlar. Buna dönüşüm diyoruz, çünkü elektronik müzik, somut nesneler müziğinin bütün ölçütlerini benimsemiş, yalnız ses üretim yolu bakımından ondan ayrılmıştır. Değişik, çoğu zaman da birbirine karşıt görüşlü müzik okullarının doğması da bu döneme rastlar.

Fransa'da, «sesli nesneler» araştırmalarını bırakıp elektronik eser vermeğe yönelen G. R.M. (Fransız Radyo ve Televizyon kurumuna bağlı müzik araştırmaları grubu) *halka* ya da *bireştirilmiş ses* gibi en yeni teknikleri kullanır. Dublajcıların *loop* dediği ve amerikalı müzikçi Terry Riley'in üstün bir başarıyla kullandığı *halka*, istenilen boyda bir magnetik şeridin iki ucunu birbirine yapıştırarak yapılır ve bir bölümü tekrar tekrar çalmak için kullanılır; bireştirilmiş ses ise, modülatörlerle dönüştürülmüş ve elektronik yankılanmalarla zenginleşmiş sestir.

Stockholm stüdyosunun özelliği, temel sesleri çıkaran bildiğimiz üreteçlerin bataryalarını, süzgeçleri ve teypleri çalıştıran bir elektronik beyinden yararlanmasındadır. Çok kullanışlı olan bu elektronik beyin besteciye büyük kolaylıklar sağlar ve zaman kazandırır. Kuzey Amerika'da icat edilen ve *bireştirici* denilen yeni bir araç, müzikçiler için ve çoğu kere müzikçiler tarafından hazırlandığı için, olanakları bakımından bildiğimiz ses üreteçlerinden kat kat üstündür. İlk bireştiricilerden biri, R.C.A. firmasının işbirliğiyle Columbia üniversitesinde hazırlanmıştı. 1960 yıllarında mühendis Richard Moog da bu tür bir araç üstünde çalışıyordu; fakat bireştiricilerin belirli bir amaçla kullanılması ancak 1967 yıllarında, müzikçi Sun Ra'nın, geleneksel çalgılardan kurulu bir zenci orkestrasına Moog bireştiricisini sokmasıyla başladı.

Gene Kuzey Amerika'da ve gene 1967 yılında, Bell Telefon Company tarafından hazırlanan ve elektronik beyinle besteleme konusunu inceleyen, Fortran dilinde bir bilişim programı yayımlandı: Fortran dili çok ayrıntılı bir çözümlemeden hareket ederek her sesin yaratılmasına ya da yeniden kurulmasına olanak sağladığı gibi, programın verdiği bilgi de, incelenen müziksel anın, saniyenin ancak yüzde üçü kadar bir süresini kapsıyordu.

Bu araştırmaların yanı sıra, birtakım bağımsız yaratıcıların ilgi çekici buluşlarına da değinmemiz gerekiyor. Örneğin, Pierre Lafosse'un, tasarladığı «Corticalar» ile besteci Pierre Henry üstünde yaptığı deney önemli sayılabilir: deneyin konusu, bestecinin sinirsel tepkilerini işitilebilir elektronik seslere dönüştürerek bu tepkileri de bestecinin yarattığı müziğe katmaktı; böylece, *istemli* müzik, yani bestecinin bilerek yarattığı müzik, bestecinin tepkilerinden doğan bilinçdışı, *istemsiz* bir müzikle bağdaşıyordu. Karlheinz Stockhausen'in Münih olimpiyatlarında uyguladığı telsizle yönetilen müzik türü de ilgi çekicidir: bir yığın bireştirici ve geleneksel çalgılarla donatılmış yarım düzine kadar orkestra çeşitli podyumlara yerleştiriliyor, ortada duran orkestra şefi de bu topluluğu, baget ile değil, bir walkie-talkie ile yönetiyordu. Yannis Xenakis ise, Persepolis'in bininci yıldönümünü kutlama gecesinde, elektronik beyinle yapılan müziğe geniş yer vermişti. Aynı besteci, 1972'den bu yana, Thermes de Cluny'de, elektronik beyinle programlanmış bir müzik ve ışık gösterisi düzenlemekte, sesin yanı sıra karanlığı yırtan laser ışınlarından da yararlanmaktadır.

Son olarak şunu da belirtelim ki, elektroakustik müziğin bütün çağdaş müzik üstünde (caz, pop müziği, müzikli gösteriler v.d.) büyük bir etkisi vardır: büyük stüdyolar bireştiricilere gittikçe daha çok yer verdikleri gibi, «süzme», «sıkıştırma», «genişletme» gibi çeşitli akustik etkileri geliştirerek liste başı yapmak istedikleri plaklarda uyguluyorlar. (L)

***MVANZA,** Tanzaniya'da şehir. — Dokuma sanayii. (L)

***MYKENAİ** veya **MİKİNES,** Yunanistan'da köy. — Arkeol. Son kazılarda akropolisin içinde, tepenin doğu yamacında geniş bir yol ortaya çıkarıldı. Bu yolun incelenmesi, sütunlar evinin doğusundaki vakıf binalarının «Mykenai geçiş dönemi» denilen daha erken bir döneme (III B Yakın Hellas döneminden III C Yakın Hellas dönemine kadar) tarihlendirilmesini sağladı. Akropolisin dışında, Atreus hazinesinin yanındaki bir grup mykenai evinin kazılması, Mykenai dönemindeki konut mimarîsi üstüne ilgi çekici bilgiler kazandırdı. 1968-1969 yıllarında kale evi kazıldı, ayrıca iki yapı ortaya çıkarıldı: bir tapınak ve «putlar evi» denilen bir ev; bu putlar evinde, seramiklerden başka, kıtada o güne kadar hiç rastlanılmamış bir tipte kilden yapılmış pek çok put bulundu. Orta Hellas döneminden kalma duvarlar ve su yolları, Tsumtas evinin bulunduğu kesimde yapılan araştırmalar sırasında keşfedildi. Son yılların en ilgi çekici buluntularından biri, aralarında çok güzel bir kadın büstünün, bir at ve bir köpek figürüyle süslenmiş bir vazonun da (III B Yakın Hellas döneminin sonları) bulunduğu çok sayıda fresk parçasıdır. (L)

MYLAR [milar] i. (tes. edil. ad). Plast. mad. Kondansatörlerin, elektrik tellerinin ve kablolarının yapımında, elektronikte yalıtkan olarak çok kullanılan polietilen tereftalat yapraklarının özel bir türü. (L)

MY-LAY. Bk. SONG-MY, *Ek.*

***MYRDAL** (Karl Gunnar), isveçli iktisatçı. — 1970'te, «*Yoksul dünya başkaldırıyor*» adlı Üçüncü Dünya ülkelerinde yaptığı soruşturmaları kapsayan bir deneme yayımladı. Bu kitapta, az gelişmiş ülkelerin kendi kalkınmalarına sahip çıkmaları gerektiğini savunuyor ve batıdaki teknokratları suçluyordu. 1974 Nobel iktisat ödülünü kazandı. (L)

***MYRİVİLİS** (Stratis), yunanlı yazar. — (öl. Atina 1969). [L]

NABEREJNİYE ÇELNİ, S.S.C.B.'de şehir, özerk milli Tatar cumhuriyetinde, Kama ırmağı kıyısında; 8 000 nüf. Otomobil yapımı. (L)

***NABLA** i. — Nabla operatörüyle tanımlanmış vektör; bir büyük ters delta $\vec{\nabla}$ ile gösterilir. (L)

***NABOKOV** (Nikolay), rus bestecisi. — Shakespeare'den yararlanarak bestelediği *Love's Labour Lost* (Boşa giden aşk çabaları) adlı opera ilk olarak Brüksel'de seslendirildi (şubat 1973). [L]

***NABOKOV** (Vladimir), ingilizce ve rusça yazan rus asıllı amerikalı yazar. — Seksenlik bir ihtiyar ile üvey kızkardeşi arasındaki aşk serüvenini ele alarak belleğin gücünü ve zamanın akışını yansıtan *Ada or Ardor: a family Chronicle* (Ada ya da şevk: Bir ailenin günlüğü) [1969] adlı yeni bir kitap yayımladı. Ayrıca, insanın sürekli olarak nesnelerde kendi geçmişini arama eğilimini konu edinen *Transparent Things*'i (Saydam nesneler) [1972] yazdı. Bunun yanı sıra, Paris'e ve Berlin'e yerleşmiş rus göçmenlerinin yaşamını anlatan on üç öyküsünü *A Russian Beauty and Other Stories* (Bir rus güzeli ve öbür öyküler) [1973] adlı kitapta topladı. (L)

Ralph NADER

NADER (Ralph), amerikalı iktisatçı ve avukat (Winsted, Connecticut 1934). Princeton (1955) ve Harvard (1958) üniversitelerini bitirdikten sonra, 1959'da Hartford'da (Connecticut) bir avukatlık bürosu açtı ve ücretsiz bir hukukî danışma servisini yönetti. 1961-1963 yılları arasında Hartford üniversitesinde kurumlar tarihi dersi verdi. 1965'te, *Un safe at any speed* adlı kitabıyla amerikan kamuoyunda büyük bir etki yarattı. Bu kitabında General Motors otomobil firmasının ürettiği taşıtların nitelik açısından yetersiz olduğunu belirtiyor ve otomobil sanayiinde yeni güvenlik tedbirlerinin alınmasını öneriyordu. Daha sonra, tüketim toplumunun istismarlarını araştırdı ve alıcılara yapılan haksızlıklar üstünde durdu. Özellikle de et sanayiinde halk sağlığına önem verilmediğini kanıtlayarak et sanayiinin yeni bir yönetmenliğe bağlanmasını sağladı. Ayrıca, Federal ticaret komisyonuna bir reform önerisinde bulundu. Nader'in yardımcıları (Nader's Raiders) A.B.D.'de hemen her yerde etkili olmağa başladılar. Gerçekte bir tüketim kuramcısı olan Nader, özellikle 1965'ten sonra çevrebilim konusunda ortaya çıkan sorunların daha bilinçlice ele alınmasına da yol açmıştır. (L)

***NADİ** (Nadir), türk yazarı ve gazetecisi. — 1971'den sonra bir süre ara verdiği başyazarlık ve gazetenin denetimi görevini daha sonra tekrar üstüne aldı. Yeni eseri: *Sil baştan* (1975). [M]

NADİG (Marie-Thérèse), isviçreli kadın kayakçı (Flums 1954). 1972 olimpiyatlarında iniş ve büyük slalom şampiyonu oldu. (L)

NAGARE (Masayuki), japon heykelcisi (Nagasaki 1923). Japon manzaralarını andıran, eğrilerin ağır bastığı geometrik biçimlere ayrı bir düşkünlüğü vardır. Her türlü boyutta rahat çalışabilen Nagare, kaydırak taşı gibi pürüzsüz ve cilâlı küçük taş yontmalarını da, dev boyutlardaki taş duvar kaplamalarını da (New York fuarı için japon pavyonu, 1964) aynı kolaylıkla gerçekleştirir. Heykellerinde duyularımıza seslenen büyülü bir kişilik vardır. Nagare, tahta ya da bronzdan, maddenin doğal güzelliğini ortaya koyan ve yüzeylerin dinamizmini değerlendiren çok karmaşık çalışmalara da girişmiştir. Çok yönlü yeteneğinin bir yanı da düzenlediği bahçeler ve çeşmelerdir. (L)

***NAGASAKİ,** Japonya'da liman şehri, Kyuşu adasında. — 8 ağustos 1945'te Hiroşima'dan sonra bu kente atılan ikinci atom bombasından sağ kurtulan Nagasaki halkının taşıdığı radyoaktiflik oranı 1970'te hâlâ normalin iki katını buluyordu: nükleer ışımaya uğramamış kişilerde kilogram başına 24,26 pikoküri'ye karşılık Nagasaki halkında 40,26 pikoküri. Nükleer bulaşma sorunlarını inceleyen bir kongre 1972'de Nagasaki'de toplandı. (L)

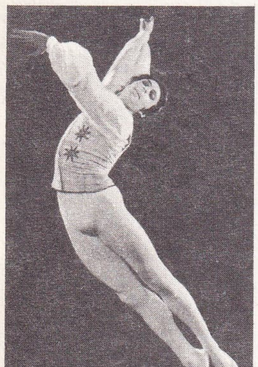

Ivan NAGY

NAGY (Ivan), macar dansçısı (Debrecen 1944). Çocukluğunda annesinden dans dersleri aldı, 1951'de Budapeşte Operası Bale bölümüne girdi. Birçok ünlü operanın danslı ara oyunlarında küçük rollere çıktı, daha sonra *Kuğu gölü, Bahçesaray çeşmesi, Orpheus* ve *Romeo ve Juliet*'de (L. Lovrovski'nin uyarlaması) rol aldı. 1963-1965 yılları arasında Budapeşte operasının dans turnelerine katıldı. Varna dans yarışmasında ikinci oldu (1965) ve Frederick Franklin tarafından birçok kere konuk sanatçı olarak Washington National Ballet'ye çağrıldı. Macaristan'a dönmeğe hazırlandığı günlerde sahnede bir kaza geçirdi, bunun üzerine A.B.D'ye yerleşmeğe karar verdi. 1970'te American Ballet Theatre'a girdi, gerek klasik balelerde (daha çok romantik rollere çıktı: *Giselle, Kuğu gölü, Sylphides*), gerek modern balelerde (Alvin Ailey'in *The river* [Irmak] ve José Limon'un *The Moor's Pavane*'ı) dans etti, daha çok Marilyn Burr, Margot Fonteyn, Carla Fracci, Cynthia Gregory, Natalya Makarova'ya eşlik etti. Son olarak *Hoffmann'ın masalları*'nı (P. Darell'in, 1973) yorumladı. (L)

NAHAL OREN, Israil kıyılarında tarihöncesi yerleşme. Bu yerleşmenin katmanları, Üst Yontmataş'tan başlayıp Natuf kültüründen (Natufyen) geçerek Seramiköncesi Cilâlıtaş devrine kadar uzanan bir kültür sırasını belirleme olanağı verdi. (L)

***NAHİYE** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *nahiye* sayısı 1976'da 887 olarak kaldı; bunların 186'sı tam teşkilâtlıydı ve 370'inde de belediye vardı. Nahiyelerin illere göre dağılışı ise şöyleydi: Adana 16, Adıyaman 16, Afyon 10, Ağrı 7, Amasya 12, Ankara 27, Antalya 22, Artvin 14, Aydın 17, Balıkesir 31, Bilecik 5, Bingöl 12, Bitlis 13, Bolu 9, Burdur 7, Bursa 13, Çanakkale 21, Çankırı 6, Çorum 7, Denizli 10, Diyarbakır 14, Edirne 11, Elazığ 15, Erzincan 18, Erzurum 22, Eskişehir 8, Gaziantep 8, Giresun 8, Gümüşhane 7, Hakkâri 6, Hatay 16, Isparta 6, İçel 14, İstanbul 13, İzmir 26, Kahramanmaraş 9, Kars 14, Kastamonu 11, Kayseri 14, Kırklareli 9, Kırşehir 5, Kocaeli 10, Konya 43, Kütahya 7, Malatya 15, Manisa 15, Mardin 12, Muğla 17, Muş 11, Nevşehir 5, Niğde 11, Ordu 8, Rize 8, Sakarya 10, Samsun 12, Siirt 16, Sinop 6, Sivas 32, Tekirdağ 11, Tokat 13, Trabzon 13, Tunceli 20, Urfa 21, Uşak 1, Van 14, Yozgat 11, Zonguldak 16. (M)

NAHON PATHOM, Tayland'da, Bangkok'un 56 km batısında il merkezi şehir. Bugünkü Nahon Pathom şehri önemini bir kavşak noktası olmasına ve krallığın en kutsal hac yerlerinden biri olan Phra Pathom Çedi'ye borçludur; şehir XIX. yy.ın sonlarında, Dvaravati* krallığının başkenti olduğu sanılan eski bir sitenin kalıntıları yakınında kurulmuştu. Son kazılar da bu sitenin başkent olduğunu doğrulayacak niteliktedir: 1963'te kazı yerinde bulunan ve üzerinde «Dvaravati'nin büyük efendisi» yazan madalyonlar; o döneme ait bir kronoloji sağlayan kazılar (1939-1940, yeniden başlanması 1968); Dvaravati dönemindeki bütün sitelerin en büyüğü olan eski kentin sınırlarının belirlenmesi (1966-1968). Bu kazılar, hiç değilse hıristiyanlık çağının başlarından beri buranın bir yerleşme yeri olduğunu gösterir; yerleşmenin en canlı dönemi ise VII. ile XII. yüzyıllar arasına rastlar. Yeni şehrin kurulmasına (1897) kral Rama IV Mongkut'un 1853'te Phra Pathom Çedi'yi, Dvaravati döneminde yapılmış bir stupanın değerli yıkıntılarını onarma kararı alması üzerine başlandı. Çevredeki yıkıntılardan alınma tuğlalarla yapılan bugünkü stupa Tayland'ın en büyük stupasıdır (yüksekliği 105 m) ve ilk yapıyı da içinde barındırır. Bu stupanın tamamlanması ve Nahon Pathom şehrinin yapımı Rama V Çulalongkorn'un eseridir. Rama VI'nın yazlık sarayı olan Samaçan sarayı bugün ilin hükûmet binası olarak kullanılıyor. Kazı yerinden çıkarılan arkeolojik buluntuların çoğu 1971'den beri yeni bir müzede saklanır. (L)

NAHON Sİ TAMMARAT, Tayland'da, Bangkok'un 845 km güneyinde il merkezi şehir. Tayland'ın doğu kıyılarından on kilometre kadar içerideki Nahon Si Tammarat, yarımadanın en önemli arkeolojik ve tarihî yerlerinden biridir. Çoğu metinlerde adı Ligor olarak geçen bu şehir, çok uzun bir süre yerleşme yeri olarak kullanılmış ve özellikle 775 tarihinden itibaren Sumatra'daki Şrivicaya* krallığının genişleme dönemine tanık olmuştur. M.S. II. yy.da kurulmuş Tambralinga krallığının (sonradan Şrivicaya'ların metbuluğunu kabul etti) başkenti olduğu sanılan Nahon Si Tammarat, XI. yüzyılın başlarında Çola* hanedanının, XII. yy. sonlarında da Khmer'lerin egemenliğine girdi, 1280 yıllarına doğru Sukhôtai'ye, 1350'den sonra da Ayuthia'ya bağlandı. Şehrin surları, bütün önemli yapılar ve onarımlar gibi Ayuthia döneminden kalmadır. Yerel sanat ve gelenekler uzun zaman olduğu gibi korunmuştur. Naohn Si Tammarat'ta, tıpkı başkentteki gibi, bir brahman tapınağı ve son yıllara kadar varlığını sürdüren bir brahman loncası vardı. Daha güneyde yapılan yeni kazılarda (Koh Mah, 1972) çömlekçi fırınları ve Şrivicaya dönemini niteleyen seramikler bulundu. 1972'den beri, bölgenin arkeolojik buluntuları bir müzede toplanmıştır. (L)

***NAKİL** i. — Kan bil. *Akyuvar nakli,* kandaki akyuvarların bir vericiden lökopenili bir hastaya aktarılması.

— ANSİKL. Seyrek de olsa bazı hastalıklarda ya da tehlikeli bir akyuvar artışına karşı yapılan tedaviden sonra kandaki akyuvarların sayısı ve niteliği yetersiz olabilir. Bu nedenle gerçek bir *akyuvar süspansiyonu nakliyle,* geçici de olsa yeterli bir kan karışımı sağlamak mümkündür. Bu çeşit tedaviye başvurmayı gerektiren durumlar bakteri enfeksiyonlarıyla ilgilidir; bu gibi enfeksiyon hallerinde akyuvarlardan yoksun organizma kendini gerektiği kadar savunamaz. Pratikte akyuvarca zengin kan ya da daha doğrusu alyuvarı azaltılmış kan şırınga edilir. En iyi vericiler süreğen miyeloit lösemiye tutulmuş kimselerdir. Şimdi bu amaçla kullanılan makine, kanı vericinin toplardamarından alır, santrifüjleme yoluyla kanı öğelerine ayırır, akyuvarları ayırdıktan sonra, esasen iyi korunmakta olan kanı yeniden vericinin kendisine, ama başka bir toplardamardan geri verir. Beş saatlik bir süre içinde bu makine ile on milyar kadar akyuvar (lökosit), çok çekirdekli akyuvar ya da lenfosit elde edilebilir. Şu noktayı daima akılda tutmak gerekir: kullanılmak üzere saklanan kan, birkaç saat öylece bırakılırsa yüzeyinde akyuvarlar toplanır, ama bu akyuvarlar en az üç gün içinde görevsel değerlerini yitirir, sonra da yavaş yavaş kaybolurlar. (L)

***NAKLİYE** i. — Ask. havc. *Askerî nakliye uçakları.* Bk. UÇAK, *Ek.*

Foto. Andanson-Gamma, M. Swope (LAROUSSE)

NAKSALLI i. ve sıf. Hindistan'da, Mao'cu eğilimindeki devrimci bir topluluğa denir.

— ANSIKL. 1967'de Kanu Sanyal'ın Naksalbari* bölgesinde düzenlediği köylü ayaklanması sonucunda Bengal'de yer yer gizli gruplar oluştu; naksallı adını alan, üniversite öğrencilerince örgütlendirilen ve Çinliler tarafından silâhlandırılan bu âsi köylüler Batı Bengal'in dağlık bölgelerinde eğitim kampları kurdular ve toprak ağalarına ve kent zenginlerine karşı saldırılara giriştiler (kasım 1970'te Kalküta'da ve çevre köylerde başlatılan ayaklanmalar). Naksallıların 1967'deki ayaklanması Kalküta'da iktidarda bulunan birleşik sol cephe hükûmetince şiddetle bastırıldı ve Marx'çı Komünist parti (sovyet yanlısı) içinde bunalıma yol açtı: partinin bazı üyeleri köylü ayaklanmasının ezilmesini ve başları olan Kanu Sanyal ile Şaru Mazumdar'ın hapse atılmasını onayladılar. Marx'çı Komünist parti saflarından gelme naksallı liderler Kalküta'da Tüm Hindistan Devrimci İşbirliği komitesini kurdular, ayrıca yeni bir komünist parti kurmak için karar aldılar (kasım 1967). Nisan 1969'da kurulan Komünist parti (Marx'çı-Lenin'ci) Çin tarafından hemen tanındı. Bengal'de iyice tutunan yeni parti kısa zamanda ideolojik ağır bir bunalımla karşılaştı: yöneticilerden bazıları köylü savaşının yoğunlaştırılmasından yana olduklarını ilân ederken kentlerde girişilen şiddet eylemleri siyasal yönü bulunmayan aşırılıklara yol açtı. Partinin yönetiminden uzaklaştırılan Şaru Mazumdar temmuz 1972'de Kalküta'da öldü. Mazumdar bıraktığı siyasal vasiyetnamesinde, naksallı hareketin siyasal geleceğinin işçilerle köylülerin devrimci bir partide birleşmelerine bağlı olduğunu belirtiyordu. 1974 başından bu yana naksallı eylemlerde yeniden artma görüldü. (L)

***NALLIHAN,** İç Anadolu bölgesinde (Ankara ili) ilçe. — 32 492 nüf., ilçe merkezi 7 723 nüf. (1975); 76 köy (1970). [M]

***NAMLU** i. — Sil. *Çift namlu,* tek bir yer kundağına oturtulmuş iki namlulu top: *«35 Oerlikon» uçaksavar çift namlusu.* || Birbirine bitişik iki topu bulunan zırhlı taşıt: *«A. M.X.» serisinden 30 mm'lik fransız çift namlusu.* (L)

***NANGA PARBAT,** Himalaya'da doruk (8 120 m), Keşmir'de. — Güney yamaçtan ilk olarak K. Herrligkoffer tarafından yönetilen ve on dört alman, avusturyalı ve italyan dağcıdan oluşan bir heyet tırmandı (1970). 4 500 m yüksekliğindeki bu yamaç, dünyanın en yüksek buz ve kayaç yamacıdır. (L)

NANOELEKTRONİK i. Radyotek. Elemanlarının boyutları nanometre üzerinden ölçülen bileşik devreler teknolojisi: *Nanoelektronik bir silisyum hapı üstüne binlerce eleman yerleştirme olanağı verir.*

— ANSIKL. *Nanoelektronik* bileşik devrelerin minyatürleştirilmesinde yeni bir aşamadır. Her etkin elemanda elektrot boyutları küçültülerek parazit sığalar ile elektrot potansiyellerini değiştirmek için kullanılan enerji azaltılır ve çalışma maksimum frekansı yükseltilir; işte komütasyon çabukluğu da buradan gelir. Bununla birlikte, nanoelektronik yepyeni ve gerçekleştirilmesi çok nazik bir teknolojiyi zorunlu kılar. Mikroelektronikte, yani 1µm'ye kadar, yapım sırasında geometrik bilgilerin aktarımı için yakın morötesi ya da görünür ışık kullanılır: fotoğraf yoluyla, maskelerin yapımı ve fotogravürle nakli, görsel olarak da ardıl maskelerin konumlarının belirlenmesi bu şekilde sağlanır. Ne var ki, nanoelektroniğin boyutları ışığın dalga boyuna yakındır. 0,5 µm'den itibaren geometrik bilgilerin aktarımını bozan birçok kırınma olayı ortaya çıkar. Nanoelektronik, elemanların yapımında ışık ışınlarının kullanımını engeller. Yalnız elektron demetleri bunun yerini tutabilir. Elektronik mikroskoplarda çapları 0,01 µm olan, magnetik ya da elektrik alanlarıyla hızla ve duyarlıkla saptırılabilen elektron demetleri kullanılır. Buna karşılık, elektron demetlerini kullanmak için hava boşluğu şarttır; bu nedenle, yapımın büyük bir kısmını, bütün zorluklara rağmen boşlukta gerçekleştirmek zorunludur. (L)

NAPOLES (Angel Napoles COLOMBAT, **José** — denir), küba asıllı meksikalı boksör (Santiago de Cuba 1940). 1969'dan beri yarıorta sıklet dünya şampiyonudur. İndirici yumruğu, kusursuz tekniğiyle savaş sonrasının en iyi boksörlerinden biri sayılır. (L)

***NAR** i. — ANSIKL. *Türkiye*'de, 1971'de meyve veren ağaç sayısı 928 000, üretim 18 700 t; 1972'de 945 000 ağaç, 17 500 t üretim; 1973'te 983 000 ağaç, 26 000 t üretim. (M)

NARANJOS (LOS), Honduras'ta, Yojoa gölünün kuzey kıyısında tarihöncesi yerleşme. Bir fransız arkeoloji ekibi, 1968-1969 yıllarında Los Naranjos'ta Orta Amerika tipi bir tören merkezini açığa çıkardı. Dört karmaşaya ayrılan ve Maya ülkesinin seramikleriyle kıyaslanan bir seramik dizisi, yerleşmenin hangi tarihlerde iskân edildiğinin belirlenmesine yardımcı oldu: Jaral (M.Ö. 500 - M.S. 200), Eden (200-550), Yojoa (550-950), Rio Blanco (950-1250). [L]

***NARENCİYE** i. — ANSIKL. *Türkiye*'de, *narenciye* üretimi ve meyve veren ağaç sayısı şu gelişmeyi gösterdi: 1970'te 11 milyon 837 000 ağaç, 655 000 t ürün; 1971'de 12 milyon 214 300 ağaç, 693 900 t ürün; 1972'de 12 milyon 197 870 ağaç, 727 900 t ürün; 1973'te 12 milyon 942 042 ağaç, 690 990 t ürün. Narenciye türleri arasında son yıllarda, özellikle dış pazarlarda geniş ilgi gören ürünlerden biri de satsuma* (*Ek*) oldu ve her yıl hızla artan üretimin hemen hepsi Orta Avrupa ülkelerine ihraç edilmeye başladı. (M)

NARİTA, Tokyo'da (Japonya) yeni havalimanı, başkentin elli kilometre kadar doğusunda. (L)

***NARKÖY,** İç Anadolu'da (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili, merkez bucağı) kasaba. — 2 975 nüf. (1970). [M]

***NARLI,** Akdeniz bölgesinde Adana bölümü, (Maraş ili, Pazarcık ilçesi) bucak. — 22 310 nüf., bucak merkezi 940 nüf. (1970) [M]

***NARLI,** Doğu Anadolu bölgesinde (Van ili, Çatak ilçesi) bucak. — 6 448 nüf., bucak merkezi 1 099 nüf., 7 köy (1970). [M]

***NARLIDERE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Merkez ilçesi) bucak. — 1 945 nüf., bucak merkezi 674 nüf., 7 köy (1970). [M]

***NARLIDERE,** İzmir'de sayfiye semti. — 12 853 nüf. (1970). [M]

***NARMAN,** esk. **İd,** Karadeniz bölgesinde (Erzurum ili) ilçe. — 25 081 nüf., ilçe merkezi 4 620 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

***NARUSE** (Mikio), japon bilim yönetmeni. — (öl. Tokyo 1969). [L]

NASIR (İbrahim), Maldiv'li devlet adamı (Male adası, Maldiv adaları 1926). Maliye bakanlığında ve kamu güvenliğinde müsteşar olarak çalıştı (1954), kamu güvenliği bakanı (1956), içişleri bakanı (1957) oldu. Aralık 1957'de başbakanlığa getirildi. 1959'da başbakanlık görevinin yanı sıra, maliye, eğitim, ticaret, dışişleri ve kamu güvenliği bakanlıklarını da üstlendi. 1964'te, ticaret bakanlığı dışındaki görevlerini korudu. 11 kasım 1968'de, Maldiv* adaları (*Ek*) cumhurbaşkanı oldu. (L)

Nasrettin Hoca Karikatür yarışması, Karikatürcüler derneği ile Akşehir Nasrettin Hoca Turizm derneğinin birlikte düzenledikleri uluslararası yarışma. 1973'teki ilk yarışma Türkiye çapındaydı, birinciliği Alper Uygun ile Ahmet Aykanat aldılar. 1974'te yarışmaya uluslararası nitelik kazandırıldı (Türkiye'de ilk uluslararası karikatür yarışması), büyük ödülü Vasquez de Sola (İspanya), 1975'te de büyük ödülü Tim (Fransa) aldı. (M)

NASTASE (İlie), romanyalı tenisçi (Bükreş 1947). A.B.D.'de (1972) ve Fransa'da (1973) yapılan uluslararası tenis turnuvalarını kazandı. (L)

***NASUTİON** (Abdül Haris), indonezyalı siyaset adamı ve asker. — 1972'de yapılan genel seçimler sonunda Nasution'un başkanı olduğu Halk Danışma kongresi dağıldı. Bir süre sonra yeniden kurulan Kongre'nin başkanlığına K. H. İdham Chalid getirildi. (L)

***NATO** (*North Atlantic Treaty organization*). — Bk. ATLANTİK PAKTI, *Ek.*

NAULT (Fernand Noël BOISSONNEAULT, **Fernand** — denir), kanadalı dansçı, koreograf, bale öğretmeni ve eğitmen (Montreal 1921). Kanada'da klasik ve modern dansı öğrendi, New York'ta Anatole Vilzak ve Margaret Craske ile çalıştı. Montreal'deki Variétés Cyriques'te çalışma hayatına atıldı, 1944'te Ballet Theatre'ın sanatçıları arasına katıldı, solocu olarak *«Pyotr ve kurt»*, *«Uyuyan güzel»*, *Giselle*, *La fille mal gardée* v.d.de dans etti. Topluluğun önce yardımcı rejisörü, sonra da bale öğretmeni oldu (1956 -1965), Ballet Theatre School'un yardımcı yöneticiliğine getirildi. Amatör balenin gösterilerine büyük katkıda bulundu (Louisville Civic Ballet'nin sanat yönetmeni oldu, Denver Civic Ballet Company ile çalıştı). 1962'de *La Fille mal gardée*'nin yeni bir yapımını Robert Joffrey Ballet için hazırladı. 1965'ten sonra Grands Ballets canadiens'e girdi ve yardımcı sanat yönetmeni oldu, ayrıca kuruluşun başlıca koreografları arasına katıldı. Sanatçının, topluluğun repertuvarına alınan en iyi yapıtları arasında *Carmina Burana* (müz. C. Orff; 1967), *Pas rompu* (pas de deux) ve *Divertissement Glazounov* (1969), *Aurkhi* ve *Symphonie de psaumes* (Mezamir Senfonisi) [Montreal'deki Saint-Joseph kilisesinde seslendirildi], *Tommy* (rock-opera) [1970], *Ceremony* (1973) vardı. 1973'te bir yıllık tatile çıktı, bununla birlikte City Center Joffrey Ballet ve les Compagnons de la danse'da (Grands Ballets canadiens'den doğan küçük topluluk) çalışmağa devam etti. (L)

***NAUMANN** (Rudolf), alman arkeoloğu. — İstanbul Alman Arkeoloji enstitüsü müdürlüğü sona erdi (1975). İran'da Tahtı Süleyman, Anadolu'da da Didyma Apollon tapınağında çalışmalarını sürdürüyor. *Architektur Kleinasien* (Küçük asya mimarîsi) adlı eseri Beral Madra tarafından *Eski anadolu mimarlığı* adıyla Türkçeye çevrildi (1975). [M]

***NAURU,** Okyanusya'da devlet. — 6 700 nüf. (1970). Fosfat üretimi 2 Mt'u aştı.

TARİH

Nauru 31 ocak 1968'de egemen ve bağımsız bir devlet oldu; ama dışişleri ve savunması Avustralya tarafından yürütülmektedir. Yasama meclisi başkanı, Avustralya hükûmeti ile adanın bağımsızlığı görüşmelerini yürüten ve 18 mayıs 1968'de cumhurbaşkanı seçilen Hammer de Robürt'dür. Nauru, 1968 kasımında Commonwealth'e üye oldu. (L)

***NAVİLLE** (Pierre), fransız sosyoloğu. — İş sosyolojisi uzmanı olan Naville son yıllarda meslekî eğitim sorunlarıyla ilgilendi. İş ilişkilerinin yanı sıra, çağdaş sanayi toplumları üstüne yaptığı gözlemlere siyasal bir boyut kazandırmağa çalıştı. Öte yandan, otomasyon*un bireysel ve toplumsal sonuçlarını çözümledi. Son yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *D'Holbach et la philosophie scientifique du XVIIIe siècle* (D'Holbach ve XVIII. yy.ın bilimsel felsefesi) [1967]; *Le Nouveau Léviathan, tomes 2 et 3: le salaire socialiste* (Yeni Leviathan, 2. ve 3. ciltler: sosyalist ücret) [1970]. (L)

***NAYARİT,** Meksika'da eyalet. — Arkeolojik kazılar, aralarında bölgesel farklar olmasına rağmen Colima* (*Ek*) ve Jalisco* (*Ek*) devletlerinin insan heykelciklerine benzeyen topraktan yapılmış heykelciklerin çoğunlukta olduğu bir seramik üslûbunu ortaya çıkardı. Nayarit'in güneyindeki ıxtlan üslûbu, kişi heykelciklerini fazla abartması ve bir karikatür havası içinde işlemesiyle dikkati çeker; zayıf gövdeler üstüne oturtulmuş kocaman iri kafalar, bacak ve ayakların aşırı derecede uzun olmasına karşılık kolların çok kısa oluşu gibi. Kadınlar genellikle ileri bir hamilelik durumunda gösterilmiştir ve kişiler çoğu zaman sanki şaşırmış gibi ağızlarını kocaman açmışlardır. Süs eşyası bütün heykellerde bol bol kullanılır: kadın heykellerinde olduğu kadar erkek heykellerinde de bilezikler, küpeler, burun halkaları bulunur. Bu heykelcikler, Colima sanatında olduğu gibi ender olarak cilâlanmış, buna karşılık gerek vücut ve ten rengini, gerek giyecekleri belirtmek için mutlaka boyanmıştır. Nayarit heykelciklerinden bir gruba, doğuluların hatlarını ve havasını taşıdıkları için «Chinesco» (isp. «çinli» anlamında) adı verilmiştir. Bu eserler arasında en ilgi çekicileri, boyu 70 santimetreyi bulan ve böylesine büyük parçaların yapımında ve pişirilmesinde Nayarit halkının ileri teknik ustalığını ortaya koyan büyük boy insan heykelleridir. (L)

***NAYIR** (Yaşar Nabi), türk yayımcısı, şairi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Dost mektupları* (ölmüş yazarların mektupları, 1972);

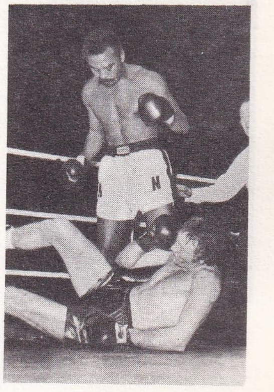

José NAPOLES

Foto. Sports et General Press Agency (LAROUSSE)

Değişen dünyamız (1973); *Çağımıza ters düşenler* (1975). [M]

***NAZİLLİ**, Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. —84 831 nüf., ilçe merkezi 52 019 nüf. (1975). İlçede turfanda sebzecilik önem kazanmağa başladı. (M)

***Nazilli Spor kulübü.** — 1971'de mahallî lige düştü; 1976'da amatör mahallî ligde oynuyordu. (M)

***NAZİMİYE**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili) ilçe. — 12 415 nüf., ilçe merkezi 1 848 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

***NDOLA**, Zambiya'da şehir. — Oto lastiği fabrikası. Petrol arıtımı. (L)

NEA NİKOMEDEİA, Yunanistan'da (Makedonya), tahta iskelet üzerine kilden yapılmış bir ev topluluğunu kapsayan Cilâlıtaş yerleşmesi. Eski Cilâlıtaş dönemine ait olduğu sanılan bu düzeylerin tarihlendirilmesinde bazı sorunlarla karşılaşıldı: C14 yöntemiyle yapılan bir tarihlendirmenin sonucu M.Ö. 6220 yılını gösterir, oysa bu tarih genel olarak bütün arkeologlarca kabul edilen ve 5000 dolaylarında oynayan daha önceki tahminlerle uyuşmaz. Tarihi ne olursa olsun, hayvanların evcilleştirilmesi (öküz, domuz, keçi, koyun) ve çanak-çömlek üzerindeki boyalı süslemeler bu yerleşmenin oldukça gelişmiş olduğunu gösterir. Nea Nikomedeia'daki Cilâlıtaş kültürü ile Starcevo-Körös kültürünü temsil eden balkan yerleşmeleri arasında çok yakın ilişkiler vardır, bu nedenle her iki kültürün ortak bir kaynaktan doğduğu düşünülebilir. (L)

A.S. NEİLL

Nebek fasiyesi, Suriye'deki Yabrud dolaylarından çıkarılan gereçlerle tanımlanan, Yakındoğu'nun Yontmataşsonrası sanayi fasiyesi. (Filistin'deki Kebar fasiyesine yakın olan Nebek fasiyesi, kenarları yontulmuş lamellerle nitelenir.) [L]

***NECATİGİL** (Behçet), türk şairi. — Yeni eserleri: *Zehra* (şiirler, 1973); *Kareler aklar*, (şiirler, 1975); *Pencere* (dört oyun, 1975). [M]

***NEDENSELLİK** i. — Fels. *Çok nedensellik*, Hegel'ci çelişme karşısında Marx'çı çelişmenin özgüllüğünü belirten kavram. (Marx'çı çelişme hiç bir zaman basit değildir; toplumsal bir oluşumu belirleyen yapı-üstyapı birliğindeki çeşitli düzeylerin onu belirlemede payı vardır.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fels. Marx'çı edebiyatta saplantı halinde tekrarlanan bir görüş vardır; bu görüşe göre, bilim tarihini ortaya atabilmek için Marx'ın yaptığı tek şey, Hegel idealizminden türeyen «mistik kabuk»un, yani kurgusal felsefenin içinden «akılsal çekirdek»i, yani diyalektiği çekip çıkarmak olmuştur.

Ernst NEIZVESTNIY
gravür

Marx'çı çelişme kavramının belirlenmesi bir bilimin kurulmasını basit bir «çıkarma» ile bir tutmanın doğru olmadığını gösterir.

Tarih, akışı boyunca genel bir çelişki içindedir: üretici güçlerin gelişmesi ile üretim bağıntıları arasında, iki toplumsal sınıf arasında uyuşmazlık biçiminde ortaya çıkan çelişki. Devrim olasılığını gösteren, belirten, ama tek başına bir devrim durumunu gerçekleştiremeyecek olan genel çelişki.

İlk çelişmenin sınırladığı alanın içinde, birbirinden ayrı bir çelişmeler topluluğu harekete geçince «kopma birimi» denebilecek bir «kopma durumu» ortaya çıkar; bu bir kopma birimidir, çünkü temel çelişme bu çelişmelerin her birinde etkindir ve onların «kaynaşma»sına yol açar; bu bir kopma birimidir, çünkü bu «kaynaşma» bir indirgeme değildir; her çelişme, özgül olduğu için, genel çelişmeye yeni bir uzantı kazandırır ve bu genel çelişkiyi geliştirerek onun anlamını, yapısını ortaya çıkarır: «... çelişki, içinde hüküm sürdüğü toplumun tüm yapısından ayrılamayacağı gibi onun biçimsel varlık *koşullarından* ve yön verdiği *sorunlardan* da ayrılamaz; dolayısıyla özü bakımından da *onlar tarafından etkilendiği* için aynı zamanda hem belirleyici, hem belirlenendir ve canlandırdığı toplumsal oluşumun çeşitli *düzeyleri* ve çeşitli *sorunları* tarafından belirlenmiştir: bundan dolayı ona esasında *çok nedenlidir* diyebiliriz» (L. Althusser, *Pour Marx* [Marx için], 1966).

Marx'çı çelişki, «iktisatçı» yorumun kuruntuları ne olursa olsun, hiç bir zaman basit olmasa bile, görünüşe rağmen Hegel'ci çelişme de hiç bir zaman çok nedenli değildir. «*Zihnin fenomenolojisi*»nde bilincin içeriği, «kendinde» ile «kendi için»in diyalektiğinde zenginleşir. Bu diyalektik «geçerli çok nedensellik»ten ötürü değil, «içerilenlerin birikimi»nden, yani bütün önceki belirlenmelerin, gelişme evrelerinin her birinde kalmasından dolayı güncelleşir.

Tarih bilimi basit bir çıkarsamanın ürünü değildir; Marx diyalektiğin terimlerini yeniden ele alır.

İş, çok nedenselliğin etkisini toplumsal yapı ve tarihsel gelişmeyle bütünleştirmeğe kalmıştır. «Tersine çevirme» tezi bu evrede ortaya çıkar: Hegel, toplumu devlet özünün gerçekleşmesi, olgulaşması şeklinde öne sürerken Marx, toplumu devletin gerçekliği olarak, yapıyı da üstyapının ilkesi olarak açıklar.

Marx, yapı-üstyapı birliğindeki belirleyiciler arasında yeni bağıntılar kurar, ayrıca iktisadın son belirleyici olduğu ve üstyapıların nispî özerkliği üstünde ısrarla durur. Demek ki, üstyapıya ilişkin kurucu belirleyicilerin özel etkisi, «iktisadî diyalektik»in katıksız bir öz biçiminde oluşmasını engellediği için, her çelişme çok nedenlidir. (L)

***NEEL** (Louis), fransız fizikçisi. — 1970 Nobel fizik ödülünü isveçli H. Alfven ile paylaştı. (L)

***NEFRET** i. — Psikanaliz. Melanie Klein'ın sisteminde, durmadan biri diğerine gidip gelen karşıtlar ikilisine göre, aşka karşıt olan *nefret* karşıtlar birliğinin temel direklerinden biridir. Bu terim, Melanie Klein onu küçük çocukların ruhsal yapısına bağladığı zaman, çok büyük gücüyle insanı şaşırtabilir; Klein, temiz sevgi ve cennet saflığıyla dolu çocukluk masalının analizinde Freud'dan daha ileri giderek, çocuğun ta baştan beri klasik psikolojinin yalnız yetişkinlere özgü saydığı tutkusal çatışmaların pençesinde bulunduğunu öne sürer. Nefret çocuklukta oluşur ve istek konusunun yitirildiğine inanıldığı anda başlar, imrenmeye, kıskançlığa, kısaca nesneye artık sahip olmama karşısında duyulan bütün yürek darlığı ve acı belirtilerine karışır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, genellikle yetişkinlikte başvurulan, ama çocukluktaki modele uygun olan yas tutmadır. Sevilen varlığın ölümü karmaşık tepkiler uyandırır; Freud bunları çözümlemeğe başlamış ve ölümün ardından gelen ruh çöküntüsünün bilinçsiz bir suçluluk belirtisi olduğunu öne sürmüştü. Melanie Klein'a göre nefret ölüme karşı yönelir ve bilinçaltında bir zafer duygusu uyandırır, bundan da suçluluk doğar. Buna göre, genellikle en büyük sevgi gösterilerinde bile bir yıkıcılık eğilimi, bir yok etme isteği vardır. (L)

NEFTÇİ (Nermin), türk kadın siyasetçi (İstanbul 1924). Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1947). Avukatlık yaptı. 1965'te C.H.P. Muş milletvekili olarak Parlamento'ya girdi; daha sonra bir grup üye ile birlikte bu partiden ayrılarak C.G.P.'ye geçti; 1969 seçimlerinde bu partinin üyesi olarak Parlamento'ya döndü. Millet meclisi başkan yardımcılığına seçilen ilk kadın üye oldu (1973). Sadi Irmak hükûmetinde kültür bakanı olarak görev aldı (1974-1975). [M]

***NEGENTROPİ** i. — Sibern. Değişimleri entropi'nin değişimlerine karşıt olan bir büyüklüğü ifade etmek için sibernetikte kullanılan terim: $\triangle N = - \triangle S$. (Léon Brillouin'in yarattığı bu kavram, bir sistemden edinilen bilgiye karşılık düşer.) [L]

NEİLL (Alexander Sutherland), ingiliz eğitimcisi (Aberdeen yakınında Forfar [bugün Angus] 1883-Londra 1973). Çok dindar iskoçyalı bir aileden olan A. S. Neill'in çocukluğu üzüntülü geçti. Okul müdürü olan babasının ve öğretmen olan annesinin baskısı altında sıkı bir eğitim gördü. On beş yaşına gelince öğretmen olmak üzere babasının okuluna girdi. Birkaç yıllık öğrenimden sonra Edinburgh Edebiyat fakültesine yazıldı; sonra okul müdürü olarak İskoçya köylerinde görev aldı. Bu görevde iken başından geçenleri *A Dominie's Log*'da (Bir öğretmenin günlüğü) [1915] anlattı.

Orduda kısa bir süre kaldıktan sonra (1916) Londra'ya yerleşti ve Homer Lane'le ilgi kurdu; eğitimci ve psikanalizci olan Lane, suçlulardan oluşan ve özyönetim ilkelerine göre yürüyen bir topluluk kurmuştu. 1920'den sonra eğitimde reform hareketlerinin organı olan *Yeni Çağ* dergisine başyazar oldu. Birinci Dünya savaşından sonra eğitim bir yenileşme dönemine girmişti: yeni bir insan tipi yaratarak savaş nedenleri ortadan kaldırılmak isteniyordu. Neill 1921'de, Almanya'da Dresden yakınında, Hellerau'da açılan yeni okulun kurulmasına katıldı. Fakat çok geçmeden onunla yeni okul hareketi arasında sürtüşmeler başladı; Neill, hareketi çok ülkücü buluyordu; kendi deyişiyle yeni okul «ten'den nefret ediyor ve bilinçaltı istekleri bastırıyordu». Neill bu konuda çok titizdi; nitekim özellikle 1923'te Viyana'da W. Steekel ile psikanalizci olmuş, 1937'de bunu Wilhelm Reich'la Oslo'da sürdürmüştü.

Neill, İngiltere'ye dönünce 1924'te kendi okulunu kurdu; «Summerhill» adını taşıyan okulu önce Lyme Regis'te açtı, sonra 1927'de Leiston'a (Suffolk) taşıdı; okulda beş ilâ on yedi yaşındaki kız ve erkeklerden oluşan elli kadar çocuk vardı. Orada kendi eğitim görüşlerini uygulamağa koyuldu; ona göre her çocuk doğal olarak iyidir ve «serbest bırakıldığı», yetişkinlerin önyargılarından uzak bulunduğu takdirde doğal yeteneklerinin olanak verdiği oranda eksiksiz gelişebilir». Çocuğa biçim vermek gibi hiç bir art düşünce taşımayan bu eğitim görüşü uygulamada «self governement» (kendi kendini yönetim) biçiminde ortaya çıktı. Neill ya da Summerhill'deki herhangi bir yetişkin kimse her çocukla bir ve eşitti; dolayısıyla çocuklar yetişkinlerden korkmuyorlardı. Herkesin özgürlüğü başkasının özgürlüğüyle sınırlıydı. Çocuklar sınava girmek zorunda değildiler; dersleri istedikleri kadar uzun süre izleyip izlememekte serbesttiler. Bu konuda Neill şöyle yazıyordu: «Bizim yeni yöntemlerimiz yoktur, çünkü biz, tümüyle öğretim yöntemlerinin çok önemli olduğu inancında değiliz». Sumerhill'e oldukça büyümüş olarak gelen ve geleneksel okulların etkisini taşıyan çocukların özgürlüğe, serbestçe davranmaya alışmalarını kolaylaştırmak için Neill, isterlerse, onlara gerçek psikoterapi niteliğinde «özel dersler» veriyordu; Reich gibi Neill de kötülüğün her türlü cinsel baskıdan geldiğini düşünür; bununla birlikte, beliğin okul için yaratacağı iktisadî sonuçları göz önüne alarak öğrencilerine cinsel ilişkide bulunma izni vermemiştir.

Summerhill okulu, çocuklarının geleceği konusunda korkuya kapılan veliler yüzünden bazı zamanlar yaşamını sürdürmekte malî güçlüklere uğradı; veliler sınav konmasını istiyorlardı. Bu yüzden Neill istemeye isteme, yalnız burjuva sınıfından çocuklar için sınav koydu. A. S. Neill'in görüşleri özellikle *Summerhill* (1962) adlı eseri sayesinde bütün dünyaya yayıldı. Neill başka eserler de yazdı: *Hearts not Heads in the School* (Okulda kafa değil yürek gerek) [1945]; *The Free Child* (Özgür çocuk) [1954]; *Freedom, not Licence* (Özgürlük, başıboşluk değil) [1966]; *Talking of Summerhill* (Summerhill üstüne konuşma) [1967]. Summerhill'i örnek alan bazı okullar A.B.D.'de ve İngiltere'de açıldı. A. S. Neill öğreticinin durumunu temelinden sarsmış ve öğretimin yöntemlerini geliştirmekle beklenilen sonuca ulaşamayacağını ortaya koymuştur. (L)

NEİZVESTNİY (Ernst), sovyet heykelci ve gravürcüsü (Sverdlovsk 1926). Gönüllü olarak katıldığı savaştan sonra Moskova'da felsefe ve sanat öğrenimi gördü ve 1950'de, toplumcu gerçekçilik doğrultusuna ters düşen heykel çalışmalarına girişti. Anıtsal ve trajik bir biçimde ele aldığı insan görünümleriyle kendini kabul ettirdi, alçı, çimento, taş veya demirden ölçülü bir anlatımcılık çerçevesinde kalan gergin ve delik deşik kitle heykelleri yaptı. 1962'de, resmî sanatın dışında kalan benzer görüşlü sanatçıların katıldığı ünlü «Manej» sergisinde Kruşçev'in sert eleştirilerine uğradı. O günden sonra, resmî makamların dikkatini çekmemek bakımından daha elverişli olan desen ve gravüre yöneldi («İlâhî Komedya», «Çığlık» dizisi, Dostoyevski üstüne gravürler, Empedokles'ten esinlenme «İnsanoğlunun unsurları» adlı taşbaskıları); bununla birlikte, heykeli de büsbütün bırakmadı (Moskova'daki ölü fırını için kabartma, *Kozmonota anıt* projesi. Eleştirmen John Berger, Neizvestniy üstüne *«Sanat ve devrim»* adlı bir inceleme yayımlamıştır. (L)

Foto. X., Y. Lambert galerisi (LAROUSSE)

Nejat Uygur tiyatrosu, İstanbul'da kurulmuş özel tiyatro (1967). Tiyatro sanatçısı Nejat Uygur'un kendi adına kurduğu topluluk Şehzadebaşı'ndaki yeni Büyük tiyatroda *Ayyar Hamza* adlı oyunla perdesini açtı. Kısa bir süre içinde güldürü tiyatrosu olarak benimsendi. *Damdaki zurnacı* (1970); *Bazıları musakka sever* (1971); *Sarımsakzade* (1972); *Ümit mi, simit mi* (1973); *Mihracenin nargilesi* (1975); *Şeytan* (1975); *Süleymaniyeli Paşazade Süleyman* (1976) gibi oyunları sahneye koydu. (M)

***NEKRASOV** (Viktor Platonoviç), sovyet yazarı. — 1969'da «*Kutsal yaşam*» adıyla kolhoz yaşamını ve S.S.C.B.'deki bakir toprakların değerlendirilmesini konu edinen beş öykü yayımladı. «*Yaşamda ve mektuplarda*» (1971) adlı derlemesinde çağdaş sanatçılarla yaptığı konuşmaları anlattı. Eylül 1974'te, beş yıldır süren polis baskısı yüzünden Sovyetler birliğinden ayrıldı. (L)

NELSON (George), amerikalı dizayncı ve mimar (Hartford 1908). Yale üniversitesinde okuduktan sonra, New York'ta kendi bürosunu kurdu (1947) ve 1956'da Chadwick ile ortak oldu. Mimarlık ve sanayi estetiği üstündeki çalışmaları daha çok prefabrike yapı elemanlarına ve gereçlerin kullanımına yöneliktir. 1959'da, Charles Eames ile birlikte, Moskova sergisinde yer alan amerikan pavyonlarını hazırladı; 1970'te, Hartford'da, çocukların davranışları ve beğenileri üstünde araştırmalar yapmak için tasarlanan ve çeşitli reyonlarında satış ile oyunun bağdaştırıldığı «Children's Place» adlı büyük mağazayı yaptı. Hem sanayi ressamı (mobilya), hem de grafikçi (reklam) olan Nelson, birçok amerikan üniversitesinde ders verdiği gibi yabancı ülkelerde danışman olarak da çeşitli görevler aldı. Yayımladığı eserler arasında en önemlileri şunlardır: *To-Morrow's House* (Yarının evi) [H. Wright ile birlikte, 1945], *Problems of Design* (Dizayn sorunları) [1957] ve dergilerde çıkan birçok makale. (L)

***NEMATİK** sıf. — Fiz. Elektro-optik özellikler gösteren ve üç yönde hareketli, boyuna eksenleri üzerinde dönebilen, koşut molekülsel elyaf biçiminde bir yapısı olan madde mezomorfizmalarının bir türü için söylenir. (Desteğin yüzeyi tarafından çekilen bazı elyaf grupları sisteme çift kırılmalı özellikler verir; daha zayıf çekilen öbür elyaf grupları aynı özellikleri vermez.) [L]

***NEMETH** (Gyula), macar türkoloğu. — Yeni eserleri: *Die Türken von Vidin* (Vidin Türkleri) [?]; *Zur Einteiulung der Türkischen* (Türklerin bölünmeleri üzerine) [1956]; *Türk dilbilgisi* (1962). [M]

***NEMETH** (Laszlo), macar yazarı. — (öl. Budapeşte 1975). Bir dizi dram («*İki Bolyai'li*», 1961; «*Büyük aile*», 1963; «*Tuzak*», 1967) ve komedi («*Gezi*», 1964) yazdıktan sonra «*Basılmamış incelemeler*» (1969) adlı bir derleme ve «*İki nesil*» (1971), «*Avrupa'yı gezen adam*» (1973) adlı deneme kitapları yayımladı. (L)

***NEMÖLÇER** bls. i. — Boyacılık. Boyamaya başlamadan önce, örneğin alçı türünden bir kaplama taşıyıcı yüzeyin kuruluk derecesini anlamak için, bu yüzeyin nem oranını değerlendirmeğe yarayan âlet. (Âletin iki sivri ucu vardır. Boyanacak yüzeye saplanan bu uçlar, elektrik akımı geçirilerek kendilerinden ve yüzeyden meydana gelen devrenin direncini, dolayısıyla bu direnci etkileyen nem oranını ölçmeyi sağlar.) [L]

***NENNİ** (Pietro), italyan siyaset adamı. — Ekim 1971'de ve ekim 1973'te yeniden İtalyan Sosyalist partisi başkanı seçildi. Aralık 1971'de Sosyalist partiden cumhurbaşkanlığına aday oldu. 1975'teki hükûmet bunalımı sırasında, kurulacak hükûmeti destekleme konusunda ileri sürdüğü şartlar uzun tartışmalara yol açtı, daha sonra da Aldo Moro'nun azınlık hükûmetini desteklemeyi vaat etti. (LM)

***NEPAL,** Asya'da devlet. — 12 020 000 nüf. (1973).

TARİH

Kral Mahendra'nın ölümü ve yerine oğlu Brendra Bir Bikram'ın geçmesi (31 ocak 1972) baskı rejiminde herhangi bir değişikliğe yol açmadı. Siyasal partiler gene kapalı kaldı, basın da sıkı sansürden kurtulamadı. Bista kabinesine karşı olan Panşayat'ın birçok üyesinin tutuklanması, öğrenci ve komünist hareketlerinin kızışmasına yol açtı (ağustos 1972). 1973 temmuzunda, Panşayat'ın başkanı Nagendra Prasad Raical, Bista'nın yerine başbakanlığa getirildi. Nepal'in dış siyaseti, Hindistan'ın ülke kalkınmasına katkısı önemini koruduğu halde (yeni hidroelektrik tesisleri; 1968 haziranında Biratnagar havaalanının açılması), Hindistan'a iktisadî bağımlılıktan kurtulma isteğini giderek daha açıklıkla yansıtmaktadır. Nepal hükûmeti, 1969 haziranında Hindistan ile silâhlanma anlaşmasını iptal etti ve Nepal'deki bütün hindistan askerî personelinin çekilmesini istedi: iki ülke arasında imzalanan beş yıllık bir ticaret anlaşmasıyla (ağustos 1971), Nepal'in iktisadî özerkliği arttı.

Buna paralel olarak, Nepal öteki ülkelere daha çok açıldı. 1971'de, Doğu Almanya ile ilişkiler kuruldu ve Batı Almanya ile bir askerî anlaşma imzalandı. Kuzey Kore ile, özellikle de Pakistan ve Çin ile yeni ticaret anlaşmaları yapıldı: Bista'nın Pekin'i ziyareti (1972 kasımında) sırasında, iki ülke bir iktisadî işbirliği anlaşması imzaladı. Buna göre, Çin, Nepal'e mali yardımda bulunmağa söz veriyordu. 1973 aralığında, kral Birendra Bir Bikram'ın Çin'i ziyaret etmesi, Nepal monarşisinin Hindistan'a karşı bağımsızlık isteğini yeniden ortaya koydu. 1974 temmuzundan sonra hükûmet, Çin aleyhtarı tibetli «Kampa»ların yönettiği gerilla eylemlerine son vermek için harekete geçti. (L)

NEPELA (Ondrej), çekoslovakyalı patenci (Bratislava 1951). Birçok defa Avrupa ve dünya şampiyonu, 1972'de de olimpiyat şampiyonu oldu. (L)

***NERUDA** (Neftali Ricardo REYES, **Pablo** — denir), şilili şair. — (öl. Santiago 1973). 1967'de «*Joaquin Murieta'nın ünü ve ölümü*» adlı bir tiyatro oyunu yazdı. Şiir alanında daha önce yayımlanan «*Şili'nin taşları*» (1960) adlı yapıtıyla yeniden ilgi gördü ve 1971 Nobel edebiyat ödülünü kazandı. Başkan Allende tarafından Paris büyükelçiliğine atanan Neruda 1973'te görevinden ayrıldı. Ölümünden az önce, ülkesinin geçirdiği evrimden esinlenerek şiirsel bir yergi kitabı yayımladı: «*Nixon'cılığı kışkırtma ve Şili devrimine övgü*». (L)

Nerva, uzay fırlatıcılarının üst katlarını itecek bir nükleer füze-motorun geliştirilmesini öngören amerikan programı. Bir hidrojen akımını ısıtacak 5 000 MW ısıl gücünde bir nükleer reaktörden oluşan bu motorun 100 tonluk bir itiş gücü olacaktır. 1972'de bütçe darlığı nedeniyle bu programdan vazgeçilmişti; fakat ileride tekrar ele alınması beklenmektedir. (L)

***NESİN** (Nusret, **Aziz** — denir), türk yazarı. — Nesin vakfını kurdu (1972). *Pırtlatan bal* oyunuyla Arkın çocuk edebiyatı armağanları ikinciliğini (1974) kazandı. Asya-Afrika Yazarlar birliği tarafından, eserlerinin tümüne Lotüs ödülü verildi (1975). Yayımlanan kitaplarının sayısı 1975'te 63 oldu. Yeni eserleri: hikâyeler: *Vatan sağolsun* (1968), *Bülbül yuvası evler* (1968), *Yaşasın memleket* (1969), *İnsanlar uyanıyor* (1972); roman: *Tatlı Betüş* (1974); masal: *Uyusana tosunum* (1971); taşlama: *Azizname* (1970); fıkra derlemesi: *Merhaba* (1971); oyunlar: *Düdükçülerle fırçacıların savaşı* (1968), *Tut elimden Rovni* (1970), *Hadi öldürsene canikom* (1970); antoloji: *Cumhuriyet döneminde türk mizahı* (1973). [M]

Nesin vakfı, İstanbul'da, yazar Aziz Nesin tarafından kurulmuş özel vakıf. Kimsesiz çocukları barındırmak, eğitmek, devlet okullarında öğrenim yaptırmak ve yaşamlarını kazanabilir duruma getirmek amacıyla 1972'de kuruldu. Vakfın gelirleri, Aziz Nesin'in 55 kitabının geliri, bunların yurt dışında basımından sağlanacak gelirler, oyunlarının oynanmasından elde edilecek gelirlerle vakfın arazisinde kurulan tavuk çiftliği, meyve fidanlığı ve kavaklıktan sağlanacak gelirlerden oluşur. Gelir durumuna göre değişmek koşuluyla, vakfın Çatalca'daki yurduna her yıl 4 çocuğun alınması, buna da 1977/1978'de başlanması öngörüldü. Vakıf, *Edebiyat yıllığı 1976*'yı çıkardı (1976). [M]

***NESNE** i. — ANSİKL. Çağdaş santl. Plastik sanatlar, geleneksel estetik kategorileri aşarak yeni bir kavramı, *nesne* kavramını kabul ettirdiler. Rönesans'tan bu yana, batılı sanatçı kendini daha çok «yüksek» dediğimiz tekniklere, yani mimarlık, resim ve heykele veriyordu. Fakat, XIX. yy.ın başlarında rus öncü sanatçılarının, De Stijl ve Bauhaus'un çeşitli sanat dallarını biraraya getirmek için giriştikleri denemeler, sanat nesnesiyle imalât nesnesi arasındaki setleri yıktı. Dizayn* (*Ek*) sanatçıyı yalnız tasarlamakla yükümlü tutuyordu; bazı sanatçılar, bir ikincisi bulunmayan, «tekparça» nesneler yaparak bu anlayışa karşı çıktılar. Bu açıdan, François-Xavier ve Claude Lalanne'ın eserleri çok ilgi çekicidir. Bazı sergiler de, örneğin François Mathey ile Michel Ragon'un «Nesne» sergisi (Paris Dekoratif Sanatlar müzesi, 1962) ara sıra bu doğrultuda çalışmalara yol açmaktadır. Alışılmadık biçim ve çözüm yolu merakı yüzünden ve genellikle kullanım zorunluklarına ters düştüğü için ne idüğü belirsiz kalan bu nesneleri, biçiminden hoşlanan veya hayallerini coşturduğu ya da tekparça oldukları için seven koleksiyoncular satın almaktadır.

Nesnenin nesne olarak, son yarım yüzyıldan bu yana sanat eserinde aldığı yer çok daha önemlidir. Sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte, mamul ürünler gerek yeni, gerek hurda olarak alabildiğine çoğalmıştır. Çağdaş yaşamın bu yönüne ilgisiz kalamayan sanatçılar, bu gereçlerin yeni bir anlatım yolunda kullanılabileceklerini kavramakta ge-

Nejat Uygur (solda) tiyatrosunda sahnelenen bir oyun

Ondrej NEPELA

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN); Depardon-Gamma (LAROUSSE)

cikmediler. Böylece, geleneksel gereçlerden ve tekniklerden yararlanmadıkları için resim ya da heykel sayamayacağımız, mamul nesneleri oldukları gibi ele alan ya da birçoğunu biraraya getiren yeni eserler ortaya çıktı. Mamul ve günlük kullanımda yeni olan bu nesnenin sanat eseri düzeyine çıkarılıp çıkarılmaması yalnızca sanatçının kararına kalmıştır. Bu tutumun öncüsü sayılan Marcel Duchamp, «readymade»lerini hazırlarken, üzerinde durmadan geçtiğimiz en sıradan eşyayı seçerdi: bir şişe (1913), bir tarak (1914), «çeşme» diye adlandırdığı bir umumî helâ taşı (1917). Günlük çevresi içinde genellikle dikkati çekmeyen, kullanım maksadı kendi biçiminden daha ağır basan nesne böylece ortamından çekip çıkarılıyor, heykel gibi bir kaideye oturtuluyor, tablo gibi çerçevelenip camlatılıyor ve kültür nesnelerine ayrılan bir yere konuyordu.

Duchamp'nın sanata karşı çıkan bu davranışını, gerçeküstücülerin hesaplı seçmeleri izledi; çeşitli eşya ve nesneleri estetik nitelikleri, gariplikleri, aykırılıkları açısından ele alıp kendi düzlemlerine kattılar. Bu nesneler, genellikle, çürük tahta, çakıl, doldurma hayvan, kemik gibi doğal ürünlerdi; gerçeküstücüler bunları alır, birleştirme* (*Ek*) tekniğine göre biraraya getirirlerdi.

Fakat, nesnenin sanat dünyasına büyük bir patırtıyla dalıvermesi, 1960 yıllarında, pop'art ve yenigerçekçilik akımlarıyla oldu. Pop'art'ı başlatan, Marcel Duchamp'nın izleyicilerinden Richard Hamilton'dur. Bu ingiliz sanatçısı, daha 1950 yıllarında, halk sanatı iddiasında çevreseller, nesneler ve resimler yapıyordu. Böylece tüketim malı, daha doğrusu bu malın görüntüsü tuvale aktarılmağa başladı. Campbell's soup kutuları (Warhol), Coca-Cola şişeleri, şarküteri tabakları (Oldenburg), araba parçaları (P. Stämpfli) artık birer resim konusu oluyor, gazete ilânı, reklam teknikleriyle çalışan sanatçı da, reklamlarda yer alan en gösterişli ve en gereksiz nesneleri vurgulayarak bugünkü toplumun eleştirisine girişiyordu. Nesne görüntüsünün yerini nesnenin kendisine bırakması artık işten bile değildi; bu hamleyi yapmak da yenigerçekçilere düştü. Bu akımın temsilcileri arasında seçtikleri nesneyi yeni olarak ele alanlar pek azdır (Raysse). Nesne, tek başına olabileceği gibi, bir «yığın» halinde, tekrarlanarak (Arman, Christo, Deschamps) ya da günlük yaşamın rastlantıları içinde (Spoerri'nin sofraları) ele alınabilir. Niki de Saint-Phalle, birleştirdiği *atış* nesnelerini alacalı-bulacalı renklere boyar; César, sanayi artıklarını toplar ya da hurdaları istifler (araba, motosiklet, tampon, bidon v.d.); Tinguely, gereksiz yere ağır çalışan veya çılgınca tepinen karmaşık makineler yapar.

Nesnenin geçirdiği yeni bir gelişim de, önceden tasarlanmış konulu, figüratif bir taslak içinde basit bir gereç olarak kullanılmasıdır. Elde edilen sonuçlar çok değişiktir: kimi eser bir düşlem evreni yaratır, kimi karikatüre yöneliktir, kimi de şakaya ya da bunalıma. Kimi nesneler de, sanatçının elinde birer fetişe ya da yaşantılarının gizli gelişimini izlemeğe yarayacak birer dayanağa dönüşür (G. Brecht, D. Pommereulle, Boltanski, Raynaud, Beuys). Kimi sanatçılar da, gerçeküstücülerin tedirgin edici hayallerine daha yakındır: Schultze ve «Migof»ları, Malaval ve «ak yemek»i, Kalinowski ve Nevelson'un sandıkları, M. Brusse'ün garip âletleri, E. Aeppli'nin mankenleri, Del Pezzo'nun hacimleri v.d. Karmaşık fakat tek bir hacim yaratan nesne birleştirmelerinin yanı sıra yeni bir tekniğin, çevresel* (*Ek*) tekniğinin çıktığını görüyoruz. Bu teknikle eser sınırsız bir karmaşıklığa, bir tutarsızlığa ulaşıyor: eşya ve mankenler, bildiğimiz âletler ve anlaşılmaz araçlar birarada ele alınıyor. Burada da gerçeküstücülerin ve Marcel Duchamp'nın etkisi apaçıktır. Günümüzde, birçok ülkenin birçok sanatçısı bu yolda çalışıyor: G. Segal, Kienholz, Kudo, «aşırı gerçekçi» heykelciler. (Bk. GERÇEKÇİLİK. *Ek.*) Nesne anlayışındaki son bir karşıtlık da, kavramsal sanatın düşünce ürünü ve yapmacıklı nesneleriyle, yoksul* sanat (*Ek*) ve land* art'ın (*Ek*) kullandıkları doğal kaba nesneler arasındaki karşıtlıktır.

Sanatçının ister yüceltmek, ister yok etmek için olsun, nesneyi ele alması, toplum içinde kendine bir yer bulmak, bir görev yüklenmek içindir. Bu sanat, «nesneler»i, bu övgüler ya da meydan okumalar, sanatçının, kapatıldığı seçkin sanat pazarlarından kurtulma isteğini belirtir. (L)

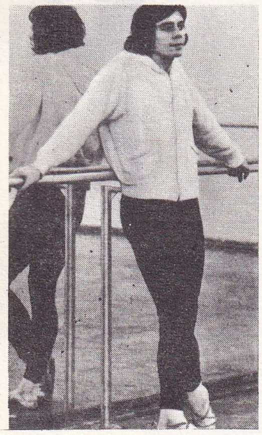

John NEUMEIER

NESNE-KİTAP bls. i. Çağdaş santl. Değişik türden ve çeşitli biçimlerde yerleştirilebilen elemanların oluşturduğu plastik ve dizilmiş nesne.

— ANSİKL. *Nesne-kitap*, basılı metin ile oynatıcı-okuyucu arasında yeni ilişkilerin kurulmasına olanak verir. Okuma, yerini yaratıcılığa ve oyuna bırakır, söz, görüntü ve dokunma izlenimlerini birbirine katar. Bunlar arasında özellikle şunları sayabiliriz: Samuel Beckett'in *Molloy*'undan hareket ederek Bernard Meadows'un hazırladığı heykel-kitap, Etienne-Martin'in *Abécédaire et autres lieux*'sü (1967), İpoustéguy'ün *Leaders et enfants nus*'sü (1970) ve özellikle Rodolfo Krasno'nun nesne-kitapları: *les Embelissements* (1964) ve *Maragenèse* (Jean-Clarence Lambert'in şiirlerinden, 1967-1969), Octavio Paz'ın şiirlerine ve Eduardo Canton'un bir doldurulmuş bandına dayanan *Pierres éparses* (1970). [L]

***Nestlé**, besin ürünleri yapan ve pazarlayan isviçre şirketi. — 1960-1971 arasında çeşitli yabancı şirketleri kısmen ya da tamamen ele geçirerek yeni çeşitler çıkarmağa başladı. Faaliyet alanı dondurulmuş ürünleri (Findus), çorbaları (Cross and Blackwell), yoğurtları (Chambourcy), peynirleri (Locatelli), buzlu kremaları kapsar. Chicago'daki McNeill and Libby (et, sebze ve meyve konserveleri) şirketin bir kısım hisselerini aldı ve 1970'ten beri hâkim hisseye sahip oldu. Lokantacılık alanında özellikle Compagnie internationale des wagons-lits et du tourisme ile faaliyete girişti. Ocak 1971'de Ursina - Franck Anonim şirketinin (Guigoz, Claudel, Mont-Blanc v.b.) kazanılması Nestlé'nin beslenme alanında dünyada ilk sırayı almasını sağladı (amerikan firması National Dairy Products ve hollanda grubu Unilever'in önünde). Mart 1973'te faaliyeti donmuş ürünler, hazır yemekler, otelcilik ve lokantacılık alanlarına yayılan The Stouffer Corporation'ı (Cleveland) aldı. (L)

NEŞET BEY, türk orman mühendisi (Girit, Resmo 1881 - İstanbul 1929). Halkalı Yüksek Ziraat okulunu bitirdi (1905). Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Orman yüksekokuluna öğretmen olarak atandı; 1924'te aynı okulda rektör oldu. Ormancılık alanındaki çalışmalarının anısına Belgrat ormanında bir içme suyuna Neşet Suyu adı verildi ve suyun çevresi gezi yeri durumuna getirildi. (M)

***NETTL** (Paul), çek asıllı amerikan müzikbilimcisi. — (öl. Bloomington, İndiana 1972). [L]

NEUMANN (Alfred), israilli mimar (Viyana 1900-1968). Viyana akademisinde Peter Behrens'in yanında yetişti. Boulogne sur-Seine'deki okul binası gibi ilk denemelerinden sonra, Cezayir genel valilik sarayı ve Moravya'nın bölgesel planlama taslağı (1947) ile tanınmağa başladı. İsrail'de, bir teknik adamından çok bir sanatçı olduğunu kanıtlayan mimarî görüşlerini geliştirdi. Ne var ki, acele konut ihtiyacı yüzünden hazırladığı projeler yerine kısa sürede uygulanabilecek sıradan planlar tercih edildi. Anahtar olarak seçtiği 262 rakamına dayanan yeni bir yapı sistemi buldu: örneğin, israil mimarîsinin en özgün katkılarından biri sayılan Bat Yam belediye sarayı (Hecker, Şaron ve mühendis Vardimon ile birlikte yapmıştır), tabanı 262 sm'lik sekizgen küp biçiminde bir temel öğeyle kurulmuştur. Arziv'deki Club Méditerranée'nin tatil köyü için de bir tek modülden hareket etti. Son eserleri arasında Ramat Gan'daki bir konut sitesi ile, on beş yıl öğretmenlik yaptığı Hayfa'daki *Technion*'a (İsrail Teknoloji enstitüsü) bağlı mühendislik fakültesi sayılabilir. Araştırmalarının anlayışsızlıkla karşılanmasına rağmen, uzamsal düzenlemeler sistemi bugün İsrail'de sık sık uygulanmaktadır. (L)

***NEUMANN** (Robert), avusturyalı yazar. — Yeni eseri: *Mit Fremden Feder* (Yabancı kalemlerle) [1955]. (M)

NEUMEİER (John), alman-polonya asıllı amerikan dansçısı ve koreografı (Milwaukee 1942). Dans ve edebiyat öğrenimi gördü. Milwaukee üniversitesinin tiyatro çalışmalarına katıldı. Sybil Shearer ile tanıştı, onunla birlikte koreografi üstüne incelemeler yaptı. Londra'ya giderek Royal Ballet School'a girdi. Bu topluluktaki çalışmalarıyla Stuttgart operasının bale bölümünde görevli iki önemli sanatçının dikkatini çekti, bunun üzerine 1965'te Stuttgart operasına geçti. Ama Neumeier'in amacı dansçı olmak değildi; bu nedenle 1966'da Stuttgart'ta John Cranko'nun düzenlediği «Noverre matineleri»nde koreografiye başladı (*Aria da capo;* F. Poulenc'in müziği).

Bu tarihten sonra yaratıcılığıyla dikkati çekti, en klasik geleneğe bağlı kalarak çeşitli baleleri yönetti (*Fındıkkıran, Romeo ve Juliet, Daphnis ile Chloé, Perinin öpücüğü, Ateş kuşu*). Bu balelere sahne tekniği (döner dekorlar, yoğun ışıklandırma ve renkler, elektronik beyin) açısından yenilikler getirdiği gibi dekor, giysi ve ışıklandırmalarını kendi düzenlediği yapıtlarda sahneledi: *Stages and Reflections* (B. Britten'in müziği; Harkness Ballet için, 1968); *Frontier* (A. Bliss'in; Scottish Theatre Ballet için, 1969). Frankfurt balesine yönetici, sonra da birinci koreograf olarak atandıktan (1969-1972) sonra çağdaş koreografinin en genç temsilcilerinden biri oldu (*Invisible Frontier, Pictures I, II, III, Brandenburg 3, Rondo*). 1973 ilkbaharında Federal Almanya'nın en yüksek görevlerinden biri olan Hamburg operasının bale yöneticiliğine atandı. Burada *Don Juan* ve *Bahar ayini* (1973) adlı teknik açıdan oldukça zor iki baleyi başarıyla yönetti. Opera yönetiminde pek başarı sağlayamamasına rağmen *Orpheus ve Eurydike* adlı eseri iyi bir biçimde yorumladı. 1973'te Ballet-Théâtre contemporain (*Trauma*) ve Kanada Ulusal balesi (bu topluluk için R. Nureyev'in yorumladığı *Don Juan*'ı yönetti) ile birlikte çalıştı. Daha sonra Royal Winnipeg Ballet topluluğunda (*Scriabin*, 1973; *The Game*, 1974) görev aldı. 1974'te Hamburg'daki Staatsoper'de *Meyerbeer/Schumann*'ı yönetti. (L)

***NEUNKİRCHEN,** Federal Almanya'da şehir. — Kimya sanayii. (L)

***NEUTRA** (Richard Joseph), avusturya asıllı amerikalı mimar. — (öl. Wuppertal 1970). [L]

NEVELSON (Louise), rus asıllı amerikalı kadın heykeltıraş (Kiev 1900). A.B.D.'de ve Münih'te öğrenim gördükten sonra kolomböncesi sanatı andıran tahta heykeller yaptı, sonra bütün eserlerinin temelini oluşturan birçok elemanı düzenleme tekniğini uygulamağa başladı. Önceleri bu elemanları yatay bir düzeye sıralıyordu; sonraları, eşya parçaları gibi tahtalarla yarı yarıya doldurulmuş sandık dizilerini üst üste yığmağa başladı. Bütün bunları bazen siyaha, bazen de beyaza boyuyor veya yaldızlıyordu. 1955'ten başlayarak eserlerine sahne uzamına yakın heykelsi bir manzara görünümü geldi (*Ancient Games and Ancient Places* [Eski oyunlar ve eski meydanlar], 1955). Louise Nevelson «dalgalı duvarlar»ını (*Hommage to the Univers* [Evrene sungu], 1969) yapmakta kullandığı tahtadan hiç bir zaman vazgeçmemiştir ama, metal ve plastikle de ilgilenmiş, bu gereçlerle birlikte heykellerinin geometrik görünümü daha da belirginleşmiştir. (L)

***NEVŞEHİR (50),** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Ürgüp yaylası yöresi) il merkezi, şehir. — 248 971 nüf., merkez 79 221 nüf. (1975); son sayıma göre nüfus yoğunluğu 45'e çıktı.

Ekili toprakların çoğu tahıla ayrılmıştır. Buğday (228 396 t) yükselirken arpa (47 105 t) ve çavdar (21 090 t) üretimi düştü; yumrulu bitkilerden patates (141 350 t), soğan (10 815 t), baklagillerden nohut (1 461 t), fasulye (1 111 t) ve mercimek (711 t) üretiminde de düşüş görüldü. Sanayi bitkilerinden şeker pancarı üretimi azaldı: 19 383 t; ayçiçeği üretimi eski düzeyinde kaldı. Meyveciliğinde önemli olan üzüm üretimi biraz düştü (105 435 t); elma, armut ve diğer meyvelerin üretimi eski düzeylerini korudu. Hayvancılık alanında, koyun yetiştiriciliği yine önemlidir, fakat eski yıllara oranla koyun (267 600) sayısında azalma görülür; kıl keçisi 32 900, tiftik keçisi 25 830 olu. Sığır (61 350), manda (992), at (7 860) ve eşek (26 360) sayıları düştü. Artan tavuk sayısına (264 830) karşılık yumurta sayısı

Foto. H. Koegler (LAROUSSE)

azaldı: 13 milyon 665 100.

Eğitim alanında 1969-1973 yılları arasında 7 ortaokul, 3 lise, 1 ticaret lisesi, 1 akşam kız sanat okulu ve 2 halk eğitim merkezi açıldı.

Turizm bakımından önemli gelişme 1970'te hizmete giren Turistik Göreme otelidir. Ekonomi ve sanayi dallarında özel kesim tarafından bazı küçük montaj tesisleri ve atelyeler açıldı. (M)

Nevşehirspor kulübü, 1969'da kuruldu. 1969-1970'te Türkiye Üçüncü ligine alındı; 1975'te bu ligde oynuyordu. (M)

New Grange, İrlanda'da, Drogheda yakınlarında megalitlerden kurulmuş anıt (Kalkolitik dönem). [L]

***NE WİN** (Maung Shu Maung, **Bo** — denir), birmanyalı general ve devlet adamı. — Sosyalist programlı Birman partisinin ilk kongresinde parti başkanı seçildi (7 temmuz 1971). 1972'de ordudan ayrıldı. Aralık 1973'te, Birmanya'yı «tek partili sosyalist cumhuriyet» haline getiren yeni anayasayı onaylattırdı. Mart 1974'te başkanı olduğu devrimci konseyin iktidarı ocakta seçilen halk meclisine bıraktığını bildirdi. Aynı anda ülkenin en büyük makamı sayılan devlet konseyi başkanlığına getirildi. Dış siyasette, Çin'e yaptığı resmî bir ziyaret (ağustos 1971) nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden düzenledi ve Tayland ile de yeni ilişkiler kurdu (mayıs 1973). [L]

NEWMAN (Barnett), amerikalı ressam (New York 1905 - ay.y. 1970). Öncü sanatın kuramcısı, resim ve desen profesörü olan Newman A.B.D.'de soyut resmin gelişmesinde etkin bir rol oynadı. New York'taki Art Students League'e devam ettikten sonra (1922-1924), bir yandan resimle ilgisini sürdürürken bir yandan ailesine ait sanayi işletmesini yönetti (1927-1937). Plastik sanatları bırakıp birçok deneme yayımladığı uzun bir manevî buhran döneminden (1939-1944) sonra, tuvalin düzenlenmesi sorununa öncelik tanıyan geometrik ve yalın bir resim anlayışına yöneldi; 1946'da *Euclidian Abyss* ile resmine dikey unsuru soktu, sonra 1948'de duvar ölçeğindeki ilk tablolarını yarattı. Resim alanını, çeşitli çizgi ve şeritlerle, çerçevenin biçimine göre belirlenmiş kesimlere bölüyordu (*Shihing Forth*, 1961). Tekniğini çok iyi bildiği rengi düz, donuk ve derinliği olmayan düzeyler halinde kullanıyor (*Anna's Light*, 1968), bu tekniğiyle de Morris Louis* (*Ek*) ve Kenneth Noland*ın (*Ek*) *colors-field painting*'lerini haber veriyordu. Renkli soyutlaması yeni soyutlama*nın (*Ek*) temeli ve minimal* sanatın (*Ek*) öncüsüdür. Tablolarındaki dikey şeritleri üç boyutlu düzenlemelere («Here» serisi, 1951-1966) aktararak minimal yapılar elde etti. Uzun tartışmalar sonunda Houston kilisesinin önüne dikilen Martin Luther King'in anısına yaptığı *Kırık dikilitaş* (1963-1967) üst üste bir piramit ile başaşağı bir dikilitaştan oluşur. Biçimci olmasına rağmen Newman'ın eserinde, yahudi kaynaklarından beslenen mistik bir yön de vardır. (L)

***NEWMAN** (Paul), amerikalı sinema oyuncusu. — *Sonsuz ölüm*'den (Butch Cassidy and the Sundance Kid) [G. Roy-Hill'in, 1970] sonra özellikle şu filimlerde oynadı: *Sometimes a Great Nation* (Bir zamanlar büyük bir ulus) [R. A. Colla'nın başladığı bu filmi P. Newman tamamladı, 1971]; *Pocket Money* (Cep harçlığı) [S. Rosenberg'in, 1971]; *Mac Kintosh Man* (Mac Kintosh adamı [G. Roy-Hill'in, 1973]; *The Sting* (İşkence) [G. R. Hill'in, 1973]. 1968'de *Rachel Rachel* adlı oyunu sahneye koydu ve 1972'de *The effect of Gamma rays on man-in-the Moon Marigolds* adlı filmi çevirdi. (L).

***New York müzeleri. —** Sidney ve Harriet Janis'e ait ünlü koleksiyon MUSEUM OF MODERN ART'taki koleksiyonlar arasına katılırken (bağış yılı, 1968), METROPOLITAN MUSEUM OF ART da 1969'da Lehman'ın bağışlarıyla zenginleşti.

1962 ile 1966 yılları arasında LİNCOLN CENTER adıyla çok büyük bir kültür merkezi açıldı. Bu kültür merkezinde, çeşitli yapılardan başka özellikle bir konser salonu, bir opera ve bir tiyatro binası bulunur. (L)

***NEYREN,** bugün **Gökçeler,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Ereğli ilçesi) bir kent. — 987 nüf. (1970). [M]

***NGANDONG,** Cava'da yer. — Burası, Solo vâdisindeki bazı yerleşmelerden çıkarılan gereçlerle tanımlanan bir kültür fasiyesine adını verdi. Bu fasiyeste, ilkel insan kalıntılarına bağlanan cilâlı bir taş sanayii gelişmiştir (Riss-Würm buzullaşmaları arası). [L]

***NGUYEN DUY TRİNH,** vietnamlı siyaset adamı ve iktisatçı. — Vietnam Demokratik cumhuriyeti başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı oldu, Vietnam savaşının durdurulması konusunda Paris'te yapılan antlaşmayı imzaladı (ocak 1973). [L]

***NGUYEN HUU THO,** vietnamlı siyaset adamı. — Millî Kurtuluş cephesinin ikinci kongresinde yeniden Merkezî komitenin Prezidyum başkanı seçildi (1964). Haziran 1970'te Vietnam Geçici Devrimci hükûmetinin danışma konseyi başkanı oldu. (L)

***NGUYEN KAO Kİ,** vietnamlı general ve siyaset adamı. — Başkan Nguyen Van Thieu tarafından çeşitli sorumlulukları elinden alındı. 1 şubat 1968'de Ulusal Kurtuluş komitesini kuran Nguyen Kao Ki 20 şubatta bu komiteden de çıkarıldı. 3 şubat 1968'den sonra yönetmeğe başladığı Halk Savunması komitesinin denetimini de bırakmak zorunda kaldı (haziran 1968). Bununla birlikte, kasım 1968'de Paris konferansına Vietnam cumhuriyeti özel danışmanı olarak katıldı. Ekim 1971'de yapılan başkanlık seçimlerine katılmak istemedi. (L)

NGUYEN LUONG BANG, vietnamlı siyaset adamı (Haiduong 1904). Vietnam İşçi partisi merkez komitesi üyesiydi (1945); 1952-1957 yılları arasında S.S.C.B.'de büyükelçi olarak bulundu. 24 eylül 1969'da Vietnam Demokratik cumhuriyeti başkan yardımcısı seçildi. (L)

NGUYEN THİ BİNH, vietnamlı kadın siyasetçi (Saygon 1927). İlkokul öğretmeniydi, 1950'de İlerici Kadınlar topluluğuna katıldı ve Nguyen Huu Tho ile birlikte, Vietnam'a yapılan amerikan müdahalesine karşı ilk gösteriyi düzenledi (19 mart 1950). Fransız yetkililerince tutuklandı (1951-1954), Cenevre anlaşmalarından sonra serbest bırakıldı. Ama Ngo Dinh Diem'in siyasetine karşı çıkarak yasa dışı eylemlere başladı, 1960'ta kurulan F.L.N.'ye (Ulusal Kurtuluş cephesi) girdi ve bir süre sonra da Merkez komitesi üyesi oldu. Kasım 1968'de Paris'te yapılan dörtlü toplantılarda F.L.N.'yi temsil etti. Haziran 1969'da Güney Vietnam geçici hükûmeti tarafından dışişleri bakanlığına atandı ve bu görevle Vietnam barışı konusunda Paris'te yapılan görüşmelere katıldı. 27 ocak 1973'te barış anlaşmasını imzalayan Nguyen Thi Binh Fransa'dan ayrıldıktan sonra Vietnam hakkındaki siyasal görüşmelere (mart 1973) katılmadı. (L)

***NGUYEN VAN HU,** vietnamlı siyaset adamı. — Vietnam geçici devrim hükûmeti (G. D.H.) adına Kamboçya'da büyükelçi olarak bulundu. Mart 1971'de S.S.C.B. Komünist partisi XXIV. kongresine G.D.H.'nin temsilcisi olarak katıldı. Mart 1973'te, Paris'te Vietnam cumhuriyeti hükûmetinin temsilcileriyle görüştü. Güney Vietnam'ın kurtuluşundan sonra (nisan 1975) Saygon'da yeniden kurulan geçici devrim hükûmetinde koltukşuz bakan olarak görev aldı. (LM)

***NGUYEN VAN LOK,** vietnamlı siyaset adamı. — Mayıs 1968'de Vietnam cumhuriyeti başbakanlık görevinden ayrılmak zorunda kaldı. (L)

***NGUYEN VAN THİEU,** vietnamlı general ve siyaset adamı. — A.B.D.'nin baskısı üzerine Vietnam cumhuriyetinin Paris'teki görüşmelere (kasım 1968) katılmasını kabul etti. Başkanlık seçimlerinde tek aday olarak 3 ekim 1971'de oyların yüzde 91,5'ini aldı ve yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Ama halkın hoşnutsuzluğunu ve iktisadî çöküntüyü önleyemeyince mayıs 1972'de özel yetkiler istedi. Ancak bu isteği Millet meclisi ve Senato'da reddedildi. Bunun üzerine Thieu bir yasa hazırlayarak Senato'ya sundu. Senato üyelerinin bir bölümü tarafından kabul edilen (28 haziran 1972) bu yasa Thieu'nün yönetimi altı ay süreyle tam yetkili olarak ele geçirmesini sağladı. Ocak 1973'te, yine A.B.D.'nin etkisiyle, ateşkes antlaşmasını (bk. PARIS KONFERANSI, *Ek*) imzalamayı kabul etti. Zaten bu arada Kuzey Vietnamlılar da ateşkesi imzalamak için Thieu'nün istifasını şart koşmaktan vazgeçmişlerdi. Bununla birlikte uzlaşmaz tutumu, yenme veya yenilme dışında, «üçüncü bir yol»u reddetmesi ve Amerikalıların Güneydoğu Asya'dan çekilmesi yüzünden Thieu, geçici devrim hükûmeti ve Kuzey Vietnam birliklerinin saldırılarına karşı koyamadı (şubat 1971), cumhurbaşkanlığından çekilmek zorunda kaldı (24 nisan) ve Amerikalılarla birlikte Vietnam'dan ayrıldı. (L)

NİAH, Saravak'ta mağara. Bu tarihöncesi yerleşmede yapılan kazılar, en eskileri M. Ö. 40000 yıllarından daha öncesine dayanan uzun bir sanayi sıralanmasını ortaya koydu. Üst düzeyler daha gelişmiş bir nitelik taşır ve Mezolitik döneme (M.Ö. 7000) doğru kayar. (L)

NİCAMENA, Çat cumhuriyetinin başkenti Fort-Lamy'nin 1973'ten beri yeni adı. (L)

***NİCE,** Fransa'da, Alpes-Maritimes idare bölgesinin merkezi.

— Arkeol. Cimiez mahallesinde yapılan son kazılarda, birinin kenarında boydan boya dükkân ve atelyeler (tulum ve sandık yapımcıları, dülgerler) bulunan birkaç cadde, büyük bir hamam, forum olduğu sanılan geniş bir meydan, su kemerinin yeni bir bölümü ve birçok mezarlık ortaya çıkarıldı. Daha eski çağlarda da çok geniş bir alana yayılmış olan kent III. yy.da önemini korumuş ve güzel yapılarla süslenmişti. V. yy.da büyük bir yangın felâketine uğradı. Bugün şatonun bulunduğu tepede, Saint-Paul kilisesinin ve ortadan silinmiş olan vaftizhanenin yanında, bir zamanlar Notre-Dame katedrali yükseliyordu. 1531'de yerle bir olan bu katedralin bulunduğu kesimde yapılan kazılar, aynı yerde sonradan iki katedralin daha yapılmış olduğunu gösterdi. Daha yakın tarihe, XII. yy.ın sonlarına rastlayan ikinci katedralin üç absisle biten bir nefi vardı. Ondan daha önce de, metinlerden anlaşıldığına göre 1049'da yapılan, gene üç absisli, fakat biraz daha kısa olan bir kilise yükseliyordu. Bu ilk katedralin koro bölmesinin kalıntıları kazılar sırasında ortaya çıkarıldı. (L)

bayan NGUYEN THI BINH

***Nice müzeleri. —** Nice müzelerindeki koleksiyonlar yeni katılan pek çok eserle zenginleşti. MUSÉE MASSENA salonlarında yerini alan Raoul-Dufy bağışından (1960-1961) ve Cimiez'deki yeni MUSÉE MATİSSE'i (Matisse müzesi) [1963] oluşturan Matisse bağışından sonra Nice kenti, 1973'te, Chagall'ın *Kutsal kitap bildirisi*'ni barındıran yeni bir ulusal müzeye kavuştu. Terra Amata*da da (*Ek*), doğrudan doğruya kazıların yapıldığı yerde bir tarihöncesi müzesi açıldı. (L)

***NİCHİFOR** (İon Dobre CRAİNİC. — denir), romanyalı şair ve denemeci. — (öl. Mogoşoaia, Bükreş ili 1972). [L]

***NİEBUHR** (Reinhold), amerikalı ilâhiyatçı. — (öl. Stockbridge, Massachusetts 1971). [L]

***NİELSEN** (Asta), danimarkalı kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Kopenhag 1972). [L]

NGUYEN VAN THIEU

***NİEMEYER SOARES FİLHO** (Oscar), brezilyalı mimar. — 1970'te Brasilia'da açılan İtamaraty sarayı hariç, bütün eserleri ülkesinin dışındadır. 1968'den bu yana özellikle Avrupa'da çalışıyor: Milano'da Mondadori yayınlarının merkez binası; Bobigny'de iş borsası; Boulogne-Billancourt'da Renault merkez binasının, Défense'da PB 17 kulesinin, Havre'da kültürevinin, Dieppe'de yeni Z.A.C.'nin projeleri; Oxford'da öğrenci yurtları; Algarve'de (Portekiz) turizm tesisleri v.b. Fakat en önemli eserleri Cezayir'dedir: Cezayir ve Konstantin üniversitesi, Cezayir şehrinin nazım planı, bir cami ve halkevi projeleri. Ayrıca Lübnan'da Trablussam uluslararası fuarının projesini ve İsrail'de Necef'te bir kentin planlarını hazırlamıştır. Bütün bu çalışmalarında Niemeyer beton tekniğinin büyük bir ustası ve yeni biçimlerin yaratıcısı olduğunu bir kere daha kanıtlar. (L)

***NİEVRE idare bölgesi,** Fransa'da Bourgogne bölgesinde idare bölgesi. — 247 702 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 30 kanton ve 312 komün. (L)

NİFLÜMİK sıf. (fr. *niflumique*). *Niflümik asit*, kortizon türevi olmayan iltihap giderici ilâç.

— ANSİKL. *Niflümik asit*'in tam bir ağrı kesici etkisi vardır. Ağızdan alınabileceği gi-

Foto. C. Santos-Rapho, Bureau-Gamma (LAROUSSE)

NİJER

nisan 1974'te devlet başkanı olan Seyni Kunçe

NİJERYA

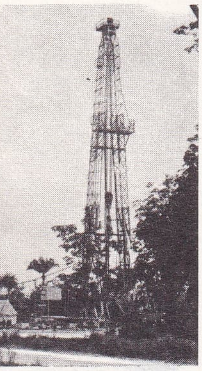

Onitsha'nın güneybatısında Ughelli'de petrol kuyusu açma kulesi

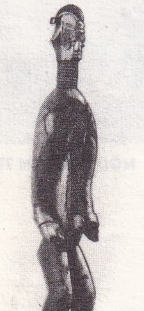

ağaçtan ibo heykelciği (Musée de l'Homme, Paris)

H. Diori ve H. Bumedyen Lahor'da, şubat 1974

bi (hap), dıştan da kullanılabilir (merhem). Kullanıldığı başlıca hastalıklar: ilerleyen süreğen poliartrit, psoriazik romatizma, artroz, siyatik, lumbago, iltihap giderici etkisinden dolayı da filebit, nikris, miyelom v.b. hastalıklara karşı kullanılır. Mideyi tahriş edebilir. (L)

***NİGG** (Serge), fransız bestecisi. — Son olarak orkestra için *Fulgur* (1968-1969), piyano için *2. konçerto* (1970-1971), *Trompet ve piyano için parça*'yı (1972) besteledi. (L)

***NİĞDE (51),** İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde il merkezi, şehir. — 460 928 nüf., merkez 31 908 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu son yıllarda artarak 32'ye yükseldi. Tarım alanında, ekilen toprak bakımından bir miktar azalma görülür. Buğday (146 300 t) üretiminde artış, arpa (75 413 t) ve çavdar (61 715 t) üretiminde ise azalma oldu. Diğer tahıllarda önemli değişiklik yok. Sebzelerden yalnız patates üretimi yükseldi: 175 500 t. Şeker pancarı (146 414 t) ve kuru soğan (19 800 t) üretiminde düşme görüldü; üretimde Türkiye'de birinci olduğu elmada da azalma (183 180 t) oldu. Diğer meyveler eski üretim düzeylerinde kaldı. Hayvan sayısında koyun (1 214 198), tiftik keçisi (182 590) ve kıl keçisinde (85 530) artış görüldü; eşek sayısı (33 740) at'a oranla (9 460) fazlalığını korudu.

Eğitim kurumlarının sayısı arttı, 1968-1973 yılları arasında 8 ortaokul, 1 lise, 1 kız ilköğretmen okulu ve 1 sanat okulu açıldı. 1976-1977 ders yılında Konya Selçuk üniversitesine bağlı olarak öğretim yapacak olan Niğde Mühendislik ve Mimarlık yüksekokulu için çalışmalar sürdürülüyor.

Çimento fabrikasının kapasitesi 135 bin ton/yıldan 410 bin ton/yıla çıktı. Ayrıca, 1973'te Bor Tekel Şarap fabrikası ve Niğde Meyve Suyu fabrikası işletmeye açıldı. Ortadoğunun en büyük iplik fabrikası sayılacak olan bir iplik fabrikası da tamamlandı (1975). [M]

***NİJER cumhuriyeti,** Batı Afrika'da devlet. — 4 480 000 nüf. (1974). Başkenti, *Niamey* (86 000 nüf.). Arlit'teki uranyum yatağının işletilmesine başlandı: 1973'te 950 t (metal kapsamı) filiz çıkarıldı.

TARİH

1973'te uzun bir kuraklık, ülkenin birçok bölgesinde ciddî sıkıntılara yol açtı. Üniversite ve lise öğrencilerinin boykotu, 1973 ekiminden 1974 ocağına kadar devam ederken, ücretlilerin grev denemeleri bastırıldı.

Dış siyasette hükûmet, Nijer'in milletlerarası rolünü artırmağa çalışmaktadır: 1970 ekiminde tekrar seçilen cumhurbaşkanı Hamani Diori, Nijerya-Biafra çatışmasında (bk. BİAFRA SAVAŞI, *Ek*) aracılık yaptı ve 1971'de Çat ile Libya arasındaki anlaşmazlığı başarıyla çözümledi. Aynı zamanda, hükûmet yabancı yardımını artırmağa çalıştı ve 1971'de otuz dört işbirliği anlaşmasının sonucu olarak çeşitli yardımlar aldı. Bununla birlikte, 1972 ağustosunda Paris'i ziyaret eden cumhurbaşkanı Hamani Diori fransız-nijer işbirliği anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini istedi; başlıca görüşme konusu, Fransa'nın satın aldığı Nijer uranyumunun fiyatının yükseltilmesiydi.
15 nisan 1974'te yarbay Seyni Kunçe'nin (silâhlı kuvvetler kurmay başkanı) yönettiği bir cunta, Diori'yi devirdi. Seyni Kunçe bu hükûmet darbesini haklı gösterebilmek için kuraklığa karşı mücadeleyi örgütleme zorunluğundan ve rejimin yozlaşmasına bir son vermek gereğinden söz etti. 17 nisanda anayasanın askıya alındığını, Millet meclisinin dağıtıldığını ve bütün siyasî kuruluşların kapatıldığını açıkladı. Ayrıca, hepsi subay on iki üyeden oluşan bir kabine kurdu ve bunlara sonradan dört sivil müsteşar ekledi. Dış siyasette Nijer'in bir önceki hükûmetin katıldığı hiç bir Afrika örgütünden ayrılmayacağını bildirdi ve ilk evrede, özellikle duruma kuşkuyla bakan Afrika devletlerini yatıştırmağa çalıştı. Öte yandan, cunta mayıs ayında, Niamey'deki fransız askerlerinin (komutanları nisanda sınırdışı edilmişti) en kısa sürede ülkeden çıkmasını istedi.

GÜZEL SANATLAR

Marguerite Dupire'in son yayımları, Nijer'deki en önemli halk topluluklarından biri olan Pöl'ler üstüne bilgilerimizi baştan başa yeniledi.

Bororo Pöl'leri (göçebe Pöl'ler), en güzel erkeği seçmek için düzenlenen güzellik yarışması bayramında makyaj ve süs adına ne varsa hepsini kullanırlar.

Yalnızca estetik duygusunu doyurmak amacı güden bu süsleme ve süslenme ihtiyacı, Pöl'lerin ev olarak kullandıkları dikenli barınağın dibine yaydıkları su kabağı sergisine verdikleri önemde de kendini gösterir. Kabakların şişkin kısmına, geleneksel olarak her ailenin arması sayılan birtakım motifler büyük bir ustalıkla kazılır: yarım daire biçiminde Güneş ve Ay, buzağıların kulaklarına yapılan kertiği simgeleyen üçgen, iki yaşından küçük danaların bağlandığı ipleri simgeleyen çizgiler.

Yerleşik Pöl'lerin komşu topluluklardan (özellikle Havsa'lardan) aldıkları mimarlık, heykelcilik, dokumacılık, deri işçiliği, kuyumculuk gibi ustalık gerektiren sanatlar bu halkın teknik bilgi eksikliğini bir dereceye kadar örter. Evlerin duvarlarını kaplayan geometrik ve çokrenkli süslemeler, kumaşların ve derilerin üzerinde de işlenmiş olarak karşımıza çıkar; bu süslemelerin esin kaynağı islâm sanatıdır. Üçgenler, eşkenar dörtgenler, hilâller, daireler, haçlar ve yoncalar, bakırı, demiri, gümüş ve altını işleyen mücevher yapımcılarınca da kullanılır. Pöl estetiği yabancı sanatlardan beslendiği zaman bile, vücut süslemesine ve süsleme gereçlerine her şeyden çok önem veren bu estetik anlayışının dış etkiler arasında yaptığı seçim gene de tamamıyla kendine özgüdür. (L)

***NİJERYA,** Batı Afrika'da devlet. — 69 524 000 nüf. (1972). Başkenti, *Lagos* (842 000 nüf.). Başlıca şehir, *İbadan* (726 000 nüf.).

İKTİSAT

Nijerya, iktisadına büyük zarar vermeden üç yıl süreyle iç savaşa göğüs germeyi başardı. Kuşkusuz, ikinci kalkınma planına (1970-1974) bir yeniden inşa programı eklemek zorunluğu doğdu, ama bu programın temel amacı tepeden tırnağa değişmekte olan bir iktisadın üretim gücünü arttırmaktı. İhracatın hemen hemen tümü hammaddelere (petrol, kakao, yerfıstığı) dayanır, ama ülkedeki hammaddelerin çok çeşitli olması, Nijerya'yı Afrika ülkelerinin çoğuna oranla dünya kurlarının dalgalanmalarına bağlı kalmaktan kurtarmıştır. Bugüne kadar önde gelen, fakat artış yüzdesi en düşük olan tarım kesimi yerini maden çıkarma ve işleme sanayilerine bırakma eğilimindedir. 1960 yıllarındaki hızlı gelişmeyle Nijerya, 1973'te dünyanın sekizinci petrol üreten ülkesi haline geldi (101 Mt). Yani, Nijerya hükümetinin elinde, sanayileşmesini sağlayacak ödeme olanakları giderek artmaktadır. Sanayi ayrıca, elverişli etmenlerin birarada bulunmasından yararlanır; doğal etmenler (hammadde çeşitliliği; Nijer ırmağı üzerinde Kainji barajının tamamlanmasıyla daha da artan enerji potansiyeli fazlalığı); yapısal etmenler (iç pazarın büyüklüğü ve bir girişimciler sınıfının gelişmesi); konjonktür etmenleri; ayrıca, savaş sırasında dış ticaretin titizlikle denetlenmesi yerel sanayiyi korumuş ve ithali önlenen malların ülkede üretilmesini sağlamıştır.

Sanayi üretimi göstergesi yılda yüzde 12,5 artmaktadır; sanayide Afrika'da pek rastlanmayan bir çeşitlenme görülür (tarıma bağlı sanayiler, donatım malları, ağır sanayi v.b.). Bu durum iktisat mekanizmasının temellerini pekiştirerek Nijerya'yı «yoksul ülkelerin en zengini» haline getirmiştir.

Hızla artan petrol üretimi 1973'te günde 2 milyon 270 000 varile yükseldi ve ülke bu konuda dünyanın yedinci büyük petrol üreticisi düzeyine çıktı. Aynı yıl Warri'de ikinci petrol rafinerisi işletmeye açıldı ve üçüncü rafinerinin 1980'e kadar Kaduna'da kurulması kararlaştırıldı. İktisadî alanda da doğal kaynakların nijeryalılaştırılması programının uygulanmasına başlandı; başkan Gowon bu hareketin bir millîleştirme olmadığını, sadece söz konusu kaynakların Nijeryalılar yararına işletilmesini ve kullanılmasını amaçladığını açıkladı. Buna paralel olarak üçüncü kalkınma planı da yürürlüğe kondu.

TARİH

Otuz ay süren savaş yüzbinlerce kişinin ölümüne yol açmıştı. (Bk. BİAFRA SAVAŞI, *Ek.*) 1970 ocağında barışın sağlanmasına rağmen, eski Biafra'da durum hâlâ kötüdür; halkın sağlık koşulları yetersizdir ve besin sağlamada büyük güçlük çekilir; bölge federal ordunun işgali altındadır. Bununla birlikte, general Gowon İbo'ların ülkenin geri kalan kısmıyla barışmasını destekleme kararlıdır. Hükûmet başka siyasal sıkıntılarla da karşılaştı: 1970 kasımında Lagos'ta askerlerle siviller çatıştılar: 1971 şubatında öğrenciler gösteriler düzenlediler ve mart ayında polisle çatıştılar. Hükûmet, yeni dört yıllık planı yürürlüğe koydu; iktisat gelişmekte ve Nijerya Afrika'nın ikinci petrol üreticisi haline gelmektedir. Dış siyasette, Nijerya hükûmeti Büyük Britanya ve A.B.D. ile iyi ilişkilerini korudu; bununla birlikte, S.S.C.B.'ye de yanaşarak iktisadî ve askerî yardım aldı. 1970 ağustosunda Cezayir ve Dahomey ile ilişkiler yoluna girdi. Biafra savaşı sırasında Fransa ile bozulan ilişkiler 1971'de düzeldi: Fransa, Nijerya'ya önemli ölçüde borç para verdi. Nijerya, şubat 1971'de Çin'i tanıdı, 1973'te Demokratik Alman cumhuriyetiyle diplomatik ilişki kurdu. 1973 şubatında Gine ile işbirliği anlaşmaları imzaladı. Son israil-arap savaşı sırasında, 1973 ekiminde İsrail ile diplomatik ilişkisini kesti.

1974'te, 1966 darbe girişiminden hükümlü 120 kadar subay serbest bırakıldı. Gene 1974'te sivil yönetime dönüş belirsiz bir tarihe ertelendi. Yakubu Gowon 1975'te Kampala'da yapılan Afrika Birliği örgütü toplantısına katılmak üzere yurt dışında bulunduğu sırada düzenlenen bir hükûmet darbesiyle (29 temmuz) yönetim el değiştirdi ve ertesi gün Kampala'da bir demeç veren Gowon ülkesi için iyi dileklerde bulunarak halkı yeni hükûmeti desteklemeğe çağırdı. Tuğgeneral Murtala Ramat Muhammed'in devlet başkanlığına getirildiği günlerde Gowon, beraberinde dışişleri bakanı Dr. Okoi Arikpo olduğu halde İngiltere'ye gitti ve öğrenci olarak bir üniversiteye girdi.

GÜZEL SANATLAR

En eski sanat eserleri M.Ö. I. binyıla kadar uzanan Kuzey Nijerya heykelciliğini, amerikalı araştırmacı profesör Roy Sieber ortaya çıkardı. Son incelemeler daha çok Nijer-Benue'nin güney ve kuzeydoğusu ile Adamaua ilinde yaşayan halkların sanatlarıyla ilgilidir. «Pagan» olarak adlandırılan bu halklar, müslüman istilâcılardan kaçmak için XIX. yy.da ülkenin en uzak ve erişilmez bölgelerine irili ufaklı topluluklar halinde yerleştiler ve böylece kültür alanında iki özgünlüklerini koruyabildiler. Yabancı istilâcılara gösterilen bu sert direnme hare-

Foto. Abbas-Gamma, A.F.P., Shell Photographic Service, Musée de l'Homme kol. (LAROUSSE)

keti XX. yy.da İngilizlere de uygulandı. 1910'da bulunan birkaç eşya dışında, bu halklara ait plastik sanat ürünlerinin ortaya çıkarılması yeni sayılır. Bulgular Güney Nijerya halklarınınkinden oldukça farklıdır, bazı yönlerden de Kuzey Zaire ve Kamerun yaylalarındaki sanatlara benzer. Ama yapıtların asıl ilgi çeken yanı üslûp açısından Sudan savanlarındaki bulgulara son derece yakın olmasıdır; her iki sanatta da aynı plastik soyutlama eğilimleri, aynı biçimsel yalınlaştırmalar, «bir bütünün çeşitli parçalarını birleştirme sanatındaki» aynı cüretkârlık göze çarpar. Nijerya maskeleri önceleri yalnız toplumsal törenler ve ünlü kişilerin cenaze merasimlerinde kullanılmak amacıyla yapılırdı, bugün ise günlük eğlencelerde bile kullanılır. Buna karşılık küçük heykeller ancak özel ayinlerde ortaya çıkarılır, bu nedenle de yalnız ait oldukları, şans, sıhhat ve zenginlik getirdikleri ailelerin üyeleri tarafından korunurdu. Heykelcilik alanında Nijerya'nın kuzeyinde yapılan en son incelemelere paralel olarak güneydoğudaki halk topluluklarının incelenmesi sonucunda bu halkların plastik sanat alanında ne kadar çok ve değişik eserler yaptığı ortaya çıktı. Üslûpta görülen çeşitlilik halkların dağınık ve birbirinden uzak köylerde yaşamalarının sonucu olabilir. Ayrıca Afrika'da doğanın renkli ve düş kurmaya elverişli oluşu bu halkların maskelerde olduğu kadar heykellerde de süslemeye son derece önem vermelerini, soyutlama ve gerçeküstücülüğe yönelmelerini sağlamıştır.

Nijerya mimarîsine denge ve simetriye bağlı taşkınlık eğilimi hâkimdir. Yapıtlarda sanata olan düşkünlük açıkça görülür; binalar da çok katlıdır. Batıdan getirilen çeşitli gereç ve eşyanın etkisiyle şehirlerde ülkenin geleneksel sanatından çok farklı halk sanatları doğdu. Dükkân tabelaları, sinema afişleri, duvar resimleri, gece kulüplerindeki freskler, taşıt araçlarındaki armalar, portreler, fıkra resimlemeleri, süs tabloları, cam üstüne resimler özellikle İbo ülkesindeki mağazalarda sergilenir. Fıkraların resimlenmesi, yöresel konuşma dilinin tüm inceliklerini yansıtabilen bir İngilizceyle kaleme alınmış metnin resimlerle tamamlanması esasına dayanır. Cam üstüne suluboya resimler ise camın kenarlarına yapılmış, ortası fotoğraf konmak için boş bırakılmıştır. Eserlerini bu mağazalara satan sanatçılar aslında hiç bir sanat öğrenimi görmemiş kişilerdir.

Buna karşılık, Zaira Sanat okulunda yetişen Demas Nvoko, Uçe Okeke gibi sanatçılarla ressam Uli Beier'ın kurduğu Oshogbo'daki Mbari Mbayo Club'de yetişen Yakob Afolabi, Rufus Ogundele, Muriamo Oyelami, Adebisi Fabunmi ve çok ünlü Tvins Seven-Seven gibi sanatçıların durumu oldukça farklıdır. Geleneksel heykelcilerin tersine, nijeryalı ressamların çoğu sanatçı bir aileden doğmamış ressamlığı sırf elleri yatkın olduğu için meslek olarak seçmişlerdir. (LM)

***NİJİNSKAYA** (Bronislava), rus kadın dansçı, koreograf ve eğitmen. — (öl. Los Angeles 1972). Uluslararası büyük bale topluluklarıyla çalıştı (Cuevas markisinin Grand Ballet topluluğu için *«Uyuyan güzel»* [1961], Royal Ballet için *les Biches* (Marallar) [1965] ve *les Noces*'u (Düğün) [1966] hazırladı, sonra Floransa Mayısı'nda çalıştı (1970). Venedik'teki Fenice tiyatrosunda *«Düğün»*ü tekrarladı (1971). 1969'da Buffalo'daki (New York) Ballet Center'ın koreografi ve sanat danışmanı oldu. (L)

***NİKAİA.** Esk. coğ. Bithynia'da şehir. — 1968'de, bir yol yapımı sırasında, yeraltında bir mezar odası bulundu. İçindeki mezarlar daha sonraki yüzyıllarda boşaltılmış olan bu yapıda, VIII. yy.dan kalma hiç bozulmamış son derece güzel duvar resimleri vardır. (L)

***NİKARAGUA,** Orta Amerika'da devlet. — 2 080 000 nüf. (1973). Başkenti, *Managua.*

İKTİSAT

İktisadî büyüme hızı nüfus artış hızını (yılda yüzde 3,7) güçlükle izler ve kişi başına düşen gelir (1970'te 434 dolar) bundan zarar görür. 1972 aralığında başkent Managua'yı yok eden deprem, pamukçuluğa dayanan iktisadı (ihracatın üçte birinden çoğu) büyük ölçüde sarstı.

TARİH

1967'de alınan liberal tedbirlere rağmen başkan Anastasio Somoza yeni bir çalkantı dalgasıyla karşı karşıya kaldı; öğrenciler 1968 nisanında grev ve gösteriler düzenlediler; Castro'cu eğilimli tedhiş hareketleri, ülke yöneticilerine suikastlerini artırdılar ve bir ulusal kurtuluş cephesi kurmağa karar verdiler. 1970 temmuzunda, muhalefet üyelerine işkence yapıldığı haberi, üniversitede çalkantıyı yeniden başlattı; bazı din adamlarınca desteklenen öğrenciler başkan Somoza'ya karşı gösteriler düzenlediler; bunun üzerine Somoza, Ruben-Dario üniversitesinin kapatılmasını emretti.

Anastasio Somoza'nın başkanlık süresi 1972 mayısında sona erdi: anayasa gereğince, cumhurbaşkanlığına yeniden adaylığını koyma hakkı yoktu. Muhafazakâr parti ile Somoza'nın yönettiği Liberal parti arasında pazarlıklardan sonra, Kongre 1950 Anayasası'nı kaldırmağa karar verdi; bir meclis yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi ve iktidar üç kişilik bir askerî cuntaya bırakılarak cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 1974'te yapılması öngörüldü. Ne var ki, A. Somoza silâhlı kuvvetler başkomutanı olarak kaldığından gerçek iktidarı elinde tutmaktaydı. 1 eylül 1974'te seçime katılmasına izin verilen tek aday olan Muhafazakâr parti başkanını (öteki siyasî yöneticilerin medenî hakları ellerinden alınmıştı) geride bırakarak tekrar cumhurbaşkanı seçildi.

Kasım 1968'de Nikaragua ve Honduras sınırlarında olaylar patlak verdi. 1972 martında, başkan Somoza Haiti'ye bir resmî ziyarette bulundu. 1971 şubatında Cerro Negro yanardağı püskürerek pamuk hasadının büyük kısmını yok etti. 23 aralık 1972'de çok şiddetli bir depremde, başkent Managua hemen hemen yerle bir oldu, on binlerce kişi öldü, yüz binlerce kişi evsiz barksız kaldı. A.B.D., Orta Amerika ülkeleri ve Küba ülkeye geniş yardımda bulundular.

ARKEOLOJİ

Nikaragua'nın iki büyük arkeoloji bölgesi Büyük Okyanus kıyısında ve doğu bölgesinde yer alır. Arkeolojik kazıların çoğu, Kosta* Rika'nın (*Ek*) Büyük Okyanus kesimine çok yakın özellikler taşıyan bu birinci bölgede yapılmıştır. Nikaragua'nın Büyük Okyanus kıyısındaki çeşitli arkeolojik düzeyler, Orta Amerika'nın klasik seramik dönemlerinden çok farklıdır. Orta Amerika kültürünün etkileri ancak fetihten önceki son yüzyıllara doğru belirir, bu da bu bölgenin Orta Amerika'nın bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini gösterir. Bu son dönemlerden kalma çanak-çömlek Maya kökenli değil, daha çok Orta Meksika kaynaklıdır ve Nikaragua'da nahua dilini konuşan, muhtemelen Orta Amerika'dan bu bölgeye en son göç etmiş kavimlerin varlığıyla ilgili olduğu söylenebilir. En eski katıntılar, M. D. Coe ve Claude F. Baudez'nin «kuşak halindeki çiftrenkli» diye adlandırdıkları katmandan çıkarılmıştır. Bu iki bilgin bu katmanı M.Ö. 300 ile M.S. 200 yılları arasına tarihlendirirler. Bu katmandaki yerleşme yerleri, değirmen taşlarına ve çanak-çömlek parçalarına rastlanılan basit köyler halinde kurulmuş çok küçük ve seyrek yerleşmelerdir. Çiftrenkli katmanı, kırmızı üzerine siyah ya da kırmızı üzerine siyah ve beyaz geometrik desenlerle süslenmiş bir seramik kültürüyle nitelenen çizgisel süslemeli dönem izler. Bu dönem kronolojik olarak M.S. 200 ile 450 yılları arasında yer alır.

Daha sonra da, eski, orta ve yakın dönemlere ayrılan çokrenkli katman gelir. Eski çokrenkli dönemde (M.S. 450-800), çokrenkli Nicoya seramik üslûbu gelişmiştir. Taştan yapılmış küçük heykelcikler bu dönemden kalmadır.

Orta çokrenkli dönem (M.S. 800-1100), çokrenkli Nicoya seramiğinin doruk noktasına ulaştığı çağdır; ayaklı küpler ve üzerinde hayvan biçiminde çıkıntılar bulunan üç ayaklı vazolar gibi bazı kap-kacak biçimleri bu üslûbun niteleyici özellikleri arasındadır. Orta çokrenkli dönemin yerleşme yerleri, bir önceki dönemin yerleşmelerinden hem sayıca daha çok, hem de daha büyüktür. Hamburg etnoloji müzesinden Wolfgang Haberland bundan birkaç yıl önce La Palma yerleşmesinde kazılar yaptı, bu yerleşmede karbon 14 yöntemiyle gerçekleştirilen iki tarihlendirme M.S. 1275 50 ve 1290 50 sonuçlarını verdi. Bu nedenle La Palma yerleşmesi orta çokrenkli dönemin çerçevesi içine alındı. «Rivas kıstağı» üslûbundan çok tanınmış heykeller muhtemelen orta çokrenkli dönemden kalmadır. Bu heykeller, genellikle, omuzlarına oturtulmuş bir hayvan ya da sadece bir hayvan başı (bu hayvan koruyucu ruh olsa gerek) bulunan oturur durumda ya da ayakta bir insanı gösterir. Bölgedeki tören merkezlerinin en büyük özelliği olan üstü taşla örtülü toprak tepeciklerle bu heykeller arasında bir ilişki olduğu kabul edilir. Bölgede, tarihi daha belirsiz olan bir başka heykel üslûbu da gelişmiştir: Nikaragua gölünün doğusundaki kesimde bulunan Chontales heykelleri. Bu heykellerde, silindir ya da prizma biçimi sütunlar üzerinde alçak kabartmayla ayakta duran bir insan figürü işlenmiştir.

Yakın çokrenkli dönem 1100 tarihi ile ispanyol işgali arasında uzanır. Çokrenkli Vallejo çömlekleri gibi bazı çokrenkli çömlek üslûplarında güçlü bir Meksika etkisi, özellikle de Mixteca-Puebla üslûbunun etkileri görülür. Coe ve Baudez, bu dönemde nüfusun azaldığı ve törenlerin tamamıyla sona erdiği kanısındadırlar; çünkü yakın çokrenkli dönemde toprak tepeciklerin ve heykellerin yapımı durmuş gibidir. 1971'de Hacienda Dolores (Chontales ili) dolaylarında bazı petroglifler (taş üzerine yapılmış gravürler) bulundu, fakat bunların tarihi henüz kesinlikle saptanamamıştır. Bu petroglifler, görünüşte belli bir düzeni olmayan büyük kayalar üzerine alçak kabartmayla işlenmiş insan ve hayvan figürlerinden oluşur. Ülkenin bu doğu kesimindeki arkeolojik bölgeyle ilgili olarak edinilen bazı kısıtlı bilgilere göre, bu bölge yakın dönemde (M.S. 500-1550) Kosta Rika ve Honduras* (*Ek*) seramik üslûplarının bir geçiş bölgesi gibidir. (L)

***NİKEL** i. — ANSİKL. Coğ. Dünya *nikel* üretimi önemli ölçüde artmağa devam etti ve 1973'te 660 000 tonu aştı; üretimin üçte birinden çoğunu (240 000 t) Kanada, yüzde 20'ye yakınını Yeni Kaledonya ve S.S.C.B. sağlar. (L)

***NİKEZİÇ** (Marko), yugoslav siyaset adamı ve diplomatı. — Afrika sorunları uzmanı, nisan 1956'dan beri Yugoslav Komünist birliği merkez komitesi üyesiydi. 1968 kasım ayında Sırbistan Komünist birliği merkez komitesi birinci sekreteri seçilince dışişleri bakanlığı görevinden vazgeçti. Ekim 1972'de sekreterlikten ayrılması kendisini «liberalizm» ile suçlayan partinin ideolojisindeki sertleşmenin sonucudur. Nisan 1974'te Yugoslav Komünist birliğinden çıkarıldı. (L)

NİKKOLAT i. (fr. *niccolate*). Kim. *Eşanl.* NİKELAT. (L)

***NİKOLAİS** (Alwin), rus ve alman asıllı amerikan bestecisi, ressamı ve koreografı (Southington, Connecticut 1912). 1928-1929 yılları arasında sessiz filimlere piyano ve orgla eşlik etti; 1930'da Mary Wigman'ın bir gösterisinden çok etkilendi. 1933'te dans öğrenimine başladı ve Mary Wigman'ın yar-

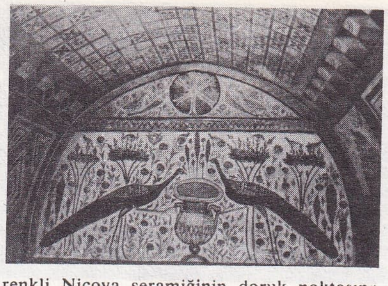

NİKAİA
1968'de bulunan VIII. yy.dan kalma yeraltı mezarlığında freskler

Marko NİKEZİÇ

Foto. A. Prolong, Keystone (LAROUSSE)

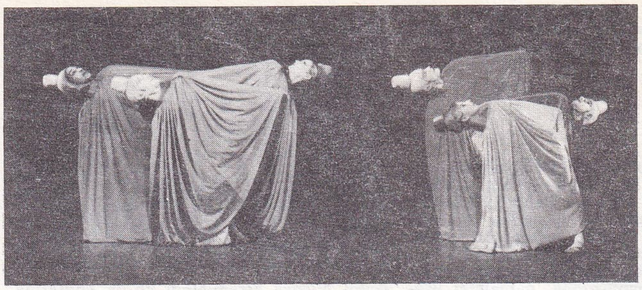

Alwin NİKOLAİS «Imago» Alwin Nikolais Dance Theatre Théatre des Champs-Elysées (1968)

dımcısı Trudy Kaschman ile birlikte çalıştı. Hartford kukla tiyatrosunu yönetti (1935-1937), kendi adına bir dans topluluğu kurdu (1937-1939) ve bu topluluk için folklordan yararlanarak çeşitli danslar düzenledi. Hartford School of Music'in (sonradan Hartford üniversitesi oldu) dans bölümünü yönetti (1940-1942). İkinci Dünya savaşından sonra yine aynı göreve atandı (1946-1948). Colorado College'daki yaz kurslarında Hanya Holm'un asistanlığını yaptı (1947 ve 1948). 1948'den sonra Henry Street Playhouse'un dans bölümünü düzenledi ve yönetti (1950). 1951'de on dansçıdan oluşan Playhouse Dance Company'yi kurdu. Bu tarihten sonra «toplu tiyatro» deneylerine başladı ve bir yandan sanat düşüncelerini gerçekleştirirken öte yandan da «sanat harekettir, heyecan değil» ilkesine dayanan araştırmalarını sürdürdü. «Dans tiyatrosu» anlayışını ilkin 1953'te *Masks, Props and Mobiles* (Masklar, aksesuvarlar ve mobiller) adlı yapıtıyla gerçekleştirdi. Topluluk 1956'da «Alwin Nikolais Dance Company», 1968'de de «Alwin Nikolais Dance Theatre» adını aldı ve *Kaleidoskop* (A. Nikolais'in ilk bestesi) ile Connecticut College (New London) festivalinde başarı kazandı. A. Nikolais daha sonra A.B.D.'de birçok gösteri düzenledi ve çeşitli eserler verdi: *The Bewitched* (1957); *Totem* (1960); *Stratus* ve *Nimbus* (1961); *İmago* (1963); *Sanctum* (1964); *Vaudeville of the elements* (1965); *Somniloquy* ve *Triptych* (1967); *Tent* (1968). 1968'den sonra Avrupa'da, A.B.D.'de, Latin Amerika'da, Asya'da ve Afrika'da turneler düzenledi. G. C. Menotti'nin *Help! Help! The Globolinks* adlı operasının koreografisini düzenledi (ayrıca giysileri çizdi). 1969 ve 1973 yıllarında Hamburg operasında oynanan *Kyldex I*'i gerçekleştirdi (Pierre Henry ve N. Schöffer ile birlikte). Son yapıtları arasında *Echo* (1969), *Structures* (1970), *Scenario* (1971), *Foreplay* (1972), *Grotto* (1973), *Cross Fade* (1974) sayılabilir. Aynı zamanda bir dans eğitimcisi de sayılan A. Nikolais'in çeşitli makaleleri ve *Choroscript* (1957) adlı koreografi konusunda bir notalama sistemi vardır. (L)

David NIVEN

***NİKSAR,** yun. **Neokaisareia,** lat. **Neocaesarea,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili) ilçe. — 77 936 nüf., ilçe merkezi 19 082 nüf. (1975); 101 köy (1970). [M]

NİKTALOFOBİ i. (fr. *nyctalophobie*). Bk. KARANLIK *yılgısı, Ek.*

NİLSSON (Bo), isveçli besteci (Malmberget 1937). Kendi kendini yetiştirdi, ilk yapıtlarında da görüldüğü gibi, Boulez ve Stockhausen'in az çok noktacı denilebilecek özellikteki diziselcilik sonrası eğilimlerini özümlemeyi bildi. Çoğunu reddettiği ilk yapıtlarından ancak opus 1 (1956'da Köln'de çalındı), piyano için *Bewegungen* ve *Schlagfiguren* (1956) kalmıştır. Sanatçı daha sonraki yıllarda, Gösta Oswald'ın metinleri üstüne üç kantat besteledi: soprano ve oda orkestrası için *Mädchentotenlieder* (1959); alto ve çalgılar için *Ein irrender Sohn* (1959) ve soprano, alto, kadınlar korosu, dört hoparlor ve orkestra için *Und die Zeiger seiner Augen wurden langsam zurückgedreht* (1959). Bu kantatları toparlayacak olan orkestra parçası *Plexus*'u yazmaktan vazgeçti, bağımsız bir yapıt olan *Séance*'ı besteledi (1960). Ancak sözü geçen yapıtlarla yakından ilgili ve üç zil grubu için *Gösta Oswald'a mektup*'u yaptı (1960). Nilsson daha sonra oda orkestrası için *Sahne I* (1960), orkestra için *Sahne II* (1961) ve yine orkestra için *Sahne III*'ü (1962) besteledi; ardından orkestra için *Versuchungen*'i (1963), orkestra için *Giriş*'i (1963) gerçekleştirdi; sonra solo ses ve orkestra için *La Bran*'ı hazırladı (1964). En son eseri ise orkestra için *Litanei über das verlorene Schlagzeug*'dir (1965) [ilkin 1966'-da Donaueschingen'de seslendirildi]. (L)

NİMURA (Yeichi), japon asıllı amerikalı dansçı, eğitmen ve koreograf (Suva, Japonya 1908). Tokyo'da Şinto rahibi olan büyükbabasının gözetiminde öğrenim gördü, New York'ta dansa devam etti, Manhattan Opera House'da sahneye çıktı (1928). Müzikallerde ve operetlerde rol aldı, sonra 1930'da ilk resitalini verdi. 1932 yılında Büyük Britanya'daki First İnternational School of the Dance'de ders vermeğe başladı. Avrupa, Yakındoğu ve Afrika'yı içine alan uzun bir turne döneminden sonra New York'-taki Ballet Arts School'un kurulmasına katkıda bulundu (1939), orada da ders vermeğe başladı (1974). Okula bağlı Ballet Arts Theatre'ın kurucularından olan Nimura, *Tropic Etude* (1960) ve *Raşomon*'u (aynı adlı japon öyküsünden, 1962) hazırladı. Japon hükûmeti uluslararası kültür etkinliklerine katkısı olduğu için sanatçıya Kutsal hazine nişanını verdi (1969); Nimura 1971'de Japonya'da bir okul kurdu: Ballet Arts of Carnegie Hall in Tokyo. (L)

***NİN** (Anais), amerikalı kadın edebiyatçı. — *«Günce»*sini yayımlamağa başladı (cilt 1-4, 1969-1971). Ayrıca, bilinçdışı edebiyatın savunmasını yapan *«Geleceğin romanı»* (1972) adlı yapıtında roman türünü yeniden tanımlamağa çalıştı. (L)

NİOLU-OMESSA, Korsika'da yeni kanton. Merkezi *Calacuccia.* (L)

***NİORT,** Fransa'da Deux-Sèvres idare bölgesinin merkezi. — 1971'de komşu Saint-Liguaire komünü Niort ile birleştirildi. (L)

Nisa Serezli - Tolga Aşkıner tiyatrosunda bir oyun

***NİRENGİ** i. — Topogr. *Havadan nirengi,* havadan fotoğrafı alınmış bir bölgenin ölçümlerle değerlendirilebilmesi için gerekli kaneva noktalarının koordinatlarını belirlemeğe yarayan fotoğrafla nirengi yöntemi. (L)

***NİSAN** i. — ANSİKL. — 1963 (*9 nisan*), Meclis 27 Mayıs'ın Anayasa ve Hürriyet bayramı olmasına ilişkin kanunu kabul etti. — 1970 (*17 nisan*), İstanbul'da tarihî Tepebaşı Şehir tiyatrosu yandı. — 1973 (*6 nisan*), kontenjandan Cumhuriyet senatosu üyesi Fahri Korutürk cumhurbaşkanı seçildi. — 1974 (*16 nisan*), eski Demokrat partililere siyasî hakları geri verildi. — 1974 (*27 nisan*), Cumhuriyet'in 50. yıldönümü vesilesiyle genel af çıkarılmasına ilişkin kanun Parlamento'da kabul edildi. (M)

Nisa Serezli - Tolga Aşkıner tiyatrosu, İstanbul'da kurulmuş özel tiyatro (1968). Kurucuları, Nisa Serezli ile Ayfer Feray'-dı. İlk temsillerini Alkazar sahnesinde verdi. Bir mevsim sonra Nisa Serezli ayrılarak eşi Tolga Aşkıner ile başka bir topluluk kurdu (1968). Oyunlarını Şişli'deki Ümit tiyatrosunda sahneledi. Topluluk güldürü türünde oyunlar sahneledi. *Şahane dul, Tatlı kaçık, Talih kuşu* (1970); *Havyar mı mercimek mi?* (1971) adlı çeviri oyunların yanında yerli oyunlar ele alındı: *Çark* (1971); *Cennetlik kaynana* (1972); *Büyüklere masallar* (1974); *Hayat hoştur gerisi boştur* (1975); *Umut dünyası* (1975); *Canikom, Beleşçiler şahı* (1975-1976). [M]

NİSTAGMOGRAFİ i. (fr. *nystagmographie*). Tıp. Bir nistagmus'un nicesel ve nitesel değişmezlerini grafik halinde gösterme tekniği.

— ANSİKL. *Nistagmografi* saydam tabaka ile ağtabaka arasındaki potansiyel farkına dayanır; bu fark göz bölgesinde, saydamağtabaka ekseninin iki yanına yerleştirilen elektrotlarla yakalanabilir. Gözün hareketleri bu eksende sapmalara yol açarak kaydedilen potansiyel farklarında değişiklik yapar. O zaman gözün her hareketi, bir kalem ucu tarafından milimetrik kâğıt üzerine çizilen biri dikey, öteki yatay iki çizgi halinde belirebilir. Bu teknik, normal muayeneyle görülmeyen bir nistagmus'u, ısısal, dönerli ya da salınımlı uyarıcıların sonucu olarak bir grafik ya da nistagmogram halinde kaydetme olanağını sağlar. İçkulağın çalışmasına ve bozukluklarına ilişkin daha kesin bir inceleme olanağı veren birtakım parametreler de bu yolla bulunabilir. (L)

NİSTAGMOGRAM i. (fr. *nystagmogramme*). Nistagmografi* (*Ek*) ile kaydedilen çizgi. (L)

NİŞANLAMA** i. — Ask. denizc. *Nişanlama kafası,* pilotun gözleri önüne yerleştirilen ve atış bombardıman sisteminin bir parçası olan uçak donanımı: *Nişanlama kafası eski nişan dürbünlerinin* (*Ek*) *yerini almıştır.* (L)

***NİŞASTA** i. — ANSİKL. Kim. *Dialdehitli nişasta,* sınaî olarak nişastanın elektrolizle yükseltgenmesinden elde edilir ve yapıştırıcıların hazırlanmasında, hamura katılarak kâğıt kalitesinin düzeltilmesinde, derinin tabaklanmasında kullanılır. Alkol-eter karışımında çözünen *azotlu nişasta,* patlayıcı madde olarak kullanılır. *Fosfatlı nişasta,* ortofosfat ile nişasta karışımının tepkimeye girmesiyle hazırlanır. Soğuk suda çözünen bu maddenin yüksek bir inceltici gücü vardır ve besin sanayiinde arap zamkı yerine, yapıştırıcıların hazırlanmasında, ilâç ve kozmetik sanayiinde kullanılır. (L)

***NİTRAT** i. — Piroteknі. *Gazlı nitrat,* aşağı yukarı yüzde 9 oranında hafif bir mazot ya da gaz tabakasına bulanmış, gübre olarak kullanılan amonyum nitrat gibi toz halindeki amonyum nitrattan oluşan patlayıcı madde: *Gazlı nitrat maden ocaklarında en çok kullanılan patlayıcıdır.* (MAZOTLU NİTRAT ve YAĞLI NİTRAT da denilir.) [L]

NİTROZOALKAN i. (fr. *nitroso-alcane*). Kim. Genel formülü R—NO olan bileşik (burada R bir alkoyl grubudur); hiponitröz asidin etkisiyle elde edilir. (L)

***NİVEN** (David), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu. — Son çevirdiği filimler arasında şunları sayabiliriz: *Navaron'un topları* (The Guns of Navarone) [J. Lee-Thomp-

Foto. S. Lido, Maestri-Gamma (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

son'un, 1961]; *Pekin'de elli beş gün* (Fifty-five Days at Peking) [N. Ray'in, 1963]; *Pembe panter* (The Pink Panther) [B. Edwards'ın, 1963]; *Lady L.* (P. Ustinov'un, R. Gary'den esinlenerek, 1965); *Büyük reis* (Le Cerveau) [G. Oury'nin, 1968]; *Yaklaş ama soyunma* (König, Dame, Bube) [J. Skolimowski'nin, 1972]. (L)

***NİXON** (Richard Milhow), amerikalı siyaset adamı. — İç siyasette, daha önce başkan Johnson'ın giriştiği «yoksullukla mücadele»yi kısmağa karar verdi; bunun yanı sıra, ırk ayrılığını gidermek üzere alınan tedbirlerin uygulanmasını yavaşlattı. Bu davranış, zenci topluluklarıyla arasının açılmasına yol açtı. Ama, Nixon, bu davranışıyla, George Wallace'a oy vermiş olan güneylileri kazanmak umudundaydı. Bu arada, ülkedeki iktisadî durgunluk, işsizliğin giderek artması ve enflasyon devlet başkanı Nixon'ı uğraştıran olaylardı.

Nixon göreve başladıktan kısa bir süre sonra gerek Senato, gerek Millet meclisi ile anlaşmazlığa düştü. Senato, başkanın Yüksek mahkeme için önerdiği adayı iki kere reddetti. Haziran 1970'te meclislerden geçen ve üç bakanlığa ek ödenekler tanıyan bir yasayı Nixon veto etti. Ama Temsilciler meclisi devlet başkanının vetosunu kabul etmedi (ağustos). Bunun üzerine Richard Nixon ve Spiro Agnew 3 kasım 1970'te yapılacak kısmî seçimleri kazanmak amacıyla etkin bir seçim kampanyasına giriştiler. Buna rağmen demokratlar Kongre'de çoğunluğu korumayı başardılar, üstelik de cumhuriyetçiler 11 eyalet valiliğini de kaybettiler. Dolayısıyla yürütme ve yasama güçleri arasındaki anlaşmazlık da giderilemedi; mayıs 1971'de meclisler sesten hızlı amerikan uçağının yapımına ayrılacak krediyi onaylamadılar. Bunun üzerine Richard «sessiz çoğunluğa» çağrıda bulundu: bu çoğunluğun baskısıyla Viêtnam'da Song My katliamlarına katıldığı için, ömür boyu hapis cezasına çarptırılan albay Calley'i serbest bıraktırdı.

Dış siyasette, Nixon birçok yeni girişimde bulundu; şubat - mart 1969 Avrupa gezisi sırasında çeşitli Avrupa ülkeleriyle tekrar ilişkiler kurdu. Ortadoğu'daki çatışmaları önlemek amacıyla «dört büyük ülke»nin kendi aralarında bir anlaşmaya varmalarını kabul etti. Mayıs ayında, Vietnam politikasını ana çizgileriyle açıklayarak Güney Vietnam'da savaşan yabancı birliklerin geri çekilmesinden yana olduğunu belirtti. Ayrıca, amerikan askerlerinin yurtlarına dönme işlemini başlatarak «Vietnam savaşını vietnamlaştırma»yı hızlandırdı. Ama, A.B.D.'nin Kamboçya'ya müdahalesi yurt içinde çeşitli eleştirilere yol açtı. Güney Vietnam cumhuriyeti geçici devrim hükûmetinin ve Kuzey Vietnamlıların saldırıya geçmeleri üzerine, Nixon, Kuzey Vietnam bombardımanlarını şiddetlendirdi.

Nixon bu arada iki büyük diplomatik başarı elde etti: 21-28 şubat 1972'de Çin'e, 22 mayısta da S.S.C.B.'ye giderek bu iki ülke ile yakın ilişkilerin başlatılmasına önayak oldu.

Kasım 1972'de, oyların yüzde 60'ını alarak yeniden cumhurbaşkanı seçilen Nixon Vietnam savaşına bir son vermeğe çalıştı. Bu amaçla başlayan gizli görüşmeler 14 aralıkta kesintiye uğradı; 18 aralıkta, Nixon bütün Kuzey Vietnam'ın bombardıman edilmesini emretti. Bunun üzerine yeniden başlayan görüşmeler 27 ocak 1973'te imzalanan bir ateşkes anlaşmasıyla son buldu. Ama, bu arada A.B.D.'nin Kamboçya'da başlattığı harekât sürmekteydi.

Aynı yıllarda, iç siyasette, yürütme ve yasama güçleri arasındaki çatışma haziran 1972'de cumhuriyetçiler tarafından düzenlenen, Demokrat parti merkezindeki hırsızlık olayı (bk. WATERGATE* OLAYI, *Ek*) nedeniyle iyice arttı. Bu olayın patlak vermesinden sonra da dış ülkeleri ziyaret eden Nixon nisan 1974'te, başkan Pompidou'nun cenaze töreni sırasında Fransa'ya gitti. Haziran ayında, H. Kissinger'ın Yakındoğu'da başarılı bir siyaset izlemesi ve Golan konusunda İsrail ile Suriye arasında bir anlaşma imzalanması üzerine Yakındoğu'daki birçok ülkeyi, bu arada yeniden S.S.C.B.'yi ziyaret etti. Ancak, bütün bu diplomatik başarılar Watergate soruşturmasının yarattığı sarsıntıyı önleyemedi. Mayıs 1974'ten beri suçlanan R. Nixon kendisi için bir kurtuluş yolu kalmadığını iyice anladı (ağustos) ve görevden azledilebileceğini anlayınca 8 ağustosta istifa etti. Eylül ayında yerine geçen başkan Ford'un 1975'te suçunu tam olarak bağışlaması nedeniyle Watergate davasına bir sanık olarak katılmaktan kurtuldu. Şubat 1976'da Çin Halk cumhuriyetine resmî bir ziyaret yaptı. (LM)

***NİYET** i. — Etoloji. *Niyet hareketleri*, davranışsal bir dizinin ilk hareket şemalarıyla kurulan devimsel belirtiler. (Bu davranış taslakları, davranışın bütünüyle gerçekleşebilmesi için hayvanın dürtüleri yeterince şiddetli olmadığı zaman ortaya çıkar.)

— ANSİKL. Bu tamamlanmamış diziler daima aynı şekilde, hareket şemalarının bütün zinciri tamamlanmadan önce ortaya çıkar ve gözlemciye hayvanın yapacağı davranışı önceden kestirme olanağını verir. Kuşlar çoğu zaman uçmadan önce *niyet hareketleri* yapar. Bu hareketler genel olarak boynu kısmak, kuyruğu dikmek, bacaklar üstünde alçalarak hamle durumu almak gibi davranışlardır. Kuş, gerçek bir uçuş hareketine kalkışmadan önce bunları birçok kere tekrarlayabilir. Bu çeşit hareketler ilk defa 1911'de O. Heinroth tarafından «intentionbewegungen» adı altında anlatılmış ve ingiliz uzmanları tarafından «niyet hareketleri» olarak ele alınmıştır. Bu hareketler omurgalıların çoğunda (balıklar, kuşlar, memeliler) vardır. Özellikle yürüme ya da can çekişme belirtilerinden önce görülür. (L)

***NİZİP**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Gaziantep ili) ilçe. — 95 436 nüf., ilçe merkezi 36 187 nüf. (1975). [M]

NİZZOLİ (Marcello), italyan dizayncı ve mimarı (Boretto 1887 - Camogli 1969). Parma Güzel Sanatlar akademisinde okuduktan sonra resim, mimarlık ve grafik dallarının üçünde birden araştırmalara girişti. Dizayncı olarak iç mimarlığa yöneldi ve sergi maketleri (1937 Paris uluslararası sergisi, Milano üçyıldabir'leri v.b.) hazırladı, Olivetti için yazı makineleri (*Lexicon 80*, 1946-1948; *Lettera 22*, 1950) çizdiği gibi, Fiocchi ve Oliveri ile İvrea'da bir konut sitesinin ve Milano'da Palazzo Olivetti'nin (Bernasconi ve Fiocchi ile, 1954) projelerini hazırladı. San Donato Milanese'deki Millî Petrol Ofisi'nin idarî binaları (1956-1958) ile Gela'daki A.N.İ.C. oturma köyü de (1961-1963) onun eseridir. (L)

***NKRUMAH** (Kwame), ganalı siyaset adamı. — (öl. Bükreş 1972). Gine'ye sürgün gittikten sonra siyasal görüşlerini yansıtan birçok kitap yazdı: *Class Struggle in Africa* (Afrika'da sınıf çatışması), *Handbook of Revolutionary Warfare* (Devrimci savaşın el kitabı), *Voice from Conakry* (Konakry'den gelen ses). Ayrıca, *Dark Days in Ghana* (Gana'da karanlık günler) adlı bir otobiyografi yayımladı. (L)

NOBAİSUM ZOM, Hindukuş kütlesinde doruk; 7 070 m. Doruğa ilk olarak avusturyalı K. Diemberger ile K. Lapuch tırmandılar (1967). [L]

***Nobel ödülleri.** — 1968'de İsveç bankası, geliri her yıl verilecek yeni bir ödül için kullanılmak üzere («İsveç bankasınca Alfred Nobel'in anısına konulmuş iktisat bilimleri ödülü»), Nobel vakfı emrine bir fon verdi. Kazananlar, fizik ve kimya ödülleri gibi İsveç Krallık Bilimler akademisi tarafından seçilmekte ve iktisat ödülü de, diğer Nobel ödülleriyle birlikte her yılın aralık ayında dağıtılmaktadır. (Bk. Tablo.) [LM]

Noether halkası, halkadaki her $\mathfrak{J}$ idealinin, $m_1, m_2, ..., m_r$ gibi sonlu bir doğurucular sistemini kabul ettiği A halkası: A *halkası değişli ise*, $\mathfrak{J}$ *ideali*

$$\sum_{i=1}^{r} n_i m_i + a_i m_i, \quad n_i \in \mathbb{Z}, \quad a_i \in A,$$

toplamlarının kümesidir; A halkası tek olursa, $\mathfrak{J}$ *ideali*

$$\sum_{i=1}^{r} a_i m_i$$

toplamları kümesidir. (L)

Richard NIXON
ekim 1972'de cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasında

1972-1975 YILLARINDA NOBEL ÖDÜLÜ KAZANANLAR

FİZİK

1972	John Bardeen (A.B.D.) Leon Cooper (A.B.D.) John Schrieffer (A.B.D.)
1973	Brian Josephson (B. Brit.) Leo Esaki (Jap.)
1974	Antony Hewish (B. Brit.) Martin Ryle (B. Brit.)
1975	James Rainwater (A.B.D.) Aage Bohr (Dan.) Benjamin Mottelson (Dan.)

KİMYA

1972	Christian Anfinsen (A.B.D.) Stanford Moore (A.B.D.) William Stein (A.B.D.)
1973	Ernst Otto Fischer (Alm.) Geoffrey Wilkinson (B. Brit.)
1974	Paul John Flory (A.B.D.)
1975	John Warcup Cornforth (Avustralya) Vladimir Prelog (İsviçre)

FİZYOLOJİ VE TIP

1971	Earl Sutherland (A.B.D.)
1972	Gerald Edelman (A.B.D.) Rodney Porter (B. Brit.)
1973	Karl von Frisch (Avusturya) Konrad Lorenz (Avusturya)
1974	Christian de Duve (Belç.) George Emil Palade (A.B.D.) Albert Claude (Belç.)
1975	David Baltimore (A.B.D.) Renato Dulbecco (İtal.) Howard Martin Temin (A.B.D.)

EDEBİYAT

1972	Heinrich Böll (B. Alm.)
1973	Patrick White (Avusturya)
1974	Eyvind Johnson (İsveç) Harry Martinson (İsveç)
1975	Eugenio Montale (İtal.)

BARIŞ

1972	Verilmedi.
1973	Le Duc Tho (K. Vietnam) Henry Kissinger (A.B.D.)
1974	Eisaku Sato (Jap.) Sean Macbride (İrlanda)
1975	Andrey D. Saharov (S.S.C.B.)

İKTİSAT

1971	Simon Kuznets (S.S.C.B.)
1972	John Hicks (B. Brit.) Kenneth Arrow (A.B.D.)
1973	Wassily Leontief (A.B.D.)
1974	Gunnar Myrdal (İsveç) Friedrich von Hayele (Avusturya)
1975	Leonid V. Kantoroviç (S.S.C.B.) Tjalling C. Koopmans (Hollanda)

Foto. Laffont-Gamma (LAROUSSE)

***NOEUX-LES-MİNES,** Fransa'da Pas-de-Calais idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. Maden kömürü ocağı kapandı. (L)

NOGUCHİ (Isamu), amerikalı heykelci (Los Angeles 1904). Amerikalı bir baba ile japon bir anneden dünyaya gelen İsamu çocukluğunu Japonya'da geçirdi, 1918'de A.B.D.'ye gitti, Gutzon Borglum'un yanında heykelciliği öğrendi. 1927 ile 1928 arasında bir yıl Paris'te kaldı ve Brancuşi'nin atelyesine devam etti. Sık sık yolculuğa çıkarak zengin bir tecrübe sahibi oldu: Pekin'de hat sanatını öğrendi, Japonya'da iki yıl (1929 ve 1931) Kyoto'lu bir çömlekçiyle çalıştı, Meksika'da (1936) kızılderililerin totemlerine hayran kaldı ve Meksika tarihini canlandıran tuğladan büyük bir heykel yaptı. O arada zaman zaman Japonya'ya dönüyor, ilkel «haniva» heykelciliğine merak sarıyor, kil'in modern biçimlere dönüşme olanaklarını inceliyordu. Noguchi'ye göre «her şey heykeldir»: bahçeler (Paris'te Unesco'nun taş bahçesi, 1958), tiyatro, dans (uzun yıllar Martha Graham ile işbirliği yaptı), «aydınlatılmış heykeller» adını verdiği lamba modelleri v.b. Gerek en değişik gereçleri (demir saç, kâğıt, kemik, tahta, taş) coşkun bir hayal gücüyle işlemesi, gerek her yaptığına bir tören havası vermeyi bilmesi bakımından eserinin çağdaş heykelcilikte önemli bir yeri vardır. (L)

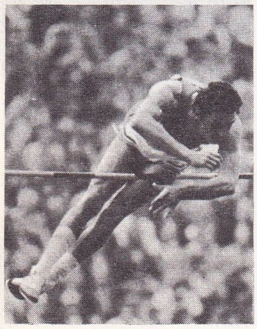
Wolfgang NORDWIG

***NOGUÈS** (Charles Auguste Paul), fransız generali. — (öl. Paris 1971). [L]

***NOHUT** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1969'da bütün bölgelerde 90 000 hektarlık arazide toplam üretim 111 000 t, 1970'te 100 000 hektarda 109 000 t, 1971'de 110 000 hektarda 133 000 t, 1972'de 178 000 hektarda 183 000 t, 1973'te 186 000 hektarda 185 000 t üretim yapıldı; bu yıllarda hektar başına ortalama verim 1 132 kg olarak gerçekleşti. İhracat yıllara göre şöyle oldu: 1969'da 5 596 t, 1970'te 6 317 t, 1971'de 16 874 t, 1972'de 26 298 t, 1973'te 51 071 t. (M)

***NOİRMOUTİER adası,** Atlas okyanusunda, Fransa'ya bağlı ada. — 1971'den beri Noirmoutier Fromentine liman ağzı üzerinden bir köprüyle karaya bağlıdır. (L)

***NOKTA** i. — Bilişim. *Normlaştırılmış kayan nokta,* mantisteki gereksiz sıfırların kaldırılarak üssün buna göre ayarlandığı kayan noktalı simgeleme.

— Jeol. *Sıcak nokta,* çekirdek kabuğundan gelen derinlik gereçlerinin çıktığı bir bacanın tepesinde yer alan ve çok güçlü bir jeodinamik etkinliğe sahne olan astenosfer odağı.

— Mat. *Topolojik bir* E *uzayının bir* A *parçasının ayrık noktası,* A parçasına ait olan, fakat A'nın yığılma noktası olmayan nokta. || *Topolojik bir* E *uzayının bir* A *parçasının bağlanım noktası,* E uzayının, bütün dolaylarında A parçasının bir noktası bulunan noktası. || *Topolojik bir* E *uzayının bir* A *parçasının yığılma noktası,* E uzayının, bütün dolaylarında A'nın *x*'ten farklı bir noktası bulunan *x* noktası: O *noktası* $u_n = \frac{1}{n}$ *gerçek sayılar kümesinin yığılma noktasıdır; burada* $n \in \mathbb{N}$ **'dir.* (L)

***NOKTALAMA** i. — Psikanaliz. Jacques Lacan'ın psikanaliz tedavisinde ve daha ileri giderek dil ile bilinçaltı ilişkisinin çalışmasında belirleyicilerin ayrıştırılmasına uyguladığı dilbilgisi kavramı.

— ANSİKL. Lacan'ın dediği gibi «bilinçaltı bir dil gibi düzenlenmiş» ise ve dil bilinçaltının koşulu sayılırsa, dilde duraklama önemli bir öğe haline gelir; Lacan buna *noktalama* der: gerek kültürel noktalama (virgül, nokta v.b.), gerek bilinçaltı noktalaması (burada ünlemler, iç çekmeler uzun bir anlatım yerine geçebilir, oysa tersine, uzun bir anlatım basit bir duraklama olarak anlaşılabilir). Noktalama, anlatımı ve duraklamaları yansıttığına göre, tedavinin yürütülmesinde çok önemlidir; Lacan'a göre, Freud'dan beri yapılageldiği gibi, psikanaliz seansını önceden tespit edilen belli bir sürede kesmek şart değildir; aktarmanın süresini ayarlamak psikanalizcinin yorumuna bağlı olduğuna göre, seans süresi her zaman değişebilir. Noktalama kavramına bağlı olan bu seans süresi değişkenliği, Lacan ile Uluslararası Psikanaliz derneği arasındaki anlaşmazlığın en büyük nedenlerinden biridir; bu yüzden Lacan 1964'te kendi okulunu, Freud'çu Paris okulunu kurmuştur. (L)

NOLAND (Kenneth), amerikalı ressam (Asheville 1924). Black Mountain College'da okudu, sonra Ossip Zadkine'in öğrencisi oldu, 1950'de görüntü ile çerçevenin kenarı arasındaki ilişkiler üstünde durdu. 1953'te, kendisi gibi Helen Frankenthaler*in (*Ek*) etkisinde kalan Morris Louis* (*Ek*) ile birlikte ham bezin elyafına doğrudan doğruya boya vurma olanakları ve boyama teknikleri üstünde araştırmalara girişti. *Color-field painting*'den yavaş yavaş uzaklaşarak çalışmalarını yeni soyutlama*ya (*Ek*) yöneltti ve bu akımın başlıca temsilcileri arasına girdi. Bununla birlikte, diziler halinde tasarladığı eserlerinde biçim kaygısını hiç bir zaman elden bırakmadı: katıksız renkleri ve kesin bakışımlılığıyla ayırt edilen eşmerkezli dairelerden oluşan «Target series» (1959-1961) adlı tablolar; yakın değerdeki renkleri yan yana koyarak sadece görsel bir uzamın yaratıldığı «Chevrons» (1963-1964) dizisi; geleneksel dikdörtgen çerçeveden vazgeçtiği «Diamonds series» ve «Vertical Diamonds series» (1964-1967) dizileri. 1967'den beri, Barnett Newman'ın etkisiyle, çerçeve kenarına paralel yatay şeritlerden oluşan büyük tablolar yapmaktadır. (L)

***NONO** (Luigi), italyan bestecisi. — 1950 ile 1962 arasında, ölüme mahkûm edilmiş vatanseverlerin veda mektuplarından esinlenme *Il canto sospeso* (1955-1956), iki bölümlük *İntolleranza* (1560-1961) operası ve *Sul ponte di Hiroshima, Canti di vita et d'amore* (1962) gibi birçok şaheser yazdıktan sonra, 1960 yıllarında hemen hemen bütün çabasını elektroakustik müziğe verdi: bunun çeşitli nedenlerinden biri de, müzik piyasasının ticarî düzeninden birazcık olsun sıyrılmak ve belirli bir siyasî görüşü savunan eserlerini fabrikalara, sokağa, halkın arasına, toplantılara v.b. daha kolay sokabilmekti. Bu tür eserleri arasında başlıcaları şunlardır: Peter Weiss'ın *Ermitlung* oyunu için hazırladığı *Ricordi Cosa ti hanno fatto in Auschwitz* (1965) adlı elektronik müzik; Vietnam Kurtuluş cephesine adadığı ses, klarnet, madenî plakalar ve magnetik bant için *A floresta e jovem e cheja de vida* (1966), stereofonik bir beste olan *Contrappunto dialettico alla mente* (1968); Che Guevara'ya adadığı *Y entonces comprendio* (1970); *Voci destroying muros* (1970) ve özellikle ses ve magnetik bant için yazdığı iki bölümlü *Un volto, del mare. Non consumiamo Marx* (1969): Pavese'nin bir şiiri üstüne yazılan ilk bölüm, insanı altüst eden bir duygusallıktadır; ikinci bölüm ise, Nono'nun katılmayı reddettiği 1968 Venedik bienalinde yapılan karşı gösterilerin canlı kaydı, elektronik sesler ve 1968 mayısında Paris duvarlarında görülen yirmi sloganın montajıyla oluşmuş ve birinci bölüme «müzik -karşıt müzik» diyalektiğine göre bağlanmıştır; bu eser, bestecinin, estetik değerlerden çok ideolojiye yer veren bu tür çalışmalarında bir doruk noktası sayılabilir. Fakat son yıllarda Nono, eski eserleri kadar gücümlü, fakat müzik açısından onlarla kıyaslanamayacak kadar zengin üç büyük eser verdi: orkestra ve teyp bandı için *Per Bastiana Tai-Yang Cheng* (1967) [Bastiana ikinci kızının adıdır, Tai-Yang Cheng de («gün ağarıyor») Çin Halk cumhuriyetinin *Doğu kızıldır* şarkısından alınmadır]; Angela Davis'e adadığı, soprano, koro ve orkestra için *Ein Gespenst geht um in der Welt* (1971); piyano, soprano, bant ve orkestra için *Como una ola de fuerza y luz* (1972). [L]

NON-STOP [nanstop] sıf. (ing. k.). Aralıksız devam eden anlamında kullanılır: *Non-stop bir gösteri. Paris ile New York arasında non-stop uçuş.*

— Spor. *Non-stop iniş,* kayakta sporcuların yarış öncesi pisti tanımak için yaptıkları iniş veya kronometreli slalom çalışması. (L)

NOOSFER i. (yun. *noos,* ruh ve *sphaira,* küre'den fr. *noosphère*). Fels. Teilhard de Chardin'e göre, biyosferin üstünde yer alan ve bir kılıf gibi onu yusyuvarlak saran düşünce evreni. (L)

***NORD bölgesi,** bugün **NORD-PAS-DE-CALAİS,** Fransa'da «bölgesel program çevresi».

● *Nüf.* Nord ve Pas-de-Calais idare bölgelerini birleştiren bu bölgede 3 900 000 kişi (yani toplam yüzölçümünün yüzde 2,3'ünde, fransız nüfusunun yüzde 7,6'sı) yaşar. Nüfus yoğunluğu bakımından (km²'ye 314 kişi) Paris bölgesinden hemen sonra gelir. (L)

***NORD idare bölgesi,** Fransa'da Nord bölgesinde idare bölgesi. — 2 417 899 nüf. (1968); 6 idare çevresi, 70 kanton ve 654 komün. (L)

NORDEL i. (tesc. edil. ad). Kauçuk. Etilen terpolimer, propilen ve az miktarda heksaden'den (karışımın kükürtlenmeye karşı doymamasını sağlar) meydana gelen elastomer: *Bileşimindeki doymamış element oranının çok az olması nedeniyle Nordel, doğal yaşlanma etkenlerine (ışık, oksijen, ozon) karşı büyük bir dayanıklılık gösterir ve mükemmel mekanik nitelikler taşır.* (L)

***NORDHOFF** (Heinrich), alman sanayicisi. — (öl. Wolfsburg 1968). [L]

NORDWİG (Wolfgang), doğu almanyalı atlet (Chemnitz [bugün Karl-Marx-Stadt] 1943). 1966, 1969 ve 1971'de Avrupa sırıkla atlama şampiyonu oldu. 1970'te dünya rekorunu kırdı ve 1972'de olimpiyat şampiyonu oldu. (L)

NORGAARD (Per), danimarkalı besteci (Kopenhag 1932). Piyano için *Birinci sonat* (1953) ile koro, nefesli ve vurmalı çalgılar için *Triptychon* (1957), daha sonra da solo on iki yaylı çalgı için *Burçlar* (1958) gibi yapıtlarıyla ülkesinde kısa süre içinde dizisel-cilik akımının ön sıralarında yer aldı. Daha sonra *Prizma* (1965), yaylılar için *Değişim,* piyano için *Bölümler I*'den *Bölümler IV*'e kadar olan dizi, keman ve piyano için *Bölümler V,* altı orkestra grubu için *Bölümler VI, Yargı* adlı bir oratoryo, danimarka radyosu için E. İonesco'nun bir librettosu üstüne *Genç adam evleniyor* balesi, 1967-1968 bale mevsiminde Kopenhag'daki Théâtre Royal'de sahnelenen *Labirent* operası gibi eserler verdi. 1957'de Nadia-Boulanger ödülünü kazandı. (L)

***NORM** i. — Mat. *Yarı norm,* $\mathbb{R}$ üzerindeki bir E vektörel uzayında, E'nin, pozitif ya da sıfır gerçek sayıların $\mathbb{R}_+$ kümesi içindeki her f uygulaması; şöyle ki

$$f(\lambda x) = |\lambda|\, f(x),\ \forall \lambda \in \mathbb{R} \text{ ve } \forall x \in E;$$
$$f(x + y) \leqslant f(x) + f(y),\ \forall x, \forall y \in E\text{'dir;}$$

uzayında, $x = (x_i)$ *olursa,*

$x \mapsto f(x) = \sqrt{\sum_{i=1}^{n} x_i^2}$ *uygulaması bir yan normdur.* (L)

***NORMAL** sıf. — Mat. *Normal alt grup. Eşanl.* SEÇKİN* *alt grup.* (L)

***NORMANDİE (Basse—),** Fransa'da «bölgesel program çevresi».

● *Nüfus.* Calvados, Manche ve Orne idare bölgelerini birleştiren bu bölgede, toplam ülke yüzölçümünün yüzde 3,2'sinde 1 294 000 kişi (toplam nüfusun yüzde 2,5'i) yaşar. Bu yüzden km²'ye yoğunluk (74 kişi) Fransa ortalamasından (95) düşüktür ve Calvados'tan Orne'a 94 ile 47 arasında değişir. (L)

***NORMANDİE (Haute—),** Fransa'da «bölgesel program çevresi».

● *Nüfus.* Eure ve Seine-Maritime idare bölgelerini birleştiren bu bölgede, toplam ülke yüzölçümünün yüzde 2,25'inde 1 564 000 kişi (toplam nüfusun yüzde 3,04'ü) yaşar. Dolayısıyla nüfus yoğunluğu (km²'ye 126 kişi), Eure (66 kişi) ile Seine-Maritime (185 kişi) arasındaki karşıtlığa rağmen Fransa ortalamasından (95 kişi) yüksektir. (L)

NORMLAŞTIRMA i. Bilişim. Bir bilgisayarda kayan noktalı bir sayının mantisinin en solundaki rakamı sıfırdan farklı yapma işlemi. (Bunu yapmak için mantis anlamlı birinci rakama ulaşıncaya kadar sola kaydırılır, üs buna göre düzeltilir, kayan nokta mantığı ve bilgisayarlara göre bu işlem ikili, ondalık ya da on altılık tabanlar üzerinde yapılır.) [L]

***NORODOM SİHANUK,** kamboçyalı devlet adamı. — Pekin'de kurduğu Kamboçya Kraliyet Millî Birlik hükûmeti (K.K.M.B.H.) Lon Nol rejimini yıkmayı amaçlıyordu. Bu hükûmet Çinhindi halklarının barışı ve bağımsızlığı için Versailles'da (Paris) yapılan toplantıda S.S.C.B. tarafından tanın-

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

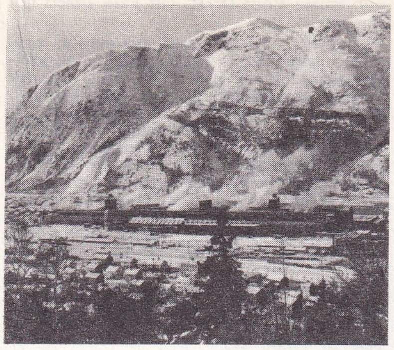

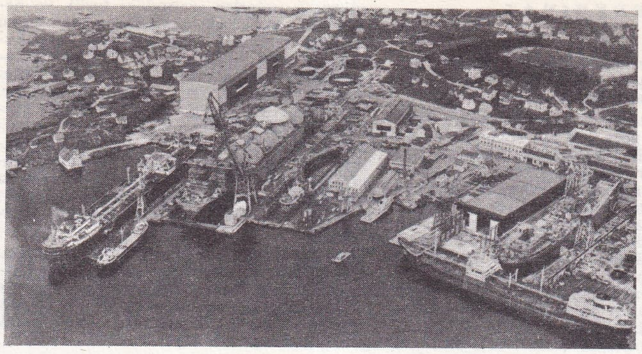

NORVEÇ yanda, Stavanger'de Moss-Rosenberg Verft tersaneleri; solda, Kutup dairesi üzerinde Mosjoen'de alüminyum fabrikası

madı (şubat 1972). Ama, S.S.C.B., K.K.M.B.H.'ni Kamboçya halkının tek yasal temsilcisi olarak kabul ettiğini de bildirdi. Kasım 1973'te, Norodom Sihanuk K.K.M.B.H.'nin bundan böyle Kamboçya'da tamamıyla iç direnme hareketinin lider ve kadrolarından oluşacağını bildirdi. K.K.M.B.H.'nin yabancı ülkelerdeki üyeleri elçiliklere ya da özel görevlere atandığından, aynı dönemde Çin'e giden H. Kissinger orada görüşecek bir Kamboçya devrimcisi bulamadı. 1974'te Sihanuk, hükûmetinin Kızıl Khmer'lerle anlaştığını ve Phnom Penh rejimiyle hiç bir görüşmeye katılmayacağını bir kere daha açıkladı.
Sihanuk Kızıl Khmer kuvvetlerinin Kamboçya'yı tamamen teslim alışlarından (17 eylül 1975) sonraya kadar Pekin'de kaldı. Önce yeni hükûmetin devlet başkanlığı teklifini kabul etmek istemedi, ancak Phnom Penh yöneticilerinin bunda direnmeleri üzerine 18 mayısta önce Kuzey Kore'ye gitti, oradan ülkesine döndü. Bunu Birleşmiş milletler toplantısına katılma (eylül 1975) ve Paris ziyareti (ekim) izledi. Aynı yılın sonlarına doğru kalabalık bir heyetle yirmi Afrika ve Ortadoğu ülkesini kapsayan bir geziye çıktı. Gezi sonunda ikinci kere Paris'e uğradığında orada yerleşmek niyetinde olduğunu açıkladı. Bu açıklama Phnom Penh yöneticileri tarafından tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Sihanuk, beraberindekilerin Paris'te kalacaklarını, bunların sağcılar olarak nitelenebileceğini söyledi ve kendisinin Kamboçya'nın millî birliğini simgelediğini belirterek ülkesine döndü. Ancak nisan 1976'da devlet başkanlığından kesinlikle ayrılacağını, bunu yapmakla 1975'te verdiği kararı uygulamış olacağını açıkladı.
Norodom Sihanuk iki kitap yayımladı: *«Pekin gözüyle Çinhindi»*, 1972; *«Kamboçya'ya karşı C.İ.A.»*, 1973. (LM)

Norsk Hydro, Norveç azot* şirketinin yeni adı.
Norsk Hydro bir petrokimya grubu olma yolundadır; Kuzey Denizi'nde petrol ve doğal gaz bulunması grubun sanayi eğilimine açık bir şekilde yön verdi. Bugün Norsk Hydro'nun faaliyet alanları 7 bölüme ayrılır: azot, elektrik enerjisi (yıllık 7 milyar kW/saat), plastik, alüminyum, magnezyum (Norsk Hydro bu alanda Avrupa'nın birinci üreticisidir), katmanlılar ve petrol. 1972-1973 yılında satış hacmi 1 563 milyon kuronа ulaştı; 7 000 işçi çalıştıran grup ülkesinin ikinci sırada yer alan bir kuruluşudur. Sermayesinin yüzde 50,90'ı Norveç hükûmetine aittir. Kuzey Denizi'nin Norveç kesiminde bulunan hidrokarbür yataklarının değerlendirilmesi grubun stratejisini değiştirdi; yatırımlarının yarısı bugün petrol çıkarma faaliyetlerine ayrılmıştır; bununla birlikte gelirlerinin hemen tümünü kimya, alüminyum ve magnezyum sağlar. (L)

***NORTH EAST FRONTİER AGENCY (N.E.F.A.),** Assam'ın kuzeydoğusunda idare bölümü. — 1965'te yapılan ilk nüfus sayımına göre nüfusu 337 000 kişidir. 1972'de Arunaşal Pradeş adını aldı. (L)

***NORVEÇ,** Kuzey Avrupa'da devlet. — Başkenti, *Oslo* (487 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Trondheim* (126 000 nüf.), *Bergen* (116 000 nüf.), *Stavanger* (82 000 nüf.), *Kristiansand* (56 000 nüf.).

İKTİSAT

1968-1972 dönemindeki iktisadî gelişme ilgi çekici bir hızla sürdü ve gayrisafi millî hasıla her yıl ortalama yüzde 5 arttı.
Çetin iklim koşullarına ve ülke topraklarının ancak yüzde 3'ünün kullanılabilmesine rağmen tarım, yüzey şekilleri bölmeli, dar ve uzun bir kıyıya dağılmış 3 960 000 kişilik nüfusun et, süt ürünleri ve sebze bakımından bölgesel beslenmesinde önemli rol oynar. Patates üretiminin 1968-1971 arasında azalmasına karşılık, yulaf ve arpa üretimi arttı. Sığır sürüsü beşte bir azaldı, ama domuz sürüsü üçte bir çoğalarak, özellikle şehirlerde et tüketiminin artmasını sağladı. Şimdi her yıl, ihraç edilen bir tereyağı, süt ve peynir fazlası vardır. Tarım işletmelerinin geliri henüz yetersizdir: çoğu aile işletmeleridir ve yarısından çoğu 5 hektardan küçüktür. Bu yüzden, özellikle kuzey kesimi, şehirlere göç hareketinden büyük zarar görür. Balıkçılık, iktisadî faaliyetlerin başlıcalarından biridir. Tutulan balık miktarındaki artış (1961'e oranla) büyüktür: 1971'de 3 Mt, yani 1961'dekinin iki katı. Tutulan balıkların cinsi de değişti. Morina ve mezgit (ülkenin başlıca ihracat sanayilerinden olan dondurulmuş balık sanayiinin hammaddesi) miktarında artış oldu. Ama bugün, tutulan balıkların üçte ikisi, balık unu ve hayvan yemi yapımında kullanılan balıklardır. Balıklar Kuzey Denizi'nde voli ağlarıyla tutulur, bu nedenle ringa ve uskumru stokları çok azalmıştır. Bugün de, Norveç denizindeki gadus capellanus'lar tükenmek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu yüzden, balık yataklarının aşırı işletilmesi, balıklavaların gelişmesini tehlikeye düşürmektedir. Balina avcılığının sona ermesi bu bakımdan anlamlıdır. Yılda 250 000 hayvanın tutulduğu fok avcılığı da sona ermek üzeredir. Ülkenin üçte birini kaplayan işletmeye elverişli ormanlar, İsveç ve Finlandiya'daki kadar yaygın olmamakla birlikte, başlıca gelir kaynaklarından biridir. Her ne kadar 1961-1971 arasında kereste üretimi onda birden fazla azalmışsa da, kesimlerin kısıtlanması ve fidanlıkların geliştirilmesi, yirmi-otuz yıl içinde üretimin nitelik ve nicelik bakımından artmasını sağlayacaktır. Kâğıt ve mukavva üretimi büyük ölçüde gelişerek on yılda dörtte üç oranında artmıştır.
Elektrik enerjisi üretimi 1971'de 68 TW/saat ile 1961'e oranla iki kattan çok arttı ve elektroçelik sanayiinin, azotlu gübre üretiminin ve alüminyum üretiminin gelişmesini sağladı. Norveç, Avrupa'nın birinci, dünyanın ikinci alüminyum üreticisi durumuna geldi. Üretim, on yılda üç kat arttı (1973'te 620 000 ton). Fiyordların iç kısmında ya da kıyıda kurulan tesisler, köylerden gelenlere binlerce iş sağlar. Alümin ithalâtı ve alüminyum ihracatı deniz yoluyla yapılır. Demir filizi üretimi de (Kirkenes'deki ve Mo bölgesindeki yataklar) çelik üretimi (Mo) gibi on yılda iki kat arttı. Bazı tersanelerin yaptıkları gemilerin boyutlarını büyütmeleri denize indirilen tonajı iki katına vardırdı. Üretiminin üçte birini ihraç eden tersaneler, ticaret filosunun (23,6 M tonaj ile dünyada dördüncü) talebini karşılamaktan uzaktır.
Norveç'in Kuzey Denizi'ndeki Norveç araştırma bölgesinde ve Norveç denizinde (özellikle Ekofisk yatağı) petrol ve doğal gaz yatakları bulup işletmeye başlaması, ülke iktisadında önemli sonuçlar doğuracaktır. 1973'teki 1,6 Mt ham petrol üretiminin yakın bir gelecekte artması beklenmektedir. Ham petrol rezervlerinin, 500 Mt'a, doğal gaz rezervlerinin 600 Gm^3'ten fazlaya yakın olduğu tahmin ediliyor.
Bu sayede enerji maliyeti düşecek, ülke, imalât sanayiini daha ucuza geliştirecek ve arıtılmış ürünlerin ihracıyla önemli döviz girişleri sağlayacak duruma gelecektir.
İthalâtta, işlenmiş ürünlerin payı artmıştır: özellikle otomobil, elektrikli ev âletleri, takım tezgâhları ve motor alışverişinin artması hayat seviyesinin yükseldiğini belirtir. Norveç'in başlıca ticaret ortağı İsveç'tir, onu Batı Almanya ve Büyük Britanya izler. 1972'de Büyük Britanya ve Danimarka Ortak pazara girmeden önce Norveç (aynı zamanda kendi girmeyi reddetti), ticaretinin yüzde 50'sini Avrupa Serbest Mübadele topluluğu, yüzde 35'ini de Ortak pazar ile yapmaktaydı.
1961-1971 arasında, ihracat değeri 2,7, ithalât değeri 2,5 kat arttı. Ticaret bilançosundaki açık hâlâ önemlidir; ama ticaret filosunun sağladığı gelir, yabancı tersanelere yapılan gemi siparişlerinin fazlalığına rağmen, bu açığı karşılamaktadır.
İşsizlik önemli değildir; ama ülkenin güneyi (Trondheim, Bergen ve Oslo'nun bulunduğu, iktisadî faaliyeti canlı sanayileşmiş bölge) ile kuzeyi (sanayi faaliyetinin az olduğu, halkın daha düşük hayat seviyesinin ancak yavaş yavaş yükseldiği çetin iklimli bölge) arasında ayırım yapmak gerekir; kuzey bölgesi, köylülerin ve denizcilerinin güneye göç etmesi yüzünden tenhalaşmak tehlikesiyle karşı karşıyadır.

TARİH

Norveç'in Ortak pazara girme sorunu, ülke siyasetini aylarca meşgul etti. Storting 17 haziranda Brüksel görüşmelerine devam edilmesi lehinde oy verince, başbakan Trygve Bratteli balıkçılık ve karasuların işletilmesi konusunda ödün alabilmek için Avrupa başkentlerini dolaştı. Ama 1972 eylülünde yapılan referandumda, seçmenlerin çoğunluğu (yüzde 53,9) ülkenin Ortak pazara katılmasını reddetti: Trygve Bratteli sorunu Storting'e götürmekten vazgeçerek istifasını verdi. Hıristiyan demokrat Lars Korwald, ekim ayında Tarım partisinin ve liberallerin bir kısmının desteklediği bir hükûmet kurdu. 1973 eylülünde yapılan genel seçimlerde İşçi partisi 12 sandalye kaybederek geriledi; komünistler ve müttefikleri 18 milletvekili çıkardılar; Tarım partisinin ve hıristiyan demokratların milletvekili sayısında 7 kişilik bir artış oldu. 14 ekimde Trygve Bratteli komünistlerin, solcu sosyalistlerin ve bağımsızların desteklediği tutarlı bir kabine kurdu; ama Storting'te çoğunluğu ancak bir oyla elde tutuyordu.
Norveç, dış siyasette birçok Afrika ülkesine ve Madagaskar'a iktisadî ve teknik yardımı artırdı; buna karşılık, 1970 martında Rodezya ile ilişkilerini kesti ve Güney Afrika cumhuriyetine gönderilecek bütün silâhlara ambargo koydu. 1970'te, Norveç hükûmeti, kuzeyli komşularıyla bir iktisadî işbirliği anlaşması (NORDEK) imzaladı. Bu girişim ve Norveç'in Ortak pazara katılma ihtimali, sovyet yetkililerinde bir çekimserliğe yol açtı; bununla birlikte A. Kosigin, 1971 aralığında Oslo'yu resmen ziyaret etti.

Foto. Moss-Rosenberg Shipyard, Elkem Spygerwerk A/S (LAROUSSE)

EDEBİYAT

Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi, Norveç'te de yeni edebiyat akımları doğdu ve giderek artan bir hızla birbirini izledi.

Norveç şiirinde 1950 yıllarına doğru, yani öteki ülkelere göre geç bir dönemde ortaya çıkan ve özellikle kendisi de büyük ölçüde T. S. Eliot'dan etkilenmiş olan Paal Brekke'nin etkisi altında benimsenen «çağdaşçılık» akımının, günümüzde de geleneksel şiirsel temalara bağlı kalan ve bunları zengin, değişik bir simgeler düzeni içinde ve büyük bir biçimsel serbestlikle işleyen taraftarları kalmıştır. Son yıllarda, bu eğilimin önde gelen temsilcisi Stein Mehren'dir (doğ. 1935); ama bu dönemin en verimli çağdaşçıları, daha eski kuşakların şairleridir: Astrid Tollefsen (1897-1973), Rolf Jacobsen, Gunvor Hofmo (doğ. 1921), Finn Strömsted (doğ. 1925), Peter R. Holm. En genç şairler arasında, Kate Naess (doğ. 1938) ve Kjartan Flögstad (doğ. 1944) sayılabilir.

En sivrilmişleri *Profil* dergisi çevresinde toplanan daha da genç şairler ise dili ve olanaklarını haberleşme aracı sayan bir anlayışla başka yollar aradılar. Bunun yanı sıra, «romantiklikten sıyrılmış» yeni bir şair görüntüsü de yaratmak istediler: Jan Erik Vold (doğ. 1939), Einar Okland (doğ. 1940), Tor Obrestad (doğ. 1938) ve Paal Helge Haugen'lere (doğ. 1945) göre şair artık bir peygamber ya da olağanüstü bir insan sayılmamalıydı. Bu yazarların araştırmalarına çoğu zaman siyasî düşünceler de bulaştı: *Profil* bugün Marx'çı-Lenin'ci eğilimde bir dergidir; Obrestad ve diğerleri siyasal kavga şiirleri yazdılar. *Profil*'in yazarlarından pek çoğu yeni norveç dilini kullanır; siyasî bakımdan kesinlikle bağımlı bir yazar olan Arnljot Eggen'in tutumu da budur.

Öte yandan, yeni norveç şiirinin olumlu ahlâkçı bir yanı ve en serbest biçimlerin yanı sıra şiirin geleneksel kalıplarına bir dönüş eğilimi de vardır. Bu eğilimin temsilcileri arasında Ragnvald Skrede, Sigmund Skard (doğ. 1903), Jan Magnus Bruheim, Hans Börli (doğ. 1918), Arnljot Eidslott (doğ. 1926) sayılabilir.

Hem ülkesine bağlı, hem de avrupa kültürüne adamakıllı dönük bir köylü-şair olan Olav H. Hauge'ın apayrı bir yeri vardır. Tarjei Vesaas'ın ölümünden (1970), beri, Norveç'in yaşayan en büyük şairi olarak çoğu zaman o gösterilir.

Düzyazı alanında da denemeler yapıldı. Einar Okland, Dag Solstad (doğ. 1941), Espen Haavardsholm (doğ. 1945) ve Jan Erik Vold gibi yazarlar, geleneksel hikâye türünden ayrıldıklarını belirtmek için «eser»lerini sınıflandırırken ayrıcalıklı bir anlam taşımayan «metin» kelimesini yeğ tuttular. Bu düzyazı ürünlerinin ve romanların pek çoğu, yeni şiirin bir bölümü gibi, kesin bir siyasî bağımlılığı yansıtır. «Belge-roman» türü, özellikle Dag Solstad (*Arild Asnes*, 1970) ve Tor Obrestad'ın eserleriyle büyük ilgi gördü. Yazarlar toplumun eleştirisel bir tablosunu çizmeğe koyuldular: Jens Bjorneboe (doğ. 1920), Aslaug Höydal (doğ. 1916), Björg Vik (doğ. 1935), Liv Költzow (doğ. 1945), Gunnar Bull Gundersen ve Vigdis Stokkelien. «Psikolojik» roman ve hikâye geleneği de, her şeye rağmen, Johan Borgen (doğ. 1902), Torborg Nedreaas (doğ. 1906), Finn Bjornseth (1924-1973), Terje Stigen, Karin Bang (doğ. 1928), Bergljot Hoboek Haff, Finn Alnaes (doğ. 1932), Knut Faldbakken (doğ. 1941) ve Gunnar Lunde (doğ. 1944) gibi yazarlarca gene de sürdürüldü. Knut Hauge (doğ. 1911), Ragnhild Mageröy (doğ. 1920) ve Kare Holt (doğ. 1917) gibi yazarlar da tarihî roman türünde eser vermeğe devam ettiler. (L)

***NOSSACK** (Hans Erich), alman yazarı. — Son anlatılarında, toplumun ezdiği ya da bir kenara attığı insanların ancak mizaha sığınabileceklerini savunur: *Der Fall d'Arthez* (Arthez olayı) [1968], *Dem unbekannten Sieger* (Bilinmeyen kahraman) [1969], *Pseudoautobiographische Glossen* (Düzmece otobiyografi) [1971], *Spätestens im November* (En geç kasımda) [1972]. (L)

Noterler birliği (TÜRKİYE), noterlik mesleğinin amaçlarına uygun şekilde yapılması, gelişmesi, noterler arasındaki birlik ve dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulan kamu kuruluşu niteliğinde, tüzel kişiliği olan kurum. Merkezi Ankara'dadır; 1512 sayılı noterlik yasası gereğince kuruldu (1972). Adalet bakanlığının denetim ve gözetimindedir. Bütün noterler, birliğin doğal üyesidir. Türkiye Noterler birliğinin organları şunlardır: başkan, başkanlık divanı, yönetim kurulu, disiplin kurulu, kongre ve noter odaları. Üç veya daha çok noterliğin bulunduğu her belediyede bir «noter odası» kurulur; noterler için odaya kayıt zorunluluğu vardır. (M)

***NOUMAZALAY** (Ambroise), kongolu (Kongo Halk cumhuriyeti) siyaset adamı. — Ocak 1968'de, başkan Massamba-Debat'nın Kongo hükûmetinin yönetimini ele almak istemesi üzerine Noumazalay başbakanlık görevinden ayrıldı. (L)

NOVAK (Josef), çek matematikçisi (Trebetin, Brno'nun kuzeyinde 1905). Prag Politeknik okulunda (1948) ve Charles üniversitesinde (1952) topoloji ve olasılıklar hesabı okuttuktan sonra Çekoslovakya Bilimler Akademisi Matematik enstitüsünde görev aldı (1952) ve 1972'de enstitünün yöneticiliğine atandı. 1970'ten beri Uluslararası Matematik Öğretim kurulu üyesi olan Novak, olasılıklar hesabının uygulanması konusundaki araştırmaları sürdürmektedir. Bu çalışmaları nedeniyle, Birleşmiş milletlere bağlı Advisory Committee on the Application of Science and Technology to the Development'ın (Bilim ve Teknolojiyi Kalkınmaya Uygulama Danışma komitesi) üyeliğine seçildi. (L)

***NOVARA,** İtalya'da, Piemonte'de şehir.

— Arkeol. Piskopos Laurentius zamanında, 425-440 yılları arasında yapılan, Vercelli ile Milano arasındaki Novara vaftizhanesine X. yy.ın ikinci yarısında sekizgen bir tambur üstüne oturtulmuş bir kubbe eklendi. 1959 ile 1966 arasında yürütülen onarım çalışmaları vaftizhanenin başlangıçta mozaiklerle süslü olduğunu gösterdi ve en önemlisi, üst kısımda, kalın badana tabakasının altında bin yıllarından kalma fresklerin ortaya çıkarılmasını sağladı. Kubbe tamburunun üzerinde yer alan Apokalypsis'ten yedi sahne, ikonografi bakımından, çağdaş Bamberg Apokalypsis'inin tezhiplerine benzer. Otto sanatı resimleriyle Novara freskleri arasındaki bu ilişki, Kuzey İtalya'da ve imparatorlukta, Karolenj sanatı örneklerinin yanısıra Milano bölgesindeki eski hıristiyanlık sanatına kadar uzanan ortak kaynaklardan yararlanıldığını gösterir. Öte yandan, resimlerin niteliği, yalın güzelliği, güçlü ve zarif biçimleri, kullanılan renkler (beyaz, sarı ve kırmızı aşıboyası, mavi, yeşil, kahverengi), hacim ve desenleri, Makedonya dönemi bizans resmiyle üslûp bağlarını ortaya koyar. (L)

***NOVARRO** (Ramon GIL SAMANİEGOS, **Ramon** — denir), amerikalı sinema oyuncusu. — (öl. Hollywood 1968). [L]

***NOVOMESKY** (Laco), çekoslovakyalı şair ve siyaset adamı. — Siyasal makalelerini ve edebiyat denemelerini kitap halinde yayımladı: «*Zamanın zamansızlığı*» (1967), «*Onurlu görev*» (1969), «*Kesinliğin bayramı*» (1970), «*Ciltler ve bağımlılıklar*» (1972). [L]

***NOVOTNY** (Antonin), çekoslovakyalı siyaset adamı. — (öl. Prag 1975). [L]

NOYES (Eliot Fette), amerikalı mimar ve dizaynci (Boston 1910). Harvard Mimarlık okulundan mezun oldu, Cambridge'te Gropius ve Breuer'in atelyesinde çalıştı. Savaştan önce New York'taki Museum of Modern Art'ın sınaî dizayn bölümünü yönetti, 1948'de kendi mimarlık ve dizayn bürosunu kurdu. 1948-1951 arasında Yale üniversitesinde mimarî dizayn konferansına başkanlık etti (1965-1970). Aynı zamanda İ.B.M., Mobil Oil, Pan Am ve Westinghouse şirketlerinin dizayn danışman müdürü olarak çalıştı. Mimarlıkta başlıca katkısı, amerikalı mühendis Wallace Neff'in çalışmalarından esinlenerek 1954'te gerçekleştirdiği «bubble house»lardır (kabarcık ev): betonarme dökümünde kullanılan uzun tahta kasalardan kurtulmak ve daha serbestçe çalışabilmek için, basınçla şişirilen ve dökümden sonra havası boşaltılan plastik balonlardan yararlandı. (L)

***NÖRİNOM** i. — Tıp. *VIII. sinir nörinomu*, işitme siniri (VIII. çift kafa siniri) nörinomu.

— ANSİKL. İşitme siniri *nörinom*'u, başlangıç evresinde iç kulak yolu içinde kesilip çıkarılabilmek için erken teşhis edilmek gerekir. Algı eşiğinin üstünde kalan işitmeyi, özellikle tomografiyle elde edilen belirliliği inceleyen ödyometri teknikleri çok değerli bilgiler sağlar; elde edilen bilgiler, içinde çok az miktarda kontrast madde bulunan iyotlu yağ şırınga edildikten sonra radyografiyle kontrol edilebilir. O zaman gerekli ameliyat, doğrudan doğruya şakağın kaya kısmının üst yüzünden kulak yoluna yanaşılarak en iyi koşullar altında yapılabilir. (L)

NÖROBİYOLOJİ i. (fr. *neurobiologie*). Tıp. Merkez sinir sisteminin çalışmasının kimyasal, fizyolojik ve içsalgısal süreçlerini inceleyen bilim. (L)

NÖROLEPTANALJEZİ i. (fr. *neuroleptanalgésie*). Nöroleptanestezi*nin (*Ek*) daha hafif şekli. (L)

NÖROLEPTANESTEZİ i. (fr. *neuroleptanesthésie*). Klasik anestezi ve analjezi yollarına başvurmayan, fakat en ağır müdahaleler karşısında hastanın ilgisiz kalmasını sağlayan ameliyata hazırlama teknik ve yöntemi.

— ANSİKL. *Nöroleptanestezi*'de büyük sistemlerin hepsi çalışır (kullanılan eczaların zehirliliği azaltılmakla birlikte gene vardır); özellikle yaşatkan sinir sistemi en şiddetli uyartılara karşı duyarsız hale gelir. Nispeten çok sayıda ecza kullanılarak yapıldığından nöroleptanestezi ve nöroleptanaljezi uzun ve dikkatli bir hazırlığı gerektirir. Duyarsızlaştırılma gerçekleştirildiği ve bilinçsizlik durumu bir dereceye kadar sağlandığı zaman solunum ve dolaşım sistemleri anestezi uzmanlarınca çok titizlikle ele alınır, bütün önemli parametreler bir monitor* (*Ek*) tarafından kontrol edilir. Kullanılan eczaların yan etkileri, farmakoloji tarafından henüz ortadan kaldırılmadığı için, özel ilâçlar kullanılarak art arda giderilir. Öyle ki hem ameliyatın, hem de ameliyattan doğacak sakınılmaz sonuçların tehlikeleri uygulama sırasında yok edilmiş olur.

Zaten yalnız gözetim altına alınan parametreleri (tansiyon, kalp atışı, kan durumu, organik sıvıların bileşimi, sidik v.b.) değil, organlarda, dokularda, hattâ hücrelerde olup biten en ince süreçleri bile olabildiği kadar en iyi durumda tutmak amacıyla farmakolojinin bütün olanakları kullanılır.

Böyle bir tekniğin ister istemez birtakım sakıncaları vardır. En çok yaşatkan sinir sistemini etkileyen nöroleptanaljezi ve özellikle nöroleptanestezi, dıştan gelen her olaya karşı çok belirgin bir aldırışsızlıkla birarada yürür; öyle ki temel solunum refleksleri tamamen sönebilir ve elektrikli solunum aygıtlarıyla desteklenmezse, ameliyat edilen kişi nefes almayı temelli unutabilir. Ayrıca, genel uyku hali çok uzun sürebilir, bu durum hastanın yararına olmakla birlikte gözetimle görevli personelin külfetini ağırlaştırır. Sonuç, özellikle cerrahîye az elverişli durumlarda bile çok başarılıdır ve daha etkili tekniklerin geliştirilmesini yüreklendirici niteliktedir. (L)

NÖROTRAVMATOLOJİ i. (fr. *neurotraumatologie*'den). Tıp. Beyin ve omurilikte kaza ile meydana gelen travmalardan doğan doku bozukluklarını inceleyen bilim. (L)

***NÖTRİNO** i. — ANSİKL. Nükl. 1971'de Princeton üniversitesinde amerikalı fizikçiler *nötrino*'nun (beta radyoaktiflik yayınımı sırasında elektronla birlikte yayınlanan ve sembolü ν olan tanecik) incelerken kütlesinin negatonun kütlesinin yaklaşık olarak on binde biri, yani 10^{-34} kg olarak saptadılar.

Bu kütlenin sıfır olmaması Güneş'in merkez kısmından gelen nötrinoların Güneş-Yer arasında yol alırken parçalanarak henüz keşfedilememiş başka bir tip nötrinoya dönüşmesini sağlayacaktır.

İlk güneş nötrinoları 1972'de Güney Dakota'daki bir altın madeni ocağının derinliklerinde keşfedildi. Brookhaven ulusal laboratuvarının araştırmacıları buraya teleskoplarını kurdular (yaklaşık olarak 1 500 m

derinliğinde 378 000 litre tetrakloretilen [$C_2H_4Cl_4$] alan bir havuz). Kuru temizlemede kullanılan tetrakloretilen klorca zengin bir bileşiktir. Demek ki güneş nötrinoları klorun doğal izotopu ^{37}Cl ile tepkimeye girerek argonun radyoaktif izotopu olan ^{37}A'yı verir: bu durumda güneş nötrinolarının akışını bilebilmek havuzdaki Argon 37 atomlarının sayısını hesaplamak ve $\nu + {}^{37}Cl \rightarrow {}^{37}A$ tepkimesinin çok az olan gerçekleşme olasılığını bilmek yeterlidir. (Havuzdaki çok bol miktarda tetrakloretilen kullanılması bu tepkimenin gerçekleşme olasılığının çok az oluşuyla açıklanır; ortalama her iki günde, bir nötron tutulur).

Termonükleer çevrimler sırasında yayımlanan güneş nötrinoları Yer'in bir ucundan öbür ucuna sanki önlerinde hiç bir engel yokmuşçasına geçerler. Bu nötrinolardan alınan sonuçlar Güneş'in merkezindeki sıcaklığın 14 milyon derece olarak saptanmasını sağlamıştır. (L)

***NÖTRON** i. — Nükl. *Bakir nötronlar,* yayımlandıkları andan beri henüz hiç bir çarpışmaya uğramamış olan nötronlar. || *Epitermik nötronlar,* enerjileri termik çalkantının enerjisinden daha fazla olan kinetik enerji nötronları. || *Fisyon nötronları,* fisyon süreçleri sırasında meydana gelen ve başlangıç enerjilerini koruyan, gecikmesiz ya da gecikmiş nötronlar. || *Gecikmesiz nötronlar,* ölçülebilecek düzeyde herhangi bir gecikme olmadan fisyon sürecine eşlik eden nötronlar. || *Gecikmiş nötronlar,* fisyon ürünlerinin beta parçalanması sırasında meydana gelen uyarılmış durumdaki çekirdeklerin yayımladığı nötronlar. (Nötronların yayımlanması aslında gecikmesizdir; kaydedilen bu gecikme, gerçekte, daha önceki beta yayımının ya da yayımlarının gecikmesidir.) || *Rezonans nötronları,* enerjisi bir nükleitin ya da belli bir elementin rezonans enerjisine karşılık düşen nötronlar. (Eğer nükleit belirlenmemişse, bu durumda uranyum 238'in rezonans nötronları söz konusu olur.) || *Yararlı nötronlar,* yakalandıkları an bir fisyona yol açan nötronlar. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Nötron tedavisi,* hızlı ya da yavaş nötronlardan yararlanan radyoterapi. (Hızlı nötronlarla radyoterapide, bir hızlı nötron demetinin dokularda yarattığı ikincil iyonlaşmadan yararlanılır. Nötronların yakalanmasıyla yapılan radyoterapide, yavaş nötronların yakalanma tepkimesinden yararlanılır: örneğin hastanın kanına bir bor 10 bileşiği şırınga edilerek.)

— ANSİKL. Nükl. ● *Nötronların sınıflandırılması. Nötron*'lar enerjilerine göre sınıflandırılabilir:

NÖTRONLAR	YAKLAŞIK ENERJİ
hızlı nötronlar	$> 0{,}1$ MeV
ara nötronlar	1 eV $<< 0{,}1$ MeV
yavaş nötronlar	$<$ 1 eV
ısıl nötronlar	1/40 eV
soğuk nötronlar	$<$ 1/40 eV

● *Nötron üreteçleri.* Bir radyum ya da polonyum tuzuyla elde edilen alfa taneciklerinin berilyum üzerindeki etkisi, laboratuvarda, 9 sm'lik parafinin ardında, 1 Ci'lik Ra + Be karışımından $1{,}3 \cdot 10^7$ n . s^{-1} ya da $2{,}9 \cdot 10^4$ n . sm^{-2} . s^{-1} elde edilmesini sağlar. Son yıllarda, kaliforniyum 252 kaynakları da piyasaya sürülmeğe başladı: bu üreteçlerde 1 mg'lık ^{252}Cf, $2{,}3 \cdot 10^9$ nötron verir.

El_2 reaktörü (Zoé pili) 10^{12} n . sm^2 . s üretir. Temel amacı, nötronların etkisi altındaki gereçlerin durumunu incelemek olan El_3 ile 10^{14} n . sm^{-2} . s^{-1} elde edilir. Yüksek akılı Grenoble reaktörünün üretimi $1{,}5 \cdot 10^{15}$ n . sm^{-2} . s^{-1}'e ulaşmıştır. (L)

***NTARE V,** Eski Burundi kralı. — (öl. Kitega 1972). [L]

***NUADİBU,** Moritanya'da şehir. — Balık salamurası. (L)

***NUAKHŞOT,** Moritanya'nın başkenti. — Deniz suyunu tuzdan arıtma tesisi. (L)

***NU'AYAMA** (Mihail), lübnanlı yazar. — Son olarak *«Yeni elek»* adlı bir anlatı yayımladı (1972). [L]

NUMEYRİ (Cafer el-), sudanlı general ve siyaset adamı (Ümmderman 1930). Mayıs 1969'da başkan İsmail el-Ezheri'yi deviren hükûmet darbesini yönetti; darbe başarıyla sonuçlanınca generalliğe yükseltildi ve Sudan devlet başkanlığı görevini üstlendi.

Komünistlerden destek gören Numeyri, Umma (Muhafazakâr parti), Birlikçi Millî parti, Müslüman Kardeşler örgütü ve iki müslüman tarikatının muhalefetiyle karşılaştı. 1969'da ve 1970'te birçok darbe girişimini önleyen Numeyri birçok yabancı kuruluşu millîleştirdi. Dış siyasette, başta Birleşik Arap cumhuriyeti (B.A.C.) olmak üzere arap devletleriyle dayanışma içinde bulunduğunu açıkladı. Öte yandan, S.S.C.B. ve Çin Halk cumhuriyetiyle yakınlaşma siyaseti güttü. Ancak, bir süre sonra Sudan Komünist partisiyle bir anlaşmazlığa düşünce tüm partileri kapatarak mayısta Sudan Sosyalist birliği adıyla ülkenin tek siyasal partisini kurdu. 19 temmuz 1971'de komünistleri destekleyen subaylar iktidarı ele geçirmeyi denediler. Numeyri, durumu kendi lehine düzelttikten sonra, komünistleri tutuklattı. Daha sonra, S.S.C.B. ve B.A.C. ile olan ilişkilerini kesti ve Suudî Arabistan gibi ılımlı arap devletlerine yaklaştı. Ekim 1971'de, cumhurbaşkanı seçildi. Şubat 1972'de güney eyaletlerindeki kabilelerin ayaklanmasını bastırdı ve bu kabilelere «Sudan cumhuriyeti çerçevesi içinde» bir özerklik tanıdı. (L)

***NURETTİN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Malazgirt ilçesi) bucak. — 8 792 nüf., bucak merkezi 2 218 nüf., 14 köy (1970). [M]

NURETTİN PAŞA, Kurtuluş savaşı komutanlarından (Bursa 1873 - İstanbul 1932). Harbiye'yi bitirdi (1893). Balkan savaşına katıldı (1913). Birinci Dünya savaşında Irak cephesi komutanıydı. Mütarekede İzmir ve Aydın valiliklerinin yanı sıra 17. ve 25. kolordu komutanlıklarında bulundu. T.B.M.M.'nin ilk günlerinde İstanbul hükûmetiyle Anadolu'yu uzlaştırmağa çalıştı. Kurtuluş savaşına katılmak üzere Anadolu'ya geçti (1920). Orta Anadolu Merkez ordusu komutanı olarak Pontos ve diğer çeteleri ve onlara yataklık eden köyleri sindirmekle görevlendirildi (1920). 1922'de 1. ordu komutanı olarak Büyük Taarruz'a katıldı; zaferden sonra korgeneral oldu. Mudanya mütarekesinden sonra İzmit'te 1. ordu komutanı oldu; eski içişleri bakanı ve gazeteci Ali Kemal'in linç edilişi sırasında İzmit'te bulunuyordu. 1. ordunun kaldırılması üzerine Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atandı (1924); ancak, ara seçiminde Bursa milletvekili seçilince üyelikten çekildi (1924), ertesi yıl askerlikten istifa etti. Milletvekilliği adaylığı sırasında kendisini İzmir'in kurtarıcısı olarak gösteren Nurettin Paşa Meclis'te bulunduğu sırada da devrimlere karşı çıkışıyla dikkati çekti. (M)

***NUREYEV** (Rudolf), sovyet asıllı ingiliz dansçısı. — Büyük Britanya'da Royal Ballet'teki görevinin yanı sıra, konuk sanatçı ve konuk koreograf olarak çeşitli çalışmalarda bulundu (Paris operası, 1967, 1969, 1972; Het Nationale Ballet, 1970; Scala di Milano, 1970; Kanada Ulusal balesi, 1971, 1973). Karşılıklar dolu bir kişiliği olan Nureyev, *Giselle, «Kuğu gölü», «Uyuyan güzel»* balelerinin en iyi yorumcularından sayılır; sanatçının bu yapıtlardaki yeni rol arkadaşları arasında Noella Pontois, Natalia Makarova, Marcia Haydee, Martine Parmain gibi balerinler vardı.

Nureyev dünya çapındaki birçok balede rol aldı: *Extase* (Vecd) [1968] ve *Pelléas ve Mélisande* (R. Petit'nin, 1969); *The Rops of the Time* (Zamanın kaçışı) [R. Van Dantzig'in, 1970]; *«Uyuyan güzel»* (R. Hightower'ın yapımı, 1971), *les chants du compagnon errant* (Gezgin dostun ezgileri) [M. Béjart'ın pas de deux'sü, 1971; sanatçı bu yapıtı P. Bortoluzzi ile birlikte yorumladı]; *Don Juan* (J. Neumeier'in, 1973). Ayrıca, *Dances at a Gathering* (J. Robbins'in, Royal Ballet, 1970), *Sacre du Printemps* (İlkbahar ayini) [M. Béjart'ın, Ballet du XXe siècle, 1971]; *«Petruşka»* (M. Fokine'den, Paris operası, 1972) gibi yapıtlarda başrole çıktı, kendi yapımı *«Don Kişot»*u (Adelaide, 1970) yorumladı. M. Haydee ile ortaklaşa düzenlediği *Raymonda*'yı Zürich operası için hazırladı ve M. Parmain ile yorumladı. 1972'de Paul Taylor Dance Company ile anlaştı ve *Apollon*'u (G. Balanchine'in) yorumladı, sonra *Aureole* (Hale) ve *Book of Beasts*'da (Hayvanlar kitabı) [P. Taylor'un] dans etti. Aynı yıl Royal Ballet'te *Randevu*'nun (F. Ashton'un) tümünü yorumladı. 1973'te Melbourne'da R. Helpmann ile *Don Kişot* adlı bale filminin yapımında çalıştı, 1974'te de Paris operasında *la Bayadère*'nin (Çengi) yeni bir düzenlemesini yaptı. (L)

***NURHAK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Maraş ili, Elbistan ilçesi) bucak. — 9 664 nüf., bucak merkezi 4 307 nüf. (1970). [M]

***NURMİ** (Paavo), finlandiyalı atlet. — (öl. Helsinki 1973). [L]

***NUSAYBİN,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 56 262 nüf., ilçe merkezi 23 651 nüf. (1975); 66 köy (1970). [M]

***NUTKU** (Ata), türk bilgini. — A.B.D.'de Maryland üniversitesinde bir yıl konuk profesör olarak kaldı (1970). İstanbul Teknik üniversitesindeki görevinden emekliye ayrıldı (1974). Emekliye ayrılışından sonra da araştırma çalışmalarını sürdüren Nutku bu tarihe kadar gemi pervaneleri üzerine 1 amerikan ve 4 alman, makine ve motorlar üzerine de 3 amerikan ve 1 türk patenti aldı. (M)

***NUTKU** (Özdemir), türk tiyatro eleştirmeni. — Yeni eserleri: *Dünya tiyatrosu tarihi* (2. c., 1972); *IV. Mehmet'in Edirne şenliği* (1972). [M]

***Nutuk,** Atatürk'ün Kurtuluş savaşını, Cumhuriyet'in ilânını, devrimlerin uygulanışını anlatan eseri. — Daha önce çeşitli yabancı dillere (almanca, *Die Neue Turkei. Der Weg zur Freiheit-die nationale Revolution,* 1928; ingilizce, *A speech delivered by Ghazi Mustapha Kemal,* 1929; rusça, *Putnovoy Turksii,* 1929) çevrilen *Nutuk* 1963'te Türk Dil kurumu tarafından ve günümüz türkçesiyle 3 cilt olarak, *Söylev* adıyla yeniden yayımlandı. Özdemir Nutku'nun uyarlaması olarak da 1973'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Kürsüsü Deneme topluluğu tarafından sahneye kondu. (M)

***NU (U),** birmanyalı siyaset adamı. — Haziran 1970'te Hong Kong'da Mon ve Karen kabileleriyle anlaştı ve böylece Ulusal Kurtuluş İçin Birleşik cepheyi kurdu. Bu cephenin amacı Ne Win rejimini yıkarak iki topluluğa özerklik sağlamaktı. U Nu, gerillaların eylemlerini yönetebilmek için Birmanya'ya gitti (ekim 1970), gerillalar Birmanya ordusu tarafından püskürtülünce çarpışmayı bırakarak Hindistan'a sığındı (mayıs 1973). [L]

NUVİSTOR i. Elektr. Ferronikelden yapılmış geçirimsiz bir kabı örten seramikten bir ayak üzerinde konilerin üst üste dizilmesiyle tespit edilmiş, eşeksenli, silindir biçiminde elektrotları olan elektron tüpü. (L)

***NÜFUS** çoğl. i. — Coğ. ve Demogr. Bk. ANSİKL.

— İda. huk. *Nüfus cüzdanı.* Bk. ANSİKL.

— İkt. *Faal nüfus,* çalışabilecek durumda olan kişilerin tümü, yani gerçekten çalışan, işi olan kimseler ile, istemeyerek ya da geçici olarak işsiz kalanların toplamı.

— ANSİKL. Coğ. ve Demogr. 1975'te *dünya nüfusu*'nun 4 milyarı bulduğu tahmin ediliyordu. Bu nüfus yılda yaklaşık olarak yüzde 2 oranında, yani 80 milyon (günde 200 000 kişiden çok) artmaktadır. Üçüncü

Cafer el-NUMEYRİ

NURETTİN PAŞA

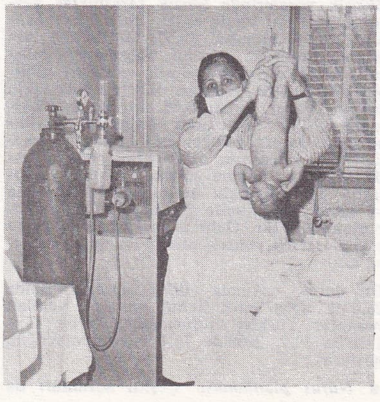

Dünya nüfusu her gün 200 000'den fazla artıyor

Foto. Abbas-Sipahioğlu (LAROUSSE) ; Kaynak Kitaplar arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

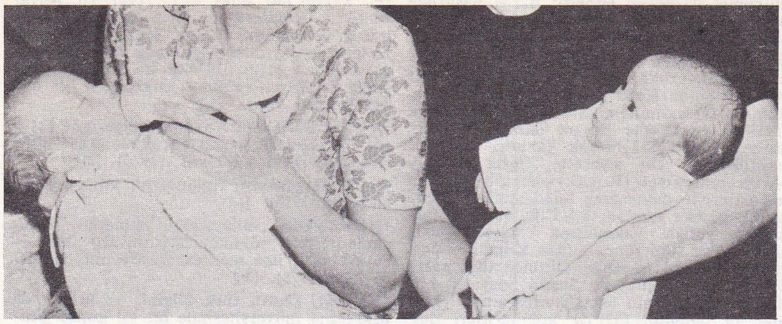

1975 sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de yıllık **nüfus** artışı oranı binde 24,6'dır

Dünya'nın yılda yüzde 2,5'in, hattâ yüzde 3'ün üstünde olan hızlı artış yüzdeleriyle sanayileşmiş ülkeler topluluğunun çok daha düşük (yüzde 1'in altında) artış yüzdeleri arasındaki karşıtlık devam etmektedir.

● *Türkiye* nüfusunun 1975 sayımında 40 milyon 197 669, yıllık artış oranının da binde 24,6 olduğu saptandı. 1970'te Türkiye'de 1 000 kadına 1 020 erkek düşüyordu. Bu oran kentlerde 1 000 kadına 1 146 erkek, köylerde 1 000 kadına 953 erkekti. Aynı yıl sayımına göre 0-19 yaş arasında bulunanların sayısı 18 milyon 590 000; 20-59 yaş arasındakiler 13 milyon 480 000; 60 ve daha yukarı yaştaki nüfus 2 milyon 559 000; bilinmeyen ise 38 000 kişidir. Yine 1970 sayımı, medenî durum açısından 12 ve daha yukarı yaştakilerin sayısını şöyle saptamıştı: bekârlar 7 milyon 327 000, evliler 14 milyon 507 000, boşanmışlar 133 000, dullar 1 milyon 319 000, bilinmeyen 93 000. Aynı nüfus sayımında okuma-yazma bilmeyenlerin 4 milyon 620 000'i erkek, 8 milyon 726 000'i kadın; okuma-yazma bilenlerden 10 milyon 302 000'i (yüzde 63,8) erkek, 5 milyon 825 000'i (yüzde 36,2) kadındı. 6 yaştan yukarı nüfusun yüzde 54,6'sı okur-yazar değildir.

● *Nüfus yoğunluğu.* Türkiye'de, 1970'te km²'ye 45 kişi düşüyordu; bu sayı 1975'te 52'ye yükseldi. En yoğun nüfuslu il olan İstanbul'da km²'ye 1970'te 528, 1975'te 676,5 kişi düşer. Marmara ve Ege kıyılarında 1970'-te km²'ye 68, nüfus yoğunluğu en az bölge olan Doğu Anadolu'da ise 27 kişi düşmektedir. Aynı bölgelerin 1975'teki nüfus yoğunlukları Marmara ve Ege'de km²'ye 78,5, Doğu Anadolu'da 30 kişidir. 1970 sayımına göre nüfusun yüzde 36'sı kentlerde, yüzde 64'ü köylerde yaşamaktadır. Bu oranın 1975'te kentler lehine arttığı görüldü; nüfusun yüzde 41,8'si kentlerde, yüzde 58,2'si köylerde yaşamaktaydı. 1970'te faal nüfus, genel nüfusun yüzde 54,5'ini oluşturuyordu. Bu nüfusun yüzde 66,9'u tarım, yüzde 11,4'ü hizmetler, yüzde 20,7'si iktisadî meslekler, geri kalan kısmı da belirsiz işlerde çalışıyordu ve aynı istatistiklere göre 171 900 kişi iş arıyordu. İktisadî ölçülere göre işsiz olarak nitelenen bu sayı faal nüfus içinde binde 13'tür.

● *Nüfus artışı.* Türkiye'de, nüfus yüksek oranda artmağa devam etmektedir: 1975'te binde 24,26. Bu oran 1965-1970 döneminde binde 25,6 idi; aynı dönemde doğum oranı binde 40,8'dir. Doğum oranı Türkiye'nin değişik yörelerinde büyük farklılıklar gösterir: Hakkâri binde 66,09; Bitlis 63,44; Ankara 39,54; İstanbul 22,57. Görüldüğü gibi doğum oranı az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru düşüş gösterir. Öbür yandan kentte yaşayan bir ailenin sahip olduğu çocuk sayısı 3,88, kırsal alandakininse 6,12'dir; aynı oran eğitim düzeyi yükseldikçe düşer; örneğin evli kadınların yüzde 68'ini oluşturan okur-yazar olmayanlarda ortalama doğum sayısı 4,2; okur-yazarlarda 3,2; ilkokulu bitirenlerde 2,8; orta ve liseyi bitirenlerde 2, yükseköğrenim görenlerde 1,4'tür. Gelir düzeyi de bu durumu etkiler; geliri yüksek olanlarda doğum sayısı azalır.

Bir önceki sayımda (1970) saptanan binde 25,6'lık artış sabit kabul edilerek yapılan hesaplar Türkiye nüfusunun 1980'de 46,6, 1990'da 59,7, 2000'de 76,4 milyon olacağını gösterir.

● *Nüfus planlaması.* Çeşitli sorunları da beraberinde getiren bu artışı sınırlamak için *Aile Planlaması derneği* ve *Nüfus Planlaması Genel müdürlüğü*'nce çalışmalar sürdürülmektedir. 1972'de nüfus planlaması yapan kliniklerin sayısı 561'di. 1965-1972 arasında 193 248 kadında rahim içi araç uygulaması yapıldı, aynı süre içinde gezici gruplar kadın-erkek 122 831 kişiyi bu konuda eğitti. Üçüncü Beş Yıllık plan döneminde (1973-1977) 1970'te saptanan doğurganlık çağındaki 8 milyon kadının yüzde 34'ünün eğitimden geçirilmesi planlandı.

— İda. huk. *Nüfus cüzdanı.* 26 haziran 1973 tarih ve 1774 sayılı Kimlik Bildirme yasası uyarınca kullanılan nüfus cüzdanlarının değiştirilmesi öngörüldü; yeni yasaya göre erkeklere verilen cüzdanların mavi, kadınlarınkininse pembe olması öngörüldü. Yeni kimlik belgelerinde mezhep hanesi kaldırıldı; kimlik sahibinin kan grubunun belirlenmesi, belgeye 15 yaşından sonra fotoğraf yapıştırılması ve her on yılda bir fotoğrafın, şahsî hal ve yer değiştirmelerde de kimlik belgesinin değiştirilmesi yenilikler arasında yer aldı. Aynı yasaya bağlı olarak çıkarılan yönetmelikte de bütün resmî ve özel kuruluşların yetkili âmirlerinin ve aile reislerinin kendilerine uygun formlarla kimlik bildirimi yapmaları, bunu en yakın yetkili kolluk örgütüne bildirmeleri öngörüldü. (ML)

***NÜKLEER** sıf. — Sil. ve Ask. *Nükleer güç*, silâhlı kuvvetleri nükleer silâhlarla donatılmış olan devlet: *1973'te, Çin, A.B.D., Fransa, İngiltere ve S.S.C.B. olmak üzere dünyada beş nükleer güç vardı.* (Bu güçler, aynı zamanda, B.M. Güvenlik konseyinin daimî üyeleridir.) || *Nükleer kuvvet*, stratejik ya da taktik nükleer silâhlarla donatılmış askerî kuvvetlerin tümü. || *Nükleer patlama.* Bk. ATOM* *denemeleri, Ek.* || *Nükleer silâh*, patlama gücünü, zincirleme bir tepkimenin denetlenmemiş gelişmesi sırasında açığa çıkan enerjiden alan silâh. (Bk. ANSİKL.) || *Nükleer yönetmelik.* Bk. YÖNETMELİK (*Ask. bölümü*) *Ek.* || *Nükleer yük.* Bk. YÜK, *Ek.*

— ANSİKL. 1960'lardan bu yana, atom* silâhı deyiminin yerini dünyanın her yanında *nükleer silâh* deyimi almağa başlamıştır. Nükleer silâh doğrudan doğruya bir cephane olarak kullanılabileceği gibi (uçak bombası ya da mayın), bir vektörü, bir fırlatma sistemi ve atışa hazırlama düzenekleri bulunan bir füzenin ya da bir roketin parçası da olabilir. Nükleer silâhlar arasında, bomba*ları (*Ek*), yerden fırlatılan kıtalararası (İCBM* [*Ek*]) ya da ara tipten (İR BM* [*Ek*]) veya deniz altından fırlatılan (SLBM* [*Ek*]) füzeleri kapsayan *stratejik nükleer silâhları* saymak gerekir. Bu stratejik silâhlardan, minyatürleştirme tekniği sayesinde, çok küçük nükleer yük taşıyan ve «taktik nükleer silâhlar» denilen yeni silâhlar türemiştir. Nükleer yükü 2 ile 20 kt olan ve klasik toplarla atılan mermiler, nükleer mayınlar, taktik nükleer uçak bombaları ve özellikle 1965 yıllarından beri silâhlı kuvvetlerde büyük ölçüde kullanılan, başlığı nükleer bir yükle donatılabilen her türden (yerden yere, yerden havaya, havadan yere, denizden havaya, denizden karaya v.b.) füzeler bu gruba girer (Bk. FÜZE, *Ek.*)

Bu taktik nükleer silâhların çoğalması günümüzde savaş koşullarını altüst etti. Stratejik silâhların kullanılabileceği topyekûn bir nükleer savaşa yol açma korkusunun bugüne kadar bu silâhların kullanılmasını önleyen tek neden olduğu söylenebilir. Bu görüş, 1973'te özellikle dördüncü israil-arap savaşı sırasında da doğrulandı. Öte yandan, A.B.D. ve S.S.C.B.'nin stratejik nükleer donatımının olağanüstü bir düzeye ulaşması bu iki ülkeyi S.A.L.T.* (*Ek*) görüşmeleri çerçevesinde, çeşitli silâhları sınırlama anlaşmaları yapmağa yöneltti; bu anlaşmaların en önemlisi 1972'de Moskova'da imzalandı. (Bk. SİLÂHSIZLANMA, *Ek.*) [L]

Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme anlaşması, 1968 ile 1970 arasında 97 ülke tarafından imzalanan, 5 mart 1970'te yürürlüğe giren ve nükleer devlet için, «kime olursa olsun nükleer silâhlar vermemeyi ve bu tür silâhların denetimini başkalarına devretmemeyi», nükleer güce sahip olmayan devletler için de, «kimden olursa olsun nükleer silâhlar almamayı ve bu tür silâhların denetimini kabul etmemeyi» öngören anlaşma. 1967'de, A.B.D. ve S.S.C.B. Cenevre Silâhsızlanma komisyonuna bir anlaşma tasarısı sunmuşlardı; Büyük Britanya tarafından da kabul edilen bu tasarı, 1968 haziranında Birleşmiş Milletler teşkilâtı genel kurulunca onaylandı. Anlaşma, aynı yılın 1 temmuzunda S.S.C.B., A.B.D. ve Büyük Britanya tarafından, daha sonra da 80'in üstünde ülke tarafından imzalandı. Ama, anlaşmanın onaylanma süreci, Sovyetler'in Çekoslovakya'ya müdahalesi (1968) ve nükleer enerjinin barışçı amaçlarla kullanılması için ek güvenceler isteyen nükleer güce sahip olmayan ülkelerin itirazları yüzünden yavaşladı. Henüz 44 ülkenin onayladığı anlaşma, Büyük Britanya'nın, A.B. D.'nin ve S.S.C.B.'nin (1969 kasımına kadar Federal Almanya'nın anlaşmayı imzalamasını bekledi) onaylamasından sonra yürürlüğe girdi. Aralarında, Güney Afrika'nın, Çin'in, Fransa'nın, Hindistan'ın ve İsrail'in de bulunduğu birçok ülke anlaşmayı imzalamayı reddetti. Anlaşma, bir silâhsızlanma anlaşması değildir, çünkü eldeki nükleer silâhların imhasını ya da sınırlandırılmasını öngörmemektedir; tersine, nükleer güçlerin tekelini onaylayan ve nükleer olmayan devletlere karşı bir ayırım gözeten bu anlaşma, bununla birlikte imzacı devletlerin nükleer silâhlanma yarışını durdurma niyetini ortaya koyar. Avrupa açısından, anlaşma, Almanya'nın her türlü nükleer silâhı ve denetimini reddetmesini olumlu karşıladı. Anlaşmanın uygulanmasının denetimi Viyana'daki Uluslararası Atom Enerjisi ajansına bırakıldı. Bu ajans, aynı zamanda fisyona uğrayabilen maddelerin ve nükleer donatımların barışçı amaçlarla nükleer olmayan ülkelere devredilmesini denetlemekle de görevlidir. «Yüksek çıkarlar»ının tehlikeye düştüğünü düşünen her imzacı devlet, üç ay önceden haber vermek koşuluyla, yirmi beş yıllık bir süre sonunda bitecek olan bu anlaşmadan çekilebilir. (L)

***NÜKLEİK** sıf. — ANSİKL. *Nükleik asitlerin protein sentezindeki rolü.* Proteinlerin ve dolayısıyla enzimlerin sentezi nükleik asitlere bağlıdır. Belli bir proteine tekabül eden bilgi, hücre çekirdeğinin kromozomik dezoksiribonükleik asidi (D.N.A.) düzeyindedir. İki D.N.A. zincirinden her birinin bileşimini meydana getiren dört baza (adenin, guanin, timin ve sitozin) dayanılarak dört harflik bir «alfabe» ile kodlanmıştır. Aminli bir asidin sentezi, bu dört bazın üçüyle kodlanır. Şu halde bir D.N.A. molekülünün her kanadı bir üçlüler devamı olarak kabul edilebilir. Çekirdekteki bilginin sentezin yapıldığı hücre sitoplazmasına geçişi, elçi dediğimiz bilgi taşıyıcı bir R.N.A. molekülü sayesinde gerçekleşir: bu moleküldeki baz dizisi D.N.A. molekülündeki baz dizisinin tamamlayıcısıdır. D.N.A.'nın adeninine R.N.A. üzerindeki bir timin, D. N.A.'nın timinine R.N.A. üzerindeki bir guanin (veya tersi) tekabül eder. Böylece taşınan bilgi hiç değişmez.

Elçi R.N.A., hücre sitoplazmasının ribozomları düzeyinde çözülür. Bir ribozom elçi R.N.A. molekülünün ucuna asılır ve aminli asitlerin peş peşe katılmasıyla bir protein zinciri sentezleyerek molekül boyunca ilerler. Bu aminli asitler, taşıyıcı R.N. A. denilen, molekül ağırlığı daha küçük ve farklı yapıdaki bir R.N.A. tarafından getirilir. Bir taşıyıcı R.N.A.'ya özel bir aminli asit tekabül eder ve bu R.N.A., kendi aminli asidine tekabül eden elçi R. N.A.'nın üçlüsünü tanır. Böylece, bir bazın

Foto. Akın Kamıcıoğlu (MEYDAN)

kopma, bozulma, dönüşme gibi olaylar sonucu değişikliğe uğraması veya yok olması, patolojik olabilen anormal bir proteinin sentezine yol açar.

Ayrıca, bir protein sentezinin başı ve sonu, kendileri de D.N.A.'dan meydana gelmiş operatör ve düzenleyici genler tarafından denetlenir. Bunların bozulması, az çok tehlikeli düzensizliklere sebep olan enzim eksikliğine veya fazlalığına yol açar. (L)

***NÜKLEOFİL** sıf. — Kim. Serbest çift elektron bağı bulunan ve bu bağ sayesinde bir atom çekirdeğiyle birleşebilen bir tanecik, molekül veya anyon için kullanılır.

— ANSİKL. *Nükleofil güç,* bu nükleofil taneciğin tepkimeye girebilme yeteneğidir; taneciğin karbona karşı duyduğu kimyasal ilgiyi belirtmek için göz önüne alınan nükleofil güç aşağıdaki sıralamada soldan sağa gidildikçe azalır:

$$-\overset{|}{\underset{|}{C^-}}: \; >N: \; RO^-, \; OH^-, \; R-CO_2^-, \; I^-, \; Br^-,$$
$$Cl^-, \; NO_3^-, \; SO_4H^-, \; ClO_4^-,$$

yani nükleofil tanecik aynı rolü oynayan ne kadar çok serbest çift bağ taşıyorsa nükleofil güç o kadar zayıflar.

Halojenler dışında nükleofil güç hidrürlerin de artan asitlik derecesine göre sınıflandırılmasını verir:

$$-\overset{|}{\underset{|}{C}}H, \; NH_4^+, \; ROH, \; H_2O, \; R-CO_2H, \; ClH,$$
$$BrH, \; IH, \; NO_3H, \; SO_4H_2, \; ClO_4H$$

Halohidrik asitlerde ve halojenür iyonlarında görülen evirtim karbona göre nükleofil gücün, protona göre nükleofil güçle her zaman çakışmadığını gösterir.

Aynı evirtim, tiyofenat iyonundan daha az nükleofil olan fenat iyonunda da görülür; oysa fenol tiyofenolden daha az asittir. Nükleofil tanecikler, genellikle, itilmiş bulunan başka bir nükleofil tanecik taşıyan karbona etki eder: «S_N2» denilen nükleofil ornatma* (*Ek*). Nükleofil tanecikler, çok sayıda bağların enerjik alıcılarla α konumunda etkinliklerini kaybetmeleri şartıyla bu bağlara da katılabilirler. (Bk. KATILMA, *Ek.*) Bazı nükleofil tanecikler mezomerdir:

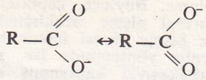

Bu mezomerlik nükleofil gücü azaltır; RO , $R-CO_2$ 'den daha nükleofildir. Fakat nükleofil mezomer iyonlar çok etkin olarak kalırlar; ketoenolat iyonunda durum böyledir.

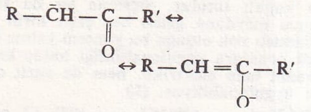

(I) (II)

Bununla birlikte, bu durumda, nükleofil güç daha çok karbon üzerinde toplanmış gibidir; bu iyonlar genellikle I limit yapıya göre davranırlar.

Enerjik nükleofil tanecikler, ayrıca organik molekülün bir nükleofil tanecik taşıyan hidrojenine komşu bir karbona bağlı hidrojene de etki edebilirler. (Bk. KÖK* *kaybetme, Ek.*) [L]

NÜKLEOSENTEZ i. (fr. *nucléosynthèse*). Astron. Bk. *Çekirdek* BİREŞİM*'i, Ek.* (L)

N.V. Bekaert, S.A., 1880 yılında kurulan büyük Belçika metalürji firması; bu tarihte, Léon-Leandre Bekaert Zwewegem'de dikenli tel, karyola yayları ve krampon, sonra kafes ve haddelenmiş tel yapan bir fabrika kurmuştu. Bu kuruluş 1904'ten itibaren hızla gelişti; fakat Birinci Dünya savaşı sırasında fabrika yıkıldı ve 1919'da yeniden inşasına girişildi. 1920-1923 arasında Bourbourg'da (Fransa) bir fabrika kuruldu. 1945'ten 1961'e kadar Léon-Antoine Bekaert tarafından yönetilen firma dünyada ön sırada yer alan tel yapımcılarından biri oldu ve beş kıtaya yayıldı. Başlıca üretim dizisini haddelenmiş teller oluşturur (1970'te Ortak pazar üretiminin yüzde 14'ünün üstünde); grup dünya dikenli tel üretiminin yüzde 10'undan çoğunu ve batı dünyasının ızgara tel üretiminin yüzde 10'unu elinde tutar. «Steelcord»lar (lastik ve borular için metal teller), taşıyıcı şeritler, paslanmaz ve ısıya dayanıklı teller, iğneler, otomobil mobilya ve koltukları, mühendislik (anahtar teslimi fabrikalar) firmanın başlıca faaliyet alanlarıdır. Grup Antoine Bekaert ve kayınbiraderi Marc Verhaeghe de Naeyer tarafından yönetilir. (L)

***NYERERE** (Julius Kambarage), tanzanyalı devlet adamı. — 1971'de general İdi Amin'in devirdiği eski Uganda başkanı Milton Obote'yi ülkesine kabul etti. Bunun üzerine iki ülke arasında gerginlik başgösterdi ve ordular arasında çatışma başladı. Afrika Birliği örgütünün Nijerya başkanı general Gowon'un araya girmesiyle iki ülke arasında yeniden barış sağlandı.

Başkan Nyerere ülkesine Çin'den büyük bir iktisadî yardım sağladı. (L)

Julius K. NYERERE

NYERS (Reszö), macar siyaset adamı ve iktisatçısı (Budapeşte 1932). 1940'ta Sosyal Demokrat partiye girdi; basımcılık yaptı. Ülkenin bağımsızlığa kavuşmasından sonra 1948'de Macar İşçi partisi komitesine sekreter seçildi. 1954'te de partinin merkez komite üyesi oldu. Önce İmre Nagy, 1956'da da Janos Kadar hükûmetlerinde besin endüstrisi bakanlığı yaptı. Daha sonra maliye bakanı (1960-1962) oldu. 1962'de partinin merkez komitesi sekreterliğine seçildi, 1966'da da siyasal büroya girdi. İktisadî sistemin yenileştirilmesini istedi ve bu konuda şu ilkeleri savundu: iktisadî planı hafifleterek ve yöneticilerin yetkilerini artırarak işletmelere özerklik sağlamak; fiyat ve ücretlerin sonuçlara göre ayarlanması; fiyatların gözden geçirilmesi ve serbest bırakılması. Nyers, ayrıca, Comecon'un para birimini rubleye dönüştürmek için giriştiği çalışmaları destekledi. Ama, ekonominin liberalleşmesi rejimin ideolojik açıdan güçlenmesine ters düşünce görevinden ayrılmak zorunda kaldı (mart 1974). [L]

NYLOPRİNT (tes. edil. ad). Tipograf klişelerinin yapımı için Almanya'da BASF tarafından üretilen malzeme. Işığa duyarlı plastik kaplı bir madenî levhadan meydana gelir. Bir negatif altında ışıklandırıldıktan sonra banyo ve oyma ile basılacak görüntü kabartma olarak elde edilir. (L)

Foto. Abbas-Gamma (LAROUSSE)

OBERNDORFER (Siegfried), alman patoloji profesörü (Münih 1876 - İstanbul 1944). Münih üniversitesinde patoloji profesörüyken 1934'te Türkiye'ye çağrılarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi kürsüsü ordinaryüs profesörlüğüne atandı; 1938'de aynı fakültenin Kanser Enstitüsü müdürlüğünü üstlendi; bu kuruluşu çağdaş düzeyde araştırma kurumu durumuna getirdi. (M)

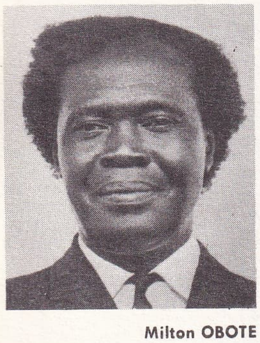

Milton OBOTE

***OBEY** (André), fransız yazarı. — Tek perdelik (*le Jour du retour* [Dönüş günü], 1972; *le Bibliothécaire* [Kütüphaneci], 1970; *la Nuit des chevaux* [Atların gecesi], 1971) ya da daha uzun (*l' Ascension du Sinaï*[Sina'da uruç], 1969) sahne oyunlarıyla tiyatro yazarlığını sürdürdü. (L)

***OBOTE** (Apollo *Milton*), ugandalı devlet adamı. — Mayıs 1970'te, petrol ürünleri dışında bütün ülke ticaretinin devletleştirileceğini açıkladı. 25 ocak 1971'de, kendisini aşırı «solculuk»la suçlayan general İdi Amin tarafından devrilince Tanzaniya'ya sığındı. (L)

***O'BRİEN** (Edna), irlandalı kadın edebiyatçı. — Son romanlarında (*A Pagan Place* [Dinsiz ülke], 1970; *Girl with Green Eyes* [Yeşil gözlü kız], 1970) ve öykülerinde (*Zee and Co*, 1971) gene İrlanda'yı ve boş şeylere inanan, hep kendilerini öven, şair ruhlu, çılgın irlanda köylülerini konu aldı. (L)

***OBRUK**, İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Konya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 774 nüf., bucak merkezi 767 nüf. (1970). [M]

***OCAK** i. — ANSİKL. Teknol. Ev mutfaklarında kullanılan fırınlı *ocak*'larda son birkaç yıldır büyük gelişmeler oldu. Çağdaş konutlardaki dar mutfakları göz önünde tutarak fırın* (*Ek*) hacimlerinin iyice küçültülmesi bir yana, ev kadınları açısından en büyük yenilik hiç kuşkusuz, yiyeceklerin pişirilmesi sırasında ister istemez meydana gelen taşma, yağ sıçraması gibi bütün kirleri, ev kadınını hiç sıkıntıya ve zahmete sokmadan kendi kendine temizleyecek şekilde yapılmış elektrikli ya da gazlı ocaklardır. Bu ocaklarda iki ayrı teknik uygulanır: kataliz ve piroliz. Kataliz yönteminde fırının ve ocağın bütün çeperleri, arasına tıpkı bir «katalizör» etkisi yapan beyaz lekeler katılmış gri renkli özel bir emaye tabakasıyla kaplanır. Böylece, çeperlere sıçrayan yağlar normal pişme sıcaklığında (200 ile 300°C) ve pişme süresi içinde hızla oksitlenir. Piroliz yönteminde ise, normal bir emaye tabakasıyla kaplanmış olan ocak, pişirme işi bittikten sonra özel bir ısıtma düzeneğiyle daha yüksek bir sıcaklığa (500°C) kadar ısıtılır. Bu işlem sırasında fırının ve ocağın kapağı, güvenlik bakımından kapalı tutulur. Sıçrama ya da taşma sonucu meydana gelen her çeşit kirin kendiliğinden yok olduğu bu yöntem yalnız elektrikli ocaklara uygulanabildiği halde kataliz yöntemi hem elektrikli, hem de gazlı ocaklara uygulanabiliyor. (L)

***OCAK** i. — ANSİKL. — 1971 (*2 ocak*), İstanbul'da, Zeytinburnu'ndaki gümrük depoları yandı. — 1973 (*28 ocak*), Türkiye'nin Los Angeles başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir Santa Barbara'da, bir otelde, daha önce Türkiye'den göç etmiş bir ermeni tarafından vurularak öldürüldü. — 1974 (*26 ocak*), C.H.P. genel başkanı Bülent Ecevit başkanlığında C.H.P. - M.S.P. koalisyon hükûmeti kuruldu; İzmir-İstanbul seferini yapan T.H.Y.'nın Van uçağı İzmir havaalanından kalktıktan sonra düştü ve 62 kişi yanarak öldü. (M)

O.C.A.M. (*Organisation commune africaine et mauricienne* [Afrika ve Mauritius Ortak örgütü]). Resmî dili Fransızca olan Afrika devletleri arasındaki bağları sıklaştırmak amacı güden siyasal örgüt.

Kuruluşun ilk adı, Afrika* ve Madagaskar iktisadî işbirliği teşkilâtının yerini alan Afrika ve Madagaskar Ortak örgütüydü (Organisation commune africaine et malgache) ve 14 üyesi vardı: Kamerun, Kongo Halk cumhuriyeti, Zaire, Fildişi Kıyısı, Dahomey, Gabon, Yukarı Volta, Madagaskar, Nijer, Orta Afrika cumhuriyeti, Ruanda, Senegal, Çat ve Togo. O.C.A.M. anlaşması 25 haziran 1966'da Tananarive'de devlet başkanlarınca imzalandı. Örgütün ana organı, sırayla üye ülkelerin başkentlerinde toplanan devlet başkanları konferansıdır; örgüt işlerini, merkezi Yaunde'de bulunan bir daimî sekreterlik yürütür. Temmuz 1965'te Moritanya örgütten çekildi, ama teknik kuruluşlarla işbirliğini sürdürdü.

1970 ocağında Mauritius adasının da katılması üzerine, üye sayısı on beşe çıkan kuruluşun adı O.C.A.M.M. (Organisation commune africaine, malgache et mauricienne [Afrika, Madagaskar ve Mauritius Ortak örgütü]) olarak değiştirildi. Ne var ki, 1972 nisanında Zaire ve eylülünde Kongo Halk cumhuriyeti, teknik işbirliğine devam etmekle birlikte örgütten ayrıldılar. 1973 temmuzunda Çat ile Kamerun da çekildi, ama örgüt merkezi gene Yaunde'de kaldı. Kamerun, yararsız bulduğu O.C.A.M.M.'ın teknik işbirliği kuruluşlarından da çıktı. Madagaskar'ın ayrılmasından (ağustos 1973) sonra O.C.A.M.M. «Afrika ve Mauritius Ortak örgütü» adını aldı. Bu ayrılmalar örgütün geçirdiği ağır bunalımı gösterir. Kuruluş, Bangui konferansında (ağustos 1974) merkezini Yaunde'den Bangui'ye taşımak, yeni hedeflere yönelmek, bu arada resmî dili Fransızca olmayan yeni Afrika ülkelerini bünyesine almak kararlarına vardı. (L)

Oconee, A.B.D.'de Güney Karolina'nın batısında nükleer santral. (L)

OCOS, Guatemala'nın Büyük Okyanus kıyısında tarihöncesi kültür evresi; La Victoria yerleşmesinden çıkarılan buluntularla tanımlanan bu evre üretici bir ekonomiye karşılık düşer. Ayrıca Orta Amerika'nın gelişme dönemini (M.Ö. 1500-1000) belirler. (L)

***ODA** i. — Geod. *Balistik oda*, gökyüzünde hareket halinde olan araçların yörüngesini ve bazı durumlarda fotoğraf çekilen istasyonun koordinatlarını hesaplamak için bu hareketli araçların fotoğrafını çekmeğe yarayan aygıt: *Kineteodolit bir balistik oda olarak düşünülebilir*. Bk. ANSİKL.

— Havc. *Yanma odası*, ergoller arasında kimyasal bir tepkimenin meydana geldiği bölme.

— Nükl. *Kabarcık odası*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Geod. En hassas (1/100 000 radyan düzeyinde açısal kesinlik) *balistik odalar*'da, ilke olarak, yıldızlı fon üzerinde hedefin fotoğrafı bulunur; böylece, bu hedefin çekim anındaki doğrultuları sonradan kesinlikle belirlenebilir. Balistik odalar, gerek yörünge hesapları, gerek istasyon noktalarının geodezik konum hesapları için uyduların fotoğrafını çekmekte kullanılmıştır. Fotoğraf kayıt desteğinin (cam ya da filim) cinsi ve aygıtın hareket yeteneğiyle birbirinden ayrılan değişik tipte odalar vardır. Sabit odalar, büyük çaplı parlak uyduların («Echo» tipi) ya da şimşek ışığı yayan uyduların («Geos» tipi) fotoğrafını çekmekte kullanılır. Bazı odalar, yıldızların fotoğrafını çekmeğe çok elverişli olan ekvatoral bir dönme hareketi yapar. Bir başka tipte ise, zayıf ışıklı uyduları izlemeğe ve fotoğraf kâğıdı üzerine kaydetmeğe yarayan birbirine dik üç dönme ekseni bulunur.

— Nükl. *Kabarcık odası*. Özellikle basınç düşürme yöntemlerini geliştirmek (pistona elektromagnetik olarak kumanda edilmesi ya da piston yerine sesüstü dalgalarla çalışan bir sistemin kullanılması) için inceleme ve araştırmaların sürdürülmesine rağmen, Cern ve Serpuhov senkrotronlarındaki dev kabarcık odaları, Amerika ve Rusya'daki öbür benzerleriyle birlikte daha uzun bir süre, tanecikleraras1 tepkimelerin keşfine dayanan bu tekniğin en gelişmiş örnekleri olarak kalacağa benziyor. Bugün çalışır halde olan en üstün kabarcık odaları arasında şunları sayabiliriz: Saclay'de yapılan ve Serpuhov'a yerleştirilen, içinde 10 m^3 sıvı hidrojen ve 2 T'lik bir magnetik alan bulunan Mirabelle; Cern'de yapılan ve gene Cern'de çalışan, aşırı iletken bir bobinin 3,5 T'lik bir magnetik alan ürettiği, 20 m^3 sıvı hidrojenli B.E.B.C. («Avrupa Kabarcık odası»); Saclay'de yapılıp Cern'e yerleştirilen 12 m^3 toplam hacimde, merkezde 1,9 T'lik bir magnetik alan bulunan ve Freon (CF_3Br) ya da propanla doldurulan Gargamelle; Freon ve propan gibi bu ağır sıvılar, nötr başlangıç evresinde olan nötrino*lar fiziğinin en etkili ve ayrıntılı biçimde incelenmesini sağlar.

● *Gazlarda deşarj odaları: kıvılcım odaları*. Kıvılcım odalarında, kuvvetli bir elektrik alanının etkisinde kalan taneciğin odaya doldurulmuş gaz (bir asal gaz) içinde iyonları meydana getirdiği bölgede kıvılcımların belirmesiyle bu taneciğin yörüngesi gözle görünür hale getirilir. Taneciğin geçişi sayaçlarla haber verildiği için, mikrosaniyenin bir kesri kadar kısa bir süre içinde elektrotlar arasına bir yüksek gerilim empülsiyonu uygulanır. Kabarcık odası gibi hidrojenle doldurulan ve tanecikleri incelemeğe yarayan yeni bir buluş da, P. Rice-Evans'ın geliştirdiği (1969) yeni *mızraklı oda*'dır. Bu odada deşarj, başlangıç iyonlaşmasının doğurduğu çığdan on kat daha hızlı gelişerek, elektrik alanına paralel «mızrak» biçimindeki izleri görünürleştirir. Ayrıca, elektrik alanına dik bir düzlem içinde ışıklı noktalar da görülür. Fakat kıvılcım odalarında izlerin yeri yalnız *görsel yöntemlerle* (fotoğrafla) belirlenmez. Bu aygıtlar ayrıca, *yörünge noktalarının koordinatlarını kodlamağa* yarayan otomatik yöntemlere de elverişlidir. Bu yöntemlerde, görüntü tüplerinin kullanılması, kıvılcım gürültüsünün saptanması (*ses* odaları), elektrot yerine kullanılan *teller*'le odanın karelere bölünmesi gibi yollara başvurulur.

— *Telli kıvılcım odası*, Cern'de F. Krienen tarafından keşfedildi (1961). Bu odada kıvılcımın meydana geldiği yeri teller üzerinde saptamak söz konusudur. Elektrik empülsiyonunun teller üzerindeki yerini belirlemek için iki temel yöntem uygulanır: empülsiyon ya *ferritten yapılmış torlu* bir bellekte ya da elektrot telleri çaprazlamasına kesen özel bir teldeki *magnetik daralma*'yla bulunur; bu ikinci yöntem özellikle dev odalarda daha iktisadîdir.

— *Çoktelli oransal oda*. 1968'de Cern'de G. Charpak, her tel için işaretleri ayrı ayrı yükseltip değerlendirerek çoktelli oransal odaları gerçekleştirmeyi başardı; bu buluşun öncüsü de *oransal sayaç*'tır. İki büyük yassı elektrotla sınırlanmış olan bu odaların telli kıvılcım odalarından daha büyük üstünlükleri vardır: potansiyel uygulanan pülsasyonların kaldırılması, aynı tel için mikrosaniyenin onda birinden daha kısa bir ölü zaman, teller arasındaki mesafe kısa

Foto. Depardon-Gamma (LAROUSSE)

olduğu için daha çabuk sonuç alınması, magnetik alanın bozucu etkilerinden etkilenmemesi. (L)

Oda tiyatroları, maddî olanak yetersizliği nedeniyle normal boyutta tiyatro salonlarına sahip olamayan küçük sanat topluluklarının odamsı veya benzeri yerlerde oluşturdukları tiyatro. Sahne ve maddî olanaklar nedeniyle genellikle tek perdelik ya da az kişili oyunların sahnelendiği bu tiyatrolar Türkiye'de çeyrek asırlık bir geçmişe sahiptir.

● *Ankara Oda tiyatrosu.* Muhsin Ertuğrul'un genel müdürlüğü döneminde Devlet tiyatrosuna bağlı olarak Evkaf apartmanının bodrumunda çalışmalarına başladı. *Öfke* (J. Osborne); *Samanyolu* (Karl Wittlinger); *Oturma odası* (Graham Greene); *Günden geceye* (E. O'Neill); *Ayrı dünyalar* (Şahap Sıtkı); *Hayvanat bahçesi* (E. Albee); *Şerefinize* (F. Billetdoux); *Midas'ın kulakları* (Güngör Dilmen); *Cephede piknik* (F. Arrabal); *Son band* (S. Beckett); *Pusuda* (Cahit Atay); *İnsansızlar* (Yıldırım Keskin); *Kargalar* (Başar Sabuncu); *Amerikan rüyası* (E. Albee); *Sur dibinde* (T. Dorst); *Sular aydınlanıyordu* (Nezihe Meriç) v.d. oyunları sahneledi.

● *Balıkesir Oda tiyatrosu.* Tiyatrosever amatörlerce kuruldu. İlk olarak *Zoraki hekim*'i oynadı (1964). Fazla yaşayamadan kapandı.

● *Bursa Oda tiyatrosu.* Yükseköğrenim gençlerinin kurduğu topluluk, *Fareler ve insanlar* (Steinbeck); *Pusuda* (Cahit Atay); *Yağmurcu* (N. R. Nash); *Karaların Memetleri* (Cahit Atay); *Benim üç meleğim* (A. Husson) oyunlarını sahneledi (1962-1963).

● *Eskişehir Oda tiyatrosu.* Genç amatörlerce kuruldu. *Aceleci kalp* (John Patrick) ile perdelerini açtı (1959). Ankara Devlet tiyatrosundan konuk sanatçıların da (Şeref Gürsoy, Gürbüz Bora, Nurtekin Odabaşı) katıldığı *Karacaoğlan*'ı sahneledi. *Yerma* (Lorca); *Bulvar* (Turgut Özakman); *Şarkıcı kız* (Orhan İyiler) bu tiyatroda sahnelenen oyunlardır.

● *İstanbul Oda tiyatrosu.* İstiklâl caddesinde, bir binanın ikinci katında Mücap Ofluoğlu'nun başkanlığında kuruldu (1958). Lâle Oraloğlu, Saime Bekbay, Pekcan Koşar, Öztürk Serengil, Ali Serttaş, Naci Girgin ilk kadroda yer alan sanatçılardı. *Misafir* (Fritz Schwiefert) adlı güldürüyle perdesini açan tiyatro daha sonra *Öteki* (S. N. Behrman); *Matmazel Julie* (Strindberg); *Tersine dönen şemsiye* (S. K. Aksal); *Erkeklerin gecesi* (J. B. Luc); *İş becerenin* (J. Druon); *Tapılacak kadın* (S. Maugham); *Şafakla gelen kadın* (A. Casova) oyunlarını sahneledi ve iki sezon sonra dağıldı. Daha sonra bu bina yandı.

● *Konya Oda tiyatrosu.* Gençlerin kurduğu topluluk. Perdelerini *Pusuda* (Cahit Atay) ve *Bir idam mahkûmu* (Claude Santelli) adlı oyunlarla açtı (1964). Orhan Asena'dan *Korku* ve Turgut Özakman'dan *Duvarların ötesi*'ni sahneledi. Kısa bir süre sonra dağıldı.

Ayrıca, çeşitli illerde (Adana *Ziyapaşa Oda tiyatrosu*, 1968; Samsun'da *Samsun Oda tiyatrosu*, 1973 v.d.) kısa ömürlü de olsa oda tiyatroları açıldı. (M)

O'DALAİGH (Cearnbhall), irlandalı devlet adamı (Dublin 1911). 1953'te Yüksek mahkemede yargıç oldu, 1963-1972 arası aynı mahkemeye başkanlık etti. Aralık 1974'te cumhurbaşkanlığına getirildi. (L)

***Oder-Neisse hattı,** 1945'ten beri Polonya'nın batı sınırı. — Zgorzelec anlaşmasıyla 1950'de Doğu Almanya, 1959 ve 1967'de Fransa, 1966'da İsrail tarafından Almanya ile Polonya arasında kesin ve devamlı sınır olarak tanınan Oder-Neisse hattını, Batı Almanya 1970'e kadar, doğuda Polonya, batıda Sovyet Rusya yönetimine verilmiş alman toprakları arasında, basit bir idarî sınır saymakta devam etti. Bu hatta bir değişiklik yapılamayacağını kabul eden şansölye Willy Brandt, sonunda Polonya'nın batı sınırını tanımak kararı aldı ve bu konuyla ilgili olarak 18 kasım 1970'te parafe ve 7 aralıkta imza edilen Varşova anlaşması, 17 mayıs 1972'de Bundestag tarafından da onaylandı. Almanya-Polonya ilişkilerinde, 1 ağustos 1945 tarihli Potsdam anlaşmalarının imzalanışından bu yana süregelen tutukluk böylece giderilmiş oldu ve papalık, 22 haziran 1972'de aldığı bir kararla, bu bölgeye polonyalı piskoposlar atanmasına izin verdi. (L)

Ankara Oda tiyatrosunda bir oyun: Keziban (soldan sağa, Pınar Çelebi, N. Girginkoç ve Mustafa Şekerci)

ODOLOJİ i. (yun. *ôidê*, ezgi ve *logos*, bilim'den fr. *odologie*). Ezginin bilimsel incelemesini belirtmek için uluslararası ezgi araştırmaları derneğince 1974'te kabul edilen terim. (L)

ODUBER QUİROS (Daniel), Kosta Rika'lı avukat ve devlet adamı (Cartago 1921). Hukuk okudu, 1956'da Millî Kurtuluş partisinin genel sekreteri oldu. 1958'den 1962'ye kadar milletvekilliği, 1962'den 1964'e kadar dışişleri bakanlığı yaptı, Yasama meclisi başkanlığına seçildi, 1970-1974 yılları arasında gene Millî Kurtuluş partisi milletvekiliydi. 1966 cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koyduğu halde kazanamayan Oduber Quiros şubat 1974'teki seçimlerde bu kere cumhurbaşkanı seçildi. (L)

***ODYOMETRİ** i. — Fiz. *Objektif odyometri*, muayene edilen kimselerin bilincinden bağımsız olarak işitme eşiklerini değerlendirme.

— ANSİKL. Klasik *odyometri* ya da *işitme ölçümü*, muayene olan kişinin de uzmanla işbirliği yapmasını gerektirir; söz konusu kişi, işitme algısını, değişik frekansların şiddetine göre değerlendirir. *Objektif odyometri*, kişiden böyle bir çaba istenmesini gerektirmez ve daha büyük bir kesinlik sağlar. Ancak böyle bir ölçüm yalnız çok küçük çocuklara uygulanabilir; zekâ geriliği (debillik) bulunan ya da işittiği halde bunu saklamaya kalkışan kimselere uygulanmasında da büyük yarar vardır. Kullanılan yöntemler önceleri, sesle uyarıldıktan sonra deride meydana gelen elektrik iletkenliği değişikliklerine dayanıyordu. Ama deride elektrikle refleks sağlamak, uygulanması güç bir işlemdir, onun için bu yöntem bırakılmıştır. Günümüzde aşağıdaki tekniklere başvurulur:

● *Elektroansefalografli odyometri*, bir işitme uyartısı sonucunda beyin kabuğunda biriken elektrik güçlerini bir elektroansefalogramda toplamayı öngörür. Bununla birlikte bunu değerlendirmek zordur ve daha birçok sorun doğurur; çizgilerin yorumu da çoğu zaman uzun bir çalışmayı gerektirir.

● *Elektrokokleografi*, en yeni yöntemdir ve çok küçük yaştan başlayarak çocuklarda sağırlığı izlemede büyük bir gelişme umudu vermektedir. Bu yöntemde uyarma, serbest bir alanda yayılan ve şiddeti 0 ile 100 dB arasında değişebilen bir «tıkırtı» ile sağlanır. Kulak zarına yerleştirilen bir elektrot, kulak zarının ortakulak tarafındaki çıkıntısında biriken elektrik etkime gücünü toplar. Bu etkime gücü elektronik devreler yardımıyla çözümlenir ve milimetre bölümlü bir kâğıda aktarılır. (Bk. ELEKTROKOKLEOGRAM, *Ek.*) Bu yöntem doğuştan itibaren kullanılabilir ve yalnız niceliksel değil niteliksel bilgiler de sağlayabilir; edinilen bilgiler sağırlığın derecesini ve bir dereceye kadar türünü belirlemeğe, yani eksikliğin kaynağını tam olarak tespite yarar. Bu yöntem deney evresini aşmış ve kulak hastalıkları kliniklerinde her gün başvurulan uygulamalar arasına girmiştir. (L)

Œ, elektromagnetik C.G.S. sisteminde magnetik alan birimi Oersted'in simgesi. (L)

OELZE (Richard), alman ressam (Magdeburg 1900). Weimar'daki Bauhaus'a bir süre devam ettikten sonra (1921-1925) 1932'de Paris'e gitti ve kendine özgü gerçeküstücü eserler vermeğe başladı. Bu eserlerde sürtüştürmeye dayanan ve çıkarmacılığı haber veren otomatizm'i resim sanatına düşlemsel ve hareketli yeni ufuklar açtı. İsviçre ve İtalya'ya yaptığı yolculuklar, sonra da savaş yüzünden 1936'dan 1946'ya kadar ara verdiği çalışmalarında dikkate değer bir birlik vardır. Tabloları sanki bir medyumlar evrenidir: manzaralarındaki sayısız böcek gözleri, benekler, birbirine karışmış bitki dalları veya hortlakların gezindiği harabeler bu etkiyi daha da güçlendirir (*Artan sessizlik*, Wolfsburg müzesi, 1961). [L]

***OERTER** (Al), amerikalı atlet. — 1968'de, üst üste dördüncü kere olimpiyat disk atma şampiyonu oldu. (L)

***OF,** esk. **Solaklı,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili) ilçe merkezi kasaba. — 76 833 nüf., merkez 6 680 nüf. (1975). [M]

***O'FAOLAİN** (Sean), irlandalı yazar. — Yeni anlatılarını (*King of the Beggars* [Dilenciler kralı], 1970) ve hikâye kitaplarını (*Talking Trees* [Konuşan ağaçlar], 1971) yayımladı. (L)

***OFF SHORE** i. — ANSİKL. Kıyıların açığında bulunan petrol yataklarının araştırılması ve işletilmesi son yirmi yıldır gittikçe artan bir önem kazandı. Kıta sahanlığının altındaki erişilebilir rezervler 100 milyar ton olarak tahmin ediliyor; bu rakam, deniz dışındaki bütün topraklardan çıkarılan petrolün tümünden çok daha büyük bir rezervi gösterir. Demek ki, *off shore* yöntemiyle işletilecek bir kuyunun başarı şansı, son derece yüksek olan maliyetine rağmen karadaki kuyulardan daha fazladır. Kuzey denizi gibi bir off shore bölgesinin üstelik tüketici çevrelere yakın olması da büyük bir avantajdır. (L)

***OFLAZOĞLU** (A. Turhan), türk tiyatro yazarı. — Yeni oyunları: *Gardiyan* (1972); *Bizans düştü* (Fatih) [1973]; *Genç Osman* (1973). Ayrıca, yazarın Sultanahmet camii ses ve ışık projesi senaryosu, Anıtkabir oratoryo librettosu ve *Şenlik* adlı bir bale librettosu vardır. (M)

OFLUOĞLU (Mücap), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1923). Haydarpaşa lisesini bitirdi; İstanbul Şehir tiyatrosunda çocuk oyunlarında sahneye çıktı. Gezginci tiyatrolara katılarak Anadolu'da oynadı. Daha sonra Küçük Sahne'de oynamağa başladı.

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

İstanbul Oda tiyatrosunu kurdu (1958). İstanbul Şehir tiyatrosunda çalıştı (1960-1966). Kendi adına bir topluluk kurdu (1966-1972). Tekrar Şehir tiyatrosuna döndü (1973). [M]

OFNET mağarası, Almanya'da (Bavyera), Nördlingen'in batısında tarihöncesi mağara. Mağaranın katman sırası, Aurignac kültüründen Yontmataşsonrası'na kadar uzanan dört düzeye yayılır; Yontmataşsonrası'ndan kalma son katmanda mezar kalıntıları bulunmuştur. (L)

OFSETÇİ i. (*ofset*'ten). Graf. santl. Ofset baskı yönteminde uzmanlaşmış basımcı. (L)

O'GORMAN (Juan), meksikalı mimar (Coyoacan 1905). Meksika'da çağdaş mimarlığın öncüsü olan Jose Villagan Garcia'nın öğrencisiydi. Yaptığı ilk evlerde görünen işlevselcilikten (San Angel 1930) Yeni Meksika barokuna geçti. 1950 yıllarında Yeni Mexico üniversitesinin yapımına katıldı ve mozaiklerle örtülü bir kitaplığın projesini çizdi. San Angel'deki kendi evi (bugün yıkılmıştır) Mathias Goeritz'in «duygusal» mimarlık anlayışının doğrultusundadır. (L)

OĞURTANI (Tarık), türk metalürji bilgini (İstanbul 1934). Deniz Harp okulunu bitirdi (1955), lisans derecesiyle deniz line subayı oldu (1957); uzmanlık için A.B.D.'ye gönderildi. Orada, Stanford üniversitesinde M.S. (1962) ve aynı üniversitenin Malzeme Bilimleri bölümünde Ph.D. (1964) derecelerini aldı. Türkiye'ye döndükten sonra bir yıl kadar Gölcük Döküm fabrikaları müdürlüğü yaptı ve Ortadoğu Teknik üniversitesine geçti, orada yardımcı profesör unvanı aldı (1968) ve 1971'de üniversitenin Metalürji bölümü başkanlığına getirildi. 1973'te *«katı-katı ve gaz-katı sistemlerinin difüzyon kinetiği»* konulu çalışmasıyla TÜBİTAK'ın 50. yıl cumhuriyet ödülünü aldı. (M)

***OĞUZ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili, Kemah ilçesi) bucak. — 2 750 nüf., merkez 335 nüf. (1970). [M]

***OĞUZ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Siirt ili, Beşiri ilçesi) bucak. — 3 459 nüf., 7 köy, bucak merkezi 871 nüf. (1970). [M]

***OĞUZ** (Orhan), türk iktisatçısı. — 1973 seçimlerinde gene Eskişehir milletvekili olarak Parlamento'ya döndü. 1974'te yapılan A.P. büyük kongresinde Süleyman Demirel'e karşı genel başkanlığa adaylığını koydu ve kaybetti. (M)

***OĞUZCAN** (Ümit Yaşar), türk şairi. — Yeni eserleri: *Aşk mıydı o* (1966); *Önce sen sonra sen* (1971); *Rubailer* (1972); *Yalan bitti* (1975). [M]

***OĞUZELİ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Gaziantep ili) ilçe. — 35 577 nüf., ilçe merkezi 7 164 nüf. (1975); 90 köy (1970). [M]

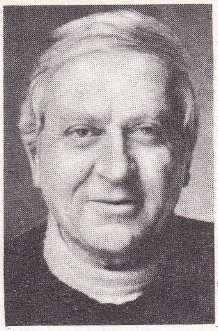

Maurice OHANA

***OHANA** (Maurice), ispanyol asıllı fransız bestecisi. — Son eserleri arasında şunlar sayılabilir: radyofonik müzik *Iphigeneia Tauris'te* (1965); üçte bir tonda sitar, flüt, piyano, dört vurma çalgı ve nefesli çalgılar topluluğu için *Signes* (1965); iki piyano, dört vurma çalgı ve orkestra için *Synaxis* (1965-1966); koro ve orkestra için Euripides'den esinlenme, oda operası *Phaidra için heceleme kitabı* (1967); klavsen ve yirmi bir çalgı için *Klavsen rakamları* (1967-1968), on iki *a capella* ses ve vurma çalgılar için *Haykırışlar* (1968); yaylı ve vurma çalgılar için *Silenciaire* (Suskulama) [1969]; iki piyano için *Soron-Ngo* (1969); bas ve yaylılar üçlüsü için *Stream*; viyolonsel ve piyano için *Syrtes* (1970); ağustos 1971'de, Chorolies de Vaison-la-Romaine şenliği için, sahne kantatı olarak hazırlanan, 1972'de de Lyon operası için operaya dönüştürülen *Autodafé*; obua için *Sarc* (1972) ve piyano için *24 Préludes* (1972-1973). [L]

***O'HARA** (John), amerikalı romancı. — (öl. Princeton, New Jersey 1970). [L]

OHİRA (Masayoşi), japon siyaset adamı (Toyohama, Kagava ili 1910). Maliye bakanlığında memurdu (1936), 1949'da Hayato İkeda kabinesinin genel sekreteri oldu. Kagava ilinin temsilcisi olarak meclise girdi (1952), daha sonra dışişleri bakanı (1962-1964), Liberal Demokrat parti başkanı (1967-1968), ticaret ve sanayi bakanı (1968-1970) oldu. Tanaka hükûmetinde dışişleri bakanlığına getirilen (temmuz 1972) Ohira ülkesinin Çin ile yakınlaşmasına çalıştı ve başbakan Tanaka'nın Çin'i ziyaretine (eylül 1972) önayak oldu. Eylül 1974'te, istifa eden Takeo Fukuda'nın yerine maliye bakanlığına atandı. (L)

Oidipus çatışması. Psikanaliz. *Oidipus çatışmasının erken evreleri,* Oidipus kompleksinin Freud'un saptadığı zamandan çok önce de, kişinin yaşamının ilk anlarında bulunduğunu öne süren Melanie Klein'ın kuramı.

Üstben, ardışık katmanlar halinde üst üste yer alan çok eski özdeşleşmelerden oluşmuştur: örneğin, bir yaşındaki çocuk için bunalım, yenilip yutulmak, parçalanıp yok edilmek korkusu biçimindedir; üstben, hayatın daha ilk dönemlerinde, ısıran, parçalayan ve kesen bir şey olarak görünür. Ama bu üstben, Freud'a göre yasanın ve baskının simgesi olan babayla özdeşleşmeye bağlı değildir: her iki cins için de, en önemli rolü oynayan anayla özdeşleşmedir. Bu «dişilik evresi»nin başlıca özelliği, babanın kamışıyla yırtılmış ya da tersine onunla bütünleşmiş ana vücudu düşlemine bağlı bir bunalımdır. Böylece, her iki cinste de, bunalım ve suçluluğun birleşmesiyle, erken bir analık üstbeni oluşur; erkek çocukta bu üstbenin yerini babayla özdeşleşme alır. Melanie Klein bu evreleri «Oidipus çatışmasının erken evreleri» (1928) adlı eserinde bir kuram olarak anlatır. (L)

***Oidipus kompleksi.** — Psikanaliz. Sorunu dar bir etnoloji açısından ele alarak ve babanın eğitimde üstün rol oynamadığı birtakım toplumları öne sürerek Freud'un Oidipus kompleksinin önemini ortadan sileceğini sanan B. Malinowski'nin eleştirilerinden sonra, şimdi genellikle Claude Lévi-Strauss'un *Structures élémentaires de la parenté* (Akrabalığın temel yapıları) [1949] adlı eserinde takındığı tutum benimsenmektedir: doğa ile kültür arasındaki temel fark, kurallar evrenini yaratan fücur yasağına dayanır, bundan dolayı da bir düzenleme öğesi olarak Oidipus kompleksi bütün önemini korur. Ama ana, baba ve çocuk arasındaki ilişkilerden oluşan Oidipus «üçleme»sinde değişiklik yapılabilir; Oidipus üçlemesinden önce çocukla ana arasında ikili bir ilişki vardır; ya da Lévi-Strauss'un dediği gibi akrabalık atom ya da molekülünde üç değil dört öğe bulunur (babalık ve döllendiricilik görevi çoğu zaman birbirinden farklıdır); son olarak *Anti-Oedipe*'te (1972) G. Deleuze ve F. Guattari Oidipus kavramına şiddetle karşı çıkar, onda isteğin, arzunun gemlenmesini görürler. (L)

OİRY, Fransa'da, Marne idare bölgesinde (Epernay idare çevresi), Epernay'nin doğusunda komün; 371 nüf. Seramik. (L)

***OİSE idare bölgesi,** Fransa'da Picardie bölgesinde idare bölgesi. — 540 988 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 39 kanton ve 693 komün. (L)

OİTİCİCA i. Kim. Brezilya'da kendiliğinden yetişen ve çok yavaş büyüyen bir ağacın (*Licania rigida Perth.*) cevizinden elde edilen yağ; özellikleri çok benzediği için çin odunu yağının yerine kullanılır. (Yarı hamur kıvamında bir maddedir; yarı polimerleşmiş bir yağ elde edinceye kadar 200° C'ta iki saat ısıtılıp sıvılaştırılarak kararlı hale getirilir; bu yarı polimerleşmiş durumdayken bileşiminde, yüzde 1,7 oranında, birbirine bağlanmış üç çift bağlı likanik asit bulunur.) [L]

OKA (Şikanosuke), japon ressam (Tokyo 1898). Doğduğu şehrin Güzel Sanatlar okulundan mezun olan Oka, Japonların «batı resmi» diye niteledikleri üslûbun temsilcisidir. Bir süre Fransa'da kaldıktan sonra (1925-1940) temelli olarak Japonya'ya yerleşti. Aynı zamanda hem yeni izlenimcilerin (özellikle de Seurat'ın) katı düzenlemelerinden, hem de gümrükçü Rousseau'nun naif sanatından etkilenen az sayıdaki eserleri şiir ile tekniği bağdaştıran titiz bir noktalamacı çalışmasının ürünüdür. (L)

OKAMOTO (Taro), japon ressamı, heykelcisi ve dizayncısı (Tokyo 1911). Önce Tokyo Güzel Sanatlar okulunda öğrenim gördü, sonra 1929'da, resimli roman yapımcısı olan babası İppei Okamoto ve devrinin ünlü şair ve romancılarından olan annesi Meiji Kanoko Okamoto ile birlikte Fransa'ya gitti. 1940'a kadar oturduğu ve bir etnoloji diploması aldığı Paris'te, 1936'larda gerçeküstücülere bağlanmadan önce «Soyutlama-Yaratma» grubunun çalışmalarına katıldı. Japonya'da öncüsü olduğu duygusal soyutlama eğilimi resimlerinde 1949'dan itibaren gelişti. Aynı zamanda heykelci olan Okamoto, 1970 Osaka dünya fuarı için «Doğan güneş totemi» adı verilen dev güneş maketini yaptı. Ünlü bir dizayncı da olan Okamoto'nun bükülmüş el biçimli koltukları büyük ilgi gördü. (L)

OKAN (Roksan), türk kadın yüzücü (İstanbul 1954). 14 yaşında yüzmeğe başladı. Bir mevsiminde 14 rekor kırdı; 100 m sırtüstünde 1'15"7 ile Türkiye rekorunu elde etti. (M)

OKAY (Haşim Nezihi), türk yazarı (Amasya 1904). Trabzon İlköğretmen okulunu (1924), daha sonra da İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesini bitirdi (1930). Sinop, Zile, Develi, Bandırma, Bursa ortaokul ve liselerinde öğretmenlik yaptı. İstanbul Atatürk Kız lisesinden emekliye ayrıldı. Sanat hayatına şiirle başladı, daha sonra halk edebiyatı üzerine araştırma ve derlemeleriyle tanındı. Eserleri: *Ilgar* (şiirler, 1933); *Akşam şarkıları* (şiirler, 1935); derlemeleri: *Âşık Sümmanî* (1940); *Seyranî* (1940); *Dertli* (1951); *Dadaloğlu* (1958); *Köroğlu ve Dadaloğlu* (1970). [M]

Okçuluk federasyonu, 1930'dan başlayarak, Atatürk'ün önerisiyle ele alınan okçuluk ancak 1962'de federasyona kavuştu. Başkanlığını Fazıl Özok'un yaptığı federasyon 800 000 TL.lık bütçeye sahiptir; İstanbul, Ankara, Sakarya, Eskişehir, Bolu, Bursa'da çalışmalarını sürdürmektedir. (M)

O'KEEFFE (Georgia), amerikalı kadın ressam (Sun Prairie, Wisconsin 1887). New York'taki Art Student's League'de öğretileri klasik resim anlayışına tepki olarak, daha başlangıçta, doğadaki biçimleri en ince ayrıntılarına kadar hesaplanmış karşıt renklerle aktaran kişisel bir resim dili geliştirmeğe yöneldi. Bu çalışma onu, fotoğrafçı Alfred Stieglitz'in (1924'te evlendiler) çevresinde toplanmış olan «galeri 291» ressamlarına yaklaştırdı. Grubun içinde daha çok Arthur Dove, John Marin ve Mardsen Hartley ile anlaşıyordu. Kentten görüntüler ve gökdelenler çizdiği bir dönemden (*Starlight night,* 1917) sonra New Mexico'ya yerleşti; çevre manzaraları onun resimlerine eş simgelere dönüşmüş lirik görüntüler olarak yansıdı (*Nature forms,* 1932). Sonra, daha belirgin bir biçimsel soyutlamaya kaymakla birlikte, yadırgatıcı paletine, gerçekdışı renklerine gene de bağlı kaldı (*Road past the View,* 1964). Esin kaynağı olarak doğadaki biçimlerden asla vazgeçmediyse de, romantizmi giderek daha gerçekötesi, hattâ mistik bir nitelik kazandı (*Sky above Clouds IV,* 1965). [L]

***OKİNAVA,** Ryu-Kyu takımadalarında ada. — 1951'de San Francisco'da imzalanan japon-amerikan anlaşmasıyla, Ryu-Kyu adaları, özellikle de bir A.B.D. yüksek komiseri tarafından yönetilen Okinava, A.B.D.'nin idarî vesayeti altına verilmişti. Yüze yakın lojistik ve harekât üssünün kurulduğu Okinava, A.B.D.'nin Büyük Okyanus'taki askerî düzeneğinin ana parçalarından biri haline geldi ve Kore ile Vietnam savaşları boyunca önemli rol oynadı. Bu durum, Japonya ile A.B.D. arasındaki yeni ilişkilere aykırı düşeceği için 1969'da iki ülke arasında yeni bir anlaşma imzalandı; bu anlaşmada, A.B.D.'nin askerî üslerini muhafaza etmesi koşuluyla Ryu-Kyu adalarının 1972'de japon yönetimine geri verilmesi öngörülüyordu. Daha da ileri giden başka bir anlaşmayla (1971), A.B.D.'nin Ryu-Kyu adaları üstünde San Francisco anlaşmasıyla elde ettiği bütün haklardan 1972'de vazgeçmesi ve takımadalarda bazı askerî üslerden, 1960 tarihli işbirliği ve A.B.D.'nin güvenliği anlaşması çerçevesi içinde yararlanmakla yetinmesi kararlaştırıldı. Böylece, Okinava 14 mayıs 1972'de Japonya'ya geri verildi. Amerikalılar adadaki üslerini güçlendirmeğe ve sayısını azaltmağa, bir buhran olmadıkça ve önceden Japon hükûmetinin onayını almak koşuluyla üslerde nükleer silâh bulundurmamağa söz verdiler. (L)

OKOPATİ i. (yun. *ochos,* taşıt ve *pathos,* acı, ağrı'dan fr. *ochopathie*). Kara taşıtlarının tutması. (Üç ilâ sekiz yaşlar arasında sık görülen okopati genellikle ergin yaşta hafifler.) [L]

Foto. Ph. Gras (*LAROUSSE*)

***OKOVANGO** veya **KAVANGO,** 1973'ten beri Güneybatı Afrika'da özerk arazi. (L)

***OKSİJEN** i. — Ted. *Hiperbar oksijen.* Bk. HİPERBAR, *Ek.*

OKSİTOSİN i. (fr. *oxytocine*). Biyokim. Ositosin*in uluslararası genel adı. (L)

OKSO sıf. (fr. *oxo*). Kim. *Okso tepkime,* karbon monoksit ve hidrojenin çift bağlı bileşiklere etkiyerek aldehitler veya ketonlar vermesiyle sonuçlanan tepkime. (L)

***OKTAY RİFAT** (HOROZCU, — denir), türk şairi ve oyun yazarı. — *Yağmur sıkıntısı* oyunuyla TRT 1970 Tiyatro ve Sahne Eserleri yarışmasında başarı ödülünü ve Ankara Sanatseverler derneğinin «yılın en iyi oyunu» ödülünü aldı. Yeni eserleri: *Şiirler* (1970 Türk Dil kurumu şiir ödülü, 1969); *Yeni şiirler* (1973); *Dirlik düzenlik* (oyun, 1975). [M]

OKTAY (Semih), türk voleybolcusu (İstanbul 1950). Voleybola öğrencilik döneminde başladı; millî formayı 110 kere giydi. (M)

OKTOLİT i. (*oktojen* ve *tolit*'ten). Piroteknі. Çok iyi karışmış bir oktojen ve tolit karışımından meydana gelen patlayıcı madde. (L)

***OKUL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, bütün kademelerdeki *okul* sayılarında değişiklikler oldu ve ilköğretmen okullarının sayısı 89'a (58 857 öğrenci, 2 758 öğretmen) çıktı; eğitim enstitüleri 16'ya (8 676 öğrenci, 700 öğretmen) indi. Öbür öğretmen okulları şunlardı: 3 yüksek öğretmen okulu (1 441 öğrenci, 49 öğretmen), 1 kız sanat öğretmen okulu (109 öğrenci, 24 öğretmen), 3 kurs öğretmeni yetiştirme merkezi (372 öğrenci, 16 öğretmen), 1 erkek sanat öğretmen okulu (52 öğrenci, 5 öğretmen), 1 erkek teknik yüksek öğretmen okulu (931 öğrenci, 131 öğretmen), 1 kız teknik yüksek öğretmen okulu (951 öğrenci, 110 öğretmen), 1 ticaret ve turizm yüksek öğretmen okulu (463 öğrenci, 22 öğretmen).
Okul öncesi öğretim yapan kurumların sayısı 122'yi (4 795 öğrenci, 273 öğretmen); ilkokulların sayısı 40 154'ü (36 466'sı köylerde, 3 688'i şehirlerde; 5 milyon 268 811 öğrenci) buldu. Yatılı bölge okullarının sayısı 55'e (21 743 öğrenci); körler ve sağırlar okullarının sayısı, 4 körler (437 öğrenci) ve 11 sağırlar (2 100 öğrenci) olmak üzere 15'e yükseldi; buna karşılık özel okulların sayısı 159'a, buralarda okuyan öğrenci sayısı da 33 236'dan 24 105'e düştü. (M)

OKUMUŞ (Sedat), türk cokeyi (Konya 1945). Haralarda at çalıştırırken Salihli'de cokeyliğe başladı ve yarışlara girebilmesi için yaşının büyütülmesi gerekti. 1960'ta İstanbul'da katıldığı yarışlarda dikkati çekti. Daha sonra Başbakanlık, Cumhurbaşkanlığı kupalarını (1965) kazandı ve Millet meclisi, Gazi (1969), Çaldıran (1970) koşularında birinci oldu. (M)

OKUR (Kemal Sülker). Bk. KEMAL SÜLKER, *Ek.*

***OKUYUCU** i. — Bilişim. *İşaret okuyucusu,* iletken ya da magnetik uçlu bir kalemle yazılmış kart ve belgeleri okuyan aygıt. || *Kart okuyucusu,* bir bilgisayarın, delikli kartları dizi halinde okumağa yarayan çevrel aygıtı. || *Kaset okuyucusu,* kaset tipinde magnetik şerit üzerine kayıt yapabilen ve kaydedilmiş bilgileri okuyan aygıt. || *Magnetik şerit okuyucusu,* ikili kodlanmış bilgileri magnetik şerit üzerine kaydetmeğe ve kaydedilmiş bilgileri hızla okumağa yarayan aygıt. (L)

OKUYUCU-DELİCİ blş. i. Bilişim. Bir bilgisayarda, delikli bant ve şeritleri ya da kartları okumağa ve delmeğe yarayan çevrel birim. (L)

OKYANUSLAŞMA i. Bir anakara eteğinin, yüksek sıcaklıktaki magma, baz ve ültrabazların yükselmesiyle ağırlaşan kara kalkanlarının kabuğu içinde çökerek okyanus kabuğuna dönüşmesi. (Bk. BELUSSOV, *Ek.*) [BAZLAŞMA da denilir.] (L)

***OKYAY** (Necmettin), türk hattatı. — (öl. İstanbul 1976). [M]

***OLANAKSIZ** sıf. — Mat. Bir E olanaklar evreninde, E'nin hiç bir olasılığının taşımayan ve dolayısıyla asla gerçekleşmeyen $\emptyset$ şeklinde yazılmış bir olay için kullanılır: *Olanaksız olayın olasılığı sıfırdır.* (L)

***OLASILIK** i. — Mat. *Aynı Ω evreninin bir* B *olayına bağlı olan bir* A *olayının koşullu olasılığı,* B'nin olasılığı sıfır olmamak şartıyla $\frac{P(A \cap B)}{P(B)}$ bölümü; P, Ω evrenine bağlı olasılığı gösterir. [B BİLİNMEK ŞARTIYLA A'NIN OLASILIĞI da denilir. Simgesi $P_B(A)$.] || *Boş olmayan sonlu bir Ω kümesi üzerindeki olasılık,* pozitif gerçek sayıların $\mathbb{R}$ kümesi içinde Ω kümesi olaylarının bir $\mathcal{P}(\Omega)$ kümesinin aşağıdaki iki koşulu gerçekleyen P uygulaması:
1. Ω'nın olasılığı 1'e eşittir, $P(\Omega) = 1$;
2. Ω'nın birbirini içermeyen her (A, B) olay çifti için $P(A \cup B) = P(A) + P(B)$'dir. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bir *olasılık* şu özellikleri taşır:
1. P fonksiyonu artan fonksiyondur: eğer $A \subset B$ ise (A, B'yi içeriyorsa), $P(A) \leqslant P(B)$'dir. Böylece, $A \subset \Omega$ olduğuna göre $P(A) \leqslant 1$'dir.
2. Olanaksız bir olayın olasılığı sıfırdır: $P(\emptyset) = 0$.
3. Ω'nın her (A, B) olay çifti için
$$P(A \cup B) = P(A) + P(B) - P(A \cap B)\text{'dir.}$$
4. Zıt olayların her $(A, \bar{A})$ çifti için $P(A) + P(\bar{A}) = 1$'dir.
5. Tam bir olaylar sistemi oluşturan her $(A_i)_{1 \leq i \leq n}$ ailesi için
$$\sum_{i=1}^{n} P(A_i) = 1\text{'dir.}$$ (L)

***OLAY** i. — Mat. Bir Ω evreninin, kendisini oluşturan olasılıklardan biri gerçekleştiği zaman gerçekleşen parçası. (L)

OLCAY (Kenan), türk güreşçisi (İstanbul 1916). Güreşe 18 yaşında başladı. Grekoromen dalında 52 kiloda tanındı; 1937 Balkan birinciliğinde ve 1948 Londra olimpiyatlarında gümüş madalya aldı. (M)

OLCAY (Osman), türk diplomatı (İstanbul 1924). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1944), Dışişleri bakanlığına girdi; orada çeşitli görevlerde bulundu: Londra başkonsolosluğunda kançılar (1948), aynı yerde büyükelçilik ikinci kâtibi (1950), merkezde Milletlerarası Ekonomik İşler şube müdürü (1952), NATO daimî delegeliğinde başkâtip (1954), aynı yerde müsteşar (1956), merkezde NATO dairesi genel müdür yardımcısı (1959) ve genel müdürü (1960), dışişleri bakanlığı NATO genel sekreteri, NATO İşleri yardımcısı (1963). Siyasal Bilgiler fakültesinde diplomatik muhabere dersleri öğretim görevlisi olarak hocalık yaptı (1960-1964); Helsinki büyükelçisi (1964), Yeni Delhi büyükelçisi oldu (1966). Olcay son görevi sırerken NATO genel sekreterliği birinci yardımcılığına seçildi ve bu göreve getirilen ilk türk diplomat oldu (1968). 12 Mart muhtırasından sonra kurulan birinci Erim kabinesine dışişleri bakanı olarak girdi (1971), ancak o yılın sonunda kabineden topluca ayrılan 11 bakan arasında yer aldı. Bir süre merkezde çalıştıktan sonra Türkiye'nin Birleşmiş milletler başdelegeliğine atandı (1972), 1975'te bu görevden istifa ederek merkeze döndü. (M)

OLDENBURG (Claes), isveç asıllı amerikalı sanatçı (Stockholm 1929). Yale üniversitesinde (1946-1950) ve Chicago'daki Art Institute'de (1950-1954) öğrenim gördükten sonra dergilerde resimlemeler yaptı. Anlatımcı üslûpta yağlıboya tablolardan ve happening düzenlemelerinden sonra 1960'a doğru «ticarî sanat» dediği sanattan hareket ederek çağdaş uygarlığın eleştirisine girişti. Şehirlerde rastlanan nesnelerin kırıntılarından, döküntülerinden hazırladığı ve Dubuffet'yi hatırlatan kabartma-yapıştırmalardan sonra günlük nesnelerin (mezeler, pastalar, «yumuşak» nesneler ve «hortlak» nesneler) üç boyutlu röprodüksiyonlarına geçti. Bu çalışmasında ele aldığı nesnelerde boyut, renk, madde bakımından birçok değişiklik yaptı. (*Def dudak boyası,* 1969). Önceleri basit bir gözlemci olarak ele aldığı tüketim toplumuna, daha sonraları, bina projelerinde (Thames üzerinde *Ball* adını verdiği dev bir bina projesi, 1967) saldırgan ve alaycı bir tutumla karşı çıktı. İçinde sayısız küçültülmüş eşyanın bulunduğu bir sıcan başı biçimindeki *Mouse Museum*'u (Kassel'deki «Documenta 5»inde sergilenmiştir) amerikan pop'art'ının en ilgi çekici eserlerinden biridir. (L)

OLDOWAY, Tanzanya'daki Olduvai* yerleşmesinin diğer adı. Bu yontmataş yerleşmesinde beş arkeolojik katman bulunur. Zinjantrop ve *Homo habilis* kalıntıları en alttaki I. katmandan çıkarılmıştır. II. katmanda, Acheul sanayiine (500 000 yıl) ait çeşitli taş âletler arasında bir fosil insanın kafatasına rastlandı. 1970'te doktor Leakey, IV. katmanda, gene bir Acheul sanayii (400 000 yıl) ile birlikte, Asya fosil insanlarına (Çu Ku-tien sinantropus'u) benzeyen ve *Homo erectus* türüne ait olduğu sanılan bir ilkel insanın kalıntılarını keşfetti. En geç tarihli olan V. katmanda, Kenya'da gelişmiş bir Kapsa kültürüne ait âletler ele geçirildi. (L)

OLEOHİDROLİK i. (fr. *oléohydraulique*). Basınç altındaki bir sıvı aracılığıyla enerji iletimine olanak veren teknik. (L)

***Olgunlaşma enstitüleri.** — Adana'da yeni bir enstitünün açılmasıyla (1972) Türkiye'de bu düzeydeki öğrenim kurumlarının sayısı 6'ya çıktı. (M)

***OLGUNLUK** i. — ANSİKL. Ekoloji. Bir ekosistem*in *olgunluğu* o sistemin düzenine bağlıdır ve sistemin yapısını tarihiyle ilişkili olarak belirlemeğe yarar.

Osman OLCAY

Bu terim, ekoloji uzmanı R. Margalef tarafından, Akdeniz'de yapılan deniz dibi incelemelerine dayanılarak öne sürülmüştür. Olgunluk, sayıya vurulabilen birtakım parametrelerle doğrudan doğruya ilgilidir.

Nitekim, bir ekosistemdeki hayvan ve bitki türü sayısının doğrudan doğruya ölçümü olan «çeşitlilik», olgunlukla orantılıdır. Ekosistem ne kadar çok çeşitliyse olgunluk da o kadar önemlidir. Kararlılık da olgunluğa bağlıdır. Kararlı bir ekosistem, doğal olarak bir dengeye kavuşmuş olan ve ancak dış etkenlerin zoruyla güçlükle bozulabilen ekosistemdir. Örneğin tek tür tarım bitkisinin yetiştirildiği bir tarla, çeşitliliği çok zayıf (bir tek tür) bir ekosistem olarak düşünülebilir. Bu tarla beklenmedik bir anda herhangi bir asalak salgınına uğrarsa salgın felâketle sonuçlanır. Kendisini engelleyecek doğal düşmanları olmayan asalak burada gelişmesine uygun bir ortam bulduğu için tarlanın kararlılığı hızla tehlikeye girer ve bu kararlılık ancak böcek öldürücü ilâçlara başvurulanarak insanlar tarafından korunabilir. Buna karşılık aynı salgın, çok değişik bitkilerin yer aldığı tarım işletmelerinde başgösterdiği zaman ekosistemin kararlılığı açısından o kadar zararlı olamaz, çünkü bu alandaki «çeşitlilik» asalağın doğal düşmanlarının barınmasına da olanak verir. Bir ekosistemin üretimi onun olgunluk derecesiyle de ilişkilidir. Tek tür tarımın olgunluğu zayıftır, ama insan onu bu haliyle de işletebilir ve sonuç olarak bu ekosistem enerji sağlar. Buna karşılık, doğal durumdaki bir ortam çok az miktarda enerji verebilir. Çünkü üretilen enerji, düzenin karmaşıklığını sürdürmek ve beslenme zincir*ini (*Ek*) sağlamak için kullanılır, böylece birçok hayvan ve bitki türüne gelişme olanağı verilir. Bu durumda, enerji artığı, ekosistem tarafından kendi kararlılığını ve olgunluğunu sürdürmek için tüketilir. İşletme daima bir olgunluk azalmasıyla eşdeğerde değişiklikler yaratır. Şu veya bu nedenle ilk ürün veriminin fazlası alınan bir sistem hiç bir zaman gelişmez, olgunlaşmadan kalır. Özellikle Amerika Birleşik devletlerinde yapılan incelemelerden oldukça umut verici sonuçlar alınmıştır. Alınan bu sonuçlar kolayca genelleştirilebilir, çünkü matematik bir temele dayanır; kullanılan bütün parametreler kolayca sayıya ve ölçüye dönüştürülebilir. Bu yeni araştırma yolu ekoloji için çok umut verici görünüyor. Bu kuralların ve uygulamalarının incelenmesi, uzun vadeli de olsa ekosistemlerin tepkilerini önceden kestirmek ve belki de daha şimdiden çevremizin niteliğini ve yapısını ciddî bir şekilde tehdide başlayan tahmin ve karar yanlışlıklarından sakınmak olanağı sağlayabilir. (L)

OLHA, Fransa'da, Cambo-les-Bains (Pyrénées-Atlantiques) yakınlarında, Orta Yontmataş'tan kalma kayaaltı mağarası. (L)

Olida et Caby Associés (SOCİÉTÉ), başlangıcı 1855'te Olida'nın kuruluşuna kadar inen fransız anonim şirketi. Fransa'nın ve

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Münih **Olimpiyat** oyunlarının en hızlı adamı sovyet atleti Valeri Borzov (el sallayan)

üstte, 400 m şampiyonu amerikalı atlet L. Vincent Matthews (sağda); altta, 1 500 m şampiyonu finli atlet Pekka Vasala (solda)

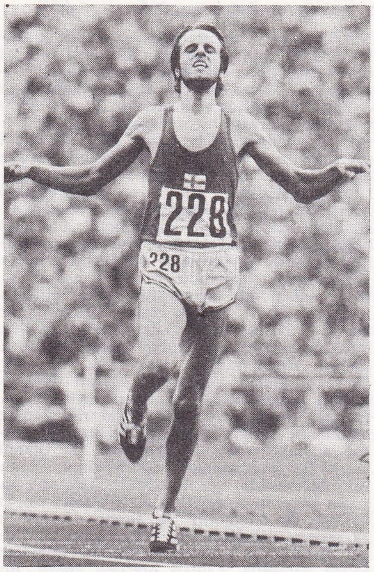

Münih **Olimpiyat** oyunlarının mukavemet yıldızı, 5 000 ve 1 000 m'ler şampiyonu finli atlet Lasse Viren

Münih'te sırıkla atlama yarışları ve **Olimpiyat** stadındaki televizyon kulesi

Avrupa'nın kuru sosis imal eden ilk şirketidir; bu kesimde Fransa'daki tüketimin dörtte birini sağlar. (L)

***OLİGOELEMENT** i. — ANSİKL. Çok düşük dozlarda (hektar başına 30 gr) kullanıldığında nikel ürün verimini yaklaşık yüzde 30 oranında arttırır. Ama hektar başına 160 gr kullanıldığında verim, bu *oligoelement*'in katılmadığı topraklarda yapılan tarımın veriminden ancak yüzde 40 daha fazladır. (L)

OLİGOMER i. (fr. *oligomère*). Kim. Molekülünde sadece 2,3 ya da 4 monomer molekül bulunan polimer. (L)

OLİGOPSON i. (yun. *oligos*, az ve *opsônein*, satın almak'tan fr. *oligopsone*). İkt. Çok sayıda satıcıya karşılık az sayıda alıcının bulunduğu piyasa. (Oligopol*un karşıtıdır.)

— ANSİKL. *Oligopson* kuramı, oligopol kuramını tamamlar. Az sayıdaki alıcılar, **kişi** olarak piyasa fiyatı ve satıcı davranışları üzerinde etkili olabileceklerini bilirler; ayrıca, güttükleri politikanın rakip alıcılarda uyandıracağı tepkiyi önceden görmeğe çalışırlar ve değişik davranışlar satıcılar arasında birtakım rekabetlerin veya anlaşmaların doğmasına yol açabilir. Somut olarak Türkiye'de özellikle sınaî tarım ürünlerinde olmak üzere meyve ve sebze alıcıları örnek gösterilebilir. (LM)

***OLİMPİYAT** i. — ANSİKL. 1972'de Almanya'nın Münih kentinde yapılan yaz *olimpiyat*'larında çıkan olaylarda 14 kişi öldürüldü. «Kara Eylül» adlı örgüt israil sporcularının kampını bastı, İsrail'de tutuklu bulunan 200 arap gerillasının bırakılmasını istedi; rehin aldığı israilli sporcularla Kahire'ye giderken gerillalardan 5'i vurularak öldürüldü, 3'ü sağ olarak ele geçirildi.

Bu olay nedeniyle 1 gün ara verilen olimpiyatlarda S.S.C.B. sporcuları, 50'si altın 99 madalya kazanarak en ön sırada yer aldılar. Genel sonuçlar şöyle oldu:

ATICILIK: **baltrap:** Angelo Scalzone (İtalya), 199 puan (dünya rekoru); **tabanca** (*25 m, hızlı atış*): Josef Zapedzki (Polonya), 595 puan (dünya rekoru); **tabanca** (*50 m, serbest atış*): Ragner Skanaker (İsviçre), 567 puan (dünya rekoru); **trap** (*kombine, 8 atış*): Lones Wigger (A.B.D.), 1 155 puan; **trap** (*50 m, ferdî*): Ho Jun-Li (Kuzey Kore), 599 puan (dünya rekoru); **trap** (*kombine, 8 atış*): John Writer (A.B.D.), 1 166 puan (dünya rekoru); **skeet:** K. Wirninhier (Batı Almanya), 195 puan; **yürüyen hedef:** Lakov Zhelezniak (S.S.C.B.), 569 puan (dünya rekoru). Bu yarışma ilk defa 1972'de yapıldı.)

Foto. Günaydın arşivi (1), *Hürriyet arşivi* (3), *Milliyet arşivi* (1) [*MEYDAN*]

ATLETİZM *(erkekler)*: *100 m:* Borzov (S.S.C.B.), 10"14; *200 m:* Borzov (S.S.C.B., 20"0; *400 m:* Matthews (A.B.D.), 44"66; *800 m:* Dave Wottle (A.B.D.), 1'45"9; *1 500 m:* Pekka Vasala (Finlandiya), 3'36"03; *5 000 m:* Lasse Viren (Finlandiya), 13'26"04 (dünya rekoru); *10 000 m:* Lasse Viren (Finlandiya), 27'38"4 (dünya rekoru); **maraton:** Frank Shorter (A.B.D.), 2 s 12'19"7; *110 m* **engelli:** Rod Milburn (A.B.D.), 13"24; *400 m* **engelli:** Akii-Bua (Uganda), 47"82 (dünya rekoru); *3 000 m* **engelli:** K. Keino (Kenya), 8'23"6 (dünya rekoru); *4×100 m* **bayrak:** Black Tatyol, Tinker Hart (A.B.D.), 38"19; *4×400 m* **bayrak:** Asati, Nyamau, Ouko, Sang (Kenya), 2'59"08; *20 000 m* **yürüyüş:** Peter Frenkel (Doğu Almanya), 1 s 26'42"90 (dünya rekoru); *50 000 m* **yürüyüş:** Bernd Kannenberg (Batı Almanya), 3,5 s 56'11"6 (dünya rekoru); **sırıkla yüksek atlama:** Folfgang Nordwig (Doğu Almanya), 5,50 m (dünya rekoru); **yüksek atlama:** Yuri Tarmak (S.S.C.B.), 2,23 m; **uzun atlama:** Randy Williams (A.B.D.), 8,24 m; **üç adım:** Viktor Saneyev (S.S.C.B.), 17,35 m; **gülle atma** *(7,5 kg gülle)*: Wladislaw Komar (Polonya), 21,18 m (dünya rekoru); **disk atma:** Ludwik Danek (Polonya), 64,40 m; **çekiç atma:** Anatol Bundarçuk (S.S.C.B.), 75,50 m (dünya rekoru); **cirit atma:** Klaus Wolfermann (Batı Almanya), 90,48 m (dünya rekoru); **dekatlon:** Nikolay Avitov (S.S.C.B.), 8 454 puan (dünya rekoru).

ATLETİZM *(bayanlar)*: *100 m:* R. Stecher (Doğu Almanya), 11"07; *200 m:* R. Stecher (Doğu Almanya), 22"40; *400 m:* Monika Zhert (Doğu Almanya), 51"08 (dünya rekoru); *800 m:* Hildegard Folk (Batı Almanya), 1'58"6 (dünya rekoru); *100 m* **engelli** (ilk defa Münih'te programa konuldu): A. Ehrart (Doğu Almanya), 12"59 (dünya rekoru); *1 500 m* (ilk defa koşuldu): Ludmilla Bragina (S.S.C.B.), 4'01"4 (dünya rekoru); **yüksek atlama:** Ulrika Meyforth (Batı Almanya), 1,92 m; **disk atma:** Faina Melnik (S.S.C.B.), 66,62 m (dünya rekoru); **cirit atma:** Ruth Fuchs (Doğu Almanya), 63,88 m (dünya rekoru); **gülle atma:** (3,750 kg) N. Tschichova (S.S.C.B.), 21,03 m (dünya rekoru); **uzun atlama:** Heide Rossendhal (Batı Almanya), 6,78 m; **pentatlon:** Mary Peters (İngiltere), 4 801 puan (Meksika'daki puan verme sistemi değiştirildi) [dünya rekoru]; *4×100 m* **bayrak:** Batı Almanya (Krause, Mickler, Richter, Rossendhal), 42"81; *4×400 m* **bayrak:** Doğu Almanya (Kaesling, Kuehne, Seidler, Zehrt) 3'23".

BİNİCİLİK: **üç ayak üzerinden takım:** İngiltere; **takım dresaj:** S.S.C.B.; **takım atlama:** Batı Almanya; **üç ayak üzerinden ferdî:** Richard Meade (İngiltere); **ferdî dresaj:** Linsenhof (Batı Almanya); **ferdî atlama:** Graziano Mancinelli (İtalya).

BİSİKLET: **ferdî yol:** Hennie Kuiper (Hollanda) 4 s 14'37"; **takım yol:** S.S.C.B. (Boris Jukov, Valeri Lardi, Gennang Kommatov, Valeri Likafev), 2 s 11'17"8; *1 000 m* **sürat:** D. Morelon (Fransa), 11"25 (en iyi 200 m); *1 000 m* **saate karşı:** Neils Fredborg (Danimarka), 1'6"44; **ferdî takip:** Knut Knudsen (Norveç), 4'45"74; *2 000 m* **tandem:** Semenetz-Selovalnikov (S.S.C.B.), 10"60; *4 000 m* **takım takip:** Batı Almanya, 4'22"14.

BOKS: *48 kg:* Gorgi Gedo (Macaristan); *51 kg:* Gergi Kastadinov (Bulgaristan); *54 kg:* Orlando Martinez (Küba); *57 kg:* Boris Kuznetzov (S.S.C.B.); *60 kg:* Jan Szcepanski (Polonya); *63,5 kg:* Ray Seales (A.B.D.); *67 kg:* Emillio Correa (Küba); *71 kg:* Diecter Kottysch (Batı Almanya); *75 kg:* Viat Çheslav Lemeçhev (S.S.C.B.); *81 kg:* Mate Pavlov (Yugoslavya); *ağır:* Teofilo Stevenson (Küba).

ÇİM HOKEYİ: Batı Almanya.

ESKRİM *(erkekler)*: **ferdi flöre:** Witold Woyda (Polonya); **takım flöre:** Polonya; **ferdi epe:** Csaba Fenyvesi (Macaristan); **takım epe:** Macaristan; **ferdî kılıç:** Victor Sidiak (S.S.C.B.); **takım kılıç:** İtalya.

ESKRİM *(bayanlar)*: **ferdî flöre:** Antonella Lonzo-Rango (İtalya); **takım flöre:** S.S.C.B.

FUTBOL: Polonya.

GÜREŞ **(grekoromen):** *48 kg* (yeni kategori): Berceanu (Romanya); *52 kg:* Kirov (Bulgaristan); *57 kg:* Kazakov (S.S.C.B.); *62 kg:* Morkof (Bulgaristan); *68 kg:* Krisha

Foto. Hürriyet arşivi (3) [MEYDAN]

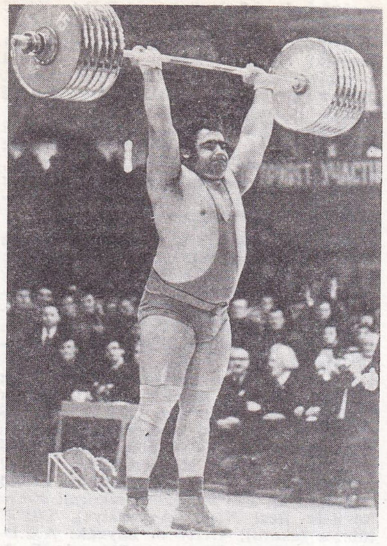

yanda solda, halterde süper ağır **olimpiyat** şampiyonu rus haltercisi Vasili Aleksiyev; sağda, 200 ve 400 m serbest ve 200 m karışık yüzme yarışlarında dünya rekoru kırarak şampiyon olan avustralyalı yüzücü Shane Gould

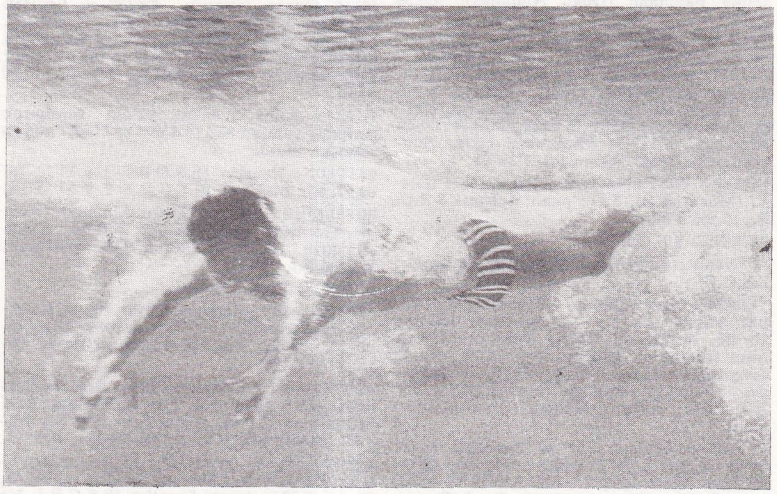

Münih **Olimpiyat** oyunlarının 7 altın madalyalı şampiyonu amerikalı yüzücü Mark Spitz (100 ve 200 m serbest; 100 ve 200 m kelebek; 4 × 100, 4 × 200 ve 4 × 100 karışık bayrak)

Mutdinov (S.S.C.B.); *74 kg:* Machal (Çekoslovakya); *82 kg:* C. Hegedüs (Macaristan); *90 kg:* Rezantsev (S.S.C.B.); *100* kg:Martinescu (Romanya); *ağır:* Roshin (S.S.C.B.).

GÜREŞ **(serbest):** *48 kg* (yeni kategori): Roman Dimitriev (S.S.C.B.) [Sefer Baygın 4.]; *52 kg:* Kimoni Kato (Japonya); *57 kg:* Yanagida (Japonya); *62 kg:* Zaga Abdulbekov (S.S.C.B.) [Vehbi Akdağ 3.]; *68 kg:* Don Gable (A.B.D.) [Ali Şahin 4.]; *74 kg:* Wayne Wells (A.B.D.); *82 kg:* Tediaschivili (S.S.C.B.); *90 kg:* Ben Paterson (A.B.D.); *100 kg:* İvan Yarigin (S.S.C.B.); *ağır* (yeni kategori): Aleksandr Medved (S.S.C.B.).

HALTER: *52 kg* (yeni kategori): Zygmun Smalcerz (Polonya), 337,5 kg; *56 kg:* İmre Foldi (Macaristan), 377,5 kg (dünya rekoru); *60 kg:* Norer Nurikiyan (Bulgaristan), 402,5 kg; *67,5 kg:* M. Kirşinov (S.S.C.B.), 460 kg (dünya ve olimpiyat rekoru); *75 kg:* Yordan Bikov (Bulgaristan), 485 kg (dünya ve olimpiyat rekoru); *82,5 kg:* Jenssen (Norveç), 507,5 kg (olimpiyat rekoru); *90 kg:* Anton Nikdov (Bulgaristan), 525 kg (olimpiyat rekoru); *110 kg:* Yan Talts (S.S.C.B.), 580 kg; *süper ağır:* Vasili Aleksiyev (S.S.C.B.), 640 kg.

JİMNASTİK *(erkekler)*: **atlama beygiri:** Klaus Koste (Doğu Almanya), 18,850 puan; **bar paralel:** Sawao Kato (Japonya), 19,475 puan; **kulplu beygir:** Viktor Klimenko (S.S.C.B.), 19,125 puan; **yer hareketleri:** Nikolai Andrianov (S.S.C.B.), 19,175 puan; **takım:** Japonya, 571,25 puan; **halka:** Akinori Nakayama (Japonya), 19,350 puan; **barfiks:** Mitsuo Tsukahara (Japonya); 19,725 puan; **komple:** Sawao Kato (Japonya), 114, 650 puan.

JİMNASTİK *(bayanlar)*: **denge:** Olga Korbut (S.S.C.B.), 19,400 puan; **asimetrik bar:** Karin Janz (Doğu Almanya), 19,675 puan; **atlama beygiri:** Karin Janz (Doğu Almanya), 19,525 puan; **yer hareketleri:** Olga Korbut (S.S.C.B.), 19,575 puan; **komple:** Ludmilla Turiçeva (S.S.C.B.), 77,025 puan: **takım:** S.S.C.B., 380,50 puan.

CUDO: 1968 Meksika olimpiyatlarında karşılaşma yapılmadı. 1972'de şu sonuçlar alındı: *63 kg:* Takao Kawaguşi (Japonya); *70 kg:* Toyokazu Nomüra (Japonya); *80 kg:* Sekine (Japonya); *93 kg:* Shota Şoşosvili (S.S.C.B.); *ağır sıklet:* Wilhem Ruska (Hollanda); *karışık kategori:* Wilhem Ruska (Hollanda).

KANO *(erkekler)*: *1 000 m* **tek:** Aleksandr Shaparenko (S.S.C.B.), 3'38"06; *1 000 m* **çifte:** Gorbaçev-Kratassuk (S.S.C.B.), 3'31" 23; **dörtlü kayak:** S.S.C.B., 3'14"05; *1 000 m* **kanadiyen teklisi:** İvan Patzaichin (Romanya), 4'08"94; *1 000 m* **kanadiyen çiftlisi:** Şessuynas-Lobanok (S.S.C.B.), 3'52"60.

KANO *(bayanlar)*: *500 m* **tek:** Yulia Riyabsinskaya (S.S.C.B.), 2'03"17; *500 m* **çifte:** Pinayeva-Kuriçko (S.S.C.B.), 1'53"50.

slalom *(erkekler)* [yeni konuldu]: **tek kişilik kano:** Reinhard Eiben (Doğu Almanya), 5'15"84; **iki kişilik kano:** Hofmann-Amend (Doğu Almanya), 310,68 puan; **tek kişilik kayak:** Siegbert Horn (Doğu Almanya), 4'28"56.

slalom *(bayanlar)*: **tek kişilik kayak:** An-

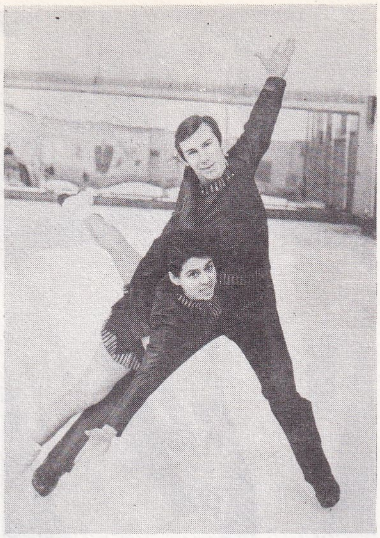

artistik patinaj çiftler şampiyonu olan sovyet sporcuları Irina Rodrina ve Aleksandr Zaitsev

gelika Bahmann (Doğu Almanya), 364,50 puan.

KÜREK: **tek:** Yuri Maliçev (S.S.C.B.), 7'10" 12; **iki tek:** Timoshinin-Korçikov (S.S.C.B.), 7'01"77; **sekiz tek:** Yeni Zelanda, 6'08"94; **dümencisiz dörtlü:** Doğu Almanya, 6'24" 27; **dümencili dörtlü:** Batı Almanya, 6'31" 85; **dümencisiz çifte:** Brietzke-Mager (Doğu Almanya), 6'53"16; **dümencili çifte:** Gunkel-Lucke (Doğu Almanya), 7'17"25.

MODERN PENTATLON: **kişisel:** Andras Balczo (Macaristan), 5 412 puan; **takım:** S.S.C. B., 15,968.0 puan.

SU TOPU: S.S.C.B.

VOLEYBOL *(erkekler):* Japonya; *bayanlar:* S.S.C.B.

YELKEN: **Finn:** Maury (Fransa) 58 puan; **yat yarışı:** Forbes (Avustralya), «Simba V» ile, 28,1 puan; **flying dutchman:** Pattison (İngiltere), «Superdoso» ile 22,7 puan; **dragon:** J. Cuneo (Avustralya), «Wyuana» ile, 13,7 puan; **tempest:** Nankin (S.S.C.B.), 28,1 puan; **soling:** Melges (S.S.C.B.), 8,7 puan.

YÜZME *(erkekler): 100 m* **Serbest:** Mark Spitz (A.B.D.), 51"22 (dünya rekoru); *200 m* **serbest:** Mark Spitz (A.B.D.), 1'52"78 (dünya rekoru); *400 m* **serbest:** Brad Cooper (Avustralya), 4'00"27 (olimpiyat rekoru); *1 500 m* **serbest:** Mike Burton (A.B.D.), 15'52"58 (dünya rekoru); *100 m* **sırtüstü:** Roland Matthes (Doğu Almanya), 56"58 (olimpiyat rekoru); *200 m* **sırtüstü:** Roland Matthes (Doğu Almanya), 2'02"82; *100 m* **kurbağalama:** Nobutaka Taguşi (Japonya), 1'04"94 (dünya rekoru); *200 m* **kurbağalama:** John Hencken (A.B.D.), 2'21" 55 (dünya rekoru); *100 m* **kelebek:** Mark Spitz (A.B.D.), 54"27 (dünya rekoru); *200 m* **kelebek:** Mark Spitz (A.B.D.), 2'00"7 (dünya rekoru); *200 m* **karışık:** Gunnar Larsson (İsveç), 2'07"17 (dünya rekoru); *400 m* **karışık:** Gunnar Larsson (İsveç), 4'31"98 (olimpiyat rekoru); *4×100 m* **bayrak:** A.B.D. (Stamm, Bruce, Spitz, Heidenreich), 3'26"42 (dünya rekoru); *4×200 m* **bayrak:** A.B.D. (Kinsello, Tyler, Genter, Spitz), 7'35"78 (dünya rekoru); *4×100 m* **karışık bayrak:** A.B.D. (Stamm, Bruce, Spitz, Heidenreich), 3'48"16 (dünya rekoru); **tramplen atlama:** Vladimir Vasin (S.S.C.B.), 594,09 puan; **kule atlama:** Klaus Dibiasi (İtalya).

YÜZME *(bayanlar): 100 m* **serbest:** Sandra Neilson (A.B.D.), 58"59 (olimpiyat rekoru); *200 m* **serbest:** Shane Gould (Avustralya), 2'03"56 (dünya rekoru); *400 m* **serbest:** Shane Gould (Avustralya), 4'19"04 (dünya rekoru); *800 m* **serbest:** Keena Rothhammer (A. B.D.), 8'53"68 (dünya rekoru); *100 m* **sırtüstü:** Melissa Belot (A.B.D.), 1'05"78 (olimpiyat rekoru); *200 m* **sırtüstü:** Melissa Belot (A.B.D.), 2'19"19 (dünya rekoru); *100 m* **kurbağalama:** Cathy Carr (A.B.D.), 1'13"58 (dünya rekoru); *100 m* **kelebek:** Mayumi Aoki (Japonya), 1'03"34 (dünya rekoru), *200 m* **kelebek:** Karen Moe (A.B.D.), 2'15"57 (dünya rekoru); *200 m* **karışık:** Shane Gould (Avustralya), 2'23"07 (dünya rekoru); *400 m* **karışık:** Beal Neall (Avustralya), 5'02"97 (dünya rekoru); *4×100 m* **bayrak:** A.B.D. (Neilson, Kemp, Barkman, Babaschoff), 3' 55"19 (dünya rekoru); *4×100 m* **karışık bayrak:** A.B.D. (Belote, Carr, Deardruff, Neilson), 4'20"75 (dünya rekoru); **tramplen atlama:** Mikki King (A.B.D.), 450,03 puan; **kule atlama:** Ulrika Knape (İsveç), 390,00 puan.

1976'da (şubat) Avusturya'nın İnnsburck kentinde yapılan KIŞ OLİMPİYATLARI'nda şu sonuçlar alındı:

BİATLON: Kruglov (S.S.C.B.), 1 s 14'12"26; **bayraklı biatlon:** (S.S.C.B.), 1 s 57'55"64;

BOBSLEİGH: *2'li bob:* Doğu Almanya (Nehmer-Germeshausen), 3'44"42; *4'lü bob:* Doğu Almanya (Nehmer, Babok, Germeshausen, Lehmann), 3'40"43.

BUZ HOKEYİ: S.S.C.B.

ALP KAYAĞI *(erkekler):* **iniş:** Franz Klammer (Avusturya), 1'45"73; **slalom:** Gros (İtalya), 2'3"29; **büyük slalom:** Hemmi (İsviçre) 3'26"97.

ALP KAYAĞI *(bayanlar):* **iniş:** Rosi Mittermaier (Batı Almanya), 1'46"16; **slalom:** Rosi Mittermaier (Batı Almanya); 1'30"54; **büyük slalom:** K. Kreiner (Kanada), 1'29"13.

KUZEY KAYAĞI *(erkekler): 15 km* **mukavemet:** Nicolas Bajokov (S.S.C.B.), 43'58"47; *30 km* **mukavemet:** Saveliev (S.S.C.B.), 1 s 30'29"38; *50 km* **mukavemet:** Formo (Norveç), 2 s 37'30"05; **kuzey kombine:** Wehling (Doğu Almanya), 423,39 puan; *4×10 km* **bayrak:** Finlandiya (Pitkaenen, Mieto, Teurajaervi, Koivisto), 2 s 7'59"72; **tramplen atlama:** *70 m:* H. G. Aschenbach (Doğu Almanya), 252 puan; *90 m:* Schnabl (Avusturya), 234,8 puan; *5 km* **mukavemet** *(bayanlar):* Helena Toaklo (Finlandiya), 15'48"69; *10 km* **mukavemet:** R. Smetanina (S.S.C. B.), 30'13"41; *4×5 km* **bayrak:** S.S.C.B. (Baldişeva, Amosava, Smetanina Kulokova), 1 s 7'49"75.

KIZAK: **tek erkekler:** Guenter (Doğu Almanya), 3'27"688; **iki kişilik:** Doğu Almanya (Rinn-Hann), 1'25"604; **tek bayanlar:** M. Schumann (Doğu Almanya), 2'50"621.

ARTİSTİK PATİNAJ: **çift:** İrina Rodrina-Aleksandr Zaitsev (S.S.C.B.), 140,54 puan; **tek erkekler:** John Curry (İngiltere), 192,74 puan; **tek bayanlar:** Dorothy Hamill (A. B.D.), 193,80 puan.

SÜRAT PATİNAJI *(erkekler): 500 m:* Kulikov (S.S.C.B.), 39"17; *1 000 m:* Peter Mueller (A.B.D.), 1'19"32; *1 500 m: Storholt* (Norveç), 1'59"38; *5 000 m:* Stensen (Norveç), 7'24"48; *10 000 m:* Kleine (Hollanda), 14'50" 59.

SÜRAT PATİNAJI *(bayanlar): 500 m:* Young (A.B.D.), 42"76; *1 000 m:* Tatiana Averina (S.S.C.B.), 1'28"43 (olimpiyat rekoru); *1 500 m:* G. Stepanskaya (S.S.C.B.), 2'15"58 (olimpiyat rekoru); *3 000 m:* 4'45"19.

BUZ DANSI: Pakhomova-Gorçkov (S.S.C.B.), 202,9 puan.

Olimpiyatların sonunda madalya sıralamasında S.S.C.B. 13'ü altın olmak üzere toplam 27 madalyayla başta yer alırken 19 madalyayla Doğu Almanya ikinci sırayı aldı. (M)

OLİTSKİ (Jules), rus asıllı amerikalı ressam (Gomel 1922). New York'ta resim, Paris'te de Zadkine ile heykelcilik çalıştıktan sonra kısa zamanda soyutlamaya yöneldi ve renge dayanan bir eser vermek için çalışmağa koyuldu. İlk önemli tuvallerinde bir merkez bölüm çevresinde yer alan çıplak tuval ile kat kat boyanmış düzeylerin karşıtlığından yararlanır. Daha sonraları her türlü biçimsel kaygıyı bir yana bırakarak bütün gücünü paletini zenginleştirmeğe verdi. 1965'te renklerin yansıtılmasına dayanan bir tekniği benimsedi: bu teknikle tuvallerini saydam bir örtü ile kaplayabiliyordu. Bu ilkeyi daha da geliştirerek, *color-field painting*'lere yakın eserlerinde renklerin birbirine kaynaşmasını sağlayan püskürtmeden yararlandı. Daha sonraki çalışmalarında boya tabakaları tuvale maddesel bir görüntü verecek kadar kalınlaştı. (L)

***Olivetti,** büro makineleri ve bilişim sistemleri yapımcısı italyan şirketi. — 1972'de grubun konsolide iş hacmi İtalya'da yüzde 24,5, Ortak pazarın öbür ülkelerinde yüzde 17,5, öbür Avrupa ülkelerinde yüzde 16,7, Amerika Birleşik devletleri ve Kanada'da yüzde 18,6, Latin Amerika'da yüzde 14, Afrika'da yüzde 2,4, Asya ve Okyanusya'da yüzde 6,3 olarak gerçekleşmişti. Aynı yıl şirketin toplam cirosu 548,8 milyar lireti buluyordu. Olivetti grubu dünya pazarlarında hesap makine ve sistemleri alanında ilk sırayı (yüzde 20), mekanik ve elektronik yazıcı hesap makinelerinde gene ilk sırayı (yüzde 28), portatif yazı makineleri (yüzde 18) ile mekanik ve elektrikli büro tipi yazı makineleri (yüzde 21) alanında ikinci sırayı, bilimsel hesaplar için mikrobilgisayarlarda (yüzde 22) gene ikinci sırayı, uzaktan yazıcılar ve yazıcı uç birimlerinde (yüzde 10) üçüncü sırayı alır.

Grup, İtalya'da merkez bürosu İvrea'da bulunan ana şirket (ing. C. Olivetti & C.) ile yabancı ülkelerdeki 30 ortaklığı kapsar. Olivetti 18 fabrikaya (11'i İtalya'da, 7'si dış ülkelerde) sahiptir ve İtalya'da 33 749 işçi, dış ülkelerde 38 524 işçi çalıştırır. (L)

***OLMEK'LER,** Meksika körfezinin eski halkı. — Kansas City ve Veracruz üniversiteleri, 1971'de Veracruz eyaletinin güneyinde başlatılan bir kazı projesi için işbirliği yaptılar. Bu kazıların amacı, La Venta* *(Ek)*, San Lorenzo ve Tres Zapotes'in tarihlerini tamamlamak için bu kuşağın tarihsel kesitini belirlemekti. Kazı sırasında önce Rancho Cobata'da bazalttan yapılma bir olmek başı bulundu, sonra üç yeni yerleşmenin yeri belirlendi ve Cerro Vigia'nın eteğinde oldukça kaba işlenmiş 12 taş heykel ortaya çıkarıldı. Meksika körfezi dolaylarında Olmek'lerin hemen her çeşit sanat ürününe rastlamak mümkündür, ancak Morelos ve Guerrero* *(Ek)* eyaletlerinde bulunan kaya gravürlerine ve resimlerine (Chalcatzingo [Morelos eyaleti] gravürleri, 1966'da Juxtlahuaca mağarasında bulunan resimler ve 1968'de Guerrero eyaletindeki Ox-

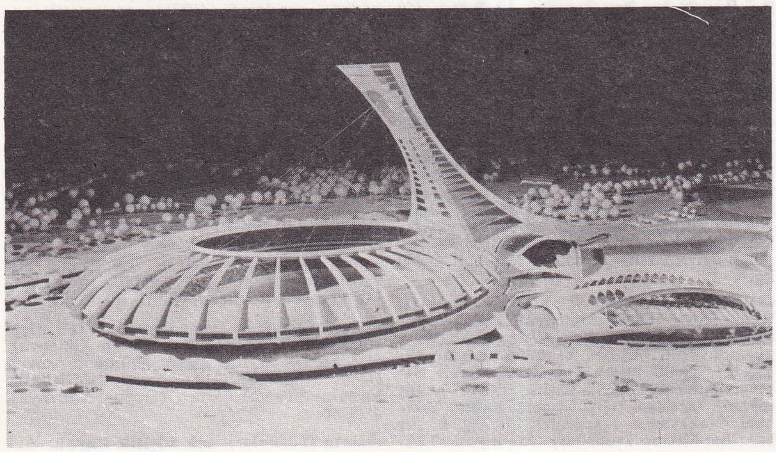

1976 Montreal Olimpiyat oyunlarının yapılacağı tesislerin maketi

Foto. Hürriyet arşivi (2) [*MEYDAN*]

totitlan mağarasında keşfedilen resimler gibi) bu bölgede rastlanmaz. Kaya resimleri ve gravürlerinden başka seramikleri, olmek üslûbunda küçük taş eşyayı ve San Miguel Amuco köyü (Guerrereo) dikilitaşını da kapsayan körfez bölgesi dışındaki bu sanata «olmek sömürge sanatı» adı verilmiştir. (L)

***OLMİ** (Ermanno), italyan filim yönetmeni. — 1965'ten sonra *Un certo·giorno* (Günlerden bir gün) [1968], *Durante l'estate* (Yaz boyu) [1971] ve *La Circostanza* (Durum) [1973] adlı filimleri yaptı. (L)

***OLSZTYN,** Polonya'da şehir. — Otomobil lastikleri. (L)

***OLTU,** Erzurum ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 38 333 nüf., ilçe merkezi 10 060 nüf. (1975); 62 köy (1970). [M]

***OLUK** i. — Leng. Konuşucu ile dinleyici arasındaki bildirişimin kurulduğu yolu belirten ve bildirişim kuramından aktarılan terim: *Sözlü bildirişimde, hava, dilsel bildirişim belirtilerini aktaran oluktur.* (L)

***OLUKLU** sıf. — Prehist. *Oluklu kama,* Amerika'daki bazı tarihöncesi kültürlerin (Clovis, Folsom, Lucy) tanıtıcı özelliği olan sivri uçlu âlet. (Âletin bir ya da iki yüzünden oyularak bir parça kaldırılmasıyla boydan boya uzanan bir oluk meydana gelir.) [L]

***OLUR,** Erzurum ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 19 207 nüf., ilçe merkezi 1 754 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

***OLYMPİA,** Yunanistan'da şehir. — Arkeol. Yeni müzenin yakınlarındaki Mykenai mezarlığında, III B ve C yakın Hellas uygarlığından kalma birçok odalı mezar incelendi. Buluntular arasında özellikle ilginç bronzlar dikkati çeker: grifon ve savaşçı büstleri, disk atan adam heykeli, bir zırh parçası ve bazıları çok zengin bir biçimde süslenmiş pek çok Korinthos miğferi, M.Ö. VII. ve VI. yüzyıllara ait diğer Korinthos miğferleri Alpheios kıyılarından gelmedir. Son yıllarda tapınakta onarım ve berkitme çalışmalarına girişildi, 1972'de de son buluntuları barındıran yeni bir müze açıldı. (L)

OMAL, Belçika'da (Liège ili), Huy yakınlarında yer. Neolitikten kalma bir fasiyese adını veren bu tarihöncesi yerleşme Tuna akımına aittir ve Rheinland'da gelişen «yakın şeritli kültür»e bağlanır. (L)

OMBUDSMAN i. (isveççe k.). Yurttaş ile yönetim arasındaki anlaşmazlıklarda bir çeşit hakem rolü oynamakla görevli kimse. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İlkin 1809'da İsveç'te ortaya çıkan *ombudsman,* 1919'da Finlandiya, 1954'te Danimarka ve 1962'de Norveç tarafından benimsendi. Aslında kurum, bütün kıtalara yayılacağı benzemektedir: Yeni Zelanda 1962'de bunun denemesini yaptı; Quebec'in 1968'de bir «vatandaş koruyucusu» vardı. Dünya çeşitli ülkelerinde, genel yetkilere sahip 25 ombudsman görev başındadır. 1971'den beri, İsrail'de «Devlet denetçisi», kamu gelirlerinin kullanımını ve hesaplarını denetleme görevi yanında, malî yanı olmayan vatandaş şikâyetlerini de incelemektedir. Kudüs, Zürich, Dayton, Seattle gibi kentlerde il ombudsman'ları çalışır.

Genel olarak ombudsman, yönetiminden bağımsız, yönetim uygulamasından haklı nedenlerle şikâyetçi olan bireyler lehine ve parlamento adına müdahalede bulunan bir denetim organıdır. Soruşturmasını serbestçe yapar. Yönetimce alınmış kararları durdurma ya da değiştirme yetkisi yoktur, yönetimi eleştirmekle ya da gerekli gördüğü değişiklikleri önermekle yetinir. (L)

OMO, Habeşistan'ın güneyinde, Rodolf gölünün ayağı olan ırmak. Tektonik çöküntüler, ırmağın aşağı vâdisinde kalınlığı yüzlerce metreyi bulan (Rodolf gölünün kuzeyinde 30 km) Dördüncü zaman oluşumlarını altüst etti. Yüzyılın başlarında keşfedilen ve ülkenin geçmişini aydınlatacak bir açık kitap olan bu yerleşmede pek çok kazı yapıldı. Uluslararası bir ekibin yürüttüğü geniş kapsamlı bir kazı çalışmasında, 1967'den bu yana, altı kazı yerinden elli ton gereç çıkarıldı. Jeoloji, paleontoloji ve Tarihöncesi'nin sınırlarında yer alan bu araştırmalar, insanın geçmişini 1 milyon yıl geriye götürdü. Gerçekten de, bazı ilkel insan fosillerinin (Australopithecus) 3 750 000 yıl öncesine ait olduğu saptandı ve 1969'da, tartışma götürmez bir buluntu olan işlenmiş çakıl taşlarının 2,5 ile 2 milyon yıl öncesinden kaldığı anlaşıldı. Ekibin arkeologlarından fransız Jean Chavaillon, 1973 yazında keşfedilen ve çoğu kuvarstan olan, insan eliyle yapılmış 900 kadar eşyayı kesinlikle 2 milyon yıl öncesine tarihlendirince bütün bu varsayımlar doğrulanmış oldu. (L)

***OMUTA,** Japonya'da şehir. — Alüminyum fabrikası. (L)

***ONALTILIK** bļş. sıf. — 16 tabanına dayanan bir sayı sistemi için kullanılır.

— ANSİKL. *Onaltılık* sayı sisteminde 16 işaret kullanılır: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, A, B, C, D, E, F. Bu 16 değer, ikili sistemden 4 rakamlık bir grubun alabileceği bütün değerleri karşılar: 0000, 0001, 0010, 0011, 0100, 0101, 0110, 0111, 1000, 1001, 1010, 1011, 1100, 1101, 1110, 1111. Böylece onaltılık sistem, ikili işaretlemenin gelişmiş bir örneğini verir. Bu işaretleme bilgisayarlarda çok kullanılır; onaltılık sayı sistemine göre çalışan bilgisayarlarda bilgi genellikle, onaltılık iki rakamı gösteren sekiz bit'lik (sekizlik) gruplar halinde işlenir. (L)

***ONAR** (Sıddık Sami), türk hukuk bilgini. — (öl. İstanbul 1972). [M]

***ONARIM** i. — Bilişim. Bir kesme programının uygulanmasından sonra, kesilmiş olan programın metnini yeniden ele alabilmek için tekrar kesilme anındaki durumuna getirme; bir bilgisayarın durumundaki herhangi bir aksaklıktan sonra bu bilgisayarın mantıksal donanımının tümünü tekrar normal çalışma koşullarına getirme. (L)

***ONASSİS** (Aristotelis Sokratis), yunanlı armatör. — (öl. Neuilly-sur-Seine 1975). [L]

***ONAT** (Hikmet), türk ressamı. — 1976'da İstanbul Cumalı Resim galerisinde açılan, ölü dört ressamın eserlerinden oluşan sergiye aynı kuşaktan hayatta kalan tek sanatçı olarak katıldı. Sergide İbrahim Çallı, Zeki Kocamemi, Feyhaman Duran ve Nazmi Ziya Güran'ın tabloları da sergilenmişti. (M)

ONAT (Teoman), türk hekimi (İstanbul 1931). Zürich üniversitesi (İsviçre) Tıp fakültesini bitirdi (1957); aynı yerde asistanlık yaparken Schad ve Künzler ile birlikte yazdığı monografi Uluslararası Radyoloji kongresinde Schleussner ödülünü kazandı (1962). Aynı yıl Türkiye'ye döndü; İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları kürsüsünde doçent (1966) ve profesör (1972) oldu. Teoman Onat'ın türkçe, almanca ve ingilizce yayımlanmış birçok özgün araştırması var. Başlıca eserleri: *Differentialdiagnose kongenitaler herzfehler* (Kongenital kalb anomalilerinde ayırıcı tanı) [Schad ve Künzler'le birlikte, 1963]; *İstanbul kızlarında ergenlik çağında büyüme, gelişme ve kemik olgunlaşması ve bunların birbiriyle ilişkileri* (1975). [M]

***ONAY** (Talât), türk yazarı. — (öl. [?] 1955). [M]

ONGER (Fahir), türk yazarı ve eleştirmeni (İstanbul 1920-ay. y. 1971). Işık lisesini bitirdi (1938). Bankalarda memur olarak çalıştığı sırada şiir, hikâye ve denemeler yayımlamağa başladı; ilk yazıları *Sokak* (1940), *Serveti Fünun* ve *Uyanış* dergilerinde çıktı. 1955'te uzun bir suskunluk dönemine girdi. 1965'te Fahir Onger yayınlarını kurdu ve yeniden yazı hayatına döndü. Gazete ve dergilerde edebiyat sorunları ve ürünleri üstüne yazdığı yazıların yanı sıra resimle ilgili yazıları da yayımlandı. Eseri: *Bugünkü şiirimiz* (1946). [M]

***ONGUN** (Cemil Sena), türk yazarı ve felsefe öğretmeni. — Yeni eseri: *İnsanlar ve ahlâklar* (1970). [M]

***ONİKİ ADA,** yun. **Dodekanisos,** Ege denizinin güneydoğusunda yunan takımadaları. — Türkiye'nin Kıbrıs* (*Ek*) barış harekâtından sonra Yunanistan'ın, başta Rodos olmak üzere, bu adalarda asker yığınağı yapması, adalar üzerinden geçen ve FİR* (*Ek*) hattı diye anılan hava kontrol alanı konusunda Yunanistan'ın tutumu ve Yunanistan'ın adalar için kıta sahanlığı (bk. SAHANLIK, *Ek*) hakkı istemesi gibi olaylar bölgeyi iki ülke arasında tartışma konusu haline getirdi (1975). [M]

O.P.E.A.C., PETROL İHRAÇ EDEN ARAP ÜLKELERİ ÖRGÜTÜ'nün kısaltması, 1968'de kurulan ve 1973'te on ülkenin üyesi bulunduğu kuruluş: Bahreyn, Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonu, Cezayir, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Mısır, Suriye, Suudî Arabistan. (Bk. ENERJİ, *Ek.*) [L]

O.P.E.C., PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ÖRGÜTÜ'nün kısaltması, 1960'ta kurulan ve 1974'te on ülkenin üyesi bulunduğu kuruluş: Birleşik Arap Emîrlikleri federasyonu, Cezayir, Ekvador, Irak, İran, İndonezya, Katar, Kuveyt, Libya, Nijerya, Suudî Arabistan, Venezuela (Gabon ortak üye). Batı ülkelerince tüketilen petrolün dörtte üçünü sağlayan bu üretici ülkeler, imtiyazlı petrol şirketlerince kendilerine ödenen payların artırılması ve bu şirketlere sermayedar ortak olarak girilmesi konularında ortak bir siyaset izlemek üzere biraraya geldiler. (Bk. ENERJİ, *Ek.*) [L]

OPEN-COVER [opın-kovır] i. (ing. k.). Reasürans şirketinin, söz konusu anlaşma çerçevesinde sigorta şirketi tarafından kendisine gösterilen rizikoları sigorta şirketinin istediği zaman ve miktarda yüklenmeyi kabul ettiği anlaşma. (Bu durumda söz konusu işlem sigorta şirketi için ihtiyarî, reasürans şirketi için ise zorunludur.) [L]

***OPERA.** — ANSİKL. *Türkiye*'de, *opera* hareketleri arasında en önemli olay Adnan Saygun'un *Köroğlu* adlı müzikli oyununun sahnelenmesi oldu (1972). Eser ilk defa 1972 Uluslararası İstanbul* (*Ek*) festivalinde, Açıkhava tiyatrosunda, aynı kentin devlet opera ve balesi tarafından oynandı; eseri sovyet müzikçisi Niyazi yönetti. (M)

OPERAND i. (fr. *opérande*). Bilişim. Bk. İŞLENEN, *Ek.*

***OPERATÖR** i. — Bilişim. *Eşanl.* İŞLEM İŞARETİ. Bk. İŞLEM, *Ek.*

— Mat. *Bir* E *kümesi üzerindeki operatör,* E'nin E içindeki bir uygulamasını tanımlayan herhangi bir Ω kümesinin α elemanı; E'nin her x elemanıyla E'nin tek α elemanı ilişkilendirilebilir ve αx (*soldan operatör*) ya da $x\alpha$ (*sağdan operatör*) şeklinde yazılır; böylece eğer $\alpha \notin E$ ise bir dış bileşim kanunu $\alpha \in E$ ise bir iç bileşim kanunu tanımlanır. (L)

OPPENHEİM (Dennis), amerikalı sanatçı (Mason City 1938). California College of Arts'da ve Stanford üniversitesinde öğrenim gördükten sonra 1965 yılında, M. Duchamp'ının açtığı yolda ilerleyerek sanat eserinin toplum içindeki görevi üstüne eleştirel bir incelemeye girişti. İlk eserlerinde önceleri minimal sanat anlayışını uyguladı (*Excavated Structures,* 1966-1967); bunlar bütünüyle toprağa sokulmuş maden kaplı biçimler veya üzerine çıkıldığı zaman sadece bir tek yöne bakılabilen bir merdivenin dayalı olduğu iskeleler. Sonraları nesnelere uğraşmayı geçici olarak bir yana bıraktı ve land* art (*Ek*) doğrultusundaki eserlerinde doğrudan doğruya bir sanatçı olarak doğaya müdahale etti (kilometre taşlarının dikilmesi, sonra yol üzerindeki yerleşmelerin değiştirilmesi) ve uzamı sosyolojik ve psikolojik deneyleme alanı olarak kullandı (*Zehirli kesim,* 1969). Bu çalışmalarının yanı sıra, süre ve dönüşüm kavramlarının ağır bastığı eylem'e de yöneldi. Sonra sanat gereci olarak kendi vücudunu ele aldı. (Bk. GÖVDESEL *sanat, Ek.*) Oppenheim'a göre gövdesel sanatın temel aracı olan saldırı kişinin kendi kendi ile kurduğu ilişkiyi sarsmak ve bu ilişkiyi temellendiren sosyal uzlaşmaları, toplumsal kalıpları yıpratmaktır. Böylece eşine ender rastlanır gerilimde olaylar ve durumlar yarattı: bu olaylar ve durumlar çoğu kere seyircilere birtakım belgeler halinde sunuluyordu. (metinler, filimler, video bantları v.b.). 1972'den bu yana kendine yeni bir kavramsal yol arayan Oppenheim nesnelerin sahnelenmesini tasarlıyor ve bu «yerleştirmeler»den hareket ederek ilgi çekici resimler çiziyor. (L)

OPPENHEİM (Meret), isviçreli kadın ressam (1913). 1932'de Paris'e yaptığı bir yolculuk sırasında gerçeküstücülerle dostluk kurdu ve Aşırı Bağımsızlar salonuna katıldı. Birtakım tablolar ve yapıştırma-tablolar yaptıktan sonra çeşitli nesneler gerçekleştirdi. (*Dolu çanak, Kürk'lü öğle yemeği* diye de bilinir, 1936). Romantizmin etkisinde kaldığı ve olağan dışı eşyayla aksesuvarlar yaptığı bir dönemden (1937-1939) sonra üslû-

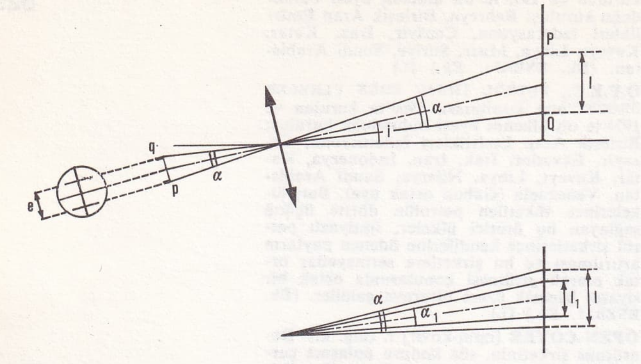

sabit telli stadimetre
e sabit
optik indirgeyici stadimetre
$e_1 = e\cos^2 i$,
$\alpha_1 = \alpha\cos^2 i$
buradan da $l_1 = l\cos^2 i$

bu daha bir soyutlaştı. O dönemde yer yer saydamlaşan akıcı ve parlak renklere büyük bir düşkünlüğü vardı. 1968'den bu yana polyesterle tahtayı birarada kullanarak kabartma heykeller yapmaktadır: 1959'da, uluslararası gerçeküstücülük sergisinde bir happening düzenledi: *Şölen* adını taşıyan bu happening'de yüzü yaldızla boyalı çıplak bir kadının üzerine, sofraymış gibi yemekler sıralanmıştı. (L)

***OPTİK** Sıf. — Topogr. *Optik indirgeyici,* optik bir yöntemden yararlanarak uzaklıkları kendi kendine indirgeyen bir düzenek için kullanılır.

— ANSİKL. Sabit telli bir stadimetrede ufka indirgenmiş D*h* uzaklığı

$$Dh = \frac{l}{\alpha}\cos^2 i$$

formülüyle verilir; bu formülde *l* düşey bir mira üzerinde teller arasındaki kesme aralığı, α stadimetre açısı (genellikle α = 100), *i* de gezleme konumudur. *Optik indirgeyici* bir düzenekte $e_1 = e\cos^2 i$ kanununa göre stadimetre tellerine otomatik olarak değişken bir sapma kazandırılabilir; bu kanunda *e* sabit telli bir stadimetreye tekabül eden sapmayı gösterir. Bu sapmadan sonra mira üzerinde bir $l_1 = l\cos^2 i$ uzunluğu alınır.

Stadimetre sabitini, yani $\frac{1}{\alpha} = 100$ niceliğini kullanarak ufka indirgenmiş uzaklık bulunur:

$$Dh = \frac{l_1}{\alpha} = \frac{l}{\alpha}\cos^2 i.$$

Eğim değişimlerine bir levyeyle kumanda edilen otomatik indirgeyici Sanguet takimetresi gibi mekanik yöntemle çalışan otomatik indirgeme düzeneklerinin yerini optik indirgeyici düzenekler almağa başlamıştır. (L)

***OPTİMUM** i. — Biyol. *Ekolojik optimum,* bir organizmanın gelişmesi için gerekli öğelerin (su, sıcaklık, madensel tuzlar, organik asitler v.b.) o organizmanın en yüksek derecede büyümesine ya da en yüksek derecede üremesine elverişli yoğunlukta bulunması ve organizmanın böyle bir ortamdaki durumu.

— ANSİKL. Bir bitkinin yaşadığı ortamdaki öğelerden herhangi birinin değeri, o bitkinin bu öğe için ulaştığı *ekolojik optimum* bakımından, fitotron* kültürleri sayesinde kesinlikle tayin edilebilir. Yöntemin esası, diğer öğeler sabit tutularak incelenen öğenin yoğunluğunu değiştirmeğe dayanır. Bir öğenin en elverişli yoğunluğu belirlenince bir başka öğe ele alınarak onunki de aynı şekilde değiştirilir ve böylece en elverişli ortam tespit edilinceye kadar bütün öğeler elden geçirilir.

J. von Liebig* bir bitkinin büyümesinin, kültür ortamında en az bulunan öğeye bağlı olduğunu açıkça göstermiştir. Buna «minimum» (en küçük değer) kanunu denir. Ortamdaki etmenler arasında en az bulunan öğeyi tayin etmek çoğu zaman güçtür. Ayrıca organizmalar da bir öğenin yerine bir başkasını kullanabilirler. Örneğin kalsiyumu çok az olan bir ortamda yetiştirilen bazı yumuşakça türleri kavkılarını büyütmekte yetersizlikle karşılaşırlar. Eğer aynı ortamda stronsiyum fazlaysa kavkının büyümesi normal olur. Yumuşakça sınırlayıcı etmenin (burada kalsiyum) yerine başka bir öğeyi, yani çevrede bol olan stronsiyumu kullanır. Bir organizmanın gelişmesi öğelerden birinin, özellikle sıcaklık, su ya da ışığın çok fazla bulunmasıyla da kösteklenebilir. En çok ya da en az olarak nitelenen sınırlayıcı etmen kavramı V. E. Shelford tarafından 1913 yılında «tolerans» kanunuyla tamamlandı; bu kanuna göre organizma, bulunduğu ortamdaki öğelerin değeri iki sınır arasında bulunduğu zaman ekolojik optimumuna varır. İki sınırdan birincisinden (alt sınır) aşağıda organizma gelişmez, ikincisinden (üst sınır) yukarıda da ölür, çünkü bu sınır o öğe bakımından zehirlilik eşiğidir. Laboratuvarda yapılan incelemeler sayesinde ekolojik optimumun tayini, hayvan ve bitki türlerinin dağılışını daha iyi anlama olanağı sağlar. Ortamdaki bütün etmenler için toleransı yüksek olan türler en yaygın türlerdir. Çoğu zaman organizmalar doğal ortamda yaşarken, laboratuvarda tayin edilen ekolojik optimum düzeyinde bulunmazlar. Doğada, organizmaların yeryüzündeki dağılışını sınırlayan daha başka etmenler de vardır: avlanma, asalaklık ya da rekabet.

Bir organizmanın gelişmesinde pek çok etmen rol aldığı ve bunlar birbirine giriştiği için ekolojik optimum deneysel olarak sınırlanması çok güç bir kavramdır. (L)

OPTİMUMLAŞTIRMA i. (*optimum*'dan). Sibern. Bir sistemin, örneğin bir otomatik yönetim sisteminin çalışmasını belli bir ölçüte oranla daha üst düzeye çıkarma, yani belli bir nitelik indisini maksimumlaştırma ya da belli bir masraf fonksiyonunu minimumlaştırma yöntemi.

— ANSİKL. Eğer söz konusu sistemin nitelikleri zamanla bozulmayacak kadar kararlıysa, *optimumlaştırma,* sistemin tasarlanış evresinde yalnız bir kere için yapılır ve sistemin bütün çalışma süresi boyunca ikinci bir ayarlama gerekmez; eğer sistem yeterince kararlı değilse, optimumlaştırmanın düzenli aralıklarla tekrarlanması, hattâ sürekli olarak denetlenmesi gerekir. Bir işlem sürecinin en iyi koşullarda uygulanabilmesi için, genellikle matematiksel bir örneğin bilinmesi ve çoğu zaman sayısal bir hesap makinesine başvurulması şarttır. Söz konusu sistemin zaman içindeki evrimine müdahale edip etmemesine göre optimumlaştırma dinamik ya da statik olur. Örneğin bir sanayi sürecinin statik optimumlaştırılması, kullanılan hammaddelerin özelliklerinde ne gibi değişiklikler olursa olsun ve sistemi ne gibi düzensizlikler etkilerse etkilesin, üretilen malın miktarı gibi herhangi bir nitelik indisini en uç değere ulaştırmağa dayanır: demek ki statik optimumlaştırma bir uç değer ayarlamasıdır. Dinamik optimumlaştırma ise, belli bir masraf fonksiyonunu en düşük düzeye indirecek şekilde sistemin durum değişikliklerini düzenlemek demektir. Dinamik optimumlaştırmanın en önemli iki matematiksel aracı Bellman'ın dinamik programlaması ile Pontriaguine'in maksimum ilkesidir. Bir başka açıdan da, söz konusu sistemin niteleyici büyüklüklerinin tamamen belirli olmasına ya da raslantılı bir nitelik taşımasına göre optimumlaştırma belirleyici ya da istatistiksel olabilir; bu sonuncu durumda, istatistiksel dinamiğin kavramlarından ve yöntemlerinden yararlanılır. (L)

***OPTOELEKTRONİK** i. — ◆ Sıf. Geod. ve Topogr. Bir nişan dürbünü ile elektronik bir düzenekten oluşan ve uzaklıkları ölçmeğe yarayan bir ölçü âleti için kullanılır. (L)

***OPTOMETRE** i. — Oftalmoloji. Gözün ışığı kırma durumunu ölçmeğe yarayan aygıt. (*Eşanl.* REFRAKTOMETRE*.)

— ANSİKL. Bugün kullanılan *optometre* dolaylı oftalmoskopi ilkesine dayanır. Bu ölçüm için yapılacak ilk şey, bir testin görüntüsünü hastanın ağtabakası üstüne yansıtmaktır. Bu ağtabaka kesimi sonradan gözlemci için ışıklı nesne ödevi görür. Böylece test ile görüntüsünü «üst üste çakıştırmak» ve birbiriyle karşılaştırmak mümkün olur. Eğer incelenen kişide göz kusuru yoksa, testten ağtabakaya kadar, sonra ağtabakadan bu ağtabaka kesiminin zahirî görüntüsüne kadar uzanan iki optik yol birbirine eşit, görüntüler de net ve özdeştir. Elde edilen ölçüler, incelenen kişideki görme düzensizliğinin kabaca durumunu ve ileride karşılaşılacak astigmatlık derecesini oldukça kısa sürede verir. İşlem kolay ve kısadır. Gözlük camı reçetesinin yazılabilmesi için elde edilen sonuç daima bir göz uzmanı tarafından yorumlanmalı ve bu sırada skiyaskopi, keratometri ve öznel yöntemlerle alınan sonuçlar da göz önünde tutulmalıdır. (L)

ORAL (Osman Zeki), türk ressamı (Zonguldak 1925). 1950'de Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. 1953-1966 arasında Bolu Kız ve Erkek Öğretmen okullarında öğretmen olarak çalıştı. 1966'da kurulan Bolu Güzel Sanatlar galerisinin yöneticiliğine atandı. 1967'de Ankara Güzel Sanatlar galerisinin müdürlüğüne getirildi. Figüratif alanda çalışan Oral, 1966'da Tahran'da şeref ödülü aldı. İstanbul Resim ve Heykel müzesi, Millî kütüphane koleksiyonunda resimleri vardır. *Beşikteki melek* başlıca eserlerindendir. (M)

Oraloğlu tiyatrosu, İstanbul'da kurulmuş özel tiyatro, Lâle Oraloğlu'nun kurduğu (1961) tiyatro Henrik İbsen'in *Denizden gelen kadın* adlı oyunuyla perdesini açtı. İkinci oyunları Terence Rattigan'ın *Uyuyan prens*'iydi. Topluluk ilk beş yıl içinde edebî değeri üstün, klasik ve modern eserler üstünde durdu: *Kötü tohum* (Maxwell Anderson); *Lady Chatterley* (D. H. Lawrence'ten, John Hart); *Karanlığın içinde* (William Gibson); *Ağaçlar ayakta ölür* (A. Casona); *Gelin* (Emile Zola); *Büyükbaba* (J. Watkin); *Hint domuzu* (J. Yves); *Pygmalion* (B. Shaw); *Altona mahpusları* (J. P. Sartre); *Kadınlar ı-ıh derse* (Aristophanes'in *Lysistrata*'sından) v.d. Bu sonuncusu büyük yankılar uyandırdı. Oyun yönetmenliğini genellikle Lâle Oraloğlu yaptı; Haldun Dormen, Ergun Köknar, Abdurrahman Palay, Saim Alpago, Coşkun Tunçtan gibi rejisörler de başlıca sahneye koyucular olarak çalıştılar. *Anneme koca arıyorum* adlı oyunla son defa görünen Oraloğlu tiyatrosu turne çalışmalarını tercih etti (1971). (M)

***ORAN** i. — ANSİKL. Oto. Hacimsel sıkıştırma *oran*'ı, bir motorun özgül gücünü artırmak için yüksek bir düzeye ulaşması gereken sıkıştırma basıncını belirler. Hacimsel sıkıştırma oranı yüksek olduğu zaman, karbüratörden gelen gazın sıkıştırma sırasında kendiliğinden patlamasına yol açar; bu da, bileşiminde kurşun tetraetil gibi patlamaönleyici bir madde bulunan yakıtların kullanılmasını gerektirir. Egzos gazlarında, hem sağlığa son derece zararlı olan, hem de karbüratör gövdesinde ve kelebeğinde, ayrıca bütün emme devresinde çökeltiler meydana getiren kurşun tanecikleri bulunur. Bu olay motorun, en az azot monoksit ve yanmamış hidrokarbonlar kadar havayı kirleten çok miktarda karbon monoksiti egzosla dışarı atmasına yol açar. Bu zararlı gazları gidermek için düşünülen katolik reaktör* (*Ek*) yeterli bir çare değildir, çünkü yakıtta kurşun bulunduğu zaman görevini yapamaz. Düşünülen çarelerden biri de, benzine, karbon monoksit miktarını azaltan temizleyici maddeler katmaktır; ancak bu maddeler kurşun oluşumunu engelleyemez. Son bir çare olarak, bugün kullanılan süper benzinlerle aynı oktan indisi olan kurşunsuz benzinlerin yapımı gerçekleştirilinceye kadar, motorun güç kaybını dengelemek için silindir hacmini arttırma yoluna giderek hacimsel sıkıştırma oranının küçültülmesi ve patlamaönleyici maddelerin kullanımından vazgeçilmesi düşünülüyor. (L)

***ORANGE,** Güney Afrika'da ırmak. — Milyarlarca metreküp su tutan Hendrik-Verwoerd barajı 1972'de tamamlandı. (L)

ORANSAY (Gültekin), türk müzikbilimcisi ve yazarı (Berlin 1930). Münih Üniversitesi Felsefe bölümünü bitirdi; müzikolojiden doktorasını verdikten sonra aynı yerde bir süre öğretim üyeliği yaptı. 1962'de Türkiye'ye dönerek Ankara radyosu ve Devlet konservatuvarında görevlendirildi; 1965'te konservatuvara müdür oldu. Küğ yayınlarını kurarak kendi kitaplarını yayımladı. Eserleri: *Die traditionelle türkische Kunstmusik* (Geleneksel türk sanat müziği) [1964]; *Musiki ıslahatı* (Kâzım Uz'un kitabından

düzeltilmiş ikinci baskısı, 1965); *Batı tekniğiyle yazan 60 türk bağdarı (bestecisi)* [1965]; *Atatürk ve küğ (müzik)* [1965]; *Konçerto kılavuzu* (1967); *Türkiye'nin batı sanat küğü yaşamında kim kimdir* (1968). [M]

***ORDİNATÖR** i. — Bk. BILGISAYAR, *Ek.*

***ORDOS**, çince **Ho-t'ao**, Çin'de, Güney Moğolistan'da yayla. — Bu bölgenin çeşitli Yontmataş devri sanayi fasiyeslerini biraraya toplayan ve Şuy-tung-ku ile Sjarra-Osso-Gol (Würm buzul dönemi) yerleşmeleriyle tanınan *Ordos kültürü*'ne adını vermiştir. (L)

***ORDU**, esk. **Kotyora (52),** Orta Karadeniz bölümünde il merkezi şehir. — 661 679 nüf., merkez 47 302 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu km²'de 11,26'ya çıktı. Tarım alanlarında 1973'te biraz genişleme oldu. Tahıllardan en fazla mısırda (83 500 t), sonra da buğday (46 828 t) ve çavdarda (4 606 t) artış görüldü. Baklagillerden bakla üretimi düştü (47 t), diğerleri eski düzeylerini korudu. Kuru soğan azalırken (315 t) patates arttı (48 614 t). Meyvelerden yalnız elma (5 000 t) armut (9 002) ve erik (1 267 t) üretimi arttı. Zeytin üretimi 1973'te, eski yıllara oranla 2 katı (12 t) oldu. Fındık da, geçen yıllara oranla arttı (1973'te 62 753 t). Çay üretimi 1970'ten başlayarak dalgalanmalar gösterdi, önce azalma, sonra artma oldu. Hayvancılıkta at, inek, eşek sayısı aynı kalırken koyun azaldı, tavuk ve yumurta sayısı ise arttı.

Eğitimde, 1973-1974 ders yılında 2 ortaokul ve 1 lise açıldı.

1971'de Almus barajından sağlanan elektrik Ordu'nun merkezine, Ünye, Fatsa, Perşembe ve Ulubey ilçelerine bağlandı. Projesine göre 1973-1976 arasında tamamlanması öngörülen Ordu-Fatsa balık kombinası çalışmaları devam etti. 1973'te Ünye Çimento fabrikası hizmete girdi: 527 bin ton/yıl. 1974'te balık unu ve balıkyağı işleyen DEMAS Su Ürünleri A.O. çalışmağa başladı.

Turizm alanında bir aşama olarak 1974'te Güzelyalı plajında 52 yataklı bir motel işletmeye açıldı. (M)

***Ordu pazarı.** — Yeni satış yerleri açılmamakla birlikte eskilerinde genişletmeler yapıldı ve hizmetin daha etkin hale getirilmesi amacıyla bazı tedbirler alındı; bu arada Ordu pazarları fonu 54 milyon liradan 1975'te 89 milyon liraya çıkarıldı. (M)

***Orduspor kulübü.** — 1974-1975 döneminde Türkiye Birinci ligine çıktı; aynı yıl amatör takımı Türkiye birincisi oldu. (M)

***Ordu Yardımlaşma kurumu** (OYAK). — 1975 sonunda kurumun varlığı 2 milyar 200 milyon TL.na ulaştı; yatırımlarının tutarı 1 milyar 117 milyon TL. oldu; yatırımların sektörlere dağılımı şöyledir: otomotiv sanayii yüzde 39,9; çimento yüzde 21,3; petrol ve petrokimya yüzde 19,4; diğer sektörler yüzde 19,4. 1976-1980 döneminde 1 milyar 197 milyon TL.lık yatırım yapılması planlandı; aynı dönem sonunda kurumun özvarlığının 4 milyar 484 milyon TL.na ulaşacağı saptandı. 1976'da kurum ve katıldığı kuruluşlarda çalışan personel sayısı 16 876'dır. [M]

***ORDUZU** veya **ORDÜZÜ**, bugün **Bahçebaşı**, Doğu Anadolu'da (Malatya ili, Merkez ilçesi) kasaba. — 4 513 nüf. (1970). [M]

Oréal (L'), daha çok kozmetik maddeler (özellikle de saç ve cilt kozmetikleri), ayrıca kadın ve çocuk sağlığı ürünleri, moda malzemesi v.b. yapım ve satışıyla uğraşan fransız şirketi. İlk saç boyalarının yapımı için 1909'da Eugène Schueller'in kurduğu şirket bugünkü biçimini 1962'de aldı. L'Oréal grubu, amerikan şirketleri Avon ve Revlon, japon şirketi Şiseido ile birlikte dünyanın en büyük kozmetik yapımcıları arasında yer alır; fakat, kuruluş amacı olan saç kozmetikleri alanında rakipsizdir. Oréal grubu piyasaya 750 kadar ürün sürer. (L)

OREL (Muammer Şinasi), türk askeri ve diplomatı (İstanbul 1915). Harp okulunu (1936), Harp akademisini (1945) ve A.B.D. Harp akademisini (1950) bitirdi. 1950-1953 arasında Harp akademisinde öğretmenlik yaptı. Washington'da NATO Türkiye temsilciliğinde bulundu (1955-1958). 1960'ta Kara kuvvetleri genel sekreteriydi. 1961'de kurmay albayken Devlet Planlama teşkilâtını kurmakla görevlendirildi. 1962-1965'te Şam, 1965'te Karaçi, 1967'de Ravalpindi, 1970'te Rio de Janeiro büyükelçiliklerinde bulundu. Birinci Erim hükûmetinde millî eğitim bakanı olarak görev aldı (1971). 1976'da Dışişleri bakanlığında merkezde büyükelçi olarak bulunuyordu. *Kurmay muhtırası* (1952) adlı bir kitabı vardır. (M)

OREZZA-ALESANİ, Korsika'nın yeni kantonu. (L)

***ORFF** (Carl), alman bestecisi. — Son olarak yeni bir lirik eser besteledi: *De temporum fine comoedia* (1972); bu yapıt ilk olarak ağustos 1973'te Salzburg festivalinde seslendirildi. (L)

***ORGAN** i. — ANSIKL. Cerr. ● *Organ aşıları* ya da *organ nakilleri*. Organ aşı ya da nakilleri üçe ayrılır: bir kişiye kendi vücucundan alınan dokunun aşılanması; gerçek bir ikizden ya da aynı türden alınan doku ya da organın aşılanması; değişik türden alınan doku ya da organın aşılanması.

Organ aşıları genellikle aynı türden alınan organlarla yapılır. Çünkü damar bağlantıları kolay sağlanır. Şimdiye kadar en çok yapılan organ aşısı böbrek naklidir. 1970'e kadar dünyada 4 500 böbrek, 164 kalp, 109 karaciğer, 74 kemik iliği, 25 akciğer ve 19 pankreas nakli yapılmıştır.

● *Böbrek nakli.* İlk böbrek nakli 1959 yılında, aynı zamanda Boston'da J. P. Merril ve Paris'te J. Hamburger tarafından özdeş olmayan ikizler arasında yapıldı. Nakledilen böbrek, karnın içinde aşağı yan kısma, damarlar dış uyluk damarlarına, sidik borusu da sidik torbasına bağlandı. Aşılamadan sonraki ilk altı ay en tehlikeli dönemdir. Çünkü anî ya da yavaş yavaş atılma (ret), kanama, enfeksiyon ya da damar uyuşmazlığı olasılığı bu dönemde çok fazladır. Nakledilen böbreğin atılması böbrek görevlerinin yavaşlamasıyla kendini gösterir, klirensler düşer, kanda üre artar, proteinüri belirir. Enfeksiyonlar ise atılmayı önlemek için yapılan, bağışıklığı yok etme tedavisinin sonucu olarak ortaya çıkar. Bugün için elde edilen sonuçlar çok memnunluk vericidir: 1968-1969'da yayımlanan sayılara göre, sekiz yıl önce nakledilmiş böbreklerden birçoğu çalışmaktadır; yaşama oranı kardeşlerden alınıp nakledilen böbreklerde yüzde 78, ana ya da babadan alınanlarda yüzde 76, bir ölüden alınanlarda yüzde 41'dir. Bu sayılar, hiç kuşkusuz, henüz hepsi resmen yayımlanmamış olan bugünkü sonuçlara göre azdır. Kaldı ki bu sayılar hastanın değil, nakledilen böbreğin yaşamasıyla ilgilidir; bazı hastalara art arda birkaç kere böbrek aşısı yapıldığından ve bu arada bazıları sunî böbreklerden yararlandığından onlarda yaşama oranı daha da yüksektir. Bu düzelmede rol oynayan etmenler hayli karmaşıktır. Vericiyle alıcı arasında tam bir doku bağdaşırlığı aramak çok önemlidir. (Bk. BAĞDAŞMA, *Ek.*) Kortikoitlerin ve azotioprinin rolü de tartışma götürmez. Buna karşılık lenfositsavar serum kullanılması, organ nakil merkezlerinin yüzde 70-80'inde başvurulmasına rağmen hâlâ güçlüklerle doludur. Böbrek nakil merkezleri bütün dünyada günden güne artmaktadır. Ölülerden alınıp buralarda kullanılan böbreklerin sayısı yüzde 34'ten 75'e çıkmıştır. Böbreklerin toplanması, alıcının ve vericinin doku grubuna göre sınıflandırılması ve hemen kullanılmayacaksa bir süre saklanması uzman kurumlarca sağlanır. Böbrekler kırk sekiz ilâ yetmiş iki saat kadar saklanabilir. Bu sürenin uzaması nakil işlemini kolaylaştırarak dünyada her yıl 1 000'e yakın artış gösteren böbrek nakli ihtiyacının karşılanmasını sağlayacaktır.

● *Kalp nakli.* İnsan üzerinde ilk kalp nakli 1967'de Capetown'da Ch. Barnard tarafından yapıldı. 1971'e kadar dünyada yapılan kalp naklilerinin sayısı 200'ü buldu. Bununla birlikte elde edilen sonuç bugün için umut kırıcıdır. Nakil tekniği, köpekler üstünde binlerce deney yapan N. E. Shumway'in eseridir. Nakilden sonra atılma belirtileri elektrokardiyografiyle izlenir, serumdaki bazı enzimlerin yükselmesine ve klinik belirtilere de bakılır. Ameliyat öncesi hazırlık ve ameliyat sonrası tedavi bütün kalp naklilerinde aynıdır. Bağışıklığı giderme tedavisinin kolaylaştırdığı bakteri ve virüs enfeksiyonları korkulacak başlıca yöndür. Nakledilen kalpler, düzelmez beyin bozuklukları (kanama, ezilme v.b.) yüzünden ölen kişilerden alınır. Vericiden alınan kalbin canlılığı, beyin yüzünden ölüm anlaşılınca, reanimasyon usulleri kullanılarak sürdürülür.

● *Karaciğer nakli.* İlk karaciğer nakli 1963 yılında Denver'de (A.B.D.) T. E. Starzl tarafından başarıldı. O zamandan bu yana 100'den fazla karaciğer nakli daha yapıldıysa da sonuçlar çok umut kırıcı oldu. Ölümlerin başlıca nedeni karaciğer, damar trombozu ve enfeksiyondur. Karaciğerin saklanması da nazik bir sorundur. Hastada alkolin fosfatazlar ve transaminazlar gibi serum enzimlerinde artışla birlikte sarılık belirmesi, nakledilen karaciğerin redde uğradığını gösterir.

● *Akciğer nakli.* İlk akciğer naklini 1963'te J. D. Hardyen yaptı. Bu çeşit organ nakli özel bir sorun ortaya çıkarır: nakledilen akciğerle sağlam akciğer arasında denge sağlamak. Nakledilen akciğer, akciğerlere giden kanın büyük kısmını kendine çeker, oksijenli hava ise sağlam akciğere dolma eğilimi gösterir. Hastanın yaşamasında enfeksiyonun rolü burada da önemlidir.

● *Pankreas ve bağırsak nakli.* İlk pankreas nakli R. C. Lillehei tarafından 1966'da, ilk bağırsak nakli gene aynı cerrah tarafından 1967'de yapıldı. Pankreas nakillerinin hepsi böbrek yetersizliğinin son evresine varmış şeker hastalarına uygulanmış ve bu yüzden aynı kişilere böbrek nakli de yapılmıştır. Bu ameliyatta onikiparmak bağırsağı-pankreas bloku kalça çukuruna yerleştirilir ve ilye damarlarıyla damarlandırılır; onikiparmak bağırsağı çoğu zaman alıcının bağırsağına bağlanır.

İlk aşıdan bu yana çok az zaman geçtiği ve nakil sayısı henüz az olduğu için sonuçları değerlendirmek mümkün değildir.

Bağırsakta lenfoit doku çok olduğu için bağırsak nakli önemli ölçüde bağışıklık sorunları yaratır. Nakil yapılanlardan en uzun yaşayanın ömrü bir aydan azdır.

● *Kemik iliği nakli.* Çok az deneme yapılmıştır. İlk ilik aşısı 1958'de, G. Mathé tarafından, tehlikeli ışınlara uğramış bilginlere yapıldı. 1968'de R. A. Good doğuştan agammaglobülinemi olan bir hastaya ilik nakli yaptı. Başlıca sorunlar ilik lenfoit hücrelerinin alıcıya karşı tepki göstermesinden doğmaktadır (konağa karşı aşı tepkisi).

● *Timus nakli.* Cleveland, August ve Rosen tarafından 1968'de timussuz çocuklara uygulandı.

● *Dalak nakli.* 1964'te T. L. Marchioro ve T. E. Starzl tarafından agammaglobülinemili bir çocuğa, sonra hemofilili çocuklara yapıldı.

● *İçsalgı bezleri nakli.* Çok az başarı elde edildi. Watkins 1959'da üç paratiroit aşısıyla ilgili bilgi yayımladı. Ondan sonra 1967'de Castellanos yumurtalık dokusu nakli yaptı.

● *Deri nakli.* İlk defa 1869'da Reverdin tarafından uygulanan deri nakli yanıklarda önemli rol oynar. Başkasından alınan deriyle yapılan nakil, ancak ileride kendi vücudundan alınacak deriyle kesin nakil yapılıncaya kadar geçici olarak hastayı korumağa yarar. Pratikte bir dermatom yardımıyla kesilip alınan bir alt-üstderi parçası nakledilir. Bağışıklık giderici tedaviye başvurulamayacağı için ilk yapılan nakil ister istemez geçicidir; bu yüzden yanık için önemli derecede enfeksiyon tehlikesi yaratabilir.

● *Kemik, kıkırdak ve diğer devimsiz dokuların nakli.* Bu dokular ille de canlı olmak zorunda değildir, bu nedenle atılma tehlikesi de söz konusu olmaz. Bu bir doku nakli de sayılamaz. Kemik parçası tıpkı bir yapı malzemesi gibidir. Bu çeşit nakiller çoğu zaman hastanın kendisinden, yani vücudunun bir başka yerinden alınır. Kiriş, damar, kalp kapakçıkları için de durum aynıdır.

● *Saydam tabaka nakli.* Saydam tabaka nakli diğer organ dokularından çok farklıdır; çünkü damarsız olduğu ve bağışıklık sistemiyle ilgisi bulunmadığı için diğer karmaşık organlar gibi doğrudan doğruya kan dolaşımına bağlanmak zorunluğu yoktur. İlk nakiller yüzyılımızın başlarında yapıldı. Saydam tabaka ölümden saatlerce sonra alınabilir ve saklanması basittir; bağışıklık

giderici tedaviye de ihtiyaç yoktur. Alınan sonuç mükemmeldir. (Bk. BAĞDAŞMA [*Ek*], İMÜNODEPRESÖR*, BAĞIŞIKLIK *uyarımı* [*Ek*].) [L]

***ORGANİK** sıf. — *Organik çözümleme.* Bk. ÇÖZÜMLEME, *Ek.*

ORGON i. (fr. *orgone*). Wilhelm Reich'a göre, bütün evrene dağılmış olan ve her canlı varlığa özgü cinsel enerjiyi potansiyel (gizil) olarak içinde taşıyan eleman. (L)

***ORHANELİ,** esk. **Beyce,** Bursa ilinin İçbatı Anadolu sınırları içinde kalan kesiminde ilçe. — 56 150 nüf., ilçe merkezi 3 316 nüf. (1975); 123 köy (1970). [M]

***ORHANGAZİ,** esk, **Pazarköy,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili), ilçe. — 32 873 nüf., ilçe merkezi 12 678 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

Orhan Kemal ödülü, önceki takvim yılında yayımlanan romanlar arasından, seçiciler kurulunca seçilen romana, Orhan Kemal'in ölüm günü olan 2 haziranda verilen ödül. İlk ödül 1972'de Yılmaz Güney'in *Boynu bükük öldüler;* 1973'te, Çetin Altan'ın *Büyük gözaltı;* 1974'te Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de bir öğle vakti;* 1975'te, Erdal Öz'ün *Yaralısın;* 1976'da Vedat Türkali'nin *Bir gün tek başına* adlı eserlerine verildi. (M)

***ORHON** (Cüneyd), türk kemençecisi. — T.R.T. Müzik dairesi başkanı oldu (1973-1975). Eseri: *Hicaz faslı* (2 c., 1956-1962). [M]

***ORHON** (Orhan Seyfi), türk şairi ve yazarı. — (öl. İstanbul 1972). Şiirlerinden seçmeler *Şiirler* adıyla (Nihad Sami Banarlı'nın önsözüyle) M.E.B. «*1000 temel eser*» dizisinde yayımlandı (1970). [M]

***ORİNYASİYEN** sıf. ve i. — Bk. AURIGNAC, *Ek.*

***ORKESTRA** i. — ANSİKL. İstanbul Şehir orkestrası dağıtılarak onun yerine İstanbul* (*Ek*) Devlet Senfoni orkestrası kuruldu (1972). 1975'te de İzmir* (*Ek*) Devlet Senfoni orkestrası çalışmağa başladı. (M)

ORLANDOS (Anastassios), yunanlı mimar ve arkeolog (Atina 1887). Atina Politeknik okulunda mühendislik ve mimarlık öğrenimi gördükten sonra, F. W. Dörpfeld'in arkeoloji derslerini izledi. 1915'te edebiyat doktorasını yaptı ve öğretim görevlisi olarak üniversitede kaldı, birçok yabancı bilim akademisi ve derneğine üye oldu. 1910 ile 1917 arasında, Akropolis anıtlarının mimarlığına getirildi, 1920 ile 1958 arasında da, birçoğunu restore ettiği eski yunan anıtlarının yöneticisi oldu. «*Khios'daki bizans anıtları*» (1930), «*Manastır mimarîsi*» (1958), «*Eski Yunan'da inşaat gereç ve teknikleri*» (1958) üstüne çeşitli çalışmaları vardır. 1935'ten beri «*Yunanistan'daki Bizans Anıtları arşivi*»ni yayımlar. (L)

***ORLİCH BOLMARİCH** (Francisco José), Kosta Rika'lı siyaset adamı. — (öl. San Jose 1969). [L]

ORLİKOVSKİY (Vaslav), sovyet dansçısı, koreografı ve bale öğretmeni (Harkov 1921). Vladimir Preobrajenskiy'in ve Vadim Sulima'nın öğrencisi oldu, daha sonra girdiği Antonina Tumkovskaya'nın bale topluluğu ile S.S.C.B., Polonya, Çekoslovakya v.d. ülkelerde çeşitli turnelere katıldı. 1950'de Münih'te (Klasik Rus balesi), sonra Oberhausen'de (1952-1954) ve özellikle Basel Belediye tiyatrosunda (1955-1967) bale öğretmeni olarak çalıştı; Basel'de yönettiği topluluk üstün tekniğiyle Avrupa'nın en iyi bale topluluklarından biri oldu. Sovyet repertuvarından pek çok eseri sahneleyen Orlikovskiy, kişiliğini yansıtan yeni koreografiler de ortaya koydu: *Peer Gynt* (London's Festival Ballet için, 1963), *Valpurgis gecesi* (1964), *Bahar ayini* (Scala di Milano için, 1965), *Kuğu gölü* (Basel tiyatrosu, 1966). Raimundo de Larrain ile birlikte sahnelediği (Paris, Champs-Elysées tiyatrosu) *Külkedisi*'nde alışılmışın dışına çıkmadıysa da, eserde baş dansçı olan Galina Samsova gibi bir değerin tanınmasını sağladı. 1966'da bale bölümü müdürlüğüne atandığı Viyana operasında, 1967'de yeni bir anlayışla *Uyuyan güzel*'i ve *Padogalar prensi*'ni, 1968'de *Daphnis ile Chloé*'yi ve *Bahar ayini*'ni sahneledi. Salzburg festivalinde *Boris Godunov*'u (1967), Zagrep operasında *Fındıkkıran*'ı (1970) sahneye koydu. (L)

***ORLOVA** (Şana), rus asıllı fransız kadın heykelci. — (öl. Tel-Aviv 1968). [L]

***ORMAN** i. — ANSİKL. 1972'de, *orman* içi yollarının toplam uzunluğu 63 154 km'ye ulaştı; 1971-1972 arasında 37 idare, 54 bölge binası, 86 bakımevi. 98 hizmetevi, 7 tavla, 23 yangın kulesi, 44 yangın kulübesi yapıldı. 1973'te de 54 çeşitli binanın yapım çalışmaları sürdürülüyordu.

Orman yangınları ormanları tahrip etmeğe devam etti; yıllara göre yangın sayısı ve yanan alanlar şöyleydi: 1973'te, 1 208 yangın, 17 002 ha; 1974'te, 654 yangın, 12 984 ha; 1975'te, ilk on ayda, 619 yangın, 12 984 ha. 1976 malî yılı bütçe görüşmeleri sırasında son 22 yılda (1953-1975) yanan orman alanları toplamının 1 milyon 100 000 hektar olduğu açıklandı. Yangın alanlarına çabuk ulaşabilmek, ulaşımı kolaylaştırmak için 1973-1977 döneminde orman içi yollarının yapımına önem verilmesi Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planında öngörüldü. (M)

***Orman bakanlığı.** — Tarım bakanlığına bağlı bazı kuruluşlar 1969'dan sonra çıkarılan kararnamelerle bu bakanlığa bağlandı. 1973'te bakanlığın kuruluş yasa tasarısı hazırlanarak T.B.M.M.'ye gönderildi. Bakanlığın başlıca yayın organları: **a.** *Aylık bülten,* bakanlık ve bakanlığa bağlı genel müdürlüklerin, taşra örgütünün çalışmalarını kendi personeline iletir; **b.** *Teknik haberler bülteni,* meslekî teknik bilgileri ve raporları kapsar, 3 ayda bir çıkar.

ORMAN BAKANLARI

Selâhattin İnal (11 aralık 1971 ve 22 mayıs 1972); İsa Bingöl (15 nisan 1973); Ahmet Şener (7 şubat 1974); Fikret Saatçıoğlu (12 kasım 1974); Turhan Kapanlı (12 nisan 1975). [M]

Ormancılık Araştırma enstitüsü, ormancılık sorunlarını araştırmak, araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve ormancılıkla ilgili kuruluşlara sonuçları bildirmek için kurulan kurum. İlk defa, 1937 tarih ve 3204 sayılı Orman Genel müdürlüğü kuruluş yasasına dayanılarak, genel müdürlük bünyesinde Fennî Araştırma şubesi kuruldu; etkili bir çalışma yapamayan bu şube yerini 1951'de Bolu'da kurulan Orman Araştırma istasyonuna bıraktı; 1955'te Ankara'ya taşınan kuruluş Ormancılık Araştırma enstitüsü adını aldı. Çalışmaları başlıca üç grupta toplanır: araştırma, yayımlar, diğer konular. 1958'e kadar enstitü, Orman Genel müdürlüğünce verilen veya kendisinin sorun olarak kabul ettiği konular üzerinde çalıştı. 1958'den sonra araştırma konuları orman başmüdürlükleri ve merkezdeki şube müdürlüklerinden sorularak derlenen konulardan oluştu. Enstitü teknik komisyonu tarafından incelenen konular, araştırma projelerine bağlanmak üzere uzmanlara verilir. Enstitü kuruluşundan 1973'e kadar 51 çeşitli konuyu projelendirdi. Merkez ve taşra örgütü olarak çalışmalarını sürdüren kuruluşta 1973'te 55 orman yüksek mühendisi, 7 teknik eleman, 97 çeşitli görevli çalıştı. (M)

***ORMANLI,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Ereğli ilçesi bucak. — 13 535 nüf., 18 köy, bucak merkezi 747 nüf. (1970). [M]

ORMESSON (Jean LEFÈVRE, — kontu), fransız yazarı (Paris 1925). Felsefe okudu, 1952'de *Diogène* dergisinin yazı işleri müdür yardımcılığına getirildi. Millî Eğitim bakanlığının teknik danışmanlığını yaptı (1958 -1959), 1958-1965 arasında gençlik ve spor bakanı oldu. Birçok anlatı ve deneme yazdı: *L'amour est un plaisir* (Aşk bir zevktir) [1956]; *Du côté de chez Jean* (Jean'ların semtinden) [1959]; *les Illusions de la mer* (Denizin hayal ettirdikleri) [1968]; *la Gloire de l'Empire* (İmparatorluğun şerefi) [1971]; *Au plaisir de Dieu* (Tanrı hatırına) [1974]. 1973'te *Figaro*'nun yönetimini üstüne aldı. (L)

***ORMESSON** (*Wladimir* Olivier Marie, — kontu), fransız diplomatı ve yazarı. — (öl. Ormesson-sur-Marne 1973). [L]

***ORNATMA** i. — ANSİKL. Org. kim. Oluşum mekanizması hepsinden daha iyi incelenmiş olan *ornatma*'lar karbon bağlarını etkileyen ornatmalardır.

Nükleofil ornatma

Bütün RX→RY ornatmaları bu başlık altında toplanır; burada X ornatma ürünü, kendisini karbona bağlayan elektron çiftini de götürerek ayrılır; nükleofil tanecik gibi davranan Y bu çifti karbona geri verir (heterolitik kopma).

Bütün nükleofil ornatmalarda iki katkının rol oynadığı kabul edilir: karbonu etkileyen bir nükleofil taneciğin (ya da nükleofil gibi davranan bir elektron çiftinin) katkısı ve X ornatma ürününü etkileyen bir elektrofil taneciğin (ya da elektrofil gibi davranan bir ya da birkaç elektron çiftinin) katkısı.

Bu iki katkıdan biri gerçekten ağır bastığı zaman mekanizma basitleşir.

● Karbonun nükleofil etkisi ağır basabilir. Örnek:

$$R:Cl + EtO^- \rightarrow R-OEt + Cl^-.$$

Bu süreç SN_2 simgesiyle gösterilir (iki tanecikli nükleofil ornatma).

● Çıkan nükleofilin elektrofil etkisi ağır basabilir. Örnek:

$$R:Cl + AgOCO-CH_3 \rightarrow AgCl + R-OCO-CH_3.$$

Burada süreç iki evrede gelişir:

$$R:Cl + Ag^+ \rightarrow R^+ + AgCl \text{ (ağır evre)},$$

$$R^+ + CH_3-CO_2^- \rightarrow R-OCO-CH_3 \text{ (hızlı evre)}.$$

Bu süreç SN_1 simgesiyle gösterilir (tek moleküllü nükleofil ornatma), çünkü önceleri yavaş evrenin

$$R:Cl \rightarrow R^+ + Cl^-$$

şeklinde olduğu düşünülmüştü.

Fakat R^+ karbenyum iyonu, eriticinin R : Cl molekülüne etkimesiyle de ortaya çıkabilir:

$$R:Cl + n\,H_2O \rightarrow R^+ + Cl^- \;(n\,H_2O) \text{ [erimiş anyon]},$$

$$R^+ + H_2O \rightarrow ROH_2^+ \rightarrow ROH + H^+\;;$$

öyle ki hidrolizlerin çoğu bir SN_1 süreci olarak kabul edilir.

İki sürecin sterik ve yapısal sonuçları birbirinden farklıdır. Bakışımsız bir karbon üzerinde, katıksız SN_2 süreci Walden evirtimine yol açtığı halde SN_1 süreci rasemikleşmeye götürür; molekülde başka bir bakışımsızlık konumu bulunmadığı sürece R iyonu düz, dolayısıyla simetriktir.

Eğer başlangıç bileşiği α konumunda çift bağlı ise, katıksız SN_2 süreci alil'in yer değişmesine yol açmaz, oysa katıksız SN_1 süreci aşağıdaki örnekte olduğu gibi iki bileşik verir:

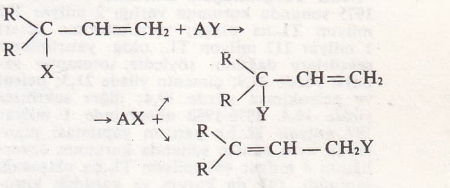

Gerçekten de burada karbenyum iyonu mezomerdir

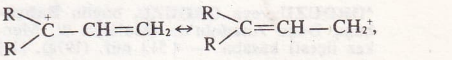

ve nükleofil Y^- iki kısmî pozitif kutuptan birini seçer.

Fakat çoğu durumlarda, nükleofil katkı ile elektrofil katkı birbiriyle kıyaslanabilecek değerdedir ve tepkime SN_2 veya SN_1 süreçlerinden birinin ya da öbürünün muhtemel sonuçları arasında bir ara sonuca varır (mezomekanizmalar).

Elektrofil ornatma

Burada da karbon ile ornatma ürünü arasındaki homolitik bir kopma söz konusudur, fakat ornatma ürünü elektron çiftini muhafaza eder. Bu ornatma ürünü ancak hidrojen veya oldukça kovalent bir maden olabilir.

Hidrojenin elektrofil ornatması yalnız aromatik çekirdeklerde görülür. Hidrojenlenmiş karbona bir elektrofil tanecik etki eder, bu etkimeden de bir proton açığa çıkararak ayrışan karmaşık bir ara ürün meydana gelir:

$$C_6H_5H + NO_2^+ \rightarrow$$
$$\rightarrow \left[C_6H_5 \begin{matrix} \cdots H \\ \cdots NO_2 \end{matrix} \right]^+ \rightarrow C_6H_5NO_2 + H^+ .$$

Çoğu defa elektrofil, bir Lewis asidinin halojenli bir türeve etkimesiyle meydana gelir:

$$Cl_2 + AlCl_3 \rightleftarrows AlCl_4^- + Cl^+ ,$$
$$CH_3Cl + AlCl_3 \rightleftarrows AlCl_4 + CH_3{}^+ ,$$

bu da Lewis asitleriyle katalizleri açıklar.

RMgX organik magnezyum bileşikleri, MgX grubundan sayısız elektrofil ornatmaya uğrarlar. Örnek:

$$RMgX + IC(CH_3)_3 \rightarrow R{-}C(CH_3)_3 + MgIX,$$

fakat bu ornatmaların mekanizması henüz kesinlikle açıklanamamıştır.

● *Kök ornatması.* Bk. KÖK *tepkimesi, Ek.* (L)

***ORNE idare bölgesi,** Fransa'da, Basse-Normandie bölgesinde idare bölgesi. — 288 524 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 36 kanton, 507 komün. (L)

***ORTA.** — Bk. ORTAKÖY, *Ek.*

***ORTA,** Çankırı ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 23 108 nüf., ilçe merkezi 3 524 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

Orta Anadolu Linyitleri işletmesi, Ankara'nın Nallıhan ilçesinin Çayırhan bölgesinde Türkiye Kömür İşletmeleri kurumuna bağlı işletme. 40 milyon t olarak saptanmış rezervi var, çevredeki öbür alanların katılmasıyla 100 milyon t'luk rezerve ulaşacağı sanılmaktadır. Yılda 200 000 t üretim yapılıyor (1973). [M]

***ORTABAĞ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Hakkâri ili, Uludere ilçesi) bucak. — 4 770 nüf., bucak merkezi 1 006 nüf., 5 köy (1970). [M]

***ORTACA,** Akdeniz bölgesinde (Muğla ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içindeki kesimi, Köyceğiz ilçesi) bucak. — 28 029 nüf., bucak merkezi 6 888 nüf., 19 köy (1970). [M]

***ORTACALAR,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Arhavi ilçesi) bucak. — 3 211 nüf., bucak merkezi 323 nüf., 8 köy (1970). [M]

***Ortadoğu Teknik üniversitesi** (O.D.T.Ü.). — 1974-1975 öğretim yılında İdarî İlimler fakültesine 3 bölüm daha eklenerek bölüm sayısı 27'ye çıkarıldı; aynı ders yılında Gaziantep'te de bir fakülte açıldı ve öğrenci sayısı 9 000 oldu. Üniversite kütüphanesindeki kitap sayısı 200 000 cilde ulaştı; kütüphaneye her ay alınan bilimsel dergi sayısı 1 200'ü buldu. (M)

***ORTAKARAÖREN,** Orta Anadolu bölgesinde (Konya ili, Seydişehir ilçesi) Suğla gölü kuzeydoğusunda yerleşme merkezi, belediye. — 3 812 nüf. (1970). [M]

***ORTAKENT,** Karadeniz bölgesinde (Sıvas ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Koyulhisar ilçesi) bucak. — 6 581 nüf., bucak merkezi 608 nüf., 10 köy (1970). [M]

***ORTAKENT,** Ege bölgesinde (Muğla ili, Bodrum ilçesi) bucak. — 6 122 nüf., bucak merkezi (*Yalıkavak* köyü) 1 053 nüf. (1970). [M]

***ORTAKLAR,** Ege bölgesinde (Aydın ili, Germencik ilçesi) bucak. — 12 556 nüf., bucak merkezi 7 018 nüf. (1970). [M]

***ORTAKLIK** i. — Psikiyatr. *Tedavi ortaklığı,* bir psikiyatri hastahanesinde tedavi edenlerle edilenler arasında kurulan ortaklık; tedavinin başlıca etkeni sayılan bu ortaklıkta her iki taraf arasındaki geleneksel sosyal ilişkiler değiştirilmezse ortaklık kurulmuş sayılamaz. Bk. ANSİKL.

— Psikol. ve Sosyol. *Ortaklık* ya da *ortak yaşama.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikiyatr. *Tedavi ortaklığı.* Hasta ile tedavi uzmanının oynadıkları değişik roller arasındaki sınır çizgisinin ve uzmanlar arasındaki üstlük-astlık ilişkilerinin ortadan kaldırılmasına dayanan ve bu bakımdan klasik psikiyatriye karşı çıkan bu akım özellikle anglosakson ülkelerde gelişmiştir. Bu değişiklik, karşılıklı olarak serbestçe konuşulan toplantılar yardımıyla, ortaklıkça yapılan eylemlerle kişiler arasındaki ilişkilerin sürekli olarak çözümlenmesine dayanır; bu sayede varılan sonuçlar tedavi amacıyla kullanılır. Bütün bunlar hastaların, hizmetin yürüyüşüne katılmalarıyla gerçekleşir.

Bununla birlikte tedavi ortaklıkları klasik psikiyatriye büsbütün karşı da değildir. Hattâ çoğu zaman onu tanımlamağa yarayan ilkelerin gerçeklere uygulanması, hastahane idaresinin işe karışmasıyla sınırlıdır; idare tedavi edilenlerden veya yetkisini toplulukla paylaşmağa hazır olmayan hekimin kişiliğinden gelen her türlü girişimi yasak eder.

— Psikol. ve Sosyol. *Ortaklık* ya da ortak yaşama fikri çok eskidir (Saint-Simon ve Fourier gibi XIX. yy. ütopyacılarına, hattâ Eflatun'un *Devlet*'ine kadar gidilebilir), ama uygulamanın yaygınlaşması yenidir. Bu çeşit yaşama modeli, 1967-1968 yıllarına doğru, hem kuzey ülkelerinden (İsveç, Danimarka), hem Amerika Birleşik devletlerinden (özellikle San Francisco) gelmiş sayılabilir.

Bu tarz yaşamayı her şeyden önce, Avrupa'da aynı çatı altında yaşayan ana, baba ve çocuklardan ibaret «aile»nin meydana getirdiği toplumsal ve siyasal kıskaçtan kurtulma çabası olarak anlamak gerek. Ortak yaşama, ileri bir evrede bulunan, hattâ bu toplum için yıkıcı bir güç taşıyan sanayi dünyasına en uygun yeni yaşama biçimlerini araştırmaktır. İki tür ortak yaşama vardır: birincisinde, ortak yaşamaya katılanlar, iş için toplumsal yaşama yarışında görevlerini daha iyi yerine getirebilmek amacıyla bir çeşit küçük toplum meydana getirmeğe çalışırlar: sözgelimi bir ev, bir araba v.b. satın almak için parasal yardımlaşma; korunma, çocukların eğitimi ve eşlerin sorunlarını çözme konularında «psikolojik yardımlaşma» ve bu amaçla topluluk dinamiğinin tekniklerinden yararlanma buna örnek gösterilebilir. Bu takdirde topluluğa katılanlar, kadın kurtuluş hareketinin (bk. KADIN*. *Ek*) «söz topluluğu» adı altında örgütlenmesi gibi bazı topluluklar meydana getirirler. Bu «uyumsal» görünüş bazı bakımlardan düpedüz «devrimci»dir; örneğin topluluk «ekolojik» normlara göre kurulduğu zaman, kent dışında bir yere yerleşir, tarım ve elsanatları ile uğraşır. Bu çeşit etkinlikler (Fransa'da gençlerin buna benzer birçok ortak yaşama yerleri kurmalarına yol açmıştır) çevredeki toplumdan çok büyük bir «kopma» sayılamaz (elsanatı ürünlerinin komşu pazarlarda satılması ticarî dolaşımda bir bağlantı öğesidir). Ortak yaşamanın ikinci tipi (kaba bir sınıflamadan sakınmak için, daha iyisi öteki aşırı uç) daha çok kendiliğinden, önceden düşünülmeden, serbestçe meydana gelen bir topluluktur. Beatnik, hippi v.b. denilen ve gençlerden oluşan bu çeşit toplulukları bazen tamamen «toplum dışı» alanlarda ortak yaşamaya iten nedenler kuramsal düşünceler değil, uyuşturucu madde kullanmak, ortak müzik yapmak gibi etkinliklerdir; bunlar bazen zorla işgal ettikleri serseri yatağı evlerde, yazın Londra ve Amsterdam'daki gibi park ve bahçelerde; Akdeniz'deki ıssız bir adada ya da Paris'teki gibi anahtarı kapının üstünde duran ve girip oturmak sadece karşılıklı sempatilere bağlı olan basit apartman dairelerinde barınırlar. Bu yaşama tarzı, geçen yüzyılda «artist yaşamı» denilen yaşama tarzının sistemleştirilmiş şeklinden başka bir şey değildir; aralarındaki başlıca fark bunlarda burjuva toplumuna sunulacak ve geçim sağlamağa yarayacak gösterilere (tiyatro, müzik, resim) yer veme zorunluğu bulunmamasıdır. Böyle yerlere «sistemden kurtulma yerleri» denebilir; buralarda mümkün toplumsal ilişkilerin hepsi (para, güç, yaş, ortak çalışma v.b.) kişinin kendini ve başkasını bulması yolunda temel bir araştırmanın araçlarından başka bir şey değildir. Geleneksel toplumsal yapıların çatlaması buralarda duygusal alanda (eş ilişkileri, aşk arama, homoseksüellik) aranır ve bulunur. Kuşkusuz, yoğun bir yaşama yeri olan buralarda kurulan denge geçicidir; çünkü hem dışarıdan (kanunlara az ya da çok aykırı bir yaşam olması), hem de içeriden (ilişkilerin bozulması) gelen bir tehdit altındadır; buralarda acı ve sevinç her zaman biraradadır; her kurtulmanın bir bedeli vardır; üstün bir bilinçlenmenin hüküm sürdüğü, her seyircinin aynı zamanda oyuncu olduğu bu yerler, belki de, gelecekteki yaşamımızın oluştuğu yerlerdir. (L)

***ORTAKÖY,** esk. **Archeion,** İstanbul'da (Beşiktaş ilçesi), Boğaziçi'nin Rumeli kıyısında semt. — Boğaziçi köprüsünün (bk. KÖPRÜ, *Ek*) Rumeli yakasındaki ayağı bu semte yerleştirildi. (M)

***ORTAKÖY,** Çorum ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 11 801 nüf., ilçe merkezi 2 627 nüf. (1975); 13 köy (1970). [M]

***ORTAKÖY,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili, Pazar ilçesi) bucak. — 6 514 nüf., bucak merkezi 2 684 nüf. (1970). [M]

***ORTAKÖY,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, Karasu ilçesi) bucak. — 7 108 nüf., bucak merkezi 2 003 nüf. (1970). [M]

***ORTAKÖY,** bugün **Orta,** İç Anadolu bölgesi (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Şarkışla ilçesi) bucak. — 4 672 nüf., bucak merkezi (**Ortaköy**) 1 018 nüf., 12 köy (1970). [M]

***ORTAKÖY,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Merkez ilçesi) bucak. — 3 200 nüf., bucak merkezi (esk. *Berta*) 1 954 nüf., 5 köy (1970). [M]

***ORTAÖĞRETİM** bls. i. — ANSİKL. IX. Eğitim* (*Ek*) şûrasında alınarak uygulamaya konulan kararlara göre ortaokul düzeyindeki öğrencileri yükseköğrenime hazırlayacak ortak dersler bütün okullarda aynı olacaktır. Liselerde yıllık ders çeşidinin azaltılması ve derslerin yoğunlaştırılmış olarak okutulması, modern fen ve matematik programlarının uygulandığı lise, kolej ve öğretmen liselerinde 1974-1975 döneminde kademeli olarak yürürlüğe konulmağa başladı; bu uygulamanın gelecek yıllarda bütün okullara uygulanması öngörüldü. Aynı öğretim yılında, yalnız bütünleme sınavlarının, yetiştirme kurslarından sonra haziranda yapılması; bitirme sınavlarının kaldırılması uygulamaya konuldu. Yeni uygulamada okul, bütünlemeye kalan öğrencinin yetiştirilmesini; öğretmenler kurulu da başarısız öğrencilerin yıl sonu genel başarı durumunu değerlendirme görev ve sorumluluğunu yüklendi. Öğretim yılı sonunda öğrencinin doğrudan sınıf geçmesi için her dersten hem iki kanaat notu ortalamasının «5», hem de ikinci kanaat notunun «5» olması gerekir; bir dersten kanaat notlarının ortalaması 5'ten az veya birinci kanaat notu ne olursa olsun ikinci kanaat notu 5'ten düşük olan öğrenci o dersten bütünlemeye kalır. Ancak Millî Eğitim bakanlığının nisan 1976'da çıkardığı yönetmeliğe göre birinci kanaat notu ortalaması ne olursa olsun ikinci kanaat notuyla ortalaması «5» olursa öğrenci sınıf geçer; birinci dönemde 0 veya 1 almış bir öğrenci bile ikinci dönemde 7 alırsa başarılı sayılır. Yine aynı yönetmelikle öğrenci hâlâ başarısızsa sene sonunda önce «tamamlama», daha sonra da «bütünleme» sınavına girme hakkı tanındı.

Öğretmenler kurulu bütünleme sınavı sonucu başarısız notu olan öğrencilerin durumunu yıllık başarı durumlarını göz önünde tutarak değerlendirir; bu değerlendirmede tek dersten başarısız öğrencilerle, başarısız ders sayısına bakılmaksızın, yıllık genel başarı ortalaması en az «5» olan öğrenciler için bir üst sınıfa devam kararı verilebilir; tek dersten başarısız öğrenci hakkında böyle bir karar verilmezse, öğrenci o dersten sorumlu olarak bir üst sınıfa devam edebilir. Bir üst sınıfa devam etmesine karar verilmeyen öğrenciler için kurul veliye şu dört yoldan birini önerir: **1.** öğrenci okula gelmeden, gelecek yıl başarısız olduğu derslerin sınavına girmelidir; **2.** başarısız olduğu derslere devam etmelidir; **3.** aynı sınıfı tekrarlaması yetişmesi için yararlıdır; **4.** yaygın eğitim kurumuna geçmelidir. Öğrenci velisi yapılan öneriye uymazsa diğer üç yoldan birini seçmek zorundadır; bu seçimini en geç eylülün ilk haftasında yazılı olarak okul müdürlüğüne bildirir. Sınıf öğretmenler kurulu 8. sınıftan sonra öğrencinin izleyebileceği program hakkındaki görüşlerini 8 yıllık dönemin değerlendirmesini göz önüne alarak yapar. Yöneltme önerisi denilen bu karar yazılı olarak veliye bildirilir ve öğrencinin dosyasına konur.

Millî Eğitim Temel yasasına göre bütün

ortaöğretim kurumlarına lise adı verildi: teknisyen okulu, teknik lise, sanat enstitüsü, meslek lisesi gibi. (M)

ORTOFOTOĞRAF i. (fr. *orthophotographie*'den). Haritacılık. Bir nesnenin ya da topografik bir yüzeyin, bu nesneye veya yüzeye ait orijinal ve eğik fotoğraf klişesinin yer yer doğrultulmasıyla elde edilen görüntüsü. (Bk. ANSİKL.) || *Ortofotoğraf haritası,* arazi ortofotoğraflarının birleştirilerek üzerine yükselti eğrilerinin, uzlaşmalı bazı işaretlerin ve yazıların basılmasıyla elde edilen harita.

— ANSİKL. Bir yüzeyin bir düzlem üzerindeki dik izdüşümüne benzeyen *ortofotoğraf,* özellikle, arazinin fotoğrafını çekerken poz sırasında makinenin karanlık oda ekseninin dik olmamasından ve fotoğraf perspektifinden ileri gelen şekil değişimlerini önleyerek arazinin aslına uygun fotoğraf görüntüsünü elde etmek için düşünülmüştür. (L)

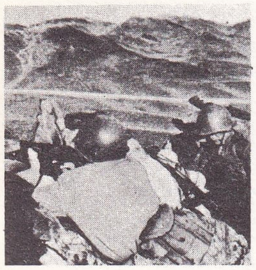

OSSURI
çin-sovyet sınırında mevzilenmiş askerler (ağustos 1969)

ORTOLİ (François-Xavier), fransız siyaset adamı (Ajaccio 1925). Ecole nationale d'administration'da okudu, 1948'de maliye müfettişi oldu. 1957'de ticarî politika servisi başkanlığına atanan Ortoli, 1958'de A.E.O. iç ticaret genel müdürü, 1961'de de Avrupa İktisadî işbirliği sorunlarını incelemek için kurulan Bakanlıklararası komitenin genel sekreteri oldu. G. Pompidou kabinesinde teknik danışman olarak görev aldı (nisan 1962). 1966-1967 yıllarında Planlama kurulunu yönetti. Dördüncü Pompidou kabinesinde donatım ve konut bakanlığı (nisan 1967 - mayıs 1968) ve millî eğitim bakanlığı (mayıs-temmuz 1968) yaptı. Couve de Murville kabinesinde maliye bakanı olarak görev aldı (temmuz 1968 - haziran 1969), mayıs olaylarının ve general de Gaulle'ün reddettiği devalüasyonun etkisini taşıyan bir bütçe hazırladı. Chaban-Delmas kabinesinde (1969) sınaî ve bilimsel kalkınma bakanı oldu. 1973 ve 1974'te A.E.O.'nun tek yürütme kurulunu yönetti. (L)

***ORTOPTİK** sıf. — ◆ i. Görme kusurlarını göz jimnastiğiyle düzelten oftalmoloji dalı. (Ortoptik özellikle çocuklardaki miyopluğu tedavi etmek için uygulanır ve düzeltici merceklerin etkisini destekler.) [L]

Nagisa **OŞIMA**
«Küçük oğlan» (1969) filminden bir sahne

ORUÇ (Arif), türk gazetecisi (Şumnu, Bulgaristan 1882 - İstanbul 1956). Ailesiyle birlikte İstanbul'a göç ederek orada Edebiyat fakültesini bitirdi ve gazetelerde yazılar yazmağa başladı. Mütarekeden sonra Ankara'ya gitti ve orada Meclis'te, oluşma halindeki sol muhalefet çevresiyle ilişki kurdu. Yeşilordu cemiyeti kurulunca bunun yönetim kuruluna girdi. Eskişehir'de, yakın akrabası Nizamettin Nazif'in çıkardığı *Kandıra* gazetesinde yazılar yazdı; daha sonra Hakkı Behiç'le birlikte ve Çerkez Ethem'in desteğiyle Yeşilordu'nun yayın organı olan, sol görüşleri savunan *Yeni Dünya* gazetesini kurdu (1920); kendisi de Yeşilordu'nun faal üyeleri arasındaydı. İkinci İnönü savaşından sonra Ankara'ya gitti ve İstiklâl mahkemesinde yargılandı; duruşma sonunda beraat etmekle birlikte Eskişehir'de ikamete memur edildi ve bu yükümlülükten kurtulunca Bulgaristan'a gitti (1922). Tekrar Türkiye'ye döndüğünde (1929) Serbest Fırka'yı kurmağa hazırlananlarla işbirliği yaptı ve bu partinin görüşlerini savunan *Yarın* gazetesini kurdu. Partinin kapanması üzerine ikinci kere Bulgaristan'a gitti (1930). 1938'de gene Türkiye'ye dönerek çeşitli gazetelerde Ayhan takma adıyla tarih yazıları yazdı. 1946'dan sonra *Yarın* gazetesini yeniden çıkarma çabaları sonuçsuz kaldı. (M)

***ORVİETO** (Angiolo), italyan şairi. — (öl. Floransa 1967). [L]

***ORY** (Edward, **Kid** — denir), amerikalı tromboncu, besteci ve orkestra şefi. — (öl. Honolulu 1973). [L]

***OSBORNE** (John), ingiliz yazarı. — Tiyatro oyunlarının yanı sıra (*Time Present* [Şimdiki zaman], 1968; *The Hotel in Amsterdam* [Amsterdam'daki otel], 1968), televizyon için küçük piyesler yazdı (*The Right Prospectus* [Uygun prospektüs], 1970; *Very like a Whale* [Tıpkı balina gibi], 1970; *West of Suez* [Süveyş'in batısı], 1971; *The Gift of Friendship* [Dostluğun armağanı], 1972; *A Sense of Detachment* [Ayrılık duygusu], 1972; *A Place Calling Itself Rome* [Kendine Roma diyen yer], 1973; *Jill and jack,* 1974). Ardından *Watch It Come Down* (Düşüşünü izle) ve *The End of Me Old Cigar*'ı (Sonum eski puro) yazdı. (L)

***OSKARSHAMN,** İsveç'te liman şehri. — Nükleer santral. (L)

***OSLO,** Norveç'in başkenti. — Kürk pazarı. (L)

***OSMANCIK,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Çorum ili) ilçe. — 59 729 nüf., ilçe merkezi 11 908 nüf. (1975); 61 köy (1970). [M]

***OSMANELİ,** esk. **Lefke,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bilecik ili) ilçe. — 12 496 nüf., ilçe merkezi 4 217 nüf. (1975); 26 köy (1970). [M]

***OSMANİYE,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili) ilçe. — 101 587 nüf., ilçe merkezi 61 561 nüf. (1975); 51 köy (1970). [M]

***Osmanlı bankası.** — Bankanın şube sayısı 93 olarak kaldı, buna karşılık personel sayısı 1 460'a yükseldi (1974). Yıl sonu bilançosuna göre 421 000 TL.lık resmî, 676 milyon 398 000 TL.lık ticarî, 125 milyon 175 000 TL.lık bankalar ve 1 milyar 548 milyon 899 000 TL.lık tasarruf mevduatı vardı (1974); banka aynı yıl 8 milyon 554 000 TL. kâr sağladı.

Banka, 1973'ten sonra Türkiye'deki varlığını koruma bakımından tereddütlü bir döneme girdi. Mukavelesi son olarak 11 haziran 1952'de yenilenmiş ve bu mukavele 10 temmuz 1953 tarih ve 6113 sayılı kanunla onaylanmıştı. Böylelikle bankanın Türkiye'de çalışma süresi 1 mart 1975'e kadar uzatılmış oluyor ve mukavelenin 7. maddesine göre çalışma süresinin yeniden uzatılmasının istenmemesi halinde tarafların bunu iki yıl önce ihbar etmeleri gerekiyordu. Hükûmet tarafından 1973'te böyle bir ihbar yapılmaması üzerine banka sürenin uzatılmayabileceğini dikkate alarak bir ara tasfiye hazırlıklarına girişti ve bu arada Yapı ve Kredi bankasıyla, varlıklarını ve personelini bu kuruluşa devretmek için prensip anlaşması yaptı. Ancak, hükûmet mukavelenin sona ereceği konusunda bir bildirimde bulunmadığı gibi iki banka arasındaki anlaşma üzerinde de herhangi bir işlem yapmadığı için Osmanlı bankası 1976 yılına iki yıllık fesih ihbarı süresini kullanarak girdi. (M)

Osmanlı hanedanı, hanedan mensuplarının yurt dışına çıkarılmalarına ilişkin 3 mart 1924 tarih ve 431 sayılı «Hilâfetin İlgasına ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair kanun»da 16 haziran 1952 tarih ve 5958 sayılı kanunla yapılan değişiklikte hanedanın kadın mensuplarının Türkiye'ye dönmelerine izin verildi. 1974'te de, Cumhuriyetin 50. yıldönümü vesilesiyle çıkarılan genel af kanunuyla 431 sayılı kanunun 2., 3., 4. ve 5. maddeleri yürürlükten kaldırılarak kadınlara tanınan Türkiye'ye dönüş hakkından hanedanın erkek mensuplarının da yararlanması kabul edildi. (M)

***OSMANPAŞA,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 266 nüf., bucak merkezi 2 188 nüf., 19 köy (1970). [M]

***OSSURİ** veya **USSURİ,** Kuzeydoğu Çin'de ırmak. — Sovyetler'in Uzakdoğu kıyı ilini Çin Mançuryası'ndan ayıran Ossuri ırmağının kıyıları zaman zaman ırmağın taşkınlarıyla sulara gömülen Damanski adasının (Çen-Pao) Çin egemenliğinde bulunmasına sürekli olarak karşı çıkan sovyet sınır muhafızları yüzünden sık sık sınır olaylarına sahne oldu. 1966'da başlayan bu olaylar 2 mart 1969'dan sonra kanlı çarpışmalara dönüştü. 18 haziran 1969'da toplanan Habarovsk konferansında bu çarpışmalara bir son vermek için çalışmalar yapıldı. (L)

OŞİMA (Nagisa), japon filim yapımcısı (Kyoto 1932). Soylu bir aileden gelen Oşima, daha on üç yaşında romanlar yazmağa başladı ve lise öğrencisiyken okuldaki tiyatro çalışmalarının ve siyasî eylemlerin çoğuna katıldı. Siyasî tarih öğrenimini tamamladıktan (1954) sonra üniversiteden ayrıldı ve yapım yardımcısı olarak girdiği Şoçiku filim stüdyosunda beş yıl çalıştı. İlk uzun filmini 1959'da gerçekleştirdi: *«Aşk ve ümit mahallesi».* Daha sonra çevirdiği filimler (*«Acımasız gençlik hikâyesi»* [1960], *«Güneşin toprağa verilişi»* [1960], *«Japonya'nın gecesi ve sisi»* [1960]) ticarî bakımdan sürekli başarısızlığa uğrayınca, sinemayı bırakmak zorunda kalarak televizyona geçti. Geziye çıktı (Kore, Vietnam) ve filim yapımcılığına ancak 1965'te, *«Zevkler»* adlı eseriyle döndü. Yazdığı çok sayıda radyo, sinema ve televizyon senaryosu dışında, genç japon kuşağının en değişik yaratıcılarından biri sayılmasını sağlayan kitaplar (özellikle denemeler) yayımladı. Filimleri arasında öncelikle şunlar sayılabilir: *«Gün ortasında saplantılı adam»* (1966), *«Ninja'lar»* (1967), *«Asılma»* (1968), *«Şinjuku'lu hırsızın günlüğü»* (1969), *«Küçük oğlan»* (1969), *«Savaştan sonra öldü»* (1970), *«Tören»* (1971), *«Yazlık küçük kızkardeş»* (1972). [L]

OTAKA (Masato), japon mimarı (Fukuşima 1923). Tokyo üniversitesinde öğrenim gördükten sonra 1949'dan itibaren Maekawa ajansında çalıştı, sonra 1962'de kendi atelyesini kurdu. Başlıca amacı çağdaş tekniğin sağladığı olasılıklarla bazı geleneksel verileri bağdaştırmaktı. Kenzo Tange'nin yakını olan Otaka 1957'de uluslararası G.E.A.M.'in (Devingen Mimarî Araştırma grubu) kurucularından ve 1960'ta «Metabolism» grubunu meydana getiren topluluğun üyelerindendir. Araştırmalarının yanı sıra Otaka birçok mimarî eser vermiştir: Yokohama'da bir konser salonu, bir kitaplık ve bir gençlik merkezi, Sakaide şehrinin geliştirme projesi ve Şiba kültür merkezi. (L)

OTANİ (Fumio), japon heykelcisi (Tokyo 1929). Tokyo Güzel Sanatlar okulundan mezun oldu, 1959'da Paris'e yerleşti, önce taslak hazırlamadan tahtayı doğrudan doğruya oyarak heykeller yapmağa başladı, sonra alüminyum üstüne çalıştı. Çeşitli elemanlardan oluşan eserlerinde bu elemanlar zamanla hareketlendi ve çeşitli düzenlemelere elverişli bir duruma geldi (*Taçyaprak* 1968-1969). Otani'nin çalışması bu yönüyle Berrocal'ın araştırmalarını hatırlatır; buna karşılık soyut biçimleri eski japon sanatını andıran düşlemsel bir evreni yansıtır. İşçiler, mimarlar ve sanatçılar arasında sıkı bir işbirliğinin gerekliliğine inanan Otani 1965 yılında, Japonya'da, mimarî eserlerin gerçekleştirilmesiyle görevli «AAA» grubunu kurdu. Üslûbunu ve bu üslûbun barok yönünü en iyi yansıtan eserleri binalar için hazırladığı heykeller ve çevre araştırmalarıdır. (L)

***OTEL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de turizm* (*Ek*) hareketlerinin hızlanmasıyla, *otel,* motel* (*Ek*), turistik han, pansiyon sayısı da hızla arttı. 1975'te turizm müessesesi belgeli 258 otelde yatak sayısı 29 290'a yükseldi. (M)

***OTOBAN** i. — Bk. OTOYOL, *Ek.*

OTOEKOLOJİ i. (fr. *auto-écologie*). Hayvan ve bitki topluluklarını inceleyen *sinekoloji**ye karşılık, ayrı yaşayan organizmaların davranışını inceleyen büyük ekoloji dalı. (L)

OTOHİSTORADYOGRAFİ i. (fr. *autohistoradiographie*). Hücre biyolojisinde kullanılan ve hücrelerin içine metabolizmada toplanan radyoaktif bir bileşik katmağa dayanan yöntem.

— ANSİKL. *Otohistoradyografi*'de hücreler sabitleştirilmiş ve özel bir fotoğraf filmiyle kaplanmıştır. Radyoaktif elementler bu filmi etkileyerek üzerinde iz bırakır. Daha sonra, önceden boyanmış olan hücreler üst üste konur ve filme mikroskopla bakıldığında, iz bırakan elementin (genellikle trityum) yerleşmiş olduğu hücre bölgelerindeki siyah lekeler görülebilir.

Dezoksiribonükleik* (*Ek*) asit moleküllerine trityumlu timin* karıştırılarak, bu moleküllerin oluşum mekanizmaları üstüne çok değerli bilgiler edinilmiştir. (L)

***OTOJEN** sıf. — Mad. oc. *Otojen öğütücü,* yatay muylulari çevresinde dönen ve cihazın dönüşü sırasında birbiri üstüne düşen iri parçaları doğrudan doğruya bu düşüşün etkisiyle ufalayıp öğüten çok büyük çaplı silindir.

— ANSİKL. *Otojen öğütücü*'de iri parçaların önceden kırılmasına gerek yoktur. Büyük çaplı silindir oldukça hızlı dönerken, muylularından birinin deliğinden giren iri parçalar merkezkaç kuvvetle kaldırılır ve birbiri üstüne düşerek yavaş yavaş parçalanır. Gücü 10 000 BG'ne kadar varan bu tip öğütücüler çok büyük kuruluşlarda gi-

Foto. Keystone, Unijapan (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

derek daha çok kullanılmağa başlamıştır. (L)

OTOKOLİMASYON i. (fr. *autocollimation*). Opt. Otokolimatör* dürbün kullanarak uygulanan optik ölçme yöntemi. (L)

OTOKOMÜTATÖR i. (fr. *autocommutateur*). Telekom. Bir elektronik sistemle çalışan otomatik telefon santralı: *Bir otokomütatörde fişlerin yerini tuşlar alır.* (L)

***OTOMAT** i. — Bilişim. Devrelerin incelenmesi, diller kuramı, derleme yöntemleri gibi pek çok bilişim tekniğine kuramsal bir dayanak getiren matematiksel varlık. (OTOMATA da denilir.)

— ANSİKL. ● *Sonlu durumlar otomatı.* Bu otomat, girişleri (1 ve 2) ve muhtemelen çıkışları (2) içeren bir «kara kutu» olarak düşünülebilir.

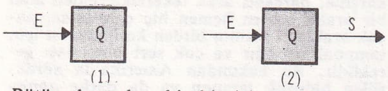

Bütün durumları bir bir izlenen kara kutu sonlu sayıda durum alabilir. t+1 anında otomatın aldığı durum, yalnız t anındaki durumunun ve o andaki girişin fonksiyonudur:

$$Q(t + 1) = f[Q(t), E(t)],$$

burada Q otomatın durumunu, E de bir girişi gösterir. Aynı şekilde, eğer otomatın çıkışı varsa, t + 1 anında bir S çıkışının durumu, yalnız otomatın t anındaki durumunun ve o andaki girişin fonksiyonudur:

$$S(t + 1) = g[Q(t), E(t)].$$

f ve g fonksiyonlarına *geçiş fonksiyonları* denilir.

Örneğin ikili konumdaki bir bellek elemanını gösterebilen otomat, 0 ve 1 durumlarından birini alabilir; girişler 0 ve 1'dir. Otomatın durumu ne olursa olsun, durum değerini giriş değeri tayin eder. f geçiş fonksiyonu, t anındaki duruma ve girişe bağlı olarak t + 1 anındaki durumları veren bir *geçiş matrisi* ile gösterilebilir.

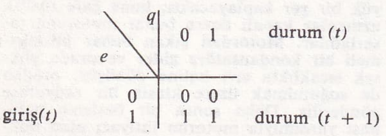

Ayrıca otomatın çalışması *geçiş diyagramı* denilen bir diyagramla gösterilebilir.

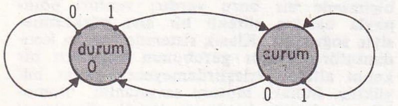

Oklar, bir durumdan başka bir duruma geçişleri belirtir. Her okun başlama noktasında, özel geçişe yol açan giriş değeri gösterilmiştir. *Determinist* denilen bir sonlu durumlar otamatı, biçimsel olarak,

$$A = (Q, V, \mathscr{F}, q_0, F)$$

şeklinde bir beşliyle tanımlanır; burada Q, durumlar kümesi denilen sonlu bir kümedir; $q_0 \in Q$ başlangıç durumunu, $F \subset Q$ ikili durumların alt kümesini, V girişlerin kümesini (uç sözlüğü ya da alfabe), $\mathscr{F}$ ise Q × V'nin Q içindeki bir uygulamasını gösterir. V'nin elemanlarının sonlu sıralı dizisi olan bir giriş zincirinin elemanlarının birbiri ardına girişleri, q_0 başlangıç durumundan yola çıkan otomatı $q_f \in F$ son durumlarından birine götürürse, bu giriş zinciri otomat tarafından *kabul edilmiştir* denilir. Otomatın kabul ettiği zincirler kümesine, *otomatın kabul ettiği* dil adı verilir. Eğer bir durum ve bir giriş otomatı yalnız bir tek duruma değil, birçok duruma götürüyorsa, bu sonlu durumlar otomatına *determinist olmayan* otomat denir; bu durumda $\mathscr{F}$ uygulaması, Q'nun parçalarının kümesi içinde olur:

$$Q \times V \xrightarrow{\mathscr{F}} \mathscr{P}(Q).$$

Her durumda determinist olmayan belli bir otomatla aynı dili kabul eden determinist bir otomat tanımlanabilir. Diller kuramının temel teoremlerinden birine göre, sonlu durumlar otomatlarınca kabul edilen diller, *3. türden* dilbilgileri ya da sonlu durumların dilbilgileri denilen dilbilgilerinin ürettiği dillerle aynıdır. Bu eşitlik teoreminin yararı, bir zincirin, özel bir sonlu durumlar dilbilgisince tanımlanmış dile ait olup olmadığını denetlemeğe yarayan bir «makine», yani bir algoritma (otomat) bulmayı sağlamasıdır.

● *Yığın yapılı bellek otomatı.* Yığın yapılı otomat bir yığına yazabilir ve yığından okuyabilir; belli bir durumdan hareket eden otomatın bir sonraki durumu, yapılan girişin ve yığın tepesinin içeriğinin fonksiyonudur. Yığın yapılı bellek otomatı, metinden bağımsız denilen *2. türden* dilbilgilerinin ürettiği dilleri kabul eder. (L)

***OTOMATİK** sıf. — Dağc. *Otomatik kilitleme düzeneği*, dik geçitlere (çatlaklar, kuyular) kolayca tırmanabilmek için dağcıların ve mağarabilimcilerin kullandığı, bir halat boyunca kaydırılıp istenildiği zaman kilitlenen düzenek. Bk. ANSİKL.

— Sil. *Otomatik silâh.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dağc. En çok kullanılan *otomatik kilitleme düzenekleri* jumar tutamağı, Petzl freni ve Amerikalıların Gibbs Ascender'ıdır. Dağcılıkta sabit halatlara tutunarak tırmanmak için, özellikle de mağara ve uçurumların araştırılmasında bu düzenekler çok kullanılır: 1972'de Meksika'da, dünyanın en yüksek ve sarp yeraltı yamacına bu düzeneklerle tırmanıldı.

— Sil. 1970'ten bu yana *makineli top* ya da *otomatik top* (bk. MAKİNELİ *tüfek, Ek*) olarak adlandırılan 20 mm'lik ya da daha büyük çaplı yeni otomatik silâhlarda, geri tepme etkisi doğrudan doğruya kundağa ya da taşıt veya uçağın gövdesine aktarılamayacak kadar büyüktür. Bu nedenle, silâhla beşiği arasına ya mekanik bir frene (bu fren geri tepmeyi ya da tekrar atış durumuna dönmeyi yavaşlatır) ya da orta çaplı (40 mm ve daha büyük) toplarda bir hidrolik frene bağlı olan bir irca yayı (yerine getirme yayı) yerleştirilir. Atış anındaki geri tepmeyi azaltmak için, hareket halindeki silâhın eylemsizliğinden yararlanmak amacıyla bazen ateşleme otomatik vuruşla başlatılır. Silâhın tutukluk yapması halinde, elle ya da özel düzeneklerle kumanda edilen bir tekrar doldurma düzeneği geri tepme sonunda silâhı ateşe hazır durma getirmeyi sağlar. Atış tek tek, darbe ya da yaylım ateşi halinde yapılabilir. 20 mm'lik bazı toplarda birbirinden farklı iki çeşit mermi kullanılabilir. 40 mm'lik ve daha büyük çaplı silâhlarda ise artık gaz basıncından yararlanılmıyor; besleme yayı etkisiyle (kartuşlu şarjör) ya da elektrik motoruyla kumanda edilen bir mekanizma yardımıyla sağlanıyor. Silâhta aşırı ısınmaya yol açmadan atış hızını dakikada 1 000 merminin üstüne çıkarmak (20 ve 30 mm'lik silâhlarda bu hız gerçekleştirildi) için iki çözüm yolu kabul edilmiştir.

İlki, 30 mm'lik uçak topunda olduğu gibi döner toplu sistemdir; bu sistemde beş mermi haznesi bulunur. Döner top, gerisinde gazlara karşı geçirimsiz bir kapak takımı bulunan tek bir namlunun arkasında döner; boş bir hazneye giren mermi namluya göre atış durumuna geçer, kovan, dönme hareketinin daha sonraki evresinde dışarı atılır. Barutun yanma ısısının büyük bölümü döner topun çeperlerinden atıldığı için namlu az ısınır; böylece dakikada 1 400 mermilik bir atış hızına ulaşılır.

İkinci bir çözüm yolu Amerikalılar tarafından bulunmuştur. Bu çözümün temeli, 1862'de Gatling*in gerçekleştirdiği çok namlulu sisteme dönüştür. Gatling'in yaptığı silâh, bir el manivelasıyla sürekli döndürülebilen, altı ile on namlunun yer aldığı bir namlu demetinden oluşuyordu. Ateşleme gecikti-ğinde geriye doğru gaz püskürmesi nedeniyle bu silâh tehlikeliydi. Bu güçlüklerin yenilmesinden sonra Amerika'da 1960-1970 yılları arasında 40 mm'liğe kadar altı namlulu otomatik Gatling silâhlarının yapımına geçildi. 20 mm'lik «Vulcan M 61» uçak topunda, namlu demeti 35 BG'lik bir elektrik motoruyla ya da namlulardan çıkan gazla beslenen bir türbinle döndürülür: atış hızı dakikada 6 000 mermidir. Helikopterlere takılan «minimum»un (küçük top) 7,62 mm'lik altı namlusu vardır: aynı atış hızıyla 2 000 mermilik sürekli atış yapılabilir.

◆ İ. — Bir insanın müdahalesini gerektirmeden çalışan düzenek ve tesislerin yapımı ve kullanılması için başvurulan teknik ve bilim dallarının tümü. (L)

***OTOMOBİL** i. — ANSİKL. 1970 eylülünde, amerikalı Gabelich, Bonneville'deki (Utah) kurutulmuş Tuz gölü üzerindeki yolda, 1 001,667 km/saatlik bir ortalamayla dünya *otomobil* sürat rekorunu 1 000 km/saatin üzerine çıkarmıştı. Kullanılan araç bildiğimiz otomobilden tamamen farklı olduğundan bu rekor ancak «özel» kategoride geçerlidir. Araç hidrojen ve doğal gaz ile beslenen ve 5 800 kg'lık itme sağlayan bir tepkili motorla donatılmıştı. Yakıt, basıncı nitrojen ile sağlanan hidrojen peroksit deposu ile, karoserin ön kısmına yerleştirilen ve basıncı helyum ile sağlanan sıvı nitrojen deposundan basınçla püskürtülüyordu. Şasiye perçinlenmiş levhalardan meydana gelen yarım tekne biçimindeki karoser uzay uçuşlarını inceleyen özel araştırma laboratuvarlarından alınan verilere göre tasarlanmış, bu verilerde de şu üç etkene göre değişiklikler yapılmıştı: hareket sırasında ortaya çıkan basınç azalması, karoserin bütün yüzeyindeki aerodinamik tepkilerden doğan dirençlerin meydana getirdiği yörünge sapması, özellikle de, arabanın alt kısmında girişimlere yol açan yerin etkisi. Bu karoser, enine kesiti üçgen şeklinde olan konik bu-

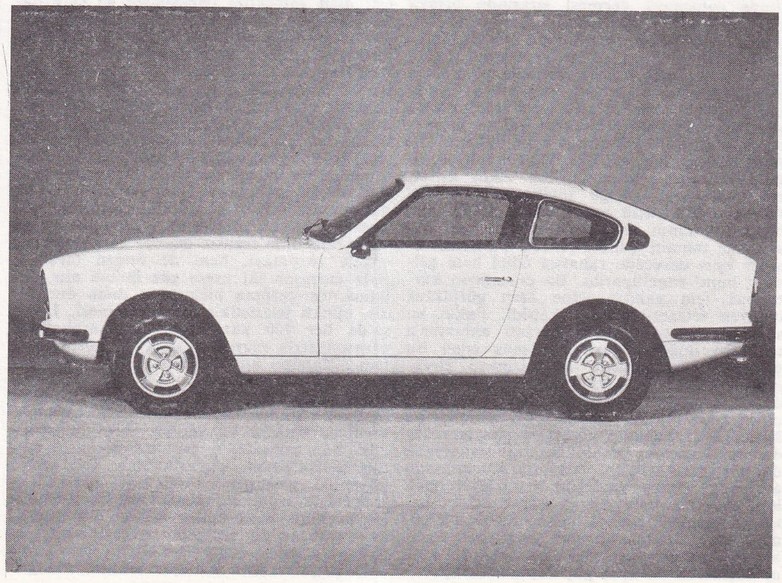

Otosan'ın 1973'te gerçekleştirdiği Anadol spor **otomobil**

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

Oyak-Renault 1975'te TS-12'den başka Renault-station'ı da piyasaya çıkardı

runlu ve arkadan dümenli bir uçak gövdesi gibi hazırlanmıştı. Fren arka tekerleklerdeki disk tertibatı ve arka kısımda bulunan 6,80 m açıklığındaki bir paraşütle sağlanıyordu. Ön tekerlekler biyelciklerle takılmıştı.

● *Otomobilin yol açtığı kirlenme.* Bütün toplum yöneticilerinin hem egzos gazlarının yol açtığı hava kirlenme*sini (*Ek*) sınırlamak, hem de iki arabanın şiddetle çarpışmasından doğacak zararları azaltmak için girişimlerde bulunmaya başlamalarından itibaren, otomobilin teknik gelişmesi geçmişe oranla farklı bir yön aldı. Ne var ki, uyulması istenen zorunluluklar hem incelenmesi güç, hem de ilkeleri tartışılabilir niteliktedir. Nitekim istatistik araştırmalar daha az karbon monoksit çıkaracak şekilde ayarlanmış yeni model motorların yüzde 90'ının, birkaç bin kilometreden sonra yüzde 6,5'ten daha fazla zehirli gaz atmaya başladığını göstermiştir. Bu durum, özellikle şehir içi trafiğin kaçınılmaz kıldığı boşta çalışmanın yol açtığı birikintilerin niteliklerini değiştiren çeşitli karmaşık katkı maddelerinin kullanılmasıyla düzeltilebilir. Egzos gazlarının *yeniden çevrime sokulması yöntemiyle* temizlenmesine başlanıldığından beri zaten zorlaşmış olan karbüratör ayarını bu birikintiler daha da zorlaştırır. Karbon monoksit göz önüne alınması gereken tek kirletici değildir. Motorun yüksek rejimde çalışmaya geçmesi sırasında ortaya çıkan karışımın fakirleşmesi durumunu önlemek için yakıt karışımında benzin miktarını arttırarak yapılan ayarlama, boşta çalışma ve hattâ normal rejimde yanmamış hidrokarbonların ortaya çıkmasına neden olur. Bu kusuru örtmek için motorlarda yapılan değişiklikler havanın yakıta karıştırılması, silindir kapağının şekli, yakıtın silindirlere girdiği delikler ve supaplarla ilgilidir. Kısaca, kurşunun en etkin kirletme malzemesi olduğu söylenebilir. Motor tekniği daha güçlü modellere yöneldiğinde, hacim oranının artmasıyla gücün de yükseleceği tahmin edildi. Ancak patlama sesinin aşırı derecede rahatsız edici hale gelmesi bunu engelliyordu. Bu durumdan kurtulmak için yakıtın içine aşırı gürültüyü önleyen tetraetil kurşun katıldı. Fakat bu sefer de egzos gazında kurşun bulunması tehlikesi doğdu. Havayla temas eden bu gaz, solunum yoluyla organizmaya giren, içinde çok küçük kurşun zerrelerinin bulunduğu aerosoller oluşturur. Bunun zararları ciğerlerden başka, kemiklerde, dokularda, karaciğerde, beyinde, alyuvarları azalan kanda, bozulmaların görüldüğü sinir sisteminde de gözlenir. Üstelik, tetraetil kurşun, son aşamada, egzos gazlarını temizleyebilmek için en etkin çare olarak kabul edilen katalitik tepkileri hemen hemen olanaksız kılmaktadır. Benzine katılan gürültüyü azaltıcı maddeden vazgeçmek için hacimsel oranı düşürmek ve aşırı güç kaybını önleyebilmek için silindir hacmini (özellikle pistonun yer değiştirme mesafesini uzatarak) büyütmek gerekir. Bu ikinci çare, pistonun doğrusal hızı sınırlı olduğu için, motor rejiminin düşürülmesini gerektirir. Bununla birlikte bir başka çözüm de, kullanılan hacim oranını değiştirmeyi gerektirmeyen ve yakıtın içine tetraetil kurşun katmadan aşırı sesi önleyen benzinlerin tasfiyesiyle ilgilidir.

● *Güvenlik.* Bu sorun, uzun zamandan beri büyük ilgi toplamıştır. Uzmanlar gövdenin tekerleklere bağlanma tertibatını değiştirerek araçların dengeliliğini (iki parçalı arka dingil kullanarak dört bağımsız tekerleğin gelişimi), frenleme özelliğini (elektronik olarak kontrol edilen özdengelilik), lastiklerin yol durumuna göre uygunlaştırılmasını (ıslak, karlı veya donmuş zemin) ve aydınlatmayı (uzun mesafeleri aydınlatabilen iyotlu farların kullanımı) mükemmelleştirmişlerdir. Bunların her biri güvenliği sağlayan tikel çözümlerdir; sorunun önemi bütün otomobil yapımcılarının kabul edip uygulayacağı tam bir programı gerektirmektedir. Bu ilke kabul edilse bile, uygulanması çok zordur. Gerçekten de, Amerika Birleşik devletlerinde güvenlikle ilgili yasalar yalnızca bir arabanın sabit bir engele çarpma deneylerine göre hazırlanır. Aracın kütlesi göz önüne alınmadan «80 km/saatlik hızla bir duvara fırlatılan her arabanın 9,81 m/s^2'ye eşit olan yerçekimi ivmesinden 40 kere daha küçük ve sabit eksi ivmeye sahip olması» ile yetinilir. Halbuki aracın sağlamlılığı kütlesiyle doğru orantılı olarak artar ve birbirleriyle önden çarpışan iki arabanın içinde bulunanlardan, hafif arabanınkilerin yaşama şansı ağırdakilere oranla daha azdır. Amerikan yönetmeliği bu olguyu göz önüne almaz, fakat arabaların kütle, hacim ve hız bakımından birbirinden farklı olmadığı bu ülkede bunun bir sakıncası yoktur; ancak arabaların boyut, ağırlık ve güç bakımından büyük farklılıklar gösterdiği Avrupa'da durum değişiktir. Daha geniş ve daha tam olan fransız önerisi hem sabit bir engele çarpmayı, hem de önden birbirleriyle çarpışan iki aracı göz önüne alır. Bu ikinci tür çarpma birinciden daha önemlidir, çünkü istatistiklerin incelenmesi, Fransa'da her 100 kazadan 60'ının arabaların çarpışmasıyla meydana geldiğini göstermektedir. Yapılan incelemelerin çıkış noktaları, bir arabanın öbürüne anîden çarpması sonucu doğan hasar* (*Ek*) ya da üstünlük kavramı üstüne kurulmuştur. Bu üstünlük sertliğe, kütleye ve yapıya göre üç türlüdür. Son yıllarda Avrupa'da gözlenen bütün gelişmelerin, Amerika'dan çok önce, güvenliği arttırmaya yöneldiği kaydedilen sonuçlarla ispat edilmiştir. Sertlik üstünlüğü çarpılmayacak kadar sağlam bir arabanın yumuşak bir arabadan daha güvenli olduğunu gösterir. Kütle üstünlüğü, kaza anındaki çarpılmaların kütleyle orantılı olduğunu ve darbe her iki araç için aynı ise çarpılmaların eşit olduğunu kanıtlar: darbe ile çarpılma arasında uygunsuzluk yoktur. Buna karşılık eğer ezilme güçleri farklı ise, kütle ve sertlik üstünlüğü birleşeceğinden hafif aracın tümüyle ezilme ihtimali daha fazladır. Buradan anlaşılacağı üzere hafifletmenin bir sınırı vardır ve bir otomobil ne kadar hafif olursa sertliğinin de o kadar çok olması gerekir. Aynı zamanda belli başlı kütlelerin karoser içinde nasıl yerleştirileceğine de dikkat etmek gerekir. Yapı üstünlüğü işin içine girince, önden çekişli bir modelin, karşılıklı çarpışmalarda, arkadan çekişli arabalardan daha şanslı olduğu kanıtlanır. Bugüne kadar yalnız yol tutumu daha iyi olduğu için tercih edilen önden çekişli arabaların artık güvenlik bakımından da daha üstün olduğu anlaşılmıştır. Buna karşılık, hareketi arka tekerleklerinden alan bir araba hemen hemen hiç çarpılmaz; ancak arabanın hızının birden kesilmemesi için tamponların ağır ve çok sert olmaması gereklidir. Bu bakımdan Amerika'da sürdürülen hidrolik tampon ya da darbe amortisörleriyle ilgili deneyler büyük önem taşır.

Pasif güvenliği, yolcu mahalli için önerilen iç donanımlar sağlar. En yeni gelişmeler ön kısımda oturan yolcular için hazırlanan güvenlik kemerleridir. Dünyanın hemen her yerinde arabalarda bu kemerlerin bulunması zorunludur. Bu kemerlerin en etkin şekli hem omuzdan, hem belden geçen koşum biçimindeki kemerlerdir. Ancak yolcuların çoğunun bu tedbiri ihmal ettiği de bir gerçektir. Amerika'da bu ihmalkârları uyaracak aygıtların denemesi yapılmaktadır. Kapı kapatılır kapatılmaz kendiliğinden kilitlenen kemerler yapılmıştır. Ayrıca, darbe anında ön taraftaki yolcularla gösterge paneli arasında şişip, amortisör görevi gören güvenlik yastık*ları da (*Ek*) düşünülmüştür.

● *Buharlı otomobil.* Patlamalı motorun egzos gazlarının temizlenmesi sorunu, enerji kaynağı olarak kullanılması fikrinin yeniden doğmasına sebep oldu. Fakat böyle bir motor ister istemez çok ağır olacak ve büyük bir yer kaplayacaktı; buna çare olarak uzmanlar kapalı devre buhar motorunu tasarladılar. Motordan çıkan buhar püskürtmeli bir kondansatöre gider ve orada yüksek sıcaklıkta sıvı haline dönüşür; oradan da soğutulmak üzere klasik bir radyatöre gönderilir. Daha sonra bir besleme pompası yardımıyla motorun ihtiyacı olan miktar kazana, fazlası ise püskürtmeli kondansatöre yollanır. Bu küçük kondansatörde, buharı venturi borusuna boşaltan enjektör biçiminde bir boru vardır; venturi pompayla basılan sürekli bir sıvı püskürtmesiyle soğutulur. Klasik sistemde ise, bu kondansatör-radyatör gurubunun boyutları bir kaput altına yerleştirilemeyecek kadar büyüktür. Buharlı motoru savunanlar, otomobil yarışlarına katılarak kendi görüşlerini kabul ettireceklerini iddia ettiler. Bu amaçla çeşitli tasarılar ortaya atıldıysa da hiç biri gerçekleştirilemedi.

● *Elektrikli otomobil.* Bu da güncel konu haline gelmiştir, ancak iki doldurma arasındaki akümülatörün çalışma süresinin uzatılamaması yüzünden, önerilen bütün girişimler başarısızlığa uğramıştır. Alkalili akülerde bir gelişme sağlanmışsa da, bunların maliyetleri o kadar yüksektir ki sınırlı performansı olan seri imalât arabalarında kullanılması düşünülemez. Kaldı ki yalnız şehir trafiğinde kullanılan ve başlıbaşına bir beslenme servisinin kurulmasını gerektiren, üstelik turizme elverişli olmayan böyle bir araba için kimse yatırım yapmağa yanaşmıyor.

● *Otomobil sporu.* Sürücüler arasındaki dünya şampiyonasını 1968'de G. Hill (Lotus-Ford marka arabayla), 1969'da J. Stewart (Matra-Ford'la), 1970'te J. Rindt (Lotus-Ford'la), 1971 ve 1973'te yeniden J. Stewart (Turrell-Ford'la), 1972 ve 1974'te E. Fittipaldi (Lotus ve McLaren'le), 1975'te Niki Lauda (Ferrari 312. T2 ile) kazandılar.

● *Türkiye*'de, 1970-1975 döneminde otomobil üreten firma sayısında bir değişiklik olmadı, fakat mevcut firmaların üretim kapasiteleri büyük ölçüde arttı. Otosan*ın (*Ek*) 1975 yılı üretim kapasitesi 12 000 otomobildir; firma 1973'te Anadol'un spor tipini ve 1974'te de, gene Anadol serisinden «Böcek» adını verdiği yeni bir otomobil ile station

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

tipini çıkardı. Tofaş*ın (*Ek*) günlük üretim kapasitesi, 1972'de günde 80, 1973'te 90, 1974'te 126 otomobil oldu. Aynı kuruluş 1975 yılında 29 800 adet «Murat 124» modeli otomobil üretti. Ayrıca 1976 yılında 1 300 ve 1 600 cc'lik «Murat 131» modeli normal ve station tipi otomobilin üretimine başlanması planlandı. Oyak-Renault*nun (*Ek*) günlük üretim kapasitesi 1972'de 24 iken, 1974'te 100 ve 1975'te 125 otomobil düzeyine çıktı; ayrıca firma 1975'te TL-12'nin yanı sıra TS-12 ve station tiplerini hazırladı. Bu kuruluş 1975'te yaklaşık olarak 30 000 adet Renault-12 ve öbür tiplerde otomobil üretti. (LM)

***OTOMORFİZMA** i. — Mat. *Karşı otomorfizma*, bir A halkasının birebir karşı endomorfizma*sı (*Ek*). [L]

***Otomotiv Endüstrileri A.Ş.** (TÜRK). — Ortaklık sermayesi, yabancı ortaklık pay oranı (yüzde 10,5) aynı kalmak şartıyla, 150 milyon TL.na çıkarıldı. 1978 yılı sonunda tamamlanacak genişletme projesinde, yıllık üretim kapasitesinin 12 000 traktör, 1 300 kamyon, 3 000 pikap, 46 000 radyatör, 46 000 yakıt deposu, 48 000 jant düzeyine ulaşması öngörüldü. (M)

***OTOMOTRİS** i. — ANSİKL. Dy. Şehir içi ve şehirlerarası ulaşımda *otomotris*'in sağladığı üstünlük hiç tartışmasız kabul edilmiştir. Bu nedenle bütün demiryolu işletmeleri, şehir merkezlerinin büyük ölçüde genişlemesi üzerine banliyö hatlarında kullanmak için ellerindeki otomotris sayısını arttırma yoluna gittiler. Ancak, otomotrislerin yolcu kapasitesi pek fazla olmadığından uzun hatlarda gene, bir lokomotifin çektiği vagonlardan oluşan klasik trenler tercih edilir.

200 ile 300 km/saat arasındaki hızlara elverişli özel demiryolu hatlarının tasarlanmasından sonra otomotris yeniden ilgi görmeğe başladı. Gerçekten de, trenin fazla hız yapabilmesi için gücünün yüksek olması gerekir ve bu güç hızın küpüyle doğru orantılı olarak artar. Oysa, tekerleğin raya yapışması, ancak dingil yüküyle sınırlanmış bir gücün iletimine olanak verir. 200 km/saate kadar olan hızlarda bütün güç bir tek vagon üzerinde toplanabilir; bu durumda, vagonları çeken bir lokomotiften yararlanmak çok daha ekonomiktir. Fakat bu hızın ötesinde koşullar otomotrislere daha uygundur. Otomotrislerin kullanılması, gücün bütün dingiller üzerine dağıtılmasını sağlar ve bir otomotris katarında, bu katarı meydana getiren otomotrislerin sayısı ne olursa olsun, güç/ağırlık oranı sabittir. Bunun sonucu olarak motris dingil sayısının artması katarın raya daha iyi yapışmasını sağlar. Bu güçlü yapışma, hızlı trenlerde bütün diğer fren sistemlerinden çok daha iyi sonuç veren elektrikli frenler sayesinde, frenlemenin de daha güvenilir olmasını sağlayan önemli bir etkendir. Hızlı trenler için özel hatlar yapmayı tasarlayan demiryolu şirketleri, bu hatlarda, elektrikli otomotrislerden ya da gaz türbinli otomotris katarlarından (türbinli trenler) oluşan ve bütün dingilleri motris olan otomotris trenler işletmeyi düşünüyorlar. Japon demiryolları, yeni Tokaydo ve Sanyo hatları üzerinde elektrikli otomotrisler çalıştırır. İtalyan demiryolları da, henüz yapım halindeki yeni Roma-Floransa hattında kullanmak üzere elektrikli otomotrislerin yapımına başlamıştır. İngiltere ve Fransa'da ise daha çok, bütün bojileri motris olan, elektrik transmisyonlu, türbinli otomotris katarlar tercih ediliyor. (L)

O'TOOLE (Peter Seamus), ingiliz tiyatro ve sinema oyuncusu (Connemara, Galway 1934). Bir süre gazetecilik yaptıktan sonra tiyatroya yöneldi ve Old Vic Theater topluluğuna girdi, orada özellikle Shakespeare'in oyunlarında rol aldı. Daha sonra beyaz perdede küçük rollere çıktı: *Vahşî masumlar* (The Savage Innocents) [N. Ray'ın, 1959]; ardından *Casus Lawrence*'ı (Lawrence of Arabie) [D. Lean'ın, 1962] canlandırdı ve kısa sürede ün yaptı. Sayısız filimleri arasında en önemlileri şunlardır: *Becket* (J. Anouilh'in eserinden P. Glenville'in perdeye aktarımı, 1964); *Lord Jim* (J. Conrad'ın eserinden R. Brooks'un perdeye aktarımı, 1965); *Hırsız âşıklar* (How to steal a Million Dollars) [W. Wyler'ın, 1965]; *What is new Pussycat?* (Ne haber Pussycat?) [C. Donner'ın, 1965]; *Generallerin gecesi* (The Night of the Generals) [H. H. Kirst'in eserinden A. Litvak'ın yapımı, 1966]; *The Lion in Winter* (Kış mevsiminde aslan) [A. Harvey'in, 1969]; *The Ruling Class* (Egemen sınıf) [P. Medak'ın, 1971]; *Mancha'lı Don Kişot* (The Man of la Manche) [A. Hiller'in, 1972]. (L)

OTOPENİ. Bk. BÜKREŞ, *Ek*.

***OTORİTE** i. — ANSİKL. Sosyol. Sosyolojide *otorite*, doğrudan doğruya maddî bir zora başvurmaksızın sözünü dinletme gücüdür. Buna göre, otorite bağının var olma hakkı kendisine boyun eğenlerce tanınmış demektir. Otorite olayı iki biçimde çözümlenebilir: otorite ya lideri topluluğun öteki üyeleriyle birleştiren bireylerarası bir ilişkiye ya da kuralın ve kolektif müeyyidenin kaynağı yasal bir iktidar makamını yaratan siyasal alana dayanır.

Her topluluk, toplumun bilinçli ya da bilinçsiz özlemlerini dile getiren bireyler çıkarmak eğilimindedir. Topluluğun bu şekilde yarattığı liderlik, liderin bireysel niteliklerinden ya da kişiliğinin belirgin çizgilerinden çok, onu çıkaran topluluğun ve karşılaştığı durumların özelliklerine bağlıdır. Bu sonuç liderin psikolojisinin rolünü hiçe saymaz, sadece sınırlandırır. Bireylerin topluluk içindeki bildirim ve haberleşme ilişkileri karşılaştırılmalı olarak incelenirse, liderin topluluk üyelerine, gerek işlevsellik, gerek duygusallık açısından en çok mesaj gönderen ve onlardan da en çok mesaj alan kimse olduğu anlaşılır. Demek ki liderin yeri, yıldız biçimindeki bir sosyogramın merkezidir. Otorite psikososyolojisi özellikle Amerika Birleşik devletlerinde küçük topluluklar üzerinde çalışan R. Lippitt, R. White, H. Leavitt'in araştırmalarına konu olmuştur. Bu araştırmalar iki çeşit lider bulunduğunu ortaya koymuştur: otokratik lider ve demokratik lider. Gözlemlerden edinilen sonuca göre otokratik liderin tersine, demokratik lider topluluğun üyelerine daha büyük bir memnunluk, topluluğa da daha büyük bir etkinlik verir. Lider topluluğun bir çeşit ifadesi, sözcüsüdür; onun iradesi genel bir iradeye dönüştürdüğü topluluktaki her kişinin cüzî iradesidir. Fakat bu gibi sonuçlar deneysel, yapma durumlara dayanılarak ortaya konmaktadır. Gerçek dünyadaki karmaşıklığın, laboratuvarda elde edilen basitleştirilmiş görüntüye uygunluğu kesin değildir.

Liderliğin, başkalarının davranışını etkileme yeteneği olan bir kişinin kişisel otoritesi olmasına karşılık, «siyasal» otorite, belli bir kurumsal kadro tarafından tümüyle belirlenen bir yetkidir ve bir kimsenin, bu kadroda belirlenen makama geçmesi ve bu makamın gerektirdiği görevi yapması bu otoriteye sahip olmasına yeterlidir.

Otorite olayı o zaman siyasal alanın çözümlenmesine, yani şiddeti özgül bir biçimde örgütleme ve meşrulaştırma tarzının, topluluklararası kuvvet ilişkileriyle bu kuvvet ilişkilerini gizleyerek onları hukuk terimleri halinde öne süren anlatım biçiminin çözümlenmesine bağlıdır. Meşruiyetin aldığı biçime, yani itaatı sağlayan nedenin özelliğine bakarak bir siyasal iktidar tipolojisi yapan Max Weber siyasal otoriteyi üçe ayırır: geleneksel otorite, karizmatik otorite, yasal otorite.

Sonuç olarak denebilir ki otorite olayı, uygulandığı örgütlerin sosyolojisine bağlı kalmakla beraber, toplumsal bağın güç kaynağı olan gizli dinamizmleri açıklayan psikolojik bir çözümlemeye de bağlıdır. Bu açıdan bakılınca, Freud bilinçaltı süreçlerin toplumsal ilişkiler dokusundaki önemini göstereli beri (*«Topluluk psikolojisi ve «benlik»in analizi»*, 1921) psikanalizin bu konudaki katkısını azımsamamak gerekir. (L)

***Otosan** (Otomobil Sanayii Anonim şirketinin kısaltılmış şekli). — 1970-1975 döneminde büyük gelişme gösterdi; 1975'te yıllık üretim, 5 000 kamyon, 5 000 minibüs, 12 000 otomobil oldu. Ayrıca Silâhlı kuvvetler için de otobüs yapar. 1975'te sermayesi 90 milyon TL., toplam özvarlığı 300 milyon TL.-dır; 2 600 kişi çalışmaktadır; üretimdeki yerli yapım oranı otomobillerde yüzde 70, kamyon ve minibüslerde yüzde 60'ı aşmıştır. (M)

OTOYOL bls. i. Bayınd. OTOBAN* ve *Ekspres* YOL* yerine kullanılan yeni terim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. 1968'den bu yana bütün büyük sanayi devletleri ülkelerindeki *otoyol* ağlarını geliştirmek için çalışmalarını sürdürdüler; gerçekten de bugünün ulaşımında en büyük rol otoyollara düşer. Otomobil sürücülerine günden güne daha büyük bir can ve mal güvenliği sağlamasına rağmen, otoyollar üzerindeki yoğun trafik çoğu zaman kamuoyunu heyecanlandıran büyük trafik kazalarına neden olur; 1972'de, Breda yakınlarındaki bir hollanda otoyolunda meydana gelen bir zincirleme kaza on üç kişinin ölümüne yol açtı; aynı yıl, Fransa'nın kuzeyinde, Croisilles'deki bir otoyolda gene böyle bir zincirleme kaza on iki kişinin ölümüyle sonuçlandı. Trafik işaretlerinin daha iyi düzenlenmesi, özellikle yol tıkanıklıklarında ya da yolun bir bölümüne sis indiğinde araçların hızının uzaktan kumandayla kısıtlanması yol güvenliğini büyük ölçüde arttırmıştır. Kızak biçiminde korkulukların yerleştirilmesi arabaların ortadaki banketi aşarak öbür yola girmesini engeller ve böylece en önemli kaza nedenlerinden birini ortadan kaldırır. Otoyollar üzerindeki hızı sadece 65 ile 75 mil (yani

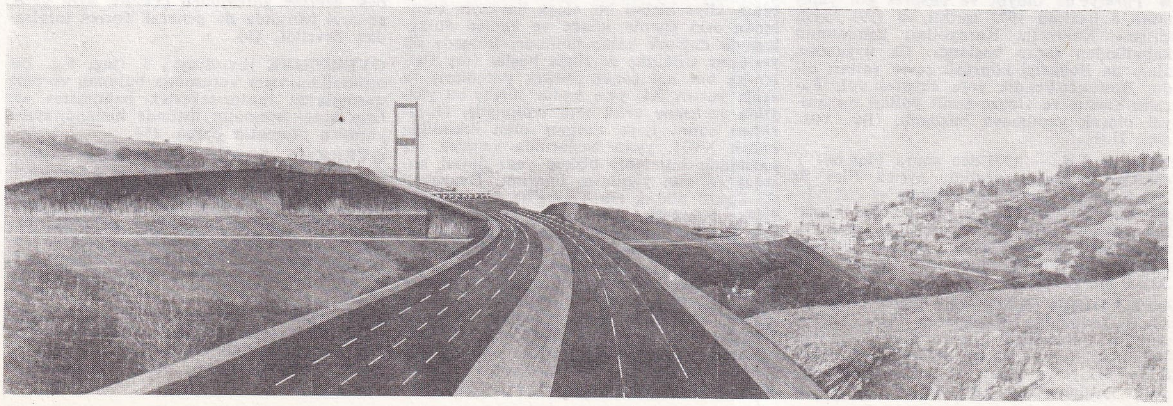

yapımı devam eden İstanbul - Ankara **otoyolu**'nun, Anadolu yakasında Boğaziçi köprüsüne bağlandığı Nakkaştepe kesimi

Foto: Milliyet arşivi (MEYDAN)

otoyol Boğaziçi köprüsünü Zincirlikuyu'dan Rumeli yakasına bağlayan çevre yolları yapım sırasında

saatte 105 ile 121 km) arasında sınırlayan A.B.D.'nin girişimi üzerine çoğu devletler de bu hız kısıtlamasına katıldılar; oysa böyle bir kısıtlama, yeni yolların asıl amacı olan hızlı ulaşıma tamamıyla ters düşüyordu. 1966'dan bu yana İngiltere de otoyollar üzerinde hız kısıtlaması uygular (70 mil), ancak İngiltere'deki otomobil sürücülerinin yüzde 95'i böyle bir tedbirin çok katı olduğu kanısındadır. Fransa'da, 1973'te, otoyollar üzerinde hızı 120 km/saat olarak sınırlayan yönetmeliklerin kabul edilmesinden sonra, genellikle otomobil sanayiine bağlı birtakım çevrelerin baskısıyla bu tedbirden vazgeçmek ve sınırı saatte 140 km'ye çıkarmak zorunda kalındı. Bu sıkı tedbirler bazılarına göre uygarlığımızın en büyük sorununun belirtileri, «tüketim toplumları»na dert olan sayısız çelişkilerden biridir. Bu sorunların bir başka yönü de, otoyol yapımcılarının karşısına «çevre koruması» kavramının çıkmasıdır.

Dünyanın en büyük otoyol ağları

	KM OLARAK UZUNLUK	PLANLANAN UZUNLUK
A.B.D.	60 000	72 000 (1975)
Avusturya	619	
Batı Almanya	5 786	13 000 (1985)
Belçika	603	
Fransa	2 500	4 198 (1976)
Hollanda	1 014	1 400 (1975)
İngiltere	1 601	
İsviçre	450	
İtalya	4 530	6 500 (1975)
Japonya	700	

● *Türkiye*'de otoyol ve ekspres yol yapımına 6 haziran 1972 tarihli ve 1593 sayılı Erişme Kontrollu Karayolları kanununun kabulünden sonra başlandı. İlk uygulama alanı da Boğaziçi köprüsü çevre yolları oldu. Bostancı-Pendik yolu ekspres yol, Pozantı-Tarsus ve Gebze-İzmit yolları da otoyol olarak yapılmaya başlandı. (Bk. YOL. *Ek.*) [LM]

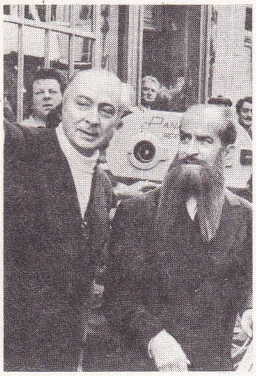

Gérard OURY «Papaz kaçtı» (1973) filminde Louis de Funès'e rol gösterirken

***Otoyol A.Ş.** — 1971'den sonra Fiat 684 T çekicisi yapımına geçildi; ayrıca Fiat 50 NC kamyon, Fiat 50 N midibüs ve çift tahrik akslı 697 T çekici yapıldı. Daha küçük kapasitedeki Fiat 130 çekicisinin montajına geçmek için çalışmalar başladı. 1976'da 600 kişinin çalıştığı kuruluşun kapalı alanı 20 000 m²'ye ulaştı. (M)

OTTO DORN (Katherina), alman sanat tarihçisi (Almanya, Heidelberg 1908). 1953'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi bölümünü kurmak için Türkiye'ye geldi. 13 yıl bu bölümde görev yapan Otto Dorn'un özellikle selçuklu sanatı üzerinde çeşitli yazı ve araştırmaları vardır. 1965'te Mehmet Önder'le Kubadâbâd kazılarını yönetti. 1967'de A.B.D.'ye gitmek üzere Türkiye'den ayrıldı. Eserleri: *Das Islam İznik* (İslâm İznik, 1941); *Türkische keramik* (Türk seramikleri, 1957); *Kundst des Islam* (İslâm sanatı, 1964). [M]

***OTTO** (Frei), alman mimarı. — Montreal'de deneyi yapılan çelik halkalı tente tekniği Münih Olimpiyat oyunlarında Behnisch binalarının örtücü yapısında kullanıldı. F. Otto 1971'de, Gutbrod* (*Ek*) ve Arup* (*Ek*) ile Mekke Kongre merkezini (Suudî Arabistan) yaptı. 1967'den beri Uluslararası Mimarî Araştırma topluluğunun alman şubesinde çalışmaktadır. (L)

***OTYAM** (Fikret), türk gazetecisi. — Yaptığı röportajlarla dokuz kere Gazeteciler cemiyeti ve Gazeteciler sendikası başarı ödülünü aldı, fotoğraf sergileri açtı. 1976'da İstanbul'da açtığı «Memleketimden insan manzaraları» adlı sergide resim ve yağlıboya tablolarını sergiledi. «Gide gide» dizisinden çıkan yeni eserleri: *Korku ve kaymakam Babo* (1968); *Can pazarı, Vay kurban, Hayvanlar ve insanlar* (1969); *Ne biçim Amerika, ne biçim Rusya* (1970). Ayrıca *Arkadaşım Orhan Kemal ve mektupları* (1975), *Can arkadaşım* (çocuk romanı, 1976) ve *Karasevdam Anadolum* (1976) adlı eserleri yayımlandı. (M)

***OTYAM** (Nedim V.), türk bestecisi. — 1974'te İstanbul Belediye konservatuvarı müdürlüğüne atandı. (M)

OULEN mağarası, Fransa'da, Gard ve Ardèche idare bölgelerinin sınırında, Ardèche boğazında Tarihöncesi mağara. Bu mağarada, Moustier, Solutré-Pouilly, Romanelli ve Cilâltaş kültürlerini kapsayan katman sıraları ve Yontmataş gravürleri bulunur. (L)

OURY (Houry Max GERARD, **Gérard** — denir), fransız sinema yönetmeni ve oyuncusu (Paris 1919). Önce tiyatroda oynadı, bir süre sonra sinemaya geçti ve ikinci derece rollere çıktı. Sonradan A. Cayette (*le Miroir à deux faces* [İki yüzlü ayna], 1957), E. Molinaro (*Un témoin dans la ville* [Kentteki tanık], 1959) ve M. Boisrond (*Benimle dans eder misiniz?* [Voulez-vous danser avec moi], 1960) için senaryolar yazdı. İlk uzun metrajlı filmini 1959'da çevirdi (*La main chaude* [Sıcak el]). Daha sonra *la Menace* (Tehdit) [1960] ve *le Crime ne paie pas* (Cinayetin kefareti ödenmez) [1962] adlı filimleri yönetti. Fakat asıl ününü, Oury adını kesinlikle komedi ustaları arasına katan *Belâlı tatil* (le Corniaud) [1964], *Şahane oyun* (La grande vadrouille) [1966], *Büyük reis* (le Cerveau) [1968] ve *Büyük soytarı* (la Folie des grandeus) [1971] filimleriyle yaptı. 1973'te *Papaz kaçtı*'yı (les Aventures de rabbi Jacob) çevirdi. (L)

***OU THONG** veya **U THONG,** Siyam'da eski şehir, bugün Tayland'da (Suphanburi ili) yer. — Tayland'daki arkeoloji incelemelerinin daha başında (1904) bu yerleşmenin önemi fark edilmiş, fakat ancak son yıllardaki kazılarla (1963-1968) doğrulanabilmiştir. Bugün Ou Thong, Dvaravati dönemi üstüne en çok bilgi veren kaynaktır (dışarıdan gelen etkiler, kronoloji, yapım yöntemleri, ikonografi, küçük sanatlar v.b.). Çevredeki 30'u aşkın yerleşme yerinin kalıntıları, elips biçimi bir alçak havzayla sınırlanan eski sitenin içinde ve hemen dolaylarında dağınık halde bulunur. Bölgede ilk yerleşme Cilâltaş devrinde başlar (taş âletler ve bol bol çanak-çömlek parçaları) ve aşağı yukarı XI. yy.a kadar sürer; bu yüzyılda yerleşme artık terk edilmiştir. O tarihten sonra iyice azalmış olan etkinliğin ancak XVII. yy.ın başlarında yeniden hız kazandığı biliniyor: birkaç yeni dinsel kuruluş ve eski yapıların onarımı. Dvaravati ile ilişkili olarak Ou Thong'da üç evre göz önüne alınabilir. Birinci evre (yaklaşık olarak II.-III. yy.dan VI. yy. dolaylarına kadar) Dvaravati öncesi bir etkinliği gösterir: en eski Oc* Eo örneklerine benzeyen, roma ve yunan sanatlarını hatırlatan, andhra sanatına yakın gereç ve resimler; ardından gerçek Dvaravati dönemi (yaklaşık olarak VII.-XI. yy.): gupta ve gupta sonrası (Hindistan'ın güneyindeki gelenek) etkilerle üslûbun oluşması, Şrivicaya*nın etkisi ve Tantra ayinlerinin başlaması; son evre: Şrivicaya etkisinin sona ermesiyle birlikte gerileme ve birtakım askerî olaylar (Khmer'lerin batıya doğru ilerlemesi) sonucu sitenin birdenbire terk edilmesi. Bu buluşlar iki önemli sonuca varılmasını sağladı: bir kere, Oc Eo'dan çıkarılan gereçlerin çoğu Fu-Nan uygarlığının kalıntıları olarak düşünülemez ve tarihi daha iyi bilinen Ou Thong gereçlerine tıpatıp benzediğine göre büyük bir değişiklik geçirmiş olması gerekir (VII-IX. yy.lar); öte yandan, Ayutia* sanatından (XII. yy.ın sonları - XIV. yy.) daha önceki tarihlerde gelişmiş bir heykelciliğin geleneksel belirtisi olan «Ou Thong üslûbu» kesin coğrafî anlamını yitirmiştir. Bu adlandırmayı korumak gerekirse eğer, Ou Thong üslûbunu daha geniş bir anlamda kullanmak gerekir: Suphanburi bölgesi üslûbu (Suphanburi, altın şehir ve Ou Thong, altın beşik, hemen hemen aynı anlamdadır) ya da Ayutia'nın kurucusu (1350) olan Ou Thong prensi üslûbu. (L)

***OVABAĞ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Diyarbakır ili, Çınar ilçesi) bucak. — 7 749 nüf., bucak merkezi (*Kilvan*) 616 nüf., 9 köy (1970). [M]

***OVACIK,** esk. **Mareşalçakmak,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili) ilçe. — 18 117 nüf., ilçe merkezi 2 229 nüf. (1975); 63 köy (1970). [M]

***OVACIK,** Çankırı ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 9 169 nüf., ilçe merkezi 737 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

***OVACIK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili, Merkez ilçesi) bucak. — 13 179 nüf., bucak merkezi (*Üçköse* köyü) 492 nüf., 34 köy (1970). [M]

***OVACIK,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Hilvan ilçesi) bucak. — 6 576 nüf., bucak merkezi 464 nüf. (1970). [M]

***OVACIK,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Gülnar ilçesi) bucak. — 20 405 nüf., bucak merkezi 5 077 nüf., 31 köy (1970). [M]

***OVACUMA,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Safranbolu ilçesi) bucak. — 6 897 nüf., bucak merkezi 597 nüf., 14 köy (1970). [M]

***OVAKIŞLA,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Bitlis ili, Ahlat ilçesi) bucak. — 7 990 nüf., bucak merkezi (esk. *Purhus*) 1 701 nüf., 12 köy (1970). [M]

***OVANDO CANDİA** (Alfredo), bolivyalı subay ve siyaset adamı. — 26 eylül 1969'da, Barrientos'un ölümünden (nisan 1969) beri Bolivya devlet başkanı olan Salinas'ı devirerek cumhurbaşkanı oldu. Ülkedeki bütün siyasal partilerin ve sendikaların desteğini kazanan Ovando Candia, ekim ayında petrol yataklarını devletleştirdi; dış siyasette, S.S.C.B. ile diplomatik ilişkiler kurdu. Fakat izlediği siyaset ordu içinde günden güne büyüyen hoşnutsuzluklara yol açıyordu. 1970'te Ovando Candio, birtakım iktisadî güçlüklerle, Ulusal Kurtuluş ordusunun gitgide yayılan şiddet eylemleriyle ve öğrencilerin düzenlediği kanlı gösterilerle uğraşmak zorunda kaldı; 6 ekim 1970'te, general Miranda'nın desteklediği bir hükûmet darbesi üzerine görevinden çekildi; aynı gece, general Miranda da general Torres tarafından devrildi. (L)

OVERDRİVE [ovırdrayv] i. (ing. k.). Bir otomobilin vites kutusunda bulunan ve bazı durumlarda motor-tekerlek bağıntısını artırıp aracı normalin üstünde hızlandırmağa yarayan otomatik parça. (L)

OVERKİLL [ovırkil] sıf. (*ortadan kaldırma, yok etme* anlamında ing. k.). Savunma. *Overkill siyaseti,* 1960-1970 yıllarında, caydırma siyaseti çerçevesinde yer alan ve Sovyetler birliğini, savaş gücünün stratejik nükleer silâhlarla tamamen tahrip edileceği tehdidiyle yıldırarak taarruzdan vazgeçirmeyi amaçlayan bir amerikan kuramına verilen ad. (L)

OVERSHOOT [ovırşut] i. (ing. k.). Aşırı miktarda uyuşturucu madde aldıktan sonra kendinde bir kırıklık ve tedirginlik duyan kişinin içinde bulunduğu öznel duygusal durum.

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; Film Pomereu (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

— Fizyol. Dönüş zamanı içinde, başlangıçtaki temel çizgiyi aşan ya da kaydedilmiş içtepiye tıpatıp uyan*değerin üstüne çıkan bir grafik eğrisinin hareketi. (Böylece, grafikteki bazı «doruk noktaları» iyice keskinleşirken, gerekli düzeltmeler yapılmadığı takdirde diğer «aksaklıklar»ın doruk noktaları da işlemin sonuçlarını bozar.) [L]

OVERSHOOTING [ovırşutin] i. (ing. k.). Fizyol. Bazı elektrokardiyografların, özellikle telli aygıtların (galvanometre) çalışmasında görülen kusur; tel ne kadar gevşek olursa overshooting de o derece belirgin olur. Bu kusur overshoot*lara (*Ek*) yol açar. (L)

OVONİK i. (ing. *ovonics*'ten). Stanford R. Ovshinsky tarafından tasarlanıp geliştirilen ve ince katmanlar halindeki bazı element birleşmelerinin özel niteliklerinden yararlanan tekniklerin tümü.

◆ Sıf. Ovonik ile ilgili olan. || *Ovonik etki*, ovonik tekniklerinde meydana gelen ya da kullanılan etki.

— ANSİKL. *Ovonik*, elektroniğin yeni bir teknoloji dalı olarak kabul edilebilir. Bu teknoloji dalı, kalkojenürlerin, özellikle tellürün, periyodik sınıflandırmanın dördüncü ve beşinci sütunlarındaki elementlerle (silisyum, germanyum, arsenik, antimon) bileşmesinden oluşan ince katmanların özel niteliklerinden doğmuştur. Bu element bileşmelerinin yapısı karmaşık ve çeşitlidir; aynı örnekte birçok yapı birarada bulunabilir; ısı ya da elektrik alanı gibi bir dış etki de bu yapıları kolayca değiştirebilir. Katmanların özellikleri, element bileşmelerinin türüne ve elementlerin camsı ya da billûrsu yapıda bulunmalarına göre değişir. Bu birleşmelerden doğan etkilere «ovonik etkiler» denir. İlk ovonik etki, bazı camsı birleşmelerde ortaya çıkan elektrik iletkenliğinin eşik etkisidir. Bir silisyum, germanyum, arsenik ve tellür karışımını boşlukta buharlaştırarak, kalınlığı mikron düzeyinde olan, camsı yapıda ince bir katman elde edilir. Bu katman iki elektrot arasına yerleştirildiğinde, uygulanan gerilim katmanın kalınlığına göre hesaplanmış belli bir değeri aşmadığı sürece, katman büyük bir direnç gösterir. Bu gerilim eşiği aşılırsa, direnç birkaç nanosaniye içinde başlangıç değerinin binde birine düşer. Olay tersinirdir. Gerilim, eşik geriliminden fazla olduğu sürece katmandan normal olarak akım geçer, fakat gerilim kaldırıldığı zaman direnç bir mikrosaniyeden daha kısa bir süre içinde başlangıç değerini alır. Jigahertz frekanslarda çalışabilen ve son derece hızlı bağlantı kurmağa yarayan komütasyon düzeneklerinin yapımında bu eşik etkisinden yararlanılır. İkinci ovonik etki, camsı yapıdan billûrsu yapıya ya da billûrsu yapıdan camsı yapıya geçişten doğan bellek etkisidir. Camsı katman düşük gerilimlerde yalıtkan olduğu halde billûrsu katman aynı gerilimlerde iletkendir. Çoğu cam türleri gibi kalkojenür camları da «sıvılaşma sıcaklığı» denilen sıcaklığın biraz altındaki, hesaplanmış bir sıcaklığa kadar ısıtıldığında matlaşır, yani billûrsu bir evrenin oluşmasına yol açılır (sıvılaşma sıcaklığının üstünde cam kararlı bir sıvı halindedir). Tellür, germanyum ve antimondan yapılmış bir cam için sıvılaşma sıcaklığı 375°C'tır. Bu sıcaklığın biraz altında, iletken olan tellürden oluşmuş billûrsu bir evre meydana gelir. Fakat cam tekrar 375°C'ın üstünde ısıtılır ve hızla soğutulursa bu iletkenlik tekrar yalıtkanlığa dönüşür.

Termik etkilerden ileri gelen bu hal değişimleri, birkaç miliamperlik bir akım geçirerek saniyenin binde biri kadar kısa bir süre için ve yerel olarak elde edilebilir. Laser kullanarak da hemen hemen noktasal hal değişimleri sağlanabilir. Hal değişimleri tersinirdir ve yorulma ancak binlerce çevrimden sonra ortaya çıkar. Buna benzer yöntemlerde bilgileri ince katman üzerine kaydetmek ve istenildiği zaman silmek mümkündür. Camsı yapılar saydam, billûrsu yapılar mat olduğundan bilgiler optik yöntemlerle de okunabilir.

Ovonik bellekler daha çok bilgilerin sık sık okunduğu fakat ender olarak silindiği uygulamalarda kullanılır. Bu tür belleklerin başka uygulamaları henüz inceleme evresindedir. Billûrlaşmaya yol açan etkiyi modüle ederek, başlangıçta bütün yüzeyi camsı bir kalkojenür katmanıyla kaplı olan bir levhanın bir bölümünde her noktada değişen billûrsu bir evre elde edilebilir. Bir fotoğraf klişesinin içinden geçirildiği zaman bu klişenin gerçek bir görüntüsünü veren elektronik bir flaş ya da bir morötesi ışımayla bu etki sağlanabilir. Daha iyi sonuç almak için fotoğrafçılıkta kullanılan kontak kopya tekniğinde olduğu gibi klişeyi zayıf bir ışımaya tutarak (santimetre kare başına Joule'ün yüzde biri), sadece bir gizli görüntü elde edilebilir. Sonradan ısı etkisiyle bu görüntünün developmanı yapılır ve mekanik ya da kimyasal yollarla tespiti sağlanır. Çünkü camsı evreyle billûrsu evrenin levhaya yapışma ve bazı ayıraçlarda erime değeri aynı değildir. Elde edilen bu optik görüntüler aynı zamanda değişken elektrik direncinin de görüntüleridir. (L)

OVSHİNSKY (Stanford Robert), amerikalı mucit (Akron 1922). 1957'den sonra, amorf maddelerden oluşmuş ince katmanların özelliklerini incelemeğe girişti. 1960'ta, araştırmalarını sürdürmek için Troy'de Energy Conversion Devices derneğini kurdu. Elektronik, bilişim, enerji dönüşümü ve görüntü aktarımıyla ilgili buluşlarının uygulamalarını «ovonics» adı altında geliştirdi. (Bk. OVONİK, *Ek* ve *Yarı* İLETKEN, *Ek*.) [L]

Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş. Bk. RENAULT, *Ek*.

OYAK Sigorta A.Ş., yangın, ulaştırma, kaza, makine ve montaj dallarında çalışan sigorta şirketi (kuruluşu 1967). Merkezi İstanbul'dadır. Sermayesi 6 milyon TL. olan şirketin başlıca ortakları: OYAK (yüzde 65,83 pay), OYAK Yatırım ve Holding A.Ş. (yüzde 20 pay), TPAO Personel Yardım sandığıdır (yüzde 10 pay). 1974'te toplam 49 milyon 246 944 TL. prime ulaşan şirket 4 milyon 827 899 TL. kâr sağladı. (M)

OYAK Yatırım ve Holding A.Ş., Ordu Yardımlaşma kurumuna bağlı şirketler topluluğu (kuruluşu 1974). Merkezi İstanbul'da ve sermayesi 200 milyon TL.dır. Şirket pay senetlerinin 1/4'ü isme yazılıdır ve tümüyle OYAK tüzel kişiliğine aittir; geriye kalan kısmı taşıyana yazılı (nama muharrer) olan halka satılmış senetlerdir. Şirket esas olarak, çeşitli alanlarda kurulmuş ve kurulacak olan şirketlerin senetlerini satın alır, yatırım yapar; sermayesine ve yönetimine katıldığı şirketlerin ihracat, finansman, kuruluş, reklam v.b. ortak hizmetlerini üstlenir. 1975 sonunda 6 ortaklığı vardı: Motorlu Araçlar Ticaret A.Ş., Turgutlu Konservecilik A.Ş., OYAK Sigorta A.Ş., Bolu Çimento A.Ş., Türk Telefon Ticaret ve Sanayi A.Ş., Türk Telekomünikasyon Endüstrisi A.Ş. (M)

OYGAR (İsmail Hakkı), türk seramikçisi (Petriç, Bulgaristan 1908-İstanbul 1975). Sanayii Nefise Mektebi Âlisi Heykel ve Paris Yüksek Dekoratif Sanatlar Okulu İç Mimarî ve Dekorasyon bölümünü bitirdi. İlk seramiklerini Paris'te Salon d'Automne'da sergiledi (1928). Türkiye'ye dönüşünde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar bölümünü düzenlemekle görevlendirildi. Buradaki öğretim üyeliği sürerken I. İzmir Enternasyonal fuarının düzenlenmesinde sanat danışmanlığı yaptı (1935). Daha sonra Etibank işletmelerinde iç mimarî ve mobilya projelerini uyguladı (1937-1950). Galata Yolcu salonu için açılan dekorasyon yarışmasını kazandı (1938). İstanbul Sergisini düzenledi (1951). Yabancı ülkelerde çağdaş türk seramik sergileri açtı ve bu konuda konferanslar verdi. 1967'de V. Uluslararası Seramik sergisinde altın madalya aldı. Seramik ve dekorasyon çalışmalarının yanı sıra başarılı suluboya resim çalışmaları da yaptı. (M)

***Oymapınar Hidroelektrik santralı.** — Planlanan tarihte tamamlanamayan santralın kuruluş gücü 540 MW'a çıkarıldı. 1975 yılı sonuna kadar toplam 146 milyon 867 000 TL. harcanan barajın deneme işletmesinin 1977'de yapılması öngörüldü. (M)

***OYSTRAH** (David Fyodoroviç), rus kemancısı. — (öl. Amsterdam 1974). [L]

***OYUK** sıf. — ◆ İ. Astron. *Kara oyuk*, genel bağıllık kuramınca var olduğu öngörülen ve en büyük özelliği hiç bir ışın yayımlamaması olan, bu nedenle de keşfi ve gözlemi güçleşen son derece yoğun nesne.

— ANSİKL. Genel bağıllık kuramı, *kara oyuk* denilen böyle bir nesnenin bazı yıldızların evriminin son aşaması olabileceğini kabul e-

der. Gerçekten de, kütlesi 3 güneş kütlesinden daha fazla olan büzülme halindeki hiç bir nesne kararlı değildir; böyle bir nesne, bir kara oyuk haline gelinceye kadar durmadan büzülmeğe devam edecektir. (Bk. SCHWARZSCHİLD, *Ek*.) Bu tür nesneleri tanımlayabilmek için başvurulacak matematiksel dayanaklar çok karmaşıktır, fakat uzayın ve zamanın bu oluşumdaki rolleri bugüne kadar bilinen rollerinden çok değişiktir, bu da bir bakıma, böyle bir kara oyuk belirmesi için uzayın çökmesi gerektiği anlamına gelir: böylece, kara oyuktan hiç bir ışık ışınının çıkamayacağı sonucuna varılır, kara oyuk adı işte bu nedenle verilmiştir. Dış görünümüyle bir kara oyuk, kütlesi, yükü ve kinetik momentiyle tanınır; çevredeki cisimler üzerinde yaptığı çekim ve elektrik etkileri bu nesnenin bulunmasında yardımcı olur. Kara oyukların boyutları birbirinden çok değişik olabilir ve bu nesnelerin açıklanması bizi çok önemli sonuçlara, özellikle Evren'in yoğunluğunu daha fazla olarak hesaplamağa götürecektir. (L)

***OYUN** i. — Etoloji. Çeşitli davranış düzeylerinden aktarılan, ama o davranışın normal güdüsel çerçevesine bağlı olmayan devimsel belirtilerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Mat. Bir ya da birçok kimseyi karşı karşıya getiren ve her birinin seçimi, etkili olmakla birlikte, belli bir olayın gerçekleşmesini kesinlikle belirlemeyen durum. || *Sıfır değerli oyun*, oyuncuların bir kazanç sağladığı ve kazançların cebirsel toplamının sıfır olduğu oyun. || *Stratejik oyun*, rakiplerin aynı olayın gerçekleşmesini istemediği, her an ve durumdan tam anlamıyla bilgili olarak elverişli buldukları yönde taktik değiştirebildikleri oyun: *Satranç oyunu stratejik bir oyundur*.

— Psikanaliz. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Etoloji. *Oyun* omurgalılarda, özellikle memelilerde, kuşlarda ve balıklarda ele alınıp incelenmiştir. Henüz iyice bilinmeyen bu davranış, görünüşe bakılırsa karmaşık güdüsel temellere dayanmaktadır. Özellikle genç hayvanlar oyun oynar, ama yetişkin kedi ve köpeklerde de av davranışına benzer hareketler görülmüştür (yiyecek bir şey bulunmadığı sürece hareket taslama durumunda kalır). Bu işe girişen yavru hayvanlar için oyun, ileride yiyecek elde etmelerine yarayacak hareketlere alışma ve bunları geliştirme fırsatı verir. Bu bakımdan oyun bazı davranışları (özellikle beslenme, cinsel) ve hayvanın yaşadığı ortamla ilişkilerini öğrenme biçimi olarak düşünülebilir.

— Psikanaliz. Freud'a göre bilinçaltının etkinliği, günlük toplumsal yaşamın akışı içinde bir bütün halinde kendini göstermez: bilinçaltı düşle, atlamalarla, nükteyle kendini gösterir, yani esas itibarıyla oyuncu ve saşırtıcıdır. Bunun için Freud'a göre *oyun* ruhsal mekanizmanın normal çalışma yollarından biridir ve çocukların oyunu bilinçaltının erken bir etkinliğidir. Görünür ve gerçek görevi zevk vermek olmasına rağmen, Freud'a göre oyunun başka bir anlamı da var-

Ismail Hakkı OYGAR ve seramiklerinden örnekler

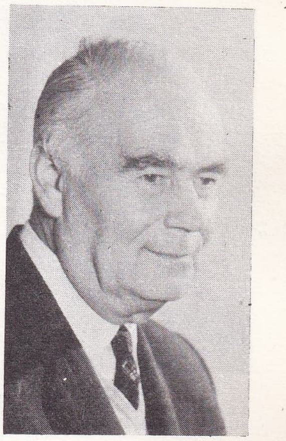

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (2) [MEYDAN]

oyuncak

değişik kalınlıkta plastikten yapılmış yapışkan parçalar birleştirerek rengârenk tablolar yapılabilir

uzaktan yönetilen elektrikli otomobil Alpine-Renault (35 sm)

dır. Oyun daima yoğun bir izlenimin yeniden yaşanmasıdır; çocuk, onu kendi ölçülerine göre sahneleyerek ondan korunmuş olur. Freud'a göre yetişkinlerin giriştiği sanat oyunu da seyirciye hem acı, hem de dayanılır bir izlenimi iletmeğe çalışır. Burada çocuk için olduğu gibi yetişkin için de söz konusu olan hoşlanılmayanı düzenleyerek zevke dönüştürmektir. Melanie Klein, küçük çocukların analizinde oyunu, tedaviye yönelik bir psikanaliz aracı olarak kullanır. Oyunu kendini tatmin düşlemlerinin çekirdeğiyle özdeş ve bir tutar; ona göre oyun gerçekleştirilen bir ikamedir. Klein özellikle şizofrenik çocuklar üstünde durur; söylediğine göre bunlar gerçekten oyun oynayamazlar, yalnız tekdüze eylemleri tekrarlayabilirler. Oyunda normal olarak ortaya konan gerçeklikle bağıntı, hastalık halinde kurulamaz, bundan dolayı da analizcinin karşısında oynanan çeşitli oyunlar bir tedavi aracı olabilir. Çocuk, çocuk oyunlarındaki rol dağıtımına benzer bir biçimde analizciye yavaş yavaş rol vermeğe başlar; bu roller aktarmanın gelişmesiyle değişebilir. (L)

***OYUNCAK** i. — ANSİKL. Sanay. 1968'den bu yana, bir yandan geleneksel *oyuncaklar* sürekli olarak gelişirken, bir yandan da elektronik, oyuncak sanayiinde saltanatını kurdu. Artık yapma bebekler, karnına yerleştirilmiş bir ses bandı sayesinde masal anlatabiliyor ya da çarpım cetvelini ezbere okuyor. İşitsel-görsel metot çok küçük çocuklar için bile eğitici amaçlarla kullanılıyor: örneğin müzik kutularının mobil denilen hareketli oyuncaklarla birleştirilmesi. Beş yaşındaki bir çocuk bile son derece basitleştirilmiş bir pikapta çocuk şarkılarını kendi kendine çalıp dinleyebiliyor artık: bu basit çocuk pikaplarını çalıştırmak için plağı bir yarıktan içeri sokmak yeterlidir. Bildiğimiz geleneksel inşaat oyunlarına bir motor ekleyerek hareketli hale getirilebiliyor. Nitekim salon oyunlarında da bu tekniklerden yararlanılır: soru-cevap sistemine dayanan bazı salon oyunlarında kullanılan elektrik devreleri, verilen cevapların doğruluğunu denetlemeğe yarayan ışıklı bir işaret verir; elektromagnetik düzeneklerle ya da fotosellerle uzaktan kumanda edilen oyuncaklar da son yıllarda çok yaygınlaşmıştır. Öte yandan oyuncak sanayii uzay çalışmalarından da esinlenmiştir: gazla itilen uçak ya da kimyasal tepkili füze gibi. Salon oyunları çağımızın belli başlı konu ve uğraşlarını yansıtır: örneğin bir oyun masasında oynanan araba yarışı, çocuklara trafik kurallarını öğretmeyi amaçlayan trafik oyunu, sonuç olarak günümüzde otomobilin taşıdığı önemi gösterir.

Çağımızın damgasını taşıyan bu oyuncaklar karşısında geçmişin bazı oyuncakları da çekiciliklerini korumaktadır: örneğin geçen yüzyılın buluşu olan tahta oklu tüfeklerin satışı hiç eksilmemiştir.

Günün beğenisini, modasını yansıtan ve en az moda kadar geçici olan bazı oyuncaklar birtakım özel ruh hallerinin dışa vurmasıdır: 1967'de Amerika Birleşik devletlerinde yapılan sadizm örneği oyuncaklar (giyotin, işkence âletleri), canavar oyuncaklar (yumuşak ve yapışkan maddeden yapılmış canavarlar), çocukları eğlendirmekten çok yetişkinlerin aykırı, züppe beğenilerini okşayan mazoşist oyuncaklar (çirkin bebekler) v.b. Peluştan yapılmış sevimli hayvanlar gibi mizah ve fantezi duygularını yansıtan oyuncaklar bir dereceye kadar bu eğilimi dengeler. Açıkhava oyunları ile çocukların yaratıcı etkinliğini geliştiren oyunlar, geçmişin durağan ve basit oyuncaklarını geride bırakmıştır artık.

Bu arada çoğu ülkelerin oyuncak sanayii, özellikle Federal Almanya ve Japonya (mekanik oyuncaklar), İtalya (peluş oyuncaklar), İngiltere (salon oyunları) ve Danimarka'dan (inşaat oyunları) gelen ithal malı oyuncaklar yüzünden sarsıntı geçirdi.

Amerika Birleşik devletlerinde çok yanlı faaliyet gösteren birçok firma oyuncaklarla ilgilenir: General Mills, Quaker Oats, Nabisco, General Foods gibi; aslında bütün bu şirketlerin uzmanlık dalı gıda maddeleridir. İngiltere'de de bu kesimde birtakım gruplaşmalar oldu: 1972'de, oyuncak sanayiindeki toplam iş hacminin yaklaşık olarak yüzde 80'ini altı şirket sağlamıştı. (L)

***OZANSOY** (Munis Faik), türk şairi ve yazarı. — (öl. Paris 1975). Yeni eserleri: *Medea* (iki perdelik manzum trajedi, 1963) [1966'da Ankara'da Devlet tiyatrosunda oynandı, aynı yıl Tahsin Saraç tarafından Fransızcaya çevrildi]; *Kaybolan dünya* (şiirler 1971). [M]

OZONLANMA i. Kim. Çift bağlı bir organik bileşik üzerinde bir ozon molekülünün tutunması; bu süreç bir ozonit'in oluşmasına yol açar ve sonunda bir ozonolize neden olabilir. (L)

Munis Faik OZANSOY

Foto. Ceji oyuncak firması (2) [LAROUSSE]; *Kaynak Kitaplar arşivi* (MEYDAN)

Ö

***ÖBEK** i. — Bilişim. Bir bütün olarak işlenen ya da aktarılan özel işaretlerin, sözcüklerin ve kayıtların tümü. || Bir magnetik şeritte, iki kayıt aralığı arasında yer alan fiziksel kayıt. (L)

ÖBEKLEME i. Bilişim. Bir dosyanın mantıksal kayıtlarının fiziksel bir bilgi öbeği oluşturacak şekilde toplanması.

— ANSİKL. Bilgisayar belleğindeki bir bilgi dosyası «öbek» denilen fiziksel kayıtlar halinde düzenlenmiştir; bu fiziksel kayıtların uzunluğu, gerek fiziksel kayıt desteğinin mümkün olduğu kadar iyi kullanılabilmesini sağlayacak, gerek bu bellekle bilgisayarın merkez belleği arasındaki bilgi aktarımının sayısını arttırıp süresini azaltacak şekilde seçilir. Bu amaçla bir dosyanın mantıksal kayıtlarından çoğu genellikle yardımcı belleklerdeki (magnetik diskler ya da şeritler) aynı fiziksel öbek içinde toplanır. İletim sırasında yapılan *öbekleme*'nin amacı ise sadece bilgi aktarımının en üst düzeye çıkarılmasıdır; tampon belleğin kullanılabilmesi, iletim hattının güvenirliği, işlem sayısı v.b. (L)

ÖCAL (İsmail Hakkı), türk heykeltıraşı (İzmir 1942). Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-iş bölümünü bitirdikten sonra öğretmen olarak çalışmağa başladı. Öğretmenliğinin yanı sıra heykelciliğini de sürdüren Öcal daha çok demir ve demir-ağaç karışımı çalışmalarıyla dikkati çekti. XXXI. Devlet Resim ve Heykel sergisinde *Dragon* adlı eseriyle ikincilik aldı. Devlet Resim ve Heykel sergileri ile çeşitli karma sergilere katıldı. (M)

***ÖDEMİŞ,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 123 476 nüf., ilçe merkezi 37 344 nüf. (1975); 98 köy (1970). [M]

ödemişspor kulübü, Ödemiş'te (İzmir) kurulan spor kulübü (1969). 1970-1971 mevsiminde Türkiye Üçüncü ligine alındı; kırmızılâcivert formalı takım 1976'da bu ligin beyaz grubunda oynamaktaydı. (M)

***ÖDÜL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, son yıllarda kurulan edebiyat *ödül*'ü kurumları: Orhan Kemal roman armağanı, ailesi tarafından (1972); Arkın çocuk edebiyatı yarışması, Arkın kitabevince (1972); Sabahattin Ali hikâye yarışması, *Yeni Adımlar* dergisi tarafından (1973); Madaralı roman ödülü, emekli öğretmen Fikret Madaralı ve eşi tarafından (1974); Milliyet yayınları roman yarışması, *Milliyet* gazetesi tarafından (1974), Peyami Safa roman yarışması, Ötüken yayınevi tarafından (1974) kuruldu. (M)

***ÖGE** i. — Bilişim. *İkili geçerlik öğesi,* ikili öğelerin kümesine eklenen, daha sonra bazı yanlışlardan kaçınmak için otomatik olarak kontrol edilen ikili öğe: *İkili geçerlik öğesinin değeri, kabul edilen uzlaşmaya göre, aynı değerdeki ikili öğelerin toplam sayısını tek ya da çift yapacak şekilde belirlenir.* || *İkili öğe,* bir verinin, iki ayrı durumdan ya da değişik iki değerden birini ya da öbürünü temsil edebilen öğesi. (L)

***ÖĞRENCİ** i. — ANSİKL. Sosyol. *Dünyada öğrenci hareketleri.* Öğrencilerin dünya siyasetinde kendilerini göstermeleri 1964'te Kaliforniya'da, Berkeley üniversitesi olaylarıyla başladı. Amerikalı öğrenciler Kaliforniya üniversitesinin tüm binalarını işgal ederek Victnam savaşına duydukları derin nefreti belirttiler. Cezayir savaşı sırasında bazı görevler yüklenmiş olan fransız öğrenciler ise, gerçekler karşısında siyasal ve sendikal hareketlerini sürdürmekte güçlük çektiler ve küçük toplulukların iç anlaşmazlıklar yüzünden çıkardıkları kavgalara yavaş yavaş ilgisiz kalmağa başladılar. Komünist Öğrenci birliğinin üyeleri olan militan öğrenciler daha sonra Komünist birliği adını alacak olan Devrimci Komünist Gençlik derneğini kurdular. Öğrenci sendikalarının ilki olan Fransa Millî Öğrenci birliği ise Birleşmiş Sosyalist partiye bağlı öğrencilerin yönetimine geçti. Vietnam savaşı ve israil-arap çatışması, dünyanın dört bir yanındaki öğrenci birlikleri toplantılarının değişmez konusu olmuştu. Sosyalist ülkelerin gençleri öğrenci hareketlerini hızlandırdılar. Önce Çin'de kızıl muhafızlarca (liseliler) başlatılan ve gözlemcilerin hâlâ neden, sonuç ve anlamı hakkında incelemelerini sürdürdükleri bir kültür devrimi patlak verdi; daha sonra Japonya çok iyi örgütlenmiş, en sert çatışmalara girişebilen Zengakuren* (*Ek*) adlı bir öğrenci hareketine tanık oldu.

Almanya'da 1967'lere doğru şiddetli öğrenci hareketleri görüldü (Kızıl Rudi diye adlandırılan Rudi Dutschke'nin yönettiği SDS grubu). Buna karşılık Hollanda'da, eylemleri şiddetten çok sembolik, alaycı ve tiyatrovarî sahnelere dayanan «provo»lar görüldü. Nihayet Fransa'da, kökeni mart 1968'e, özellikle de 22 mart olayına dayanan mayıs* 1968 (*Ek*) olayları patlak verdi. Liderlerden biri olan Daniel Cohn-Bendit* (*Ek*), küçük solcu toplulukların ancak eylemde birleşebileceklerini ve iktidara karşı sembolik eylemlerin de şiddet eylemleri kadar etkili olacağını çok çabuk anladı. Bu sonuca varmak için öğrenciler yeni bir taktik uygulamağa başladılar (aslında bu taktiklerde Amerika'daki çeşitli hareketler örnek alınmıştı): birer örnek niteliği taşıyan ve resmî aldatmacaları açığa vuran eylemlere giriştiler. Bu eylemleri birer meydan okuma olarak yorumlayan polis kuvvetleri de öğrenciler üzerindeki baskılarını giderek arttırdılar. Baskının artmasıyla birlikte kuvvetlerin gerçek yüzü ortaya çıkmış oluyor ve öğrenciler buna bakarak bütün sosyal kurumların görünüşü ardında bu türden bir baskının var olduğuna inanıyorlardı. Üniversite de bu resmî kurumlar zincirinin bir halkası, üstelik en güçsüzüydü. «Kışkırtma-bastırma» çemberi denilen olay işte budur. Bu yeni öğrenci taktiği yeni bir öğrenci militan tipini, yani «solcu» öğrenci tipini yarattı.

Bir süre sonra Yugoslavya'da öğrenciler, kısa zamanda ülke çapında gelişen gösterilerle hükûmete karşı çıkmağa başladılar. Fakat batılı liderlerin tersine Tito öğrenci liderleriyle görüştü ve isteklerinin bir kısmını kabul etti. Öyle ki, revizyonistlerin maskesini düşürmek için kültür devrimi sırasında öğrenci çatışmalarını yönetmeğe çalışan Mao-Çetung'un, onlarla konuşmaktan kaçınmayan Tito'nun ve halkın öbür bölümleriyle öğrenciler arasındaki uçurumu daha da açan bazı batılı liderlerin tutumları arasında bir karşılaştırma bile yapıldı. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda öğrenciler önemli siyasal roller oynadılar (örneğin 1972'de Madagaskar'da, 1973 ekiminde Tayland'da). Öğrencilerin geleceğin seçkin topluluğunu, hattâ yönetici ekibini temsil ettikleri düşünülürse bu rolün önemi daha iyi anlaşılır. 1968'den bu yana öğrenciler olgunlaştılar ve tutumlarını değiştirdiler. Bütün dünyada bir karşı kültürün gelişmesine, yani var olan kültür değerlerine karşı çıkılmasına tanık olundu. Bu olay Lévi-Strauss'a göre, batı kültürünün yerini dünya çapında, çok daha geniş bir kültüre bırakmasının ve gençlerin de bu geniş kültür içinde kendi yerlerini saptamak istemelerinin bir sonucudur. Gérard Mendel ise bu olayları, yaşam süresinin giderek uzaması nedeniyle iş dünyasını paylaşmağa çalışan çeşitli yaşlarda birçok sınıfın ortaya çıkmasına bağladı ve buna «kuşaklar bunalımı» adını verdi. Fakat bütün bu çözümlemelerden hangisinin doğru olduğunu söylemek için vakit henüz çok erkendir.

● *Türkiye'de öğrenci hareketleri.* Fransa'da patlak veren olayların hemen ardından geldi (1968). Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde, başta sınav yönetmeliğinin değişmesi olmak üzere, eğitim reformu ve yükseköğrenimde fırsat eşitliği gibi istekler ileri süren öğrenciler önce dersleri boykot ettiler; bunu binaların kontrol altına alınması suretiyle işgal eylemi izledi. Çeşitli isteklerini yirmi kadar maddede toplayan gençler bunların fakülte yöneticileri tarafından dikkate alınmaması üzerine sokaklarda gösteriler yaptılar ve Parlamento'ya doğru bir yürüyüş düzenleyerek T.B.M.M.'nin giriş yolunu kestiler. Olay polisin müdahalesi ve bir kısım gençlerin tutuklanarak mahkemeye verilmeleriyle sonuçlandı.

Maçka Maden fakültesi önünden başlatılan bir öğrenci yürüyüşü

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

anarşistler tarafından günlerce (31 mayıs - 7 haziran 1971) rehin tutulan Sibel Erkan kurtarıldıktan hemen sonra

Bu aşamada duraklar gibi olan olaylar 1969-1970 öğrenim yılı başında, önce Ankara'daki öbür fakülte ve yükseköğrenim kurumlarında, daha sonra da İstanbul'da yeniden patlak verdi; kısa sürede de diğer şehirlere sıçradı. Bu arada olayların nitelik değiştirdiği ve sol eyleme dönüştüğü göze çarpıyordu. Nitekim, çok geçmeden solcu bir öğrenci kuruluşu olan Dev-Genç'in örgüt olarak eylemlere öncülük ettiği ortaya çıktı. Bunu,aynı örgütün ortaöğretim düzeyindeki kolu olan Dev-Lis'in sahneye çıkması izledi. Ardından bu alanda T.H.K.O. (Türk Halk Kurtuluş ordusu), T.H.K.C. (Türk Halk Kurtuluş cephesi), T.H.K.P. (Türk Halk Kurtuluş partisi), T.İ.İ.K.P. (Türkiye İhtilâlci İşçi Köylü partisi), T.İ.K.K.O. (Türkiye İhtilâlci Köylü Kurtuluş ordusu) gibi örgütlerin oluştuğu anlaşıldı. Bunlar sadece boykot ve işgalle yetinmiyor, hücre düzeninde çalışarak silâhlı tedhiş yoluna da gidiyor, amaç olarak da hükûmetin devrilmesini Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını, A.B.D. ile tüm bağlarını koparmasını ve tam bağımsız bir dış politika izlemesini gizli bildirilerle ortaya atıyorlardı. Aynı yıl Deniz Harp okulu öğrencilerinden 84'ünün, aralarında bazı subaylar da olduğu halde, Kıvılcımlı Grubu adıyla örgütlendiklerinin anlaşılması ve bunların eylemci öğrenciler paralelinde bildiri yayımlamaları hareketin bir ölçüde Silâhlı kuvvetlerle de bağlantı kurduğunu kanıtladı.

Ankara'da kaçırılan amerikalı 4 çavuştan Finley (üstte) ve diğer üçü (sağda) kurtarıldıktan sonra gazetecilerle konuşurken (4-8 mart 1971)

Kızıldere köyünde bir eve (altta solda) saklanan anarşistler, teslim olmalarını isteyen güvenlik kuvvetlerine ateşle karşılık verdiler ve böylece feci sonlarını (altta sağda) kendileri hazırlamış oldular (1972)

Eylemler iki yönlü bir gelişme gösterdi. Bir tarafta üniversitelerde ve yükseköğrenim kurumlarında öğrencilerle güvenlik kuvvetleri arasında sürekli çatışmalar oluyor, öbür yandan olay merkezi haline gelen şehirlerde bazı özel kuruluşlara ve amerikalılara ait işyerleriyle tesislere patlayıcı maddeler atılıyordu. Çok geçmeden zincirleme banka soygunları başladı. Anayasanın, güvenlik kuvvetlerinin üniversitelere ve buralara bağlı yerlere girmesini yasaklaması nedeniyle öğrenci-polis çatışmaları daha çok binaların etrafında cereyan ediyordu. O sırada Akdeniz'deki amerikan 6. filosunun İstanbul ve İzmir limanlarına yaptığı ziyaretler karışıklıkların daha da artmasına sebep oldu ve İstanbul'da karaya çıkmak isteyen 6. filoya bağlı askerler öğrenciler tarafından denize atılarak geriye dönmek zorunda bırakıldı. Bu gelişmeler yıl sonuna doğru yeni boyutlar kazandı. Banka soygunlarına adam kaçırarak fidye alma olayları eklendi. Siyasî amaçla adam kaçırmalar onun ardından geldi. Ankara'da iki ayrı olayda altı amerikalı kaçırıldı ve bir süre sonra serbest bırakıldı. Artık gizli örgütler kendiliklerinden ortaya çıkıyor, hattâ adam kaçırma olaylarında örgüt adına hazırladıkları bildirilerin yayın organlarınca kamuoyuna duyurulmasını şart koşuyorlardı.
Yükseköğrenim kurumlarının tamamen işlemez ve can güvenliğinden yoksun hale gel-

Foto. Milliyet arşivi (4) [*MEYDAN*]

diği, sokak çatışmalarının gitgide sıklaştığı, öğrenim kurumlarında ve sokaklarda cereyan eden çatışmalarda yaralama ve ölüm olaylarının günden güne arttığı, uçak, hattâ belediye otobüsü kaçırma hareketlerinin başladığı aşamada Silâhlı kuvvetlerin üst kademesinin 12 Mart muhtırasıyla müdahalesi sonucu hükûmet çekilmek zorunda kaldı ve partilerüstü bir hükûmetle olaylar önlenmek istendi. Bu amaçla işbaşına gelen Nihat Erim* (*Ek*) hükûmeti, işe, Anayasa değişiklikleri ve sıkıyönetim ilânıyla başladı. Ancak, bu tedbirler eylemlerde herhangi bir yavaşlama sağlayamadı. İstanbul'da kaçırılan İsrail başkonsolosu Efraim Elrom'un ve Ünye (Ordu) radar üssünden kaçırılan dört ingiliz teknisyenin öldürülmesi bu döneme rastlar. Buna karşılık adam kaçıranlar da takip sırasında öldürüldü; arananların bir kısmı yakalanarak sıkıyönetim mahkemelerine verildi. Aynı mahkemeler bir yandan da öğrenci olaylarıyla ilgili oldukları iddia edilen sivil ve asker kişileri yargılıyordu. Sonunda öğrenci hareketlerinde lider olarak ortaya çıkanlardan üçü (Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan) idama mahkûm edildi ve cezaları Ankara'da yerine getirildi (1972). Adam kaçırma, banka soyma, fidye alma, sabotaj gibi suçlardan yargılanan öbür öğrencilerden çoğu ağır cezalara çarptırıldı. 1973 ortalarında olayların yavaşladığı, 1973 seçimlerinin getirdiği iktidar değişikliği döneminde de hemen tamamen durduğu görüldü.

solda, tabancaları, cephanesi ve cephaneliğiyle yakalanan bir anarşist: Hüseyin İnan; yanda, ele geçirilen silâh, para ve sahte belge düzenlemede kullanılan mühürleri gazetecilere gösteren sıkıyönetim komutanı Cemal Süer

İzmir'de yakalanan banka soyguncularının özel bir çanta içine yerleştirdikleri silâh, cephane ve sahte evrak malzemesi

İstanbul Nişantaşı'nda öldürülen İsrail konsolosu Efraim Elrom olayı (mayıs 1971) ile ilgili deliller bir tanığa gösterilirken

sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanan anarşistler: altta solda ayakta görülen Deniz Gezmiş ve sağında oturanlar, Yusuf Aslan ile Hüseyin İnan; altta sağda, Mahir Çayan (sağda), Ulaş Bardakçı ve Kâmil Dede

Foto. Milliyet arşivi (6) [MEYDAN]

Mümtaz ÖKMEN

M. Nedim ÖKMEN

Ancak, bu duraklama da uzun sürmedi. 1975'te öğrenci olayları yeni biçim ve boyutlarda yeniden yoğunlaşmağa başladı. Bu defa, Ülkü* Ocakları'nda (*Ek*) toplanan ve komando adı verilen silâhlı toplulukların öğrenim kurumlarına baskınlar düzenlemeleri ve buraları işgal etmeleri, olayları 1968-1972 dönemindekinin tam tersi bir yöne çevirdi. Hükûmet ortağı Milliyetçi* Hareket partisinin (*Ek*) komandolara arka çıktığı görüşü yaygınlaşırken, sağ ve sol kavgasına dönüşen çatışmalar öğrenci topluluklarının dışına kayıyordu. 1976 ortalarına doğru öğrenci hareketleri, bu nitelik içinde liselere kadar indi. (ML)

***ÖĞRENME** i. — Etoloji. Çevresinin etkisi altında bir hayvanın bir davranışta bulunmasını ya da davranışını değiştirmesini sağlayan süreçlerin tümü. (Bk. ANSİKL.) || *Gizil öğrenme*, hayvanın edindiği bilgileri hatırlamasına, biriktirmesine dayanan öğrenme süreci (Gizil öğrenmenin örneği hayvanın bir yolu öğrenmesidir. Bu öğrenme açıkça bir destek ya da yardım olmaksızın hayvanın araştırıcı davranışı sırasında gerçekleşir. Hayvan bellediği uyartıları ya da durumları o anda kullanmaz).

— Psikanaliz. *Öğrenme itisi* (ya da *eğilimleri*), Freud'a göre, çocukların cinsel alanda erken uyanan merak ve araştırma yönsemelerinin, toplumca hoş görülebilecek konulara yönelmesini ifade eden bir bilgiyi edinme eğilimleri. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Etoloji. Hayvan, doğar doğmaz ancak sınırlı sayıda hareket şeması gösterir; ama bu şemalar çoğu zaman tam dizi halinde bütünleşmiş değildir. Bununla birlikte hayvan, türüne özgü bütün davranışsal yapıları soydan alır. Bu yapılar hayvanın büyümesi sırasında, tıpkı duyuları, kasları ve diğer organları gibi yavaş yavaş gelişir.

Zamanla hayvan daha mükemmel hareket şemaları gösterir ve bu şemalar gittikçe daha karmaşık davranış dizileri halinde bütünleşir. Davranışlardaki gelişmenin incelenmesiyle iki çeşit mükemmelleşme yolu bulunduğu görülür. Birincisinde davranış, hayvanın büyümesine bağlıdır, onunla birlikte oluşur ve gelişir; doğuştan gelen hareketlerde bir olgunlaşma olur. Yumurta içinde bulunan iribaşın (tetar) yüzme hareketlerindeki evrimini inceleyen Carmichael, birtakım iribaşlı yumurtaya, bütün kuluçka dönemi boyunca anestezi uyguladı; bu iribaşların, yumurtadan çıkınca, anestezi uygulanmamış iribaşlar gibi aynı yüzme hareketlerini yaptıkları gördü. İkincisinde davranış, dış ortamdaki öğelerin etkisi altında anında bir uyum ya da giderek uyarlama yoluyla gerçekleşir. Bu takdirde işin içinde bir *öğrenme* süreci vardır; bu süreç bir hareket şemasının biçimini ya da onun belirme anını değiştirebilir. Nitekim akbaşlı serçenin, türüne özgü ötüşü türdeşlerini dinleye dinleye öğrendiği kanıtlanmıştır. Türüne özgü ötüşü dinlemeden ya da bu türlü ötmeden önce sağırlaştırılan serçe ancak düzensiz bir ses dizisi çıkarabilir.

Genellikle bir hayvanın davranışında öğrenmenin payını belirlemek güçtür. Nitekim taklit yoluyla öğrenme, toplu yaşayan türlerde sık görülen *duygusal tümevarım** (*Ek*) olayıyla çoğu zaman karıştırılır: tümevarımda hayvan, özel durum ne olursa olsun, türdeşlerinin yaptığı aynı davranışı yapma eğilimi gösterir. Örneğin tok bir piliç, yem yemekte olan başka piliçlerin yanına konunca yeri gagalamağa koyulur. Böyle olmakla birlikte N. Tinbergen*e (*Ek*) göre üstün yapılı memeli hayvanlarda ve türlerinin ötüşünü öğrenen ötücü erkek kuşlarda taklitle öğrenme oldukça seyrek görülen sınırlı bir olaydır.

Bir hayvanı tek başına ayrı bir yerde yetiştirmek, onun davranışındaki doğuştan gelen ve sonradan edinilen kısımları ayırt etmek için başvurulan bir yoldur: böylece yaşama koşulları değiştirilerek davranışın nasıl değiştiği görülebilir.

Öyle görülüyor ki hayvan belli bazı davranışları öğrenme yeteneğini doğuştan getirir: kargalar yuva yapımına özgü çalı-çırpıyı seçmeyi sonradan öğrenirler, ama yuva yerinin seçimi ve yuva yapımına bağlı eylemler şartlandırma* ile değişmez.

Öğrenmenin zamanı da bellidir: yeni davranışlar edinme yetisi, hayvanın yaşamında, *kritik dönemler* denen belirli anlarda ortaya çıkar. Örneğin genç eskimo köpeği, türdeşlerinin bulunduğu arazinin sınırlarını ancak cinsel olgunlaşma sırasında öğrenir.

Öğrenme az ya da çok karmaşık değişik biçimlere bürünebilir: *gizil öğrenme*, operant* şartlanma, deneme-yanılma, alışma, insight*, şartlı refleks*.

— Psikanaliz. Freud'un tutumunu daha kesinleştiren Melanie Klein öğrenme merakını, ta başından beri özneliğin kurucu öğesi olan Oidipus öncesi bir eğilim diye niteler. Elinin altında bir derdini anlatacak bir dil, gelişmiş bir kavram düzeni bulunmadığı için aklına gelen sorularla başa çıkamayan küçük çocuk bunlara kinle, nefretle karşılık verir.

Bundan dolayı *öğrenme itisi* bir yandan şiddetli bir edinme isteğine, öte yandan sadizme bağlıdır; edinme isteği, sahip olmadığını elde etme, sadizm ise, elde edileni yok ederek benimseme isteğidir. Öğrenmek, öğrenmeyi istemek, hem elde etmek, hem yok etmektir. Bu aynı zamanda cinsel ilişkinin de bir çeşit ön uygulanmasıdır, çünkü Melanie Klein'ın dediği gibi «olayları, nesneleri ortaya çıkarmak ve onların içine, derinliğine girmek bilinçdışı için eşdeğerde etkinliklerdir». Demek ki öğrenme eğilimi, erkeğin kamışı kadının vücudunu elde eder gibi bilgiyi elde etmeğe çalışır. Erkek çocuk için öğrenme eğiliminin en seçkin konusu önce annenin vücududur: bu vücudu ya da onun zihni eşdeğerlerilerini elde etmek ister; kız içinse, aynı şey, bir çocuğu olmak isteğinde belirir. Demek ki, en üstün eşdeğerlilik çocuk ile bilgi arasındadır. (L)

***ÖĞRETİM** i. — ANSİKL. *Öğretim* kurumlarının yeniden düzenlenmesi konusu VIII. Eğitim* şûrasında (*Ek*) yeni bir açıdan ele alındı (1970) ve başlıca amaç ortaöğretimin yeniden düzenlenmesi oldu. Bu düzenlemeyle ortaöğretim birinci ve ikinci devre olarak ayrıldı. Birinci devrede öğrencinin eğilim ve yeteneklerinin belirlenmesi, ikinci devrede ise hem yükseköğretime, hem mesleğe veya hayata ve iş alanlarına hazırlama amaçlarının güdülmesi kararlaştırıldı. IX. Eğitim şûrasında (1974) bu konular üzerinde yeniden duruldu ve temel eğitim yasasının 1974-1975 döneminde uygulanması kararlaştırıldı. Yeni düzenlemede not sisteminde değişiklikler yapıldı. (M)

***ÖĞRETMEN** i. — ANSİKL. Ortaöğretimde *öğretmen*'lerin maaş hak edebilmek için haftada okutmakla yükümlü oldukları ders saatlerinde değişiklik yapıldı ve zorunlu süre haftada 18 saat olarak belirlendi; ayrıca öğretmenin kendi bilgi dalında 6 saat ücretli olarak zorunlu, 3 saat de isteğine bağlı olarak ders okutması kararlaştırıldı. Liselerde maaş karşılığı zorunlu süre 15 saat, ücretli zorunlu süre 6, isteğe bağlı süre de 6 saat olarak kararlaştırıldı. Öğretmen okullarında ise maaşla bağlantılı zorunlu ders saati 17 oldu.

Öğretmenlerin yetiştirilmesine ilişkin 1973 tarih ve 1739 sayılı yasada öğretmen adaylarının, hangi kademede olursa olsun, yükseköğrenim görmüş olmaları şartı kondu. Öğretmen sayılarında önemli değişiklikler oldu ve 1973-1974 döneminde ilköğretimde çalışan öğretmenlerin sayısı 158 556'ya, ortaokullarda çalışanların sayısı 25 572'ye, liselerde çalışanlarınki 12 364'e, meslekî ve teknik öğretimde çalışanlarınki 15 813'e, yüksekokul ve üniversitelerde görevli öğretim üyelerinin ve görevlilerinin sayısı 11 170'e yükseldi. (M)

***öğretmenler bankası.** — Bankanın 1974 sonu itibarıyla toplam mevduatı 1 milyar 182 milyon 478 000 TL. oldu. Tahvil ve hisse senedi miktarı 279 999 TL. ve iştirakleri toplamı 3 milyon 554 000 TL. idi; aynı dönemde 22 milyon 103 000 TL. kâr sağladı. 60 şubede çalıştırdığı personel sayısı 1 051'e çıktı. (M)

***ÖĞÜTME** i. — Teknol. *Soğukta öğütme*, adî sıcaklıkta mekanik olarak öğütülemeyen ya da işlem sonucu meydana gelen sıcaklık artışı nedeniyle bozulacak olan maddeleri çok düşük sıcaklıkta öğütme: *Soğukta öğütme işlemi, yağlı maddelere zengin tanelere, baharatlara, yapısında A vitamini bulunan maddelere, balmumuna v.b. uygulanır.* (L)

ÖKMEN (Mümtaz), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Ankara 1895-ay.y. 1963). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi. 1935'te yapılan 4. kurultayda C.H.P. merkez yönetim kuruluna seçildi; 1943'e kadar bu görevde kaldı. Refik Saydam hükûmetinde ticaret bakanlığı (1940-1942), Saraçoğlu ve Recep Peker hükûmetlerinde adalet bakanlığı (1946) yaptı; aynı yıl devlet bakanı ve başbakan yardımcılığına getirildi. 1935'ten başlayarak 4 dönem süren milletvekilliğinden 1947'de ayrıldı ve siyasî hayattan çekildi. (M)

ÖKMEN (Mahmut Nedim), türk siyaset adamı (Gaziantep, Kilis 1908 - İstanbul 1967). 1931'de Mülkiye mektebini bitirdi. 1942'de maliye müfettişi, 1945'te maliye başmüfettişi oldu. Fransa'da müfettişlik stajı yaptı. 1950'de D.P.'den Maraş milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. 1951'de tarım bakanlığına getirildi ve 1954'te Gaziantep milletvekili seçilerek tarım bakanlığını sürdürdü; 1955'te maliye bakanlığına atandı. 1957'de yine Gaziantep'ten milletvekili olarak Meclis'e döndü ve yeniden tarım bakanı oldu. 27 Mayıs devriminden sonra Yassıada'da yargılanarak 20 yıl hüküm giydi; 1964'te sağlık nedeniyle serbest bırakıldı. Bestekâr İsmail Bahâ Sürelsan tarafından bestelenmiş şiirleri vardır. (M)

***ÖKTE** (Melek), türk tiyatro oyuncusu. — (öl. İzmir 1975). [M]

***ÖKTEM** (İbrahim), türk hekimi ve siyaset adamı. — Milletvekilliği sırasında C.H.P. parti meclisi üyeliği ve bir süre de genel sekreter yardımcılığı yaptı. 1973 seçimlerinde Parlamento dışında kaldı. (M)

***ÖLAND**, Baltık denizinde isveç adası. — Bugün 6 km kadar uzunluğunda bir köprüyle karaya (Kalmar'a) bağlıdır. (L)

ÖLÇEN (Adnan), türk atleti (İstanbul 1926). Atletizme 14 yaşında başladı. 1944-1946 arasında 400 ve 800 metrede Türkiye birinciliğini korudu; 1947'de 800 m Doğu Akdeniz şampiyonu oldu. Atletizmi bıraktıktan sonra idareci olarak çalıştı. (M)

***ÖLÇÜ** i. Konfeksiyon. *Sanayi ölçüsü*, pek az bir düzeltmeyle müşterinin bedenine uydurulabilen derecelenmiş patronlar serisi.

— Mat. *Bir* (a, b) *aralığının bir* E *kümesinin dış ölçüsü*, (*a, b*)'ye ait olan, E'nin bütün noktaları içeren ve ortak noktaları bulunmayan sonlu ya da sonsuz sayıdaki aralıkların uzunluklarını toplayarak elde edilen pozitif sayıların alt sınırı. || *Bir* (a, b) *aralığının çizgisel bir* E *kümesinin iç ölçüsü*, (*a, b*)'nin L uzunluğu ile E kümesinin tümlerinin (*a, b*) aralığındaki dış ölçüsü arasındaki fark: *Çizgisel bir* E *kümesinin iç ölçüsü*, L *uzunluğundaki* (a, b) *aralığına bağlı değildir.* (L)

***ÖLÇÜLEBİLİR** bls. sıf. — Mat. İç ölçüsü dış ölçüsüne eşit olan sınırlı çizgisel bir küme için kullanılır: *Ölçülebilir çizgisel küme.* (L)

ÖLSNER (Gustav), alman mimarı ve şehircilik uzmanı (Posen 1879-Hamburg 1956). Berlin Üniversitesi Mimarlık fakültesini bitirdi. 1933'te Nazilerin zoruyla Almanya'yı terk ederek A.B.D.'ye gitti; 1939'da Türkiye'ye çağrılarak Yüksek Mühendis mektebinde ders verdi. 1944'te İstanbul Teknik üniversitesi kurulunca Şehircilik kürsüsüne ordinaryüs profesör olarak atandı. İkinci Dünya savaşından sonra Hamburg'un imarı için Türkiye'den ayrıldı. (M)

***ÖLÜM** i. — Psikanaliz. *Ölüm itimi*, Freud'un itimlerle ilgili ikinci kuramı (1920) çerçevesinde, insanoğlunun yaşama itimine karşıt olarak anorganiğe, cansızlığa dönüş eğilimini belirten terim. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikanaliz. Freud'un dediği gibi evrimde yaşayanın yaşamayanı izlediği kabul edilirse, ölümle bağıntı eski duruma dönüş sayılabilir. Freud mazoşizmi, sadizmi ve çift değerliliği çözümlerken açıklanamayan tekrarlara, saldırgan süreçlere bakarak *ölüm itimi*'ne özel bir yer ayırmak gereğini duymuştur. «Mazoşizmin ekonomik sorunu»nda (1924) Freud ölüm itimini yeniden ele alır ve Fechner'ın *kararlılık eğilimi* adını verdiği, ruhsal mekanizmanın kendisinden taşan uyarımları en aşağı gerilim noktasına indirgeme eğilimini esas alarak onu bir ilkeye dönüştürür. Freud bu çözümlemede Nirvana ilkesinden yararlanır, fakat «Haz ilkesinin ötesinde» (1920) adlı yazısında anlattığı ilk girişi değiştirir: «*Nirvana*

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

ilkesi ölüm itimi eğilimini, *haz* ilkesi libidonun isteklerini belirtir ve libidonun değişimi, yani *gerçeklik* ilkesi dış dünyanın etkisini temsil eder». Ölüm itimi ya öznenin vücudu içinde çalışır ya da dış dünya üstünde; öznenin vücudunda çalıştığı zaman kendini yok etme eğilim ve isteğini uyandırır, dış dünya üstünde çalıştığı zaman da saldırganlık eğilimlerine yol açar. Freud'un ölüm hakkındaki bu görüşü, Schopenhauer'in Nirvana hakkında yazdıklarında görüldüğü gibi felsefeye dayanır. Eski yunan trajedi anlayışından yola çıkan Freud bütün insanların, özellikle Oidipus kompleksinde ortaya çıkan ölüm bunalımının tehdidi altında bulunduğunu düşünür. Melanie Klein'a göre çocuk önce ana-babasına karşı ölüm istekleri duyar; bu istekler yok edici sadik düşlemler ve zulüm bunalımlarıyla ortaya çıkar, öyle ki düşman, ölüm korkusunun dışa yansıması olan bütün kötülüklerin dirilmesini temsil eder.

— Tıp. Şimdiki reanimasyon yöntemleri *ölüm*'ün geleneksel ölçütlerini (solunumun ve kalbin durması) değerden düşürdü; çünkü kalbin durmasına yol açan oksijensizlik şimdi sunî solunum aygıtlarıyla sağlanabiliyor. Günümüzde organ aşılama (nakletme) ve aşılanacak organı kesip alma sorunu fizyolojik ölüm için yeni ölçütleri gerektirmektedir. Ölüm kâğıdı düzenlenebilmesi için, diğer iç organların çalıştığı görülse bile beynin ölmüş olmasını kanıtlamak gerekli ve yeterlidir. Beynin ölüp ölmediğini anlamak için birçok muayene yolu vardır. Pratikte teşhis, klinik muayeneye, elektroansefalogram ve ekografi'ye dayanır. Elektroansefalogramda yirmi dört saat hiç bir beyin etkinliği belirtisi görülmemelidir. Böyle bir elektroansefalograma, çizgilerin görünüşünden dolayı «düz» denir. (L)

***ÖMERKÖY,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Susurluk ilçesi) bucak. — 5 576 nüf., bucak merkezi 1 019 nüf., 10 köy (1970). [M]

***ÖMERLİ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 22 456 nüf., ilçe merkezi 4 710 nüf. (1975); 41 köy (1970). [M]

***ömerli barajı.** — Tesis 1973'te tamamlanarak işletmeye açıldı. (M)

***ÖNAL** (Yıldırım), türk tiyatro oyuncusu. — Devlet tiyatrosu ile özel tiyatrolar arasında birkaç kere yer değiştirdikten sonra bir ara da perdeyi denedi ve sonunda özel tiyatroları ve sürekli çalışma dalı olarak da radyo temsillerini seçti. (M)

ÖNBASKI blş. i. Graf. santl. Gazetelerde asıl baskıdan önce yapılan renkli resim baskısı.

— ANSİKL. *Önbaskı,* günlük gazetelerde renkli resim baskısının ortaya çıkardığı bazı zaman ve baskı kalitesi sorunlarının çözümlenmesi zorunluluğundan doğdu. Renkli resimlerin önceden basılması ve yeniden bobine sarılmış önbaskılı kâğıtların son anda siyah metin baskısı için rotatiften bir kere daha geçirilmesi düşünüldü. Bobine sarılı kâğıt tifdruk, ofset ya da tipo teknikleriyle basılabilir; basılı kâğıt kurutulmuş olarak yeniden bobine sarılır. Bobinlerin düzgün sarılması ve ikili baskı ayarı elektronik düzenekle sağlanır. Ayar için iki yöntem uygulanır: ayarlı kesimde (*Spectra-Color*) sayfalar tam üst üste getirilir, ayarsız kesimdeyse (*Hi-Fi*) renkli baskı, duvar kâğıdı basımında olduğu gibi süreklidir. Önbaskılı bobinlerde kâğıttan başka bir malzeme de kullanılabilir: plastik ve alimünyum reklam alanında çok iyi sonuçlar vermiştir. Bunlar, ya ek olarak gazetenin içinde ya da kapak biçiminde dışında yer alır. (L)

***ÖNCEL** sıf. ve i. — ◆ **İ.** Mat. *Sıralı bir E kümesinin bir x elemanının önceli,* E kümesinin *x*'ten daha küçük elemanlarının kümesinin, eğer varsa, *x* şeklinde yazılan en büyük elemanı (eğer *x* minimal ise önceli yoktur). [L]

***ÖNCELEME** i. — Bilişim. Bir bilgisayarın merkez birimini, aritmetik birimdeki beklemeleri önleyecek şekilde düzenleme tekniği; önceleme, aritmetik birimdeki beklemeleri ve zaman kaybını önlemek için komutların, hattâ bazen bu komutların yönelik olduğu işlenenlerin daha önceden bellekte aranmasına dayanır. (L)

***ÖNCÜ** (Eyüp), türk binicisi. — 1931-1951 arasındaki yarışmalarda 36 kupa kazandı. 1960'ta albaylıktan emekli oldu. Türk sivil ve askerî binicilik takımlarını çalıştırdı; Avusturya ve Lübnan'da antrenörlük yaptı. (M)

ÖNCÜ (Kemal), türk binicisi (İstanbul 1945). Şampiyon binicilerden Eyüp Öncü*nün (*Ek*) oğlu. A.B.D.'de Louisiana State University'de Petrol Mühendisliği bölümünü bitirdi (1971). Biniciliğe 1960'ta başladı. 1962-1968'de biniciliğin çeşitli dallarında Türkiye şampiyonu oldu. 1967 Viyana konkurhipiklerinde dört birincilik aldı. Öğrenim için gittiği A.B.D.'de 1969-1971 arasında üç yıl en iyi binici seçildi. Lübnan'da bulunduğu 1972-1976 arasında 1973 ve 1974'te Lübnan şampiyonu oldu. 1975'te arap devletleri binicilik turnuvasında en iyi binici seçildi. Binicilikte 312 kupa ve madalya aldı. (M)

***ÖNDER** (Ali Rıza), türk folklorcusu. — Yeni eseri: *Kayseri basın tarihi* (1972). [M]

ÖNDER (Erdal), türk voleybolcusu (İstanbul 1942). Voleybola Beykoz'da başladı. Galatasaray'da oynadı; 105 kere millî formayı giydi. (M)

***ÖNDER** (Mehmet), türk yazarı ve müzecisi. — Yeni eserleri: *Anadolu fetih destanları* (1970); *Nasrettin Hoca* (1971); *Mevlânâ bibliografisi* (2 c., 1974); *Atatürk'ün yurt gezileri* (1975). [M]

ÖNDERLEYİCİ blş. i. (*ön* ve *derleyici*'den). Bilişim. Derleme evresinden önce bir programa bir önişlem uygulayan genel program. (L)

ÖNEL (Cahit), türk atleti (Edremit 1926 - Ankara 1970). Tekniker okulunu bitirdi (1950). 1946-1964 arasındaki atletizm çalışmalarını Galatasaray kulübünde yaptı. 1952 Helsinki olimpiyatlarında 3 000 m steeple elemelerine girerek finale kaldı, 9'04"4 ile onuncu oldu. 21 Türkiye rekoruna sahip olan Önel 1968 Mexico olimpiyatlarından sonra atletizmi bıraktı. Adına jübile düzenlenen ilk atlet oldu. (M)

ÖNER (Yusuf Kenan), türk hukukçusu ve siyaset adamı. (İstanbul 1881-ay.y. 1949). Ortaöğrenimini askerî okullarda yaptıktan sonra İstanbul Hukuk mektebini bitirdi (1904). İstanbul ve Bursa İstinaf müddeiumumîliklerinde çalıştı; Trabzon, Canik ve Edirne'de adliye müfettişliği yaptı (1913); İstanbul'da başmüfettiş olarak görevlendirildi. İstanbul'un kurtuluşundan sonra Ankara'ya giderek Adliye vekâleti teftiş heyeti reisi oldu (1922), ertesi yıl bakanlık müsteşarlığına getirildi ve kendisine fahrî adliye müfettişi unvanı verildi. Adalet bakanlığındaki görevi sırasında kanunların yeni anayasaya uygunluğunu inceleyecek komisyonda ve Memurin Muhakemet kanununu hazırlayan komisyonda çalıştı, aynı zamanda Ankara Adliye Meslek mektebinde ceza hukuku dersleri veriyordu. 1925'te görevinden istifa ederek İstanbul'a yerleşti ve avukatlık yapmağa başladı; resmî görev olarak da Emvali Eytam komisyonu başkanlığı yapıyor, İstanbul Dârülfünunu Hukuk fakültesinde de tatbikatı cezaiye dersleri veriyordu; öğretim görevliliği 1933'e kadar sürdü. 1946'da, çok partili siyasî hayata geçilmesi üzerine Demokrat partiye girerek bu partinin İstanbul il başkanı oldu. Bu arada eski millî eğitim bakanlarından Hasan Âli Yücel hakkındaki iddiaları kamuoyunda geniş yankılar uyandıran ve uzun süren bir davaya konu oldu (1947). Demokrat partinin ilk büyük kongresine başkanlık ettiği sırada ortaya çıkan bazı görüş ayrılıkları yüzünden partiden istifa etti (1947) ve Millet partisinin kurucuları arasında yer aldı. *Kadeh ve bardak içkileri, Dondurma ve soğuk tatlılar* adlı kitaplarının dışında başlıca eseri *Öner - Yücel dâvası*'dır (1948). [M]

ÖNGÖREN (Ferit), türk yazarı ve karikatürcüsü (Diyarbakır 1932). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1958); bir süre avukat olarak çalıştı; resim yaptı, karikatür çizdi; *Filiz* dergisini (Tavşanlı, 1955), Lastik-İş sendikasının organı *Lastik-İş* gazetesini (1966), *Yeni a* dergisini (1972) çıkardı. Eserleri: *Mizah hikâyeleri antolojisi* (1959); *C.H.P. ne olacak* (1960); *50 yılın türk mizah ve karikatürü* (Semih Balcıoğlu ile, 1973). [M]

ÖNGÖREN (İbrahim Tali), türk hekimi ve siyaset adamı (İstanbul 1875-ay.y. 1952). Askerî Tıbbiye mektebini bitirdi (1893) ve yüzbaşı rütbesiyle Haydarpaşa hastahanesinde çalışmağa başladı; burada cerrahî uzmanı oldu (1898). Birinci Dünya savaşı başında 3. ordu sıhhiye reis vekilliğine getirildi (1914); Çanakkale'de Seddülbahir'de, Kafkas ordusunda, Yıldırım Orduları grubunda görev yaptı ve mütarekeden sonra 9. ordu kıtaları müfettişliği emrine atanarak Atatürk'le birlikte Samsun'a çıktı (1919); Erzurum ve Sıvas kongrelerine katıldı. Ankara'da T.B.M.M. hükûmetinin kurulmasından sonra Sovyetler'e gönderilen ilk resmî heyette danışman olarak yer aldı (1920); heyetin dönüşünden sonra temsilci olarak 1921 başlarına kadar Moskova'da kaldı. Bu sıralarda Bakû'da toplanan Doğu Ulusları kongresinde (1 eylül 1920) Türkiye'yi temsil etti; Ali Fuat Cebesoy'un Moskova büyükelçiliğine atanması üzerine Türkiye'ye döndü; dönerken, Bakû'daki esirlerden kurulan Türk Kızıl alayının subaylarını da birlikte getirdi. Millî Savunma Bakanlığı Sıhhiye reisliğinde bir süre çalıştıktan sonra Batum şehbenderliğine atandı (1921); burada imzalanan barış antlaşmasını hazırlayan heyette bulundu ve 1923'te Dışişleri bakanlığı siyasî danışmanlığına getirildi. Olağanüstü yetkilere sahip ortaelçi olarak Varşova'ya gönderildi (1924). O sırada Diyarbakır'dan milletvekili seçilerek T.B.M.M.'ye katıldı (1926). Üçüncü dönemde yeniden Diyarbakır milletvekili seçildiği halde Birinci Umumî Müfettişlik bölgesine genel müfettiş atandığı için Parlamento'dan ayrıldı (1927). Dördüncü dönemde İstanbul milletvekili seçildi, fakat bu defa da Trakya'da kurulan İkinci Umumî Müfettişlik bölgesine verildiği için süresi dolmadan Meclis'ten ayrılmak zorunda kaldı (1934). Ondan sonraki dönemlerde Diyarbakır (1936-1946) ve Elazığ (1946-1950) milletvekili olarak Parlamento'da kaldı. Eseri: *Yakınlarından hatıralar* (1955). [M]

ÖNGÖREN (Vasıf), türk oyun yazarı, ve yönetmeni (Tavşanlı 1938). İstanbul Teknik Üniversitesi Jeofizik bölümünden ayrılarak Berlin Üniversitesi Tiyatro bölümünde ve Berliner Ensemble'da Brecht tiyatrosunda beş yıl öğrenim gördü. *Göç* adlı oyunuyla 1967'de Uluslararası Gençlik Tiyatro festivalinde ikincilik kazandı; Türkiye'ye dönünce Halk Oyuncuları topluluğunda çalıştı (1968). Epik tiyatro anlayışını uygulamak için Ankara Birliği sahnesini kurdu (1970); *Asiye nasıl kurtulur* (1970), *Almanya defteri* (1971) oyunları oynandı; *Asiye nasıl kurtulur* adlı oyunuyla Ankara Sanatseverler derneği tarafından yılın en başarılı oyun yazarı ve rejisörü seçildi (1973). Birlik tiyatrosunu kurdu (1975). *Oyun nasıl oynanmalı* adlı eseri İstanbul Şehir tiyatrosunda oynandı (1975). [M]

ÖNİŞLEM blş. i. Bilişim. *Önişlem programı,* bir metin ya da bir program üzerinde, daha sonra gerçek işlem programı tarafından yapılacak işleme bir hazırlık işlemi uygulayan genel program. (L)

ÖNKALIP blş. i. Plast. mad. Basınç altında dökümle plastik maddeler yapımında kullanılan taslak.

— ANSİKL. *Önkalıp* hazırlamak için, istenen uzunlukta kesilmiş cam elyafı ya da destekleyici başka bir elyaf, dökümü yapılacak nesnenin biçimindeki delikli saçtan basit bir kalıp üzerine sıkıştırılmış havayla püskürtülür. Gerek sonradan uygulanacak işlemler, gerek döküm sırasında önkalıbın bozulmaması için bu lifler bir reçineyle (polyester, polistiren ya da polivinil asetat) birbirine tutturulur. (L)

***ÖNLEME** i. — ANSİKL. Ask. havc. 1960 - 1970 yıllarında, gerek yüksek irtifada uçuş hızlarının büyük bir gelişme göstermesi, gerek yer radarlarının tarama menzilini iyice daraltan çok alçak irtifadaki dalma uçuşlarına başvurulması *önleme*'yi çok güç bir sorun haline getirmiştir. Bu yüzden günümüzde bütün önleyici avcı uçakları, uçağın ön kısmına, tam burnuna yerleştirilen ve atış durumuna geçebilmesi için pilota gerekli komutları vermeğe yarayan radarlarla donatılmıştır. Ne var ki bu radarların tarama menzili 80 km'yi geçmez; bunun için uçağın istenen konuma getirmek üzere yerden güdülmesi gerekir. Bu görev de yerdeki keşif ve kontrol merkezine düşer; bu merkezlerin 250 km'lik bir menzili olan keşif radarlarının ekranında bir sinyal görünür görünmez, hemen o anda sinyalin tanınması ge-

rekir. Aksi halde keşif ve kontrol merkezi kimliği bilinmeyen uçağın yolunu kesmek üzere önleyici bir avcı uçağı gönderir ve yerden önleme uçağının güdümünü sağlar. Eğer kimliği bilinmeyen uçak sesüstü hızlarda ve yüksek irtifada uçuyorsa, önleyici avcı uçağı yolunu kesmeden önce 200 km'den daha öteye, yani yerdeki keşif radarlarının maksimum tarama menziline yakın bir mesafeye gitmiş olabilir. Bu durumda önleme görevini başka bir keşif ve kontrol merkezinin üstüne alması gerekir. İşte bu zorunluk, birbirlerine bağlı pek çok bilgisayardan yararlanarak geniş alanları kontrol altında tutmağa yarayan bir «hava savunması bilgilerini otomatik olarak işleme sistemi»nin kurulmasına yol açtı. Bu sistem ayrıca bir tek noktadaki genel hava durumunu (örneğin Batı Avrupa üzerinde) sürekli olarak bildirebilir. 1970'lerde yüksek irtifadaki uçuşları önleme sorunu büyük ölçüde çözümlendiyse de alçak irtifadaki uçuşların önlenmesi bugün hâlâ çok güç bir sorundur. (Bk. HAVA *savunması* ve AVCI. *Ek.*) [L]

***ÖNLEYİCİ** sıf. — ANSİKL. Ask. havc. *Önleyici avcı uçağı*'nın ya da kısaca *önleme uçağı*'nın başlıca özellikleri yatay ve dikey hızı, büyük manevra kabiliyeti, geniş bir radar menzili ve havadan havaya silâhlarla donatılmış çok ileri bir atış sistemidir. 1965'e kadar önleyici avcı uçakları hâlâ gündüz ve gece uçakları diye ayrılıyordu; fakat 1970'ten bu yana, düşmanı çok uzaktan keşfedebilmek için gökyüzü açık ve aydınlıkken bile radar kullanma zorunluğu doğduğundan önleyici avcı uçaklarında gece-gündüz ayırımı kalktı. Bu uçaklar, karadan havaya güdümlü füzelerle birlikte, hava savunmasının bütün etkin araçlarının belkemiği sayılır. Düşman uçaklarının imhası için tasarlanmış ve düzenlenmiş olmalarına rağmen, füzelere emanet edilemeyen hava polisliği görevini de bu uçaklar yerine getirmek zorundadır: kimliği bilinmeyen uçakların tanınması, bu şüpheli uçaklardan telsizle ya da birtakım uzlaşmalı işaretlerle açıklayıcı bilgi istenmesi, genel hava kontrolü v.b. (L)

ÖNSIKIŞIK blş. sıf. Mat. Kesinlikle sıfırdan farklı pozitif ve gerçek her ε sayısı için sonlu bir P parçası bulunan metrik bir E uzayı için kullanılır; merkezleri P'de bulunan ε yarıçaplı açık topla bu E uzayını kaplar: $\mathbb{R}^n$ 'nin önsıkışık parçaları $\mathbb{R}^n$ 'nin sınırlı parçalarıdır. (L)

ÖNVARSAYIM blş. i. Dilbilim. Bir iddianın geçerliliği için zorunlu olan ön varsayım, ibarenin iç yapısına bağlı içerik önerme.

— ANSİKL. Mantıkta, bir P önermesinin *önvarsayım*'ı olarak P''yü kabul etmemiz için, P'nin ve onun olumsuzu~P'nin de P''yü içermesi gerekir. Sözgelimi, «Kepler yoksulluk içinde öldü» ya da «Fransa kralı keldir» demek Kepler'in ya da Fransa kralının yaşadığını önceden kabul etmek demektir; P'nin olumsuzu ya da P'nin soru biçimi de bizi aynı önvarsayıma götürür. Bu nedenle, tanımanın sözdizimsel ölçütü olarak olumsuz, sorusal ya da olumlu dönüşümlere başvurmamız gerekir. Önvarsayımın gerçekliği, içinde yer aldığı bir söylev evrenine (bilimsel, yapay, ideolojik) göre kurulur. Eğer önvarsayım yanlışsa, bu durumda şu ya da bu düşünüre göre çeşitli sonuçlara varabiliriz: ya önerinin kendisi de yanlıştır (Russel), ya bir gerçek değerinden yoksundur (Frege), ya da yanlışlığın nedeni dildeki bir kullanım aksaklığıdır (Strawson). Aynı şekilde önvarsayım bazen bir tümceyi kullanma koşulu (Frege ve Strawson), bazen de bir içerik öğesi olarak tanımlanır (Port-Royal'ciler ve Kant). Önvarsayım, olgusal bir kavram olarak, bildiri ile bu bildirinin bağlamı arasındaki uygunluğa göre tanımlanır. Söz gelimi, «Kapıyı kapatınız» gibi bir tümcede yalnızca bir kapının var olduğunu ve bu kapının açık bulunduğunu varsaymak yeterli değildir; bu tümce aynı zamanda böyle bir emri vermeğe yol açan fiziksel ve sosyokültürel (konuşan, kişiler arasındaki aşama farkı gibi) koşulları da belirtir.

Demek ki, önvarsayım kavramıyla mantık ve söz eylemleri arasında ilişkiler sorunu da ortaya çıkar. Dilbilimsel çözümleme, bu önvarsayım değerine bağlı olan sözdizimsel ve sözcüksel yapıları inceler. Sözdizim açısından şu iki tümceyi ele alalım: «Ahmet Hasan'ın geleceğini düşünüyor» ve «Ahmet Hasan'ın geleceğini hayal ediyor». Bu iki tümce, Hasan'ın gelmesinin gerçekliğine ya da gerçekdışılığına dayanan iki önvarsayım açısından birbirinden ayrılır. Demek ki, her türlü tümcenin (öneri, soru tümcesi gibi) önvarsayımları vardır. Nitekim her soru dinleyeni yanıtlamaya zorlar (kişi soruyu yanıtlamazsa bilgisiz ya da terbiyesiz sayılır) ve yanıtını da kendi önvarsayımları arasında taşır. Birine katili saat kaçta gördüğünü sormak, onu katili gerçekten gördüğünü kabul etmeğe zorlamak demektir. Demek ki, önerilen ile önvarsayılan arasında yapı ve aşama açısından bir aşama sıralaması vardır. Önvarsayımın, daha önceden kesinleşmiş önerilere dayandığı bir gerçektir; böylece söylevin tutarlılığı sağlanır ve tekrardan kaçınılmış olur. Dilbilimsel olarak kodlanmış bir söz eylemi olarak, önvarsayım dinleyiciye ya da okuyucuya bir söylev çerçevesini kabul ettirir, bu çerçeve bir söylevle aynı kapsamdadır. İma, fazladan ve keyfî bir yorumlamadır, fakat buna karşılık önvarsayım söylevinin açık anlamıyla ilgilidir. Demek ki dil, «bildirişim sağlayan bir araç olduğu gibi aynı zamanda insanlararası ilişkileri sözdizim ve sözcük düzeyinde yansıtan bir şifredir» (O. Ducrot). [L]

ÖNYOĞUNLAŞTIRMA blş. i. Kim. Yüksek polimerlerin hazırlanışı sırasında, bir polimerleştirme ya da polikondansasyon tepkimesine başlamadan önce, tepkimenin daha kolay ve daha çabuk olmasını sağlamak amacıyla uygulanan önişlem. (Bir düzeye boya vurma ya da döküm parçalarının yapımı gibi bazı tekniklerde, önceden kısmen yoğunlaştırılmış ürünler kullanmakta yarar vardır.) [L]

ÖPATEOSKOP i. (yun. *eupathein*, rahatlık, zevk içinde yaşamak ve *skopein*, gözlemlemek'ten fr. *eupathéoscope*). Bir kişinin kaybettiği ısıyı eşdeğer sıcaklık derecesiyle ölçen ve o kişinin bulunduğu ortamdaki ışımayı, sıcaklığı, havanın hızını da göz önünde bulundurarak kişinin duyduğu rahatlık duyumunu değerlendiren aygıt. (L)

***ÖREN**, Ege bölgesinde (Güney kesim, Muğla ili, Milas ilçesi) bucak. — 6 474 nüf., bucak merkezi 1 376 nüf. (1970). [M]

***ÖRENCİK**, Ege bölgesinde (Içbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili, Emet ilçesi) bucak. — 19 189 nüf., bucak merkezi 3 209 nüf., 25 köy (1970). [M]

***ÖRENŞEHİR**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Kayseri ili, Pınarbaşı ilçesi) bucak. — 7 216 nüf., bucak merkezi (esk. *Viranşehir*) 343 nüf. (1970). [M]

ÖRGEEVREN (Ahmet Süreyya), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Sındırgı 1888 - Ankara 1969). Hukuk öğreniminden sonra bir süre avukatlık yaptı; Aydın'da sulh hâkimliği yaptığı sırada Karesi milletvekili seçildi (1923). Şeyh Sait ayaklanması sanıklarını yargılamak üzere Ankara'da kurulan İstiklâl mahkemesinde savcı olarak görev aldı (1925). Sonraki yıllarda da Aksaray (1931-1935), Balıkesir (1935-1939), Bitlis (1939-1943), Balıkesir (1943-1946 ve 1946-1950) milletvekili olarak Meclis'te kaldı. (M)

ÖRNEK (Sedat Veyis), türk etnoloğu (Zara 1928). İlâhiyat fakültesini bitirdikten sonra Almanya'da Tübingen üniversitesinde dinler ve etnoloji dalında doktora yaptı. Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesine asistan olarak girdi ve burada etnoloji profesörlüğüne yükseldi (1971). *Varlık, Yeditepe, Türk Dili* dergilerinde hikâyeler ve eleştiriler yayımladı. Tiyatro dalında da eserler veren Örnek'in *Kurt* (1964-1966),*Pirinçler yeşerecek* (1969) adlı oyunları sahnelenmiştir. Eserleri: *Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili batıl inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki* (1966); *Etnoloji sözlüğü* (1971); *100 soruda ilkellerde din, büyü, sanat, efsane* (1971); *Anadolu folklorunda ölüm* (1971); *Budun bilim terimleri sözlüğü* (1973). [M]

***ÖRNEK** i. — Fels. Bk. ANSİKL.

— Foto. Fotogrametride, birbirlerine göre alacakları yön önceden hesaplanmış olan iki perspektif demetin homolog ve perspektif ışın çiftlerinin kesişme noktalarının tümü: *Örnek, fotoğrafı çekilen nesnenin zahirî bir maketi, perspektif merkezleri arasındaki uzaklığa bağlı bir ölçek olarak kabul edilebilir.* (*Eşanl.* MODEL ve PLASTİK GÖRÜNTÜ.)

— İkt. Bk. ANSİKL.

— Mat. *p >n kişilik bir topluluğun n elemanlı örneği*, belli bir karakteri incelemek amacıyla bu topluluktan alınan *n* kişi. (Bu *n* kişinin ayrılması, incelenen karaktere göre geri kaymalı ya da geri kaymasız yapılabilir; topluluk sonsuz elemanlı olduğunda bunun önemi yoktur.)

— ANSİKL. Fels. Maddeci olmayan bilgikuramı, metafiziğin kaderini ele alan Kant'çılık gibi biçimcilik ile ampirizmi birleştirecek bilimsel bir tutumu benimsemiştir. Bu tutum bir ampirik gerçeklik ile bir kuramsal biçimin bulunduğu varsayımına dayanır ve bilimsel davranışı, bir nesnenin biçimsel görüntüsünü ortaya koyma olarak tanımlama anlamına gelir. Eğer bu nesne, görüntüsünden daha ağır basıyorsa, bilim ampiristtir; buna karşılık görüntü daha baskınsa bilim biçimci olacaktır. Bunların farklılığının nedenini, biçimci ve ampirist kutuplarla sınırlanmış da olsa, mekânda bulmak, dolayısıyla bu mekânın aşılmasıyla kesin açıklamasını birbirine karıştırmakla, bu bilgikuramı ideolojik özgül bir biçimden başka bir şey olmadığını ortaya koymaktadır.

Bilim, ideoloji ve bilgikuramı arasına bir sınır çizgisi çeken *örnek* ya da «model» kavramı son yıllarda yeni incelemelere konu oldu. Örnek, belirli bir bilimsel etkinliğin tasvirci kavramı olarak ideolojiye dayanır; matematiksel mantık kavramı olarak da bilimsel bir alana girer. Lévi-Strauss etnografya (olguların gözlemi) ile etnoloji (açıklama kurallarının ve işleyiş yasalarının hazırlanması) arasında yaptığı yöntemsel ayırımda örnek kavramından hareket eder. Örnek, etnografik düzeydeki bir gerçekliği açıklamak amacıyla etnolojik çalışma yoluyla bulunup hazırlanır. Ortada iki nesne vardır, biri yapay, öbürü gerçek; birincisi öbürünü taklit eder ve örnek, araştırma sırasında olgularla dolu olmalıdır. Demek ki en iyi örneği kararlaştıran ve onun gerçekle denkleşmesini sağlayan olgulardır. Bundan dolayı örneğin doğruluğu, gerçekliği etnolojiye değil etnoğrafyaya bağlıdır. Böyle olunca da, bir örnek kavramından değil, ancak bir örnek anlayışından söz edilebilir.

Buna karşıt olarak, matematiksel mantık açısından bakılırsa örnek, kesin bir kavramdır ve onunla ilgili bütün belirtmeler bilimsel alanda oluşturulur. Örnek, biçimsel bir sisteme ya da mantıkî bir sisteme göre tanımlanır.

Biçimsel sistem sözdizimi ve anlambilimce belirlenen bir yazının işleyişidir. Sözdizimi sistemin tüm kuralları, yani anlatıların oluşum tarzı ve onların çıkarsanma ya da bağlanma tarzı demektir; anlambilim ise anlatıların içeriğidir. İşleyiş, bir ilk önermeler (aksiyomlar) yığınından başlayarak açılıp gelişir; teoremler tümdengelim kurallarına göre bu aksiyomlardan türer. Matematiksel mantık, belirli bir alandaki özel bilimsel işlemenin tümdengelimsel yapısını sınırlayıp belirlemek istediği ölçüde, biçimsel sistemin kuruluşu temelsiz bir oyun olmaktan çıkar. Sisteme özgü önermelerle söz konusu işleme sonucunda ortaya çıkan önermeler arasında bağlantı kurulabildiği zaman ancak amaca ulaşılır. Amaç bu bağlantının kurallarını, bir başka deyişle sistemin anlam düzenini geliştirmektir; bu anlam düzeni, sözü edilen sistemin yorumundan başka bir şey değildir. Örnek kavramı böylece iki ayrı alan arasındaki bağı gösterir: sistemden türeme her önermeye karşılık söz konusu bilimsel alandan doğru bir önerme ayırıp gösterme olanağı. Bu durumda «yorum alanı biçimsel sistem için bir örnektir denir» (Alain Badiou).

Etnolojik örneklerle bu sonuncular arasında temel bir fark vardır: geçerlik ölçütü, ancak örnek kavramına dayanarak bilimsel bir alana ait olabilir. Örnek kavramının matematiksel mantık yoluyla kurulması, sonuç olarak antropolojideki örnek kavramının içeriğini etkileyen belirsizliği gidermeğe yarar. Belirsiz ve yapma içeriklerin yerine kesin bir anlam düzeni konur, çünkü o andan başlayarak söz konusu olan, özel-

likle cümleler kuramından gelen işlemsel kavramlardır. Son olarak denebilir ki anlambilim sözbilim düzeninin örneğidir, oysa Lévi-Strauss'ta bu tersinedir.

Bununla birlikte örnek kavramı, bilimsel etkinliği betimlemek için, mantıkî pozitivizm (Carnap) tarafından felsefî bir *kategori* olarak kullanılır. O zaman bu, bilgikuramsal bir tutum takınma yolunda kanıt ödevi görür: buna göre fiziğin salt kuramsal kısmı onun sözdizimi somut yorumlara temel olan deneysel kısmı ise anlam düzeni olur. Ama pozitivist bilgikuramı, söz-anlam ayrılığını başlangıç noktasının (matematik) dışına taşırmakla ve bu işi genelleştirmekle ideoloji alanına kayar: açıkça örnek kavramından örnek kategorisine geçer.

Düşünce yanlışlığı öyle bir duruma varır ki «biçimsel dil» ile «ampirik olgular» bir matematiksel sürecin terimleri olmaktan çıkar, aralarında bilimsel açıdan bir ayırım yapılamayan sözcükler haline gelir.

— İkt. Son birkaç yıldır, sabit fiyatlarla belirtilen iktisadî büyüklükler (talep, üretim [üçlü sanayilerarası mübadele tablosu aracılığıyla], üretim faktörleri) arasındaki ilişkileri inceleyen, geleneksel sayıya vurulabilir ve fonksiyonel «fizikî» *örnek*'leri aşmağa çalışıldığı görülmektedir. Bu fizikî örnekler «sosyal değişkenleri» hesaba katmıyordu. Onların yerini, iktisadî «etkenler» kavramı ve bu etkenlerin davranışlarının incelenmesi üzerine kurulmuş örnekler almıştır. Bunun en tipik örneği şirketlerle ilgili örneklerdir. Bu yeni tip örneklerle (fifi örneği) daha önceki yöntemlerin mekanist tarafı aşılmak istenmiştir. Bu girişim, yalnızca hesabî bir denge etüdü olmayıp, iktisadî etken ve karar stratejisi cinsinden bir çözümlemeyi ifade eder.

Bu yeni örnekte iktisadî etkenlerin davranışı, çoğu zaman içinde bulundukları ortama göre yansıtılır. Örneğin «şirket» iktisadî etkeni stratejisinı yansıtmada otofinansman merkezî bir rol oynar. Otofinansman, şirket kaynakları ve yatırımları arasında orta vadede istatistik bir düzenlilik sağlamada büyük önem taşır. Çünkü işletme ancak belirli bir sınıra kadar borçlanabilir. Bu durumda şirketçe yapılmak istenen otofinansman oranı şirket temel davranışlarının bir göstergesini oluşturur. Şirket temel davranışlarına örnek olarak kârın azamîleştirilmesi ve borç ödeme gücüne sahip olma gösterilebilir. Kâr ve borç ödeme gücü oranı koşullara, rekabet ekonomisi veya rekabetten kısmen korunmuş ekonomi olmasına göre değişir. Bununla beraber başka durumlarda yansıtma çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Örneğin çalışanların (işçilerin) durumu örneğe olduğu şekliyle yansıtılmamıştır. «Ücret-fiyat-işsizlik» ilişkisi örneğe kısmen sokulmuştur. Bu ilişki iktisadî etken davranış ilişkisi değildir: üç iktisadî değişken düzeyinde, işgücü piyasasında ücretliler ve memurlar arasındaki ilişkiyi yansıtır. Davranışların belirlenmesinde karşılaşılan güçlüklere rağmen, kavramların geliştirilmesinde önemli gelişmelerin kaydedildiği muhakkaktır. (L)

ÖRNEKSEMELİ sıf. (*örnekseme*'den *örnekseme-li*). Örnekseme*ye dayanan. || *Örneksemeli sözlük*, sözcüklerin aralarındaki anlam bağıntılarına göre sınıflandırıldığı sözlük.

— Büro. Bir problemin çözümlenmesinde, bu problemin fiziksel koordinatlara örneksenmesinden yararlanan bir hesap yöntemi için kullanılır: *Örneksemeli hesap makinesi*.

— Haritacılık. Fiziksel bir büyüklükle karşılaştırmalı olarak ifade edilen. || *Örneksemeli fotogrametri*, perspektif demetlerin kesişme sorununu çözebilmek için mekanik ya da optik bir örneksemeden yararlanarak bir nesnenin haritaya aktarılması. (Bk. ANSİKL.) || *Örneksemeli haritacılık*, nesnelerin fiziksel değişkenlerle, genellikle grafik olarak çizilmesi ya da gösterilmesi: *Örneksemeli haritacılık sayısal haritacılığın karşıtıdır*.

— ANSİKL. Haritacılık. *Örneksemeli fotogrametri*'de nesneler haritaya genellikle grafik olarak aktarılır, fakat koordinat kaydedicileri kullanarak sayısal aktarma da yapılabilir. Örneksemeli fotogrametri çözümsel fotogrametrinin karşıtıdır; çözümsel fotogrametride sorunun çözümü, klişeler üzerinde koordinatların ölçümüyle tamamen hesap yöntemlerine dayanır. (L)

ÖRTEN sıf. *Sıralı bir kümenin a'yı örten b elemanı, a* elemanı *b* ile örtülü* (*Ek*) olacak şekilde seçilmiş eleman. (L)

***ÖRTÜLÜ** sıf. — Mat. *Sıralı bir* E *kümesinin* b *ile örtülü bir* a *elemanı, a* ile *b* arasında E'nin hiç bir elemanı bulunmaması şartıyla *b*'den küçük *a* elemanı. (L)

***ÖSTAKİ** i. — *Östaki sondası*, östaki borusunun muayenesinde kullanılan âlet. (Östaki borusuna ve orta kulağa hava ya da kontrast madde şırınga etmeğe yarar.) [L]

***ÖSTERLİNG** (Anders), isveçli şair. — Son olarak şiirlerini (*«Gece geç vakit»*, 1970) ve gezi anlatılarını (*«İtalya hasreti»*, 1971) yayımladı. (L)

***ÖTEKİ** sıf. — ANSİKL. Psikanaliz. *Öteki ve öteki* Jacques Lacan'ın psikanaliz kuramına soktuğu, kavramsallaştırmaya özgü bir ayırımdır. Onun kuramında öteki, bir yapıda, yani bir öznenin yapısında bir kişi olmaktan çok bir bölümdür; buna göre öteki, bu bölümden türemiş bir simge, psikanalistin, psikanaliz tedavisi sırasında geçici olarak yarattığı bir simgedir.

Lacan'ın öteki diye adlandırdığı bu yerin ne olduğunu anlamak için özne*nin (*Ek*) yapısını açıklamak gerekir. Özne, yani bilinçaltının bireyi belirlemekte kullandığı noktaların tümü, üç bölümden oluşur: isteğin konusu, yani *nesne a* denen bu belirsiz bölüm Freud'un kurduğu topik sistemdeki itime benzer; isteğin bu nesnesinin bireye, yani benlik idealine ya da *imgesel*'e yansıması, yani öznenin kendi hakkındaki yansıma ve imgeler bölümü; son bölüm olarak öteki, yasanın, babalığın, genel düzeninin yeridir ve batı kültüründe dil düzeniyle aile düzeni bundan türemedir. Jacques Lacan bu bölüme *simgesel* adını verir; öznenin oluşması için simgesel mutlaka gereklidir; çünkü simgesel ile dil, kültür kavramı içinde birbirine bağlı olduğundan özne onsuz olamaz. Freud'çu sistem açısından bakılırsa, öteki ve onun damgası olan simgesel, Oidipus kompleksinden doğan nevrozların oluşunda babanın rolüne tekabül eder: baba yasağı, yani çocuğun bilinçaltında anaya duyduğu isteğe karşı koyduğu fücur yasağını temsil eder.

Freud'çu sistemde daha sonra baba ilkel sürünün ölü babası, yani çocukların o zamana kadar babanın tekelindeki kadınları ele geçirip paylaşmak için toplanıp öldürdükleri babadır; Freud'un bu şekilde yorumladığı mit, babayı kültürün ve onu belirleyen alışverişin kaynağı yapar. Bunun içindir ki Lacan *bilinçaltı, ötekinin ifadesidir* der: başlangıçtaki bir yerden, öznenin dilinin kendisi için oluştuğu yerden türeyen bir ifade: ailesi, dili, bütün bu düzeylerde onu saran tarihi. Çözümleme ilişkisinde psikanalizci bu konuşmanın dinleyicisidir; ama aynı zamanda, konuşana göre kendisi yasayı, otoriteyi temsil eder, çünkü bunlar olmaksızın iletim, aktarma olamaz. Bu duruma göre psikanalizcinin, dinlediği konuşmanın kaynağı olan öteki ile kendisiyle konuşan öteki arasında ayırım yapmayı bilmesi önemlidir. Analiz edilen öznenin ifadesi bu kaynaktan çıktığı gibi, psikanalizcinin yorumu da aynı yerden, yani ötekinden, bilinçaltından gelir. Böylece psikanaliz tedavisinde gerçekleşen iletişim, efendi ve köle diyalektik modeline göre, biri öbürü için öteki olan iki kişi arasında geçen bir diyalogdan tamamen farklıdır; bu iletim ötekinden geçen bir iletimdir ve özne orada kendi yayımladığı mesajı bu ötekinden alır. Bu alışveriş, kelimelerin normal olarak alınıp verildiği bildiğimiz kültür kuralının tam tersidir: kişiler arasındaki diyalog, ötekinin yeri ile onun kendini ifade için kullandığı öteki arasındaki alışverişle silinerek ikinci plana düşer. (L)

***ÖTELEME** i. — Bilişim. Bir programın, bir bilgisayarın merkez belleğinde istenen herhangi bir yere yüklenebilmesi, hattâ işlenişi sırasında yer değiştirebilmesi için bu program içindeki bütün adresleri yeniden değerlendirme işlemi. || *Dinamik öteleme*, programın bir kısmı uygulandıktan sonra bu programın bellek içinde yer değiştirmesi için yapılan öteleme.

— ANSİKL. *Öteleme* işlemi programın hazırlanış evresinin başlangıcında uygulanır; bu işlemde, 0'a eşit bir başlangıç adresiyle tek tek derlenmiş olan alt programlar, adres tekrarı yapmadan tek bir program oluşturacak şekilde birleştirilir. Her alt programa ait adreslerin (örneğin dallanmalar), genel program içinde bu alt programlara verilen bağıl yerlere uygun olması zorunludur. Böylece oluşturulan programa (yüklenebilir modül), herhangi bir adresten belleğe yüklenilişi sırasında yeni bir öteleme uygulanabilir. Bilgisayarın adresler sisteminin mantığı ötelemeyi kolaylaştırır ya da güçleştirir. (L)

***ÖVÜÇ** (Fatma Refia). — 1965 yılında emekli olduktan sonra da türk nakışları üzerindeki çalışmalarını sürdürdü. Türk desenleri arşivi kurma çalışma ve araştırmaları yapıyor. (M)

ÖZ (Erdal), türk yazarı (Yıldızeli 1935). Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1969). Türk Dil kurumu yayın kolunda, Sinematek derneği Ankara şubesinde çalıştı. İlk şiir ve öyküleri *Kaynak* dergisinde yayımlandı (1952). 1960'tan sonra uzun bir suskunluk dönemine girdi. Ankara'da Sergi kitabevini açtı. 12 Mart muhtırasını izleyen dönemde bir süre tutuklu kaldı. Cem yayınevinin «Arkadaş» dizisi yönetmeni oldu (1975). Eserleri: *Yorgunlar* (1960); *Odalarda* (1960); *Kanayan* (1973); *Yaralısın* (1975 Orhan Kemal ödülü, 1974); *Deniz Gezmiş anlatıyor* (1976). [M]

***ÖZ** (Tahsin), türk müzecisi. — (öl. İstanbul 1973). [M]

ÖZAK (Zeki), türk amirali (İstanbul 1910). Bahriye mektebini bitirdi (1924); Deniz Talim alayı komutanlığı (1944), Millî Savunma Bakanlığı Deniz müsteşarlığı kurmaybaşkanlığı ve Avcıbotlar filotillası komodorluğu (1947) yaptı; amiral Fahri Korutürk*ün (*Ek*) yerine Deniz kuvvetleri komutanı oldu (1960); koramiral rütbesiyle emekliye ayrıldı (1961); Danıştay kararıyla rütbesi oramiralliğe yükseltildi (1968). [M]

***ÖZAKMAN** (Turgut), türk oyun yazarı. — *Sarıpınar 1914* adlı oyunu ile 1969'da Ankara Sanatseverler derneği tarafından yılın en iyi oyun yazarı seçildi. Son eserleri: *Bizi dinler misiniz?* (1969); *Radyo notları* (1969). [M]

ÖZAKTAŞ (Alâeddin), türk mimarı (İstanbul 1875-ay.y. 1947). Sanayii Nefise Mektebi Âlisi'nin ilk mezunlarındandır (1895). Evkaf nezaretinde devlet hizmetine girdi ve kısa sürede başmimarlığa yükseldi. Resmî görevi ve daha sonraki müteahhit mimarlığı sırasında gerçekleştirdiği veya projesini hazırladığı başlıca eserler arasında Sofya'daki türk camilerinden bazıları, Üçüncü Vakıf hanı, Sirkeci antrepoları, Beyazıt elektrik idaresi, Aksaray tramvay deposu, Kandilli rasathanesi, Göztepe okulu, Edirne Tarım okulu, Ankara'da Ankara Palas, Birinci Vakıf hanı yer alır. (M)

***ÖZALP**, esk. **Karakallı**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili) ilçe. — 43 060 nüf., ilçe merkezi 4 247 nüf. (1975); 76 köy (1970). [M]

ÖZARI (Coşkun), türk futbolcusu ve antrenörü (İstanbul 1931). Futbola Galatasaray'da başladı. Antrenörlük yaptı. 1972'de millî takımın antrenörlüğüne getirildi. (M)

ÖZBAĞINTI bls. i. Mat. Zaman içinde değişen bir büyüklüğün birbirini izleyen değerleri arasındaki bağıntı. || *Özbağıntı fonksiyonu*, zaman içinde değişen bir büyüklüğün belli bir zaman aralığıyla birbirinden ayrılmış iki andaki değerleri çarpımının bu zaman aralığına göre ortalamasını veren fonksiyon: *Özbağıntı fonksiyonu, göz önüne alınan büyüklüğün gelecek değerlerini geçmişteki değerlerine dayanarak tahmin etme olanağı verir*. (L)

ÖZBAĞIŞIK bls. sıf. Tıp. Organizmanın kendi dokularına karşı zararlı madde (antikor) salgılaması şeklindeki bazı hastalıklara denir: *Özbağışık hastalık*.

— ANSİKL. *Özbağışık hastalıklar*'da söz konusu olan maddeler otoantikor denen gerçek antikorlardır; bunlar deneysel olarak ortaya çıkarılabilir. Bu antikorlar organizmada antijen yerini tutan bazı hücrelere karşı etki gösterirler. Örneğin Haşimoto tiroitinde organizma kendi tiroit hücrelerine karşı bir antikor çıkarır, bunun tepkimeye giren tiroit hücreleri tahribe uğrar. Daha

başka organlar da hedef olabilir: böbrek, alyuvar, uvea (gözdeki iris ve damartabaka) hücreleri v.b. Özbağışık hastalıkların nedeni çoğunlukla bilinmiyor. (L)

***ÖZBAŞI,** Ege bölgesinde (Aydın ili, Söke ilçesi, Merkez bucağı) kasaba. — 2 927 nüf. (1970). [M]

***ÖZBEKİSTAN Sovyet Sosyalist cumhuriyeti,** S.S.C.B.'de federal cumhuriyet.

— Arkeol. Eskiçağ'da bu bölgede Harizm, Sogd ve Baktriane Akamanış satraplıkları bulunuyordu. Yerli halklar bölgeyi ele geçirdikten sonra helen planında kentler kurdular; büyük ustalıkla yaptıkları su kanalları sayesinde yöre Orta Asya'nın en zengin topraklarından biri oldu. Ortaçağ'da su kanallarının bozulmasından sonra çöl haline gelen bu yerlerde, son kazılar sırasında tahkimli Akamanış şehirleri (Kaleligir, Şirik Robat, M.Ö. V. yy.dan II. yy.a kadar), Baktriane ya da Kanga siteleri (Termez, M.Ö. II. yy. ve I. yy. ve Koyikrilgankale, M.Ö. IV. yy.dan M.S. I. yy.a), Halçayan adlı bir Kuşana kenti bulundu; Halçayan'da ortaya çıkarılan küçük bir sarayda ise kurutulmuş topraktan son derece güzel insan başları (M.S. I. yy.) ele geçti. Harizm krallarının başkenti olan Toprakkale'de de M.S. I. ve III. yy.lara ait anıtsal heykellere ve çeşitli resimlerle süslü bir sarayın kalıntılarına rastlandı. Ayrıca küçük ve güzel köşkler, tüccar ve toprak sahiplerinin evleri bulundu; içi heykel ve resimlerle süslü olan bu konutlar, M.S. VI. ve VII. yy.lar arasındaki arap istilâsından önce var olan son Kuşana'lar ve Batı Türkleri uygarlığının kanıtlar niteliktedir. Bugün bu konutlara Buhara yakınlarındaki Varakşa'da ve Semerkand'daki Afrasiyab ve Balalıktepe'de de rastlanır. (L)

Kenan ÖZBEL

ÖZBEL (Kenan), türk ressamı ve folklorcusu (Yanya 1904). Sanayii Nefise Mektebi Resim bölümünü bitirdi (1927). Mersin, Adana, Bursa ve İstanbul'da, orta dereceli okullarda resim öğretmenliği yaptı (1927-1941); daha sonra Ankara Kız Sanat Teknik Yüksek Öğretmen okulu, Devlet Güzel Sanatlar akademisi, Türk Sanat Tarihi enstitüsü ve Tatbikî Güzel Sanatlar yüksekokulu gibi yükseköğrenim kurumlarında aynı görevi sürdürdü (1941-1969). Emekliye ayrıldıktan (1969) sonra, ömrü boyunca topladığı etnografik eşyayı Topkapı Sarayı müzesine hediye etti (1970) ve bu koleksiyonla müzenin Alay* köşkü (*Ek*) bölümünde Kenan Özbel müzesi meydana getirildi; bu ve meslekteki hizmetlerinden ötürü 1971'de Millî Eğitim bakanlığınca kendisine takdirname ve profesörlük unvanı verildi. Özbel çeşitli bildiri ve sergilerinin dışında 1943-1950 arasında 16 kitap yayımladı: *Anadolu köylü çorapları; Oya ve çeşitleri; Türk kumaşları; Türk el işlemeleri; Beledi dokumaları; Türk kilimleri; Cicim ve zili; Kolanlar, kuşaklar; Anadolu halı seccadeleri; Tefriş halıları; Konya kaşıkları; Kasnak işleri; Antep nakışları; Kütahya kadın kıyafetleri; Türk keseleri; Türk köylü çorapları* (1976). [M]

Şinasi ÖZDENOĞLU

***ÖZDEMİR ASAF** (soyadı ARUN), türk şairi. — Yeni eserleri: *Nasılsın* (1970); *Çiçekleri yemeyin* (1975). [M]

ÖZDEMİR (Emin), türk dilcisi ve eleştiri yazarı (Kemaliye 1931). Pamukpınar Köy enstitüsünü (1948), Ankara Gazi Eğitim enstitüsünü bitirdi (1951); bu enstitüde asistan olarak çalıştı (1958-1962). Columbia üniversitesinde bir yıl ek öğrenim gördü. Gazi Eğitim enstitüsünde ve Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler yüksekokulunda öğretim üyeliği yaptı. Türk Dil kurumunda terim kolu başkanıdır. Başlıca eserleri: *Yazma tekniği* (1966); *Türkçe öğretimi* (1968); *Dil devrimimiz* (1969); *Öztürkçe üzerine* (1969); *Yazmak sanatı* (Adnan Binyazar ile birlikte, 1969); *Erdemin başı dil* (1969). [M]

ÖZDEN (Kemal), türk inşaat mühendisi (Erzurum 1923). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi (1947) ve aynı yerde asistan olarak kaldı. 1956'da doçentliğe, 1963'te de profesörlüğe yükseldi. Başlıca eserleri: *İnce plaklar teorisine kısa bir bakış* (1970); *Betonarme* (1971); *Betonarme istinat duvarı* (1971); *Dönel kabuklu membran hesabı ve dönel silindirin dönel simetrik eğilmeli hesabı* (1972). [M]

***ÖZDENGELİ** blş. sıf. — Gaz sanay. Gaz debisi ne olursa olsun üfleme olanağı bulunmayan bir gaz brülörünün alevi için kullanılır: *Özdengeli alev.*

— ANSİKL. *Özdengeli alev*'de, gazın bir kısmı frenlenir ve böylece brülör, gazın debisi azaldığı için dengeli olan ikinci bir alev verir. Bu alev, brülöre sıkı sıkıya yapışmış olan temel alevi canlandırır. (L)

***ÖZDENOĞLU** (Şinasi), türk şairi ve siyaset adamı. — 1973 seçimlerinde Parlamento dışında kaldı ve avukatlığa döndü. Bu arada Ankara'daki hava kirlenmesiyle ilgili olarak evvelce başlattığı mücadeleyi sürdürürken halkevleri genel sekreteri seçildi (1975). Yeni eserleri: *Vatanım benim* (şiirler, 1973); *Özgürlük için ölmek* (şiirler, 1974); *Acısıyle yanmak Türkiye'nin* (şiirsel düzyazılar, 1975). [M]

ÖZDEŞ (Gündüz), türk şehircilik profesörü (Kırşehir 1922). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık fakültesini bitirdi (1946); aynı fakültede asistan (1946), doçent (1953), profesör (1962) oldu. Çeşitli şehircilik yarışmalarında ödüller aldı. Eserleri: *Edirne imar planına hazırlık etüdü* (1951); *Türk çarşıları* (1954); *Şehirciliğe giriş ve toplum mikyası* (1962); *Şehir bölgeleri* (1974). [M]

***ÖZDEŞLEŞME** i. — Psikanaliz. Öznenin başka bir kişiyle ya da sevdiği bir nesneyle kendini bir tutması.

— ANSİKL. Freud *özdeşleşme*'yi, histeri olaylarında, daha psikanalizin kuruluşu sırasında ortaya çıkarıp değerlendirmiştir: histerili kadın kendindeki hastalık belirtilerini bir başka kadınla, yani kendisiyle özdeşleştiği bir kadınla paylaşır, kendindeki belirtilerin ana çizgilerini bile ondan edinir. Freud'un histerikler arasında «cinsel ortaklaşma» dediği budur; geleneksel psikiyatri bunu benzeşme ya da taklit diye açıklıyordu. Aslında, bir kişinin bir başkası üzerindeki «etki»si ister aşırı, ister normal olsun, özdeşleşme, ilişki sorunlarını köklerine varacak ele almayı gerektirir; çünkü düşüncel olanla simgesel olan orada sıkı sıkıya birbirine girişmiştir. Psikanaliz özdeşlemeyi birincil ve ikincil diye ikiye ayırır. Birincisi dolaysız ve aracısızdır, çocuğun anneye ilişkin isteğine benzer. «Normalleştirici» olan ikincil özdeşleşme daha sonra, Oidipus çatışması sırasında işe karışır ve babaya ilişkin bir yapılaşmadan ileri gelir. Özdeşleşmenin nesnesi birincil özdeşleşmeden ayrılarak ikincil özdeşleşme biçimine dönüşür: birinci durumda nesne hem bütündür, hem de kısmî; bütündür, çünkü çocuğun dünyasında yalnız o vardır; kısmîdir, çünkü sakınılmaz bir yoksunma yeridir. Öznenin kaçınılmaz bir tanımamayı benimseyerek kendini tanıdığı ayna evresine bağlı olan birincil özdeşleşmede nesne öznenin özdeşidir. Özdeşleşmenin tuzağı ve tanımamanın etkinliği bu noktadadır: özerk bir özne olmak ve bir özkişiliğe sahip bulunmak için özne ikincil özdeşleşme yolundan geçmek ve babanın, yani ötekinin sözünü, kendi sözü kibi bilmek zorundadır. (L)

ÖZDİL (Fitnat), türk kadın kürekçi (İstanbul 1910). Küreğe Altınordu'da başladı. 1930'larda kardeşleri NEZİHE (İstanbul 1911) ve MELEK ile (İstanbul 1916) dört tekte rakipsiz oldular. Türkiye ve İstanbul birincilikleri kazandılar. (M)

ÖZDİRENÇÖLÇER blş. i. Elektr. Bir iletkenin özdirencini ölçmeğe yarayan aygıt. (*Eşanl.* REZİSTİVİMETRE.) [L]

***ÖZDOĞRU** (Nüvit), türk tiyatro oyuncusu ve yöneticisi. — Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanını başarıyla sahneye koyduktan sonra (1962) Şehir operasında konuk sanatçı olarak *Şen Dul* operetinde oynadı (1965). *Keşanlı Ali destanı*'nı «The Ballad of Ali of Keshan» adıyla İngilizceye çevirdi ve eser İngiltere'de Corbett tiyatrosunda sahneye kondu (1968). *Merakî* (1972) ve *Yaprak dökümü* (1973) oyunlarında sahneye çıktı. Yabancı dilden Türkçeye çevirerek sahneye koyduğu başlıca oyunlar şunlardır: *Bedel* (Price) [Arthur Miller'in, 1968]; *Issız topraklar* (No Man's Land) [Harold Pinter'in, 1975]. 1966'da *Siğil taş olsa* adlı şiir kitabını yayımladı. (M)

ÖZEGE (Mehmet Seyfettin), türk bibliyografyacısı (İstanbul 1901). Mülkiye mektebini (1921), İstanbul Hukuk fakültesini (1924) bitirdi. Bir süre serbest çalıştıktan sonra 1925'te İtibarı Millî, 1926'da Türkiye İş bankasına girdi; 1950'ye kadar bu bankada kaldı. Emekli olduktan sonra yeni *Mülkiye tarihi ve mülkiyeliler* adlı 8 ciltlik eserin hazırlanışında çalıştı. 28 500 ciltlik kütüphanesini Erzurum Atatürk üniversitesine bağışladı; bu kitapların listesi *Seyfettin Özege kütüphanesi katoloğu* adıyla 5 cilt olarak üniversite tarafından yayımlandı. Eski harflerle basılmış *Türk eserleri kataloğu* adlı eseri 21. fasiküle kadar yayımlandı. (M)

ÖZEL OKULLAR. Bk. OKUL. *Ek.*

ÖZEN (Hikmet), türk boksörü (Erzurum 1948-ay. y. 1972). Boksa Yolspor'da başladı. 1969-1972 arası kilosunda Türkiye birincisi oldu; Balkan birinciliklerinde bronz (1970) ve gümüş (1972) madalya aldı. (M)

ÖZENME i. İkt. *Özenme etkisi* (İngilizce ve Amerikancadaki *demonstration effect* kavramının çevirisi), bir kişinin tüketiminin diğer bir kişinin tüketimi üzerindeki etkisini belirtir. (DUESENBERRY - NURKSE ETKİSİ de denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Özenme etkisi.* Bir sosyal grup, tüketmekte olduğu tüketim mallarından daha iyi cins tüketim mallarının bulunduğunu öğrenir ya da daha gelişmiş bir tüketim ve yaşama biçimiyle ilişkiye girerse bu sosyal grubun tüketim eğilimi artar. Sosyal taklitçilik bu grubu, tasarruflarını azaltarak yeni tüketimlere yöneltir. Bundan, özellikle düşük gelirli sınıf başta olmak üzere, tüketicilerin yaşam biçimlerine en yeni mal ve hizmetleri sokmak istedikleri sonucu çıkar. Üretimine yeni başlanan mallar önce lüks mal niteliğini taşır. Yaşam düzeyi yükseldikçe bu mallar, asgarî yaşam biçimiyle gitgide bütünleşir. Belirli bir yaşam biçimine girmiş olan malları bu yaşam biçiminden yeniden çıkarmak olanaksızdır. Bu malların, gelir arttıkça tüketimi artar, fakat gelir azalsa bile tüketimi azalmaz.

Birçok iktisatçı bu davranışı, akıl dışı davranış biçimi olarak niteler. Bu davranış biçimi azgelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere göre çok daha kötü sonuçlar doğurur, tasarruf hacmini azaltır, dolayısıyla da iktisadî gelişme oranının yavaşlamasına, kamu ihtiyaçlarının giderilmesine ayrılan yatırımların azalmasına yol açar. Gelişmiş ülkelerde, tüketiciler daha akılcı bir davranış göstereceklerinden, bu etkinin olumsuz sonuçları daha az olur. Özenme etkisi, azgelişmiş ülkelerde bozuk iktisadî durumu daha da bozar ve ekonominin gelişmesini engeller (R. Nurkse). Zengin milletlerin fakir milletler üzerindeki egemenliğinin kökeni buradadır. Zengin milletler fakir milletlere olan ilişkilerinde, bu milletlere kendi tüketim modellerini özenme etkisi aracılığıyla zorla kabul ettirirler. Gelişmiş ülkelerde haberleşme sistemi, gelişmiş reklamcılık da serbest olduğu için zengin ve daha sonra da orta sınıflar kendilerine sunulan dünya nimetlerinden (araba, televizyon, buzdolabı gibi) yararlanmak isterler. Bu durumda ülke içi tasarruf bütünüyle yeni tüketim malları isteklerini karşılamağa ayrılır. Yurt içi üretim artan bu isteği karşılayamayacağı için ülkenin ödemeler dengesi bozulur. Bir ülke çok sayıda lüks madde ithal eden bir ülke haline gelince, o ülkedeki her gelir artışı ithalâtı daha da arttırır. Gelirdeki azalmalar ise ithalâtta elle tutulur bir azalmaya yol açmaz. Sonuç olarak özenme etkisi iktisadî gelişmeyi durdurur. (L)

***ÖZERDİM** (Sami Nabi), türk yazarı ve kütüphanecilik uzmanı. — Yeni eserleri: *Sevgiye saygı* (denemeler, 1975); *Seçilmiş bektaşi fıkraları* (1975). [M]

***ÖZGEYURTLU** blş. sıf. — Ekoloji. Gidiş yerleri değişik olan komşu türler için söylenir. (L)

ÖZGÜÇ (Nimet), türk arkeoloğu (Adapazarı 1916). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji bölümünü bitirdi; aynı bölümde asistan (1940), doçent (1947) ve profesör oldu (1956). Türk Tarih kurumu, üniversite ve Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü adına çeşitli kazılar yaptı; 1963 yılından bu yana, özellikle Erken Hitit çağı sanatı üstüne önemli bulgular ortaya çıkardığı Acemhöyük kazılarını yönetiyor; bunun yanı sıra 1972'de de Niğde yakınındaki Tepebağları höyüğünde çalışmalara başladı. 1973'te Türk Tarih kurumu üyeliğine seçildi. Başlıca eserleri: *Türk Tarih kurumu tarafından yapılan Karahöyük hafriyatı raporu,*

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (2) [MEYDAN]

1947 (Tahsin Özgüç ile, türkçe-almanca, 1949); *Türk Tarih kurumu tarafından yapılan Kültepe kazısı raporu, 1949* (Tahsin Özgüç ile, türkçe-almanca, 1953); *Kültepe mühür baskılarında Anadolu grubu* (türkçe-ingilizce, 1965); *Kaniş karumu I b katı mühürleri ve mühür baskıları* (türkçe-ingilizce, 1968). [M]

***ÖZGÜÇ** (Tahsin), türk arkeoloğu. — Ankara üniversitesi rektörlüğüne yeniden seçilerek görevini sürdürdü (1976). [M]

ÖZGÜDEN (Fahir), türk atleti (Ankara 1932). Atletizme 1952'de başladı; 1954'te 400 m Türkiye birincisi oldu; 1955 Balkan oyunlarında birinci olan 4×400 m takımında yer aldı; 1958-1961 arasında 400 m, 1956-1957 ve 1960-1964 arasında da 400 m engelli Türkiye birinciliğini korudu; 1959 Akdeniz oyunlarında 400 m engellide altın madalya aldı. (M)

***ÖZGÜDÜMLÜ** bls. sıf. — Havc. ve Sil. Bir füzeye takılan ve bu füzeyi yörüngesinin son evresinde hedefine otomatik olarak yönelten bir güdüm sistemi için kullanılır.

— ANSİKL. *Özgüdümlü* bir sistem, füzenin kumanda düzenekleriyle (itme kuvvetinin denetimi ya da yöneltme sistemi üzerindeki aerodinamik etki) bağlantı halinde olan ve optik görüntüleri, radar görüntülerini ya da kızılaltı ve elektromagnetik ışınlarla laser ışınlarını alan bir alıcıdan oluşur. Eğer ışınları doğrudan doğruya hedef yayıyorsa özgüdümlü sistem *edilgen*, eğer ışınlar füze tarafından yayılıp hedef tarafından yansıtılıyorsa özgüdümlü sistem *etken*, eğer hedef füze dışındaki bir yayıcı (örneğin füzeyi atan uçak) tarafından «aydınlatılıyorsa» sistem *yarı etken* diye adlandırılır. Özgüdümlü sistemlerle donatılmış füzeler havadan havaya, denizden denize, karadan havaya, havadan karaya ve tanksavar olarak kullanılır. Hedefin görüntüsü ya da hedefin yaydığı veya yansıttığı ışınlar çevreden kesinlikle ayırt edilebilmelidir. Kızılaltına duyarlı olan edilgen *özgüdümlü füzeler*, İkinci Dünya savaşının sonlarında savaş gemilerine karşı kullanılmak üzere geliştirildi. 1960'tan bu yana, havadan havaya ve karadan havaya güdümlü füzelerin çoğu kızılaltına duyarlı olan edilgen ve yarı etken özgüdümlü sistemlerle donatılmıştır. Amerikan yapımı «Shrike» ve fransız-ingiliz yapımı «Martel» antiradar* füzeleri radar yayınlarına karşı özgüdümlüdür. Ayrıca daha ileri tekniklerde *laser* ışınları da denenmiştir. Karadan havaya, hattâ bir dereceye kadar havadan havaya atılan bir özgüdümlü füzeden korunabilmek için, saldırıya uğrayan uçağın manevralar yapması gerekir; nitekim Vietnam savaşı sırasında birçok amerikan uçağı sovyet yapısı «SAM» füzelerinden bu şekilde kaçabilmiştir. (L)

ÖZGÜRAR (Ferit İbrahim, **Foto** — da denir), ilk türk savaş foto muhabiri (İstanbul 1882-ay.y.1953). İlk fotoğraflarını 13 yaşında çekmeğe başladı; ressam Rıza Bey'den özel resim dersleri alarak yağlı ve suluboya çalışmalar yaptı; alaturka müzik dersleri aldı. 1908'de Üsküdar Zühreyi Musikisi cemiyetini, daha sonra Kadıköy Şark Musikisi cemiyetini (1910) kurdu. Aynı yıl foto muhabirliğine başladı; çektiği resimler dış basında da ilgi gördü. Yurt dışında bilgi ve tekniğini geliştirdi. 1914'te ilk fotoğrafhanesini İstanbul'da Büyük Postahane karşısında açtı ve bu, o tarihteki ilk türk fotoğrafhanesi oldu. Birinci Dünya savaşında Galiçya ve Romanya cephelerinde fotoğraf ve film çekmekle görevlendirildi. 1925'te Atatürk, daha sonra da İnönü ve Fevzi Çakmak'ın yağlıboya resimlerini yaptı. Atatürk Orman çiftliğinin kuruluşu ile ilgili filimler çekti. (M)

ÖZİLETKENLİK bls. i. Elektr. Özdirenç*in tersi (simgesi: γ). Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Isıl öziletkenlik*, bir maddenin ısıyı iyi ya da kötü iletme özelliğini belirleyen büyüklük. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektr. *Öziletkenlik*, ρ özdirenci göstermek üzere

$$\gamma = \frac{1}{\rho}$$

ifadesiyle verilir. Öziletkenlik birimi, söz konusu iletken maddenin santimetresi başına *mho*'dur (ya da *siemens*).

— Fiz. *Isıl öziletkenlik*, $K = \frac{Q}{t} \cdot \frac{e}{s\theta}$ formülüyle verilir; burada Q, bir *t* zamanı içinde, *e* kalınlığındaki bir duvarın *s* yüzeyinden bir θ sıcaklık farkı için düzenli olarak iletilen ısı miktarıdır. (L)

ÖZİŞ (Sadi), türk heykeltıraşı (İstanbul 1923). Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar bölümünü bitirdi (1944); 1948'de Avrupa sınavını kazanarak Paris'e gitti; orada resim ve tiyatro dekoru konularında çalıştı. Yurda döndükten sonra Dekoratif Sanatlar bölümüne öğretmen olarak atandı (1962); 1172 sayılı akademi yasası intibak hükümleri gereğince 1969'da profesör oldu. Genellikle demir levhalar, çubuklar kullanır, kaynakla çalışır. 1963'ten beri devlet resim ve heykel sergilerine katılmaktadır. (M)

ÖZKAN (Hüseyin, **Hüseyin Anka** da denir), türk heykelcisi (Damurcalı, Edirne 1909). Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1940). Heykel çalışmalarına Ratib Aşir Acudoğu'nun yanında başladı; Belling'in İnönü anıtı büyültmelerinde çalıştı; anıtsal heykel dalında eserler verdi. Türkiye'nin birçok yerinde Atatürk heykeli yaptı. İstanbul'da *Hürriyet* gazetesi binasının cephesindeki bronz rölyef ve Anıtkabir girişindeki kadın-erkek grupları ve aslanlar Özkan'ın başlıca yapıtlarındandır. (M)

ÖZKER (Tarık), türk elektrik bilgini (İstanbul 1919). İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik fakültesini bitirdi (1944); aynı fakültede asistan (1945), doçent (1953), profesör (1958) oldu. Devreler Teorisi kürsüsünün kurulmasını sağladı ve bu kürsünün profesörlüğüne atandı (1964). İstanbul Teknik üniversitesinde öğrenimin lisans ve lisans sonrası olarak ikiye ayrılmasında katkısı oldu. Eserleri: *Telgraf sistemlerinde distorsiyon* (1954); *Modern elektrik devreleri teorisi* (1957); *Haberleşme teorisinin esasları* (1959); *Boole cebiri ve lojik devreleri* (1959); *Boole cebirine giriş* (1968). [M]

***ÖZKONAK**, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili, Avanos ilçesi) bucak. — 14 150 nüf., bucak merkezi 4 958 nüf. (1970). [M]

ÖZKORUNUM bls. i. Nükl. Dış kaynaklı ışımaları dış bölgelerinde soğuran soğurucu bir madde blokunun iç bölgelerinin bu ışımalara karşı korunumu. (L)

***ÖZKUL** (Münir), türk sinema, tiyatro oyuncusu ve tiyatro yönetmeni. — Ertem Eğilmez'in yönettiği, Rıfat Ilgaz'ın eserinden esinlenerek çevrilen *Hababam sınıfı*, *Hababam sınıfı sınıfta kaldı* adlı filimlerde ve ayrıca *Bizim aile* adlı filimde oynadı (1975); 1976'da çevrilen *Süt kardeşler*'de ilk defa yönetmen yardımcılığı yaptı. (M)

ÖZLER (İsmail Safa), türk devlet adamı (Adana 1885 - ay.y. 1940). Mülkiye'yi bitirdi (1908). Adana ve Şam vilâyetlerinde maiyet memurluklarında bulundu. Birinci Dünya savaşına yedeksubay olarak katıldı. 1918'de Pozantı'da Millî Teşkilât'ın başına geçti. 1920'de Pozantı (Adana) milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. Rauf Orbay ve Fethi Okyar kabineleri ve 1923 Birinci İnönü kabinesinde millî eğitim bakanlığı yaptı. Üçüncü dönemde Mersin milletvekili olarak Meclis'e döndü (1927). [M]

ÖZLER (Kemal Özer). Bk. KEMAL ÖZER, *Ek*.

***ÖZLÜ** (Demir), türk hikâyecisi. — Yeni eseri: *Öteki günler gibi bir gün* (1974). [M]

***ÖZLÜ** sıf. — Fiz. *Ağdalı özlü*, hem ağdalı, hem özlü olan bir madde için kullanılır. (Bu nitelik, ergime noktasına yaklaşmış maddelerde, çömleksi çamurlarında, tereyağında, donmadan önce çimentoda, dondurmada v.b. görülür.) [*Eşanl.* VİSKOPLASTİK.] (L)

ÖZLÜLEŞTİRİCİ i. Plast. mad. Bir reçine ya da bir kauçuğu mekanik olarak özlüleştirmeğe yarayan aygıt: *Bir özlüleştiricide, özlüleştirilecek madde, çevresinde sivri çıkıntılar bulunan konik bir rotorla, içine konik çap verilmiş sabit bir gövde arasındaki halka biçimi bir alandan geçer.* (L)

ÖZLÜLEŞTİRME i. Plast. mad. Bir reçineyi, bir kauçuk karışımını ve daha genel anlamda, yarı katı haldeki bütün ürünleri ya bir karıştırıcıda, bir özlüleştirici*de (*Ek*) mekanik bir işlemden geçirerek, ya da içine «özlüleştirici» denilen kimyasal bir bileşik katarak özlü hale getirmeğe dayanan işlem. (L)

Hüseyin ÖZKAN ve yanda Hürriyet gazetesi binasının ön cephesindeki bronz rölyefi

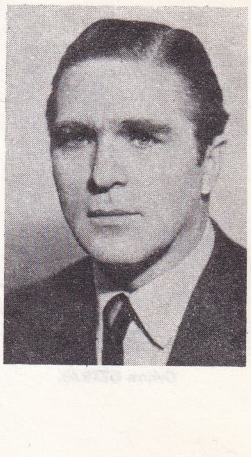

ÖZMEN (Zeynel Abidin), türk yöneticisi (Niğde 1890 - Mudanya 1966). Mülkiye'yi bitirdi (1911); çeşitli yerlerde kaymakamlık yaptı. 1913'te öğrenim için Belçika'ya gönderildi; Birinci Dünya savaşının başlaması üzerine 1915'te yurda döndü; aynı yıl askere alındı ve çeşitli cephelerde hizmet gördü. 1918'de Malkara kaymakamlığına, 1919'da Bursa polis müdürlüğüne atandı; bu görevdeyken Mudanya kaymakam vekilliğini de yürüttü. Yunanlılar tarafından casusluk suçuyla tutuklanarak Atina'da 101 yıl hapse mahkûm edilen Özmen 1923 esir değişimi sırasında serbest bırakıldı. Türkiye'ye döndükten sonra Yalvaç (1923), Birecik (1924), Kilis (1925) kaymakamlıklarında bulundu. 1926'da Mülkiye müfettişiyken başarısından dolayı valiliğe yükseltildi; Bitlis'te (1927), Muş'ta (1929), Antalya'da (1931), Bursa'da (1933) valilik yaptı. İki dönem Aydın milletvekili olarak Meclis'e girdi (1931-1939). 1934'te eğitim bakanı oldu. 1948'de Afyon valiliğine atandı; 1950'de Bakanlar kurulu kararıyla emekliye ayrıldı. (M)

***ÖZNE** i. — Psikanaliz. Psikanalizde Jacques Lacan'ın öne sürdüğü özgül kavram; bu kavrama göre özne ne birey, ne insan, ne de Freud'çu topiklerle gösterilen bölümlerin toplamıdır, özne bilinçaltıyla dil arasındaki bağıntılara bağlı bir yapıdır. (L)

ÖZÖĞRENİM bls. i. Sibern. Bilgi işleme sistemi ya da işlem yönetim sistemi gibi bir sistemin, kendisinden istenen görevi göz önünde bulundurarak daha önceki çalışmalarının yeterli olup olmamasına göre çalışma programını kendiliğinden değiştirebilme özelliği: *Özöğrenim yeteneği olan sistemlere «özöğrenimli» sistemler denilir.* (L)

ÖZÖĞRENİMLİ bls. sıf. Sibern. Özöğrenim yeteneği olan bir sistem için kullanılır.

— ANSİKL. Biçimleri tanıyan *özöğrenimli* bir sistem, örneğin ondalık sayılama sisteminin on rakamını bir bir tanıyıp ayırt etmeyi «öğrenebilir»; bunun için, tanıması gereken biçimleri sisteme birkaç kere göstermek, her seferinde cevabının doğru ya da yanlış olduğunu belirtmek ve bütün cevaplar doğru oluncaya kadar bu işlemi tekrarlamak gerekir. İyi planlanmış özöğrenimli bir sistem bir anlamda genelleme de yapabilir: örneğin, öğrenme döneminde kullanılan rakamlardan daha değişik biçimde olan rakamları kesinlikle öbürlerinden ayırt edebilir. (L)

***ÖZÖN** (Nijat), türk sinema tarihçisi ve yazarı. — Yeni eserleri: *100 soruda sinema sanatı* (1972); *Sinema ve televizyon sözlüğü* (1974). [M]

***ÖZPINAR**, Siirt ilinde (Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesim, Şirvan ilçesi) bucak. — 5 707 nüf., bucak merkezi 648 nüf., 17 köy (1970). [M]

***ÖZTELLİ** (Cahit), türk yazarı. — Yeni eserleri: *Evlerinin önü* (halk türküleri, 1972); *Bektaşî şiirleri antolojisi* (1973). [M]

ÖZTRAK (Mustafa Faik), türk idarecisi ve siyaset adamı (Tekirdağ 1883 - Ankara 1951).

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (2) [MEYDAN]

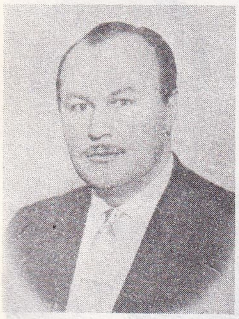
Orhan ÖZTRAK

Mülkiye'nin yüksek kısmını bitirdi (1906); aynı yıl Edirne maiyet memurluğuna atandı. Çorlu (1910), Sofulu (1912), Keşan (1913), Uzunköprü (1914) kaymakamlıklarında bulundu; başarısından dolayı mutasarrıflığa yükseltildi. 1917'de Nablus (Ürdün), 1918'de Denizli sancakları mutasarrıfı oldu. Son görevi sırasında milis kuvvetlerini Denizli ve civarında geniş ölçüde destekledi; Sarayköy'de kurduğu Menderes Savunma hattından dolayı kırmızı-yeşil kurdeleli İstiklâl madalyası ile ödüllendirildi. Bölgenin işgalinden sonra mutasarrıflıktan ayrıldı ve İçişleri bakanlığı memurin ve sicil müdürlüğüne atandı (1920). Aynı yıl Cebelibereket, 1923'te Tekirdağ milletvekili olarak T.B. M.M.'ye girdi. 1938'de T.B.M.M. başkan yardımcılığına seçildi. Birinci ve İkinci Saydam hükûmetlerinde (1939-1942) içişleri bakanı olarak görev yaptı. Milletvekilliği 1951'de sona erdi. — Oğlu ORHAN ÖZTRAK, türk devlet ve siyaset adamı (Malkara 1914). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi. 1957'de Tekirdağ C.H.P. milletvekili olarak T.B.M. M.'ye girdi. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu meclise katıldı (1960); 1961'de Tekirdağ'dan C.H.P. milletvekili seçildi. 1962-1963 arasında gümrük ve tekel, içişleri bakanlıklarını yürüttü. 1965 seçimlerinde tekrar Meclis'e döndükten sonra 1967'de C.H.P.'den ayrılarak Güven partisinin kurucuları arasında yer aldı; daha sonra C.G.P. genel sekreteri oldu. 1975'te Parlamento dışından gümrük ve tekel bakanlığına atandı. (M)

ÖZUYARIM blş. i. Deneysel psikol. *Özuyarım davranışı*, beynindeki bazı belirli kesimlere elektrotlar yerleştirilmiş olan ve bir kola dokunarak elektrik devresini tamamlayıp kendi beyninde uyarma yaratabilen hayvanın davranışı.

— ANSİKL. *Özuyarım davranışı*'ndan söz edebilmek için, hayvan tarafından bir kere tesadüfen öğrenilen devre koluna bastırma etkisinin, sistemli bir isteği belirtecek şekilde hayvanda sık sık kola bastırma arzusu uyandırması gerekir. Farede bu isteğin sayısı saatte 11 000'e kadar çıkar.

Özuyarım davranışını başlatabilen beyinsel yapılara, M. E. Olds tarafından *reward system* (ödüllendirme sistemi) adı verilmiştir. Bu yapıların en etkili alanları yan hipotalamus, bölme ve çekirdektir; kabukta ya da beyincikteki uyarmanın belli bir etkisi olmaz, arka talamustaki uyarma ise olumsuzdur. Özuyarım davranışı şartlanmadan farklıdır, çünkü organizmanın belirli bir ihtiyacı olmadan da belirir ve elektrik akımı kesilir kesilmez hemen kaybolur. Antropomorfizm, *reward system*'i haz merkezlerine benzetir, ama bütün deneyler hayvanlarda (fare, maymun, kobay) yapıldığından hayvansal bir davranışı haz ya da sevinç terimleriyle yorumlamak cüretkârlık olur. (L)

ÖZUYUM blş. i. Sibern. İşlem yönetim sistemi gibi bir sistemin, çevresindeki değişikliklere (hammaddelerin nitelikleri, yakıtın cinsi, meteorolojik koşullar v.b.) rağmen yüklendiği işi en iyi biçimde yerine getirecek şekilde yapısının parametrelerini değiştirebilme özelliği. (Bu tür sistemlere «özuyumlu» ya da kısaca «uyumlu» sistemler denilir.) [L]

ÖZUYUMLU blş. sıf. Sibern. Özuyum yapabilen bir sistem için kullanılır: *Özuyumlu bir otomatik pilot, alçak irtifada sesaltı hızlarla uçuştan yüksek irtifada sesüstü hızlarla uçuşa kadar çok değişik uçuş koşullarında bir uçağı en iyi şekilde yönetebilir.* (L)

***ÖZYALÇINER** (Adnan), türk hikâyecisi. — Yeni eseri: *Yıkım günleri* (1972). [M]

***ÖZYÖNETİM** blş. i. — Eğ. *Eğitsel özyönetim*. Bk. EĞİTSEL. *Ek.*

— Sosyol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sosyol. Dar anlamda *özyönetim*, işletmelerin işçiler tarafından yönetilmesidir; geniş anlamda ise, kütlelerin kendi kendini yönetmesine dayalı bir düzeni belirler.

● *Yugoslavya'da özyönetim*. Yugoslavya'daki işletmelerde yer verilen özyönetimin işleyişini değerlendirmek, durumların çeşitliliği, ideal bir örneğe ulaşmakta çekilen güçlükler göz önünde tutulursa, oldukça nazik bir sorundur. A. Meister'e göre birkaç yıldan beri Yugoslavya'da özyönetimde bir gerileme vardır. Gerçekten, planlı bir sistemde yönetim birimi olarak kabul edilen ve özyönetimle yönetilen klasik işletme, 1965 iktisadî reformlarıyla planlamadan uzaklaşma sürecinin hızlandığı bir ülkede mevcut olamaz. Şimdi burada üç çeşit işletme bulunmaktadır: zorunlu bir yönetim düzenine geçirilmiş, iktisadî ve malî güçlükler sonucunda özyönetimden çıkarılmış bulunan «özyönetimsiz» işletme, kararların yöneticilerden oluşan bir oligarşi tarafından alındığı, «teknokratlarca yönetilen» özyönetimli işletme (burada özyönetim ancak çalışmanın düzenlenmesi sorunları için geçerlidir); son olarak, yabancı sermayeye çağrıda bulunan ve karar yetkisini işçi konseyi delegeleriyle yabancı sermaye temsilcilerinden oluşan bir kurula bırakan «karma» işletme.

A. Meister'in görüşü, yugoslav gerçeğini bilen bütün gözlemcilerce tamamen kabul edilmemekle birlikte, bazı kesimlerin (bankalar, turizm, otelcilik) «özel sektör»e dönüştürüldüğü doğrulanmaktadır. Kaldı ki, yapılan çeşitli anketlere göre, işçilerin yönetime gerçek katılma derecesi, usta işçi sayısı ne kadar azsa o kadar düşüktür; işçi konseyi, yönetim kuruluna yetkili makamlarca atanmış olan yöneticilere güveni olduğu için asıl yönetimden çok, işletmenin elde ettiği kârların dağıtımıyla ilgilenir. 1972 sonunda, yöneticiler ve komünist partisi siyasal ve iktisadî durumu ele almağa başladılar.

Güdülen başlıca amaç, partideki nispî demokratik merkeziyetçiliği yerinden yönetimle birleştirip uzlaştırmak ve özyönetimi daha etkili, ama daha az şekilci kılmaktı. (L)

ÖZYÖRÜK (Halil İbrahim), türk hukukçusu ve siyasetçisi (İzmir 1884 - ay.y. 1960). İstanbul Hukuk mektebini bitirdi (1902) ve 1909'da adliye hizmetine girdi. Yargıtay üyesi, Yargıtay ikinci başkanı (1926) ve Yargıtay başkanı (1943-1950) oldu. 1928'de Eskişehir'deki Yargıtay'da kurulan Yüce Divan'da üye, 1947'dekinde başkan olarak bulundu; bu Divan Suat Hayri Ürgüplü'nün yargılanmasını üstlenmişti. 1950'de emekliye ayrıldıktan sonra D.P.'den İzmir milletvekili olarak Meclis'e girdi. Milletvekilliği ölünceye kadar süresiz sürdü; bu arada adalet (1950) ve içişleri (1951) bakanlıklarında bulundu. (M)

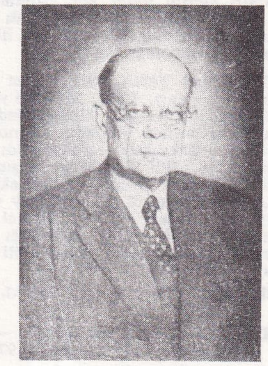
Halil ÖZYÖRÜK

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (2) [MEYDAN]

P

PABLO (Luis DE), ispanyol besteci (Bilbao 1930). Yaşıtı Cristobal Halffter ile ülkesinin en önemli çağdaş müzik bestecisidir. Gerçek yolunu somut müzik üstüne dinlediği bir konferans ve Thomas Mann'ın *Doktor Faustus*'unu okuduktan sonra buldu. Bu kararında Messiaen ve Leibowitz'in etkileri de vardır. Kataloglanmış ilk partisyonlar 1953'lere rastlar. Anlamlı ilk yapıtı ise Webern'in dersleri ile John Cage'nin telkinlerinin sentezi olan iki piyano için *Movil I'*-dir (1958-1959). 1960'ta İspanya'daki «Genç Müzikçiler»in başkanı oldu, aynı dönemde halka yaşayan yeni müziği tanıtmak için «Tiempo y musica» topluluğunu kurdu, 1965'te bu topluluğun yerini İspanya'nın ilk elektronik müzik stüdyosuna sahip olan «Alea» topluluğu aldı, ancak Alea da 1973'-te dağıldı. Pablo, üç çalgılık sekiz topluluk için *Radial* (1960) adlı yapıtıyla ustalığını ispatladı. Ardından üç çalgı grubu için hazırladığı ve sesli gereçlerin polarması (yapıtın adı buradan gelir) üstüne bir inceleme olarak tasarlanmış *Polar* (1961) adlı yapıtı ve orkestra için *«Mezar»* (1962-1963) adlı parçasıyla üstünlüğünü bir kere daha kanıtladı. Daha sonra üç çalgı grubu için hazırladığı *Modulos I* (1964-1965), yaylılar dörtlüsü için *Ejercicio* (1965), orkestra için *Modulos II* (1966), on yedi çalgı için *Modulos IV* (1967) ve org için *Modulos V*'i (1967) yaptı. 1966'daki Donaueschingen festivalinde *İniciativas* adlı yapıtıyla uluslararası üne kavuştu. Bunun üzerine Royan festivali yöneticileri sanatçıya orkestra için *İmaginario II*'yi (1967) ısmarladılar; bu yapıtın ardından yine orkestra için *Heterogeneo* (1968) geldi. Son yıllarda Luis de Pablo müzikal tiyatroya ve görsel-işitsel tekniğe yöneldi; bu alanda özellikle üç piyano, ses ve çalgı için *Por Diversos Motivos*'u besteledi (1969-1970). Sanatçının öteki yapıtları arasında şunlar sayılabilir: piyanocu ve iki piyano için *«Her zamanki gibi»* (1970-1971), çalgı topluluğu için *La libertad Sonrie* (1971), orkestra ve bireşimci için *«Yiyorum yiyorsun»* (1971), bant, heykel ve vurma çalgılar için hem plastik hem de sesli *Historia Natural* (1972), orkestra için *Oroitaldi* (1971-1972), flüt ve vurma çalgılar için *ad libitum «Bir vücut üstünde gezintiler»* (1972), çeşitli çalgılar ve dört bölümlü orkestra için *«Sarhoş filler»* (1972-1973), altı vurma çalgı için *Vielleicht* (1973), piyano için *Affetuoso* (1973), bir baterici için *«Taraçadaki dua yeri»* (1973), soprano, kontrtenor ve çalgılar için *Very gentle* (1973-1974) ve üç flüt, iki vurma çalgı, soprano ve oyuncu bir orkestra şefi için *«Ninni»* (1973-1974). [L]

PACEMAKER [pesmeykır] i. (*pace*, adım, gidiş ve *to make*, yapmak, düzenlemek'ten ing. k.). Kalp normal çalışmasını yapmadığı zaman kalp atışlarını uyarmağa ya da düzenlemeğe yarayan elektrikli aygıt. (*Eşanl. Kalp* UYARICI*.) [L]

***PACHECO ARECO** (Jorge), uruguaylı siyaset adamı. — Ülkedeki siyasal ve toplumsal huzursuzluğun giderek artması üzerine, başkan Pacheco Areco sol partileri kapattı. Ama grevler daha da arttı (1969); Tupamaros gerillaları birçok kentte saldırıya geçtiler. Öte yandan Pacheco Areco'nun 1969 ve 1970 yıllarında parlamentoyla arası açıldı. Alınan sıkı tedbirlere karşılık Tupamaros gerillaları 1971'de eylemlerini giderek arttırdılar. Bunun üzerine Pacheco Areco başkanlık görevini Bordaberry'ye bırakmak zorunda kaldı (1 mart 1972). [L]

PACİ (Enzo), italyan felsefecisi (Monterado, Ancona 1911). Felsefe doktorasını verdi, Pavia ve Milano üniversitelerinde felsefe tarihi ve estetik okuttu. Varoluşçuluk ve olgubilimcilik üstüne birçok kitap yazdı. *Aut-aut* adlı dergiyi kurdu ve yönetti. Yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Il significato del Parmenide nella filosofia di Platone* (Eflatun felsefesine Parmenides'in katkısı) [1938]; *Principi di una filosofia dell'essere* (Varoluş felsefesinin ilkeleri) [1939]; *Pensiero esistenza e valore* (Varoluş düşüncesi ve değer) [1940]; *L'esistenzialismo* (Varoluşçuluk) [1943]; *İngens Sylva* (1949); *Esistenzialismo e storicismo* (Varoluşçuluk ve tarihselcilik) [1950]; *Il nulla e il problema dell'uomo* (Hiçlik ve insan sorunu) [1950]; *Tempo e relazione* (Zaman ve ilişki) [1954]; *Bilancio della fenomenologia e dell esistenzialismo* (Fenomenoloji ve varoluşçuluğun bilançosu) [1960]. (L)

PACİTAN, Cava'da, Baksoka ırmağı üzerinde (güney yaka) köy. Bu tarihöncesi yer adını, özellikle yontulmuş yassı taşlardan meydana gelen bir sanayi fasiyesine verdi (*Pacitan fasiyesi*); bu yassı taşlar Pitekantropus'un eseridir (Mindel-Riss ile Riss başlangıcı arasındaki buzullararası dönem). [L]

PACKAGİNG [pekeciṅg] i. (*to pack*, paketlemek'ten ing. k.). Reklam ve tanıtma amacıyla ürünlerin sunuluş ve ambalajlama tekniklerinin incelenmesi. (L)

PACKARD (Vance), amerikalı gazeteci ve sosyolog (Granville Summit, Pennsylvania 1914). 60 yıllarında ortaya çıkan kitle toplumunu hor görenlerden biriydi. *The Hidden persuaders* (Gizli kandırıcılar) [1957] adlı denemesinde reklamcılık mekanizmasını bütün çıplaklığıyla açıklarken yeni teknik olasılıkların kullanılışından da söz etti. *The Status seekers*'de (Gösteriş budalaları) [1959] reklamcılık ve kitle haberleşmesinin yapay gereksinmeler yarattığını, bunun sonucunda da üretim mekanizmasının sürekli işlediğini ileri sürdü.

Daha sonra aynı konu üstüne çeşitli yapıtlar yayımladı: *The Waste makers* (İsrafçılar) [1960]; *The Pyramid climbers* (Sosyal kademe tırmanıcıları) [1962]; *The Naked society* (Çıplak toplum) ve *The Sexual wilderness* (Cinsel vahşet) [1968]. (L)

PACK-SHOT [pekşot] i. (ing. k.). Sine. ve Televizyon. Bir reklam yayınının sonunda markayı ya da ürünü gösteren büyük plan. (L)

***PAESTUM,** İtalya'da (Salerno eyaleti) Capaccio bucağına bağlı köy. — 1968'de eski kentin 1 500 m güneyinde resimli taşlarla süslü bir mezar bulundu. Üst blokta doğal bir çevre içinde bir dalgıç, yan yüzlerde bir şölen sahnesi görülür. V. yy.dan kalma bu mezar gerçek bir yunan eseri sayılır ve bu devir yunan resim sanatının en güzel örneklerinden biridir. Sonra daha birçok mezar ortaya çıkarıldı: bunların elliden fazlası aynı biçimde fresklerle süslüydü. Bulunan vazolar bu mezarların M.Ö. IV. yy. olarak tarihlenmesini sağladı. Bunlar yunan tekniğinin etkisi altında kalmış yerli sanatçıların eserleridir. Bu buluntulardan sonra şehrin millî müzesi yeniden düzenlendi ve mimar G. de Franciscis yönetiminde yeni bir bölüm eklendi. Dalgıç mezarının parçaları ve daha sonraki mezarlıktan gelen birkaç blok taş orijinal durumlarına yakın bir biçimde yerleştirildi. (L)

PAGALU, Annobon adasının yeni adı (1973). [L]

PAGAN, Doğu Anadolu'da, Van ilinin Özalp ilçesine bağlı Pagan (bugün **Yeşilalıç**) köyünde, Urartulara ait kale ve kutsal alan. İlk defa XIX. yy.da alman bilim adamı Joseph Wünsch tarafından bulundu. 1971'de Veli Sevin ve Oktay Belli tarafından etraflıca incelenerek bilim dünyasına tanıtıldı. Pagan kalesi yalçın bir kayalığın üzerindedir. Çok küçük olan kalede kayalara oyulmuş büyük küpler dikkati çeker. Kalenin doğusundaki kutsal alan, kayaya oyulmuş büyük bir taş kapı ve stel yuvalarından meydana gelir. Taş kapının içinde Urartu çivi yazısı ile yazılmış bir yazıt yer alır. Bu yazıttan kale ve kutsal alanın, Urartu krallarından İşpuini ile oğlu Menua'nın ortak hükümdarlıkları zamanında (M.Ö. IX. yy. sonu) yapıldığı ve kutsal alanın Urartu baştanrısı Haldi adına inşa edildiği anlaşıldı. Kazı yapılmadı. (M)

***PAGE** (Ruth), amerikalı kadın dansçı ve koreograf. — Kendi kurduğu topluluğun yöneticiliğini yaptı (1938-1970); 1970'te Chicago operasında bale öğretmenliğine başladı. Kendi yapımı olan *Carmen*'i Pittsburgh Ballet Theatre (1970) ve Harlem Dance Theatre (1971) için düzenledi. Yine aynı yıl Pittsburgh Ballet Theatre için *Alice harikalar diyarında* adlı yapıttan esinlenerek bir bale hazırladı. (L)

***PAGNOL** (Marcel), fransız yazarı. — (öl. Paris 1974). [L]

***PAĞNİK.** — Arkeol. Son yıllarda yapılan kazıların başlıca amacı, M.S. IV. yy.ın tipik mimarî özelliklerine sahip olan Fırat kenarındaki bu sınır kalesinin, mümkün olduğu kadar kesinlikle tarihlendirilmesini sağlamak oldu. Kalenin kuzey ve batı bölümlerindeki ilk yerleşme safhasının çok kısa süreli olduğu anlaşıldı. Mimarî üslûptan ve özellikle kule biçimlerinden, kalenin M.S. IV. yy. içinde yapılmış olduğu anlaşılmaktaysa da daha kesin tarih verecek bir belge bulunamadı. Üçüncü kule ile esas kapı arasındaki kesimde, duvarlar ve iki evreli yerleşme dolgusundan oluşma, oldukça kalın bir dolgu vardır. Bu dolgulardan eski olanında, biri Constantius II, diğeri de Julianus'a ait olan ve M.S. 355-361 yıllarına tarihlenen iki sikke bulundu. Bunlara dayanarak kalenin bu kısa süreli ilk kullanımının ve yapımının M.S. IV. yy.ın üçüncü çeyreği içinde yer aldığı kabul edildi. Aynı bölgede, üst tabaka içinde bulunan M.S. 393-395 yıllarına ait Theodosius I sikkesi, kalenin hemen her yerinde görülen geç IV. yy. kalıntılarıyla uyum halinde olduğundan, buranın son kullanımının da bu yy.ın sonlarında olduğu sonucu çıkarıldı. En üstteki molozların arasında ele geçen ve muhtemelen (M.S. 457-474) Leo I'e ait olan çok küçük bir sikke, daha V. yy.ın sonlarında bile, Pağnik kalesi taşlarının başka bir yapıda kullanılmak için sökülmeğe başladığını gösterdi. (M)

Ian R. K. PAISLEY

PAİSLEY (Ian Richard Kyle), kuzey irlandalı keşiş ve siyaset adamı (Ballymena, Belfast'ın kuzeybatısında 1926). Kilise ile arası açık olan babası tarafından yetiştirildi. 1951'de Kuzey İrlanda özgür presbiteryen kilisesini kurdu. Vatikan'a şiddetle karşı çıktığı gibi, protestanları da kapsayan bir evrensellik anlayışına da tepki gösteren Paisley Katolik kilisesini Kuzey İrlanda'daki komünizm yanlısı eylemlerin destekçisi olmakla suçladı. Kuzey İrlanda'da *statu quo*'nun korunması için canla başla mücadele etti. Gerek konuşmalarıyla, gerek gösterileriyle aşırı protestanları çevresinde topladı. Nisan 1970'te Stormont'a (Belfast meclisi), haziranda da İngiliz Parlamentosu'na seçildi. Mart 1973'te yeniden Stormont'a seçilen Paisley, katoliklerle ılımlı protestanları birleştiren geçici yürütme hükûmetinin kurulmasına karşı çıktı. Mart 1974 seçimlerinde Sunningdale antlaşmalarının (bk. *Kuzey* İRLANDA, *Ek*) onaylanmasına karşı çıkanlar galip gelince Paisley de Westminster'e döndü. (L)

PAK ÇUNG-Sİ

***PAK ÇUNG-Sİ,** güney koreli devlet adamı. — 17 ekim 1969'da yapılan anayasal oylamayla üçüncü kere cumhurbaşkanı seçil-

Foto. Gamma, Keystone (LAROUSSE)

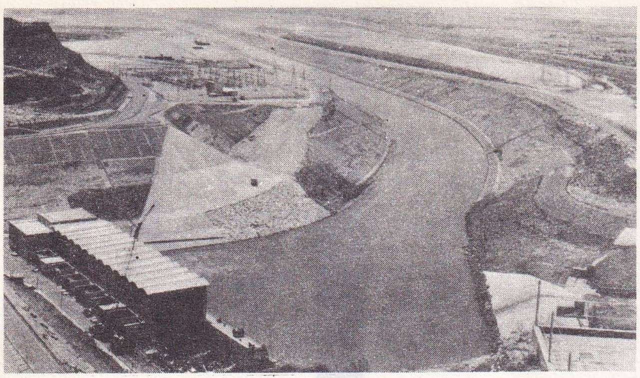

PAKİSTAN
Indus üzerinde Mangla barajı

mişti. 27 nisan 1971'de yeniden aynı göreve getirilen Pak Çung-Si bir savaş yasası çıkarttı (ekim 1972) ve 21 kasım 1972'de halkın büyük bir çoğunlukla kabul ettiği bir anayasa reformu düzenledi. Böylece iktidarı tam yetkiyle ele geçirmiş oluyordu. Aslında bu anayasal tedbirlerin amacı Kore'nin birleşmesi konusunda tartışmalar başladığı bir sırada Kore cumhuriyetine kararlı bir rejim getirmekti. Mart 1973 seçimleri sonucunda kurulan Millet meclisinin uysallığı sayesinde Pak Çung-Si yeniden devlet başkanı seçildi (23 aralık 1972). Ağustos 1974'te bir suikastten kurtuldu. Şubat 1975'te ona büyük bir başarı kazandıran referandumla siyasetini kabul ettirdi. (L)

Şeyh Mucibürrahman tarafından Bangladeş'in ayrıldığı ilân ediliyor (26 mart 1971)

***PAKET** i. — Bilişim. Bir bilgisayar ağı içinde toplu olarak gönderilen ve özellikle gideceği yerin etiketini taşıyan bilgi öbeği.

|| *Paket gönderme*, uzaktan bilgi işleyen bir bilişim ağında, ağın düğüm noktalarına yerleştirilmiş olan ve paketleri ağın içinde gidecekleri yere ileten mini-bilgisayarlar aracılığıyla bilgi öbeklerinin gönderilmesi.

— ◆ Sıf. Bilişim. *Paket program*, bir bilgisayarda bir uygulama sınıfının işlem takımını oluşturan yazılım işlevlerinin tümü; özel bir sorunu işlemek için bir bütün oluşturan programların tümü. (*Eşanl.* UYGULAMA PROGRAMLARI; ing. PACKAGE.)

— ANSİKL. *Paket program*, bir uygulama sınıfını içeren ve bir kullanıcının özel bir sorunu çözümlemek için hazırladığı özel programların karşıtı olan, genellikle ticarî nitelikteki bir programlar bütünüdür. Bir paket programın maliyet fiyatı doğrudan doğruya kullanıcılarının sayısıyla kendi kendini amorti eder. Bilgisayar yapımcıları, mantık birimi üreticileri ve hizmetler kesimindeki şirketler, örneğin yönetim, bilimsel uygulamalar, veri kütükleri, derleyiciler, işletme sistemleri gibi her alanda paket programlar geliştirmişlerdir. (L)

***PAKİSTAN,** Asya'da devlet.

NÜFUS VE İKTİSAT

● *Nüfus*. Bangladeş'in ayrılmasından sonra eski Batı Pakistan'ın sınırları içinde kalan Pakistan'ın yüzölçümü 803 000 km², nüfusu ise 65 milyon kişidir (1973). Ama bu topraklara nüfusu 2 milyon kadar tahmin edilen Azad Keşmir'i (Özgür Keşmir) eklemek gerekir. Nüfus artış oranının yılda yüzde 2,8'i bulduğu (1961-1971 arasında) sanılmaktadır. 1952'de başlanan doğum kontrolu siyasetine çok ağır başlandı. İkinci beş yıllık plan (1960-1965) sırasında elde yeterli araç olmadığından çok düşük sonuçlar verdi. Buna karşılık üçüncü beş yıllık plan (1965-1970) sırasında bu alanda etkileyici sonuçlar elde edildi: iyi teşkilâtlandırılmış bir idarî yapının ve bütün ülkeyi kaplayan bir doğumönleyici ürünler dağıtım ağının kurulması. Hindistan-Pakistan savaşının (1971) yol açtığı bunalım, planın uygulanmasını gözlemek için şart olan nüfus istatistiklerinin hazırlanmasını engelledi.

Jessore (Cesor) bölgesinde geçici köprü yapımı (eski Doğu Pakistan)

● *İktisat*. 1970'te, Batı Pakistan'ın kişi başına gelir katsayısı 114 dolar tahmin ediliyordu; Doğu Pakistan'ınki ise ancak 40 dolardı. Bu rakamlar, Batı Pakistan ile bugünkü Bangladeş arasındaki eşitsizliği yansıtmakla kalmaz, egemen halk ile Batı Pakistan'ın sırtından kazanç sağladığı egemenlik altındaki halk ilişkisinin de belirtisidir. Demek ki, ayrılmanın iktisadî sonuçlarını değerlendirmek yerinde olur. Bağımsızlığı izleyen yıllarda, jüt ihracatı sayesinde bütün Pakistan'ın elindeki yabancı dövizlerin büyük kısmını Doğu Pakistan sağlıyordu. Ama, 1960 yıllarında Batı Pakistan'ın iktisadî kalkınması (1965-1970 arasında yılda iktisadî büyüme yüzdesi yüzde 10) ve «yeşil devrim», yani İndus havzasındaki sulamanın sağladığı yüksek verimli pirinç ve buğday sayesinde tarımın ilerlemesi dolayısıyla durum yavaş yavaş değişti. 60 yılları sonunda, Batı Pakistan dövizlerin daha büyük kısmını (yüzde 50-55) sağlıyordu. Öte yandan, tarımdaki ilerlemeler Pakistan'ın 1980'den önce tahıl bakımından kendine yeteceğini umut ettiriyordu. Ne var ki, «yeşil devrim»in gerçekleştirilmesini sermaye eksikliği ve köylülerin geriliği frenledi. Bu durum özellikle pamuk için geçerlidir: yüksek verimli çeşitlerin yetiştirilmesini, tarım bilgisinin yetersizliği ve hastalıklarla yeterince mücadele edilmemesi köstekler. Öte yandan, iktisadî gelişmenin özellikle, nüfusun yüzde 94'ünden çoğunun yaşadığı İndus ovası bölgeleriyle (Sind ve Pencap) ilgili olduğunu unutmamak gerekir. Dağlık bölgeler modern teknolojinin girmesine çok daha az elverişlidir; bu yüzden, iktisadî ayrılıklar artmakta, böylece de ırk karşıtlıklarının yol açtığı gerilimler çoğalmaktadır.

Dördüncü beş yıllık plan (1970-1975), Batı Pakistan için G.S.M.H.'nın yılda yüzde 5,5 oranında artmasını öngörüyordu. Ama 1971 Hindistan-Pakistan bunalımının ülkeye çok pahalıya mal olduğu ve planın uygulanma dengesini bozduğu kuşkusuzdur. Başlıca üretimler buğday (7,3 Mt) ve pamuktur (0,5 Mt elyaf). Sanayi, bol doğal gaz kaynaklarından (1972'de 3,8 milyar m³) yararlanır; elektrik potansiyeli de önemlidir (1970'te 660 MW'ı hidrolik olan 2 400 MW güç).

Pakistan'ın gelişmesi için yabancı yardımı şarttır. Ama, bu da ülkenin günden güne borçlanmasına yol açmaktadır. Pakistan'ın dış borçları (Bangladeş'in ayrılmasından önce) 1963'te 407 milyon dolardan 1963'te 1 823 milyon dolara yükseldi. Bu koşullar devam etseydi, dış yardım miktarı doğrudan doğruya borçları karşılamağa gidecekti.

Ebu Seyyid Çovduri, Mucibürrahman ve Ali Butto, Bangladeş'in tanınmasından sonra Lahor'da ikinci islâm zirvesinde (şubat 1974)

TARİH

Mareşal Eyüp Han'ın otoriter rejiminin Pakistan sorunlarını çözme konusundaki yeteneksizliği, 1965'ten sonra yeni bir çalkantıya, Doğu eyaletinin ayrılmasına ve Pakistan'ın yeni bir siyaset gütmesine yol açtı.

● *Mareşal Eyüp Han'ın devrilişinden iç savaşa (mart 1969 - mayıs 1971)*. 7 ekim 1968'de Batı Pakistan üniversitelerinde ayaklanma patlak verdi; üniversite öğrencileri okul giderlerinin azaltılmasını ve özgürlüklerin yeniden yürürlüğe konmasını istiyorlardı. Hükûmet öğrencilerin üstüne askerleri sürdü ve muhalefetin önderlerini tutuklattı. Bunun üzerine çalkantı ülkenin önce batı kesimini, aralık ayında da doğu kesimini sardı (6 aralıkta Dakka'daki ayaklanmada yedi kişi öldü). Çatışmalar giderek arttı; mareşal Eyüp Han yavaş yavaş safra atmak, 1969 şubatında muhalefet önderlerini serbest bırakmak, sıkıyönetimi kaldırmak, 13 martta parlamenter rejime dönüş ve tek dereceli seçim ilkesini kabul etmek ve çalkantıların bir türlü dinmemesi üzerine de bütün yetkileri orduya devretmek (25 mart) zorunda kaldı.

Onun yerine geçen Yahya Han, demokrasinin kurulacağını vaat ettiği halde, sıkıyönetim ilân etti. 1 ocak 1970'te başlatılan seçim kampanyası, bir kurucu meclis seçimiyle sonuçlandı. Komünist partisi dışında bütün partilerin bu meclise katılmasına izin verildi. Kurucu meclis iki büyük sorunla karşılaştı: Yahya Han'ın kurucu meclis kararlarını veto etme isteği ve ülkenin iki bölümü arasındaki ilişkiler. 29 martta, devlet başkanı, Doğu Pakistanlıların istediği özerkliği reddetti; ancak, Doğu Pakistan'a, Parlamento'da Batı Pakistan'a oranla daha çok milletvekili bulundurma ve kendi kaynaklarını denetleme hakkı tanınabileceğini söyledi (gerçekten, Doğu Pakistan ülke ihracatının yüzde 70'ini sağladığı halde yatırımların yarısından bile yararlanmıyordu).

7 aralık 1970'te yapılan genel seçimlerde Bengalliler, 1966'dan beri federal bir Pakistan devleti kurulmasını isteyen Mucibürrahman'ın yönettiği Avami birliğine mutlak çoğunluk kazandırdılar; Batı Pakistan'da ise Ali Butto'nun yönettiği Pakistan Halk partisi seçimleri kazandı. Parlamenter sistemin gereği olarak Şeyh Mucibürrahman başbakanlık görevini üstlenecek, dolayısıyla Avami birliği ülke yönetiminde ağır basacaktı; ama devlet başkanı Yahya Han, Ali Butto'nun öğüdüne uyarak meclis toplantısının ertelendiğini açıkladı ve o andan sonra, Pakistan'ın iki bölümü arasındaki kopma tamamlandı.

● *Bangladeş'in ayrılması ve Hindistan ile savaş (mart-aralık 1971)*. Yahya Han'ın meclisi toplamasına kararı barutu ateşledi. Şeyh Mucibürrahman, Bengal'de bir genel grev çıkararak buna karşılık verdi. Mart ayında görüşmelere başlandıysa da, her iki tarafın aşırı uçları görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladılar; Yahya Han, Ali Butto'nun baskısına uyarak, Bangladeş adıyla bağımsızlığını ilân eden Doğu Pakistan'a asker yollamağa karar verdi. Yeni devletin başkenti Dakka bombalandı. Pencap birlikleri şehre girince, 20 000 kişi öldürüldü ve kurtuluş ordusunun (Mukti Bahini) çabalarına rağmen, bütün ülke istilâ edildi. Mayıs ayında düzen sağlanmıştı ama, öldürülenlerin 100 000 kişiyi bulduğu tahmin ediliyordu; ayrıca 9-10 milyon kişi Hindistan'a sığındı; bu göçün doğurduğu iktisadî külfet, Hindistan'ı yavaş yavaş Pakistan'a karşı savaşa sürükledi.

A.B.D. ile Çin'in desteğinden yararlanan Pakistan'ın uluslararası durumu sağlam görünüyordu, ama Hindistan 9 ağustos 1971'de S.S.C.B. ile bir ittifak yaparak dengeyi tekrar sağladı. O tarihten sonra, iki devlet savaşa doğru ilerlemeğe başladı. Keşmir'de 1949'da imzalanan ateşkes hattı boyunca sınır çatışmaları çoğaldı. Kasım ayında, Hindistan birlikleri, Pakistan hükümetini geçici Bangladeş hükûmetiyle (merkezi Kalküta idi, ama önderi İslâmâbâd'da tutukluydu) görüşmelere zorlamak için Doğu Pakistan'a girdi. 30 aralıkta Pakistan, Hin-

Foto. Vautier-Decool, A.F.P., Simonpietri-Gamma, Abbas-Gamma (LAROUSSE)

solda, 1973 ve 1975 yıllarında Türkiye'yi ziyaret eden **Pakistan** başbakanı Zülfikar Ali Butto, 1976 mayısında İzmir'de cumhurbaşkanı Korutürk tarafından bir kere daha kabul edildi; sağda, cumhurbaşkanı Korutürk kasım 1975'te yaptığı **Pakistan** gezisi sırasında, başkentte devlet ve hükûmet başkanı tarafından karşılanıyor

distan'ı bombalayarak ve iki cephede birden savaşa atılarak buna karşılık verdi; ama 9 aralıkta batıda ilerleyemediği gibi 14 aralıkta da bütün Doğu Bengal'i kaybetti. 17 aralıkta, mütarekeyi ve ülkenin fiilen ikiye bölünmesini kabul etmek zorunda kaldı. (Bk. PAKİSTAN-HİNDİSTAN SAVAŞI, *Ek*.)

● *Pakistan siyasetinin yeniden çizilmesi.* Mütarekeden üç gün sonra, general Yahya Han iktidarı Ali Butto'ya bıraktı; Butto'nun karşısında üç zorlu sorun bulunuyordu: ülkenin dış siyasetini yeniden çizmek; savaştan ve ayrılıktan zarar gören iktisadî durumu düzeltmek; Pakistan'a istikrarlı kurumlar vermek.

Ali Butto, 20 mart 1972'de Moskova ile yeniden bağlantı kurmakla birlikte Pakistan'ın dış siyaseti için üç ilkeyi esas aldı: müslüman ülkelerle dayanışma; A.B.D.'ye bağlılık; Çin Halk cumhuriyetiyle ittifak. Gerçekten, ülkenin kalkınmasını sağlayan iktisadî yardımın başlıca bölümü A.B.D. ve Çin'den geliyordu. Bengal'in ayrılması tahıl ikmali bakımından bir felâket değildi, ama sanayi hammaddesi ve pazar kaybı açısından işsizlik, çalkantı ve grev anlamına geliyordu: 1972 haziranında Karaçi'deki grevlerden biri ayaklanmaya dönüşerek 8 kişinin ölümüne yol açtı. Bu çalkantının önüne geçmek için sosyal tedbirler alındı: böylece, sendikalara daha büyük rol tanındı ve işçilerin yönetime katılması ilkesi benimsendi.

Bu tedbirlerin benzerleri kurumlar düzeyinde de görüldü. Bangladeş'in ayrılması, Sindlerle Bülüçların özerklik isteklerini yeniden uyandırdı, hattâ 1973 ocağında Bülucistan'a asker göndermek zorunda kalındı. Bununla birlikte, Ali Butto bir federal ve parlamenter anayasayı partilere oybirliğiyle onaylatmayı başardı; her eyalet bir mahallî meclis seçti ve merkezî düzeyde Parlamento bir Millet meclisiyle (tek dereceli genel oy şistemiyle seçilir) bir Senato'dan (eyalet meclislerince seçilir) oluştu; her iki meclis bir devlet başkanı (C. F. Elahi) seçtiler, ama iktidarın büyük bölümü başbakanda olacaktı; bu görevi 1973 yazında Ali Butto'nun yürütmesi onaylandı. Bununla birlikte, 1973 kasımında muhalefet partilerini, özellikle de Millî Avami birliğini ve kuzeydoğu sınır illerindeki, Sind'deki, Bülucistan'daki ayrılık hareketlerini hedef alan tedbirler alındı. Savaş sıkıntılarını tamamen silmek için Hindistan'la görüşmelere başlandı: görüşmeler, Simla anlaşmalarıyla sonuçlandı (28 haziran - 2 temmuz 1972); bu anlaşmalarla iki ülke anlaşmazlıklarını çözmede silâha başvurmaktan vazgeçmeğe ve kıtanın alt ucunda bir barış çağı başlatmağa söz verdiler: 11 aralık 1972'de bir ateşkes anlaşması imzalandı. Pakistan, Hindistan ve Bangladeş ile ilişkilerini günden güne düzeltti. Pakistan'ın Bangladeş'i tanımasından (şubat 1974) sonra, üç ülkenin dışişleri bakanları toplandılar (nisan). Ali Butto'nun Çin (mayıs) ve S.S.C.B.'yi (ekim) ziyaret etmesi, bu iki ülke ile bağları sağlamlaştırdı.

Hindistan'la anlaşmazlığı sırasında Türkiye'nin şartsız desteğini sağlayan Pakistan daha sonra Kıbrıs* Barış harekâtını (*Ek*) izleyen dönemde Türkiye'ye aynı yakınlığı gösterdi. Zülfikar Ali Butto 1973 ve 1975'te Türkiye'yi ziyaret etti ve 1976 nisanında İzmir'de yapılan R.C.D. zirve toplantısı vesilesiyle Türkiye'ye gidişinde de türk devlet adamlarıyla yeni temaslar yapmak fırsatını buldu. Türkiye cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 1975 kasımında Pakistan'a yaptığı ziyaret taraflar arasındaki yakınlaşmayı pekiştiren bir etken oldu.

Bu arada Pakistan ana muhalefet partisi Millî Avami birliği yasaklandı (şubat 1975).

ARKEOLOJİ

Pakistan Arkeoloji müsteşarlığı ülkenin bağımsızlığa kavuşmasından sonra kuruldu. Uluslararası işbirliğine son derece açık olan bu kuruluşun çalışmaları, 1964'ten bu yana, *Ancient Pakistan*'da özetlenmektedir.

Soan vâdisinde Eski Yontmataş devri kalıntılarına (*Soan endüstrisi*) daha önce de rastlanmıştı. 1962-1963 yıllarında Songhao mağarasında (Kuzeybatı eyaleti) yapılan kazılarda da daha yeni bir evre (Avrupa Tarihöncesi ile aradaki farkı belirtmek için genellikle «Middle Stone Age» Orta Taş devri olarak adlandırılır) ortaya çıkarıldı: kalıntılar Hindistan yarımadası ile Orta ve Batı Asya arasındaki ilişkileri kanıtlar niteliktedir. Özellikle 1960'tan bu yana Kuzey (Quetta bölgesinde Zhob ve Loralai vâdileri) ve Orta Bülucistan'da (Anjira, Nal v.b.) sürdürülen kazılarda IV. binin ortalarından kalmış ve birbirini izleyen bir kültür dizisinin Mundigak (Afganistan) arkeolojik yerleşmesiyle benzer özellikler taşıdığı görülür: bu benzerliklere de özellikle çokrenkli çömleklerde (Damb Sadaat, Anjira, Nal v.b.) rastlanır. Güneyde, henüz tümüyle kazılmamış Kulli Önindus arkeolojik yerleşmesinde bulunan kalıntılarla Irak, İran ve İndus kültürleri arasında bir bağlantı kurulabilir. Genel olarak Bülucistan seramiği İndus seramiğini büyük ölçüde etkiledi (teknik ve süslemeler). Amri ve Kot Diji kazıları ile Mohenjo-Daro'da yapılan yeni araştırmalar İndus* uygarlığına (*Ek*) ve daha önceki uygarlıklara ışık tuttu, ayrıca Önindus evresinden arî istilâlarına kadar süren dönemdeki kronoloji sorunlarını aydınlattı. Bülucistan'da ve Svat* (*Ek*) vâdisinde (Butkara, Basama, Thana v.b. gömütlükleri) yapılan kazılarda ele geçen bulgular daha önce İndus ile Tel Harappa* yerleşme yerlerinden sağlanan bilgileri tamamlamakta, ayrıca İran, hattâ II. binyılın Kafkasyası ile olan ilişkileri doğrulamaktadır.

M.Ö. 327'de İskender kuvvetlerinin ele geçirdiği eski başkent Gandhara Puşkalavati ile özdeşleştirilen Çarsada'da şehrin savunması için yapılmış kalelerin bir bölümü ile M.Ö. II. yy.a ait hint-yunan kentinin (Şaikhan Dheri yerleşme yeri) planı bulundu. Gandhara ve Gandharasonrası dönemlerine ait bilgiler için 1959'da G. Tucci* (*Ek*) kazı kurulunun Svat vâdisinde giriştiği kazılar arkeoloji müsteşarlığı tarafından sürdürüldü ve kazı alanı Gomal vâdisine kadar genişletildi. Svat vâdisinde Çadkara askerî karakolu yakınlarında (Peşaver'in yaklaşık 130 km kuzeydoğusunda) girişilen araştırmalar on beş kadar buddha yerleşme yerinin ortaya çıkmasını sağladı. Andandheri, Çatpat ve Damkot kazıları ise Hindu Şahi sülâlesinin Gazneli Mahmud tarafından X. yy. sonlarında ortadan kaldırılmasına kadar olan uzun bir döneme ışık tuttu. Bölgedeki buddha kalıntıları için Ahmed Hasan Dani'nin önerdiği kronoloji (1968-1969) üç dönemden oluşur: ilk iki dönem (I.-II. yy. ve III.-IV. yy.) tam anlamıyla Gandhara dönemidir, sonuncuda ise (IV. yy. - VII. yy. sonu) Gupta kültürü ile Mahayana ikonalarının etkisi görülür. Buddha'cılık VIII. yy.da ortadan kalkar. Bölgenin Gazneli Mahmud tarafından ele geçirilmesinden hemen önceki döneme ait bilgiler Damkot kazılarından elde edildi; veriler bu dönemde yerleşmelerin vâdilerden daha korunaklı tepelere kaydığını ve X. yy. askerî mimarîsinin başladığını göstermektedir. (LM)

***Pakistan-Hindistan savaşı,** 1971'de Hindistan ile Pakistan'ın savaşmasına yol açan ve Doğu Pakistan'ın ayrılarak Bağımsız Bangladeş (ya da Bengaldeş) devleti adını almasıyla sonuçlanan çatışma. Taşkent bildirisinden (1966) sonra bir süre yatışan Hindistan ile Pakistan arasındaki gerilim, çok geçmeden Doğu Pakistan (bk. *Doğu* BENGAL, *Ek*) konusunda yeniden arttı. 1971'de Doğu Pakistan'da iç savaşın başlaması ve Pakistan ordusunun, hintli «danışman»ların yardım ettiği Mucibürrahman'ın özerklik isteyen taraftarlarına karşı giriştiği bastırma hareketi, Batı Bengal'e 8-10 milyon insanın göçmesine yol açtı ve bunların beslenmesi Hindistan için ciddî bir iktisadî sorun oldu. Hindistan, Pakistan'a Cento üyesi müttefiklerinin ve Çin'in yaptıkları yardımı dengeleyebilmek için, 9 ağustos 1971'de S.S.C.B. ile bir dostluk anlaşması imzaladı ve ülkeye sovyet askerî malzemesi yağmağa başladı. Yeni Delhi hükûmeti, nisan ayında Batı Bengal'de, bengalli çetecilerden olu-

Foto. Milliyet arşivi (2) [MEYDAN]

şan Mukti Bahini (kurtuluş ordusu) için karşılama merkezleri kurdu ve çeteciler Hindistan'ın sağladığı silâh ve danışmanlarla Doğu Bengal'e sık sık akınlar yaptılar. Hindistan birlikleri (50 000 - 100 000 kişilik kurtuluş ordusunun desteklediği 10 tümen) haziran ayında yer yer sınır çarpışmalarına giriştiler ve 4 pakistan tümeninin savunduğu Doğu Pakistan'ı çembere aldılar. Kasım ayında, Batı Pakistan'ın doğu sınırında yeni bir cephe açıldı: 14 hindistan tümenine karşı 12 pakistan tümeni. Çatışmalar, savaş ilân edilmeden, 3 aralık 1971'de, karşılıklı hava bombardımanlarıyla başladı. Pakistan kuvvetleri Pencap ve Keşmir'in Hindistan'la bağlantısını kesmeğe uğraştılar: birkaç başarıdan sonra, 9 aralıktan itibaren Çamba bölgesinde ablukaya alındılar. Hindistanlılar güneyde Sind bölgesinde üstünlüğü ele geçirdiler ve 16 aralıkta şiddetli bir zırhlı birlik savaşı verdiler. 2 000 km kadar ötede, Doğu Bengal'de Yeni Delhi hava kuvvetleri Dakka'yı bombalayarak hava egemenliğini bir anda ele geçirdiler. Hindistan birlikleri ülkeyi işgal için dıştan içe doğru daralan çemberler halinde ilerliyorlardı. Hindistan deniz kuvvetleri iki kat zayıf pakistan donanmasına ağır kayıplar verdirdi ve Bengal ile Batı Pakistan'ın limanlarını ablukaya almağa girişti.

Prag'da Jan PALACH'a yapılan cenaze töreni (ocak 1969)

Birleşmiş Milletler Genel kurulunda savaşa son vermek için harcanan bütün çabalar, sovyet muhalefeti karşısında başarısızlıkla sonuçlandı. Dakka çevresinde mengene iyice sıkıştı ve hindistan paraşütçüleri 12 aralıkta kurtuluş ordusuyla bağlantı kurmayı başardılar; bu arada 10 aralıkta Çittagong limanı tecrit edilmiş ve Hindistan'ın 6 aralıkta tanıdığı Bangladeş hükûmeti 11 aralıkta Jessore'ye yerleşmişti. Birleşmiş Milletler teşkilâtında Pakistan lehine birçok girişim yapan A.B.D., VII. filoyu, sovyet gemilerinin karakol gezdiği Bengal körfezine gönderdi. 14 aralıkta, birkaç «cep» dışında bütün Doğu Bengal hintlilerin eline geçti ve Dakka garnizonu 16 aralıkta teslim olmak zorunda kaldı. Hindistan, 17 aralık için tek yanlı bir ateşkes ilân etti; Pakistan cumhurbaşkanı Yahya Han da aynı gün, çarpışmaya son verilmesini istemek zorunda kaldı. Hindistan birlikleri 1972 martında yeni Bangladeş devletini tamamen boşalttılar ve devlet nisan ayında A.B.D. tarafından tanındı. Ama savaş sırasında batı cephesinde, özellikle Keşmir'de işgal edilen topraklar sorunu çözülmedi. Bu sorunun çözülmesi için 1972'de Hindistan-Pakistan arasında Simla konferansı (haziran-temmuz) yapıldı, daha sonra da Hindistan-Pakistan sınırını eski haline getiren ve 1949'daki Keşmir ateşkes hattında Hindistan lehine birkaç değişiklik yapan 11 aralık anlaşmaları imzalandı. Hindistan ve pakistan birlikleri, 20 aralık 1972'de bu anlaşmalarla saptanan bölgeleri boşalttılar, ama Keşmir, iki komşusu arasında bölünmüş kaldı. (L)

Olof PALME

PAKOMETRE i. (fr. *pachomètre*'den). Beton armatürlerinin durumunu denetlemeğe yarayan ve genellikle, magnetik olmayan bir malzeme içindeki bütün ferromagnetik cisimlerin yerini belirlemekte kullanılabilen araç. (L)

PALACH (Jan), çekoslovakyalı öğrenci (doğ. 1948 - öl. Prag 1969). Sovyet işgalini ve sovyet müdahalesinin yol açtığı «normalleştirme» siyasetini protesto etmek amacıyla 16 ocakta Prag'da Aziz Venceslas'ın heykeli altında kendini yaktı. Palach'ın Prag'daki mezarı bir ziyaret yeri haline dönüşünce, çek yetkilileri cesedi buradan çıkarttılar (1973). [L]

PALADE (George Emil), romanya asıllı amerikalı biyoloji uzmanı (Yaş 1912). Rockefeller enstitüsünde ders verdi (1956), sonra Yale üniversitesine girdi. Özellikle ribozomla ilgili çalışmalarıyla Nobel hekimlik ve fizyoloji ödülünü (Albert Claude ve Christian de Duve ile paylaşmıştı) kazandı (1974). [L]

***PALAMUT,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Akhisar ilçesi) bucak. — 14 750 nüf., bucak merkezi 4 212 nüf. (1970). [M]

Palatino (LE), 1969'da işletmeye açılan ve Paris'i bir gecede Floransa ve Roma'ya bağlayan hızlı tren seferi. (L)

PALAZUELO (Pablo), ispanyol ressamı (Madrid 1916). Oxford'da mimarlık öğrenimi gördü, 1940'ta resme yöneldi. 1946'da soyut sanatı benimseyen ilk ispanyol sanatçısı oldu. Önce Paul Klee'nin etkisiyle 1953'e kadar kübist çizgiye yakın bir doğrultuda kaldı. Sonra yeni-plastikçilik alanındaki araştırmalarını daha da ileri götürerek karmaşık bir yapıtlar bütününe ulaştı; bu bütünde uzamın ve renklerin dağılımı kozmik öğelere benziyordu. Kendine çizgisel bir geometri yarattı ve bunun değişik biçimlerini matematik dizilere ayarlanan tablolar dizisiyle geliştirdi. Canlı renkleri, hem kaçış, hem de kuvvet çizgileri yerine geçen siyah-beyaz hatlarla bağdaştırmayı bildi. (L)

***PALAZZESCHİ** (Giurlani, **Aldo** — denir), italyan yazarı. — (öl. Roma 1974). Son olarak yeni şiir kitapları (*Cuor mio* [Kalbim], 1968; *Via delle cento stelle* [Yüz yıldız yolu], 1972) ve mizahla fantastik anlatımın kaynaştığı romanlar yayımladı: *Stefanino* (1969), *Storia di un amicizia* (Bir dostluğun öyküsü) [1971]. 1973'te Uluslararası Nice kitap şenliğinde büyük altın kartal ödülünü kazandı. (L)

***PALEOMAGNETİZMA** i. — ANSİKL. Sondaj karotlarında ışınlıların dağılımını incelemek için yapılan son çalışmalar, magnetik alan değişikliklerinin tahrip edici özelliğini doğrulayacak niteliktedir: böyle bir değişiklik dört kere tekrarlandığında, birçok türün yok olması sonucu anî bir direy yenilenmesi görülür. (L)

***PALEWSKİ** (Gaston), fransız siyaset adamı. — Şubat 1974'te Anayasa konseyi başkanlığını Roger Frey'e bıraktı. (L)

PALİSADES, A.B.D.'de (Michigan), Michigan gölünün doğu kıyısında nükleer santral. (L)

***PALLOTTİNO** (Massimo), italyan etrüskbilimcisi. — 1971'de, *Civilta artistica etrusco-italica*'yı (Etrüsk-italyan sanat uygarlığı) yayımladı. (L)

PALME (Olof), isveçli siyaset adamı (Stockholm 1927). Hukuk fakültesini bitirdi (1951), 1952'de İsveç Ulusal Öğrenci birliği başkanı seçildi ve Demokrat partiye girdi. 1954'te başbakan Tage Erlander'in özel sekreteri oldu. 1953'de Sosyal Demokrat Gençler'in başkanı ve İşçi Eğitim ofisi üyesi olan Palme 1956'da Riksdag'a (Parlamento) seçildi. 1963'te devlet bakanıydı, 1965'te haberleşme bakanı oldu, 1967'de de millî eğitim ve kültür bakanlığına atandı.

Tage Erlander'in emekliye ayrılması üzerine, İsveç Sosyal Demokrat partisinin başkanlığına getirildi (1 ekim 1969), daha sonra da başbakan oldu (14 ekim). Başbakanlığa başlar başlamaz yaptığı ilk işlerden biri Kuzey Vietnam'a yardımı arttırmak oldu. Ayrıca, toplum içinde daha eşit bir düzen kurabilmek için büyük gelirlerden alınan vergilerin daha da artırılacağını açıkladı. Bu karar «beyin» (hekimler, sanatçılar, sanayiciler, işadamları) ve sermaye göçüne yol açtı. Başbakan Olof Palme, «isveç» tipi sosyalizmin korunmasında büyük güçlüklerlerle karşılaştı. Fiyatların yükselmesi ve ücretlerin artması ihracatı azalttı; giderek artan vergiler bütçedeki sarsıntıyı önleyemedi. Şiddet olaylarıyla sonuçlanan grevler başladı ve işsizlik başgösterdi. Sosyalistlerin halkın sevgisini yavaş yavaş kaybetmeğe başladığını gören O. Palme bu sevgiyi yeniden kazanmak umuduyla Vietnam savaşını şiddetle kınamağa başladı (haziran-temmuz 1972) ve eylül 1973'te yapılacak seçimlere hazırlık olmak üzere önemli sosyal yasalar çıkarttı. Ama bu seçimler O. Palme'nin partisi için ciddî bir bozgun oldu, burjuva partileri ve solcu partiler Parlamento'da aynı sayıda sandalyeye sahip olurlarken, başbakan ancak eğreti bir çoğunluğun desteğiyle iktidarda kalıyordu. Haziranda liberallerle bir anlaşmaya vardı, bu sayede de yeni seçimlere gitmekten kurtuldu. (L)

***PALU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili) ilçe. — 72 663 nüf., ilçe merkezi 5 440 nüf. (1975); 141 köy (1970). [M]

***PALUDAN** (Jakob), danimarkalı yazar. — Yeni eserleri arasında «*Şu sokağın dibi daha rüzgârsız*» (1969) adlı bir romanı ve «*Çalışma masası ve yıldızlı gökyüzü*» (1972) başlıklı bir denemesi vardır. (L)

Palyaçolar (*Les clowns*), Gerald Arpino'nun balesi; müzik ve koreografisi Hershy Kay, kostümleri Edith Lutyens Bel Geddes tarafından hazırlandı; özel efektleri Vernon Lobb ve Kip Coburn, ışık düzenini Thomas Skelton yaptı; eser ilk olarak şubat 1968'de New York'ta City Center Joffrey Ballet tarafından City Center of Music and Drama'da yorumlandı. (L)

***PAMİR** (Hâmit Nafiz), türk jeoloji bilgini. — (öl. İstanbul 1976). [M]

***PAMUK** i. — Coğ. Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Aminli pamuk,* özellikle dokuma halindeki pamuğun kuvvetli alkali bir eriyik içinde 2-aminoetilsülfürik asitle işlenmesinden elde edilen pamuk: *Aminli pamuk yün için kullanılan asit boyaları tutar, ıslanmaz ve çürümeye karşı dayanıklı olur.* ‖ *Asetilli pamuk,* pamuk elyaf ve ipliğinin ya da pamuklu dokumaların, sıcağa, çürümeye ve küflenmeye karşı direncini artırmak için, katalizör olarak perklorik asit eşliğinde asetik anhidrit ve asetik asitle işlenmesinden elde edilen üzeri selüloz asetatla kaplanmış pamuk. ‖ *Siyanoetilli pamuk,* pamuğun akrilik nitrille işlenmesinden elde edilen pamuk. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Coğ. Dünya *pamuk* üretimi birkaç yıldır durgunlaşarak 13 milyon tonun biraz üstünde kaldı. S.S.C.B., dünya pamuk üretiminde başta gelen A.B.D.'ye ulaştı, hattâ onu biraz geçti. İki ülke dünya üretiminin yaklaşık olarak 2/5'ini üretir. Bu iki ülkeyi oldukça geriden Hindistan (1,1 Mt), Pakistan (0,7 Mt), Mısır ve Türkiye (her biri 0,5 Mt) izler. Pamuk ipliği üretiminde A.B.D., S.S.C.B. (her biri 1,5 Mt) ve Hindistan (0,9 Mt) geleneksel iplik ithalâtçısı Japonya'dan (0,5 Mt) ve sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinden (Fransa [0,3 Mt], Federal Almanya, Büyük Britanya) önde gelir.

● *Türkiye*'nin 1974 *pamuk* ihracatı, ithalâtçı ülkelerin elindeki stokların artması, dünyayı etkileyen tekstil bunalımı ve uluslararası para durumundaki dalgalanmalar nedeniyle önemli ölçüde azaldı: 1973'te 306 milyon dolar olan ihracat geliri 1974'te 244 milyon dolara düştü. Yıllara göre pamuk ekim alanları ve üretim şöyle oldu: 1971'de 688 415 ha'dan 522 000 t lif, 835 000 t çiğit; 1972'de 760 147 ha'dan 543 554 t lif, 869 000 t çiğit; 1973'te 677 261 ha'dan 512 827 t lif, 820 523 t çiğit üretildi ve 1974'te ortalama 700 000 ha'dan 540 000 t lif üretimi öngörüldü.

— Tekst. *Siyanoetilli pamuk,* pamuklu bir kumaşı sodalı sudan geçirerek elde edilir; sodalı su liflerde hafif bir şişme sağlar ve daha sonra akrilik nitrille yapılacak tepkimeyi kolaylaştırır. Bu tepkimeden sonra kumaş asetik asitle yansızlaştırılır, yıkanıp kurutulur. Bu işlem selülozik polimer üzerinde yüzde 3-5 oranında azot bırakır. Siyanoetilli lif çürümeye ve küflenmeye karşı son derece dayanıklıdır; ısıya ve aşınmaya çok iyi dayandığı gibi çok iyi de boya tutar. (LM)

Pamukbank T.A.Ş., Türkiye'de özel, ticaret bankası. İstanbul'da, 1955'te kuruldu. Sermayesi 30 milyon TL.; 69 şubesi ve toplam 946 personeli vardır. 1974 yılı sonu bilançosuna göre 801 000 TL. resmî, 265 milyon TL. ticarî, 8,3 milyon TL. bankalar ve 454,5 milyon TL. tasarruf mevduatı var. Aynı yıl 2,7 milyon TL. kâr sağladı. (M)

***PAMUKLU** sıf. ve i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *pamuklu* dokumacılık alanında Sümerbank'ın 1972'deki üretimi şöyledir: 52 832 t pamuk ipliği, 224 milyon 197 000 m pamuklu dokuma ve 103 000 adet pamuklu giyim eşyası. 17 pamuklu, 1 kendir ve sisal iplik dokuma fabrikası var. Fabrikalarda toplam olarak 416 148 iğ, 7 770 dokuma tezgâhı bulunuyor. Sümerbank pamuklu dokuma sanayii üretim kapasitesinin yüzde 26'sına sahiptir (1972). 1974 yılı sonunda toplam pamuk ipliği üretim kapasitesinin 1973'e göre yüzde 18 artacağı tahmin edildi. Bu artışın yüzde 90'a yaklaşan kısmı özel kesim tarafından sağlanmaktadır. Artış oranı Üçüncü Beş Yıllık planda öngörülenden daha fazladır. (M)

***PAMUKOVA,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Sakarya ili, Geyve ilçesi) bucak. — 15 042 nüf., bucak merkezi 4 524 nüf. (1970). [M]

Foto. Depardon-Gamma, Chauvel-Gamma (LAROUSSE)

***PAMUKÖREN,** Ege bölgesinde (Aydın ili, Kuyucak ilçesi) bucak. — 3 923 nüf., bucak merkezi 2 621 nüf., 3 köy (1970). [M]

PAN (Marta), macar asıllı fransız kadın heykelci (Budapeşte 1923). Doğduğu kentte resim, heykel ve desen öğrenimi gördü, 1947'de Paris'e yerleşti. Figüratif resimden uzaklaştı, ama konularının çoğunu bitki, özellikle de kabuklu böceklerden aldı, bu alandaki incelemeleri sonucunda bir «eklemler» dizisi oluşturdu. Sanatçı böylelikle dış dünya ile iç dünya arasındaki ilişkinin dinamiğini göstermeğe çalıştı. Yapıtlarını hep belli bir ortama ve bu ortamı oluşturan öğelere göre tasarlardı (plexiglastan yaptığı dansçılar, su, rüzgâr, ışık heykellerinde olduğu gibi); bunlar bir bale dekoru olarak (Maurice Béjart'ın *Le Teck,* 1956 ve *Equilibre* [Denge], 1958 adlı yapıtları için) ya da herhangi bir binaya konmak üzere (Otterlo'daki Kröller-Müller müzesi için *Sculptures flottantes* [Oynak heykeller], 1961 ya da New York'taki Central Park için, 1973) veya bir mimarî öğe olarak tasarlanmış yapıtlardır. Sanatçının başlıca kaygılarından biri de heykeli mimarî uzama katmaktır. Marta Pan kocası mimar André Wogenscky ile birlikte Saint-Antoine (1965) ve Necker (1969) hastahanelerinde, ayrıca Grenoble Kültür derneği v.b. binaların yapımında çalıştı; Jean Dubuisson (Paris'teki Arts et Traditions Populaires müzesi için heykel biçiminde 50 kapı tokmağı yaptı) ve O. Niemeyer ile ortak çalışmalarda bulundu. (L)

***PANAFRİKANİZM** bls. i. — ANSIKL. Afrika'da siyasî birliğin gerçekleşmemesi çeşitli nedenlere bağlıdır. Bu nedenlerin başında Afrika'da çok çeşitli siyasî rejimlerin bulunması ve genç Afrika devletlerinin egemenliklerine bazen *panafrikanizm*'e zarar verecek ölçüde bağlı olmaları gelir. Üstelik, iktisadî rejimleri çok farklı olduğu için, aynı kalkınma oranına ulaşamazlar ve kabile rekabetlerinden kurtulamazlar. Ayrıca mahallî uzlaşmazlıklarla bölünmüşlerdir. Örneğin Biafra savaşı (1967-1970) birbirine zıt tepkiler uyandırarak ortaklaşa bir harekete imkân bırakmamıştır. Bununla birlikte, koloni topraklarındaki milliyetçi hareketleri destekleme ve Güney Afrika'da uygulanan «apartheid»in suçlanması konularında Afrika ülkeleri az çok ortak bir görüşe varmışlardır. Aynı şekilde aralarında farklılıklar bulunmasına rağmen kırk Afrika ülkesi Afrika Birliği örgütünün son konferanslarına katılmıştır. Bölgesel örgütlerin kurulması da panafrikanizm düşüncesinin canlılığını yansıtır. Ayrıca, Senegal Nehrinin Kıyısındaki Ülkeler örgütü ve 1972'de kurulan Batı Afrika İktisadî topluluğu gibi iktisadî gruplaşmalar da çoğalmaktadır. (L)

***PANAMA cumhuriyeti,** Orta Amerika'da devlet. — 1 620 000 nüf. (1974). Başkenti, *Panama* (418 000 nüf.). Başlıca şehri, *Colon* (68 000 nüf.).

İKTİSAT

Muz üretimi (1 Mt), ihracatın en az yarısını sağlamağa devam etmektedir. Hızlı nüfus artışı (yılda yüzde 3,3), kişi başına gelirin artışını engellemekteyse de, bu gelir gene de yılda 700 dolardan aşağı düşmez (Orta Amerika'da birinci).

TARİH

18 eylül 1972'de, Demetrios Lakas altı yıl süre için cumhurbaşkanı seçildi: meclis 11 ekimde aynı süre için tüm yetkinin «yüce önder» sıfatıyla general Torrijos'a verilmesini kararlaştırdığından, bu sadece usulden bir seçimdi. Panama, 1970 ağustosunda Rio Hato amerikan hava üssünü boşalttırmayı başardı ve 1967'de başkan Johnson ile imzalanan üç anlaşmanın katlanılamayacak derecede ağır olduğunu açıkladı. Ayrıca Latin Amerika ülkeleri arasında amerikan «barış gücü» ile anlaşmasını yenilemeyen tek ülke oldu ve barış gücü üyelerinin 1971 mayısında ülkeden çıkmalarını istedi.

1973 ocağında B. M. Güvenlik kurulu, mart ayındaki oturumunu Panama'da yapmayı kararlaştırdı: bundan yararlanan Panama, kanal bölgesindeki A.B.D. askerî üsleri sorununu ortaya attı ve bu arazi üstünde egemenlik hakkının tanınmasını istedi. Ama Panama ile birçok bağımsız ülkenin desteklediği bu çözüm yolunu A.B.D.'nin vetosu engelledi.

Bununla birlikte H. Kissinger 1974 şubatında Panama'da, general Torrijos ile bir ön anlaşma imzaladı; buna göre, kanal bölgesi Panama cumhuriyetine geri verilecektir. Panama, ağustos ayında Küba ile ilişkilerini tekrar kurdu.

ARKEOLOJİ

1971'de fransız arkeoloğu Claude F. Baudez ülkenin bugün için bilinen arkeoloji tarihini altı döneme ayırdı. En eski kalıntılar, Amerika'da ve özellikle A.B.D.'de bulunan 10000 ile 12000 yıllarına ait bulguları andıran yivli ok uçlarıdır. Daha sonra Cerro Mangote (Parita koyu) yerleşmesinde Karbon 14'le M.Ö. yaklaşık 4850 ile 100 arasına tarihlenen küçük bir balıkçı topluluğuna ve kabuklu hayvan toplayıcılarına ait izlere rastlandı. Tarım ve seramiği bilmeyen bu insanların kullandıkları araçlar arasında birkaç değirmen taşı, taş merdaneler, kemikten bizler ve birkaç kabuklu hayvan işçiliği kalıntısı vardır.

M.Ö. 2100 ile 300 arasında Monagrillo kültürü yer alır, M.Ö. 2130'dan kalma karmaşık seramik düzeni kalıntıları ise kıstakta rastlanan en eski parçalardır. Kaba görünüşlü bu seramikler kimi zaman eğri çizgilerden oluşan oymalı motiflerle ya da bej fon üzerine kırmızı şeritlerle süslüdür.

M.Ö. 300'den M.S. 300'e, hattâ M.S. 500'e kadar Barriles kültürü gelişti; Barriles'de (Chiriqui ili) bulunduğu için bu adı alan kültüre ait heykeller oldukça ünlüdür: bunlar arasında insan figürleri, daha sonraki dönemlerde yaygınlaşan ve çevresinde bir yığın insan başı bulunan yuvarlak ya da oval masa tema'sı vardır. Bir cenaze odası ile kuyu biçimli bir girişten oluşan Barriles mezarlarındaki seramikler iki renkli süsleri olan ya da gövdesinde ve kenarında hayvan kabartmaları bulunan vazolardan oluşur. M.S. 500 ile 800 yılları arasına rastlayan dönemin özelliği açık kahverengi üstüne siyah ve kırmızı vurulmuş çokrenkli seramikleridir; bunların çoğu kanal bölgesinde Venado Beach yerleşmesindeki birçok mezardan çıkarıldı; ayrıca burada, Sitio Conte'de de (Coclé ili) görülen bir geleneğe rastlandı; bu geleneğe göre ölünün hizmetkârları öldürülüp onunla birlikte gömülüyordu; bu da toplumda koyu bir hiyerarşi düzeninin egemen olduğunu göstermektedir. Venado Beach'deki bazı mezarlardan da altın mücevherler çıkarıldı: bu bulgular Sitio Conte'deki en eski mezarlarda bulunanlarla birlikte Orta Amerika'nın ilk madencilik ürünleri sayılır.

M.S. 800 ile 1525 yıllarına ait Coclé ve Veraguas'da bulunan kalıntılar Panama kültürlerinin doruk noktasına ulaştığını gösterir; bu yıllar arasında yerleşme yerlerinin sayısı artmış, zanaat daha da ilerlemiş, çömlekçilik, mücevhercilik ve taş heykelciliği önem kazanmıştır. Çokrenkli Coclé seramiği genellikle son derece üslûplaştırılmış insan biçimli hayvan heykellerinden oluşur; Veraguas seramiğinde ise Coclé ve Azuero'dan alınma çokrenkli çömleklerin yanı sıra tekrenkli yöresel örneklere de rastlanır. Chiriqui* çömlekçiliğinde son derece ilginç parçalar bulunur, öte yandan Coclé mücevherciliğinde altın süsleme çok çeşitli yollarla yapılır. Veraguas mücevherciliğinde de insan biçimindeki hayvanlara sık sık rastlanır.

Bütün bunlara son yıllarda yapılan büyük çalışmaların sonuçlarını da eklemek gerekir. Azuero yarımadasının güneyinde Tonosi idarî çevresinde Alain Ichon'un yönetiminde fransız arkeologlar grubunun 1968 ile 1970 yılları arasındaki kazılar sonucunda, seramikle ve ölü gömme biçimleriyle ilgili bir tarihsel sıra saptanabildi: buna göre M.Ö. 1000 dolaylarında oymalı kahverengi seramiğe rastlandı ama hiç bir mezar bulunmadı; İsa'nın doğuşundan 500'e kadar çokrenkli seramik dönemi sürdü, bu dönemde ölüler toprağa ana rahmindeki duruşta gömülmüştür; M.S. 500-1200'de önce Coclé üslûbundaki seramikten ve külle doldurulmuş kuyu mezarlardan söz edilebilir; 1200-1600 yılları arasında gri seramik ile altlık ve halka taban görülür, ölüler dairesel ya da kavanoz biçimli mezarlara gömülür.

Kıstağın daha batı kesiminde, Chiriqui ve Bocas del Toro illerinde amerikalılardan oluşan bir etnoloji-arkeoloji ekibi 1970'te bu insanların geçimleri ve yerleşmeleriyle ilgili çalışmalar yaptı. (L)

***PANAMA kanalı.** — 1973'te, trafik yüzde 60'ı Büyük Okyanus yönünde olmak üzere 125 Mt'a yaklaştı. (L)

***Pan American World Airways (Pan Am),** amerikan hava ulaşım şirketi. — Ocak 1970'te şirket Boeing «747»yi (362 yolcu) hizmete soktu. (L)

***PANCAR** i. — ANSIKL. *Türkiye*'de, *pancar* üretimi gelişme gösterdi; 1971'de 159 012 ha ekim alanından 5 milyon 956 178 t üretim; 1972'de 149 468 ha'dan 5 milyon 896 042 t üretim; 1973'te 154 119 ha'dan 5 milyon 95 157 t üretim. (M)

PANE (Gina), italyan kadın sanatçı (Biarritz 1939). 1960'a kadar Torino'da yaşadı, sonra Paris'e yerleşti. Önce Ulusal Güzel Sanatlar okulunda resim öğrenimi gördü; sonra minimal doğrultuda çokrenkli heykeller yapmağa başladı, giderek sanat sorunlarını (gereçler, araçlar, haberleşebilme, fonksiyonlar) yeni baştan ele almak zorunda kaldı. Pane, gereç olarak insanlar ve doğayı seçer, bunlar arasındaki söz dışı haberleşme ilişkilerini (en elverişsiz olanları) ele alır. Sosyopolitik gerçekler (görüntü, yazı ve nesneler aracılığıyla bilinen) üstünde durur. Araçlar bir arazide yapılacak *eylem* ve bu eylemin genellikle fotoğrafla tespiti (*Arazinin sürekli değişimi,* 1969), bir çeşit *çevresel* diyebileceğimiz parçaların birleştirilmesi (*Çöl-İzler,* 1969-1970), broşür (fotoğraflar ve yazılar) ve *posta paketleri*'dir. Pane, çevrebilimsel-toplumsal-siyasal temayı, en iyi, 1971'de sergilenen ve Vietnam savaşını ele alan *Pirinç* adlı yapıtta işledi.

Marta PAN
oynak heykel (1961)
Kröller-Müller müzesi

Anlatımın ilk düzeyine kadar derinleştirilmesi, yani insanın kendi varlığının bilincine varması gereğini duyarak gövdesel* sanatın (*Ek*) başlıca temsilcilerinden biri oldu. Paris'te, taşrada ve yabancı ülkelerde genel ya da özel galerilerde seyirci önünde gerçekleştirdiği eylemleri (*Escalade*'dan [1971] *Psyché*'ye [*deneme*] kadar [1974]) fotoğraf dosyaları ve video bantlar halinde biraraya getirdi, bu çalışmalarında daha öncekiler gibi bir tespit, nesnel eylem, akıl yoluyla ispat ile sembol ve duygusallığa başvuran ileriye dönük bir deneyim düzeyini bağdaştırmıştı. Pane daha sonra kan (vücudunun herhangi bir yerini keserek), sütbeyaz ya da kırmızı gül, oyuncak top gibi çeşitli gereçlerin yanı sıra kendi vücudunu da kullanarak gövdesel sanat çalışmalarını sürdürdü. İnsanoğlunun çeşitli yapılarıyla (özellikle de kadının) ve gelişmesini engelleyen geleneksel gerekircilik ve toplumsal otomatizmlerle ilgili araştırmalarında nesnel ve simgesel değerin yanı sıra bütün bu sayılan gereçleri kullandı. Araştırmalarında insanbilimlerden (psikoloji, psikanaliz v.b.) yararlandı, anlatım ve iletişimde de dilbilime başvurdu. Gina Pane'nin eylemlerindeki başlıca özellik, doğaçtan öğelerin var olmayışıdır. (L)

***PANE** (Sanoesi), indonezyalı yazar. — (öl. Cakarta 1968). [L]

***PANKREAS** i. — ANSIKL. Tıp. Radyoloji yöntemleri ve izotoplarının kullanılması sayesinde *pankreas*'ın incelenmesi çok daha kolaylaştı.

● *Seçici arteriyografi,* çölyak kökü ve üst mezenter atardamarı yoluyla uygulanır; bu yoldan verilen ve X ışınlarını geçirmeyen iyotlu madde, pankreasa kan getiren damarları da saydamsızlaştırır. Böylece, damarların geçtiği yerlerdeki bozukluklar, bir kistte damarlanma olup olmadığı, tehlikeli bir urun düzensiz ve karışık görünüşü, pankreas iltihabından ileri gelen atar ve toplardamar basınçları gözlemlenebilir.

● *Wirsung kanalının saydamsızlaştırılması,* ağızdan sokularak onikiparmak bağırsağının ikinci bölümüne kadar uzatılabilen bir fibroskop yardımıyla, pankreas başına X ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edi-

Foto. M. Pan (LAROUSSE)

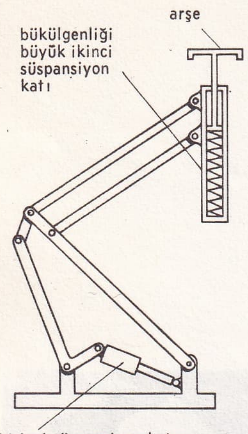

çok yüksek hızlarda kullanılan bir lokomotif pantograf'ının şeması

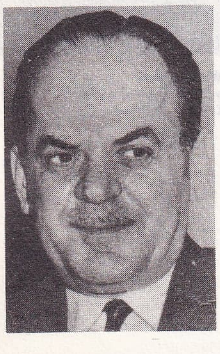

Georgios PAPADOPULOS

lerek sağlanır. Bu yöntemden önce, Wirsung kanalı ancak ameliyat sırasında saydamsızlaştırılabiliyordu.

● *Pankreas sentigrafisi,* iki izotopun birlikte şırınga edilmesiyle sağlanır: yarı kararlı olan teknetyum 99 karaciğere, selenometiyonin ise hem karaciğere, hem pankreasa tutunur. İşaretli karaciğer elektronik yoldan teknetyumdan kurtarılınca yalnız pankreasın görüntüsü elde edilebilir. Pankreasta ur ya da iltihap varsa izotopun pankreasın bir kısmına ya da tümüne az tutunduğu görülür. (L)

***PANOVA** (Vera Fiodorovna), sovyet kadın edebiyatçı. — (öl. Leningrad 1973). [L]

***PANTOGRAF** i. — ANSİKL. Dy. Klasik *pantograf,* bugün demiryollarında uygulanan ve saatte 200 km'ye kadar varan hızlarda bile, elektrikli lokomotiflerin cer akımını hattan alabilmesini sağlar. Çok yüksek hızlarda, doğrudan doğruya havaî hatta değen hareketli kütlenin mümkün olduğu kadar küçük olması gerekir. Bu nedenle, yüksek hızlarda kullanılacak pantograflar iki esnek kattan yapılır. Büyük genlikli birinci süspansiyon katı vazifesini gören klasik pantografın üzerine, dalgıç pistonlarla helisel yaylardan oluşan bükülgenliği büyük, genliği küçük ikinci bir süspansiyon eklenir. Bu düzenek sayesinde hareketli kütle, klasik pantograftaki hareketli kütleden yaklaşık olarak dört kat daha küçültülmüş olur. (L)

PANTON (Verner), danimarkalı mimar ve dizayncı (Gamtopte, Kopenhag amtı 1926). Odense Teknik okulunda öğrenim gördükten sonra Kopenhag'daki Güzel Sanatlar Kraliyet akademisinde okudu, sonra öğrenimini tamamlamak üzere Avrupa'nın öteki ülkelerine gitti. 1950'den 1952'ye kadar mimar olarak Arne Jacobsen ile çalıştı, 1955'te de kendi bürosunu açtı. Çeşitli mobilyalar, halı ve dokumalar yaptı, bu çalışmalar önemli uluslararası firmalar, özellikle de Herman Miller International tarafından gerçekleştirildi. Panton'un yapıtları arasında sözgelimi kalıplanmış ağaç ya da polyesterden «S» biçimli sandalye, dalga biçimli iskemleler, bir yığın ağacı hatırlatan mobilya parçalarına rastlanır.

Mimarî yapıtlarında sanatçı gereçler ve biçimler üstüne araştırmalara girişti. 1957'de kartondan bir ev yaptı, onu küresel bir ev izledi; Danimarka'daki North Zealand'ın sergi hollerini (1960), Almanya'da da dairesel bir bürolar bütünü yaptı (1965). Ayrıca Dansk Kobestaevne Exhibition'un (1958) ve Köln'de bir vapur üzerinde düzenlenen Exposition Bayer'in iç dizaynı da (1968) Panton'un eseridir; ayrıca Hamburg'daki *Spiegel* binasını yaptı (1969).

Panton, International Design Award (1963 ve 1968) gibi birçok ödül kazandı. (L)

***PANUFNİK** (Andrzej), polonyalı orkestra yönetmeni ve besteci. — Son yapıtları arasında şunlar sayılabilir: XVI. ve XVII. yy. polonyalı bestecilerin temalarından esinlenerek yaylılar için bestelediği *Jagellon biçimi triptik* (1966); *Katyn için mezartaşı yazıtı* (1967); solo piyano için *Düşünceler* (1968); dört solocu, org, koro ve üç harp için *Universal-Prayer* (Pope'dan, 1968); yeni yetişen çalgıcı ve şarkıcılar için *Thames Pageant* (1969). [L]

PAOLOZZİ (Eduardo), ingiliz heykelci (Leith, Edinburgh yakınları 1924). Çimentodan eserler yaptıktan sonra madene yöneldi, Dada'cılık ve ham sanatın etkisinde kalan anlatımcı bir üslûba ulaştı. Birçok çağdaş sanatçı gibi Henry Moore'un etkisinde kalmadı; nüktenin ağır bastığı bir totem işaretleri ve semboller evreni yarattı, böylelikle maddeye saygı ilkesine ve akılcılık akımına karşı çıkan bir akımın temsilcisi oldu. Kimi yapıtlarında insanı ilk örnekler biçiminde (*Japon Savaş Tanrısı,* 1958) canlandırdı; kurgubilim sınırındaki makinelere benzeyen yapıtlarında da sanayi tekniklerinden yararlandı (*Mondrian için kule,* 1961). 1950'lerde «pop» akımının ana hatlarını, halk kültürünü sevme, görüntünün sonsuz çağrışım gücüne inanma, insan teknoloji ilişkisinin anlamı olarak belirledi. Konusu ve modeli ne olursa olsun yapıtlarının hemen hepsi tunçtan ya da polikromlu metaldendir. (L)

***PAPADOPULOS** (Georgios), yunan subayı ve siyaset adamı. — Mayıs 1973'te kral yanlısı bir devlet darbesini bastırdı ve krallığı resmen kaldırarak (1 haziran) cumhuriyeti ilân etti. 29 temmuz 1973 halk oylamasında oyların yüzde 78,4'ünü alarak cumhurbaşkanı seçildi. Eskiye oranla daha liberal bir siyaset izledi. Ama öğrencilerin Atina'daki kanlı ayaklanmasından (kasım 1973) sonra izlediği siyasete karşı çıkan bazı ordu birlikleri tarafından devrildi ve yerini anayasayı kaldıracak olan general Gizikis'e bıraktı. Bir süre gözaltında tutulan Papadopulos K. Karamanlis yönetimi sırasında Keos'a sürgün edildi (ekim 1974) ve vatana ihanet suçundan hakkında soruşturma açıldı. Soruşturmanın bitiminde başlayan duruşmalar ağustos 1975'e kadar sürdü ve 23 ağustosta açıklanan kararlar Patakos, Makarezos, tümgeneral Yoanides, Ladas, tuğgeneral Spandadikis, general Angelis, general Zoitakis, tuğgeneral Rufugalis, tuğgeneral Lekas, tuğgeneral Dertilis, Konstantin Papadopulos ve Balpulos ile birlikte vatana ihanet suçundan ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. (LM)

PAPANDREU (Andreas), yunanlı siyaset adamı. — 1968'de Kanada'ya sığınmış, Panhelenizm Kurtuluş hareketinin başına geçmişti. Türkiye'nin Kıbrıs* Barış harekâtı (*Ek*) sonucu Yunanistan'da cunta hükûmetinin devrilmesi üzerine (1974) ülkesine dönüşünde Panhelenik Sosyalist hareketi kurdu; bu siyasî kuruluş 17 ekim 1974'te yapılan genel seçimlerde 300 sandalyelik parlamento için sadece 12 üyelik kazandı. Daha sonra parti içinde çıkan anlaşmazlıkta, aralarında sinema yıldızı Melina Mercouri ve Madam Fleming gibi tanınmış kişilerin de bulunduğu bir grup, Papandreu'ya yönelttikleri sert eleştiriler yüzünden partiden çıkarıldılar. Papandreu, partide bölünmeye yol açan üyelerin daha geniş tabanlı bir sosyalist örgüt oluşturma isteklerine karşı çıkarak, partisinin klasik sosyalist partilerden nitelikçe farklı olduğu, bu özelliğiyle daha çok Üçüncü Dünya'daki kurtuluş hareketleriyle kıyaslanabileceği görüşünü savundu. Partiden çıkarılanlar ve ayrılanlar ise onu bir parti kurarken Papandreu'yu diktatörce davranmakla suçladılar. Buna karşılık Papandreu da muhaliflerini seçkinciler olarak niteledi. (ML)

***PAPHOS,** Kıbrıs adasının batısında yer alan iki eskiçağ şehri. — 1966'dan bu yana *Palaia-Paphos*'da bir alman arkeoloji grubunun yaptığı sistemli kazılarda özellikle, bugüne kadar bu arkeolojik yerin en eski fasiyesi olarak bilinen yeni Kıbrıs I A fasiyesi (M.Ö. 1600-1450) ile ilgili önemli bulgular ele geçti. Kıyı ovasına hâkim olan bu çevre XIV. yy.dan XI. yy.a kadar sürekli bir yerleşme yeriydi. Ele geçen III C Mykenai üslûbundaki (M.Ö. 1230-1190) vazolar yöreye ilk Aka dalgasıyla gelen göçmenlerin yerleştiğini gösterir; ikinci Aka dalgası ise XII. yy. sonu ile XI. yy. başlarına rastlar: başlıca özelliği «geometri öncesi» diye bilinen beyaz çömleklerdir. Bölgede ortaya çıkarılan çok sayıda gömütlüklerden yörenin ne denli önemli olduğunu kanıtlayan birçok mezar eşyası ele geçti. «Marcella» diye anılan ve M.Ö. 498'deki kuşatma sırasında oluşturulan sunî tepenin ortaya çıkarılması 1971'de tamamlandı. Burada ele geçen bulgular arasında adak stelleri ile hece yazıları vardı. Ayrıca tunç ve demirden birçok silâh ile taştan mermiler kuşatma sırasındaki çarpışmaların ne kadar şiddetli olduğunu kanıtlar. 1971 yılında *Nea-Paphos*'da, döşemeleri üzerinde geometrik süsler bulunan mozaiklerle kaplı roma yapıları ile absidli ve tek sahınlı küçük bir bizans kilisesi ortaya çıkarıldı. Son araştırmalarla kentin Roma dönemindeki değeri iyice anlaşıldı; ayrıca Odeon gibi çok sayıda yapı ortaya çıkarıldı. Bulunan mozaiklerden birinin altında ise kilden yapılma binlerce küçük mühür ele geçti: bu mühürler tanrı görüntüleri, Ptolemaios'ların roma imparatorlarının portreleri ve Paphos Afrodit'i tapınağının resimleriyle süslüdür. Liman yakınındaki bizans şatosunda yapılan kazılarla, arap akınlarından hemen sonra kurulan ve 1922'de bir deprem sonucu yerle bir olan yapıdaki tüm değişiklikler izlenebildi. Yine aynı yörede VII. yy.ın ortalarına doğru yıkılan bir bazilika ile XIII. yy. sonlarından kalma büyük bir gotik kilise kalıntıları günışığına çıkarıldı. (L)

PAPHOS
Pyramos ile Thisbe'nin aşk hikâyesini anlatan M.S. III. yy.a ait bir roma mozaiği

PAPUA-YENİ GİNE, Okyanusya'da devlet, Yeni Gine adasının doğu kesiminde; güneyde Eski Avustralya sömürgesi Papua ile kuzeyde Avustralya vesayeti altındaki Yeni Gine'den oluşur (1971'de 2 481 000 nüf.). Devlet 1 aralık 1973'te iç özerkliğini kazandı, ama başbakanı Michael Somare, 1973'ün başından beri bir kabine ve tek bir meclisle hükûmet etmekteydi. Avustralya'ya karşı tam bağımsızlık tarihi olarak 1974 aralığı kararlaştırılmıştı, ama ciddî siyasal bunalımlar (temmuz 1974) ve Papua'nın ayrılık isteklerinin yeniden canlanması sonucunda bu tarih 1975'e ertelendi. Papua-Yeni Gine kasım 1975'te F.A.O.'ya üye oldu. (L)

***PARA** i. — İkt. *Avrupa para kıvrımı,* genişletilmiş A.E.O. ülke paralarının bütünü. (Para kıvrımından 23 haziran 1972 tarihinde ingiliz lirası, 23 ocak 1973 tarihinde de italyan lireti çıkmıştır. Para kıvrımına dahil paralar birbirlerine önceden saptanmış paritelerle bağlıdır. Söz konusu paraların değeri bu pariteden en çok yüzde 2,25 oranında sapma gösterebilir. Bu sınır aşılırsa, ülkenin emisyon bankası duruma müdahale eder. [A.E.O. para kıvrımı 16 mart 1973 tarihinde dolarla olan ilişkilerini koparmıştır.]) || *Meta para,* bazı iktisatçı ve devlet adamları tarafından (özellikle Fransa'da P. Mendès France) ortaya atılan ve altının yerini almaya amaçlıyla maden ve tarımsal ürünler gibi birinci ürün stoklarını parasallaştırmaya dayanan iktisadî kuram. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bu kurama göre uluslararası malî ve parasal sistem yalnızca tek bir mala (altına) değil, değerleri istikrar kazanmış mal stoklarına dayalı olacaktır. Bunu sağlayabilmek için, seçilen mal ve hububatın bütününü kapsayan karma kur indisi sabit tutulacaktır. Merkezî bir organ alım ve satımlar yaparak bu karma indisin (her mal indisinden farklı olarak) sabit kalmasını gözetim altında tutacaktır. Gerileme halinde, *meta para* alımları karşılığında, piyasaya ilâve para sürülecek ve böylece deflasyon ve kriz tehditleri yavaşlatılmış olacaktır. Buna karşılık para çokluğu dönemlerinde «meta para»nın yeniden satışı ile piyasadan para emilecek ve enflasyon tehdidi hafifletilecek, böylece de sibernetik bir mekanizma kurulmuş olacaktır. (L)

***PARACAS,** Peru'da yer (İca idare bölgesi). — Kaya içinde oyulmuş Paracas Cavernas mezarlığı yeraltında yan yana odalardan oluşur; içine 6-7 m derinliğindeki dik kuyulardan inilir; bazen kuyu sonunda taştan bir giriş odası vardır. Her mezarda pamukludan kefenlere sarılı 30-40 ölü ile mezar eşyası bulunur. Çokrenkli ve oymalı çömlek ile kumaşların mükemmel kalitesi Paracas Cavernas sanatının özellikleridir. Ünlü Nekropol de aynı bölgededir: surlarla çevrili büyük bir alanı kaplar ve özel bir sınıfa, şefler veya rahipler sınıfına ayrılmış olmalıdır. Burada kat kat elbiselere sarılı 429 mumya ile sungular bulundu. Muhteşem kumaşlar ve tekrenkli çömlek Paracas'taki Nekropol'ün özellikleridir.

1964'te Dorothy Menzel, John H. Rowe ve Lawrence Dawson Paracas seramiği için on evresi M.Ö. 1200 ile M.S. 100 arasında yer alan uzun bir dizi ortaya koydular. Diğer taraftan 1969'da Lima Millî müzesinde korunan Paracas üslûbundaki bin kadar kumaşın kronolojik ve ikonografik analizi yapıldı. Gerek malzemesi (yün, pamuk), gerek imalât tekniği (tül, halı, işleme), gerek çok-

Foto. Depardon-Gamma, Kıbrıs elçiliği, Paris (LAROUSSE)

lukla birbiri içine girmiş motifleriyle (geometrik, insan veya hayvan şekilli) birbirinden ilginç olan bu kumaşlar M.Ö. 1200 - M.S. 100 döneminin sonlarına doğru daha da güzelleşir. Bu devirde Paracas'taki Nekropol'de damalı veya şeritli motiflerle süslü çokrenkli örtüler ortaya çıkar. Genellikle «manto» denen bu örtülerin sadece mezarlarda kullanıldığı sanılmaktadır. (L)

***Para fonu** (MİLLETLERARASI). — *Türkiye,* 1972-1974 arası kredi almadı; 1975'te 37,75 milyon dolar sdr (*special driving rights* [özel çekme hakları]) altın payı (kotanın 1/4'ü altın ödemesi karşılığı), 1974'ün petrol fonundan kalan 113,2 milyon dolar sdr, 1975 kotasından 56,62 milyon dolar sdr ve ihracattaki fiyat dalgalanmalarından zarar gören ülkelere ayrılan fondan 37,75 milyon dolar sdr olmak üzere, toplam 245,32 milyon dolar sdr kredi aldı. (M)

***PARAGUAY,** Güney Amerika'da devlet. — 2 670 000 nüf. (1973). Başkenti, *Asuncion* (470 000 nüf.).

TARİH

1968 şubatında üçüncü defa seçilen general Alfredo Stroessner Parlamento'da geniş bir çoğunluğa ve orduyla polisin desteğine dayanıyordu. Bununla birlikte komünistler (partilerinin kapatılmasına rağmen) ve hıristiyan demokratlar, hükûmetin yöntemlerini, özellikle sandalyelerin üçte ikisini Colorado partisine ayıran seçim sistemini tenkit ediyorlardı; ayrıca, gizli kuruluşlar, özellikle kırsal alanda gerilla eylemlerini çoğalttılar. 1969'da, insan ve yurttaş haklarının zedelenmesini kabul etmeyen katolik kilisesiyle rejimin arası açıldı.

General Stroessner, bütün muhalefetlere rağmen, 11 şubat 1973'te, Anayasa'da değişiklik yaptırdıktan sonra kendini dördüncü defa devlet başkanı seçtirmeyi başardı.

Dış siyasette, Paraguay, hiç değilse Peron'cuların seçimleri kazanmasına kadar Arjantin'e yaklaştı ve A.B.D. ile ilişkilerini pekiştirdi. (L)

***PARAMETRE** i. — Bilişim. Programlama dillerinde, bir işlev ya da bir alt yordam tanımının dayanak noktası olan değişken ya da sabit. (*Eşanl.* KANIT.) || *Biçimsel* (ya da *yapay*) *parametre,* alt yordamın tanımında yer alan ve bu alt yordamın uygulanışı sırasında kendisinin alabileceği değerlere uygulanacak olan algoritmayı tanımlamağa yarayan parametre. || *Gerçek parametre,* alt yordamın çağrılmasında kullanılan ve bu alt yordamın uygulanmak zorunda olduğu özel değere karşılık düşen parametre. (L)

PARAMETRELEME i. Bilişim. Bir programın çeşitli verileri mümkün olduğu kadar değişik koşullarda işleyebilmesi için, bu programın başlangıcında kolayca değiştirilebilir parametreler kullanarak yapılan düzenleme. (L)

PARAMETRON i. (fr. *paramétron*). Elektron. Komütasyon ve mantık devrelerinde kullanılan, endüktans ve sığalardan oluşmuş elektronik eleman. (Aynı kaynaktan beslenen iki parametron zıt fazlarda çalışabilir; bu nedenle ikili sayıları temsil etme olanağı sağlar.) [L]

PARANAVİTANA (Senarat), seylanlı şarkiyatçı (Metaramba, Galle ili, Seylan [bugün Sri Lanka] 1896). Seylan dili epigrafları, arkeolojisi ve tarihi uzmanıdır. 1926'da Seylan Archaeological Survey'de asistan epigrafçı, Jean-Philippe Vogel'in öğrencisiydi. 1936'da Leyde üniversitesinde felsefe doktorasını verdi. 1957'de Seylan Üniversitesi Arkeoloji kürsüsü başkanlığına getirildi. 1956-1959 yılları arasında Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society'yi yönetti. Epigraflar üstüne önemli eserlerin yanı sıra, Seylan arkeolojisi ve tarihi üstüne bu bilim dallarının gerek Hindistan, gerek Güneydoğu Asya arkeolojisi ve tarihiyle olan ilişkileri üstüne çeşitli incelemeler yazdı. «Epigraphia Zeylanica» (1929-1964), *History of Ceylon* (Seylan tarihi) [I. cilt, iki kitap, 1959-1960] ve *A Concise History of Ceylon* (Kısa Seylan tarihi) [1961] adlı ortak çalışmaların yazılmasına ve yayımlanmasına büyük katkıda bulundu. En önemli yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *The Stupa of Ceylon* (Seylan sütunu) [1946]; *The Shrine of Upulvan at Devundara* (Devundara'daki Upulvan lahdi) [1953]; *Art and Architecture of Ceylon: Polonnaruva Period* (Seylan sanatı ve mimarîsi: Polonnaruva dönemi) [1954]; *Sigiri Graffiti, being Sinhalese Verses of the Eighth, Ninth and Tenth Centuries* (Sekizinci, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllara ait seylan dilinde şiirleri olan Sigiri yazıtları) [1956]; *The God of Adam's Peak* (Adem zirvesi tanrısı) [1958]; *Ceylon and Malaysia* (Seylan ve Malezya) [1966]; *Inscriptions of Ceylon* (Seylan yazıtları) [1970 ve sonrası]. (L)

***PARANOYA** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Psikanalizde *paranoya*'nın apayrı bir anlamı vardır; bu özel anlam «Bir paranoyalının özgeçmişi üstüne psikanalitik düşünceler: cumhurbaşkanı Schreber» (1911) adlı eserde Freud tarafından verilmiştir. Freud'a göre paranoyanın esası dışa *yansıtma** (*Ek*) sürecindedir: öznenin duyduğu sevgi, sevdiği şeyin duyduğu kin olarak dışarıdan kendisine döner. Homoseksüellikte görülen bilinçaltına itmenin özelliği işte budur. Dışa yansıtma ile bilinçaltına itilmiş homoseksüelliğin karşılaşması kıskançlık hezeyanını ve zulüm arzusunu yaratır: heteroseksüel kıskançlıkta «onu seviyorum» duygusu «sevdiğim o değil, onu başkası seviyor»a, homoseksüel kıskançlıkta ise «onu sevmiyorum, bana eziyet ettiği için ondan nefret ediyorum»a dönüşür. Fakat homoseksüel bir tercihe yönelmeden önce paranoyak tutku kendine tutkunluk (narsisizm) biçimini alır ve öznenin kendisine duyduğu sevgi, sanki başkalarının ona yönelik sevgisiymiş gibi yansıma biçiminde kendine yönelir. Kendine tutkunluk, saldırganlık, sevilme düşkünlüğü ve kıskançlık tehlikeli bir biçimde birleşir: «...Paranoyanın başlıca özelliği olan gerileme, yücelmiş homoseksüellikten kendine tutkunluğa (narsisizm) varmak için libidonun geçmesi gereken yolun uzunluğuyla ölçülür». Paranoya yolu kendine olan sevgiden geçerek kendi gibi olanın sevgisine varır; kendine tutkunluk bir hezeyan olan büyüklük kuruntusunda ifadesini bulur: bu kuruntu ancak arzu alanında homoseksüel rekabet tehdidi olduğu zaman harekete geçen bir sahip olma sevgisidir. (L)

***PARANOYİT** sıf. — ANSİKL. Psikanaliz. *Paranoyit durum.* İsteğin yöneldiği ilk nesne olan memenin, yani sevilen bir nesnenin kaybı paranoyit katışmaya yol açar. Paranoyit durum kötü memenin almaşı olan ve annenin varlığını gösteren iyi meme sayesinde yenilir. Bunalım giderilemediği zaman, bu dönemde henüz zayıf olan benlik parçalanıp dağılır: yenilemeyen zulmedici bunalımın sonu, «parçalanmış beden» düşlemlerine ve paranoyit durumun ardından gelen şizoparanoyit duruma varır. (L)

PARASAL sıf. ANSİKL. İkt. *Uluslararası parasal kriz.* 1971'i izleyen yıllarda son haddine varan dolar krizi 1960'lardan beri gitgide bozulan uluslararası para sisteminin iflâsa sürükledi. Dolar krizi 1971 şubatından sonra Almanya'ya büyük bir sermaye akımıyla başladı. Bu durum karşısında Almanya, amerikan döviz kurunu desteklemek için, kitle halinde dolar satın almak zorunda kaldı. K. Schiller 8 mayısta alman markını serbest dalgalanmaya bırakma kararını aldı. Hollanda da florin için aynı tip bir kararı uyguladı, İsviçre ve Avusturya ise paralarını sırasıyla yüzde 7 ve yüzde 5,05 oranlarında reevalüe ettiler. 20 temmuzda Los Angeles'ta, belirli süreyle sınırlı bir altın piyasası kuruldu. Bu piyasa, doların, değeri oldukça yüksek düzeye ulaşan altına göre *de facto* bir devalüasyonuna yol açtı. Altının değeri Londra, Paris ve Zürich piyasalarında son iki yılın en yüksek değerlerine ulaştı. 25 temmuzda A.B.D. hazinesi, 1934 tarihli Gold Reserve Act'a dayanarak her türlü spekülatif altın ticaretini yasakladı ve Los Angeles'taki altın piyasasını kanun dışı ilân ederek kapattı. 9 ağustosta Amerikan kongresinin bir alt komisyonu doların devalüe edilmesi tavsiyesinde bulundu. Bu tavsiye kararı amerikan dövizinin değer kaybını daha da hızlandırdı. 10 ağustosta daha önce serbest dalgalanmaya bırakılmış olan alman markı, resmî kuruna göre yüzde 8 değer kazanmış durumdaydı. 15 ağustosta R. Nixon, batılı başkentleri büyük hayrete düşüren aşağıdaki bir seri tedbiri açıkladı: doların altına ve diğer rezerv araçlarına tahvilinin kaldırılması, A.B.D. ithalâtına yüzde 10 oranında bir ilâve verginin konulması, üç ay süre ile fiyat ve ücretlerin dondurulması. 16 ağustosta Tokyo dışındaki bütün kambiyo piyasaları kapatılmıştı. Tokyo'ya kitle halinde dolar akıyordu. Sonraki günlerde A.E.O.'nun altı ülkesi A.B.D.'ye karşı ortak bir tutum alma konusunda anlaşamadılar. K. Schiller Avrupa paralarının serbest dalgalanmaya bırakılmasını ve dolarla olan değer ilişkisinin yeniden saptanmasını savunuyordu. V. Giscard d'Estaing ikili bir dolar piyasasının kurulmasını ve frangın dünyadaki değerinin sabit tutulmasını önermişti. 23 ağustosta kambiyo piyasaları yeniden açıldı. Hollanda florini ve belçika frangı uyum içinde, alman markı ise bağımsız olarak dalgalanmaya devam etti. İngiliz lirası ve italyan liretinin dalgalanma değerleriyle resmî kurları arasındaki fark büyüdü. Paris ise ikili bir kambiyo piyasası kurmuştu. Doların kısa bir süre içinde devalüe edilmesi ihtimali belirmişti. Zaten doların devalüasyonu Milletlerarası Para fonu genel müdürü P.-P. Schweitzer tarafından daha önce önerilmişti. 12 eylülde «Altılar» ulusal paraların değer ilişkilerinin, dolar da dahil olmak üzere yeniden saptanmasını, ulusal para değerlerinin mübadele kurlarına göre sapma marjlarının genişletilmesini ve rezerv aracı olarak ulusal para yerine gitgide daha fazla miktarda H.P.* (*Ek*) kullanılmasını içeren bir uluslararası para sistemi reform planı önerdiler. 15 eylülde «Onlar'ın» maliye bakanlarının Londra'da yaptıkları toplantıda A.B.D. ile işbirliği halindeki ülkeler, doların altına göre devalüe edilmesini istediler. Bunu izleyen aylarda dolar, alman markı ve yen'e (japon) karşı değer kaybederken, ilgili devlet başkanları aralarındaki temasları sıklaştırdılar. 13 ilâ 15 aralık tarihlerinde Asor adalarında yapılan Pompidou-Nixon görüşmeleri sırasında doların devalüe edilmesi üzerinde anlaşmaya varıldı. Sonuç olarak 18 aralıkta «Onlar» arasında yapılan *Washington anlaşması* ile kriz ilk çözümünü buldu. Dolar altına göre yüzde 7,9 oranında devalüe edildi. Altının değeri de, ons'u 33 dolardan 38 dolara yükseldi, başlıca paraların mübadele oranı da altına göre yeniden düzenlendi. Alman markı yüzde 4,6, yen yüzde 7,7, florin ve belçika frangı yüzde 2,8, italyan lireti ve isveç kronu yüzde 1 devalüe edildi; fransız frangı ve ingiliz lirasında hiç bir değişiklik olmadı. Washington anlaşmasının diğer maddelerine göre paraların resmî kurdan sapma payı yüzde 1'den 2,25'e çıkarıldı; amerikalıların ithalâta koyduğu yüzde 10 oranındaki ek vergi kaldırıldı; doların altına tahvili yeniden tanındı. Böylece ülkeler arasında ticarî bir savaş ve devletlerin koruyucu politikaları ihtimali giderilmiş oldu. Fakat parasal kriz aynı şekilde sona erdirilemedi, çünkü saptanan yeni para kurlarının nasıl korunacağı henüz belirlenmediği gibi dolar da diğer paralara karşı konvertibilite kazanmamıştı; kaldı ki, ülkelerin ellerindeki dolar mevcutları bu eğreti dengeyi her zaman bozabilirdi.

PARAGUAY
cumhurbaşkanı
Alfredo Stroessner
(temmuz 1973)

1972 yılı uluslararası para sorunları açısından nispî olarak sakin başladı. A.B.D.'de Vietnam savaşının sona erme belirtileriyle birlikte ekonominin canlanması, enflasyon oranının Avrupa'ya göre daha düşük olması, amerikan parasının gitgide yeniden güven kazanmasını sağladı. Genişletilmiş A.E.O.'nun dokuz ülkesi tarafından Basel'da imzalanan bir anlaşma ile millî paraların resmî kurdan sapma oranları yüzde 4,5'ten yüzde 2,25'e düşürüldü; millî paraları destekleme için karşılıklı mübadeleye karar verildi; borçlu ülkelerin borçlarını rezervleri oranında altı hafta içinde ödemeleri kabul edildi. Borçlar altın, dolar veya H.P. cinsinden ödenebilecekti. Bu anlaşma mayıs ayında yürürlüğe girdi.

Sterlin üzerinde yapılan spekülasyonlar, İngiltere hükûmetini, haziran ayı sonunda, parasını yüzde 2,5'lik marjın ötesinde süresiz olarak dalgalanmaya bırakmağa zorladı. Aynı dönemde, çeşitli ülkelerin merkez bankaları Washington anlaşmasından beri değer kaybeden doları desteklemek için müdahale etmek zorunda kaldılar. Temmuz sonunda amerikan dolarının durumu düzeldi ve ocak 1973'e kadar istikrar kazandı.

Eylül ayında «Onlar grubu»na on ülkenin

Foto. Francolon-Gamma (LAROUSSE)

daha (Arjantin, Avustralya, Brezilya, Habeşistan, Hindistan, İndonezya, Irak, Fas, Meksika, Zaire) katılmalarıyla «Yirmiler grubu» kuruldu. Bu grup Milletlerarası Para fonuna para sistemi reform önerileri hazırlama görevini yükledi. Ekim ayında Paris'te yapılan Avrupa Zirve toplantısında 1973 nisanından önce bir avrupa parasal işbirliği fonunun kurulması kararlaştırıldı. 1973'ün ilk üç ayında uluslararası parasal krizin yeniden büyümesi, Washington anlaşmasının zayıflığını, uluslararası para sisteminin bozukluğunu ortaya koydu.

Ocak 1973'te İsviçre'nin millî parasını dalgalanmaya bırakması, merkez bankalarının dolara meydan okuması şeklinde yorumlandı. Şubat ayı başında amerikan parası bütün malî piyasalarda asgarî kur düzeyine kadar değer kaybetti. 12 şubatta amerikan doları yüzde 10 devalüe edildi; bir ons altının resmî değeri 38 dolardan 42,22 dolara çıktı. A.B.D., ülkesinden sermaye çıkışlarını kontrol eden bütün tedbirleri 1974 yılı sonundan önce kaldırmayı taahhüt etti. «Dokuzlar»ın maliye bakanları 11 martta aşağıda sıralanan önemli kararları aldılar: alman markı, danimarka kronu, hollanda florini, fransız frangı, belçika frangı ve lüksemburg frangının resmî değer oranlarından azamî sapma payı yüzde 2,25 olarak saptandı; söz konusu paralar bundan böyle kendi aralarında bir uyum içinde dalgalanmaya bırakılacaktı; merkez bankaları amerikan dolarının resmî kurdan sapmalarına müdahale etmeyecekti. Alman markı yüzde 3 reevalüe edildi. Yirmiler komitesine üye ülkelerin maliye bakanları 26-27 martta Washington'da toplandılar ve para sistemi reformunun ana noktalarını saptadılar. İstikrarlı, fakat ayarlanabilir kambiyo sistemi kabul edildi. Bazı objektif göstergeler, fazla veya açık veren ülkelere uyarıda bulunacak ve söz konusu ülkeler ödemeler dengesini sağlamak için gerekli tedbirleri alacaklardı. Söz konusu göstergeler bir eksperler grubunca belirlenecekti. Milletlerarası Para fonu hesap parası, yeni sistemin esas rezerve aracı olacaktı. Merkez bankalarında birikmiş amerikan dolarlarının konsolidasyon sorunu ele alınacaktı. Avrupa Parasal İşbirliği fonu 6 nisanda yürürlüğe girdi. (L)

***PARAŞÜT** i. — ANSİKL. Ask. *Paraşüt birlikleri.* 1960-1970 yılları boyunca paraşüt birliklerinin harekâtı, Cezayir savaşı sırasında fransızların başlattığı helikopter kullanımının genelleşmesiyle giderek yöntem değiştirdi. Helikopterle taşınan birliklerin hareket yeteneği, daha önce paraşütçülerin üstlendiği süvari görevine yakın görevlerin gerçekleştirilmesi olanağını verdi ve havada indirme harekâtına yeni bir anlayış getirdi. Amerikalılar, *hava süvari tümeni* adıyla yeni büyük birlikler kurarak 1965'ten sonra Vietnam'da yepyeni bir uygulamayı gerçekleştirdiler. 1970 ordularında paraşüt birlikleri, ülke dışı savaş alanlarına en kısa sürede ulaştırılmağa elverişli «müdahale birliği» nitelikleriyle, silâhlı kuvvetlerin temel elemanı durumuna girdi. Nitekim, Türkiye, Kıbrıs* Barış harekâtı (*Ek*) sırasında paraşüt birliklerinden geniş ölçüde yararlandı ve Girne yakınına denizden çıkarılan kıtaların sarp dağ geçitini aşamadıkları ilk gece Lefkoşe yakınında çembere alınan türk alayı tehlikeyi bu birliklerin yardımıyla atlatabildi. (LM)

PARAT (Pierre), fransız mimarı (Versailles 1928). Bk. ANDRAULT, *Ek*.

***PARÇA** i. — Mat. ℝ *üzerinde vektörel bir E uzayının parçası, a* ve *b*, E'nin elemanları olmak şartıyla, ℝ 'nin [0,1] aralığının $t \to at + b\,(1 - t)$ uygulamasıyla elde edilen görüntüsü: E = ℝ *ifadesinde* [a, b] *parçası, a* ve b *noktaları sırasıyla* $t = 1$ *ve* $t = 0$ *için elde edilmiş olmak şartıyla sınırlı kapalı* [a, b] *aralığıdır.* (L)

***PARDÉ** (Maurice), fransız hidroloğu ve coğrafyacısı. — (öl. Nancy 1973). [L]

***PAREJA DİEZ-CANSECO** (Alfredo), ekvadorlu yazar. — Son yazdığı *Las pequenas estaturas* (Kısa boylular) [1970] adlı romanda barok sanata özgü bir canlılık göze çarpar. (L)

***PARENT** (Claude), fransız mimarı. — 1965'te «Architecture Principe» grubunu kurmasıyla çağdaş mimarlığa büyük bir hamle yaptırdı. Paul Virilio ile birlikte kuramsal çalışmalara girişti, ayrıca «eğik mimarî» ile ilgili deneysel eserler verdi. *Vivre à l'oblique* (Eğik yaşamak) [1970] ve *Cinq reflexions sur l'architecture* (Mimarlık üstüne üç deneme) [1972] gibi yapıtlarında tanımladığı ve hem mimarlık hem de şehircilik alanına uygulamağa çalıştığı yeni «eğrisel fonksiyon» kavramının amacı mimarlık uzamında üçüncü bir boyutu geliştirmektir; bu yeni boyut ona göre plastik ve görevsel olanaklar açısından zengin olmalıdır. Yeni barok eğilimini ve insanla doğayı birbirine yaklaştırma hayalini eleştiren Parent, cephe kompozisyonu gibi süsleri yadsıyan ham sanata yakın bir mimarî anlayışını destekler. En son yapıtları arasında Reims-Tinqueux ticaret merkezi (1969) ve Vélizy-Villacoublay'daki Thomson-Houston fabrikası (1973) vardır. (L)

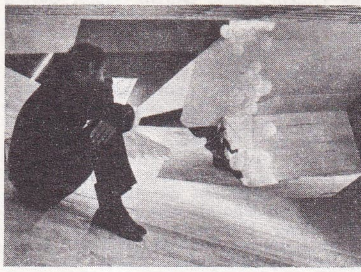

Claude PARENT: Venedik sergisinde eğik mimarî örneği (1970)

Pareto kanunu, F dağılım fonksiyonu, $x < x_0$ olduğunda

$$F(x) = 0$$

ve $x \geqslant x_0$ olduğunda

$$F(x) = 1 - \frac{k}{x^{\alpha}}$$

ifadeleriyle tanımlanan rasgele sürekli bir değişkenin kanunu; burada α ve x_0 kesinlikle sıfırdan farklı iki pozitif gerçek sayıdır, k ise x_0^{α}'ya eşittir. (L)

***PARİS,** Fransa'nın başkenti.

● *Güzel sanatlar.* 1967'de Pierre Gaudibert Art Moderne müzesinde «A.R.C.» (Animation-Recherche-Confrontation [Teşvik-Araştırma-Karşılaştırma]) adlı bölümün açılmasına önayak oldu. Bu bölümde özellikle genç öncü sanatçıların plastik sanatlar, fotoğraf, müzik ve dans alanındaki yapıtları sergilenmektedir. Öte yandan Art Moderne müzesinin içinde Pierre Faucheux ve Michel Jausserand gibi mimarların yönetiminde önemli düzenlemeler gerçekleştirildi. Bu mimarların amacı uzamda büyük bir hareket sağlamaktı. Müzenin alt katındaki galerilerde de birçok çalışma yapıldı ve müzeye bağışlanan Dufy, Rouault, Blanchard ve Pascin'in yapıtlarına ve Mme Lurcat, Henry, Thomas gibi sanatseverlerin koleksiyonlarına yer verildi. Bugün artık Paris'te Grand Palais*deki ulusal galerilerin tümü kullanılmaktadır. Çeşitli salonların yer aldığı merkez sahnada pek değişiklik yapılmadı. 7 000 m²'lik bir alanı kapsayan bu bölümde sergi, galeri, kütüphane, görsel-işitsel cihazların bulunduğu salonlar ve kafeterya yer alır. Binada Kültür bakanlığınca, XIV. yy.dan XVI. yy.a kadar yapılmış önemli dokumaları kapsayan bir sergi açıldı (1973); ayrıca Francis Bacon, Jean Dubuffet ve Joan Miro gibi önemli sanatçıları konu alan gösteriler düzenlendi. Beaubourg merkezinin kurulması Art Moderne müzesindeki koleksiyonların yeniden düzenlenmesine yol açtı. 1974'te hazırlanan projelere göre binanın eski lokalinde önemli bağışlardan oluşan Rouault, Dunoyer de Segonzac, Gonzales ve Pevsner koleksiyonları yer alacak, ayrıca Brancusi, Despiau v.b. atelyeleri kurulacaktır. Fov'lar döneminden bu yana oluşan öteki koleksiyonlar Beaubourg merkezinde sergilenecektir. 1975'te kuruluş, Ulusal Müzeler birliğinden ayrılarak çeşitli bakanlıklara bağlandı. Müze yöneticisi Pontus Hulten*e (*Ek*) göre plastik sanatlar bölümü sanatçıların ve sanatseverlerin buluşma, toplanma, gösteri ve yapıtları sergileme yeri olduğu kadar bir yaratı merkezi de olacak, yenilikçi ve genç sanatçıların yapıtları burada sergilenecektir. Müzede XX. yy. sanatı seyirciye başlangıçtan bugüne kadar (fovizm, kübizm v.b.) döner bir sergileme sistemiyle sunulacaktır. Ayrıca konstrüktivizm, gerçeküstücülük, savaş sonrası amerikan okulu gibi çeşitli akımlara ait eserler satın alınarak koleksiyondaki gedikler kapatılacaktır.

1959'dan bu yana Paris Genç Sanatçılar bienalinde çeşitli çalışmalarla beliren yeni eğilimler yavaş yavaş dünyaya yayılmaktadır. Paris'te ayrıca Jacques Duhamel'in öncülük ettiği Automne festivali yapılmaktadır. Bu festivalde, tiyatro çalışmalarının yanı sıra uluslararası dans festivalinin gösterileri ve eski çağdaş müzik günlerini yaşatan gösterilerle plastik sanat sergileri düzenlenmektedir.

● *Paris yerleşme alanı.* 1968 sayımına göre 8 196 746 nüfusla, Paris yerleşme alanı Paris bölgesinin toplam nüfusunun yüzde 88,6'sını barındırmaktadır. Son sayımda, Paris bölgesi, Paris şehri dışında, dört kesime (doğu, kuzey, batı ve güney) bölündü ve bunların içinde bir iç taç, bir de dış taç ayırt edildi. Dış kesimlerin nüfus dinamizmi (1962-1968 arasında nüfusları 601 442 kişi arttı), iç kesimlerinkinden (aynı tarihler arasında nüfusları 203 594 kişi arttı) üç kat fazladır. Bu, yerleşme alanının içindeki halkın, merkezden uzaklaştığını ortaya koyar. Paris ve iç kesimin nüfusu, dış kesimler yararına seyrekleşmektedir: dış kesimlerin toplam nüfusu 1962-1968 arasında yüzde 30,6, iç kesimlerinki ise yüzde 7,3 artmıştır.

Yerleşme alanının milletlerarası bağlantıları Orly havalimanının genişletilmesi ve Roissy-en-France havalimanının kurulmasıyla geliştirildi. İlk Orly havalimanı (Güney Orly), iki ucunda «Boeing 747» tipi uçakların inebileceği iki uydu kurulmasına rağmen çok geçmeden yetersiz kaldı. Bu yüzden yeni Batı Orly havalimanı yapıldı: üç yandan uçaklarla çevrili iki salon, bagaj teslim salonunu, lokantaları ve dükkânları barındıran bir tünelle birbirine bağlıdır. Havalimanı ile uçaklar arasındaki bağlantı teleskop geçitlerle yapılır; ayrıca yeraltındaki 4 500 arabalık üç park yeri havalimanıyla bütünleştirilmiştir. Orly'nin toplam kapasitesi böylece, yılda 15 milyon yolcuya yükseltildi.

1974'te, Roissy-en-France yakınında «Charles-de-Gaulle» havalimanı açıldı. İlk evresinde, tünel ve yürüyen merdivenlerle yedi uyduya (her biri yılda bir milyondan fazla yolcu alabilir) bağlı bir havalimanını kapsıyordu. Bu havalimanının genişletilmesiyle yolcu kapasitesi yılda 30-40 milyonu bulacaktır.

Yeni şehirlerin sayısı azaltılmakla birlikte Paris bölgesi nazım planının temel amaçları değiştirilmedi: yalnızca beş şehir kurulacaktır: güney tanjant ekseninde Saint-Quentin-en-Yvelines, Evry ve Melun-Sénart; kuzey tanjant ekseninde Cergy-Pontoise ve Marne-la Vallée. (L)

PARİS bölgesi, Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Fransa'nın başkenti, çevresindeki yedi idare bölgesiyle ülkenin en kalabalık bölgesidir: 1972'de 9 774 400 nüf. Şehirleşme (nüfusun yüzde 99,1'i sanayi ya da şehir yerleşme bölgelerine bağlıdır), nüfus yoğunluğunun kilometre kareye 814 kişi olmasını (Fransa: 95) açıklar. (L)

Paris konferansı, Vietnam savaşına (1968-1973) son vermek amacıyla toplanan uluslararası konferans.

● *Hazırlık ve açılış: eylül 1967 - ocak 1969.* Eylül 1967'de başkan Johnson Kuzey Vietnam'a yapılan hava bombardımanlarını durdurmayı önerdi; Hanoi'nin cesaret verici cevabı üzerine amerikan hükûmeti hava akınlarını kısmen durdurma kararı aldı. İki taraf da Paris'te buluşup görüşmeyi uygun buldu; 3 mayıs 1968'de, Amerika ve Kuzey Vietnam delegeleri arasında görüşmeler başladı.

Fakat Hanoi bombardımanların tamamen durdurulmasını ve Ulusal Kurtuluş cephesi temsilcilerinin görüşmelere katılmasını is-

Foto. G. Ehrmann (LAROUSSE)

tedi. 31 ekimde Johnson hasım tarafın isteğine uyarak Ulusal Kurtuluş cephesi ile Güney Vietnam hükûmetini hazırlıklara katılmağa çağırdı. 25 ocak 1969'da dört delegasyon yuvarlak bir masa çevresinde biraraya geldi. Konferansta Amerika Birleşik devletlerini Averell Harriman (sonra onun yerini sırayla H. Cabot Lodge, David Bruce ve William Porter aldı), Güney Vietnam'ı Ksuan Tuy, Ulusal Kurtuluş cephesini (sonra Geçici Devrim hükûmeti) Bayan Nguyen Thi Binh temsil ediyordu.

● *Görüşmeler: ocak 1969 - aralık 1972.* Dört delegasyona birçok barış planı sunuldu. Resmî konferansın yanı sıra, başkan Nixon'ın danışmanı Henry Kissinger, ağustos 1969 ayından başlayarak önce Ksuan Tuy, sonra Le Duc Tho ile gizlice görüştü. Bununla birlikte görüşmeler, görüş ayrılıkları yüzünden tavsadı, hattâ Amerika'nın Kamboçya'ya müdahalesi yüzünden 6 mayıs 1970'te kesildi bile. Ama taraflar görüşmeleri yeniden başlatmak için girişimde bulundular. Amerika Birleşik devletleri askerlerini geri çekmeğe karar verdi. Hanoi ve Geçici Devrim hükûmeti yeni barış planları öne sürdüler, ama sonuç alamadılar.

Eylülde Geçici Devrim hükûmeti Güney Vietnam'da iki yönetimin ve iki ordunun varlığını kabul etti. Ayrıca ne komünist olan, ne de Amerika Birleşik devletlerine bağımlı bulunan bir rejimin kurulması üstünde görüşmelere hazır olduğunu ilân etti. Bu bildiriden sonra, ekim ayında, gizli görüşmelere başlandı. Saygon hükûmetinin ileri sürdüğü itirazları karşılamak için ertesi ay da devam edildi. Fakat Le Duc Tho ile Kissinger üzerinde uyuşulacak bir metin hazırlayamadılar. Kuzey Vietnam aralık ayının sonunda amerikan hava kuvvetlerince yeniden bombalandı.

● *Barış antlaşması: ocak-mart 1973.* 8 ocakta Kissinger ve Le Duc Tho bir kere daha biraraya geldiler; 23 ocakta üzerinde uyuştukları metni tamamladılar; dört tarafın dışişleri bakanlarınca 27 ocakta imzalanan antlaşma metni, ateşkesin sağlanmasını, iki ay içinde amerikan birliklerinin çekilmesini ve savaş tutsaklarının karşılıklı olarak iadesini öngörüyordu; Güney Vietnam halkı, özgür seçimlerle kendi siyasal geleceğini belirleyecekti; seçimler ülkedeki üç siyasal güçten oluşan bir ulusal uzlaştırma kurulunca düzenlenecekti; iki Vietnam'ın birleştirilmesi iki devlet arasındaki anlaşmayla sağlanacaktı; bu anlaşmanın uygulanması için de çeşitli komisyonlar kurulacaktı. 26 şubatta, B.M. genel sekreterinin de katılmasıyla Paris'te uluslararası bir konferans toplandı. Anlaşmazlıkta taraf olanlar, ayrıca Çin, Sovyetler birliği, İngiltere, Fransa ve Uluslararası Denetim ve Gözetim komisyonunun üyesi olan dört ülke barış antlaşmasına uyulmasını sağlamayı taahhüt ettiler.

● *Paris anlaşmalarının uygulanmaması ve savaşın sonu.* Anlaşma hükümlerine göre, Geçici Devrim hükûmeti ile Güney Vietnam hükûmeti, geçici yönetim sayılarak aynı sıraya konduğu halde, cumhurbaşkanı Thieu Geçici Devrim hükûmetini tanımayı reddetti. Aynı şekilde üçüncü kuvveti de kabul etmedi. Bu yüzden uzlaştırma konseyi hiç bir zaman kurulamadı ve genel seçimler düzenlenemedi; Güney Vietnam'lı iki taraf arasında mart 1973'te La Celle-Saint-Cloud'da başlamış olan görüşmeler nisan 1974'te kesildi. O tarihten sonra girişilen her türlü siyasal çözüm başarısızlıkla sonuçlandı ve ateşkese katiyen uyulmadı; savaş Geçici Devrim hükûmeti askerleriyle Kuzey Vietnam ordusunun zaferine kadar sürdü. (L)

***PARK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *millî park* olarak ayrılan alanlara yenileri eklendi: 1970'te Termessus (Antalya) 6 702 ha, Kovada gölü (Isparta) 6 534 ha, 1972'de Beydağları (Antalya) 69 800 ha. (M)

PARK (Merle), ingiliz kadın dansçı (Salisbury, Güney Rodezya 1937). Salisbury'de dans öğrenimi gördü, sonra ailesiyle birlikte İngiltere'ye gitti, Londra'daki Elmhusrt Ballet School'un derslerini izledi. 1954'te Sadler's Wells Ballet'e (1956'dan beri Royal Ballet) girdi, önce solocu (1958), sonra da yıldız oldu (1962). Örnek bir tekniği ve ender rastlanan bir elevasyon'u vardı. Gerek yarı karakter (*Façade*, F. Ashton'ın), gerek duygusal rollerde (*Uyuyan güzel*), hattâ dramatik yapıtlarda (*Romeo ve Juliet*) bile çok başarılıydı. Rol aldığı başlıca baleler şunlardır: *Coppélia, İki güvercin, Laurencia, Petruşka, A. Wedding Bouquet* ve özellikle de *Romeo ve Juliet*'tir (K. Macmillan'ın düzenlemesi: R. Nureyev ile). 1969'da Londra'da, yüz on yedi yıl önce Fanny Elssler'in yorumladığı ünlü *Cachucha*'da dans etti. 1970'te *Külkedisi*'nin (F. Ashton'ın) tümünü yorumladı, 1971'de ise *Giselle*'de (P. Wright'ın yapımı) oynadı. Royal Ballet'in bütün büyük dansçılarına (D. Blair, A. Dowell, D. Wall) eşlik etti. Çok başarılı yorumları arasında şunlar vardır: *Brandeburg 2 and 4* (J. Cranko'nun, 1966); *Shadowplay* (A. Tudor'un, 1967); *Jazz Calendar* (F. Ashton'ın, 1968); *La Bayadère* (R. Nureyev'in düzenlemesi, 1968); *Requiem Canticles* (J. Robbins'in, Londra'daki tekrarı, 1972); *In the Night* (J. Robbins'in, Londra'daki tekrarı, 1973). Park, 1974'te R. Nureyev'le birlikte Paris operasında sahneye çıktı. (L)

***Parkinson hastalığı.** — L. Dopa'nın (bk. DOPAMİN, *Ek*) kullanılmasıyla Parkinson hastalığının tedavisinde değişiklik oldu. Parkinson hastalığının beyindeki merkezî boz çekirdeklerde dopamin bulunmamasından ileri geldiği anlaşıldı. Tedavi için kliniklerde dopaminin öncüsü L. Dopa kullanılır, çünkü dopamin beyin zarı engelini aşamaz. L. Dopa organizmada dopamine dönüşür, ama ilâç bütün vücuda yayıldığından beyinde yararlı olabilmesi için çok yüksek dozda kullanılması gerekir. (L)

PARLAKLIKÖLÇER bls. i. Teknol. Bir yüzeyin parlaklığını değerlendirmeğe ya da ölçmeğe yarayan âlet.

— ANSİKL. *Parlaklıkölçer*, havada yansıyan ışık akısının gelen ışık akısına oranını ya da tek bir doğrultuda aydınlatılan ve havada yansıma doğrultusunda gözlemlenen örnek parçanın parlaklığının aynı şekilde aydınlatılan ve gözlemlenen tamamen yansıtıcı bir aynanın parlaklığına oranını belirler. Uygulamada bir parlaklık görünümü yaratabilecek çeşitli etkenleri hesaba katmak için, oldukça çok sayıda birtakım ölçekler arasında çıplak gözle basit bir karşılaştırma yapılabilir ya da yansıyan ışınları bir fotoselle toplayıp önceki tanımlamalara uygun olarak yansıyan ışık şiddetleri ölçülebilir. (L)

***PARLİÇ** (Dimitri), yugoslav dansçı, koreograf ve bale öğretmeni. — Bregenz festivalinde baş koreograf olarak görev aldı ve *Kuğu gölü*'nün bir düzenlemesi (1966) ile kendi yapıtı *Şahane Mandaren*'i (1968) hazırladı. Belgrad operası için *Zarissa'lı Don Juan*'ı (1968) ve *Anna Karenina*'yı (1973) yorumladı. 1970-1971 yılları arasında da Helsinki operasında bale yönetmeni olarak çalıştı. (L)

PARMEGİANİ (Bernard), fransız bestecisi (Paris 1927). 1959'da Fransız Radyo Televizyon kurumundaki (O.R.T.F.) müzik araştırmaları grubuna katıldı, sinema, radyo, televizyon ve çeşitli konserler için elektronik besteleriyle kendini kabul ettirdi (*Jeu des anges* [Melekler oyunu], *Brûlure de mille soleils* [Bin güneş yanığı], *le Socrate* [Sokrates], *Capture éphémère* [Geçici tutsaklık] v.b.). 1973'te hazırladığı yapıtlar arasında şunlar vardır: *Trio pour 2 haut-parleurs et l'interprète* (2 hoparlör ve yorumcu için üçlü) ve *L'Enfer* (Cehennem); Dante'den esinlenerek bestelediği bu eser elektronik bir kantat niteliğindedir. (L)

PARODONTOLOJİ i. (fr. *parodontologie*). Odontostomatolojinin, parodont ve parodontozu inceleyen bölümü. (L)

PARRÉ (Michel), fransız ressamı (Saint-Denis 1938). Paris Güzel Sanatlar okulunda okudu (1955-1962), *yeni figüratif sanat* anlayışına uygun eserler yaptı, sonra XVII. ve XIX. yy. (Goya, Ingres) fransız, ispanyol ve flaman resim sanatının teknik ve temalarını alaycı ve yansılamalı bir üslûpla ele aldı. Modellerinde yaptığı değişiklikler, özellikle de çıplak kısımların değişimi toplumu ve toplumdaki saçmalıkları eleştirili bir biçimde yansıtır. 1955'te Salon de la Jeune* Peinture'e (*Ek*) bağlanan Parré'nin araştırmaları dostları Christian Zeimert ve Olivier O. Olivier'nin çalışmalarına oldukça yakındır. 1970'te Coopérative des Malassis'e giren sanatçı, grubun anlatımlı dizileri olan *Qui tue?* (1970) ve *Le Grand Méchoui* (1972) adlı ortaklaşa yapıtlarına katkıda bulundu. (L)

***PARROT** (André), fransız arkeoloğu ve yöneticisi. — 1968'de Louvre müzesi yöneticiliğine atandı ve primitiflerden XIX. yy.a kadar uzanan fransız resim tarihinin gerçek bir müzesini kurmakla görevlendirildi. Son yıllarda Mezopotamya ülkelerinin arkeolojisi üstüne önemli yapıtlar yayımladı: *Les Temples d'Ishtarat et de Nini-Zaza* (Aştart ve Nini-Zaza tapınakları) [1967]; *Le Trésor d'Ur* (Ur hazinesi) [1969]; *L'Art de Sumer* (Sümer sanatı) [1970]; *Les Fouilles de Mari. 18 et 19 campagne* (Mari kazıları. 18 ve 19 çalışma dönemi) [1970-1971]. (L)

PARS (Muhittin Baha), türk siyasetçisi (Bursa 1885-ay.y. 1954). İstanbul'da hukuk öğrenimi gördükten sonra Bursa'da avukat olarak çalışmağa başladı; aynı zamanda lisede edebiyat dersi veriyordu. Millî Mücadele'nin başında bu harekete katılarak Birinci T.B.M.M.'de Bursa milletvekili olarak yer aldı. Hıyaneti Vataniye suçlularını yargılamak üzere kurulan İstiklâl mahkemesine üye seçildi (1920). Aynı yıl kurulan Yeşilordu cemiyetinde genel merkez üyesi olarak görev aldı. Sonraki yıllarda beş dönem daha Meclis'te kaldı: 1935-1939 Ordu; 1920-1923, 1939-1943, 1943-1946, 1946-1950 Bursa. (M)

Parsifal (LE), Paris'i Hamburg'a bağlayan Trans-Europ-Ekspres hızlı treni. Başlangıçta alman yapımı Dizel'lerle çekilen otomatris bir vagon grubundan oluşuyordu, bugün bir lokomotifin çektiği modern vagonlardan meydana gelir. (L)

***PARSONS** (Talcott), amerikan sosyoloğu. — Parsons'un hem ünlü, hem tartışmalı olan eseri, toplumdaki eylem sistemlerini bir genel kurama bağlama girişimidir. Bu bakımdan, Parsons da, Max Weber gibi sosyolojinin bir toplumsal eylem bilimi olduğunu düşünür... Ama kendi kavramlar düzenine, hepsi de sosyal psikolojiden alınma rol, statü ya da referans grubu gibi kavramları sokar. Fonksiyonalizmden, «toplumsal gerçekliğin her öğesi ancak daha geniş bir bütün içine yerleştirilerek anlaşılabilir» postulatını alır. Aynı zamanda bütün dikkatleri, kişilerarası nispeten kararlı ilişkiler toplamı olarak tanımladığı toplumsal yapılar üstünde yoğunlaştırır. Onun «yapısal görevselci» denen yöntemi, toplumsal sistem hakkındaki şu tanımlamasından anlaşılır: toplumsal sistem, fizik özellikleri olan bir durum içinde geçen karşılıklı bir etkileşme süreci içinde birçok bireysel eylemden oluşur. Bu etki eylemleri, en uygun doyumu elde etme amacına yöneliktir ve durumları, bağlı oldukları kültür tarafından örgütlenmiş bir simgeler sistemiyle belirlenir. Parsons son yıllarda şu eserleri yayımladı: *The Negro American* (Amerikan zencisi) [1966]; *Societies* (Toplumlar) [1966]; *Sociological Theory and Modern Society* (Sosyoloji kuramı ve yeni toplum) [1967]; *Politics and Social Structures* (Siyaset ve toplumsal yapılar) [1969]. (L)

PARTON i. Nükl. Nükleonun, serbest bir tanecik gibi davranan ve enine momenti ihmal edilebilen altyapısı.

— ANSİKL. *Parton* kavramı, çok yüksek enerjili hadronlar arasındaki çarpışmanın dinamik özelliklerini açıklayabilmek için 1969 yılında R. P. Feynman tarafından ortaya atıldı, fakat, çok yüksek enerjili leptonların çeşitli uyartılar yaratarak hadronlar üzerinde yayınmasını inceleyen denemelerde elde edilen sonuçlardan sonra önem kazandı. En yeni deneysel sonuçlar, kuvvetli ve zayıf etkileşmelerde de parton modelinin başarıyla uygulanabileceğini göstermiştir.

Eğer hadronlar partonların birleşmesinden oluşmuşsa, partonların kuark*larla bir tutulması çok ilgi çekici olur. Elemanter taneciklerin en gelişmiş yapı modellerinden bazıları nükleona 3 kuarklık bir yapı verir; bu yapıya da sonsuz sayıda kuark-karşı kuark çiftleri eşlik eder; kuark ve karşı kuark arasındaki kohezyonu ise gluonlar, yani kuarkları etkileyen kuvvet alanlarının yüklü olmayan kuvantumları sağlar. (L)

***PAS** i. — Teknol. *Pas önleyici*, madenî bir yüzeyi havanın oksijeniyle paslanmaya karşı koruyan boya ya da macun. || Bir

Merle PARK

Foto S. Lido (LAROUSSE)

yakıta ya da yağlayıcıya, aşınma önleyici olarak katılan pas önleyici katkı maddesi. (L)

PASCALİ (Pino), italyan sanatçısı (Bari 1935-Roma 1968). Napoli'de bilimsel bir öğrenim gördükten sonra Roma Güzel Sanatlar akademisinde senografi derslerini izledi. Önceleri birkaç tablo yaptı, ama daha çok, ağartılmamış ya da beyaza boyanmış ve eğri kasnaklara gerilmiş bezlerle yaptığı konstrüksiyonlarıyla tanındı. Hem senografi öğeleri, hem de heykel niteliğindeki bu yapıtlar çoğunlukla insan ve hayvan vücudunun çeşitli parçalarının büyük boyutlu görünümlerini ve doğal öğeleri («Yalancı heykeller» dizisi, 1966-1967) yansıtmaktadır. 1967'den sonra Pascali yeni alanlara elattı ve doğal öğelerden (su, kuru ot, toprak v.b.den «Doğu öğeleri» dizisinde yararlandı, 1967) ya da karmakarışık gereçlerden (kürk, akrilik silgi, çelik yünü v.b.den «Ricostruzione delle Natura» dizisinde yararlandı, 1968) oluşan çevreseller yaptı. 1968 Venedik bienalinde sanatçıya bir salon ayrıldı. (L)

***PAS-DE-CALAİS idare bölgesi**, Fransa'da, Nord-Pas-de-Calais bölgesinde idare bölgesi. — 1 397 159 nüf. (1968); 7 idare çevresi, 57 kanton, 898 komün. (L)

PASİEGA mağarası, Castillo tepesinde (İspanya), içinde tarihöncesi gereçler bulunan mağara. (L)

***PASİNLER**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili) ilçe. — 51 715 nüf., ilçe merkezi 14 259 nüf. (1975); 83 köy (1970). [M]

PASMORE (Edwin JOHN, **Victor** — denir), ingiliz plastik sanatçısı (Chelsham, Surrey 1908). Kendi kendini yetiştirdi, önce Euston Road topluluğuyla yenizlenimci resmi benimsedi, okulu 1937'den 1939'a kadar yönetti. Savaştan sonra soyutlamaya yöneldi ve akımın İngiltere'deki temsilcisi oldu. 1951'de şövale resmini bir yana bırakarak duvar resimleri, alçak kabartmalar, sonra da Mondrian'ın akılcılığını andıran son derece biçimsel hareketli eşyalar yaptı. Boyalı tahta (*Abstraction Black, Brown and Olive*, 1959), maden ve plastik maddeler (1959-1960 arasında yaptığı saydam bütünler) kullanarak duvar süslemeciliğine ve çevresel sanat sorunlarına elattı. Hem ressam, hem de heykelci olan Pasmore'nin konstrüktivizme yaklaşan yapıtları modern mimarî araştırmalarının bir parçası sayılır (1955'te yeni Peterlee kentinin kuruluşu ile ilgili çalışmalara katıldı). 1963'te Bern'deki Kunsthalle'de, 1965'te de Londra'daki Tate Gallery'de Pasmore adına toplu sergiler düzenlendi. (L)

***PASOLİNİ** (Pier Paolo), italyan sinema yönetmeni ve yazarı. — (öl. Ostia, Roma 1975). 1967'den sonra şu filimleri yönetti: *Teorema* (Teorem) [1968]; *Appunti per un film indiano* (Hindistan filmi üstüne notlar) [kısa metrajlı televizyon filmi, 1968]; *Amora e rabbia* (Aşk ve öfke) [1968]; *Appunti per un' Orestiade africana* (Bir Afrika Oresteia'sı için notlar) [kısa metrajlı, 1969]; *Porcile* (Domuz ahırı) [1969]; *Medea* (özel olarak ilk defa Türkiye'de gösterildi, 1969); *Dekameron'un aşk hikâyeleri* (İl Decameron) [Boccacio'dan, 1971, bu filimde Giotto rolünü oynadı]; *Aşk bahçesi* (I racconti di Canterbury) [G. Chaucer'in, 1972]; *İl fiore delle mille e una notte* (Binbirgece masalları) [1973]. Ayrıca Carocci ve Moravia ile birlikte yönettiği *Nuovi Argomenti* (Yeni kanıtlar) adlı dergide çeşitli makale ve eleştiri denemeleri yayımladı. 1970'te *«Şiirler»* adlı bir kitabı çıktı. 1953-1966 yılları arasında yazdığı şiirleri kapsayan bu kitap, *«Gramsci'nin külleri»* (1957), *«Çağımızın dini»* (1961) ve *«Gül biçimindeki şiir»* (1964) adlı üç ayrı yapıttan alınmış şiirlerden oluşuyordu. 1973'te yayımlanan *Calderon* piyesinde günümüzdeki bir küçük burjuva ailesinin gerek düşünce, gerek şehir düzeni açısından geçirdiği çalkantıları dile getirdi. (L)

***PASTEUR VALLERY-RADOT** (Louis), fransız hekimi ve yazarı. — (öl. Paris 1970). (L)

***PASTÖRİZASYON** i. — Sanay. *Işınla pastörizasyon*, gıda maddelerinin, bozulmaya yol açan mikroorganizmalardan çoğunu yok edecek şekilde belirli dozlarda iyonlaştırıcı ışınımlara tutularak işlenmesi; bu yöntemle mikropsuzlaştırılan yiyecekler organoleptik nitelikleri bozulmaksızın uzun süre saklanabilir. (L)

Pier Paolo PASOLİNİ «Dekameron'un aşk hikâyeleri»nden bir sahne (1971)

Misael PASTRANA BORRERO

Stylianos PATTAKOS

***PASTRANA BORRERO** (Misael), kolombiyalı devlet adamı. — Nisan 1974 genel seçimlerinde yerine Alfonso Lopez Michelsen geçti. (L)

PATAUD barınağı, Fransa'da (Dordogne) Eyzies-de-Tayac yakınlarında tarihöncesi yer; Aurignac ile eski Solutreen arasında uzanan (32000'den-1900'e kadar) on dört düzeylik (Yontmataş devri) büyük bir dizi bulundu. İlk Madeleine fasiyesine ait olduğu sanılan II. düzeyde Cro-Magnon tipi bir kafatası ele geçti. (L)

***PATATES** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, yıllık *patates* ekim alanı ve üretimi: 1971'de 155 000 ha, 2 milyon 100 000 t üretim; 1972'de 169 000 ha, 2 milyon 200 000 t üretim; 1973'te 180 000 ha, 2 milyon 200 000 t üretim; 1974'te 185 000 ha, 2 milyon 275 000 t üretim; 1975'te 174 700 hektardan 2 milyon 400 000 t üretim olarak gerçekleşti. (M)

***Pathet Lao**, Laos milliyetçi hareketi. — Bk. LAOS, *Ek*.

PATİ i. Bir hayvanın, dış ortamdaki fizik ya da kimyasal bir etmene karşı, kendi türü için söz konusu etmenlerin en elverişli ya da katlanılabilir olduğu bir bölgeye yönelmesini sağlayan hareket tepkisi.

— ANSİKL. Yönelimin tersine, *pati*'de meydana gelen hareketi yöneten doğrudan doğruya kaynağın kendisi değildir. Pati elverişsiz bölgeden sakınma tepkisidir. Hayvanı zararlı (ya da yoğunluğuyla zarar veren) bir etmenin etkisinden koruyan bu tepki bir uyum tepkisi olarak düşünülebilir. Pati, ancak bu işte rol oynayan etmen her tür ve birey için değişebilen şiddet eşiğini aştığı zaman ortaya çıkar; tepki, uyaranın şiddeti başlangıç eşiğinden ne kadar çok uzaksa o kadar kuvvetli olur. Patiler preferandum davranışı olarak nitelenebilecek yönelme* (*Ek*) tepkileridir; örneğin ısıya yönelim tepkileri pati sayılabilecek hareketlerden oluşur. (L)

***PATİNAJ** i. — Dy. *Patinaj önleme*, bir demiryolu taşıtının motris tekerleklerinin kalkış sırasında yola tutunma yetersizliği nedeniyle kaymasını engelleme.

— ANSİKL. Bir tekerlekte kaymanın başladığı an saptanır saptanmaz, *patinaj önleme* düzeneği dingillere uygulanan döndürme momentini azaltmak amacıyla cer devrelerine otomatik olarak etki eder. Patinaj önleme sisteminin üstünlüğü, bu etkinin hiç zaman kaybetmeden yapılmasına bağlıdır. Kayma başlangıcı, dingile ya da transmisyonun hareketli bir bölümüne yerleştirilmiş olan takimetrik dinamolar ya da elektronik sayaçlar yardımıyla saptanır. Patinaj başlangıcı dönme hızının birdenbire artmasıyla anlaşıldığı için, böyle bir durumda dinamo ya da sayaç, lokomotifin kontrol devrelerine etki eden röleleri harekete geçiren bir işaret gönderir ve motorun gücünde hızlı bir düşüş sağlar. (L)

PATİNKİN (Don), israilli iktisatçı (Chicago 1922). 1947'de iktisat doktoru oldu, önce Chicago üniversitesinde, 1948'de de İllinois üniversitesinde yardımcı profesörlüğe atandı. Birçok amerikan üniversitesinde (Berkeley, Johns-Hopkins, Ontario) ders verdi ve 1956-1972 yılları arasında İsrail'deki Maurice Falk İnstitute for Economic Research'de araştırma yöneticisi olarak çalıştı. İktisat konusunda çeşitli makale ve yapıtları bulunan Patinkin ilk çalışmalarının özünü *Money, Interest and Prices*'ta (Para, kazanç ve fiyatlar) [1959] açıkladı. Araştırmalarında, birbiriyle değiştokuş edilebilen dört çeşit iktisadî malın sağladığı bir toplu denge örneğinden söz etti: iş hizmetleri, ürünler, mallar ve hizmetler, para ve senetler. Öteki yapıtları şunlardır: *The İsrael economy: The first decade* (İsrail'in ekonomisi: ilk on yıl) [1959], *Studies in monetary economics* (Para ekonomisi üstüne incelemeler) [1972]. (L)

***PATLAYICI** sıf. — Mad. oc. *Patlayıcı madde*. Bk. ANSİKL.

— Piroteknî. *Patlayıcı madde*. Bk. ANSİKL. || *Bulamaç halinde patlayıcı madde*, çeşitli karışımlardan meydana gelen, çok koyu kıvamlı, yarı sıvı halde patlayıcı madde; bu patlayıcılar çoğu zaman, kinetik tepkimeleri değiştirerek patlama hızını ve basıncını arttıran madensel tozlar (alüminyumun ya da bir başka madenin tozları) ve katran katılmış trinitrotolüen ve amonyum (ya da sodyum) nitrat karışımından meydana gelir: *Bulamaç halinde patlayıcı maddeler maden ocaklarında galerilerin açılması ve cevherin kazılması için kullanılır.* (PATLAYICI BULAMAÇ da denilir.)

— ANSİKL. Mad. oc. Maden ocaklarında en çok kullanılan *patlayıcı madde* gazlı nitrat*tır (*Ek*). Toz halindeki bu madde, maden ocağındaki delikten içeriye boşaltılır ve klasik bir patlayıcıyla ateşlenir. Çok ucuz olduğundan gazlı nitrat grizu çıkarmayan yeraltı ocaklarında da kullanılır; bu ocaklarda, gaza ya da mazota batırılmış nitrat ocaktaki deliğe basınçlı havayla çalışan bir enjektör yardımıyla püskürtülür. Bulamaç halinde patlayıcı maddeler daha etkili, fakat daha pahalıdır. Bunlar açık ocakların işletilmesinde de kullanılabilir. Ayrıca 300 ile 900 mm çapında, 1,5 ile 6 m boyunda fişekler halindeki nükleer patlayıcıların maden ocaklarında kullanılması da düşünülüyor; gücü bin kilotondan binlerce kilotona kadar ulaşabilen bu nükleer patlayıcıların, ocakta büyük kazılara girişmek ya da maden filizlerini daha ocaktayken parçalamak amacıyla çok derin açılmış ateşleme deliklerine yerleştirilerek kullanılabilmesi için, radyoaktif kirlenmeyi önlemek üzere çok sıkı tedbirler alınması gerekir.

— Piroteknî. Kloratlı *patlayıcı maddeler*'in ve kara barutun bugün artık pek az miktarda üretilmesine karşılık, dinamitlerin ve nitratlı patlayıcıların, özellikle maden ocaklarındaki ateşleme deliklerine toz halinde kolayca boşaltılabilen gazlı nitrat*ın (*Ek*) tüketimi hızla artmaktadır. Son on yıl içinde yeni yeni patlayıcı maddeler ortaya çıktı: genellikle sızdırmasız plastik kaplar içinde piyasaya sürülen *bulamaç halinde patlayıcı maddeler* ve madenlere biçim vermekte kullanılan *yaprak halinde patlayıcı maddeler*. Değişik tipteki barutlu fişekler, küçük makinelerin çeşitli parçalarını ya da büyük termik motorları çalıştırmak için kullanılır. (L)

***PATNOS**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili) ilçe. — 50 804 nüf., ilçe merkezi 15 564 nüf. (1975); 83 köy (1970). [M]

***PATON** (Alan Stewart), ingilizce yazan güney afrikalı romancı. — Son olarak eski liberal bakan Hofmeyr'in biyografisini (*South African tragedy: the life and times of Jan Hofmeyr* [Güney Afrika'nın trajedisi: Jan Hofmeyr'in yaşamı ve zamanı], 1965), insanlık ilkelerini açıkladığı anlatıları (*Instruments of thy peace* [Senin barışının araçları], 1968; *The long view* [Uzağı görüş] 1968), 1969'da ölen karısının bir portresini (*Kontakion for you departed* [Ayrılışın için ilâhi], 1969) yazdı. 1974'te *Apartheid and the Archbishop* (Irk ayrımı ve Arşevek) adlı yapıtıyla Central News Agency ödülünü kazandı. (L)

***PATTAKOS** (Stylianos), yunanlı subay ve siyaset adamı. — 25 kasım 1973'teki hükûmet darbesiyle hükûmetteki görevinden alındı. (L)

***PATZAK** (Julius), avustralyalı tenor. — (öl. Rottach — Egern, Yukarı Bavyera 1974). [L]

PATZAY (Pal), macar heykelcisi (Budapeşte 1896). Budapeşte'de öğrenim gördü, birçok Avrupa ülkesine çeşitli inceleme gezileri yaptı. Anlatımcı bir dönemden (1915-1916) sonra dengeli bir klasik üslûba ulaştı. Uzun süre normal boyutlu yapıtlar verdi, 1940 yılına doğru Pecs'deki Hunyadi Yanoş, Szekesfehervar'daki Husar'lar gibi çeşitli anıtlar dizisi yaptı. Budapeşte Güzel Sanatlar okulunda ders veren Patzay yeni bir heykelciler kuşağının doğmasına yol açmıştır. (L)

PAUL (Mimi), amerikalı kadın dansçı (Nashville 1943). Washington School of Ballet'de Lisa Gardner, Mary Day ve Frederick Franklin'in öğrencisi oldu, Washington Balet'e katıldı (1955-1960). 1960'ta National Society of Arts and Letters ve Ford Foundation'dan School of American Ballet'deki dersleri izlemesine imkân veren iki burs kazandı. New York City Ballet'de (1961-1968)

Foto. Unitalia (J.-L. Passek kol.), Camera Press-Parimage, Gamma (LAROUSSE)

önce solocu (1962), sonra da yıldız (1966) oldu. Konuk sanatçı olarak London's Festival Ballet'e gitti (1969), aynı yıl American Ballet Theatre'a girdi. Çok arı bir tekniği olan bu zarif dansçı Balanchine'in üslûbunu oldukça benimsemişti. New York City Ballet'in repertuvarındaki büyük rollerin çoğunu başarıyla yorumladı. Balanchine'in çeşitli eserlerinde rol aldı. Yorumladığı eserler arasında en iyi rollerinden biri olan *Bugaku* (bu rolü Allegra Kent ile paylaştı, 1963), *Don Kişot* (1965), *Divertimento no 15* (1966 düzenlemesi), *The Jewels* (1967) vardır. Sanatçı ayrıca Jacques D'Amboise'ın (*Quotuor* [Dörtlü], 1964; Arthur Mitchell ile *Prologue* [Başlangıç], 1967) yapıtlarında da rol aldı. Frederick Ashton'un *Illuminations* adlı yapıtının New York yapımında dans etti. American Ballet Theatre'a girer girmez genç koreograf Dennis Nahat'ın *Brahms Quartet* (1969) ve *Ontogeny* (1970) adlı yapıtlarını ve Michael Denard ile birlikte *Paquita*'yı (Rudolf Nureyev'in düzenlemesi, 1972) yorumladı. (L)

***PAUL-BONCOUR** (Joseph), fransız siyaset adamı. — (öl. Paris 1972). [L]

PAULİN (Pierre), fransız dizayncısı (Paris 1927). 1948'lerde taşaronluk yapıyordu, sonra heykelciliğe yöneldi; ama bir kaza sonucu sakatlanan sağ elini bir süre kullanamayınca heykelciliği bıraktı, sonra da bir marangozluk okuluna girdi. Maxime Old'un tavsiyesiyle Marcel Gascoin'ın yanında stajyer olarak çalıştı, orada mesleğini ilerletti. 1958'de çizdiği koltuk dizaynları, önemli bir Hollanda firması tarafından yayımlandı; 1960'ta Thonet'nin isteği üzerine ortak donatımları incelemeğe yöneldi. Birçok mimarla işbirliği yaparak çeşitli düzenlemelere katıldı. Bunlar arasında Fransız Radyo Televizyon kurumu binaları (1963), Buttes-Chaumont'daki T.V. binasının girişteki holü (1964), Louvre müzesi resim bölümünün yeniden düzenlenmesi (1968), Rennes kültür binasının diskotek, kitaplık ve yönetim büroları (1969), Elysée salonları (1970) ve Osaka'da fransız pavyonunun şeref salonu sayılabilir. 1969'da Chicago'dan Design Award Aid'ı aldı. P. Paulin bugün Atelier d'art contemporain du mobilier national'de görevlidir.

Aldığı siparişlerin çok sayıda olması sanatçının birçok buluş yapmasını sağladı. Daha 1959'da kılıfı istendiğinde çıkarılabilen esnek kumaştan yapılmış, ayaksız ve vücut biçimini alabilen modern koltuk modelini çizdi; 1963'te ise dekor olarak da kullanılan kadife kaplı koltuğu çizdi; Louvre müzesi için İkinci İmparatorluk dönemine ait dairesel kanepeyi örnek alarak yeni bir tip kanepe çizdi: bunun başlıca özelliği yan yana konmuş aynı şişkinlikte ama değişik renklerdeki koltuklardan oluşmasıdır; daha sonra bu düşünceden hareket ederek birçok modern kanepe tipi çizdi: bunlardan en önemlileri yılan biçimli kanepeyle, eğri çizgili küçük iskemlelerden oluşan kanepedir; Paulin'in çizdiği eserlerden biri de bisiklet zinciri gibi ekelmli iskeleti sayesinde istenen her biçimi alabilen koltuktur. Bu modüllü görünüme P. Paulin'in Elysée'de kurduğu çözülebilir prefabrike iç mimarî öğelerinde de rastlanabilir. (L)

***PAUMGARTNER** (Bernhard), avusturyalı müzik bilgini ve orkestra şefi. — (öl. Salzburg 1971). [L]

***PAUSTOVSKİY** (Konstantin Georgiyeviç), sovyet yazarı. — (öl. Moskova 1968). [L]

***PAUTHENİER** (Marcel), fransız fizikçisi. — (öl. Paris 1972). [L]

PAVLOS (Pavlos DIONYSSOPULOS, — denir), yunanlı mimar (Filiatra, Messenia 1930). 1954'ten sonra Jackson Pollock ve Jean Dubuffet'nin resim anlayışından etkilendi, 1960'ta Paris'te «yeni gerçekçiler»le tanıştı, bu tarihten sonra nesnel bir benzetme yoluyla ve beklenmedik malzemelerle çeşitli nesneler yaptı. Özellikle kesilmiş afişlerle ilgilendi: bunları katlıyor, istifliyor, biçiyor ve plexiglastan kılıflara yerleştirerek dor sütunundan tutun da (1968) kravata kadar (1970) renkli ve hareli gibi görünen çeşitli eşya meydana getiriyordu. Pavlos çelik yününü de aynı biçimde kullanarak tekrenkli ve kabartma taklidi bir vestiyer yaptı (1971), ayrıca Automne festivali için bir «orman» tasarladı (1972). Pavlos heykel ve resimden uzak olan çalışmalarıyla pop'art'a yaklaşır, ancak ağırlığı pop'art'taki gibi öfkeli bir yergiye vermez, günlük, alışageldiğimiz eşyayla dolu, şiirsel bir aldatmacalar evreni yaratır. (L)

PAVLOV, Çekoslovakya'da, Moravya'nın Breclav bölgesinde, adını Yontmataş devrinin bir kültür fasiyesi olan *pavlov fasiyesi*'ne veren köy. Pavlov bölgesinde Üst Yontmataş'a ait (M.Ö. 23000) avcı kamp malzemesi bulundu. Buradaki İlk Solutreen biçimindeki taş endüstrisi, kenarı yontulmuş uzun kesici âletlerden, kemik endüstrisi de eliptik kesitli mızrak uçlarıyla mamutların kürek kemiğinden yontulmuş küreklerden meydana gelir. Pavlov fasiyesi Orta Avrupa'nın büyük bir bölümünde özellikle Çekoslovakya'nın Predmosti, Avusturya'nın Willendorf, S.S.C.B.'nin Kostenki bölgelerinde yaygındır. (L)

***PAYAMLI**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Merkez ilçesi) bucak. — 8 376 nüf., 29 köy, bucak merkezi 268 nüf. (1970). [M]

***PAYAS**, esk. **Baiai**, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Dörtyol ilçesi) bucak. — 7 766 nüf., bucak merkezi 5 997 nüf. (1970). [M]

***PAYLAŞMA** i. — Bir üreticinin, bütün üretim faaliyetlerini bizzat kendisi yapacağına, üreteceği malı bütünüyle oluşturacak hizmet ve gereçleri dışarıdan sağlaması işlemi.

— ANSİKL. Genel olarak *paylaşma* iki temel fikre dayanır: bunlardan birincisi, taraflar arasında mübadele ve görev devri ile gerekli güvenin bulunması; ikincisiyse, koordinasyon merkezini oluşturan iş sahibi (veya sorumlu) ile malın bir kısmını üretmekle görevli kişi arasında görev bölümünün yapılması. Devredilen faaliyetin, genel olarak iş sahibi denilen söz konusu şirketin son ürününün geliştirilmesi veya değerlendirilmesine doğrudan veya dolaylı bir biçimde katkıda bulunması gerekir. Faaliyetinin devredilmesinin gerekçesi, iktisadî hesapla ölçülen rantabiliteye dayalı olarak iktisadî etkinliği artırmasıdır. Dikey işbölümü ve uzmanlığın sağladığı üstünlükler ilkesi üzerine kurulmuştur. Paylaşma iktisadî birimler arasında mümkün çok sayıdaki çeşitli işbirliği biçimlerini kapsar. Bunların birincisi, sık sık tanımlanan bir üretim biçimi olan tam anlamıyla paylaşmadır. Uygulandığı başlıca sektörler mekanik imalât, otomobil, elektrik ve elektronik ile metalürji sektörleridir; ayrıca aynı zamanda plastik madde imalâtı, bina, tekstil sanayii v.b. alanlarda da kullanılır. Bu sektörlerde yardımcı sanayici (talî müteahhit), işi veren sanayici hesabına, onun direktiflerine uyarak, son üründe bütünleşecek olan sipariş edilmiş özel parçaları imal eder. Sipariş, mal üretimi şeklinde olabileceği gibi bazı hizmetlerin yapılması şeklinde de verilebilir. Başka bir deyişle yardımcı sanayici faaliyette bulunurken ve sorumlulukları yüklenirken siparişi verenin yerine kısmen veya tamamen geçer, fakat onun teknik direktiflerine uyar. İş sahibinin teknik direktifleri fiilen, plan, model ve ihale dosyası biçiminde ortaya konulur. Paylaşma, uygulama sırasında, işveren firmanın tavsiyeleriyle de bulunmasını veya imalât usulü hakkında bilgi sağlanmasını (*know how*) gerektirebilir. İşveren firma üretime üretim alanında gözcü olur ve üretilen parçaları testlerle denetler. Yukarıdaki tanımlanış biçimiyle paylaşma, fasonaj üretimden, kısıtlı da olsa bir yetki kullanma hakkının bulunması nedeniyle ayrılır. Fasonaj üretimde ise üretim nedeniyle, her birim hammadde ve mamul madde başına, belirli bir bedel alınır. Üretim ve bazı kontrol cihazlarının (özel cihazlar veya standartlara uymayan cihazlar) kullanılma biçimi önceden yapılan anlaşmalarla belirlenir ve söz konusu cihazlar işveren tarafından sağlanır.

Malzeme sağlanması da paylaşma kapsamına girer; malzeme temin eden kişi kataloglarda özelikleri belirtilmiş, standartlara uygun malzemeyi stoklarında yeteri kadar bulundurup, istenildiğinde hemen sunmak durumundadır. Malzeme çeşitleri, herkesçe bilinen mamullerden (hırdavat, metal kapaklar, saç eşya, lambalar), özel mamullere (dış lastik, buji, karbüratör, prefabrike bina materyeli) kadar yayılabilir. Malzemeciyle müşterisi arasındaki ilişki ticarî bir ilişkidir. Bu durumda taraflardan birinin diğerine teknik yönden müdahalesi söz konusu değildir. Paylaşma malzemeciliğiyle normal malzemecilik, satılan malın cinsi nedeniyle farklılık gösterir. Eğer satılan malzeme özel bir imalâtta kullanılacaksa, müşteri ihtiyaçlarına cevap verecek bazı norm ve boyutlara uymak gerekir. Otomobil, uçak imalâtı, elektronik v.b. sanayiler fren, kontrol cihazları, cam sileceği gibi malzeme imal eden çok sayıda malzemeciye iş alanı sağlamaktadır.

Devlet veya büyük bir firmadan alınan bir ihaleyi gerçekleştirmek için ya esas bir müteahhit çevresinde ya da eşit koşullar altında işbirliği yaparak çok sayıda uzmanlık firmasının paylaşmaya girişmeleri de mümkündür. İnşaat, kamu bayındırlık yatırımları, büyük sınaî tesislerin kurulması veya büyük millî projeler («Apollo» gibi) bu tür işbirliği biçimlerine ihtiyaç gösterir. Geniş anlamıyla ele alınınca, imtiyazlı işletmeler (*franchising*) ve komisyonculuk da (iş sahibinin factoring'te olduğu gibi, bir firmayı üçüncü şahıslarla ilişki kurmasını gerektirecek bir işle görevlendirmesi) paylaşma kapsamına girer. (L)

***PAZ** (Juan Carlos), arjantinli besteci. — (öl. Buenos Aires 1972). [L]

***PAZ** (Octovio), meksikalı yazar. — Çeşitli metinlerini «*Alternatif akım*» (1967) adlı yapıtında topladı ve ayrıca yeni şiir kitapları yayımladı: *Doğu aklan'ı ve öteki şiirler* (1968), *la Centena* (1969). [L]

***PAZAR** i. — ANSİKL. Huk. *Pazar tatili*, çıkarılan bir kanunla cumartesi günü de uygulanmağa başladı (1974); böylece haftalık tatil hafta* (*Ek*) sonu tatili adıyla iki güne çıkarılmış oldu. (M)

***PAZAR**, esk. **Atina**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Rize ili) ilçe. — 45 158 nüf., ilçe merkezi 8 850 nüf. (1975); 51 köy (1970). [M]

***PAZAR**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili, Turhal ilçesi) bucak. — 16 871 nüf., bucak merkezi 4 010 nüf., 17 köy (1970). [M]

***PAZAR**, İç Anadolu bölgesinde (Ankara ili, Kızılcahamam ilçesi) bucak. — 6 391 nüf., bucak merkezi 615 nüf., 13 köy (1970). [M]

***PAZARCIK**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Maraş ilinin Güneydoğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi) ilçe. — 89 600 nüf., ilçe merkezi 15 787 nüf. (1975); 93 köy (1970). [M]

***PAZARKÖY**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Yenice ilçesi) bucak. — 8 955 nüf., bucak merkezi 2 338 nüf., 15 köy (1970). [M]

***PAZARKÖY**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Mengen ilçesi) bucak. — 5 489 nüf., bucak merkezi 653 nüf. (1970). [M]

***PAZARÖREN**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Kayseri ili, Pınarbaşı ilçesi) bucak. — 13 741 nüf., bucak merkezi 1 049 nüf., 33 köy (1970). [M]

***PAZARYERİ**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bilecik ili) ilçe. — 15 900 nüf., ilçe merkezi 5 645 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***PAZARYOLU**, Karadeniz bölgesinde (Erzurum ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, İspir ilçesi) bucak. — 14 393 nüf., bucak merkezi 2 175 nüf., 37 köy (1970). [M]

Peach Bottom, A.B.D.'de, Pennsylvania'nın güneyinde, York yakınında nükleer santral. (L)

Peano kümesi (Giuseppe *Peano**nun adından), E kümesinin her x elemanını, tek olan, $x^{+} = f(x)$ şeklinde yazılan ve üç Peano aksiyomunu doğrulayan ardılı ile birleştiren bir f uygulamasının tanımlanabildiği E kümesi; bu üç aksiyom şunlardır:

— E kümesinin x ve y gibi iki elemanının aynı ardılı varsa, $x^{+} = y^{+}$, bu iki eleman eşittir, $x = y$;

— E kümesinde, bu kümenin elemanlarından hiç birinin ardılı olmayan bir z elemanı vardır;

— z elemanını içeren bir F kümesi E kümesinin bir x elemanını içerdiğinde bu ele-

manın x^+ ardılını da taşırsa, F kümesi E kümesinin tümünü içerir: *Doğal tamsayıların* ℕ *kümesi bir Peano kümesidir.* (L)

*__PEARSON__ (Lester Bowles), kanadalı siyaset adamı. — (öl. Ottawa 1972). [L]

Pearson raporu. İkt. Lester B. Pearson*ın başkanlık yaptığı bir komisyon tarafından kaleme alınmış ve 1969'da yayımlanmış olan rapor. Bu rapor, Dünya bankası başkanı R. McNamara'nın isteği üstüne, 1969 yılında Üçüncü Dünya ülkelerine yirmi yıldır yapılan yardımın bir bilançosunu çıkarmak ve mevcut durumun düzeltilmesi için önerilerde bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. *Pearson raporu* nispeten iyimser bir bilanço ortaya koymuştur. Raporda yüksek iktisadî büyüme oranı üzerinde ısrarla durulmuştur. Raporu hazırlayan komisyon kalkınma yolundaki ülkelerde nüfus artışının yavaşlatılmasını, yardımın daha akıllıca dağıtılmasını, özel sermayenin daha fazla teşvikini ve çok taraflı yardımlaşma sisteminin güçlendirilmesini, Üçüncü Dünya ülkelerince ihraç edilen ürünler lehine tek taraflı olarak tercihli tarifelerin genelleştirilerek uygulanabileceği bir uluslararası serbest mübadele sisteminin kurulmasını tavsiye etmektedir. (L)

PEBBLE CULTURE i. (*yassıtaşlar uygarlığı* anlamında ing. k.ler). «Choppers» ve «chopping-tools» adı da verilen biçimlendirilmiş taş parçalarından meydana gelen tarihöncesi endüstri fasiyesi .(Pebble culture'a oldoway [Doğu Afrika], Çu-Ku-Tien [Çin], anyath [Birmanya] ile Fransa'da Vallonet mağarası endüstrileri girer.) [L]

PECH-DE-L'AZE, Fransa'da (Dordogne eyaleti), Carsac-Aillac komünündeki birçok mağaranın meydana getirdiği arkeolojik yer. Bu mağaralarda Acheul kültürü malzemesi ve Acheul geleneğine bağlı Moustier sanayii malzemesi bulundu. 1968'de François Bordes 200 000 yıl önce yaşadığı sanılan 15 sm uzunluğunda bir sığır kaburgası buldu. Bu kemiğin ilginç yönü, üzerine kazılan fakat anlamı çıkarılamayan çizgilerdir ve bunlar kemik üzerine yapılmış, bilinen en eski gravürlerdir. (L)

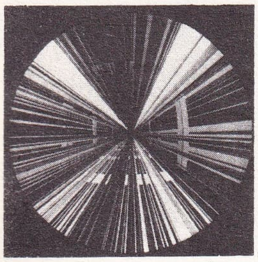

Luc PEIRE
«Environnement III»
(1973)
Auckland City Art Gallery
(Yeni Zelanda)

Pechiney - Ugine - Kuhlmann (P.U.K.), 1971'de Pechiney ve Ugine-Kuhlmann firmalarının birleşmesinden doğan fransız anonim şirketi. Gerçekte bu şirket sekiz büyük sanayi dalında çalışan bir holdingdir: alüminyum, kimya, çelik ve titan, maden ocakları ve elektrometalürji, bakır, izabe, özel ürünler ve nükleer alanda P.U.K.'nin birçok iştiraki vardır. (L)

*__PECK__ (Gregory), amerikalı sinema oyuncusu. — 1966'dan sonra şu filimlerde oynadı: *Mak-Kenna'nın altınları* (Mackenna's Gold) [J. L. Thompson'ın, 1969]; *Görünmeyen düşman* (The Stalking Moon) [R. Mulligan'ın, 1969]; *Sevgilimin oyunu* (I Walk the Line) [J. Frankenheimer'ın, 1970]; *Çılgın döğüş* (Billy-Two-Hats) [T. Kotcheff'in, İsrail'de, 1973]. Gregory Peck bir yapımcı olarak da *The Trial of the Cattonsville Nine*'ı (G. Davidson'ın, 1971) çevirdi. (L)

PECKİNPAH (Sam), amerikalı filim yönetmeni (Madera County, Kaliforniya 1926). Ailesinin kökeni kızılderilidir. Bahriyeli olarak savaşa katıldı, 1949'da sahne sanatını öğrenmek üzere Hollywood'a gitti. Sonra senaryocu oldu, televizyondaki «şov» programlarına diyalog hazırladı. Birçok tefrika yazdı (*The İnvasion of the Body Snatchers*'de [Ceset hırsızlarının ortaya çıkarılması], 1956); sonra Donald Siegel'in asistanı oldu. İlk iki filmi *The Deadly Companions* (Can yoldaşları) [1961], özellikle de *Ride the High Country* (Yaylaya gidiş) [1961] ile eleştirmenlerin dikkatini çekti ve western türünün yeni ustalarından biri olarak kendini kabul ettirdi. Peckinpah bu alandaki ustalığını *Kahraman binbaşı* (Major Dundee) [1964]; büyük bir başarı alan *Vahşî belde* (The Wild Bunch) [1969] ve *Çöl şeytanı* (The Ballad of Cable Hogue) [1969] adlı yapıtlarıyla doğruladı. Daha sonraki yapıtları *Köpekler* (The Strawdogs) [1971] ve *Firar*'da (The Getaway) [1972] gerçekçilik anlayışı ve şiddet sahnelerine merakı (çoğu zaman aşırı) açıkça görülür. Sanatçı *Vahşî sürücü* (Junior Bonner) [1972]; *Pat Garrett and Billy the Kid* (Pat Garrett ve çocuk Billy) [1973]; *Bring me the Head of Alfredo Garcia* (Alfredo Garcia'nın başını getir bana) [1974] gibi yapıtlarla western'e döndü. (L)

Sam PECKİNPAH
«Vahşî belde»den bir sahne (1969)

*__PEÇENEK,__ Karadeniz bölgesinde (Ankara ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Çamlıdere ilçesi) bucak. — 7 997 nüf., bucak merkezi 1022 nüf. (1970). [M]

PEDERSEN (Carl-Henning), danimarkalı ressam (Kopenhag 1913). Resme kübizmin etkisinde bir soyutlama anlayışıyla başladı; sonra karısı Else Alfelt ve «Çizgi» topluluğuna bağlı arkadaşları Egill Jacobsen, Ejler Bille ve Asger Jorn ile birlikte Klee, gerçeküstücülük, halk sanatı, primitif sanat ve çocuk sanatıyla ilgilendi, böylelikle bilinçaltının ve otomatik yazının önemi, ayrıca renk değişiminin ruhsal değeri üstünde durdu. O tarihten sonra sanatı daha da gelişti, şiirsel ve düşsel bir anlatıma ulaştı. Savaşla birlikte canlı ve çarpıcı resimlerindeki o neşe havası da kayboldu; sanatçı 1947'de yeni bir atılım yaparak kendi düşünceleriyle aynı paralelde olan Cobra akımına katıldı. Manzara ve çeşitli kompozisyonlar yaptı (*İnsan ve denizin öyküsü*, 1957). Renk öğesine olan ilgisi giderek arttı. Noktacılıktan hareket ederek yeni bir teknik geliştirdi, ayrıca renk dalgalanmaları ve titreşmeleriyle ilgili araştırmalara girişti. («*Kızıl uzam*», 1973). Yaptığı tunç heykeller, seramik duvarlar ve tiyatro dekorları dışında çok sayıda şiir yazdı. Herning'de sanatçının bir bağışıyla 1974'te bir Pedersen müzesi açıldı. (L)

*__PEHLİVANKÖY,__ Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Kırklareli ili) ilçe. — 7 212 nüf., ilçe merkezi 2 587 nüf. (1975); 8 köy (1970). [M]

PEİ (Ieoh Ming), çin asıllı amerikalı mimar ve şehirci (Kanton 1917). Şanghay'da okuduktan sonra Harvard üniversitesindeki Massachusetts İnstitute of Technology'de Gropius'un yönetiminde çalıştı. Başlıca yapıtları arasında Şanghay'daki Hua-Tung üniversitesiyle Çin Sanatı müzesi vardır. Bu müzenin mimarlık açısından başlıca özelliği sanatçının eski çin motifleri kullanımından kaçınmak için çıplak duvar ve küçük bahçe gibi iki temadan yararlanmış olmasıdır. «Helix System»in bulucusu olan Pei, bina cephelerinin yapısı iç içe geçmiş iki düzenden oluşan Denver'deki Mile High Center'ı (Colorado, 1956) yaptı. Bunlardan biri, koyu renkli alüminyum tabakalarıyla örtülü taşıyıcı düzen, öteki ise açık renkli emaye şeritlerle korunan havalandırma sistemidir.

Pei'nin gökdelen anlayışı Mies van der Rohe'nin anlayışına çok yakındır (Montreal'deki Ville-Marie meydanında planı haç biçimli gökdelen). Sanatçının öteki yapıtları arasında J.-F.-Kennedy havalimanının iç hatlar binası, Savunma bakanlığı için Paris bölgesinde iki kuleden oluşan bir proje, bir de Boulder'de (Colorado) yerlilerin eskiçağ köylerini andıran atmosfer araştırmaları ulusal merkezinin planları sayılabilir. Pei ayrıca çeşitli şehircilik planları çizdi, örneğin Oklahoma City'nin yenilenme projesinde birkaç dikey çizgiyle şehrin görünümünü değiştiriverdi; 1989'da tamamlanacak olan bu projeye göre çağdaş mimarî giderek eski mimarînin üstüne kurulacaktır. (L)

PEİCHL (Gustav), avusturyalı mimar ve desenci (Viyana 1928). 1943-1953 yılları arasında Mölding Meslekler okulunda, Linz Sanat okulunda ve Viyana Güzel Sanatlar akademisinde öğrenim gördü. Çeşitli alanlarda faaliyet gösterdi. Mimar olarak Viyana'daki Atrium okulunu (1961-1964), New York fuarındaki Avusturya pavyonunu (1962-1964), Viyana-Hacking Dominikenler manastırını (1963-1965), Meiding psikiyatri eğitim merkezini (1965-1967), Helsinki fuarındaki Avusturya pavyonunu (1968), Linz, Salzburg, İnnsbruck ve Dornbirn'de O.R.F. stüdyolarını (1970-1973) yaptı. Mimarlık konusunda çeşitli makale ve kitapları bulunan Peichl *Bau* mimarlık dergisinin (1965-1970) yayımcı ve yazarlarındandır. Ayrıca Münih'te yayımlanan *Süddeutsche Zeitung* ve Viyana'da yayımlanan *Die Presse* gazetelerine İronimus takma adıyla siyasî karikatürler çizmektedir. (L)

PEİRE (Luc), belçikalı ressam (Grugge 1916). Önceleri yalın ve güçlü bir figür anlayışı vardı ve yapıtlarında Permeke*nin etkileri görülüyordu; İtalya, İspanya ve Afrika'ya yaptığı gezilerden sonra kendine özgü bir üslûp oluşturdu. Artık tuvallerini karşıtlık ve uyum etkisi yaratan tekrenkli şeritlerden oluşturuyordu. Biçimleri giderek sertleştirdi ve doğru çizgilerin egemen olduğu derli toplu bir düzen içine yerleştirdi. Gerçekçiliği yadsıdığı dönemdeki yapıtlar «metafizik resmi» hatırlatır (*Sintesis*, 1953); bu yapıtlarında siyahla çevrelenmiş donuk renkli ve son derece yalın figürler işler. Ancak daha sonra özellikle Kandinsky ve Mondrian'ın etkisiyle, çizgi ve renk öğelerinin ritimli ve ölçülü bir biçimde birbirini tamamladığı plastik bir uzam yarattı (*Ramses*, 1962). Artık siyah, beyaz ve gri «grafi»lerinde olsun, tavan ve döşemesi aynadan, duvarları düşey çizgilerle kaplı «Çevresel»inde olsun (1967'de Paris'teki Modern Sanat müzesinde ve 1968'de Venedik bienalinde yer aldı) çekül doğrultusu ağır basar. Renkli çalışmaya başladığı dönemde de tuvalleri desenlerin kesinliğinden hiç bir şey kaybetmedi. (L)

PEKARNA mağarası, Çekoslovakya'da, Brno yakınında mağara. Tarihöncesi iki düzey bulundu: biri Gravetyen'in, öbürü Madeleine fasiyesinin (Magdaleniyen*) özelliklerini taşır. (L)

*__PEKER__ (Orhan), türk ressamı. — T.R.T. 1970 sanat ödülleri yarışmasında Âşık Veysel portresi ile başarı ödülünü aldı. Brüksel'de Galerie sans Frontières'de bir sergi açtı (1972). Japonya'da Ertuğrul gemisinin battığı Kuşimato Wakayama Ken ilinde yapılan anıt-yapı için iki seramik pano, bir vitray hazırladı (1974). Almanya'da Jugend und Volk yayınevi tarafından Türkiye dışındaki türk çocukları için hazırlanan *Ağaca takılan uçurtma* antolojisini resimledi (1975). [M]

*__PEKİN,__ Çin'in başkenti.

— Arkeol. 1969'dan bu yana Bilimler Akademisi Arkeoloji enstitüsünün sürdürdüğü çalışmalar sonunda Yuan döneminden kalma eski kale surları (Ho yi men kapısı) günışığına çıkarıldı; ayrıca su olukları, imparatorluk sarayı kanalları, çeşitli konutlar bulundu. Saray ve imparatorluk sitesi, kentin merkezinde, Çang-ngan'daki (bk. ÇAN-GAN. *Ek*) yönteme göre, güney-kuzey doğrultusunda ve 589 ile 907 tarihleri arasında kurulmuştu.

1970'te kentin batı mahallesinde açılan gizli bir bölmede on altı porselen ortaya çıktı; ayrıca, gene batıda, kuzey duvarının altında, porselenden son derece güzel bir fırça kabı bulundu; kabın üzerinde bulutlar arasında dolaşan ejderhalarla dalgalar arasında Beştepe resmi vardır. Kuzeybatıdaki bir varoşta yer alan sarı tapınakta ise pişmiş topraktan bir buhurdanlık ortaya çıktı. Bütün bu araştırmalar sırasında ele geçen eşya yörede seramik sanatının ne derece ileri olduğunu kanıtlamaktadır. (L)

*__PEKTEN__ (Mustafa Bekir), türk hattatı. — Buharî'nin *Hadis* kitabını ikinci cildin yarısına kadar yeniden yazdı. (M)

PEKÜNLÜ (Sadık), türk haltercisi (İstanbul 1938 - ay.y. 1973). Haltere Deniz Harp okulunda başladı (1951). 1967-1971 arasında millî formayı giydi; ölümünden sonra adına uluslararası halter turnuvası düzenlendi. (M)

*__PELE__ (Edson Arantes do NASCIMENTO, — denir), brezilyalı futbolcu. — 1974'te futbolu bıraktı, ama 1975 yılında yeniden New

Foto. Warner Bros, L. Peire (LAROUSSE)

York Cosmos kulübüne girerek futbola döndü. (LM)

***PELLA,** Makedonya'da şehir.

— Arkeol. Son on yılda yapılan kazılar, bugün hemen hemen tamamıyla ortaya çıkarılmış olan Makedonya'nın bu eski başkentinin topografyası ve şehirciliği hakkında pek çok ayrıntı getirdi. En iyi korunmuş kalıntılar şehrin merkezindekilerdir. 9 m genişliğindeki sokaklar boyunca, Hippodamos planına uygun olarak birçok ev adacıkları inşa edilmiştir. Yapılan sondajlarda kanalizasyonlara rastlandı. Mimarî bütüne, açık ve koyu taşlardan oluşan, mitoloji veya günlük hayatı konu alan çok güzel mozaikler (M.Ö. IV. ve III. yy.lar) eklenmiştir. Kazılıp temizlenmiş yapıların önemlileri şunlardır: çeşitli inşaat safhaları geçiren (en eski kısımlar M.Ö. IV. yy.dan) büyük yuvarlak bir bina ve ilâveleri, mozaikle süslü olan ve Vergin* (*Ek*) sarayındakilerden birine benzeyen daha küçük bir tholos. (L)

***PELLERiN** (Jean-Victor), fransız yazarı. — (öl. Paris 1970). [L]

***PELOPONNESOS,** Güney Yunanistan'da yarımada.

— Arkeol. Son yılların bulguları tarihöncesi tarihlemeleri daha da gerilere götürme imkânını verdi. Eleia bölgesinde (Kylini, Katakolon), Orta Yontmataş devri yerleşmeleri incelendi, Portokhelion*daki (*Ek*) Frankhthi mağarasında Yontmataş devrinden Cilâlıtaş devrine kadar oturulduğu kanıtlandı. Cilâlıtaş devri başlarında «seramiksiz» bir evrenin bulunduğu anlaşıldı. Magnesia bölgesinin güneyinde, Diren körfezi kıyısında «Alepotrypa» denen mağarada birçok Cilâlıtaş yerleşme düzeylerine rastlandı. Yunan-fransız kazıları bir odalar ve dehlizler külliyesi ortaya çıkardı. Son Cilâlıtaş devrinde çeşitli tipten (düz veya çokrenkli boyanmış, oymalı veya kabartmalı) pek çok vazo parçası bulundu. Korinthos ve Naupli («Pronia» denen varoştaki mağara ve labirentlerde Cilâlıtaş devrinden Eski Hellas devrine kadar giden bir seramik bulundu) bölgesi Cilâlıtaş malzeme yönünden zengindir. Kazarmi'de (Naupli'den Epidauros'a giden yol üzerinde) akropolis ile Mykenai köprüsü yakınında M.Ö. XV. yy.dan kalan ve son olarak Yakın Hellas III C'de kullanılan tholos'lu bir mezar ortaya çıkarıldı; içindeki mezar malzemesi çok zengindir (hançerler, oklar, vazolar, gümüş kupalar, altın taçlar v.b.). 1970'te Asine'de geometrik ve protogeometrik evlerin temelleri kazılıp temizlendi. Alt Mykenai ve Mykenai düzeylerine rastlandı ve Mykenai düzeyi altında Orta Hellas devrine ait bir mezarlık bulundu. Trynthe'de batı yamacı üzerinde iki dehlize rastlandı ve birçok bina ortaya çıkarıldı. Bulunan seramik Son Hellas III B'den kalmadır. Kalamata'nın batısında Akovitika köyü yakınında toprak altından, Poseidon'a adanmış arkaik bir tapınak ile Eski Hellas'tan kalma bir megaron çıkarıldı. Megaron yakınında aynı devre ait bir konutlar grubu vardır. Korinthos* (*Ek*), Epidauros*, İsthmia* (*Ek*), Tegea, Isparta, Methone ve Orlandos*un (*Ek*) 1969'da agora ortasında güzel bir tapınak bulduğu Messene'de halen sürdürülen kazılar değerli bilgiler kazandırmaktadır. (L)

***PEMAN** (Jose Maria), ispanyol yazarı. — Son yıllarda gençler için çeşitli masal derlemeleri (*Cuentos sin importancia* [Önemsiz masallar], 1970) ve anılarını kapsayan bir kitap (*Mis almuerzos con gente importante* [Ünlü kişilerle yemek sohbetlerim], 1970) yayımladı. Ayrıca, çağdaş uygarlığın yarattığı sorunları, özellikle de genç kuşakların dertlerini inceleyen *El horizonte y la esperanza* (Ufuk ve umut) [1970] adlı bir roman ve gazete makaleleriyle televizyon için yazdığı senaryoları kapsayan bir derleme yayımladı. (L)

***P.E.N. kulüpleri.** — ANSİKL. P.E.N. Kulüpleri federasyonunun 1973'te İstanbul'da yapılması kararlaştırılan toplantısı, ikinci Erim hükûmetinin gerekli masrafları karşılamaması üzerine yapılamadı. Türk P.E.N. kulübünün üye sayısı 50'ye yaklaştı (1976). Ancak, Türkiye'de Dernekler kanununun değişmesinden ve bu değişiklikle yerli derneklerin dış ilişki kurabilmesi Bakanlar kurulu kararına bağlandığından böyle bir kararın çıkarılamaması sonucu Türk P.E.N. kulübü işlevsiz hale geldi. (M)

PENALBA (Alicia), arjantinli kadın heykelci (Buenos Aires 1918). Zadkine'den ders aldıktan sonra, Fransa'da kendine özgü bir üslûpta eserler verdi ve «Totemler» dizisini yaptı (1952); bu dizi egzotik bitkileri andıran çok sayıda pürtüklü yüzeylerin bir araya gelmesiyle oluşan soyut yapıtlardan meydana geliyordu. Penalba'nın hemen tüm yapıtlarında bitkisel ve mimarî bir görünüm vardır. Sanatçı tunç, kil ve taşı denedikten sonra polyestere yöneldi ve mimarî bütünlerde (İsviçre'deki Saint-Gall İktisadî ve Toplumsal Bilimler okulunun parkındaki beton bloklar bütünü, 1963) kullanılan son derece şiirsel biçimler yaptı.

1964'te Darmstadt'daki Heissisches Landesmuseum'un isteği üzerine mücevher yapımına girişti. Bu uğraş sanatsal anlatımın bir başka biçimiydi ona göre, böylelikle heykel alanındaki çalışmalarını da sürdürebiliyordu. Bir yazısında «Heykellerimle mücevherlerim arasında hiç bir ayırım gözetmiyorum, her ikisinin de plastik anlamı aynıdır» demişti. Penalba'nın altın ya da gümüşe dökülmüş üç boyutlu mücevherleri sivri köşeli ve eğri yüzeyli hacimlerden oluşur; düz ve parlak bir yüzeyi işlerken, sözgelimi bir bileziği süslerken madenlerin karşıt özelliklerinden yararlanır, yapımı güç ve karışık hacimleri kullanır.

Penalba 1970'lerde, pürüzsüz düzlemler, parlak ve düz yüzeyler yapmağa başladı; sanatçı böylelikle yapıtlarındaki dinamizmi daha da vurgulamış oluyordu. Yer yer Stahly ve Etienne-Martin'in üslûbuna yaklaşan Penalba heykellerinde olduğu kadar duvar kabartmalarında da gerecini titizlikle seçti; ayrıca son yaptığı mücevherlerde Güney Amerika bitkilerinden örneklere de yer verdi. (L)

***PENCAP,** Hindistan ve Pakistan'da bölge. — Pencap ve Haryana eyaletlerinde yaşayan Sikhilerin ortak merkezi olan Çandigahr'ın statüsü, birçok itiraza yol açtı. Sikhiler 1969 ekiminde isyan edince, hükûmet isteklerine boyun eğmek ve onların şehrin tek efendileri olduğunu onaylamak zorunda kaldı (ekim 1970). [L]

***PENDERECKi** (Krzysztof), polonyalı besteci. — Ses alanındaki bulgularını işleyerek yeni romantizme doğru yöneldi. Bu doğrultudaki yapıtları arasında şunlar sayılabilir: büyük orkestra için *De natura sonoris I* (3. Royan festivalinde seslendirildi); solocular, koro ve orkestra için «Auschwitz kurbanlarının anısına adanan» *Dies irae* oratoryosu (1967); ilk olarak Hamburg'da çalınan *«Loudun'lü lânetli kadınlar»* (1968-1969). 1968'de solo viyolonsel için *Capriccio per Siegfried Palm*'ı ve *2. yaylılar dörtlüsü*'nü besteledi. Son olarak da çok güçlü bir yapıt olan *Utrenja*'yı (ya da *Rus ayini*) hazırladı; Eski Slavonca söylenen bu büyük bir fresk görünümündeki yapıtın *«Mezara konuş»* ve *«Diriliş»* bölümleri 8 nisan 1970'te Köln yakınlarındaki Altenberg katedraliyle 28 mayıs 1971'de Münster katedralinde seslendirildi. Sanatçının öteki yapıtları ise şöyle sıralanabilir: sololar, korolar ve orkestra için *Kosmogonia* (1970) [eser Birleşmiş Milletler örgütünün yirmi beşinci kuruluş yıldönümü için ısmarlanmıştı (yeni yapım 1971)]; nefesli, yaylı ve vurmalı çalgılar için *De natura sonoris II* (1971); caz topluluğu için *Actions* (1971); klavsen, gitar, kontrbas, harp ve oda orkestrası için *Partita* (1971-1972); altı erkek sesi için *Ecloga VIII* (1972); on altı ses ve oda orkestrası için *Canticum canticorum Salomonis* (Süleyman'ın neşideler neşidesi) [1972]; büyük orkestra için *Birinci senfoni* (1973); 24 yaylı çalgı için *İntermezzo* (1973). Harkov Yüksek Müzik okulu yöneticiliğine atanan (1972) Penderecki ayrıca Yale üniversitesinde (1973) ve Viyana'da ders vermektedir. (L)

***PENDiK,** İstanbul'un Anadolu yakasında, Kartal ilçesine bağlı banliyö semti.

— Arkeol. Çınardere mevkiinde 1973'te İstanbul Arkeoloji müzeleri tarafından Bizans çağına ait manastır topluluğunun çevresi meydana çıkarıldı. Manastırda mevcut olan yapı kalıntıları; büyük kilise (muhtemelen kubbeli bazilika), şapel, mezar odası, iki manastır odası, Aydos dağından gelen su yolu, zeytinyağı ve şarap atelyesi tesisleri bulundu. Bu manastır, toplu halde günümüze gelebilmiş ender örneklerden biridir. (M)

Pendik tersanesi, Denizcilik bankasına bağlı olarak Pendik'te yapımına başlanan gemi inşa tesisleri. İlk defa 1938'de tasarlanan tesisin yapımına 1969'da başlandı. Açılan uluslararası yarışmayı CEKOP (Polonya) firması kazandı ve 60 000 tonluk gemilerin yapımına elverişli bir proje hazırladı. Daha sonra projenin gerçekleştirilmesi için anlaşma yapılan IHI (Japonya) firması projede 200 000 tonluk gemilerin yapılabilmesi için değişiklikler yaptı. Ancak, istediği kâr ve sipariş garantileri yüzünden bu firmayla anlaşma yürürlüğe konamadı. Japon hükûmetiyle yapılan kredi görüşmeleri de sonuçsuz kalınca birleştirilmiş projenin uygulanması amacıyla çalışmalara başlandı. İki kademede tamamlanması öngörülen tersanede, birinci kademede, yılda 289 000 tonluk, ikinci kademede, yılda 460 000 tonluk yapım kapasitesi planlandı ve birada 240 000 tonluk dev tankerler yapılabileceği açıklandı. Başlangıçta 270 milyon liraya (1968) mal olacağı hesaplanan tersanenin maliyeti 1975'te 1,5 milyar lirayı aştı. (M)

PENDO mağarası, İspanya'da Santander yakınlarında mağara. Baltalı veya keskili Moustier sanayiinden Mezolitik'e kadar uzanan önemli bir tarihöncesi dizi bulundu. (L)

***PENN** (Arthur), amerikalı sinema yönetmeni. — 1967'den sonra şu filmleri çevirdi: *Alice's Restaurant* (Alice'in lokantası) [1969]; *Küçük dev adam* (Little Big Man) [1970] ve *The Dark Tower* (Karanlık kule) [1974]. (L)

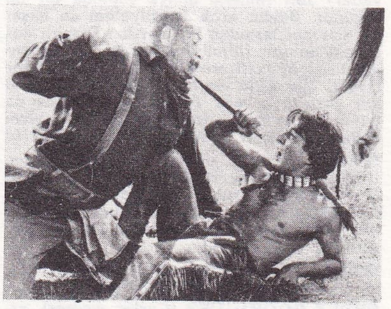

Arthur PENN: «Küçük dev adam»dan bir sahne (1970) Dustin Hoffman ile

Penn-Central, 1968'de Pennsylvania-Railroad ve New York Central System şirketlerinin birleşmesinden doğan amerikan demiryolu şirketi. 1970 haziranında, on beşten çok eyaleti kapsayan geniş topraklar üzerinde 38 000 km'lik hat işleten bu şirketin hesaplarına uzmanlarca elkonuldu. Kuruluşundan beri bütçesi hep açık veren Penn-Central amerikan hükûmetinin yardım isteğini geri çevirdi ve şirketin iflâsı, A.B.D.'de yeni bir ulaşım politikasının başlangıcı oldu. Bu yeni ulaşım politikasının özelliği, devletin ulaşım konusuna daha çok müdahale eden bir tutuma yönelmesi ve 1971'de Amtrak*ın (*Ek*) kurulmasıdır. (L)

***PENN NOUTH** (Samdech), kamboçyalı siyaset adamı. — Sağlık nedeniyle başbakanlık görevinden ayrıldı (ağustos 1969). Mayıs 1970'te, Kamboçya Krallıyet Millî Birlik hükûmetinde başbakan olarak görev aldı. Bu krallık hükûmeti, mareşal Lon Nol'un iktidarı ele geçirmesi üzerine Norodom Sihanuk tarafından kurulmuştu. (L)

Pentagram, ingiliz dizayncı topluluğu; Colin Forbes (doğ. 1928, topluluğun yöneticisi) ve Kenneth Grange (doğ. 1929, iç dizayn ve sanayi estetik uzmanı, Ronson çakmaklarının yaratıcısıdır; ayrıca Osaka Maruzen Sewing Machine Co. için bir dikiş makinesi ve ingiliz demiryolları için lokomotif modelleri hazırladı) atelyelerinin birleşmesiyle oluştu. Topluluğun öteki üyeleri arasında şu adlar sayılabilir: çeşitli sergi ve büro projeleri tasarlayan mimar Theo Crosby (doğ. 1925); Yale üniversitesinde Josef Albers ve Paul Rand'ın öğrencisi olan, daha çok geometriden ve renk öğesinden yararlanarak özel araştırmalar yapan Alan Flech-

Alicia PENALBA
«Hakone» kabartması (1969)
Hakone açık hava müzesi
(Kanagawa)

Foto. A. Penalba, Prodis (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

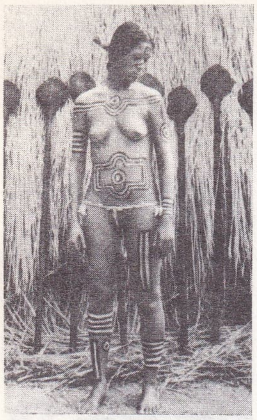

Nelson PEREIRA DOS SANTOS «Ne kadar da iyiydi benim küçük fransızım»dan bir sahne (1971)

C.A. PEREZ RODRIGUEZ

François PÉRIER ve Luce Garcia Ville, Jean Anouilh'un «Ne réveillez pas Madame» oyununda Champs-Elysées komedi tiyatrosu (1970)

ter (doğ. 1931); Mervyn Kurlansky (doğ. 1936) ve Georg Staehelin (doğ. 1942). Çok iyi örgütlenen bu topluluk hemen hemen tüm dizayn* (*Ek*) alanlarına, örneğin *architectural design, graphic design, industrial design*'a, iç mimarî ve sergi düzenlemelerine (Evrensel Montreal sergisinde ingiliz pavyonu «sanayi ülkesi Büyük Britanya» bölümü) elattı. *Pentagram* adlı bir kitap, topluluk sanatçılarının çeşitli eserlerini toplar; *How to play the Environment Gane* (1972) adlı yapıt ise Crosby'ye aittir. (L)

***PEPEYİ** (Haluk Nihat), türk şairi. — (öl. İstanbul 1972). [M]

P.E.R., PRICE EARNING RATIO'nun kısa adı. Bir hisse senedinin piyasadaki değerini bulabilmek için, hisse senedi kârının çarpılması gereken katsayı. (L)

***PERDE** i. — Nükl. Bir ışıma kaynağı ile korunacak bölge arasına yerleştirilen koruma düzeneği. (Nispeten basit düzeneklere *ekran* denir; bir reaktörün çevresinde ısıl ya da biyolojik korunmayı sağlayan perdeler için ise *kalkan* terimi kullanılır.) [Ing. SHIELD.] (L)

PEREİRA DOS SANTOS (Nelson), brezilyalı sinema yönetmeni (Sao Paulo 1928). Gazetecilik yaptı, asistan olarak bazı filimlerin çekimine katıldı. İtalyan yenigerçekçilik akımından etkilendi ve 1955'te ilk filmini çevirdi: *Rio 40°*. İkinci filmi *Rio Zone Nord* (Kuzey ırmağı) [1957] ile «yeni sinema» akımının doğmasına öncülük etti. Daha sonra montajcı, özellikle de yapımcı olarak çalıştı. 1963'te *Vidas secas* (Kuru hayatlar) adlı filmiyle dünya çapında bir ün kazandı. Bugün artık Brezilya'nın en başarılı sinemacılarından biri sayılan Pereira dos Santos'un son filimleri arasında şunları sayabiliriz: *El justicero* (1967); *Fome de amor* (1968); *Um asilo muito louco* (1970); *Como era gostoso o meu Francês* (Ne kadar da iyiydi benim küçük fransızım) [1971]; *Quem e Beta* (1973); *O Amuletto Ogun* (1974). [L]

***PERES** (Şimon), israilli siyaset adamı. — 1970'te Ulaşım ve Haberleşme bakanı oldu. Mart 1974'te kurulan son Golda Meir hükûmetinde Enformasyon bakanlığı yaptı. Rabin hükûmetinde de savunma bakanlığına getirildi (mayıs). [L]

***PEREY** (Marguerite), fransız kadın fizikçi. — (öl. Louveciennes 1975). [L]

PEREZ RODRİGUEZ (Carlos Andrés), venezuelalı devlet adamı (Rubio, Tachira 1922). «Demokratik Hareket» partisinin başkanıydı, Romulo Betancourt yönetiminde bakanlık yaptı. Aralık 1973'te Rafael Caldera'nın yerine cumhurbaşkanı seçildi. (L)

PERGOUSET mağarası, Fransa'da (Lot eyaleti, Cahors idare çevresi) Bouziès komününde mağara. 1964'te Yontmataş devrine ait bir dizi bulundu. (L)

PERİASTRON i. (ing. k.). Bk. ENBERİ*

PÉRİER (François PILLU, **François** — denir), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu (Paris 1919). René Simon'un derslerini izledi. Tiyatro konservatuvarına girdi. 1938'de Comédie Française'de sahneye çıktı. Bazı küçük rollerden sonra ilk başarısını *Premier Bal* (İlk balo) [Christian - Jaque'ın, 1941] adlı filimle elde etti. Daha sonra çevirdiği *Les Jours heureux* (Mutlu günler) [J. de Marguenat'nın, 1941] ve *Lettres d'amour* (Aşk mektupları) [C. Autant-Lara'nın, 1942] filimleriyle fransız sinemasının komedi türünde kendini kabul ettirdi. Çok sayıdaki filimleri arasında şunları sayabilirız: *Sylvie et le fantôme* (Sylvie ve hayalet) [C. Autant-Lara'nın, 1945]; *Un revenant* (Bir hortlak) [Christian-Jaque'ın, 1946]; *le Silence est d'or* (Sükût altındır) [R. Clair'in, 1947]; *Jean de la Lune* (Saf koca) [M. Achard'ın, 1948]; *Sen bir melektin* (Gervaise) [R. Clément'ın, 1956]; *Cabiria geceleri* (Les nuits de Cabiria) [F. Fellini'nin, 1957]; *Bobosse* (Oyun olmasaydı) [E. Périer'nin, A. Roussin'in bir oyunundan, 1958]; *Tatlı günler* (l'Amant de cinq jours) [P. de Broca'nın, 1961]; *Kiralık katil* (le Samourai) [J.-P. Melville'in, 1967]; *Z* (Costa Gavras'ın, 1968); *Ateş çemberi* (le Cercle rouge) [J.-P. Melville'in, 1970]; *l'Attentat* (Suikast) [Y. Boisset, 1972]; *Antoine et Sébastien* (J.-M. Périer'nin, 1974). [L]

Perigord sanayii, adını Fransa'daki *Perigord* bölgesinden alan tarihöncesi Üst ve

1973'te Arjantin'e dönen Peron, karısı Isabel ile birlikte

Peron başkanlık seçimini kazandı, ama 1974 yılında öldü

kocasının ölümü üzerine cumhurbaşkanı olan Isabel Peron (yukarıda, 2 haziran 1974 günkü törende), 1976'da bu görevden ayrılmak zorunda kaldı

Yeni Yontmataş devri sanayii. (*Perigordiyen** yerine kullanılır.)

Denis Peyrony, Aurignac sanayii ile Perigord sanayiinin paralel bir evrim geçirdiği varsayımını ortaya atmıştı. Ancak Perigord sanayii artık sürekli bir evrim geçirmiş gibi görünmüyor ve son kazılarda Aurignac sanayii ile Perigord sanayii düzeyleri arasında rastlanan bir ara tabaka karma fasiyeslerin varlığını düşündürüyor. Bu düzeyler arasındaki ilişkiler hâlâ karanlıktır. (L)

***PERİGORDİYEN** sıf. — Bk. PERİGORD SANAYİİ, *Ek*.

PERK (Hayrettin Şakir), türk hukukçusu (İstanbul 1902 - ay.y. 1969). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1924). Çeşitli yerlerde savcı yardımcılığı ve savcılık yaptı. Adliye müfettişliğinden sonra Yargıtay üyeliğine atandı. Yargıtay 2. daire başkanı oldu (1960). Aynı yıl 27 Mayıs'tan sonra kurulan Yüksek Soruşturma kurulu başkanlığına getirildi. Görevin bitiminde Kurucu Meclis'e Yargıtay temsilcisi olarak katıldı ve daha sonra tekrar Yargıtay 2. Hukuk dairesi başkanlığına atandı (1961). 1967'de emekliye ayrıldı. (M)

PERMAJEL i. (fr. *permagel*). *Eşanl*. PERJELISOL*. (L)

PERMAŞON i. (fr. *permachon*). Televizyon. Görüntünün ya indüklenmiş iletkenli bir hedeften ya da optik liflerle birbirine bağlanmış katodikgazışıl bir hedef ile ışık geçirici bir hedeften geçtiği satır değiştirici lamba. (L)

***PEROKSİT** i. — ANSİKL. Kim. Bugün artık *peroksit terimi*, bileşiminde iki atomlu O_2 kökü bulunan ve asitleştiğinde oksijenli su H_2O_2 veren bileşikler için kullanılıyor. (Nitekim Na_2O_2 sodyum *peroksit*'tir, fakat PbO_2 ve NO_2 birer peroksit değil, kurşunun ve azotun *dioksit*'leridir.) [L]

PEROKSİZOM i. (fr. *peroxysome*). Biyol. Mikrobodi* (*Ek*) ailesinden sitoplazma tanecikleri.

— ANSİKL. *Peroksizom*'lar bazı yeşil bitkilerdeki klorofilli dokulardan elde edilmiştir; bunlarda birçok enzim, en başta da peroksidaz bulunur. Peroksizomlarda «peroksizom solunumu» denen bir solunum görülür, ama bu solunum, soluma yolları bakımından mitokondrilerin solunumundan farklıdır. Bu solunum glikolat üretimine ve ışık şiddetine bağlıdır. O halde peroksizomlar ışıkta solunum*a (*Ek*) yarar. (L)

***PERON** (Juan Domingo), arjantinli siyaset adamı. — (öl. Buenos Aires 1974). İspanya'ya sürüldükten sonra Arjantin halkının desteğini kazanmağa çalıştı. Adaletçi parti ve Genel-İş konfederasyonu aracılığıyla siyasal davasını sürdürdü. 1971'de Arjantinli askerler, Peron'a yurttaşlık haklarını iade ederek bir yakınlık gösterdiler. Haziran 1972'de, Ulusal Adaletçiler meclisinde Peron mart 1973'teki başkanlık seçimlerine aday olarak gösterildi; ama hükûmet, adaylığın kabul edilmesi için Peron'un Arjantin'e 25 ağustostan önce dönmesini şart koştu. Bu karara karşı çıkan Juan Peron her şeye rağmen 17 kasım ve 15 aralık arasında Arjantin'de kaldı. Yüksek mahkemenin Peron'un adaylığını kabul etmemesi üzerine de mart oylamasına katılmayacağını bildirdi. 11 mart 1973'te yapılan seçimlerde adaletçi aday Hector Jose Campora (Mercedes, Buenos Aires 1909) cumhurbaşkanlığına seçildi. Peron Arjantin'e kesin olarak 20 haziran günü döndü ve taraftarlarının gösterileriyle karşılandı. Temmuz ayında Campora görevinden ayrıldı. Bunun üzerine Peron cumhurbaşkanlığına, karısı da cumhurbaşkanlığı yardımcılığına adaylığını koydu. Peron 23 eylül 1973'te, oyların yüzde 61'ini alarak cumhurbaşkanı olurken, üçüncü karısı Maria Estela Martinez ya da İsabel Martinez cumhurbaşkanı yardımcılığına getirildi. Peron iktidara gelir gelmez, «Marx'çılığa karşı baskı» hareketine girişti, gizli aşırı sol toplulukların eylemleriyle mücadele etmeğe başladı ve çok geçmeden kendisini daha önceleri destekleyen sol kanatla da ilişkisini kesti. Ölümü üzerine yerine İsabel Martinez geçti. — Karısı, Maria Estela, İsabel MARTİNEZ — denir (La Rioja 1931). Bir dans topluluğunda çalışıyordu, 1951'de Juan Peron'un sekreteri oldu ve 1961'de Madrid'de onunla evlendi. 1965'te ve 1971'de kocası Peron'un

Foto. C.F.D.C., Rebbot-Gamma, Bernand, Gerretsen-Gamma (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (2) [MEYDAN]

isteği üzerine Peron'cu hareketin çeşitli eğilimlerini uzlaştırmak amacıyla Buenos Aires'e gitti. Önce cumhurbaşkanlığı yardımcılığına (eylül 1973), Peron'un ölümü üzerine de cumhurbaşkanlığına atanan ilk arjantinli kadın İsabel Peron, Peron'cu hareketin sağcı kanadını temsil eder. 6 kasım 1974'te, şiddet eylemlerinin artması üzerine ülkede sıkıyönetim ilân etti. Ancak, bu da ülkede sükûnetin sağlanmasına yetmedi ve siyasal kargaşalığa iktisadî bunalımın da eklenmesi üzerine 1975'te iki defa sağlık nedeniyle geçici olarak görevden uzaklaşmak zorunda kaldı. Bu gelişmeler 24 mart 1976'da üç kuvvet komutanının yönetime elkoymasıyla tamamlandı ve ülkeden kaçmağa hazırlanan Bayan Peron havaalanında yakalanarak tutuklandı. (LM)

PERON'CU sıf. ve i. Peron veya Peron'culuğa ilişkin: *Arjantin'de Peron'cu gösteriler oldu.* (L)

***PERON'CULUK** i. — Kaynağını Peron'dan alan siyasî uygulama. Peron'culuk sosyalizm ve kapitalizm arasında üçüncü bir yol bulmak için girişilen çabaların bir parçasıdır. Peron'culuk, latifundiaların ve bazı büyük sanayilerin millîleştirilmesi ile tarım ürünleri fiyatlarının devletçe tespiti ve amerikan sermayesi ithalâtı arasında bir denge (şartlar bu dengenin çok hassas olduğunu göstermiştir) kurmağa dayanır. Ayrıca, bu denge, hem silâhlı kuvvetlere, hem de sendika örgütlerine dayanan, halk gösterileri ve millî bayramlarla kendini yücelten bir tek kişinin prestiji üstüne kurulmuştur. (L)

***PERRAULT** (Pierre), kanadalı şair ve sinema yönetmeni (Montreal 1927). Montreal kolejinde öğrenim gördü; 1948'de hukuk fakültesine kaydoldu, bu arada ilk makalelerini yayımladı ve Paris'te hukuk tarihi okumağa gitti. 1955'te Kanada radyosuna girdi, 1958'e kadar haftalık bir programı yönetti. 1957'de R. Bonnière ile birlikte *Au Pays de Neufve-France* adlı bir dizi televizyon filmi çevirdi. *Portulan* adlı şiir kitabıyla 1961'de Kanada edebiyatı büyük jüri ödülünü kazandı. 1962'de ilk uzun filmini çevirdi: *Pour la suite du monde* (Dünyanın devamı için) [M. Brault ile birlikte]. *Au cœur de la rose*'un (Gülün bağrında) [1964] yayımlanmasından sonra sırasıyla *le Règne du jour* (Günün saltanatı) [1965]; *les Voitures d'eau* (Su arabaları) [1970]; *Un pays sans bon sens* (Sağduyusuz bir ülke) [1970]; *L'Acadie, l'Acadie* (1971) adlı filimleri çevirdi ve bu filimlerle Quebec'in ilk etnolog sinemacısı olduğunu kanıtladı. (L)

***PERSE kümesi.** — Bk. KÜME. *Ek.*

***PERSONEL** i. — ANSİKL. *Türkiye'de personel* rejimi, Anayasa'nın 1971'de değişen şekline göre, kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenmeğe başladı. Yetki kanununun iki yıl yürürlükte kaldığı süre boyunca 12 kanun hükmünde kararname* (*Ek*) çıkarıldı. Sonuçta, 1897 sayılı kanunla, Devlet Memurları kanununa son şekil ve içerik verildi. Bununla birlikte, İşçi-memur* (*Ek*) ayrımı, kamu personelinin sosyal güvenliği, Memur Yardımlaşma kurumu (MEYAK) konuları üzerindeki tartışmalar 1976'da canlılığını koruyordu. (M)

***PERŞEMBE,** esk. **Vona,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe. — 45 248 nüf., ilçe merkezi 6 616 nüf. (1975); 35 köy (1970). [M]

***PERŞEMBE,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Çaycuma ilçesi) bucak. — 17 544 nüf., bucak merkezi 1 078 nüf., 23 köy (1970). [M]

***PERTEK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili) ilçe. — 22 290 nüf., ilçe merkezi 4 100 nüf. (1975); 49 köy (1970). [M]

***Pertevniyal lisesi.** — Ortaokul kısmı, **Oruçgazi** ortaokulu adıyla liseden ayrıldı. Tek tedrisata başlandı (1974). 2 500'e yakın öğrencisi, 32 sınıfı var. 1976'da okulda 163 öğretmen, 6 memur, 13 hizmetli çalışıyordu. Öğretim, biri eski olmak üzere, iki binada sürdürülüyordu. (M)

***PERU,** Güney Amerika'da devlet. — 15 380 000 nüf. (1974).

NÜFUS VE İKTİSAT

Nüfus yılda yüzde 3,1 oranında artmaktadır. Şehirli nüfus oranı yüzde 50'nin üstündedir. Özellikle büyük şehirler (Piura, Chiclayo, Trujillo, Arequipa) genişlemekte, dolayısıyla da şehirler çevresinde gecekondu yerleşmeleri meydana gelmektedir (bu büyük şehirlerin nüfusunun yüzde 36-65'i «tugurioları»da yaşar). Limanı Callao ile iki milyonu aşkın nüfuslu bir yerleşme merkezi meydana getiren Lima'nın da durumu aynıdır ve şehir Peru iktisadında önemli bir yer tutar: sosyal sigorta üyesi işçilerin yüzde 54'ü orada istihdam edilir; otomobillerin yüzde 62'si orada çalışır, elektriğin yüzde 65'i orada tüketilir.

100 000 aileye 2 700 000 hektar toprak dağıtılmasını öngören toprak reformuna, latifundialar büyük ölçüde direnmişlerdir. Gelişmekte olan tek tarım ihraç ürünü kahvedir (42 000 t). Buna karşılık, birinci kesim balıkçılıkla yüksek bir düzeye ulaşmıştır (1972'de 5 Mt'a yakın balık). Balık yataklarının özellikle kuzey amerikalı balıkçı teknelerine karşı (karasularının eski sınırlarının ötesine genişletilmesini kabul etmemektedirler) korunması sorunu, milliyetçi Peru hükûmetiyle Washington arasında zaman zaman şiddetlenen bir anlaşmazlığa yol açar. Bununla birlikte, Peru gelirinin büyük kısmını hâlâ madencilikten sağlar: madencilik ihracatın yüzde 38'i (193 000 t bakır, 146 000 t kurşun, 334 000 t çinko, 3 Mt petrol, özellikle de 6 Mt demir [net biçimde artmaktadır]) kadardır. Ticaret bilançosunda fazlalık vardır ama bu fazlalığı dış borçlar ve enflasyon götürmektedir. Kişi başına G.S.M.H. 400 dolardır. Artış düşüktür ve iktisadî kalkınma belirtileri henüz azdır.

TARİH

Cumhurbaşkanı Fernando Belaunde Terry'yi 3 ekim 1968'de bir askerî cunta devirdi. Ordu kurmay başkanı ve komplonun hazırlayıcısı general Juan Velasco Alvarado, devlet başkanı oldu; hemen meclisleri dağıtma ve siyasî partileri kapatma kararı aldı. Askerler, bir önceki hükûmetin İmperial Petroleum Company (Standard Oil of New Jersey'in kolu) ile yaptığı anlaşmayı bozdular; şirketin yataklarını devletleştirdiler ve yüklü bir tazminat istediler; bu kararlar, Peru ile A.B.D. arasında bir gerilime ve A.B.D.'nin iktisadî yardıma devam etmekle birlikte askerî yardımını kesmesine yol açtı; iki ülke arasındaki ilişkiler, kuzey amerikalı balıkçı gemilerinin durdurulup denetlenmesi üzerine (1969 ilkbaharı) daha da bozuldu. Cunta ülkede çeşitli muhalefetlerle karşılaştı; 1969 martında polis kuvvetleriyle Mola madencileri arasında çatışmalar çıktı, bir sendika yöneticisinin tutuklanması, haziran ayında köylü ve öğrencilerin Ayacucho bölgesinde çatışmalı gösterilerine yol açtı, bu sırada hükûmet, büyük mülk sahiplerinin topraklarına elkonmasını ve toprakların yüzölçümünde kısıtlamaya gidilmesini öngören bir tarım reformu önerdi; telefon malzemesi imal eden birçok şirketi (özellikle International Telephone and Telegraph Corporation'ın [İ.T.T.] kolunu) devletleştirdi ve maden satışları devletin eline geçti (temmuz 1969). Ama üniversite reformu ve basına karşı alınan tedbirler, öğrencilerin gösterilerine ve gazetecilerin greve gitmelerine yol açtı.

31 mayıs 1970'te çok şiddetli bir deprem Trujillo ve Huaraz bölgelerine büyük zarar vererek on binlerce kişinin ölümüne neden oldu.

Hükûmet, 27 temmuz 1970'te çıkardığı genel sanayi yasasıyla başlıca iktisadî ve sosyal hedeflerini tanımladı; devlet bundan böyle sanayi faaliyetlerinin büyük kısmını denetimi altına alıyor ve Peru'daki yabancı yatırımlarını sınırlıyordu; sosyal alanda, emekçilere, hisse senedi satın alma imkânı verilerek işletmelerin kârından bir ölçüde yararlanma hakkı tanındı. Devlet, 1970 eylüllünde, üç büyük bankanın hisse senetlerinin yüzde 51'ini ele geçirdi; Southern Peru'nun ve Anaconda Cooper'ın işlettiği bakır madenleri devletleştirildi. 1974 mayısında, «sosyal mülk» adı verilen işletmeler kurulmasını öngören bir yasa tasarısı onaylandı; bu işletmelerde işçiler yönetim ve kâra eksiksizce katılacaktı. Kurulan bu yeni kesim, kamu ve özel kesimlerden ayrıdır ve özel yasalara bağlıdır. Sağcılar, solcuların da desteklemekte duraksadıkları bu siyasete karşı çıktılar; siyasî tutuklulara bir af çıkarılmasına (22 aralık) rağmen, muhalefet devam etti; tedhişçi örgütler gerilla savaşını bırakmadılar; bununla birlikte yetkililer, M.İ.R.'yi (Movimiente de la Izquierde Revolucionaria) [Devrimci Sol hareketi] adğıtmayı başardılar.

Askerler yeni beş yıllık planın yatırımları için dış sermayeye başvurdular; ayrıca, Occidental Petroleum Company ile, ilkenin kuzeydoğusunda otuz beş yıl süreyle petrol arama ve işletme izni veren bir anlaşma imzaladılar. Aylar süren bir aradan sonra, tekrar devletleştirme hareketine giriştiler: bir ingiliz demiryolu şirketi (temmuz 1971), televizyon, elektrik üreten işletmeler (mayıs 1972), balıkyağı ve balık unu üreten şirketler (mayıs 1973). 1973 kasımında hükûmetle S.U.T.E.P. (Peru'da Eğitim Emekçileri Tek sendikası) arasında bir anlaşmazlık çıktı; sendikanın başlıca yöneticileri, grev teşvikçiliğiyle suçlanarak tutuklandılar. Birçok kesimdeki destekleme grevleri üzerine, hükûmet sıkıyönetim ilân etti ve iç eyalette Anayasa güvencelerini askıya aldı. Cunta üyelerinden üçünün 1974 haziranında istifa etmeleriyle iç anlaşmazlıklar açıklanmış oldu. Asker ve grevci polisler arasındaki çatışmalardan sonra şubat 1975'te Peru'da olağanüstü durum ilân edildi.

Dış siyasette Peru, 1969 şubatında S.S.C.B. ile ilişkilerini tekrar kurdu; iki ülke, birçok ekonomik ve malî anlaşma imzaladı; Peru ayrıca başka birçok sosyalist ülkeyle ticaret anlaşmaları yaptı, içine kapanmışlığından vazgeçerek And ülkelerine yaklaştı; 1971 şubatında Peru, Bolivya, Ekvador, Şili ve Kolombiya, yabancı şirketlerin faaliyetlerini yavaş yavaş denetim altına almağa karar verdiler. Gelişme yolundaki ülkeler konferansı («77»ler grubu) 27 ekim - 7 kasım 1971 arasında Lima'da toplandı.

ARKEOLOJİ

Son yıllarda sürdürülen arkeoloji çalışmalarından bazıları insanların geçim sorunlarına

Cuzco'da muhalefetteki hıristiyan demokratların gösterisi (1972)

Pierre PERRAULT «Pour la suite du monde» (1962), Michel Brault ile birlikte yapım

PERU
coğrafya

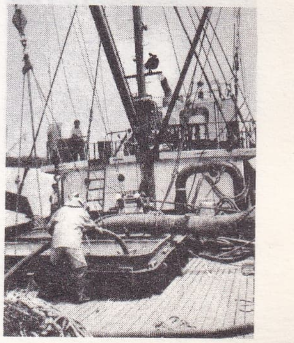

Lima yakınında Callao limanında balıkçı teknesi

rio Tigre kıyısında Iquitos yakınında petrol kuyusu açma tesisi

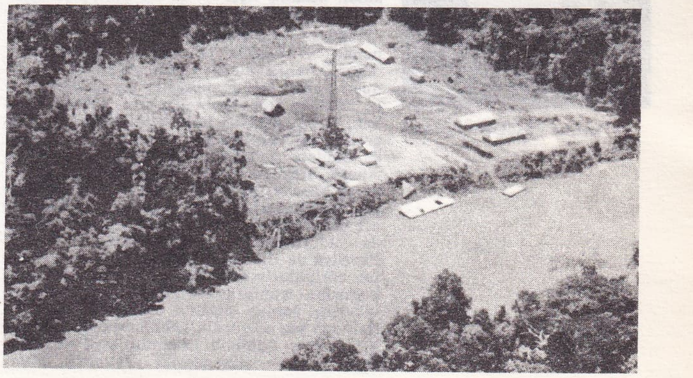

Foto. O.N.F., Vautier-Decool (2), Sipahioğlu (LAROUSSE)

PERU
tarih

cumhurbaşkanı Juan Velasco Alvarado ve eşi

hükûmet lehinde bir gösteri (1972)

Helder PESSOA CAMARA

ışık tutma çabasındadır. Ülkenin kıyı bölgelerinde, Viru vâdisinde iki türlü geçim yolu vardır. Vâdinin yukarı kesiminde başlıca geçim kaynağı tarımdır, orta ve aşağı kesimde karma ekonomi düzeni görülür. Bununla beraber her iki durumda da toplumsal ve siyasal düzen birbirine çok yakındır. Uçak ve helikopterlerden alınan fotoğraflar ve bölgede yapılan araştırmalar sonucunda çeşitli vâdilerde XI. yy.dan XVI. yy.a kadar işlenmiş alanlar saptandı; artık kullanılmayan bu tarlaların yüzeyi günümüzdeki işlenmiş toprakların yüzeyini andırır. Bu tür çalışmalara paralel olarak kıyı bölgesinde ve Sierra'da besin depolama biçimi araştırıldı, bundaki amaç büyük ve karmaşık ambarların İnka dönemi şehir merkezlerinin özelliği olup olmadığını, ayrıca kıyı bölgesiyle Sierra bölgesindeki depolama biçiminin birbirinden ne derece farklı olduğunu görmekti. Aynı kıyı bölgesinde daha önceden ortaya çıkarılmış (Chanchan Moche gibi) büyük yerleşmelerin haritada yerleri belirlendi, ayrıca mimarî planlar yapıldı, Rumipalla'daki (Rio Cosma'nın Sechin kıyısı) gibi çeşitli kazılara girişildi. Bütün bunlar M.Ö. 1200'e doğru 400 ha'lık bir alanı kaplayan Sechin Alto karmaşık bütünün genişlemesini kanıtlar. Sierra bölgesindeki Guitarrero mağarasında 1969'da yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 10600'den kalma ve bugün için dünyanın en eski insanlarına ait kemikler bulundu. 1970'te da yine Sierra'da ilk seramik kalıntılarına rastlandı, incelemeler sonucunda bunların M.Ö. 2140'tan (Lampas: başlangıç dönemi) kalma olduğu saptandı. Bugünkü bilgilerimize göre uzun Seramiköncesi dönemde (M.Ö. 15000-M.Ö. 1700) ilk lama yetiştirimi M.Ö. 5000 ve ilk tarım M.Ö. 4000'e rastlar.

Daha önce Kotosh* (*Ek*) yakınlarmdaki yerleşmeyi ortaya çıkaran Tokyo üniversitesine bağlı japon araştırma ekibi Shillacoto'da büyük boyutlu bir tapınak (15×15×2,50) buldu. Bu tapınakta Waira-Jirca seramiklerine (M.Ö. 1800-1500) rastlandı; hemen hepsi de tropikal orman hayvanlarının resimleriyle süslüydü; bu da bize halkın amazon havzasıyla ilişkisi olduğunu gösterir, hattâ «oluşum döneminin» başlangıcına (M.Ö. 1500-500) ışık tutar.

Chavin de Huantar'daki son çalışmalarla bu merkezin en önemli bölgesi saptandı: özellikle yeraltı akaçlama kanallar şebekesi ve çok sayıda yeni heykeller (yılan ve yaban kedisi başları) bulundu.

İnka dönemiyle ilgili araştırmalarda Orta Mantaro'da 3 900 m yükseltide, İnkaların bu bölgeye yayıldıklarını kanıtlayan iki büyük taşra merkezi ortaya çıkarıldı.

Son yıllarda Selva'da sürdürülen araştırma ve kazılar arasında Apurimac'ın aşağı çığırında, tropikal ormanın en sık bölgesindeki çalışmalardan söz edilebilir; bulunan ve belirlenen dört karmaşık seramikten biri Orta Sierra'nın günlük ihtiyaçlar için yapılmış seramik eşyasına çok benzer ve Huari* (*Ek*) gibi Sierra kentlerindeki seramik biçimine benzeyen bir seramik grubuna bağlıdır. Bu yerleşme yeri Huari krallığının bir denetim merkezi sayılabilir. Cumancaya'da ise Ucayali ve Pachitea ırmakları doğusunda bir göl ve VIII. yy.dan kalma bir mezarlık bulundu. (L)

***PERVARİ**, Doğu Anadolu bölgesinde (Siirt ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi) ilçe. — 22 176 nüf., ilçe merkezi 4 054 nüf. (1975); 37 köy (1970). [M]

***PESSOA CAMARA** (Helder), brezilyalı papaz. — Olinda ve Recife başpiskoposu olan Camara etkisi Latin Amerika'da olduğu kadar bütün dünyada da giderek arttı; 1968'de otuz üç piskoposla birlikte «Eylem, Barış, Adalet» hareketini başlattı; amacı iktisadî, toplumsal ve siyasal kurumlarda şiddete başvurmadan reform yapmaktı. Ancak Brezilya basınının bir bölümü ile general Medici hükûmeti Camara'nın toplumsal düşüncelerine karşı çıktı. Çok yakın iş arkadaşlarından papaz Neto mayıs 1969'da öldürüldü; o tarihten sonra Camara, Brezilya'da fikirlerini açıklarken giderek artan zorluklarla karşılaştı. Artık yalnızca piskoposluk konferanslarında ya da yabancı ülkelere yaptığı gezileri sırasında düşüncelerinden söz ediyordu. 1970'te Martin-Luther-King barış ödülünü kazandı; aynı yıl *«Barışta devrim»* adlı eserini yayımladı. (L)

***PETAR II KARAYORGİVİÇ**, yugoslavya kralı. — (öl. Los Angeles 1970). 1950'de A.B.D.'ye sığındı ve orada malî danışmanlık bürolarını yönetti. (L)

PETERSFELS mağarası, Almanya'da (Bade-Wurtemberg), Engen yakınında mağara. Son Madeleine fasiyesine (Magdaleniyen) ait olduğu sanılan arkeolojik düzeyler bulundu. (Yontmataş devrinin bu son evrelerine genellikle «Federmesser Kultur» denir.) [L]

***PETİT** (Pierre), fransız bestecisi. — Son eserleri arasında şunlar vardır: piyano için altı bölümlük *Sur les pistes de Flaine* (Flaine pistleri üstünde) [1969] süiti, iki piyano için *Le Diable à deux* (İkili iblis) [1970]; büyük orkestra için *Storia* (Tarih) [1971] ve gitar için *Thème et Variations* (Tema ve çeşitlemeler) [1971]. (L)

***PETİT** (Roland), fransız dansçısı ve koreografı. — 1968'de Milano'daki Uluslararası Bale festivaline *Extase* (Vecd) [Nureyev yorumladı] ile katıldı, sonra Paris'te *Formes*'u (Biçimler) [G. Thesmar ve F. Blaska ile birlikte] hazırladı, eser 1967'de Montreal'de yorumlandı. 1969'da konuk koreograf olarak Royal Ballet için *Pelléas et Mélisande*'ı (müz. Schönberg'in) ve Ottawa Ulusal Sanatlar merkezinde de *Kraanerg*'i (müz. Xenakis) hazırladı. Paris operasının dans yönetmenliğine atandı (ocak 1970), aynı yılın haziran ayında bu görevden ayrıldı. Karısı dansçı Zizi Jeanmaire ile birlikte Casino de Paris'nin yöneticisi oldu, o günden bu yana da geleneksel büyük revü gösterisine koreografik yenilikler getirdi. 1971'den sonra yeni bir topluluk olan Marsilya balesini yönetti ve bu topluluk için 1972'de *Allumez les étoiles*'i (Yıldızları yakınız) [yapıtın ait başlığı «Mayakovskiy (1893-1930)»] hazırladı, ünlü *Carmen*'ini yeniden ele aldı. 1973'te Paris Spor sarayında *La Rose malade*'ı (Hasta gül) [sovyet dans yıldızı Maya Plisetskaya yorumladı] hazırladı ve müziğini «pop music» grubu Pink Floyd'un besteleyip çaldığı bir bale düzenledi. Marcel Proust'un *Geçmiş zaman peşinde* (A la recherche du temps perdu) adlı yapıtının bazı bölümlerinden esinlenerek *les Intermittences du cœur*'ü (Kalp çarpıntıları) [1974] oluşturdu. (L)

***PETKİM** (*Petrokimya Anonim şirketi*'nin kısaltılmış adı). — Sermayesi 1 milyar 500 milyon TL.na yükseltilen şirkette ortakların pay oranı şu şekilde belirlendi: Hazine yüzde 24, Türkiye Petrolleri Anonim ortaklığı yüzde 54,99, T.C. Emekli sandığı yüzde 11,66, OYAK yüzde 9,33, diğerleri on binde 2. 1975'te sabit kıymetler toplamı 3 milyar 108 milyon 500 000 TL., iştirakleri 199 milyon 900 000 TL., bağlı menkul kıymetleri 4 milyon 500 000 TL.dır. Aynı yıl mal ve hizmet satış. toplamı 2 milyar 40 milyon 600 TL. olarak gerçekleşti. 1975 ağustos sonunda toplam personel sayısı 2 878'di. 1972'den sonra kârlılık oranlarında yükselme oldu. 1973'te yüzde 16,5 olan kâr/satış oranı 1974'te 25,1'e çıktı; yine 1973'te yüzde 15,1 olan kâr/ödenmiş sermaye oranı 1974'te yüzde 34 oldu. II. Petrokimya kompleksinin kurulma çalışmalarına 1969'da başlandı; toplam yatırım tutarı 10 milyar 882 milyon 897 000 TL. olarak öngörüldü, bunun 10 milyar 287 milyon 950 000 TL.sı sabit yatırım, 594 milyon 947 000 TL.lık kısmını işletme sermayesi oluşturur. 1974'te Aliağa* (*Ek*) rafinerisi yanında temeli atılan komplekste yer alacak fabrikalar ve kapasiteleri şöyledir: etilen 300 000 t/yıl; propilen 137 000 t/yıl; polistiren (LD) 40 000 t/yıl; polietilen (LD) 150 000 t/yıl; VCM 105 000 t/yıl; PVC 100 000 t/yıl; polipropilen 60 000 t/yıl; klor 65 000 t/yıl; tri-perklor etilen 6 000 t/yıl; saf tereflatik asit 70 000 t/yıl; etilen oksit 54 000 t/yıl; etilen glikol 68 000 t/yıl; polyester 50 000 t/yıl; ftalikanhidrit 30 000 t/yıl; akrinonitril 70 000 t/yıl. Bu fabrikalarda ayrıca 240 000 t/yıl pirolız benzen, 75 000 t/yıl LPG, 136 000 t/yıl benzen, 74 000 t/yıl P-ksilen, 88 000 t/yıl O-ksilen, 74 000 t/yıl sudkostik üretilmesi öngörüldü. (M)

***PETRASSİ** (Goffredo), italyan bestecisi. — Son yapıtları arasında şunlar vardır: bariton ve beş müzikçi için *Beatitudines* (1968); nefesli bakır çalgılar için *Otteto di Ottoni* (Nefesli bakır çalgılar sekizlisi) [1968]; üç flüt çalan bir müzikçi için *Esinti* (1969); keman için *Elogio per un'ombra* (Bir gölgeye övgü) [1971]; gitar için *Nunc* (1972); orkestra için *8. konçerto* (1971-1972); klavsen ve flüt için *Ala* (Kanat). [L]

PETRİ (Elio), italyan sinema yönetmeni (Roma 1929). Kısa bir teknik öğrenimden sonra siyaset alanında çeşitli etkinliklerde

Elio PETRI: «La classe operaia va in paradiso» (1971), Gian Maria Volonte ile

bulundu, sonra *L'unita* gazetesine girdi ve 1949'da sinema eleştirileri yazmağa başladı; bu arada birçok sinema kulübünü yönetiyor ve belgesel filimler çeviriyordu. Bütün bu çalışmalarının yanı sıra Petri G. Puccini, C. Lizzani ve asistanı olduğu G. de Santis için senaryolar yazdı (*Acı lokma* [Roma ore undici], 1952; *Giorni d'Amore* [Aşk günleri], 1954; *İnsanlar ve kurtlar* [Uomini e lupi], 1954). İki kısa metrajlı filmden (1960) sonra ilk filmi *Assassino*'yu (Katil) çevirdi ve bu yapıtta gerçeğin eleştirel bir gözle nasıl yansıtılabileceğini göstermeğe çalıştı. Daha sonraki filimlerinde bu çabasını daha da arttırdı: *I giorni contati* (Sayılı günler) [1962]; *Il maestro di Vigevano* (Vigevano'lu usta) [1953]; *La decima vittima* (Onuncu kurban) [1965]; *A ciascuno il suo* (Dengi dengine) [L. Sciascia, 1966]; *Çılgın ruhlar* (Un tranquillo posto di campagna) [1968]; *İndagine su un cittadino al di sopra di ogni sospetto* (Her türlü kuşkunun üstünde bir yurttaş üzerine araştırma) [1969]; *La classe operaia va in paradiso* (İşçi sınıfı cennete gidiyor) [1971]; *La proprieta non e piu un furto* (Mülkiyet artık bir hırsızlık değil) [1973]. (L)

PETRODOLAR bls. i. Euro-dolar* (*Ek*) piyasasında, petrol ihracatçısı ülkelerden gelen dolar. (Söz konusu ülkeler, ham petrol fiyatının yükselmesi sonucu nakit rezervelerinin artması nedeniyle, ticaret bilançosu fazlalığının bir kısmını piyasaya genellikle kısa vadeli kredi olarak sürmektedirler.) [L]

***PETROKİMYA** bls. i. — ANSİKL. Organik maddelerle ilgili kimya sanayiinin yüzde 90'a varan büyük bir bölümünde hammadde olarak hidrokarbonlar ya da petrolün ara ürünleri kullanılır. *Petrokimya*, petrol rafinerilerinde ya da bu tür fabrikalarda, sonradan plastik maddelerin, deterjanların, sentetik liflerin, elastomerlerin (sentetik kauçuk), gübrelerin ve pek çok organik ürünün elde edileceği temel maddelerin üretimini ifade eder; bu organik ürünler şunlardır:

— «buharla cracking» yöntemiyle elde edilen olefinler (etilen, propilen, bütadien) ve 1980'de dünyada 100 Mt tüketilecek olan yüksek polimerlerden poliolefinler (polietilen v.b.);

— reforming ya da buharla cracking yoluyla hazırlanan ve yıllık üretimi daha şimdiden yılda 10 milyon tonu aşan aromatikler (benzen, tolüen, ksilen);

— üretimi için önce hidrokarbonların su eşliğinde katalitik crackingiyle hidrojenin elde edilmesi gereken ve modern tarımın can damarı olan azotlu gübreleri veren amonyak;

— hidrojen giderici crackingle üretilen asetilen;

— petrolün ve doğal gazın rafinajı sırasında yapılan kükürt giderme işleminin alt ürünü olan kükürt;

— ağır hidrokarbonların ısıl crackinginin sonuncu tortusu olan karbon. (L)

***PETROL** i. — ANSİKL. *Petrol* ve doğal

Foto. Keystone, Bonnet-Gamma, Bureau-Gamma, E. Petri (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

gaz, bugün dünyadaki enerji kaynaklarının hemen hemen üçte ikisini tutar; hiç değilse 1985-1990 yıllarına kadar da bu oranın artmağa devam edeceği sanılıyor. Bugün için verimli bir şekilde işletilebilen rezerveler 90 milyar ton, yani bugünkü tüketim ritmine göre 30 yıl için yeterli olabilecek düzeydedir.

Aslında bu rakamlar yalnız sıvı petrol yataklarını gösterir; oysa uçsuz bucaksız gaz, hidrat, şist ve bitümlü kum rezerveleri, kuşkusuz sıvı petrolden daha pahalıya fakat tükenme tehlikesi olmaksızın, öngörülen bütün hidrokarbon ihtiyacını bir iki yüzyıl boyunca rahat rahat karşılayabilecektir.

● *Petrol üretimi.* Dünya petrol üretimi altı yıl içinde (1967-1973) yüzde 60'a yakın bir artış göstererek 1973'te 2,8 milyar tonu aştı. Üstünlüğü daha da artan Ortadoğu (Mısır ile birlikte, yalnız Libya hariç) 1972'de 1 050 Mt'dan çok petrol üretti, yani dünya üretiminin yüzde 37'sini (1967'de yüzde 28) sağladı; buna karşılık Kuzey Amerika'nın payı 1967'de yüzde 30 iken 1973'te yüzde 22'ye düştü. S.S.C.B., dünya üretiminin yüzde 15'ini sağlayarak hemen hemen eski durumunu korumaktadır. Devletlere göre yapılacak bir sınıflandırmada, 1973'teki 421 Mt'luk üretimiyle S.S.C.B., 1970'ten bu yana dünya üretimindeki payı azalan (1973'te 513 Mt) Amerika Birleşik devletlerinden sonra gene dünyada ikinci sırayı alır. Uzun süre dünyanın üçüncü büyük petrol üreticisi (1973'te 176 Mt) ve en büyük ihracatçısı olan Venezuela'yı bugün Suudî Arabistan (1973'te 365 Mt, yani 1967'den 1973'e kadar üretimde hemen hemen üç kat artış) ve İran (294 Mt, aşağı yukarı aynı gelişme) çok geride bırakmıştır. Bununla birlikte en büyük gelişme Nijerya'da oldu; 1973'te 101 Mt'a yakın üretimiyle Cezayir'i (51 Mt) çok geride bırakan bu ülke Afrika'nın en büyük petrol üreticiliği için Libya (105 Mt) ile yarış halindedir.

Tasfiye kapasitesi de 1973 sonunda 3 200 Mt'a yaklaşarak aynı ölçüde arttı. Bu tarihte Batı Avrupa'nın tasfiye kapasitesi, dünya kapasitesinin yüzde 30'unu bularak, A.B.D.'nin (yüzde 23) ve S.S.C.B.'nin (yüzde 12,5) kapasitelerini aşmıştı; oysa Ortadoğu'nun tasfiye kapasitesindeki payı, üretimdeki payıyla kıyaslandığında çok düşüktür (yüzde 4,5). Bu yapı tüketim coğrafyasıyla da bağlantılıdır. 1972'de A.B.D.'nin petrol ürünleri tüketimi 850 Mt'u, Batı Avrupa'nınki 710 Mt'u aşmış, Japonya'nınki ise 230 Mt'a yaklaşmıştı; yani bu üç tüketici dünya ham petrol üretiminin yüzde 60'tan çoğunu tüketmişlerdi. Üstelik petrol dünya deniz ticaretinde de bütün taşıma mallarını geride bırakarak ön sırayı alır. 1972'de petrol trafiği 1,65 milyar tonu aşarak dünya deniz ticaretinin ağırlık olarak yüzde 56'dan çoğunu oluşturuyordu.

● *Petrol yataklarının işletilmesine ilişkin sorunlar.* Teknik açıdan, deniz altındaki petrol yataklarının araştırılması ve işletilmesi için başvurulan bütün yöntemler hızla geliştirildi: bugün *off shore* Kuzey Denizi'nde, Hazar denizinde, Meksika körfezinde, İran körfezinde çok yoğun olarak yürütülüyor. Fakat bu yöntemin, özel makinelerle yüzlerce metre derinliğinde kuyular açarak kıta sahanlığının ötesinde de uygulanabilmesi için çalışmalar hızlandırılmıştır. 100 kişilik bir mürettebatı aşan, yarı yarıya suya gömülü 40 000 ton ağırlığındaki kuyu açma platformları uydulardan radyo dalgalarıyla yönetilerek istenilen konumda tutulur ve dengeli yapısı sayesinde en güçlü fırtınalarda bile denizde çalışabilir. Deniz dibindeki yatakların işletilmesi için, çelik borulardan ya da betonarmeden yapılan ve römorklarla çekilerek açığa götürülen yapay adalar gereklidir; ham petrolün, denizaltı boru hatlarıyla ya da sarnıç gemilerle taşınmadan önce işlenmesi ve depolanması için bu yapay adalardan yararlanılır.

Gittikçe artan tonajlarda petrolün taşınması için başvurulan ulaşım yolu eskiden olduğu gibi gene deniz yoludur ve dünya tanker filosunun toplam nakliye kapasitesi yaklaşık olarak 200 Mt'u bulur. Dev nakliye gemilerinin kullanımı, özellikle A.B.D.'de, yükleme ve boşaltma açısından yalnız limanların imkânlarıyla sınırlandırıldığından bazı petrol tankerlerinin tonilatosu 500 000 tona ulaşmıştır. Bu bakımdan, limanların

Türkiye'de (1972-1975 yılları) ham petrol üretimi

(ton olarak)

YIL	TPAO	SHELL	MOBIL	ERSAN	TOPLAM
1972	940 598	1 872 320	493 215	82 044	3 388 177
1973	1 026 748	2 014 146	427 648	42 789	3 511 331
1974	1 111 251	1 765 999	325 313	26 207	3 228 770
1975	1 101 598	1 628 938	352 269	12 681	3 095 486

çoğu dev tankerleri barındırabilecek, hattâ 1Mtdw'lik sarnıç gemilerin girmesine elverecek şekilde donatılıyor. Kıyıdan 35 m açıkta, derin doğal su yataklarının sayısı çok azdır: bu yüzden, petrolün gerek karadaki rafinerilere, gerek yataklardan limanlara kadar taşınması için boru hatlarının kullanılması gerekir. Bugün dünyanın en büyük boru hattı, Sovyetler'in, S.S.C.B., Doğu Avrupa ve Orta Avrupa'dan geçen, 5 000 km uzunluğundaki «Dostluk» boru hattı şebekesidir; bu hattın en yeni ana gövdesi 1,2 m çapındadır.

Tasfiye konusunda bugün petrol sanayiinin en büyük sorunu, kükürtü giderilmiş petrol ürünlerinin kalitesi ve fabrikaların çevreye zarar vermeden işletilmesi yönünden karşısına çıkan çok ciddî zorunluklara ayak uydurabilmektir. Bu sorunun çözümü, ağır petrol ürünlerinin kükürtünü gidermek ve hidrocracking yöntemiyle gerçek bir «beyaz petrol» üretebilmek için geniş ölçüde hidrojenle tasfiye yöntemine başvurulmasıdır. Bunun için de, kimyasal aşınmaya son derece dayanıklı, 450°C sıcaklıkta 200 bar'lık basınçlara dayanabilecek reaktörlerin yapılabilmesi için metalürjinin sınırlarını zorlayan çok ileri teknikler geliştirmek gerekir.

Karada ve denizde petrol arama, kuyu açma ve üretim, petrolün taşınması, rafinajı ve dünyadaki dağıtımı için gerekli yatırımlar yılda yaklaşık olarak 525 milyar türk lirasını bulur. Amerika Birleşik devletlerinin önümüzdeki on yıl içinde İran körfezinden yaptığı ham petrol ithalâtını arttırmak zorunda kalacağına kesin gözüyle bakılıyor. Petrol ihraç eden ülkeler örgütü (O.P.E.C.) karşısında Avrupa'nın hesaplı bir petrol siyaseti izlemesi de zorunlu görülüyor. 1973 yılı sonunda üretici ve tüketici ülkeler arasında patlak veren büyük petrol krizi, bu ülkelerin bazı siyasî ve ticarî verilerinin de-

Dünyada petrol durumu

	REZERVELER (1) (1 ocak 1974'te)	ÜRETİM (1) (1973)	TASFİYE KAPASİTESİ (1) (1 ocak 1974'te)	TÜKETİM (1) (1972)
AMERİKA				
A.B.D.	4 960	513	711	856
Kanada	1 350	100	90	84
Venezuela	2 000	176	75	12
Meksika		23	28	29
Arjantin		21	32	23
öbür Amerika ülkeleri	2 520	42	210	97
ORTADOĞU				
Suudî Arâbistan	18 860	365	21	11
Kuveyt	9 140	138	27	6
İran	8 570	294	29	17
Irak	4 500	95	5	5
Ebu Zabî	3 070	66		?
Türkiye		3,5		
öbür Ortadoğu ülkeleri	6 620	103	64	28
AFRİKA				
Libya	3 640	104	2	1
Cezayir	1 090	51	2	3
Nijerya	2 860	101	3	2
öbür Afrika ülkeleri	1 300	21	50	40
AVUSTRALYA				
Avustralya		18	31	28
UZAKDOĞU				
İndonezya	1 500	66	21	8
Japonya		0,7	228	228
Hindistan		7	23	22
Çin	2 900	50 (?)	43 (?)	?
AVRUPA				
S.S.C.B.	11 810	421	391	?
Romanya		14	19	?
Fransa		1	156	117
Federal Almanya		7	140	144
İngiltere	1 600	0,1	142	117
İtalya		1	199	108
Benelüks		1	130	75
Norveç	450	2	8	9
Batı Avrupa'nın tümü	2 280	16	909	715
bütün dünya	89 700	2 833	3 188	2 305 (2)

(1) *Bütün rakamlar* Mt *cinsindendir.*
(2) *Sosyalist ülkeler hariç.*

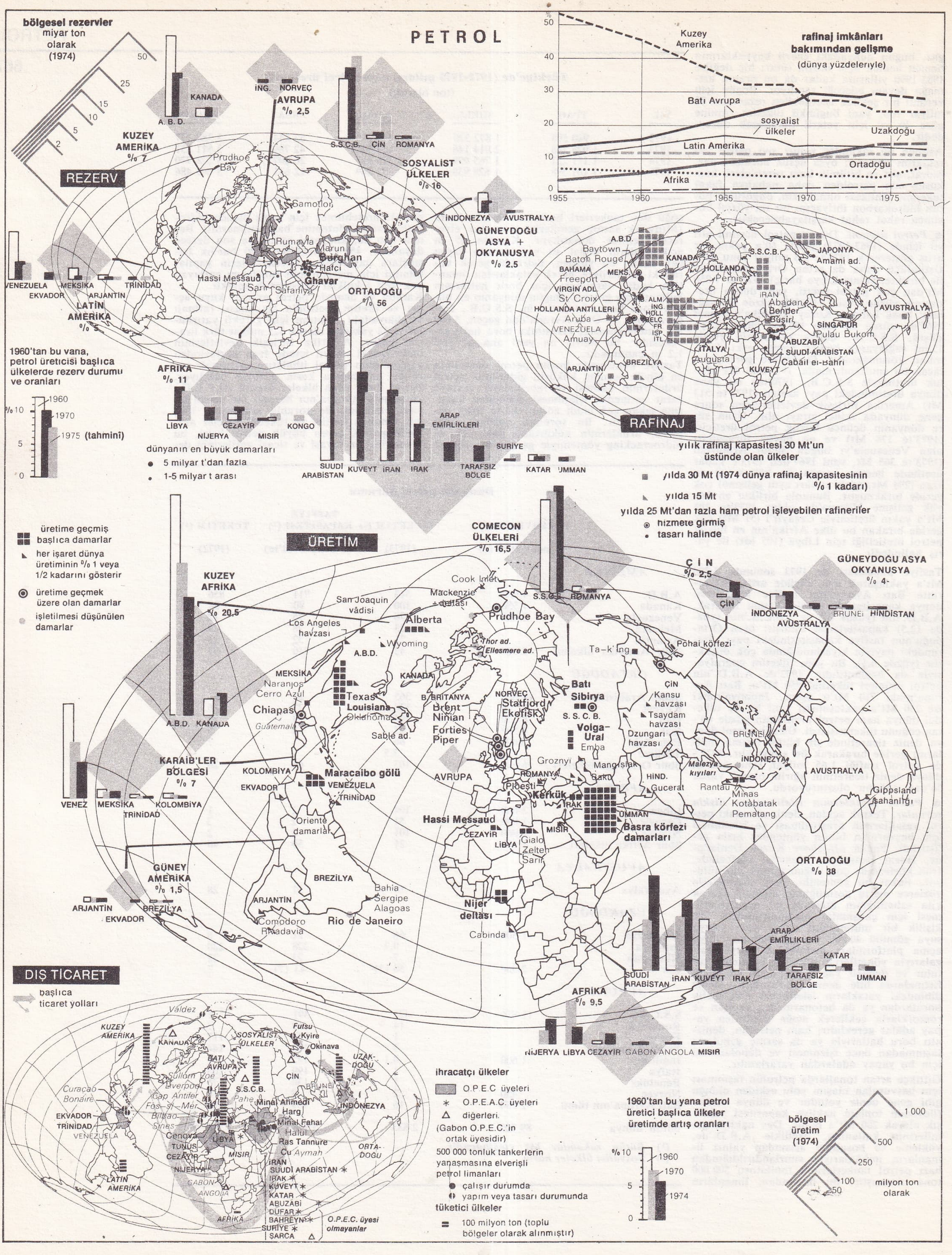

PETROL
bölgesel rezervler
milyar ton olarak (1974)
50
25
15
10
5
2
KANADA
A. B. D.
KUZEY AMERİKA %7
İNG.
NORVEÇ
AVRUPA % 2,5
S.S.C.B.
ÇİN
ROMANYA
SOSYALİST ÜLKELER % 16
REZERV
Prudhoe Bay
Samotlor
Rumayla
Marun
Burghan
Hafci
Ghavar
Hassi Messaud
Sarir
Safaniya
INDONEZYA
AVUSTRALYA
GÜNEYDOĞU ASYA + OKYANUSYA % 2,5
VENEZUELA
EKVADOR
MEKSİKA
ARJANTİN
TRİNİDAD
LATİN AMERİKA %
ORTADOĞU % 56
1960'tan bu yana, petrol üreticisi başlıca ülkelerde rezerv durumu ve oranları
1960
1970
1975 (tahmini)
% 10
5
0
AFRİKA % 11
LİBYA
NİJERYA
CEZAYİR
MISIR
KONGO
dünyanın en büyük damarları
5 milyar t'dan fazla
1-5 milyar t arası
SUUDİ ARABİSTAN
KUVEYT
İRAN
IRAK
ARAP EMİRLİKLERİ
TARAFSIZ BÖLGE
SURİYE
KATAR
UMMAN
rafinaj imkânları bakımından gelişme (dünya yüzdeleriyle)
Kuzey Amerika
Batı Avrupa
sosyalist ülkeler
Uzakdoğu
Latin Amerika
Ortadoğu
Afrika
1955
1960
1965
1970
1975
A.B.D.
Baytown
Baton Rouge
BAHAMA
Freeport
VIRGIN ADL.
St Croix
HOLLANDA ANTİLLERİ
Aruba
VENEZUELA
Amuay
ARJANTİN
BREZİLYA
MEKS.
KANADA
ALM
İNG
HOLL
BELÇ
FR
İSP
İTL
HOLLANDA
Pernis
S.S.C.B.
İRAN
Abadan
Bender
Buşir
İTALYA
Augusta
ABUZABİ
SUUDİ ARABİSTAN
Cabail el-Bahri
KUVEYT
JAPONYA
Amami ad.
SİNGAPUR
Pulau Bukom
AVUSTRALYA
RAFİNAJ
yıllık rafinaj kapasitesi 30 Mt'un üstünde olan ülkeler
yılda 30 Mt (1974 dünya rafinaj kapasitesinin % 1 kadarı)
yılda 15 Mt
yılda 25 Mt'dan fazla ham petrol işleyebilen rafineriler
hizmete girmiş
tasarı halinde
ÜRETİM
üretime geçmiş başlıca damarlar
her işaret dünya üretiminin % 1 veya 1/2 kadarını gösterir
üretime geçmek üzere olan damarlar
işletilmesi düşünülen damarlar
KUZEY AFRİKA % 20,5
A.B.D.
KANADA
COMECON ÜLKELERİ % 16,5
S.S.C.B.
ROMANYA
Ç İ N % 2,5
ÇİN
GÜNEYDOĞU ASYA OKYANUSYA % 4
İNDONEZYA
AVUSTRALYA
BRUNEİ
HİNDİSTAN
Cook Inlet
Mackenzie deltası
San Joaquin vâdisi
Alberta
Prudhoe Bay
Los Angeles havzası
Wyoming
Thor ad.
Ellesmere ad.
Ta-k'ing
Pohai körfezi
A.B.D.
KANADA
MEKSİKA
Naranjos
Cerro Azul
Chiapas
Guatemala
Texas
Louisiana
Oklahoma
Sable ad.
B. BRİTANYA
Brent
Ninian
Forties
Piper
NORVEÇ
Statfiord
Ekofisk
Batı Sibirya
S. S. C. B.
Volga-Ural
Emba
Kansu havzası
Tsaydam havzası
Dzungari havzası
ÇİN
BRUNEİ
İNDONEZYA
Malezya kıyıları
Rantau
Minas
Kotabatak
Pematang
AVUSTRALYA
Gippsland sahanlığı
KARAİB'LER BÖLGESİ % 7
VENEZ
MEKSİKA
TRİNİDAD
KOLOMBİYA
KOLOMBİYA
EKVADOR
Maracaibo gölü
VENEZUELA
TRİNİDAD
AVRUPA
ROMANYA
Ploeşti
Groznyi
Mangışlak
Bakü
HİND.
Gucerat
Kerkük
IRAK
UMMAN
Basra körfezi damarları
Hassi Messaud
CEZAYİR
LİBYA
MISIR
Gialo
Zelten
Sarir
Oriente damarları
BREZİLYA
Bahia
Sergipe
Alagoas
ARJANTİN
Comodoro Rivadavia
Rio de Janeiro
Nijer deltası
Cabinda
GÜNEY AMERİKA % 1,5
ARJANTİN
BREZİLYA
EKVADOR
ORTADOĞU % 38
SUUDİ ARABİSTAN
İRAN
KUVEYT
IRAK
ARAP EMİRLİKLERİ
TARAFSIZ BÖLGE
KATAR
UMMAN
AFRİKA % 9,5
NİJERYA
LİBYA
CEZAYİR
GABON
ANGOLA
MISIR
DIŞ TİCARET
başlıca ticaret yolları
Valdez
KUZEY AMERİKA
KANADA
SOSYALİST ÜLKELER
Futsu
Kyire
Okinava
UZAK-DOĞU
BATI AVRUPA
Sullom Voe
Liverpool
Cap Antifer
Fos-sur-Mer
Bilbao
Sines
S.S.C.B.
Pahe
ÇİN
BRUNEİ
İNDONEZYA
Curaçao
Bonaire
EKVADOR
TRİNİDAD
VENEZUELA
Cenova
TUNUS
CEZAYİR
LİBYA
MISIR
NİJERYA
Minai Ahmedi
Harg
Minai Fahal
Halul
Ras Tannure
Cu Ayman
ORTA-DOĞU
LATİN AMERİKA
GABON
ANGOLA
AFRİKA
İRAN
SUUDİ ARABİSTAN
IRAK
KUVEYT
KATAR
ABUZABİ
DUFAR
BAHREYN
SURİYE
SARCA
O.P.E.C. üyesi olmayanlar
ihracatçı ülkeler
O.P.E.C. üyeleri
O.P.E.A.C. üyeleri
diğerleri
(Gabon O.P.E.C.'in ortak üyesidir)
500 000 tonluk tankerlerin yanaşmasına elverişli petrol limanları
çalışır durumda
yapım veya tasarı durumunda
tüketici ülkeler
100 milyon ton (toplu bölgeler olarak alınmıştır)
1960'tan bu yana petrol üretici başlıca ülkeler üretimde artış oranları
% 10
5
0
1960
1970
1974
bölgesel üretim (1974)
1 000
500
250
100
50
milyon ton olarak

gişmesiyle sonuçlandı. (Bk. ENERJİ, *Ek.*)

● *Türkiye*'de, petrol arama çalışmalarında TPAO ve Shell şirketleri 1971'den sonra da öncü durumunu korudu. 1975'te arama ruhsatlarının kapsadığı alan yüzde 6,8 artarak 14 milyon 949 661 hektara yükseldi. Bunun 12 milyon 435 000 hektarı TPAO'ya, geri kalanı da yabancı şirketlere aitti. Arama alanlarındaki genişleme TPAO*nun (*Ek*) Ege kıta sahanlığında (bk. SAHANLIK, *Ek*) çalışma yapmak amacıyla aldığı ruhsatlarla oldu. Buna karşılık yabancı şirketlerin arama alanlarında yüzde 16,8'lik bir gerileme görüldü. TPAO bu dönemde 7 petrol alanı daha keşfetti: Oyuktaş (Siirt, 1972), Sarıcak (Siirt, 1973), Yeniköy (Siirt, 1973), Deveçatağı (Marmara, 1973), K. Osmanlık (Marmara, 1974), Kavakdere (Marmara, 1975), Çamurlu (gaz yatağı, Siirt, 1975). Shell* de (*Ek*), hepsi Siirt bölgesinde olan, 5 yeni alan buldu: Barbeş (1972), B. Malatepe (1972), Köşk (1972), Yatır (1973), D. Yatır (1974).

Ancak, bu çabalara rağmen yerli ham petrol üretiminde, Mobil'in kaydettiği küçük bir fark dışında, gerileme oldu. Bunun sonucu olarak da Türkiye'nin petrol ithalâtına ayırmak zorunda kaldığı döviz giderek arttı ve 1974'te başgösteren petrol bunalımı ve ham petrol fiyatlarının artışı yüzünden 1975'te tüketilen 12 milyon 800 000 ton ham petrolün sadece 1/4'ü yerli olarak üretilebildiği için ithalâta 800 milyon dolardan fazla döviz ödemek gerekti. Bu ithalât şirketler arasında şöyle dağılıyordu: TPAO 7 milyon 665 585 t, British* Petroleum (*Ek*) 610 840 t ve Mobil* (*Ek*) 1 milyon 357 749 t. Gerek ithal edilen, gerek yerli olarak üretilen ham petrol Batman* (*Ek*), İpraş (bk. RAFİNERİ, *Ek*), Aliağa* (*Ek*) ve Ataş* (*Ek*) rafinerilerinde arıtılarak piyasaya verildi. İşlenmiş petrolün pazarlanışında şirketlerin payları da şöyle oldu: Petrol Ofisi yüzde 47,6, Shell yüzde 17,9, Mobil yüzde 14,9, British Petroleum yüzde 9,8, Türk Petrol yüzde 7,2. (LM)

***Petrol dairesi.** — 18 nisan 1973 tarih ve 1702 sayılı Petrol Reformu yasasıyla genel müdürlük haline getirilerek petrol yasasını uygulamakla görevli, tüzel kişiliği olan, katma bütçeli bir kuruluş oldu ve adı Petrol İşleri Genel müdürlüğü olarak değiştirildi. (M)

Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri örgütü. Bk. O.P.E.A.C., *Ek.*

Petrol İhraç Eden Ülkeler örgütü. Bk. O.P.E.C., *Ek.*

***Petrol-İş sendikası.** — 1975 yıl sonu itibarıyla üye sayısı 34 809, şube sayısı 18 oldu. Toplu sözleşme sayısı ise 267'yi buldu. (M)

Petrolofis Gençlik kulübü, Petrol ofisinin takımı olarak 1954'te Ankara'da kuruldu; ilk adı Petrolspor'du. 1963-1964'te Türkiye İkinci ligine çıktı. Adı Petrolofis olarak değiştirilen takım 1967-1968 mevsiminde Türkiye Üçüncü ligine düştü; 1975'te bu ligin beyaz grubunda oynuyordu. (M)

***Petrol ofisi.** — Şirketin sermayesi 1 milyar 200 milyon TL. oldu (1975). Ortaklıklardaki payı da 44 milyon 700 000 TL.na çıktı; bunun dağılışı şöyledir: Isılit Petrol ve Ticaret Ltd. Şti. 450 000 (yüzde 45), Adaş-Akaryakıt Dağıtım A.Ş. 35 milyon (yüzde 35), Bel-Pet Akaryakıt ve Müştakları Ltd. Şti. 500 000 (yüzde 50), Kıbrıs Türk Petrolleri Ltd. Şti. 8 milyon 500 000 (yüzde 17), Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı T.A.Ş. 250 000 (binde 3). Şirketin 1975 yatırım programı 125 milyon TL. olarak belirlendi.

Ofis 1975'te 8 milyar 800 milyon liralık gayrisafi satış yaptı ve bundan 8 milyon 750 000 liralık kâr sağladı. Aynı yıl şirkette çalışan personel sayısı 5 320 idi. (M)

PETROVİÇ (Aleksander), yugoslav sinema yönetmeni (Paris 1929). Prag'da sinema öğrenimi gördükten sonra Belgrad'da sânat tarihi okudu; 1948'den sonra birçok belgesel filim çevirdi, reklamcılık yaptı; Radyo, Televizyon, Tiyatro ve Filim akademisinde ders verdi. İlk uzun filmini 1958'de çevirdi: *«Tek çıkış»* (V. Raspor ile birlikte). Daha sonra şu filmleri yönetti: *«O kadın ve o erkek»* (1961); *«Günler»* (1963); *«Üç»* (1965); *«Ah bu çingeneler»* (1966); *«Benim köyümde yağmur yağıyor»* (1968); *«Usta ve Margarita»* (M. Bulgakov'dan uyarlama, 1972). [L]

***PETSALİS** (Thanasis), yunanlı yazar. — Son olarak *«On üç yıl»* ve *«Fethedilen ülke»* adlı iki tarihsel günce yayımladı (1972). [L]

PETTERSSON (Hans), isveçli okyanusbilimcisi (Forsthalla 1888 - Göteborg 1966). Göteborg'daki Oceanographiska İnstitutet'i kurdu; çeşitli okyanusbilimsel araştırma gezilerine başkan olarak katıldı; bunlardan en önemlisi üç okyanusun da tropikal bölgelerine yapılan *Albatross* gezisidir (1947-1948). Bu geziler sırasında yepyeni yöntem ve uygulamalardan yararlanıldı. Bunlar arasında Kullenberg'in kullandığı örnek çıkarma yöntemiyle, Waloddi Weibull'un kullandığı denizde sismik sondaj yöntemi vardır. (L)

***PETTORUTİ** (Emilio), arjantinli ressam. — (öl. Paris 1971). [L]

***Peugeot grubu,** aynı isimdeki ailenin denetlediği otomobil, bisiklet, motosiklet, ev cihazları yapım şirketleri topluluğu (en önemli olanı Peugeot S.A.'dır). — 79 şirketten oluşan Peugeot grubu 31 aralık 1972'de 90 200 kişi çalıştırıyordu (80 800'ü Fransa'da). Yalnız otomobil sektöründe (1972 yılı sonu) 71 100 kişi (9 400'ü dış ülkelerde), yani toplam işçi sayısının yüzde 78,8'i vardı. Grubun iş hacmi (konsolide) vergi dışında 10 765 milyon franga yükseldi (1972); bu miktarın yüzde 86,4'ü otomobil sektörünce gerçekleştirilmiştir (yılda yüzde 15,6 gelişim). 1973'te 12 514 milyon frank oldu.

1973'te Peugeot S.A. 761 800 taşıtla Fransa'da ikinci sırayı alan yapımcı oldu (Renault-Saviem'in ardından). [L]

PEVSNER (sir Nikolaus), alman asıllı ingiliz sanat tarihçisi (Leipzig 1902). Leipzig'de genel sanat tarihi okudu, Göttingen üniversitesinde Büyük Britanya sanatı üstüne çalışmalar yaptı. Nasyonal sosyalizmin baskısından kaçarak İngiltere'ye yerleşti. Önce Saint-John kolejinde, sonra da Cambridge'de (1949-1955) ders verdi. Daha sonra Londra üniversitesine bağlı Birkbeck kolejinde öğretim görevlisi olarak bulundu. Mimarlık üstüne birçok yazı, özellikle İngiltere mimarîsi üstüne kırk altı ciltlik bir çalışma yayımladı: *Pioneers of Modern Design* (Modern dizayn'ın öncüleri) [1936, gözden geçirilmiş baskısı, 1960]; *Architecture* (Mimarlık) [1943, gözden geçirilmiş baskısı, 1963]; *The Buildings of England* (İngiltere'deki yapılar) [1951]; *Studies in Art, Architecture and Design* (Sanat, mimarlık ve dizayn üstüne incelemeler) [1968]. Ayrıca *«Maniyerizm ve italyan resminde barok»* (ilkin Almanya'da yayımlandı, 1927-1932) adlı bir incelemesi de vardır. (L)

***PEYRÉ** (Joseph), fransız yazarı. — (öl. Cannes 1968). [L]

***PEYREFİTTE** (Alain), fransız siyaset adamı. — Dördüncü Pompidou kabinesinde millî eğitim bakanıydı. Haziran 1968'de yeniden Provins milletvekili seçildi. 5 eylül 1972'de René Tomasini'nin yerine Cumhuriyet İçin Demokratlar birliğinin (U.D.R.) genel sekreteri seçildi. Seçimleri düzenlemekle görevlendirilen Peyrefitte bağımsız cumhuriyetçiler ve ılımlılarla adaylık konusunda bir birlik antlaşması imzaladı ve bu antlaşma U.R.P.'nin (Union des républicains de progrès) doğmasına yol açtı. 1973'te yeniden Provins milletvekili seçildi, ikinci Pierre Messmer kabinesinde yönetim reformuyla görevli bakanlığa atandı. Ekim ayında, görevini U.D.R. genel sekreteri Alexandre Sanguinetti'ye bıraktı ve 1974'te üçüncü Messmer kabinesinde (mart-mayıs) kültür ve çevre bakanı oldu. *Çin uyanınca...* (Quand la Chine s'éveillera... le monde tremblera) [1973] adlı bir kitap yayımladı. (L)

***PEYREFİTTE** (Roger), fransız yazarı. — Son olarak romanlar (*la Coloquinte* [Acı salatalık], 1971), çeşitli halklar (*les Américains* [Amerikalılar], 1968; *Des Français* [Fransızlar], 1970) ve renkli bir kişiliği olan tanınmışlar (*Manouche*, 1972) üstüne canlı, çekici anlatılar yayımladı. (L)

***PHASELİS.** Esk. coğ. Bugün **Tekirova,** Anadolu'da (Lykia bölgesi) şehir. — 1968 ve 1970 yıllarında Alman Arkeoloji enstitüsünden Helmut Schlaeger ve Jörg Schaefer tarafından şehirde topografya ve topraküstü araştırmaları yapıldı. 1975 yılında Eski Eserler Müzeler Genel müdürlüğüne bağlı Antalya müzesi tarafından incelenmeğe başladı. (M)

PHİLİA. Bk. FİLİA, *Ek.*

***PHİLİP** (André), fransız siyaset adamı ve üniversite öğretim görevlisi. — (öl. Paris 1970). [L]

***PHİLİPPSBURG,** Federal Almanya'da şehir. — Nükleer santral. (L)

Philips eğrisi, işsizlik oranıyla ücret artış oranı arasındaki ilişkinin grafik halinde gösterilişi. (Ücretlerdeki artış oranı, işsizlik oranı küçüldükçe büyür. İşsizlik oranının çok küçük olduğu durumlarda ücretlerdeki artış oranı çok hızla büyür. Bu eğri, ücretlerin çok hızla artarak aşırı fiyat artışlarına neden olmaması için, belirli oranda bir işsizliğin sürekli olarak bulunması gerektiğini gösterir. Böylece bu eğri tam istihdam ile fiyat istikrarı amaçları arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır.) [L]

***Philips'Gloeilampen fabricken N. V.,** elektrik malzemesi yapan hollanda şirketi. — Philips, aynı zamanda Hollanda'da bir üretim şirketi olarak çalışan, çok sayıda şubeye sahip bir holdingdir. Şirketin hisse senetleri, *N.V. Gemeenschappelijk Bezit van Aandeelen Philips' Gloeilampen fabricken'*-in (*N.V. Gem. Bezit*) elindedir; bu kuruluş, hisse senetlerini öncelikle Hollanda'da oturan kişilere dağıtarak firmanın ulusal niteliğini korumak için 1920'de kurulmuş bir holdingdir. Philips'in Amerika Birleşik devletlerinde *U.S. Philips Trust* adında güçlü bir kuruluşu vardır; North American Philips Corporation'ın hisse senetlerinden yaklaşık üçte ikisini elinde tutan bu kuruluş, Amerika Birleşik devletlerindeki şirketleri denetleyen ve üretim şirketi olarak çalışan bir holdingdir. 1950-1972 arasında Philips'in iş hacmi yirmi katın üstünde, çalıştırdığı işçi sayısı dört katın üstünde (90 000'den 371 000 kişiye), ücretler, aylıklar ve sosyal giderler yirmi bir katın üstünde, «hisse senedi» sermayesi sekiz katın üstünde bir artış gösterdi. (L)

Aleksander PETROVİÇ
«Ah bu çingeneler» (1966)

***PIHTILAŞTIRMA** i. — *Soğukla pıhtılaştırma,* çok düşük ısıda bir dokunun pıhtılaştırılması: *Soğukla pıhtılaştırma bir kanama bölgesine ve gözde saydam tabakanın bazı hastalıklarına uygulanabilir.* (L)

***PINARBAŞI,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili, Azdavay ilçesi) bucak. — 16 015 nüf., bucak merkezi 912 nüf., 26 köy (1970). [M]

***PINARBAŞI,** esk. **Aziziye,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Kayseri ili) ilçe. — 53 778 nüf., ilçe merkezi 9 577 nüf. (1975); 116 köy (1970). [M]

***PINARHİSAR,** Marmara bölgesinde (Istıranca bölümü, Kırklareli ili) ilçe. — 25 770 nüf., ilçe merkezi 10 487 nüf. (1975); 16 köy (1970). [M]

***PINARLAR,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Pertek ilçesi) bucak. — 8 720 nüf., bucak merkezi 1 423 nüf., 18 köy (1970). [M]

***PIRILDAMA** i. — ANSİKL. Astron. Yıldızların ışığı Yer atmosferinin homogen olmayan, ters akıntılı katmanlarından geçerken yıldızların pırıldadığını ya da kırpıştığını nasıl gözlemleyebiliyorsak, radyoastronomide de radyo kaynakların *pırıldama'*-sı aynı şekilde gözlemlenebilir. Yalnız açısal çapı küçük radyokaynaklar için söz konusu olan bu olay, elektromagnetik dalgaların homogen olmayan, ters akıntılı bir ortamda kırılması üzerine ortaya çıkar. Gözlem çizgisi Güneş'ten fırlayan elektron ve iyonlaşmış tanecik bulutlarından («güneş rüzgârı») geçtiği zaman bu olayı gözlemleyebiliriz: bu yıldızlararası pırıldamadır. Bu olayların incelenmesi gerek güneş rüzgârı, gerek radyokaynakların çapları üstüne çok değerli bilgiler sağlar. Yıldızlararası ortamdaki plazma bulutları da radyokaynakların yıldızlararası pırıldamalarına yol açabilir. Yıldızlararası pırıldama bugüne kadar bulutları çok küçük olduğu için yalnız pulsar*larda (*Ek*) gözlemlenebilmiştir. (L)

***PİAGET** (Jean), isviçreli psikolog ve eğitmen. — Bilgikuramı ve insan bilimlerinin gelişmesi konusundaki çalışmalarını sürdürdü: *L'epistémologie génétique* (Genetik bilgikuramı) [1970], *Epistémologie des sciences de l'homme* (İnsan bilimlerinin bilgikuramı) [1972]. (L)

PİANO (Renzo), italyan mimarı (Cenova 1937). Milano Mimarlık okulunda okudu,

Foto. Films 13 (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

sonra fabrika mimarîsi alanında dizayn araştırmalarına yöneldi. İtalya'nın İvrea kentindeki Olivetti fabrikasının (Zanuso ve Vittoria ile, 1968) ve A.B.D.'nin Harrisburg kentindeki Olivetti Underwood'un (L.İ. Kahn ile, 1969) aydınlatma sistemlerini yaptı: 1970'te Richard Rogers ile birleşti («Piano + Rogers»). Başlıca eserlerini birlikte yaptılar: Osaka sergisi için italyan sanayi pavyonu (1970), Büyük Britanya'da Cambridge yeni ticaret merkezi (1970) ve Paris'teki Beaubourg merkezi (Ove Arup* [*Ek*] ile birlikte, 1971-1975). Ayrıca iki mimar büyük iskeletli bir mimarî olan Beaubourg merkezini bir «bildirişim makinesi» gibi tasarladılar; bütünün iç hacimleri yapının dışına açılan, rahatlıkla görülebilen geniş ve açık uzamlardır. Sözgelimi mekanik merdivenlerin yer aldığı saydam bir oluk, bütünün art arda ekranlardan oluşan karmaşık cephesini kateder; ayrıca dev makineyi oluşturan parçalar da açıkça görülür. Beaubourg merkezi Fransa'da çağdaş mimarînin ender rastlanan cüretli yapıtlarından biri sayılır. (L)

PİATİER (André), fransız iktisatçısı (La Ferté-Macé 1914). Hukuk agrejesi oldu, Paris Siyasal İncelemeler enstitüsünde ders verdi (1941), daha sonra Ecole pratique des hautes Etudes'e araştırma müdürü olarak atandı (1946). Özellikle istatistik ve iktisadî araştırma sorunlarıyla ilgilenen Piatier, iktisat çözümlemelerinin daha gerçekçi ve daha somut olmasına çalıştı. İktisat biliminin, yaşam düzeyi ve iktisadî kalkınmanın eğitime etkisi gibi bugüne kadar pek önemsenmemiş konulara yönelmesini istedi. Başlıca yapıtları: *Statistiques et observations économiques: Méthodologie et statistiques* (İstatistikler ve iktisadî gözlemler: yöntembilim ve istatistikler) [cilt I]; *Econométrie. Conjoncture. Comptabilité nationale* (Ekonometri. Olaylar. Ulusal muhasebe) [cilt II, 1961], *Equilibre entre le développement économique et le développement social* (İktisadî kalkınma ve toplumsal kalkınma arasındaki denge) [1962]. (L)

yakıtlı pil montaj edilirken

PİAUBERT (Jean), fransız ressamı (Feydieu, Gironde 1900). Önce figüratif resimler yaptı, 1946'da bu tür çalışmayı bırakarak lirizm dolu sade bir üslûp benimsedi. Soyut tuvallerine önce bir yazı niteliği verdi. Siyah, kahverengi ve beyaz gibi gösterişsiz renkler arasına canlı renkleri serpiştirdi ve kozmik bir evren yorumuna girişti (*Gün durumu*, 1951). Araştırmaları gereği yeni yeni gereçler kullanarak (kum ve çakılı reçineyle yoğurdu) değişik görünümlü kabartmalar yaptı. Gravür ve taşbasmalar da yapan Piaubert özellikle Jean Cassou (*Otuz üç sone*, 1950) gibi birçok şairin kitaplarını resimledi. Çeşitli mücevher, vitray, tiyatro dekoru (*Dünyanın yaradılışı* balesi, Darius Milhaud'nun 1960) yaptı, ayrıca birçok dokuma kartonu hazırladı. (L)

***PİCARDİE**, Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus*. Aisne, Oise ve Somme idare bölgelerini içine alan Picardie'de, ülke topraklarının yüzde 3,6'sı üstünde 1 637 400 kişi (yani toplam ülke nüfusunun yüzde 3,2'si) yaşar. Bu yüzden, km²'ye nüfus yoğunluğu (84 kişi), Fransa ortalamasından (95 kişi) biraz düşüktür. (L)

***PİCASSO** (Pablo Ruiz), ispanyol ressamı. — (öl. Mougins 1973). 1968 ile 1970 yılları arasında Barcelona*daki (*Ek*) Picasso müzesi sanatçının iki büyük bağışıyla zenginleşti; son olarak büyük oğlu Paul de müzeye bir bağış yaptı. Avignon'daki Papalar sarayında 1973'te bir Picasso sergisi açıldı ve sanatçının ölümü üzerine sergi süresiz olarak uzatıldı; bu sergide sanatçının ölmeden bir yıl önceki çalışmalarıyla gravür ve seramikleri yer almaktadır.

Picasso Louvre müzesine çeşitli ressamların yapıtlarını kapsayan (eski ustalar, H. Rousseau, Cézanne, Braque v.d.) koleksiyonunu bıraktı. Ayrıca veraset vergisi olarak tüm hayatı boyunca elden çıkarmadığı yapıtlarından oluşan «Picasso'daki Picasso'lar» adlı bütünü bıraktı. Böylelikle fransız müzeleri en zengin Picasso koleksiyonuna sahip oldu. (L)

PİCCİNATO (Luigi), italyan mimarı ve şehircilik uzmanı (Verona 1889). Çağdaş şehircilik tarihinin en etkin kişilerindendir; Matera (1953), Siena (1955), Tel-Aviv ve Roma'nın (1962) planlarını hazırladı. 1956'da Türkiye'ye geldi. İstanbul ve Marmara bölgesinin çeşitli yerleri için bölge planlamaları yaptı; 1959'a kadar İstanbul İmar Planlama müdürlüğünün danışmanıydı. (M)

PİCCOLİ (Michel), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Paris 1925). Müzikçi bir ailenin çocuğuydu, 1948'de *le Point du jour* (Günün doğuşu) adlı filimle küçük bir rol alarak sinema oyunculuğuna başladı. On beş yıl süreyle ikinci derecede rollere çıktı. İlk önemli rolünü Jean-Luc Godard'ın yönettiği *Nefret* (le Mépris) [A. Moravia'dan uyarlama, 1963] adlı filimde oynadı. Daha sonra filim üstüne filim çevirdi: yönetmen L. Bunuel ile *le Journal d'une femme de chambre* (Bir oda hizmetçisinin anıları) [O. Mirbeau'dan uyarlama, 1963]; *Belle de jour* (Gündüz safası) [J. Kessel'den uyarlama, 1967]; *la Voie lactée* (Samanyolu) [1968]; M. Ferreri ile *Dillinger e morto* (Dillinger öldü) [1968]; *Çılgın fahişe* (Melampo) [1972]; *l'Udienza* (Duruşma) [1972]; *la Grande bouffe* (Büyük tıkınma) [1973]; *Touche pas la femme blanche* (Beyaz kadına dokunma) [1974]; Alain Resnais ile *Savaş bitti* (la guerre est finie) [1966]; Claude Sautet ile *Hayat bağları* (les Choses de la vie) [P. Guimard'dan esinlenerek, 1969]; *Şeref yolu* (Max et les ferrailleurs) [1970]; *Sen, ben ve diğerleri* (Vincent, François, Paul et les autres) [1974]; *Kanlı âşıklar* (les Noces rouges) [1972]; Alfred Hitchcock ile *Topaz* (1969); Michel Deville ile *Masum bir gencin itirafları* (Benjamin) [1967]; *la Femme en bleu* (Mavili kadın) [1972]; Jacques Demy ile *Tatlı günler* (les demoiselles de Rochefort) [1966]; Costa Gavras ile *Compartiment tueurs* (Ölüm kompartımanı) [1965]; *On üçüncü adam* (Un homme de trop) [1966]; Luis G. Berlanga ile *Grandeur nature* (Tabiî büyüklükte) [1974]. 1966'da şarkıcı J. Greco ile evlendi. (L)

PİCKERİNG, Kanada'da (Ontario), Ontario gölü yakınında yer. Nükleer santral. (L)

PİCK-UP [pikap] i. (ing. k.). Nükl. Bk. KAPMA. *Ek*.

***PİERRE-SAİNT-MARTİN mağarası**, Batı Pireneler'de mağara. — Fransız Elektrik idaresi tarafından açılan giriş tünelinin aşağısındaki kısmın topografyası 1972'de yeniden çıkarıldı; eskiden kabul edilen —1 152 m'lik kot düzeltildi; Pierre-Saint-Martin mağarası 1 171 m derinliğe ulaşıyor (dünyada birinci). [L]

Pierrot lunaire, Glen Tetley'in, Arnold Schönberg'in bir partisyonu üstüne düzenlediği bale. Dekor ve kostümleri Ruben Ter-Arutunyan tarafından hazırlandı. İlk olarak 1962'de Amsterdam'da Nederlands Dans Theater tarafından halka sunuldu. 1960-1970 yıllarının en başarılı yapıtlarından sayılan eserin başlıca yorumcuları arasında Jaap Flier, Alexandra Radius, Charles Czarny gibi sanatçılar vardır. (L)

***PİETERSBURG**, Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal) şehir. — Cilâlıtaş devrinden kalma bölgesel bir fasiyes bu adla anılır. *Pietersburg fasiyesi* Moustier sanayii ve Lövaluvazyen görünüşündedir. (L)

***PİEYRE DE MANDİARGUES** (André), fransız yazarı. — Yeni şiir kitapları (*Jacinthes* [Sümbüller], 1968), anlatılar (*le Marronnier* [Kestane ağacı], 1969; *le Cadran lunaire* [Ay saati], 1972), öyküler (*Mascarets* [Su setleri], 1971), şiir, yolculuk ve resim üstüne yeni denemeler (*Troisième Belvédère* [Üçüncü taraça], 1971) yayımladı. 1974'te, *İsabella Morra* adlı iki perdelik oyunu Théâtre d'Ossay'da sahnelendi. (L)

PİEZODİYALİZ i. (fr. *piézodialyse*). Teknol. Deniz suyunu tuzdan arındırma yöntemi; bu yöntemde, osmoz'un tersine, basınç etkisiyle zardan geçmeğe zorlanan temiz su değil iyonlardır. (L)

PİEZOKSİT i. (fr. *piézoxyde*). Radyotek. Temel maddesi billûrsu yapıda kurşun zirkonat titanat olan piezoelektrik oksit: *Piezoksit, özellikle sesüstü uygulamalarında ve gazların tutuşturulmasında, mekanik enerjinin elektrik enerjisine ya da elektrik enerjisinin mekanik enerjiye dönüştürülmesi için kullanılır*. (L)

PİKOAMPERMETRE i. (fr. *picoampère-mètre*'den). Elektr. Pikoamper (10^{12} A) düzeyindeki akım şiddetlerini ölçmeğe yarayan aygıt. (L)

PİKTOGRAFİ i. Haritacılık. Piktokartların çizim tekniği. (L)

PİKTOKART i. (fr. *pictocarte*). Haritacılık. Havadan çekilmiş bir fotoğrafın, yarı renkli klişeyi sadece ayrıntıların çevre çizgileri kalacak şekilde basitleştirerek ve tram kullanmaktan kaçınarak elde edilen basılı kopyası: *Piktokart, bir haritanın nitelikleriyle hava fotoğraflarının bilgi zenginliğini birleştirir*. (L)

PİKTOLAYN i. (ing. *pictoline*). Haritacılık. Bir görüntüyü (genellikle havadan alınmış fotoğrafları) tram kullanmadan yarım tonlarla kâğıt üzerine basmağa dayanan fotoğraf yöntemi. (Bu yöntemde, klişeyi fotoğraf yoğunluğunun sınır çizgilerine indirgeyerek tram kullanma zorunluğu ortadan kaldırılır. Bunun için çeşitli kaşlar kullanılarak, fotoğrafın aynı yoğunluktaki bölgeleri birtakım uzlaşmalı ve seçilmiş renklerle basılır.) [L]

***PİL** i. — Elektr. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Güneş pili*. Bk. ANSİKL.

— Nükl. *Kuluçka pil*, verimli bir nükleer maddeyi nötronlarla bombardıman ederek tüketilenden daha çok miktarda parçalanabilir bir madde üreten ve «breeder» ya da «sürrejeneratör» de denilen hızlı nötronlu nükleer reaktör. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektr. ● *Hidroelektrik pil*. Özellikle portatif radyo ve televizyon alıcıları, elektrikli portatif cihazlar, fotoğraf ve tıraş makineleri, sağırlar için işitme cihazları, kalp uyarıcıları gibi elektrikli ve elektronik aygıtların ya da büyük kuruluşlarda sürekli çalışması gereken aydınlatma tesislerinin elektrikle beslenmesinde pil kullanımının yaygınlaşması ve kara, hava, deniz trafiği işaretleriyle aydınlatma tesislerinin, radyosondaların, telekomünikasyon araçlarıyla ses kayıt ve okuma cihazlarının günden güne gelişmesi yapımcıları yeni yeni piller gerçekleştirmeğe zorladı; böylece, gerek eskiden beri bilinen pil türlerinin geliştirilmesiyle, gerek minyatürleştirmeyle, gerek yeni pillerin yapılmasıyla bu alanda büyük ilerlemeler kaydedildi.

● En tanınmış klasik pilin, manganez dioksitli pilin (Leclanché pili) geliştirilmesi, çok sıcak ülkelerde bile boşalmadan uzun süre saklanabilen pil elemanlarının, örneğin flaş ışığıyla fotoğraf çekimi için çok kısa sürekli yüksek akım sağlayabilen yeni pillerin, portatif televizyon alıcılarını beslemek için deşarj sırasında çok sabit bir gerilim gösteren pillerin ve nihayet, —20°C gibi düşük sıcaklıklarda en iyi şekilde çalışabilen pillerin yapılmasına olanak verdi. Hiç sızdırmasız dış mahfazalarla pillerin akmamasını ve çok iyi korunmasını sağlayarak, elektrolit katmanının kalınlığını azaltıp böylece iç direnci düşürerek ve bu elektrolitin bileşimini değiştirerek bu olumlu sonuçlara varıldı: elektrolit olarak amonyum klorür yerine potasyum hidroksit çözeltileri ya da üçlü karışımlar kullanılması, kutuplaşma önleyici karışımın (manganez dioksit) miktarının ve etkinliğinin arttırılması, elektrot yüzeylerinin genişletilmesi gibi.

● Pil yapımında kullanılan eleman çiftlerinde de birtakım değişiklikler yapıldı: cep fenerlerinin pilindeki çinko yerini magnezyuma ya da bir magnezyum karışımına bıraktı; böylece, elektromotor kuvvetler ölçeğinde çok iyi bir yeri olan magnezyum sayesinde kütle enerjisi arttırıldı, ayrıca pilin ağırlığı azaltıldı ve uzun süre korunabilmesi sağlandı; magnezyumlu pillerin kuru pil, kutuplaşması havayla önlenen pil ve deniz suyuyla amorsajı sağlanan pil gibi değişik tipleri yapıldı. Bazı pillerde de çinkonun yerini pilin kullanılmadan önce çok uzun süre saklanabilmesini sağlayan kadmiyum almıştır (Elca pilleri).

Öte yandan pil yapımcıları, katodun seçimi üzerinde hiç durmayıp kutuplaşma önleyici karışımın seçimine önem verdiler. Böylece manganez dioksit yerine civa oksit (RM pili [bulucusu S. Ruben'in ve bu pilleri yapan Mallory Co. firmasının adından]), elektrolit olarak da potasyum zinkatla doyurulmuş bir potasyum hidroksit çözeltisinin kullanılması, kütle sığası yüksek, de-

Foto. C.E.A.-Taupin (LAROUSSE)

şarj gerilim eğrisi daha düzgün ve deşarj anındaki gerilimi rejime göre 1,20 ile 1,40 V arasında değişen pillerin yapılabilmesini sağladı. Böyle bir pil 55°C'a kadar, hattâ birkaç saat 90°C'ta kullanılabilir ve özellikle sağırlar için yapılan işitme cihazlarının beslenmesinde işe yarar.

Kutuplaşma önleyici bir başka madde de gümüş oksit (Ag_2O) ya da gümüş peroksittir (AgO); gümüş oksitli ve peroksitli pillerin kütle sığası, civalı bir pilin kütle sığasından yüzde 15 ile 20 daha fazladır. Bu pilin deşarj eğrisi daha düz, korunma süresi çok daha uzundur ve düşük sıcaklıklarda civalı pile oranla çok daha iyi çalışır. Gümüş oksitli pilin nominal gerilimi 1,58 V, gümüş peroksitli pilin 1,86 V düzeyindedir. Ancak, bu piller çok pahalı olduğundan yalnız askerî alanda ve bazı özel uygulamalarda kullanılır.

Bugün henüz inceleme evresinde olan piller arasında magnezyum-gümüş klorürlü, magnezyum-civa klorürlü, magnezyum-bakır klorürlü, kurşun-kurşun peroksitli pilleri sayabiliriz; bu pillerde elektrolit olarak perklorit asit kullanılır; ayrıca kutuplaşma önleyici elemanı sıvı (brom) ya da gaz (klor) halinde bir halojen olabilen piller, erimiş lityum ve klorlu piller, nihayet kutuplaşma önleyici elemanı mineral değil de organik bir bileşik (nitrolu [NO_2'li] ya da nitrozlu [NO'lu]) olan piller üstünde çalışılıyor.

● *Yakıtlı pil.* Uzun süre yalnız bir laboratuvar aracı olarak düşünülen yakıtlı pil, bugün günden güne gelişen bir sanayi elemanı haline gelmiştir. Bu pil, bir yanma olayındaki kimyasal enerjiyi buharlaşma gibi bir ara evreden geçmeksizin *doğrudan doğruya* elektrik enerjisine dönüştüren bir enerji değiştirgecidir. Bu nedenle yakıtlı pil Carnot ilkesine uymaz, yani verimi termik makinelerde olduğu gibi soğuk ve sıcak kaynakların ısıları arasındaki orana bağlı olmadığından kuramsal olarak yüzde 100'e ulaşabilir. Ayrıca yakıtlı pil sessiz çalışır ve çalışma sırasında ısı açığa çıkarmaz; bu özellikler, yakıtlı pilin sesle ya da kızılaltıyla keşif tesisleri tarafından yeri saptanamayan bir eleman olmasını sağladığından askerî alanda çok kullanılır; üstelik yakıtlı pilde bir tek hareketli organ yoktur.

Öte yandan, yapılan incelemeler yakıtlı pilin hidrojen ya da doğal gaz gibi yanıcı gazlarla, alkoller, hidrokarbonlar ya da hidrazin gibi sıvılarla, hattâ 1 000°C düzeyindeki çok yüksek sıcaklıklarda çalışabilen elemanlar gerçekleştirilecek olursa katı yakıtlarla bile beslenebileceğini göstermiştir. Bugün yakıtlı piller için çok çeşitli uygulama alanları düşünülüyor; her şeyden önce, kondansörlerin çalışabilmesi için yeterince su bulunmayan, çöl bölgelerindeki ya da dağıtım şebekesinden uzaktaki konutların, arazideki askerî tesislerin, uzay gemilerinin v.b. elektrikle beslenmesinde bu pillerden yararlanılacak. Fakat, tasarlanan en önemli uygulama, otomobillerin, elektrikli lokomotiflerin ve denizaltıların yakıtlı piller sayesinde elektrikle çalıştırılmasıdır. Ayrıca daha bugünden, çok fazla miktarda doğru akım tüketen fabrikalar (elektrokimya ve elektrometalürji tesisleri) ve büyük kentleşme bölgelerini besleyecek gerçek elektrik santralları kurulması düşünülüyor. Böylece her kentte yakıtlı pille çalışan bir santral kurulabilecek ve havaî hatlarıyla hem kentin görünümünü bozan, hem de hat boyunca küçümsenmeyecek enerji kayıplarına yol açan büyük dağıtım şebekelerinden kurtulma olanağı bulunacaktır. Hiç kuşkusuz bazı uygulamalarda yakıtlı pilin en büyük sakıncası doğru akım üretmesidir, ancak katılar fiziğindeki son gelişmeler doğru akımı alternatif akıma dönüştürecek yüksek verimli değiştirgeçlerin yapılabileceği umudunu uyandırmıştır.

— *Yakıtlı pillerin sınıflandırılması.* Yakıtlı piller iki büyük grupta toplanabilir: yakıt tükendikten sonra yeniden yakıt doldurmak gereken piller (birincil piller) ve yanma ürünleri uygun bir işlemle sürekli olarak yenilenebilen piller (ikincil piller). Çevre sıcaklığında, yani elektrolitin kaynama noktası altındaki bir sıcaklıkta çalışan piller (bu pillerin en klasik tipi, elektroliti bir potasyum hidroksit çözeltisinden oluşan oksijen ve hidrojenli pildir), elektrolitin kaynama noktası üstündeki bir sıcaklıkta çalışan piller (bu türün en iyi örneği, hidrojen ve oksijenle beslenen, elektrolit olarak kullanılan potasyum çözeltisinin kaynamasını önlemek için basınç altında çalışılan, Bacon'ın yaptığı Hydrox pilidir) ve erimiş tuzlardan oluşan bir elektrolitle yüksek sıcaklıkta çalışan piller birinci gruba girer. İkinci grupta ise şu piller sayılabilir: lityumlu ve hidrojenli pil gibi yakıtı ısıyla yenilenen piller, bunlarda yanma artığı, yani lityum hidrür, 850°C'ta ısıtıp ayrıştırma yoluyla yenilenir; yakıtı ışık enerjisiyle ya da nükleer enerjiyle yenilenen piller ve bildiğimiz elektrik akümülatöründen başka bir şey olmayan, yakıtı elektrik akımıyla yenilenen piller. Örneğin çinko ve oksijenli piller, çinko ve klorlu piller, sodyum malgaması ve bromlu piller bu türdendir; bu pillerde yanma ürünleri, yani çinko oksit, çinko klorür ya da sodyum bromür elektrolizle yenilenir.

— Fiz. Yapma uyduların çoğu, kullandıkları enerjiyi, yan yüzeylerine ya da yanlamasına açılan katlı panolar üzerine yerleştirilmiş *güneş pilleri*'nden alır. Güneş enerjisini doğrudan doğruya elektrik enerjisine dönüştüren bu üreteçlerin tek sakıncası fiyatlarının yüksek oluşudur; bu nedenle güneş pilleri bugüne kadar yalnız uzay uçuşlarında uygulama alanı bulabilmiştir.

— Nükl. *Kuluçka piller,* kullanılan yakıtı en iyi şekilde değerlendirdikleri için, uranyum rezervelerinden alınabilecek enerjiyi aşağı yukarı 80 kat daha arttırır, bu da pahalı cevherlerin kullanılabilmesini sağlayan çok önemli bir etkendir. Ayrıca bu reaktörler, termik reaktörlerde üretilen plütonyumun mümkün olduğu kadar çok değerlendirilmesine olanak verir. (L)

PİLETA mağarası, İspanya'da (Endülüs, Malaga eyaleti), Benaojan yakınında mağara. İçinde Frank-Cantabro sanat bütününde yer alan bir dizi resim vardı. (L)

PİLETTA (Georges), italyan-polonya asıllı fransız dansçısı (Paris 1945). Dansçı bir ailede yetişti, 1955'te Opera Dans okuluna girdi; orada Serge Peretti, Gérard Mulys ve Lucien Legrand ile çalıştı. 1964'te Opera'nın bale grubuna katıldı. 1967'de birinci dansçı, 1969'da yıldız dansçı oldu. R. Petit'nin *Adagio ve Çeşitlemeler* (1966) ve *Turangalila* (1968) adlı balelerinde rol aldı. Daha sonra *Romeo ve Juliet*'te (A. Labis'nin, 1967), *Zyklus*'ta ve *Klasik senfoni*'de (M. Descombey'in, 1968) dans etti. Felix Blaska Bale topluluğuna konuk dansçı olarak katıldı, *Tam-Tam ve vurmalı çalgılar için bale*'de (F. Blaska'nın, 1970) dans etti. Televizyonda J. Babiée'nin *Le temps partagé* (elektronik beyinle düzenlenmiş müzik, 1970) adlı balesini yorumladı. Hemen hemen bütün bale repertuvarını (*Les Sylphides, Düğünler, Beyaz süit, Billûr köşk, Ateş kuşu, Biçimler, Webern op. 5*) yorumladı; *Kuğu gölü*'nde prens rolüne çıktı (1971). Ayrıca Kanada Ulusal balesinde (*Kraanerg,* R. Petit'nin, 1972) ve A.B.D.'de (*Uyuyan güzel,* R. Nureyev'in uyarlaması) oynadı. 1971'de *Ecce homo* (J. Lazzini'nin), *Petruşka* (M. Fokine'nin, 1972), 1973'te de *Müsrif çocuk* (G. Balanchine'in) adlı baleleri yeniden yorumlayarak üstün yeteneğini bir kere daha kanıtladı. Opera'da son yorumladığı baleler arasında şunları sayabiliriz: J. Lazzini'nin *Cantadagio*'su (1972'de ve 1973'te), *Büyücü çırağı* (N. Schmucki), *Oyunlar* (F. Flindt'in) ve *Ionisation* (S. Keuten'in, «Varese'ye saygı» için). [L]

PİLEVNELİ (Mustafa), türk ressamı ve gravür sanatçısı (İstanbul 1940). Tatbikî Güzel Sanatlar yüksekokulunu bitirdi (1961), aynı okulda asistan olarak kaldı. Daha sonra Stuttgart Devlet Güzel Sanatlar akademisinde gravür üzerine çalışmalar yaptı. Önceleri gravüre ve metal rölyef çalışmalara ağırlık veren sanatçı daha sonra yağlıboya ve suluboya çalışmağa başladı; yağlıboyayı suluboyaya ve ebruya kaçan renk canlılığı içinde kullanışıyla dikkati çekti. Konularında geniş ölçüde Anadolu tanrıçalarından esinlendi. Daha önce bazı sergilere katıldıktan sonra 1973'te Taksim galerisinde «Mavi yolculuk» adıyla bir sergi açtı; 1974'te Federal Almanya'nın Frechen kentinde açılan uluslararası baskı grafiği sergisine Kültür müsteşarlığı tarafından iki eseri gönderildi; aynı yıl İngiltere ve İtalya'da açılan baskı grafiği sergilerine de katıldı; Kültür Sanayii Teşvik Ödülü yarışmasına katılarak birincilik kazandı; 10. İskenderiye bienalinde ikinci oldu (1974); gene 1974'te Japonya'da Ertuğrul gemisinin batışıyla ilgili olarak hazırlanan müzeye vitray yapmak üzere çağrıldı ve orada çalıştığı sırada Wakayama kentinde özel bir sergi açtı. (M)

Pilgrim, A.B.D.'de (Massachusetts), Atlas okyanusu kıyısında nükleer santral. (L)

Pi Lin pi K'ong (anl. «Lin'i [Piao] eleştirmek, «Konfuçius»u eleştirmek»), Çin'de ocak 1974'te, Kültür devriminden doğan ve Lin Piao'yu eleştirirken geleneksel Konfuçius'çu düşünceyi de kötüleyen siyasal hareket. (L)

***PİLLEMENT** (Georges), fransız yazarı. — Yeni sanat ve tarih denemeleri yayımladı: *La Turquie inconnue* (Bilinmeyen Türkiye) [1970], *Paris en fête* (Paris'te şenlik) [1972]. (L)

PİLOROKLAZİ i. (fr. *pyloroclasie*). Mide kapısının parmakla genişletilmesi şeklindeki cerrahî tekniği. (Bazı mide kapısı [pilor] kasılmalarının tedavisinde bu yola başvurulur ve böylece mideyi açmağa gerek kalmaz. Bunun için cerrah midenin çeperini parmağının ucuna alarak parmağını öylece mide kapısına daldırır.) [L]

PİMOZİT i. (fr. *pimozide*'den). Difenilbütilpiperidin grubundan uzun etkili nöroleptik. (L)

***PİNAY** (Antoine), fransız siyaset adamı. — Ocak 1973'te arabuluculuk görevine atandı. Mayıs 1974'te bu görevden istifa ederek başkanlık seçimlerinde Giscard d'Estaing'in kazanması için çalıştı. (L)

***PİNCEVENT,** Fransa'da, Sen vâdisi üzerinde, Montereau yakınında tarihöncesi yer. — 1964'te ortaya çıkarılan Pincevent kalıntıları Üst Yontmataş devrinden galya-roma devrine kadar uzanırsa da asıl ilgi çeken şey Magdaleniyen yerleşme malzemeleridir. Sistemli kazılar sonucu bu Yontmataş devri gruplarının (M.Ö. X. binyıl) yer düzenlemesi ve günlük yaşantıları kısmen ortaya çıkarıldı. Girişinde bir ocak ile etrafına dağılmış kemik kalıntıları (sellerle toplanmış) bulunan çadır alanları saptandı. Bu yapıların alçı kalıpları aynı yerde kurulan müzededir. (L)

***PİNCHERLE** (Marc), fransız müzikbilgini. — (öl. Paris 1974). [L]

***PİNGET** (Robert), fransız yazarı. — 1972'de *Fable* (Masal) adlı yeni bir anlatı yayımladı. (L)

PİNG-LİNG-SI, Çin'in kuzeybatısında (Kansu eyaleti) arkeolojik Buddha merkezi. Çoğu Tang'lar devrine (618-907) ait, kazılıp temizlenmiş 195 mağara ve oyuğu kapsar. 1963'te bulunan 420 tarihli bir odak yazıtından mağaralardaki yapıların V. yy.ın ilk yarısına kadar uzandığı anlaşıldı ve Kansu'daki en eski duvar resimleriyle heykellerin kesin tarihlemesi yapıldı. Heykel için iki malzeme kullanılmıştır: V. yy.ın ilk yarısı ve Suy dönemi (581-613) için kil; bu devirdeki eserler Mai-Çi-Şan*dakilerle (*Ek*) aynı akımın etkisinde kalmışa benzer. Sonra, diğer devirlerde genellikle taş kile tercih edilmiştir. (L)

***PİNG PONG** i. (Son yıllarda daha çok *masa tenisi* terimi kullanılmaktadır). — ANSİKL. *Türkiye*'de, ilk defa 1972'de Robert Kolej'de (Boğaziçi üniversitesi) oynandı. Daha sonraki yıllarda diğer spor kulüpleri tarafından da benimsenen masa tenisinde ilk Türkiye birinciliği 1930'da yapıldı ve bunu Raşit Bey kazandı. 1938'den sonra daha yaygınlaşan spor kısa bir duraklamâ geçirdiyse de 1948'de yeniden canlandı. İlk dış karşılaşma 1958'de Birleşik Arap cumhuriyetiyle yapıldı (Türkiye 0 - B.A.C. 5). 1966'da federasyona kavuşan masa tenisinde yugoslav Hrbad ve macar Ujlaki antrenör olarak görev aldı. 1 milyon TL.lık bütçesi olan federasyon özellikle ilkokullarda bu spor dalına önem verdi; 14 000 lisanslı sporcu kayıtlıdır. 1972'den sonra uluslararası alanda başarılar kazanıldı: Vasil Aleksandiridis 1973'te Balkan ve Akdeniz birinciliklerinde ilk sırayı aldı: 1975'te aynı sporcu Akdeniz birinciliğinde altın madalya alırken, A takımı 3. oldu. (M)

PİNOCHET UGARTE (Augusto), şilili subay ve siyaset adamı (Valparaiso 1915).

Georges PILETTA

Augusto PINOCHET UGARTE

Foto. C. Masson, Bureau-Gamma (LAROUSSE)

Fransız asıllı bir ailenin oğludur. 1933'te askerî okula girdi. Orduda coğrafya ve lojistik dersleri verdi, sonra Şili hükûmetinin görevlisi olarak bir süre A.B.D.'de kaldı. Bu arada Ekvador askerî akademisinde profesör oldu. Kasım 1972'de tümen komutanlığına yükseldi. Ağustos 1973'te ise Prats'ın yerine silâhlı kuvvetler genelkurmay başkanlığına getirildi. Bundan sonra askerî bir cuntanın yönetimini ele alan Pinochet başkan Allende'yi devirerek 11 ekimde iktidarı ele geçirdi ve Marx'çı solu baskı altına alan bir diktatörlük kurdu. 17 aralık 1974'te bir cunta kararnamesiyle cumhurbaşkanlığına getirildi. (L)

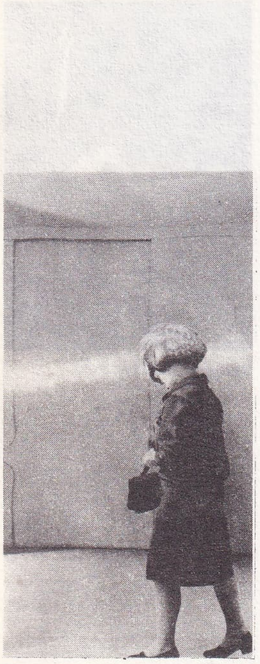

Michelangelo **PİSTOLETTO** «Geçip giden genç kız» (1966) çelik üstüne yapıştırma (özel kol.)

***PİNTER** (Harold), ingiliz tiyatro oyuncusu ve yazarı. — 1968'de yayımlanan duygusal şiirlerinde (*Poems* [Şiirler], 1968) ve tiyatro oyununda (*«Dün'dü»*, 1970) dil yetisinin gücü ve insan yazgısının anlamı üstüne yeni araştırmalara girişti. 1973'te *Butley* ile filim yönetmenliğine başladı. (L)

PİNTORİ (Giovanni), italyan grafik sanatçısı (Nuoro 1912). 1930'dan 1936'ya kadar Monza'daki Instituto superiore per le industrie artistiche'de (Sanat Sanayileri Yüksek enstitüsü) Persico, Pagano ve Nizzoli gibi mimarların öğrencisi oldu. Daha sonra Olivetti'nin reklamcılık bölümüne girdi ve sanatını orada geliştirdi. Geometrik ve çokrenkli olan yapıtlarında, sürekli olarak ama hiç tekrara kaçmadan bürolarda kullanılan yazı makinelerinin reklam sorununu işledi. Pintori yapıtlarında görevsel açıdan benzeşen nesneleri birleştirir, simyagerlerin rumuzlarını andıran harfler, rakamlar ve şekillerden yararlanır. (L)

PİNYİN i. (*hanyu pinyin zimu*'dan [çince heceleme sistemi]), çin harflerinin latin alfabesine göre yazılmasını öngören transkripsiyon sistemi; Çin Halk cumhuriyetinde 1958'de kabul edilen bu sistemin amacı Çincenin Pekin'de konuşulan «putonghua» diline uygun olarak yayılmasını sağlamaktır.

— ANSİKL. *Pinyin*, Çincenin ses birliğini sağlar. Bu nedenle batılı birçok uzman eserlerinde pinyin sistemini kullanır. Batıda yıllardan beri her ülkenin kendi dil yapısına göre seslendirdiği Çince bu sistem aracılığıyla batıda ortak bir ses yapısına kavuşmuştur. Pinyin'den önce kullanılan transkripsiyon sistemleri arasında özellikle İngilizlerin Wade-Giles, Almanların Lessing sistemleri ile Ecole française d'Extrême-Orient'ın (Fransız Uzakdoğu okulu) [E.F. E.O.] önerdiği sistem sayılabilir. Pinyin sisteminin önemi, hem uluslararası bir sistem oluşundan, hem de Çin'de (gazetelerde, afişlerde, işaret levhalarında, garlarda v.d.) kullanılışından ileri gelir.

Bununla birlikte, alışkanlıkların yanı sıra, birtakım etkenler pinyinin kolayca gelişmesini engellemektedir; bir yandan dış basın bu sisteme karşı çıkarken, öte yandan Çin Halk cumhuriyeti yabancı dildeki yayınlarında başka bir transkripsiyon sistemine yönelmektedir.

Batıda bugüne kadar kullanılan çince transkripsiyon sistemlerinden birkaç örnek verelim: türkçedeki Mao Çe-tung ya da Mao Dzı-dung, Çankayşek ya da Ciang Kay-şı, Çu En-lay ya da Şu En-lay örnekleri pinyin sisteminde Mao Zedong, fransız sisteminde Mao tsö-tong, ingiliz sisteminde Mao tse-tung, pinyin sisteminde Jiang Jieshi, fransız sisteminde Tsiang Kiai-che, ingiliz sisteminde Chiang Chiek-shih, gene pinyinde Zhou Enlai, fransız sisteminde Tcheou Ngen-lai, ingiliz sisteminde ise Chou En-lai biçimindedir. (L)

Piobert çizgileri, maden ve alaşımlarda plastik şekil değişiminin başlangıcında meydana gelen yüzey çizgileri. 1842'de fransız Piobert tarafından açıklanan bu olay, şekil değiştirmiş madenin yüzeyinde, parçanın biçimine ve şekil değişiminin doğrultusuna göre yönlenmiş ince çizgiler, kırışıklıklar ve çizikler halinde kusurlu bir görünüm yaratır. Tavlanmış yumuşak çelik parlak bir saç çekme işleminden geçirildiği zaman, yüzeyinde, Piobert çizgileri sonucu hafif pürtüklü ve pürüzlü bölgeler belirmesi bu yüzdendir. Çıplak gözle ya da basit bir büyültmeyle görülebilen bu çizgiler plastik şekil değişiminin hemen başlangıcında ortaya çıkar ve şekil değişimi ilerledikçe çizgilerin sayısı ve kalınlığı artar. Özellikle saçlarda ve yumuşak çelik levhalarda rastlanılan bu olay, ayrıca alüminyum ve titan alaşımlarında da görülür. Piobert çizgilerinin oluş nedeni, bu alaşımların germe eğrisinin esneklik sınırı basamağında bir aykırılık olması (üst ve alt sınırlar birbirinden çok farklıdır) ve madenin içinde bazı yabancı cisimlerin bulunmasıdır (yumuşak çelikte azotun varlığı). Piobert çizgilerine «Lüders* çizgileri» de (*Ek*) denir. (L)

***PİOVENE** (Guido), italyan yazarı. — (öl. Londra 1974). 1970'te, *Le Stelle frede* (Soğuk yıldızlar) adlı romanıyla Strega ödülünü kazandı. (L)

***PİPE-LİNE** i. — Bk. BORU* *hattı, Ek.*

***PİRAMİT** i. — Ekoloji. *Ekolojik piramit*, bir ekosistemde, üreticiler tabanda, ilk tüketiciler birinci katta, ondan sonraki tüketiciler de en sonuncuya kadar aynı şekilde üst üste bulunmak üzere, beslenmeye ilişkin yapı*nın (*Ek*) aldığı grafik görünüm. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Genel olarak üç çeşit ekolojik piramit vardır:

— *Sayılar piramidi*'nde her katın uzunluğu beslenme zincirinin belirli düzeyindeki bireylerin sayısıyla orantılıdır.

— *Canlı kütle piramidi*, aynı beslenme düzeyindeki bireylerin kuru madde ağırlığı esasına dayanır.

— *Enerji piramidi*'nde her beslenme düzeyi, uzunluğu bu düzeyin verim*iyle (*Ek*) orantılı olan bir dikdörtgenle gösterilir. Bazen sayı ya da canlı kütle piramidi başaşağı gösterilebilir çünkü bazı ekosistemlerde üreticilerin sayısı ya da canlı kitleleri, ilk tüketicilerinkinden az olabilir. Buna karşılık enerji piramidi, daima tepesi yukarıya dönük gösterilir, çünkü solunum yoluyla her beslenme düzeyini etkileyen enerji kaybı yüzünden her kat, zorunlu olarak kendinden önce gelenden az enerjilidir. (L)

***PİRAZİZ,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili, Bulancak ilçesi) bucak. — 18 311 nüf., bucak merkezi 4 517 nüf., 17 köy (1970). [M]

***Pirelli.** — Dış lastik üretimi 1975'te, önceden planlanan düzeyi aşarak 875 000 oldu. 1976'da üretimi iki katına çıkarmayı amaçlayan tesis genişletme projesi hükûmete sunuldu. (M)

***PİRELLİ** (Alberto), italyan sanayicisi. — (öl. Milano 1971). [L]

Pirene fasiyesi, Pireneler'in iki yakasında, Katalonya bölgesinde saptanan kalkolitik kültür fasiyesi (II. binyıl). [Sileks hançerler ve uzun saplı ok uçlarının yanı sıra birkaç bakır âlet bulundu; seramik temel olarak çan biçimindedir.] (L)

***PİRENNE** (Jacques), belçikalı tarihçi. — (öl. Hierges, Fransa 1972). Son çalışmalarında eski uygarlıkların tarihini inceledi: *la Religion et la morale de l'Egypte antique* (Eski Mısır'da din ve ahlâk) [1964]; *la Société hébraïque d'après la Bible* (*Kutsal Kitap*'a göre ibranî toplumu) [1964]; *Hommes célèbres de l'antiquité* (Eskiçağ'ın ünlü adamları) [1969]. Ayrıca, çağdaş uygarlık tarihini konu edinen *les Dossiers de Léopold III*'ü (Leopold III'ün dosyaları) [1970] yayımladı. (L)

***PİRİNÇ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *pirinç* üretimi yıllara göre değişimler göstermekte devam etti; 1971'de ekilen alan 65 000 ha, üretim 175 000 t; 1972'de 51 000 ha, 122 000 t; 1973'te 60 000 ha, 159 000 t oldu. Ancak, yerli üretim tüketimi karşılayamadığı için aynı yıllarda değişik miktarlarda ithalâta gerek görüldü: 1971'de 200 t (Mısır), 1972'de 420 t (İtalya), 1973'te 1 200 t (İtalya). [M]

PİRİNÇ böceği blş. i. Pirincin sapında asalak yaşayan kınkanatlı böcek. (Bilimsel adı: *Maliarpha separatella.*)

— ANSİKL. Yakın zamanda, *pirinç böceği*'nin ekolojisiyle ilgili kesin bilgiler elde edildi; şimdi bu böceğin yaşam çevrimi ve beslenme alışkanlıkları biliniyor.

Yumurtalar körpe pirinç bitkisinin yapraklarına bırakılır. Yumurtalar açıldıktan sonra kurtçuklar bitkinin üstüne yayılır, bütün dokuları sarar ve nimfoz haline gelinceye kadar (yumurtadan çıktıktan sonra elli-altmış gün) bunlarla beslenir. Bir pirinç tarlasında aynı böcekler dört kuşak geçirebilir. Bunların en tehlikeli zamanı üçüncü kuşağın, ikinci pirinç ürünüyle aynı zamana denk gelen gelişme dönemidir. Bu bilgiler sayesinde etkili mücadele teknikleri bulunabilir. Bir yılda iki ürün alma ve yoğun tarım bu böceğin şiddetli üremesine ve yayılmasına yol açmaktadır. (L)

PİROKOPAL i. (fr. *pyrocopal*). Kim. Bir kavrulma işleminden geçirilerek ağırlığının yüzde 15 ile 30'unu kaybetmiş ve kurutucu yağlarda çözünür hale gelmiş kopal zamkı. (L)

PİROKSİLİN i. (fr. *pyroxyline*). Kim. Kâfur ile plastikleştirildiğinde selüloit'i veren kısmen azotlu selüloz. (L)

PİROTİT i. (fr. *pyrrhotite*'ten). Min. *Eşanl.* PİROTİN. (L)

Pirri fasiyesi, Avustralya'nın güneydoğusunda yaprak biçiminde simetrik bir uç (*Pirri ucu*) ve geometrik mikrolitlerle belirlenen tarihöncesi endüstri fasiyesi. Devon Downs ve Fromm's Landing'de yapılan tarihlemeler M.Ö. 2850 ile 1750 arasında değişiyor. (L)

***PİSANİ** (Edgard), fransız siyaset adamı. — 1969'da *la Région, pour quoi faire?* (Niçin bölge?) adlı bir kitap yayımladı. 1967'de Bölge Ekonomisi Ulusal meclisi başkanlığına getirildi. 1970'te Montreuil-Bellay'den genel danışman seçildi ve eylül 1974'te Haute-Marne bölgesinden senatör oldu. 1975'te Sosyalist partiye katıldı. (L)

PİSTOLETTO (Michelangelo), italyan sanatçısı (Biella 1933). 1963'te, nesnelerin doğal boyutlarında çekilmiş fotoğraf parçalarını yeniden boyayıp çelik aynalara yapıştırarak çeşitli eserler oluşturdu. Bu yapıtlarında seyirciyi etkileyen şey, sanatçının tuvalde vermek üzere seçtiği gerçekle tuvalden yansıyan oynak gerçeğin karşılaşmasından doğar. 1966'dan bu yana yoksul* sanata (*Ek*) yakın bir anlayışta çeşitli nesne ve birleştirmeler yaptı; kullandığı başlıca gereçler dalgalı karton, sabun, elektrik ampulleri ve kumaşlardır. Pistoletto ayrıca «Zoo» topluluğunu kurdu ve topluluk için çeşitli mizansenler hazırladı; grubun baş erkek oyuncusu olan Pistoletto «yoksul» bir şiirsel dille günlük gerçekleri alaylı bir biçimde anlattı. (L)

***PİTEŞTİ,** Romanya'da şehir. — Makine (otomobil montajı) ve elektrik gereçleri yapımı. (L)

PİZZERİA i. [pidzeria] (ital. k.). Pizza* ve italyan yemekleri veren lokanta. (L)

PL/1 i. (ing. PROGRAMMING LANGUAGE NUMBER 1'in [1 numaralı programlama dili] kısaltması). Bilişim. Bilim dışı uygulamaların yanı sıra bilimsel uygulamalarda da kullanılabilen uluslararası simgesel programlama dili.

— ANSİKL. *PL/1*, algol dilininkine yakın bir sözdizimi çerçevesi içinde fortran ve cobol dillerinin olanaklarını birleştiren çok zengin bir dildir. Ayrıca bu dile özgü bazı olanaklar, işletme sistemi türünden işlerin programlanmasında PL/1'in kullanılmasını sağlar. Ancak bu dilin makineye eksiksiz bir şekilde uygulanabilmesi ve bir derleyicinin hazırlanabilmesi için çok güçlü bilgisayarlar ve buna uygun işletme sistemleri gerekir; bu nedenle PL/1 bütün bilgisayarlarda kullanılamaz. (L)

PLA (Josep), katalan dilinde yazan ispanyol yazarı (Palafrugell 1897). Orta öğrenimini Gerona'da yaptı. Barcelona üniversitesinde hukuk okudu ve gazeteci oldu: röportajlarıyla ün kazandı, yirmi beş yıldan fazla bir süre Avrupa'da ve Amerika'da dolaştı. Gazetelerde çıkan makalelerini İspanyolca yazmasına karşılık, yolculuk anılarını (*Viatge a Catalunya* [Katalonya'ya yolculuk], 1934; *«Adalar»; Cadaqués*, 1947), portrelerini (*«Köylüler»*, 1952) ve otobiyografik yazılarını (*«Gri defter»; «İlk uçuş»*) katalan dilinde kaleme aldı. (L)

PLAİDT, Almanya'da (Rheinland - Pfalz), Eifel'de köy. Adını, yakınındaki tarihöncesi yerin seramiğine ait bir süsleme üslûbuna verdi. Tarakla çizilmiş şeritlerden oluşan Plaidt üslûbu Aşağı Ren havzasında yaygındır. (L)

PLAİNVIEW, Amerika Birleşik devletlerinde, Lubbock (Texas) yakınında yer. Kenarları düz ve birbirine paralel, tabanı içbükey biçiminde yaprağımsı bir uç tipine adı verilen tarihöncesi bir yerdir. *Plainview uç-*

Foto Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

tablo I

GAYRİSAFİ MİLLÎ HASILA

(1971 *fiyatlarıyla*) [*milyon TL. olarak*]

	1973 gerçekleşme	artış (yüzde)	1974 gerçekleşme	artış (yüzde)	1975 (1) gerçekleşme	artış (1) (yüzde)
tarım	44 971,0	—10,7	49 801,6	10,7	54 044,4	8,5
sanayi	43 263,2	12,8	47 194,4	9,1	50 801,6	7,6
— madencilik	3 199,7	4,3	3 893,7	21,7	4 245,5	9,0
— imalât	37 495,3	13,8	40 432,0	7,8	43 250,3	7,0
— enerji	2 568,2	9,1	2 868,7	11,7	3 305,8	15,2
hizmetler	96 544,6	8,5	104 037,6	7,8	112 679,4	8,3
GSYİH (f.f.)	184 778,8	4,0	201 033,6	8,8	217 525,4	8,2
Vasıtalı ver. — Subvan.	23 562,6	9,5	25 090,4	6,3	26 966,4	7,4
GSYİH (p.f.)	208 341,4	4,6	226 124,0	8,5	244 491,8	8,1
dış âlem f. geliri	9 955,0	31,6	8 351,2	—16,1	7 326,8	—12,3
GSMH	218 296,4	5,5	234 475,2	7,4	251 818,6	7,4

(1) *temmuz 1975 tahmini.*

ları belki de oluklu tiplerle (Clovis, Folsom) saplı üçgen tipler (Scottsbluff, Eden, Gypsum Cave) arasında bir geçiş evresidir. Kuzey Amerika'da çok yaygın olan bu uçlar, M.Ö. VII.-V. binyıllara kadar uzanır. (L)

***PLAN** i. — ANSİKL. 1973-1977 dönemini kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planında hedef olarak yıllık ortalama büyüme hızı (GSMH [gayrisafi millî hasıla] artış hızı) yüzde 7,9 olarak saptandı. İlk üç yıllık uygulama sonucunda söz konusu hız yılda ortalama yüzde 6,8 olarak gerçekleşti. Yıllar itibarıyla ise görünüm şöyleydi: 1973'te yüzde 5,5; 1974'te yüzde 7,4; 1975'te temmuz geçici tahminine göre yüzde 7,4; kasım tahminine göre yüzde 7,9. 1973'te büyüme hızının düşük olma nedeni tarım kesimindeki olumsuz gelişmelerdi. 1973 yılında dış âlem gelirleri önemli bir gelişme gösterdi ve büyüme hızının yüzde 5,5'in daha da gerisinde kalmasını önledi. 1974 ve 1975 yıllarında ise dış âlem gelirlerinde gerilemeler oldu; bu, yılların büyüme hızlarını olumsuz yönde etkiledi. (Bk. *Tablo I.*)

tablo II

SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI

(1971 *fiyatlarıyla*) [*yüzde olarak*]

	plan hedefi	*1973-1975 ortalama*
tarım	3,7	2,4
sanayi	11,2	9,8
hizmetler	7,7	8,2
GSYİH (f.f.)	7,5	7,0
Vasıtalı ver. —Subvan.	11,6	7,8
GSYİH (p.f.)	8,0	7,1
dış âlem geliri	3,3	—1,0
GSMH	7,9	6,8

Sektörlerin yıllık ortalama büyüme hızları, üç yıllık uygulama sonucunda, tarım ve sanayi sektörlerinde öngörülen hedeflere ulaşılamadığını göstermekteydi. Hizmetler sektörü ise üç yıllık uygulama sonucunda plan hedeflerini aşan bir büyüme gösterdi. (Bk. *Tablo II.*)

tablo IV

KAYNAKLAR VE HARCAMALAR

(1975 *fiyatlarıyla*) [*milyon TL. olarak*]

	1975	*1976*	*değişme (yüzde)*
GSMH	538 395	582 000	8,1
dış kaynak	23 600	20 650	—12,5
toplam kaynaklar	561 995	602 650	7,2
sabit sermaye yatırımları	101 435	132 500	30,6
— kamu	51 610	69 000	33,7
— özel	49 825	63 500	27,4
stok değişmesi	15 000	2 500	—80,6
— kamu	11 000	1 000	—90,0
— özel	4 000	1 500	—62,5
toplam yatırımlar	116 435	135 000	15,9
— kamu	62 610	70 000	11,8
— özel	53 825	65 000	20,8
toplam tüketim	445 560	467 650	5,0
— kamu	65 000	72 000	10,8
— özel	380 560	395 650	4,0

Tarım kesiminde 1974 ve 1975 yıllarında plan hedefini aşan büyümelere rağmen, 1973 yılındaki önemli geri kalma giderilemedi, böylece planın ilk üç yılında yıllık ortalama büyüme hızı, yılda yüzde 3,7 olarak öngörülen plan hedefine karşılık, yüzde 2,4 olarak gerçekleşti. Sanayi kesiminde gerçekleşen büyüme hızları ilk üç yılda, her yıl bir önceki yıla göre azalma gösterdi. 1975 yılında sanayi kesiminin büyüme hızının, planlanan yüzde 11,2'lik artış tahminine karşı; temmuz tahminine göre yüzde 7,6, kasım tahminine göre yüzde 9,2 olacağı kabul edildi. Üç yıl ortalaması olarak sanayi kesimi büyüme hızı yüzde 9,8'e ulaşabildi.

Tarım ve sanayi kesimlerinde, planın ilk üç yılında gerçekleşen büyüme hızlarının plan hedeflerinden önemli ölçüde geride kalmış olması, plan dönemi için öngörülen gelişmenin sağlanabilmesi için 1976 ve 1977 yıllarında tarım kesiminde yılda yüzde 5, sanayi kesiminde ise yüzde 12,8'lik bir büyüme hızına ulaşılmasını gerektirmektedir.

Sektörlerdeki gelişmeler sonucunda GSYİH'nın da (gayrisafi yurt içi hasıla) plan hedefinin altında kaldığı görülmektedir. Hizmetler kesiminde meydana gelen yukarıya itici gelişmelere rağmen, tarım ve sanayi kesimlerindeki aşağıya çekici etkilerin sonucu olarak GSYİH'nın üç yıllık ortalama büyüme hızı, planda öngörülen yüzde 7,5 oranındaki hedefe karşılık, yüzde 7 dolaylarında kaldı.

Üçüncü planın ilk üç yıllık uygulama döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarında yılda ortalama 13,4'lük artış sağlanarak beş yıl sonra ulaşılması öngörülen toplam sermaye artışının yüzde 53,5'i gerçekleştirildi. Planda ise ilk üç yılda, sabit sermaye yatırımlarının yılda ortalama yüzde 13,8 oranında bir artışla toplam hedefin yüzde 55,2'sini gerçekleştirmesi öngörülmüştü.

İlk üç yıllık uygulama sonunda gerçekleşen toplam sabit sermaye yatırımları planlanan büyüklüklerle karşılaştırıldığında gerçekleşme oranının yüzde 97,9 olduğu görülür.

Yatırımların sektörel dağılımı plandan sapmalar göstermektedir. Özel kesim içindeki payları bakımından artış gösteren kesimler tarım ve özellikle ulaştırma kesimleri olmaktadır. Buna karşılık madencilik, enerji,

tablo III

PLANLANAN VE GERÇEKLEŞEN YATIRIMLAR

(1971 *fiyatlarıyla*) [*milyon TL. olarak*]

	özel			*kamu*			*toplam*		
	plan	*gerçekleşme*	*gerçekleşme oranı (yüzde)*	*plan*	*gerçekleşme*	*gerçekleşme oranı (yüzde)*	*plan*	*gerçekleşme*	*gerçekleşme oranı (yüzde)*
tarım	8 129	10 145	124,8	9 336	6 595	70,6	17 465	16 740	95,8
madencilik	1 409	471	33,4	7 195	4 090	56,8	8 604	4 561	53,0
imalât	23 355	26 889	115,1	23 073	16 837	73,0	46 428	43 726	94,2
enerji	803	433	53,8	11 859	9 743	82,2	12 662	10 176	80,4
ulaştırma	4 317	10 320	418,3	17 117	18 940	110,7	21 434	29 260	136,5
turizm	1 473	1 138	77,3	909	735	80,9	2 382	1 873	78,6
konut	22 189	22 364	100,8	1 189	1 110	93,4	23 778	23 474	100,4
eğitim	242	145	59,9	7 136	5 342	74,9	7 378	5 487	74,4
sağlık	64	114	178,1	2 039	1 484	72,9	2 103	1 598	76,0
diğer hizmetler	1 779	1 960	110,2	5 097	6 759	132,6	6 876	8 719	126,8
TOPLAM	63 760	73 979	116,0	84 950	71 634	84,3	148 710	145 614	97,9

Azariy PLISETSKIY ve Alicia Alonso «Giselle»de (1966)

Nikolay PODGORNI

turizm kesimleri paylarında plan hedeflerinden geri kalmalar görülür. İmalât kesiminde, özel kesimin yatırımları plan hedefini oldukça aşmıştır.

Kamu kesiminde plan hedefleriyle yapılan karşılaştırmada paylarının arttığı görülen kesimler ulaştırma ve diğer hizmet kesimleridir. (Bk. *Tablo III.*)

1976 yılı programında GSMH'nın yüzde 8,1 oranında artış göstermesi öngörülmektedir. 1976 yılı kaynak ve harcamaları, 1975 yılı kaynak ve harcamalarıyla karşılaştırmalı olarak *tablo IV*'te gösterilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, 1976 yılında GSMH'nın 1975 yılı fiyatlarıyla 582 milyar liraya ulaşması hedef alınmıştır. Böylece kişi başına düşen GSMH 1975'te 13 460 liradan, 1976 yılında 14 025 liraya yükselmiş olacaktır. (M)

PLANCI i. Plancılık* taraftarı. (L)

***PLANLAMA** i. — İkt. ve Siy. *Doğum* ya da *nüfus planlaması. Eşanl. Aile* PLANLAMA*sı. || *Planlamadan uzaklaşma*, planlanmış ve güdümlü bir ekonomiden daha liberal bir ekonomiye geçiş. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Planlamadan uzaklaşma*, planlamanın iktisadî faaliyetini yönlendiren ayrıcalıklı bir araç oluşunun şüpheye girmesi demektir. Planlamadan uzaklaşma devletin piyasa güçlerine daha fazla imkân tanıması ve kamu sektörünün bile amaçlarına uymadığı gitgide daha az kısıtlayıcı bir planın var olmasıyla ortaya çıkar. V. planla fransız planlamasında siyasî bir kriz doğmuştur. Bu kriz fransız ekonomisinin büyük ölçüde dışa açıldığı ve iç iktisadî politika ile hâkim olunamayacak derecede tesadüflere bırakıldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. (L)

***PLASTİK** sıf. — ANSİKL. Mim. Önceleri mimarlık alanında yalıtma işlemlerinde, panjur, cephe panosu, bölme, yarısaydam duvar ve sandviç pano yapımında, döşeme ve çatı kaplamalarında kullanılan *plastik maddeler* daha sonra dalgalı yekpare levhalar elde etmede kullanıldı. Plastik maddeler dayanıklı ve hafif maddelerdir, bu nedenle çoğunlukla yapıların taşıyıcı öğeleri plastik maddelerden yapılmaktadır. Özellikle ileriye dönük mimarlık çalışmalarında bu maddelerden büyük ölçüde yararlanılır. Bu tür çalışmalar arasında İonel Schein'in plastikten evi, Yves Magnant ve R. A. Coulon'un (Paris, 1956) etkinliklerinin yanı sıra Richard Buckminster Fuller'in «Fuller House»u, P. ve A. Smithson'ın «Plastic Houses»ı (Londra, 1956) ve A.B.D.'de Dietz, Heger ve McGarry'nin araştırmaları (1957), İngiltere'de Z. S. Makowski'nin, Almanya'da Frei Otto'nun, Fransa'da P. Haüsermann'ın («Yumurta kabuğundan ev», 1965), Jean Maneval'in («Bulle six coques», 1968), G. Chanéac'ın, P. Maymont'un, Y. Chapero't'nun ve Société Algeco'nun («Algeco 2002», 1970), İtalya'da Renzo Piano'nun çalışmalarını saymak gerekir. 1967'deki Montreal sergisinde yer alan birçok pavyonda plastik maddelerin çeşitli kullanımlarını gösteren yapıtlar sergilendi. (L)

***PLASTOV** (Arkadiy Aleksandroviç), sovyet ressamı ve resimleyicisi. — (öl. Prisloniha, Simbirsk eyaleti [bugün Ulyanovsk], 1972). [L]

***PLATFORM** i. — Astronotik. *Dengeli platform*, bir kardan bağıyla asılan ve uzayda hep aynı doğrultuyu koruyan mekanik bütün. (*Eşanl.* CAYROSKOPİK PLATFORM.)

— Petr. *Arıtma (rafinaj) platformu*, bir rafineriyi ve ek binalarını kurmak ya da geliştirmek için düzenlenmiş yer. || *Üretim platformu*, bir deniz dibi yatağının off shore yöntemle işletilmesi için kullanılan yapay ada. (L)

***PLAZMAFEREZ** i. — Kan plazmasını alyuvarlardan ayırma tekniği.

— ANSİKL. *Plazmaferez* ayrı ayrı hem plazmanın, hem alyuvarların kullanılmasını sağladığı gibi alyuvarları vericiye tekrar şırınga edildikten sonra yalnız plazmanın kullanılmasına da imkân verir. Hematolojinin ve kan bankalarının ihtiyacı olan «nadir» plazmalar bu şekilde toplanabilir. Bu teknikle miyelomlu hastaların kanındaki anormal protein fazlalığı da, alyuvarlara fazla zarar vermeksizin azaltılabilir. (L)

***PLEUMEUR-BODOU,** Fransa'da Côtes-du-Nord idare bölgesinde komün. — Burada, Lannion yakınında bulunan fransız uzay haberleşme merkezinin, haberleşme uydularıyla bağlantı kuran iki istasyonu vardır. (L)

***PLEVEN** (René), fransız siyaset adamı. — Haziran 1968'de yeniden Dinan milletvekili seçildi. P.D.M. (İlerleme ve Çağdaş Demokrasi) adlı siyasî grubuyla birlikte haziran 1969'da yapılan ikinci tur başkanlık seçimlerinde Georges Pompidou'yu destekledi. Bu işbirliğinin sonucu, René Pleven önce Chaban-Delmas hükûmetinde, sonra da Messmer hükûmetinde adliye bakanlığına getirildi. Ama mart 1973 seçimlerinde milletvekili seçilemeyince ikinci Messmer kabinesinde (nisan 1973) görev alamadı. 1967-1972 yılları arasında, kuruluşuna katıldığı Centre d'études et de liaison des intérêts bretons'da (C.E.L.İ.B.) müdürlük yaptı. 1974'te Bretagne Bölge meclisi başkanlığına seçildi. (L)

***PLİSETSKAYA** (Maya Mihaylovna), sovyet kadın dansçısı. — Bolşoy topluluğunun büyük uluslararası turnelerine (Avustralya, 1970; Paris operası, 1972; Wiesbaden ve Viyana operası, 1973) katıldı. Klasik repertuvarın usta dansçılarından olan Plisetskaya, Moskova'da Sergey Radçenko ile birlikte kübalı koreograf Alberto Alonso'nun *Carmen süiti*'ni (1967) [müzik Bizet'ye, düzenleme Radion Şçedrin'e ait] yorumladı. Marsilya balelerinin (Roland Petit'nin yönetiminde) konuk sanatçısı olarak sanat hayatında ilk defa Bolşoy repertuvarı dışında kalan çağdaş bir yapıtta (*La Rose Malade* [Hasta gül], R. Petit'nin, Paris, 1972) oynadı. Koreografi denemelerine ise Tolstoy'dan esinlenerek hazırladığı *Anna Karenina* (1972) ile başladı. (L)

Sidney POITIER Norman Jewison yapımı «Gecenin sıcağında» filminde (1967)

PLİSETSKİY (Azariy), sovyet dansçısı (Moskova 1935), kadın dansçı Maya Plisetskaya'nın kardeşi. Bolşoy balesine girdi, 1963'te Küba Ulusal balesinde konuk dansçı olarak bulundu ve birinci dansçı Alicia Alonso ile dans etti. Hemen hemen kör olan Alicia Alonso'nun «gözlerim» dediği Plisetskiy, Anton Dolin'den sonraki en iyi dansçıdır. Varna uluslararası yarışmasında altın madalya kazandı (1966); bağlı olduğu topluluğun bütün repertuvarını (*Uyuyan güzel, Giselle, Kuğu gölü, Don Kişot, Fındıkkıran, Romeo ve Juliet*) yorumladı. 1966'da *Espacio y movimiento*'da oynadı. 1968'de *Carmen*'de (Alberto Alonso'nun, 1968) Don José rolünü yorumladı. Topluluğu ile birlikte Havana festivallerine katıldı ve birçok turneye çıktı. Alicia Alonso ile birlikte konuk sanatçı olarak Kanada Büyük balesinde (Montreal) [1967], S.S.C.B.'de (Kiev ve Odessa), Sofya'da (1969) ve Tokyo'daki Çaykovski Memorial Ballet'de dans etti. 1972'de S.S.C.B.'de Josefina Mendez ile sahneye çıktı. Küba Ulusal balesi için *Konçerto no 1* (Prokofiev'in, 1971) ve *Canto Vital*'i (G. Mahler'in 5. senfonisinin son bölümü) yorumladı. Aynı zamanda bir dans eğitimcisi olan Plisetskiy Küba Ulusal balesinin Erkek Çocuk Dans bölümünü yönetti. 1973'te S.S.C.B.'ye döndü. (L)

***PLOMER** (William), ingiliz yazarı. — (öl. Birghton 1973). *The Prodigal Son*'ı (Müsrif çocuk) [1968] yine B. Britten ile birlikte yazdı ve romantikleri büyüleyen ünlü paşayı tekrar konu olarak ele aldı: *The Diamond of Janina, Ali Pasha* (Janina'nın pırlantası, Ali Paşa) [1970]. (L)

***PLÜTONYUM** i. — ANSİKL. *Plütonyum*'un, hepsi de yapay olan on beş kadar izotopu biliniyordu; bununla birlikte, 1971 yılı başlarında Seaborg ve ekibi, çok yüksek titreşimli bir kütle spektrometresinin üstün niteliklerinden yararlanarak, Kaliforniya'nın güneyindeki bir maden ocağının prekambriyen karbonatları arasında, bir nadir toprak flüokarbonatı olan 8,5 kg'lık saf bastnaezit cevherinde doğal Pu 244 bulunduğunu ortaya çıkardı.

Bu ekip, 20 milyon kadar, yani mikrogramın yüz milyonda birinden daha az miktarda Pu 244 atomu buldu. Bu insanoğlunun ilk defa doğada doğal plütonyum buluşuydu. Aslında Pu 244'e, 1952'de Los Almos'da yapılan ilk termonükleer patlamanın artıklarında da daha önce rastlanmıştı. Bu izotopun periyodu 80 milyon yıl olduğuna göre, doğada hâlâ Pu 244'ün izlerine rastlanması, uranyumötesi elementlerin güneş sisteminin oluşumu sırasında meydana geldiğini ve bu sistemin bugüne kadar sanıldığı gibi 4,5 milyar değil 5 milyar yıldan da daha yaşlı olduğunu kanıtlayacaktır.

Pu 244'ün bir üstnova patlaması sırasında oluştuğu ve sonradan yakın yıldızlar tara-

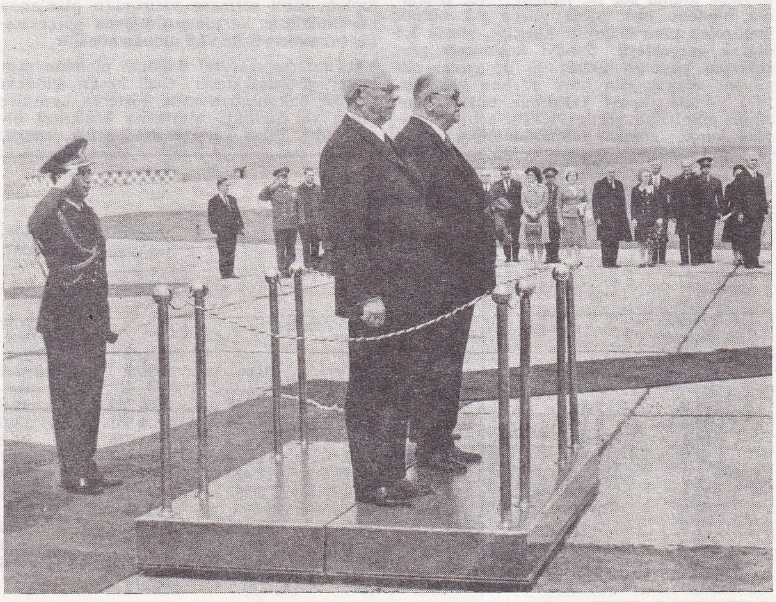

N. V. Podgorni 1972 nisanında Türkiye'yi ziyareti sırasında, cumhurbaşkanı C. Sunay tarafından Esenboğa havalimanında karşılanıyor

Foto. S. Lido, Simonpietri-Gamma, Birleşik sanatçılar (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]; Milliyet arşivi (MEYDAN)

fından yakalanarak bu yıldızların gezegenlerine katıldığı da ileri sürülebilir.

Birkaç yıldır kalp uyarıcıları yapımında plütonyum 238'in (ortalama enerjisi 5,5 MeV ve periyodu 86,4 yıl olan alfa yayıcısı) kullanıldığını da bu arada belirtelim.

Plütonyum 239 (enerjisi 5,14 MeV ve periyodu 24 390 yıl olan alfa yayıcısı) nükleer reaktörlerde uranyum 238'den elde edilen ve özellikle «breeder» ya da «kuluçka pil» denilen hızlı nötronlu reaktörlerde nükleer yakıt olarak kullanılan parçalanabilir bir izotoptur. (L)

Poclain, mekanik inşaat gereçleri fransız anonim şirketi.

1973 yılında Poclain'in iş hacmi 1 milyar 22 milyon fransız frangına ulaştı. Firma hidrolik kürek yapımında dünyada ilk sırayı alır; Caterpillar, İnternational Harvester, John Deere'nin ardından bayındırlık gereçleri alanında Avrupa'nın ilk yapımcıları arasındadır. (L)

***PODGORNİ** (Nikolay Viktoroviç), sovyet siyaset adamı. — Magrıp ülkeleriyle başlattığı iktisadî ve ticarî görüşmelerin anlaşmayla sonuçlanması üzerine, ülkenin Akdeniz'deki durumunu güçlendirmek için mart 1969'da Cezayir'e, nisanda da Rabat'a gitti. 15 ocak 1971'de Assuan barajını açtı. 27 mayısta Mısır ile on beş yıllık bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzaladı. S.S.C.B. ile İran arasında da bir yakınlaşma sağlayan Podgorni 28 ekim 1970'te Şah Muhammed Rıza Pehlevî ile birlikte Kafkasötesi'ne gaz götürecek gaz boru hattının açılışına katıldı. Uzakdoğu'da önce Kuzey Kore'ye (mayıs 1969), sonra da Vietnam Demokratik cumhuriyetine (ekim 1971 ve haziran 1972) gitti. Bu ülkeleri ziyaret edişinin amacı iki iktisadî yardım anlaşması ve bir askerî yardım anlaşması imzalamak, ayrıca, aradaki düşmanlıkları kaldırarak 1972'de Paris'te başlayacak görüşmelerin daha sağlıklı geçmesini sağlamaktı. Öte yandan ekim 1970'te Novosibirsk'te Georges Pompidou ile görüştü ve Moskova'da Richard Nixon ile önce nükleer silâh üretiminin artırılmaması konusunda bir antlaşma (24 kasım 1969), sonra da stratejik silâhların sınırlandırılmasıyla ilgili iki antlaşma imzaladı (26 mayıs 1972). Podgorni'nin 1972'de (11-17 nisan) Türkiye'ye yaptığı resmî ziyaret iki ülke ilişkilerinde önemli gelişmelere başlangıç oldu. Ankara'da cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve başbakan Nihat Erim'le görüşen Podgorni daha sonra İstanbul ve İzmir'i ziyaret etti. Ziyaret sonunda yayımlanan ortak bildiride Türkiye-S.S.C.B. arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin temel ilkeleri belirlendi ve ayrıca Kıbrıs, Ortadoğu barışı gibi sorunlara değinildi. Temmuz 1974'te, Yüksek Sovyet tarafından yeniden devlet başkanlığı görevine getirildi. (LM)

PODOLİT i. (fr. *podolithe*). İnsan veya hayvan tarafından basılarak kopmuş taş kırığı. (Bu kırıklar tarihöncesi âletlere benzer ve onlarla karıştırılabilir.) [L]

Pogo etkisi, sıvı propergollü füzelerin ittiği uzay fırlatıcılarında gözlemlenen ve depolardaki sıvıların çalkalanmasıyla itiş sırasındaki sallantıların birleşmesinden doğan dengesizlik. Depolara bu çalkalanmayı azaltan özel düzenekler yerleştirerek dengesizlik giderilir. (L)

***POİTİER** (Sidney), amerikalı zenci sinema oyuncusu ve yönetmeni. — 1967'den sonra oynadığı ve yönettiği filimler arasında şunlar sayılabilir: *For Love of Ivy* (Dan. Mann'ın, 1968); *Kızgın ve sakin* (Buck and the Preacher) [kendi yönetti, 1971] ve *Ilık bir kış günü* (A Warm December) [1972]. (L)

POİTOU-CHARENTES, Fransa'da bölgesel program çevresi.

● *Nüfus.* Charente, Charente - Maritime, Deux-Sèvres ve Vienne idare bölgelerini içine alan bu bölgede 1 500 800 kişi, yani toplam Fransa nüfusunun yüzde 4,7'si yaşar. Bu yüzden, km²'ye nüfus yoğunluğu (58 kişi) Fransa'nın ortalama nüfus yoğunluğunun (95) altındadır. (L)

***POLANSKİ** (Roman), polonyalı sinema yönetmeni. — 1967'den sonra *Rosemary's Baby* (Rosemary'nin bebeği) [1968]; *Kanlı saltanat* (Macbeth) [1971]; *What?* (Ne?) [İtalya'da, 1972]; otomobil sürücüsü Jacky Stewart'ı konu edinen *Week-End of a Champion* (Bir şampiyonun hafta sonu tatili) [Frank Simon ile birlikte, 1972] ve *Chinatown* (1974) adlı filimleri çevirdi. (L)

***Polaris,** nükleer yakıtlı bir denizaltıdan dalış halindeyken fırlatılan orta menzilli amerikan füzesi. — Füzeatar her denizaltıda 16 fırlatma kovanı bulunur. «Polaris»in birçok modeli birbiri ardından hizmete konulmuştur; 1960'ta hizmete giren 2 220 km menzilli «Polaris A 1» 1965'te servisten çekildi. 2 800 km menzilli «Polaris A 2» 1962-1973 yılları arasında hizmette kaldı. 4 500 km menzilli «Polaris A 3» 1964'ten beri hizmettedir ve 1967'de M.R.V. tipinde çok bombalı başlıkla (her biri 200 kt'luk 3 bomba) donatılmıştır. 1975'te 19 stratejik amerikan denizaltısı «Polaris A 3» füzeleriyle donatılmıştı (her denizaltıda 16 füze); ancak Polaris'lerin yerini giderek «Poseidon*» (*Ek*) füzeleri alacaktır. (L)

***POLAT,** Doğu Anadolu bölgesinde (Malatya ili, Doğanşehir ilçesi, Merkez bucağı) kasaba. — 3 721 nüf. (1970). [M]

POLAT (Fazıl Osman), türk generali (Sıvas 1922). 1942'de Harp okulunu bitirdi. Kıtada çeşitli kademelerde görev yaptı. 1951'de Kara Harp okulunda bölük komutanlığında bulundu. Harp akademisini bitirdi (1955). 1964'te albaylığa yükseldi; Kıbrıs'taki türk alayı komutanlığına atandı (1966). 1968'de tuğgeneral, 1971'de tümgeneral oldu. 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs*a (*Ek*) yaptığı askerî müdahale sırasında 28. tümene komuta etti; ertesi yıl korgeneralliğe yükseltilerek 4. kolordu komutanlığına getirildi. 1976'da 4. kolordu ve Ankara Garnizon komutanıydı. (M)

***POLATELİ,** Akdeniz bölgesinde (Gaziantep ilinin, Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde, Kilis ilçesi) bucak. — 8 024 nüf., bucak merkezi 474 nüf., 18 köy (1970). [M]

***POLATLI,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili) ilçe. — 75 168 nüf., ilçe merkezi 35 137 nüf. (1975); 88 köy (1970). [M]

***POLEVOY** (Boris Nikolayeviç KAMPOV, — denir), sovyet yazarı. — Yeni romanların (*«İçerisi»*, 1958; *«Vahşî kıyıda»*, 1962) yanı sıra İkinci Dünya savaşının çeşitli dönemlerini konu alan birçok kitap yayımladı: *«Alayın alevi»* (1968); *«Tajfun'un yıkılması»* (1971); *«Berlin 596 km»* (1972). [L]

***POLİAKOFF** veya **POLYAKOV** (Sergey), rus asıllı fransız ressamı. — (öl. Paris 1969). [L]

POLİİZOSİYANAT i. (fr. *polyisocyanate*). Kim. Polimerleşmiş izosiyanat.

— Plastik mad. *Poliizosiyanat reçinesi,* başlıca hammaddelerinden biri bir diizosiyanat olan poliüretan reçinesi. (L)

***POLİMER** sıf. ve i. — ANSİKL. Petrokim. Petrokimyanın yüksek *polimer*'leri, petrol rafinerilerinde ya da rafinerilere bağlı petrokimya tesislerinde üretilen basit hidrokarbonların yüzlerce, hattâ binlerce molekülünün düzenli olarak birleşmesinden oluşmuş makromoleküllerdir (dev molekül). Düşük değerli petrol ürünlerinin buharlı cracking-inden (steam-cracking) elde edilen etilen $H_2C = CH_2$ oldukça kolay sıvılaştırılabilen bir gazdır; etilen için iki polimerleştirme yöntemine başvurulur: bu yöntemlerden ilkinde, 2 500 barlık çok yüksek basınçta, oldukça yumuşak ve esnek, düşük yoğunluklu polietilen elde edilir; ikinci yöntem ise atmosfer basıncında, daha sert ve ısıya daha dayanıklı, yüksek yoğunluklu polietilen verir. Aynı şekilde, polipropilen $(C_3H_6)_n$, etilenden biraz daha ağır bir buhar cracking ürünü olan propilenin polimerleştirilmesiyle elde edilir; oysa polibütadien için, bütana benzeyen, sıvılaştırılmış bir buharlı cracking gazı hammadde olarak kullanılır. Petrokimyanın ikinci bir yüksek polimer kaynağı, benzinlerin katalitik reformingi ve buharlı crackingi sırasında bireşim yoluyla elde edilen benzendir. Etilenle birleşerek stirene $C_6H_5CHCH_2$ dönüşen benzen, stiren ve bütadienin kopolimerleri polistiren ile sentetik kauçukları verir. (L)

POLİMERLEŞTİRME i. (*polimerleştirmek*'ten). Kim. *Elektrikle polimerleştirme,* retikülasyon tepkimesini başlatmaya elverişli köklerin oluşmasına yol açan bir elektrik akımının etkisi altında monomerlerin polimerleştirilmesi ya da retikülasyonu: *Monomerlerin bir yüzey üzerinde aynı anda hem çökelmesini hem de retikülasyonunu sağlamak için elektrikle polimerleştirme işlemi elektrikle boyama işlemiyle birlikte uygulanabilir.* (L)

***POLİPROPİLEN** i. — Plast. mad. Polimerleşmiş propilenden oluşan termoplastik reçine.

— ANSİKL. *Polipropilen,* billûrsu yapıda, sarı ya da beyaz, hafif (d = 0,9) bir üründür; mekanik özellikleri ve sertliği, yüksek yoğunluklu polietilenden daha üstündür. Aşındırıcı kimyasal maddelere, su buharıyla sterilizasyona, sıvı ve katı yağlara dayanıklı, buna karşılık ışığa ve oksijene karşı duyarlıdır; bu yüzden içine oksitlenmeyi önleyici maddeler katmak gerekir. Polipropilen ambalaj kâğıtlarının, döküm ve ev eşyasının, şişelerin, boruların, elektrik telleri ve kabloları için yalıtkanların yapımında ayrıca tel ya da elyaf halinde kullanılır. (L)

POLİRİBOZOM i. (fr. *polyribosome*'dan). Hücrebil. *Eşanl.* POLİZOM, *Ek.* (L)

***POLİS** i. — ANSİKL. Polis Vazife ve Selâhiyet kanunu, 26 haziran 1973 tarih ve 1775 sayılı yasayla bazı değişikliklere uğradı. Buna göre, özellikle, *polis*'in üniversite bina ve eklentilerine girebilmesi konusuna açıklık getiriliyordu. Ancak, Anayasa mahkemesi, yetkililerin haberdar edilmesi zorunluğunu kaldıran hükmü Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti. 25 haziran 1973 tarih ve 1758 sayılı yasa da «polis teşkilâtı bulunmayan yerlerde il, ilçe ve bucak jandarma komutanlarıyla, jandarma karakol komutanları bu kanunda yazılı vazifeleri yapar ve yetkileri kullanırlar» şeklinde bir değişiklik getirdi. Fakat asıl önemli gelişmeler, 1968-1971 yıllarındaki olaylar dolayısıyla, toplum zabıtasının görev ve yetkilerinde görüldü. 654 sayılı Toplum Zabıtası kanunu, 5 temmuz 1971 tarih ve 1422 sayılı yasayla değiştirildi. Toplum zabıtası, olağanüstü sayılabilecek silâh, malzeme ve araçlarla donatıldı; örneğin, sis ve gaz bombaları yanında, boyalı veya boyasız basınçlı su püskürten zırhlı araçlar, helikopterler bunlar arasında sayılabilir. Öte yandan, 8 eylül 1971 tarih ve 1481 sayılı yasayla da, başta polis olmak üzere, kolluk kuvvetlerinin silâh kullanma yetkisi genişletildi. (M)

***POLİTETRAFLÜORETİLEN** i. — ANSİKL. Plast. mad. *Politetraflüoretilen,* hegzaflüoropropilenle kopolimer halinde de kullanılır. Bu kopolimer, darbelere politetraflüoretilenden daha dayanıklıdır ve püskürtmeyle döküme elverişlidir. (L)

POLİZOM i. (fr. *polysome*'dan). Hücrebil. Birçok ribozom*dan oluşan küme. (*Eşanl.* POLİRİBOZOM.) [L]

POLLACK (Sydney), amerikalı sinema yönetmeni (South Bend, İndiana 1934). Amerikan televizyonunda yetişti, çeşitli «tiyatro oyunları»nı yönetti, sinemaya oyuncu olarak başladı (*War Hunt* [Savaş avı], D. Sanders'in, 1962), sonra *Leopar*'ın (Guépard) [L. Visconti'nin, 1963] amerikan yapımında Burt Lancaster'in dublajını yaptı. 1966'da ilk filmi *Seni yaşatacağım*'ı (The Slender Thread) çevirdi. Tennessee Williams'ın *Lânetli kadın* (This Property is condemned) adlı yapıtının uyarlamasını yaptı (1966), sonra mizah dolu bir western (*Kafatası avcıları* [The Scalphunters], 1968) ile bir zekâ savaşı filmi olan *Tek gözlü kahraman*'ı (Castle keep) [1969] yaptı. *Son gerçek* (They shoot Horses, don't they?) [H. McCoy'dan esinli, 1969] adlı filmle uluslararası bir üne kavuştu. Ardından *Jeremiah Johnson*'ı (1972) gerçekleştirdi ve bu yapıtla yaşıtı olan sinemacıların başına geçti. Öteki filimleri şunlardır: *The Way we were* (Yolumuz) [1973] ve *The Yakuza* (1974). [L]

***POLLİNİ** (Gino), italyan mimarı (Rovereto 1903). Mimarlık öğrenimini 1927'de Milano'da tamamladı, aynı tarihte Gruppo* 7'nin (*Ek*) kuruluşuna katkıda bulundu. 1933'ten bu yana Luigi Figini* ile birlikte çalışmaktadır. (L)

POLLİNİ (Maurizio), italyan piyanocusu (Milano 1942). 1960'ta Varşova'da düzenlenen uluslararası Fryderic-Chopin yarışmasında birincilik ödülünü kazandı, sonra sanatını ilerletmek için resitallerine bir süre ara verdi, 1970'lere doğru yeniden konser vermeğe başladı. Uluslararası bir üne kavu-

Roman POLANSKİ
«Kanlı saltanat»tan («Macbeth»)
bir sahne (1971)

Sydney POLLACK
«The Way we were» (1973)
Barbra Streisand ve Robert Redford birlikte

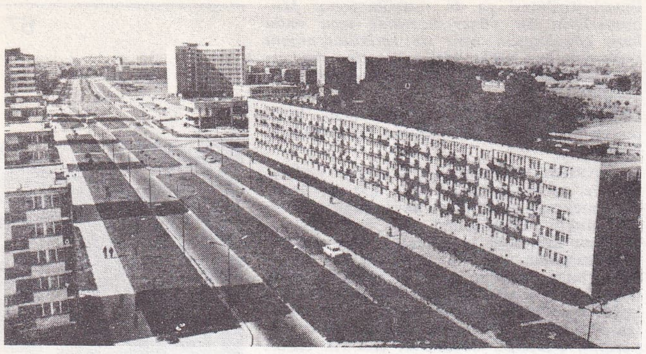

Yukarı Silezya'da Nowe Tychy'de modern bir mahalle

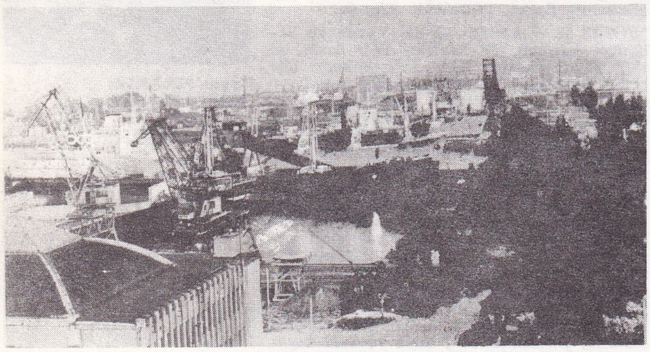

Gdynia limanından genel görünüş

şan sanatçı özellikle modern repertuvara büyük yer verir (Boulez'in 2. *sonatı*). [L]

***POLONYA**, Doğu Avrupa'da devlet. — 33 690 000 nüf. (1974). Başkenti, *Varşova* (1 326 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Lodz* (765 000 nüf.), *Krakow* (595 000 nüf.), *Wroclaw* (531 000 nüf.), *Poznan* (476 000 nüf.), *Gdansk* (368 00 nüf.), *Szczecin* (340 000 nüf.), *Katowice* (306 000 nüf.), *Bydgoszcz* (283 000 nüf.) *Lublin* (240 000 nüf.).

NÜFUS VE İKTİSAT

Kişi başına gayrisafi millî hasılanın 1971'de 1 000 dolar olduğu hesaplanmıştır. İktisat, sosyalist Avrupa çerçevesi içinde kendine özgü bazı özellikler taşır.

tarih

Gdansk'ta işçi ayaklanması (aralık 1970)

E. Gierek (solda) Millet meclisinin bir toplantısında (mart 1972)

● *Nüfus* genç ve dinamiktir. Doğum oranı, öteki Orta Avrupa ülkelerinkinden yüksektir. Bununla birlikte doğal artış (binde 8,5) gerilemektedir. Savaşı izleyen yıllardaki erkek-kız doğum oranı dengesizliği, yeni kuşakların gelişmesiyle hızla kalkmaktadır. Faal tarım nüfusu oranı 1950'de yüzde 57 iken, 1970'te yüzde 40'ın altına düştü. Buna karşılık sanayi ve hizmet kesimleri doğal olarak arttı. Yakın dönemde yurt dışına göçler çok az oldu.

● *Tarım*'da sosyalizasyona gidilmedi. Kooperatif toprakları ülke topraklarının ancak yüzde 1'ini, devlet toprakları ise yüzde 12'sini kapsar. Demek ki bütün geri kalan topraklar (işletme başına 40-50 hektar) özel mülktür. Öteki halk demokrasileri gibi toprakları devletleştirmeme yolundaki bu kararlı tutum Polonya'nın kendi özelliklerinden ileri geliyordu: kilisenin desteklediği küçük ve orta köylülerle takışmaktan kaçınmak; bir tarım reformunun başlangıcında her zaman güç olan büyük şehirlerin ikmaline, özellikle Silezya havzasının ikmaline öncelik tanımak. Küçük işletmelere birçok yardım yapıldı (borç, vergi kaldırılması, yerleşen ailelere teşvik primi), «tarım çevresi» adı verilen derneklerde biraraya gelme hakkı tanındı, devlet fonundan dağıtılan kredilerden yararlandırıldı. Sonuçlar tatmin edicidir: 1950 yılı 100 olarak alınırsa 1970'te toplam bitki ve hayvan üretimi 155'tir, bunun 150'sini tahıllar oluşturur. Bununla birlikte hâlâ makine sıkıntısı çekilir (120 hektar işlenmeye elverişli toprak üstünde tek bir 15 beygirlik traktör) ve kimyasal gübre çok az kullanılır.

● *Sanayi.* Ülkenin başlıca gelir kaynağı kömürdür (çok az hidrolik santral ve petrol, daha çok doğal gaz [5,4 milyar m^3] vardır). Kömür üretimi durmadan artmaktadır (1973'te 155 Mt'dan çok). Birleştirilmiş dört-beş fabrikada (bu arada, Silezya'da olmayan Nowa Huta) yıllık çelik üretimi 1973'te 14 Mt'u bulmuş ve bu durum Polonya'yı Avrupa'da iyi bir düzeye yükseltmiştir. Silezya, faaliyetleri merkeziyetçilikten kurtaran, büyük yeni şehirler kuran, üretimleri çeşitlendiren polonyalı şehircilerin çalışma alanı haline geldi. Silezya'da üretilen elektrik, bölgede bir alüminyum kombinasının kurulmasını sağladı. Ayrıca bölgede en modern otomobil fabrikaları açılırken, Varşova yakınında Zeran'da yeni idare bölgeleri yaratıldı.

Çeşitli göstergeler, üretimlerdeki yeni gelişmeler konusunda iyi bir fikir verir. Polonya bugün kişi başına 400 kg çelik, 350 kg'dan çok çimento tüketmektedir: bunlar, batı ülkelerininkilerle kıyaslanabilecek sayılardır. 1 000 kişiye 66 televizyon ve 41 telefon, 1,2 kişiye oturulacak bir oda, 1 000 kişiye 10 özel otomobil düşmektedir. Bu son sayılar Batı'dakinden açıkça düşüktür; ama Comecon ülkeleri arasında en yükseklerdendir.

● *İktisadın gelişmesi*, düzensiz olmakla birlikte, oldukça hızlıdır. Bir önceki beş yıllık plan (1966-1970) sırasında üretimin yıllık ortalama artışı yüzde 6 idi.

● *Ticaret filosu*, 2,5 Mt'a yaklaşmaktadır. Balıkçılık da çok önemli bir dal haline gelmiştir (yılda 500 000 tondan çok balık). Üç büyük liman (Gdansk, Gdynia ve Szczecin) 50 Mt'a yakın trafik sağlar.

● *Comecon'daki yeri.* Polonya, Comecon kuruluşlarıyla (Uzman konsey ve enstitüyle, komisyonlarla) artniyetsiz bir işbirliği yapar. Coğrafî konumu dolayısıyla, bütünleşme ve işbölümü sürecine karşı çıkamaz. Bu yüzden, Demokratik Alman cumhuriyetinin, toprakları üstünde ikmal hatlarını yaymasına göz yummaktadır. Gerçekten Polonya özellikle uluslararası ilişkilerde inşaatçılarının ve mimarlarının niteliğiyle ünlüdür; hattâ, bazı şehircilik projeleri bile ihraç etmektedir. Ayrıca ağır sanayi ve karbokimya ürünleriyle tanınmış, dünyadaki sayılı plastik madde, sentetik elyaf ve reçine üreticileri arasına girebilmiştir. Polonya, komşu ülkelere elektronik araçlar ve hassas âletler ihraç eder. 1950'de dış ticaretinin yüzde 28'i S.S.C.B. ile, bir o kadarı da öteki halk demokrasileriyle yapılıyordu; bu oranlar 1970'te sırasıyla yüzde 36,5'e ve yüzde 28,5'e yükseldi. Batı ile ticaret öteki birçok halk demokrasisininki gibi gelişmedi (hiç değilse nispî değer olarak) ama, Polonya, batıdan yardım almayı başardı: ingiliz ve alman şirketleri Polonya'da makine fabrikaları monte etmekte ya da kurmaktadırlar. Polonya, Kanada ve A.B.D.'den bağışlar alır.

● *Varşova*, Doğu Avrupa'nın en küçük başkentlerinden biridir. Parlak geçmişine rağmen, yetkililer Yukarı Silezya'ya, Baltık limanlarına ya da Lodz gibi büyük sanayi şehirlerine yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Böylece, bir yandan merkeziyetçilikten kaçınılmış, bir yandan da her voyvodalık merkezine gerekli donatımlar sağlanmıştır. Bu yüzden, Varşova, aktifler yüzdesi sütununda ancak ikinci sıradadır. Buna karşılık faal nüfusun yarısından çoğunu istihdam eden başlıca hizmetlerin merkezi durumundadır. Başkentin toplam nüfusu, Polonya'nın şehirli nüfusunun yüzde 13'ünü, toplam nüfusun yüzde 7'sini temsil eder.

TARİH

Polonya Birleşik İşçi partisi (Komünist parti) merkez komitesi birinci sekreteri E. Gierek'in, düşük ücretlerin artırılacağını ve 13 aralıkta alınan kararların uygulanacağını açıklamasına rağmen ülkede çalkantı devam etti, işi bırakma olayları arttı, işçiler tutuklanan arkadaşlarının serbest bırakılmasını, anlatım özgürlüğünün tanınmasını, baskı sorumlularının suçlanmasını ve sendika yöneticilerinin görevden alınmasını istediler. 1 ocak 1971'de polonya kilisesi de işe karışarak vicdan özgürlüğüne saygı gösterilmesini, gerçek bir sosyal adaletin uygulanmasını ve haberleşme hakkının tanınmasını istedi.

Bu durum karşısında, hükûmet I. Loga-Sowinski'yi görevden aldı. E. Gierek, Szczecin ve Gdansk işçileriyle konuştu. 8 şubatta W. Gomulka ile öteki ileri gelenler merkez komiteden çıkarıldı. Yedi gün sonra, yöneticiler, fiyatların yükselmesini iptal ettiler.

● *İç ve dışta durumun düzelmesi.* E. Gierek durumunu sağlamlaştırmağa çalıştı. Ülkenin desteğini sağlayabilmek için rejim muhaliflerini serbest bıraktırdı, ayrıca daha önce yasaklanmış olan kitapların yayımlanmasına izin verdi. Aynı biçimde Katolik kilisesine, Polonya'nın batı bölgesindeki kilise malları üstünde mülkiyet hakkı tanındı. Aynı zamanda partide değişiklikler yapıldı: dokuz eyalet sorumlusu değiştirildi. «Partizanlar» kazandıkları nüfuzu yavaş yavaş kaybettiler. M. Moczar 28 haziran 1971'de merkez komitesi sekreterliğinden ve siyasî bürodaki güvenlik ve ordu sorumlusu görevinden istifa etti. Uzun bir hazırlıktan sonra 6-11 aralık arasında toplanan parti kongresi yeni değişiklikler girişti: H. Jablonsky, J. Cyrankiewicz'in yerine Devlet konseyi başkanı oldu. W. Gomulka'nın siyaseti suçlandı; bu arada da M. Moczar'ın merkez komiteden çıkarılmasıyla «partizanların» nüfuzu kalmadığı doğrulandı. E. Gierek, 19 mart 1972 seçimleri sırasında tutumunu sağlamlaştırdı; ayrıca, meclis için 300 yeni milletvekili seçildi. Polonyalı yöneticiler daha iyi ikmal sağlayarak ve ücretlerin arttırılmasını kararlaştırarak halkın yaşama düzeyini yükseltmeğe çalıştılar. Aynı zamanda, çeşitli iktisadî ve sosyal kesimlerde çalışma yöntemlerini yeniden düzenlediler.

E. Gierek 1974'te, öteki doğu Avrupalı yöneticilerin çoğu gibi 1970'ten beri öncelik tanınan iktisadî hedeflerde bir düzeltme yapmağa karar verdi.

Dışta, Polonya 1972'de birçok siyasî girişimde bulundu, ekim ayında Bonn ve Varşova karşılıklı elçi gönderdiler. Gierek, 2-6 ekim arasında Fransa'yı resmen ziyaret etti; bu fırsattan yararlanarak başkan Pompidou ile bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzaladı. Aynı biçimde, polonyalı yöneticiler İran ve A.B.D. ile işbirliği anlaşmaları imzaladılar (1974).

Mayıs 1975'te bir idarî reform yasası çıkarıldı: ülke 17 yerine 49 voyvodalığa ayrıldı; bir yerel yönetim ve iktisat bakanlığı kuruldu.

Askerî tarih

Polonya silâhlı kuvvetleri Varşova paktına sıkıca bağlı kaldı ve 1968 ağustosunda, bu pakt çerçevesinde dört polonya tümeni Çekoslovakya'daki «normalleştirme» harekâtına

Foto. Interpress (2), A.F.P. (2) [LAROUSSE]

katıldı. Bu arada 1968-1970 karışıklıkları, Polonya yetkililerini, ordu ile ona bağlı milis kuvvetlerini, iç güvenliğin temel bir etmeni olarak görmeğe yöneltti. 1974'te 2 073 milyon dolara yükselen savunma bütçesi, birçok yıldır G.S.M.H.'nın yaklaşık olarak yüzde 4'ünü temsil ediyordu. 1975'te, silâhlı kuvvetlerin toplam mevcudu 303 000 kişiydi; buna güvenlik kuvvetlerine ve sınır muhafızlarına bağlı 73 000 kişiyi de eklemek gerekir. Bütün birlikler çoğunlukla millî sanayinin imal ettiği sovyet malzemesiyle donatılmıştır.

— *Kara ordusu* (220 000 kişi), 5 zırhlı tümen, 8 motorize piyade tümeni, 1 hava indirme tümeni ve 1 kara-deniz saldırı tümeninden meydana gelir. Özellikle taktik nükleer «Frog» ve «Scud» füzeleriyle donatılmıştır.

— *Deniz kuvvetleri* (25 000 kişi), 4 denizaltı, 2 000-2 800 tonluk dört destroyer, 6 refakat gemisi, 24 mayın tarama gemisi, yüz kadar küçük gemi (12'si «Styk» füzeleriyle donatılmış 150 tonluk sovyet OSA karakol gemisi) kapsar. Deniz-hava kuvvetleri kırk kadar savaş uçağıyla yirmi kadar helikopterden (hepsi sovyet yapısı) meydana gelir.

— *Hava ordusu* (58 000 kişi), 4 hafif bombardıman filosuna dağıtılmış 734 savaş uçağı, 12 bombardıman avcı uçağı filosu, 36 avcı filosu ve 6 keşif filosunu kapsar. Ayrıca 40 kadar nakliye uçağı ve 140 helikopteri vardır.

EDEBİYAT

1960-1970 yılları arası Polonya edebiyatında gerçekçi ve psikolojik bir geleneğin yanı sıra, geleneklerden uzaklaşan çeşitli akımlar da ortaya çıktı. Bu akımlar arasında özellikle fantastik ya da kaba güldürü tekniği (bu eğilimin öncüsü Gombrowicz'dir), düşünceye önem veren eğilim ve belgesel anlatım türünden söz etmek gerekir. Savaş yılları ve nazi işgali gerek eski kuşak yazarlarınca, gerek genç yazarlarca (L. Buczkowski [doğ. 1905], K. Filipowicz [doğ. 1913], T. Holuj [doğ. 1916], B. Wojdowski [doğ. 1930]) yeni bir anlatım tekniğiyle dile getirildi. Öte yandan yine savaş ve direnme yıllarının anıları çağdaş Polonya insanının ruhsal, ahlâksal ve siyasal durumunu yansıtan yapıtlarda değişmez bir tema olarak yer etti: sözgelimi T. Konwicki, A. Kusniewicz (doğ. 1904), B. Czeszko (doğ. 1923), R. Bratny (doğ. 1921) yapıtlarında bu temaları işlediler. Psikolojik romanın öncülüğünü ise M. Choromanski (1904-1972) ve M. Kuncewiczowa (doğ. 1899) yaptılar. M. Nowakowski (doğ. 1935) ve I. Iredynski (doğ. 1939) gibi genç kuşak yazarları ise dolaysız, duyarlı ve alaycı bir tepkiyle günlük yaşamın sorunlarına eğildiler.

Töresel roman türünde özellikle geleneksel köylü kültürünün giderek yok olması ve kırsal kesimden gelen halkın sanayi ve kent yaşamına ayak uydurması gibi sorunlar işlendi (J. Kawalec [doğ. 1916], E. Redlinski [doğ. 1940]). Tarihsel edebiyat anlayışına bağlı olan yazarlar geleneksel betimleme biçimlerinden uzaklaşarak doğaüstü yaratıklarla mitoloji kahramanlarının anlatıldığı halk masallarına yöneldiler. Böylece insanı tarih ve felsefe açısından eğiten daha çağdaş anlatım biçimleri doğdu. Bu anlatım türünü benimseyen bazı yazarların amacı çağdaş Polonya halkının bilincinde yer eden ulusal geleneği, özellikle de romantizm anlayışını yıkmaktı; sözgelimi P. Jasienica (1909-1970), M. Brandys (doğ. 1912), A. Kijowski (doğ. 1928) ve W. Terlecki (doğ. 1933) bu temayı işliyorlardı. Öte yandan, T. Bochenski de (doğ. 1928) felsefeye ve eleştiriye önem vererek aynı etkiyi yaratmak istiyordu. Bu arada fantastik, felsefî ve bilimsel nesrin en önemli temsilcisi sayılan ve Polonya dışında da tanınan S. Lem kaba güldürü ve alaycı anlatımdan yararlanarak geleneksel bilgi-kurgu anlayışını değiştirdi. Öte yandan, şiir alanında da yeni anlatım biçimleri geliştirildi. Kaynağını çağdaş uygarlık ve siyaset deneylerinden alan şüpheci bir görüş özellikle S. J. Lec (1909-1966), Herbert, Rozewicz ve Szymborska (doğ. 1923) gibi şairlerin yapıtlarında dile geldi. Öte yandan M. Bialoszewski'nin (doğ. 1922) gerek duygusal şiirlerinde, gerek düzyazılarında çağdaş bir dil tutkusunun ağır bastığı görülür. Genç kuşak şairlerinin ise birbirine karşıt akımları benimsedikleri bir gerçektir. Bu akımlar arasında özellikle şunları sayabiliriz: çeşitli klişelere karşı çıkarak daha alaycı bir üslûba yöneliş (S. Grochowiak [doğ. 1934]), folklora, yöresel kaynaklara ve dinsel geleneğe bağlı fantastik şiirler (J. Harasymowicz [doğ. 1933], T. Nowak [doğ. 1930]), klasik ve barok edebiyatın yöntemlerine dönüş (J. M. Rymkiewicz [doğ 1937]), eski toplumsal ve ulusal geleneklere bağlı şiirlere yöneliş (B. Bryll [doğ. 1935]). Tiyatro alanında ise, gerçekçi anlatım tekniğinden uzaklaşan yazarların daha deneysel biçimlere (parodiler, meseller) yöneldikleri görüldü; böylece, çağdaş dünya, felsefî ve toplumsal açıdan daha özgürce eleştirildi. Günümüz Polonya edebiyatında görülen yeni akımın başlıca temsilcileri arasında Mrozek'in dışında Rozewicz, Bryll, Herbert, Rymkiewicz, Grochiwiak ve Iredynski gibi şairler gelir. Edebiyat eleştirisi ve deneme konusunda da özellikle K. Wyka (doğ. 1910), A. Sandaurer (doğ. 1913) ve J. Blonski'yi (doğ. 1931) saymamız gerekir.

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarî.* Polonya mimarisi ve şehirciliği son yıllarda gerek onarım, gerek yenileşmeyi hızlandırma (konut sayısının çoğalması, su ve hava kirlenmesine karşı savaş) nedeniyle yoğun bir çalışma içindedir. 1968'de bütün Varşova ilinin 1985 yılına kadar yenilenmesini öngören bir plan hazırlandı. Şehir merkezi projelerinde ticaret yerleri ve bürolara daha çok yer verildi. Bugünkü çalışmalar gerek konut ve büro yapımına (Z. Karpinski'nin gerçekleştirdiği Varşova'nın doğu mahallesi), gerek Varşova spor tesislerinde olduğu gibi (W. Zablocki'nin olimpiyat merkezi ve Z. Ihnalowicz, J. Soltan, L. Tomaszewski, W. Fangor, W. Gessler, W. Wittek'in gerçekleştirdiği Warszawianka spor tesisleri) daha gösterişli bir mimarîye yöneliktir. J. Soltan ile S. ve O. Hensen'in etkisindeki ileriye dönük araştırmalar Semka ve Jedynak gibi mimarlar tarafından sürdürüldü; öte yandan aralarında M. Nowicki* ve Makowski'nin de bulunduğu birçok polonyalı göçmen sanatçı, yabancı ülkelerde yenilikçi sanat eserleri yapmaktadır.

● *Resim ve heykel.* Polonya'da Henryk Stazewski* (*Ek*) ve Wladyslaw Strzeminski gibi modern sanat öncülerinden sonra polonyalı sanatçılar öncü sanatın çeşitli doğrultularını benimsediler. Sanatçıların bireysel çalışmaları ortak araştırma ve deneyleriyle hemen hemen aynı paraleldedir. Varşova'daki Galeri Foksal gibi önemli çevrelerde 1965'ten beri Stazewski, Zbigniew Gostomski ve Edward Krasinski gibi sanatçılar «sergi-çevreseller» düzenlemektedir; Aynı dönemde Tadeusz Kantor*un (*Ek*) önderlik ettiği bir sanat topluluğu Varşova sokaklarında, Baltık kıyılarında v.b. happening'ler düzenledi. Bütün bu çalışmalar tek başına çalışan birçok polonyalı öncü sanatçıyı biraraya getirdi. Bunlardan örneğin heykelci E. Krasinski'nin uzamsal yapıtları esnek madensel çubuklar, boru ve silindirlerden oluşur; Z. Gostomski'nin çalışmaları minimal sanata yaklaşır; ayrıca deneysel Cricot 2 tiyatrosunun oyuncusu Maria Strangret ile, yapıştırmalar yapan ve Dada'cı bir romancı olan Kantor'un etkinliklerinden söz etmek gerekir. Bu ortaklaşa çalışmalardan farklı olarak Wlodzimierz Borowski kendine özgü kinetik bir sanat geliştirdi; Jerzy Beres basit araçlarla üstünkörü tahta makineler (kancalı saban) yaptı; Wladyslaw Hasior birçok birleştirmesinde zanaat ve sanayide kullanılan çeşitli eşya parçalarından yararlandı, bunları kumaş, hamur, balmumu ile birarada kullandı, ayrıca su ve ateşi de kullanmanın yolunu buldu. Zbigniew Makowski'nin desen, suluboya ve yapıştırmalarında gerçeküstücülüğe ve letrizme yakın bir hava sezilir; Ryszard Winiarski matematik yöntemlerinden hareket ederek programlı bir sanata yöneldi; Jan Dobkowski de Jerzy Zielmski ile birlikte modern mass media'dan esinlenerek çeşitli görüntüler yansıttı ve böylece pop'art ile modern üslûptan yararlanan bir «yeni» sanatın öncüsü oldu.

● *Gravür ve afiş.* Polonya'da pek yaygın olan gravür sanatı Harkov ve Varşova gibi merkezlerde oldukça gelişti, yüksek bir düzeye ulaştı. Çoğu defa anlatımcılık ile gerçeküstücülük arasında kalan gravürcüler (Mieczyslaw Wejman, Maria Luszczkiewicz-Jastrzebska, Stanislaw Wojtowicz, Jacek Gaj v.d.) soyut anlatımı da benimsediler ve yer yer figüratif öğelere başvurdular (Roman Opalka v.d.).

Afiş sanatı, özellikle kültür ve sanat alanında büyük bir gelişme gösterdi: Varşova, 1966'dan bu yana bir afiş bienalinin merkezidir. Grafik sanatı gerçeküstücülüğün derin etkisi altındadır. Bu gerçeküstücülük, Jozef Mroszczak, Roman Cieslewicz* (*Ek*) veya Franciszek Starowieyski gibi grafikçilerde bir çeşit saplantıya, Waldemar Swierzy, Jan Mlodozeniec, Wiktor Gorka ya da Jan Lenica* (*Ek*) gibi sanatçılarda ise düşlemlerin karıştığı bir barok'a dönüşür.

● *Dokuma sanatı.* Polonya halk sanatının etkisinde kalan dokuma sanatı da resim ve heykelcilik kadar gözdedir. Lodz'da önemli bir tekstil müzesi vardır. Geleneksel duvar halısından tutun da oldukça cüretli uzamsal dokumalar kadar her üslûbu deneyen sanatçılar arasında Magdalena Abakanowicz* (*Ek*), Helena ve Stefan Galkowscy, Wojciech Sadley, Maria-Teresa Bialas-Terakowska, Teresa Muszynska, Agneiszka Ruszczynska-Szafranska v.d. adlar sayılabilir.

MÜZİK

Romantizm sonrası Polonya müziğini modern zamanlara bağlayan sanatçı Ignacy Paderewski* değil, Chopin'den sonra Polonya'nın en büyük bestecisi sayılan Karol Szymanowski*dir. Polonya müziğinde XX. yy. başlarında görülen bir başka akım da yeni-klasikçiliktir. Stanislaw Wiechowicz (1893-1963), aynı zamanda ünlü bir eğitmen olan Kazimierz Sikorski (doğ. 1895), Boleslaw Szabelski (doğ. 1896) gibi sanatçılar bu doğrultuda eserler verdiler; aralarında yalnız, Schönberg'in öğrencisi olan ve naziler tarafından öldürülen Jozef Koffler (1896-1943) onikises tekniğini benimsemişti. İkinci Dünya savaşından sonra, önceleri Roman Palester (doğ. 1907), Zbigniew Turski (doğ. 1908) ve İngiltere'ye göç eden Andrzej Panufnik (doğ. 1914) oldukça dramatik partisyonlar yazdılar; ne var ki, yeni klasik akım Grazyna Bacewiez'in ilk yapıtları (1913-1969), Witold Rudzinski (doğ. 1913) ve Paris'de yaşayan Antoni Szalowski (1907-1973) ile Michal Spisak'ın (doğ. 1914) besteleriyle devam etti. Bu akımı aşan ilk sanatçı günümüz Polonya müzik okulunun önderi Witold Lutoslawski'dir (doğ. 1913). Bu yeni müzik okulu 1956'da ortaya çıktı ve raslantılı müzik hakkındaki görüşleriyle tını, hacim ve kitle sorunlarına bir sesli lekecilik doğrultusunda verdiği önemle dikkati çekti ve Avrupa müzik dünyasını etkiledi. Akımın en önemli temsilcisi, eserleri geniş dinleyici kitlelerini etkileyen Krzysztof Penderecki*dir (*Ek*). Bu alanda ayrıca Kazimierz Serocki (doğ. 1922), Wlodzimier Kotanski (doğ. 1925), Witold Szalonek (doğ. 1927), lirik ve romantik Tadeusz Baird (doğ. 1928), kuramcı Boguslaw Schaffer (doğ. 1929), Wojciech Kilar (doğ. 1932), Henryk Mikoloj Gorecki (doğ. 1933), gençler arasında da Tomasz Sikorski (doğ. 1939) ve özellikle Krzysztof

güzel sanatlar

Wladyslaw Hasior'un yaptığı sancaklar, Lodz yakınında Lask'ta halkça kutlanan bahar bayramında taşınırken

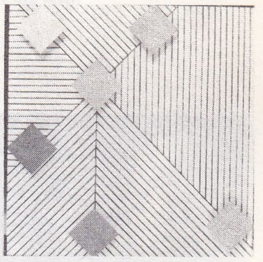

Henryk Stazewski'den «Rölyef 22» (1967) Lodz Güzel Sanatlar müzesi

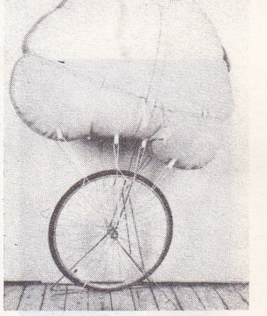

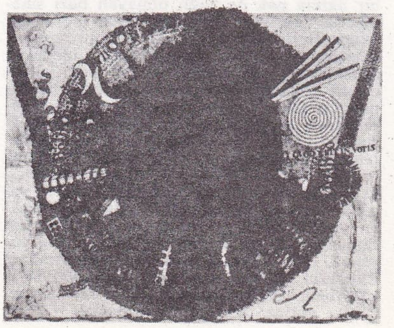

üstte, Tadeusz Kantor'dan «Yolcu» (Lodz Güzel Sanatlar müzesi)

yanda, «Et quod erit (in votis)» (1960-1965) Zbigniew Makowski'den (özel kol.)

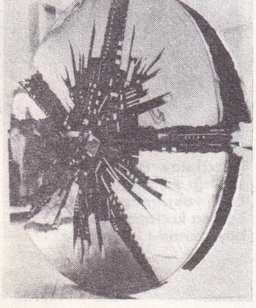

Arnaldo POMODORO «Discolargo» (1968) bronz (özel kol.)

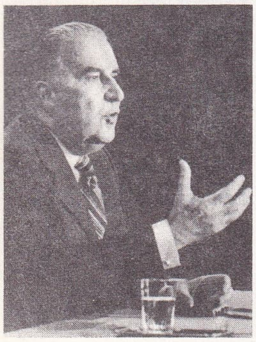

Georges POMPIDOU

Michel PONIATOWSKI

«Aile yaşamı» (1971) K. Zanussi yapımı

Meyer (doğ. 1943) gibi sanatçılar sayılabilir.

SİNEMA

Polonya sineması 1967'ye doğru yerinde saymağa başlamıştı. Bu cansızlık özellikle iktisadî yapının katılaşması, bazı siyasal geriye dönüşler, kendilerinde uzun metrajlı filimler çevirme yeteneğini görebilen genç sinemacı sayısının azalması, 50'lerin sonuna doğru birkaç başyapıtın doğmasına katkıda bulunmuş, ancak artık çiğnene çiğnene sakız haline gelmiş bazı temaların tekrarlanıp durması (Nazilere karşı direniş, savaştan hemen sonraki siyasal karışıklıklar; yeni kuşağın karşılaştığı ruhsal ve toplumsal sorunlar v.b.) gibi nedenlerle açıklanabilir. Roman Polanski gibi Jerzy Skolinowski de gönlünce filimler yapabilmek için yurt dışına gitti. Aleksander Ford siyasal ve dinsel nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kaldı. 1967 şubatında, büyük oyuncu Zbigniew Cybulski bir kazada öldü. 1956'da kurulan «büyük sinema toplulukları» 1968'de dağıtıldı, yerini bir sanat yönetmeniyle bir edebiyat yönetmeni tarafından yürütülen altı yeni üretim kuruluşu (Plan, İluzjon, Wektor, Nike, Tor, Kraj) aldı (1972'de yeni bir reform yapılacak ve bu kuruluşların başına Wajda, Kawalerowicz, Kutz, Passendorfer, Scivor - Rylski, Rozewicz ve C. Petelski gibi sinemacılar getirilecekti). Arnold Wajda bir arayış döneminden sonra *«Her şey satılık»* (1968) adlı filmiyle uluslararası bir ün kazandı, bu filmi, *«Savaştan sonraki manzara»* (1970), *«Kayın ormanı»* (1970), *«Pilatus ve ötekiler»* (Batı Alman televizyonu için, 1971) ve *«Düğün»* (Stanislaw Wyspianski'nin oyunundan, 1972) izledi. Jery Kawalerowicz *«Oyun»*dan (1968) sonra önemli bir filim ortaya koymazken, Wojciech Has *«Oyuncak bebek»* (1968) ve *«Su saati»*ni (1973), Kazimierz Kutz *«Kara toprağın tuzu»* (1969) ve *«Taçtaki inci»*yi (1971), yazar Tadeusz Konwicki *«Öylesine uzak öylesine yakın»*ı (1971) çevirdiler. Jerzy Hoffman ise *«Üstat Wolodyjowski»* (Sienkiewicz'ten, 1968) [aynı yazarın 1973'te başka bir ünlü yapıtı olan *«Tufan»*ı da uygulanacaktır] adlı tarih tablosuyla halkın geniş ilgisini çekti. Janusz Morgenstern, Jan Batory, Ewa et Czeslaw Petelski, Stanislaw Rozewicz, Stanislaw Lenartowicz, Tadeusz Chmielewski, Janusz Nasfeter, Pawel Komorowski, Jan Rybkowski, Jerzy Passendorfer gibi yapımcılar 1960'ların sonunda başlayan meslek yaşamlarını sanat yönünden az çok başarılı yapıtlarla sürdürdüler. Ama, 70'lerin başında yeni adlar duyuldu: bir okula ya da bir akıma pek de bağlı olmayan bazı sinemacılar «üçüncü sinema» (bazı polonyalı gazetecilerin önerdiği ad) yolunu açtılar. Günlük gerçeklere daha dönük, ideolojik örneklerden çok bireylerin kılı kırk yararcasına gözlemlenmesinden yana olan bu sanatçılar ülkelerinin sinemasını, biçimsel ciretlerden de kaçınmayan yepyeni bir doğrultuya yönelttiler. Witold Lesczynski (*«Mateusz'un günleri»*, 1967), Henryk Kluba (*«Varşovalılar»*, 1969), hattâ Janusz Majewski'yi izleyen yeni kuşak gerçekten değerli yapıtlar ortaya koymaktadır. Bu eğilimdeki en yetkin adlar arasında, başlıca Krysztof Zanussi (*«Kristalin yapısı»*, 1969; *«Aile yaşamı»*, 1971; *«Aydınlanma»*, 1972) ve Andrzej Zulawski (*«Gecenin üçüncü bölümü»*, 1971; *«Şeytan»*, 1972; *«Önemli olan sevmektir»*, 1974), ayrıca Andrzej Kondratiuk (*«Toprakta bir oyuk»*, 1970), Wojciech Solarz (*«Çağrı»*, 1971), Roman Zaluski (*«Kardiyogram»*, 1971; *«Giz»*, 1973), Antoni Krause (*«Tanrı'nın parmağı»*, 1972), Grzegroz Krolikiewicz (*«Bir yandan öte yana»*, 1972), Marek Piwowski (*«Gemi seferi»*, 1970) sayılabilir. (L)

«Gecenin üçüncü bölümü» (1971) A. Zulawski yapımı

POLYAKOVA, S.S.C.B.'de Kostenki* yakınında tarihöncesi yer. Beş arkeolojik tabaka bulundu; en eskisinde Moustier sanayii tipinde, 5 m çapında yuvarlak bir konut vardı. Bu düzey herhalde Yontmataş devrinin orta ve üst evreleri arasında bir geçiştir. Üst tabakada büyük eksen boyunca sıralanmış dokuz ocağı olan oval bir evin (35×15 m) kalıntıları vardı; içinde elli kadar kadın iskeletiyle fildişi ve kalkerden hayvan heykelcikleri bulundu. Aynı yerdeki taş endüstrisi bu kalıntıların pavlov fasiyesine bağlanabileceğini gösteriyor. (L)

***POMİGLİANO D'ARCO**, İtalya'da şehir. — Otomobil yapımı. (L)

POMODORO, italyan heykelci ve dizaynci ailesi. Üyelerinden ARNALDO (Morciano di Romagna, Forli 1926), mimarlık öğreniminden sonra erkek kardeşi Gio ve arkadaşı Giorgio Perfetti ile birlikte «3P» stüdyosunu kurdu. Kuruluş önce Pesaro, sonra da Milano'da dekorasyon sorunlarıyla ilgilendi, mücevher işçiliğini yeniden ele aldı. Kısa süre içinde iki kardeş heykele yöneldiler ve kendilerine özgü bir çalışma biçimi benimsediler. Arnaldo sanayi teknik ve gereçlerinden (tunç, çelik, kurşun) yararlanarak soyut ve simgesel bir araştırmaya girişti. Hem uzamsallığı, hem de organik yapıyı etkileyen sütunlar, küpler, küreler (*La triplice conda*, 1969-1970) yaptı. —GIO (Orciano di Pesaro, Pesaro ve Urbino ili 1930), önce desinatörlük yaptı, resim çalıştı, daha sonra heykele yöneldi ve yontularında enformel eğilimle geleneksel sanata olan tutkusunu bağdaştırdı. Mermer, tunç, polyester kullandı, gölge-ışık oyunlarına yer verebilmek için nonfiguratif alçak kabartmalarında ve heykellerinde daha çok siyah ve gümüşî renkleri yeğledi. (L)

***POMPA** i. — Elektr. *Akı pompası*, yüksek enerjileri depolayabilmek için bir kriyobobin*le (*Ek*) birleştirilmiş düzenek. Bk. ANSİKL.

— Soğutma. *Isı pompası*. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Kalp pompası*, gerektiğinde kalbin görevini yüklenerek bu organın yerini tutabilen aygıt. (Kalp pompalarının pek çok türü vardır: bazıları, belirli bir süre için kalp kasının yükünü hafifletecek ya da bir ameliyat süresi boyunca [vücut dışı kan dolaşımı sağlanarak yapılan ameliyatlar] tamamen kalbin görevini yüklenecek şekilde geçici olarak kullanılan aygıtlardır; bazıları ise tümüyle vücudun içine yerleştirilen tam bir yapay kalp niteliğindedir. Bu «yapay kalp»in gerçekleştirilmesi bütün dünyada yoğun bir araştırma konusudur.) [Bk. KALP, *Ek*.]

— ANSİKL. Elektr. Bir *akı pompası*'nda, yüksek alanlı aşırı iletken depolama bobini, zayıf alanlı aşırı iletken bir levhaya bağlanmıştır; kalıcı bir mıknatısın bu levha önünde yer değiştirmesi, depolama bobinini daha da güçlendiren ek bir akıyı «tutma» olanağı verir. Mıknatıslar gibi seri halde bağlanmış olan levhaların sayısını çoğaltarak sistemin gücü arttırılır.

— Soğutma. Bir *ısı pompası*'nda, dış değiştiricinin daldırıldığı ortama (hava, su, en-der olarak toprak) ve ısıyı bu ortamdan alıp ısıtılacak çevreye kadar taşıyan akışkana (hava ya da su) göre birçok değişik sistem bulunabilir. Hava/hava sistemi klima cihazlarında, özellikle her mevsime göre düzenlenmiş ev ya da büro tipi klima cihazlarında çok kullanılır. Büyük tesislerde ise, ısı ihtiyacı soğuk ihtiyacının yüzde 60 ile 70'i oranında olmadıkça ısı pompası ekonomik değildir. Örneğin, çalışanların vücudundan, elektrik lambalarından, elektronik makinelerden v.b. yayılan ısı nedeniyle ısıtma ihtiyacının kış aylarında bile oldukça düşük olduğu büyük ticaret ve sanayi tesislerinin klimatizasyonunda ısı pompası kullanmak boşunadır. (L)

***POMPİDOU** (Georges), fransız devlet adamı. — (öl. Paris 1974). 1971'de Avrupa sorunlarına ağırlık verdi ve Avrupa Ekonomik topluluğunun genişletilmesini bir referandumla kamuoyuna onaylatmaktan yana olduğunu bildirdi. Bu referandumun başarısız olmasına rağmen, bu defa da «güçbirliği antantı»nın peşine düştü ve ekim 1972'de Paris'te toplanan Avrupa Ekonomik topluluğuna bağlı dokuz ülkenin devlet başkanları konferansını yönetti. Cumhurbaşkanı Pompidou, temmuz 1970'te başbakan J. Chaban-Delmas'ın istifasını kabul etti ve onun yerine Pierre Messmer'i atadı. Seçimlerden hemen sonra, cumhurbaşkanlığı süresinin beş yıla çıkarılmasına ilişkin bir anayasa değişikliği yapmak istediğini bildirdi, ancak bu tasarı Meclis'in onayından geçemedi. Eylül 1973'te, Çin'e resmî bir ziyaret yapan avrupalı ilk devlet başkanı oldu. Daha sonra, kasım ayında, Londra'da Edward Heath ile görüştü. 27 şubat 1974'te ikinci Messmer kabinesinin istifasını kabul etti ve Messmer'i üçüncü bir hükûmet kurmakla görevlendirdi. Karadeniz'de, Suhumi'nin kuzeyindeki Pitsunda'da Brejnev ile görüştükten (11-15 mart) bir süre sonra hastalandı. Pompidou'nun ölümü (2 nisan), başkanın sağlık durumundan pek haberi olmayan kamuoyunda büyük bir şaşkınlık yarattı. Ölümünden sonra, haziranda Georges Pompidou'nun *Le Noeud gordien* (Kördüğüm) adlı bir kitabı yayımlandı. (L)

***PONGE** (Francis), fransız şairi. — Sanatçı yaratıcılığını incelediği yeni derlemeler yayımladı: *la Fabrique du pré* (Çayırdaki fabrika) [1971], *Méthodes* (Yöntemler) [1971]. (L)

PONİATOWSKİ (Michel), fransız siyaset adamı (Paris 1922). 1947'de Ulusal İşletme okuluna girdi ve ertesi yıl Maliye bakanlığında çalışmağa başladı. 1955'te Pierre Pflimlin'in teknik danışmanı, 1959'dan sonra da V. G. d'Estaing'in kabine başkanı oldu. 1967'de ve 1968'de Vale d'Oise'dan bağımsız cumhuriyetçi milletvekili seçildi. 1970'te bağımsız cumhuriyetçilerin genel sekreteri oldu. Mart 1973'te yeniden milletvekili seçilen M. Poniatowski ikinci Messmer hükümetinde sağlık ve sosyal güvenlik bakanlığı yaptı (nisan 1973-mart 1974) ve aynı göreve üçüncü Messmer kabinesinde de devam etti (mart-mayıs 1974). Mayıs 1974'te V. G. d'Estaing'in cumhurbaşkanlığa seçilmesinden sonra Jacques Chirac hükûmetinde içişlerinden sorumlu devlet bakanlığına atandı. Ocak 1975'te Bağımsız Cumhuriyetçiler Millî federasyonunun başkanı oldu. (L)

***PONS** (Lilly), fransız asıllı amerikalı kadın şarkıcı. — (öl. Dallas 1976). [M]

PONTECORVO (Gille), italyan sinema yönetmeni (Pisa 1919). Kimya öğrenimi gördü.

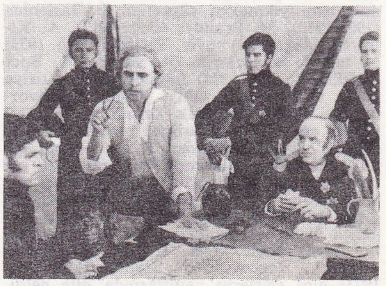

Gillo PONTECORVO: «Isyan»dan bir sahne (1969), Marlon Brando ile

Foto. Film Polski (2) [J.-L. Passek kol.], A. Morain, Pavlovsky- Rapho, Maous-Gamma, Birleşik sanatçılar (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

birçok italyan gazetesinin Paris muhabiri olarak çalıştı. Y. Allégret'nin asistanlığını yaptı. İtalya'ya dönünce, müziğini de bestelediği birçok belgesel filim çevirdi, senaryolar yazdı. *Giovanna* (1955) adlı orta uzunluktaki filmiyle dikkati çekti ve ilk uzun filmini 1957'de çevirdi: *La grande strada azzurra* (Büyük mavi yol) [F. Solinas'ın]. Bu filmiyle Karlovy Vary şenliğinde büyük ödülü kazandı. Daha sonra *Kapo* (1960), *La battaglia di Algeri* (Cezayir savaşı) [1965 Venedik şenliğinde altın aslan ödülünü kazandı], *İsyan* (Queimada) [1969] adlı filimleri yönetti. (L)

Pontina fasiyesi, İtalya'da, Pontina bataklık bölgesinde bulunan malzemeyle tanımlanan Orta Yontmataş devri endüstriyel fasiyesi. (İnsanların âlet yapmak için kullandığı yassı taşlarla belirlenen Pontina fasiyesi Moustier sanayiinin bölgesel bir çeşididir. Latium'da Monte Circeo* tepesindeki mağaralarda, Circeo fasiyesi altında Pontina fasiyesi bulunan arkeolojik tabakalara rastlandı.) [L]

PONTRİYAGİN (Lev Semyonoviç), sovyet matematikçisi (Moskova 1908). 1935'ten beri Moskova üniversitesinde profesörlük yapmaktadır. Çalışmaları daha çok cebirsel topolojiler, diferansiyel denklemler ve topoloji gruplarıyla ilgilidir. 1941'de Stalin ödülünü kazanan Pontriyagin 1958'den beri S.S.C.B. bilimler akademisi üyesidir. (L)

POOL MALEBO, Stanley* Pool'un yeni adı. (L)

POP i. İngilizce POP MUSİC'in kısaltması. (L)

POP MUSİC i. (amerikanca POPULAR MUSİC'in kısaltması). İngiliz ve Amerikalıların başlattıkları ritimli müzik akımı; amplifikatörün ilk kullanılmağa başladığı dönemlerde zenci blues'larıyla beyazların country and western'lerinin (rock and roll) birleşmesi, daha sonra da son derece değişik folklor motiflerinin (özellikle doğu kaynaklı) ve çağdaş batı müziği araştırmalarının etkisiyle oluştu.

— ANSİKL. 1950'lerdeki ilk rock'n'roll'un en ünlü temsilcisi şarkıcı Elwis Presley'dir. Ancak *pop music* düşüncesini tam anlamıyla yansıtan Beatles topluluğu olmuştur. Başlangıçta ilk rock'n'roll'culardan etkilenen Beatles topluluğu, 1960'larda sesleri genişletip incelterek o güne kadar yalnız «ciddi» müziğe özgü sayılan birtakım etkileri büyük kitlelere sevdirdiler. Son derece ustalıkla hazırladıkları melodilerde en yeni kayıt tekniklerinden yararlandılar; amaçları sessel renk araştırmaları yapabilmekti, bu nedenle yapıta bir çeşni verebilmek için yer yer garipliklerden yararlandılar; buna en iyi örnek «Sergeant Pepper's» albümüdür (hint müziğinden, askerî bandolardan v.b. alıntılar). Pop music toplulukları arasında İngilizlerden The Beatles, The Rolling Stones (daha çok blues'lara yakın) ve Pink Floyd (daha çok ses deneylerine eğilimi vardır) sayılabilir.

İngiltere'deki pop'art'ın müzik alanına yansıması olan *pop music*'in Amerika'da 1965'-ten sonraki dönemi oldukça verimli bir dönemdir. Bob Dylan'ın adını duyurduğu bu dönemde Jefferson Airplane ve Grateful Dead gibi topluluklar elektronik müzikle amerikan folklorunu bağdaştırdılar ve San Francisco'yu yeni rock akımının önemli bir merkezi haline getirdiler. Beatles topluluğunun dağılması da çeşitli eğilimlerin yaygınlaştığı ve genellikle pop music adı altında repertuvarını zenginleştirdiği bu büyük sentez döneminin sonuna rastlar. (L)

***POPOVİÇ** (Koça), yugoslav siyaset adamı. — 1967'de Yugoslavya devlet başkanı yardımcılığı görevinden ayrıldıktan sonra Federasyon konseyi üyeliğine seçildi; ama 1972'de bu üyelikten de istifa etti. (L)

***POPPER** (Karl Raimund), avusturyalı felsefeci. — 1947-1969 yılları arasında Londra'-da mantık okuttu. Dilsel ve toplumsal bir görüş açısından hareket eden Popper, felsefenin sınırlılığını gösterir, tarihselciliği ve Frankfurt okuluna bağlı yeni-Marx'çıların tutumlarını eleştirerek onların görüşlerine karşılık tekniğe dayalı «açık bir sosyalizm» anlayışını önerdi. Son yapıtları arasında *On the sources of Knowledge and of İgnorance* (Bilginin ve bilgisizliğin kaynakları üstüne) [1961], *Conjectures and refutations* (Savlar ve çürütmeler) [1963] sayılabilir. (L)

***PORDENONE,** İtalya'da şehir. — 1968'den beri, adını verdiği ilin idare merkezidir. (L)

POROY (Reha), türk hukukçusu (İstanbul 1922). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1943); Cenevre Hukuk fakültesinde doktora ve İngiltere'de London School of Economics'te bir yıl kadar araştırma yaptı. İstanbul Hukuk fakültesine 1950'de asistan olarak girdi; 1954'te doçent, 1962'de kara ticareti hukuku profesörü oldu; 1963-1970 dönemi Hukuk fakültesi dekanlığı yaptı. Michigan üniversitesinde konuk profesörlük (1958-1959), Cenevre Hukuk fakültesinde ticaret hukuku (1969-1970), Paris II üniversitesinde karşılaştırmalı ticaret hukuku dersleri verdi (1973). Eserleri: *Kıymetli evrak hukuku esasları* (1961); *Fikrî hukuk ders notları, nazarî esaslar, ihtira hukuku, alameti farika* (1964); *Ortaklar hukuku* (Ünal Tekinalp'le birlikte, 1972); *Ticarî işletme hukuku* (1973). [M]

***PORQUEROLLES adası,** Fransa'da Provence'ta ada. — Eskiden donanmaya ait tesislere 1973'ten beri ihtiyat jandarmaları getirme merkezi yerleşmiştir. (L)

Porsche, otomobil yapımcısı alman firması; son on yıldır Porsche otomobilleri, üretim kalitesi ve yarışlarda kazandığı derecelerle dikkati çekmiştir. — Kurucusu, mühendis FERDİNAND PORSCHE, 1934'te yapımına başlanan Volkswagen'i (halk arabası) gerçekleştirdi ve İkinci Dünya savaşı sırasında bu modelden bir Jeep ve bir amfibi taşıt türetti. — FERRY, Ferdinand'ın oğlu (doğ. 1909), 1949'da Cenevre'de Porsche'yi tanıttı; seri yapımına 1950'de başlanan bu arabayı, o tarihten bugüne, hemen hemen aynı nitelikte (motor arkada, havayla soğutma, aşırı sağlamlık, yüksek performans) pek çok model izledi. (L)

***PORSELEN** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *porselen* sanayiindeki başlıca kuruluşların üretim kapasitelerinde önemli artışlar oldu; artış sonucu olarak bu alandaki ithalât büyük düşüş gösterdi ve yavaş yavaş ihracata geçildi. Bu dalda üretim yapan kuruluşların kapasiteleri şöyledir: Yıldız Porselen, 400 t/yıl (1973'te gerçekleşen 220 t/yıl); Bozüyük, 3 000 t/yıl karofayans ve 3 000 t/yıl karoseramik (1973'te tamamı gerçekleşti); Çanakkale Seramik, 40 000 t/yıl karofayans ve 4 400 t/yıl elektroporselen (1973'te tamamı gerçekleşti); İstanbul Porselen, 4 500 t/yıl (1973'te tamamı gerçekleşti); Kale Porselen (İstanbul), 1 280 t/yıl elektroporselen (1973'te tamamı gerçekleşti); Yarımca, 300 t/yıl porselen mutfak eşyası, 1 400 t/yıl izolatör ve 4 000 t/yıl sağlık gereçleri (1973'te tamamı gerçekleşti). [M]

***PORTAKAL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, toplam *portakal* ağacı sayısı 1970'te 7,8 milyon, 1971'de 8 milyon, 1972'de 8 milyon, 1973'te 8,1 milyon oldu. Meyve veren ağaç sayısı 1972'de 7,2 milyon ve 1973'te 7,8 milyona ulaştı. Portakal üretimi 1970'te 445 000 t, 1971'de 460 000 t, 1972'de 466 000 t, 1973'-te 470 000 t oldu. İllere göre portakal üretimi (1973): Antalya 160 813 t, İçel 127 424 t, Hatay 91 985 t, Adana 65 765 t, Muğla 11 273 t, Rize 1 638 t, İzmir 769 t. 1972'de 14 847 t, 1973'te 22 828 t portakal ihraç edildi; bu ihracattan 1972'de 26,8 milyon, 1973'te 30,8 milyon TL. karşılığı döviz sağlandı. (M)

PORTAL (Michel), fransız klarnetçi, saksafoncu ve flütçüsü (Bayonne 1935). 1958'de Paris konservatuvarında klarnette birincilik ödülü aldı, 1963 Cenova ve 1965 Budapeşte uluslararası yarışmalarında da en büyük ödülleri kazandı. Paris'teki «Musique Vivante»ın üyesi oldu, Schumann'dan Alban Berg'e kadar, bütün klarnet repertuvarını yorumladı; Boulez ve Stockhausen'le çalıştı ve birlikte plak doldurdu; 1969'da tromboncu Vinko Globokar ile New Phonic Art'ı kurdu; bu topluluk tümüyle her türlü ses kaynağından yararlanma ilkesini benimsemişti. Tam anlamıyla seçmeci doğrultuyu benimseyen Portal virtüoz bir sanatçıdır; 1971'de Bernard Vitet ve Pierre Pavre ile Portal Unit'i kurdu; topluluk daha çok «free jazz» doğrultusunda paralel çalışır ve beş kişiden oluşur. Portal'ın New Phonic Art'la birlikte yaptığı plaklar arasında *Begegnung in Baden-Baden* (1971) önemli bir yer tutar. Ayrıca kendi adına doldurduğu plaklardan bazıları şunlardır: *Alors!!!* (1970), *Splendid Yzlment* (1971) ve *Michel Portal Unit à Chateauvallon* (1972). [L]

***PORT ARTHUR,** Kanada'da şehir. — Bk. THUNDER BAY, *Ek*. (L)

***PORTEKİZ,** Akdeniz Avrupası'nda devlet. — 8 668 000 nüf. (1970).

Koça POPOVİÇ

NÜFUS VE İKTİSAT

● *Nüfus*. 1970 sayımında asıl Portekiz'in nüfusu 8 124 019 kişiyi, Madera takımadalarınınki 253 220 kişiyi, Asor adalarının nüfusu ise 291 028 kişiyi buluyordu; bu yerlerin tümü, idarî bakımdan «metropol»ü oluşturur. 1960'ta yapılan bir önceki sayımda ise bu metropolün nüfusu 8 889 392 kişiydi; demek ki 220 000 kişilik bir azalma olmuştur; bu azalmanın nedeni, sanayileşmiş batı ülkelerine göç hareketidir. Doğum oranı hâlâ yüksektir ve Avrupa'da ön sıralardadır (1972'de binde 19,7), ama ülke, belirli bir gerilemeye rağmen, Avrupa'da çocuk ölümü rekorunu (binde 48) hâlâ elinde tutar. Nüfusun dağılımı, büyük yoğunluk farkları ortaya koyar: Lizbon'un nüfus yoğunluğu km²'ye 583 kişi, Porto'nunki 576 kişi iken, bazı idare bölümlerinin nüfus yoğunlukları ülke ortalamasının (92) iyice altındadır: Beja (km²'ye 19 kişi), Portalegre (24), Evora (24), Bragança (27), Castelo Branco (37), Guarda (38) gibi. Nüfusun bugün milyonu aşan bir yerleşme merkezinin ortasında yer alan Lizbon 783 000 kişiyle Porto'yu (311 000 kişi) geçmiştir.

● *İktisadî kaynaklar*, en önemli zenginliklerin hâlâ üzüm (350 000 hektardan 11,4 Mq üzüm) ve şarap (9,1 Mhl) olduğunu ortaya koyar; ihracat bu ürünlerle dokuma sanayii ürünlerine dayanır. 1973'te ithalât miktarı 73 395 milyon escudo'ya yükselmiş, oysa ihracat 44 787 milyonda kalmıştı; bu durum, iktisadî dengede turizmden elde edilen gelirlerle ve göçmenlerin gönderdiği dövizlerle kapatılmağa çalışılan sürekli bir açığı ortaya koyar. Bugün, yurt dışında 1 500 000 emekçi çalışmaktadır; oysa, ülke topraklarında çalışan faal nüfus ancak 3 100 000 kişidir.

● *Ticaret*, ithalâtın yüzde 58'i ve ihracatın yüzde 54'ü Ortak pazar ülkeleri ve

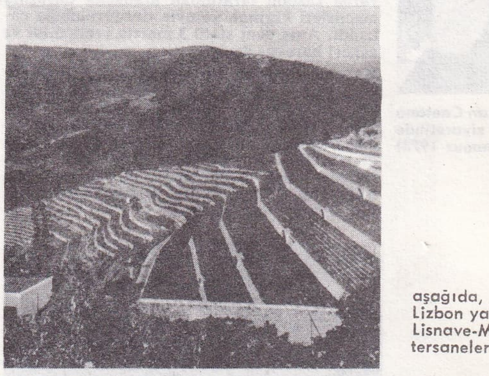

PORTEKİZ
coğrafya

aşağıda,
Lizbon yakınında
Lisnave-Margueira
tersaneleri

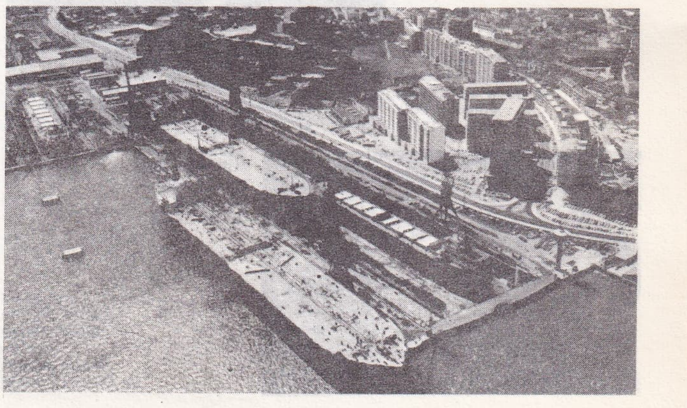

Foto. A.F.P., L. Y. Loirat, Lisnave (LAROUSSE)

tarih

Mozambik'te Mueda bölgesinde portekiz birlikleri

başbakan Caetano Londra ziyaretinde (temmuz 1973)

serbest mübadele bölgesiyle yapılır. Avrupa'da ülkeye başlıca mal satan ülkeler sırasıyla Federal Almanya, Büyük Britanya ve Fransa, başlıca mal satın alanlar ise sırasıyla Büyük Britanya, Federal Almanya ve İsviçre'dir.

● Leixoes, Seixal ve Villacova'da çelik sanayii ve metalürji alanında bir dizi gelişme çabası harcandı; 1966'da 5,6 TW/saat olan elektrik üretimi 1973'te 9,7 TW/saate yükseldi, ama maden çıkarımı hâlâ azdır: tungsten üretimi 1938'dekiyle aynı düzeydedir; maden filizi üretimi 1971'de, 1955'tekinin ancak yarısı kadardı; kalay üretimi de 1971'de, 1938 üretiminin ancak yarısına ulaşabilmişti; çelik üretimi, 1970'teki verimsiz yıldan sonra 1969'daki düzeye yeniden kavuştu. Gemi yapımı ve Lizbon'un liman faaliyetleri alanında da önemli çabalar harcandı; ama Lizbon'un liman faaliyeti henüz 12 Mt'u bulamamıştır; dokuma sanayii, denizaşırı topraklardan yapılan pamuk ithalâtı sayesinde eski bir geleneği sürdürmektedir; ayrıca ülkede 5 Mt'dan çok akaryakıt arıtılmıştır.

● *Gayrisafi iç hasıla* daha da arttı (1970'te kişi başına 653 dolar); ama Portekiz, Avrupa'da bu sonuncu sıradadır (Batı Avrupa ülkelerinin ortalaması 2 250 dolar; A.E.O. ülkelerinin ortalaması 2 560 dolar). Üstelik bu «ortalama» bölgelerarası farkları da, sosyal eşitsizlikleri de yansıtmamaktadır.

TARİH

Gine - Bissau'da, milliyetçiler yavaş yavaş kendi iktidarlarını kurdular, okullar, dispanserler açtılar; arazilerin yönetimini ele geçirdiler ve portekiz birliklerine karşı etkili bir gerilla savaşı yürüttüler. Angola'da ordu şehirleri elinde tutuyordu ama âsiler köylere hâkimdiler; Mozambik'te Frelimo, ülkenin bütün kuzeyini denetimi altına almıştı. Birleşmiş Milletler meclisi tarafından birçok kere suçlanan (sonuncusu 1972 kasımında) Portekiz, Afrika siyaseti yüzünden gitgide daha büyük bir siyasî yalnızlığa düştüğünü görüyordu. Katolik kilisesi bile Portekiz'den uzaklaşmağa başladı.

2 mayıs 1972'de çıkarılan yasayla, denizaşırı sömürgelerin hak istekleri, onları nispeten özerk bölgeler haline getirmek ve üyelerinin yarısı Lizbon tarafından atanacak duruşma meclisleri kurmak yoluyla durdurulmağa çalışıldı. Ama yeni statü 3 martta reddedildi ve askerî harekât devam etti.

Bazı misyonerler, Mozambik'ten dönüşlerinde portekiz ordusunun katliamlarını anlattılar. Piskoposluk, çokpartili rejimin yokluğunu kınarken (mayıs 1973), âsilerin ve asker kaçaklarının sayısı da çoğalıyordu. Baskı altındaki muhalefet 28 ekim 1973 seçimlerinde aday göstermedi ve Caetano'nun Milliyetçi Halkçı Eylem partisi yeniden bütün sandalyeleri kazandı.

Kış boyunca, rejimin yıpranması arttı: grevlerin ve öğrenci hareketlerinin yerini, ordu içindeki kıpırdanmalar aldı. General Spinola'nın 1974 şubatında, sömürge sorunlarına sadece askerî değil aynı zamanda siyasî bir çözüm bulunmasını öğütleyen bir kitap yayımlaması generalin emekliye ayrılmasına yol açtı. Bir birliğin mart ayındaki isyanı, kontrol altına alındı. Ama durumlarının kötüleşmesinden yakınan ve «ordunun siyasete karışmaması efsanesi»ne karşı çıkan yüzbaşılar hareketi başsız kalmış değildi.

Diktatörlüğün devrilmesi ve yeni bir rejimin doğuşu

● *Spinola hükûmeti (nisan-kasım 1974) ve sömürgelerin tasfiyesine başlanması.* Caetano 25 nisanda bir hükûmet darbesiyle devrildi. Bir «Millî Kurtuluş cuntası» yurttaşlık haklarını ve demokratik hakları yeniden kurmağa, bir temsilciler meclisinin yeni bir anayasa hazırlaması için tek dereceli genel oy sistemiyle özgür seçimler yapmağa ve sömürgelerde barışı yeniden sağlamağa söz verdi. Milliyetçi Halkçı Eylem partisi ile siyasî polisler (Policia de vigilanua e defesa do estado [P.İ.D.E.] ve Dırecçao geral de seguranza [D.G.S.]) dağıtıldı; sivil valilerle Caetano görevden alındı, siyasî tutuklular serbest bırakıldı ve sansür kaldırıldı.

General Spinola 15 mayısta cumhurbaşkanı oldu ve ertesi gün, başkanı Adelino Palma Carlos olan bir geçici hükûmet kuruldu. Bunun üzerine, iktidar dört kuruluş arasında paylaştırıldı: devlet konseyine dönüştürülen cunta; cumhurbaşkanlığı; hükûmet ve «kışlalarda bir siyasî açıklama çalışması»na girişen «silâhlı kuvvetler hareketi» (Movimento das Forças Armadas) [M.F.A.]. Bununla birlikte, basına bir askerî denetim konması, Marx'çı - Lenin'cilere karşı saldırılar, grev kışkırtıcıları ve sömürge temsilcilerle görüşmelerin geçici olarak kesilmesi iktidarın iç tutarsızlığını açığa vuruyor ve ağır basan kesimi ortaya koyuyordu: cunta ile cumhurbaşkanlığı.

Toplu olarak ele alınırsa, işletmelerin yapısında hiç bir temel değişiklik olmamıştı; sermaye sahipleri iktisadî gücün büyük kısmını ellerinde tutmağa devam ettiler ve hükûmet sermaye üstünden hiç bir vergi almayı düşünmedi. Emekçiler, hareketin dışında kalmak bir yana, çalışma koşullarının düzeltilmesini istemek ve pahalılığın yılda yüzde 30 (mart 1973-mart 1974) artmasına karşılık ücretlerde bir yükselme olmamasını protesto etmek için üst üste grevler yaptılar. Yatırımların durması, döviz girdilerinin azalması ve üretimin yavaşlatılması nedeniyle iktisat tehlikeye düşürdü.

Temmuz ayı başında Marcelo Caetano'nun eski bakanlarından birinin Portekiz'in Birleşmiş milletler temsilciliğine seçilmesi, ılımlıların ağır bastığını gösterdi. Devlet konseyi, Palma Carlos hükûmetinin yetkilerini artırmayı reddetti, Carlos da 9 temmuzda istifa etti. Ilımlılarla birçoğu sol eğilimli olan M.F.A. subayları arasındaki gerilim, özgürlüklere (özellikle basın özgürlüğüyle) ve sömürgelerin kurtuluş hareketine karşı tedbirlerin alınmasıyla arttı. 14 temmuzda, albay Vasco Gonçalves başbakan oldu ve dört M. F.A. üyesi kabineye girdi. Onları gizlice desteklemiş olan general Spinola ise ılımlılar, bu bunalım sonunda durumlarının önemli ölçüde zayıfladığını gördüler.

Direnmek isteyen Spinola, sol partilerin günden güne artan etkisini, «anarşi iklimi» diye kınayarak ve hükûmetin kurulması sırasında ortadan kalkması gereken cuntayı dağıtmayarak azaltmağa çalıştı. İktidardaki güçler ancak basına ve aşırı sol eylemlere (özellikle proletarya partisini yeniden kurma hareketi) baskı yapmak konusunda anlaşıyorlardı.

Sömürgelerin tasfiyesine girişildiği sırada birçok ülke, özellikle sosyalist blok yeni rejimi tanıdı ve Portekiz yaz içinde diplomatik yalnızlığından kurtuldu.

Cumhurbaşkanı, istemeye istemeye 6 ağustosta Frelimo ile yapılan anlaşmayı imzalamak zorunda kaldı. (Bk. MOZAMBİK. *Ek.*) 10 eylülde, Gine-Bissau*nun (*Ek*) bağımsızlığına kavuştuğu sırada sessiz çoğunluğa çağrıda bulundu, sağ ve aşırı sağ güçler (İlerleme partisi, Liberal parti ve Demokratik Emekçi partisi) bundan yararlanarak biraraya geldiler ve 28 eylülde topluca gösteri yapmak istediler. Bunun üzerine güç sınaması başladı: general Spinola gösteriyi yasaklamayı reddederken, sol ile aşırı sol, göstericilerin Lizbon'un merkezine ulaşmasını engellemek için barikatlar kurdular. 28 eylülde Spinola istifa etmek zorunda kaldı.

● *Silâhlı kuvvetler hareketinin güçlenmesi.* Spinola'nın yerine Costa Gomes geçti. Vasco Gonçalves görevinden alınmadı ve hemen bütün ılımlılar iktidar mevkilerinden uzaklaştırıldılar. Yeni koalisyon M.F.A. Demokratik Halk partisi, Sosyalist parti ve Komünist partisi üyelerini kapsıyordu. Alınan ilk tedbir, idarenin temizlenmesiyle ilgiliydi; ikincisi, oy kullanma hakkını on sekiz yaşa indirerek ve okur-yazar olmayanlara ve bazı göçmenlere de oy verme hakkı tanıyarak seçmen sayısını üç kat artıran bir seçim yasasıydı.

Ilımlılar sömürgelerin tasfiyesini, özellikle sermaye çevrelerinin büyük çıkarları bulunan Angola'da frenlemeğe çalışırken iktidardaki yeni blok bunu hızlandırdı. Portekiz hükûmeti Sao Tome ve İlha do Principe adalarındaki iktidarı, temmuz 1975'te kavuşulacak bağımsızlığı hazırlamakla yükümlü bir geçici hükûmete devretti (aralık 1974). Aralık 1974'te Hindistan'la bir uzlaşma antlaşması imzalandı; bu antlaşmayla Portekiz hükûmeti Goa, Damao ve Diu topraklarında hint egemenliğini tanıyordu. Nihayet ocak 1975'te Portekiz angolalı milliyetçilerle bir anlaşma yaparak kasım 1975'te bağımsızlığın ilân edilmesini kabul etti.

Kış boyunca (1974-1975) ve nisanda yapılacak Kurucu meclis seçimlerini beklerken M.F.A. cuntayı gerçek yasama yetkileriyle donatarak, Komünist partinin dilediği gibi tek bir sendika kurulmasını yeğleyerek ve bir hükûmet değişikliği sırasında Bakanlar kurulunda çoğunluğu ele geçirerek saygınlığını artırdı. Ayrıca Anayasa tasarısıyla Savunma ve İktisat bakanlığı gibi bazı kilit bakanlıklar da M.F.A.'ya bırakıldı.

11 mart 1975'te, general Spinola'nın yönettiği bir hükûmet darbesi çabucak bastırıldı. Spinola, harekete katılan bazı subaylarla birlikte Brezilya'ya sığındı, ama kaçamayan subaylar tutuklandı. Silâhlı kuvvetler yapısında değişiklik yaparak iki örgüt halinde düzenlendi: Devrim konseyi ve Silâhlı Kuvvetler Genel meclisi. Fakat darbeye karşı koymakta önemli rol oynayan COPCON (Anayurt Harekât [Güvenlik] komutanlığı) olduğu gibi alıkondu. Ulusal Devrim konseyi sosyalist bir program uygulamağa karar verdi. Gerçekten o güne kadar işletmelerin bünyesinde hiç bir değişiklik yapılmamışken geniş bir millîleştirme programı uygulamaya kondu: 13 martta bankalar ve sigorta şirketleri, sonra ulaştırma, haberleşme kurumları ve enerji üretim sanayii millîleştirildi.

Kuvvetli durumundan yararlanan M.F.A. kendi meclisini yeniden düzenlemeğe girişti; bu meclisin kurumsallaşmasını ve üç yıl için iktidarda kalmasını, aşırı sol hariç seçime katılan bütün partilere onaylattırdı.

Yoğun bir «kültürel güçlenme» kampanyasından sonra, seçmenlerin yüzde 92'sinin katıldığı Kurucu meclis seçimlerini sol partilerin zaferiyle sonuçlandı: Sosyalist parti oyların yüzde 37,3'ünü, Komünist parti yüzde 12,5'ini aldı; Merkez (Demokratik Halk partisi) ise oyların yüzde 26,4'ünü elde etti. Kurucu meclis 2 haziranda Lizbon'da toplandı. Ama iktidar gene de M.F.A. ve COPCON'un yetkili subaylarında kaldı. İktisadî güçlüklerin üstesinden gelebilmek amacıyla toplumsal barışı korumak isteyen askerler, sosyalistlerle komünistleri karşı karşıya getiren kavga-

Lizbon'da hükûmet darbesinden sonra orduya alkış tutup eğlenen halk (nisan 1974)

general Spinola ve Millî Kurtuluş cuntasından iki subay (nisan 1974)

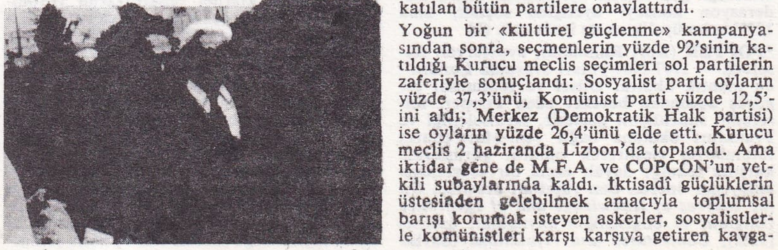

Lizbon'da 1 mayıs 1974'te bir gösteriye katılan Mario Soares ve Alvaro Cunhal

Foto. Chaucel-Gamma, Lemoine-Gamma, Francolon-Gamma, Gamma, Bureau-Sygma (LAROUSSE)

nın üstünde kalmağa çalıştılar. İktidarlarını doğrudan doğruya halka bağlamak amacıyla, haziran ayında, Komünist partinin desteğini kazanan devrimi savunma komiteleri kurmağa karar verdiler.

Fakat temmuzda Portekiz Sosyalist partisi, onun ardından da Demokratik Halk partisi hükûmetten çekildi. Bunun üzerine Devrim konseyi Vasco Gonçalves'i yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirdi (19 temmuz); ancak, sosyalistlerin böyle bir hükûmete katılmak istememeleri yüzünden Gonçalves başarıya ulaşamadı ve yerini amiral J. P. Pinherio de Azevedo'ya bırakmak zorunda kaldı (eylül). Bu değişiklik üzerine Gonçalves'in genelkurmay başkanlığına getirilmek istenmesi de muhalefetle karşılandı ve atama gerçekleşmedi. Aynı dönemde ülkede gerginlik giderek arttı ve çeşitli yerlerde Komünist parti merkezlerine karşı saldırılar düzenlenmeğe başladı. Bu olaylar komünist eylemli subayların da etkin biçimde eyleme geçmelerine sebep oldu. Yer yer karargâhları işgal ederek hükûmete karşı direnme yuvaları oluşturdular. Subayların eylemlerini dışarıdan destekleyen işçi grupları da bir yandan gösteriler yaparken bir yandan da kilisenin emrindeki Rönesans radyosunu işgal ederek yayınları denetim altına aldılar. Gerginliğin doruk noktasına yükseldiği ve her gün bir hükûmet darbesinin beklenir hale geldiği o günlerde eski devlet başkanı general Spinola'nın tekrar sahneye çıktığı görüldü; «Portekiz'in kurtuluşu için Demokratik Hareket» adıyla bir örgüt kuran Spinola herhangi bir müdahaleye fırsat bulamadan Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Bu arada hükûmet ve askerî yönetim komünist subaylara karşı kesin bir sindirme hareketine girişerek işgalleri sona erdirdi ve orduda tasfiye yoluna gitti (ekim) ve bu bir ölçüde yatışma sağladı, yönetimde sosyalistler daha da etkinlik kazandı. Yılın sonuna doğru ülkenin karşılaştığı bir başka sorun da İndonezya'nın Timor'a karşı giriştiği işgal hareketi oldu ve Portekiz İndonezya ile diplomatik ilişkilerini kesti (aralık 1975).

Askeri tarih

Atlantik paktının kurucu üyelerinden olan Portekiz, müttefiklerine, yetkisi altındaki topraklarda kolaylıklar tanıyan anlaşmalar imzalamıştı. Böylece A.B.D. Lagos üssünden ve Asor adalarındaki Terceira üssünden yararlandı (1973'te dördüncü israil-arap savaşında İsrail-A.B.D. hava köprüsünün uçakları Terceira üssünden transit üssü olarak yararlandılar). 1964'te Fransa, Asor adalarından Flores adasında, balistik füzelerinin yörüngesini izlemek için bir gözlem istasyonu kurdu. 1968'de, Federal Almanya, Beja hava üssüne, askerî bir bağlantı missyonu yerleştirdi. Ayrıca Portekiz, 1972'den beri, Atlantik pakti üyesi yedi ülke ile, Asor adalarında bir denizaltı akustik araştırma merkezi kurmaktadır. Bununla birlikte, Portekiz, askerî çabasının büyük bölümünü, 1961'den beri hemen hemen bütün milletlerarası kamuoyunun muhalefetine rağmen yürüttüğü Afrika topraklarında egemenlik hakkını koruma savaşına ayırmıştır. Gerillalara karşı savaşın gerektirdiği önemli güçler 1974'te Angola'da 57 000, Mozambik'te 50 000, Gine-Bissau'da 27 000 kişiyi bulmuştu. Bu çabayı yürütebilmek için, askerlik hizmet süresini kara ordusunda iki yıla, hava ordusunda üç yıla, deniz kuvvetlerinde dört yıla çıkarmak gerekti ve birçok ihtiyat silâh altına alındı. 1973'te, Afrika'daki savaşın millî bütçenin yüzde 40 kadarını götürdüğü tahmin ediliyordu; tutumu Portekiz'i Güney Afrika cumhuriyeti ve Rodezya ile hiç değilse sözsüz bir askerî işbirliğine sürükledi.

1974'te, silâhlı kuvvetler hareketinin yardımıyla iktidarın ele geçirilmesi arifesinde portekiz ordularının mevcudu 217 000 kişiyi buluyor, askerî harcamaların 523 milyon dolar olduğu (gayrisafi millî hasılanın yüzde 4,7'si) tahmin ediliyordu. *Kara kuvvetleri* (179 000 kişi) ancak iki tümenden oluşuyordu ve hemen bütünüyle Afrika'da çarpışmaktaydı. Donatımı, ingiliz, fransız ve amerikan yapımıdır. *Hava kuvvetleri*'nde (3 300'ü paraşütçü olan 18 500 kişi) 127 savaş uçağı ve birçok helikopter vardı. *Donanma*'nın mevcudu ise 19 500 kişiydi (3 400'ü deniz piyadesi) ve 1967-1969 arasında hizmete girmiş 4 fransız *Daphné* tipi denizaltı (900 tonluk), aynı dönemde yapılmış 13 refakat gemisi (1 200 - 1 600 tonluk) ve elli kadar daha eski gemiyi kapsıyordu.

EDEBİYAT

1968 yılı portekiz edebiyatında bir dönüm noktası sayılır; gerçekten de, bu tarihte, eski akımların yanı sıra, yeni eğilimler başgösterdi: bir yandan, bütün yazınsal türlerde dil açısından değişiklikler görülürken öte yandan Fransa'daki mayıs 1968 olaylarının etkisiyle düşünce açısından da büyük dalgalanmalar başladı. Gerek kuramsal yazılarda, gerek eleştirilerde sosyoloji, antropoloji ve dilbilimin etkisiyle Marx'çı, yapısalcı ve psikanalizci akım yaygınlık kazandı. Bu yeni veriler edebiyat alanına tam olarak yansımadıysa da en geleneksel biçimlerden en yeni türlere kadar bir değişikliğin başlangıcı oldu.

● *Şiir*. 1960 yıllarında görülen ilk akım, gerçeküstücülükten, *Cadernos de Poesia*'nın imge gücünden ve Arvore'nin duygusallığından esinlenerek sözdizim yapısında değişikliğe yönelen «Poesia 61»dir (Fiama Hasse Pais Brandao, Luisa Neto Jorge, Maria Teresa Horta, Casimiro de Brito, Gastao Cruz). Bu akımın ardından E. M. de Melo e Castro, Maria Alberta Meneses, Salette Tavares v.d.nin temsil ettiği *poesia experimental* («deneysel şiir») akımı gelişti. Bu iki öncü eğilime bağlı şairler, şiir dilinin yenilenmesinde kesin bir rol oynayan Antonio Ramos Rosa, Fernando Echevarria ve Herberto Helder gibi şairlerle kaynaştılar. Bu şairler belli bir akıma bağlı olmayan ama dil açısından yenileşmeyi amaçlayan bazı yazarlarla birlikte genç kuşakları etkilediler. 1969'da A. R. Rosa'nın derlediği *Liricas Portuguesas*'ın dördüncü dizisinde yer alan ve şiir diline yenilikler getiren şairler şunlardır: Jose Bento, Ruy Belo, Cristovao de Pavia, Pedro Tamen, M. S. Lourenço, Fernando Assis Pacheco, Jose Augusto Seabra, Joao Vario, Jose Carlos Ary dos Santos, Manuel Alegre, Armando da Silva Carvalho, Antonio Barahona da Fonseca v.d. Bu şairlerin yanı sıra, hem şiirle ilgilenen, hem de birer denemeci olan Fernando Guimaraes, Joao Rui de Sousa ve A.R. Rosa'yı da saymak gerekir; bu yazarların şiir ve eleştiri alanında geliştirdikleri yeni bilinçlenme akımı, moderncilik eğiliminden (Fernando Pessoa'dan Adolfo Casais Monteiro'ya) bu yana girişilen ve yeni kuramsal temellere dayanan bir düşünce biçimine yöneldi. Bu arada, çeşitli eğilimleri birleştiren şair Jorge Sena'yı, 1968 yıllarında ortaya çıkan kuşağın en yakın temsilcisi olarak gösterebiliriz. 1968 yılından sonra, dikkati çeken şairler arasında şiir dilini bir üstdil olarak kullanan Nuno Judice'yi, mısralarda yeni eklemelemelere yönelen Joao Miguel Fernandes Jorge ve Antonio Franco Alexandre'ı, yeni bir şiir dili yapısı kurmayı amaçlayan Nuno Guimaraes'i (öl. 1973) sayabiliriz.

● *Roman*. Bir yandan toplumcu gerçekçilik, öte yandan psikolojik akımın etkilediği roman anlayışı, 1960 yıllarına doğru yerini Vergilio Ferreira'nın temsil ettiği varoluşçu ve metafizik romana bıraktı. Bu akımın ardından, «yeni roman» eğilimi (Artur Portela Filho, Alfredo Margarido) anlatım tekniğinde yeniliklerin başlangıcı oldu; özellikle genç romancı Almedia Faria, anlatım ve yazma tekniğini geliştirerek roman türüne yeni boyutlar kazandırdı. Öte yandan, öykü, deneme ve şiir türlerini kaynaştırarak nehir-romanlar yazan Agustina Bessa Luis, yenigerçekçi yazarlardan Augusto Abelaira ve Jose Cardose Pires'in başaramadığını gerçekleştirerek roman türünün geleneklerini sarstı ve Manuel de Lima'nın gerçeküstücü anlayışına yakın bir deneye girişti. Türler arasındaki bölümlemeyi kaldıran bir başka yazar da Herberto Helder'dir. Gerek öykülerinde, gerek öteki nesir yazılarında türleri birbiriyle kaynaştıran bu şairin yazı tekniğine getirdiği yenilikler büyüktür. Bütün bu gelişmeler, 1968 yılından sonra, hem «içerik» hem «anlatım» açısından geçmişle bağlarını koparan bir öncü akımın doğmasına yol açtı: Alvaro Guerra, Nuno Bragança, Maria İsabel Barreno, Marta de Lima, Manuel da Silva Ramos, Eduardo Dionisio ve özellikle yazma eylemine okuma eylemini katarak yazma eylemini bir «*yazmama*» olarak ele alan Maria Velho da Costa. Bu da, bir metin kuramına bağlı olarak gelişen modern anlatı eğilimlerinin kaynaştığını gösterir (bu akım kaynağını fransız yazarı Philippe Sollers'den alır). Toplumsal, ahlâksal ve siyasal yasalara karşı gelen bu yeni yazma tekniği özellikle kadın erotizminde geçerlik kazandı.

● *Eleştiri*. Hem birbirine karşıt olan, hem de birbirini bütünleyen psikoloji ve sosyolojinin etkisiyle iki eleştiri akımı sonunda bir açmaza düştü: bunlar *presencista* kuşağının devamı olan ve Joao Gaspar Simoes'in temsil ettiği eleştiri akımıyla, Mario Sacramento, Oscar Lopes ve Alexandre Pinheiro Torres'in sürdürdüğü yenigerçekçi eleştiridi. Bu iki eleştiri kuşağı yapısalcı akımın etkisiyle yorumlama yöntemlerini yenileyerek metin çözümleme tekniğinde dilbilim ile semiyolojiye yöneldi. *Nova critica* (yeni eleştiri) diye adlandırılan akımın öncüsü Eduardo Prado Coelho, geleneksel eleştiriyle yeni eleştiri arasındaki ayrılığı şu sözleriyle belirtir: «Portekiz geleneksel eleştirisi Saussure öncesi bir eleştiridir» ve «iki akımın ayrılık noktası dil sorunundadır yatar». Bu yeni eleştiri, ilk aşamada, mekanist çözümlemeden kurtulmasına rağmen yine yenigerçekçi akım içinde yer aldı. Daha sonra, Barthes'çı ve Lacan'cı bir anlayışa yöneldi. Gerçekçilik sorunu, gerek Mario Sacramento'nun varoluş ya da varolmayış üstüne yazdığı bir deneme, gerek portekiz gerçekçiliğinin zorlukları ve şaşkınlıklarını vurgulayan Oscar Lopes'in eleştirileriyle ön plana geçti. Öte yandan, Eduardo Lourenço, yenigerçekçi şiirin anlamı ve biçimi üstüne yazdığı denemede, bu şiirin ancak, dayandığı ileri sürülen ideolojik kuralların yanında ve ötesinde gelişebileceğini kanıtlamağa çalıştı. Felsefe eğitimi görmüş olan bu denemeci, eleştiri alanına yeni bir boyut kazandırdı. Bu yeni akımın doğmasına yol açan öteki eleştirmenler arasında sürgünde yaşayan Adolfo Casais Monteiro, Jorge de Sena ve Antonio Jose Saraiva'yı da saymak gerekir. Bu eleştiri eğilimine Portekiz dışında yaşayan ve yeni eleştiri akımlarını yakından izleyen genç şair ve araştırmacıları da katmak yerinde olur: sözgelimi, A.B.D.'de M. S. Lourenço, İngiltere'de Helder de Macedo, Fransa'da Jose Augusto Seabra ve Liberto Cruz. Bugün Portekiz'de, yeni gelişmekte olan ideolojik ve kuramsal eğilimlerden etkilenerek yeni bir eleştiri akımını geliştirmeğe çalışan yazarlardan da söz etmek gerekir: sözgelimi Nelson de Matos ile Manuel Gusmao'nun çalışmaları ve ingiliz yeni-eleştiri akımını izleyen Jose Palla e Carmo. Bütün bu değişik eleştiri anlayışının yanı sıra, Vergilio Ferreira'nın başlattığı «varoluşçu hümanizm» akımı da çeşitli tartışmalara yol açmakta ve bu tartışmalara yenigerçekçiliğe bağlı olan edebiyat tarihçisi Antonio Jose Saraiva da katılmaktadır. Antonio Jose Saraiva'nın amacı, Marx'çı dogmacılığın sınırlarını saptamaktır. Öte yandan, üniversite öğretim görevlilerinin (Arnaldo Saraiva, Maria Alzira Seixo, Maria de Lurdes Cortez v.d.) başlattığı yeni bir akımla öğretimde yeni bir eleştiri yöntemine yöneliş görüldü: bu yeni yöntemi benimseyenler arasında Jacinto do Prado Coelho ve Maria de Lurdes Belchior sayılabilir. Ama bu arada, tüm eleştiri akımlarını yakından izleyen cizvit papaz Manuel Antunes'i, şair Vitorino Nemesio'yu ve David Mourao-Ferreira'yı da unutmamak gerekir. Ama, en zengin eleştiri alanı yine şiirdir: Antonia Ramos Rosa'dan Fernanda Guimaraes'e kadar Joao Rui de Sousa'nın, E. M. de Melo e Castro'nun ve Gastao Cruz'un şiirlerine yöneltilen incelemeler eleştirinin gelişmekte olduğunu kanıtlayan birer belgedir.

GÜZEL SANATLAR

Fernando Pessoa (1888-1935), Mario de Sa-Carneiro (1890-1916) gibi şairlerden ve Amadeo de Sousa Cardoso (1887-1918), Santa Rita Pintor (1889-1918), Jose Sobral de

güzel sanatlar

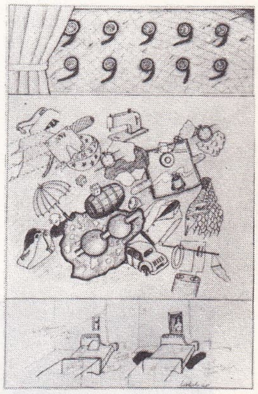
Rene Bertholo
«Geçmiş zaman havası IV»
(1965)
Mathias Fels galerisi

Joao Charters d'Almedia
bronz (1973)
[özel kol.]

Foto. X., J. Dubout-Mathias Fels galerisi (LAROUSSE)

Almada Negreiros (1893-1970) gibi ressamlardan oluşan «Orfeu» grubu birden dağıldı. Bunun asıl nedeni grubun iki önderinin yani 1912'lerde orfizme yakın kübist resimler, 1913'ten sonra da soyut eserler yapan Sousa Cardoso ile geride çok az eser bırakan fütürist sanatçı Santa Rita Pintor'un zamansız ölümüdür. Dominguez Alvarez (1906-1942) ve 1929'da kurduğu «+ Loin» topluluğu Portekiz'de egemen olan doğacılığın baskısından kurtulmağa çalışırken, bazı sanatçılar da yabancı ülkelere giderek çeşitli çağdaş sanat okullarına katıldılar; bunlardan Mario Eloy (1900-1951) alman anlatımcılığını benimsedi, Eduardo Viana (1881-1967) Delaunay'ın derslerini uyguladı, Maria Elena Vieira* da Silva Paris soyut okuluna katıldı. 1940'larda portekiz sanatında yeni bir atılım görüldü. Fernando Lanhas (doğ. 1923) o sıralarda Julio Resende (doğ. 1917), Nadir Afonso (doğ. 1920), Julio Pomar (doğ. 1926) ve daha sonra da enformel çalışan Marcelino Vespeira (doğ. 1925) ve Artur Bual (doğ. 1926) gibi sanatçıların benimseyip uyguladıkları soyutlama biçimini ortaya attı. Antonio Pedro (1909-1966) ülkeye gerçeküstücülüğü getirdi; bu akım Antonio Dacosta (doğ. 1914), Fernando de Azevedo (doğ. 1923), Pedro Dom (doğ. 1928), Joao Rodriguez (1937-1967) ve Gonçalo Duarte (doğ. 1937) tarafından benimsendi.

Ülkenin o dönemde içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal durum «yenigerçekçilik» akımının doğmasına yol açtı; akım özellikle J. Pomar ile bir çatma niteliği aldı. 1950'lerde birçok portekizli sanatçı yabancı ülkelere giderek biçimsel bir eylem araştırmasına giriştiler. Gülbenkyan* (*Ek*) vakfının kültür alanındaki etkinlikleri ve koyduğu burslar sayesinde bu alandaki çalışmalar daha da güçlendi. 1959'da «KWY» grubu kuruldu; Portekiz'de yeni sanat akımlarının önderliğini yapan bu gruba bağlı sanatçılardan Lourdes Castro (doğ. 1930), Costa Pinheiro (doğ. 1932) ve Rene Bertholo (doğ. 1935) *yeni figüratif sanat* anlayışını benimsediler; Joao Vieira (doğ. 1934) ve Jose Escada (doğ. 1934) soyut sanatın sınırlarında dolaşan simgeli resimler yaptılar. Bu arada Nadir Afonso ve Artur Rosa (doğ. 1926) kinetik araştırmalara girişti, Joaquim Rodrigo (doğ. 1912), Nuno de Siqueira (doğ. 1929) ve Eduardo Luiz (doğ. 1932) yeni figüratif sanat anlayışını benimsedi. Genç kuşak ressamlarından Jorge Martins aşırı gerçekçiliğe yakın resimler yaptı, Raul Perez gerçeküstücülükten esinlendi, Manuel Fernandez kinetik nesneler oluşturdu, Joao Moniz ise zihinsel araştırmalara girerek çoğunlukla beyazın egemen olduğu ve kutsallığın mistik havası esen yapıtlar verdi.

Portekiz'de heykel uzun bir akademizm döneminden sonra Jorge Vieira (doğ. 1922) ve Charters d'Almeida (doğ. 1935), Joao Cutileiro (doğ. 1937) ile yenilendi. (LM)

Rodney PORTER

***PORTER** (Katherine Anne), amerikalı kadın romancı ve öykücü. — *Collected Essays and Occasional Writings* [1970] adlı yeni bir kitap yayımladı. (L)

PORTER (Rodney Robert), ingiliz biyokimya ve tıbbî bağışıklık uzmanı (Newton-le-Willows, Lancashire 1917). Tıp ve fizyoloji dalında Nobel ödülü alan (1972) R. Porter insan serumundaki proteinsel antijen bileşenlerini ayırma olanağı sağlayan bir yöntem buldu (enzim bölünmesi). Antikorların iki parçaya bölünebileceğini ve bunlardan birinin antijeni tanıma yeteneği taşıdığı halde öbürünün bütün gamma globülinlerde bulunduğunu gösterdi. Bu enzim bölme yöntemi, bütün öteki protein çözümleme yöntemlerini tamamlayarak bağışıklık biliminde ve antikor-antijen ilişkilerinin incelenmesinde ileriye doğru büyük bir adım atılmasını sağladı. (L)

PORTOKHELİON, Peloponnesos'un doğusunda, Hermione bölgesinde köy; su altında kalan bir kısmı bugünkü köyün limanında antik Halieis şehrinin bulunduğu yerde kurulmuştur. Köyün kuzeydoğusunda, Frankhthi mağarasında özellikle Yontmataş, Mezolitik, Cilâlıtaş devirleri ve Tarihöncesi'nin son dönemine ait düzeyler için birçok karbon 14 tarihlemesi yapıldı. Mezolitik 8000 - 7000 yılları arasındadır. Tarım M. Ö. 6000'e doğru görülür. Bir surun kalıntıları Orta Cilâlıtaş devri olarak tarihlendi. Asıl Cilâlıtaş devrinden kalma bol malzeme ile kadın heykelcikleri vardır. (L)

***PORTO RİKO**, Antil denizinde ada, Haiti'nin doğusunda. — 2 950 000 nüf. (1973). Başkenti, *San Juan* (453 000 nüf.).

TARİH

A.B.D.'nin Antil denizindeki savunma sisteminin önemli bir parçası ve A.B.D. ile ortak devlet olan Porto Riko'da, 1968'den sonra, Castro'cu bir devrimci kuruluş olan silâhlı kurtuluş komandoları, bağımsızlık adına tedhiş hareketlerine giriştiler. Bağımsızlıktan yana başka bir hareketi de, Küba hükûmeti destekliyordu.

Ne var ki, halkın küçük bir azınlığının bağımsızlık ister görünmesine karşılık, adada yaşama düzeyi önemli ölçüde yükseldiğinden, A.B.D. ile tam birleşme taraftarlarının sayısı çok fazladır. 1967'de yapılan bir referandumda, oy kullananların yüzde 61'i ortak devlet statüsü lehine oy verdiler, yüzde 39'u ise tam birleşme istediler. 6 kasım 1968'de yapılan seçimlerde, «Yeni İlerici parti»den Luis A. Ferré, 1940'tan beri iktidarda olan Halkçı Demokrat parti adayını yenerek iktidara geldi.

Yeni hükûmet, A.B.D. kongresi yasalarının, Porto Riko yasama meclisinde onaylanmadan adada uygulanamamasını istiyordu. 1970'te, kamuoyu, Porto Riko yakınında, Culebra adasındaki amerikan askerî üssünün genişletilmesine karşı çıktı; A.B.D. donanması adadan çekilmeğe karar verdi. Aynı yıl, bağımsızlık uğrunda çarpışan kuruluşlar, askerlik hizmetine karşı kampanyaya giriştiler. Ayrıca, Porto Riko hükûmeti, doğumların çok hızlı artışından (yılda yüzde 2) ve A.B.D.'ye doğru göç hareketinin yavaşlamasından ileri gelen iktisadî ve sosyal güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Oysa A.B.D.'de, özellikle New York'ta (1968'de 925 000 kişi) çok fazla Porto Riko'lu vardır. Bunlar, giriştikleri eylemlerle, Amerikalıları ciddî sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır; 1971 mayısında, A.B.D. kongresine giren Porto Riko'lu H. Badillo, hemşerilerine karşı güdülen ırk ayrımı siyasetine son verilmesini ve onlar lehine bir sosyal reformlar programı hazırlanmasını istedi. 1972 seçimleri sırasında, her ikisi de A.B.D. ile sürekli birleşme taraftarı olan Halkçı Demokrat parti ve Yeni İlerici parti, oyların yüzde 95'ini aldılar. Seçilen yeni vali Rafael Hernandez Colon, 1973 ocağında görevini devraldı. (L)

***PORTO TORRES**, İtalya'da komün. — Petrol rafinerisi ve petrokimya. (L)

PORT SAİD, Mısır'da liman. — Dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) sırasında israil uçakları, şehri birçok kere bombaladılar (ekim 1973). [L]

Poseidon, dalış halindeki nükleer bir denizaltıdan fırlatılan orta menzilli (yaklaşık 4 500 km) amerikan füzesi. Menzili «Polaris A3» ile aynı, fakat ağırlığı bu füzeden iki kat fazla olan «Poseidon», her biri aşağı yukarı, 50 kt'luk 10 M.I.R.V. taşıyan nükleer bir başlıkla donatılabilir. 1971'den beri hizmette olan «Poseidon»un servise konması için füze atar denizaltılarda önemli düzenlemeler yapmak zorunda kalındı; 1975'te 22 amerikan denizaltısı bu füzelerle donatılmıştı (her denizaltıda 16 «Poseidon»). [L]

POSENER (Georges), fransız Eski Mısır uzmanı (Paris 1906). Kahire'deki Fransız Doğu Arkeolojisi enstitüsü üyesiydi (1931-1935); Mısır'da Persler'in egemenliği üstüne bir incelemeyle kendini tanıttı. Mısır edebî metinlerinin uzmanı olan Posener, özellikle kutsal mısır yazısıyla ilgilendi ve Ecole pratique des hautes études'de bu konu üstüne dersler verdi. 1961'den beri Collège de France'da öğretim üyeliği yapan Posener'in incelemeleri arasında özellikle şunları sayabiliriz: *Catalogue des ostraca hiératiques littéraires de Deir el-Medineh* (Deyr-el Medine'deki hieratikos'la yazılmış ostrakonlar kataloğu) [1952, 1953, 1954]; *Littérature et politique dans l'Egypte de la XIIe dynastie* (Mısır'da XII. hanedan sırasında edebiyat ve siyaset) [1956]. *De la divinité du Pharaon* (Firavunun tanrısallığı üstüne) [1964]. (L)

***POSOF**, esk. **Duğur**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 26 442 nüf., ilçe merkezi 2 185 nüf. (1975); 49 köy (1970). [M]

***POSTA** i. — Çağdaş santl. *Posta paketi*, çağdaş sanat anlatım biçimi; bu anlatım biçimine göre yapıtlar posta gereçlerine göre tasarlanır ve posta kuruluşlarınca dağıtılır.

— ANSİKL. *Posta paketleri* yapımı 1960'ların başlarında A.B.D.'de ve Avrupa'da yaygınlaştı. Bu anlayıştaki ilk çalışma ise Marcel Duchamp'nın 1921'de Paris'teki Dada sergisine gönderdiği «Podebal/Duchamp» telgrafıdır. Estetik nesne ile uzaktan haberleşme biçimi arasındaki ilişki sorununu ortaya atan ve eseri bir nesne olarak sürüme sokan bu anlatımı, ilkin happening'i posta yoluyla sürdürmek isteyen «Fluxus» topluluğunun bazı üyeleri tarafından benimsendi. Bu sanatsal olgu 1962'de Ray Johnson'ın A.B.D.'de New York Correspondance School of Art'ı kurmasıyla bir örgüt görünümü kazandı. Akıma katılan sanatçılar arasında özellikle Nam June Paik, Walf Vostell, Robert Filliou, Maciunas, Ben v.d. sayılabilir. Robert Filliou'nun mektuplaşma yoluyla bir nesne-şiiri posta paketi halinde ve beş kerede göndermesi, geleneksel yollar (müze, galeri) dışında sürülen eserin gereksizliğini ortaya koyması, gönderilecek kişinin doğrudan doğruya gönderici tarafından seçilmesi sanat yapıtının dağıtımı ve pazarlanması fikrine karşı bir çıkıştır. Posta paketleri yapan sanatçılar kavramsal* sanat (*Ek*) [On Kawara, Boltanski], land* art (*Ek*) [Dibbets, Huebler] ya da benzeri akımları benimsemiş sanatçılardır. Kimileri bu yolu daha çok reklam ya da haberleşme için, kimileri de sanatsal bir amaca ulaşmak için dener. (L)

POSTER [postır] i. (*afiş* anlamında ing. k.). Değişik konulu (bir kişinin portresi, bir sanat eserinin ya da bir fotoğrafın röprodüksiyonu v.b.) afiş. (L)

***POTANSİYEL** i. — Fiz. *Termodinamik potansiyel*, termodinamik bir sistemin, bu sistemde bazı dönüşümler meydana getirmek için mekanik bir sistemin yerçekimi potansiyel enerjisine benzer özellikler taşıyan durum fonksiyonu. Bk. ANSİKL.

— Oftalmoloji. *Görsel çağrışımlı potansiyeller*, göze verilen ışığın sağladığı bir uyartı ile artkafa beyin kabuğunda yaratılan elektrik etkinliğini yansıtan elektrik potansiyelleri. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fiz. *Termodinamik potansiyel.* Bir cismin yerçekimi potansiyeli $E_p = mgh$ (bk. ENERJİ, *Ek*) üzerinde durmak, bu cismin hareketleri incelenirken yerçekimi kuvvetlerinin etkisini açıklamak gereğini ortadan kaldırır; kinetik enerji teoremi $\Delta E_c = W$ (uygulanan bütün kuvvetlerin yaptığı iş) $\Delta E_c + \Delta E_p = w$ şeklinde de yazılabilir. (w yerçekimi dışında cisme uygulanan iş $= -\mathcal{T}$ yapılan iş); öyle ki cismin uğradığı, başlangıcında ve sonunda E_c kinetik enerjisi aynı değerde olan bir değişiklik için $\Delta E_p = -\mathcal{T}$ elde edilir: yerçekimi potansiyel enerjisinin azalması, yerçekiminin etkisi dışında cismin sağladığı işe eşittir.

Isı alışverişinin söz konusu olduğu termodinamik bir sistemde, serbest entalpi fonksiyonu $G = U - T.S. + p.v$ (bk. ENTALPİ, *Ek*), tersinir, eşsıcaklıklı ve eşbasınçlı dönüşümler için yukarıdakine benzer bir rol oynar; gerçekten de böyle bir dönüşüm için $dG = dU - T.\,dS + p.\,dv$ elde edilir; burada kazanılan ısı $T.ds = dQ$ ve $dU = dW + dQ$, elde edilen iş $dW = -p.\,dv + dw$'dir (dw, basınç kuvvetlerinin $-p.\,dv$ ısısı dışında kazanılan iştir); nihayet buradan $dG = dw = -d\mathcal{T}$ çıkarılır: serbest entalpinin azalması, belirtilen koşullarda (tersinir dönüşüm p ve T sabit), sistemin basınç kuvvetleri dışında yaptığı işi verir. Yukarıdakine örneksemeyle, serbest entalpi fonksiyonunun bir termodinamik potansiyel olduğu söylenebilir.

Kuvvetlerin yalnız basınç kuvvetleri olması gibi özel bir durumda, tersinir, eşsıcaklıklı ve eşbasınçlı bir dönüşüm için $\Delta G = 0$ elde edilir: örneğin saf bir cismin hal değişimi; fakat dönüşüm tersinmez ise, örneğin sistem içinde kimyasal tepkime varsa, tersinmezlikten ileri gelen entropinin doğuşu sonucunda $\Delta G < 0$ olacağı ve sistem dengesinin G fonksiyonunun minimumuna tekabül edeceği kolayca gösterilir. (Bk. ***kimyasal***

Foto. Larousse

DENGE, *Ek.*) Serbest enerji fonksiyonu F=U—T.S, termodinamik bir sistemin eşsıcaklıklı ve eşbasınçlı dönüşümleri için yukarı haldeki G'ye benzer bir rol oynar: bu, dönüşümler için termodinamik bir potansiyeldir.

— Oftalmoloji. *Görsel çağrışımlı potansiyeller*'in kaydedilmesi oftalmalojide başvurulan yeni bir yöntemdir. İlke çok basittir; gözde ışığı algılayan hücrelerin sağladığı uygun bir uyarı kısa bir sinir akımı yaratır; bu akız beyin kabuğuna ulaşınca, görme alanlarında (artkafa lobu) nöronların çalışmasına yol açar. Bu etkinlik, beyin kabuğunun yüzeyinde bir elektriksel polarma değişikliğinin belirmesi şeklinde yansır. Değişiklikler saçlı deriye yerleştirilen elektrotlar aracılığıyla kaydedilir. Görsel çağrışımlı potansiyeller o kadar düşük voltajlıdır ki, elektroansefalogramla kaydedilen ve çok daha yüksek güçte olan beyin kabuğu potansiyelinin ritmik dalgalanmaları arasında genellikle göze çarpmaz. Birkaç yıldan beri elde edilen teknolojik ilerlemeler, bellekli küçük elektronik hesap makinelerinin kullanılması sayesinde güçlüğü çözme olanağı sağlamış durumdadır. Bu aygıtlar sayesinde ardışık çağrışımlı potansiyellerin ortalama değerini aynen veren bir grafik elde edilir. Görsel uyartı, kısa parıltı veren bir ışık kaynağıyla sağlanır. Yeteri kadar (100-200) uyartı sağlandıktan sonra normal bir insandan, art arda gelen oldukça karmaşık, ama dorukları kolayca tanınabilen bir sürü sapmalar elde edilir. Görsel çağrışımlı potansiyeller, ağtabakadaki alıcıların sağlam olduğu elektroretinogram muayenesiyle anlaşıldıktan sonra, görme yollarında, sinir bağlantı merkezlerinde ve artkafa beyin kabuğunda bozukluk olup olmadığını ortaya çıkarmak için üstün bir yöntemdir. Bu yöntem körlüğün beyindeki bir sebepten ileri gelip gelmediğini teşhiste ve küçük çocukların iyi görüp görmediğini anlamakta çok işe yarar. Bu muayene, ruhsal gelişmedeki gerilik görme yeteneğini değerlendirmede güçlük yarattığı zaman daha da önem kazanır. (L)

***POTENZA,** İtalya'da, Basilicata'da şehir. — Son zamanlarda, komşu dağın üzerinde büyük bir Lucania tapınağı bulundu; bir pınarın yakınında kurulan ve Mephitis'e veya Osk Jüpiter'ine adanan ve M.Ö. IV. yy.-dan M.S. I. yy.a kadar faaliyet gösteren tapınağın çok büyük bir sunağı vardır. Bulunan arkeolojik malzeme pişmiş topraktan sunu heykelcikleri, hayvan ve bitki biçiminde bronz adaklar, osk yazıtları ve bütün Güney İtalya sikkeleridir. (L)

***POULET** (Gaston), fransız kemancısı ve orkestra yöneticisi. — (öl. Draveil 1974). [L]

POULET (Georges), fransızca yazan belçikalı eleştirmen (Chênée 1902). Önemli edebî eserlerde zaman, uzam kavramlarını ve öncelik tanınan bazı biçimlerin (çember) görünümlerini ele alarak düşüncenin konuyla birleşerek öznelliğe dönüşünü inceledi. Böylece temel amacı «bir başka bilincin bilincine varmak» olan bir «katılma» ya da «özdeşleme eleştirisi» kurdu. Başlıca yapıtları: *Etudes sur le temps humain* (İnsanın zamanı üstüne incelemeler) [1950]; *la Distance intérieure* (İç uzaklık) [1952]; *L'Espace proustien* (Proust'ta uzam) [1963]; *le Point de départ* (Hareket noktası) [1964]; *Trois essais de mythologie romantique* (Romantik mitoloji üstüne üç deneme) [1966]; *Mesure de l'instant* (An'ın ölçümü) [1968]. (L)

***POUND** (Ezra Loomis), amerikalı şair. — (öl. Venedik 1972). Joyce ile yazışmalarını ve yine Joyce üstüne yaptığı denemeleri aynı kitapta topladı: *The Letters of Ezra Pound to James Joyce, with Pound's Essays on Joyce* (Ezra Pound'dan James Joyce'a mektuplar ve Pound'un Joyce üstüne denemeleri) [1972]. Ayrıca *Drafts and Fragment of Cantos CX-CXVII* (CX-CXVII şarkılarından seçmeler ve parçalar) [1969]. (L)

***POUSSEUR** (Henri), belçikalı besteci. — 1967'de, Michel Butor ile yazdığı *Votre Faust* adlı operayı tamamladı. Öteki yapıtları şunlardır: büyük orkestra için *Couleurs croisées* (Çapraz renkler) [1967]; piyano ve çeşitli çalgılar için *Les Ephémérides d'Icare II* (1970); amplifikatörler, güçlendirilmiş kadın sesi, piyano ve altı ses kaynağı için *Crosses of Crossed Colors* (1970); recitativocu iki kadın sesi, dört sesli koro, bir birinci solocu için *Invitation à l'utopie;* bir konçertino ve bir konçerto grosso (1970 - 1971); *Ephémérides d'Icare II*'nin genişletilmiş yeni düzenlemesi; ortaklaşa beste *Stravinski au futur* (1971); bir çalgı ve elektroakustik bir düzen için *Ex-Dei in Machina Memoria* (1971); büyük orkestra için *Effacement du Prince Igor* (1971); sekiz elektronik etüt olan *Etudes paraboliques* (1972) ve saksofonlar dörtlüsü için *Vue sur les jardins interdits* (1973); aynı yıl yapıtın org için düzenlemesini yaptı. Pousseur 1970'ten beri Liège üniversitesinde profesör, ayrıca Wallonie araştırma merkezinde yöneticidir. (L)

POVERTY POINT, A.B.D.'de (Louisiana) tarihöncesi yer. Bir kilometreden daha büyük çapta bir çember üzerine dizilmiş sekizgen biçiminde, eskiden içinde kulübeler bulunan altı büyük şevden oluşur; yerleşme merkezinin nüfusu binlerce kişi olarak tahmin edilir. Seramiköncesi dönemden (M.Ö. 800-600) kalmadır. (L)

***POYRACIK,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Kınık ilçesi) kasaba. — 4 476 nüf. (1970). [M]

***POYRAZ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili, Merkez ilçesi) bucak. — 4 943 nüf., bucak merkezi 167 nüf., 19 köy (1970). [M]

***POYRAZ köyü,** Marmara bölgesinde (İstanbul ili, Beykoz ilçesi, Merkez bucağı) köy. — 764 nüf. (1970). [M]

POYRAZOĞLU (Ali), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1943). Konservatuvar'ın tiyatro bölümünü bitirdi (1967). Tiyatroya 1959'da, Şehir tiyatrolarında *Tarla kuşu* oyunuyla başladı. Daha sonra Ulvi Uraz, Kenterler ve Gülriz Sururi-Engin Cezzar tiyatrolarında çalıştı. 1972'de kendi adıyla bir tiyatro topluluğu kurdu. Sinemayla da ilgilenerek değişik türdeki filimlerde oynadı; rol aldığı başlıca oyunlar: *Hababam sınıfı; Sokak kızı Irma; Düşenin dostu; Hakkımı ver Hakkı; Kelebek; Amerikano; Deliler boşandı.* (M)

POYRAZOĞLU (Erdal), türk basketbolcusu (Ankara 1940). Basketbola Robert Kolej'de başladı (1957); İstanbul Teknik üniversitesi ve Eczacıbaşı takımlarında oynadı; 130 kere millî oldu; 1975'te basketbolu bıraktı. (M)

***POZANTI,** Akdeniz bölgesinde (Doğu kesim, Adana ili) ilçe. — 15 698 nüf., ilçe merkezi 5 404 nüf. (1975); 16 köy (1970). [M]

P.P.S.B., Kan nakil merkezlerince hazırlanan plazma ayrıntısı. P.P.S.B.'nin içinde derişik halde, kanın pıhtılaşmasını sağlayan karaciğer yapısı maddeler bulunur: Protrombin, pronconvertin, Stuart faktörü ve *B* antihemofili faktörü. P.P.S.B. özellikle bazı ağır karaciğer doku bozukluklarında, bu faktörlerden birinin eksikliğinden doğan kanama hallerinde kullanılır. (L)

Pradella, İsviçre'de (Graubünden), İnn ırmağının sularıyla beslenen hidroelektrik santral. (L)

Prag baharı, Çekoslovakya'da 1968'de girişilen liberalleşme hareketine verilen ad; hareket aynı yılın ağustosunda Varşova paktı silâhlı kuvvetlerinin müdahalesiyle sona erdi.

Prag baharı 5 ocak 1968'de Alexander Dubçek'in Antonin Novotny'nin yerine Komünist parti birinci sekreteri olmasıyla başladı; önce «ocak baharı» denen hareket iki girişimle ortaya çıktı.

Rudé Pravo gazetesinde, demokrasi ve kişi özgürlüğünün birbirine bağlı vazgeçilmez haklar olduğu ilân edilerek basın, radyo ve televizyonda sansüre derhal son verildi. Aynı zamanda, başbakan yardımcısı Ota Sik, işletmelerin yerinden yönetilmesini, kâr ve verimlilik esasına göre işletilmesini öngören bir iktisadî reformu uygulamaya koydu. Amerika Birleşik devletlerine sığınan general Jan Sejna'nın ayrılması, 22 martta devlet başkanı Antonin Novotny'nin istifası, 30 martta general Ludvik Svoboda'nın cumhurbaşkanlığına atanması, söz ve din özgürlüklerinin tanınması, azınlıklara haklarının verilmesi ve nihayet geçmişteki yanlışlıkların düzeltileceğini belirtilmesiyle kendini gösteren «Prag baharı», «yol olur» düşüncesiyle Sovyetler'i ve Varşova paktı üyelerini endişelendirdi. 23 martta Dresden'de başka sosyalist ülkeler yöneticilerince de dile getirilen bu endişe, Çekoslovakya'da demokratlaşmaya hız verilmesini öngören «İki Bin Kelime» bildirisi yayımlandıktan sonra daha da arttı (haziran).

Reform siyasetini kurtarmak isteyen Alexander Dubçek süreci yavaşlattı ve Varşova paktı kuvvetlerinin ülke topraklarında manevra yapmasına izin verdi (21 haziran - 12 temmuz 1968). Gerçekten bu birlikler 20 hazirandan 3 ağustosa kadar ülkede kaldılar ve çekildikten az sonra, 20 ve 21 ağustos gecesi ansızın dönerek ülkeyi istilâ ettiler; bu dönüş «Prag baharı»na son verdi; Prag baharının dayandığı zihniyet zaten daha önce 14 temmuzda Doğu Avrupa komünist partilerinden beşinin (Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Demokratik Alman cumhuriyeti ve Sovyetler birliği) yöneticilerince kınanmıştı. (L)

PRAGER (William), alman matematikçisi (Karlsruhe, Almanya 1903). Darmstadt Teknoloji enstitüsünde mühendislik öğrenimi gördü (1925); aynı enstitüde doçent (1927), Karlsruhe Teknoloji enstitüsünde mekanik profesörü oldu (1933); 1933-1941 arasında İstanbul Üniversitesi Fen fakültesinde aynı görevi yürüttü. A.B.D.'ye yerleşerek (1941) çeşitli üniversitelerde ders verdi. 1973'te Brown üniversitesinde çalışıyordu. Titreşim teorisi, elastite, akışkanlar mekaniği, sürekli ortamlar mekaniği ve plastite alanında çalışmalar yaptı. (M)

PRAHOVO, Yugoslavya'da (Sırbistan), Tuna kıyısında, Romanya sınırı yakınında şehir. Kimya sanayii. (L)

PRAMOJ (Seni), taylandlı siyaset adamı (Nahon Savan 1902). Avukat oldu, 1946'da Demokrat partinin başkanlığına getirildi, şubat 1975'te Meclis tarafından başbakan seçildi, bir ay sonra da istifa etti. (L)

PREMIKS i. (fr. *prémix*) Plast. mad. Basınçla ya da aktarmayla döküme elverişli reçine (genellikle polyester) ve cam elyafı karışımı. (Bu madde, bir küvetten ve bu küvetin içinde dönen iki kanattan meydana gelen bir karıştırıcıda hazırlanır; reçineyle karıştırıldığı sırada cam elyafının kopmaması için, küvetin çeperleriyle kanatların kenarları arasında yeterli bir boşluk bulunması gerekir.) [L]

***PREMİNGER** (Otto), amerikalı sinema yönetmeni. — *Korkunç itiraf*'tan (Hurry Sundown) [1967] sonra şu filimleri çevirdi: *Skidoo* (Çek arabanı) [1968]; *Tell me that you love me, Junie Moon* (Beni sevdiğini söyle Junie Moon) [1970]; *Such Good Friends* (Böyle iyi dostlar) [1972]; *Rosebud* (Gül goncası) [1974]. (L)

***PRESLE** (Micheline CHASSAGNE, **Micheline** — denir), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1967'den sonra *le Bal du comte d'Orgel* (Orgel kontunun balosu) [M. Allégret'nin, R. Radiguet'nin aynı adlı romanından, 1970]; *Eşek derisi* (Peau d'âne) [J. Demy'nin, 1970]; *Petrolcüler* (les Pétroleuses) [G. Casaril ve Christian-Jacque'ın, 1971] adlı filimlerinde oynadı. *Bit yeniği* (La Puce à l'oreille) [G. Feydeau'nun, 1970] ve *Turcaret* (Lesage'ın, 1973) adlı oyunlarda rol aldı. Daha sonra Marais şenliğinde Grand Magic Circus topluluğu ile *Goodbye Mr. Freud*'da (Elveda Bay Freud) oynadı. Televizyon için çevrilen *Saintes ché-*

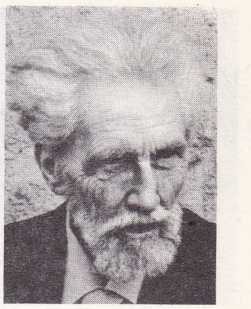

Ezra Loomis POUND

Henri POUSSEUR

Ali POYRAZOĞLU

Prag baharı sovyet işgalinden sonra yapılan gösteriler (ağustos 1968)

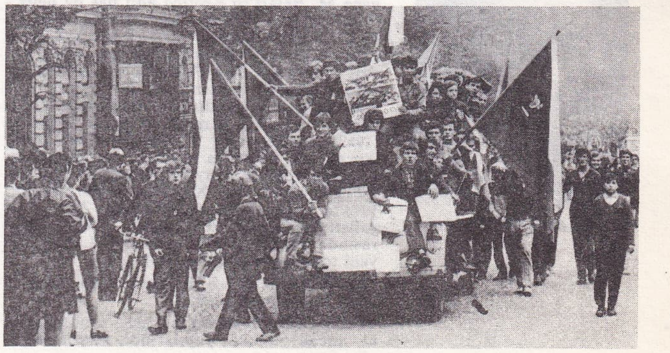

Foto. Associated Press, Amphion Gamma (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

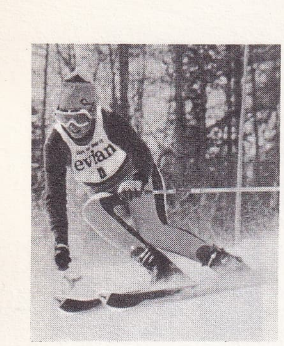

Anne-Marie PROELL

Laura PROENÇA ve Paolo Bortoluzzi Brüksel'de oynadıkları «Romeo ve Juliet»te (1967)

Frederic PROKOSCH

ries (Kutsal sevgililer) [N. de Buron ve J. Becker'in] dizisine devam etti ve 1973 yılında yeniden sinemaya dönerek *l'Oiseau rare* (Eşsiz adam) [J.-C. Brialy'nin, 1973] adlı filimde oynadı. (L)

***PRESLEY** (Elvis), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu. — 1967'den bu yana *Stay away Joe* (Uzak dur Joe) [Peter Tewksbury'nin, 1967]; *Biraz yaşa, biraz sev* (Live a little, love a little) [N. Taurog'un, 1968]; *Zafer topu* (Charro) [C. Marquis Warren'in, 1969]; *Trouble with girls* (Kızlarla dertli) [P. Tewksbury, 1969]; *Change of habit* (Âdet değiştirme) [W. Graham'ın, 1970] adlı filimlerde oynadı. Ayrıca, iki röportaj filmi çevirdi: *Elvis Show* (Elvis şovu) [D. Sanders'in, 1970] ve *Zirvedeki Elvis* (Elvis on tour) [R. Abel ve P. Adidge'in, 1972]. J. Hopkins'in yazdığı Elvis Presley biyografisi 1971'de yayımlandı. (L)

***PREVELAKİS** (Pantelis), yunanlı yazar. — Yeni öykü kitaplarının (*«Ölüm güneşi»*, 1959) yanı sıra, lirik şiirler (*«Şiirler»*, 1970), Claudel ve Montherlant'dan çeviriler, Dostoyevski'nin bir öyküsünden tiyatro uyarlaması ve *«Ölümün eli»* (1971) adlı bir piyes yayımladı. (L)

***PRÉVERT** (Jacques), fransız şairi. — Son şiir kitaplarında halk sevgisinin verdiği güçle sıla özleminden doğan mizah anlayışına ve kıyıcı bir yergiye yöneldi: *Choses et autres* (Şeyler ve şeyler) [1972]; *Hebdromadaires* (1972). [L]

***PREY** (Claude), fransız bestecisi. — Son besteleri arasında şunlar vardır: Dreyfus davası üstüne *On veut la lumière, allons-y!* (Işık istiyoruz, haydin!) [yapıt ilk olarak 1968'de Angers'de seslendirildi]; Rimbaud'dan *Les Fêtes de la faim* (Açlığın bayramları) [1969, ilkin Avignon'da çalındı]; 1972 Avignon festivalinde seslendirilen müzikli tiyatro gösterisi *Donna mobile* (Oynak kadın) ve şubat 1974'te Strasbourg Rhin operasında çalınan *Liaisons dangereuses* (Tehlikeli alâkalar). [L]

***PREZZOLİNİ** (Giuseppe), italyan yazarı. — G. Papini ile olan yazışmalarını yayımladı (*Storia di una amicizia, 1925-1956* [Bir dostluğun öyküsü, 1925-1956], 1969) ve kendi düşünce serüvenini dile getirdi: *Dio e un rischio* (Tanrı bir tehlikedir) [1969], *Cristo e/o Machiavelli* (İsa ve/ya da Machiavelli) [1971], *Manifesto dei conservatori* (Tutucuların bildirisi) [1972]. (L)

PROELL (Anne-Marie), avusturyalı kadın kayakçı (Salzburg yakınları 1953). 1972 Olimpiyat oyunlarında başarı elde edemedi; ancak 1970'ten bu yana dünyanın en iyi kadın kayakçısı olarak ün yaptı (özellikle inişte ustadır), beş kere art arda (1971'den 1975'e kadar) dünya dağ kayağı kupasını kazandı. (L)

PROENÇA (Laura CORDİLHO PROENÇA, **Laura** — denir), brezilya asıllı kadın dansçı (doğ. 1939). Dansa Brezilya'da on yaşındayken başladı. 1954'te Paris'te L. Egorova ve O. Preobrajenkaya'nın öğrencisi oldu, sonra Janine Charrat'nın topluluğuna girdi ve M. Béjart'ın *Yüksek gerilim*'ini (1956) yorumladı. 1958'de M. Béjart'ın Ballet-Théâtre'ına girdi. Topluluktan bir dansçıyla, Patrick Belda ile evlendi, onunla Brezilya'ya gitti. Brüksel'e dönüşlerinde (topluluk buraya yerleşmiş ve «Ballet du XXe siècle» adını almıştı) isteyerek mesleğini bıraktı. Ama M. Béjart'ın *Mathilde ou l'amour fou*'sunda oynamadan edemedi (1965). Aynı yıl gene M. Béjart'ın *Erotica* adlı pas de deux'sünü onunla birlikte yorumladı. Sanatçı 1966'da tipine uygun şiirsel bir yapıt olan *Romeo ve Juliet*'de dans etti; bir trafik kazası sonucunda ölen P. Belda'nın anısına sunulan *Şimdiki zaman için bir ayin* (1967) adlı yapıtta canlandırdığı rolde kendi kişiliğini yorumladı. Ardından *Actus Tragicus* (1969) ve *Serait-ce la mort?* (1970) geldi. Ancak M. Béjart'ın yapıtlarıyla sanat alanında istediği noktaya varamayan Proença 1971'de Ballet du XXe siècle'den ayrıldı. 1973'te Ballet de Nantes'da Jean Zierrat ile çalıştı ve Georges Piletto ile Palermo operasında dans etti. 1974'te Joseph Lazzini'nin yeni topluluğuna katıldı. (L)

***PROENZİM** i. — Biyokim. Bir enzimin etkin olmayan öncüsü.

— ANSİKL. *Proenzim*'ler öyle proteinlerdir ki, ancak molekül yapılarında meydana gelen bir değişiklik sonucunda enzim halini aldıktan sonra biyokatalizör olabilirler. (Bk. ENZİM, *Ek*.) Proenzimin enzime dönüşme mekanizması çeşitlidir. (Bk. ENTEROKİNAZ, TRİPSİN.) Proenzimin etkinlik kazanması, başka bir deyişle hücre ya da sindirimle ilgili bir enzim etkinliğinin belirme si, bir proenzime değil de bir enzime bağlı bulunan doğal bir dizginleyicinin (sözgelimi pepsin dizginleyici) o enzimden ayrılmasından ileri gelebileceği gibi moleküliçi özgül peptit bağının kopmasından da doğabilir. Proensülinin ensüline dönüşmesi (bk. ENSÜLİN, *Ek*) bazı proenzimlerin enzime dönüşmesine benzer; bu dönüşüm bazı özel durumlarda, molekülün bir kısmını yok ederek etkin bölgeyi meydana çıkarır.

***PROFESÖR** i. — ANSİKL. Üniversite yasası 20 haziran 1973 tarih ve 1750 sayılı yasayla değiştirilirken eylemli olarak üniversitede çalışmayan doçent*lerin (*Ek*) meslekleriyle ilgili bir görevde yedi yıl çalışmış olmaları kaydıyla üniversite *profesör*'lüğüne yükselebilecekleri kabul edildi. Ayrıca, profesörlüğe yükselişte, adayın doçentlik sonrası bilimsel çalışmalarından birini profesörlük tezi olarak belirtmesi istendi. Bunun yanı sıra yabancı ülkelerde, profesörlük unvanı kazanmış ve en az iki yıl süreyle profesörlük yapmış olanların Türkiye'de de profesörlüğe yükseltilmeleri olanağı tanındı. Üniversite personelinin maaş ve öbür malî haklarını düzenleyen 1765 sayılı Üniversite Personel kanunu, öğretim yardımcıları ve doçentler gibi profesörlerin de Devlet Memurları kanunuyla getirilen gösterge ve katsayı sistemine tabi olmalarını sağladı. Buna göre, profesörler, profesörlük kadrosuna atandıkları gün 1. derecenin 1. kademesinden aylık almağa başlarlar. Ayrıca, profesörlere, iş güçlüğü tazminatı, tam gün çalışma tazminatı ve ek gösterge üzerinden ödeme yapılabilmektedir. (M)

***PROFESYONEL** sıf. ve i. — Türk sporunda profesyonellik 1951'de, ilk defa futbol dalında kabul edildi. İlk profesyonel futbol yönetmeliği Beden Terbiyesi Genel müdürlüğü danışma kurulunca 28 temmuz 1962'de kabul edilerek başbakanlıkça onaylandı. 85 maddelik yönetmelik profesyonel kulüpleri, futbolcuları ve diğer konuları kapsar. (L)

Profilo Holding A.Ş., *Türkiye*'de çeşitli sanayi dallarında çalışan şirketleri denetleyen ana kuruluşlardan biri. 1971'de kuruldu. Sermayesi 100 milyon TL., merkezi İstanbul. Holding, bünyesindeki şirketleri denetler, onlara yönetim, örgütlenme, finansman konularında yol gösterir. Holding'in doğrudan ya da Profilo Sanayi ve Ticaret A. Ş. ile SİNTEŞ A.Ş. aracılığıyla sermaye ve yönetimine katıldığı anonim şirketler şunlardır: Profilo Sanayi ve Ticaret (yüzde 51,3); SİNTEŞ Sınaî Teşebbüs-Metal ve Plastik Sanayii (yüzde 40); TELRA Televizyon, Radyo Sanayii ve Ticaret (yüzde 30,7); FRİKAL Endüstriyel Soğutma, Isıtma Sanayii ve Ticaret (yüzde 51); ELEKTRONAL Elektronik Âletler Sanayii ve Ticaret (yüzde 10,8); BOTEL Bobin Teli, Kablo Sanayii ve Ticaret (yüzde 40); P-E-G Profilo Elektrikli Gereçler Sanayii (yüzde 99,96); PEMKO Profilo Elektrik Motorları ve Kompresör Sanayii (yüzde 99,93); EVAL Ev Âletleri Sanayii ve Ticaret (yüzde 18); Toplu Konut Holding (yüzde 8,5). [M]

***PROGRAM** i. — Bilişim. *Amaç program*, simgesel dilde yazılmış bir programın bir derleyici ya da bir çeviri programı tarafından işlenmesinden sonra elde edilen program. (GAYE PROGRAM ve SONUÇ PROGRAM da denir.) || *Ana program*, altprogramları çağıran büyük program. || *Çeviri programı*, bir dili başka bir dile, özellikle bir programlama dilini başka bir programlama diline çeviren program. || *Gaye program*. *Eşanl.* AMAÇ PROGRAM. || *Hata bulma programı*. *Eşanl.* YANLIŞ TANIMA PROGRAMI. || *Kanal program*, bir kanal ya da bir bilgi alışverişi birimi tarafından yorumlanacak ve uygulanacak olan kumandaların art arda dizilmesiyle oluşmuş program. || *Kayıtlı program;* uygulanmadan önce belleğe geçirilmiş program: *Kayıtlı program kavramı bilgisayarların temel özelliğidir*. || *Kaynak program*, gelişmiş bir dilde yazılan ve makine dilinde bir amaç program elde etmek için bir çeviriciden geçmesi gereken simgesel program. || *Mikro program*, mikro programlı bir bilgisayarın makine dilindeki bir komutu uygulanırken mikro komutlarını gönderen, mikro dilde yazılmış program. || *Sonuç program*. *Eşanl.* AMAÇ PROGRAM. || *Test programı*. *Eşanl.* YANLIŞ TANIMA PROGRAMI. || *Yanlış tanıma programı*, gerek gereçlerdeki kusurları, gerek bir başka programdaki yanlışları bulmağa, yerini belirlemeğe ve tanımağa yarayan program. (HATA BULMA PROGRAMI ve TEST PROGRAMI da denir.) || *Yardımcı program*, bir sorunun çözümüne yönelik olmayan, daha çok programlamadaki yardımcı görevleri, örneğin kartların delinmesini, şeritlerin ikilenmesini v.b. sağlayan program. (L)

***PROGRAMLAMA** i. — Bilişim. *Tek programlama*, bir bilgisayar işletme sistemini, ancak yapılmakta olan iş bittikten sonra yeni bir işe başlayacak şekilde düzenleme tekniği. (Tek programlamayla bir bilgisayarın bütün olanakları, özellikle merkez belleği ve hesap birimi en iyi şekilde değerlendirilemez; tek üstünlüğü uygulamasının basit ve kolay olmasından ileri gelen bu teknik yalnız küçük bilgisayarlarda kullanılır.) || *Yapısal programlama*, programın en ince ayrıntılarına inebilmek için, en genis içerikli işlem evrelerinde yalnızca programın yapısıyla ilgili komutları kullanarak her programın yazılışını ve çözümlemesini yapmağa dayanan kuramsal ve uygulamalı programlama yöntemi.

— Sibern. ve İşletmec. *Dinamik programlama*, amerikalı matematikçi Richard Bellman'ın geliştirdiği optimumlaştırma* (*Ek*) yöntemi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sibern. ve İşletmec. *Dinamik programlama* gereğince, sırasal kararların optimum programı şöyledir: başlangıç durumu ve başlangıç kararı ne olursa olsun, bunu izleyen kararların, ilk karardan çıkan duruma göre (Bellman'ın «optimumluk ilkesi») optimum bir program oluşturması gerekir. Böylece belli sayıda durumlardan geçen ve bozukluklarla karşılaşan bir işlemin optimum gelişimi için her ara duruma uygulanacak kumanda şu şekilde olmalıdır: son duruma kadar ardıl durumlar dizisinin, önceki kumandalar ve göz önüne alınan ara durum ne olursa olsun optimum bir program oluşturması gerekir. Bu ilkenin uygulanışı son durumdan geriye dönerek optimum programın hesaplanmasına olanak verir. Dinamik programlama otomasyonda, işlemsel araştırmada ve ekonomide uygulama alanı bulur. Gerçekleştirilmesi için bir bilgisayar kullanılması zorunludur. (L)

***PROGRAMLAMAK** geçl. f. — Bilişim. *Yeniden programlamak*, düzeltmek, geliştirmek ya da başka bir sisteme aktarmak amacıyla bir programı yeniden düzenlemek. (L)

PROGRAMLIK i. Bilişim. Bilgisayar kullanıcılarının yararlanması için düzenlenen bağımsız ya da başka programlar çerçevesinde kullanılabilen programların tümü.

— ANSİKL. Bir *programlık*, kullanıcıların yararlanacağı programlarla, bu programların amacını, geçerlik alanlarını, özel kısıtlamalarını, bu programlar için gerekli olan yardımcı elemanları (öbür programlar, gereçler), programların uygulanmasında rol oynayan ayrıntılı koşulları tanıtmağa yarayan açıklayıcı belgelerden oluşur. Programlar, kullanıcının kolayca erişebilmesi için genellikle bilgisayarın yardımcı belleklerinde saklanır. (L)

PROKİMOTRİPSİNOGEN i. (fr. *prochymotrypsinogène*'den). Biyokim. Pankreas tarafından salgılanan ve enterokinaz tarafından etkinleştirilerek bağırsakta etkin tripsin oluşumuna yol açan proenzim. (L)

PROKOSCH (Frederic), amerikalı yazar (Madison, Wisconsin 1908). Kozmopolit nitelikte ve biçimsel uğraşının ağır bastığı romanlar ve fantastik anlatılar yazdı: *The Asiatics* (Asyalılar) [1935]; *Night of the poor* (Yoksulların gecesi) [1939]; *Storm and echo* (Fırtına ve yankı) [1948]; *The seven sisters* (Yedi kızkardeş) [1963]; *The Missolonghi Manuscript* (Missolonghi elyazması) [1968]; *America my Wilderness* (Benim büyük Amerika'm) [1972]. (L)

PROKOVSKY (André POKROVSKY, **André** — denir), rus asıllı fransız dansçısı (Paris 1939). Liyubov Egorova'nın ve Nikola Zvereff'in öğrencisiydi. Genç yaşta Janine

Foto. Presse Sports, A. Berger, X. (LAROUSSE)

Charrat'nın yanında dansa başladı. Daha sonra Jean Babilée'nin bale topluluğunda dans etti, 1957'de London's Festival Ballet'e girdi ve bu toplulukta *Variations for Four*'u (Dörtlü için çeşitlemeler) [A. Dolin'in] yorumladı. Uluslararası Cuevas Markisi balesinde yıldız dansçı olarak çalıştı, Nina Virubova ile birlikte *Don Kişot*'ta (1961) dans etti. 1963'te New York City Ballet'e solocu olarak girdi, daha sonra da yıldız dansçı oldu (1964-1966). 1972'de, karısı Galina Samsova ile birlikte New London Ballet adlı bir dans topluluğu kurdu; başta İstanbul ve Lefkoşe olmak üzere çeşitli avrupa kentlerinde gösteriler düzenledi. Mayıs 1973'te Brighton festivaline katıldı. Bugün London's Festival Ballet'te konuk sanatçı olarak sahneye çıkmaktadır. (L)

PROPANOLOL i. (fr. k.). Göğüs anjininin ve bazı kalp atışı bozukluklarının tedavisinde adrenerjik sistemin beta alıcılarını durduran madde. (Bk. BETA *durduran, Ek.*) [L]

***PROPÜLSÖR** i. — Denizc. Bk. İTİCİ, *Ek.*

PROSTAGLANDİNLER, çoğl. i. Biyokim. 20 karbon atomlu doymamış bir yağ asidinden türeyen hormonlar; prostanoik asit denen bu yağ asidinde 8 ve 12'nci atomlar basit bir bağla birleşerek bir çevrim meydana getirir. Bk. ANSİKL.

— Jinekoloji. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyokim. Hepsi prostanoik asidin hidroksilli türevleri olan 14 kadar prostaglandin elde edilebilmiştir; bunların bazıları stero-izomerik biçimde bulunur. En başta spermada ve sperma kesecikleriinde bulunan bu hormonlar daha sonra çeşitli dokularda da bulundu; bu hormonların yaptığı sanılan çeşitli dokuların başında kadın cinsel organları, sonra merkez sinir sistemi ve akciğer gelir. Muhtemelen hepsinin kökeni cinsel organ sistemidir.

Prostaglandinler biyolojik olarak en başta düz kasları (dölyatağı, bağırsaklar), atardamarları ve bronşları etkiler, bunların gerilimini sağlar. Sinir sisteminde ise baskıcı bir etki yapar, çeşitli hormonların (katekolaininler, A.C.T.H., glükagon) etkisi altında yağ dokusundaki yağlı maddelerin harekete geçirilip kullanılmasını önler. Prostaglandinler, insanlarda mikrogarmdan da küçük çok düşük dozlarda kullanılır; tedavide kullanılma alanı ise pek çoktur: erkek kısırlığından astmaya ve bazı hipertansiyonlara kadar.

— Jinekoloji. *Prostaglandinler*'in ilk defa bulunup ortaya çıkarılan özelliği dölyatağı kası üzerindeki etkisidir. Bu hormon bulunmadan önce de erkek döl sıvısının dölyatağında kasılma veya gevşeme sağladığı biliniyordu. Şimdi prostaglandinlerin kadın cinsel organ sisteminde karmaşık bir etki meydana getirdiği biliniyor. Bu etki prostaglandinin tipine ve dölyatağının gebelik durumuna yahut aybaşı çevriminin evresine göre değişir. Gebe dölyatağı üstünde kuvvetli ositosik etki gösteren prostaglandinler E ve F dizisinden olanlardır. Vadesi gelmiş gebe kadınlarda doğumu başlatmak için prostaglandinlerin bu özelliğinden yararlanılır ve damar yoluyla E1, E2, F1 ve F2 prostaglandinler verilir. Sonuç memnunluk verici görünmekle birlikte, şimdiki halde, bu tekniğin art hipofiz salgılarını harekete geçirmekten daha iyi olup olmadığı henüz belli değildir. İkinci olarak prostaglandinler dokuzuncu ve yirminci haftalar arasında, tedavi amacıyla düşük yaptırmak için kullanılır. Eğer prostaglandinlerin «tıbbî» düşük yapma olanağı sağladığı, ancak istisnaî hallerde bunu kürtajla tamamlamak gerektiği doğrulanırsa bu olayın gebeliği önleme yöntemlerini etkilemekten geri kalmayacağı düşünülebilir. Gerçekten prostaglandinlerin etkisi gebeliğin ilk haftalarında pekâlâ görülebilir ve bu takdirde bu hormonların gebeliği önleme aracı olup olamayacağı sorulabilir. Prostaglandin E 2 ve F 2 emdirilmiş tamponların dölyoluna konması ile bu bakımdan uygun sonuçlar alındığı belirtilmiştir. Bu açıdan bakılırsa prostaglandinlerin daha başka ilginç özellikler taşıdığı da görülür. Gerçekten, bazı araştırmacılar bu hormonların yumurtanın dölyatağında yuvalanmasını geciktirdiğini ve sarı cismin işlevini yok ettiğini kanıtladılar. Öte yandan, bu hormonların kadında yumurtalık borularının devingenliğini değiştirdiği biliniyor. Bunlardan başka, prostaglandini köstekleyici maddelerden polifloretin fosfatın, birçok hayvan türlerinde her iki cins için de etkin bir gebelik önleyici olabileceği anlaşılmaktadır. (L)

***PROTEİN** i. — Biyokim. *Protein yapımı*, canlı hücrelerin protein yapması. (Bk. ANSİKL.) || *Sunî protein yapımı*, proteinlerin kimyasal yoldan yapılması. Bk. ANSİKL.

— Petrokim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyokim. ● *Protein yapımı*. Proteinlerin gittikçe daha ince tekniklerle elde edilmesi ve bunların yapısı hakkında edinilen bilgiler, bölük pörçük de olsa bu alanda önemli ilerlemeler sağladı. Proteinlerde bulunan değişik türden 20 kadar aminoasit ortaya çıkarıldı; bu aminoasitler, proteinlerin her birinde kendilerine özgü belirli bir düzene göre birleşirler; proteinlerin o kadar çok çeşitli olmasının nedeni budur.

Proteinler hücrede, protoplazmanın içinde, polizom halinde bulunan ribozomlarda sentezlenir. (Bk. *Molekülsel* BİYOLOJİ, *Ek.*) Bu sentez sonucunda, ribozomlardaki ribonükleik asitlerde özgül proteinler oluşur; ribonükleik asitlerin üzerinde her aminoasitin kesin ve belirli bir yeri ve durumu vardır. Her proteinin sentezini özel bir nükleik asit yönetir; hücre içi mekanizmanın karmaşıklığı bundan ileri gelir; bu nükleik asitlerin etkinliği pek çok sayıda destek proteinlerinin ve enzimlerin doğuşunu sağlar. Çeşitli antibiyotikler (bu arada aktinomisin) protein biyosentezini önleyici etki gösterir.

● *Sunî protein yapımı*, şimdiye kadar ancak çok sınırlı ölçüde gerçekleştirilebildi. Böylece kalsitonin, glükagon, hipofiz somatotrifini gibi bazı hormonların veya onlara benzer maddelerin biyolojik etkinliğine tıpatıp benzer etkinlik gösteren polipeptit zincirleri yapılabildi. (Bk. SOMATOTROP, *Ek.*) Bu alanda elde edilen en önemli başarı, molekül ağırlığı 6 000 olan 2-6 monomerin birleştirilmesiyle ensülinin sentezlenmesidir; bu karmaşık işlem iki polipeptit zinciri hazırlanarak bunların disülfür noktalarında birleştirilmesini gerektirir. Sentez yoluyla elde edilen proteinsel hormonlar, yakın bir gelecekte, onları yapan içsalgı bezlerinden özüt halinde çıkarılan doğal hormonların yerini alacaktır. Buna karşılık besin olarak kullanılmağa elverişli hiç bir protein şimdiye kadar kimyasal yoldan elde edilemedi. Bu maddelerin doğal biyolojik yoldan üretilmesi bugün için beslenme ihtiyaçlarını karşılama bakımından başvurulacak tek yöntemdir.

— Petrokim. Petrol *protein*'leri, ihtiyaçları, özellikle gelecekteki ihtiyaçları karşılamak için henüz gerekli miktarlara ulaşmamıştır. Petrolden protein yapmak için Lavera'da (Bouches-du-Rhône) B.P. şirketi tarafından bulunan sınaî usulde ham petrolün doğrudan doğruya damıtılmasından elde edilen parafinli bir gazoil hammadde olarak kullanılır. Başka fabrikalarsa önce alkanları arıtarak bunu gerçekleştirir; örneğin molekül eleği yardımıyla kerosendeki alkanları süzüp çıkarır. (L)

***PROTEZ** i. — ANSİKL. Cerr. ● *İç protezler*. Son yıllarda iç protezlerin, özellikle *damar, kalp** (*Ek*) ve *ortopedi* protezlerinin kullanımında büyük ilerlemeler sağlandı. *Kalça protezleri* gitgide daha çok kullanılmakta ve koksartroz cerrahîsinde önemli bir ilerleme sayılmaktadır. Bu protez erkek ve dişi olmak üzere iki kısımdan meydana gelir; madenî olan erkek kısım uyluk kemiğinin üst tarafına yerleştirilir ve uyluk başının yerini tutar; dişi kısımsa kalça kemiğinin hokka çukurunun yerine geçer. Yapma hokka çukuru madenî olabileceği gibi (Vitallium) aşınmaya çok dayanıklı plastik maddeden de olabilir. Bu yeni eklemin her iki parçası da özel bir madde kullanılarak ilgili kemiğe yapıştırılır. Ağrılar, sağlamlık ve yürüme bakımından alınan sonuçlar ilk anda mükemmeldir. Fakat bunlar çok nazik ameliyatlar olduğu için uzak sonuçları henüz kesinlikle belli değildir. Tekniklerin titizliğine rağmen ameliyattan az sonra bile enfeksiyonlar ve protezin yerinden ayrılması gibi olaylar görülebilir; enfeksiyonlar bazen ameliyattan aylarca sonra belirir; protezin yerinden ayrılması ise ağır sonuçlar doğurabilir. *Diz ve dirsek protezleri*, bu organların özel anatomik durumları dolayısıyla kalçaya göre daha çetin teknik sorunlar ve ağır sonuçlar yaratır. Son yıllarda yapılan yeni protez modelleri bu ameliyatların da yakında deney alanından uygulama alanına geçeceği umudunu vermektedir.

● *Dış protezler*. Sayısız araştırma konusudur, çünkü sakatların sayısı gün geçtikçe azalacağı yerde durmadan artmaktadır (trafik kazaları, doğuştan şekil bozuklukları v. b.). Kesik bacağın yerine konan takma bacakta bir hayli gelişme var. Doğrudan doğruya vücuda bağlı protezler basınç dağılımını daha iyi ayarlamaktadır; en önemli sorun, tam bir yürüyüş sağlayabilecek bir diz eklemini gerçekleştirebilmektir; şimdi piyasada hoşnut kalınacak birçok takma bacak modeli bulunmaktadır.

Kesik kolun yerine konacak takma kol çok daha karmaşıktır; çünkü takma kolun, el hareketlerini olabildiği kadar aslına yakın yapabilmesi gerekir.

İdeal *takma el* henüz gerçekleşmiş olmaktan uzaktır; fakat hareketsiz estetik protezlerin (göstermelik el) ötesinde «iş protezleri» sürekli olarak geliştirilmektedir: öteki omuzdan, bir kas ya da kol kalıntısından yararlanılarak gerçekleştirilen kumanda sistemleri uzun süreden beri kullanılmaktadır; elektrikle ya da kol kaslarına bağlı pnömatik küçük kapsüllerle kumanda edilen takma el iyi sonuç veriyor, ama bu sistemler çok nazik ve pahalı olduğu için yaygınlaşamıyor. Son yıllarda *miyoelektrik protezler*'in ortaya çıkması büyük umutların doğmasına yol açtı. Bu protezin dayandığı ilke çok basittir: kol kaslarınca yaratılan elektrikli içtepilerin uyandırdığı hareketler amplifikatör aracılığıyla bir bataryaya iletilir, batarya da elin mekanik kısmını çalıştırmak için gerekli gücü sağlar. Bugün bu sistem «basitleştirilmiş» eller, yani yalnız tutma hareketi yapabilen (hareketli bir parmağın öteki sabit parmakların üstüne kapanması ve açılması) eller için geçerlidir. Fakat insan eli görünüşünde olan ve onun gibi çalışan bir protezin gerçekleştirilmesi yıllar ister, çünkü yenilmesi gerekli güçlükler pek çoktur: kuşkusuz çözülmesi en kolay olan sorunlar mekanik sorunlardır (kaslara saplanacak alıcı-vericiler denenmektedir), özellikle protezden kullanıcıya doğru (feed-back) haber iletme sorunu büyük önem taşır; çünkü gerçek elde dokunma ve ısı duyularını alıcı cisimcikler vardır. Takma el, hareketi yalnız gözle görülerek denetlenebilen uyuşmuş ele benzer. Kullanıcının beynine yeterli haberleri ulaştırma çaresi bulunduğu zaman son sorunlar da çözülmüş olacaktır. Hekimlerin, fizik tedavi uzmanlarının, psikologların ve ortopedi teknisyenlerinin işbirliğini gerektiren bu sorun halen bir hayli ilerlemiş araştırmaların konusudur. Örneğin Utrecht Tıbbî Fizik enstitüsü (Dünya Sağlık örgütünün araştırma bölümü) şu sırada çift görevli bir protezi gerçekleştirmek üzeredir: yeni protez hareketli başparmağı işaret parmağı ile birleştirip açarak tutma görevi yapabildiği gibi avucu da açıp kapayabilmektedir. İlk uygulamalar tatmin edici olursa protez birkaç yıl içinde piyasaya çıkarılacaktır. (L)

***PROTOKOL** i. — Bilişim. İki program, iki sistem ya da iki bilgisayar arasında, özellikle uzaktan işlem çerçevesinde bilgi alışverişi ve aktarma denetiminin donanım ve yazılım uzlaşımı. (L)

PROTOTROPİ i. (fr. *prototropie*). Kim. Bir hidrojen atomunun göçmesiyle sağlanan izomerleşme. (L)

***PROVA** i. — Graf. santl. *Montaj provası yöntemi*, tipo dizgi makinelerinden çıkmış kurşun satırlardan oluşan yazılarla, daha çok hassas ofset baskı levhaları elde etmekte kullanılan provaları ya da filimleri hazırlama yöntemi.

— ANSİKL. *Montaj provası yöntemi*'nin en basit şekli provalardan yararlanmaktır:

— istenilen boyutlarda filmi çekilecek olan kâğıt üzerine basılmış provalar;

— selofan ya da selülozik veya plastik bir başka madde üzerine basılan provalar (emici olmayan bu yüzeylerde yazıların özel mürekkeple sıkıca doldurulması gerekir ve

provanın saydamsızlığı duman karasıyla pekiştirilir).

— yüzeyi daha bol mürekkeple daha kolay bağdaşmaya elverişli olan yarısaydam tabaka üzerine çekilmiş provalar: baryum asitli yarısaydam kâğıt (Opal contact, Convert-a-proff), yüzeyi duyarlaştırılmış plastik levha (3M, Scotchprint) ya da özel tabaka (H2 film) gibi.

Başka yöntemlerde, tipo olarak dizilmiş ve çukur yerleri mürekkeple doldurulmuş, harf gözleri mat siyah zemin üzerinde parlayarak görünsün diye fırçalanmış yazıların doğrudan doğruya filmi çekilir. Bu işlemde, özel fotoğraf makineleri kullanılır (Brightype, Lanston-verticon). *Cronapress* yönteminde baskıdan yararlanılır. Plastik bir filim yarısaydam bir tabakayla kaplanmıştır. Bir şaşide ve çok sayıda bilya aracılığıyla bu filimdeki harf gözleri ezilir. Daha sonra filim renkli bir eriyiğe atılır ve ezilmeyen yerler, yani harf biçimleri saydamsızlaştırılır. Böylece negatif bir filim elde edilmiş olur. *Converkal* yönteminde ısıya karşı duyarlı bir filim kullanılır; 130°C'a kadar ısıtılmış dizili satırlara değdirilen filmin üzerindeki reçineli tabaka ısının etkisiyle saydamsızlığını kaybeder ve mat zemin üzerinde saydam bir görüntü elde edilir. (L)

***PROVENCE-CÔTE D'AZUR,** Fransa'da bölgesel program çevresi. — Güney Alpleri'nden Akdeniz'e ve Marsilya'dan Menton'a kadar uzanan bu bölge Alpes-de-Haute Provence, Hautes-Alpes, Alpes-Maritimes, Bouches-du-Rhône, Var ve Vaucluse idare bölgelerini içine alır.

● *Nüfus.* Fransa yüzölçümünün yüzde 5,8'i üstünde 1971'de 3 408 300 kişi, yani Fransa toplam nüfusunun yüzde 6,6'sı yaşıyordu. Bu yüzden km²'ye nüfus yoğunluğu (108 kişi) Fransa ortalamasından yüksektir. (L)

PRUDHOE koyu. Bk. ALASKA, *Ek*.

***PSİKANALİZ** i. — ANSİKL. ● *Psikanalizin geçirdiği evrim.* Freud 1900'da yayımladığı *Die Traumdeutung* (Rüyaların yorumu) ile ruhsal alanın, hatırlama sistemlerinin bir çeşit uzamsal görünümünü yansıtan «ruhsal bir düzenek» tasarlayarak bilinçaltı kuramını ortaya koymuştu. Bu tarihten sonra psikanaliz bir meslek olarak biçimlenmeğe başladı: 1902'de Freud'un çevresinde bir psikoloji derneği, sonra Jung'un öncülüğüyle Zürich'te, Burghölzli Psikiyatri hastahanesinde bir Freud derneği, daha sonra 1910'da da bir uluslararası psikanaliz derneği kuruldu. Bununla birlikte, ta baştan beri uluslararası psikanaliz hareketi bitip tükenmez bölünmelere uğradı; öyle ki psikanalizin tarihi baştan sona bir bölünmeler tarihidir denebilir. Kurduğu kuramın kurallarından ayrılmaları nedeniyle Freud'un bilerek yaptığı iki dizi ihraç bunların en önemlileridir: 1911 ve 1913'te Adler ile Jung'un, 1924 ve 1929'da da Rank* ve Ferenczy*-nin hareketin dışına itilmesi. Birinci bölünmenin nedeni psikanalizde tek nedensellik olarak cinselliğin rolüne önem verilmesi, ikincisinin nedeni ise gerileme ve travmacılık kuramına bağlı pratik sorunlardır. Freud'un en sadık çömezleri Karl Abraham* (*Ek*) ile Ernest Jones'tir; Jones daha sonra Freud üstüne pek çok biyografik ve kuramsal yazılar yazmıştır.

Psikanalizin gelişme çizgisi, ülkelere göre değişik oldu. Freud'un sanısının tersine, Amerika'da psikanalize kolaylıkla alışıldı (Freud psikanalizin A.B.D.'de hoşnutsuzluk ve öfke uyandıracağını sanıyordu); H. Hartman onu bir çeşit uyumsal psikoloji haline getirdi (bk. BENLİK *ruhbilimi, Ek*); bu psikolojinin görevi *amerikan yaşama tarzı*'na dayanabilecek, dengeli «özerk bir benlik» ortaya çıkarmaktı. Sosyalist ülkelerde, sosyalist devrimin başlangıcında bir parça tutunmasına rağmen, psikanaliz kısa süre içinde gerici ve burjuva bir bilim olarak nitelenip bir kenara atıldı. Şimdi de durum aşağı yukarı aynıdır.

Psikanaliz 1920'ye doğru anglosakson ülkelerine ve Fransa'ya girmeğe başladı ve İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da kuramsal yönden hazır bir alan buldu. Çocukların analizi konusunda Anna Freud'a (Freud'un kızı) karşı çıkan Melanie Klein, Oidipusöncesi evreler kuramıyla önemli bir adım attı; ingiliz psikanalizcisi D. W. Winnicott bu kuramsal alanda Melanie Klein'ın yerini almışa benzer. Fransa'da Jacques Lacan kurama yenilik getirdi; Freud'un kuramına, dilbilimin verilerini, F. de Saussure'ün dilbilim kuramından alınmış değişik belirleyenler kavramıyla yapı kavramının psikanalize uygulanışını kattı. Lacan, uluslararası psikanaliz derneğinden hemen ayrılarak 1964'te Paris Freud'çu okulunu kurdu; bu okul tedavi uygulaması, analizcinin görevi ve yetişmesi konusunda mevcut okullara karşı çıkar. Birkaç yıldan beri, özellikle «amerikan tarzı» psikanalizi şiddetle eleştirmiş olan Lacan'ın çalışmalarından hareketle psikanalize karşı toplu bir eleştiri gelişmektedir; bu eleştirinin esası geleneksel psikanalizin katı olduğu, arzuyu, isteği Oidipus karmaşası gibi uydurulmuş yapılara bağlaması gibi savlardır: Gilles Deleuze ile Félix Guattari'nin *Anti-Œdipe* adlı eserinin özü budur. Bundan başka 1968'den bu yana Fransa'daki psikanaliz hareketinin içinde, analizcinin tarafsızlığı ve toplumdaki yeriyle ilgili siyasal eleştiri yapan bir akım ortaya çıktı: bu noktada psikanalizin uğraşı alanı tam bir değşinim halindedir; ayrıca psikanalizcilerin sayısı önemli ölçüde artmış ve yaş ortalaması düşmüştür. Şu anda birçok araştırma akımı işbaşındadır ve başka gelişmelerin ortaya çıkacağı umulabilir.

Bugünkü psikanaliz hareketi için ne söylemeli? Elattıkları değişik alanlar göz önünde bulundurulmadan psikanalizi saran çeşitli kuramları sıralamanın yararı yoktur. Bunlardan ikisini ele alacağız: önce uygulama alanı gelir. Serge Leclaire «psikanalizcinin durumunun bilinmesi olayı»na dikkati çeker: «Freud tarafından ele alınmamış olmamakla birlikte durum güncel olarak göz önüne alınmak gerekir». Kuşkusuz, Freud'a değişmez bir bağlılık gösterenler hâlâ var. Ama uygulamada psikanalizcinin aldığı yerin genellikle daha canlı olarak söz konusu yapıldığı söylenebilir. Özel muayenehanede yapılan «liberal» uygulamaya, çeşitli kurumların (psikiyatri hastahaneleri, tıbbî-eğitimsel kurumlar, kreşler, üniversiteler v.b.) analizciye sunduğu uygulama olanakları eklenebilir. Bundan başka bir de dil, edebiyat, antropoloji gibi çok değişik alanları kapsayan kuramsal çalışmalar var.

Freud'çu hareketin tarihinin ne anlam taşıdığı konusunda bir yargıya varılamaz. Herhangi bir şeyin tarihini yapmak çoğu zaman onun etkilerini zayıflatmağa vesile olur. Kurumların çokluğu, müttefiklerin seçiminde bir bölünme çizgisini daha iyi ortaya çıkarır ve Freud'çu bir tutumla bağdaşmayanın ne olduğu, sonuçlarıyla birlikte çözümlenmedikçe, kuramın açık seçik olmadığını söyleyip burun kıvırmak ya da şunun veya bunun sözde bağnazlığından şikâyetlenmek boşunadır.

● *Çocuk psikanalizi.* Freud çocuk psikanalizini çok az uygulamıştır. Bilinen tek örnek beş yaşındaki bir erkek çocuğun, küçük Hans'ın korkusunu çözümlemesidir; ama bu çözümleme özel bir tarzda uygulanır, çünkü çocuğun babası çocuğun hastalığı hakkında bir günlük tutarak ve bunu Freud'a ileterek ona büyük ölçüde aracılık etmiştir. Deney başarıya ulaşmış ve çocuk çözümlemenin anısını bile unutacak kadar iyileşmiştir; ama Freud gene de çocuk psikanalizi konusunda ihtiyatlı konuşur, «çünkü», der, «bu şekilde uygulanan çözümleme, çocuğun sözcük dağarcığı dar olduğu için bize fazla malzeme sağlayamaz». Bununla birlikte, 1921'de Melanie Klein, aynı modeli ele alarak «Bir çocuğun gelişmesi»ni yayımlar; aynı yıl Hermine von Hugg-Helmuth «On the Technique of Child Analysis» başlıklı makaleyi yayımlayarak, çocuk psikanalizinin, söz eksikliğini gidermek için oyun ve resimden yararlanması gerektiğini ihtiyat kaydıyla belirtir. Bu konuda Freud'un kızı Anna Freud ile Melanie Klein arasında bir tartışma başlar; Anna Freud «Çocukların psikanalizle tedavisi»nde (1927) «oyun»u «çözümleme»den ayırt eder: oyunda çocuk, çözümlemede olduğu gibi iyileşme isteğinin bilincine varamaz. Ayrıca çocuğun üstbenliğinin henüz dış nesnelere bağımlı olduğu ve bu şekilde yürütülen çözümlemenin dolaysız bir doyum sağlayarak bozukluklara yol açabileceği üzerinde durur: tersine burada, analizciyi hemen hemen çocuğun üstbenliğiyle özdeşleştiren «eğitici bir amaç» gütmek gerekir. Melanie Klein ise çocuk üstbenliği konusunda büsbütün değişik görüştedir; ona göre çocuk üstbenliği son derece yırtıcı ve serttir; bu nedenle onu yumuşatmak ve çocukluğun aşırı bunalımını yaşanır hale getirmek gerekir; düşlem dünyasını kayıtsız şartsız kullanmak, oyun uygulamasının ve onun girişimsel sonuçlarının gerçekleşme koşuludur. D. W. Winnicott* (*Ek*), özellikle *Therapeutic Consultations in Child Psychiatry* (Çocuk psikiyatrisinde tedavi konsültasyonu) [1971] adlı eserinde daha ileri giderek küçük çocukta *squiggle* (karalama) tekniğini kullanır; bu teknikte kapalı bir dünya ve onun açılışını görür; aynı zamanda, *squiggle* çocukla temas kurmanın yoludur, çünkü analizci resmin ilk çizgisini çizer, çocuk onu tamamlar. (L)

***PSİKİYATRİ** i. — Psikol. *Psikiyatri aleyhtarlığı,* resmî psikiyatri bilgi ve kurumlarını tartışma konusu yapan akım.

— ANSİKL. *Psikiyatri aleyhtarlığı* 1965'lerde anglosakson ülkelerinde doğdu, özellikle D. Cooper*ın (*Ek*) *Psikiyatri ve psikiyatri aleyhtarlığı* ve M. Mannoni*nin (*Ek*) *Le Psychiatre, son «fou» et la psychanalise* (Psikiyatri, «deli»si ve psikanaliz) adlı eserleriyle gelişme gösterdi. Hareket, önerdiği tedavi uygulamalarıyla değilse de yarattığı fikir tartışmasıyla hayli yaygınlık kazandı.

Psikiyatri aleyhtarlığı, her ikisi de psikozların, özellikle şizofreninin tedavisine ilgi duyan R. Laing* (*Ek*) ve D. Cooper* (*Ek*) tarafından biçimlendirildi. Geleneksel psikiyatrinin çoğu zaman önceden kaybedilmiş saydığı bu alan, *delilik* eylemini de, kuramını da tamamen değiştirdi. Bunun en açık göstergesi deyiminin abartmalı ve belli yananlamlarından sıyrılmış olarak ortaya çıkması, olumlu ve yapıcı bir değer kazanmasıdır: bir kısım delilere sanatçı ya da zanaatçı dendiğine göre insan pekâlâ deliliği seçebilir. Bir seçenek olması gerekirken deliliğin yazgısal bir zorlama gibi görünmesi, hiç kuşkusuz psikiyatri aleyhtarlığının esas görünüşüdür; bu nedenle vücudu baskı altına almak ve ruhu «normalleştirmek» için her şeyin yapıldığı geleneksel hastahanelerdeki baskıcı tutumu şiddetle kınar. Buna karşılık deliye tam bir özgürlük tanımak ister; mademki bu yolu seçmiştir, onu istediği gibi sürdürmekte serbest bırakır. Bu bakımdan geçirilen en ilginç deney, iyileşmiş bir şizofren olan Mary Barnes tarafından uzun uzadıya anlatılmıştır; kırk iki yaşında bir hastabakıcı olan Barnes deli olduktan sonra bu durumunu beş yıl serbestçe sürdürebilmiş, bu delilik yıllarının sonunda kendisi için yaşanabilir toplumsal bir evren yaratmıştır. Bu deneyin geçtiği yer bir hastahane olamazdı; hasta, R. Laing'in yönetimindeki Kingslay Hall düşkünler evinde tutuldu. Burada deliler diledikleri gibi «inmek» ve «çıkmak»ta serbest bırakılıyorlardı. İnmek gerilemek demekti: Mary Barnes bu yaşamın en ilkel evrelerine kadar gerileyerek bir çocuk gibi çişini ve aptestini tutmadan, yemek ihtiyacını duymadan yaşadı. Hattâ yaşaması bakımından çok tehlikeli olan istemli anoreksi evresine girmekte serbest bırakıldı; Mary Barnes bu «iniş» döneminde ancak emzikle beslenebiliyor, bazen de hiç beslenmiyordu. Onun sonradan anlattığı bu delilik, psikiyatri uzmanlarının «mistik hezeyan» dedikleri olsa gerektir. Kingslay Hall'de, hezeyanlı davranışları eleştirmek için hiç bir şey yapılmaz; deli, hastaları birbirinden ayırt etmeyen tedavi uzmanlarınca «desteklenir»: bir deli «çıkış» döneminde iken «iniş» halindeki bir başkası tarafından desteklenebilir. Böylece hiç bir şey bir şok tedavisiyle saptanmaz, bunalım evrimini tamamlar ve kişiliğin yeniden bulunmasıyla hafifler. Bu tutum, uygulamada kuramsal tedavi ortaklığını (bk. ORTAKLIK, *Ek*) geniş ölçüde aşan ve çoğu zaman psikiyatri kurumuna, hattâ genel olarak kuruma şiddetle karşı olan toplu bir yaşamı öngörür. Bu bakımdan, onunla aynı zamanda gelişen ve diğer kurumları da (okul, aile, yeni sömürgecilik biçimindeki etnolojik kurum) içeren benzer akımlardan ayrılamaz. Bu fikir akımının tarihi daha ötelere uzanır: psikiyatri aleyhtarlığının önderleri çoğu zaman Sartre'dan esinlenirler; onlarda varoluşçu tipte bir fenomenolojinin, unutkanlık yıllarından sonra bu aracı kullanarak dönüş yapan bir fenomenolojinin izleri görülür. Özgürlük ve varoluş ideolojisi, nesnel kararlarla çakışan öznel seçimin ka-

bulü, psikiyatri aleyhtarlığı uygulamasını oldukça iyi anlamağa yarar. Ama Fransa'da psikiyatri aleyhtarlığı görüşünün yayılmasını kolaylaştıran başka akımlara da rastlanır: fikir tarihi bakımından M. Foucault'nun *Histoire de la Folie* (Deliliğin tarihi) [1961] hakkındaki incelemeleri, XVII. yy.dan bu yana Avrupa'da görülen psikiyatrik baskı biçimlerini art arda ortaya serer ve Ortaçağ'daki özgür deliliği belirtir; psikanaliz açısından M. Mannoni'nin çalışmaları, hattâ bazen Fransa'daki psikanaliz okullarına karşı çıkarak R. Laing ile D. Cooper'ın yarattığı hareketi destekler. Çünkü psikanaliz, psikiyatri aleyhtarlığı tedavisinde esas başvurma merkezi değil, ancak bir yardımcı olarak iğreti bir şekilde işe karışır. Son olarak G. Deleuze ve F. Guattari'nin kitabı *Anti-Œdipe* şizofreninin kurtarılması görüşünü destekler: şizoanaliz, kapitalist dünyada ailenin burjuva yapısında kapalı bir psikanaliz durağıdır. Anglosakson görüşü bu bakımdan Fransa'daki tutumdan farklıdır: Fransa'da eleştiri bütün öteki kurumların modeli sayılan aile kurumuna yöneltilmiştir; ona göre okul burjuva ideolojisinin aktarılma yeri olduğu gibi hastahane v.b. de aynıdır. Burada psikiyatri uzmanlarının öteden beri belirlediği bir durum vardır: deli, çevresindeki topluluk tarafından deliliği benimsemeğe itilmiştir ve deliliğini kullanarak onlardan korunmağa çalışır; aile üyelerinden biri deli ilân edilir, bir yere kapatılırsa ailenin geride kalanı nispî bir normallik içinde yaşamını sürdürür. Bu duruma göre delilik topluluk için gerekli bir çıkarmadır; yalnız deliyi değil, deliliği de izlemek ve topluluğu değiştirmek, psikiyatri aleyhtarlığının temel görüşüdür; bu nedenle gösterdiği değişik ve dizginsiz gelişmeler, çağdaş fikir tarihinde büyük ölçüde önem kazanmaktadır. (L)

***PSİKOLENGÜİSTİK** i. — ANSİKL. 1968'den sonra, *psikolengüistik* alanında gerek A.B.D.'de, gerek Batı Avrupa'da özellikle üretici dönüşümsel dilbilgisinin etkisiyle büyük gelişmeler oldu. F. de Saussure'ün (1916) önerdiği dil-söz ikiliği üretici dilbilgisi uzmanlarınca «edinim» ve «kullanım» terimleriyle karşılandı. Edinim Chomsky'ye göre, bir dildeki sonsuz tümce yapısını üretmeğe yarayan kurallar bütünüdür. Kullanım ise Saussure'ün «söz» ya da «dil olgusu» diye adlandırdığı ve bireyin edindiği kurallarla oluşturduğu tümcelerdir. Bir başka deyişle, kullanım edinim kurallarının somut biçimde uygulanmasıdır. Bilindiği gibi Chomsky, Saussure'den sonra, dilbilimin söz incelemesi değil de dil incelemesi olduğunu ileri sürer ve dilbilimi insan bilimleri içinde değişik biçimde değerlendirir. Saussure dilin toplumsal yanına ağırlık verirken dilbilimi, semiyoloji alanına ya da bir başka deyişle anlamlar bilimine yerleştiriyordu. Oysa Chomsky'ye göre, «edinim» kavramı bizi dilin toplumsal yapısına değil, geçerli tümceleri üretmeğe ve anlamağa yarayan akıl yeteneğine iletir. Bu açıdan bakılınca, edinim kurallarını betimlemek zorunda bulunan dilbilimin psikoloji dalının bir parçası olduğu görülür. Dolayısıyla psikolengüistik uzmanına yüklenen görev edinim örneğinden hareket ederek bir kullanım örneği oluşturmak ve uygulamaktır. Böyle bir kullanım örneği bir yandan algılama, anlama ve bellek alanlarının önerdiği psikolojik zorunluklardan, öte yandan da duyguya bağlı değişikliklerden esinlenmelidir. 1965-1970 yılları arasında, üretici dil kurallarından etkilenen psikolengüistik çalışmaları, dil kurallarının «psikolojik gerçeği»ni vurgulamağa yöneldi. Sözgelimi, bir tümcenin sözdizim yapısıyla psikolojik yapısı arasında bir ilişkinin bulunduğu kesindir. Öte yandan, bir tümceyi üretmek için ne kadar çok kuraldan yararlanılırsa, o tümcenin anlaşılması, öğrenilmesi ve akılda tutulması da o denli zorlaşır. Özellikle dili şifreleme ve sözdizim şifresini çözmeğe yönelen bu araştırmalarda dilin anlam özelliklerine pek önem verilmemişti. Sonradan, bu anlam boyutu da üç araştırma akımının etkisiyle yeniden ve değişik biçimlerde çözümlendi:

1. Üretici dilbilgisi alanında, Chomsky'nin bazı öğrencileri, kesinlikle sözdizime bağlı olan bir dil örneğinin sınırlılığını kanıtlamağa çalıştılar. Bu nedenle, tümcelerin biçimsel betimlemesinde hem anlam, hem de sözcük kurallarından yararlandılar ve şunu önerdiler: bazı anlam birimleri ibarenin yapısını belirleyebilir («üretici anlambilim» okulu: Lakoff, McCawley).

2. «Yapay bilgi» alanındaki araştırmalar günümüzde doğal dillerin elektronik beyin aracılığıyla işlenmesini sağladı. Elektronik beyin çeşitli metinleri «anlamak» ve üretmek için programlanır. Ancak, buradaki «anlamak» sözcüğü, yöneltilen soruları yanıtlayabilmek, açıklayıcı tümceler oluşturmak ve belli bir metni bir dilden öbürüne çevirebilmek anlamındadır. Birçok deneyden sonra, günümüzdeki örnekler dili «kavramsal» olarak göstermeğe yönelir. Sözgelimi belli bir kavram sözcük ve sözdizim açısından çeşitli biçimlerde belirebilir, bir başka deyişle, aynı düşünce değişik biçim ve değişik sözcüklerle anlatılabilir. Demek ki, burada önemli olan tümceler arasındaki sözdizim düzenliliği değil, bu sözdizim yapılarının benzerliği ve anlam açısından birbirine yakınlığıdır.

3. Psikoloji alanında, geliştirilmiş bulunan düşünce etkinliği örnekleri, bir süreden beri bir yandan insan belleğinin anlam yapısı verilerine, öte yandan da çeşitli etkinlik biçimlerine (öğrenme, anımsama, sorma) göre bu belleğe uygulanan ayrıştırıcı süreçlerin çözümlenmesine dayanır. Anımsama deneylerinde, dildeki sözdizim özelliklerinin çok kısa bir sürede algılanabildiği, buna karşılık «kısa süreli bir bellek»te yer ettiği, ama anlam özelliklerinin bellekte uzun süre kaldığı kanıtlanmıştır. Böylece psikolengüistik araştırmaları çok değişken yapıları göz önünde bulundurarak gitgide daha karmaşık dil örneklerine yönelmektedir. Başlangıçta yalnızca dil birimleri çözümlemesine ve bu birimlerin istatistik dağılımına önem veren psikolengüistik uzmanları, daha sonra dilin yapısal özelliklerine ve düzenleniş niteliklerine önem verdiler: sözdizimsel ve anlamsal özellikler. Günümüzde ise, dil yetisinin dışında kalan bazı değişken yapılar da bir konuşucunun dil örneği içine katıldı: sözgelimi ibarenin, konuşucunun dildışı duruşuna ya da inanç ve önvarsayımlarına göre geçerlik kazanması. Böylece, dil yetisine yüklenen özellikler birbiriyle bağlantılı olarak yer değiştirdiler. Nitekim Chomsky de dildeki yapısal ve biçimsel özelliklerin çözümlemesine girişmiş ve bu özellikleri, psikolojik etkinliklerin düzenleniş ve işleyiş örnekleri olarak tasarlamıştı.

Günümüzde artık, psikolengüistik incelemeleri dil yetisini simgesel etkinliklerin özel bir biçimi olarak genel psikoloji alanında ele almaktadır. (L)

***PSİKOLOJİ** i. — *Klinik psikoloji,* apayrı bir birey olarak ele alınan kişiyi derinlemesine inceleme konusu yapan psikoloji dalı.

— ANSİKL. *Klinik psikoloji,* kelime kaynağının tersine («klinik» sözcüğü «hastanın yatağında yapılan» anlamına gelir), sadece hasta olan kimseyle ilgilenmediği için patolojik psikolojiden ayrı olduğu gibi, bireysel farkları hesaba katmadan, insan davranışlarına yön veren genel yasaları ortaya çıkarma amacı güden deneysel psikolojiden de ayrıdır. Klinik psikoloji, kişinin gidişine bir anlam verebilmek için onun yaşam koşulları, geçmişi, tasarıları hakkında tam bilgi edinmek ister. En başta rasgele söyleşiye, somut durumlarda yapılmış uzun süreli hal ve gidiş gözlemlerine ve yardımcı olarak da testlere dayanır. Bu bakımdan psikoloğun sezgisi önemli rol oynar. Klinikçi psikolog yalnız teşhis koymak için değil, aynı zamanda bir sorunla karşılaşan hastaya yardım etmek için işe karışır; çoğu zaman bir hastahanede ya da bir dispanserin tıbbî ve psikolojik danışma bölümünde bir hekimle işbirliği yaparak çalışır. (L)

***PSİKOTERAPİ** i. — Bk. KURUMSAL *psikoterapi, Ek.*

PSİKROTROF sıf. (fr. *psychrotrophe*). Optimal büyüme sıcaklığı genellikle daha yüksek olduğu halde 0 ile +6°C arası sıcaklıklarda gelişebilen bir mikroorganizma için kullanılır. (L)

***PTT** (*Posta, Telgraf ve Telefon işletmesi*'nin kısaltılmış adı). — Yeni hizmet alanlarının ortaya çıkması sonucu işletme 1969'dan sonra şu projeleri gerçekleştirmek için çalışmalara başladı: peyk telekomünikasyon yer istasyonu (1969-1977), Türkiye-İtalya arasında eşeksenli kablo irtibatı (1970-1976) [bk. TELEFON, *Ek*], Karadeniz radyolink sistemi kolları (1973-1977), güney radyolink sisteminin yenilenmesi ve genişletilmesi (1973-1977), İstanbul-İzmit arası bölgesel şehirlerarası irtibat sistemi (1973-1977).

İşletmenin sermayesi 1975'te, 978 milyon 400 000'i ödenmiş, 21 milyon 600 000'i de ödenmemiş olmak üzere 1 milyar TL. oldu. Sabit kıymetlerinin toplamı 4 milyar 789 milyon 400 000 TL.nı buldu. İştirakleri (T.H.Y. 1 milyon, İntelsat 4 milyon 136 900, Netaş 28 milyon 650 000, Ray Sigorta A.Ş. 163 400 TL.) toplamı 33 milyon 950 000 TL.na, bağlı kuruluşların taşınır mal kıymetleri de 14 milyon 700 000 TL.na yükseldi. İşletmede 1975'te 60 120 kişi çalışıyordu: 43 284 genel hizmetler, 6 800 teknik hizmetler, 36 avukatlık hizmetleri, 6 500 yardımcı hizmetler ve 3 500 işçi. (M)

***PTT Gençlik Spor kulübü.** — 1973-1974 mevsiminde Türkiye Üçüncü ligine düştü; 1975'te bu ligin kırmızı grubunda oynuyordu. (M)

PUBLİC RELATİONS [pablik rileyşınz], *halkla ilişki*ler* anlamında ing. deyim. (L)

PUCARA, Titicaca gölü havzasının kuzey bölgesinde Peru'nun en etkileyici arkeolojik yeri. İlk ara dönemin ilk yarısında (M.S. 200-600) kurulan ve oturulan bu şehir VII. yy.da Huari başkent olmadan önce terk edilmiş görülmektedir. Pucara'nın en önemli yapısı tören binasıdır: kubbeli iki mezarı olan bir avluyu, atnalı biçiminde ve içi odalara ayrılmış bir hisar çevirir. Bu merkezin etrafında çok geniş bir alana yayılmış olarak birçok binanın temelleri ve pucara üslûbunda seramik parçaları bulunur. Bu harabeler, bu merkezin siyasal ve dinsel görevini ve nüfusunun büyüklüğünü ortaya koyar. Ama Pucara özellikle mezar taşları ve taş heykelleriyle tanınır; heykellerin kütlesel görünüşü (heykel-sütunlar) Recuay heykellerini ve Tiwanaku anıtlarını hatırlatır. Heykeller genellikle, yenik bir düşmanın başını elinde tutan insanları gösteriyor. Büyük bloklardan yapılma mezar stelleri bazen yılanlarla, balıklarla ve geometrik desenlerle süslüdür.

Pucara çömleği kırmızı zemin üzerine siyah ve sarı boyalıdır. Çeşitli renkler genel olarak oyuk çizgilerle ayrılmıştır. Bu seramik bazen kabartma şekilli kedi başlarıyla, insan ve lama başlarıyla süslüdür. Tiwanaku çömleği pucara üslûbuna çok bağlıdır ve muhtemelen oradan doğmadır. 1970'te yapılan araştırmalarda, Chumbivilcas'da pucara üslûbunda dört yeni yekpare taş heykel bulundu. (L)

PUDRALAMA i. Bir yüzeyin başka bir yüzeye yapışma tehlikesini elden geldiğince azaltmak için, bu yapışkan yüzeye pudra serpmeğe dayanan işlem. (Hadde silindirinden geçirilen kauçuk levhaların silindirlere yapışmaması için sık sık pudralanması gerekir.) [TALKLAMA da denilir.] (L)

PUEBLO i. (isp. k.). A.B.D.'nin güneybatısında (Arizona'nın kuzeyi ve Utah'ın güneyi) Anasazi kültüründen sonra gelen tarihöncesi bir kültüre denir. (Bk. SEPETÇİ *kültürü, Ek.*) Bu kültür Anasazi geleneğinin son dört evresini kapsar: Basket-maker III evresinden sonra bir geçiş evresi olan *Pueblo I*'e (M.S. 700-900) geçilir. *Pueblo II* (M.S. 900-1100) döneminde taş evler görülür. *Pueblo III* (M.S. 1100-1300) Anasazi kültürünün zirvesidir: coğrafî yayılma son haddindedir, insanlar taraçalı ve çok odalı «ev-köy»lerde otururlar. Örneğin Pueblo Bonito'da sekiz yüz oda sayılmıştır. Ayrıca bu yapıların savunmaya dönük bir görünüşü var; bu da pueblo'ların arasında çatışmalar çıktığını gösterir. Yoğun tarım uygulamasının açık belirtileri var (sulama kanalları, bentler). 1275-1300 arası halkın büyük kısmı Rio Grande vâdisine göç etti; XVI. yy.da İspanyollar onların torunlarıyla karşılaştılar. *Pueblo IV* (1300-1700) Anasazi tarihinin son evresidir; şimdiki yerlilerden Hopi'ler ve Zuni'ler buradan gelmedir. (L)

***PUL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *pul* basma yetkisini PTT* (*Ek*) idaresine veren yasa gereğince yardım pulları her yıl bir emisyon, bazen iki emisyon olarak basılır ve bunların gelirleri yüzde 50'şer oranında Kızılay ve Çocuk Esirgeme kurumuna verilir.

Anma dizisi pullar en az 400 000, sürekli

Emile PUTTEMANS

posta pulları ise en az 1 milyon basılır (1975). Sürekli posta pullarında ulaşılan en büyük tiraj 250 milyon oldu (1976).

◆ Sıf. Boyacılık. Boya tabakası üzerinde kesiksiz bir katman oluşturacak şekilde dağılma özelliği taşıyan, ince pulcuklar ya da yapraksı tanecikler (örneğin alüminyum pulcukları) halindeki bir pigment için kullanılır. (Bu pulcuklar, alüminyum stearat ile serbest yağ asidinden oluşmuş bir karışımla örtülüdür; bu karışımın liyofob niteliği, yaprakçıklara sıvı boyanın yüzeyinde belli bir yön verir. Böylece boya yüzeyi tıpkı balık pulu gibi bu yaprakçıklarla kaplanır.) [ML]

PULANTZAS (Nikos), yunan sosyoloğu (Atina 1936). 1960'ta Fransa'ya yerleşti, Paris VIII (Vincennes) üniversitesinde yardımcı profesör, ayrıca Ecole pratique des hautes études'de öğretim görevlisi oldu (ekim 1972). 1965'te yayımlanan *Nature des choses et droit. Essai sur la dialectique du fait et de la valeur* (Nesnelerin yapısı ve hukuk. Olay ve değer diyalektiği üstüne deneme) adlı yapıtında siyasal sosyoloji açısından bir dizi araştırmaya girişti. Marx'çılık-Lenin'cilik'i önemsemeyen ya da bozan liberal sosyalizmin kuramsal açıdan nasıl bir nispî kısırlığa düştüğünü kanıtlamağa çalıştı. Bu arada tarihsel maddeciliğin temel kavramlarına yeniden etkinlik kazandıran Pulantzas bu kavramlara dayanarak kapitalist ülkelerdeki siyasal iktidar sorununu çözümlemeğe çalıştı (*Pouvoir politique et classes sociales* [Siyasal iktidar ve toplumsal sınıflar], 1968). Aynı çalışmasını belirli bir devlet ve siyasal iktidar örneği üstünde sürdürdü: faşizm (*Fascisme et dictature. La IIIe internationale face au fascisme* [Faşizm ve diktatörlük. Faşizme karşı III. Enternasyonal], 1970). N. Pulantzas daha sonra yazdığı *les Classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui* (Günümüzdeki kapitalizmde toplumsal sınıflar) [1974] adlı kitapta, özellikle küçük burjuvazinin yapısı ve siyasal etkinliği ile sermayenin uluslararası alanlarda kullanılması üstünde durarak çağdaş dünyanın çeşitli sorunlarını somut örneklerle çözümlemeğe çalıştı: *La crise des dictatures. Portugal, Grèce, Espagne* (Diktatörlüklerin buhranı. Portekiz, Yunanistan, İspanya) [1975]. (L)

***PULCULUK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, son yıllarda pul baskı tekniğinde ve pul koleksiyonculanının sayısında gelişmeler oldu; Millî Eğitim bakanlığı pul koleksiyonculuğunu teşvik eden tedbirler almağa başladı. Bu amaçla 1975'te çocuk resimlerinden yararlanılarak açılan çocuk resimleri yarışmasında 7, 9, 10 yaşlarındaki çocuklar ilk üç ödülü paylaştılar.

1973 yılında 71,40 değerinde 42 adet sürekli posta ve anma pulu tedavüle çıkarıldı; 1975'te ise 36,25 TL. değerinde 36 adet pul basıldı. Sürekli posta pulları 250 milyon, anma serisinden Kadın Hakları pulu 400 000, ekdeğerli anma pulu 250 000, resmî pullardan 1 TL. değerindeki pul 100 milyon tirajla çıktı.

Türk Filateli dernekleri'ne 1975'te, merkezi Alpullu'da olan *Trakya Pulseverler derneği* katıldı. Bu alandaki derneklerin sayısı 7'ye çıktı. (M)

PULSAR i. (ing. PULSAting staR'dan). Astron. Çok kısa yayımlarının (50 msn) devirleri genellikle saniye üzerinde ölçülen ve son derece kesin olan radyoastronomi ışın kaynağı. (*Eşanl.* ZONKLAYAN YILDIZ.)

— ANSİKL. *Pulsar*'lar, uzlaşmalı olarak PSR harfleriyle ve konumlarının bahar açısıyla gösterilir. İlk pulsarlar 1967'de İngiltere'de Cambridge radyoastronomi laboratuvarında keşfedildi. Günümüzde bu gökcisimlerinden yüz kadarı bilinmektedir. Devirleri, yani birbirini izleyen iki zonklama arasındaki süre 33 msn ile 3 sn'yi aşan bir süre arasında oynar. Yayımladıkları «zonklamalar» devirlerinin 1/100'ü ile 1/10'u kadar sürer. Biçimleri bazen basit, bazen karmaşıktır ve gözlemin yapıldığı frekansa göre değişir. Radyoastronomiyle ulaşılabilecek bütün dalga boylarında gözlemlenen pulsarlar, Yengeç (PSR 0532) pulsarı dışında çıplak gözle görülememiştir. Yengeç pulsarı ayrıca kızılaltı, X ve gamma ışınlarıyla da gözlemlenmiştir. Bu pulsar Yengeç bulutsusunun merkezindedir; Yengeç bulutsusu, bir üstnova*'nın (*Ek*) kalıntılarından oluşan en akıl almaz astronomi olaylarından biridir. Gözlemlenen ilk üstnova patlamasının 1054 yılında olduğunu Çin kayıtlarından biliyoruz.

Pulsarların devrindeki düzenlilik, ancak titreşim ya da dönme olaylarıyla açıklanabilir. Hesaplar yıldızların bu kadar hızlı titreşmesinin olanaksız olduğunu gösterdiğinden yalnız dönme varsayımı geçerli sayılır: pulsarlar kendi çevrelerinde çok hızla dönen yıldızlardır ve sıcak bir noktası bir fener gibi elektromagnetik dalgalar yayımlar. Bu denli hızla dönen bir yıldızın kararlı olması için boyutlarının çok küçük, yeterince enerji yayabilmesi için de kütlesinin büyük olması gerekir. Gök fizikçileri daha 1930'larda bu tür yıldızların var olduğunu ileri sürmüşlerdi: bunlar, kütlesi Güneş'in kütlesine yakın, fakat çapı kilometreyi aşmayan bir yıldızın kendi üzerine çökmesinden doğan nötron* (*Ek*) yıldızlarıdır. Pulsarların devirleri son derece sabit olmakla birlikte zamanla ağır ve düzenli olarak artar; bu da dönme hızlarındaki yavaşlamadan ileri gelir. Bu yavaşlama pulsarların yaşını tahmin etme olanağı verir: en eskilerinin birkaç milyon yıllık olması mümkündür. En genci, devri en kısa olan (33 msn) Yengeç pulsarıdır (PSR 0532).

Pulsarların devirlerindeki düzenlilik dönme olayıyla pekâlâ açıklanabiliyorsa da, zonklama süreci henüz açıklığa kavuşmamıştır. Pulsarların parlaklığı ve radyo yayının tayflarının biçimi, ortada uyumlu bir senktrotron yayımı mekanizması bulunduğu fikrini uyandırır. Gök fizikçileri, bu ışımaya, nötron yıldızının şiddetli magnetik alanı içinde büyük hızla yer değiştiren iyonlaşmış tanecik gruplarının yol açacağı modeller tasarladılar. Bilinen bütün pulsarlar Gökada'mız içindedir. Bunlardan bazılarının Yer'e uzaklığı, ışımalarının 21 sm dalga boyundaki hidrojen tayf çizgisi içinde gökada bulutlarınca soğurulması incelenerek hesaplanmıştır. PSR 0532 ile Yengeç bulutsusunun çakışması dışında, pulsarlarla üstnova kalıntıları arasındaki ilişki üstüne birkaç örnek daha ortaya konulmuştur. Bunu herhalde genel bir olguya bağlayabiliriz: bir yıldız patlayıp bir üstnova haline geldiğinde, kendisinden uzaklaşan ve sonradan üstnova kalıntısını oluşturan büyük miktarda madde püskürtür; fakat yıldızdan artakalan çekirdek kendi üzerine çökebilir ve bazı koşullarda pulsara dönüşebilecek olan bir nötron yıldızını meydana getirebilir. Doğrudan doğruya gök fiziği bakımından ilgi çekici olmaları dışında, pulsarlar yıldızlararası ortamın incelenmesinde de çok güçlü araçlardır. Gözlemci ile pulsar arasında bulunan maddenin miktarı zonklamaların dağılmasına yol açar: alçak frekansla gözlemlenen zonklamalar, yüksek frekansla gözlemlenenlere oranla bize daha geç ulaşır. Gözlem hattı üzerinden madde bulutlarının geçmesi, radyo dalgalarını hafifçe bulandırarak yeryüzünde alınan işaretlerin pırıldamasına yol açar. Bu yıldızlararası pırıldama (açısal boyutları yeterince belirli olmadığından başka yıldızlar da gözlemlenemez), yıldızlararası gaz bulutlarının hızını ve boyunu inceleme olanağı verir. (L)

PUMORİ, Nepal Himalayası'nda doruk; 7 145 m. Başdöndürücü güney yamacına ilk olarak Y. Pollet-Villard yönetimindeki bir Savoie heyeti tırmandı (1972) ve heyetin bütün üyeleri doruğa ulaşmayı başardı. (L)

PURA (Turgut), türk heykeltıraşı (Bursa 1922). İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünü bitirdi (1948); 1951'e kadar çalışmalarını akademi çevresinde sürdürdükten sonra İzmir Güzel Sanatlar galerisine müdür olarak atandı (1964); aynı zamanda Eğitim Enstitüsü Resim-iş bölümünde öğretmen olarak görevlendirildi; ayrıca gençlere heykel konusunda kurslar açarak çalışmalarında yardımcı oldu. Önceleri tel, kumaş ve alçı gibi malzeme kullanırken, son yıllarda kaynak kullanarak demir ve paslanmaz çelikten soyut kompozisyonlar yapmağa yöneldi. 1972'de Devlet Resim Heykel sergisinde birincilik ödülü aldı. Başlıca eserleri: İzmir'de gazeteci *Hasan Tahsin anıtı* (*İlk Kurşun anıtı*) [bk. KONAK MEYDANI, *Ek*]; *Kafes* (bakır); *Köşeli formlar* (alçı); *Gençkız başı* (alçı). [M]

PURRON, Tehuacan vâdisinde tarihöncesi kültür evresi; çiftçiliğin yanı sıra yaşamlarını avla ve yabanî ot toplamakla sürdüren ilk çiftçilerin yerleşmesini kapsar. Kalın ve kötü pişmiş ilk seramikler bu evrede ortaya çıkar (M.Ö. 2500-1900). [L]

PUŞÇİNO, S.S.C.B.'de şehir, Moskova'nın kuzeyinde; 12 500 nüf. Yeni bilimsel merkez (biyofizik, biyokimya v.b. enstitüleri). [L]

PUŞKARİ, S.S.C.B.'de (Ukrayna), Çernigov bölgesinde Yontmataş devri yerleşmesi. Sekiz yer kazıldı; en önemlisi olan *Puşkari I*'de büyük eksen üzerine dizilmiş üç ocağı olan bir ev kalıntısı (12 × 4,50 m) bulundu; aynı yerdeki taş malzemesi, Polyakova'nın üst tabakasında (Üst Son Yontmataş devri) bulunanları andırır. (L)

PUŞKİN (Aleksander), sovyet dansçısı ve eğitmeni (Mikulino, Kalinin yönetim çevresi 1907 - Leningrad 1970). 1925'te Kirov Dans okulunu bitirdi, okulun bale topluluğuna katıldı ve o tarihten sonra repertuvardaki tüm rollerde dans etti. 1936'da ders vermeğe başladı ve öğrencilerine okulun geleneksel çalışma anlayışını aşıladı, kısa sürede başarıya ulaştı, son derece yararlı olan dersleri sovyet dansçıların olduğu kadar yabancı dansçıların da büyük ilgisini çekti. Genç yetenekleri ortaya çıkarmada usta olan Puşkin'in yetiştirdiği dansçılar arasında Vladimir Vasiliyev, Rudolf Nureyev, Aleksander Gribov, Mihail Barişnikov, kanadalı Anna Maria ve David Holmes, isviçreli Hans Meister gibi değerler vardır. (L)

***PUTRAMENT** (Jerzy), polonyalı yazar. — Yeni öykü kitapları (*«Anlamsız gözler»*, 1967; *«Üç kıtada balık avı»*, 1968; *«Görünümler»*, 1969) ve denemeler (*«Kendi olmak»*, 1968) yayımladı. (L)

PUTTEMANS (Emile), belçikalı atlet (Vossem, Brabant 1947). 1972 olimpiyatlarında 10 000 m koşusunda ikinci oldu; aynı yıl 3 000 m, 3 mil ve 5 000 m (13 dak. 13 s.) dünya rekorlarını kırdı. (L)

***PUY-DE-DÔME idare bölgesi**, Fransa'da Auvergne bölgesinde idare bölgesi. — 547 743 nüf. (1968); 5 idare çevresi, 50 kanton, 471 komün. (L)

***PÜLÜMÜR**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili) ilçe. — 19 924 nüf., ilçe merkezi 3 401 nüf. (1975); 67 köy (1970). [M]

PÜSKÜLLÜOĞLU (Ali), türk şairi ve yazarı (Kadirli, Adana 1935). Hastalık nedeniyle sistematik öğrenim yapamadı. Kendi kendini yetiştirdi. 1960'ta Türk Dil kurumuna uzman olarak girdi. *Ulus* gazetesinde çalıştı (1970). Anadolu efsanelerinden bazılarını *Efsaneler* adıyla yeniden yazdı (1972). Eserleri, şiirler: *Pembe-beyaz* (1955); *Aydınlık içinde* (1956); *Karanfilli saksı* (1958); *Uzun atlar denizi* (1962); *Sırtımızda kızgın güneş* (1965); sözlükler: *Öztürkçe sözlük* (1966); *Yaşar Kemal sözlüğü* (1974); antolojiler: *Sevgi şiirleri antolojisi* (1955); *Şiirimizin dört Ahmet'i* (1969); *Türk halk şiiri antolojisi* (1975). [M]

***PÜSKÜRTME** i. — Boyacılık. *Tabancayla püskürtme*, boyanacak bir yüzeye boya tabancası yardımıyla püskürterek boya vurma. Bk. ANSİKL.

— Oto. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Boyacılık. *Tabancayla püskürtme*, değişik tiplerde el tabancalarıyla ya da otomatik tabancalarla yapılır: tabancanın içine normal halde ya da basınç altında doldurulan boyanın sıkıştırılmış hava yardımıyla ince bir sis püskürtüsü haline getirildiği boya tabancası; tabancaya yüksek bir basınç altında doldurulan boyanın, tabancanın ucundaki çıkış borusu ağzında genleşerek sis haline dönüştüğü boya tabancası; ince bir sis haline getirilmiş ve tabancanın içindeki bir elektrot aracılığıyla elektrik yükü yüklenmiş boyanın ters işaretli bir elektrik yükü taşıyan boyanacak eşyaya doğru püskürtüldüğü elektrostatik boya tabancası. Bu çeşitli teknikler birleştirilebildiği gibi işlem sıcak boyayla da yapılabilir; sıcak boya kullanılması, bileşiminde daha az eritici bulunan daha akışkan boyaların çalışabilmeyi ve dolayısıyla püskürtmeden ileri gelen boya kaybının azaltılmasını sağlar.

— Oto. Emme zamanında motorun emdiği hava içine benzin *püskürtme*, egzos gazlarının havayı kirletici etkisini azaltan etkili

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

Mustafa Esirkuş: «Halay» (1973, 50. yıl ödülü)

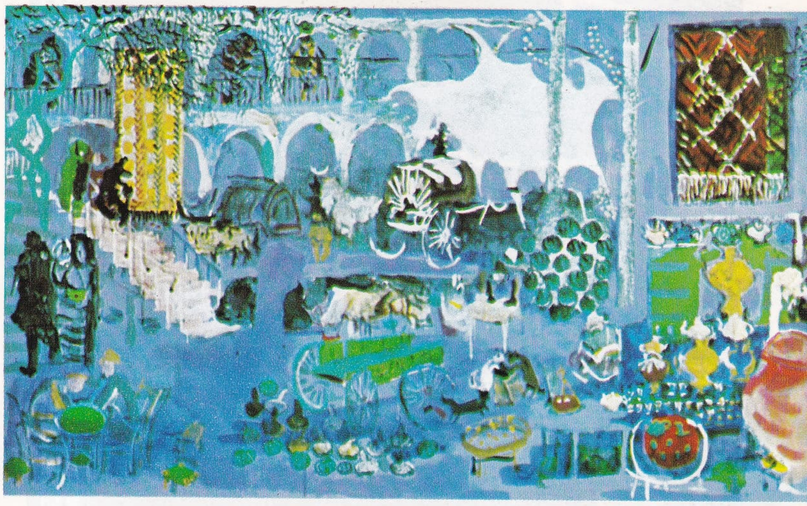

Bedri Rahmi Eyüboğlu: «Eski hanlar, Bursa» (1975, son resmi)

Neşet Günal: «Duvar dibi IV» (1975)

Nedim Günsür: «Karadeniz Ereğlisi» (1975)

Nuri Iyem: «Portre»

Foto. Nurettin Erkılıç, sanatçıların özel arşivleri (MEYDAN)

Burhan Uygur: «Üç bacağa poz verenler» (1976)

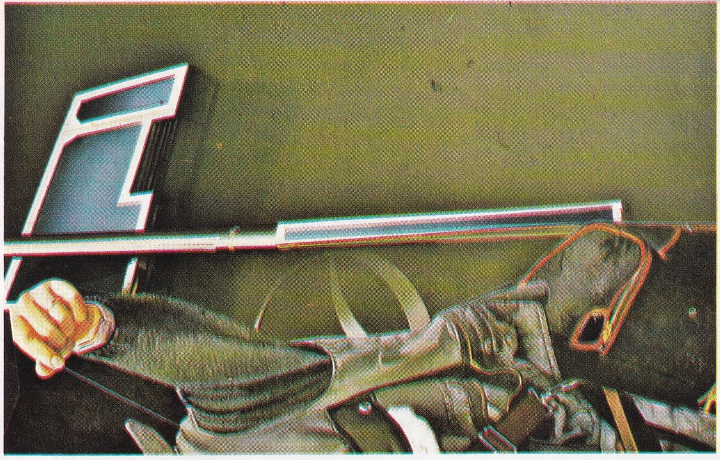

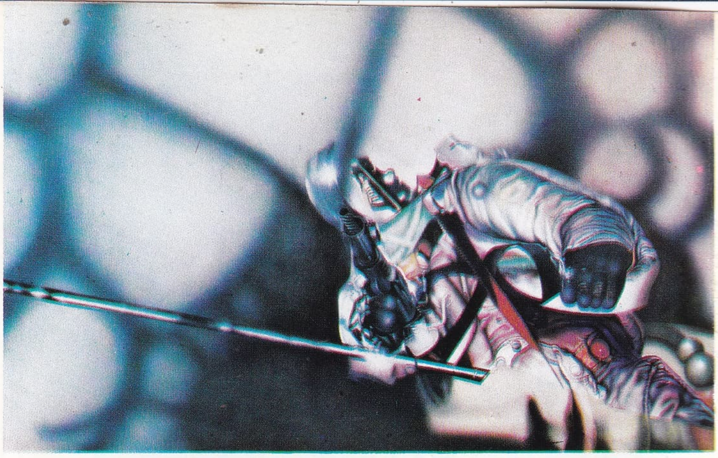

Özdemir Altan: solda, «Yan yatmış avrupalı balıkçı» (1975);
sağda, «Serüven» (1976)

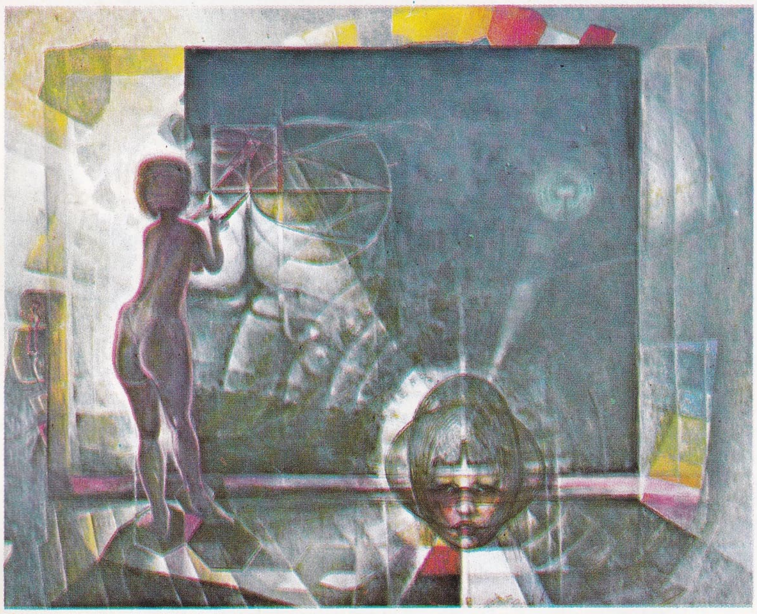

Reşat Atalık: «Güzel'in mantığı ve bilgelik ölçüsünde öğreti» (1972)

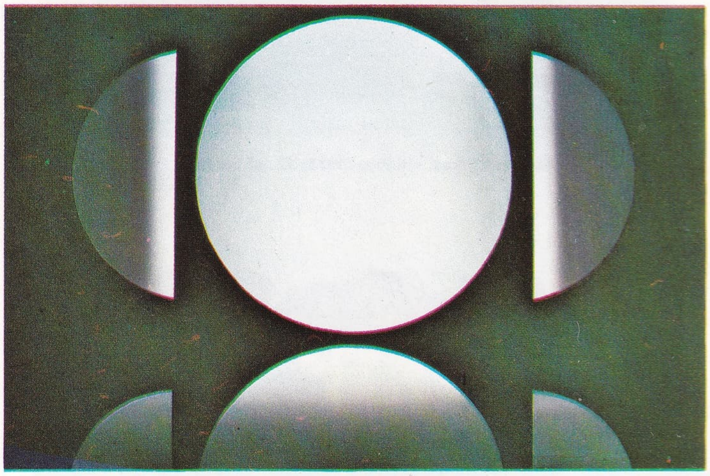

Adnan Çoker: «Bulunmuş plan» (1975)

Dinçer Erimez:
«Bayram arabası»
(1974)

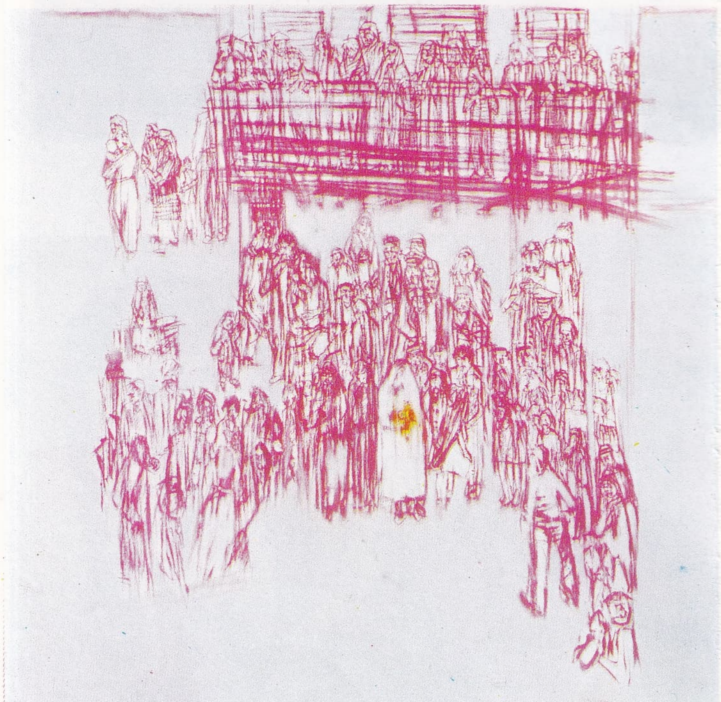

Devrim Erbil:
«Gelin alayı»
(1976)

bir çare olarak düşünülmektedir. Çıkışta toplanan gazlar patlama zamanında yanmamış hidrokarbonlar taşır; bunlar karbürlü (benzin-hava) karışımında bulunan benzin fazlasından ileri gelir. Eklenen bütün düzeltici elemanlara rağmen karbüratör, bütün çalışma rejimlerinde ve bütün hızlarda hava-benzin dozunu aynı düzeyde tutamaz. Genellikle, ancak emme borusu içinde, bu borunun karşısına düşen supap yakınında uygulanan bir püskürtmeyle bu dozaj sağlanabilir. Gerçekte söz konusu olan iki ayarlı bir debi sistemidir; bunlardan biri emme borusu içine yerleştirilmiş bir kelebekle kumanda edilen hava debisi (bu kelebek açıklığı hız pedalının konumuna göre değişir), öbürü ise bir basma pompasının yakıtla beslediği enjektörün (püskürtücü) debisi (bu basma pompasında motorun silindir sayısınca piston vardır ve pompa her durumda hava-yakıt karışımı dozajının tam olmasını sağlayacak biçimde ayarlıdır). Uygulamada böyle bir ayarlamayı gerçekleştirmek güçtür, çünkü püskürtmenin hacmi (ralantide bir enjektör jiklesi ancak 20 mg'ı bulur) ve süresi (her püskürtme süresi saniyenin yüzde birini geçmez) çok sınırlıdır. Bu yüzden önerilen bütün mekanik kumanda sistemleri, bu sistemi oluşturan parçaların eylemsizliğinden ve yıpranmasından ileri gelen ayar bozukluklarından zarar görmüş ve yerlerini daha düzenli ve daha güvenli elektronik kumanda sistemlerine bırakmıştır. Enjektör, bir iğneli supap ve bir elektromıknatıs oluşur; mıknatıs tüm püskürtme süresince supabı kaldırır. Supabın kalkışı ve enjektör çıkışında geçiş kesiti sabittir. 2 bar'lık yakıtla besleme basıncı değişmez. Enjektörün debisi sadece, iğneli supabı kalkık tutan elektromıknatıstan akımın geçiş süresine bağlıdır. Bu debi elektronik bir hesap makinesiyle saptanır; bu makine motorun çalışmasında rol oynayan çeşitli parametrelere vurulmuş bilgileri (rejim hızı, yük, atmosfer basıncı, soğutma sisteminin sıcaklığı, ivme v.b.) alır ve bunları, enjektör iğnesinin 2,5 msn ile 9,2 msn arasında değişen, kalkık durma süresini belirleyen komutlar haline çevirir. (L)

***PÜTÜRGE** esk. **Şiro,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili) ilçe. — 46 890 nüf., ilçe merkezi 4 870 nüf. (1975); 73 köy (1970). [M]

PYRÉNÉES-ATLANTIQUES idare bölgesi (1969'a kadar, *Basses-Pyrénées*), Fransa'da, Akitanya bölgesinde idare bölgesi. 508 734 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 48 kanton, 534 komün. (L)

***PYRÉNÉES idare bölgesi (Hautes —),** Fransa'da Midi-Pyrénées bölgesinde idare bölgesi. — 225 730 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 32 kanton, 476 komün. (L)

***PYRÉNÉES-ORIENTALES idare bölgesi,** Fransa'da, Languedoc-Roussillon bölgesinde idare bölgesi. — 281 976 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 24 kanton, 221 komün. (L)

Q

***QUADROS** (Jânio), brezilyalı devlet adamı. — Askerî rejimi eleştirdiği gerekçesiyle temmuz 1968'de Corumba'da tutuklanarak hapsedildi. (L)

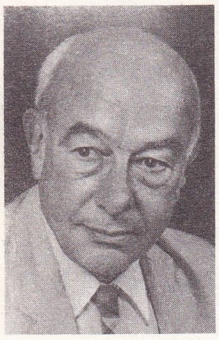

Willard QUINE

QUASAR (NGUYEN MANH KHANH, — denir), vietnamlı dizaycı (Hanoi 1934). Fransa'da mühendislik öğrenimi yaptı, çok çeşitli alanlarda eser verdi, fakat yaptığı işi artık kimsenin daha ileri götüremeyeceğini kanıtlamak merakından da kurtulamadı: 1967'de yaptığı şişirilebilir mobilyaları ona göre Fransa'da o güne kadar yapılan mobilyaların en hafifiydi; plexiglastan yaptığı kübik arabayı ise en az yeri işgal ederek en büyük iç hacmi sağlaması bakımından, şehir trafiğini hafifletmekte tek çözüm yolu sayıyordu. 1972'de hazır elbise koleksiyonuna yeni bir model daha ekledi; bu dublesiz, sade ama şık bir elbiseydi; mobilya alanında katlanabilir, istenilen yüksekliğe ayarlanabilen ve hem büroda, hem yemek odasında kullanılabilen bir sandalye ve bir masa tasarladı. İster mobilya, ister giyim konusunda olsun Quasar her zaman eserleri ardında pratik verileri çözümleme çabası içindedir. (L)

***QUEBEC eyaleti,** Kanada'da eyalet. — 6 028 000 nüf. (1971).

Anthony QUINN
Henri Verneuil'ü:
«San Sebastian'ın topları»nc
(1968

TARİH

Çalışma bakanı Pierre Laporte'un Quebec Kurtuluş cephesi (Quebec Bağımsızlık hareketi) taraftarlarınca kaçırılıp öldürülmesi olayından sonra ordu ve polis Montreal'i istilâ etti; Robert Bourassa sıkıyönetim koydu ve Quebec Kurtuluş cephesini yasa dışı ilân etti; federal meclis «savaş tedbirleri» yasasını çıkararak (30 nisan 1971'e kadar geçerliydi) kamu güçlerine geniş yetkiler verdi. Bu olay, kamuoyunu ve siyasî çevreleri karıştırdı; federalizm taraftarı Jean Drapeau, 25 ekimde çok büyük bir çoğunlukla tekrar Montreal valisi seçildi; liberaller seçime katılma oranının çok düşük olmasına rağmen (yüzde 50-60), 1971 mayısında yapılan yasama meclisi seçimlerini kazandılar. Şiddet olaylarını kınayan Pierre Vallières, önderlerinden olduğu Quebec Kurtuluş cephesi ile ilişkilerini kestiğini kamuoyuna açıkladı. Bütün Quebec partilerinin desteklediği Robert Bourassa, 1971 haziranında toplanan eyalet başbakanları konferansında, anayasa «şart»ını reddetti; merkeziyetçilikten kurtulmak ve sosyal alanda gerçek bir özerklik sağlayabilmek için malî imkânlar istiyordu. Bununla birlikte, birkaç ay sonra, federal hükûmet Quebec'e bu sorun üstüne yasa çıkarmak hakkını tanıdı; ayrıca, kültürel ve teknik işbirliği ajansına katılmasına izin verdi; ajansın ilk toplantısı 11-15 eylül arasında yapıldı.

Enflasyon, işsizliğin artması ve hükûmetin 100 000 iş yaratma vaadini tutamaması, sosyal çalkantıya yol açtı: özel şirketler ve kamu şirketleri en büyük üç sendikanın işi bırakma kararıyla felce uğradı; sendikalar, kamu hizmetlerinde yirmi dört saatlik bir genel grev ilân ettiler (28 mart 1972), sonra 11 nisanda işin bütünüyle ve süresiz bırakılmasına karar verdiler; bunun üzerine hükûmet, memurların iki yıl süreyle grev yapmalarını yasakladı. Grevciler buna 9-15 mayıs arasında özel şirketleri ve kamu işletmelerini işgal ederek cevap verdiler. Sonunda, sendika önderlerinin serbest bırakılması üzerine emekçilerle patronlar arasında başlayan görüşmelerde bir anlaşmaya varıldı. 1973 ekiminde yapılan kısmî yasama meclisi seçimlerinde, liberaller durumlarını pekiştirdiler: ama oyların yüzde 30'unu alan Quebec partisi, mecliste resmî muhalefet partisi haline geldi. Sosyal Kredi partisi bir tek milletvekili çıkarabildi, Millî Birlik ise hiç milletvekili çıkaramadı. Gerçekte, bu iki partinin seçmenleri, oylarını liberal partiye vererek, eyalet statüsü sorununun önemini ve federalistlerle bağımsızlıktan yana olanlar arasındaki ayrılığı vurgulamışlardı. 1974'te, R. Bourassa, Fransızca konuşan topluluk yararına yeni bir dil siyasetini başlattı. Fransızcanın önceliğini onaylayan 22 nolu yasa (Fransızca Quebec'in tek resmî dili ilân ediliyordu) ağustos ayında kesinlikle kabul edildi, bu yasa 63 nolu yasanın iptalini öngörüyordu. (L)

***QUENEAU** (Raymond), fransız yazarı. — Son olarak şiirlerini (*Fendre les flots* [Dalgaları yarmak], 1969) ve çoğu kırk yıl önce yazılmış makalelerini (*Le Voyage en Grèce* [Yunanistan'a yolculuk], 1973) derledi. (L)

***QUEUİLLE** (Henri), fransız siyaset adamı. — (öl. Paris 1970). [L]

QUİNE (Willard VAN ORMAN, **Villard** — denir), amerikalı mantıkçı ve felsefeci (Akron 1908). Harvard üniversitesinde felsefe doktoru oldu, Viyana, Prag ve Varşova'da mantıkçıların toplantılarına katıldı (1932-1933), daha sonra Harvard'da felsefe ve mantık okuttu (1936-1956). 1953'te Simgesel Mantık topluluğu, 1958'de American Philosophical Association'ın başkanı seçildi. Önemli yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *A System of logistic* (Mantık sistemi) [1934]; *Mathematical logic* (Matematiksel mantık) [1940]; *Elementary logic* (Temel mantık) [1941]; *Methods of Logic* (Mantık yöntemleri) [1950]; *From a logical point of View* (Mantıksal bir görüş açısına göre) [1953]; *Word and Object* (Söz ve amaç) [1960]; *Set theory and its logic* (Kümeler kuramı ve mantığı) [1963]; *Philosophy of Logic* (Mantık felsefesi) [1970] ve *The roots of reference* (Kaynağın kökleri) [1973]. (L)

***QUİNET** (Fernand), belçikalı besteci ve orkestra yöneticisi. — (öl. Liège 1971). [L]

***QUİNN** (Anthony Rudolph OAXACA, **Anthony** — denir), amerikalı sinema oyuncusu. — 1965'ten sonra şu filimlerde oynadı: *San Sebastian'ın topları* (H. Verneuil'ün) [1968]; *Shoes of the Fisherman* (Balıkçının papuçları) [M. Anderson'ın, 1968]; *Büyücü* (The Magus) [G. Geen'in, 1968]; *Kirli sokaklar* (Across 110th Street) [B. Shear'in, 1972]; *Marseille-Contrat* (R. Parrish'in, 1974). [L]

QUİNZANO, İtalya'da Verona yakınında Yontmataş devri yerleşmesi. Abbeville kültüründen Romanelli fasiyesine kadar uzanan birçok taş endüstrisine burada raslanır. [L]

QUİRİGUA, Guatemala'da Honduras*ın (*Ek*) önemli merkezlerinden biri olan Copan yakınında arkeolojik yer. Klasik devirde tören merkezi olan bu yerdeki mimarî kalıntılar azdır ve belirgin değildir. Quirigua'nın ünü, şahane kabartmalarından, özellikle ayrı bir üslûbu, ince bir işçiliği olan stellerinden gelir. Kuetzal tüylerinden yapılmış süslerin ayrıntıları, rahip veya tanrı olan kişilerin elbiseleri eşsiz bir karmaşa, zerafet ve ihtişam içindedir. VIII. yy.da dikilmiş olan E steli, 10 m'yi aşan yüksekliğiyle Yeni Dünya'nın en büyük anıtı sayılabilir. Bir yüzünde kalkan ve asa tutan sakallı bir erkek vardır; diğer yüzleri «Compte long» tarihini gösteren birçok metinle kaplıdır. Quirigua kabartmaları arasında ayrıca çok güzel sunaklar, oturmuş kara canavarlarını gösteren hayvan biçiminde çok büyük taşlar ve bazen insan figürleriyle karışık gök tanrıları sayılabilir. (L)

Foto. Harvard üniversitesi, M.G.M. (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

R

***RAAHE,** Finlandiya'da liman şehri. — Demir-çelik fabrikası. (L)

***RABANNE** (Francisco RABANEDA-CUERVO, **Paco —** denir), ispanyol terzisi. — 1969'da, kendisini üne kavuşturmuş olan stilde çocuk elbiseleri yaptı: metal örgülü tünikler, çokrenkli Rodoyit pulcuklarından yapılmış elbiseler; aynı yıl, kumaştan (pamuk, muslin, yün) biçilmiş ilk modellerini hazırladı ve bu stili sonraki yıllarda da sürdürdü. 1971'de, Almanya, İtalya ve A.B.D.'de, kendi eliyle seçtiği çağdaş mücevherlerin satışı için «mücevher reyonları» açan Paco Rabanne, bazılarının tabanı saydam ya da mat plastikten yapılmış, hem spor, hem de şık görünüşlü ayakkabılara da kendine özgü stilin damgasını vurdu. (L)

***RABEMANANJARA** (Jacques), madagaskarlı yazar ve siyaset adamı. — Başkan Tsiranana'nın hastalığı sırasında (ocak-haziran 1970) siyasette önemli bir rol oynadı; öyle ki, Tsiranana'dan sonra bakanlığa onun getirileceğine kesin gözüyle bakılıyordu. 1971 haziranında kültür işleri, haberleşme, turizm ve geleneksel sanatlar bakanı oldu, fakat 1972 mayısındaki karışıklıklardan sonra siyasal görevlerinden çekilmek zorunda kaldı. Bu arada, sonelerini derleyen yeni bir şiir kitabı yayımladı: *les Ordalies* (Hak sınavları) [1972]. (L)

***RABİE** (Jean Sebastian), afrikaanca yazan güney afrikalı yazar. — Güney Afrika'nın tarihteki bunalımlarını ve çağdaş toplumsal sorunlarını konu alan yeni anlatıları yayımlandı: *Man apart* (1969), *Twee Strandlopers* (1970), *N'Haan Vir Elounda* (1971). [L]

RABİN (İzak), israilli asker ve siyaset adamı (Kudüs 1922). Daha 1940'ta Haganah*a girdi, İkinci Dünya savaşında yahudi lejyonu saflarında çarpıştı. Filistin'e yahudi göçünün düzenlenmesinde canla başla çalıştıktan sonra, 1948-1949 savaşı sırasında Kudüs'te ve Necef çölünde çarpışmalara katıldı, Rodos'taki mütareke görüşmelerinde israil ordusunu temsil etti. İngiliz Harp akademisini bitirdi (1953), genelkurmay ikinci başkanı (1961), sonra genelkurmay başkanı oldu (1964) ve 1967 harekâtını hazırladı. Altıgün savaşının muzaffer komutanı olarak ordudan ayrıldı ve A.B.D. büyükelçiliği görevini aldı (şubat 1968 - mart 1973). İsrail'e dönüşünde siyasete geçti ve ılımlı üyelerinden sayıldığı İşçi partisi içinde yer aldı. Mart 1974'te çalışma bakanlığına getirildi; Golda Meir'in çekilmesinden sonra İşçi partisi başkanlık için İzak Rabin'i seçti. Dinci Milliyetçi parti onu desteklemeyi reddettiği için, Rabin yeni hükûmeti güçlükle ancak mayıs ayında kurabildi. (L)

RABUZİN (İvan), çekoslovak ressamı (Kljuc, Split'in 70 km kuzeyinde 1919). Kendi kendini yetiştirdi, savaştan sonra resim yapmağa başladıysa da ancak 1955'te büsbütün ressamlığa yöneldi. Doğduğu köyü (orada marangozdu) pembe ve mavi rengin egemen olduğu naif tablolarında canlandırdı. İvan Generaliç* (*Ek*) gibi öbür naif ressamlar kırları tarla çalışmaları ve mevsimlik değişimleri içinde işlerken, Rabuzin aynı konudan, kişilerin birer simge (*Ceres*, 1965), bitkilerinse kişileşmiş birer varlık olduğu (*«Çiçek-güneş»*, 1963) bir masal dünyası yarattı. (L)

***RADAR** i. — ANSİKL. *Radar* tekniğindeki en büyük gelişme, uzayın dalga demetleriyle taranmasında oldu. Bugün en gelişmiş radarlar elektronik tarama ilkesine göre çalışır. Bu ilkeye göre verici, her birinin özel görevi olan küçük boyutlu elemanlara ayrılmıştır ve bu elemanların elektronik parametreleri dalga demetinde bir eksen dönmesine yol açarak devirsel olarak değişir. Öte yandan, maserli yükselteçlerin kullanılması da radarların gücünü büyük ölçüde arttırmıştır.

— Ask. 1960-1970 yılları arasında *radarın askerî alanda kullanımı* hem genelleşti, hem de çeşitli alanlara yayıldı.

● *Askerî havacılık*'ta kullanılan radarlar arasında karada üslenmiş radarlar, uçağa yerleştirilen radarlar ve füzelerin özgüdüm radarları diye bir ayırım yapılabilir. Hava savunmasında kullanılan kara radarları, alınan işaretleri değerlendirebilen hesap makinelerine bağlı elektronik taramalı antenlerle donatılmıştır. Bu radarların yüksek irtifa uçakları üzerindeki keşif menzili 1974'te 300 km'ye yakındı. *Uçak radarları* adı altında da şunlar sıralanır: en yeni örnekleri (özellikle amerikan avcı uçağı «F-14»teki radarlar) birçok hedefi aynı anda izlemek ve birçok füzeyi aynı anda ateşlemek olanağı veren av önleme radarları; katot ekranı üzerinde yerin görüntüsünü veren ve pilotun doğrudan doğruya yeri görmeden çok alçaktan uçuş yapmasını sağlayan hücum yönetim radarları. Keşif uçaklarında ise, uçuş yönüne 90° doğrultuda yayın yapan yan antenlerle donatılmış olan radarlar, görüş koşulları iyi olmadığı zaman, çok küçük (hemen hemen 1 m boyundaki) nesneleri seçerek fotoğraf araçlarına yardımcı olur. Nihayet havadan havaya ve havadan karaya güdümlü füzeleri fırlatmak için, etken (hem alıcı, hem verici füzenin gövdesindedir), yarı etken (yalnız bir alıcısı vardır) ve edilgen (düşmanın radar yayımlarına yönelir) radarlar kullanılır. (Bk. ANTİRADAR, *Ek*.)

● *Kara kuvvetleri*'nde de radarlar kullanımlarına göre şöyle sınıflandırılır: hareketli hedefleri (piyadeler, taşıtlar v.b.) keşif ve tespite yarayan, 1,5 ile 5 km (piyade radarı) ya da 5 ile 30 km (topçu radarı) menzilli *kara gözetleme radarları;* Federal Almanya ve Fransa'da yapılan sahra topçusu atış radarı türünden bu radarlar 1970'te amerikan ordusunda da kullanılmağa başlamıştır; mermilerin yörüngesini tespit ederek düşman toplarının yerini keşfe olanak veren *top mevzi keşif radarları;* karıştırmaya karşı önleyici düzeneklerle donatılmış *hava gözetleme radarları* ve hedef hakkında çok kesin bilgiler sağlayan *yöneltme ve tespit radarları;* «Hawk» ya da «Crotale» tipi karadan havaya güdümlü füze sistemlerinde kullanılan *füze takip ve ateşleme radarları.*

● *Askerî denizcilik*'te de şu tipler ayırt edilir: bütün suüstü engellerini keşfe yarayan ve menzilleri 20 ile 100 deniz mili arasında değişen *suüstü ve seyir gözetleme radarları;* yüz deniz mili uzaklığa kadar etkili olan *hava gözetleme radarları;* oldukça büyük bir kesinlikle atış bilgilerini vererek deniz topçusu radarlarını yöneten *ateşleme radarları* (bu radarlar, kullanıldıkları silâh sisteminin özel hesap makinelerine bağlanmıştır); *uçak gemilerine yüklenmiş uçakları yönetim ve denetim radarları; füze güdüm radarları.*

Bazı üç boyutlu radarlar hem hava gözetleme, hem hedef tespit, hem de hava atış yönetimi radarlarıdır. (L)

***RADFORD** (Arthur), amerikalı amiral. — (öl. Bethesda, Maryland 1973). [L]

***RADHAKRİŞNAN** (Sarvepallı), hintli siyaset adamı. — 1969'da *The Radhakrishnan Reader*'ı (Radhakrişnan okuyucusu) yayımladı. (L)

Radikal İktisat birliği (ing. *Union of Radical Political Economy*), amerikan «yeni sol»u tarafından 1968'de kurulan ve 1 500'e yakın üyesi olan akım. Bazı gözlemcilere göre radikal iktisat doktrini, geleneksel iktisat biliminin içinde bulunduğu bunalımı ortaya koyar. Bu düşünce akımının başlıca öncülerinden biri olan Paul Sweezy geleneksel iktisadın, iktisadî kalkınmanın önüne çıkan siyasî engeller, toplumdaki siyasî iktidarın yapısı, milletler arasındaki gelir farklılıklarının büyümesi gibi etkenleri hesaba katmadığını ileri sürer. Radikal iktisadın savunucuları «burjuva» iktisadının bilim dışı niteliğini açığa vurmuşlardır. Şöyle ki, makro iktisadî büyüklükler nüfus ve onun etkinlikleriyle doğrudan doğruya ilgilenmez; mikro iktisat orta sınıf analizinden tamamıyla yoksundur, fayda ve tercihlerin sosyal yönünü ihmal eder. Radikal İktisat birliği yöntemsel açıda teorinin uygulamadan ayrılmasına karşı çıkar ve geleneksel iktisatçıların sorunlarını üst düzeyde matematiksel yöntemlerle ele almalarını iktisat bilimini kendi tekellerinde tutma eğilimlerine bağlar. Ayrıca bir çok bilim dalına dayalı araştırmalara öncelik tanır. Radikal İktisat birliği tek bir düşünce ile sınırlı kalmaz, neo-Marx'çı, anarşist ve hattâ hippi gibi çok sayıda düşünce akımını kapsamına alır. Çağdaş kapitalizmi radikal bir biçimde eleştirerek moral özendirmelerin maddî özendirmeleri ve kolektif tüketimin kişisel tüketimi bastıracağı yeni bir bolluk iktisadından yana olduğunu açıklar. U.R.P.E.'nin başlıca öncüleri Gurley ve Sweezy gibi üniversite (Harvard ve Columbia) profesörleri ve Edward Zweig, Bowles, Sherman ve Weisskopf gibi yeni kuşak iktisatçılarıdır. (L)

***RADİKALİZM** i. — Bk. RADİKAL SOSYALİST PARTİ, *Ek*.

***Radikal Sosyalist parti** (RADİKAL CUMHURİYETÇİ VE RADİKAL SOSYALİST PARTİ, — denir). — 1969 ekiminde genel sekreter olan Jean-Jacques Servan-Schreiber merkezcilerle sosyalistleri bir program etrafında toplamağa çalıştı. (Bk. RADİKALİZM*.) Daha sonra gitgide merkezcilere yakınlaştı, J.-J. Servan-Schreiber 1972'de parti başkanlığını elde etti. Aynı yıl parti bölündü ve Radikal Sosyalist sol hareket kuruldu. (L)

***RADO** (Şevket), türk yazarı. — *Kerem ile Aslı* (1972) adlı halk hikâyesini günümüz türkçesiyle yeniden yazdı. (M)

***RADON** i. — ANSİKL. Yeraltı sularındaki *radon* miktarının belirlenmesi, uranyum bulunan bölgelerin anlaşılmasını sağlar. Çabuk ve kesin sonuçlar veren bu yöntem oldukça da ucuzdur. (L)

***RADYO** i. — ANSİKL. 1972'de, Ankara *radyo*'su uzun dalga istasyonunun çıkış gücü 1 200 kW'a çıkarılarak buranın yayınını ikinci kanaldan 31 milyon 205 000 kişinin dinlemesi sağlandı. Antalya radyosu orta dalga istasyonunun çıkış gücü 600 kW'a çıkarılarak Kıbrıs'tan da rahatlıkla dinlenebilir hale getirildi (1973); bu radyonun yayınlarından 3 milyon 716 000 kişi yararlanır. 1973'te yayına başlayan Hakkâri kısa dalga il radyosu 1 kW çıkış gücüne sahiptir; 150 000 kişi dinleyebiliyor. Genlik modülasyonla yayın yapan radyo istasyonlarının sayısı 18'e; toplam çıkış güçleri 5 343 kW'a ulaştı (1974). Frekans modülasyonla yayın yapan radyo istasyonlarının sayısı 6; toplam çıkış güçleri 410 250 kW oldu (1975). 1975'te Türkiye'de radyo dinleyemeyen bölge kalmadı. (M)

***RADYOAKTİF** sıf. — Nükl. *Radyoaktif element*, nükleer reaktörlerde çekirdekleri bir nötron akısıyla bombardıman edilerek radyoaktif hale getirilmiş ya da fisyon ürünlerinden elde edilmiş element. (*Eşanl.* RADYOELEMENT.)

— ANSİKL. Tıp alanında oldukça kısa devirli *radyoaktif elementler*'e ihtiyaç vardır; bu elementler, «radyoaktif element üreteci» ya da «izotop üreteci» denilen değişik türden sistemlerde üretilir.

Bir radyoaktif element üreteci (bk. *şekil*), uy-

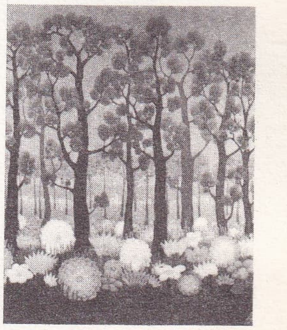

İvan RABUZİN «Yabanî çiçekler» (1965) [Mona Lisa galerisi]

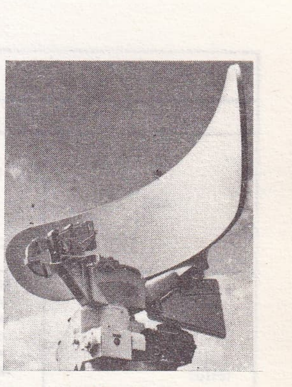

uzun menzilli üçboyutlu radar «ARES»

Foto. Giraudon, Thomson-CSF (LAROUSSE)

radyoaktif element bir izotop üreticinin sütunu

gun bir destek üzerine oturtulmuş oldukça uzun ömürlü bir ana nükleitten meydana gelir; bu ana nükleit parçalandığı zaman kısa ömürlü oğul nükleitler verir; hızlı ve basit olan işlem düzenli aralıklarla tekrarlanabilir. Böyle bir düzenek, ana nükleitin radyoaktif devri devam ettiği sürece kısa ömürlü bir radyoaktif nükleitin elde edilmesini ve korunmasını sağlar. Böylece işlem tekrarlanarak çok miktarda radyoaktif izotop elde edilebilir. Örneğin 1 mCi'lik germanyum 68'den, nükleitin üç radyoaktif devri boyunca onar saat aralıklı işlemlerle toplam 862 mCi'lik galyum 68, hattâ beşer saat aralıklı işlemlerle 1,6 Ci'lik Ga 68 çıkarılabilir. (Bk. *çizelge.*)

Bazı nükleer fizikçiler, radyoaktif elementleri zehirleyici radyoaktif etkilerine göre üç grupta toplarlar; bu üç gruba giren başlıca radyoaktif örnekler şunlardır:

grup I = zehirleyici radyoaktif etkisi çok yüksek (${}^{241}Am$, ${}^{226}Ra$...); grup II—A= zehirleyici radyoaktif etkisi yüksek (${}^{60}Co$, ${}^{137}Cs$, ${}^{131}İ$, ${}^{192}İr$, ${}^{90}Sr$, ${}^{204}Tl$, ${}^{170}Tm$...); grup II—B= zehirleyici radyoaktif etkisi orta (${}^{32}P$, ${}^{147}Pm$, ${}^{35}S$, ${}^{171}Tm$...); grup III = zehirleyici radyoaktif etkisi zayıf (${}^{85}Kr$, ${}^{235}U$, ${}^{238}U$...).

Radyoaktif bulaşmayı engellemek için, çoğu ülkelerde radyoaktif elementler kapalı ve mühürlü kutularda piyasaya sürülür; bu radyoaktif kaynaklar iki yüz saat süreyle 1 000°C'lık bir sıcaklık artışına, 700 barlık basınç artışına ve 10 000 N'lik bir kuvvet uygulamasına dayanıklıdır. (L)

***RADYOAKTİFLİK** i. — ANSİKL. Nükl. *Radyoaktifliğin* başlıca türleri şunlardır:

— alfa radyoaktiflik: daha çok atom sayısı yüksek olan çekirdeklerde görülür;

— beta radyoaktiflik: negaton ve pozitonların ortaya çıkışı (yapay radyoaktiflikte);

— K yakalaması ya da bir yörünge elektronunun yakalanması;

— gamma radyoaktiflik: en önemlisidir ve doğal radyoaktiflikte alfa ve beta ışımalarına eşlik eder.

Bu klasik türlerden başka 1970'te amerikalı fizikçi J. Cerny ve yardımcıları yeni bir radyoaktiflik biçimi buldular: proton yayımıyla radyoaktiflik. Bir çekirdekte proton sayısı nötron sayısından çok fazla olduğunda bu dengesizliği gidermek için bir proton, nötron haline dönüşür ve genellikle bir beta yayımı görünür, fakat bazı durumlarda doğrudan doğruya protonların yayımlandığı da gözlemlenebilir.

Harwell'de yapılan denemeler, kalsiyum çekirdeklerini bir ${}^{16}_{8}O$ demetiyle bombardıman ederek bir proton yayımının gözlemlenebileceğini göstermiştir; Berkeley'de yeniden ele alınan bu deneyler, bu protonların kaynağının, çok kısa bir devirle parçalanan ${}^{53}_{27}Co$ çekirdeklerinin oluşumuyla açıklanabileceğini gösterdi. (L)

***RADYOALTİMETRE** i. — ANSİKL. Havc. *Radyoaltimetre*'nin ilkesi, bir radyoelektrik dalgası empülsiyonunun yayımlanması ile aynı dalganın yerde yansıdıktan sonra uçaktan alınışı arasında geçen sürenin ölçümüne dayanır. Uçağın yerden yüksekliği, dalgaların yayılma hızı, yani ışık hızıyla bu sürenin çarpımının yarısına eşittir. Bu aygıtın bir başka türü olan frekans modülasyonlu radyoaltimetre ise, değişken frekanslı sürekli bir dalga ile yerden yansıyan dalga arasındaki vuru olayından yararlanır; yansıyan dalganın gidiş ve dönüş süresi nedeniyle bu iki dalganın frekansı farklıdır ve vuru olayının frekansı yükseltiyle doğru orantılıdır. Radyoaltimetreler, Ay'a inişini kolaylaştırmak için «Apollo» aracının ay modülünde de kullanıldı. (L)

RADYOBİLLÛRBİLİM bls. i. Katı maddelerin geometrik, fiziksel ve kimyasal yönden incelenmesinde, özellikle X ışınlarının, ayrıca elektronların ve nötronların kırınımından yararlanan bilim dalı.

— ANSİKL. *Radyobillûrbilim,* Max von Laue'nin 1912 yılında Münih'te X ışınlarının billûrlardaki kırınımını keşfetmesiyle doğdu; bu buluştan hemen sonra İngiltere'de William Henry Bragg ve oğlu William Lawrence Bragg billûrların ilk atom yapılarını tanımladılar.

Billûrların çokyüzlü biçimlerini açıklamak için René-Just Haüy'ün önerdiği billûrsu ortamların ağsı yapısını kabul ederek ve X ışınlarının, tıpkı ışık gibi, aşağı yukarı billûr devirleriyle eşit dalga boylarında elektromagnetik bir yapısı olduğunu varsayarak Laue, böyle bir ışımanın üç yönden devirli bir ortamda kırınıma uğramasının üç koşulunu kuramsal olarak saptadı ve deneylerle ispatladı. William Lawrence Bragg X ışınlarının kırınımını, Descartes kanunlarına göre, ağsı düzlemlerin çeşitli türleri üzerindeki yansımalar olarak ele almıştı; bu yansıma ancak, «Bragg koşulu» denilen $n\lambda = 2d \sin \theta$ koşulunu doğrulayan gelme açıları altında gerçekleşebilir (bu ifadede n bir tamsayı, λ dalga boyu, d ağsı düzlemlerin aralığı, θ gelme açısının tümleridir). Bu görüş açısından hareket eden Bragg'lar, NaCl gibi basit kimyasal bileşiklerde atomların karşılıklı konumlarını, yani bu bileşiklerin atom yapılarını belirleyebildiler; bu durumda, atom kütleleri, Avogadro sayısı ve yoğunluktan yararlanarak temel billûr motifinin mutlak boyutlarını hesaplamak ve böylece Bragg formülünü uygulayarak X ışınlarının tayfçekimini gerçekleştirebilmek için bir uzunluk ölçütü elde etmek kolaylaşır. İsveçli fizikçi Siegbahn bu ilkeye dayanarak kimyasal elementlerden çoğunun X tayflarını büyük bir kesinlikle tanımladı. X ışınlarının tayfçekimi kimyasal çözümlemede çok kullanılır; bu işlem karşı katot olarak kullanılan mikroskopik (elektronik mikrosonda) örneklerde *yayım* yoluyla ya da örneği X ışınlarının fotoelektrik etkisine tutarak *flüorışı* yoluyla yapılır. Radyobillûrbilimin deneysel yöntemlerinin başlıcaları şunlardır: *döner billûr* (ya da Bragg) yöntemi ve μm boyutunda billûrsu tanecikler halindeki maddelere (maddenler) uygulanan *tozlar* (ya da Debye ve Scherrer) yöntemi. Her iki halde de uzunluk ölçütü, uygun şekilde seçilmiş bir karşı katottan gelen tekrenkli ışının dalga boyudur. Sabit bir billûr ve çokrenkli bir ışımayla uygulanan Laue yöntemi billûrların yönünü saptamağa yarar. Billûrların incelenmesinde en etkili yöntem, boyutu birkaç 1/10 mm'yi geçmeyen bir monokristalle yapılan dönerbillûr yöntemidir. Bu yöntem temel billûr motifini, billûr ağının biçimini (Bravais), bakışım grubunu, billûr motifinin kimyasal bileşimini kesinlikle belirlemeğe yarar. Billûr motifi içinde atomların konumunu tespit etmek daha güç bir sorundur ve güçlü bir bilgisayarla uzun hesaplamalar gerektirir; buna rağmen binlerce kimyasal bileşikte atomların konumu saptanabilmiştir. (L)

RADYODUYARLIK bls. i. Nükl. Işık dalgasından daha küçük dalga boyunda ışımaların çarpmasına karşı organizmaların duyarlığı.

— ANSİKL. Hiroşima ve Nagasaki'deki atom patlamaları, sonra büyük devletlerin girişTiği atom denemeleri, atom enerjisinin açığa çıkarılmasının öldürücü ya da canlı yaratıklara zararlı etkileri üstüne bir dizi çalışmaya yol açtı. Bir yandan çarpma dalgaları ve açığa çıkan ısının anî etkisi, öte yandan tehlikeli radyoaktif döküntülerin (Stronsiyum 90) besin zincirleri üzerinde yoğunlaşması bir yana bırakılırsa, geniş bir inceleme alanı kalır: örneğin «iyonlaştırıcı» denilen ve bir insan, bir hayvan ya da bir bitkiye ulaşarak içine giren ışınların dolaysız etkileri (radyoduyarlık). Gelen enerji, günde röntgen (R/gün) ya da bazen elektron-volt cinsinden ifade edilir. Bazı bilginler, uzun bir süre boyunca alınan enerjinin birikmesinden doğacak bir etkiyi kabul ederler, dolayısıyla da elde ettikleri sonuçları süre belirtmeden röntgen cinsinden ifade ederler.

Çeşitli hayvan ve bitki türleri için öldürücü doz çok farklıdır: çam için 20 ile 30 R/gün, öbür ağaçlar için 60 R/gün, insan için 600 R, tavşan için 800 R, kaplumbağa için 1 500 R, balık için 1 800 R, kuşlar ve memeliler için 3 000 R, karındanbacaklılar için 1 200 R, böcekler için 40 000 ile 60 000 R, akrep için 75 000 R. Tahıl çok yüksek bir direnç gösterir. Ayrıca hayvanların ışınımlara dayanma gücünü yükseltme çareleri çeşitlidir:

— *fiziksel etkenler:* şiddetli magnetik alan altında (5 900 Oe) tutulmuş fare ışınlamaya normal fareden daha iyi dayanmaktadır (öldürücü etki yüzde 23-30 oranında azalır);

— *kimyasal etkenler* çoktur. Aminoetil ve tiyoüre jeli (fare), metilen mavisi + dinitrofenol + aminotiyazol bileşimi (tarla faresi), imidazol (fare), sodyum hiposülfit (fare), T.A.B. (köpek), A.M.P.T. ile birlikte paraaminopropiyofenon (maymun) v.b. sayılabilir. Işınlamadan önce bakterilere verilen bu maddelerden bazıları, ışınlamanın yol açtığı değişimin oranını açık bir şekilde düşürmüştür. Bir kısmının da proteinlerin sentezini engelleyip glikoz oluşumuna ortam hazırladığı görülür;

— *bağışıklık:* yukarıda sıralanan bu kimyasal etkenlerden bir kısmının koruyucu etkileri, deriye uygulanan ılımlı bir ışınlamayla birleştiğinde büyük ölçüde artar; bu halde kimyasal madde bir aşı etkisi yapar. Aynı şekilde, bir X ışını ışınlaması da kobaylarda D.T. aşısının etkililiğini arttırır. Bunun dışında yapılan araştırmalar radyoduyarlıkla bitkisel hücrelerin kromozom garnitürü arasında bir bağ ortaya koymuştur: kromozomu çok ve küçük olan türler, büyük ve az olan türlerden daha dirençlidir. Bir başka deyişle, kesin etki her kromozomun tek başına aldığı enerji miktarına bağlıdır (kromozom başına 3,6 milyon elek-

Sanayide kullanılan bazı izotop üreteçleri

ANA NÜKLEİT						OĞUL NÜKLEİT					
ADI	SİMGESİ	DEVİRİ	IŞIMANIN TÜRÜ VE MeV CİNSİNDEN ENERJİ			ADI	SİMGESİ	DEVİRİ	IŞIMANIN TÜRÜ VE MeV CİNSİNDEN ENERJİ		
			β	γ	izomer geçişi				β		izomer geçişi
sezyum	${}^{137}Cs$	30 yıl	0,5; 1,2	—	—	baryum	${}^{137}Ba^m$(1)	2,55 dak	—	0,66	evet
itriyum	${}^{87}Y$	80 saat	0,7	0,48	—	stronsiyum	${}^{87}Sr^m$	2,8 saat	—	0,39	evet
germanyum	${}^{68}Ge$	275 gün	—	—	evet	galyum	${}^{68}Ga$	68,3 dak.	1,9	1,08; 0,80	—
kalay	${}^{113}Sn$	115 gün	—	0,26	evet	indiyum	${}^{113}İn^m$	1,66 saat	—	0,39	evet
molibden	${}^{99}Mo$	66,7 saat	1,2	0,74; 0,18	—	teknetyum	${}^{99}Tc^m$	6 saat	—	0,14	evet
tellür	${}^{132}Te$	78 saat	0,2	0,23; 0,05	—	iyot	${}^{132}İ$	2,4 saat	2,1	0,77; 0,67	—

(1) m = yarıkararlı.

tron-volt yüzde yüz öldürücü etki yapar). Bu kanun değişim geçirmiş poliploitlere bir üstünlük sağlar. Hayvanlarda, şartlı refleksler yöntemiyle, farelerin çok düşük dozlarda (0,05 R/sn) bile X ışınlarını duyduğu saptanmıştır. Öldürücü ışınlama ile duyulur ışınlama arasında hastalık yapıcı ya da değişik genetik etkiler yaratıcı orta ışınlama yer alır; ancak bu orta ışınlamanın incelenmesiyle iyonlaştırıcı ışınımların etkime süreci kesinlikle çözümlenebilir. (L)

RADYOELEKTRONİK sıf. (fr. *radio-électronique*). Radyoelektrik dalga vericilerinde ve alıcılarında kullanılan bütün elektronik düzenekleri içeren aygıtlar için kullanılır. (L)

RADYOFOTOGAZIŞI bls. i. Fiz. İyonlaştırıcı ışınların dozunu ölçme yöntemi.

— ANSİKL. İncelenen iyonlaştırıcı ışınlar, bu ışınlara duyarlı bir katıda birtakım renk merkezleri meydana getirir ve bu renk merkezlerinin yoğunluğu optik bir yöntemle ölçülür: *radyofotogazışı*, görünür alanda ya da yakın morötesinde bir aydınlatmadan doğan gazışı (genellikle kızılaltında) tayf tepelerinin şiddetini belirlemeğe dayanan bir yöntemdir. İyonlaştırıcı ışımaya tutulan katı ısıtılarak renk merkezleri yok edilebilir ve bu duyarlı ekran yeniden kullanılabilir. (L)

RADYOGİRİŞİMÖLÇER bls. i. Astron. Bir antenler şebekesinden oluşan ve şebeke antenlerinin maksimum aralığına eşit boyutta bir tek antenin gücüyle karşılaştırılabilir bir ayırma gücü sağlayan radyoastronomi aygıtı.

— ANSİKL. Güneş *radyogirişimölçer*'i Güneş haritalarının çok kısa sürede çizilmesini sağlar; örneğin saniyenin her onda birinde bir harita çizerek etkin merkezlerin evrimini izleme olanağı verir. Süpersentez* (*Ek*) tekniği ise radyokaynakların haritalarını çizmeğe yarar. «V.L.B.I.» (*Very Large Baseline Interferometry*) denilen teknik, değişik kıtalar üzerinde kurulmuş radyoteleskopları birleştirir: böylece 1/1 000 saniye yaylık bir ayırma gücü elde edilebilir. (L)

RADYOGÖKADA bls. i. Astron. Anormal bir radyoelektrik yayımı olan gökada; bu radyoelektrik yayım çoğu zaman, optik olarak gözlemlenebilen gökadanın iki yanındaki iki kaynaktan çıkar. (Optik gökadanın madde salması sonucunda doğduğu sanılan radyogökadaların yapısı henüz açıklanamamıştır.) [L]

***RADYOKAYNAK** bls. i. — ANSİKL. Astron. Bilinmeyen onbinlerce radyokaynağın dökümü, radyoteleskop yardımıyla gök haritalarının çizimi sırasında yapıldı. Bunların çoğu Gökada dışındadır. Binden çoğu birtakım görünür nesnelere bağlanabilmiştir. 3 CR'de (Cambridge'in gözden geçirilmiş üçüncü kataloğu) iyi bilinen 270 radyokaynak arasında yüzde 22'sinin kazarlardan, yüzde 54'ünün gökadalardan geldiği saptanabilmiştir. Bir yere bağlanamayan öbür radyokaynakların (yüzde 24) kaynağı ise optik yollarla görülemeyecek kadar küçük nesneler olsa gerek. (L)

RADYOKRONOLOJİ i. (fr. *radiochronologie*). Jeol. Radyoaktif bir elementin doz tayini (örneğin karbon 14'ün doz tayini) yardımıyla bir kayacın yaşının belirlenmesi. (L)

***RADYOMETRİ** i. — Petr. Petrol kapsayan jeolojik oluşumlar bulunup bulunmadığını anlamak için kayaçların doğal radyoaktifliğinin ölçülmesi. (L)

***RADYOTELESKOP** i. — ANSİKL. Astron. Parabol biçiminde tek bir antenden oluşan *radyoteleskop*'ların, 1972'de tamamlanan 100 m çapındaki Bonn radyoteleskopuyla boyut olarak en büyük sınırlara vardığı söylenebilir; bu radyoteleskopun ayırma gücü, 6 sm dalga boyu üzerinden 2' yay düzeyindedir. En iyi ayırma güçleri radyogirişimölçer*lerle (*Ek*) elde edilmiştir. Alıcıların tekniği geliştirilmiş, soğutulmuş parametrik yükselteçler alıcıların gürültü etkenini geniş ölçüde zayıflatmış, bu da alıcının duyarlığını arttırmıştır. Yeni radyoteleskoplar giderek daha kısa dalga boyları üzerinden çalışmaktadır: 6 sm ve 3 sm'lik dalga boylarıyla gözlemler bugün çok yaygındır ve bazı aletler 3 mm dalga boyuna kadar çalışabilir. Alıcılar, pulsar*lar (*Ek*) ve radyokaynakların gezegenlerarası pırıldamaları gibi çok kısa sürede değişen olayların ölçümüne uyarlanmıştır. Birçok atom tayf çizgileri (H, He, C) ve molekül tayf çizgileri (OH, NH_3, H_2CO v.b.) spektroskopik alıcılarla keşfedilmiştir; bu cihazlar bir dizi filtre yardımıyla, gözlemlenmiş işaretleri dar frekans bantları halinde parçalara böler. (L)

***RAFİNAJ** i. — Petr. Bk. ANSİKL. ‖ *Hidrojenle rafinaj*, bir petrol ürününün hidrojen kullanarak yapılan rafinajı. (*Eşanl.* HİDRORAFİNAJ.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. ● Petrolün *rafinaj*'ı enerji çevriminde kaçınılmaz bir dönüşüm evresidir; günümüzde dünya ihtiyacının 2/3'ünü sağlar ve gelecekte sürekli artan tüketim oranlarını karşılamak zorundadır. Bununla birlikte rafinajın yaygınlaşması ne kadar gerekliyse de önümüzde aşması gereken iki büyük engel var: uygulanacak yöntemlerin gitgide daha karmaşık, dolayısıyla daha masraflı olması ve çevre kirlenmesinin başlıca sorumlusu sayılan fabrikaların kurulmasına çevrenin karşı çıkması. Eskiden rafinerilerin çoğunda yapılan tek işlem ham petrolün damıtılması ve benzin, gaz, fuel-oil, bitüm gibi petrol ürünlerinin reformingiydi. Oysa günümüzde durum tamamen değişmiştir; alıcılar, daha yüksek ve özel kullanımlarına daha iyi cevap verebilecek rafinaj ürünleri isterken, çevre kirlenmesini önlemek için çıkarılan yasalar petrol ürünlerindeki kükürt oranını gitgide azaltmak eğilimindedir. Bu yeni rafinaj programları, Cezayir, Libya ve Nijerya petrolü gibi az kükürtlü ham petrolle bir süre için gerçekleştirilebildi; ancak herhangi bir ham petrolden, özellikle İran körfezinden çıkarılan çok kükürtlü petrollerden kükürdü giderilmiş petrol ürünleri elde edebilmek için geniş ölçüde hidrojenle rafinaja, hattâ hidrojenle crackinge başvurmak gerekiyor.

Rafinerilerin gittikçe artan yatırım maliyetini karşılayabilmek için ileri bir otomasyon sayesinde işletme ve personel giderlerini azaltabilecek her yola başvuruldu; bugün rafineriler bu sorunun çözümünü rafinaj işlemlerinin bilgisayarlarla yürütülmesinde arıyorlar.

Petrol rafinerilerinin çevreyi kirletici etkileriyle savaşmak için (aslında rafinerilerin kirletici etkisi genellikle öbür sanayi kuruluşlarından daha azdır, fakat bu sanayi kuruluşları geniş iş alanları açtığı için kamuoyunca daha iyi karşılanır) petrol şirketleri ve hükûmet yetkilileri çevreyi rahatsız edecek etkenleri (gürültü, koku, alev bacaları, duman v.b.) çok kesin bir şekilde sınırlandırmağa çalışıyorlar. Dumanların havaya boşaltılması, hava ulaşımını engellemeyecek şekilde yapılmış çok yüksek bacalarla (yaklaşık 100 m) sağlanır; dökündüler ise kükürt dioksit oranını kaydeden bir şebekeyle denetlenir. Deniz ya da nehirlere boşaltılan sıvı artıkların debisi elden geldiğince sınırlanır ve içlerindeki hidrokarbon kalıntıları en düşük düzeye indirilecek şekilde temizlenir; bu temizleme işlemi durultma, yağ giderme, çökeltme ya da biyolojik arıtma* ile sağlanır. Çevreyi kirletmeyecek bir rafineride, kirletici etkenleri arıtmak için kurulan yan tesisler, yüzde 5 ile 10 oranında ek bir yatırım gerektirir.

● *Hidrojenle rafinaj* yönteminin maliyet fiyatı çoğu zaman kimyasal işleme yöntemlerinden daha pahalı olmasına rağmen, çevreyi kirletmeyecek «temiz» rafineriler kurulmasına olanak verdiği için bu yöntem gitgide önem kazanmakta ve kimyasal işlemlerin yerini almaktadır: bu yöntemde arıtma işlemi kapalı katalitik reaktörlerde, tehlikeli ayıraçlara hiç el sürmeden, çevreye koku yaymadan basınç altında yapılır; işlem artığı da, çevre kirlenmesine yol açan katı ve sıvı döküntüler değil ticarî değeri olan arı kükürttür. (L)

***RAFİNERİ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de toplam *rafineri* kapasitesi 1975'te 14 milyon ton/yıla yaklaştı. 1973'te 12 milyon 981 145 ton ham petrolün 5 milyon 385 764 tonu İpraş, 4 milyon 344 692 tonu Ataş* (*Ek*), 2 milyon 350 531 tonu Aliağa* (*Ek*) ve 901 163 tonu da Batman* (*Ek*) rafinerilerinde işlendi. 1974'te işlenen 12 milyon 969 814 ton ham petrolün rafinerilere dağılışı şöyle oldu: İpraş 5 milyon 512 958 t, Ataş 3 milyon 866 723 t, Aliağa 2 milyon 542 180 t, Batman 1 milyon 47 953 t.

● *İpraş rafinerisi*, kapasitesi 1975'te 8 milyon ton/yıl oldu. Rafineriyi modernleştirmek için 1975-1979'da 90 milyon 500 000 TL. dış kaynaklardan sağlanmak üzere 299 milyon 50 000 TL.lık bir yatırım projesi hazırlandı. Ayrıca dar boğazların giderilmesi için 1973-1978'de 135 milyon 200 000 TL. dış kaynaklardan sağlanmak üzere 324 milyon 500 000 TL.lık yatırım yapılması kararlaştırıldı. Rafinerinin kapasitesinin bu dönem sonunda 13 milyon ton/yıl olması planlandı. (M)

RAHMANİ, Yunanistan'da Tesalya'da tarihöncesi yer. Katman düzeyleri, eski Cilâlıtaş devri (Sesklo tipi), sonra yeni Cilâlıtaş devrinden (Dimini tipi) Kalkolitik'e ve Bronz çağına uzanan bir süreklilik gösteriyor. Yerel kalkolitik fasiyes, beyaz geometrik motiflerle süslü siyah ve cilâlı bir çömlekle belirlenir. (L)

RAHMİ BEY (soyadı ARSLAN, **Rahmi Evranos** da denir), türk idarecisi (Selânik 1874 - İstanbul 1947). Ortaöğrenimden sonra hayata atıldı ve Selânik'te İttihat ve Terakki'nin örgütlenmesinde görev aldı. İkinci Meşrutiyet'te Meclisi Mebusan'ın birinci dönemine Selânik milletvekili olarak katıldı (1908). Birinci Dünya savaşı başında İttihat ve Terakki Genel merkezince tam yetkiyle İzmir valiliğine atandı (1914). Şehir ve çevresinde Türklerle azınlıklar arasında doruk noktasına varan gerginliği, sıkı güvenlik tedbirleri alarak ve bazı kesimlerde azınlıkları türk semtlerine yerleştirerek gidermeyi başardı. Bir ara İngilizlerin İzmir'i bombalama tehditlerine karşı şehirdeki fransız ve ingiliz uyrukluları türk mahallelerine dağıtarak ve tehdidin yerine getirilmesi halinde, ölecek her türke karşılık on hıristiyanı idam ettireceğini karşılığını vererek bombardımanı önledi. Savaş yılları boyunca bir yandan barış yollarının bulunması için hükûmete baskı yaparken, bir yandan da İzmir'e önemli eserler kazandırdı: şehir içindeki tüm mezarlıkların kaldırılması, Basmane-Gümrük arasındaki yolun açılması, şehrin belli başlı yerlerine sabit karakollar kurulması, şimdiki Millî Kütüphane, Elhamra sineması, İl Sağlık müdürlüğü ve Kız lisesi binalarının yapılması. Bu arada İzmir ve çevresinde ticaretin tamamen azınlıkların elinde bulunmasından doğan dengesizliği gidermek amacıyla yalnız Türklerden oluşan bir ithalât ve ihracat şirketi kurdu. Ermenilerin göç ettirilmesi konusunda soruşturma açılmasına sinirlenerek valilikten istifa etti ve İstanbul'a döndü. Kısa bir süre sonra tutuklanarak önce Bekirağa bölüğüne götürüldü, sonra İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edildi (1920). Malta'dan kaçarak İstanbul'a geldi (1921) ve ölümüne kadar orada kalarak ticaretle uğraştı. (M)

***RAİZMAN** (Yuliy Yakoleviç), sovyet sinema yönetmeni. — 1973'te «*Nezaket ziyareti*»ni çevirdi. (L)

***RAKI** i. — ANSİKL. *Rakı* üretimi Tekel Genel müdürlüğü tarafından, mevcut beş içki, şarap ve ispirto fabrikasında sürdürülmektedir:

fabrikalar	*üretim kapasitesi* (milyon litre olarak)		
	1974	*1975*	*1976*
Paşabahçe İçki	12,5	16,0	19,6
Tekirdağ Şar.	1,0	1,2	2,4
İzmir Şar. ve İsp.	6,0	8,48	10,0
Diyarbakır İçki	3,5	5,0	4,0
Gaziantep İçki	3,5	5,0	4,0
TOPLAM	26,5	35,68	40,0

Kaynak: *T.C. Tekel Genel müdürlüğü.*

Toplam rakı üretim kapasitesi 1974-1976 döneminde 26,5 milyon litreden 40 milyon litreye çıkarak önemli bir artış gösterdi.

Yukarıda kapasiteleri verilen fabrikalar üretimlerini aşağıdaki personel kadrosu ile gerçekleştirdi:

fabrikalar	*personel sayısı*		
	1974	*1975*	*1976*
Paşabahçe İçki	1 169	1 169	1 169
Tekirdağ Şar.	340	350	372
İzmir Şar. ve İsp.	624	624	686
Diyarbakır İçki	368	368	368

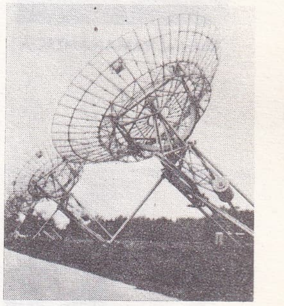

radyogirişimölçer (Hollanda'nın Drenthe ilinde Westerbork'ta)

Foto. J. Crovisier (LAROUSSE)

Gabriel RAMANANTSOA

Seewoosagur RAMGOOLAM

Bernard RANCILLAC
«Palmiyeler altında melodi»
(1966)
[esas görüntü tersinedir]

Gaziantep	İçki	450	450	454

Kaynak: *T.C. Tekel Genel müdürlüğü.*

Tekel Genel müdürlüğü, yukarıdaki kapasiteleri ve personel sayıları verilen içki fabrikalarında, 1970-1975 döneminde aşağıdaki miktarlarda rakı üretimini ve ihracatını gerçekleştirdi:

yıllar	*üretim* (litre)	*ihracat* (litre)
1970	17 357 302	115 816
1971	20 151 450	192 710
1972	23 750 858	353 301
1973	27 988 503	493 154
1974	31 289 313	388 918
1975	28 248 732 (1)	419 224

(1) Belirtilen üretim miktarı 10 aylıktır.
Kaynak: *T.C. Tekel Genel müdürlüğü.*

1970-1975 döneminde rakı üretimi bir misline yakın artış gösterdi, rakı ihracatında ise yüzde 260'ı aşan düzeyde gelişme oldu.

Önceleri Türkiye'de uzunca bir süre rakı darlığı oldu (1974). Ancak, bu sıkıntının sebebi üretim yetersizliğinden çok anason* (*Ek*) sıkıntısından ileri geldi. (M)

RAMAD (TEL), Suriye'de, Şam'a 30 km uzaklıkta, Hermon sıradağının eteğinde arkeolojik yer. Fransız heyetinin yaptığı kazılar Seramikönces Cilâlıtaş devrine ait üç dönemlik bir yerleşme ortaya çıkardı. Birinci dönemden itibaren (6750-6250) tarım ve keçi yetiştirme son derece gelişmiştir; evler yuvarlak ve kısmen toprak altındadır. İkinci dönemde evler dikdörtgendir, zemin kırmızı badanalı alçıyla sertleştirilmiştir. Ölüler çömelmiş vaziyette, etleri kemikten ayrıldıktan sonra gömülürdü. Kafatasına özel bir bakım gösterilirdi (Eriha'daki kafataslan gibi, kafatasına kilden bir yüz eklenirdi). Bu bölgeye ve bu döneme özgü bir «beyaz kap» bulundu; seramiğin henüz bilinmediği devirde bu, başka kaplar için kalıp vazifesi görüyordu. Seramik III. dönemde ortaya çıkmış ve kısa bir süre sonra da burası terk edildiğinden (5 500) iyi korunamamıştır. (L)

***RAMAN,** Anadolu'da petrol bölgesi. — Bölgede üretilen ham petrol miktarı yaklaşık 150 000 t civarında sabitleşmiş hale geldi; nitekim 1970'te 146 157, 1972'de de 148 646 t ham petrol ele edildi. Buna karşılık Batı Raman diye anılan kesimdeki üretim daha fazla oldu: 1970'te 432 540 t, 1972'de 301 573 t. (M)

Raman, Türkiye Petrolleri Anonim ortaklığının teknik yayın organı olan dergi. Üç ayda bir Ankara'da yayımlanır. Ortaklık adına bir görevli tarafından yönetilir. İlk sayısı mart 1970'te çıktı. Dergide, Türkiye'de ve dünyada petrolle ilgili çalışmalar, genel olarak enerji sorunları teknik açıdan ele alınır. (M)

***RAMAN** (sir ÇANDRASEKARA VENKATA), hintli fizikçi. — (öl. Bangalore 1970). [L]

RAMANANTSOA (Gabriel), madagaskarlı asker ve devlet adamı (Tananarive 1906). Bir merina ailesinin çocuğuydu, 1932'de fransız Saint-Cyr Harp okulunu bitirdi; uzun yıllar çalıştığı fransız ordusunda albaylığa kadar yükseldi. Madagaskar'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra, tuğgeneral rütbesiyle millî ordunun genelkurmay başkanlığına getirildi; bu görevdeyken, ülkesiyle Fransa arasındaki askerî görüşmelere katıldı; 1967'de rütbesi tümgeneralliğe yükseltildi. Mayıs 1972 olaylarından sonra başkan Tsiranana'dan olağanüstü yetkiler aldı ve sivillerle askerlerin katıldığı bir hükûmet kurdu. 8 ekim 1972'de yapılan referandumdan sonra, cumhurbaşkanlığı makamı kaldırıldığı için, general Ramanantsoa hükûmet başkanı olarak ülkenin tüm yönetimini üzerine aldı. İçeride reformları uygulamağa, dışarıda adamın özellikle Fransa'ya karşı bağımsızlığını gerçekleştirmeğe çalıştı. Ancak karşılaştığı zorluklar onu hükûmeti dağıtmağa ve tüm yetkisini albay Ratsimandrava'ya devretmeğe zorladı. Ratsimandrava ise birkaç gün sonra öldürüldü (ocak 1975). [Bk. MADAGASKAR, *Ek.*] (L)

***RAMGOOLAM** (sir Seewoosagur), moritanyalı devlet adamı. — 1969'da, Gaëtan Duval'in Sosyal Demokrat partisiyle anlaşarak Duval'i dışişleri bakanlığına getirdi. Fakat 1973 aralığında, S. Ramgoolam ve genel vali, dört bakanı hükûmetten uzaklaştırdılar. (L)

***RAMİ,** İstanbul'un Eyüp ilçesi içinde, Eyüp'ün doğusundaki düzlükler üzerinde bucak merkezi. — 19 177 nüf. (1975). İçişleri bakanlığının belediye sınırları içindeki bucak merkezlerinin kaldırılmasına ilişkin kararı üzerine üç muhtarlıktan oluşan bir yerleşme yeri haline geldi. (M)

***RAMSEY** (Arthur Michael), anglikan papazı. — Canterbury başpiskoposu ve İngiltere başpapazı oldu, kasım 1974'te emekliye ayrıldı ve yerine York başpiskoposu Donald Coggan geçti. (L)

***RAN** (Nâzım Hikmet), türk şairi. — Yeni yayımlanan eserleri: *Kemal Tahir'e mahpusaneden mektuplar* (1968); *Oğlum, canım evlâdım, Memedim* (1968); *Vâ-Nû'lara mektuplar* (1970). [→Bibliyo.] (M)

RANCİLLAC (Bernard), fransız ressamı (Paris 1931). Figüratif ve soyut eserlerden sonra, 1963'e doğru, resimli romanlara yönelen, bunların kareleme düzeninden, hattâ kişilerinden yararlanan tablolar yaptı. Warhol ya da Lichtenstein gibi çeşitli pop'art temsilcilerinin amaçlarını birarada değerlendirdi; ama günlük yaşama dönük eleştirileriyle daha çok Peter Saul'e yaklaştı. 1966'ya doğru anlatımcılıktan büsbütün uzaklaştı ve iki ya da daha çok görüntüden çarpıcı bir etki yaratmak için fotoğraflardan yararlanan bir resim anlayışını benimsedi (*Enfin silhouette affinée jusqu'à la taille* [Nihayet beline kadar inceltilmiş siluet], 1966). Bundan sonra, fotoğrafı resme aktarma yöntemini geliştirdi ve kontrastları çarpıcı renklerle daha çok vurguladı. 1970'ten bu yana, tablolarında kaynağını belirleyen ve konuyu açıklayan öğelere de yer verdi (*le Détachement féminin rouge* [Kızıl kadınlar birliği], 1971). Gerçekçiliğini devrimci eserler vermekte kullanmağa çalışır ve sık sık Çin ve Arnavutluk'un benimsediği Marx'çı-Lenin'ci ilkelerden esinlenir. (L)

RAND (Paul), amerikalı grafik sanatçısı (New York 1914). Pratt Institute'de okuduktan ve Art Students League'de George Grosz'un derslerini izledikten sonra, önce Esquire ve Apparel Art dergilerinin (1936-1941), sonra da reklam şirketi William H. Weintraub'un (1941-1954) sanat yönetmenliğini yaptı. Çağdaş grafik sanatının öncülerinden biri olan Rand bugün İ.B.M. ve Westinghouse gibi firmalar hesabına çalışmaktadır. Basım harflerinin büyük bir önem taşıdığı, kolayca anlaşılan, duru biçimli üslûbu kitap kapları ve resimlerine çok elverişlidir. Rand ayrıca kumaş desenleri, eşyalar yapmış, *Thoughts on Design* (Dizayn üstüne düşünceler) [1947] adlı bir de kitap yazmıştır. Bütün bu çalışmalarının yanı sıra öğretime de vakit ayırabilmiş, Cooper Union'da (1942), Pratt Institute'de (1946) ve 1956'dan bu yana Yale üniversitesinde ders vermiştir. (L)

RANGE FİNDİNG [reync faynding] i. (ing. dey.). Havc. Bk. TELEMETRİ, *Ek.* (L)

RANGERS [rencırz] i. (ing. k.). A.B.D. ordusunda seçme birlik. (L)

***RANK** (Joseph Arthur), ingiliz sinema yapımcısı. — (öl. Winchester 1972). [L]

***RAPACKİ** (Adam), polonyalı siyaset adamı. — (öl. Varşova 1970). [L]

***RAROTONGA,** Polinezya'da ada. — Uluslararası havalimanı. (L)

***RASANEN** (Martti), finli türkolog. — Yeni eseri: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* (Türk dilinin etimolojik sözlüğü araştırması) [2 c., 1971]. (M)

***RASATHANE** veya **RASADHANE** bış. i. — ANSİKL. *Türkiye'de*, Keban baraj gölü çevresinde oluşacak olayları incelemek için Kandilli* (*Ek*) *rasathane*'si ve Devlet Su işleri, ortak çalışmalar yapmak amacıyla yeni tesisler kurdu; aynı rasathanede iki büyük servis hizmete girdi (1974). Ege* Üniversitesi rasathanesi de (*Ek*) çalışmalarını sürdürdü. (M)

***RASGELE** bış. sıf. — Bilişim. *Rasgele erişim.* Bk. ERİŞİM, *Ek.*

— Mat. *Rasgele değişken,* «evren» denilen ve üzerinde bir P olasılık tanımlanmış olan bir Ω kümesinin, gerçek sayıların ℝ kümesi içindeki X uygulaması. || *Rasgele bir değişkenin dağılım fonksiyonu.* Bk. DAĞILIM, *Ek.* || *Rasgele bir değişkenin olasılık kanunu,* ayrık bir değişken için, bu değişkenin alabileceği ayrık değerlere ilgili olasılıklar kümesine bağlı ayrık değerler kümesi; sürekli bir değişken için, bu rasgele değişkenin alabileceği ve değişkenin dağılım fonksiyonuna bağlı olan değerler aralığı. || *Rasgele bir değişkenin umudu.* Bk. UMUT, *Ek.* || *Ayrık rasgele değişken,* sayılabilir, sonlu ya da sonsuz elemanlı bir kümenin değerlerini, yani ayrık değerleri alabilen değişken. || *Sürekli rasgele değişken,* sınırlarından biri ya da her ikisi sonsuz olabilen yarı açık, açık ya da kapalı bir (*a, b*) aralığının bütün değerlerini alabilen rasgele değişken. (L)

***RASPA** i. — Petr. Bir boru hattının iç çeperlerini kazıyıp temizlemek için kullanılan ve borunun yanındaki özel bir kapaktan sokulup çıkarılan, üstü fırçalarla donatılmış küre şeklinde âlet. (L)

***RASTLANTILI** veya **RASLANTILI** sıf. — Mat. Bk. RASGELE, *Ek.*

— Müz. Bestecinin, gerek besteleme, gerek yorum sırasında araya birtakım rastlantı ya da doğaçlama öğeleri kattığı bir müzik türü için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Müz. *Rastlantılı müzik* deyimi, 1951 yılına doğru John Cage, Karlheinz Stockhausen ve Pierre Boulez'in deneylemeleri sonucunda ortaya çıktı. Aslında kaypak ve belirsiz bir deyimdir bu; çünkü, tümüyle rastlantılı bir müzik olamaz: «Bilimsel anlamıyla ele alındığında, bir rastlantıyı gerektiren ve *doğaçlama* yerine kullanılan *rastlantılı* terimi, aldatıcı ya da yapmacık duygusal bir davranışı yansıtan katıksız bir sahtekârlıktır» (Xenakis). Rastlantılı müzik daha çok katı diziselciliğin aşırılıklarına bir tepki olarak (Boulez'in *Polyphonie X*'i) doğdu; gerçekten de, katı diziselcilikte tüm müzik parametreleri, kimi zaman yorumun olanak sınırları ötesinde tasarlanıp notalanıyordu: «Yorumcu dikkati dağılacak kadar dikkat etmeğe zorlanırsa... müzik yapısının tüm gerekirciliğine ister istemez yorumun gerekmezciliği sızıverir» (Ligeti). Rastlantılı müzik, aynı zamanda, çağdaş bestecilerin getirdiği yeni biçim kavramlarından, değişken biçim (önceden belirlenmiş öğeler le belirlenmemiş öğeleri bağdaştırır), çift değerli biçim (hepsi aynı önemdeki pek çok olanağa açık kapı bırakır), açık biçim ve *work in progress* (eğreti bir noktada birden kesilen ve daha sonra yeniden aynı noktadan başlanabilen beste) gibi kavramların doğuşundan ve evriminden de ayrı tutulamaz. Demek ki burada asıl sorun, rastlantının ya da önceden kestirilemeyenin nasıl, hangi sınırlar içinde ve hangi düzeyde müziğe katılabileceğini ve bir müziğin denetimli özgürlük sınırları içine nasıl yerleştirileceğini bilmektir. Deneysellliğin ötesine çıkan pek çok değerli yapıt, hemen hemen yirmi yıldır, bu sorunu gereğince aydınlatabilecek çözüm yollarının ne denli çok olduğunu göstermiştir. «Akışı ana hatlarıyla önceden belirlenen, fakat ayrıntıları rastlantıya bağlı olan süreçlere rastlantılı denir» (Meyer-Eppler). Oysa müzik uygulamaları çoğu defa bu tanımı altüst etmiş ve «rastlantılı» denilen birçok yapıtın ayrıntıları belirlenirken ana hatları doğaçlamaya bırakılmıştır: örneğin bu alanda bir dönüm noktası olan Stockhausen'in *Klavierstück XI* (1956) adlı yapıtı ve (daha dar sınırlar içinde) Boulez'in *Üçüncü sonat*'ı (1957) gibi. Buna karşılık, Stockhausen'in beş nefesli çalgı için *Zeitmasse* (1955-1956) ve vurma çalgılar için *Zyklus* (1959) adlı yapıtları ve Boulez'in *Pli selon pli* (1961) adlı bestesinin bazı bölümleri ana hatlarıyla belirli, ayrıntıda rastlantılıdır. Başka bir araştırma yolunu da Xenakis açmıştır: ona göre «sanat ve bilimde işin içine rastlantıyı karıştırmak, derin bir tarih felsefesini, olasılıklar hesabını ve stokastik'i bilmeyi gerektirir», bu da yaratının bir bölümünü bilgisayarın ve matematiğin ellerine bırakmak demektir. John Cage bu uygulamada, rastlantı kavramını kelimenin gerçek anlamında (zar atma, Çinlilerin kehanet kitaplarından yararlanma) ele alacak kadar ileri gitmiş, yorumcuya yalnız grafik halindeki müzik eskizlerini vermekle yetinmiş (Sylvano Bussotti de bu yolda J. Cage'i izledi) ve kendini bestesiz bir besteci durumuna getirmekten kaçınmamıştır.

Foto. Rangers-Gamma, Simonpietri-Gamma, A. Morain (LAROUSSE)

Mauricio Kagel, *Sonant* adlı yapıtında *work in progress* düşüncesini işledi: yapıtın yalnızca değişebilen bölümleri çalındığından, müzik sürekli bir *status nascendi* (doğuş hali) içindedir. Bu arada, New Phonic Art ya da Marius Constant'ın Ensemble Ars Nova'sı gibi bazı topluluklar da, önceden belirlenmiş olan ya da parçanın yorumu sırasında akla geliveren bazı müzik öğelerinden yola çıkarak gerçek bir doğaçlamaya yöneldiler. New Phonic Art topluluğunun tromboncusu Vinko Globokar, bir çeşit ortak yaratı olan rastlantılı müziğin bütün elverişli ve engelleyici yanlarını (stereotiplerin bilinçli ya da bilinçsiz kullanılması) açıkça ortaya koydu. *Aus den sieben Tagen*'den sonra bestelediği *Mantra*'da (1970) her türlü rastlantı öğesini kullanmaktan hemen hemen kesinlikle vazgeçen Stockhausen, son yazılarında da gene bu sorunu ele alır. (L)

RAŞİT RIZA (soyadı SAMAKO), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1890 - ay.y. 1961). Lise öğreniminden hemen sonra sahneye figüran olarak çıktı. İlkin Ahmed Fehim Efendi'nin, sonra da İbrahim Necmi Dilmen'in topluluklarında çalıştı. Dârülbedayi'nin yönetimi altında yeni açılan tiyatro okulu ve temsil heyetine atandı (1915); daha sonra Dârülbedayi'den ayrılarak kendi adına topluluk kurdu. Ankara halkevleri rejisörlüğü ve Ankara Şehir tiyatrosu müdürlüğü yaptı. İstanbul Şehir tiyatrosuna girdi. Elli yıldan fazla süren sanat hayatı boyunca çok değişik nitelikte oyunlarda oynadı, hepsinde de büyük başarı kazandı. (M)

***RATİO** i. — ANSİKL. İkt. *Ratio* tekniği şirket durumunu değerlendirme aracı olarak, özellikle A.B.D.'de yaygın olarak kullanılır. Kamu yöneticilerinin istatistik bilgi istekleri, muhasebe evrakının normlara bağlanması ve bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ratio uygulamalarını yaygınlaştırmıştır. Şirketlerin bir bütün halinde ve ileriye yönelik yönetimi ratioyu gerekli kılmıştır. Ratiolar, işletmeleri tanıma aracı olarak kullanıldıklarında, öngörülen amaç ve eldeki verilere dayanılarak seçilir. Millî muhasebecinin öngördüğü amacın gerek bir bankacının, gerek bir hisse senedi sahibinin öngördüğü amaç ile karıştırılamayacağı açıktır. Öte yandan, ratioların nitelikleri, temel verilere ve bu verilerin tanımları, ayrıcalıkları, sınıflandırılmaları ve seçim ölçütlerine bağlı olarak değişir. Bu temel verilerde karşılaşılan güçlük, bu verilerin heterojen olmaları (farklı fiyat ve zamanda alınan birbirinin aynı iki mal) ve değerlendirme zorluklarından (amortismanlarından) ileri gelir. Bu veriler basit sayısal bir biçimde (iş hacmi, uzun vadeli borç miktarı v.b.), yüzde olarak (yüzde 40 sabit değer, yüzde 20 stok, yüzde 40 yaratılacak değer) veya bir ilişki olarak (satışlar ve likidite arasındaki ilişki) ortaya konulabilir. Soruna bu açıdan bakılınca ratiolar, oran olarak da, ilişki olarak da kullanılsalar, verilerin çözümlenmesinde mantıkî ve gerekli araç olma niteliğini kazanırlar. Şüphesiz bu ratiolar tarih (zaman içinde karşılaştırma) ve kesim (şirketler arasında karşılaştırma) bakımından incelenirler. Ratioların özellikleri ise sonsuza kadar çeşitli olabilir: içsel ratiolar (tek bir şirketi ilgilendirir); dışsal ratiolar (çok sayıda şirketin çözümlenmesi); fizikî veya değer olarak, gerçek veya tarihî (muhasebe evrakına bağlı olarak); ileriye yönelik (şirket bütçesi ile ilişkili olarak); istatistik (yapısal) ve dinamik (işletmeciliğe ait) ratiolar. Ratioların sınıflandırılması ise göz önünde bulundurulan ölçütlere göre yapılır. Buna göre üretim etkenlerinin gerçek verimlilik derecelerinin ölçülmesinde kullanılan ratiolara teknik ratiolar, şirket malî yapısını gösteren ratiolara malî ratiolar, maliyet, fiyat ve değer olarak verimin ölçülmesinde kullanılan ratiolara işletmecilik ratioları denir.

Ratioların uygulama alanı çok geniştir. Şirket yöneticileri, üretim sorumluları, malî sorumlular, bankacılar ve hisse senedi sahipleri kendilerine uygun ratioları uygularlar. (L)

***RAUSCHENBERG** (Robert), amerikalı ressam. — 1964 ile 1966 arasında tiyatrocular ve koreograflarla işbirliği yaptı, 1955'te olduğu gibi, Merce Cunningham kumpanyasının dekorlarını ve giysilerini çizdi. 1967'de E.A.T.'yi (Experiments in Art and Technology) kurdu, *Revolvers* (ters yönde dönerek üzerlerindeki soğuk serigrafi görüntülerini saydamlıkla birbirine karan plexiglas plaklardan oluşan makineler), *Soundings* (önünde yapılan gürültüye göre üzerinde görüntülerin belirdiği ayna panolar) dizilerini hazırladı. Bir yandan da, el-kol hareketlerine bağlı taramaları, yarıkları, gazetelerden ya da magazinlerden aktarılan fotoğraf görüntüleriyle birleştirdi. 1971'den sonra, tekrar çöpe atılacak gereçlere döndü, ana malzemesi ambalaj kartonu olan iki ya da üç boyutlu eserler (*Early Egyptian Series*, 1973) meydana getirdi. (L)

***RAVLI,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Çubuk ilçesi) bucak. — 8 469 nüf., bucak merkezi 2 436 nüf., 18 köy (1970). [M]

***RAY** (Raymond Nicholas KİENZLE, **Nicholas** — denir), amerikalı sinema yönetmeni. — 1973'te *We can't go Home again'i* (Tekrar yuvaya dönemeyiz) çevirdi. (L)

***RAY** (Satyacit), hintli sinema yönetmeni. — Son yıllarda sırasıyla şu filimleri çevirdi: *Nayak* (Kahraman) [1961]; *Şiriakana* (Hayvanat bahçesi); *Gupi Gyne, Bagha Byne* (Gupi ve Bagha'nın serüvenleri) [1968]; *Aranyer din Ratri* (Ormanda günler ve geceler) [1970]; *Pratidvandi* (1971); *Aşani Sanket* (Uzaktaki yıldırım) [1972]. (L)

RAYMONDEN, Fransa'da, Chancelade (Dordogne eyaleti) yakınlarında tarihöncesi yer. Üst üste iki barınaktan oluşan bu yerde Son Yontmataş devrine ait olduğu sanılan malzeme bulundu. (L)

***RAYNAL** (Paul), fransız oyun yazarı. — (öl. Paris 1971). [L]

RAYNAUD (Jean-Pierre), fransız sanatçısı (Colombes 1939). Bahçıvanlık öğrenimi gördükten sonra, yenigerçekçiliğe yakın bir anlayışla birleştirmeler yapmağa başladı. Ölçekler, yangın merdivenleri ve kürekleri, işaret panoları ya da çiçek saksıları gibi birtakım basit araçları biraraya getiren kırmızı ve beyaz renkli «psiko-nesne»leriyle, düşünce dünyası ile gerçek dünyanın arasındaki ilişkileri açıklamağa çalıştı. İçi çimentoyla doldurulan, dolayısıyla da kullanılamayacak duruma gelen kırmızı saksı, her türlü anlatım gücünden yoksun bir işaret oluyordu: Raynaud bunu çoğaltmış ve boyutlarını alabildiğine değiştirmişti (Düsseldorf'daki 1968 «Prospect» sergisine bu türden 300 saksıyla katıldı; saksılardan 12'sinin yüksekliği 1,80 m, çapı 2 m idi). 1967'de yeni bir çalışmaya girişti: Renault «4» kamyonetinin ve yol işaret panolarının parçalarını gerçek boyutlara uyarak panolara aktarıyor ve dört renge (kırmızı, yeşil, sarı, mavi) boyuyordu. İlk eserlerindeki çarpıcılığı tekrarlayarak, 1973'teki «Cenazelikler» sergisinde, gene dört renge boyadığı tabutlar, haçlar, adaklar sundu. 1974'te La Celle-Saint-Cloud'daki evini tamamladı: evin bütün odaları beyaz karolarla kaplanmıştı. (L)

Ray Sigorta A.Ş., Türkiye'de, tarım dışında bütün dallarda faaliyet gösteren sigorta şirketi. 1958'de kurulan şirketin merkezi Ankara'dadır. Sermayesi 2 milyon TL., toplam çalışanların sayısı 107'dir. Başlıca ortakları, yüzde 15 payla Devlet Demiryolları Genel müdürlüğü, yüzde 14,1 payla tasfiye halindeki Raybank, yüzde 8,92 payla T.H.Y. Genel müdürlüğü, yüzde 8,73 payla Denizcilik Bankası Genel müdürlüğü, yine yüzde 8,73 payla Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat A.Ş. Genel müdürlüğüdür. 1974'te toplam prim üretimi 172 milyon 998 343 TL., kârı 11 milyon 141 264 TL.dır. (M)

RAYSSE (Martial), fransız sanatçısı (Golfe Juan 1936). Edebiyat fakültesinde öğrenim gördükten sonra 1959'da ilk sanat araştırmalarına girişti ve gereç olarak plastik eşyayı seçti. Yenigerçekçiliğin kurucularından biri olarak günlük eşyaya ilgi duyuyordu. Büyük mağazalarda gözüne ilişen en parlak, en gösterişli eşyayı, kap-kacağı, oyulmuş panolara yapıştırdığı fotoğraflarla meydana getirdiği soğuk, duygusuz kadın görüntüleriyle bağdaştırdı (*Raysse Beach*, 1962). 1962'den sonra, özellikle uzamın rengi ve yapısına dayanan bir araştırmaya girişti. Acı bir duygusallığa ulaşan eserlerinde, yer yer neon ışınlarıyla aydınlattığı akrilik boyayı, fotoğraf agrandisman usullerini ve üçüncü boyutu kullandı. Ana konusu kadın olan düzenlemelerinde, düzlemler birbirine biniyor, birbirini aşıyordu (*Değişken geometrili tablolar*, 1965). 1967'de, plexiglas ya da formikadan oyulmuş soyut biçimleri görsel-işitsel öğelerle bağdaştırdı; 1969'da, *Başıboş bir biçim* ile eser, görüntülerin yansıtılmasına indirgenmişti. Nitekim, 1969'dan bu yana da temel uğraşısı sinemadır. Birkaç kısa filimden sonra *Le Grand Départ* (Büyük yolculuk) [1972] adlı uzun filmi çevirmiş, tiyatro ve bale dekorları yapmıştır. (L)

***RCD turnuvası.** — 1970'te Pakistan'ı 6-1 yenen İran, Türkiye ile 1-1 berabere kaldı ve gol fazlasıyla birinci oldu. 1971'de, Pakistan katılmadığı için turnuva düzenlenemedi. 1972'de Pakistan ile 2-2 berabere kalan Türkiye İran'ı 1-0 yenerek birinciliği aldı. (M)

READY-MADE [redimeyd] i. (*yapılmış* anlamında ing. deyim). Çağdaş santl. Elde yapılmış bazı eşyayı sanat yapıtı olarak kabul eden Marcel Duchamp'nın bu nesnelere verdiği ad. (L)

***REAKTÖR** i. — Denizc. *Y şeklinde bodoslama reaktörü*, bir geminin bodoslamasına yerleştirilen, suyu boylamasına bir tünelden emecek ve geminin iki yanındaki iki delikten dışarı atacak şekilde eksenel bir çarkı bulunan düzenek. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. Bir madenin hazırlanışı sırasında, içinde yüksek sıcaklıkta kimyasal tepkimelerin yapıldığı aygıt: *Kroll yöntemine göre titan üretiminin temel evresi, koruyucu helyum atmosferi içinde, 850°C'a doğru, ergimiş magnezyumla gaz halindeki titan tetraklörürün ısı veren ayrıştırma tepkimesinin başlayabilmesi için ısıtılan geçirimsiz bir reaktörde yapılır.*

— Nükl. *Deney reaktörü*, yeni bir reaktör tipi için düşünülen temel tasarının geçerli olup olmadığını ve böyle bir prototipin yapımına başlanıp başlanamayacağını denetlemeğe yarayan reaktör. ‖ *Nükleer reaktör*. Bk. ANSİKL.

— Oto. *Katalitik reaktör*, bir motorun egzos gazlarındaki zararlı ürünleri, kataliz yoluyla, çevre için zararsız artıklar haline dönüştürerek egzos gazlarını arıtmağa yarayan düzenek. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. *Y şeklinde bodoslama reaktörü*'nde su boşaltma deliklerinden biri kapalı olduğu zaman, emilen su hızmesinin geri tepme kuvveti bir dönme hareketi yaratır. Eğer iki delik de açıksa, o zaman, hız büyüdükçe artan bir frenleme kuvveti doğar. Nihayet, reaktörün dönme yönü tersine çevrilirse, su yan deliklerden emilip ön delikten boşaltılacağı için, geminin geri geri gitmesini sağlayan bir itme kuvveti meydana gelir. Bodoslama reaktörünün bu çeşitli kullanımları, gerek gemilerin limanda rahatça manevra yapabilmesini, gerek rota sapmalarını önleyerek geminin istediği yöne gitmesini, gerek okyanus araştırma gemilerinin ve deniz üstü kuyu açma platformlarının tam istenilen konumda tutulmasını kolaylaştırır.

— Nükl. *Nükleer reaktör*, kendiliğinden süren zincirleme bir nükleer fisyon tepkimesini devam ettirip yönlendirebilen bir düzenektir.

Bir nükleer reaktörde üç bölüm bulunur: etkin bölüm, yani yakıtın, yavaşlatıcının ve ısı taşıyıcı akışkanın bulunduğu kalp; bir ayar ve güvenlik düzeneği; yüksek basınçlara dayanıklı bir dış gömlek.

Reaktörlerin sınıflandırılması

Kuramsal olarak fisyon reaktörlerinin birçok türü vardır; bu reaktörler değişik parametrelere göre şöyle sınıflandırılabilir:

— amacına göre (deneme, araştırma, enerji [elektrik üretimi], ışınlama ve plütonyum üretme reaktörleri);

— yakıtın türüne göre (doğal uranyumlu, zenginleştirilmiş uranyumlu, plütonyumlu reaktörler);

— yavaşlatıcının türüne göre (grafit, âdi su, ağır su, organik madde, berilyum, seramik malzeme);

— soğutucu akışkanın türüne göre (su, gaz, sıvı, maden, organik sıvı);

RAŞİT RIZA

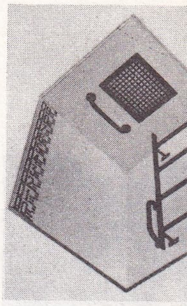
Jean-Pierre RAYNAUD «Köşe 805» (1967)

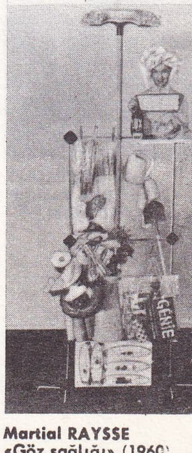

Martial RAYSSE «Göz sağlığı» (1960) [Mathias Fels galerisi]

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); M. Fels galerisi, J. Dubout (LAROUSSE)

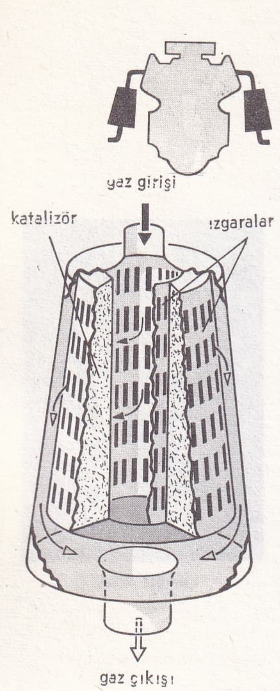

doğrudan doğruya egzos çıkışına yerleştirilen bir katalitik reaktör'ün şeması

Paul REBEYROLLE «Gerillanın doğuşu» (1968) [özel kol.]

— çekirdek birleşmesine yol açan nötronların türüne göre (ısıl nötronlu, hızlı nötronlu reaktörler);

— nükleer yakıtın ve yavaşlatıcının dağılımına göre, «heterogen» reaktörlerde yakıt ve yavaşlatıcı birbirinden ayrılmıştır: yakıt, yavaşlatıcının çevrelediği çubuklar halinde bulunur. «Homogen» reaktörlerde yakıt ve yavaşlatıcı birbiriyle karışmıştır ya da yakıt yavaşlatıcı içinde çözünmüştür. Bu parametreler arasından yapılacak bir seçim «soy» denilen kavramı oluşturur; demek k reaktörlerin soyu oldukça kalabalıktır; fakat uygulamada bu soy sayısı dörde indirilebilir, zaten en çok rastlanılan reaktör türleri de bunlardır:

— doğal uranyum, grafit, gaz;

— zenginleştirilmiş uranyum, âdi su: PWR tipi;

— zenginleştirilmiş uranyum, âdi su: BWR tipi;

— hızlı nötronlu kuluçka reaktör.

● *Doğal uranyumlu reaktör.* Grafitle yavaşlatılır, basınçlı karbon gazıyla soğutulur. Bu reaktör tipi başlangıçta özellikle İngilizler ve Fransızlar tarafından geliştirildi. Doğal uranyumlu reaktörün büyük boyda olması gerekir, çünkü doğal uranyum (yüzde 0,7 U 235) oldukça az sayıda nötron verir. Yapım maliyeti hayli yüksek, fakat yakıt diğerlerinden daha ucuzdur. Isıl gücü 1 500 ile 2 000 MW, reaktöre bağlı santralın elektrik gücü ise 400 ile 600 MW arasındadır, hattâ 1 000 MW'a ulaşabilir.

Gaz basıncı ortalama 12 ile 25 kg/sm²'dir. Reaktör çıkışında sıcaklık 400°C'ı bulur.

● *Zenginleştirilmiş uranyumlu reaktör.* Âdi su ile yavaşlatılır ve soğutulur.

Uranyum 235 yönünden zenginleştirilmiş yakıt (yüzde 0,7 yerine yüzde 3 ya da 4) doğal uranyumdan daha çok sayıda nötron verdiği için bu reaktörler öncekilerden daha küçük boyda olur. Yapım masrafı daha az, fakat zenginleştirilmiş yakıt doğal uranyumdan çok daha pahalıdır. Nötronların çok oluşu nedeniyle âdi su yavaşlatıcı olarak kullanılabilir, ayrıca gene âdi su PWR tipi reaktörlerde basınç altında, BWR tipi reaktörlerde ise kaynak halde ısı taşıyıcı akışkan olarak da kullanılabilir. Zenginleştirilmiş uranyumla ve basınçlı hafif suyla çalışan PWR reaktörleri çoktan sanayi alanına girmiş bulunuyor. Bu iki tipin maliyeti hemen hemen aynıdır; BWR tipi belki daha da ucuza mal olabilir, fakat teknisyenler bir kaza anında PWR'nin daha güvenilir olduğunu ileri sürüyorlar.

Basınçlı suyla çalışan reaktörlerde 130 ile 150 kg/sm², kaynar suyla çalışan reaktörlerde 50 ile 80 kg/sm² düzeyindeki basınçlarla 250 ile 300°C arasındaki sıcaklıklara ulaşılır. Isıl güç genellikle 1 000 MW, elektrik gücü 300 MW düzeyindedir.

● *Hızlı nötronlu kuluçka reaktör.* Henüz çok yaygınlaşmamış olan bu reaktör tipi geleceğin formülü olarak görünüyor. Bu reaktörlerde yavaşlatıcı yoktur; kalbin boyutları doğal uranyumlu bir reaktördekinden on kat daha küçüktür. Yakıt zenginleştirilmiş uranyum ya da plütonyum olabilir. Tepkimeyi sürdürmek için nötronları yavaşlatmak zorunlu değildir; hemen hemen tümü fisyona uğrayabilen bir kütlesinde çok bol sayıda nötron bulunur. Bu kalbin çevresine, fakirleştirilmiş (yüzde 0,7'nin altında U 235 oranı) uranyum elementleri bir «kılıf» halinde yerleştirilir. Kalbin yayımladığı nötronlar bu kılıfta U 238 çekirdekleri tarafından tutulur ve U 238 plütonyum 239'a dönüşür. Her fisyonda yayımlanan 2,5 nötrondan ortalama olarak biri tepkimeyi sürdürmeğe, birden biraz çoğu da plütonyum üretimine yarar. Demek ki kuluçka reaktör, enerjinin yanı sıra, tükettiğinden çok daha fazla miktarda yakıt üretir. Fakat bu durumda da fisyon maddesi için yapılan yatırım masrafı çok fazladır; sağlanan ısıl güçten maksimumunu değerlendirmek gerekir. Böylesine güçlü bir ısı kaynağıyla birlikte su ya da karbon gazı kullanmak olanaksızdır. Bu nedenle nötron ve ısı niteliği yüksek, üstelik basınç uygulaması gerektirmeyen ısı taşıyıcı bir akışkan kullanılır: bu akışkan ergimiş sodyumdur.

— Oto. *Katalitik reaktör,* gazların son yanma süreci sırasında, egzos gazlarının bileşimindeki hava kirletici üç etkeni, karbon monoksit, hidrokarbon ve azot monoksiti su, karbon dioksit ve azot haline dönüştüren kimyasal bir tepkime uygular; bu tepkime için gerekli hidrojen ve oksijen atomlarını da bir pompayla üflenen havadan alır. Bu aygıt, kolektörün hemen arkasına yerleştirilen küçük bir egzos susturucusu biçimindedir; hava pompası ise reaktörün önündeki egzos borularına açılır. Ne var ki kuramsal yönden çok basit olan bu aygıt uygulamada birtakım sorunlar yaratır. Bir yandan, bileşiminde kurşun tetraetil bulunan patlama önleyici «süper» benzinlerin kullanılmasından ileri gelen kurşun kalıntıları reaktörün hem çalışmasını aksatır, hem de ömrünü kısaltır. Bu nedenle reaktörün özel madenlerden yapılması gerekir, bu özel madenleri de yalnız S.S.C.B. ve Japonya sürekli olarak üretebiliyor. Öte yandan, reaktörün çok kısa bir sürede normal çalışma sıcaklığına ulaşması gerekir ve trafik koşulları ne olursa olsun bu sıcaklığın hep aynı düzeyde tutulması şarttır. Bunun için de, önce elektronik kumandalı bir kontak düzeneği, değiştirgeç ve basınç düşürme kutusuyla egzos gazlarının sıcaklığını arttırarak, sonra kalkış, yavaşlama ve trafik tıkanıklığı nedeniyle durma anında ateşlemeyi geciktirerek, çift çeper yöntemiyle ısıya karşı yalıtılmış olan reaktörü ısıtmak gerekir. (L)

***REANİMASYON** i. — Tıp. Ya bilinen bir hastalıkla ilgili, ya bir ameliyat ya da bir travma sonucu olarak hastanın durumunu tehlikeye sokan bozukluklara kesin teşhis koymağa dahi kalkışmadan büyük hayatî vücut görevlerini çalışır duruma getirmek ya da çalışır durumda tutmak amacıyla başvurulan yöntem ve tekniklerin tümü.

— ANSİKL. *Reanimasyon,* tedavi dallarının gereklerine göre tıbbî reanimasyon, cerrahî reanimasyon, kardiyolojik reanimasyon v.b. diye ayrılmış olsa bile çok yönlü bir etkinliğe dayanır. Reanimasyon biyolojik bilimlerin, cerrahî ve anestezi alanındaki gelişmelerle ilişkili olarak ilerlemesinden doğmuştur. Cerrahî müdahale birinci tehlike derecesini aştığı zaman daima çeşitli bozukluklar ortaya çıkar ve bunların giderilmesi, savaşta yaralananlara, barışta yaralananlara (trafik kazaları, iş kazaları, toplu âfetler), ağır ameliyatlılara, yanıklara yapılan bakım ve tedaviden esinlenen tekniklere başvurulmasını gerektirir.

Çok yönlü reanimasyon şimdi bütün hastahanelerde, belirli konularda reanimasyon ise bütün yardım kurumlarınca (Kızılay, Kızılhaç, İtfaiye v.b.) bilinen merkezlerde uygulanır. Bu merkezlerde tedavi uzmanları her şeyden önce asıl hastalık nedenine (kalp, kan, solunum hastalıkları v.b.) yönelirler, ama bununla birlikte çok yönlü yoğun bir reanimasyona da girişirler.

Bu bakım ve tedavide hemen hemen otomatik olarak hep aynı tedbirler uygulanır, ama her özel durum için de elden geldiğince en etkili tekniklere başvurmakta tereddüt edilmez.

Başvurulan başlıca tedbirler şunlardır: solunum yardımı, merkez sinir sistemini koruma, kan dolaşımını çalışır tutma, ağrıyı dindirme, gerekli sonuçlarıyla birlikte yeterli bir metabolizma sağlama, çıkartı maddelerini, özellikle böbrek yoluyla dışarı atma. Yaralı ya da hasta yeteri kadar soluk alamıyorsa akciğere hava verilmesi hekim tarafından sunî olarak ya da onun hareketlerinin yerini tutan makinelerle sağlanır; çelik ciğer, modern solunum aygıtları (mekanik, pnömatik ya da elektrikli) akciğeri hava ya da oksijence zenginleştirilmiş hava ile doldurur.

Giren ve çıkan gazların rahatça geçmesi çoğu zaman cerrahî anesteziye başvurularak soluk borusuna sokulan bir boru ile sağlanır. Bu şekilde yapılan oksijen tedavisi merkez sinir sistemini korumak için en iyi çaredir, elverir ki kan dolaşımı tam olsun. Böbreklerin çalışması bakımından da önem taşıyan bu koşulu yerine getirmek için hastaya perfüzyon yapmak ya da kan vermek yerine kalbi canlandırmağa ve adrenalin gibi sempatik sinir sistemini uyarıcı (dolaşıyla damar büzücü) maddeler ya da kâfuru şırınga ederek atardamar basıncını yükseltmeğe girişmek daha yararlı olur. Şoka yol açan eveğen ağrı ve onun yaşatkan sinir sistemi üstündeki yankısı damar yoluyla verilen ağrı dindirici ilâçlarla ve ağrıyı yaratıcı durumun düzeltilmesiyle (sözgelimi kırık kemiklerin bağlanması) hızla giderilir.

Şok durumlarında enerjiye olan ihtiyaç azalabilir, ama birçok durumda da şok geçer geçmez artabilir ya da artması gerekir. Reanimasyon, mümkünse önceden ve her halde biyolojik muayeneden geçirilmiş ve usulünce hazırlanmış gerekli malzemenin bulundurulmasını sağlar: su, elektrolitler (sodyum, potasyum, magnezyum, kalsiyum), glüsitler, vitaminler, bazen amino asitler ve lipitler; bütün bunlar tehlikesiz olarak normal yoldan alınarak sindirilip soğuruluncaya kadar damar yoluyla verilir.

Çıkartı bozukluklarının önlenmesi ya da tedavisi karaciğer ve böbrek fizyolojisinin iyi bilinmesine dayanır ve yardımla sidik çıkarttırmaktan (içkilerle ya da damar iğneleriyle) tutun da karınzarı yoluyla diyalize başvurarak ya da sunî böbrek kullanarak böbrek dışı arındırmaya kadar varır; daha ağır durumlarda böbrek nakli bile yapılır. Başlıca vücut görevlerinin işlemesi sunî ya da doğal olarak sağlandıktan sonra dikkatler asıl hastalık nedenlerine ve bunların görünür sonuçlarına yönelebilir. Reanimasyon uzmanı bağırsak tıkanmasına bağlı tehlikeleri azaltmak için mideye, onikiparmak bağırsağına ya da bağırsaklara bir boşaltma sondası yerleştirmelidir; beyin, kalp ya da göğüsten bere almış hastaların duruşunu ona göre düzeltmelidir; hattâ daha ilk ağızda, zehirlenmeye karşı koymak ve gazlı ya da gazsız zehirlerin vücuttan çıkarılıp atılması için gerekli tedbirleri almalıdır.

Bu anlamda reanimasyon sınırsız olanakları bulunan ve çok değişik yöntemler kullanan bir bilim koludur; eskiden «ameliyat hekimliği» denen bu uzmanlığa artık haklı olarak ilkyardım hekimliği denebilir. (L)

REBEYROLLE (Paul), fransız ressamı (Eymoutiers 1926). İkinci Dünya savaşından sonraki dönemde, doğaya bağlılığını yansıtan gerçekçi eserleriyle Genç Figüratif Resim'in önderlerinden biri olarak kendini kabul ettirmişti. Yavaş yavaş perspektifi bıraktı, kişileri ve eşyayı çarpıttı, şemalara indirgedi, öğeleri birbirine karıştırdı ve tuvallerinin bazı kesimlerini «lekeler»e boğdu (*Yağmur ve güzel hava,* 1958). 1961-1962 yıllarında, el-kol hareketine bağlı ve lekeci bir soyutlamaya vardı (*Haziran ayında ırmak,* 1961). Bu dönemde madde ve renk üstünde özellikle duruyor, çeşitli izleri, gereçleri ve yapıştırma kâğıtları tablolarına aktarıyordu. 1967'de kaldığı Küba'nın etkisiyle resminde katı, şiddetli bir siyasî tutum yer aldı. Zengin ve barok yapıdaki büyük boyutlu düzenlemelerine sonu gelmeyen bir acımasızlık sindi. Birer dizi olarak tasarladığı sergilerinde devrimci solun savunduğu günlük temaları işledi: *Gerillacılar* (1969), *Birlikte yaşamalar* (1970), *Köpekler* (1973). [L]

RECALCATİ (Antonio), italyan ressamı (Bresso, Milano yakınları 1938). Soyutlamaya karşı çıkan, yeni konulu resmin temsilcilerindendir. Hem Yves Klein'ı, hem de Max Ernst'i andıran *İzler* dizisiyle resme başladı. Sonra, boyalı görüntülerin yan yana gelmesiyle oluşan öykücü bir resim türüne yöneldi. G. Aillaud* (*Ek*) ve E. Arroyo* (*Ek*) ile birlikte, 1965'te «Çölde bir tutku» ve «Yaşamak ve ölüme bırakmak» dizilerini hazırladı. «1962-72» adını verdiği hayalî toplu sergisiyle kurulu düzene karşı çıkmağa devam ederek günümüzün büyük siyasal ve toplumsal olaylarını ele aldı: *Pekin'e atılan bomba* (1970), *Washington karşılaşması* (1971) v.d. Resim tekniğinin soğukluğu, toplumla ve kişinin toplum içindeki durumuna yöneltiği eleştirilere daha bir sertlik getirir. *Amerikan evleri*'nde (1970-1971) bu soğuk gözlemci bakışa bir çeşit bunalımın katıldığını görürüz; Chirico'nun metafizik resimlerinden aktarılan bir dekora yerleştirdiği kadın gövdesi parçalarıyla şarküteri parçalarını bir araya getiren *Chirico'nun avareliği* (1972-1973) tablolarında ise acı bir alay sezilir. (L)

REDEL (Kurt), alman orkestra yöneticisi ve flütçüsü (Wroclaw 1918). Salzburg'daki Mozarteum'da ders verdi (1938), Detmold'da profesörlük yaptı (1946'dan 1953'e kadar). 1953'ten bu yana Münih'te yaşar. Pro Arte orkestrasını orada kurmuş, bu orkestrayla çeşitli konserler vermiş ve birçok plak doldurmuştur.

Foto. Cl. Gaspari-Maeght galerisi (LAROUSSE)

Merkez bankası reeskont hadleri ve avans işlerinde uygulanan faiz oranları

	değişikliğin yapıldığı yıllar 1974 (5)	1973 (4)	1973 (3)	1970 (2)	1969 (1)
1. genel ve farklı reeskont hadleri ve senet karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları:					
a. genel	9,0	8,75	8,0	9,0	7,5
b. tarım kredilerinde	8,0	7,0	6,0	7,5	5,25
c. ihracat kredilerinde	8,0	7,0	6,0	7,5	5,25
d. belgeli ihracat hazırlık ve imalât kredilerinde	8,0	7,0	6,0	7,5	5,25 (b)
e. küçük sanayici, sanatkâr, esnaf ve esnaf teşekkülleri kredilerinde	8,0	7,0	6,0	7,5	5,25
f. teşviki öngörülen sanayi kolları kredilerinde	—	—	—	7,5	5,25 (a)
2. orta vadeli kredilere uygulanan faiz oranları:					
a. genel	10,5	9,0	9,0	9,0 (a)	—
b. tarım kredilerinde	8,0	7,0	6,0	—	—
c. kredili ihracat finansmanları ve yıllık programların genel teşvik tablosunda yer alan ve orta vadeli krediden yararlanması öngörülen sektörlere (tarım kesimi hariç) açılan kredilerde	—	—	8,0	—	—
3. tahvil karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları	11,0	11,0	10,0	11,0	10,0
4. altın karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları	7,0	7,0	6,0	7,0	6,0

NOT: (1) 1969'daki hadler, (a) ve (b) hariç, 1.VII.1961'de; (a) 1.XI.1964, (b) 1.IV.1969'da yürürlüğe girmiştir.
(2) 1970'teki hadler, (a) hariç, 1970'te; (a) 1.XI.1970'te yürürlüğe girmiştir.
(3) 1973'teki hadler, 1.III.1973'te yürürlüğe girmiştir
(4) 1973'teki hadler, 26.XI.1973'te yürürlüğe girmiştir.
(5) 1974'teki hadler, 1.X.1974'te yürürlüğe girmiştir.

Kaynak: *Merkez Bankası Bülteni.*

REDFORD (Robert), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Los Angeles 1937). Çeşitli tiyatro derslerini izledi; yönetmen S. Pollack ile tanıştı ve onunla birlikte *War Hunt* (Savaş avı) [D. Sanders'in, 1962] adlı filimde oynadı. Daha sonra, *Kaçaklar*'da (The chase) [A. Penn'in, 1965] önemli bir rol aldı. 1966'da S. Pollack'ın yönetiminde *Lânetli kadın*'da (This property is condemned) [T. Williams'dan uyarlama] oynadı. *Çıplak ayaklar*'ın (Barefoot on the park) [G. Saks'ın, 1967] ilgi görmesi üzerine, istese geleneksel yolda büyük bir yıldız olabilirdi; onun yerine daha nitelikli ve daha özgür bir sanatçı olmayı seçti. Bu amaçla, 1968'de *Ya sen, ya ben*'i (Tell them Willie boy is here) [A. Polansky'nin] çevirdi. Daha sonra genç yönetmenlerle çalıştı: M. Ritchie (*Downhill racers* [Yokuşaşağı yarışçıları], 1969; *The candidate* [Aday], 1971), S. Furie (*Little Fauss and big Halsy* [Küçük Fauss ve dev Halsy], 1970), G. Roy-Hill (*Sonsuz ölüm* [Butch Cassidy et le Kid], 1968; *The sting* [ısırgan], 1973), P. Yates (*Belâlı elmas* [Hot Rock], 1971) ve özellikle S. Pollack (*Jeremiah Johnson* [1972]; *The way we were* [Nasıldık?], 1972). 1973'te S. Fitzgerald'dan uyarlanan *The Great Gatsby*'yi (Muhteşem Gatsby) [J. Clayton'un] başarıyla yorumladı, 1974'te *The Great Waldo Pepper*'ı (Büyük Waldo biberi) [G. Roy Hill'in] çevirdi. (L)

***REDOKS** i. — Kim. Bk. GÖSTERGE, *Ek.*

Redoutable, füzeatar ilk fransız denizaltısı; 7 500 tonluk (dalış halinde 9 000 t) bu denizaltı 16 S.L.B.M.* (*Ek*) füzesiyle donatılmıştır ve buharlı bir itme sistemine eklenmiş nükleer bir reaktörle çalışır. (L)

REDSHİFT [redşift] i. (*kırmızıya kayma* anlamında ing. k.). Astron. Bk. KAYMA, *Ek.* (L)

***REED** (sir Carol), ingiliz sinema yönetmeni. — (öl. Londra 1970). *Masum melekler*'den (Oliver) [1968] sonra *Dehşet şehri* (The last Warrior) [1970] ve *Follow me* (Beni izle) [1972] adlı filimleri yönetti. (L)

***REESKONT** i. — ANSİKL. Merkez bankası tarafından uygulanan *reeskont* hadlerinin, 1969'dan bu yana değişikliğe uğradığı tarihler itibarıyla, değerleri yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Para politikasının bir aracı olan reeskont hadleri 1974 yılında (halen de cari olan [mayıs 1976]) en üst düzeydekî değerlerine ulaşmıştır. Reeskont hadleri, cari faiz hadleriyle uyum halinde tespit edilir. Enflasyon nedeniyle faiz oranlarının yükseltilme gereği, reeskont hadlerinin de yükseltilmesine yol açar. (M)

***REFAH** i. — İkt. *Refah kuramı*, hiç bir değer yargısı ve siyasî değerlendirmeye bağlı olmaksızın, iktisadî kaynakların en iyi şekilde dağıtımını nesnel ve bilimsel bir biçimde tanımlamayı amaçlayan kuram.

— ANSİKL. *Refah kuramları*, kişisel refahın, kişinin tüketebileceği mal miktarı ile o malı elde etmek için harcadığı çabaya bağlı olduğunu varsayar. Gerçek gelir kavramı bu olgunun olumlu yönünü en iyi yansıtan terimlerden biridir. Kişinin refahı gerçek geliriyle bu geliri elde etmek için harcadığı üretici çabalar arasındaki ilişkiye bağlıdır. Kişilerin psikolojik yapıları bir veri olarak kabul edilirse, esas sorun, sosyal refahın azamîye ulaşması için gerekli koşulların bilinmesi olur. Kişisel tatmin düzeyinin ölçülebilir ve karşılaştırılabilir olduğu kabul edilirse, kolektif refah kişisel refahların toplanmasıyla bulunur. Bu durumda güdülmesi gereken en verimli politika, mevcut teknik kısıtlamalar çerçevesinde, kolektif refahı azamîleştiren politika olmalıdır.

Öznel değer kuramına göre, tatmin düzeylerinin ölçülemeyeceği ve bu nedenle karşılaştırılamayacağı kabul edilmiştir. Tatmin düzeyleri, olsa olsa, bir öncelik ve tercih sırasına (sıra anlayışı) konulabilir, fakat hiç bir zaman salt bir değerlendirme (sayma anlayışı) konusu olamaz. Yukarıdaki postulat, refah kuramını en kullanışlı ve en sağlam temel direklerinin birinden yoksun bırakır. Bu nedenle sosyal refahı tek yönlü olarak tanımlamak ve bu amaca yönelik açık seçik bir sosyal siyaset saptamak olanak dışıdır. Kişi tercihlerine ağırlık tanımak keyfî bir davranış olur. Yüksek gelirli bir kişiden düşük gelirli bir kişiye gelir aktarması yapmak, her iki kişinin de bu aktarılan gelirden sağlayacakları tatmin düzeyi ölçülemediğine göre, akıl dışı bir işlemdir. Hattâ, para harcamasını bilen yüksek gelirli bir kişinin elinden alınan paranın, bu yüksek gelirli kişiye, para harcamasını bilmeyen düşük gelirli kişiden daha fazla tatmin sağlayacağı bile düşünülebilir. Bu nedenle çağdaş düşünürler, gelir aktarmasının herkesin durumunu kötüye götürmesi veya bazılarının durumunu kötüleştirirken bazılarının durumunu iyileştirmesi halinde, toplumun durumunun kötüye mi yoksa iyiye mi gideceği konusunda çalışmalar yapmışlardır. Gelir aktarması halinde her kişi kazanç ve kayıplarını değerlendirmeğe başlar. Gelir aktarmasından kazançlı çıkanlar kazançlarından bir kısmını zararlı çıkanlara vererek onların zararını giderebiliyorlarsa, bu gelir aktarması toplum için yararlı olmuş demektir. (L)

***REFAHİYE,** Karadeniz bölgesinde (Erzincan ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde) ilçe. — 38 382 nüf., ilçe merkezi 6 574 nüf. (1975); 117 köy (1970). [M]

***REFERANDUM** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, işyerlerinde ilk *referandum* oylaması 1968'de Derby lastik fabrikasında yapıldı. Bölge çalışma müdürlükleri ve iş mahkemelerinin belgelere dayanarak verdikleri kararlarla işyerindeki yetkili sendikanın saptanamaması durumunda yine mahkeme kararıyla gizli oy, açık sayım biçiminde yapılan referandumla yetkili sendikanın belirlenmesi yoluna gidildi. 1975'e kadar 47 işyerinde referandum oylaması yapıldı; bu işyerlerinden 27'sinde Devrimci İşçi Sendikaları konfederasyonuna (DİSK [15'ini Maden-İş sendikası]) bağlı sendikalar, 6'sında Türkiye İşçi Sendikaları konfederasyonuna (TÜRK-İŞ) bağlı sendikalar, 1'inde Milliyetçi İşçi Sendikaları konfederasyonuna (MİSK) bağlı sendika yetki aldı; 3 işyerinde ise hiç bir sendika yetki için gerekli çoğunluğu sağlayamadı. Yargıtay genel kurulu 1975'te referandum oylamasının yasalara aykırı olduğuna karar verdi. Ancak, bu konuda yasa önerisinin yanı sıra içtihadı birleştirme kararı alınması için de çalışmalara başlandı. (M)

***REFİĞ** (Halit), türk filim yönetmeni ve sinema yazarı. — Son yıllarda ulusal sinema anlayışını yansıtan filimler yönetti. 1974'te televizyon için Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşkı Memnu* romanını dizi filim olarak hazırladı, bu dizi 1975'te gösterildi. Yeni filimleri: *Fatma Bacı* (1973); *Sultan Gelin* (1973); *Vurun kahpeye* (üçüncü defa çevrildi) [1973]. *Ulusal sinema kavgası* (1971) adlı bir de kitabı yayımlandı. (M)

***REFORMİNG** i. — Gaz sanay. Bir hidrojen, karbon monoksit ve daha hafif hidrokarbonlar karışımı elde etmek için, genellikle bir katalizör eşliğinde ve 7 ile 900°C düzeyindeki sıcaklıklarda su buharı ve havâ etkisiyle, sıvı ya da gaz halindeki bir hidrokarbonu dönüştürme işlemi. Bk. ANSİKL.

— Petr. Bileşimindeki aromatik oranı daha fazla, dolayısıyla oktan indisi daha yüksek bir benzin elde etmek için petrolün hafif bileşenlerini ısı ya da kataliz yoluyla işleme yöntemi.

— ANSİKL. Gaz sanay. *Reforming*'de birbirini izleyen oldukça karmaşık bir dizi tepkimenin sonucu olan temel kimyasal tepkimeler, su buharı ve havayla yükseltgeme tepkimeleridir. Isıalan tepkimeler halindeki su buharı etkimesi şöyle gelişir:

$$C_nH_m + nH_2O \rightleftarrows \left(\frac{m}{2} + n\right)H_2 + nCO \quad (1)$$

$$C_nH_m + 2nH_2O \rightleftarrows \left(\frac{m}{2} + 2n\right)H_2 + nCO_2. \quad (2)$$

Havadaki oksijenin ısıveren tepkimeler halindeki etkisi ise şöyledir:

$$C_nH_m + \left(n + \frac{m}{4}\right) O_2 \rightleftarrows nCO_2 + \frac{m}{4} H_2O \quad (3)$$

$$C_nH_m + \left(\frac{n}{2} + \frac{m}{4}\right)O \rightleftarrows nCO + \frac{m}{2} H_2O. \quad (4)$$

Reforming işlemi uygulanan ürünler, doğal gazlar, rafinerilerin artık gazları, propanlar, bütanlar ve petrolün hafif damıtma ürünleridir; işlemin amacı ise, kullanıcıya dağıtılabilecek yakıt gazlarını sanayi çapında elde

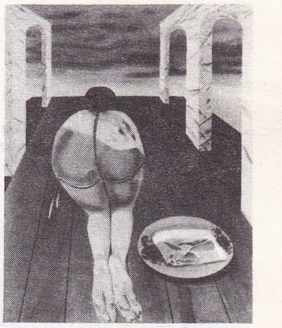

Antonio RECALCATI
«Chirico'nun avareliği»
(1972-1973)
[Mathias Fels galerisi]

Foto. M. Fels galerisi (LAROUSSE)

etmektir. Demek ki bu gazların sınıflandırmada öngörülen ailelerden birine girmesi gerekir. İşlemin katalizör eşliğinde yapılması tepkime hızlarının arttırılmasını ve daha düşük sıcaklıkta çalışmayı sağlar. Isıveren ve ısıalan tepkimelerin yan yana oluşu da dengeli bir bilanço meydana getirir. Reformingde sürekli ya da çevrimsel yöntemlere başvurulabilir.
Bu durumda, ısıtma ve üretim evreleri birbirini izler ve akışkan aynı aygıtlardan geçer. İşlem sonunda elde edilen gazın yıkama ve soğutma için bir yıkama kulesinden geçmesi şarttır.
Eskiden reformingle işlenmiş gazlar düşük basınçlı olurdu. Ancak, gazların uzak mesafelere taşınmasındaki gelişim yüksek basınçların daha yararlı olduğunu gösterdi. Bunu sağlamak için yüksek basınçta sürekli reforminge başvurulur. Genellikle işlemden sonra elde edilen gazın kalori değeri (ısıtma gücü) istenen değerden, yani 4,2 ya da 4,5 te'den düşüktür. Bu nedenle reforming gazını, doğal gaz, rafineri gazları, propan, bütan, benzin buharı v.b. kalori gücü 4,5 te'den yüksek olan başka bir gazla zenginleştirmek gerekir.

BİRİNCİ AİLEDEN GAZLARIN
(4,5 te/m³) ÜRETİMİ

● *Düşük basınçta sürekli özısıl reforming.* Reforming hattında, hidrokarbon, hava ve su buharı karışımı sağlayan bir düzenek, katalizörün yer aldığı bir reforming fırını, fırından gelen sıcak gazların ısısıyla havayı ısıtan ve su buharı üreten bir ya da birkaç ısı değiştirici bulunur. Bu yöntemde, kükürt oranı düşük hafif hidrokarbonlar kullanmak gerekir ve zenginleştirme işleminden sonra elde edilen gaz tam anlamıyla havagazının yerini tutamaz. Bu reforming gazı fabrikalarda yakıt gazı olarak kullanılabilir.

● *Düşük basınçta çevrimsel reforming.* Isıtma evresinde bir petrol ürününün (reforming işlemi uygulanacak petrol ürününe benzer ya da ondan farklı bir petrol ürününün) yanması, sırasıyla ateş tuğlaları istifini, katalizör katmanlarını ve buhar üretim kazanını ısıtır. Çıkan dumanlar bir bacayla dışarı atılır. Üretim evresinde ise hidrokarbon, su buharı ve bir miktar havayla birlikte, ısınmış haldeki ateş tuğlaları ve katalizör üzerine yollanır: elde edilen gazlar özellikle 1 ve 2 tepkimelerinden meydana gelir, fakat 1 numaralı tepkime biraz daha ağır basar. Bu yöntem havagazı yerine kullanılabilecek bir gaz verir ve petrolün hafif damıtma ürünlerine uygun düşer. Ayrıca her «ısıtma» evresinde katalizörün yeniden kullanılabilmesi gibi bir üstünlüğü vardır.

● *Basınç altında sürekli reforming.* Bu yöntem doğal gazlarla petrolün hafif damıtma ürünlerine uygulanır. İşlem sırasında hidrokarbon, kızgın buharla birlikte birinci fırına gönderilir; bu fırının içinde çok etkin bir katalizör (yüzde 10-20 nikel) bulunan ve dıştan ısıtılan ateşe dayanıklı çelik boruları vardır. Daha sonra gazlar ikinci fırına gönderilir ve doğrudan doğruya fırının içine püskürtülen hava sayesinde yükseltgeyici bir reforming daha uygulanır. Böylece, 30 bara ulaşabilen bir basınç altında ve az yer kaplayan bir donanımla birinci aileden bir gaz elde edilir.

İKİNCİ AİLEDEN GAZLARIN
(metan oranı yüksek) ÜRETİMİ

Doğrudan doğruya gaz yataklarından çıkarılan doğal gazların bileşimi birbirinden farklıdır ve kalori güçleri genellikle 9 te/m³ düzeyindedir. Bu doğal gazları dağıtım gazı olarak kullanmak üzere aranan niteliklere kavuşturmak için, genellikle içlerine başka bir gaz katarak basit bir işlem uygulanabilir. Böylece değişik kaynaklardan gelen doğal gazlar birbirinin yerini tutabilir. Bu işlemde kelimenin gerçek anlamıyla bir üretim söz konusu değildir. Oysa, reforming ya da hidrojenleme yöntemlerine başvura-

reforming
altta, düşük basınçta sürekli özışıl reforming

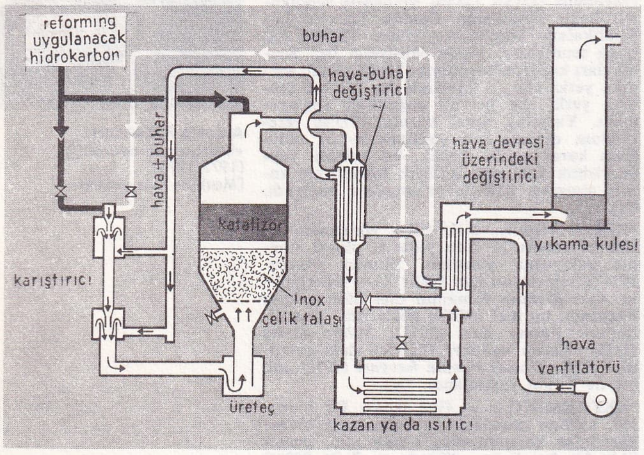

sağda, basınç altında sürekli reforming

altta, düşük basınçta çevrimsel reforming

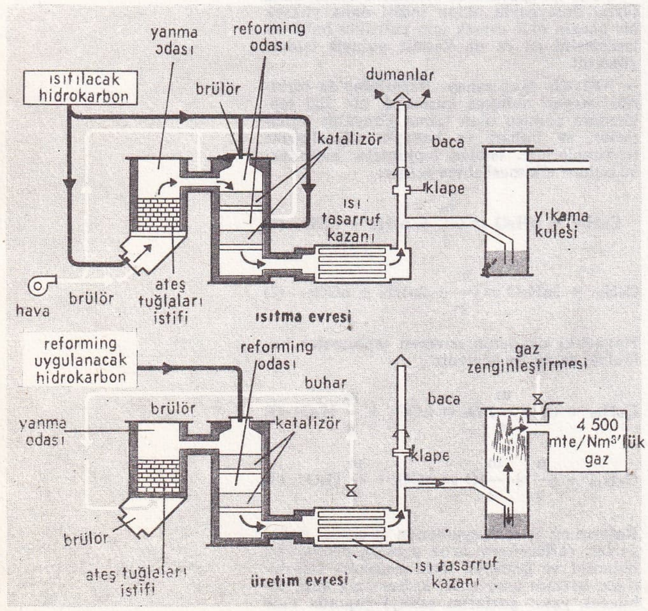

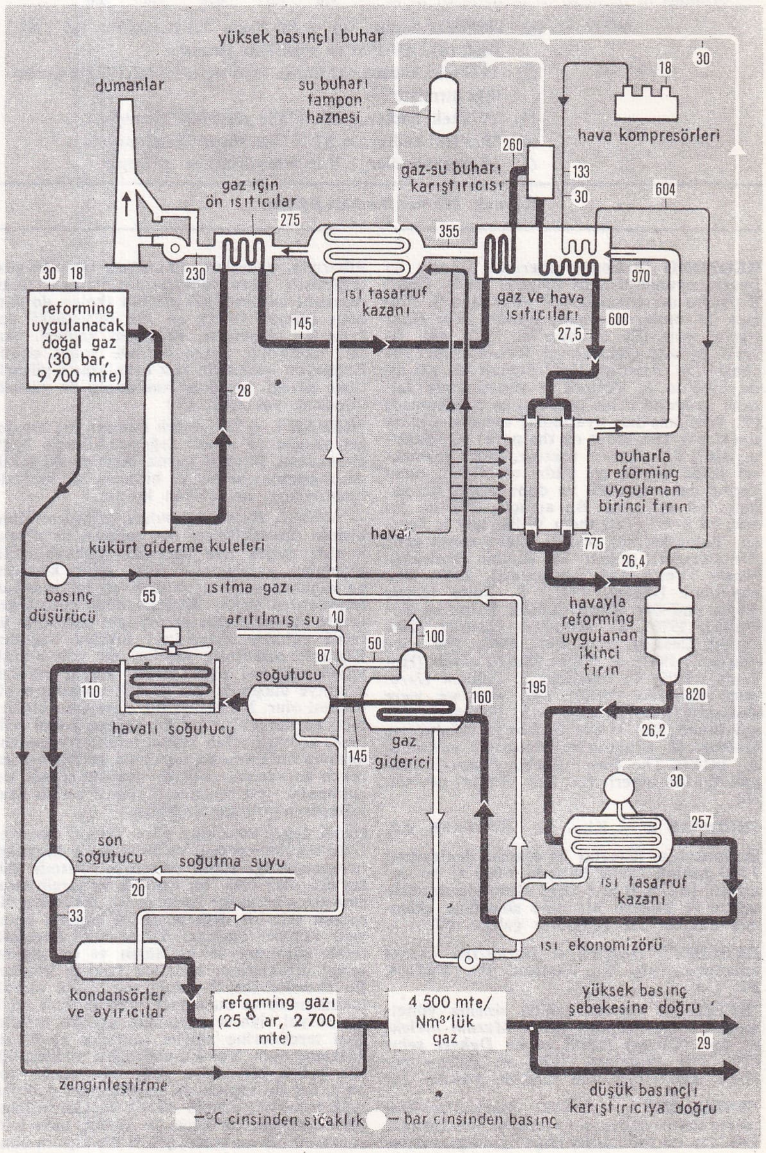

rak hammadde halindeki bir yakıttan metan oranı yüksek bir gaz elde edilebilir.

Katalitik reforming, oldukça düşük sıcaklıkta (350°C), basınç altında (25 bar) ve çok az su buharı eşliğinde akaryakıtlara uygulanır. Bu işlemde çok etkin bir katalizör kullanmak zorunludur. Böylece metan oranı yüzde 75, karbon dioksit oranı yüzde 25 olan bir gaz elde edilebilir; bu karbon dioksit sonradan basit yöntemlerle (soğurma ya da kataliz yoluyla metana dönüştürme) giderilir.

Oldukça yeni olan bu üretim yöntemlerini, doğal gaz ihtiyacı arttıkça ve yataklar tükendikçe daha da geliştirmek zorunda kalınacağına kuşku yok. (L)

***REGGİANİ** (Serge), fransız sinema oyuncusu ve şarkıcısı. — 1967'de doldurduğu ilk plaktan sonra, özellikle B. Vian ve J.-L. Dabadie'nin şiirlerinden şarkılar yaptı. *Macera peşinde* (les Aventuriers) [R. Enrico'nun, 1967] adlı filimle tekrar sinemaya döndü. Daha sonra şu filimlerde oynadı: *L'Armée des ombres* (Gölgeler ordusu) [J.-P. Melville'in, 1969]; *Il giorno della civetta* (Gece kuşunun gündüzü) [D. Dimiani'nin, 1969]; *Comptes à rebours* (Geriye dönük hesaplar) [R. Pigaut'nun, 1970]; *Kabadayılar* (les Caids) [R. Enrico'nun, 1972]; *Asansörde üç milyar* (Trois milliards dans l'ascenseur) [R. Pigaut'nun, 1972]; *Touche pas la femme blanche* (Beyaz kadına dokunma) [M. Ferreri'nin, 1973]; *Sen, ben ve diğerleri* (Vincent, François, Paul et les autres) [C. Sautet'nin, 1974]. (L)

REGOURDOU mağarası, Montignac-sur-Vézère yakınlarında (Dordogne idare bölgesi) tarihöncesi mağara. 1961'de Quina tipinde Moustier sanayiine rastlandı. (L)

***REHABİLİTASYON** i. — ANSİKL. Dünya Sakatlar haftası (25-31 mart) münasebetiyle 1975'te yapılan açıklamalarda Türkiye'de *rehabilitasyon*'u gerektiren kişilerin sayısının nüfusun yüzde 1,2'sini oluşturduğu, bunlar arasında doğuştan sakat olanların sayısının 106 000'i bulduğu; doğuştan sakatların da genel nüfusun binde 3,3'ü olduğu; sakatların yüzde 63'ünün erkek, yüzde 37'sinin de kadın olduğu belirtildi. 1972'de çıkarılan iş kanunu ile konan, 100'den fazla işçi çalıştıran kurumların yüzde 2 oranında rehabilitasyonu gerektiren eleman almaları zorunluğunun da hem tam olarak uygulanamadığı, hem de oran olarak yetersiz kaldığı ileri sürüldü. (M)

***REHBER** i. — ANSİKL. Eğ. — *Rehberlik ve araştırma merkezleri.* Millî Eğitim müdürlükleri özel eğitim bölümlerine bağlı olarak çalışan birimler. Rehberlik ve araştırma merkezlerinin, okul öncesinden üniversiteye kadar her dereceli okullarda, eğitim yöntemi, öğrenci başarısızlıkları, bu başarısızlıkların giderilme çareleri üzerine araştırmalar yapmak; öğrenci, öğretmen ve velilere bu konularda rehberlik etmek; özel eğitime muhtaç ve gerizekâ çocukları saptayarak, eğitilebilecekler için özel alt sınıflar açmak; lise ve ortaokul öğrencilerinin çalışma yöntemlerini, genel olarak eğitim ve öğretimle ilgili durumlarını belirlemek; öğretmenleri işbaşında yetiştirmek, yeni yöntemleri tanıtmak, eğitim programlarını değiştirmek ve geliştirmek; öğretmenlere öğrencileri tanıma teknikleri konusunda yardımcı olmak; yetiştirme yurtlarına ve özel eğitim okullarına alınacak öğrencilerin seçim işlerini yapmak, yetiştirilmeleri için ilgili kurullarla işbirliğini gerçekleştirmek; gerektiğinde, bu konularda yayınlar çıkarmak gibi görevleri vardır.

1950'lerden beri kuruluş çalışmaları devam eden merkezlerin ilki 1955'te Ankara'da açıldı. Bunu İstanbul (1959) [Kadıköy şubesi (1974), Şişli şubesi (1975)], İzmir (1959), Adana (1961), Erzurum (1962), Eskişehir (1963), Bursa (1963), Samsun (1970), Konya (1970), Manisa (1970), Zonguldak (1972), Kayseri (1973), Denizli (1973), Sıvas (1974), Kütahya (1975), Ordu (1975) illerinde açılan merkezler izledi. İdarî işler, ferdî bölüm, özel eğitim bölümü, araştırma ve yayın bölümü ve okul grup rehberliği olmak üzere çalışan merkezlerde eğitim enstitü veya fakültelerinden mezun veya pedagoji konusunda uzman kişiler görevlidir. (M)

REİCH (Wilhelm), avusturyalı hekim ve psikanalizci (Dobrzcynica, Avusturya Galiçyası 1897 - Lewisburg hapishanesi, Pennsylvania 1957). Freud'çu*-Marx'çı sistemin (*Ek*) kurucusu olan Wilhelm Reich, Viyana'da tıp öğrenimi yaptığı sırada felsefeye, biyolojiye yakın ilgi duydu ve bir seksoloji semineri düzenledi. Bu seminer dolayısıyla S. Freud'un çalışmalarından haberdar oldu. Derhal Freud'un en yakın çalışma arkadaşları arasına alındığı gibi 1920'de de Viyana Psikanaliz derneğine girdi. Viyana Psikanaliz kliniğinde önce asistan, sonra klinik şefi olarak çalıştı (1922-1930). Parasız muayene yaptığı için müşterilerinin çoğu işçilerdi, bu da Viyana'da yeni bir şeydi. W. Reich, ilk eseri olan *«Orgazmın görevi»*nde (1927), Freud'çu ilkelerle bağdaşmayan birtakım tezler öne sürer, örneğin nevrozları üreğenlikteki bozukluklarla açıklar, libidonun geçmişteki takanaklarının rolünü önemsemeyerek, orgazm yoluyla cinsel doyumda nevrozu önleyici ve iyileştirici bir nitelik görür. «Nevroz salgını»nın son derece yaygınlığına dikkati çekerek, bireysel analiz tedavisinin bunun üstesinden gelemeyeceğini, daha geniş toplumsal tedbirler gerektiğini öne sürer. Reich 1927'de Avusturya Komünist partisine yazıldı ve Viyana'nın işçi semtinde, genç işçiler için cinsel danışma merkezleri açarak mücadeleye girişti. 1929'da *«Diyalektik materyalizm ve psikanaliz»*i yayımladı, Freud'un kuramında esaslı bazı değişiklikler yaparak (ölüm içgüdüsünün, Oidipus kompleksinin evrenselliğinin inkârı) psikanalizi Marx'çıların gözünde haklı göstermeğe çalıştı.

Berlin'e yerleştikten sonra (1930), Alman Komünist partisinin himayesi altında Sexpol'u (proleter bir devrim için alman derneği) kurdu; Sexpol'un amacı cinsellik sorununu devrimci bir açıdan ele alarak siyasallaştırmaktı. Derneğin üye sayısı kısa sürede 40 000'e yükseldi. *«Gençlerin cinsel mücadelesi»*nde (1932) Reich, cinsel baskı, kapitalist toplum ve aile arasındaki bağı belirtti. Ailenin, parti içindeki hiyerarşik ilişkilerin bu şekilde eleştirilmesi, cinsel ihtiyaca verilen önem (Reich'a göre cinsel ihtiyaç maddî bir ihtiyaçtır) ve nazizmin ani yükselişi karşısında sosyal demokratlara karşı takınılacak tavırda anlaşmazlığa düşülmesi üzerine Alman Komünist partisi önce Reich'ın eserlerinin yayımını yasakladı, sonra da onu partiden çıkardı (1933). Ertesi yıl Reich, Uluslararası Psikanaliz derneğinden de çıkarıldı.

Reichstag yangınından sonra Reich ülkeyi terk etmek zorunda kaldı: önce Danimarka'ya gitti; orada *«Faşizmin kütle psikolojisi»*ni yayımladı; sonra İsveç'e geçti, ama orada da istenmedi. O zaman Norveç'e yerleşti (1934-1939). Oslo üniversitesinde psikanaliz dersleri vermeğe başladı ve biyolojik enerji, yani orgon* (*Ek*) hakkındaki araştırmalarını sürdürdü. Amerika Birleşik devletlerine çağrılınca oraya gitti (1939) ve New School for Social Research'de derslerine devam etti. İzdaşlarından bazılarıyla birlikte, havadaki orgonu elde etmek amacıyla dev bir laboratuvar olan *Orgone Institute*'u kurdu. Bu arada *«Dinle, küçük adam»*ı (1948) ve *«İsa'nın öldürülüşü»*nü (1953) yayımladı.

Reich, 1954'te bütün hastalıkları sözde iyileştiren ve orgon akümülatörü denen bir aygıtın beratını almış ve bu aygıt Amerika'da çok yaygınlaşmıştı; federal hükümet bu akümülatörlerin tedavi değeri hakkında bir soruşturma açtıktan sonra Reich'ı dolandırıcılıkla suçladı, akümülatörleri piyasadan çekmesini istedi ve bütün kitaplarının da Amerika Birleşik devletleri topraklarında satışını yasakladı. İlk mahkûmiyetinde adalete teslim olmayan W. Reich, Lewisburg (Pennsylvania) cezaevine hapsedildi ve orada öldü. (L)

REİCHENBACH (François), fransız sinema yönetmeni (Paris 1924). A.B.D.'de amatör tablo satıcılığı yaptı; 1955'ten sonra birçok kısa filim çevirdi: *Impressions de New York* (New York'tan izlenimler) [1955]; *les Marines* (Deniz görüntüleri) [1956]; *le Paris des photographes* (Fotoğrafçıların Paris'i) [1962]. Daha sonra çeşitli röportajlardan oluşan ve usta bir kameracı olduğunu kanıtlayan ilk uzun filmini çevirdi: *L'Amérique insolite* (Garip Amerika) [1958-1960]. 1961'de *Un cœur gros comme ça*'yı (Öyle bir dertli yürek ki) yönetti. 1964'te orta uzunluktaki *la Douceur du village*'ı (Köyün sevimliliği) ve *les Amoureux du «France»*ı («France»ın âşıkları) [P. Grimblat ile birlikte, 1964] çevirdi. Daha sonra yönettiği filimler arasında şunları sayabiliriz: *Treize Jours en France* (Fransa'da on üç gün) [C. Lelouch ile birlikte, 1968]; *Mexico, Mexico* (1968); *Arthur Rubinstein, l'amour de la vie* (Arthur Rubinstein, yaşam sevgisi) [1969]; *Yehudi Menuhin, chemin de lumière* (Yehudi Menuhin, aydınlığın yolu) [1971]; *Medecine Ball Caravane* (1972); *la Raison du plus fou* (En çılgının dediği) [1972]; *Verités et mensonges* (Gerçekler ve yalanlar) [O. Welles ile birlikte, 1973]; *Monaco* (1973); *N'entends-tu pas les chiens aboyer?* (Havlayan köpekleri duymuyor musun?) [1974]. Ayrıca, Brigitte Bardot, Jeanne Moreau, Orson Welles, Sylvie Vartan ile televizyon için röportaj filimleri çevirdi. (L)

REİK (Theodor), avusturya asıllı amerikalı psikanalizci (Viyana, 1888-New York 1969). 1910'da Freud ile tanıştı ve o tarihten sonra Freud'un en sadık, en parlak öğrencilerinden biri oldu. K. Abraham*a (*Ek*) kendini analiz ettirdikten sonra, önce Viyana, daha sonra Berlin'de psikanaliz uygulamalarına geçti. Nazi yönetiminin baskısıyla La Haye'e, oradan da A.B.D.'ye göç etti ve 1938'de Amerika'ya yerleşti. Th. Reik, bir kısmı almanca, bir kısmı ingilizce yazılmış pek çok eser bırakmıştır. Eserleri arasında, *Geständniszwang und Strafbedürfnis. Probleme der Psychoanalyse und der Kriminologie* (Suçunu itirafa zorlama ve cezalandırma ihtiyacı. Psikanaliz ve kriminoloji sorunu) [1959], *Dogma and Compulsion: Psychoanalytic Studies of Religions and Myths* (Dogma ve baskı: Dinlerin ve mitlerin psikanalitik incelemesi) [1951], *Masochism* (Mazoşizm) gibi uygulamalı psikanalik incelemeleri ve *The hauntink Melody* (Unutulmayan şarkı) [Gustav Mahler'in bir teması üzerine psikanaliz çeşitlemeleri, 1953] ya da *«Büyük bir itiraftan bölümler»* (1956) gibi bir kültür konusuna uyarlanmış oto-analiz incelemeleri bulunur. (L)

Wilhelm REICH

***REİMS,** Fransa'da Marne idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — G. santl. 1972'de eski başpiskoposluk konağı Tau sarayı halka açıldı. 1914 yangınından büyük zarar gören yapının onarımına ancak 1950'de başlanabilmişti. Bütün, başpiskoposluk kilisesini, XV. yy.dan kalma Tau salonunu ve XVII. yy.dan kalma sarayı içine alır. Katedralin kutsal eşyası, duvar halıları ve taş lahitleri buraya aktarılmıştır. Ayrıca, katedraldeki heykelcikler de güvenlik ve muhafaza kaygısıyla saraya getirilmiştir. Katedraldekiler, orijinal heykellerin kopyalarıdır.

Şehirde, çağdaş dinsel sanatın örnekleri boldur. 1966'da planlarını ve dekorlarını Fujita'nın hazırladığı Notre-Dame-de-la Paix şapeli hizmete açılmıştır. Ayrıca, aynı yıl, Saint-Jacques kilisesine Sima ve Vieira da Silva'nın, 1974'te de katedralin eksen şapeline Chagall'in vitrayları yerleştirildi. (L)

REİNHARD (Marcel), fransız tarihçisi (Paris 1899-Binic 1973). Tarih ve coğrafya öğrenimini 1923'te tamamladı, Louis-le-Grand lisesinde öğretmen (1938-1948), Caen Edebiyat fakültesinde (1948-1955) ve Sorbonne'da (1955-1967) profesör olarak çalıştı. Uzmanlık alanı Fransız devrimiydi, doktora tezini Direktuvar yönetiminde Sarthe ili konusunda verdi (1935) ve bu konuda, *le Grand Carnot* (Büyük Carnot) [2 c., 1950-1952], *la France du Directoire. Histoire moderne et contemporaine* (Direktuvar Fransası. Yeni ve çağdaş tarih) [1957], *Paris pendant la Révolution* (Devrim'de Paris) [1963], *la Chute de la royauté. 10 août 1972* (Krallığın çöküşü. 10 ağustos 1972) [1970] ve *la Nouvelle histoire de Paris. La Révolution, 1789-1799*'un (Paris'in yeni tarihi. Devrim, 1789-1799) 2. cildi (1972) v.b. pek çok eser yayımladı; bunların yanı sıra Georges Lefebvre ve Marc Bouloiseau'dan sonra, *1787-1860 Parlamento arşivi*'nin yayımı çalışmalarını yönetti. 1946'dan itibaren *Population* dergisinde önemli yazıları yayımlandı: *Etude de la population pendant la Révolution et l'Empire* (Devrim ve İmparatorluk dönemlerinde halk üzerine inceleme) [1962], *Histoire de la population mondiale de 1700 à 1948* (1700'den 1948'e dünya halklarının tarihi) [1949-1950] ve André Armengaud ile birlikte *Histoire générale de la population*

Foto. Ed. Payol (LAROUSSE)

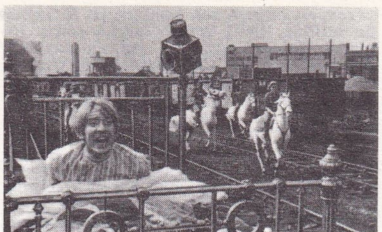

K. REISZ
«Morgan»dan bir sahne (1965)

mondiale (Dünya halklarının genel tarihi) [1961]. Bu çalışmalar sonucu, geçmiş üstüne bilinenlere yeni bir ışık tutan bir bilimin temelleri atılmış oluyordu: tarihî demografi. Marcel Reinhard 1963'te, bu yönde araştırmaları sürdürmek üzere aynı adı taşıyan bir dernek kurdu; *les Annales de démographie historique* dergisi bu derneğin yönetiminde yayımlanmaktadır. (L)

REİNHARDT (Ad), amerikalı ressam (New York 1913-ay.y. 1967). Columbia üniversitesinde sanat tarihi okuduktan (1931-1935) sonra Teacher's College ve National Academy'de resim öğrenimi gördü (1935-1936). Daha o dönemde, yeni kübizm anlayışındaki yapıştırmalarında geometrik soyutlamayı benimsedi, bu soyutlama, yavaş yavaş, birtakım biçimlerin oluşmasına yol açtı. 1945 ile 1950 arasındaki soyut düzenlemeleri çapraz işaretler ya da esnek bir biçimde sekizgenleştirilmiş renkli lekelerle kaplıdır. Daha sonraları, «ton üstüne ton» çalışmasına uygun düşen (kırmızılar ya da maviler) ve 1952'de bakışımlı olarak çaprazlaşan büyük sekizgen kesimlere geçti. 1955'lere doğru, üzerinde haç şeklinde siyah bir taslağın yer aldığı, kendi de haçın renk tonuna yakın bir siyahlıkta tekrenkli sayılabilecek tuvaller yaptı. 1960 ile 1967 arasında, gene siyaha boyadığı dörtgen tuvalleri ortasına bir haç yerleştirerek dört eşit dörtgene bölmeğe başladı. «Black Painting» adını verdiği bu dizinin minimalciler ve kavramsal sanatçılar üstünde büyük etkisi oldu. Sanat üstüne, *Art-as-art* (Sanat olarak sanat) [1962-1964] gibi birçok incelemesi vardır. (L)

REİNHOUD (Reinhout D'HAESE, — denir), belçikalı heykeltıraş (Grammont 1929). Roël d'Haese'nin kardeşidir. Brüksel'de, Mimarlık ve Süsleme Sanatları yüksekokulunda heykeltıraşlık öğrenimi gördü. Marais atelyelerinde «Cobra» grubuna bağlı sanatçılarla tanıştı. Dövülmüş ve kaynak edilmiş bakırdan birkaç heykel yaptı (özellikle kuşlar), fakat gerçek heykel çalışmalarına ancak 1959'da, Paris'e gittiği zaman başladı. Bakır, pirinç ve alman gümüşünden, barok ve gerçeküstücü anlayışta (*Happy Days* [Mutlu günler], 1961), kaba saba, kesintili, insan mıdır, hayvan mıdır pek belli olmayan (Un vieux dé butant [Yaşlı bir çırak], 1972) biçimler, kimi zaman da boğumlu ve yuvarlak bitkiler (*l'Œil sauvage* [Vahşî göz], 1967) yaptı. 1967-1968 yıllarında, kurşundan «Başağrıları» dizisini meydana getirdi. Gerek heykellerinde, gerek 1962'den bu yana biçimlendirdiği ekmek içinden küçük figürlerde, sıcak bir sevgi ve şakacı bir hava vardır. (L)

***REİS,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Akşehir ilçesi) bucak. — 11 278 nüf., bucak merkezi 2 547 nüf., 8 köy (1970). [M]

REİSOĞLU (Safa), türk hukukçusu (İstanbul 1929). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1951); Adalet bakanlığı adına İsviçre'de Lausanne Hukuk fakültesinde doktora yaptı (1953). Türkiye'ye dönünce Siyasal Bilgiler fakültesine atandı (1957). 1960'ta medenî hukuk doçenti, 1968'de profesör oldu. 1969'da Siyasal Bilgiler fakültesine bağlı Basın Yayın yüksekokulu müdürlüğüne seçildi. Sadi Irmak hükûmetinde Millî eğitim bakanlığı yaptı (1974-1975). Eserleri: *Türk ve isviçre hukukunda müteahhit ve işçilerin kanunî ipotek hakkı* (1961); *Kat mülkiyeti ve yeni isviçre, türk kat mülkiyeti kanun tasarılarının incelenmesi, tenkidi ve yeni tasarı teklifi* (1963); *Yeni tapulama kanunu ve toprak reformuna tesiri* (1964); *Türk eşya hukuku: giriş, zilyedlik, tapu sicili* (1965); *Yeni kanuna göre kat mülkiyeti ve kat irtifakı* (1966); *Kat mülkiyeti* (1967). [M]

REİSZ (Karel), çek asıllı ingiliz sinema yönetmeni (Ostrava 1926). Anschluss sırasında İngiltere'ye gitti; Krallık Hava kuvvetlerindeki (Royal Air Force) çek birlikleriyle beraber mücadele etti, Cambridge'de öğrenim gördü, Ford fabrikalarında çalıştı ve Ford fabrikalarının sinema kesimini yönetti. T. Richardson ile birlikte *Momma don't allow*'u (Ana izin verme ona) [1954] yönetti. L. Anderson ve T. Richardson ile «free cinema»yı (özgür sinema) kurdu ve *Every Day except Christmas*'ın (Noel dışında her gün) [1958] prodüktörlüğünü yaptı. Aynı yıl *We are the Lambeth boys* (Biz Lambeth çocuklarıyız) adlı ikinci bir belgesel filim çevirdi. Konulu ilk uzun filmini 1959'da gerçekleştirdi: *Sevişme günleri* (Saturday night and sunday morning). Bu filmiyle ingiliz sinemasının ünlü yöneticilerinden biri olan K. Reisz daha sonra *Night must fall* (Gece bastırmalı) [1963], *Morgan* (1965), *İsadora* (1969), *The gambler* (Kumarbaz) [1974] adlı filimleri çevirdi. (L)

REKAD i. (portekizce kökenli k.) Etnol. Hükümdarlık otoritesinin ve meşruluğunun simgesi olan, genellikle üzeri işli kumandan sopası. (Dahomey'de rekad, başı kancalı asa ya da kısa saplı balta biçimindedir; asanın ya da sapın üzerine kralın egemenliğini belirten motifler yontulmuştur. Krallık asası anlamından ayrı olarak rekad, kralın bir emrini doğrulamak gibi bir rol de oynayabilir.) [L]

RELEASING FACTOR [rilizing faktır] i. (ing. k.). Polipeptit yapıda hipotalamus* (*Ek*) hormonu; hipofiz ön lobunun uyarıcı hormon salgılamasını sağlar. (Kısaltılması: R. F.) [Ne kadar hipofiz uyarıcısı varsa o kadar releasing factor vardır. Bu hormonların ve benzer yapıda olanların bazıları sentez yoluyla yapılmıştır ve hekimlikte çeşitli içsalgı yetersizliklerini tedavide kullanılmaktadır.) [L]

REMOTE-BATCH [rimutbeç] i. (ing. k.). Bilişim. Bk. UZAKTAN* *toptan iş düzeni, Ek.* (L)

REMOTE SENSİNG [rimut sensing] i. (ing. k.). Bk. UZAKTAN *keşif, Ek.* (L)

REMOUCHAMPS, Belçika'da (Liège ili) komün. Tarihöncesi'nden kalma iki yatağın gereçleri, Ahrensburg kültüründen bir yontmataşsonrası fasiyesin tanımlanmasını sağladı: *Remouchamps kültürü* (IX. - VIII. binyıl). [L]

Remzi kitabevi, İstanbul'da kurulmuş yayınevi (1931). Remzi Bengi'nin kurduğu yayınevi Ömer Seyfeddin'in *Yüksek ökçeler'*iyle yayına başladı. Sonra dünya yazarlarından çeviriler dizisine girişti (1937). Edebiyat Kütüphanesi, Yeni Türk Yazarları Kültür dizisi, Büyük Fikir Kitapları dizileriyle yayınlarının sayısı 1 000'i aştı. 1950'den sonra okul kitapları yayımına da başladı. (M)

***Renault** (RÉGIE NATIONALE DES USINES) [Renault Fabrikaları Millî rejisi], fransız iktisadî devlet kuruluşu. — Devlet 1963'ten 1965'e kadar rejiye 250 milyon, 1968 ve 1969'da 300 milyon, 1970'te 125 milyon, 1971'de 100 milyon, 1972'de 280 milyon frank yardımda bulundu; bu yardımlar geri alınmayacak, ileride sermayeye katılacaktı. Sermayeye katılırken yüzde 5 faiziyle birlikte hesaplanacak olan devlet yardımları firmanın yararlandığı malî kaynakların yüzde 15'ini bulur.

Renault 1967'den 1971'e kadar, çeşitlerini artırmak amacıyla geniş bir yatırım çabasına girdi (iş hacminin yüzde 10'u); Fiat'la birlikte üretim çeşidi bakımından Avrupa'da en geniş diziye sahip oldu. Beş büyük fabrika (Flins, Billancourt, Le Havre-Sandouville, Cléon, Le Mans) modernleştirildi. 1965'ten 1972'ye kadar özel araba üretimi yüzde 139, iş hacmi yüzde 214, işçi sayısı yüzde 52, yatırımlar yüzde 301 artış gösterdi. Renault'un dünya otomobil üretimindeki payı, 1964'te yüzde 2,3 iken 1972'de yüzde 3,8'e yükseldi. Fransa'da Renault ve Saviem firmaları otomobil üretiminin yüzde 40,6'sını sağlar; bu oran 1965'te yüzde 36 idi. Renault firması Fransa'nın birinci ve Avrupa'nın Fiat'tan sonra ikinci ihracatçı firmasıdır. Ağır borçlanmaların yol açtığı malî yük firmanın kâr hacmini etkilemektedir. Şirketin 1971 bütçesi yaklaşık olarak 200 milyon franklık bir açıkla kapatıldı. Vergilerle birlikte iş hacmi 1972'de 14,25 milyar frank, net kâr 74 milyon frank oldu. Aralık 1974'te Saviem ve Berliet yeniden biraraya getirildi; devlet Renault'ya 450 milyon frank kredi verdi.

● *Türkiye*'de, Bursa yakınında kurulu O-YAK-Renault otomobil fabrikasının 500 milyon liralık birinci aşama yatırımı tamamlandıktan sonra ikinci aşamada yatırımın 750 milyon liraya çıkarılması planlandı. Bu dönemde yerlilik oranının da yüzde 85'e yükseltilmesi öngörüldü. 1972'de günde 24 otomobil yaparak üretime geçen fabrika ocak ayları ortalamaları itibarıyla üretimini 1973'te 60'a, 1974'te 100'e, 1975'te de 125'e çıkardı; 1975'in toplam 30 000 olan otomobil üretiminin 1976'da 35 000 düzeyine ulaşacağı açıklandı. Yerlilik oranında bir değişiklik olmadı: yüzde 67. 1974'te yeni binek tipi olarak Renault 12 TS piyasaya verildi. Şirketin satış ve dağıtım işlerini yürütmek üzere Motorlu Araçlar İmal ve Satış A.Ş. (MAİS) kuruldu. Firmada çalışan işçi sayısı 1975 başında 2 417'ye çıktı. (LM)

***RENDRA** (Willibrordus), indonezyalı yazar. — Brecht ve Ionescu'dan yaptığı çevirilerin yanı sıra hikâye (*«Serüveni öğrendi»*, 1963) ve şiir kitapları (*«Bonnie için Blues»*lar, 1971) yayımladı. (L)

***RENDULİC** (Lothar), alman generali. — (öl. 1971). [L]

***RENK** i. — Graf. santl. *Renk karma,* basımevlerine ve mürekkep fabrikalarına verilen skala renk siparişlerini gerçekleştirme işlemi. || *Renk kırıcı,* çeşitli renkte mürekkepleri biraraya getirerek bu işi yapan uzman.

— Radyotek. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Radyotek. *Renk ayarı.* Delikli maskeli, üç renkli katot lambasıyla donatılmış bir televizyon alıcısında renklerin çok temiz ve katıksız olabilmesi için, elektron demetinin zahirî kaynağını, maskenin deliğini ve karşısına düşen lüminoforu tamamıyla aynı doğru üzerinde bulunacak şekilde hizalamak gerekir. Bu amaçla, alıcının imalâtı sırasında zorunlu olarak tanınan toleransları dengeleyebilmek için, görüntü lambasının boynuna takılan halka biçimi iki mıknatıs yardımıyla üç elektron demetinin yörüngesi ayarlanır. Bu mıknatıslar bir magnetik alan oluşturur; iki mıknatısın birbirine göre konum değiştirecek şekilde dönmesiyle bu magnetik alanın şiddeti, her iki mıknatısın lamba ekseni çevresinde birlikte dönmesiyle de magnetik alanın doğrultusu ayarlanabilir. Lüminoforlar ekranın ortasında, kendi merkezlerinde uyarıldığı ve renkler tamamıyla temiz olarak görüldüğü zaman renk ayarı doğru yapılmış demektir. (L)

***RENKLENDİRME** i. — Mat. *Yönsüz bir grafın renklendirme sayısı,* iki komşu tepe hiç bir zaman aynı renkte olmamak şartıyla, bu grafın tepelerini *n* kadar ayrı renkle boyayabilmek için seçilmiş en küçük doğal *n* tamsayısı. (Bütün düzlem grafların beş ayrı renkle boyanabileceği *ispatlanmış* ve bütün düzlem grafların dört ayrı renkle boyanabileceği *kabul edilmiştir.*) [L]

***RENKÖLÇER** blş. i. — Boyacılık. Bir sıvının ya da boyalı bir yüzeyin rengini bir örnekle karşılaştırarak değerlendirmeğe yarayan âlet.

— ANSİKL. Lovibond *renkölçer*'i, incelenecek nesnenin rengini, beyaz bir örnek tarafından yayımlanan ve art arda yerleştirilmiş kırmızı, sarı ve mavi filtrelerden geçtikten sonra prizmaya gelen ışığın rengiyle karşılaştırmağa yarar. Bu iş için çeşitli kalınlıklarda 470 filtre kullanılır ve denge sağlanıncaya kadar çeşitli filtreleri deneyip, her birinin tayf eğrisini saptayarak nesnenin renginin üç renkli bileşenlerine ulaşılabilir. (L)

***RENKÖLÇME** blş. i. — Fiz. *Renkölçme bilimi,* bir rengi, gerekirse de değişimlerini ya da sınırlarını, sapma ya da tonlarını tanımlama ve sınıflandırma olanağı veren bilim dalı.

— ANSİKL. Fiz. *Renkölçme bilimi,* çeşitli renkleri orta bir gözlemciye göre ölçmeğe veya numaralamağa yarar, aynı renk duyumunu veren çeşitli ışık bileşimlerinin eş-

Foto. C.F.D. (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

değerliliğini inceler. Bir renk üç fiziksel büyüklükle tanımlanır: renk yoğunluğunu belirleyen *parlaklık*, kendisine en yakın ışınım dalgasının boyuyla gösterilen *renk*, ışınımın rengiyle bu renk arasındaki sapmayı gösteren *arılık çarpanı*.

Bu büyüklükleri ölçmek için çeşitli cihazlar kullanılır: *renkölçerler* bir ayar örneğiyle karşılaştırarak bir rengi tamamlar. *Işıkölçerler* iletilen ya da yansıtılan ışık miktarını verir. *Tekrenkölçerler* renkli bir ışığı dar şeritlere ayırarak çözümler. *Tayfölçerler* ışığın tayf çözümlemesini yapar.

Üç renk kanununa göre, üç temel renk, karışım yoluyla tüm öbür renklerin elde edilmesini sağlar. O halde her renk, üç temel renk olan kırmızı, yeşil ve mavinin yer aldığı bir üçgen içinde gösterilebilir; bu üç bileşenin eşit şiddette karışımı renk olarak beyaza eşdeğerdir. Her renk üçgen içinde bir noktayla gösterilir. (L)

RENKSEME i. (*renk*'ten *renk-se-me*). Renk sapması. (Eksenel renkseme, bir optik sistemin ekseni üzerindeki noktasal bir nesnenin yayımladığı beyaz ışığı oluşturan ışınımların bu eksen boyunca verdikleri çeşitli görüntülerden oluşur.)

— Kim. *Işıksal renkseme*, kimyasal bir bileşiğin soğurma tayfında ışık etkisiyle meydana gelen tersinir değişme.

— ANSİKL. Kim. Bazı bileşiklerin ışığa tutulmasıyla meydana gelen kimyasal tepkimeler, yarı kararlı denge durumunda birtakım renkli bileşikler verir. Işık etkisi ortadan kalktığı zaman bu bileşikler, renkli ya da renksiz olan ilk biçimlerine dönerler. Bu değişimlere yol açtığı sanılan mekanizmalar beş tipte toplanır: iyonlaşma, köklerin oluşumu, totomerleşme, izomerleşme, bir bağın kopması. (L)

***RENOİR** (Jean), fransız filim yönetmeni. — Televizyon için *le Petit Théâtre de Jean Renoir*'ı (Jean Renoir'ın küçük tiyatrosu) [1969] çevirdi. Ayrıca *Ecrits 1926, 1971* (Yazılar, 1926, 1971) [1974] ile *Ma vie et mes films* (Yaşamım ve filimlerim) [1974] adlı kitapları yayımladı. (L)

***RENOUVİN** (Pierre), fransız tarihçisi. — (öl. Paris 1974). *L'Histoire de l'Europe de 1815 à nos jours*'u (1815'ten günümüze kadar avrupa tarihi) [1963] yönetti, ayrıca Jean -Baptiste Duroselle ile birlikte *Introduction à l'histoire des relations internationales*'ı (Uluslararası ilişkiler tarihine giriş) [1964] yayımladı. (L)

***REOLOJİ** i. — ANSİKL. Fiz. *Reoloji* ideal iki sınır olan, şekil değiştirmez katı ve tam akışkan sıvı hal arasında mümkün bütün davranışlar yelpazesini ayırt eder. Klasik mekanik, esnek katı ve ağdalı sıvı dediğimiz basit halleri inceler, oysa sayısız ara hal vardır. Sanayide uygulanan geleneksel denetimlerden çok daha karmaşık deneyler temel üç davranış ortaya koymuştur:

ağdalı esnek maddeler uzun makromolekül zincirlerinden oluşmuştur. Yeterince uzun süre sabit bir baskı ya da şekil değiştirici etki altında tutulursa bu zincirler dayanıklı olup olmamalarına göre ya esnek bir katı ya da ağdalı bir sıvı davranışına geçerler. Örneğin kauçuğun ya da bazı plastik maddelerin durumu budur;

esnek özlü maddelerde, baskı ve şekil değişikliği bir sınırı aşmışsa, madde ilk boyutlarını yeniden alamaz. Sertleştirilmiş bazı metal parçaların durumu bu türe girer;

ağdalı özlü maddelerde belirleyici nitelikte bir baskı eşiğinden itibaren ancak akma başlar ve şekil değişiminin hızı baskıyla artar. Ergime noktası dolayında madenlerin, modelaj hamurunun, tereyağının durumu bu tür içine girer. (L)

REPROCESSİNG [riprosesing] i. (ing. k.) Nükl. İçindeki fisyon ürünlerini ayırmak ve fisyona uğrayabilen maddelerle verimli maddeleri değerlendirmek üzere nükleer yakıtın bir reaktörde kullanıldıktan sonra yeniden işlenmesi. (L)

RÉQUİCHOT (Bernard), fransız sanatçısı (Asnières-sur-Vègre, Sarthe 1929-Paris 1961). Birkaç yılda toplanan ve intiharıyla yarım kalan verimli ve çok cepheli çalışmaları, kübizmin ve enformel sanatın ağır bastığı ilk dönemden sonra, yapıştırma tekniği, sarmal motifi ve «mahfazalar» çevresinde gelişti. Boyanmış ve oyulmuş bez ya da karton parçaları, daha sonra da dergi resimleriyle yaptığı ilk yapıştırmaları enformel tablolarında yer alır. 1957 ile 1961 arasında, magazin resimlerinden, çoğu kabartmalı olarak hazırladığı «seçme kâğıt yapıştırmaları» ile (*Voirie fantôme*, 1961) bu tekniğini ilerletti. Yağlıboyalarının temel motifi olan sarmal biçim yer yer guvaşla renklendirdiği çiniyle yapılmış desenlerinde gelişti ve polistiren halkalarından oluşturduğu heykellerde (*Nekonk Tanten Tanık Mana*, 1961) son şeklini buldu. Bu arada, içine toprak, kemik ve çeşit çeşit eşya doldurup kaba boyayla lekelediği ve duvara astığı büyük kutu biçimindeki «mahfazalar»a da merak sarmıştı (*Köy rastlantılarının mahfazası*, 1958-1959). 1961'de, önceden boyanmış, sonra da biçimlendirilmiş ve katlanmış tuvalleri, bir heykel elde edecek biçimde astı ya da *Mavi Sakal dolabı* adını verdiği bir büyük mahfazasına yığdı. Bir merakı da, «düzmece yazı» dediği bir çeşit okunamayacak çiziştirmelerle mektup parodileri hazırlamaktı. (L)

***RESİF** i. — ANSİKL. Büyük Avustralya eşiğinin, denizyıldızı *Acanthaster planci* tarafından yok edilmekte olduğu 1963'te anlaşıldı; bu yıkım şimdi tehlikeli boyutlara ulaşmış bulunuyor. Bu türden bir denizyıldızı, bir kenarı 20 sm olan kare biçiminde bir polipöbeğini bir günde yok edebilir. Halen bu denizyıldızları, henüz iyi bilinmeyen nedenlerle korkunç ölçüde çoğalmaktadır. Bu yüzden Büyük Okyanusla Hint okyanusundaki *resif*'lerin ve atollerin tüm olarak ortadan kalkması mümkündür; böyle bir sonuç resiflerde yaşayan balıklar ve bu balıklarla beslenen canlılar için bir felâket olacaktır. (L)

Resmî ilân. Bk. İLÂN, *Ek*.

RESMOR (Ali Nazım, **öztelli** diye tanınır). türk siyaset adamı (Erzurum 1867-İstanbul 1935). Mülkiye'yi bitirdi (1889) ve Bâbı Seraskeri Muhasebe kalemi mülâzımlığına atandı. Babıâli Mühimme kaleminde kâtiplikten hulefâlığa kadar yükseldi (1891). Adana (1899), İşkodra (1906), Yanya (1907) vilâyetleri mektupçuluklarında bulundu. Son görevi sırasında İttihat ve Terakki cemiyetine girdi. İkinci Meşrutiyet'in ilânında rol oynadı. Çeşitli yerlerde mutasarrıflık yapan Resmor 1912'de Harput valisi oldu; 1919'da Damat Ferid Paşa tarafından valilikten azledildi. T.B.M.M.'de Birinci dönem Tokat milletvekili olarak bulundu (1920). Bu sırada Yeşilordu cemiyeti genel sekreteri oldu ve T.B.M.M.'de oluşan gruplardan Halk zümresine girdi. 1920'de içişleri bakanlığına seçildiyse de T.B.M.M. başkanı Atatürk tarafından istifaya zorlandı ve iki gün sonra bu görevden ayrıldı. Yeşilordu'nun yasaklanmasından sonra kurduğu Halk İştirakiyun fırkasının geçici başkanı oldu (aralık 1920). 1921'de Çerkez Ethem ayaklanması üzerine dokunulmazlığı kaldırılarak tutuklandı, Ankara İstiklâl mahkemesinde vatana ihanet ve hükûmeti devirmeye teşebbüsten yargılanarak 15 yıl küreğe mahkûm edildi. 1933'te Cumhuriyet'in 10. yılı dolayısıyla çıkarılan genel aftan yararlanarak serbest bırakıldı. (M)

***RESNAİS** (Alain), fransız filim yönetmeni. — 1967'de bir bölümünü çevirdiği ortak yapım *Loin du Viêt-nam*'dan (Vietnam'dan uzakta) sonra *l'An 01*'in (Yıl 01) [J. Doillan, Gébé ve J. Rouch'un, 1972] New York bölümünü çevirdi. Daha sonra uzun metrajlı *Stavisky*'yi (1973) yönetti. (L)

RESTON, A.B.D.'de (Virginia), başkent Washington'un batısında yeni kurulmuş şehir. (L)

***REŞADİYE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Bitlis ili, Tatvan ilçesi) bucak. — 12 470 nüf., bucak merkezi 580 nüf., 23 köy (1970). [M]

***REŞADİYE,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili) ilçe. — 68 326 nüf., ilçe merkezi 9 052 nüf. (1975); 105 köy (1970). [M]

REŞİD MÜMTAZ PAŞA, türk idarecisi (İstanbul 1856-1921). Özel öğrenim gördü ve 13 yaşında devlet hizmetine girdi. 1879'da Vükelâ Meclisi kitabetinde memur oldu; 1892'de ek görev olarak *Takvimi Vekayi*'ye nezaret etme görevi verildi. 1896'da Devlet Şûrası Mülkiye dairesi üyeliğine, 1897'de Beyrut ve 1903'te Hüdavendigâr (Bursa) valiliğine atandı; 1906'ya kadar Bursa'da önemli imar çalışmaları yaptı; Bursa ve ilçelerindeki yol ve caddelerin birçoğu, Bursa'da şimdiki Fevzi Çakmak ve İnönü caddeleri, Rusçuk göçmen mahallesi, belediye binasına eklenen ve Bursa'da ilk balonun tertiplendiği büyük salon ile çok sayıda yol, bakımevleri onun başlıca eserleri arasındadır. 1906-1908 arasında İstanbul şehremînliğinde bulundu. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra (1908) şehreminliğinden alınarak Midilli adasına sürüldü, rütbeleri alındı. Mütareke sırasında (1918) dahiliye nazırlığı yaptı, 1920 kabinesinde devlet şûrası reisliğine vekâlet etti. (M)

***RET** veya **RED** i. — Biyol. *Nakledilen organ ya da dokunun reddi*, nakil yapılan organizmanın, başkasından gelen dokuya karşı kendini savunması ve o dokuyu fizyolojik bakımdan bozarak çalışamaz duruma sokması. (Bk. ORGAN, *Ek*.)

— ANSİKL. *Nakledilen organ ya da dokunun reddi*, alıcının vücudunda bulunmayıp vericinin dokularında bulunan antijenlere karşı alıcıda meydana gelen bir bağdaşmazlık tepkisinin sonucudur. Bu antijenler arasında akyuvar antijenleri başta gelir. Birçoğu bugün bilinen bu sistemlerin en önemlisi HL-A sistemidir (*h*uman *l*eucocept *a*ntigen) [insan akyuvar antijeni]. Bu antijen sistemi, her biri bir odağa bağlı iki alel gen dizisinden oluşur. Verici ile alıcının akyuvar antijenleri ne kadar birbirine benzer olursa ret ihtimali de o kadar az ve başarı şansı o kadar fazladır. (L)

***RETİNA** i. — Bk. AĞTABAKA, *Ek*.

***REUMERT** (Poul), danimarkalı oyuncu. — (öl. Kopenhag 1968). [L]

***RÉUNİON,** denizaşırı fransız idare bölgesi. — 446 000 nüf. İdare merkezi, *Saint-Denis* (85 400 nüf.). 1972'de, Réunion adasında bir askerî okul kurulması kararlaştırıldı. (L)

REUTERSWÄRD (Carl Fredrik), isveçli sanatçı (Stockholm 1934). Paris'te Fernand Léger'nin öğrencisi oldu, gerçeküstücülük doğrultusunda edebî ve plastik eserler verdi. Öncü sanat doğrultusundaki araştırmaları arasında nükte dolu graffitolar, plexiglas üstüne resimler ve bir bilgisayardan yararlanarak oluşturduğu şiirler vardır. 1963'ten beri laser ışınlarını kullanmada usta sayılan Reuterswärd, laserden çeşitli sanat dallarında da yararlanır; sözgelimi Stockholm operasında Busoni'nin *Faust*'u için hazırladığı senografide (1968); Paris Güzel Sanatlar müzesinde düzenlenen (1970) gösteri sırasında çevresel nitelikli oyunda müzik ve laser ışınını kullanmıştı; plastik sanatlar alanında da hologramlarında bu ışından yararlandı. 1972'de Stockholm Güzel Sanatlar müzesinde ve Çağdaş Sanatlar Ulusal merkezinde laserden hareket ederek giriştiği çeşitli araştırmaları biraraya getiren *Kilroy*'u sergiledi. Ayrıca 1969'da *Laser* adlı bir kitap yayımladı. (L)

***REUTHER** (Walter Philip), amerikalı sendika lideri. — (öl. Pellston yakınları, Michigan 1970). [L]

***REVİN,** Fransa'da, Ardenne'lerde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. Hidroelektrik santral (pompalama istasyonu). [L]

REWRİTER [riraytır] i. (*to rewrite*, yeniden yazmak'tan ing. k.). Bir yayınevine, bir gazeteye bağlı olan, metinleri düzelterek yeniden yazmakla görevli redaktör. (L)

***REXROTH** (Kenneth), amerikalı yazar. — *The Collected Long Poems of Kenneth Rexroth* (Kenneth Rexroth'un toplanmış uzun şiirleri) [1968] adlı kitabında son kırk yıl içinde yayımladığı metinleri topladı. Ayrıca, Sümer destanlarından en modern anlatım biçimlerine kadar çeşitli şiir temalarını ve geleneklerini inceleyen yeni yapıtlar yayımladı: *The Classics revisited* (Klasikleri yeniden inceleyiş) [1968]; *The Alternative society: Essays from the other world* (Alternatif toplum: öbür dünyadan denemeler) [1970]; *With eye and ear* (Görerek ve işiterek) [1970]. (L)

***REY** (Jean), belçikalı siyaset adamı ve hukukçu. — 1968'den bu yana Avrupa Ekonomik topluluğunda komisyon üyesi. 1967-1970 yılları arasında da bu örgütün başkanlığını yaptı. (L)

REYCHMAN (Jan), polonyalı türkolog (Varşova 1910-ay.y. 1975). Varşova üniversite-

sindeki öğrenimini tarih ve doğu dilleri üzerine tamamladıktan sonra aynı üniversitede Şarkiyat enstitüsü bölümüne asistan oldu (1945). Türk sanatı ve islâm dinine bağlanan sanatlar üzerine çalışmalar yaptı. 1955'te profesör olan Rychman 1970'te ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Polonya kültürüne doğunun etkisini araştırdı; bu araştırmalarında yalnız Polonya'ya yakın olan değil, uzak ülkelerin de etkisini inceledi. Eserleri: *Türkiye'nin yükseliş ve düşüş günleri* (1967); *Türk devleti tarihi* (1962); *Polonya aydınlanma döneminde doğu* (1964); *18. yüzyılın sonunda başlayan türk tarihi* (1970); *Türkiye tarihi* (1970'e kadar). [M]

***REYES FİGUEROA** (Salvador), şilili yazar. — (öl. Santiago 1969). Ölümünden önce yeni romanlar (*Los amantes desunidos* [Ayrılan âşıklar], 1959; *Los defraudados* [Kandırılmışlar], 1963; *El incendio del astillero* [Tersane yangını], 1964) ve yolculuk anılarını (*Andanzas por el desierto de Atacama* [Atacama çölüne yolculuklar], 1963) yayımladı. (L)

***REYHANLI,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili) ilçe. — 54 491 nüf., ilçe merkezi 25 384 nüf. (1975); 34 köy (1970). [M]

***REZÉ,** Fransa'da, Loire-Atlantique idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

***REZERVE** i. — ANSİKL. Petr. 1973 yılı başlarında, *işletilebilir rezerveler* 95 Gt olarak hesaplanmıştı. Tahminî petrol rezervelerinin 500 Gt, bitümlü şist rezervelerinin 1 000 Gt, kömür rezervelerinin ise yaklaşık 5 000 Gt olduğu sanılmaktadır. (L)

REZİNOGRAFİ i. (fr. *résinographie*). Plast. mad. Metalografi'ye benzeyen ve reçinelerin, plastik maddelerin, kauçuğun fiziksel yapısını incelemeğe yarayan teknik.

— ANSİKL. *Rezinografi*'de, incelenecek örnek önce sıvı azotta soğutulur, sonra henüz iyice katılaşmadan kırılır ve kırık yüzey silisle yapıştırılarak 20 000 kere büyültülen elektronik bir mikroskopla incelenir. (L)

***REZONANS** i. — Nükl. *Rezonans düzeyi*, bileşik çekirdeğin rezonansa yol açan enerji düzeyi. ‖ *Rezonans enerjisi*, nükleer bir tepkimede, tepkimeye katılan taneciğin bir rezonansa tekabül eden kinetik enerjisinin değeri. ‖ *Nükleer rezonans*, nükleer bir tepkime sırasında oluşan çekirdeğin, tepkimeye katılan taneciğin bir enerji değerine tekabül eden uyarılma hali. (L)

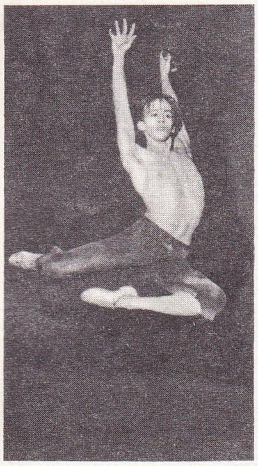
Lawrence RHODES

***Rhesus faktörü.** — *Rhesus faktöründen doğan bağdaşmazlıktan korunma.* Dölüt-ana bağdaşmazlığına yol açan Rhesus bağışıklığının doğurduğu sonuçların önlenmesi son yıllarda bulunan bir yöntemdir. Bu yöntem Rhesus pozitif olan dölüt alyuvarlarının Rhesus negatif olan ananın kanına, özellikle doğum anında geçmesini elden geldiğince önlemeğe ya da iyice azaltmağa dayanır. Buna rağmen böyle bir geçiş olursa (geçip geçmediği Kleihauver testiyle ortaya çıkarılabilir), geçişten sonra, doğumu izleyen yetmiş iki saat içinde anaya anti-Rh antikorlar şırınga edilerek geçen alyuvarlar tahrip edilir ve ana kanında aktif bağışıklığın meydana gelmesine engel olunur. Bu anti-Rh antikorlar ya da anti-Rh gammaglobülinler kan nakli merkezlerince sağlanır. Kullanılacak doz ana kanına karışan dölüt kanının miktarıyla orantılıdır. Kadın bağışıklık kazanmasın diye de her doğumdan sonra bu şekilde yeni bir müdahale yapılmalıdır. (L)

***RHİN idare bölgesi (Bas—),** Fransa'da Alsace bölgesinde idare bölgesi. — 827 367 nüf. (1968); 8 idare çevresi, 43 kanton ve 525 komün. (L)

***RHİN idare bölgesi (Haut—),** Fransa'da Alsace bölgesinde idare bölgesi. — 585 018 nüf. (1968); 6 idare çevresi, 30 kanton ve 378 komün. (L)

RH-METRE [eraş-metre] i. Kim. Bir ortamın redoks potansiyelini ölçmeğe yarayan aygıt. (RH-ÖLÇER de denilir.) [L]

RHODES (Lawrence), amerikalı dansçı (Mount Hope, Güney Virginia 1939). Dans sanatını Detroit'de öğrendi, profesyonel olarak ilkin Monte-Carlo rus balesinde çalıştı. Robert Joffrey Ballet ile 1960'tan sonra G. Arpino'nun (*Partita for Four* [Dört için partita], 1961; *Incubus* ve *Palace* [Saray], 1963) ve B. MacDonald'ın (*Time out of Mind* [Akıl dışı zaman], 1962) çeşitli balelerini yorumladı. Bournonville'in tekniğini tümüyle kavradı ve bunu 1963'te Robert Joffrey Ballet ile birlikte yorumladığı *Genzano'da çiçek bayramı* adlı yapıtla kanıtladı. 1964'te henüz kurulan Harkness Ballet'e katıldı. Topluluğun birinci dansçısı oldu (1965), *The Abyss*'de (St. Hodes'in) E. Bruhn ile aynı role çıktı, L. İsaksen ile *After Eden*'ı (Cennetten sonra) [J. Butter'ın pas de deux'sü, 1966] yorumladı, aynı koreografın *Sebastian* adlı yapıtında da tek başına başarı sağladı. 1968'de G. Skibine'in yerine topluluğun sanat yönetmeni oldu ve topluluk dağılana kadar (1970) bu görevde kaldı. 1969'da Lar Lubovitch Dance Company, 1970'te de Het Nationale Ballet'e konuk sanatçı olarak çalıştı, aynı kuruluşta R. Wagner'in *Youth* ve R. Van Dantzig'in *Onderweg* adlı yapıtlarını yorumladı. 1971'de Pennsylvania Ballet'e girdi (1972-1973) ve *Tragic Celebration*'da (J. Butler) rol aldı, ardından Ballet-Théâtre contemporain'e girdi (1973), Thérèse Thoreux ile birlikte J. Neumeier'in *Trauma*'sını ve M. Descombey'nin *Ea*'sını yorumladı. 1974'te Milwaukee Ballet Company'nin yardımcı sanat yönetmeni oldu. (L)

***RHÔNE** (LE), İsviçre ve Fransa'da ırmak. — Irmağın düzenlenmesine devam edilmektedir. Beaucaire santralı 1970'te, Gervans santralı 1971-1972'de hizmete girdi; Avingnon düzenlemesi 1973'te tamamlandı. (L)

***RHÔNE-ALPES,** Fransa'da bölgesel program çevresi. — Ekseni Rhône vâdisi olan bu bölge Massif Central'ın Kuzey Alpleri'ne kadar uzanan doğu yamaçlarını, Ain, Ardèche, Drôme, İsère, Loire, Rhône, Savoie ve Haute-Savoie idare bölgelerini içine alır.

● *Nüfus.* Ülke yüzeyinin yüzde 8'inin üzerinde 4 591 800 kişi (1971), yani fransız nüfusunun yüzde 9'u yaşar. Km^2'ye 105 kişilik (Fransa ortalaması: 95 kişi) nüfus yoğunluğu, en çok şehirleşmiş idare bölgeleri (Loire: km^2'ye 153 kişi; özellikle Rhône: 434 kişi) ile en kırsal idare bölgelerinin (Drôme, km^2'ye 55 kişi; Ardèche: 47 kişi) ortalamasıdır. (L)

***RHÔNE idare bölgesi,** Fransa'da, Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 1 325 611 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 41 kanton, 294 komün. (L)

Rhône-Poulenc S.A., kimyasal maddeler imal eden fransız anonim şirketi (holding); 1961'de Rhône*-Poulenc kimyasal madde fabrikaları ortaklığının yerini aldı. Rhône-Poulenc, 120 000 personeli (80 000'i Fransa'da) ve yüzde 33'ü dokuma alanında, yüzde 50'si kimya, yüzde 13'ü eczacılık ve yüzde 4'ü filim alanında olmak üzere 15 milyar franklık cirosuyla uluslararası boyutlara ulaşmıştır.

Avrupa'da kimya üretiminde yedinci sırayı alan Rhône-Poulenc, dünya sınıflandırmasında Du Pont de Nemours, İmperial Chemical İndustries, üç alman şirketi (Bayer, Badische Anilin-und Soda-Fabrik, Hoechst), Montedison, Union Carbide Corporation ve AKZO'nun ardından dokuzuncu sırayı işgal etmektedir. (L)

RHYTHM AND BLUES i. (*ritim ve blues* anlamında amerikanca deyim). Blues, «gospel songs» ve cazdan doğan amerikan zenci müziği; danstan ayrı düşünülemeyen bu müzik beyazların rock and roll ve pop* music'ini (*Ek*) büyük ölçüde etkiledi. (L)

RİBEİRO (Orlando), portekizli coğrafyacı (Lizbon 1911). Çağdaş coğrafyacılıkta, Vidal de La Blache'ın başlattığı coğrafya anlayışının temsilcisi sayılan Ribeiro, çalışmalarına özgün bir hava katmaktan da geri kalmamıştır. Lizbon'da yaptığı orta ve yükseköğrenimden sonra, 1937-1940 yılları arasında Sorbonne'da Demangeon ve Martonne'un yanında öğrenimini sürdürdü. Portekiz'de, J. Leite de Vasconcellos'un çalışmalarından etkilenen Ribeiro kültür olaylarına öteki çağdaş coğrafyacılardan daha çok önem vermeğe başladı. Yine bu açıdan, Jean Brunhes'in başlattığı çalışmaları daha da derinleştirdi.

1941-1943 yılları arasında Coimbre üniversitesinde, 1943'ten sonra da Lizbon üniversitesinde ders verdi. Brezilya, İspanya, Laval (Quebec) ve Fransa'daki (Bordeaux, Strasbourg, Paris) üniversitelerin konuğu olarak da dersler verdi. Daha sonra Batı Avrupa'ya, Kuzey Amerika'ya ve özellikle portekiz ve ispanyol egemenliğindeki tropikal ülkelere gitti. Çalışmalarını daha çok insan coğrafyasına yönelten Ribeiro bölgesel coğrafyacılık ve kültürel coğrafyacılık üstünde de durdu. Bu nitelikleri, bir ülkeyi (*Portugal o Mediterraneo e o Atlantico* [Portekiz, Akdeniz ve Atlantik]), bir uygarlığı (*Geografia e Civilisaçao-Temas Portugueses* [Portekiz'de coğrafya ve uygarlık]) ya da bir iklim kuşağını (*la Zone intertropicale humide* [Tropiklerarası nemli bölge, Suzanne Daveau ile birlikte], 1973) tanımlamağa çalıştığı yapıtlarında açıkça görülür. (L)

***RİBEMONT - DESSAİGNES** (Georges), fransız yazarı. — (öl. Saint-Jeannet 1974). [L]

RİBİÇİÇ (Mitja), yugoslav siyaset adamı (Trieste 1919). Hukuk öğrenimi gördü, nisan 1941'de Direnme hareketine katıldı, aynı yıl Komünist partisine girdi. Savaş sırasında çetecilerin siyasal komiserliğini yaptı, Slovak eyaletiyle ilgili İçişleri bakanlığında görev aldı. 1951-1953 ve 1958 federal meclisinde Slovenya'yı temsil etti. Yine 1958'de Slovenya, daha sonra da Yugoslavya Komünist birliği merkez komitesi üyesi oldu. Yugoslavya prezidyum üyeliğine getirildi. Mayıs 1969'da Mika Spiljak'ın yerine meclis başkanlığına atandı; şubat 1970'te Londra'ya yaptığı bir yolculukta ülkesinin iktisadî durumunu düzeltmek için yabancı ülkelerle işbirliği yapabileceğini açıkladı ama enflasyonu önleyemeyince birtakım sert tedbirler almak zorunda kaldı (kasım 1970). Ancak, bazı banka ve ticaret sorunları yüzünden şubat-mart aylarında sırp ve hırvat yöneticiler arasında bir çatışma başladı. Bu çatışma hırvat yöneticilerinin Almanya'da yaşayan sovyet yanlısı göçmenlerle işbirliği yapması üzerine daha da sertleşince, mareşal Tito 30 haziranda anayasayı değiştirme kararı aldı ve 29 temmuz 1971'de yeniden cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra hükûmet başkanlığına Cemal Bijediç'i atadı. Temmuz 1973'te Ribiçiç bir yıl için Yugoslavya meclis başkanlığı yardımcılığına seçildi. (L)

RİBONÜKLEAZ i. (fr. *ribonucléase*). Molekül ağırlığı nispeten düşük (13 000), sıcağa oldukça dayanıklı (80°C'a dayanır) ve özgül etkinliği çok yüksek pankreas enzimi. (124 aminoasitten oluşan yapısı 1959'da aydınlığa kavuşmuştur.)

— ANSİKL. Bu protein-enzimin yapısı belirlendikten sonra amerikalı iki araştırmacı grubu iki ayrı teknik kullanarak *ribonükleaz*'ı sentez yoluyla yapmayı başardı. Birinci teknik, enzimi meydana getiren çeşitli aminoasitlerin art arda birbirine çengellenmesine dayanır; bu sonuç bazı işlemlerin otomatikleştirilmesi sayesinde alınabildi. Öteki teknik, araştırmacıların bu moleküle ait çeşitli parçaları ayrı ayrı sentezlemeleri, sonra birleştirmeleri şeklindedir. Ribonükleazın hücredeki görevi nükleik asit moleküllerini kesip parçalara ayırmaktır; onun bu yeteneği, bir laboratuvar tekniği olarak geniş ölçüde kullanılır ve hücre çekirdeğini kolayca bazı birleşenlerine ayırmayı sağlar. Ama ribonükleazın etkisi canlı organizmada henüz kesinlikle kanıtlanamamıştır. (L)

***RİBONÜKLEİK** sıf. — ANSİKL. Biyokim. Son yıllarda *ribonükleik* asitlerin (R.N.A.) ve görevlerinin incelenmesinde hayli ilerlemeler oldu. (Bk. *Moleküler* BİYOLOJİ ve PROTEİN, *Ek*.)

● *Yapı.* R.N.A.'nın yapısı D.N.A.'nınkine benzer. (Bk. DEZOKSİRİBONÜKLEİK, *Ek*.) Bunların ikisi de nükleotit zincirlerinden oluşur ve bir birinde fosforik asit, bir pentoz ve bir pürik veya pirimidik baz bulunur. R.N.A.'da pentoz olarak *d*-2 dezoksiribozun yerini *d*-riboz alır, ürasil de mevcut iki pirimidik bazdan biri olarak timidinin yerine geçer. Ribozomlardaki R.N.A.'larda molekül ağırlığı çoğu zaman 2 000 000 kadardır; R.N.A.'nın polinükleotit zincirleri, D.N.A.'nınkilere göre daha düzensiz olmakla birlikte çift helezon biçiminde kümelenmiştir; zincirlerin yapısı R.N.A.'larda daha basittir; hiç değilse bazılarında molekül ağırlığı 20 000 ile 30 000 arasındadır; bu da onların yapılarının incelenmesine olanak verir.

● *Tiplerin yeri ve çeşitliliği.* Yoğun bir pro-

Foto. S. Lido (*LAROUSSE*)

tein biyosentez yeri olan hücrelerde oldukça bol olan R.N.A. çekirdeklerde nispeten daha azdır (yüzde 10 kadar); fakat R.N.A.'ların yüzde 70'e yakını, protoplazmada serbest veya polizom halinde birleşik bulunan endoplazmik retikulum ve ribozomlardan oluşan mikrozom parçacıklarında yer alır. Görevi R.N.A.'ları sentezlemek olan D.N.A.'ların tersine (R.N.A.'lar kromozomlarda yazılı genetik şifreye göre protein biyosentezini yapmakla yükümlü bir çeşit D.N.A. ajanı sayılabilir), her biri özel bir rol oynayan üç R.N.A. tipi vardır. Bu ayırım bazı ölçütlere göre yapılır (bk. *Molekülsel* BİYOLOJİ*. *Ek*):

1. ribozom R.N.A.'lar (*r*-R.N.A.) [molekül ağırlığı 1 000 000-3 000 000], ribozomlarda protein sentezini yapar;

2. elçi R.N.A.'lar (*e*-R.N.A.) [molekül ağırlığı 1 000 000 - 3 000 000], polizomlarda ribozomları birbirine bağlar ve kromozom bildirisini ribozomlara getirir, onlar da böylece sentez için gerekli yönetim planını almış olur;

3. taşıyıcı R.N.A.'lar (*t*-R.N.A.) [molekül ağırlığı 20 000 - 30 000], her aminoasidi, genetik şifreye göre uygun düşeceği *e*-R.N.A. kodon sırasına denk gelecek şekilde eğreti (geçici) olarak uyarlamakla görevlidir. Bunlardan bir tek aminoasidi taşımakla görevli olan bazılarını ayırmak ve yapısını belirlemek olanağı bulundu. Biyokimyacı J. P. Ebel ve R. Dirheimer (Strasbourg) biramayasında üç ayrı aminoasidi (aspartik asit, arjinin, triptofan) taşıma işini gören *t*-R.N.A.'ların yapısını belirlediler.

R.N.A.'ların yenilenme hızı tiplerine göre çok değişiktir ve fransız biyokimyacısı F. Gros (Paris) radyoaktif izotoplarla işaretleyerek bunlardan her birinin kökenini ortaya çıkardı. R.N.A.'ları kromozom D.N.A.'larının meydana getirdiği kesin olarak bellidir, fakat R.N.A.'ların gitmeleri gereken hücrelere nasıl dağıldıkları henüz karanlıktır. Hücre çekirdeklerinde kromozomlara bağlı R.N.A.'lar vardır; burada ribozom nükleotitlerine katılan R.N.A. polimeraz adlı bir enzim onların sentezini yapar; bundan çekirdekçiklerde ve çekirdek protoplazmasında da vardır.

● *Görev.* R.N.A.'ların genetik şifreye karışmaları çok önemlidir; çünkü proteinlerin özgül karakterlerinin değişmezliğini ve sonsuz yapı çeşitliliğini onlar sağlar. Bunu gösteren olaylardan biri şudur: kolibasildeki R.N.A.'nın pirimidik bazlarından biri olan urasilin yerine 5-flüorurasilin geçmesi genetik şifreyi karıştırır ve bu yüzden yeni oluşan proteinleri bozar. Bu proteinlerden bazıları kimyasal yönden antijen bağışıklığı özelliğini korursa da, normal olarak urasilli R.N.A.'larca sentezlenen proteinlerdeki enzim etkinliği bunlarda bulunmaz.

Bütün bunlardan başka, virüs nitelikleri taşıyan bazı R.N.A.'lar soydan geçme karakterlerin taşınmasında aracı olabilir. Proteinlerin biyosentezi baştan sona kadar, *e*, *r* ve *t* tipinde üç çeşit R.N.A. tarafından yapılır ve denetlenir. (L)

RİCE (David TALBOT). Bk. TALBOT RİCE (David), *Ek.*

RİCHARDS BAY, Güney Afrika cumhuriyetinde (Natal), Hint okyanusu kıyısında koy. Yeni sanayi merkezi (liman, alüminyum tesisi). [L]

RİCHARDSON (Tony), ingiliz sinema ve tiyatro yönetmeni (Shipley, Yorkshire 1928). Oxford'da öğrenim gördü, tiyatro yöneticisi oldu. Kurduğu topluluk ile birlikte birçok gösteri düzenledi ve televizyon için çeşitli oyunlar yönetti. Oyun yazarı J. Osborne'dan uyarladığı *Look Back in Anger* (Öfkeyle geri bakış) [1958] ile sinema yönetmenliğine başladı. Yine J. Osborne ile birlikte «öfkeli gençler» topluluğuna katıldı. K. Reisz ve L. Anderson gibi sanatçıların temsil ettiği «free cinema» (özgür sinema) akımına bağlandı. Daha sonra *Sevişme günleri* (Saturday night and sunday morning) [K. Reisz'ın, 1960] adlı filmin prodüktörlüğünü yaptı. 1960'ta *The entertainer*'ı (Ev sahibi) yönetti. Bir süre Hollywood'da çalıştı (*Lekeli günler* [Sanctuaire], Faulkner'dan, 1961), ama pek başarı elde edemedi. Daha sonra İngiltere'ye döndü ve şu filimleri yönetti: *Bir tadımlık bal* (A Taste of honey) [1961]; *The loneliness of the long-distance runner* (Uzun mesafe koşucusunun yalnızlığı) [1962]; *Tom Jones* (1963); *The loved one* (Aşığın biri); *Mademoiselle* (1966); *The sailor from Gibraltar* (Cebelitarık denizcisi) [1967]; *The charge of the light brigade* (Hafif tugayın hücumu) [1968]; *Red and blue* (Kırmızı ve mavi) [1968]; *Karanlık dünya* (Laughter in the dark) [1969]; *Hamlet* (1969); *Ned Kelly* (1970); *Daed Cert* (1973). [L]

RİCHLER (Mordecai), ingilizce yazan kanadalı yazar (Montreal 1931). Gazeteciydi, sinema ve televizyon için senaryolar düzenledi. Daha sonra yazdığı romanlarda, yolculuklarını ve yahudi mahallesinde geçen çocukluk yıllarının anısını acı bir mizah anlayışıyla dile getirdi: *The Acrobats* (Akrobatlar) [1954]; *Son of a Smaller Hero* (Daha küçük kahramanın oğlu) [1955]; *A Choice of enemies* (Bir düşman seçimi) [1957]; *The Apprenticeship of Dudy Kravitz* (Dudy Kravitz'in çıraklığı) [1959]; *The Incomparable Atuk* (Eşsiz Atuk) [1963]; *Cocksure* (Kendinden emin) [1968]; *St. Urbain's Horseman* (St. Urbain süvarisi) [1971]. (L)

RİCHTER (Gerhard), alman ressamı (Dresden 1932). İlkin toplumcu gerçekçilikten, Batı Almanya'ya geçtikten sonra da biçimsel resim (K. O. Götz'ün öğrencisi), pop'art ve Fluxus'tan etkilendi; resim alanındaki çalışmaları çok değişiktir: 1968'de yaptığı «Kent

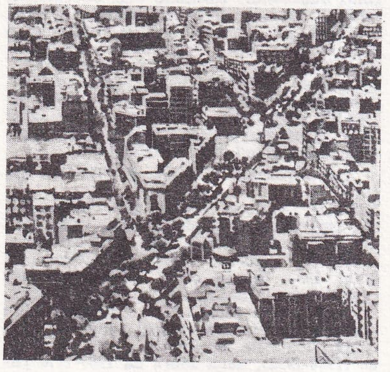

G. RICHTER
«Madrid» (1968) [özel kol.]

görüntüleri»nde soyut anlatımcılıktan, «Bulutlar» ve «Portreler»e (batı kültürünü yansıtan 48 kişinin portresinden oluşan yapıt 1972 Venedik bienalinde yer aldı) dizilerinden fotoğraf gerçekçiliğinden izlere rastlanır. Başlıca kaygısı görüntünün gerçekliğidir; soyut olsun, gerçekçi olsun yaptığı tüm resimlere fotoğraf gözüyle bakar; çeşitli plastik öğelerden yararlanırsa da bunların belli ya da hayalî bir gerçekle ilgili olmasına dikkat eder. Her türlü üslûp sınıflamasını yadsır, bu nedenle sürekli üslûp ve konu değiştirir. Richter'in alman sanatında olduğu kadar çağdaş sanatta da önemli bir yeri vardır. (L)

RİCHTER (Gisela), amerikalı kadın arkeolog (Londra 1882 - Roma 1972). Atina'daki British School of Archaeology'de okudu, ömrü boyunca New York'taki Metropolitan Museum of Art'ın Yunan ve Roma bölümünde çalıştı. 1906'da buraya asistan olarak giren Richter, 1925'te müze müdürü oldu, 1948'e kadar bu görevde kaldı ve çalışmalarıyla müzenin dünyaca tanınmasını sağladı. Müzede yer alan eşyanın birçok kataloğunu hazırladı. Başlıca eserleri: *The Sculpture and Sculptors of the Greeks* (Yunan heykelciliği ve heykelcileri) [1929]; *Animals in Greek Sculpture* (Yunan heykelciliğinde hayvanlar) [1930]; *Kouroi* (Yunan delikanlı heykelleri) [1942]; *Handbook of Greek Art* (Yunan sanatı elkitabı) [1959]; *The Archaic Gravestones of Attica* (Attike'nin eski mezar taşları) [1961]; *Korai, Archaic Greek Maidens* (Koryo, eski yunan bakireleri) [1968]; *Perspective in Greek and Roman Art* (Yunan ve roma sanatında perspektif) [1970]. (L)

***RİCHTER** (Hans Werner), alman yazarı. — *Rose weiss, Rose rot* (Beyaz gül, kırmızı gül) [1971] adlı yapıtında Weimar cumhuriyetinin son yıllarındaki komünist gençliğinin kaderini dile getirir. (L)

RİCHTER (Karl), alman orkestra yöneticisi, orgcu ve klavsencisi (Plauen 1926). Günther Ramin'in öğrencisi oldu, 1949-1951 yılları arasında Leipzig'deki Aziz Tomas kilisesinin orgculuğuna getirildi, 1951'de Münih'e yerleşti, şehrin konservatuvarında ders verdi, ayrıca Aziz Markos kilisesinin orgculuğunu yaptı. Heinrich Schütz topluluğunun (topluluk 1953'te «Münih Bach topluluğu» adını aldı) yöneticisi oldu, 1953'te Münih Bach orkestrasını kurdu ve bu toplulukla çeşitli turnelere çıktı, özellikle Bach ve Händel'in birçok dinsel ve dindışı yapıtlarından plağa doldurdu. (L)

RİDOLFİ (Mario), italyan mimarı (Roma 1904). 1920 ve 1930 yıllarının tartışmalı ortamında yetişti; savaştan önce Movimento italiano per l'architettura razionale'ye (İtalyan akılcı mimarlık akımı) katıldı. (Bk. GRUPPO 7, *Ek.*) Bu dönemdeki en önemli yapıtı, 1932'de gerçekleştirdiği Roma P.T.T. sarayıdır. Savaştan sonra, çağdaş tekniğin olanaklarıyla halk geleneklerini uyumlu bir biçimde bağdaştırmayı amaçlayan yenigerçekçi akımın başlıca temsilcisi ve tanıtıcısı oldu. Tiburtino semtindeki (Roma) çalışmaları (1950), bu akımın en iyi uygulamalarından biridir. Yapıtlarından çoğu Terni'de bulunmakla birlikte, Sardegna'daki Nuoro hapishanesi (1963) ve İvrea'daki Olivetti merkez bürosunun kreşi de (1964) Ridolfi'nin eseridir. (L)

RİEGO (El), Tehuacan vâdisinde (Meksika, Puebla devleti) tanımlanan tarihöncesi amerikan kültür evresi. Küçük gruplardan oluşan ve her ilkbahar büyük gruplar halinde birleşen halkların ekonomisi temel olarak yabanî bitki toplamacılığına dayanır ve av ikincil bir rol oynar. İlk evcil bitkiler bu evrede görülür (kabak ve biber) ve taş endüstrisi (havan, tokmak) çeşitlenir. Arkeologlar dinsel bir faaliyetin (insan yeme, insan kurban etme, baş kesme) izlerine de rastlamışlardır. Coxcatlan kültüründen önce gelen bu evre M.Ö. 7200-5200 yılları arasında sürer. (L)

RİESZ (Frigyes), macar matematikçisi (Györ 1880-Budapeşte 1956). Modern fonksiyon analizinin kurucularından biridir. Özellikle integral denklemleri, sıkışık operatörler kuramını, armonik fonksiyonları ve ergodik problemlerini inceledi. (L)

Riesz teoremi, bir E topolojik vektörel uzayı verildiğine göre, O'nun önsıkışık bir dolayının bulunması için E uzayının sonlu boyutta olmasının gerekli ve yeterli olduğunu ifade eden teorem. (L)

Riesz uzayı, bir E kümesi üzerinde tanımlanmış sayısal fonksiyonların $\mathscr{F}(E,\mathbb{R})$ vektörel uzayının $\mathscr{R}$ vektörel alt uzayı; öyle ki, $\mathscr{R}$'nin her f elemanı için, f'nin mutlak değeri $|f|$ ile inf $(f,1)$, $\mathscr{R}$ 'ye aittir. (L)

RİFAMPİSİN i. (fr. *rifampicine*). Vereme iyi gelen antibiyotik. 1959 yılında *Streptomyces mediterranei* kültüründen elde edilmiştir.

— ANSİKL. Şimdi yarı sentetik yoldan elde edilmekte olan *rifampisin* veremin bütün çeşitlerine karşı kullanılır; alınan sonuç çok başarılıdır. Antibiyotik verilince organizmadaki Koch basilleri kaybolur ve hastanın genel durumu hızla düzelir. Rifampisinin diğer verem ilâçları (izoniazid, streptomisin) ile birlikte kullanılması daha yararlıdır. Bu yeni antibiyotikle yapılan tedavi sırasında korkulabilecek tek sakınca sarılık ihtimalidir. (L)

RİFBJERG (Klaus), danimarkalı yazar (Kopenhag 1931). Kopenhag ve Princeton üniversitelerinde öğrenim gördü, gazetecilik ve senaryo yazarlığı yaptı. İlk şiir kitabı (1956) ile dikkati çekti. Şiirlerinde («*Karşılaştırma*», 1960; «*Örtme*», 1961; «*Kafes*», 1962; «*Portre*», 1963; «*Amager'in şiirleri*», 1965; «*Millî marşlar*», 1967; «*Mitoloji*», 1970), romanlarında (*Den kroniske uskyld* [Saflık], 1958; «*Opera tutkunu*», 1966; «*Arşivler*», 1967; «*Lonnie ve Karl*», 1968; «*Anna (ben) Anna*», 1969; «*Gerda'ya mektup*», 1969) ve müzikal komedilerinde («*Ne yapacağız?*», 1963; «*Gizli konaklama*», 1964) ve biçimsel ustalıkla trajik gerilimin kaynaştığı tiyatro ve televizyon oyunlarında («*Evrimler*», 1965; «*Bir insanın ihtiyacı*», 1966; *Voks*, 1968;

Tony RICHARDSON
«The Charge of the Light Brigade» den bir sahne (1968)

Karl RICHTER

Klaus RIFBJERG

Foto. Birleşik sanatçılar (J.-L. Passek kol.), Sipa-Press, R. Mydtskov ve S. Ronne, G. Richter (LAROUSSE)

«Yıllar», 1970; *«Deliler»,* 1971) kendi kuşağının bütün insansı ve sanatsal bunalımlarını ortaya koyarak, haber vererek, danimarka edebiyatının ele avuca sığmaz harika çocuğu olduğunu kanıtladı. (L)

RİFT VALLEY, jeologların Batı Asya'da ve Doğu Afrika'da uzanan ve çöküntü hendeklerinden oluşan nispeten dar vâdiler dizisine verdikleri ad. Ürdün ırmağı vâdisinden Zambezi ırmağının aşağı çığırına kadar izlenebilen bu büyük yerkabuğu çöküntüsünün üstünde Lut gölü, Akabe körfezi, Kızıldeniz, Habeşistan'ın ortasındaki çöküntüler, Albert, Edward, Tanganyika ve Malavi (Nyassa) gölleri yer alır. Asıl Rift Valley olarak bilinen doğu kolu, Rudolf (Kenya) ve Natron (Tanzaniya) göllerini, ayrıca tarihöncesinden kalma önemli Oldovay yerleşmesini kapsar. (L)

Jean-Paul RIOPELLE «Baykuş ev» (1970) boyanmış alçı (özel kol.)

RİLEY (Bridget), ingiliz kadın ressam (Londra 1931). Goldsmith's School of Art'ta (1949-1952), daha sonra Royal College of Art'ta (1952-1955) okudu ve özellikle desen üstünde çalıştı. 1960'ta, Hornsey School of Art'ta ders vermeğe başladı; o tarihten sonra daha çok, katıksız beyazla tam bir tezat yaratan renklerin (bu renk doğrudan doğruya siyah da olabilir) şiddet değişimine dayanan optik araştırmalara girişti. Çizgilere ve renklere hareket kazandıran dönüşüm ve karşıtlıklar, Vasarely'nin çalışmalarını andıran birtakım optik etkiler yaratır. 1966'dan sonra, soğuk, fakat göz okşayıcı renklerle (mavi, yeşil, mor) işlediği döne döne yükselen burgaç hareketi ve dalgalanmalar (*Current*'ın gereci, siyahla, 1964) sanatçının en sevdiği konular arasında yer alır. Riley daha sonraları minimal sanata yakın tuvaller yaptı ve en çarpıcı, en keskin renklerle boyadığı dik çizgilere durgun bir görünüm verdi (*Doğu,* 1970). Tablolarında en küçük bir öznel nitelik bulunmadığından, sanatçının hazırladığı taslakları yardımcıları akrilik boyayla tuvale aktarabilirler. (L)

RİNGHALS, İsveç'te, Varberg yakınında, Kattegat kıyısında nükleer santral. (L)

RİNTALA (Paavo), finlandiyalı yazar (Vyborg 1930). Toplumsal roman geleneğine uyan birkaç anlatı (*«Hizmetkârlar»,* 1945) yayımladıktan sonra, röportaj tekniğiyle bilimsel soruşturma yöntemlerinin kaynaştığı ve yakın geçmişteki olayları destansı bir dille işleyen yeni bir anlatım biçimine («belge-roman») yöneldi: *«Askerlerin sesi»* (1966); *«Savaş ve barışın sesi»* (1967); *«Paasikivi'nin yönetimi altında»* (1969); *«Vietnamlı haberciler»* (1970). [L]

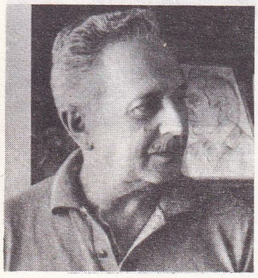

Yannis RİTSOS

***RİOPELLE** (Jean-Paul), kanadalı ressam. — Sürekli olarak kendini yenileyen sanatçı, zaman zaman bilinçaltının ürünü olan bir resimden esinini doğadan alan bir sanata, soyuttan bir çeşit figüratif resme, çok boyalı tablolardan birleştirmelere, büyük boyutlu yapıştırmalara ya da heykele geçer. 1969-1970 yıllarında sanatçının en gözde konusu olan «Baykuşlar» dizisinin başlıca özelliği, kullanılan gerecin zengin ve çok işlenmiş olmasıdır. 1971-1972 yıllarında Riopelle, «sicim» konusu işleyen pek çok tuval yaptı (*«Sicimler ve öteki oyunlar»,* Paris, Art Moderne müzesi ve Kanada kültür merkezi, 1972). Ayrıca, tablolarının yanı sıra heykel çalışmalarını da sürdürdü (*La Joute-Fontaine,* 35 öğeden oluşan anıtsal çeşme projesi, 1971). [L]

RİSER [rizır] i. (ing. k.). Petr. Deniz altındaki bir kuyu ağzını üstteki kuyu açma gemisine ya da üretim platformuna bağlayan düşey boru hattı. (L)

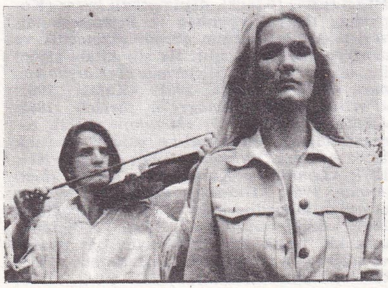

G. ROCHA «Yedi başlı aslan» (1970)

RİSİ (Dino), italyan filim yönetmeni (Milano 1917). Tıp öğrenimi gördü, psikiyatri derslerini izledi. A. Lattuada ve L. Comencini ile tanıştı, sinemaya ilgi duydu ve 1941'de M. Soldati'nin, 1942'de de A. Lattuada'nın asistanlığını (*Giacomo l'idealista* [Ülkücü Giacomo]) yaptı. Çeşitli sinema dergilerinde çalıştıktan sonra savaş yıllarında İsviçre'ye gitti, orada J. Feyder'in verdiği filim yönetim derslerini izledi. 1946'dan sonra birçok kısa filim çevirdi (*Barboni,* Venedik'te ödül kazandı; *Cortili,* Brüksel'de ödül aldı). Daha sonra bazı senaryolar yazdı. 1949 yılında ilk uzun filmi olan *Il siero della verita* (Gerçek serumu) adlı belgeseli yaptı. O tarihten sonra özellikle yergi dolu töresel filimler çevirdi: *Poveri ma belli* (Yoksul fakat güzel) [1956]; *Roma'da bir aşk* (Un amore a Roma) [1960]; İtalya dışında da ilgi gören *Il sorpasso* (Palavracı) [1962]; *I mostri* (Canavarlar) [1963]; *Straziami ma di baci saziami* (Bana işkence et, öpücüğe boğ) [1968]; *Vedo mudo* (Onu çıplak gördüm) [1969]; *Benimle evlenir misin?* (la Moglie del prete) [1970]; *Noi donne siamo fatte Cose* (Biz kadınlar böyleyiz) [1971]; *Beni öperek öldür* (Mordi e fuggi) [1972]; *Profuma di donne* (Kadınların parfümü) [1974]. (L)

***RİTİM** i. — Etoloji. *Dışsal ritim,* çevrimsel fizik etmenlerin (ışık, sıcaklık, nem) ya da bu etmenlerden birçoğunun birlikte uyandırdığı etkinlik biçimi. (Hayvanların çoğunun etkinliği doğal gece-gündüzle [ışık çevrimi] düzünlenir. Özellikle bazı böceklerde, sıcaklık, ışıkla birlikte etki gösteren önemli bir etmendir. Gece-gündüzden yoksun olan mağara hayvanları, neme bağlı etkinlik ritimleri [örneğin yumurtlama] gösterirler.) || *İçsel ritim,* çalışması bazı enzimlerin, hormonların ve metabolizma maddelerinin periyodik değişimine bağlı olan ve iç saat* (*Ek*) genel adı altında toplanan iç mekanizmaların uyandırdığı etkinlik ritmi.

— Tıp. *Biyolojik ritim.* Bk. BİYOLOJİK, *Ek.* (L)

RİTSOS (Yannis), yunanlı şair (Monembasia, Isparta'nın güneydoğusunda, 1909). Zulme uğrayanları destekleyen ilk şiir kitaplarıyla (*«Traktörler»,* 1934; *Epitaphios* [Kitabe], 1936) dikkati çekti. Yaşamı boyunca çeşitli zorluklarla karşılaştı, diktatör Metaksas döneminde tutuklandı, çocukluğundan beri çektiği veremin etkileri tutukluk yıllarında iyice arttı. İlk defa iç savaş döneminde (1948-1952), daha sonra da 1967-1970 yılları arasında tutuklanan ve sürgün edilen Ritsos 1970'ten sonra Atina'ya yerleşti. Şiirlerinde ülkesine ve halkına karşı duyduğu inancı alaycı bir dille anlatan Ritsos ülkesinde büyük üne kavuştu: *«Arife», «Ayışığı sonatı»* (1956), *«Ölü ev»* (1962), *«Aynadaki duvar»* (1973). Ritsos'un çeşitli dönemlerde yazdığı şiirlerinin türkçe çevirisi de *Umarsız Penelope* (1974) başlığıyla yayımlandı. (LM)

RİTT (Martin), amerikalı sinema yönetmeni (New York 1920). Önce hukuk okudu, Broadway'de sahneye çıktı, Elia Kazan ile çalıştı, on kadar oyun sahneledikten sonra televizyona oyuncu olarak girdi, sonra yüze yakın yayın yönetti. İlk sinema filmini 1956'da çevirdi: *A Man is ten feet tall* (On ayak boyundaki adam). Daha sonraki yapıtlarında ise, onu amerikan televizyonunun yarattığı filim yönetmenleri kuşağının en ileri sanatçılarından sayanları hayal kırıklığına uğrattı. Bu filimler şöyle sıralanabilir: *No down Payment* (Peşinsiz) [1957]; *The Long Hot Summer* (Uzun ve sıcak yaz mevsimi) [W. Faulkner'dan, 1958]; *Sound and Fury* (Gürültü ve öfke) [1958]. 1963'te *Çılgınların günahı*'nı (Hud) çevirdi, bu yapıtıyla yeniden ilgi topladı. Öteki filimleri arasında ise şunlar vardır: *Utanç duvarında casusluk* (The Spy Who came in from the Cold) [1965]; *Âsi kabadayı* (Hombre) [1967]; *The Molly Maguires* (Mali'li Maguires) [1969]; *Zafer benimdir* (The Great White Hope) [1970]; *Yaşama kavgası* (Sounder) [1971]; *Conrack* (1973). [L]

***RİTTER** (Helmut), alman islâm tarihçisi. — (öl. Oberursel 1971). [L]

***RİTTER-CİAMPİ** (Gabrielle), fransız şarkıcısı. — (öl. Paimpol 1974). [L]

***RİVERA CARBALLO** (Julio Adalberto), salvadorlu devlet adamı. — (öl. San Salvador 1973). [L]

RİVERS (Larry), amerikalı ressam (New York 1923). İlkin soyut anlatımcılığın etkisinde kaldı, daha sonra Rauschenberg ve Jasper Johns ile, günlük yaşantıdan görüntüleri basılmış resimler ya da gazete kupürleri biçiminde resme aktaran ilk sanatçılar arasına katıldı. Dizilerini oluştururken amerikan tarihinden büyük ölçüde yararlandı; ancak anlatmak istediği, saldırganlığa varan şiddetli üslûbu ardında kaybolup gitmektedir (*Boston katliamı,* 1971). Çizgilerine son derece hâkim olan Rivers'in çok sayıda serigrafisi vardır. Son araştırmalarında resimlerine üçüncü boyutu getirmeğe çalışır. (L)

RİYAD (Mahmud), mısırlı siyaset adamı (Şarkiye 1919). İngiliz Askerî akademisinde okudu, 1948'de subay olarak Filistin savaşına katıldı. Ateşkes komisyonunda Mısır'ı temsil etti (1949-1952). 1954'te Dışişleri bakanlığının Arap bürosu başkanı oldu. Daha sonra Suriye büyükelçiliğine atandı (1955-1958). Başkan Nâsır'ın dışişleri konusunda özel danışmanlığını yaptı (1958-1962). Birleşmiş Milletler teşkilâtında Mısır daimî temsilcisi olarak görev aldı (1962-1964). Dışişleri bakanlığına atandı ve ocak 1972'ye kadar bu görevde kaldı. Daha sonra Arap birliği sekreteri oldu. (L)

RİYOMETRE i. (fr. *riomètre*'den). Fiz. Kozmik kaynaklı radyo gürültülerinin atmosferde soğurulmasını ölçerek, iyonlaştırıcı ışımaların ya da iyonlaşmış maddelerin Yer dolaylarına varışını haber veren aygıt. (L)

***RİZE (53),** Doğu Karadeniz bölümünde il merkezi şehir. — 334 952 nüf., merkez 36 022 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu artarak 85 oldu.

En çok yetiştirilen mısır yine baştaki yerini korudu: 15 000 t; az olan buğday, arpa v.b. tahılların üretiminde değişiklik olmadı. Sebzelerden patatesin üretimi 2 000 t oldu. Karalahana eski önemini korudu: 6 000 t. Meyve üretiminde en çok yetişen elma, armut, kiraz, erik ve portakal pek az artış gösterdi; mandalina üretiminde ise düşme oldu: 2 632 t. Ceviz ve fındık azaldı, kestane üretimi arttı: 4 000 t. 1973'te 26 670 hektar çaylıktan 151 415 578 kg yaş çay yaprağı elde edildi. Hayvancılıkta, 1973'te at (740), katır (880), inek (84 738), öküz (2 882) ve koyun (32 130) sayısında azalma, yalnız kıl keçisinde artma oldu: 14 950. Kümes hayvanlarından tavuk ve horoz sayısı (172 000) ve ona bağlı olarak yumurtada da artma oldu: 13 275 000. Bal üretimi dalgalanmalarla eski düzeyine yakın kaldı.

1967-1973 yılları arasında 2 kereste fabrikası, 1 un fabrikası ve alkolsüz içki fabrikası hizmete girdi. 1972'de çivi sanayi tesisleri kuruldu. 1971-1975 yılları arasında 7 çay fabrikası açıldı. (M)

Rizespor, türk spor kulübü. 1953'te kurulan kulüp 1963-1964 mevsiminde Amatör lig birincisi olarak Türkiye Üçüncü ligine çıktı; profesyonelliği kabul etti. 1973-1974'te Üçüncü lig grup birincisi oldu ve Türkiye İkinci ligine yükseldi. Mavi-yeşil formalı takım 1976'da bu ligin beyaz grubunda oynuyordu. (M)

***Rizzoli Editore,** italyan yayınevi. — Angelo RİZZOLİ (öl. Milano 1970). [L]

***ROBBE-GRILLET** (Alain), fransız yazarı. — Son olarak yayımladığı romanlarında (*Projet pour une révolution à New York* [New York'ta bir devrim için tasarı], 1970; *Topologie d'une cité fantôme* [Bir hayalet kentin topolojisi], 1976) ve filimlerinde (*Eden et après* [Cennet ve sonrası], 1969; *Glissements progressifs du plaisir* [Zevkin tedricî kaymaları], 1973; *le Jeu avec le feu* [Ateşle oyun], 1974) yazı sanatının tuzaklarını ve kişisel düşlemlerini eleştirel bir gözle incelemeğe devam etti. (L)

***ROBBİNS** (Jerome), amerikalı dansçı ve koreograf. — 1966'da American Lyric Theatre Workshop'un (Amerikan tiyatro laboratuvarı) kuruluşunda National Council of the Arts'dan para yardımı gördü. *Batı yakasının hikâyesi* (West side story) adlı filmin danslarını başarıyla yönetti, ama daha sonra düzenlediği müzikal komedi *Damdaki kemancı* (Fiddler on the roof) [ilk defa 1964'te oynandı] pek dikkati çekmedi. Ama *Düğünler* (müzik Stravinskiy'in, 1965'te yorumlandı) uyarlaması Danimarka Krallık balesince oynandığı zaman büyük başarı kazandı (1969). Robbins son yıllarda New York City Ballet topluluğunun yorumladığı çeşitli

Foto. Y. Roa, Vitez-Gallimard, Cinémas associés (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

baleler düzenledi: *Dances at a gathering* (1969; 1970'te Royal Ballet topluluğu oynadı); *In the night* (Gece) [1970]; *The Goldberg variations* (Goldberg çeşitlemeleri) [1971]; *Watermill* (Su değirmeni) ve *Requiem Canticles* (1972; aynı yıl Royal Ballet tarafından yeniden oynandı); *An evening's Waltzes* (Bir akşamın valsleri) [1973]; *The Dybbuk Variations* (Dybbuk çeşitlemeleri) [1974]. 1972'de G. Balanchine ile birlikte *Pulchinella*'yı düzenledi. 1973 Spoleta festivali için, tanınmış birçok dansçıyı (Antoinette Sibley, Anthony Dowell, Paolo Bortoluzzi, Helgi Tomasson) biraraya getiren bir pas de deux programı («Celebration») hazırladı. (L)

ROBENHAUSEN, İsviçre'de (Zürich kantonu), Wetzikon ilçesinde köy. Bu tarihöncesi yerde bulunan malzeme Michelsberg Cilâlıtaş devri kültürüne bağlanabilir. (L)

***ROBİNSON** (Emmanuel GOLDENBERG, **Edward G.** — denir), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Hollywood 1973). [L]

***ROBİNSON** (Madeleine SVOBODA, **Madeleine** — denir), fransız kadın tiyatro ve sinema oyuncusu. — *Piège pour Cendrillon*'dan (Külkedisine tuzak) [A. Cayatte'in, 1965] sonra şu filimlerde oynadı: *le Cœur fou* (Deli gönül) [J. G. Albicocco, 1969]; *Aussi loin que l'amour* (Aşktan da uzak) [F. Rossif'in, 1970]; *le Petit Matin* (Sabah erkenden) [J. G. Albicocco, 1970]. Tiyatro alanında ise *Le Locataire* (Kiracı) [J. Orton'un, 1971]; *Adorable Julia* (Şahane Julia) [S. Maugham ve M.-G. Sauvajon'un, 1972]; *Virgule* (Virgül) [Roger Hanin'in, 1974] gibi oyunlarda rol aldı. (L)

ROC-DE-SERS, Fransa'da, Sers ilçesinde (Charente eyaleti) tarihöncesi yer. Stratigrafi bir kat gravetyeni ve üç kat üst solutreen'i ortaya çıkardı. Buranın ilginç yönü, hayvan alçak kabartmalarında yapılan değişikliklerdir: bizon'lar ata ve bir bizon başı da yabandomuzu başına çevrilmiştir. Bu değiştirmelere başka yerlerde de rastlanır. (L)

ROCHA (Glauber), brezilyalı sinema yönetmeni (Vitoria da Conquista, Baia 1938). 1959 yılında hukuk öğrenimini yarıda bırakarak Salvador'da gazeteciliğe başladı. Daha sonra Rio de Janeiro'ya gitti, şiir ve sinema eleştirileri yazdı, *O Patio* (1958) adlı kısa bir filim çevirdi. İlk uzun filmini (*Barravento* [Fırtına], 1961-1962) çevirdiğinde daha yirmi iki yaşındaydı. 1963'te *Revisao critica do cinema brasileiro* (Brezilya sinemasının eleştirisi) adlı sinema üstüne bir deneme yayımladı, yönetmen arkadaşları (R. Pirès, Walter Lima Jr., Carlos Diegues) adına birçok filim yaptı. 1964'te *Deus e o diabo na terra do sol*'u yönetti. «Cinema nôvo» (Yeni sinema) denilen topluluğun kuruluşuna katıldı; yapı ve dağıtım işlemleriyle iktisadî bağımsızlığını sürdüren bu topluluk Brezilya'yı siyasal ve toplumsal gerçeği ile yansıtan ilk sinema kuruluşudur. G. Rocha, daha sonra *Terra em transe*'yi (Sallanan toprak) [1967] çevirdi ve bu filmiyle dünya çapında üne ulaştı. Öteki filmleri arasında şunları sayabiliriz: *Antonio-das-Mortes* (1969), *Der leone have sept cabezas* (Yedi başlı aslan) [1970], *Cabezas cortadas* (Kesik başlar) [1970], *Cancer* (Kanser) [1972]. (L)

ROCHEREİL, Fransa'da, Dronne vâdisinde (Dordogne eyaleti) mağara. Magdaleniyen katmanlar üzerindeki bir azil sanayii düzeyinde ilginç bir mezar bulundu: iskelet bir kül yığınıyla çevriliydi, ama kemiklerde en küçük bir yanık izi yoktu. (L)

***ROCHET** (Waldeck), fransız siyaset adamı. — Aralık 1972'de Komünist partisi genel sekreterliğinden ayrıldı ve partinin onursal başkanlığına atandı. *L'Avenir du parti communiste français* (Fransız Komünist partisinin geleceği) [1969] adlı bir kitabı vardır. (L)

***ROCKEFELLER** (Nelson Aldrich), amerikalı siyaset adamı. — Aralık 1973'te New York eyalet valiliğinden ayrıldı. Ağustos 1974'te başkan Gerald Ford tarafından başkan yardımcılığına getirildi. Aralıkta Temsilciler meclisi Rockefeller'in bu görevini onayladı. (L)

Rockwell sertliği, madenî ya da madenî olmayan bir gerecin, belirli bir yük altın-

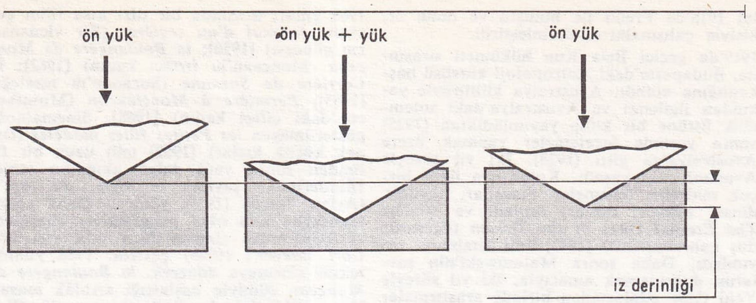

Rockwell sertliği ölçümünün ilkesi

daki koni ya da küre biçimi bir delicinin bu gereç üzerinde bıraktığı izin derinliğiyle ölçülen sertliği (oysa Brinell ya da Vickers sertlik deneylerinde, parçanın yüzeyindeki [çap, köşegen] izin boyutları ölçülür). Çeşitli sertlik ölçekleri arasında en yaygınları 1,58 mm çapında (1/16 inch) çelik bir bilyeyle 100 kg'lık bir yükün uygulandığı B ölçeği ve 120°'lik bir elmas koniyle 150 kg'lık bir yükün uygulandığı C ölçeğidir. Bu sertlik ölçme yönteminin temel özelliği, parçanın yüzey durumunun etkisini büyük ölçüde ortadan kaldıran 10 kg'lık bir ön yükün uygulanmasıdır. İz derinliği, 10 kg'lık ön yük altındaki delicinin başlangıçtaki konumu ile delici gene ön yük altında kalmak şartıyla asıl yükün kaldırılmasından sonraki konumu arasındaki farkın ölçülmesiyle elde edilir. Rockwell sertliğinin derecesi aşağıdaki formülle ifade edilir:

$$130 \text{ (B ölçeği) ya da } 100 \text{ (C ölçeği)} - \frac{\text{izin mikron cinsinden derinliği}}{2}$$

B ölçeği orta sertlikteki gereçlere (tavlanmış çelik, bakır alaşımları), C ölçeği de işlenmiş çelik gibi sert gereçlere uygulanır. Kurşun alaşımları, plastik maddeler gibi çok sert olmayan gereçlerin sertliğini ölçmek için, deliciye ve yüke göre değişen başka Rockwell ölçekleri de vardır. Yüzeysel tabakaların sertliğini belirlemek üzere, yalnız 3 kg'lık bir ön yükün uygulandığı özel ölçekler (yüzeysel Rockwell sertliği) kullanılır.

Deney makineleri, karşılaştırmalı bir ölçüm sisteminden meydana gelmiştir; bu sistem, sertliğin makine üzerindeki bir kadrandan doğrudan doğruya okunmasını sağlar; bu nedenle, seri imalâtı yapılan parçaların kontrolunda da bu yöntem daha kullanışlıdır. (L)

***RODEZYA,** Doğu Afrika'da devlet. — 6 100 000 nüf. (1974). Başkenti, *Salisbury* (463 000 nüf.). Başlıca şehri: *Bulavayo* (284 000 nüf.).

TARİH

1972'de, uzun yıllar süren anlaşmazlıklardan sonra, Z.A.P. (Zimbabwe African People's Union) ile Z.A.N.U. (Zimbabwe African National Union) birleşerek (daha 1971 aralığında gerilla savaşına yeniden başlamışlardı) African National Council'i kurdular; mart ayında kapanacağını açıklayan Halk Birliği partisi de, üyelerine African National Council'e katılmalarını öğütledi. 1973'te, zencilerin beyazlara karşı siyasî mücadelesi, özellikle Zaire, Zambiya ve Tanzaniya'nın yardımları sayesinde yoğunlaştı. Ocak ayında, İan Smith, Rodezya Zambiya sınırını kapatmağa karar verdi ve davalar, idamlar çoğaldı. Parlamentonun dağıtılmasından sonra 1974 temmuzunda yeni yasama seçimleri yapıldı; African National Council'in boykot ettiği bu seçimlerde İan Smith'in Rodezya birliği kolay bir zafer kazandı ve Smith yeni hükûmeti kurdu. (L)

***RODOS,** Yunanistan'da şehir. — Yapılan son kazılarda Hippodamos'un kare planı belirlendi; ayrıca çok sayıda ev ve sokak ortaya çıkarıldı. Çeşitli mozaikler bulundu. 1968'de, bir evde, 10 000 cam boncuk ile bunların yapımı için gerekli araç-gereç ele geçti. Bütün bunlar M.Ö. III. yy. ile II. yy. başlarından kalmadır. Bu bulgular Tell al-

İan Smith hükûmet başkanı

Amarna*da bulunan mısır heykel atelyesi kadar önemlidir. Gömütlüklerde ele geçen cenaze eşyası da çok sayıda ve oldukça zengin görünümdedir. (L)

RODRİGUEZ LARA (Guillermo), ekvadorlu subay ve devlet adamı (Pujili, Cotopaxi eyaleti 1926). Ordu başkomutanıydı, 15 şubat 1972'de başkan İbarra'yı devirdi, cumhurbaşkanı oldu, bütün yetkileri alarak yüksek rütbeli subaylardan oluşan bir cunta kurdu ve «milliyetçi, devrimci» bir siyaset izlemeğe başladı. (L)

***ROELANTS** (Gaston), belçikalı atlet. — 1972'de, otuz iki yaşında, kendine ait dünya saat (20,784 km) ve 20 kilometre (57 dakika 44 saniye 4/10) rekorlarını kırdı. (L)

ROESSEN veya **RÖSSEN,** seramiğinde çentik süslemeler (Tuna akımı) bulunan Orta Cilâlıtaş devri kültürel fasiyesi; alanı Ren vâdileriyle Üst Tuna'dan Orta Elbe'ye kadar uzanır, fakat etkisi Paris havzasında da görülür. Roessen uygarlığı bu vâdilere kavimlerin IV. binyılda yerleştiğini gösterir; ama bu uygarlığa yerli mezolitik unsurlar da karışmıştır. Çömlek süsleri kalemle işlenmiş köşeli şeritlerden ve çelenklerden oluşur. Dikdörtgen evler yamuk biçiminde bir plana göre dizilidir. (L)

***ROGERS** (Bernard), amerikalı besteci. — (öl. Rochester 1968). [L]

ROGERS (Richard), ingiliz mimarı (Floransa 1933). Öğrenimini İngiltere'de Architectural Association School of Architecture'de yaptı, sonra A.B.D.'de Yale üniversitesinde tamamladı. Fabrika mimarîsi dizaynı ile ilgilendi, sonra da Renzo Piano* (*Ek*) ile birlikte çalışmağa başladı. (L)

ROGERS (William), amerikalı siyaset adamı (Norfolk, New York eyaleti 1913). Avukattı, Eisenhower yönetimi sırasında adalet bakanlığı yaptı (1957-1961). Nixon döneminde devlet bakanı oldu (1969); 1970'te Yakındoğu'daki çarpışmalara katılan ülkelerle ilgili olarak «Rogers planı» denilen bir barış planı önerdi. Ağustos 1973'te görevinden ayrıldı ve yerine Henry Kissinger geçti. (L)

ROHEİM (Geza), macar psikanalizcisi ve antropoloğu (Budapeşte 1891 - New York 1953). Ticaret ile uğraşan yahudi bir ailenin çocuğuydu, genç yaşta antropolojiyle ilgilendi. Almanya'da yaptığı yüksekögrenim sırasında Freud'çu düşüncenin etkisi altında kaldı. Budapeşte'ye dönüşünde, psikanalizci S. Ferenczy ve Melanie Klein ile ilişki kurdu. Macar folklorundaki temaları Oidipus kompleksi açısından çözümledi. Ey-

RODEZYA

kasım 1971 tarihli İngiltere-Rodezya anlaşma tasarısına karşı çıkan zenci halkın giriştiği bir gösteri (ocak 1972)

Geza ROHEIM
E. H. North'un çizgisiyle mayıs 1950

lül 1918'de Freud ile buluştu ve onun etkisiyle çalışmalarını derinleştirdi.

1919'da geçici Bela Kun hükûmeti sırasında, Budapeşte'deki Antropoloji kürsüsü başkanlığına atandı. Avustralya kültürüyle yakından ilgilendi ve Avustralya'daki totemcilik üstüne bir kitap yayımladıktan (1925) sonra yerinde incelemeler yapmak üzere Avustralya'ya gitti (1928). İki yıl süreyle Avustralya'da yaşadı. Konusuyla ilgili birçok malzeme (efsaneler, masallar, büyüler, dinsel ayinler, düşler) topladı ve bunları *The Eternal Ones of the Dream* (Ölümsüz düş kahramanları) [1945] adlı kitabında yayımladı. Daha sonra Malinowski'nin savlarını doğrulamak amacıyla, iki yıl süreyle Yeni Gine adalarından birinde araştırmalar yaptı. Yeni Gine adalarını seçmesinin nedeni, bu bölgede yaşayan halkın, Malinowski'nin incelediği Trobriand halkına benzer bir toplumsal yapıda olmasıydı. Ancak, yaptığı incelemelerde karşıt sonuçlara vardı: ana soyunu güden toplumlarda Oidipus yapısının varlığını kanıtladı ve incelediği metinlerde anal dönemiyle ilgili temaların çoğunlukta olduğunu gösterdi.

1938'de A.B.D.'ye sığındı ve orada psikanaliz araştırmalarını sürdürdü. Bir süre sonra New York Üniversitesi Psikanaliz enstitüsünde ders vermeğe başladı. Uzun yıllar bir şizofren üstünde araştırmalar yapma olanağı buldu ve bu araştırmalarını 1955'te *Magic and Schizophrenia* (Büyü ve şizofreni) adlı kitabında yayımladı.

İlk psikanalizci antropolog sayılan G. Roheim S. Freud'un *Totem ve tabu* (1912) yapıtındaki görüşlerden hareket etti ve Melanie Klein'ın açıkladığı Oidipusöncesi düşlemlere önem vererek Freud'un bu görüşlerini daha da geliştirdi.

Yukarıda adı geçen yapıtlarının ve çeşitli dergilerde çıkan yazılarının yanı sıra şu kitaplarını da sayabiliriz: *The origin and function of culture* (Kültürün kaynağı ve işlevi) [1943], *Psychoanalysis and Anthropology* (Psikanaliz ve antropoloji) [1950], *The gates of the dream* (Düşün kapıları) [1953]. (L)

ROHMER (Jean Marie Maurice SCHERER, **Eric** — denir), fransız profesörü, sinema eleştiricisi ve yönetmeni (Nancy 1920). Edebiyat profesörüydü, çeşitli sinema dergilerinde yazılar yayımladı, *la Gazette du cinéma* ve *Cahiers du cinéma* (bu dergide önceleri Maurice Scherer adıyla yazıyordu) dergilerini yönetti. Bunun yanı sıra 1950 ve 1968 yılları arasında bir dizi kısa filim çevirdi: *Journal d'un scélérat* (Bir vicdansızın güncesi) [1950]; *la Boulangère de Monceau* (Monceau'lu fırıncı kadın) [1962]; *la Carrière de Suzanne* (Suzanne'ın mesleği) [1963]; *Fermière à Montfaucon* (Montfaucon'daki çiftçi kadın) [1968]. Sinemalarda gösterilmeyen *les Petites filles modèles* (Örnek küçük kızlar) [1952] adlı uzun bir filimden sonra yeni dalga akımının temel filimlerinden sayılan *le Signe du lion*'u (Aslan burcu) [1959] yönetti. Daha sonra televizyon için okul programları düzenledi ve «Çağımızın sinemacıları» adlı dizi için *Carl Dreyer*'i (1965) çevirdi. 1966 yılında tekrar sinemaya dönerek, *la Boulangère de Monceau* filmiyle başlattığı «Ahlâk masalları» dizisinden *la Collectionneuse*'ü (Koleksiyoncu kadın) çevirdi. 1969 yılında çevirdiği *Ma nuit chez Maud* (Maud'da geçirdiğim gece) ile büyük üne kavuştu. Ayrıca *le genou de Claire* (Claire'in dizi) [1970, Louis Delluc ödülü] ve *Öğleden sonra aşk* (L'Amour l'après midi) [1972] filimleriyle de başarısını yeniledi. C. Chabrol ile birlikte *Hitchcock* (1957) adlı bir kitap yayımladı. (L)

ROMANYA

Bükreş yöresinde yeni bir mahalle Balta Alba

aşağıda, Romanya-Yugoslavya sınırında Tuna üzerinde Demirkapı barajı

ROJDESTVENSKİY (Gennadi Nikolayeviç), sovyet orkestra yöneticisi (Moskova 1931). L. Oborin'den piyano dersleri, babasından da (Moskova konservatuvarında) orkestra yönetim dersleri aldı. 1961'de S.S.C.B. Radyo Senfoni orkestrasının baş yöneticisi ve sanat müdürü oldu. 1965'te Bolşoy tiyatrosu müzik yöneticiliğine atandı. 1970 yılından başlayarak Bolşoy topluluğu ile çeşitli turnelere çıktı; özellikle senfonik müzik ve opera yönetti. Daha çok Prokofyev yorumcusu olarak tanınır. (L)

***ROKETATAR** bls. i. — Ask. denizc. *ASM roketatarları*, denizaltılara karşı savunmada mermi olarak roket kullanan kısa menzilli silâh sistemi.

— ANSİKL. *ASM roketatarları*, İkinci Dünya savaşındaki bombaatarların modern bir benzeridir; hemen hemen dairesel ateş alanı olan bir kundağa yerleştirilmiş, otomatik doldurmalı bir topla donatılmıştır ve yakın muharebede kullanılır. (L)

Rolling Stones, ingiliz pop music topluluğu; Mick Jagger (topluluğun şarkıcısı ve yöneticisi), Keith Richard (Jagger ile birlikte, topluluğun sevilen parçalarından çoğunun, özellikle *Satisfaction*'ın bestecisi), Brian Jones (1969'da öldü, yerini gitarcı Mick Taylor aldı), Bill Wyman (bas gitar) ve Charlie Watts (davul) gibi sanatçılardan oluşur. Rolling Stones, Beatles'tan sonra 1960'ların en ünlü topluluğudur. Elvis Presley döneminden sonra rock and roll akımını yeniden ortaya atan ve başarıyla sürdüren bu topluluğun zenci blues'larının tanıtılmasında büyük payı oldu («Rolling Stones» terimi Muddy Waters'ın bir blues'undan alınmadır). Mick Jagger'ın kişiliği, topluluğun, çalgı ve ses araştırmalarının yanı sıra kurulu düzene karşı bir tutum benimsemesi Rolling Stones'u çağımız gençliğinin başkaldırısını yansıtan simgesel bir sözcü durumuna getirdi. (L)

ROLL ON/ROLL OFF i. (ing. dey.). Denizc. Bir geminin bordalarında açılmış yükleme kapılarından geçen döner bantlar yardımıyla malların yüklenip boşaltılması.

— ANSİKL. *Roll on/roll off* yöntemi özellikle arabavapurlarında ve modern kabotaj* gemilerinin (*Ek*) çoğunda kullanılır. Malların gemiye yüklenebilmesi için giriş rampalarının bulunması zorunludur, fakat çoğu zaman yükleme kapıları açık durumdayken giriş rampası olarak da kullanılabilir. Öte yandan, malları geminin çeşitli katlarına ulaştırmak için de genellikle sabit ya da hareketli iç rampalardan yararlanılır. Roll on/roll off yükleme-boşaltma sistemi malların çok kısa sürede hızla yüklenip boşaltılmasını sağlar, buna karşılık yük gemilerinde kullanılabilir iç hacmin genellikle yüzde 30 oranında, yani kullanılan döner bandın yüksekliği kadar daralmasına yol açar. (L)

***Rolls-Royce**, uçak motoru ve lüks otomobil yapan ingiliz firması. — 1970 yılında Rolls-Royce'un iş hacminde önemli bir düşüş oldu ve şirket 1971 başında iflâs etti. Böylece son elli yıldan beri İngiltere iş çevrelerinde en çok yankı uyandıran bunalımlardan biri patlak verdi. Amerikan şirketlerinin rekabeti ve yönetimde yapılan yanlışlar Rolls'un pazarlarının tıkanmasına yol açtı.

Şirketin havacılık kesimi (çalışma alanının yüzde 90'ı) İngiltere hükûmeti tarafından satın alındı. (Rolls-Royce Motor Limited özel şirketi, millîleştirme dışında kaldı ve iyi gelir sağlayan otomobil yapımına yeniden başladı.) Esas firmaya 60 milyon ingiliz lirası tutarında yardım yapıldı; Lord Cole şirketin yeni başkanlığına atandı; yüksek dereceli yöneticilerin birçoğu ile birlikte 25 000 kişinin işine son verildi. (L)

Roma kulübü, esas olarak dünyada güvenceli bir geleceğin olanaklarını araştıran ve sorunlara çözüm bulmak için yapılacak araştırmaları kolaylaştırmak amacıyla insanlığın karşısına çıkan sorunları yeni terimlerle tanımlamağa çalışan dünyanın tanınmış iktisatçı ve bilim adamlarını bünyesinde toplayan özel (ayrı bir statüsü ve katı bir yapısı yoktur) kuruluş. 1966 yılının sonundan itibaren italyan sanayicisi Aurelio Peccei (daha sonra Roma kulübünün başkanı olmuştur) önce amerikalı, sonra da avrupalı yöneticileri, gelişme*nin (*Ek*) ortaya çıkardığı sorunların sistemli bir biçimde incelenmesi gerektiğine inandırmağa çalışıyordu. Nisan 1968'de A. Peccei'nin mektupla başvurduğu otuz kişi Roma'da Agnelli vakfında toplandı ve böylece «Roma kulübü» diye adlandırılan grup doğmuş oldu. Kulübün 1973'te, A. Peccei'nin başkanlığını yaptığı bir yürütme komitesi tarafından yönetilen yüze yakın üyesi vardı. Kulüp M.İ.T.'ye (Massachusetts Teknoloji enstitüsü) «Topluma yöneten belirli faktörlerin eğilim ve karşılıklı etkileri» konulu bir incelemeyi sipariş etmişti. Bu inceleme Volkswagen vakfı tarafından finanse edilip 1972'de yayımlandı. «Gelişmeye yeter» adlı M.İ.T. raporu esas olarak karamsardır: iktisaden gelişmiş dünyanın, büyümesini yavaşlatmazsa, 2100 yıllarında felâkete uğrayacağını ileri sürer. Avrupa Ekonomik Ortaklığı komisyonunun o zamanki başkanı Sicco Mansholt da rapordaki düşüncelere katılmıştır. Kulübün talebi üzerine Cenevre'deki Battelle enstitüsü M.İ.T. tarafından başlatılan bu çalışmayı sürdürecektir. (L)

***ROMAİNS** (Jules), fransız yazarı. — (öl. Paris 1972). Son olarak bir biyografi (*Marc-Aurèle ou l'Empereur de bonne volonté* [Marcus Aurelius ya da iyi niyetli imparator], 1968) ve bir anılar derlemesi (*Amitiés et rencontres* [Dostluklar ve rastlaşmalar], 1970) yayımladı. (L)

***ROMAN** i. — Ed. Bk. ANSİKL.

— Psikanaliz. *Aile romanı*, erinlik çağının başlarında çocuğun, öz ailesinden ayrı olarak tasarladığı ve kendine yakıştırdığı zengin ya da soylu aile görüntüsü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ed. *Türkiye*'de 1967 sonrası *roman*'da toplumsal, siyasal konular ağırlık kazandı; toplumcu bir değişimin nasıl gerçekleşebileceği konusu işlendi. Bu dönemin en belirgin yazarları olarak Yılmaz Güney (*Boynu bükük öldüler*, 1972 Orhan Kemal ödülü), Çetin Altan (*Büyük gözaltı*, 1972), Yusuf Ziya Bahadınlı (*Güllüceyi sel aldı*, 1972), Abbas Sayar (*Çelo*, 1973 Türk Dil kurumu ödülü; *Can şenliği*, 1974 Madaralı roman ödülü), Sevgi Soysal (*Yenişehir'de bir öğle vakti*, 1974 Orhan Kemal ödülü) sayılabilir.

— Psikanaliz. Otto Rank'ın *Der Mythus von der Geburt des Helden* (Kahramanın doğuş efsanesi) adlı eserinde «Nevrozlunun aile romanı» hakkında Freud'un da kısa bir parçası vardır; Freud daha sonra bu konuyu *Musa ve Monoteizm* (1939) adlı eserinde yeniden ele almıştır. *Aile romanı* bir yandan kahramanların (Gılgamış'tan Oidipus'a kadar) doğuş modelini, öte yandan peri masallarını ve özellikle alman *Märchen*'lerini açıklar. Propp'un ve G. Dumézil'in araştırmaları da kısmen bu şemayı doğrular. Musa'nın hikâyesini yorumlarken Freud bu şemanın tersine çevrilmiş olduğu sonucuna varır: Musa sıradan bir ailenin çocuğudur ve Firavun'un kızı tarafından bulunmuştur. Buna dayanarak Freud, Musa'nın gerçek ailesinin ikincisi olduğu sonucuna varır: yani Musa yahudi değil, bir mısırlıydı. (ML)

Romanelli fasiyesi, İtalya'da, Otranto eyaletindeki (Puglia) Romanelli mağarasında

Foto. Editura enciclopedica romana (2) [LAROUSSE]

Nicolae Ceauşescu ve Mao Çe-tung (Pekin, 1971)

bulunan malzemeyle tanımlanan Üst Yontmataş devrine ait kültür fasiyesi.

Son Moustier sanayiinden çıkan Romanelli endüstrisi eyaletteki azil sanayii ile bazı yakınlıklar gösterir ve onu oluşturmuş olabilir. Küçük yuvarlak kazı kalemleri ve sırtı kavisli bıçak yüzleriyle tanınan bu endüstri, küçük taşların işlenmesinde kullanılan çok sayıdaki tırnak biçiminde kazı kalemlerine doğru gelişir. Çağdaşı olduğu Madeleine fasiyesinin (Magdaleniyen*) aksine Romanelli fasiyesinde zayıf bir sanat faaliyeti (blok taşlar veya küçük yassı taşlar üzerinde şematik birkaç sanat eseri) görülür. Fransa'ya yayılışı (M.Ö. 10500 yılarına rastlar. (L)

***ROMANYA,** Orta Avrupa'da devlet. — 20 830 000 nüf. (1973). Başkenti, *Bükreş* (1 592 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Cluj* (205 000 nüf.), *Timişoara* (195 000 nüf.), *Yaş* (188 000 nüf.), *Braşov* (185 000 nüf.), *Galati* (184 000 nüf.), *Craiova* (178 000 nüf.), *Köstence* (175 000 nüf.).

İKTİSAT

Romanya'nın tarımı, Doğu Avrupa'nın en ileri tarımlarından biridir. 1972'de buğday üretimi 6 Mt'u aşmış, mısır üretimi 10 Mt'a yaklaşmış, 5 Mt'dan çok şeker pancarı, 3 Mt'a yakın patates elde edilmişti. Hayvancılık alanında sığır sürüsü 5 milyonu, davar sürüsü 14 milyonu, domuz sürüsü 6 milyonu aştı. Toprak aşınmasına karşı savaş, yamaçlarda taraçaların düzenlenmesi, Dobruca'da orman şeritlerinin dikilmesi, bataklıklardan toprak kazanma, özellikle de hızla gelişmekte olan sulama (500 000 hektarı bulmuştur, 2 milyon hektara ulaştırılması için çalışılmaktadır), tarımın gelişmesini açıklayan başlıca etmenlerdir. Toprakların yüzde 30'u büyük boyutlu üretim birimleri halinde devletin elindedir; yüzde 60'ı ise çeşitli türden kooperatiflerindir. Karpatlar'a dağılmış olan özel kesim (toprakların yüzde 10'u), üretimin daha büyük bir kısmını sağlar.

Romanya, Avrupa'nın başlıca (S.S.C.B. dışında) petrol (14 Mt'dan fazla), doğal gaz da da (30 milyar m^3'e yakın) ikinci üreticisidir. Enerji bilançosunda, doğal gaz şimdiden yarıdan çoğu temsil eder (petrol ve gaz aşağı yukarı dörtte üçü). Dev termik santralların kurulması (Erdel'de Luduş) ve dağlardaki sel sularının değerlendirilmesiyle (Bistrita üstündeki santrallar; Güney Karpatlar'dan inen suların donatılması), 50 TW/saatlik bir elektrik üretimi (Yugoslavya ile anlaşmalı olarak kurulmakta olan Demirkapılar santralının üretime geçen kısmı hesaba katılarak) sağlanmıştır.

Ülkede kömür ile biraz demir filizi (gerisi S.S.C.B., Moritanya ve Cezayir'den ithal edilmektedir) bulunması da, oldukça güçlü bir çelik sanayiine olanak hazırlamıştır (üçte biri, üretimini daha da artıracak olan Galati kombinasından sağlanan 8 Mt'dan çok çelik).

Yatırımlarda, gelişme ve «itibar» araçlarına öncelik tanınmıştır. Tuna filosu henüz geri durumdadır (büyük ırmağın toplam trafiğinin ancak yüzde 15'i), ama Romanya gene de kereste trafiğinin üçte birini, tahıl trafiğinin yarısını sağlar. Galati'deki modernleştirilmiş tersanede ırmak gemileri ve Karadeniz'den Sulina kanalına girebilecek karma gemiler yapılır. Köstence, Akdeniz ölçeğinde bir liman haline gelmektedir: sürekli artan akaryakıt talebi karşısında yetersiz kalan Romanya, İran ve Irak'tan (genellikle Ortadoğu'dan) akaryakıt ikmali yapmak üzeredir. Ticaret filosunun 1975'te 1,4 Mtpl'ye varması bekleniyordu.

Turizmde şimdiden 60 milyon dolardan fazla (yani ihracatlarının değerinin yüzde 4'ü) gelir sağlamaktadır. Mamaya ve Köstence'nin güneyindeki turizm merkezlerine, 1975'te 5 milyon yabancı turist akın etmişti. Bükreş havaalanının (Otopeni) modernleştirilmesi, başkentten kıyıya büyük bir karayolu açılması, dağlarda turizm merkezleri kurulması, bu süreci hızlandıracaktır.

Romanya'nın Comecon içinde özel bir yeri vardır. 1960 yıllarından bu yana, Comecon'a karşı bağımsızlığını ortaya koyan ülke, Nixon ve Tito'nun ziyaretlerini kabul etmişti. Çin ve Arnavutluk ile iyi ilişkilerini korumaktadır. S.S.C.B. ile ticaret yüzdesi bütün sosyalist ülkelerin en düşüğüdür: ancak yüzde 30 (öteki Sovyet bloku ülkeleriyle de bir o kadar). Romanya, ülkenin sanayileşmesi için batı şirketlerine başvurarak, özellikle Federal Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ile ticaret anlaşmaları yapmış ve bu ülkelere modern tesisler ısmarlamıştır.

Hayat seviyesi kuşkusuz öteki sosyalist ülkelerden daha hızlı yükselmektedir: gayrisafi millî hasıla 1965'te kişi başına 627 dolar idi; bunun 1980'de 1 600 dolara yaklaşması (bugün 1 000 dolardan fazla) beklenmektedir.

— 1968 şubatından beri Romanya idarî bölgelere değil, idare bölümlerine (1973'te 40 tane) ayrılmıştır.

TARİH

1971'de, rumen yetkilileri siyasette birçok yönetim değişikliği yaptılar; başkanları 11 şubatta görevden alınan sendikalara, partinin uzantısı değil, emekçilerin temsilcileri olmaları buyruğu verildi. Ceauşescu, 5 ve 6 haziranda, merkez komitesinden, ideolojik ve siyasî faaliyetlerin yoğunlaştırılmasını istedi. Ondan sonra, bütün haberleşme araçları, batının sanat ve fikir ürünlerini eleştirmeğe koyuldular.

Nicolae Ceauşescu, birçok yerel sorumluyu görevinden aldıktan sonra, merkez komite sekreteri P. Niculescu-Mizil'i de görevinden uzaklaştırmayı başardı. 1973 haziranında yapılan merkez komitesi toplantısında

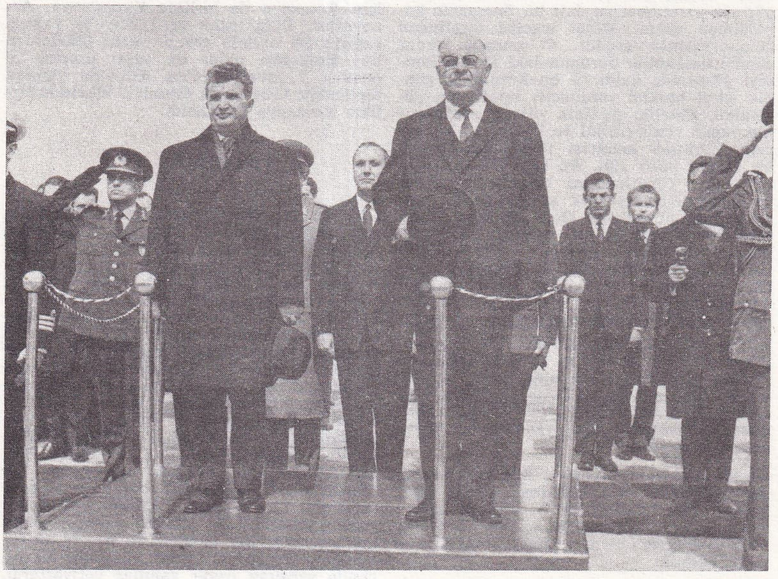

Ceauşescu, cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın davetlisi olarak Türkiye'yi ziyareti sırasında havaalanında

C.H.P. genel başkanı Bülent Ecevit, 1975'teki Romanya ziyaretinde, devlet başkanı Ceauşescu ile

Foto. Sipahioğlu (LAROUSSE); Milliyet arşivi (MEYDAN)

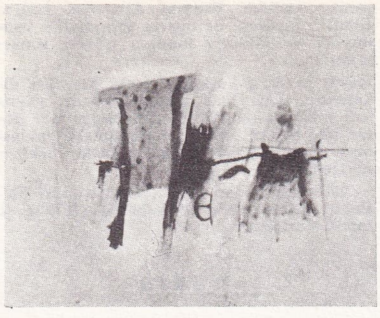

Ion Bitzan
«Bir harfin varlığı»
(1968) [özel kol.]

güzel sanatlar

Ion Gheorghiu
«Kompozisyon» (1966)
[özel kol.]

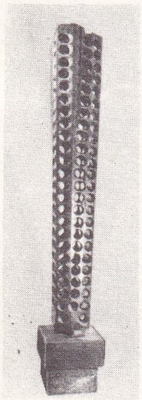

Ovidiu Maitec
«Sütun» (1968)
[Romanya Sanat müzesi]

karısı partinin yürütme komitesine atanınca, durumu daha da sağlamlaştı. 1974 martında, parti ile devletin ilerigelen yöneticileri arasında yapılan önemli bir değişiklik, Romanya'yı fiilen Nicolae Ceauşescu'nun tek başına yönetimi altında bıraktı. 1973 nisanında bazı görevleri (özellikle iktisat alanındaki) alınmış olan Bakanlar kurulu başkanı İon Gheorghe Maurer'in yerine, Manea Manescu getirildi. Bu değişikliğin ve onu izleyen birçok personel değişikliğinin nedeni büyük ölçüde, Ceauşescu ile iktisadî görüş ayrılıklarına düşmeleriydi; gerçekten Maurer daha 1972'de, iktisadî kalkınma programı için benimsenen hızlı hizmete karşı olduğunu belirtmişti. Öte yandan, Nicolae Ceauşescu 28 martta, bu yeni görevin yaratılmasına dair bir önergenin kabulünden sonra, Millet meclisi tarafından cumhurbaşkanı seçildi. O zamana kadar cumhurbaşkanlığı durumundaki Devlet konseyi görevinde kaldı ve bu kuruluşun günlük işleri başkan yardımcısı tarafından yürütüldü. Üstelik, partinin yüksek organlarının yapısı yenileştirildi ve Prezidyum'un yerini, Yürütme komitesi tarafından seçilen bir Daimî büro aldı. Bu Daimî büro parti ve devlet yöneticilerini biraraya getiriyor ve faaliyetlerini yüksek kademede düzenliyordu; bu düzenleme Doğu Avrupa'da bir yeniliktir. Kasım 1974'te, partinin XI. kongresi bu yönelimleri onayladı. Nihayet mart 1975'te parti sekreterliği ve hükûmet yeniden düzenlenip kurulduğu gibi 9 martta yeni Millet meclisi de N. Ceauşescu'yu yeniden cumhurbaşkanlığına getirdi.

● *Dış siyaset.* Ceauşescu'nun Çin'i ziyareti (haziran 1971), Romanya ile öteki sosyalist ülkeler, özellikle Macaristan arasında yeni bir gerilime yol açtı; Macar Komünist partisi başkanı Janos Kadar'ın 1972 şubatında Bükreş'i ziyaret etmesi, yeniden bir güven havası yerleştirdi.

Ortadoğu anlaşmazlığında, Romanya bir siyasal çözümü kolaylaştırmak istedi, ama başaramadı; İsrail ile de iyi ilişkiler kurdu: İsrail'de bir büyükelçilik açması ve Golda Meir'in Bükreş'i ziyaret etmesi (mayıs 1972) bunu kanıtlar.

D. Pita ve M. Veroiu
«Taşlı düğün» (1972)

sinema

Mircea Dragan
«Poseidon yanıyor» (1973)

A.B.D. ile S.S.C.B. arasındaki yakınlaşmadan sonra, Romanya Ortak pazarla görüşmelere girerek Avrupa ile ilişkilerini pekiştirmeğe uğraştı.

Romanya daha sonraki yıllarda bölgede barışı güçlendirme ve komşu ülkelerle iyi ilişkileri geliştirme konularında çaba gösterdi. Kıbrıs barış harekâtından sonra Türkiye ile Yunanistan arasında başgösteren gerginliği azaltmak için arabuluculuk girişimlerinde bulundu. Bu amaçla Romanya dışişleri bakanı Georghe Macovescu 8 mart 1975'te Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaret Kıbrıs konusunda taraflar arasında görüş yakınlığı sağlanmasına yardımcı oldu. Aynı yıl muhalefet lideri Bülent Ecevit'in, Romanya devlet başkanı Ceauşescu'nun davetlisi olarak Romanya'ya gidişi (24 temmuz 1975) ve bunu üç kişilik Romanya Komünist partisi heyetinin C.H.P.'nin davetlisi olarak Ankara'ya gelmesi (20 nisan 1976) yakınlaşmayı olgunlaştıran temaslar oldu. Bunu, Romanya devlet başkanının davetlisi olarak başbakan Süleyman Demirel'in Romanya'yı ziyareti izledi (27-30 ağustos 1975). Ziyaret sonunda taraflar arasında iktisadî ve ticarî ilişkileri kapsayan üç ayrı anlaşma imzalandı. Devlet başkanı Ceauşescu bu ziyareti 22-25 haziran 1976'da Türkiye'ye gelerek iade etti. Bu ziyarette Ceauşescu'ya, çeşitli çalışma alanlarıyla ilgili, yüksek düzeyde bir heyet eşlik etti ve heyet üyeleri kendi konularında türk meslektaşlarıyla görüşmeler yaptılar.

Yunanistan başbakanı Karamanlis'in bölgede daha etkili bir işbirliği sağlanabilmesi için Romanya ile birlikte Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye'ye yaptığı çağrıya ilk olumlu cevabı veren ülkelerden biri Romanya oldu. Bu çağrı üzerine 26 ocak - 5 şubat 1976'da Atina'da yapılan toplantıya Arnavutluk dışındaki ülkelerle birlikte Romanya da katıldı.

EDEBİYAT

1968'den bu yana rumen edebiyatında iki genel eğilim göze çarpar: ulusal kalıtımın (geçmişin büyük yazarları, folklor, gelenekler) yeniden değerlendirilişi ve başta Batı Avrupa ile A.B.D. olmak üzere yabancı edebiyatlara açılış. Yıllardan beri rumen edebiyatını etkileyen toplumsal gerçekçilik akımı, taslak halindeki roman kahramanlarının ve dünya görüşlerinin değişmesi üzerine büyük bir evrim geçirdi. Gerçekten de bu akım, yerini giderek, batıya öykünen «yeni roman»lara («*Ustaların yokluğunda*», 1966, Nicolae Breban'ın [doğ. 1934]; «*Aralık*», 1968, Alexandru İvasiuc'un [doğ. 1933]) ve öncü tiyatro yapıtlarına (*Kral Lear*, Radu Penciulescu'nun) bıraktı. Batı edebiyatına öykünen bu kısa dönemden sonra, rumen edebiyatında bir denge kurulmağa başladı ve rumen yazarları bir yandan yabancı akımları izlerken, öte yandan da rumen toplumundaki değişimleri kesin ve güçlü bir biçimde yansıtan özgür yapıtlar veriyorlardı.

● *Roman.* Romancılar, kişiyi kimi zaman toplumla çatışan ve bilinçlenme buhranı içinde kıvranan bir kimse olarak yansıtıyorlar (Marin Preda'nın «*Haksız kişi*»si, 1968 ve A. İvasiuc'un «*Kuşlar*»ı, 1970), kimi zaman da bireyi değil, tüm aileyi konu ediniyorlardı: sözgelimi M. Preda'nın *Morometeler*'i (ikinci cilt, 1967) ve «*Büyük yalnız*»ı (1972); Zaharia Stancu'nun «*Çıplak ayak*» (1948) çevriminin bir bölümü olan «*Seni ne kadar sevdiydim*» (1968).

Bu arada birçok romancı yapıtlarında topluma ters düşen kişileri ve patolojik durumları işleyerek bilinçaltına önem verdiler; N. Breban («*Hasta hayvanlar*», 1968), Fanus Negu (doğ. 1932) [«*Melek haykırdı*», 1968], Dumitri Radu Popescu (doğ. 1935) [«*Kraliyet avı*», 1973], A. İvasiuc («*Su*», 1973) gibi yazarlar «gerilim» tekniğinden yararlanarak okuyucuyu gerçekten ürpertmeğe çalıştılar. Öte yandan Eugen Barbu'nun, XVIII. yy.daki fener çağını yansıtan «*Prens*» (1969) adlı romanında Stalin dönemini yansıttığı da söylenebilir.

● *Şiir.* Rumen şairleri her türlü dogmadan ve akımdan uzak kalmağa çalıştılar. Her şair kendine özgü bir ses ve tutumla seslenirken yine kendine özgü bir anlatım izlemeğe çalıştı: Victor Eftimiu (1889-1972), Demostene Botez (1893-1973), Alexandru Philippide (doğ. 1900), Radu Boureanu, Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Miron Radu Paraschivescu (1911-1971), Maria Banuş gibi adını çağdaş rumen edebiyatına yazmış şairlerle, Nina Cassian gibi yaşı elliye varmış şairler ve İon Gheorghe (doğ. 1935), Marin Sorescu (doğ. 1936), Nichita Stanescu (doğ. 1937), Cezar Baltag (doğ. 1939), İon Alexandru (doğ. 1942), Ana Blandiana (doğ. 1942) ve Adrian Paunescu (doğ. 1943) gibi gençler.

● *Tiyatro.* Çeşitli merkezlerde sürdürülen tiyatro çalışmaları çok yoğundu; büyük küçük tüm kentlerde tiyatrolar kurulmuştur. Yorum ve sahneye koyma tekniği (sözgelimi, «*Prenses Turandot*», Gozzi ve Puccini'nin, Lucian Pintilie'nin yönetimi, ocak 1974'te Paris'te oynandı) oldukça gelişmiştir. Klasik yapıtların yanı sıra çağdaş roman ve yabancı yazarların tiyatro oyunları da oynanır. 1967'den bu yana yazılan rumen piyeslerinde ya tarihsel bir evre yansıtılır (Alexandru Voitin'in [doğ. 1915] «*Horia davası*»; Horia Lovinescu'nun *Petru Rares*'i; Paul Anghel'in [doğ. 1931] «*Kutsal hafta*»sı ve «*Viteazul*»ü; Alexandre I Popescu'nun «*Eflak'ın büyük terzileri*») ya da son otuz yılın siyasal çatışmaları (Titus Popovici'nin «*Güç ve gerçek*»i, Dumitru Radu Popescu'nun «*Yaz bahçesinin cücesi*» adlı oyunu) ele alınır. Öte yandan birçok yergi oyunu çağdaş yaşamın çeşitli görünümlerini yansıtır: «*Genel çıkar*» (Aurel Baranga'nın), «*Lambadaki kelebek*» (Paul Everac'ın), «*Paspas*» (İon Baieş'in [doğ. 1933]).

GÜZEL SANATLAR

● *Mimarlık.* Romanya'daki prefabrike ve sanayileşmiş mimarîyi yansıtan başlıca yapıtlar arasında Floreasca-Tei'de şehirci Margareta Pinchis ve mimar Radu'nun tasarladıkları büyük bloklar ile şehirci N. Kepes ve N. Porumbesco ile mimar S. Bercovici'nin Balta Alba'daki blokları (100 000 nüf.) sayılabilir. İleriye dönük mimarînin başlıca temsilcisi ise Martin Pinchis'tir.

● *Resim ve heykel.* Savaştan sonra ortaya çıkan kuşak, anlatım yolu ne olursa olsun geleneklere çok bağlıdır. İon Vraneantu ve Georgeta Naparus'un kendilerine özgü bir figür anlayışı vardır. Sachelarie-Vladimirescu, İon Nicodim, İon Salisteanu, İon Pacea soyutlamaya yönelir; Gh. Apostu, Ovidiu Maitec ve İon Stendl ise ağaçtan heykeller yapar.

Öncü sanatçılar araştırmalarını çeşitli yönlerde sürdürürler ve özellikle ağaç heykelciliği (Silvia Radu, Vasile Gorduz) ve halıcılık aracılığıyla süren millî gelenekleri bırakmadan uluslararası akımlara yönelirler. Bu sanatçılardan İon Bitzan geometrik ve canlı gravürlerden sonra şimdi de bez üzerine kabartmalar yapmaktadır. Serban Epure ise kuramsal araştırmalarını renkli bantları biraraya getirip katlayarak elde ettiği çeşitli düzenlemelerle görselleştirir. Aynı canlı özellikler Pangratti kentinde toplanan sanatçıların yapıtlarında da rastlanır: Paul Neagu «Palp art»ın yaratıcısı sayılır (petek gözünden yapıtları hem görsel, hem de dokunsaldır), Horia Bernea ise canlı renklerden oluşan tablolarında ve birçok taslağında yakın öğelerden oluşturduğu düzenleme ve çeşitlemelerini çoğaltır. Pavel Ilie uzamsal yapıtlar gerçekleştirir ve sorgun ağacı gibi değişik maddelerden yapılma çoğunlukla ilkel biçimli çevreseller yapar. Genç sanatçılar arasında Radu Dragomirescu, Radu Stoica Vladimir Setran, Diet Sayler'i, İon Gheorghiu'yu ve Timişoara'da «Sigma I» diye anılan görsel sanat topluluğunu sayabiliriz.

SİNEMA

Romanya sineması uluslararası planda sözgelimi bir macar «yeni dalga»sıyla kıyaslanabilir genç bir sinema okulu çıkartamadıysa da, 1960'ların ikinci yarısında bazı adların sivrilmesine olanak verdi. Lucian Pintilie («*Yeniden kurmak*», 1969), Andrei Blaier («*Ve sonra efsane doğdu*», 1969; «*Kayıp orman*», 1973), Radu Gabrea («*Böylesi-*

Foto. Y. Lambert galerisi (2), Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Sanat müzesi, Romania Film (2) [J.-L. Passek kol.] (LAROUSSE)

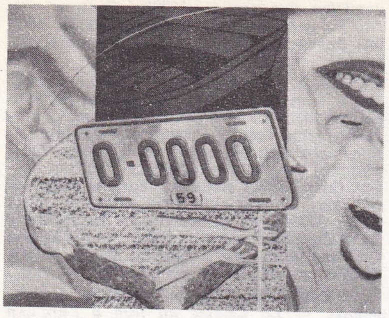

ROSENQUIST: «Two 1959 People» (1959) [Ileana Sonnabend galerisi]

ne büyük bir savaş için çok küçük», 1969; *«Bükreş anıları»*, 1971 [kurgufilim]), Mirceau Veroiu ve Dan Pita (*«Taşlı düğün»*, 1972) gibi yapımcılar kuşkusuz en başarılı filimlere imzalarını koydular; ancak bu arada Mircea Saucan (*«Menderesler»*, 1967), İulian Mihu (*«Felix ve Otilia»*, 1971), Mircea Mureşan (*«Keser»*, 1969; *«Kuşatma»*, 1971), Malvina Ursianu (*«Gülümsemeyen Monalisa»*, 1970; *«Akşam»*, 1971), Geo Saizesco (*«Cumartesi gecesi balosu»*, 1967; *«Bu akşam ailece dans edilecek»*, 1971), Mihai Jacob (*«Mahkûmlar şatosu»*, 1970), Savel Stiopul'u (*«Çocukluğun son gecesi»*, 1967) ve Sergiu Nicolaescu (*«Son Haçlı seferi»*, 1971) ya da Mircea Dragan (*«Sütun»*, 1968; *«Poseidon yanıyor»*, 1973) gibi tarihsel filim uzmanlarını da saymak yerinde olur. Rumen çizgifilim okulu, öncüsü İon Popescu-Gopo ile (aynı zamanda uzun metrajlı birçok kurgufilim filminin sahibi), 50'lerin sonunda ulaştığı yüksek düzeyde tutunmayı başardı. (LM)

ROMB i. (yun. *rombos*, topaç'tan). Amerika, Avustralya ve Yeni Gine'de kullanılan müzik âleti. Bir sicimin ucunda döndürülen iki tahta parçasından oluşur: *Romb şiddetli bir gürültü yapar.* (L)

***ROMM** (Mihail İlyiç), sovyet sinema yönetmeni. — (öl. Moskova 1971). [L]

***ROMNEY** (George Wilcken), amerikalı siyaset adamı. — Michigan valisiydi, kasım 1967'de A.B.D. başkanlığına adaylığını koydu. Liberal cumhuriyetçiler, özellikle de 1964 seçimlerinde Barry Goldwater'ın adaylığına karşı çıkahlar bu seçimlerde Vietnam savaşını eleştiren Romney'i desteklediler. Ama halktan pek ilgi görmeyen Romney, adaylıktan vazgeçerek Nelson Rockefeller'i desteklemeğe başladı. Bununla birlikte, ağustos 1968'de Miami Beach Cumhuriyetçi meclisi tarafından aday gösterilen Richard Nixon adına yapılan seçim kampanyalarına da katıldı. Daha sonra Konut ve Şehircilik bakanlıklarında müsteşar olarak çalıştı. (L)

ROMPOMETRE i. (fr. *rompomètre*'den). Mekan. İçine ayarlanabilir sabit bir debiyle su doldurulan bir kabın uyguladığı kuvvet karşısında bir örnek parçanın uzama miktarını ölçmeğe yarayan düşey çekmeli özel bir dinamometre tipi. (L)

RONA (Aliye), türk kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Beyrut 1921). Sanat hayatına *Yanlış yol* adlı oyunla (1935) başladı, sinemada da ilk defa *Kerim'in çilesi* adlı filimde göründü. Genellikle ana rollerinin karakter oyuncusu olan sanatçı, *Hepimiz kardeşiz* (1965); *Zalimler* (1967); *Son gece* (1968) filimlerindeki rolleriyle Antalya Altın Portakal Filim festivalinde, *Kuyu* filmiyle de (1969) Adana Altın Koza Filim festivalinde en başarılı yardımcı oyuncu ödüllerini aldı. Bu arada, Gülriz Sururi-Engin Cezzar topluluğunun sahneye koyduğu, Frank D. Gilray'ın *Güneş de batar* adlı oyununda sahneye çıktı (1972). [M]

RONA (Viktor), macar dansçısı (Budapeşte 1936). Budapeşte Operası Dans okuluna girdi (1945), Ferenc Nadasi yönetiminde çalıştı; aynı zamanda Leningrad'da ve Kirov okulunda (Aleksandr Puşkin'in sınıfında) öğrenim gördü. 1955'te Budapeşte Operası Bale bölümüne atandı; önce solocuydu, sonra yıldız dansçı oldu. Bugün Macaristan'ın en sevilen dansçısı olan V. Rona, Adel Orosz'un eşliğinde sahneye çıkmaktadır. İlk büyük role *Fındıkkıran*'da çıkan V. Rona Budapeşte Bale topluluğunun repertuvarındaki bütün balelerde (*Flammes de Paris, Kuğu gölü, Gayane, Harika Mandarin* [Gyula Harangozo'nun uyarlaması]) dans etti. Dünya çapında bir üne kavuştuktan sonra Leningrad'da Margot Fonteyn eşliğinde (*Gayane*, 1962) dans etti; Cenevre'deki Grand-Théâtre'da konuk sanatçı olarak *Tu auras nom... Tristan*'ı (Janine Charrat'nın, 1964) yorumladı. Fransa'da ise, Liane Dayde'nin eşliğinde Grand Ballet Classique'te dans etti (1966, 1968, 1971). Budapeşte operasında oynanan *Tahtadan oyulmuş prens*'in iki değişik uyarlaması (müz.: B. Bartok; İmre Eck'in, 1964 ve Laslo Seregi'nin, 1970) ilk defa V. Rona tarafından yorumlandı. Yine ilk defa V. Rona tarafından yorumlanan baleler arasında *Spartacus* (1968), *Ondine* (1969) ve *Harika Mandarin* (L. Seregi'nin, 1970) sayılabilir. V. Rona, ayrıca, Budapeşte operasında Ghislaine Thesmar ile birlikte *Giselle*'de ve *Uyuyan güzel*'de (1973), Nancy'deki Grand-Théâtre'da da Maina Gielgud eşliğinde *Kuğu gölü* balesinde dans etti (1974). [L]

Adel Orosz ve **Viktor RONA** Laslo Seregi'nin sahnelediği «Spartacus»ta (Baalbek Uluslararası festivali, 1969)

Ropes of Time (The), Rudi Van Dantzig'in koreografi ve balesi. Müzik Jan Boerman'ın, dekor ve kostümler Toer Van Schayk'in, ışık düzeni William Bundy ve Toer Van Schayk'indir. Eser ilk olarak 2 mart 1970'te Londra'daki Royal Opera House'da (Covent Garden) Royal Ballet ve Rudolf Nureyev (*Yolcu*), Diana Vere (*Hayat*), Monica Mason (*Ölüm*) tarafından yorumlandı. (L)

***ROSAY** (Rrançoise BANDY DE NALÈCHE. **Françoise** — denir), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Paris 1974). [L]

ROSEİRES, Sudan'da, ülkenin doğusunda yer. Mavi Nil üzerinde baraj. (L)

***ROSEN** (Elsa Marianne VON), isveçli kadın dansçı ve koreograf. — *Don Juan*'ın yeni bir düzenlemesini yaptı (1967), *Jeux de Singes*'i (Maymun oyunları) hazırladı (1969). Göteborg'daki Stora Teatern'de bale öğretmeni oldu ve orada *Napoli*'yi (1970) ve daha önce televizyon için düzenlenen *Helios*'u hazırladı (1971). Aynı yıl *Jenny von Westphalen* adlı balesini düzenledi ve *Jenny* rolünde dans etti. 1972'de iki yapıtı, *Kuğu gölü* ile *Külkedisi*'ni ele aldı ve hemen tüm orijinal koreografilerinde değişiklik yaparak yapıtları yeniden düzenledi. (L)

***ROSEN** (Heinz), alman dansçı ve koreografı. — (öl. Bodensee gölünde 1972). [L]

***ROSENDAEL**, Fransa'da Nord idare bölgesinde komün. — 1972'de Dunkerque* (*Ek*) ile birleştirildi. (L)

ROSENQUİST (James), amerikalı ressam (Grand Forks 1933). Önceleri reklam afişleri yaparak hayatını kazanıyordu; giderek tekniğini ilerletti ve bu çalışmaları daha sonraki yapıtlarını büyük ölçüde etkiledi. 1961'lerde pop'art'ın öncüleri arasına katıldı. Bıkıp usanmadan yeni yeni plastik çözümler önerirdi, bu alanda büyük bir denemeci olarak ün yaptı. Amerikan şehir hayatını alaya almak için fotoğraf kadar gerçeğe yakın resimler çizdi (*I love you with my Ford*, 1961). Resimlerinden bazıları bir odanın dört duvarını kaplayacak büyüklüktedir (*F-111*, 1965). Rosenquist ayrıca saydam plastik maddenin üstüne boya vurup, şeritler halinde kestikten sonra bunları asıyor ve böylece «içine girilir» yapıtlar (*Forest Ranger*, 1967) gerçekleştiriyordu. Ama asıl yapmak istediği tek tek anlamsız gibi görünen resim parçalarını yan yana getirerek estetik ve simgesel bir bütün yaratmaktır. Sanatçının sinema alanında da çeşitli araştırmaları vardır. (L)

ROSENTHAL (Jean), rumen asıllı amerikan kadın tiyatro ışıkçısı, dekorcusu ve yönetmeni (New York 1912 - ay.y. 1969). Neighborhood Playhouse'da (1928-1930) ve Yale Drama School'da (1931-1934) tiyatro öğrenimi gördükten sonra 1936'da Federal Theatre Project'e teknik yönetmen olarak girdi. New York Metropolitan operasında *Wozzeck, Mavi Sakal, Külkedisi, Falstaff, Hansel ve Gretel* adlı oyunları sahneledi. Birkaç yıl içinde çağdaş sahne yöneticiliğinin en ünlü kişilerinden biri oldu, yaptığı her çalışmayla çağdaş sahneleme tekniğini yeniledi. Bu arada A.B.D.'deki birçok yapıma katıldı (Broadway'de, Los Angeles Music Center'da). Yöneticiliğinin tüm sorunlarıyla ve özellikle dans için gerekli olan ışık tekniği (özellikle dekorsuz dans gösterileri için) ile ilgilenen Rosenthal, sonradan New York City Ballet (1946-1957) adını alan Ballet Society, 1938'den sonra Martha Graham topluluğu, 1954'ten sonra American Shakespeare Festival ve Jerome Robbins'in A.B.D. balesi (1959-1960) için ışıklandırmalar ve dekorlar yaptı. Metropolitan operasının ilk ışıkçısı ve dekorcusu olan Rosenthal, Juilliard School'da (New York) ve University High School Theatre'da (Bloomington, İndiana) ışık danışmanlığı yaptı. (L)

***ROSİ** (Francesco), italyan sinema yönetmeni. — *C'era una volta*'dan (Bir defa olacak) [1967] sonra şu filimleri yaptı: *Uomini contro...* (1970): *Il caso Mattei* (Mattei olayı)

F. ROSİ: «Mattei olayı» (1971) Gian Maria Volonte ile

[1971, Cannes festivalinde büyük ödülü kazandı]; *Talihli gangster* (Lucky Luciano) [1973]; *Il Contesto* (Sözün gelişi) [1975]. (L)

***ROSİDİ** (Ajip), indonezyalı yazar. — Yeni şiir kitapları (*Ceram* [Çağlayan], 1970; *Ubar dan Kabut* [Yılan ve sis], 1973) ve bir oyun (*Masjitoh*, 1969) yayımladı. Ayrıca, indonezya edebiyatının tarihsel evrimiyle ilgili makale ve denemelerini *Masalah Angkatan dan periodisasi Sastra Indonesia* (İndonezya edebiyatında yazar kuşakları ve çeşitli dönemler) [1973] adlı kitapta topladı. (L)

***ROSSELLİNİ** (Roberto), italyan sinema yönetmeni. — Fransız televizyonu için çevirdiği *la Prise de pouvoir par Louis XIV*'ten (Louis XIV'ün iktidara gelişi) [1967] sonra italyan televizyonu için filimler çevirdi: *Gli atti degli apostoli* (Havarilerin eylemleri) [1969]; *Sokrates* (1970); *Aziz Augustinus* (1972); *Blaise Pascal* (1972); *l'eta di cosimo* (Medici'ler devri) [1973]; *Cartesio* (1974). [L]

ROSSEN (Robert), amerikalı sinema yönetmeni (New York 1908 - ay.y. 1966). İbranîce yazan bir şairin oğluydu, kısa bir süre New York üniversitesinde öğrenim gördü. Daha sonra tiyatroya yöneldi ve 1929'da yönetmenliğe başladı; gösterilerinin başarıya ulaşması üzerine Hollywood'da senaryocu olarak çalışmağa koyuldu (1937-1943). Raoul Walsh, Anatole Litvak ve Michael Curtiz için senaryolar yazdı; daha sonra *Johnny O'Clock* (1947) adlı ilk filmini çevirdi. Daha sonraki filimleri arasında şunları sayabiliriz: *Aşk ve para* (Body and soul) [1947]; Oscar ödülünü kazandığı *Saltanat hırsı* (All the King's men) [1949]; *Kanlı kılıç* (The brave bulls) [1951]; *Mambo* (1954, İtalya'da); *Alexander the Great* (Büyük İskender) [1956]; *Island in the sun* (Güneşte bir ada) [1957]; *Cordura kahramanları* (They came to Cordura) [1959]; *The hustler* (1961); *Lilith* (1964). [L]

ROSSİF (Frédéric), yugoslav asıllı fransız sinema yönetmeni (Cetinje 1922). Öğrenimini bitirdikten sonra Fransız Sinematek'inde çalışmağa başladı. Daha sonra televizyon filimlerini yönetti. Önceleri daha çok hayvanların yaşamını konu edinen dizi filimler, sonra da kısa filimler çevirdi (*Vel d'Hiv*, 1959). İlk uzun filmi *le temps du ghetto*'yu (Getto zamanı) 1961'de yönetti. Bu filimden sonra *Mourir à Madrid* (Madrid'de ölmek) [1962], *les Animaux* (Hayvanlar) [1963], *la Révolution d'Octobre* (Ekim

Foto. Shunk-Keuder-Sonnabend galerisi, Unitalia (J.-L. Passek kol.), S. Lido (LAROUSSE)

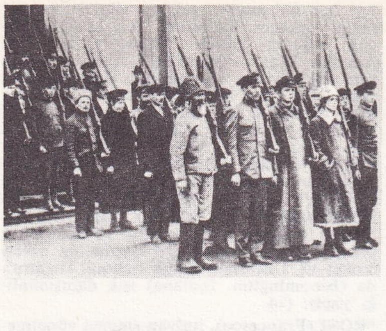

Frédéric ROSSIF
«Ekim ihtilâli» (1967)

ihtilâli) [1967], *Un mur a Jérusalem* (Kudüs'te bir duvar) [1968] ve *Pourquoi l'Amerique*'i (Niçin Amerika) [1969], *Georges Braque ou le temps différent*'ı (Georges Braque veya değişik zaman) [1975] çevirdi. 1970'te bir kurgubilim filmi yaptı: *Aussi loin que l'amour* (Aşktan da uzak). [L]

ROSSİNE (Vladimir **Baranoff**—), rus ressamı ve heykelcisi (Herson 1888 - Paris 1942). 1910-1914 yılları arasında Paris'te yaşarken öncü sanat, özellikle kübizm, orfizm ve fütürizm araştırmalarıyla ilgilendi. Gerçeği yakalayabilmek için, Möbius şeridinin kullanımına dayanan yeni bir plastik ilkesini benimsedi: kökenini *2 no'lu senfoni*'nin resimsel çeşitlemesinde aramak gereken bu non-figüratif yapıtlarında, uzam, sürekli bir hareketle kıvrılır, açılır ve hep kendi üzerine döner. Sanatçının bazı yontuları ise, âdeta yaşamındaki belli başlı dönemlerin birer kilometre taşıdır; örneğin *2 no'lu senfoni* (1913), alışılmadık biçimleriyle, Rossine'nin çok değişik türden gereçleri ve Dada'cı nesneleri kullanmağa başladığı dönemin bir habercisi gibidir; *Politeknik heykel* (1933) adlı yapıtı ise, demir, cam ve tahta birleştirmelerinin ilk örneğini verir. İlk defa 1923'te Moskova'da sergilenen *Işıklı-sesli piyano* kinetik resme doğru atılmış yeni bir adımdır; Rossine'nin bu yapıtında, bir klavyenin tuşlarına basılarak, seçilmiş bir müzik eşliğinde, üstleri boyanmış saydam levhalar ardından gönderilen bir ışık huzmesi sayesinde karşıdaki ekranda değişik biçim ve renk oyunları elde edilir. (L)

ROSSLYN, Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal) yer, Pretoria yakınında sanayi (makine ve elektrikli araçlar yapımı) merkezi. (L)

***ROSTAND** (Claude), fransız müzik yazarı ve eleştirmeni. — (öl. Villejuif 1970). [L]

ROSTROPOVİÇ (Mstislav Leopoldoviç), sovyet viyolonselcisi (Bakû 1927). 1937 ile 1948 yılları arasında Moskova konservatuvarında okudu, 1953'ten sonra da orada ders vermeğe başladı. Hem klasik, hem de modern repertuvarın en iyi yorumlayan sanatçılardandır. Şostakoviç ve Britten, Rostropoviç için çeşitli besteler yaptılar. 1964'te Lenin ödülünü kazandı. (L)

***ROSWAENGE** (Helge), danimarkalı tenor. — (öl. Münih 1972). [L]

ROSZAK (Theodore), polonya asıllı amerikalı heykelci (Poznan 1907). İki yaşında A.B.D.'ye gitti, İllinois'daki çeşitli okul ve sanat akademilerinde iyi bir sanat öğrenimi gördü. 1930'da yer yer romantizm izleri taşıyan figüratif tuvaller yaptı, ardından yapı sorunuyla ilgilendi. Moholy-Nagy kuramlarını benimsedi, 1936 ile 1943 yılları arasında tam anlamıyla biçimsel araştırmalara girişti, daha çok geometrik bütünler üstünde çalıştı. 1945'ten sonra coşkun bir sembolizm anlayışıyla madenden heykeller yaptı (bunların en ünlülerinden biri «*Hortlak Kitty Hawk*»tır, 1946-1947). Roszak kaynak ve alaşımlar tekniğinde son derece güçlüdür; serbest ve dramatik biçimlerinde sanatçı soyut öğelerle figüratif telmihleri birarada kullanmış, böylece yontularında dinamik ve organik bir üslûba ulaşmıştır (*Night Fligh*, 1958-1962). [L]

Mimmo ROTELLA
«Oggi al cinema» (1962)
[özel kol.]

ROTELLA (Mimmo), italyan ressamı (Catanzaro 1918). 1953'te fırçayla çalışmayı bir yana bırakarak afiş dekolajına yöneldi; afişleri önce tuvale yapıştırıyor, sonra da yer yer yırtıyordu. Bu çalışmaları, yenigerçekçiler topluluğunda tanıdığı fransız «afişçileri»nin yapıtlarını andırır. 1963'te tuval üzerine fotoğraf basmayı denedi; bu fotoğraflı resim sanatına «mechanical art» (mekanik sanat) ya da kısaca «mec art» denilir. Rotella, gerek yırtık afişlerinde (*Cinecitta*, 1962), gerek fotoğraflı tuvallerinde (*Vatican IV*, 1963), pop'art ile bazı ortak yönleri olan birtakım görüntülerle günlük yaşantının bir dökümünü verir. (L)

***ROTH** (Cecil), ingiliz tarihçisi. — (öl. Kudüs 1970). [L]

ROTH (Philip), amerikalı yazar (Newark, New Jersey 1933). Amerikan romanına bağlı «yahudi okulu»nun en ünlü temsilcilerinden biri olan Philip Roth, romanlarında, içinden çıkılamayacak felsefe ve ahlâk sorunlarıyla çalkalanan, bu nedenle de amerikan toplumuna uyamayan, yolunu şaşırmış kişileri konu edindi: *Goodbye Columbus* (Hoşçakal Columbus) [1959], *Letting go* (Bırak gitsin) [1962], *When she was good* (Yüzverdiği zamanlar) [1967], *Portnoy's Complaint* (Portnoy'un yakınması) [1969], *My life as a Man* (Hayatımdaki adam) [1974]. Ayrıca *Our gang* (Bizim gangsterlerimiz) [1971] adlı siyasal bir yergi kitabı da yayımladı. (L)

ROTHKO (Mark), rus asıllı amerikalı ressam (Dvinsk 1903 - New York 1970). 1913'te A.B.D.'ye göç etti; Yale üniversitesinde sanat öğrenimi gördü (1921-1923). Uzun süre gerçekçi, sonraları anlatımcı üslûpta tablolar yaptı (1935'te, A. Gottlieb ile birlikte anlatımcı The Ten topluluğunun kurucularındandı). Gerçeküstücü denemelerinde (1942-1947) hemen hemen renksiz, solucanımsı biçimleri işledi. Fakat 1930'dan 1940'a kadar araştırmalarının temel konusu olan renk, 1947'den sonra tablolarında biçim adına ne varsa silip götürdü. Artık bir fon üzerinde yalnızca dikdörtgenler, çevre çizgileri belli belirsiz, değişik renkten dikdörtgenler dalgalanıyordu. Büyük tuvallerindeki renk doygunluğu metafizik ve mistik bir heyecanı yansıtır (eserlerini yorumlayanlar bu özelliği onun yahudi asıllı olmasına bağlarlar). Yapıtlarının (önce tuval üstüne yağlıboya, 1969'dan sonra da tuval üzerine akrilik boya) gitgide büyüyen boyutları seyirciyle bir çeşit kucaklaşma havası yaratıyor, bu da sanatçının uyandırmak istediği ilahî duyguların doğmasını kolaylaştırıyordu. Kahverengi ve kırmızının en sıcak tonlarıyla boyadığı «Seagram Paintings» (1958) dizisinden sonra kullandığı renkler gittikçe koyulaşmağa (bordo, narçiçeği, kestane, kahverengi) ve tablolarının biçimsel yapısı yalınlaşmağa başladı. 1963'ten 1967'ye kadar Houston'daki Institute for Religion and Human Development'ın kilisesi için «Chapel Paintings» dizisini yaptı. Nihayet 1969-1970 yıllarında paletinde kala kala bir siyah, bir de gri renk kalmıştı. Ve o yıl intihar etti. Rothko, Amerika'da olduğu kadar bütün dünyada da yeni soyutlama*nın (*Ek*) öncüsü olmuştur. 1948'de W. Baziotes, R. Motherwell ve B. Newman tarafından kurulan «Studio 35», sanatçının görüşlerini yaymağa çalışır. (L)

***Rothschild,** maliye ve bankacılık grubu. — Grup, faaliyetlerini farklı sektörlerde çeşitlendirmeğe devam etmiştir: turizm ve otelcilik (P.L.M.), deniz ulaştırması (Saga), gıda ve gıdaya bağlı hizmetler sanayii (Antrepo ve Frigorifik Depo şirketi), bina ve inşaat (S.N.C. [Millî İnşaat şirketi]) ve en başta bankacılık (Rothschild bankası). Grubun belkemiği Compagnie du Nord olmakla beraber, bu kuruluşun da ortaklarından olan Rothschild bankası topluluğun bankacılık politikasını yürüten esas kuruluştur. 1968 yılında mevduat bankası olma yolunda bütünüyle yeniden örgütlenen banka, şube açma politikasını yoğun bir biçimde sürdürmüştür. Bankanın ekim 1973'te 18 şubesi bulunuyordu. Bankanın bilançosunun toplamı 1967'de 613 milyon frank iken 1972 sonunda 2,2 milyar franga yükseldi. Mevduat hesap sayısı ise 1967'de 4 285 iken 1972 sonunda 49 758'i bulmuştu. (L)

***ROTTERDAM,** Hollanda'da liman. — Rotterdam hâlâ dünyanın birinci limanıdır. Trafiği 1973'te 290 Mt'u aşmıştı. (L)

***ROUBAULT** (Marcel), fransız jeoloğu. — (öl. Saint-Aygulf 1974). 1967'de Bilimler akademisine üye seçildi. 1970'te *Peut-on prévoir les catastrophes naturelles?* (Doğal âfetleri önceden bilebilir miyiz?) adlı eseri yayımladı. (L)

ROUCADOUR, Fransa'da, Thémines bucağında (Lot eyaleti, Figeac ilçesi) tarihöncesi yer. Bir çöküntü çukuru içindedir; Fransa'nın güneyindeki Cilâlıtaş evrelerinin sırasını gösteren bir stratigrafisi vardır. Dört katman, basma çömlekli Eski Cilâlıtaş devrini (M.Ö. 3980) gösterir, sonra chassey fasiyesine ait çömlekli Orta Cilâlıtaş devri (M.Ö. 3229-2319) ve Horgen ile Michelsberg tip kalıntılarla karışık, kaba çömlekli Son Cilâlıtaş devri gelir; nihayet, Bronz çağına tarihlenen bir katman yer alır. (L)

***ROUCH** (Jean), fransız etnoloğu ve sinemacısı. — *La Chasse au lion à l'arc*'dan (Okla aslan avı) [1965] sonra 1954'te başladığı *Jaguar*'ı bitirdi (1967), ayrıca *Petit à Petit*'yi (Yavaş yavaş) [1970] yaptı. (L)

ROUCH (Jules), fransız denizcisi ve okyanusbilimcisi (Marsilya 1884 - Monaco 1973). Okyanusbilim enstitüsünde ders verdi, Monaco Okyanusbilim müzesini yönetti. *Traité d'océanographie physique* (Fiziksel okyanusbilim incelemesi) [3 cilt, 1943-1948] adlı bir eseri vardır. (L)

***ROUD** (Gustave), fransız asıllı isviçreli yazar. — 1968'de yeni bir anlatı kitabı yayımladı: *Requiem*. (L)

***ROUEN,** Fransa'da Seine-Maritime idare bölgesinin merkezi. — 1973'te limanın trafiği 13,4 Mt'a yükseldi. (L)

***ROUGEMONT** (Denis DE), fransızca yazan isviçreli yazar. — Son olarak çeşitli denemeler (*Les Mythes de l'amour* [Aşk efsaneleri], 1967; *Lettre ouverte aux Européens* [Avrupalılara açık mektup], 1970) ve otobiyografik anlatılar (*Journal d'une époque 1926-1946* [1926-1946 döneminin güncesi], 1968) yayımladı. (L)

***ROUSSEAUX** (André), fransız edebiyat eleştirmeni. — (öl. Paris 1973). [L]

***ROUSSİN** (André), fransız oyuncusu ve tiyatro yazarı. — Yeni komediler yazdı: *On ne sait jamais...* (Bilinmez ki...) [1969], *la Claque* (Şaplak) [1972]. 1973'te Pierre-Henri Simon'dan boşalan Fransız akademisi üyeliğine seçildi. *La Boîte à couleurs* (Boya kutusu) [1974] adlı kitabında çocukluk anılarını dile getirdi. (L)

ROVİNG [rovin] i. (ing. k.). Plast. mad. Burulmaksızın, birbirine paralel tek tek lifler halinde birleştirilmiş cam elyafı.

— ANSİKL. *Roving*'ler, liflerin kesilmesinden sonra önkalıp*ların ve premiks*lerin (*Ek*) yapımında kullanılır. En çok kullanılanı 60 lifli rovinglerdir, fakat 6, 12 ya da 30 lifli rovingler de vardır. Ayrıca bunlar, mast* (*Ek*) yerine kullanılan destek dokuların yapımında da işe yarar. (L)

ROWLİNG (Wallace), Yeni Zelanda'lı siyaset adamı (Motueka, Nelson eyaleti 1927). 1962'de milletvekili seçildi, İşçi partisini kurdu ve yönetti (1969-1971). 1972'de kurulan İşçi partisi hükûmetinde maliye bakanı oldu; eylül 1974'te Norman Kirk'ün yerine başbakanlığa getirildi ve aynı zamanda dışişleri bakanlığı görevini de yüklendi. (L)

***ROY** (Gabrielle), fransızca yazan kanadalı kadın edebiyatçı. — *Rivière sans repos* (Dinlenmek nedir bilmeyen ırmak) [1970] adlı yapıtında Yeni Quebec'teki küçük bir eskimo topluluğunun acıklı yaşamını anlatır. (L)

***ROY** (Jules), fransız yazarı. — *Chevaux du Soleil* (Güneşin atları) adlı roman çevriminin yayımını sürdürdü: *Une femme au nom d'étoile* (Yıldız adlı bir kadın) [1968]; *les Cerises d'Icherridène* (İcherridène kirazları) [1969]; *le Maître de la Mitidja* (Mitica'nın efendisi) [1970]; *les Âmes interdites* (Yasak ruhlar) [1972]. Ayrıca, evcil hayvanların dostluk ve yaşam sırlarını dile getirdi: *la Mort de Mao* (Mao'nun ölümü) [1969]; *l'Amour fauve* (Yırtıcı aşk) [1971]; *Le Tonnerre et les anges* (Gökgürültüsü ve melekler) [1975]. (L)

***Royal Dutch-Shell,** hollanda petrol şirketi. — Royal Dutch-Shell grubunun net kârı 1973'te 730 milyon sterline yükseldi; oysa 1972'de kâr, son beş yılın en düşük yekûnu olan 282 milyon sterlindi. Yatırım masrafları (1973'te 665 milyon sterlin) daha

Foto. M. Fels galerisi (LAROUSSE)

önceki üç bütçe uygulamasına göre daha düşük oldu; otofinansmanın azaltılması ve ayarlanması grubun borçlarının azalmasını sağladı. Ham petrol üretimi (ve özel sözleşmeler uyarınca alınan petroller) 1972'de günde 5 349 000 varile karşılık 5 451 000 varile yükseldi. Kuzey Denizi'nde (Brent ve Dunlin yatakları), Louisiana, Nijerya açıklarında, Sabah, Saravak ve Brunei kıyılarında yeni yataklar bulundu. Son beş yıl boyunca deniz altında şirket ekipleri 1 470 kuyu açtı.

1973 yılı sonunda tanker filosunda 419 gemi vardı (1972 sonunda 425 gemi); petrol tankerlerinin toplam nakliye hacmi 27,9 Mt'dan 30,7 Mt'a, metan gazı tankerlerinin nakliye hacmi 173 000 m^3'ten 324 000 m^3'e yükseldi. Shell rafinerileri, 1972'de günde 5 154 000 varile karşılık 1973'te 5 554 000 varil ham petrol işledi. Yeni tesisler Singapur, Japonya ve İsviçre'de işletmeye açıldı, eski tesisler durduruldu. Ham petrol, petrol ürünleri, doğal gaz ve kimyasal ürün satışı yükseldi; öte yandan birçok bölgede (özellikle Amerika Birleşik devletleri, Kanada, İndonezya, Avustralya ve Güney Afrika birliğinde) grubun şubeleri kömür arama ve çıkarma faaliyetine girişti.

Bu şubeler nükleer alanda da büyük bir gelişme gösterdi: Gulf Oil Corporation ile iki ortaklık (yüzde 50-50 iştirakli) kuruldu ve o ana kadar Gulf'un «nükleer» şubelerince yürütülen faaliyetler ele alındı. Bu ortaklık General Atomic adı altında, kullandığı gaz ve fisyon maddeleriyle soğutulan bir yüksek sıcaklık reaktörünün yapımını ve satışını üstlendi. Colorado'da (Amerika Birleşik devletleri) inşa edilen ilk HTGR reaktörü 1974'te işletmeye açıldı. (L)

Royan Uluslararası Çağdaş Sanat festivali, 1964'te başlatılan müzik festivali Lipkowski ve kurucu başkan B. Gachet'nin girişimleriyle her yıl Paskalya yortusunda düzenlenir. Müziğe ayrılmış olduğu halde, tiyatro, sinema, koreografi ve resim çalışmalarını da kapsar. Çağdaş müzik yapıtlarının şu ya da bu yönüne verilen önem yıldan yıla değişir. Sözgelimi 1971'de doğu ülkeleri, 1972'de de genç kuşak sanatçılarına ayrıcalık tanındı. İstenen partisyonların çokluğu ve yapıtların Fransa ve dünya çapında ilk olarak seslendirilmesi Royan festivalinin kısa sürede uluslararası bir önem kazanmasını sağladı ve festivali Venedik ve Donaeschingen festivallerinin düzeyine ulaştırdı. 1974'te düzenlenen 11. festivale 49 besteci katıldı (bunlardan 15'i 1940'tan sonra doğmuştur). On sekiz ülkeden gelen bu besteciler festivale 120 eserle katıldılar, bu yapıtlardan 100'ü ilk olarak seslendirildi (eserlerden 61'i Fransa'ya, 39'u öteki ülkelere aittir). Royan festivali çerçevesinde 1971'e kadar beş kere Olivier-Messiaen uluslararası piyano yarışması düzenlendi, 1972'ye kadar festivalin sanat yönetmenliğini Claude Samuel yaptı, ardından 1973'te yerine Harry Halbreich getirildi. (L)

ROYER (Jean), fransız siyaset adamı (Nevers 1920). 1958'den bu yana Tours belediye başkanıdır; nisan 1973'te ticaret bakanlığına getirildi, ticaret ve elsanatlarıyla ilgili önemli bir kanunu meclislerden geçirdi. Üçüncü Messmer hükûmetinde posta-telgraf bakanıyken, 1974 mayısındaki başkanlık seçimlerine katılabilmek için istifa etti; aday olduğu bu seçimlerde geçerli oyların yüzde 3,17'sini alabildi. (L)

***ROZEWICZ** (Tadeusz), polonyalı yazar. — Son olarak çeşitli anlatı (*«Eski dekorlar içinde öldü»*, 1970) ve tiyatro üstüne denemeler (*«Tutarsızlık tiyatrosu»*, 1970) yayımladı. (L)

RÖSSEN, Bk. ROESSEN, *Ek.*

R.T.L., RESISTANCE TRANSISTOR LOGIQUE'in kısaltması, radyoteknikte bir çeşit *bileşik mantık devre*sini* (*Ek*) belirtmek için kullanılır. (L)

RUACAN (Melâhat), türk kadın hukukçusu (İstanbul 1906 - ay.y. 1974). 1929'da Ankara Hukuk fakültesini bitirdi; Ankara Ağır Ceza mahkemesi üye yardımcılığıyla mesleğe girdi (1932). Sulh hâkimliği (1933) ve ağır ceza hâkimliği (1937) yaptı. 1954'te Yargıtay üyeliğine atandı; böylelikle dünyada ve Türkiye'de Yargıtay üyesi olan ilk kadın oldu. 1968'de Yargıtay İkinci Ceza dairesi üyesiydi; 1971'de bu görevinden emekliye ayrıldı. (M)

***RUANDA cumhuriyeti,** Orta Afrika'da devlet. — 4 010 000 nüf. (1973).

TARİH

1969'da oyların yüzde 90'ını alan Kayibanda tekrar cumhurbaşkanı seçildi; Parmehutu partisinin desteğiyle ülkesini kalkındırmağa çalıştı; Belçika ve Fransa'nın verdiği yardımlardan yararlanan Ruanda, O.C.A.M. üyesidir ve 1969 şubatında Niamey'de kurulan Kültürel ve Teknik İşbirliği ajansına katılmıştır. Eylül ayında Ruanda'da yapılan bir konferansta, Kayibanda ile Kongo Kinşasa ve Burundi cumhurbaşkanları, Merkezî Afrika Ortak İktisadî İşbirliği teşkilâtı çerçevesi içinde, ülkeleri arasındaki mübadeleleri artırmağa karar verdiler. 1971'de Ruanda, Mısır ve Çin ile diplomatik ilişki kurdu. Bir gerilim döneminden (nisan-ağustos 1971) sonra, Ruanda hükûmeti Uganda ile ilişkilerini düzeltmeyi başardı. 1973 temmuzunda, general Juvenal Habyarimana*nın (*Ek*) yönettiği askerî bir darbede, ırk sorunlarını çözememekle suçlanan hükûmet devrildi.

Hükûmetin devrilmesini izleyen günlerde eski başkan Kayibanda en yakın arkadaşları tarafından çeşitli yönlerden ve bu arada kendilerine karşı 4 temmuzda uygulanmak üzere tasarlanmış bir yok etme planı hazırlamakla suçlandı. Aynı yıl 1 ağustosta Habyarimana dört subay ve sekiz sivilden oluşan yeni hükûmeti kurdu. (LM)

RUBİDOMİSİN i. (fr. *rubidomycine*). *Streptomyces cœruleorubidus*'tan elde edilen antimitotik (kansere karşı) antibiyotik. (Rubidomisin tehlikeli hemopatilerde, özellikle eveğen miyeloblastik lösemilerde hafifleme sağlar. Ama kemik iliği için zehirli olduğundan kullanılması güçtür.) [L]

***RUDNİCKİ** (Adolf), polonyalı yazar. — Son olarak birçok öykü kitabı yayımladı: *«Lodz'lu satıcı»* (1969), *«Çubuk»* (1971) ve 1938 ile 1970 yılları arasında yazılmış öykülerden oluşan *«Yasnaya Poliana'nın kaçışı»*. (L)

RUDOLPH (Paul Marvin), amerikalı mimar (Elkton, Kentucky 1918). Önce Alabama Polytechnic Institute'de (1935-1940) okudu, sonra Harvard Graduate School of Design'de Gropius'un derslerini izledi (1940-1943). Savaştan sonra Florida'da Ralph Twitchell ile işbirliği yaptı, 1952'den sonra da bağımsız olarak çalışmağa başladı. O dönemde Wellesley College'ın kültür merkezini (1955-1958) ve Sarasota'da toplu okul binalarını (1957-1958) gerçekleştirdi. Mies van der Rohe'nin öncülük ettiği üslûbun egemenliğine karşı çıkarak, mimarîye, her yapının işlevine uygun düşecek plastik bir özgürlük getirdi. Bazı yönlerden brütalizm*e (*Ek*) yaklaşan sanatında yer yer tarihçiliğe dönüş de göze çarpar. Yapıtlarının başlıca özelliği, düzlemler arasında kopukluklar ve düzey farkları yaratması ve dövülmüş betonu çok kullanmasıdır. Sanatçının çalışmaları yeni amerikan mimarîsini büyük ölçüde, en az L. Kahn*ın (*Ek*) yapıtları kadar etkilemiştir. Rudolph'un en özgün yapıtlarından biri olan Yale üniversitesi (1958'den 1965'e kadar bu üniversitede ders verdi) Art and Architecture Building binasının son derece başarılı olması, sanatçıya daha birçok üniversite binası yapma isteğini verdi (Yale üniversitesi öğrencileri için yurtlar, New Haven, 1965; Hamilton'da Creative Art Center of the Colgate University, 1963-1966 v.b.). Ayrıca, Connecticut'ta, New Haven garaj-otoparkı (1959-1963) ve Durham County'de Burroughs, Wellcome and C° şirketinin binası da (1969) Rudolph'un eseridir. (L)

***RUEFF** (Jacques Léon), fransız iktisatçısı. — Son olarak *le Péché monétaire de l'Occident* (Batının parasal suçu) [1971] ve *Combats pour l'ordre financier* (Malî düzenin savunulması) [1972] adlı kitapları yayımladı. (L)

***RUGBY** i. — ANSİKL. Beş ülke (Gæller ülkesi, İngiltere, Fransa, İskoçya, Yeni Zelanda) arasında yapılan turnuvayı 1969 ve 1971 yıllarında kazanan Galler ülkesi, 1970'te şampiyonluğu Fransa ile paylaştı. 1972'de İrlanda'da yapılacak olan maçlar siyasî nedenlerle ertelendi. 1973'te ender rastlanan bir sonuç alındı ve bütün takımlar kendi sahalarında yaptıkları ikişer karşılaşmayı kazanarak turnuvayı berabere bitirdiler. 1974'te kupayı İrlanda aldı. (L)

RUHDEVİMSEL blş. sıf. Ruhsal bir etkinlikle doğrudan doğruya bağıntılı hareket eylemlerine denir. (L)

RUHDEVİMSELLİK bls. i. Hazırlanmış ve yönelmiş bir ruhsal etkinlikten doğan ve ilişkisel yaşamla bağıntılı olan devimsel eylemlerin tümü. (Ruhdevimsellik bir düşünceyle ona eşlik eden ve ondan doğan mantıkî hareket arasındaki işbirliğinin belirtisidir.) [L]

RUHDİLBİLİM blş. i. Bk. PSİKOLENGÜİSTİK, *Ek.*

Ruhrkohle AG., Ruhr komürleri anonim şirketi; 1968'de Ekonomi bakanı Karl Schiller ile maden işçileri sendikasının öncülüğünde kuruldu; kuruluşun amacı o sıralarda Ruhr kömür sanayiinin karşılaştığı ağır sorunlara çözüm bulmaktı. Bölgedeki kömür ocaklarına sahip bulunan demir-çelik işletmelerince kurulan şirket, Ruhr kömür üretiminin yüzde 95'ini sağlar. Ruhrkohle AG., 26 kömür işletme şirketi ile 52 kuyuyu bir araya getirmiştir. (Eski şirketlere hisseleri karşılığında devlet tarafından 20 yıl için yüzde 6 kâr garanti edilmiştir.) [L]

***RUİZ CORTİNES** (Adolfo), meksikalı siyaset adamı. — (öl. Veracruz 1973). [L]

RUKA, Tunus'ta el-Cem'in 15 km güneydoğusunda arkeolojik yer; birçok antik kaynağa göre Bararus'un başkenti olduğu sanılmaktadır. 1947, sonra 1962'de kısmî araştırmalar yapıldı, fakat sistematik kazı kampanyalarına ancak 1971'de bir fransız-tunus heyeti tarafından başlandı. Birçok yapı ortaya çıkarıldı: üzerinde basit bir tak olan blok taşlarla kaplı yol, kırk metre çapında, yarım daire biçiminde bir tiyatro, şehrin güneyindeki bir tepede oyulmuş amfiteatr ve nihayet güneyde Korinthos düzenindeki peristili ortaya çıkarılan forum. Bu alan batıdan birçok bina ve üç *cella*'lı bir tapınakla, karşı taraftan ise iki yuvarlak sarnıcı içine alan geniş bir düzlükle sınırlıdır. Bulunan altın paralar sayesinde ilk İmparatorluk devrinde yapılan ve V. yy.da harap hale gelen bu yapılar üzerinde bizans surlarının kurulduğu, onların da VIII. yy. ortalarında arap istilâlarıyla yıkıldığı biliniyor. Ayrıca iki mezarlık ortaya çıkarıldı; doğudakinde büyük mezarlar bulunmaktadır. (L)

RUMELİ (Ahmet), türk elektrik bilgini (Bitlis 1938). İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik fakültesini bitirdi (1962) ve Ortadoğu Teknik üniversitesine asistan oldu. İngiltere'de meslekî bilgisini geliştirdi (1964-1967). 1967'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi Elektrik bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı, 1968'de aynı bölüme yardımcı profesör oldu. *Kirdirenci zamanla değişen ve düzgün olarak yayılmayan izolatörlerde atlama olayı* üzerinde çalışmaları dolayısıyla TÜBİTAK'ın 50. yıl Cumhuriyet ödülünü aldı. 1974'te Meteoroloji genel müdürlüğüne atandı. (M)

***RUMELİFENERİ,** esk. **Panium** veya **Phanarakion,** İstanbul boğazının Avrupa yakasında ve boğazın Karadeniz'e açıldığı yerde kurulmuş köy. — 1 180 nüf. (1970). Bölgede balıkçı teknelerine barınak sağlamak üzere yapımına başlanan mendireğin birinci kısmı tamamlandı (1975), ikinci ve üçüncü kısımların yapımı sürdürülüyor (1976). [M]

***RUMOR** (Mariano), italyan siyaset adamı. — Şubat 1972'de Giulio Andreotti'nin hıristiyan demokrat kabinesinde içişleri bakanlığı yaptı; haziran 1973'te XII. Hıristiyan Demokrat parti kongresinde yeni bir merkezci sol kabine kurmakla görevlendirildi, temmuzda bu yeni hükûmet meclisten güvenoyu aldı. Mariano Rumor, ülkede başgösteren iktisadî ve siyasal buhrana karşı koymak zorunda kaldı ve mart 1974'te yeni bir merkezci sol hükûmet kurdu. Bakanlararası yeni bir anlaşmazlık hükûmetin ekim ayında görevden ayrılmasına neden oldu. Yeni hükûmeti kuran Aldo Moro dışişleri bakanlığına Mariano Rumor'u atadı (kasım 1974).

Melâhat RUACAN

Mariano RUMOR

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) · Simonpietri-Gamma (LAROUSSE)

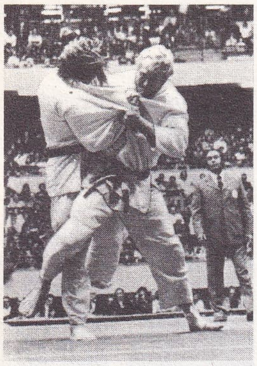

Willem RUSKA

Ancak, hükûmeti dışarıdan destekleyen Sosyalist partinin desteğini çekmesi üzerine Moro hükûmeti 7 ocak 1976'da istifa etmek zorunda kaldı. Yeniden hükûmeti kurma görevini alan Moro 9 şubatta Sosyal Demokrat partinin desteğiyle kurduğu kabinede Rumor'u dışişleri bakanlığında bıraktı. Bu hükûmet de 1 mayısta görevi bırakmak zorunda kalınca, cumhurbaşkanı, seçimlere gidilmek üzere 2 mayısta Parlamento'yu dağıttı ve Rumor da seçimlere kadar görevi vekâleten sürdürmek zorunda kaldı. (LM)

RUSAFA, Kuzey Suriye'de, Fırat yakınlarında şehir. Aziz Sergius'un (Ortaçağ başlarında Mezopotamya'da öldürülen aziz) saygı gördüğü büyük merkez. 500 yıllarına doğru büyük binalar inşa edildi. Bunların en ilginci azizin kalıntılarının saklandığı yapıdır. Çok harap durumdaki yapının son zamanlarda planı çıkarılabildi. Yapının bir kısmının etrafında bir gezinti yeri vardı ve yarı daire biçiminde apsisi olan ve biri vaftiz yeri olarak kullanılan (içinde vaftiz kabı bulundu) iki odayla son buluyordu. Son araştırmalardan anlaşıldığına göre bazilika binası doğu ve batıdan üzerinde aydınlık delikleri bulunan iki duvarla sınırlıydı ve uzun zaman sanıldığı gibi üzeri kubbeyle değil, iki eğimli bir çatıyla örtülüydü. Şehir VI. yy.da dinî merkez olunca, Bostra gibi doğunun ilk hıristiyan yapılarını andıran anıtlar piskoposluk kilisesi olarak kullanıldı. (L)

RUSKA (Willem), hollandalı cudocu (Amsterdam 1940). 1972'de bütün kategorilerde ağır sıklet olimpiyat şampiyonu oldu. (L)

RUSSEL (Ken), ingiliz sinema yönetmeni (Southampton 1927). Fotoğrafçıydı, 1959'da televizyon filimleri çevirmeğe başladı. 1963'te sinemaya geçti. Dünya filim piyasasında şu filimleriyle tanındı: *Women in love* (Âşık kadınlar) [1970]; *Yalnız kalpler* (Music lovers) [1970]; *The Devils* (Şeytanlar) [1970]; *The Boy friend* (Erkek arkadaş) [1971]; *Savage Messiah* (Vahşî Mesih) [1972]; *Mahler* (1973); *Tommy* (1974). [L]

Russel mahkemesi, B. Russel'ın kurduğu mahkeme. Latin Amerika'daki baskı mekanizmalarını incelemek amacıyla italyan senatörü Lelio Basso'nun başkanlığında yeniden toplandı (nisan 1974 ve ocak 1975) ve *Russel mahkemesi II* adını aldı. (L)

Ken RUSSEL
«Women in Love»dan
bir sahne (1970)

RUSSİLLO (Joseph), italyan asıllı amerikan dansçısı (New York 1938). Martha Graham ve José Limon'un öğrencisi olan Matt Mattox'dan modern dans dersleri aldı (New York), ilkin A.B.D.'de sahneye çıktı, daha sonra Avrupa'ya gitti. G. C. Menotti tarafından Spoleta'daki İki Dünya festivaline çağrıldı (1967). 1968'de Torino'daki Teatro Stabile topluluğuyla çalıştı. Aynı yıl Paris'e gitti ve çeşitli okullarda (Paul Goubé'nin, Raymond Franchetti'nin ve Yvette Chaviré'nin dans okulları) dans tekniği dersleri verdi. Ayrıca, Cannes'daki Rosella Hightower okulunda da bale dersleri veren J. Russillo fransız televizyonunda yapımcı olarak çalışan Anne Béranger ile, 1969'da, Anne Béranger-Joseph Russillo topluluğunu kurdu. Almanya, Belçika, Fransa, İtalya ve Fas'ta dans etti: *Atmosphères: Momente* ve *la course*, 1970; *Samson, Trois méditations*, 1971. 1972'de kendi adına bir bale ve tiyatro topluluğu kurdu; bu toplulukla ilkin Paris'teki Marais festivalinde dans etti: *Ketsu Bokou* (müz. Michio Mamiya, J. Russillo ve D. Agesilas tarafından yorumlandı); *Bir solo için besteler* (müz. Liszt). 1972'de Marly-le-Roy Kültür derneğinin açılışı için *Her zamanki gibi bir varmış bir yokmuş*'u (dört mevsim teması üstüne), *Düşler*'i (Châtelet tiyatrosunda), *Kaléidoscope*'u (1973, Champs-Elysées tiyatrosunda) ve *Yarın için anılar*'ı (1974) yorumladı. (L)

RUTERFORDİYUM i. (*Rutherford*'un adından fr. *rutherfordium*). Kim. Rusların «kurçatovyum» dediği 104 atom numaralı kimyasal elemente Amerikalıların verdiği ad. (L)

RYAN (Robert), amerikan sinema ve tiyatro oyuncusu (Chicago 1913 - Hollywood 1973). Dartmouth üniversitesinde öğrenim gördü; *The Visitor* (Ziyaretçi) adlı oyunuyla edebiyat ödülü kazandı. Pasadena'daki Max Reinhardt Workshop'ta tiyatro derslerini izledi. Daha sonra boksör oldu. *Golden Gloves* (Altın eldivenler) [E. Dmytryk'in, 1940] adlı filimle sinemaya geçti. Yedi yıl süreyle küçük rollere çıktı. 1947'de J. Renoir'ın yönetiminde *Woman on the beach*'de (Kumsaldaki kadın) oynadı. Yine aynı yıl E. Dmytryk'in *Crossfire*'ında (Çapraz ateş) [R. Brooks'dan yararlanarak] rol aldı. Güçlü, duyarlı, zeki bir oyuncu olan R. Ryan, uzun süre kötü adam rollerine çıktı ve birçok ünlü yönetmenle çalıştı: J. Losey (*The boy with green hair* [Yeşil saçlı çocuk], 1948); J. Tourneur (*Berlin Express* [Berlin ekspresi], 1948); M. Ophuls (*Aşk ve cürüm* [Caught], 1949); R. Wise (*Demir yumruk* [The Set-up], 1949; *Odds against to-morrow* [Yarına karşı eşitsizlikler], 1959); N. Ray (*Born to be bad* [Doğuştan kötü], 1950; *The flying Leathernecks* [Uçan bahriyeli], 1951; *On dangerous ground* [Tehlikeli zeminde], 1952; *İsa'nın hayatı* [King of kings], 1961); F. Lang (*Clash by night* [Gece çatışması], 1952); A. Mann (*İdam mahkûmu* [Naked spur], 1953; *Savaşan kahramanlar* [Men in war], 1957; *Tanrıya adanan toprak* [God's little Acre], 1958); R. Brooks (*Profesyoneller* [The professionnals], 1966); S. Peckinpah (*Vahşi belde* [Wild Bunch], 1969). [L]

RYLE (Martin), ingiliz astronomi bilgini (Brighton 1918). Savaş sırasında telekomünikasyon hizmetlerinde çalıştıktan sonra Cambridge üniversitesinde ders vermeğe başladı (1945), 1959'da aynı üniversitede radyoastronomi profesörü oldu. John Flory ile birlikte, pulsar denilen yeni radyoyayım kaynaklarının varlığını kanıtladı ve 1974 Nobel fizik ödülünü Flory ile paylaştı. (L)

***RYU KYU,** Doğu Asya'da takımadalar. — Japon başkanı Eisaku Sato'nun yaptığı resmî ziyaretten sonra, A.B.D. 1969 kasımında Okinava adasını Japonya'ya geri vermeyi kabul etti. İki devlet, 17 haziran 1971'de adadaki nükleer silâhların kaldırılmasını ve A.B.D. birliklerinin azaltılmasını öngören bir anlaşma imzaladılar. Ryu Kyu adaları ile Daito adaları 15 mayıs 1972'de Japonya' geri verildi ve böylece Okinava ili meydana getirildi. A.B.D., adalarda 87 askerî üsten (yaklş. adaların toplam yüzölçümünün yüzde 12'si) yararlanmakta, ama üslerin güvenliğini japon savunma birlikleri sağlamaktadır ve Okinava'nın savunulması japon hava kuvvetlerine bırakılmıştır. Yeni ilin belediye meclisi seçimleri 25 haziran 1972'de yapıldı: belediye meclisinde çoğunluğu solcular kazandı ve solun adayı Çobyo Yara il valisi seçildi. (L)

Joseph RUSSILLO

Foto Presse Sports, Birleşik sanatçılar (J.-L. Passek kol.), C. Masson (LAROUSSE)

SAARİKOSKİ (Pentti), finli yazar (İmpilahti, Karjala 1937). Özel ya da siyasî güncel olaylardan topladığı malzeme ve günlük konuşma dilinden yararlanarak klasik yunan çağının duygusallığından («*Şiirler*», 1958; «*Şiirler ve Hipponaks'ın şiirleri*», 1959; «*Dünyadan*», 1961), Marx'çı sloganlarla amerikan beatnik şairlerininkine yakın bir söz akışını birleştiren bir anlatıma («*Gerçekten ne olup bitiyor*», 1962; «*Nereye gidersen giderim*», 1965; «*Tek tek şarkılar*», 1966; «*Sonunu görmek istemiyorum*», 1968; «*Bir anlık mutluluk*», 1971; «*Uzanmış*», 1973) geçti. Ayrıca romanlaştırılmış yolculuk anıları da vardır («*Prag günleri*», 1967). [L]

***SAAT** i. — Etoloji. *İç saat*, büyük ölçüde biyokimyasal tepkimelerin akışına dayanan ve hayvanın etkinliklerinin zaman içinde dağılımını düzenleyen karmaşık mekanizma. (*Eşanl.* BİYOLOJİK SAAT.) Bk. ANSİKL.

— İkt. *Kararsız iş saati*, ücretlinin isteği üzerine ve iş mukavelesinin öngördüğü koşullar çerçevesinde, iş saatlerinin (mesai saatlerinin) ücretlinin kişisel gereksinmelerine uygun olarak düzenlenmesi. (ESNEK İŞ SAATİ, KARTLI İŞ SAATİ de denilir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Yaz saati*. Bk. ANSİKL.

— Saatçilik. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bir elektronik sistemde eşzamanlılık sinyallerini oluşturacak düzenli aralıkta itimler gönderen elektronik düzenek.

— ANSİKL. Etoloji. *İç saat*'ler çeşitli etkinliklerin başlangıcında ya da sona ermesinde ve bazı hayvanlar için, gökcisimlerine göre yer tayininde işe karışır. Bu mekanizma henüz pek iyi bilinmemektedir. Bununla birlikte, bir dereceye kadar, yerinin neresi olduğu belirlenebildi. Hamamböceklerinde, yemek borusu altı düğümünün çıkarılması hayvanın etkinliklerinin dağılımında bir düzensizlik meydana getirmektedir. Bu düğüm sinir salgıları üretimiyle etki yapar: soğuğun salgıda bir azalmaya yol açtığı ve dolayısıyla ritimde bir yavaşlama meydana geldiği gözlenmiştir. Fasmlarda (bir kanatlı böcek türü), ritimi denetleyen, beyinle yemek borusu altı düğümü arasındaki bağlayıcı öğelerdir. Omurgalılarda, böbreküstü ve hipofiz bezlerine önem verilmesi gerekir gibi görünüyor. Eozinofillerde, böbreküstü bezleriyle sağlanan ritim, beynin çıkarılmasından sonra işlerine devam etmektedir.

Doğal koşullarda, ritimlerin kesinliği birkaç dakikadır. «Saate göre davranmak» dış çevrenin ritmik etkenlerine bağlıdır: gündüzgece almaşması, sıcaklık değişimi, mevsimlerin düzeni, gel-git değişimi, Ay evrelerinin değişimi v.b. Hayvanın yaşam koşullarındaki bozukluklar, örneğin karanlıkta ya da sabit sıcaklıkta yetiştirme, ritimde düzensizliklere yol açar. Düzenleyici bir öğenin (aydınlık, sıcaklık değişimi) algılanması söz konusu olursa, ritim çok çabuk düzene girer. Gökbilimsel bir işaret noktasına yönelen hayvanlar, bu noktanın yer değiştirmesini dikkate almak zorundadır. İç saatleri onlara gökcisminin hareket hızını, dönüş yollarının açısını belirleyecek biçimde hatırlatır. Karl von Frisch bu olayı arılarda inceledi ve onların besin yeri konusunda bilgi iletebildiklerini gördü: arılar, doğrultusu besinin saat olarak Güneş'e göre olan yerine bağlı bir dans yaparlar. Su solucanları ve halkalı solucanlar gibi başka bazı hayvanlar için, Ay bir yönelim etkenidir.

— İkt. İlk defa 1967 yılında Münih'teki Messerschmitt fabrikasında uygulanan *kararsız iş saati* yöntemi, işçilerin, özel sayaçlar yardımıyla çalışma saatlerini kanunî çalışma süresini dolduracak şekilde istedikleri gibi düzenleyebilmelerini sağlar. Bu yöntem İtalya (Fiat) ve Fransa'da da yaygınlaşmıştır. Almanya'da 500 000 işçi, İsviçre ve Avusturya'da ise işçilerin yüzde 30'u bu yöntemi uygular: bugün bu sistem devamsızlığı ve işten kaçmayı azaltan, randımanı arttıran ve işletmelerdeki çalışma ortamını yumuşatan bir çözüm yolu olarak kabul ediliyor.

● *Yaz saati*. *Türkiye*'de yaz saati uygulaması 1973'ten başlayarak yeniden düzenlendi. Enerji tasarrufunu öngören uygulama mart ayının 3. haftasından ekim sonuna kadar sürer. Bu ileri saat uygulaması sonucu 1975'te ortalama 270 milyon kW/saat enerji tasarrufu sağlandı.

— Saatçilik. ● *Spiral sarkaçlı elektronik saat*'in salınımları, silisyumlu bir transistor aracılığıyla, bir pilin ürettiği enerjiden sağlanır. Civa oksit, gümüş oksit ya da lityumlu pilin gerilimi 1,3 - 1,5 V arasındadır. Salınım devresi 6 ilâ 7 μA tüketir. Spiral sarkaçta baryum ferritten mıknatıslar bulunur. Önceleri 3 Hz (saatte 21 600 salınım) olarak tespit edilen salınım frekansı sonradan 5 Hz'e (saatte 36 000 salınım) yükseltilmiştir. 1964'te piyasaya çıkarılan elektronik saati daha önce satışa sunulan (1954) elektrikli saatten ayırt etmek gerekir. Gerçekten de komütatör devreleri bakımından bu iki saat birbirinden farklıdır. Elektrikli saatte spiral sarkaç, her salınımda ya da her yarı salınımda bir elektrik kontağının kapanmasına kumanda eder. Elektronik saatte ise akımın verdisi, transistorlu bir salınım devresiyle ayarlanır. Elektronik saat hem mekanik saatin kusurlarını (millerin sürtünerek aşınması), hem de elektrikli saatin sakıncalarını (akım geçişinden ileri gelen paslanmanın yol açtığı aşınma) ortadan kaldırır. Pratik olarak hiç bozulmaz ve ayar gerektirmez. Özerk çalışma süresi kuramsal olarak pilin ömrüne bağlıdır; bu da yaklaşık olarak 30 000 saat eder.

● *Kuvars osilatörlü saat*, 1971 yılında A.B.D.'de piyasaya çıkarıldı (o zamanlar 395 dolara satılıyordu); mekanizmasında üç temel eleman bulunur: kuvars, frekans bölücü ve minyatür bir elektrik motoru. Havası boşaltılmış minyatür bir kapsül içine yerleştirilen kuvars, ya bir diyapazon (8 192 Hz veya 16 384 Hz'lik frekanslarda) ya da bir buçuk (32 768 Hz veya 49 152 Hz'lik frekanslarda ve 1,5 MHz veya 2 359 296 Hz'lik yüksek frekanslarda) şeklinde kullanılır. Kuvarsın titreşimleri gözle görülemeyecek kadar küçük ve hızlı olduğundan, osilatör ile saat, dakika ve saniyeleri gösteren düzenek arasına elektronik bir frekans bölücü yerleştirilir. Bu frekans bölücü, esas frekansı Hertz cinsinden bir çıkış frekansına düşüren frekans ayar kondansatörüyle birleştirilmiş çok küçük bir elektronik devreden meydana gelir. Saniye ibresini, empülsiyonlu (saniyede bir empülsiyon) dönel bir elektrik motoru hareket ettirir. +30°C'lık bir çevre sıcaklığında, saatin çalışma hatası ayda ±5 saniyedir, yani her ay 5 saniye ileri gider ya da geri kalır. Öngörülen çalışma garantisi ise 18 aydır.

● *Optik-elektrik göstergeli saat*, sıvı billûrlarla, gazışıl diyotlarla ve ferroelektrik cisimlerle zamanı sürekli olarak değil, yalnız istendiği anda gösterir. Sıvı billûrlar, iki cam levha arasına yerleştirilmiş son derece saf bir organik sıvı katmanından oluşur; bu cam levhalar da, her biri ayrı bir rakamın biçiminde hazırlanmış kalay oksitten saydam elektrotlarla donatılmıştır. Elektrotlara uygulanan bir elektrik gerilimi, sıvı billûrların ışığı soğurma karakteristiğinde bir değişiklik yapar; bu da elektrotlarla çevreleri arasında bir görünüş farkı meydana getirir: örneğin, yeşil fon üzerinde siyah, bej fon üzerinde koyu gri, açık yeşil fon üzerinde turuncu ya da bej fon üzerinde koyu yeşil gibi... Kırmızı, yeşilimsi sarı ve mavi ışıklar yayan gazışıl diyotlarda olduğu gibi, burada bir ışık yayımı söz konusu değildir. Sıvı billûrların yaşama süresi 10 000 saat, gazışıl diyotlarınki ise 16^6 saattir (yaklaşık 100 yıl). 1973 yılından beri saatin sayısal (dijital) olarak gösterilmesi için kullanılan ferroelektrik cisimlerin ömrü sıvı billûrlarınkinden daha uzundur. Lityum tantalat ya da kurşun titanat gibi ferroelektrik cisimler, ferromagnetik cisimlerin kalıcı mıknatıslılığına benzer bir elektrik kutuplaşması gösterirler. Zamanın optik olarak gösterilmesi için, bu ferroelektrik cisimlerin saydam elektrotlar arasında yarattığı kumandalı çift kırınım etkisinden yararlanılır: böylece ekrandaki her elemanının saydamlığına kumanda edilir. (LM)

***SAATÇİLİK** i. — ANSİKL. ● *Saatçilik*'te, özellikle sabit renkli paslanmaz çelik ve plastikten çark gibi *yeni gereçler* kullanılmaktadır. Paslanmaz saat kutularının yapımında karbürlerin kullanılması ve çeliğin sıcak derişik kromik ve sülfürik asit banyolarına daldırılarak işlenmesi, madenin üzerinde renksiz bir zar elde edilmesini sağlar; bu zar, kalınlığına göre kırmızı, altın sarısı, yeşil ya da mavi bir renk alır. Renklenme, uygulanan tabaka yüzeyinde yansıyan ışık dalgalarının, çeliğin altındaki yüzeyde yansıyan ışık dalgalarıyla girişiminden ileri gelir. Titan ile çelik karışımı başka bir malzeme, anot oksitlenmesiyle kutuların yüzeyinde estetik etkiler elde edilmesini sağlar. Mekanik saat çarklarının hareketlerini düzeltmek ve maliyeti düşürmek amacıyla saat kutusu, kurma dişlisi, eşapman çarkı, maşa, kadran rakamları gibi pek çok saat parçası için artık plastik madde kullanılmaktadır; plastik maddelerin iyi sürtünme şartları yağlamayı gerektirmemektedir.

● Saat mekanizmalarındaki magnetoelektrik parçaların *minyatürleştirilmesi*, uzay taşıtlarına yerleştirilen düzeneklerin ağırlığını azaltma ihtiyacından ileri gelir. Çok ince elektrik saatleri bu tekniğin bir ticarî uygulamasıdır. Saat sanayii günümüzde çok küçük motorlar, çok yassı ve küçük mıknatıslar, çok küçük atom bataryaları kullanmaktadır. André Marie Ampère*, yassı mıknatıslarla (magnetik yaprakçıklar) yoğun magnetik alanlar elde etmiştir. Saatçilikte kullanılan eşzamanlı çok küçük motorlar, çok büyük geçirgenliği olan dört magnetik yaprakçık üzerine monte edilmiş sargılardan meydana gelir. Prometeyum 147 radyoizotopu tarafından yayılan beta ışınlarıyla beslenen bir mikro batarya, 5 yıl boyunca 50 μW üretebilir.

● Saatin durması, çoğu zaman, parçaların aşınmasından çok yağların kirlenmesinden ileri geldiği için, bu kirin temizlenmesi üzerinde durulmuş ve önce sesüstü, daha sonra da sesaltı dalgaların kullanılarak sorun çözümlenmiştir. Temizleme yöntemi, saat mekanizmasının, temizleme sıvısının içinden geçen, güçlü bir düşük frekanslı titreşim hareketi verilmiş çalkalama kafasına sıkı sıkıya bağlanmasına dayanır. Çalkalama kafasından yayılan dalga, yıkama kabının çeperlerine kadar ulaşır; bunun çeperde yansımasıyla, yeniden çalkalama kafasına varan bir dönüş dalgası oluşur; bu da sesaltı titreşimlerinin doğmasına yol açar. Temizleme makinelerinde 25 Hz'den 33 kHz'e varan frekans dizileri kullanılır; ancak, 33 kHz'lik frekans maksada daha uygun dü-

Hacı Ömer SABANCI

Ali İhsan SABIS

şer. Temizlenecek saat mekanizması, zembereği sökülmüş, tablası yerinde bırakılmış olarak titreşim halindeki banyoda mekanizma taşıyıcısının üstüne oturtulur. Sesüstü dalgaların kullanılması parçaların yüzeyinde hafif bir değişiklik yapar ve sonradan konulacak yağların etkisini azaltabilir. Bu sakıncayı gidermek için sesaltı dalgalarıyla sesüstü dalgaları birarada kullanılır. (L)

SAATÇİOĞLU (Fikret), türk mühendisi (Balıkesir 1910). İstanbul Orman Mektebi Âlisini (1930) ve Münih Üniversitesi İktisat Fakültesi Ormancılık bölümünü bitirdi (1934). Ankara Üniversitesi Yüksek Ziraat enstitüsüne bağlı İstanbul Orman fakültesinde profesör oldu (1945). Orman fakültesinin İstanbul üniversitesine bağlanmasından sonra Silvikültür kürsüsü başkanlığına getirildi (1948). Uygulamalı ağaçlandırma çalışmalarını daha çok fidanlıklar ve ağaçlandırma konularında yoğunlaştırdı. Başlıca eserleri: *Silvikültür* (2 c., 1969-1971); *Sunî orman gençleştirmesi ve ağaçlandırma tekniği* (1970); *Orman bakımı* (1971); *Orman tohumları* (1971). [M]

Saat müzesi (ULUSLARARASI), 1973'te La Chaux-de-Fonds'da (Fransa) açılan, «İnsan ve Zaman» temalı saat müzesi. 27 000 m^3 yer kaplayan ve tamamı yeraltında olan müze, havalandırılmış 1 000'er m^2'lik iki salondan oluşur. Birinci salonda, başlangıçtan XIX. yy.a kadar, özellikle zanaat dönemini kapsayan zaman ölçüleri tarihi sergilenir. Bilimsel gelişme herkesin anlayacağı biçimde gösterilmiştir. İkinci salon, tema ve tekniğine göre, XVIII. yy.dan XX. yy.a kadar saat yapımına ve sanayiine ayrılmıştır. Eski matematik âletlerinden günümüzün elektronik saatlerine kadar, sergilenen zaman ölçü âletleri dünyanın her yanından toplanmış 3 000 parçayı geçer. Saatçilik sanatının tarihçesini gözler önüne serebilmek için, bir salon da geçici sergilere ayrılmıştır. Araştırmacılar ve tarihçiler müzenin koleksiyonlarından, depolarından ve saat konusuna ayrılmış zengin kitaplığından yararlanabilirler. Müzenin bunlar dışında, bir uluslararası belgeler arşivi, her tür makine ve kutu onarımının yapıldığı bir saat bakım merkezi ve nihayet tek tek saat veya koleksiyonların değer tahminini yapan özel bir şubesi vardır. Okul öğrencilerine dersler ve konferanslar vermek üzere bir ders ve gösteri salonu ayrılmıştır. Eski saatleri onaracak ve saat sanayiinde dizaync olarak çalışacak teknisyenler yetiştiren müze, Fransa Millî Eğitim bakanlığınca aynı zamanda bir meslek okulu sayılmaktadır. (L)

SABA, Katanga*nın yeni adı. (L)

***SABAN** (Şükrü), türk atleti. — 1962'de 29'37"4 ile Türkiye 10 000 m rekorunu kırdı. Atletizmi bıraktıktan sonra idareci olarak görev yaptı. (M)

SABANCI (Hacı Ömer), türk işadamı (Kayseri 1906 - Adana 1966). Akçakaya köyü ilkokulunu bitirdi ve Adana'da işçi olarak hayata atıldı (1918); 1926'ya kadar kol işçisi olarak çalıştı. Önceleri pamuk ticareti yaptıktan sonra Adana'da bir çırçır fabrikası kurarak sanayiciliğe başladı (1938). 1939'da Türk Nebatî Yağlar fabrikasını, 1947'de bazı ortaklarla birlikte, Akbank*ı (*Ek*), 1951'de Adana Bossa Kumaş fabrikasını, 1952'de Bossa Un ve Çırçır fabrikalarını kurdu. İnşaat müteahhitliğine başladı ve Ankara'da birçok bina yaptı. Anonim ortaklık halinde işlettiği kuruluşlar ölümünden sonra vârisleri tarafından Hacı* Ömer Sabancı Holding (*Ek*) adı altında birleştirildi. (M)

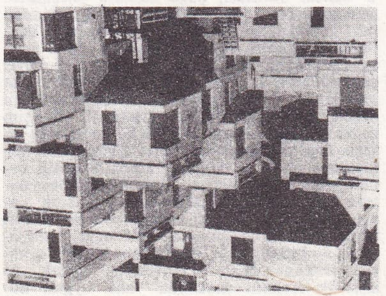

Moşe SAFDİ «Mesken 67» David, Barrott ve Boulva ile birlikte

***SABATO** (Ernesto), arjantinli yazar. — Son olarak *İtinerario* adlı bir anlatısı yayımlandı (1969). [L]

SABİS (Ali İhsan), türk generali (İstanbul 1882 - ay.y. 1957). Harp akademisini bitirdi (1905). Birinci Dünya savaşında Kafkas ve Irak cephelerinde kolordu ve ordu komutanlığı yaptı (1915-1918). İngilizler tarafından Malta adasına sürüldü (1920). Dönüşünde Kurtuluş savaşına katıldı ve Batı cephesi 1. ordu komutanlığı yaptı (1921). Ancak, Batı cephesi komutanı olan İsmet Paşa ile anlaşamadığından görevden alındı ve emekliye ayrıldı (1922). İkinci Dünya savaşında gazetelerde Nazi ordularının başarılarını öven yazılar yazdı. Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilân etmesi üzerine cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta olmak üzere, devlet büyüklerine, imzasız, suçlayıcı mektuplar gönderdi ve bu durum anlaşılınca tutuklanarak (1944) sıkıyönetim mahkemesi tarafından 15 ay ağır hapse mahkûm edildi (1947); 14 temmuz 1950 tarih ve 5677 sayılı yasayla cezası, sonuçlarıyla birlikte affedildi. Demokrat parti Afyon milletvekili olarak T.B.M.M. üyeliğine seçildi (1954). [M]

***SABİT** sıf. — ◆ I. ANSİKL. Fiz. *Temel sabit*'ler günümüzde kabul edilen değerleriyle şunlardır:

ince yapı sabitinin tersi α^{-1}:
137,036 02 ± 0,00021;
elektron yükü e:
(1,602 191 7 ± 0,000 007 0) 10^{-19}C;
Planck sabiti h:
(6,626 196 ± 0,000 050) . 10^{-34} kj . sn;
elektron kütlesi m:
(9,109 558 ± 0,000 054) . 10^{-31} kg
Avogadro sayısı N:
kilomol başına (6,022 169 ± 0,000 040) . 10^{26}.
(L)

SABRA i. («*kaktüs*» anlamında ibranîce k.). İsrail'de doğmuş israilli. (L)

***SABUN** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, İkinci Beş Yıllık plan döneminde *sabun* üretimi plan hedeflerini aştı. 1972'de 119 700 t ve 691,3 milyon TL. değerinde sabun üretildi; Üçüncü Beş Yıllık plan dönemi sonunda (1977) bu miktarların yüzde 4,5 artışla 137 830 t ve 795 milyon TL. olacağı hesaplandı. (M)

***SABUNCU**, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 9 077 nüf., bucak merkezi 617 nüf., 24 köy (1970). [M]

SABUNCU (Başar), türk tiyatro yazarı (İstanbul 1943). Saint Joseph Fransız lisesini bitirdi (1961). Ankara ve İstanbul tiyatrolarında (1961-1965); Ankara Radyosu Tiyatro bölümünde (1965-1968) oyuncu, rejisör ve uygulayıcı olarak çalıştı. Oyunları, Devlet tiyatrosu (*Kargalar*, 1962; *Şerefiye*, 1966; *Çark*, 1970; *Mutemet Ali Rıza Bey'in yaşanmış hayat hikâyesi*, 1972); Nisa Serezli - Tolga Aşkıner tiyatrosu (*Çark*, 1970); Dostlar tiyatrosu (*Zemberek*, 1972); İstanbul Şehir tiyatrosu (*Mutemet Ali Rıza Bey'in yaşanmış hayat hikâyesi*, 1974) gibi tiyatrolarda sahnelendi. *Şerefiye* adlı oyunuyla Ankara Sanatseverler derneğinin «yılın en iyi yerli oyunu» (1969), *Zemberek* adlı oyunuyla da T.R.T. oyun ödülünü aldı (1970). Diğer eserleri: *Memurlar* (1974); *İşçi babası Ömer Ağa ile küçük hanımın şoförü Recep* (1975). [M]

SABUNCU (Nur), türk tiyatro sanatçısı (İstanbul 1927). Tiyatro yazarı ve oyuncusu Başar Sabuncu*nun (*Ek*) annesidir. Amerikan Kız kolejini bitirdi. İlk defa Küçük Sahne'de *Hamlet* oyununda sahneye çıktı (1954). Sahne 8 topluluğunda *Kraliçe ve âsiler*'de oynadı. Devlet tiyatrosuna girdi. *Fareler ve insanlar, Hırsız, Tablodaki adam, Kâbus, Kibarlık budalası, Karayar köprüsü* oyunlarında rol aldı. Ankara Meydan sahnesinde, Gülriz Sururi - Engin Cezzar topluluğunun Küçük Sahne temsillerinde oynadı. İstanbul Şehir tiyatrosunun *Kadınlar, Güneş batarken, Çin-çin, Bir yaz gecesi rüyası, Tartuffe, Bozuk düzen, Cimri* gibi oyunlarında başarı gösterdi. (M)

***SACHS** (Leonie, **Nelly** — denir), alman asıllı isveçli kadın edebiyatçı. — (öl. Stockholm 1970). [L]

SADIK (Muhammet Ahmet), mısırlı general (Şarkiye 1917). İkinci Dünya savaşına ve Filistin savaşına katıldıktan (1948) sonra 1956'da Sina silâhlı kuvvetler komutanı oldu. Sonra Moskova'da Frunze akademisinin derslerini izledi, Bonn'da askerî ataşe olarak görev aldı (1962-1964). Mısır Askerî akademisini, sonra da Haberalma örgütünü yönetti. 1967'de silâhlı kuvvetler komutanı oldu. 1971'de konsey başkan yardımcısı ve başkomutan olan Sadık, sovyet askerî danışmanlarını uzaklaştıranların başında gelir. 1972 ekiminde istifaya zorlandı. (L)

***SADİZM** i. — Psikanaliz. Otomatikleşmiş olanlardan başlayarak sapıklıkların betimini yapan ilk insan Krafft-Ebing'dir; bu sapıklıkların en önemlisi de *sadizm*'dir. Freud'a göre mazoşizm* (*Ek*) gibi sadizm de çok yaygın bir sapıklıktır; sadizmin esası haz duymak amacıyla başkası üzerinde şiddet ile cinselliği birleştirmektir. Freud'a göre sadizmin çözümlemesi, cinsel olmayan ve isteğin hedefine yalnız zorla egemen olmağa çalışan elkoyma içtepisinden ayrılamaz. Ama elkoyma içtepisi de, sadizmle mazoşizmin kaynağı olan ölüm* (*Ek*) içtepisinden ayrılamaz: «sadizmin, özsevi libidosunca benlikten uzaklaştırılmış bir ölüm içtepisi olduğu, ama ancak nesne ile bağıntı halinde ortaya çıkabildiği düşünülemez mi?» Bu durumda elkoyma ve tahrip birarada demektir. Artık amaç nesneye elkoymak ve ona egemen olarak, sonsuz bir tahrip süreci içinde, cinsel tatmin elde etmektir. Melanie Klein'a göre, sadizmin her çeşit haz biçimlerini denediği erken bir ruhsal gelişme evresi vardır: ana memesini yiyip parçalama isteğiyle başlayan sadik evre sırasında çocuğun ereği «ana* (*Ek*) vücudundaki her şeye sahiplenmek ve sadizmin kullanabileceği bütün silâhlara başvurarak onu tahrip etmek»tir. Sadik düşlemlerin tahriple görevlendiği ve aynı zamanda özne için korumak istediği ana vücudunun içerikleri, babanın kamışı, dışkılar ve diğer çocuklardır; ama Melanie Klein, ana vücudunun içerikleri arasında baba kamışının varlığına bakarak sadik saldırının ana kadar babayı da hedef aldığı sonucuna varır: düşlemlerde çocuk ana ve babayı ısırır, yırtar, ezer, parçalar. Çocukta beliren erken sadizm çok zor bir yürek darlığı yaratır; küçük sadiğin silâhları kendine karşı döner ve ana vücudunda bulunan nesneler çocuk için tehlikeli olur. Bununla birlikte Melanie Klein, bu sadik evrenin, gerçekle ve dış dünyayla ilk karşılaşma olduğunu düşünür («*Benliğin gelişmesinde simge oluşumunun önemi*»). [L]

SADOMAZOŞİZM ya da **SADOMAZOHİZM** i. Psikanaliz. Sadik ve mazoşist tutumların birbirini tamamlama hali.

— ANSİKL. Freud «*Cinsellik kuramı üstüne üç deneme*»de (1905) sadizm* (*Ek*) ile mazoşizmin birbirinin tersi olduğunu söyler, daha sonra her ikisinin de, elkoyma içtepisi aracılığıyla ölüm içtepisinin kendisinden ya da bir sapmasından geldiğini belirtir. Freud daha çok düşlemsel yapıdaki etkinlik-edilginlik çifti üstünde durur. «*Bir çocuk dövüldü*»de (1919) histeride ve musallat nevrozda sık rastlanan bir düşlemi (dövülmek ya da dövmek) ayrıntılı bir şekilde çözümlemeğe girişir. Bu düşlemlerin kültürel kaynağı okul dönemine ya da «pembe» yıllarda okunan kitaplara yorulabilir; ama bu yakın sebebi o düşlemin kendi yapısıyla da tamamlamak gerekir. Kızda düşlemin ilk evresi sadiktir: *baba çocuğu dövüyor*, bunun üstü örtülü anlamı *oh olsun*'dur (söz konusu olan daima bir kardeştir); ikinci evre mazoşisttir: *baba tarafından dövülüyorum*. Üçüncü evre bir dikizciliktir: kız bakar. Bu evrelerin en önemlisi ikincisidir: Freud bu evrede yasak cinsel ilişkinin (baba ile kız arasında) yerini gerilek bir dövme düşleminin aldığı kanısındadır. Erkek içinse dövülmek sevilmek anlamına gelir, *baba tarafından dövüldüm*, mazoşist evrede *anne tarafından dövüldüm*'e dönüşür. Ama her halde, ister küçük kız, ister küçük oğlan söz konusu olsun, sadomazoşist düşlem, baba ile fücur ilintisinden doğar. (L)

SAFDİ (Moşe), israilli mimar (Hayfa 1938). 1954'te Kanada'ya göç etti ve McGill üniversitesinde mimarlık öğrenimi yaptı (1955-1961); daha sonra Louis Kahn ile birlikte çalıştı. 1963'te Montreal sergisinin nazım planı çalışmalarına katıldı; David, Barott ve Boulva ile birlikte, kendisinin hazırladığı «Konut 67» projesini uygulamakla görevlendirildi: bu uygulama Safdi'yi çok kısa sürede uluslararası bir üne kavuşturdu. «Konut 67», tamamıyla prefabrike olarak hazır-

Foto. Günaydın arşivi (2) [MEYDAN]; Eurelex (LAROUSSE)

lanan ayrı ayrı hücrelerin biraraya yerleştirilmesinden oluşmuş üç boyutlu bir yapıdır. Ayrı bir konut olan her hücre, birtakım girinti ve çıkıntı oyunlarıyla, bir alttaki hücrenin çatısı üzerinde geniş bir teraslık alan bırakır: böylece, ortak bir konut sitesinde, dışarıyla doğrudan doğruya düzayak bağlantı kurulmuş olur. Hücreler arasındaki bağlantı da, havadan uzanan köprülerle birbirine bağlanmış düşey geçit sütunlarıyla sağlanır: bu köprü ve sütunlar yapının temel çatısını oluşturmuş, hücreler de tıpkı bir üzüm salkımı gibi bu iskelet üzerine yerleştirilmiştir. M. Safdi hem geleneksel konut kavramını, hem de kent yerleşmesi anlayışını yenileme çabasındadır: onun kanısınca, nüfus artışı, kentlerin genişlemesi ve dinlenme, eğlenme koşullarının günden güne uygarlaşması nedeniyle kentlerin artık «iki boyutlu» evreden (arazinin parseller halinde bölünmesi) üç boyutlu bir evreye geçmesi gerekir. Safdi, şehirci mimarların bu çift yönlü uğraşına her zaman sadık kalmıştır: bireylere hem ortak tesislere yakın olma şansını vermek, hem de aile konutu düzeyinde gerçek bir bağımsızlık sağlayabilmek. San Francisco State College için Student Union projesi (1967), Porto Riko'lu balıkçılar için göl evleri sitesi (1967-1972) ya da Baltimore'daki Coldspring New Town (1971) gibi uygulamalarında mimarın hep bu çabası karşımıza çıkar. Ayrıca Kudüs'teki Yeşivat Porat-Yusuf haham okulu (1970) ve tam karşısındaki «Ağlama duvarı»nın çevre düzenlemesi de gene Safdi'nin eseridir. Uygulamalarının yanı sıra pek çok makale ve iki kuramsal eser yazmıştır: *Beyond Habitat* (Konut dışı) [1970] ve *For Everyone a garden* (Herkese bir bahçe) [1974]. (L)

***SAFİR** i. — ◆ Sıf. Elektroakust. *Safir iğne*, mikronik kayıtlı plakları çalmak için kullanılan, safirden yapılmış pikap iğnesi. (L)

***SAFRA** i. — Denizc. *Safra boşaltma*, bir geminin, boş ambarla yol alırken safra olarak sarnıçlarına doldurduğu suyu boşaltması. || *Safra boşaltma istasyonu*, sarnıçlardaki suyun üstünde yüzen emülsiyonların (su/hidrokarbonlar/deterjan/çamur) ısıtma, çökeltme ya da, bazı durumlarda, kimyasal işlem yoluyla birbirinden ayrıldığı liman tesisi.

— ANSİKL. Petrol gemilerinin *safra boşaltma*'sı üzerinde en çok durulan temel sorunlardan biridir, çünkü rasgele yapıldığında çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Yükünü boşalttıktan sonra tekrar yükleme limanına dönmek üzere yola çıkan tankerler, dengenin bozulmaması için sarnıçlarının bir kısmını deniz suyuyla doldurarak safra alırlar. Öte yandan bu tankerler, denize açıldıkları zaman basınçlı su püskürterek sarnıçların içini de iyice temizlemek zorundadır; çünkü, gerek ham petrol, fuel-oil ya da başka bir petrol ürünü taşıdıktan sonra yeni bir yakıt yüklemeğe hazırlıklı olabilmek, gerek tersanede yıllık bakım ve onarımını yaptırabilmek için bütün sarnıçların tamamıyla gazlardan arınmış olması gerekir; aksi halde onarım için sarnıçlara girilmesi ve kaynak gibi alevli makinelerle çalışılması tehlikeli olur. Bu kirli safra sularının denize boşaltılması kıyılarda çevre ve su kirlenmesinin başlıca nedenlerinden biri olduğu için, safra boşaltma işlemi bütün ülkelerde yönetmeliklerce sıkı kurallara bağlanmıştır: gemi kıyıdan 50 mil açıkta yol almak şartıyla, ancak içindeki yağ oranı milyonda 100'den daha düşük olan durultulmuş suların boşaltılmasına, denize dökülen kirletici madde miktarının 1 ya da 2 tonu geçmemesine ve safra boşaltma işleminin birden değil, yol boyunca aralıklı olarak yapılmasına izin verilir. Üstelik Akdeniz ve Baltık denizi gibi bazı kesimlerde safra boşaltma işlemi kesinlikle yasaklanmıştır. Bu arada, yakın zamana kadar her yıl milyonlarca tonu bulan safra sularının ve diğer sanayi artıklarının denize boşaltılmasını denetim altına alabilmek için uluslararası bir yönetmeliğin hazırlanmasına da çalışılıyor. Sarnıçların üstünde yüzen gazlı suların denize boşaltılmayıp tankerde saklanması ve bir sonraki petrol yüküne karıştırılması gerekir (load-on-top). Bu kirli sular bir safra boşaltma istasyonunda toprağa da akıtılabilir. Bugün yalnız birkaç büyük limanda gemilerin safra sularını alabilecek tesisler kurulmuştur. (L)

***SAFRAKÖYÜ**, İstanbul ilinin Bakırköy ilçesi içinde, Yeşilköy bucağına bağlı şehir yerleşmesi. — 25 504 nüf. (1970). [M]

***SAFRANBOLU**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili) ilçe. — 34 055 nüf., ilçe merkezi 14 700 nüf. (1975); 57 köy (1970). [M]

***SAGALASSOS**. Esk. coğ. Anadolu'da (Pisidia bölgesi) şehir. — Kazı bölgesinde Avusturya Arkeoloji enstitüsü tarafından 1972'den beri araştırmalar yapılıyor. Bu çalışmalar sırasında 8,37 × 7,52 m boyutlarındaki binanın frizleri onarılarak yerlerine kondu. Aynı binaya ait basamaklar, sütun kaideleri ve kabartmalar ortaya çıkarıldı. Binanın bir kısmı üzerine Klasik devirde inşa edilen sur duvarlarındaki sekiz frizin incelenmesinden yapının bir heroon olduğu kanısına varıldı. Binanın batısında üç heykel parçası ele geçirildi. Bunlardan başka Helenistik-Korint yarım sütun başlığı ve frizlere rastlandı. Kazı bölgesinde bulunan eserler Burdur müzesine yerleştirildi. (M)

***SAGAN** (Françoise QUOIREZ, **Françoise** — denir), fransız kadın romancı. — 1969'dan bu yana yeni romanlar yazdı: *Un peu de soleil dans l'eau froide* (Soğuk suda biraz güneş) [1969]; *Des bleus à l'âme* (Ruhtaz bereler) [1972]; *Un profil perdu* (Yarı profil) [1974]. Ayrıca *Un piano dans l'herbe* (Çayırda bir piyano) [1970] adlı bir güldürü ve bir röportaj derlemesi yayımladı: *Réponses; 1954-1974* (Cevaplar; 1954-1974) [1974]. (L)

SAGRO-Dİ-SANTA-GİULİA, Korsika'nın (Bastia idare çevresi) yeni kantonu. Merkezi *Brando*. (L)

SAĞDIÇ (Ozan), türk fotoğraf sanatçısı (Burhaniye 1934). Lise öğrenimini yarıda bırakarak fotoğrafçılığa başladı. *Hayat* mecmuasında çalıştı. Türkiye'de foto-roman çalışmasını gerçekleştiren ilk sanatçı oldu. Yurt içinde ve yurt dışında (İtalya, Fransa, Almanya, Avusturya, Finlandiya ve Tunus) sergiler açtı. Dünyanın en başarılı elli fotoğrafçısı arasına girdi. «En İyi Turistik Afiş yarışması»nda birinci oldu (1972). [M]

***SAĞINLI**, Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Hizan ilçesi) bucak. — 8 101 nüf., bucak merkezi 904 nüf., 10 köy (1970). [M]

***SAĞIR** sıf. i. — ANSİKL. İşitme eksikliğiı ses oluşumunu güçleştirdiği gibi dil, düşünce ve kişilik oluşumunu da olumsuz yönde etkiler; *sağır*'lık ne kadar ağır olur ve ne kadar erken başlarsa o kadar derin iz bırakır.

Durumu kesin olarak ortaya çıkarmak için doğumdan başlayarak yapılması gereken erken tespit işlemi, henüz sistemli bir uygulamaya kavuşmuş değildir. Çoğu zaman anababayı bir uzmana danışmağa zorlayan neden konuşmanın gecikmesidir; onlar kendilerine olan sevgileri yaralanacağından çocuklarının sağır olduğunu bir türlü anlamak istemezler. Şimdi elektronikte elde edilen ilerlemeler sayesinde frekansları hem ayırt etme, hem aktarma, hem de bunları yükseltme olanağı veren aygıtlar yapılabiliyor. Ama yapılan protezlerin her bir duruma uydurulması nazik sorunlar (kuramsal, ruhsal, parasal) doğurmaktadır.

Zamanımızda sağır bir çocuğun, gördüğü ağız hareketlerini mihanikî olarak tekrarlayıp yavaş yavaş konuşma öğrenmesi ve dili edinmesi, daha önce kazanılmış bilgileri yok sayan ve çocuğun geçmişini ihmal eden kuralcı bir eğitimin sınırları içinde kalır. Bununla birlikte son yıllarda dilbilim ve psikanaliz alanında elde edilen gelişmeler ve bazı uygulamacıların çalışmaları, yapılmakta olan resmî eğitimin kelâmcılığını belki etkileyebilir.

Sözlerin eşyaya verilmiş adlar olduğunu sanmak, sanki dil eşyadan işarete, somuttan soyuta doğru gelişiyormuş gibi davranmak ve gözleme dayanarak «hiç bir aracı olmaksızın sözü, anılan düşünceye bağlamak» istemek, kişinin sadece bilince indirgenemeyeceğini, eyanın betimlenmesinden sözün betimlenmesine geçişin basit bir öğrenme eylemi değil, tam bir yetenek yatırımı olduğunu anlamamak demektir. Dilin kaynağı tasarımdır, nesnenin ortadan silinmesiyle ilgilidir. Dil bir toplumsallaşma aracı olmadan önce, toplumsal bağlarla kurulan bir kurumdur. Zaman sırası bakımından anlaşmayı öğrenmek dili öğrenmekten önce gelir. Sağır çocuklar için dili edinmek, ortak çalışma durumunda, özellikle bu durumlar açık seçikse ve sınıfta yer alıyorsa kolaylaşır. Sağır çocuk nerede konuştuğunu, aynı zamanda başkalarına yararlı olsun diye orada bulunduğunu ve dinleneceğinden emin olduğunu bilirse konuşmaktan çekinmez.

Uygulamacılar önceden hazırlanmış bir isimler sistemini akılda tutmanın güçlüklerinden daha çetin bir sorunla karşı karşıyadırlar: bir kurum olarak dilin işlene işlene gerçekleşmesi ve bu dil aracılığıyla çocuğu yasayla karşılaştırarak onun insan haline getirilmesi. Sınıfın bir toplum örneği gibi düzenlenmesi (mecliste «yasalar»ın yapılması), oranın «konuşulan» bir yer (dünyanın bir yansıması olarak düşlemlerin anlatımına olanak veren serbest metinler), bir üretim yeri (kültürel varlığı içinde taşıyan basılı gazete), bir âletle karşılaşma yeri (basımevi) olarak bilinmesi sağır çocuklara gerçeği simge ile karşılamak, bir imgeleme yoluyla bir derecey e kadar yetki ve güç edinmek olanağı verir. (L)

SAĞIROĞLU (Duygu), türk filim yönetmeni (Trabzon 1932). Galatasaray lisesini bitirdi. Cep tiyatrosunun kurucuları arasına katılarak sanat hâyatına atıldı ve daha sonra Küçük Sahne'ye dekorcu olarak girdi (1956). *Karacaoğlan'ın sevdası* filminde dekorları yaparak sinemaya başladı (1959). Reji asistanlığı, sanat direktörlüğü ve senaryo yazarlığı yaptı. *Bitmeyen yol* filmiyle rejisörlüğe geçti (1965). Yönettiği başlıca filimler: *Ben öldükçe yaşarım, Nuh'un gemisi, Kanlı mezar, Vatan ve Namık Kemal, Yanaşma* (1973), *Önce vatan* (1974). [M]

***SAĞKAYA**, Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Ceyhan ilçesi) bucak. — 17 639 nüf., bucak merkezi 2 003 nüf., 17 köy (1970). [M]

***SAĞLAM** (Tevfik), türk hekimi. — Sağlığında yaptığı çalışmalardan ötürü 1972'de TÜBİTAK hizmet ödülü verildi. (M)

***SAĞLIK** i. — İkt. Bk. ANSİKL.

— Sağlık. *Sağlık hizmetleri*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. *Sağlık*'la ilgili tüketimdeki artış, yalnız kişisel bakımdan değil, toplumsal bakımdan da sağlık sorunlarına aşırı ilgi gösterilmesine yol açtı. Bu ilgi, tıpla iktisadın birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermek amacıyla «sağlık iktisadı» adı altında yeni bir bilim dalının doğmasını sağladı. Tıptaki gelişim, son yarım yüzyıl içinde bütün nüfusun hastalık rizikosunu karşılayan şu veya bu biçimde (sigorta veya vergi) bir sistemin kurulmasını gerekli kıldığına göre, sağlık harcamalarının millî ekonomi üzerindeki etkisi inkâr edilemez. Örnek olarak Fransa'yı alalım; kişilerin hekimlerden veya diğer tıbbî kuruluşlardan satın aldıkları mal ve hizmetlerin bütününü ifade eden tıbbî tüketim, Fransa'da 1971 yılında, A.B.D.'deki tüketim düzeyine yaklaşarak, ailelerin toplam tüketiminin yüzde 9,4'ünü, gayrisafi millî hasılanın ise yüzde 5,5'ini buldu. Sabit fiyatlarla kişi başına tıbbî tüketim yedi yıl içinde bir kat artış gösterdi. Bu hızlı artış oranı, tıbbî tüketimin millî ekonomi içindeki payının da göze çarpar derecede artmasına yol açtı. «Tıbbî tüketim»in artışı birçok etmene bağlıdır. Bunların en önemlileri, bir yandan tıpta, teknikte ve haberleşmede büyük gelişmelerin olması, diğer yandan sağlık hizmetlerinin kişilerde davranış değişikliğine yol açacak derecede artış göstermesidir. Hastalık, artık boyun eğilmesi gereken bir felâket gibi değil, tıbbî tüketimle tedavisi mümkün anormal bir durum olarak görülmektedir.

Tıbbî tüketim ortalama tüketimden daha hızlı arttığına göre, ileri ülkelerde sağlık harcamalarının iktisadî açıdan ihmal edilemeyecek bir düzeye ulaştığı inkâr edilemez. Bu konuda, iktisadî gelişmeyle sağlık arasında var olan veya olması gereken ilişkiler hakkında çeşitli araştırma ve çözümlemeler yapıldı. Buna göre, rasyonel iktisadî tercihlere dayanan bir sağlık siyasetinin tespiti ancak bilimsel bir araştırmayla yapılabilir. Bilimsel olarak tespit edilmiş bir sağlık siyasetinin uygulanması, bugüne kadar bütün dünyada uygulanan sezgiye dayalı siyasal tercihlerden daha zor, ama daha etkilidir. Bu amaçla, sağlık konusunda alınan kararların ve yapılan harcamaların yönetimini düzeltmek için «bütçe tercihlerinin ras-

yonelleştirilmesi» tekniğine başvurulur. Aslında sağlık siyaseti çok sayıda karar organına bağlıdır. Bu konuda alınan kararlar (yönetmelikler, tarife tespiti, yatırım) çoğu zaman sorunun bütünüyle uyumlu olarak değil, ayrı ayrı alınır (tıbbî veya cerrahî bir servisin kurulması, bir muayene merkezinin açılması). Bunun sonucu olarak alınan rasgele kararlar yüzünden çeşitli alanlar (psikiyatri, çocukların bakımı, yaşlıların bakımı) arasında, zaman ve mekân içinde aşırı ya da eksik donatım gibi farklılıklar doğar. Bu farklılıklar daha çok, rekabet yüzünden (tamamlayıcı olmaları gerektiği halde) kamu kesimiyle özel kesim arasında doğmakla birlikte, kamu kesimi içinde de ortaya çıkabilir. Yeni bir hastahane ya da kliniğin yapımı, mevcut kuruluşlara olan talebi azaltacağı halde bu durum çoğu zaman göz önünde bulundurulmaz.

Bütçe tercihlerinin rasyonelleştirilmesi tekniklerinin ardından, sağlık siyasetine esas tutulan «sağlık görevleri» üstünde düşünme çabasına girişildi. Sayısı altıyı bulan bu görevlerin beşi doğrudan doğruya sağlıkla ilintili olduğu halde biri toplumsal niteliktedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: koruyucu hekimlik, yani hastalığa tutulmamak için alınan tedbirler; görünür bir rahatsızlığı olmasa bile herkesin muayeneden geçirilmesi; her türlü bakım (teşhis, tedavi ve tedavi sonrası); eğitim ve öğretim; araştırma; sosyal barındırma (huzur ve dinlenme evleri).

Sağlık sorunlarının iktisadî kalkınma üzerindeki etkileri iki bakımdan ele alınabilir.

Birinci düşünce tarzı, insanca yatırımları göz önüne alır. İnsanca yatırımlar da amortisman ve bakım olmak üzere iki yönden incelenebilir. Makul bir toplum, bireylerin mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını, olağanüstü durumlar dışında, belirli bir süre, üretimde bulunacak kadar sağlıklı tutmak zorundadır. Bu sürenin sonunda söz konusu yatırım (iktisadî açıdan) amorti edilmiş olur. Bu duruma göre sağlık iktisadı, işgücü verimliliği veya eksikliği gibi sosyo-ekonomik konularda şu ya da bu etmenin oynadığı rolü belirlemeğe çalışır.

İkinci düşünce tarzı, sağlığa zararlı bir olayı ya da ölüme yol açan şu veya bu nedeni ortadan kaldırmayı ya da hafifletmeyi öngören sağlıkla ilgili bazı eylemlerin iktisadî sonuçlarını incelemeğe çalışır. Örneğin romatizma hastalıkları otuz yıldan beri birinci sırada yer alan bir iktisadî araştırma konusudur. İnsanı sakat bırakan bazı hastalıkların yok edilmesi çok sayıda insanın üretime katılmasını sağlayacak ve bu hastalıklardan korunan insanların sayısıyla orantılı olarak toplumun yükünü hafifletecektir. Bu nedenle sağlıkla ilgili önlemlerin (örneğin aşılama, nezle ve griple mücadele v.b.) maliyeti ve bunlardan sağlanan yararın değerlendirilmesine çalışılmaktadır.

— Sağlık. *Türkiye*'de *sağlık hizmetleri*'nin sosyalleştirilmesi 1975'te 26 il ve 4 eğitim bölgesinde tamamlanmıştı; böylece 337 706 km²'lik bir alanda 10 milyon 940 909 kişi sağlık kontroluna alındı. 1975 aralığında sosyalizasyon bölgelerinde 1 hekime 10 700, 1 sağlık memuruna 7 210, 1 hemşireye 7 430, 1 hemşire yardımcısına 8 150, 1 ebeye de 2 595 kişi düşüyordu. Sosyalizasyon bölgelerinde 11 732 yatağın bulunduğu hastahanelerde 933 kişiye bir yatak düşer. Toplam sağlık ocağı sayısı 931'e ulaştı; bunların 268'i 26 il ve 201 ilçede, 663'ü 13 560 köyde bulunuyordu. Bir sağlık ocağına düşen ortalama alan 322 km², nüfus 11 751 kişidir. Sosyalizasyon bölgesinde çalışanların sayısı her yıl farklılıklar göstermekle birlikte 1975'te ortalama personel durumu şöyleydi: uzman hekim 368, pratisyen hekim 429, asistan 226, eczacı 73, diş tabibi 77, sağlık memuru 1 519, hemşire 1 473, hemşire yardımcısı 1 344, ebe 4 220, sağlık savaş memuru 1 404, sosyal hizmet uzmanı 21. (LM)

Ontario ve Erie gölleri arasında **SAINT-LAWRENCE** su yolu üstünde Welland kanalı

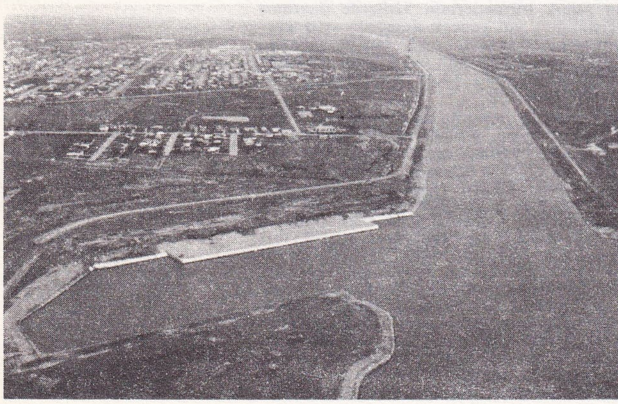

Sağlık Bankası A.Ş., 1927'de Isparta'da kurulan yerel banka. Sermayesi 500 000 TL.-dır. Merkez şubesinden başka şubesi yoktur. 1974 yılı sonunda toplam çalışanlar sayısı 4'tür. Aynı yıl, yıl sonu bilançosuna göre resmî ve ticarî mevduatı olmayan bankanın 13 000 TL.lık bankalar, 1 000 TL.lık tasarruf mevduatı vardır. 1'i resmî, 12'si ticarî, 1'i bankalar ve 21'i tasarruf olmak üzere toplam mevduat sayısı 35'tir. 1974 sonunda 57 000 TL. kâr etti. (M)

***Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı.** — Bakanlıkta 1972'den sonra görev alan bakanlar: Vefa Tanır (10 nisan 1973), Selâhattin Cizrelioğlu (7 şubat 1974), Kemal Demir (12 ekim 1974). [M]

***Sağlık kolejleri.** — Toplam okul sayısı 1973-1974 ders yılında 39 oldu. (M)

***Sağlık okulları.** — Sağlık Memurları okullarının yeniden düzenlenerek öğrenim süresinin dört yıla çıkarılmasından sonra köy ebe okulları da üç yıla çıkarıldı. (M)

***SAHANLIK** i. — Devl. huk. *Kıta sahanlığı*, ülke kıyılarına (ada kıyıları da dahil olmak üzere) bitişik olan, fakat 200 m derinliğe ya da bu sınırın ötesinde su derinliğinin doğal kaynakların işletilmesine elverişli olduğu noktaya kadar karasularının dışında kalan denizaltı bölgelerinin deniz yatağı ve toprakaltı kesiminin tümü. (Bu tanım, 1958 nisanında kıyı ülkelerince onaylanan uluslararası bir anlaşmayla saptandı.) Bk. ANSİKL.

— Okyanus bil. *Kıyı sahanlığı*, kıta yamacını kesen ve değişik eğimde iki yüzeyle sınırlı olan büyük sahanlık. Kıta sahanlığının çok daha alçağıdır.

— ANSİKL. Devl. huk. *Kıta sahanlığı* konusu henüz uluslararası konferanslarda tartışıldığı bir sırada, Ege denizinde petrol yatakları bulunduğunun anlaşılması sonucu Türkiye ile Yunanistan arasında önemli bir sorun halini aldı. Türk hükûmeti 1973'ün ikinci yarısında millî petrol şirketi TPAO'ya Ege denizinde petrol araştırması yapma izni verdi. Türkiye'nin kıta sahanlığı içinde yapılacak olan bu çalışmaya ilişkin karar 18 ekim 1973'te *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Yunanistan hükûmeti uzunca bir inceleme döneminden sonra 27 şubat 1974'te Türkiye'nin Atina büyükelçisine verdiği bir nota ile Ege denizinde petrol araştırılmasına ilişkin kararın kendi kıta sahanlığı alanını da içine aldığını ileri sürdü. Türk hükûmeti 27 şubat 1974 tarihli notasıyla bu iddiayı reddetti. Bu notalarda, Türk hükûmeti kıta sahanlığı konusunda 1958 Cenevre konferansında benimsenen tanımı esas alıyor, buna karşılık Yunanistan hükûmeti aynı tanımın fıkralarından birine dayanarak Ege denizindeki adalarını ana kıtanın devamı olarak gösteriyor ve kıta sahanlığının bu adalar ile Türkiye kıyıları arasında orta çizgiye kadar uzanabileceğini ileri sürüyordu. Türkiye ise bu görüşü aksi yönde örneklerle çürüttükten sonra anlaşmazlığın görüşme yoluyla çözümlenmesini önermişti. Yunanistan hükûmeti görüşme isteğine karşı çıkmamakla birlikte zorlama yollarına başvurdu ve kendi yorumuna göre kendine ait yerlerde petrol araştırmalarına başladı. Bunun üzerine Türkiye de 29 mayıs 1974'te Çandarlı gemisini donanmanın ve hava kuvvetlerinin koruyuculuğunda Ege denizinde magnetometrik araştırmalar yapmak üzere gönderdi; Yunanistan bunu FİR* (*Ek*) anlaşmasının ve egemenlik haklarının ihlâli sayarak protesto etti. Ancak, o sıralarda Caracas'ta kıta sahanlığı konusunu ele alacak bir konferansın toplanması, hemen ardından da Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunması sonucu, tartışma bir süre için ertelenmiş oldu. Daha sonra iki hükûmet konunun La Haye Yüksek Adalet divanına götürülmesi için ilke olarak anlaştı (1975). Ancak, bu anlaşmanın uygulanabilmesi için önce iki görüşmeler yapılması gerekiyordu. Bu gerek yerine getirilmeden kasım 1975'te Yunanistan Taşoz adası etrafında petrol araştırmalarına başladı. Bu sırada La Haye Yüksek Adalet divanına gidişle ilgili karşılıklı yazışmalar sürüyordu. (ML)

***SAHAROV** (Klothilde), alman asıllı kadın dansçı, Aleksandr Saharov'un karısı. — (öl. Roma 1974). [L]

***SAHİL** i. — ANSİKL. Anayasa'nın kamulaştırılmaya ilişkin 38. maddesi 1971 yılında değiştirildi ve idareye kıyıların korunması amacıyla yapılan kamulaştırmada da taksitle ödeme imkânı tanındı. Ayrıca, 11 temmuz 1972 tarih ve 1605 sayılı kanunla imar kanunu değiştirildi ve kanuna yeni bazı maddeler eklendi. 1605 sayılı kanunla kabul edilen ek maddelerden birinde (md. 7) deniz, göl ve nehir kıyılarında 10 metreden az olmamak üzere, İmar ve İskân bakanlığınca tespit edilecek mesafe içinde, özel kişiler tarafından, kamunun yararlanmasına açık tutulmayan bina yapılamayacağı belirtildi; ek maddeyle yalnız bina yapımı değil, mevcut binalara ek yapılması da yasaklanıyordu. İmar ve İskân bakanlığı, kanundan aldığı bu yetkiyi yönetmelik ve genelgeler çıkararak uygulamaya çalıştı. Örneğin, bazı özel haller dışında, kıyılardan itibaren 100 metre mesafe içinde yapı yasağı koydu. Ancak yasaklanan binalar, kamunun yararlanmasına açık olmayan özel bina, belli üyelerin girebildiği kulüp ve benzeri tesislerdi. Buna karşılık, otel, motel ve benzeri tesisler yasak dışı bırakıldı. (M)

***SAHNE** i. — Psikanaliz. *İlk sahne*, Freud'a göre çocuğun gerçekten ya da düşlem olarak ana ve baba arasındaki cinsel birleşmeyi görmesini ifade eder.

— ANSİKL. *İlk sahne*'nin gerçekliği sorunu Freud'u uzun süre uğraştırmıştır: çocuk bu sahneyi gerçekten mi görür, yoksa bir düşlem olarak mı tasarlar? Gerçekte bir düşlem, bazı sesler yahut kapı aralığından sızan bir ışık gibi gerçekten algılanmış birtakım öğelere dayanarak biçimlenir; ama birleşme sahnesinin tasarımı daha düşlemseldir ve «bütün nevrozlularda, hattâ belki bütün insanlarda var olan bilinçaltı düşlem hazinesinde hemen her zaman yer alır». Bu sahne çocuk tarafından babanın anneye karşı bir saldırganlığı sayılır; «Kurtların ağzındaki adam»ın çözümlenmesi («*Beş psikanaliz*», 1918) bunu gösterir: burada esas düş, çocuğun sadomazoşist bir ilişki gibi gördüğü perde arkasındaki cinsel birleşmeyi, tıpkı çocuk gibi, gözetleyen kurtları sahneye çıkarır. İlk sahne aynı zamanda hem yürek darlığı, hem haz doğurur ve ileride gelecek cinsel ilişkisini haber verir. (L)

SAİD İBN TAYMUR, Maskat ve Umman sultanlığının hükümdarı (1910 - Londra 1972). Öğrenimini Hindistan ve Irak'ta sürdürdükten sonra 1929'da Bakanlar konseyi başkanı oldu, 1932'de babası Taymur ibn Faysal'ın yerine geçti. Bir hükûmet darbesinin ardından tahtını oğlu Kabus ibn Said'e bırakarak, 23 temmuz 1970'te istifa etti. (L)

***SAİMBEYLİ,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili) ilçe. — 15 793 nüf., ilçe merkezi 3 616 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***SAİNT-GAUDENS,** Fransa'da Haute-Garonne idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — 1974'te komşu Liéoux komünü Saint-Gaudens'a katıldı. (L)

***SAİNT-JOHN PERSE** (Alexis SAİNT-LÉGER LÉGER, — denir), fransız şairi ve diplomatı. — (öl. Riviera 1975). [M]

***SAİNT-LAURENT** (Louis Stephen), kanadalı siyaset adamı. — (öl. Quebec 1973). [L]

SAİNT-LAURENT (Yves), fransız terzisi (Oran 1936). 1954'te modelci olarak Christian Dior'un yanında çalışmağa başladı, Dior'un ölümü üzerine onun yerine geçti (1957-1960). Fransa'da ve birçok yabancı ülkede butikler açtı, erkek ve kadın giyim eşyası yaptı ve sattı.

Terziliğinin yanı sıra Yves Saint-Laurent, özellikle Roland Petit (1959, 1963, 1965) ve Madeleine Renaud - Jean - Louis Barrault (1964) grubu için dekorlar ve kostümler çizdi. (L)

Foto. Saint Lawrence Seaway Authority (LAROUSSE)

***SAİNT LAWRENCE** veya **SAİNT LAURENT,** Kuzey Amerika'da ırmak. — Montreal (18 Mt yüklenmiş ve boşaltılmış mal) ve Quebec (7,3 Mt) hâlâ Saint Lawrence'in asıl ırmak bölümünün başlıca limanlarıdır: Quebec'in aşağı kesimindeki 15 m derinliğinde kanal, 80 000 tonluk şileplerin şehre kadar çıkmalarını sağlar; taraklama çalışmaları sayesinde Quebec ile Montreal arasında 10,5 metrelik bir derinlik kurulmuş ve Montreal limanı 50 000 tonluk gemileri alabilecek duruma gelmiştir: Montreal'in yukarı kesiminde, Saint Lawrence deniz yolu ve Welland kanalı, 8 500 tonluk açıkdeniz gemilerinin Büyük Göller'e ulaşmasını sağlar. Deniz yolunun açılması, haliç limanlarının gelişmesi Quebec'in ve Montreal'in aktarma işlevlerini azaltmıştır. Buna karşılık, on yıldan beri Quebec'e kadar, yakın zamandan beri de Montreal'e kadar kış seyrüseferinin düzenlenmesi, bu limanların faaliyetlerini devam ettirmesine katkıda bulunmaktadır.

Saint Lawrence halicindeki limanların gelişmesi önemli bir olgudur. En eski liman, trafiği eskiden kâğıt ve alüminyum sanayilerine bağımlı olan Baie-Comeau'dur: bu faaliyetlere bugün, Praire ve Middle West (1,9 Mt) bölgelerinden gelen besin ürünlerinin (buğday, mısır, soya), boşaltılması, depolanması ve yeniden sevk edilmesi eklenmiştir; Sept-Îles ve komşu Pointe Noire (toplu trafik 19 Mt) ve Port-Cartier (12,3 Mt), kuzey kıyısının art ülkesinden gelen demir filizinin sevkiyat limanları olmuş, Port Cartier ise bunun yanı sıra besin ürünleri aktarımına başlamıştır.

Asıl ırmak ve Saguenay kıyısındaki öteki limanlar ya aktarma (Contrecœur, Büyük Göller'e doğru 1,5 Mt demir filizi gönderir), ya sanayi (Port-Alfred: 4,7 Mt; 3,7 Mt'u boksit) ya da hem sanayi, hem aktarma limanlarıdır (Trois-Rivières: 3,4 Mt; 1,2 Mt'u kâğıt ihracatı ve tarım ürünleri yeniden sevkiyatı; Sorel: 4,7 Mt; 2,3 Mt'u besin ürünleri aktarımı ve ihracatı).

Haliç Saguenay, Quebec ile Montreal arasındaki ırmak ve Montreal'in yukarı kesimindeki deniz yolunun oluşturduğu sistemin toplam trafiği 100 Mt'dur. Deniz yoluyla transit 50 Mt'u aşmaz, çünkü şimdiden doygunluk noktasına erişmiştir (alavere havuzlarının iki kat artırılması ve genişletilmesi düşünülmektedir); öte yandan, Montreal'in yukarı kesiminde ve Büyük Göller'de seyrüseferin durması, işlemin gabarisi ve New York'un eskiliğiyle ticaret örgütünün sağladığı üstünlükler, bu yolun milletlerarası değerini biraz düşürmektedir: Büyük Göller ile Atlas okyanusu arasındaki trafik ancak 10-15 Mt'dur ve özellikle *laker*'ler ile yapılır; bunlar Büyük Göller'de ve kanallarda çalışmağa uygun, taşıma güçleri bugün 25 000 tonu bulan gemilerdir; deniz yolu özellikle bir iç ulaşım ekseni rolü oynar. (L)

***SAİNT-MARTİN-D'HÈRES,** Fransa'da İsère idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

***SAİNT-PHALLE** (Niki DE), fransız kadın heykelci. — 1966'dan bu yana mimarî heykeltıraşlığa ilgi duydu. J. Tinguely ve P.O. Ultvedt ile birlikte Stockholm Moderna müzesinde çok büyük ölçülerde, içinde oturulabilir *Hon* isimli bir eser yaptı. Daha sonra özellikle heykel-evler (*le rêve de l'oiseau* [Kuşun rüyası, Rainer von Diez için, 1969-1972]), heykel-oyunlar (*Golem*, Rabinoviç parkı, Kudüs, 1972; bir *nana-piscine* Saint-Tropez, 1973) yaptı. 1973'te Peter Whitehead ile birlikte *Daddy* isimli bir filim hazırladı. (L)

***SAİNT-PİERRE-DES-CORPS,** Fransa'da İndre-et-Loire idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

SAİNT-QUENTİN-EN-YVELİNES, Paris'in 25 km güneybatısında yeni şehir. Planda,1985 yılı için 125 000 iş, 110 000 yeni konut ve 330 000 nüf. öngörüldü. (L)

***SAİNT-RAPHAËL,** Fransa'da Var idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

***SAKA** (Orhan), türk sporcusu. — 1975'te Beden Terbiyesi İstanbul bölgesi şu sporları uzmanlığından emekli oldu. (M)

SAKAKURA •(Junzo), japon mimarı (Gifu ili 1901-Tokyo 1969). Tokyo üniversitesinden diploma aldıktan sonra, Ecole des travaux publics'teki dersleri izlemek için 1929'da Fransa'ya gitti. 1931'de Le Corbusier'nin atelyesine girdi, 1937'de Paris uluslararası sergisindeki japon pavyonunu yaptı. 1939'da Japonya'ya dönünce kendi adına bir büro açtı ve o tarihten sonra hem kendi güçlü kişiliğinin, hem de Le Corbusier'nin öğretisinin damgasını taşıyan bir mimarlık üslûbu oluşturdu. Avrupa'nın bütün ülkelerini dolaşan Sakakura bu ülkelerde pek çok eser bırakmıştır: Almanya'da, Münih Bilimler müzesindeki japon evi, Fransa'da, Paris'teki japon elçiliği (1966-1967). Japonya'daki yapıtlar ise, ülkede mimarlığın yeniden doğuşunun birer simgesidir: özellikle Kamakura çağdaş sanatlar müzesi (1951); gar, büyük mağaza ve tiyatro olarak düzenlenen dev Tokyo-Kaikan sitesi (1953-1954); Tokyo uluslar evi (gene Le Corbusier'nin öğrencileri olan Maekava ve Yoşimura ile birlikte, 1955); Kanagava vilâyet konağı, Gifu'daki Civic Center, Tokyo'daki Akasaka sitesi (1965); Odakyu büyük mağazaları ve Tokyo'daki Şinjuku garı (1966-1967); danışman mimarlığını yaptığı Osaka sergisindeki Denryoku-kan pavyonu (elektrik enerjisi pavyonu) [1970]. (L)

***SAKARYA (54),** Türkiye'nin Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli ve Güney Marmara bölümleri) yer alan ili. — 495 771 nüf., merkez (Adapazarı) 113 411 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu 102'dir.

Halkının çoğu çiftçi olduğu için tarıma ayrılan toprakları geniştir. 1973 istatistiklerine göre buğday (106 031 t) ve mısır (104 625 t) üretiminde artış, pirinçte azalma (163 t) oldu; diğer tahıllar eski düzeylerinde kaldı. Sebzelerden özellikle patates önemini korudu (65 480 t); bezelye üretimindeki artış (50 t) dışında diğer baklagiller ve yaş sebzelerin üretimi eski düzeylerinde kaldı. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı (449 002 t) ve ayçiçeğinde (11 434 t) önemli artış oldu. Meyvecilikte armut (4 636 t), elma (19 321 t), erik (4 490 t), kiraz (1 375 t), şeftali (2 315 t), ceviz (2 644 t) ve fındık (19 315 t) üretimi çoğaldı. Hayvancılıkta özellikle mandra hayvancılığı gelişme gösterdi; inek (71 487) ve koyun (116 720) sayılarında artma oldu; at, eşek, katır sayısı aynı kalırken kıl keçisi sayısı da düştü: 41 400.

Eğitim kurumlarından 1970'te Sakarya Mimarlık ve Mühendislik yüksekokulu açıldı. 1970-1971 ders yılında 2 akşam kız sanat okulu açıldı. 1969-1971 yılları arasında 4 ortaokul lise haline geldi.

Sakarya, yeni atış poligonu ile Türkiye'nin atış poligonu olan sayılı şehirlerinden biri oldu.

Ekonomik bakımdan hızla gelişen illerimizden biri olan Sakarya'da tırtıllı araç ve palet yenileştirme fabrikası 1974'te tamamlandı. PAKSAN (Paketlenmiş Kireç sanayii) ve Us ROYAL Lastik fabrikası üretimi yüzde yüz artırdı. Yem Sanayii T.A.Ş. Adapazarı Yem fabrikası 1969'da üretime geçti. SAVRAN Makine ve Gıda sanayii 1972'de kuruldu. SATÜDAŞ (Sakarya Tarım Ürünleri Üretme ve Değerlendirme A.Ş.) 1974'te Türkiye'de ilk defa paketlenmiş baharatlı cips ve patates ununu piyasaya sürdü. BİZON Ağaç Sanayii tesisleri 1972'de tamamlandı. Mermer İşletmesi A.Ş. 1971'de mermer işlemeye başladı. 1975-1977 yılları arasında bitirilmesi planlanan Sakarya et kombinasının temelleri atıldı. (M)

Sakaryaspor Gençlik kulübü, Adapazarı'nda spor topluluğu. Ada gençlik, Gençlerbirliği, İdmanyurdu ve Güneşspor kulüplerinin birleşmesiyle kuruldu (1965). Yeşil-siyah renkli formaya sahip olan kulüp 1965-1966 sezonunda Türkiye İkinci ligine alındı; halen bu ligde (1975). [M]

***SAKÇAGÖZ** veya **SAKÇAGÖZÜ,** Akdeniz bölgesinde (Gaziantep ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, İslâhiye ilçesi) bucak. — 11 934 nüf., bucak merkezi 2 891 nüf., 13 köy (1970). [M]

SAKKARA, Mısır'da, Kahire'nin güneyinde köy. Sakkara'da özellikle Jean-Philippe Lauer*in (*Ek*) yönetiminde yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan arkeolojik eserler gittikçe çoğaldı: kabartmalı ve resimli firavun mezarları; şifa tanrısına özgü bir tapınağın harabesi; kral Zoser'in mezarının ve Teti piramidinin (Jean Leclant yönetiminde kazı yapıldı) kalıntıları; Horus Sekem-ket'in ikinci mezarı. İlk araştırmaların başlıca hedeflerinden biri de ünlü mimar İmhotep'in mezarını bulmaktı.

Sakkara'da 1968'den beri belli başlı dört alanda arkeolojik araştırma yapılmaktadır. Mısır Eski Eserler dairesi, Jean-Philippe Lauer yönetiminde Zoser anıtkabirlerini inceletiyor; *Heb-sed* sarayı artık iyice biliniyor ve bulunan her tip anıt, tamamlanarak ilk durumuna getirilmeğe çalışılıyor.

Egypte Exploration Society'den bir ingiliz araştırma kurulu (W. B. Emery [*Ek*], sonra M.S. Smith), Ebu Sir düzlüğünün kenarındaki yeraltı kuş (kelaynak ve doğan) gömütlüklerinin yakınında bulunan ve belki de Kuzey Sakkara'da yabancı bir yerleşmeyi (özellikle Karyalılar) gösteren, en eski döneme ait anıtsal eserlerde kazıya girişti.

Firavun Unas'ın anıtkabrine ait rıhtım ve dik su setine ulaşma olanağı veren aşağı tapınak, Mısır Eski Eserler dairesi tarafından, Ahmet Musa yönetiminde temizlenip ortaya çıkartıldı.

Nihayet Güney Şakkara'da Jean-Philippe Lauer ve Jean Leclant yönetimindeki bir fransız-mısır ortak araştırma kurulu VI. Sülâle'ye ait yazıtlı piramitleri düzenlemeğe çalışmaktadır; mezar odalarının içine dökülmüş yazılı parçalar toplandıktan sonra «piramit yazıtları» duvarlardaki yerlerine yerleştirilmektedir. Bu araştırmanın yanı sıra bu piramitlerin doğusundaki tapınaklar da incelenmektedir. (L)

***SALACROU** (Armand), fransız yazarı. — Anılarını *Dans la salle des pas perdus* (Bekleme odasında) diye isimlendirdiği bir kitapta topladı (1974). [L]

***SALAMİS,** Kıbrıs'ta şehir.

— Arkeol. 1960'tan beri, Kıbrıs Eski Eserler Arama kurumu ile Jean Pouilloux yönetiminde Lyon Courby enstitüsü tarafından sistemli kazılar yapılıyor. Mezarlar ve ev zeminlerinde bulunan beyaz zemin üzerine boyalı M.Ö. XI. yy. seramiği, Enkomi* (*Ek*) kesin olarak terk edilmeden önce Salamis'in bu şehirle çağdaş olduğunu kanıtlıyor. M.Ö. XI.-VIII. yy.lar arası boşluk henüz aydınlatılmadı. Arkaik devir özellikle zengindir; son yıllarda ortaya çıkarılan mezarlar M.Ö. VIII. ve VII. yy.lardandır; bu mezarlar Salamis krallarının zenginliğini gösterir. Mezar odasına açılan geniş bir dromosu olan mezarlar, 1965'te bulunan «Azize Catherina»nınki gibi genellikle megalitik bir anıttır. Mezar eşyası boldur: vazolar, bronz, demir, fildişi eşya ve ağaç tahtlar; dromos'un zemininde bütün takımlarıyla birlikte arabalar bulundu. Daha küçük olmakla beraber, geleneklerin incelenmesi yönünden ilginç olan mezarlar da açıldı. Salamis'in son kralı olan Nikokreon'un kenotaphion'u bir höyük altındaki mezar içinde bulundu. Aziz Barnabas manastırı yakınında arkaik devir sonundan kalma kalker heykelcikler ele geçti. Bir Apollo heykelciğiyle iki kuros başı dışında hepsi elinde çiçek ve meyve tutan kadınları göstermektedir; bu durum attike'nin etkisini ortaya koyar; sayılarının çokluğuna bakılırsa aynı yerde bir tapınak vardı. Gymnasium'un planı ortaya çıkarıldı ve iki yapı saptandı; birinci yapı Augustus devrinden kalma ve basittir. 79 depreminden sonra gymnasium çok daha karışık bir planla yeniden yapıldı. Gymnasium'un hamamlarını süsleyen mozaik ve freskler ve mermer heykeller (Zeus) bulundu. Tiyatro (M.Ö. I. yy.

Yves SAINT-LAURENT
1974-1975 sonbahar-kış koleksiyonundan bir model

Niki de Saint-PHALLE
«le Thé chez Angelina» (1971)
[A. Iolas galerisi]

Foto. Saint-Laurent dok., M. Brigaud-Photothèque E.D.F. (LAROUSSE)

sonu) ve amfiteatr da incelendi.

Zeus tapınağının incelenmesi, Mısır'la ilişkilerin sürdürüldüğünü kanıtladı ve Ptolemaios mimarîsi hakkında bilgilerimizi zenginleştirdi. «Campanopetra bazilikası» denen üç sahınlı bazilika iki sıra korinthos düzeninde mermer sütunla bölünmüş; ayrıca dehlizleri ve bir atriumu var. Bu külliye, Yakındoğu'daki bizans eserlerinin en büyüklerinden biridir. (L)

***SALAN** (Raoul), fransız generali. — 1968'de aftan yararlanıp özgürlüğüne kavuşunca *Lettres de prison*'u (Cezaevinden mektuplar) [1969] ve 4 cilt tutan *Mémoires*'ı (Anılar) [1970-1974] yayımladı. (L)

***SALAT**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Diyarbakır ili, Bismil ilçesi) bucak. — 9 683 nüf., bucak merkezi 890 nüf., 25 köy (1970). [M]

SALBÜTAMOL i. (*bütil-amino-etanol*'un yaygın adı). Astma tedavisinde solukla alınan ve aerosol halinde kullanılan bronş genişletici ilâç.

— ANSİKL. Formülü adrenalin ile noradrenalininkine yakın olan *salbütamol*, adrenerjik* (*Ek*) sistemdeki beta alıcıları uyaran bir maddedir. Bundan dolayı kalbi hızlandırmadan ve atardamar gerilimini (tansiyon) değiştirmeden bronşları genişletir. Bir astma krizini geçiştirmek için bundan bir soluk çekmek yeterlidir, fakat ilâcı hekim tavsiyesi olmadan kullanmamak gerekir. (L)

***SALDIRGANLIK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud'a göre *saldırganlık* ruhun temel eğilimlerindendir ve içtepiyle, yani ömür boyu kişiyi etkinliğe dürten hareketle eklemlidir. Bu nedenle saldırganlık normaldir, ancak içtepisel denge bozulduğu zaman anormal şekilde ortaya çıkar. 1920'den sonra, Freud'çu ikinci topik sistemde, saldırganlık yaşam içtepisiyle ölüm içtepisi arasında paylaşılır: nefsini savunma ve cinsellik yaşam içtepisi yanında, «benliğin gizemli mazoşist eğilimleri», yani melankoli, yas, nefsini cezalandırma davranışları ölüm içtepisinin yanında yer alır. Özellikle küçük çocukların psikanaliziyle uğraşan Melanie Klein, zamanda, bir iç ve dış saldırganlık hareketinin varlığını ortaya koydu: çocuk kendi vücudunu, hem dıştan gelen saldırganlığın konusu, hem de annenin vücuduna karşı bir saldırganlık âleti olarak görür. Çocukluk dünyasını dolduran istek konuları ona göre iyi nesne de olabilir, kötü nesne de. Kötü nesne oldukları zaman, belirtisi saldırganlık olan bu harekete dayanak hizmeti görürler. Jacques Lacan, ayrıca, saldırganlığın temelde narsisizme, yani kişinin kendi imgesiyle özdeşleşmesine bağlı olduğunu belirtmiştir; saldırganlık narsisizmden önce gelir, beden imgesini yıkar ve vücut imgelerinin parçalanmasına ilişkin en eski evreye tekabül eder: evrensel mitolojinin sayısız kahramanları (Orpheus, yamyamlık masalları) bireysel içtepisel saldırganlığın birer yansımasıdır. (L)

***SALDIRMA** i. — Etoloji. Aynı ya da değişik türden iki hayvanın birbirine karşı şiddet gösterisi.

— ANSİKL. Lorenz'e (*Ek*) ve etoloji uzmanlarına göre, her hayvan türüne özgü doğuştan bir *saldırma* içgüdüsü vardır.

Bu içgüdünün doğuştan geldiği, özellikle Eibl-Eibesfeldt'in deneyleriyle ortaya kondu. Bu bilgin, birbirinden tamamen ayrı yetiştirilen sıçanların kendi türdeşleriyle ilk karşılaşmalarında, türe özgü bütün düşmanlık belirtilerini (keskin çığlıklar, diş gıcırdatma, sırt kabartma) gösterdiklerini kanıtladı.

Saldırganlık bireyler, topluluklar ve türler için ayıklayıcı bir değer taşır: cinsel kavga erkeklerin seçilmesiyle sonuçlanır: yalnız sağlam yapılı ve güçlü bireyler üreyebilir. Kendi yaşama alanını savunma her bireye, üremesi için gerekli koşulları sağlama olanağı verir. Saldırma ilişkileri, aynı topluluğun bireyleri arasında değişmez bir *aşama* (*Ek*) sırası (hiyerarşi) kurulmasını sağlar. Ondan sonra, her hayvan o sıra içinde belli bir yer tutar ve nerede olursa olsun üst sıradan bireylere daima boyun eğer: bu duruma göre, bir aşama sırasının kurulması, aynı topluluğun üyeleri arasındaki kavgaları azaltır ve dolayısıyla topluluğun yararına olur. Kavgacılık içgüdüsü, bireyin kendisi için olduğu kadar tür için de açık bir tehlike kaynağıdır. Evrim süresinde bu bakımdan bir düzenleme, ayarlama sistemi kurulmuştur; bu sistem kışkırtıcı ve dizginleyici içtimler yoluyla saldırganlığı denetler ve türün korunmasına zarar verici durumlarda ortaya çıkmasını engeller (Lorenz).

Hayvan türlerinin çoğunda, saldırgan davranışlar, hormon dengelerindeki bir değişikliğe bağlı olarak, üreme döneminde ortaya çıkar. O zaman türlerin birçoğu, yaşama alanında belirli bölgelere çekilir ve saldırgan davranışlar, ancak bu bölgelerin içinde görülür. O bölgenin sahibi, bazı uyartı* - işaretlerden (*Ek*) tanıdığı ve muhtemel rakip olarak gördüğü her hayvana, kendi bölgesine girer girmez saldırır. Saldırıyı başlatan uyartılar değişik niteliktedir: kimi görsel (erkek iskorpit balığında karnın kırmızı rengi, biçim, hareketler), kimi işitsel (ötücü kuşlarda ötüş, bazı kuşlarda tüylerin titreşimi). Örneğin kızılgerdanda, özel ötüşler saldırgan davranışların yönelmesinde rol oynamakla birlikte esas uyartıyı göğüsteki tüylerin kızıl rengi meydana getirir: yetişkin bir erkek, göğsü esmer olan genç bir kızılgerdanı gördüğünde hiç bir tepkide bulunmadığı halde bir tutam kırmızı tüye şiddetle saldırır. Eğer erkek kendi yaşama alanı dışında bulunuyorsa, aynı uyartılar saldırganlık gösterilerini engelleyici rol oynar. Başkasına ait bir bölgeye giren yabancı, bölge sahibinin karşısında boyun eğmiş bir hayvan tutumu takınır; bu tutumunu ya kaçmakla ya da ona boyuneğme (*Ek*) davranışıyla açığa vurur.

Saldırganlık genellikle aynı türün erkeklerini karşı karşıya getirir; bazen aynı yaşama alanında bir erkeğin kendisiyle besin rekabetine girebilecek başka türlere çattığı da olur. Bu davranış farkları türlere bağlıdır, bazı türler özellikle saldırgan olur: ispinoz on altı kuş türüne saldırır.

Gerçek dövüşlere çok seyrek rastlanır. Çoğunlukla yapılan ya gösteriş ya da alışılmış hareketlerdir. Bazı türler *yatıştırma** (*Ek*) davranışı gösterir; bu da karşı tarafın saldırganlığını azaltmağa yarar. Kıyı kırlangıçlarında ve örümceklerde çiftleşmeden önce bu çeşit tepkiler görülür: örneğin erkek dişiye avladığı bir yiyeceği sunar. Saldırma eğilimi başka bir eğilimle, örneğin kaçma eğilimiyle birlikte var olduğu zaman, hayvanın girdiği çatışma, bir yer ya da durum değiştirme* (*Ek*) davranışı şeklinde belirir: erkek iskorpitin kumu kazması, kılıçgagalının uyku duruşu, martılarda yuva yapma hareketleri. (L)

SALEM, A.B.D.'de (New Jersey) yer, Philadelphia'nın güneyinde. Nükleer santral. (L)

***SALINIM** i. — ANSİKL. İkt. siy. P. Samuelson, «hızlandırıcı» ilkesini «çoğaltıcı» ilkesiyle birleştirerek yeni bir ilkeye, *salınım ilkesi*'ne varırken Keynes'çi teoriyi aşmıştır. Bu yeni ilke birbiriyle simetrik olmayan iki etkiyi birleştirir: bir yatırım harcamasının (donanım malları talebi) çok daha büyük bir talep yaratacağı («çoğaltıcı» ilkesi) ve tüketim malı talebindeki bir artışın da çok daha büyük bir donanım malı talebi yaratacağı (hızlandırıcı ilkesi) olgusu. Bu iki etkinin birarada bulunması halinde, iktisadî duruma göre, krize yol açabilecek olayların (enflasyon) daha da kötüye gitmesi söz konusu olabileceği gibi (karamsar model), bu tür olayların kendi kendine azalarak yok olması da (iyimser model) söz konusudur. (L)

***SALİHLİ**, Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe. — 103 504 nüf., ilçe merkezi 45 545 nüf. (1975); 78 köy (1970). [M]

SALİHOĞLU (Metin), türk atıcısı (İstanbul 1928). Mühendislik öğrenimi yaptı. Atıcılık sporuna 1953'te başladı. 1968 Balkan şampiyonasında trap dalında 200/182 ile 3. oldu; aynı yıl Meksika olimpiyatlarına katıldı. Trapta 200/189 ile Türkiye rekorunu kırdı. (M)

***SALİNGER** (Pierre), amerikalı siyaset adamı. — Beyaz Saray'ın eski sözcüsü, 1971'de *With Kennedy* (Kennedy ile) adlı bir kitap yayımladı. (L)

***SALİSBURY** (Robert Arthur GASCOYNE CECIL, beşinci — markisi), ingiliz siyaset adamı. — (öl. Hatfield 1972). [L]

***SALMANLI**, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili, Yerköy ilçesi) bucak. — 9 695 nüf., bucak merkezi 929 nüf., 23 köy (1970). [M]

Salpêtrière fasiyesi, Akdeniz Üst Yontmataş devrine ait bir kültür fasiyesi; Fransa'da Salpêtrière* mağarasında (*Ek*) bulunan malzemeyle tanımlanır. Azalarak yerini mikrolitik eşyaya bırakan sert rötuşlu uçlarla belirgin olan bu fasiyes Eski ve Orta Madeleine fasiyesi (Magdaleniyen*) [M.Ö. 14000-11000] ile çağdaş sayılabilir. İspanya'da, Gandia yakınındaki (Valence) Parpallo mağarasında bulunan malzemeyle benzerlik göstermesine rağmen yayılış alanı sınırlı görünüyor. (L)

Salpêtrière mağarası, Fransa'da Gardon vâdisinde (Gard ili, Remoulins komünü) mağara. Burada Aurignac sanayiinden (—28000) Azil sanayiine kadar uzayan bir Yontmataş devri katmanı ortaya çıkarıldı. Son Madeleine fasiyesinin Solutreen düzeyleri arasında bulunan malzeme *Salpêtrière fasiyesi* denen yeni bir kültür fasiyesinin tamamını sağladı. Aurignac sanayii düzeylerinde dikdörtgen, salpêtrière fasiyesi düzeylerinde oval olan kulübe kalıntıları bulundu. (L)

S.A.L.T., STRATEGIC ARMS LIMITATION TALKS'ın (stratejik silâhları sınırlandırma görüşmeleri) kısaltması. A.B.D. ile S.S.C.B. arasında 1969'dan bu yana yürütülen stratejik silâhları sınırlandırma görüşmeleri. Ocak 1967'de Moskova çevresinde bir füzesavar savunma düzeni kurulmasından kuşkulanan başkan Johnson, A. Kosigin'e, nükleer savunma alanında silâhlanma yarışını sınırlandırmak üzere görüşmelere başlanmasını önerdi; böylece, silâhlanma yarışının ekonomik etkileri azaltılmış ve nükleer bir savaşın patlaması ihtimali biraz daha uzaklaştırılmış olacaktı. Bu yönde görüşmeler yapılmasını ilke olarak daha 1967 martında benimseyen S.S.C.B., saldırı silâhlarının da görüşme kapsamına alınmasını önerdi. Ele alınan sorunların karmaşıklığı ve bu arada Çekoslovakya'da patlak veren 1968 olayları yüzünden geciken hazırlık görüşmeleri, Helsinki'de, ancak 17 kasım 1969'da başladı.

● Helsinki ve Viyana'da sürdürülen *görüşmelerin ilk evresi* (S.A.L.T.—I), 26 mayıs 1972'de Nixon ile Brejnev tarafından Moskova'da imzalanan ve kasım 1972'de yürürlüğe giren bir antlaşma ve *geçici bir anlaşma* ile sonuçlandı. Süresi belirlenmeyen antlaşma ile taraflar, füzesavar savunma savaşı düzenlerini iki bölgeyle sınırlamayı kabul ettiler; bu bölgelerden biri başkentlerini, öbürü bir kıtalararası füze atış bölgesini koruyacak ve atış bölgesinde bulundurulacak rampa ve ABM füzeleri sayısı 100'ü geçmeyecekti.

Beş yıl süreli *geçici anlaşma*, nükleer stratejik saldırı silâhlarını 1972 düzeyinde tutuyordu. Nükleer füzelerle donatılmış denizaltılarda tavan sayısı, A.B.D. için 710 SLBM* (*Ek*) füzesi ve 44 denizaltı, S.S.C.B. için 950 SLBM füzesi ve 62 denizaltı olarak belirlendi. Karada üslenmiş kıtalararası füze sayısı, A.B.D. için 1 054 ve S.S.C.B. için 1 618 olarak donduruldu. İmzacı her ülke, anlaşmalara uyulup uyulmadığını millî teknik olanaklarıyla (gözlem uyduları*, [*Ek*]) denetleyecekti.

Geçici anlaşmayı tamamlamak üzere, bir *ikinci görüşme evresi* (S.A.L.T.—II) Cenevre'de, 21 kasım 1972'de açıldı. Sık sık kesilip yeniden başlayan bu görüşmelerde, özellikle S.S.C.B.'nin, A.B.D.'nin Avrupa'daki üslerini boşaltması, askerlerini çekmesi ve kuvvetler dengesinde ingiliz ve fransız muhtemel nükleer güçlerinin de hesaba katılması amacı güden istekleriyle karşılaşıldı. Bu arada Amerikalılar da, Batı Avrupa'yı tehdit eden orta menzilli sovyet nükleer füzelerinin dikkate alınmasını istediler. Öte yandan, iki süper devlet arasında, özellikle füzelerin nişan ayarı, nükleer silâh güçleri, tek bir füzeyle taşınabilir silâh sayısı (bk. M.I.R.V., *Ek*), füzesavar savunma araçlarının etkililiği v.b. alanlarda 1972'den sonra gerçekleştirilen teknik gelişmelerin nasıl izleneceği sorunu ortaya çıktı. 3 temmuz 1974'te; Brejnev ile Nixon, Moskova'da, 1972 anlaşmasıyla kabul edilen ABM'lerin ancak bir üste bulundurulmasını öngören ve yeraltı denemelerinde kullanılabilecek askerî silâh gücünü 31 mart 1976'dan başlayarak üzere 150 kt ile sınırlayan bir anlaşmayı imzaladılar. 23 ve 24 kasım 1974'te Vladivostok'ta buluşan başkan Ford ile Brejnev, 26

mayıs 1972 tarihli geçici anlaşmanın 1977 ekimine kadar yürürlükte kalmasını kabul ettiler. Bunun yanında, 1977-1985 dönemini kapsayacak yeni bir anlaşmaya varılabilmesi için, S.A.L.T. görüşmelerini Cenevre'de yeniden başlatma kararına vardılar (1975). [Bk. SİLÂHSIZLANMA, *Ek.*] (L)

SALTIKÇI (Veli), türk hukukçu ve siyasetçisi (Buldan 1880 - Ankara 1935). Mülkiye Mektebi Yüksek kısmını bitirdi (1905). Aynı yıl Maarif Nezareti Ecnebî Mektepler Müfettişliği kalemine atandı. Bu sırada İstanbul Hukuk mektebinde okudu ve orayı bitirdi (1908), Paris Hukuk fakültesinden lisans diploması aldı (1911). 1914-1918 yıllarında Aydın milletvekili olarak Meclisi Mebusan'a girdi; aynı zamanda İstanbul Hukuk mektebinde hukuk tarihi ile anayasa hukuku dersleri verdi (1919); bu görevi 1920 yılına kadar sürdü. Ankara'da T.B.M.M. açılınca Burdur milletvekili olarak oraya katıldı. Hariciye encümeni raportörlüğü, bütçe encümeni reisliği, Samsun İstiklâl mahkemesi ve Kars Sulh konferansı azalığı yaptı; Lozan konferansı heyetine danışman olarak katıldı. Milletvekilliği sona erdiğinde İstanbul Hukuk fakültesine döndü. Ankara Hukuk mektebi açılınca anayasa hukuku profesörlüğüne getirildi ve ölümüne kadar görevi devam etti. Başlıca eseri: *Anayasa hukuku* (2 c., 1919). [M]

***SALTUKOVA,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Çaycuma ilçesi) bucak. — 14 464 nüf., bucak merkezi 1967 nüf., 20 köy (1970). [M]

SAM, amerikan terimlemesinde «SAM 1», «SAM 2», «SAM 3», «SAM 4» v.b. diye ayrılan karadan-havaya güdümlü sovyet özei balistik silâhlarını belirtmek için kullanılan SOL AIR MISSILE'in baş harfleri.

— ANSİKL. Sabit toprak açısıyla bölge savunmasını sağlayan, aynı zamanda sovyet kruvazörlerini donatan («SAM 2» ya da «Guideline»ın menzili 30 ile 40 km, ulaştığı tavan yüksekliği 20 km'dir) «SAM 1», «SAM 2» ve «SAM 3» füzeleri 1967'de Altıgün savaşında Araplar tarafından, Vietnam savaşında da Kuzey Vietnamlılar tarafından çok kullanıldı.

«SAM 4» (ya da «Ganef») çift rampaya monte edilen bir «aerobee» füzedir. Motorlu taşıtlar üzerine yerleştirildiğinde, savaş alanındaki birliklerin savunulmasını sağlar. Aynı zamanda sovyet destroyerlerinde ve karakol gemilerinde de kullanılır. Denildiğine göre menzili 9 000 m kadardır. Dördüncü israil-arap savaşı sırasında ilk olarak arap kuvvetlerince kullanılan «SAM 6» (ya da «Gainful») üçlü gruplar halinde tank şasisi üzerine monte edilir, bu da imhasını çok güçleştirir. Yaklaşık 30 km'lik bir menzili, 15 000 m yüksekliğe kadar etkisi olan «SAM 6» ve türevleri «SAM 9» ve «SAM 10» İsrail hava kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmişti. 1972'de Vietnam'da, 1973'te israil-arap cephesinde kullanılan «SAM 7» (ya da «Strelz»), yalnız bir kişi tarafından ve alçaktan uçan uçaklara karşı kullanılan taşınabilir bir füzedir. Kızılaltı ışınlı bir arayıcı başlıkla donatılan bu silâh, 150 ile 2 500 m uzaklıktaki ses hızını aşan hedeflere karşı etkilidir. Ayrıca, hareket halindeki birlikleri hava saldırılarına karşı korumak amacıyla tank şasisi üzerine grup halinde de monte edilebilir. (L)

***SAMANDAĞI,** esk. **Süveydiye,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili) ilçe. — 66 381 nüf., ilçe merkezi 22 954 nüf. (1975). [M]

***SAMANDIRA,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Kartal ilçesi) bucak. — 3 838 nüf., bucak merkezi 549 nüf., 9 köy (1970). [M]

***SAMBU** (Zhamsarangin), moğolistanlı siyaset adamı. — (öl. Moğolistan 1972). [L]

SAMİZDAT i. (resmî yayımları belirleyen *partizdat* terimine benzetilerek üretilmiş, *kendi kendine yayımlama* anlamında rusça k.). S.S.C.B.'de sansürün yasakladığı eserleri gizlice basmak ve yaymak için girişilen işlemlerin tümü.

— ANSİKL. Akla gelebilecek bütün teknik olanaklardan yararlanılarak (elyazması ya da daktilo makinelerinde yazılmış nüshalardan gerçek basımlara kadar) meydana getirilen bu eserler içinde ve çoğunluğu oluşturan edebiyat kitaplarının yanı sıra, tarih, sosyoloji (akademi üyesi A. D. Saharov'un ve R. Medvedev'in raporları gibi) eserleri, yasaklanmış ve tükenmiş eski metinler ve ülke dışında yayımlanmış sayısız denemeler ve romanlar da yer alır. Üniversite öğrencilerinden büyük ilgi gören *samizdat,* üniversitelilerin ve edebiyat çevrelerinin batı dünyasında yayımlanan öncü roman ve denemeleri izlemelerini sağlamaktadır. (L)

Samsun fuarında Atatürk müzesi ve 19 Mayıs galerisi

***SAMOA adaları,** Okyanusya'da takımadalar. — *Batı Samoa adaları,* 28 ağustos 1970'te Commonwealth üyesi oldu. (L)

***SAMSAT,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili) ilçe. — 8 965 nüf., ilçe merkezi 2 072 nüf. (1975). [M]

***SAMSOVA** (Galina), sovyet kadın dansçı. — Yıllardır London's Festival Ballet'e bağlı olan Samsova, Basel operasında konuk sanatçı olarak Pale Jacobsen eşliğinde *Giselle*'i yorumladı. Ardından, pek çok eski balenin yeniden sahnelenişinde (*Paquita, The Witch Boy, Fındıkkıran, Don Kişot, Işık kapanı, Korsan*) ve ilgi çekici yeni balelerin ilk gösterisinde dans etti (*The Unknown Island* [Bilinmeyen ada], Jack Carter'ın, 1969; *Dvorjak'tan çeşitlemeler* [Ronald Hynd'ın, 1970]; *Dansscape* [Walter Gore'un, 1972]). 1970'te Güney Afrika'daki bir turne sırasında *Kuğu gölü*'nü yorumladı. London's Festival Ballet'in temelli konuk sanatçılığını da bırakmaksızın, dansçı Andre Prokovsky* (*Ek*) ile New London Ballet'i kurdu; bu küçük topluluk ilk gösterisini 1971 sonunda Trieste'de verdi ve 1972'de British Council'in yardımlarıyla İstanbul ve Lefkoşe'de gösteriler düzenledi. Aynı yıl Bergen'de (Belçika) sanatçı gene New London Ballet eşliğinde, Peter Darrell'in *Otello*'sunda, André Prokovsky'nin *Scarlatti and Friends* ve *Bagatelles, opus 126* (müz. Beethoven'ın) adlı balelerinde dans etti. New London Ballet'in İngiltere'deki ilk gösterisinde, Brighton festivali (1973) sırasında, A. Prokovsky ile birlikte Jack Carter'ın bir pas de deux'sü olan *Pythoness Ascendant*'ın ilk gösterisini sundu. (L)

***SAMSUN (55),** esk. **Amisos,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü) il merkezi. — 904 774 nüf., merkez 169 060 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu 1975 sayımına göre 94 oldu.

1973 istatistiklerine göre ekim yapılan alanlarda biraz artma oldu. Üretimi artan arpa (50 200 t) ve pirinç (19 300 t) dışında mısır, çavdar ve yulaf aynı kaldı; buğday ise biraz azaldı: 140 900 t. Baklagillerden nohut (2 570 t) dışında fasulye (20 200 t) ve mercimek (50 t) azaldı. Endüstri bitkilerinden tütüne ayrılan alanlarda artma oldu (49 517 hektar), fakat tütün üretiminde artış görülmedi; 12 656 t. Şeker pancarında (188 961 t), ayçiçeğinde (16 600 t), soyada (4 929 t) azalma oldu. Kuru soğan (30 400 t) ve patates üretimi arttı (79 000 t). Yaş sebzelerden karalahana dışında (79 000 t) değişiklik olmadı. Meyvecilik alanında, artan fındık (17 600 t) ve eksilen incir üretimi (1 640 t) dışında önemli değişiklik görülmedi. Hayvancılıkta sığır (273 586), koyun (495 970), kıl keçisi (172 830) tiftik keçisi (30), tavuk ve horoz sayısında (778 084) artma, diğerlerinde ise önemsiz değişiklikler görüldü.

Eğitim alanında Samsun için en önemli gelişme 19 Mayıs üniversitesidir. Üniversitenin en geç 1979'da tamamlanması planlandı.

1974'te paket yayın yapan TV istasyonu hizmete girdi. 1974'te, 20 000 kişilik Samsun stadyumu açıldı. 1968'de, Atatürk'ün Samsun'a çıkış anısı olarak Fuar alanında Atatürk müzesi açıldı. Ticaret ve endüstri alanında da birkaç kuruluş halkın hizmetine girdi.

1970'te mısır, ayçiçeği, soya, pirinç ve fındık üretimi ve pazarlaması yapan Engiz gıda Sanayii ve Ticaret A.Ş. kuruldu. 1971'de tarım makine ve âletleri yapan TASAN Makine Ticaret A.Ş., 1972'de elektrik araçları yapan KEMİTAŞ, Karadeniz Elektrik Makine ve İnşaat Sanayii ve Ticaret A.Ş., 1971'de KARIŞ, Karadeniz Nişasta, Glikoz ve Mısırözü Sanayii ve Ticaret A.Ş. kuruldu. 1970'te Azot Sanayii T.A.Ş. Samsun Azot Fabrikaları işletmeye girdi. (Bk. GÜBRE, *Ek.*) Bakır Sanayii Karadeniz* (*Ek*) Bakır işletmeleri, Samsun Bakır fabrikası üretime girmek üzeredir. Kentte Uğurlu II barajının yapımına başlandı (1976). [M]

***Samsunspor klübü.** — 1968-1969 sezonunda Spor Toto kupasını kazandı. 1974-1975 sezonunda tekrar Türkiye İkinci ligine düştü. 1975-1976'da Samsunspor futbol takımı İkinci ligde grup şampiyonu olarak yeniden Birinci lige yükseldi. (M)

***SAMUELSON** (Paul Anthony), amerikan iktisatçısı. — 1970'te Nobel iktisat ödülünü kazandı. (L)

***SAMUR** i. — ANSİKL. Sanay. 1969'da *samur,* kürk pazarında baş köşeyi tutuyordu. Kökenlerine göre Kuzey Avrupa kaynaklı *Saga* samurları, Amerika Birleşik devletlerinden gelen *Emba* ve Kanada'dan çıkan *Canadian* samurları vardır. Saga deyimi iskandinavyalı üretici şirketin adının başharflerinden gelir; bu şirket derileri ayırır, seçer ve sonra açık artırmaya çıkarır; ayrıca pazarlamasını ve ihracını yapar. Son yıllarda geniş ölçüde samur yetiştirmeğe gidildi ve bu yüzden samur fiyatlarında bir düşüş görüldü. Yabanî samur renk ve kalitede düzensizlik göstermekteydi. Kümes samuru düzenli bir kalite ve ırk karışımıyla yeni renk tonları elde edilmesini sağladı. 1969'da dünyada 30 000'e yakın yetiştirme çiftliği vardı ve bu hayvan derisi üretiminin yüzde 90'ını kümes samuru oluşturuyordu. Avrupa ülkelerinde samur alışı üretim düzeyinde yapılan yatırımlarla orantılı olarak değişmektedir. Samurun son yıllarda bütün borsalara ulaştığı söylenemezse de 1967 yılına doğru, deriye talebin birden azalması ve kısa kürk

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

modasının çıkışı yüzünden fiyatların düştüğünü belirtmek gerekir. Kısa kürk modasının çıkması, manto başına düşen deri sayısını 50'den 35'e indirdi, bu da fiyatları yüzde 25 ile 30 oranında düşürdü. (L)

SAN AGUSTİN, Kolombiya'da, Neiva'nın güneyinde şehir.

— Arkeol. San Agustin bölgesi Yontmataş uygarlığının bulunduğu yerlerden biridir. Burada kaya içine yapılmış tapınaklar, hayvan (kertenkele, timsah) biçiminde yontulmuş yarlar ve kayalar, insan biçiminde tanrıları temsil eden taştan büyük heykeller bulundu (Chavin'dekileri biraz andıran bu heykellerden Kolombiya'nın başka yerinde yoktur). 1970'te kolombiyalı arkeolog Luis Duque Gomez, Julio Cesar Cubillos'un da yardımıyla bu bölgede yeniden araştırmalara başladı. Çalışmalar sonucunda San Agustin uygarlığına ait âletler, yeni heykeller, resimlerle süslü taş mezarlar ve seramik sungular bulundu. Kazılara ve karbon 14 tarihlemesine dayanılarak bu kültürün üç dönemden oluşan yeni bir kronolojisi yapıldı.

Alt Mesitas (yaklaşık olarak M.Ö. 555 - M.S. 425 yılları) yan odalı mezarlar, ağaç tabutlar, ağaç heykeller ve altın işçiliğinin ilk olarak ortaya çıkışıyla belirlenir.

Orta Mesitas (M.S. 425-1180) ölü külü küpleri, mezar höyükleri, tek parça taş lahitler, ölü yakma geleneği ve heykellerle dikkati çeker.

Üst Mesitas belirsiz bir tarihte sona erer, gerçekçi çizgiler taşıyan taş heykeller ve değirmi evlerle tanımlanır. (L)

***SANAT** i. — ANSİKL.

Plastik sanatların evrimi ve yeni anlatım biçimleri

1960'tan bu yana *sanat* etkinlikleri oldukça verimlidir. Bu alanda ondan fazla yeni adlandırma ortaya çıktı. Bununla birlikte öncü sanat çevrelerinde birbirine karşıt gibi görünen akımların tümü, Dada*dan, Pollock'un *action* painting*'inden, renksel ve geometrik amerikan soyutlama*sının (*Ek*) düz uzam anlayışından türeme birkaç akıma indirgenebilir.

Öncü sanat araştırmalarının hepsi birkaç genel ilkeye dayanır: gerçekten de her dönemin plastik sorunları arasında bir birlik, bir tutarlılık vardır. Bugün araştırmalar gerçeğe, nesnele ve maddeselliğe yönelmiş, buna karşılık derinlik, uzam, figür ve madde aldatmacasına karşı cephe almıştır. İster resim, ister heykel olsun yapıt fiziksel bir gerçektir, seyirciyi belirli bir havaya sokmak ya da birtakım soyut ritimleri aktarmak çabasında değildir. Bununla birlikte seçebileceğimiz iki büyük yol vardır: zihinsel ya da geometrik yol ile günlük romantizme yönelik anlatımcı yol. Bu düzeyde birtakım kültür geçişmelerine ve kişisel çeşitlemelere rastlanabilir, hattâ aynı akım içinde kimi sanatçı bazı gerçeküstücülere, kimi de örneğin bir Fernand Léger'nin duru üslûbuna yakın olabilir.

Konuyu güncel olarak ele aldığımızda yeni sanat akımlarının birbirlerini izlediklerini görürüz, ama aslında bir akımın doğması öbürünün yok olduğunu göstermez, tersine hepsi birbirine geçmiş, birbirine bağlanmış durumdadır. Öncü akımların birbirini izlemesi bizde sürekli bir ilerleme ya da anî dönüşler karşısında olduğumuz kanısını uyandırır, oysa bütün bu etkinlikler çeşitli olanakların yeniden uygulanması ve yeniden düzenlenmesinden başka bir şey değildir.

● **1960.** Paris'te iki topluluk kuruldu: *yeni gerçekçilik** ve Görsel* Sanatlar Araştırma topluluğu (*Ek*).

— *Yeni gerçekçiler,* sanatı günlük yaşama yaklaştırmağa çalışırlar. Marcel Duchamp'ın *ready-made*'lerinden esinlenen bu sanatçılar doğrudan doğruya nesnenin dilini kullanırlar. Bu doğrultuda çalışanlar arasında Tinguely, Yves Klein, Spoerri, Rotella, Arman, Raysse, Christo v.d. sayılabilir. Yapıtları, belli bir durumdaki nesneler ya da yeni kent uygarlığında keşfettikleri duygusallığı yansıtan birleştirmelerdir.

— Anlatımcı yanı ağır basan bu akımın karşısında *Görsel Sanatları Araştırma topluluğu* kesin ve geometrik yolu temsil eder. Vasarely'nin optik araştırmalarını sonuna kadar götüren birçok genç sanatçı görsel olguları incelemeğe girişmiştir. Amaçları her türlü süslemeden uzak görsel bir bilim oluşturmaktır.

● ***1960-1962.*** New York'ta iki akım doğdu. Önce, Frank Stella'nın zihinsel ve geometrik akımı ortaya çıktı. Jasper Johns ve bazı amerikan soyut anlatımcılarının araştırmalarını sürdüren Stella, resmi en basit biçimine indirgedi. Resimleri, aynı genişlikte, çoğu defa madensel renklerde ve hiç bir kişisel katkı taşmayacak şekilde boyanmış şeritlerden oluşuyordu. Tablo «ne ise odur», gerçek bir nesnedir. Seyircinin de karşısında bulduğu bir gerçekliktir. Bütün bir *yeni soyutlama** (*Ek*) işte bu anlayıştan doğdu.

● ***1962'***ye doğru *pop'art** ortaya çıktı. *Yeni gerçekçilik* gibi bu akım da günlük yaşam üstüne bir düşünmedir, ancak nesneden çok görüntü düzeyinde bir düşünme. Akımın yaratıcıları Lichtenstein, Oldenburg, Rosenquist, Segal, Warhol, Wesselman'dır. *Yeni figüratif** (*Ek*) sanat ve aynı dönemlerde gelişen çeşitli *gerçekçilik** (*Ek*) biçimleri ise çok daha katışıktır.

● ***1965.*** Minimal* sanat (*Ek*) A.B.D.'de doğdu. Stella'nın araştırmalarını heykel alanında sürdüren Donald Judd, Robert Morris, Sol Lewitt, geometrik görünümlü hacimler, küpler ya da paralelyüzlüler yapıyor veya bunları tekrarlıyorlardı: bu yüzden minimal sanata *temel yapılar* adı da verildi. Bu sanatçıların amacı, gereci (galvanizli demir, lama çelik, perdahlı bakır) gereç olarak kabul ettirecek bir biçim oluşturmak ve biçimi bozmayacak bir gereç kullanmaktı. Başka bir deyimle, biçim ve gerecin gerçekliğini tümüyle koruyabilecek bir durum yaratmaktı. Minimal sanatta önemli olan düşünme ve tasarlama olduğu için bu tür heykellerin çoğu fabrikalarda sanayi yöntemleriyle yapılır.

Yine 1965 dolaylarında, yeni gereçleri kullanma hevesine kapılan bazı öncü çevreler, sanayiye özgü teknoloji araçlarının (laser, bilgisayar) sanatçıların emrine verilmesini uygun görmüşlerdir. Mühendislerini ve teknik olanaklarını sanatçıların emrine veren önemli bir amerikan firmasının yardımıyla, çeşitli çevrelerden gelen sanatçılar büyük bir sanat ve teknoloji* (*Ek*) serüvenine atıldılar (New York'taki *The Machine* sergisi, 1968). Ne var ki teknolojinin ağırlığı altında ezilen bu sanatçılar çok pahalı ve önemsiz oyuncaklar yapmaktan öteye gidemediler.

● ***1967.*** *Yoksul* sanat* (*Ek*). Yoksul sanat, gereçleri minimal sanattaki gibi, fakat çok daha coşkun bir anlayışla kullanmaktan doğmuştur. Birçok sanatçı, özellikle italyanlar yoksul sanatı benimsedi. Yoksul sanat, birleştirme sanatının estetik ve barok bir çeşididir. Bu sanatın bir şekli de, estetik sayılmayan birtakım gereçlerin kullanılmasından doğar: bu gereçler arasında çimento, toprak, yağ, neon sayılabilir; sanatçı bazen bu gereçleri kullanarak eserinin fiziksel gerçekliğiyle bütünleşen birtakım kelimeler yazar.

● ***1968.*** New York'ta minimal sanattan üç akım doğdu: *land art, process art* ve *kavramsal sanat.*

— *Land*art* (*Ek*). Sanatın temel sorunu gerçek gereçlerin kullanımıysa, niçin bu yolda daha ileriye gidilip de gerçek gereçler üzerinde doğrudan doğruya çalışılmasın? Çalışma ve gereç açısından, Nevada çölünde dev çukurlar kazmaktan (Michael Heizer) ya da Kanada sınırı yakınlarında kar üstünde yol yol izler bırakmaktan (Dennis Oppenheim) daha gerçek ne olabilir ki?

Ancak bu denemeden pek sonuç alınamadı, çünkü açıkhavada yapılan heykeller bir manzara çapında büyütülmüş soyut biçimlerden başka şeyler değildi. Bugün artık *land art*'dan hiç söz edilmiyor; ama land art yapıtın değişik bir biçimde seyirciye sunulmasına olanak sağladı: video kayıtları, filimler, şantiye fotoğrafları, planlar, bir sanat gerçekleştirmesi hakkında fikir vermek için yeterli sayılıyor, hattâ o sanat yapıtının yerini bile alabiliyordu.

— *Process art. Yoksul sanat*'a yakın olan bu eğilim, bir süreci (fiziksel, kimyasal, biyolojik) ya da bir düzeneğin iç gerilimini değerlendiren her türlü sanat biçimini kapsar. Minimal doğrultuyu benimseyen ve gereçlerin anlatımlılığına kayan Richard Serra'yı da bu akıma bağlayabiliriz: ağır bir kurşun levhayı bir duvara dayalı tutan kocaman bir çelik çubuk; yalnız kendi ağırlıklarıyla bir kenarları üzerinde dik durabilen dört demir levha.

— *Kavramsal* sanat* (*Ek*). Minimal sanat, kavramı ve düşünceyi vurguladığından, genç sanatçılar, bir süre sonra düşünceyi tümüyle özgür kılmak hevesine kapıldılar. Joseph Kosuth, ingiliz topluluğu Art-language, Robert Barry, Laurence Wiener ilkin bir eserin taslağını anlatmak, sonra da eser olarak bir taslağın tasvirini sunmakla yetindiler. Sonra işi daha da ileri götürerek, yapılabilecek eserle sözcüklerin ilişkileri ya da göz önüne getirilecek eşya ile sözlükteki tanımı arasındaki ilişkiler üstünde durdular. Bu akım, *process art*'ın ve minimal sanatın zihinsel doğrultusu sayılabilir.

● ***1969.*** *Gövdesel* sanat* (*Ek*). Bazı sanatçılar gerçek bir sürece destek olarak insan vücudunu ele almayı düşündüler. Gövdesel sanat pek rahat olmayan bazı durumların bir çeşit tiyatro oyununa dönüştürülmesidir: kendini bağlamak, bir sandığa kapanmak, kendini yaralamak, soluğu kesilene kadar koşmak ve bu arada solumalarını banda kaydetmek birer gövdesel sanat örneğidir. Vücudun anlam ve olanaklarının bu biçimde değerlendirilmesi, kimi zaman happening'leri ya da gerçeküstücü düşleri andırır ve hem bir sapıklık, hem de nesnel bir araştırma olarak yorumlanabilir (Vito Acconci, Gina Pane, bir dereceye kadar da Dennis Oppenheim ve Joseph Beuys).

● ***1970.*** Aşırı gerçekçilik (bk. GERÇEKÇİLİK, *Ek*). Zihinsel akımlara tepki olarak gerçekçi resme ve göz aldanmasına dayanan heykelciliğe yönelik yeni bir akım doğdu. Pop'art ve renkli fotoğraflardan esinlenen aşırı gerçekçilik akımı sosyolojik gerçekliğin soğuk bir tespitidir. Charles Glose, Richard Estes, Malcolm Moreley ve öteki sanatçılar seyahat acentelerinin afişlerine son derece benzeyen donuk tablolar yaptılar.

Çeşitli yanılsama, yanılgıları ve geriye dönüşleriyle çağdaş sanat yaşamın gerçekliğiyle kaynaşmış bir durum olmak dileğindedir.

Sanat sosyolojisi

Sanatın da sosyolojisi olabileceği fikri, sanat eserini bir zamandan kopuş, özgün bir öznellik ve hayal gücünün bir ifadesi sayanlarca uzun süre kabul edilmedi.

Bugün sanat sosyolojisi kesin bir bilim dalı olarak kendini kabul ettirmiştir. Ama ancak, estetik özgüllüğü toplumsal etmenler içinde düpedüz eritmek isteyen Charles Lalo'nun indirgemeci tutumundan vazgeçerek buna ulaşmıştır. Sanat çalışması özerktir; içinden çıktığı toplumun basit bir yansıması değildir. Sanat sosyolojisi sanat eserini, bir dil eseri, içinden doğduğu ve kopya etmekle yetinmediği dünyanın özgün bir ifadesi saymakla başlar. Sanat ürünlerini çözümleyerek toplumsal imgeler üstünde duran sosyoloji, «gerçeği yansıtan» sanat ile «sanat için sanat» görüşü arasındaki soyut tartışmayı aşabilir.

Böyle bir yola girmek için etnologların çalışmalarından çok yararlanıldığını söylemek gerek. Kimin yaptığı açıkça belli olamayan, ama gene de bir sanat değeri taşıyan eserlerle karşılaşan etnologlar, bir toplumun sanat dili ile öteki toplumsal eylemler arasındaki bağıntıyı kolaylıkla ortaya koydular.

Basite indirgeyerek, sanat sosyolojisinde iki büyük akım bulunduğu söylenebilir: bunlardan biri G. Lukacs'ın ve bu arada Hegel ve Marx'ın, diğeri ise E. Panofsky'nin çalışmalarına dayanır.

Lukacs, kültür eserleriyle bir devrin iktisadî ve toplumsal gerçekleri arasında bir benzeşme bağıntısının bulunduğu varsayımından hareket eder. Lukacs'tan sonra Lucien Goldmann bütün sanat eserierini «şu ya da bu topluluğun bilincine özgü eğilimlerin ve yönsemelerin çok ileri bir uygunluğa ulaşması» olarak niteler.

Panofsky ve Warburg okulu toplum yaşamıyla sanat arasındaki ilişkiler sorunu yaratma açısından ele alır. Fakat sanat sosyolojisi sadece sanat eserinin dili ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin incelenmesi

olarak özetlenemez; sanat sosyolojisi, aynı zamanda seyircinin, seyircinin sanat eseriyle ilişkiye girişinin ve bu eserleri «tüketme» gücünün de sosyolojik açıdan incelenmesi demektir.

Sanat pazarı

Teknikçi ve faydacı çağdaş toplumlar, sanat eserini seyrederken, kendilerinden geçmek, maddeden kurtulmak isterler: sanatı kutsar, sanatçıları alkışlar ve sanat eseri yaratma hevesini, çıkar gözetmeyen saf bir sevgi gibi görürler. Bu çıkar gözetmezliğin arkasında ise, iktisadın sanat kesimini sezdirmeden ele geçirmesi saklıdır.

Bir değil, birçok sanat pazarı vardır. Başlıca ayırım eski sanat pazarı ile çağdaş sanat pazarı arasındadır. Eski sanat pazarında, çağdaş sanat pazarında bulunmayan iki nesnel öğe göz önüne alınabilir. Sonuç olarak fiyatı talep belirlediğine göre, bir eserin bedeli onun azlığına veya çokluğuna bağlıdır. Ayrıca tarihî değer estetik değeri pekiştirir: belli bir üslûp içinde kalan çeşitli sanatçıların nispî önemi üstünde uzmanların (sanat tarihçileri) oybirliği sağlanamaz. Eski sanat pazarında daha çok spekülatif değere yer verilir. Elbette modaya göre, özellikle spekülasyona çok elverişli yan kesimlerde («yeni bulunan» ve «değer kazanan» eserler) fiyat dalgalanmaları olabilir. Ama bu durum, çağdaş sanat eserinin tersine, geçmişteki sanat eserinin kesin bir değer taşımasına engel değildir.

Yaşayan sanatçıların eserlerini süren sanat pazarının yapısı ve çalışması XIX. yy.ın sonlarına doğru belirlendi. Tablo satıcılarının görevindeki kesin değişim izlenimcilikle yaşıttır: geleneksel satıcının yerini girişimci bir satıcı aldı (bu kimse yalnız yapılmış esere karışmakla kalmaz, yapılacak olanlara da karışır). Ticarî uygulamada, bir sanatçının eserlerinin satışını bir tek tablo satıcısına bırakmak amacıyla yapılan sözleşmelerin ortaya çıkması, sanatçının pazar mekanizmasına bağımlılığını artırdı. Artık arz ve talebin belirlediği iktisadî akışa katılan yalnız eser değil, aynı zamanda eserin üreticisidir; üreticinin maddî üretim imkânları ise piyasaya girme yeteneğine bağlıdır. Bu pazarlama olayının özgünlüğü, üreticiyle tüketici arasındaki ilişkinin bir iktisadî yapı aracılığıyla sağlanmasıdır. Yüz yıldan beri estetik değerlerle iktisadî değerlerin iç içeliği, tekelci uygulamalar, reklam ve spekülasyon manevraları geliştikçe daha da içinden çıkılmaz bir duruma geldi. Çağdaş sanat pazarı, rakip sanat görüşlerinin ve bunların altında yatan iktisadî rekabetin çatıştığı bir gerilim alanıdır. Belirsizliğin egemen olduğu bu kesimde estetik değerlendirmeler geniş ölçüde iktisadî koşulların etkisi altındadır.

Öyle görünüyor ki sanat eserine ilişkin iktisadî statü (teklik, süreklilik, azlık v.b.) günümüzde en son sanat deneyleriyle sarsılmaktadır. Sanat aşkıyla sıkıntılara katlanarak birçok aşamadan geçen bazı sanatçılar esersiz sanatçılar olmağa çalışırken, diğer bir kısmı sanatla sanayi arasında karşıtlık bulunduğu görüşünü reddederek sanat ürününü seri halinde üretilen mallar sırasına sokmak istemektedir. Birbirine ters olmakla birlikte biri ötekini tamamlayan bu aşırı iki tutum, yani maddî eşya olarak eserin ortadan kalkması (eylem, davranış, kavram) ve «çoğaltılma»sı görüşleri, tekliğe karşı olmanın ve sanat pazarını inkârın en büyük iki biçimidir. Bununla birlikte ikisi de, bugüne kadar, yaratma eylemini iktisadın pençesinden kurtarabilmiş değildir. Yaratıcı fetişizm eser fetişizminin yerini almıştır: şimdi satılan meta sanatçının imzasıdır; bu meta ise, kısa vadede, sağlam yatırımlardan çok spekülasyonlara elverişlidir. Çağdaş sanatın bugünkü gelişimi varlıklarını koruma endişesi içindeki sanat «meraklı»larını geçmişte yapılmış, nadir, elişi sanat eserlerini toplamağa yöneltmektedir. (L)

***Sanatseverler Derneği ödülleri.** — Yeni ödüller şu yazarlara verildi: 1970-1971 Orhan Asena (*Akçalı Kel Mehmet*); 1971-1972 Melih Cevdet Anday (*Mikado'nun çöpleri*); 1972-1973 Haldun Taner (*Sersem kocanın kurnaz karısı*); 1973-1974 Aydın Arık (*Uçamayan kuşlar tutulur*). [M]

***SANAYİ** i. — *Sanayi sonrası toplum*, bazı sosyologlara göre bugünkü toplumun yerini alacak olan ve hizmetler ekonomisinin gelişmesi, yenilikler kaynağı olarak kuramsal bilginin önem kazanması ve bunlarla bağlantılı olarak yeni bir teknisyenler sınıfının oluşmasıyla belirlenen toplum türü. (L)

***Sanayi ve Teknoloji bakanlığı.** — Birinci Erim hükûmeti zamanında (1971), Ticaret bakanlığının Dış Ticaret dairesi dışındaki birimleri bu bakanlığa devredilerek adı Sanayi ve Ticaret bakanlığı şeklinde değiştirildikten sonra ikinci Erim hükûmeti zamanında bu uygulamadan vazgeçildi; yeniden Ticaret bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji bakanlığı ayrımına gidildi. Bu uygulama cumhurbaşkanlığının 21 aralık 1971 tarih ve 4/1109 sayılı yazısıyla 11 aralık 1971'den geçerli sayıldı. Değişiklik sırasında, daha önce Devlet Planlama teşkilâtının birimleri arasında yer alan Teşvik ve Uygulama Genel müdürlüğü Sanayi ve Teknoloji bakanlığına bağlandı.

SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLARI

Mesut Erez (22 mayıs 1971), Nuri Bayar (15 nisan 1973), Abdülkerim Doğru (7 şubat 1974), Mehmet Gölhan (12 ekim 1974), Abdülkerim Doğru (12 nisan 1975). [M]

***SANCAK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 148 nüf., bucak merkezi 489 nüf., 15 köy (1970). [M]

SANCAR (İlhami), türk siyasetçisi (Gördes 1909). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1933). Bir süre yargıçlık ve savcılık yaptı (1933-1939) ve sonra avukatlığa başladı. İstanbul Cumhuriyet Halk partisi il başkanı ve kurucu meclis üyesi oldu (1960). 1961 seçimlerinde C.H.P. İstanbul milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. Millî savunma bakanlığı yaptı (1961-1965). 1965 ve 1969 seçimlerinde Parlamento'da kaldı. Daha sonra C.H.P'den ayrılarak Güven partisi kurucuları arasına katıldı. 1973'te yeniden Naim Talu kabinesinde millî savunma bakanlığına getirildi. 1973 seçimlerinde İstanbul milletvekili olarak yeniden T.B.M.M.'ye döndü. 1975'te partisinden istifa ederek bağımsız oldu. (M)

SANCAR (Semih), türk generali (Erzurum 1911). Harp okulunu (1932) ve Kara Harp akademisini bitirdi (1942). Çeşitli karargâh ve birliklerde görev aldı. 1960'ta tuğgeneral oldu ve 4. tümen komutanlığına atandı. Genelkurmay Personel ve Harekât dairesi başkanlığı yaptı. Harp akademileri komutanı oldu (1962). 1963'te tümgeneral, 1966'da korgeneral oldu. 1969'da orgeneralliğe yükselerek jandarma genel komutanlığı, 2. ordu komutanlığı, Ankara sıkıyönetim komutanlığı ve Kara kuvvetleri komutanlığı görevlerinde bulundu (1971). 1973'te Faruk Gürler*in (*Ek*) yerine genelkurmay başkanı oldu. 1976'da yaş haddini doldurması üzerine görev süresi bir yıl uzatıldı. (M)

***SANCHEZ FERLOSİO** (Rafael), ispanyol yazarı. — İspanyol serüven romanlarının canlılığı ile şiirsel fantezinin birleştiği romanı *Industrias y andanzas de Alfanhui*'nin (Alfanhui'nin uydurmaları ve uzak ülkelere gezileri) [1975] yayımlanmasından sonra kendini özellikle dilbilimsel araştırmalara vermiştir. (L)

***SANCHEZ HERNANDEZ** (Fidel), salvadorlu devlet adamı. — 1967'den bu yana Salvador cumhurbaşkanı olan general Fidel Sanchez Hernandez, şubat 1972 cumhurbaşkanlığı seçimlerini kaybeden hıristiyan demokrat aday Duarte tarafından düzenlenen bir hükûmet darbesiyle 25 mart 1972'de saf dışı edildi. Ama havacıların ona sadık kalmalarıyla Sanchez Hernandez kısa zamanda yetki ve nüfuzunu yeniden kazandı ve 1 temmuz 1972'de seçilen cumhurbaşkanı Arturo Molina'ya hiç bir zorlukla karşılaşmadan görevi devretti. (L)

SANDAGE (Allan Rex), amerikalı astronomi bilgini (Iowa City 1926). Gökada kümelerindeki yıldızların sayımını, gökadalardaki 600'ü aşkın tayf kaymasının ölçümünü ve gökadaların tahminî uzaklıklarında gerekli düzeltmeleri yaptı. (L)

SANDBERG (Willem Jacob Henri Berend, **Willem** — denir), hollandalı müze yöneticisi ve grafikçisi (Amersfoort 1897). Amsterdam Krallık Güzel Sanatlar akademisine kısa bir süre devam ettikten sonra, Viyana ve Utrecht'te psikoloji öğrenimi gördü. 1928'de dizgici grafikçi olarak çalışmağa başladı; 1938'de Amsterdam Stedelijk Museum'a girdi, 1945'ten 1963'e kadar bu müzenin müdürlüğünde bulundu. Bu görevi sırasında, müzenin olanaklarından genç sanatçıları yararlandırmak için büyük bir çaba gösterdi, Cobra gibi birçok öncü akımın ve sanatçının tanınmasını sağladı. Çağdaş müzeciliğin öncülerinden biri olan Sandberg, müzenin yönetiminde ziyaretçiye büyük bir katılma payı tanır, açılacak sergiyi müzenin havasına uydurmağa kalkışmaz, tam tersine, müzeyi sergiye göre düzenlemeyi önerirdi. 1964 ile 1968 arasında yönetim kurulu başkanlığını yaptığı Kudüs müzesinde de aynı canlı ve gerçekçi politikayı izledi. Sandberg'in grafik çalışmaları da çok önemlidir. Daha savaş yıllarında birçok dizgi denemesine girişmiş (*Experimenta typographica*) ve grafiğin bütün dallarında tam bir ustalığa erişmişti. Harflerin özellikle dış biçimleriyle ilgileniyor, sıcak tonlar ve pütürlü kâğıtlara önem veriyor, fakat yazısız kısımların saydamlığı ve sayfa düzeni üstünde de ısrarla duruyordu. (L)

SANDERS (Dirk-Hans Van HOOGSTRATEN, **Dick** veya **Dirk** — denir), hollandalı dansçı, koreograf ve filim yönetmeni (Cava 1933). Klasik ve modern bir eğitim gördüğü Paris'e yerleşmeden evvel Kurt Jooss'la (1950-1952) dans çalışmaları yaptı. Janine Charrat grubuna girdiğinde *les Liens*'i (J. Charrat, 1957), daha sonra ise Roland Petit'nin Paris Bale topluluğunda *La Dame dans la Lune*'ü (Ayda kadın) ve *Contre-Pointe*'ı (Kontrapunto) [Roland Petit'nin, 1958] gerçekleştirdi. Koreograf olarak Maurice Béjard'ın (*Récréation* [Teneffüs], 1955), Milorad Miskoviç'in (*l'Echelle* [Merdiven] 1956) bale gruplarıyla işbirliği yaptı ve Enghien (*l'Emprise*, 1957), Berlin (*Maratona di danza*, 1957) festivallerine katıldı. 1960'ta *Black Tights* filminde Zizi Jeanmaire ile *la Croqueuse de Diamants*'da (Elmas avcısı) dans etti. Sonra televizyon (*Prenses Czardas*, 1968; *La petite auto*, 1969) ve sinema (*les Oiseaux vont mourir au Pérou* [Kuşlar Peru'da ölecek], Romain Gary'nin, 1968) yönetmenliğine atıldı. Ballet-Théâtre contemporain için *Hopop*'u yaratarak dansa döndü (1969). [L]

SANDERS (Pharoah), amerikalı caz saksofoncusu (Little Rock 1940). Önceleri birçok «rhythm and blues» grubuyla çalıştı. 1965'te John Coltrane'e katıldı ve birlikte ünlü «*Kulu Se Mama*» plağını doldurdular. Coltrane'in çok etkilediği Sanders (testere dişi türünden çizgiler, pürtüklü, tırmalayıcı bir ses) yeni çağdaş cazın en büyük ustalarından biridir. Yapıtları arasında *Tauhib* (1966), *Karma* (1969) ve *Black Unity*'yi (1971) sayabiliriz. (L)

***SANDIKLI,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Afyon ili) ilçe. — 73 195 nüf., ilçe merkezi 13 138 nüf. (1975); 78 köy (1970). [M]

SANDİA, A.B.D.'de (Yeni Meksika), Albu-

1971-1972 Sanatseverler Derneği ödülünü kazanan Melih Cevdet Anday'ın «Mikado'nun çöpleri»nde Yıldız ve Müşfik Kenter

Semih SANCAR

Pharoah SANDERS

querque yakınında tarihöncesi yer. A.B.D.'nin güneybatısında bulunan bir kültür fasiyesi de bu adla anılır; bu fasiyes, Solutreen'in kertikli ucunu hatırlatan, iki yüzü rötuşlu, başı bakışımsız bir uç tipiyle belirlenir. Bir Folsom düzeyinin altında yer alan ve içinde mamut ve mastodon kalıntıları bulunan Sandia düzeyi M.Ö. 12000 ve 11000 yılları arasına rastlar. Sandia uçlarıyla Clovis uçları arasındaki kronolojik ilişki uzun süre tartışma konusu oldu: iki fasiyesin de Llano adı verilen aynı komplekse ait olduğu, Sandia düzeyinin Clovis düzeyiyle çağdaş olmasa bile çok küçük bir farkla daha eski olduğu düşünülebilir. (L)

***SANDOZ** (Edouard Marcel), isviçreli heykeltıraş, ressam ve dekoratör. — (öl. Ouchy 1971). [L]

***Sandoz AG.**, İsviçre'de kimya sanayii şirketi. — Bir aile şirketi olan Sandoz AG., Basel'deki kimya sanayii kuruluşları arasında, Hoffman-la-Roche* (*Ek*) ve Ciba-Geigy* (*Ek*) şirketlerinden sonra üçüncü sırada yer alır. Yıllık iş hacmi 3 milyarın üstündedir (1972'de 3,395 milyar isviçre frangı); bunun yüzde 50'den fazlası ecza satışından, geri kalanı ise boyalardan, sanayi ve tarıma ilişkin kimyasal maddelerden gelir. Wander-Glaro'nun (Ovomaltine) denetimini ele geçiren Sandoz şirketi diyetetik ilâçlar piyasasına elattığı gibi tıbbî elektronik, hastahane ve koruyucu hekimlik malzemesi piyasasına da girdi. 1972'de, şirketin 30 fabrikasında, 9 000'i Basel'de olmak üzere 32 500 kişi çalışıyordu. Sandoz AG.'nin araştırma bütçesi yıllık cirosunun yüzde 9'unu bulur. (L)

***SANDVİÇ** i. — ◆ Sıf. Malzeme. Dayanıklı malzemeden iki katman arasına yerleştirilmiş çok hafif bir ara maddeden oluşan bir karma malzeme için kullanılır: *Sandviç malzeme.*

— ANSİKL. *Sandviç malzeme*'nin en büyük üstünlüğü, aynı ağırlıktaki geleneksel alaşımlardan çok daha sert ve bükülmez olmalarıdır. Dayanıklı iki katman arasına yerleştirilen ara madde, odun, organik köpük, madenî petek yapı gibi çok değişik niteliklerde olabilir. Ara maddeyle dış levhaların birleştirilmesi genellikle yapıştırma yoluyla yapılır. Bu malzemenin havacılık ve uzay sanayiinde, özellikle uydu yapımında geniş bir uygulama alanı vardır. İnşaat sanayiinde de yeni yeni uygulamaya başlanmıştır. (L)

SANEJOUAND (Jean-Michel), fransız sanatçısı (Lyon 1934). Gördüğü sağlam hukuk ve sosyopolitika öğrenimi, daha ilk sanat çalışmalarında Sanejouand'ı tüketim nesneleriyle ilgilenmeğe itti, böylece sanatçı Jacquet ve Smerck ile birlikte «Poulet 20 NF» (20 franga piliç) [Paris, 1964] gösterisine katıldı. Fakat kısa sürede uğraşıları uzama ve bireyle ilişkilere yönelen sanatçı iç mekân düzenlemeleri yaptı (Ecole polytechnique'in avlusunda madenî borulardan iskeleler kurdu, 1967; Lunds müzesinin avlusuna saydam plastik bidonlar yerleştirdi, 1967; Grand Palais'deki büyük merdivenin mekân düzenlemesini yaptı, 1972), bir yandan da coğrafî bölgeler için birtakım çalışmalar önerdi (Alpler'de bir kayak istasyonu tasarısı, 1970; karlarla örtülü kayalık bir vadide aynı anda altı çığın programlanması tasarısı, 1969 v.b.). En ilgi değer eseri, Régie Renault'nun «Araştırmalar, sanat ve sanayi» programı çerçevesinde incelenen ve 1973'te Centre National d'arts contemporains'e (Çağdaş Sanatlar Ulusal merkezi) sunulan «Paris ve Le Havre arasında Sen vâdisi mekânlarını düzenleme şeması»dır. (L)

SANEYEV (Viktor), sovyet atleti (Suhumî 1945). 1968 ve 1972 olimpiyatlarında üç adım atlama şampiyonu oldu. (L)

SANGRİA i. (isp. k.; *sangre*, kan'dan). İçine limon, portakal, mandalina, greypfrut, şeftali v.b. meyveler yatırılıp emdirilmiş kırmızı şaraptan yapılan tatlı ispanyol içkisi. (L)

***SANGUİNETİ** (Edoardo), italyan yazarı. — Son olarak büyük bölümü Belçika, Hollanda ve Almanya'yı kapsayan bir tür yolculuk güncesi olan garip, romantik bir şiir kitabı (Wir-Warr [Hırgür], 1972) yazdı. (L)

SANJİNES (Jorge), bolivyalı sinema yönetmeni (La Paz 1936). İlk uzun filmi *Ukamau*'dan (kızılderili dilinde çevrilmiştir, 1966) beri, Sanjines baskı altında tutulan kızılderililerin yüceliğini övmesi ve ülkesindeki çeşitli baskı rejimlerinin kızılderililere karşı güttükleri sömürü politikasına karşı çıkmasıyla Latin Amerika'nın en tok sözlü sinemacılarından biri olarak tanınır. Aynı devrimci görüşle ve Pudovkin'in üslûbuna yakın bir anlayışla çevirdiği öteki filmleri arasında özellikle şunlar sayılabilir: *Yawar Mallku* (1969); *«Ölüm yolları»* (negatifi bir avrupa laboratuvarından çalınmıştır, 1970); *«Halkın cesareti»* (1971); *«Baş düşman»* (1974). [L]

SAN LORENZO, Meksika'da (Veracruz eyaleti), La Venta yakınlarında tarihöncesi yerleşme. En eskisi (Ojochi) M.Ö. 1500 yıllarına ait olmak üzere birçok evreye ayrılan bu yerleşme yerinin kültür sırası, M.Ö. 1150 ile 900 yılları arasına rastlayan dördüncü evrede (asıl «San Lorenzo» evresi) çok büyük bir önem taşır; çünkü bu evreye ait katmanlarda Olmeklerin San Lorenzo'da yerleştiğini gösteren kesin izler bulunmuş, bu da olmek uygarlığının başlangıcının çok daha eski tarihlere dayandığını kanıtlamıştır. (L)

***SANRI** i. — Tıp. *Sanrı doğurucu maddeler.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bütün organları etkileyerek sanrı doğuran maddelerin sayısı pek çoktur; bunların bir kısmı çeşitli bitkilerden elde edilen alkaloitlerdir; öteden beri bilinen alkole (bunun sanrı doğurucu rolünün zehirlilikte payı vardır) ve onun kadar eski olmayan daha başka kimyasal cisimlere eklenen bu maddelerin hepsi merkez sinir sistemini büyük ölçüde etkiler. Bitkilerden elde edilen bütün *sanrı doğurucu maddeler* ilkin tedavi amacıyla kullanılmağa başlanmıştır; bunlardan bazıları uygar uluslarca bulunmadan önce ilkel topluluklarca kullanılmaktaydı. O zamanlar hekimlik büyüyle karışık olduğu için tıbbî eczalar bizim şimdi bayram dediğimiz törenlerde de kullanılıyordu.

En iyi bilinen sanrı doğurucu maddeler şunlardır: *Marihuana* (ya da esrar, hint keneviri), *peyotl, psilosibin, ololuiki, lizerjik asit* (çavdarmahmuzundan çıkarılan L.S.D.), *amfetaminler, volubilis,* sinekkıran amanitten çıkarılan alkaloit, P.M.A. (parametoz-amfetamin); P.M.A. bunların en yenisidir. Bu listeye daha başka yeni «molekül»lerin ekleneceğinden korkulur: örneğin çavdarmahmuzunun bazı türevleri L.S.D. 25'ten kuvvetli ve bu nedenle daha tehlikelidir; üstelik onların bu etkileri, gittikçe yaygınlaşan ve yeni sanrıcıl uyuşturucu maddenin etkisini arttırmak için kullanılan L.S.D. antidotu ile ne yazık ki daha da artacaktır. Bu madde, savaşan askerlerin zihnî yeteneklerini üç dört gün için körletmek amacıyla son yıllarda icat edilen zehirli bir gazla akrabadır.

— Marihuana, hint kenevirinden çıkarılan en yaygın sanrıcıl maddedir. Dünyada 200 milyon kişi bunu tütün gibi içer, çiğner ya da yer. En çok kullanıldığı yerler Asya ve Afrika'dadır.

— Psilosibin, Meksika'da yetişen bir mantardan çıkarılır; peyotl da bu ülkede, Rio Grande vâdisinde bol yetişen bir kaktüstür; bundan elde edilen uyuşturucu maddeye meskalin denir.

— Volubilis'in sanrıcıl olduğu, L.S.D.'yi bulan Hofmann tarafından ortaya çıkarıldı. Amerikan polisi 1972'de Harlem'de 50 kg volubilis tohumu yakaladı.

— Ololuiki Antiller'de, Afrika'da ve Orta Amerika'da yetişen sarmaşık bir bitkidir; Azteklerin kutsal uyuşturucu bitkisi budur.

— L.S.D. 25 («asit») çavdarmahmuzundan çıkarılır; ne yazık ki elde edilmesi çok kolay ve uyuşturucu gücü çok yüksek bir maddedir. Bir şekere ya da bir parça kurutma kâğıdına bir-iki damla damlatılarak alınır. 1938'de İsviçre'de Hofmann'ın keşfettiği bu madde işsiz güçsüz gençliğin en büyük baş belâlarından biridir.

— Amfetaminler piyasada çeşitli adlar altında çok yaygın bulunan kimyasal bileşiklerdir. Sinir sistemini şiddetle uyaran bu «molekül» fazla alınırsa hezeyan ve sanrı ile birlikte toksikomaniye yol açar; bazen bunların ardından çırpınma ve damar bozuklukları ortaya çıkar. L.S.D. ya da marihuananın elde edilmesi güçleştiğinden beri kullanımı daha da yaygın hale gelmiştir.

— Sinekkıran amanit kamış amanitten daha az zehirli bir mantardır; içinde psilosibine yakın bir alkaloit bulunur; Sibirya'daki bazı ilkel topluluklarda şamanlar bunu trans haline geçmek için kullanırlar. Yeni Gine'de buna benzer bir mantar (huda) ayinlerde kullanılır ve sanrı krizlerine yol açar. En yeni sanrıcıl madde P.M.A. (parametoz-amfetamin) kimyasal yapısı bakımından hem amfetaminlere, hem meskaline benzer ve katekol-O-Metiltransferaz enziminin üretimini durdurabilir; çok tehlikeli olan bu etkiyi 1 kg ağırlık için 3 mgr doz sağlayabilir. (L)

***SANTA İSABEL,** Ekvador Ginesi'nin başkenti. — 1973'te adı *Malabo*'ya çevrildi. (L)

SANTA İSABEL İXTAPAN, Meksika'da, Tepexpan yakınlarında, Mexico'nun kuzeydoğusunda köy; bu köyün dolaylarında, iki mamuta ait kemikler ve biri Scottsbluff, öbürü Angostura tipinde üç ok bulundu (M. Ö. VIII. ve VII. binyıl). [L]

SANTA LUCİA COTZUMALHUAPA, Guatemala'da Büyük Okyanus kıyısında şehir. Çok sayıda meksika sanatı öğesi taşıdığı için genellikle Klasiksonrası ile yaşıt sayılan bir mimarî ve heykel üslûbuna da XIX. yy.da bu ad verilmiştir. Ancak J.E.S. Thompson'un 1941'de El Baul'da yaptığı kazılar bu üslûbun M.S. 900'den öncesine, yani M.S. 600-900 yılları arasında gelişen Son Klasik devre ait olduğunu gösterdi. Bunun üzerine söz konusu üslûp fetih sırasında bu bölgede oturan ve bir nahua topluluğu olan Pipil'lere mal edildi. Bölgenin dokuz dinî merkezinden biri olan Bilbao'da yapılan ve sonuçları 1969'da Lee A. Parsons tarafından yayımlanan kazılar birçok anıtsal yapının ortaya çıkarılmasını sağladı: taş merdivenli taş ve toprak piramitler, oyun alanları, büyük bir meydan, gerek ölülere, gerek oynanan oyunlara ilişkin birçok yontular, neye yaradığı bilinmeyen mantar biçiminde taşlar. Kabartma sahneler oyuna katılan tanrıları, insanları ya da kahramanları göstermekte, baş kesme ve ölüm konusunu vurgulamaktadır. Araştırmalar Bilbao'daki yapıların çoğunun Maya çağındaki (M. S. 550-800) Tepeu II ve Tepeu III evreleriyle yaşıt olduğunu göstermiştir. Yontuların üslûbuna bakılarak kökeni için birçok varsayım öne sürülebilir. Lee A. Parsons'a göre bu üslûp, kendine özgü yeniliklerle beraber, temel olarak Oaxaca ve Veracruz bölgelerinin etkisiyle karışık Teotihuacan özellikleri taşır. Ama 1971'de Michael D. Coe'nin yaptığı çalışmalar Teotihuacan etkisinin kesin bir rol oynadığını ortaya koydu. (L)

***SANTA MARİA,** Asor takımadalarında ada. — Kuzey Atlantik anlaşmasına bağlı sekiz ülkenin ortaklaşa gerçekleştirdikleri denizaltı akustik araştırmaları poligonu, 1972'de Santa Maria adasında kuruldu. Bu araştırma merkezi, adada ve adanın birkaç mil batısındaki bir deniz kesiminde kurulmuş, 300, 600 ve 750 m derinlikteki üç denizaltı istasyonuyla donatılmış tesisleri kapsar. NATO'nun yardımlarıyla çalışmaları yürüten poligonun yönetim merkezi Portekiz'deki Cascais kentindedir. (Bk. ASOR ADALARI, *Ek.*) [L]

***SANTA MARİA DE GARONA,** İspanya'da yer. — Nükleer santral 1971'de hizmete açıldı. (L)

***SANT'ANTİOCO,** İtalya'da (Sardinya) ada. — Metalürji ve kimya sanayileri. (L)

***SANTAREM,** Brezilya'da (Para eyaleti) şehir. — Arkeol. XI. yy.ın başından Avrupalıların geldiği döneme kadar Amazon havzasında yaygın olan çizgili ve noktalı üslûptaki seramikle ilgili en iyi bilinen yerlerden biri burasıdır. Kolomböncesi Amerika'ya ait belki de en ilginç kabartmalı çömlek örneklerine gene Santarem'de rastlanır. Bulunan seramik kaplar (kâse, küp, karma biçimler) insan veya hayvan biçiminde çıkıntılarla süslüdür. Bu çeşit süsler bu kapların günlük işlerde değil de törenlerde kullanıldığını akla getiriyor. Ayrıca burada çok sayıda ayaklı bardaklar ve kulplu kâseler bulunmuştur. Bu seramiklerin çoğu bej renkte, bazılarıysa boyalıdır.

Bunlardan başka Santarem'de, pişmiş topraktan yapılma, içi boş veya dolu, oldukça

kaba-saba ve acayip biçimde heykelciklere de rastlanır. Bunların en tipik örneği, bacakları açık duran oturmuş kadın heykelciğidir. Burada bulunan kıvrık biçimdeki pipoların üslûbu da heykelciklerinkine benzer. Taş olarak porfir, kuarsit, jadeit, kumtaşı kullanılmış, bunlardan kertikli ve kulaklı baltalar, iğler, tokmaklar, havanlar yapılmıştır; tipik bir süs eşyası da cilâlı taştan yapılan ve *muiraquita* denen hayvan (kurbağa, kuş) biçimindeki küçük küpelerdir. (L)

SANTA ROSA, Santa Barbara takımadalarında (A.B.D., Kaliforniya) ada, Los Angeles açıklarında. 29 600 yıl önceden kalma yerleşme. (L)

SAN TEODORO, İtalya'da (Sicilya) yer, Messina dolaylarında. Bir mağara içinde, romanelli fasiyesine yakın bir Cilâlıtaş devri fasiyesine adını veren tarihöncesi yerleşmesi. (L)

SANTİMAMİNE, İspanya'da mağara, Bask ülkesinde, Cortezubi'de (Bilbao bölgesi). İçinde Yontmataş devrine ait resim ve gravürler bulunan bir tarihöncesi merkezi ortaya çıktı, ayrıca Aurignac sanayiinden Kalkolitik'e kadar uzanan bir dizi kültür düzeyine de rastlandı. (L)

***SANTOLİQUİDO** (Francesco), italyan bestecisi. — (öl. Capri 1971). [L]

***SANTORİNİ,** Santorini takımadalarının başlıca adası. — Arkeol. 1967'de, adanın güneyinde Akrotiri denen yerde kazılara yeniden başlandı. Bu araştırmalar volkan patlamasında lavlar altında kalan evlerin ortaya çıkmasını sağladı. Daha önceki depremlerde yıkılmış olmakla beraber, bu evlerin bazıları iki katlı olarak kalabilmiştir. Üst kata çıkan merdivenler bulundu. Duvarlar resimlerle süslüdür; bu, son yılların en önemli buluntularındandır. «Batı evi»nde, «zambak» odasında ve «kadınlar» odasında çok sayıda fresklere rastlandı. Başka bir salonda bulunan eşyalar (birçok vazo ve sungu masası) bu evin bir tapınma yeri olduğunu düşündürüyor. Aynı yerde çok iyi kalitede seramik parçaları ve birçoğu resimli küpler ortaya çıkarıldı. Başlıca buluntular ve freskler 1971'den beri Atina Ulusal müzesindeki bir sergide gösteriliyor. 1968'de bitirilen Santorini müzesi bu kalıntıların konması için baştan aşağı yeniden düzenlendi. (L)

***SANTRAL** i. — Havc. *Aerodinamik santral,* aerodinamik ölçmeler yapmağa olanak veren uçak alet ve donanımlarının tümü. (Bk. ANSİKL.) || *Ek santral,* cayroskopların sapmasını dengelemek için platformu ayarlayıcı bir düzenekle donatılmış eylemsizlik santralı. || *Eylemsizlik santralı,* eylemsizlik ilkesine göre uçuşa olanak veren donatımların tümü. (Bk. ANSİKL.) || *Yönlendirme santralı,* bir uzay taşıtının yönünü belirlemeğe ve düzeltmeğe yarayan aygıtların tümü (ing. *Attitude Control Unit*).

— Nükl. *Nükleer santral.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Havc. *Aerodinamik santral,* uçuş hızı, yükselti, uçağın gelme açısı gibi çeşitli olguları ölçer; bu ölçülerin hepsi de, çok iyi belirlenmiş koşullarda basıncı ölçmeğe dayanır; bu basınç ölçülerine dayanarak da aranan parametrelerin değerleri bulunur. Aerodinamik santral, ölçü sonuçlarını bağlı olduğu otomatik pilota bildirir.

Eylemsizlik santralı'nın, yönelimi tamamen cayroskoplarla dengelenen ve aracın birbirine dik üç yönde hızlanmasını sağlamağa yarayan ivmeölçerlerle ve bu ivmelerden hareketle aracın koordinatlarını bulan bir hesap makinesiyle donatılmış bir platformu vardır. Eylemsizlik santralları çeşitli araçların yol alışı ya da güdümü için kullanılır: etkinlik alanı geniş askerî uçaklar ya da nakliye uçakları, denizaltılar, balistik silâhlar, uzay gemileri v.d.

— Nükl. New Jersey'deki amerikan elektrik üretim şirketi, 1 150 MW'lık birim güçte iki adet yüzer *nükleer santral* kurmayı amaçlamaktadır. Bunlar Florida'nın kuzeyinde Blount adasında kurulacak, sonra New Jersey kıyılarından 5 km ötede amerikan karasularına yerleştirilmek üzere kıyı boyunca çekilecektir. İlkinin 1980'de, ikincisinin de hemen ertesi yıl hizmete girmesi öngörülmektedir; bu santrallar, yapımına 1976'da başlanacak olan bir dalgakıranla korunacaktır.

Japonya da yüzer nükleer santrallar ve denizaltı santralları kurma olanağını araştırmaktadır. Hitaçi grubu Tokyo'nun güneybatısında, Sagami koyunda bir yüzer santral kurmayı tasarlamaktadır. Sumitomo grubu da, kendi yönünden, aynı ilkeye göre (bir sualtı kasası taşıyan yüzer dok), Okinava açıklarında, elektrik üretecek ve aynı zamanda deniz suyunun tuzunu giderecek tatlı su elde eden bir fabrikayla magnezyum tuzu çıkaran bir üniteyi çalıştıracak yüzer bir tesis kurmayı planlamıştır. Japonya, aynı zamanda, boş alanların azalması ve kent bölgelerinin yayılması sonucu karaya tesis kurmanın giderek daha büyük güçlükler doğurması nedeniyle, bir denizaltı santralı kurmayı da tasarlamaktadır. Daiiçi grubu kırk metre kadar çapında, kıyıdan 5 km açıkta, denizin 40 m derinliğine gömülmüş üç küresel modül inşa etmeyi düşünmektedir. Bu modüllerde, bir nükleer reaktör (basınçlı suyla soğutulan türden) bir türbinli alternatör, bir de deniz suyunun tuzunu giderici bir ünite yer alacaktır. Okinava sanayiini besleyecek olan bu tesisin yapımı dört yılda bitirilecektir (iki yıl karadaki yapımı, iki yıl da denizde kurulması). [L]

SANUS (Burhan Zihni), türk iktisatçısı (İstanbul 1902). Riyazatı Âliye devresinde (Yüksek Mühendis mektebi) İstanbul Ulûmı Âliyei Ticariye mektebini bitirdi (1926); aynı yıl devlet hesabına öğrenim yapmak için önce Paris'e, sonra Lozan'a gönderildi. Lozan Üniversitesi Siyasal Bilimler okulundan mezun oldu (1930). Türkiye'ye dönüşünde İktisat vekâletinde danışmanlığa atandı (1932). 1936'da Dış Ticaret dairesi başkanlığına, 1940'ta Sümerbank genel müdürlüğüne getirildi. 1946-1950 arasında profesör olarak atandığı Siyasal Bilgiler okulunda öğretim üyeliği yaptı. 1960'ta ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. 1967'de İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler akademisinden emekliye ayrıldı. Eserleri: *Le role économique du port d'İstanbul* (İstanbul limanının ekonomik rolü) [1928]; *La balance des comptes de la République Turque* (Türkiye cumhuriyetinin hesaplar dengesi) [1932]; *Para ekonomisi* (3 c., 1955, son cilt 1960'ta tamamlandı). [M]

Sanyo, Osaka'yı Fukuoka'ya bağlayan japon demiryolu hattı. Bu hat, Tokyo-Osaka arasındaki Tokaydo hattının uzantısıdır. 1972'de, Osaka - Okayama kesimi hizmete sokulmuş, böylece, Tokaydo ile birlikte, yüksek hızlara ayrılmış 680 km'lik önemli bir hat elde edilmişti. Ray açıklığı normal olan bu hatlarda, ticarî hizmette en yüksek hızı 220 km/saat olan elektrikli trenler işletilmektedir. (L)

***SAÔNE-ET-LOİRE idare bölgesi,** Fransa'da Bourgogne bölgesinde idare bölgesi. — 550 362 nüf. (1968); 5 idare çevresi, 56 kanton, 571 komün. (L)

***SAÔNE idare bölgesi** (HAUTE), Fransa'da Franche-Comté bölgesinde idare bölgesi. — 214 176 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 29 kanton ve 543 komün. (L)

***SAPANCA,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili) ilçe. — 16 725 nüf., ilçe merkezi 8 933 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***SAPIKLIK** i. — ANSİKL. Psikanaliz. *Sapıklık,* Freud zamanında, 1886'da Krafft-Ebing tarafından *Psychopathia Sexualis*'te (Cinsel ruh hastalıkları), ya da H. H. Ellis tarafından 1898'de, *Studies in the Psychology of Sex*'te (Cinsellik psikolojisi incelemeleri) verilen sapıklık listelerinden de anlaşılacağı gibi, bir normalliğe göre tanımlanırdı. Ama Freud «sapıklık» terimini kullanmakla birlikte onun anlamını köklü bir şekilde değiştirdi. Sapıklık anormal bir cinsel tatmin biçimi (bu terimle karşıt cinsler arasında geçmeyen ve üremeye ilişkin olmayan her türlü tatmin kasdedilir) olmaktan çok çocukluktaki istek biçimlerini kültürel kuralların zoru ile budamak zorunda bulunan her insanın normal durumudur denebilir. Gerçekten de çocuk yönlü bir sapıktır: ruhsal gelişimi sırasında, yetişkinlerde görülen dışkılık, ağzıllık, sadizm gibi bütün sapıklık biçimlerini gösterir. Bu duruma göre çocukluktaki sapıklık ile yetişkinlerde görülen sapıklık arasındaki ayrılık üzerinde düşünülebilir: bu ayrılık «cinsellikteki bileşenlerden birinin yapısal güçlenmesi ya da erken ortaya çıkması» anlamına gelir (*«Bir çocuk dövüldü»*, 1919) ve çocukluk dönemindeki bir saplantıya bağlıdır; öyle ki özne erinlik sırasında normal bir cinsellik girişiminden sonra çoğu zaman yeniden buna döner.

Sapıklık insanın özgül yazgısına bağlıdır diye düşünülebilir; Freud'a göre, bu yazgı gereği, insan cinsel yaşamına iki kere başlamak zorundadır: bir kere ilk çocukluk çağında, bir kere de uyuklama döneminden sonra erinlikle birlikte. Son olarak, şunu belirtmek gerekir: Freud, yaşamının sonuna doğru ölüm içtepisiyle «ilkel mazoşizm»i içtepiler kuramına sokarak sapıklığı ruhsal yapının özeğine yerleştirir ve böyle yapmakla onun kuralcı ve baskıcı yönünü ortadan kaldırır. (L)

***SAPLANMA** i. — Psikanaliz. Düzgün aşamalarla kesinleşmiş bir evrim sırasında libidonun saplandığı durak ve, geçmiş zamanın bir kalıntısı olduğu halde, elinde olmayarak kişinin şimdiki zamanında da sürüp giden bir çeşit aykırı durum. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Yaşadığı geçmişte kişi ağzıl, dışkıl v.b. evrelere takılıp kalabilir. Bu yüzden, *saplanma* bu takılıp kalmanın ileride yinelenmesi için motor rolü oynar. Kişi hangi evreye saplanmışsa isteği o modele göre biçimlenir. Gerçekten saplanma kavramı gerileme, itilme ve yineleme arasındaki karışma ve karşılaşmanın sonucudur. Gerileme kişinin çocuklukta saplandığı evredeki tatmin tarzını yeniden ortaya çıkarabileceği demektir; böylece saplanma onun daha öteye geçemeyeceği bir dayanma duvarı gibidir. İtilme, yaşamın sürüp gitmesi için ruhsal dürtünün duraklaması ve gerçeğin onunla birlikte ortadan çekilmesi demektir. Saplanma itilmenin başlangıç evresi, belirli bir özne ya da kişi için ilk aşamadır. Yineleme itilmeden ileri gelir: itilmiş olan libido belirli evreye saplandığı andan itibaren, kişi onu değişik bir biçim altında yinelemekten başka bir şey yapamaz; analiz geçmişi sırayla akla getirerek o kılık değiştirmiş biçime gerçek yüzünü kazandırabilir, böylece saplanmayı günışığına çıkararak yinelenmenin etkilerini silip yok edebilir. (L)

SAPLANTISAL sıf. Psikanaliz. *Saplantısal savunma,* Melanie Klein'ın kuramında, manyak savunmalara bağlı olan ve küçük çocuğun yıkıcı saldırganlığından zarar görebilecek istek nesnesini onarma görevi yapan savunma süreci.

— ANSİKL. Manyak savunmayı *saplantısal savunma* gibi öne çıkaran neden nesne onarımının başarısızlığa uğramasıdır. Örneğin yatağa girince sarıp sarmalanma, çocuğun bir dış öğe karşısındaki korkusunu ifade eder; dış öğe ise aslında onun kendi nesnesel saldırganlıklarının bir yansımasıdır. Bir ölümün ardından evin temizlenmesi, ev eşyasının yerlerinin değiştirilmesi de onun gibi, yas*tan (*Ek*) ileri gelen çöküntüsel durumlara karşı koymak için saplantısal savunmaların güçlendirilmesini ifade eder. (L)

***SAPMA** i. — Leng. Ortak dil kurallarını aşan konuşma eylemi: *Sözgelimi bazı üslûp denemeleri normal dil yapısına göre birer sapmadır.*

— Mat. *Bir E kümesi üzerindeki sapma,* $+\infty$ da dahil olmak üzere, pozitif gerçek sayıların $\overline{\mathbb{R}}_+$ kümesinde $E \times E$'nin her f uygulaması; şöyle ki

$$(x = y) \Rightarrow f(x, y) = 0;$$
$$f(x, y) = f(y, x) \text{ ve}$$
$$f(x, y) \leqslant f(x, z) + f(z, y):$$

E üzerindeki bir uzaklık bir sapmadır. || *Rasgele bir değişkenin standart sapması,* bu değişkenin değişkenliğinin karekökü. (Bk. DEĞİŞKENLİK, *Ek.*)

— Sil. *Dairesel olasıl sapma,* gerek arazi üzerinde, gerek düşey bir hedef üzerine yapılan bir atışın isabet noktalarının yüzde 50'sini içeren bir dairenin yarıçapı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sil. Deneyler, her tür merminin isabet noktalarındaki dağılımın, yön bakımından olduğu kadar menzil bakımından da Gauss dağılım yasasına uygun olduğunu göstermiştir. Ortalama bir atış noktasına göre, ya menzilde ya da yöndeki ikinci derece ortalama sapma, yani standart sapma (olasılıklar kuramında en geçerli olan budur) ya da daha yaygın olarak, *ex* olasıl menzil ya da *ey* olasıl yön sapması tanımlanır ve standart sapmanın 1,48 olasıl sapma değerinde olduğu ispatlanır.

Ayrıca bir atışın dağılımı bütünü içinde de elde alınabilir ve *dairesel olasıl sapma* (D.O.S.) atışın ortalama noktasını merkez kabul eden ve isabet noktalarının yarısını içine alan bir dairenin yarıçapı olarak tanımlanır. Bununla birlikte, değeri ancak, dağılım dairesel ise, yani standart sapmalarla olasıl sapmalar menzil ve yönce eşitse, kesinlikle belirlenebilir. Bu durumda, dairesel olasıl sapma 1,75 menzil ya da yön olasıl sapmasına eşittir. Füzelerin (yörüngesinin başlangıcında güdülen ya da güdülmeyen) dağılım bölgesinde ve maksimum menzillerine yakın ateşlenen topçu roketlerinde de durum böyledir. Buna karşılık, küçük açı altında atılan roketlerde, menzildeki olasıl sapma yöndeki olasıl sapmayı iyice aşar. Bu durumda şu yaklaşık formül kullanılır:

$$D.O.S. = 1{,}2\sqrt{ex^2 + ey^2}$$

Büyük bir mermi serisi için, D.O.S. yarıçaplı bir daire içine isabet olasılığı yüzde 77'dir ve yüzde 99 aşılmama şansı olan maksimum sapma 3 D.O.S. dolaylarındadır. (L)

***SAPTIRICI** sıf. — ◆ i. Elektron. Düşey ve yatay zaman tabanlarının testere dişi biçiminde işaretlerine göre elektronların magnetik sapmasını sağlayan, katot lambası boynuna takılmış bobinler bütünü.

— ANSİKL. *Saptırıcı,* elektronların magnetik sapması ilkesine dayanır. Elektronların yörüngesi üzerinde kuvvet çizgileri demet eksenine dik olan bir magnetik alan yaratılarak, bu yörünge, alanın değerine, dolayısıyla bobinlerden geçen akımın şiddetine göre saptırılabilir. Bir saptırıcının duyarlığı, ekran üzerinde demetin çarpma noktasının magnetik alan birimi başına santimetre cinsinden yer değiştirme ölçümüyle ya da bobinlerde amper devirle ifade edilir. İki bobin çifti kullanarak lambanın ekranı tamamen «taranabilir», lamba boynunda düşey iki bobin yatay sapmayı, yatay iki bobin de düşey sapmayı sağlar. Bu bobinler yatay ve düşey sapmalara tekabül eden testere dişleriyle beslenerek, ekranın tüm yüzeyi spotla taranabilir. Gerekli enerji, lamba boynunun çapı, ekranın hızlandırma geriliminin değeri ve maksimum sapma açısıyla doğru orantılı, bobinlerin boyuyla ters orantılıdır. Modern bir saptırıcıda yatay saptırma bobinleri eyer biçimindedir; çünkü bobinler boyunla koni başlangıcı arasındaki kısma geçmiştir. Düşey saptırma bobinleri ferritten bir tor üzerine sarılmıştır. Üç renkli lamba saptırıcısı (renkli televizyon) daha karmaşıktır ve daha büyük güçte testere dişi sinyalleri gerektirir. Bir transistordan tam güvenlikle böyle bir güç beklenemeyeceğinden, transistorlar yeniden incelenerek tor biçiminde bobinli saptırıcılar gerçekleştirildi; bobinlerin empedansı zayıf olduğundan düşük gerilimli bir akım gerekir, bu da bir tiristorla elde edilebilir. (L)

Ömer Celâl SARÇ

***SARAÇ** (Tahsin), türk şairi ve mütercimi. — Yeni eserleri: *Direnmeler* (1973); *Yunus Emre* (Uluslararası Yunus Emre semineri dolayısıyla Yunus'un şiirlerinin Turizm ve Tanıtma bakanlığınca yayımlanan fransızca çevirisi, 1973); *Poèmes choisis* (Ayhan Özden'in fransızcaya çevirdiği 31 şiir, 1974). [M]

***SARAGAT** (Giuseppe), italyan siyaset adamı. — 1971'de yerine Giovanni Leone cumhurbaşkanı oldu. (L)

SARAN (Nephan), türk kadın etnolog ve sosyal antropoloğu (İstanbul 1924). Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1947); bir süre avukatlık yaptı (1949-1952). A.B.D.'ye giderek (1952) Saint Louis üniversitesinde kriminoloji ve çocuk suçluluğu konusunda master (1955) ve doktora yaptı (1961). Türkiye'ye dönüşünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Etnoloji ve Sosyal Antropoloji bölümüne asistan, 1967'de doçent oldu ve bölüm başkanlığına getirildi (1969); 1974'te profesör oldu. Başlıca eserleri: *Öğrenci hareketlerinin bilimsel yönden araştırılması* (Hikmet Altuğ - Kâzım Arısan - Özcan Köknel'le birlikte, 1970); *İstanbul'da gecekondu problemi* (1971); *Türkiye'de sosyal araştırmaların gelişmesi* (1971); *Üniversite gençliği* (1975). [M]

***SARAY,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili) ilçe. — 24 314 nüf., ilçe merkezi 8 252 nüf. (1975); 22 köy (1970). [M]

***SARAY,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili, Özalp ilçesi) bucak. — 11 098 nüf., bucak merkezi 1 854 nüf., 26 köy (1970). [M]

***SARAYCIK,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili, Gümüşhacıköy ilçesi) bucak. — 7 750 nüf., bucak merkezi 420 nüf. (1970). [M]

***SARAYDÜZÜ,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Sinop ili, Boyabat ilçesi) bucak. — 12 534 nüf., bucak merkezi 1 051 nüf., 26 köy (1970). [M]

***SARAYKÖY,** Ege bölgesinde (Denizli ili) ilçe. — 35 378 nüf., ilçe merkezi 10 551 nüf. (1975). [M]

Saraylar, Marmara adasının kuzeyinde köy.

— Arkeol. 1971'den beri burada Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü adına İstanbul Arkeoloji müzeleri tarafından kurtarma kazıları yapılıyor. Kazılar, Saraylar'da 1971'de yapımına başlanan bir liman inşaatı sırasında ortaya çıkan Roma ve Erken Bizans nekropolünü (mezarlık) kurtarmak, büyük mermer lahitleri açıp temizleyerek yerinde korumak, böylece mermer ocaklarında çalışmış işçilere ait antik bir mezarlığı olduğu gibi sergilemek amacıyla başlandı. Varılmak istenen diğer bir hedef de, Saraylar çevresindeki antik mermer ocaklarını incelemek, bu ocaklarda antik mermercilikte ne gibi yöntemlerin uygulandığını saptamak, yarı işlenmiş mermer eserleri bir açıkhava müzesinde toplayarak antik mermer işçiliği ve ticareti konusunda aydınlatıcı bir koleksiyon meydana getirmekti. 1974 çalışma yılı sonunda 149 adet envanterli eseri kapsayan açıkhava müzesinin yapımı tamamlandı. Müzenin hemen yanında başlayan nekropolün içinde de 10 lahit ilk konulduğu şekilde, 8 lahit ise ilk buluntu yerine yakın bir yerde sergilendi. (M)

***SARAYÖNÜ,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili) ilçe. — 26 639 nüf., ilçe merkezi 8 946 nüf. (1975). [M]

SARÇ (Ömer Celâl), türk istatistikçisi ve iktisatçı (İstanbul 1901). Berlin üniversitesini bitirdi (1925). İstanbul Hukuk fakültesi maliye ve iktisat profesörü oldu (1933). İktisat fakültesi kurulduğunda (1936) dekanlığına seçildi, dekanlık görevi 1949'da İstanbul üniversitesi rektörü seçilene kadar sürdü. 1939'da ordinaryüs profesör oldu. İstatistik enstitüsü müdürlüğü (1952) ve New York Columbia üniversitesinde misafir profesörlük yaptı (1954). İstanbul İktisat Fakültesi İstatistik ve Tatbikî İktisat kürsüsü başkanlığından 1972'de emekliye ayrıldı. Başlıca eserleri: *Ziraat ve sanayi ticareti* (1933); *İstatistik teorisi ve tekniği* (1934); *Türkiye ekonomisinin genel esasları* (1950). [M]

***SARDEIS** veya **SARDES.** Esk. coğ. Anadolu'da (Lydia bölgesi) şehir. — Arkeol. Harvard üniversitesi tarafından yapılan son kazılarda M.S. II. yy.a ait bir yazıtlı taş bulundu. Yazıt 13 satırdır ve Lydia valisi Droaphernes tarafından dikilen Zeus Varadates heykelinden söz etmektedir. Paetolus çayının doğu kıyısındaki araştırmalarda bir hamama ait olduğu sanılan odalar, sütun kaideleri ve sıvalar ortaya çıkarıldı. Akropolisteki kazılarda Helenistik çağ öncesi duvarlar, büyük bloklar, kiremit parçaları çıkarıldı. Allahdiyen köyü yakınında Eskimektepyeri mevkiindeki kazılarda üç büyük sütun ve mozaik döşeme ortaya çıkarıldı. Mozaiklerde parlak ve çeşitli renkler kullanılmış, kuş ve bitki motifleri işlenmiştir. (M)

SARGIN (Muharrem), türk inşaat mühendisi (Şereflikoçhisar 1936). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi (1959). 1964'te Londra üniversitesinde ihtisas yaptı. 1968'de Kanada'da University of Waterleo'da çalışma ve araştırmalarda bulunduktan sonra 1969'da Türkiye'ye döndü, İmar ve İskân bakanlığında Araştırma dairesi başkanı oldu. Kanada'da ingilizce olarak yayımlanan *Betonda gerilme deformasyon ilişkisi ve betonarme kesitleri analizi* adlı eserinden ötürü 1972 TÜBİTAK bilim ödülünü aldı. 1976'da Ortadoğu Teknik üniversitesinde öğretim görevlisi olarak bulunmaktaydı. (M)

SARI (Hızır), türk güreşçisi (Tortum 1951). Güreşe İstanbul'da başladı. Balkan gençler şampiyonasında iki kere şampiyon oldu ve Altınay kulübünde çalışmağa başladı. 1971 Dünya Güreş şampiyonasında 48 kiloda gümüş madalya kazandı; aynı yıl İzmir'de yapılan Akdeniz oyunlarında aynı kiloda altın madalya aldı. (M)

SARI (Mehmet), türk güreşçisi (Tarsus 1950). Güreşe 19 yaşında başladı. 1973'te Bükreş turnuvası ve Avrupa birinciliğinde gümüş, 1974'te uluslararası Yaşar Doğu ve Budapeşte turnuvasında gümüş (62 kg), 1975 Akdeniz oyunlarında altın madalya (68 kg) aldı; 29 defa millî oldu. (M)

***SARIBENEK** bLş. i. — ANSİKL. Oftalmol. *Sarıbenek ödemi.* Ağtabakanın altında ya da içinde sızıntı yapan, ama ne kanama, ne de boyama maddesiyle ilgili olan sarıbenek bozuklukları bu ad altında toplanır. Sarıbenek ödeminin klinik belirtileri şöyledir: görüş keskinliğinde az ya da çok azalma olur; metamorfopsi ile birlikte tam merkezde bir skotom bulunur; renk seçimi bozulur (renkleri görmekte bozukluk); göz dibinin muayenesinde ağtabakanın görünüşü, ödemin yerine ve yoğunluğuna göre değişiktir (sarıbenek yansısında değişiklik, renkte değişiklik [bulanık külrenginden süt beyazı rengine kadar], «kabarcık»ı andıran değirmi çıkıntılı görünüş, görme tellerinin dizilişinden ileri gelen yıldızsı çizgiler). Fluorışıda göz anjiyografisi (bk. ANJİYOGRAFİ*, *Ek*) doku bozukluğunun yeri ve ne olduğu hakkında en iyi bilgileri sağlar ve sarıbenek ödemlerini sınıflandırmada işe yarar (D. Gass ve A.E. Maumenee'nin çalışmaları). Yapılan sınıflama şöyle:

— sarıbenek bölgesinde sızıntılı dekolmanlar: bunlar aslında ağtabakaaltı sızıntılardır; sızıntı Bruch zarı ile boyalı epitelyum arasından gelebileceği gibi, boyalı epitelyum ile sınır hücreleri arasından da gelebilir; ağtabakaaltı sıvının kaynağı genellikle damartabakadır; sızıntılı dekolman bağımsız bir hastalık olabileceği gibi (bu takdirde «sızıntılı merkezî damar-ağtabaka hastalığı» adı verilir) birçok sebepten doğan ikincil bir hastalık da olabilir; bu ikincil dekolmanlar iltihaplanmadan, urlardan, damar ve kan bozukluğundan, şekil bozukluğundan (papillada doğuştan çukur), yozlaşmalardan (aşırı miyopluk, damarsı çizgilenme, ödemli sarıbenek, yaşlılık yozlaşması) ileri gelebilir;

— kesemsi sarıbenek hastalıkları; bunlar da Henle tabakasında bulunan yalancı kistli aralıklardaki ağtabaka kılcal damarlarından ileri gelen sızıntısal bir akıntının toplanmasıyla oluşur. Sebepleri de pek çoktur;

— ağtabaka iskemisinden, doğan ödemler (damar tıkanması, travmalar); anjiyografide bunların izi görülmez.

Sarıbenek ödeminin tedavisi sebebine bağlıdır. Özellikle yakın yıllarda, bağımsız sızıntılı dekolmanlarda (akıntı noktasının doldurulması), damar bozukluklarında (yeni damarların yok edilmesi), intanî nedenlerde (damartabaka iltihap odağının yok edilmesi) laser ışığıyla pıhtılaştırma yönteminin kullanılması belirtmek gerekir. (L)

***SARIBEYLER,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Savaştepe ilçesi) bucak. — 4 840 nüf., bucak merkezi 2 707 nüf., 11 köy (1970). [M]

***SARIBUĞDAY,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili, Merzifon ilçesi) bucak. — 10 857 nüf., bucak merkezi 544 nüf., 25 köy (1970). [M]

SARICA (Ahmet Murat), türk hukukçusu (İstanbul 1926). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1950). Bir süre avukat olarak çalıştıktan sonra 1956-1959 yıllarında Paris Hukuk ve İktisadî İlimler akademisinde doktora yaptı. Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Hukuk Fakültesi Devlet Doktrinleri ve Kamu Hukuku kürsüsüne asistan oldu (1960); aynı zamanda Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'nın devletler umumî hukuku derslerinde çevirmenlik yaptı. 1964'te Belçika'da Brüksel ve Louvain üniversitelerinde araştırma yaptıktan sonra 1965'te fakülteden ayrıldı. Dışarıdan verdiği tezle doçent oldu (1965) ve İstanbul Hukuk Fakültesi Devletler Umumi Hukuku kürsüsünde öğretim üyeliğine atandı (1969). Başlıca eserleri: *Faşizm* (Rona Aybay'la birlikte, 2. baskı 1965); *Anayasayı niçin savunmalıyız?* (1969); *Fransız İhtilâli* (1970); *Siyasî düşünce tarihi* (1973); *Kıbrıs sorunu* (Erdoğan Teziç, Özer Eskiyurt'la birlikte, 1975). [M]

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

***SARICAKAYA,** Eskişehir ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları için kalan kesim) ilçe. — 14 457 nüf., ilçe merkezi 3 210 nüf. (1975); 13 köy (1970). [M]

***SARIGÖL,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Yusufeli ilçesi) bucak. — 8 798 nüf., bucak merkezi 1 332 nüf., 8 köy (1970). [M]

***SARIGÖL,** Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe. — 28 734 nüf., ilçe merkezi 6 935 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

***SARIKAMIŞ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 63 842 nüf., ilçe merkezi 21 243 nüf. (1975); 55 köy (1970). [M]

***SARIKAVAK,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Mut ilçesi) bucak. — 4 401 nüf., bucak merkezi 646 nüf. (1970). [M]

***SARIKAYA,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili) ilçe. — 40 381 nüf., ilçe merkezi 5 080 nüf. (1975); 55 köy (1970). [M]

***SARIKONAK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 672 nüf., bucak merkezi 308 nüf. (1970). [M]

***SARIKÖY,** İç Anadolu bölgesinde (Eskişehir ili, Mihalıççık ilçesi, Merkez bucağı) köy. — 1 119 nüf. (1970). [M]

***SARIKÖY,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Gönen ilçesi) bucak. — 13 995 nüf., bucak merkezi 4 343 nüf. (1970). [M]

***SARIOĞLAN,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Kayseri ili) ilçe. — 21 960 nüf., ilçe merkezi 3 285 nüf. (1975). [M]

***SARISU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili, Patnos ilçesi) bucak. — 7 414 nüf., bucak merkezi 291 nüf., 21 köy (1970). [M]

***SARIYER,** İstanbul'da, Boğaziçi'nin Rumeli yakasında semt. — 83 251 nüf., ilçe merkezi 77 371 nüf. (1975). [M]

Sarıyer Gençlik kulübü, İstanbul'da spor topluluğu. 1923 yılında kuruldu. Forma rengi lâcivert-beyazdır. 1941-1942'de İstanbul İkinci ligine katıldı. Üç yıl (1943, 1944, 1945) Boğaziçi grubu şampiyonu oldu. 1962-1963'te İstanbul profesyonel lig şampiyonluğunu elde edince Türkiye İkinci ligine alındı. Halen kırmızı grupta oynuyor (1975). [M]

***SARIZ,** Kayseri ilinde (İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin birbiriyle birleştiği kesimde) ilçe. — 23 059 nüf., ilçe merkezi 3 595 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

SARKİS (Sarkis ZABUNYAN. — denir), türk sanatçısı (İstanbul 1938). Önceleri tuval üzerine resim yapıyordu; 1964'te Paris'e yerleşti; 1968'e kadar yapıştırmalar üzerinde çalıştı; bu yapıştırmaların başlıca özelliği, hem birbirinden ayrı, hem de bir bütünmüş izlenimi verecek şekilde yan yana yerleştirilmiş bazı ayrıntıların sürekli olarak tekrarlanmasıydı. Daha sonraları, Joseph Beuys'ünkine benzer bir tutumla, yoksul* sanata (*Ek*) ve bazı yönlerden kavramsal* sanata (*Ek*) yaklaşan bir araştırmaya girişti: ağaç, tel ve katran gibi gereçler kullanarak, «görülecek» ya da «dinlenecek parçalar» için sadece bir taşıyıcı ödevi gören makineler yaptı. Örneğin *le IIIe Reich des origines à la chute* (Başlangıcından çöküşüne kadar III. Reich) [1971] adlı eseri hem sese ve konuşmaya (magnetik banda kaydedilmiştir), hem görsel anlatıma (çelik bir kasa içinde sunulmuştur), hem de zamana dayanır (parça yirmi dakika sürer). [L]

***SARMISAK** veya **SARIMSAK** i. — AN-SİKL. *Türkiye*'de kuru *sarmısak* üretimi yıllara göre şöyle oldu: 1971'de 53 000 t, 1972'de 44 000 t, 1973'te 43 600 t, 1974'te 58 000 t. (M)

SARODE i. Hintlilerin sitar'a benzeyen telli çalgısı. (L)

SAROL (Mükerrem), türk hekimi ve siyasetçisi (Gördes 1909). İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1933). Hamburg Tıp fakültesinde jinekoloji üzerine ihtisas yaptı (1934-1938). Türkiye'ye dönüşünde çeşitli yerlerde hükûmet tabibi olarak çalıştı. 1946'da çok partili siyasî hayata geçildiğinde Demokrat partiye girdi ve 1950'de bu partinin adayı olarak İstanbul'dan milletvekili seçildi. Milletvekilliği sürerken İstanbul'da günlük *Türk Sesi* gazetesini çıkarmağa başladı. 1954 seçimlerinde tekrar Parlamento'ya döndükten sonra üçüncü Menderes kabinesinde basınla ilgili devlet bakanlığına getirilmesi üzerine gazete sahipliği geniş tartışmalara konu oldu. Tartışmalar sürerken gazeteyi bir arkadaşına devretmesi muvazaa söylentilerine yol açtı; bu da basına ispat hakkı tanınması isteklerinin ortaya atılmasına, giderek de Demokrat partide bölünmeye sebep oldu (1955). Bu arada Sarol, bakanlıktan ayrılmak zorunda kaldı. 1957'de Edirne milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960'ta Yassıada'da Yüksek Adalet divanına sevkedilerek mahkûm edildi. 1964'te aftan yararlanarak serbest bırakıldı. Eski Demokrat partililere siyasî haklarının geri verilmesi üzerine 1975'te Adalet partisine girdi. (M)

***SARP,** Karadeniz bölgesinde (Artvin ili, Hopa ilçesi, Kemalpaşa bucağı) köy. — 383 nüf. (1970). [M]

SARPTÜRK (Leyla Gamsız), türk ressamı (İstanbul 1921). Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünü (1943) ve Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1947). Fransız konsolosluğunda açtığı sergiyle burs kazanarak Paris'e gitti; orada André Lhote ve Fernand Léger atelyelerinde çalıştı. Güzel Sanatlar akademisinin akademi dışı sanatçılar yarışmasında birincilik ödülü aldı (1964). [M]

***SARRAUTE** (Nathalie), fransız kadın edebiyatçı. — Son olarak bir oyun (*İsma ou ce qui s'appelle rien* [İsma ya da hiç denen şey], 1970) ve bir roman (*Vous les entendez?* [Onları işitiyor musunuz?], 1972) yayımladı. (L)

***SARREGUEMİNES,** Fransa'da Moselle idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — 1971'de komşu Folpersviller komünü Sarreguemines il sınırları içine alındı. (L)

***SARTHE idare bölgesi,** Fransa'da Loire bölgesinde idare bölgesi. — 461 839 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 36 kanton ve 376 komün. (L)

***SARTRE** (Jean-Paul), fransız filozof ve yazarı. — Mayıs 1968 olayları Sartre'ın yaşamında bir kesinti meydana getirdi: alışılagelen aydın tipine, «evrenselin herhangi bir alandaki özel kullanımına karşı çıkan», ama kendi uygulamasını hoşgörüyle karşılayan aydın tipine uymayı bir filozof olarak kendine yediremedi.

Bunun içindir ki, «kendisinden istenilen, beklenilen bütün haklı siyasî davalara açık olmak» kararına vardı: A.B.D.'nin savaş suçlularını mahkûm etmek için kurulan ilk Russel mahkemesinin başyargıçlığını kabul etti; Marx'çı-Lenin'cileri desteklemek ve mahkemelerde savunmak için *la Cause du peuple*'ü (Halkın davası) yönetti; baskı ve zorbalık kurbanlarını, meşru olsun olmasın, her yola başvurarak savunma amacını güden *le Secours rouge* (Kızıl yardım) derneğinde çalıştı; *Libération* (Kurtuluş) gazetesini kurdu ve 1974'e kadar çıkardı. Yayımlamağa devam ettiği *Situations*'un (Durumlar) VIII. ve IX. ciltlerinin büyük bir bölümünde ve *On a raison de se révolter* (Başkaldırmakta haklıyız) [1974] adlı, iki Mao'cu militanla yaptığı konuşmalarda nelere karşı cephe aldığını anlattı.

Bu eylemler, Sartre'ı, ortaklarıyla arasındaki düşünce ayrılığını daha bir kesinlikle belirtmeğe yöneltti: Komünist partisinin mayıs 1968'deki tutumunun eleştirisi («komünistler devrimden korkar olmuş»), bireyleri nesneleştiren nesne üstüne söylev olarak ele afdığı Stalin'ciliğin eleştirisi («soğuk ülkelerden gelen soyalizm»). Görüşlerini bir dizi kuramsal incelemede geliştirerek, özne kavramının özerkliğini koruma yoluna gitti ve yalnız Marx'ın değil, Freud'un da temel düşüncelerini bu özerkliğin birer kuramı olarak yorumladı. Tarihsel maddecilik karşısında antropolojinin durumunu belirleyen, tarihsel diyalektiği değerlendirmekle beraber «her şeyi olduğu gibi insanoğlunu da fizik kanunlarının basit bir ürünü haline getirmek»le suçladığı bir doğa diyalektiğine karşı çıkan, bunun yanı sıra, mekanikçilikle damgaladığı psikanaliz dilini reddeden incelemelerle bu tutumunu daha bir açıklığa kavuşturdu. «Özne'nin ortaya çıkışını göz kamaştırıcı bir kesinlikle ortaya koyan» «Teypli adam» üstündeki tartışmaları da bu tutumun bir sonucudur. Gerçekten de, Sartre, «psikanalizin sonsuz katkısından hiç bir fedakârlık yapmağa razı olmamakla» beraber, her şeyden önce, «türeme girişim özgürlüğüne, etken'e, özneye saygı»dan yanadır. Bu kuramsal tutumları Sartre'ı psikiyatri aleyhtarlığının bazı çağdaş biçimlerine yaklaştırır, fakat özne olarak ideolojinin ve hümanizmin eleştirisinden uzaklaştırır.

Bu bakımdan, 1968'den önceki görüşleriyle sonraki görüşleri, militan eylemciliği ile başlıca uğraşı olan yazarlık eylemi (Flaubert üstüne hazırladığı *l'Idiot de la famille*'in [Ailenin budalası] yazılıp yayımlanması [1971-1972]) arasındaki kesinti o kadar da belirli değildir.

L'Idiot de la famille üstünde 1968'den sonra da çalışmağa karar verdiyse, bunun nedeni «insanın belli bir ölçüde hep aynı kaldığı»na, «çocukluğumuzu hiç bir zaman bütünüyle terk edemeyeceğimize» inandığındandır. «İdeolojik» diye adlandırdığı bu ilgiyi kitabında da görürüz. Gerçekten de, bu yarı roman, yarı eleştiri eserinde günümüzde bir insan hakkında neler bilinebileceğini belirlemeğe çalışırken, Sartre, her şeyden önce «antropolojiyi siyasal bir temele oturtmak» amacındadır. Yalnız Marx'çılığın, Freud'un değil, amerikan sosyolojisinin de katkılarını kullanarak «tarihsel gelişme ile psikanalizin açıkladığı şekliyle insanoğlunun gelişmesi arasındaki uygunluğu ortaya koymak» ister. Anlattığı biçimiyle «bir insan, bir birey değildir; ona tekil bir evrensel demek daha doğru olur: çağı onu bütünleştirmiş, dolayısıyla da evrenselleştirmiştir; o da, bir tekil olarak çağında kendini ortaya koyarken çağını da bütünleştirmiş olur.» Bunun içindir ki, insanın bütünlüğü ve tekilliği kavramları, temel çözümleme yöntemlerine derin değişiklikler getirir ve Sartre, Marx'çılığın psikanalizin kavramlarından saptırdığı yeni bir kavramı, *L'Etre et le Néant*'dan (Varlık ve hiçlik) bu yana düşüncesindeki evrimi belirten *yaşantı* kavramını oluşturur: «Yaşantı dediğim, ruhsal diyalektik sürecinin tümüdür; bu süreç, bilinci de bütünleştiren sürekli bir bütünleştirme olduğu için ister istemez kendi kendine kapalıdır». Böylece Sartre, psikanalizin «ruhsallık» kavramıyla Marx'çı «diyalektik» kavramını kaynaştırarak öznenin bütünlüğüne varır. (L)

Jean-Paul SARTRE

***SARUHANLI,** Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe. — 65 003 nüf., ilçe merkezi 10 024 nüf. (1975); 46 köy (1970). [M]

SASOLBURG, Güney Afrika cumhuriyetinde (özgür Orange eyaleti) yer, Transvaal yakınında. Kimya sanayii merkezi. (L)

***SASON,** esk. **Kabilcevaz,** Siirt ilinde (Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 24 562 nüf., ilçe merkezi 3 095 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

SASSO-FİORANO, İtalya'da Orta Cilâlıtaş devrinden kalma kültür fasiyesi. Adını Cerveteri yakınlarındaki (Latium) *Sasso* ve Modena'nın güneybatısındaki (Emilia) *Fiorano* yerleşmelerinden alır. Ne zaman başladığı pek bilinmeyen bu kültürün kalıntıları arasında mağaralarda ve dairesel kulübelerde (IV. binyıl) yaşayan halklara ait oymalı çömlek parçalarına rastlandı. (L)

SASTRE (Alfonso), ispanyol yazarı (Madrid 1926). Yazar ve yönetmen olarak sahneye duyduğu ilgi Madrid Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe bölümünde öğrenciyken başladı; Gordon, Paso, Medardo Fraile ile *Yeni sanat* deneme tiyatrosuna katıldı. *Uranio 235* (Uranyum 235) [1947], *Cargamento de suenos* (Uyku bastırması) [1949] ve «Gerçekçi Tiyatro grubu» manifestosundan sonra ispanyol tiyatrosunun yeniden doğuşunun en büyük temsilcilerinden biri olarak görüldü: *Escuadra hacia la muerte* (Manga ölüme doğru) [1953], *La mordaza* (Ağız tıkacı [1954], *La cornada* (Boynuzlama) [1959]. O tarihten sonra insanoğlunun kendini kaptırdığı o kaçınılmaz baskıyı dile getiren yalın ve sert üslûbu tiyatro (*Ana Kleiber* [1956], *Muerte en el barrio* [Mahallede ölüm, 1958], *Guillermo Tell tiene los ojos tristes* [Wilhelm Tell'in kederli gözleri, 1960]), şiir (*Decimos Paz* [Onuncu barış]) ve eleştiri (*Flores rojas para Miguel Servet* [Miguel Servet için kırmızı çiçekler]) alanındaki eserleriyle gelişti. (L)

***SATIR** (Kemal), türk hekimi ve siyaset adamı. — C.H.P.'den ayrıldıktan kısa bir

süre sonra kendisini izleyen arkadaşlarıyla birlikte, Cumhuriyetçi partiyi kurdu ve bu partinin genel başkanı oldu (1972). Ancak, partinin siyasî hayatı uzun sürmedi; aynı yıl içinde Güven* (*Ek*) partisi ile birleşti; bu birleşme sonunda Güven partisinin adı da Cumhuriyetçi Güven partisi oldu ve Kemal Satır da genel başkan yardımcılığına getirildi. 1973 seçimlerinde Parlamento dışında kalan Satır siyasî hayattan büyük ölçüde uzaklaşmış oldu. Daha sonra İş bankası idare meclisi üyeliğine atandı. (M)

***SATO** (Eysaku), japon siyaset adamı. — (öl. Tokyo 1975). 1974'te Nobel barış ödülünü kazandı. (L)

***SATRANÇ** i. — ANSİKL. *Türkiye* 1972'de Üsküp'te (Yugoslavya) yapılan *satranç* olimpiyatlarında 62 ülke arasında 38., 1974 Nice (Fransa) olimpiyatlarındaysa 74 ülke arasında 42. oldu. 1970'ten sonra satranç-severlerin atılımıyla *Süer* satranç dergisi yayımlanmağa başladı; *Cumhuriyet* gazetesinin ilk defa 1973'te düzenlediği liselerarası yarışma geleneksel hale geldi; yarışmada 1973'te Özel Işık lisesi, 1974'te Saint Joseph, 1975'te Galatasaray lisesi birinciliği aldı. 1975'te İstanbul'da düzenlenen 7. Balkan Satranç birinciliğinde millî takımlarda Yugoslavya 1., Türkiye 4.; genç takımlarda Bulgaristan 1., Türkiye 4. oldu. Türkiye ferdî satranç birinciliğini 1973'te Nevzat Süer, 1974 ve 1975'te İlhan Onat, 1976'da Feridun Öney - Ali İpek kazandılar. (M)

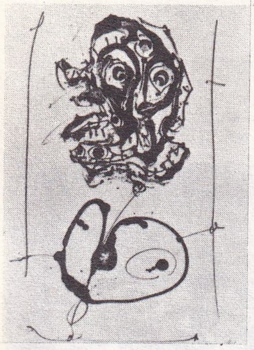

Antonio SAURA «Dame» (1969) [özel kol.]

Satsuma mandalinası, Japonya'da geliştirilmiş bir mandalina çeşidi. Bu çeşidin, japon eriği türünden büyükçe, yuvarlak, çoğunlukla çekirdeksiz, kabuğu ince, yumuşak, koyu renkli meyvesi pembe ve tatlıdır. Satsuma 1960'larda Türkiye'de de üretilmeğe başladı ve üretim hızla artarken elde edilen ürünün büyük kısmı ihraç edildi. (M)

***SATÜRN,** güneş sisteminden gezegen. — Satürn atmosferinin temel maddesi hidrojen (tayfölçümüyle varlığı saptanabildi) ve büyük bir olasılıkla helyumdur. Bu gezegenin kızılaltı tayflarının çözümlenmesiyle, atmosferinde ayrıca az miktarda metan da bulunduğu anlaşıldı.

Tayfölçümleri, *Titan* uydusunun çevresinde hidrojen ve metandan oluşan bir atmosferin varlığını ortaya koydu. Buna karşılık öbür uydularında atmosfer bulunmadığı sanılıyor; bu uyduların tayfları buz tayfına son derece benzer.

Satürn halkaları, hiç değilse yer yer kırağıyla kaplı ve çapları oldukça küçük (1 km'nin altında) sayısız öbekten oluşmuştur. (L)

Claude SAUTET «Hayat bağları»nda (1970) Romy Schneider ve Michel Piccoli

***SAUGUET** (Henri POUPARD, **Henri** — denir), fransız bestecisi. — Son zamanlarda birçok filim ve sahne müziğinden başka *Troisième âge* (3. çağ) diye de adlandırılan *Dördüncü senfoni*'yi besteledi. (L)

SAUL (Peter), amerikalı ressam (San Francisco 1934). Saint Louis'deki Washington üniversitesinde öğrenimini tamamladıktan sonra Avrupa'ya gitti ve özellikle Paris'te kaldı (1958-1962). Öyküye dayalı gerçek biçimli resimden yana olan genç sanatçılar, özellikle de Rancillac üstünde büyük etkisi oldu. Daha o zamandan, çizgi romanların dilini tuvallerine aktarmağa başlamış, başlıca tipi «Donald»ı da canlı resimlerden almıştı. 1966'da başka bir düzeye geçti: Vietnam savaşı veya zenciler durumu gibi güncel sorunları ele alarak topluma karşı gitgide daha sertleşen ve saldırganlığa varan bir eleştiriye girişti. Fakat, karikatürümsü tipleri bırakmamış, kişilerinin bazı uzuvlarını alabildiğine abartarak üzerlerine yazılar karalamağa koyulmuştu. Çizgi romanlardaki balonları andıran bu usul, resimlerinin etkisini dil düzeyinde de sürdürmesine olanak sağlıyordu. (L)

SAURA (Antonio), ispanyol ressamı (Huesca 1930). Gerçeküstücü bir dönemden sonra, 1954 yıllarında, soyut bir anlatımcılığa yöneldi, 1960'a doğru da gerçek biçimlere kaymağa başladı. El hareketlerine dayanan üslûbu, siyah, kahve, beyaz, kimi zaman da çiğ renk lekeleriyle çağdaş ispanyol gerçeğini coşkun ve acı bir duygusallıkla dile getirir (*Büyük çarmıha geriliş*, 1963). «El Paso» topluluğunun (1957-1960) özellikle M. Millares ile ortak kurucusu olan Saura, resimlerindeki yıkıcılığı doğrulayan birçok şiir, deneme ve makale de yazmıştır. (L)

SAUT-DU-PERRON, Fransa'da Roanne yakınında Moustier sanayiini ve Madeleine fasiyesini (Magdaleniyen*) kapsayan Yontmataş devri yerleşmesi. (L)

SAUTET (Claude), fransız filim yönetmeni (Montrouge 1924). İnstitut des hautes études cinématographiques'deki (Sinema Bilimleri Yüksek enstitüsü) öğreniminden sonra Y. Robert, C. Rim gibi sinemacıların yanında reji asistanı olarak çalıştı. Daha sonra kısa metrajlı filimlerin prodüksiyon müdürlüğünü yaptı. Televizyon için «Camera dell'arte» (Sanat odası» adlı programı hazırlamağa başlamadan önce 1951'de *Nous n'irons plus au bois* (Artık ormana gitmeyeceğiz) adlı kısa metrajlı bir filim çevirdi. *Bonjour sourire* (Merhaba gülümseme) [1955] adlı ilk filminden sonra, büyük ilgi toplayan *Her yerde tehlike* (Classe tous risques) [J. Giovanni'den esinlenerek, 1959] adlı bir polisiye filim yaptı. 1964'te *Silâhlar konuşuyor*'u (l'Arme à gauche) çevirdi. On yıl için yeniden M. Labro'nun (*Le fauve est lâché* [Vahşi hayvan özgürdür, 1958-1959]); Georges Franju'nun (*les Yeux sans visage* [Yüzsüz gözler, 1959]); Marcel Ophuls'un (*Peau de banane* [Muz kabuğu, 1963]); A. Cavalier'nin (*Maskeli gangsterler* [Mise à Sac, 1967]; *Aşk esiri* [la Chamade, F. Sagan'dan esinlenerek, 1968]); J. Deray'ın (*Borsalino*, 1970) senaryo yazarlığını, diyalog metinciliğini ve uyarlamacılığını yaptı. *Hayat bağları* (Les Choses de la vie) [P. Guimad'ın, Louis-Delluc'ten esinlenerek, 1970], *Şeref yolu* (Max et les ferrailleurs) [1970] adlı filimlerle yeniden yönetmenliğe döndü. Bu iki filimden sonra halkın beğenisini kazanan ve kendini fransız sinemasının en başarılı yönetmenlerinden biri yapan iki filim daha çevirdi: *Sen ve ben* (César et Rosalie) [fransız sineması büyük ödülü, 1972], *Sen, ben ve diğerleri* (Vincent, François, Paul et les autres) [1974]. (L)

SAUVAGE (Jeannine SAUNIER **Catherine** — denir), fransız kadın sinema oyuncusu ve şarkıcısı (Nancy 1929). Boeuf Sur le toit barında çalışmağa başladığında 19 yaşındaydı; bir süre sonra kabarelerden müzikhollere geçti. Plak doldurarak, konser vererek fransız şarkısının en iyi temsilcilerinden biri oldu. *Deux heures à tuer* (Harcanacak 2 saat) [Y. Govar'ın 1963] adlı filimde oynadı. (L)

SAUVAGNARGUES (Jean), fransız siyaset adamı (Paris 1915). Yüksek öğretmen okulunu bitirdi. 1941'de Budapeşte elçiliğinde ataşe olarak görev yaptı. 1943'te Hür Fransız kuvvetlerine katıldı. Savaştan sonra general de Gaulle'ün kabinesinde görev aldı. 1955'te, o zamanın dışişleri bakanı A. Pray'ın kabinesine danışman olarak girdi. Habeşistan'da (1959-1960), Tunus'ta (1962-1970) ve Batı Almanya'da (1970-1974) elçilik yaptı. 1971'de Berlin'deki 4 büyüklerin konferansında Fransa'yı temsil etti. 1974 mayısında Jacques Chirac hükûmetinde dışişleri bakanlığı görevini yüklendi.

1975'te cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in Cezayir (nisan), Polonya (haziran), Fas (eylül), Arnavutluk (ekim) ve S.S.C.B. (ekim) gezilerine katıldı; aynı yılın sonunda ikili ilişkiler konusunda görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye geldi. (LM)

Sauveterre fasiyesi, Fransa'da (Lot-et-Garonne eyaleti, Villeneuve-sur-Lot ilçesi) *Sauveterre-la-Lémance*'daki Martinet barınağında bulunmuş malzemeye göre tanımlanan kültür fasiyesi. (Bu fasiyes Batı Avrupa Yontmataşsonrası kültürlerine bağlanmalıdır. Güney Avrupa'daki Fosna ve Komsa kültürleri ve Doğu Avrupa'daki Swidry fasiyesiyle çağdaştır ve VIII.-VII. binyılları arasında gelişmiştir. «Sauveterroïde» denen çeşitli endüstriler bu fasiyese bağlanır; özellikle Paris havzasındaki Montade ve eski Tardenois fasiyesleri, Sauveterre fasiyesinin tipik âleti olan, rötuşlarla sivriltilmiş dar ve küçük bir lama ile tanımlanır.) [L]

***SAUVY** (Alfred), fransız iktisatçısı ve demografı. — Son eserleri: *Les limites de la vie humaine* (İnsan hayatının sınırları) [1961]; *Malthus et les deux Marx* (Malthus ve iki Marx) [1963]; *Histoire économique de la France entre les deux guerres* (İki savaş arası Fransa'nın iktisadî tarihi) [1965, 1967, 1972]; *Quatre roues de la fortune* (Servetin dört tekerleği) [1968]; *la Révolte des jeunes* (Gençlerin ayaklanışı) [1970]; *le Socialisme en liberté* (Özgür sosyalizm) [1970]; *Croissance zéro* (Büyüme sıfır) [1973]. (L)

***SAVARY** (Léon), fransızca yazan isviçreli yazar. — (öl. Boudry, Neuchâtel 1968). [L]

***SAVAŞIR** (Vildan Aşir), türk sporcusu. — (öl. İstanbul 1973). [M]

***SAVAŞTEPE,** esk. **Giresun,** Balıkesir ilinde (Marmara bölgesiyle Ege bölgesini birbirinden ayıran sınır kesimi) ilçe. — 22 894 nüf., ilçe merkezi 7 101 nüf. (1975); 41 köy (1970). [M]

***SAVCILI,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümünde Kırşehir ili, Kaman ilçesi) bucak. — 6 633 nüf., bucak merkezi 2 073 nüf., 10 köy (1970). [M]

***SAVİN** (Maurice), fransız ressamı. — (öl. Paris 1973). [L]

***SAVOİE idare bölgesi,** Fransa'da Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 288 921 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 34 kanton, 304 komün. (L)

***SAVOİE idare bölgesi** (HAUTE), Fransa'da Rhône-Alpes bölgesinde idare bölgesi. — 378 550 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 33 kanton, 291 komün. (L)

***SAVUNMA** i. — Ask. *Füzelere karşı savunma.* Bk. FÜZESAVAR, *Ek.* || *Hava savunması.* Bk. HAVA**savunması*, *Ek.* || *N.B.C. savunma*, askerî birlikleri ya da halkı nükleer, biyolojik ve kimyasal silâhların tehdidine karşı korumak üzere alınan tedbirlerin tümü. (Bk. ayrıca ATOM* *savunması*, *Ek.*) [L]

***Savunma bakanlığı** (MİLLÎ). — 1972'den sonra bakanlık yapanlar: Hasan Esat Işık (7 şubat 1974); İlhami Sancar (12 ekim 1974); Ferit Melen (12 nisan 1975). [M]

***SAVUR,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 34 892 nüf., ilçe merkezi 4 963 nüf. (1975); 39 köy (1970). [M]

***SAYAÇ** i. — Bilişim. Sayısal bir bilgi işleme sisteminin, temel bir bilgiyi hesap birimleriyle doğrudan doğruya bağlantı haline geçirmek üzere saklayabilen temel organı. || *Çağrışımlı sayaç*, çağrışımlı bellek olarak düzenlenmiş, yani içerikleriyle adreslenmiş sayaçlar bütünü. || *Kaymalı sayaç*, bir girişe uygun bir itim uygulandığında içeriği bir basamak sağa ya da sola kayan ikili sayaç. (*Ötelemeli sayaç* da denilir.) [Bk. ANSİKL.] || *Komut sayacı*, sayısal bir hesap makinesinde, uygulanmakta olan ve adresi bir adres sayacıyla verilen komutun bulunduğu sayaç. (*Eşanl.* KOMUTLUK.) || *Sıra sayacı*, bir bilgisayarda komutlar belleğe sıralı olarak kaydedildiğinde, uygulanacak sonraki komutun adresini otomatik olarak içeren ve sayaç olarak kullanılan merkez biriminin özel kütüğü: *Sıra sayacının içeriği dallanma komutlarıyla değiştirilir.* || *Taban sayacı*, mutlak bir adresi taşıyan sayaç; komut içinde bu adrese göre bir yer değişimi gerçek bir adresin bulunmasını sağlar.

— Fiz. *Oransal sayaç.* Bk. ODA, *Ek.*

— ANSİKL. *Kaymalı sayaç*'ın içeriği ikili bir sayıyı gösterdiğinde, kaymanın sağa ya da sola yapılmış olmasına göre bu sayı ikiyle bölünmüş ya da ikiyle çarpılmış demektir. Kaymalı sayaçlara özellikle, kontrol ya da ayırma merkezleri önünden geçen nesnelerin ilerleyişiyle eşzamanlı olarak ikili bir bilginin elemanlarını sırayla kullanmak gerektiğinde başvurulur. Örnek olarak, bir hava garında bagajların, bir demiryolu ağının ayırma garında vagonların ya da bir imalât zincirinde yapım parçalarının otomatik olarak ayrılıp seçilmesi gösterilebilir. (L)

SAYAR (Abbas), türk şairi ve romancısı (Yozgat 1923). Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden ayrılarak gazete bayiliği, kitapçılık, çiftçilik yaptı. Edebiyata 1946'da şiirle başladı. Yozgat'ta aylık *Bazlak* gazetesini (1952), sonra *Bozok* adlı günlük gazeteyi yayımladı. Eserleri: şiir kitapları: *Gönül sevdalı* (1953), *Sereserpe* (1953), *Neco'ya mektuplar, Gibi;* romanları: *Yılkı atı* (1970 TRT roman başarı ödülü, 1970), *Çelo* (1973 Türk Dil kurumu roman ödülü, 1972), *Can şenliği* (1975 Madaralı roman ödülü, 1974). [M]

SAYAR (Zeki), türk mimarı (İstanbul 1905).

Foto. Stadler galerisi, C.F.D.C. (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Sanayii Nefise Mektebi Âlisi'ni bitirdi (1928). Abidin Mortaş'la 1931'de *Mimar* dergisini yayımlamağa başladı; 1934'te derginin adı *Arkitekt* oldu; 1942'den sonra yayım işini tek başına yürüttü; bu çalışmasından dolayı kendisine fahrî doktorluk verildi. İstanbul imar planının hazırlanmasına katkısı oldu. Başlıca uygulamaları: İzmir Çocuk hastahanesi, Konak iskelesi (1938); Ekemen Tütün deposu (1949-1952); İlkyuva Yapı Kooperatifi mahallesi (1955). [M]

***SAYDAM** i. ve sıf. — Oftalmoloji. *Saydam tabaka*. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Saydam zar*, akciğer hava peteklerinde oluşan cam gibi saydam zar. Bu bulunduğu zaman beliren hastalığa saydam zar hastalığı denir. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Oftalmoloji. *Saydam tabaka*, göz yuvarının ön kısmıdır; bir saat camı gibi sert tabakanın ön tarafına yerleşmiştir; başlıca özelliği saydamlığıdır.

Saydam tabakanın yapısı, ancak yakın yıllarda elektronik mikroskop sayesinde öğrenilmiştir. Mikroskopla bakıldığında art arda birçok kat görülür: havayla temas eden ön kısımda saydam tabaka epitelyumu bulunur; burası üç çeşit hücre topluluğu (alt, orta ve üst hücreler) halinde beş ya da altı kattan oluşur. Bu hücrelerin yapısında önemli ölçüde telsel madde vardır: epitelyumun yüzeyine doğru yoğunluğu artan tonofibriller kirpi dikeni gibi sık pütürler halindedir. Hücreler bağdokusu bağlantılarıyla birbirine bağlanmıştır, ama koyu renkli hücreler de vardır; bu Langerhans hücreleri melanosit türünden hücrelere benzer ve aralarında bir sinsisyum meydana getirirler. Saydam tabaka epitelyumundaki bir aşınma çabucak onarılır ve yara izi bırakmaz. Epitelyumun alt zarı konjonktiva epitelyumu ile devam eder.

Bowman zarı alt zarın arkasında yer alır; saydam tabaka stromasının ön düzleminin değişikliğinden ibaret olan bu zar çok sayıda çapraz kolajen telciklerden oluşur. Saydam tabaka stroması saydam tabakanın en büyük kısmıdır: tüm kalınlığın 9/10'unu meydana getirir.

Stroma, eşit aralıklarla, tam paralel dizili, eşit kalınlıkta kolajen telcik demetlerinden oluşan tamamen özel bir konjonktiva dokusundan yapılmıştır: saydam tabaka olağanüstü saydamlığını bu yapılışa borçludur.

İçinde bir ana madde ve *keratosit* denen yıldızımsı yassı hücreler bulunan stromanın arkasında Descemet zarı yer alır. Stromadaki bir yaranın onarımı uzun sürer ve saydamsız bir yara izi (misafir) bırakır.

Descemet zarının arkasında saydam tabaka endotelyumu bulunur: gözdeki öndayı dolduran suyukla doğrudan doğruya temas eden arka tabaka burasıdır. Dolambaçlı aralıklarla birbirinden ayrılan, yaklaşık 500 000 yassı hücreden oluşan tek kat hücreli bir tabakadır bu.

Saydam tabaka endotelyumunun metabolizma yönünden oynadığı rol çok önemlidir: saydam tabakanın düzenli sulanmasını burası sağlar.

— Tıp. *Saydam zar hastalığı*'nda, akciğer hava peteklerinin çeperlerinde, az ya da çok kalın bir örtü halinde biriken ve eozinle kırmızıya boyanan cam gibi saydam zarlar bulunduğu görülür. Bu hastalık yenidoğanda görülen eveğen solunum darlığının en önemli nedenlerinden biridir; fakat daha çok erken doğanlarda görülür. Zarlar bulundukları petekgözü çeperlerinde gaz alışverişini engeller, aynı zamanda küçük bronş borucuklarını tıkayarak atelektaziye yol açar. Bu zarların oluşum mekanizması karmaşıktır. Hastalığa yenidoğan dönemi dışında hiç rastlanmaz; erken doğum bunda önemli rol oynar. Erken doğmuş çocukta sürfaktan* (*Ek*) bulunmamasının hastalığın fizyopatolojik mekanizmasında önemli bir yer tuttuğu sanılıyor; sürfaktan normal olarak olgunlaşmış akciğer tarafından sentezlenen, lesitince zengin bir fosfolipit maddesidir; akciğerde yüzeysel gerilimi azaltır. Saydam zar hastalığının gidişi eveğen ve öldürücü olabilir, fakat bugünkü reanimasyon araçları (solunum yardımı, yüksek basınçlı havalandırma, metabolizma bozukluklarını düzeltme) ile, bazı hallerde güç önemi atlatmak ve iyileşme sağlamak olanağı vardır. Böyle olmakla birlikte, bu iyileşmeden sonra, haftalarca, hattâ aylarca sürebilecek yarı eveğen bir akciğer hastalığı gelişebilir.

Akciğerin «sürfaktan olgunluğu»nu, doğumdan önce ponksiyonla alınan amniyos sıvısını inceleme yoluyla değerlendirme ve böylece hastalık tehlikesi bulunup bulunmadığını anlama olanağı yakın zamanda önemli gelişmeler göstermiştir. (L)

SAYDAMSIZLAŞTIRMA i. Radyol. İncelenen organa (mide, damarlar v.b.) X ışınlarını iyi geçirmeyen bir madde sokularak kontrastları belirginleştirme yöntemi. (L)

***SAYFA** i. — Bilişim. Bir bilgisayarın iç belleğinin, birkaç yüz ya da birkaç bin sekizli alan bölümleme birimi. || Bir programın, uygulandığı bilgisayardaki iç belleğin sayfa uzunluğuna eşit bölümleme birimi. || *Gerçek sayfa*, merkez belleğinde bir sayfanın adreslerinin fiziksel bütünü. || *Öncül sayfa*, bir programın bir sayfasındaki adreslerin ve bu adreslerin taşıdığı kodların tümü. (L)

SAYFALAMA i. Bilişim. Sayfalar halinde bölünmüş bir belleğin kullanılmasına dayanan bilgisayar düzenleme tekniği.

— ANSİKL. Uygulanabilmesi için bilgisayar donanımının ve mantık birimlerinin birtakım özel nitelikleri olmasını gerektiren *sayfalama* işleminin amacı bilgisayar belleğinin en iyi şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Bu teknikte, programın yerleştirildiği bellek hücrelerinin gerçek adresleriyle programda kullanılan adresler (zahirî adresler) birleştirilir. Bu birleştirme, «sayfa» denilen 1 024, 2 045 ya da 4 096 sekizlik bloklar halinde yapılır. Bellekte tutulan, donanım ve işletme sistemi aracılığıyla yönetilip günü gününe işlenen çizelgeler, bir program sayfasının zahirî başlangıç adresi ile programın yerleştirildiği fiziksel sayfanın gerçek adresi arasındaki ilişkiyi sağlar. Bir adres çeviri sistemi sayesinde bu çizelgeler, istenilen herhangi bir anda fiziksel bir adresi zahirî bir adrese tekabül ettirebilir. Böylece gerçekleştirilen sayfalama şu kolaylıkları sağlar: sığası komutun adresleme sığasına uygun olmayan bir belleği adresleme (bir program, uygulandığı fiziksel bellekten daha büyük bir adres hacmi gerektirebilir); programın zahirî hacmi başka fiziksel sayfalara taşabileceği ve sayfalar arasında rasgele bölüşülebileceği için programları fiziksel belleğe bir defada yüklememek; belirli bir anda belleğe bir programın gerçekten yararlı olan yalnız birkaç sayfasını yükleyerek belleği en iyi şekilde kullanabilmek. (L)

SAYFALI sıf. Bilişim. Sayfalar halinde düzenlenmiş bir bellek ya da bir program için kullanılır. (L)

***SAYGUN** (Ahmet Adnan), türk bestecisi. — Selâhattin Batu'nun metni üzerine bestelediği üç perdelik *Köroğlu* operası, Birinci Uluslararası İstanbul* (*Ek*) festivalinde ilk defa temsil edildi (1973). Aynı yıl İstanbul Devlet konservatuvarı öğretim üyeliğine atandı. (M)

***SAYIN** (Hidayet), türk oyun yazarı. — Yeni eseri: *Yabancılar* (1975). [M]

SAYISALLAŞTIRICI i. Bilişim. Örneksemeli bir bilgiyi sayısal biçime dönüştürebilen organ ya da aygıt: *Sayısallaştırıcı bir kodlayıcı olarak düşünülebilir.* || *Sürekli sayısallaştırıcı, örneksemeli sürekli bir işareti* ya da bir veriyi, otomatik olarak, ayarlanabilir bir zaman aralığında, sayısal değerli bir örnek haline dönüştürebilen sayısallaştırıcı. (L)

SAYISALLAŞTIRMA i. Bilişim. Örneksemeli bir bilgiyi sayısal biçime dönüştürme: *Sayısallaştırma bir kodlama olarak düşünülebilir.* (*Eşanl.* SAYILAŞTIRMA.) [L]

SAYISALLAŞTIRMAK geçl. f. Bilişim. Örneksemeli bir bilgiyi sayısal biçime dönüştürmek. (*Eşanl.* SAYILAŞTIRMAK.) [L]

SAYMEN (Ferit Hakkı), türk hukukçusu (Selânik 1910-İstanbul 1967). Paris'te Hukuk fakültesini bitirdi (1933). Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesinde asistanlık yaptı; aynı fakültede medenî hukuk ve iş hukuku doçenti (1942), profesör (1950), ordinaryüs profesör (1958) oldu. Modern türk iş hukukunun kurucusu olan Saymen'in başlıca eserleri: *Medenî hukukta hükmî şahıslar* (1944); *Türk eşya hukuku* (Elbir Oğuzman'la, 1954); *Sistematik türk iş hukuku mevzuatı* (1958); *Aile hukuku* (Elbir Oğuzman'la, 2. baskı 1960). [M]

***SAZAK**, İç Anadolu bölgesinde (Eskişehir ili, Mihalıççık ilçesi) köy. — 1 119 nüf. (1970). [M]

SAZAK (Emin), türk siyaset adamı (Eskişehir 1882-ay.y. 1960). Eskişehir çevresinde Kuvayı Milliye'ye yardımcı oldu ve Birinci Büyük Millet meclisine üye olarak girdi. Milletvekilliği her seçimde yenilenerek 1950'ye kadar sürdü. 1944'te toprak reformu konusu ele alınınca geniş topraklara olduğundan buna şiddetle karşı çıktı. 1945'te başlayan örgütlenmiş muhalefet hareketiyle C.H.P.'ye cephe aldı. 1946'da Demokrat partinin baştan gelen kişilerinden oldu, bu partinin de toprak konusundaki tutumunu ılımlı bulan Sazak 1947'de D.P.'den çıkarıldı; o tarihten sonra siyasî hayattan çekildi. (M)

***SCANNER** i. — Haritacılık. *Örneksemeli scanner*, grafik halindeki belgeyi birbirine bitişik ve paralel şeritlerle çözümleyebilen ve grafikteki ilk bilgiyi başka bir örneksemeli biçime dönüştürebilen otomatik taramalı aygıt. || *Sayısal scanner*, otomatik taramalı sayılama aygıtı. (L)

***SCELBA** (Mario), italyan siyaset adamı. — 1969'da Avrupa Parlamento topluluğunun başkanı oldu. (L)

***SCHACHT** (Joseph), alman asıllı ingiliz doğubilimcisi. — (öl. Englewood, New Jersey 1969). [L]

***SCHAROUN** (Hans), alman mimarı. — (öl. Berlin 1972). [L]

SCHAT (Peter), hollandalı besteci (Utrecht 1935). La Haye'de Kees Van Baaren'in, Londra'da Matyas Seiber'in, Basel'de P. Boulez'nin öğrencisi oldu; büyük kardeşi Ton de Leeuw ile birlikte, ülkesinde öncü müziğin en iyi temsilcilerinden biri olarak tanındı. *Septuor*'dan (1957) sonra *Orkestra için mozaikler* (1959), *Concerto da camera* (Oda konçertosu) [1960], değişik topluluklar için *Entelekheia I* ve *II* (1961), 6 davul ve 3 kontrbas için *Dış görünüş* (1962) adlı besteleri yaptı. Schat, geleneksel konser anlayışının yerine seyircilerin de katılacağı «müzikli tiyatro» kavramını getirmek isteyen ilk müzikçilerden biridir; 1966 Hollanda festivalinde oynanan ve halkın beğenisini, hiç değilse ilgisini kazanan *Labirent* (1963-1966) operasında bestecinin bu düşüncesi açıkça belli olur. 1969'da, bir ortak opera olan *Yeniden kuruluş*'un yazarları arasında yer alan Schat, 1972'de gene Hollanda festivalinde *To you* (Sana) adlı müzikli tiyatro gösterisini halka sundu. (L)

Walter SCHEEL

SCHEEL (Walter), alman siyaset adamı (Solingen, Rheinland 1919). Hava kuvvetlerinde görev aldığı İkinci Dünya savaşı ertesi, meslekten bankacı olması sayesinde 1953'te Düsseldorf'ta bir iktisadî danışma bürosu açabildi. Daha 1946'da girdiği Liberal partiden 1950'de Düsseldorf diyetine ve 1953'ten itibaren de Bundestag'a üye seçildi. Üçüncü Dünya konusunda Almanya'nın en büyük uzmanlarından biri olarak, K. Adenauer tarafından ekonomik işbirliği bakanlığına getirildi ve az gelişmiş ülkeler maddî ve teknik yardım konusunda etkili bir siyaset uyguladı. 1967'de, Bundestag ikinci başkanlığına seçildi. Hıristiyan Demokrat partinin devlet üzerinde fazla nüfuz kazanmasına ve K. Adenauer'in sadece batıya yönelik dış siyasetine karşı çıkan W. Scheel, hatırlı muhafazakârların eski partisi olan Liberal partinin, sola açık ve canlı bir kuruluş durumuna getirilmesine çalıştı. Ocak 1968'de bu partinin başkanlığına seçilince, çağdaş bir sosyal liberalizm anlayışı ortaya koydu ve sosyal demokratlarla işbirliğine yöneldi. Bu işbirliği sonunda, liberallerle sosyalistler tarafından bir koalisyon hükûmeti kuruldu (1969) ve Hıristiyan Demokrat partinin değişmez iktidarına son verilmiş oldu. 1969'dan itibaren, başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı olarak W. Scheel, Atlantik paktına olan inancına rağmen, şansölye W. Brandt'ın izlediği doğu siyasetini (Ostpolitik) canla başla destekledi, iki Almanya ve Batı Almanya ile diğer doğu bloku ülkeleri arasındaki ilişkilerin düzelmesi için büyük çaba harcadı. Ne var ki, Sosyalistlerle girişilen işbirliği, tutucu unsurları hükûmetin doğu

Foto. Bureau-Gamma (LAROUSSE)

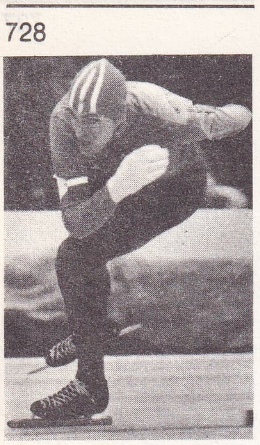
Ard SCHENK

Karl SCHILLER

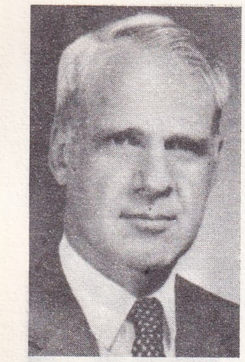
James SCHLESINGER

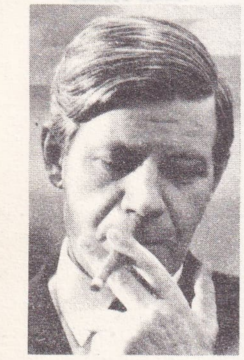
Helmut SCHMIDT

siyasetine şiddetle karşı olan Liberal parti içinde ciddî anlaşmazlıklara yol açtı. Partinin başında kalan W. Scheel birliği korumayı başardı. Çoğunluğun adayı olarak ve alman kamuoyunun sevgisine dayanarak girdiği 15 mayıs 1974 seçimini kazandı ve Heinemann'ın yerine Federal Almanya cumhurbaşkanı oldu. (L)

SCHENK (Ard), hollandalı patenci (Anna Paulowna, Kuzey Hollanda 1944). 1972 Olimpiyat oyunlarında 1 500 m, 5 000 m ve 10 000 m şampiyonu oldu. (L)

SCHİLLER (Karl), alman siyaset adamı ve iktisatçısı (Wroclaw 1911). 1947'den başlayarak hükûmetin iktisat danışmanı ve 1947'den 1961'e kadar Hamburg üniversitesinde profesör olan Karl Schiller, Sosyal Demokrat parti saflarında 1946'dan bu yana siyasetle de ilişkisini sürdürdü. 1965'te Bundestag'da, sosyalist meclis grubunun ikinci başkanı ve sözcüsü oldu, 1966 aralık ayında iktisat bakanı olarak hükûmete katıldı; yerini 1969 eylül seçimlerinden sonra da korudu ve 1971 mayısından başlayarak yönetimindeki iktisat bakanlığı maliye ile birleştirilerek tek bakanlık durumuna getirildi. Bu görevdeyken milletlerarası para krizini göğüslemesi gerekti; 1969 kasımında alman markının reevalüasyonu kararını aldı; 1971 mayısında markı döviz piyasasında dalgalanmağa bıraktı. Ülkeye sermaye girişine alınacak tedbirler konusunda şansölye Brandt ile anlaşmazlığa düşerek, temmuz 1972'de istifa etti. Ağustosta, Sosyal Demokrat parti prezidyum ve yönetim kurulu üyeliği görevlerinden de çekildi. (L)

Schindler, İsviçre'de sanayi şirketi. 1969'da Roux-Combaluzier'in denetimini ele geçiren Schindler, asansör ve yürüyen merdiven yapımında Otis'ten sonra dünyada ikinci sırayı alır; firmanın sermayesi hep Schindler ailesinin denetimi altındadır. Avrupa, Latin Amerika, Güney Afrika ve Ortadoğu'da otuz şubesi bulunan şirketi Alfred Schindler yönetir. İş hacmi 1 milyar isviçre frangının üstünde olan Schindler firmasında 1972'de 22 250 kişi çalışıyordu. (L)

***SCHİRACH** (Baldur VON), alman siyaset adamı. — (öl. Kroeve, Koblenz yakını 1974). [L]

***SCHİSKE** (Karl), avusturyalı besteci. — (öl. Viyana 1969). [L]

SCHLESİNGER (James Rodney), amerikalı siyaset adamı (New York 1929). Harvard üniversitesinde iktisat doktorası yaptı, 1955'ten 1963'e kadar Virginia üniversitesinde ders verdi. 1967-1969 yıllarında Strateji Araştırmaları enstitüsü müdürlüğü yapan J. R. Schlesinger, bütçe danışmanı olarak Nixon yönetimine katıldı, daha sonra «Management» ve bütçe dairesinde görev aldı. 1972 eylülünde Merkezî Haberalma ajansının (C.I.A.) başına getirildi ve 10 mayıs 1973'te savunma bakanlığına atandı. (L)

SCHLİEREN i. Jeol. Bir yanardağ kayacında yapısı taneli ya da mineralojik bileşimi bu kayaçtan biraz değişik olan şerit ya da çizgi. (L)

***SCHLOEZER** (Boris DE), rus estetikçisi. — (öl. Paris 1969). [L]

SCHLÖNDORFF (Volker), alman filim yönetmeni (Wiesbaden 1939). Fransa'da sinema teknisyenliği üstüne öğrenim gördükten sonra Louis Malle, Alain Resnais ve Jean-Pierre Melville'in asistanı oldu. Almanya'ya dönünce televizyon için çalıştı, sonra *Der junge Törless* (Genç Törless) [Robert Musil'den, 1966] ile uzun metrajlı filimlere başladı. Ardından *Mord und Totschlag* (İnsan kıyımı) [1967], *Hak mücadelesi* (1968), *Der Plötzliche Reichtum der arman Leute von Kombach* (Yoksul Kombach halkının birden zengin oluşu) [1970], *Die Moral der Ruth Halbfass* (Ruth Halbfass'ın ahlâkı) [1972] ve *Strohfeuer* (Saman alevi) [1972] adlı filimleri yaptı. (L)

***SCHMİDT** (Arno), alman yazarı. — Joyce'un anlatı tekniğinden ve matematik bilim yöntemlerinden esinlenen anlatım araştırmalarını yeni romanlarında da sürdürdü: *Sommermeteor* (Yaz meteoru) [1969], *Zettels traum* (Zetten'in düşü) [1970]. *Nachrichten von büchern und menschen* (Kitaplar ve insanlar üstüne bilgiler) [1971] adıyla denemelerini yayımladı. (L)

SCHMİDT (Erhard), alman matematikçisi (Dorpat 1876-Berlin 1959). Entegral denklemler kuramına katkısı oldu ve çizgisel cebir alanında önemli sonuçlara ulaştı. (L)

SCHMİDT (Helmut), alman siyaset adamı (Hamburg 1919). Savaştan sonra Hamburg üniversitesinde iktisat öğrenimini tamamladı ve Sosyal Demokrat partiye girdi (1946). 1953'ten 1962'ye kadar ve sonra 1965'te milletvekili oldu, 1967'de Sosyal Demokrat partinin meclis grup başkanlığına ve 1968'de parti başkan yardımcılığına seçildi. Liberallerle işbirliğine karşı olduğu halde, 1969 ekiminde kurulan koalisyon hükûmetinde savunma bakanlığını, sonra 1972 temmuzunda K. Schiller'in yerine maliye bakanlığını kabul etti. Partisince, istifa eden W. Brandt'ın halefi seçildi ve 1974 mayısında şansölyeliğe getirildi. Atlantik paktına inançla bağlı olarak, para sorunu ve özellikle petrol bunalımı sırasında daima amerikan görüşünü savundu. Bu tutumuna rağmen, iktidara gelişinden hemen sonra, Paris'i ziyareti (mayıs 1974) sırasında V. Giscard d'Estaing ile kurduğu ilişkilere bakılırsa, Federal Almanya ile Fransa arasındaki ilişkileri olumlu yönde geliştirmeğe niyetli göründü. Schmidt mayıs 1976'da Türkiye'ye yaptığı resmî ziyarette iki ülke arasında iktisadî ilişkilerin geliştirilmesini, alman sermayesine kolaylık gösterilmesi koşuluyla ön plana aldı ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunabilmesi için Türkiye'nin bazı ödünler vermesi gerektiği görüşünü savundu; bunu yaparken Yunanistan'ın da anlayışlı davranmasını istedi. (LM)

SCHNEBEL (Dieter), alman besteci ve ilâhiyatçısı (Lahr 1930). Müzik öğrenimine 1942'de başladı; 1949'da Freiburg im Breisgau Müzik yüksekokuluna girdi, Darmstadt'da derslere devam etti ve 1952'de piyano hocası oldu. Aynı yıl Tübingen'de ilâhiyat, felsefe ve müzikbilim öğrenimine başladı, papaz oldu; Kaiserlautern'de, Frankfurt'ta (1957-1960), sonra da Münih'te (1970) ilâhiyat dersleri verdi. Önce, Stockhausen'in etkisinde kalmış ve 1958'de onun hakkında toparlayıcı bir makale yazmıştı; John Cage'in dizisel müziğin eğretiliğini ortaya koyması üzerine 1958-1962 döneminde yeni araştırmalara girişti: toplu besteleme tasarıları, hareketsel ve optik gereçlerle akustik araçların kullanılması, müzikte sese yer verilmemesi, sessiz dil, dinleyicinin katılması. Bestelerinin çoğu büyük kuramsal tasarıların çevresinde yer alır ve oluşum halindedir. *Versuche* (Denemeler) [1953-1956-1964], süreyi kaypak bir biçimde düzenlemek ve uzam kavramını da araya katmakla birlikte dizisel düzene bağlıdır ve şu parçalardan oluşur: yaylı çalgılar, harp ve vurgulu çalgılar için *Analysis* (1953), yaylı çalgılar dörtlüsü için *Stücke* (1954-1955), insan sesi ve oda topluluğu için *Fragment* (1955) ve orkestra için *Compositio* (1955-1956-1964). İnsan sesi için yazılan ve daha öncekiler gibi ayrı ayrı yorumlanabilen *Für Stimemn* (1956-1969) çevrimini oluşturan üç parça bir hıristiyan ayini niteliğindedir ve en büyük özelliği de söze gittikçe daha az yer verilmesidir; oniki ses grubu için *Dt 31,6* (1956-1958) ve yedi ses grubu için *Amn*'da (1958-1966-1967) *İncil* âyetleriyle birçok yabancı dildeki çevirileri biraraya getirildiği halde, *:!(Madrasha 2)*'de (1958-1967-1968) kullanılan gereçler sadece tanrı anlamına gelen sözcükler ve hiç bir dille bağıntısı olmayan ayrı ayrı sesler halindeki tapınma formülleridir. İnsan sesinin sözcüklerden kurtarılması diye yorumlayabileceğimiz bu çevrime, org, yardımcı âletler ve magnetik şerit için yazılan, ilk olarak 1970'te Bremen'de çalınan *Choralvorspiele*'yi de (1966-1968-1969) bağlayabiliriz. Çoğu sözle tanımlanan müzik parçalarından meydana gelen *Projekte*'lerde (1958'den bu yana) şu eserler yer alır: belirsiz sayıda çalgıcı için *Rauna-Zeit* (1958), bozuk çalgılar, çeşitli doğal sesler, ses kaynakları ve halk için Kafka'nın *Dava*'sı (1959), recitativo'cu ve çalgıcılar için *Glossolalie* (1959-1960) ve 3-4 recitativo'cu ile 3-4 çalgıcı için *Glossolalie 61* (1960-1961). Daha önemli eserler için girişilen çalışmalardan arta kalan *Abfälle I* ise (Döküntüler, 1960-1962) şu parçalardan oluşur: bir çalgıcı ve dinleyici için *Tepkiler* (1960-1961), bir orkestra yöneticisi ve bir çalgıcı için *Visible Music I* (1960-1962), *Visible Music II* (*Visible Music I*'in bir tek orkestra yöneticisine göre uyarlaması) ve *Visible Music III* (*Visible Music I*'in, orkestra yöneticisi rolünü de yüklenen bir tek çalgıcıya indirgenmesi). Üç çalgıcı için *Stoj* ve dört recitativo'cu ile dinleyiciler için *Lectiones* adlı parçalar *Abfälle II* (1964'ten itibaren) çerçevesinde yer alır. *Modelle-Ausarbeitungen*'lerin (1962-1966) kapsamına ise, bir yandan bazı *Projekte* ve *Abfälle*'lerin önce kolektif olarak hazırlanmış uygulamaları (*Compositio*, 1963-1964; *Glossolalie 61* ve *Dava*), bir yandan da, bir orkestra şefi için solo olarak tasarlanan *Nostalgie* (1962), bir klavyeci için müzikli dram *Espressivo* (1961-1963), bir piyanocu ve dinleyici için *Orkestrasız konser* (1964), bir ses ve dinleyici için *Fall-out* çilesi (1965) ve üç çalgıcı için sahne çeşitlemeleri olan *Ansclâge-Ausschläge* (1965-1966) adlı parçalar girer. *Gehörgänge*'lerde (İşitsel süreçler) yer alan parçalar, magnetik şeritler ile ışıldaklar ve dinleyiciler, recitativo'cu ve *ad libitum* vurgulu çalgıcı için *Ki-No* (1963-1967) [Mo-No bu parçanın kitaba uyarlanmış biçimidir, 1969], *Hörfunk I* (1969-1970) ve *Hörfunk II*'dir (1972). *Produktionsprozesse*'ye (1968'den itibaren) bağlı parçalar ise, 1974 *Donaueschingen* festivalinde «büyük çapta» yorumlanan birçok boğumlama organı ve verici âlet için tasarlanan *Maulwerke*. Almanya'nın Stockhausen ile hiç şüphesiz bugün en önemli bestecisi olan Schnebel'in birçok inceleme yazısı da vardır. Bunların başlıcaları *Denkbare Musik* (Düşünülecek müzik) başlığı altında kitap toplandı. Ayrıca Stockhausen'in yazılarını üç cilt halinde yayımlamış ve Mauricio Kagel üstüne önemli bir monografi yazmıştır. (L)

Volker SCHLÖNDORFF
«Strohfeuer»den bir sahne (1972)

SCHNEİDER (Rosemarie ALBACH-RETTY, **Romy** — denir), avusturyalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Viyana 1938). Sinema oyuncusu Magda Schneider'in kızıdır; 1953'te *Wenn die weisse Flieder wieder blüht* (Beyaz zambaklar yeniden açarsa) adlı filimle ilk defa beyazperdeye çıktı, fakat asıl ünü'nü 1955'te çevirdiği *Aşkın kanunu var* (Sissi) [E. Marischka'nın] filmiyle yaptı. *Sissi, die junge Kaiserin* (Sissi, genç imparatoriçe) [E. Marischka'nın, 1956] ve *Schicksalsjahre einer Kaiserin* (İmparatoriçenin kader yılı) [E. Marischka'nın, 1957] adlı filimlerle bu başarıyı sürdürdü. Daha sonra *Sissi* dizisine çok benzeyen on kadar filim daha çevirdi ve sonunda gerek kişilik, gerek rol değiştirmek için büyük güçlüklerle karşılaştı. Tiyatroda *Tis Pity she's whore* (Ne yazık ki bir yosmaymış) [J. Ford'un, 1965] adlı oyunda, sinemada da *Boccacio 70*'in *«Il lavoro»* (İş) [1960] adlı bölümünde ve *Ludwig*'de (1972) yönetmenliğini yapan L. Visconti ile tanışması R. Rschneider'in sanat hayatında bir dönüm noktası oldu. Çevirdiği sayısız filimler arasında özellikle şunları sayabiliriz: *Katia* (R. Siodmak'ın, 1959); *«Adada savaş»* (A. Cavalier'nin, 1961); *«Dava»* (O. Walles'in, F. Kafka'nın eserinden, 1962); *The Victors* (Galipler) [C. Foreman'ın, 1963]; *«Kardinal»*, (O. Preminger'in, 1963); *What's new, Pussycat?* (Ne haber Pussycat?) [C. Donner'in, 1955]; *Dix Heures et demi du soir en été* (Bir yaz gecesi, on buçukta) [J. Dassin'in, M. Duras'nın eserinden, 1966]; *Sen benimsin* (la Piscine) [J. Deray'ın, 1968]; *Hayat bağları* (les Choses de la vie) [C. Sautet'nin, 1969]; *Şeref yolu* (Max et les ferrailleurs) [C. Sautet'nin, 1970]; *Meksika'da cinayet* (The assassination of Trotski) [J. Losey'nin, 1971]; *Sen ve ben* (César et Rosalie) [C. Sautet'nin, 1972]; *Le train* (Tren) [P. Granier-Deferre'in, 1973]; *le Mouton enragé* (Kudurmuş koyun) [M. Deville'in, 1973]; *le Trio infernal* (Cehennem üçlüsü) [F.

Foto. Presse Sports, News Service-Gamma, Gamma, A.F.P., C.F.D.C. (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Rene Bertholo:
«Kolaylıklar ve...» (1965)
[özel kol.]
Foto. M. Fels (LAROUSSE)

Bernard Rancillac:
«Ike Turner» (1973)
[Mathias Fels galerisi]
Foto. Mathias Fels galerisi (LAROUSSE)

solda, Jacques Monory: «Béatrice ve Juliette» (1972)
[özel kol.] *Foto. LAROUSSE*

Hervé Télémaque: «Kırbaç» (1974). Kanson kâğıdıyla
(özel kol.) *Foto. H. Télémaque (LAROUSSE)*

Leonardo Cremonini: «Kuralsız oyunlar» (1972-1973)
[özel kol.] *Foto. A. Morain (LAROUSSE)*

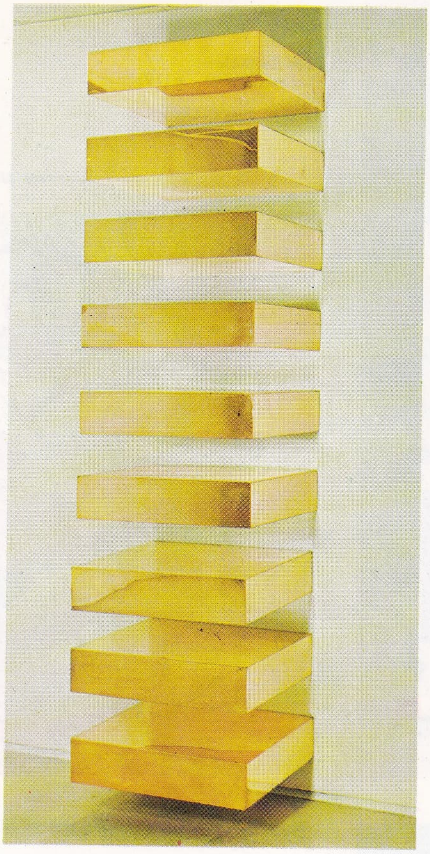

Donald Judd:
Adsız (1969)
[özel kol.]
Foto. Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

MINIMAL SANAT

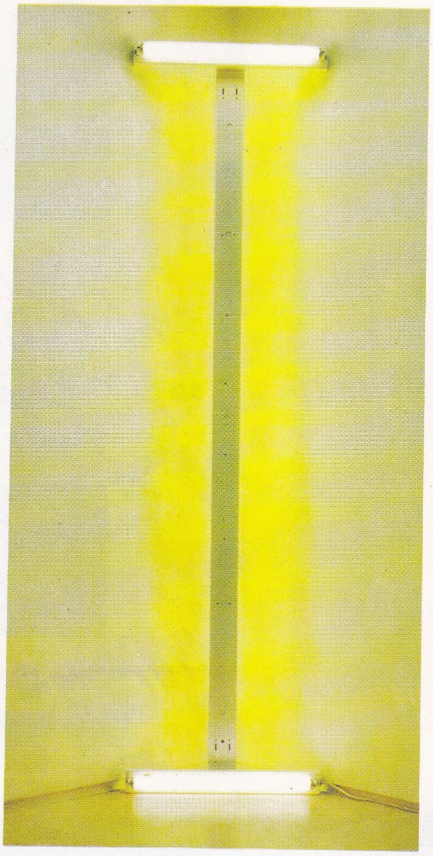

Dan Flavin:
Adsız (1969)
[özel kol.]
Foto. Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

Robert Morris: «Fötr» (1972'ye doğr.) [Sonnabend galerisi]
Foto. Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

YOKSUL SANAT

Mario Merz: «Sit in» (1968) [Sonnabend galerisi]
Foto. Sonnabend galerisi (LAROUSSE)

LAND ART

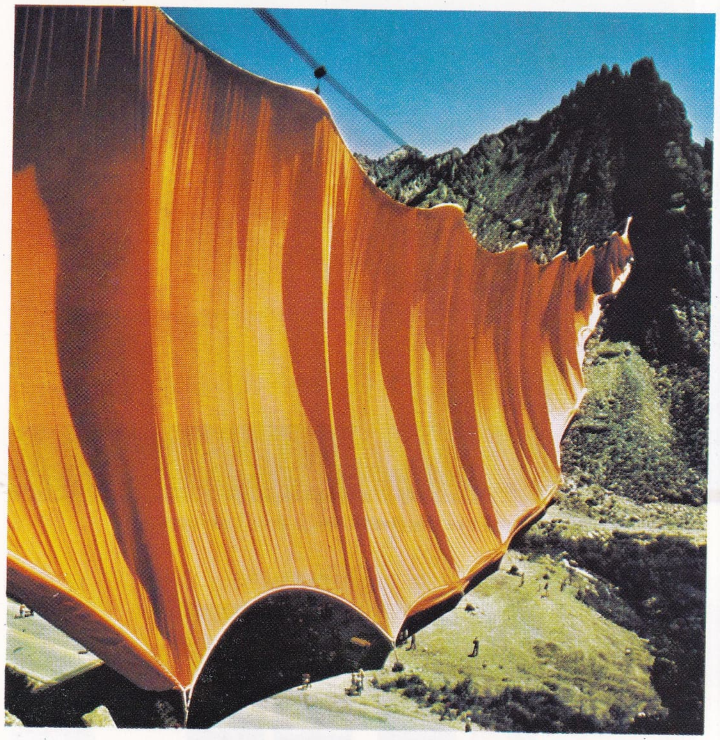

Christo: «Vâdi perdesi» (1971-1972)
[Rifle, Colorado]. *Foto. Shunk-Kender (LAROUSSE)*

Dennis Oppenheim: «Güdümlü hasat» işleminde üçüncü aşamanın tespiti
(1968) [D. Templon kol.] *Foto. LAROUSSE*

SANAT VE TEKNOLOJİ

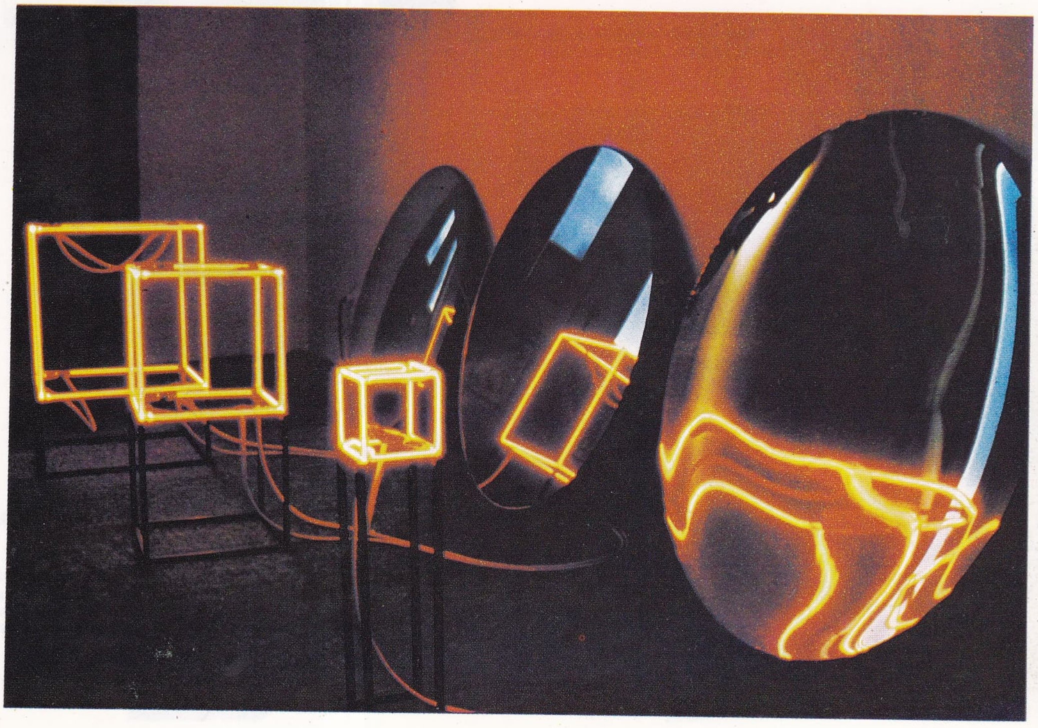

Piotr Kowalskı.
«Özdeşlik Nu. 2» (1973)
Neon tüpler, aynalar
Foto. P. Kowalski (LAROUSSE)

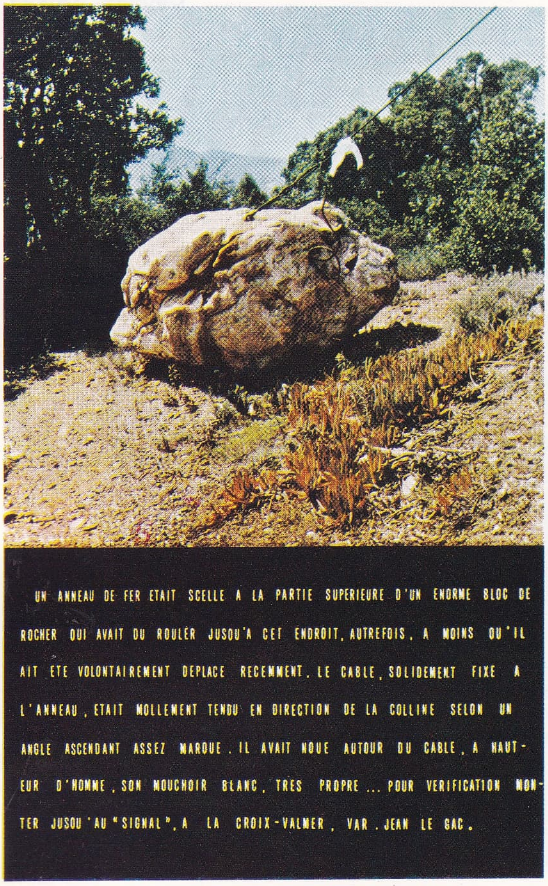

Jean Le Gac: «Posta havalesi» (mart 1973)
Foto. J. Le Gac (LAROUSSE)

KAVRAMSAL SANAT

Joseph Kosuth: «Sandalye I ve III» (1965). *Foto. A.R.C. (LAROUSSE)*

Ben: «Sanat eserinin keşfi» (1973)
[özel kol.] *Foto. A. Morain (LAROUSSE)*

GÖVDESEL SANAT

Gina Pane:
«Duygusal eylem» (1974)
Fotoğrafla tespit
(Stadler galerisi)
Foto. Stadler galerisi (LAROUSSE)

Girod'nun, 1974]; *«Önemli olan sevişmektir»* (A. Zulawski'nin, 1974). [L]

***SCHOLZ** (Wilhelm VON), alman yazarı. — (öl. Konstanz 1969). [L]

SCHORM (Evald), çekoslovak filim yönetmeni (Prag 1931). Belgesel filmin büyük ustalarından biriyken 1964'te *«Her gün için cesaret»* adlı yapıtıyla uzun metrajlı kurgubilim filimlerine yöneldi. *«Suyun dibindeki küçük inciler»*in (1965) bölümlerinden birini çevirdikten sonra sırasıyla *«Müsrif oğlun dönüşü»* (1966), *«Sırttaki beş kız»* (1967), *«Prag geceleri»*nin bir bölümü (1968), *«Papazın sonu»* (ya da *Kayyum*) [1969], *«Yedinci gün, sekizinci gece»* (1969), *«Köpekler ve insanlar»* (1971) adlı filimlere imzasını attı. (L)

***SCHÖRNER** (Ferdinand), alman mareşali. — (öl. Münih 1973). [L]

***SCHRANZ** (Karl), avusturyalı kayakçı. — 1970'te dünya büyük slalom şampiyonu oldu. 1972'de profesyonel olduğu için Sapporo olimpiyat oyunlarından çıkarıldı. (L)

SCHRIEFFER (John Robert), amerikalı fizikçi (Oak Park, İllinois 1931). Önce Massachusetts Teknoloji enstitüsünde, sonra İllinois üniversitesinde okudu. Bir süre İngiltere ve Danimarka'da kaldıktan sonra İllinois üniversitesinde ders verdi (1959-1962), 1962'de Philadelphia'daki Pennsylvania üniversitesinde profesörlüğe atandı. Magnetizma konusunda uzmanlaşan Schrieffer, ortaklaşa hazırladıkları aşırı iletkenlik kuramıyla 1972 Nobel fizik ödülünü John Bardeen ve Leon Cooper ile paylaştı. (L)

***SCHRÖDER** (Gerhard), alman siyaset adamı. — 1966-1969 yılları arasında savunma bakanıydı; 1969'dan 1972'ye kadar Bundestag dışişleri komisyonunu yönetti. (L)

SCHRÖDER - SONNENSTERN (Friedrich SCHRØDER, — denir), alman ressamı (Klaipeda, Litvanya 1892). Kendi kendini yetiştirdi, toplum dışı, serüven dolu bir hayat sürdükten sonra, 1949'da, boyalı kalemle resim yapmağa başladı. 1959'da gerçeküstücülerin dikkatini çekti, onlarla birlikte Paris'te eserlerini sergiledi. Naif sanata, ham sanata ve düşlemsele yakın olan eseri, toplumsal ilişkilerdeki zorluğun (bu yüzden akıl hastahanelerine düşmüştü) ve insanlık durumunun çılgınca bir yansımasıdır. Tablolarına koyduğu *Hapisteki serseri ya da insanın tutsak ruhu* gibi adlar bu bakımdan çok anlamlıdır. Yıkıcı ve yeni yeni buluşlarla dolu desen ve pastellerinde, bir minyatürcü titizliğiyle, başkaldıran insanı dile getirir. (L)

SCHULLER (Gunther), amerikalı besteci (New York 1925). Hiç müzik öğrenimi görmeden kendi kendini yetiştirdi, 1964'ten 1966'ya kadar Yale'de ders verdi ve 1965'te, Berkshire Music Center'ın (Tanglewood) Bestecilik sınıfında Aaron Copland'dan boşalan kürsüye geçti. Ford bursuyla bir yıl Berlin'de kaldıktan (1966) sonra Boston konservatuvarının yöneticiliğine getirildi. Caz müziğinden gelen doğaçlama öğelerini klasik biçimler içinde yoğurmağa çalışan Schuller, *The Visitation* (Ziyaret) [Kafka'nın eserinden, 1966] adlı operasıyla tanındı. (L)

SCHULTZE (Bernard), alman ressamı (Schneidemühl, bugün Pila 1915). İlk lekeci dönemi 1956'da son buldu ve yerini, kalın ve renkli boyaya, paçavra veya kâğıt parçası gibi şeylerin katılmasıyla elde edilen sayısız kabartma etkilerinin ağır bastığı soyut tuvallere bıraktı. Bu araştırmasını üçüncü boyutta da sürdüren Schultze, madenî elek levhalarının üstüne kumaş, iplik, kâğıt parçalarını renkli polyesterle tutturdu. 1961'den beri *Migofs* adını verdiği bu bitkiyle insan arası yaratıklar, zamanla uzamı da ele geçirerek düşlem ürünü gerçek birer çevresele dönüştüler (*Hangender Migof mit Köpfen*, 1964). Aynı yönteme desen, yapıştırma, tuval, kabartma (*Migof-Treffen an der Statte des Zerfalls*, 1970), hattâ tiyatro dekorlarında da (*Dört mevsim* balesi, Düsseldorf, 1970) başvurdu. (L)

John R. SCHRIEFFER

SCHULZ VAN TREECK (Martin), alman mimar ve şehircisi (Berlin 1928). Doğduğu kentte mimarlık ve marangozluk öğrenimi gördü, 1957'de, Jean Ginsberg'in iş ortağı olarak Paris'e yerleşti. Gif-sur-Yvette (1961-1965) ve Marly-Montval'de (1963-1973) konut siteleri yaptı, Meaux'da «Pierre Collinet» sitesinin yapımında çalıştı (1963-1965). Fakat bu dönemdeki en büyük başarısı İsrail'deki Aşdod kent merkezi için açılan yarışmada, J. Ginsberg ve P. Vago ile birlikte birinci gelmesidir. Gerçekleşmeyen bu proje, üç boyutlu bir örgü içinde çeşitli şehir hizmetlerini birbirine kenetleyerek yayalara ayrılan alanı otomobillerin baskısından kurtarması ve kentin göbeğinde insan boyutunu hesaba katması bakımından çağdaş şehirciliğe örnek olarak gösterilebilir.

1965'te kendi mimarlık bürosunu açan Schulz site halinde gruplandırılmış evler, villalar, köşkler üzerinde çalışmağa koyuldu: Reims - Bétheny (1972), Plaisir-Les Clayes-sous-Bois, Bordeaux-Génicart ve Bordeaux-Floirac (1973). Paris'te, Flandre sokağındaki Riquet blokunu hazırlarken şehircilik alanında bir yenilik yapmağa da dikkat etti: blokun dört kulesini (1971-1973), alışılmadık bir biçimde taraçalar halinde birbirini aşan yapılarla (1974) birleştirdi. Laval'deki Saint-Nicholas şehir merkezini yaparken de aynı ilkeyi uyguladı: piramit biçimindeki bu merkezde, yapıların altındaki galerilere yerleştirilmiş geniş bir ticaret ve sosyal faaliyetler merkezi tasarlanmıştır (1972-1974). Çok hassas bir bölge olan Montargis şatosu kesiminde Sirène mahallesini yeniden düzenlerken de (1974), kendi buluşu olan uzamsal yaklaşım yöntemlerini denedi. Gerçekten de Schulz «rölatoskop» (relatoscope) adını verdiği bir âlet tasarlamıştır: maketlerin üstünde araştırma yapmağa yarayan bu bir çeşit fotoğraf sondası, gerçeğin daha projenin hazırlanma aşamasında göz önünde canlandırılmasını sağlar ve mimara bitmiş binanın kontrol edilebilecek bir görüntüsünü verir. (L)

***SCHUMANN** (Maurice), fransız siyaset adamı. — Birinci Messmer hükûmetinde (haziran 1972-mart 1973) dışişleri bakanlığını korudu. Bu görevdeyken, fransız dış siyasetine «antant» kordiyal» doğrultusunda yeni bir yön vermeğe çalıştı. Mart 1973 seçimlerini kaybeden Maurice Schumann, bakanlık görevinden de ayrılmak zorunda kaldı. 1974 eylülünde Nord'dan senatör seçildi. (L)

SCHUSSENRIED, Batı Almanya'da (Baden-Württemberg) köy, Biberach (1966'dan beri Bad Schussenried) yakınında. Yakın Cilâlıtaş devrinden kalma, Michelsberg kültürünün türemiş yerel bir fasiyesin özel adı. Schussenried çanak-çömlekleri, ince çizgili motifleriyle kolayca tanınır, Württemberg'deki birçok yerleşmede (Lauterach, Goldberg) bulunur. (L)

Schwarzschild ışını, kendi ağırlığının etkisiyle kendi üstüne çöken küre biçimindeki bir kaynaktan çıkan ışının sınır değeri; gökcisminin merkezinde artık termonükleer tepkimeler oluşmadığından basınç gradyanı genel çekimi dengeleyemez ve bu çekimin ötesinde cisim genel çekimin çöküntü etkisiyle büzülmeye devam ederek, bir dış gözlemci için görünmez duruma gelir. Bu evrede gökcismi bir kara oyuk* (*Ek*) haline geçer. Örneğin Güneş'te 3 km'lik bir Schwarzschild ışını vardır; yani tüm Güneş kütlesi 3 km yarıçapında bir küre içinde yoğunlaşırsa görünmez duruma gelir. Sınır ışının değeri genel bağıllık kuramıyla bulunur. (L)

***SCHWEİTZER** (Pierre Paul), fransız yöneticisi. — 1963'ten 1973'e kadar, Milletlerarası Para fonu genel müdürlüğü yaptı. Fakir ülkelerin karşılaştığı güçlüklerle ilgilenerek, ödeme sorunlarının sanayileşmiş ülkeler açısından değil, gerçekten milletlerarası bir bakışla ele alınması için bütün gücüyle çalıştı. (L)

SCİASCİA (Leonardo), italyan yazarı (Racalmuto, Agrigento eyaleti 1921). Sosyolojik araştırma (*Le Perrocchie di Regalpetra* [Regalpetra ruhanî çevreleri], 1956), tarihî inceleme (*Gli zii di Sicilia* [Sicilya'nın dayıları], 1958; *Il consiglio d'Egitto* [Mısır toplantısı], 1963), roman (*Il giorno della civetta* [Gece kuşunun gündüzü], 1961; *Achascuno il suo* [Herkesinki kendine], 1966; *Il contesto* [Karşı çıkma], 1971; *Il mare colore del vino* [Şarap renkli deniz], 1973) ve oyun (*«Milletvekili»*, 1965; *«Piskopos, kral naibi ve nohutlar»*, 1971) türündeki eserleri, İtalya'nın ve özellikle tarihi boyunca Sicilya'nın katlandığı, çağdaş dünyada da süregitmekte olan sosyal ve siyasî baskıların usta bir yergisi, ince bir taşlaması niteliğindedir. (L)

***SCOTT** (Cyril), ingiliz bestecisi. — (öl. Londra 1971). [L]

SCOTTSBLUFF, A.B.D.'de (Nebraska), North Platte'in batı kıyısında şehir; 12 900 nüf. Ticaret merkezi. Scottsbluff, alt tarafında küçük bir dil çıkıntısı bulunan, bazıları paralel kenarlı, bazıları üçgen biçiminde uzun sivri oklarla tanımlanan bir kültür karmaşasına adını vermiş tarihöncesi bir yerleşmedir. Eden grubunun da bağlı olduğu bu kültür karmaşası VII.-V. binyıllar arasında yer alır ve saplı bıçakların (Gypsum Cave) habercisi sayılır. (L)

SEABEE [sibi] i. (ing. *sea barge*, deniz mavnası'ndan). Denizc. Mavnaların, su altında kalabilen bir elevatörle yüklendiği bir çeşit mavna gemisi. (L)

SEAGREN (Robert, **Bob** — denir), amerikalı atlet (Pomona, Kalifornia 1946). 1968 olimpiyat oyunlarında sırıkla atlama şampiyonu oldu. (L)

SEARLE (Ronald), ingiliz desenci (Cambridge 1920). İlk mizah desenleri 1935 tarihini taşır; fakat kara mizaha çalan ve daha o zamandan büyük bir teknik çâlâklığı yansıtan gerçek üslûbunu japon kamplarında geçirdiği tutsaklık yıllarında buldu. Sonra birçok dergide, özellikle de *Punch* dergisinde çalıştı, o aşındırıcı, yıpratıcı üslûbuyla toplumun bütün aksaklıklarına karşı saldırıya geçti. Çoğu albüm halinde çıkan (*Toulouse-Lautrec'e armağan*, 1970) desenlerinde, «insan sürüsü»nü fil gibi, kedi gibi (*Bir garip kediler*, 1967) ya da sümüklüböcek gibi (*Aa, kimsecikler yok mu?*, 1969) hayvanlara dönüştürmekten hoşlanır, o arada Almanları, Fransızları hırpalamaktan da geri kalmaz. Ofort, taşbaskısı, lavi (*Anatomiler*, 1957-1972), çizgi-filimleri, tiyatro dekor ve kostüm maketlerinde de mizah desenlerindeki aynı pürüzsüz çizgi egemendir. 1961'den beri Paris'te yaşıyor. (L)

Sebat Gençlik Spor kulübü, türk spor kulübü. 1923'te Akçaabat'ta (Trabzon) kuruldu. 1968-1969'da Türkiye amatör futbol birinciliğini kazandı. 1970'te Türkiye Üçüncü ligine alındı. 1975'te bu ligde oynuyordu. (M)

***SEBEN**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe. — 11 508 nüf., ilçe merkezi 2 454 nüf. (1975). [M]

***SEBER** (Cemal Süreya), **Cemal Süreya** denir, türk şairi. — İstanbul'da Darphane müdürü oldu (1975). Yeni eseri: *Beni öp sonra doğur beni* (1973). [M]

Sebil kültürü (Yukarı Mısır'da, Kom-Ombo yakınında arkeolojik bir yer olan *Sebil*'den). Üç evreye ayrılan bir kültürdür: en eski evre Lövaluva-Moustier sanayiinin özelliklerini taşır; yakın zamanda XI. binyıl olarak tarihlenen ikinci evrede mikrolit yapımına doğru bir yönelme görülür; Kuzey Afrika'daki Capsa kültürüyle çağdaş olan son evrede mikrolitler çoğalır, Cilâlıtaş devrinin belirtileri ortaya çıkar. (L)

Secret Places (Gizli yerler), Mozart'ın müziği (*Piyano için 21 no'lu majör konçerto*) üstüne pas de deux; koreografi Gerald Arpino, sahne düzeni Ming Ço Li, ışık düzeni Thomas Skelton'a aittir. Yapıt ilk olarak New York'taki City Center'da 20 şubat 1968'de Lisa Bradley ve Dermot Bruke (City Center Joffrey Ballet sanatçıları) tarafından yorumlandı. (L)

***SEÇİM** i. — *Ön seçim*, A.B.D.'de bazı görevler (cumhurbaşkanlığı, senatörlük v.b.)

Dieter SCHNEBEL

Romy SCHNEIDER

Karl SCHRANZ

Leonardo SCIASCIA

Foto. Keystone, C.I.C. (J.-L. Passek kol.), Larousse (LAROUSSE)

partilerin göstereceği adayları belirlemek için yapılan ve tüm seçmenlere açık olan seçim.

— Yasama. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Yasama. *Türkiye*'de, 1969'da yapılan *genel seçim*'lere sekiz siyasî parti ve bağımsızlar katıldı. Bu seçimde seçmen listelerine kayıtlı 14 milyon 788.552 kişi vardı. Bunların 9 milyon 516 035'i oy kullandı ve seçime katılma oranı yüzde 64,3 oldu. Geçerli oyların sayısıysa 9 milyon 86 296 idi. Oyların partiler arasında dağılışı, yüzdesi ve çıkarılan üye sayısı da şöyle oldu: A.P. 4 milyon 229 712 oy (yüzde 46,5), 256 milletvekili; B.P. 254 695 oy (yüzde 2,8), 8 milletvekili; C.H.P. 2 milyon 487 006 oy (yüzde 27,4), 143 milletvekili; G.P. 597 818 oy (yüzde 6,6), 15 milletvekili; M.P. 292 961 oy (yüzde 3,2), 6 milletvekili; M.H.P. 275 091 oy (yüzde 3), 1 milletvekili; T.İ.P. 243 631 oy (yüzde 2,7), 2 milletvekili; Y.T.P. 197 929 oy (yüzde 2,2), 6 milletvekilliği; bağımsızlar 511 023 oy (yüzde 5,6) 13 milletvekili.

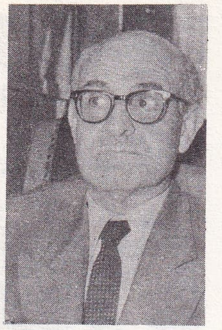
Recai SEÇKİN

Daha sonra yapılan (1973) seçimlere ise 8 siyasî parti katıldı ve 1969'dan oldukça farklı beliren sonuçlar şöyleydi: A.P. 3 milyon 197 897 oy (yüzde 29,8), 149 milletvekili; C.H.P. 3 milyon 570 583 oy (yüzde 33,3), 185 milletvekili; C.G.P. 564 343 oy (yüzde 5,3), 13 milletvekili; D.P. 1 milyon 275 502 oy (yüzde 11,9), 45 milletvekili; M.P. 62 377 oy (yüzde 0,6), milletvekili yok; M.H.P. 362 208 oy (yüzde 3,4), 3 milletvekili; M.S.P. 1 milyon 265 771 oy (yüzde 11,8), 48 milletvekili; T.B.P. 121 759 oy (yüzde 1,1), 1 milletvekili; bağımsızlar 303 218 oy (yüzde 2,8), 6 milletvekili.

Bu seçimlerde kayıtlı seçmen sayısı 16 milyon 798 164'tü ve bunların 11 milyon 223 843'ü oy kullandı; oya katılma oranı yüzde 66,8; geçerli oylar da 10 milyon 723 658 oldu.

Enver SEDAT

Cumhuriyet Senatosu seçimleri 1973'te milletvekili seçimleriyle birlikte yapıldı. Uygulanan seçim düzeninin değişikliği nedeniyle bundan alınan sonuçlar farklı oldu ve şöyle belirlendi: A.P. 1 milyon 300 801 oy (yüzde 31), 22 senato üyesi; C.H.P. 1 milyon 412 051 oy (yüzde 33,6), 25 senato üyesi; C.G.P. 246 888 oy (yüzde 5,9), 1 senato üyesi; D.P. 438 276 oy (yüzde 10,4), üye çıkaramadı; M.H.P. 114 662 oy (yüzde 2,7), üye çıkaramadı; M.S.P. 516 822 oy (yüzde 12,3), 3 senato üyesi; T.B.P. 89 824 oy (yüzde 2,1), üye çıkaramadı; bağımsızlar 82 233 oy (yüzde 2), 1 senato üyesi.

Cumhuriyet Senatosu seçimlerine M.P. katılmadı.

Cumhuriyet Senatosu üyeliklerinin üçte birinin yenilendiği bu seçimler 26 ilde yapıldı. Buralardaki kayıtlı seçmen sayısı 6 milyon 761 157, oylamaya katılan seçmen sayısı 4 milyon 412 727, geçerli oyların sayısı 4 milyon 201 557 ve katılma oranı yüzde 65,3'tü. (M)

George SEGAL
«Lokantanın penceresi, III»
(1971)
[özel kol.]

SEÇKİN (Ahmet Recai), türk hukukçusu (İstanbul 1911-Ankara 1972). 1934'te İstanbul, 1936'da Cenevre Hukuk Fakültesini bitirdi. Mesleğe 1941'de İstanbul Ticaret mahkemesi üye yardımcısı olarak girdi. 1944'te İzmir Ticaret mahkemesi başkanı olan Seçkin 1952'de Yargıtay üyeliğine seçildi; daha sonra ikinci başkanlığına (1956) ve birinci başkanlığına (1960) getirildi. 1960-1965'te Yüksek Seçim kurulu başkanlığı yaptı; 1966'da Anayasa mahkemesi üyeliğine seçildi. Bu görevleri sırasında hukuk dilinin sadeleştirilmesi için çaba harcadı. La Haye Adalet divanı üyeliğinde de bulunan Seçkin'in *Yargıtay tarihçesi, kuruluş ve işleyişi* (1967) adlı bir eseri vardır. (M)

***SEÇME** i. — Mat. *Seçme aksiyomu,* her E kümesi için bir *f* seçme fonksiyonunun yani E'deki parçalar kümesinin E'de bir $\mathscr{P}$(E) uygulamasının tanımlanabileceğini belirten aksiyom; bu uygulama E'nin boş olmayan her parçasıyla, A'ya ait ve A'nın seçkin elemanı denilen, E'nin bir $a=f$ (A) elemanını birleştirir: *Seçme aksiyomu Zermelo ve Zorn aksiyomlarıyla eşdeğerdir.* (L)

SEDAT (Enver el-), mısırlı asker ve devlet adamı (Talah, Menufiye 1918). Harp okulunu 1938'de bitirdi, 1952'de gerçekleştirilen hükûmet darbesinin on iki yöneticisinden biridir. Yeni rejimin sözcüsü, Devlet bakanı (1955-1956), sonra Arap Sosyalist birliğinin genel sekreteri (1957-1961) oldu; Millet meclisi başkan yardımcılığı (1957-1960), sonra başkanlığı (1960-1969) yaptı. 20 aralık 1969'da, Nâsır tarafından cumhurbaşkanı yardımcılığına atandı; Nâsır ölünce de, parti, meclis ve halk tarafından cumhurbaşkanı seçildi (ekim 1970). Çok geçmeden, partinin sol kanadı tarafından, iç siyasette fazla ılımlı, dış siyasette kararsız davrandığı öne sürülerek eleştirildi; Arap Sosyalist birliği merkez komitesinde azınlıkta kaldığını gören Enver Sedat, bütün yönetim kadrolarında geniş bir temizlik hareketine girişerek, Ali Sabri ile Cuma'nın liderlik ettikleri muhalefeti saf dışı etti (mayıs 1971). Ama bu defa, bir dizi grev ve şiddetli gösterilerle uğraşması gerekti (1971 yazı); hükûmet başkanlığına Aziz Sıdkı'nın getirilmesi ve bu hükûmetin İsrail'e karşı çok ılımlı sayılan bir tutumu benimsemesi, 1972 ocağında ortalığın yeniden karışmasına yol açtı. İçeride durumu düzeltebilmek için Sedat'ın, 1973'te, cumhurbaşkanlığı görevi yanında, hükûmet ve ordu yönetimini de üstlenmesi gerekti. 1974 eylülünde, hükûmet başkanlığı görevini Abdülaziz Hicazi'ye devretti.

Dış siyaset alanında Enver Sedat, tam bir birleşme girişiminden sonra, Libya ile bütün ilişkilerini kopardı (1973). Öte yandan, izlediği A.B.D.'ye yakınlaşma siyaseti, dördüncü israil*-arap savaşından (*Ek*) sonra çok belirgin bir biçim aldı; Sovyetler'le ilişkileri ise giderek bozuldu ve Enver Sedat 1976 martında, S.S.C.B. ile 1971'de imzaladıkları 15 yıl süreli dostluk ve işbirliği anlaşmasını Mısır'ın tek yanlı olarak bozduğunu ilân etti. Bu durum iki ülke ilişkilerinde gerginliğe yol açtıysa da aynı yılın mayısında taraflar arasında yeni bir ticaret anlaşması için görüşmeler yapılmasını engellemedi. (LM)

***SEDDÜLBAHİR,** Marmara bölgesinde, Gelibolu yarımadasının güney ucunda, Seddülbahir istihkâmlarının bulunduğu yerde köy. — 347 nüf. (1970). [M]

Sedef Gemi endüstrisi. Bk. TERSANE, *Ek.*

SEDEİNGA, Sudan'da Vadi Halfa'nın 200 km kadar güneyinde, Soleb'in birkaç km kuzeyinde bulunan arkeolojik yer. Bu Nübye köyünde Amenofis III'ün karısı kraliçe Tiyi'ye adanmış küçük bir tapınak vardır. Çok harap durumdaki kalıntıların yanıbaşında hathor başlıklı bir sütun yükselir. M.S. Giorgini yönetimindeki bir heyet buranın çok yakınında Meroe devrinden kalma geniş bir mezarlık buldu: çok harap durumda üç yüzden fazla kerpiç piramit, mezar taşı parçaları v.b. (L)

SEDEN (Osman Fahir), türk filim yapımcısı (İstanbul 1924). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1945). Sinema hayatına senaryo yazarı olarak başladı (1951). *Kanlarıyla ödediler* filmiyle rejisörlüğe geçti (1955). Gerek senaryo yazarlığı, gerek filim yönetmenliği sırasında en dikkate değer eserini Reşat Nuri Güntekin'in aynı adlı romanından sinemaya aktardığı *Çalıkuşu* ile verdi (1966). Başlıca filimleri: *Berduş* (1956); *Düşman yolları kesti* (1959); *Namus uğruna* (1960); *Rabia* (1973); *Gazi kadın* (1973). [M]

***SEFERİHİSAR,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 11 187 nüf., ilçe merkezi 6 487 nüf. (1975). [M]

SEGAL (George), amerikalı sanatçı (New York 1924). Önceleri resimle ilgilendi ve Matisse ile Bonnard'ın etkisinde kaldı, sonra, 1958'de, gerçek boyutlarda alçı heykeller yapmağa koyuldu. 1960'ta, araştırmalarını yeni ortaya çıkan pop'art doğrultusuna kaydırdı. 1961'den itibaren, bütün çabasını alçı ve gaz beziyle insan gövdesinin kalıbını çıkarmağa verdi ve böylece günlük davranışlarından birinde donup kalmış kişiler ortaya koydu (*Bacaklarını tıraş eden kadın,* 1963), sonra da, bu kişileri, hazır bulduğu veya titizlikle kendi yaptığı eşyalardan meydana gelen gerçekçi bir çevreye yerleştirdi. Gerek gruplarında (*Dansözler,* 1971), gerek insan gövdesi parçalarında alçıyı çıplak bırakıyor, böylece de donuk insan görüntüsü ile nesnel bir dekor arasındaki karşıtlığı vurgulamak istiyordu. Renkli dekor öğeleri, ışıklı renk kaynaklarını kullanmağa başladığı zaman daha ağır bastı (*Times Square'de gece,* 1970); böylece, sanatçı, daha ilk resimlerinde ortaya attığı renk ve uzam ilişkileri sorununa bir çözüm getirmiş oluyordu. (L)

***SEGERS** (Paul Willem), belçikalı siyaset adamı. — 1968-1971 yılları arasında millî savunma bakanlığı yaptı. (L)

***SEGHERS** (Netty RADVANYİ, **Anna** — denir), alman kadın yazarı. — Yeni romanlarından (*Das Vertrauen* [Güven], 1968; *Die Überfahrt* [Denizaşırı yolculuk], 1970) başka, sanatla gerçeğin ilişkileri üzerinde durduğu denemelerini yayımladı: *Das wirkliche Blau* (Gerçek mavi) [1967]; *Glauben an Irdisches* (Maddeciliğe inanmak) [1969]; *Über Kunstwerk und Wirklichkeit* (Sanat eseri ve gerçek üstüne) [1971]. (L)

***SEGNİ** (Antonio), italyan siyaset adamı. — (öl. Roma 1972). [L]

SEGUİ (Antonio), arjantinli sanatçı (Cordoba 1934). Arjantin, İspanya ve Fransa'da resim ve heykel öğrenimi gördü, 1963'te Fransa'ya yerleşti. Sert ve alaycı bir anlatımcılığa dayanan tuvalleri, eski resmin veya halk resminin pastişiyle pop'art'ın çiğ renkleri arasında oyunar. 1966-1967'de, saydam küplere yerleştirdiği ya da büyük panolar halinde birleştirdiği veya izdüşümler biçiminde yonttuğu renkli tahtalarla çalışmağa başladı. Çoğu güncel sorunlarla ilgili konularını reklamlardan ya da çizgi-romanlardan aldı ve alaycı, eleştirici bir tutumla işledi. Aynı babacanlık ve sözünü esirgemezlik gravürlerinde de görülür: yan yana yerleştirmelerle, ok ya da nokta ağlarıyla kişileri arasında siyasal ve toplumsal eleştiri niteliğinde ilişkiler kurar. 1973'te daha önceki eserlerinden koptuğunu gösteren bir sergi açtı: eski fotoğrafları andıran doğalcı kesinlikteki bu büyük füzen çalışmalarında düşlemsel bir evreni canlandırıyordu. (L)

SEİBAL, Guatemala'da, Peten ilinde, Pasion ırmağının çizdiği yay içinde bulunan ve Mayalardan kalan arkeolojik yer. 1964'ten beri burada bir amerikan heyeti tarafından önemli kazılar yapıldı. Bu büyük tören merkezi başlıca yapıların yer aldığı doğal bir düzlüğün üzerindedir; söz konusu yapıların karşısında bu yerin ününü sağlayan steller yükselir. Steller üzerindeki bir yazı M.S. 889 tarihini göstermektedir. Düzlüğün çevresinde birçok harabe vardır. Çok erken, yani Orta Önklasik (M.Ö. 1000-300) dönemde başlayan Seibal bayındırlığı, anıtların da belirttiği gibi IX. yy. sonuna kadar sürdü; oysa bu yüzyılda başka yerlerdeki maya uygarlığı hızla çökmekteydi. Bu anıtlar topluluğunu meydana getiren birçok yapı arasında, «A3» adı verilen ve içinde bir tapınak bulunan yapı özellikle incelendi; duvarlarının büyük bir kısmı yeri yerindedir. Tapınağa açılan dört kapının önünde dört erkek figürü vardır. Başlardan bir tanesinin onarımı sırasında bu figürlerin yapım tekniği de ortaya çıkarıldı: ortada taştan bir çekirdek vardır, yüz hatları yalancı mermerle biçimlendirilmiş ve üzeri bir alçı tabakasıyla kaplanmıştır. Kabartma biçimindeki figürler de yalancı mermerle kaplıdır; frizi süsleyen ve tanrıları, insanları ya da hayvanları temsil eden bu figürler parlak renklerle boyanmıştır. (L)

***SEİDEL** (İna), alman kadın yazarı. — (öl. Ebenhausen, Bavyera 1974). Birkaç anlatı (*Die alte Dame und die Smetterling* [Yaşlı kadınla Smetterling], 1964) ve denemeden (*Frau und wort* [Kadın ve söz], 1965) sonra özgeçmişinin dördüncü bölümünü yayımladı: *Lebensbericht, 1885-1923* (Hayat hikâyem, 1885-1923) [1970]. (L)

***SEİFERT** (Jaroslav), çek şairi. — Son olarak duygusal (*«Çanların dökümü»,* 1967) ya da tarihsel (*«Prag için şarkılar»,* 1968) şiir derlemeleri yayımladı. (L)

***SEİGNER** (Louis), fransız oyuncusu. — 1960'ta Comédie-Française'in en kıdemli oyuncusu olan Seigner 1971'de kuruluşun şeref üyesi seçildi. 1962'den bu yana Ulusal Tiyatro Sanatı konservatuvarında profesörlük yapmaktadır. (L)

***SEİNE-ET-MARNE idare bölgesi,** Fransa'da, Paris bölgesinde idare bölgesi. — 604 340 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 30 kanton, 514 komün. (L)

***SEİNE-MARİTİME idare bölgesi,** Fransa'da, Yukarı Normandiya bölgesinde idare bölgesi. — 1 113 977 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 56 kanton ve 745 komün. (L)

SEİNE-OİSE-MARNE, Paris havzasında

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); A.F.P., A. Morain (LAROUSSE)

Son Cilâlıtaş devrine ait kültür fasiyesi. Oldukça ilkel görünüşlü olan bu kültürün başlıca özelliği ölülere yapılan törenlerdi. Hayvancılığa ve tarıma rağmen avlanma önemli bir rol oynuyordu (M.Ö. 2400-1600). [L]

***SEİNE-SAİNT-DENİS idare bölgesi,** Fransa'da, Paris bölgesinde idare bölgesi. — 1 251 792 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 34 kanton ve 40 komün. (L)

S.E.K. Bk. *Türkiye* SÜT ENDÜSTRİSİ KURUMU, *Ek.*

Seka (TÜRKİYE SELÜLOZ VE KÂĞIT FABRİKALARI İŞLETMESİ'nin kısaltması). — 1976'da Kastamonu'da 5 000 t/yıl kapasiteli bir sigara kâğıdı fabrikası kurulması öngörüldü. 1977'de bitirilmesi düşünülen Afyon, Balıkesir, 1978'de bitmesi beklenen Antalya kuruluşlarının üretime başlamasından sonra önemli oranda kâğıt* (*Ek*) ihracatına geçilmesi planlandı. Yıllara göre SEKA'nın kâğıt üretimi şu gelişimi gösterdi: 1972'de 259 170 t, 1973'te 282 520 t, 1974'te 321 050 t. Kuruluşun çeşitli yerlerdeki fabrikalarında üretilen bu toplamın kâğıt cinslerine göre dağılımı da şöyle oldu (ton olarak):

kâğıt cinsi	*1972*	*1973*	*1974*
gazete	66 417	83 070	95 680
sigara	1 274	2 075	1 970
karton	25 950	31 396	31 747
yazı tabı	48 624	60 244	80 116
ambalaj	55 631	46 318	67 554
saman	867	1 223	424
kraft	60 407	58 194	43 559

Kuruluşun ürettiği yarı mamul hammadde ve diğer ürünler de şunlardır:

	1972	*1973*	*1974*
odun selülozu	45 682	58 122	72 862
saman selülozu	8 004	8 506	9 068
paçavra selülozu	1 186	1 171	1 631
sudkostik	4 286	4 175	4 211
sıvı klor	1 767	1 454	1 462
hidroklorik asit	3 180	3 105	3 337
kireç kaymağı	1 518	1 411	956
mihanikî hamur	47 239	90 797	95 506
saman hamuru	5 098	4 946	5 304

1975'te 1 milyar 500 milyon TL. sermayesi olan kuruluşta 9 475 kişi çalışmaktaydı. (M)

***SEKİ,** Muğla ilinde (Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim, Fethiye ilçesi) bucak. — 8 722 nüf., bucak merkezi 2 152 nüf., 9 köy (1970). [M]

***SEKTÖR** i. — İkt. *Halk sektörü,* «yaşamlarını emeklerinin karşılığı ile sürdüren halk topluluklarının kendi denetimleri altında bulunacak üretim araçlarından, yani sermayeden pay almalarını sağlamak» amacıyla Cumhuriyet Halk partisi tarafından önerilen ve koalisyon hükûmeti döneminde uygulanmağa çalışılan sektör. *Üçüncü sektör* de dendi.

C.H.P. kuramcılarına göre, kamu sektöründe amaç maliyeti düşürmek, özel sektörde ise amaç kâr etmekti; halk sektörü kurulunca maliyetin düşürülmesiyle birlikte sosyal amaçlı yatırımlar yapılacaktı. Halk sektörünün kır kesiminde ve kent kesiminde olmak üzere iki ayrı düzeyde gerçekleştirilmesi programlanmıştı. Kır kesiminde kurulacak halk sektörü için optimum büyüklükte toprak sahiplerinin doğal üyesi sayılacakları bir kooperatif kurulacaktı. Bunun için de toprak ve tarım reformu ile toprak mülkiyetinde bir dengeleme gerekmekteydi. Uygulama bölgelerinde, halk sektörü odak noktaları oluşturacaktı (*köykent*). Kooperatiflerin kuruluş aşamasında yapısal finansman, üyelerden sağlanacak gelirlerle ve devlet katkılarından oluşacaktı. Yaratılacak reel gelirin kooperatiflerin elinde toplanmasını sağlamak amacıyla yasal düzenleme gerekecekti. Kooperatiflerin elinde yeterli miktarda kaynak oluşması ve bunların sanayi kesimine aktarılması zaman alabileceği için, bu dönemde kooperatifler bankasının faaliyete geçmesi ve kooperatiflerce gözlenen yatırım alanında yatırım özfizibilitesini değerlendirmesi, yatırımı projelendirmesi ve gerekli ek kaynağı sağlaması söz konusu olacaktı. Yatırımın gerçekleşmesiyle kooperatif, ortakları adına bir sanayi işletmesine ortak olacaktı. Kooperatifler sanayi girişimi sonucu sağladığı kârın yasal olarak saptanmış olan kısmını oto-finansman olarak bünyesinde tutacak, kalanını risturn olarak ortaklarına dağıtacaktı. Böylece sanayideki çarpık gelişme düzenlenecekti.

Kentte gerçekleştirilecek halk sektörü ise, halka açık anonim ortaklık ya da halk anonim ortaklığı biçimlerinde kurulacaktı. Küçük tasarrufların toplanmasıyla kurulacak ortaklığın özel sektöre geçmesini önlemek için hiç bir pay sahibi belli oranın üstünde pay senedi alamayacak ve kurucu pay ayrıcalığı olmayacaktı. Halk sektörü çeşitli eleştirilere hedef oldu. Bu sektörle işveren yerine daha geniş ortaklar topluluğunun denetiminin söz konusu olacağı v.b. konular da eleştirildi. Yeterli açıklığa kavuşturulamadı. (M)

SEL (Kemal Salih), türk gazetecisi (İstanbul 1900-ay.y. 1975). İstanbul Üniversitesi Eczacılık fakültesinde okurken, Yunus Nadi'nin başyazarlığını yaptığı *Tasviri Efkâr* gazetesinde çalışmağa başladı. Sonra Yunus Nadi tarafından kurulan *Yeni Gün* gazetesine geçti. İstanbul'un işgali sırasında öğrenimini yarıda bırakarak Ankara'ya gitti; oraya taşınan *Yeni Gün*'de yazı işleri müdürü oldu; bu arada parlamento muhabirliği de yapıyordu. *Cumhuriyet* gazetesi kurulunca yazı işleri müdürlüğüne getirildi (1924). 1925'ten sonra *Haftalık Mecmua, Aylık Mecmua* ile *Roman Gazetesi* ve *Haftada Bir Gün* adlı dergileri çıkardı. (M)

SELÂM (Sahip), lübnanlı siyaset adamı (Beyrut 1905). 4 ekim 1970'te 7 aylık bir bakanlar kurulu krizinden sonra sunnî müslümanlardan Selâm, 24 nisan 1970'te istifa etmiş olan Raşit Kerami'nin yerine hükûmetin başına geçti. 1973 nisanında, bir israil komandosunun Beyrut'a saldırısı ve karşı gösteriler sonunda istifa etti. (Bk. LÜBNAN, *Ek.*) 1974 ekiminde ise yeniden hükûmeti kurmakla görevlendirildi, fakat cumhurbaşkanı Franjiye ile görüş ayrılıkları onu bu görevi terk etmeğe zorladı. Ülkede müslümanlarla hıristiyanlar arasında çatışmaların başlamasından (1975) sonra 16 müslüman liderin başbakan Raşit Kerami ile yaptığı toplantıya katıldı ve soruna çözüm bulmak amacıyla alınacak tedbirler arasında cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlanması önerisine katıldı. (LM)

***SELÂNİK,** Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde liman şehri. — 1966'dan beri sistemli olarak yürütülen arkeolojik araştırmalar buradaki agora kalıntılarının helenistik olduğunu kanıtladı; ama ortaya çıkarılan yapılar Roma dönemindendir. Şehirde birçok bina Romalılardan kalmadır: Augustus'la Hadrianus'un imparatorluğu zamanında yapılan forum, Kadırga sarayının kazılan kısmı (M.S. 300), hamamlar bir olasılıkla Kadırga hipodromuna ait olan yapılar bunlar arasında sayılabilir.

Yeni üniversitenin yapımı sırasında helenistik devirden ilk hıristiyanlık devrine kadar gelen değişik mezarların yer aldığı bir nekropol ortaya çıkarıldı.

Bu gömütlerin incelenmesi Hıristiyanlığın ilk yıllarında ölü gömme âdetlerinde meydana gelen değişikliklere ışık tuttu. Bazı mezarlar fresklerle süslüdür. Şehirdeki yirmi kadar anıttan dört bizans anıtı yeni yayınlara konu oldu. Eski birer kilise olan bu dört anıt, çok eski oldukları ve yüzyıllar boyunca hep elden geçtikleri için, yapanlar ve yapılma tarihleri açısından arkeologlara çözülmesi güç sorunlar çıkardı. Kadırga sarayının altında bir anıtkabir olarak yapılıp sonradan kiliseye çevrilen döner yapı, öteden beri sanıldığı gibi Aziz Georgius'a değil, Tanrı'nın gücü Mesih'e adanmıştı. Bu kilisedeki kubbeyi süsleyen mozaikler V. yy.ın ikinci yarısından kalmadır. Diğer üç anıtın mozaikleri, yani şehrin koruyucusu Aziz Demetrios bazilikasının ilk süsleri, Hosios David kilisesinin ve Meryem Akheiropoietes bazilikasının mozaikleri de birincininkilerle çağdaştır. Heykellerin ve yapı tarzlarının incelenmesi bu tarihlemeyi kuvvetlendirmekte ve ilk Hıristiyanlık devrinde sanat çalışmalarının yoğun olduğunu doğrulamaktadır.

Bölgede bulunup ortaya çıkarılan birçok eski eser ve fresklerle süslü ilk Hıristiyanlık dönemine ait iki mezar yeni bir müzede toplandı. (L)

SELÇİKLER. Arkeol. Uşak'ın Sıvaslı ilçesinin 2 km güneybatısında arkeolojik yer. 1963 yılında Selçikler köyünde bizans kilisesi kalıntılarının bulunduğu alanda yapılan kaçak kazılar Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğünün dikkatini çekti, burada kurtarıcı nitelikte arkeolojik kazıların yapılması öngörüldü. 1966 yılından beri Nezih Fıratlı başkanlığında bir heyet tarafından kazılıyor. Selçikler köyünün bugün üzerinde yerleştiği höyükte 1966-1967 yıllarında Ufuk Esin tarafından yapılan sondaj ve araştırmalarla Tarihöncesi'ne ait Erken Bronz ve Kalkolitik çağların varlığı belirlendi, bizans kilisesinde yapılan kazılarla buranın M.S. XII. yy.da Anadolu Selçuklularının eline geçinceye kadar önemli bir piskoposluk merkezi olduğu kesinlikle ortaya çıktı. Selçikler'de özellikle Orta Bizans çağı için çok önemli buluntular ele geçmekte ve bu eserler burada bir sanat okulunun varlığına işaret etmektedir. 1967-1969 yıllarında Selçikler'in güneybatısında bugünkü köy mezarlığının güneyindeki nekropolde (mezarlık) bulunan tümülüslerde yapılan kazılar sonucu mezarların önceden yağma edildiği anlaşıldı. (M)

***SELÇUK,** esk. **Ayasuluk,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 17 139 nüf., ilçe merkezi 10 336 nüf. (1975). [M]

SELÇUK (Füruzan, FÜRUZAN denir), türk kadın yazarı (İstanbul 1935). Ortaokuldan sonra öğrenimini yarıda bıraktı. İlk hikâyesi *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde yayımlandı (1956); hikâyeleri geniş ilgi gördü. Eserleri: *Parasız yatılı* (hikâyeler, 1971, 1972 Sait Faik hikâye armağanı); *Kuşatma* (hikâyeler, 1972); *Benim sinemalarım* (hikâyeler, 1973); *47'liler* (roman, 1974, Türk Dil Kurumu roman ödülü 1975). [M]

***SELÇUK** (Münir Nurettin), türk bestecisi ve icracısı. — 1974'te İstanbul'da düzenlenen bir törenle 60. sanat yılı kutlandı ve 1975'te İstanbul* festivali (*Ek*) programına katılarak İstanbul Belediye konservatuvarı korosunu yönetti. (M)

SELÇUK (Timur), türk hafif müzik bestecisi ve orkestra yönetmeni (İstanbul 1946). Şarkıcı ve besteci Münir Nurettin Selçuk'un oğludur. Öğrenimini Galatasaray lisesi ve İstanbul Belediye konservatuvarında yaptı; bu arada Ferdi Statzer'den piyano dersleri aldı; Paris'te Ecole Normale de Musique'te de bestecilik ve orkestra yönetmenliği bölümlerini bitirdi. Galatasaray lisesinde okuduğu sırada orkestrasıyla katıldığı Boğaziçi Müzik festivalinde en iyi grup ödülünü aldı (1965). Stockholm'de düzenlenen 1975 Eurovision şarkı yarışmasında türk yarışmacıya eşlik eden orkestrayı yönetti. Türk ozanlarının şiirlerini bestelemeğe ağırlık veren sanatçının başlıca eserleri: *Ayrılanlar için* (1967); *Sen gidince; İspanyol meyhanesi.* (M)

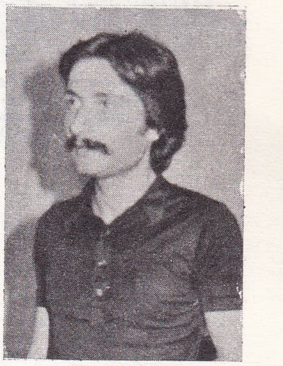

Timur SELÇUK

***SELÇUK** (Turhan), türk karikatürcüsü. — İtalya'nın Varcelli kentinde yapılan karikatür yarışmasında, İtalyan Turizm bakanlığı ödülünü aldı (1975).

— Kardeşi İLHAN SELÇUK, gazete yazarı. — 12 Mart'tan sonra yazıları yüzünden kovuşturmaya uğradı; bir süre tutuklu kaldı; tutukluluğunun sonunda yeniden *Cumhuriyet* gazetesindeki sütununa döndü. Yeni eserleri: *Yüzbaşı Selâhattin'in romanı* (2 c., 1973, 1975); *Krallar ve soytarılar* (Fıkralar, 1974). [M]

***SELEK** (Sabahattin), türk yazarı (Erbaa 1921). — 1972 yılında Basın İlân kurumu genel müdürlüğünden ayrılarak İstanbul'da «Batı Dilleri merkezi» adlı yabancı diller okulunu kurdu. 1973 seçimlerine Ankara ilinden C.H.P. genel merkez kontenjan adayı olarak katıldı ve seçildi. (M)

***SELENDİ,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Akhisar ilçesi, Merkez bucağı) köy. — 3 160 nüf. (1970). [M]

***SELENDİ,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Manisa ili) ilçe. — 22 211 nüf., ilçe merkezi 4 368 nüf. (1975). [M]

SELF i. (ing. k.). Psikanaliz. İngiliz psikanaliz uzmanı D. W. Winnicott* (*Ek*) tarafından psikanalize sokulan ve hem ruhsal, hem bedensel benlik kavramlarını birarada ifade eden kavram. (Freud'da bunlar her zaman aynı anlamı taşımaz.) [Almancadaki *selbst* terimi ile eşdeğerlidir.]

— ANSİKL. Melanie Klein'ın kuramını ele alan Winnicott, can yakıcı iç dürtülerden ve dış dünyanın denetiminden kurtulmak

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

için bir çare olan aşırı dışa yansıtma*nın (*Ek*), kendinden dış dünyadaki nesneler üstüne yansımış olana son derece bağımlı bulunan *self*'i zayıflattığını belirtir. Buna karşılık dolu olma, içe gömülme duygusunun kökeninde içe yansıtma* (*Ek*) vardır.

Winnicott'a göre self iki biçimde olabilir: gerçek ve sahte self; bu ayırımın kaynağı, Freud'un ötekiben (ruhsal etkinliğe yön veren bilinçaltı eğilimler sistemi) ile benlik arasında, yani içtepiler ve bunların simgeleri arasında yaptığı ayırımdır. Winnicott'ta bir merkezî self fikri vardır, bu self kişisel ruhsal bir gerçeklik ve kendine özgü bedensel bir şema kazanan doğuştan bir güçtür; *holding**'in (*Ek*) üçüncü ve son aşaması olan, bağımsızlığa bağlı bu, gerçekliğinden şüphe olmayan selfin ortaya çıkarılması akıl ve ruh sağlığının ölçütüdür. Sahte self savunma sisteminin yanında olduğu halde, gerçek self, tersine, doyum deneyinin yanındadır. Winnicott'un sahte self için yaptığı betimleme, toplumsal davranışlar sistemiyle karıştırılabilir: «Sağlıklı durumda, sahte self bir nezaket davranışının, iyi tavırların, ihtiyatlı bir tutumun meydana getirdiği bütün bir düzen olarak tasarlanabilir». Sahte self gerçek selfi görünmez hale getirir, o derece ki, ikisi arasındaki çatışma intiharla sonuçlanabilir. Aydın kişi etkinliği sahte self için güçlü bir dayanaktır; buna karşılık, gerçek self, iyi yerine getirildiği zaman annelik görevinden ve yavrunun anne ile değil, annenin taşıdığı çocukla özdeşleşmesinden doğar. Bu takdirde gerçek self fedakârlık fikrine, kuramsal açıdan söylenirse genel olarak birincil sürece bağlıdır; Winnicott'a göre gerçek self «yaşama olgusuna bağlı deneydir» ya da «kendiliğinden olan bir davranış eylem halindeki gerçek selftir» («Benliğin gerçek ve sahte selfle bağıntılı olarak burkulması», 1960). Çözümsel uygulamada sonuçlar önemlidir, çünkü sahte self analizciyle uzun süre işbirliği yapabilir ve analizci sahte selfi durmadan çözümleyerek eksiklikleri ortaya çıkarıp en iyi sonuçları elde edebilir: «Siz henüz var olmağa başlamadınız» tümcesi gerçek selfi ortaya çıkartmağa çalışan bu çeşit önermelere bir örnektir. Bu da çözümleyi ileri götürtecek eksikliğin anlaşılması demektir. (L)

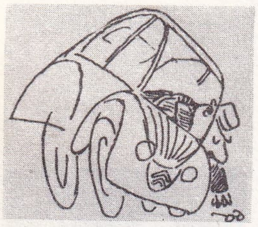

Jean-Jacques SEMPÉ «Rien n'est simple» albümünden bir desen (1962)

SELF-TWİST [self-tvist] sıf. (ing. k.). Tekst. Önceden her birine bir sağa, bir sola bükümler verilecek şekilde eğrilmiş olan iki ipliği otomatik olarak birleştirmeğe dayanan bir yün iplikçiliği yöntemi için kullanılır. (L)

***SELİM,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 34 210 nüf., ilçe merkezi 3 569 nüf. (1975). [M]

***SELİMİYE,** Akdeniz bölgesinde, Antalya körfezinin kuzeydoğu kıyısında, Antalya ilinin Manavgat ilçesi içinde, ilçe merkezine 8 km uzaklıkta köy. — 616 nüf. (1970). [M]

***SELİMİYE,** Ege bölgesinde (Muğla ili, Milas ilçesi) bucak. — 14 888 nüf., bucak merkezi 2 315 nüf., 24 köy (1970). [M]

***SELİMOĞLU** (Zeyyad), türk hikâyecisi. — Yeni eserleri: *Kıçüstü bir toplantı* (1971); *Koca denizde iki nokta* (1973, Türk Dil kurumu 1974 hikâye ödülü). [M]

Selim Sırrı Tarcan kapalı spor salonu, Ankara'da spor tesisi. Devlet Demiryolları tarafından 1962'de yapımına başlandı ve 1965'te hizmete girdi. Sonradan Beden Terbiyesi Genel müdürlüğüne devredilen salon 6 milyon TL.na mal oldu. Salonda 2 300 kişilik oturacak yer, 4 000 kişilik de ayakta duracak yer vardır. Salona ünlü spor eğitimcisi Selim Sırrı Tarcan'ın adı verildi. (M)

SELVİ (Muzaffer), türk atleti (Ereğli, Zonguldak 1933). Atletizme Zonguldak'ta 17 yaşında başladı; 1951'de Fenerbahçe kulübüne girdi. 1952'de 100 metreyi 10.6'da koşarak Semih Türkdoğan ve Cezmi Or'un Türkiye rekorunu egale etti. 200 metrede 22.2, 100 yardada 9.8 sağladı. 1959'da atletizmi bıraktı. (M)

***SEMAFOR** i. — Bilişim. Bir bilgisayarda aynı anda yapılan işleri düzenlemek için kullanılan özel değişken tipi. (L)

***SEMAN** i. — Mad. oc. Madenin, örneğin bakırın tanecikli çökeltisi. (Bk. YIKAMA, *Ek*.) [L]

SEMBENE (Ousmane), senegalli filim yönetmeni (Ziguinchor 1923). İlkokulu bitirdikten sonra zaman zaman balıkçılık, inşaat işçiliği, makine tamirciliği yaptı. 1944'te serbest fransız kuvvetlerinde çarpıştı, sonra Marsilya'da dok işçisi, ardından da Fransa'daki zenci işçilerin genel sekreteri oldu ve yazarlığa başladı: *Le Docker noir* (Zenci dok işçisi) [1955]; *O pays, mon beau peuple* (Ey ülkem, güzel halkım) [1957]; *Voltaïque* (Yukarı Volta'lı) [1962]. 1962'de, Moskova'nın verdiği bir bursla, Gorki stüdyolarında S. Gerasimov ve M. Donskoy'dan sinema dersleri almak üzere Rusya'ya gitti. 1963'te çevirdiği ilk kısa metrajlı filmi *Borom Sarret* ile Tours festivalinde ilk yapıt ödülünü kazandı. 1965'te *la Noire*'ı (Zenci kadın) [Jean-Vigo ödülü, 1966]; 1968'de de, Venedik festivalinde jüri özel ödülünü kazanacak olan *le Mandat*'yı çevirdi. Daha sonra *Emitaï* (1970) ve *Xala* (1974) adlı filimleri yönetti. (L)

***SEMENDİREK,** Ege denizinde yunan adası.

— Arkeol. Son on yılda Büyük Tanrılar tapınağındaki kazılara devam edildi. Tepenin yamacında kademeli bir duvar sistemi yerinde duruyordu. Batıdaki revak ile tapınağın merkezi arasında çeşitli düzeyde birçok bina vardı. Tiyatronun yakınında ve revağın önünde, belki de bir idare binası olan helenistik bir yapı bulundu. Yandan dayanak duvarlarıyla payandalı ve basamaklı geniş bir rampanın kalıntıları ortaya çıkarıldı: doğudaki tepeden tapınağın merkezine giden bu yol belki de ziyaretçiler tarafından kullanılıyordu. Doğuda, Ptolemaios II revağının karşısında değirmi bir yapıya rastlandı; bunun birçok yapım evresi ortaya çıkarıldı; bu evrelerin en eskisi M.Ö. V. yy.a ya da IV. yy. başlarına rastlar. Anlaşıldığına göre yapının ne duvarları, ne çatısı vardı; törensel görevi de anlaşılamıyor; kesme taşlarla döşeli orta kısımda belki de bir sunak bulunuyordu. Onun yakınında dor üslûbunda bir bina ortaya çıkarıldı. Philippos III Arrhidaios ve Makedonyalı İskender IV tarafından kondurulmuş olan ve epistil üzerinde bulunan ithaf, anıtın M.Ö. 323-316 arasında yapıldığını göstermektedir. «Ruinenviereck» (batı tepesinde bulunan yapı) ve diğer binalar da incelendi. Bu tapınak bölgesinde, bizans surlarının yıkıldığı XIII. yy.a kadar oturuldu. Buralarda bulunan eşya çok ve kalitelidir; arkaik, klasik ve helenistik seramikler ve anıtları süsleyen kabartmalar bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca üslûbu ve teknik işlenişi *Semendirek Zafer Tanrıçası*'nın sağ eline benzeyen, Paros mermerinden yapılma bir el bulundu. (L)

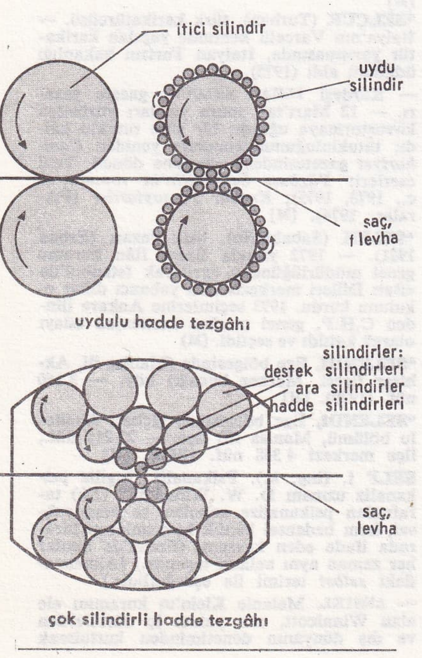

Sendzimir hadde tezgâhları

SEMİYOGRAFİ i. (fr. *sémiographie*'den). Haritacılık. Haritacılık bilgilerinin bir işaretler sistemiyle yazılması. (SEMİOGRAFİ şeklinde de yazılır.) [L]

***SEMİYOTİK** ya da **SEMİYOLOJİ** i. — ANSİKL. Aynı bilim dalı için iki ayrı terimin kullanılması sonucu ortaya değişik biçimlerde çözümlenebilecek değişik sorunlar çıkmıştır. Sözgelimi Umberto Eco gibi kimi yazarlar yalnızca *semiyotik* terimini kullanırlarken «her iki terimin felsefî ve yöntemsel içeriğiyle pek ilgilenmemektedirler». *Semiyotik*'in *semiyoloji* sözcüğünün yerini almağa başladığı da bir gerçektir artık. Bununla birlikte, kimi yazarlar iki terimin anlamı arasında bir ayırım yapmaktan da geri kalmazlar. Örneğin J.-C. Coquet'ye göre Saussure'cü bir anlayışa bağlı olarak gelişen *semiyoloji* belirti dizgelerinin betimlenmesidir; buna karşılık *semiyotik* anlam taşıyan dizgelerin betimlenmesiyle oluşur. Bu iki terimin varlığıyla ortaya çıkan güçlükler çok yüzeysel görünüyorsa da çeşitli tartışmalar sonucu semiyotik alanında büyük gelişmelerin sağlandığı da bir gerçektir. Semiyotik alanındaki değişik eğilimleri şöyle belirleyebiliriz:

— *Dilbilimsel semiyotik.* Dilbilimsel semiyotiğin temel sorunu betimlenecek konuları bir dizge halinde toplamaktır. Sözgelimi metin incelemelerine yönelen semiyotik ve özellikle de edebiyat semiyotiği uzmanları, «bir belirtiler dizgesi olarak kabul edilen dilin sınıflandırılması yerine, anlamlı yapıların eklemlenişi olarak benimsenen söylevin sözdizimini incelerler» (J.-C. Coquet). Aynı sorunlara, öteki semiyotik alanlarında, örneğin resim semiyotiğinde de rastlanır: ana sorun, tablo, fotoğraf gibi bir resim semiyotiği alanına giren nesnelerin betimlenmesinde «belirti» gibi temel dil kavramlarından yararlanılıp yararlanılamayacağıdır.

— *Çözümleyici semiyotik* ya da *anlam çözümlemesi* (özellikle, Julia Kristeva'nın çalışmaları). Anlam çözümlemesi dilsel belirti ve konu gibi kavramların ayrıştırılmasına dayanır. Öte yandan, buradaki çözümleme sözcüğü bizi ruhsal çözümlemeye (*psikanaliz*) özellikle de Lacan'cı ruhsal çözümlemeye götürür. Kristeva'ya göre psikanaliz belli bir semiyotik uygulamada konunun, dolayısıyla bireyin durumunu saptar. Demek ki, semiyotiğin içinde filizlenen anlam çözümlemesi, hem bir «eleştiri bilimi» olmağa, hem de «bilimin eleştirisi»ni yapmağa çalışmaktadır. Anlam çözümlemelerinde dilbilimsel semiyotiğin karşılaştığı güçlüklere rastlanır. Sözgelimi, anlam çözümlemesinde «belirti» ya da «tümce» gibi birimlerle çözümlemeye girişilmez. Anlam çözümlemesinde her metin kendine özgü birimlerle açımlanır. (L)

SEMPÉ (Jean-Jacques), fransız desencisi (Bordeaux 1932). Guvaş ve suluboya desenler yaptı, fakat özellikle mizahçı olarak tanındı. Karikatürlerini dergilerde, özellikle *l'Express*'de ve kitap halinde (*Des hauts et des bas* [Yukarıdan, aşağıdan], 1970) yayımladı. Her biri belirli bir anlam taşıyan ayrıntılarla dolu büyük forma karikatürlerinde çağdaş dünyayı en can alacak noktalarından vurmayı bildi, toplumdaki belirli tipleri (örneğin, Goscinny ile birlikte tasarladığı başbelâsı çocuk «Küçük Nicolas») ele aldı ve bunların saçma ve karmaşık bir dünya ile ilişkilerini inceledi. Güldürüsünün dayandığı temel öğe, kişinin ufaklığı ile çevresinin azmanlığı arasındaki karşıtlıklardır. Fakat bu karşıtlıklar arasında, yer yer bir çeşit şefkatin de izlerine rastlanır. (L)

SEMPOZYUM i. (yun. *syn*, birlikte ve *posis*, içme'den yun. ve lat. k.). Eski Yunan'da bir şölenin veya ziyafetin ikinci yarısı. (Bu yarıda misafirler içki içerlerdi.) || Eflatun'un, Ksenophon'un, Plutarkhos'un eserlerinin adı (türkçe *şölen*). || Bugün genel anlamda belli bir konuda düzenlenen oturum veya seminer. || Art arda birçok yazar tarafından ele alınan bir konuyla ilgili yayın. (L)

***SENANAYAKE** (Dudley Shelton), senegalli siyaset adamı. — (öl. Colombo 1973). Mayıs 1970'e kadar başbakanlık ve dışişleri bakanlığı yaptı. (L)

SENAR (Müzeyyen), türk kadın ses sanatçısı (Bursa 1918). Sanat hayatına sahnede başladı. Necati Tokyay'dan ders aldı; Üsküdar Musiki cemiyetine devam etti. Uzun-

Foto. LAROUSSE

ca süre Türkiye'nin en başarılı ses sanatçısı unvanını korudu (1935-1955). Sahne çalışmalarının yanı sıra Sadettin Kaynak'ın bestelerini plak yaptı. *Kerem ile Aslı, Kahveci güzeli, Ana yüreği* gibi filimlerde oynadı. (M)

SENDER (Ramon José), ispanyol yazarı (Alcolea de Cinca, Huesca eyaleti 1902). Zaragoza ve Madrid'deki öğreniminden sonra Rif savaşına katıldı ve cepheden bir romanla döndü (*Iman, novela de la guerra de Marruecos* [İman, Marruecos savaşının hikâyesi], 1930), gazetecilik mesleğine girdi. *Mister Witt en el canton* (Mister Witt köyde) adlı eseriyle 1935'te millî edebiyat ödülünü kazandı. Cumhuriyetçiler safında iç savaşa katıldı, sonra Meksika ve A.B.D.'ye gitti, Albuquerque üniversitesinde edebiyat profesörü oldu. Kara mizahla canlı bir düş gücünün yan yana yer aldığı eserleri, tutkulu bir özgürlük duası ve insan yazgısının alaylı bir tasviridir: *Contra-ataque* (Karşı hücum) [1938]; *Cronica del alba* (Şafağın güncesi) [1942]; *El verdugo afable* (Nazik cellât) [1952]; *Los cinco libros de Adriadna* (Adriadna'nın beş kitabı) [1957]; *La aventura equinoccial de Lope de Aguirra* (Lope de Aguirra'nın ekvator serüveni) [1964]; *Nocturno de los 14* (14'lerin gecesi) [1969]; *En la vida de İgnacio Morel* (Ignacio Morel'in yaşamı üstüne) [1969]; *Tanit* (1970); *La antesala* (Sofa) [1971]; *Zu, el angel anfibio* (Anfibi melek Zu) [1971]. (L)

***SENDİKACILIK** i. — ANSİKL. Sendikaların kuruluşuyla ilgili 274 sayılı yasayı değiştiren 29 temmuz 1970 tarih ve 1317 sayılı yasa, Anayasa mahkemesince incelenerek bazı maddeleri veya ibareleri Anayasa'ya aykırı bulundu ve iptal edildi. İptal edilen hükümler arasında sendika, federasyon ve konfederasyonlara üye olabilmek için, bu meslekî kuruluşların yetkili organlarının kabulü şartı; sendika, federasyon ve konfederasyonların kuruluş şartlarını belirleyen bölümler; kuruculuk, yöneticilik için sendikanın kurulacağı işkolunda en az üç yıldan beri fiilen çalışır olma şartı; üç yıllık süre bakımından, «Türkiye'de en çok işçiyi temsil eden işçi konfederasyonu veya konfederasyona bağlı sendikalar uluslararası meslekî teşekküller kurabilirler» hükmü bütünüyle yer alıyordu. (M)

SEN DOKİ i. (*Seramiköncesi* anlamında japonca k.). Seramiköncesi japon kültürlerinin bütünü için kullanılan ad. (Japon takımadalarının henüz az bilinen bu gelişme evresi Jomon evresinden önce gelir.) [L]

Sendzimir hadde tezgâhı, levha, şerit, saç gibi yassı parçaların sürekli yapımı için amerikalı mühendis Sendzimir'in gerçekleştirdiği özel hadde tezgâhı.

● Şerit ya da kalın saç haline getirilmiş yassı kütüklerin sıcak haddelemesi için *uydulu hadde tezgâhı* kullanılır; bu tezgâh, her biri, kafes sargısı biçiminde yerleştirilmiş küçük çaplı (50 mm) 26 hadde silindiriyle (uydular) sarılmış ve karşılıklı bağlanmış büyük çaplı (500 mm) iki destek silindirinden oluşur; iki itici silindirden oluşan bir gövde ürünün hadde silindirlerine sürülmesini sağlar ve çıkışa yerleştirilmiş iki silindirlik bir bitirme haddesi haddelenmiş ürünün yüzeyini düzeltir. Destek silindirleri 250 tur/dakika hızla dönerken, uydu hadde silindirleri yaklaşık 3 000 tur/dakika hızla döner; bu devir bir geçişte kalınlığın önemli ölçüde, örneğin 60 mm'den 1 mm'ye inmesini sağlar.

● Şerit, saç ya da levhaların soğuk haddelemesi için *çok silindirli hadde tezgâhı* kullanılır; bu tezgâhta küçük çaplı (10 ile 40 mm), ikişer ikişer ayrılmış 20 hadde silindiri vardır; bunlar dört ara silindirle harekete getirilir; ara silindirleri ise, 50 ile 150 mm çaplı, bir yatak içinde dönen 6 ile 8 galenin art arda iki işlemiyle desteklenir. Bu silindirler kümesi sınırlı boyutta, bolca yağlanmış sert bir gövde içine yerleştirilmiştir. Yumuşak ve paslanmaz çelik saçların işlenmesini sağlayan bu tip hadde tezgâhlarının birçok üstünlüğü vardır: aynı üretim kapasiteli ikili ya da dörtlü hadde tezgâhlarına oranla daha az yer tutar; gövdenin sertliği ve hadde silindirlerinin çok az şekil değişimi bir düzenlilik ve düşük bir kalınlık toleransı sağlar; geçiş sayısını azaltarak kalınlığı önemli ölçüde düşürme olanağı ve yüksek haddeleme hızı verir. (L)

Sendzimir yöntemi, özellikle yumuşak çelikten levha ya da saçların sürekli çinko kaplama işleminde başvurulan galvanizleme yöntemi. Bu yöntemin ayrıcalığı, çinko kaplamanın iyice tutmasını kolaylaştırmak için çelik yüzeyin yeterince temiz ve etkin olmasını sağlamasıdır; yüzey önce hafifçe oksitlenir; sonra 800°C'ta indirgeyici bir gaz atmosferinden (hidrojen-azot karışımı) geçirilerek oksiti giderilir, ancak ondan sonra erimiş çinko banyosuna daldırılır. (L)

***SENEGAL cumhuriyeti,** Batı Afrika'da devlet. — 4 230 000 nüf. (1973). Başkenti, *Dakar* (581 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Kaolack* (96 000 nüf.), *Thiès* (91 000 nüf.), *Saint-Louis* (81 000 nüf.).

İKTİSAT

Bağımsızlıktan bu yana on beş yıl geçtiği halde, iktisat hâlâ yalnız yerfıstığı tarımına bağlıdır. Buna rağmen üretim, 1967-1970 arasında, 1 Mt'dan 600 000 tona düşmüştür. Kuşkusuz bunda iklim koşullarının payı vardır (yağışların düzensiz ya da yetersiz olması), ama üretimdeki azalmanın bir nedeni de, dünya fiyatlarının düşmesi yüzünden köylülerin bu tarımdan vazgeçmeğe yönelmesidir; üstelik, Fransa yerfıstığı fiyatına yaptığı desteği 1967'de kaldırmış, A.E.O. ise bu desteğin ancak bir kısmını karşılamağa başlamıştır. Köylüler, o tarihten beri fıstığı kaçak olarak satmayı tercih etmekte (Gambiya ile kaçakçılık, Senegal hükûmetini önemli miktarda gümrük vergisi gelirinden yoksun bırakmaktadır) ya da fiyatları durmadan artmakta olan besin maddelerinin üretimine yönelmektedirler. Yerfıstığı üretimini azaltma zorunluğu, bu ürünün dünya piyasasındaki fiyat dalgalanmaları yüzünden ekonominin karşılaşacağı tehlikeleri azaltmak amacıyla, tarımı çeşitlendirme gereğini ortaya çıkardı. Böylece, pirinç (1970-1971'de 100 000 t), darı (600 000 t), pamuk (21 000 t), şekerkamışı üretimi ve hayvancılık önemli ölçüde gelişmeğe başladı. Hayvancılığın gelişmesinde otlaklarda açılan kuyuların çoğalması da etkili oldu.

Bununla birlikte, 1970-1971 ve 1971-1972 hasat mevsiminde, kooperatiflerin yeniden örgütlenmesi, taban fiyatların yükseltilmesi ve iklim koşullarının nispeten düzelmesi nedeniyle, yerfıstığı alanında yeni bir canlanma görüldü. 1972-1973 hasat mevsimi sonunda üretimin 1 Mt'u aşacağı, yani 1967 düzeyini bulacağı umuluyordu. Oysa 1973 yılında kuraklık âfet halini aldı ve Senegal'in durumu, tarım ürünleri yelpazesi henüz çok dar olduğu için son derece güçleşti. Acele yardımlar, sürekli çareler araştırma gereğini ortadan kaldırmaz: uzun vadede gerçekleşebilecek önemli tedbirlerden biri olarak Senegal ırmağı üstünde barajlar kurulması, ırmak kıyısındaki ülkelerin rızasına bağlıdır; ama Mali, Moritanya ve Senegal arasında kurulan Senegal Irmağı Değerlendirme örgütü, kuruluş sırasında (1968) ona bağlanan umutları bugüne kadar boşa çıkarmıştır.

Kıtlığın da etkisiyle hızlanan köyden şehire göç olayı, şehirlerde nüfusun şişmesine yol açtı. Sanayi kesiminde personelin senegallileştirilmesine rağmen (30 000 kişi) ikinci kesimde istihdam alanı sınırlıdır; gerçekten Senegal, fransızca konuşan Afrika ülkelerinin en çok sanayileşmişlerinden biri olmakla birlikte, sanayi pazarı, sürekli bir sanayi çalışmasını sürdüremeyecek kadar dardır (bu alandaki gelişme, bağımsızlıktan bu yana yılda yüzde 5'i aşmadı). Kaldı ki bu sanayi de sadece hafif tüketim sanayiinden ibaret olduğu için ya tarıma bağlıdır ya da ithal edilen hammaddeleri yerli piyasa için işler. Thiès bölgesindeki iki fosfat yatağı (bu yataklarda üretim 1973'te 1,5 milyon tonu aştı) dışında maden kaynakları işletilmemektedir.

Senegal'in gelişmesi büyük ölçüde dış yardıma bağlıdır. Yerfıstığı ürünleri hâlâ ihracatın dörtte üçe yakınını temsil eder, ayrıca kalsiyum fosfat ve balık konservesi ihraç edilir. Donatım malları dışında, besin ürünleri de ithalâtta önemli yer tutar. Ticaret dengesi sürekli olarak açık verir; bunun nedeni, az gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi Senegal'de de mübadele şartlarının aleyhte olmasıdır.

SENEGAL
Thiès bölgesinde fosfat üretimi

TARİH

● *İç siyaset.* Senghor, 23 ocak 1973'te, geçerli oyların yüzde 100'e yakınını alarak tekrar cumhurbaşkanı seçildi. 1974'te, Senegal'de iç durum istikrara kavuşmuş görünüyordu. Bu yüzden, Senghor mart ayında ülkedeki siyasî suçluları affetmeğe karar verdi. Bu tutuklular arasında, 1962'den beri cezaevinde olan eski konsey başkanı Mamadou Dia* da (*Ek*) vardı.

● *Dış siyaset.* Senegal 1973'te Demokratik Alman cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurdu. Buna karşılık, aynı yıl Senghor, birkaç yıl süren gerilimden ve Seku Ture ile kısa bir barışma döneminden sonra, Gine ile diplomatik ilişkileri kesmeğe karar verdi. Dördüncü israil*-arap savaşından (*Ek*) sonra İsrail ile de ilişkiler kesildi ve Senegal arap tezlerini, özellikle Filistinlilerin davasını desteklemeğe hız verdi. 1974'te Senghor Hindistan'a, Bangladeş'e, Kuzey Kore'ye, Çin'e (iki ülke arasında önemli iktisadî anlaşmalar imzalandı) gitti. (L)

***SENGHOR** (Leopold Sedar), senegalli devlet adamı ve yazar. — Fransız Afrikası ülkeleri arasındaki ilişkileri geliştirmeğe ve başkanı olduğu Afrika ve Mauritus Ortak örgütünü (O.C.A.M.) canlandırmağa çalıştı. Tek aday olarak katıldığı 28 ocak 1973 seçiminde, geçerli oyların yüzde 100'e yakınını alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi. (L)

SENİL (İbrahim), türk hukukçusu (Girit, Kandiye 1903). İstanbul Hukuk mektebini bitirdi ve Uluslararası Hakem mahkemeleri nezdinde Türkiye umumî azalığı kâtibi ve çevirmeni oldu (1929). Ticaret bakanlığı, Sümerbank gibi kuruluşlarda hukuk danışmanı olarak çalıştıktan ve bir aralık İstanbul iktisat müdürlüğü yaptıktan sonra Danıştay üyeliğine seçildi (1947); 1959'da birinci daire başkanı, 1960'ta da Danıştay başkanı oldu; aynı yıl kurucu meclis üyeliğine seçildi; bu görevi bitince yeniden Danıştay'a döndü (1961). 1962'de Danıştay genel kurulunca Anayasa mahkemesi üyeliğine seçildi ve 1966'da bu yüksek mahkemenin başkanı oldu; 1968'de emekliye ayrıldı. (M)

***SENİRKENT,** Akdeniz bölgesinde (Göller

Leopold Sedar Senghor konuk fransız cumhurbaşkanı G. Pompidou ile Dakar'da (şubat 1971)

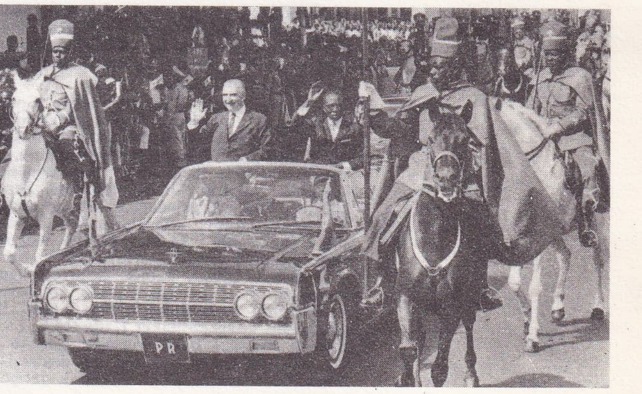

Foto. Naud-Afrique-Photo, Bureau-Gamma (LAROUSSE)

yöresi, Isparta ili) ilçe. — 17 996 nüf., ilçe merkezi 8 235 nüf. (1975); 8 köy (1970). [M]

SENSOR i. (ing. k.). Ask. Bir hedefe varmayı sağlayan askerî havacılık donanımının tümü. Bk. ANSİKL.

— Astronotik. Uydunun gerçek yönelimini saptamaya ve bu yönelim ile istenen yönelim arasındaki sapmayı belirtecek bir sinyali oluşturmaya imkân veren bir uydu dengeleme sisteminin parçası. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Sensor* terimi 1960-1970 yılları arasında Amerikan hava kuvvetlerinde ortaya çıktı; eskiden uçak pilotları hedefi doğrudan doğruya görerek manevra yaparlardı; ne var ki, bunun için iyi bir görüş alanı zorunlu olduğu gibi belirli bir uzaklığı aşmamak da şarttı. Savaş koşulları insanın olanaklarını gece ya da bulut içinde arttıracak bütün tekniklerden yararlanmayı gerektirdi; radar ilk kullanılan cihaz oldu; daha sonra kızılaltı, düşük ışık düzeyli televizyon, laser v.b. araçlar kullanıldı. (Bk. TARAMA, *Ek.*)

— Astronotik. En çok kullanılan güneş *sensor*'ları ışığa duyarlı hücrelerden oluşmuştur. Yer sensorları kızılaltı ışınımlarının taranmasına dayanır. Duyarlık derecesine göre iki tür sensor vardır: geniş alanlı sensorlar ve kesin bir saptama olanağı veren dar alanlı sensorlar. (L)

SENTEKTİK i. (fr. *syntectique*). Metalürji. Katı bir fazı doğurmak için, birbiriyle karışmayan iki sıvı fazın tepkiyeceği belirli bir sıcaklıkta ve soğuması sırasında bir tepkimeyle karşılaşan alaşım. (İki A ve B madeninin ikili bir alaşımı için tersinir tepkime şu şekilde yazılır:

A'ca zengin sıvı +

$$\text{B'ce zengin sıvı} \underset{\text{(ısıtma)}}{\overset{\text{(soğutma)}}{\rightleftharpoons}} \text{A ve B'nin katı çözeltisi.}$$

Sıvı fazların karışmazlığı ve birikme tehlikesi nedeniyle bu tepkimenin tamamlanması çok güçtür. (L)

***SENTEZ** i. — Bk. BİREŞİM, *Ek.*

***SENTİGRAFİ** i. — ANSİKL. Tıbbî fiz. Klasik *sentigrafi*'nin sağladığı görüntü şimdi çeşitlenmiştir. Renkli işaretleme, taranan yerin her noktasından sodyum iyodür billûrunca alınan ışımanın şiddetine göre kâğıt üzerine çıkacak izlerin rengini değiştirmeyi sağlar. Buna göre bir organın bir bölgesi çok radyoaktif olduğu zaman kâğıt üzerindeki çizgiler sıklaşır ve renk kırmızıya çalar. Renkli sentigrafi, herhangi bir bilgi katılmadan da sentigramın okunmasını kolaylaştırır.
Sentigrafiyle elde edilen görüntünün ikinci yararı, gamma-kamera* (*Ek*) ile çekilen fotoğraflardır (siyah-beyaz). [L]

***SEPET** i. — *Bebek sepeti*, küçük bir oturma yeri, bebeği bağlamak için kayışları ve iki yanında taşımak için sapları olan, bebekleri yaşına göre yatırarak ya da oturtarak taşımak için kullanılan küçük sepet. (*Eşanl.* PORTBEBE.) || *Tekerlekli sepet*, müşterilerin kendi kendilerine alışveriş yaptıkları, satıcı ve tezgâhtar kullanmayan büyük mağazalarda alıcıların mallarını taşımak ya da garlarda ve havaalanlarında yolcuların bagajlarını taşımak için kullandıkları küçük madenî araba. (TEKERLEKLİ ARABA da denir.) [L]

***SEPETÇİ** i. — Prehist. *Sepetçi kültürü*, A.B.D.'nin güneybatısında tarihöncesi kültür fasiyesi; adını, bu fasiyeste bulunan örülmüş sepet ve çarıklardan alır. (İng. «basket-maker» kültürleri.)

— ANSİKL. M.Ö. III. yy.a doğru Cochise uygarlığının ardından gelen bu fasiyesin başlıca dört merkezi vardır: tipik olarak Snake Town'da bulunan Hohokam, Mogollon, Colorado boyunda Patayan ve San Juan nehri boyunda Anasazi (Utah'ın güneyi). Sepetçi kültürü, Anasazi geleneğinin ilk üç evresiyle karıştırılabilir. «Basket-maker I» evresinde (M.Ö. 300 - M.S. 1 yılları) Mogollon yerleşmesinde seramik ortaya çıkar; bu evrede tarıma (mısır, kabak, fasulye) rağmen toplayıcılık ve avcılık önemli rol oynar. Anasazi'nin bulunduğu bölgede halk hâlâ göçebedir. «Basket-maker II»de (M.S. 1 - 400 yılları) Anasazi halkı yerleşik düzene geçer, ağaçtan yapılmış düz damlı değirmi kulübelerde oturur, mısır ve kabak yetiştirir, çömlek yapmağa başlar. Avcılık hâlâ en önemli geçim kaynağıdır. «Basket-maker III»te (M.S. 400 - 700 yılları) beyaz üzerine siyah boyalı bir süsleme gelişir. (L)

***SERAMİKÇİLİK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1929'da Güzel Sanatlar akademisinde kurulan seramik atelyesi ve 1933'te Sümerbank'ın bu konuda araştırmalara başlaması *seramikçilik* alanındaki canlanmanın ilk belirtileri oldu. Daha sonra Ankara'da Gazi Eğitim enstitüsünde açılan atelyede olumlu çalışmalar yapıldı. 1957'de İstanbul'da Devlet Tatbikî Güzel Sanatlar yüksekokulu açılarak çalışmalar daha verimli duruma getirildi. 1951-1962 arasında Füreya Koral ve Sadi Diren ilk defa atelye açan kişiler oldu. 1962'de Prag'daki Uluslararası Çağdaş Seramik sergisinde kazanılan başarıdan sonra bu konuda değerli sanatçılar yetişti. Eczacıbaşı ve Gorbon Işıl seramik fabrikaları da seramik üretimi yapan başlıca kuruluşlar olarak katkıda bulunuyor. (M)

SERAMOPLASTİK sıf. (yun. *keramos*, tuğla ve *plastikos*, şekil verme sanatıyla ilgili'den fr. *céramoplastique*). Tuğladan veya taş ile tuğladan bir cepheyi süslemeğe yarayan pişmiş topraktan tuğlaya denir. || Taşla beraber veya yalnız bu malzemeyle gerçekleştirilen dekor için kullanılır.

— ANSİKL. *Seramoplastik* tuğla, sağladığı renk ve kabartma etkisi için kullanılır. Bölüm bölüm yontulduğu zaman karmaşık desenler (zikzak, yapak, kıvrım, harf) verir; değişik renklileri kullanılır ve verniklenirse damalı şeritler oluşturur. Bu tip dekor özellikle Ortaçağ doğu mimarîsinde kullanılmıştı. Yunanistan'da Kastoria, Arta ve Mistra, Boğdan'da Hirlau, İstanbul'da Fenarî İsa camii ve Konstantinos Porphyrogenetos'un Büyük* sarayı (Tekfur sarayı) bu tekniğin en iyi örnekleridir. (L)

***Serbest Mübadele topluluğu** (AVRUPA) [*European Free Trade Associaton*] **(E.F.T.A.).** — İngiltere ve Danimarka'nın Avrupa Ekonomik topluluğuna katılmaları ile E.F.T.A. 1 ocak 1973 tarihinden itibaren eksilerek yedi üyeli (İsviçre, Avusturya, İsveç, Finlandiya, İzlanda, Portekiz, Norveç) bir topluluk halini aldı.
Bu nedenle E.F.T.A. ve A.E.O. arasındaki ilişkilerde bazı değişiklikler meydana geldi. İthal edilen mamullerin yapıldığı ülkeyi belirleyen kurallar (bölge dışında yapılmış parçaların içeride yapılan maldaki oranı yüzde 50'yi geçemez) bazı güçlükler doğurdu. Bu kurallar mamullerin serbest mübadele çerçevesi içinde serbestçe akımını sağlamaktadır. Oysa A.E.O.'nun menşei ülkeyi tespit kuralları, kalkınma yolundaki ülkelerle yapılan mal mübadelesine göre düzenlenmiş olduğundan çok farklı oranlara dayanır.
Birikim kuralı da güçlükler yarattı. Serbest Mübadele bölgesindeki ihracatçı bir ülke, bazı koşullar altında, işbirliği yaptığı ülkelerden aldığı yarı mamulleri kendi ülkesinde yapılmış gibi imalâta sokabilmekte ve bu yarı mamuller yerli imal oranının hesabında yerli aksam kabul edilmekteydi. İngiltere ve Danimarka ile E.F.T.A.'nın yedi üyesi arasında 1973'ten önce kaldırılmış olan gümrük duvarları bu güçlükler nedeniyle yeniden konarak 1 ocak 1973'ten 1 ocak 1984'e kadar sürecek yeni bir geçiş dönemi tanındı. 1 ocak 1984'te genişletilmiş A.E.O. ile E.F.T.A. arasında her türlü sanayi ürünleri serbestçe mübadele edilebilecektir. (L)

***SERDİVAN,** Marmara bölgesinin Kocaeli yöresinde (Sakarya ili, Adapazarı merkez ilçesi) bucak. — 9 855 nüf. (1970). [M]

SEREGİ (Laszlo), macar dansçısı ve koreograf (Budapeşte 1929). Yuri Grigoroviç'ten sonra Orta Avrupa'nın en iyi koreografı kabul edilen Seregi, macar ordusu ulusal topluluğunda dans öğrenimine başladı, sonra çalışmalarını Ferenc Nadasy ve Gyula Harangozo'nun yönetiminde sürdürdü. 1958'den 1969'a kadar Budapeşte operasında karakter rollerinde dans etti. 1965'ten sonra pek çok opera-baleye imzasını atan sanatçı ilk büyük eserini 1968'de verdi: *Spartacus* (müz. Haçaturyan'ın). 1970'te, *Tahtadan oyulmuş prens* ve *Harika mandarin* (Bela Bartok'un partisyonları üzerine) balelerinin koreografisini hazırladı, 1972'de de *Sylvia*'yı (müz. Leo Delibes'in) düzenledi. (L)

SEREZLİ (Nisa), türk kadın tiyatro oyuncusu (İstanbul 1928). Lozan Üniversitesi Mimarlık fakültesini bitirdi. İlk defa Gençlik tiyatrosunda sahneye çıktı. Konuk oyuncu olarak Oda tiyatrosunda ve Dormen tiyatrosunda çeşitli oyunlarda oynadıktan sonra Dormen tiyatrosuna girdi (1961). Bu arada *Küçük kulübe, Sokak kızı İrma, Hepimiz Paris'te, Aşşşk, Bit yeniği* oyunlarını türkçeye kazandırdı. *Şahane züğürtler* (1963-1964) ve *Tatlı kaçık* (1967-1968) oyunlarındaki rolleriyle iki kere İlhan İskender armağanını aldı. Ayfer Feray'la ortak bir topluluk (1968), daha sonra da eşi Tolga Aşkıner ile Nisa Serezli - Tolga Aşkıner tiyatrosunu kurdu (1968). [M]

***SERGEN,** Marmara bölgesinde (Istıranca bölümü, Kırklareli ili, Vize ilçesi) bucak. — 5 357 nüf., bucak merkezi 2 048 nüf., 3 köy (1970). [M]

***SERGEYEV** (Konstantin Mihayloviç), sovyet dansçısı, koreografı ve bale yöneticisi. — Yıllardır Leningrad Kirov balesinin yöneticiliğini yapan Sergeyev, R. Nureyev'in ayrılışından hemen hemen on yıl sonra, 1970'te Natalya Makarova'nın da ansızın topluluktan ayrılması üzerine Kirov balesinin yöneticiliğini bıraktı, fakat koreograf olarak gene topluluktaki görevini sürdürdü. Koreografisini hazırladığı *Hamlet* (1971) balesi Kirov'da çok büyük bir başarı kazandı (Lenin ödülü, 1970). [L]

SERİGRAF i. (lat. *sericum*, ipek ve yun. *graphein*, yazmak'tan fr. *sérigraphe*). Teknol. Başlangıçta dokuma elyafı üzerinde çekme deneyleri yapmak için tasarlanan, sonradan boya ve vernik katmanlarının çekmeye karşı direncini incelemek için kullanılan aygıt: *Serigrafta bir optik büyütme düzeneği ve çekme eğrisini fotoğraf halinde kaydeden ikinci bir düzenek bulunur.* (L)

***SERİGRAFİ** i. — ANSİKL. Çağdaş sanatl. Uzun süredir işçilikte ve sanatta (amerikalı sanatçılar arasında 1830'dan beri) uygulanan bu baskı tekniği günümüzde yeni bir atılım yapmakta ve pek çok sanatçıyı kendine çekmektedir. Son gelişmeler (hazırlama, basma, mürekkep teknikleri), fotoğraf aktarmadaki olanaklar, mükemmel bir işçilikle renk ayırımlarının gerçekleştirilmesi *serigrafi*'nin çok çeşitli dallarında plastik bir üslûbun yaratılmasını sağladı. Serigrafi hem pop'art sanatçıları (özellikle Warkol ve Rosenquist), hem Vasarely ve Albers, hem yeni ufuklar arayan grafikçiler (örneğin uluslararası «Breakaway Instigation»), hem de afiş yapımcıları tarafından kullanılmaktadır. Böylece serigrafi 1968'de, basitliği ve teknik uygulamadaki süratiyle gitgide daha yaygınlaşan güçlü bir halk sanatının doğmasını sağladı. (Bk. AFİŞ, *Ek.*) [L]

***SERİK,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili) ilçe. — 71 947 nüf., ilçe merkezi 14 107 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

***SERİNYOL,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Merkez ilçesi) bucak. — 13 425 nüf., bucak merkezi 4 295 nüf. (1970). [M]

***SERMAYE** bİş. i. — *Hareketli sermaye*, bir yerden başka bir yere kolayca kayabilen, faiz oranındaki değişmeler ve kambiyo rizikosunun değerlendirilmesine göre kısa vadeli olarak borç verilebilen spekülatif sermaye. (İng. *hot money* terimi yerine kullanılır.)

— ANSİKL. Çeşitli piyasalardaki faiz oranındaki değişikliğe karşı çok hassas olan *hareketli sermaye*, ülke millî parası değerinin artış ve azalışı sırasında spekülatif bir işleyişle ülke ödemeler dengesini bozucu önemli bir etken niteliğini taşır. Hareketli sermaye hükümetleri reevalüasyon veya devalüasyona zorlayabilir. 1971 uluslararası parasal krizin patlak vermesinden bu yana kısa vadeli sermaye hareketleri para otoritelerini çok sayıda tedbir almağa zorlamıştır. Bu tedbirler ikili bir kambiyo piyasasının kurulması, yabancıların mevduatlarına faiz verilmemesi ve bu mevduatın vergilendirilmesi olarak sıralanabilir. 1972 yılı sonunda kısa vadeli sermaye miktarının 80 ilâ 90 milyar dolar olduğu tahmin edilmekteydi. Bu sermayenin bir kısmını da çokuluslu firmaların paraları teşkil etmekte idi. (L)

***SEROCKİ** (Kazimierz), polonyalı besteci. — Son yıllarda 2 recitativo'cu, koro ve orkestra için *Niobe* (1966), 2 piyano ve orkestra için *Piano e Forte* (1968), 6 vurgulu çalgı için *Continuum* (1968), *Swinging Music* (1970), büyük orkestra için *Dramatic*

Story (1971), vurgulu çalgılar ve piyano için *Fantasmagoria* (1971), org ve orkestra için *Fantasia Elegiaca* (1971-1972) adlı besteleri yaptı. (L)

***SEROTONİN** i. — ANSİKL. Biyokim. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda, *serotonin*'in fizyolojik etkilerini gösteren liste hayli kabardı. Serotonin bir büyüme hormonudur; bundan başka uyumayı kolaylaştırır, düş görmeğe engel olur ve saldırganlığı zayıflatır. Yılanlarda klor iyonunun bazı nöronlara, potasyum iyonunun başka nöronlara girmesine yardım eder. Fakat serotoninin metabolizmasında meydana gelecek hafif bir sapma onun sanrı doğurucu bir maddeye dönüşmesi için yeterlidir; bu da onun şizofreniyle olan sıkı ilintisini açıklar. (L)

Serovo kültürü, S.S.C.B.'de İrkutsk'un kuzeyindeki Angara vâdisinde ortaya çıkarılan tarihöncesi kültür fasiyesi. Bu altcilâltaş grubunun avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanlarından günümüze, geyik boynuzundan yontulmuş çok ilgi çekici geyik heykelcikleri kalmıştır (M.Ö. 3000-2500). [L].

SERRAT (Fabienne), fransız kadın kayakçı (Bourg-d'Oisans 1956). 1974 dünya şampiyonasında büyük slalomda şampiyon oldu. (L)

SERRE (Jean-Pierre), fransız matematikçisi (Bages 1926). 1956'dan bu yana Collège de France'ta profesör olan Serre özellikle cebirsel topoloji ve sayılar kuramını inceledi, Field madalyasını aldı. Çalışmalarını *Faisceaux algébriques cohérents* (Bağdaşık cebirsel demetler) [1955], *Groupes algébriques et corps de classes* (Cebirsel gruplar ve sınıf cisimleri) [1959], *Corps locaux* (Yerel cisimler) [1962] adı altında yayımladı. (L)

SERREAU (Jean-Marie), fransız tiyatro oyuncusu ve sahneye koyucusu (Poitiers 1915 - Paris 1973). Mimar olarak yetişmişti; büyük bir tutkuyla tiyatroya merak sardı, Charles Dullin'i kendine usta bildi. Brecht'i (1949'da *İstisna ve kural*'ı sahneye koymuştu) ve Beckett'i çağdaş tiyatro düşüncesinin iki kutbu (aldatmacalardan sıyrılmanın dinamiği ve her şeyin kaçınılmaz bir biçimde kendi kendini yok ettiği bilinci) olarak ele aldı ve tiyatro sahnesinden, çağımızın temel sorunlarını, özellikle de Üçüncü Dünya'nın içinde bulunduğu iktisadî zorlukları anlatacak bir araç olarak yararlanmayı tasarladı. Gerek Babylone tiyatrosunun yönetmeni, gerek Serreau-Perinetti kumpanyasının ortak kurucusu olarak Kâtip Yasin (*le Cadavre encerclé* [Kuşatılmış ceset], 1964), Aimé Césaire (*la Tragédie du roi Christophe* [Kral Christophe'un trajedisi], 1963), Adamov (*la Grande et la Petite Manœuvre* [Büyük ve küçük manevra], 1950), Genet (*Hizmetçiler* [les Bonnes], 1961), İonesco (*Amédée*, 1954) gibi yazarları seyirciye tanıttı. (L)

***SERTEL** (Zekeriya), türk gazetecisi. — Türkiye'ye geldi ve ertesi gün sınır dışı edildi (1970). [M]

***SERTLEŞTİRME** i. — Camc. Camın, yumuşama sıcaklığına yakın bir sıcaklıktan normal çevre sıcaklığına düşünceye kadar birdenbire soğutulması.

— ANSİKL. Sanayide uygulanan en basit *sertleştirme* yöntemi, cam kütlesinin üzerine basınçlı hava göndermektir; bu işlem, camın içinde birtakım düzenli gerilme kuvvetleri doğurarak, cama sağlamlık ve esneklik gibi özel nitelikler kazandırmak amacını güder. Son yıllarda teknolojideki büyük gelişmeler sayesinde, ince, dayanıklı ve kırılmadan önce ileri bir esneklik sınırına varabilen pencere camlarının yapılmasını sağlayan ısıl sertleştirme ve kimyasal sertleştirme yöntemleri geliştirilmiştir. Sıcak camın yüzeyine gaz püskürterek yapılan *ısıl sertleştirme* yöntemini, kalınlığı 2 mm ya da daha az olan büyük boyutlu cam parçalara uygulamak güçtür; çünkü çok kuvvetli bir gaz konveksiyonunu gerektirir, bu da camın yüzeyinde biçim bozulmalarına yol açar. Başka soğutma yöntemlerinin, özellikle sıvılarla ısı alışverişine dayanan yöntemlerin kullanılmasıyla sakınca giderilebilir. Yüzeysel katmanlarda iyon alışverişiyle yapılan *kimyasal sertleştirme*'nin en büyük sakıncası ise gerekli işlem süresinin çok uzun olması, hattâ bazen işlemin günlerce sürmesidir: fakat özel bileşimli camlar kullanarak ve çeşitli teknikterden yararlanarak bu süre büyük ölçüde kısaltılabilir. Sertleştirilmiş ince cam bugün henüz tam anlamıyla oturmuş ve sanayide kullanılabilecek duruma gelmiş değildir. Bununla birlikte, otomobillerde güvenlik açısından önemli bir rol oynayacağına kesin gözüyle bakılıyor. Otomobillerin ön camlarında sertleştirilmiş cam yerine çoğu zaman basit camlar kullanılması kaza anında ciddî tehlikeler doğurur. Oysa, tercihan plastik maddelerle birleştirilmiş ince, esnek ve dayanıklı camların kullanılması, başın ön cama çarpması halinde negatif ivmenin etkilerini büyük ölçüde azaltacak ve böylece trafik kazalarındaki ölüm oranının düşmesini sağlayacaktır. (L)

SERTLİKÖLÇER bls. i. Elektr. Bir yalıtkanın yalıtkanlık sertliğini ölçmeğe yarayan âlet. (Anî bir kopma ve maddenin molekül kohezyonunun bozulması ya da bir iyon olayı bir yalıtkanın kırılmasına yol açabileceğinden, bu iki olayı ayırt etmek için ölçme koşullarının kesinlikle belirlenmesi gerekir.) [L]

***SERTOĞLU** (Mithat), türk yazarı ve tarihçisi. — Başbakanlık Arşiv Genel müdürlüğünden emekli oldu. Yeni eserleri: *İslâm ülkelerinde sanat* (1974); *Topkapı sarayında gündelik hayat* (1974); *Osmanlı Türklerinde tuğra. (Başlangıçtan Osmanlı imparatorluğunun sonuna kadar.)* [1975]. (M)

***SERUM** i. — Tıp. *Antilenfosit serum*, lenfositlerin bağışıklık etkinliğini azaltabilen ya da yok edebilen serum.

— ANSİKL. *Antilenfosit serum* (A.L.S.) çeşitli lenfoit organlardan alınan insan lenfositlerinin bir hayvana (örneğin at) verilmesi ve onda bağışıklık yaratılmasıyla elde edilir. A.L.S.'da lenfositin yüzeyindeki antijenlere karşı koyan bir dizi antikor bulunur. Bu serum özellikle sonradan beliren aşırıduyarlık tepkilerini önler. A.L.S.'un etkisinin en belirgin kanıtı kanda lenfosit sayısının azalmasıdır. Serum en çok timus bezinden gelen hücreleri etkiler. Uygulama alanında A.L.S. bir insana nakledilen doku ve organların ömrünü uzatmak için bağışıklık giderici olarak kullanılır, ama bu arada başka sakıncalara da yol açar. (L)

***SERVAN - SCHREİBER** (Jean - Jacques), fransız siyaset adamı. — Ekim 1969'dan sonra Radikal partinin genel sekreteri olan Servan-Schreiber 1970 haziranında yapılan ara seçimde Nancy milletvekili oldu. Aynı yılın eylül ayında yapılan ara seçime Bordeaux'dan, Jacques Chaban-Delmas'nın rakibi olarak katıldı, ama kaybetti. Yenilemek istediği Radikal partiye, *Ciel et Terre* (Gökyüzü ve yeryüzü) adıyla yayımlanan bir programı benimsetti; merkezcileri, radikalleri ve sosyalistleri bu program çevresinde birleştirmek istiyordu. Sosyalistler Komünist partiden kopmağa razı olmayınca, J.-J. Servan-Schreiber onlardan ayrıldı; ekim 1971'de partisinin başkanlığına seçildikten sonra kendi sol kanadının muhalefetine rağmen, Lecanuet ile Reformcu hareketi kurdu. 1973 mart seçimlerinde yeniden Nancy milletvekili seçildi. Mayıs 1974'teki başkanlık seçimlerinde, Lecanuet daha ilk turdan itibaren Giscard d'Estaing'i desteklerken, J.-J. Servan-Schreiber bu kampa ançak ikinci tura birkaç gün kala katıldı. Chirac hükûmetinde reformlar bakanlığına getirildi, ama birkaç gün sonra, Fransa'nın Büyük Okyanus'ta girişmiş olduğu nükleer silâh denemelerine (haziran 1974) karşı oluşunu öne sürerek bakanlıktan istifa etti. Radikal sosyalist ve reformcu yeni bir parti kurma tasarısı, Radikal parti azınlığının sert muhalefetiyle karşılaştı. (L)

SERVOVALF i. (fr. *servovalve*'den). Otomatik bir kumanda düzeneğiyle donatılan ve hidrolikte çok kullanılan valf. (L)

***SES** i. — Radyotek. *Ses okuyucu*, ses kaydı yapılmış bir plağın izlerini okuyabilen bir eleman için kullanılır. (Daha çok OKUYUCU KAFA denilir.) [Bk. KAFA, *Ek*.] || *Ses ortamı*, dinleyiciye doğru gelen seslerin yapay olarak yansıtılmasıyla yaratılan sesli ortam.

— ANSİKL. *Ses ortamı*, müziğin uyandırdığı duyumu tamamlama olanağı sağlamıştır. Ses kaynaklarının işitildiği ve dağıldığı ortam elektroakustik tesislerin kalitesi kadar önemlidir. Sesin alınışında olduğu kadar verilişinde de bunu göz önünde bulundurmalıdır. Gerçeğe uygun bir ses ortamı yaratmak için yapılan çalışmalar stereofoniyle başlamıştı; stereofonide ses, biri sağ önde, öbürü sol önde olmak üzere iki kanaldan verilir ve sese belirli bir hacim sağlanır. Gerçeğe daha uygun bir ses ortamı elde etmek için, dinleyiciye göre sağ önden, sol önden, sağ arkadan ve sol arkadan gelen dört ses kaynağına, yani dört kanala ihtiyaç duyulmuş ve böylece konser salonunun ses ortamı yaratılabilmiştir. Stereofonik bir kayıt izi izli bir teyple ya da aynı izin iki çeperine ayrı kayıtlar yaparak elde edilebilir. Ses ortamını tam gerçekleştirecek bir kadrifonide dört ayrı sesi birlikte kaydetmek ve vermek söz konusudur. Bugün ticarette uygulanan birçok standart yöntem vardır; kimi okuma evresini, kimi kayıt evresini ilgilendirir.

● *Okuma evresiyle ilgili yöntemler* dört sesi bütünüyle iletir; başlıca iki türü vardır. Dört kayıtlı magnetik şeritler dört kafalı bir teyple doldurulur ve okunur, CD4 *plakları*'nın yapımı teknik bakımdan daha karmaşıktır. Dört sesin aynı izin iki çeperine kaydedilmesi gerekir. Frekans modülasyonlu stereofonik yayımlar için kabul edilmiş yönteme yakın bir yöntem kullanılır. Temel iki kanal (sol ön ve sağ ön) 15 Hz ve 15 000 Hz arasında stereofonide olduğu gibi kaydedilir; sonra ek iki kanalın (arka sol ve arka sağ) modülasyonunu alacak bir alt taşıyıcı dalga 20 000 Hz ile 45 000 Hz arasındaki bant aralığına kaydedilerek, yukarıdakilerle üst üste getirilir. Bu durumda 45 000 Hz'lik sesleri okuyabilen bir okuyucu kafa gerekir, bu da oldukça zordur. Fotosel çıkışında elde edilen iki işaret, dört kanalın ayrılmasını sağlayan bir matrise gönderilir. Tabiî dört yükselteç ve dört hoparlör gerekir. Bu sistem çokmaksatlı bir sistemdir, çünkü okuyucu kafa dört kanallı plakları olduğu kadar stereofonik, hattâ monofonik plakları da okuyabilir.

● Plakların kaydında kullanılan sistemler, renkli televizyonda renk işaretlerinin iletimi için kullanılan sistemlere benzer. Kayıtta dört kanaldan gelen sesler uygun faz oranlarıyla dirençli bir matris tarafından kodlanır. Matristen çıkan iki işaretten her biri, dört sesin her birinden belli bir yüzdeyi 20 Hz ile 20 kHz arasındaki frekans bandı üzerinden alır. Kaydın okunuşu sırasında normal bir stereofonik okuyucu kafa kullanılır; işaretlerin ikisi de bir matristen geçirilerek dört ses dört yükseltece iletilmiş olur. Güçlerin doğru olarak dağılımı dört denetleme devresiyle sağlanır; bu devreler de, çapraz olarak yerleştirilmiş ses işaretlerinin genlik bağıntısını denetleyen bir karşılaştırıcıya bağlıdır. Bu yöntemde istenilen frekanslar olduğu gibi elde edilir; fakat kanalların ayrılığı alınan sese göre değişir; ancak bu ayrılık daima 15 dB'in üstünde olmalıdır ki kulağımız algılayabilsin. (L)

SESALICI bls. sıf. Radyotek. *Sesalıcı kafa*. Bk. *Okuyucu* KAFA, *Ek*.

***SESELİM** i. — Nükl. Bk. REZONANS, *Ek*.

SESSİONS (Roger), amerikalı besteci (Brooklyn 1896). E. Bloch ve N. Boulanger'nin öğrencisi oldu, 1952'de dizisel müzik tekniğini benimsedi. Verimli ve güçlü sanatıyla kuşağının önde gelen kişilerinden biri olmayı başardı. Daha çok çalgılar için beste yapan sanatçının iki de operası var: *«Lucullus davası»*, Brecht'in eserinden (1947) ve *Montezuma* (1963). [L]

***SESÜSTÜ** bls. sıf. — ANSİKL. Tıp. Ekografi*deki (*Ek*) uygulamaları dışında, *sesüstü* dalgalar Doppler-Fizeau etkisinden yararlanılarak büyük damarlarda kanın hızını anlamak için kullanılır. Kanın içinde akan öğelere çarparak geri dönen sesüstü dalgaların frekansı yayımlanan dalgalarınkinden farklıdır. Frekans farkı dolaşım hızının fonksiyonudur. Yayım ve alım için kullanılan piezoelektrik billûru dışta olabilir; bu takdirde aort yayında kanın hızını ölçme olanağı doğar. (L)

***SET** i. — Havc. *Durdurma seti*, bir havaalanı pistinin sonuna yerleştirilen ve bir uçağı kısa bir mesafe içinde frenleyerek durdurmayı sağlayan sistem. || *Isı seti*, bir atmosferdeki ısıl etkilerin, bu sınırı aşan bir uzay aracı için tehlikeli ve tahrip edici nitelik kazandığı limit hız: *Isı kalkanları ve ısı ekranları kullanarak ısı setinin sınırları daha öteye götürülebilir.* (L)

Necdet SEZER

Robert Sargent SHRİVER ve eşi

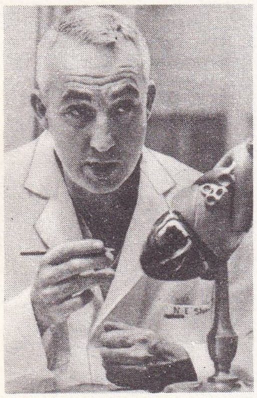

Norman Edward SHUMWAY

SEVERSKY (Alexander Procofieff DE), rus asıllı amerikalı mühendis ve havacı (Tiflis 1894 - New York 1974). 1918'de A.B.D.'ye göç eden Seversky, özellikle uçaklara yerleştirilen cayroskopik âletler, uçuş sırasında ikmal ve güçlü itiş alanlarında amerikan havacılığındaki pek çok gelişmenin öncüsüdür. (L)

***SEVİG** (Muammer Raşit), türk hukukçusu. — (öl. İstanbul 1973). [M]

***SEVİN** (Nurettin), türk oyun yazarı. — (öl. İstanbul 1975). [M]

SEVİNÇ (Hasan), türk güreşçisi (Tokat 1936). Güreşe Tokat'ta 17 yaşında başladı. Millî formayı 61 kere giydi. 1965 Balkan şampiyonasında 57 kiloda altın, 1966'da Toledo'da yapılan Dünya şampiyonasında aynı kiloda gümüş, 1967 Avrupa şampiyonasında altın madalya aldı. Güreşi bıraktıktan sonra antrenörlük yaptı. (M)

***SÈVRES (Deux - idare bölgesi),** Fransa'da Poitou-Charentes bölgesinde idare bölgesi. — 326 462 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 33 kanton ve 302 komün. (L)

***SEYDA** (Mehmet), türk yazarı. — Basın İlân kurumundan emekliye ayrıldı. Yeni romanları (*İhtiyar gençlik* [1971]; *İçe dönük ve atak* [1973, Türk Dil kurumu 1974 roman ödülü]), bir hikâyesi (*Kör şeytan* [1974]) ve incelemeleri (*Türk romanı* [1969]; *Edebiyat dostları* [1970]; *Tarihimizde gariplikler* [1973]) yayımlandı. (M)

***SEYDİKÖY,** İzmir'de banliyö semti. — 15 409 nüf. (1970). [M]

***SEYDİLER,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili, Devrekâni ilçesi) bucak. — 5 311 nüf., bucak merkezi 2 174 nüf., 12 köy (1970). [M]

***SEYDİM,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Çorum ili, Merkez ilçesi) bucak. — 16 604 nüf., bucak merkezi 1 293 nüf., 34 köy (1970). [M]

***SEYDİŞEHİR,** Akdeniz bölgesinde (Konya ilinin Göller yöresi sınırları içinde kalan kesimi) ilçe. — 64 382 nüf., ilçe merkezi 25 699 nüf. (1975); 38 köy (1970). İlçede Seydişehir* Alüminyum tesisleri (*Ek*) kuruldu (1975). [M]

Seydişehir Alüminyum tesisleri, Seydişehir civarında metalürji kuruluşu. Toroslar'ın Mortaş ve Doğankuzu yörelerinde bulunan 26,5 milyon tonluk boksit yataklarını işletmek amacıyla Etibank tarafından kuruldu. Çalışmalara 1969'da, Sovyetler'den sağlanan kredi ve projelerle başlandı. Tesisler Seydişehir'e 2 km uzaklıkta 120 km² alanı kaplar. Başlangıçta 1 milyar 586 000 TL. olarak hesaplanan proje maliyeti 1975 yılı ortalarında 5,6 milyar TL.na yükseldi. 1973 yılında bitmesi öngörülen tesislerin bitişi ve bütün ünitelerinin faaliyete geçme tarihi 1975 sonuna kadar gecikti.

Tesisler boksitten üç ürün elde edilecek şekilde kuruldu: a. alümina, b. işlenmemiş alüminyum, c. işlenmiş alüminyum (hadde ürünleri). Alümina ünitesi 1972'de işletmeye açıldı, 1973'te ilk alümina ürünü elde edildi. Metal alüminyum üretimi 1974'te başladı. Elektroliz ve Anod-Pasta ünitelerinin 1975 sonunda üretime girmesi planlandı. Tesislerin bütün ünitelerinin çalışmağa başlamasıyla yılda 85 000 t alüminyum ile 140 000 t alümina üretilebilecek, tesislerin genişletilmesinden sonra ise yılda 125 000 t alüminyum ve 200 000 t alümina elde edilecek. (M)

SEYFERT GÖKADASI. Bk. GÖKADA, *Ek.*

***Seyir, Hidrografi ve Oşinografi dairesi.** — 2 haziran 1973 tarih ve 1738 sayılı yasayla kurumun görev sınırları ve çalışmaları yeniden düzenlendi: resmî, özel kurum ve kişilerin yapacakları talepler, kurumun kendi görevleri de göz önüne alınarak, Deniz Kuvvetleri komutanlığının atayacağı bir subayın başkanlığında, yılda bir defa ilgili kurumların yetkili temsilcileriyle yapılan toplantıda saptanır; bu toplantı bütçenin Meclis'e sevkinden önce yapılır ve alınan kararlar Bakanlar kurulunun onayıyla kesinleşir. Genel bütçeyle yönetilen kuruma, Millî Savunma bakanlığından 500 000 TL.na kadar döner sermaye verilebilir; bu sermayenin işletilmesinden elde edilen kârlar 5 milyon TL.na kadar sermayeye eklenir. Bu miktar Bakanlar kurulunca iki misline çıkarılabilir; bu miktara ulaşınca gelir farkı Hazine'ye devredilir. Kurum, Bakanlar kurulunun onayından geçen yıllık programı aksatmayacak ivedi ihtiyaçları ve gerekli gördüğü işleri yapmağa yetkilidir. (M)

***SEYİTGAZİ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili) ilçe. — 25 699 nüf., ilçe merkezi 2 613 nüf. (1975); 47 köy (1970). [M]

***SEYİTÖMER,** İçbatı Anadolu'da (Kütahya ili, Merkez ilçesi, Köprüören bucağı) köy. — 2 847 nüf. (1970). [M]

Seyitömer Termik santralı, Kütahya ilinin Seyitömer ilçesinde kurulu enerji tesisi. Türkiye Elektrik kurumunca uygulanan ve bölgedeki zengin linyit yataklarının değerlendirilmesini amaçlayan projenin birinci kısmı 1973'te işletmeye açıldı ve genişletme çalışmaları, 1977'de bitirilmek üzere sürdürüldü. Yılda 5,5 milyon ton linyit yakacak olan tesisin kurulu gücü 1 × 150 MW olarak planlandı. (M)

SEYL AKLAT, Ürdün'de, Petra yakınında tarihöncesi yer. Burada Seramiköncesi Cilâlıtaş devrine ait üst üste dört köy bulundu; en eskisi M.Ö. 6830 olarak tarihlendi. (L)

***SEYLAN,** Güney Asya'da devlet. — Bk. SRİ LANKA, *Ek.* (L)

***SEYMOUR** (Lynn SPRİNGBETT. **Lynn** — denir), kanadalı kadın dansçı. — Batı Berlin operasında yıldız dansçı (1966-1969), Kanada Ulusal balesinde (*Kraanerg*, Roland Petit'nin, 1969), sonra London's Festival Ballet'de (1970) konuk sanatçı olarak dans etti. Royal Ballet'e dönünce, *Dances at a Gathering*'in (Jerome Rabbins'in) Londra'daki gösterisinde (1970) sahneye çıktı. New York'ta, American Ballet Theatre eşliğinde yaptığı *Flowers*'daki (Alvin Ailey'in, 1971) yorumuyla çok beğenildi. Yeniden Royal Ballet topluluğunda *Anastasia* (Kenneth MacMillan'ın, 1972), sonra *Laboryntus* (Glen Tetley'in, 1972) balelerinde başrolü yorumladı. (L)

***SEYNE-SUR-MER,** Fransa'da Var idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

SEYNOD, Fransa'da Haute-Savoie idare bölgesinde (Annecy idare çevresi) komün, Annecy'nin güneybatısında; 3 780 nüf. 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

***SEYŞEL adaları,** Hint okyanusunda ingiliz takımadaları.

— Tar. 1970 martında Londra'da hazırlanan yeni bir anayasayla yasama meclisinin bileşimi değiştirildi; seçimle işbaşına gelen üyelerinin sayısı, sekizden on beşe çıkarıldı. Kasım ayında yapılan yasama meclisi seçimlerinde, James Mancham'ın başkanlığındaki Democratic Party altı milletvekili, onun başlıca rakibi People's United Party ise beş milletvekili çıkardı. 1974 nisanında yapılan genel seçimlerde, Democratic Party geçerli oyların yüzde 52,3'ünü alarak yasama meclisine on üç milletvekili soktu; People's United Party ise, oyların yüzde 47,7'sini almasına karşılık ancak iki milletvekili çıkarabildi. Bu seçimler sırasında her iki parti de Seyşel adalarının 1975 için öngörülen bağımsızlığından yana olduklarını ortaya koydular. Takımadaların bağımsızlığı, taraflar arasında sürdürülen görüşmeler sonunda 29 haziran 1976'da gerçekleşti. 1974 ağustosunda, Seyşel adaları O.C.A.M.'a adaylığını koydu. Yeni otellerin ve Mahe havalimanının yapımı takımadalarda turizmi geliştirecektir. (L)

SEZEN (Merih), türk eskrimcisi (İstanbul 1919). Eskrime 1939'da başladı. 1948'de Londra olimpiyatlarında millî formayı giydi. 1960'a kadar millî takımda yer alan Sezen, Türkiye'nin kılıç dalında en iyi eskrimcilerinden biri olarak tanındı. (M)

SEZER (Necdet), türk hekimi (Kıbrıs 1907 - İstanbul 1971). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1930). Bir süre çeşitli yerlerde hükûmet tabipliği yaptıktan sonra Ankara Numune hastahanesinde asistan (1934) ve göz hastalıkları uzmanı oldu (1936). Malatya Trahom hastahanesinde başhekim olarak çalıştıktan (1936-1942) sonra İstanbul Tıp fakültesine doçent olarak girdi (1942); aynı zamanda Trahom enstitüsünde direktörlük yaptı (1950). Profesör Hulûsi Behçet'in tanımladığı Behçet hastalığının virüsünü buldu. Tıp literatürüne Sezer virüsü olarak geçen bu buluştan sonra Sezer metodu olarak anılan Epidemik kerato konjoktiritis adlı göz hastalığının virüsünü ilk defa yumurta zarında üretmeyi başardı. Dünya Sağlık Teşkilâtı Eksperler komitesine seçildi (1954). 1960'ta profesörlüğe yükseldi. Cerrahpaşa Tıp fakültesinde göz hastalıkları kliniği başkanlığına getirildi (1967); ölümüne kadar bu görevde kaldı. Başlıca eserleri: *Oftalmolojide günün konuları* (1947), *Karanlık adaptasyon* (1947). [M]

SHABİK'EHCHEE, A.B.D.'de (Yeni Meksika), Chaco Canyon'da tarihöncesi yer. Anasazi geleneğinden «Basket-maker III» döneminin (bk. SEPETÇİ *kültürü, Ek*) belirgin bir örneği olan bu köyde yirmi kadar ev vardı; çiftçi olan halk (mısır ve kabak ekimi) artık evcilleştirilmiş bir köpekle avlanıyordu (M.S. 475-775). [L]

***SHAPLEY** (Harlow), amerikalı astronom. — (öl. Boulder, Colorado 1972). [L]

***SHAW** (Irwin), amerikalı yazar. — Son olarak iki roman daha yayımladı: siyasal ve toplumsal çatışmalarıyla Amerika'nın son otuz yıllık tarihini veren *Rich man, Poor man* (Zengin adam, fakir adam) [1970] ve *Evening in Byzantium* (Bizans'ta akşam) [1973]. (L)

SHAW (Tim), amerikalı yüzücü (Long Beach 1958). 1975'te serbestte birçok dünya rekoru kırdı. (L)

***SHAWN** (Ted), amerikalı dansçı ve koreograf. — (öl. Orlando, Florida 1972). [L]

SHEARER (Hugh Lawson), jamaikalı devlet adamı (Martha Brae 1923). 1941'den 1947'ye kadar *Jamaïcan Worker* adına gazetecilik yapan Hugh Shearer 1955-1959 arası Temsilciler meclisine, 1961'de de Senato'ya katıldı. 1961'den 1967'ye kadar sandalyesiz bakan ve Senato'da çoğunluk grubu liderliyken 1967 şubatında dışişleri bakanlığına atandı. 1967 nisanında Jamaika başkanı oldu ve millî savunma bakanlığı görevini de üstüne aldı. Fakat 29 şubat 1972 seçimlerini Ulusal Halk partisi kazanınca başbakanlık görevi Hugh Shearer'den Michael Manley'e geçti. (L)

***SHEHU** veya **ŞEHU** (Mehmet), arnavut siyaset adamı. — 1954'ten beri Bakanlar kurulu başkanı; 1968'de Varşova paktı kuvvetlerinin Çekoslovakya'ya müdahalesini açıkça kınadı. 1969'da Paris'te, *la Bataille pour la libération de Tirana* (Tiran'ın özgürlüğü için savaş) adlı bir kitabı yayımlandı. (L)

***Shell Transport and Trading Company Limited** (THE). — Şirketin pazarlama biriminin piyasadaki yüzde 17,9'luk payında herhangi bir değişiklik olmadı. Petrol arama birimi 1971'den sonra Siirt bölgesinde beş yeni alan daha keşfetti: Barbeş (1972), B. Maltepe (1972), Köşk (1972), Yatır (1973), D. Yatır (1974). Bu birimin 1971'den sonraki ham petrol üretimi şöyle gerçekleşti: 1972'de 1 milyon 872 320, 1973'te 2 milyon 14 146, 1974'te 1 milyon 765 999 ve 1975'te 1 milyon 628 938 ton. (M)

SHEPARD (Francis Parker), amerikalı jeolog ve jeomorfolog (Brookline, Massachusetts 1897). Eski Kaliforniya üniversitesinde, La Jolla'daki Scripps İnstitution of Oceanography'de denizaltı sorunları uzmanı ve *Submarine Geology* (Denizaltı jeolojisi) [1948] gibi şimdiden klasikler arasına girmiş eserlerin yazarıdır. (L)

SHEPP (Archie), amerikalı saksofoncu (Fort Lauderdale, Florida 1937). 1960'ta, piyanocu Cecil Taylor'ın topluluğunda çalarken ilk plaklarını yaptı. 1963'te altocu John Tchicai ve trompetçi Don Cherry ile bir beşli kurdu, sonra İskandinavya'da birkaç kere turneye çıktı. Özellikle John Coltrane'ın, daha sonraları da Ornette Coleman'ın etkisinde kalan, felsefî ve siyasal görüşlerini de müziğine katmak isteyen Shepp buruk, yoğun ve hemen hemen geleneksel sesleri benimsedi, çılgınca bir anlatımcılığın örneklerini verdi. Yaptığı plaklar arasında *Hambone* (1965) ve *Black Gipsy*'yi (1969) saymak gerek; 1969'da Cezayir'deki Panafrican Festival'e katılan Archie Shepp bu festivalde cezayir ve tuareg müzikçileriyle birlikte çalıp plaklar yaptı. 1972'de *Attica Blues* adlı uzunçalarını hazırladı. (L)

SHEPPARD (Richard Herbert), ingiliz mimarı (Bristol 1910). Bristol'de ve Londra'daki Architectural Association okulunda öğrenim gördükten sonra 1938'de bir mimarlık

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (*MEYDAN*) ; *Gamma, Keystone* (*LAROUSSE*)

bürosu kurarak Geoffrey Robson gibi pek çok mimarı bu büroda topladı. Özellikle okul ve üniversite binaları yapımında uzmanlaşan Sheppard, Harrowfield Erkek okulunu (1954), Churchfields Meslek okulunu (1954), Walsall'daki West Midlands Teacher Training College'ı, Londra üniversitesini, Uxbridge'deki Brunel University'yi, Cambridge'deki Churchill College'ı (1959), Durham üniversitesindeki Collingwood College'ı, Londra İmperial College'ın öğrenci yurdunu yaptı. Pek çok teknik makaleden başka iki de kitap yazdı: *Building for the People* (Halk için inşaat) [1945] ve *Prefabrication and Building* (Prefabrikasyon ve inşaat) [1946]. (L)

***SHERMARKE** (Abdiraşid Ali), somalili devlet adamı. — (öl. Las Anod, Burao'nun güneydoğusunda 1969). 1969 martında yapılan milletvekili seçimlerinde partisi gene çoğunluğu sağlamıştı. Fakat ekim ayında, askerî bir cuntanın iktidarı ele geçirmesinden birkaç gün önce Shermarke öldürüldü. (L)

***SHERRİFF** (Robert Cedric), ingiliz yazarı. — (öl. Londra 1975). [M]

Shockley diyotu. Bk. DİYOT, *Ek.*

SHRİVER (Robert Sargent), amerikalı siyaset adamı (Westminster, Maryland 1915). *Newsweek* dergisinde çalışan bir gazeteciyken, başkan Kennedy'nin babası Joseph Kennedy'nin dikkatini çekti ve 1948'de Kennedy'lerin Chicago'daki iş kuruluşlarından birinin (Merchandise Mart) başına getirildi. 1953'te Eunice Kennedy ile evlendi ve böylece «Kennedy klanı»na katılmış oldu.

1961'de, A.B.D. başkanı seçilişinden sonra John Kennedy tarafından Barış Gönüllüleri örgütü müdürlüğüne atanan Sargent Shriver, 1966'ya kadar bu görevde kaldı. Başkan Johnson tarafından başına getirildiği «Office of economic opportunity»de (fakirlikle savaş koşullarını planlamakla görevli bir tür kuruluş) 1968'e kadar çalıştı. 1968'den 1970'e kadar A.B.D.'nin Paris büyükelçisiydi. Demokrat aday olarak başkanlık seçimlerine katılan George McGovern, «Kennedy klanı»nın desteğini sağlamak amacıyla 2 ağustos 1972'de onu, muhtemel başkan yardımcısı olarak seçti. S. Shriver seçim kampanyasına McGovern ile birlikte girdi ve onunla birlikte başarısızlığa uğradı. (L)

SHUMWAY (Norman Edward), amerikalı cerrah (Kalamazoo, Michigan 1923). Minnesota üniversitesinde, kalp cerrahisi ve hipotermi üstüne bir tez hazırlayarak (doktor Owen H. Wangensteen yönetiminde) 1956 yılında uzman hekim, 1958'de Stanford üniversitesinde öğretim üyesi, 1965'te profesör oldu, 1964'ten beri aynı yerde kalp-damar cerrahisi servisini yönetmektedir. Doktor Shumway aralık 1959'da bir köpeğe kalp nakli yaptı; köpek sekiz gün yaşadı. Daha sonra yüzde 60-70'i başarıyla sonuçlanan 300'den fazla organ nakli yaptı. İnsanda ilk kalp naklini (A.B.D.'de ilk, dünyada dördüncü) 6 ocak 1968'de Stanford tıp merkezinde gerçekleştirdi, hasta Mike Kasperveit 21 ocakta öldü. 1970 sonuna kadar Shumway 26 organ nakli daha yaptı. Açık kalp cerrahisinde, kalp kapakçıkları naklinde çok büyük ilerleme sağladı. Aralık 1967'de insan üzerinde ilk kalp naklini yapma cesaretini gösteren doktor Barnard* onun öğrencilerindendir. (L)

***SHUTERİQİ** (Dhimiter), arnavut yazarı. — Son olarak *«Seçme öyküler»*i (1972) ve arnavut folklor ve edebiyatı üstüne bir denemeler derlemesi olan *«Edebiyat yüzyılların ardından»*ı (1973) yayımladı. (L)

***SICAKLIK** i. — ANSİKL. Fiz. ● *Düşük sıcaklıklar.* Genleşme yöntemlerinin kullanılmağa başlaması, bir yandan 1897-1908 yılları arasında en güç sıvılaşan gazların sıvılaştırılmasını sağlarken, bir yandan da bu sıvılaştırılmış gazların düşük basınç altında kaynamasıyla son derece düşük sıcaklıkların gerçekleştirilmesine olanak verdi. Örneğin sıvı helyumun 3,6 mikronluk bir civa basıncı altında kaynamasıyla —272,44°C'a, yani 0,71 K sıcaklığına ulaşılabildi (Keesom, Leiden 1932). Bu sıcaklık, pratik olarak, sıvılaştırılmış gazların hızlı buharlaşmasına dayanan bu yöntemle varılabilecek maksimum sınır kabul edilir (bunula birlikte, aynı yöntem daha uçucu olan helyum 3'e uygulandığında 0,21 K sıcaklığına ulaşılabilmiştir).

Öte yandan, başka yöntemler daha da düşük sıcaklıklara inilmesini sağladı: helyum 3'ün aşırı akışkan hale getirilmiş helyum 4 içinde çözünmesiyle 6 mK'lik bir sıcaklığa ulaşmak ve bu sıcaklığı korumak mümkün oldu (Dubna laboratuvarı, 1969).

Paramagnetik bir billûrun sıcaklığını düşürmek için başvurulan adiyabatik mıknatıs giderme yöntemi 1933'ten beri biliniyor; fakat bu yöntem, ancak mıknatıs giderme işleminden önce cisim iyice soğutulmuşsa etkili olabilir; 1973'te bu yöntemle 0,86 mK sıcaklığa ulaşılabildi, fakat aynı sıcaklık korunamadı.

Adiyabatik nükleer mıknatıs giderme yöntemi daha etkilidir: bakır çekirdekleriyle gerçekleştirilen bu işlem 0,016 mK'ye kadar inebilmeyi sağlar.

Ancak, termodinamiğin üçüncü ilkesi (Nernst -Planck ilkesi) gereğince, Kelvin ölçeğinin sıfırına ulaşılamayacağını da burada hatırlatmak gerekir.

Çok düşük sıcaklıkların ölçümünde, doyurucu helyum buharlı termometre, buhar gerilimi çok düşük olduğu için ortalama 0,5 K'nin altındaki sıcaklıklarda etkili olabiliyor.

Çok düşük sıcaklıkların gerçekleştirilmesi, her şeyden önce mutlak sıfır dolayındaki maddenin özelliklerini tanıyabilmek, sonra da bu özelliklerden yararlanabilmek açısından çok büyük bir önem taşır. Bu açıdan bakıldığında, bazı maden ve alaşımların çok düşük sıcaklıklarda gösterdiği aşırı iletkenliğin yakın bir gelecekte elektronik ve elektroteknik alanlarında önemli uygulamalara yol açacağı düşünülebilir.

● *Yüksek sıcaklıklar.* Sıcaklığın yöresel olarak ve çok kısa bir süre için 50 000 K'ye kadar yükselebildiği çarpma dalgalarındaki patlama tepkimeleri bir yana bırakılırsa, çok ısıveren kimyasal tepkimeler, yani yanma tepkimeleri fırınlarda ancak 2 000 K, bazı alevlerde ise 3 000 K ile 4 000 K düzeyindeki sıcaklıkların gerçekleştirilmesine olanak verir. Ayrıca indüklemeli elektrik fırınlarında da 3 000 ile 4 000 K'ye ulaşılmış, hattâ güneş fırınlarında bu sıcaklık düzeyi bile aşılmıştır.

Ancak 1950'den sonra, çok fazla iyonlaşmış ve yüksek iletkenlikte bir ortam olan *plazma**ların kullanılması çok daha yüksek sıcaklıkların gerçekleştirilmesini sağladı: gerek çok şiddetli bir elektrik arkıyla (arklı plazmalı hamlaç), gerek yüksek frekanslı indüklemeyle (yüksek frekanslı plazmalı hamlaç) maddenin bu dördüncü halinin, yani plazmanın elde edilebildiği *plazmalı hamlaçlar,* aşağı yukarı 50 000 K'ye kadar varan ve pek çok uygulama alanı olan sıcaklıkların gerçekleştirilmesine yarar: örneğin alüminyum gibi madenlerin kesilmesi, ısıya en dayanıklı malzemenin işlenmesi, sesüstü uçuş koşullarında uçakların incelenmesi v.b. uygulamalarda bu sıcaklıklara başvurulur.

Bazen milyonlarca dereceye ulaşabilen daha da yüksek sıcaklıklar ise ancak bir atom bombasının patlaması sırasında meydana gelir; bugün birkaç laboratuvarda, denetimli çekirdek birleşmesini inceleyebilmek için yapılan araştırmalar sırasında, gerek magnetik alanla sınırlanmış plazmalar, gerek çok güçlü laserler yardımıyla bu düzeydeki sıcaklıklar gerçekleştirilmiştir. Ne var ki böyle bir sıcaklığın laboratuvarda ancak çok dar bir alanda ve çok kısa bir süre için elde edilebildiğini hemen belirtmek gerekir; oysa sürekli olarak çekirdek birleşmesi tepkimelerinin meydana geldiği yıldızlarda bu sıcaklıklar çoktan aşılmıştır.

— Metrol. 1968 yılında toplanan Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferansı uluslararası bir pratik *sıcaklık* ölçeği tanımlayarak 1948 ölçeğini değiştirdi. Bu ölçek, *tanımın sabit noktaları*'na (hidrojen, neon, oksijen, su, çinko, gümüş, altın gibi maddelerden yararlanan, yeniden sağlanabilir denge halleri) ve bu sıcaklıklara göre ayarlanmış özel âletlere dayanır; sabit noktaların sıcaklıkları arasındaki ara formüller, bu özel âletlerin gösterdiği değerlerle uluslararası pratik sıcaklığın değerleri arasındaki bağıntıyı sağlar. Ölçek aşağıdaki âletlerden yararlanır: 13,81 K ve 630,74°C arasındaki sıcaklıklarda platin rezistanslı termometre; 630,74°C ile 1 064,43°C arasındaki sıcaklıklarda radyumlu platin/platin çifti; 1 064,43°C'ın üstünde ise sıcaklık Planck'ın ışıma kanununa göre tanımlanır. (L)

SIDKI (Aziz), mısırlı siyaset adamı (Kahire 1930). Mühendislik öğrenimini tamamladıktan sonra başkan Nâsır'ın danışmanı oldu (1953); 1956'da sanayi bakanlığına getirildi, 1962'de Sosyalist Arap birliği yönetim kuruluna girdi; iki yıl sonra, petrol ve yeraltı servetleri bakanlığı da ona verildi; 1971'de Enver Sedat tarafından parti genel sekreterliğine ve 16 ocak 1972'de başbakanlığa getirildi; ama bu atama Kahire'de ayaklanmaya yol açtı; hükûmetin başında kalan Aziz Sıdkı, 24 mart 1973'te istifa etti ve başbakanlık görevini Enver Sedat o tarihten itibaren bizzat yürütmeğe başladı. (L)

Aziz SIDKI

***SIFIR** i. — Mat. *Bir çokterimlinin sıfırı,* bu çokterimlinin kökü. (L)

SIFIRLAYICI i. Mat. *Bir* A *halkasının bir* P *parçasının sağdan sıfırlayıcısı,* P'nin her b elemanı için $bx = O$ olmak şartıyla A'nın x elemanlarının M kümesi; burada O, A'nın toplamaya göre yansız elemanıdır.

— ANSİKL. *A'nın P parçasının* M *sağdan sıfırlayıcısı,* A'nın sağdan bir idealidir; çünkü x ve $y \in$ M ise,

$$bx = by = O = b(x - y)$$

olur; buradan da

$$x - y \in \text{M bulunur ve}$$

$$x \in \text{M}, \ c \in \text{A olmak şartıyla}$$

$$(bx)\,c = O = b\,(xc) \text{ elde edilir;}$$

bu ifadeden de $xc \in$ M çıkarılır. P parçası bir $b \in$ A elemanına indirgenebilir. b'nin A'da O'nun soldan böleni olmaması için gerekli ve yeterli şart sağdan sıfırlayıcısının $\{O\}$'a indirgenmesidir. Soldan sıfırlayıcı da aynı şekilde tanımlanır. A halkası değişli olduğunda bu iki kavram çakışır. (L)

***SIĞA** i. — Bilişim. *Bir belleğin sığası,* bir belleğe kaydedilebilen ve bitler, harfler, sekizliler, sözcüklerle ifade edilebilen bilgi miktarı. (İç bellekler için genellikle 2^{10}, yani 1 024 eleman değerindeki K birimi kullanılır: 4 K sözcüklü bir bellekte 4 096 sözcük bulunur.) || *Bir kanalın, bir iletim hattının sığası,* bu kanalın ya da hattın taşıyabileceği, saniyede bit olarak ifade edilen bilgi debisi. (L)

***SIĞINAK** i. — Savunma. *Atom sığınağı,* nükleer silâhların mekanik, radyoaktif ya da ısıl etkilerine (anî şimşek etkileri ve daha sonraki yangın ve radyoaktif etkileri) karşı halkı ya da savaşçıları koruyacak olan doğal ya da yapay sığınak. || *Atom rüzgârı ve atom döküntüsü sığınakları.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Atom rüzgârına karşı yapılan sığınaklarda daha çok mekanik etkilere karşı korunma söz konusudur. Bunlar genellikle yere gömülmüş, betonarmeden yapılmış değişik hacimde sığınaklardır. Duvar, döşeme ve tavan kalınlıkları elde edilmek istenen dayanıklılığa, dayanıklılık ise, korunulmak istenen bombanın gücüne ve sığınağın bulunduğu yerle sıfır noktası arasındaki uzaklığa bağlıdır. Yerde ya da az yüksekte patlayan 5 Mt'luk bir bomba için, sıfır noktasına belirli uzaklıklarda bulunan sığınağın duvar kalınlıkları şu aşırı basınçlara dayanabilmelidir:

uzaklık (km)	*aşırı basınç* (bar)
1,5	10
2,6	3,5
4,3	1
8,2	0,3
13,2	0,14

3,5 barlık bir aşırı basınç insan için öldürücüdür; 1 barlık bir basınç kulak zarını patlatır; 0,14 barlık basınç da mahzenlerin çökmesine yol açabilir. Bu sığınaklar çok pahalıya mal olduğundan ancak özel durumlar için düşünülebilir.

Döküntüye karşı yapılan sığınaklarda, özellikle, nükleer patlamadan sonraki radyoaktif döküntülere karşı korunma söz konusudur. Prefabrike sığınaklar da yapılmıştır; ama en ucuza mal olan en akıllıca çözüm yolu, ışıma etkisine karşı yeterli bir koruma sağlayabilecek apartman bölümlerinden yararlanmaktır. (L)

Foto. Simonpietri-Gamma (LAROUSSE)

SIĞINDIM (Haşan Reşat), türk hekimi (İstanbul 1884 - ay.y. 1971). İstanbul'da Tıbbiyei Mülkiyei Şahane'yi bitirdi (1906); dört yıl süreyle profesör Celâl Muhtar'ın (Özden) yanında deri hastalıkları ve frengi dalında ihtisas yaptı. Daha sonra Almanya'ya dokubilim üzerinde çalışmak için gönderildi. Orada ayrıca profesör Dr. H. Arning kliniğine devam ederek deri hastalıkları ve frengi üzerine çalıştı. Bu çalışmaları sırasında *monositör lösemi* denilen yeni bir lösemi çeşidi buldu (1913). 1914'te Türkiye'ye döndü. Şam Tıp fakültesini kurdu ve direktörlüğünü yaptı, aynı zamanda müderris olarak dokubilim ve deri hastalıkları derslerini verdi. 1914'te Haydarpaşa Tıp fakültesinde müderrisliğe atandı. Üniversite reformu sırasında (1933) öğretim üyeliğine son verildi. 1934'te Kabil Tıp fakültesini kurmak üzere Afganistan'a gitti. Türkiye'ye döndüğünde (1939) Haydarpaşa Numune hastahanesine atandı. 1960'ta Denizcilik Bankası hastahanesinde çalışırken emekli oldu. Emekli olduktan sonra danışman olarak Sosyal Sigortalar Kurumu İstanbul hastahanesinde çalıştı; bu görevi, ölümüne kadar sürdü. Başlıca eserleri: *Dürüs-u emrâz-ı cildiye ve efrenciye, İlhâmat-ı Kadiriye* (Urdu dilinde, 1933-1939). [M]

***SIĞIR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, yıllara göre *sığır* sayısındaki değişiklikler şöyle oldu: 1971'de 12 milyon 653 000, 1972'de 13 milyon 045 000, 1973'te 13 milyon 236 000, 1974'te 13 milyon 387 000. (M)

***SIKIŞIK** sıf. — Mat. Her açık örtüsünden sonlu bir altörtü çıkarılabilen ayrık bir topolojik uzay için kullanılır: *ℝ gerçek doğrusunun sınırlı ve kapalı her [a, b] aralığı bir sıkışık topolojik uzaydır.* (L)

***SIKIŞMA** i. — Tıp. *Kalp sıkışması*, bazı reanimasyon manevraları ya da perikarditler esnasında ortaya çıkan eveğen hastalık hali.

— ANSİKL. Solunum aygıtı ve soluk borusu sondasıyla yapılan sunî solunumun üfleme evresinde kalp, şişen akciğer ile göğüs çeperi arasında az-çok sıkışır ve verdisi azalır. Akciğere değişik sunî hava üfleme koşullarında kaydedilen merkezî atar ve toplardamar basınç grafikleri karşılaştırılırsa, soluk alma evresinin sonunda kalbin hafif bir basınca uğradığı görülebilir; oysa hava kendiliğinden çıkarken göğüs içi basınç, bilindiği gibi, en düşük durumdadır. Basınç ne kadar kuvvetli ve süre ne kadar uzun olursa (yani soluk alıp-verme oranı ne kadar yüksekse) *sıkışma* da o kadar yüksek olacağından kalbin verdisi zarar görür. Su toplayan perikarditlerde toplanan sıvı da kalbe basınç yapar ve basınç solunumun her iki evresinde görülür. (L)

***SIKIŞTIRMA** i. — Bilişim. Çok programlı bir bilgisayarın merkez belleğini yönetme tekniği; bu teknikte programlar belleğe aynı anda, tek bir parça halinde yüklenir, fakat aralarında boşluklar meydana geldiği zaman programlar yeniden sıkıştırılarak mümkün olduğu kadar büyük bir bellek alanı elde edilebilir. (L)

***SIKIYÖNETİM** bls. i. — ANSİKL. Anayasa'da 1971'de yapılan değişikliklere uygun olarak hazırlanan 1402 sayılı kanun kısa sürede yetersiz hale geldiği ve bazı boşlukları ortaya çıktığı için 15 mayıs 1973 tarih ve 1728 sayılı kanunla 1402 sayılı kanun değiştirildi. *Sıkıyönetim* komutanının görev ve yetkileri, güvenlik kuvvetlerinin silâh kullanma yetkisi, sıkıyönetim mahkemeleri ile ilgili bazı hükümlerde yeniden düzenleme yapıldı. Ayrıca, sıkıyönetim komutanlığı emrinde görev yapan personele askerî hizmet zammı ödenmesini öngören 1654 sayılı kanun kabul edildi. (M)

***SIKKIM,** Asya'da eskiden devlet, şimdi Hindistan'ın bir eyaleti.

TARİH

1973 ocağında devlet konseyi yenilendi: lepça ve bhutia azınlıklarını temsil eden Sıkkım Millî partisinin zaferini, nepallilerin (nüfusun yüzde 80'i) ağır bastığı Sıkkım Millî kongresi ve Sıkkım Canata kongresi kabul etmediler. Oylama sonuçlarının ilânı (ocak) sırasında, Millî kongre ile Canata kongresi cemaat başına oy vermeğe dayanan seçim sistemine karşı çıktılar ve bir dizi kanlı gösteri düzenlediler (28 mart). İsyanı bastıramayan *çogyal* (hükümdar), nisan ayında, 1950 himaye anlaşmasına uygun olarak Hindistan'dan yardım istedi: hindistan ordusu 8 nisanda ülkeye müdahale etti, Sıkkım polis ve yönetimini denetim altına aldı. 8 mayıs 1973'te Gangtok'ta *çogyal*, Hindistan temsilcisi ve üç büyük partinin yöneticileri arasında imzalanan anlaşmayla hükümdar unvanını korudu, ama ülkenin yönetimi Yeni Delhi'nin atadığı bir hintliye bırakıldı ve genel oy sistemiyle dört yıl için seçilen bir yasama meclisi devletin yönetimiyle görevlendirildi. 1974 nisanında, Hindistan yanlısı Sıkkım Millî kongresi, yasama meclisi seçimlerini kazandı. Haziranda, Parlamento, 8 mayıs 1973 anlaşmasını yasalaştıran yeni bir anayasayı oyladı. Bu anayasa *çogyal*'a sadece onursal bir görev vererek Yeni Delhi'nin ülke üstündeki yetkisini artırıyordu. Temmuz ayında, Sıkkım Millî kongresi başkanının yönetiminde yeni bir hükûmet kuruldu. Sıkkım krallığının Hindistan'la bütünleşme süreci, 1974 eylülünde, Hindistan parlamentosunun Sıkkım'a ortak devlet statüsü veren anayasa değişikliğini onaylamasıyla doğrulandı. Nisan 1975'te monarşi yıkıldı, aynı ay yapılan bir referandumla Sıkkım Hindistan'ın 22. eyaleti oldu. (L)

***SILAY** (Celâl), türk şairi. — (öl. İstanbul 1974). [M]

SILAY (Tevfik Fikret), türk siyasetçisi ve devlet adamı (Konya 1890 - Ankara 1959). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Adalet bakanlığına girerek çeşitli yerlerde yargıçlık yaptı; Karaman'da İstinaf mahkemesi başkanıyken Konya'dan milletvekili seçildi (1927). 1950'ye kadar aralıksız olarak süren milletvekilliği sırasında Celâl Bayar ve Refik Saydam kabinelerinde adalet bakanı olarak görev aldı (1939). Üç yıl C.H.P. genel sekreterliği yaptı (1947-1950); 1950'den sonra siyasî hayattan çekildi. (M)

Sınaî Kalkınma Bankası A.Ş. (TÜRKİYE), kalkınma ve yatırım konularında kredi veren malî kuruluş. 1950'de 25 milyon TL. olan kuruluş sermayesi birçok defa arttırıldı; 1974 sonunda 193 milyon 375 000 TL. iken 1975 şubatında 425 milyon 425 000 TL.na çıkarılması öngörüldü. Bankanın merkezi İstanbul'dadır. 1975'te 5 şubesinde toplam 269 kişi çalışıyordu. Mevduat kabul etmez; Dünya bankasından sağlanan döviz kredilerin özel kesime dağıtılmasında aracılık eder. Dağıttığı krediler Dünya bankası, Uluslararası Kalkınma birliği (İ.D.A.), Avrupa Yatırım bankası ve K.f.W. (Kreditanstalt für Wiederaufbrau) kökenlidir. İlk yıllarda yalnızca sağladığı kredileri dağıtan banka sonraları kullanılabilir fonların birikmesi sonucu özel kesim yatırımlarına ortak olarak katılmağa başladı; özel kesime yardımcı olmak için uzman kadrosu vardır.

1974'te 3 milyon 289 000 TL. kredi veren bankanın aynı yıl iştirakleri tutarı 206 milyon 929 000 TL., kârı da 122 milyon 556 000 TL.dır. (M)

Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası A.O., özel kesim imalât sanayiine işletme sermayesi ve yatırım kredisi vermek amacıyla 1963'te kuruldu. Sermayesi 40 milyon TL.-dır. Merkezi İstanbul'da olan bankanın şubesi yoktur. Ortakları arasında Türkiye İş bankası, Akbank, Türkiye Vakıflar bankası ve Garanti bankası vardır. Bankanın kaynakları ortak bankaların mevduat artışlarından ayıracakları yüzde 5 pay, uluslararası finansman kurumlarından (başlıcaları Avrupa Yatırım bankası ve Administration International Development'dan [A.I.D.] alınan krediler) temin edilen döviz kredileri ve yedek akçelerden oluşur. 1974 yılı sonu bilançosuna göre yatırımlara verilen kredi miktarı 1 milyar 10 milyon TL., iştirakleri toplamı 22,1 milyon TL., kârı ise 11,8 milyon TL. idi. Kredi taleplerini incelemek üzere malî analiz, iktisadî araştırma ve teknik inceleme grupları olan bankada çalışan personel sayısı 78 idi (1975). [M]

***SINDIRGI,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe. — 52 130 nüf., ilçe merkezi 7 850 nüf. (1975); 65 köy (1970). [M]

***SINIF** i. — Eğ. *Ortak iş sınıfı*, öğrencilerle öğretmenin, toplumsal bir değer alışverişine yönelen maddî bir üretim sağlamak amacıyla birlikte çalıştıkları sınıf. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Ortak iş sınıfı*, çeşitli durumlarda eğitim aracı olabilen bir çalışma biçimidir: bir kurumda bütün yaratıcılık, girişim ve kabul üretime yönelikse; eğitim süreci dışarıyla alışverişi, dolayısıyla kente doğru açılmayı gerektiriyorsa; yönetim sınıfa katılanlarca sağlanıyorsa (bu taktirde katılan her kişinin sözünün, topluca alınan kararlar üzerinde etkili olabileceği bir düzen gereklidir); iş ortaklığı sürekliyse; başka bir deyişle seçilmiş etkinlik ve çalışmalar gerekli bilgileri ve öğrenmeyi sağlıyorsa ortada bir ortak iş sınıfı var demektir. İlkokul düzeyinde, C. Freinet, 1925'lerde bazı çözümler getirdi. Fakat herkese söz ve bir dereceye kadar yetki veren sağlam bir iş ortaklığı, öğretmenin her an üst makamlardan izin istemek zorunda bulunduğu (giderler, satın almalar, düzenlemeler v.b.) merkezî idareye bağlı bir yapıya zor girer.

Öte yandan, iş ortaklığına dayanan kurumların gerçekleşmesi ve çalışması, yazışan öğrencilerin etkin birer iş ortağı haline gelmesi zaman ister. Kaldı ki, kent okullarında örgütlenme biçimi, sürekli ve evrimli çalışma kümelerinin kurulmasına da elverişli değildir.

Bu nedenle bu konuda kısmen başarı gösteren birçok ortak iş sınıfı ya taslak halinde kalmış ya da geçici olmuştur; kaldı ki bu yönetimin eğitici yönü de ayrı bir sorundur (ortak giderlere katılma, cömert davranma, parlamenter kurumları yansılama v.b.). [L]

***SINIFLANDIRMA** i. — Bilişim. *Dosyalararası sınıflandırma*, yeni bir ya da birkaç dosya oluşturmak için, aynı türden göstergelere göre sınıflandırılmış birçok dosyayı birleştirme. (Böylece hazırlanan dosyanın ya da dosyaların sıralanışında, birleştirilen dosyaların sıralanışına mutlak uymak zorunluğu yoktur.) [L]

***SINIR** i. — *Topolojik bir* E *uzayının bir* A *parçasının* A* *sınırı*, *x* noktalarının her V dolayı A parçasının en az bir noktasını ve bu parçanın E uzayındaki tümlerinin bir noktasını taşıyan, E uzayındaki *x* noktalarının kümesi: $A^* = \bar{A} \cap \overline{\complement A}$, A ve $\complement$ A'nın kapama arakesiti. (L)

***SINIRLAMA** i. — Fiz. *Bir plazmayı sınırlama*, bir plazmanın taneciklerini içinde bulunduğu kabın çeperlerinden yeterli bir süre boyunca uzak tutma işlemi. Bk. ANSİKL.

— İkt. *Kredi sınırlaması*, şirketlere verilen banka kredilerini sınırlamak için hükûmetçe alınan tedbirlerin bütünü: *Kredi kısıtlamasına enflasyonla mücadele edilirken başvurulur.*

— Nükl. Aşırı miktarda radyoaktif maddenin, reaktör kazaya uğrasa bile belirli sınırların ötesine dağılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirlerin tümü. || *Sınırlama bölmesi*, bir reaktörü bütünüyle çevreleyen ve reaktör bozulsa bile radyoaktif maddeleri sınırlamayı sağlayan kapalı yapı (ing. containment).

— ANSİKL. Fiz. *Bir plazmayı sınırlama.* Bir plazmayı sınırlamak için genellikle, belli bir hızla hareketlenmiş elektrik yüklü taneciklerin üzerinde magnetik bir alanın etkisine başvurulur. Yeterli şiddette bir akımın geçişi demetin sıkışmasına yol açar ve sıkışmış plazmanın kararlılığı magnetik aynalar kullanılarak arttırılır. (L)

***SIRA** i. — Bilişim. *Sıradan erişim kumandası*, bir işlemin çeşitli evrelerinin belirli zamanlarda yapılmasına yönelik kumanda. || *Sıradan erişimli dosya*, kaydedilmiş tutanakları birbirini izleyen ve her birine ancak sırayla erişilebilen dosya. || *Sıradan erişimli işlem*, ikisi asla eşzamanlı olmayacak şekilde bütün alt işlemlerin kesinlikle birbirini izlediği işlem. || *Bellek aşama sırası*, bir bilgisayarın belleklerinin performans ve sığa ölçütüne göre sınıflandırılması. (Bk. ANSİKL.) || *Dizinli sıradan erişimli dosya*, her maddesinde, sıradan erişim dışında rasgele erişime de olanak verecek bir anahtar sözcük ya da bir dizin bulunan sıradan erişimli dosya. || *İşlem işaretlerinin aşama sırası*, bir ifadenin değerini ölçmek

için işlem işaretleri arasında karşılıklı önceliklerin tanımlanması. Bk. ANSİKL.

— Mat. *İkinci dereceden bir formun sonlu boyutlu E vektörel uzayı üzerindeki sırası*, ikinci dereceden forma bağlı bakışımlı çiftçizgisel formun sırası. || *Katsayıları değişli bir cisim içinde p sütunlu ve n satırlı bir M matrisinin sırası*, M matrisinin sütun vektörleri sisteminin sırası; M matrisinden çıkarılmış sıfır olmayan bir determinantın maksimum mertebesi. || K *cismi üzerindeki sonlu boyutta vektörel bir E uzayının gene K cismi üzerinde bulunan vektörel bir F uzayı içindeki çizgisel bir f uygulamasının sırası*, E'nin *f* (E) görüntü uzayının F uzayındaki boyutu. (Bu boyut E uzayının ve F uzayının boyutundan [Eğer F sonlu boyutta ise] küçük ya da bunlara eşittir.) || K *cismi üzerindeki sonlu boyutlu bir E vektörel uzayının vektörler sisteminin sırası*, bu vektörler sisteminin doğurduğu vektörel uzayın boyutu. (E uzayının boyutundan küçük ya da ona eşittir.) || *Sonlu boyutlu vektörel bir E uzayı üzerindeki bir çiftçizgisel formun sırası*, çiftçizgisel bir form matrisinin, E uzayının herhangi bir tabanındaki sırası.

— ANSİKL. Bilişim. Bir bilgisayarın *bellek aşama sırası*, bilgisayardaki değişik bellek tiplerinin tümüyle ilgilidir. Giriş süresi ve bilgi aktarma hızı bakımından en hızlı bellekler genellikle en zayıf sığalı ve en pahalı belleklerdir. Bir bilginin merkez birimde işlem görebilmesi için, kelime kelime adreslenebilecek çok yüksek performanslı bir belleğe (merkez birimi) yerleştirilmesi gerekir; bellekte saklanabilmesi için bilgi daha düşük performanslı bir belleğe aktarılır; bu bellek magnetik şeritte olduğu gibi gereğinde bilgisayardan ayrılabilir. Aşama sırası şu şekilde düzenlenir: iç sayaçlar, merkez bellek, rasgele erişimli yardımcı bellekler (diskler, tamburlar), sıradan erişimli bellekler (magnetik şerit), delikli kartlar. İşletme sistemlerinin temel görevlerinden biri bu bellek aşamasını yönetmek ve bu çeşitli düzenler arasındaki bilgi aktarımını sağlamaktır.

● *İşlem işaretlerinin aşama sırası*, uzun bir matematiksel işaretleme geleneğine dayanır: genellikle bu sıra sentaks bakımından kaypak ve metne bağlıdır. Programlama dili konusunda, işlem işaretlerinin birbirine oranla önceliğinin kesinlikle tanımlanması gerekir. Dillerden ileri gelebilen aşama sırası, azalan öncelik sırasına göre genellikle aşağıdaki şekildedir:

× / (çarpma, bölme),

+ — (toplama, çıkarma),

< ≤ = ≥ > (karşılaştırmalı işlem işaretleri),

VE, VEYA, HAYIR (mantıksal işlem işaretleri).

Bir ifadede parantezlerin kullanımı, işlem işaretlerinin değerlendirme sırasını açıklama olanağı verir; parantez kullanılmazsa bu sıra aşama sırası önceliklerinin tanımlamasından doğar: $a + b \times c$ ifadesi $a + (b \times c)$ şeklinde hesaplanır; yani $b \times c$ çarpımı önce yapılır; $(a + b) \times c$ şeklinde hesaplanmaz. (L)

***SIRALAMA** i. — Bilişim. Bilgilerin belli bir düzene göre sınıflandırılması. (L)

***SIRALAMAK** geçl. f. — Bilişim. İşlemin bit düzeyinde yapılması şartıyla, koşut biçimde sağlanmış bir bilgiyi sıralı bir bilgiye dönüştürmek. (L)

***SIRALAYICI** sıf. — ◆ i. Bilişim. Bir işlemin ardıl evrelerini uygulamak için bir operatör ya da bir bilgisiyarda devrelerin konum kumandalarını belli anlarda dağıtan kumanda organı. (L)

***SIRALI** sıf. — Bilişim. İşlemlerde ya da gönderilmelerde bit'lerin art arda işlem görmesi. (*Karşıtı* KOŞUT.) [L]

***SIRPSINDIĞI,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Merkez ilçesi) bucak. — 3 194 nüf., bucak merkezi 342 nüf., 7 köy (1970). [M]

***SITMA** i. — ANSİKL. Arazi ve iklim koşullarının mücadeleyi zorlaştırdığı Hakkâri, Siirt ve Mardin illeriyle hastalığın kolayca yayılabildiği Çukurova bölgesinde *sıtma*'lı sayısındaki artış tam olarak önlenemedi. Sıtma Savaş örgütü buralarda mücadeleyi daha da yoğunlaştırdı; 1972'de 2 milyon 124 015 kan muayenesi yapıldı, 2 892 (yüzde 1,36) sıtmalı saptandı; böylelikle 1970'te 1 000 kişide 3,6 olarak belirlenen sıtmalı oranının 1 000 kişide 7,8'e çıktığı anlaşıldı. Sıtmalı sayısındaki artış sonraki yıllarda da sürdü ve 1969'da 3 000 olan hasta sayısı 1975'te 7 000'e çıktı. (M)

***SIVAS** veya **SİVAS (58),** İç Anadolu'nun doğu kesiminde Yukarı Kızılırmak bölümünde il merkezi şehir. — 739 073 nüf., merkez 149 155 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu 27 oldu.

1973 istatistiklerine göre ekim alanlarında artış olmuştur: 390 800 hektar. Tahılların hemen hepsinde azalış görüldü: Buğday 206 850 t, arpa 57 713 t, çavdar 34 095 t, mısır 800 t. Baklagillerden nohut (400 t) dışında diğerlerindeki artma önemsiz oldu. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı üretiminde düşme görüldü: 82 462 t. Kuru sebzelerden patates artarken (48 700 t) soğan azaldı (3 100 t). Yaş sebzeciliğe ayrılan alanlar daraldı: 49 010 hektar. Fazla gelişmemiş olan meyvecilikte yalnız kayısı (752 t) ve zerdali (1 001 t) üretimi artış gösterdi. Hayvancılıkta binek veya yük hayvanı olarak kullanılan at sayısında düşme (22 100), katır ve eşek sayılarında önemsiz yükselme görüldü. Büyükbaş hayvanlardan sığır (448 620) ve manda (27 441), küçükbaşlardan da koyun (1 361 650) sayılarında artış oldu. Kümes hayvancılığı hafif artışla eski düzeyini korudu.

Eğitim alanında Sıvas'ın önemli gelişmesi Cumhuriyet üniversitesidir. 1973'te Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla kabul edilen kanunla kurulması ve 1976'da tamamlanması kararlaştırıldı. Ayrıca 1970-1972 yılları arasında 67 ilkokul ve 4 ortaokul öğretime açıldı.

Sosyal hizmetler alanında 1975'te Göğüs Hastalıkları hastahanesi açıldı.

Sanayi alanında SİDAŞ, Sıvas İplik ve Dokuma A.Ş. 1975'te hizmete açıldı. 1974-1977 yılları arasında tamamlanması planlanan et kombinası için çalışmalar başladı. 1972'de T.C.D.D.'ye bağlı olarak kurulan SİDEMAŞ, 1975'ten itibaren dizel lokomotif tamiratı yapmağa başladı. 1973'te yem fabrikası işletmeye girdi. (M)

***SIVASLI,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Uşak ili) ilçe. — 19 357 nüf., ilçe merkezi 4 378 nüf. (1975); 21 köy (1970). [M]

***SIVILAŞTIRMA** i. — ANSİKL. *Sıvılaştırma*, doğal gazın depolanması ve deniz yoluyla taşınması sorununa bir çözüm getirmiştir; gerçekten de bu gazın temel bileşeni olan metan, atmosfer basıncı altında —160° C'ta sıvılaşır ve gaz halinden sıvı hale geçerken hacmi 600 kat küçülür. (L)

***SIZDIRMA** i. — Metalürji. Sinterlenmiş madeni bir parçanın gözeneklerini, erime noktası parçanın erime noktasından daha düşük olan bir maden ya da bir alaşımla doldurma yöntemi: *Sinterlenmiş demir parçaların gözeneklerine erimiş bakır sızdırma, bu parçaların mekanik özelliklerini arttırır.*

— ANSİKL. Tozlar metalürjisinde, sinterlenmiş parçalar genellikle çok gözenekli olur; bu sakıncayı gidermek için uygulanan *sızdırma* yöntemi, gözenek ve boşlukları doldurulmuş tamamıyla yoğun parçalar elde edilmesini sağlar. Bunun için de, erime noktası sinterlenmiş gözenekli parçanın erime noktasından daha düşük olan ve parçanın bütün gözeneklerine sızan erimiş halde bir maden ya da bir alaşım kullanılır. Kullanılan alaşımların türüne, parçaların biçim ve boyutlarına, ayrıca istenilen yoğunluk derecesine göre çok değişik sızdırma yöntemleri vardır. Sinterlenmiş parçanın erimiş haldeki madene kısmen ya da tamamen daldırılmasıyla yapılan *daldırmalı sızdırma*'da, parça ya tamamen banyoya batırılır ya da sıvı madenle temas ettirilerek bu sıvı madenin kılcallık ilkesi gereğince parçanın içine sızması sağlanır. Örneğin, önceden sinterlenmiş olan tungsten kütlesine erimiş bakır ya da gümüş sızdırılarak, tungsten-bakır ya da tungsten-gümüşten elektrik kontakları bu şekilde hazırlanır. *Değmeli* ya da *bindirmeli sızdırma*'da, sinterlenmiş gözenekli parçanın üstü, hacmi tamamıyla doldurulacak gözeneklerin hacmine eşit olan pastil halindeki sızdırma madeniyle kaplanır; daha sonra bu sinterlenmiş parça ve pastil bütünü koruyucu atmosfer altında ısıtılır ve erime noktası daha düşük olan maden sıvı hale geçtiğinde kılcallık ilkesine göre parçanın içine sızar. Mekanik özelliklerini arttırmak için gözeneklerine bakır ya da bir bakır alaşımı sızdırılmış, sinterlenmiş demir ya da çelikten mekanik parçalar sanayide bu yöntemle elde edilir. *Vakumda sızdırma* parçaların tamamıyla gözeneksiz ve yoğun olmasını sağlar. Sıvı madeni *basınçla sızdırma* yöntemi ise daha çok karmaşık biçimli parçalara uygulanır. (L)

***SIZIR,** Orta Anadolu bölgesinde (Sıvas ili, Gemerek ilçesi) kasaba. — 4 343 nüf. (1970). [M]

***SİBLEY** (Antoinette), ingiliz kadın dansçı. — Dansçı Anthony Dowell ile kusursuz, eşine ender rastlanır güzellikte bir çift meydana getiren Sibley, Royal Ballet repertuvarının bütün rollerine çıktı, özellikle de pas de deux'lerde (*Meditations of Thais* [Thais'in derin düşünceleri], F. Ashton'un, 1971; *Pavan*, K. MacMillan'ın, 1973) üstün bir başarıya ulaştı. Royal Ballet'in İngiltere dışındaki turnelerine katıldı ve konuk sanatçı olarak A.B.D.'de dans etti. Royal Ballet'de Frederick Ashton'un (*Monotones*, 1966; *Enigma Variations*, 1968) ve Kenneth MacMillan'ın (*Anastasia*, 1971; *Triad*, 1972; *Manon*, 1974) birçok eserinin ilk oynanışında rol aldı. Londra'da *Dances at a Gathering* (1970), *Bir kır tanrısının öğleden sonrası* (A. Dowell ile, sonra da Nureyev ile, 1971) ve *In the Night*'ın (Jerome Robbins, 1973) ilk temsillerinde oynadı. (L)

***SİCİLYA,** İtalya'da ada. — Sicilya'da işsizlik hoşnutsuzluğa yol açtı; önce Sicilya'da kurulması öngörülen bir demir-çelik fabrikası Calabria'da yapılınca mahallî hükûmet istifa etti (1970). Mahallî seçimlerde, hoşnutsuzluk Yenifaşist İtalyan Sosyal hareketinin oylarında artma şeklinde kendini gösterdi (1967'de geçerli oyların yüzde 6,6'sına karşılık yüzde 16,3). [L]

SİDE-BOOM [saydbum] i. (ing. k.). Bayınd. Bir boru hattının döşenmesi sırasında, boruların taşınması ve yerlerine oturtulması için kullanılan, yandan kepçeli paletli traktör. (L)

SİDİ ABDURRAHMAN, Casablanca yakınında bulunan taş ocaklarının tümü. Bu ocaklarda bol miktarda Yontmataş devrine ait âlet bulundu; bunların bir kısmı Klaktoniyen'in ve Abbeville kültürünün karışımı olan «rahmaniyen»in tanımlanmasına imkân verdi. Bu endüstrilerin tamamı sayesinde fransız Biberson, Acheul kültürünün gelişim safhalarını ortaya çıkardı. (L)

***SİDİK** i. — Psikanaliz. *Sidik düşlemleri*, Melanie Klein'ın kuramında, libidonun sidiksel bileşenlerinden doğan düşlemler.

— Tıp. *Sidik söktürücü*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikanaliz. *Sidik düşlemleri*. Dışkı ya da meme gibi sidik de vücuttan türeme bir nesne olarak isteğin doğumunda görev alabilir: «... çocuk kin duyduğu zaman sidik ve dışkı birer tahrip aracı, sevgi duyduğu zaman birer armağandır». Bu nedenle çocuğun erken yaştaki düşlemlerinde sidiğin bir zehir, bir armağan «yakan, kesen, zehirleyen tehlikeli bir şey» olduğu görülür. «Mitoloji»ye değgin bir incelemesinde Claude Lévi-Strauss'un da mitlerde sidiğin aynı anlamda kullanıldığını belirttiği söylenebilir.

— Tıp. *Sidik söktürücü* maddeler bugün birçok çeşide ayrılır: civalı maddeler (merkürofilin), sülfamitler (benzotiazin), karbonik anhidraz önleyicileri (asetazolamid), aldosteron önleyicileri (spirolakton), sodyumun geri soğurulmasını önleyiciler (fürozemid ve etakrinik asit), ksantinli maddeler (kafein). Bu maddelerin kullanılışı her geçen gün biraz daha yaygınlaşmaktadır. Bir kısmı kısa sürede sonuç almak için kullanılır (eveğen akciğer ödemi); bu taktirde çabuk etki gösteren kuvvetli bir sidik söktürücü verilir (furozemid, etakrinik asit ya da civalı bir madde); bir kısmı kalp yetersizliği ya da atardamar hipertansiyonu tedavisinde uzun süreli etki sağlamak için kullanılır; bu taktirde uzun etkili daha hafif sidik söktürücü maddeler verilir; bunların seçimi her özel duruma göre değişir. (L)

SİEFF (Jeanloup), fransız fotoğrafçısı (Paris 1933). Orta öğrenimini bitirdikten ve bir süre Vevey Fotoğrafçılık okuluna devam

ettikten sonra 1954'te profesyonel fotoğrafçı oldu. Mesleğe ilk başladığı yıllarda gazete muhabirliği, sonra moda fotoğrafçılığı yaptı, bir yıl kadar «Magnum» ajansında çalıştı ve 1960'ta bağımsız fotoğrafçılığı seçti. New York'ta geçirdiği ve Amerika'nın büyük moda dergilerine (*Harper's Bazaar, Look, Esquire* v.b.) sürekli olarak fotoğraf verdiği 1961-1965 yılları arasındaki dönem sanatını derinden etkilemiştir. Sieff fotoğraflarında, karanlık, kasvetli ve etkileyici doğa görüntüleriyle garip, alışılmadık bir dünya yaratır ve çoğu zaman gerçek biçimleri bozarak ister genç bir kadın olsun, ister gözalıcı bir Rolls-Royce bütün modellerinin niteliğini iyice vurgular. Pek çok reklam fotoğrafında da kendine özgü bir üslûbu ortaya koymuştur. (L)

SİEGEL (Donald), amerikalı sinema yöneticisi (Chicago 1912). Cizvit papazlarının kolejinde okuduktan ve bir süre Cambridge'de kaldıktan sonra tiyatro sanatını öğrenmek üzere Londra'ya gitti. 1932'de Hollywood'a yerleşti ve Warner stüdyolarıyla kontrat imzaladı. İşe kitaplık yardımcısı olarak başladı, sonra kurgu yardımcısı ve kurgu bölümü başkanı oldu. İlk filmi kısa metrajlı *Star in the Night*'dır (Gecede yıldız) [1945]. Polisiye B serisi filimlerinin ustası olarak ün yapmasını sağlayan eserler arasında şunlar sayılabilir: *The Big Steal* (Büyük hırsızlık) [1949]; *The Duel at Silver Creek* (Silver Creek'de düello) [1952]; *Riot in Cell Block 11* (Blok 11'deki hücrede ayaklanma) [1954]; *Crime in the Street* (Sokakta cinayet) [1956]; *Masum yüzlü gangster* (Baby Face Nelson) [1957]; *The Killers* (Katiller) [E. Hemingway'den, 1964]. *İnvasion of the Body Snatchers* (Ceset hırsızlarının ortaya çıkarılması) [1956] adlı düşlemsel filmi bu türün klasiklerinden sayılır. Son filimleri arasında en önemlileri şunlardır: *Dedektif Madigan* (Madigan) [1967]; *Kadın affetmez* (The Beguiled) [1970]; *Kirli adam* (Dirty Harry) [1971]; *Charley Varrick* (1972); *Drabble* (Çamura batmış) [1973]. (L)

***Siemens,** elektroteknik cihazlar yapan alman şirketi. — Şirket son yıllarda çok büyük gelişme gösterdi. Siemens grubu, Siemens Aktiengesellschaft şirketi (toplam iş hacminin yaklaşık yüzde 75'ini temsil eder) ile bu şirketin dolaylı ya da dolaysız olarak yüzde 50'den yukarı oranda sermayesine ortak olduğu yan kuruluşları kapsar. Siemens Aktiengesellschaft tek başına 214 000 kişi çalıştırır ve 10,4 milyar marklık bir iş hacmi gerçekleştirir. Şirketin, aşağıdaki malların dünya çapında yapımı, satımı ve geliştirilmesiyle görevli altı bölümü vardır: âlet ve makine parçaları, bilişim cihazları, haberleşme araçları, elektrik enerjisi, yapı gereçleri ve tıbbî teknik. Siemens grubu 310 000 kişi çalıştırarak 15 milyar marklık bir iş hacmi sağlar ve dünyada elektrik ve elektronik gereçleri yapan başlıca gruplar arasında yer alır.

Siemens bütün dünyada 50'den fazla ülkede tamamını denetlediği şirketlere sahip olduğu gibi 120'den fazla şirkette de hisse sahibidir.

Şirket araştırma alanında da büyük çaba gösterir: iş hacminin ortalama yüzde 7'sini, yani 1 milyar markı (1971) bu işe ayırır. Araştırma ve geliştirme alanlarında 18 000 kişi çalışır. Temel araştırma ve geliştirme konuları özellikle katı cisimler fiziği, yeni malzemenin analiz ve sentezidir; buna bilişim, güç elektroniği, modern teknolojinin tıbba uygulanışı gibi çeşitli konuları da katmak gerekir.

Türkiye'de, elektroteknik âlet ve malzeme yapımında başlıca firmalar arasında yer alan Siemens yabancı sermaye kanunundan yararlanarak 1965'te çalışmağa başladı. (LM)

***SİERRA LEONE,** Batı Afrika'da devlet. — 2 710 000 nüf. (1974). Başkenti *Freetown* (179 000 nüf.).

SIERRA LEONE cumhurbaşkanı Stevens Çin'i ziyareti sırasında Çu En-lay tarafından karşılanırken (kasım 1973)

TARİH

1973 nisanında Parlamento dağıtıldı ve genel seçimler için ön tedbir olarak sıkıyönetim ilân edildi. 15 mayıs 1973'te yapılan seçimlerde, hükûmet partisi All People's Congress, bütün sandalyeleri kazandı. Dış siyasette, Sierra Leone, 1971'de Çin ile diplomatik ilişki kurdu.

GÜZEL SANATLAR

Sierra Leone ve Liberya köylüleri arasında, maske takma ayrıcalığının erkeklere değil, yalnız kadınlara tanındığı az rastlanır gizli topluluklardan biri yaşar. Bir çile döneminden sonra yeni kadın üyeler köye gelirken, yanlarında Sande (siyasî ve dinî iktidarı elinde tutan gizli kadın derneği) ruhlarını temsil eden dansözler bulunur. Dansözlerin başı maskeyle gizlenmiştir; kolları bol ve siyah bitkisel liflerle süslü bez bir elbise giyerler. Siyaha boyalı hafif ağaçtan başlıklar —kelle şeker biçiminde ve boynun alt kısmı helezonî— uzun, sivri bir tepelikle son bulur. Minyatürleşmiş yüz bir üçgen içindedir, çenenin sivri ucu üçgenin tepelerinden biridir. Saç şekli genellikle kadınlarınkinin aynıdır: üç tepelik yelpaze gibi açılır ve bir taç meydana getirir; bazen de tepelikler bir hayvan biçimindedir veya saçı aynı biçimde düzenlenmiş ikinci bir başla son bulur. Diğer saç biçimleri içi boş bir taç, mantar şapka, hattâ silindir şapkadır. Göz hizasında iki delik açılan çift yüzlü maskeler de vardır; bazı maskelerde, iki memeyle iki kısa kolun takıldığı bir gövde de bulunur. Halkalı uzun boyunda da belirgin boğumlar vardır. Sande maskelerinin başka amaçlarla da, örneğin sadece eğlence maksadıyla da kullanıldığı sanılmaktadır. Bununla birlikte bu maskeleri ancak yüksek sosyal sınıftan kadın üyeler takabilir. (L)

***SİGARA** i. — ANSİKL. *Türkiye*, tütün* (*Ek*) üretimindeki öncülüğünü korumakla birlikte *sigara* üretimi ve piyasa ihtiyacının karşılanması giderek sorun haline geldi. Sıkıntı özellikle filtreli sigara tüketiminin hızla artmasından ve filtreli sigara yapan fabrikaların yetersizliğinden doğdu. Mevcut sigara fabrikalari 1973-1975 arasında 12 filtre takma cihazıyla donatıldı ve bunun sonucu olarak filtreli sigara üretimi 1974'te yüzde 65,6, 1975'te de yüzde 36,7 arttığı halde bunları karaborsadan kurtarmak mümkün olamadı. Ayrıca, bu durum sigara kaçakçılığının hızla artmasına ve Türkiye'nin her tarafında kaçak sigara bulunabilecek ölçüde yaygınlaşmasına sebep oldu.

Bu dönemde Türkiye'de mevcut sigara ve tütün fabrikalarının kapasitelerindeki gelişme şöyleydi:

fabrikalar	*kapasiteleri (kilo)* [*]	
	1970	**1973**
İstanbul sig.	12 221 779	18 678 480
Cibali tütün	2 242 280	5 950 800
İzmir tütün	6 652 800	6 501 120
Samsun tütün	4 989 600	4 989 600
Adana tütün	2 621 520	2 621 520
Malatya tütün	2 328 000	2 638 080
Bitlis tütün	476 640	698 400

Kaynak: T. C. Tekel Genel müdürlüğü.

[*] *Kapasiteler normal mesaiye göre hesaplanmış, fazla mesailer hesap dışı bırakılmıştır.*

1970-1973 döneminde yalnız İstanbul sigara fabrikası ile Bitlis tütün fabrikasında önemli kapasite artışları oldu, öbür fabrikaların kapasitelerinde kayda değer değişiklik görülmedi.

Yukarıda kapasiteleri verilen fabrikalar üretimlerini aşağıdaki personel kadrolarıyla gerçekleştirdi:

fabrikalar	*personel sayısı (kişi)* [*]	
	1970	**1973 ve 1974**
İstanbul sig.	2 548	2 730
Cibali tütün	2 613	1 805
İzmir tütün	1 692	1 707
Samsun tütün	1 476	1 490
Adana tütün	757	747
Malatya tütün	759	802
Bitlis tütün	193	252

Kaynak: T.C. Tekel Genel müdürlüğü.

[*] *Yıllar itibarıyla verilen personel sayısı kesin değildir. Mevsimlere göre değişme göstermektedir.*

Tekel Genel müdürlüğü yukarıda kapasiteleri ve personel sayısı verilen sigara ve tütün fabrikalarında aşağıdaki miktarlarda filtreli ve filtresiz sigara üretimi ile ihracatını gerçekleştirdi:

yıllar	*üretim (kilo)*		
	filtreli	*filtresiz*	*ihracat (kilo)* [1]
1970	3 271 713	34 247 177	19 703
1971	4 212 012	40 133 997	10 981
1972	6 702 324	37 438 468	20 625
1973	9 054 460	38 544 245	23 513
1974	12 308 470	41 663 776	115 203
1975	14 668 573	33 347 589 [2]	45 285

Kaynak: T.C. Tekel Genel müdürlüğü.

[1] *İhracat rakamları yalnız sigara ihracatına ait olmayıp, tütün ve puro ihracatını da kapsar.*

[2] *Belirtilen üretim miktarı 11 aylıktır.*

Ayrıca, Adana'da kurulan ve 650 milyon liraya mal olan yeni sigara fabrikasının deneme çalışmaları mayıs 1976'da başladı. Bu fabrikaya yerleştirilen 33 makineden 22'sinin ilk yıl filtreli sigara, 11'inin de *Bafra* ve *Birinci* sigarası yapması ve yılda 10 milyon kg tütün işlenmesi, ikinci yıl filtresiz sigara yapan 11 makineden 6'sının daha filtreli sigara yapımına ayrılması ve fabrikada günde 30 t tütün işlenmesi öngörülüdü.

Bu arada *Maltepe, Efes* ve *Samsun* sigaralarının ihraç tipleri hazırlandı. İhracat için hazırlanan sigaralar dış pazarlarda ilgiyle karşılandı. Yeni sigara tipleri arasında filtreli *Kıbrıs* sigarası piyasaya verildi. Buna karşılık *Hususî Kokulu* (1965), *Uludağ* (1965), *Subay* (1967) [yerine filtreli, *Silâhlı Kuvvetler*] çıkarıldı; *Köylü* (1957), *Assubay* (1969), *Efes* [normal filtreli] (1973), *Karadeniz* (1973) sigaralarının yapımından vazgeçildi.

Tekel Genel müdürlüğünce planlanan sigara üretim kapasiteleri 1976 yılı için 42 924 ton, 1977 yılı için 48 136 ton, 1978 yılı için 50 990 ton, 1979 yılı için 59 251 ton ve 1980 yılı için 67 519 tondur. Böylece 1975-1980 döneminde sigara üretim kapasitesinin yüzde 50'yi aşan bir oranda artması öngörülmektedir. (M)

***SİGNORET** (Simone KAMİNKER, **Simone** -denir), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — *Haris kocanın tuzağı*'ndan (The Games) [C. Harrington'un, 1967] sonra *The Seagull* (Martı) [A. Çehov'un oyunundan, S. Lumet'nin, 1969]; *L'armée des ombres* (Gölgeler ordusu) [J. Kessel'in eserinden, J.-P. Melville'in, 1969]; *l'Américain* (Amerikalı) [M. Bozzufi'nin, 1969]; *l'Aveu* (İtiraf) [Costa Gavras'ın, 1969]; *Hesap günü* (Comptes à rebours) [R. Pigaut'nun, 1970]; *le Chat* (Kedi) [P. Granier-Deferre'in, 1970]; *Kaçak* (la Veuve Couderc) [P. Granier-Deferre'in, 1971]; *les Granges brûlées* (Yanmış samanlar) [J. Chapot'nun, 1972]; *Rude journée pour la reine* (Kraliçe için yorucu bir gün) [R. Allio'nun, 1973] ve *la Chair de l'orchidée* (P. Chéreau'nun, 1974) adlı filimleri çevirdi. (L)

SİGNORİ (Carlo Sergio), italyan heykelcisi (Milano 1906). Önce André Lhote ile resim çalıştı, sonra heykelciliğe yöneldi ve anlatımcı bir üslûpla kübist bir etkiyi yansıtan heykeller yapmağa başladı. Savaş öncesi yapıtlarının çoğu Gestapo tarafından yok edildi. 1947'de *Rosselli kardeşlere anıt*'ı (Bagnoles-de-l'Orne'da) yontarken mermeri işlemenin tadına vardı ve sonraları hep bu gereci kullandı. Signori, en sert taşlardan bile çok hafif biçimler ve ışığı üzerine çeken yüzeyler elde etmeyi başarır (*Venüs*, 1958). Biçimlerin çıkık ve şişkin kısımlarındaki aşırılığa kaçmayan uyum ve sabırla cilâlanmış görünümleri Brancuşi'nin heykellerini andırır. 1964'ten bu yana Signori'nin yapıtlarında da mistik bir eğilim belirmeğe başlamıştır (*Ayakta Pieta*, 1965). [L]

***SİGURDSSON** (Olafur Johann), izlandalı yazar. — 1970'te «*Cam parıltısı*» adlı bir anlatı yayımladı. (L)

***SİHANOUKVİLLE,** Kamboçya'da (bugün Khmer cumhuriyeti) liman şehri. — Noro-

Foto. Keystone (LAROUSSE)

dom Sihanuk'un uzaklaştırılmasından sonra, 1970'te şehre eski adı verildi: *Kompong Som.* 1975 mayısında tekrar Sihanoukville adını aldı. (L)

***SİİRT (56)**, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde, Doğu Anadolu sınırı yakınında il merkezi şehir. — 389 347 nüf., merkez 35 642 nüf. (1975). Son sayıma göre nüfus yoğunluğu, ilde 34,4, merkezde 99,5'e ulaştı.

Ekili alanlarda önemli değişme olmadı. 1974 istatistiklerine göre buğday (32 000 t) ve mısır (67 t) üretimi düştü, arpa (25 490 t) yükseldi; darı (3 560 t) ve pirinç (1 415 t) ise aynı kaldı; baklagiller üretimi de eski düzeyini korudu. Sanayi bitkilerinden tütün (4 409 t) ve pamuk (200 t) üretimi yükselirken susam üretimi azaldı: 68 t. Kuru sebzelerden patates (55 t) biraz arttı, kuru soğan ise azaldı (1 160 t). Meyvecilik dalında, antepfıstığı (287 t) hariç diğer meyvelerin üretim düzeyleri aynı kaldı; üzüm üretimindeyse biraz azalma görüldü: 144 430 t. Hayvancılık alanında, at, katır ve eşek sayısında önemsiz artmalar oldu; koyun (643 260), kıl keçisi (535 430) ve tiftik keçisi (217 200) sayısı arttı; sığır sayısı 118 659, manda 10 783 oldu. Kümes hayvanları (526 560) ve elde edilen yumurta sayısı da arttı: 3 milyon 465 400. Arıcılıkta kovan sayısı (21 050) azaldığı halde elde edilen balda artış oldu: 245 t. Siirt ilinden elde edilen yapağı (1 210 t) ve tiftikte de (410 t) artış görüldü.

Millî eğitimde, 1969-1973 yıllarında 2 lise, 13 ortaokul, 8 meslek okulu, 28 şehir ilkokulu, 313 köy ilkokulu ve 3 yatılı bölge okulu, 1972'de Kız Sanat enstitüsü öğretime başladı. 1974'te İlköğretmen okulu yatılı hale getirildi.

Ekonomik alanda, battaniye yapımında kullanılan yün ipliği fabrikası ile meyankökü işleyecek tesisin, un ve makarna, tuğla ve kiremit fabrikalarının yapımına başlandı (1975). [M]

SİK (Ota), çek iktisatçısı ve siyaset adamı (Plzen 1919). Çekoslovakya Bilimler Akademisi İktisat enstitüsü müdürü (1963-1969), İktisat Bilimleri koleji başkanı (1963-1969), Komünist partisi merkez komitesi üyesi (1962-1969) olarak, sovyet iktisatçısı Liberman'ın öğretilerinden esinlenmiş bir ekonomik reformu savundu. Üretimin gerçekçi esaslara dayandırılmasını ve çalışanların işletme yönetimine katılma paylarını artırarak bürokrasinin rolünü azaltmayı öngören bu reform, 1 ocak 1967'den başlayarak uygulamaya konuldu ve başbakan yardımcılığına getirilen Ota Sik, yeni kurulan Yüksek İktisat şûrasının sekiz üyesinden biri oldu. Ne var ki, S.S.C.B. reformun başarıya ulaşması için gerekli kredileri vermeyi reddetti. Ota Sik 1968 eylülünde görevlerinden ayrılmak zorunda kaldı ve Çekoslovakya'nın Yugoslavya büyükelçiliği ticaret danışmanlığına atandı. Varşova paktına bağlı askerî birliklerin bir süre için Çekoslovakya'ya yerleşmesini öngören anlaşma metnini onaylamayı reddettikten sonra, 1968 ekiminde İsviçre'ye yerleşti ve Basel'de genel iktisat profesörü olarak çalışmağa başladı. Mart 1969'da Çekoslovak Komünist partisi merkez komitesinden, ekim 1969'da parti üyeliğinden atıldı ve 1970'te çek vatandaşlığından da çıkarıldı. (L)

SİKLAMAT i. (fr. *cyclamate*). Kim. Sodyum siklohekzilsülfamat'ın yaygın adı.

— ANSİKL. Sodyum *siklamat*, İkinci Dünya savaşından sonra özellikle A.B.D.'de (yılda 10 000 t) sınaî olarak üretilen tat verici bir maddedir. Pasta, şekerleme, ciklet gibi maddeleri, özellikle diyetetik içkileri tatlandırmakta kullanılan siklamat 1969'da A.B.D.'de, 1970'te Büyük Britanya, Kanada ve İskandinav ülkelerinde resmen piyasadan kaldırıldı. Fransa'da siklamat'ın besin sanayiinde kullanılması öteden beri yasaktı. Bu maddenin insanlarda ve laboratuvar hayvanlarında ucube doğumuna yol açtığı ispatlanmıştır. (L)

SİKLOFON i. (tes. edil. ad). Elektron. Saydamsız ekranının iç yüzünde bir dizi elektrot bulunan katot ışınlı lamba; bu elektrotlar üzerinde elektron demeti, bir elektrik komütatörü sürgüsünün yaptığı işi yapar.

— ANSİKL. *Siklofon*'un elektron demeti, bir koni meydana getirmek için önce saptırılır. Bu hareket, ekrana yakın bir maske üzerinde bir daire oluşturacak şekilde açılmış belli sayıda delikten elektron demetinin sırayla geçmesine yol açar. Ekran üzerinde, bu deliklerden her birinin karşısında bir dinot bulunur; ikincil yayınım kat sayısı büyük olan bu elektrotun (yani dinotun) akımı toplanır. (L)

SİKLOTOMİK sıf. (fr. *cyclotomique*). Mat. Birim niceliğin *n*'inci ilkel *k* köklerini kök olarak kabul eden *n*'inci dereceden bir

$$P_n = \prod_{i=1}^{k} (X - \xi_i)$$

çokterimlisi için kullanılır. (Eğer *n* bir asal sayıysa,

$P_n = X^{n-1} + X^{n-2} + \ldots + X + 1$'dir.) [L]

***SİKLOTRON** i. — Bk. HIZLANDIRICI, *Ek.*

***SİKORSKY** (İgor), rus asıllı amerikalı pilot ve uçak yapımcısı (Kiev 1889-Easton Connecticut 1972). 1909'da ilk helikopterini yaptı. 1919'da A.B.D.'ye göç etti ve 1923'te kendi adına bir şirket kurarak «Clipper» nakliye uçağını piyasaya çıkardı. 1940'tan sonra yalnız helikopter yapımına yönelen Sikorsky, 1949'da hız ve yükselti rekorlarını kıran «S-52» gibi pek çok helikopterin yaratıcısıdır. (L)

***SİLÂHLANMA** i. — ANSİKL. Savunma. *Silâhlanma yarışı.* 1945'te atom silâhlarının ortaya çıkması ve elektroniğin uygulamalarındaki sürekli yenilikler, savunma sorunlarının gelişmesinde silâhlanmaya birinci derecede rol yükledi. Silâhlanma terimi artık, silâhlardan ve silâh sistemlerinden zırhlı araçlara, nakliye ve ulaşım taşıtlarına, gemilere ve denizaltılara, uçaklara, haberleşme, gözlem ve örneğin elektronik parazitlerin yayımlandığı yeri bulmak için, yerel ve uzaysal tarama araçlarına, bombalara, füzelere, nükleer, biyolojik ve kimyasal saldırı ve korunma araçlarına kadar uzanan çok geniş bir askerî gereç alanını kapsamaktadır. Sanayi seferberliği atom silâhı yüzünden anlam değiştirmiş ve ekonomik rekabete büyük ölçüde açık olan bir dünyada, yerel çatışmalarla (Kore, Vietnam, Yakındoğu) ilgilenen büyük güçler, kendi ülkelerinde bir savaş ekonomisi kurmaksızın, büyük ölçüde klasik silâh üretimine girişmeyi fırsat bilmişlerdir.

XX. yy. ile birlikte başlayan nicel silâhlanma yarışı, artık, uluslar arasında bilimsel ve teknik alanlarda bir rekabete yerini bırakmaktadır. Söz konusu olan, etkinliği artırılmış ama maliyet fiyatı sürekli yükselen özgün silâhlar geliştirerek, bir düşmanın kullanabileceği araçlara karşı üstünlük sağlamaktır. Bir silâhı yapmak için gerekli incelemelerin çok zaman istediği ve tekniklerin hızla geliştiği göz önünde bulundurulursa, bir silâhı hizmete sokar sokmaz, on ya da yirmi yıl sonra aynı amaçla kullanılacak yeni bir silâhın hazırlıklarına girişmenin zorunlu olduğu anlaşılır. Bazı askerî araştırmaların sanayide bazı verimli «yansımaları» da (laser, aerodinamik v.b.) olur. Silâhlanmaya ayrılan malî güç, devletin gelir kaynaklarına uygun bir tavanı aşamaz. Silâh donanımının (özellikle uzay havacılığı alanında, bk. Askerî HAVACILIK, *Ek*) tasarlanma ve gerçekleştirme maliyeti de, devletlerin ihracat yoluyla birim maliyet fiyatını düşürerek daha değişik türden silâhlar yapabilme amacını açıklar.

● *Türkiye*, silâhlanma konusunda NATO'ya (bk. *Kuzey* ATLANTİK* PAKTI, *Ek*) katıldıktan (1952) sonra genellikle bu anlaşmanın yarattığı imkânlardan yararlanmakla yetindi. Silâhlı kuvvetlerin savaş araç ve gereçleri ikili* anlaşmalar (*Ek*) gereğince A.B.D.'den sağlandı. Esasen NATO içindeki silâh standartları da başka kaynaklara başvurmayı engelliyordu. Bu çerçeve içinde silâhlanma harcamaları yaklaşık olarak bütçenin yüzde 13-15'i arasında değişerek sürdü. Nitekim millî savunma bütçesi 1971'de genel bütçenin yüzde 15'i, 1972'de yüzde 13,5'i, 1973'te yüzde 13,3'ü oldu.

Ancak, bu dengeli durum 1974'teki Kıbrıs* barış harekâtından (*Ek*) sonra beklenmedik bir biçimde değişti. A.B.D.'nin, NATO anlaşmaları içinde alınmış silâhların başka amaçlarla kullanıldığını bahane ederek Türkiye'ye karşı ambargo (bk. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, *Ek*) uygulaması, bu uygulama sonucu, bedeli daha önce ödenmiş silâhları dahi teslim etmekten kaçınması Türkiye'yi iki yönlü bir güçlükle karşı karşıya bıraktı. Bir yandan Kıbrıs harekâtı sırasındaki kayıpların giderilmesi gerekiyor, öte yandan Yunanistan'ın hızla silâhlanmaya girişmesi karşısında daha da güçlenmesi kaçınılmaz hale geliyordu. Bu zorunluk yüzünden A.B.D.'den alınamayan Phantom uçaklarının yerine İtalya'dan F-104 uçakları alınması yoluna gidildi; ayrıca Federal Almanya, Fransa ve NATO üyesi öbür ülkelerle Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin çeşitli ihtiyaçları için görüşmelere girişildi. Hattâ doğrudan doğruya NATO'nun silâh tedarikinde aracılık etmesi istendi. Ancak, A.B.D. ambargosu sürdüğü sürece (1976) bu kaynaklardan fazla bir imkân sağlanamadı.

Silâhlanma ihtiyacının dış kaynaklardan karşılanması çabalarına paralel olarak yerli imkânlar yaratılması ve var olanların geliştirilmesi için de harekete geçildi. Silâhlı* kuvvetlerin (*Ek*) güçlendirilmesi için daha önce hazırlanan RE-MO (reorganizasyon - modernizasyon) planının gerçekleştirilmesi için 20 milyar lirayı aşkın porteli bir plan hazırlandı. Türkiye* uçak sanayiinin (*Ek*) bir an önce kurulabilmesi amacıyla çeşitli firmalarla temaslara geçildi ve teklif istendi. Bu girişimler silâhlanma giderlerinin de hızla artmasına yol açtı ve 1976'da millî savunma bütçesi genel bütçenin yüzde 21,5'ine çıktı. (ML)

***Silâhlı kuvvetler.** — 1973 tarih ve 1601 sayılı yasayla *Silâhlı kuvvetler*'in araç ve gereçlerinin yenileştirilerek çağdaş düzeye çıkarılması amacıyla RE-MO (reorganizasyon-modernizasyon) planı uygulamaya konuldu. Bu amaçla 1973-1978 arasında 23 milyar 700 milyon TL.lık araç, gereç, silâh alınması, yenileştirilme ve savaş sanayii kurulması için harcamalar yapılması öngörüldü. Bu miktar içindeki katılma payları üç kuvvet güçlendirme vakıfları ve Millî Savunma bakanlığı arasında yüzde olarak şu şekilde dağılır: Millî Savunma bakanlığı 31, Kara Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı 26, Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı 13, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı 30. Yıllara göre RE-MO planı için ayrılan paylar 1973'te 1 milyar 600 milyon TL., 1974'te 1 milyar 600 milyon TL., 1975'te 7 milyar 340 milyon TL., 1976'da 6 milyar 40 milyon TL., 1977'de 5 milyar 440 milyon TL., 1978'de 1 milyar 680 milyon TL. olarak belirlendi.

Silâhlı kuvvetlerin silâh, araç ve gereç gereksinmesini tek kaynağa bağlı olmaktan çıkararak yerli kaynaklardan sağlanması için girişimler sürdürüldü. Bu çalışmalar A.B.D.'nin Kıbrıs* Barış harekâtından (*Ek*) sonra baskı amacıyla koyduğu «silâh ambargosu»ndan (1975) sonra daha da yoğunlaştırıldı.

Askerlik süresinin 20 ay olduğu Türkiye'de toplam ordu mevcudu 453 000'dir. Uluslararası Stratejik Araştırmalar enstitüsünün «The Military Balance» adlı raporuna göre (1975-1976) Türk Silâhlı kuvvetlerinin güç dökümü şöyledir:

● *Kara kuvvetleri:* 365 000 insangücü, 1 zırhlı tümen, 2 mekanize piyade tümeni, 12 piyade tümeni, 4 zırhlı tugay, 3 mekanize piyade tugayı, 5 piyade tugayı, 1 paraşüt (hava indirme) tugayı, 2 zırhlı süvari alayı, 3 karadan-karaya Honest John roket taburu. Silâh, araç ve gereç cins ve sayısı da şöyledir: 1 500 adet M-47 ve M-48 orta tank; M-8 zırhlı araçlar; 1 000 adet M-59 ve M-113 zırhlı personel taşıyıcı; 200 adet 105 ve 205 mm'lik kundağı motorlu top; 1 200 adet 75, 105, 155 ve 203 mm'lik howitzer obüs; 106 mm'lik havanlar; 57, 75 ve 106 mm'lik geritepmesiz toplar; SS-11 ve kobra tanksavar güdümlü roketleri; 20, 40, 75, 90 mm'lik uçaksavar toplar; 12 adet karadan-karaya Honest John roketi; 154 adet helikopter. Kara kuvvetlerinin 750 000 ihtiyatı vardır.

Ayrıca 20 temmuz 1975'te Ege ordusu adı altında 4. ordu kuruldu; karargâhı Bornova'da bulunan Ege ordusu bölgenin stratejik özelliklerine göre araç, gereç ve donatımlara sahiptir; Türkiye'nin Ege'deki çıkarlarını korumak ve kollamakla görevlidir; ilk komutan olarak orgeneral Turgut Sunalp atandı.

● *Deniz kuvvetleri:* 40 000 insangücü; 16 denizaltı; 18 muhrip; 5 refakat gemisi; 25 mayın arama-tarama gemisi; 9 mayın dökme gemisi; 52 çıkarma aracı; 2 refakat muh-

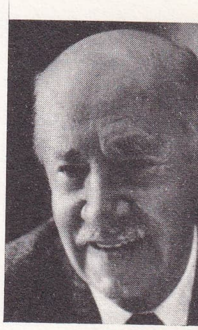

Igor SIKORSKY

Foto. Sikorsky Aircraft (LAROUSSE)

ribi; 16 hücumbot; 18 avcıbotu; 20 yardımcı gemi; 11 lojistik destek gemisi; 3 helikopter; 16 uçak (S2E tipi). Deniz kuvvetlerinin ihtiyatı 25 000 kişidir.

● *Hava kuvvetleri:* 48 000 insangücü; 292 savaş uçağı. Bu uçakların cinslerine göre dökümü şöyledir: 20 adet F-4E Phantom; 33 adet F-104G; 45 adet F-100D; 48 adet F-5A; 18 adet F-104S; 32 adet F-84F; 36 adet F-102A; 20 adet RF-84F; 40 adet RF-54. Savaş uçakları dışında ulaştırma ve taşıma alanında kullanılan 20 adet C-47; 10 adet C-130E; 20 adet Transall C-160; 3 adet C-54; 6 adet C-75; 3 adet Viscount; 2 adet İslander uçağı ve 20 adet Bell UH-ID, 10 adet UH-19D, birkaç AB-204B helikopteri vardır. Ayrıca eğitim uçuşlarında kullanılan 40 adet T-6; 30 adet T-33; 20 adet T-34; 20 adet T-37; 5 adet T-42 eğitim uçağı bulunmaktadır. Hava savunması için Nike Ajax ve Hercules füzelerinden oluşan 6 adet karadan-havaya füze taburu görev yapmaktadır.

● *Jandarma kuvvetleri:* 3 adet seyyar jandarma tugayından oluşur. Keşif uçakları, helikopterler, çeşitli motorlu araç ve modern gereçlerle donatılmıştır. (M)

***SİLÂHSIZLANMA** i. — ANSİKL. Savunma. Büyük devletler arasında gelişen (1970 alman-sovyet ve alman-polonya anlaşmaları, Berlin konusundaki 1971 anlaşması v.d.) ve Çekoslovakya'daki sovyet askerî harekâtıyla (1968) geçici olarak bozulan yumuşama havası, *silâhsızlanma* konusunda elle tutulur birtakım anlaşmalara yol açtı. Böylece birçok özel soruna, gerek Cenevre Silâhsızlanma konferansında (bu konferansta Fransa ile Çin yoktu), gerek özel anlaşmalarla çözüm bulundu.

Uzayın barışçı amaçlarla kullanılmasına ilişkin bir anlaşma, Birleşmiş Milletler teşkilâtının yardımıyla 27 ocak 1967'de sonuçlandı. Bu anlaşma, imza sahibi devletlere, gökcisimlerini ya da gezegenleri kendi çıkarları için askerî amaçlarla kullanmayı ve yörüngeye nükleer silâhlar oturtmayı yasakladı. (Bk. UZAY, *Ek.*)

Aynı yıl, *Tlatelolco* antlaşması (Ek)* ile yirmi bir Latin Amerika devleti, nükleer silâh yapmamak ve satın almamak konusunda görüş ve işbirliğine vardı.

1 temmuz 1968'de A.B.D., İngiltere ve S.S.C.B., 1970'te yürürlüğe giren *Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme anlaşması*'nı imzaladılar. Bu anlaşma, henüz nükleer silâh yapmayan ülkelerin nükleer silâh yapmasını ya da edinmesini yasaklamak amacını gütmekte, gerçekte atom silâhına daha önceden sahip olan devletlerin tekelini onaylamaktadır; bu nedenle Çin, Fransa, Hindistan ve başka bazı devletler tarafından imzalanmamıştır. (Bk. NÜKLEER SİLÂHLARIN YAYILMASINI ÖNLEME ANLAŞMASI, *Ek.*)

7 aralık 1970'te Birleşmiş Milletler teşkilâtı genel kurulu, deniz diplerinin nükleer silâhlardan arıtılması konusundaki bir anlaşma tasarısını onayladı. Bu anlaşmayı yirmi sekiz devlet onayladıktan sonra 18 mayıs 1972'de yürürlüğe girdi ve nükleer silâhların kıyılardan on iki deniz mili ötede deniz diplerinde depo edilmesini yasakladı.

10 nisan 1972'de, biyolojik ve zehirleyici silâhların üretimini ve stoklanmasını yasaklayan ve olanların yok edilmesini öngören bir anlaşma, başta İngiltere, A.B.D. ve S.S.C.B. olmak üzere çok sayıda ülke tarafından imzalandı. Çin ve Fransa imzalamadı, ama Fransa, kendi başına hareket ederek, 9 haziran 1972 tarihli bir yasayla benzer taahhütlere girdi.

26 mayıs 1972'de, R. Nixon ve L. Brejnev, Moskova'da bir «anlaşma» ve bir «geçici sözleşme» imzaladılar. Bu iki belgeyle A.B.D. ve S.S.C.B., bir yandan özel balistik silâhlara karşı savunma sistemlerini (ABM), öte yandan uzun menzilli nükleer füzelerinin (İCBM) ve bunları atabilen denizaltılarının sayısını belirli bir düzeyde sınırlamağa söz verdiler. Anlaşmaların uygulanmasının denetimi, her iki tarafın kendi ulusal araçlarını, yani gözlem uydularını bu amaçla kullanmasıyla sağlanacaktır. Bu anlaşmalar, S.A.L.T.* *(Ek)* görüşmeleri denilen ve 1969'dan beri süregelen 26 mayıs tarihli anlaşmaları tamamlamak ve belirginleştirmek amacıyla, 1972 kasımında Cenevre'de ikinci evresi açılan amerikan-sovyet görüşmeleri çerçevesi içinde yer alır.

Biyolojik silâhların yasaklanması konusundaki 1972 anlaşması dışında, 1963'ten bu yana yapılan bütün anlaşmalar, mevcut durumu dondurmağa yaramaktaysa da gerçek bir silâhsızlanma sağlayamamaktadır. 1972 S.A.L.T. anlaşmaları bile, A.B.D. ile S.S.C.B. arasında miktar açısından bir denge kurmakta, fakat iki dev arasındaki teknik rekabete açık kapı bırakmaktadır. İşin bu olumsuz yönü ve uluslararası etkili bir denetimin yokluğu, Çin ile bazı ülkeleri (bu arada Fransa'yı) bu anlaşmaların çoğundan uzak durmağa yöneltti. Bununla birlikte, bu anlaşmalar başka görüşmelere zemin hazırladı. Avrupa*da *(Ek)* güvenlik ve işbirliği konusunda bir konferans hazırlamak amacıyla, otuz iki Avrupa ülkesiyle birlikte Kanada ve A.B.D.'nin de katıldığı öngörüşmeler 22 kasım 1972'de Helsinki'de açıldı. Öte yandan, NATO ve Varşova paktı ülkelerinin temsilcilerini biraraya getiren başka istişarî toplantılar, 1973 başında Viyana'da başladı. Bu toplantıların amacı, Avrupa'daki kuvvetlerin karşılıklı ve dengeli olarak azaltılmasını (Mutual Balanced Force Reduction ya da M.B.F.R.) ele alacak bir konferans hazırlamaktı.

Görüşmelerde iki blokun birbiriyle boy ölçüşmesine karşı çıkan Fransa, bu toplantılara katılmayı reddetti. Moskova'da bir Nixon-Brejnev buluşmasıyla sonuçlanan iki yeni amerikan-sovyet anlaşması 3 temmuz 1974'te imzalandı; bunlardan biri 1972 anlaşmasıyla öngörülen özel silâhlara karşı savunma düzenini yalnız bir tek yere, öbürü ise 31 mart 1976'dan itibaren yeraltı nükleer deneme gücünü 150 kt'la sınırlamaktadır. Bundan sonra G. Ford ve L. Brejnev Vladivostok'taki buluşmalarında (23 kasım 1974), S.A.L.T. görüşmelerine 1975'te yeniden başlanmasını kararlaştırdılar. (L)

SİLANOL i. (fr. k.). Kim. Genel formülü R_3SiOH olan ve üçüncül bir alkole benzeyen silisli bileşik. (Bu maddeler genellikle silisyum halojenürlerin hidroliziyle elde edilir. Halojenürlerden ve siloksanlardan daha az uçucu olan silanoller alkollerden daha asittir.) [L]

SİLES SALİNAS (Luis Adolfo), bolivyalı siyaset adamı (La Paz 1925). 1966'da cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildi, 27 nisan 1969'da bir kazada ölen başkan Barrientos'un yerine devlet başkanı oldu; fakat 26 eylülde, general Ovando Candia'nın yönettiği bir askerî cunta tarafından devrildi. (L)

***SİLİFKE,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili) ilçe merkezi küçük şehir. — 68 983 nüf., ilçe merkezi 19 266 nüf. (1975).
— Arkeol. Belediyenin yaptığı kanalizasyon çalışmaları sırasında, Romalılara ait bir mezar ve çeşitli süs eşyası bulundu (1975). Silifke müzesine konan lahitlerden, eski roma paraları, altın küpeler ve çeşitli süs eşyası çıktı. (M)

***SİLİNDİR** i. — ANSİKL. Oto. *Silindir* grubunun tek bir döküm parçası halinde gerçekleştirildiği monoblok yapım yerine, son yıllarda genellikle silindirlerin ayrı ayrı hazırlanıp, sonradan silindir bloku içine yerleştirilmesi tercih ediliyor. Böylece soğutma suyunun silindirler arasında dolaştığı bu yönteme *nemli gömlekli* denilir. Bu yöntemle hem silindirlerin dökümden sonra işlenmesi daha kolaylaşmış, hem de herhangi bir arızada bloku değil, yalnız bir tek silindiri değiştirmek imkânı doğmuştur. Maliyet fiyatı serî imalâtı engelleyecek kadar fazla olmadığından, elektroliz yöntemiyle üstü milimetrenin yüzde biri kalınlığında gözenekli krom katmanıyla kaplanmış alüminyum silindirler daha çok kullanılır. Alüminyum, motor blokunun büyük ölçüde hafiflemesine yol açtığı gibi, üstelik ısının bütün blok yüzeyine eşit olarak dağılmasını da sağlar; böylece soğutma çok daha kolaylaşır, bu da ya hacimsel sıkıştırma oranının değeriyle maksimum gücü arttırmak ya da bu oranı küçülterek aynı gücü korumak olanağı verir. Silindir çapını değiştirmektense silindir hacmini biraz arttırmak gerektiği zaman, silindir boyu uzatılarak piston yolunun uzaması sağlanır.

● *Silindir hacmi,* bir motorun gücünü arttıracak ya da azaltacak en önemli etkenlerden biridir; fakat bugüne kadar yapılan bütün incelemeler, motor gücünü belli bir ortalama değerde tutmak amacıyla ele alınmıştı. Bu yüzden, *tepe gücü* denilen bir güce ulaşabilmek için hem rejim hızlarını, hem de hacimsel sıkıştırma oranını aynı anda arttırarak maksimum kütlesel güce varmanın yolları araştırılmıştı. Motor momentinin ya da daha doğru deyimiyle motor çiftinin ancak maksimum güce yol açan rejimden çok daha düşük bir rejimde en yüksek değere ulaşabilmesi yüksek rejimlerde silindirin tamamen dolmadığını gösteriyordu. Bundan doğabilecek kayıpları karşılamak için de karbüratörün, ralantide ve orta rejimlerde çok zengin bir yakıt karışımı elde edecek şekilde ayarlanması gerekiyordu. O zamanlar trafik koşulları da bugünkü kadar kötü olmadığından bu yöntemle iyi sonuçlar alınabildi. Bugün ise motor, eskiden normal olarak kabul edilen yüksek rejim yerine daha çok orta rejimde çalıştırılır. Ancak orta rejimlerde yakıt karışımının zengin olması şarttır, bu da yanmanın tam olmamasına yol açar ve sonunda egzosla birlikte atmosfere boşaltılan bu yanmamış hidrokarbonlar karbürlü gazların yanmasıyla meydana gelen karbon monoksitin zehirleyici etkisini daha da arttırır. Çalışma rejimlerinin sınırlarını daraltmak düşüncesiyle otomobil yapımcıları, silindir çapını hiç değiştirmeden piston yolunu uzatarak silindir hacminin değerini arttırma yoluna gittiler. Böylece maksimum motor çifti ile güç arasında en iyi denge kurulmuş oldu.

● *Silindir kapağı*'nda, özellikle belli bir silindir hacmi için ısı verimini ve gücü arttırmak amacıyla pek çok değişiklik yapıldı. Ancak, atmosfere yayılan zehirli egzos gazlarının yol açtığı hava kirlenmesine karşı savaş açıldığından bu yana sorun bambaşka bir nitelik kazandı. Bu zararlı gazlardan biri, patlamadan sonra gaz karışımının tamamıyla yanmaması sonucunda meydana gelir. Bu durumda egzos gazlarının içinde, havayı kirleten tam yanmamış hidrokarbonlar bulunur. Böyle bir tehlikeyi önlemek amacıyla yanmayı kolaylaştırmak için, yakıt karışımının silindir kapağı içindeki burgaç hareketini arttırmak ve böylece karışımın ateşlenmeden önce tamamıyla homogen hale gelmesini sağlamak gerekir. Bunun için de silindir kapağının iç kısmına, kenarları çok keskin ve dar üçgen biçiminde çıkıntılar eklenir (L)

***SİLİVRİ,** Marmara bölgesinde (Çatalca - Kocaeli bölümü, İstanbul ili) ilçe. — 39 770 nüf., ilçe merkezi 8 286 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***SİLLE,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 14 398 nüf., bucak merkezi 1 888 nüf., 15 köy (1970). [M]

***SİLLİTOE** (Alan), ingiliz yazarı. — Yeni hikâye kitapları (*Guzman, go Home* [Guzman, evine dön], 1968), şiir kitapları (*Love in the Environs of Voronezh* [Voronezh dolaylarında aşk], 1968) ve karmakarışık gülünç olaylara (*A Start in Life* [Hayatta bir başlangıç], 1970) ya da alegoriye dayanan (*Travels in Nihilon* [Nihilon'da geziler], 1971) anlatılar yayımladı. (L)

***SİLO** i. — Sil. *Füzeatar silo,* toprakta düşey olarak oyulmuş ve belli kalınlıkta bir betonla çevrilmiş, bir füzenin ya da bir füzesavarın yuvalandığı ve fırlatıldığı silindir biçiminde çukur.
— ANSİKL. *Füzeatar silo,* cayroskopların yerleştirilebilmesi ve programın donatım odasına ulaştırılabilmesi için füzeye geçişi sağlayan birçok galeri katının bulunduğu bir yeraltı tesisinin bölümlerinden biridir. Böyle bir silo 7 ile 21 kg/sm²'lik basınçlara dayanabilir. Füze, bir barut hakkının yanmasıyla (ya da bir barut hakkının çok yüksek sıcaklıklara kadar ısıttığı su buharıyla) dikey olarak fırlatılan «Spartan» füzesavarı silodan, tıpkı bir top mermisi gibi çok büyük bir ilk hızla çıkar. Bütün stratejik amerikan füzeleri, 1965'ten beri silolardan fırlatılmaktadır. (L)

***SİLOKSAN** i. — Kim. Siloksanların genel formülü

$$HO - \underset{R}{\overset{R}{\underset{|}{\overset{|}{Si}}}} - O - \underset{R}{\overset{R}{\underset{|}{\overset{|}{Si}}}} - OH\text{'dır.}\ (L)$$

***SİLONE** (Secondo TRANQUİLLİ, **İgnazio** — denir), italyan yazarı. — Dramatik bir anlatı olan yeni eserinde (*L'avventura d'un*

povero cristiano [Garip bir hıristiyan serüveni], 1968), Coelestinus V'in papalıktan çekilişini anımsama yoluyla, kilise-iktidar ilişkileri üstüne düşüncelerini derledi. (L)

***SİLOPİ** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe. — 26 509 nüf., ilçe merkezi 4 461 nüf. (1975). [M]

Silsile fasiyesi, Mısır'da, Kom-Ombo yakınındaki *Cebel Silsile*'nin alt düzeyinde bulunan malzemeyle tanımlanan Yontmataş endüstri fasiyesi. İber-Magrıp kültürleriyle akraba olan (kenarı kıvrık küçük lamalar, geometrik mikrolitler'in azlığı) bu fasiyes M.Ö. 13 500 civarına tarihlenir. (L)

SİLT i. («balçık» anlamında ing. k.). Mad. oc. Tane boyutu kum ile kil arasında olan ince toprak. (L)

***SİLVAN,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Diyarbakır ili) ilçe. — 67 586 nüf., ilçe merkezi 29 654 nüf. (1975). [M]

SİLVİKÜLTÜR i. (fr. *sylviculture*). Orman yetiştirme ve bakımını konu alan bilim dalı. (*Eşanl.* ORMANCILIK.) [M]

SİMA (Joseph), çek asıllı fransız ressamı (Jaromer 1891-Paris 1971). Prag'da kübistlerin, Paris'te de Mondrian'ın etkisinde kaldı. 1921'de Paris'e yerleşti, hayal dünyasının şiirsel bir anlatımını vermeğe çalıştı (*Tempête électrique* [Elektrikli fırtına], 1927). Gerçeküstücüler grubuyla ilişki kurdu, ardından René Daumal ve Roger Gilbert-Lecomte ile birlikte «Grand Jeu»nün kuruluşuna (1927) katıldı. 1939'dan 1949'a kadarki dönemde iki tablo (*les Hommes de Deucalion* [Deucalion insanları] ve *Désespoir d'Orphée* [Orpheus'un umutsuzluğu], 1943) dışında hemen hiç resim yapmadı. 1950'den sonra gizemci bir tutumla saydamlık araştırmasına girişti ve bu araştırmayı eserinin manevî simgesi olan aydınlık tablolarında (*Terre dallée de lumière* [Işıkla döşeli yeryüzü], 1970) sürdürdü. (L)

***SİMAV,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili) ilçe. — 90 483 nüf., ilçe merkezi 11 597 nüf. (1975); 100 köy (1970). [M]

SİMAVİ (Erol), türk gazetecisi (İstanbul 1930). *Hürriyet* gazetesinin kurucusu Sedat Simavi*nin oğlu. Işık lisesini bitirdi. Gazeteciliğe okul çağlarında başladı. Sedat Simavi'nin ölümünden (1953) sonra, *Hürriyet* gazetesini ağabeyi Haldun Simavi* (*Ek*) ile birlikte yönetti. Haldun Simavi'nin *Günaydın* gazetesini çıkarmak üzere ayrılmasından sonra *Hürriyet*'i geliştirme çabalarını tek başına sürdürdü ve gazetenin dağılışında kolaylık sağlamak amacıyla yöresel baskı tesisleri (İstanbul dışında, Ankara, İzmir, Adana ve ayrıca Almanya) genişletirken, *Hürriyet*'in yanı sıra yeni yayınları başlattı: *Kelebek, Hafta Sonu, TV'de 7 Gün, Çarşaf* (mizah dergisi). 1975'te yeni ofset tesisleri kurarak *Hürriyet*'in Türkiye'nin en güçlü tesislerinde basılmasını sağladı. (M)

SİMAVİ (Haldun), türk gazetecisi (İstanbul 1925). *Hürriyet* gazetesinin kurucusu Sedat Simavi*nin oğlu. Kabataş lisesini bitirdikten sonra babasının çıkardığı haftalık *7 Gün* dergisinde gazeteciliğe başladı. Bir süre *Vatan*'da çalıştı. Sedat Simavi *Hürriyet* gazetesini yayımlamağa başlayınca (1948) oraya geçerek, teknik konular dahil olmak üzere, mesleğin bütün çalışma alanlarında tecrübe sahibi oldu ve Sedat Simavi'nin ölümü (1953) üzerine gazetenin başına geçti. Kardeşi Erol Simavi* (*Ek*) ile birlikte yürüttüğü çalışma sırasında *Hürriyet* Türkiye'nin en büyük gazetesi düzeyine çıktı ve tirajı 1951'de 200 000, 1958'de 250 000 oldu, 1960'tan sonra ise 1 milyona yaklaştı. Belirli ulusal günlerde özel ek verilmesi, spor olaylarının daha geniş biçimde okura sunulması gibi yenilikleri başlattı. Fotoğrafların telefoto ile alınmasında Türkiye'de öncü oldu (1952). Daha çok *Hürriyet* için haber toplamak amacıyla Haber ajansını kurdu (1963). Aynı yıl Veb Ofset tesislerini *Hürriyet*'in bir yan kuruluşu olarak işletmeye açtı. 1964'te *Yeni Gazete*'yi çıkarmağa başladı. 1968'de *Hürriyet*'i kardeşine bırakarak *Günaydın* (*Ek*) gazetesini yayımladı. Daha sonra *Günaydın*'ın yanı sıra gazete olarak *Saklambaç, Ayrıntılı Haber;* dergi olarak *Fotoroman, Adam, Pazar, Gırgır, Fırt, Sek Sek, Tarkan, Kara Murat, Başarı, Ev Dekorasyon* gibi yayımları başlattı. 1974'ten başlayarak bölge gazeteleri çıkardı: *Bursa-Hâkimiyet* (1974), *Sonolay* (Eskişehir, 1975), *Kocaeli* (1975), *Kayseri* (1976). [M]

***SİMENON** (Georges), fransızca yazan belçikalı yazar. — Son yayımları arasında özellikle romanlar (*Maigret hésite* [Maigret kararı veremiyor], 1968; *Il y a encore des noisetiers* [Hâlâ fındık ağaçları var], 1969; *Maigret et le marchand de vin* [Maigret ve şarap tüccarı], 1970) ve yazarlık hayatının bilançosunu veren iki deneme (*Quand j'étais vieux* [Ben yaşlıyken], 1972; *Lettre à ma mère* [Anneme mektup], 1974) dikkati çeker. (L)

***SİMGE** i. — Bilişim. Bir programlama dili alfabesinin, bir bilgi tanıtıcısını ya da bir işlem işaretini belirtmeğe ya da oluşturmağa yarayan temel işareti. || Bir çeviri dilinde bir değişkenin ya da bir adresin tanıtıcısı. || *Dış simge,* bu altprogramda kullanılan, fakat bu altprogramın dışında, başka bir altprogram içinde tanımlanan tanıtıcı.

— Mat. *Matematiksel mantık simgeleri.* Bk. *tablo.*

— Psikanaliz. *Simge düzeni,* Jacque Lacan'a göre gerçek ve imge ile birlikte öznenin yapısını belirleyen öğelerden biri. (Bk. ANSİKL.) || *İçtepi simgesi,* içtepinin göze çarpan ruhsal belirtisi. || *Ruhsal simge,* Freud'un içtepiler kuramına göre, ruhsallıkta belirlenmiş temsil eden dolayısıyla da içtepisel ile eşdeğerlikte sayılan bedenî uyarımları ifade eder. (Gerçekten Freud içtepiyi bedenle ruh arasında bir sınır kavramı olarak görür ve kaynağını bedende, ereğini de ruhta bulur.)

— ANSİKL. Freud *simge düzeni*'nden söz ederken, rüyadaki simge düzenini, yani simge ile simgelenen şey arasındaki bağlantıyı belirtmek ister. Simge düzeniyle Freud'un öğrencilerinden Ernest Jones ilgilenmiş, ama ona, yapısalcılığın verileriyle ilintili olarak psikanaliz sözlüğünde yer veren kişi Jacques Lacan olmuştur. Claude-Lévi-Strauss'a göre simge düzeni, kültürü meydana getiren sistemlerin eksenidir; Lacan, belirleyicilerin düzenlenmesi, yani özneyi belirleyen zincirleme bağlantılardan oluşan dil fikrini ondan alır. Buna göre simge düzeni, Freud'çu anlamıyla eşdeğer olarak Lacan tarafından, simge düzeninin özel bir durumundan başka bir şey olmayan baba simgesinin yeniden çizilmesidir. Lacan «baba istiaresi» deyimi ile baba ve oğul arasındaki kültürel bağıntıyı ifade eder: aile adını sürdüren babadır; baba bununla yasa denilen bütün bir düzeni, öznenin belirlenmesine esas olan baskıyı da sürdürür; baba adı bulunmadığı zaman bilinçaltı savunma mekanizması harekete geçer. Simgelik yalnız başına anlaşılamaz: imge ve gerçekle birlikte öznel yapıyı meydana getirir. Simge düzeni ve imge düzeni birarada, gerçeğin karşısında bir koruma perdesi olur, ama bazen perde yırtılır ve gerçek, birdenbire simge düzeninin içine girer ya da bunun tersi olur. Birinci durumda buna sanrı, ikinci durumda ise «actingout», yani tedavi ile bağıntılı öznel eylem denir. Ama imge düzeniyle simge düzeni arasındaki bağıntılarda bir köklü indirgeme işlemi de yer alır: Lacan'a göre buna bilimsel işlem denir; daima imge düzenini simge düzenine indirgeyen bu işlem, bilgin çılgınlıklarının da gösterdiği gibi özne için tehlikesiz değildir. Simge düzeni ilişkisi, belirleyicinin özne ile ilişkisi olarak da tanımlanabilir. (L)

Matematiksel mantık simgeleri

SÖZLÜK	İŞARET	TANIM
getirme, sonuç verme	$\Longrightarrow$	$A \Longrightarrow B$ A, B'yi getirir
eşdeğerlik	$\Longleftrightarrow$	$A \Longleftrightarrow B$ A, B ile eşdeğerlidir
ait olma	$\in$	$a \in A$ *a*, A'ya aittir
ait olmama	$\notin$	$b \notin A$ *b*, A'ya ait değildir
içerilme, içinde olma	$\subset$	$A \subset B$ A, B'nin içindedir A, B tarafından içerilmiştir
içerilmeme, içinde olmama	$\not\subset$	$M \not\subset B$ M, B'nin içinde değildir
içerme	$\supset$	$B \supset A$ B, A'yı içerir
içermeme	$\not\supset$	$B \not\supset M$ B, M'yi içermez
kesişme	$\cap$	$T = A \cap B$ T, A ile B'nin kesişmesine eşittir (T, hem A'ya, hem de B'ye ait olan elemanların kümesidir)
birleşme	$\cup$	$R = A \cup B$ R, A ile B'nin birleşmesine eşittir (R, ya A'ya, ya da B'ye ait olan elemanların kümesidir)
tüm	$\forall$	$\forall x \in M$ tüm *x*'ler M'ye aittir

***SİMON** (Claude), fransız yazarı. — Yeni romanları (*la Bataille de Pharsale* [Pharsalos savaşı], 1969; *les Corps conducteurs* [İletken cisimler], 1971; *Triptyque* [Triptik], 1973) ve denemeleri (*Orion aveugle* [Kör Orion], 1970) parçalara bölünmüş gerçeğin resimsel anlatıma yakin bir ritimde baştan düzenlendiği yeni bir edebiyat uygulamasının kuramı ve açıklamasıdır. (L)

***SİMON** (François, **Michel** — denir), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1966'dan sonra *Ce sacré grand-Père* (Ah şu büyükbaba!) [J. Poitrenaud'nun, 1968]; *la Maison* (Ev) [G. Brach'ın, 1970]; *Blanche* (W. Borowczyk'in, 1971); *L'Ibis rouge* (Kızıl İbis) [1975] adlı filmlerde oynadı. (L)

***SİMONE** (Kirsten), danimarkalı kadın dansçı. — Bütün klasik bale repertuvarını yorumladı. Danimarka'da J. Robbins'in (*Bir kır tanrısının öğleden sonrası,* 1966), F. Flindt'in (*Gala çeşitlemeleri,* 1967), E. M. von Rosen'in (*Don Juan,* 1967), G. Balanchine'in (*Donizetti çeşitlemeleri,* 1968; *Serenad,* 1969) ve H. Lander'in (*Polonya bayramı,* 1970) balelerinde dans etti. Ama en ünlü rolü R. Petit'nin *Kurt* (1967) adlı balesindeki evli kadın rolüydü. Danimarka Krallık balesiyle S.S.C.B. (1968), A.B.D. (American Ballet Theatre), İsveç (1969), Paris (1969) ve Düsseldorf'ta (1970) turnelere çıktı. 1970'te de Norveç'te konuk sanatçı olarak (Bergen'deki İnge Sand topluluğu ile) dans etti. (L)

***SİMONE** (Pauline BENDA, **Madame** — denir), fransız kadın oyuncu ve edebiyatçı. — 1970'te yayımladığı *Mon nouveau testament*'da (Yeni vasiyetnamem) anılarını dile getirdi. (L)

***SİMONSTOWN,** Güney Afrika'da şehir ve liman. — Savunma, Süveyş kanalının kapanmasından (1967) bu yana Cap yolunun artan stratejik önemi, Güney Afrika'yı bir denizaltı üssüyle bir telekomünikasyon merkezinin yer aldığı Simonstown'u modernleştirmek için 1969'da büyük çalışmalara girişmeğe yöneltti. (L)

SİMOUNET (Roland), fransız mimarı (Ayn Benyan, Cezayir 1927). Mimarlık öğreniminden sonra 1952 ve 1953 yıllarında gecekondu kentlerinin kaldırılması, «çok kişilik konut» ve eğimli arazide inşaat üstüne araştırmalar yaptı. 1962'de Fransa'ya yerleşti. 1955'te Maison-Carrée'deki «la Montagne» sitesine 2 000 lojman yaptı. Bu tecrübeden sonra çağdaş sosyal konutun yerel koşullara uydurulması üstünde durdu, düşüncesini Cezayir'de (Jaubert koşu yeri bütününe [1956-1967]) ve Timgad'da uyguladı (1958-1962). Fransa'daki çalışmalarında sosyal konut sorununa bağlı kaldı. Ancak Simounet bunlarla yetinmedi, çok katlı yapılar sorunuyla da ilgilendi; 1972'de Courcouronnes'da 1 000 lojman kurdu; bunlar taraçalı yapılardı, Canan el-Hasan'da daha önce (1957-1959) yaptığı yarı bireysel konutlardan daha gelişmişti. Simounet ayrıca çok sayıda dinsel bina (Kubri'de ve Yukarı Volta'da iki manastır, 1961-1962) ve okul binaları (Madagaskar'daki Tananarive üniversite binası, 1963-1972; Sahra'da Laguat ve Tuggurt liseleri, 1963-1967) yaptı. (L)

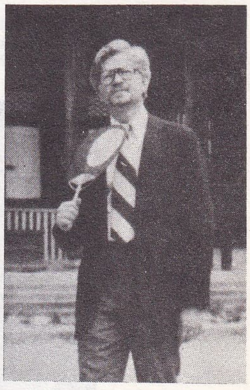

Oktay SINANOĞLU

SİNANOĞLU (Oktay), türk kimya bilgini (Ankara 1935). 1956'da Kaliforniya Üniversitesi Kimya bölümünü bitirdi. 1959'da doçent oldu. Yale Üniversitesi Kimya bölümünde yardımcı profesörlük görevini yürüttü (1960-1962). 1962'de Ortadoğu Teknik üniversitesinde konuk profesörlük yaptı, 1963'te Yale üniversitesinde kimya profesörü oldu. Çokelektronlu atom ve moleküllerin kuantum teorisine getirdiği yeniliklerden dolayı TÜBİTAK bilim ödülünü aldı (1966). 1968'de O.D.T.Ü.'de yeni bir Teorik Kimya bölümü kurdu, 1973'te İstanbul Boğaziçi üniversite-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

si danışman profesörlüğüne getirildi. Amerika Bilim ve Sanat akademisine seçilen ilk türk bilim adamı olan Sinanoğlu en fazla çokelektronlu sistemler ve bu sistemlerin pertürbasyon teorisi üzerinde araştırmalar yapmaktadır. (M)

***SİNATRA** (Frank), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu. — *Denizdeki ceset*'ten (Lady in Cement) [G. Douglas'ın, 1968] sonra *Dirty Dingus Magee*'yi (Pis Dingus *Magee*) [B. Kennedy'nin, 1970] çevirdi. (L)

***SİNA yarımadası,** Mısır'da yarımada. — Arkeol. *Azize Caterina manastırı*'nda, binanın duvarları ve kirişleri üzerindeki yunanca, aramca ve suriye dilinde yazıtların bir amerikan arkeoloji heyeti tarafından dikkatle incelenmesiyle ilginç sonuçlara varıldı. Manastır külliyesi küçük kiliseleri, depoları, içinde binlerce bizans elyazması ve genellikle çok eski ikonalar (VI. yy.) olan bir kütüphaneyi, İustinianos'un yaptığı bir bağışla 548-565 yılları arasında kurulan bazilikayı kapsar. VI. yy.dan kalma tek mozaik dekor bazilikanın absidindedir: lübnan sedirinden kiriş kabartmaları ve İustinianos ile Theodora'yı öven yazılar da aynı devire tarihlenmiştir.

— Ask. Ekim 1973'te Sina'nın batısı, dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) boyunca yeniden önemli bir askerî harekâta sahne oldu. Mısır kuvvetleri 6-7 ekimde Süveyş'i aşıp kanalın on beş km kadar ötesinde siperlendikten sonra israilliler güçlü bir karşı saldırıya geçtiler, Acıgöl'ün kuzeyinden Sina cephesini yarıp 3. mısır ordusunu çembere aldılar ve Süveyş-Kahire yolu üzerinde 30 km ilerlediler. (L)

***SİNCAN,** Sıvas ilinde (Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesim. Divriği ilçesi) bucak. — 8 114 nüf., bucak merkezi 360 nüf., (1970). [M]

***SİNCAN** veya **SİNCANKÖY,** Ankara'nın batısında Engürü çayı vâdisinde başkentin bir banliyösü; Yenimahalle ilçesinde bucak. — 17 297 nüf., bucak merkezi 12 782 nüf., 12 köy (1970). [M]

***SİNCANLI.** Esk. **Sinanpaşa,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Afyon ili) ilçe. — 44 133 nüf., ilçe merkezi 3 821 nüf. (1975). [M]

***SİNCİK,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Kâhta ilçesi) bucak. — 10 956 nüf., bucak merkezi 979 nüf. (1970). [M]

SİNDERMANN (Horst), doğu almanyalı siyaset adamı (Dresden 1915). Komünist Gençlik örgütü üyesiydi; naziler zamanında on yılını hapiste ve toplama kamplarında geçirdi. Savaş ertesi, önce Karl-Marx-Stadt'ta yayımlanan *Volksstimme*, sonra Halle'de yayımlanan *Freiheit* gazetelerinde (1950 - 1953) yazı işleri müdürü olarak çalıştı. 1954'ten 1963'e kadar, Birleşik Sosyalist parti merkez komitesinin «araştırma ve propaganda» kolunu yönetti. 1963'te partinin siyasî büro üyeliğine seçildi. 1971'de başbakan yardımcısı ve 1973 ekiminde Willi Stoph'un yerine başbakan oldu. Horst Sindermann, iki Alman devletinin kesinlikle birbirinden ayrılmasını isteyen *Abgrenzung* («sınırlama») kuramının öncülerindendir. (L)

***SİNEKÇİ,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Biga ilçesi) bucak. — 7 504 nüf., bucak merkezi 736 nüf., 11 köy (1970). [M]

***SİNEKLİ,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Silivri ilçesi) bucak. — 8 122 nüf., bucak merkezi 538 nüf., 9 köy (1970). [M]

Heikki ve Kaija SIREN Helsinki'de Stock Bank binası (1966-1968)

Sinekli Bakkal filminde «Rabia» rolünü oynayan Türkân Şoray

***Sinekli Bakkal,** Halide Edip Adıvar'ın romanı (1936). — Osman F. Seden'in senaryosunu hazırladığı roman aynı adla Mehmet Dinler'in yönetiminde filme alındı (1967). Filmde Türkân Şoray, Ediz Hun, Kadir Savun ve Çolpan İlhan rol aldılar. Daha sonra eser, televizyona da uyarlandı (1975). [M]

Sinema-Televizyon enstitüsü. Bk. *Güzel Sanatlar akademisi* DEVLET SİNEMA-TELEVİZYON ENSTİTÜSÜ, *Ek*.

***SİNEMATEK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, İstanbul'dan (1965) sonra Ankara Sinematek derneği 1975'te kuruldu; bu dernek ve Eskişehir Sinema kulübü, Türk Sinematek derneğine bağlı olarak gösteriler düzenledi. (M)

***SİNGAPUR,** Güney Asya'da devlet. — 2 220 000 nüf. (1974). Başkenti, *Singapur* (2 100 000 nüf.). [L]

SİNGER (Isaac Bashevis), yiddiş dilinde yazan amerikalı yazar (Radzymin, Varşova yakınları 1904). Bir haham ailesinin çocuğudur; gençliğini Varşova'da ve küçük bir ortaçağ kenti olan Bilgoray'da geçirdi, 1935'te A.B.D.'ye, *The Brothers Ashkenazi* (Aşkenazi kardeşler) adlı romanıyla üne kavuşmuş olan ağabeyi Israel Joshua Singer'in yanına gitti. *Forward*'ın tiyatro ve edebiyat eleştirmeni oldu, radyo için oyunlar hazırladı, romanlarında ve hikâyelerinde, etkisinden kurtulamadığı çocukluk günlerinin Polonya'sını canlandırmağa çalıştı: *«Koçun boynuzu»* (1930), *«Moskat ailesi»* (1950), *«Lublin'li büyücü»* (1960), *«Günah çıkarma hücresi»* (1966), *«Konak»* (1967), *«Başlangıçta getto vardı»* (1971). [L]

***SİNOP (57),** Karadeniz bölgesinin batı bölümünde il merkezi şehir ve liman. — 266 609 nüf., merkez 16 117 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğunda fazla artma olmadı: 45,4.

Ekime ayrılan topraklarında 1973 istatistiklerine göre azalma görüldü. Tahıllardan buğday (47 526 t), darı (80 t) ve pirinç (5 143 t) üretimi düştü; diğerlerinden yalnız çavdarda (5 346 t) önemli artış oldu. Baklagillerden nohut (204 t), fasulye (1 498 t) ve mercimek (77 t) üretimi arttı. Endüstri bitkilerinden tütün (1 158 t) ve kenevir (27 t) arttı, şeker pancarı ise azaldı: 21 118 t. Keten, ayçiçeği ve kendir üretimi hafif dalgalanmalarla eski düzeyini korudu. Kuru soğan (10 000 t) ve patates (10 675 t) üretiminde görülür artış oldu. Sebzelerde başta lahana (4 554 t) ve karalahana (920 t) dışında önemli değişiklik olmadı. Meyvecilikte kayısı (27 t), kızılcık (718 t), kiraz (739 t), şeftali (224 t) ve ceviz (890 t) üretimi arttı. Zeytin üretiminde de yükseliş oldu: 226 t. Hayvancılık alanında 1973 istatistiklerine göre sığır (109 313) ve manda (45 616) sayılarında düşme, koyun (179 520), kıl keçisi (99 260), tiftik keçisi (27 150) ve kümes hayvanlarında (309 157) artış oldu. Kümes hayvanlarındaki artışa karşılık elde edilen yumurta sayısı ise düştü: 13 milyon 221 579.

Ekonomi, ticaret ve eğitim alanlarında Sinop'ta son yıllarda önemli gelişmeler görülmedi. (M)

SİNOVİORTEZ i. (fr. *synoviorthèse*). Ted. Hasta eklemde, normal dokunun oluşmasını sağlamak amacıyla eklemsıvısı salan zarın tahrip edilmesi.

— ANSİKL. *Sinoviortez* bozuk dokuları tahrip edebilen bir maddenin ekleme şırınga edilmesiyle sağlanır. Bu amaçla kullanılan başlıca maddeler osmik asit (gerçekte osmiyum tetraoksit) ve radyoaktif metallerdir (altın 198, itriyum 90, radyum 224); osmik asit, proteinleri şiddetle pıhtılaştırır; radyoaktif maddelerse çıkardıkları beta ışınlarıyla bazı enzimleri durdurur, alttaki dokuları bozmadan hasta dokuyu tahrip eder.

Bu tekniğin en iyi uygulanabildiği eklem diz eklemidir; teknik, özellikle romatizmamsı poliartritin başlangıç döneminde etkilidir. Şimdiye kadar tedavi çaresi bulunmayan nüksedici süreğen su toplanmasının (hidrartroz) kurutulması bu yöntemle sağlanabilir. Sinoviortez başarılı sonuç vermezse her zaman sinovektomi uygulanabilir. (L)

SİNÜZİ i. (fr. *synusie*). Ekoloji. Genellikle küçük çapta ve sınırlı bir alanda yerleşen hayvan ya da bitkilerin ortaklaşması.

— ANSİKL. ölü bir ağaçta yerleşen organizmaların tümü bir *sinüzi*'dir. Burada organizmaların art arda kuşaklar halinde sürüp gittiği görülebilir. Ortamda böylece meydana gelen değişim tersinemez ve ağacın çözülüp dağılmasıyla sonuçlanır. (L)

Siponto fasiyesi, İtalya'nın Puglia bölgesinde, Manfredonia yakınlarında, antik *Siponto* şehrine yakın Coppa Nevigata adlı arkeolojik yerdeki kalıntılara göre tanımlanan mezolitik kültür fasiyesi. Cilâlıtaş'a ait bu kültürün insanları yumuşakçaları toplar ve yürekmidyesi kavkısıyla basılarak süslenmiş çömlekler kullanırdı. (L)

***SİQUEİROS** (David Alfaro), meksikalı ressam. — (öl. Cuernavaca 1974). Yazılarından oluşan bir antoloji *«Sanat ve devrim. Meksika duvar resimciliğinden esinlenme düşünceler»* adıyla 1973'te yayımlandı. (L)

SİREL, (Nijat), türk heykeltıraşı (Amasya 1897-İstanbul 1959). Heykel öğrenimi için devlet adına Almanya'ya gönderildi (1915) ve orada Münih Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1922). Aynı yıl Türkiye'ye dönüşünde resim öğretmeni olarak bir süre çalıştı. 1927'de Güzel Sanatlar akademisine atandı; aynı okulda 1952'de 104 sayılı kararname ile müdürlüğe getirildi. Türkiye'de anıt heykelciliğini yabancı sanatçılardan devralan ilk heykeltıraşlardandır. Mahir Tomruk'la gerçekleştirdiği Bursa'daki atlı Atatürk heykeli (1931) en önemli eserlerindendir. Başlıca eserleri: Çanakkale (1933); Kocaeli (1935); Bolu (1940) Atatürk anıtları; Hakkı Atamulu'yla yaptığı Malatya'daki Atatürk ve İnönü anıtlarıdır (1946). Ayrıca Resim ve Heykel müzesinde alçı, bronz büstleri vardır. (M)

SİREN, finlandiyalı mimar karı koca, HEİKKİ (Helsinki 1918) ve karısı KAİJA (Kotka 1920). Helsinki Yüksek Teknik okulunda birlikte okudular, sonra 1946'da bir büro kurdular. Ortak konut ve işyerlerinden başka Tapiola'daki bahçe-kent ilkokulu (1958) ve Hamina ortaokulu gibi okul binaları yaptılar. Kuzey ülkelerinde görülen ve binayı çevreleyen avlu (*aula*) geleneğine bağlı kalan sanatçılar tuğla ve ağaçtan yararlandılar, taşıyıcı duvarlarda ise beton kullandılar. Otaniemi Politeknik okulunun lokanta (1952) ve kilisesini de (1957) aynı düşünceye bağlı kalarak gerçekleştirdiler, ayrıca Helsinki'deki Ulusal Fin tiyatrosunu yaptılar (1954). [L]

SİRER (Reşat Şemsettin), türk eğitimcisi ve siyasetçisi (Sıvas 1903-ay.y. 1953). Yüksek öğretmen Okulu Felsefe bölümünü bitirdikten sonra Millî Eğitim bakanlığında devlet hizmetine girdi; çeşitli okullarda felsefe öğretmenliği ve müfettişlik yaptı; yükseköğretmen genel müdürlüğü sırasında siyasî hayata atılarak Sıvas'tan C.H.P. milletvekili seçildi (1943). İkinci kere Parlamento'ya dönüşünde millî eğitim bakanlığına getirildi (1946), bakanlığı 1948'e kadar sürdü. 1949'da çalışma bakanı oldu ve partisi iktidar-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; Lehtikuva Oy (LAROUSSE)

Claude Chabrol (Fransa): «Vefasız kadın» (1968)
Foto. C.F.D.C. (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Süreyya Duru: «Bedrana» (1973) [1974 UNESCO CIDALC ödülü (Karlovy-Vary)]

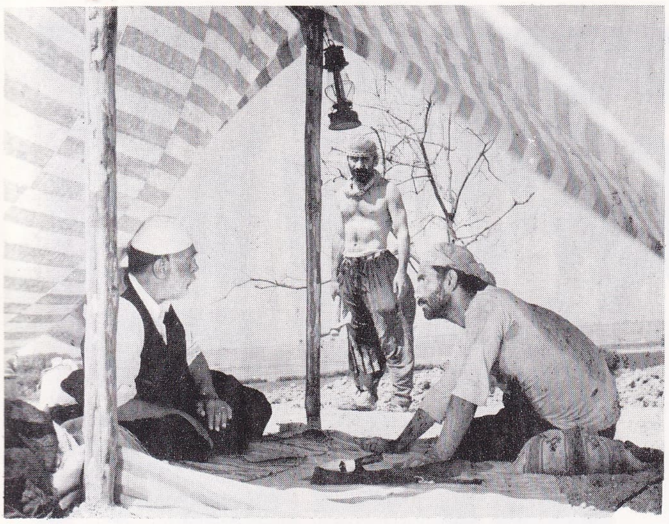

Yılmaz Güney: «Umut» (fransız sinemalarında, alman TV'sinde, Cannes festivalinde gösterildi)

Feyzi Tuna: «Kızgın toprak» (1972) [1973 Taşkent Asya-Afrika Ülkeleri şenliğinde gösterildi; başroldeki sanatçı Fatma Girik S.S.C.B. Kadınlar komitesi ödülünü aldı]

Foto. Sinematek arşivi (MEYDAN)

üstte, Luchino Visconti (İtalya): «La Caduta degli Dei (Tanrıların düşüşü)» [1969];
yanda, Elia Kazan (A.B.D.): «Kader değişmez» (1969)
Foto. Warner Bros (J.-L. Passek kol.) [2] (LAROUSSE)

Jacques Deray (Fransa): «Borsalino çetesi» (1969)
Foto. Paramount (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Eric Rohmer (Fransa): «Claire'in dizi» (1970)
Foto. Columbia (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

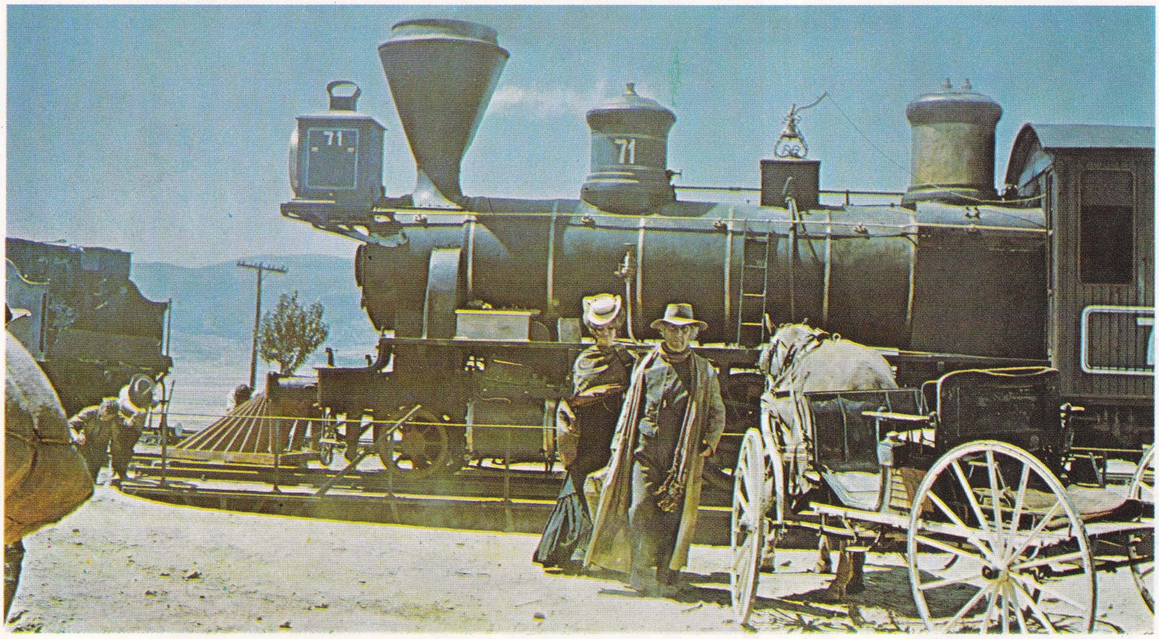

Sergio Leone (İtalya): «Batıda kan var» (1969)
Foto. Paramount (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Gillo Pontecorvo (Italya): «Isyan» (1969)
Foto. Birleşik sanatçılar (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

Ken Russell (Ingiltere): «The Devils (Şeytanlar)» [1970]
Foto. Warner Bros (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

Francesco Rosi (Italya): «Uomini contro...» (1970)
Foto. Warner Bros (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

Pier Paolo Pasolini (Italya): «Dekameron'un aşk hikâyeleri» (1971)
Foto. X (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

André Delvaux (Belçika): «Bray'de randevu» (1971)
Foto. Parc Film-C.F.D.C. (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

Andrzej Wajda (Polonya): «Düğün» (1972)
Foto. Film Polski (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Ingmar Bergman (Isveç): «Bağırtılar ve fısıltılar» (1972)
Foto. U.G.C.-C.F.D.C. (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

Bob Fosse (A.B.D.): «Kabare» (1972)
Foto. 20th Century Fox (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

René Laloux ve Roland Topor (Fransa): «Vahşî gezegen» (1973) [canlı resim]
Foto. Armorial Films (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

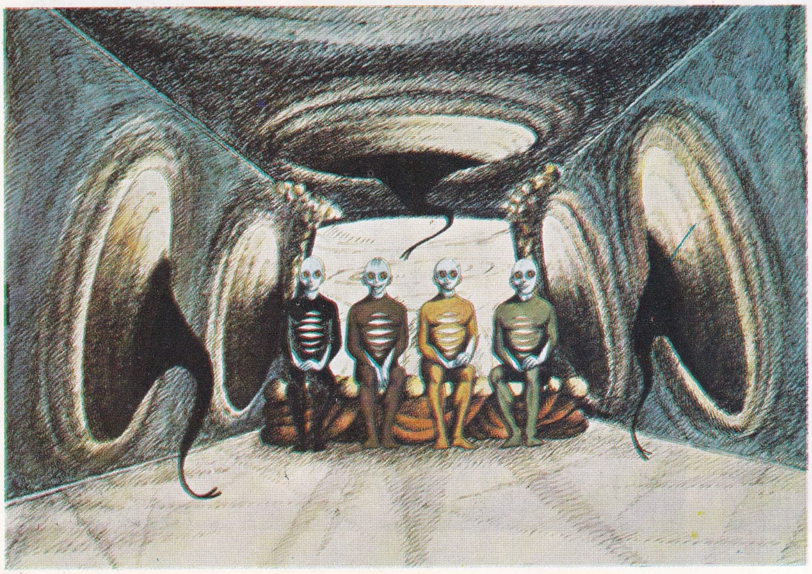

Federico Fellini (Italya): «Amarcord» (1973)
Foto. Warner Bros (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

dan ayrılıncaya kadar bu görevde kaldı. 1950 seçimlerinde de milletvekilliğini korudu ve milletvekilliği sırasında geçirdiği bir trafik kazasında öldü. Eseri: *Almanya maarifi* (Hakkı Tonguç'la birlikte, 1934). [M]

SİRK (Detlev SIERK, **Douglas** — denir), danimarka asıllı amerikan tiyatro ve sinema yönetmeni (Skagen 1900). Hamburg, Münih ve Kopenhag'da öğrenim gördükten sonra resim ve tiyatroya merak sardı, gazetecilik ve tiyatro oyunculuğu yaptı. Almanya'ya yerleşti ve 1923 yılından sonra tiyatro oyunları yazmağa başladı. 1929-1935 yılları arasında U.F.A. (Universum-Film Aktiengesellschaft) adına senaryolar hazırladı. 1935'te *April april* (Nisan nisan) adlı filmi çevirdi. U.F.A. için sekiz filim daha çevirdikten sonra çeşitli ülkelere gitti ve bu arada 1943'te Hollywood'da *Hitler's Madman* filmini yönetti. Sıradan birkaç filim çevirdikten sonra 1951'de yapım şirketi Universal ile anlaşma imzaladı. Bu tarihten sonra çevirdiği ve barok melodramın en önemli örnekleri olan filimleri arasında şunları sayabiliriz: *Shockproof* (Darbeye dayanıklı) [1942]; *Tepedeki fırtına* (Thunder on the hill) [1951]; *Mukaddes ıstırap* (The magnificent obsession) [1954]; *Taza, son of Cochise* (Cochise'in oğlu Taza) [1954]; *All that Heaven allows* (Cennetin verdikleri) [1955]; *Aşk rüzgârları* (Written on the wind) [1959]; *Lekeli melekler* (The Tarnished Angels) [W. Faulkner'dan uyarlama, 1957]; *Ölmeyen aşk* (A time to love and a time to die) [E. M. Remorque'dan uyarlama, 1957], *İmitation of life* (Hayatın taklidi) [1958]. 1960'ta yakalandığı ağır bir hastalık nedeniyle Almanya'ya dönerek yalnızca tiyatro yönetmenliği yapmağa başladı. (L)

***SİRKELİ**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Çubuk ilçesi) bucak. — 4 288 nüf., bucak merkezi 669 nüf., 16 köy (1970). [M]

SİRKÜLATÖR i. (fr. *circulateur*). Elektron. Dairesel permütasyon sayesinde, 2 kutuplarında 1 kutuplarına uygulanmış bir işareti, 3 kutuplarında 2 kutuplarına uygulanmış bir işareti v.b. elde etmeğe yarayan çok kutuplu düzenek. ‖ Cayromagnetik Faraday etkisine dayanan dalga kılavuzu: *Faraday etkili bir sirkülatörde, A_1 kılavuzundan giren bir dalga B'den çıkarken, B'den giren bir dalga A_2 kılavuzundan çıkar.* (L)

SİRMEN (Fuat), türk hukukçu ve siyasetçisi (İstanbul 1899). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1924). Eskişehir'de hâkim yardımcılığı yaptı. 1926'da Adalet bakanlığı tarafından hukuk alanında ihtisas için Roma'ya gönderildi; Roma Hukuk fakültesinden lisans aldı ve doktora yaptı (1930); aynı yıl Tatbikatı Cezaiye okulunu da bitirdi. Türk hükûmetinin izniyle italyan mahkemelerinde altı ay staj yaptı. Türkiye'ye döndüğünde (1931) adliye müfettişi, 1932'de de Ankara cumhuriyet savcısı oldu. 1935'te Erzurum milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. 1949-1950 arasında üç dönem Rize milletvekilliği yaptı. İkinci Şükrü Saraçoğlu kabinesinde iktisat bakanı (1943-1946), ikinci Hasan Saka kabinesinde adalet bakanı (1948-1949), Şemsettin Günaltay kabinesinde tekrar adalet bakanı (1949-1950) olarak görev aldı. 1950-1961 arasında İstanbul'da avukatlık yaptı; bu dönemde aynı zamanda C.H.P. parti meclisi üyesiydi. 1961'de Rize milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi ve 1965'e kadar T.B.M.M. başkanlığı yaptı. 1965'te İstanbul'dan milletvekili seçildi. 1969'da siyasî hayattan çekildi. Kütüphanesini 1963'te T.B.M.M. kitaplığına hediye etti. (M)

SİSKİNO, S.S.C.B.'de yer, Sibirya'da Lena ırmağı kıyısında tarihöncesi yerleşme. Burada bulunan kazılı hayvan figürleri (at, o-rok) Serovo kültürüne bağlı halkların eseri olabilir. (L)

***SİSMOLOJİ** i. — Jeol. Bk. DEPREMBİLİM, *Ek.*

SİSMOMETRİ i. (fr. *sismométrie*). Bk. DEPREMÖLÇÜMÜ, *Ek.*

***SİSTEM** i. — Bilişim. Bilgilerin işlenmesinde her birinin etkisi birbirini tamamlayacak ve birbirine uyacak şekilde düzenlenmiş yöntem, usul ya da tekniklerin tümü. ‖ *İşletme sistemi.* Bk. ANSİKL.

— Sibern. *Çizgisel sistem,* nedenlerin ve sonuçların birbiriyle orantılı olması ve birbirine eklenmesi özelliğini taşıyan sistem. (Aynı anda etki eden birçok nedenin yarattığı toplam sonuç, bu nedenlerden her birinin ayrı ayrı yarattıkları sonuçları toplayarak elde edilir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Çizgisel olmayan sistem,* nedenlerin ve sonuçların birbiriyle orantılı olması ve birbirine eklenmesi özelliğini taşımayan sistem. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Otomatik kontrollu örnekli sistem,* bilginin genellikle devirli empülsiyonlar biçiminde verildiği, kesikli çalışan sistem. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Özöğrenimli sistem.* Bk. ÖZÖĞRENİM, *Ek.* ‖ *Özuyumlu sistem.* Bk. ÖZUYUM, *Ek.*

— Sil. *Silâh sistemi,* bir silâhın kullanılabilmesi için gerekli bütün donanımları kapsayan ve o silâhın çevresinde kurulan karmaşık bütün. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. *İşletme sistemi,* bilgisayarların evrimine paralel olarak büyük bir gelişme gösterdi. Bugün bu sistem bütün bilgi aktarmalarını yönetir, dışarıyla bağlantıları kurar, yapılacak işleri ve sonuçları sıraya koyar, işlerin otomatik olarak zincirlenmesini sağlar, bölüşülebilir (bellek, hesap birimi) ya da ayrılabilir (magnetik şerit ünitesi, sökülebilir disk) kaynakların en verimli şekilde yönetimini gerçekleştirir, yapılacak işler arasında saptanan öncelik sırasına uyar, en yüksek verimle çalışabilmesi ve arızalarının giderilmesi için kendi çalışmasını da analiz eder. İşletme sistemi, donanım düzeyinde yararlanabildiği tekniklere dayanır: çok iş düzeni, zaman bölüşüm, sayfalama, zahirî bellek v.b. Özellikle, bir programın uygulanması için gerekli olan dosyaların bulunduğu şerit ya da disk halindeki hacimlerin takılıp çıkarılması söz konusu olduğunda bilgisayar işletimcisiyle bağlantı kurar. Programcının işini kolaylaştıran derleyicileri, paket programları, giriş-çıkış birimlerini ve programlıkları onun emrine verir. Programcı işletme sistemiyle bir denetim ve kumanda dili aracılığıyla ilişki kurar. Her işletme sisteminin, bir kuruluştaki bilgisayarların özel yapısına uygun olması gerekir. Böyle bir kuruluştaki sistemin hangi kuşaktan seçileceğini bilmek bu bakımdan önemlidir.

— Sibern. *Çizgisel sistem*'ler, diferansiyel denklem sistemleri ya da çizgisel kısmî türevli denklem sistemleri yardımıyla matematiksel yoldan tanımlanmıştır.

— En basit *çizgiselsizlikler,* yükselteçlerin ve elektrik makinelerinin doymasından, mekanik iletim hatları arasındaki boşluk ve sürtünmelerden, magnetik devrelerdeki histerezis olayından, akışkan dağıtıcılarının duyarsızlığından, pek çok ölçü âletinin standartlara uygun olmayan niteliklerinden v.b. ileri gelir.

● Çizgisel sistemlerin tersine *çizgisel olmayan sistem*'ler, her birini kapsayan genel bir kurama bağlanabilecek aynı türden bir aile oluşturmaz.

● *Otomatik kontrollu örnekli sistem*'de sapma, bir empülsiyonlar dizisi biçiminde ortaya çıkar. Bunun nedeni, ya radarda olduğu gibi sapma detektörünün empülsiyonlarla çalışması ya da sayısal otomatik kontrolda olduğu gibi doğrudan doğruya giriş işaretinin kesikli olmasıdır. Kuşkusuz örnekleme ritmi ne kadar yüksek olursa sistemin cevabı da o kadar hızlı olur. Shannon'un örnekleme teoremine göre, örnekleme frekansının iletilecek işaretlerin taşıdığı en yüksek frekansın iki katına eşit ya da ondan daha büyük olması gerekir.

— Sil. Bir *silâh sistemi*'nde genellikle şu elemanlar bulunur:

— sabit ya da hareketli bir atış platformu: bu platform, yere, bir taşıta, bir gemiye ya da bir uçağa yerleştirilmiş bir top ya da bir fırlatma rampası olabilir;

— hedefi arama ve bulma araçları (radarlar v.b.);

— mermiyi ya da füzeyi hedefe yöneltmek için bütünüyle ya da kısmen kullanılan donanımlar: örneğin atış hesaplayıcıları, mermiyi ya da füzeyi yörüngesi üzerinde güdümleyen araçlar ve gereğinde mermi yolunun ya da yörüngenin sonunda mermiyi ya da füzeyi hedefe yöneltmeğe yarayan aracı başlık.

Son yıllarda yardımcı hizmet arabaları, hattâ doğrudan doğruya atış platformunu taşıyan araç da (zırhlı araç, gemi ya da uçak) silâh sistemi deyiminin kapsamı içine alınmıştır. Küçük çapta bir uçaksavar topu, cephanesi, radarı, atış hesaplayıcısı, nişan takımı, atış düzelticisi ve kendisini taşıyan paletli taşıtla birlikte bir silâh sistemidir. Aynı şekilde, bir uçağa yerleştirilmiş havadan havaya güdümlü bir füze de nişan takımı, atış düzelticisi ve arayıcı başlığıyla birlikte bir silâh sistemi oluşturur; bir denizaltısavar top, mermisi ve kendisine bağlı olan tespit sonarı ya da denizaltının yerini ve gittiği yönü belirlemeğe yarayan eylemsizlik merkeziyle donatılmış uzun menzilli bir balistik füzeyle birlikte gene bir silâh sistemidir. (L)

***SİTE** i. — Şehircilik. *Ticaret sitesi,* ticarî faaliyetlerden başka, toplumsal ve kültürel faaliyetleri de biraraya toplayan büyük kesim. (L)

***SİTOGENETİK** i. — Normal ve patolojik durumdaki kromozomları inceleyen genetik dalı. (İnsan sitogenetiği 1959'da trizomi 21'in [mongolizm] keşfedilmesiyle doğdu ve şimdi çok sayıda yeni hastalıkların bu yoldan belirlenmesi dolayısıyla patolojinin yeni bir bölümü haline geldi.) [L]

SİTOGENETİKÇİ i. (*sitogenetik*'ten *sitogenetik-çi*). Hücrelerin, özellikle kromozomların incelenmesi ile uğraşan uzman genetikçi. (Sitogenetikçi kromozomların ortaya çıkarılmasına ve karyotipin belirlenmesine olanak veren özel hazırlıkları tamamladıktan sonra hücreleri inceler; bu sayede soydan gelen hastalıklara tutulmuş kişilerin, hattâ bunların ana, baba ve çocuklarının genetik dosyaları tutulabilir.) [L]

SİTOPENİ i. (fr. *cytopénie*). Patol. Organik bir oluşumda hücre sayısının azalması. (Sitopeni terimi özellikle kan ve kemik iliği hücrelerine uygulanır; bunlarda bütün hücre çeşitlerinin azalmasına *pansitopeni* denir.) [L]

R. Şemsettin SIRER

***SİTWEEL** (sir Osbert), ingiliz şairi. — (öl. Floransa 1969). [L]

SİUREN veya **SJUREN**, Kırım'da (S.S.C.B.) Belbek ırmağı kenarında, iki kayaaltı barınağından oluşan tarihöncesi yer. Katman dizisi burasının Üst Yontmataş devri (Swidry fasiyesi) ile Yontmataşsonrası'na ait (Şan-Koba) bir yerleşme olduğunu gösteriyor. (L)

***SİVEREK,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili) ilçe. — 96 007 nüf., ilçe merkezi 40 813 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

SİVER SPRİNGS, A.B.D.'nin Orta Florida bölgesinde tarihöncesi yer; ilginç yönü, A. B.D.'nin doğusunda, art arda bir Clovis düzeyi, bir saplı uç düzeyi ve seramikli birçok üst düzeyi kapsayan nadir yerlerden biri olmasıdır. (L)

***SİVRİCE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili) ilçe merkezi kasaba. — Sivrice ilçesi 19 412 nüf., ilçe merkezi 4 615 nüf. (1975). İlçede Azot* Sanayii T.A.Ş. (*Ek*) tarafından 1970'te 300 000 ton/yıl kapasiteli normal süperfosfat (yüzde 13 P_2O_5) tesisleri kuruldu. Yatırım tutarı 70 milyon 347 000 TL. olan tesisin 1973'te 360 personeli vardı. (M)

***SİVRİHİSAR,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili) ilçe. — 54 283 nüf., ilçe merkezi 8 825 nüf. (1975); 81 köy (1970). [M]

Fuat SIRMEN

***SİWERTZ** (Sigfrid), isveçli yazar. — (öl. Stockholm 1970). [L]

SİX-FOURS-LA-PLAGE, Fransa'da Var idare bölgesinde, Toulon'un güneybatısında, Sicié burnu denen yarımada üzerinde komün. 9 122 nüf. Yükseklte bulunan eski köy kısmında XVI. ve XVII. yy.dan kalma ağaç işlemeli ve duvar resimli roman ve gotik üslûbunda kilise. Kiremit ocağı. Yakınında Brusc kaplıcası. 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

***SİYASİ** sıf. — ANSİKL. Huk. 27 Mayıs'tan sonra, Yüksek Adalet divanınca ve 1961 Anayasası'nın 68. maddesi gereğince Demokrat partililerin *siyasî haklar*'ı ellerinden alındı. Bu hakların geri verilmesi için 6 kasım 1969'da 1188 sayılı kanunla, Anayasa'nın 68. ve geçici 11. maddesi değiştirildi; ancak, Anayasa mahkemesinin kanunu şekil yönünden iptal etmesiyle, değişiklik 16 nisan 1974'te 1801 sayılı kanunla gerçekleşti.

● *Siyasî partiler.* Türkiye'de 12 Mart muhtırasını izleyen (1971) dönemde haklarında dava açılan iki siyasî parti (Türkiye İşçi*

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Jerzy SKOLİMOWSKİ «Yaklaş ama soyunma»dan bir sahne (1972) Gina Lollobrigida ve David Niven

partisi [*Ek*] ve Millî Nizam partisi) kapatıldıysa da 1975'te Türkiye İşçi partisi yeniden kuruldu ve 1974'te kurulan Millî Selâmet partisi de Millî Nizam partisinin yerini aldı. Aynı dönemde Türkiye Sosyalist partisi, Türkiye Emekçi partisi, Türkiye Sosyalist İşçi partisi gibi yeni siyasî partiler de ortaya çıktı. (M)

SJARRA-OSSO-GOL, Ordos bölgesinde (Çin) Yontmataş devri yerleşmesi. Şuy-Tung -ku sanayiine yakın olan sanayisi Ordos kültürüne bağlı sayılır. (L)

***SJÖBERG** (Alf), isveçli sinema yönetmeni. — 1969'da «*Baba*» filmini çevirdi. (L)

SKAİ [skay] i. (tes. edil. ad). Dekorasyonda, maroken eşya yapımında, modacılıkta kullanılan deri taklidi sentetik malzeme. (SKAY şeklinde de yazılır.) [L]

SKEAPİNG (Mary), ingiliz koreograf, eğitmen ve yöneticisi (Woodford, Essex 1902). Enrico Cecchetti, Liyubov Egorova, Margaret Craske ile birlikte dansa çalıştı ve Londra'da Royal College of Music'te müzik öğrenimi gördü. Çeşitli kumpanyalarda görev aldı (Anna Pavlova kumpanyası, 1925-1931). İkinci Dünya savaşı sırasında Güney Afrika'da bulundu, savaştan sonra İngiltere'ye döndü ve Sadler's Wells Ballet'de bale yönetmeni oldu (1948-1951). Saray balesi ve ilk dans biçimleri üstüne pek çok araştırmada bulundu; XVIII. ve XIX. yy.a ait eski eserlerin yeniden canlandırılması alanında büyük bir yetkinlik ve ün kazandı. İsveç Krallık balesine yönetici atandı (1953-1962), bu bale için *Kuğu gölü*'nün tümünü hazırladıktan sonra, *Uyuyan güzel*'i (1955), *les Sylphides*'i ve *Gülün görüntüsü*'nü hazırladı (1957). Çeşitli ülkeleri dolaşarak birçok konferans verdikten sonra kendini çalışmalarına ve öğretmenliğe verdi. Birçok defa Stockholm'a çağrıldı (1964, 1965, 1971), London's Festival Ballet için *Giselle*'i hazırladı (1971). [L]

SKHUL, Carmel tepesinin (İsrail) yarları içinde bulunan mağara; üç Moustier sanayii düzeyi olan tarihöncesi bir yerdir; bu düzeylerde Avrupa neandertallerinden daha gelişmiş ilkel insan iskeletleri bulunmuştur. (L)

***SKİBİNE** (George), rus asıllı, amerikan uyruklu dansçı ve koreograf. — Harkness Ballet'den ayrıldıktan sonra A.B.D.'ye yerleşti, Dallas'ta bir koreografi merkezi açtı (1967). 1967'den sonra çeşitli topluluklarda konuk koreograf olarak çalıştı; bunlar arasında Paris'teki Opéra-Comique (*Raymonda*'yı hazırladı, 1967; *Les Bandar Log*, 1969), Louisville Civic Ballet (*Ateşkuşu*'nu ve *Romeo ve Juliet*'i hazırladı, 1967), Flint Civic Ballet (Michigan) [*Aurore'un düğünü, Ateşkuşu*, 1968]), Ballet-Théâtre contemporain (*Suların güneşi*, 1969; *Geyiklerin masalı*, 1970) sayılabilir. Skibine ayrıca Buenos Aires'deki Colon tiyatrosunda (*Daphnis ile Chloé* ve *Romeo ve Juliet*, 1970; *Külkedisi, Petruşka* ve *Kafkas mahpusu*, 1972) görev aldı; Finlandiya Ulusal balesinde (*Daphnis ile Chloé*, 1972), Wallon balesinde de (*Romeo ve Juliet, Vals* ve *la Péri*, 1972) çalıştı. 1969'dan bu yana Dallas Civic Ballet'in sanat yönetmenliğini yapan Skibine *Fındıkkıran*'ı sahneledi (M. Fonteyn ve A. Labis tarafından yorumlandı), 1972'de de *Graffiti*'yi düzenledi. (L)

SKİ-BOB i. (ing. k.). Tekerleklerin yerine küçük kayaklar takılmış, bir selesi ve bir gidonu olan, tahtadan ya da madenden bir çeşit bisiklet: *Bir tepeden ski-bob ile inmek için, ayakkabılara bağlanmış olan kayakların ucuyla fren yapılır.* (*Eşanl.* KAYAK BİSİKLETİ.) [L]

***SKİKDA**; esk. **Philippeville,** Cezayir'de şehir. — Petrol ve doğal gaz (sıvılaştırılmış) ihraç limanı. (L)

***Skira** (ALBERT — SANAT YAYINLARI), İsviçre'de yayınevi. — Albert SKİRA (öl. Dully, Vaux kantonu 1973). [L]

SKLAVOS (Yerassimos), yunanlı heykelci (Sklavata, Kefalonya 1927 - Levallois-Perret 1967). 1958'de heykele başladı, taş, tahta ve madeni denedi. Sonra sert taşlar (porfir, granit, mermer) kullandı, kendi bulduğu bir teknikle bu taşlara üfleç yardımıyla biçim verdi ya da doğrudan doğruya yonttu. Kullandığı maddede oyuklar açıyor sonra da bıraktığı çıkıntılarla ışık ve uzamı düzenliyordu (*Kızkardeşler*, Montreal, 1964). Hem soyut, hem de doğaya yakın (*Delphoi ışığı*, Delphoi, 1965-1966) olan yapıtları anıtsal boyutlardadır ve klasik estetik kurallarına temelden bağlı olduğu halde sanatçının güçlü duyarlığını da yansıtmaktadır. Sklavos, heykellerinden birinin altında kalarak öldü. (L)

SKOLİMOWSKİ (Jerzy), polonyalı sinema yönetmeni ve senaryocusu (Varşova 1938). Varşova üniversitesinde Edebiyat ve Tarih bölümünü bitirdikten (1959) sonra *Suçsuz büyücüler*'in (Niewinni Czarodzieje) [A. Wajda'nın] senaryosunu hazırladı. 1958'de ilk şiir kitabını yayımladı ve Lodz'daki sinema okuluna girerek birçok kısa filim çevirdi (*«Tehditkâr bakış», «Küçük Hamlet», «Erotik»*). 1961'de, arkadaşlarıyla birlikte *Sudaki bıçak*'ın (Nozw Wodzie) [R. Polanski'nin] senaryosunu yazdı, boks üstüne bir belgesel filim (*«Boks»*) çevirdi. İki kısa filim daha çevirdikten sonra, *Rysopsis* (1964) adlı ilk uzun filmini gerçekleştirdi. 1964'ten sonra yönettiği *«Terk»* (1965), *Bariera* (Engel) [1966], *Rece do gory* (Polonya'da yasaklandı, 1967), *«Harekât»* (Belçika'da çevrildi, 1967) ve kısa metrajlı *Dialog* (Konuşma) [1968] adlı filimlerle yeni Polonya sinemasının öncülerinden biri durumuna geldi. Daha sonra İngiltere'ye giderek *Büyük macera* (The adventures of Gerard) [A. Conan Doyle'den uyarlama, 1969] ve dünya çapında ün sağlayan *Deep end*'i (Derin son) [1970] çevirdi, 1972'de Almanya'da *Yaklaş ama soyunma*'yı (König, Dame, Bube) [V. Nobokov'dan uyarlama, 1972] sahneye koydu. (L)

***SKOURATOFF** (Wladimir), rus asıllı fransız dansçısı ve koreografı. — Strasbourg festivalinde A. Roussel'ın *Padmavati* (1967) adlı opera-balesindeki dansların koreografisini düzenledi. 1968'de *Işık tuzağı*'nı (J. Taras'nın) oldukça serbest bir biçimde hazırladı ve aynı yıl Paris'teki V. Uluslararası Dans festivalinde *Water Music* (Su müziği) adlı balesini ilk olarak yorumladı. 1971'den sonra Bordeaux'daki Grand-Théâtre'ın bale öğretmeni oldu, burada *Water Music*'i, G. Balanchine'in *Pas de trois*'sını, M. Fokine'in *Kuğu'nun ölümü*'nü, J. Perrot'nun *Korsikalı*'sını hazırladı. Mai de Bordeaux şenliğinde de (1973) *les Sylphides*'i, koreografisini hazırladığı *Müsrif oğul*'u, A. Dvorjak'ın *Moravya türküleri*'ni ve *Petruşka*'yı yorumladı. (L)

SKURJENİ (Matija), yugoslav ressamı (Veternica, Hırvatistan 1898). Kendi kendini yetiştirdi, maden işçiliği, demiryolu memurluğu ve boyacılık yaptı; çoğu naif sanatçıdan daha önce resme ilgi duydu. 1924'ten sonra da resim yapmağa başladı, kısa süre sonra bir halk kültürü kuruluşunun üyesi oldu, orada resmin birkaç ana kavramını öğrendi. Ama sanat alanındaki asıl gelişmesi İkinci Dünya savaşından sonraki döneme rastlar. Skurjeni'nin hırvat kentlerindeki tahkimli kemerlerin taşlarını tek tek işlemesi ya da kırlık yerlerdeki ağaçların dallarını büyük bir dikkatle bir bir betimlemesi onun gözlemci değil de, dünyanın görünüşündeki gizemleri ortaya çıkarma çabasında bir şair olduğunu gösterir. Renkli ve dikey iğne biçimli tuşlarıyla Seurat'nın üslûbuna yaklaşan sanatçının bu tekniği insanda sanki düşle gerçeği birlikte dokumaya yarayan büyülü bir motif duygusu uyandırır. (L)

Skylab, astronotların uzayda uzun süre kalabilmesi için tasarlanmış ve yörüngeye oturtulmuş amerikan uzay laboratuvarı. Toplam ağırlığı yörüngede 77 ton olan uydu üç kozmonotu barındırabilir; bu kozmonotlar belirli sürelerle nöbet değiştirerek yerlerini yeni kozmonotlara bırakırlar. İlk *Skylab*, 14 mayıs 1973'te bir «Satürn 1 B» füzesiyle 435 km yükseltideki dairesel bir yörüngeye oturtuldu. (L)

SLBM, ing. SUBMARİNE LAUNCHED BALLİSTİC MİSSİLE'in (denizaltıdan fırlatılan balistik füze) kısaltması. Bir gemiden ya da bir denizaltıdan fırlatılan ve karadaki stratejik bir hedefe karşı kullanılan, nükleer ya da termonükleer başlıkla donatılmış balistik yörüngeli bir füzeyi belirtmek için kullanılır. Örneğin «Polaris*» (*Ek*) bir SLBM füzedir: *1975'te amerikan donanmasının, 41 stratejik denizaltısında toplam 304 tane SLBM «Polaris A3» ve 352 tane SLBM «Poseidon» füzesi vardı.* (SLBM'lerin menzili IRBM'lerinkine yakın ya da ondan daha fazladır.) [Bk. FÜZE. *Ek*.] (L)

***SLESSOR** (Kenneth), avusturyalı şair ve gazeteci. — (öl. Sydney 1971). [L]

***SLİPHER** (Vesto Melvin), amerikalı astronom. — (öl. Flagstaff, Arizona 1969). [L]

***SLOVAKYA,** Çekoslovakya'nın doğu kesimi.

TARİH

Çeklerden aşağı durumda olduklarını gören Slovaklar, belirli bir hoşnutsuzluk göstermekteydiler. Bu yüzden, rejimi 1968 ve 1969'da sarsan bunalımda önemli rol oynadılar (özellikle Alexander Dubček ve Gustav Husak). Sonunda, 28 ekim 1968'de, Çek Millet meclisi, Çekoslovakya'nın eşit haklara sahip iki halktan meydana gelen bir federasyon haline getirilmesini onayladı: Çek Sosyalist cumhuriyeti ve Slovak Sosyalist cumhuriyeti. 1 ocak 1969'da Çeklerle Slovaklar gerek hükûmette (bakanlardan biri çekse müsteşarı slovak, slovaksa müsteşarı çek olur), gerek Millet meclisinde (her iki halkın seçtiği 75'er temsilci), gerek resmî kurumlarda (Komünist partisi, sendikalar, gençlik, kadın, eski muharip v.b. teşkilâtları) kesinlikle eşit duruma geldiler. 20 aralık 1970'te, federal yönetimin rolünü özellikle iktisadî alanda pekiştirmek için 1960 Anayasası'nda değişiklik yapıldı.

EDEBİYAT

1960 yılları başında, slovak edebiyatında bir coşkunluk, bir kaynaşma dönemi başladı. Toplumcu gerçekçiliğin sınırlı kurallarından kurtulan birçok yazar ve eleştirmen, on yılı aşkın bir süredir ilişkilerini kestikleri yabancı edebiyat akımlarını yeniden izlemeğe başladılar. 30 ve 40 yıllarının öncü topluluklarıı sayılan eski gerçeküstücüler, şairler ve solcu DAV hareketinin üyeleri slovak edebiyatında yeniden dikkati çekmeğe başlayınca bir edebiyat yapıtının değerlendirilmesinde tek ölçüt sayılan ideolojik görüşleri de giderek eski şiddetini yitirmeğe başladı.

Gereksiz söz sanatlarından sıyrılan Pavol Horov (doğ. 1914), Vojtech Mihalik, Miroslav Valek, Milan Rufus (doğ. 1928), Jozef Mihalkoviç (doğ. 1935) ve Jan Stacho (doğ. 1936) gibi slovak şairleri düşünce ve biçim açısından yeni bir boyut geliştirdiler. 1950 yıllarında slovak nesrine hâkim olan «olumlu kahraman» tipi, yerini, yeni gerçeğin çelişkili sorunlarına göğüs geren daha renkli kahramanlara bıraktı. Gerek Dominik Tatarka, Vladimir Minaç, Ladislav Mnaçko, Katarina Lazarova, Alfonz Bednar ve Ladislav Tazky gibi romancılar, gerek Peter Karvaş gibi tiyatro yazarları yeni bir anlatımın zorluklarını yenmeğe çalışırlarken slovak edebiyatını konu ve biçim açısından zenginleştiriyorlardı. Ne var ki bu yenileşme hareketleri Varşova paktı üyelerinin askerî müdahalesiyle (ağustos 1968) anî bir kesintiye uğradı. Gerçekten de, yazarlar bu tarihten sonra kısıtlayıcı baskılara ve yeni bir yayım siyasetine uymak zorunda kaldılar. Bu arada, «Prag baharı» denilen hareketi destekleyen bazı yazarlar hakkında soruşturma açıldı; Tatarka, Tazky (göç etti) gibi yazarların yapıtları yayımlanmaz oldu. Karvaş'ın piyesleri ise sahnelenmiyordu artık. Öte yandan, aynı kuşaktan Minaç, Bednar ve Lazarova gibi romancılar da 1968'den bu yana pek güçlü bir yapıt yayımlamadılar. Seslerini 1960 yıllarında duyuran daha genç yazarlar ise yeteneklerini öykü, röportaj gibi daha küçük boyutlu yapıtlarda göstermeğe çalıştılar. Nitekim ilk çalışmalarında fransız yeni romanından esinlenen Peter Jaroş (doğ. 1939) sonunda otobiyografi romancılığına yöneldi; bazı özgün yapıtlarla dikkati çeken Vincent Sikula (doğ. 1937) çocuk edebiyatını benimsedi; ilk yapıtlarıyla amerikalı yazar J. D. Salinger'in üslûbunu çağrıştıran Jozef Kot (doğ. 1935) 1968'den bu yana, «Prag baharı»nı eleştiren ve ancak 70 sayfa olan eleştirili bir anlatı yayımladı. Şiir çalışmaları ise ön plana geçti. Çeşitli kuşaklara ve bu arada, çeşitli akımlara bağlı yazarların şiir kitapları yayımlandı. Yeni yayım siyaseti vatanseverlik duy-

Foto. Cinémas associés (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

gularını coşturan öğretici şiirlere önem verdiği halde, Rufus, Stacho, Mihalkoviç gibi bazı şairler on yılı aşkın bir süredir başlatılan yenileşme yolunu izlemeğe başladılar. (L)

SMİTH (David), amerikalı heykelci (Decatur 1906-Bolton Landing, New York yakını 1965). Önce soyut resimler yaptı, sonra çokrenkli ağaç yontmalara yöneldi, 1933'ten sonra da madeni denedi. Smith Amerika'da çelik heykelciliğinin öncülerinden biridir. 1960'a kadar yaptığı çok sayıda ve değişik özellikteki yapıtlarında kübizm ve gerçeküstücülüğün etkileri görülür (*Stainless Window*, 1951). Daha sonraki yapıtları ise daha soyut ve anıtsal görünümdedir. «Zig»ler dizisinde renk ve biçim birbirini tamamlar, «Cubi»ler dizisinde ise yüksek bir ayaklık üzerinde yer alan devingen paralelyüzler çağımıza özgü güçlü ve simgesel bir anlatımı yansıtmaktadır. Smith bu son yapıtlarıyla minimal* sanatın (*Ek*) öncülerinden sayılır. (L)

***SMİTH** (Ian Douglas), rodezyalı devlet adamı. — Smith, 1971 kasımında Alexander Douglas-Home başkanlığında bir heyetle görüşerek, İngiltere ile gene de bir diyalog kurmayı denedi; 24 kasım günü Salisbury'de, iki ülkeyi karşı karşıya getiren anayasal anlaşmazlığa son veren bir anlaşmayı imzaladı. Anlaşmaya bağlı kalacağını ve Büyük Britanya ile yeni görüşmelere hazır olduğunu sık sık tekrarlamaktan geri kalmadı. Temmuz 1974'te, Ian Smith'in partisi genel seçimleri bir kere daha kazandı ve Parlamento'daki 50 sandalyesini korudu. (L)

SMİTH (James Leonard Brierly), güney afrikalı kimyacı ve iktiyoloji uzmanı (Graaff-Reinet, Port Elisabeth yakınları 1897-Grahamstown, Cap eyaleti 1968). Coelacanthus'un bugünkü türlerinden *Latimeria chalamnae*'yi tanıyıp özelliklerini tanımlayan ilk bilgindir; ayrıca bu balığın resmini Mozambik kanalındaki balıkçıların hemen hepsine dağıtarak iktiyoloji uzmanlarının yakalanan Latimeria'ların çoğundan (1973'te 72 kişi yakalamıştı) haberdar olmasını sağladı. (L)

SMİTH (Richard), ingiliz ressamı (Letchworth 1931). 1959'da R. Hamilton* (*Ek*) ile pop'art'ın başlıca temsilcilerindendi. Bir süre New York'ta kaldıktan (1963-1965) sonra büyük boyutlu ve canlı renkli non-figüratif eserler verdi. Daha sonra çeşitli diziler yapmağa başladı, tema çalışmasının ötesinde geleneksel tablo biçimi üstünde durdu: ilkin kasnağı değiştirdi, sonra tuvallerini ekli şeritlerle gerdi, ardından kasnağı tümüyle kaldırdı ve tuvali germeden çeşitli yerlerinden tutturarak kendi haline bıraktı. 1958'den sonra Büyük Britanya ve A.B.D.'de (Kaliforniya üniversitesi) ders verdi. (L)

SMİTH (Stanley, **Stan** — denir), amerikalı tenisçi (Pasadena 1946). Birçok uluslararası

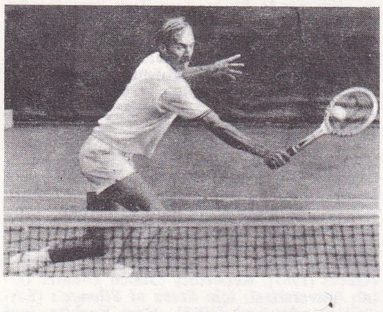

karşılaşmada şampiyon oldu ve Davis kupasını en çok kazanan tenisçi unvanını elde etti. (L)

***SMİTH** (Tommie), amerikalı atlet. — 1968'de 200 m'yi 19 s 8/10'da koşarak yeni bir dünya rekoru kırdı. (L)

SMİTH (William Henry BERTHOLOFF, **Willie «the Lion»** [Aslan Willie] denir), amerikalı caz piyanocusu (Goshen, New York 1897-New York 1973). Piyano çalmayı annesinden öğrendi, ilk olarak 1914'te meslek hayatına atıldı. Birinci Dünya savaşı sırasında Fransa'ya asker olarak gitti, başarısından dolayı kendisine «the Lion» lakabı takıldı. A.B.D.'ye döndüğünde 1920'de kendi orkestrasını kurdu. İlk plaklarını 1935'te yaptı. 1940'larda New York'taki çeşitli kuruluşlarda piyano çaldı, sonra uzun bir Avrupa turnesine çıktı. James P. Johnson ve başlangıçta kendisini çok etkileyen Lucky Roberts gibi Harlem okulu piyanocularından sayılan Aslan Willie, özellikle Fats Waller, Duke Ellington ve Billy Strayhorn'u etkiledi. Mezz Mezzrow, Sidney Bechet ve Max Kaminsky ile çeşitli plaklar doldurdu, ayrıca kendi adına *Original Piano Solo* (1939) ve *Pork and Beans*'i (1966) yaptı. (L)

SMİTHSON, ingiliz mimar karı koca, PETER (Stockton-on-Tees 1923) ve karısı ALISON (Sheffield 1928). Yeni mimarî üslûp olan brütalizm*in (*Ek*) yaratıcısı ve ilk uygulayıcısı olarak ün yaptılar. Başlıca yapıtları Hunstanton okulunda (1949-1954) çelik ve işlenmemiş gereç kullanan sanatçılar tüm boru ve künkleri dışarıdan görülecek biçimde açıkta bıraktılar; bu yapıt ingiliz mimarisinin başarıya ulaşmış önemli yapıtlarından biri sayılır. 1953'te heykelci Paolozzi* (*Ek*) ile birlikte bir fotoğraf sergisi düzenlediler ve böylece sürdürdükleri araştırmanın bir yandan Pollock'ın enformel resmine ve Dubuffet'nin ham sanatına, öte yandan da Le Corbusier'nin sıvasız beton çalışmalarına ne derece yakın olduğunu göstermeğe çalıştılar. 1955'te *New Brutalism*'in (Yeni brütalizm) manifestosunu yazdılar; öte yandan eleştirmen Reyner Banham 1966'da *Brutalisme en architecture. Ethique ou esthétique?*'i

Peter ve Alison SMİTHSON
Economist Building (arka planda) [1962]

(Mimarîde brütalizm. Etik mi, estetik mi?) yayımladı. C.I.A.M.'e karşı bir tutum benimseyen ve «Atina şartı»nın artık modası geçtiğine inanan sanatçılar «Team X»e katıldılar (1956). Hem Le Corbusier'nin akılcılığını, hem de akılcılık ve görevselcilik akımlarını yadsıyan iki mimar 1957'de yapma düzeylerden oluşan ve geometrik uzam yerine bir uzam topolojisine dayanan bir «Başkent Berlin» projesi önerdiler. Sanatçılar ayrıca Londra'da Economist Building'i (1962) ve bir «geleceğin evi» modelini (Plastic House) gerçekleştirdiler. Bu sonuncu yapıt bir «pop mimarî» denemesi sayılmaktadır. (L)

SMRKOVSKY (Josef), çek siyaset adamı (Nymburk yakınları 1911-Prag 1974). Çekoslovak Komünist partisine 1930'da girdi. Mayıs 1945'te, Çek Millî konseyi ikinci başkanı olarak Prag ayaklanmasını, sonra 1948 şubatında işçi milisleri harekâtını yönetti. 1951 ve 1955'te tutuklandı, 1963'te yeniden göze girdi; 1966 haziranında Komünist parti merkez yönetim kuruluna alındı. Ocak 1967'de Sular ve Ormanlar bakanı oldu, mart 1968'de Prezidyum üyesi, ertesi ay Meclis başkanı seçildi. «Prag baharı»nın ateşli taraftarı olan Smrkovsky, Varşova paktı kuvvetlerinin ülkeyi işgali üzerine görevlerinden fiilen uzaklaştırıldı ve eylül 1969'da, Çekoslovak Komünist partisi prezidyum üyeliğine de resmen son verildi. (L)

SNAKETOWN, A.B.D.'nin (Arizona) Casa Grande bölgesinde, Phoenix'in güneyinde tarihöncesi yer. Hohokam kültürünün (bk. SEPETÇİ KÜLTÜRÜ. *Ek*) en önemli merkezlerinden biridir; bu kültür beş evreye ayrılır: en eski evre olan «öncü» (M.S. 0-500) toprağa yarı gömülü evlerle ve III. yy.a doğru seramiğin ortaya çıkmasıyla belirlidir. Daha sonraki dönemler sırasıyla şunlardır: «koloni dönemi» (500-900), «yerleşme dönemi» (900-1200), «klasik dönem» (1200-1400), «tarihsel dönem» (1400'den sonra). [L]

S.N.A.P. i. (ing. *System for Nuclear Auxiliary Power*'dan [yedek nükleer güç sistemi]). Nükl. Nükleer enerjiden yararlanan hafif elektrik üreteci.

— ANSİKL. Başlangıçta böyle bir tasarıyı adlandırmak için kullanılan *S.N.A.P.* terimi, sonradan üretecin kendisi için kullanılmağa başladı. Bu aygıtlar ilk defa 1961 yılında, özellikle astronotik alanındaki çeşitli uygulamalar için A.B.D.'de gerçekleştirilmiş ve incelemeler bugüne kadar sürdürülmüştür. Aslında S.N.A.P. terimi, iki ayrı üreteç tipini ifade eder.

— *Tek sayılı S.N.A.P.'lar*, enerji kaynağı olarak radyoizotoplardan yararlanır: polonyum 210, küriyum 242, plütonyum 238, seryum 144, stronsiyum 90 gibi. Bu izotopların radyoaktifliğiyle açığa çıkan ısı, içine bizmut (p tipi) ya da sodyum (n tipi) katılmış kurşun tellüründen termik çiftlere etki eder. Üretecin çalışma süresi kullanılan radyoaktif elementin devrine bağlıdır ve oldukça uzundur. Buna karşılık güçleri ne yazık ki birkaç watt'ı geçmez.

— *Çift sayılı S.N.A.P.'lar* bir önceki gruptan çok daha ağırdır, güçleri yüzlerce watt'a ulaşır ve enerji kaynağı olarak çok küçük boyutlu atom pilleri kullanılır. Bu türün ilk örneklerinde, hem fisyon maddesi, hem de yavaşlatıcı rolünü oynayan bir zirkonyum hidrür ve uranyum hidrür karışımı kullanılıyordu. Soğutma ise, erimiş bir sodyum ve potasyum karışımıyla sağlanıyordu; bu karışım bir ısı değiştiricisine gönderiliyor, ısı değiştiricisi de civayı ısıtarak çıkan buharla küçük bir türbinli alternatörü çalıştırıyordu. Sonradan, çok az olan verimi arttırmak amacıyla, çalışma sıcaklığını yükseltmek için soğutucu akışkan olarak erimiş lityum kullanılmağa başladı.

1972 aralığında «Apollo XVII»nin astronotları Ay yüzeyine, S.N.A.P. 27 diye anılan beşinci radyoizotop üretecini bıraktılar. Kasım 1969, şubat ve temmuz 1971 ve nisan 1972'de yerleştirilen öbür dört üreteç de o tarihlerde beklenilenden daha iyi bir şekilde çalışmağa devam ediyordu; öyle ki her biri, kendilerinden istenen 63,5 W'lık nominal güçten daha fazlasını üretiyordu. Örneğin 1969 kasımında yerleştirilen üreteç, 1973 yılı başında hâlâ 69 W'lık bir güç üretiyordu, yani hizmete girdiği tarihten o güne kadar üretiminde ancak 5 W'lık bir eksilme olmuştu.

Amerikalı astronotların Ay'da kurdukları bilimsel araştırma istasyonları bu üreteçler sayesinde, kilometrelerce boyundaki magnetik şeritler üzerine kaydedilen bir yığın bilgiyi durmaksızın Yer'e iletebiliyor.

«S.N.A.P. 27»ler yalnız Ay yüzeyine yerleştirilen bilimsel aygıtların çalışması için gerekli elektrik enerjisini sağlamakla kalmaz, ayrıca bu aygıtlardaki elektronik âletler için ideal sıcaklığı koruyabilmek üzere sıcak -ya da soğuk- üretirler.

Apollo uçuşları dışında, Jüpiter'e doğru yol alan «Pionnier F» gezegen sondasına da dört tane «S.N.A.P. 27» yerleştirilmiştir. Ayrıca 1973 nisanında uzaya fırlatılan ikinci amerikan sonda «Pionnier G» de de gene dört «S.N.A.P. 27» bulunur.

Jüpiter sondalarına yerleştirilmiş «S.N.A.P. 27»ler için en az beş yıllık bir yaşama süresi öngörülmüştür.

«S.N.A.P. 27», 45 sm boyunda, 40 sm çapında bir silindir biçimindedir. Yakıtsızken ağırlığı 13 kg gelir. Yakıt (plütonyum 238) kapsülünün ağırlığı ise 7 kg'ı biraz geçer, bunun 4 kilogramı net yakıt ağırlığıdır. Kapsülün boyu 41,25 sm'yi, çapı 6,25 sm'yi bulur. Yakıt tamamen oksitlenmiş, kimyasal ve biyolojik açıdan eylemsiz hale getirilmiştir. (L)

SOAN, Pakistan'da ırmak. İndus'un kolu. Adı, iki kıyısında uzanan ırmak buzul taraçalarında bulunmuş taş sanayilerine verilmiştir: *Soan endüstrisi*. (L)

Soan endüstrisi, *Soan* ırmağı vâdisinde (Pakistan) ortaya çıkarılan tarihöncesi endüstriler bütünü. Art arda dört evre görülür:

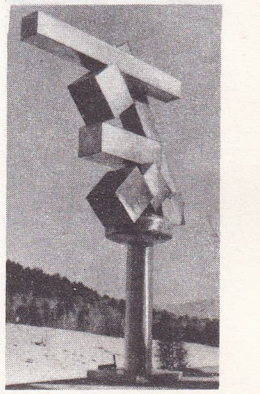

David SMITH
«Cubi XVIII» (1964)
çelik heykel
(Museum of Fine Arts, Boston)

Josef SMRKOVSKY

Foto. Presse Sports, Aarons, D. Smith, Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

İlk Soan endüstrisi güçlükle belirlenen büyük taş kırıklarından (Mindel buzulları) oluşur; *Eski Soan endüstrisi chopper*'lardan ve chopping-tool'lardan (Mindel-Riss ara buzulları) meydana gelir; *Son Soan endüstrisi* Levallois yontumlu Orta Yontmataş devrine (200000-75000), *Gelişmiş Soan endüstrisi* ise Üst Yontmataş devrine bağlanabilir (Würm buzulları). [L]

Mario SOARES

SOARES (Mario), portekizli avukat ve siyaset adamı (Lizbon 1924). «Birleşik demokratik eylem» adlı muhalefet hareketinin başlıca lideri olan Mario Soares, İnsan Hakları birliğinde Portekiz'i temsil etti. Birçok kere tutuklandı, 1970'te ülkesinden ayrılmak zorunda kalarak Paris'e yerleşti. 1974 nisanındaki askerî hükûmet darbesinden sonra, cunta tarafından 16 mayısta kurulan geçici hükûmette dışişleri bakanlığına getirildi ve denizaşırı «eyaletler»deki çeşitli ayaklanma eylemlerinin temsilcileriyle görüşmeleri o yürüttü. Aralık ayında yeniden Sosyalist parti genel sekreterliğine seçildi. Yeni geçici hükûmette Mario Soares'e devlet bakanlığı görevi verildi (mart 1975). Nisanda yapılan seçimlerde partisi seçmenlerin yüzde 37,90 oyunu aldı ve 250 milletvekilliğinden 115'ini kazandı. Soares temmuzda bakanlık görevinden çekildi. (L)

SOBHUZA II, Swaziland kralı (Mbilaneni, Swaziland 1899). 1967 nisanında Büyük Britanya tarafından resmen Swaziland kralı olarak tanındı, 8 eylül 1968'de ülkesinin bağımsızlığını ilân etti. Swaziland'ı Güney Afrika'nın nüfuzundan kurtarmağa çalışan Sobhuza II, 1973 nisanında Anayasa'yı yürürlükten kaldırdı, tam yetkiyi ele alarak siyasal kuruluşları kapattı. (L)

SOBOLEV (Sergey L'voviç), sovyet matematikçisi (Petersburg [bugün Leningrad] 1908). Moskova üniversitesinde profesör olan Sobolev, dağıtımlar kuramının kurucularındandır. Çalışmalarında daha çok diferansiyel denklemleri ele alır. (L)

SOBHUZA II

SOFROLOJİ i. (yun. *sos*, ahenkli, *phrein*, ruh ve *logos*, bilim'den fr. *sophrologie*). Alttaki kaynağı uyandırmak ve kişiliğe ahenkli bir denge sağlamak için benliği kuvvetlendirme amacı güden bilim dalı.

— ANSİKL. *Sofroloji*, ispanyol psikiyatri uzmanı profesör A. Caycedo tarafından 1960'ta kuruldu. Bu bilim kişiye, gerçek zihnî yeteneklerinin bilincine varmak, içtepilerini denetim altına almak, çevresindeki ve alışkanlıklarındaki kötü yanları azaltmak olanağı verir. Kurucusuna göre bu bir bilinç bilimidir. Sofroloji, hipnozda olduğu gibi, bir isteği zorla kabul ettirmeğe çalışmaz, kişinin kendi olanaklarını ve yeteneklerini, kendi rızası ile sağlamlaştırmağa ve geliştirmeğe çalışır. Bunun için başvurulan yöntemler çeşitlidir: ses dinleme, stereofonik müzik, hedef tespiti. Uygulamalar da çeşitlidir. Psikiyatri alanında en iyi uygulama yeri tepkisel çöküntü halleridir (sofroloji burada ilâç tedavisini tamamlayıcı olarak yer alır); ruhsal-bedensel hastalıklar için de durum aynıdır (mide ülserleri, astma). Bu bilim aynı şekilde odontostomatolojiye de uygulanır ve yapılan telkin iyi bir yerel duyarsızlaştırma sağlamağa yarar. (L)

SOFTWARE [softveyr] i. (ing. k.). Bilişim. Bk. YAZILIM, *Ek*.

***SOGNOT** (Louis), fransız dekoratörü. — (öl. Paris 1970). [L]

***SOĞANLIK,** Marmara bölgesinde (İstanbul ili, Kartal ilçesi, Merkez bucağı) yer. — 13 967 nüf. (1970). [M]

***SOĞUK** sıf. — ◆ i. ANSİKL. Biyol. *Soğuğa uyum.* Son yıllarda domuzun ve denizde yaşayan memeli hayvanların kan dolaşımı üstüne yapılan bir inceleme, ayakların ve burnun ucunda ısı değiştiriciler bulunduğunu gösterdi; ısı değiştirici sistem vücut yüzeyinden biraz derindedir; toplardamardaki kan burada atardamardaki kanla temas ederek ısınır; atardamar kanı bir miktar ısısını devrederek deriye vardığı zaman zaten soğumuş olduğu için dış ortamda çok az ısı kaybına uğrar.

— Soğutma. Son yıllarda *soğuk* üretme tekniğindeki gelişmenin en büyük özelliği, soğuk kullanımının çeşitli alanlara kayması, özellikle de sanayide gitgide daha düşük sıcaklıkların kullanılmasıdır. Sanayide klasik yöntemlerle soğuk üretiminde en çok türbinli kompresörler ve vidalı kompresörler kullanılıyor. Termoelektrik soğutma ise henüz beklenildiği kadar gelişmiş değildir. Bununla birlikte, çok düşük sıcaklıklar üretme tekniğindeki büyük gelişmeler sayesinde, çok büyük hacimlerde doğal gaz —160°C'ta sıvılaştırıldı ve deniz yoluyla taşınması sağlandı. Sıvı azot ise en çok kullanılan ve kullanım alanı durmadan çeşitlenen bir soğutucu akışkan haline geldi: biyoloji ve tıptaki uygulamaları gittikçe gelişti, özellikle alyuvarların ve sunî döllenmede kullanılacak spermaların çok düşük sıcaklıkta saklanması, cerrahide, oftalmolojide v.b. kullanılan kriyosondaların soğutulması için sıvı azot kullanımı son yıllarda çok yaygınlaştı. Sanayide ise daha da düşük sıcaklıklara ulaşılabiliyor: füzelerde itici olarak kullanılan sıvı oksijen üretimi büyük boyutlara varmış, aşırı* iletkenliğin (*Ek*) elektroteknikteki, özellikle de elektronikteki uygulamaları için büyük gelişmeler vaat eden 4 K'lik sıvı helyum ise sanayi çapında üretimin eşiğine gelmiştir. Bugünün mimarîsine egemen olan geniş cam yüzeyli yapılar da, havalandırma ve soğutma tesislerinin yaygınlaşmasında en büyük etkendir. Özellikle büyük iş hanları için kaçınılmaz olan havalandırma ve soğutma santralları günden güne çoğalırken, güçleri de her gün biraz daha artıyor. Soğuğun en eski uygulama alanı olan gıda sanayiindeki soğutma teknikleri, öbür alanlardaki kadar büyük ölçüde olmasa bile gene de gelişme halindedir. Meyveleri denetimli atmosferde koruyup saklama tekniği ve çiftliklerde üretilen sütlerin büyük soğuk hava depolarında saklanması çoğu ülkelerde iyice yaygınlaştı. Kümes hayvanları daha çok buzlu suyla soğutulur. Balıkların dondurulması artık eskisi gibi buzhanelerde değil doğrudan doğruya balıkçı gemilerinde, hattâ bazı ülkelerde, özellikle S.S.C.B. ve Japonya'da, ürünün tazeliğini daha iyi koruyacak şekilde, yüzen fabrika gemilerde yapılıyor. Dondurulmuş besinlerin pazarlardaki yeri her yıl biraz daha artıyor. Dondurma* (*Ek*) teknikleri arasında, akışkan yatakla dondurma yöntemi son yıllarda büyük ilerlemeler gösterdi. Donmuş besinlerin saklanmasında gittikçe daha düşük sıcaklıklara başvuruluyor, ancak bugün modern depolarda en çok uygulanan sıcaklık —30°C'tır. (L)

SOĞUKPINAR, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili, Merkez ilçesi) bucak. — 4 165 nüf., bucak merkezi 363 nüf., 8 köy (1970). [M]

***SOĞURMA** i. — Fiz. *Soğurma çizgisi*, sürekli bir ışıma kaynağının sürekli tayfında az basınç altındaki bir gaz içinde gözlemlenen ve bu gazın akkor halde bulunduğu zaman yayımlayacağı tayf çizgileriyle aynı dalga boyunda olan karanlık çizgilerden her biri.

— ANSİKL. Bir yıldızın tayfında *soğurma çizgileri*'nin bulunması, o yıldızın atmosfer yapısını tanıma olanağı verir. Yıldızlararası ortam soğurucudur; bu ortam tayf çizgileri şeklinde bir soğurmaya yol açarken yıldızların parlaklığını da azaltır. Üstelik dalga boyları kısaldıkça bu ışık sönümü daha da artar ve sonunda yıldız kızarmaya başlar. Zonklayan yıldızlarda 21 sm boyunda tayf çizgilerinin soğurulmasını gözlemleyerek bu gökcisimlerinin uzaklığı tahmin edilebilir. (L)

***SOĞUTMA** i. — Soğutma. *Soğutma kulesi*, bir soğutma tesisinin kondansörünü soğutmakta kullanılan suyu havada kısmen buharlaştırarak yeniden devreye sokmak ve soğutmak için tasarlanmış aygıt. (Bk. ANSİKL.) || *Nükleer soğutma*, mıknatıslığı elektronların değil, çekirdeğin magnetik momentlerine bağlı olan maddeler yardımıyla bazı paramagnetik maddelere adiyabatik mıknatıs giderme işlemi uygulayarak (magnetik soğutma) aşırı düşük sıcaklıkların üretilmesi: *Nükleer soğutmayla 10 $^{-6}$ K'lik sıcaklığa ulaşılabilmiştir.* || *Şehir soğutması*, bir mahallenin, bir kentin çeşitli konut bloklarına, merkezî bir soğutma tesisinden genellikle buzlu su aracılığıyla soğuk hava dağıtımı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tonlarca suyun yeniden kullanılmasıyla büyük bir su tasarrufu sağlayan *soğutma kulesi*, bütün dünyayı etkileyen su sıkıntısı yüzünden çok gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Aygıt gerekli havayı ya çevre atmosferinden alır ya da mekanik yollardan hava üfler; aygıtın içinde genellikle, soğutma kulesinden aynı anda geçen hava ve suyun birbirleriyle mümkün olduğu kadar çok temas etmesini sağlayan ve soğutma suyunu elden geldiğince geniş bir yüzeyde dolaştıracak şekilde tahta latalardan, dalgalı levhalardan, seramik halkalardan v.b. oluşan bir düzenek bulunur.

Bugün için pek yaygın olmayan *şehir soğutması* özellikle büroların, ticaret yerlerinin ve büyük apartmanların klimatizasyonunda uygulanır. Nitekim Queens mahallesinde (New York) 20 apartmanlık bir bloka 36 Mfg/saatlik bir santraldan soğuk hava gönderilir; Paris'teki Défense mahallesinde ise, yirmi kadar büyük apartmanın klimatizasyonu için 60 Mfg/saatlik bir soğuk santralı kurulmuştur. (L)

***SOĞUTUCU** i. — Soğutma. *Seyreltmeli soğutucu*, iki helyum izotopunun bili koşullarda ısı soğurarak ayrılması ilkesine dayanan ve çok düşük sıcaklıklar üreten aygıt: *Seyreltmeli soğutucu 5 ile 10 mK'lik sıcaklıklara ulaşma olanağı verir.* (0,87 K'nin altındaki bir sıcaklıkta, helyum 3 ve helyum 4 izotoplarından oluşmuş bir karışım iki faz halinde ayrılır: biri helyum 3'ün derişik fazı, öbürü helyum 3'ün seyreltik fazı; helyum 3 atomlarının derişik fazdan seyreltik faza geçişi bir ısı soğurulmasına yol açar.)

— ◆ Sıf. ANSİKL. *Soğutucu akışkan.* Bugün bütün soğutma tesislerinin pistonlu ya da merkezkaç kompresörlerinde *soğutucu akışkan* olarak en çok halojenli (klorlu ya da flüorlu) hidrokarbonlar kullanılıyor. Bu bileşiklerin çok zengin çeşitleri olması, her tesiste termodinamik açısından en uygun soğutucuyu seçme olanağı verir. Ayrıca bu seçimde iki noktaya daha dikkat edilir: soğutucu akışkanın zehirliliği ve parlayarak alev alma özelliği; bu iki özelliğin mümkün olduğu kadar zayıf olması şarttır. Bu soğutucu akışkanlar uluslararası işaretlemede R_x simgesiyle gösterilir; burada *x*, akışkanın kimyasal bileşimine bağlı olan bir sayıdır. En çok kullanılan soğutucu akışkanlar arasında şunları sayabiliriz:

$R_{12}(CCl_2F_2)$, $R_{22}(CHClF_2)$, $R_{11}(CCl_3F)$, $R_{113}(CCl_2F—CClF_2)$, $R_{114}(CClF_2—CClF_2)$.

Son yıllarda, $CHClF_2$ ile C_2ClF_5'in azeotropik karışımı olan R_{502}'nin kullanımı iyiden iyiye yaygınlaşmağa başlamıştır. (L)

SOKOLOW (Anna), polonya asıllı kadın dansçı, koreograf ve eğitmen (Hartford, Connecticut 1915). Genç yaşta modern dans (Martha Graham ve Louis Horst ile birlikte) ve klasik dans (Metropolitan Opera Ballet School'da) dallarında yetişti; Martha Graham'ın kumpanyasında yer aldı (1930-1934) ve aynı yıllarda Neighborhood Playhouse'da (New York) Louis Horst'a asistanlık etti. 1934'te kendi topluluğunu kurdu. 1939'da bir dizi temsil vermek üzere Meksika Güzel Sanatlar bakanlığınca davet edilerek Mexico'ya gitti, orada ilk modern dans topluluğunu kurdu ve çalışmalarını New York ile Mexico arasında bölüştürdü. Düzenlemelerinden çoğunun (tek [*Mexican Retable*] ya da toplu [*Lyric Suite*]) 1954'te kurduğu kendi dans topluluğunda ya da Bellas Artes topluluğunda yorumladı. Bu tarihten sonra birtakım eserler hazırladı: *Rooms* (Odalar) [1955], *Metamorphosis* (Başkalaşma) [1957], *Dreams* (Düşler) [1961], *Opus 65* (1965), *Memories* (Anılar) [1967]. 1953'ten sonra İnbal adlı yeni İsrail kumpanyası ile işbirliği yaptı, sonra Tel-aviv'de bir modern dans topluluğu kurdu (1962). Çağdaş amerikan koreograflarının en büyüklerinden biri sayılan Anna Sokolow, National Ballet of Washington için *Night*'ı (Gece) [1967], Repertory Dance Theatre (Utah üniversitesi) için *Steps of Silence*'ı (Sessizliğin adımları) [1968], New York'ta José Limon Dance Company tarafından kurulan Juilliard Dance Ensemble için *Scenes from the Music of Charles Ives*'i (Charles Ives'in müziğinden sahneler) ve *Homage to Federico Garcia Lorca*'yı (Federico Garcia Lorca'ya saygı) [1974] hazırladı. Topluluğu (Anna Sokolow's Players Project) ile birlikte Paris'e davet edildi (1972), orada *Hommage à Magritte* (Magritte'e saygı) ve *Oes*'i sundu. (L)

SOKULLU (Kâmil Ahmet), türk hekim ve cerrahı (Yanya 1898-Ankara 1957). 1923'te Askerî Tıbbiye'den mezun oldu. Cerrahî ihtisasını tamamladıktan sonra 1926-1935 arasında askerî hastahanelerde operatörlük

Foto. Franeslon-Gamma, J. Kopek-Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

yaptı. Almanya ve Fransa'da iki yıl çalıştı; Türkiye'ye dönüşünde (1937) Cebeci Askerî hastahanesine atandı. 1939'da Gülhane Tıp akademisinde profesör yardımcısı, 1942'de profesör oldu. 1945'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi I. Hariciye polikliniği profesörlüğüne atanan Sokullu, Türkiye'de ilk defa rektum kanserinin cerrahî tedavisini yaygınlaştırmayı başardı. (M)

***SOL** sıf. — Mat. Çarpması değişli olmayan bir cisim için kullanılır: *Sol cisim.* (L)

SOLAİS, Fransa'da Rhône idare bölgesinde (Lyon idare çevresi) komün, Lyon'un güneyinde; 1 119 nüf. Kimya sanayii. (L)

SOLDA A-MODÜLÜ i. Mat. Üzerinde toplamalı bir iç bileşim kanunu ve solda bir dış bileşim kanunu tanımlanmış, alanı

$$(\alpha, x) \rightarrow \alpha x, \ \alpha \in A, \ x \in M$$

şeklinde yazılan bir A birim halkası olan M kümesi; bu M kümesi toplama için bir Abel grubudur; dış bileşim kanunu A'nın ve M'nin toplamasına göre dağılmalıdır;

$$\forall \alpha \in A, \ \forall \beta \in A, \ \forall x \in M, \ \alpha(\beta x) = (\alpha\beta)x :$$

1, A'nın birim elemanını gösterdiğine göre $\forall x \in M$, $1x = x$'tir. [Bu aksiyomlar şu özellikleri doğurur: $0x = 0$, bu eşitliğin birinci tarafında $0 \in A$, ikinci tarafında $0 \in M$'dir; iç bileşim kanunu için $-\alpha$, α'-nın A'daki karşıtı olduğuna göre $\forall \alpha \in A$ ve $\forall x \in M$, $(-\alpha)x = -(\alpha x)$'tir; özellikle $(-1)x = -(1x) = -x$ olur.] (L)

***SOLDATİ** (Mario), italyan filim yönetmeni ve yazarı. — Yeni hikâye kitapları (*I racconti del maresciallo*) [Mareşalin öyküleri], 1967; *55 novelle par l'inverno* [55 kış masalı], 1971), romanlar (*L'attore* [oyuncu], 1970) ve yolculuk anlatıları (*Fuori* [Dışarıda], 1968; *I disperati del benessere* [Rahatlığın dertleri], 1970) yayımladı. (L)

SOLEB, Sudan'da, Nil üzerinde Vadi-Halfa'nın 2 km güneyinde ve üçüncü şelalenin 100 km kadar aşağısında arkeolojik yer. Piza üniversitesinden Michela Shiff Giorgini yönetimindeki bir arkeoloji heyeti tarafından incelenen bölgede bir tapınak ile bir mezarlık vardır. Tapınağın arka kısmı ile Amenofis III tarafından yaptırılan avlularından biri seller tarafından yıkılmış, ama büyük bir kapı kulesinin ve revakların yıkıntıları kalmıştır. Kabartmalar çok iyi durumdadır. Büyük bir pano, kralın tahta geçişinin otuzuncu yıldönümünü (*heb-sed* töreni) gösterir. Hipostil salon sütunlarının kaidesindeki armalarda firavunun hükmetmek istediği halkların resimleri ve adları yer alır: kuzey sütunları üzerinde kenarı dişli bir ovalin yukarısında asyalı büstü ve başı, güney sütunları üzerinde de afrikalı büstü ve başı vardır. Anadolu, Suriye ve kuzeyde Kenan ülkesinden Pount ülkesine (efsanevî buhur ülkesi) ve Yukarı Nil'e kadar o devirde bilinen bütün halkların adları bu armalara yazılmıştır. Yıkılmış olan kutsal bölüm iki tanrının ortak kültü için kullanılıyordu: Thebai'nin ve imparatorluğun sahibi olan Amon ile tanrılaştırılmış kralın simgesi olan Re: «Re (Güneş) Gerçek'in sahibidir». Bunu, XVIII. sülâle devrinde hâkim olan Güneş dininin bir kanıtı sayabiliriz. «Gerçekte görünen» hem krala, hem tapınağına verilen adlardan biridir. (L)

SOLERİ (Paolo), italyan mimarı (Torino 1920). Gaudi'nin mimarlık anlayışına her zaman hayranlık duymakla birlikte, 1947'de yerleştiği A.B.D.'de Frank Lloyd Wright'ın düşüncelerini benimsedi ve kendisini derinden etkileyen Wright ile işbirliği yaptı. Çalışmalarında yeni araştırmalara ağırlık veren Soleri araştırmalarından pek azını uygulamıştır: borulu köprü (1947), 2 milyon kişi için planlanan ideal kent Mesa City (1959), kule-kentler, sualtı kentleri, yörüngeye oturtulmuş uzay kentleri, köprüler ve barajlarla birlikte toplu kentler. Fakat gerçekleşmeyen tasarılarının yanı sıra, Mark Mills ile birlikte, hareketli ve yarısaydam iki kubbeden oluşan bir «çöl evi» (Cave Creek, Arizona, 1951) ve Salerno yakınında, Vietri-sul-Mare'de garip bir seramik fabrikası (1954) yaptı. 1973'te Arizona'da uygulanacak büyük «Arcosanti» projesini hazırladı: 3 000 kişi alacak şekilde tasarlanan bu beton ve çelik yapının inşası, mimarlık dersi niteliğinde değil de uygulama ve deneme yöntemi niteliğinde olan «seminer» ve «atelye» çalışmalarıyla yürütüldü. Çalışmalar ilerledikçe yapının biten bölümleri kullanılmağa başladı ve yapım masrafları binaya yerleşenler tarafından karşılandı. Zanaatçılar sınıfının da görev aldığı bu iş ortaklaşmasının amacı, «arkoloji» (mimarlık + ekoloji) kavramı çerçevesinde insanla çevrenin ilişkilerini incelemekti. (L)

***SOLHAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili) ilçe. — 23 721 nüf., ilçe merkezi 7 007 nüf. (1975); 21 köy (1970). [M]

***SOLJENİTSİN** (Aleksandr İsayeviç), sovyet yazarı. — *İlk çember* (1965) ve *Kanser koğuşu* (1968) adlı romanlarının, kendi izni olmaksızın yabancı ülkelerde yayımlanması sovyet sansürünün hışmına uğramasına ve Yazarlar birliğinden atılmasına yol açtı; Soljenitsin'in birlik önünde yaptığı savunma (*Yazarın hakları*, 1968) temize çıkmasını sağlamadı. Yurt dışına çıkması için yapılan teklifi reddetti; ülkesinde kalabilmek için, 1970 ekiminde kazandığı Nobel ödülünü almak üzere İsveç'e gitmekten de vazgeçti. Kendi yaşamadığı bir devri konu alan ilk «tarihî» hikâyesi (*Ağustos 1914*, 1971) onunla daha çok uğraşılmasına sebep oldu (özellikle Moskova'da oturması yasaklandı). Soljenitsin gene de, fizikçi Saharov gibi sovyet aydınlarıyla birlikte, dünya kamuoyu önünde bir kampanya açmaktan, *Gulak takımadaları*'nda (1973-1974) anlattığı aydın yurttaşlarının uğradığı zulmü açığa vurmaktan, S.S.C.B. ile barışın ve gevşeme politikasının sovyet vatandaşlarının özgürlüğü pahasına satın alınmaması için batılılara yalvarmaktan geri durmadı. 13 şubat 1974'te sovyet vatandaşlığından ve S.S.C.B.'den çıkarıldı; «*Meşe ve dana*» (1975) adlı eserinde mücadele yıllarını dile getirdi. (L)

SOLLERS (Philippe), fransız yazarı (Talence 1936). Çözümleyici roman geleneğine bağlı kalarak çeşitli anlatılar (*le Défi* [Meydan okuma], 1957; *Une curieuse solitude* [Garip bir yalnızlık], 1959) yayımladıktan sonra, yazma eyleminin nedeni ve işlevi üstüne eğildi ve edebiyatla gerçek arasındaki ilişkileri inceledi (*L'intermédiaire* [Aracı], 1963; *Logiques* [Mantıklar], 1968; *Sur le matérialisme* [Maddecilik üstüne], 1974) ve giderek kendine özgü bir edebiyat anlayışı geliştirdi (*le Parc* [Park], 1961; *Drame* [Dram], 1965; *Nombres* [Sayılar], 1968; *Lois* [Yasalar], 1972; *H*, 1973); *Tel quel* dergisinin yazarları arasına katıldı. (L)

***SOLOİ,** Kıbrıs'ın Morfu körfezinde şehir. — Son arkeolojik kazılar (Kanada heyeti) tiyatronun eski haline konmasını, mezarlığın incelenmesini, eski kentte roma yapılarının bulunmasını ve önhıristiyan yapılarının temizlenmesini sağladı. Tiyatronun kuzeydoğusunda olan mezarlık geometrik devirden kalmadır. Bazı odalı mezarların dromos'u vardır. Mezar eşyası çok zengindir; eşyanın çoğu Geometrik devre ve Arkaik devrin sonuna tarihlenir, fakat çok daha geç bir devre kadar buraya ölü gömmeye devam edilmiştir. Akropolisin kuzey yamaçlarındaki eski kent Roma zamanında bayındırdı; son olarak ortaya çıkarılan 4,25 m genişliğinde bir yol bunu kanıtlar. Yol kenarında uzanan 4,50 m genişliğindeki yaya kaldırımları kapalı revaklarla korunuyordu. Burada çok sayıda tümsek, birçok sütun kaidesi ve revaklar boyunca uzanan dükkânlara ait mimarî parçalar bulundu. 1971'de, revaklı yolun açıldığı kesme taş döşeli büyük bir alan (muhtemelen agora) ile salonları geometrik dekorlu mozaiklerle süslü pek çok bina ortaya çıkarıldı. Birbirine paralel iki yan sokak ve evler kazılıp temizlendi. Akropolisin kuzeydoğusundaki önhıristiyan kilisesinin incelenmesi iki yapı katının bulunduğunu gösterdi. Eski yapıda apsidin ve koronun zemini çokrenkli geometrik motifli mozaiklerle süslüydü. İkinci yapının planı üç sahınlıydı, ortasında sunak dikili yarım daire biçiminde bir apsidi vardı. Şehirde M.S. VII. yy.a kadar oturulduğu saptandı. (L)

***SOLOUHİN** (Vladimir Alekseyeviç), sovyet yazarı. — Yeni anlatılar («*Üçüncü av*», 1967; «*Beyaz ot*», 1971) ve şiir derlemeleri («*Kanıt*», 1972) yayımladı. (L)

SOLTİ (Georg), macar asıllı ingiliz orkestra şefi (Budapeşte 1912). Doğduğu kentte Bartok ve Kodaly'nin öğrencisi, Salzburg'da Toscanini'nin yardımcısı oldu; 1942'de Cenevre'de uluslararası büyük piyano ödülünü aldı. Münih (1945-1951), Frankfurt (1952) ve Londra (1961) operalarının yöneticiliğinden sonra 1973'te Fransa'da, Ulusal Lirik Tiyatrolar birliğinde Rolf Liebermann'ın müzik danışmanlığını ve Paris orkestrasının yöneticiliğini üstüne aldı. 1974-1975 gösteri mevsiminin bitiminde bu son görevinden ayrıldı. Ayrıca, 1969'dan bu yana Chicago senfoni orkestrasının şefidir. (L)

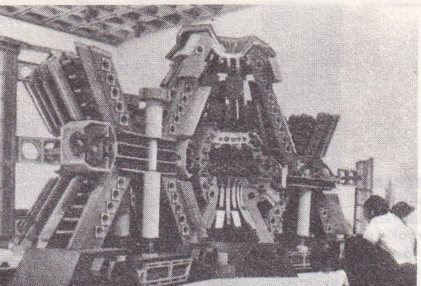

Paolo SOLERİ fütürist bir site için maket (Whitney Museum of American Art, New York)

***SOLUNUM** i. — Biyol. *Işıkta solunum*, esas solunuma ek olarak ışık alan bazı klorofilli dokularda meydana gelen solunum.

— ANSİKL. *Solunum* oranını iki, hattâ üç katına çıkaran *ışıkta solunum* olayı ancak son yıllarda, oksijen ve karbon gibi radyoaktif izotopların kullanılması sayesinde incelendi. Bundan önce, solunum sırasında meydana gelen gaz alışverişinin, yani oksijen alınıp karbon dioksit atılmasının, bitki ışık altında olduğu zaman ne ise, karanlıkta bulunduğu zaman da aynı olduğu sanılıyordu. Solunumun karanlık dönemdeki miktarı ölçülmüştü, çünkü bu sırada fotosentezden ileri gelen gaz alışverişi duraklıyor ve ölçüm sonucunu etkilemiyordu. Bu şekilde ölçülen solunum miktarı, fotosentez evresinde görülen gaz alışveriş miktarından çıkarılınca bitkinin ya da söz konusu dokunun fotosentez miktarı ortaya çıkıyordu.

Philippe SOLLERS

İki ayrı tipte yapılan deneyler solunum oranının değişmez olmadığını gösterdi. Birinci tip deneyler klorofilli olmayan, dolayısıyla fotosentez yapmayan çiçek, soğan gibi doku kültürleriyle yapıldı. Elde edilen sonuçlar bazı hallerde solunum miktarının belirgin olarak arttığını gösterdi. İzotop işaretlerinden yararlanan ikinci dizi deneyler bu olayı doğruladı ve bu ek solunum sırasında atılan karbon dioksidin içinde fazla miktarda işaretli karbon, yani bir süre önce fotosentezle dıştan alınan karbon bulunduğunu gösterdi. Bu karbon, hücre sitoplazmasındaki karbonhidratlarla birleşmeye vakit bulamadan solunum için serbest bırakılmış demektir. Bu duruma göre ışıkta solunum, bitkide yedek şeker yapımının zararına olmakta ve sonuç olarak bir verim eksikliği gibi görünmektedir. Fotosentez verimini ve dolayısıyla tarım ürünlerinin üretimini artırmak için tarım uzmanları ışıkta solunumu etkileyen çeşitli etmenleri denetlemeğe çalışmaktadırlar. Sıcaklığın on derece yükselmesi esas solunumu iki kat, ışıkta solunumu üç kat artırır. Işıkta solunum atmosferdeki karbon dioksit oranına karşı çok duyarlıdır; çok az bir artış bile ışıkta solunumu çok fazla azaltır. Buna karşılık oksijen oranının azalması ışıkta solunumu temelli ortadan kaldırır, ama normal solunumu hemen etkilemez. Işıkta solunumun biyokimyasal mekanizması çok az biliniyor; araştırmacılar bu konuda ancak varsayımlar öne sürebiliyorlar, fakat bu solunumun glikolik aside dayandığını düşünüyorlar.

Georg SOLTİ

Ayrıca, ışıkta solunumun bütün yeşil bitkilerde olmadığı biliniyor. Mısır ve şekerkamışında bu olay görülmez. Çağımızda ekili alanların verimini artırmak önemli bir sorun olduğundan, ışıkta solunum gibi olayların incelenmesi bazı bitkilerin üretimini artırma olanağı sağlayabilir. Işıkta solunum yapmayan türleri seçmek gerek. Belki bu işte rol oynayan enzim mekanizmaları öğrenilirse bu kütle kaybı biyolojik çareler-le azaltılabilir. Sulama gibi doğal veya denetli etmenlerin sistemli olarak incelenmesi bunların fotosentez ve ışıkta solunum üstündeki etki şeklini tam öğrenme olanağı sağlayacaktır. Örneğin kuraklığın fotosentezi

Foto. U.S.İ.S., Altoffer-Orchestre de Paris, G. Freund (LAROUSSE)

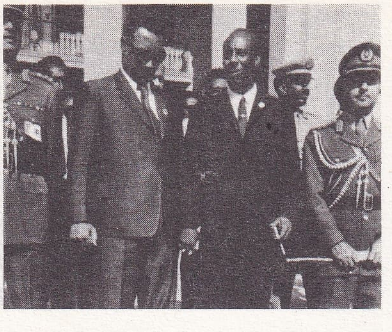

SOMALİ Demokratik cumhuriyeti cumhurbaşkanı Ziyad Barreh (Somali) ve Cafer el-Numeyri (Sudan) Lahor İslâm konferansında (şubat 1974)

Nina SOROKİNA

ve terlemeyi azalttığı, yaprakta sıcaklığın artmasına ve bu nedenle ışıkta solunumun çoğalmasına ve aynı oranda ürün veriminin düşmesine yol açtığı biliniyor. (L)

***Solvay şirketi,** belçika kimyasal maddeler üretim şirketi. — Solvay'in personel sayısı 1 ocak 1973'te 44 701 kişiydi (bunun ancak 17 268'i ana şirkette). Ayrıca araştırmayla görevli personel sayısı da 2 000'i buluyordu.

Grubun yıllık cirosu 1972'de yüzde 15'lik bir artışla 52 milyar belçika frangına, net kârı ise yüzde 16'lık bir artışla 2 252 milyona yükseldi. Satışların coğrafî dağılımı ise şöylece özetlenebilir: yüzde 25'i Almanya, yüzde 22'si Fransa, yüzde 12'si Benelüks ülkeleri, yüzde 10'u İtalya, yüzde 2'si İngiltere, yüzde 16'sı diğer Batı Avrupa ülkeleri, yüzde 13'ü de dünyanın öbür ülkeleri. (L)

***SOMA,** Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe. — 45 527 nüf., ilçe merkezi 23 802 nüf. (1975). [M]

***SOMALİ Demokratik cumhuriyeti,** Kuzeydoğu Afrika'da devlet. — 3 000 000 nüf. (1973). Başkenti, *Mogadişu* (230 000 nüf.).

● *Tarih.* Cunta, iktidara gelir gelmez sosyalist reformlara girişti. Yabancı bankaları ve elektrik üretimiyle petrol ikmalini denetimlerinde tutan milletlerarası şirketleri devletleştirdi. 1973'te İtalyanca ve İngilizcenin yerine somali dili resmî dil oldu. Millileştirmeler karşısında ve amerikan barış gönüllülerinin sınır dışı edilmesi üzerine A.B.D. Somali'ye yardımı kesti. Gerek Çin, gerek S.S.C.B.'den yardım alan ülke, Kuzey Kore ve Doğu Almanya ile ilişki kurdu ve Fransa ile iyi ilişkilerini yürüttü; bununla birlikte Fransızların Afarlar ve İssalar toprağından çıkmalarını da istiyordu. Somali, 1972'de Uganda ile Tanzaniya'nın arasını buldu ve 1974 şubatında Arap birliğine katıldı. (L)

***SOMATOTROP** sıf. — ANSİKL. İçsalgı bil. Önhipofizin çıkardığı *somatotrop* hormon (çoğu zaman ing. growth *h*ormon ve soma*to*trophin *h*ormon sözlerinin baş harflerinden yapılan GH ve STH simgeleriyle gösterilir) molekül ağırlığı 44 000 olan bir proteindir; 188 aminoasitli 2 polipeptidin birleşmesinden meydana gelir. Biyolojik etkinliği ve yapısı her türün kendine özgüdür. İnsan somatotrop hormonu, Kaliforniya üniversitesi profesörlerinden C.H.Li ve D. Yamashiro tarafından sentez yoluyla elde edilmiştir. (L)

***SOMLYO** (György), macar yazarı. — Yeni şiir kitapları yayımladı: *«Masala karşı masallar»* (1967), *«Üç yüzlü ayna»* (1971) ve *«Masalların ikinci kitabı»* (1972). Şair Guilleviç, Somlyo'nun şiirlerinden bazılarını Fransızcaya çevirdi ve *Contrefables* (Karşı masallar) [1973] adıyla yayımladı. (L)

***SOMME idare bölgesi,** Fransa'da Picardie bölgesinde idare bölgesi. — 512 113 nüf. (1968); 4 idare çevresi, 44 kanton, 778 komün. (L)

***SOMOZA** (Anastasio, **Tactiho** — denir), nikaraguali siyaset adamı. — 1967'de cumhurbaşkanı seçilen Somoza, solun şiddetli muhalefetiyle karşılaştı (bir kısım din adamlarının da destekledîği öğrenci ayaklanmaları). 1971'de, Fernando Agüero Rocha'nın Muhafazakâr partisiyle, Parlamento'nun dağıtılmasını, cumhurbaşkanının ikinci defa seçilmesine elvermeyen Anayasa'nın yürürlükten kaldırılmasını, bir kurucu meclis toplanmasını ve 1972'den 1974'e kadar iktidarın üçlü bir yönetime devrini öngören bir anlaşma yaptı. Eylül 1973'te üçlü yönetim iktidarı seçilen bir başkana emanet etti; silâhlı kuvvetler başkomutanlığını bırakmamış olan Somoza da böylece, hem fiilî iktidarı elinde tutmuş, hem de eylül 1974 seçimlerinde başarısını garantilemiş oldu. Nitekim, eylülde yapılan seçimlerde altı yıl için yeniden cumhurbaşkanı seçildi ve hemen ardından da üçlü yönetime son verdi ve başkomutanlığı sürdürdü. (LM)

SONAKIN (Nezir), türk bisikletçisi (Yugoslavya, Üsküp 1935). 1952'de Üsküp birincisi oldu; aynı yıl Ankara-İstanbul yarışına katılan Yugoslav millî takımında yer aldı ve Bolu etabını kazandı. 1954'te Türkiye'ye göç etti. 1958'de Ankara-İstanbul yarışında birinci olan türk millî takımına katıldı. 1964'te Türkiye turu birincisi oldu. 1967'de sporu bıraktı. 1969-1972 arasında millî takımı çalıştıran Sonakın 8 kere millî oldu. (M)

***SONAR** i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Sonar* kullanımının günden güne yaygınlaşması, bu aygıtların ayrı ayrı görevleri yerine getirecek şekilde özel olarak tasarlanmasına ve yapılıkları işe göre ayrılıp adlandırılmasına yol açtı: panoramik gözetleme sonarları, saldırı yönetme sonarları, gemi sonarları, yedekte çekilen sonarlar, aktif ve pasif sonarlar gibi. Son yıllarda özellikle kullanılan frekansların seçiminde ve sonarların yayım gücünde sayısız gelişmeler oldu. Bu gelişmeler, ses dalgalarının özel yayılma türlerinin kullanılması, bu dalgaların deniz dibinde yansıması ve gene ses dalgalarının güvenilir akustik yol (bk. YOL. *Ek*) denilen özel bir yörünge üzerinden gönderilmesi konusunda yapılan araştırmaların bir sonucudur.

1965'ten bu yana birçok deniz kuvvetinin, «V.D.S.» («Variable Deep Sonars») denilen *değişken dalışlı sonarlar* yapması bu teknik gelişmenin en güzel örneklerinden biridir. Yedekte çekilen bu sonar tipi alçak frekanslar (birkaç kilohertz) üzerinden çalışır ve denizaltıların yerinin saptanmasında derinlik ve ısı koşullarından en iyi şekilde yararlanabilmek için çok derinlere dalabilir. Amerikan BRQ 2 denizaltı sonarının aktif menzili 25 000 m, pasif menzili 120 000 m'dir. (L)

SONDA-FÜZE i. (fr. *fusée-sonde*'dan). Astronotik. Ölçü âletleriyle donatılmış ve bir asyörüngeye oturtulmuş, içinde insan bulunmayan füze. (*Eşanl.* SONDAJ FÜZESİ.) [L]

SONDERBORG (Kurt Rudolf HOFFMANN, **K.R.H.** — denir), danimarkalı ressam (Sönderborg 1923). Önce soyut çalıştı, sonra daha çok hareketsel resme yöneldi. Kendine özgü bir resim kazıma tekniğini geliştirdi: genellikle fotoğrafçılıkta kullanılan üzeri jelatin kaplı bir karton levhayı fırçayla yol yol boyar (özellikle siyah, kahverengi ve kırmızı kullanır), ardından, sürdüğü boyayı tuvalin yüzeyine yayar, daha sonra da jilet, çam sileceği v.b. araçlarla kazırdı (*Altdorfer'e saygı*, 1957). Sonderborg bu tür yapıtlarında el hareketinin hızına çok önem verir, hattâ hareket süresini ayarlamak için kronometre kullanırdı. 1961'den sonra mürekkeple desen çizmeğe başladı, bunlar için çelik uçlar ya da kaz tüyü, bambu ve fırça gibi japonların kullandığı araçlardan yararlandı. Serbest kaligrafi çalışmalarında ise çağdaş makinelerin görüntülerini işledi («Ayrı kent»'deki vinçler, 1971). [L]

SONG-MY, Güney Vietnam'da köy. Phoenix programı uyarınca girişilen barış harekâtı sırasında amerikan piyade erleri, mart 1968'de, Saygon kuvvetlerinin denetimi altındaki bu köyün 347 sakinini toplu olarak öldürdüler. A.B.D.'de skandal, olayın basın tarafından açığa çıkarılması üzerine, kasım 1969'da patlak verdi. General Peers'in başkanlık ettiği bir heyetçe hazırlanan raporda suçlu görülen otuz sanıktan yalnız biri, teğmen W. L. Calley 20 yıl hapse mahkûm edildi (ağustos 1971), o da 8 kasım 1974'te serbest bırakıldı. (L)

Son Havadis, İstanbul'da çıkan günlük siyasî gazete (1953). Cemil Sait Barlas, 1951-1954 arasında haftalık olarak çıkardığı *Pazar Postası*'nı kapattıktan sonra Cumhuriyet Halk partisini desteklemek üzere küçük boyutlu *Sonhavadis*'i çıkardı. Bu dönemde gazetenin yazar kadrosunda Nurullah Ataç*, Füruzan Hüsrev Tökin, Bâki Kurtuluş v.d. yer alıyordu. Gazete 1960'ta İstanbul'a taşındı ve el değiştirerek Adalet partisinin gayri resmî yayın organı haline geldi. 1965'te Kemal Pekün tarafından satın alındı. Bu dönemde Can Kaya İsen yönetiminde yazar kadrosunda Mümtaz Faik Fenik, Adviye Fenik ve Tekin Erer bulunmaktaydı. Gazete 1973'te bir kere daha el değiştirdi ve Mustafa Özkan tarafından satın alındı. Bu el değiştirmede eski politikasını sürdürdü. (M)

Son Posta, İstanbul'da yayımlanmış günlük siyasî gazete (1930-1960). Zekeriya Sertel*, Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfi Dördüncü* tarafından çıkarıldı. Gazete tek partili rejimin baskısına ve yönetime muhalefet ediyordu. Serbest Cumhuriyet fırkasının kurulması üzerine bu partinin savunuculuğunu yaptı. Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi'nin ayrılmasından sonra gazete önemini ve etkinliğini yitirerek az satan bir gazete haline geldi. (M)

SORDİ (Alberto), italyan sinema oyuncusu ve yönetmeni (Roma 1920). Genç yaşta tiyatro çevrelerine girdi, çeşitli gösterilerde rol aldı, müzikhollerde sahneye çıktı ve filim dublajları yaptı (Oliver Hardy'nin italyanca dublörüydü). 1938'de *La principessa Tarakanova*'da (Prenses Tarakanova) [F. Ozep'in ve M. Soldati'nin] oynadı. Daha sonra, çeşitli radyo oyunları düzenledi. Bir süre sonra yeniden filimler çevirmeğe başladı ve italyan komedi filimlerinin aranan bir kişisi oldu. Başlıca filimleri arasında şunları saymak gerekir: *Beyaz şeyh* (Lo Sceicco Bianco) [F. Fellini'nin, 1951]; *Aylaklar* (I Vitelloni) [F. Fellini'nin, 1953]; *Çapkın* (Il seduttore) [F. Rossi'nin, 1954]; *Un eroe dei nostri* (Zamanımızın bir kahramanı) [M. Monicelli'nin, 1955]; *I magliari* (F. Rosi'nin, 1959); *En iyi düşman* (La grande guerra) [M. Monicelli'nin, 1959; yorum ödülünü kazandı]; *Vatana dönüş* (Tutti a casa) [L. Comencini'nin, 1960]; *Il giudizio universale* (Son yargı) [V. De Sica'nın, 1961]; *Il mafioso* (Mafia'nın adamı) [A. Lattuada'nın, 1962]. Yönettiği filimler arasında ise *Fumo di Londra* (1965); *Scusi, lei è favorevole o contrario?* (Affedersiniz, kabul ediyor musunuz, etmiyor musunuz?) [1966]; *«Bir italyan Amerika'da»* (1967) sayılabilir. (L)

***SOREİL** (Arsène), belçikalı profesör ve denemeci. — Son olarak sanat ve edebiyat üstüne *Art et poésie* (Sanat ve şiir) [1969], *Thèmes de saison* (Mevsim temaları) [1973] gibi denemeler yazdı. (L)

SORENSEN (Villy), danimarkalı yazar (Kopenhag 1929). Kopenhag ve Freiberg üniversitesinde öğrenim gördükten sonra Almanya'ya gitti. *Bent* (1950) adlı bir roman ve iki öykü kitabıyla (*«Garip öyküler»*, 1953; *«Tehlikesiz öyküler»*, 1955) edebiyat hayatına atıldı. 1959'da yayımladığı *«Şairler ve iblisler»* adlı eleştiri kitabında kendisini felsefe ve estetik açıdan etkileyen yazarların (Kierkegaard, Thomas Mann, Hermann Broch) yapıtlarını çözümledi. *Vindrosen* dergisini yönetti ve gerek denemelerinde (*«Eleştirel görüşler»*) [1961], gerek Nietzsche (1963) ve Kafka üstüne çalışmalarında, çağdaş dünya sorunları, siyasal ve iktisadî sistemler, anlatım ve kitle haberleşme araçları arasında bocalayan kişinin hümanist bir ülküye ulaşma olanaklarını araştırdı. (L)

***SORGUN,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili) ilçe. — 74 787 nüf., ilçe merkezi 14 013 nüf. (1975); 100 köy (1970). [M]

SOROKİNA (Nina), sovyet kadın dansçı (doğ. 1942). 1952'de Moskova Koreografi enstitüsüne girdi, 1961'de bu enstitüyü bitirince Bolşoy balesinde dans etmeğe başladı. Üstün yetenekli bir dansçı olan Sorokina gerek klasik ve romantik baleleri; gerek *Bahar ayini* (Natalya Kasatkina vé Vladimir Liyuboviç Vasilyov'un, 1965), *Assel* (Oleg Vinogradov'un, 1967), *İcare* (Vladimir Viktoroviç Vasilyev'in, 1971) gibi daha çağdaş bir anlayışla düzenlenmiş baleleri yorumladı. 1967'de Bolşoy'da yeniden *Uyuyan güzel*'i sahneledi. Varna (1966) ve Moskova (1969) yarışmalarında altın madalya kazandı. 1969'da Bakû operası ile birlikte Paris uluslararası dans festivaline katıldı. 1970'te katıldığı aynı festivalde kocası Yuri Vladimirov ile birlikte en iyi çift seçilerek altın madalya kazandı. (L)

SORSA (Kalevi), finlandiyalı siyaset adamı

Foto. Abbas-Gamma, S. Lido (LAROUSSE)

Alman Sosyal Demokratik partinin Hannover kongresi (nisan 1974) soldan sağa: W. Brandt, H. Schmidt, H. Kühn, G. Leber, E. Franke

Belçika Sosyal Hıristiyan partisi mart 1974 seçimleri soldan sağa: Flaman Sosyal Hıristiyan partisi başkanı W. Martens, Ch. F. Nothomb ve Wallon Sosyal Hıristiyan partisi başkanı ve sekreteri A. Dieudonné

(Keuruu, Jyvaskyla yakını 1930). 1954-1956 yıllarında Lappeenranta'da, sosyal demokrat *Kansan Työ* gazetesinin yazı işleri müdürüydü. Sosyal Demokrat partinin 1969 kongresinde, parti başkanı Rafael Paasio'nun desteğiyle genel sekreterliğe getirildi. Kalevi Sorsa o tarihten sonra hızla yükseldi; milletvekili seçildi, Rafael Paasio'nun şubat-temmuz 1972'de işbaşında kalan azınlık hükûmeti sırasında Dışişleri komisyonu başkanı oldu, bu görevdeyken 1972 nisanında Moskova'ya resmî bir ziyaret yaptı. Haziran 1972'de Sosyal Demokrat parti genel sekreterliğine yeniden seçildi ve 4 eylül 1972'de, merkez sol bir hükûmet kurarak başbakan oldu. Hükûmeti sayısız güçlüklerle karşılaştı, özellikle cumhurbaşkanı U. K. Kekkonen'in istifa tehdidinden doğan ve ocak 1973'te bu kararından dönüşüne kadar süren bunalımla uğraşmak zorunda kaldı. Üstelik Parlamento, Sorsa hükûmetinin özel yetki isteğini 1973 martında reddetti ve mayıs 1973'te, aralarında dış ticaret bakanı da bulunan üç Sosyal Demokrat parti ileri gelenleri Yüce Divan'a verildi. Kalevi Sorsa 1973 mayısında COMECON ile bir işbirliği anlaşması yaptı ve komünistlerin karşı durmasına rağmen Ortak pazar ile de bir serbest mübadele anlaşması imzaladı. (L)

***SOSNKOWSKİ** (Kazimierz), polonyalı general. — (öl. Arundel 1969). [L]

***SOSYAL** sıf. — Etoloji. *Sosyal davranışlar*, çeşitli hayvan türlerinde, birçok özel davranışın işe karıştığı hareketli ya da sesli bir bildirişim sistemine dayanan bireylerarası ilişkiler.

— ANSİKL. Etoloji. *Sosyal davranışlar* özgüldür; sürü halinde yaşayan türlerde her zaman, yalnız yaşayan türlerde ise bazı dönemlerde görülür. Boyuneğme davranışları, sakınma tepkileri, saldırma ilişkileri bu davranışlardan sayılır. Sosyal ilişkiler çoğu zaman bir aşama* *(Ek)* sırasına (hiyerarşi) dayanarak kurulur. (L)

***SOSYAL DEMOKRASİ** i. — ANSİKL. *Alman sosyal demokrasisi.* Sosyal demokratlar 1966'dan beri hıristiyan demokratlarla kurdukları büyük koalisyon (Hıristiyan Demokrat parti - Hıristiyan Sosyalist parti [C.D.U.-C.S.U.]) çerçevesinde hükûmete katılmaktadırlar. Parti 1969 seçimlerinde net bir gelişme gösterdi ve oyların yüzde 42,7'sini alarak Meclis'te 222 sandalye (1965'te oyların yüzde 39,3'ünü almış, 202 sandalye kazanmıştı) kazandı. Sosyalistler Meclis'te 30 sandalyesi olan liberallerle koalisyon hükûmeti kurdular ve böylece Willy Brandt federal şansölye oldu. Partinin bu siyasî başarısı 1972 seçimlerinde daha da pekişti. Bu seçimlerde S.P.D. (Alman Sosyal Demokratik parti) oyların yüzde 45,9'unu aldı ve Meclis'te 230 sandalye kazandı. Fakat bu tarihten sonra parti prestijini kaybetmeğe başladı. Nisan 1974'te «Wilhelm olayı» (bk. ALMANYA [*Federal Almanya cumhuriyeti*], *Ek*) patlak verdi. Tam bu tarihte S.P.D. üç büyük kalesi olan Hamburg, Schleswig-Holstein ve Rheinland-Pfalz'da seçimi kaybetmiş bulunuyordu. Partinin sağ kanadına göre bu gerileme parti sol kanadının girişimlerinden ileri gelmekteydi. Gerçekten, 10-14 nisan 1973 tarihlerinde toplanan Hannover kongresinde yeni bir sol kanat gelişmişti. Bu sol kanat Bad Godesberg (1959) programına karşı çıkmamakla birlikte daha az liberal bir iktisadî politika öngörmekteydi. Temsilcilerin yüzde 38'i tarafından benimsenen bu eğilim, özellikle bankaların ve büyük şirketlerin millîleştirilmesini isteyen genç sosyalistler arasında çok güçlü idi. Parti yönetimi 1974 temmuzunda genç sosyalistleri ılımlı olmağa çağırdı. Gerçekte liberal-sosyalist koalisyonundan hayal kırıklığına uğrayan ücretliler S.P.D.'den kopmağa başlamışlardı.

Bununla beraber S.P.D. ve Liberal parti temmuz 1974'te Aşağı Saksonya seçimlerinde mutlak çoğunluğu kazandılar. Bu seçimler S.P.D. için hayatî bir önem taşıyordu. Çünkü yenilgi halinde Bundesrat'ta muhalefet lehine bir değişiklik olacak ve sosyal demokrat Helmut Schmidt'in yönetimindeki yeni hükûmet çalışamayacak duruma gelecekti. (L)

Sosyal Güvenlik bakanlığı, çalışanların genel refahını arttırmak ve bu yolla çalışmayı verimli kılmak, tam çalışma ve sosyal güvenliği sağlamak amacıyla kurulmuş devlet teşkilâtı. 1946 tarih ve 4951 sayılı Bakanlıklar Kurulması Hakkındaki yasaya dayanılarak 1974'te kuruldu. O tarihte Çalışma* bakanlığına *(Ek)* bağlı bazı kuruluşlar bu bakanlığa devredildi. Bakanlığın merkezdeki ana birimleri Sosyal Sigortalar kurumu ve Bağ-Kur genel müdürlüklerinden oluşur; taşra örgütleri bu iki genel müdürlüğün bağlı birimleridir. Yeni kurulmuş bir bakanlık olduğu, kuruluş ve teşkilât kanunu henüz çıkmadığı için çalışma alanıyla ilgili verileri derleyip toplayacak araştırma kuruluşları yoktur.

SOSYAL GÜVENLİK BAKANLARI

Sadık Şide (12 kasım 1974); Ahmet Mahir Ablum (12 nisan 1975). [M]

***Sosyal Hıristiyan partisi** (BELÇİKA—). — Ülkede iki ayrı dilin konuşulmasından doğan ayrılık ve çekişmeler karşısında bütünlüğünü koruyamayan Sosyal Hıristiyan partisinin flaman ve wallon kanatları iki bağımsız partiye dönüştü: wallon sosyal hıristiyanlar (Sosyal Hıristiyan partisi) ve flaman sosyal hıristiyanlar (Christelijcke Volks partij). Bu iki parti ayrı kongreler yapmakta ve seçimlere bağımsız olarak girmektedir. 7 kasım 1971 seçimlerinde sosyal hıristiyanlar hafif bir gerilemeyle, 68 yerine 66 temsilcilik kazandılar. Uzun görüşme ve pazarlıklardan sonra, wallonlar partisinden Gaston Eyskens, Sosyal Hıristiyan partisi ve sosyalistlerle anlaşarak bir koalisyon hükûmeti kurdu. Ne var ki, wallonlar partisinin dil sorunu konusunda en ufak bir ödün vermeğe yanaşmaması, 1972 kasımında bir hükûmet bunalımına yol açtı. Gaston Eyskens hükûmet başkanlığını sosyalist Edmond Leburton'a bıraktı, sosyal hıristiyanlar da koalisyonda kaldılar. Mart 1974 seçimlerinde Sosyal Hıristiyan partisi geçerli oyların yüzde 9,1'ini alarak 22 temsilcilik ve «Christelijcke Volks» partisi geçerli oyların yüzde 23,2'sini alarak 50 temsilcilik kazandılar; böylece sosyal hıristiyanlar grubunun sandalye sayısı 66'dan 72'ye çıkmış oldu ve wallonların partisinden Léo Tindemans, Sosyal Hıristiyan partisi ve liberallerin katıldığı bir azınlık koalisyon hükûmeti kurdu. (L)

Sosyalist Kültür derneği, Türkiye sorunlarını sosyalist bakış açısıyla incelemek, sol düşüncenin esasları ve yöntemleri üzerinde araştırma yapmak amacıyla Ankara'da kuruldu (1963). Kurucuları arasında Osman Nuri Torun* (başkan) *[Ek]*, Attilâ Karaosmanoğlu* *(Ek)*, Cahit Tanyol*, Nurettin Ş. Kösemihal*, Tarık Ziya Ekinci, Doğan Avcıoğlu* *(Ek)*, Sadun Aren* *(Ek)* bulunmaktaydı. Derneğin yayın organı *Yön* ve daha sonra *Devrim* dergisiydi. Dernek 1971'de dağıldı. (M)

İtalyan Sosyalist partisinin Milano'da yapılan XIII. kongresinde G. Mancini (solda) ve B. Craxi (mart 1972)

***Sosyalist partileri** (İTALYAN—). — İtalyan Sosyalist partisi (P.S.I.) ve Birleşik Sosyalist parti (P.S.U.) 1974 ekimine kadar çeşitli Rumor hükûmetlerine katıldılar. Bu tarihte, Millet meclisinin dağılmasını isteyen sosyal demokratların çıkardığı anlaşmazlıklar kabinenin düşmesine yol açtı. Sosyal demokratlar komünist muhalefetle ilişkilerin kısıtlanmasını ve sosyalistlerin kabul edilmeyeceği bir merkez sağ hükûmet isterken, sosyalistler muhalefetle birleşmeyi ve sendikalarla hükûmetin anlaşmasını öne sürüyorlardı. İki parti arasındaki bu karşıt düşünceler merkez solun çoğunluğu yeniden elde etmesini imkânsız kılıyordu. Nihayet Aldo Moro sosyal demokratlarla sosyalistlerin desteğini her şeye rağmen kazanan, hıristiyan demokratlarla cumhuriyetçilerden oluşan birleşik bir hükûmeti kasım ayında kurmayı başardı. (L)

***Sosyalist partisi** (BELÇİKA—). — Belçika Sosyalist partisi (B.S.P.) 1968 seçimlerinden beri, koalisyon ortağı sosyal hıristiyanlarla hükûmettedir, fakat, ortaklarının aksine, Anayasa'da federalizm doğrultusunda bir değişiklik yapılmasına karşı çıkar. Partinin bu tepkisi, sosyalistlerin wallon hareketiyle işbirliği halinde bulunduğu Brüksel'de özellikle ağırlık kazanmıştır. Esasında bu sosyal krizi çözümlemek için sosyalistler, parti başkanı Collard'ın 1 mayıs 1969'daki çağrısında da öngördüğü gibi, bütün ilerici güçlerin birleşmesini istiyorlardı. Parti, ancak Paul Henri Spaak'ın federal görüşe katılmasıyla 1970'te tutumunu değiştirdi. 11 ekim 1970 komün seçimlerinde B.S.P. başarı kazandı. Bununla birlikte bir yıl sonraki milletvekili seçimlerinde, Wallon Halk birliğinin ağır basması üzerine B.S.P. Meclis'te ancak iki fazla sandalye (59 yerine 61) kazanabildi. Sosyalist parti seçimlerden sonra da sosyal hıristiyanlarla işbirliğine devam etti. Sosyal hıristiyan ve liberalleri de içeren koalisyon kabinesinin başkanlığına ocak 1973'te sosyalist aday Edmond Leburton getirildi. Fakat ocak 1974'te sosyalist bakanlar, Liège bölgesinde kurulacak Belçika-İran ortak yapımı petrol rafinerisinden vazgeçilmesini protesto için koalisyon ortaklarını suçlayarak hükûmetten istifa ettiler. Bu karar hükûmetin istifası ve mart 1974'te yeni seçimlere gidilmesiyle sonuçlandı. Bu seçimlerde sosyalistler çok açık bir biçimde sola yönelik bir kampanya sürdürdüler. Bunun sonucu olarak partinin Flandre'daki oyları azaldı, Wallon bölgesindeki oyları ise arttı (yüzde 26,7). Parti Meclis'te iki sandalye (61 yerine 59) kaybetti. Léo Tindemans'ın (flaman sosyal hıristiyan) seçim öncesi koalisyonunu yeniden kurma çabalarına rağmen, sosyalistler yeni hükûmete katılmayı reddettiler. (L)

Belçika Sosyalist partisi üyesi Willy Claes Leburton hükûmetinde bakan

Sosyalist partisi (BİRLEŞMİŞ FRANSIZ—) [P.S.U.], 1960 yılında birçok sol grubun bir-

Foto. A.F.P., News Service, A. Noguès-Sygma, Gamma (LAROUSSE)

Suresnes'de toplanan Fransız Sosyalist partisi kongresi (mart 1974) soldan sağa: F. Mitterand, P. Mauroy, R. Pontillon, H. Delisle, G. Defferre

leşmesinden doğan bir partidir: Fransız Sosyalist partisi (S.F.İ.O.) azınlıkları, Sosyalist Sol birliği (U.G.S.) ve Özerk Sosyalist parti (P.S.A.). 1973'te P.S.U. 10 000 üyesiyle, meclis seçimlerinde oyların yüzde 3,34'ünü aldı. 1973 kasımında Robert Chapuis, Michel Raad'ın yerine genel sekreter oldu. 1974 nisanında P.S.U. mayısta yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde François Mitterand'ı desteklemeyi kararlaştırdı. Orléans'da, partinin millî konseyinde (kasım) azınlığa düşen ve sosyalist partiyle birleşme taraftarı olan M. Rocard ve R. Chapuis P.S.U. idare meclisini terk ettiler. P.S.U.'nun özerkliğini korumak isteyen yeni çoğunluk geçici bir idare kurdu. Rocard ve Chapuis tarafından temsil edilen yeni azınlık aralık ayında P.S.U.'dan istifa ederek Sosyalist partiye girdiler. (L)

***Sosyalist partisi** (FRANSIZ—) [S.F.İ.O.]. — 1971 temmuzunda parti genel sekreterliğine François Mitterand getirildi. Parti, bir kendi kendini yönetim programını benimseyerek Komünist parti ile müzakerelere yeniden başladı. Bazı uyuşmazlıklara rağmen (A.E.O., Çekoslovakya ve aşırı sola karşı takınılacak tavır konularında) bu görüşmeler 27 haziran 1972'de ortak bir hükûmet programının imzalanmasıyla sonuçlandı.

Sosyalist parti 23 nisan 1972 referandumuna katılmama kararındaki başarısını takiben sol radikallerle bir koalisyon da (U.G.D.S. [Union de Gauche Démocrate et Socialiste], Demokrat ve Sosyalist Sol birliği) yaparak Komünist parti ile olan işbirliğini pekiştirdi. Söz konusu koalisyon 4 mart 1973 seçimlerinde kullanılan oyların yüzde 26,36'sını (Komünist parti yüzde 21,25 almıştır) alarak Meclis'te 100 sandalye (bunun 88'i Sosyalist partiye aittir) kazandı. Parti genel sekreteri François Mitterand, mayıs 1974 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde solun ortak adayı seçildi. Mitterand birinci turda kullanılan oyların yüzde 43,24'ünü, ikinci turda ise yüzde 49,19'unu aldı. 12 ve 13 ekim tarihlerinde yapılan millî düzeydeki sosyalist toplantılarında sol akımların birleştirilmesi ve ortak bir «toplum projesi»nin hazırlanması görüşüldü. (L)

***SOSYALİZM** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *sosyalizm* alanında yeni gelişmeler oldu ve 1974'te Ahmet Kaçmaz başkanlığında Türkiye Sosyalist İşçi partisi (T.S.İ.P.) kuruldu. Aynı yıl af yasasının çıkmasıyla siyasî tutukluların büyük kısmı salıverildi ve yeni sosyalist partiler kuruldu. Behice Boran başkanlığında Türkiye İşçi* partisi (T.İ.P.) [*Ek*] yeniden örgütlendi. Mihri Belli* (*Ek*) başkanlığında Türkiye Emekçi partisi (T.E.P.), Mehmet Ali Aybar* (*Ek*) başkanlığında Sosyalist parti (S.P.) kuruldu. Bu partiler 1975'teki senato üçte bir yenileme ve Millet meclisi boş üyelikleri için yapılan ara seçimine, gerekli il ve ilçe örgütlenmelerini tamamlayamadıkları için katılamadı; bazı bölgeler dışında Cumhuriyet Halk partisini destekleme kararı aldılar. (M)

***SOSYOANALİZ** i. — Sosyal psikol. Toplumsal gruplar düzeyinde yürütülen özgül araştırma ve müdahale yöntemi.

— ANSİKL. A. Amar (1952) ve J. ve M. Van Bockstaele (1968) tarafından bu terim, sınırları belirlenmiş bir araştırma alanı, özgül bir müdahale yöntemi ve araştırma ile bu müdahale sonunda elde edilen verilerin kuramsal olarak sistemleştirilmesi anlamında kullanılmıştır. Amaç yalnızca sosyolojiktir: yasa ve kuralların sürekli varlığını ortaya koyan yargılara varmak. Bu da, araştırmanın yapılmasını isteyen toplumsal grup için, kendi mantık kategorilerinin ve bunlar arasındaki bağıntıların oluşumunu ve gelişme olasılıklarını kavramak demektir.

Ayrıca, psikanalizden esinlenme sosyopsikolojik bir müdahaleyi belirtmek için de *sosyoanaliz*'den söz edilir. Bu durumda söz konusu olan, bir kurumdaki kişilere yöneltilen bir eylemle bu kurumda mikrososyal bir değişikliğe yol açmaktır.

Buna karşılık G. Lapassade, sosyoanaliz deyimini kurumsal çözümleme alanında elde edilen bilgikuramsal verilerden esinlenme bir müdahaleyi belirtmek için kullanır. Geleneksel görüşün aksine, kurumsal çözümleme bir devrilme ya da merkezden kaydırma anlamına gelir (Lapassade, R. Loureau, F. Guattari). Göz önüne alınan bilgikuramsal alan, bir toplumsal bilinçaltı ve bir değerler kaynağı olarak kurumlardır. Kurumsal* (*Ek*) çözümleme bir çeşit toplumsal yorumlama haline gelir. Sürdürdüğü soruşturmanın amacı toplumun dile gelmesini ve toplumsal ilişkilerin değişikliğin gerçekleşmesi için, kurulu'nun bütün ağırlığına rağmen kurucu'nun (bk. KURUCU-KURULU, *Ek*) harekete geçmesini sağlamaktır; ne var ki, bu soruşturma, verimli olması isteniyorsa, çözümleyicinin kendi olanaklarıyla değil, yapay ya da doğal çözümleyiciler ile (Pavlov'dan alınan kavram) sürdürülmelidir. Sosyopsikanaliz* (*Ek*) ise kuvvet bağıntısı ve sınıf mücadelesi modeline göre kurumsal alanı siyaset açısından çözümler. (L)

***SOSYOLENGÜİSTİK** i. — ANSİKL. *Sosyolengüistik*'in (*eşanl.* TOPLUMDİLBİLİM) amacı dil ve toplum arasındaki bağlantıları araştırmak ve incelemektir. Bu araştırma ve inceleme iki yönde gelişir. İlki, dil ve toplum ilişkilerinin ne olduğunu saptamaktır; bu alanda da birbirine karşıt iki görüş geçerlidir: bu görüşlerden ilki, bir topluluğun dili, kendi gelişmesini, kendi dünya görüşünü ve kendi toplumsal gerçeğini yine kendi oluşturur düşüncesidir (Sapir ve Whorf'un görüşleri). İkinci görüş ise, dilin, toplumsal yapılara bağlı olarak bir evrim geçirmesidir. Sovyet dilcisi Marr'ın geliştirdiği bu ikinci görüşe göre, dil üretim biçimine göre değişikliğe uğrayan bir üstyapı dizgesidir. Yine bu ilk araştırma yönü içinde, dilbilgisi kuramlarının evrimini inceleyen çalışmalar, tarihsel ve toplumsal açıdan sürdürülen dil incelemeleri de (sözgelimi, Vaugelas'nın yapıtlarını, çağının toplumsal ve iktisadî koşullarına göre incelemek) sayılabilir.

Sosyolengüistik çalışmalarının ikinci yönelişi alanı ise, dil değişmelerinin incelenmesidir. Dillerin, çeşitli etkenlerle değişikliğe uğradığı bir gerçektir. Bu etkenler arasında zaman, konuşucunun coğrafî ve toplumsal kökeni, yaşı, cinsiyeti, ayrıca dinleyicinin durumu v.b. sayılabilir. Bu nedenle, bir toplumdilbilimci hem dilsel değişiklikleri, hem de toplumsal değişiklikleri bilikte incelemek zorundadır. Ama, böyle bir inceleme sürecinde bu iki değişiklikten birine öncelik tanıyamaz. Çünkü, bu değişiklikler aynı anda birlikte mi oluşur, yoksa biri diğerini etkiler mi, işte ana sorun bunu çözümlemektir.

Sosyolengüistiğin bu bölümündeki gelişmeler oldukça yenidir; çünkü bu alandaki çalışmalar uzun süre Saussure'ün dil ve söz kavramlarına bağlı kalmıştır. Gerçekten de, uzun süre, konuşan birey, belli bir toplumsal ve tarihsel çevre içinde incelenmedi. Chomsky'nin çalışmalarıyla da sorun değişik bir biçimde ele alınmadı. Çünkü Chomsky dili bir edinim olarak benimsiyor, böyle olunca da ortaya türdeş bir topluluğa bağlı olan «ideal bir konuşucu - dinleyici» anlayışı çıkıyordu. Ama bugün artık bir toplumdilbilimci için geçerli olan sorunlar şunlardır: ideal bir konuşucu ne demektir? (toplumsal bir konuma bağlı olmayan bir konuşucudan söz edilemez artık); türdeş bir topluluk nedir? (ortaya kesin ayrılıklar çıkarsa halkın dili mi, yoksa özel kullanımlar mı topluluğun dili olarak benimsenecektir?); bu durumda edinim gerçeği ne olacaktır? Amerikalı toplumdilbilimci W. Labov «özgür değişme» kavramına değinerek, o güne kadar pek önemsenmemiş olguları sistemli bir biçimde inceledi. Labov'a göre, bazı olguların bireysel açıdan açıklanamaması, bunların toplumsal açıdan da açıklanamayacağını göstermez. Dilsel düzeyde görülen değişiklikler (ya da çeşitlilik) ancak toplumsal düzeyde açıklanabilir. Bu nedenle, dil düzeyiyle toplumsal düzey arasındaki ilişkilerin sistemli bir biçimde incelenmesi gerekir. İlk çalışmalarında yapısalcı bir yönteme yönelen Labov yalnızca sesbilimsel incelemeler yaptı. Belli bir toplulukta değişik biçimlerde seslendirilen bir sesbirimi ele alarak, bir yandan bu sesbirimin çeşitli değerlerini saptadı, öte yandan da, konuştuğu kişileri birçok toplumsal ve iktisadî sınıflara ayırdı. Böyle bir ayırım yaparken meslek ve öğrenim düzeyi gibi iki temel ölçütten hareket eden Labov, soruna açıklık getiren bazı diğer etkenlerden de yararlandı. Kişilerin konumlarındaki değişiklik eksenini de hesaba katan Labov, böylece, dil düzeyinde görülen çeşitli kullanımları toplumsal ve konumsal düzeylerde görülen değişik değerlerle ele aldı. Aynı iktisadî düzeyde, aynı konumda, ama değişik yaştaki kişiler arasında elde edilen sonuçları karşılaştıracak olursak, Labov'un bu eşzamanlı betimlemesine tarihsel gelişim boyutunu da katmamız gerekir. Eğer sonuçlarda bir değişiklik yoksa, tarihsel bir değişiklikten söz edilemez; değişik yaştaki kişilerle yapılan konuşma sonuçları birbirine benzemiyorsa, o zaman eşzamanlı değil artzamanlı (diyakronik) bir değişiklik söz konusudur. Labov 1968'den sonra özellikle U. Weinreich ile yaptığı çalışmaların ardından sosyolengüistiği genel dil kuramı kapsamında ele aldı ve daha çok tümce yapılarıyla ilgilendi. Bu çalışmalarıyla birlikte, edinim kavramını da yeniden gözden geçirdi. Topluluğun bütün bireyleri için aynı ya da bir başka deyişle türdeş bir edinimden söz etmek yerine birbirinin aynı olmayan bir edinim kavramını ortaya attı. Böylece, aynı şeyin söylenmesi konusunda ortaya çıkan değişik seçeneklerden hangisinin kimin tarafından benimsendiği görülecekti. Demek ki, edinimi (dilbilgisi) simgeleyen kurallar, her birey için değişmez bir tek bütün değil, birçok alt bölümleri olan bir sistemdi.

Dilsel edinimin böyle tanımlanması demek, değişik bir dilbilgisi kavramını da benimsemek demektir. Gerçekten de, Chomsky'nin geliştirdiği kurallar bir dilsel ogunun türdeş olmayan özelliğini betimlemek için yeterli değildir, çünkü kimi dilsel olgular yalnızca toplumsal düzende ortaya çıkan bir değişikliğin sonucudur. Öte yandan bireyin toplum içindeki yerine göre de dilsel değişikliklerden söz edilebilir. Bu çeşitli değişiklikleri bir tek kurala bağlayabilmenin tek koşulu, üretici dilbilgisine yeni bir kurallar dizisi eklemektir: değişken kurallar diye adlandırabileceğimiz bu kurallar dizisi aynı kuralın her durumda uygulanamayacağını gösterdiği gibi, hangi dilsel ya da dil dışı koşullarda hangi kuralın geçerli olduğunu da gösterir. Ayrıca bu kuralların bireysel edinimi yansıtması için, bireysel edinimin de temelde türdeş olmayan bir topluluk üyesini simgelemesi gerekir.

Edinim kavramının bu yeni tanımı ve bu yeni kurallar dizisi dilsel çeşitliliğin incelenmesi konusunda, özellikle de tümce yapısı açısından yeni görüşlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Ancak, bu kuralların çoğu değişime uğramadığı için belki bir topluluğun dilsel bütünlüğünde patlamalara yol açmaz. (L)

***SOSYOLOJİ** i. — ANSİKL. 60 yıllarının sonu ve 70'lerin başları, *sosyoloji*'nin de çağdaş uygarlık üstüne yapılan tartışmalara katılmasına sahne oldu. Adı yüzyıl önce konan bu bilgi dalını kamuoyu önce yadırgamış, sonra etkisinde kalarak ağır ağır benimsemişti. Sosyolojiyi kuranların amacı toplumsal gerçeğin bir bütün olarak bilimini kurmaktı. İşe istatistiklerin karışması ve anketlerin gelişmesiyle bu bilim dalı aynı zamanda deneysel, çözümsel ve nicel bilimsel nitelik kazandı. İnceleme konuları gene aynıydı: toplumsal mekanizmayı günışığına çıkarmak, insanlık komedisinin çeşitli görünümlerini incelemek. Sadece yöntemler değişti. Yüzyıl ikinci yarısının umudu, sosyal olayları tarihte ilk defa bilimsel kesinliğin gerekleri uyarınca tanımlamak, aydınlığa çıkarmak ve bir çerçeve içine yerleştirebilmektir. Bunu sosyolojinin bir üstünlüğü olarak mı ele almalı, yoksa talihsizliği olarak mı? Bir lutuf mu saymalı, yoksa bir kandırmaca mı?

Fto. News Service (LAROUSSE)

Günümüz toplumlarını sarsan çeşitli buhranlarla çağdaş olan sosyolojinin statüsü sorunu, hem eski, hem yeni terimler çerçevesinde ortaya kondu. İkinci Dünya savaşından hemen sonra Avrupa, Atlantikötesi'nde uygulanmakta olan anketler yöntemine ayak uydurmağa başladı. Amerika Birleşik devletlerinde 1930'lardan beri denenmekte olan, psikolojiden alınma gözlem tekniği durmadan geliştiriliyordu. Yöntemin büyük provası Lazarsfeld'in, 1940'ta Roosevelt ile Wilkie'yi karşı karşıya getiren başkanlık seçimleri konusunda yaptığı ünlü gözlem oldu. Bu araştırma, Amerika'nın iki savaş arası dönemde alışageldikleriyle ölçülemeyecek kadar iyi geliştirilmişti. Sosyolog, kampanya boyunca seçmen kütlesinde görülen gelişmeleri belirlemekle kalmıyor, bir seçim konuşmasından öbürüne kamuoyunda meydana gelen değişmelerin sebeplerini ve şartlarını da açıklayacağını öne sürüyor.

Batı ülkelerinde kamuoyu yoklamaları, sosyolojinin en göze çarpan ve en fazla sözü edilen yönü oldu. Kendini böylece yenilemiş olan bilim dalı, yokladığı vatandaşların dileklerini öğreniyor ve onların teşhislerini yöneticilere öneriyordu. En elverişli anlar olan seçimler sırasında yapılan yoklamalardan giderek daha çok ilgi görür oldu.

Sosyolojinin bu kadar dikkati çekmeyen başka bir yönü, araştırma enstitülerinin, özel ya da kamu kuruluşlarının yaptırdığı anketler yoluyla gelişmektedir. Bu anketlerde eğitim sorunları kadar çağdaş haberleşme araçları, suçluluk, bürokrasi mekanizmasının işleyişi gibi konular da ele alınır. Sosyoloğa işi düşmeyen kesim kalmamış gibidir. Dahası var: sosyoloji çoğu zaman, öbür bilgi dallarının yetersiz kalışından doğan boşlukları da dolduracak güçte görünmektedir. Hiç değilse bu anlamda kalıcı olduğu söylenebilir. Tümü bakımından sosyoloji gene de heterogendir. Aynı zamanda uyguladığı yöntemler açısından da büyük bir çeşitlilik gösterir.

Sosyoloji bir yandan da, eylemcilere bilgi sağlar durumdadır; bu, çoğu zaman araştırmacıların isteği dışında olur, ama bilerek yapanlar da vardır. Kendi halindeyken gizli kalan olguları günışığına çıkararak, bunların sonuçlarından zümrelerin ya da toplumun hoşnut kalmayacağını belirterek sosyoloji tehlikeli bir iş görmekte, kurulu düzene karşı çıkanların yanında yer almaktadır. Ama çeşitli yoklama ya da «sosyal gözlem» enstitüleri, araştırmalarıyla reformcu bir siyasete olduğu kadar tutucu bir siyasete de hizmet edebilir. Bu enstitüler aklın, gelişmeden doğan kötülüklere deva bulmak ya da toplumların kendi yapılarına uygun yönde yenilenmesini sağlamak için başvurduğu bir hile sayılabilir. Ne olursa olsun, sosyoloji tarihe, insanların eseri olan tarihe karışmıştır.

Aslında sosyolog hemen her yerde kuralların peşindedir. Nesnelliği üzerine tartışmalar ya da bu bilgi kolunun öbürleriyle karışması, tarih içindeki yerinin belirtileridir. Ele aldığı konular kadar yöntemleri de çeşitli olan sosyoloji, tarihin dışında değildir.

Bununla birlikte, sosyolojinin kısa tarihi, incelediği toplumların tarihinden ayrılır. Amerikan sosyolojisi çok uzun süre, aşırı bir çözümleme ve deneysel gözlem endişesinin etkisi altında kaldı. Toplumdaki değişimlere büyük ilgi duyan araştırmacı, sosyal gerçeğin çeşitli unsurlarını mikroskop altında inceledi. Bu arada, «sosyal çıkış noktaları»yla fazlaca ilgilenmiş, az ya da çok evrimci bir gözle tarihe toplu bir bakış ihtiyacını pek duymamıştı. Talcott Parsons daha 1937'de, kuramın yerini ve görevini belirlemek istedi. Sosyoloji kuran Avrupalıların yolundan giderek, sosyal eylemin gerçek bir bilimini kurmayı öne sürdü. Bir yandan, tanımlama ve sosyogramcılık hevesine karşı koyarak sosyoloğu «görüş açısını genişletmeğe» çağırdı (François Bourricaud), bir yandan da amerikan sosyolojisini fazla sistemli açıklamalar hevesinden sakınmağa çalıştı. Parsons. bu bilgi dalının sosyogramcılığa ve felsefeye dönük ikili eğilimden bir ölçüde uzak kalmasını sağlamayı başardı.

Son dönemde ve özellikle 1965'ten bu yana, bir «toplum bilimi»nin kurulması olasılığı yeniden tartışılmağa başladı. Bu yönelimde şüphesiz, Karl Mannheim'ın *İdeoloji ve ütopya* (1929) adlı kitabının yayımlanmasının da etkisi oldu. Amerikan sosyolojisinin bugün geçirmekte olduğu buhranın, geleneksel yaşama biçimlerine karşı çıkan öbür sarsıntılarla aynı dönemde hissedilişi de bir rastlantı sonucu değildir. Nihayet, görevsel çözümlemeden çok çatışmalara ilgi duyan Marx'çı ve yeni-Marx'çı örneklerin en köktenci sosyologları bile etkilemekten geri kalmadığı da bir gerçektir.

Aynı dönemde, sovyet sosyolojisi de anketler tekniğini benimsedi ve çözümleme tutkusuna yakalandı. İlk bakışta tarihî maddecilik ilkelerini de umursamaz görünen sovyet sosyolojisi ikili bir rol oynar gibiydi. Bir yandan, ihtilâl sonucu meydana gelen sosyal değişimlerin bir bilançosunun çıkarılmasını sağlıyor, bir yandan da kralın geleneksel akıl hocası rolünü oynayarak, sosyalist toplumun kuruluşunda karşılaşılan güçlüklere çözüm yolları bulmağa çalışıyordu. Sovyet sosyologları arasındaki fark, resmî siyaset felsefesiyle bağdaşma derecesinden ileri gelir. Bu bakımdan, başlıca üç tutumun benimsendiği görülür. İdeolojiye toz kondurmayan ilk tutum, «burjuva» sosyolojisinin karşısına gösterişli bir tavırla, tarihî maddecilik damgasını yemiş Marx'çı sosyolojiyi çıkarmakta direnir. Daha yaygın olan ikinci tutum, resmî sosyoloji kuramını bir tarih felsefesinin kurallarıyla bağdaştırmağa çalışır ve böylece, sosyal sorunlara sıcağı sıcağına elkoyma ve kesin çözümler getirme olanağından yoksun kalır. Nihayet bir üçüncü tutum, birlikte gelişen sosyoloji kavram ve kuramlarının, yerleşmiş toplum düzenlerini meşrulaştıran resmî felsefelerle hiç bir ilgisi olmadığı görüşünü savunur.

Geçen yüzyıldaki öncülerinin damgasını taşıyan fransız sosyolojisi, günümüzde yaklaşımlarının, gözlem türlerinin ve doğrulama yollarının çeşitliliği yüzünden felce uğramış gibidir. Raymond Boudon'un haklı olarak belirttiği gibi, bu alanda tartışmasız, kesin tek bir örnek verilememiştir. Artık söz konusu olan, sosyolojinin sosyal içeriği üzerinde durmaktan çok, çeşitli toplumların sosyolojiyi ne amaçla kullandıkları sorusudur. (L)

SOSYOPSİKANALİZ i. (fr. *sociopsychanalyse*). Psikanaliz. Toplumsal olayları psikanaliz kuram ve kavramlarına başvurarak incelemeğe girişen sosyoloji ve psikanaliz hareketi.

— ANSİKL. Psikanalizci Gérard Mendel, *«sosyopsikanaliz»*'e bir giriş» olarak tanımladığı *la Révolte contre le père*'i (Babaya başkaldırma) 1968'de yayımlamıştı. Bunun kuramsal temeli şu varsayıma dayanır: sanayi uygarlığının tarihsel gelişmesi, kolektif bilinçaltında bir «ruhsal baba» imgesinin, Cilâlıtaş'tan önceki ana imgesinden apayrı bir baba imgesinin oluşmasıyla birlikte yürümüştür. Akılcılığın, ilerlemenin dayanağı olan bu «ruhsal baba» imgesi üç dinsel «biçim»de ortaya çıkmıştır: Tek Tanrı, Bilgin-Kral, Diktatör. Bugünkü uygarlığın bunalımı, «bastırılmış olan eski saldırgan ana imgesinin toplumsal iktidarı temsil eden dış baba imgesini bastırmağa kalkışmasından ileri gelir». Çağdaş insan, «ana ve babanın birbirine karışan» bu imgeleri karşısında çaresiz kalmış ve «baba ana ile karıştığı» için, artık erişkinliğe ulaşmak, kurtulmak umudunu da yitirmiştir. Bu öğretiye göre, sosyopsikanaliz, «ortak ruhun bilinçaltı çatışmaları»nın «sosyokültürel kurumlar düzeyinde» incelenmesi olacaktır; bu da her toplumdaki «çatışma»nın «günışığına çıkması» demektir. Psikosomatik tıbbın «tıp ile psikanaliz arasında» yer alması gibi, sosyopsikanaliz de sosyolojiyle psikanaliz arasında yer alır.

Aynı yazarın *Crise de générations* (Kuşaklar bunalımı) [1969] ve *Pour décoloniser l'enfant* (Çocuğu sömürü konusu olmaktan kurtarmak için) [1971] adlı eserlerinde, sosyopsikanaliz çözümlemeler özellikle telkine dayanır. Bu yüzden «tümden yoksunluk içinde» olan çocuk, erişkinleri otoritenin, daha doğrusu çok eski bir olay olan «otorite olayı»nın temsilcisi olarak kendi benliğinde yaşar. Babalara başkaldırma da bundan ileri gelir. Bu uygarlık bunalımı, gençlik örgütlerini gerçek bir «sosyopolitik sınıf» haline getirir; yetişkinler «sınıf»ı karşısında buna da hukuksal ve siyasal bir yaşama hakkı tanımak uygun olur. Öte yandan, bu düşünce çizgisinden bir sosyopsikanalitik çözümleme yöntemi doğar; «kurumlardaki türdeş toplumsal kümeleri çözümleyen» bu yöntemin savı, örgütlerdeki siyasal ve psikolojik iktidar olaylarını açığa çıkarmaktır. G. Mendel, P. Ranjard ve C. Vogt'la birlikte, kurumları yeni bir çözümsel yaklaşımla ele alan bir ekip kuruldu: kurumsal sosyopsikanaliz denen bu yaklaşım 1972 ve 1973 arasında üç eser yayımlamış bulunuyor.

Sosyoanalizin tutumu ne kadar ilginç olursa olsun, kavramsal araçlarında sağlamlık bulunmadığı da bir gerçektir. Eskilere ilişkin en genel kaynaklar («ortak ruh») özel Marx'çı kavramlarla (iktidar «artık-değer»i kuramı) koşutlaşmıştır. Her şeyin «iktidar» üstünde toplanması, kurumlardaki ortaklaşa sistemin aleyhine olarak bireye üstünlük tanınması sonucuna varır («siyasalın iktidarı, kişinin kurumsal toplum sınıfı içindeki iktidarı demektir», *Sociopsychanalyse*, no 2). Son olarak denebilir ki, Mendel bu çeşit antropolojinin ayrılmaz bir parçası olan psikolojizmden kurtulamamıştır: iktisadî kopukluklar ruhsal kopukluklara dönüşmüş, tarih bir imgeler «kürtajı»na indirgenmiştir. (L)

SOTO (Jésus Raphael), venezuelalı sanatçı (Ciudad Bolivar 1923). Venezuela'da sanat öğretmenliği yapan kübist ressam Soto 1950'de Fransa'ya gitti, orada Klee, Albers, Maleviç, özellikle de Mondrian'ın doğrultusunu benimsedi ve «yeniplastikçilik» akımını «hareketlendirecek» bir araştırmaya girişti. 1951'den sonra plastik işaretlerin tekrarına dayanarak yapıtı serbest bir biçimde düzenlemeyi denedi, bu çalışma sonunda müzik dizilerine benzeyen «diziler» ilkesine ulaştı (*«Değişim»*, 1954). Önce yakın öğeleri üst üste koyarak hareket sağlamağa çalıştı, Duchamp'ın *«Optik makine»*sini gördükten sonra da «görüntüyü motor kullanmadan» hareketlendirdi. Böylece, aralıklı olarak üst üste gelebilen plexiglas üstüne ilk «kinetik yapı»sını oluşturdu (1956). Ardından «optik ayrışma» olayını inceledi ve başlıca temalarından «kafesler»i gerçekleştirdi; kafeslerin arkasında çeşitli öğeler yer alıyordu. Bu yapıtlarda, seyircinin hareketi, görüşün değişmesini ve buna bağlı olarak çizgi ve kütlelerin hareketini sağlıyordu (*«Renk dinamiği»*, 1957). Madensel tel kafeslerden oluşan «yazılar» (1963), daha sonra da boyalı bir örgü önündeki naylon ipliklere asılmış çubuklardan oluşan «maddesel olmayan titreşimler» (1965) adlı yapıtıyla, seyircinin isteğine göre, görünüp kaybolan biçimin «maddesizleştirilmesi» olayını gerçekleştirdi. Aynı yöntemi anıtsal yapılarına da uyguladı ve kinetik çevreseller oluşturdu: «Gerilimler» ve «Gelişimler» (*«Sarı gelişim»*, 1968; Unesco'nun Paris merkezindeki iç dekor, 1970); daha sonra «içine girilebilir yapılar» gerçekleştirdi. Naylon iplik ve telden yaptığı «içine girilebilir» eserleri açıkhavada (Paris Modern Sanat müzesi, 1969; Bordeaux, 1973) sergilendi. (L)

***SOTOLA** (Jiri), çekoslovak yazarı. — 1969'da Çekoslovak Komünist partisinden çıkarıldı. 1970'te, Çekoslovak Yazarlar birliği kapatıldığı sırada Sotola bu birliğin sekreteriydi. Radyo ve televizyon için oyunlar yazdı (*Waterloo*, 1967), tarihsel anlatılara roman türünü denedi: *Pollo arrosto* (Kızarmış piliç) [1971]. (L)

SOUL MUSİC [solmyuzik] i. (*ruhun müziği* anlamında ing. k.). Amerika zencilerinin tüm müzik biçimlerini (caz, gospel songs, spirituals, blues, rhythm and blues v.b.) belirten deyim. (*Soul music* deyiminin ortaya çıkışı ve ticarî bir değer kazanması amerikalı zencilerin siyasal bilinçlenmesi ve plak sanayiinin zenci müşteriler bulmasıyla aynı zamana rastlar.) [L]

***SOUPAULT** (Philippe), fransız yazarı. — Şiirlerinin tümünü *Poèmes et Poésies, 1917-1973* (Manzumeler ve şiirler, 1917-1973) [1973] adı altında topladı. (L)

***SOUPHANOUVONG** (prens), laoslu siyaset adamı. — Laos'ta ateşkesi kabul etti (şubat 1973) ve 1974 nisanında Souvanna Phouma ile geçici bir millî birlik hükûmetinin kurulmasını öngören bir anlaşma imzalayarak Millî Siyaset konseyinin başkanlığını üstüne aldı. (L)

***SOURİS** (André), belçikalı besteci ve orkestra yöneticisi. — (öl. Paris 1970). [L]

***SOUSTELLE** (Jacques), fransız siyaset adamı. — Kovuşturmaları 1968 ekiminde durdurulmasından ve O.A.S. (Organisation

FEDERE CUMHURİYET	NÜFUS	BAŞKENT	NÜFUS
Rusya F.S.S.C.	130 079 000	*Moskova*	6 942 000
Ukrayna	47 126 000	*Kiev*	1 632 000
Beyaz Rusya	9 002 000	*Minsk*	907 000
Estonya	1 356 000	*Tallin*	363 000
Letonya	2 364 000	*Riga*	732 000
Litvanya	3 128 000	*Vilnius*	372 000
Moldavya	3 569 000	*Kişinev*	356 000
Ermenistan	2 492 000	*Erivan*	767 000
Gürcistan	4 686 000	*Tiflis*	889 000
Azerbaycan	5 117 000	*Bakû*	852 000
Kazakistan	12 849 000	*Almaata*	730 000
Kırgızistan	2 933 000	*Frunze*	431 000
Özbekistan	11 960 000	*Taşkent*	1 385 000
Tacikistan	2 900 000	*Duşanbe*	374 000
Türkmenistan	2 159 000	*Aşkâbât*	253 000
öteki büyük şehirler			
Leningrad	3 513 000	Novosibirsk	1 161 000
Harkov	1 223 000	Kuybişev	1 045 000
Gorki	1 170 000		

armée secrète [Silâhlı gizli ordu]) ile ilişkili cezalar hakkında çıkarılan genel aftan yararlanarak Fransa'ya döndü ve Ecole pratique des hautes études'de bir müdürlük görevi aldı. 1970'te «Gelişme ve Özgürlük» (Progrès et liberté) adlı siyasî birliği kurdu. Mart 1973 genel seçimlerinde, merkezci muhalif olarak Lyon'dan milletvekili seçildi. (L)

***SOUVANNA PHOUMA** (prens Tiao), laoslu siyaset adamı. — 1973 şubatında Pathet-Lao ile ateşkesi kabul etti ve 1974 nisanında Souphanouvong ile geçici bir millî birlik hükûmetinin kurulmasını öngören bir anlaşma imzalayarak bu hükûmetin başkanı oldu. (L)

***SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ (S.S.C.B.)**, Doğu Avrupa'da devlet. — 250 000 000 nüf. (1974).

İKTİSAT

● *Sanayi gücü.* Bütün sanayi alanlarında, yeni kaynakların işletilmesi ya da yeni bir bölgenin değerlendirilmesi sayesinde üretim artmaktadır.

S.S.C.B. demir cevheri üretiminde dünyada birinci (117 Mt), çelik üretiminde dünyada ikincidir (131 Mt). Yılda 900 milyar kilovat saatten fazla elektrik, 460 Mt kadar petrol, 250 milyar m^3'ten fazla doğal gaz (bu üretimin hızla çoğalması beklenmektedir), 650 Mt'dan fazla kömür; demir dışı madenlerden 1,95 Mt alüminyum (dünyada A.B.D.'den sonra ikinci), 1 Mt'dan fazla bakır (A.B.D.'den sonra ikinci), 2,7 Mt manganez (Brezilya'dan sonra), 750 000 tondan fazla krom, 130 000 ton nikel, 580 000 ton kurşun, 720 000 ton çinko üretir. Çimento üretimi 1973'te 102 Mt'u bulmuştur. Reçine, plastik madde, sentetik ürünler üretimi henüz düşüktür ama, hızla çoğalmaktadır. S.S.C.B. doğal tekstil üretiminde eski yerini korumaktadır: keten ve yün üretiminde dünyada birinci, pamukta ikinci gelir.

● *Tarım sorunları.* Tarım hâlâ iktisadın zayıf kesimlerinden biridir. Nikita Kruşçev, iktidara geldiğinde (1958), hayvan sayısının Çarlık dönemindekinden düşük olduğunu açıklamıştı. Buğday üretimi de bazı yıllarda açık verir ve Sovyetler, A.B.D. ile Kanada'dan buğday ithal etmek zorunda kalır. İklimdeki tesadüfî değişiklikler, istatistiklerdeki yanlışlar, işçi ve kamyon eksikliği yüzünden ürünün israf olması, ekin henüz yeşilken, daha sonra başaktayken yapılan tahminlerle gerçekleşen hasat arasındaki tutarsızlık, istatistiklerdeki istikrarsızlığın ve dalgalanmaların başlıca nedenleridir. 1969 ve 1972'de ürün verimi kötü, 1970 ve 1971'de iyiydi. 1973'te S.S.C.B. şimdiye kadar görülmemiş en yüksek ürünü aldı: 210 Mt tahıl.

Yöneticiler, üretimi artırmak için çeşitli tedbirlere başvurdular. Toprakların ıslahı için birçok plan uygulamaya kondu.

Koruyucu orman şeritlerinin («yeşil perdeler»), Don ve Volga steplerinde havayı nemlendireceği ve rüzgârların şiddetini azaltacağı umuluyordu. Çok geniş tutulan ve iyi hazırlanmamış olan tasarı başarısızlıkla sonuçlandı. Kazakistan'ın kuzeyinde, Çelinograd yöresinde, kuraklık sınırındaki bakir toprakların, üretimi, verim endişesi olmadan büyük ölçüde artıracağı umuluyordu. Ama verim gerçekten çok düşük oldu ve bölge eskisi gibi bırakıldı. Bununla birlikte, 50 milyon hektar araziyi sulamak için tasarlanan sulama tesisleri, yalnız ırmaklar ve ırmaklara bağlanan kanallar boyunca değil, en kurak bölgelere bile ulaştırıldı. Gerekli sunî gübre miktarını sağlamayı öngören yeni bir kimya sanayii programı yürürlüğe kondu.

İkinci sorun, hayvancılık sorunudur. Sığır sayısı yüz milyonu daha yeni aştı (1958'de 58 milyon). Steplerde ve kırlarda yetiştirilen koyun ve keçi sayısı 140 milyon dolayında kaldı; domuz sayısı ise özellikle Rusya ve Ukrayna cumhuriyetlerinde hızla artmaktadır: 1950'deki 20 milyona karşılık bugün 70 milyon.

Hayvancılığın başlıca sorunları altyapı tesislerinin (ağıl ve ahırlar) modernleştirilmesi, personelin yetiştirilmesi (kadroları yetiştiren örnek çiftlikler kurulmağa başladı) ve hepsinden önemli olarak yem üretimidir. Hayvan sürüsü genellikle hâlâ ormanlarda, otlaklarda ve anızlarda başıboş dolaşır ya da düşük nitelikte yem bitkileriyle beslenir. Sığır yetiştiriciliğinin düzelmesi, Rusya'da henüz başlanmamış olan «yem devrimi» ile atbaşı gidecektir. Günümüzde, kuraklığa uyabilen yem bitkilerinin ya da köklerin yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır. Hayvanlar için yem üreten fabrikalar (özellikle Ukrayna'da) kuruldu. Hayvanları ahır içinde serbest bırakmak için çok az da olsa girişilen denemelerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Son olarak da, sulanan yerlerin bir kısmı yeni yem bitkilerine ayrılmalıdır; çünkü bunlardan elde edilecek verim modern ahırlarda besicilik yoluyla hayvancılığın gelişmesini sağlayacaktır.

Dokumacılıkta kullanılan bitkiler ülkede hâlâ büyük önem taşır: Baltık devletlerinde, Moskova ve Yukarı Volga bölgelerinde yetiştirilen keten (dünya üretiminin beşte dördü); Moldavya ve Ukrayna'dan Orta Asya vahalarına kadar, özellikle sulamayla yetiştirilen pamuk başta gelir. Çarlık döneminin sonundan beri genişleyen «beyaz altın», yani pamuk ekimi alanlarının daha da genişletilmesi ve pamuk üretiminin artırılması gerekmektedir.

● *Yakın geleceğin iktisadı: 1971-1975 planı.* Öteki Comecon devletlerinin planlarına paralel olarak hazırlanan yeni beş yıllık plan maden üretimi ve ağır sanayi konusunda gene çok iddialı olmakla birlikte bir önceki plana göre hafif sanayiye daha çok önem ve yer vermektedir. Zaten yüksek olan yıllık nüfus artışını (yüzde 0,9) karşılamak için, kişi başına gelirin yılda yüzde 7'ye yakın artması öngörülmüştür. Özellikle ücretlerin yılda yüzde 4-7 arasında yükselmesi gerekmektedir. Yatırımların yıllık artış yüzdesi ortalama yüzde 7,3 olacak, bunun yüzde 9'u tarıma, yüzde 6'dan biraz fazlası dış ticarete ayrılacaktır. Sanayinin geleneksel iki grubu için kalkınma hızı, A grubu için (donatım malları) yüzde 8'e yakın, B grubu için (tüketim malları) yüzde 8,2 olarak saptanmıştır.

● *Yeni dış yönelimler.* S.S.C.B. son yıllara kadar hemen hemen kapalı bir iktisadî yaşam sürdürüyor, ticaretinin üçte ikisini Comecon ülkeleri ile, ancak beşte birini liberal iktisatlı ülkelerle yapıyordu. Ama, artık iktisadını modernleştirmeğe ve dışa açmağa başladı.

Balıkçılık filosu önemli ölçüde büyüdü. S.S.C.B. bütün denizlere balıkçı tekneleri, tropikal denizlere tonbalığı tutmak için özel gemiler gönderir ve her balıkçı filosunun yanında, balık işleme gemileri bulunur. Bütün bu gemiler S.S.C.B.'de, Yugoslavya'da, Doğu Almanya'da, Polonya'da ve kapitalist ülkelerde yapılmıştır. Avlanan balık miktarı 1950 yıllarında 2 Mt kadarken 1972'de 8 Mt'a (Japonya'dan sonra ikinci) yaklaşmıştır.

Ticaret filosunun tonajı 1972'de 17 milyon tona yükseldi ve S.S.C.B. böylece, Liberya, İngiltere, Japonya ve Norveç'ten sonra dünyanın beşinci büyük ticaret filosuna sahip oldu. Sovyetler birliğinin hedefi, tramp*lara ve kiralık şileplere başvurmadan dış ticaret araçlarını çoğaltmaktır.

Aynı zamanda Aeroflot (Sovyet Havayolları) işletmesi S.S.C.B.'de yapılan üstün nitelikte uçaklar sayesinde hatlarını çoğalttı ve batı ülkelerinin bir kısım müşterilerini kendine çekti. Bugün Aeroflot, trafiği, hatlarının uzunluğu ve uğraklarının sayısıyla, dünyada ön sıralarda yer alır. Sovyet iç hatları, A.B.D. dışında dünyanın en modern işletmesi değilse bile, en hızlısıdır. Ayrıca bugüne kadar, bir devlet kuruluşu olan İnturist'in tekelinde kalan turizm, Karadeniz ve Baltık limanlarına deniz seferleri düzenlemek ve delegasyonlar için geziler hazırlamakla yetinirdi: yani turist sayısı toplam olarak birkaç bin yabancıyı geçmezdi. Aynı zamanda, rusların yurt dışına «çıkışları» ancak sosyalist ülkelere gitmek şartıyla mümkündü. Hâlâ yabancılara yasak şehirler ve bölgeler vardır. Ama bu alanda da değişiklikler görülmektedir. Dünya çapında önemli bilimsel kongrelere katılmağa gelenlere ülkenin uçsuz bucaksız topraklarını yasaklanamaz. Sovyetler, öteki sosyalist Avrupa ülkelerinden geç de olsa, ülkelerinin kapılarını ardına kadar açmanın, ülkenin tecrit edil-

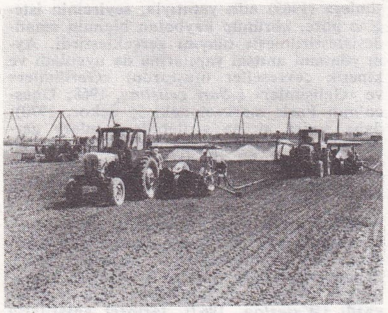

Saratov sulama kanalı yakınında tarla sulama (Rusya F.S.S.C.)

Kafkasya'nın kuzeyinde bir kolhozda buğday hasadı

Foto. S. Goloubev- A.P.N., V. Perventsev-A.P.N. (LAROUSSE)

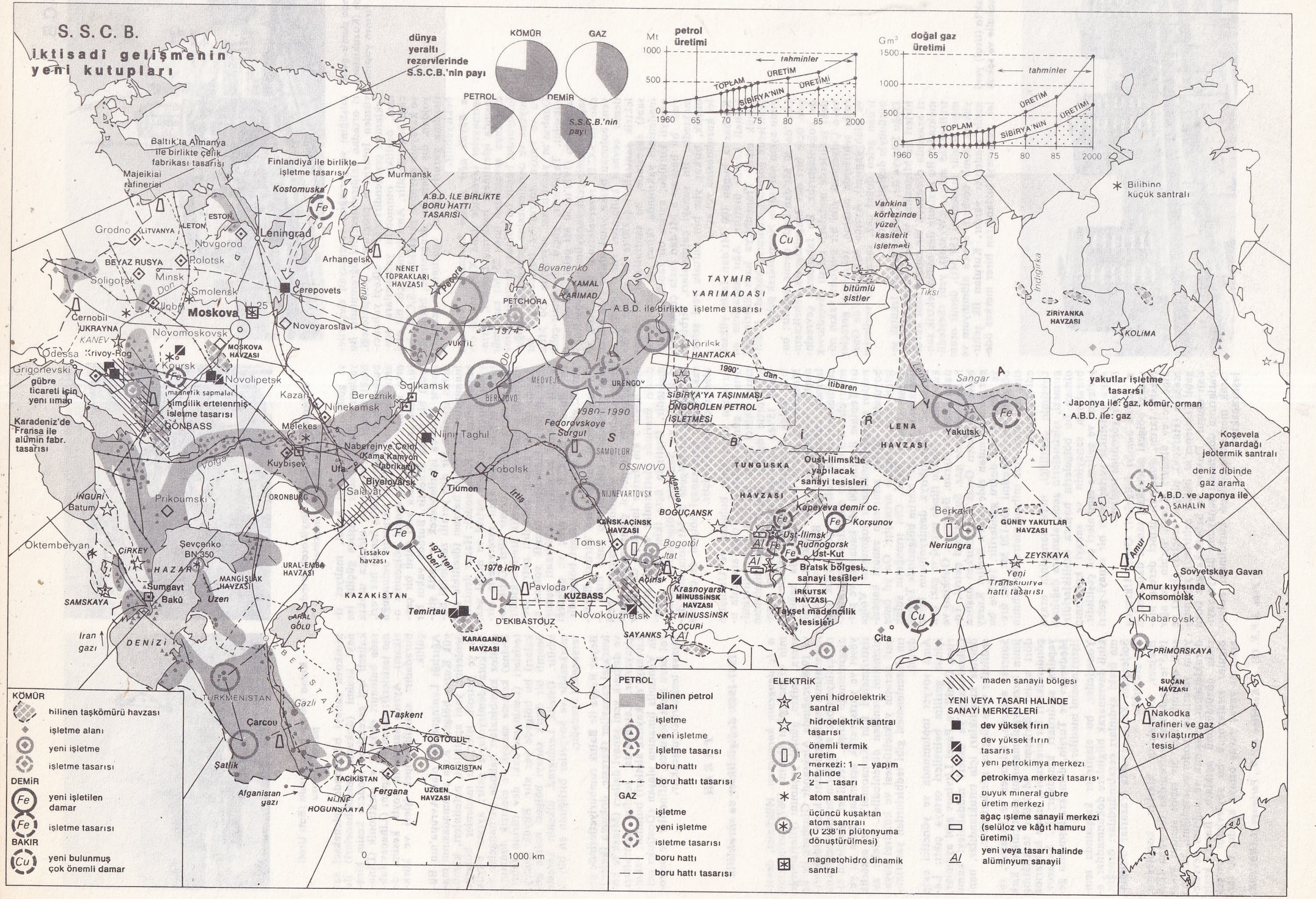
S. S. C. B.
iktisadi gelişmenin yeni kutupları
dünya yeraltı rezervlerinde S.S.C.B.'nin payı
KÖMÜR
GAZ
PETROL
DEMİR
S.S.C.B.'nin payı
petrol üretimi
Mt
tahminler
ÜRETİM
TOPLAM
SİBİRYA'NIN ÜRETİMİ
doğal gaz üretimi
Gm³
Baltık'ta Almanya ile birlikte çelik fabrikası tasarısı
Finlandiya ile birlikte işletme tasarısı
Majeikiai rafinerisi
Kostomuska
Murmansk
A.B.D. İLE BİRLİKTE BORU HATTI TASARISI
Leningrad
Novgorod
Grodno
LİTVANYA
LETON
ESTON
BEYAZ RUSYA
Polotsk
Soligorsk
Minsk
Smolensk
Çerepovets
Arhangelsk
NENET TOPRAKLARI HAVZASI
Peçora
Bovanenko
YAMAL YARIMAD.
PETCHORA
VUKTIL
Moskova
Novoyaroslavl
Çernobil
UKRAYNA
KANEV
Novomoskovsk
MOSKOVA HAVZASI
Odessa
Krivoy-Rog
Kursk
Novolipetsk
Grigoriyevski
gübre ticareti için yeni liman
mağnetik sapmalar şimdilik ertelenmiş işletme tasarısı
DONBASS
Karadeniz'de Fransa ile alümin fabr. tasarısı
Kazan
Nijnekamsk
Berezniki
Solikamsk
BEREZOVO
MEDVEJE
URENGOY
Fedorovskoye Surgut
1980–1990
SAMOTLOR
NIJNEVARTOVSK
Nijni Taghil
Melekes
Naberejnye Celni (Kama Kamyon fabrikası)
Kuybişev
Ufa
Biyelovarsk
Salavat
Tiumen
Tobolsk
İrtiş
Volga
Prikoumski
ORONBURG
İNGURİ
Batum
Oktemberyan
ÇİRKEY
Şevçenko BN 350
HAZAR
URAL-EMBA HAVZASI
MANGIŞLAK HAVZASI
Sumgayt
Bakü
Uzen
SAMSKAYA
İran gazı
DENİZİ
ARAL GÖLÜ
KAZAKİSTAN
Lissakov havzası
1973'ten beri
1976 için
Pavlodar
Temirtau
KARAGANDA HAVZASI
D'EKIBASTOUZ
KUZBASS
Novokouznetsk
Tomsk
KANSK-AÇİNSK HAVZASI
Bogotol
İtat
Açinsk
Krasnoyarsk
MINUSSINSK HAVZASI
MİNUSSİNSK
SAYANKS
OÇURİ
TÜRKMENİSTAN
Çarcou
Şatlik
Afganistan gazı
ÖZBEKİSTAN
Gazlı
Taşkent
TOGTOGUL
KIRGIZİSTAN
TACİKİSTAN
Fergana
UZGEN HAVZASI
NİJNİ ROGUNSKAYA
A.B.D. ile birlikte işletme tasarısı
Norilsk
HANTACKA
1990'dan itibaren
SİBİRYA'YA TAŞINMASI ÖNGÖRÜLEN PETROL İŞLETMESİ
TAYMİR YARIMADASI
bitümlü şistler
Vankina körfezinde yüzey kasiterit işletmesi
Tiksi
OSSINOVO
Yenisey
BOGUÇANSK
TUNGUSKA HAVZASI
Oust-Ilimsk'te yapılacak sanayi tesisleri
Kapeyeva demir oc.
Korşunov
Ust-Ilimsk
Rudnogorsk
Ust-Kut
Bratsk bölgesi sanayi tesisleri
IRKUTSK HAVZASI
Tayşet madencilik tesisleri
Çita
LENA HAVZASI
Sangar
Yakutsk
SİBİRYA
Berkakit
Neriungra
GÜNEY YAKUTLAR HAVZASI
ZEYSKAYA
Yeni Transsibirya hattı tasarısı
Amur
Sovyetskaya Gavan
Amur kıyısında Komsomolsk
Khabarovsk
PRİMORSKAYA
SUÇAN HAVZASI
Nakodka rafineri ve gaz sıvılaştırma tesisi
SAHALİN
A.B.D. ve Japonya ile deniz dibinde gaz arama
Koşevela yanardağı jeotermik santralı
yakutlar işletme tasarısı
Japonya ile: gaz, kömür, orman
A.B.D. ile: gaz
İndigirka
ZİRİYANKA HAVZASI
KOLİMA
Bilibino küçük santralı
0
1000 km
KÖMÜR
bilinen taşkömürü havzası
işletme alanı
yeni işletme
işletme tasarısı
DEMİR
yeni işletilen damar
işletme tasarısı
BAKIR
yeni bulunmuş çok önemli damar
PETROL
bilinen petrol alanı
işletme
yeni işletme
işletme tasarısı
boru hattı
boru hattı tasarısı
GAZ
işletme
yeni işletme
işletme tasarısı
boru hattı
boru hattı tasarısı
ELEKTRİK
yeni hidroelektrik santral
hidroelektrik santral tasarısı
önemli termik üretim merkezi: 1 — yapım halinde 2 — tasarı
atom santralı
üçüncü kuşaktan atom santralı (U 238'in plütonyuma dönüştürülmesi)
magnetohidro dinamik santral
maden sanayii bölgesi
YENİ VEYA TASARI HALİNDE SANAYİ MERKEZLERİ
dev yüksek fırın
dev yüksek fırın tasarısı
yeni petrokimya merkezi
petrokimya merkezi tasarısı
büyük mineral gübre üretim merkezi
ağaç işleme sanayii merkezi (selüloz ve kâğıt hamuru üretimi)
yeni veya tasarı halinde alüminyum sanayii

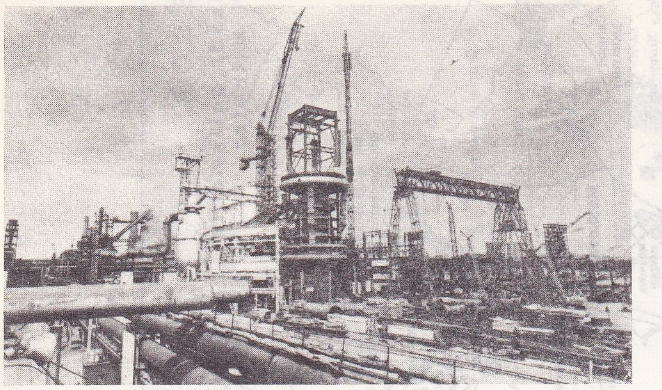

Karaganda demir-çelik tesislerinde (Kazakistan) bir yüksek fırının yapımı

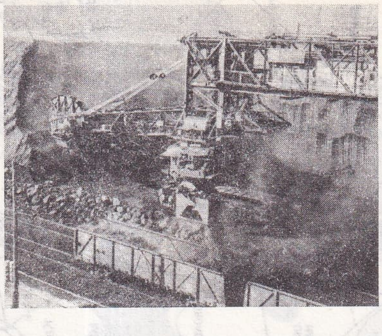

Ekibastuz (Kazakistan) linyit ocaklarında çalışan dev kazı makinesi

Kama ırmağı havzasında (Batı Ural) petrol kuyusu

mişliğini ve geriliğini vurgulayan eleştirileri ortadan kaldırabileceğini öğrenmiştir. Bu yüzden İnturist'in programını genişleteceği, reklamını çeşitlendireceği ve ülkeyi yabancılara, özellikle otomobilli yabancılara açacağı öngörülebilir. Ama bunun için bir otel ve karayolu altyapısı gereklidir. S.S.C.B., bu yoldan, dış ödemeler dengesinde, bütün iktisadına yararlı olacak «görünmez gelirler» bekleyebilir.

● *Büyük ağır sanayi havzaları.* Yabancı sermayeler sayesinde daha XIX. yüzyıl ortasında işletilmeğe başlanan Donbas, Birinci Dünya savaşından önce 25 Mt taşkömür üretiyordu; bugün bu miktar, havzanın enine boyuna ve derinlemesine genişlemesi (doğuya ve batıya doğru) ve böylece yeni bir Donbas'ın yaratılması sayesinde 150 Mt'a yükseldi. Taşkömür, güçlü bir demir-çelik sanayiinin (1970'te 50 Mt çelik) kurulmasını sağladı; demir-çelik sanayiinde Krivoy-Rog'dan (S.S.C.B. rezervelerinin üçte biri) ve yeni bulunan başka yataklardan elde edilen demir cevheri kullanılır. Ama Dnieper elektrik santralları (1970'te 15 milyar kW/saat) sayesinde, bu santralların ve demir madeninin yakınında ikinci bir demir-çelik sanayii kuruldu; ayrıca bir fabrika alüminyum, bir başkası 8 Mt'dan fazla çelik üretmektedir. Bu sanayi çalışmaları, birbirine bitişik, birkaç yüz bin nüfuslu yeni şehirler kurulmasına yol açtı.

Kuzbas'ta bugün 100 Mt'dan fazla yüksek kaliteli kömür üretilir. Ağır sanayinin en büyük etkisi Transsibirya hattı üzerindeki şehirlerde görülür; bunların başında 1 milyonu aşkın nüfusuyla Novosibirsk gelir.

Ural'da 30 Mt'dan fazla demir üretilir; bunun üçte biri dev Magnitogorsk fabrikasında yoğunlaştırılır. Bu fabrikanın çevresindeki şehirlerde metalürji gelişti (Sverdlovsk veya Çelyabinsk gibi bir milyona yakın nüfuslu şehirlerde makine, tekerlekli gereçler ve silâh yapımı). Ayrıca Aşağı Obi'de Gazlı'dan gelen doğal gaz, sanayinin verilerini bütünüyle değiştirecektir.

Doğu Sibirya'da, Krasnoyarsk ve İrkutsk şehirleri ile Minusinsk ve Çeremhovo bölgeleri arasında dördüncü bir sanayi üssü kurulmaktadır. Bu kesimde dev hidroelektrik santralları (65 milyar kW/saat), yeni «keşfedilmiş» kömür madenleri (50 Mt), demir oranı yüksek demir cevheri, ayrıca alüminyum ve nadir madenler vardır. Kurulan ilk şehirler, gelişmeyi hızlandıran birer merkez ödevi görür. En elverişli koşul, maliyet fiyatlarının düşüklüğüdür; başlıca güçlük ise öteki sanayi merkezlerinin oldukça uzakta bulunmasıdır. Kazakistan'ın hemen her yeri, ama özellikle işçilerin yarısının bulunduğu orta kesimi, geniş bir sanayi bölgesinin oluşmasına (ama bu defa yarı çölsü bir çevrede) bir başka örnektir. Burada yakın bir tarihte kolayca işletilebilecek ve hattâ şimdiden işletilen bir dizi yeraltı zenginliği bulunmuştur: üç kömür havzası (özellikle çok büyük rezerveli Karaganda); Hazar denizine yakın birçok noktada petrol ve doğal gaz; birkaç milyar tonu aşan rezervelerle birçok havzaya dağılmış demir filizi. Çelik sanayiinde şimdiden 4 Mt çelik üretilmektedir. Ayrıca 60 Mt kömür çıkarılır; petrol üretimi 10 Mt'u bulmuştur; termik yoldan elektrik üretimi 30 milyon kW/saati aşmıştır. Burası, S.S.C.B.'nin genç ve geleceği parlak görünen geniş bir sanayi bölgesidir.

Sverdlovsk'ta (Ural) yeni bir mahalle ve sokak

En eski petrol yatağı olan Birinci Bakû'nun rezervleri 1945'ten bu yana hızla azalmaktadır; son yüzyılın yarısından beri buradan 700 Mt petrol çıkarılmıştır. Bundan böyle 5 km derine inmek ya da Hazar denizi üzerinde platformlar kurmak gerekmektedir. Üretimin üçte ikisi yüzer «derrick»lerle ve Sumgayt bölgesinden çıkarılır. Üretim bu bölgede 20 Mt dolayında duraklamıştır; ama sanayi bölgesi de çalışma alanını çeşitlendirmiştir.

Savaştan biraz önce bulunan ve Uralların orta ve güney kesimi ile Volga arasında uzanan İkinci Bakû, S.S.C.B. petrol üretiminin dörtte üçünü, doğal gaz üretiminse yüzde 15'ten fazlasını sağlar. Üretim alanları Volga kıyısındaki büyük şehirlere ve Moskova'ya petrol boru hatlarıyla bağlanmıştır. Üretimin bir kısmı elektrik santrallarında kullanılır. Çoğu Başkır ve Tatar cumhuriyetlerinde bulunan çok büyük yeni rezerveler S.S.C.B.'yi darlıktan kurtaracaktır. Toplam üretim 300 Mt kadardır ve petrolden sayısız kombinalar doğmuştur; Volga boyundaki büyük şehirlerin sanayi kapasiteleri önemli ölçüde artmıştır. On yıl önce doğan Üçüncü Bakû, Obi ırmağının sulak ovalarında yer alır: Narim bölgesinde Tomsk ilinde ve Transsibirya demiryolunun biraz kuzeyindeki Cumen ilinde petrol ve gaz; çok daha kuzeyde (Igrım, Berezovo, Gubkim) ve haliç kesiminde gaz. Surgut'taki petrol, Tobolsk üzerinden Omsk'a akıtılırken başlıca gaz yataklarından elde edilen üretim Kuzey ve Orta Ural'a doğru gönderilir. 1975'te bu bölgede petrol üretimi 100-120 Mt, gaz üretimi ise yirmi-otuz milyar metreküp tahmin edilmektedir.

Üretimin çeşitliliği, hafif sanayinin araya girmesi, işletmelerin geniş alanlara dağılmış olması bu bölgelerin başlıca özellikleridir; buralarda sanayinin ve sanayi kollarının yerleşme ve gelişme etmenleri çok çeşitlidir. Ama genellikle yerleşmeler bir sanayi şehri ile onun yöresinde toplanır.

● *Büyük sanayi bölgeleri.* Geniş Ukrayna sanayi bölgesi geleneksel sanayi dallarından (besin, tarım, dokuma), ikinci derece makine ve ev âletleri (Lvov), türbin ve ağır makine (Harkov), ulaşım araçları (Kiev) ve gemi (Dnieper'in bütün şehirleri) yapımından oluşur. Dasava ve Sebelinka gaz boru hatlarının döşenmesi sanayinin ülkeye yayılarak merkeziyetçilikten kurtulmayı kolaylaştıracaktır. Moskova sanayi bölgesinde geleneksel sanayi kesimi (dokuma imalâthaneleri) ile kaliteli işçi gerektiren modern kesim birarada bulunur: elektrik ve elektronik (Dinamo tesisleri); otomobil yapımı (Lihaçev fabrikası). Ayrıca sanayinin soylu kesimi de buradadır: saatçilik, ipek işleri ve kürkçülük.

Ağırlığı Leningrad'da olan Avrupa'nın Büyük Kuzey bölgesi, Kola yarımadasının madenlerini, yani apatitleri, nefelinleri, kömürü ve petrolü işler; bu madenler bölgeye Vorkuta demiryoluyla gelir; ayrıca büyük selüloz kombinaları halinde (Arhangelsk ve Dvina) kereste sanayii ve elektrik donatımı tesisleri (Leningrad'daki dev türbin fabrikaları) bu bölgede yer alır. Büyük Kuzey, önemli bir özerk sanayi bölgesi haline gelebilir. Üstelik Leningrad, ülkenin kereste merkezidir ve Sovyetler birliğinin en büyük tersaneleri oradadır.

Beyaz Rusya ile Baltık cumhuriyetlerinde geleneksel sanayiler (kereste, dokuma [keten]) ve dağınık yeni sanayi dalları (Minsk'te bilgisayarlar, Letonya'da telefon santralları, Litvanya'da kaynak âletleri) bulunur; yakında Ventspils limanına ulaşan «Dostluk» petrol boru hattı boyunca, rafineriler ve petrokimya tesisleri kurulacaktır.

TARİH

1967-1969: değişiklikler ve süreklilik

● *İç dengenin korunması.* Hükûmet, devrimin ellinci yılını (kasım 1967) kutladıktan sonra, halkın, günlük yaşamını iyileştirmeğe ve 1968 ocağında Aleksandr Ginzburg ile üç arkadaşının mahkûmiyetine karşı olduklarını açıklayan bazı aydınların hoşnutsuzluğunu dizginlemeğe çalıştı. Yetkililer, gençlerin siyaset ve yurtseverlik açısından daha iyi yetiştirilmeleri için Komsomol'u ve askerlik hizmetini yeniden düzenlediler. Aileler asgarî ücretin yükseltilmesi ve kültürel hayatın düzenlenmesi gibi tedbirlerden yararlandırıldı.

Ama sovyet toplumunda ve yönetici ekip içinde gerilim belirtileri ortaya çıktı: Larissa Daniil ve Pavel Litvinov gibi aydınlar, Çekoslovakya'ya askerî müdahaleyi kamu önünde kınadıkları için tutuklandılar, hapsedildiler veya sürgüne gönderildiler.

Sonraki aylarda, bilginler ve yazarlar, rejimin bazı uygulamalarını eleştirdiler: kırk dört aydın, Birleşmiş Milletler teşkilâtına gönderdikleri bir mektupta, insan haklarına yapılan saldırıları kınadılar; D. Saharov, Medvedev ve Turşin, demokratlaşmanın geliştirilmesini istediler.

Yöneticiler, bu eleştiriler karşısında temkinli davranarak bilginlere dokunmadılar, ama öteki aydınları cezalandırdılar: örneğin, Soljenitsin kasım ayında Yazarlar birliğinden çıkarıldı.

Brejnev, 15 aralıkta Merkez komitesine, 1965'te başlatılan reformdan bu yana iktisadî durumla ilgili bir rapor sundu; sanayinin yeterince modernleşmediğini, tarımın durakladığını, ulaşımın ve dağıtım devrelerinin çözüldüğünü açıkladı. Basın, kesin olgular sıralayarak bu söylevlerin gerçek amacını yavaş yavaş ortaya koydu: bu tar-

Foto. A.P.N. (2), Y. Kouidine-A.P.N., Parimage (LAROUSSE)

tışmaların amacı, özellikle, iktisadın yönetimini teknisyenlerden alıp siyasetçilere vermekti; T. I. Sokolov, Gosplan'ın başkan yardımcısı, Yefremov da Bilim ve Teknik komitesi başkan yardımcısı oldu.

● *S.S.C.B. ve komünist dünya.* Çekoslovakya'daki iç ve dış gelişmeler, sovyet yetkililerin aklını kurcalamaktaydı; Sovyetler birliği yöneticileri çeşitli uyarılarda bulunduktan sonra, 20 ağustos 1968'de müdahaleye karar verdiler; 23 ağustosta Çekoslovak hükûmetine eski duruma dönmeyi kabul ettirdiler; bunun simgesi, Dubçek'in yerine Gustav Husak'ın geçirilmesi oldu; bu kararları, yalnız batı ülkeleri değil, başka sosyalist ülkeler ve komünist partileri de eleştirdi. Sovyet hükûmetinin ikinci bir sorunu da Yugoslavya ile Romanya idi; Sovyetler birliği, Tito ve Ceauşescu'nun özellikle dış siyasetlerinde değişiklik yapmaları için art arda baskılarda bulundu, ama bir sonuç elde edemedi.

Sınır bölgesinde Çin ile gerginlik 1969'da ansızın arttı; 2 marttan sonra, Ossuri* (*Ek*) ırmağı üstündeki Çin-bao adasında sovyet ve çin orduları arasında kanlı çarpışmalar oldu, Moskova, tehdit dolu bir uyarıdan sonra, Pekin'e sınırlar sorununu çözmeyi önerdi; görüşmeler uzarken, Doğu Türkistan sınırı boyunca yeni çatışmalar oldu; ama Kosigin ile Çu En-lay'ın eylül ayında Pekin'de buluşmaları, görüşmelere başlanmasını ve askerî harekâta son verilmesini sağladı.

5-17 haziran 1969'da Moskova'da toplanan Dünya Komünist Partileri konferansında, sosyalizme ulaşmanın çeşitli yolları bulunduğunu ve çeşitli komünist kuruluşların eşitliğini kabul eden bir metin hazırlandı; metinde Çin'le ilgili hiç bir telmih ve sınırlı egemenlik doktrini üzerine hiç bir açıklama yoktu ama, bu anlama çekilebilecek kaypak bir formülün bulunması, dokuz partinin belgeyi imzalamayı reddetmelerine yol açtı. S.S.C.B., A.B.D. ile nükleer silâhların çoğaltılmaması konusunda bir anlaşma yaptı. Fransa ile iyi ilişkiler yürüttü, ama Berlin çevresinde ve Federal Almanya ile ilişkilerinde belirli bir gerilimi azaltmadı. Mısır'a yardımını yoğunlaştırırken, bir yandan da A.B.D., Fransa ve İngiltere ile Ortadoğu anlaşmazlığını barışçı yoldan çözmeyi denedi. Ayrıca Küba'nın itirazlarına rağmen, birçok Latin Amerika ülkesi ile ilişki kurdu.

1970-1971: iki geçiş yılı

● *İç gerilimler.* Yahudi topluluklar ve aydınlar arasında artan huzursuzluk, sovyet yetkililerin canını sıkmaktaydı. Basın ve resmî kuruluşların siyonizme karşı suçlamalarını artırdıkları sırada, S.S.C.B'deki yahudiler, İsrail'e göçmek istediklerini bildirdiler; bazıları mektupla B.M.T.'ye başvurdu, bazıları vize için dilekçe verdiler. Ama, 15 haziran 1970'te, polis, Leningrad'da bir uçak ele geçirip kaçmak isteyen on iki yahudiyi tutukladı; bunların yargılanmaları ve mahkemenin kararı (iki ölüm cezası) ülkede ve bütün dünyada heyecan yarattı; protestolar üzerine, temyiz mahkemesi ilk hükmü bozarak cezaları indirdi. 27 şubat 1971'de, yirmi dört yahudi Moskova'da Yüce Sovyet bürosunu işgal ettiler: sonraki haftalarda da buna benzer olaylar oldu. Hükûmet bir yandan yahudilere baskı yaptığını inkâr ederken, bir yandan da yeni davalar açmağa devam etti; ama gene de istenen vizeleri verdi ve onbinlerce yahudi İsrail'e göçmeğe başladı.

Aydınlar arasındaki hoşnutsuzluk çoğaldı; Andrey Amalrik, «*S.S.C.B. 1984'e kadar ayakta kalacak mı?*» adlı kitabını yayımladıktan sonra hapse atıldı; buna karşılık, Saharov'un bir insan haklarını savunma komitesini kurmasına, davaları ve aydınların akıl hastahanelerine kapatılmalarını protesto etmesine karışılmadı.

Bütün bu dönem sırasında, özellikle askerlerin çabalarıyla, Stalin döneminin itibarı kısmen iade edildi. Ama Komünist partisinin 30 mart-9 nisan arasındaki XXIV. kongresinde bu konuda hiç bir değişiklik yapılmadı; gerçekten, Brejnev, hem Stalin, hem Kruşçev yönetimini suçladı. Kosigin'in sunduğu yeni beş yıllık (1971-1975) plan, tüketim mallarına tanınan önceliğin arttırılmasını ve 1965'te başlanan reformların sürdürülmesini öngörüyordu. Partinin yönetiminde birçok değişiklik yapıldı: Merkez komitesi artık 195 değil 241 üyeli oldu; Siyasî büroda Brejnev birinci, Podgorni ikinci, Kosigin üçüncü sırayı aldı.

● *Avrupa'da yumuşama.* Polonyalı işçilerin isyanı ve Gomulka'nın yerine Gierek'in getirilmesi (kasım 1970), sosyalist devletlerle S.S.C.B. arasındaki ilişkilerin düzelmesini engellemedi; Çekoslovakya'nın hizaya getirilmesi, Doğu Almanya'da yöneticilerin değişmesi, Romanya'nın sadakati durumun istikrara kavuşmasına katkıda bulundu. Ayrıca, Moskova ile Pekin, atışmalara rağmen, başlatmış oldukları görüşmelere devam ettiler. Bu yüzden, sovyet sorumluları, çabalarını, yumuşamayı bütün Avrupa'ya yaymağa yönelttiler.

Aylardır hazırlanmakta olan Batı Almanya ile yakınlaşma, 1970 ağustosunda bütün Avrupa ülkelerinin o günkü sınırlarını onaylayan bir anlaşmayla açıklandı; ama Berlin sorunu, birkaç ay önce başlatılan görüşmelere rağmen çözülemedi. Fransız ve sovyet yetkilileri, iktisadî mübadeleleri artırmak ve iki siyasal görüş açısını birbirine yaklaştırmak için iki kere buluştular.

Savunma ve saldırı füzelerinin azaltılmasıyla ilgili görüşmelerin devam etmesine rağmen, sovyet-amerikan ilişkilerinde önemli bir gelişme olmadı; S.S.C.B., Çinhindi'ndeki savaşın yoğunlaşmasından, özellikle Washington ile Pekin arasındaki yakınlaşmadan kaygılandı. B.A.C. ile 1971 mayısında imzaladığı işbirliği ve dostluk anlaşmasına rağmen, arap-israil anlaşmazlığının çözümünü kolaylaştırma yolunda pek az girişimde bulundu. Buna karşılık, 1971 yılının eylül ve ekim aylarında yoğun bir diplomatik faaliyet gösterildi: S.S.C.B., Yugoslavya ile barıştı ve birçok Kuzey Afrika ülkesiyle ilişkilerini pekiştirdi.

1972'den sonra: Brejnev'in iç ve dış siyaseti

● *Muhalefet ve sertleşme.* Muhalefetin gelişmesi karşısında, yetkililer tutumlarını sertleştirdiler; aynı zamanda Komünist partisi içindeki disiplini artırdılar. Partiye, üye kartları yenilenirken kuşkulu ya da fazla gevşek üyelerin çıkarılması emredildi; ayrıca, sorumlular ve basın, militanları ülkenin iç ve dış düşmanlarına karşı mücadeleye çağırdılar.

Bunun üzerine, birçok cumhuriyette milliyetçilik hareketleri başladı; ocak 1972'de ukraynalı aydınlar tutuklandı; karışıklık, özellikle Litvanya'da, dinî hakların istenmesiyle arttı; litvanyalı katolikler vicdan özgürlüğü istiyorlardı. Gürcistan'da, Tiflis'te de kanlı çatışmalar oldu. Merkezî iktidar, bu hareketleri bastırdı; bir yandan da ulusal partilerde ve hükûmetlerde temizlik yaptı.

Aynı anda, Brejnev, bazı sorumluların eleştirdikleri iç ve dış siyasetini Merkez komitesine onaylattı; birkaç ay sonra, Siyasî bürodaki başlıca rakipleri Şelest ve Voronov'un yerine, K.G.B. (Devlet Güvenlik komitesi) şefi Andropov ile savunma bakanı Greçko getirildi. 16 haziran 1974'te, Yüce Sovyet'i yenileme seçimleri yapıldı. 26 temmuzda toplanan Yüce Sovyet, bütün hükûmet üyelerinin görevlerine devam etmelerini onayladı. Hükûmet, bir yandan istedikleri vizeleri verirken, bir yandan da yahudilerin yurt dışına göçmesini (özellikle aydınlar ve bilginlerin gitmesini) frenlemeğe çalıştı; bu yüzden, yükseköğrenim görmüş olanlar için bir vergi koydu: yükseköğrenim görmüş her göçmen, yurt dışına çıkmadan önce, devletin onun yetişmesi için harcamış olduğu parayı geri verecekti. Ama bu tedbir, özellikle A.B.D.'de öyle büyük protestolara yol açtı ki, uygulanmasından tedricen vazgeçildi. 1974 ekiminde A.B.D. ile sovyet yahudilerinin göç etmesi konusunda bir anlaşma imzalandı.

Buna karşılık, yetkililer, aydınların muhalefetini yok etmeyi amaçlayan tedbirler aldılar; gizli yayınların dağıtımı durduruldu; yazar, bilgin ve sanatçılar kovuşturuldu, tutuklandı ya da sürgün edildi; 1973 martında Saharov polis tarafından sorguya çekildi; Soljenitsin, 1974 şubatında S.S.C.B.'den çıkarıldı.

Ossuri'de çin-sovyet sınırında bekleyen tanklar (1969)

Sovyet iktisadı yeni bir sıkıntı dönemine girdi; ağır sanayi ve tüketim malları üretimi, planda öngörülen düzeye varamadı; tarımda daha da kötü sonuçlar alındı; tahıl üretimindeki yetersizlik kısmen, kötü iklim şartlarıyla açıklanabilir: S.S.C.B. iç pazarın isteğini karşılayabilmek için, daha çok ithalât yapmakta, bu yüzden ticaret dengesi açığı artmaktadır. Bu sıkıntılar, yöneticileri, batı yetkilileriyle işbirliği yapmağa teşvik etmektedir.

● *Batıya açılma.* S.S.C.B. batı ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeğe koyuldu; Nixon ile Brejnev, 1972, 1973 ve 1974'te üç kere buluştular. Brejnev ile Ford 1974 kasımında Vladivostok'ta görüştüler. Bundestag ile imzalanan alman-sovyet anlaşmasından (mayıs 1972) sonra, S.S.C.B. Berlin konusunda bir anlaşma yapmayı kabul ederek, Avrupa'daki yumuşamayı artırdı; Batı Almanya ve Japonya ile iktisadî alışverişi yoğunlaştırdı, hattâ A.E.T. ile işbirliği yapmayı bile düşünmeğe başladı. Ayrıca, 1974 haziranında S.S.C.B. ile Portekiz arasında diplomatik ilişki kuruldu.

Sovyet yöneticileri, müttefiklerinin kaygılarını yatıştırmak için Kuzey Vietnam'a ve Avrupa'daki sosyalist ülkelere ziyaretler yaptılar; Küba da, sovyet diplomasisinin yeni yönelimlerini kabul etti.

Pakistan-Hindistan savaşından sonra S.S. C.B. Hindistan ile siyasî ve iktisadî bağlarını pekiştirdi. Buna karşılık, Vietnam savaşına son veren anlaşmaların hazırlanmasındaki payı pek az oldu. Ortadoğu'da başkan Sedat'ın Mısır'daki sovyet uzmanlarını geri göndermesiyle sovyet-mısır ilişkilerindeki bozulma daha da arttı; Moskova, bir yandan Kahire ile ilişkilerini kesinlikle kopmasından kaçınırken, bir yandan da Şam ve Bağdat ile bağlarını pekiştirdi; ayrıca Filistin Kurtuluş örgütü başkanı Yaser Arafat'ı destekledi. Sovyetler birliği Kippur savaşı (ekim 1973) sırasında Mısır ve Suriye'ye askerî yardımdan geri kalmadığı gibi barış sağlamak için de çaba harcadı. Harold Wilson şubat 1975'te, Jacques Chirac mart 1975'te Moskova'ya gittiler. Mısır hükûmeti mart 1976'da Mısır-Sovyetler birliği dostluk ve işbirliği antlaşmasını tek taraflı olarak feshetti.

● S.S.C.B.'nin *Türkiye* ile ilişkilerinde 1964'te yüksek düzeydeki devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleriyle başlayan yakınlaşma sonraki yıllarda da sürdü ve 1972'den sonra yeni boyutlar kazandı. Bu süre içinde, taraflar arasında daha önce yapılan iktisadî ve

L. Brejnev, yanında N. Podgorni ve A. Kosigin olduğu halde Moskova'da 1 mayıs 1971 günü konuşurken

Foto. Nau-Gamma, A.P.N.-Novosti (LAROUSSE)

L. Brejnev ve R. Nixon Moskova'da amerikan-sovyet işbirliği ve stratejik silâhların sınırlandırılması antlaşmalarının imzasından sonra (mayıs 1972)

L. Brejnev ve W. Brandt Federal Almanya cumhuriyeti ile Sovyetler birliği arasında yapılan anlaşmaları imzalarken (mayıs 1973)

L. Brejnev ve V. Giscard d'Estaingt, Sovyet Komünist partisi birinci sekreterinin Fransa'yı ziyareti sırasında gazetecilerin sorularını cevaplandırırken (aralık 1974)

ticari anlaşmalara uygun olarak S.S.C.B.'ce Türkiye'de kurulmağa başlanan Seydişehir Alüminyum tesisleri, İskenderun* Demir-Çelik fabrikaları (*Ek*), Aliağa* rafinerisi (*Ek*), Artvin lif levha fabrikası gibi sanayi tesislerinin 1974-1975 yıllarında hizmete girmeğe başlaması, yakınlaşmayı daha da pekiştirdi. İskenderun Demir-Çelik fabrikalarının açılışı için Kosigin'in Türkiye'ye gelişi bunun örneği oldu (1975). 1976'da bir türk askerî heyeti ilk defa S.S.C.B.'de yapılan bir askerî manevraya gözlemci olarak çağrıldı. 1976 mayısının sonlarında Genelkurmay ikinci başkanı orgeneral Kenan Evren başkanlığında bir heyet S.S.C.B.'de askerî kuruluşları görmeğe çağrıldı. Gene aynı dönemde (haziran 1976) C.H.P. genel başkanı Bülent Ecevit'in S.S.C.B.'ye yaptığı ziyaret ve bu ziyaret sırasındaki temasları, o arada başbakan Kosigin ile program dışı bir görüşme yapması iki ülke ilişkilerini geliştirici bir nitelik kazandı.

ASKERÎ TARİH VE SAVUNMA

«Sovyetler birliğinin, birinci sınıf malzemeyle donatılmış güçlü orduları vardır». Savunma bakanı Greçko'nun 1970 kasımında yaptığı bu açıklama, S.S.C.B.'nin silâh donatımını geliştirme yolundaki çabalarını yansıttı. 1967'de 14.5 milyar rubleyi bulan resmî sovyet savunma bütçesi, 1969'dan sonra 18 milyara yaklaştı (1974'te 17,6 milyar); ama toplam bütçe içindeki payı 1967'de yüzde 13 iken, 1974'te yüzde 9,1'e indi. Bununla birlikte, batılı uzmanlar, S.S.C.B.'nin aynı dönem içindeki toplam savunma harcamalarının* çok daha yüksek olduğunu tahmin ediyorlardı (1974'te 23,8 milyar ruble, yani 96 milyar dolar). Bu arada sovyet hükûmeti, 1969'da Varşova paktının yapısını değiştirerek, ittifak sistemini güçlendirmeğe uğraştı; paktın bütünlüğünü pekiştirmek için 1967-1970 arasında, pakt üyeleriyle ve Finlandiya ile 1945'ten sonra imzalanmış karşılıklı yardım anlaşmalarını yeniledi ye 1971'de, Mısır ve Hindistan ile de bunlara benzer anlaşmalar yaptı. S.S.C.B. bu son iki anlaşmayla ve benzer anlaşmalarla bazı Üçüncü Dünya ülkelerine (Mısır, Suriye, Kuzey Vietnam, Irak, Sudan, Yemen, Cezayir ve Hindistan) özellikle Pakistan*-Hindistan savaşı (*Ek*) sırasında önemli askerî yardımlarda bulundu.

Sovyetler birliği, bu arada iki ciddî dış bunalımla uğraşmak zorunda kaldı; birincisi 1968 ağustosunda «sosyalizmin fetihlerini» korumak için bütün Varşova paktı ülkeleriyle birlikte (Romanya hariç) Çekoslovakya*-ya (*Ek*) müdahale sırasında patlak verdi; 1974'te Çekoslovakya'da hâlâ beş sovyet tümeni vardı. İkinci bunalım (1969), Çin ile rekabetinin şiddetlenmesinden ve Ossuri ırmağı boyunca sınır olaylarının artmasından doğdu ve Çin'e karşı sovyet askerî mekanizmasının pekiştirilmesine yol açtı.

Sovyet siyasetinin giderek dünya çapında bir nitelik kazanması, deniz gücünün olağanüstü gelişmesiyle de kendini gösterdi. Amiral Gorşkov'un yönetimi altında savaş donanmasında sağlanan gelişme, 1970 yıllarında S.S.C.B.'yi A.B.D.'den sonra dünyanın ikinci büyük deniz gücü haline getirdi; üstelik, Sovyetler birliği stratejik denizaltılar alanında A.B.D.'yi geçmeğe hazırlanıyordu. Sovyet bandırasına şimdi bütün denizlerde, özellikle Akdeniz'de, Hint okyanusunda ve Atlas okyanusunda rastlanmaktadır; bu durum, S.S.C.B.'nin Süveyş kanalının yeniden açılmasına verdiği önemi ve dünyanın hemen her yerinde «liman kolaylıkları» peşinde koşmasını açıklar.

Sovyetler birliği, bir yandan 1963 Moskova anlaşmalarından beri yeraltı patlamalarıyla sınırlı olan (1963-1974 arasında 125 patlama) nükleer denemeler programına devam ederken, bir yandan da silâhsızlanmayla ilgili bütün tartışmalara katılmaktadır. Nitekim nükleer silâhların yaygınlaşmaması (1968), deniz diplerinin nükleer silâhlardan arındırılması (1970) ve biyolojik silâhların yasaklanması (1972) ile ilgili anlaşmalara imza koydu. 1969'dan beri, özellikle A.B.D. ile, iki dev güç arasındaki nükleer silâhlanma yarışını sınırlamayı amaçlayan S.A.L.T.* (*Ek*) görüşmelerine girişti. Bu görüşmeler sonucunda 1972'de füzesavar silâh sistemleri konusunda ilk anlaşma ve saldırı füzelerinin sayısı konusunda geçici bir anlaşma yapıldı. S.S.C.B. ayrıca Avrupa Güvenlik konferansına (1972) ve Avrupa'da kuvvetlerin azaltılması konferansına (1973) katıldı. 3 temmuz 1974'te imzalanan iki amerikan-sovyet anlaşmasıyla füzelere karşı savunma sistemleri tek bir yerle ve 1976'dan sonra yapılacak yeraltı nükleer denemelerinin gücü 150 kt ile sınırlandı. Brejnev ile Ford, Vladivostok'taki görüşmelerinde (kasım 1974), iki ülke arasında 1972'de imzalanan anlaşmaları doğruladılar ve S.A.L.T. görüşmelerine 1975 başında tekrar başlanmasını kararlaştırdılar. (Bk. SİLÂHSIZLANMA, AVRUPA, M.B.F.R. ve S.A.L.T., *Ek.*)

● *1975'te sovyet silâhlı kuvvetleri.* Toplam ordu mevcudu 3 525 000 kişidir; buna sınır muhafaza birliklerindeki 180 000 kişi ile 130 000 kişilik iç güvenlik birliklerini de eklemek gerekir (ayrıca, gençlere askerî talim yaptıran DOSAAF* teşkilâtının 1 500 000 üyesi vardır). Mecburî askerlik hizmeti 1967'den beri kara ve hava kuvvetlerinde iki yıl, deniz kuvvetlerinde ve sınır muhafaza birliklerinde üç yıldır. Komünist partisinin ordu üstündeki nüfuzu, her kademede siyasî bir şubenin bulunmasıyla sağlanır; siyasî şubenin başkanı, bulunduğu birliğin komutan yardımcıdır. Bu paralel aşama sırasının tepesinde, *Ordular merkez siyaset müdürlüğü* yer alır; bu müdürlük savunma bakanına değil, parti merkez komitesine bağlıdır ve başında 1962'den beri general Epişev bulunuyor. 1968'de, ordu kadrolarını gençleştirmek için büyük bir çabaya girişildi: muharip subayların yüzde 65'inden çoğu 30 yaşından küçüktür ve elli-elli dört yaşlarında generallere rastlanır; bunlardan general Kulikov, 1971'de elli yaşında sovyet silâhlı kuvvetleri genelkurmay başkanlığına getirilmiştir.

● *Stratejik nükleer kuvvetler.* Temel vurucu kuvvet olduğundan, mevcudu önemli ölçüde çoğaltılmıştır: 1968'de, kullanılabilir stratejik füzelerin toplam sayısı 930 iken (130'u SLBM), 1975'te 2 295'e (720'si SLBM) yükseldi. O tarihte bu kuvvetlerin durumu şöyleydi:

— *Deniz birlikleri,* nükleer itimli 50 stratejik denizaltıdan oluşur; bunların 33'ü *Y* serisindendir ve 2 700 km menzilli 16 «SS N-6» füzesiyle donatılmıştır; 9'u *D* serisindendir ve 7 000 km'den fazla menzilli 12 «SS N-8» füzesiyle donatılmıştır. (Bk. DENİZALTI*, *Ek.*)

— *Stratejik füze birlikleri* (350 000 kişi), «sovyet askerî gücünün temelidir» (mareşal Zaharov) ve 1960'tan beri bağımsız bir ordu halindedir. Bu ordunun 1 570 kıtalararası füzesi («SS 7», «SS 8», «SS 9», «SS 11» ve «SS 13» tiplerinde) ve 600 orta menzilli füzesi vardır. (Bk. FÜZE*, *Ek.*)

— *Hava birlikleri,* A.B.D. topraklarına erişebilecek güçte uzun menzilli 140 bombardıman uçağı («TU-95 Bear» veya «Mya-4 Bison») ile 700 orta menzilli bombardıman uçağından («TU-16 Badger» ve «TU-22 Blinder») oluşur.

Sovyetler'in 1973'te M.İ.R.V tipinde çokbaşlı füzeleri denediklerini de hatırlatmak gerekir.

● *Hava savunma kuvvetleri* (500 000 kişi), kara ve hava kuvvetlerinin verdiği birliklerden meydana gelir; düşman uçaklarını arama sistemiyle donatılmış etkili savunma araçlarından oluşan özerk bir komutanlıktır. Hava birliği olarak 1 000'i çok eski olan («Mig 17», «Mig 19» ve «Yak 25») 2 650 avcı, 800 «Suhoi 9» ve 1 250 çok yeni («Yak 28», «Tu-28», «Suhoi 11» ve «Mig 25») uçağı vardır. Uçaksavar füzelerinin sayısı 10 000 kadardır; bunlar 1 600 yerde mevzilenmiştir (yarısının «SA-2 Guideline» füzeleri olduğu sanılmaktadır). «Galoş» tipindeki uçaksavar füzeleri (A.B.M.), 1972 S.A.L.T. anlaşmaları uyarınca Moskova etrafında dört yerde mevzilenmiş 64 füze rampasında bulunmaktadır. (Bk. FÜZESAVAR*, *Ek.*)

— *Kara kuvvetleri* (1,8 milyon kişi), 110 motorize ya da mekanik, 50 zırhlı, 7 hava indirme tümeninden oluşur. 1975'te bu birliklerin dağılımı şöyleydi: Doğu Almanya'da 20 tümen, Polonya'da 2 tümen, Macaristan'da 4 tümen, Çekoslovakya'da 5 tümen, S. S.C.B.'nin batısında ve ortasında 68 tümen, Kafkasya ve Türkistan'da 23 tümen, çinsovyet sınırında 45 tümen. Bu birliklerin bazıları, «Frog», «Scud» veya «Scaleboord» tipinde, 30-800 km menzilli taktik nükleer füzelerle donatılmıştır. Hepsinde uçaksavar füzeleri veya SAM füzeleri vardır; bunların etkililiği 1973 israil-arap savaşı sırasında anlaşılmıştır. Tankların («T 54», «T 55», «T 62»), tank avcılarının («PT 76» ve «PT 85») ve zırhlı araçların çoğu hem karada, hem suda hareket edebilir ve hepsi kızılötesi bulucu sistemlerle donatılmıştır.

● *Deniz kuvvetleri* (75 000'i deniz uçaklarında görevli, 17 000'i deniz piyadesi olan 475 000 kişi), 221 suüstü savaş gemisiyle, stratejik nükleer kuvvetlere bağlı olanlar dışında 245 kadar denizaltıdan oluşur; bunların 70'i 1960'tan sonra yapılmış, 4 000-5 000 tonluk, nükleer itimli saldırı denizaltısı, 200'den çoğu da 1 000-3 000 tonluk klasik denizaltıdır. Suüstü filosunda 20 000 tonluk 2 helikopter gemisi (Moskova [1967] ve Leningrad [1968]), 20 kadar füzeatar kruvazör (bunların Kresta I ve Kresta II tipinden olan 15'i, 1967-1972 arasında denize indirilmiştir ve her biri 6 000-9 000 t arasındadır), Sverdlov tipinde 20 000 tonluk 11 kruvazör (1951-1957), 3 000-4 750 ton arasında 45 füzeatar muhrip (1958-1974), 50 kadar daha eski muhrip, 350 kadar refakat gemisi ve 300'den fazla füze ya da torpilatar hücumbot vardır. İlk sovyet uçak gemisi Kiev (4 000 ton) 1973'te Nikolayev'de denize indirilmiştir.

● *Deniz uçakları,* karada üslenmiştir; 715 kadar savaş, 270 nakliye uçağı, 240 helikopteri vardır. Sovyet deniz kuvvetleri Arktika (yaklaşık 160 denizaltı ve 56 gemi), Baltık (yaklaşık 30 denizaltı ve 50 gemi), Karadeniz (yaklaşık 20 denizaltı ve 60 gemi) ve Büyük Okyanus (yaklaşık 100 denizaltı ve 55 gemi) filoları arasında bölüştürülmüştür.

● *Sovyet hava kuvvetleri,* stratejik hava kuvvetleri ile hava savunma birlikleri de göz önünde tutulursa 1975'te yaklaşık olarak 550 000 kişiyi, 8 000 savaş, 1 700 nakliye uçağını ve 2 500 helikopteri kapsıyordu. En büyük komutanlık, 4 500 kadar uçağı olan taktik hava kuvvetleridir; bu uçakların 1968'den sonra ortaya çıkan en iyi prototipleri «Mig 21», «Mig 23» ve «Mig 25» avcı uçakları, «Sue» yere saldırı uçakları ve «Yak 28» hava bombardıman uçaklarıdır. Büyük ölçüde geliştirilen nakliye havacılığı, «Ilyuşin 14», «Ilyuşin 18», «Antonov 8», «Antonov 12», «Antonov 22» ve «Antonov 24»lerle donatılmıştır. Bu nakliye uçaklarıyla bir hamlede iki hava indirme tümeninin taşınabileceği sanılmaktadır.

Foto. A.P.N.-Novosti (2), M. Laurent-Gamma (LAROUSSE)

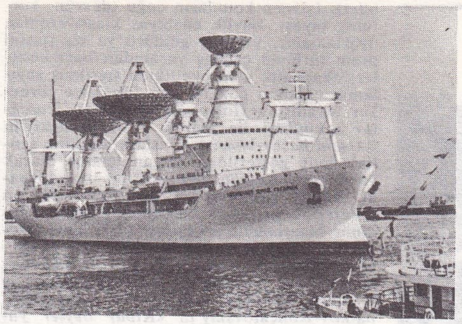

1971'de hizmete giren «Yuri Gagarin» adlı oseanografi gemisi (45 000 t)

EDEBİYAT

Sansürün ve ideoloijk baskının son yıllarda giderek yoğunlaşması sonucu, sovyet edebiyat tarihinde ilk defa *samizdat** (*Ek*) uygulaması, yani yasak kitapların piyasaya yeni bir biçimde sürülmesi geniş ölçüde yaygınlaştı. Çağdaş edebiyatın en seçkin eserlerinden sayılan Aleksandr Soljenitsin'in romanları, Nadejda Mandelştam'ın (doğ. 1899) anıları, Vasili Grosman'ın (1905-1964) ve Vladimir Maksimov'un romanları, 1960 yıllarının ortasından başlayarak bu yoldan yayımlandı. Aleksandr Soljenitsin, Stalin dönemi sovyet toplumunu, devlet sultası altında ezilen insanların sürüklendiği ahlâk bunalımını çözümlemeğe çalıştı, sonra ihtilâlin sebeplerini ve insanı düşünce özgürlüğüne götürebilecek olan yolları aramak üzere, Rusya tarihine eğildi. Vasili Grosman, Lenin'den «Özgürlüksüz devlet»in kurucusu diye söz etmeyi göze alan ilk sovyet yazarı oldu. Nadejda Mandelştam, büyük şair Osip Mandelştam'ın eserlerini saklayıp günü gelince yayımlamakla kalmadı ve ihtilâl sonrasında devletin araç olmaktan çıkarak nasıl bir amaç durumuna getirildiğini göstererek, ihtilâl «hipnoz»undan kurtuluşun en ciddî örneklerinden birini verdi. Vladimir Maksimov romanlarında (*«Yaratılışın yedi günü»*, *«Kırklık kadın»*) günlük sovyet yaşantısının canlı ve acı bir görünümünü yansıttı.

Samizdat yayınlarında işlenen ana sorunlar ve konular, dolaylı ve örtülü bir biçimde, resmî yayınevlerinin çıkardığı edebî eserlerde de yer aldı. Özellikle «köylü nesri» adı verilen akımda görüldüğü gibi... Piyotr Abramov (doğ. 1920), Vasili Belov (doğ. 1925), Sergev Zaligin (doğ. 1913) kolhoz hayatının güçlüklerini, aşırı merkezleşmiş bürokrasiden doğan sakıncaları dile getirdiler; ama işledikleri asıl tema, kentler karşısında köylerin, kentli karşısında üzerinde çalıştığı topraktan koparılmış, ayağının altındaki toprakla ilişkisi kesilmiş köylülerin durumu oldu. Vladimir Tendriyakov (doğ. 1923), insanların dindirilmez adalet hasretinden ve resmî ideolojinin deva olamadığı ruh bunalımından söz etti. Bu akıma bağlı pek çok yazarın gözünde köy, rus millî karakterinin kaynağıydı; onlar rus köylüsünü millî özelliklerinin, rus halkı fikrinin ve gerçeğin bekçisi saydılar. Kırgız ve rus dillerinde yazan Cengiz Aytmatov da (doğ. 1928) bu yazarlara yakındır: *Beyaz gemi*'de (1972) insanın tabiatla ilişkileri ve ilerleyişin baskısı altında tehlikeye düşen eski toprak geleneklerinin değeri üzerinde durdu. «Köylü nesri»nin özelliği işlediği temaların gücünden ibaret kalmadı; bu akım biçimsel zenginliğiyle de dikkati çekerek, tenkitçi gerçekçiliği, hicvi ve sembolizmi birarada kullandı.

Sovyet edebiyatında kurgubilimin de önemli bir yeri vardır. İlk «Sputnik»in atılışından ve Gagarin'in uzay yolculuğundan başlayarak, kurgubilime bilim ve teknik sevgisini geliştirme görevi verildi. Ne var ki, ülke sınırlarını aşan konuları işleme olanağını ele geçiren kurgubilim, başka türlerde ele alınamayan temalara yöneldi: çizilen resmî sınırlar kısa sürede aşıldı ve kurgubilim yeni fikirlerin bir atış alanı, bir şüphecilik, düzene karşı çıkış ve inançsızlık okulu halini aldı. Kurgubilim yazarlarından İvan Yefremov (1907-1972), ölümünden kısa süre önce yayımlanan *«Boğanın saati»* adlı karşıütopyasında, sosyal düzeni kapitalizmin kötülükleriyle «karıncaların sahte sosyalizmi»nin karışımından oluşmuş Tormans gezegenindeki dehşet verici hayatı anlattı: yazar, «bu ahlâka uygundur, zira bilimseldir» formülünün karşısına «bu bilimseldir, zira ahlâka uygundur» formülünü çıkarıyordu. Arkadi (doğ. 1925) ve Boris (doğ. 1933) Strugatskiy kardeşler kurgubilim eserlerinde sık sık, «acaba ilerleyiş ne pahasına olursa olsun özlenmeğe değer bir şey midir» sorusunu ortaya koydular. Bu, günümüz yazarlarının «hayır» diye cevaplamak eğiliminde oldukları ana sorulardan biridir.

GÜZEL SANATLAR

S.S.C.B.'de sanat yaşamı resmî olarak Sanatçılar birliğinin yönetimindedir: sanatçılar ve sanat eleştirmenleri bu birliğe bağlıdır. Birliğin Moskova'da «Sovyet sanatçısı» bir kitap yayını, ayrıca *Sanat, Yaratma, S. S.C.B.'de dekoratif sanat* adlı dergileri vardır. Bütün sergileri, siparişleri ve atelyelerin görevlerini de bu birlik düzenler. Her türlü sanat alanında melodram (savaş) ve kahramanlık (sosyalist işçinin yüceltilmesi) konuları üstün yer tutar ve bu konular XX. yy.ın biçimsel araştırmalarından kesinlikle uzak bir teknikle işlenir. Bu öğretici, doğacı ve oldukça zevksiz yolu benimsemiş sanatçılar arasında şu adları sayabiliriz: A. Deyneka (doğ. 1899), Kukriniksiy'ler (üç sanatçının ortak adı: M. V. Kupriyanov [doğ. 1903], P. N. Krilov [doğ. 1902] ve N. A. Sokolov [doğ. 1903]), G. Niskiy (doğ. 1903), G. Pimenov, P. Korin ve düşler dünyasına önem veren A. Tişler (doğ. 1898).

Öte yandan S.S.C.B. Sanatçılar birliğinin yönetimindeki yeni bir sanatçı kuşağının tema ve teknikleri yenilediği görülür; bunlardan özellikle B. Vaysburg (doğ. 1925) biçimleri, tekrenkliliğe varan dalgalı bir boya içinde boğar.

Resmî akımın yanı sıra yürüyen, çok az sayıda sovyet ya da batılı koleksiyoncuların desteğiyle girişilmiş yeni araştırmalar da var. Ancak egemen olan yarı gizlilik yüzünden, özgür bir sanat yaşamı, verimli haberleşme ve fikir alışverişi bulunmayışından ağır zarar gören bu karmakarışık sanat hakkında açık bir yargıya varmak güçtür. Resmî olmayan sanatçıların yapıtları devletçe izin verilen iki sergide halka sunuldu; 1962'de açılan ilk sergi (Moskova parkı) Kruşçev'i kızdırdı; 1974'te açılan ikincisi ise (İsmailovo parkı, Moskova) resmî organların saldırılarına yol açtı. Çeşitli enstitü ve kulüplerce de ara sıra «yabanî» sergiler düzenlenmektedir (şair A. Glezer'in koleksiyonunun Dostluk kulübünde sergilenmesi, 1967; Moskova'da *Mavi kuş* kahvesinde M. Gorçilina, A. Bistrenin, M. Arhangelskiy, İ. Kabakov, E. Bulatov gibi sanatçıların eserlerinin sergilenmesi).

Tek başına çalışan figüratif sanatçılar arasında Maria Gorçilina'yı (doğ. 1900) saymak gerekir; bu sanatçı yapıtlarında çoğunlukla Rusya'nın sıkıntılı dönemlerine ait figürler canlandırır, bulanık menevişlere, halk sanatında işlenen eşyaya yer verir. M. Arhangelskiy'in (doğ. 1926) bakır ve saçtan, oyuk ve hacimlere indirgenmiş cüce insan heykellerinde anıtsallaşmağa doğru bir eğilim görülür. Öte yandan heykelci Neizvestniy* (*Ek*) ve V. Yakovlev (doğ. 1934), O. Rabin (doğ. 1928), B. Svesnikov (doğ. 1927) gibi ressamlar da sınırlı bir anlatımla Gulak takımadalarında yaşayan insanların acılarını dile getirirler. Saldırgan ve siyasal bir taşkınlığa kapılmış olan Yankilevskiy* de (*Ek*) bunlara eklenebilir. Gerçeküstücü ressamlar arasında, gölge oyunları ve çıplak düzlemlerden oluşan evreniyle E. Bulatov'u (doğ. 1934), sovyet saçma akımının ustası İlya Kabakov'u (doğ. 1936) sayabiliriz; sanatçının yapıtları genellikle kavramsal sanat ve «pop'art»a yakındır, ancak bu yaklaşımda rus ulusuna özgü izlere rastlanır. Soyutlamanın sınırında kalan ve büyük boyutlu tuvallerinde cömert fırça darbeleriyle karanlık renklere yer veren D. Plavinskiy'in (doğ. 1937) yapıtları ham sanatın izlerini taşır; İ. Beliutin (doğ. 1924), L. Kropivnitskiy (doğ. 1928), V. Nemuhin (doğ. 1925) aynı doğrultuda, nesnelerin somutluğunu renkli soyutlamayla bağdaştırmağa çalışır. L. Masterkova (doğ. 1928) bir yapıştırmalar döneminden sonra tam ve yalın non-figüratif resme döner (enine siyah ve beyaz yatay şerit almaşmaları). 1918'de Maleviç'in öğrencisi olan Z. Komisarenko (doğ. 1896) renkleri tıpkı bir müzikçi gibi işler (havlu, çeşitli kumaşlar, kurutma kâğıdı üstüne) ve böylece öncü sovyet sanatının tüm ileriye dönük çalışmalarını özetlemiş olur. Zverev'e gelince (doğ. 1930) onun da daha çok klasik bir lekeci olduğu söylenebilir.

Mimarî alanında zevksiz bir üslûbun dallanıp budaklandığı Stalin dönemi bitmiştir artık. Sovyet mimarîsi öteki ülkelerde de görülen görevselci doğrultuyu izler (M. Posohin [doğ. 1910] tarafından, Arbat meydanına bitişik mahallelerin yenilenmesi; D. Çeçulin'in [doğ. 1901] Rossia oteli; Burdir, Batalov ve Milaşevskiy tarafından yapılan ve üzerinde lokanta ve oturma yerleri bulunan huni biçiminde dünyanın en yüksek [533 m] betonarme televizyon kulesi). Araştırıcı mimarî çalışmaları da oldukça önemlidir (Pşelnikov'un uzaysal yapıları, Rimskaya-Korsakova, Verner, Z. Diakonova, Tankayan v.b.nin siteleri). «Dviyenye* topluluğu (*Ek*) Nusberg'in öncülüğünde kinetik sanat yoluyla sanatların bir sentezini yapmağa çalışır, araştırıcı mimarî ve şehircilikle de ilgilenir (gelecekteki dev kentler projesi, bir Zekâ müzesi). Bugün artık S. S.C.B.'de gerçek bir sanat yenilenmesini gerçekleştirebilecek her türlü öğe mevcuttur.

edebiyat

Vasili Grosman

MÜZİK

Aleksandr Glazunov, Sergey Rahmaninov, İgor Stravinskiy ve Sergey Prokofyev gibi tüm Birinci Dünya savaşı öncesi rus bestecileri savaştan sonra çeşitli ülkelere dağıldıkları halde, yalnız Prokofyev sonunda ülkesine dönmüştü. Aleksandr Skryabin'in vakitsiz ölümüyle rus müziği, belki de, o tarihe kadar Sovyetler birliğinde önemsenmeyen atonalite eşiğini aşabilecek bir sanatçıyı yitirdi. Kısa gezilerle ülkesinden ayrılan Dimitriy Şostakoviç ise son derece kıvrak zekâlı ilk rus bestecisi ve Prokofyev'in ölümünden bu yana gerçek bir uluslararası üne kavuşmuş tek rus müzikçisidir. Çağdaşları arasında adından en çok söz edilen sanatçılar ise Dimitriy Kabalevskiy ve ermeni asıllı Aram Haçaturyan'dır; Haçaturyan özellikle *Gayane* ve *Spartacus* baleleriyle ün yapmıştır; ancak Stalin dönemi sovyet müziği, 27 senfoni yazarı ve 1921'den ölümüne kadar Moskova konservatuvarı profesörü olan Nikolay Miaskovskiy, Reyngold Glier, Vissarion Şebalin (1902-1963), *Aralık'çılar* operasının bestecisi Yuri Şaporin (1887-1966) ve Boris Asafiev gibi hepsi de az çok toplumcu gerçekçiliğin bekçileri sayılan sanatçılar tarafından yaşatıldı. Aleksandr Mosolov iki savaş arasında gelenekçi bir tutumla ele aldığı *Çelik dökümhaneleri* adlı senfonik parçasıyla bir süre ilgi çekti. Şostakoviç'ten sonra yetişen kuşaktan Tikhon Hrennikov (doğ. 1913) ve Yuri Sviridov (doğ. 1915), onların ardından Andrey Espay (doğ. 1925) ve Rodion Şçedrin (doğ. 1932) gibi sanatçılar bağımlı sanatın başlıca temsilcileri oldular; öte yandan Edvard Mirzoyan ve Arno Babacanyan (ikisi de 1921'de doğdu) gibi iki ermeni asıllı sanatçı ise Haçaturyan'ın doğrultusunu benimsediler. 1960'larda yeni batı müziği her şeye rağmen bazı sanatçıları etkiledi. Bu öncü akımın temsilcisi Edisson Denissov'dur (doğ. 1929); Şebalin'le çalışan ve Şostakoviç'in üslûbunda besteler yapan bu sanatçı Stravinskiy'in doğrultusunu benimsedi, giderek Boulez ve Nono'dan etkilendi, özellikle dizisel ve rastlantılı müzik yöntemlerini uyguladı. Bu arada, Andrey Volkonskiy (doğ. 1933), Alfred Şnitke (doğ. 1934), Kiev'den Valentin Silvestrov (doğ. 1937), Estonya Sovyet cumhuriyetinden Heino Jurisalu (doğ. 1930), Yan Raats (doğ. 1932), Arvo Part (doğ. 1935) ve son olarak genç Boris Tiçenko (doğ. 1939) gibi müzikçilerin adını saymak gerekir.

Osip Mandelştam

Ivan Yefremov

SİNEMA

Kelimenin her iki anlamında da tam bir halk sanatı olan sovyet sineması 1972'de kıskanılacak bir seyirci sayısına ulaştı (5 milyara yakın biletli seyirci, kişi başına 19

Vladimir Tendriyakov

Foto. A.P.N. (3), doc. éd. Gallimard, I. Pavlenko-Tass (LAROUSSE)

Maria Gorçilina «Kompozisyon» (1970-1971) [özel kol.]

güzel sanatlar

Maksim Arhangelskiy «Biçim» (1963)

bilet). İşlenen konuların çoğu (devrim, kurtuluş savaşı, büyük edebiyat klasiklerinden uyarlamalar, yer yer güldürü ya da ruhsal dram türünde çağdaş yaşamdan bazı kesitler) akademik gelenekçilikten sıyrılmış sayılamaz. Halkın çok tuttuğu filimlerse (örneğin Stranislav Rostotskiy'in *«Bütün şafaklar sakindir»*i ile Danlil Khrabovitskiy'in *«Ateşin bastırılması»*), uluslararası filim şenliklerinde gösterildiği zaman tersine olarak yabancı eleştirmenlerde pek ilgi uyandırmadı. Büyük yapımlar (Sergey Bondarcuk'un *«Waterloo»*su, 1969; Aleksandr Alov ve Vladimir Naumov'un *«Kaçış»*ı, 1971; Yuri Ozerov'un *«Tankların savaşı»*, 1969-1971) ve edebî uyarlamalar (Aleksey Batalov'un *«Kumarbaz»*ı; Yuli Karasik'in *«Martı»*sı; Grigoriy Kozintsev'in *«Kral Lear»*i, 1971; Andrey Mihalkov-Konçalovskiy'in *«Kibar beyler yuvası»*, 1969 ve *«Vanya dayı»*sı, 1971) bazı «bölgeci» ve içedönük yapıtlara göre dünya çapında daha geniş bir kabul gördü. Bununla birlikte Mihalkov-Konçalovskiy'den başka, 1960'ların ikinci yarısı ile 1970'lerin başında yeteneklerini kesinlikle kanıtlayan sinemacılar Andrey Tarkovskiy (*Andrey Rublev*, 1966; *Solaris*, 1972), Sergey Paradjanov (*«Sayat-Nova»* [ya da *«Bombanın türküsü»*], 1970'te Ermenistan'da çevrildi) ve Glelo Panfilov'dur (*«Ateş geçidi»*, 1968; *«Başlangıçlar»*, 1970). Yılda 120 ile 140 filim arasında (1972'de 130) dalgalanan bu üretimin en ilginç yönü, bundan böyle federe cumhuriyetlerde yapılan filimlerin gerek nicelik (1972'de 66 uzun metrajlı filim), gerek nitelik açısından daha üstün bir yer tutmasıdır. Gerçekten de en parlak ve şaşırtıcı filimler Moskova (Mosfilm) ya da Leningrad (Lenfilm) stüdyolarından çok, Frunze, Taşkent, Almaata, Erivan, Tiflis, Bakû, Vilnius, Tallin, Riga, Minsk, Kiev ve Odesa stüdyolarından gelmiştir. Kırgızistan'da Sergey Urusevskiy (*«Kopar zincirlerini Gülsarı»*, 1968) ve İriva Poplavskaya (*«Cemile»*, 1969) büyük ulusal yazar Cengiz Aytmatov'un bazı eserlerini beyazperdeye uyarlarken, Tolomuş Okeyev (*«Çocukluğumuzun gökyüzü»*, 1966; *«Ateşe saygı göster»*, 1972; *«Yırtıcı»*, 1973); Melis Obukeyev (*«Ezgideki giz»*, 1970) ve Bolot Şemsiyev (*«Karak boğazında atılan kurşun»*, 1969; *«Isık Köl'ün gelincikleri»*, 1971) gibi öteki sinemacılar da kendilerini gösterme olanağını buldular. Tacikistan'da Boris Kimyagoroy (*«Rüstem'in efsanesi»*, üç filimlik dizi, 1969-1972), Tahir Sabirov ve Sohbet Hamidov, Türkmenistan'da Altay Karlıyev (*«Çölün çağrısı»*, 1971), Bulat Mansurov (*«Aşkâbâd'ın kızıl saçlısı»*, 1970), Hocakulu Narlıyev (*«Gelin»*, 1972), Kazakistan'da Şaken Aymanov (*«Tüysüz sahtekâr»*, 1965; *«Ataman'ın sonu»*, 1970) ve Macit Begalin, Özbekistan'da Latif Feyziyev, Şükret Abbasov, Ravil Batırov, Ali Hamrayev ve Elye İşmuhammedov özellikle tutarlı bir bütün oluştururlar. Ama Kafkasya'daki federe cumhuriyetlerin sinema üretimi de bunlardan geri kalmaz. Ermenistan'da Grigori Melik-Avakyan, Frunze Dovlatyan, Guenrik Malyan, Gürcistan'da Tengiz Abuladze, Rezo Çheidze (*«Askerin babası»*, 1965; *«Fideler»*, 1972), Elder Şengülaya, Georgi Çengelaya (*«Pirosmani»*, 1970), Şota Managadze, Lana Gogoberidze, Otar Yosselyani (*«Yaprak dökümü»*, 1967; *«Bir tarlakuşu vardı»*, 1971), Georgi Danelya (Gürcistan'da *«Ağlama»*, 1909 ve *«Vahşî delikanlı»*yı çevirdi, 1973), Azerbaycan'da Tevfik Tagizade ve Acar İbrahimov. S.S.C.B.'nin batı cumhuriyetlerinden Estonya'da (Yuri Muur, Kalye Kiisk, Grigari Kromanov), Letonya'da (Leonid Leymanis, Aloysius Brenç, Roland Kalnin), Litvanya'da (Vitautas Jalakyaviçus [*«Kimse ölmek istemezdi»*, 1965; *«Güzelim özgürlük sözcüğü»*, 1972]; Arunas Jebriyunas [*«Güzel kadın»*, 1971], Maryonas Guedris), Beyaz Rusya'da (Lev Golub), Moldavya'da (Emil Lotyanu) ve Ukrayna'da (Tımofey Levçuk, Viktor İvçenko, Larissa Şepitko, Yuri İlyenko [*«Kara benekli beyaz kuş»*, 1970], Leonid Ossika) öteki cumhuriyetlerdekine benzer «patlamalar» görüldü. Sovyet sinemacı 1968-1974 arasında, İvan Piriyev (öl. 1968), Şaken Aymanov (öl. 1971), Mihail Rom (öl. 1971), Mihail Kalatozov (öl. 1973), Grigor Kozintsev (öl. 1973) gibi yetenekli birçok sinemacı ve ünlü gürcü oyuncu Sergey Zaharyadze'yi yitirdi. (LM)

***SOYA** i. — ANSIKL. İkinci Dünya savaşı sırasında, o zamana kadar yağ çıkarılan bitkiler ihtiyacının beşte ikisini ithal eden A.B.D., *soya* tarımını, üretimini iki kat artıracak kadar genişletti ve soya o tarihten sonra çok önemli bir yağcılık hammaddesi haline geldi. Bugün, A.B.D.'de has buğday ile hemen hemen atbaşı giden ve mısır ile rekabet eden soya, bu ülkenin ihraç ettiği başlıca tahıllardan biridir ve ticarî ödemeler dengesinde büyük rol oynamaktadır.

Bugün dünyanın en çok kullanılan beslenme yağlarının üçte biri sıvı yağdır. Soya yağı tüketimi şimdiden tereyağı tüketimini aşmıştır. Dünya soya tanesi üretimi 1973'te 60 Mt'u bulmuştur: bunun 44,5 Mt'u A.B.D.'de, 11,5 Mt'u Çin'de üretilir.

● *Türkiye*'de, soya ekilen alan ve üretilen miktar yıllara göre şöyle oldu: 1973'te 5 070 ha ve 7 400 t; 1974'te 3 500 ha ve 8 500 t. (LM)

***SOYAK** (Hasan Rıza), türk devlet adamı. — ölümünden sonra, Cumhuriyet'in 50. yılında Atatürk ile ilgili anılarını toplayan iki ciltlik kitabı *Atatürk'ten hatıralar* (1973) adıyla yayımlandı. (M)

SOYAK (İhsan), türk mühendisi ve siyaset adamı (Üsküp 1909). Yüksek Maden Mühendisliği mektebini bitirdi (1929). Zonguldak'ta Kömür İşleri T.A.Ş. başmühendisiyken (1929-1934) staj için Fransa'ya gönderildi. Türkiye'ye dönüşünde Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş. genel müdürlüğüne atandı (1934). 1942-1950 arasında Ereğli Kömür işletmesi genel müdürlüğünde bulunan ve bu kuruluşu modern bir işletme haline getiren Soyak, bu tarihten sonra serbest danışmanlık ve mühendislik yaptı. İkinci Gürsel kabinesinde sanayi ve teknoloji bakanlığına getirildi, aynı zamanda Kurucu meclis üyeliğine seçildi (1961). [M]

SOYAK (Recep Zühtü), türk gazetecisi ve siyaset adamı (Yugoslavya, Manastır 1893 - Ankara 1966). Vefa idadîsini bitirdi. Birinci Dünya savaşına katıldı; daha sonra Kurtuluş savaşında Atatürk'ün yanında çalıştı. Sıvas kongresi sonunda kongre üyelerini tutuklamak için Bedirhanilerle işbirliği yapan Ali Galip'in üzerine gönderilen birliğin başına Atatürk tarafından komutan olarak görevlendirildi. 1920'de Ankara'da yayımlanan *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinin yazı işleri müdürlüğüne getirildi; aynı zamanda bu gazetenin muhabirliğini ve başyazarlığını da yapıyordu. İkinci dönem T.B.M.M.'ye Sinop milletvekili olarak girdi (1923-1925); 1935-1939 arasında da Zonguldak milletvekili olarak Meclis'te bulundu. (M)

SOYSAL (Mümtaz), türk hukukçusu (Zonguldak 1929). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1953). Hukuk fakültesi fark sınavlarını verdi (1954). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi enstitüsünde bir süre çalıştıktan sonra Siyasal Bilgiler fakültesinde asistan (1956), doçent (1959) oldu; doçentliği sırasında Kurucu Meclis üyeliğine seçildi (1960) ve Anayasa komisyonunda görev alarak 1961 Anayasası'nın hazırlanmasına katkıda bulundu (1961); Kurucu Meclis döneminden sonra fakülteye dönmekle birlikte Devlet Planlama teşkilâtında da danışman olarak çalıştı; aynı zamanda, kurucuları arasında yer aldığı haftalık *Yön** (*Ek*) dergisinde siyasî yazılar yazıyordu. 1969'da profesör olan Soysal, 1970'te aynı fakültenin dekanlığına seçildi. 12 Mart 1971'den sonra, *Anayasaya giriş* adlı ders kitabında komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklanarak sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı ve 6 yıla mahkûm olduysa da karar Yargıtay tarafından bozuldu; daha sonra beraat etti. 1975'te *Milliyet* gazetesinde günlük fıkralar yazmağa başladı. Çevirileri dışında başlıca telif eserleri: *Avrupa birliği ve Türkiye* (1954); *Demokratik iktisadî planlama için siyasî mekanizma* (1958); *Dış politika ve Parlamento* (1964); *Anayasa'ya giriş* (1964); *Local government in Turkey* (Türkiye'de mahallî idare) [1967]; *Dinamik anayasa anlayışı, anayasa diyalektiği üzerine bir deneme* (1969); *100 soruda anayasanın anlamı* (1969); *Güzel huzursuzluk* (1975). [M]

SOYSAL (Sevgi), türk yazarı (İstanbul 1936). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik filoloji bölümünü bitirdi, Göttingen üniversitesinde arkeoloji ve tiyatro öğrenimi gördü (1957-1958). 1960'ta çeşitli dergilerde yazı ve öyküler yayımlayarak edebiyat alanında çalışmağa başladı. TRT kurumunda program yapımcısı olarak çalıştı (1965). 1972'de sıkıyönetimce tutuklandı, Adana'ya sürgün edildi. *Tutkulu perçem* (Sevgi Nutku adıyla,

Mihalkov-Konçalovskiy «Vanya dayı» (1971)

S. Paradjanov: «Sayat-Nova» ya da «Bombanın türküsü» (1970)

sinema

T. Okeyev: «Yırtıcı» (1973)

G. Çengelaya: «Pirosmani» (1970)

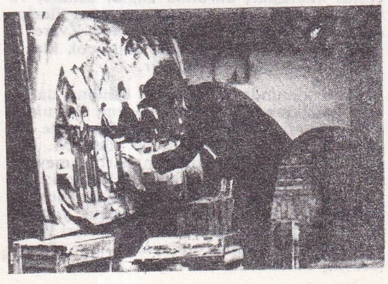

G. Panfilov: «Başlangıçlar» (1970)

Foto. Sovexportfilm (5) [J.-L. Passek kol.], Lauros-Giraudon (2) [LAROUSSE]

1972 Münih Olimpiyat oyunlarına katılan türk sporcuları açılış töreninde

Binicilik: Feyzi Atabek bir engeli aşarken

Atletizm: Tayfun Aygün 1975 Cezayir Akdeniz oyunlarında atlayışa hazırlanıyor

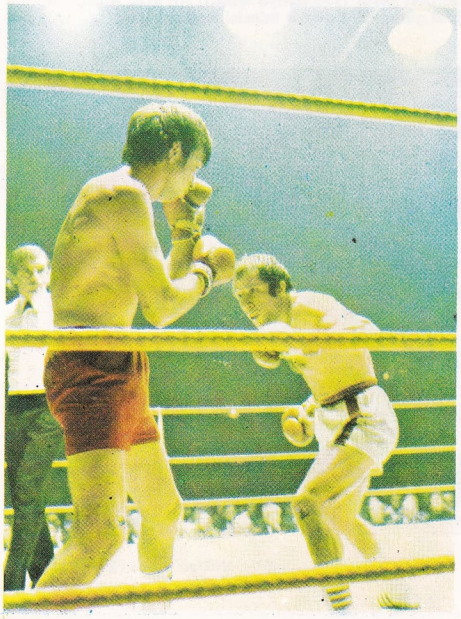

Boks: Cemal Kamacı 1975'te Gomez Fouz'la yaptığı unvan maçında

Binicilik: Levin Okçuoğlu bir yarışmada

Foto. Hürriyet arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

Futbol: solda, Türkiye-İtalya millî maçı (0-0, Napoli, 1972); sağda, Türkiye- İspanya millî maçı (0-0, İstanbul, 1973)

SPOR

Futbol: türk futbol hakemi Doğan Babacan 1974 Dünya kupası karşılaşmalarında

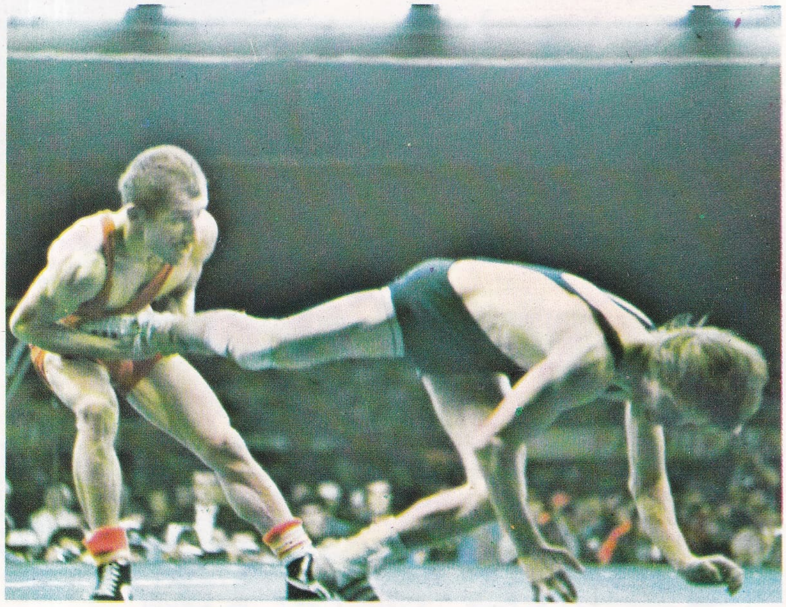

Güreş: üstte, 52 kg serbest güreş 1974 dünya ikincisi Ali Rıza Alan; altta, 82 kg serbest güreş 1974 dünya ikincisi Mehmet Uzun

Yüzme: dünya suda kalma rekortmeni (43 saat 20 dakika) Ersin Aydın

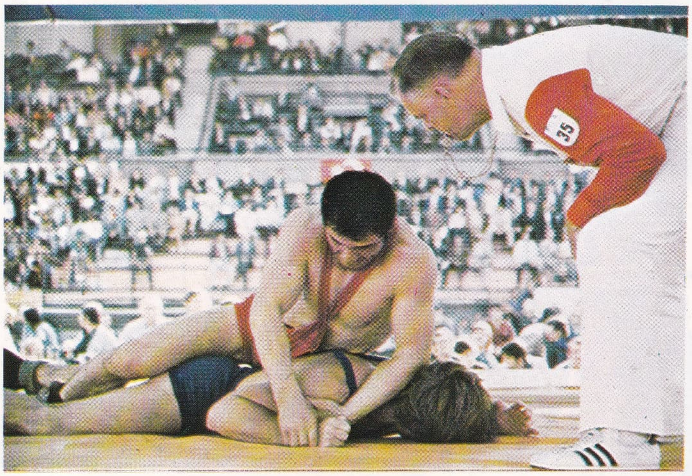

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

SPOR

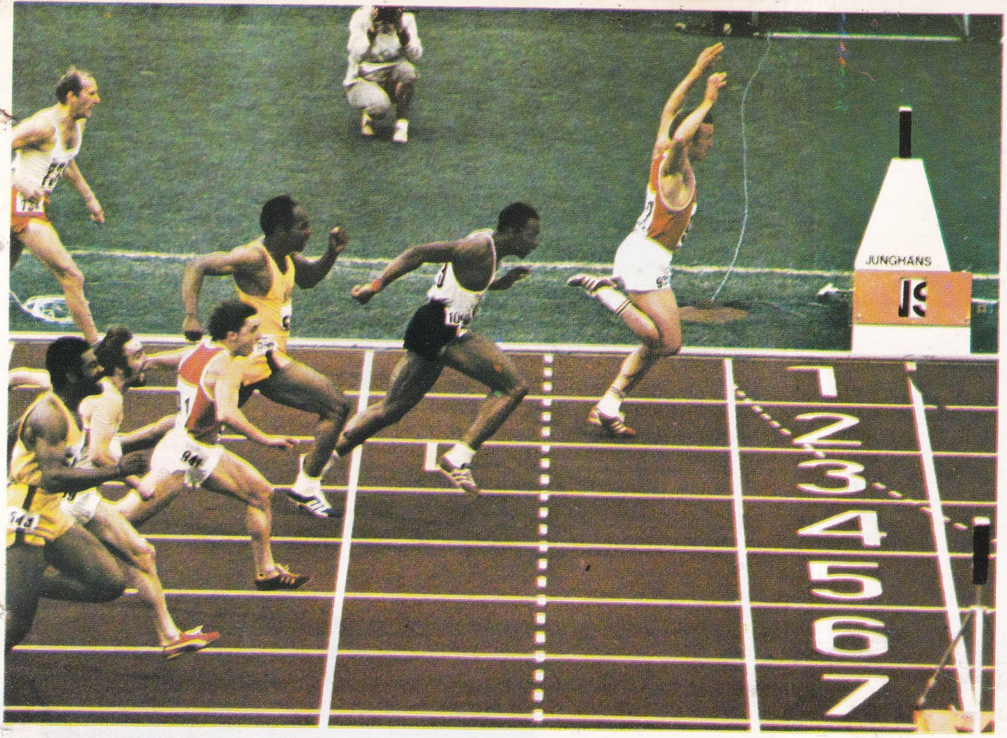

Atletizm: Münih Olimpiyat oyunlarında Valeri Borzov 200 m seçmelerinden birini kazanıyor (1972)

Basketbol: Münih'te (1972) A.B.D. ve S.S.C.B. takımları arasında oynanan, rusların kazanacağı final maçı

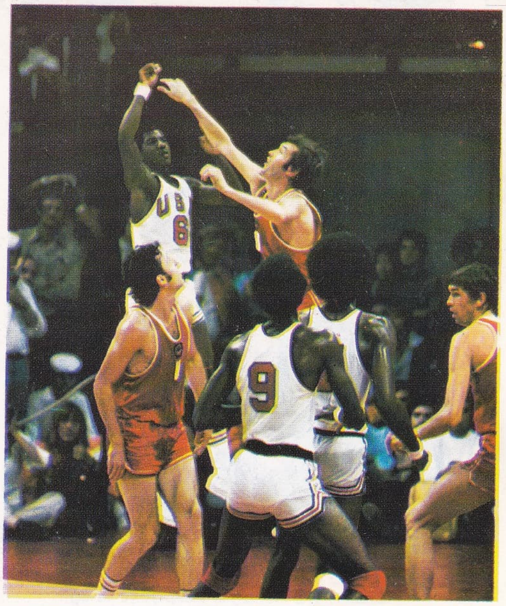

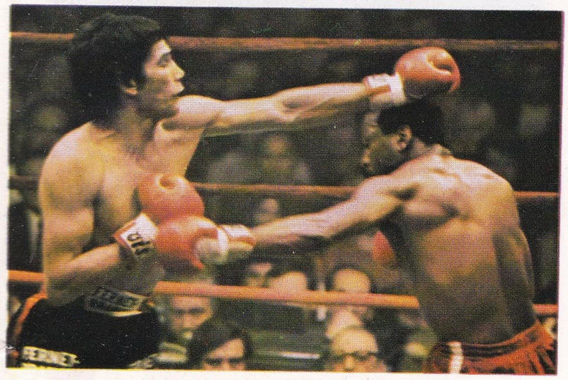

Boks: Paris'te (1974), orta sıklet dünya şampiyonluğu için dövüşen Carlos Monzon ve José Napoles
Foto. Courrière-Paris Match (LAROUSSE)

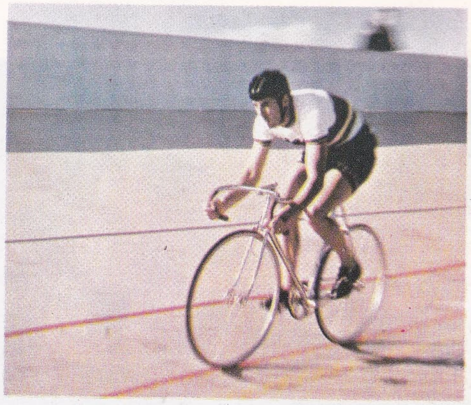

Bisiklet: pist üzerinde çeşitli dünya ve olimpiyat şampiyonlukları kazanan D. Morelon

Futbol: Münih 1974 Dünya kupası final maçı (Batı Almanya, Hollanda'yı yenerek kupayı alacak)
Foto. X (LAROUSSE)

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

SPOR

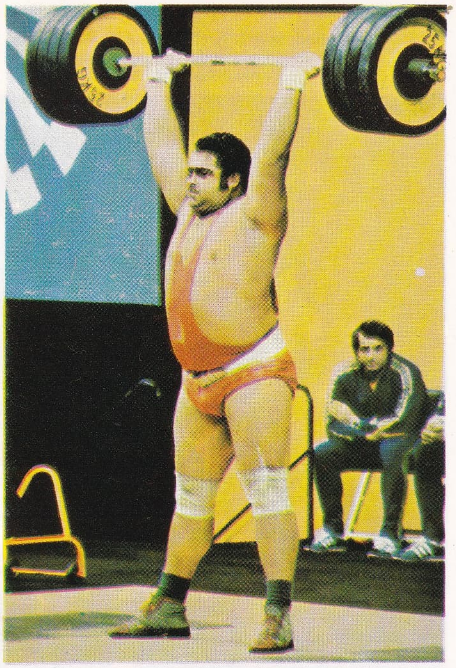

Halter: 1972 olimpiyat şampiyonu ve ağır sıklet dünya rekortmeni sovyet haltercisi V. Aleksiyev

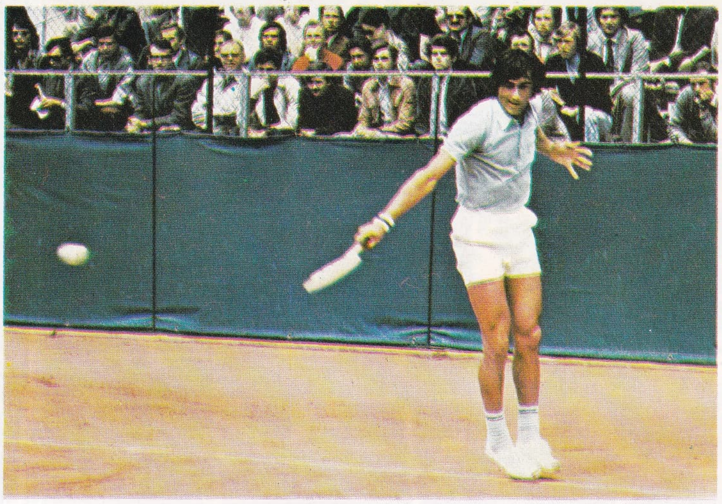

Tenis: şampiyon rumen tenisçisi Ilie Nastase bir karşılaşmada

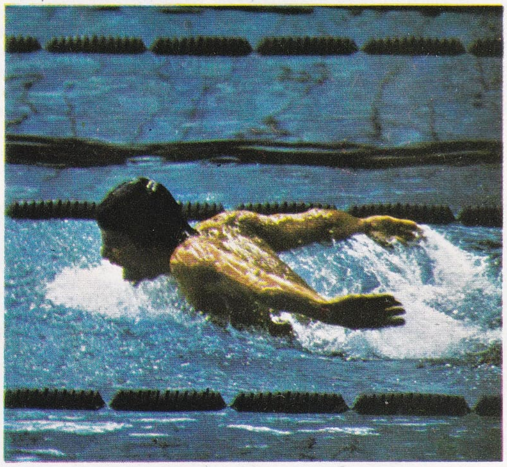

Yüzme: 1972 olimpiyadının büyük yüzücüsü A.B.D.'den Mark Spitz 100 m kelebek yarışında

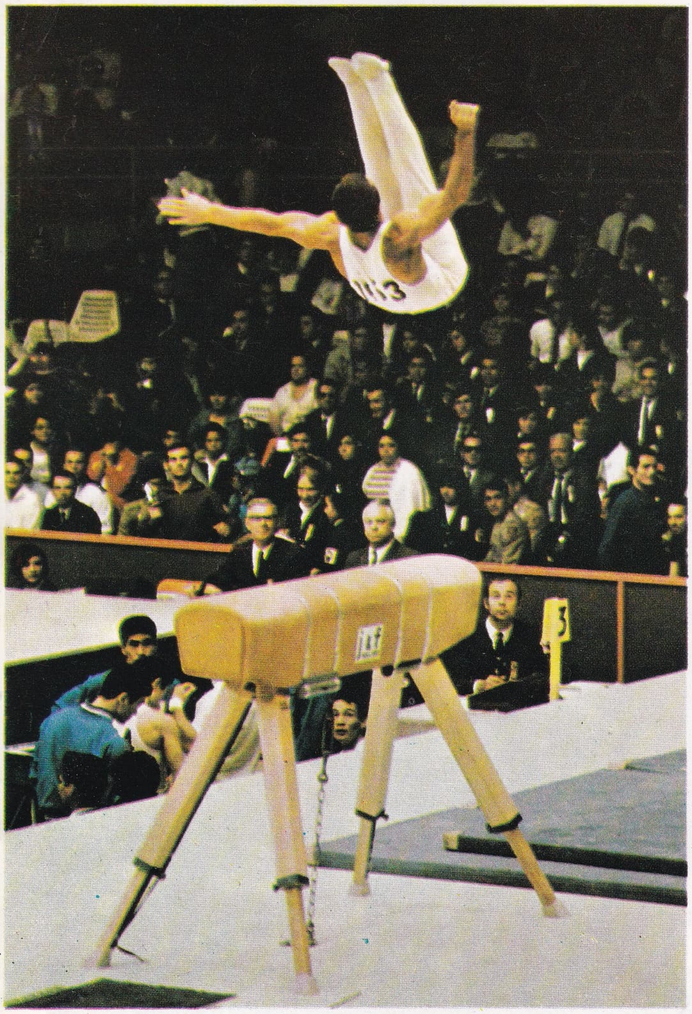

Jimnastik: 1968 Mexico Olimpiyat oyunlarında âletli jimnastik yarışmaları
Foto. Habans-Paris Match (LAROUSSE)

Cudo: 1972 olimpiyatlarında bir orta sıklet karşılaşması

Foto. Presse Sports (LAROUSSE)

1962), *Tante Rosa* (Sevgi Sabuncu adıyla, 1969) adlı hikâye kitapları; *Yürümek* (1970 TRT roman ödülü, 1970; bir ara müstehçen olduğu gerekçesiyle toplatıldı, beraat etti), *Yenişehir'de bir öğle vakti* (1974 Orhan Kemal ödülü, 1973), *Şafak* (1975) adlı romanları yayımlandı. (M)

***SOYUTLAMA** i. — Çağdaş santl. *Yeni soyutlama*, A.B.D.'de, soyut anlatımcılığa* (*Ek*) karşı bir tepki olan pop'art halkın ilgisini çekmeğe başladığı bir sırada, soyut anlatımcılığa karşı ikinci bir tepki olarak 1960 yıllarında ortaya çıkan akım.

— ANSİKL. Sözcüsü Clement Greenberg tarafından *postpainterly abstraction* («sanatötesi soyutlama») diye adlandırılan *yeni soyutlama* Barnett Newman* (*Ek*), Mark Rothko* (*Ek*) ve Ad Reinhardt*ın (*Ek*) açtıkları renkli soyutlama yolunda ilerledi; ancak bu akımın kaynaklarını Matisse'in kenarları kesikli büyük boy guvaşlarında ve Josef Albers*in (*Ek*) yapıtlarında bulmak mümkündür. Yalın renk şeritlerine ulaşmadan önce Helen Frankenthaler'in ilk deneyleriyle ilgilenen *color-field painters*'in (Morris Louis* [*Ek*], Kenneth Noland* [*Ek*], Jules Olitski* [*Ek*]) ve sistemli bir kesinliği benimsemiş hard-edge sanatçılarının (Ellsworth Kelly* [*Ek*], Al Held, Frank Stella* [*Ek*]) eserlerinde görüldüğü gibi, bu akımda asıl önemli olan saf renklerin anlatım gücü ve etkileşimleridir. Ellsworth Kelly ve Frank Stella, Kenneth Noland, Jeremy Moon, Jack Youngerman ve Darby Bannard belirli bir biçim araştırmasını sürdürürler; ama Jules Olitski, Larry Poons, Peter Young ve daha birçok sanatçı daha öznel olan tuvallerindeki duygusallıkla bazen izlenimciliğe yaklaşırlar. 1969-1970'ten bu yana yeni soyutlama akımını benimseyen yeni kuşak sanatçıları tuvali deney alanı olarak kullandılar: kompozisyon kaygısının yerini boya sürme teknikleri ve kullanılan gereci değerlendirme çabası aldı. Kasnağa gerilmemiş tuval üzerinde çalışan sanatçılar arasında Harvey Quaytman, Ralph Humphrey, Philip Wofford, David Diao, John Seery, Ronnie Landfield, William Pettet, Ken Showell, Gary Bower, Garry Rich, Brice Marden, Donald Kaufman, Agnes Martin, Sam Gilliam ve Alan Shields vardır. Bütün bu ressamlar duvar ve döşemeleri kaplayacak büyüklükte eser verir, Michael Heizer ve Walter de Maria'nın *land art** (*Ek*) çalışmalarında görüldüğü gibi, resmin yanı sıra öteki sanat biçimleriyle de ilgilenirler.

Renk öğesinin fiziksel gerçekliğine ve somut altlığın maddî gerçekliğine dayanan amerikan okulunun çalışmalarına paralel olarak Fransa'da da benzer bir tutum gelişti; Daniel Buren* (*Ek*), Olivier Mosset, Michel Parmentier, Niele Toroni birlikte çalışarak, 1967 yılı boyunca «gereç olarak neyse resim odur» (tuval, renk, biçim) ve «resmin hiç bir mesajı yoktur» düşüncesini savundular; bu ilk veriler 1968'den sonra «Support/Surface»* (*Ek*) topluluğu tarafından sistemleştirildi. Bu sanatçılar her türlü duyarlığı ve her türlü renksel anlatımı inkâr ediyorlardı; ancak François Rouan bu tutumu tam anlamıyla benimseyemedi.

Aynı doğrultuda ana Amerikan okulundan farklı bir tutum benimseyen İngiliz yeni soyutlama akımı Ian Stephenson, Richard Smith (kasnaksız tuval kullanır), Michael Moan (özellikle enine renkli şeritler yapar), Robyn Denny ve Stephen Buckley tarafından temsil edilir. Almanya'da ise Rupprecht Geiger, Gotthard Graubner, *hard-edge*'e yaklaşan Karl Georg Pfahler ve Hannes Grosse bu akımın en iyi sanatçılarıdır. (L)

Soyuz, Yer çevresinde uzun süreli yörünge uçuşları için tasarlanan ve bir ilâ üç kozmonot taşıyabilen sovyet uzay gemisi. Toplam ağırlığı 9 ton olan bu uzay aracı üç elemandan oluşur: içinde bir çalışma bölümüyle bir dinlenme bölümü olan, en öndeki yörünge kabini; yörüngeye giriş ve yere dönüş sırasında kozmonotları taşıyan dönüş kabini; her biri 400 daN itiş gücünde, sıvı propergollü iki füze motorunun bulunduğu motor-donanım kabini. İki uzay aracının uzayda buluşmasını ve kenetlenmesini amaçlayan «Soyuz-Apollo» ortak görev uçuşu 1975'te yapıldı. (Bk. APOLLO, *Ek.*) [L]

***SÖĞÜT,** Bilecik ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 23 359 nüf., ilçe merkezi 5 305 nüf. (1975). [M]

***SÖĞÜTALAN,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili, Mustafakemalpaşa ilçesi) bucak. — 6 480 nüf., bucak merkezi 597 nüf., 18 köy (1970). [M]

***SÖĞÜTLÜ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Bingöl ili, Genç ilçesi) bucak. — 5 618 nüf., bucak merkezi 817 nüf. (1970). [M]

***SÖĞÜTLÜ,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 22 016 nüf., bucak merkezi 3 551 nüf., 30 köy (1970). [M]

SÖĞÜT YAPRAĞI bls. i. Prehist. Orta Solutreen'in özelliği olan, defne yaprağından daha dar yontma taş eşya. (L)

***SÖKE,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 88 529 nüf., ilçe merkezi 35 450 nüf. (1975); 44 köy (1970). [M]

SÖKMEN (Sait), türk bale sanatçısı ve koreografı (Konakri, Gine 1942). Ankara Devlet Konservatuvarı Bale bölümünü bitirdi (1962); *Gençler balosu* balesiyle sahneye çıktı; *Kuğu gölü, Coppelia, Sylvia* gibi balelerde önemli solo bölümlerini oynadı. Kendi düzenlediği *Çark* (Ravel'in müziği üzerine) ve *Kurban* baleleriyle tanındı. (M)

***SÖKMEN** (Tayfur), türk devlet adamı ve eski Hatay cumhurbaşkanı. — Cumhurbaşkanı kontenjanından Cumhuriyet senatosu üyeliği sona erdi (1975) ve siyasî hayattan çekildi. (M)

SÖKMENSÜER (İbrahim Şükrü), türk asker ve devlet adamı (Üsküp, Yugoslavya 1890). 1912'de İstanbul Topçu okulunu, 1922'de Harp akademisini bitirdi. Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katıldı. 1923'te emniyet genel müdür yardımcısı, 1934'te genel müdür oldu. 1939'da Hatay valiliğine atanan Sökmensüer 1942'de Erzincan milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. 1946'da kurulan Recep Peker hükûmetinde içişleri bakanlığı (1946-1947) yaptı. Milletvekilliği 1950'de sona erdi. (M)

SÖMÜRÜ i. Psikanaliz. *Hastalık sömürüsü*, her hastanın, hastalık durumundan yararlanarak yakınlarını, başka türlü elde edemeyeceği bakım ve itinayı göstermek zorunda bırakması ile sağlanan yarar.

— ANSİKL. *Hastalık sömürüsü* iki türlüdür: doğrudan doğruya hastalık belirtisinden doğan birincil sömürü, ucu hastaya dokunan davranış değişikliklerinin sonucudur; ikincil sömürü ise hastalık belirtisinin tespitinden sonra ortaya çıkar ve öznenin benliğinde gerçek bir iç yapı haline gelir.

Demek ki her hastalık belirtisi hastaya çıkar sağladığı takdirde benlikte bir iç yapı olabilir. Bu çift yönlü kavramın temeli psikanalizde yer bulan iki noktaya dayanır: birincisi, her hoşnutsuzluk daha büyük bir hoşnutsuzluktan sakınmaktan doğar ve hastalık belirtisi başka türlü çözülmesi olanaksız bir gerilimi azaltmağa yarar; ikincisi her hastalık belirtisi birisine yönelik anlatım biçimidir; en büyük hastalık sömürülerinden biri, o halden sorumlu olan ve bunu bilinçli olarak söyleyemeyen kimse için sıkıntı verici bir anlam taşımasıdır. Bütün bunlar hastalık hakkındaki görüşü değiştirmeğe yol açar: Freud «her hastalık bir iyileşme girişimi olarak düşünülmelidir» derken bunu kastediyordu. (L)

***SÖYLEMEZ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat, Van bölümü, Erzurum ili, Karayazı ilçesi) bucak. — 7 763 nüf., bucak merkezi 505 nüf. (1970). [M]

***SÖYLEV** i. — Dilbilim. Bildiri taşıyan tümce üstü birim. || *Söylev çözümlemesi*, tümceden daha uzun birimlerin özelliklerini araştıran dilbilimsel çözümleme.

— ANSİKL. Dilcilerin *söylev çözümlemesi* diye adlandırdıkları bu yeni araştırma alanına özgü kuram ve yöntem tartışmaları dilbilimin sınırlarını iyice aşmıştır. Saussure'ün ortaya attığı dil/söz karşıtlığına göre, dilbilimin, bireysel bir olgu olan sözü değil de toplumsal bir olgu olan dil'i incelemesi gerekir. Böylece söz dilbilimsel inceleme alanının dışında kalır. Dilbilimin, sesbirim (fonem) ve biçimbirim (morfem) gibi çeşitli düzeylerden oluşan dil'i incelediğini önerirsek tümce'yi en üst dil birimi olarak kabul etmemiz gerekir: soruna bu açıdan bakıldığında, tümce üstü birimler dil dışı söylev alanını oluşturur. Buna göre, tümce dizilerini (sözgelimi, bir metin) incelemeğe girişen bir dilci Saussure'ün tanımladığı söz olgusundan hareket eder. Söylev çözümlemesi denilen bu yeni dilbilimsel araştırmanın ortaya çıkması nedeniyle söz kavramı üstünde yeniden durmamız gerekir. Bilindiği gibi söz «konuşan kişi»nin tam anlamıyla özgürce kullanacağı bir bildirişim aracı değildir; toplumsal ve tarihsel koşulların çeşitli metinleri etkilediğí bir gerçektir. Bu nedenle söylev terimi yalnızca tümceler dizisinin yerini alan bir üstbirim olarak ele alınmalıdır. Söylev denince, artık oluşumu çeşitli etkenlere bağlı bir üretim söz konusudur. Bir başka deyişle, söylev yalnızca dilsel bir işlevi belirtmediği gibi yalnızca iç çözümlemeyle açımlanabilecek bir birim de değildir. Edebiyat alanında yeni bir çözümleme anlayışı getiren rus biçimcileriyle Cenevre okuluna bağlı dilciler, Saussure'ün ardından sözün anlatım özelliklerini (özne, bireysel olgular) ele alarak tümce üstü birimlerin incelenmesine giriştiler. Kimi dilciler belli bir metindeki belirtilen düzeyi yöneten kuralları tanımlamayı (buna *içerik çözümlemesi* denir) denerken, yıllardır sözcüğü temel alan sözcükbilimciler de daha yaygın birimlerden hareket etme zorunluğu duydular. Böylece sözcükbirim kendisini kapsayan tümce içinde, tümce de bir üstbirim olan söylev içinde incelenmeğe başladı. Öte yandan Prag okuluna bağlı dilciler de dilsel ilişkileri yansıtacak özel birimlerin saptanmasını önerdiler. Bu arada, ne dilin görevleriyle ne de dil ve söz arasındaki kuramsal karşıtlıkla ilgilenen amerikan dağıtımcılık akımına bağlı dilciler, dilbilimin tümce üstü birimlere de yönelmesi gerektiğini belirttiler ve Z. S. Harris'e göre, söylev çözümlemesi için belli sayıda eşdeğerli sınıflandırması (metni özdeş bağlamlarda yer alabilecek öğelere ayırma işlemi) yapmak gerekir. Ama söylevlerin düzgün olarak oluşturulmasında yalnızca dil kurallarından yararlanılabileceği de unutulmamalıdır. Böylece, kurallara bağlı olarak elde edilen birimlere dönüşüm işlemleri kolayca uygulanır: sözgelimi, *kedi çocuk tarafından seviliyor* tümcesi *çocuk kediyi seviyor* tümcesine dönüşüm yoluyla indirgenir.

Demek ki, söylev, belli kuralların belli temel tümcelere uygulanmasıyla elde edilir; kısaca, söylevin yapısı dönüşüm evresiyle betimlenir. Bu durumda, söylevlerin üretimi, yüzeysel tümcelerin (dönüştürülerek gerçekleştirilen tümceler) oluşmasına yol açan çekirdek tümcelerden hareket edilerek incelenir. Çözümlemenin ilk aşamasında yalnızca dilsel bir tutum olarak ele alınan derin tümce yapısından yüzeysel yapıya geçiş biçimi daha sonraki aşamalarda dil dışı etkenlerle birlikte yorumlanır. Sözgelimi, Fransa-Cezayir savaşı ile ilgili metinlerde çok sayıda şu tümce biçimleri rastlanır:

Cezayir + isim ya da isim küme'si + -dır/-dir.

Bu tümce örneğinde tüm öğeler özne (Cezayir) ile yüklem (-dır/-dir) arasında yer alır:

	Fransızların	
	Fransa'nın bir eyaleti	
Cezayir	Fransa'ya bağlı	-dır/-dir.
	Fransa'dan bağımsız	
	Cezayirlilerin	

Böylece birbirine özdeş olarak elde edilen birimler aynı eşdeğerlik sınıfına girer.

Özne ile yüklem arasındaki öğeler de siyasal tutuma göre değişir, daha doğrusu siyasal görüşe göre bir geçerlik kazanır.

***SÖZCÜK** i. — Bilişim. *Anahtar sözcük*, örneğin otomatik belgelemede, bir dosyadaki herhangi bir tutanağı dizinlemek, dosyadaki soruları düzene koymak için bir kavram sözlükten seçilmiş ya da doğal bir dilden alınmış sözcük ya da deyim. || *Bellek sözcüğü*, bellekte tek bir öbek içinde adreslenmiş bit dizisinin uzunluğu. || *Makine sözcüğü*, bir makinede tek bir öbek içinde işlem gören bilgi elemanı. || *Özel sözcük*, bir programlama dilinde, derleyici için çok özel bir anlam taşıyan ve programcı tarafından başka bir anlamda kullanılamayan sözcük. (L)

***SÖZDİZİMİ** bls. i. — Bilişim. Bir programlama dilinde, bir programın yazılışını belirleyen kuralların tümü. (L)

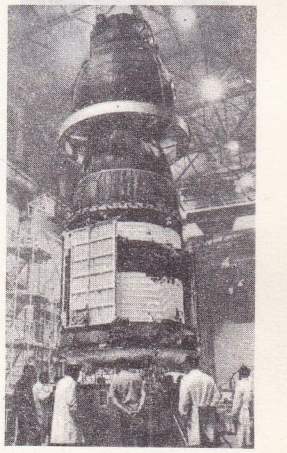

Sovyet Soyuz 9 uzay gemisinin montajı

Foto. A.P.N. (LAROUSSE)

***SÖZEN** (Hakkı), türk boksörü. — 1976'da boksu bıraktı. (M)

***SÖZLÜK** i. — Bilişim. Bir dilin kurulușunda yer alan simgelerin tümü. ‖ *Kavram sözlük*, uzlaşmalı olarak seçilmiş ve aşama sırası, yakınlık, eşanlamlık gibi bağıntıları göz önünde bulundurarak düzenlenmiş betimleyicilerden oluşan sınırlı sözlük. (L)

***SPAAK** (Charles), belçika asıllı fransız senaryo yazarı. — (öl. Nice 1975). [L]

***SPAATZ** (Carl), amerikalı hava generali. — (öl. Washington 1974). [L]

SPALTUNG [şpaltung] i. (alm. k.). Psikanaliz. Bleuler'e göre şizofrenik çözüşmeyi, Freud'a göre benliğin bölünmesini ifade eden terim. (*Spaltung* terimi özellikle savunma süreçleri ve fetişçilik hakkındaki en yeni kuramsal çalışmalarda yer almıştır.)

ANSİKL. Bölünme, ruh hastası ya da sapık kişinin gerçekle bağıntı biçimini ortaya koyar: fetişçi gerçeği yokumsar (fetiş aracılığı ile kadınsal hadımlığı hem yoksumuş olur, hem doğrular), ruh hastası ise kendini gerçekten geri çeker. Fakat gerçekle özne arasında tam bir kesiklik bulunmadığından, maddî gerçekle birarada bulunan ve hezeyan sonucu onun yerine geçen uydurma gerçeğin nasıl ortaya çıktığını anlamak gerekir. Freud'dan beri ve Lacan'ın etkisiyle *spaltung*, psikanaliz kuramında çok önemli bir kavram haline gelmiştir; spaltung öznede, bilinçaltı yoluyla meydana gelen bir iç bölünmedir; Lacan buna «yarılma» der. (L)

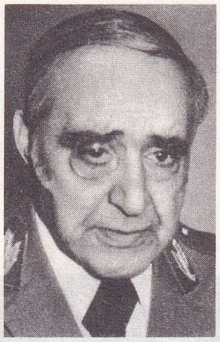
Antonio SPINOLA

***SPAREMBLEK** (Milko), yugoslav dansçısı ve koreografı. — 1968'de konuk koreograf olarak Paris Opera-Comique'ine çağrıldı ve başta *les Sept péchés capitaux des petits-bourgeois* (Küçük burjuvaların yedi günahı) [B. Brecht'ten uyarlama] olmak üzere çeşitli baleleri yönetti. 1969'da Ballet-Théâtre için *Cantate profane*'ı, Alliance française için de *Œdipe roi*'yı (Kral Oidipus) [müz.: M. Thiriet] düzenledi. 1970'te Lizbon'daki Gülbenkyan vakfının bale yöneticiliğine atandı (Walter Gore'un yerine) ve burada «*Mezmurlar senfonisi*», «*Eski çocuk sesleri*» (bu baleyi 1973'te Dance Theatre of Harlem için yeniden sahneledi), *Monumento pro Gesualdo* ve *Three poems* (Üç şiir) [1971] adlı baleleri gerçekleştirdi. (L)

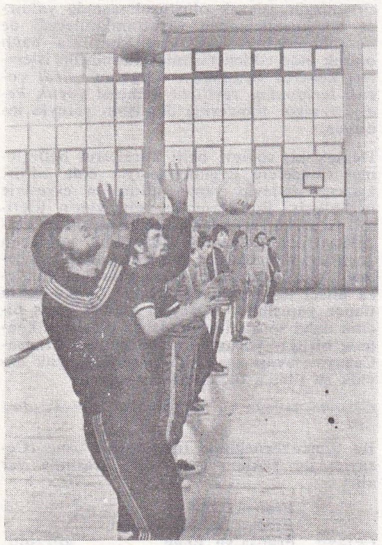
Anadoluhisarı **Spor akademisinde** kuramsal atletizm ve uygulamalı basketbol derslerine katılan öğrenciler

Spartacus, dört perde ve dokuz tabloluk bale; müzik Haçaturyan, libretto Nikolay Volkov, koreografi Leonid Yakobson, dekorlar Valentina Hodaseviç'e aittir; ilk olarak 27 aralık 1956'da Leningrad'da Kirov tiyatrosu balesi tarafından yorumlandı. 1968'de de Yuri Nikolayeviç Grigoroviç ve Maris Liepa tarafından Moskova Bolşoy tiyatrosunda oynandı. Aynı yıl Budapeşte operasında Laszlo Seregi eserin yeni bir düzenlemesini başarıyla halka sundu. (L)

***SPASSE** (Sterjo), arnavut yazarı. — Son olarak yayımladığı romanlarda («*Sevinç ateşleri*», 1973; «*Uyanış*», 1974) XIX. yy. sonlarından bu yana arnavutların yaşamındaki değişiklikleri anlattı. (L)

***SPEARS** (sir Edward), ingiliz generali. — (öl. Londra 1974). [L]

SPENCE (sir Basil Urwin), ingiliz mimarı (Bombay, Hindistan 1907). Londra ve Edinburg üniversitelerinde mimarlık öğrenimi gördü, Yeni Delhi'de Edwin Lutyen'in asistanı oldu. 1930'da kendi bürosunu kurdu. Birçok kilise (bunlardan biri de Coventry katedralidir [proje 1951'de, yapım 1954-1962 yılları arasında tamamlandı]), Exeter ve Southampton'da (1955) üniversite binaları, Sussex üniversitesi (1961-1964), Galler ülkesindeki Trawsfynydd merkezi, Roma'daki İngiltere elçilik binası (1960-1961) ve Basildon merkezi gibi kamu binaları; Büyük Britanya festivali için deniz pavyonu ve Montreal sergisinin İngiltere pavyonu (1967) gibi sergi pavyonları yaptı. Spence ayrıca Glasgow'daki Gotbals mahallesinin yenilenmesi için plan yaptı. Leeds üniversitesinde (1955-1957) ve Royal Academy'de (1961-1969) ders verdi. (L)

***SPENDER** (Stephen), ingiliz şairi. — 1968'de gençliğin baş kaldırışını konu alan bir tanıklık anlatısından (*The Year of the Young Rebels* [Genç âsilerin yılı], 1969) ve bir denemeden (*English and American Sensibilities* [İngiliz ve amerikan duyguluğu], 1972) başka, yeni dizeleriyle eski şiirlerini derleyen bir kitap yayımladı (*The Generous Days* [Verimli günler], 1971). [L]

***SPERMA** i. — Jinekoloji. *Sperma öldürücü*, dölyoluna sürüldüğünde spermatozoitleri öldüren kimyasal madde. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Sperma bankası*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Jinekoloji. *Sperma öldürücü* olarak kullanılan ilâçlar eriyen fitil, köpüren hap, krem ve macun gibi çeşitli biçimlerde hazırlanarak piyasaya çıkarılır. Bu ilâçların etkin maddeleri de çok çeşitlidir: borik asit, sitrik asit, tartarik asit, salisilik asit, rezorsin asıllı türevler, kinin hidrosülfat, sodyum lorisülfat ve en yeni olarak polioksietilen türevleri. Gebeliği önleme aracı olarak tek başına kullanılan sperma öldürücü bir ilâcın gebeliği önleme olasılığı ancak yüzde 60 kadardır. Bu nedenle sperma öldürücü maddeler daima mekanik bir yöntemle birlikte (diyafram) kullanılmalıdır.

— Tıp. *Sperma bankası*. Fransa'da 1973'te biri Kremlin-Bicêtre hastahanesinde, ikincisi Necker hastahanesinde olmak üzere iki sperma bankası kuruldu. Gönüllü vericilerden toplanan spermalar sunî dölleme için kullanıldığı gibi üreme biyolojisi alanında araştırma yapan laboratuvarların ihtiyacını karşılamak için de kullanılır. (L)

SPİENNES, Belçika'da komün, Mons'un güneydoğusunda; 404 nüf. Taş devrinden kalma, Michelsberg medeniyetine ait önemli merkez. Maden kuyularının derinliği bazen 16 m'yi bulur; bu derinlikte yatay olarak yanlara uzanan galerilerden çakmaktaşı parçaları çıkarılıyordu. Madenciler çakmaktaşından ve geyik boynuzundan yapılmış kazmalar kullanıyorlardı. Ocakların alanı 50 hektar kadardır. (L)

***SPİLJAK** (Mika), yugoslav siyaset adamı. — 1969 nisanında yapılan federal meclis seçimleri sonunda, hükûmet başkanlığını sloven Mitya Ribiçiç'e devretti. (L)

SPİNALOSKOP i. (fr. *spinaloscope*). Tıp. Omurilik yatağında araştırma yapmağa yarayan endoskopi aygıtı. (Cam lifinden yapılmış bükülgen iki borucuktan oluşur; borucuklardan biri ışığı iletir, öbürü görmeyi sağlar. Spinaloskop omurilikteki patolojik bozuklukları *görerek* ortaya çıkarmağa yarar.) [L]

SPİNOLA (Antonio Sebastiano Ribeiro DE), portekizli general (Estremoz 1910). İspanya iç savaşına (1936-1939) Franco'cu kuvvetler safında gönüllü olarak katıldı, Angola'da görev aldı (1961-1964) ve Portekiz Ginesi valisi olarak (1968-1972) büyük ün kazandı; 1969'da, yerli halka kendi siyasetini benimsetmek için Gine Halk meclisini kurdu. 1974'te genelkurmay ikinci başkanlığına atandı ve «*Portekiz ve gelecek*» adlı kitabında, denizaşırı sömürgelerin sorunları için siyasî bir çözüm yolu öne sürdü. Bu tutumu yüzünden emekliye sevk edildi. 25 nisan 1974'te, Spinola'nın yönettiği bir askerî darbe sonunda Marcelo Caetano hükûmeti devrildi. General Spinola 15 mayısta Portekiz cumhurbaşkanlığına getirildi ve özellikle sosyalistlerin ve komünistlerin katıldığı geçici bir hükûmet kurdu.

Spinola, kabinesinin bir kısım üyeleriyle kısa sürede anlaşmazlığa düştü; sömürge yönetimine son verme uygulamasında fazla acele edildiği görüşündeydi ve solcu güçlerin hızlı gelişmesinden endişe ediyordu. Danıştay'ın başkanlık seçimlerinin öne alınmasını reddetmesi ve ılımlı başbakan Palma Carlos'un yerine sola yatkınlığı bilinen Vasco Gonçalves'in getirilmesi (temmuz) Spinola'nın durumunu sarstı. «Sessiz çoğunluğun gösterisi» diye sunulan, aslında rejimin gidişine karşı çıkan sağ güçleri cumhurbaşkanının çevresinde toplama amacını güden gösterileri yasaklamağa zorlanınca, eylül ayında istifa etti. Yerini general Francisco de Costa Gomes aldı. Spinola, 11 mart 1975'teki hükûmet darbesi girişimi başarısızlığa uğrayınca Brezilya'ya kaçmak zorunda kaldı. (L)

SPOERRİ (Daniel), rumen asıllı isviçreli sanatçı (Galata 1930). Önce Bern operasında dans etti, koreografiler hazırladı, çeşitli tiyatro oyunlarını yönetti. 1959'da resme yöneldi ve çoğaltma'lar («multiples») bastı. 1960'ta Paris'te yeni gerçekçilik* topluluğuna katıldı ve kendi kişiliğini en iyi ortaya koyan «tuzaktablolar» hazırladı: bu tablolarda, gözüne kestirdiği nesneleri üzerinde durduklari zemin'e tespit ediyor, örneğin bir sofradaki bütün kap-kacağı ve yemek artıklarını masaya yapıştırıyor, sonra da bunu dikey olarak, bir tablo gibi duvara asıyordu. Böylelikle, yıpratıcı bir mizahla bütün sanat kurallarına karşı çıkıyor ve rastlantıya önemli bir rol veriyordu. Aynı anlayışla, altlığı, sözgelimi bir gerçekçi tablo (*Duş*, 1962) olan «göz yanıltmayanlar» ve aynadan yararlandığı «sanat çoğaltıcıları» yaptı. Ayrıca bazı nesnelerin üzerine de «dikkat sanat yapıtı» diye damga bastı: *Eat-Art*'ın öncüsü olan Spoerri, kendinin ve Beuys, Ben, Arman, César gibi sanatçıların yenilebilir yapıtlarını (şekerden, ballı ekmekten, çikolata v.b.) yaydı. 1968'de Düsseldorf'da bir lokanta açtı, sonra Eat-Art Gallery'yi kurdu, 1970'te Milano'da yeni gerçekçiliğin ölüm şölenini düzenledi. Son olarak çeşitli natürmortlar, birbiriyle ilgisiz nesnelerden birleştirmeler yaptı. Birçok makalesi olan Spoerri gerek özgün eserleri, gerek sanat alanındaki öncülüğüyle Avrupa öncü sanatına büyük katkıda bulundu. (L)

***SPOR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *spor*'un bilimsel yöntemlerle yapılabilmesi için gerekli elemanları yetiştirmek amacıyla açılan Spor* akademileri (*Ek*) 1975'te çalışmalarına başladı. Futbolun daha yaygın olarak uygulandığı, bunun yanında karate gibi doğu sporlarının da geniş kitlelerce benimsendiği görüldü.

● *Spor yayınları*. Sporla ilgili günlük gazeteden yoksun olan Türkiye'de spor alanında yayımlanan kitap ve dergilerin çoğunluğu futbolla ilgilidir. Mart 1974'te Odhan Baykara'nın yönetiminde yayımlanmağa başlayan *Hayatspor*, 1976'da çıkan *Türkspor*, Fenerbahçe'nin çıkardığı *Sarıkanaryalar* haftalık spor gazeteleri olarak yayım hayatına girdi. Yayımlanan spor yıllıklarından başka; H. Şerif Sofular'ın *Yüzücülük ve modern*

Foto. Francolon-Gamma (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

dalcılık (1972); Yücel Seçkiner'in *Atletizmi yaşatanlar* (1972); Güngör Sayarı'nın *Futbol* (1973); Futbol federasyonunun *Türk futbolunda 50 yıl* (1973); Ergun Hiçyılmaz'ın *Türk spor tarihi* (1973); Basın Yayın organizasyonunun *Sporumuz* (1973); Mustafa Keten'in *Türkiye'de spor* (1974); Necmi Tanyolaç'ın *Arka pencere* (1976); Selim Duru'nun *Oyunlar* (1976) adlı kitapları sayılabilir. Ankara Yenişehir Kültür derneğinin çıkardığı *Çağdaş basketbol;* Amatör Sporcular derneğinin çıkardığı *Kitle için kitle sporu* ve Beden Terbiyesi Öğretmenleri derneğinin çıkardığı *Beden terbiyesi* dergisi de önemli spor yayınları olarak gösterilebilir.

● *Kış sporları.* Tatillerini kış sporları merkezlerinde geçirenlerin sayısı, gelişmiş ülkelerde ve son on yılda yüzde 100'ü aşan bir oranda arttı. Ama bu spor, gelişmiş ülkelerde, kentlerde yaşayan varlıklı tabakaların sporu olmakta devam etti. İlginin artışında, dağ otellerinin gelişmesi yanında, turizm kuruluşlarıyla tatil köyleri kadar kış sporu okulları da etkili oldu. Kış sporu yapanların yarıya yakını 20 yaştan küçük gençle, onda biri ise yaşı 40'ı geçmiş olanlardan oluşur.

Eski dağ köyleri çevresinde kurulan kış sporları merkezlerinin yerini, giderek cüretli mimarlık uygulamalarına da sahne olan yeni tesisler almağa başladı. Dünyanın en büyük kış sporları çevresi olan Alpler'deki tesislerde konaklama sayısı, daha 1972'de yılda 9 milyonu aşmıştı. Alpler'deki tesisleri ve kış sporları olanakları bakımından çevre ülkeleri şöyle sıralanır: Avusturya, İsviçre, Fransa, İtalya ve Almanya.

Dünyada, kış sporları bakımından ikinci önemli merkez, daha çok 1950'lerde sağlanan gelişmeyle Kuzey Amerika'dır. 1960 Kış Olimpiyat oyunlarının yapıldığı, Sun Valley'deki (İdaho) Squaw Valley merkezi dünyaca ünlüdür. Kayalık Dağlar'a her yıl 7 milyon kadar amerikalı kayakçı çıkar (buna 1 milyon kanadalıyı da eklemek gerekir). Japonlara gelince, onlar da dağlarında Avrupa dışındaki ikinci önemli kış sporları merkezini kurdular. 1972 Kış Olimpiyat oyunları Sapporo'da (Hokkaido) yapıldı.

Bu üç büyük merkez dışında, kayak sporu çeşitli bölgelere yayılmış durumdadır. Kuzey Afrika ülkeleri Atlas dağlarında kendi tesislerini kurdular (Cezayir'de Blida ve Kabiliye bölgelerinde, Fas'ta Fes-Meknes ve Marakeş bölgelerindeki tesisler). Lübnan'da, Beyrut'a birkaç kilometre uzaklıkta birçok kış sporu merkezi gerçekleştirildi. Doğu Avrupa ülkelerinde ise Karpatlar'da çok önceden tesisler kurulmuştu (Tatras dağlarının Polonya kesiminde Zakopane Kış Sporları merkezinin uluslararası bir ünü ile vardır); Yugoslavya başlıca tesislerini Slovanya'da kurarken, daha çok mukavemet kayakçılığına yönelik olan İskandinav ülkeleri giderek sürat kayağı tesislerini de geliştirdiler.

Batı Avrupa'da son zamanlarda mukavemet ve uzun mesafe kayağına duyulan ilginin arttığı görüldü. İniş sürat kayağına pek elverişli olmayan eski masiflerin (Vosges dağları, Massif Central, Karaorman) bu bakımdan değerlendirilmesine çalışıldı. Kış sporları mevsiminin süresini uzatabilmek için, yaz ortasında bile kayma olanağı sağlayan yükselti kayağı uygulamasından yararlanılıyor. (LM)

Spor akademileri, *Türkiye*'de, gençlik ve spor hizmetleri için, 3530 sayılı Beden Terbiyesi kanununun öngördüğü monitör ve antrenör, gençlik lideri, yönetici ve uzman yetiştirmek amacıyla kurulan eğitim kurumları. 4951 sayılı yasa gereğince, 1739 sayılı Millî Eğitim kanununa dayanılarak kuruldu. 1975'te açılan Ankara 19 Mayıs Gençlik ve Spor akademisinden sonra 1976'da eğitime başlayan Manisa ve İstanbul Anadoluhisarı akademileriyle sayıları üçe çıkan akademiler, mevcut elemanları geliştirmek üzere sürekli eğitim anlayışı içinde yaygın eğitim programları düzenler ve uygular. Ayrıca, sporun her dalında sağlık ve beslenme konularında bilimsel araştırma ve inceleme yaparak bu konuda kitaplar yayımlar. Öğretim üyesi gereksinmesini eğitim enstitüleri ve yüksekokullardan sağlayan kuruluşlarda 1976'da 341 öğrenci vardı. Sporcularda genel sorun olan beslenme yetersizliğini çözümlemek amacıyla 1976'da 1 milyon 710 000 TL. ödenek ayrılarak sorunun çözümlenmesine akademilerden başlandı.

Akademilerde uygulamalı dersler dışında okutulan kuramsal dersler şunlardır: anatomi, fizyoloji, koruyucu hekimlik (hijyen), beslenme, ilkyardım, genel psikoloji, genel sosyoloji, gençlik psikolojisi, hukuka giriş, yabancı dil. (M)

Spor Yazarları ve Spor Kulübü derneği (TÜRKİYE), türk basınında çalışan spor gazetecilerini bünyesinde toplamak, üyelerinin her türlü haklarını fırsat eşitliği ve sosyal adalet çerçevesinde değerlendirmek ve korumak, türk sporunun gelişmesi, gençliğin bu yolda isteklendirilerek eğitilmesi yönünde çaba göstermek amacıyla 14 nisan 1963'te İstanbul'da kurulan dernek. Sosyal ve meslekî, sporla ilgili alanlarda çalışmalarını sürdüren kuruluşun amatör spor dallarında faaliyet gösteren bir kulübü vardır. Kuruluşundan bu yana Türkiye Spor Yazarları Derneği kupası (bk. KUPA, *Ek*) adıyla futbol turnuvası düzenlemektedir. Uluslararası Spor Yazarları birliğinin (A.İ.P.S.) üyesidir. (M)

SPRİNGER (Ferdinand), alman asıllı fransız ressamı ve gravürcüsü (Berlin 1907). 1928'de Paris'e gitti, Académie Ranson'da Roger Bissière'in öğrencisi oldu, sonra Hayter'in atelyesinde gravür çalıştı. Daha çok gravür üzerinde duran Springer Valéry'nin *Eupalinos* gibi birçok felsefî metinlerini (1947) ve Lao-Şı'nın *Tao-Te-King*'i (1952) ve *Bardo Thodol* (Tibet ölüler kitabı) [1958] gibi doğu kaynaklı metafizik eserleri resimledi. 1952'den sonraki soyut gravürlerinde Klee'nin olduğu kadar kolomböncesi sanatın izlerine de rastlamak mümkündür. 1955'te uzun bir aradan sonra şövale resmine dönen Springer'in yumuşak tonlu tablolarında da gravürlerindeki o şiirsel havayı bulmak mümkündür. (L)

Springer-Verlag, 1945'te Hamburg'da Cäsar Springer (Altona, Hamburg 1912) tarafından *Axel Springer-Verlag AG.* adı altında kurulmuş alman basın yayın şirketi. Alman basınının büyük bir kısmını denetim altında bulunduran şirket gerçekte bir çeşit holdingtir. 1948'de kurulan en büyük Hamburg gazetesi *Hamburger Abendblatt*, 1952'de kurulan ve 5 milyonun üstünde basan *Bild Zeitung*, 1953'te ele geçirilen ciddî haber gazetesi *Die Welt*, Ullstein tröstünün yayımladığı *Berliner Morgenpost* ve *BZ* (Berlin gazetelerinin en yüksek tirajlı olanı) gibi günlük gazeteleri bir elde toplar; aynı zamanda kitap yayımcısı olan Ullstein'in en büyük hissesi 1960'ta Springer grubunun eline geçmiştir. Bu grup ayrıca aşağıdaki haftalık ve aylık dergileri yayımlar: 1946'da şirketin ilk olarak çıkarmağa başladığı Almanya'nın ilk radyo-televizyon program dergisi *Hör zu;* spor dergisi *Kicker;* gençlik dergisi *Bravo;* grubun en ilginç başarılarından biri olan *Eltern; Das Neue Blatt, Bild am Sonntag* ve özellikle 1967'den beri şirketle anlaşmalı olan *Der Spiegel.*

Grubun Hamburg'da, Ahrensburg'da, Berlin'de, Essen'de, Darmstadt'da kendi basımevleri ve iki ajansı vardır.

1965'te merkezi Berlin'e taşınan şirket, 1971'de tek hissedarı A.C. Springer olan hisseli bir şirket haline geldi. (L)

***SPRİNGS,** Güney Afrika cumhuriyetinde şehir. — Çinko metalürjisi. (L)

SPYCHALSKİ (Marian), polonyalı devlet adamı (Lodz 1906). Mimar olarak 1937'de Varşova'nın geliştirilmesi için bir tasarı hazırladı. Direniş eylemlerinde önemli rol oynadı, S.S.C.B.'de ilk polonya ordusunun kuruluşuna katıldı. Sağa kaymakla suçlanarak 1949'da savunma bakan yardımcılığı görevinden alındı, dört yıl hapiste kaldı. 1956'da yeniden göze girerek savunma bakanı oldu. 1959'da, Birleşik İşçi partisi siyasî bürosu üyeliğine seçildi. 1963'te mareşal, 1968 nisanında devlet başkanı oldu. Oder-Neisse sınırı sorunu kurcalanmamak şartıyla, Polonya ile Batı Almanya arasındaki diplomatik ilişkilerin düzelmesinden yana olduğunu açıklayan (şubat 1970) mareşal Spychalski, devlet başkanlığı görevini 23 aralık 1970'te Jozef Cyrankiewicz'e bıraktı ve 1971 haziranında da Millî Birlik cephesi başkanlığından çekildi. (L)

SRİ LANKA, esk. **Seylan,** Güney Asya'da devlet.

nisan 1971 karışıklıkları sırasında tutuklanan Halk Kurtuluş cephesi üyelerinden ikisi

başbakan bayan Bandranaike (eylül 1970)

İKTİSAT

Yüzyılın ilk yarısında nüfusu gelişmemiş ve yeterince işletilmeyen bir ülke sayılan Sri Lanka, 1974'te 14 milyonu bulduğu sanılan nüfusuyla Üçüncü Dünya'nın aşırı kalabalık devletleri arasına katıldı. Yılda yüzde 2,2 olarak tahmin edilen nüfus artışı, nispeten yüksek doğum oranıyla (1970'te binde 29,4) ve çok düşük ölüm oranıyla (1970'te binde 7,5) açıklanır. Ortalama yoğunluk bugün km^2'ye 200 kişiyi aşmaktadır.

Halk ülkeye hiç eşit olmayan bir biçimde dağıldığından, nüfus fazlalığı kendini büsbütün belli eder: halkın yüzde 70'e yakını, toplam yüzölçümünün ancak yüzde 30'unu kapsayan yağışlı bölgede yaşar. Kişi başına işlenmeye elverişli toprak miktarı ancak 24 ve gerçekten işlenen miktar ise 16 ar'dır. Dünyada pek az ülkenin işlenmeye elverişli toprakları bu kadar sınırlıdır. Tarımın da ülkenin başlıca gelir kaynağı olması, bu durumu büsbütün ağırlaştırır: halkın yüzde 80'i köylerde oturur; şehirciliğin gelişmesi, işsizleri çeken ve nüfusu bugün 1 milyonu aşan (toplam nüfusun dörtte birinden çoğu) Colombo dışında, düşüktür. Tarımda çalışanların ancak yüzde 30'u her ay 20 gün iş bulabilir; pirinç tarımıyla uğraşanların yüzde 31'i işsizdir ve yüzde 65'i ayda 15 günden az çalışır. Bu durum gençlere daha çok zarar vermektedir: köylerdeki işsizlerin yüzde 80 kadarı, şehirlerdeki işsizlerin de yüzde 65'i 25 yaşından küçüktür. 1971 nisanında köylerde patlak veren karışıklıkların gerçek nedenini bu durumda aramak gerekir.

1972-1976 planında yeşil devrim kavramı ve sulama için büyük ırmaklardan yararlanma öngörülmüştür. Beslenmenin temel kaynağı olan pirinç tarımı, 1971'de 611 000 hektarlık bir alanda yapılıyor ve 1,6 Mt paddy (hektar başına 26,4 kental verimi) üretiyordu. Gelişmenin, kurak bölgenin değerlendirilmesi için dev düzenlemelerin gerçekleştirilmesiyle sağlanması gerekir. Bu çalışmalar için gerekli yatırımlar dış yardımlara ve tarım işletmelerinden alınacak ürüne bağımlıdır. Tarım işletmeleri kesimi, ülkenin yabancı dövizlerinin yüzde 95'inden fazlasını sağlar. Ama, aşağı yukarı 800 000 işçi çalıştıran çay ve kauçuk işletmeleri de işsizlikten zarar görmüştür. Sri Lanka hâlâ dünyanın ikinci çay üreticisidir (240 000 hektarda yılda ortalama 225 000 ton üretilir ve bunun 200 000 tondan fazlası ihraç edilir); çay ihracatı yabancı dövizlerin yüzde 60'ını, kauçuk işletmeleri (270 000 hektar; 140 000 tonu ihraç edilen 150 000 ton kauçuk sütü) ise yüzde 20'sini sağlar. Hindistancevizi işletmelerinden (460 000 hektar) 2 100 000 kental hindistancevizi içi ihraç edilir. Bu ihracat faaliyetlerinin temel sorunu, milletlerarası pazarda yarışabilmektir. Ücretlerin ve sosyal yükümlerin yükselmesi nedeniyle maliyet fiyatları artmıştır; tarım işletmelerinin yaşlanması da verimi düşürmektedir.

İktisat gerek nüfus artışından, gerek mübadele şartlarının kötüleşmesinden zarar görmektedir. İç pazarın darlığı nedeniyle sanayileşme güçtür; Trincomalee'de Hong Kong ve Singapur gibi bir açık bölge kurma tasarısı sınırlı bir önem taşır ve ülke çapında bir çözüm değildir. Böylece, iktisat, bir zamanlar zenginliğini sağlayan, ama ihracat sisteminin içerdiği bağımlılık ilişkileri kopartılmadığı için değiştirilemeyen sömürge düzeninin tutsağıdır.

TARİH

Birleşik cephe hükûmeti 1972-1973 döneminde çeşitli cephelerin şiddetli eleştirilerini

Foto. Associated Press, X (LAROUSSE)

Petar STAMBOLIÇ

Peter STÄMPFLİ «Road Lug» (1972) desen (özel kol.)

göğüslemek zorunda kaldı. Bunun sonucu olarak da ara seçimlerinde U.N.P.'ye (United National Party) [Birleşik Millî parti] lehine kayıplara uğradı. 1971'deki ayaklanmada aşırı sol ile işbirliği yapan silâhlı topluluklar ülkenin kuzeyinde faaliyetlerini sürdürürken Tamil örgütleri de 1972 Anayasası'na karşı çıkarak bağımsız Tamil devleti tezini yaygınlaştırmak için kampanya açtı. Bu arada Komünist partinin hükûmetten resmen çekilmesi (eylül 1973) zorlukları daha da arttırdı. Bu hareket aynı zamanda Komünist partinin bölünmesine yol açtı. Çünkü, partinin kesin talimatına rağmen kabinedeki yerlerini bırakmak istemeyen üyeler oldu.

Gerek şiddetli eleştirilerin, gerek toplumsal hareketlerin temelinde iktisadî durumun bozulması geliyordu. Hükûmet bu gerçeği görerek 1972-1976 yıllarını kapsayacak beş yıllık bir kalkınma planı hazırladı ve gıda maddelerinin dağıtımı konusunda sıkı tedbirler aldı. Ancak bu tedbirler enflasyonun şiddetlenmesini önleyemedi.

Başbakan Sirimavo Bandranaike'nin 1974'te Hindistan'a yaptığı resmî ziyaret (22-27 ocak) iki ülke arasındaki önemli anlaşmazlıkların çözüme bağlanması bakımından yararlı oldu. İki bayan başbakan Sri Lanka'da yaşayan hint asıllı 150 000 kişiden yarısının Hindistan'a geri gönderilmesi, geri kalan yarısına da Sri Lanka uyrukluğu verilmesi; 1910'dan beri taraflar arasında tartışma konusu olan Kachchativu adasının Sri Lanka'ya bırakılması; bölgede karasularının 12 mile çıkarılması; balıkçılık, hac, deniz altındaki maden yataklarından yararlanma konularında anlaşmaya vardılar. Bunun sonucu olarak 28 haziranda Yeni Delhi ve Colombo'da Kachchativu adası hakkında bir anlaşma imzalandı. Muhalefetin, hattâ bazı hükûmet üyelerinin eleştirilerine konu olan anlaşma hakkında Parlamento'da açıklamalarda bulunan başbakan bayan Bandranaike Hindistan ile olan öbür nüfus sorunlarının 1983'e kadar uzanan bir plan çerçevesinde çözüme bağlanacağını söyledi.

Dış politika alanındaki bu düzenleme çabaları sürdürülürken birleşik cephe hükûmetinde yeni kaynaşmalar belirdi. Bunun üzerine Bandranaike maliye (Dr. N. M. Perera), tarımsal işletmeler (Dr. Colvin de Silva) ve ulaştırma (Leslie Goonevardena) ile temsil edilen Lanka Sama Samaja partisini (Sri Lanka Eşit Toplum partisi) kabine dışında bırakmak zorunda kaldı ve böylelikle millî cephe hükûmeti Bandranaike'nin partisi ile Komünist partisinden ibaret kaldı. Daha önce komünistler hükûmetten çekilmiş fakat 1974 haziranında yeniden işbirliği yapmayı kabul etmişlerdi.

Lanka Sama Samaja partisinin hükûmetten ayrılması sonucunu veren görüş ayrılıkları 1974'ün ortalarına kadar gizli tutulabilmişti. Ancak, 18 ağustosta yaptığı bir konuşmada eşinin izlediği orta yol politikasından ayrılmayacağını söyleyen başbakan anlaşmazlıkların su yüzüne çıkmasına zemin hazırlamış oldu. Lanka Sama Samaja partisi üyeleriyle başbakanın partisinin sol kanat üyeleri tüm bankaların, tekstil sanayiinin, yabancı sermayenin denetimindeki tarım işletmelerinin millîleştirilmesini istiyor, buna karşılık Bandranaike'nin partisine bağlı bazı üyeler daha ılımlı bir iktisat politikasından yana görünerek yabancı sermayenin fazla ürkütülmemesi tezini savunuyorlardı.

Bazı millîleştirme uygulamalarına girişilmekle birlikte ılımlı görüşün ağırlık kazanması karşısında Lanka Sama Samaja partisi Şili'dekine benzer bir durumla karşılaşmamak için kendini savunma amacıyla militanlar yetiştirme yoluna gitti. Bu silâhsız militanlar daha çok gösteriler ve yürüyüşlerle etkinliklerini duyurmağa çalıştılar. Seylan İşçi federasyonunun 16 kasım 1974'te yapmak istediği böyle bir gösteri hükûmetçe yasaklandı ve hemen ardından başkent Colombo'da sokağa çıkma yasağı ilân edildi. Daha sonra yasalarda gerekli değişiklikler yapılarak siyasî partilerin militan toplulukları kurmaları yasaklandı ve buna karşı çıkacak kuruluşların kapatılacağı, mallarına da el konacağı açıklandı. Bu arada seçim kanununda yapılan değişiklikle seçim çevresi nüfusu 75 000'den 90 000'e çıkarıldı. Aynı dönemde özgür basın da sıkı kontrol altına alındı. Muhalefete ve basına karşı uygulanan bu tedbirler 1975 eylülüne kadar sürdü ve 5 eylülde Colombo'da yapılacak Commonwealth toplantısına katılmak için tedbirlerin kaldırılması şart koşan muhalefetin bu isteğine uyularak kaldırıldı. Gene aynı yıl 1971 ayaklanmasıyla ilgili duruşmalar tamamlandı ve 18 000 kişinin gözaltına alındığı, ancak bunlardan 14 000 kişinin daha sonra serbest bırakıldığı, sadece 3 kişinin ömür boyu hapis cezasına çarptırıldığı, 226 kişiye de 1-20 yıl arasında değişen hapis cezaları verildiği açıklandı. (ML)

STACKNİNG [steknin] i. (ing. k.). Spor. Kayak mukavemet yarışlarında uygulanan ve öne atılmak için iki batona birden yaslanmağa dayanan ilerleme yöntemi. (L)

STACKPOLE (Ralph), amerikalı heykelci (Williams, Oregon eyaleti 1885 - Chauriat 1973). Önce San Francisco Güzel Sanatlar okulunda resim öğrenimi gördü, hayvan ressamı Arthur Putman ile çalıştı, sonra Paris'e gitti, Güzel Sanatlar okulundaki dersleri izledi (1906-1907), ardından ressam Robert Henri'nin atelyesine girdi. Önceleri, taş ve granitten anıtsal heykeller yaptı. Sanat eserine mimarî düzende bir yer vermeğe çalıştı ve kamu kuruluşları için birçok heykel (San Francisco sergisi için dev heykel, 1938-1939) ve duvar resmi yaptı. Avrupa'da kaldığı sırada Rodin'den ve gotik sanattan etkilendi, daha sonra yerli totem sanatını ve amerikan geleneksel sanatını benimsedi. 1949'da Fransa'ya yerleşti, taş ve ağaçtan heykeller (kimi zaman çokrenkli), biçim bakımından büyük bir mükemmelliğe erişmiş olan kazılı bloklar yaptı. A.B.D.'de yirmi yıl süreyle San Francisco Güzel Sanatlar okulunda ders verdi. (L)

*STADE, Federal Almanya'da şehir. — Nükleer santral. Alüminyum. (L)

*STADYUM i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1974 sonunda *stadyum* sayısı 128, seyirci kapasitesi de 782 327 kişi oldu. 1970-1975 arasında yıllık ortalama seyirci sayısıysa 13 milyon 700 000 kişi olarak saptandı. 1976-1977 yatırım programında Beden Terbiyesi Genel müdürlüğünce stadyum onarımı, çalışma sahaları ve yeni stadyum yapılması için 35 milyon TL. ödenek ayrıldı. (M)

STAGFLASYON i. (fr. STAG*nation* ve *in*FLATION kelimelerinden türetme fr. *stagflation*). İkt. Faal nüfusun noksan istihdamı ve önemli ölçüde bir işsizliğin olmasına rağmen fiyat ve ücret artışlarının devam etmesi ve iktisadi büyümenin talep yetersizliği yüzünden yavaşlamasıyla belirlenen iktisadî durum. (L)

*STAMBOLİÇ (Petar), yugoslav siyaset adamı. — Federal Yürütme konseyi başkanı (1963-1967), 1966'dan beri Yugoslavya Komünistleri birliği merkez komitesi prezidyum üyesi olan Stamboliç 1968'den bu yana, Sırbistan Komünist birliği merkez komitesine başkanlık etmektedir. 1974'te, bir yıl için, Yugoslavya Federal Sosyalist cumhuriyeti başkan yardımcılığına seçildi. (L)

STÄMPFLİ (Peter), isviçreli ressam (Deisswil 1937). Tema ve konuları bakımından pop'art'a yaklaşan sanatçı amerikan «pop'art» sanatçılarından daha nesnel bir üslûpla ve son derece soğuk bir gerçeği yansıtan eserler verdi. Beyaz bir fon üstüne bir fotoğrafın tek bir ayrıntısını büyüterek aktarıyordu (*Party*, 1964). 1966'dan sonra tüketim toplumunun en belirgin simgesi olan otomobil ile ilgilendi. Biçimi resme göre değişen tuvaller üzerine anlamlı bir ayrıntı, çoğu zaman da bir araba lastiği (*Road lug*, 1972) yaptı. Böylece, bağlamından ayrılan nesne cümleden çıkarılmış tek bir sözcük gibi kalır ve nesnenin gerçekçi görüntüsüyle içinde yer aldığı bakir ortam arasındaki karşıtlık tabloya çağdaş mitolojinin katıksız bir saptaması niteliğini kazandırır. (L)

STANCU (Zaharia), rumen yazarı. — (öl. Bükreş 1974). Son yıllarda romanlar («Uruma, tatar kızı»* [1968], *«Kabile»* [1970]), hikâye (*«Seni ne kadar sevdim»* [1972]) ve şiir derlemeleri (*«Mırıldanan şarkı»* [1970], *«Zamanın kılıcı»* [1972]) yayımladı. (L)

***Standard Oil Company.** — Bk. EXXON CORPORATION. *Ek.*

STANKİEWİCZ (Richard), amerikalı heykelci (Philadelphia 1922). Önce resimle ilgilendi, New York'taki Hans Hofmann School of Fine Art'ta okudu, 1948'den sonra heykele yöneldi. Fernand Léger ve Ossip Zadkine'in öğrencisi oldu (1950-1951). Yapıtlarında maden kullandı ve yalnızca mekanik artıklar ve makinelerin eskimiş parçalarından yararlandı. İlk yapıtlarında, sanayi uygarlığının artığı olan gereç ile bunun sanat eserine dönüşmüş birleşimi arasındaki büyük karşıtlık ilgi çekiyordu. Giderek daha titizlikle çalışmağa başladı ve bu bulunmuş nesnelere yeni bir plastik anlam verdi. Tam anlamıyla soyut olan yapıtlarının başlıca özelliği hacimlerin son derece dengeli oluşudur. (L)

*STANLEY (Wendell Meredith), amerikalı biyokimya uzmanı. — (öl. Salamanca 1971). [L]

STANLEY POOL. — Bk. Pool Malebo (*Ek*).

STAR CARR, Büyük Britanya'da (Yorkshire), Scarborough'un güneyinde Yontmataşsonrası yer; Ahrensburg kültürünün ve özellikle Maglemose kültürünün (Maglemosiyen*) özelliklerini gösterir (M.Ö. 7500). Halkı avcılık ve toplayıcılıkla (sarı nilüfer, bataklık fasulyesi) geçinirdi. Kazılarda ilginç eşya bulundu: ağaçtan bir sandal küreği, içi oyulmuş kayın ağacından yapılma bir sandalın kalıntıları ve piritten çakmaklar. (L)

STARCEVO-KÖRÖS, Orta Avrupa ve Balkanlar'ın Cilâlıtaş devri kültür fasiyesi (M. ö. VI. binyıl sonu ve V. binyıl); birçok bölgesel, hattâ yerel çeşitleri vardır. Fasiyesine adını veren Starcevo (Yugoslavya) ve Körös (Macaristan'da Tisza'nın Tuna'ya kavuştuğu yer) dışında bu kültürü Sırbistan'da Bubanj ve Vinca, Slovanya'da Vucedol temsil eder. Sesklo ve Dimini'deki (Tesalya) Cilâlıtaş devri kültürleriyle benzerliği vardır. Taş endüstrisi az gelişmiştir; seramiği boya, baskı ve barbotinle süslenmiştir. (L)

STAR-SYSTEM [starsistem] i. (ing.-amerik. k.). Gösteri sanayilerinde, üretim ve dağıtımın, bir büyük yıldızın ününe dayanılarak örgütlenmesi. (L)

START-STOP sıf. ve i. (ing. k.). Bilişim. İki bilişim sistemi (örneğin bilgisayar ve uzaktan yazıcı) arasında bir telefon hattı üzerinden bilgi iletim usulü için kullanılır.

— ANSİKL. *Start-stop* iletimde, iletilecek her harf, rakam ya da simgeyi gösteren bit dizisinin alıcıya gönderilmesinden önce «start» denilen bir başlangıç biti, harf, rakam ya da simgenin gönderilmesinden sonra da «stop» denilen bir son bit yayımlayarak her harf için verici ile alıcı arasında eşzamanlık sağlanır. (L)

STATOLİMNİMETRE i. (fr. *statolimnimètre*'den). Nükl. Bir düzeyin sürekli ölçümünü yapan limnimetre. (İyonlaştırıcı ışıma kaynağı ve detektör öyle yerleştirilmiştir ki, detektörün aldığı ışıma ölçülerek düzeyin değerine bağlı olur.) [L]

STATOSKOP i. (fr. *statoscope*). Foto. Hava fotoğrafçılığında kullanılan ve uçağın izlediği rotanın çeşitli noktalarındaki atmosfer basıncının, karşılaştırma yüzeyi olarak alınan bir eşbasınç yüzeyine oranla değişimlerini ölçmeğe ve kaydetmeğe yarayan diferansiyel barometre.

— ANSİKL. *Statoskop*, genellikle, sıcaklık değişimlerinden hiç etkilenmeyen ve ortasında esnek bir zar bulunan bir bölmeyle ikiye ayrılmış olan bir kapsülden meydana gelir. Kapsülün geçirimsiz olan birinci bölmesindeki hava sabit bir basınç altında tutulur, ikinci bölme ise doğrudan doğruya dış ortama açıktır. Zarın yer değiştirmesi, kayıt aygıtının oynak çerçeveli galvanometresine kumanda eden bir diferansiyel transformatörün hareketli magnetik çekirdeğini harekere geçirir. Uçağın bulunduğu mutlak yükseltinin yaklaşık bir değeri bilindiğinden, basınç değişimleri yükselti değişimlerine dönüştürülebilir. (L)

*STATZER (Ferdi), **Friedrich von** — denir, türk müzikçisi. — (öl. İstanbul 1974). [M]

*STAUB (Roger), isviçreli kayakçı. — (öl. Verbier 1974). [L]

*STAUDTE (Wolfgang), alman filim yönetmeni. — *Herrenpartie*'den (Erkekler partisi) [1964] sonra, sırasıyla *Das Lamm* (Kuzu) [1964], *Ganovenehre* (1966), *Heimlichkeiten* (Sırlar) [1968], *Die Herren mit der weissen weste* (Beyaz ceketli adam) [1969], *He-*

Foto. Simonpietri-Gamma, A. Morain (LAROUSSE)

isse Spur Sankt Pauli (1971) ve *Der Seewolf*'u (Deniz kurdu) [1972] çevirdi. (L)

Stavrida, çeşitli türden balıkları denizde ışınlama deneylerinden geçirmek için Sovyetler'in *Akademikus Knipnoviç* adlı bilimsel araştırma ve balıkçılık gemisinde kullandıkları gamma ışınlayıcı*sı (*Ek*). Bu ışınlayıcı 85 200 ci'lık bir sezyum 137 kaynağından oluşur. 1,45 m çapında ve 3,80 m yüksekliğindeki bu aygıtın ağırlığı 20 ton-dur. Kullanılan güç ise 8 kW'tır. (L)

STAZEWSKİ (Henryk), polonyalı ressam (Varşova 1894). Sanat hayatına başlarken, konstrüktivizmin kuramlarını kısmen benimsemiş olan «Blok» topluluğu ve aynı adı taşıyan dergiyle, sonra da ressam ve mimarları bir dergi çevresinde toplayan «Praesens» (1926) topluluğuyla polonyalı ve uluslararası öncü sanatçılara katıldı. Maleviç, Mondrian ve Seuphor ile dosttu, onların yanı sıra Paris'te «Cercle et Carré» (Daire ve kare) [1930], sonra «Abstraction-Création» (Soyutlama-yaratma) [1932] topluluklarına girdi. Bugün çoğu kaybolmuş olan eserleri, «ilişki ve yapım sorunlarına öncelik tanıyarak» biçimin aşılması sorununa önem verir. Stazewski siyah-beyaz ya da malzeme çeşitlemeleriyle sırf beyaz birçok tablo yaptı. 1960'larda kinetizme sorunlu bir yaklaşımı geliştirerek beyaz ya da renkli kabartmalar yapmağa girişti. Soyut araştırmaları polonyalı sanatçıların birçoğu için hareket noktası oldu; Stazewski bugün de, özellikle Foksal galerisinde öncü sanatçılar arasında yer almakta, ortaklaşa yapımlara katılarak çevreseller yaratmaktadır. (L)

STEADY STATE [stidi stet] i. (*durağan hal* anlamında ing. dey.), Evren'in her yerde, zaman ve mekân içinde hiç değişmeden kalacağını öne süren kozmoloji kuramı. Gökadalardaki gerilemenin keşfedilmesi, bu kurama karşı yapılan itirazların en önemlisi oldu: hem genişleme halinde olan, hem de yoğunluğu sabit kalan bir Evren'i açıklayabilmek için ingiliz gök fizikçisi Fred Hoyle (doğ. 1915), Evren'de sürekli olarak madde yaratıldığını ve çekim kanunlarında bir değişiklik yapmak gerektiğini düşündü. Steady State'in karşısına çıkarılan bir başka kanıt da, radyokaynakların zaman içindeki genel evrimini ortaya koyan log* N - log S testiydi (*Ek*); öte yandan, bundan on milyar yıl önce Evren'in bugünkü durumundan çok değişik, çok sıcak ve çok yoğun olduğu düşüncesini doğuran 3K'lik evren ışımasının keşfi de bu kuramı temelden sarstı. (L)

STEAM-CRACKER [stimkrekır] i. (ing. k.). Petr. Buharla cracking* (*Ek*) işlemi yapan petrokimya tesisi. (L)

STEAM-CRACKİNG [stimkreking] i. (ing. k.). Petr. Bk. *Buharla* CRACKİNG. *Ek.*

STEENBOCK (Harry), amerikalı biyokimyacı (Charlestown), Wisconsin 1886-Madison, Wisconsin 1967). Wisconsin üniversitesinden mezun olduktan sonra aynı üniversitede önce fen dalında master (1910), sonra felsefe doktorası (1916) ve fen doktorası (1938) yapan Steenbock 1916'dan 1956'ya kadar biyokimya okuttu. 1923'te, Alfred Mess ile birlikte, bazı besinlerdeki D provitamininin D vitaminine dönüşmesinde morötesi ışınların oynadığı rolü keşfetti. Bu buluş, raşitizmi önleyici tedavinin çıkış noktası oldu. (L)

***STEİCHEN** (Edward), amerikalı fotoğrafçı. — (öl. Ridding, Connecticut 1973). [L]

STEİN (William Howard), amerikalı biyokimyacı (New York 1911). New York'ta, Harvard'da ve Columbia üniversitesinde okudu, 1938'de aynı üniversitede doktorasını verdi. 1939'da New York Rockefeller enstitüsüne biyokimya asistanı olarak girdi, 1952'de bu enstitüde profesörlüğe yükseldi. Kromatografi yöntemlerine başvurarak proteinler ve aminoasitler üzerinde pek çok araştırma yapan Stein, meslektaşı Stanford Moore ile birlikte, yeni yöntemlerden yararlanarak ribonükleazın yapısını belirledi ve gene bu yöntemlerle yüz kadar proteinin yapısını açıklamayı başardı. Bu iki kimyacı, Christian Anfinsen ile birlikte 1972 Nobel kimya ödülünü aldılar. (L)

Steinitz teoremi, her değişli cismin, bir izomorfizma yaklaşıklığıyla cebirsel bir kapaması olduğunu ifade eden teorem. (L)

STELLA (Franck), amerikalı ressam (Malden 1936). Soyut izlenimciliğe tepki olarak

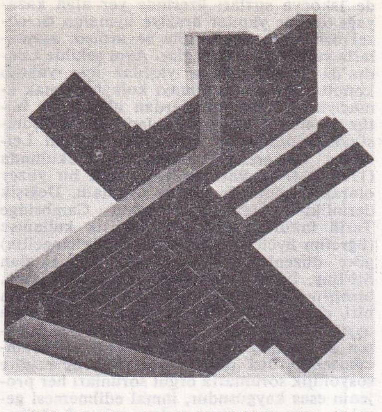

STELLA: «Parzeczew II» (1971) çokrenkli kabartma (Daniel Templon galerisi)

«color-field painters»in izinden gitti, sonra Ellsworth Kelly ve Kenneth Noland'ın yanında yer alarak hard-edge*in (*Ek*) öncülerinden biri oldu. Her türlü mekân endişesinden vazgeçerek tuvalin biçiminden doğan bir düzenlemeye yöneldi. Buna uygun olarak 1961'de, birbiri içinde düz boyalı karelerin yer aldığı kare tablolar yaptı. Bu tutumunu, çerçeveyi içteki motifle kaynaşan tablolardan oluşan «shaped canvas»larıyla sürdürdü. 1963'ten sonra ortaları da aynı biçimde delinmiş yamuk, üçgen ve sekizgen tuvaller yaptı. Daha sonra 1967'ye doğru bunu, düz tekrenkliliği ve kesin simetriyi terk ederek akrilik renklerden oluşan bir renkliliğe ve karmaşık biçimli kabartmalara yöneldi. (L)

STELMOOR, Almanya'nın Hamburg bölgesinde Yontmataş devri yerleşmesi. İki düzey bulundu: Hamburg fasiyesi (alt tabaka) ve Ahrenburg kültürü (üst tabaka). [L]

STELOGRAM i. (fr. *stelogramme*). Haritacılık. Bir ya da birçok olayın grafiğini ortak tabanlı dikdörtgenlerle veren çizelge. (L)

***STENOZ** i. — ANSİKL. Tıp. *Şahdamarı stenozu.* Klinik muayene sonucu şüphelenilen bir şahdamarı stenozunun (daralma) teşhisi şahdamarı arteriografisi ile kesinleşir. Artık olağan bir muayene haline gelen bu arteriografi, şahdamara X ışınlarını tam geçirmeyen iyotlu bir maddeden çok az miktarda şırınga edilerek yapılır. Seri halinde çekilen resimler daralan bölgeyi ve oranın görevini yapacak yedek yollar bulunup bulunmadığını görme olanağı sağlar.

Stenoz, şahdamarlarının kafatası dışındaki kısmında olduğu zaman cerrahî tedaviye başvurularak endarter kesilip çıkarılır ve yerine damar nakli yapılırsa genellikle iyi sonuç alınır. (L)

STENTİNELLO, Sicilya'da (Siracusa eyaleti) arkeolojik yer; adını Sicilya ve Malta'da rastlanan Eski ve Orta Cilâlıtaş devrinin bir kültür fasiyesine veren surla çevrili bir köydür (IV. binyıl). Dikdörtgen evlerden oluşan, bir hendek ve surla çevrili bu köy *Stentinello kültürü*'nün örneğidir. Taş endüstrisinin hammaddesi bazalt ve obsidyendir; seramik süslemeleri, kavkı süslemeli seramikler grubuna girer. (L)

***STEREOKİMYA** i. — ANSİKL. *Organik kimya.* Son yıllarda, organik *stereokimya*'nın can alıcı noktalarından çoğu açıklığa kavuşturulabildi. (Bk. BAKIŞIMSIZLIK*, KATILMA*, DÜZEN*, YERLEŞME*. *Kök* KAYBETME*. *Ek.*)

Yeni adlandırma kurallarının saptanması ve tepkimelerin stereospesifikliğinin incelenmesi, yani önceden pek çok stereoizomer verecéği varsayılan bir tepkimede meydana gelen ürünün tek olup olmadığının araştırılması bir yana, stereokimyanın kesinleşen temel kavramlarından birini burada belirtmemiz gerekir. Gerçekten de, hareketli bağ ilkesinin tartışma götürmez bir biçimde kabul edilmesi, çok ender rastlanılan biçim değiştirmez moleküller dışında, artık bakışımdan söz etme olanağı bırakmamıştır.

Örneğin, yalın haldeki bir etan molekülünün artık «optik bakımdan etkin olmadığı» söylenemez; çünkü, yıldızsı ya da örtülü yerleşmeler dışında bu molekül daima bakışımsızdır.

Ancak tek türden bir grup molekülün optik bakımdan etkin olmadığı, yani bu moleküllerin mümkün olan yerleşme konumlarından herhangi birine kendiliğinden dönüşebileceği söylenebilir.

Bu dönüşümler, özellikle hareketli bağ ilkesinin ve üçdüzlemli açının üç değerli bir azot üzerindeki evirtiminin bir sonucudur.

Bu durumda, tek türden bir grup molekülde, eğer bu dönüşümler bir yerleşmeden başka bir yerleşmeye, daha doğrusu optik bakımdan ters bir yerleşmeye geçişi sağlıyorsa bu grup molekülün etkin olmayacağı açıkça ortadadır; çünkü o zaman molekül grubu, bakışım nedeniyle, rasemik bir molekül topluluğu gibi davranır. Demek ki, optik bakımdan etkisizliği doğru olarak tanımlayan tek anlatım yolu şudur: «tek türden bir molekül grubunun optik bakımdan etkisiz olması için gerekli ve yeterli koşul, bu gruptaki bir molekülün herhangi bir yerleşme konumunun kendiliğinden optik ters konuma dönüşebilmesidir».

Biçim değiştirmeyen bir moleküldeya da biçim değiştirebilen bir molekülün belli bir yerleşmesinde bir bakışım merkezinin ya da düzleminin bulunması, eğer bakışım merkezi ya da düzlemi yoksa, kendi görüntüsüyle üst üste gelebilen bir yerleşmenin bulunması yeterli koşullardır; fakat bu koşullar zorunlu değildir. (L)

STEREOMİKROSKOP i. (fr. *stéréomicroscope*). Opt. Küçük nesneleri üç boyutlu olarak gösteren çift mercekli mikroskop. (L)

***STEREOSPESİFİK** sıf. — Kim. Düzgün yapılı bir yüksek polimer için kullanılır: bu düzgün yapı, polimerin billûr yapısına birtakım özel nitelikler kazandırır: *Stereospesifik katalizörleri Almanya'da Karl Waldemar Ziegler, İtalya'da Giulio Natta gerçekleştirdiler.* (L)

***STERİLİZASYON** i. — ANSİKL. Bakteriyol. *Cerrahî âletlerin sterilizasyonu.* En çok kullanılan yöntem kuru ısıda ya da kaynar suda sterilizasyondur. *Gamma ışınları ile sterilizasyon*, yüksek sıcaklığa dayanamayan maddelere uygulanabildiği için gittikçe gelişiyor. Fakat bunun için önemli bir ışın kaynağı gerektiğinden bu yönteme ancak sanayide, yani yapımcı tarafından plastik ambalaj içinde steril (mikropsuz) olarak satışa çıkarılan ve bir defa kullanıldıktan sonra atıldıkları için gittikçe daha çok kullanılan âletlerin (şırınga, iğne, sonda v.b.) sterilizasyonunda başvuruluyor. *Etilen oksitle sterilizasyon* ise her cerrahî birim için kullanılabilir; kolay kırılabilen nesneler, optik âletler (endoskopi), kuvözler, sunî böbrek aygıtı, elektrik motorları bu yöntemle çok iyi sterilize edilir; hattâ cerrahîden başka alanlarda da bu yöntemden yararlanılabilir (kitap, oyuncak v.b. sterilizasyonu). Etilen oksit hem zehirli olduğu, hem de hava ile birleştiği zaman yanabileceği ve patlayabileceği için kullanılması çok dikkat ister. (L)

William STEIN

STERKFONTEİN, Güney Afrika'da (Transvaal), Krugersdorp'un kuzeybatısında yer. Bu topraklardaki bir mağarada, bir australanthropus tipi olan plesianthropus (*Plesianthropus transvaalensis*) bulundu. (L)

***STERNBERG** (Josef VON), amerikalı filim yönetmeni. — (öl. Hollywood 1969). [L]

***STEVENS** (George), amerikalı sinema yönetmeni. — (öl. Lancaster, Kaliforniya 1975). 1969'da son filmi *The only Game in Town*'ı (Kasabadaki tek oyun) çevirdi. (L)

STEVENS (Siaka Probyn), Sierra Leone'li siyaset adamı (Moyamba 1905). 1930-1943 yılları arasında, önce demiryollarında, sonra madenlerde çalıştı. 1943'te Marampa Maden İşçileri birliğinin, sonra Maden İşçileri Birlikleri federasyonunun sekreterliğine seçildi. İngiliz himaye yönetimi sırasında Meclis, sonra, Kurucu meclis üyesi (1951-1957) olarak, Sierra Leone People's Party'nin kurucuları arasında yer aldı; 1958'de milletvekili, 1964'te Freetown belediye başkanı seçildi, mart 1967'de başbakanlığa getirildi. Bir yıllık sürgünden sonra, nisan 1968'de iktidara elkoyan askerler tarafından yeniden başkanlığa atandı; mart 1971'deki hükûmet darbesi girişiminin ardından cumhuriyeti ilân etti: ertesi ay, başbakanlık görevini de birlikte yürütmek üzere beş yıl için cumhurbaşkanı seçildi. (L)

Siaka P. STEVENS

Foto. E. Pollitzer, Keystone, Gamma (LAROUSSE)

STEVENSON (Ben), ingiliz dansçısı, koreografı, bale yöneticisi ve öğretmeni (Southsea 1937). Arts Educational School'da okudu, Londra'daki Royal Academy of Dancing'e kabul edildi, 1956'da Sadler's Wells Balet'e, 1957'de de Royal Ballet'e girdi. London's Festival Ballet'de solocu olarak çalıştı (1959-1968), topluluğun klasik ve modern repertuvarındaki tüm başrolleri yorumladı. Royal Academy of Dancing'in yöneticisi oldu (1968), Beryl Grey ile birlikte *Uyuyan güzel*'i yeniden düzenledi. New York'taki Harkness Young Company'nin sanat yönetmeni oldu (1969), bu topluluk için *Three preludes*'i hazırladı; konuk koreograf olarak Washington'daki National Ballet'e katıldı (1970) ve orada *Külkedisi* ile kendi yapımı olan *Uyuyan güzel*'i sahneledi. Frederick Franklin ile birlikte Washington'daki National Ballet'in yöneticiliğini yaptı (1971). New York'taki Kennedy Center Opera House'da *Courante*'ı (1973), National Ballet of Washington için de *Cast out*'u hazırladı ve yorumladı. (L)

STEWART (Jacley), ingiliz otomobil yarışçısı (Milton, Dumbarton kontluğu 1939). Yirmi yedi büyük ödül kazandı; 1969, 1971 ve 1973 yıllarında dünya şampiyonu oldu. (L)

***STEWART** (James), amerikalı sinema oyuncusu. — 1965'ten sonra çevirdiği filimler arasında özellikle şunlar sayılabilir: *Örnek mücadele* (The Rare Breed) [A. McLaglen'in, 1966]; *Sonsuz uçuş* (Flight of the Phoenix) [R. Aldrich'in, 1966]; *Firecreek* (Ateş seli) [V. McEveety'nin, 1967]; *Bandolero* (A. McLaglen'in, 1968); *Merhametsizler* (Fool's Parade) [A. McLaglen'in, 1971]. (L)

***STEWART** (Robert Michael), ingiliz siyaset adamı. — 1966'da getirildiği başbakan yardımcılığında 1968 martına kadar kaldı, o tarihte Commonwealth işlerine bakan devlet bakanı ve dışişleri bakanı oldu (1968-1970). [L]

***STİGNANİ** (Ebe), italyan kadın şarkıcı. — (öl. İmola 1974). [L]

Still Bay fasiyesi, Abisinya'dan Güney Afrika'ya kadar uzanan ve Gambela'nın bütün yağışlı kısmını kapsayan endüstri fasiyesi (M.Ö. 25000-12000). [Still Bay fasiyesinin eski evresi (proto Still Bay fasiyesi) Micoque sanayii ile benzerlik gösterir. Tipik Still Bay fasiyesi Solutreen'i hatırlatır. Wilton sanayii (Viltoniyen*) mikrolitleri Still Bay endüstrisiyle birleşip Magosi fasiyesini oluşturur.] (L)

STİRLİNG (James Frazer), ingiliz mimarı (Glasgow 1926). Liverpool ve Londra'da öğrenim gördükten sonra şehir planlaması ve bölgesel araştırma derneğinde görev aldı; 1953-1956 arasında birçok yarışmaya katıldı ve James MacGowan, sonra Michael Wilford ile birlikte büro açtı. İlk eserlerinden Ham Common apartmanları (1955) «De Stijl»in ve Theo Van Doesburg'un eserlerine benzerse de daha sonraki eserleri özgün bir hava taşır. Saint Andrews üniversitesinde İskoçya sırtları üzerinde yer alan kazayağı tipinde yapılar araziye uymanın en güzel örneklerinden biridir ve ardışık aşamalarla yapım olanağı sağlar. Aynı şekilde Londra'da Blackheath'de yaşlılar için yaptığı konutta, bol güneş almayı kolaylaştırmak amacıyla değişik kanatlardan oluşan bir bütün tasarladı. Uzun yıllardan beri Manşötesi'nde yapılmış en ilginç yapı sayılan Leicester üniversitesi mühendislik okulunda (1960-1964) «duvarı bir yapı değil bir yüzey olarak düşünmeli» sözünü uyguladı. Değişik derinlikteki yapılardan oluşan Cambridge Tarih fakültesinde (1965) değişik kullanışa (öğretim üyeleri, öğrenciler, kütüphanecilik) göre düzenleme ilkesini göz önüne alan Stirling, 1969'da, ana yapıya, eşit uzunlukta, birbirine dik açılı durumda bulunan ama biri dikey dolaşımlı kuleleriyle ötekinden ayrılan iki kanatlı bir yapı ekledi. Gerçekten de brütalizm*in (*Ek*) en önemli kuramcılarından biri olan James Stirling'e göre sosyolojik sorunlarla örgüt sorunları her projenin esas kaygusudur, ihmal edilmemesi gereken yapı sorunuysa sadece mimarî çözümle ilgili bir ögedir. (L)

***STOCKHAUSEN** (Karlheinz), alman bestecisi. — 1967'de tam tam, alto, elektronyum, piyano ve elektronik aygıtlar için *Prozession*'u besteledi. Altı ses için düzenlediği *Stimmung* ile «narsisizm dönemi»ni sürdürdü, modülatörden geçtikten sonra seslerin tekrar değişime uğratıldığı, sessizliğe yakın bu eserle *Hymnen*'deki ses cümbüşüne karşıt büyülü bir hava yarattı. Bu tekniği daha da geliştirerek piyano, elektronyum, tam tam, alto, mikrofon, filtre, düzengeç ve kısa dalga alıcıları için *Kurzwellen*'de (1968), *Kurzwellen mit Beethoven-Opus 1970*'te (1969) ve özellikle Aus den sieben Tagen'de (1969) [«sezgisel müzik» metinleri üstüne besteler] başarıyla uyguladı. Bir solocu ve kısa dalga alıcısı için *Spiral* (1968), dört orkestra grubu için *Fresco* (1969), iki orkestra için *Pole* (1969-1970), üç orkestra için *Expo* (1969-1970) ve on yedi sezgisel müzik metni olan *Für kommende Zeiten*'den (1969-1970) sonra, büyük eserlerin biriyle (iki piyano için ve sesli reji için *Mantra* [1970'te Donaneschingen'de yaratılan eser]) ile yeniden yazılı müziğe döndü. Sonra şu eserleri besteledi: beş topluluk için bir «Parkmusik» olan *Sternklang* (1971), orkestra ve magnetik bant için *Trans* (1971'de Donaneschingen'de yaratılan eser), *Alphabet für Liege* (1972), on dokuz müzikçi için *Ylem* (1973). Ayrıca, *Hymnen*'in üçüncü bölgesini orkestra için yeniden düzenledi, *Momente*'nin yeni bir düzenlemesini yaptı (1972), büyük orkestra ve bir dansçı için *İnori*'yi (1973) ve *Herbstmusik*'i (1973) verdi. 1975 Royan festivalinde vurma çalgılar ve müzik kutusu için *Musik im Bauch*'u yarattı. (L)

***STOKLAMA** i. — Taşıma. *Stoklama makinesi*, kayıcı dökme yüklerin stoklanmak üzere bir yerden başka bir yere akıtılmasında kullanılan ve içindeki yükleri kayışla bir taşıyıcının üzerine boşaltan bir huniden oluşan mekanik düzenek.

— ANSIKL. *Stoklama makinesi*, mekanik bir yöneltme kafasıyla her yöne döndürülebilen bir şasi üzerine oturtulmuş kayışlı ya da şeritli bir taşıyıcıdan oluşur. Bu düzenek, taşıyıcı kolun tam bir tur yaparken çizdiği geniş daire içinde stok yapma olanağı verir. Stoklama makineleri sabit olabileceği gibi, raylar ya da paletler üzerine de oturtulabilir. (L)

***STOL** (ing. SHORT TAKE OFF AND LANDING'in kısaltması). — ANSIKL. Ask. havc. 1960 yıllarında bu uçaklara karşı büyük bir ilgi ve merak döneminden sonra pek az sayıda askerî STOL projesi ele alındı ve bu projelerden hiç biri seri üretime yol açmadı. 1958'den bu yana *dikey kalkış ve inişli uçak* (VTOL*) formülünün öncülüğünü yapan NATO, sığınağa çekilmesindeki kolaylık ve kalkış pisti gerektirmemesi nedeniyle yalnız bu formüle önem veriyor.

VTOL projelerinin çoğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır; yalnız, ingiliz sesaltı destek uçağı olan «Hawker 1127 Harrier» projesinden olumlu sonuç alındı ve 130'dan çok uçak yapıldı. Aslında, «Hawker 1127 Harrier», dikey kalkışlı bir uçak olarak değil, kısa kalkış ve inişli uçak (STOL) olarak kullanılır; çünkü kalkış pistinin uzunluğu arttıkça uçağın taşıyabileceği cephane yükü, dolayısıyla uçağın harekât kapasitesi de büyük ölçüde artar (kalkış pistinin uzunluğu 150 m'den 350 m'ye çıkarılırsa, uçağın taşıyabileceği cephane 1,5 t'dan 2,4 t'a, etki alanı ise 100 km'den 350 km'ye çıkar). Ancak, askerî bir uçaktan beklenen görevler yalnız dikine ya da kısa kalkışla bitmediği için, 1974'te VTOL formülü yerini hemen hemen bütünüyle *savaş uçakları*'na bırakmış gibiydi; bu formülün yeniden ele alınabilmesi için, uçağın havada tutunmasını sağlayan reaktörlerin teknolojisinde büyük gelişmeler olması gerekir. *Nakliye uçakları*'nda, yalnız Kanada yapımı «Caribou» ve fransız yapımı «Breguet 941» olumlu sonuçlar verdi, fakat ağır helikopterlerin rekabeti ve helikopter havalandırma tekniklerinin gelişmesi bu uçaklara duyulan ilgiyi büyük ölçüde azaltmıştır.

Kent merkezlerinden çevre bölgelere ulaşım için ticarî havacılık da STOL formülüyle ilgileniyor. Ancak, uçağın karşısında tren gibi büyük bir rakip bulunduğundan, böyle bir projede işin malî yönü her şeyden önce gelir. Üstelik bu uçakların şehir içinde kullanılması ortaya bir de gürültü sorunu çıkaracaktır; nitekim 1970 yıllarının başında sessiz STOL (ing. *Quiet/Short Take off and Landing* ya da kısaca Q/STOL) programlarının incelenmesine başlandı: fakat bu uçakların yeni masraflara yol açacak kadar karmaşık olması piyasaya çıkmalarını geciktiriyor. (L)

STONES (Dwight), amerikalı atlet (doğ. 1953). 1973'te, yüksek atlama rekorunu 2,30 ve 1976'da da 2,31'e yükseltti. (L)

***STOPH** (Willi), doğu almanyalı siyaset adamı. — Willi Stoph, 19 mart 1970 günü Erfurt'ta, Batı Almanya'daki karşıtı Willy Brandt ile buluştu; bu görüşmeler sonunda iki Almanya arasındaki ilişkilerin bir ölçüde düzelmesi ve 1973'te iki ülkenin de Birleşmiş milletler üyeliğine kabul edilmesi sağlandı. Stoph 1973 ekiminde, ölen W. Ulbricht*in (*Ek*) yerine, Devlet şûrası başkanlığına seçildi. Kısa süre önce Devlet şûrasının üstün yetkileri Bakanlar kurulu lehine kısıtlandığı için, Stoph'un devlet başkanlığına seçimi bir yarı emeklilik anlamındaydı. (L)

***STOYANOV** (Lyudmil), bulgar yazarı. — (öl. Sofya 1973). [L]

STRAND (Paul), amerikalı fotoğrafçı (New York 1890). On yedi yaşında Alfred Stieglitz*e rastladı, ondan güç alarak *Camera Work* dergisinde birçok fotoğrafını yayımladı. Birinci Dünya savaşından sonra bir tıbbî filimler kuruluşuna girdi ve bu olay hayatında dönüm noktası oldu. Eksiksiz bir tekniği, güçlü ve aydınlık bir dünya görüşü vardı; eserlerinde gerçekten uzaklaşmadı. 1945'te New York'taki Museum of Modern Art'ta yapıtlarını sergiledi, 1972'de de A.B.D.'nin tüm büyük kentlerini dolaşan gezginci bir sergi düzenledi. Yayımladığı eserler arasında özellikle şunlar önemlidir: *Time in New-England* (New-England'da zaman), *La France de profil* (Fransa'nın profili), *Un paese* (Bir ülke), *Living in Egypt* (Mısır'da yaşamak). Sinema alanında birçok belgesel filmin başoperatörlüğünü yapan Strand, özellikle F. Zinnemann ile *Redes*'i (Meksika'da 1934), Leo Hurwitz ile de *Native Land*'ı (1938-1942) gerçekleştirdi. (L)

***STRASBOURG,** Fransa'da Bas-Rhin idare bölgesinin merkezi. — Ren ırmağından sapan kollarından birinde kurulan hidrolik santral 1970-1971'de hizmete girdi. (L)

***STRASSER** (Otto), alman siyaset adamı. — (öl. Münih 1974). [L]

STRATE (Grant), kanadalı dansçı ve koreograf (Cardston 1927). Alberta üniversitesinde hukuk okuduktan sonra Celia Franca'dan modern ve klasik dans dersleri aldı ve 1951'de Kanada Ulusal balesine solocu olarak girdi. 1958'de Celia Franca'nın asistanı oldu. 1969'da Kanada Ulusal balesinin koreografluğuna getirildi. 1970'te Toronto'daki York Üniversitesi Güzel Sanatlar fakültesinde dans derslerinin yönetimine atandı. (L)

***STRATEJİ** i. — ANSIKL. Ask. Amerika Birleşik devletlerinin kademeli tepki *strateji*'sini benimsemesi (bk. TEPKI) [1962-1964], bunu izleyen yıllarda birçok ülkeyi, 1960'lara göre çok değişmiş bulunan dünyada kendi durumlarını ve çıkarlarını ayarlayarak stratejilerini yeniden belirlemek zorunda bıraktı. Nükleer güçler arasında bulunan Büyük Britanya Süveyş'in doğusundaki varlı-

Sovyetler'in çift reaktörlü önleme uçağı «Suhoy»

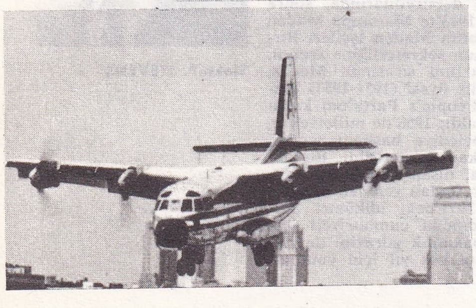

STOL

fransız yapımı Dassault-Breguet «941-C» nakliye uçağı

Foto. Dassault-Breguet, Tass (LAROUSSE)

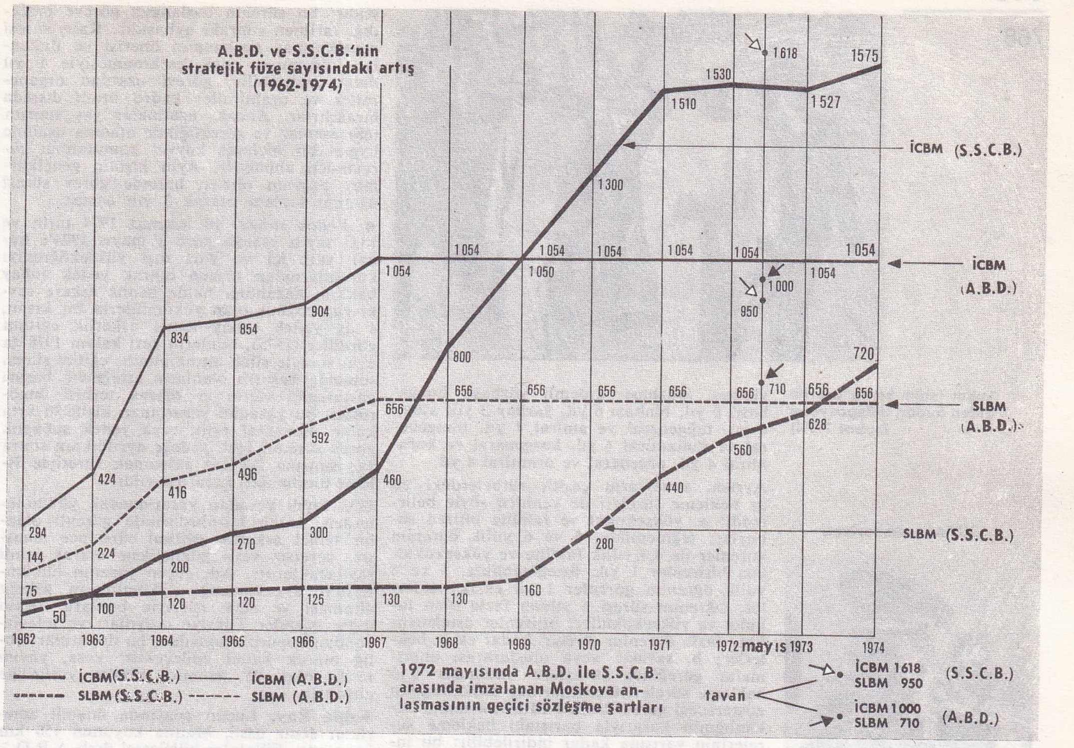

lerinden çekildikten sonra (1966-1970) Amerikan stratejisine sıkıca bağlandı. Buna karşılık Fransa, NATO'nun askerî kanadından çekildikten sonra (1966) nükleer gücünü önemli ölçüde geliştirdi. Hiç değilse resmen toptan misilleme görüşüne bağlı kalarak hâlâ müttefik bulunduğu Amerika Birleşik devletlerinin stratejisine yakın özerk bir strateji gütmek istediğini ortaya koydu. Çin ise dünya çapında stratejik bir güç olarak ortaya çıktı. Öbür ülkelerden birçoğu, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinden bazıları, bazen ağır basan iki süper devletten birine bağımlılıktan çıkmayı göze alamasalar da stratejik mevkilerinden yararlanarak onlardan uzak durmağa, dış ticaret özgürlüklerini ya da yeraltı zenginliklerini korumağa çalıştılar. 1973 israil*-arap savaşı (*Ek*), bu bakımdan uluslararası dengenin karmaşıklığına ve dayanıksızlığına en iyi örnek sayılabilir.

— *Silâhlanma*, Amerika Birleşik devletleri ile Sovyetler birliği arasında 1965-1970 yıllarında sağlanan nispî nükleer eşitlik, bu iki ülke arasında kendiliğinden bir anlaşma demekti. Bir yanlış anlaşılma üzerine savaş çıkmasını her ne pahasına olursa olsun önlemek arzusu, bu iki devleti bunalım anlarında en yüksek düzeyde görüşmelerde bulunmağa yöneltirken (kırmızı telefon) 1968 Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme anlaşması da kendi denetimleri dışında yeni ulusal nükleer güçlerin doğmasını yasaklama amacını güdüyordu. (Bk. SİLÂHSIZLANMA, *Ek*.) Bununla birlikte, dünya çapında bir çeşit amerikan-sovyet egemenliği izlenimini veren bu ortak isteğe rağmen, Washington ve Moskova iki kamplı bir dünyadan çok kamplı bir dünyaya geçişi engelleyemedi; böyle bir dünyada ise caydırma mekanizması giderek daha karmaşıklaştı. Üstelik Amerika ve Sovyetler birliği arasındaki nazik güç dengesi, bunların silâhlı kuvvetleri arasındaki oranı altüst edebilecek teknolojik düzeyde bir gelişme ile kolayca bozulabilir. Öte yandan, 1967'den sonra Amerika Birleşik devletleri stratejik füzelerin (1 054 İCBM, 656 SLBM) sayısını sınırlarken Sovyetler birliği, savaş filosunu dev adımlarla büyüterek ve stratejik füze sayısını artırarak (1967'de 460 İCBM ve 130 SLBM, 1975'te 1 575 İCBM ve 720 SLBM) olağanüstü bir silâhlanma çabası gösterdi.

— *Stratejik silâhları sınırlama görüşmeleri*. Amerika Birleşik devletleri ve Sovyetler birliği, füzesavar savunma sistemlerinin, iktisadî bakımdan yıkıcı bir silâhlanma yarışına yol açmasından çekinerek inceden inceye tartışılmış bir anlaşmayla bu yarışı sınırlama yollarını aramağa başladılar. Stratejik nükleer silâhları sınırlandırmak amacıyla 1969'da başlatılan «S.A.L.T.» görüşmeleri kaynağını bu addan alır. Görüşmelerin ilk evresi 1972'de, Moskova'da imzalanan ve füzesavar silâhların gelişimini sınırlayarak stratejik nükleer silâh sayısı için bir tavan tespit eden bir anlaşmayla sonuçlandı. Bu anlaşma ilk bakışta pamuk ipliğine bağlı gibiydi; çünkü Washington çokbaşlıklı füzeler (bk. M.R.V.* [*Ek*] ve M.I.R.V.* [*Ek*]) alanındaki üstünlüğüne güvenerek Sovyetler'den kesinlikle düşük bir tavan kabul etmişti. Bir yıl sonra Sovyetler birliği, Amerika'daki benzerlerinden daha güçlü çokbaşlıklı füze denemeleri yaparak 1972 anlaşmasının değerini tartışma konusu yaptı. Böylece uluslararası durumdaki evrim, gittikçe dünya çapında bir görünüme bürünen ve savunma siyasetiyle, hattâ her devletin genel siyasetiyle birlikte düşünülmesi gereken stratejinin giderek daha bir karmaşık hal aldığını ortaya koydu. (L)

***STRATEJİK** sıf. — ANSİKL. Savunma. Genel karargâhı Omaha'da bulunan amerikan *Stratejik Hava komutanlığı* (ing. *Strategic Air Command* ya da *S.A.C.*), füzeatar denizaltılarla caydırıcı nükleer kuvvetlerden oluşur. 1975'te, S.A.C.'ın emrinde, havadan yere atılan, nükleer başlıklı 321 «SRAM» füzesi (50-150 km menzilli) taşıyan 503 stratejik bombardıman uçağı ile kıtalararası 1 054 füze («Minuteman» ve «Titan») bulunuyordu. (L)

STRATİMAT i. Plast. mad. Uygun bir reçineyle birleştirilmiş birçok katmandan oluşan bir çeşit katmanlı cam elyafı mast*ı (*Ek*). [L]

***STRAUSS** (Franz Joseph), alman siyaset adamı. — Willy Brandt hükûmetinin kuruluşundan sonra, doğuya açılış siyasetine kesin olarak karşı çıktı. 1972'de Hıristiyan Sosyalist partisi başkanlığına yeniden seçildi. (L)

***STREUVELS** (Frank LATEUR, **Stijn** — denir), hollanda dilinde yazan belçikalı yazar. — (öl. İngooigem Batı Flandre 1969). [L]

***STROBEL** (Heinrich), alman eleştirmeni ve müzik bilgini. — (öl. Baden-Baden 1970). [L]

***STROESSNER** (Alfredo), paraguaylı general ve siyaset adamı. — Ağustos 1973'te beşinci defa cumhurbaşkanı seçildi. (L)

STROUGAL (Lubomir), çek siyaset adamı (Veseli nad Luznici, Ceske Budejovice yakınları 1924). Komünist partisine 1945'te girdi. Ceske Budejovice parti bölge örgütü sekreteri (1957), merkez yönetim kurulu üyesi (haziran 1958), kurul sekreterlik bürosu görevlisi (mart 1959) seçildi, tarım bakanı (1959-1961), sonra içişleri bakanı (1961-1965) oldu. Komünist partisi merkez yönetim kurulu sekreteri (1965-1968), Oldrich Cernik hükûmetinde başbakan yardımcısı, 8 nisan 1968'de kurulan iktisat yüksek kurulu başkanı olarak, Ota Sik'in iktisadî reform siyasetini destekledi ve eylül ayında gizlice toplanan XIV. parti kongresine katıldı. Ne var ki, kasımdan itibaren toplantılarına başlayan merkez komitesinden, Gustav Husak ile anlaşarak, parti yönetiminin özeleştiri yapması ve aşırılara karşı yeterince etkili olamadığını kabul etmesi kararını çıkarttı. Yeniden merkez komitesi sekreterliğine ve yürütme kurulu üyeliğine seçildi, 1968'de bütün çek eyaletlerinde Komünist partisini yeniden örgütlemekle görevlendirilen siyasî büro başkanı olarak, o tarihten itibaren Alexander Dubček'in izlediği siyasete karşı çıktı, sosyalizm düşmanlarına karşı sert tedbirler alınmasını istedi, Bohemya ve Moravya'da temizlik hareketlerine girişti. 1969'da Federal Parlamento Halk meclisi milletvekilliğine seçildi ve nisan ayında Gustav Husak tarafından Komünist partisi prezidyum üyeliğine atandı. Bohemya ve Moravya'nın eski duruma getirilmesi görevi ona verildi, haziranda parti birinci sekreterinin yardımcısı oldu. Ocak 1970'te, Oldrich Cernik'in yerine başkanlığa getirilişinden sonra. «Prag baharı» hareketine katılmış olan yöneticilerin partiden uzaklaştırılması işine hız verdi. (L)

***STRUMİLİN** (Stanislas Gustavoviç), sovyet iktisatçısı. — (öl. Moskova 1974). [L]

***SU** i. — Kim. *Polimerleşmiş su*. Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Tatlı su*. Bk. TUZ'dan *arıtma*, *Ek*.

— ANSİKL. Kim. *Polimerleşmiş su*. Sovyet kimyacısı Deriagin, 1969'da, birkaç mikron çapındaki kuvars borularda su buharını yoğunlaştırarak, şurup kıvamında, 1,4 yoğunluğunda, —40°C'ta katılaşan ve 400°C'ta kaynayan bir sıvı elde ettiğini açıkladı. Bu sonuç ingiliz ve amerikalı araştırmacılarca da doğrulandı. Bu «anormal su»yun, bilinen çeşitli buzlardan birinin sıvı fazı olabileceği, âdi suyun molekül topluluklarından çok daha sıkı bağlarla birbirine bağlanmış bir su moleküllerî polimerinden meydana gelebileceği düşünüldü. Ancak bu «poli-su»yun varlığını kimyacılar kesinlikle inkâr ediyorlar. (L)

***SU** (Mükerrem Kâmil), türk kadın romancı. — Yeni eserleri: *Ben ve o* (roman, 1970); çocuk kitapları: *Mutluluk* (1972); *Olaylar gemisi* (1973). [M]

SUBAŞI (Yakup Şevki), türk generali (Harput 1876 - İstanbul 1939). Harp okulunu (1896) ve Harp akademisini (1900) bitirerek 4. orduda kıta hizmetine başladı. Binbaşılığında Erzincan Harp okulu ders nazırı yardımcılığı (1906-1907) yaptı; 2. kolordu komutanlığı kurmay başkanlığı sırasında (1912-1914) Lüleburgaz Meydan savaşına katıldı; Birinci Dünya savaşı öncesinde Karadeniz boğazı müstahkem mevki komutanlığına getirildi (1914); kolordu komutanı olarak Galiçya cephesinde bulundu (1916); 2. Kafkas kolordusuna komuta etti (1917); ertesi yıl 9. ordu komutanlığına atandı; 1920'de Yüksek Askerî Şûra üyeliği yaptığı sırada ingilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi (1920); Malta'dan dönüşünde Anadolu'ya geçerek (31 ekim 1921) Kurtuluş savaşına katıldı ve 2. ordu komutanlığına atandı (18 kasım); 1922'de orgeneralliğe yükseldi; savaştan sonra Yüksek Askerî Şûra üyeliğine getirildi (1924) ve iki yıl sonra emekliye ayrıldı. (M)

Lubomir STROUGAL

***SUBAY** i. — ANSİKL. Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel kanununun çeşitli maddelerinde yapılan değişikliklerden *subay* ve yedek subayları kapsayan kısımları şöyledir:

● *Muvazzaf subay*. 926 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel kanununun 30. maddesi 1975 tarih ve 1923 sayılı ek yasayla değiştirilerek subayların çeşitli rütbelerdeki normal bekleme süreleri şu şekilde saptandı: asteğmen 1 yıl, teğmen 3 yıl, üsteğmen 3 yıl

Foto. Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

Lahor İslâm konferansına giden Sudan delegasyonu (şubat 1974)

yüzbaşı (yüzbaşı, kıdemli yüzbaşı, önyüzbaşı) 9 yıl, binbaşı 6 yıl, yarbay 3 yıl, albay 6 yıl, tuğgeneral ve amiral 4 yıl, tümgeneral ve tümamiral 4 yıl, korgeneral ve koramiral 4 yıl, orgeneral ve oramiral 4 yıl.

Ayrıca, subayların çeşitli rütbelerdeki en az bekleme süreleri de yeniden şöyle belirlendi: **a.** yüksekokul ve fakülte bitiren subaylar; teğmenlikte, 5 ve 6 yıllık öğrenim görenler ile 4,4 yıllık fakülte ve yüksekokulları bitirenler 1 yıl; üsteğmenlikte, 5 ve 6 yıllık öğrenim görenler 1 yıl eksik beklerler. Öğrenim süresi 6 yıldan fazla olan fakülte ve yüksekokulları bitirenler üsteğmenlikte fazla öğrenim süreleri kadar eksik beklerler; **b.** savaşta veya uluslararası anlaşmalar gereğince savaşlara katılanlar için bekleme süreleri Genelkurmay başkanlığının göstereceği gerek üzerine Millî Savunma bakanlığının kararıyla barıştaki bekleme sürelerinin yarısına kadar indirilebilir; bu indirme sonucunda bir yıldan artan süreler tam yıla çıkarılır; **c.** üstün başarı kıdemi alan yüzbaşı ve binbaşıların normal bekleme süreleri 1 yıl eksiktir (nisan 1975 tarih ve 1875 sayılı yasa).

1923 sayılı ek yasanın 32. maddesiyle en çok bekleme süreleri şu şekilde saptandı: **a.** öğrenim süreleri 4 yıldan az olan yüksekokul mezunlarının teğmenlikte bekleme süreleri, Harp okulu mezunu emsalleri kendilerine yetişinceye kadar sürer; **b.** subayların, 30. maddede gösterilen normal bekleme sürelerinin dışında ve her rütbede kalabilecekleri süre, bu yasadaki esaslar içinde o rütbenin yaş sınırına kadar olan süredir; bu süreler 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı yasasının 41. maddesinin «ç» fıkrasına göre şöyledir: asteğmen-teğmen-üsteğmenler için 41 yaş; yüzbaşı, kıdemli yüzbaşı, önyüzbaşılar için 46 yaş; binbaşılar için 52 yaş; yarbaylar için 55 yaş; albaylar için 58 yaş; tuğ ve tümgeneral ve amiraller için 60 yaş; kor ve orgeneral ve amiraller için 65 yaş; mareşal ve büyükamiraller için 68 yaş.

SUDAN cumhuriyeti

cumhurbaşkanı Numeyri Londra ziyareti sırasında (mart 1973)

Assubaylıktan subay olanların durumu aynı yasanın 110. maddesine göre düzenlenir. Bunların normal bekleme süreleri muvazzaf subaylarınki kadardır, yalnız yaş sınırları değişir: teğmen 41 yaş, üsteğmen 43 yaş, yüzbaşı 52 yaş.

1923 sayılı ek yasa gereğince kıdem alanlarla yargı yoluyla veya idarî kararlarla nasbı düzeltilenlerden emsalleri terfi etmiş bulunanlar hakkında «30 ağustosta terfiler yapılır» hükmü uygulanmaz, yalnız bu gibi terfilerde maaş farkı ödenmez.

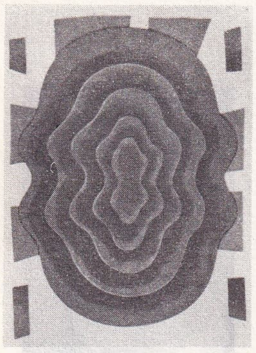

SUGAYI «Güneş tutulması» (1966)

Genelkurmay başkanı 926 sayılı yasanın 49. maddesinin «h» fıkrasına göre kara, deniz, hava kuvvetleri komutanlığı yapan generaller, amiraller arasından Bakanlar kurulunun teklifi üzerine cumhurbaşkanınca atanır. Bu yasanın 66. maddesine göre Genelkurmay başkanlığına atanan general veya amirallerin yaş sınırı 68'dir ve görevde kalış süreleri 3 yıldır. Bu süre yaş sınırını aşmamak koşuluyla Bakanlar kurulu kararıyla birer yıllık sürelerle 3 yıl daha uzatılabilir. Bu amaçla 926 sayılı yasanın 25 haziran 1973 tarih ve 1759 sayılı yasayla değiştirilen 49. maddesinin «i» fıkrasında belirtilen koşullar ve süreler şu şekildedir: rütbe bekleme süresinin son iki yılı içinde kuvvet komutanlığına atanan orgeneral ve oramirallerin bu görevde kalış süresi iki yıldır; bu sürenin başlangıcı göreve başladığı tarihten sonraki aybaşıdır. Kalış süresi genelkurmay başkanının önerisi ve Bakanlar kurulunun onay kararnamesiyle 1 yıl daha uzatılabilir; görevi uzatılan orgeneraller ve oramiraller kadro oranı dışında bırakılırlar. Ancak, uzatmalar yaş sınırını (68) aşamaz ve gerektiğinde atanma usulüne uygun bir biçimde kuvvet komutanlığı görevinden alınabilir. Aynı kişinin genelkurmay başkanı olması halinde görev süresi uzatımı toplam olarak 3 yılı aşmaz.

• *Yedek subay.* 10 temmuz 1974 tarih ve 1833 sayılı yasaya göre 1 mayıs 1974'e kadar yurt içi ve yurt dışı yükseköğrenim kurumlarından mezun olarak yedek subay hakkını kazandığı halde henüz askere sevki yapılmamış olan yükümlülerin bir kısmı, 4 ay yedek subay temel askerlik eğitimi gördüler (1975), bunların geri kalanı 1976'da aynı süreyle silâh altına alındı; eğitim süresi sonunda başarılı olanların asteğmen, başarı gösteremeyenlerin er olarak terhisi öngörüldü. Bu yasadan yararlanan kişilerin arta kalan muvazzaf erlik veya yedek subaylık görev süreleri için, yedeğe ayrıldıktan sonra yaş sınırına iki kat eklenmek suretiyle işleme tutulmaları kararlaştırıldı.

1833 sayılı yasadan yararlanacak yükümlülerden, kamu kuruluşlarında görevli olanlar temel askerlik eğitimi süresince maaşsız, ücretsiz veya gündeliksiz olarak izinli sayılacaklardır. Adı geçen yasanın hükümlerinin uygulanacağı yükümlülerin askere alınması ve sevk işleriyle bunlara ilişkin diğer işlemler Türkiye radyoları ve televizyondan duyurulacağından, bu duyurular tebliğ olarak kabul edilecektir; yasa, yayım tarihi olan 25 temmuz 1974'te yürürlüğe girmiştir. (M)

Subic Bay, Luçon adasında önemli amerikan deniz üssü, Manila koyunun 150 km batısında. Filipinler hükûmeti üssü A.B.D.'nin kullanmasını 1971'de onayladı. (L)

***SUÇLULUK** i. — Psikanaliz. Öznenin kendine karşı yönelttiği saldırgan bunalımın sonucu.

— ANSİKL. *Suçluluk kompleksi* deyimi günlük konuşmada çok geçmekle birlikte, Freud'cu kuramda belirli kompleks olarak yer bulmaz. Suçluluk, kaynağını korkutucu bir bunalımdan, yani hadımlıktan alır. Melanie Klein'a göre «her iki cinste de bütün ilk suçluluk duyguları, anneyi ve en başta da memeleri parçalama isteğinden (kıyıcı-ağzıl istek) doğar». Buna göre bunalım kaynağını, korkutucu bir varlık olarak anne vücudu ile ve toplum tarafından simgesel bir otorite kabul edilen «kültürel» bir enemeci olarak baba vücudu ile ilk ilişkiden alır, daha sonra suçluluğa dönüşür. Çünkü bunalıma karşı kendini savunmak için çocuk ya parçalama (içe yansıtma) ya da yutma düşlemlerini harekete geçirir (bu son anlamda parçalamanın konusu çocuğun kendisidir): fakat gerek ana-babaya, gerek kendisine yönelen bu kararsız saldırganlık suçluluğun temel biçimidir. (L)

SUDA (Orhan), türk bisikletçisi (Adapazarı 1916). Bisiklet sporuna 18 yaşında Adapazarı'nda başladı. 1936'da Berlin olimpiyatlarına katıldı; 1937'de S.S.C.B.'de yapılan 100 km'lik yol yarışında Moskova'da ikinci, Leningrad'da üçüncü oldu; 1940'ta Balkan şampiyonasında ikincilik kazanan ekipte yer aldı; 1948 Londra olimpiyatlarına katıldıktan sonra bisiklet sporunu bıraktı; spor yazarlığı, federasyon üyeliği, İzmir bisiklet ajanlığı yaptı. (M)

***SUDAN cumhuriyeti,** Doğu Afrika'da devlet. — 17 320 000 nüf. (1974). Başkenti *Hartum* (262 000 nüf.). Başlıca şehri, *Omdurman* (259 000 nüf.).

TARIH

Numeyri'nin cumhurbaşkanı olmasından sonra da gerginlik devam etti. 1972 ocağında ve 1973 ekiminde iki askerî komplo ortaya çıkarıldı ve general el-Numeyri'ye hükûmette, orduda ve idarede temizlik yapma fırsatını verdi.

El-Numeyri, güney illerinin ayaklanmasına son vermeyi başardı: Haile Selasiye'nin aracılığıyla, taraflar 15 şubat 1972'de resmî görüşmelere başladılar; 27 şubatta, Addis-Abeba'da anlaşmalar imzalandı. 6 martta ateşkes ilân edildi.

Öte yandan, 1972 eylülünde 207 üyeli bir geçici millet meclisi seçildi ve El-Numeyri yeni bir hükûmet kurarak başbakan ve millî savunma bakanı görevlerini üstüne aldı. 8 mayıs 1973'te, Sudan'ın bağımsızlığa kavuşmasından (1956) beri ilk daimî anayasa çıkarıldı. Bu anayasa tek parti sistemini koyuyor ve güney illerinin özerkliğini tanıyordu. 1973 eylülünde yapılan seçimlerde, güney illerinde bir bölgesel halk meclisi ile Sudan cumhuriyeti başkan yardımcısı Abel Alier'in başkanlık ettiği yürütme meclisi kuruldu.

El-Numeyri, 1973'te 96 siyasî tutukluyu serbest bırakmasına rağmen, rejimini özgürleştirmeğe yanaşmadı. Haziranda, muhalefet yasa dışı ilân edildi ve bu kararı izleyen kanlı gösteriler üzerine sıkıyönetim ilân edildi. 1974 ekiminde, rejimi devirmeyi amaçlayan bir darbe önlendi ve ülkenin güneyinde yeni olaylar patlak verdi.

• *Dış siyaset*'te Sudan, en ilerici arap ülkelerinden uzaklaşırken, Suudî Arabistan ve Basra körfezi emirlikleriyle barıştı ve Zenci Afrika'ya yaklaştı. 1972'de, önce Libya, sonra Mısır ile ilişkiler bozuldu. Ama Sedat ile El-Numeyri'nin 1973 mayısında Addis-Abeba'da buluşmaları, iki ülkenin barıştığının belirtisi oldu ve dördüncü israil*-arap savaşının (*Ek*) ilk günlerinde, Sudan geri çekmiş olduğu birliklerini tekrar Mısır'a gönderdi. Çin ülkeye malî yardımını artırdı ve 1972 nisanında askerî yardımda bulundu. 19 temmuz 1971 komplosunu teşvik etmekle suçlanmış olan S.S.C.B. ile ilişkilerin gevşediği bir dönemden sonra, iki ülke 1972 ekiminde karşılıklı elçi gönderdiler. Ertesi ay, S.S.C.B.'den Hartum'a sovyet uzmanları geldi. El-Numeyri, 1972 eylülünde A.B.D. ile diplomatik ilişkiler kurdu ve önemli bir malî yardım aldı. İngiltere ve Batı Almanya ile de malî anlaşmalar imzalandı. 1974 şubatında, Yukarı Nil ilinde açılacak kanal için Mısır ile anlaşma yapıldı. (L)

SUGAYİ (Kumi), japon ressamı (Kobe 1919). Osaka Güzel Sanatlar okulunda okudu (1927-1932), 1951'e kadar doğduğu kentteki bir atelyede ilân afişleri yaptı. 1952'de Fransa'ya yerleşti. «Octobre» grubunun dikkatini çekti, kısa sürede tanındı, sürekli evrim içinde bulunan bir eserler bütünü oluşturdu. Başlangıçta yazı-resimden ve Klee'den etkilenen Sugayi hayalindeki görüntüleri siyah, beyaz ya da gri fonlar üzerine boynuzlu yüzler, balıklar, kediler v.b. biçimde beliren işaretlere indirgedi. 1954'ten sonra birçok tuvalinde, sıcak renklerden (sarı ve kızıl) oluşan bir daireyle çevrili çekirdek ya da az çok insan biçiminde figürler, sözgelimi sarı uzaylar, kadınlar, kuşlar, çiçekler görülür. Biçimsel alandaki titizliği 1965'lerde uzamın dinamik yapısı üstüne kurulu op'art araştırmalarına yönelmesine yol açtı. Son yapıtlarında (heykel, resim, taşbaskısı), Uzakdoğu'nun incelik ve gizliliğiyle çağdaş dünyanın biçimlerinden (otoyollar, füzeler v.b.) esinli bir geometri anlayışını bağdaştırdı. (L)

***SUHARTO,** indonezyalı asker ve devlet adamı. — 27 mart 1968'de cumhurbaşkanlığına getirilen Suharto, Sukarno rejiminin son izlerini de sildi ve başbakanlığı sırasında başlattığı iktisadî kalkınma siyasetini sürdürdü. Eylül 1970'te Hollanda'ya yaptığı resmî ziyaret ve kasım 1972'de Avrupa'daki uzun gezisi (Fransa, Avusturya, İsviçre, Belçika) İndonezya'nın dış ticaret ilişkilerinde gelişmelere yol açtı. 22 mart 1973'te yeniden cumhurbaşkanı seçildi ve 27 martta savunma ve güvenlik bakanlığını bıraktı. Ocak 1974'te, yıkıcı eylemler ve komünizmle mücadelede uzmanlaşmış ordu güvenlik kuvvetlerinin başkanlığını da kendi üzerine aldı. (L)

SUHER (Hande), türk şehircilik uzmanı (İstanbul 1929). İstanbul Teknik üniversitesini bitirdi (1951) ve aynı yerde Şehircilik kürsüsünde 1952'de asistan, 1956'da doçent, 1965'te profesör oldu. Başlıca eserleri: *Yeni iskân üniteleri* (1954); *İstanbul'da bölge planlamasına yardımcı bir araştırma* (1956); *Yerleşmeler ve özel fonksion ilişkileri* (1965); *Türkiye'de imar yönetmelikleri ve şehircilik planlama çalışmaları iliş-*

Foto. Times-Gamma, Abbas-Gamma, Larousse-doc. Ed. La Hune (LAROUSSE)

kileri konusunda bir araştırma (1970). [M]

***SUK'EL-ARBA,** Tunus'ta şehir. — 1966'da adı *Cenduba* oldu. (L)

***SULAKYURT,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Ankara ili) ilçe. — 19 223 nüf., ilçe merkezi 4 131 nüf. (1975); 25 köy (1970). [M]

SULH (Takiyeddin), lübnanlı siyaset adamı (Sayda 1901). Beyrut'taki amerikan üniversitesinde edebiyat ve tarih öğrenimini tamamladı, 1935-1943 yıllarında Beyrut fransız lisesinde arapça öğretmenliği yaptı. Sünnî olan Sulh, 1957'de ve 1964'te milletvekili seçildi, 1965'te içişleri bakanı oldu. Avukatlık, yazarlık ve gazetecilik yaptı, 1973 haziranında Emin el-Hafız'ın ayrılması üzerine, cumhurbaşkanı Franjiye tarafından başbakanlığa atandı; temmuzda kurduğu millî birlik hükûmetinde maliye bakanlığını da üstlendi. Ama enflasyonu durdurmayı ve şiddet eylemlerini önlemeyi başaramayarak, 1974 eylülünde başbakanlıktan çekildi. (L)

SULİCH (Vassili), yugoslav asıllı amerikan dansçısı, koreografı ve topluluk yöneticisi (Puçisic, Brac adası 1929). Ana Roje, Boris Kniaseff ve Martha Graham'dan ders aldı. Zagreb Ulusal operasına girdi (1946-1949), 1959'a kadar Janine Charrat, Milorad Miskoviç ve Ludmilla Çerina ile dans etti. 1960'ta, Edinburgh ve Cenova-Nervi festivallerine katıldı. 1962'de A.B.D.'ye gitti, daha sonra Cenevre Büyük tiyatrosuna girdi. 1963'te Buenos Aires Colon tiyatrosunda sahneye çıktı. 1964'te Las Vegas'taki Folies-Bergère tiyatrosunda dans etti ve bu tiyatroda hem bale dersleri verdi, hem de birinci dansçı oldu. 1973'te yine Las Vegas'taki Nevada üniversitesinde klasik dans gösterileri düzenledi. Başarılı çalışmaları sonucu A.B.D. hükûmeti tarafından çeşitli gösteriler düzenlemekle görevlendirildi.

Nevada Dans tiyatrosunu ve okulunu kurdu. Üstün yetenekli bir dansçı (*Prometheus* [M. Béjart'ın, 1956]; *Pençeler* [J. Taras'ın, 1957]; *Pelléas ve Melisande* [G. Skibine'in, 1957]) olan Sulich, koreograf olarak *Oidipus ve Sfenks* (müzik: H. Thiriet, Lyon'da, 1961), *Faust* (Gounod'nun) ve *Samson ve Dalila* (Saint-Saens'ın, Buenos Aires'de, 1963), *İdomeneo* (Mozart'ın, Cenevre'de, 1964) adlı operaların danslarını yönetti. 1970'te Dance Masters of America'nın kuruluşuna katıldı ve dans öğretmenleri için açılan stajları yönetti. (L)

SULMON (Pierre), fransız heykelcisi ve ressamı (Roubaix 1932). Paris Dekoratif Sanatlar yüksekokulunda Marcel Gromaire'in öğrencisiydi. 1956'dan bu yana birçok defa Aubusson halı atelyelerinde model olarak kullanılan birçok grafik çalışması yaptı. Biçimlerdeki gerçekliği arayan sanatçı kendine en uygun anlatımı heykelcilikte buldu; ancak güçlü çizgileri ve zengin paleti resimden büsbütün kopmasını engelledi. 1967'de Bourdelle ödülünü kazandı ve o zamandan bu yana da balmumu, poliüretanlar ve tunç gibi çeşitli gereçleri denedi; Bobigny sitesi için tunçtan bir heykel hazırladı. Heykelcilik alanındaki çalışmaları biçim araştırmasına yöneliktir, ancak çoğu defa sanatçı bir anlık durumları yakalamağa da önem vermiştir. (L)

***SULMONA,** İtalya'da şehir. — Elektronik. (L)

***SULTANDAĞI,** esk. **İshaklı,** İç Anadolu bölgesinde (Afyon ili) ilçe. — 22 254 nüf., ilçe merkezi 3 970 nüf. (1975); 12 köy (1970). [M]

***SULTANHANI,** İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Niğde ili, Aksaray ilçesi) bucak. — 18 203 nüf., bucak merkezi 4 831 nüf., 6 köy (1970). [M]

***SULTANHİSAR,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 21 026 nüf., ilçe merkezi 5 256 nüf. (1975). [M]

***SULUÇAM,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili, Doğubayazıt ilçesi) bucak. — 8 567 nüf., bucak merkezi 734 nüf., 16 köy (1970). [M]

***SULUOVA,** esk. **Suluca,** Karadeniz bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Amasya ili) ilçe. — 34 377 nüf., ilçe merkezi 21 088 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

***SULUSARAY,** Tokat ilinde (İç Anadolu ile Karadeniz bölgelerini ayıran sınır kesimi, Artova ilçesi) bucak. — 12 280 nüf., bucak merkezi 1 703 nüf., 19 köy (1970). [M]

SUMAN (Mustafa Nusret), türk heykeltıraşı (Selânik, Kaferiye 1905). Sanayii Nefise mektebini bitirdi (1930); aynı yıl devletin açtığı bir yarışmada birincilik kazanarak bursla Almanya'ya gönderildi; 1933'te Münih Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. Paris'te bir yıl inceleme yaptı (1934). 1943'te Devlet Güzel Sanatlar akademisinde taş ve ağaç atelyesine asistan olarak girdi. Heykel atelyesi öğretmeni (1949), taş atelyesi öğretmeni (1959), akademi profesörü (1969) oldu; aynı yıl emekliye ayrıldı. Devlet resim ve heykel sergilerinde 1942 ve 1960'ta birincilik aldı. Daha çok Atatürk heykel ve büstleri yapmış, eserlerinde ayrıntılardan kaçınmıştır. Başlıca Atatürk heykelleri Tokat (1935, bronz), Kırıkkale (1942), Çorlu (1960), Ankara Fen fakültesi (1964), Gaziantep (1970). [M]

Sumela manastırı (Meryemana manastırı da denir), Trabzon'un güneyinde, Zigana dağlarının yamacında yapılmış bizans manastırı. Trabzon'a 48 km uzaklıkta, Maçka ilçesinin Altındere köyü sınırları içinde kalır. Sarp bir yamaçta bulunan kovuk, zamanla gelişen manastırın çekirdeğini oluşturur. Kapıdaki yazıtta III. Alexios (1349-1390) manastırın kurucusu olarak gösterilmiştir. Trabzon ve çevresini ele geçiren Osmanlılar Sumela manastırının hak ve hukukunu korudular, hediyeler yolladılar; bu konuda padişahlar tarafından verilmiş fermanlar vardır. XVIII. yy.da manastır Eflak voyvodalarının himayesinde gelişerek yeni binalar yapıldı. XIX. yy.da Anadolu'daki rum ortodoks topluluklarının verdiği paralarla en parlak çağını yaşadı; aynı devirde manastırın gezgin keşişleri tüm Anadolu, Balkanlar ve Kafkasya'yı dolaşarak yardım topladılar.

Manastır binası yedi katlıydı; her katta tek sıra halinde sekizer oda vardı. Bugün manastıra orman içindeki patikadan varılır; dar ve uzun bir merdivenle manastıra girilir, kapıdan hemen sonra kapıcı hücreleri geçilir ve küçük iç avluya ulaşılır. Avlunun solunda kilise haline getirilmiş doğal kovuk bulunur. Kilisenin duvarları fresklerle süslüdür, bunun önünde düzensiz inşa edilmiş manastır binaları vardır. Avlunun sağında XIX. yy.da yapılmış misafir odaları ve kütüphane yer alır. Avlu çevresindeki, bugün çok harap halde olan, birçok şapelin de duvarları fresklerle süslüydü. Avlunun ilerisindeki çıkıntıda keşişlerin yaşadığı esas manastır yapısı bulunur; üç katlı olan binanın heybetli bir görünüşü vardır. Avlu çevresindeki binalarda bulunan dolaplarda, hücrelerde ve ocaklarda türk sanatının etkileri görülür. Manastır bugün harap durumdadır. (M)

SUMMERHİLL, ingiliz psikanalizci eğitim uzmanı A. S. Neill* (*Ek*) tarafından 1924'te Lyme Regis'te, sonra Leiston'da (Suffolk) kurulan özgürlükçü eğitim ilkelerine dayalı okul. (L)

SUN (Muammer), türk bestecisi (Ankara 1932). 1947'de Askerî Mızıka okuluna girdi; okulu yarıda bırakarak (1953) Ankara Devlet konservatuvarına geçti ve Bestecilik bölümünü bitirdi (1960); aynı okulda koro ve solfej öğretmenliği yaptı. T.R.T. yönetim kurulunda üye olarak görev aldı (1970); daha sonra tekrar öğretmenliğe döndü. Halk musikisi alanında incelemeler yaptı ve evrensel yöntemlerle çoksesli türk musikisine yönelik çalışmalarını eserleriyle örneklendirdi. Başlıca eserleri: yaylı çalgılar süiti *Demet* (1955-1961); tenor, solo ve koro için *İki türkü* (1959); *Elektra ve Sultan Gelin* (1964) oyunları için sahne müziği. (M)

***SUNAY** (Cevdet), türk kumandan ve devlet adamı. — Süresinin dolması sebebiyle 28 mart 1973'te görevi yeni cumhurbaşkanı Fahri Korutürk*e (*Ek*) devrederek cumhurbaşkanlığından ayrıldı. Anayasa'nın 70. maddesi gereğince Cumhuriyet senatosuna tabiî üye olarak girdi. (M)

SUNGİR, S.S.C.B.'de, Vladimir yakınlarında tarihöncesi yer. Yontmataş devri avcılarına ait bir kampın kalıntıları bulundu (Batı Gravetyen ile çağdaş). 1964'te iki mezar ortaya çıkarıldı: birinin içinde kızgın korlar üzerine gömülmüş yetişkin bir insan kalıntısı vardı; mamut dişinden yapılmış ve elbisesi üzerine dikilmiş delikli rondelalar sayesinde elbisenin bir kısmı tanımlanabildi; hattâ toprakta bir kürk pantolonun izleri vardı. İskeletin yanında çeşitli süs eşyası ve taş âletler bulundu. (L)

***SUNGURBEY** (İsmet), türk hukukçusu. — Yeni eseri: *Medenî hukuk sorunları* (Gülümser Sungurbey ile, I. c. 1973, II. c. 1974). [M]

***SUNGURLU,** Çorum ilinde (İçbatı Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 95 049 nüf., ilçe merkezi 21 632 nüf. (1975); 130 köy (1970). [M]

SUNNDALSORA, Batı Norveç'te (More og Romsdal idare bölümü) yer. *Sunndals Fjord* kıyısında. Alüminyum tesisi. (L)

SUN RÂ, amerikalı piyanocu ve orkestra yöneticisi (büyük bir olasılıkla Güney Amerika'da doğdu). 1955'te Chicago'daki genç öncü müzik sanatçıları Pat Patrick, John Gilmore, Marshall Allen ile kendi adına İntergalactic Research Arkestra'yı ve yine kendi plakevi Saturn'ü kurdu. Garip kıyafetler, şarkı, tiyatro, dans v.b. her türlü görüntüsel yenilikten yararlanan, mug denilen ses bileştiricisi âleti ilk kullanan Sun Râ'nın insanlığa bir de mesajı vardır: «Bu gezegeni terk edip daha yaşanır bir dünyaya gidin». Böylece metafizik kaygılarına sanatında yer veren Sun Râ, hemen tüm yapıtlarında görülen *uzamsal iklimler* ile renklendirilmiş bir gösterinin yaratıcısı ve güçlü bir kişiliğiyle günümüz bestecilerinin en önemlilerinden biri sayılır. Doldurduğu plaklar arasında şunlar sayılabilir: *The Heliocentric Worlds of Sun Râ* (1965), *Sun Râ les nuits de la Fondation Maeght* (Saint-Paul-de-Vence'de dolduruldu, 1970) ve *Live at the Donaueschingen and Berlin Festival* (1970). [L]

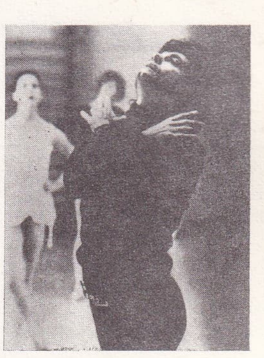

Vassili SULICH

SUOMUSJARVİ, Finlandiya'da Yontmataş-sonrası endüstri fasiyesi. Ormanda yaşayan avcı ve balıkçı gruplarını kapsar (M.Ö. VI.-III. binyıllar). [L]

***SUPAP** i. — ANSİKL. Oto. Egzos *supap*'ının kafası, bazen 600°C'ı aşan ısı etkisiyle karşı karşıya kalır. Bu ısı da, bileşiminde genellikle kurşun bileşikleri bulunan yakıtın yanması sırasında ortaya çıkan kimyasal dönüşümlerin yol açtığı aşınmaya karşı supabın direncini azaltır. Bu sakıncayı gidermek için çeşitli tedbirler düşünülmüştür. Örneğin iki ayrı madenden yapılan *çiftmadenli supap*'ta, supap kafası çok dayanıklı bir madenden, supap gövdesi ise bu bölümü etkileyen mekanik baskılara dayanabilecek başka bir madenden hazırlanır. 2'nci bir yöntem de *stellitleme*'dir; bu yöntemde, supap kafasıyla supap kolunun üzerine, aşınmaya son derece dayanıklı bir stellit (tungsten, krom ve kobalt alaşımı) tabakası kaynaklanır. *Oyuk supap*'ta ise gövdenin içi boşaltılmış ve hamursu halde sodyum doldurulmuştur; bu sodyum 100°C dolaylarında eriyerek bütün supabın istenilen şekilde soğumasını ve ısının supap kafasından koluna kadar dengeli olarak dağılmasını sağlar. Bir başka çözüm yolu olan *döner supap*'ta da, gövdeyi kendi üzerinde hafifçe döndürmeğe yarayan bir kama düzeneği bulunur: böylece supap kafası, her kalkışında sıcak gazlara yüzeyinin bir başka yanını gösterecekten hep aynı noktanın aşınması önlenmiş olur. (L)

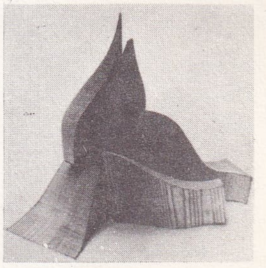

Pierre SULMON
«Çeşitleme» (1973)
ağaçtan

SUPERMAN [süpermen] i. (ing. k., bir resimli roman kahramanının adından). Olağanüstü yetenekleri ve gücü olan, bu gücünü de çoğu zaman zayıfları ve adaleti savunmak için kullanan kişi. (L)

Support/Surface ya da **Supports/Surfaces,** fransız sanat topluluğu. Matisse'le başlayıp A.B.D.'de yeni soyutlama* (*Ek*) ve hard-edge* (*Ek*) ile süren «tablonun fiziksel gerçekliği» düşüncesi doğrultusunda ilerleyen bazı fransız sanatçıları, resmin maddîliğiyle ilgili çeşitli deney ve kuramlar geliştirdiler. Buren*in (*Ek*) ve meslektaşlarının bazı girişimlerini ele alıp sistemleştiren bu sanatçılar ve S. Hantai* (*Ek*), 1967 yılında taşrada, özellikle Nice dolaylarında, Coaraze köyü sokaklarında düzenlenen gösterilerin benzerini düzenlediler. Aralarından hemen hepsi güneyli olan bazıları (V. Bioulès, M. Devade, D. Dezeuze, P. Saytour, A. Valensi ve C. Viallat), 1970 sonbaharında (A.R.C.'de sergi [Paris Art Moderne müzesi]), «Support/Surface» topluluğunu kur-

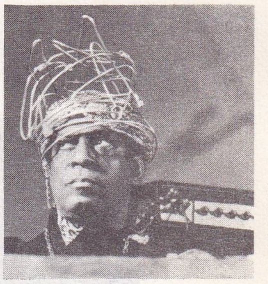

SUN RÂ

Foto. J.H. Mortenson, P. Sulmon, Ph. Gras (LAROUSSE)

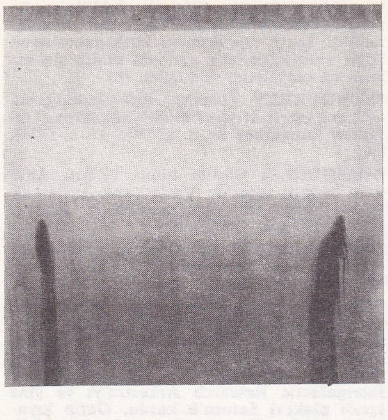

Support/Surface
Marc Devade'nin resmi (1973)
[özel kol.]

dular. 1971'de öteki sanatçıların da katkısıyla düzenlenen birçok gösteride yapıtlarını tanıttılar; ancak sanatçılar arasında çıkan kuramsal ve siyasal ayrılıklar sonunda bazıları (N. Dolla, P. Saytour, A. Valensi, C. Viallat) taşrada çalışmak zorunluğunu duydular, ötekiler ise (V. Bioulès, L. Cane, M. Devade, D. Dezeuze) Paris'te çeşitli deneylerini sürdürdüler ve Marx'çılık-Lenin'cilik üzerine kurulu maddeci bir kuramı geliştirmeğe çalıştılar ve bunu *Peinture, cahiers théoriques* (Resim, kuramsal defterler) adlı dergilerinde açıkladılar. Dogmacılık ve şöhret (topluluk, eserinin ve sanatçı mesajının eserlerini önce sokakta sergilerken, daha sonra galeri ve müzelerde sergilemeğe başladı 1972'de Bioulès'in, sonra da Dezeuze'ün gruptan ayrılmasına yol açtı. Bütün bu sanatçıların (C. Jaccard gibi başka sanatçılar da) ortak tutumu sanat eserinin ve sanatçı mesajının uygulamalı ve kuramsal bir davranış çerçevesindeki deneyler adına inkârıdır. Topluluk sanatçıların yazdıkları metinler dışında Cane'nin (boyalı, kenarları kesilmiş, yarısı duvara, yarısı yere gerili tuvaller), Viallat'nın (gerilmemiş tuval üstünde tekrarlanan izler, fileler, ipler), Dezeuze'ün (kafesler, bükülgen merdivenler), Saytour'un (şerit şerit boyalı çomaklar) ve Devade'ın (dikey ve yatay şeritlerden oluşan tuvaller) eserleri topluluğun en iyi ürünleridir. (L)

***SURİNAM,** Güney Amerika'da Hollanda arazisi. — 430 000 nüf. (1973). Boksit üretimi 1973'te 7 Mt'a yaklaştı.

TARİH

1969'da yapılan yasama seçimleri sonunda, J. Lachmon'un muhafazakâr eğilimli Hindular birliği (Vatan Hitkari Partij) [V.H.P.] 30 sandalyenin 19'unu, İlerici Millî parti (Progressive Nationale Partij) [P.N.P.] ise 12'sini kazandı; P.N.P. muhafazakâr beyaz yerlilerin partisiydi ve J. Sedney tarafından yönetiliyordu. J. Sedney'in başkanlığı altında kurulan koalisyon hükûmeti, Surinam'ın siyasî statüsünün devamından yana olduğunu açıkladı; devlet, her yıl on bin kadar göçmen gönderdiği Hollanda ile sıkı ilişkiler kurdu. 1973 şubatında, özellikle Paramaribo'da karışıklıklar çıktı; hükûmetin, karışıklıklardan sorumlu tuttuğu Marx'çı-Lenin'ci partinin yöneticilerinden birinin tutuklanması üzerine, sendikalar genel grev ilân ettiler.

1973 kaşımında, ilerici muhalefet, yani M. H. Arron'un Nationale Partij Kombinatie'si seçimleri kazanarak 22 milletvekili çıkardı, ama Hollanda'ya karşı tam bağımsızlık elde etmek için gerekli üçte ikilik çoğunluğu sağlayamadı. V.H.P. ancak 19 milletvekili çıkarabildi, P.N.P. ise tamamen silindi. M.H. Arron başbakan oldu. 1974 mayısında, La Haye'de Surinam, Hollanda Antilleri ve Hollanda başbakanları arasında, denizaşırı toprakların statüsünü görüşmek için yapılan toplantıda, Surinam'ın 1975 sonundan önce bağımsızlığa kavuşması kararlaştırıldı.

Ülke 25 kasım 1975'te Hollanda'dan ayrılarak 287 yıl sonra bağımsızlığa kavuştu ve 6 aralık 1975'te Birleşmiş milletlerin 144. üyesi oldu. (LM)

SURIYE

***SURİYE,** Batı Asya'da devlet. — 7 110 000 nüf. (1974). Başkenti, *Şam* (813 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Halep* (589 000 nüf.), *Humus* (190 000 nüf.), *Hama* (148 000 nüf.).

Fırat kıyısında Deyr-üz-Zur şehri

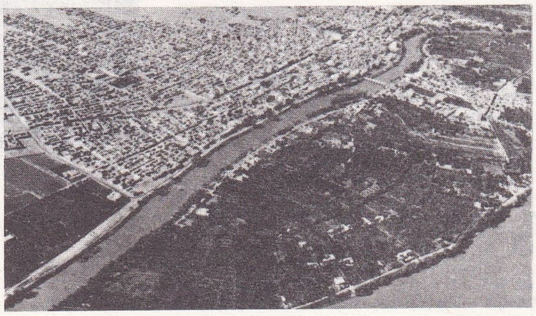

İKTİSAT

Gerek içteki, gerek dıştaki siyasî istikrarsızlık, son yirmi yıl içinde iktisadî gelişmeyi frenledi.

Tarım son on yıl içinde, ciddî bir bunalım geçirdi. G.S.M.H.'daki payı, 1962'de yüzde 32,2 iken, 1970'te yüzde 20,3'e düştü; ama özellikle, bu iki tarih arasında G.S.M.H. yüzde 42,5 artarken, tarım üretiminin sabit fiyatlarla değeri yüzde 10,5 azaldı. Kişi başına tarım üretimi indisi 1962'de 132 iken (1952-1956 dönemi 100 olarak alınınca) 1970'te 83'e indi. Bu bunalımı açıklayıcı tek neden, birbirini izleyen elverişsiz iklim koşulları değildir. Birçok çiftçi ve mülk sahibi, hükûmetin 1958 tarım reformunu hızlandırmağa ve sertleştirmeğe yöneleceğini düşünerek toprakları işlemekten ya da yatırım yapmaktan kaçınmışlardır. Nitekim, 1970'ten beri, bu reformun daha liberalce yorumlanması üzerine, verim artmağa başlamış, tarıma açık toprakların ancak onda birinde (tahıllar ise yarısında) üretildiği halde pamuk başlıca üretim haline gelmiştir. Tahıl üretiminden, doğal olarak ihraç edilecek fazlalıklar (1972'de buğday üretiminin yarısı) elde edilir; ama işlenmiş toprakların küçülmesi ve kurak yılların birbirini izlemesi, son on yıl içinde birçok defa (1969 ve 1970'te olduğu gibi) ithalâta başvurmayı gerektirdi. Suriye, birçok yıldan beri işlenmiş toprakları genişletme ve tarımı değerlendirme siyaseti gütmektedir: Gab ovasında onbinlerce hektar bataklık kazanılmış, özellikle sulama geliştirilmiştir. Petrol üretimine 1968'de (ilk yatakların bulunmasından 12 yıl sonra), ülkenin kuzeydoğusunda (Cezire), Suveyda yatağında başlandı. 1969'da aynı bölgede iki yatak daha (Rumaylan ve Karaçok) hizmete girdi. 1968'de üretim bölgesi, Humus rafinerisi (bugün Irak ham petrolü yerine yerel ham petrolü işlemektedir) ve Tartus ihracat limanı arasında 650 km uzunluğunda bir boru hattının döşenmesiyle ticarî işletmeye geçilebildi. Üretim 1968'de 1 Mt iken 1974'te 5,9 Mt'a yükseldi ve petrolün toplam ihracattaki payı 1969'da yüzde 10 iken, 1971'de yüzde 25 oldu. Bununla birlikte, İran körfezi çevresindeki ülkelerin petrol faaliyetiyle oranlanınca, bu sayılar henüz düşüktür. 1971'de Iraq Petroleum Company'nin (I.P.C.) [1972'de malları devletleştirildi] Suriye'ye Irak petrollerinin ülke topraklarından transit olarak geçişi için ödediği para, yerel ham petrol ihracatının sağladığından çok fazlaydı. Suriye, 1964'te, kaynaklarını kendi işletmeğe karar veren ilk arap ülkesi oldu: bir kamu kuruluşu, araştırmadan pazarlamaya kadar bütün işlemlerden sorumludur. Huneyfis (eski Palmyra şehri yakınında) fosfat yatakları 1971'de hizmete girdi: ihracat Tartus'tan yapılmaktadır. Bütün bu gelişmeler, 1970'te ilk defa, maden kesiminin, G.S.M.H.'ya katkıda tarımın yerini almasını (yüzde 20,3'e karşılık, 20,5) açıklar. Ama son yıllarda sanayi de (1969'da, inşaat kesimi hariç, maden kesimi dahil olmak üzere aktiflerin yüzde 7,6'sı) büyük ölçüde gelişti. Sanayi üretimi indisi 1963'te 100 iken, 1971'de 183'e (kimya için 227'ye) yükseldi. Dokuma sanayii hâlâ ön plandadır (üretimin yüzde 45'i), ama başka önemli fabrikalar da hizmete girmiştir: Halep'te traktör montaj fabrikaşı; Hama'da çimento fabrikası ve önemli iplik fabrikası (Çin Halk cumhuriyeti tarafından armağan edildi); 1972'de Humus'ta açılan ülkenin ilk gübre fabrikası; Lazkiye'de elektrik motoru fabrikası. Düzenleme çalışmalarına 1959'da başlanan Tartus limanı Yakındoğu'nun en önemli limanlarından biri olacaktır (1968'de kısmen hizmete açıldı). Ülkenin altyapısını geliştirmek için büyük bir çaba harcandı. 1960 yılları sonunda bir fransız şirketinin yaptığı Şam havaalanı, Ortadoğu'nun en modern havalimanlarından biridir. Şam-Bağdat yolu tamamlanmıştır (220 km'si Suriye topraklarında), Şam-Halep-Rakka bağlantısı ise yapım halindedir. 1968'de, Halep ile Tabka (Fırat üstünde baraj) arasında kurulan demiryolu bağlantısının bugün bir yandan Lazkiye'ye, öte yandan Kamışlıye'ye uzatılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Öğretim alanında, 1961'de Halep'te ülkenin ikinci üniversitesi, 1971'de Lazkiye'de üçüncü üniversitesi kuruldu. Ama bu gelişme, uluslararası duruma bağımlıdır. 1973'te İsrail'e karşı savaş, ağır kayıplara yol açmıştı; 350 milyon dolar kadar olduğu tahmin edilen bu kayıpların 240 milyonu petrol kesimindedir (Humus rafinerisi ve Baniya ile Tartus terminalleri büyük hasar gördü). Ayrıca birçok köprü, karayolu, demiryolu ile Humus ve Şam elektrik santralları bombalandı. Savaş sonunda Suriye iktisadı birçok yıl gerilemişti.

TARİH

General Esad 12 mart 1971'de geçerli oyların yüzde 90'ını alarak devlet başkanı seçildi. Daha önce (şubat ayında) 173 üyeli bir yasama meclisi kurulmuştu. Halk meclisi adı verilen bu mecliste 87 üyelik Baas'a ayrılmıştı. Bir yıl sonra, 1972 şubatında, general Esad, komünistler dahil bütün partilere bir ilerici millî birlik cephesi kurulmasını önerdi; 25 martta bu temele dayanılarak 15'i Baas'tan 15'i öteki partilerden gelen 30 üyeli yeni bir hükûmet kuruldu.

Bu siyasî açılma, iktisadî alanda, sistemin liberalleşmesiyle tamamlandı. Diplomatik alanda Suriye, içinde bulunduğu nispî yalnızlıktan çıktı, Moskova'ya yaklaştı (1972 martında Güvenlik konseyinin aldığı 242 nolu kararı zımnen kabul ederek); Mısır ve Libya ile, bir «Birleşik Arap cumhuriyeti» kurulmasını öngören Bingazi anlaşmasını imzaladı (17 nisan 1971); bu siyaset, muhafazakâr sayılan arap ülkelerine de teşmil edildi ve Suriye yavaş yavaş Suudî Arabistan'a, Kuveyt'e, hattâ Ürdün'e yaklaştı. Bununla birlikte, siyasetin liberalleştirilmesine rağmen, yeni rejime muhalefet günden güne arttı. 1973 ocağında yayımlanan yeni anayasada «Devletin dini islâmdır» cümlesinin bulunmaması müslüman cemaat yöneticilerine tanrısızlığa karşı bir kampanya açmak fırsatını verdi: Şam ve Halep'te karışıklıklar çıktı, muhalefet hareketi koalisyon hükûmetini bile sarstı: daha geniş bir liberalleşme ve Baas'ın üstünlüğünün azalmasını isteyen Nâsır'cılar hükûmetten çekildiler. Baas'ın hegemonyası karşısında kamuoyunun hoşnutsuzluğu, 1973 mayısında yapılan seçimlere katılma oranının düşüklüğüyle (kütüğe kayıtlı seçmenlerin yüzde 30'u) yansıdı.

İç ve dış baskılara daha iyi direnebilmek (1967'den beri, Golan ateşkes hattı üzerinde gerçek barış sağlanamamıştı) için, Sovyetler birliğiyle bağlar pekiştirildi. Suriye'ye iktisadî ve askerî sovyet misyonları ile modern silâhlar (özellikle yerden havaya füzeler) geldi. 1973 ekiminde İsrail ile açık savaş tekrar başlayınca, bu silâhlar Suriye ordusunun başlangıçta Golan yaylasında başarılar elde etmesini sağladı. Ne var ki, savaş ülkenin iktisadî potansiyelini mahvetti ve suriye ordusunun tekrar geri çekilmesiyle sonuçlandı. Suriye, 24 ekim 1973 ateşkesini şartlı olarak kabul ettikten sonra, aralık ayında Cenevre'de toplanan konferansa katılmayı reddetti ve 1974 yılı başında, Golan bölgesinde İsrail ile Suriye birçok defa çatıştı. 31 mayıs 1974'te, H. Kissinger'ın aracılık ettiği çetin görüşmelerden sonra, Suriye ile İsrail Golan cephesindeki kuvvetlerini çekme konusunda anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmayla Suriye, 1967 hazira-

Foto. D. Templon, Amari-A.A.A. Photo (LAROUSSE)

nında ve 1973 ekiminde kaybettiği toprakların yarısından çoğunu geri aldı. Tutsakların karşılıklı iadesinden sonra, İsraillilerin Suriye cephesinden çekilmesi haziran ayında başladı.
Bu görüşmeler sırasında ve Nixon'ın 1974 haziranında Şam'ı ziyaretinden önce, A.B.D. ile Suriye tekrar diplomatik ilişki kurmağa karar vermişlerdi. Mayıs 1975'te, Suriye Birleşmiş Milletler teşkilâtı kuvvetlerinin 6 ay daha Golan'da kalmasına karar verdi.
Suriye'nin Türkiye ile ilişkileri, Hatay üzerindeki iddiaları yüzünden uzun yıllar sürtüşmeli geçti. 1950'lerde Türkiye'nin izlediği aşırı batı yanlısı dış politika bu sürtüşmeyi daha da arttırdı. Türkiye'nin Bağdat paktının kurulmasına öncülük etmesi öbür arap ülkeleriyle birlikte Suriye'yi tedirgin etmişti (1955). Arkasından İngiltere ve Fransa'nın Süveyş kanalı çevresine asker çıkarması (1956) sırasında Türkiye'nin bunu açıktan açığa desteklemesi, Ürdün ve Lübnan'da başgösteren karışıklıklar karşısında Türkiye'nin bu ülkelere müdahale eden batılılara arka çıkması, hattâ yardımcı olması sürtüşmenin 1960'a kadar sürmesine sebep oldu. 27 Mayıs'tan sonra türk dış politikasında başlayan arap dünyasına açılma dönemi zaman içinde ilişkilerin düzelmesine yardım etti. Bu arada Türkiye'nin Fırat nehri üzerinde Keban barajını yapmağa karar vermesi yeni bir anlaşmazlık konusu olduysa da (1964) görüş ayrılığı ortak akarsulardan yararlanmaya ilişkin uluslararası anlaşmalar çerçevesinde giderildi. Taraflar arasında daha dostane bir yakınlaşma ise 1969 ve 1973'teki israil-arap savaşlarında ve sonuçlarının uluslararası kuruluşlarda tartışılmasında Türkiye'nin tamamen Araplardan yana çıkmasıyla gerçekleşti. Bunun sonucu olarak Suriye başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı Abdülhalim Kaddam 1975'te ortak sorunları görüşmek üzere Türkiye'ye geldi. 1976'de İstanbul'da yapılan Yedinci İslâm konferansına katılan Kaddam bu vesileyle de ikili sorunlar üzerinde durmak fırsatını buldu.
Suriye'nin, Lübnan'da müslümanlarla hıristiyanlar arasında patlak veren iç savaş karşısında 1976'da benimsediği tutum bu devletin Ortadoğu'daki statüsünü değiştiren bir nitelik kazandı. Başlangıçta, Lübnan'a bir dış müdahalenin söz konusu olması halinde burayı işgal edeceğini açıklayan Suriye hükûmeti daha sonra sorunu arabuluculuk yoluyla çözümlemeye çalıştı, sonuç alamayınca da haziran 1976'da Suriye askerî birlikleri Lübnan'a girdi.

ASKERÎ TARİH

1967 yılındaki üçüncü israil*-arap savaşından sonra, Suriye'nin savunma siyasetini İsrail ile arasındaki müzmin anlaşmazlığın gerekleri koşullandırdı. Bu siyaset, suriye ordularına, ülke siyasetinde (aynı zamanda da Baas'ın etkili destekleyicisiydiler) çok önemli bir yer kazandırdı. Askerî bütçe millî bütçenin yarısından çoğunu temsil ediyordu ve 1971'de, genelkurmay başkanı general Tlas* (*Ek*) önce savunma bakanı yardımcısı, sonra da savunma bakanı, cumhurbaşkanı Hafız'ın yardımcısı olarak hükûmette yer aldı. Filistinlilerin başlıca desteği olan Suriye ordusu, 1970'te, Filistinlilerin Ürdün'ün kuzey kısmına yerleşmek için giriştikleri harekâtta onların safında çarpıştı.
1971 başında Suriye, 1967 yenilgisinin öcünü almak amacıyla silâhlı kuvvetlerini Mısır'ın komutası altına verdi. 1972'de Moskova'da S.S.C.B.'den alınan askerî yardımın artırılması için bir anlaşma imzalandı: Sovyetler'in askerî gereç yardımı arttı ve Şam bir hava köprüsüyle Budapeşte ve Odesa'ya bağlandı. Aynı dönemde, Suriye'de üslenen Mısırlıların «Mig» avcı uçakları Suriye'nin komutasına verildi. General Tlas, mısır generali Ahmed İsmail Ali'nin yönetimi altında, 6 ekim 1973'te aynı anda hem Suriye'nin Golan* (*Ek*) cephesinde, hem de Mısır'ın Süveyş kanalı cephesinde başlatılacak olan dördüncü israil* - arap savaşını (*Ek*) hazırladı.
Savaş arifesinde, Suriye kuvvetleri aşağı yukarı 130 000 kişiden oluşuyordu; ayrıca 200 000 ihtiyat vardı.
Kara kuvvetleri (120 000 kişi) 5 tümen (2 zırhlı, 3 piyade), 5 tugay (1 zırhlı, 1 motorize, 1 piyade, 2 komando) ve 12 uçaksavar füze bataryasından («SAM 2» ve «3»ler) oluşuyordu. Hemen hepsi sovyet yapısı olan donatımı 30 ağır «JS 3» tankı, 1 000 orta «T 34» ve «T 54» tank ile 1 000 kadar değişik zırhlı araç kapsıyordu.
Deniz kuvvetleri'nde (2 000 kişi) 3 karakol gemisi, 4 tarak gemisi ve füze ya da torpilatar 17 hücumbot vardı.
Hava kuvvetleri'nde (10 000 kişi) 320 savaş uçağı vardı; bunların 200'ü «Mig 21» avcı, 110'u ise «Mig 17» ve «Su 7» avcı-bombardıman uçaklarıydı.
1975'te 1973 savaşından çok zarar gören Suriye silâhlı kuvvetleri (137 000 kişi) Sovyetler'in yardımıyla yeniden kuruldu («Frog» ve «Scud» füzeleri; «T 62» tankları; «Mig 23» avcı uçakları).

GÜZEL SANATLAR

● *Arkeoloji*. En eski çağların uzun süredir incelenmesine (Japonların Palmyra'da yaptıkları çalışmalarla tamamlanan Yabrud Yontmataş devri dizisi) karşılık Seramiköncesi Cilâlıtaş devri burada yeni keşfedildi. Fırat vâdisindeki Tell Muraybat'ta, Tabka barajının inşasıyla su altında kalan bölgelerde yapılan kurtarma kazılarında IX. ve VII. binyıl tabakalarına rastlandı ve buralarda insan heykelcikleriyle tarih ve hayvancılığın başlangıcına ait izler bulundu.
VII. ve VI. binyıllar, Tel Ramad*da (*Ek*) ve Tell Asvad'da (Şam bölgesi) yapılan çalışmalar ve Ras Şamra'daki derin tabakaların incelenmesiyle tanındı. Bu çağlara ait özgün bir «beyaz kap» (kalıba dökülmüş kireçli madde) tabakası bulundu; henüz bilinmeyen seramiğin yerini tutan beyaz kap bugün Suriye ile Türkiye arasında paylaşılmış bulunan Amik bölgesinde görülür; bu eşya R. J. Braidwood*un (*Ek*) çalışmalarıyla açıklığa kavuşturuldu. Bu çağdan başlayarak evrim Mezopotamya'ya bağımlı kaldı (Tell Halaf ve El-Ubeyd kültürleri). V. ve IV. binyıllara ait bilgi azdır. III. yy.da Fırat vâdisi Mezopotamya etkisindedir. Bugünkü Maskana'da yapılan çalışmalar —özellikle çok sayıda çivi yazılı tabletin bulunması— eski Emar şehrinin ortaya çıkarılmasını sağladı. Çok iyi korunmuş olduğu için, Mezopotamya uygarlığının tanınmasında bu şehrin önemi büyüktür. Millî ve milletlerarası arkeoloji heyetlerinin katıldığı kurtarma çalışmaları çerçevesinde, Tell Salanhahiyya kazılarını da saymak gerekir: yüzeyde helenistik yapılar, Bronz çağına tarihlenen ilginç düzeyler, özellikle mezar eşyası yönünden zengin derin mezarlar bulundu. Çok çeşitli egemenlikler altında yaşadıktan sonra, doğu ile batı arasında bir ticaret ve fikir köprüsü olan bu ülke Roma devrinde son derece bayındırdı. II. binyıl prensliklerinde, perde arkası önemli roller oynayan çöl bedevîlerinin Palmyra'da gösterişli bir başkenti vardı: kalıntılar fransız ve polonya heyetleri tarafından onarılmakta ve incelenmektedir. Bir belçika heyeti Âsi ırmağı üzerindeki Apameia'da başka bir büyük merkez buldu; buna karşılık bugün de birer yerleşme merkezi oldukları için Humus (eski Emesus) ve Şam iyi bilinmemektedir.
Dura-Europos havrasından da anlaşıldığı gibi, o dönemde Musevîlik ve Hıristiyanlık atbaşı gitmiştir. Bu refah Bizans devrinde de sürdü; çölde, Fırat yakınında Kal'at* Siman (*Ek*), Buluza gibi ölü şehirler, Rusafa* (*Ek*) harabeleri, Halep ve Humus'taki kalıntılar bunu gösterir. Halep'te Ümeyye camiinin büyük avlusunda yapılan araştırmalarda aramî devrine ait ilk şehir kalıntıları bulundu; Ümeyye camii bir hıristiyan bazilikasının üzerine, bazilika da bir Roma tapınağının harabeleri üzerine kurulmuştur; onun da altında daha eski bir tapınağın izleri bulundu.
Müslümanlık çağına ait çalışmalar da yapıldı. Çölde Kasr el-Hay el-Garbî ve Kasr el-Hay el-Şarkî saraylarında yapılan çalışmalar, Ebu Hurayra ve Maskana minarelerinin başka yere taşınmaları, eskiden büyük Tabka sunî gölünün üzerindeki adada bakımsız duran Caber kalesinin onarılması ve korunması bunun güzel örnekleridir.
● *Resim ve heykel*, 1960'tan bu yana Suriye'de sanat faaliyeti önemli ölçüde arttı. Resmî kuruluşlar da (Güzel Sanatlar dairesi, akademi, Yüksek Sanat şûrası, sanat merkezleri) bu yeni atılıma katıldı, suriyeli sanatçılar tek bir dernekte toplandı (1969) ve Arap Sanatçılar birliğinin doğması (1971) için ilk adım atıldı. 1968'den bu yana, genel sanat tarihi ve sanat sorunlarını ele alan eserlerin de yayımlanmasıyla, Afif Bahnasi'nin öncülük ettiği kuramsal bir araştırma dönemine girildi. Bahnasi'nin çeşitli sanat terimlerini üç dilden (Arapça, Fransızca, İngilizce) veren sözlüğünü de burada saymak gerekir. Bu çeşitli çalışmalar bazı sanatçıların desteklenmesini sağladı.
Resimde iki eğilim gelişmektedir: izlenimcilikten soyutçuluğa kadar modern batı sanatının çeşitli anlatım biçimlerinden esinlenen batı akımı ile gerek millî, gerek halk kaynaklı naif ve geleneksel sanatlara bağlı akım. Ama her ikisi de Suriye'nin kültür geçmişine giderek daha çok ağırlık vermektedir: gerçeküstücü Fatih Müderris (doğ. 1922) M.Ö. III. binyıl suriye sanatıyla kaynaşır, İlyas Zeyyat (doğ. 1935) bizans sanatından, soyut Mahmud Hammad (doğ. 1922) arap hat sanatından, Naim İsmail (doğ. 1930) halk sanatından esinlenir, Memduh Kaşlan (doğ. 1929) yerel temaları kübik yazıya aktarır. Ayrıca dinsel sanatların (ikonalar ve soyut müslüman sanatı) damgasını taşıyan, sadeliği ve zenginliğiyle seçkin bir sanatı oluşturan bir akım vardır. Öncüler, yeni tekniklerden ve çağdaş milletlerarası sanat araştırmalarından yararlanarak bireysel bir anlatıma varmak isterler: bazıları doğu estetiğine, bazıları sur sanatına (1938 doğumlu Şuzir Naba), yerel manzaracılığa (1920 doğumlu Nazir Şura) veya gerçek dışı biçimlere (1939 doğumlu Hasan Sibai) ya da naif sanata (Ebu Suhi el-Tinavi [doğ. 1890-öl. 1973]; 1917 doğumlu Enver Ali; Süheyl Ahdab [doğ. 1915-öl. 1969]; 1909 doğumlu Subhi Şuayb; 1937 doğumlu Mustafa Yahya, 1905 doğumlu Said Tahsin) bağlı-

cumhurbaşkanı Esad Kuveyt'e yaptığı ziyaret sırasında şeyh Sabbah el-Salim el-Sabbah ile görüşürken (1974)

cumhurbaşkanı Esad ve Yaser Arafat filistinli çocuklar için yapılan bir okulun açılışında (Şam, aralık 1974)

güzel sanatlar

Mahmud Hammad «Arap yazısı op. 182» (1972)

Fatih Müderris «Açıkhavada bir aile» (1972) [Halep müzesi]

Foto. Hindawi-Gamma, Saade-Gamma, M. Hammad, Halep müzesi (LAROUSSE)

E. W. SUTHERLAND

Salih SUVAR

Meriç SÜMEN

dır. 1968'den sonra sanatçılar millî konulara, özellikle israil-arap çatışmasına yöneldiler. Sergilerdeki temalar bunun kanıtıdır: felâket, direnme, seferberlik, partizanlar v.b. Bu arada bağımlı bir sanat da doğdu: sosyal düşünceleri simgeler ve hiyerogliflerle anlatan Fatih Müderris, yeni gerçekçi bir açıdan devrimci ve sosyal temalara yaklaşan Razi Haldi (doğ. 1935), anlatımcı bir tarzda yakılıp yıkılmış yer manzaraları yapan Esat Arabî (doğ. 1941), insan sorunlarını ele alan gerçekçi Luay Kayalî (doğ. 1934) ve naif Ahmed Dirag (doğ. 1935). Bununla beraber, bazı ressamlar doğrudan doğruya milletlerarası soyut veya kinetik akımlar içinde yer alır: Mahmut Daduş (doğ. 1932), Hasan Ebu Ayyaşi (doğ. 1938), Emil Derviş (doğ. 1935). Nihayet, Sami Burhan (doğ. 1929), Mustafa Yahya (doğ. 1937), Mervan Kasapbaşı (doğ. 1935) gibi bazı sanatçılar yabancı ülkelere yerleşmişlerdir.
Heykel özellikle gerçekçidir ve anıları yaşatmağa yöneliktir (savaş şehitleri, tarihî kişiler). Bu akımın temsilcileri Mahmut Celâl (doğ. 1911), Afif Bahnasi (doğ. 1928), Abdüsselâm Katmamiz (doğ. 1939), Vadi Rahma (doğ. 1940) ve Adnan Rifaî'dir (doğ. 1932). Said Makluf'un (doğ. 1923) ayrı bir yeri vardır: bu dağlı naif sanatçı ağaçlardan gerçek dışı güzellikte insan heykelleri yapar.
Grafik sanatlarda da hızlı bir gelişme görülür: gravürü Riyat Akras (doğ. 1935), afişi Abdülkadir Arnavut (doğ. 1936), resimleme sanatını Mümtaz Bahra (doğ. 1933) temsil eder. Ev mimarîsi geleneksel ilkelerden sıyrılıp miletlerarası üslûba yönelmiştir. Bununla beraber son resmî binalarda yeniden arap anıtlarının cepheleri taklit edilmektedir. (L.M)

Surry, A.B.D.'de nükleer santral, Virginia'nın güneydoğusunda. (L)

***SURUÇ** veya **SÜRÜÇ**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili) ilçe. — 58 617 nüf., ilçe merkezi 20 439 nüf. (1975); 71 köy (1970). [M]

SURURİ (Sururi GÜMEN. — diye tanınır), türk karikatür ve desen sanatçısı (Bursa 1920). Devlet Güzel Sanatlar akademisinde okudu. İlk karikatürü *Karikatür* dergisinde çıkan (1939) Sururi, *Çocuk Sesi, Afacan, Tasviri Efkâr, Cumhuriyet, Çocuk Haftası, Hürriyet* (1949) v.b. gazete ve dergilerde desinatör ve karikatürcü olarak çalıştı. *Canbaba* tipinin yaratıcısıdır. (M)

***SURURİ,** tiyatro sanatçıları yetiştirmiş bir türk ailesi: — GÜLRİZ (soyadı CEZZAR). — *Teneke* (1966) ve *Hint kumaşı* (1971) adlı oyunlardaki rolleriyle yılın en iyi kadın sanatçısı seçildi ve İlhan İskender armağanını kazandı. *Güneş de batar*'da oynadı (1972). [L]

***SURVAGE** (Léopold STURZVAGE. — denir), rus asıllı fransız ressamı. — (öl. Paris 1968). [L]

***SUSAM** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *susam* üretiminin yıllara göre miktarı şöyle oldu: 1970'te 36 000 t, 1971'de 43 000 t, 1972'de 33 000 t, 1973'te 26 000 t, 1974'te 29 000 t. (M)

SUSKEİ, Güney Afrika'da Bantu devleti. Transkei gibi ksosa halklarının yaşadığı Suskei, «ayrı gelişme» statüsüne yükselen ikinci Bantu devletidir. Transkei gibi Cap eyaletinin doğu kesiminde yer alan bu arazi 9 185 km² üstünde 520 000 kişiyi barındırır. (L)

***SUSURLUK,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe. — 41 067 nüf., ilçe merkezi 14 010 nüf. (1975); 45 köy (1970). [M]

***SUSUZ,** esk. **Cilavuz,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 25 684 nüf., ilçe merkezi 5 005 nüf. (1975); 28 köy (1970). [M]

***SUSUZ MÜSELLİM,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili, Hayrabolu ilçesi) bucak. — 11 475 nüf., bucak merkezi 601 nüf., 19 köy (1970). [M]

***SUŞEHRİ,** Sıvas ilinde (Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesim) ilçe. — 60 082 nüf., ilçe merkezi 10 852 nüf. (1975); 133 köy (1970). [M]

***SUTERMEİSTER** (Heinrich), isviçreli besteci. — Son yapıtları arasında viyolonsel için *İkinci konçerto* ve piyano için *İkinci konçerto* sayılabilir. Sanatçı bu yapıtları 1972 ve 1973 yıllarında besteledi. (L)

SUTHERLAND (Earl Wilbur), amerikalı biyokimyacı (Burlingame, Kansas 1915 - Miami 1974). Washington üniversitesinde önce farmakoloji, sonra biyokimya dersleri verdi (1940-1953), 1973'te Nashville'deki (Tennessee) Vanderbilt üniversitesinin fizyoloji profesörlüğüne atandı, burada hormonların etki mekanizması üstüne yaptığı molekülsel biyoloji araştırmalarıyla 1971 Nobel ödülünü kazandı. Hormon salgılayan organdan hedef hücrelerin zarına özgül bir biyolojik işaret ileten hormonların (ilk bilgi ileticisi) hücresel etkisinde çevrimsel adenozinmonofosforik asidin (ikinci bilgi ileticisi) genel rolünü açıkladı. (Bk. ADENOZİNMONOFOSFORİK, *Ek* ve *Çevrimsel* A.M.P., *Ek*.) [L]

***SUTZKEVER** (Abraham), yidiş dilinde yazan israilli yazar. — Son olarak çeşitli derlemeler yayımladı: *«Dört köşe harfler ve mucizeler»* (1968), *«Ölümcül yüzler»* (1970). [L]

***SUUD ibni ABDÜLAZİZ,** Suudî Arabistan kralı. — (öl. Atina 1969). [L]

SUVAR (Salih), türk haltercisi (Adana 1948). Haltere 17 yaşında başladı. 1971'de Akdeniz oyunlarında altın madalya aldı. — MEHMET, türk haltercisi (Adana 1950), öncekinin kardeşi. 1971 Akdeniz oyunlarında bronz madalya aldı. 1973'te Budapeşte'de yapılan mini dünya birinciliğinde ikinci oldu. 1975 Akdeniz oyunlarında bir altın ve iki gümüş madalya kazandı. Birçok Türkiye rekoru kırdı. (M)

***SUVARLI,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Besni ilçesi) bucak. — 6 642 nüf., bucak merkezi 3 032 nüf., 6 köy (1970). [M]

SUVAFİYE, Ürdün'de Amman'dan Vadiel-Sir'e giden yolun 1 km güneyinde bulunan arkeolojik yer. 1970'ten beri, D. Van Elderen yönetiminde bir amerikan heyeti ve Ürdün Eski Eserler dairesi denize yakın bir kesimde kazıları sürdürmektedir. Çeşitli ilkçağ ve ortaçağ kalıntıları arasında VI. yy.a tarihlenen bir bizans kilisesi bulundu. Bu bazilikanın, hemen hemen tamamı muhafaza edilen yer döşemesi 1973'te restore edildi. Bu döşemede, akantha dalları üzerinde çeşitli hayvanlar görülür: ceylan, köpek, ördek v.b. Bu çok güzel mozaik Filistin'de Madaba'da son olarak bulunan bazilikaların mozaikleriyle benzerlikler gösterir. (L)

SUVLA (Refii Şükrü), türk iktisatçısı (İstanbul 1908 - ay.y. 1962). Yükseköğrenim için gönderildiği İsviçre'de (1929) Lozan Ticarî ve İktisadî İlimler okulu ile Siyasî ve İçtimaî İlimler okulundan lisans diploması aldı (1932); aynı okulda iktisat doktorası yaptı (1934). Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesine doçent olarak atandı (1934); İktisat fakültesi kurulduğunda (1936) oraya geçti ve 1942'de profesör oldu; fakültenin İçtimaiyat enstitüsündeki görevi ölümüne kadar sürdü. Merkez bankasında idare meclisi üyeliği yaptı. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret okulunda para-kredi ve iktisat dersleri verdi. Başlıca eserleri: *Cihanda ve Türkiye'de beynelmilel tediye meseleleri* (1937); *Nazarî iktisat* (1945); *Tatbikî iktisat* (1948); *Para-kredi* (1963). [→Bibliyo.] (M)

***SÜE** (Louis), fransız mimar, dekoratör ve ressamı. — (öl. Paris 1968). [L]

SÜER (Nevzat), türk satranççısı (Çorlu 1925). Haydarpaşa lisesini bitirdi (1946). Satranca, ortaöğrenim yıllarında Kadıköy halkevinde başladı (1944); 1947'de İstanbul birincisi oldu. Türkiye Satranç federasyonunun kuruluşunda (1954) ve Uluslararası Satranç federasyonuna (F.İ.D.E.) üye olmasında (1962) önemli rol oynadı. F.İ.D.E. aracılığıyla düzenlenen satranç olimpiyatlarında (1962, 1964, 1966, 1968, 1972, 1974) türk ekiplerinde yer aldı. 1968, 1969 ve 1973'te Türkiye satranç birincisi oldu. 1970'te *Süer Satranç* dergisini çıkarmağa başladı. Günlük gazetelerde satranç köşeleri düzenledi. (M)

SÜLEOĞLU. Bk. SÜLOĞLU, *Ek*.

Süleymaniye Gençlik kulübü, İstanbul'da spor kulübü. 1911'de Terbiyei Bedeniye adıyla kuruldu. Uzun yıllar Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş gibi büyük kulüplerle mücadele etti. Siyah-beyaz renkli formaya sahip olan kulüp 1970-1971 sezonunda Üçüncü lige alındı. (M)

***SÜLEYMANLI,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Maraş ili, Merkez ilçesi) bucak. — 7 915 nüf., bucak merkezi 1 248 nüf., 9 köy (1970). [M]

SÜLFENİK sıf. (fr. *sulfénique*). Kim. *Sülfenik asitler*, sülfonik asitlere benzeyen, fakat sülföröz asitten türeyen ve genel formülü RSO_2H olan organik türevler. (Çok çabuk yükseltgenebilen bu maddeler kolayca sülfonik asitlere dönüşürler.) [L]

***SÜLOĞLU,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 856 nüf., bucak merkezi 3 282 nüf., 11 köy (1970). [M]

SÜLPİRİT i. (fr. *sulpiride*'den). Beyindeki yaşatkan sinir merkezlerinin çalışmasını düzenleyen ilâç; ayrıca psikotrop bir etkisi de vardır.
— ANSİKL. *Sülpirit* özellikle hipotalamus çekirdeklerini, soğancıktaki merkezleri ve ağsı maddeyi etkiler. (Bk. HİPOTALAMUS, *Ek*.) Ağızdan verilebileceği gibi kas arasına şırınga da edilebilir. Kullanıldığı yerler: mide-onikiparmak bağırsağı ülserleri, kanamalı rektokolit, yaşatkan sinirlere bağlı distoniler, çöküntü halleri, bazı psikoz halleri, dalız hastalıkları ve Ménière hastalığı (baş dönmesi). Sülpirit çok iyi katlanılan bir ilâçtır; çoğu zaman son derece iyi sonuç verir. (L)

***SÜLÜKLÜ,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Yunak ilçesi) bucak. — 10 626 nüf., bucak merkezi 1 247 nüf. (1970). [M]

SÜMEN (Meriç), türk balerini (İstanbul 1943). Ankara Devlet Konservatuvarı Bale bölümünü bitirdi (1961); aynı yıl Devlet balesi kadrosuna katıldı; bir süre sonra başbalerinliğe yükseldi. Devlet balesinin yurt içi ve yurt dışı oyunlarından otuz kadar eserde dans etti. Dış ülkelerdeki bale topluluklarında konuk sanatçı olarak bulundu: İngiltere Kraliyet, Hollanda Kraliyet, New York ve San Francisco Kent, Scala di Milano bale topluluklarıı; 1972'de Moskova Bolşoy balesinde *Giselle* adlı eserde başbalerin olarak dans etti. Oynadığı başlıca bale eserleri: *Uyuyan güzel, Faust, Kuğu gölü, Pagodalar prensi, Romeo ve Juliet.* (M)

SÜMER (Ayetullah), türk ressamı (İzmir 1905). Marsilya Ticaret okulunda öğrenim yaptı (1925-1928); devlet tarafından Fransa'ya gönderildi ve Paris'te Yüksek Fresk mektebini bitirdi (1932). Paris'te bulunduğu sırada katıldığı bir yarışmada gümüş madalya aldı. Türkiye'ye döndüğünde Devlet Güzel Sanatlar akademisinde hoca oldu ve Fresk atelyesini kurdu (1933). İzlenimci okuldan olmakla birlikte eserlerinde gerçekçi okulun izlerine de rastlanır; natürmortlarında antik eşya birinci planda dikkati çeker. Halkevlerince görevlendirilen ressam grubu içinde Afyon yöresinde çalıştı ve ilgi çeken peyzajlar yaptı. Devlet Resim ve Heykel müzesinde ve özel koleksiyonlarda tabloları vardır. (M)

SÜMER (Dinçer), türk oyun yazarı ve tiyatro oyuncusu (İzmir 1938). Devlet konservatuvarını bitirdi (1960) ve aynı yıl Devlet tiyatrosuna girdi. Yazarlığa 1953'te *Varlık* dergisinde çıkan hikâyeleriyle başladı; daha sonra *Yeditepe, Türk Dili, Dost* gibi sanat dergilerinde şiirleri ve hikâyeleri yayımlandı. Tiyatro sanatçılığını sürdürürken oyunlar ve senaryolar yazdı. TRT sanat ödülleri yarışmasında, radyo oyunları türünde *Küpe çiçeğinin ölümü*, televizyon oyunları türünde *Gecenin bir yerinde* ve hikâye türünde de *Serçe* adlı eserleriyle üç başarı ödülü aldı (1971). Başlıca eserleri: *Günebakan* (şiirler, 1955); *Denize çıkan cadde* (şiirler, 1957); *Küçük kızın adı Ayşe* (şiirler, 1965); *Altın kalpli kız* (oyun, 1970); *Kâtip çıkmazı* (oyun, 1970); *Üç derste aşk* (oyun, 1970). [M]

SÜMER (Güner), türk tiyatro yazarı ve sahneye koyucusu (Ankara 1936). Ankara Hukuk fakültesindeki öğrenimini yarıda bırakarak Paris'e gitti (1960) ve Charles Dullin okulunda bir süre tiyatro öğrenimi gördü. 1964'te Türkiye'ye dönüşünde tiyatro oyunculuğu ve yönetmenlik yaptı. Lisedeyken birkaç arkadaşıyla birlikte Ankara'da *Mavi* adlı 32 sayı süren aylık fikir ve sanat dergisini çıkardı (son beş sayı *Son Mavi* adıyla; kasım 1952 - nisan 1956). Toplum dışı kişilerin toplumla uyuşmazlığını çözüm-

Foto. Keystone (LAROUSSE) ; Anadolu ajansı, Kaymak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

leyen, namus ve özgürlük anlayışını yeni bir açıdan ele alan *Yarın cumartesi* adlı oyunu 1960-1961'de Site tiyatrosunda Kent oyuncuları, 1970'te İstanbul Şehir tiyatrosu, 1971-1972'de Ankara Birlik sahnesi tarafından sahneye kondu, 1962'de de kitap olarak basıldı. *Bozuk düzen* adlı ikinci oyunu (1964-1965'te İstanbul Şehir tiyatrosu, 1965-1966'-da Ankara Sanat tiyatrosu) ise 1965'te yayımlandı ve filme alındı. Sümer, Ankara Üniversitesi Tiyatro topluluğundaki ve Sahne Z'deki amatör çalışmalarını daha sonra Arena ve İstanbul Şehir tiyatrolarında sürdürdü. Eskişehir Belediye tiyatrosundaki görevinden sonra Ankara Sanat tiyatrosunda *Gizli ordu, Mezarsız ölüler, Yarma, Ayak bacak fabrikası* ve *Bozuk düzen*'i sahneye koydu. Asaf Çiyiltepe'nin ölümü ile Ankara Sanat tiyatrosundan (A.S.T.) ayrılarak İstanbul'-da, uzun süre devam edemeyen, İstanbul Sanat tiyatrosunu kurdu (1970). [M]

SÜMER (Nurullah Esat), türk iktisatçısı ve siyaset adamı (İzmir 1899 - İstanbul 1973). Almanya'da Frankfurt ve Berlin üniversitelerinin Hukuk ve İktisat fakültelerini bitirdi ve iktisat doktoru oldu (1922). Türkiye'-ye dönüşünde Sümerbank'ın kuruluş çalışmalarında görev aldı; bu çalışmalarından ötürü Atatürk tarafından kendisine «Sümer» soyadı verildi. 1929-1930'da İstanbul Kambiyo Murakabe heyeti reisliği, 1931-1933'te Osmanlı Borçlarını Tasfiye heyetinde üyelik yaptı. 1933'te Sümerbank genel müdürü oldu. 1939'da Antalya'dan milletvekili seçildi ve 1950'ye kadar Parlamento'da kaldı. Milletvekilliği sırasında maliye bakanlığı (1944-1946), devlet bakanlığı (1949), Kalkınma bankasında ve uluslararası Para fonunda Türkiye temsilciliği yaptı (1947-1950). 1961-1964 arasında Cumhuriyet senatosu üyesiydi. Maliye bakanlığı sırasında türk vergi sisteminde kazanç vergisi yerine gelir ve kurumlar vergisi düzeninin uygulanmasını sağladı. *Muasır iktisat nizamı* (1944) adlı bir kitabı vardır. (M)

***Sümerbank.** — 1970-1975 döneminde *Sümerbank* bir kamu iktisadî teşebbüsü olma niteliğini korudu, bankacılık hizmetlerinin yanında üretim faaliyetini de sürdürdü. Tamamı Hazine'ye ait olan kuruluşun sermayesi 1975 yılı sonunda 2 milyar liraya ulaştı.

Tabloda verilen personel kadrosu Sümerbank'ın toplam personel kadrosudur, bankacılık hizmetinde çalışan personel sayısı ise 1974 sonunda sadece 384 idi. Yani Sümerbank'ın bankacılık hizmeti, toplam iktisadî faaliyeti içinde çok küçük bir yer tutmaktadır. 1974 yıl sonu bilançosuna göre bankanın 26 milyon 589 000 TL.lık resmî, 50 milyon 7 000 TL.lık ticarî, 6 milyon 892 000 TL.lık bankalar ve 189 milyon 951 000 TL.lık tasarruf mevduatı vardı.

Sümerbank'ın sahip olduğu çeşitli sanayi tesislerinde gerçekleştirdiği üretim miktarları, ayrıca genel üretim tablosunda gösterilmiştir.

Sermayesi 2 milyar lira olmakla beraber, Sümerbank'ın öz kaynaklarının toplamı 1975 yılında 3 milyar lirayı aşmış bulunmaktadı. Banka öz kaynaklarının 1970-1975 dönemindeki gelişimi ayrıca tabloda gösterilmiştir.

Sümerbank'ın kârlılık seviyesinin çok düşük olduğu görülmektedir. Öz kaynaklarına oranla bankanın kârlılığı yüzde 1 ilâ 2 arasında değişmektedir. 1970 yılında ise Sümerbank 29 milyon TL. zarar etmiştir. Sümerbank'ın stokları 1970-1975 döneminde değer olarak 970 milyon liradan 2,5 milyar liraya çıktı.

Sümerbank çeşitli faaliyet dallarına yaptığı yatırımlarla önemli bir yatırımcı kuruluş niteliğini de taşımaktadır. 1975 yılı programına göre Sümerbank'ın yatırımlarının toplamı 592 milyon TL. idi. Bu yatırım, toplam tutarı 2,3 milyar lira olan eldeki projelere ait toplam yatırımın 1975 yılına tekabül eden kısmını teşkil etmektedir.

Sümerbank'ın yatırımları gıda sanayii, dokuma ve giyim sanayii, orman ürünlerini işleme sanayii, deri ve kösele sanayii, plastik işleme sanayii, kimya sanayii, seramik sanayii, çimento sanayii, pişmiş kilden gereçler sanayii, makine imalâtı sanayii ile konut ve sosyal tesisler, ticaret hizmetleri ve bankacılık hizmetleri alanlarına yayılmış bulunmaktadır. 1975 yılı yatırımları içinde dokuma ve giyim sanayii, 425 milyon liralık yatırımla birinci sırayı işgal etmektedir. (M)

SÜPERSENTEZ i. (fr. *supersynthèse*). Astron. Bir radyogirişimölçer* (*Ek*) ağı yardımıyla bir radyokaynağın haritasını çizme olanağı veren radyoastronomi tekniği.

— ANSİKL. *Süpersentez* tekniğinde, kuramsal olarak, birbirine dik iki doğrultuda, genellikle doğu-batı ve kuzey-güney doğrultularında sıralanmış iki dizi girişimölçerin bulunması zorunludur. Uygulamada ise, aralarındaki uzaklık istenildiği gibi değiştirilebilen hareketli antenler kullanarak ve Yer'-in dönmesinden yararlanarak girişimölçer sayısı azaltılabilir; bu durumda bir tek girişimölçer dizisi yeterlidir, çünkü bu dizi, gün boyu, gözlemlenen radyokaynağın karşısında değişik konumlar alır. Böyle bir teknik, optik teleskoplarınkine yakın bir ayırma gücüyle radyokaynak haritalarının çizilmesini sağlar. (L)

***SÜRE** i. — Bilişim. *Erişim süresi*, komutun yorumlanması ile bir belleğin bilgileri almağa ya da vermeğe başladığı an arasında geçen süre. (Bellekte ne kadar çok bilgi varsa ve belleğe erişim* [*Ek*] rasgele erişim şeklinde yapılıyorsa, erişim süresi o kadar uzar.) [L]

***SÜREKLİ** sıf. — Bilişim. Yüksek performanslara uyarlanmış bir bilgisayar için kullanılır. (İng. PİPE-LİNE.) Bk. ANSİKL.

— Mat. X *topolojik uzayının* Y *topolojik uzayında,* X'*in* x_0 *noktasında sürekli olan* f *uygulaması*, $f(x_0)$'ın her V dolayı için, f uygulamasından doğan görüntüsü V'de olacak şekilde x_0'ın bir v dolayı bulunacak, yani $f(v) \subset V$ ifadesini gerçekleyecek uygulama. (Bu koşul şuna eşdeğerdir: $f(x_0)$'ın her dolayının $f^{-1}(V)$ karşıt görüntüsü x_0'ın bir dolayıdır; f'nin x_0'da sürekli olabilmesi için, x_0'ın herhangi bir dolayındaki sınırının x_0'-da sürekli olması gerekli ve yeterlidir.) || X *topolojik uzayının* Y *topolojik uzayında,* X *üzerinde sürekli olan* f *uygulaması*, X'in her noktasında sürekli olan f uygulaması. (f'nin sürekli olması için, Y'nin her açığının f uygulamasından doğan karşıt görüntüsünün X'in bir açığı olması gerekli ve yeterlidir.

— ANSİKL. Bilişim. *Sürekli* bir bilgisayarda, art arda gönderilen bilgiler, komutlar ya da veriler, her biri işin bir bölümünü yapmakla görevli olan bir dizi elemandan geçerek işlem görür ve böylece birbiri ardına gelen bilgiler tıpkı bir boru içinde akan bir akışkan gibi bu çeşitli elemanlardan geçerek yoluna devam eder. (L)

SÜRFAKTAN i. (fr. *surfactant*). Biyokim.

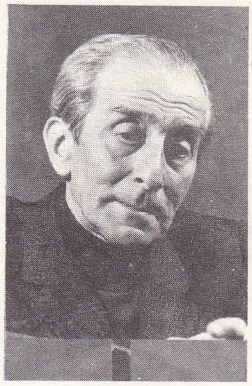

Ayetullah SÜMER

Kaynak: *Kamu İktisadî Teşebbüsleri ve İştirakleri yıllığı 1975* (Maliye bakanlığı)

Sümerbank'ta 1970-1975 döneminde çalışan personel adedi

	1970	1971	1972	1973	1974 (tahmin)	1975 (prog.)
memur ve teknik personel	4 093	4 277	4 498	4 672	5 693	5 693
işçi	35 852	35 812	36 290	36 864	39 116	40 594
TOPLAM	39·945	40 089	40 788	41 536	44 809	46 287

Sümerbank'ın öz kaynaklarının gelişimi
(bin TL. olarak)

	1970	1971	1972	1973	1974 (tahmin)	1975 (teklif)
nominal sermaye	1 500 000	1 500 000	2 000 000	2 000 000	2 000 000	2 000 000
ödenmemiş sermaye	— 663 000	— 193 800	— 228 853	— 166 452	— 93 406	— 93 406
ödenmiş sermaye	837·000	1 306 200	1 771 147	1 833 548	1 906 594	1 906 594
ihtiyatları	625 921	608 899	676 673	780 382	922 378	1 033 976
karşılıkları	139 448	174 247	17 398	46 777	91 053	106 053
dönem kârı	—	23 748	43 906	41 736	48 454	32 000
TOPLAM	1 602 369	2 113 094	2 509 124	2 702 443	2 968 479	3 078 623

Sümerbank'a ait genel üretim tablosu

mamul adı	*ölçü birimi*	*1970 fiilî*	*1971 fiilî*	*1972 fiilî*	*1973 fiilî*	*1974 program*	*1975 program*
pamuk ipliği	ton	46 814	48 797	52 832	51 686	55 126	55 769
pamuklu dokuma	1 000 Mt.	219 382	231 687	224 197	218 843	233 520	241 821
yün ipliği	ton	3 118	3 093	3 089	3 073	4 047	3 737
yünlü dokuma	1 000 Mt.	4 697	5 009	4 705	4 468	5 409	6 570
halı	m²	31 516	32 004	32 620	42 696	62 000	50 000
çimento	ton	246 149	317 552	257 921	282 263	400 000	400 000
tuğla	1 000 adet	5 651	5 942	5 851	5 775	6 000	6 000
kiremit	1 000 adet	9 029	7 154	6 540	8 110	8 760	8 485
ateş tuğlası ve harcı	ton	32 045	37 020	41 700	44 983	51 097	63 500
karo fayans	ton	4 700	4 697	3 893	5 042	4 500	6 000
karo seramik	ton	1 160	1 117	1 766	2 217	1 500	3 000
sıhhî tesisat	ton	789	989	118	144	185	3 000
elektro porselen	ton	1 384	1 348	1 266	843	846	2 500
rafine yağ	ton	3 286	2 792	3 277	3 651	6 083	6 079
sümerlit-sümerlizolit	1 000 m²	3 690	2 676	3 239	3 456	3 482	3 740
sümermika	1 000 m²	783	731	1 050	1 005	1 096	1 132
kunduralar	1 000 çift	1 638	1 447	1 468	1 565	2 350	2 940
reyon	ton	259	288	225	58	—	—
viskon	ton	1 093	1 103	885	206	6 500	6 400
sason	ton	129	144	117	6	—	—
valeks	ton	4 860	2 863	3 866	3 005	5 500	4 500
kösele vaketa	ton	1 039	925	1 519	1 788	1 985	1 200
muhtelif porselen	1 000 adet	1 282	1 347	1 421	1 424	1 400	1 505
karbon sülfür	ton	819	—	—	—	—	—
sicim	ton	580	578	563	655	705	650
kanaviçe	1 000 Mt.	37	80	—	—	—	—
makine halısı	m²	—	—	35 567	74 141	140 000	140 000
fırın malzemesi	ton	—	—	1 288	187	41	1 050
vidala süet	1 000 m²	39 373	40 672	32 975	45 035	44 250	14
çini	1 000 adet	—	—	—	—	—	45 680

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Soluk verme sırasında akciğer hava peteklerinin yüzey gerilimini azaltabilen madde.

— ANSİKL. *Sürfaktan* protein, glüsit ve daha çok fosfolipitlerden, özellikle de sfengomiyelin ile lesitin'den meydana gelir. Sürfaktan akciğer hava peteklerinin çeperindeki bazı hücrelerce salgılanır ve gebeliğin otuz beşinci haftasında ana karnındaki yavruda birdenbire artar.

Akciğer özütlerinde görülen sürfaktan fazlalığı ile doğumdan sonra görülen ve saydam zarlar hastalığı da denen (bk. ZAR, *Ek*) solunum güçlüğü arasında tersine bir ilişki vardır. (L)

***SÜRGÜ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Doğanşehir ilçesi) bucak. — 11 638 nüf., bucak merkezi 3 557 nüf., 6 köy (1970). [M]

***SÜRGÜCÜ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Savur ilçesi) bucak. — 12 235 nüf., bucak merkezi 2 367 nüf., 13 köy (1970). [M]

***SÜRMENE,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili) ilçe. — 51 063 nüf., ilçe merkezi 8 094 nüf. (1975); 41 köy (1970). [M]

***SÜRÜ** i. — Psikanaliz. *İlkel sürü*, insanlığın kaynaklarını ve bu kaynakların bireyin yapısında sürüp giden ruhsal kalıntılarını anlamak için Freud tarafından öne sürülen bilimsel erekli mit.

— ANSİKL. Freud, *Totem ve tabu* adlı yapıtında öne sürdüğü, ilk kralın kurban edilişi ve totemle tabu arasında bağ bulunduğu fikirlerini çağdaş antropoloji bilgilerinden almıştır (J. G. Frazer, William Robertson Smith). Freud'un kurgusu şöyle: insanlar başlangıçta bir *sürü* halindeydi; yaşlı ve güçlü bir erkek sürüdeki kadınları tekeli altında tutuyordu. Zamanla genç erkekler yaşlı erkeğe başkaldırıp onu öldürdüler; o andan itibaren baba adının yerini pişmanlık ve korku aldı; bu oldubittiye dayanarak Jacques Lacan şöyle yazar: «Ölü babadan başka baba yoktur». Babanın öldürülmesinden sonra oğullar cesedi yamyamlar gibi parçalayıp yediler; insan kurban etme yerine hayvan kurban ederek yemek şeklindeki totem yemeği bunun anısıdır. Freud'a göre dinlerin başlangıcı da bu babanın öldürülmesinden doğan sonucun bilinçaltına itilmesidir. Aynı şekilde, bireysel planda, çocukluk yıllarındaki Oidipus patlamasını izleyen belirtisiz dönem, ortak bilinçaltına itilme anlamına gelir. Kısmen bilimsel bir varsayım, kısmen Freud'un kurduğu bir mit olan ilkel sürü, Freud'çu kuramda, doğadan kültüre, tarihsel olmayandan tarihsel olana geçişi sağlamak bakımından ilgi çekicidir. Aynı zamanda, bu kurgunun geçerliği, Freud'un durmadan öne sürdüğü, ortaklaşa olanla bireysel olan arasındaki benzer işlevle yükümlüdür. Buna göre ilkel sürü, Oidipus kompleksi ile durmadan canlandırılmakta ve karşılıklı olarak biri öbürünün kanıtı olmaktadır. Lévy-Strauss *le Totémisme aujourd'hui* (Bugünkü totemcilik) [1962] adlı yapıtında, sürü varsayımının dayandığı totemcilik savına ilişkin bütün görüşleri eleştirmiş ve bugünkü antropolojik kuramlara pek de dayanıklı olmayan Freud'çu kurguların aksaklıklarını ortaya koymuştur. (L)

***SÜRÜÇ.** — Bk. SURUÇ, *Ek*.

***SÜSPANSİYON** i. — ANSİKL. Oto. ve Mekan. Son yıllarda otomobil *süspansiyon*'u sayısız incelemelere konu olmuş ve bu incelemeler gerek ön, gerek arka takımlara uygulanan çözüm yollarının sayısını giderek azaltmıştır. Bununla birlikte, ön takımda arka takımdan daha büyük bir gelişme olduğu rahatça söylenebilir, gerçekten arka takımlara uygulanacak en iyi yöntem konusunda henüz bir görüş birliğine varılmış değildir. Nitekim, sert ön dingil kırk yıla yakın bir süredir yerini bağımsız tekerleklere bıraktığı halde, aynı ilkenin arka tekerlere de uygulanmasına ancak son yıllarda başlanabildi; motorun arka dingil yüksekliğinde yerleştirilmiş olması halinde arkada da bağımsız tekerlekler kullanıldı, ama bu durumda da önden çekişli arabalarda başvurulan çözüm yollarından faydalanıldı. Bağımsız tekerlekli ön süspansiyon iki grupta toplanır: enine levyeler ve esnek McPherson kolları; son yıllarda bu esnek kollar daha çok kullanılıyor. Birinci tür süspansiyon, üçgen biçiminde bağlanmış iki levyeden oluşur; taşıtın boyuna simetri eksenine göre enine yerleştirilen bu levyeler şasiye ya da gövdeye mafsalla bağlanır ve sarmal yaylar ya da dingil çubukları gibi esnek süspansiyon parçalarına dayanır. Bu sistemin sağladığı yararlar şunlardır: bir engeli geçişte ya da düzgün olmayan yolda bir tekerlek öbürünü etkilemez; üçgenler yamuk biçiminde yerleştirilmişse taban tepeden daha geniş olduğundan dingil genişliği ve rot ayarında önemli değişiklik gerekmez; süspansiyona alınmamış kütleler nispeten azalmış olur; süspansiyon esnek çalıştığında rot ayarı hafifçe negatife kaçar ve bu durum yana çekişi biraz arttırır; anî fren yapıldığında karoserin burnunu bastıran şahlanma momenti azalır ve nihayet geçici eğim merkezini zemin üstünde ya da zeminde tutma olanağı sağlanır. Geçici eğim merkezi sorunu önemlidir; çünkü yandan gelen rüzgârın ya da merkezkaç kuvvetin etkisiyle karşılaştığında, yana yatmasına yol açan bir viraja girdiğinde arabanın dengesini sağlar. Eğim momenti, bu enine kuvvetin etkisini sağlayan levye kolunun önemini ortaya koyar. Bu moment, taşının ağırlık merkeziyle geçici eğim merkezini ayıran uzaklıkla gösterilir. Arabanın yere sağlam basmasını sağlamak için bu uzaklığın azaltılmasında yarar vardır, ama virajlarda tekerleklerin taşıdığı yük oranında da hızlı ve önemli değişiklikler olur ve bu durum süspansiyonun yana çekişe olan etkisini azaltır. Aslında, levyelerin boylarıyla karşılıklı konumları arasında bir uyum söz konusudur. Bu faydalarına karşılık, bu süspansiyon tipi ağır, hacimli, karmaşık ve sayısız mafsalları gerektiren bir yapıma yol açar. Günümüzde, *esnek ayaklı McPherson süspansiyonu* denilen ikinci gruba dönme eğilimi ağır basmaktadır; yukarıdaki süspansiyonun değişik bir biçimi olan bu tür süspansiyonda tek levye vardır. İç içe geçme (teleskopik), çift etkili bir amortisörden oluşan sistemde, dış tüple bağlantılı sarmal bir yay amortisörü sarar; bu tüp de poyra ekseniyle dingil yatağına bağlıdır ve alt ucundan enine ve tek bir levyeye dayanır. Amortisör çubuğu ile bunu saran yay tekerlek yatağına bağlıdır. Direksiyon kırma anında tekerlekle birlikte amortisör de döner. Boyuna güçler eğik biyeller tarafından soğurulur. Bu tip süspansiyonun yararları çoktur: az yer kaplama, az sayıda mafsal, önemli ölçüde yaylanma, hafifliği ve tekerleğe çok yakın konumu sebebiyle etkili işleyiş, hemen hemen değişmez dingil aralığı ve esneme konumunda yana çekişe direnç gücünü artırışı. Bunlara karşılık, rulman sesinin giderilmesindeki güçlük yüzünden gürültülü çalıştığı ve dayanma bölgelerinde karoserin iskeletini pekiştirme zorunluğu olduğu söylenebilir.

Tümüyle bağımsız tekerleklere bağlı bir süspansiyon düzeneği yolcuların rahatı açısından kuşkusuz en iyi çözüm yoludur; ama bu durumda karşımıza, eğim halinde arabanın zemine sağlam oturması gibi güç bir sorun çıkar. Arabayı yana yatıran eğim momenti, aynı takım yaylarını ayıran uzaklığın karesiyle ters orantılı, bu yayların esnekliği ve taşıtın ağırlık merkezinin eğim eksenine uzaklığıyla doğru orantılıdır. Eğim ekseni, dingillerin geçici eğim merkezleri bir doğru çizgiyle birleştirilerek elde edilir. İki sert dingil kullanılmışsa, bu eksen devamlı olarak süspansiyon yaylarının yatay düzlemi içinde ve yaylara eşit uzaklıkta bulunur. Bağımsız tekerlek süspansiyonlu ön dingil kullanılmışsa eğim merkezi öne kayar, tekerlekler tam paralel yaylanıyorsa bu eğim merkezi ön tekerleklerin zemine temas noktasında yol düzeyinin altına düşer. Nihayet, aynı nitelikli iki dingil kullanılmışsa, eğim ekseni arkaya kayar ve zemin hizasında bulunduğunda ağırlık merkezine uzaklığı maksimuma ulaşan bir konum alır. Bir yandan, iki tekerlek takımının dingil uzaklığı ve süspansiyon yaylarının sertleşme oranı sınırlı olduğu, bir yandan da ön tekerleklerin paralel yaylanması sert bir dingile bağlılığın sakıncaları önlemek bakımından kaçınılmaz olduğu için, eğim momentinin etkisini azaltacak tek çözüm yolu, geçici eğim merkezini yeterince yüksekte ve arkada diferansiyel düzeyine yakın tutacak bir bağımsız tekerlek süspansiyon sistemi bulmak olabilir. Bu yüzden günümüzde, değişik biçimlere girebilen kırık dingil kullanılmasına çalışılmaktadır. İlk tip, süspansiyonsuz diferansiyelin iki yanına yerleştirilmiş mafsalların çevresinde esneyen ve itiş borusuyla boyuna, dingil borusuyla enine hareketi sağlayan iki yarım tekerlek şaftından oluşmuştu. Ucuza mal olan bu yöntem, esneme anında bir tekerleğin öbürüne etkisini tamamen önleyecek kadar yüksekte bulunan geçici bir eğim merkezi sağlıyordu, fakat bunun yanında birçok sakıncası vardı: çok kısa yarım tekerlek şaftları rot ayarının ve tekerlek aralığının değiştirilmesini gerektiriyor, bu da lastiklerde aşırı yıpranmaya yol açıyordu; kasanın eğimi virajda rot ayarını pozitife çeviriyor, bu da arabanın yol üzerindeki sağlamlığını sarsıyordu; nihayet diferansiyel-karoser bütününde sessizliği sağlamak olanaksızdı. İki mafsal yerine diferansiyel altına yerleştirilen tek bir mil kullanıldığında, eğim merkezinin biraz alçak olmasına rağmen, genellikle benimsenebilecek yeni bir süspansiyon tipi elde edilir. Ne var ki, tekerlek aralığı ve rot ayarı değişimleri konusundaki sakıncalar önlenmiş olmaz; bu yüzden bir dengeleyici veya eğimi engelleyen ek bir çubuk kullanmak gerekir. Bunların dışında yeni çözüm yolları aranmaktadır: tekerleklere yön veren boyuna ayaklı dingilde süspansiyonun esnek ayaklarla hidropnömatik elemanlarla ya da burulma çubuklarıyla sağlanması gibi. Bu yöntemin tek kusuru virajda tekerleklerin karoserle birlikte eğime girmesi ve direksiyon etkinliğinin azalmasıdır. Tekliflerden biri de enine ve boyuna kuvvetleri sönümlemek için dingilin önüne yerleştirilmiş eğik levyelerle tekerleklerin yönlendirilmesidir. Eğik eğim ekseni tekerlek salınım ekseninin merkezinden geçer. Tekerlek tarafına homokinetik tahrik mafsalları ve diferansiyel

süspansiyon

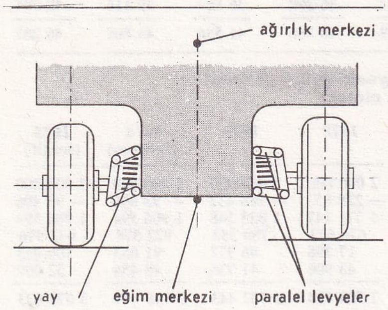

enine paralel levyelerle ön süspansiyon

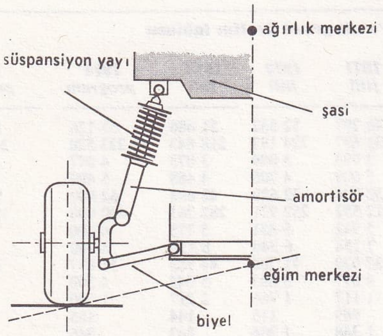

esnek ayaklı McPherson ön süspansiyonu

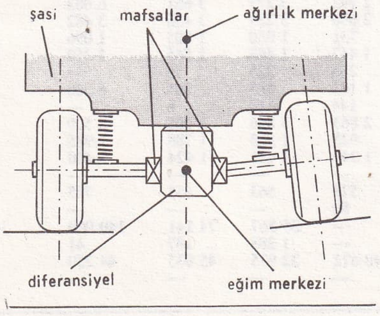

çift mafsallı kırık dingille arka süspansiyon

tarafına rotlar yerleştirilir. Bu çözüm yolu da, uygulanmasının son derece karmaşık olması nedeniyle benimsenememiştir. (L)

***SÜT** i. — Gıda sanay. *Süt üretimi.* Bk. ANSİKL.

— İçsalgı bil. *Etene süt homonu,* etene tarafından salgılanan ve süt salgısına yol açan hormon. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Gıda sanay. *Türkiye*'de, 1972'de 33 milyon 188 000 baş sağılan hayvandan elde edilen toplam 4 milyon 358 000 t *süt*'ün sağılan hayvan türlerine göre dağılımı şöyleydi: inek 2 milyon 558 000 t, manda 273 000 t, koyun 923 000 t, tiftik keçisi 50 000 t v.d. 1973'te 34 milyon 328 000 baş sağılan hayvandan elde edilen toplam 4 milyon 591 000 t sütün sağılan hayvan türlerine göre dağılımı da şöyle oldu: inek 2 milyon 747 000 t, manda 271 000 t, koyun 953 000 t, tiftik keçisi 58 000 t v.d. 1974'te 34 milyon 544 000 baş sağılan hayvandan toplam 4 milyon 672 000 t süt elde edildi ve bu, türler bakımından şöyle belirlendi: inek 2 milyon 812 000 t; manda 273 000 t; koyun 961 000 t; tiftik keçisi 53 000 t v.d. 1972'de 3 milyon 865 000 TL. olan süt ve mamulleri üretim değerinin 1977'de 6 126 000 TL. olacağı hesaplandı. 1972'de süt ve mamullerine olan talebin artışı yüzde 9,1 iken Üçüncü Beş Yıllık plan döneminde talep artışının 9,3'e çıkacağı tahmin edildi. Süt* Endüstrisi kurumunun (*Ek*) sayısı ve kapasitesi artan tesislerinin yanı sıra 1975'te İzmir'de özel kesime ait, deneme üretimine başlayan Pınarsüt tesisleri günde 75 t çiğ süt işleyerek Türkiye'de ilk defa şehirden şehire nakilde soğuk muhafazayı gerektirmeyen ultra-pastörize içme sütü elde etti. Fabrika diğer süt mamullerini de üretmeğe başlayarak tam bir süt kompleksi haline geldi. Yine özel kesime ait Edirne'deki Meriç süt fabrikası yılda 15 000 t çiğ süt kapasitesiyle tetrapak sterilize süt ve mamulleri üretmeğe başladı (1975). Özel kesime ait olan üçüncü tetrapak sterilize süt ve mamulleri imal edecek olan 27 000 t/yıl kapasiteli SÜTSAN tesisi 1976'da Ankara'da çalışmağa başlamak üzere proje uygulamasını sürdürdü. Türkiye Süt Endüstrisi kurumunun açılacak tesisleriyle birlikte 1976 sonunda toplam üretim kapasitesi 529 000 t/yıl çiğ süt olarak hesaplandı.

İşlenen sütün tüketim türlerine göre dağılışı şöyleydi: içme sütü yüzde 22,1, yoğurt yüzde 37, kaşar peyniri yüzde 9,3, beyaz peynir yüzde 14,4, muhtelif peynirler yüzde 10,1, tereyağı yüzde 6,2, süttozu yüzde 0,9.

— İçsalgı bil. *Etene süt hormonu* (E.S.H.), etenedeki sinsisyotrofoblast tarafından yapılan polipeptit cinsinden bir hormondur; «insan etene somatomammotrofini» de denir (Human Chorionic somatomammotrophine) [H.C.S.]. Hormonun kan plazmasındaki miktarı radyoimmünolojik teknikle belirlenir. Etene ağırlığı ile plazma hacmi arasındaki ilginç bağıntı bütün uzmanlarca kabul edilmese bile bu hormonun etene tarafından bir içsalgı olarak yapıldığı artık tartışma götürmez. Bu konuda yakın zamanda pek çok araştırma yapılmış olmasına rağmen çok tehlikeli gebeliklerde görülen miktarın, sonucu etkilemedeki önemi henüz tartışma konusudur. (ML)

***SÜTÇÜLER,** Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi, Isparta ili) ilçe. — 21 630 nüf., ilçe merkezi 2 724 nüf. (1975); 27 köy (1970). [M]

***Süt Endüstrisi kurumu** (TÜRKİYE) [kısaltması SEK]. — 1974'te, kapasitesi yılda 7 000 t çiğ süt* (*Ek*) olan Turhal ve Konya fabrikaları, 1975'te her biri yılda 6 000 t çiğ süt kapasiteli Çankırı, Kastamonu, Burdur, Havza, Muş fabrikaları işletmeye açıldı. Bu fabrikaların toplam çiğ süt işleme kapasitesi yılda 44 000 tondur. SEK'in iştirakiyle kurulan, yılda 6 000 t kapasiteli Bingöl fabrikası 1976 başında üretime başladı. 1976 içinde çalışmağa başlayacak, yılda 7 500 kapasiteli Bolu ve Doğanşehir fabrikalarından sonra, 15 000 t kapasiteli Eskişehir ve Ilıca (Erzurum) ile 7 500 t kapasiteli Yatağan (Muğla), Adilcevaz (Bitlis), Afyon fabrikalarının yapımı sürdürüldü. Makineleri sipariş edilmiş ve 1976 sonuna kadar işletmeye açılması planlanan süt fabrikaları, her biri 7 500 t kapasiteli, Çorum, Kırşehir, Giresun, Elazığ, Bayburt (Gümüşhane), Kahramanmaraş, Aksaray (Niğde), Tunceli ve Yüksekova'dır (Hakkâri). Yılda 7 500 t çiğ süt kapasiteli Sinop ve Siirt fabrikalarıyla 15 000 t kapasiteli Devrek (Zonguldak) fabrikası 1976 martında ihale edildi ve yıl sonuna kadar bitirilmesi öngörüldü. Böylece SEK tarafından 1976'da 25 fabrika kurulması ve toplam süt işleme kapasitesinin yılda 199 500 t çiğ süt olması planlandı. Ayrıca, kurumun iştirakiyle kurulacak 3 fabrikanın daha projeleri hazırlandı ve bunların da yılda 17 000 t çiğ süt işleyeceği hesaplandı. Kurumun tesislerinde pastörize süt, yoğurt, ayran, kaşar peyniri, süttozu, tereyağı, beyaz peynir, dondurma, sadeyağ, gravyer, tilsit ve münster peynirleri üretilir. (M)

***SÜTLAÇ,** Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde (Afyon ili, Dinar ilçesi, Merkez bucağı) köy. — 780 nüf. (1970). [M]

***SÜTLÜCE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Merkez ilçesi) bucak. — 4 118 nüf., bucak merkezi 430 nüf. (1970). [M]

SÜTUNLU sıf. (*sütun*'dan *sütun-lu*). Metalürji. *Sütunlu yapı,* maden külçelerinin dış katmanlarında oluşan bir çeşit billûr yapısı: *Külçelerin yavaş katılaşması, özellikle külçe kalıbının yüzeyinden başlayarak billûrların gelişmesini ve böylece sütunlu bir yapının oluşmasını kolaylaştırır.* (L)

***SÜVEYŞ,** Mısır'da şehir. — Ask. tar. Altıgün savaşı (1967) sırasında hemen tamamen boşaltılan Süveyş kentinin nüfusu 1973'te dördüncü israil-arap savaşı patladığında ancak on bin kadardı. Mısır 3. ordu birlikleri gibi Süveyş halkı da, israil kuvvetlerinin Sina cephesini yarma harekâtı sonucunda sarılmıştı. Kentin ikmali ancak 11 kasım 1973'te Birleşmiş milletler barış gücü komutanlığının yardımıyla imzalanan mısır-israil ara anlaşmasından sonra düzenli bir şekilde yapılabildi. Nihayet 18 ocak 1974'te kuvvet kullanmama üstüne imzalanan yeni bir mısır-israil anlaşmasıyla mart sonunda mısır ve israil birlikleri *Alpha, Bravo* ve *Charlie* adı verilen, Süveyş kanalına paralel üç hatta çekildi; bu hatlar üç bölgeyi sınırlandırıyordu; merkez bölge Birleşmiş milletler barış gücü tarafından işgal edildi. (Bk. *Dördüncü* ISRAIL*-ARAP *savaşı, Ek.*) [L]

***Süveyş kanalı.** — 1967'den bu yana ulaşıma kapatılmış olan Süveyş kanalında 1973'teki dördüncü israil*-arap savaşından (*Ek*) sonra mayınların temizlenmesine başlandı. 1974 yılında *Royal Navy*'den ve fransız deniz kuvvetlerinden yardım alan amerikan deniz kuvvetlerinin yönetiminde sürdürülen bu mayın temizleme çalışmaları sonucu 5 haziran 1975'te kanal yeniden ulaşıma açıldı. Kanalın temizlenerek trafiğe açılması 300 milyon dolar masrafa mal oldu. Açılıştan hemen sonra kanalın iki aşamada genişletileceği açıklandı. Açıklamaya göre kanalın derinliği birinci aşamada 17,5 metre olacak ve 150 000 tonluk gemiler buradan geçebilecek; ikinci aşamada ise derinlik 22,3 metreye indirilecek ve 250 000 tonluk gemilerin geçişine elverişli hale gelecek. Birinci aşama 1978-1979'da, ikinci aşama da 1981-1982'de tamamlanacak ve bu iş için yaklaşık 2 milyar dolar harcanacak.

Mısır, kanalın açılışında geçiş ücretlerini 1967 tarifesine göre yüzde 90 arttırdı. Böylelikle 1966'da 250 milyon dolar olan yıllık gelirin 1975'ten sonra yılda 450 milyon dolara yükseleceği hesaplandı.

Kanalın kapalı kaldığı sekiz yıl dünya deniz ulaşımında 15 milyar dolarlık fazla harcamaya sebep oldu ve Mısır da bu yüzden 3 milyar 840 milyon dolarlık bir gelirden yoksun kaldı. (M)

***SÜZGEÇ** i. — Mat. Bir E kümesi için, bu kümenin parçalarının $\mathscr{F}$ ailesi; şöyle ki: 1. eğer bir A alt kümesi $\mathscr{F}$'ye katılıyorsa, A'yı içeren her alt küme de aynı şekilde $\mathscr{F}$'ye katılır; 2. eğer A ve B gibi iki

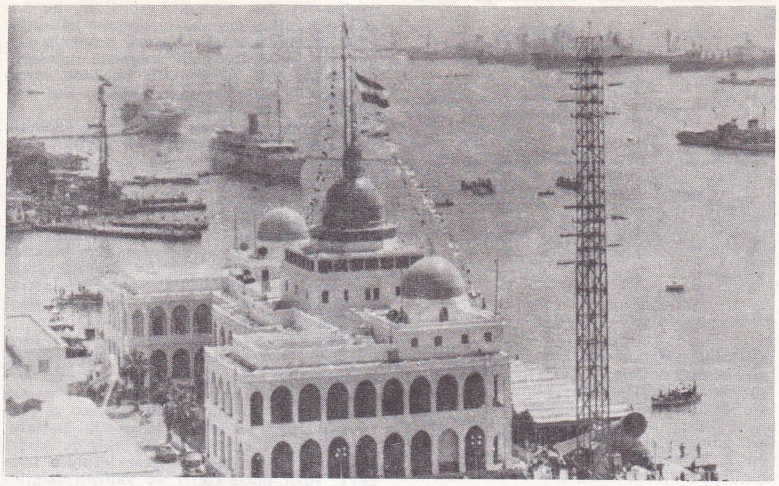

Süveyş kanalının yeniden trafiğe açıldığı gün (5 haziran 1975) Port Sait limanından görünüşü

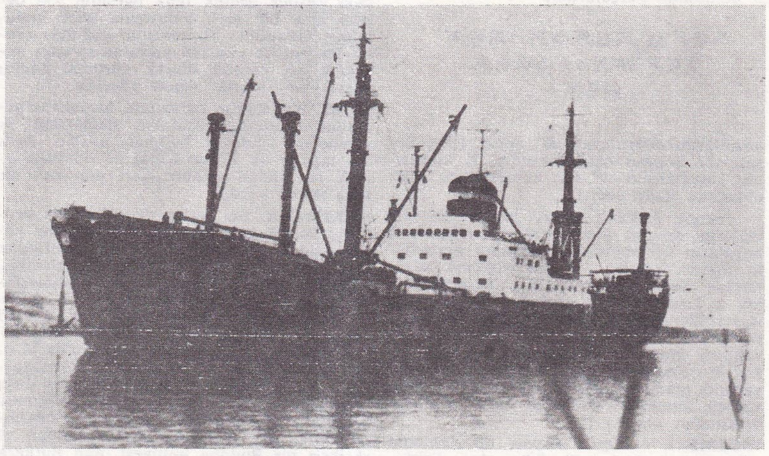

temizlenen Süveyş kanalından geçen ilk gemi, 1967'den beri Göller bölgesinde sıkışıp kalmış alman şilebi Munsterland oldu

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

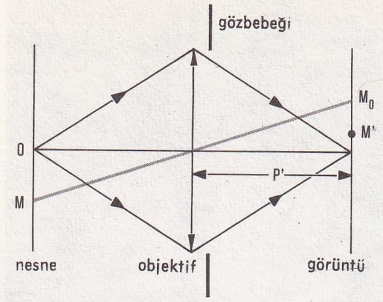

optik süzme

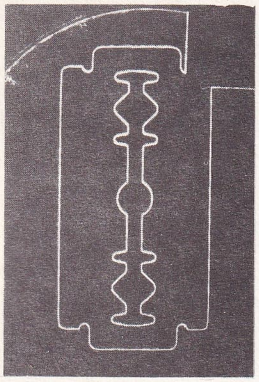

bir tıraş bıçağının striyoskopisi

alt küme $\mathcal{F}$ ailesine aitse, bu iki alt kümenin arakesitleri A ∩ B için de aynı şey söz konusudur; 3. boş küme $\mathcal{F}$ ailesine ait değildir: *Bir* D *doğrusunun noktaları için, bir ya da birkaç sabit noktayı içeren alt kümeler bir süzgeç oluşturur.* (Sonsuz bir E kümesinde, E'nin sonlu parçalarının tümleyicileri bir süzgeç oluşturur.) Bir E kümesinin parçalarının.

$$F_1 \in \mathcal{F} \text{ ve } F_2 \in \mathcal{F} \Rightarrow F_1 \cap F_2 \in \mathcal{F}$$
$$F \in \mathcal{F} \text{ ve } X \supset F \Rightarrow X \in \mathcal{F}$$
$$\emptyset \notin \mathcal{F}\ ;$$

koşullarını doğrulayan $\mathcal{F}$ ailesi. [Son koşul, söz konusu olan süzgecin, E kümesinin parçalarının $\mathcal{P}$ (E) kümesinden farklı olduğunu ifade eder.]

— Teknol. *Türbinli süzgeç,* pigmentsiz verniklerin ve çok ince öğütülmüş pigmentli boyaların işlenmesinde kullanılan santrifüjlü ayırıcı. (Aygıt bir santrifüjleme kazanından oluşur; bu kazanın çelik çeperlerinin iç kısmı, tülbent gibi süzücü kumaştan ikinci bir çeperle astarlanmıştır. Boya bu iki çeper arasına girer ve içindeki ağır yabancı maddeler merkezkaç kuvvetin etkisiyle çelik çeper üzerine çökelir; içindeki yabancı maddeleri bu çeperde bırakan boya süzücü kumaştan geçtikten sonra kazanın ortasından alınır.) [L]

SWAZILAND başbakan Dlamini Habeşistan imparatoru ile birlikte Addis-Abeba'da (mayıs 1973)

***SÜZME** i. — *Optik süzme,* bir nesnenin görüntüsünü bir optik bileşenler dizisinden (mercekler, aynalar, mercek sistemleri) geçirerek değiştirme işlemi.

— ANSİKL. Bilindiği gibi elektroakustikte karmaşık bir işaret, değişik (ve geçici) frekanslarda birtakım sinüsoidal işaretlere ayrıştırılabilir. Böyle bir işaret bir bileşenler dizisinden geçtiği zaman, değişik sinüsoidal işaretler belli bir büyüme katsayısıyla iletilir ve bu katsayı iletim hattını oluşturan öğeler yardımıyla hesaplanabilir; böylece, sözgelimi yüksek frekanslar (tiz sesler) alçak frekanslardan (pes sesler) daha zayıf hale getirilebilir.

Aynı noktadan hareket ederek, optikte de bir nesnenin bir uzay değişkenine göre (geçici değil) genliği ya da aydınlanması sinüsoidal olan birtakım elemanlardan meydana geldiği kabul edilebilir; bu sinüsoidal aydınlanma değişimine tekabül eden frekansa «uzaysal frekans» denilir.

Max von SYDOW Ingmar Bergman'ın «Yedinci mühür»ünde (1956)

Bir optik âlet değişik uzaysal frekansları az-çok iletir ve bu *süzme* işlemi bir nesnenin görüntüsünü mutlaka etkiler. Ancak, tıpkı elektroakustikte olduğu gibi, nesnenin uzaysal frekanslarının dağılımını belli bir ölçüde değiştirmek mümkündür. Özellikle, şekilde gösterilen montaj gerçekleştirilirse bu sonuca kolayca varılır. Kırınma teorisi, noktasal ve tekrenkli S kaynağının görüntüsünün oluştuğu π düzleminde, nesnenin uzaysal frekanslarının dağılımının ya da daha doğru bir deyişle, nesnenin Fourier dönüşümünün gerçekleştiğini ispatlamıştır. Demek ki bu düzleme birtakım kaşlar yerleştirerek görüntüde bazı değişiklikler yapılacağı düşünülebilir. Böylece iyi yapılmamış bir net ayarının görüntüyü bozucu etkileri ortadan kaldırılabilir, hiç değilse azaltılabilir. Ayrıca gene bu yöntem, bir nesnenin bazı ince ayrıntılarını ortaya çıkarma olanağı da verir: bunun için, S'nin geometrik görüntüsü olan S' noktasında ışığın önüne mat ve ışığı geçirmeyen bir disk koymak yeterlidir; bu koşullarda yalnız kırınmaya uğramış ışık öbür yana geçebilir, üstelik bu ışık nesnenin yalnız ince ayrıntılarında kırınıma uğramıştır. Böylece π düzleminde bu ince ayrıntıların bir görüntüsü elde edilir. Bu yöntemin adı «striyoskopi»dir.

Süzme işlemiyle bunun tam tersini yapmak, yani nesnedeki istenmeyen bir ayrıntıyı, örneğin bir tramı yok etmek de mümkündür; bunun için S' noktasına, tram üzerinde kırınma uğrayan ışığı geçirmeyecek küçük bir delik yerleştirilir. (L)

SVAERDBORG, Danimarka'da, Sjaelland adasının güneyindeki bir turbalıkta bulunan Yontmataşsonrası'na ait yer. Burada yontma balta ve keşerlerden oluşan bir mikrolit endüstrisi, süslü kemikler ve amber pandantifler bulundu. (L)

SVANBERG (Max Walter), isveçli ressam (Malmö 1912). 1945'te açtığı ilk sergide gerçeküstücü desenleri ve bu desenlerdeki erotizm yüzünden eleştirmenlerin ve halkın düşmanlığını kazandı. 1950'de isveç gerçeküstücü grubunun imgeci hareketini başlattı, parisli gerçeküstücülerle, özellikle de André Breton'la ilişki kurdu. Desenlerinde, tempera, «inci mozaikleri» ve yapıştırmalarındaki başlıca özellik renk öğesinin son derece ince bir zevk anlayışına göre kullanılmış olmasıdır. Yapıtlarının çoğunda erotik bir periler evrenini yansıtan sanatçı mitolojik bir yaratık olarak gördüğü kadını düşsel bir yaratık olarak yüceltir. (L)

SVAT, Pakistan'ın kuzeyinde, Malakand geçidinin ötesinde, Hindukuş dağlarının ilk yamaçları üzerinde bulunan eyalet. Aynı adı taşıyan ve Kabul ırmağına dökülen ırmak tarafından sulanır; sert olmayan bir kara iklimi vardır.

● *Arkeoloji.* Bu eyalet 1956'dan beri profesör Tucci* (*Ek*) ile profesör Facenna yönetimindeki bir italyan heyeti tarafından kazılmaktadır. Birçok bölge incelenmiş, Gogdara denen Cilâlıtaş devri yerleşmesinde kaya duvara yapılmış gravür ve resimler bulunmuştur (M.Ö. XII.-I. yy.). Vâdi dibinde bütün bir şehir olan ve belki İskender tarafından kurulan Udegram'da M.Ö. IV. yy.dan M.S. IV. yy.a kadar oturulmuştur; sivri bir tepe üzerinde sonradan inşa edilen ve belki XI. yy.da Gazneli Mahmud tarafından yıkılan bir şato şehre hâkimdir. M.Ö. III. yy.da kurulduğu sanılan ve eksiksiz bir Buddha külliyesi olan Butkara M.S. VII. yy.a kadar gelişmeğe devam etti ve güzelleştirildi. Merkezdeki büyük stupa, altı inşa devresini gösterir. Özellikle beşinci devrede yeşil şistten (bakırtaşı) bir mezar dekoru vardır ve yapıyı çepeçevre saran koridorun zemini muhteşem görünüşlü mavi, yeşil, sarı çam bloklarıyla kaplıdır. Süsleme üslûbu Gandhara sanatından ve eski Mathura hint sanatından etkilenmekle beraber, biraz kaba da olsa çok çekici yerli özellikler taşır. Bu eserler İtalya'nın Roma şehrinde, Doğu Sanatları müzesindeki Seydi Şerif bölümünde gösterilmektedir. (L)

***SVEDBERG** (Theodor), isveçli kimyacı. — (öl. Stockholm 1971). [L]

***SWADOS** (Harvey), amerikalı yazar. — (öl. Holyoke, Massachusetts 1972). Yeni anlatılar yayımladı: *Standing fast* (Canlı perhiz) [1970]; *Mystery of the Spanish Silver Mine* (İspanya'daki gümüş madeninin esrarı) [1971]. (L)

SWAP i. (*takas* anlamında ing. k.). Bank. Bankalar arasında çeşitli paralar için ön mutabakat ve emaneten satışla sağlanan karşılıklı yazışma ile yapılan takas işlemi. Kredi peşinen çekilir, sonradan kısa dönemde (üç ayda) ödenerek kredi alma hakkı yeniden yaratılır. Swap terimi yan anlamıyla para piyasasında aynı ülke bankaları arasında döviz raporu veya hazinenin döviz üzerinden yaptığı anlaşmaları da belirtir. (L)

SWARTKRANS, Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal), Krugersdrop yakınlarında tarihöncesi yer. Bir tip australanthropus olan paranthropus'un (*Paranthropus crassidens*) kalıntıları bulundu. (L)

***SWAZİLAND** veya **SVAZİLAND,** Güney Afrika'da özerk arazi. — 460 000 nüf. (1973).

TARİH

Kral Sobhuza II, 6 eylül 1968'de bağımsızlığını ilân etti. Kralcı parti İmbokodvo'nun başkanı Makhosini Dlamini başbakan oldu; başlıca muhalefet partisi Ngwame'nin yönettiği Millî Kurtuluş kongresi idi. 18 mayıs 1972 genel seçimlerinde, İmbokodvo 24 sandalyeden 21'ini kazandı, ama 12 nisan 1973'te kral Sobhuza II Anayasa'yı kaldırdı ve siyasî partileri kapattı. Yöneticilerin başlıca hedefi olan iktisadî kalkınma, çok sayıda yabancı yatırımla desteklendi. Dış siyasette, hükûmet Güney Afrika cumhuriyetinin ağır basan etkisinden kurtulmağa çalışmaktadır; ama Güney Afrika cumhuriyeti hâlâ ülkeye mal satan ülkelerin başında gelir (ithalâtın yüzde 80'i). Bununla birlikte, Swaziland, Kenya, Uganda, Tanzaniya ve Zambiya ile ilişkilerini sağlamlaştırmakta, İngiltere ile iktisadî ve diplomatik ilişkilerini pekiştirmektedir. (L)

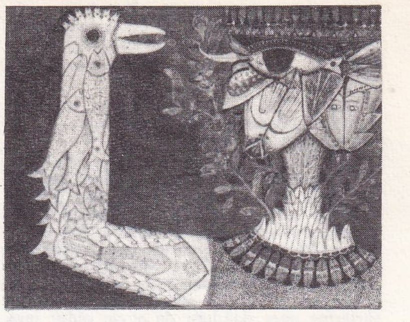

M. W. SVANBERG «Hayalî bir konuşmanın inci dizisi» (1953) pastel ve suluboya (özel kol.)

Swidry fasiyesi, Swidry-Wielki'de (Polonya) bulunan malzemeyle tanımlanan, Polonya ile Batı Rusya'yı kapsayan Yontmataşsonrası kültür fasiyesi. Ters yontmayla iki yanı inceltilmiş saplı bir uçla (Swidry ucu) belirlenen bu fasiyes iki evreye ayrılır; ikinci evrede mikrolit endüstrisine doğru bir eğilim görülür (M.Ö. IX.-VIII. binyıllar). [L]

SWİDRY WİELKİ, Polonya'da Varşova'nın güneydoğusunda tarihöncesi yer; adını Yontmataşsonrası'na bir kültür fasiyesi olan *Swidry fasiyesi*'ne vermiştir. (L)

SWİFT, ing. SOCIETY FOR WORLDWIDE INTERBANK FINANCIAL TELECOMMUNICATIONS'ın (Bankalararası telekomünikasyon sistemi) kısaltması. 1973 haziranında, 13 ülkeye ait 240 banka, ulusal hatlardaki tıkanıklık ve bazı ülkelerle kurulan telefon bağlantılarındaki gecikmeler karşısında, daha rahat bir haberleşme ortamı sağlayabilmek için kendilerine ait özel bir uluslararası telekomünikasyon şebekesi kurmayı kararlaştırdılar. Şirketin merkezi Brüksel'dedir. Kâr amacı gütmeyen kuruluşun giderleri, şebekeyi kullandıkları ölçüde bankalarca karşılanır. (L)

***SWİNDON,** Büyük Britanya'da şehir. — Kimya sanayii. (L)

SYDOW (Max VON), isveçli sinema ve tiyatro oyuncusu (Lund 1929). Stockholm Krallık Tiyatro okulunda öğrenim gördükten sonra çeşitli filimlerde küçük rollere çıktı («*Yalnızca bir ana*» [1949] ve *Bayan Julie* [Fröken Julie], 1951, her ikisini de Alf Sjöberg yönetti). 1950 yıllarında tiyatro ile de ilgilendi. İngmar Bergman tarafından 1956'da *Yedinci mühür*'ün (Der sjunde Inseglet) başrolüne getirildi. Bu filimle kazandığı başarıdan sonra İngmar Bergman yönetiminde çeşitli filimler çevirdi: *Yaban çilekleri* (Smulstronstallet) [1957]; *Yüz* (Ansiktet) [1958]; *Jungfrukallan* (Genç bakire pınarı) [1959]; *Aynadaki gibi* (Sasom i en spegel) [1961]; *Natvardsgasterna* (Kutsal ayin konukları) [1962]; *Vargtimmen* (Kurtların saati) [1967]; «*Utanç*» (1968); «*Tutku*» (1969); «*Temas*» (1971). Ayrıca, George Stevens (*The Greatest story ever told* [En büyük hikâye], 1963), George Roy Hill (*Hawaii,* 1966), Lars Magnus Lindgren («*Siyah palmiyeler*», 1967), John Huston (*Kremlin mektubu,* 1969), Jan Troell («*Göçebeler* ve *Yeni dünya*», 1969-1972) ve William Friedkin'in («*Şeytan*», 1973) filimlerinde önemli rollere çıktı. (L)

Foto. X, Svensk Filmindustri (J.-L. Passek kol.), Abbas-Sipa, Lauros-Giraudon (LAROUSSE)

Sylow teoremi, p bir asal sayı, r de sıfır olmayan bir doğal tamsayı olmak şartıyla, sonlu bir G grubunun p^r ile bölünebilir mertebeden olduğunda her α tamsayısı için p^α mertebesinden altgrupları kabul ettiğini ifade eden teorem; bu teoreme göre $1 \leq \alpha \leq r$'dir ve bu altgrupların sayısı 1 modulo p'ye uygundur. (L)

***SZABO** (Ferenç), macar bestecisi. — (öl. Budapeşte 1969). [L]

SZAFRAN (Sam), fransız ressamı (Paris 1934). 1960'tan bu yana, sürekli bir teknik araştırması içinde, pastel ve desen çalıştı, sonunda son derece belirgin bir çizgiler ve düzlemler karışımına ulaştı. Çoğu zaman Piranese'nin yapıtlarına benzetilen («Atelyeler» dizisi, 1972) ve eğik perspektiflerden oluşan eserlerinde titiz ve ayrıntılı çizgeleriyle bir çeşit saplantılar evrenine ulaşır. (L)

SZALAY (Lajos), macar desinatörü (Örmezö 1909). Çocukluğu köyde geçti. 1933'ten bu yana Budapeşte, Paris, Buenos Aires, New York ve tekrar Paris'te yaşamasına rağmen doğayla ve insanlarla olan ilişkilerinde hep köy hayatının etkileri görülür. Cervantes, Dostoyevski, Baudelaire, Illyes, Steinbeck ve Villon gibi yazarların eserlerini resimleyen sanatçı *İncil*'den, antik mitolojiden ve çağdaş savaşlardan etkilendi. Gitikçe gravüre daha çok yaklaşan bir teknikle gerçeğin ötesinde Apokalypsis'e varan bir evreni yansıtır. (L)

***SZALOWSKİ** (Antoni), polonyalı besteci. — (öl. Paris 1973). [L]

SZEEMANN (Harald), sanat uzmanı (Bern 1933). Sanat tarihi ve arkeoloji öğrenimi yaptıktan sonra başta gazetecilik olmak üzere çeşitli alanlarda çalıştı. 1961'de müzecilik mesleğine girdi; Bern Kunsthalle'sinde (1961-1969), Biel Belediye Sanat galerisinde (1961-1965) ve Bern Sanat galerisinde (1966-1970) müdürlük yaptı. Çeşitli çağdaş sanat akımlarını temsil eden birçok sergi ve gösteri düzenledi. Güttüğü ilerici sanat siyaseti yüzünden (Christo* [*Ek*] tarafından 1968'de «Bern Kunsthalle'sinin ambalajlanması» ve özellikle «When Attitudes become Form» adlı kavramsal sanat sergisi [Bern, 1969]) istifa etmek zorunda kaldı. Ondan sonra kendi başına bir büro açtı. Bu büro yoluyla «Happening ve Fluxus» (Köln, 1970) ve «Documenta 5» (Kassel, 1972) gibi sergiler düzenledi, *De Hodler à Antiforme* (Hodler'den karşıt biçime) [1971], *Attitudes et suites* (Davranışlar ve arkası) [1972] ve *Entretiens avec Piotr Kowalski* (Piotr Kowalski ile konuşmalar) [1973] adlı kitapları yayımladı. (L)

SZEKELY (Pierre), macar asıllı fransız heykelcisi (Budapeşte 1923). Fransa'ya yerleştikten sonra (1946) çamurdan yaptığı küçük nesnelerden vazgeçerek taştan non-figüratif biçimlere yöneldi. Özellikle madde ve uzam konularını iş edinerek heykel ile mimarî arasındaki bağıntılar ve Fransa'da öncülerinden biri olduğu mimarî üzerinde durdu. Mimar olarak Saint-Marcellin'de «Sarhoş gemi» adlı evi (1954), Saint-Saulve'de Valenciennes Karmel şapelini (1963-1966), Bey-Meil'de bir dinlenme ve kültür köyü (1965-1969) yaptı. Basit ve katı biçimli heykellerin yanı sıra mimarîyi tamamlayan eserler de verdi: çocukların oynayabileceği heykeller, betondan heykel-oyun araçları (Grenoble, 1967), «site alameti» (Vernin okul sitesi, 1968), Grenoble Hukuk fakültesi için çevre düzenlemesi (1970). Vitry'de yapılan yeni semtler ve yeni Evry kenti için şehircilik uzmanlarıyla birlikte çalıştı. Son olarak taş ve çimento üzerine gravürler, döşemeler, vitraylar, hattâ tiyatro için sahne heykelleri yaptı. (L)

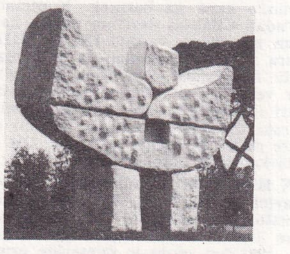

Pierre SZEKELY
«Esprit» (1968)
Tarn granitinden

Szeleta fasiyesi, Bükk tepelerindeki (Macaristan) Szeleta mağarasında bulunan malzemeyle tanımlanan Orta Avrupa Üst Yontmataş devri endüstri fasiyesi. Şatelperoniyen ve Aurignac sanayiinin başlangıcıyla çağdaş olan bu fasiyes Levallois (Lövaluvazyen*) yontumu ve çift yüzü yontulmuş bir uçla (Szeleta ucu) belirlenir. (L)

***SZELL** (György), macar asıllı amerikalı orkestra yöneticisi. — (öl. Cleveland 1970). [L]

SZENES (Arpad), macar asıllı fransız ressamı (Budapeşte 1897). Önce kübizmin, sonra gerçeküstücülüğün etkisinde kaldı, daha sonra son derece yalın bir soyutlamaya yöneldi. 1925'te Fransa'ya yerleşerek ressam Vieira da Silva ile evlendi ve onunla birlikte birçok yabancı ülkeye giderek bir süre kaldı; Brezilya'da kaldığı süre içinde (1944-1947) bir genç sanatçılar topluluğunun oluşmasına önayak oldu. Çoğunlukla yağlıboya ya da kâğıt üstüne guvaş olarak yaptığı tablolarda özellikle beyaz ve birbiri içinde erimiş renkler kullanması onun resmine çok büyük bir parlaklık verir. Büyük yüzeylerde olduğu kadar küçük yüzeylerde de, gittikçe daha incelikle doğal boşluklar kullanır. (L)

***SZİGETİ** (Jozsef), macar asıllı kemancı. — (öl. Luzern 1973). [L]

SZOKOLAY (Sandor), macar besteci (Kunagota 1931). F. Szabo'nun ve F. Farkas'ın öğrencisi oldu, 1957'den 1961'e kadar Macar radyosunda çalıştı, daha sonra beste yapmağa başladı. Lorca'dan esinlenerek hazırladığı *Kanlı düğün* (1964) ve *Hamlet* (1968) adlı iki operayla adını duyurdu. Ayrıca Francis Poulenc'in anısına bir *Kantat* ve Zoltan Kodaly'nin anısına bir *Yaylılar dörtlüsü* (1972) besteledi. (L)

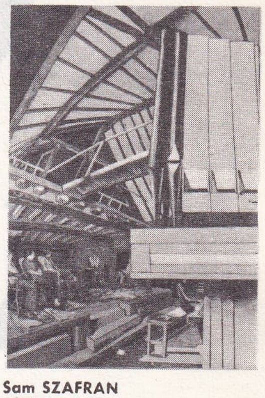

Sam SZAFRAN
1972 pasteli
(özel kol.)

Foto. Claude Bernard galerisi, Szekely (LAROUSSE)

Ş

***ŞABANÖZÜ**, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Çankırı ili) ilçe. — 18 153 nüf., ilçe merkezi 3 446 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

ŞADLİ (Saadeddin), mısırlı general (Kahire 1922). 1940'ta subay oldu, 1948 israil-arap savaşına katıldı, 1956 harekâtı sırasında bir paraşütçü bölüğüne komuta etti. 1967'deki Altıgün savaşında, Sina'da başarı gösteren bir tümenin başındaydı. 1971 mayısında Enver Sedat tarafından genelkurmay başkanlığına getirildi, 1972'den başlayarak arap birliğinin askerî sorunlarla ilgili genel sekreter yardımcısı oldu ve arap birliği genelkurmay başkanları toplantılarına başkanlık etti. Saadeddin Şadli, dördüncü israil*-arap savaşında (*Ek*) mısır kuvvetlerinin komutanıydı, ama aralık 1974'te bu görevden alındı. Yerine general Gamassi geçti. (L)

***ŞAHAP** (Fuat), lübnanlı siyaset adamı. — (öl. Cuniye 1973). [L]

ŞAHEYNAB (Eş-), Sudan'da, Hartum'un kuzeyinde tarihöncesi yer. Buradan kesici yüzü içbükey bir keser ve evcil keçi kemikleriyle belirli bir Cilâlıtaş devri endüstrisine rastlandı. Ama temel geçim kaynağı avcılıktır ve tarım yok gibi görünmektedir (M.Ö. 3500-3000). [L]

***ŞAHİN**, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili, Malkara ilçesi) bucak. — 14 397 nüf., bucak merkezi 593 nüf., 22 köy (1970). [M]

ŞAHİN (Doğan), türk yüzücüsü (İstanbul 1934). Yüzmeye öğrenciyken başladı. 1954'te Fransa'da yapılan Loire-Océan'da dünya amatörler birincisi oldu. 1961'de öğrenim için gittiği İngiltere'de Manş'ı 14 saat 21 dakikada geçti. (M)

ŞAHİN (Osman), türk hikâyecisi (Mersin 1938). Dicle Köy enstitüsünü bitirdikten sonra (1956) Siverek köylerinde bir süre ilkokul öğretmenliği yaptı. Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi bölümünü tamamladı (1961). Öğretmenliği dolayısıyla gezdiği yöreleri etkin ve yalın bir anlatımla dile getirdi. Eserleri: *Kırmızı yel* (1970 TRT hikâye ödülü, 1971), *Acenta Mirza* (1974). [M]

ŞAHİN (Yusuf), mısırlı filim yönetmeni (İskenderiye 1919). A.B.D.'de staj yaptı, yurduna döndükten (1945) sonra, 1950'de ilk filmini, *Papa Amin*'i çevirdi; ardından «*Nil'in oğlu*» (1950), «*Büyük soytarı*» (1951), «*Trendeki kadın*» (1951), «*Erkeksiz kadınlar*» (1952) gibi yapıtlarıyla mısır sinemasına 50 yıllarının en iyi yönetmeni olarak damgasını vurdu. Sayıları oldukça kabarık olan öbür filimleri arasında şunları da saymak yerinde olur: «*Çöl şeytanı*» (1954), «*Merkez garı*» (1957), «*Cezayirli Cemile*» (1958), «*Gün doğunca*» (1964), «*Yüzük satıcısı*» (Lübnan'da çevrildi, 1965), «*İnsanlar ve Nil*» (1968), «*Toprak*» (1969), «*Seçim*» (1970), «*Serçe*» (1973). [L]

***ŞAHMANIŞ**, bugün **Bolacan**, Van gölünün güneybatı kıyısında, Reşadiye koyunun güney kenarı yakınında (Bitlis ili, Tatvan ilçesi, Reşadiye bucağı) köy. — 426 nüf. (1970). [M]

***ŞALPAZARI**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili, Vakfıkebir ilçesi) bucak. — 23 327 nüf., bucak merkezi 5 971 nüf., 23 köy (1970). [M]

***ŞAM**, Suriye'nin başkenti. — 1969'da şehirde yeni bir milletlerarası havaalanı hizmete girdi. (L)

***ŞAMBAYAT**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Besni ilçesi) bucak. — 5 926 nüf., bucak merkezi 2 170 nüf., 5 köy (1970). [M]

***ŞAMLI**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 869 nüf., bucak merkezi 2 006 nüf., 19 köy (1970). [M]

***ŞAMUN** (Kâmil), lübnanlı siyaset adamı. — 17 ağustos 1970 başkanlık seçimlerine adaylığını koydu, ama Süleyman Franjiye lehine adaylıktan vazgeçti. (L)

***ŞANG**, çin hanedanı. — Son on yılda yapılan kazılar, artık M.Ö. XVII. yy.da tarihlenebilen ilk Şang başkentleri hakkında bilgi sağladı. Lo-yang ovasındaki Eul-li-t'eou* (*Ek*) ve Çıng-cou yakınındaki Eul-li-kang* (*Ek*) evreleri, Lung-Şan* (*Ek*) Cilâlıtaş devri kültürüyle M.Ö. XIV. yy. Şang hanedanının en parlak devresi arasında bulunan boşluğun kısmen doldurulmasını sağladı. (L)

ŞAN-KOBA, Kırım'ın (S.S.C.B.) güneydoğu sahilinde kaya içi barınak. Yontmataşsonrası'ndan Cilâlıtaş devrinin başına kadar uzanan altı düzey vardır. IX. ve VIII. binyıllara ait olduğu sanılan en eski düzey bir kültür fasiyesinin (*Şan-Koba kültürü*) adını taşır ve doğu azil sanayiine yakın bir endüstri (tek yüzlü, saplı uçlar) ile belirlenir. Sonraki düzeyler geometrik biçimli mikrolitlere doğru bir eğilim gösterir. Üst düzeyde birkaç ilkel çömlek parçası vardır. (L)

ŞAN KVOK-HOİ, çinli mimar, dizaynci ve sanayici (Hong Kong 1939). Hong Kong üniversitesinde mimarlık öğrenimi gördükten sonra 1960'ta kendi başına çalışmağa başladı. 1961'den sonra iç mimarîde uzmanlaştı. Fransa'daki süsleme sanatları müzesinin açtığı «çağdaş oturağın temelleri» (1968) sergisine ve Albert Museum'daki (Londra) sergiye katıldı (1970). 1970'ten beri Paris'teki Mobilier National hesabına çalışmaktadır. Çeşitli uğraşlarının yanı sıra tek ağacından «Look» adlı «çokyönlü iskemleyi» oluşturdu (1962), Air İndia'nın Hong Kong bürolarının iskemlelerini de Şan Kvok-Hoi yaptı. (L)

***ŞAPHANE**, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili, Gediz ilçesi) bucak. — 9 080 nüf., bucak merkezi 3 523 nüf. (1970). [M]

***ŞARAP** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1972'deki *şarap* üretimi toplam olarak 40 milyon 141 000 litre, 1973'te 38 milyon 277 000 litre, 1974'te 30 milyon 433 000 litre oldu. Bu rakamlara özel kesimin genel üretimi değil satışı dahildir, gerçek üretim bu verilerden biraz daha fazladır. Önceki yıllara göre düşük olan üretim iç tüketimdeki tıkanıklıktan ve ihracat oranının düşük olmasından ileri gelmektedir. (M)

***ŞARAPÇILIK** i. — ANSİKL. Karbon gazıyla şarap yapma tekniği, üzümü ezmeden şarap fıçısına koyarak içine karbon dioksit verme esasına dayanır. Verilen karbon dioksit, üzüm tanesinin içine girerek etki gösterir. Birkaç gün içinde taneler patlar ve sızan şıra alkolik mayalanmaya uğrar. Yirmi gün kadar geçince cibre arasındaki duru şarap çekilir, geri kalan kısım ezilerek cibre şarabı elde edilir. Bu iki kısım uygun oranda karıştırılır.
Karbon gazıyla şarap yapılırken hiç oksijen bulunmamalıdır. Oksijen olmayınca malik asitin oluşmadığı görülür; bu da çoğu zaman malo-laktik mayalanma evresinden kaçınılarak çok kısa sürede şarap elde edilmesini sağlar. Oksijen bulunmamasının diğer bir yararı da şarabın bozulma tehlikesini azaltmasıdır. Buna karşılık, şarap fıçısının hacmi, klasik yöntemdekine göre daha büyüktür, çünkü ezilmemiş taneler ezilmiş üzümden daha çok yer tutar. Ayrıca işlemi yürütmek de daha güçtür. Elde edilen şarabın nitelikleriyle «geleneksel» şarabın nitelikleri arasında önemli bir fark yoktur. (L)

ŞARKAVİ (Abdürrahman el-), mısırlı yazar (Menufiye ili). Şiirler, siyasî ve tarihî eserler, hikâyeler («*Boş kalpler*», 1957; «*Sapa yollar*», 1959) yazdı; mısır köylüsünün maddî ve duygusal yanlarını, çatışmalarını anlattığı «*Toprak*» (1954) adlı eseriyle, yeni gerçekçi akımın ilk büyük romanını verdi. 1964 yılından bu yana İslâm'ın mücadelelerinden esinlenen yeni tiyatro oyunları yayımladı: *El fata Mahran* (Genç Mahran) [1965], *Hüseyin el-Tahir* (1969), *Hüseyin el-Şehit* (1969), *Vatanı Akka* (1970). [L]

***ŞARKIŞLA**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili) ilçe. — 68 025 nüf., ilçe merkezi 12 630 nüf. (1975); 111 köy (1970). [M]

***ŞARKİKARAAĞAÇ**, Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi, Isparta ili) ilçe. — 31 537 nüf., ilçe merkezi 4 769 nüf. (1975). [M]

Şark Kromları İşletmesi müessesesi, Elazığ ilinin Guleman ve Sori bölgelerindeki krom yataklarını işleten, Etibank'a bağlı kuruluş. Abdullah Guleman tarafından 1915'te bulunan Guleman krom madeni, 1936'da Etibank'ın kurduğu işletmeye devredildi. Sermayesi 1 milyon 300 000 TL. idi. Sori bölgesindeki krom yatakları 1949'da işletmeye alındı. Konsantre tesisleriyle düşük tenörlü toz cevherleri de değerlendirerek, Türkiye'nin yıllık krom üretiminin yüzde 30-40'ını sağlar. 1968'de 126 533 ton, 1971'de 724 milyon TL.lık üretimi vardı. (M)

Şark Linyitleri işletmesi, Erzurum ilinin Aşkale ilçesinde bulunan 2,5 milyon ton rezerveli, yılda ortalama 35 000 ton üretim yapan, Türkiye Kömür İşletmeleri kurumuna bağlı işletme. Kahramanmaraş ilinde bulunan Elbistan-Afşin grup başkanlığı da 1978'de üretime geçmesi planlanan Elbistan*-Afşin Termik santralının (*Ek*) yakıt gereksinmesini sağlamak için kuruldu. (M)

***ŞARKÖY**, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili) ilçe. — 21 114 nüf., ilçe merkezi 5 376 nüf. (1975); 27 köy (1970). [M]

Şark Sigorta T.A.Ş., yangın, taşımacılık, kaza, makine, montaj, hayat dallarında çalışan sigorta şirketi. 1923'te kurulan şirketin merkezi İstanbul'dadır, sermayesi 7,5 milyon TL.dır. Koç Holding A.Ş., Türkiye Öğretmenler Bankası T.A.Ş. ve R.A.S. (Riunione Adriatica di Sicurta, italyan sigorta şirketi) başlıca ortaklarıdır. Yıllık toplam prim üretimi 1940'ta 424 373 TL. iken, 1960'ta 8 milyon 573 051 TL., 1970'te 15 milyon 953 349 TL., 1974'te ise 36 milyon 520 686 TL. oldu.
Şirketin ortak olduğu başlıca kuruluşlar: Türkiye Sınaî Kalkınma bankası, Türkiye İş bankası, Aslan ve Eskişehir Çimento fabrikaları, Rabak, Mensucat Santral, Ereğli Demir-Çelik işletmeleri, Koç Yatırım ve Sanayi Mamulleri Pazarlama A.Ş.'dir. 1974'te 848 000 TL. kâr etti. (M)

ŞARŞUN (Sergey), rus ressamı (Buguruslan 1888). Önce Kazan, sonra Moskova'da sanat dersleri gördükten sonra 1912'de Paris'e gitti; «La Palette» akademisinde Henri Le Fauconnier ile çalıştı. Savaş sırasında Barcelona'ya sığındı. O sırada hacim kaygısı olmaksızın yalnızca yüzeyle ilgilenerek bir tür süslü kübizm çalışmaları yapıyordu. Paris'e döndü (1917), Francis Picabia ile tanıştı ve Dada'cı akıma katıldı. Daha sonra ülkesine yeniden kavuşmak umuduyla Berlin'e gitti (1922-1923). Umduğunu bulamayarak yeniden Paris'e döndü. Önce kübizm (1923-1926), daha sonra arıtmacılık (1927-1929) akımlarına yeniden katıldı. «*Esnek*

manzaralar»da yeniden Dada'cılığa başladı. Kendine özgü sanat görüşü onu müzik esinli soyut bir resme götürdü. Venedik tuvalleri dizisinden sonra (1952-1954) tablolarında tek renk görülür. Bu tablolar hafif ya da canlı beyaz renkle, bazen çizikli, bazen de yankılıdır. Kompozisyonlarında 1956'dan bu yana tek esin kaynağı olan müziğin eksenlilik ve ritimleri vardır. (L).

***ŞAŞILIK** i. — ANSİKL. Oftalmoloji. Düzeltici cam kullanılarak yapılan optik tedavi bazen *şaşılığı* (yöneşen şaşılık) tek başına düzeltebilir. Bu iş için bakış doğruluğunu sağlayan ve duyusal bir ortofoni yaratan prizmatik camlar da (iyi oturan prizmalar ya da Wafer prizmaları) kullanılır. Prizmalar, kusursuz bir prizma düzeltmesi yoluyla ağtabaka uyumunu geliştirmeğe ya da iyi bir prizma düzeltmesiyle anormal uyumu normalleştirmeğe yarar. Ambliyopinin (sürekli olarak yan bakan bir gözün kötü görmesi) tedavisi, duruma göre az ya da çok karmaşıktır. Günümüzde gözü durağanlaştırma (atropin ile birlikte ya da onsuz) yöntemleri çok kullanılır. Böylece orta bir uzaklıkta bir karşılaşma bölgesi yaratılarak bir göz uzaktan, öbür göz de yakından görmek için kullanılır. Göz düzeltme tedavisinde, iki gözü birlikte görmeğe alıştırmak ve özellikle normal bir ağtabaka uyumu elde etmek için çoğu zaman bir hazırlığa ihtiyaç vardır; bunun için kişinin yaşına ve şaşılığın tipine göre birçok yöntem kullanılabilir. Şaşılık hallerinin yüzde 80-90'ında cerrahî tedavi gereklidir. Ameliyat duruma göre, bir ya da birkaç göz kasının güçlendirilmesini öngörür. Ameliyatın yapılacağı yaş da henüz tartışmalıdır, ama aslında şaşılığın tipine bağlıdır. Ameliyat sonrası göz düzeltme alıştırmaları duyusal koşulları hayli iyileştirir: sapma kalıntısı varsa prizmatik camlar bu evrede de kullanılabilir. (L)

***ŞATELPERONYEN** sıf. ve i. — ANSİKL. Bu fransız kültür fasiyesi, özellikle kemik malzemenin anî gelişmesiyle Yontmataş devrinin üst evresine geçişi belirler. Bugün bilinen en önemli *Şatelperonyen* kalıntıları Arcy-Sur-Cure'deki Renne mağarasındadır: bu düzeylerde, içinde direk olarak mamut dişlerinin kullanıldığı yuvarlak kulübeler bulundu. Şatelperonyen M.Ö. 35000-30000 arasında tarihlenir. Fransa dışında çeşitli fasiyesler Şatelperonyen'e benzer; Orta Avrupa'da Szeleta fasiyesi, İtalya'da San Bernardino kültürü, Rusya'da Kostenki kültürü ve Yakındoğu'da Emireh fasiyesi. (L)

ŞAUMYAN (Sebastiyan Konstantinoviç), sovyet dilbilimcisi (doğ. 1916). 1952 yılında yapısalcı kuramlarla ilgilenmeğe başladı; daha sonra üretici kurallara yöneldi. Bazı görüşlerini paylaşmasına rağmen Chomsky'ye karşı kesin tutumunu belirledi. Temel dilbilim kuramlarını daha derinleştirmeğe çalıştı. Genel bilim yöntemi üstünde incelemeler yaparak gözlemle kuram arasındaki ilişkileri araştırdı. 1962'de yayımladığı *«Kuramsal Sesbilim sorunları»* adlı yapıtından sonra tümce yapısı (sözdizim) sorunlarıyla ilgilenmeğe başladı ve dönüşümcü kurama karşılık «uygulamacı üretimsel» dilbilgisini önerdi ve bu konuda *«Yapısal dilbilim»* (1965) adlı bir kitap yazdı. Birçok dile çevrilen bu yapıtında, evrensel olarak kabul edilen derin yapı düzeyinin yüzeysel yapıya her dilde değişik kurallarla bağlandığını kanıtladı. Dönüşümsel dilbilgisinin getirdiği yeniliklerle Şaumyan'ın ortaya attığı görüşler arasında bir yakınlık bulunmasına karşılık Şaumyan somut dil sorunlarını yalnızca kuramsal açıdan incelemekle kalmıyor, *«Rusçanın üretici dilbilgisi temelleri»* (1968) adlı yapıtında olduğu gibi uygulamaya da yöneliyordu. 1971'de yayımlanan *«Kuramsal dilbilimin felsefî sorunları»*nda, genç dilbilimcilerin çalışmalarına dayanarak daha önce önerdiği dilbilgisi örneğini yenilemeğe çalıştı. «Uygulamacı dilbilgisi» dönüşümsel dilbilgisine oranla büyük bir yaygınlık kazanmamışsa da böyle bir kuramın ortaya atılması Şaumyan'ı 1960 yıllarının en önemli dilbilimcilerinden biri yapmıştır. (L)

ŞAVLI (Ali Şükrü), türk hekimi (Sinop 1892). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1914); Birinci Dünya savaşında çeşitli cephelerde ve askerî hastahanelerde çalıştı (1914-1920). 1920-1922 arasında Berlin'de ihtisas yaptı. Dârülaceze Çocuk yuvası (1924) ve Haseki Hastahanesi Çocuk Hastalıkları kliniğinde (1930) çalıştı. Başlıca eserleri: *Genç annelere sağlıklı çocuk büyütmek için mektup* (1927); *Süt çocuklarının terbiyesi* (1930); *Raşitizm ve tedavisi* (1931); *Süt çocuğu jimnastiği* (1940); *Çocuk bakımı* (1939); *Sağlam olmak için nasıl yemek yemeli* (1943). [M]

***ŞAVŞAT** veya **YENİKÖY,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili) ilçe. — 45 321 nüf., ilçe merkezi 3 071 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

***ŞAZAR** (Şneor Zalman RUBAŞOV, **Zalman** — denir), israilli tarihçi ve devlet adamı. — (öl. Kudüs 1974). Nisan 1973'e kadar cumhurbaşkanlığı yaptı; bu arada *Zion ve-Zedek* (1971) ve *Orei Dorot* (1971) adlı iki eser yayımladı. (L)

ŞAZLİ (Saadeddin). Bk. ŞADLİ. *Ek.*

***ŞEBİNKARAHİSAR,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili) ilçe. — 30 875 nüf., ilçe merkezi 10 286 nüf. (1975). [M]

***ŞEFAATLİ,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili) ilçe. — 31 741 nüf., ilçe merkezi 6 743 nüf. (1975). [M]

***ŞEFTALİ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1971'de *şeftali* ağacı sayısı 6 milyon 730 000, üretim 84 000 t; 1972'de 6 milyon 932 000 ağaç, 140 000 t üretim; 1973'te 7 milyon 213 000 ağaç, 120 000 t üretim; 1974'te 7 milyon 785 000 ağaç, 160 000 t üretim oldu. (M)

***ŞEHADE** (Georges), fransızca yazan lübnanlı yazar. — *Poésies* (Şiirler) adlı derlemesi yeniden basıldı (1969), ardından *Portraits de Jules*'ü (Jules'ün portreleri) [ilkin 1954'te *N.R.F.*'de yayımlandı] bastırdı, ayrıca *Récit de l'an zéro* (Sıfır yılının öyküsü) [1956'da *Mercure de France*'da yayımlandı], *l'Ecolier sultan* (Öğrenci sultan) ve *Rodogune Sinne* (1973) ve bir pandomima konusu olan *L'habit fait le prince* (Ye kürküm ye) gibi eserler hazırladı. (L)

***ŞEHİRLEŞME** i. — ANSİKL. 1975'te *Türkiye* nüfusu 40 milyon 197 669'a ulaştı. Nüfusun yıllık ortalama artış hızı binde 26,24, illerin ise binde 42,23 (Ankara binde 63,55, İzmit binde 62,14, Adana binde 58,86, İstanbul binde 34,57) idi. Bu dönemde *şehirleşme* hızı yüzde 40'ın üzerine çıktı ve bu hızın sürmesi halinde 20 yıl içinde şehirleşmenin yüzde 75'e ulaşacağı saptandı. İç göç bu dönemde de genellikle doğudan batıya oldu. Yatırımların Anadolu'ya yapılmasını sağlamak amacıyla uygulanan yatırım indirimi de yatırımları ve dolayısıyla da şehirleşmeyi etkilemedi. (Şehirli nüfusun da yüzde 60'ı nüfusu 100 000'i aşan yerleşme merkezlerinde oturmaktaydı.) Bu dönemde şehirleşmeye bağlı olarak konut sorunu da büyüdü. 1975'te İmar ve İskân bakanlığına bağlı Kamu Konut Kredileri Düzenleme ve Koordinasyon kurulu kuruldu, toplu konut yapımı arttı, uydu kent tasarımları tartışıldı. Gecekondu sayısı 1975'te 800 000'e çıktı (toplam şehir konutlarının yüzde 22,4'ü; Ankara, İstanbul ve İzmir'deki gecekondular, toplamın yüzde 67,5'ini oluşturmaktaydı). En az yaşam koşullarından yoksun olan bu gecekondulara yapılan altyapı yatırımları da yetersiz kaldı. Şehirleşmenin sanayileşmeden hızlı artması (çarpık şehirleşme), şehir planlarının yetersiz olması ve uygulanamaması gibi nedenlerle şehircilik sorunları daha da belirginleşti. (M)

***Şehir tiyatrosu** (İSTANBUL). — 1970'ten sonra da İstanbul'daki sahnelerde repertuvar sistemini uyguladı. 1969-1970'te 16, 1970-1971'de 17, 1974-1975'te ise yerli ve yabancı yazarlara ait 19 oyun sahnelendi. 16 ocak 1974'te Muhsin Ertuğrul, sanat yönetmenliği ve başrejisörlüğe getirildi. Bu dönemden sonra semt tiyatrolarına önem verildi ve türk yazarlarına öncelik tanındı. Ayrıca yenilik olarak halka açık provalar, gezginci oyunlar, kahve tiyatroları ve kısa bir süre stadyumlarda tiyatro gösterileri yapıldı. Gültepe tiyatrosunda 8-13 yaşlarındaki çocuklara ücretsiz oyunlar düzenlendi.

Şehir tiyatroları 1973'te, İstanbul* festivaline *(Ek) İlk gözağrısı*, 1974 II. İstanbul festivaline *Genç Osman, Ömür satan Hüsam Çelebi*, 1975'te III. İstanbul festivaline yine *Genç Osman, Ağrı dağı efsanesi* ve *Düğün ya da davul* oyunlarıyla katıldı. 1976'daki IV. İstanbul festivaline katılmama kararı alındı.

1970'ten önceki sahnelerinden Tepebaşı Dram tiyatrosu yandı (1970). Yerine daha sonra Deneme sahnesi kuruldu ve bu topluluk ilk defa *Adsız oyun*'u sahneledi. 1975'te de kira anlaşmazlığı nedeniyle Yeni Komedi kapandı. Şehir tiyatroları 1976'da Harbiye, Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Gültepe, Bayrampaşa sahnelerinde faaliyet gösterdi. (M)

***ŞEHİTNUSRETBEY,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Akçakale ilçesi) bucak. — 5 819 nüf., bucak merkezi (esk. *Nusretiye*) 131 nüf., 29 köy (1970). [M]

***ŞEHSUVAROĞLU** (Bedî), türk hekimi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Göztepe* (1970); *Kanunî devrinde yazılmış ve şimdiye kadar bilinmeyen bir coğrafya kitabı* (1970); *Ord. Prof. Dr. Tevfik Salim Sağlam kütüphanesi kataloğu* (Leman Bakla-Şenalp'le birlikte, 1970); *Hekim bir siyasîmizin portresi: büyükelçi Dr. Hulûsi Fuad Tugay* (1972); *Cumhuriyet'in 50. yılında İstanbul Tıp fakültesi* (Prof. Dr. Nuran Gökhan ve Prof. Dr. Olcay Neyzi'yle birlikte, I. c., 1974); *Eczacı yarbay Neyzen Halil Can* (1974); *Dünyada ve yurdumuzda adlî tıbbın tarihçesi ve gelişmesi* (Prof. Dr. Hüseyin Cahit Özen'le birlikte, 1974); *Tıbbî deontoloji dersleri* (I. c., 1975). [M]

ŞEHU (Mehmet). Bk. SHEHU. *Ek.*

***ŞEKER** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1972'de 794 019 t *şeker* üretildi; bunun 469 549 tonunu kamu, 324 470 tonunu özel kesim üretti. 1973'te 723 510 t (kamu 417 258 t, özel 306 252 t); 1974'te 766 977 t (kamu 459 615 t, özel 307 362 t) üretim yapıldı. Üretim iç gereksinmeyi karşılayamadığından 1971'de 77 717 t, 1972'de 96 961 t, 1973'te 104 431 t, 1974'te 139 445 t şeker ithal edildi. (M)

***ŞEKER** i. — ANSİKL. Tıp. *Şeker hastalığı.* Fizyopatolojik açıdan bakılırsa iki çeşit şeker hastası görülür. Hastaların bir kısmı gençtir; şeker hastalığıyla birlikte zayıflamanın da görüldüğü bu hastalarda hastalık asidoketoza doğru gelişme gösterir, ama ensüline uygun cevap verir. Diğer kısım, genellikle şekeri çok yüksek olan yaşlı, ama kanlı canlı insanlardır. Bunlarda hastalığın gidişi, özellikle atardamarlara ilişkin yozlaşmalara yol açabilir. Bu ikinci tip şeker hastalığında ensülin etkisizdir (ensüline dirençli şeker hastalığı). Buna karşılık ağızdan alınabilen şeker ilâçları (sülfamidler ya da biguanidler) iyi etki yapar. Dolaşan kandaki ensülin oranı da bu durumu doğrulamıştır. Birincilerde kanda ensülin düşük, ikincilerde ise normal, hattâ yüksek olabilir, fakat dolaşımdaki ensülin ya etkisizdir ya da hasta tarafından kullanılamaz. (L)

ŞEKER (Nuri Mollazade, **Nuri Ağa** da denir), türk şeker sanayiinin öncüsü (Uşak 1867 - ay.y. 1958). Rüştiye 4. sınıfından ayrılarak çiftçiliğe başladı. Bir yandan da şeker pancarından elde ettiği suyu buharlaştırarak şeker elde etme yolunda deneyler yapıyordu. Daha sonra şeker sanayiine başlangıç olmak üzere 1923'te Uşak Terakki Ziraat şirketini kurdu; bu teşebbüsün sonucu olarak Türkiye'nin ilk şeker fabrikası (1926) Uşak'ta işletmeye açıldı. Ölümünden sonra türk şeker sanayiinin kurulması yolundaki çalışmalarından ötürü TÜBİTAK hizmet ödülü ile onurlandırıldı (1975). [M]

***Şekerbank T.A.Ş.** — Bankanın 1974 yılı sonu bilançosuna göre 34,2 milyon TL. resmî, 315,8 milyon TL. ticarî, 20,2 milyon TL. bankalar ve 962,8 milyon TL. tasarruf mevduatı vardı; aynı yıl 6,1 milyon TL. kâr sağladı. 124 şubesinde toplam 1 879 personel çalıştırmaktadır. (M)

***Şeker Fabrikaları A.Ş.** (TÜRKİYE). — Kuruluşun sahip olduğu fabrika ve işletmelere yapılan yatırım toplamı 1 milyar 270 milyon TL. oldu (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planı gereğince 161 milyon TL.lık yatırım yapılması öngörüldü. 500 milyon TL. olan sermayede Hazine yüzde 26,66, Ziraat bankası yüzde 33,33, Sümerbank yüzde 6,66, İş bankası yüzde 3,33 payla başlıca ortaklardır. Toplam kuruluş sermayeleri 1 milyar 596 milyon TL. olan şe-

«Mavi yapraklı ev»de Nedret Güvenç ve Ayşegül Devrim

Recep Bilginer'in «Yunus Emre» adlı oyununda Cüneyt Türel ve Aliye Uzunatağan

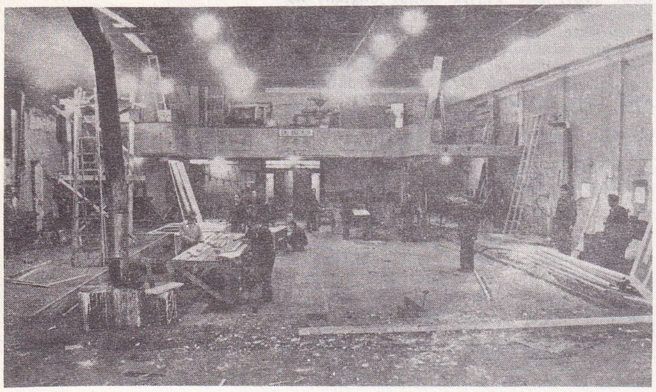

yukarıda, Tepebaşı'ndaki **Şehir tiyatroları** marangozhanesini Deneme sahnesi durumuna getirme çalışmaları (1976); sağda, «Tartuffe»de Ayşın Atav ve Fuat Işhan

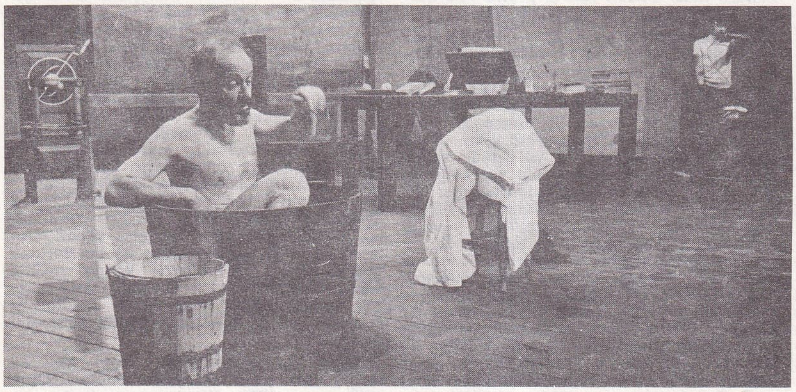

yanda, «Galile'nin yaşamı»nda Erol Keskin; sağda, Günsar Türköz'ün «Hakan» adlı oyununda Reşit Gürzap

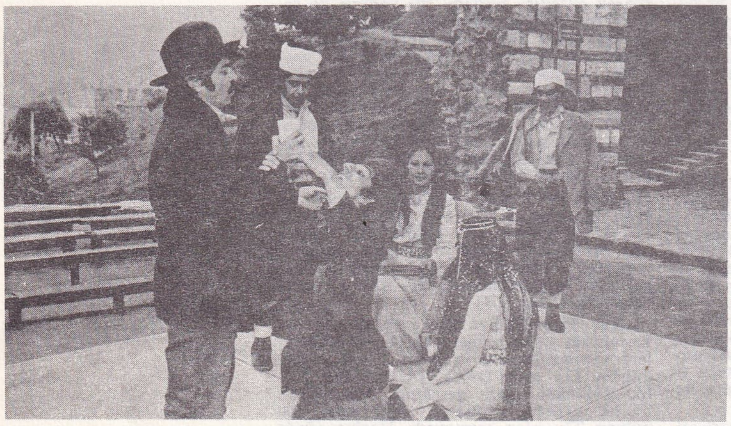

Haşmet Zeybek'in «Düğün ya da davul» adlı oyununda, ayaktakiler (soldan sağa) Zihni Küçümen, Sezai Altekin ve Zihni Göktay

Yaşar Kemal'in «Ağrı dağı efsanesi»nde, önde Burçin Oraloğlu ve Toron Karacaoğlu, arkada solda Meral Taygun

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

ker sanayiine yardımcı işletmelere 60 milyon TL.lık bir payla katılmaktadır (1972). Türkiye'de yalnız şeker sanayiinde bulunan 2 ispirto* (*Ek*) fabrikası tüm gereksinmeleri karşılayacak kapasitededir; ayrıca yan ürün olarak elde edilen küspe hayvan yemi olarak kullanılır (1972'de 92 995 t).

1972'de ekonomiye 1 milyar 445 milyon TL.-lık katma değer sağlayan kuruluşta 1975'te 9 270 kişi çalışıyordu. (M)

***ŞEKERLİ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Siverek ilçesi) bucak. — 7 376 nüf., bucak merkezi 1 240 nüf., 5 köy (1970). [M]

Şeker Sigorta A.Ş., merkezi İstanbul'da bulunan sigortacılık kuruluşu. Şirket 1954'te 2 milyon 500 000 TL. sermaye ile kuruldu. Kuruluş tarihindeki ortakları: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (100 000 TL.); Şekerbank T.A.Ş. (1 milyon 920 000 TL.); Konya Şeker Fabrikası A.Ş. (340 000 TL.); Sınırlı Sorumlu Pancar Ekicileri İstihsal kooperatifi ortaklıkları (Adapazarı 50 000 TL., Alpullu 50 000 TL., Eskişehir 40 000 TL.). Şirket 1955'te yangın, nakliyat, kaza ve hayat sigortalarıyla çalışmağa başladı; 1956'da pancar ve tesisat kaza sigortalarını, 1957'de zıraî sigortalardan dolu sigortasını uygulamaya koydu; daha sonra ziraat ürünlerini hasat ve harman dönemlerinde yangına karşı sigorta etmeğe, 1960'ta ise hayvan ölüm sigortalarını uygulamağa başladı; çalışma alanları arasına makine kırılması, montaj ve inşaat sigortalarını da alarak bütün sigortacılık dallarına girmiş oldu. Şeker Sigorta, sigorta primlerini yurt içi ve yurt dışında (Kıbrıs'ta) olmak üzere 280'i aşan istihsal organları aracılığıyla sağlar. Şirketin 1955'te prim toplamı 2 milyon 978 323 TL. iken bu miktar 1973'te 126 milyon 833 148 TL., 1974'te 171 milyon 371 353 TL., 1975'te 227 milyon 868 613 TL.na yükseldi. Şirket 48 ticarî ve sınaî kuruluşta ortaktır. (M)

Şekerspor Gençlik kulübü, Türkiye Şeker fabrikalarına bağlı olarak Ankara'da kurulmuş spor kulübü. 1947'de amatör bir topluluk ve forma rengi sarı-lâcivert olarak kuruldu. 1958'de Ankara Hilâl Gençlik kulübü ile birleşerek Şekerhilâl adını aldı; bu suretle profesyonelliğe yükseldi. 1962'de Hilâl Gençlik kulübünden ayrılarak yeşil-beyaz formayla yeniden Şekerspor adını aldı. 1963-1964 sezonunda Türkiye İkinci ligi şampiyonu olarak Türkiye Birinci ligine yükseldi; bir süre burada oynayan kulüp 1969-1970 sezonunda İkinci lige düştü; 1971-1972'de yeniden Birinci lige çıktı. 1973-1974'te İkinci lig beyaz grubunda oynamağa başladı. Futbolla beraber voleybol ve basketbol spor dallarında da faaliyeti vardır. (M)

***ŞELEPİN** (Aleksandr Nikolayeviç), sovyet siyaset adamı. — Mayıs 1975'te Sovyetler Birliği Komünist partisi siyasî büro üyeliğinden, sonra da sendikalar merkez kurulu başkanlığından ayrıldı. (L)

***ŞELMO,** bugün **ULAŞLI,** Güneydoğu Anadolu'da (Siirt ili, Kozluk ilçesi, Bekirhan bucağı) köy. — 666 nüf. (1970). [M]

***ŞEMA** i. — Şehirc. *Yönetici şema,* şehirleri ya da şehirleşmekte olan bölgeleri düzenleme programı. (L)

Şemaki evi, Bursa'nın Yenişehir ilçesinde, Türkistan'dan gelme Şemakizadeler tarafından XVIII. yy.da yaptırılmış ev. O devirde yapılan ev modellerinin özelliklerini taşır. İki katlıdır. Alt kattaki taşlığın iki yanında ikişer oda vardır. Taşlık hem ön, hem arkaya açılan bir geçit biçimindedir. Üst kattaki sofa ön cephede kuzeye dönerek bir «L» çizer. Üst kattaki odalara süslü ocaklar, ahşap dolaplar ve yüklükler yapılmıştır. Yüklüklerin cephesinde İstanbul'u hatırlatan manzara tasvirleri vardır. Bugün ev müze olarak muhafaza ediliyor. (M)

***ŞEMDİNLİ,** esk. **Şemdinan,** Doğu Anadolu bölgesinde (Hakkâri bölümü, Hakkâri ili) ilçe. — 14 624 nüf., ilçe merkezi 1 431 nüf. (1975). [M]

ŞEMİN (Refia), türk eğitimcisi (İstanbul 1909). İstanbul Kız Öğretmen okulunu (1927), Cenevre Üniversitesi Eğitim Bilimleri enstitüsünü (1933) bitirdi; aynı üniversitede doktorasını verdi (1936). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinde pedagoji asistanı, doçenti (1942) ve profesörü oldu (1954). Halen Pedagoji enstitüsü yöneticisi, gençlik psikolojisi ve deneysel psikoloji profesörüdür. Başlıca eserleri: *Çocukta fizik illiyet ve kanuniyet* (1940); *Ordu alfa testleri* (1943); *Çocukta ahlakî davranış ve ahlakî yargı* (1954); *Zekânın değerlendirilmesi* (1958); *Gençlerimizin psiko-pedagoji problemleri* (1964); *Eğitim ve öğretim problemlerimiz* (1973). [M]

***ŞEMSİYE** i. — *Katlanır şemsiye,* sapı birbirinin içine girebilen ayrı ayrı parçalardan yapıldığı, telleri de kendi üzerine katlanabilecek şekilde eklemli olduğu için kapatıldığı zaman iyice küçülen şemsiye. (*Eşanl.* TELESKOPİK ŞEMSİYE.) || *Mec. Nükleer şemsiye,* nükleer silâhlara sahip büyük bir devletin müttefiklerine sağladığı korunma olanağı için kullanılır: *Federal Almanya, NATO'ya girdiği günden beri Amerika'nın nükleer şemsiyesi altındadır.* (L)

ŞEN (Hikmet), türk atleti (Bulgaristan 1944). Bulgaristan Spor enstitüsünü bitirdi. 1971'de Türkiye'ye göç etti. 1972'de Oslo'da 5 000 metreyi 13'58"'de koşarak Türkiye rekorunu kırdı. 10 000 metrede 29'17" yaparak Türkiye rekorunu yeniledi. (M)

ŞENCAN (Harun), türk bisikletçisi (Konya 1953). Bisiklete Konya'da başladı. Çeşitli pist birincilikleri kazandıktan sonra 1974'te uluslararası Türkiye turunda en fazla puanı aldı. 1975'te Suudî Arabistan turunda ikinci oldu. (M)

ŞENDİL (Sadık), türk senaryo ve tiyatro yazarı (İstanbul 1913). Galatasaray lisesinden ayrılarak çeşitli yerlerde memurluk yaptı. İlk senaryosu *Beklenen şarkı*'dan (1954) sonra *Altın kafes, Berduş, Senede bir gün* gibi eserlerle senaryo yazarlığını sürdürürken, bir yandan da *Kart horoz* (1962); *Kanlı Nigâr* (1967); *Yedi Kocalı Hürmüz* (1969); *Çılgın yenge* (1970); *İhtilâl var* (1971) gibi oyunlar yazdı. *Kalbimin efendisi* (1970); *Tel örgü* (1971); *Sev kardeşim* (1972) adlı filimleriyle Antalya Filim festivalinde en başarılı senaryo yazarı ödüllerini aldı. Ayrıca yazarın 1944-1948 yılları arasında yazdığı *Fuar yıldızı, Festival, Kuyruklu yıldız, Fulya bar, Kadınlar adası* gibi operetleri vardır. (M)

ŞENEL (Suna), türk balerini (Zonguldak 1941). Devlet Konservatuvarı Bale bölümünü bitirdi (1959). Bir süre Devlet opera ve balesinde dansçı olarak çalıştı. Londra Koreoloji enstitüsünde iki yıl öğrenim gördü (1962-1964); bu enstitüyü bitiren üçüncü kişi ve ilk türk öğrenciydi. Türkiye'ye dönünce operalar için kısa baleler hazırladı. Koreoloji ile eserleri saptayarak sahneye koyma çalışmalarını sürdürüyordu (1976). [M]

ŞENGÜN (Atıf), türk bilim adamı (Denizli 1915). Millî Eğitim bakanlığı bursuyla 1939'da Berlin Üniversitesi Tabiî ve Riyazî İlimler fakültesini bitirdi (1939). Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Vefa lisesinde tabiiye stajyerliği yaptı; 1943'te İstanbul Fen Fakültesi Zooloji enstitüsünde asistan oldu. 1949'da doçentliğe, 1956'da profesörlüğe yükseldi, 1959'da Genel Zooloji kürsü başkanlığına getirildi. 1960-1962 arasında Fen fakültesi dekanlığı yaptı. TÜBİTAK'ın kurucu üyeleri arasında yer aldı (1963) ve sekiz yıl çalıştı. Hidrobiyoloji Enstitüsü direktörlüğünü de yürüten Şengün, 1969'da kendi kurduğu Radyobiyoloji kürsüsünün başkanı oldu. Küçükçekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim merkezinde Radyobiyoloji bölümünün kurulma ve gelişmesinde etken oldu. 1975'te kendisine sitogenetik üzerinde yaptığı çalışmalardan ötürü TÜBİTAK bilim ödülü verildi. Başlıca eserleri: *Hücre ve yapısı* (1954); *Genel zooloji* (prof. Kosswig'le birlikte, 1956); *Evolusyon I, Evolusyonun ispat materyali* (1966); *Eczacılar için genel zooloji* (1967); *Evolusyon II, Evolusyona sebep olan faktörler* (1969). [M]

***ŞENKAYA,** esk. **Örtülü,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili) ilçe. — 38 193 nüf., ilçe merkezi 3 179 nüf. (1975); 18 köy (1970). [M]

***ŞENKÖY,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Merkez ilçesi) bucak. — 8 609 nüf., bucak merkezi 1 985 nüf., 8 köy (1970). [M]

***ŞENPAZAR,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili, Cide ilçesi) bucak. — 9 042 nüf., bucak merkezi 587 nüf., 27 köy (1970). [M]

***ŞENYURT,** Karadeniz bölgesinde (Erzurum ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Tortum ilçesi) bucak. — 14 797 nüf., bucak merkezi 2 252 nüf., 14 köy (1970). [M]

***ŞENYURT,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Kızıltepe ilçesi) bucak. — 5 352 nüf., bucak merkezi (esk. *Derbesiye*) 2 596 nüf., 16 köy (1970). [M]

***ŞEREFİYE,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Zara ilçesi) bucak. — 11 022 nüf., bucak merkezi 182 nüf., 29 köy (1970). [M]

***ŞEREFLİKOÇHİSAR,** İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Ankara ili) ilçe. — 80 894 nüf., ilçe merkezi 20 555 nüf. (1975); 96 köy (1970). [M]

Şerifler yalısı. — Onarım çalışmaları Türk ve İslâm Eserleri müzesi tarafından sürdürülüyor. Onarım bittiğinde yalı müzeokul olarak kullanılacak. Bu müzede Boğaziçi'nin tarihini yansıtacak fotoğraf, gravür, tablo ve türk edebiyatçılarının eserleri sergilenecek. (M)

***ŞERİT** i. — Bilişim. *Kontrol şeridi* ya da *kılavuz şerit,* üzerinde tekrarlı işlemler için kumanda komutları bulunan, genellikle kapalı bir halka biçiminde delikli ya da magnetik şerit. || Daha özel olarak, bir yazıcıda, üzerindeki deliklerle ya otomatik olarak, ya da bir programın kumandası altında satır ve sayfa atlamalarını denetleyen, halka biçiminde delikli şerit. (Kontrol şeridinin delikleri, kâğıdın ya da basılması istenen durumların özel yapısına uyarlanmıştır.) || *Magnetik şerit.* Bk. ANSİKL.

— Radyotek. *Magnetik şerit,* üzeri, silikonlu bir bağlayıcı maddeye daldırılmış çok ince demir oksit (ya da başka bir magnetik maden) iğneciklerinden oluşan magnetik bir tabakayla kaplanmış plastik şerit. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. *Magnetik şerit.*

● *İkili bilgilerin kayıt tekniği.* İnce bir magnetik tabaka üzerine kayıt ilkesi, bir elektromıknatıs akısının doğurduğu kalıcı mıknatıslanmadan yararlanmaya dayanır. *Kayıt* sırasında, bir elektromıknatıs aralığında meydana gelen akı, magnetik malzemeyi akımın yönüne göre şu ya da bu yönde mıknatıslar. *Okuma* sırasında ise, magnetik destek üzerinde bulunan potansiyel mıknatısın yer değiştirmesi bir akı değişimi yaratır, bu akı değişimi de bir devrede belli bir potansiyel farkı ve bir elektrik akımı doğurur. İkili bilgiler bu teknikle basit olarak kaydedilebilir. Bu magnetik şeritler kalıcı birer bellek değildir; çünkü kaydedilmiş bilgiler her an silinebilir ve üzerine yeniden kayıt yapılabilir. Magnetik şeritler için pek çok kodlama tekniği vardır:

— *Sıfıra dönüşlü kodlama*'da, bir akım darbesi belli bir yönde gönderildiği zaman 1, ters yönde gönderildiği zaman 0 yazmak için kullanılır.

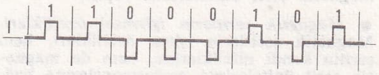

— *Sıfıra dönüşsüz kodlama*'da her empülsiyon, ikili bir hücrenin bütün genişliğini kaplar; seri halde özdeş ikili rakamlar için değişim yoktur, 0'dan 1'e ya da 1'den 0'a geçerken değişim olur.

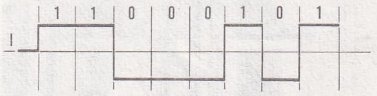

— *Ters sıfıra dönüşsüz kodlama*'da her 1 için bir değişim yapılarak 1'in 0'dan ayrılması sağlanır.

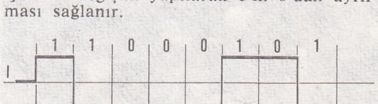

— *Faz modülasyonuyla kodlama* öncekilerden daha güvenilir bir tekniktir ve çok

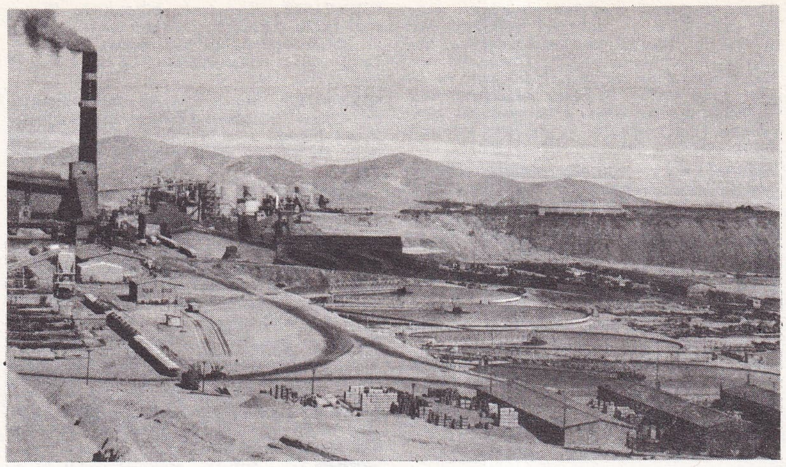

ŞİLİ

Chuquicamata bakır fabrikasının genel görünüşü (Antofagasta)

yoğun kayıtlarda kullanılır; bu kodlamada her ikili bilgiye bir işaret tekabül eder: 1 için bir yönde, 0 için öbür yönde değişim uygulanır.

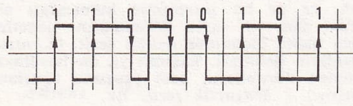

● *Bilgilerin kaydedilmesi.* Bir magnetik şeritte birbirine paralel 7 ya da 9 kayıt izi bulunur. Özel bir bilgi işareti (rakam, harf ya da simge), şeridin boylamasına yönüne dik olarak kaydedilir. Kayıtta, 7 izli şeritler için 6 bitlik bir BCD kodu (*Binary Coded Decimal*), 9 izli şeritler için 8 bitlik bir EBCDİC kodu (*Extended Binary Coded Decimal İnterchange Code*) kullanılır. 7. ya da 9. bit bir *geçerlik** (*Ek*) kontrol bitidir. Özel kayıt işaretleri, ***fiziksel kayıtlar*** ya da *öbekler* denilen bilgi öbekleri halinde gruplaştırılmıştır. Bu öbekler birbirinden kayıtlararası aralıklarla ayrılır; kayıt aralıkları ise magnetik şeridin bilgi aktarmadığı zamanki duraklarına tekabül eder. Her kayıtın uzunluğu birbirinden farklıdır. Kaydedilen ya da gönderilen bilginin niteliğini denetim yoluyla güvence altına almak için her kayıda geçerlik kontrol ya da çevrimsel kontrol işaretleri eklenir. Bir magnetik şeritte bulunan bilgi daha karmaşık bir yapıda olabilir, bu durumda kayıtın fiziksel düzeyi değil bilgisayar işletme sisteminin mantıksal düzeyi söz konusudur. Magnetik şeritler genellikle bilgisayarlar arasında bilgi alışveriş desteği olarak kullanılır; bunun için kayıt tekniklerinde zorunlu bağdaşırlık normlarına uymak gerekir. Magnetik şeritlerin okunup yazılması magnetik şerit ünitelerinde yapılır.

● *Magnetik şeritlerin işlemsel özellikleri.* Magnetik şeritlerin işlem özellikleri, hem şeritin kendi niteliklerine, hem de magnetik şerit ünitelerinin performanslarına bağlıdır. En çok kullanılan kayıt yoğunlukları 200, 556, 800, 1 600, 3 200, 6 200 bpi'dir (*bits per inch*, inç başına bit). 1 600 bpi ile kaydedilmiş 700 m'lik bir şeritte yaklaşık 40 milyon harf (ya da rakam, simge) bulunur. Bilgi okuma ya da yazma debileri çok değişir (saniyede 10 000 harften 3 200 harfe kadar) ve saniyede 1 200 000 harfe ulaşabilir. Büyük bilgi hacimlerinin kaydında magnetik şerit en iktisadî kayıt desteğidir. Bununla birlikte, yapısı nedeniyle magnetik şerit hemen hemen yalnız sıradan erişimli dosyalarda kullanılabilir.

— Radyotek. Müzik kayıtlarında kullanılan *magnetik şerit*'in eni 6,25 mm'dir; şeritin kullanılacağı yere, kullanım amacına ve şerit geçiş hızına göre değişik modeller hazırlanmıştır: 38,1 sm/sn, 19,05 sm/sn, 9,53 sm/sn ve 4,76 sm/sn. Kaset*lerde (*Ek*), 4,76 sm/sn'lik hızla geçen 3,81 mm genişliğinde şeritler kullanılır. Kaydedilen frekans gamını genişletmek için, günümüzde, krom dioksitli bir maddeyle kaplanmış şeritler öneriliyor. Daha büyük bir zorlayıcı güce sahip olan bu şeritler, daha zayıf bir fon gürültüsüyle daha yüksek bir modülasyon düzeyi ve kısa dalga boylarına (tiz sesler) karşı daha büyük bir duyarlık gösterir. Bununla birlikte, magnetik oksitli bu şeritleri kullanabilmek için kayıt ve okuma aygıtlarının değiştirilmesi gerekir: bu da, değişik özellikte bir ön mıknatıslama akımının kullanılması, özellikle de kayıt silme akımının yükseltilmesi gereğinden doğar. Böylece, 50 Hz'den 8 000 Hz'e kadar ± 2 dB'lik bir kayıt bandı elde edilir. (L)

ŞERİTLİ i. Eski ve Orta Cilâlıtaş devrine ait kültür fasiyesi (Tuna kültürüyle çağdaş); adını, pişmeden önce çizilmiş şerit ve spiral biçiminde çizgi motifleriyle süslü çömlek dekorundan alır.

— ANSİKL. V. binyılın ikinci yarısından itibaren, Orta Avrupa'nın ormanlarını açarak gelen kavimler tarıma elverişli yerlere yerleştiler. Bylany yerleşme alanında (Çekoslovakya) arpa ve buğdaya dayalı yarı göçebe bir tarım («cyclique» denen) uygulanıyordu. Hayvan yetiştirme tarımda ancak ikincil bir rol oynar. İnsanlar, küçük gruplar halinde inşa edilmiş dikdörtgen biçiminde, ağaçtan yapılma direkli ve kirişli büyük binalarda otururlardı; bu evlerin etrafında, hayvanları barındırmak için yapıldığı sanılan geniş çitler vardı. Ölüler, dik ve çömelmiş vaziyette ayrı ayrı çukurlara gömülürdü. Macaristan ve Polonya'dan Belçika'ya kadar yayılmış olan ve en eski Orta Avrupa Cilâlıtaş kültürü sanılan *şeritli çizgi uygarlığı* V. ve IV. binyıllar arasında gelişti. (L)

***ŞEV** i. — Dy. *Şev yetersizliğinin dengelenmesi*, yüksek hızlarla seyir sırasında yolcuyu dengelenmemiş merkezkaç ivmenin etkisinden kurtarmak amacıyla yapılan çalışma.

— ANSİKL. Bir demiryolu taşıtının dönemeçli yollarda seyretmesinden doğan merkezkaç kuvvetin etkisini ortadan kaldırmak amacıyla demiryoluna belirli bir *şev* verilirken, hem en düşük hızlarda, hem de en yüksek hızlarda seyiri göz önünde tutmak ve bu iki hız arasında ortalama bir değer saptamak gerekir. En yüksek hızlarda seyreden bir demiryolu taşıtında, yola verilen şevin yetersiz oluşu, yani ağırlığın yatay bileşeninin merkezkaç kuvvete eşit ve zıt olduğunu kabul eden kuramsal şev ile yola verilmiş olan şev arasındaki fark, yolcunun hissedebileceği kadar büyük bir merkezkaç ivmeyle kendini belli eder. Bu *şev yetersizliğinin dengelenmesi* için, demiryolu taşıtının kasasını dönemeç eğrisinin içine doğru eğerek merkezkaç ivmeyi azaltma yoluna gidilir. Eğer kasanın ağırlık merkezi dönme merkezinin altına düşüyorsa (sarkaç vagon) ivme doğal olarak azalır; aksi takdirde, kasadaki merkezkaç ivme artışını kaydedebilen bir ivmeölçer ya da bir cayrometre tarafından kumanda edilen hidrolik krikolar ya da hava yastıkları aracılığıyla ivme azaltılabilir. Bugün, yolcuları hiç rahatsız etmeden taşıtın dönemeçlerdeki hızını arttırmak amacıyla, çeşitli hatlarda çalışan demiryolu taşıtlarında bu tür düzenekler deneniyor. (L)

***ŞEVKETİYE**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Manyas ilçesi) bucak. — 8 759 nüf., bucak merkezi 772 nüf. (1970). [M]

***ŞEYHLİ**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Ladik ilçesi) bucak. — 4 062 nüf., bucak merkezi 880 nüf., 10 köy (1970). [M]

***ŞIGA NAOYA**, japon romancısı. — (öl. Tokyo 1971). [L]

***ŞİLE**, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili) ilçe. — 18 554 nüf., ilçe merkezi 4 022 nüf. (1975); 49 köy (1970). [M]

***ŞİLİ**, Güney Amerika'da devlet. — 8 784 820 nüf. (1970). Başkenti *Santiago* (3 120 000 nüf.).

İKTİSAT

Doğal nüfus artış oranının yüksekliğine rağmen (yüzde 2,4) Şili, XIX. yy. sonundan bu yana, diğer Latin Amerika ülkelerine göre iktisadî ve sosyal yapısının nispeten modern oluşuyla göze çarpar (çeşitli gelişme kıstaslarına göre ortalama olarak beşinci durumda).

Santiago'nun nüfusu bugün 3 milyonu aşkındır. Şili nüfusunun yüzde 35'i bu kentte toplanmıştır ve kent nüfusu sürekli olarak yüzde 4,5 oranında artmaktadır (yüzde 2,5'i doğal artış). Valparaiso (600 000 nüf.), Concepcion ve Valdivia kentlerinin nüfusu da köyden kente göç hareketiyle kabarmakta, önemli ölçüde konut ve istihdam sorunları yaratmaktadır; ama sanayi kesimi ve üçüncü kesim özgün olanaklar sunduğundan bu sorunlar komşu ülkelere göre daha hafif sayılabilir.

Bununla birlikte, ikinci kesimde yenilenme hayli yavaştır; ikinci kesim (yüzde 60'ı geleneksel sanayiler) gayrisafi iç hasılanın yüzde 25'ini üretir: faal nüfusun yüzde 74'ü tarımda çalışmaz. Demek ki, Şili'de Avrupa'dakiyle kıyaslanabilecek bir burjuvazi, bir orta sınıf ve bir işçi proletaryası vardır.

aşağıda, S. Allende, cumhurbaşkanlığına seçilişinin birinci yıldönümünde başkanlık sarayı önünde toplanan halka hitabederken (eylül 1971)

sağda, Fidel Castro, Şili'yi resmen ziyareti sırasında

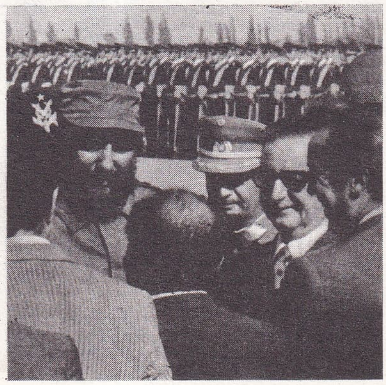

Foto. Depardon-Gamma, Vautier-Decool, Poinot-Gamma (LAROUSSE)

Tümüyle nispeten elverişli bir iktisadî bilançoya rağmen (kişi başına 680 dolarlık gayrisafi millî hasıla), Şili'nin 1970'te sosyalizme doğru kaymasını açıklayan pek çok gerilim ve dengesizlik vardır.

O dönemde, iç karışıklıklar ve A.B.D.'nin muhalefeti gibi sorunlar ortaya çıktı. Şili'yi yasalara uygun bir biçimde kapitalist olmayan bir iktisada yöneltmeyi amaçlayan birçok tedbir alındı; bunların başında, bakırın millîleştirilmesi geliyordu: daha önce Frei'nin «şilileştirmiş» olduğu 4 maden şirketi (bu arada çok güçlü Anaconda Company) devletleştirildi. Devletin hisse senetlerini satın aldığı maden kömürü, çelik, bankalar ve petrol için de aynı yola gidildi. Özellikle, tarım reformunda büyük bir atılım oldu.

1971'de Halk cephesinin çoğunluğu kazandığı belediye seçimleri, halkın bu devrimci deneyi desteklediğini ortaya koydu. Ama, yeni rejim, iç muhalefet, tehditler, dış boykotlar karşısında güç duruma düştü. Şili'nin 1973 sonunda kanlı bir darbeyle baltalanan sosyalizm denemesi, üstünde bir yargıya varılamayacak kadar kısa sürdü. Ülkede genel olarak gelişme sorunu, özel olarak da enflasyon, hâlâ çözülememiştir.

TARİH

Şili'de sürüp giden iç karışıklığı önlemek ve ne pahasına olursa olsun meşruluğu korumak isteyen Allende orduya başvurdu. Birçok yüksek rütbeli subaya bakanlık verildi. 4 mart 1973 yasama seçimlerinde, Halk cephesi geçerli oyların yüzde 43,39'unu aldı; ama, Demokratik konfederasyonda biraraya gelen muhalefet, oyların yüzde 57'ye yakınını alarak Meclis'teki çoğunluğu korudu. Mayıs ayında, El Teniente'deki bakır madenlerinde yeni bir grev patlak verdi ve bunu izleyen kamyoncuların grevi ülkede hayatı felce uğrattı. Bu bunalım ortamında art arda birçok hükûmet kuruldu. Mart ayı sonunda hükûmetten çekilmiş olan askerler, ağustos başında yeniden görev almayı kabul ettilerse de, aynı ay içinde tekrar çekildiler.

Hıristiyan Demokrat parti ile sağ muhalefet başkan Allende'nin görevden alınmasını istediler. 29 haziranda yapılan bir hükûmet darbesi, özellikle İşçiler Tek merkezinin ve sanayi işçilerinin seferber edilmesiyle bastırıldı.

Askerî cunta iktidarda

11 eylülde, ordu başkomutanı general Augusto Pinochet Ugate'nin yönettiği bir askerî cunta, başkanı istifaya davet etti ve kanlı çarpışmalardan sonra iktidarı ele geçirdi. Cumhurbaşkanlığı sarayı önce bombalandı, sonra kuşatıldı; Allende ölü bulundu (12 eylül). Parlamento hemen dağıtıldı ve sonraki günlerde teşkilâtlanan (özellikle ülkenin güneyinde) direnme denemeleri büyük bir sertlikle bastırıldı. Halk cephesi partileri yasa dışı ilân edildi, mallarına elkoyuldu ve yöneticileri kovuşturuldu. Hükûmet darbesini davalar, idamlar ve işkenceler izledi, birçok kişi öldü. Her türlü siyasî faaliyetin yasaklanması, çok geçmeden Hıristiyan Demokrat parti ve Millî parti dahil (oysa hükûmetten yanaydılar) bütün öbür partilere de teşmil edildi. Bu ilk tedbirlerin yanı sıra üniversitelerde bir yeniden teşkilâtlandırmaya gidildi: geleneksel özelliklerini kaybeden üniversiteler askerî cuntanın tayin ettiği asker rektörler tarafından yönetilmeğe başladı.

Dışta rejim değişikliği, Küba ile diplomatik ilişkilerin hemen kesilmesi ve Brezilya, Arjantin, A.B.D. ile ticarî görüşmelerin gelişmesiyle belli oldu. Bu desteklere ve cuntanın aldığı sıkı tedbirlere (ücretlerin dondurulması, escudo'nun değerinin düşürülmesi, grevlerin yasaklanması ve haftalık çalışmanın 4 saat artırılması) rağmen Şili'nin iktisadî ve sosyal durumu sürekli olarak kötüleşmektedir. Ülke en gerekli tahılları sağlama bakımından sıkıntı çekmekte, birçok ürünün fiyatı aşırı derecede yükselmektedir.

Cunta, liberal iktisatta karar kıldıktan ve Allende hükûmetinin elkoyduğu tesisleri eski sahiplerine iade ettikten sonra, devletleştirilmiş kesimleri elden çıkarma siyasetini hızla devam ettirmekte ve ülkeyi yabancı sermayeye geniş ölçüde açmaktadır. Bakır madenleri hâlâ devletin elindedir ama, Kuzey Amerika şirketlerine tazminat ödemek için söz verilmiştir.

General Pinochet, 1974 haziranında belirsiz bir süre için «milletin yüce önderi» ilân edildi ve cunta tarafından cumhurbaşkanlığına getirildi (aralık 1974). Bununla birlikte içte bir direnme hareketi teşkilâtlanırken, keyfî tutuklamalara ve işkenceye karşı uluslararası kamuoyuna başvurmalar arttı. Cunta iktisadî bunalımın üstesinden gelebilecek gibi görünmüyor: fiyat artışları 1974'te yüzde 400'ü geçti ve 1975'te de devam etti.

EDEBİYAT

1971 Nobel ödülünü alan Pablo Neruda'nın (öl. 1973) sanat anlayışı hâlâ şili edebiyatını etkiliyorsa da yeni kuşak yazarları apayrı bir doğrultuyu benimsemiştir. Öte yandan Carlos Droguett insanoğlunun toplum içindeki acılarını ve yalnızlığını dile getirdi (*El hombre que habra olvidado*, 1968; *Todas eran muertas*, 1971). José Donoso ise insan yaşamını kaba ve saçma bir oyun olarak ele aldı (*El obsceno pajaro de la noche*, 1970). Öte yandan Enrique Lafourcade dile getirmeğe çalıştığı Santiago toplumunu yoğun bir anlatımla yansıttı (*Frecuencia modulada*, 1968). Bu arada Fernando Alegria resimdeki yapıştırma tekniğini edebiyata uyguladı (*Amerika, Amerikka, Amerikkka*, 1970). Ama genellikle günümüz şili nesri daha mücadeleci ve toplumsal olaylara daha yakın (José Miguel Varas [doğ. 1928], Jorge Edward [doğ. 1931], Antonio Skarmeta [*Desnudo en el tejado*, 1969]) olmakla beraber, Mauricio Wacquez (*Excesos*, 1971) ve şair, romancı Hernan Valdes (doğ. 1934) gibi yazarlar biçim sorunlarıyla da ilgilenirler (*Zoom*, 1971).

ARKEOLOJİ

Orta Şili'de, 1968'de incelenen Seramiköncesi dönemine ait San Vincente de Tagua-Tagua yerleşmesi çok eskidir; bir toplayıcı avcılar taş endüstrisiyle beraber bulunan fosil favnanın karbon 14 ile M.Ö. 9400 olarak tarihlenmesi bunu kanıtlar. Bu bölgedeki en önemli yerleşmeler, Milat'tan VI. yy. sonuna kadar uzanan El Molle kültürüne ait olanlardır: tekrenkli oymalı çömlek, pipolar ve taş dudaklıklar. Bu kültürün sonuna doğru hayvan ve insan biçiminde seramikler ve

iktidardaki askerî cuntanın şefi general Pinochet Ugarte

şilili tutuklular askerî darbeden sonra Santiago stadyumunda

Allende devrilmiştir (29 haziran 1973). Bütün dünya komünistleri Allende lehine gösteriler düzenliyorlar. solda, Roma'daki bir gösteri; sağda, Allende'nin intihar ettiği (veya öldürüldüğü) haberi yayılmadan önce, şilili işçiler Allende'yi destekleme gösterileri düzenliyorlar

Foto. Gerretsen-Gamma, Burnett-Gamma (LAROUSSE); Milliyet arşivi (MEYDAN)

darbeciler, çeşitli binalar arasında, Santiago'daki Sosyalist parti merkezini de yerle bir ettiler

dövme altın levhalar görülür. 1968'de şilili arkeolog Bernardo Berdichewsky, Valdivia'nın kuzeyinde (Malleco eyaleti) Los Catalanes mağarasında El Molle mozaiklerine benzeyen tekrenkli seramikler buldu. Son zamanlarda inka kültürünün Orta Şili'ye girişiyle ilgili çalışmalar yapılmağa başladı ve 1970'te Santiago'da iki inka mezarı incelenmek üzere kazıldı.

Şili Patagonyası'nda, Fell ve Palli Aike mağaralarındaki keşifleriyle Amerika kıtasının bu en güney yerinde on bin yıla yakın zamandır insan yaşadığını kanıtlayan Junius B. Bird'ün kazılarından (1934-1937) beri, 1946-1968 arası birçok fransız heyeti bu bölgeye gitti. Ateş Ülkesi'nde Anette Laming-Emperaire'in Marassi barınağında yaptığı kazılar (1968) karbon 14 tarihlemesiyle 9590 ± 210 yıllık çok eski bir insan varlığı ortaya koydu. Marassi Ateş Ülkesi'nde karbon 14 metoduyla tarihlenen ilk yerleşmedir.

GÜZEL SANATLAR

güzel sanatlar

● *Resim ve heykel.* Çağdaş sanatta başlıca iki akım göze çarpar; bunlardan biri «Rectangulo» grubu, öteki ortaklaşa duvar resmidir. 1955'te kurulan Rectangulo'nun etkinlikleri oldukça önemlidir. Son zamanlara özgü doğacılık, izlenimcilik ve fovizm gibi akımların taşkınlıklarına bir tepki olarak ortaya çıkan bu topluluğun kaynağını Mondian'ın yeni plastisizminde aramak gerekir. Gruba bağlı sanatçılar için düşünsel düzen ve veriler yalın sezgilerin çok üstündedir. Bir adı da «Forma y espacio» (Biçim ve uzam) olan bu topluluğun üyeleri arasında Elsa Bolivar, Vergara Grez, Claudio Roman, Miguel Cosgiove gibi ressamlar yer alır.

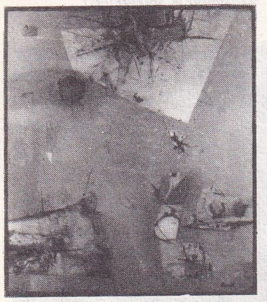

E. M. Bonati 1961 tarihli tuval (özel kol.)

Halk cephesinin iktidarda bulunduğu yıllarda Şili'de ortaklaşa bir anlatım yaygınlaştı: duvar resmi ve afiş. Bu estetik yapıt ve onun geniş halk kitleleri üzerinde bıraktığı çarpıcı etki yalnız Latin Amerika'da görülen özgün bir olaydır. Bu arada «duvar propaganda birlikleri» kuruldu. Bu toplulukların (en ünlüsü «Ramona Parra birliği») başında Roberto Matta gibi ressamlar ve Pablo Neruda gibi şairler vardı. Bu sanatçılar anlatımcı ve ortaklaşmacı toplumsal sanatın eski

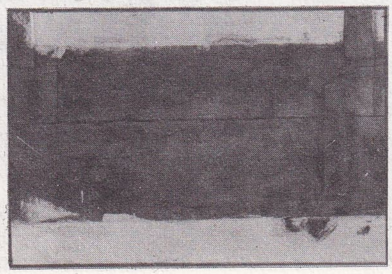

Balmes: «Pintura» (1972) [özel kol.]

bildirilerini (Siquiros, 1920-1922) gerçekleştirerek bir halk sanatının doğmasına olanak hazırlıyorlardı.

1970'ten bu yana Dada'cı anlayıştaki bir sanatçı topluluğu, Nicanar Parra'nın karşıtşiir'inden etkilenerek skandallar yaratan gösteriler düzenledi (Jito Valenzuela'nın Vino del Mare'de düzenlediği *happening*).

Öte yandan tek başına çalışan bazı sanatçılar eserleriyle çeşitli çağdaş eğilimleri yansıttılar. Bunlardan Cecilia Vicuna ve José Balmes anlatımcı türde eser verirken, Eduardo Martiner Bonati, Carmen Silva, Juanita Lecaros, Julio Esczmes, Guillermo Nunez gibi ressamlar pop'art'a yaklaştılar, Juan Egenau ve Jorge Mallol gibi heykelciler de oldukça ilgi çekici yapıtlar gerçekleştirdiler. Bu arada gravür alanında da bir yenilenme oldu; Antofagasta'da bir gravür merkezi kuruldu ve Guillermo Deisler gibi önemli gravürcüler yetişti. (L)

ŞİMŞEK (Hikmet), türk orkestra yöneticisi (Siirt, Pervari 1924). Ortaöğrenimini askerî okullarda yaptıktan sonra 1946'da Harp okulundan ayrılarak Devlet konservatuvarına girdi; Hasan Ferit Alnar ve Eduard Zuckmayer'den ders aldı ve 1953'te Adnan Saygun'un yönettiği Bestecilik bölümünü bitirdi. Konservatuvarda bir süre öğretmenlik yaptı. Konservatuvar koro ve orkestralarıyla gösterdiği yetenek üzerine ve iki defa ikişer yıllık sürelerle Almanya'ya gönderildi. 1959'da Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrası yönetici yardımcılığına atandı; aynı zamanda Devlet Konservatuvarında Koro, Orkestra ve Bando bölümü şeflik öğretmenliği yaptı. 1962-1963 sezonunda Kuzeybatı Alman Filarmoni orkestrasında ikinci yönetmen olarak çalıştı. Konuk şef olarak yabancı ülkelerde pek çok konser yönetti. 1974'te Polonya başarı nişanı ödülünü aldı. (M)

ŞİMŞİR (Bilâl), türk diplomatı ve tarihçisi (Çanakkale 1933). Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1957) ve aynı yerde Siyasî Tarih kürsüsüne asistan oldu. 1960'ta dışişleri bakanlığında görev aldı. 1966'da Şam büyükelçiliği başkâtipliğine, 1967'de merkez şube müdürlüğüne, 1970'te Londra başkonsolosluğu birinci sınıf konsolosluğuna, 1973'te Bağdat başkonsolosluğuna atandı. Aynı zamanda tarih çalışmalarını sürdürdü. Başlıca eserleri: *Contribution à l'histoire des populations turques en Bulgarie 1876-1880* (1876-1880'de Bulgaristan'dan göçler, 1966); *Rumeli'den türk göçleri* (*«93 muhacereti»*, belgeler 1877-1878, I. c., 1968-1970); *Rumeli'den türk göçleri* (« *Bir geçiş yılı: 1879*», belgeler, II. c., 1970); *Fransız belgelerine göre Mithat Paşa'nın sonu* (1970). [M]

ŞİNDO (Kaneto), japon filim yönetmeni (Hiroşima 1912). 1935'te dekoratör ve senaryo yazarı olarak sinemaya başladı, savaşın bitiminden hemen sonra *Fahişe O'Hara'nın hayatı* (1952) ve *Yağmurdan sonraki soluk ayın hikâyeleri* (1953) adlı filimlerin çekiminde Mizoguşi'nin asistanlığını yaptı. İlk filmini 1952'de çevirdi (*«Hiroşima çocukları»*), fakat uluslararası üne ancak 1961'de, *«Çıplak ada»* (Moskova festivali büyük ödülü) ile kavuşabildi. Daha sonra *«Erkek»* (1962), *Onibaba* (1964), *Kuroneko* (1968) ve *«Bugün yaşamak, yarın ölmek»* (1971) adlı filimleri yaptı. (L)

Şin Kansen, Japon demiryolları tarafından gerçekleştirilen ve kentlerarası yük hız katarlarına göre tasarlanan yeni demiryolu ağı. Bugün 676 km'si işletmeye açılan (Tokaydo ve Sanyo) bu hat şebekesi 1985'ten önce 7 000 km'ye tamamlanacaktır. (L)

***ŞİRAN,** esk. **Karaca,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili) ilçe. — 32 328 nüf., ilçe merkezi 5 045 nüf. (1975). [M]

***ŞİRKET** i. — İkt. *Çokuluslu şirket,* çok sayıda yabancı ülkede genellikle birden çok iktisadî faaliyet gösteren ve bu faaliyetini ya söz konusu ülkelerde şube açarak ya da bu ülkelerde mevcut şirketleri malî kontrolu altına alarak gerçekleştiren şirket. (Çokuluslu şirketin dünya çapında güttüğü amaç, hammadde kaynaklarını elinde tutmak, iktisadî pazarlara hâkim olmak, kısacası, üretimin uluslararası bir nitelik kazanmasına bağlı olarak uluslararası düzeyde kendisine çıkar sağlamak gibi bir veya birden fazla olabilir.)

— ANSİKL. Aslında, *çokuluslu şirket*'in çeşitliliğini ve karmaşık yapısını genel bir tanımda toparlamak olanaksızdır. Üstelik çokuluslu şirket, şirketlerin uluslararasılaşması sürecinin sadece bir aşaması sayılabilir. Richard Robinson, bu şirketleri dört tipte sınıflandırır: *uluslararası şirket*'in merkezî bir yönetimi vardır ve çeşitli yollardan yabancı ülkelere yerleşmeğe çalışır; *çokuluslu şirket,* ulusal ve yabancı ülkelerdeki faaliyetlerini aynı düzeyde tutar, fakat alınan kararlarda ulusal yönetimin etkisi egemendir; *uluslaraşırı şirket,* çeşitli uluslardan personel tarafından yönetilir, hiç bir ulusa ayrıcalık tanımaz; *uluslarüstü şirket,* hukuken uluslararası bir örgüte bağlı olduğundan ulussuzdur ve vergisini bağlı olduğu uluslararası örgüte ödeyecektir. Beş kritere göre yapılmış yukarıdakine benzer, başka bir sınıflandırma da Lausanne üniversitesinden Pierre Goetschin tarafından önerilmiştir.

● *Kavramın tarihçesi,* İkinci Dünya savaşından sonra uluslararası sermaye hareketinin serbest bırakılması, batı ülkelerinin paralarında konvertibiliteye dönüş ve dünya bankacılık şebekesindeki gelişme bu alanda büyük bir itici güç olmuştur. Özellikle Avrupa Ortak pazarının kurulması, amerikan kökenli çokuluslu şirketleri kitle halinde Avrupa'ya yerleşmeğe ve bu geniş iktisadî bütünün sunduğu imkânlardan, bu tip avrupa şirketlerinden daha önce davranıp yararlanmaya teşvik etmiştir. Avrupa ve daha sonra da Japonya kökenli çokuluslu şirketler de, çokuluslu amerikan şirketlerinin iktisadî büyüklüğüne ulaşamamakla birlikte, dünya piyasasından pay alma yarışına girdiler. Yapılan bazı tahminlere göre 1972 yılında, 90 milyarı sadece amerikan şirketlerine ait olmak üzere, bu şirketler toplam olarak 140 milyar dolarlık yatırım yaptılar. Çokuluslu şirket stratejilerinin devletler üzerindeki etkilerinin hissedildiği ve dünya ekonomisinin güçlüklerle karşılaştığı (enflasyon, uluslararası para sistemindeki karışıklıklar) bu dönemde, dünya iktisadî yapısının ulusallık niteliğini giderek kaybetmesi ve çokuluslu şirketlerin artan bir iktisadî güç kazanması endişeyle karşılanıyor.

● *Çokuluslu şirketlerin sanayi ve ticarî stratejisi,* üretimin uluslararasılaşması sonucu ortaya çıkan elverişli durumdan sistemli olarak yararlanıp çıkar sağlamağa dayanır. Çokuluslu şirket, üretim maliyetlerini asgariye indirebilmek için üretim etkenlerinin (sermaye, işgücü, enerji v.b.) bileşimini, ülke piyasalarındaki fiyatlara göre saptar. Maliyeti azaltıcı bu hesaplar çokuluslu şirketi şubeleri arasında uluslararası düzeyde bir işbölümü yapmağa götürür. Böylece son mamulün her bir parçası şube şirketlerden birisinde üretilir. Montaj da yine şube şirketlerden birisinde yapılır. Çokuluslu şirket stratejisinin temel unsurlarından biri de, yeni bir buluş sonunda üretilen herhangi bir malı aynı anda birçok piyasaya sürerek söz konusu yeni buluştan en büyük yararı sağlamaktır. Çokuluslu şirket, mal çeşitlerinin ve üretim tekniklerinin hızla değer kay-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; LAROUSSE

betmesi nedeniyle, yatırım harcamalarının amortismanını ve yatırımdan beklediği kârı uzun bir döneme yayamamakta, fakat çok sayıdaki şubeleri aracılığıyla bu amortisman ve kârı geniş bir alandan kısa zamanda sağlamaktadır.

● *Çokuluslu şirketlerin malî ve parasal stratejisi*, uluslararası para sistemindeki değişikliklere (dalgalanmalı döviz kuru gibi) uyabilme yeteneği ile şubeler arası para transferlerinde büyük bir hareketliliğe dayanır. Amerikan senatosunun tarifeler komisyonunca bundan kısa bir süre önce hazırlanan bir raporda uluslararası para yönetimi, çokuluslu şirketlerin parasal işlemlerini ucuzlatıcı ve rasyonelleştirici bir araç olarak gösterilmektedir. Çokuluslu şirketlerin şubeleri, yatırımlarını çoğunlukla kendi nakit akımlarıyla (*cash-frow*) yani otofinansman yoluyla finanse ederler. Bu husus, Charles Levinson'a göre 1970'in ilk yıllarındaki enflasyonu yaratan önemli etkenlerden biridir. (Bk. ENFLASYON, *Ek*.) Öte yandan, çokuluslu şirket, ulusal malî mevzuatlar arasındaki farklılıklardan yarar sağlayabilmek için çeşitli yöntemlere başvurur; döviz kuru değişikliklerine karşı önceden tedbir alır: çokuluslu şirket aynı malî grubun şubeleri ya da ana şirket ile şubeleri arasında «transfer bedeli» uygulamasıyla sağladığı kârın malî mevzuatın en elverişli olduğu ülkede birikmesini sağlar. «Leads and lags» yöntemiyle de, uluslararası para krizinin olduğu dönemlerde firmaya sağlam dövizlerle yapılacak ödemeler çabuklaştırılır, şirketin zayıf dövizlerle yapacağı ödemeler ise geciktirilir.

● *Devletlerle olan ilişkilerinde* uluslararası şirketler, yatırım yaptıkları ülkelerdeki iktisadî ve siyasî çevreye uymada oldukça büyük bir esneklik gösterirler. Fakat bu şirketlerin dünya çapında güttükleri stratejiye bağlı olarak, ülke çapında tespit ettikleri uzun vadeli hedeflerle hükûmetlerin kısa veya orta vadeli iktisadî politikaları çerçevesinde tespit ettikleri hedefler arasında farklılıklar olması halinde kaçınılmaz bazı gerginlikler ortaya çıkar. Çokuluslu şirketler, hükûmetlerce kendi aleyhlerine alınan kararlara, faaliyetlerini başka bir ülkeye kaydırarak karşılık verebilecekleri gibi, hissedar oldukları karma yapılı şirketlerde azınlıkta kalarak ve başka bir kâr dağılımını kabullenerek hükûmetlerle uzlaşmayı daha yararlı bulabilirler. Yabancı sermayeyi kabul eden ülkeler genel olarak, yabancı sermayenin doğuracağı sakıncaları asgarîye indirerek, ülke ekonomisinin bu uluslararası yatırımlardan azamî yarar sağlamasına (ileri teknolojilerin transferi, istihdam yaratılması v. b.) mümkün olduğu kadar gayret ederler. Somut olarak, çokuluslu şirketlere karşı güdülen politikalar oldukça liberaldir. Çokuluslu şirketlerle devletler arasındaki ilişkileri düzene sokmak ve sağlamlaştırmak için çoğu zaman bu şirket temsilcileri tarafından çok sayıda «iyi davranış kuralları» teklif edilmiştir. 1973'te Dünya İş federasyonu, Birleşmiş milletlerden, çokuluslu şirketler için uluslararası bir yargılama organının uygulayacağı bir kanun hazırlamasını istedi.

● *Sendikaların çokuluslu şirketlere karşı güttüğü strateji*, gitgide ulusal sınırları aşma eğilimi gösteriyor. Bu gelişim, dünya çapında büyük federasyonlar düzeyinden çok, çeşitli sendika gruplarını birleştiren uluslararası meslekî sekreterlikler (U.M.S.) düzeyinde olmaktadır. U.M.S.'ler, Shell, Michelin, Ford veya Rhône-Poulenc gibi şirketlerde dünya çapında faaliyet gösteren sendikal örgütler kurmuştur. Bu sendikal mücadele, çokuluslu şirketlerin şubelerinin bulunduğu ülkeler arasındaki dayanışmaya göre az veya çok etkin olmaktadır. Uluslararası Kimya federasyonu (1973 sonunda 5 milyon işçiyi temsil ediyordu) en faal U.M.S.'lerden biridir.

Uluslararası ilişkilerde, gerçekleşme ihtimali pek az olan uzun süreli bir himayecilik politikasına dönüş varsayımının dışında, yakın bir gelecekte çokuluslu şirketlerin gücünün azalmasını beklememek gerekir. Aksine, bazı tahminlere göre, 1985 yılında dünya sanayi üretiminin hemen hemen yüzde 70'ini (sosyalist ülkeler hariç) 300 kadar çokuluslu şirket sağlayacaktır. Çokuluslu şirketler, doğu-batı ilişkilerine bağlı olarak, doğal zenginlikleri değerlendirmek ve büyük tüketim pazarlarından yararlanmak için daha çok sosyalist ülkelere yerleşmeğe çalışacaklardır. Buna karşılık, kalkınmakta olan ülkeler ise şirketlerin siyasî hayattaki etkilerini er-geç kavrayacak ve kendi ülkelerindeki çokuluslu şirket şubelerinin yönetimine katılmayı, alınan kararlarda söz sahibi olmayı şart koşacaklardır. (L)

***ŞIRNAK**, Doğu Anadolu bölgesinde (Siirt ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi) ilçe. — 32 435 nüf., ilçe merkezi 10 690 nüf. (1975); 37 köy (1970). [M]

***ŞIROKY** (Villiam), çekoslovakyalı siyaset adamı. — (öl. Prag 1971). [L]

***ŞIRVAN**, Doğu Anadolu bölgesinde (Siirt ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi) ilçe. — 24 244 nüf., ilçe merkezi 5 148 nüf. (1975); 49 köy (1970). [M]

***ŞİŞE** i. — Fiz. *Magnetik şişe*, bir plazmayı iki magnetik ayna arasında kalacak şekilde sınırlamağa yarayan aygıt. (L)

***Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.** (TÜRKİYE). — Şirketin yıllara göre çeşitli kalınlıktaki düz cam üretimi 1972'de 71 542 t, 1973'te 84 566 t, 1973'te 77 314 t; şişe üretimi 1972'de 55 675 t, 1973'te 68 624 t, 1974'te 88 793 t; cam eşya üretimi 1972'de 14 289 t, 1973'te 17 194 t, 1974'te 18 787 t oldu. (M)

***ŞİŞMANLIK** i. — ANSİKL. Çok aşırı bazı *şişmanlık* hallerinde şişmanlığı gidermek için, 1956'dan beri ameliyatla sindirim borusunun az veya çok aralıklı iki parçası arasında kısa devreler yapma yöntemine başvurulmaktadır. Ancak bu, başka yöntemlerle denetim altına alınamayan aşırı ağırlaşma (kilo alma) büyük sıkıntı verdiği, hattâ hayatî bir tehlike yarattığı zaman başvurulacak istisnaî bir ameliyattır. Kısa devre sadece mideye ilişkin olabilir ve midenin tamamen çıkarılmasından sonra görüldüğü gibi, sindirimde bir azalmaya yol açar. Bununla birlikte en çok başvurulan teknikler, özellikle yağların soğurulmasını güçleştirmek amacıyla önce bağırsak üzerinde yapılan kısa devrelerdir. Kullanılan ilk teknikler boşbağırsak ile kalınbağırsak arasında bir ağızlaşma yapmayı öngörüyordu. Ama bu teknikler ishale ve elektrolitik yetmezliğine sebep olduğu için terk edildi; onun yerini, büyük bir dengesizliğe yol açmadan iyi bir zayıflama sağlayan kıvrımbağırsak kısa devreleri (kıvrımbağırsağın başı ile sonu arasında) aldı. Böyle olmakla birlikte bu ameliyatlar, özellikle ihtimam isteyen ve aynı zamanda hem hastanın işbirliğini, hem de uzun süre hekim gözetimini gerektiren fizyolojik yapıya aykırı ameliyatlardır. (L)

ŞİT (Bayram), türk güreşçisi ve antrenörü (Denizli 1930). Güreş sporuna 17 yaşında başladı. 6 yıl karakucak ve yağlı güreş yaptı. 1951 İskenderiye Akdeniz oyunlarında 63 kiloda ve 1952 Helsinki olimpiyatlarında 62 kiloda altın madalya aldı. 1954 Tokyo dünya şampiyonasında 62 kilo serbestte ikinci, 1956 İstanbul dünya kupasında 62 kiloda üçüncü oldu. Güreşi bıraktıktan sonra güreş millî takımını çalıştırdı. (M)

ŞİZOANALİZ i. (fr. *schizoanalyse*). Psikanaliz. İsteğe ait olan, ama psikanaliz ve mitleri tarafından düzenlenip işaretlenmiş bulunan çeşitli dolambaçları çözmek için isteği ele alıp işleyen çalışma.

— ANSİKL. G. Deleuze ve F. Guattari tarafından *l'Anti-Œdipe*'te açıklanan *şizoanaliz*, Freud'un esaslı buluşlarını yadsımaksızın psikanaliz kuramının anlamını doğrultup düzeltmeğe çalışır. Freud'çu kuramı az ya da çok andıran psikiyatri modellerini kökleştiren Deleuze ve Guattari, nevrozun indirgen olduğunu, psikozun iki önemli biçimi olan paranoya ile şizofreninin ise isteğin karşıt iki kutbu, iki ahlâkı, iki siyaseti sayılmak gerektiğini düşünürler: paranoya* (*Ek*) zorbadır, şizofreni* (*Ek*) parçalar, böler ve kurtarır. Bilinçaltının iki türlü yorumu vardır: «bunun biri şizoanalizce, öbürü psikanalizcedir; biri şizofreniyle, öbürü nevroz ve Oidipus kompleksiyle ilgilidir; biri soyut, non-figüratif, öbürü imgesel..., biri makinemsi, öbürü yapısaldır...» (*l'Anti-Œdipe*). Oidipus kompleksine ilişkin mitsel yapıda şizoanaliz, *arzulayıcı makine** (*Ek*) kavramına karşıttır: isteğin temeli makineseldir; yalnız Oidipus kompleksiyle belirlenen zorunlu yönde değil, her yönde yol alabilecek bir karmaşık dolambaçlar düzenidir. Fakat bundan dolayı şizoanaliz ister istemez yıkıcıdır: yıkma, temizleme, «bilinçaltını kazıma»; kuşkusuz bu yıkma, «Hegel'imsi» bir yıkmadır, yani hem inkâr eder, hem alıkoyar. Eğretileme alanındaki karşıtlık, şizofrenin «gezinti»si, yani rastlantıya bağlı yollarda hiç bir kurala bakmadan dolaşması ile divana uzanmış nevrozlunun duruşu arasında gelişir: nevrozlu, psikanalizin sömürgesi olur. Deleuze ve Guattari ülkeleştirme ile ülkelikten çıkarmayı da karşıtlaştırırlar: birincisi psikanaliz olgusudur ve yapısı, doğası gereği göçebe olan isteğe sınırlar koymayı öngörür; şizoanaliz ise sınırları bozar, sınır taşlarını kaldırır atar ve yolculuktan yana çıkar: psikiyatri* aleyhtarlığının (*Ek*) etkisi işte burada kendini gösterir. (L)

***ŞİZOFRENİ** i. — ANSİKL. Psikanaliz. *Şizofreni* sözcüğü, Freud tarafından ele alınan ve ayrılma, gerçekten kopma anlamındaki «spaltung»* (*Ek*) kavramıyla dile getirilen bir bölünmeyi ifade eder. Freud şizofreni kavramını ele aldığı zaman, onun hem paranoya ile birleşebileceğini belirtir, hem de «spaltung» terimine kişinin kendisindeki bir iç bölünme, bir temel çatlak anlamını verir: gerçekten kopma, aslında hiç bir zaman tam değildir; psikozun başlıca özelliği, gerçekle ruh arasında tam bir kopukluk bulunmamasından çok, gerçeğin yerini alacak uydurma bir gerçekliğin oluşmasıdır. Demek ki bölünme, iki savunma yolu arasında bir birlikte yaşama tarzıdır. Gerçekten de, şizofreni kuramlarını, Freud'çu kuramdan çok, psikanalizden esinlenme akımlar ilerletmiştir: bunun en iyi örneği psikiyatri* aleyhtarlığıdır (*Ek*). Bu akımın önderleri olan R. D. Laing* (*Ek*), A. Esterson, D. Cooper*a (*Ek*) göre şizofreni, yanlış olarak hastalık sayılan bir mittir; «şizofreni» belirtileri, aile içinde herkesin sorumlu olduğu bozuklukları üyelerden yalnız birinin üstüne atan aile ilişkileri ağının bir sonucudur. Laing ve Esterson, aile topluluğundan ayrılan ve bozuklukların belirmesine elverişli bir alan oluşturanlara *nexus* derler. Daha yakın zamanda (1972) Deleuze ve Guattari şizofreniyi isteğin kutuplarından biri (öteki kutup paranoya) ve şizoanaliz*in (*Ek*) yönetici merkezi saymışlardır; onlara göre şizofreni ayrıştırıcıdır, kişinin bağları koparıp atmasını, aile ve kapitalizm tarafından belirlenen, zorba paranoya tarafından da pekiştirilen sınırları belli alanlardan çıkıp kurtulmasını sağlar. Buna göre şizofreni, genel olarak kapitalizm fikrine dayanarak işleyen siyasal bir anlam taşır: şizofreni, kapitalizmin mübadele sistemiyle koşulladığı akızları geçirdiği ve onları kesin olarak koşullarından sıyırdığı ölçüde kapitalizmin son sınırı anlamına gelir. (L)

ŞİZOFRENLEŞMEK dönşl. f. Psikanaliz. Şizofreniye doğru ilerlemek.

— ANSİKL. *Şizofrenleşmek*, isteği kısıtlayan kuralları kesip atmaktır. Psikanaliz kuram ve uygulamasını isteğin* (*Ek*) indirgenleri sayan G. Deleuze ve F. Guattari'nin öne sürdüğü anlamda şizofreni, despotluğun, faşizmin ve aşırı düzenleme yoluyla isteği tehlikeli kılan her şeyin modeli olan paranoyaya karşıttır. Buna karşılık, şizofreni benlikte yarattığı bölünme dolayısıyla kurtarıcıdır ve sözü geçen bilginlere göre devrimci nitelikleri vardır. Böylece, psikanalizin yalnız Oidipus çevrimine indirgediği isteğin çeşitli çevrimleri, sonsuz olarak tekrarlanacaktır. (L)

ŞİZOPARANOYİT sıf. (fr. *schizo-paranoïde*'den). Psikanaliz. Şizoparanoyit durum, Melanie Klein'a göre, yaşamın ilk aylarında çocuğun ilk isteklerinin hedefi (nesne) ile ilgili olarak karşılaştığı güçlüklerden doğan endişe ve savunmaların tümü.

— ANSİKL. Melanie Klein'a göre, yetişkinlere özgü bir ruh hastalığı olan şizofreninin başlıca özellikleri aslında çocukların normal gelişmesiyle ilgilidir. Yaşamın ilk aylarında, nesne olarak memenin içerilmesi, çocuk açısından olduğu gibi nesne açısından da oburca, yırtıcı ve korkutucu bir biçimde gerçekleşir. Bunun ardından benliğin parçalara ayrılması gelir; ayrılma *şizoparanoyit durum*'un şizoyit yönüdür. Çoğu defa birbirinden ayrı olan iki süreç arasında önemli bir bağ vardır: süreçlerden biri benliğin parçalanması olan şizoyitlik, öbürü de

paranoyit saldırgan savunmadır. Bu dönemin süresi ve şiddeti, çocuğun içerilen iyi nesneye güvenini yeniden bulma yeteneğine bağlıdır; eğer kıyıcılık ve parçalanma çok şiddetli ise, bundan doğan çökkünlük* durumu (*Ek*) çok zor önlenebilir. (L)

***ŞLONSKY** (Abraham), israilli şair. — (öl. Tel-Aviv 1973). [L]

***ŞORAN** i. — ANSİKL. Havc. Uçuşa yardımcı araçlardan biri olan *şoran*, 450 km'lik uzaklıklar için 1/60 000 düzeyinde bir duyarlık sağlar. Hava fotoğrafçılığında bu aygıt, gerek pilotun doğru bir hat boyunca yol almasına yardımcı olmak, gerek fotoğraf kamerasının obtüratörü açıldığı an uzaysal yer tayiniyle uçağın koordinatlarını belirlemek için kullanılır. Ayrıca, aralarındaki Yer eğriliğinin ya da topografik yüzey engebelerinin optik araçlarla doğrudan doğruya nişan almayı engellediği iki yer istasyonu arasındaki uzaklığı belirlemek için de gene şorandan yararlanılır. (L)

Türkân ŞORAY

ŞORAY (Türkân), türk sinema oyuncusu ve yönetmeni (İstanbul 1945). Ortaokulda öğrenimini bırakarak *Köyde bir kız sevdim* filmiyle sinemaya geçti (1958); *Acı hayat* filmiyle tanındı (1963). 145 filimde başrolü oynadı. Melodram türündeki filimlerde başarı sağladı ve türk sinemasının önde gelen sanatçılarından biri oldu. 1964'te *Acı hayat*, 1968'de *Vesikalı yarim* filimleriyle Antalya Filim şenliği ve 1973'te *Mahpus* filmiyle Adana Altın Koza Filim yarışmasında en iyi kadın oyuncu seçildi. *Dönüş* (1972) ve *Azap* (1974) filimlerinde yönetmenlik yaptı. Rol aldığı başlıca filimler: *Aşk rüzgârı* (1960); *Otobüs yolcuları* (1961); *Muallâ* (1964); *Sürtük* (1965); *Çalıkuşu* (1966); *Sinekli Bakkal* (1967); *Buruk acı* (1969); *Merhamet* (1970); *Yedi kocalı Hürmüz* (1971); *Dönüş* (1972); *Cemo* (1973); *Sultan Gelin* (1973); *Asiye nasıl kurtulur* (1973); *Bal Kız* (1974); *Açlık* (1975). [M]

***ŞOSTAKOVİÇ** (Dmitriy), sovyet bestecisi. — (öl. Moskova 1975). 1969'dan bu yana bestelediği eserler arasında şunlar var: 13. (ilk olarak 20 aralık 1970'te Moskova'da seslendirildi) ve 14. yaylılar dörtlüsü; soprano, bas ve on dokuz çalgı için F. Garcia Lorca, G. Apollinaire, R.M. Rilke ve V.K. Kiukelbeker'in metinleri üzerine bir çeşit dindışı requiem olan 14. senfoni; orkestra için 15. senfoni (ilk olarak 8 ocak 1972'de seslendirildi); ayrıca koro için *«Sadakat»* (ilk olarak 25 şubat 1971'de Moskova'da seslendirildi) gibi ikinci dereceden yapıtlar ile 16. ve 17. senfoniler. (L)

ŞOŞA veya **SHOSHA** i. (japonca k.). Japon ekonomisine özgü malî ve ticarî kuruluş.

— ANSİKL. Diğer sanayileşmiş ülkelerde benzeri bulunmayan *şoşa*'lar veya ticaret evleri bugünün Japonya'sında dağıtım şebekesinin en ağır basan öğeleridir. Şoşaların oynadığı rol 1960'a kadar sanayicilerin ithalâtını, ihracatını ve bu işlemlerin finansmanını sağlayacak girişimlerde bulunmaktı. Fakat şoşaların kazandığı başarı faaliyet alanının genişlemesine yol açtı. 1972 yılında en büyük on şoşanın iş hacmi ekonominin toplam iş hacminin yüzde 11'ini, G.S.M.H.'nın yüzde 28'ini ve japon dış ticaretinin yarısından fazlasını buluyordu. Çok sayıda yabancı şirketle ilişki kuran şoşaların Japonya dışında 800 şubesi vardır. Şoşalar gitgide ekonominin danışmanı, itici gücü ve «yeni yapılar kurucusu» haline gelmiştir. Binaları, dinamizmi, personeli, parası ve geniş iş ilişkileriyle şoşalar bugün Japonya'nın iktisadî yapısı üzerinde büyük bir etkinliğe sahiptir. Şoşalar bugün sanayicilere yeni bir strateji önermekte sanayicilerin çok cazip olmayan ağır sanayiden vazgeçerek eğlence, haberleşme, çevre kirlenmesi, okyanusbilim ve şehirciliğe yönelmelerini teşvik etmektedir. Büyük şoşalar arasında Mitsubişi, Sumitomo Şoji, Mitsui and Co., İto Çu Şoji v.b. sayılabilir. (L)

ŞTEMENKO (Sergey Matveyeviç), sovyet generali (Uriupinsk 1907). İkinci Dünya savaşında tümen komutanıydı, kırk bir yaşında savunma bakan yardımcısı oldu (1948). Stalin ölünce gözden düşen Ştemenko, uzun süre sonra 1963'te sovyet kara kuvvetleri komutanlığına, 1965'te genelkurmay ikinci başkanlığına atandı; 1968'de Varşova paktı orduları genelkurmay başkanı oldu, 1974'te hâlâ bu görevdeydi. 1968'de yayımladığı, savaş yılları kurmay çalışmalarını konu alan kitabında, 1941-1945 harekâtının yönetiminde Stalin'in oynamış olduğu rolü savundu. (L)

ŞTYRSKY (Jindrich), çekoslovak ressamı (Cerna 1899 - Prag 1942). Önce kübik tablolarla ortaya çıktı; Toyen'le karşılaşıp onunla birlikte «Devetsil» öncü topluluğuna katıldıktan sonra bir çeşit soyut duygusallığa yöneldi. Daha sonra hayal içinde nesnel görüntüleri ele aldı (*Hermafrodit* [Erdişi], 1934). Toyen ve Makovsky ile birlikte gerçeküstücü çek topluluğunu kurdu (1934) ve ondan sonra gerçeküstücülüğün uluslararası gösterilerinin çoğuna katıldı. Desenler, tablolar yaptı, düşlerini yazdı, öfkeli bir şiddeti yansıtan yapıştırmalar düzenledi (*«Küçük İsa»*, 1941). Düşsel uğraşlarını *«Rüyalar»* (1970) adlı kitabında anlattı. (L)

***ŞUBAT** i. — ANSİKL. — 1951 (*17 şubat*), Kore savaşına katılmak üzere 600 kişilik ikinci kafile İskenderun'dan hareket etti. — 1953 (*16 şubat*), Türkiye-A.B.D. telefon bağlantısı işletmeye açıldı; (*28 şubat*), Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında Ankara paktı imzalandı. — 1955 (*24 şubat*), Bağdat paktı antlaşması imzalandı. — 1956 (*14 şubat*), Gerze'de çıkan yangında 833 ev ve 300 dükkân yandı, 17 kişi yanarak öldü; (*17 şubat*), Çoruh ilinin adı Artvin olarak değiştirildi. — 1959 (*6 şubat*), Kıbrıs'la ilgili Zürih anlaşması imzalandı; (*17 şubat*), Kıbrıs'la ilgili Zürih anlaşmasını sonuçlandırmak üzere Londra'ya giden türk heyetini götüren uçak Gatwick havaalanı yakınına düştü, 17 kişi öldü, başbakan Menderes dahil, öbür yolcular ağır yaralandı. — 1961 (*13 şubat*), siyasî partilerin faaliyetine izin verilmesi üzerine bir günde 13 partinin kurulduğu açıklandı. — 1962 (*22 şubat*), Ankara'da Harp okulu komutanı kurmay albay Talat Aydemir komutasında Harp okulu öğrencileri ve bazı birlikler ayaklandı; (*25 şubat*), ayaklanmaya teşebbüs eden Harp okulu komutanı Talat Aydemir ve arkadaşları hakkında herhangi bir kovuşturma yapılmaması Meclis'te kararlaştırıldı. — 1963 (*6 şubat*), Hava kuvvetlerine bağlı bir C-47 uçağı ile M.E.A. havayollarının Beyrut-Ankara seferini yapan yolcu uçağı Ankara semalarında çarpıştı, 86 kişi öldü, 91 kişi yaralandı. — 1964 (*16 şubat*), Kıbrıs'ta rumların türklere karşı saldırılarının tehlikeli bir hal alması üzerine türk donanması ve çıkarma birlikleri Mersin'den hareket etti. — 1965 (*16 şubat*), İnönü başkanlığındaki koalisyon hükûmetinin istifa etmesi üzerine Suat Hayri Ürgüplü tarafsız başbakan olarak hükûmeti kurmakla görevlendirildi. — 1972 (*6 şubat*), Türk Donanma vakfı kuruldu. — 1975 (*5 şubat*), A.B.D. Türkiye'ye karşı silâh ambargosu uygulamağa başladı. — 1976 (*24 şubat*), İstanbul'da, Kadıköy'ün Söğütlüçeşme camiinde çıkan yangında 84 dükkân yandı. (M)

ŞUHUBİ (Erdoğan), türk mekanik bilgini (İstanbul 1934). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat fakültesini bitirdi, aynı fakültenin Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet kürsüsüne asistan oldu (1956). 1962'de İstanbul Teknik Üniversitesi Nükleer Enerji enstitüsünü bitirdi ve A.B.D.'ye giderek Purdue üniversitesinde araştırmalar yaptı (1962-1964); bu çalışmaları sırasında profesör Ahmet Cemal Eringen*le (*Ek*) mekanik biliminde yeni bir dal olan «mikromorfik cisimler teorisi»ni geliştirdi. Türkiye'ye dönüşünde (1964) doçent oldu. 1968'de A.B.D. Princeton üniversitesine konuk profesör olarak çağrıldı; bu sırada profesör Eringen'le *Elastodynamics* adlı eserini hazırladı. 1970'te İstanbul Teknik üniversitesinde profesör, 1971'de yeni kurulan Mekanik kürsüsüne başkan oldu. 1970'ten sonra TÜBİTAK'ın Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma kurumunda Tatbikî Matematik bölümü başkanlığını sürdürdü. TÜBİTAK'ın yayımladığı araştırmada Şuhubi yabancı yazarlar tarafından eserleri en çok kaynak olarak gösterilen türk mekanik bilim adamıdır. Mekaniğe en büyük katkısı «Eringen-Şuhubi teorisi» olarak anılan mikromorfik cisimler teorisidir. 1974'te İngilizce olarak yayımlanmağa başlayan *Elastodynamics* adlı eseri de non-lineer ve lineer dinamik elastisitenin matematik teorisi konusunda geniş kapsamlı ve kesinlik taşıyan ilk eserdir. Başlıca eserleri: *Sürekli ortamların lineer olmayan mekaniğine giriş* (1965); *Akışkanlar mekaniği* (1968); *Elastodynamics* (Elastodinamik I. c., 1974). [M]

***ŞUHUT**, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Afyon ili) ilçe. — 38 058 nüf., ilçe merkezi 8 152 nüf. (1975). [M]

ŞURDUM (İhsan), türk ressamı (Konya 1930). 1954'te Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. 1956'da Paris'e giderek sanatını geliştirdi; Avrupa'nın çeşitli sanat merkezlerinde çalışmalar yaptı. 1962'de Türkiye'ye döndü ve Balıkesir Güzel Sanatlar galerisi müdürlüğüne atandı (1963). 1965'te Resim ve Heykel müzesinde uzman oldu. 1965-1966 arasında Avusturya'da Linz kentinde Türk Resim sergisine katıldı. 1967'de İtalya'nın verdiği bursla Roma'da bir yıl restorasyon eğitimi gördü. Devlet Resim ve Heykel sergisi ve diğer karma sergilere katılan Şurdum ilk kişisel sergisini 1975'te İstanbul Kınmat Sanat galerisinde açtı. Doğaya gerçekçi bir açıdan geleneksel sanat anlayışı içinde bakarak peyzaj ve natürmortlar çizen ressam 1976'da Resim ve Heykel müzesindeki görevini sürdürüyordu. (M)

ŞUY-TUNG-KU, Çin'de, Ordos yaylasının batısında, Huang-ho vâdisi yakınlarında tarihöncesi yer. Taş endüstrisi batı Yontmataş devrinin orta ve üst evrelerini hatırlatıyor. Moustier sanayiine ait uçlar ve lama'dan yapılma âletleri kapsayan bu bütün, «Ordos kültürü» fasiyesine girer. (L)

***ŞÜKÛFE NİHAL**, türk şair ve yazarı. — (öl. İstanbul 1973). Ölümünden sonra *Şükûfe Nihal/Şiirler* adıyla şiirlerinden seçme bir kitap yayımlandı (1975). [M]

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

T

TABACHNİK (Michel), isviçreli besteci ve orkestra yöneticisi (Cenevre 1942). Cenevre konservatuvarında okudu, Darmstadt'da Stockhausen'in öğrencisi oldu; Pierre Boulez ve İgor Markeviç'ten orkestra yönetme dersleri aldı. Başlıca besteleri arasında şunları sayabiliriz: orkestra için *Almaşmalar I*, sekiz müzikçi için *Almaşmalar II;* tek piyano için *Friz;* orkestra için *Fresk* (ilkin Royan festivalinde çalındı, 1970) ve Gülbenkyan vakfı adına bestelediği orkestra için *Evrenler* (1970-1972) [ilkin 1973'te Metz çağdaş müzik gösterilerinde çalındı]. (L)

***TABAKA** i. — Haritacılık. *Tabaka üzerine çizim,* ışıklı rötuş masası üzerine yayılan renkli ya da renksiz, saydam olmayan bir çizim tabakasının bazı yerlerini kazıcı bir uçla kazımağa dayanan grafik yöntemi. (Bk. ANSİKL.) || *Çizim tabakası,* tabaka üzerine çizim yapabilmek için ışıklı bir rötuş masasına yayılan renkli ya da renksiz, saydam olmayan kimyasal madde.

— Jeofiz. Okyanus tabanının altındaki çeşitli yapısal katlardan her biri. Bk. ANSİKL.

— Nükl. *Yarılama tabakası* (ing. *half value layer* [yarı değer tabakası] ya da *half value thickness* [yarı değer kalınlığı]), bir ışımanın yolu üzerine yerleştirildiğinde bu ışıma demetinin etkisini başlangıç değerinin yüzde 50'sine düşüren belirli bir maddenin kalınlığı. (Bk. YARILAMA, *Ek.*)

— ANSİKL. Haritacılık. *Tabaka üzerine çizim,* harita rötuşlarında çok uygulanan bir yöntemdir. Çizgilerin çok net ve düzgün olması (çizim âletinin gabarisi sabittir), ayrıca kolayca röprodüksiyonu yapılabilen negatif bir belgenin doğrudan doğruya elde edilmesi bu yöntemin genelleşmesinde ve tercih edilmesinde en büyük etkenlerdir.

— Jeofiz. Okyanus tabanının altında, yukarıdan aşağıya doğru şu *tabaka*'lar sıralanır:

— *1. tabaka* (ya da *tortul tabaka*), enine ve boyuna dalgaların 2 km/sn dolaylarındaki hızlarla yayıldığı değişik çökeltilerden oluşur. Akustik bakımdan 1. tabaka, deniz kökenli taneciklerden oluşmuşsa saydam, akıntıların sürüklediği toprak taneciklerinin tortulaşmasından oluşmuşsa saydamsızdır;

— *2. tabaka* (ya da *okyanus tabanı*), büyük bir olasılıkla, derin deniz tortullarıyla birlikte katmanlaşmış bazaltlardan oluşur. Sesin bu tabakadaki hızı 4 ile 6 km/sn arasındadır;

— *3. tabaka* (ya da *okyanus tabakası*), okyanus kabuğunun temelini oluşturur. Birçok jeofizikçi bu tabakanın yüzde 70 oranında serpantinli ve hidratlı bir peridotit'ten oluştuğu kanısındadır. Sesin bu tabakadaki hızı yaklaşık olarak 6,7 ± 0,25 km/sn'dir. (L)

***TABAN** i. — Bilişim. Bir komut dizisinin ya da bir bilgi kümesinin düzenlenmesinde çıkış noktası olarak alınan bir bellek konumunun adresi. (Bk. *Taban* ADRES**i*, *Taban ve yer değiştirmeyle* ADRESLEME*, *Ek.*)

— Mat. *Topolojik bir uzayın bir noktasının dolaylarının tabanı,* her $V \in \gamma(x)$'te bir $W \in \mathscr{B}(x)$ elemanı bulunacak şekilde, bu topolojik uzayın bir x noktasının dolaylarının $\gamma(x)$ kümesinin $\mathscr{B}(x)$ parçası: *Topolojik bir uzayın bir x elemanını içeren açıklar, x'in dolaylarının bir tabanını oluşturur.* [$\mathscr{B}(x)$ bilinirse x'in bütün dolayları, $\mathscr{B}(x)$'in elemanlarının herhangi bir üstkümesi olarak bulunabilir.] (L)

***TABARLY** (Eric), fransız deniz subayı ve yelkencisi. — 1968'de yaptırdığı *Pen-Duick IV* adlı yelkenli ile (20,80 m boy, 10,70 m genişlik) katıldığı tek kişilik Atlas okyanusunu aşma yarışını bir çarpışma sonunda yarıda bırakmak zorunda kaldı. 1969'da bu tekneyle Atlantik'i rekor sürede geçti, tek kişilik Büyük Okyanus'u aşma yarışını ise *Pen-Duick V* adlı balastlı yeni bir tekneyle kazandı. 1970 ile 1972 arasında, mürettebatlı *Pen-Duick III* ile Los Angeles-Tahiti (1970), Ümit burnu-Rio de Janeiro (1971) gibi geziyarışlara katıldı. Daha sonra 1973 eylülünde dört aşamada (Plymouth-Ümit burnu-Sydney-Rio de Janeiro-Plymouth) ilk defa yapılacak, mürettebatlı dünya turu yarışına katılmak üzere, Brest tersanesinde, yelkencilikte devrim sayılacak *Pen-Duick VI* (22,25 m boy, düşük cevherli uranyumdan 15 t safra) adlı tekneyi yaptırdı. Gemisinin direkleri üst üste hasara uğradığı için, Tabarly, dördüncü aşamada Plymouth'a gidecekken Brest'e gitmek zorunda kaldı. 1970'te, *De Pen Duick en Pen Duick. De la Transatlantique à la Transpacifique* (Pen Duick'ten Pen Duick'e. Atlantik'i aşmaktan Pasifik'i aşmağa) ve 1974'te *le Tour du monde de Pen Duick VI* (Pen Duick VI'nın dünya turu) adlı kitapları yayımladı. (L)

Tabiat Tarihi müzesi, 1968'de M.T.A. enstitüsünün Ortadoğu Teknik üniversitesi yakınındaki yeni yapılarında açılan müze. Genel müdürlük binasında paleontolojiye ayrılan giriş katıyla petrografi ve fiziksel jeolojiye ait birinci katla birlikte 3 500 m²'lik bir alanı kaplar. Müzede 1976'da 1 000 örneği kapsayan mineral, 2 500 örnekli fosil koleksiyonları sergilenmekteydi. Ayrıca müzenin zenginleştirilmesi için uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılmaktadır; bu konuda A.B.D., Kanada, Federal Almanya, Yugoslavya ve S.S.C.B.'den gönderilen fosillerle müze zenginleştirilmiştir; ayrıca fransız hükûmetinin armağan ettiği Mastodon mulajı ve A.B.D.'den satın alınan Allosaurus mulajı (Kuzey Amerika'da, Jura devrinde yaşamış etçil dinozorlardan, arka ayakları üç parmaklı ve boyu bazen 6 m'yi aşan hayvan) girişe karşılıklı olarak monte edildi. Müzede yer alan, Anadolu'da bulunmuş, zamanımızdan 250 000 yıl önce yaşamış olduklari sanılan insanlara ait ayak izleri dünyanın bu tür müzelerinde bile bulunmayan ender buluntulardır. 1972'de Ankara dolaylarında bulunarak sergilenen Mastodon ve dev kara kaplumbağası fosilleri müzeyi ziyaret edenlerin haber vermesiyle elde edilen buluntulardır. Müze, 1972'de 22 000 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. (M)

***TABLA** i. — Astronotik. *Fırlatma tablası,* bir uzay taşıtı için taşımalık ve destek görevi yapan ve aracın düşey doğrultuda fırlatılmasını sağlayan düzenek. (Yerdeki tesislerle arasında elektrik ve akışkan bağlantıları bulunan fırlatma tablası üzerine taşıt yalnız düşey doğrultuda oturtulabilir.) [İng. LAUNCHER.] (L)

***TABLET** i. — Bilişim. *Çizici tablet,* bir bilgisayarda, madenî bir kalem ucunun yalıtkan bir maddeyle kaplanmış iletken tellerden oluşan kare biçiminde ince bir ızgaraya göre aldığı çeşitli konumların koordinatlarının bilgisayara gönderildiği özel bir giriş organı: *Çizici tablet, bilgisayar kullanıcısının bir desen, bir çizim ya da bir resmî makineye aktarmasını sağlar.* (L)

***TABLO** i. — Sanay. *Denetim* ya da *kontrol tablosu,* bir sanayi işleminin yürütülmesi için gerekli kontrol, kayıt, alarm ve ayar âletlerini taşıyan duvar tablosu. (*Eşanl.* KONTROL PANELİ.) [L]

TABUŞİ (Yasukazu TABUŞİ, **Yasse** — denir), japon ressamı (Fukuoka 1921). Tokyo üniversitesindeki sanat tarihi öğreniminden (1946-1951) sonra 1951'de Fransa'ya gitti ve orada kaldı. Figüratif ve soyut resmin dışında kalan Tabuşi, gerçekten alınma biçimlerle (çiçekler, yanardağlar, bulutlar) iç içe, üst üste geometrik motifleri birarada değerlendirdi. «Çiçekler ve yanardağlar» dizisi (1968), cinsel bir sembolizmle kaynaşan görsel unsurların plastik açıdan yalınlaştırılmasıdır. Anlatımcı bir şiddete ulaşan renk lirizminde Tabuşi'nin özelliği, dinamizm ve güleryüzlülüktür. Doğu geleneğinin izlerini taşımakla birlikte özgünlüğünü de koruyan eserleri, çağdaş resmin çeşitli akımlarının dışında kalır ve kendine özgü mantık uyarınca gelişir. (L)

***TACİKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ.** — Yunan-Baktriane kralları döneminden (M.Ö. III.-II. yy.) kaldığı sanılan şehir yıkıntıları ortaya çıkarıldı; Amuderya'nın kolu olan Vahş ırmağının vadisinde de kurganlar bulundu. Ayrıca, VII. yy.dan kalma bir Buddha tapınağı (Acina Tepe) ortaya çıkarıldı. Zeravşan'ın vâdisindeki Sogd bölgesindeki Pancikent'te tahta üstüne oymalarla ve anlatımlı ya da dinsel resimlerle süslü evler, M.Ö. VI.-VIII. yüzyıllarda gelişmiş bir uygarlığın varlığını ortaya koydu. (L)

***TAÇ** i. — ANSİKL. Tıp. Açık kalp cerrahîsinde ve radyolojik araştırma yöntemlerinde elde edilen göz kamaştırıcı gelişmeler *taç atardamarlar*'daki hastalıkların tedavisinde çok yararlı oldu. (Bk. KALP, *Ek.*) [L]

***TAFLAN,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Merkez ilçesi) bucak. — 19 703 nüf., bucak merkezi 2 092 nüf., 16 köy (1970). [M]

TAFORALT, Fas'ta, Ucda bölgesinde yer. Çevresindeki Güvercinler mağarasında, Moustier sanayii, Ater fasiyesi ve İber-Magrıp kültürünün birbirini izlediği bir katman dizisi bulundu. İber-Magrıp kültürlerini kapsayan üç katman, M.Ö. 10000-8550 arasına tarihlendi. (L)

***TAHIL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *tahıl* üretimi için ayrılan alan 13 milyon hektar civarındadır (1974'te 13 milyon 189 320 hektar). Üretimde birinci sırayı alan buğdayın hektar başına verimi yıldan yıla değişiklik gösterir: 1972'de 1 397 kg, 1973'te 1 130 kg, 1974'te 1 257 kg; bu yıllık dalgalanmalar öbür tahıllarda da kendini gösterir. Üretimin yıllara göre dağılımı şöyle oldu: 1972'de 18 milyon 637 800 t, 1973'te 16 milyon 133 800 t, 1974'te 16 milyon 966 800 t; bu üretim iç tüketimi karşılamadığından 1972'de 52 909 t, 1973'te 91 559 t, 1974'te 1 milyon 246 273 t tahıl ithalâtı yapıldı. (M)

***TAHİR,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili, Eleşkirt ilçesi) bucak. — 5 048 nüf., bucak merkezi 1 385 nüf. (1970). [M]

TAHTAKILIÇ (Ahmet), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Uşak 1909). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdikten (1930) sonra İçişleri bakanlığında çeşitli idarî görevlerde çalıştı. 1946'da Demokrat parti saflarında siyasî hayata atıldı ve aynı yıl Kütahya milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. C.H.P.'yi ve kendi partisinin muhalefet politikasını kınayışıyla dikkati çekti. Bundan dolayı D.P.'den ilk ayrılanlardan oldu (1948). Aynı yıl Millet partisi kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin genel sekreteri oldu; parti ad değiştirince 1954'te Cumhuriyetçi Millet partisi kurucu genel başkanlığına seçildi. Kurucu meclis döneminde (1960) bir ara millî eğitim bakanlığı yaptı; 1961'de kısa süre çalışma bakanlığı görevini yürüttü. Aynı yıl Uşak, 1965'te İstanbul milletvekili olarak Meclis'e girdi ve partisinden istifa ederek dönemi partisiz tamamladı. 1973'te C.H.P.'ye girdi ve yüksek danışma kurulu

üyeliğine seçildi. 1975'te C.H.P. Uşak senatörü olarak Parlamento'ya dönen Tahtakılıç Türk Hukuk kurumu 2. başkanıydı (1976). [M]

***TAHTAKÖPRÜ,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili, İnegöl ilçesi) bucak. — 8 637 nüf., bucak merkezi 2 086 nüf., 19 köy (1970). [M]

Tahuneh fasiyesi, adını Beytüllahm'ın güneyinde (İsrail) bulunan Vadi Tahuneh'ten alan Cilâlıtaş devri endüstri fasiyesi. Üst Önseramik düzeyi âletlerine veya Eriha'daki (Ürdün) ilk Cilâlıtaş B'ye bağlanır (M.Ö. VI. binyıl). [L]

TAİLLİBERT (Roger-René), fransız mimarı (Chatres-sur-Cher 1926). Kamu Yapıları ve Ulusal Saraylar müdürlüğünün başmimarı olan Taillibert, bu görevinin yanı sıra, halkın ortak malı olan tesisler, özellikle de spor tesisleri için yapı araştırmalarına yönelmiş bir mimarlık çalışması yürütür: gerili, havada asılı ve hareketli örtüler, şişirilebilir yapılar, ince beton katmanları. Bütün bu tekniklerle mimarîye kazandırdığı hafifliği, yapım gereçlerinin ucuz ve yüksek nitelikli olmasıyla tamamlar. Uygulamaları arasında en önemlileri Survilliers'deki DAF otomobil fabrikaları (1962), Deauville'deki olimpiyat oyunları yüzme merkezi ve deniz ılıcaları, Font-Romeu spor okulu ve olimpiyatlara hazırlık merkezi (1965), Paris Yüzücüler derneğinin çalışma havuzu (bu havuzun üstündeki direksiz ve hareketli tavan, dünyada bu tür yapıların ilk örneğidir) [1967], Paris'te Parc des Princes'teki 50 000 kişilik kapalı stad (1972), Chamonix spor ve sosyal kültür merkezi (1972), Saint-Germain-en-Laye'deki Z.U.P. (Bel-air) deneysel sitesidir (1972). [L]

TAİRA (Yoşihisa), japon bestecisi (Tokyo 1938). Tokyo Sanatlar üniversitesinde müzik öğrenimi yaptıktan sonra, Paris'e giderek (1966) André Jolivet, Olivier Messiaen ve Henri Dutilleux'nün derslerini izledi. 1971'de Lili-Boulanger ödülünü kazandı. Besteleri arasında şunları sayabiliriz: *Hiyerofoni I-IV* (1969-1971); *Sonomorfi I-II* (1970-1971); yaylılar üçlüsü için *Dioptaz* (1972); büyük orkestra için *Kromofoni* (1973); solo piyano ve 13 müzikçi için *Radyans* (1973); obua ve harp için *Uyanış* (1973-1974). [L]

TAJİRİ (Shinkichi), japon asıllı amerikalı heykelci (Los Angeles 1923). 1948'de Avrupa'ya giderek F. Léger ve O. Zadkine ile çalıştı. Yapıtlarında gereç olarak madenleri kullandı ve yalnız batı kültürü alarak tam bir batılı gibi yetişmesine rağmen Uzakdoğu sanatını anımsatan karmaşık bitkisel biçimli heykeller yaptı. Önce «Cobra» grubunun çalışmalarına, sonra «Phases» topluluğunun gösterilerine katıldı ve Hollanda'ya yerleşti. 1966'da, çelik, bakır ve alüminyumdan yapılmış, kurgubilim canavarlarını ya da robotları andıran biçimlere yöneldi (*No 2*, 1966). Aynı yıllarda bu çalışmalarına paralel olarak, madenden, polyesterden ya da cam elyafından, bütün ayrıntılardan sıyrılmış çok yalın biçimler yaptı (*Precolumbian Landscape* [Kolomböncesi görüntü], 1966); sonradan bu biçimler, makinelerin besleme devrelerine benzeyen gerçek birer düğüm haline dönüştü (*Düğüm*, 1968). Nükte ve mizah dolu aynı taşkın yaradılış, Tajiri'nin sayısız desen ve duvar halılarında da görülür. (L)

Takahama, Japonya'da nükleer santral, Hondo adasında, Japon denizi kıyısında. (L)

TAKAMATSU-ZUKA, Japonya'da, Nara'nın güneyinde, Asuka belediyesi arazisi içinde arkeolojik yer. 1972'de, büyük bir höyük altında VII. yy. sonundan ve VIII. yy.dan kalma bir mezar bulundu. Duvarları, resimli blok taşlarla kaplı mezar odasında laklı ağaçtan bir lahit bulundu. «Kofun»lar» (*Ek*) denen dönemden kalma bu tür mezarlara VIII. yy.a kadar rastlanır. Bugün, Nara bölgesindeki resimli tek mezar budur. Kiyu-Şu'daki gibi 4 renk değil, 10 renkle yapılan karmaşık dekor, Çin'in Tang usulü giyinmiş kadınları, bir erkek ve hizmetkâr grubunu, gökyüzünü simgeleyen (Çin ve Kore kuramlarına göre) hayvan biçimindeki dört ana noktayı gösterir. Bu mezar, Japonya'daki höyük altı mezarların tarihlenmesi ve bu devirde japon resim sanatının ne gibi etkiler altında kaldığını belirtmesi (Tang etkisi, altı sülâlenin Arkaik etkisi ve Kore etkisi) yönünden çok değerlidir. (L)

TAKEMİTSU (Toru), japon bestecisi (Tokyo 1930). Önceleri kendi kendini yetiştirdi, sonradan sanatında Debussy ve Messiaen'in, daha sonra da Varèse'in çok büyük etkileri oldu. Hiç kuşkusuz batıda en geniş dinleyici kitlesine sesini duyurabilmiş japon bestecisi Takemitsu'dur. En ünlü eseri olan, orkestra için bestelenmiş *November Steps II*'den (Kasım gezintileri II, 1967) başka özellikle *Requiem for Strings* (Yaylı çalgılar için ölüm duası, 1957), yaylılar dörtlüsü için *Landscape* (Manzara, 1960), piyano ve orkestra için *Asterism* (Burçlar, 1968), solocu vurma çalgı ve orkestra için *Cassiopeia* (1971), orkestra için *Winter* (Kış, 1971), üç biva için *Voyage* (Yolculuk, 1973), trombon, obua, iki orkestra ve iki şef için *Gemeaux Part I* (İkizler burcu, bölüm I; 1972-1974) adlı besteleri anılmağa değer. 1971'de Paris'te düzenlenen «Uluslararası Müzik haftaları»nda iki tam gün Takemitsu'ya ayrılmıştı. (L)

***TAKE-OFF** i. — İkt. Amerikalı iktisatçı Wolt W. Rostow'un tanımlamasına göre, toplumun kendi gelişmesini düzenli bir biçimde yürütmeğe ya kendi gücüyle ya da kendi dışındaki güçler tarafından hazırlandığı geçici dönem.

— ANSİKL. *Take-off* düşüncesi, azgelişmiş bir ülkenin iktisadî gelişmesine set çeken esas engeli kaldırabilmek için azgelişmişliğin bir belirtisiyle mücadeleye öncelik tanıyan çözümlerle ilgilidir. Önemli bir sınaî kesimin kurulması biçiminde tanımlanan sanayileşme, take-off kavramlarından biridir. «Eğitim» faktörüne de öncelik tanınabilir. Bu durumda okuma-yazmanın yaygınlaştırılması, iktisadî kalkınmayı kendi başına sağlayabilmek için yerine getirilmesi zorunlu önemli bir görev olur. Take-off'un bu ele alınış biçimi, bir yandan azgelişmişlik olayına yalnızca dışarıdan bir yaklaşıma özgü kriterlere dayandığı, öte yandan da az veya çok bilinçli bir biçimde azgelişmişliğin «tek yönlü» bir açıklamasını yaptığı, yani gelişme sürecinde bir tek belirtiye öncelik tanıdığı için çeşitli eleştirilere uğramıştır. Bu düşüncedeki uzmanlar, kalkınmanın Rostow'un ifadesine göre «take-off» denilen kritik bir devreden sonra geleceğini görememişlerdir. Rostow'un ortaya koyduğu şemaya göre take-off, hazırlayıcı bir geçiş süreci olarak belirlenir. Gerçekten de yatırımların (üretim artışının nüfus artışından daha hızlı olacağı bir biçimde) artması için, bazı koşullar biraraya getirilecek şekilde zeminin hazırlanması gerekir. Genel olarak Rostow iktisadî gelişmeyi beş ana değişime ayırır.

İlk olarak, önceleri hâkim durumda olan tarım, yerini sanayi, haberleşme ve ulaştırma, ticaret ve hizmetlere (bu kesimde çalışan faal nüfusla ölçülür) bırakır. İkinci olarak iktisadî, sosyal ve politik hayat genişler, daha geniş boyutlar kazanmak için bölgesel dar sınırları aşar, ulusal düzeye ulaşır. Üçüncü olarak, doğum oranı azalmağa başlar. Dördüncü olarak, yüksek gelir grupları arasındaki gelir dağılımında değişme olur. Yüksek gelirler, toprak ve gayrimenkul sahiplerinden, gelirlerini yeni üretim tekniklerine yatıranların eline geçer, sosyal kademelerin de yapısı değişir. Son olarak, insanın yaşadığı çevreye karşı takındığı psikolojik tavır da temelinden değişir. İnsanın çevresini tanıyıp etkileyebileceği düşüncesi gitgide daha fazla yayılır. Bu koşulların birleşmesi halinde, herhangi bir itici gücün etkisiyle (siyasî devrim, yeni teknik, uluslararası konjonktür) take-off dönemi başlar ve iktisadî gelişme anîden hızlanır. Bu iktisadî hızlanış verimli yatırımların artmasına, imalât sanayiinde bir veya birkaç önemli kesimin kurulmasına, siyasî, sosyal, kurumsal bir örgütün oluşmasına yol açar. Bu siyasî, sosyal ve kurumsal örgütlenme yurt içi sermayeyi, kalkınmayı sürekli bir olay haline getirecek biçimde seferber eder. Take-off kuramı çok sayıda eleştiriye hedef olmuştur. Bu eleştiriler özellikle take-off'un zaman olarak saptanması ve batılı ülkelerin tarihindeki gelişme sürecini azgelişmiş ülkelere uygulamanın doğru olmayacağı yolundadır. (L)

***TAKİMETRE** veya **TAKEOMETRE** i. — Topogr. *Elektronik takimetre*, uzaklığı, yatay açıyı ve düşey açıyı ölçmeğe ve kaydetmeğe yarayan âlet.

— ANSİKL. *Elektronik takimetre*'de, uzaklıkları ölçmek için bir geodimetre, nişan hattının ucuna yerleştirilmiş bir reflektör üzerinde yön ve konum ayarı yapmağa yarayan bir dürbünle donatılmış bir alidat ve fotoelektrik taramalı bir mikrometreyle donatılmış, her ikisi de taksimatlı bir yatay daire, bir de düşey daire bulunur. Uzaklık, yatay açının ve düşey açının değerleri, bir okuma sistemi üzerinde doğrudan doğruya okunabildiği gibi, doğrudan doğruya delikli şerit üzerine de kaydedilebilir. (L)

TAKİS (Panayotis VASSİLAKİS, — denir), yunanlı sanatçı (Atina 1925). 1946'da alçı, bronz, kil ve kurşun gibi geleneksel gereçlerle heykeller yapmağa başladı. 1954'te Fransa'ya gittiğinde teknolojinin büyüsüne kapıldı ve «İşaretler» adlı yapıtıyla ışıklı-hareketli bir araştırma dönemine girdi. Pirotekni üstüne birtakım denemelerden («Havaî fişekler», 1957-1971) sonra 1958'den itibaren daha çok magnetik alanlara yöneldi; «telemagnetik» heykellerinde, sanayi dünyasından seçilmiş çoğu zaman ışıklı ve sesli öğeler durmaksızın dalgalanır, parıldayıp kırpışır, birbirine dolanır... 1968-1969 yıllarında, bir burs kazanarak, M.I.T.'in bilginleriyle birlikte çalışmak üzere A.B.D.'ye gitti. Takis'in sanatı her ne kadar kinetik ve teknolojik sanata yakınsa da bu akımlarla bir tutulamaz: M. Duchamp'ın «magnetik alanların keyifli emekçisi» dediği Takis, aslında madde ve doğa kuvvetleri üstünde bir araştırmaya girişir. (L)

***TAKLA** (Philippe), lübnanlı bankacı ve siyaset adamı. — 1971'e kadar Paris elçiliği yaptı. (L)

TAKYON i. (fr. *tachyon*). Fiz. Işığın boşluktaki hızından daha büyük bir hızı olan varsayımsal taneciklere verilen ad.

— ANSİKL. Bilinen taneciklerin (ya da tardyon*ların [*Ek*]) tasarımlayıcıları olarak düşünülen *takyon*'ların varlığı 1967'de ortaya atıldı. Işık hızındayken sonsuz bir enerjiye sahip olan bu tanecikler, daha yüksek hızlara ulaşmak için bu enerjiyi yavaş yavaş kaybederler ve sonsuz hızlara ulaştıklarında enerjileri sıfıra düşer. Bu koşullarda takyonlar artık hiç bir işaret yayamaz; bu da keşfedilmelerini son derece güçleştirir; buna rağmen takyonların keşfi için deneyler sürdürülmektedir. (L)

***TALAS,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili, Merkez ilçesi) bucak. — 16 640 nüf., bucak merkezi 4 244 nüf. (1970). [M]

TALAS (Cahit), türk sosyal iktisat profesörü (Trabzon 1917). 1938'de Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi; Cenevre üniversitesinde iktisat doktorası yaptı (1948). Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal İktisat kürsüsünde görev aldı; 1953'te doçent, 1958'de profesör oldu. 1960'ta Siyasal Bilgiler fakültesi dekanlığına seçildi. 27 Mayıs'tan sonra Millî Birlik komitesi tarafından iki kere çalışma bakanlığına getirildi: birinci ve ikinci Gürsel kabineleri (1961-1962). Başlıca eserleri: *La législation du travail industriel en Turquie* (Türkiye'de sanayi ile ilgili iş yasaları) [1948]; *Sosyal güvenlik ve türk işçi sigortaları* (1953); *İçtimaî iktisat dersleri* (1955); *Yeni zamanların iktisadî tarihi* (1958); *Sosyal politika* (1967); *Ekonomik sistemler* (1969); *Sosyal ekonomi* (1972). [M]

TALBOT RİCE (David), ingiliz arkeoloğu ve bizansbilimcisi (Rugby Warwickshire 1903 - Coln Rogers, Gloucestershire 1972). Oxford'da arkeoloji ve antropoloji öğrenimi gördü. 1925'te Irak'ta (Kiş), sonra İstanbul'da arkeolojik araştırmalar yapmak üzere gönderilen heyetlere katıldı. 1934'te Edinburg üniversitesinde sanat profesörü oldu. Ölümüne kadar bu kürsünün başında kaldı. Daha çok geç dönem (XIV.-XV. yy.) resmiyle ilgilenen Talbot Rice birçok eser yazdı. Bunlardan bazıları: *İslâm sanatı* (1965), *Trabzon Ayasofya kilisesi* (1968), *Bizans resmi: geç dönem* (1968). Onun bütün eserleri bizans sanat tarihinin bu döneminin özgül değerini ve anlamını belirtmeğe çalışır. Talbot Rice geniş kültürüne dayanarak ve uygarlıkların derinlemesine iç içe girdiği inancıyla ölümünden bir yıl önce *İslâm resmi* (1971) adlı bir eser de yazdı. (L)

Talbot yöntemi, dökme demirin çeliğe dönüştürülmesinde uygulanan, Martin yönteminden türemiş, yarı sürekli dönüştürme

yöntemi; maden tomruklarının katılaşma sırasındaki şekil değişimiyle çeliği tomruklama yöntemi.

● Dökme demirin çeliğe *dönüştürülmesi*'nde uygulanan Talbot yöntemi, Martin-Siemens yöntemine göre dökme demiri fırın tabanında arıtmanın değişik bir türüdür. Çelik haline dönüştürülen dökme demirle hurda demir yükünün bir kısmı (aşağı yukarı üçte biri), üstündeki cüruf (ya da kabuk) alındıktan sonra kalıplara dökülür ve yeni bir arıtma çevriminin başlaması için fırındaki yük üstten tamamlanır. Öbür yöntemlerden daha üstün yönleri (fırın yükünün büyük bir ısı tasarrufuyla yüksek sıcaklıkta tutulabilmesi, fırına hem dökme demir, hem de hurda demir yüklenebilmesi, cürufu boşaltma kolaylığı) olmasına rağmen, bu yöntem Amerika Birleşik devletleri, İngiltere ve Orta Avrupa ülkelerinde pek tutulmadı; bunun nedeni, yatırım giderlerinin çok fazla olması ve döküm kepçesindeki son oksit giderme ve yeniden karbürleşme işlemleri sonucunda ürünün kalitesini sabit tutma garantisinin pek olmamasıdır.

● Talbot tekniğine göre çeliğin *tomruklanması*'nda amaç, katılaşma sırasında mekanik bir işlem uygulayarak iç yapı kusurları (gözeneklilik, çok küçük topaklar) olmayan bir tomruk elde etmektir. Düşey bir fırında soğumaya bırakılan tomruk, orta kısmı henüz sıvı haldeyken fırından çıkarılır ve sınırlı bir sıcak haddeleme uygulanır. Sonra, gerçek anlamıyla sıcak haddelemeden («blooming») geçirme zamanı gelinceye kadar yeniden fırında bekletilir. (L)

***TAL-COAT** (Pierre JACOB — denir), fransız ressamı. — Soyut araştırmalarını sürdürdü ve çoğunlukla tekrenkli tuvaller yaptı; bu yapıtlarındaki hareketi, birkaç kabartma ya da gerecin yapısından doğan yarı taslak biçimlerle sağlıyordu (*Beyazda çizgi*, 1970). Ayrıca çeşitli yazılar ve şiirler yazdı; bunlar da resimleri kadar yalındı ve sanatçı yazılarını kimi zaman desen ve gravürlerle tamamlıyordu (*Almanach*, 1971). 1968'de Fransa ulusal sanat birincilik ödülünü kazandı. (L)

TALENCE, Fransa'da Gironde idare bölgesinde komün. Bordeaux üniversitesinin yeni binaları kısmen bu komündeki araziye kurulmaktadır. 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

TALKLAMA i. (*talk* pudrasından). Teknol. Bk. PUDRALAMA, *Ek*.

TALL (Vasfi el—), ürdünlü siyaset adamı (İrbit 1920 - Kahire 1971). Öğretmen olduktan (1941) sonra, İngilizlerin yönetimindeki Sarafand (Filistin) harp akademisine girdi, görev aldığı arap lejyonundan 1948'de, filistinli mücahitlere katılmak üzere ayrıldı. Askerlikle ilişkisini keserek (aralık 1949) çeşitli sivil görevlerde bulundu, sonra diplomasiye yöneldi. Batı Almanya'da elçilik danışmanı (1956), İran'da maslahatgüzar (1958-1959) ve Irak'ta elçi (1961) oldu. Kral Hüseyin tarafından ocak 1962'de atandığı başbakanlık ve savunma bakanlığı görevini, 1965, 1966 ve 1970'te yeniden üstlendi. Vasfi el-Tall Ürdün'deki filistinlilere karşı her zaman sert bir tutum benimsedi ve Ürdün sınırları ötesinde İsrail'e hücum edilmesine de engel oldu (ocak 1971). Arap Savunma konseyinin Kahire'deki toplantısına katıldığı sırada, 28 kasım 1971 günü, Kara Eylül örgütüne bağlı üç filistinli tarafından öldürüldü. (L)

TALMONT veya **TALMOND,** Vendée idare bölgesinde (Sables-d'Olonne idare çevresi), Vendée'nin güney sınırında, Atlas okyanusundan 5 km içeride kanton merkezi; 3 454 nüf. Tuzlu bataklıklar. Talmont Ortaçağ'da bir liman ve prenslik merkeziydi. Ortaçağ'dan ve Rönesans döneminden kalma şato harabeleri. Saint-Hilaire kesiminde XVI. yy.dan kalma şato. 1974'te komşu Saint-Hilaire-de-Talmont komünüyle birleşti. Yeni kanton merkezinin adı *Talmont-Saint-Hilaire* oldu. (L)

TALU (M. Naim), türk iktisatçısı ve siyaset adamı (İstanbul 1919). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi (1943). Bir süre Sümerbank'ta çalıştıktan sonra 1946'da Merkez bankasına geçti; 1966'da vekâleten genel müdürlük yaptığı bu kuruluşta daha sonra genel müdür oldu (1967); 1211 sayılı yasayla Merkez bankasının yeniden örgütlenilmesi üzerine bankanın ve idare meclisinin başkanlığına getirildi (1970). İkinci Erim hükûmetinde ticaret bakanı (1971-1972) olarak siyasî hayata girdi; Melen hükûmetinde de yerini korudu (1972-1973). Ticaret bakanıyken zamanın cumhurbaşkanı Sunay tarafından senato üyeliğine atandı (1972). Melen kabinesi çekilince C.G.P. ve A.P.'nin gösterdikleri ortak aday olarak hükûmeti kurdu (15 nisan 1973). Programında, 12 Mart'ı yaratan koşulların ortadan kaldırılacağı toplumsal ve iktisadî önlemlerin alınacağı vaadine ağırlık vermekle birlikte işbaşında bulunduğu sürece gerçekleştirdiği işlerden başlıcaları daha önceki hükûmetler tarafından hazırlanan ve son şeklini alan Toprak Reformu tasarısını daha yumuşatılmış şekilde Meclis'ten geçirmek ve Devlet Güvenlik mahkemelerinin kurulmasını sağlamak oldu. 1973 seçimleri bu hükûmet zamanında yapıldı ve seçimden sonra hiç bir partinin tek başına hükûmet kurmağa yeterli çoğunluğu sağlamaması üzerine Talu kabinesi şubat 1974'e kadar işbaşında kaldı. O tarihte Bülent Ecevit* (*Ek*) başkanlığında C.H.P.-M.S.P. koalisyonunun gerçekleşmesi üzerine Talu, görevi Ecevit'e devretti (7 şubat 1974). 1976'da kontenjan senatörlüğü sona erdi ve Akbank yönetim kurulu başkanlığına getirildi. (M)

***TAMAMLAYICILIK** i. — Fiz. *Tamamlayıcılık ilkesi*, Heisenberg'in belirsizlik* ilkesinin bir devamı ve gelişimi olarak Bohr'un ortaya attığı kuvanta fiziği ilkesi. (Bu ilke şu şekilde özetlenebilir: atom çapındaki bir nesnenin özelliklerini belirleyen bütün büyüklükleri bir tek deney düzeneğinin yardımıyla ve istenildiği kadar büyük bir hassasiyetle ölçmek olanaksızdır. Çünkü, ancak değişik deney düzenekleri kullanıldığında tam anlamıyla tanımlanabilen birtakım tamamlayıcı büyüklükler vardır. Gözlemlenen olayların tümü tek bir tanım içinde toparlanamasa bile atom çapındaki nesneyle ilgili bütün olasılıklı bilgileri kapsıyorsa, yukarıdaki koşullarda ölçülmüş büyüklükler tamamlayıcı büyüklüklerdir.) [L]

***TAMAULİPAS,** Meksika'da, ülkenin kuzeydoğu ucunda devlet.

— Arkeol. Çevredeki büyük kuraklık, mağara ve barınaklardaki malzemenin korunması için en elverişli koşulları oluşturmuş, bazı tarım bitkilerinin ortaya çıkışını ve gelişimini izleyebilmemize olanak sağlamıştır. İlk olarak beş mağara kazıldı, avcılar ve toplayıcılar dönemiyle başlayan uzun bir kültür dizisi (M.Ö. 10000-7000) bulundu. Daha sonraki dönem (M.Ö. 7000-2000) tarımın başlama dönemidir. La Perra evresi (M.Ö. 3000-2200), 1960'ta Pueblo devletinin güneydoğusunda, Coxcatlan'da bulunan mısırdan daha evcil bir mısırla belirlidir. Tamaulipas'ın güneybatısında, Doğu Sierra Madre'de tarım bitkileri daha erken görülür. En eski evre olan İnfiernillo evresinde (M.Ö. 7000-5000) yenmeyen ve kap olarak kullanılan bir kabak, biber, bir fasulye çeşidi ve bir kabak çeşidi bulundu. Belki kabak hariç, İnfiernillo evresi süresince bu bitkilerin hiç biri evcilleştirilmiş görülmüyor.
Daha sonraki iki evrede, karbon 14 ile M.Ö. 3694 ve 2624 dolayından 350'ye kadar tarihlenen Ocampo ile Flacco'da (M.Ö. 2000) ekilen bitki sayısı ve çeşidi artar. Eski Önklasik'in Guerra evresinde (M.Ö. 1700'e doğru) tarım temel geçim aracıdır. Meksika'nın kuzeydoğusundaki küçük köylerde ilk kalıcı yerleşme örneklerine ve pamuğa rastlanır. (L)

***TAMAYO** (Rufino), meksikalı ressam. — 1949'dan 1959'a kadar Paris'te yaşadı (Unesco sarayının duvar süslemesi, 1958), 1960'ta Meksika'ya yerleşti. Gerek Mexico'da (Güzel Sanatlar sarayı, 1952; Ulusal Antropoloji müzesi, 1964; Camino Real oteli, 1971 v.b.), gerek yabancı ülkelerde (Dallas Güzel Sanatlar müzesi, 1950; Porto Rico Üniversitesi kitaplığı, 1957) pek çok duvar resmi yaptı. Tabloları ve duvar süslemeleri, Zapotek'lerin soyundan gelme bu sanatçıda, kübizmsonrası biçimlerle hem yabanıl, hem de işlenmiş bir renk anlayışını bağdaştıran büyük bir resim yeteneğinin geliştirdiği dizginlenmiş bir şiddeti, kökleri doğaya ve mitolojiye uzanan bir duygusallığı kanıtlar. Sanatçı 1974'te, Kolomböncesi sanat koleksiyonunu Oaxaca eyaletine bağışladı. (L)

TAMBO i. (kısa çubuk anlamında japonca k.). Kısa bir sopanın kullanılmasına dayanan japon savaşma sanatı; bu sopanın adı. (L)

***TAMER** (Ülkü), türk şairi. — Yeni eserleri: *Şeytanın altınları* (çocuk şiirleri, 1969); *Sıragöller* (şiirler, 1974); *Pullar savaşı* (çocuk hikâyeleri, 1975); *Günışığı, hoşça kal* (çocuk hikâyeleri, 1975). [M]

Tam Hayat Sigorta A.Ş., hayat ve kaza sigortacılığı dallarında faaliyet gösteren şirket. Merkezi İstanbul'da olan şirket 1965'te kurulmuştur. Sermayesi 6 milyon TL.dır. Başlıca ortakları, Tam Sigorta A.Ş. yüzde 51; Akbank, Osmanlı bankası ve American International Reinsurance Company (AİRCO) yüzde 10. 1974'te şirketin prim istihsal toplamı 85 milyon 071 257 TL., sağladığı kâr 505 608 TL. oldu. (M)

Tampan fasiyesi, Malakka'nın kuzeybatısında, Perak vâdisindeki (Malezya) arkeolojik yer Kota-Tampan'da bulunan malzemeye göre tanımlanan tarihöncesi endüstri fasiyesi. Bir eski Yontmataş devrine bağlanan bu endüstri Cava'daki Pacitan fasiyesine benzetilebilir; Ön Soan endüstrisinden öncedir. (L)

***TAMPON** i. — Bilişim. Bir bilişim sisteminin herhangi bir bölümünden gelen ve başka bir bölümüne gönderilecek olan bilgileri geçici olarak toplayan bellek kesimi. — Oto. Bk. ANSIKL.

— ANSIKL. Oto. *Tampon* bugüne kadar, önden ya da arkadan gelecek darbelere karşı karoseri koruyacak ağır ve sert bir parça olarak düşünülüyordu. Bu görevi tam anlamıyla yerine getiremediği gibi, üstelik şasiye doğrudan birleştirildiğinde, sert bir engelle karşılaşma ya da ters yönden gelen bir başka taşıtla çarpışma halinde taşıtın daha ağır hasara uğramasına yol açtığı da anlaşıldı. Herhangi bir kaza anında taşıtın yolcularına daha büyük bir güvenlik sağlamak için bütün dünyada açılan kampanya sonunda, üç bölmeli tampon yapısının faydasız olduğu kararına varıldı; bu üç bölmeden uçlarda bulunan ikisi yolcu mahallini korumak için darbe karşısında bir ara direniş sağlıyor, ama asıl tampon bu esneklige katılamıyordu. Avrupa'da bu konuya çözüm getirme işi yapımcılara bırakıldı ve yönetim ancak çok belirli durumlarla, meselâ fabrikadan çıkan her arabanın güvenlik kemeriyle donatılmış olması gibi konularla doğrudan doğruya ilgilendi. Fransa'da Renault, son modellerinde karoserin önünü çevreleyen madenî bir çember kullandı. Bu çember kauçuk bir profille kaplanmış ve iki parça halinde yapılmıştır; öyle ki, altta ve önde kalan parça, karosere zarar vermeden gerileyebilir. Böylece orta genlikte bir darbenin etkisi esnek bir dirençle sönümlenir ve üst sınır aşıldığında ise sadece madenî kısım şekil değiştirir. Arka tamponun yerini özel polyesterden yapılmış, çarpma etkisini kasaya aktarmayan bir kalkan almıştır.

Amerika Birleşik devletlerinde durum daha farklıdır; 1975'ten beri, sanayicilerin uymak zorunda olduğu yönetmeliği hükûmet belirler; yönetmeliğe uymama halinde model onaylanmaz. Yükümlülük ithal edilen arabalar için de söz konusudur. Bu yönün, kanunkoyucunun sorunun bir yönünü ihmal etmesi olasılığı bakımından tartışmalıdır. Nitekim sadece katı bir engele çarpmadan doğacak sonuçlar göz önüne alınmış, daha sık görülen iki taşıtın önden çarpışması hali düşünülmemiştir. Kabul edilmiş çözüm yolları ise eksik ya da etkisizdi. Sonunda resmî yönetmelik maddelerine uygun prototiplerin tasarım ve gerçekleştirilmesi işi gene bazı sanayicilere bırakıldı. Hükûmetin denetiminde yapılacak deneylerden sonra bu prototiplerden biri gelecekteki yapımlar için temel örnek sayılacaktır. Bu amaçla pek çok uzmana başvuruldu; uzmanlardan her biri gene sorunun sadece bir yönünü inceledi. Tamponlar konusunda Prof. Emerius J.-J. Ryan'ın kuramları kabul edildi; Ryan, sert bir engele çarptığında ortaya çıkacak kinetik enerjiyi taşıtın nasıl soğurabileceği sorunu üzerinde çalıştı. Amerikan hava kuvvetlerinin eski albaylarından, bugün ulaştırma bakanlığı sağlık servisi şefi ve güvenlik prototiplerine uygulanacak deneyleri denetlemekle görevli olan ve bu konuda hazırlanan şartnamenin yazılmasına da katılan John P. Strapp da

Naim TALU

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Kakuei TANAKA

Nevzat TANDOĞAN

Tahir TANER

profesör Ryan ile işbirliği yaptı. Gerçekleştirilen bu prototipler, hidrolik kumandalı ve esnek Ryan-Strapp tamponlarıyla donatılacak ve bu tamponlar çarpışma sırasında taşıtın hızını azaltıp motoru öne doğru çekerek yolcuların bulunduğu mahallin korunmasını sağlayacaktır. Raylar üzerine oturtulmuş ve bir basınçlı hava tabancasıyla 65 km/saat hız verilmiş 900 kg ağırlığında bir arabayla yapılan deneyler, güvenlik kemeri de kullanarak uygulanan hidrolik sönümleme ilkesinin kayışın gerilimini arttırdığını ve yolcuyu koltukta sıkı sıkıya tutarak, çarpışmadan ileri gelen ve kayış üzerine binen kuvvetleri en aza indirdiğini doğruladı. Kuramsal olarak, tampon boyutları taşıtın ağırlığıyla orantılıdır, ama kemerler üzerinde gelişen kuvvetler eşdeğerdir. Hidolik sönümlemeli tamponlarla bu kuvvetler hafif taşıtlarda iki kata çıkarılır. Ayrıca Amerika Birleşik devletlerine ithal edilen avrupa ve japon yapımı modellerin ön kısımlarının büyük ölçüde takviyesi gerekmekte, böylece iki kat ağırlığındaki amerikan arabalarıyla çarpışmaları halinde yolcuların korunması düşünülmektedir. (L)

***TAMSAYI** bİş. i. — Mat. *Cebirsel tamsayı.* Bk. CEBİRSEL, *Ek.* ‖ *Gauss tamsayısı,* $i^2 = -1$ olması ve a ve $b \in \mathbb{Z}$ 'nin birim elemanlı değişli bir halka oluşturması koşuluyla $a + bi$ biçimindeki tamsayılar. (L)

Tam Sigorta A.Ş., yangın, nakliyat, kaza, makine ve montaj sigortacılığı dallarında faaliyet gösteren şirket. Sermayesi 6,5 milyon TL. olan şirketin merkezi İstanbul'dadır; 1963'te kurulmuştur. Başlıca ortakları, yüzde 45 payla American International Reinsurance Company (AIRCO), yüzde 10 payla Koç Holding A.Ş. ve Ercanlar Ticaret A.Ş.'dir. Şirketin 1974'te toplam prim istihsali 103 milyon 695 729 TL., sağladığı kâr 2 milyon 788 271 TL. oldu. (M)

TAN (Üner), türk tıp araştırmacısı (Ordu 1937). 1956'da Ege Üniversitesi Tıp fakültesinde başladığı öğrenimini 1960'ta Almanya'da Göttingen Üniversitesi Tıp fakültesinde sürdürdü, 1965'te mezun oldu ve aynı yıl Max-Planck Tıbbî Araştırmalar enstitüsünde asistanlığa başladı. 1969'da Türkiye'ye dönerek Hacettepe Üniversitesi Fizyoloji enstitüsünde görev aldı; 1972'de doçent oldu. *Ekstensormotonöronlarla deşarj frekansının özellikleri ve bunları etkileyen faktörler* konulu çalışmasından ötürü TÜBİTAK'ın 1973 teşvik ödülünü aldı. (M)

***TANAGRA,** Yunanistan'da köy (Boiotia).

— Arkeol. 1968'de, bugünkü köyün doğusunda («Gephyra» denen yerde) bir Mykenai mezarlığı bulunduğu anlaşıldı. Kaya içinde yontulmuş mezar odalarında eşine az rastlanır eşya bulundu; bu odalarda pişmiş topraktan, çoğu süslemeli birçok lahit vardı; lahitlerin üzerinde Minos usulü giyinmiş ağlayan kadın kafilelerini gösteren sahneler vardı. Bulunan seramik son Hellas uygarlığına tarihlenir. Silâhlar, bronz âletler, süs eşyası ve çeşitli maddelerden yapılmış (steatit, sarduan, kristal) güzel şekilli (at, kartal başlı aslan, geyik v.b.) mühürler ortaya çıkarıldı. Tanagra lahitleri koleksiyonu Thebai* (*Ek*) müzesine konmuştur. (L)

TANAKA (Kakuei), japon siyaset adamı (Futada [bugün Nişiyama], Niigata'da il 1918). 1947'de, Liberal Demokrat partiden Niigata milletvekili seçildi; 1948'de, Yoşida hükûmetinde adalet bakanı yardımcısı oldu. Posta ve telekomünikasyon (1957) ve maliye (1962-1965) bakanlıklarında bulunduktan sonra, dış ticaret ve sanayi bakanlığına atandı (temmuz 1971). Japon meclisi başbakanlık görevini ona verdiği sırada (temmuz 1972), Tanaka Liberal Demokrat partinin başkanlığına seçilmişti. Diplomasi alanında, Çin ile yeniden ilişki kurmak (1972), S.S.C.B. ile işbirliğini gerçekleştirmek (1973), A.B.D. ile Japonya arasındaki anlaşmaları pekiştirmek (1974) gibi başarılar kazanan Tanaka, ne sanayideki gelişmeyi denetim altına alma ve çevre kirlenmesiyle savaş programını gerçekleştirebildi, ne de iktisadî gerilemeyi durdurabildi. Yen'in reevalüasyonu (şubat 1973), artan enflasyon ve işsizlik sonucu durumu sarsıldı. Kendi partisi ve hükûmeti içinde karşılaştığı siyasî güçlüklere kişisel servetinin kökenleri ve seçim ödeneklerini kullanışıyla ilgili eleştiriler de eklenince, 1974 kasımında istifa etmek zorunda kaldı. Aynı zamanda Liberal Demokrat parti başkanlığından da çekildi. (L)

TANATOPRAKSİ i. (yun. *thanatos,* ölü ve *prattein,* işlemek'ten fr. *thanatopraxie*). Tahnit tekniklerine başvurarak kadavraların elden geldiğince uzun süre bozulmamasını sağlama yöntemi. (L)

TAN ÇEN-LİN, çinli siyaset adamı (Hu-nan 1903). Eski başbakan yardımcısı, 1956'dan 1969'a kadar Komünist parti merkez komitesi üyesi, kurtuluş dönemi halk ordusunun ünlü komutanlarından olan Tan Çen-lin, hükûmet tarım bürosunun sorumlusu olduğu sırada, Liu Şao-çi'yi korumakla suçlandı (1967). IX. kongre sırasında siyaset sahnesinde hiç görünmez oldu. Çin Komünist partisinin X. kongresinde (ağustos 1973), yeniden merkez komitesine seçildi. (L)

TANDOĞAN (Nevzat), türk idarecisi (İstanbul 1894 - Ankara 1946). İstanbul Dârülfünunu Hukuk fakültesini bitirdi (1914); dört yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra İstanbul Polis müdürlüğünde görev aldı; 1925'e kadar İstanbul'un çeşitli semtlerinde polis müdürlüğü, son olarak da Adalar Belediye dairesi müdürlüğü yaptıktan sonra Malatya valiliğine atandı (1925). Valiliği iki yıl süren Tandoğan 1927'de Konya'dan milletvekili seçildi ve milletvekilliği sırasında C.H.P. bölge müfettişi olarak görevlendirildi; gene milletvekilliği sürerken Ankara valiliğine getirildi (1929). Tandoğan 17 yıl süren valiliği sırasında şehrin başkent olarak imarına önem verdi. Şehrin o tarihteki boyutları içinde açılan ve asfalt kaplanan yolların birçoğu onun eseri olarak gerçekleştirildi; bulvarların ve şehri çevreleyen tepelerin bazı kesimlerinin ağaçlandırılması da onun valiliği sırasına rastlar. Bu işlerle doğrudan doğruya meşgul oluyordu. Bu nedenle sabahın erken saatlerinden itibaren çalışma alanlarında görüldüğü için «Tandoğan» soyadı Atatürk tarafından verilmişti. Tandoğan 9 temmuz 1946 günü vilâyet konağında intihar etti. Ölümünden sonra Ankara'nın büyük meydanlarından biri olan ve Maltepe ile Mebusevleri arasında kalan alana Tandoğan meydanı adı verildi. (M)

***TANECİK** i. — ANSİKL. Nükl. *Temel tanecikler,* bu temel taneciklerin birleşmesiyle meydana geldiği düşünülen başka taneciklerin varlığını ve özelliklerini ortaya çıkarabilmek için hareket noktası kabul edilen, bu nedenle varlığı ve bellibaşlı özellikleri postulatlarla saptanan taneciklerdir. Bu anlamda, atomlar, atomların birleşmesinden oluşan moleküller karşısında temel tanecikler olarak düşünülebilir; ama atomlar da taneciklerden, yani çekirdeklerden ve elektronlardan oluşur; çekirdekler de bileşik bir yapı gösterdiğine göre, nükleonlar ve mezonlar karşısında elektronlar gerçekten temel tanecikler olarak kabul edilebilir. Ancak temel taneciklerin ille de gerçekten var olması beklenemez, çünkü bugünkü kuramlardan birine göre, doğada gerçekten var olan taneciklerin hepsi birbirinden oluşmuştur.

Bugünkü genel kanıya göre temel tanecikler, aralarında bellibaşlı etkileşme* çeşitleri meydana gelen temel öğeler olarak görünen taneciklerdir. Temel taneciklerin sınıflandırılması, bu taneciklerin bağlı olduğu korunum* (*Ek*) kanunlarına göre yapılır. Kuvvetli etkileşmeye uğrayan tek tanecik türü hadronlardır; bunlar da, fermiyon olan baryonlar ve bozon olan mezonlar diye ikiye ayrılır. Kuvvetli etkileşmelere karşı duyarsız olan fermiyonlar küçük leptonlar ailesini (elektronlar, müonlar, nötrinolar) oluşturur, oysa foton elektromagnetik alanın en niteliksel bozonudur; zayıf etkileşme alanının kuvantumu olduğu düşünülen «ara bozon»un varlığını kanıtlayabilmek için bugüne kadar boşuna araştırmalar yapıldı. Bu ara bozonun, 20 GeV'un üstünde çok büyük bir kütlesi olduğu tahmin ediliyor.

Bu taneciklerin altyapılarının tanınmasındaki gelişmeler, mermi-taneciklerin hedef-tanecikler üzerindeki dağılımının incelenmesine bağlıdır. Maddenin iç yapısı üstüne araştırmalarda düzenli bir ilerleme göze çarpar. Bu araştırmalarda, 120 eV'luk elektronların helyum ya da hidrojen moleküller üzerinde dağıldığı Franck ve Hertz deneyinden yola çıkılarak, alfa taneciklerinin atomlar üzerinde dağılmasına ve bu yoldan çekirdeklerin ortaya çıkarılmasına dayanan Rutherford deneyinden geçilir ve 20 GeV'luk elektronların hidrojen üzerindeki «esnek olmayan derin dağılım» deneyine kadar varılır. Bu sonuncu deney, parton*lar (*Ek*) modeliyle yorumlanan protonun «taneli yapı»sını ortaya koyar.

● *Karşı tanecik.* Bir taneciğin karşı taneciği, bu taneciğin yüküne (eğer tanecik yüklüyse) ve magnetik momentine ters bir yükü ve magnetik momenti olan bir taneciktir.

Negatif elektronun ya da negatonun karşı taneciği pozitif elektron ya da pozitondur; 1930'da Dirac'ın ortaya attığı pozitonların varlığı ilk defa Anderson tarafından kozmik ışımada ortaya çıkarıldı.

Protonun karşı taneciği antiprotondur; proton pozitif, antiproton ise negatiftir. Bu karşı tanecik, 1955 ekiminde Berkeley üniversitesinde (A.B.D.) profesör Chamberlain ve Segrè'nin bakırı 6,2 GeV enerjili protonlarla bombardıman etmesi sırasında bulundu.

1956'da, yine Berkeley'de, sıvı hidrojeni antiprotonlarla bombardıman ederek antinötron (karşı nötron) keşfedildi.

Ağır antihidrojen (ya da döteryum) çekirdeklerinin yapımını başaranlar da yine amerikalılardır.

1970 şubatında sovyet fizikçileri, 70 GeV'luk Serpuhov hızlandırıcısında çalışarak, iki antiproton ve bir antinötrondan oluşan antihelyum 3 çekirdeklerini elde etmeyi başardılar; gene sovyet fizikçilerinin, yüksek enerjili bir nötron akısı kullanarak antihelyum 4 çekirdeklerini de elde ettikleri tahmin ediliyor.

1971 ağustosunda Kaliforniya üniversitesinde, eksi anti-omega keşfedildi; bu, 1964'te Brookhaven'da keşfedilen eksi omeganın karşı taneciğidir; bu iki tanecik baryonlar ailesine girer; eksi anti-omegayı keşfetmek için, kabarcıklı odada çekilmiş 500 000'den çok klişeyi incelemek gerekmişti; bu karşı taneciğin ömrü 15.10^{-9} sn'dir. (L)

TANECİKSİ i. Fiz. Çok sayıda tanecik taşıyan fiziksel sistemlerdeki elemanter tanecik uyarılarını tanımlamak için fizikte kullanılan kavram.

— ANSİKL. Bir *taneciksi*, sistemin öbür taneciklerı karşısında ekran meydana getiren bir tanecikler bulutuyla sarılmış gerçek bir tanecik olarak tanımlanabilir. Böyle bir tanımlamanın en büyük yararı, gerçek tanecikle sistemin tanecikleri arasındaki kuvvetli etkileşmeler yerine, taneciksiyle onu çevreleyen tanecikler arasındaki zayıf etkileşmeleri ele alarak, sorunu, hiç değilse yaklaşık olarak kuramsal çözümü bilinen bir soruna indirgeme olanağı vermesidir. Nükleer katman modellerinde kullanılan polaron'lar (yalıtkan bir ortamdan geçerken doğurdukları fononlarla sarılmış elektronlar), nükleonsu'lar (başka nükleonlarla sarılmış bir nükleon) bu tür taneciklerdir.

Ayrıca, kavramın kapsamını genişleterek, dalgalarla olduğu kadar birleşik taneciklerle de tanımlanabilen daha ortak nitelikteki uyarılara da taneciksi adı verilebilir. Fononlar (esnek dalgalara karşılık düşer), magnonlar (spin dalgaları) ve plazmonlar (elektron yoğunluğu dalgaları) bu türe girer. (L)

***TANER** (Haldun), türk hikâyecisi ve oyun yazarı. — *Sancho'nun sabah yürüyüşü* adlı kitabıyla Bordighera Uluslararası Mizah festivali hikâye ödülünü (1971); *Sersem kocanın kurnaz karısı* adlı oyunuyla Türk Dil kurumu tiyatro armağanını (1972) ve Sanatseverler derneği en başarılı oyun yazarı ödülünü (1973) aldı. Ayrıca *Keşanlı Ali* adlı epik oyunu Almanya ve İngiltere'den sonra Lübnan'da Beyrouth and Orly tiyatrosunda yüz kere tekrarlandı (1973) ve Çekoslovakya Brno Devlet tiyatrosunda bütün bir sezon afişten inmedi (1973-1974). [M]

TANER (Tahir), türk hukukçusu (Eskişehir 1883 - İstanbul 1962). İstanbul Hukuk mektebini (1905) ve Paris Sorbon Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1912). 1913'te Adliye nezareti müfettiş muavinliğine, aynı yıl ceza işleri genel müdürlüğüne getirildi. Bu görevi sırasında İttihat ve Terakki iktidarı tarafından verilen kapitülasyonların kaldırılması kararının hazırlanma-

Foto. Gamma (LAROUSSE) ; Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

sında önemli çalışmaları oldu. Suçluların geri verilmesi, adlî yardımlaşma, ikamet ve konsolosluk sözleşmelerinin görüşmeleri için Berlin ve Viyana heyetlerine katıldı. Ek görev olarak 1918'de İstanbul Hukuk mektebi ve 1919'da Mülkiye mektebi ceza hukuku müderrisliğine getirildi. 1921'de İstanbul İstinaf mahkemesi savcılığına atandı. 1922'de Adliye vekâleti müsteşar vekili oldu. Lozan konferansı heyetine katıldı. 1923'te adalet bakanlığından ayrıldıktan sonra İstanbul'a dönerek dârülfünunda hocalığını sürdürdü. Bu görevi sırasında La Haye Daimî Hakem mahkemesine Türkiye temsilcisi oldu (1926). 1927'de İstanbul Hukuk mektebi dekanlığına, 1933'te İstanbul üniversitesi kurulunca Hukuk fakültesi dekanlığına getirildi ve Ceza Hukuku kürsüsünde ordinaryüs profesör oldu; 1934'te istifa ederek dekanlıktan ayrıldı. Siyasal Bilgiler okulundaki görevi ise, okul Ankara'ya nakledilinceye kadar sürdü (1936). 1944'te İstanbul Üniversitesi Kriminoloji enstitüsünü kurarak müdürlüğüne getirildi. Bu sırada Toulouse üniversitesi tarafından kendisine fahrî doktorluk payesi verildi (1948). 1949'da Tahir Taner vakfı kurulması için Şişli'deki bir apartmanını İstanbul Hukuk fakültesine bağışladı. 1955'te yaş haddinden emekliye ayrıldı. Aynı yıl İstanbul üniversitesi öğretim üyeleri tarafından hakkında bir armağan kitabı çıkarıldı. Başlıca eserleri: *Hukûk-ı ceza* (1928); *Ceza hukuku ve Türk Ceza kanunu şerhi* (1. c., 1937); *Tanzimat devrinde ceza hukuku kanunları* (1940); *Ceza muhakemeleri usulü ders notları* (1942); *Ceza muhakemeleri usulü (hukuku)* [1945]; *Ceza hukuku umumî kısım* (1949). [→Bibliyo.] (M)

***TANGA,** Tanzaniya'da liman. — Gübre fabrikası. (L)

***TANGANYİKA.** — Bk. TANZANİYA, *Ek.*

***TANGE** (Kenzo), japon mimarı. — İlk yapıtlarındaki yeni japon eğiliminde ne kadar çekici yön varsa sonradan bunların hepsini kesinlikle reddetti: İmabari (1957-1959) ve Kuraşiki (1958-1960) belediye binaları, Tokyo'daki Sogetsu sanat merkezi (1958-1960), Niçinan kültür merkezi (1963) ve Totsuka golf kulübünün (1963) hepsi brütalizm*e (*Ek*) bağlanır. Kurduğu sistemi sonuna kadar ve en aşırı uçlarıyla uygulayan Tange, Tokyo'daki Santa Maria katedrali (1961-1965), Takamatsu spor sarayı (1962-1964), Tokyo yüzme havuzu ve olimpiyat stadı (1960-1964) ile aşırı bir teknolojinin ağır bastığı üç büyük eser verdi.

O arada Tange, bulduğu biçimsel sistemin sınırlarını da sezinlememiş değildi; Dünya Sağlık teşkilâtının Cenevre'deki merkez binası için hazırladığı proje (1959), *Tokyo planı* (1960), *Tokaydo-Megalopolis* (1962), Tokyo'daki Tsukici mahallesini düzenleme planı (1963) ve Yugoslavya'daki Üsküp şehrinin yeniden inşa planı (1965), sistemindeki sınırları ortaya koymak üzere hazırlanmış birer uygulama dışı projedir. Bu çeşitli şehircilik projelerinin ortak yönü, mimarlığı şehir örgütlenmesiyle ilişkileri açısından ele alan ve dev yapılar temasını işleyen yeni bir anlayışa dayanmalarıdır. Maebaşi ile Takasaki (1966) ve Şizuoka ile Şimizu (1967) bölgelerini düzenleme projelerinde Tange, bu anlayışın gerçekte nasıl uygulanabileceğini gösterdi. Kofu'daki garip haberleşme merkezi (1964-1967) ve Tokyo'daki Şizuoka radyo işletmesinin binası (1966-1967), yapının tek başına bir nesne olarak ele alınmadığı, buna karşılık J. Utzon*un (*Ek*) ilkesine uygun olarak genişleyebilir, eklenebilir bir kuruluş haline geldiği bu yeni tutumun mimarlık alanındaki belirtileridir.

Tange'nin öbür eserleri arasında Tokyo'daki Olivetti merkezi (1970), Taypey üniversitesi (1966-1968), Japonya'daki Kuveyt büyükelçiliği (1969) ve Yakındoğu'daki üç önemli yapısı sayılabilir: Kuveyt havalimanı ve spor merkezi, Riyad (Suudî Arabistan) spor merkezi. Tange, Uluslararası Osaka sergisinin de başmimarıydı. (L)

***TANIMA** i. — Bilişim. *Biçimlerin tanınması*, ideal biçimlere kıyasla bazı eksiklik ve kusurları olan biçim, görüntü ya da şekillerin önceden saptanmış belli sayıda sınıflar içinde sınıflandırılması.

— ANSİKL. *Biçimlerin tanınması*'nda en önemli sorunlardan biri basılı ya da elle yazılı harflerin otomatik olarak okunmasıdır; gerçekten de, bilişimin gelişmesi bakımından bu çok büyük bir önem taşır; çok değişik tipten harflerle basılmış metinlerin okunmasında bu sorun kısmen çözümlenebildiği halde elyazması metinlerde henüz bir çözüme varılamamıştır. Bir biçimin tanınması statik ya da dinamik olabilir; eğer biçimin görüntüsü, sınıflandırma işlemine katılan bir bilgi işleme sisteminin giriş işaretlerini veren bir optik alıcılar şebekesi üzerine düşürülmüşse tanıma statiktir; eğer tanınacak biçim tıpkı bir televizyon görüntüsü gibi taranıyorsa tanıma dinamiktir. Özöğrenim* ve özuyum* (*Ek*) teknikleri, biçimlerin otomatik olarak tanınmasında çok kolaylık sağlar. (L)

***TANIMLAYICI** sıf. ve i. — ◆ I. Bilişim. Mekanografik yöntemlerde, bilgi elemanlarından her birini gösteren ve kendisinden sonra gelen bilginin niteliğini belirlemeğe yarayan iki sözcükten birincisi: *Tanımlayıcılar listesinin arayıcı tarafından hazırlanması gerekir.* || Bir kütükteki herhangi bir tutanağın içeriğini, hattâ bu kütüğe yöneltilen soruları biçimlendirmek üzere bir kavram sözlükten ya da doğal bir konuşma dilinden uzlaşmalı olarak seçilmiş sözcük ya da deyim. (L)

***TANIR,** Doğu Anadolu'da (Maraş ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Afşin ilçesi) bucak. — 19 960 nüf., bucak merkezi 2 689 nüf., 20 köy (1970). [M]

***TANIR** (Macide), türk tiyatro oyuncusu. — 1973-1974 tiyatro sezonunda *Yanlışlık*'taki oyunu ile Ankara Sanatseverler derneği tarafından verilen en iyi kadın oyuncu ödülünü aldı. (M)

***TANITICI** i. — Bilişim. Bir bilgiyi ya da bir işlevi adlandırmak, tanımlamak, sonradan bu bilgiyi işlemlerde değerlendirmek üzere bir programlama dilinde kullanılan ve genellikle alfasayısal özel işaretlerden oluşan simge. (L)

TANITIM i. (*tanıtmak*'tan *tanıt-ı-m*). Sibern. Bir organın, bir makinenin, bir tesisin statik ya da dinamik çalışma özelliklerini, gerek bu sistemin çalışmasının kuramsal çözümlemesiyle, gerek sistemin çalışması sırasında yapılan birtakım ölçümlerle tanımlamak amacını güden işlem.

— ANSİKL. *Tanıtım*'ın amacı, söz konusu sistemin statik ya da dinamik bir modelini hazırlayabilmektir. Kendi kendini yönetecek bir sistemin tasarlanma evresinde temel aşamalardan biri de tanıtımdır. Eğer söz konusu sistemin özellikleri zaman içinde bir değişikliğe uğruyorsa tanıtımın belirli aralarla zaman zaman tekrarlanması gerekir. Modern tanıtım yöntemlerinde otomatik sayısal hesap büyük bir yer tutar. (L)

***TANK** i. — ANSİKL. Sil. 1960-1965 arasında yapılan 30-40 tonluk orta boy *tank*'lardan bu yana, nükleer silâhların giderek yaygınlaşmasına paralel olarak tank yapım tekniği de durmadan geliştirildi. Çelikten ya da hafif alaşımlardan (küçük tanklar için) yapılan *zırh*'larla, tank personelinin hem mermilere, hem de nükleer patlamaların etkisine karşı korunması düşünüldü. Ne var ki, nötronlara karşı korunma, soğurucu malzemeden (meselâ plastik maddelerden) yapılmış ek bir iç zırh düzeneği gerektiriyordu. Bu konuda ilk deneme, 1967-1968 arasında, «MBT 70» adı verilen alman-amerikan yapımı tank tasarısıyla gerçekleştirildi; bu tankta bütün personel, içi söz konusu malzemeyle kaplanmış bir kulede toplanmıştı. Ne var ki, böyle bir çözüm yolunun özellikle sürücünün işini son derece güçleştirmesi, taşıtın aşırı ağırlığı ve çok pahalıya mal olması gibi nedenlerle bu tasarıdan vazgeçildi (1970).

Hafif zırhlı taşıtlar ve tekerlekler üzerine yerleştirilmiş makineli tüfekler bir yana, artık tankın korunabilirliğinden çok hareket yeteneğine önem veriliyor. Akarsuların aşılması, ya kule kapağı üzerine takılan bir şnorkel* yardımıyla su yatağından geçerek ya da bir amfibi donatım kullanarak sağlanıyor. (Su içinde yol alma ya doğrudan doğruya paletlerle ya da paletlerin arkasına takılan ve motor gücünden yararlanan bir çift su jetiyle sağlanmaktadır.) Orta ve ağır tankların silâh donanımı, tungsten karbürden sert çekirdekli, küçük çaplı mermileri çok büyük bir ilk hızla (1 400 m/sn) ya da çukur imlâ haklı mermileri 1 000 m/sn'ye ulaşabilen bir ilk hızla atan, yiv-setli veya düz, 90 ilâ 120 mm'lik toplardan meydana gelir. Atış düzeltme ve hesap makineleri hedefin hareketliliğini denetlerken, optik ya da laserli bir telemetre de yüksekliğini belirler. Bazı tanklarda, güdümlü füze fırlatma kasaları topun her iki yanına yerleştirilmiştir (fransız «AMX 13»

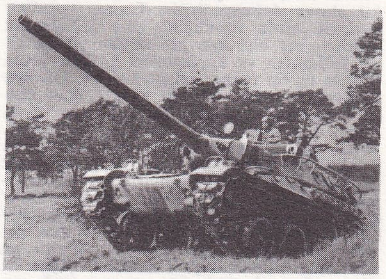

fransız tankı «AMX 30»

ingiliz ağır tankı «Chieftain»

sovyet ağır tankı «T 54»

amerikan tankı «Sheridan»

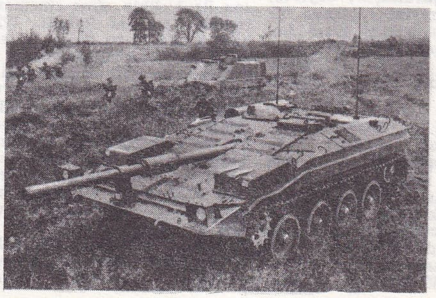

taretsiz isveç tankı «103 S»

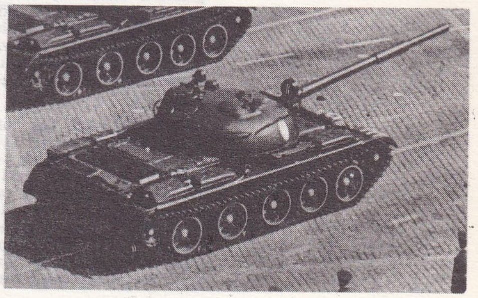

Foto. Amerikan büyükelçiliği, İsveç büyükelçiliği, G.I.A.T.. British Army in Germany, V. Koshevoi- Tass (LAROUSSE)

Hasan Reşit TANKUT

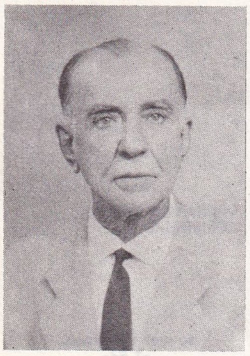

Ali TANOGLU

tankındaki «SS 11», ingiliz «Chieftain» tankındaki «Swingfire» gibi). Bazı zırhlı araçlar sadece füzelerle donatılmıştır: amerikan yapımı «M 60 A1 E1» (52 t, 1965) ve «Sheridan» (16 t, 1967) zırhlı araçlarında, sırasında kızılaltı ışınlarla güdümlenen «Shillelagh» füzesi, sırasında da insan öldürücü klasik mermi atabilen 152 mm'lik bir namlu bulunur. Araç geceleri, bir kızılaltı projektörünün ya da göğün gece aydınlığından yararlanan episkopların yardımıyla yol alır. Pasif kızılaltından yararlanan ve düşman tarafından yeri keşfedilemeyen düzenekler yapılıncaya kadar, gece atışlarında çok büyük hacimli kızılaltı ışın yayıcıları kullanmaktan başka çare yoktur. (L)

***TANKER** i. — Ask. havc. Çok fazla miktarda yakıt taşıyabilen ve başka uçaklara havada yakıt ikmali yapabilen uçak. (Bu terim giderek *sarnıç uçağı* ve *ikmal uçağı* terimlerinin yerini almaktadır.)

— Ask. denizc. Bk. ANSİKL.

— Denizc. *Gaz tankeri*, sıvılaştırılmış gazların taşınmasında kullanılan yük gemisi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. denizc. *Tanker*'lerin çağdaş donanmalardaki yeri giderek önem kazandı. Bu nedenle, 1964-1973 arasında Amerika Birleşik devletleri çok amaçlı büyük tankerler yaptı (tam yükle 53 000 tonluk 4 *Sacramento* [1964-1970] ve tam yükle 38 000 tonluk 6 *Wichita* [1969-1970]). Amerikan deniz kuvvetlerinde bu büyük gemilere, 1963-1970 arasında hücum ve füzeatar denizaltıları destekleme harekâtında uzmanlaşmış nükleer yakıtlı denizaltı tankerler de katıldı. (Bk. LOJİSTİK* *destek gemisi, Ek.*)

— Denizc. *Gaz tankeri*. Deniz yoluyla taşınan sıvılaştırılmış gazlar başlıca iki grupta toplanabilir: bir yandan bütan, propan, etilen v.b. sıvılaştırılmış petrol gazları (L.P.G.), öte yandan amonyak anhidrit ve sıvılaştırılmış doğal gazlar (L.N.G.), özellikle metan. Etilen, plastik maddelerin yapımında kullanılır; amonyak anhidrit gübrelerin bileşimine girer; öbür gazlar ise yakıt olarak değerlendirilir. Taşıma koşulları gazların kritik sıcaklığına göre değişir. Bu yüzden, her biri ayrı bir taşıma yönteminde kullanılan ve kapasiteleri gittikçe artan başlıca üç tip tanker geliştirilmiştir. *Basınçlı tanker*'de, kritik sıcaklığı yüksek olan gazlar soğutulmadan, çevre sıcaklığında ve sıvının doyurucu buhar geriliminde taşınır. 45°C olarak kabul edilen normal taşıma sıcaklığına, bütan için 6 bar'lık, propan için 17 bar'lık, amonyak anhidrit için 18 bar'lık bir basınç tekabül eder. Kullanılabilir taşıma hacmi genellikle 1 000 m³'ü geçmeyen bu tip gemilerde sıvılaştırılmış gaz, geminin teknesine bağlı olmayan silindir ya da konik silindir biçimi tanklara yüklenir. *Yarı soğutmalı tanker*'de sıvı gaz aşağı yukarı 5°C'lık bir sıcaklıkta ve 6 ile 9 bar'lık düşük bir basınçta taşınır. Bu gemilerin kullanılabilir hacmi genellikle 3 000 ile 6 000 m³'tür. *Soğuk atmosferli tanker*, sıvılaştırılmış gazları atmosfer basıncında ve gazın cinsine göre değişen sıcaklıklarda taşır: metan için —160°C (kritik sıcaklık: —82,5°C), etilen için —104°C (kritik sıcaklık: 9,7°C), propan için —42°C, amonyak anhidrit için —33°C, bütan için —0,5°C. Etilen genellikle 8 bar'lık bir basınç altında —60°C'ta taşınır. Bu tip tankerlerin kullanılabilir hacmi genel olarak 10 000 m³'ü geçer, hattâ bazı modern tankerlerde 40 000 m³'e kadar ulaşır. Gaz tankları silindirik olabilir, fakat en son yapılan tankerlerde sıvı gaz tankları paralelkenar ya da prizma biçimindedir ve geminin teknesine birleştirilmiştir; böylece, geçirimsizlik perdesi görevini yüklenen bir bölme aracılığıyla sıvılaştırılmış gazın basıncı tekneye de yüklenmiş olur. Teknenin yapımında kullanılacak çeliğin de düşük sıcaklıklara dayanabilecek türden olması şarttır. (L)

***TANKSAVAR** blş. sıf. — ANSİKL. Ask. 1965'ten beri birçok yeni *tanksavar* silâh yapıldı. *Hafif silâhlar* alanında oyuk imlâ haklı el bombaları 5,56 mm'lik hafif toplara takıldı ve omuzda taşınır bir bombaatar gerçekleştirildi; bazı ülkelerde topla atılan el bombaları ek itiş gücüyle donatıldı. Tek ya da çok kişi tarafından kullanılan *ağır silâhlar*'a gelince; bu alanda 85 mm'lik fransız roketatarı, oyuk imlâ haklı ve ek itişli bir mermiyle 500 m menzile ulaşan 82 mm'lik «APX» adı verilen geri tepmesiz top ve tanksavar füzeler yapıldı. Bu füzeler arasında 1972'de benimsenen fransız-alman yapımı telle güdümlü ve 2 000 m menzilli «Milan», ingiliz yapımı «Swingfire» (taşıt üstüne takılabilir), amerikan yapımı «Tow» v.b. sayılabilir. Zırhlı araca bindirilmiş olan, telle güdümlü «Hot» sesaltı hızla yaklaşık olarak 4 000 m'ye ulaşır; bir namludan atılan «ACRA» ise, bir lasere bağlı olarak kızılaltı güdümüyle ve sesüstü hızla 3 000 m menzile birkaç saniyede erişir. «İkinci kuşak» adı verilen bütün bu füzeler, atıcının gezleme hattına otomatik olarak gelir ve kullananın işi çok basitleşmiş olur.

Ne var ki, mühimmatı daha ucuz olan *tanksavar toplar* gene de değerlerini korumaktadır; bu toplar arasında, oyuk imlâlı kanatçıklı mermiler atan 90 mm'lik toplar (yenilenmiş «AMX 13» ve «AML»ler üzerinde) ya da tungsten karbür çekirdekli küçük çaplı mermileri çok yüksek ilk hızla (1 400 m/sn'nin üstünde) atabilen yivli ya da perdahlı toplar vardır. Bu sonuncu silâhların (1970) menzili, bir *telemetre* ve bir atış düzeltici sayesinde 2 500 m ile 3 000 m'ye kadar çıkabilir. Nihayet, hafif zırhlı araçlara karşı motorlu birliklerce 14,5 mm'lik makineli tüfekler (sovyet yapımı) ya da 20 mm - 30 mm'lik otomatik toplar (fransız, ingiliz, alman yapımı) kullanılmaktadır. (L)

TANKUT (Hasan Reşit), türk siyaset adamı ve tarihçisi (Elbistan 1891). Mülkiye mektebini bitirdi (1913) ve Sıvas'ta maiyyet memurluğuna atandı. Bu memurluğun kaldırılması üzerine Sıvas ilk mektepler müfettişi oldu (1914). Birinci Dünya savaşı yıllarını asker olarak geçirdikten sonra Niksar'da (1919), Artova'da (1921), Erbaa'da (1921) kaymakamlık yaptı. 1924'te İstanbul polis müdür muavini, 1928'te üçüncü sınıf mülkiye müfettişi oldu; aynı zamanda Türk Ocakları genel müfettişliği de yapıyordu. 1931'de Muş milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi. Türk Dil kurumunun kurucuları arasında yer aldı (1932) ve 1934-1950 arasında kurumda ikinci başkanlık, etimolojik ve lengüistik filoloji kolları başkanı ve genel sekreter olarak çalıştı. 1935'te Maraş milletvekili seçildi. 1936-1940 arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde tarih öğretim görevliliği yaptı. Parlamento üyeliğini 1950'ye kadar Maraş, 1950-1954'te Hatay, 1957-1960'ta da yine Maraş milletvekili olarak sürdürdü. Millî Mücadele'de Tokat ve çevresindeki hizmetlerinden ötürü kırmızı şeritli istiklâl madalyasıyla ödüllendirildi. Başlıca eserleri: *Hasan Reşit Tankut'un Güneş-Dil teorisine göre pankronik usulle paleo-sosyolojik dil tetkikleri adlı tezinde geçen örnekler* (1936); *Güneş-Dil teorisine göre toponomik tetkikler* (1936); *Güneş-Dil teorisine göre dil tetkikleri, türk diline giriş* (1936); *Dil ve ırk münasebetleri hakkında tetkik* (1937); *Prehistuvara doğru bir dil izlemesi ve Güneş-Dil teorisinin izahı* (1937); *Diyarıbekir adı üzerinde toponomik bir tetkik* (1937); *Nusayrîler ve Nusayrîlik* (1938); *En-Nusayriyyunı v'en-Nusayriyı* (1938); *Dil ve Tarih terimlerimiz üzerine gerekli izahlar* (1938); *Alp kelimesi ve alpin ırkın yurdu* (1938); *Köylerimiz dün nasıldı? Bugün nasıldır? Yarın nasıl olmalıdır?* (1939); *Maraş yollarında* (1944). [M]

TANNER (Alain), isviçreli filim yönetmeni (Cenevre 1929). Önce iktisat öğrenimi yaptı, sonra denizci oldu, daha sonra Londra'daki British Film İnstitute'de çalışmağa başladı ve L. Anderson, K. Reisz, T. Richardson ile birlikte «free cinema» akımının kurucuları arasına katıldı. 1956-1957'de, bir kısa metraj olan *Nice Time*'ı (C. Goretta ile birlikte) çevirdikten sonra B.B.C.'de asistan-yapımcı oldu ve bir dizi belgesel filim hazırladı. Daha sonra Paris'te filim yönetmeni yardımcılığı yaptı, tekrar İsviçre'ye döndü ve C. F. Ramuz üstüne bir kısa metraj çevirdikten sonra 1962'de İsviçre Filim Yapımcıları birliğini kurdu. «Gerçekçilik sineması»nın örneklerinden biri olan *«Çıraklar»* (1963-1964) adlı uzun metrajlı yapımı beklenileni veremedi. İsviçre televizyonu için kırk kadar röportaj ve filim yaptıktan sonra Güney Amerika'yı, A.B.D.'yi, ikinci kere İngiltere'yi dolaştı. 1968'de, *«Charles ölü ya da diri»* adlı yapıtı Locarno festivalinin

Alain TANNER: «Afrika dönüşü» (1973)

büyük ödülünü aldı ve yeni isviçre sinemasının başlangıç noktası oldu. *«Semender»* (1971), *«Afrika dönüşü»* (1973) ve *«Dünyanın ortası»* (1974) adlı yapıtlarıyla Tanner, kendi kuşağının en iyi yönetmenlerinden biri olarak adını kabul ettirdi. (L)

TANNİNG (Dorothea), amerikalı ressam (Galesburg, İllinois 1912). 1942'den sonra gerçeküstücülüğün ve arkadaş olduğu Max Ernst'in etkisi görülen eserleri özgün ve düşsel bir görüşün izlerini taşır. Resimlerinde, başlıca kişileri küçük kızlarla yeniyetme delikanlılar olan bir hayal evreni sahnelenir (*Eine Kleine Nachmusik*, 1946). 1952'den sonra daha lirik ve büyük boy resimler yapan Tanning, resimlerine aşk ve esrar havası vermekten vazgeçmemekle birlikte imalı biçimlere yöneldi (*Tam bir içtenlik*, 1965). Son yıllarda (1970) kıtık doldurulmuş kumaştan yaptığı yumuşak heykellerle alışılmadık bir hava taşıyan hayalî varlıklar yarattı. (L)

TANOĞLU (Ali), türk coğrafyacısı (Seniçe, Kosova 1904). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünü (1929) ve Sorbonne üniversitesini bitirdi (1933). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinde Beşerî ve İktisadî Coğrafya kürsüsü doçentliğine atandı (1934), 1942'de profesör oldu. 1950-1952 ve 1956-1957 arasında Edebiyat fakültesinde dekanlık, 1957-1959 arasında İstanbul üniversitesinde rektörlük yaptı. 1959'da ordinaryüs profesör oldu. Türkiye'de beşerî ve iktisadî coğrafya araştırmalarının öncüsüdür. Enerji, iskân, nüfus coğrafyası gibi uğraşı alanlarının dışında Türkiye'nin ortalama yükseltisini (1 130 m) hesapladı ve ilk kuraklık indisi haritasını yaptı (1939). 1974'te emekliye ayrıldı. Başlıca eserleri: *Enerji kaynakları* (1940); *Zıraat hayatı* (1942); *Malatya dolaylarında coğrafî geziler* (1. c., 1943, 2. c., 1944); *Samsun limanı ve hinterlandı* (1944); *Nüfus ve yerleşme* (1966). [M]

***TANPINAR** (Ahmet Hamdi), türk yazarı. — Ölümünden sonra yayımlanan eserleri: *Sahnenin dışındakiler* (roman, 1973); *Mahur beste* (roman, 1975). [M]

TANSEL (İrfan), türk generali (İstanbul 1909). Kara Harp okulunu bitirdikten (1930) sonra hava sınıfına (1932) geçti. 1944'te Harp akademisini bitirdi. Paris'te hava ataşeliğinde, NATO türk heyetlerinde bulundu. 1956'da tuğgeneral oldu. Korgeneral rütbesinde Hava kuvvetleri komutanlığına atandı (1960). Aynı yıl Haya kuvvetlerindeki anlaşmazlıklar sonucu görevden ayrıldıysa da 1961'de yeniden kuvvet komutanlığına getirildi. Hava kuvvetlerinin başında bulunduğu sıralarda ortaya çıkan 22 Şubat (1962) ve 20-21 Mayıs (1963) olaylarında hükûmeti destekledi. 1968'de emekliye ayrıldıktan sonra Ottawa büyükelçiliğine atandı. (M)

***TANSMAN** (Alexandre), polonya asıllı fransız bestecisi. — Son olarak, Rotterdam filarmoni orkestrasının siparişi üzerine orkestra için *Hommage à Erasme* (Erasmus'a sungu) [1969], flüt ve yaylılar orkestrası için *Concertino* (1969), gitar için *Variations sur un thème de Scriabine* (Skryabin'in bir teması üzerine çeşitlemeler) [1972] ve Fransız Kültür İşleri bakanlığının siparişi üzerine orkestra için *Stèle «in memoriam İgor Strawinsky»* («İgor Stravinskiy'in anısına» dikilitaş) [1972] adlı besteleri yaptı. (L)

***TANSÖR** i. — Mat. *Aynı değişli cisim*

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN) ; N.P.F. (LAROUSSE)

üzerindeki E_m *ve* F_n *gibi sonlu boyutlu iki vektörel uzayın tansör çarpımı,*

$$Z = X \otimes Y = \sum_{i=1}^{m} x_i e_i \otimes \sum_{j=1}^{n} y_j f_j =$$
$$\sum_{i,j} x_i y_j e_i \otimes f_j = \sum_{i,j} x_i y_j \varepsilon_{ij}$$

vektörlerinden oluşan ve $E_m \otimes F_n$ şeklinde yazılan vektörel uzay; yukarıdaki ifadede $e_i, 1 \leqslant i \leqslant m$ ve $f_j, 1 \leqslant j \leqslant n$, sırasıyla E_m ve F_n uzaylarının birer tabanını, X ve Y ise sırasıyla E_m ve F_n uzaylarını gösterir. || *Aynı değişli cisim üzerindeki sonlu boyutlu* $E_1, E_2, ..., E_n$ *vektörel uzayları üstünde kurulmuş tansör,* $E_1, E_2, ..., E_n$ uzaylarının tansör çarpımı olan $E_1 \otimes E_2 \otimes ... \otimes E_n$ vektörel uzayının her elemanı. || *Değişli bir cisim üzerindeki* E_m *vektörel uzayına bağlı afin tansör,* E_m uzayıyla ya da bu uzayın ikilisiyle özdeş olan vektörel uzayların tansör çarpımını alarak elde edilen bir vektörel uzayın her elemanı. (L)

***TANYERİ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 615 nüf., bucak merkezi 321 nüf., 15 köy (1970). [M]

***TANYOL** (Cahit), türk sosyoloğu. — İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji kürsüsü başkanı oldu (1972). Yeni eseri: *Sosyolojik açıdan din, ahlâk, laiklik ve politika üzerine diyaloglar* (1970). [M]

***TANZANİYA,** Doğu Afrika'da devlet. — 14 760 000 nüf. (1974). Başkenti, *Dodoma** (*Ek*). Başlıca şehirleri: *Dârüsselâm* (273 000 nüf.), *Zengibar* (68 000 nüf.).

TARİH

1971'de Tanzaniya-Uganda sınırında başlayan silâhlı çatışmalar Kenya'nın aracılığıyla birkaç ay için kesildi, 1972 eylülünde tekrar başladı; iki ülke ekim ayında bir anlaşma imzalayarak çatışmaya son verdiler, ama diplomatik ilişkiler düzelmedi.

1973 şubatında Uganda ile Ruanda (Bahutu'lar tarafından yönetilir) arasında çıkan anlaşmazlıklar, Ruanda'yı Tanzaniya'ya yaklaşmaya itti. İki ülke arasında çeşitli anlaşmalar imzalandı. Mart ayında Burundi Tanzaniya'nın birçok sınır karakoluna saldırdı, Tanzaniyalılardan ve Tanzaniya'ya iltica etmiş Burundi'li Bahutu'lardan birçok kişi öldürüldü. Temmuz ayında, Zaire başkanı Mobutu'nun aracılığıyla Burundi, Tanzaniya'ya tazminat ödemeyi kabul etti.

Ekimde, dördüncü israil*-arap savaşından (*Ek*) sonra Tanzaniya, İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesti. (L)

TAPİES (Antoni), ispanyol ressamı (Barcelona 1923). 1945'ten bu yana kendini resme adadı. Diğer ispanyol sanatçılarıyla bir grup kurarak «*Dau al Set*» dergisini çıkarmağa başladı (1948). Dergi savaş sonrası estetiğine karşı çıkan ilk öncü sanat hareketiydi. İlk Dada'cı eserlerinde artıkların ve hurdaların yapıştırılmasıyla oluşan çamurlu, lekeli ve tırmıklanmış gereçler kullandı. Bu eserler araştırmalarında ne kadar sabırlı olduğunu gösteriyordu. Gereçleri çeşitli yönlerde zenginleşti: renk, mermer tozu ve lateks gibi çeşitli maddelerle karıştı. Tablo, hemen hemen bütünüyle çıplak ya da üzerinde saman çöpleri, ip, karton, kumaş ve özellikle şişirilmiş boyadan kabartmaların bulunduğu bir duvar görünümü aldı. 1970'te bu kabartmalar gerçek bir üçüncü boyuta kavuştu; hurdalar, heykel görünümü almak üzere biraraya getirildi. Anlatım daha duygusal olmakla beraber hurdaların kullanılması Tapies'in sanatını yoksul sanat anlayışıyla bağdaştırır. (L)

TARABUKİN (Nikolay Mihayloviç), sovyet sanat tarihçisi (1899-1956). Moskova üniversitesinde edebiyat öğrenimi gördükten sonra 1918'de plastik sanatlarla ilgilenmeğe başladı ve 1920 yıllarında başlayan devrimci sanat hareketine katıldı. Öncü konstrüktivizm akımına bağlandı ve üretici kuramlar üstüne «*Günümüzün sanatı*» (1925) adlı bir kitap yayımladı. Sanat Kültürü enstitüsünde sekreterlik (1920'den enstitünün kapandığı 1924 yılına kadar), Sanat akademisinde bölüm başkanlığı (1924'ten bölümün kapandığı 1928 yılına kadar) yaptı. Ayzenştayn ve Meyerhold'un yapıtlarına dayanarak yeni sinema ve tiyatro akımını savundu, 1930 yılından sonra toplumcu gerçekçilik öğretisinin ağır basması üzerine yapıtlarının yayımlanmasında çeşitli güçlüklerle karşılaştı. Bogayevskiy üstüne yazdığı (1928) ve «biçimci» diye nitelendirilen bir incelemeden sonra manzara, portre, natürmort, ritim gibi konularda, ayrıca tiyatro, sinema ve «yeni üretici sanatlar» (tipografi, fotomontaj, reklamcılık) üstüne makaleler yazdı. Ama en önemli yapıtları yayımlanmadı. Buna karşılık Tarabukin, Avrupa'da giderek önem kazandı. Sözgelimi, Fransa'da iki denemesi 1972'de Fransızca olarak şu ad altında yayımlandı: *le Dernier Tableau. Ecrits sur l'art et l'histoire de l'art à l'époque du constructivisme russe: Du chevalet à la machine; pour une théorie de la peinture* (Son tablo. Rus konstrüktivizmi çağında sanat ve sanat tarihi üstüne yazılar: Şövaleden makineye; resim kuramı üstüne) [1923]. (L)

***TARAKLI,** Marmara bölgesiyle Karadeniz bölgesi arasındaki geçiş alanında (Sakarya ili, Geyve ilçesi) bucak. — 9 612 nüf., bucak merkezi 2 998 nüf., 24 köy (1970). [M]

***TARAKSU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Adıyaman ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Gerger ilçesi) bucak. — 5 290 nüf., bucak merkezi 1 304 nüf., 7 köy (1970). [M]

***TARAMA** i. — Ask. denizc. *Denizaltı tarama.* Bk. ANSİKL.

— Ask. havc. *Hava taraması.* Bk. ANSİKL.

— Bilişim. Geniş bir bilgi kümesi içinde belirli bir soruya cevap verebilecek belgeleri aramağa dayanan otomatik belgeleme tekniği. (GERİDÖNÜŞLÜ ARAŞTIRMA da denilir.)

— Fiz. *Elektronik tarama* ya da *elektronla tarama,* bir nesneyi, küçük kesitli bir elektron demetinin yardımıyla nokta nokta inceleyerek çözümleme. Bk. ANSİKL.

— Televizyon. *Düşey tarama* ya da *çerçeve tarama,* frekansı çerçeve sayısıyla belirlenen çözümleyici ya da birleştirici bir spotun hızlı dönüşlü düşey git-gel hareketi. || *Yatay tarama* ya da *satır tarama,* frekansı satır sayısıyla belirlenen çözümleyici ya da birleştirici bir spotun hızlı dönüşlü yatay git-gel hareketi.

— ANSİKL. Ask. denizc. *Denizaltı tarama* alanındaki gelişmeler, 1960-1970 yılları arasında yeni sistemlerin, özellikle gemiyle çekilen sonarların, duman detektörlerinin ve daha çok M.A.D.'lerin (*Magnetic anomaly detection*) ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Magnetometre ilkesine dayanan M.A.D., düşman denizaltısının yerini, bu denizaltının magnetik kütlesiyle belirler (1973'te birçok A.S.M. hava taşıtı bu cihazlarla donatıldı). Su ısısı normal olduğunda, yeni sonarların 10 000 m ve daha uzun mesafelerde denizaltı tarama olanağı sağlaması seyrek rastlanan bir olay değildir. Denizaltı tarama işlemi gene de, hava ve su ısısı koşullarına geniş ölçüde bağlıdır. (Bk. DENİZALTI ve SONAR, *Ek.*)

— Ask. havc. *Hava taraması* kızılaltı, akustik, sismik, laser gibi olanaklardan giderek daha çok yararlanır oldu. Bunlardan her birinin, kullanılan dalga boylarına göre değişen kendilerine özgü tarama nitelikleri vardır.

Ne var ki, gene de hepsinden çok radarla tarama konusu incelendi, çünkü radar milimetreden desimetreye kadar çok çeşitli boyda dalga boylarının kullanılmasına elverişliydi. Uzak gözetlemede kullanılan yer radarlarının desimetre düzeyindeki dalga boylarında yükselti menzili, güçlü donanımlarla 250 ve 300 km'ye kadar ulaşır. Ancak bu yoldan yayının doğru çizgi üzerinde yapılması gerekir ve bu yayınlar yeryüzü şekillerinden etkilenir; üstelik, çoğu bozucu olan sabit toprak yankıları, özel düzeneklerle bazen yok edilse de tamamen önlenemez. Nihayet yeryüzünün yuvarlaklığı nedeniyle, optik ufkun altında kalan nesneler radarla görülemez. Bu sakıncalar, yer yakınında (50 m) yol alan nesneler için radarın görüş alanını geniş ölçüde kısıtlar: bu yüzden uçaklar giderek daha alçaktan uçma yolunu seçmektedir.

TANZANIYA
cumhurbaşkanı Nyerere ve B.M. genel sekreteri K. Waldheim Dârüsselâm'da (1973)

Bir uçak radarı için menzil, kullanılan güce göre önem kazanır. Eğer radar, topraktan geri dönen sayısız yankılar yüzünden yere yöneltilmişse, klasik empülsiyonlu teknikle taramadan iyi sonuç alınmaz. *Pulse-doppler* gibi özel yayınım yöntemleri bu sakıncayı bir ölçüde giderir, ama menzilin kısalmasına ve uzaklıkların ölçümünde belirsizliğe yol açar; bu da radarın kullanımını karmaşıklaştırır. Demek ki, radarla yapılan bütün taramalarda kullanım sınırlamaları vardır. Elektronik karşı tedbirler de radarla taramayı büyük ölçüde bozar.

— Fiz. Geleneksel elektronik mikroskopta nesnenin tümü geniş kesitli bir elektron demetiyle aydınlatıldığı halde, *taramalı mikroskop*'ta, istenildiği gibi ayarlanabilen küçük kesitli bir elektron demetiyle nesne üzerinde dar bir alan taranır. Tarama sırasında nesnenin çeşitli noktalarında kırılan bu demet, hiç mercek kullanmadan doğrudan doğruya, tarama demetiyle eşzamanlı yapılan bir televizyon ekranı üzerine düşürülür. (L)

***TARAS** (John), amerikalı dansçı ve koreograf. — London's Festival Ballet'de (1968), sonra Michel Descombey'nin görevden ayrılması üzerine Paris operasında (1969-1970) bale eğitmeni, Batı Berlin operasında bale yönetmeni oldu (1970-1972). *Campra'nın madrigalleri* (1966), *Hayvanlar karnavalı* (1971), *Konçertante danslar* ve bir Stravinskiy gösterisi (1972) sırasında Batı Berlin operasında büyük başarı kazanan *Petruşka* adlı baleleri yaptı. (L)

Tardenois fasiyesi, adını Fransa'daki *Fère-en-Tardenois*'dan alan Tarihöncesi Mezolitik devir fasiyesi. (Tardönuvaziyen* yerine kullanılır.) Yontmataşsonrası kültürlere bağlanan bu endüstri fasiyesi üç evreye ayrılır; en eskisi Sauveterre fasiyesine yakındır ve VI. binyıla doğru başlar. Tardenois fasiyesi geniş bir coğrafî yayılım gösterir. Cilâlıtaş devri çiftçileri tarafından kovulan bazı halk grupları yaşam tarzlarını Bronz çağına kadar sürdürdüler. (L)

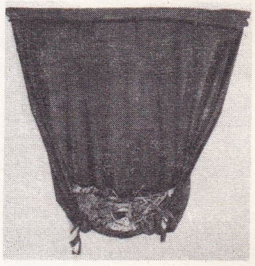

Antoni TAPIES
«Büzülmüş kumaş ve kırıntılar» (1971)

TARDİGUET EL RAHLA, Fas'ta, Mamora ormanı içinde tarihöncesi yer. Orta Villafranca'dan (Villafrankiyen*) kalma çakıl taşları Magrıp'ta bulunan en eski âletlerdir. (L)

***TARDÖNUVAZİYEN** sıf. ve i. — Bk. TARDENOİS FASİYESİ, *Ek.*

TARDYON i. (fr. k.). Fiz. Takyon*un (*Ek*) karşıtı olarak, ancak ışığın boşluktaki hızından daha düşük hızlarda yer değiştirebilen bütün tanecikler için önerilen genel ad. (L)

TARGAN (Şerif Muhittin), türk ut virtüozu, viyolonselci ve bestecisi (İstanbul 1892 - ay.y. 1967). Çok küçük yaşta piyano çalmağa, altı yaşında ut dersleri almağa başladı; lavta ve viyolonsel öğrendi. 19 yaşına kadar ut için *Prelütler, Koşan çocuk, Kanatlarım olsaydı* gibi besteler verdi. 1924'te konser vermek amacıyla gittiği A.B.D.'de ut ve viyolonsel eserlerinden oluşan resitali, sanat çevrelerince ilgi ile karşılandı. 1932'de Roosevelt hastahanesinde ameliyat olarak Türkiye'ye döndü. 1934'te Bağdat'a giderek Irak konservatuvarını kurdu; 12 yıl başkanlığını yaptı. Dönüşünde konservatuvar sanat kurulu başkanlığına atandı (1948). Safiye Ayla ile evlenince (1950) istirahate çekildi. Ut için bestelediği çoksesli parçalar ve saz eserleri, geleneksel türk müziğinin 24 eşit olmayan aralıklı sistemine göre yapılmıştır. (L)

TARHAN (Ali Rana), türk siyaset adamı (İstanbul 1833 - ay.y. 1955). Galatasaray lisesini bitirdi, Almanya ve Belçika'da PTT öğrenimi gördü. Yurda dönünce PTT'de genel müdür olarak görev aldı. 1927'de Sam

Foto. Camera Press-Parimage, Maeght galerisi (LAROUSSE)

Türkiye'de tarım topraklarının yıllara göre kullanılış amaçları (hektar olarak)

	1971	1972	1973	1974
ekilen toprak	15 924 000	16 047 000	16 062 000	16 121 000
nadas	8 603 000	8 996 000	8 952 000	8 906 000
sebzelik	451 000	530 000	530 000	501 000
bağlar	847 000	850 000	816 000	795 000
meyvelik	1 044 000	1 052 000	1 153 000	1 187 000
zeytinlik	740 000	751 000	775 000	785 000

sun'dan milletvekili seçildi. 1931-1939 arası altıncı ve yedinci İnönü, birinci ve ikinci Bayar ile birinci Saydam hükûmetlerinde gümrük ve tekel bakanlığı yaptı; 1950'de milletvekilliği sona erdi. Daha sonra Türkiye İş bankası yönetim kurulu başkanı oldu. (M)

***TARIM** i. — İkt. *Yarım mesaili tarım.* Bk. ANSİKL.

— Prehist. *Tarımın kökeni.* Bk. ANSİKL.

— Zır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. Dar anlamıyla *yarım mesaili tarım*'dan, bir tarım işletmesi sahibinin, esas veya yardımcı bir iş olarak, tarımsal olsun veya olmasın, gelir sağlayan diğer bir işle uğraşması anlaşılır. Bu durumda ikili bir çalışma söz konusudur. F.A.O., bu kavramı daha geniş bir anlamda ele alarak, yarım mesaili tarımı «tarımsal işletme sahibinin kendisi, aile bireyleri veya çalıştırdığı kişilerin, esas veya yardımcı iş olarak, işletme dışında tarım, elsanatları, ticaret veya hizmet kesimlerinde çalışmaları» olarak tanımlar. Kavramı daha geniş anlamda ele alınca, yarım mesaili tarım, işletmede çalışanlardan herhangi birinin ikili faaliyet göstererek işletme dışında çalışmaları değil, sadece tarımsal işletme sahibinin eksik mesaiyle çalışması anlamına gelir. «Fransa'da yarım mesaili tarım» hakkında yapılan bir araştırmada, tarımsal bir işletmede aşağıdaki üç durumda yarım mesaili tarım yapıldığı kabul edilmiştir: işletmede çalışanlardan hiç biri dışarıda bir faaliyet göstermiyor, fakat herhangi biri eksik mesai ile çalışıyorsa; işletmedekilerden herhangi biri hem işletmede ve hem de dışarıda çalışıyorsa; işletmedekilerden herhangi biri yalnız dışarıda çalışıyorsa. Yarım mesaili tarımın bütün ülkelerde geliştiği gözlenmekle beraber, bu konuda uluslararası düzeyde bir karşılaştırma yapmak, kabul edilen kriter ve tanımların çeşitliliği nedeniyle çok güç bir konudur. Fransa'da tarımda yarım mesai olarak, günde 8 saat ve yılda 300 günlük çalışmadan daha az çalışma ile işletme mensuplarında herhangi birinin işletme dışında çalışması kabul edilmektedir. Polonya, A.B.D. ve Almanya'da başka kriterler esas alınmakta, özellikle sağlanan gelirin bütçe içindeki nispî önemi ağırlık kazanmaktadır. Japonya'da tarımsal işletme mensuplarından en az birinin dışarıda çalışması, Belçika'da ise işletme sahibinin ikili çalışması yarım mesaili tarım için esas kabul edilir.

Yarım mesaili tarımın doğuşu ve gelişim yönü

Söz konusu kavram çok farklı yapıdaki durumları içerdiğinden «yarım mesaili tarımlar»dan söz etmek daha doğru olacaktır. Yarım mesaili tarım, anglosakson tarım iktisatçı ve sosyologlarınca ileri sürülen «fakirlerin part-time farming'i» ve «zenginlerin part-time farming'i» olarak ikiye ayrılabilir.

● Birinci halde işletme sahibi veya aile fertlerinin ikili çalışma göstermesi kötü olan durumlarını düzeltmek amacını güder. Ailenin işlediği arazi yetersizdir veya modern tarım yapmak için yeterli sermayeleri yoktur, yani tarımsal gelir seviyeleri düşüktür. Bu durumda yarım mesaili tarıma geçiş iktisadî nedenlerden doğar ve işletme sahibinin ikili çalışması tamamlanmamış bir meslekî göç niteliğini taşır. Bu bakımdan, yapılan birçok araştırma işçi-köylülerin kırsal yöredeki evlerini hem güvenlik nedeniyle, hem de göçü pek istemedikleri için (şehir hayatına uyumsuzluk, ev bulma güçlüğü v.b. nedenlerle) ellerinden çıkarmazlar. Tarımsal işletme sahiplerinin ikili çalışması küçük sanayi merkezlerinin çevrelerinde büyük merkezlerin çevrelerinden çok daha yaygındır. Büyük şehirlerin çevrelerinde tarımdan sanayi veya diğer mesleklere atlayış çoğunlukla bir geçiş dönemi gerektirmez. Bu bölgelerde ikili çalışma oranı yüksek olmakla beraber tarımsal faal nüfus miktarı çok azdır. Küçük sanayi merkezlerinin çevrelerinde ikili çalışma, hem tarımsal işletme ile fabrikanın yakın oluşu, hem de sanayi işletmecilerinin bu yörelerde büyük merkezlere oranla daha esnek düşünmeleri nedeniyle teşvik görmektedir. Fakirlerin «part-time farming»i seçmelerinin diğer bir nedeni de (bağcılık, besicilik v.b.) uzmanlık gerektiren tarımı öğrenmek istemeleridir.

● «Zenginlerin part-time farming'i» tarımın tamamlayıcı bir faaliyet olarak yapılması ve işletme sahiplerinin asıl işleri nedeniyle yeterli bir gelire sahip olmaları halinde söz konusudur. Bazı durumlarda tarımsal işletme sahibi, parasını tarıma plasman amacıyla yatırdığı için, işletmesinde yalnızca yönetim fonksiyonunu yürütür ya da yalnızca zevk için tarımla uğraşır. Bazı durumlarda ise tarımsal işletme sahibinin esas faaliyeti hayvan ticareti, kır kasaplığı, tarımsal teçhizat satışı v.b. tarıma bağlı bir faaliyettir. Kabul edilen çeşitli tanımlara rağmen, yarım mesaili tarım bütün ülkelerde gelişme eğilimi göstermektedir. Gelecekte, yarım mesaili tarımın, eski biçimi altında devamını değil, fakat yaşama biçimindeki gelişme, tarımsal alanlardaki değişme ve tarım kesimindeki başkalaşmaya bağlı olarak yeni biçimler kazanmasını beklemek gerekir. Yarım mesaili tarımdaki gelişme, bazı sorunlara bulunacak çözümlerin biçimine (örneğin tarımla tam mesai ile uğraşanlarla yarım mesai ile uğraşanlar arasındaki toprak rekabeti) ve tarımla uğraşan genç kuşaklara (tarımsal yörelerde yarım mesaili iş arzı artar ise) verilecek ikinci bir meslekî eğitime bağlı olacaktır.

● *Türkiye*'de, *yarım mesaili tarım* konusunda İ.N.R.A.'nın üç şıklı tanımı genellikle birarada görülür. Orta ve Doğu Anadolu ile Karadeniz kıyılarının tek ürüne veya az çeşitli ürüne yönelik, verimsiz topraklarında tarımdan geçinen aile üyelerinin bazıları tarımdan, hattâ yöreden tamamen kopmuş olarak başka işlerde çalışırken geri kalan aile kişileri yılın belirli aylarındaki tarımsal faaliyet dışında kalan zamanlarını boş geçirir. Yurt dışında çalışan bir milyona yakın işçinin yüzde 90'a yakın kısmı tarım kesiminde geçim imkânı bulamama yüzünden o yöne kaymak zorunda kaldığı için olay bu duruma örnek gösterilebilir; bunların geride kalan aile kişileri tarımsal çalışmayı sürdürürler. Köyden şehire yönelik, sürekli yerleşme amaçlı veya mevsimlik işçi akımı da yarım mesaili tarım tablosu içinde yer alır. Zira, sürekli yerleşme amacıyla göç eden ailelerin pek çoğu köyündeki toprağını korur ve yılın belirli zamanlarında köye dönerek tarımla meşgul olur. Mevsim işçileri ise çoğunlukla tarımla meşgul ailelerin bu kaynaktan elde ettikleri yetersiz gelire katkıda bulunmak amacını güden kişilerden oluşur.
Bununla birlikte son yıllarda bu tabloyu değiştirmeyi amaçlayan bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Orta ve Batı Anadolu'da yöresel olarak, el tezgâhlarıyla halı, kilim ve başka tür dokuma çalışmalarının teşvik edilmesi, bu konuda gerekli becerinin edindirilmesi için kurslar açılması; geçimini ormandan ve tarımdan sağlayan toplulukların yaşadığı bazı çevrelerde (Bolu, Kastamonu, Zonguldak) köylülere tahta oymacılığı ve tahta eşya veya biblo yapımı öğretimi genellikle tarımsal faaliyetten artakalan zamanları değerlendirebilmek içindir.

— Prehist. *Tarımın kökeni.* Robert Braidwood'un Jarmo'da, James Mellaart'ın Çatalhöyük'te, Jean Perrot'un İsrail'de ve Richard Macneish'in Tehuacan'da yaptığı kazılar ve şimdiye kadar edinilen etnografik veriler tarımın doğuşuna ilişkin bilgilerde önemli ilerlemeler elde edilmesini sağladı. (Bk. CİLÂLITAŞ* DEVRİ, *Ek.*) Gordon Child'ın «kuraklık» kuramına göre Pleistosen'den (Dördüncü Zaman'ın ilk dönemi) sonra ortaya çıkan iklim değişiklikleri canlı organizmaları vahalara sığınmak zorunda bırakmış, insanların, bitkilerin ve hayvanların böylece biraraya yığılması insanların bitkileri üretmesine yol açmıştır («Cilâlıtaş devrimi»). Braidwood, 1960'ta, tarımın ortaya çıktığı bölgelerde meydana gelen iklim değişikliklerinin önemsizliğiyle Child'ın kuramı arasındaki tutarsızlığı gösterdi. Ondan sonra art arda üç varsayım öne sürüldü. Braidwood'a göre bitkilerin insan eliyle üretilmesi, çevredeki varlıkların iyice tanınmasının sonucudur; yani tarımın kökeni, «insan doğası»na uygun olarak tamamen kültüreldir. Buna göre tarım önce «çekirdek bölgeler»de ortaya çıkmış, sonra buralardan dünyanın geri kalan kısmına yayılmıştır. Bu bakımdan tarımın başladığı en

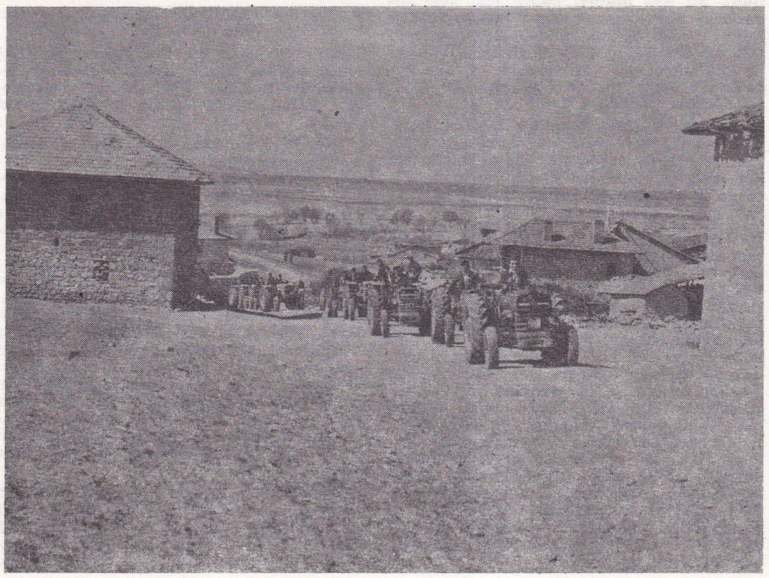

1974'te Türkiye'de tarım alanlarının 9,5 milyon hektarı 1 952 900 çift hayvanla, 15 milyon hektarı ise 200 466 adet traktörle işlendi (1971'de traktör sayısı 118 825'ti)

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

az üç bölge biliyoruz: «Münbit Hilâl», Orta Amerika ve Güneydoğu Asya. Lewis Binford 1968'de, bu kuramı olanak dışı sayarak «insan doğası»ndan daha somut nedenler düşündü. Etnografya araştırmalarına dayanarak doğal ortamla nüfus arasındaki dengesizliğe bağlı bir görüş öne sürdü. Ona göre dış etmenlerden doğan nüfus baskısı (kıyılardan içerilere doğru göçler) ekolojik bunalımı gidermek için bitkilerin korunmasını (ve giderek üretilmesini) zorunlu kılmıştır.

Kent Flannery, aynı dönemde iki avcılık-toplayıcılık sistemi bulunduğunu belirtir: negatif olan birincisi ekolojik dengeyi sağlar ve bu sistemden sapmaları önler (*negative feedback*), pozitif olan ikincisi ekosistemdeki değişikliklere üstünlük tanır ve onları çoğaltır (*positive feedback*). Bu sistemleri düzenleyen mekanizmalar, insanoğlunun bitkiler arasında gözettiği tercih derecesi ve mevsimlerdir. Çevrenin pozitif sürece göre elden geçirilmesi bu mekanizmalarda bozukluğa yol açar ve doğal kaynakların ister istemez insan eliyle üretilmesi yolunda bir evrime yönelir. Thomas Meyers bu üç varsayımın hangi koşullar altında birbirini tamamlayabileceğini göstermeğe çalıştı. Gerçekten de Braidwood tarımın icadı için vazgeçilmez bir «aksiyom» kabul eder: ekosistemlerin insanoğlu tarafından iyice bilinmesi. Binford'un kuramı yabanî bitkilerin korunma nedenlerini, insanoğlunun doğanın yerine geçişini açıklar; buna göre bitkilerin insan eliyle üretilmesine doğru ilk adım nüfus baskısıdır. Flannery'nin kuramı, tarımın icat edildikten sonraki gelişim süreçlerini çözümler: pozitif mekanizma ya da bazı bitkilerin insan eliyle üretilip çoğaltılması. Bu varsayım belki de gerçeğe uygundur, ama aydınlatılması gereken daha birçok nokta kalıyor. Bu duruma göre Binford'un kuramı bir iç nüfus patlamasına uygun düşebilir. Bundan başka sözü geçen yazarlar, yalnız insanlar arasındaki rekabeti değil, aynı bitki örtüsü üstünde yer alan hayvanlarla insanlar arasındaki rekabeti de hesaba katmak zorundadırlar. Kaynaklarını korumak zorunda kalan insanoğlu için iki çözüm yolu vardı: ya hayvanları evcilleştirerek bitkilere zarar veremeyecek duruma getirecekti ya da bitkileri onların erişemeyeceği bir yere aktaracaktı. İkinci çözüm yolundan geniş ölçüde yararlanıldığı anlaşılıyor; esasen gerçek bir üretim için de buna ihtiyaç vardı. «Bitkilerin anayurdu» ile «bitkilerin tarım bitkisi olarak üretilip çeşitlendirildiği yerler» arasında ayırım yapmak gereği buradan doğuyor.

Sonuç olarak denebilir ki tarımın icadının bir değil, birçok nedeni vardır. Tarımın ekolojik bakımdan zengin topraklarda yapılması bir üretim ekonomisinin doğmasını sağlamıştır.

— Zır. *Türkiye*'de, iklim unsuruna sıkı sıkıya bağlı olan *tarım*'da, maddî olanaklar ve bilginin kuramsal düzeyden, eylemsel düzeye çıkarılamamasından istenen gelişim sağlanamadı. 1971 ve 1972'de yüzde 13,3 olan gelişim hızı 1973'te 8,2'ye düştü. 1971'de tarım alanı olan toprakların genişliği 27 milyon 609 000 hektar, 1972'de 28 milyon 226 000 hektar, 1973'te 28 milyon 288 000 hektar, 1974'te 28 milyon 295 000 hektar olarak saptandı.

Bu alanların hayvan ve traktörle işlenen kısımlarındaki paylarda traktör lehine bir artış oldu: 1971'de işlenen toplam 24 milyon 527 000 hektar tarlanın 15 milyon 615 000 hektarı 2 milyon 98 992 çift hayvanla, 8 milyon 912 000 hektarı 118 825 adet traktörle işlendi; 1972'de 25 milyon 43 000 hektar işlenen alanın 14 milyon 864 000 hektarı 2 milyon 52 886 çift hayvanla, 10 179 000 hektarı 135 726 adet traktörle; 1973'te 25 milyon 14 000 hektarın 13 milyon 304 000 hektarı 1 milyon 987 024 çift hayvanla, 11 milyon 710 000 hektarı 156 139 adet traktörle; 1974'teyse 24 milyon 627 000 hektarın 9 milyon 592 000 hektarı 1 milyon 952 900 çift hayvanla, 15 milyon 35 000 hektarı 200 466 adet traktörle işlendi. Bu rakamlar ekilen ve nadasa bırakılan tarlaları içerir; her traktör için 75 hektarlık iş kapasitesi hesaplanmıştır.

Aynı yıllar arasında narenciye ve öbür meyve bahçeleri dışında 1971'de 4 milyon 380 000, 1972'de 5 milyon 731 000, 1973'te 6 milyon 525 000, 1974'te 6 milyon 67 000 hektar arazide gübre kullanıldı; bu alanlar genel tarım arazisinin yüzde 10 ve 13'ü civarındadır. Kullanılan gübre miktarı yıllara göre şöyledir: 1971'de 2 milyon 536 539 t, 1972'de 3 milyon 284 340 t, 1973'te 3 milyon 720 366 t, 1974'te 3 milyon 136 141 t.

Toplam tarım alanları içinde *tahıla* ayrılan yer en geniş kısmı kaplar: 1971'de 13 milyon 324 700, 1972'de 13 milyon 184 800, 1973'te 13 milyon 304 625, 1974'te 13 milyon 189 320 hektar. Tahıldan sonra gelen *yağlı tohumlar* için 1971'de 1 milyon 209 169, 1972'de 1 milyon 371 710, 1973'te 1 milyon 251 891, 1974'te 1 milyon 354 996 hektar; *sınaî bitkiler* için 1971'de 1 milyon 223 403, 1972'de 1 milyon 298 941, 1973'te 1 milyon 185 600, 1974'te 1 milyon 445 790 hektar alan ayrıldı. *Baklagiller* için ayrılan alan ise şu gelişimi izledi: 1971'de 536 030, 1972'de 603 760, 1973'te 616 200, 1974'te 606 350 hektar. *Yumrulu bitkilerin* ekim alanları da küçük artışlarla şöyle oldu: 1971'de 241 800, 1972'de 245 850, 1973'te 252 890, 1974'te 260 800 hektar.

Sebze üretimi için ayrılan alanlar genel tabloda verildiği gibidir. Bu alanlarda toplam üretim ise 1971'de 8 milyon 608 150 t, 1972'de 8 milyon 946 415 t, 1973'te 8 milyon 219 082 t, 1974'te 8 milyon 908 136 t oldu. Üretimin sebze cinslerine göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

1. Yaprağı yenen sebzeler 1971'de 1 milyon 096 950 t, 1972'de 1 milyon 137 775 t, 1973'te 1 milyon 014 912 t, 1974'te 1 milyon 046 700 t.

2. Baklagil sebzeleri 1971'de 383 000 t, 1972'de 436 000 t, 1973'te 342 000 t, 1974'te 381 000 t.

3. Meyvesi yenen sebzeler 1971'de 6 milyon 964 000 t, 1972'de 7 milyon 192 000 t, 1973'te 6 milyon 670 000 t, 1974'te 7 milyon 277 000 t.

4. Soğansı, yumrulu ve kök sebzeler 1971'de 135 200 t, 1972'de 144 640 t, 1973'te 151 170 t, 1974'te 158 300 t.

5. Öteki sebzeler (karnabahar, kuşkonmaz) 1971'de 29 000 t, 1972'de 36 000 t, 1973'te 41 000 t, 1974'te 45 136 t.

Meyve üretimi ve ağaç sayısı da şu gelişimi gösterdi: *armut*, 1971'de 9 milyon 735 000 ağaç, 175 000 t üretim; 1972'de 10 milyon 200 000 ağaç, 196 000 t üretim; 1973'te 10 milyon 700 000 ağaç, 195 000 t üretim; 1974'te 10 milyon 600 000 ağaç, 230 000 t üretim; *ayva*, 1971'de 2 milyon 494 000 ağaç, 33 980 t üretim; 1972'de 2 milyon 590 000 ağaç, 39 000 t üretim; 1973'te 2 milyon 600 000 ağaç, 35 000 t üretim; 1974'te 2 milyon 600 000 ağaç, 37 000 t üretim; *dut ağacı* ve dut üretimi yıllara göre önemli değişiklik göstermedi: 3 milyon 700 000 ağaç, ortalama 90 000 t üretim; *elma*, 1971'de 20 milyon 047 000 ağaç, 780 000 t üretim; 1972'de 21 milyon 600 000 ağaç, 850 000 t üretim; 1973'te 22 milyon 200 000 ağaç, 850 000 t üretim; 1974'te 22 milyon 600 000 ağaç, 950 000 t üretim; *erik*, 1971'de 6 milyon 545 000 ağaç, 110 600 t üretim; 1972'de 6 milyon 504 000 ağaç, 130 700 t üretim; 1973'te 6 milyon 680 000 ağaç, 124 000 t üretim; 1974'te 6 milyon 554 000 ağaç, 136 000 t üretim; *incir*, 1971'de 5 milyon 956 000 ağaç, 195 000 t üretim; 1972'de 5 milyon 887 000 ağaç, 216 000 t üretim; 1973'te 5 milyon 900 000 ağaç, 190 000 t üretim; 1974'te 5 milyon 900 000 ağaç, 156 000 t üretim; *kayısı ve zerdali*, 1971'de 8 milyon 259 000 ağaç, 80 000 t üretim; 1972'de 8 milyon 200 000 ağaç, 123 000 t üretim; 1973'te 8 milyon 500 000 ağaç, 143 000 t üretim; 1974'te 8 milyon 310 000 ağaç, 124 000 t üretim; *kızılcık*, 1971'de 1 milyon 386 000 ağaç, 12 000 t üretim; 1972'de 1 milyon 350 000 ağaç, 11 500 t üretim; 1973'te 1 milyon 300 000 ağaç, 11 000 t üretim; 1974'te 1 milyon 330 000 ağaç, 16 000 t üretim; *kiraz*, 1971'de 3 milyon 484 000 ağaç, 55 000 t üretim; 1972'de 3 milyon 550 000 ağaç, 65 000 t üretim; 1973'te 3 milyon 656 000 ağaç, 66 000 t üretim; 1974'te 3 milyon 690 000 ağaç, 67 000 t üretim; *şeftali*, 1971'de 5 milyon 934 000 ağaç, 84 000 t üretim; 1972'de 6 milyon 160 000 ağaç, 140 000 t üretim; 1973'te 6 milyon 276 000 ağaç, 120 000 t üretim; 1974'te 6 milyon 725 000 ağaç, 160 000 t üretim; *vişne*, 1971'de 1 milyon 992 000 ağaç, 31 000 t üretim; 1972'de 2 milyon 100 000 ağaç, 35 000 t üretim; 1973'te 3 milyon 231 000 ağaç, 34 450 t üretim; 1974'te 2 milyon 231 000 ağaç, 33 000 t üretim; *üzüm*, 1971'de 3 milyon 853 000 t, 1972'de 3 milyon 434 000 t, 1973'te 3 milyon 344 000 t, 1974'te 3 milyon 346 000 t üretim yapıldı. (Bağların yüzölçümü genel tabloda verilmiştir.)

Turunçgillerin ağaç sayısı ve üretimi önemli oranda arttı: 1971'de *portakal ağacı* sayısı 7 milyon 476 000, üretim 460 000 t; 1972'de 7 milyon 250 000 ağaç, 466 000 t; 1973'te 7 milyon 767 000 ağaç, 470 000 t; 1974'te 7 milyon 800 000 ağaç, 500 000 t üretim yapıldı; *mandalina*, 1971'de 2 milyon 691 000 ağaç, 75 400 t üretim; 1972'de 2 milyon 810 000 ağaç, 96 800 t üretim; 1973'te 3 milyon 60 000 ağaç, 84 000 t üretim; 1974'te 3 milyon 358 000 ağaç, 112 000 t üretim yapıldı; *greypfrut*, 1971'de 87 000 ağaç, 7 000 t üretim; 1972'de 94 000 ağaç, 6 000 t üretim; 1973'te 104 000 ağaç, 6 515 t üretim; 1974'te 180 000 ağaç, 12 500 t üretim yapıldı; *limon*, 1971'de 1 milyon 498 000 ağaç, 141 500 t üretim; 1972'de 1 milyon 585 000 ağaç, 149 200 t üretim; 1973'te 1 milyon 590 000 ağaç, 122 375 t üretim; 1974'te 1 milyon 720 000 ağaç, 265 000 t üretim yapıldı; *turunç*, üretiminde düşüş görülen tek turunçgil oldu: 1971'de 462 000 ağaç, 10 000 t üretim; 1972'de 458 000 ağaç, 9 300 t üretim; 1973'te 421 000 ağaç, 8 000 t üretim; 1974'te 465 000 ağaç, 10 000 t üretim yapıldı.

Sert kabuklu meyve ağaçları sayısı ve üretimi de şu gelişimi izledi: *antepfıstığı*, 1971'de 11 milyon 257 000 ağaç, 925 t üretim; 1972'de 11 milyon 650 000 ağaç, 29 000 t üretim; 1973'te 11 milyon 765 000 ağaç, 6 500 t üretim; 1974'te 13 milyon 500 000 ağaç, 23 000 t üretim yapıldı; *fındık*, 1971'de 187 milyon 9 000 ağaç, 166 000 t üretim; 1972'de 193 milyon ağaç, 190 000 t üretim; 1973'te 200 milyon ağaç, 250 900 t üretim; 1974'te 214 milyon ağaç, 244 000 t üretim yapıldı. *Badem, ceviz, kestane* üretiminde ve ağaç sayısında önemli değişiklikler olmadı. *Zeytin ağacı* sayısı ve üretimindeki gelişmeler şöyle oldu: 1971'de 68 milyon 685 000 ağaç, 326 000 t üretim; 1972'de 69 milyon ağaç, 1 milyon 19 000 t üretim; 1973'te 70 milyon 230 000 ağaç, 332 500 t üretim; 1974'te 71 milyon 155 000 ağaç, 840 000 t üretim yapıldı.

● *Tarım reformu*. 25 haziran 1973 tarih ve 1757 sayılı Toprak* ve Tarım Reformu (*Ek*) kanununda toprak mülkiyetinin dağılımının, tasarruf ve işletme şeklinin ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesi öngörüldü. Reformun, Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliği olan ve katma bütçe ile yönetilen Toprak ve Tarım Reformu müsteşarlığınca uygulanması ve yürütülmesi planlandı; müsteşarlık bu görevi Merkez Koordinasyon kurulu, Araştırma ve Eğitim enstitüsü ile Toprak ve Tarım Reformu Bölge başkanlıklarıyla yürütür.

Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma kanunu ve ekleri, 1617 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Öntedbirler kanununun 10., 11., 12. ve 13. maddeleri yürürlükten kaldırıldı. Ayrıca 743 sayılı Türk Medenî kanunu, 818 sayılı Borçlar, 6830 sayılı İstimlâk, 2510 sayılı İskân, 2644 sayılı Tapu, 5516 sayılı Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkındaki kanunun ve bunların ek ve değişikliklerinin ve yürürlükteki diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümlerinin uygulanmasına son verildi. Kanunun uygulanmasında, 8. maddede tanımlanan kuru ve sulu arazilerde sahiplerine bırakılacak ve dağıtılacak arazi büyüklükleri toprak endeksi 50 için tablolar halinde uygulama bölgeleri ayrı ayrı belirtilerek gösterildi.

Kanun yürürlüğe girdikten sonra toprağın verimli bir şekilde işletilmesiyle ilgili 6. maddesi ve toprakların denetimini Toprak ve Tarım Reformu müsteşarlığına bırakan 212. maddesi değiştirilerek toprakların denetimi geniş ölçüde devletin elinden çıktı.

Pilot bölge olarak seçilen Urfa'da altyapı yatırımları için 1974'te 478 milyon 373 188 TL., 1975'in ilk üç ayında 20 milyon TL. harcandı. 76 000 topraksız ve az topraklı köylünün istemde bulunduğu bölgede tapulama ve toprak toplulaştırma işlemlerinin

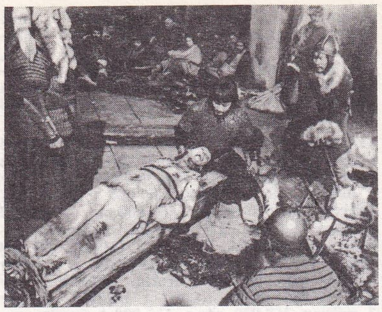

Andrey A. TARKOVSKIY «Andrey Rublev»den bir sahne (1965)

tamamlanamamasından uygulama yavaş olarak yapıldı. Kuru araziden 17,2, sulu araziden 3,2 hektar toprak dağıtımının öngörüldüğü bölgede toprak sahiplerine, araziyi kendisi işliyorsa kuru arazide 72,8 - 145,6, sulu arazideyse 21,2 - 42,4 hektarlık bir kısmın bırakılması kararlaştırıldı.

İlk olarak toprak dağıtımına Akçakale ilçesinin, Dibek, Donandı, Şehrince, Bozyazı ve Tahılalan köylerinde 24 haziran 1975'te başlandı ve 124 aileye toplam 22 670 dönüm toprak kura ile dağıtıldı.

1 ekim 1974'ten 13 ocak 1975'e kadar 41 köyde kamulaştırma dosyaları tamamlandı ve 1 şubat 1975'te başlanan kamulaştırma işlemlerinde ilk iki ayda 140 000 dönüm arazi kamulaştırılmıştı. (ML)

***Tarım bakanlığı.** — Bk. GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI, *Ek.*

***TARİH** i. — Ask. tar. *Askerlik tarihi birliği,* amerikan ordusunda, asker ya da üniversite öğretim üyesi tarih uzmanlarından kurulan ve harekât halindeki büyük birlikler emrinde, katıldıkları harekâtın hikâyesini objektif bir bakışla ve kısa sürede yazmakla görevlendirilen birlik. Askerlik tarihi birliğinde görevli olanlar, harekâta katılanlarla ve tanklarla konuşmağa ve arşiv belgelerinden yararlanmağa yetkilidirler. (Örnek olarak, 1968 şubatındaki Hue muharebesi sırasında 1. paraşütçü tümeni emrinde çalışan ve bu çarpışmaların hikâyesini sekiz ay sonra amerikan Harp okuluna teslim eden birlik gösterilebilir.)

— Tar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tar. Arşiv belgelerinden geçmişin olaylarını zaman ve yer bakımından belirlemek dışında yararlanmak istemeyen ve XX. yüzyılın başından beri, beşerî bilimlerin öbür dallarına da dayanarak, insanı geçmiş faaliyetlerinin çeşitliliği içinde kavramağa çalışan günümüzün tarihçileri, olaylara dayanan geleneksel *tarih* anlayışından vazgeçerek, Henri Berr, Marc Bloch, Lucien Febvre ve Fernand Braudel gibi tarihçilerin ortaya koyduğu, çok daha geniş ve zengin ufuklar vaat eden «tüm tarih» anlayışını benimsediler.

Tarihçiyi bir anda çok uzun sürelerle yüz yüze getiren ve bu uzun dönemlerin olaylarını gereğince kavrayabilmek için yöntemlerini yenilemek ve belirlemek zorunda bırakan bu iddialı ve toplu tarih anlayışının birçok tarihçi tarafından benimsenmesi, her şeyden önce yeni buluş ve görüşlere çok elverişli olmasındandır. Matematik formüllemelerinden hareket eden Jean Marczewski 1870'ten ötelere pek gitmeyen bir geçmişe maliyenin istatistik yöntemlerini uygulayarak «nicel» adı verilen konjonktürcü bir tarih tasarladı; Pierre Chaunu ise, aynı sonuca türdeş bir dizide toparlanabilir öğelerin matematiksel analizi yoluyla varmağa çalıştı, böylece de dizisel tarih doğmuş oldu. Etkili bir çalışma aracı olan dizisel tarih anlayışı, Emmanuel Leroy-Ladurie'ye daha 1967'de, dendrokronolojinin ve fenolojinin son verilerini değerlendirerek *Histoire du climat depuis l'an mil* (Bin yılından bu yana iklim tarihi) konulu çok ilgi çekici bir eser yayımlama olanağı verdi. Gene bu tarih anlayışı sayesinde yeni bir hamle yapan nüfus hareketleri tarihi, araştırıcılara, toplumsal düşünüş tarzları ve tarihini, kütleler arasındaki kültür alışverişinin ve çeşitli inanç aşamalarının bütün belirtilerini göz önünde tutarak incelemeğe girişecek herkes için gerekli olan sayısal bilgi dayanaklarını sağladı. Tarih bilgisinde ortaya çıkan bu yeni dalların yanı sıra, siyasal ve kurumsal tarih alanında Bernard Guenée devlet tarihine canlılık kazandırdı ve diplomasi tarihi, gelişmelerin ekonomik ve psikolojik etkenlerini belirlemekten de kaçınmayan bir uluslararası ilişkiler tarihine dönüştü. Yöntemleri bakımından daha bilimsel, ilkeleri bakımından daha nesnel olan tarih, düşünce çatışmalarının ve özellikle, sınıf kavgası şemasının geçmişe de uygulanabileceği inancında olan Marx'çı tarihçilerle, bu şemanın Fransız ihtilâli öncesi toplumunun düzeniyle bağdaşmayacağını düşünen tarihçiler arasında çıkan kavgaların başlıca alanı olmakta gene devam etti. Roland Mousnier ile B. F. Porchnev'in bundan yirmi yıl önce başlattıkları tartışma henüz sona ermiş değildir ve yakında sona ereceğe de benzemez. Bir sonuca varmak, geleceğin tarihçilerine kalıyor. (L)

***TARİHÇİLİK** i. — Fels. Marx'çılığın temel katkısını tarihsellik kategorisinin sistemleştirilmesinde bulan görüş.

— ANSİKL. Marx'çı kuramın tarihsel yorumlaması, XX. yy.ın daha başında ortaya çıkmış olmasına rağmen, günümüzde de, örneğin bir J.-P. Sartre'ın eserinde görülür. Bu savın iki teması vardır: «çağdaşlık» ve «dolaysız anlatım». Bir gerçeği kurumsal olarak anlama olanaklarının koşullarını, bu gerçeğin tarihsel gelişmesi oluşturur. Tarih biliminin konusu, tarihin kendisinin bir sonucudur ve bu konuyu bilmek bu sonucun varlığına bağlıdır. Maddeci bilginin şimdiki zamanında, bilimsel soyutlamalar ampirik gerçekler olarak vardır; gerçek ve somut konu, bu bilginin konusu ile özdeştir. Bu durumda çağdaşlık, Marx'çı bilim konusunun tekliğiyle eşdeğerdedir. Hegel'in «salt bilgi»si gibi, tarihin de bir en üstün anı vardır: gerçeğin dolaysız olarak görünümünden okunmasına olanak veren şimdiki zaman. Demek ki gerçeğin akıl yoluyla kavranılabilirliği, tarihsel gelişmenin bir anında dolaysız olarak ortaya çıkar.

Bu görüş, tarihin geriye doğru kavranmasına, yani aşağının yukarı ile, geçmişin bugünle anlaşılmasına yol açar. Bu durumda, tarihin sürecini, kökteki basit bir öğe modeline göre düşünebiliriz; bu basit öğenin karmaşıklığı ancak bir sonuç olabilir. (L)

***TARİHLENDİRME** i. — Nükl. Bir nesnenin ya da bir maddenin taşıdığı radyoaktif maddelere ya da soy zinciri ürünlerine dayanarak yaşının belirlenmesi.

— ANSİKL. Karbon 14'le (C 14) *tarihlendirme,* canlı organizmaların yaşının belirlenmesinde en çok kullanılan yöntemdir. Oksijen ve azottan oluşan yer atmosferi içinde, kozmik ışımanın nötronları karbonun bu yapay izotopunu aşağıdaki tepkimeye göre meydana getirir:

$$^{14}_{7}N + ^{1}_{0}n \rightarrow ^{14}_{6}C + ^{1}_{1}H$$

Karbon 14 (C 14), yarılanma süresi (periyodu) 5 670 yıl olan bir beta radyoaktiflik gösterir. Canlı organizmalar karbonu, karbon dioksit gazı şeklinde organizmalarına alırlar; demek ki her organizmada, normal karbon 12'ye (C 12) oranla belli bir miktar karbon 14 (C 14) bulunur. Organizmanın ölüm anında bu karbon 14 solunumu kesilir, organizmadaki C 14 de yavaş yavaş parçalanır ve oranı gittikçe azalır. Bir radyoaktiflik ölçümüyle organizmadaki bu C 14 oranının değerlendirilmesi, organizmanın ölümünden bu yana geçen zamanın hesaplanmasını sağlar. Bu yöntem özellikle binlerce ya da onbinlerce yıllık yaşların belirlenmesinde çok etkilidir. (L)

***TARİHÖNCESİ** bls. i. — ANSİKL. Bu kelime hem kronolojik bir dönemi (tarihten önceki dönem), hem de bu dönemdeki insan faaliyetini inceleyen bilimi belirttiği için sık sık karışıklığa yol açmaktadır; bu yüzden bazı yazarlar «tarihöncesi çağlar» yahut duruma göre «tarihöncesi arkeoloji» terimlerini kullanır. Bununla beraber, metin dışı kullanıldığı zaman genellikle, malzeme kalıntılarını yorumlayarak, insanların ilk yazılı metinlerin ortaya çıkışına kadar geçen tarihini inceleyen bilim dalı anlamına gelir. Bu anlamda *tarihöncesi*'nin sorunları etnolojinin sorunlarıyla, yöntemleriyse arkeolojinin yöntemleriyle aynıdır.

1960'tan beri tarihöncesi araştırmaları için tortulbilim, palinoloji, botanik, osteoloji, hattâ fizik ve kimya gibi doğal bilim dallarıyla sıkı bir işbirliğine girildi. Böylece beş yüz bin yıldan daha eski kalıntılar için potasyum ve argon oranı, tarihleme tekniği olarak ortaya çıktı ve Doğu Afrika'da Yontmataş devrinden kalma birçok yerde kullanıldı.

En önemli araştırmalar hem Yontmataş devri üstünde (Pincevent ve Doğu Afrika), hem de Mezolitik'e Cilâlıtaş devri, yani avcılarla üreticiler arasında kalan dönem üstünde yapıldı. Laboratuvarlarda yapılan son araştırmalar, tarihöncesi olayları bütünüyle anlamak için mantık ve matematiğe dayanan modeller kurma amacına yöneliktir. Bu konuda amerikalı Lewis Binford'un, ingiliz David Clarke'ın ve fransız Jean-Claude Gardin'in çalışmaları sayılabilir. Zaten 1971'de Sheffield'de «Tarihöncesi'nde modeller» konusunda uluslararası bir kollokyum yapılmıştı. Bu çözümsel arkeoloji, maddî olguları insan olgusuna dönüştüren tarihöncesi uzmanlarının işini kolaylaştırmak için, belge toplama ile onları yorumlama arasında bir köprü ödevi görür. Modern tekniğin kaynakları yeni araştırma olanakları yaratmakta, arkeologlar bilgisayarlardan yararlanarak çeşitli belgeleri kısa bir süre içinde sınıflandırarak karşılaştırabilmektedirler. 1972'de çalışmağa başlayan Museum Computer Network, A.B.D.'nin doğusundaki müzelerde bulunan belgelerini kayda geçirmekte, Arkansas Archaeological Survey, A.B.D.'nin güneybatısındaki tarihöncesi yerleri incelemektedir. Tarihöncesi araştırmalar için gerekli belgelerin azlığı sorununu çözmek için tarihöncesi bilginleri bugün bilgisayarlar yardımıyla tutarlı tanım sistemleri bulmağa çalışmaktadır. (L)

***TARİŞ** (Tarım Satış Kooperatifleri birlikleri). — Ortak sayısı 56 929'a ulaştı (1975). Ortakların 38 130'u pamuk, 10 400'ü üzüm, 5 230'u incir, 3 169'u zeytinyağı birliklerine bağlıydı. TARİŞ'e bağlı birliklerin 100 000 iğlik bir iplik fabrikası, 40 000 ton/yıllık yağ kombinası, 6 000 ton/yıllık deterjan fabrikası, 1 500 tonluk sabun tesisi, 2 üzüm işletmesi, sirke ve pekmez üniteleri, incir işletmesi, alkol fabrikası, kolonya tesisleri, 15 000 tonluk zeytinyağı rafinaj, ambalajlama ve dolum tesisleriyle tekstil, yem, bankacılık ve ticaret alanlarında birçok iştirakleri bulunuyor. (M)

TARKOVSKİY (Andrey Arsenyeviç), sovyet filim yönetmeni (Moskova 1932). Şair Arsenî Tarkovskiy'in oğludur; 1961'de VGİK'dan mezun oldu, aynı yıl çevirdiği *«İvan'ın çocukluğu»* adlı filimle Venedik festivalinde altın aslan ödülünü aldı. Daha sonraki filmi *Andrey Rublev* (1964-1965), ülkesinde sansürle başının derde girmesine neden olurken, bütün dünyada da tanınmasını sağladı. 1972'de Tarkovskiy, *Solaris* adlı yapıtıyla kurgubilime yöneldi. 1974'te *«Ayna»*yı çevirdi. (L)

***TARN - ET - GARONNE idare bölgesi,** Fransa'da Midi-Pyrénées bölgesinde idare bölgesi. — 183 572 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 24 kanton, 195 komün. (L)

***TARN idare bölgesi,** Fransa'da Midi-Pyrénées bölgesinde idare bölgesi. — 332 011 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 42 kanton, 324 komün. (L)

***TARSUS,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili) ilçe. — 197 823 nüf., ilçe merkezi 101 690 nüf. (1975); 145 köy (1970). Devlet Su İşleri tarafından Berdan ırmağı üzerinde yapılmasına karar verilen baraj projesi ihaleye çıkarıldı (1975). Proje gerçekleştiğinde sulamanın yanı sıra 9 000 kW/saat elektrik enerjisi üretilmesi planlandı. (M)

Tarsus müzesi, Tarsus'ta 1557'de Kubat Paşa tarafından yaptırılan medresenin 1969'da onarılmasıyla açılan müze. Binanın müze yapılmasına 1969'da karar verildi ve çalışmalar 1970'te tamamlandı. Müze olarak tahsis edilmiş tek katlı taş bir yapı olan binada 22 oda vardır. Buralardaki vitrinlerde 25 000'den fazla sikke, arkeolojik ve etnografik eser sergilenir. Müzenin en önemli koleksiyonları Urartu devri eserleriyle çeşitli devirlere ait sikkelerdir. (M)

TARTANGA, Güney Avustralya'da ada, Murray ırmağının aşağı çığırında; Avustralya'da Tarihöncesi'nden kalma bir kültür fa-

Foto. Sovexportfilm (J.-L. Passek kol.) [*LAROUSSE*]

siyesinin özel adı. Düzlenmiş çakıl taşlarından oluşan bu kültüre *Tartanga kültürü* denir. Kaya altında bir barınakta, dokuz düzeyli bir katman dizisi ortaya çıkarıldı; en eskileri M.Ö. IV. binyıldan kalmadır. (L)

***TASARIM** i. — Psikanaliz. Bk. ANSİKL.

— Psikol. *Toplumsal tasarım*, bireysel ya da ortaklaşa davranışlara göre özellikleri incelenen ve işlevi belirlenmeğe çalışılan bir nesnenin ya da bir durumun anlaşılma, kavranma tarzı; toplumsal bir küme tarafından bir nesneye mal edilen ve söz konusu kümenin kuruluşunda rol oynayan içerik. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikanaliz. Felsefî *tasarım* kavramının (gerçeğin bir çeşit kopyası) tersine Freud'un tasarım kavramı, olayların, gerçeklikle benzerliği bulunmayan izlerini taşıyan pek çok hatırlama sistemlerinden oluşan ruhsal yapıyla bağıntılıdır. İki takım tasarım vardır: sesle ilgili olarak sözcük tasarımı ve görmeyle ilgili olarak eşya tasarımı. Bilinçaltında yalnız eşya tasarımları bulunur; ama sanrı olayı her iki tasarımın ruhta birbirine girişmiş olabileceğini gösterir.

— Psikol. *Toplumsal tasarım* kavramı önce Durkheim tarafından sırf sosyolojik alanda kullanılmıştır: amaç bireysel düşünceye oranla ortaklaşa düşüncenin özgüllüğünü belirtmekti. Yakın zamanda bu kavramın toplumsal psikoloji alanına girişinin iki amacı vardır. Birincisi, psikologların, uyarım ve cevap, durum ve tutum arasındaki bağları anlamak için, eskiden kullanılan oy ve davranış kavramlarından daha karmaşık kavramlar kullanma ihtiyacıdır. İkincisi, sosyolojiye ya da antropolojiye daha yakın bir gelenek olarak, her topluluk için, toplumsal bir nesneye bağlanan ve taşıyıcısı birey olan anlamları çözümleme gereğidir. Toplumsal tasarım kavramının kapsadığı iki anlamın kaynağı buradadır.

Çeşitli toplumsal nesnelere ilişkin tasarımın içerik ve düzeniyle ilgili görgüsel çözümleme çoğu zaman nicesel ve nitesel soruşturmalarla elde edilen sözlü malzemeye dayanır. Bu çeşitli incelemeler, özellikle bilgisel alanda, toplumsal bir tasarımın özgül yanlarını, düzenini, tutarlılığını gösterir. Toplumsal tasarım oyların, inançların, haberlerin düzenli bir biçimde içerilmesi demektir. Bu tasarımın, merkezî toplumsal anlamının yön verdiği seçici özelliği üstünde de durulmuştur. Bu anlamda, tasarım gerçekliğin katkısız bir yansıması değildir. Tasarım bir bireyin ya da bir topluluğun toplumsal alana bütünüyle girdiğini gösteren bir gerçek taslağıdır.

Bu düzeyde, toplumsal tasarım ile davranış arasındaki ayrıcalıklı bağ da aynı şekilde açıklığa kavuşturulmuştur. Genellikle eyleme bir hazırlık sayılan tutum ve davranış, toplumsal tasarımın boyutlarından biridir. (L)

***TASARRUF** i. — İkt. *Dış tasarruflar*, bir iktisadî faaliyet birimine kendi çabaları dışında sağlanan avantajlar. (Bk. ANSİKL.) || *Ölçek tasarrufu*, bir şirketin büyümesi sonucunda ortalama üretim maliyetinin düşmesinden sağlanan kazanç. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. ● *Dış tasarruflar. Dış tasarruflar* kavramı, Alfred Marshall tarafından, iş bölümü ve firmaların büyüklüğü nedeniyle sağlanan tasarrufların incelenmesi vesilesiyle iktisat kuramına kazandırılmıştır. Bu iktisatçıya göre herhangi bir mal büyük ölçekte üretilirse maliyeti düşer. Böylece üretimi yapan şirket ölçek tasarrufu yapmış olur. Ölçek tasarrufu birbirine karşıt iki kategoriye ayrılır. Birinci kategori ölçek tasarrufuna, şirketin kendi kaynaklarından doğduğu için iç tasarruflar denilir. İkinci kategori ölçek tasarrufu ise, aynı çevreye yerleşmiş sanayinin genel gelişiminden doğduğu için dış tasarruflar adını alır. Bir yandan şirketlerin malî toplaşması büyük iç tasarruflara olanak sağlarken, öte yandan şirketlerin coğrafî olarak yakınlaşması veya çok sayıda şirketin yan yana kurulması dış tasarrufların sağlanmasına olanak sağlar. Marshall'a göre dış tasarruflar firmaya üretim harcamalarından bağımsız olarak yarar sağlar ve böylece üretim maliyetini düşürür. Üretim yöntemlerinde, ulaşım araçları ve makineleşmedeki gelişmeler, ulaşım ve haberleşme kolaylıklarından (buharlı gemi, telgraf ya da basın) yararlanarak birbirlerini destekleyen ilgili sanayi dallarının sağladığı tasarruf, teknik yayınlarla yeniliklerin duyurulması ve kalifiye işçilerin yetişmesi bütün sanayiye yararlı olur.

Daha sistemli bir düşünceye göre, dış tasarruflar sadece üreticiler arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda tüketiciler arasındaki ilişkileri de ilgilendirir. Sağlık hizmetinin kişisel tüketimi, hasta olan kişinin doğrudan doğruya sağladığı yararları aşan yararlar sağlar (bulaşıcı hastalıkların tedavisi bunun en belirli örneğidir). Bir kişinin gördüğü eğitim de, aynı şekilde, çevresinde yaşayan veya çalışanlar için bir dış tasarruf kaynağıdır (suçluluğun azalması, karşılıklı anlayışın doğması v.b.).

İktisadî birimler söz konusu karşılıklı bağımlılığın bilincine varmadıkları veya tahminlerini azamîleştirmek için yaptıkları hesaplarda bu etkeni göz önüne almadıkları sürece verdikleri kararlar onlara maksimum tatmini sağlamaz. Bu durum kaynakların optimal bağımlılığını da bozar. Devlet gibi kişilerüstü bir karar merkezinin, birbirinden bağımsız iktisadî birimler arasındaki karşılıklı bağımlılıkları göz önünde bulundurması ve özel mülkiyet konusu malların uygun miktarlarda tüketimini sağlayıcı tedbirler alması toplumun yararınadır. Bu gibi durumlarda, piyasa fiyatları, söz konusu mal ve hizmetlerin sosyal veya kolektif değerlerinin doğru bir ölçüsüdür. Herhangi bir hizmetin üretimi, üreticinin kazancı, üretim maliyetini bütünüyle karşılamasa bile, sosyal yönden arzu edilebilir.

● *Ölçek tasarrufu*. İç tasarruflar ile dış ölçek tasarrufları farklı kavramlardır. İç tasarruflar, işgücünün ihtisaslaşması, teknik ilerlemenin daha iktisadî kullanımı veya alım-satımların daha akıllıca örgütlenmesinden doğar. İç ölçek tasarrufları firmanın büyümesiyle ilgilidir. Ötekiler ise büyüklüğün sağladığı daha üstün bir pazarlama gücünden ileri gelir.

Ölçek tasarrufu firmanın büyümesiyle sürekli olarak artmaz. Firma belirli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra azalmağa başlar. Hattâ belirli bir büyüme sınırının ötesinde dev firmalarda yönetim ve koordinasyon güçlükleri nedeniyle bazı kayıpların doğduğu gözlenebilir. Ölçek tasarrufu, şirketler dışındaki iktisadî birimler için de söz konusudur. Şehirlerin optimal büyüklüğünün saptanması için yapılan araştırmalarda, yerleşme merkezinin genişliğiyle bazı belediye hizmetlerinin kişi başına maliyeti arasındaki ilişkiler belirlenmeğe çalışılır. Esasında belediye hizmetlerinin maliyetleri arasındaki farklar kentsel yoğunluk, kentsel büyüme ve belediye hizmetlerinin etkinliği gibi kent büyüklüğünden başka etkenlerle açıklanır. (L)

TASHLİN (Frank), amerikalı sinema yönetmeni (Weehawken, New Jersey 1913-Hollywood 1972). Girip çıkmadığı meslek kalmadı (gazete sattı, New York'ta Max Mleischer'in ayak işlerine baktı). 1930'da R.K.O.'da *Aisopos masalları* karton filminin desinatörü oldu. Mizah dolu desenlerini sattı, Laurel Hardy için gag'lar hazırladı, Walt Disney stüdyolarında senaryolar yazdı (1939), kukla filimleri yaptı ve 1945-1951 yılları arasında birçok filmin senaryosunu kaleme aldı; 1951'de ilk uzun metrajlı filmi *The Lemon-Drop Kid*'i S. Landfield ile birlikte çevirdi. Kısa sürede komik gag ve sözden çok görsel yaratıya dayanan parodili ve yergili komedi uzmanı oldu. Çok sayıda filimleri arasında şunlar vardır: *Çılgın modeller* (Artists and Models) [J. Lewis ile, 1955]; *Hollywood or Bust* (J. Lewis ile, 1956); *Dünya güzeli* (The Girl can't help) [1956]; *Will Success Spoil Rock Hunter?* (1957); *Rock-A-Bye-Baby* (J. Lewis ile, 1958); *Bachelor Flat* (1962); *Aptal tezgâhtar* (Who's minding the Store) [J. Lewis ile, 1963]; *The Disorderly Orderly* (J. Lewis ile, 1964); *Son oyun* (Caprice) [1967] ve son filmi *Çavuşun özel filosu* (The Private Navy of Sergeant Farrell) [1968]. (L)

TASU, Kanada'da (ingiliz Kolombiyası) yer, Kraliçe Charlotte takımadalarında. Demir filizi çıkarımı. (L)

***TAŞAĞIL**, Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Manavgat ilçesi) bucak. — 13 753 nüf., bucak merkezi 2 984 nüf., 14 köy (1970). [M]

***TAŞBURUN**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili, Iğdır ilçesi) bucak. — 13 321 nüf., bucak merkezi 2 263 nüf. (1970). [M]

***TAŞDELEN**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Arapkir ilçesi) bucak. — 7 502 nüf., bucak merkezi 431 nüf., 17 köy (1970). [M]

***TAŞER** (Suat), türk tiyatro oyuncusu ve şairi. — Yeni eserleri: *Merhaba* (şiirler, 1952); *Haraç mezat* (şiirler, 1954); *İkinci kurtuluş* (şiirler, 1960); *Deli Dumrul* (oyun, 1962); *Hayret Bey'in serüveni* (şiirler, 1968); *Gönderilmeyen mektuplar* (gezi izlenimleri, 1969); *Evrende ellerimiz* (şiirler, 1970). [M]

***TAŞIMA** i. — ANSİKL. Teknol. Kolayca bozulabilen yiyeceklerin soğuk hava depolarıyla taşınmasında son yılların getirdiği en büyük değişiklikler, demiryolu *taşıma*'cılığındaki gerilemeye karşılık karayolu taşımacılığının artması, karayolu taşıtlarında daha çok mekanik soğutmanın tercih edilmesi ve kısa mesafelerde sıvı azot, sıvı ya da katı karbon dioksit (CO_2) kullanımının yaygınlaşmasıdır. Öte yandan, yol boyunca değişik tür taşıtlardan yararlanan yeni bir taşımacılığın gelişmesi sonucu, yiyeceklerin ambalajlandığı sandıkların sırayla değişik türden kara ya da deniz taşıtlarına aktarılması da bir yeniliktir; nihayet, sıvılaştırılmış doğal gazın ve petrolün denizyoluyla taşınması son yılların en büyük gelişmeleri arasında sayılabilir. Deniz ve karayoluyla ortak taşımada 6 ya da 12 m uzunluğundaki büyük konteynerlerin kullanılması ise hiç kuşkusuz son on yılın en önemli olayıdır. Bu uygulama, konteyner gemisi (bk. YÜK* *gemisi, Ek*) denilen büyük gemilerin denize indirilmesinden sonra gerçekleşebildi; günümüzde sayıları 750'yi aşan bu tip gemilerin en büyükleri (yaklaşık 50 000 t kapasiteli) 6 m uzunluğundaki 2 000 konteyneri taşıyabilir. Bu gemilerde, kolay bozulan yiyeceklerle dolu olan konteynerler, ya sıvı azot ve karbon dioksit buzuyla, ya geminin elektrik sistemine bağlı soğutma gruplarıyla ya da soğuk hava veya soğuk tuzlu su dağıtan merkezî bir sistemle soğutulur. (L)

***TAŞINIR** sıf. — Yeniden programlamayı gerektirmeden işlenmek üzere bir bilgisayardan başka bir bilgisayara aktarılabilen bir program ya da bütün bir uygulama için kullanılır. (TAŞINABİLİR de denilir.) [L]

TAŞINIRLIK i. (*taşınır*'dan *taşınır-lık*). Bilişim. İşlenmek üzere bir bilgisayardan başka bir bilgisayara aktarılabilen bir programın ya da bütün bir uygulamanın niteliği. (TAŞINABİLİRLİK de denilir.) [L]

***TAŞIT** i. — Astronotik. *Uzay taşıtı*, yörünge istasyonlarıyla Yer arasında bağlantı kurmağa yarayan ve yalnız bir kere değil, birçok kere kullanılabilen bağlantı taşıtı. Bk. ANSİKL.

— Bilişim. Bir bilgisayarın birçok sayısal organı arasında bağlantı kuran tel grubu. (Organlar arasında değiş edilecek bilgileri taşıyan teller ve bu bilgi alışverişini denetleyen teller olmak üzere iki çeşit taşıt vardır.) [İng. *omnibus*'in kısaltması olan *bus* terimi yerine kullanılır.]

— ANSİKL. Astronotik. N.A.S.A. tarafından geliştirilen program, 30 ton ağırlığındaki bir donanımın 160 km'lik bir yükseltide yörüngeye oturtulmasını öngörür. Bu istasyonla Yer arasında kullanılacak *taşıt* iki kattan oluşur: her biri 1 600 t itiş gücündeki barutlu iki hızlandırıcıdan oluşan birinci kat ve gerçek anlamda yörünge taşıtı vazifesini gören ikinci kat. Bu ikinci kat, sıvı hidrojen ve sıvı oksijenli üç füze motoruyla itilir; motorlardan her biri 213 t'luk bir itiş gücü sağlar. Kalkışta yörünge taşıtının motorları birinci kattaki iki hızlandırıcıyla paralel olarak çalışır; hızlandırıcılar 30 saniye çalıştıktan sonra taşıttan ayrılır ve paraşütle Yer'e indirilir. Yer'e dönüşün son evresi için, yörünge taşıtı, yakıt olarak sıvı hidrojen kullanan ve görevin bütün geri kalan bölümü sırasında çalışan türboreaktörlerle donatılmıştır. Yörünge taşıtında, üst kısmından açılan ve 10 yolcu, bütün donanımıyla bir füze katı gibi çok çeşitli yük alabilen 20 m uzunluğunda bir depo vardır. Uzay taşıtının 1980'de hizmete girmesi öngörülmüştür. (L)

***TAŞIYICI** i. — Sil. *Rampalı taşıyıcı*, bir

taktik füzeyi ya da roketleri taşımağa ve fırlatmağa yarayan taşıt.

— ANSİKL. Taktik füzeler dikey olarak fırlatılmadığından, *rampalı taşıyıcı*'lardaki fırlatma rampasına, hedefin durumuna göre hesaplanan bir yön ve eğim verilebilir. Taşıyıcının arkasında bir de saptırıcı vardır. Rampalı taşıyıcı paletli ya da tekerlekli olabilir; tekerlekli olduğu zaman hareket yeteneği çok daha artar. (L)

***TAŞKENT,** Akdeniz bölgesinde (Konya ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Hadım ilçesi) bucak. — 18 696 nüf., bucak merkezi 6 863 nüf. (1970). [M]

Kâzım TAŞKENT

***TAŞKENT** (Kâzım), türk yöneticisi ve bankacısı (Preveze 1894). İlk ve ortaöğrenimini adliye memuru olan babasıyla birlikte dolaştıkları çeşitli yerlerde yaptı; 1912'de geldikleri İstanbul'da Mühendis mektebine girdi, ancak Birinci Dünya savaşı başlayınca (1914) askere alınarak Çanakkale ve Kafkas cephelerinde görevlendirildi. Savaş ertesi gittiği Almanya'dan, 1925 yılı başında kimya yüksek mühendisi olarak döndü. Mecburî hizmet borcu yüzünden memuriyet hayatı «boyacılık öğretmenliği» ile başladı. Daha sonra, Alpullu Şeker fabrikasının kuruluş ve işletmesinde 3 yıl çalıştı; İstanbul bölge sanayi müdürlüğüne, Zonguldak Kömür madenleri genel müdür yardımcılığına atandı (1930). Eskişehir (1933) ve Turhal (1934) şeker fabrikalarının kuruluş ve işletmesinde genel müdür olarak görev aldı. Dört şeker fabrikasını kapsayan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin genel müdürü oldu. Türk şeker sanayiinin kuruluşunda büyük katkısı olan Taşkent, 1944 yılında resmî görevlerinden ayrılarak, önce Doğan Sigorta'yı, sonra gene 1944 yılında Yapı ve Kredi bankasını kurdu ve çağdaş bankacılık anlayış ve uygulamasının da Türkiye'deki öncüsü oldu. Manisa milletvekili olarak bir süre Meclis çalışmalarına da katılan (1950-1953) Taşkent, millî sanatlarımızın yaşatılması ve yayılması (Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma tesisi), yayımcılık (1945'ten başlayarak Doğan Kardeş, 1952'den başlayarak Hayat yayınları), çağdaş basımcılık (1953'te Tifdruk Matbaacılık Sanayi A.Ş.'nin kuruluşu) gibi alanlarda da önemli hizmetleri gerçekleştirdi.

Yapı ve Kredi bankasında 27 yıl süren yönetim kurulu başkanlığı, murahhas üyelik ve diğer bütün görevlerinden 78 yaşında ayrıldı (1972). [M]

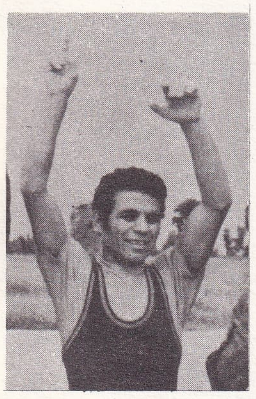
Seyfi TATAR

TAŞKIN (Rifat), türk hukukçusu ve siyaset adamı (İstanbul 1883). Harp okulunu (1901) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi. Millî Mücadele'nin başlarında Anadolu'ya geçti; çeşitli yerlerde kurulan askerî mahkemelerde çalıştıktan sonra 1930'da Askerî Yargıtay başsavcılığına atandı; bu görevi 1943'e kadar sürdü. Korgeneral rütbesiyle emekliye ayrıldı ve 1950'de Demokrat partiden Kastamonu milletvekili seçilerek Meclis'e girdi; yasama görevi 1954'te sona erdi. (M)

TAŞKIRAN (Nimet), türk hekimi (İstanbul 1902 - ay.y. 1976). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1924). Çeşitli yerlerdeki görevlerden sonra 1930-1932 arasında Almanya ve Avusturya'da uzmanlık çalışmaları yaptı. Türkiye'ye dönüşünde sırayla Antalya (1933), Ankara Numune (1936-1952), Haydarpaşa Numune (1953-1957) ve Haseki hastahanelerinde çalıştı. Başlıca eserleri: *Yanık nedbe kanserleri* (1938); *Genel cerrahî* (3 c., 1947); *Kan transfüzyonu* (1948); *Cerrahî makaleler bibliografyası* (1968); *Haseki'nin kitabı* (Haseki hastahanesi tarihi, 1972); *İkinci Dünya savaşında İngiltere* (1975); *Florence Nightingale ve türk arşiv belgeleri* (1975). [M]

Sedat TAVAT

TAŞKIRAN (Nurullah Şevket), türk baritonu (İstanbul 1900 - Ankara 1952). İstanbul Muallim mektebini bitirdikten sonra Millî Eğitim bakanlığı tarafından Berlin'e gönderilerek, Stern konservatuvarı ve Paul Garner Okulu Opera bölümünde öğrenim gördü. Bu süre içinde konserler vererek Berlin radyosunun sürekli sanatçısı oldu. İtalya'da çalışmalarını geliştiren sanatçı, Türkiye'ye dönüşünde yeni kurulan Ankara Devlet operasına öğretmen olarak atandı. Tatbikat sahnesinde *Tosca, Fidelio, Satılmış nişanlı* gibi operalarda oynadı. (M)

***TAŞKIRAN** (Tezer), türk eğitimcisi. — Yeni eserleri: *Vatandaşın elkitabı* (1971); *Kadın hakları* (1971); *Cumhuriyet'in 50. yılında türk kadın hakları* (1973). [M]

Taşkızak tersanesi. Bk. TERSANE, *Ek.*

***TAŞKÖMÜR** bls. i. — ANSİKL. 1973'te dünya *taşkömür* üretimi 2 300 Mt'a yaklaştı. Taşkömürün dünya enerji bilançosundaki payı azalmağa devam etti: 1974'te ancak yüzde 30'du. Her biri yılda aşağı yukarı 500'er Mt üreten A.B.D., S.S.C.B. ve Çin, üretimin büyük kısmını sağlarlar. Çıkarım, Polonya'da da hâlâ yüksek düzeydedir (157 Mt). Buna karşılık Batı Avrupa'da, durmadan gerilemekte, durumunu ancak çelik sanayii ve termoelektrik santralları sayesinde koruyabilmektedir. Bununla birlikte enerji* (*Ek*) buhranı, maden çıkarımını tekrar hızlandırabilir (A.B.D.'de üretim 1973'te 600 Mt'a yaklaştı) ya da hiç değilse gerilemeyi frenleyebilir (Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde görülen durum).

● *Türkiye*'de, son yıllarda kamu ve özel kesimin toplam olarak ürettiği taşkömür miktarı: 1971'de 7 milyon 113 999 t; 1972'de 7 milyon 862 422 t; 1973'te 7 milyon 841 542 t. (LM)

***TAŞKÖPRÜ,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili) ilçe. — 55 556 nüf., ilçe merkezi 8 141 nüf. (1975); 146 köy (1970). [M]

***TAŞLIÇAY,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili) ilçe. — 19 432 nüf., ilçe merkezi 3 618 nüf. (1975). [M]

***TAŞOVA,** Orta Karadeniz bölümünde (Amasya ili) ilçe. — 59 229 nüf., ilçe merkezi 6 514 nüf. (1975); 56 köy (1970). [M]

***TAŞPINAR,** İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Niğde ili, Aksaray ilçesi) bucak. — 17 335 nüf., bucak merkezi 2 549 nüf., 12 köy (1970). [M]

***TAŞUCU,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Silifke ilçesi) bucak. — 9 157 nüf., bucak merkezi 2 132 nüf., 9 köy (1970). [M]

TATA, Macaristan'da (Komarom idare bölgesi) şehir, Györ'ün doğusunda; 12 000 nüf. Dokuma sanayii. Bu şehir yakınında, Tuna vâdisinde bir mağarada, Orta Yontmataş devrinden kalma (M.Ö. 60000) bir sanayi ortaya çıkarıldı. (L)

TATA (Cihangir Ratanji Dadabhoy), hintli sanayici (Paris 1904). Hindistan'da, Fransa'da ve Japonya'da öğrenim gördü; on dokuz yaşındayken ailenin iktisadî işlerine katıldı ve 1938'de bu işlerin yönetimini eline aldı. Havacılığa tutkusu yüzünden Tata Airlines'ı (Tata havayolları) kurdu (1932); daha sonra bu kuruluş Air India (Hindistan havayolları) adını aldı. «Tata sanayi imparatorluğu»nun bugün çok büyük bir iktisadî önemi vardır: demir-çelik fabrikaları, oteller, havayolları, dokuma, kimya, elektronik sanayii, âlet ve makine yapımı, öğretim ve araştırma kurumları, ağırlama ve yardım kuruluşları; Tata şirketlerinde 150 000 kişi çalışır. C.R.D. Tata, ulusal sanayi üretiminin yüzde 6'sını temsil eden geniş sanayi ve ticaret ağını yönetir. Asıl çalışma alanı demir-çelik sanayiidir: The Tata Iron and Steel Company (Tata Demir-Çelik şirketi) [yüzde 38'i devlete ait] ve bunun çevresindeki uydu şirketler. Tata Chemicals Ltd. Kimya grubu da bu bütün içinde önemli bir yer tutar. Tata'nın ayrı bir elektrik sanayii grubu da vardır (ulusal üretimin yüzde 12'si). Investment Corporation of India (finansman şirketi) ve Voltas grubu (genel makine ve çeşitli âletler), Tata Oil Mills Company ve Indian Hotels Company Ltd. ile birlikte bu büyük sanayi ve malî kuruluşu tamamlar. (L)

TATAMİ i. (japonca k.). Örülmüş sazla kaplı saman kilim; özellikle, kıtıkla doldurulmuş kilim. (L)

TATAR (Seyfi), türk boksörü (Sıvas 1945). Boksa 18 yaşında başladı. İlk defa 1967'de Türkiye birincisi oldu; birinciliği 1972'ye kadar aralıksız sürdü. Balkan birinciliklerinde de başarılı oldu: 1967 ve 1969-1972 arasında 5 kere birincilik. Avrupa birinciliklerinde 2 kere gümüş (1967 ve 1969), Akdeniz oyunlarında da yine 2 kere gümüş (1967 ve 1971) madalya aldı. (M)

TATARCKİEWICZ (Wladyslaw), polonyalı filozof (Varşova 1886). Varşova, Zürich, Berlin, Paris ve Marburg'da öğrenim gördü. 1910'da felsefe doktoru oldu. 1915'ten 1962'ye kadar Varşova üniversitesinde felsefe profesörlüğü yaptı. 1921-1923 arasında Poznan üniversitesinde estetik ve sanat tarihi dersleri verdi, daha sonra 1967-1968 yıllarında Berkeley üniversitesinde çalıştı. Eserleri: «*Felsefe tarihi*» (1931-1950); «*Aristoteles'in üç ahlâk'ı*» (1932); «*Mutluluk*» (1947); «*Estetik tarihi*» (1960-1967); *Die Disposition des Aristotelischen Prinzipien* (Aristoteles ilkesi düzeni üstüne) [1910]; «*Mutlak iyilik üstüne*» (1919); «*Düşünce toplaşımı ve rüya*» (1951). [L]

***TATARKA** (Dominik), slovak yazarı. — Son olarak sanat ve edebiyat üstüne denemelerini yayımladı: «*Şeytanlara karşı*» (1940-1968). [L]

***TATİ** (Jacques TATISCHEFF, **Jacques** — denir), fransız sinema yönetmeni. — 1967'den bu yana *Trafic* (Trafik) [1971] ve *Parade* (Gösteri) [1974] adlı filimleri yaptı. (L)

***TATİL** i. — ANSİKL. Huk. *Türkiye*'de Devlet Memurları kanununa göre, memurların haftalık dinlenme süreleri, Hafta Tatili kanununa ve haftalık 40 saat genel çalışma süresine bağlıydı. Bu yüzden de, hafta sonu dinlenme *tatil*'i cumartesi saat 13'ten pazartesi sabahına kadardı. Ancak, 657 sayılı Devlet Memurları kanununu değiştiren kanun hükmünde kararnameler ve son olarak bu kararnameleri kanunlaştıran 1897 sayılı kanun ile memurların hafta sonu dinlenme süreleri cumartesi ve pazar günleri olmak üzere iki tam güne çıkarıldı. 1897 sayılı kanun, ayrıca, dinlenme kavramı dışında kabul edilmesi gereken bazı değişiklikler de getirdi: hastalık izinlerine esas olan hizmet sürelerinin hesabında askerlikte geçen sürelerin de dikkate alınması gibi. (M)

***TATLISU** bls. i. — Sanay. Bk. TUZ'*dan arıtma, Ek.*

TATRAİ (Vilmos), macar kemancısı ve orkestra yönetmeni (Kispest 1912). Budapeşte konservatuvarında okudu, 1946'da aynı kentin filarmoni orkestrasına birinci keman olarak girdi ve o yıl kendi adını taşıyan yaylılar dörtlüsünü kurarak özellikle Haydn ve Bartok'un eserlerinden seçme plaklar yaptı. Tatrai, aynı zamanda, 1957'de kurulan Macar oda orkestrasının da yönetmenidir. (L)

***TATVAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Bitlis ili) ilçe. — 51 929 nüf., ilçe merkezi 29 901 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

TAUNGS, Güney Afrika'da (Cap ili) yer, Kimberley'nin kuzeyinde, Hartz ırmağı kıyısında. İlk insan fosilleri (*Australopithecus africanus*) burada bulundu: altı yaşında bir çocuğun alt çenesi ve bir kafatası. (L)

***TAVAN** i. — İkt. *Tavan kaldırması,* bir kredi veya kesintide üst sınırın kaldırılması: *Sosyal Sigortalar kesintisinde tavan kaldırması.* (L)

***TAVAS,** esk. **Yarangüme,** Ege bölgesinde (Denizli ili) ilçe. — 55 081 nüf., ilçe merkezi 9 655 nüf. (1975); 39 köy (1970). [M]

TAVAT (Sedat), türk hekimi (İstanbul 1892 - ay.y. 1973). İstanbul Dârülfünunu Tıp fakültesini bitirdi (1913). İsviçre'de Cenevre Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi enstitüsünde uzmanlık çalışması yaptı ve aynı okulun iç ve çocuk hastalıkları kliniklerinde asistan, daha sonra da başasistan olarak çalıştı (1917-1921). Türkiye'ye döndükten bir süre sonra İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesinin Farmakoloji ve Tedavi kliniğine muderris muavini oldu (1924). 1933'teki üniversite reformu sırasında patoloji ve fizyopatoloji profesörlüğüne getirildi ve fizyopatoloji kürsüsünü kurdu. 1943'te Farmakoloji ve Tedavi kliniği direktörü oldu ve ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. 1955'te Yüksek Sağlık şûrası daimî fahrî üyeliğine seçildi. 1960-1962 arasında İstanbul üniversitesi senato üyeliği yaptı. Cerrahpaşa Tıp fakültesi kurulduğunda (1967) farmakoloji ve tedavi kürsüsü başkanı oldu. Başlıca eserleri: *Fizyopatoloji* (1942); *Karaciğer hastalıkları* (1944); *Kan hastalıkları* (1952); *Farmakoloji* (1955). [M]

***TAVLAMA** i. — Metalürji. *Soğuk tavla-*

Foto. Günaydın arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

ma, bir metalürji ürününü çok düşük sıcaklıklarda tavlama.

— ANSİKL. *Soğuk tavlama* işleminde genellikle karbon karı (—79°C) kullanılır. Bazı durumlarda, kesme çeliğinin aşınmaya karşı direncini arttırmak için daha da düşük sıcaklıklarda (sıvı azot: —195°C) uzun süreli bir soğuk tavlama işlemine başvurulur. (L)

***TAVŞAN** i. — Nükl. Bir reaktörün kalbinden geçen bir borunun içinde gidip-gelen ve ışınlanacak örnekleri taşıyan küçük kap. (Bu kap çok kısa süreli ışınlamalarda kullanılır ve ışınlama kaynağıyla laboratuvar arasındaki geçiş süresinin kısaltılmasını sağlar.) [L]

***TAVŞANCIL**, Marmara bölgesinde (Kocaeli ili, Gebze ilçesi, Hereke bucağı) yer. — 1 497 nüf. (1970). [M]

***TAVŞANÇALIK**, İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Kulu ilçesi) kasaba. — 4 265 nüf. (1970). [M]

***TAVŞANLI**, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili) ilçe. — 70 332 nüf., ilçe merkezi 19 002 nüf. (1975); 101 köy (1970). [M]

***TAVUKÇULUK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, tavuk mevcudu ve yumurta üretimi 1971'den sonra şöyle oldu: 1972'de 36 milyon 361 000 tavuk, 2 milyar 461 milyon 750 000 yumurta; 1973'te 38 milyon 329 000 tavuk, 2 milyar 557 milyon 852 000 yumurta; 1974'te 38 milyon 660 000 tavuk ve 2 milyar 559 milyon 207 000 yumurta. (M)

Tayac fasiyesi, adını Fransa'daki *Eyzies-de-Tayac*'dan (Dordogne) alan Tarihöncesi Yontmataş devri fasiyesi.

Bu endüstri fasiyesi, gelişmiş Klaktoniyen'-inkilere benzer birçok taş parçasını kapsar (bugün bu âletleri Klaktoniyen'e bağlama eğilimi vardır). Klaktoniyen yontma tekniğiyle lövaluva-moustier'nin bazı özelliklerini birleştiren Tayac fasiyesi, tipik Moustier sanayiinin ve Quina tipi Moustier sanayiinin (risswürm buzullararası) kökeni olarak görülür. (L)

TAYFKİMYASI bls. i. Analizi yapılacak maddenin buhar tayfının incelenmesine dayanan kimyasal analiz yöntemi. (Mikrograma kadar duyarlı olabilen bu yöntem özellikle madenlerin araştırılmasında kullanılır.) [L]

TAYLAN (Muhittin), türk hukukçusu (Sıvas 1910). Ankara Hukuk mektebini bitirdikten (1933) sonra Tercan cumhuriyet savcısı olarak adliyeye katıldı (1934). Çeşitli yerlerde savcı ve yargıç olarak bulundu: Ödemiş'te savcılık, Milas'ta ceza yargıçlığı, İzmir'de sulh yargıçlığı, İzmir'de icra yargıçlığı. 1955'te Yargıtay üyeliğine seçildi, burada 3. ve 9. daire başkanlıklarında bulunduktan sonra 1962'de ikinci başkan oldu; Anayasa mahkemesinin kurulmasından sonra da üniversitenin adayı olarak T.B. M.M.'ce Yüksek mahkeme üyeliğine seçildi (1965); 1971'de bu mahkemenin başkanı oldu. Anayasa mahkemesi başkanlığı sürerken cumhurbaşkanlığının boşalması ve adaylardan Faruk Gürler* (*Ek*) ile Tekin Arıburun*un (*Ek*) yeterli oyu sağlayamamaları üzerine A.P. ve C.H.P. arasında varılan bir anlaşmayla cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesi söz konusu olduysa da anlaşmanın bozulması üzerine teşebbüs yarıda kaldı (1973). 1975'te yaş sınırlamasından emekliye ayrıldı. (M)

***TAYLAND**, Güneydoğu Asya'da devlet. — 41 020 000 nüf. (1974).

COĞRAFYA

◆ *Nüfus.* Nüfus 20 yılda hemen hemen iki kat artmıştır; artış oranı yılda yüzde 3,1'e yakındır. Bunun nedeni, doğum oranının çok yüksek olmasıdır. Doğum oranı, binde 40'ın üstünde olduğu halde, yüzyılın ilk yarısında binde 30 dolayında olan ölüm oranı, 1960'ların ortasında binde 20'nin altına düşmüştür.

Nüfus planlaması siyasetine ancak 1970'te başlandı. Yıllık nüfus artış oranını 1976 sonundan önce yüzde 2,5'e düşürmeyi öngören plan uygulamaya konduktan sonra ilgi çekici başarılar elde edildi. Ama bu elverişli duruma rağmen, ülke nüfusu 2000 yılından önce 70 milyonu aşacaktır. Nüfusun yapısına bakılırsa, halkın yüzde 44'ünün 15 yaşından küçük, yüzde 53'ünün 15-64 yaş arasında, yüzde 3'ününse 65 ve daha yukarı yaşta olduğu görülür. Okuma-yazma bilenlerin oranı oldukça yüksektir: 1960'ta, 10 ve daha yukarı yaştaki nüfusun yüzde 70'ini buluyordu. Bugün, çocukların hemen hepsi okula gider, ama çoğu dört yıldan fazla öğrenim görmez.

Kent nüfusu, 1970'te toplam nüfusun yüzde 15'ine yakındı. Bunun da büyük bir kısmı, nüfusu 3-4 milyon arasında olan Bangkok-Thonburi başkent bölgesinde toplanmıştır.

● *İktisat.* Kişi başına ortalama gelir 150 dolar dolayındadır. Başlıca gelir kaynağı tarımdır ve nüfusun yüzde 80'i bununla geçinir. Tarım özellikle pirinç (1973'te 142 Mt; dünyanın birinci ihracatçısı), yerfıstığı (220 000 t), mısır (770 000 t) ve dah (bir çeşit kenevir) [380 000 t] üretimine dayanır. Ormanlardan tik kerestesi elde edilir.

Başlıca maden üretimi kalaydır (21 000 t). Ticaret bilançosu açık vermektedir ama, amerikan yardımı ve ülkedeki amerikan askerî üslerinin harcamaları iktisadî gelişmeye büyük katkıda bulunur. Sanayi, özellikle pamuk sanayii, Bangkok ve çevresinde toplanmıştır. A.B.D.'nin etkisine bağlı olan iktisadî gelişme, zengin ülkelerle, özellikle Japonya ve A.B.D. ile ticarete dayanır; Bangkok, Uzakdoğu turizminin atlama taşı haline gelmiştir.

TARİH

Parlamento 17 kasım 1971'de dağıtılmış ve hükûmetin yerini general Kittikaçorn ve general Prapar Çarusathiara'nın yönettikleri bir askerî cunta almıştı. Hükûmet, ayaklanmaya karşı kanlı bir mücadeleye girişmesine rağmen, isyanın önünü alamadı; ayrıca, 1972 kasımından sonra, öğrencilerin ayaklanmasıyla da uğraşmak zorunda kaldı. 1973 haziranında Bangkok'ta önemli gösteriler yapıldı, öğrenci önderleri bir anayasa tasarısı hazırlamak ve ana maddelerini hükûmet darbesinin yıldönümünde yayımlamak niyetlerini açıkladılar. İçlerinden 13'ü ekim ayı başında hükûmete karşı komplo hazırlamakla suçlandı. Bu sert tedbir çalkantıyı hızlandırdı, ama bastırma hareketinin şiddeti (800 yaralı, 64 ölü) öyle bir hoşnutsuzluğa yol açtı ki, askerî rejim 14 ekimde istifa etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine kral, Bangkok üniversitesi rektörü Sanya Dharmasakti başkanlığında bir geçici hükûmet kurdu. 1974'te, yeni hükûmet iktisadî, sosyal ve siyasal bir buhranla uğraşmak zorunda kalırken, Tayland Komünist partisinin gerilla faaliyeti de yayıldı. Hükûmetin hazırlayıp 8 ekim 1974'te, Millet meclisinin onayından sonra yürürlüğe koyduğu yeni Anayasa kral ile Parlamento'nun yetkilerini artırdı, hükûmetinkileri ise azalttı.

Ocak 1975'te yapılan yasama meclisi seçimlerinden Seni Pramoj'un Demokrat partisi en çok milletvekili çıkaran parti oldu (71 sandalye), ama seçmenlerin yüzde 60'tan fazlası seçime katılmamıştı. Seni Pramoj yeni meclisçe başbakan seçildi ve şubatta bir azınlık koalisyon hükûmeti kurdu; mart ayında, kardeşi Kukrit Pramoj onun yerini aldı. Amerika'nın Güneydoğu Asya'dan çekilmesi üzerine hükûmet, halkın sürekli baskısı altında, üslerin boşaltılmasını istemek zorunda kaldı (haziran).

GÜZEL SANATLAR

Kral Çulalongkorn (1868-1910) zamanında, batı hayat tarzının girişi, eski üslûbun tekrarı ve geleneğe bağlı baskısı (budizm ve hiduizm) Tayland sanatını kuruttu ve ifadeden yoksun hale getirdi. Ancak 1934'te Güzel Sanatlar okulunun açılışından sonra çağdaş sanat yeni bir atılım yapabildi. Ressam Fua Haribhitak, ressam ve heykelci Chalood Nimsamer, heykelci Khien Yimsiri gibi sanatçılar, teknik yönünden batı, konu yönünden doğu veya Tayland etkisi gösteren çok kişisel nitelikte eserler verdiler. Uzakdoğu teknikleriyle batı tekniklerini kaynaştıran ressam Manit-Pooare ise yerel plastik sanat geleneğini sürdürdü. Bu ressam ülkesinin halkını tipik bir görüşüyle yansıtır. Ayrıca günümüzde sıkı sıkıya geleneğe bağlı olan ve eserleri pek ilgi uyandırmayan bir okul daha var. Heykelde bu iki esin kaynağı arasında bocalamaktadır; heykel yapımında ağaç, pişmiş toprak ve taş kullanılmakla birlikte en eski çağlardan beri süregelen bronz döküm sanatı doruğuna ulaşmıştır. Geleneğe yakın olan heykelci Khien Yimsiri insan vücudunu uyumlu siluetler ve yumuşak hatlarla canlandırır. Chalood Nimsamer, Paitun Muangsomboun, Sompot Upa-in batı damgası taşıyan gerçekçi bir üslûpla çalışırlar. Prens Nautsara Nuavattivong'un ölümüne kadar mimarî de çok geleneksel bir nitelik taşıyordu; ama o zamandan beri yapı tekniklerinde, bazı yerel estetik hatlar sürmekle birlikte batı etkisi güçlenmiştir. Eskiden büyük değeri olan küçük elsanatları ise turistik eşya sanayii yüzünden tam bir gerileme içindedir.

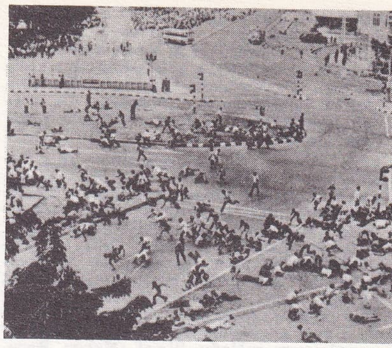

Bangkok'ta öğrenci gösterileri (ekim 1973)

ARKEOLOJİ

Son yıllardaki kazılar özellikle çok eski çağları kapsıyor: Tarihöncesi ve Dvaravati. 1960'a kadar pek az kalıntılarla bilinen Tayland'ın Tarihöncesi, Güneydoğu Asya'nın en zengin, en özgün tarihöncelerinden biridir. 1931'den beri dört eyalette bilinen Mezolitik'le ilgili ilk insan iskeleti 1961'de bulundu (Sai Yok, Kançanaburi ili); altı yeni ilde bu döneme özgü âletler ortaya çıkarıldı. Cilâlıtaş çağından kalma kalıntılarsa çok yaygındır ve kırk kadar ilde ortaya çıkmıştır. Ban Khao kültürü (Kve Noi vâdisi, Kançanaburi ili) güzel bir çömlekle belirlenir; bu kültürün Long-Şan çömleğiyle ve ölü gömme usulleriyle de yakınlığı vardı. Aynı kültüre bağlı yerlerde (Nong Çe Sao, Ratburi ili) ev kalıntıları bulundu. Ülkede başka tip kültürlere de rastlandı: Kok Çaroen'de (Lopburi ili) ölü gömme usulleri değişik çıkarken Non Nok Tha'da (Khon Ken ili) Cilâlıtaş dönemine ait bir köyün kalıntıları arasında kısmen kırmızı boyalı çömleklerle birarada ip dekorlu çömlekler bulundu. Bronz çağıyla (dört önemli yer) ilgili tarihleme sorunu hâlâ çözülemedi. Udon Thani ilinde bulunan Ban Çiang'da Cilâlıtaş ve Bakır çağına ait kalıntılar bulundu. Bu son evre kırmızı düz ve eğri çizgili, geometrik şekillerle süslü, ince işli bir çömlekle belirlenir. Dong Son* (*Ek*) kültürünü andıran ilk tarih kültürü de oldukça yaygındır. Lopburi* (*Ek*) ve Khao Khi Phoi (Uthai Thani ili) gömütlükleri bu dönemde süs eşyası olarak inci ve bronz ile keten dokumanın kullanıldığını kanıtladı. 1964-1970 arasında, henüz tarihlenemeyen duvar resimleri (8) ve gravürleri (3) bulundu.

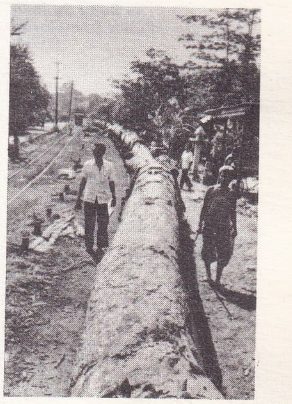

demiryolu ile taşınacak ağaçların hazırlanışı

Dvaravati döneminin incelenmesine 1961'de, eski Ku Bua kentinin (Ratburi ili) bulunduğu yerdeki kırk dört kalıntının temizlenmesiyle başlandı; Ou Thong*da (*Ek*) ya da Nahon* Pathom'da (*Ek*) yeniden girişilen kazılar gibi daha birçok kazılarla çalışmalar sürdürüldü. Arkeolojik bulgu yerlerinin çoğunda genellikle Cilâlıtaş döneminde baş-

Ban Çiang'da bulunan Bakır çağından kalma boyalı çömlekler (1972 kazıları)

Foto. A.F.P., Almasy, J. Boisselier (LAROUSSE)

layan, ama çoğu zaman XI. yy.a doğru birdenbire sona eren yerleşmelere rastlandı. VIII.-IX. yy.larda, VIII. yy.da yarımadaya yerleşen ve indonezya geleneğinde bir krallık olan Şrivicaya'nın etkisi görülür. Koh Mah'ta yapılan kazılar (Songkhla ili) seramik bakımından bu dönemin özgün olduğunu gösterdi.

Ban Tahnot (Nahon Racasima ili), Pra Konchai ve Ban Fai'de (Buriram ili) ele geçen buluntular Khmer kültürünün izlerini («Lopburi» dönemi) ortaya koydu. Büyüklükleri ve yapılış biçimleriyle dikkati çeken birtakım mahayana bronzları (VII.-IX. yy.) Angkoröncesi bronz sanatına ve Mahayana'nın bu bölgelerdeki gerçek önemine yeni bir ışık tuttu; yapılan arkeolojik çalışmalar, Angkor müzesinin teknik yardımıyla XII. yy.a ait büyük tapınakların temizlenip onarılmasını sağladı: Pimai (Nahon Racasima ili) ve Ponum Rung tapınakları (Buriram ili).

Gerçek Tay dönemi anıtları, Sukhôtai, Si Sacchanalai, Kampheng, Phet, Ayutia, Chiang Sen gibi büyük arkeolojik merkezlerde sistemli bir temizleme, sağlamlaştırma ve onarma konusu oldu.

Bununla birlikte bazı arkeolojik merkezler (özellikle Phetburi, Ratburi, Çiengmay* [*Ek*]) şehirleşme hareketlerinin tehdidi altındadır. 1961'de Ayutia müzesinin açılmasıyla hızlı bir müzecilik çalışması başladı. Bu çalışmalar eski müzelerin onarılması ve arkeolojik önemi olan her yerde yeni müzeler açılmasıyla devam etti. 1964-1974 arasında Sukhotai, Ou Thong, Khon Ken, Kampenk Pet, Çiengmay, Nahon Pathom, Nahon* Si Tammarat (*Ek*) müzeleri açıldı. 1874'te Wang Na sarayında açılan Bangkok Millî müzesi, XVIII. yy. sonu sanatının seçkin örneği olan eski yapılar etrafında baştan aşağı yeniden düzenlendi (1967). Ayrıca XIX. yy.a ait önemli eserler de onarım ve tamamlama çalışmalarına konu oldu: Bangkok'da «Zümrüt Buddha manastırı» diye anılan Wat Pra Keo'daki Ramayana'yı canlandıran resimler. Ayrıca Thonburi'deki büyük Wat Arun Prang'ın (Şafak tapınağı) onarımı da tamamlanmak üzeredir. (L)

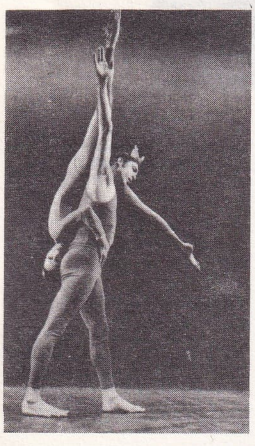

Paul TAYLOR ve Betty de Jeng «Public Domain»de (1968)

TAYLOR (Cecil Percival), amerikalı piyanocu (New York 1933). 1958'de davulcu Dennis Charles ve soprano saksofoncu Steve Lacy ile daha sonraları trompetçi Ted Curson ve tenor Archie Shepp ile çalışırken Cecil Taylor 60 yıllarının öncü caz müziğinin başlıca temsilcilerinden biri olarak kendini kabul ettirdi. En çok üzerinde durduğu öğe ritimdir; ona göre piyano, her şeyden önce bir vurma çalgıdır ve bu vurma çalgıyla tonal bir temel üzerinde atonal çalışmalar yapar. Cecil Taylor 1965'te Newport festivaline katıldı, 1966'da da Avrupa'ya gitti. 1962'de *Trance* adlı bir plak yaptı, sonra, uzun bir araştırma dönemi içinde, 1965 ve 1969 yılları arasında plaklarının sayısını iyice azalttı (*Unit Structure, Conquistador*). Bu arada Taylor'ın, *Maeght vakfının geceleri* (1969) adlı uzunçalarını da saymak gerekir. (L)

***TAYLOR** (Elizabeth), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — *Hırçın kız*'dan sonra *Aşkı arayan kadın* (Boom) [J. Losey'in, T. Williams'dan, 1968]; *Gizli merasim* (Secret Ceremony) [J. Losey'in, 1968-1969]; *Kadın ve kumar* (The Only Game in Town) [G. Stevens'ın, 1970]; *Gizli ilişkiler* (Zee and Co) [B. C. Hutton'ın, 1971]; *Night Watch* (B. C. Hutton'ın, 1972); *Aşk bitince* (Divorce her, Divorce him) [W. Hussein'in, 1972]; *İdentikit* (G. Patroni-Griffi'nin, 1973); *Unutulan hatıralar* (Ash Wednesday) [F. Perry'nin, 1973] adlı filimlerde oynadı. (L)

TAYLOR (Jonathan), ingiliz dansçı (Manchester 1941). İlk defa Londra'da müzikal oyunlarda sahneye çıktı (1959), sonra Leonide Massine'nin Balletto Europeo'sunda (1960), Amsterdam Ballet'de (1960-1961) ve 1961'den itibaren Ballet Rambert'te dans etti (bu son topluluğun bellibaşlı dansçılarından biri). Norman Morrice'in (*Conflicts* [Çatışma], 1962; *The Realms of Choice*, 1965; *Hazard* [Rastlantı], 1967; *Blind Sight* [Kör bakış], 1969), John Chesworth'un (*Time Base*, 1966; *Pawn to King 5* [5. krala köle], 1968; *Four According*, 1970), Glen Tetley'in (*Ziggurat*, 1967; *Embrace Tiger and Return to Mountain* [Kaplanı kucakla ve dağa dön], 1968; *Rag-Dances*, 1971) yapıtlarının ilk yorumunu yaptı. *Diversities* (1966) ile topluluğun kadrosunda koreograflığa ilk adımını atan Taylor, 1973'te topluluğun repertuvarında yer alan *'Tis Goodly Sport* (1970) ve *Listen to the Music* (1972) adlı balelerin koreografisini de düzenledi. (L)

***TAYLOR** (Paul), amerikalı dansçı ve koreograf. — Klasik bale ile «modern dans»ı sürekli bir hareket içinde birleştiren dansları sanat heyecanı vermekten çok göz zevkini okşar. Bununla birlikte gruplarının düzenlenmesi ve sahne alanını kullanışı hem sert bir üslûp, hem de çok kişisel bir hava taşır. Paul Taylor Dance Company, New York'taki temsillerinden ve A.B.D. içindeki turnelerinden başka Avrupa'da temsiller verdi (1966, 1968, 1970, 1972'de Paris'te; 1967'de Hollanda festivalinde; 1967'de Kuzey Afrika ve Yakındoğu'da; 1969'da Latin Amerika'da). Önceki eserlerinin başlıca özelliği sayılabilecek olan koreografik buluşu müzikal gerçeklikten ayırma eğilimi (pop eğilimi), yeni eserlerinde müziğe daha sıkı bir uyumla hafifletilmiştir. Topluluğu ile birlikte yarattığı en son eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Agathe's Tale, Private Domain* (Agathe'ın hikâyesi, özel konu) [baş eser] ve *Churchyard* (Kilise avlusu) [göz kamaştırıcı ve teknik başarı], 1969, *Big Bertha* (1970), *Guests of May* (Mayıs konukları) [1972], *Noah's Minstrels* (Nuhun ozanları) [1973]. (L)

TAYLOR (Spangler ARLINGTON BROUGH, **Robert** — denir), amerikalı sinema oyuncusu (Filley, Nebraska 1911 - Los Angeles 1969). Tiyatro ve müzik (viyolonsel) öğrenimi gördü, western filimleri çevirmek üzere Metro Goldwyn Mayer'e girdi. 1934'te *Handy Andy* (D. Butler'in) adlı filimde oynadı. *Kamelyalı kadın* (Camille) [G. Cukor'un, 1937] filmindeki rolüyle zamanının jönprömiyesi oldu. Daha sonra üst üste western, melodram ve serüven filimleri çevirdi: *Three Comrades* (Üç arkadaş) [F. Borzage'ın, 1938]; *The Crowd Roars* (Kalabalık haykırıyor) [R. Thorpe'ın, 1938]; *Waterloo köprüsü* (Waterloo Bridge) [M. Le Roy'ın, 1940]; *Billy the Kid* (Çocuk Billy) [D. Miller'in, 1941]; *Bataan* (T. Garnett'in, 1943); *Undercurrent* (Gizli akım) [V. Minnelli'nin, 1946]; *Ambush* (Pusu) [S. Wood'un, 1950]; *İntikam deresi* (Devil's Doorway) [A. Mann'ın, 1950]; *Kovadis* (Quo Vadis) [M. Le Roy'ın, 1951]; *Kadınlar seferi* (Westward the women) [W. A. Wellman'ın, 1952]; *Ivanhoe* (R. Thorpe'un, 1952); *Kraliçenin fedaisi* (Knights of the round table) [R. Thorpe'un, 1954); *Quentin Durward* (R. Thorpe'un, W. Scott'dan uyarlama, 1955); *Kanlı av* (Last hunt) [R. Brooks'un, 1950]; *The law and Jack Wade* (Kanun ve Jack Wade) [J. Sturges'un, 1958]; *Düşman kardeşler* (Saddle the wind) [R. Parrish'in, 1958]; *Gangsterin sevgilisi* (Party girl) [N. Ray'in, 1958]; *Cattle King* (Sığır kralı) [T. Garnett'in, 1963]; *Vahşet vâdisi* (Savage Pampas) [H. Fregonese, 1967]. (L)

***TAYVAN** veya **FORMOZA**, Büyük Okyanus'ta çin adası. — 14 995 000 nüf. (1972). Başkenti, *Tay-pey* (1 767 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Gao-hsiong* (826 000 nüf.), *Tay-nan* (742 000 nüf.), *Tay-Çong* (445 000 nüf.), *Ki-Lung* (323 000 nüf.).

TARİH

Çankayşek ile Guomingdang 1972 mart ve aralığında yapılan seçimlerde iktidarda kaldılarsa da, A.B.D. ile Pekin hükûmetinin ilişki kurmalarından sonra Milliyetçi Çin hükûmetinin durumu büyük ölçüde değişti.

Birleşmiş Milletler teşkilâtı Tay-Pey delegasyonunu 35 olumlu, 17 çekimser oya karşı 76 oyla reddedince (25 ekim 1971), bütün Çin'i temsil etme iddiası bir yana bırakıldı. Başlangıçta bu red kararını savuşturmak isteyen A.B.D. çok geçmeden oldubittiyi kabul etti, hattâ 1973'te, Pekin hükûmetinin bir gün Formoza üzerinde egemenlik kurmasını da benimser göründü. Öte yandan, önce Güvenlik konseyinden, daha sonra Birleşmiş milletler üyeliğinden çıkarılışı Tayvan için tam bir yalnızlık döneminin başlangıcı oldu. Ülkenin Birleşmiş milletler kuruluşlarıyla son ilişkileri 1972 ağustosunda kesildi ve adının yayınlardan bile çıkarılması kararlaştırıldı. Buna paralel olarak, daha önce bu ülkeyle diplomatik ilişkisi bulunan ülkeler de Tay-pey'deki temsilciliklerini kapatmağa ve ülkelerindeki Milliyetçi Çin temsilcilerini geri göndermeğe başladılar. 1974 temmuzunda Tayvan ile diplomatik ilişkilerini koruyan devletlerin sayısı 128'den 33'e inmiş bulunuyordu (Amerika dışında 2 avrupa, 3 arap, 4 asya, 2 pasifik, 7 afrika ve 14 latin amerika ülkesi).

Başkan Çankayşek'in nisan 1975'te ölümüyle Tayvan'ın adı âdeta unutulmuş oldu. Ölen başkanın yerini eski başbakanlardan ve Çankayşek'in son yardımcısı Dr. Yen Kia-kan aldı. Bununla beraber, iktidar gene de başbakan Çang King-kuo'nun elindedir. (LM)

TCHICAYA (Gérald U'Tamsi), fransızca yazan kongolu şair ve yazar (Mpiti 1929). Paris'te Unesco merkezinde ülkesinin temsilcisi oldu; şiirlerinde Afrika'nın acıklı ve irkiltici yanlarını dile getirdi (*le Mauvais Sang* [Kötü kan], 1955; *Feu de brousse* [Orman yangını], 1957; *A Triche-cœur* [Mızıkçı gönül], 1960; *Epitome*, 1962; *le Ventre* [Karın], 1964). Son olarak bir şiir kitabı (*Arc musical* [Müzik yayı], 1970) ve bir hikâye ve masal antolojisi (*Légendes africaines* [Afrika masalları], 1968) yayımladı. (L)

TEANA (Marino Dİ). Bk. Dİ TEANA, *Ek*.

***TEB**, Yukarı Mısır'da şehir. — Kahire Belgeler merkezinden bir heyet Batı vâdisinde Önsöleen'den Firavunlar devrine kadar uzanan birçok sileks kazı yeri ortaya çıkardı. Kuzeyde El Tarif'te bir alman heyeti XI. sülâleden Teb krallarının mezarlarını kazdı. «Sait» denen ve başlıca XXVI. sülâlenin mezarlarını kapsayan Assasif bölgesi, belçikalı, italyan, alman, polonyalı ve isviçreli heyetlerin kazıları sayesinde bugün daha iyi tanınmaktadır. XIX. sülâle tapınaklarının etrafı sistemli biçimde araştırılmış ve buralardaki saraylar ortaya çıkarılmıştır. (L)

***TECİRLİ**, Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Osmaniye ilçesi) bucak. — 14 463 nüf., bucak merkezi 895 nüf., 15 köy (1970). [M]

***TEDBİR** i. — Savunma. *Elektronik karşı tedbirler*, elektroniğin uygulamalarına dayanan birtakım araç ve yollarla bir düşmanın telekomünikasyon ya da silâh donanımının çalışmasını sekteye uğratmak ya da tamamıyla engellemek amacını güden etkinliklerin tümü: *Yayınların parazitlerle bozulması, yanıltıcıların kullanılması, düşman yayın şebekesi içine sahte yayınlar sokulması elektronik karşı tedbirlere birer örnektir.* (Bk. ANSİKL.) || *Elektronik karşı tedbir uçağı*. Bk. UÇAK. *Ek*.

— ANSİKL. *Elektronik karşı tedbirler* kuşkusuz aynı şekilde düşman tarafından da kullanılabilir. Böyle durumlarda, her iki taraf «elektronik karşı tedbirlere karşı tedbirler» geliştirerek bu tür girişimlere karşı korunmak zorunluğuyla yüz yüze gelir. Bu korunma çareleri çok değişik biçimlerde olabilir: özellikle yayın frekansını değiştirme, radyo yayınlarına ara verme ve düşmanın parazit yayınlarını yanlış yerlere çekmek için sahte yayın yapma gibi.

Elektronik karşı tedbirlerin ve bunlara karşı korunma çarelerinin kullanılması *elektronik savaş* olarak adlandırılır. Bu savaşın etkililiğini artırmak için, düşmanın telekomünikasyon araçları üstüne yeterli bilgi sahibi olmak gerekir; bu da barış zamanında elektronik gözetimin, savaş zamanında ise elektronik bilginin ne derece önemli olduğunu gösterir. (L)

***TEFENNİ**, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili) ilçe. — 21 249 nüf., ilçe merkezi 4 229 nüf. (1975); 20 köy (1970). [M]

T.E.K. Bk. *Türkiye* ELEKTRİK* KURUMU. *Ek*.

TEK (Vedat), türk mimarı (İstanbul 1873 - ay.y. 1942). Küçük yaşlarda öğrenim için gönderildiği Paris'te Ecole Centrale'den matematik lisansı aldı ve Ecole des Beaux Arts'dan mezun oldu. Türkiye'ye dönünce mimar Kemalettin Bey ile birlikte türk mimarîsini millîleştirme yolunda çalışmalar yaptı. Sultan Reşad tarafından devlet başmimarlığına atandı. Şehremaneti Posta ve

Foto. A. Crickmay (LAROUSSE)

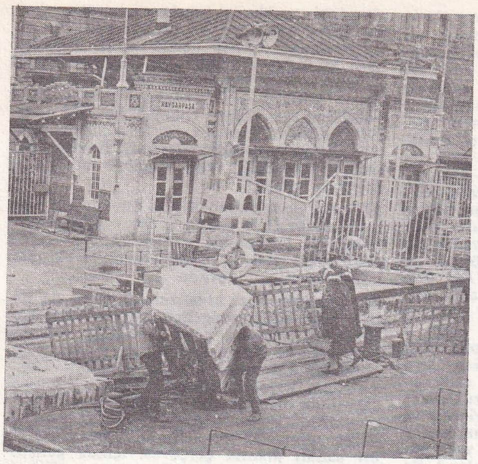

Vedat TEK ve solda iki eseri: Haydarpaşa vapur iskelesi ile Sirkeci'de Büyük Postahane

Telgraf nezareti mimarlığı, Emanet Heyeti Fenniye reisliği, Birinci Dünya savaşında Harbiye Nezareti Kıtaatı Fenniye başmimarlığı gibi çeşitli görevlerde bulundu. Bir yandan da Sanayii Nefise mektebi ve Yüksek Mühendislik mektebinde ders veriyordu. İlk eserleri, Topkapı dışında bir çiftlik binası ile Yenikapı'da Şehremaneti Kantar müdüriyetinin ahşap iskelesi idi. İstanbul'da Yeni Postahane (1908), Harbiye'deki bazı evler, Sultanahmet'te Tapu ve Kadastro binası, Sirkeci'de Mesadet hanı, Karaköy Denizyolları acentası, Fatih Tayyare Şehitleri anıtı, Haydarpaşa ve Moda vapur iskeleleri, Ankara Mebusan kulübü, Türkiye Büyük Millet meclisi binası (eski), eski Çankaya köşkü ekleri, Ankara Palas oteli ilk projesi (1925) başlıca eserleridir. Vedat Tek, mimar Kemalettin ve Muzaffer Beylerle birlikte, klasik osmanlı dinsel yapılarının dekoratif unsurlarını kopya ederek, ulusal bir mimarî yaratmağa çalışan ve Neoklasik Birinci Ulusal Mimarî dönemini başlatan türk mimarlarındandır. Yapılarında plana büyük önem verdi. Biçimsiz arsalar üzerine uyguladığı başarılı planlarla arazi kaybını başarıyla önledi. 1926'larda başlayan yeni mimarî akımlarının etkisiyle gözden düştü. (M)

TEKÇE (Ahmet Tarık), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1920 - ay.y. 1964). Galatasaray lisesini bitirdi. Bir süre memurluk yaptı. *Paravan* adlı haftalık bir dergi çıkardı. İlk defa *Tuzak* filmiyle beyazperdede göründü (1948). *Vahşi arzu* filminden sonra kötü adam tiplerini canlandırmağa başladı. *Meyhanecinin kızı, Gelinin muradı, Beyaz mendil, Devlerin öfkesi, Sokak şarkıcısı* ve *Yankesici kız* en önemli filimleri arasındadır. (M)

TEKÇE (İsmail Hakkı), türk generali (İstanbul 1892 - ay.y. 1975). Harp okulunu bitirdi (1912) ve piyade teğmeni olarak Erzincan 3. ordu birliklerinde göreve başladı. Balkan savaşına katıl·lı. Birinci Dünya savaşında Sarıkamış'ta görev aldı. 1919'daki Şeyh Eşref ayaklanmasını bastıran Halit Bey komutasındaki tümende büyük yararlık gösterdi ve ödüllendirildi. T.B.M.M.'nin açılmasından beş gün önce Ankara'ya gelerek (1920) Mustafa Kemal'in refakat subayı olarak emrine girdi. Çerkez Ethem'in kuşku verici davranışlarını da dikkate alarak ve Mustafa Kemal'in izniyle bugünkü Muhafız alayının çekirdeği olan Muhafız takımını kurdu (1920). Bu takımla İkinci İnönü, Sakarya ve Başkomutanlık savaşlarına katıldı. 1927'de de alay haline getirilen Muhafız alayının başında 1937 Dersim harekâtını yönetti. Atatürk'ün ölümüne kadar yanında kaldı. 1942'de general oldu. Trakya'da tümen komutanlığı ve Çatalca müstahkem mevkii tahkim komutanlığı yaptı. 1951'de emekli oldu. Spora ve özellikle futbola olan merakı sebebiyle 1923'te komutanı olduğu Muhafız taburunda bir takım kurdu. (M)

***TEKE,** Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Şile ilçesi) bucak. — 2 844 nüf., bucak merkezi 517 nüf., 7 köy (1970). [M]

***Tekel Genel müdürlüğü.** — Kibrit tekeli 1952'de serbest bırakıldığı halde özel kesim kuruluşları 1956 ve 1961'de üretime geçti. 1955'te 6552 sayılı yasayla yurt içinde bira yapımı ve satılması serbest bırakıldı, yalnız ithalât yetkisi yine Tekel Genel müdürlüğünün elindeydi; bu alanda da 1968-1969'da özel kesim üretime katıldı. 1936 tarih ve 3078 sayılı Tuz kanununun 1. maddesi 1952'de 5881 sayılı yasayla değiştirilerek, ihraç etmek koşuluyla tüzel veya gerçek kişilere tuzla işletme olanağı sağlandı. Tuz üretiminde 1964'te Billûr Tuz Sanayii Anonim ortaklığı rafine tuz yapımına başladı; 1969'da 1318 sayılı Finansman yasasının 116. maddesiyle 3078 sayılı Tuz yasasının 1. maddesine bir fıkra eklenerek kimyasal maddeler üretiminde hammadde olarak tuz kullanan sanayi işletmelerinin kendi ihtiyaçları için tuz üretmelerine izin verildi.

1972'ye kadar çay sanayii de Tekel'e bağlıydı; görülen lüzum üzerine 6 aralık 1971'de çıkarılan 1497 sayılı yasayla 440 sayılı yasaya bağlı ayrı tüzel kişiliğe sahip Çay-Kur (*Ek*) Genel müdürlüğü kuruldu.

1972'de Tekel Genel müdürlüğünün sanayi kuruluşları dışında 5 489 kişi, sanayi kuruluşlarında da 41 661 kişi çalışmaktaydı. 1973 başında tütün ve sigara fabrikalarının toplam yatırım tutarı 164 milyon 428 520 TL., içki sanayiininki 781 milyon 241 800 TL. idi. 1976'da tütün mamulleri, rakı, votka ve oyun kâğıtları tam tekel halindeydi. (M)

TEKELİOĞLU (Sinan), türk askeri ve siyaset adamı (Uzunköprü, Edirne 1893 - Ankara 1965). Harp okulunu bitirdi (1911) ve 1912'de Balkan savaşında Nasliş cephesinde çarpıştı. Bir yıl Yunanistan'da esir kaldı (1913). Türkiye'ye döndükten sonra Sina ve Çanakkale'de savaşlara katıldı. Bu savaşlarda yaralandığı için 1916'da geri hizmete alındı ve daha sonra da piyade sınıfından jandarmaya geçti. Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçtiğinde yüzbaşıydı. Adana, Urfa ve Maraş yöresindeki mücahitleri örgütlemek amacıyla Sıvas kongresinden sonra Atatürk tarafından Kilikya genel komutanı olarak görevlendirildi (1919). Kurtuluş savaşından sonra binbaşı olarak emekliye ayrıldı (1924). 1927'de Fethiye, 1931'de Akşehir kaymakamlıklarında bulundu. 1935'te İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi. Emekli olduğu halde Genelkurmay'ın önerisiyle kendisine Meclis tarafından, Millî Mücadele'de gösterdiği hizmetlere karşılık orgeneral rütbesi verildi ve emekliliği bu rütbe üzerinden düzeltildi. 1938'de Adana milletvekili seçildi, milletvekilliği yenilenerek 1957'ye kadar sürdü. Önce C.H.P., 1950'den sonra Demokrat parti milletvekili olarak Parlamento'da bulundu. İstiklâl madalyası vardır. (M)

TEKİL (Neriman), türk atleti ve yöneticisi (İstanbul 1918). Atletizme 1928'de Fenerbahçe kulübünde başladı. 1938'de 100 m (11"6) ve 200 m'de (22"5) Türkiye gençler rekorunu kırdı; aynı yıl 27"1'le 200 m engellide de Türkiye rekorunu ele geçirdi. İki kere millî oldu: 1939, 1940. 1945'ten sonra yöneticilik yaptı. 1962'de *Atletin sesi* dergisini yayımladı. 1963'te Atletizm federasyonu asbaşkanlığında bulundu. 1976'da İstanbul bölgesi atletizm ajanı olan Tekil'in evinde atletizmle ilgili bir kütüphanesi vardır. — Ağabeyi FÜRUZAN, türk atleti ve yöneticisi (İstanbul 1914). Atletizme 15 yaşında Fenerbahçe formasıyla başladı. 400 m'de 51"1 yaptı (1937). 1942'de *Atletizmde koşular* adlı bir kitap, 1945'te *Fener*, 1948'de *Sarı-lâcivert* adlı spor dergilerini çıkardı. 1950-1958 arasında Demokrat partiden iki dönem İstanbul milletvekili seçildi. 1958-1960 arasında Anadolu ajansı genel müdürlüğü yaptı. 1974'te *Politika aslanı* adlı bir kitap yayımladı. (M)

TEKİNALP (Ünal), türk hukukçusu (Elazığ 1935). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirerek (1958) aynı üniversitenin Kara Ticareti Hukuku kürsüsüne asistan oldu (1959). 1962-1964 arasında Berlin Freie Universität'te profesör Ernst Hirsch'in yanında çalışma ve incelemeler yaptı. 1964'te halka açık anonim ortaklıklar konusunda, daha sonra kooperatifler üzerinde araştırmalarını sürdürdü. 1966'da doçent, 1973'te profesör oldu. Başlıca eserleri: *Anonim ortaklıkların yönetim kurulunda tüzel kişilerin temsili* (1965); *Açıklamalı, notlu ve karşılaştırmalı Türk Ticaret kanunu ve Kooperatifler kanunu* (Ersin Çamoğlu ile birlikte, 2. baskı 1969); *Kooperatifler kanunu tasarısı üzerine düşünceler* (1966); *Ticaret hukuku* (Hayri Domaniç ve Oğuz İmregün ile birlikte, 1966); *Anonim ortaklığın bilançosu ve yedek akçeleri* (1970); *Ortaklıklar hukuku* (Reha Poroy ve Ersin Çamoğlu ile birlikte, 1972); *Kooperatiflerde ortakların kişisel niteliklerinin önemi, ortak sıfatının kazanılması ve yitirilmesi* (1972); *Çok paysahipli anonim ortaklıklarda yönetim sorunu, sistemler, değerlendirme, öneriler* (1974). [M]

***TEKİNDAĞ** (Şahabettin), türk tarihçisi. — Türk Tarih kurumu, Fatih Anıtını Yaptırma derneği ve Atatürk Devrimleri Araştırma enstitüsü üyeliklerine seçildi ve İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi kürsüsü başkanı oldu. (M)

***TEKİRDAĞ (59),** Marmara denizinin kuzeybatı kıyısında, Trakya topraklarında il merkezi şehir. — 318 704 nüf., merkez 41 206 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu son sayıma göre 51 oldu.

Ekime ayrılan toprakları 1973 istatistiklerine göre biraz artış gösterdi: 205 113 hektar. Buğday üretiminde artış oldu: 439 275 t. Buğdayın yanı sıra yulaf (32 280 t) ve mısır (7 075 t) üretimi arttı, arpa (13 860 t) ve çavdar (4 859 t) üretiminde ise düşüş oldu. Baklagillerden mercimek (100 t) ve bakla (185 t), dışında diğerleri azaldı. Yetiştirdiği endüstri bitkilerinden şeker pancarı (24 748 t), keten (144 t) ve deneme sınırındaki tütün (119 t) üretimi azalırken ayçiçeği arttı: 144 835 t. Kuru sebzelerden patates aynı kalırken soğan önemli oranda arttı: 23 155 t. Yaş sebze üretimi geçen yılların düzeyini korudu. Meyvecilikte başta olan kavun (21 710 t) azalırken karpuz (30 950 t) arttı. Diğer meyvelerden üzüm az farkla eski dü-

İsmail Hakkı TEKÇE

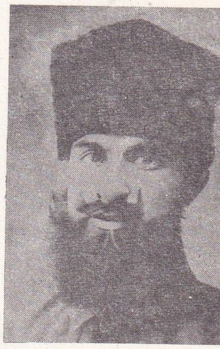

Sinan TEKELİOĞLU

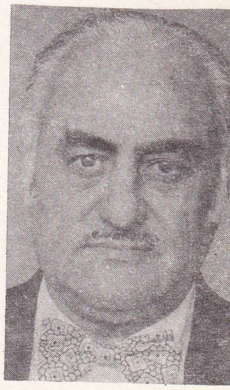

Neriman TEKİL

Foto. Günaydın arşivi, Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

zeyde kaldı: 49 637 t. Kayısı, kiraz, armut ve cevizde artış oldu. Ayrıca zeytin üretiminde de artış görüldü: 2 100 t. Büyükbaş hayvanlardan sığır sayısında düşme (71 561), manda sayısında ise artma (21 575) oldu. Yük ve binek hayvanı olan at (5 780), katır (270) ve eşek (9 160) sayılarında da düşüş görüldü. Kümes hayvanlarındaki artışa (676 421) bağlı olarak yumurta sayısı da arttı: 34 milyon 993 632.

Eğitim alanında 1970-1973 yılları arasında 5 ortaokul, 3 lise açıldı; 2 ortaokul lise oldu. 1970'te Çorlu Sanat enstitüsü ve 4 Akşam Kız Sanat okulu öğrenime girdi.

Ekonomik alandaki gelişmelerden biri Halk Margarin ve Deterjan Sanayii şirketinin, margarin fabrikası kurulması için çalışmalara başlamasıdır. (M)

***TEKKE**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili, Taşova ilçesi) bucak. — 14 765 nüf., bucak merkezi 1 124 nüf., 18 köy (1970). [M]

***TEKKEKÖY**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Merkez bucağı) kent. — 5 292 nüf. (1970). [M]

***TEKKİRAZ**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili, Ünye ilçesi) bucak. — 18 379 nüf., bucak merkezi 1 114 nüf., 19 köy (1970). [M]

***TEKMAN**, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili) ilçe. — 30 112 nüf., ilçe merkezi 2 014 nüf. (1975), 69 köy (1970). [M]

***TEKNETYUM** i. — ANSİKL. Tıp. *Teknetyum 99 m* nükleer tıpta çok kullanılır. Peryodu kısa (altı saat) olduğu için kuvvetli dozlarda verilebilir. Pek çok dokuya tutunabildiğinden tiroit sentigrafisinde (bu işte iyot 131'in yerini alır), kalp boşluklarını ve büyük damarları belirginleştirmekte (perteknetat biçiminde) kullanıldığı gibi karaciğer (teknetyumla işaretlenmiş mikrosferler), beyin (perteknetat), kemik (teknetyum pirofosfatlar) sentigrafilerinde de kullanılır. (L)

***TEKNİK** sıf. — İkt. *Teknik kadro,* büyük işletmelerin müdürleri, servis ve bölüm şefleriyle karar organlarına özel bilgi, maharet ve tecrübelerini aktaran personelinin bütünü. Bk. ANSİKL.

— Sosyol. *Teknik kadro,* çağdaş toplumların büyük devlet kuruluşlarında ve büyük özel firmalarında iktidarı ve yönetimi ele geçiren zümre; uzman ve yöneticilerden oluşan teknik kadrolar az veya çok kapalı gruplardır.

— ANSİKL. İkt. *Teknik kadro,* modern sınaî işletme örgütlenme sisteminin temel özelliğidir. J. K. Galbraith'e göre iktidar, işletmenin sermayedarlarına değil, teknik kadroya ait olmalıdır. Teknik kadronun oluşumu, büyük sanayi işletmelerindeki teknoloji ve planlama zorunluklarından ileri gelir. Galbraith'in *Nouvel Etat industriel*'deki (Yeni sanayi devleti) [1966] çözümlemesi radikal amerikan iktisatçıları tarafından eleştirilmiştir. Radikal iktisatçılara göre iktidar eninde sonunda, sermayedarların elindedir. Sermayedarlar çıkarlarına aykırı kararları kabul etmezler ve anlaşmazlığa düştükleri kadroları her zaman işten çıkarabilirler. (L)

TEKNİKBİLİM bls. i. *Eşanl.* TEKNOLOJİ.

***TEKNOLOJİ** i. — ANSİKL. Çağdaş santl. Günümüzde *teknoloji*'nin alanı giderek genişlemektedir. Artık plastik sanatlar alanında da teknolojiden yararlanılmakta, en gelişmiş teknoloji verilerinin kullanımıyla ilgili ileriye dönüş araştırma sergilerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Önceleri kinetik alanda görülen bu tür yapıtlar 1960'ların sonlarına doğru bağımsız olarak ortaya atıldı: «The machine» (Museum of Modern Art, New York, 1968), «Cybernetic Serendity» (Institute of Contemporary Arts, Londra, 1968), «Computer Arts Society» (Brunel University, Londra yakını, 1970), «Art and Technology» (Los Angeles, 1971), «Nature of Technologie» (sigma 7, Bordeaux, 1971) v.b.

Sanat yapıtında teknolojiden yararlanmanın çeşitli yararları vardır. Bir kere bu sayede sanat anlatım araç ve gereçleri yenilenmiş olur; ayrıca bu yöntemle sibernetik çağının teknikleri, yeni bir düzendeki biçimsel üslûpların oluşumuna katılır. Nitekim gerçek bir hareket içindeki kinetik yapıtlarla ortaya çıkan bu teknikler uygulamada giderek değişik görünüm ve özellikler kazandı. Yontuların devinimini sağlayan basit bir motordan hareket eden sanatçılar zamanla karmaşık bir programlama çevrimine göre ışıklı görüntüler oluşturabilen makineler gerçekleştirdiler. Naylon ipliğe asılmış devingenden başlayıp belli bir programa göre dönebilen yapıta gelinceye kadar Y. Agam*ın (*Ek*) fiziksel etkilerden yararlanmada izlediği yol birçok kinetik sanatçısının seçtiği yolun aynıdır. Nitekim bazı sanatçılar dağılan ışığı bırakarak laserle mükemmelen denetlenebilen ışıkları kullanırlar. Görsel* sanatlar Araştırma topluluğundan (*Ek*) Joel Stein 1968'den bu yana uzamda hareket eden çeşitli yapılar, C. F. Reutersward* (*Ek*) ise hologramlar oluşturmaktadır. Çin asıllı amerikalı sanatçı Wen-Ying Tsai'nin (doğ. 1928) başlattığı «sibernetik yontular» stroboskopik bir ışık altında titreşen çelik çubuklardan oluşur ve bu çubukların titreşmesine yol açar. Öte yandan haberleşme sorunu, seyircinin durumuna göre hareket eden çeşitli robotların yapımına yol açtı; bunlardan, mısır asıllı fransız Roland Baladi'nin (doğ. 1942) yaptığı elektronik bir robot, görüş alanındaki her insanın hareketlerine ses ve ışık demetleriyle karşılık veriyordu.

Öteki sanatçılar ışık öğesine ve katot ekranına yöneldiler. Nicolas Schöffer «ışıklı dinamik çeşitlemeler» (1961) adını verdiği yapıtıyla televizyon alıcılarının sağladığı çeşitli olanakları ilk kullanan sanatçı oldu; koreli Nam June Paik (doğ. 1932) ise New York'ta bu olanakları daha sistemli bir biçimde kullandı. Video bantlar land art ve kavramsal sanat doğrultusunu benimsemiş sanatçıların başlıca gereçleri arasına katıldı; yine fransız Fred Forest (doğ. 1933) ve alman W. Vostell* (*Ek*) gibi haberleşmeyle ve sosyolojik bir sanatla ilgilenen sanatçılar bu ideal araçtan yararlandılar.

Sözü edilen bütün bu yapıtları gerçekleştirmek için sanatçılar birçok mühendis ve teknisyenin yanı sıra sanayiden ve özellikle bilgisayarlardan yararlandılar. Zaten bilişim merkezleri de bir süreden beri kapılarını plastik sanatçılara açmış durumdalar. Bunlar arasında Massachusetts İnstitute of Technology, daha sonra İBM ve Honeywell firmaları, Vincennes ve Madrid üniversite merkezleri sayılabilir. Görüntülü ışık akızı programlayabilmek için bilgisayarlardan ilkin kinetikçiler yararlandı. Artık bilgisayardan geniş çapta yararlanılmakta, hattâ bu makine yaratma sürecinde bile kullanılmaktadır. Bilgisayarla çalışan sanatçı, renk lekeleri ya da yalın biçimler gibi işaret ve üstün işaretleri önceden belirlediği birleştirme kurallarına göre biraraya getirir, sonra bu yapıları sistemli ya da rastlantılı bir biçimde geliştirerek tüm olasılıkları denemeye çalışır. Estetik duygusunu okşayan, dolayısıyla yapıtını meydana getirecek olan sonuçları alıkoyar. Ne var ki bu araştırmalar için beslenen umutlar büyük ölçüde boşa gitmiştir ve elde edilen sonuçlar pek parlak değildir. Alman Manfred Mohr (doğ. 1938) gibi yalnız birkaç bilişimci sanatçının sivrilebildiği bu durumda bir hazırlık evresinde miyiz diye düşünülebilir. Programlama tekniğini çok az sanatçı becerebilmektedir ve bilgisayarın bu işte kullanımı henüz çok sınırlıdır. Ne var ki bütün bu çalışmalarda sanatçı sadece teknik etkinliğin ürününden yararlanmaktadır. Öteki araştırmalarda ise teknoloji sanatın amacını ve özelliğini söz konusu eden bilimsel ve nesnel bir sanatın dayanağı olmaktadır. Gerçekten de çağdaş bir sanat akımı rus konstrüktivistlerinin ve «somut» bir sanattan yana olanların düşüncelerini benimsemiş oldu. Bu arada Abraham Moles, Max Berse ve Siegfried Moser'in savundukları bilişimsel ya da sayısal bir estetik kuramı oluştu; Hollandalı Peter Struycken (doğ. 1939) gibi plastik sanatçılar, çeşitli duyusal algılar arasındaki ilişkilerle ilgili çalışmalarında, A. Moles'in estetik algıya ilişkin bilişimsel kuramında geliştirdiği düşünceleri yeniden ele aldılar. Bugün birçok sanatçı dünyanın giderini etkileyen çeşitli kavramları açıklığa kavuşturma çabası içindedir ve bunun için gizli kalmış olguları görselleştirme, gizli dizenleri ortaya çıkarma denemeleri yapmaktadır. P. Kowalski* (*Ek*) enerjinin baskısı altındaki maddenin sınırlarını ortaya çıkardı, Takis* (*Ek*) asılı ya da hareketli bir sistemin denge ilkesini açımladı, H. Haacke* (*Ek*) atmosfer olayları gibi doğa güçleriyle ilgilendi. Bazı sanatçılar ise insan vücudunda görülen çeşitli olgularla ilgilendiler. Sözgelimi amerikalı Thomas Shanon (doğ. 1947), ilişki halindeki canlı iki bedenin elektrik potansiyelini görselleştirdi, fransız Jean Dupuy ise (doğ. 1925) organik titreşimler üzerinde çalıştı.

Türk sanatçılarından Sarkis bir yandan yoksul* sanata (*Ek*) yaklaştı, öte yandan enerji sistemleri yaratmağa çalıştı. Ancak Sarkis maddedeki enerjiyi nesnelleştirmeyerek onun mitsel özelliğini korudu.

Bu alandaki bazı araştırmalar daha da ileriye götürüldü. Sözgelimi Nicolas Schöffer sibernetik alanına kaydı ve bunu «olgular bütünündeki dengeyi sürdüren yaşam sürecinin bilinçlenmesi» olarak tanımladı. 1956'da biçim, hareket ve ses öğelerini, elektronik sayesinde birleştirerek ilk yontusu *CYSP I*'i oluşturdu; o tarihten bu yana sanatçı giderek mimarîye ve şehircilik anlayışındaki bir sanatı mantık çerçevesi içinde geliştirmeğe çalıştı, bu arada Constant*ın (*Ek*) ve Archigram* (*Ek*) topluluğunun çalışmalarına yaklaştı.

Bütün bu sanat araştırmacıları teknoloji araştırmalarından yararlandılar; tuttukları yol dilbilim alanına elatanlardan (ingiliz Art-Langage topluluğu), çevre biliminden (J. M. Sanejouand*) [*Ek*] ya da mekanikçilerden (belçikalı Panamarenko [doğ. 1940] «insan güç birimi» kavramına dayanan uçan makineler yapmağa çalıştı) pek farklı değildir. Bilimsel nitelikte bilişim birikimi olan bu yapıtlar, kavramsal akımlarında özü olan, sanatın doğasıyla ilgili genel bir anlayışı yansıtır. Gerçekle derin bir bağlantı kurmağa çalışan sanat, zamanımızın bu bilgi ve eylem aracıyla, yani teknoloji ile hep yüz yüzedir. (L)

***TEL-AVİV**, İsrail'de şehir. — G. santl. Şehrin yeni müzesi 1971'de törenle açıldı. İsrailli mimarlardan Yitzhak Yashar ve Dan Eitan bazı mimarî sorunları çok iyi bir biçimde çözdüler: ışık dağılımı, heykel salonlarının sütunsuz olarak düzenlenmesi, halkın müzeye girişini kolaylaştıracak hafif eğilimli rampalar. Bu dev karmaşık yapıda birçok sergi ve dinleme salonunun yanı sıra önemli bir kitaplık da bulunmaktadır. (L)

***TELEFON** i. — ANSİKL. İkinci Beş Yıllık plan döneminde *Türkiye*'de yılda ortalama yüzde 4,3 artış göstereceği tahmin edilen şehir içi konuşmalar yüzde 11,4, yüzde 8,8 artacağı tahmin edilen şehirlerarası konuşmalar yüzde 18,1, uluslararası konuşmalar ise yüzde 4 tahmine karşılık yüzde 21,3 oranında artış gösterdi. Üçüncü plan döneminde yıllık ortalama artışlar şehir içi konuşmalarda yüzde 14,7, şehirlerarası konuşmalarda yüzde 27,1, uluslararası konuşmalarda yüzde 16,3, *telefon* abone sayısında yüzde 13,1 olarak öngörüldü. 1972'de telefon devre uzunluğu (bakır+demir) 74 807 km, kuranportör kanal sayısı 1 944, şehir içi telefon şebekeleri kapasitesi 809 114, yurt içi ve yurt dışı radyolink telefon kanal sayısı 1 646 idi. 1974'te şehir içi konuşma sayısı 691 milyon 512 000, şehirlerarası konuşma sayısı 47 milyon 911 000, uluslararası (çıkış) görüşme 3 milyon 175 000 dakika oldu. 1972'de 516 622 kapasiteli, 473 462 abonelik 1 656 santral vardı.

Üçüncü Beş Yıllık plan dönemi sonunda abone sayısının 960 000 olması beklenmektedir. 1968'de, sermayesinin yüzde 5'i Kanada Northern Electric şirketinin, yüzde 49'u PTT'nin olan Northern Electric Telekomünikasyon A.Ş. kuruldu.

Şirket otomatik telefon santralı ve makineleri yapımına başladı (1972), 1975'te İstanbul - Ankara - İzmir - Bursa - Eskişehir - Adapazarı - İzmit - Çorlu - Lüleburgaz arasında beklemesiz telefon servisi gerçekleştirildi.

● *Telefon konuşmaları.* 09 beklemesiz servisi ile ihbarsız konuşulur. Görüşme ücreti normal telefon ücretinin 4 katıdır. (M)

***TELEKOMÜNİKASYON** i. — ANSİKL. Işık iletkenlerindeki son gelişmeler yakın bir gelecekte kablolu *telekomünikasyon* tekniklerinde de yeni bir çığır açacaktır. Optik lif*lerden (*Ek*) oluşan bu ışık iletkenleri, birim başına elektrik iletkenlerinin ilet-

tiğinden çok daha fazla sayıda ışık işaretini kilometrelerce uzağa iletebiliyor. (L)

***TELEKS** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1974 eylülünde çalışmağa başlayan otomatik santral vasıtasıyla bütün ülkede *teleks* haberleşmesi sağlandı. Bu santral 4 000 abone kapasitelidir, radyolink ve kuranportör kanallarıyla 18 merkeze ulaşır. Teleks aboneleri sayısında İkinci Beş Yıllık plan dönemi sonunda yılda yüzde 31,6 oranında olan artışın Üçüncü Beş Yıllık planda yüzde 25,6 olması öngörüldü. 1972'de 9 milyon 500 000 dakika olan yurt içi teleks haberleşmesinin 1977'de 28 milyon dakikaya çıkacağı tahmin edildi; yüzde 34,3'e varan bu artışın yurt dışı teleks haberleşmesinde yüzde 19,3'e varacağı hesaplandı. Artan taleplerin karşılanması bakımından PTT, 1977'de hizmete girmesi planlanan 3 000 abone kapasiteli yeni bir otomatik santralın daha yapımına başladı. Türkiye'nin dış ülkelerle olan teleks haberleşmesi daha önce tam otomatik hale getirilmişti. Ancak otomatik sisteme sahip olmayan ülkelerle elle çalıştırılan santrallarla bağlantı kurulabiliyor. (M)

TELEKSÇİ i. (*teleks*'ten *teleks-çi*). Teleks bağlantısı kurmakla görevli kişi. (L)

TELEMAQUE (Hervé), haitili ressam (Port-au-Prince 1937). New York'taki Art Student's League'de okudu; A. Gorky, W. De Kooning ve W. Lam'in de etkilerini taşıyan, soyut anlatımcı üslûpta, çok canlı renklerle boyanmış büyük tablolar yaptı. 1961'de Paris'e yerleşti ve kendi yaratısı olan bir mitolojinin bilinçdışı anlatımıyla gerçeküstücülüğe yaklaşan bir üslûp oluşturdu. Fakat, 1962'den sonra tablolarına, pop'art'ınkine benzer bir kaynaktan alınmış görüntüler eklemeğe başladı (kullanım eşyası, fotoğraflar, resimli romanlar, reklam yayınları). Bu öğeleri soğuk ve kişiliksiz bir resimle tuvale aktarmadan (*Patronlar*, 1970) önce, öğelerden bazılarıyla yapıştırmalar yaptı ve bunları bir çeşit şiirsel bilmece halinde birleştirdi; kimi zaman bu bilmecelerin anahtarlarını tablonun adıyla ya da kenarına yazdığı yazılarla veriyordu (*V. V. Gogh için kullanım eşyası*, 1970). Bununla birlikte sanatçı, elindeki bu kısıtlı nesneleri, kendi saplantılarını simgeleyen tamamıyla öznel bir biçimde kullanır. (L)

***TELEMETRE** i. — Geod. ve Topogr. *Laserli telemetre*, laserin özel niteliklerinden yararlanarak uzaklıkları ölçen âlet. Bk. ANSİKL.

— Sil. **Laserli telemetre**, nişan alınan bir hedefle arasındaki uzaklığı son derece büyük bir duyarlıkla ölçmeğe yarayan elektronik aygıt. Bk. ANSİKL

— ANSİKL. Geod. ve Topogr. *Laserli telemetre*'nin pek çok çeşidi vardır. *Empülsiyonlu laserli telemetre*, yayımlandığı anda bir saat mekanizmasını harekete geçiren çok kısa bir laser empülsiyonundan yararlanır. Ölçülecek uzaklığa yerleştirilen nesneye çarparak yansıyan bu empülsiyon, dönüşünde, saat mekanizmasını durduran bir fotoçoğaltıcı tarafından alınır. Empülsiyonun gidiş ve dönüşü arasında geçen süreyle ışığın yayılma hızı bilindiğinden uzaklık kolayca hesaplanır. *Modülasyonlu laserli telemetre*, topografya çalışmalarında bir geodimetre olarak kullanılabildiği gibi, girişim saçaklarının gözlemlenmesi sayesinde laboratuvarda da kullanılabilir. Ancak Michelson aygıtında girişim saçakları gözle sayılabildiği halde bu telemetrede elektronik bir sayaç kullanmak gerekir.

— Sil. Üç öğeden oluşan *laserli telemetre*, bir nişan dürbününü bir detektörle birleştirilmiş olan bir laser vericisine bağlar. 1972'den bu yana «AMX 30» fransız tanklarında kullanılan TCV 29 tipi laserli telemetre 10 000 m'ye kadar olan uzaklıkları en çok 5 m'lik bir hatayla ölçebilir. Bütün işi sadece hedefe nişan almak ve belirlenen uzaklığı doğrudan doğruya okumak olan operatörün yeteneği âletin duyarlığını hiç bir şekilde etkilemez. (L)

***TELEMETRİ** i. — Havc. ve Astronotik. Akustik, optik ya da radyoelektrik yöntemlerle uzaklık ölçümü. (Ing. *range finding*'in yerine kullanılır.) [L]

***TELETAYP** veya **TELETİP** i. — Bilişim. Bk. UZAKYAZICI, *Ek*.

TELETİP i. (fr. *télétype*). *Eşanl.* TELEM*. TELETAYP*.

— Bilişim. Bk. UZAKYAZICI, *Ek*.

***TELEVİZYON** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *televizyon* yayınlarını, bütün ülkeyi kaplayacak düzeyde yaygınlaştırmak için hazırlanan programın uygulanmasına 1971'de başlandı. 1978'e kadar tamamlanması tasarlanan bu projenin birinci bölümünde, yatırım sırasına göre şu yerlerde verici istasyonlar kurulması öngörüldü: İstanbul (1971-1976), İzmir (1971-1976), Bursa (1972-1975), Trabzon (1972-1975), Erzurum (1972-1975), Kars (1972-1975), Van (1972-1975), Adapazarı (1973-1975), Zonguldak (1973-1975), Giresun-Ordu (1973-1975), Konya (1973-1975), Antalya (1973-1975), Aydın-Muğla (1973-1975), Denizli (1973-1975), Kayseri (1973-1975), Çanakkale (1973-1975), Ankara (1973-1975), Isparta-Burdur (1974-1976), Amasya-Çorum-Tokat (1974-1976), Elazığ-Malatya (1974-1976), Erzincan (1974-1976), Kastamonu (1974-1976), Bitlis-Muş-Siirt (1974-1976), Silifke (1974-1976), Sivas (1974-1976), Kırşehir-Nevşehir-Yozgat (1974-1976). Bu verici istasyonların çoğu öngörülen tarihten önce tamamlanarak hizmete girdi

Verici istasyonların hızla artışına karşılık televizyon alıcıları sayısı da 1973'te şehirlerde 211 573, köylerde 11 351 ve toplam 222 924; 1974'te şehirlerde 357 211, köylerde 21 050 ve toplam 378 261; 1975 başlarında da toplam 400 000'i buldu. (M)

Telgraf ve Telefon Danışma komitesi (ULUSLARARASI), telekomünikasyon araçlarının uluslararası gelişmesini kolaylaştıracak tedbirleri ve normları önermekle görevli olan ve merkezi Cenevre'de bulunan uluslararası kuruluş. (L)

TELMAN, rus. Telmanskaya stoyanka, Kostenki*de arkeolojik yer. Yontmataş devrine ait 5 m çapında yuvarlak bir ev bulundu. Moustier sanayii ve Solutreen tekniklerini birleştiren bu endüstri, Markina-Gora ve Kostenki I düzeyleri endüstrisini andırır ve Batı Avrupa Gravetyen'i ile çağdaş olduğu sanılır. (L)

***TEMEL** i. — İkt. *Temel kuramı*, kent temel faaliyetlerinin kent büyümesinde itici gücü olduğunu savunan kuram. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. *Temel kuramı*. Temel faaliyet kavramı amerikalı iktisatçılar tarafından 1930'lara doğru ortaya atılmış, daha sonra H. Hayt, R.U. Ratcliff ve R. B. Andrews'un çalışmalarıyla açıklığa kavuşmuştur. Bu kavram, mal ve hizmetler ihracatını veya malî olarak kent yararına net bir gelir sağlayan faaliyetleri kapsamına alır. Bu faaliyetler, kentin sadece iç ihtiyaçlarını karşılamağa yönelik «yardımcı» veya «tamamlayıcı» faaliyetlere ters düşer. Temel faaliyetler, belirli bir kentteki kent istihdamı veya kente giren-çıkan mal, hizmet ve sermaye akımlarından hareketle belirlenir. İstihdam çoğaltanına dayalı olarak geliştirilen kentsel büyümeyi öngörme modelleri bu kuramın ilk uygulama alanıdır. Bu konuda Amerika'da Hayt ve Alexander'in, Fransa'da Cahen ve Ponsard'ın çalışmaları vardır. Amerika'da R. X. Pfouts ve C. M. Tiebout kentsel gelir çoğaltanını, kentsel büyüme çözümlemesinin bir aracı olarak kullanmışlardır. Uygulamadan sağlanan yararlara rağmen temel kuramı, temel faaliyetleri somut olarak tanımlamada karşılaştığı güçlükler ve şehirlerin büyüme faktörlerini bütünüyle kavramadaki yetersizliği nedeniyle bazı sınırlamaları aşamaz. (L)

***TEMELLİ**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Polatlı ilçesi) bucak. — 10 771 nüf., bucak merkezi 1 114 nüf., 18 köy (1970). [M]

TEMİZAN (Kenan), türk afiş ressamı (İstanbul 1895 - ay.y. 1953). Lise öğreniminden sonra askerliğini yaparak Almanya'ya gitti ve Berlin Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1920). Berlin'de kalarak çalıştığı sırada Süsleme Sanatları okuluna hoca oldu (1926) ve bu görevi 1943'e kadar sürdü. Türkiye'ye dönüşünde (1943) Güzel Sanatlar akademisinde dekorasyon öğretmenliğine atandı, aynı yıl Süsleme Sanatları şubesi şefliğine getirildi (1943). 1945'te Paris'te açılan sergideki türk pavyonunu hazırladı. Çalışmalarını daha çok filim afişçiliği alanında yoğunlaştırdı. (M)

***TEMİZLEME** i. — Hidrol. Bk. ANSİKL.

— Savunma. *Gereçlerin* (asfalt, beton v.b.) *radyoaktif artıklardan temizlenmesi.* Bk.

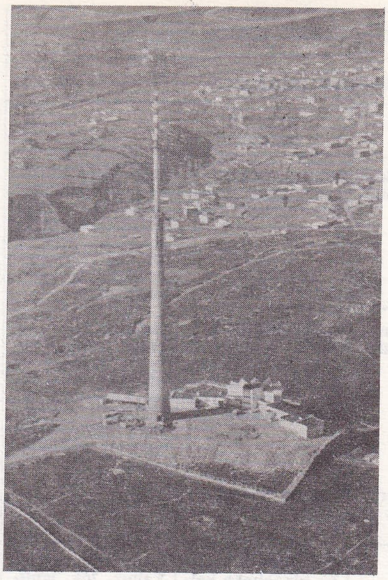

TRT'nin İstanbul Çamlıca'daki televizyon verici kulesi

Tablo. || *İnsanların radyoaktif artıklardan temizlenmesi.* Bk. ANSİKL. || *Radyoaktif temizleme*, önceden ışınım etkisinde kalmış nesnelerin radyoaktif gücünü yok etmeyi ya da azaltmayı amaçlayan işlem. || *Radyoaktif temizleme oranı*, etkili radyoaktif madde bakımından ilk derişiklik ile temizleme işlemi sonunda elde edilen derişik arasındaki oran.

— ANSİKL. Hidrol. *Suların biyolojik temizlenmesi*. Litre başına 700 mgr'dan aşağı fenol, onunla beslenen bakteriler tarafından yirmi dört saatten daha az bir süre içinde hemen tamamen yok edilebilir. Kamışlar da fenolü yok eder; kamış, büyümesine çok yararlı olduğu için önce fenolü soğurur, kullanmadığı kısmını gaz şeklinde dışarı atar. Kamışların sudaki kolibasilleri de yok ettiği sanılıyor. Bunlardan başka, çok küçük gram pozitif bazı bakteriler, *Clostridium perfringens* gibi çok daha iri ve hastalık yapan çeşitli bakterilere saldırır ve onları yok ederler.

Kenan TEMIZAN

— Savunma. 1945'te ilk atom bombasının patlatılmasından bu yana otuz yılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen, bugün bile, bir cismin radyoaktifliğini giderecek herhangi bir yöntem bulunamamıştır; bu yüzden radyoaktif artıklardan *temizleme*, ancak radyoaktif elementin ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilir. *İnsanlarda* radyoaktif bulaşma, radyoaktif elementlerin deri üzerinde birikmesiyle *dıştan* ya da radyoaktif maddelerin organizmaya girmesiyle, yani solumayla, yutmayla, bir yara ya da yanık aracılığıyla *içten* olabilir. Dıştan bulaşma az alkali bir sabunla ya da asitli deterjanlarla fırçalamadan yıkayarak giderilebilir. Vücudun herhangi bir yerindeki radyoaktif artıkların bütün vücuda yayılmasını önlemek için yıkanan yer bol suyla durulanmalıdır. Radyoaktifliğin deride yaptığı iltihaplar ilk evrede ağrı dindirici ilâçlarla, ikinci evrede, yara sağaltıcı merhemlerle (A vitamini, metiyonin, azulen, klorofil v.b.) tedavi edilir. İçten bulaşmayı temizlemek çok daha güçtür, çünkü bulaşma derecesini anlamak oldukça zordur. Bulaşma *solunum yollarıyla* olmuşsa, yerel bir tedavi (burun ve boğazın yıkanması, bol bol tükürme, balgam çıkarma) ancak bulaşan radyoaktif madde çözünmez olduğu zaman etkili olur. Eğer radyoaktif madde çözünür nitelikteyse, her türlü tedavi, anında uygulansa bile etkisiz kalır.

Genel olarak, soluma sonucu *sindirim yoluyla* bulaşma, hastaya 100 gr su içinde eritilmiş 10 gr magnezyum sülfat içirilerek etkisiz kılınabilir. Ama radyoaktif elementler o zamana kadar organlara tutunmuşsa, bu elementleri kan dolaşımı yoluyla organlardan çıkarmak, sonra da boşaltımı hızlandırmak gerekir.

Bunun için birçok yöntemden yararlanılabilir: bilindiği gibi radyoaktif bir izotopun

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

RADYOAKTİF ARTIKLARIN TEMİZLENMESİ

Gereçlerin radyoaktif artıklardan temizlenmesine birkaç örnek

TEMİZLENECEK GEREÇ	TEMİZLEME YÖNTEMİ	ETKİ VE TEKNİK	SONUÇ
ASFALT	Süpürme makineleriyle ıslak temizleme.	Islatıp kazıyarak temizleme, sonra bol suyla yıkama.	Radyoaktif bulaşma dayanılabilecek sınıra kadar indirilebilir (fakat gene de asfaltta bir miktar radyoaktif madde kalabilir).
BETON YA DA TUĞLA	Vakum yardımıyla kumla temizleme.	Radyoaktiflik bulaşmış parçaların çevreye dağılmasını önlemek için âlet yüzeye iyice yakın tutulur.	Radyoaktiflik bulaşmış tozlar doğrudan doğruya emilerek alınır, fakat kullanılan temizleme donanımına radyoaktiflik bulaşma tehlikesi vardır.
	Toz filtresi yardımıyla vakumla temizleme.	Kuru tanecikler vakumla emilir.	
TAHTA	Rendeleme ve törpüleme.	Yüzeyden 5 mm'lik bir tabaka kaldırılır.	Temizleme tamdır. Yalnız toz tehlikesi söz konusudur.
MADENLER	Su.	Eritici ve aşındırıcı etki.	Radyoaktif bulaşma yüzde 50'ye indirilir.
	Karmaşık tuzlar: oksalatlar, karbonatlar, sitratlar.	30 dak. ıslak tutulan yüzeye bir ayıraç çözeltisi püskürterek radyoaktiflik bulaşmış gereçle bu ayıracın eriyebilir karmaşık tuzlar vermesi sağlanır, sonra bol suyla yıkanır.	Bu yöntem ancak yatay yüzeylere uygulanabilir. Hava koşullarının etkisine açık yüzeylerde pek kesin bir sonuç alınamaz.
	Mineral asitler (hidroklorik ya da sülfürik asit).	1 ile 4 saat asit çözeltisinin etkisine bırakarak madenlerin ve gözenekli kaplamaların yüzeyini eritme (asit sonradan hafif bir alkaliyle nötürleştirilir).	Tam ve hızlı bir temizleme; ancak zehirli asit dumanlarına karşı ortamın iyice havalandırılması gerekir.
BOYALAR	Basınçlı su.	Eritici ve aşındırıcı etki (yüzeyler yukarıdan aşağıya doğru temizlenir).	Yüzde 50 oranında temizleme; fakat radyoaktiflik bulaşmış suyun etrafa sıçramasını engellemek gerekir.
	Mümkün olduğu kadar bol deterjanlı buhar.	Eritici ve aşındırıcı etki.	Radyoaktif bulaşma yaklaşık olarak yüzde 90 oranında temizlenir.
	Organik eriticiler.	Yağların ve boyaların temizlenmesi.	Dik yüzeylerde hızlı etki; fakat yangın tehlikesine karşı tedbir almak gerekir.
	Kostik maddeler (sodyum, kalsiyum ya da potasyum hidroksit).	Yüzeyi 2 saat kadar kostik maddenin etkisinde bırakarak boya tabakası kaldırılır (sonra su ya da basınçlı buhar püskürterek kostik madde temizlenir).	Radyoaktif bulaşma aşağı yukarı yüzde 100 temizlenir. Alüminyum ya da magnezyum olmamak şartıyla yalnız yatay yüzeylere uygulanabilir.
	Islak kumla temizleme.	Yüzey kumla aşındırıldıktan sonra, radyoaktiflik bulaşmış olan kumu temizlemek için vakum uygulanır.	Temizleme tamdır, yalnız radyoaktiflik bulaşmış kumların yaratacağı tehlikeyi dikkate almalıdır.
TOPRAK	Tarak ve skraperlerle kazıma.	Toprak yüzeyinden en üst tabaka kazınır.	Çok fazla toprak kazınırsa temizleme tam olabilir.

akıbeti tıpkı kararlı izotopun akıbetine benzer; bu nedenle, insana içinde kararlı iyot bulunan Lugol eriyiği verilirse bu madde iyot 131'in tiroit bezine zarar vermesini önler ya da daha önce tutunmuşsa onun yerini alır. Sonra kelat yapıcı maddelerin yardımıyla, elementin gizlendiği dengeli bileşiğin içindeki maden iyonu çıkarılmağa çalışılır. Kurşun zehirlenmesi gibi bazı zehirlenmelerin tedavisinde yaygın olarak kullanılan kelat yapıcı maddeler radyoaktif madenleri organizmadan çıkarmaya sağlar: plütonyum için E.D.T.A. (etilen-diamin-tetraasetik asit); nadir toprak alkalilerin radyoizotopları için D.T.P.A. (dietilen-triamino-pentasetik asit); radyoaktif stronsiyum için B.A.E.T.A. (bis amino-etoksi-tetraasetik asit); polonyum için B.A.L. (British anti-lewisite-dimercapto-2-3-propanol) kullanılır. (L)

***TEMİZLEYİCİ** i. — Teknol. *Hava temizleyicisi,* tozları tutan elektrostatik bir filtreyle kokuları ve sağlığa zararlı gazları yok eden kömürlü ya da ozonlu bir filtre sayesinde havayı temizleyen elektrikli aygıt. (L)

***TEMMUZ** i. — ANSİKL. — 1958 *(15 temmuz),* Türkiye A.B.D.'nin Lübnan'a asker çıkarmasını destekledi. — 1959 *(31 temmuz),* Türkiye ortak üyelik için A.E.T.'ye başvurdu. — 1960 *(1 temmuz),* Nizip-Karkamış demiryolu işletmeye açıldı; *(24 temmuz),* Basın Ahlâk yasası kabul edildi; *(29 temmuz),* eski başbakanlardan Hasan Saka İstanbul'da öldü. — 1962 *(13 temmuz),* Afyon yakınında 2 000 yıllık bir şehir kalıntısı bulundu; *(31 temmuz),* A.E.T. üyeleri arasında Türkiye'ye yardım konsorsiyumu kuruldu. — 1963 *(24 temmuz),* Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumu kuruldu; Türk-İş 24 temmuzu işçi bayramı ilân etti. — 1964 *(5 temmuz),* silâhlı ayaklanma suçundan ölüme mahkûm edilen eski Harp okulu komutanı Talat Aydemir Ankara'da idam edildi; *(8 temmuz),* yunan uyruklu 72 kişi sınır dışı edildi; *(16 temmuz),* eski başbakanlardan Rauf Orbay İstanbul'da öldü. — 1965 *(29 temmuz),* İnönü C.H.P.'nin «ortanın solu» anlayışı hakkında açıklama yaptı. — 1966 *(8 temmuz),* cumhurbaşkanı Cevdet Sunay eski cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın cezasının geri kalan kısmını affetti. — 1967 *(25 temmuz),* Papa VI. Paul Türkiye'ye geldi. — 1968 *(17 temmuz),* İstanbul'da amerikan 6. filosuna karşı gösteri yapan öğrenciler Dolmabahçe'de karaya çıkmak isteyen bir grup amerikan denizcisini denize attı. — 1969 *(3 temmuz),* Türkiye ile A.B.D. arasındaki ikili anlaşmaları tek metinde toplayan yeni anlaşma Ankara'da imzalandı. — 1971 *(1 temmuz),* A.B.D.'nin baskısıyla Türkiye'de haşhaş ekimi yasaklandı; *(20 temmuz),* Anayasa mahkemesi Türkiye İşçi partisinin kapatılmasına karar verdi; *(28 temmuz), Ulus* gazetesi kapandı ve yerine, bu gazetenin haklarının devredildiği *Barış* gazetesinin çıkacağı açıklandı. — 1972 *(2 temmuz),* C.H. P.'nin 21. kurultayında genel başkanlığa İsmet İnönü'nün yerine Bülent Ecevit seçildi; *(7 temmuz),* Fener patriği Athenagoras İstanbul'da öldü. — 1974 *(1 temmuz),* Bülent Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükûmeti 7 ilde haşhaş ekimine izin verdi; *(12 temmuz),* A.B.D. senatosu Türkiye'ye iktisadî yardımın kesilmesine karar verdi; *(20 temmuz),* Türk Silâhlı kuvvetleri Kıbrıs'a çıkarma yaptı; *(24 temmuz),* Türk Silâhlı kuvvetlerinin Kıbrıs çıkarmasını destekleyen filoya bağlı Kocatepe muhribi Baf açıklarında battı; *(25 temmuz),* Kıbrıs sorununu görüşmek üzere Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dışişleri bakanları Cenevre'de toplandılar. — 1975 *(13 temmuz),* Atatürk'ün eşi Latife Uşaklıgil İstanbul'da öldü; *(16 temmuz),* Atatürk'ün silâh arkadaşlarından emekli general Fahri Belen İstanbul'da öldü; *(20 temmuz),* Ege ordusu adıyla 4. ordu kuruldu; *(25 temmuz),* A.B.D. senatosu Türkiye'ye uygulanan silâh ambargosunun kaldırılmasını reddetti; Gölcük'te yapılan törenle ilk türk denizaltısının omurgası kızağa kondu; *(26 temmuz),* A.B.D.'nin Türkiye'ye karşı silâh ambargosunu sürdürme kararına karşı hükûmet, NATO ile ilgili olanlar dışında kalan amerikan üslerine elkoymağa karar verdi; Ankara-İstanbul-İzmir arasında beklemesiz telefon konuşması başladı; *(27 temmuz),* Irak petrolünü Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşıyacak olan 980 km'lik boru hattının temeli atıldı. (M)

TENAMPUA, Honduras'ta, Comayagua vâdisinde, Yojoa gölünün güneyinde arkeolojik yer. Ulaşılması güç bir tepenin üzerindedir ve kaba taştan yapılmış bir surla korunur. Dikdörtgen biçiminde büyük bir alanın etrafını kümeler halinde yüz kadar bina çevreler. Yapı teknikleri oldukça ilkel sayılır: yontulmamış taşlar, merdiven yerine kullanılan rampalar, dış sıvanın vurulmamış olması. Comayagua vâdisindeki birçok arkeolojik yer aynı devirden (M.S. 550-950) kalmadır ama hiç biri Tenampua kadar önem kazanmamıştır. Honduras'ın Ulua-Yojoa bölgesindeki eşsiz seramiküstü resimleri buradan gelmedir. (L)

TENAYUCA, Mexico vâdisinde, Tenayo tepesinin eteğinde arkeolojik yer. 1244'e doğru vâdiye gelen Çiçimekalar tarafından kuruldu ve kral Ksoloti tarafından yönetildi; daha sonra Kolhualar ve Tepanekalar tarafından işgal edildi ve nihayet Azteklerin egemenliğine girdi. Çiçimekalar tarafından kurulmasına rağmen genellikle bir aztek kalıntısı sayılır. Piramit üst üste altı katlıdır ve ortasından korkulukla ikiye bölünmüş bir merdiveni vardır. Büyük Tenochtitlan tapınağındaki örneğe göre yapıldığı sanılır. Piramidin kaidesi üç taraftan üslûplaştırılmış yılan başlarıyla süslüdür. Kuzey ve güney yüzlerde tüylü yılan kabartmaları vardır; bunlar piramit üstünde Kuetzalkoatl'a adanan bir tapınak olduğunu gösterir; yılanların kıvrımlı başları gün durumlarını ve ılım noktalarını belirtir. Yapılan kazılar sonucu piramidin her katı tarihlendi; her birinin yapım süresi elli iki yıldır, ilk kat XIII. yy.ın ortasında, son kat 1507 yıllarına doğru inşa edilmiştir. Her elli iki yıllık devir sonunda sadece yeni binalar inşa edilmemiş, ev çömlekleri de tahrip edilip yenileri yapılmıştır. Tenayuca'nın 3 km ötesinde başka bir küçük aztek piramidi olan Santa Cecilia yer alır. (L)

***TENDRYAKOV** (Vladimir Fyodoroviç), sovyet yazarı. — Yeni anlatılar ve öyküler yayımladı: *«Nefertiti'ye veda»* (1964); *«Bulgu»* (1965); *«Ölüm»* (1968); *«Papalık misyonu»* (1969). [L]

Tenere fasiyesi, Sahra'da Ayr ile Tibesti arasında bulunan *Tenere*'de Cilâlıtaş devri kültür fasiyesi. M.Ö. III. binyıla doğru iklimi daha yumuşak olan bu bölge avcıların ve balıkçıların yerleşmesine elverişliydi; bu insanlar aynı zamanda çiftçilikle geçinir ve baskılı çömlekler yaparlardı. (L)

***TENİS** i. — ANSİKL. Karşılaşmaların süresini sınırlamak amacıyla günümüzde «kesin maç» *(tiebreaker)* usulü yaygınlaşmaktadır. Belirli bir sayı üzerinden yapılan final maçlarında, rakipler bir sette 6 veya 8 oyunla berabere oldukları zaman, önceden belirlenen bu sayı kazananı belli etmeğe yeter.

● *Türkiye*'de, uluslararası İstanbul ve Ankara *tenis* turnuvalarına, ünlü yabancı raketlerin gelmesi ve Tenis-Eskrim-Dağcılık kulübünde küçükler için tenis okulu açılmasıyla 1970'ten sonra tenis çalışmalarına hareket kazandırdı. Millî takım antrenörü Nazmi Bari ve Fehmi Kızıl 250 küçük tenisçiyi çalıştırdı. 1973 türk tenisi için başarılı oldu; 1959'dan beri katıldığımız, dünyanın en büyük amatör tenis mücadelesi olan Davis kupasında Türkiye Lübnan'ı 3-2 yenerek ilk defa tur atladı. Yarışmalarda Arif Koçak, Khoder Miri'yi 3-0, Tahsin Gürsoy - Arif Koçak çifti ise Wilkinson - Erick çiftini 3-0 yendi; Hasan Özdemir, Nadjo'ya ve Miri'ye 3-0 yenildi; galibi belirleyecek maçta Arif Koçak, Nadjo'yu 3-2 yenerek turu sağladı. Aynı yıl İstanbul tenis turnuvasının tek erkekler şampiyonluğunu rumen tenisçi İlie Nastase kazandı. 1974'te Davis kupasında türk takımı İrlanda'yı 3-2 yendi; ikinci turda ise Bulgaristan'a 5-0 yenilerek elendi. Uluslararası Galya turnuvasında türk takımı İran'a 5-0 yenildi, Yunanistan'a aynı sonuçla yendi; Balkan tenis şampiyonasında Yugoslavya'yı yenerek 4. oldu. (ML)

***TENKİT** i. — ANSİKL. Ed. Öznel *tenkit* anlayışı, hemen her ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de geçerliğini yitirmeğe ve dildeki özleşmeye paralel olarak «tenkit» karşılığı «eleştiri» kelimesi yerleşmeğe başladı. Böylece «modern eleştiri», «bilimsel eleştiri» kavramlarıyla da karşılanan nesnel eleştiri, «uygun gördüğü her veriden,

her kaynaktan, her yöntemden —gerekirse mantıktan, estetikten, tarihten, felsefeden ve bilimlerden de— yararlanarak eseri iyice çözümlemeyi ve doğruca değerlendirmeyi amaç edindi». Eleştirmenler genellikle bu anlayış çerçevesinde birleştilerse de, son yıllarda eleştiri alanında geniş kapsamlı çalışmalar yapılmadı. Ancak, eleştiriye benzemekle birlikte, genellikle çözümlemelere, temellendirmelere yönelmeden yeni bir eseri okura tanıtma amacı güden kitap tanıtma yazılarında ve resim, müzik, tiyatro, sinema olaylarını konu alarak okura bazı bilgiler veren tanıtma yazılarında belirli bir artış gözlendi. Eleştiri çalışmalarındaki bu kısırlığın nedenlerinden biri, bizde nesnel eleştiri geleneğinin yeni yeni yerleşmeğe başlamasıydı. Nitekim, bu alandaki temel eserler dilimize son dönemlerde kazandırıldı: Ernst Fisher'dan *Sanatın gerekliliği*, György Lukacs'dan *Çağdaş gerçekçiliğin anlamı*, Jean Freville-Georgi Plehanov'dan *Sosyalist gözle sanat ve toplum*, Christopher Caudwell'den *Yanılsama ve gerçeklik* v.b. Bu konuda tek telif eser 1972'de yayımlandı: Berna Moran'ın İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsündeki eleştiri derslerinden derlenen ve Türk Dil kurumunun 1973 bilim ödülünü kazanan *Edebiyat kuramları ve eleştiri* adlı eseri. Edebiyat kuramları ve eleştiri yöntemleri üzerine sistematik bilgiler veren bu kitap, kendi alanındaki boşluğu doldurma yolunda önemli bir adımdı.

Bu dönemde nesnel eleştiri anlayışına uygun eserler veren eleştirmenler, özellikle şiir ve şairler üzerinde çalışan Asım Bezirci* *(Ek)* [son kitapları: *On şair on şiir, Metin Eloğlu, Sabahattin Ali, İkinci Yeni olayı, Bilimden yana sosyalizme doğru*], roman eleştirilerine ağırlık veren Fethi Naci (*On türk romanı, Edebiyat yazıları*), *Tekrarın tekrarı* adlı kitabıyla Türk Dil kurumunun 1974 deneme-eleştiri-gezi ödülünü kazanan Mehmet H. Doğan, Adnan Binyazar (*Toplum ve edebiyat*) ve Hilmi Yavuz'du (*Felsefe ve ulusal kültür*). Eleştirmen olarak tanınan bazı yazarlar, sonradan kitap halinde yayımlanan gazete-dergi yazılarında deneme türü çerçevesinde kalmayı uygun buldular. Eleştirmen Tahir Alangu'nun *100 ünlü türk eseri* adlı, ölümünden (19 haziran 1973) hemen sonra yayımlanan kitabında yüz tanınmış türk yazarının «eserleri ve değeri» temellendirildi.

Bazı günlük gazetelerin sanata yer ayırmağa başlamaları, bazı dergilerin güncelliği yansıtma çabaları, dergi sayısındaki artış, özellikle de alışılagelmiş dergicilik anlayışına bağlı kalmayarak birer süreli antoloji olmaktan çok belirli işlevler yükümlenmiş olarak yayımlanan bazı dergilerde yer alan kimi yazılar, 1974'ten sonra eleştiri yönünden de hareketlilik getirdi. Bazı eleştirmenlerin sürekli yazılar yayımlamaları, tartışmalar, yerli ya da yabancı yazarları konu alan incelemeler ve çeşitli konulardaki soruşturmalar eleştiri çalışmalarına hazırlık açısından birer kazançtı. Ancak, ele alınan bu süre içinde pek az eleştiri eseri yayımlanması ve roman ve hikâyedeki gelişime, roman armağanları sayısının bir ara altıyı bulmasına karşılık bir tek eleştiri ödülü verilmiş olması (Mehmet H. Doğan'a verilen Türk Dil kurumu 1974 ödülü), bu alandaki gelişmenin çok yavaş olduğunu ve geniş soluklu, tutarlı eleştiriye ihtiyaç duyulduğunu ortaya koydu.

● *Yapısalcı eleştiri.* Son yıllarda, yapısalcı eleştiri anlayışını Türkiye'de de geçerli kılma amacına yönelik çalışmalara rastlandı. Dilbilim alanında varlığını duyuran yapısalcılığın batıda modern matematikten edebiyat eleştirisine, sinemadan sibernetiğe kadar uzanan çok geniş bir alanda uygulanabileceğini öne süren bazı kuramcıların çabaları sonucu, «yapısalcı sanat» örnekleri verme yolunda çalışmalar yapılmış, özellikle Fransa'da *Tel Quel* dergisi çevresinde kümelenen bir grup, «metin türetme»ye girişmişti. Bu akımın Fransa'da eleştiri alanındaki başlıca temsilcisi Roland Barthes oldu. Barthes'a göre, eleştiri dilin sınırları içinde kalmalı, eserde doğruluk ya da yanlışlık yerine tutarlılık aramalı ve ele aldığı eserin kendine özgü tutarlı bir sistem oluşturup oluşturmadığını araştırmalıydı. Fransız edebiyatından, özellikle Barthes'dan etkilenen bazı üniversite öğretim üyeleri ve eleştirmenler bir yandan bu akımın Türkiye'de yaygınlaşmasını sağlamak için yayınlar yaparlarken bir yandan da yapısalcı edebiyat ve eleştiri örnekleri vermeğe başladılar. Berke Vardar'ın çabaları, Tahsin Yücel *Yazın ve yaşam* adlı kitabına aldığı eleştirilerle sürdürdü. Bu çalışmalar ilgi görmediği gibi yaygınlık da kazanamadı.

● *Tiyatro eleştirisi.* Bu alanda son yıllarda yayımlanan, sözü edilmeğe değer eserler, Sevda Şener'in *Çağdaş türk tiyatrosunda insan*, Cevat Çapan'ın *Değişen tiyatro*, Metin And'ın *50 yılın türk tiyatrosu*, Cevdet Kudret'in *Ortaoyunu* adlı kitaplarıydı. Bunlar dışında, sahnelerdeki eserler üzerine tanıtma yazıları yayımlandı.

● *Müzik, resim ve sinema eleştirisi* alanlarında, genellikle gazete ve dergilerde kalan, güncel olaylarla eserleri konu edinen yazılara eskisine oranla daha fazla rastlandıysa da Cumhuriyet'in 50. yıldönümü dolayısıyla hazırlanan bir-iki kitap dışında sözü edilmeğe değer herhangi bir eser çıkmadı. (M)

***TEODOLİT** i. — Topogr. *Laserli teodolit*, laserin özelliklerinden yararlanarak hizalama yapabilen teodolit.

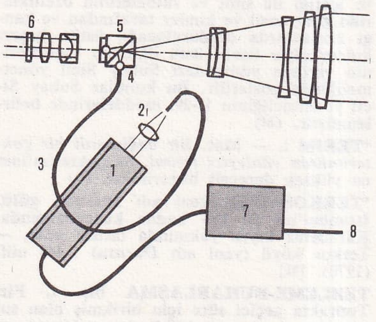

laserli teodolit
laser ışığının
teodolit dürbününe iletilmesi
1. laser ışık kaynağı;
2. objektif; 3. ışık iletkeni (cam elyafından);
4. kılağı; 5. ayırıcı prizma; 6. filtre;
7. laser besleme kutusu;
8. akım kaynağı

— ANSİKL. *Laserli teodolit*'te bir laser kaynağı, laser ışığını bir iletken aracılığıyla önce bir kılağıdan, sonra da ayırıcı bir prizmadan geçirerek aygıtın dürbününe aktarır. Ayırıcı prizma ışığı dürbünün ekseninе gönderir ve laser demeti yolu üzerindeki bütün noktalarda haç biçimi şâhıslarla kesilebilir. Bunun için, şâhıs haçının merkeziyle laser kılağının kesişme noktasını çakıştırmak yeterlidir. (L)

***TEOS.** Esk. coğ. Anadolu'da (Ionia) şehir. — İzmir'in Seferihisar ilçesinin Sigacık köyü yakınında bulunan Teos'ta 1962'de arkeolojik çalışmalar yapıldı. Araştırmalar Teos'un Roma devrinden İlk Geometrik devire kadar iskân edildiğini gösterdi. Ankara üniversitesinden bir grup öğretim üyesi tarafından Teos şehrinin agorasında, sur duvarları yakınında, akropolde, tapınak yakınında ve tiyatronun güneyinde açılan sondaj çukurlarında pişmiş topraktan yapılmış çanak-çömlek parçaları, kandiller ve mimarî parçalar bulundu. Şehrin merkezinde ise pişmiş topraktan lahitler ve mermer bir heykel ortaya çıkarıldı. Araştırmalar, Batı Anadolu şehirleri arasında Helenistik devire ait sivil mimarînin çeşitli örneklerini vermesi bakımından önem taşır. (M)

TEP (TON-EŞDEĞER-PETROL [ham]'ün kısaltması), petrol için karşılaştırma ölçütü olarak alınan başka enerji kaynaklarının ya da türlerinin kalori değerini ifade etmeğe yarayan birim. Tahminî olarak *tep*, yaklaşık 1,3 ile 1,4 t taşkömürü, 4 ile 5 t linyiti, 10 000 kW/saat, 1 000 m³ doğal gazı ifade eder. (L)

***TEPE,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Diyarbakır ili, Bismil ilçesi) bucak. — 9 262 nüf., bucak merkezi 1 830 nüf., 23 köy (1970). [M]

Tepebağları höyüğü. Esk. coğ. Arkeol. Niğde'ye 4 km uzaklıkta, bağlar içinde höyük. 1972'de Nimet Özgüç tarafından kazılmağa başladı. Höyük, Bor-Niğde karayolunun 1 600 m batısındadır, yüksekliği 28 m, uzunluğu 75,5 m, genişliği de 60 m kadardır. Halen devam eden kazılarda höyükte şu devirlerin varlığı anlaşıldı:

I. kat. *Bizans çağı.* Yüzeye yakınlığı nedeniyle, mimarîsi çok silik ve kopuk parçalar halinde ele geçti. Küçük eserler bakımından ise oldukça verimlidir (1973). Bu çağa ait eserler arasında, tunçtan kap-kacak, zil, üzerinde İsa'nın tasviri bulunan haç, bilezikler, iğneler, silâhlar, sikkeler v.b. bulundu.

II. kat. *Geç Helenistik çağ.* Eser yönünden verimli bir kattır. Bir ev planı vermemekle beraber, yapıların duvarları oldukça sağlamdır. Duvarlardan birinin dibinde bulunan Geç Helenistik çağa ait, kumbara olarak kullanılabilmek için boynu kırılmış küçük bir vazo içinde, 26 sikkeden oluşan bir define, II. katı tarihlemeğe yardımcı oldu. İyi durumdaki gümüş sikkeler Kappadokia krallarından Ariobarzanes II (M.Ö. 63-42) ile, Ariarathes X (M.Ö. 42-36) arasındaki yirmi yedi yıllık bir zamana aittir. Üç ayrı kralın ve bir hanedanın krallık yıllarını, portrelerini, ad ve unvanlarını, değişik yazı karakteri içinde belirten önemli sanat eserleridir. Çanak-çömlek parçaları arasında, M.S. I. yüzyıla ait örneklerin varlığı, II. katın uzunca bir zaman devam ettiğini gösterir.

III. kat. *Helenistik çağ.* Bu kat iki safhalı olarak, sağlam ve yüksek taş duvarlı evlere ait kalıntılarla temsil edilmektedir. II. kata kıyasla daha küçük bir alanda araştırıldı. Üst tabakaya göre M.Ö. I. yy.dan daha eski olduğu anlaşılan III. katın Helenistik çağ boyunca iskân edildiği kabul edilir.

1974 yılına kadar, höyüğün IV. katını temsil eden Demir çağının geç safhasına varılabildi. Devam edecek olan kazılarda höyüğün daha erken safhaları üzerinde ayrıntılı araştırmalar yapılacaktır. (M)

***TEPEBAŞI,** Akdeniz bölgesinde (Konya ilinin, Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Ermenek ilçesi) bucak. — 8 944 nüf., bucak merkezi 846 nüf., 9 köy (1970). [M]

Tepecik höyüğü. Esk. coğ. Arkeol. Elazığ'ın 31 km doğusunda eski yerleşme yeri. Bugünkü Tepecik köyü, 16-17 m yüksekliğinde ve 200 m uzunlukta olan esas yerleşme höyüğünün 1 500 m kadar ilerisinden başlar. Tepecik höyüğü Altınova'da eski çağlarda kurulmuş beş büyük yerleşme yerinden biridir. Güneydoğu ve Orta Anadolu kültürlerinin birleştiği bir yerde olan Tepecik, Eski Tunç çağında önemli bir merkezdi. Höyük 1967'de İstanbul ve Michigan üniversitelerinin birlikte yürüttükleri bir araştırma sırasında incelendi ve 1968-1974 arasında Ufuk Esin tarafından kazıldı. 1968-1969 kazılarında höyük ve çevresinde gömme tandırlar, iskeletler, çanak-çömlekler, duvarlar ortaya çıkarıldı. 1970-1974 arasındaki çalışmalarda ise ana toprağa varıldı ve Cilâlıtaş devri ile Kalkolitik devir yerleşmeleri bulundu. Tepecik höyüğü kısmen kalkolitik tabakalar üzerinde İlk Tunç çağının başından itibaren gelişmeğe başlamıştır. Orta ve Son Tunç çağlarında, İlk Tunç çağına ait höyüğün kuzeybatı ve doğu yamaçları kazılarak sonraki yerleşmeler kurulmuştur. Höyükte Demir çağından sonra yerleşme olmamış, Ortaçağ'da mezarlık olarak kullanılmıştır. (M)

***TEPECİKÖREN,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Kozan ilçesi) bucak. — 9 872 nüf., bucak merkezi 846 nüf., 9 köy (1970). [M]

***TEPEHAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Pütürge ilçesi) bucak. — 13 706 nüf., bucak merkezi 1 005 nüf. (1970). [M]

***TEPEKÖY.** — Bk. TORBALI, *Ek.*

***TEPEKÖY.** — Bk. KARAKOÇAN, *Ek.*

TEPEXPAN, Meksika'da (Mexico devleti), Mexico'nun 20 km kuzeybatısında tarihöncesi yer. Fosil bir neanthropus bulundu (M. Ö. IX. binyıl). Bu buluntu Santa İsabel İztapan'daki mamut kalıntısını hatırlatır. (L)

***TEPKİ** i. — Etoloji. Gerek dış çevredeki herhangi bir öğenin değişmesi (fiziksel, ik-

limsel ya da yaşamsal etken), gerek kendi iç durumundaki bir değişiklik (enzim dengeleri, hormon durumu v.b.) sonucunda, hayvanın duruşunda meydana gelen değişiklik. (Tepkiler, bütünü içinde, basit kas kasılmasından sosyal davranışlara kadar farklı karmaşıklık düzeyleri gösterebilen hareket eylemleriyle ya da hareket şemalarıyla açıklanır.) || *Boşa tepki,* destek behaviyorların eşliğinde olmadan meydana gelen ve çoğu zaman göz önüne alınan davranışa tekabül eden tepki. (Böyle tepkiler genellikle, hayvan uzun süre özel bir etkinlikte [avlanma, gösteriş hareketleri v.b.] bulunmadığı zaman ortaya çıkar. Bu durumda hayvan bunun yerini tutan uyarılara tepkide bulunabilir ya da çoğu zaman gerekli olan harekete geçirici uyarıların hiç biri olmadan bir davranışta bulunabilir. Örneğin, K. Lorenz ehlîleştirilmiş bir sığırcık kuşunun hayalî sinekleri kapma hareketlerini betimleyebilmiştir. Böyle bir etkinliğin başlamasında uyarıların rolünü belirleme güçlüğü, bilginleri «boşa tepki» yerine «etkinlik taşması» deyimini kullanmağa yöneltmiştir.) || *Uyarlayıcı tepki,* kendisine yol açan uyarıyı durdurmaya yönelik tepki. (J.-J. von Uexküll tarafından betimlenen bu tür tepki, kuşkusuz bireyin kendi kendini korumasına yardım eder. Dış uyarıların yol açtığı tepkiler, genellikle, hayvanı hayatı için tehlikeli bir bölgeden ya da öğeden uzaklaştırmağa yöneliktir: kaçınma tepkisi kadar hayvanın iç durumundaki [metabolizma, hormon durumları] değişikliklerin doğurduğu tepkiler de [bu durumda «iştah tepkileri» olarak nitelenir] «uyarlayıcı tepki» adı altında toplanır.) [L]

TERA, Bingazi yakınlarında (Libya) Hagfet ve Tera'da bulunan malzemeyle tanımlanan Yontmataş devri endüstri fasiyesi. Bir mağarada üç düzey bulundu; en eskisi Moustier sanayiine bağlıdır, diğer ikisi İber-Magrıp kültürlerine yakın olan Tera fasiyesini oluşturur. Tera'da birçok rötuşlu lama, fakat az sayıda keski bulunmuştur. (L)

***TERBİYE** i. — Etoloji. *Hayvan terbiyesi,* hayvan psikolojisinde ve etolojide başvurulan alıştırma yöntemi. (Yöntemin esası, yaptığı bir hareketi ödüllendirerek hayvana onu yeniden yaptırmağa dayanır. Özellikle duyu organlarının çalışmasını incelemek için bu yola başvurulur. K. von Frisch arıların görme yeteneğini bu yöntemle incelemiştir.) [L]

***TERCAN,** esk. **Mamahatun,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili) ilçe. — 39 046 nüf., ilçe merkezi 6 027 nüf. (1975); 72 köy (1970). [M]

***TERCEİRA,** Asor takımadalarında ada. — 1969'da, A.B.D. hava kuvvetlerinin 1951'den beri kullandıkları Lajes lojistik hava üssü konusunda Portekiz ile A.B.D. arasında anlaşmazlık çıktı. 1970'te Lajes üssünde yaklaşık olarak 4 000 amerikan askeri vardı. (Bk. PORTEKİZ* [*Askerî tarih*], *Ek.*) [L]

***TERFİ** i. — ANSİKL. Silâhlı kuvvetlerdeki *terfi* esaslarında 3 temmuz 1975 tarih ve 1923 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel kanunuyla bazı değişiklikler yapıldı. Yeni düzenlemeye göre terfi işlemleri şöyle yürütülür:

teğmen-binbaşı: bu iki rütbe arasındaki subaylardan terfi sırasına girenler, sicil notu ortalamaları saptanarak kendi sınıfları içinde sıralanırlar. Bunlardan sicil notu ortalaması, sicil tam notunun yüzde 60'ını ya da daha yukarısını tutturanlar, en üstün yeterlik derecesinden başlamak üzere, bir üst rütbeye yükseltilirler;

yarbay-albay: yükselme sırasına giren yarbay ve albayların o rütbedeki sicil notu ortalamaları saptanır. Bunlardan sicil notu ortalaması, sicil tam notunun yüzde 60'ını ya da daha yukarısını tutturanlar, binbaşılık ve yarbaylık rütbelerinde aldıkları sicil notları toplamının sicil notu adedine bölünmesiyle elde edilecek sayıya göre kendi sınıfları içinde sıralanırlar. Bu işlemden sonra sicil notu ortalaması sicil tam notunun yüzde 70'ini bulanlar ve geçenler kanunun 41. maddesinde belirlenen kadro oranına göre ve o yıl gösterilen kontenjan sınırları içinde terfi ettirilirler;

albay: yükselme sırası gelen albayların sicil notu ortalaması kuvvet komutanları ve jandarma genel komutanı tarafından saptanır. Buna göre albaylık sicil notu ortalaması sicil tam notunun yüzde 60'ı ve daha yukarısı olanlar, binbaşılıktan başlayarak albaylığın son yılına kadar aldıkları sicil notları toplamının sicil notu sayısına bölünmesi sonucu ortaya çıkan not dikkate alınarak kendi sınıfları içinde, kurmaylar ise sınıflarına bakılmaksızın kendi aralarında (Hava kuvvetlerinde pilotlar ve hava yer kurmayları ayrı ayrı olmak üzere), sıralanırlar. Böylece sıraya konan albaylardan sicil notları sicil tam notunun yüzde 70'i ve daha yukarısı olanların dosyaları Yüksek Askerî Şûra'ya sunulur. Yüksek Askerî Şûra da bunları yasanın 54. maddesine göre değerlendirir.

Üstün başarı: 14 temmuz 1975 tarihli ve 1875 sayılı yasa ile üstün başarı gösteren yüzbaşı ve binbaşıların terfi esasları da şöyledir: bunların rütbelerindeki bekleme sürelerinin bitiminden bir yıl önce rütbelerine ait geçerli sicil notu ortalaması saptanır. Sicil notu ortalaması sicil tam notunun yüzde 90'ını veya daha fazlasını tutturanlar, en yüksek not ortalamasından başlayarak sıralanırlar. Bunlardan yüzde 6 oranına kadar olanları ilgili kuvvet komutanı veya jandarma genel komutanının uygun görmesi üzerine ve not ortalaması en yüksek olanından başlayarak bir üst rütbeye yükseltilirler.

Her yıl düzenlenecek sicil belgelerinin şekli ve içeriği ile sınıf ve rütbelerinin özelliklerine göre nasıl ve kimler tarafından ve hangi zamanlarda doldurulacağı, üstün başarı kıdemleriyle lisans üstü öğrenim kıdemlerinin verilme yöntemleri Subay Sicil yönetmeliğinde gösterilir. Bu konular Subay Sicil yönetmeliğinin 1.-29. maddelerinde belirlenmiştir. (M)

***TERİM** i. — Mat. *Bir değişkenli bir çokterimlinin yönleyici terimi,* bu çokterimlinin en yüksek dereceli birterimlisi. (L)

***TERKOS gölü,** yeni adı **Durusu gölü,** İstanbul'un 50 km kadar kuzeybatısında, Karadeniz kıyısı yakınında tatlısu gölü. — Terkos köyü (yeni adı *Durusu*) 1 448 nüf. (1970). [M]

TERLEME-BUHARLAŞMA bls. i. Fiz. Toprakta geçici süre için birikmiş olan suyun bir kısmının, bitkilerin terlemesi ve yerdeki suyun buharlaşması sayesinde atmosfere dönmesini sağlayan genel olay.

— ANSİKL. Fiz. *Terleme-buharlaşma* iki çeşittir. Gerçek terleme-buharlaşma (G.T.B.), toprakta önceden birikmiş ve yağmurlara inmiş suları emmiş bulunan, ama su ihtiyacı gene tümüyle karşılanmış olmayan bir bitki örtüsünün gerçekten yitirdiği suyu gösterir. Bu suyun miktarı bir tarım bitkisi ekilerek ve yere bir ölçü âleti gömülerek ölçülebilir. Normal olarak bitkiyle örtülü bir topraktа meydana gelen fiziksel buharlaşma, terleme-buharlaşma yoluyla uçan suyun onda birini geçmez. Bu nedenle çıplak bir toprak, bitkiyle örtülü topraktan daha az su kaybeder. Bir tarladaki zararlı otlar su kaybını çoğaltır. Tam terleme-buharlaşma (T.T.B.), sürekli olarak büyük ölçüde suyla beslenen bir bitki örtüsünün atmosfere verdiği toplam su miktarıdır. Bu miktar doğrudan doğruya ölçülebilir: toprağa verilen su ile ölçme âletinde toplanan su arasındaki fark bunu gösterir. Aynı fark bazı pratik formüllerle de bulunabilir. Bu formüllerden yağış, buharlaşma ve akan su arasındaki bağıntılara dayalı türk formülü, şiddetli rüzgâr almayan bütün bölgelerde uygulanabilir. Belli bir tarım bitkisi ve belli bir bölge için G.T.B. ve T.T.B.'nin bilinmesi, bitkinin su ihtiyacını tahmin edebilmek için esastır. G.T.B., T.T.B.'den az olduğu zaman, bitki büyük ölçüde su kaybetmemek için gözeneklerini büzer, ama bitkinin besin yapması da aynı oranda azalır. Son on yılda (1960-1970) bütün dünyada su tüketimi iki kat arttı ve bunun yarısı tarım bitkilerini sulamada kullanıldı. Büyük ölçüde sulama yapılınca, toprak fazla suyu tutamaz ve akıp giden sulardan bitkiler yararlanamaz. G.T.B.'nin değeri T.T.B.'nin değerine yakın olduğu zaman verim en uygun düzeye ulaşır. Su ziyankârlığı çok yakın bir gelecekte hiç de hoş görülmeyecektir; çünkü bütün alanlarda ihtiyaç arttıkça su daha değerli bir mal olacaktır. (L)

***TERME,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili) ilçe. — 96 183 nüf., ilçe merkezi 15 773 nüf. (1975); 72 köy (1970). [M]

***TERMOELEKTRİK** sıf. — Soğutma. *Termoelektrik modül,* Peltier etkisiyle soğuk üreten küçük aygıt.

— ANSİKL. *Termoelektrik modül,* yarı iletken iki malzemeden yapılmış küp biçimindeki sabit kontakların dama tahtası şeklinde birleştirilmesinden oluşur; bu sabit kontaklar bakır levhalarla seri bağlantı halinde olduğundan, kontak ve bakır levha bütününden bir elektrik akımının geçmesi damanın bir yüzünün soğumasına, öbür yüzünün ise ısınmasına yol açar. (L)

***TERMOGRAFİ** i. — ANSİKL. Tıp. Derideki boyarmadde oranı ne olursa olsun, insan derisinin 4-20 mikron dalga boyunda ısı yayma gücü, siyah cisminkinin yaklaşık yüzde 1'ine eşittir. Derinin sıcaklığı 23-36°C arasında değişir; alttaki dokuların ısı iletkenliği ve yerel kan dolaşımı bu işte önemli rol oynar. Damarlanma bozukluklarında, özellikle kol ve bacaklardaki damarlanma bozukluklarında (arterit, Reynaud hastalığı v.b.) ve kanserlerde (özellikle meme kanseri) *termografi*'nin kullanılması buna dayanır, çünkü aşırı damarlanmış olan kanserli bölge daha sıcak olur (elle yoklandığı zaman fark edilen bir şişliğin kanser mi, yoksa basit bir kist mi olduğu buna bakılarak anlaşılır).

Ancak ölçülen sıcaklık farkları çok zayıf olduğu için çok duyarlı bir aygıta ihtiyaç vardır. Bir kısım aygıtlarda, germanyumdan yapılmış bir mercek sistemi sayesinde, hastanın belli bir yerinden yayınan kızılaltı ışınımını bir noktada toplayabilen bir termistor kullanılır. Bu optik sistem hareketli olduğu için incelenen yüzeyi çizgi çizgi tarar, sonra görüntü bir perdeye yansıtılarak resmi çekilir. Diğer aygıtlarda fotoiletkenli detektörler kullanılır. Günümüzde daha duyarlı ve yeni bir fotoğraf yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemde *sıvı billûr*'lardan yararlanılır. Billûrlar deriye sürülen kloroformun içindeki kolesterol tuzlarından oluşur; derinin rengi sıcaklığa bağlı olarak değiştiğine göre elde edilen termogram hasta derinin renkli fotoğrafından başka bir şey değildir. (L)

***TERMOGRAM** i. — Tıp. Vücut yüzeyinin değişik yerlerinden termografi* (*Ek*) yoluyla alınan sıcaklıkları gösteren eğri. (L)

TERMOKROMİ i. (yun. *therm* [*o*], sıcaklık ve *khrôma,* renk'ten fr. *thermochromie*). Kim. Bazı katı maddelerin (örneğin kükürt ve fosfor), sıcakta daha koyu, soğukta daha açık bir renk alma özelliği. (L)

***TERMOMEKANİK** sıf. — Metalürji. Bir çeliğin ısıl işlem çevrimi sırasında uygulanan mekanik şekil değiştirme işlemi için kullanılır: *Termomekanik işlem, yalnız parçalara sıcakta biçim vermek için değil, ayrıca inşaat ve takım çeliğinin mekanik niteliklerini, özellikle yorulmaya karşı direncini arttırmak için uygulanır.*

— ANSİKL. Önceleri yalnız martensit dönüşümüyle sertleştirilecek çelik parçaların eşısıl suverme işlemi sırasındaki yüzeysel şekil değişimi halinde uygulanan *termomekanik* işlem bugün, ısıl işlemlerin çeşitli çevrimleri sırasında, genellikle ostenitli bileşenin eşısıl dönüşüm evresinde dönme, haddeleme, çekme, tel çekme v.b. işlemler le parçanın bütün kütlesinde şekil değişimine yol açacak biçimde genişletilmiştir. Sanayide çelikler için başlıca üç termomekanik işlem uygulanır:

— çeliğin dönüşüm noktasının üstündeki bir sıcaklıkta ostenitleme ısıtması ve bu sıcaklıkta şekil değişimi, sonra suverme ve menevişleme;

— ostenitleme ısıtması, sonra düşük sıcaklıkta, 400 ile 600°C'a doğru kararsız ostenit bölgesinde şekil değişimi, ardından suverme ve menevişleme;

— ostenitleme ısıtması, sonra 700°C'a doğru ara sıcaklıkta şekil değişimi, ardından suverme ve menevişleme.

İstenen şekil değişimlerine ve elde edilecek niteliklere göre bu temel işlemler arasında bir seçim yapılır. Termomekanik işlemlerin yararı, çeliklere sıcakta biçim verirken bir yandan da mekanik özelliklerinin arttırılmasıdır; nitekim, az miktarda nikel-kromtungsten'le alaşım halindeki bir çeliğe 550°C'ta bir şekil değişimiyle termomekanik işlem uygulandığında, R = 250 hbar'lık çeke-

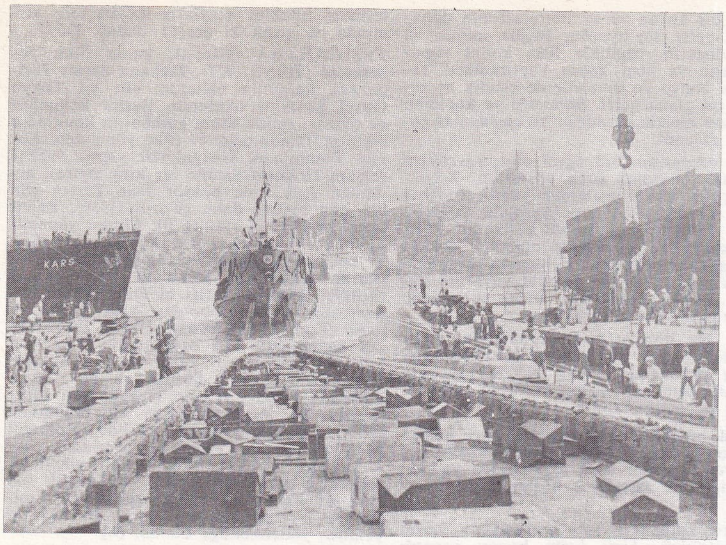

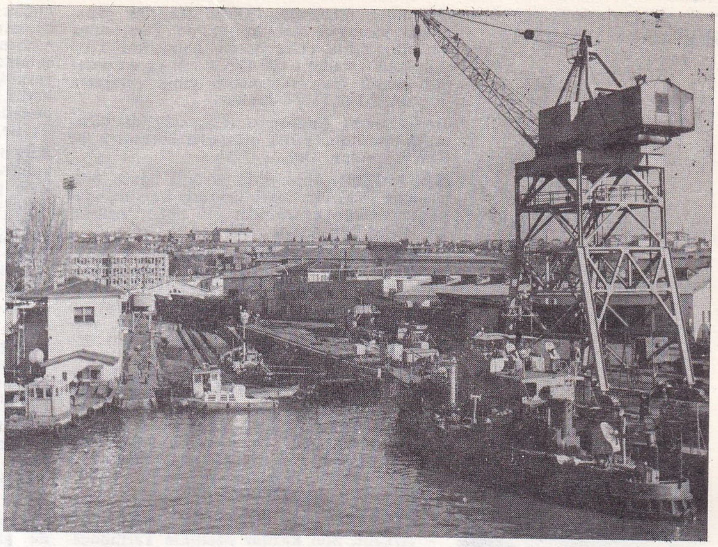

Taşkızak tersanesi (İstanbul, Haliç): solda, tersanede yapılan bir şehir hatları gemisinin denize indirilişi; sağda, tersaneden bir görünüş

rek kopma dayancı ve A = yüzde 6 oranında bir uzama özelliği kazanır; oysa normal işlemden geçmiş çelikte bu rakamların değeri R = 150 hbar ve A = yüzde 1'dir. Bazı çeliklerde ise termomekanik işlemler, özellikle yorulmaya karşı dayancı ve düşük sıcaklıklarda sarsım direncini (soğutma cihazları organlarında) yükseltir. (L)

***TERMOMETRE** i. — ANSİKL. Kriyoloji*-nin (*Ek*) gelişimi, çok düşük sıcaklıkların ölçülmesini sağlayabilecek çeşitli *termometre* türlerinin gerçekleştirilmesine yol açtı. *Akustik termometre* ilkesi, bir gaz içinde ses hızının ölçümüne dayanır. *Magnetik termometre*'de, özel olarak seçilmiş bir maddenin magnetik özelliklerinden birinin (örneğin mıknatıslanabilme) geçirdiği değişiklikler ölçülür. *Nükleer magnetik rezonanslı termometre*, madenlerin nükleer paramagnetizmasından yararlanır ve spin-ağ gevşeme süresine dayanarak sıcaklığı ölçer. Bunlardan başka *yarı iletkenli termometre* ya da *elektronik termometre* ve *gamma ışınlı termometre*'ler yapılmıştır. (L)

***TERMOPLASTİK** sıf. — Teknol. *Termoplastik elyafla kaplama*, uzun süre depoda tutulacak gereç ve mallara uygulanan ve üzerlerine termoplastik elyaf püskürterek parçanın her yanını saracak bir koza oluşturmağa dayanan koruma yöntemi.

— ANSİKL. *Termoplastik elyafla kaplama*, kullanılmayan askerî gereçlerin, depolanan malların ya da denizyoluyla taşınmak üzere bekletilen makinelerin uzun sürecek bir depolama süresi içinde bozulmadan saklanabilmesi için uygulanır. Bu yöntemin temeli, parçanın her yanını saran seyrek dokulu bir kumaş üzerine boya tabancasıyla termoplastik madde elyafı püskürtmektir. Termoplastik elyaf özel eriticilerde eritildiği için, bu püskürtme sonucunda, tabanca boyasında olduğu gibi ince tanecikler değil, kumaş üzerine çökelerek gerçek bir koza oluşturan uzun ve kesiksiz iplikçikler elde edilir; daha sonra kozanın üzerine vernik sürülerek tam bir sızdırmazlık sağlanır. (L)

***TER-OVANESYAN** (İgor), sovyet atleti. — 1969'da yeniden Avrupa uzun atlama şampiyonu oldu, 1972'de 7,94 ile 12. sırayı aldı. (L)

***TERRA AMATA**, Nice'te (Fransa) Tarihöncesi'ne ait yerleşme. — Eski kazık çukurlarının yeri ve buluntuların dağılımı bu yerleşmenin dikdörtgen biçiminde olduğunu gösterir; bu dikdörtgen alan içinde, dermeçatma bir taş duvarla korunan bir kulübenin kalıntıları, ayrıca ucu sivriltilmiş çakıl taşından kesiciler, tek-tük her iki yüzü bilenmiş taş baltalar bulundu. Geyik boynuzlarının da belli bir amaçla koparıldığı tahmin ediliyor. Bulunan hayvan kalıntılarından (gergedan, fil) iklimin ılıman olduğu, bitki kalıntılarından (çam, meşe, eğreltiotu) ise Terra Amata'nın mevsimlik (ilkbahar) bir yerleşme yeri olduğu anlaşılır. Büyük bir olasılıkla çölgenin sakinleri, gittikleri yerlere çok kısa bir süre için yerleşen göçebe avcılardır. (L)

Terrible (le), *Redoutable** (*Ek*) serisinden, nükleer itişli ikinci fransız denizaltısı. 1972 sonunda hizmete giren bu nükleer denizaltı SLBM füzeleriyle donatılmıştır. (L)

TERRY (Walter), amerikalı dans eleştirmeni ve yazarı (Brooklyn, New York 1913). Kuzey Carolina üniversitesinde edebiyat öğrenimi gördü; çeşitli dans tekniklerini ve üslûplarını inceledi. *Boston Herald*'da (1936-1939) dans eleştirmeleri yazdı. 1939-1942 arasında *New York Herald Tribune*'de dans eleştirmenliği ve yazı işleri müdürlüğü yaptı; Army Air Corps'da (Hava Kuvvetleri ordusu) görev aldı (1942-1945). Savaşın bitiminde *New York Herald Tribune*'e döndü ve 1966 yılına kadar bu gazetede çalıştı. Aynı yıl *World Journal Tribune*, daha sonra da *Saturday Times* (1967) ve *Saturday Review*'e (1968-1973) girdi. 1973'te *World Magazine*'in yöneticisi oldu. *Sunday Times*'ın Londra muhabirliğini yaptı. *Encyclopaedia britannica* ve *Dance Encyclopaedia*'nın yayımlanmasına katkıda bulundu. Dans üstüne çeşitli yapıtlar yayımladı: *Ballet in action* (1954); *Miss Ruth* (Ruth Saint Denis'nin biyografisi) [1969]; *Ballet: A pictorial history* (Resimlerle bale tarihi) [1971]; *Father of modern dance* (Modern dansın babası) [Ted Shawn'ın biyografisi, 1973]. (L)

***TERSANE** i. — ANSİKL. Denizcilik Bankası T.A.O.'ya bağlı *tersane*'lerde şu gelişmeler oldu:

Alaybey tersanesi, İzmir'dedir. 20 974 m²'lik bir alanı kaplar. 1925'te Uşakîzade Muammer Bey tarafından fransız GİFRET şirketinden küçük bir atelye halinde satın alındı. 1934'te Maliye bakanlığına bağlı İzmir Liman işletmesine, 1938'de Denizbank'a, 1952'de Denizcilik Bankası T.A.O.'ya devredildi. 1975'te tersane alanının 80 000 m²'ye çıkarılması çalışmalarına başlandı. Bu çalışmalar sonunda yeni gemi yapım kapasitesinin 12 500 DWT tona çıkarılması ve Türkiye'de ilk gemi asansörünün kullanılması öngörüldü.

Hasköy tersanesi, İstanbul'da, Hasköy ve Halıcıoğlu iskeleleri arasında kurulu gemi yapım yeri (kuruluşu 1861). Küçük atelyelerden oluşan tersanede önceleri Şirketi Hayriye'nin vapurları bakılıyor ve tamir ediliyordu. 1884'te buraya 45 metrelik ahşap kızak yapıldı. 1910'da yeni bir kızak ve ırgat eklendi. Tesis 1945'te Denizbank'a bağlandı; 1952'de Denizcilik Bankası T.A.O.'ya devredildi; aynı tarihlerde 50'şer metrelik iki havuz, 450'şer ton çekebilecek iki kızak ve 10 tonluk bir kreyn ile takviye edilerek yılda 750'şer tonluk iki koster ve iki büyük römorkör yapabilecek duruma getirildi.

İstinye tersanesi, İstanbul'da, İstinye semtinde gemi tamir ve yapım yeri (kuruluşu 1912). Fransız St. Nazaire firması tarafından kurulan tersane 8 500 tonluk bir yüzer havuzla donatıldı. Birinci Dünya savaşı yıllarında burası deniz üssü olarak kullanıldı. Tesis, Denizcilik Bankası T.A.O.'ya devredildikten (1952) sonra iki tane 5'er tonluk yüzer havuz, saç, dökümhane, elektrik atelyeleri, marangozluk atelyesi gibi bölümlerle takviye edildi; rıhtımlarının uzunluğu 587 metreye çıkarıldı ve kapasitesi yılda 450 000 toplam DWT tonluk 170-180 geminin havuzlama işini yapabilecek düzeye yükseltildi.

Pendik tersanesi* (*Ek*), İstanbul'da 866 000 m²'lik bir alanda yapılmasına başlanan tersanenin yapımı için ilk karar 1938'de alındı, daha sonra 1969'da yeni bir kararla tesisin kurulmasına başlandı.

Deniz Kuvvetleri komutanlığına bağlı tersaneler şunlardır:

Gölcük tersanesi. Bk. GÖLCÜK TERSANESİ, *Ek*.

Taşkızak tersanesi, Fatih Sultan Mehmed tarafından Haliç'te kuruldu (1455). III. Selim döneminde donanmanın önem kazanması üzerine Fransa ve İsveç'ten gelen mühendislerle güçlendirildi, dökümhane yapıldı. 1886'da tersanede dünyanın ilk denizaltı gemisinin montajı yapıldı. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında tesis sökülerek Gölcük tersanesine taşındı. 1937'de Almanya'ya ısmarlanan dört denizaltı gemisinden ikisinin Taşkızak tersanesinde yapılması öngörülünce tesis yeniden canlandırıldı.

Son yıllarda özel kesime ait gemi yapım kuruluşları da gelişmeye başladı. Başlıca özel tersaneler şunlardır:

Anadolu Gemi İnşaat kızakları, 1954'te İstanbul'da Fener'de kuruldu; 1971'de Büyükdere - Çayırbaşı'na taşındı. Tersane 2 500 DWT ton gemi yapımına elverişli olmasına rağmen daha çok küçük tekne yapımına ağırlık verdi.

Çelik Tekne tersanesi, 1959'da Sütlüce'de kuruldu. 2 000 DWT ton gemi yapımına elverişlidir.

Çeliktrans, 1958'de Büyükdere'de gemi yapım ve onarım tersanesi olarak kuruldu, 2 500 DWT tona kadar gemi yapımına elverişlidir.

Denizcilik A.Ş. Beykoz tersanesi, 1959'da kuruldu. 8 000 DWT tonluk dahil, her çeşit gemi yapımına elverişlidir.

Gaye Gemicilik Armatörlük ve Yapım Endüstrisi Ltd. Şti., 1968'de Haliç'te çalışmağa başladı, ortalama yıllık üretimi 1 100 DWT tondur.

Gemi İnşaat Koll. Şti., kuruluşu oldukça eski olan tersanede 1966'da çelik gemi yapımına başlandı. Ortalama yıllık üretimi 785 DWT ton.

Gemi İş tersanesi, 1890'da Haliç Feneri'nde küçük çapta gemilerin kızaklanması ve onarımı için kuruldu. Ortalama yıllık üretimi 2 200 DWT tondur.

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Marmara tersanesi, 1970'te Haliç'te çalışmağa başlayan tersane 1972'de Yarımca'ya taşındı. Yıllık çelik işleme kapasitesi 5 000 ton çelik (3 adet 6 000 DWT ton ya da muadili gemi) olan tersanenin yıllık ortalama üretimi 2 000 DWT tondur.

Sedef Gemi Endüstrisi A.Ş., 1972'de Gebze'de kuruldu. Yıllık ortalama üretimi 2 500 DWT tondur. (M)

TERSANNE, Fransa'da Drôme idare bölgesinde (Valence idare çevresi) komün, idare bölgesinin kuzeyinde; 213 nüf. Yeraltında doğal gaz yatağı. (L)

TERSANSZKY JÖZSİ (Jenö), macar yazarı (Nagybanya 1882). *Nyugat* (Batı) dergisi çevresinde toplanan genç yazarlar arasında yazı hayatına başladı. Macar edebiyatının ilk barışçıl hikâyesi olan *«Hoşça kal, sevgili...»* (1915) adlı büyük hikâyesinden dolayı bozgunculukla suçlandı. Neşeli ve yürekli bir demiryolu işçisini anlatan, birkaç ciltlik büyük eseri *Martin Coucou* (1923-1942) Avrupa serüven romanlarının havasını taşır. Diğer başlıca eserleri: *«Papatyanın türküsü»* (1929) ve *«Tavşan yahnisi efsanesi»* (1936); *«Serenad, vahşi roman»* (1959); *«Tuna üzerinde bir ada»* (1970); *«Barbara'nın aşkı»* (1972). [L]

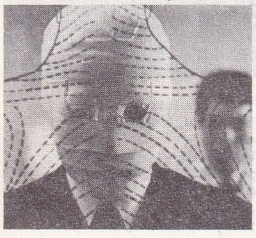

Hiroşi TEŞIGAHARA «Bir başkasının yüzü» (1965)

***TESALYA,** Kıta Yunanistanı'nda bölge.
— Arkeol. Son kazılar özellikle Tarihöncesi devreyi aydınlattı ve Yontmataş devrine kadar varan bir yerleşimi kanıtladı. Tırnova ve Larissa yakınında Cilâlıtaş devrine ait birçok ev ortaya çıkarıldı. Adını, ait olduğu yerleşmeden alan Sesklo kültürü de incelendi. En eski yerleşim düzeyi Önseramik evresine rastlar; burada ahşap evlerin temel izleri bulundu. Pharsale yakınında bulunan çok sayıda Cilâlıtaş devrine ait eşya parçası, bölgenin o devirden beri oturulduğunu kanıtlıyor. Dimini'de Orta Hellas uygarlığına ait evler (en büyük odanın ortasında ocak ile) ve Trakya-Makedonya bölgelerinden ithal edilmiş seramik ortaya çıkarıldı. Persufli'de bulunan birçok vazo Minyai* uygarlığıyla bağlar olduğunu gösteriyor.

Ossa bölgesinde Spilia köyü yakınında birçok Mykenai tholos'u bulundu. Megha Monastrian'da Son Hellas III A ve III B mezarlarından ilginç mezar eşyası çıktı. Tırhala'da üst üste tabakalar Bronz çağından İlk Hıristiyanlık devrine kadar uzanıyor. Burada ayrıca bir II. yy.a ait mozaikli roma binası ortaya çıkarıldı; ele geçen en eski parçalar M.Ö. II. ve I. yy.a ait yazıtlı mermer stellerdir. Filia'da Athena İtonia tapınağı kazılarında çok sayıda demir ve bronz sungular, M.Ö. II. yy. tarihli, ithaflı Tesalya «koinon»u yazıtı bulundu. Larissa akropolü bölgesinde antik tiyatro temizlendi, M.Ö. IV. yy.dan kalma bir bina ve İmparatorluk devrine ait birçok mezar bulundu. Eşyayı vazolar, pişmiş topraktan heykelcikler, kuros heykelcikleri, üzerinde hayvan kabartması olan birçok tablet oluşturuyor. Bir başka bina (M.Ö. IV. yy.dan kalma bir «stoa» olmalıdır) ortaya çıkarıldı. Dimitrias'a 4 km mesafedeki Goritra'da surlu bir yerleşme kazılmaktadır. Bu şehirdeki helenistik sarayın incelenmesinden, özellikle Vergina* (*Ek*) makedonya sarayına benzeyen bu yapının kısmen eski haline konabilmesi ilginç sonuçlar verdi. III. ve II. yy. seramik malzemesi ve sikkeleri boldur. Sarayın 4 km güneyinde, birçok tapınakla liman tesislerini kapsayan önemli bir yerleşme bulundu.

Fethi TEVETOĞLU

Büyük Nea Ankhialos (Phthiotis Thebai'si) bazilikası gerek özenli mimarisi, gerek süslemelerinin niteliğiyle (sütun başlıkları ve mozaikler), Yunanistan'daki ilk hıristiyan anıtlarının en ilginçlerinden biridir. 1970'te bulunan bir yazıttan beri «Piskopos Petrus bazilikası» diye anılmaktadır. (L)

***TESİSAT** i. — ANSİKL. İnş. Bir kısım eski yapıların yenilenmesine ve birçok yeni konut yapılmasına rağmen Türkiye'de *sıhhi tesisat donatımı* batı ülkelerine göre hayli geridir: köylerde evlerin hemen hemen hepsinde, şehir ve kasabalarda ise büyük bir kısmında banyo odası yoktur. (Bütün Türkiye'de evlerin yüzde 1,6'sında banyo, yüzde 52'sinde basit gusülhane).

Küçük bir azınlığın yaptırdığı lüks banyolar hesaba katılmazsa son yıllara kadar sıhhî tesisat sadece bir sağlık sorunu olarak ele alınıyordu. Banyoların mermerden küçük bir kurna ve bir termosifonla donatılması yeter sayılıyordu. Bugün mimar ve mühendislerin, özellikle lüks konut yapıp satanların ve yeni konut yaptıranların sayesinde banyo ve tuvaletlerde estetik ve rahatlık ön plana geçti. Seramiğe ve kaplama metallere plastik maddeler ve paslanmaz çelik de eklendi.

Banyo odalarının baş öğesi olan küvetlerin kullanışlı olmasına özen gösterildi. Küvetlerin çoğu emaye metalden yapılır (dökme demir ya da çelik saç). Seramik küvetler yalnız çok lüks konutlarda kullanılır. Plastik maddeler, bakımı güç olmakla birlikte daha gözalıcı biçimde küvetlerin yapımına olanak verdi. Zemine gömülü yuvarlak küvetleri, pahalı olduğu için ancak çok küçük bir azınlık kullanabilmektedir.

Esnek bir boruya bağlı tutamaklı, «telefon» biçimindeki muslukların genelleşmesiyle duş sistemi de büyük ölçüde yaygınlık kazandı. Bunlarda suyun fışkırma gücü ve biçimi de ayarlanabilir.

Mozaik lavabo ve helâ taşları hemen hemen ortadan kalktı, onların yerine porselen lavabo ve klozetler aldı. Mermerden yapılan eski tip helâ taşlarıysa büsbütün yapılmaz oldu.

Eskiden kullanılan sarı muslukların yerini de galvanizli, kimi kuğu boynu uzantılı musluk ve bataryalar aldı. (ML)

TESTA (Alberto), italyan dans yazarı, koreografı ve eğitmeni (Torino 1922). Dansı Cecchetti okulunda öğrendi, sonra Susanna Egri'nin yanında çalıştı. On beş yıl süreyle özellikle Leonide Massine ve Aurel Milloss yönetiminde, başlıca italyan tiyatrolarında dans etti ve dışarıda dans üstüne hazırladığı bir tezle edebiyat doktorası verdi. Birçok gösteri düzenleyen Testa, Spolete'deki Deux-Mondes festivalinde (1967-1969) «Dans konserleri»nde yenilik yarattı. 1972'de Milano'da Scala ve Venedik'te Fenice sahnelerinde sunulan Diaghilev sergisini düzenledi; *Leopar* (Gatto pardo) [L. Visconti, 1962] ve *Romeo ve Juliet* (Zeffirelli'nin, 1968) filimlerine koreografi bölümü için yardım etti. *la Danse, I grandi musicisti, Ballet today, Il dramma* dergileri için muhabirlik ve eleştirmenlik yaptı; 1963'ten beri Roma Ulusal Dans akademisinde profesördür; 1970'te *Discorso sulla danza e sul baletto*'yu (Dans ve bale üstüne konuşma) yayımladı. (L)

***TEŞHİS** i. — Tıp. *Doğum öncesi teşhis*, dölütteki bir hastalığın doğumdan önce teşhisi.

— ANSİKL. *Doğum öncesi teşhis*. Amniyosentez* (*Ek*) yoluyla alınan amniyos sıvısının muayenesi, kuramsal olarak, dölyatağındaki dölüt hakkında, doğumdan önce bazı teşhislerde bulunmak olanağını verir. Böylece gerek cinsiyet kromatini araştırılarak, gerek flüorışı tekniğiyle ya da elde edilen dölüt hücrelerinin kültürü yapıldıktan sonra karyotip tespiti yoluyla bir Y kromozomu meydana çıkarılarak *doğum öncesi cinsiyet teşhisi* yapılabilir. İlgi çekiciliği dışında, bu doğum öncesi cinsiyet teşhisi, cinsiyete bağlı olan ve yalnız erkek çocuklarda görülen çekinik gen hastalıklarının önlenmesi bakımından üstünde durulmağa değer. Bir karyotip tespiti yapıldıktan sonra *kromozom sapması teşhisi* de yapılabilir. Bu teşhisin en büyük yararı, annenin daha önce, kromozomsal bir anormallik, özellikle translokasyona bağlı (bu translokasyonun taşıyıcısı anne olabileceği gibi baba da olabilir) trizomi 21 (mongolizm) gösteren bir çocuk doğurmuş olması halinde görülür. Öncekilerden ayrı olarak, bu muayenenin 40 yaşından yukarı bütün gebe kadınlara uygulanması gerekir. Ama bunun büyük bir yararı yoktur, çünkü bu durumda trizomi 21'lerin ancak onda biri ile beşte biri izlenebilir.

Ayrıca, amniyos sıvısındaki çeşitli enzimlerin araştırılmasıyla, enzim eksikliğinden ileri gelen *metabolizma hastalıklarının teşhisi* yapılabilir. Ancak bu işlem çok ince, titiz ve masraflı teknikleri gerektirdiği gibi sonuçlar da ancak 4-6 hafta içinde alınabilir. Verilen bazı bilgilerin uyandırdığı izlenimin tersine doğum öncesi teşhis ancak birkaç anormallik bakımından ilgi çekicidir. Bu teşhis hiç bir zaman çocukta kromozom sapmasına bağlı olmayan doğuştan bir şekil bozukluğunun bulunmadığını göstermez; nitekim olayların büyük bir kısmında ne yazık ki gerçek budur. (L)

TEŞİGAHARA (Hiroşi), japon filim yönetmeni (Tokyo 1927). İkebana ustası Teşigahara Sofu'nun oğludur; altı yıl Tokyo Güzel Sanatlar okulunun Resim bölümünde okudu; sonra, atom bombasını konu alan bir dizi filimde belgesel filim yönetmeni Kamei Fumio'nun asistanlığını yaptı. 1953'te ressam Hokusai üstüne bir kısa metraj, ardından A.B.D.'de boksör Jose Torres için bir kısa metraj daha çevirdi (1959). Babasının yardımıyla 1960'ta ilk filmini yapabildi: *«Tuzak»*. Daha sonra gerçeküstücü «Seiki no kai» topluluğunun çalışmalarına katılarak yazar Abe Kobo ile anlaştı ve o tarihten sonra çevirdiği bütün filimlerin senaryosunu Abe Kobo'dan aldı: *Suna no anna* (Kumsalların kadını) [1963], 1964 Cannes festivalinde jüri özel ödülü; *Tanin no kao* (Bir başkasının yüzü) [1965]; *Moetsukita şizu* («Kavruk harita» ya da «Yırtık düzlem») [1968]. *«Çağın çiçeği»* adlı uluslararası bir ortak yapımın bir bölümünü (*Aku*) yönettikten sonra, 1967'de, otomobil yarışları üstüne çevirmeyi tasarladığı *Bakuso* adlı belgesel filmini malî güçlükler nedeniyle gerçekleştiremedi. Bir trafik kazası sonucu üç yıl setten uzak kalan Teşigahara 1971'de *Yaz askerleri* adlı filmiyle yeniden yönetmenliğe döndü. (L)

TEŞİGAHARA (Sofu), japon ikebana sanatçısı, heykelcisi, ressamı ve hattatı (Tokyo 1900). Çiçek düzenleme sanatçısı ve öğretmeni olan babasından çok küçük yaşlarda ikebana sanatının inceliklerini öğrenen Teşigahara, 1926'da İnstitut Sogetsu adıyla kendi ikebana okulunu kurdu; çağdaş mimarlık yapılarına yerleştirildiğinde tam bir uyum sağlayabilen dev boyutlu yaratılarında düş gücünü alabildiğine özgür bırakarak ikebananın geleneksel kavramlarına devrim yaptı. İkebanalarındaki ruhu, taş, demir, bronz, bakır ve özellikle ağaç gibi daha uzun ömürlü gereçlere aktararak hayalî, fakat gene de japon mitlerine, örneğin *Kociki*'ye (*Eski şeyler derlemesi*) bağlı ve her zaman doğanın damgasını taşıyan heykeller yarattı. Yapıtları, doğal biçimlere yakın bir soyutlamayla ruh ve maddenin düğüm düğüm çalları andıran biçimlerde birbiriyle kaynaştığı kozmik bir evren görünümü verir. Sanatçının en sevdiği gereç, bazen bakırla ya da bakır ve çelikle birlikte kullandığı ağaçtır; ayrıca taşı yonttuğu da olur. Heykellerinin yanı sıra, hat sanatıyla büyük boy tablolar (*Mandara*, 1968) ve geniş paravanlar yapmıştır. (L)

TEŞİK-TAŞ, S.S.C.B.'de (Özbekistan), Buhara bölgesinde tarihöncesi yer. Moustier sanayiine ait beş düzeyli bir diziye rastlandı; sonuncu düzeyde bir ilkel insan mezarı vardır (riss-würm buzullararası). [L]

***TETLEY** (Glen), amerikalı dansçı ve koreograf. — Konuk koreograf olarak New Ballet Rambert hesabına *Freefall* ve *Ziggurat*'ı (1967), *Embrace tiger and return to mountain*'ı (1968), *Rag-Dances*'ı (1971) sahneye koydu. Sahne çalışmalarını bırakmadan önce bir topluluk kurarak Avrupa'da çeşitli turnelere çıktı. 1962 ve 1968 yılları arasında birçok kere çalıştığı Nederlands Dans Theater'ın 1969'da sanat danışmanı, 1970'te Hans Van Manen ile birlikte ortak yöneticisi ve aynı yıl Van Manen'in ayrılışı üzerine tek yöneticisi oldu. Van Manen ile birlikte, cüretli ve tartışmalı bir eser olan *Değişimler*'i [Stockhausen'in müziğiyle ilkin Hollanda festivalinde sahnelenmişti] düzenledi. Gene Nederlands Dans Theater'da sırasıyla *Circles*'i (Çemberler) [Berio'nun müziği, 1968], *Arena*'yı (M. Subotnik'in müziği, 1969), *İmaginary Film*'i (Schönberg'in müziği, 1970), *Small Parades*'i (Varese'nin müziği, 1972) sahneye koydu. Hamburg operasında ilk defa sahnelediği (1972) *Eşik*'i Hollanda'da tekrarladı. Royal Ballet için *Laborintus*'u (Berio'nun müziği) düzenledi ve ilk temsili Australian Ballet tarafından 1973'te Sidney'de gerçekleştirilen *Gemini*'yi (Hans Werner Henze'nin müziği) sahneye koydu. John Cranko'nun yerine, Stuttgart balesinin başına getirildi (1974). [L]

TETRAFLÜORÜR i. (fr. *tétrafluorure*). Kim. Molekülünde dört flüor atomu bulunan bileşik: *Uranyum tetraflüorür* (UF_4). [L]

Foto. Unijapan (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]; Milliyet arşivi (MEYDAN)

TETRAFONİ i. (fr. *tétraphonie*). Bk. KADRİFONİ, *Ek.*

TEVETOĞLU (Fethi), türk hekimi ve yazarı (İstanbul 1916). İstanbul'da Askerî Tıbbiye okulunu teğmen rütbesiyle bitirdi (1941) ve Gülhane Askerî Tıp akademisinde staj yaptıktan sonra Amerika'da Sahra Sıhhiye Hizmetleri okuluna gönderildi (1949). Aynı yıl Türkiye'ye dönüşünde Askerî Sıhhiye Teknisyen okulunda moral eğitimi öğretmenliği yaparken bir yandan da Ankara Üniversitesi Çocuk Hastalıkları kliniğine devam etti. 1952'de ikinci defa Amerika'ya gönderildi ve orada Texas Üniversitesi Çocuk Hastalıkları kliniğinde asistan olarak çalıştı. 1954'te Driscoll Vakfı Çocuk hastahanesine geçerek üç yıl da orada kaldı. Türkiye'ye dönüşünde (1957) binbaşı rütbesinde askerlikten ayrılarak Samsun'da hekimlik yapmağa başladı. 1960'tan sonra siyasî hayata atılarak A.P.'den Samsun Senato üyesi seçildi (1961-1964).

Tevetoğlu tıbbiyedeki öğrencilik yıllarından başlayarak türkçülük ve turancılık akımlarıyla ilgilendi; *Atsız Mecmua* ve *Orkun* dergilerinde «Atsıza Yoldaş» ve «F. Mengüç» imzasıyla yazılar yazdı. Tıbbiyedeyken çıkardığı *Kopuz* dergisi 1944'te sıkıyönetimce kapatılınca aynı yayını Samsun'da sürdürmeyi denedi, fakat savcılığın müdahalesiyle karşılaştı. Eserleri: *Yarın turan benimdir* (şiirler, 1934); *Bir bayrak altında* (şiirler, 1936); *Hind şairi Tagor, külliyatı, hayatı ve eserleri* (1938); *Fuzulî'nin bahçesi* (1938); *Türklüğe kurban* (şiirler, 1943); *Büyük türkçü Ahmet Hikmet Müftüoğlu, hayatı ve eserleri* (1951); *Enis Behiç Koryürek, hayatı ve eserleri* (1951); *Türkiye'de sosyalist ve komünist akımlar, 1910-1960* (1967); *Atatürk'le Samsun'a çıkanlar* (1971); *Ömer Naci* (1973). [M]

TEYJAT, Fransa'da Dordogne eyaletine (Nontron ilçesi) bağlı komün; arazisi üzerinde iki tarihöncesi yer bulundu: Mairie mağarası ve Mege barınağı; birincisinde iki magdaleniyen düzey, oyma çizgili çok güzel gravürler ve Swidry ucuna benzeyen, eksenden kısa saplı bir tip uç bulundu: son Madeleine fasiyesinin (Magdaleniyen*) özelliği olan bu uca *Teyjat ucu* denir. İkinci kazı yerinde, ötekiyle çağdaş olduğu sanılan bir Madeleine fasiyesi düzeyi ortaya çıkarıldı. (L)

TEZCAN (Şazi), türk futbolcusu ve hakemi (İstanbul 1907 - ay.y. 1962). Futbola 15 yaşında Dârüşşafaka'da başladı. Kasımpaşa ve Beykoz kulüplerinde kalecilik yaptı. 1928'de futbolu bıraktı; 1932'de ilk uluslararası hakem kursunu bitirerek Türkiye'nin üçüncü uluslararası hakemi oldu; 20 yıl süreyle hakemlik yaptı. 1934'te Güneş kulübü müdürlüğü, 1947-1960 arasında da İnönü (Mithatpaşa) stadyumu müdürlüğü yaptı. (M)

TEZONAR (Halûk), türk seramikçisi ve heykeltıraşı (Çorlu 1942). İstanbul Devlet Tatbikî Güzel Sanatlar yüksekokulunun Seramik bölümünü bitirdi (1965); öğrenimi sırasında yaz dönemlerinde Almanya ve Türkiye'deki porselen fabrikalarında mesleğiyle ilgili çalışmalar yaptı. 1965'te açılan sınavı kazanarak aynı okula asistan oldu; asistanlığı süresince resim ve heykel dallarında çalıştı. 1969'da öğretim üyeliğine atandı. 1966-1975 arasında, 5'i yurt dışında, 44 karma sergiye katılan sanatçı 1966'da Uluslararası İstanbul Öğrenci festivali, 1967'de Fransa İle de Bendor uluslararası Korsika heykel yarışması, 1970'te Ankara Yapı ve Kredi bankası heykel yarışmasında birinci ödülü aldı. İlk kişisel sergisini 1969'da Taksim Sanat galerisinde açtı; 1975'te 9. kişisel heykel sergisini açmıştı. 1976'da Tatbikî Güzel Sanatlar yüksekokulunun Seramik bölümü ihtisas dallarından seramik dekorasyonu atelyesinde öğretim üyeliğini sürdürüyordu. Eserleri: Yalova Atatürk anıtı (1971), Polatlı Sakarya şehitleri özgürlük anıtı (1972), İzmir Çeşme kalesi Cezayirli Hasan Paşa anıtı (1974); başlıca heykelleri, Silopi (Mardin) Atatürk heykeli (1968), İstanbul Seyir ve Hidrografi dairesi Piri Reis heykeli (1973), Deniz Harp okulu Cezayirli Hasan Paşa heykeli (1974); başlıca süsleme uygulamaları, İstanbul Galata kulesi (1967), Ankara Beyazıt işhanı demir duvar rölyefi (1969), Berlin İstanbul gece kulübü (1970). [M]

***THANT** (Sithu U), birmanyalı siyaset adamı. — (öl. New York 1974). [L]

THATCHER (Margaret), ingiliz kadın siyasetçi (Grantham 1925). Parlamento'ya ilkin 1959'da girdi, iki yıl sonra sosyal işler bakanlığı yardımcılığına atandı. Heath hükûmetinde millî eğitim ve bilimsel işler bakanı olan (temmuz 1970 - nisan 1974) Margaret Thatcher, 1975 şubatında Muhafazakâr parti başkanlığına seçildi. (L)

***THEBAİ**, Boiotia'da yunan şehri.

— Arkeol. 1963'ten beri yapılan sistemli kazılar şehrin topografyası, birbiri ardınca gelen ve özellikle eski çağlara ait yerleşmeler hakkında bilgimizi artırdı. Şehrin varoşunda, üslûpları Geometrik'ten Helenistik'e kadar uzanan bir antik mezarlığın bulunması burada daha Cilâlıtaş devrinde oturulduğunu ortaya çıkardı. Mykenai sarayının bir kısmı, Minos yapılarına benzeyen salonlar, koridorlar, avlular, depolar, atelyeler, ayrıca kırk kadar silindir biçiminde aka ve kassit mührü bulundu. Sarayın altında Orta Hellas ve İlk Hellas uygarlıklarından kalma daha eski yapılar ortaya çıkarıldı. Eski Hellas tabakasında bronz eşyaya, Son Hellas uygarlığından çömlek parçalarına ve altın mücevherlere rastlandı. Onların yakınında İlk Hellas uygarlığına ait absisli bir bina ortaya çıkarıldı. Bu bina Mykenai tabakalarıyla thesmophorion olduğu sanılan klasik bir binanın altındaydı. Bunun 100 m doğusunda bir başka Mykenai bina külliyesi incelendi ve bir bronz silâhlar deposu temizlendi. Dünyada ilk defa Thebai'de, 1970'te, üzerlerinde iki-üç satırlık yazıtlar bulunan, palmiye biçiminde birçok tablet ele geçti. Kadmeia'nın içinde bile İlk Hellas uygarlığından hıristiyan Ortaçağ'a kadar tabakalar vardır. Buluntular zengin ve ilginçtir: bronz vazolar, altın mücevherler, fildişi maketler ve şaşılacak tazelikte duvar resimleri. Kadmeia'nın etrafındaki tepeler kazıldı: birinde fresklerle süslü Mykenai tipinde odası olan bir mezar, diğerinde, bir höyüğün merkezinde yer alan bir mezar bulundu. Bu mezarlar daha İlkçağ'da soyulmuşlardı ama, ele geçen birkaç mücevherden anlaşıldığına göre mezar eşyası çok zengindi. Seramiğine göre höyük Eski Hellas II'de tarihlendi. Kadmeia'nın kuzeyinde uzanan aşağı şehrin bir kısmı saptandı. Bilinmeyen bir bazilikadan gelen sütun başlıklarıyla mozaiklerden anlaşıldığına göre şehir ilk hıristiyanlar zamanında hâlâ zengin ve bayındırdı. (L)

***THEİLER** (Max), güney amerikalı hekim. — (öl. New Haven, Connecticut 1972). [L]

THEODORAKİS (Mikis), yunanlı besteci (Sakız 1925). Atina ve Paris konservatuvarlarında okudu, sonra R. Leibowitz ile çalıştı. Yunan Halk Direnme örgütünün militanlarından olan Theodorakis çalgılar için pek çok eser bestelemiştir (*Orpheus* balesi, *Birinci senfoni*, *Teruel'li âşıklar* balesi). Eserlerinden bazıları sanatçının siyasal ve ideolojik görüşlerini yansıtır. Besteci ayrıca Eluard ve Lorca'nın şiirleri üstüne ezgiler, vatanseverler cephesi için şarkılar, sahne ve filim müzikleri yazdı (örneğin *Zorba* ve *Z* adlı filimlerin müziği). 1967'de Yunanistan'daki askerî hükûmet darbesinden sonra tutuklandı, 1970'te serbest bırakılınca Fransa'ya yerleşti, sonra askerî hükûmetin iktidardan ayrılması üzerine temmuz 1974'te Yunanistan'a döndü. (L)

THEODOROS (Theodoros PAPADIMITRIU, — denir), yunanlı heykelci (Agriniyon 1931). Atina ve Paris Güzel Sanatlar okullarında yetişti, ömrü bu iki şehir arasında geçti. 1965 Paris bienalinde Rodin ödülünü kazandı; 1972'de A.B.D.'de öğretim üyesi olarak çalıştı. 1960'tan sonra başlıca malzeme olarak katıksız plastik alanının da, tasvir alanının da dışında kalan ve karmaşık tasarıların gerçekleştirilmesine elveren çeliği kullandı. Sanat eserinin sorunlarıyla bir haberleşme aracı olarak ilgilendi, bu haberleşmeyi, içeriği ve süreci bakımından etkisiz buldu ve etkisizliği oranında maddesel ve kuramsal çalışmalarının merkezi durumuna getirdi. Daha *Yasak aksesuvarlı özel sandalye*'sinde (1967), sanat eserinde belirlenen kültür konforuna karşı çıkıyordu. 1970'te Atina'da, «Halkın katılmasına açık heykelcilik [Katılmak yasaktır]» adı altında, bir çeşitli eşya düzenlemeleri sergisi açtı; sergide yer alan sopa-kamış adlı eseri halka, sözümona kültüre karşı sanatın maddeselliği üstünde somut bir örneğe dayanarak düşünme olanağını sağlıyordu. 1972'de, halkı «şartlanmışlık»tan kurtararak *Bir heykelin yerini almak üzere* adlı yazısındaki düşüncelerini anlayacak duruma getirmeyi amaçlayan bir «izlenecek yol» hazırladı: bu yol, çağdaş gerçekler, özellikle de haberleşme araçları karşısında «heykel» denilen yaratma sürecinin nasıl çözüldüğünü gösteriyordu. Ertesi yıl gerçekleştirdiği bir «performans»ta, «test- nesneler» aracılığıyla, duyum ve mantık çelişkilerini ortaya koydu («Dokunma + biraz zevk»); *Yalnız bir seyirci için 1 numaralı düzenleme* adıyla Aspen'de (Colorado) düzenlediği bir başka performans, sanatın sosyal «görev»iyle alay eden, plâğa alınmış bir konuşma üzerine kuruluydu. 1974'te Atina'daki «Görünüm dışı ilişkiler» adlı serginin çeşitli aşamalarında bu temaları daha da geliştirdi ve insanlarla başka ilişki olanakları adına plastik sanat eserini görsel özelliklerinden yoksun bırakmağa çalıştı. (L)

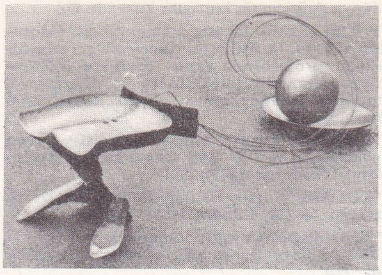
THEODOROS: «Yasak aksesuvarlı özel sandalye» (1967)

***THERİAULT** (Yves), fransızca yazan kanadalı yazar. — Yeni romanlar (*les Temps du carcajou* [Porsuk çağı], 1965; *la Mort d'eau* [Su ölümü], 1968; *le Dernier Havre* [Son liman], 1970), hikâyeler (*l'Île introuvable* [Bulunmaz ada], 1968) ve piyesler (*Frédange*, 1970) yayımladı. (L)

***THİES**, Senegal'de şehir. — Dokuma sanayii. (L)

THİRARD (Armand), fransız kamera ustası (Mantes 1899 - Colombes 1973). Beyazperdeye önce oyuncu, sonra da plato yönetmeni olarak atıldı. Kısa sürede ekranda izlenimci doğrultuda gölge-ışık ustası oldu. ve M. Carné (*Kuzey oteli* [Hôtel du Nord], 1938), Christian-Jaque (*Assassinat du Père Noël* [Noel Baba'nın katli], 1941; *la Symphonie fantastique* [Fantastik senfoni], 1942; *Babette harbe gidiyor* [Babette s'en va-t-en querre], 1959), J. Grémillon (*Remorques*, 1941), R. Vadim (*Ve Allah kadını yarattı* [Et Dieu créa la femme], 1956; *Sait-on Jamais* [Bilinmez ki], 1957; *Mehtap kuyumcuları* [Les Bijoutiers du clair de lune], 1958; *Yorgun savaşçı* [Le Repos du guerrier], C. Rochefort'dan, 1962; *Chateau en Suède* [İsveç'te bir şato], F. Sagan'dan, 1963), A. Litvak (*Mayerling faciası*, 1936; *«Kanatlılar»* [J. Kessel'den, 1935]; *Brahms'ı sever misiniz?* [Aimez-vous Brahms?], F. Sagan'dan, 1960) gibi yönetmenlerle çalıştı. Fakat, asıl H. G. Clouzot'nun kameramanı olarak tanınır: *Katil 21 numarada oturuyor* (L'assassin habite au 21) [1942]; *Katil kim* (Quai des Orfèvres) [1946]; *Manon* (1948); *Miquette ile annesi* (Miquette et sa mère) [1950]; *Dehşet yolcuları* (le Salaire de la peur) [1953]; *Şeytan ruhlu insanlar* (les Diaboliques) [1954]; *Hakikat* (la Vérité) [1960]; *l'Enfer* (Cehennem) [tamamlanmadı, 1964]. (L)

Mikis THEODORAKIS

***THİRİET** (Maurice), fransız bestecisi. — (öl. Bracquemont, Seine-Maritime 1972). [L]

***THİRY** (Marcel), fransızca yazan belçikalı yazar. — Son olarak anlatılar (*Nondum jam non*, 1966) ve denemeler (*le poème et la langue* [Şiir ve dil], 1967) yayımladı. Haziran 1972'de Belçika'daki Krallık akademisi fransız dili ve edebiyatı daimî sekreterlik görevinden istifa etti. (L)

THOENİ (Gustavo), italyan kayakçısı (Trafoi [Bolzano ili] 1951). 1972 olimpiyatlarında büyük slalom şampiyonu oldu ve art arda dört kere (1971, 1972, 1973 ve 1975)

Gustavo THOENI

Foto. X, Ph. Gras, Presse Sports (LAROUSSE)

dünya dağ kayağı kupasını kazandı. (L)

THOM (René), fransız matematikçisi (Montbéliard 1923). Bilimsel İncelemeler enstitüsünde profesörlük yaptı, özellikle diferansiyeli alınabilir büyüklükler ve diferansiyel topoloji üstünde çalıştı. Field madalyasını kazandı. (L)

***THOMAS** (Kurt), alman bestecisi ve koro yöneticisi. — (öl. Bad Oeynhausen, Rheinland-Westfalen 1973). [L]

***THOMSON** (sir George Paget), ingiliz fizikçisi. — (öl. Londra 1975). [M]

***THOMSON** (Virgil), amerikalı besteci. — 1972'de *Lord Byron* adlı operası seslendirildi. (L)

***THORİKOS,** Eski Attike'nin doğu sahili üzerinde kasaba.

— Arkeol. Arkeolojik bölge Velaturi tepesini ve Aghios Nikolaos yarımadasını kapsar; Tarihöncesi çağlardan beri kullanılan yarımadadaki iki liman klasik devirde Attike'nin doğusundaki başlıca liman tesisleriydi. 1963'te akropolis, endüstri mahallesi, tiyatro ve mezarlıklarda yeniden başlayan yunan-belçika kazıları ilginç sonuçlar verdi. Akropolis'te ortaya çıkarılan üst üste birçok tabaka uzun bir yerleşmeyi gösteriyor: en eski tabaka muhtemelen Cilâlıtaş devrine aittir. İki Mykenai mezarı ile Orta Hellas uygarlığından kalma yapılar ortaya çıkarıldı; yapılar içinde bulunan mürdesenk parçaları daha M.Ö. XVI. yy.da gümüş endüstrisinin var olduğunu kesinlikle kanıtlıyor.

Tepenin eteğinde evlerden, maden arıtma atelyelerinden oluşan, M.Ö. V. yy.dan kalma endüstri mahallesi vardır. Yunanistan'daki tiyatroların en ilkellerinden biri olan tiyatronun ilk inşa evresi M.Ö. VI. yy. sonlarına rastlar. 1968'de küçük bir tapınak ortaya çıkarıldı; bir adak yazıtı, çok sayıda kil vazo ve VI. yy. sonlarında yapılmış pişmiş toprak heykelciklerden anlaşıldığına göre tapınak, şifa veren bir tanrıya adanmış. Tiyatronun güneydoğusunda Demeter ve Kore'ye adanmış, dor düzeninde bir klasik devir tapınağı ortaya çıkarıldı. (L)

THORN (Gaston), lüksemburglu siyaset adamı (Lüksemburg 1928). Büyük Düklük Millî Talebe birliğinin, daha sonra Dünya Üniversite Öğrencileri birliğinin başkanı oldu avukatlık yaptı, 1959'da milletvekili ve 1961'de Lüksemburg Demokrat partisinin başkanlığına seçildi. 1969'da dışişleri bakanlığına getirilmeden önce, Avrupa Parlamentosu'nun, Avrupa konseyinin üyesi ve Gelişmekte olan Ülkeler komisyonunun başkanıydı; özellikle, Afrika ülkeleri ile Avrupa birliğinin ilişkileri konusuyla ilgilendi. 1974 haziranında başbakanlığa getirildi ve sosyalistlerle birleşerek bir merkez sol koalisyonu kurdu. Başbakanlık yanında dışişleri ve spor bakanlıklarını da üstlendi. (L)

***THULE,** Grönland'da kutup üssü. — Thule 1960 yıllarının başından beri artık amerikan strategic Air Command'ının bir harekât üssü değildir, ama BMEWS* (*Ek*) füzelere karşı radar sisteminin başlıca üç noktasından biri olmuştur. 21 ocak 1968'de megaton gücünde 4 nükleer bomba taşıyan bir «B 52» bombardıman uçağı Thule'nin 15 km açığına düştü. 30 martta bütün kalıntılar toplanmış ve buzuldaki bütün radyasyon giderilmişti. (L)

THULİN (İngrid), isveçli kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Solleftea 1929). 1948-1957 arasında birçok isveç filminde oynadı, Stockholm'de ve Malmö'de çeşitli tiyatro topluluklarına katıldı. İngmar Bergman yönetiminde çevirdiği *Smulstronstallet* (Yaban çilekleri) [1957], *Narvavilet* (Hayatın eşiğinde) [1956] ve *Yüz* (1958) adlı filimlerle ün kazandı. Tiyatro çalışmalarının yanı sıra (1960'tan beri Stockholm Belediye tiyatrosunda sahneye çıkmaktadır) dünya çapında etki yapan filimler çevirmeğe devam etti: *«Yargıç»* (A. Sjöberg'in, 1961); *Mahşerin dört atlısı* (V. Minnelli'nin, 1961); *Agostino* (M. Bolognini'nin, 1962); *«Kutsal ayin konukları»* (1962); *Sessizlik* (İ. Bergman'ın, 1963); *Savaş bitti* (A. Resnais'nin, 1965); *Vargtimmen* (Kurtların saati) [1967]; *«Ayin»* (İ. Bergman'ın, 1968); *«Lânetliler»* (L. Visconti'nin, 1969); *«Kutsal aile»* (P. Karalnik'in, 1971); *«Çığlıklar ve fısıltılar»* (İ. Bergman'ın, 1972); *«Kafes»* (P. Granier-Deferre'in, 1975). [L]

THUNDER BAY, Kanada'da (Ontario) yeni yerleşme merkezi, Superior gölü kıyısında; Fort William ve Port Arthur şehirleri birleştirilerek kuruldu; 106 000 nüf. (L)

***Thyssen-Hütte A.G. (August),** alman sanayi şirketi. — Bütün hissedarlara duyurulan bir satınalma teklifi sonucunda, 1973'ün başında Rheinstal'in sermayesinin yüzde 60,5'ini (yaklaşık 350 milyon DM.) ele geçirdi. Thyssen grubunun 16 milyar DM.lık iş hacmi vardır ve 160 000 işçi çalıştırır; bu rakamlarla, Almanya'da Volkswagen'dan sonra ikinci sırayı alır. (L)

TIKIŞMA i. Bilişim. Bir bilgisayarın kart okuyucusunda kartların ya da bir yazıcıda kâğıtların, çalışmayı aksatacak şekilde fazlaca yığılması. (L)

TINAZ (Naci), türk generali ve siyaset adamı (Serfice 1882 - Ankara 1964). Harp okulunu (1904) ve Harp akademisini (1907) bitirerek 3. kolorduda göreve başladı. 1912'ye kadar Genelkurmay'da büro hizmetlerinde çalıştı ve daha sonra 1. ve 3. kolordu kurmayında görev aldı. 1918'de atandığı genelkurmay başkanlığı 2. şube müdür yardımcılığı sırasında İnebolu üzerinden Ankara'ya giderek Kurtuluş savaşına katıldı; o tarihte henüz yarbaydı ve Batı Cephesi komutanlığı kurmay başkanlığına atandı (1921); aynı yıl 15. tümen komutanlığına getirildi ve 1924'e kadar bu birliğin başında kaldı. Savaş sürerken albaylığa (1922) ve 1926'da da tümgeneralliğe yükseldi. 1927'de 6. kolordu komutanlığı yaptığı sırada ek görev olarak Sıvas valiliğini de üstlendi. Ertesi yıl Millî Savunma bakanlığı müsteşarlığına atandı. Korgeneralliğe yükseldiğinde (1930) 4. kolordu komutanlığına, 1935'te de jandarma genel komutanlığına getirildi. 1938'de emekliye ayrıldıktan sonra Bursa milletvekili olarak Parlamento'ya girdi ve ikinci Bayar kabinesinde millî savunma bakanı oldu (1938); bakanlığı birinci ve ikinci Saydam hükûmetlerinde de sürdü. 1943-1946 döneminde Bursa, 1946-1950 döneminde de Ankara milletvekili olarak Parlamento'da kaldı. (M)

TINAZTEPE (Asım), türk generali (Üsküp 1892 - İstanbul 1951). Mühendishanei Berrîi Hümayun'u bitirdi (1911). Balkan savaşına ve Birinci Dünya savaşına katıldıktan sonra Kurtuluş savaşında görev almak üzere Anadolu'ya geçti. Büyük Taarruz'a 15. tümen saflarında katıldı ve Tınaztepe'deki çarpışmalar sırasında yaralandı. Harp akademisi öğrenimini Kurtuluş savaşından sonra tamamladı (1924). Tümen ve kolordu komutanlıklarında bulundu ve kolordu komutanlığı sırasında, İkinci Dünya savaşı yıllarında İstanbul sıkıyönetim komutanlığı yaptı. Bir süre Askerî Şûra'da üye olarak çalıştıktan sonra orgeneralliğe yükselerek 1. ordu komutanlığına atandı (1949). Ertesi yıl tekrar Askerî Şûra üyeliğine getirildi. (M)

***TIR** (fr. *transports international routier* [milletlerarası karayolu nakliyatı] kelimelerinin kısaltması). — *Türkiye*'nin Milletlerarası Karayolu Nakliyat birliğine (IRU) katılmasından sonra çeşitli ülkelerle transit anlaşmaları yapıldı; bu anlaşmalar özellikle TIR kamyonlarının herhangi bir ücret ödemeden Türkiye'den gelip geçmesiyle ilgiliydi ve tür plakalı kamyonlar için de karşı taraf ülkeler aynı kolaylığı vaat etmiş oluyorlardı. Türkiye, ilk anlaşmayı 1967 yılında İran ve Romanya ile yaptı; 1968'de bunlara yeni ülkeler katıldı: Irak, Macaristan, Ürdün, Yugoslavya; 1969'da Afganistan, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Fransa ile; 1970'te İngiltere, Kuveyt ve Yunanistan ile, 1971'de de Hollanda ve İtalya ile anlaşmalar imzalandı.

Bu anlaşmaların uygulaması düzenli bir biçimde sürerken 1974'ten sonra Türkiye önemli bir sorunla karşılaştı: gitgide ağırlaşan TIR trafiği, yolları kısa zamanda harap ediyor, bu da Türkiye'ye ağır bakım ve onarım masrafları yüklüyordu. İran'ın ithalâtının büyük kısmını Avrupa'dan ve TIR kamyonlarıyla yapması ve bu araçların ülkeyi bir boydan öbürüne katetmeleri Türkiye'yi bazı tedbirler üzerinde düşünmeğe zorladı. Bu arada İran'ın Türkiye üzerinden yaptığı ithalâtı kolaylaştırmak amacıyla Türkiye'de yapılacak yollar ve limanlar için bir de kredi anlaşması yapılmıştır.

Türkiye'nin TIR trafiği konusunda tasarladığı tedbirler 1976 başlarında açıklandı. Hazırlanan yönetmelikte bu kamyonlardan ücret alınması öngörülüyor ve özel anlaşmalı ülkelerin plakalarını taşıyan kamyonlardan ton/km başına 25 kuruş, anlaşmasız ülkelere ait kamyonlardan da ton/km başına 40 kuruş geçiş ücreti alınacağı belirtiliyordu.

Türkiye'nin bu kararı ilgili ülkelerde geniş yankılar uyandırdı. En sert tepki de İran'dan geldi ve daha önce ilke olarak taraflarca benimsenmiş kredi anlaşması bu devlet tarafından geçersiz sayıldı. Bazı devletler Türkiye ile temasa geçerek yeni anlaşmalar yaptılarsa da İran ithalât trafiğini Türkiye'nin kuzeyine ve güneyine kaydırmanın yollarını aradı. Bu arada taraflar arasında görüşmeler sürüyordu. Bu görüşmelerde Türkiye yeni bazı anlaşma zeminlerinin aranabileceğini karşı tarafa bildirdi. Bunun ardından da yönetmeliğin uygulanışıyla ilgili çalışmalara yeniden başlandı. Türk plakalı TIR'lara öbür ülkelerce misillemede bulunulması böyle bir çalışmayı zorunlu hale getiriyordu. Bununla birlikte türk hükûmeti TIR kamyonlarının yollarda meydana getirdiği hasarın yüzlerce milyon lirayı bulduğunu, bunun karşılıksız bir külfet olarak üstlenilemeyeceğini, geçişlerden alınacak ücretle yolların bakımının yanı sıra yeni bir TIR yolunun geliştirilmesine çalışılacağını açıkladı. (M)

***TIRMANMA** i. — Fiz. Bir kap içinde tutulamayan, çünkü bir kaba konulduğunda üste doğru yükselip kabın ağzından dışarı taşarak aşağıya doğru inmeğe başlayan helyum II'nin (sıvı helyumun iki alotropik türünden biri) gösterdiği özellik.

— ANSİKL. *Tırmanma* helyum II'nin aşırı akışkan halde bulunmasından ileri gelir, çünkü aşırı akışkanlığın harekete karşı koyacak en ufak bir direnci yoktur. Helyum II bir kabın içinden dışarıya çeperler boyunca ve aşağı yukarı yüz atom kalınlığındaki çok ince bir tabaka halinde geçer. (L)

TİABENDAZOL i. (fr. *thiabendazole*). Ted. Yuvarlak solucanların (ipsiler) sebep olduğu asalak hastalıkların tedavisinde kullanılan ilâç. (Önce veteriner hekimlikte hayvan asalak hastalıklarının tedavisinde kullanılan tiabendazol şimdi filaryoz, antilostomiyaz, oksiyüzoj ve strongiloidoz gibi insan asalak hastalıklarının tedavisinde de kullanılmaktadır.) [L]

***TİBET,** Çin'in batısında özerk bölge. — 1968 eylülünde, kültür devriminin önderleri, Çin Komünist partisi merkez komitesinin yedek üyelerinden birinin başkanlık ettiği bir ihtilâl komitesi kurdular; bu komite ayrılık yanlısı azınlıklarla ve Maọ aleyhtarlarıyla mücadeleye girişti; bir yandan da bölgeye Çinlilerin yerleşmesini ve Birleşik cephe emek şubeleri kurulmasını destekliyordu. 1969 yılı içinde Halk Kurtuluş ordusunun üretim ve inşaat şubelerinin kurulması, Tibetlilerin yerine çinli kadroların geçirilmesiyle merkezî iktidarın nüfuzunu arttırdı. Ne var ki, Tibetlilerin direnmesi devam etti: güçlükle kabul edilen toprak reformu, köylerin ortaklaştırılmasına karşı çıkan köylülerin ayaklanmasına yol açtı (aralık 1970). 1965'te sıfır olan sanayi potansiyeli, ağır ağır gelişti: halk ordusu teknisyenlerinin yardımıyla, orta güçte elektrik santralları kuruldu ve Lhasa'da bir hidroelektrik makineleri tesisi hizmete açıldı. (L)

***Ticaret bakanlığı.** — 1972'de, bakanlık **örgütünde 1968'e göre bazı birimler değişikliğe** uğradı; bakan, müsteşar, müsteşar yardımcısı, özel kalemden oluşan bakanlık makamına yeni birim olarak dış ticaret genel sekreteri eklendi. Danışma birimleri 1968'deki kuruluşunu korudu: Bakanlık müşaviri, Tetkik Kurulu başkanlığı, Teftiş Kurulu başkanlığı, Hukuk müşavirliği, Savunma sekreterliği. Esas birimlerden İç Ticaret Genel müdürlüğü ve 11 şubesi (akaryakıt, odalar ve borsalar, sigorta, uyuşturucu maddeler, yabancı sermaye, ölçüler ve ayar, iç piyasalar, şirketler, banka ve kredi, esnaf dernekleri ve birlikleri, muamelât) değişikliğe uğramadı. Su Ürünleri ve Avcılığı İşleri müdürlüğü kuruluşu da aynı kaldı; Teşkilâtlandırma Genel müdürlüğü bünyesinde bulunan genel hükümlere tabi kooperatifler, tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri 9 şubat 1974 tarihinde Ticaret bakanlığıyla yapılan bir protokolla

Köyişleri* ve Kooperatifler bakanlığına (*Ek*) bağlandı. Ofisler, kurumlar ve ihracatçı birlikleri ve muamelât şubeleri Teşkilâtlandırma Genel müdürlüğü bünyesinde kaldı. Dış Ticaret Dairesi başkanlığının adı Dış Ticaret Genel sekreterliği olarak değiştirildi. 1968'de seksiyonlar ve servisler olarak iki bölümden oluşurken 1972'de İhracat, İthalât, Anlaşmalar, AET İşleri, Değerlendirme, Teşvik ve Uygulama Genel müdürlükleri olmak üzere 6 genel müdürlüğe ayrıldı. Yardımcı birimler 1968'de Zat İşleri, Levazım, Muhasebe, Evrak müdürlüklerinden oluşuyordu; bu müdürlüklere 1972'de İdarî İşler müdürlüğü eklendi. Taşra örgütü 1968'de bölge ticaret müdürlükleri, ölçüler ve ayar başkontrolör ve kontrolörleri, ihracat kontrol merkezleri, pamuk kontrol merkezlerinden oluşuyordu. 1972'de ilk iki birim örgütteki yerini korudu, son ikisinin yerini Standardizasyon müdürlüğüne bağlı eksperlikler aldı. Bağlı örgüt, kamu kurumu ve iktisadî devlet kuruluşlarından oluşur; kamu kurumu olan İhracatı Geliştirme Etüt merkezi (İGEME), iktisadî devlet kuruluşları olarak da T.C. Ziraat bankası, Türkiye Halk bankası ve halk sandıkları, İstanbul Emniyet sandığı, Toprak Mahsulleri ofisi, Et ve Balık kurumu bakanlıkla ilgili kuruluşlardır. Yurt dışı örgütü 20 ticaret müşavirliği, 15 ticaret ataşeliğinden oluşur.

1971'den sonraki ticaret bakanları: Naim Talu (22 mayıs 1972); Fehim Adak (7 şubat 1974); Haluk Cillov (12 kasım 1974); Halil Başol (12 nisan 1975). [M]

***Ticaret bankası** (TÜRK). — Bankanın 1975'te şube sayısı 300'e, personel sayısı 5 051'e, plasmanı 4 milyon 675 000 TL.na, mevduatı 7 milyon 437 000 TL.na, iştirakleri 144 milyon 100 000 TL.na ulaştı. Banka 1975 yılı bilançosuna göre 100 milyon 21 053 TL.lık kâr sağladı. (M)

TİERRADENTRO, Kolombiya'da, Magdalena ırmağı kaynaklarının yakınında, San Agustin* (*Ek*) kültürünün geliştiği bölgenin kuzeyinde ve batısında yer alan arkeolojik bölge. Tierradentro kültürü M.S. 500'e doğru ortaya çıkar ve belirsiz bir tarihe kadar sürer. Özellikle yumuşak kaya içine oyulan ve kuyu biçiminde merdivenli bir girişi olan büyük yeraltı mezar odalarıyla tanınır. Odanın planı yuvarlak veya ovaldir, tavanı kubbe biçimindedir. Duvarlar etrafında gözler meydana getiren dört köşe sütunlar ve yerde bir peyke vardır. Duvarlar ve dört köşe sütunlar geometrik desenler veya üslûplaştırılmış insan yüzleriyle beraber kırmızı, siyah, beyaz ve sarı renklere boyanmıştır. Bu bölgenin insanları, anlaşıldığına göre, ölüleri yakıyor ve külleri kavanozlar içinde buralara gömüyordu. Bu odalar herhalde cenaze töreninde kullanılırdı. Burada bulunan çömlek kalındır, içleri beyaz bir boyayla dolu oyma ve basma motiflerle süslüdür. Son çalışmalara göre bu seramik «La Montana» denen evreye aittir ve San Agustin'deki en eski oymalı seramikle yaşıttır. Amerikalı Thomas C. Patterson tarafından ortaya çıkarılan Montana usulü Tierradentro seramik dizisinden sonra «Belalcazar» evresi gelir; bunun yan odalı değişik bir mezar tipi vardır ve seramiği daha incedir. Bu evre, tepecikli San Agustin mezar odalarıyla ve bu kültüre bağlı birçok mezarla çağdaştır. Dizinin son evresi olan «Calderas» modern yerli seramikle birleşmiştir. Ayrıca taş bir mezar bulunmuştur; San Agustin'dekilerden daha gerçekçi ve daha küçük insan yüzleriyle süslüdür. (L)

***TİESSEN** (Heinz), alman bestecisi ve orkestra yöneticisi. — (öl. Berlin 1971). [L]

***TİFTİK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *tiftik* üretimi ve ihracatı şu değişmeleri gösterdi: 1972'de 5 690 t üretim, 2 593 t ihracat; 1973'te 5 710 t üretim, 2 947 t ihracat; 1974'te ise 5 570 t üretim. (M)

***TİGRE,** Habeşistan'ın kuzeyinde il. — 1965'te habeşistanlı bir rahip, bu kuzey ilinde o güne kadar bilinmeyen en az yüz yirmi kilise buldu. Çoğu yeraltında yapılmış olan bu kiliselerin kırk kadarı incelendi, ortaya çıkan resimler sistemli biçimde incelendi ve fotoğrafları çekildi. En güzel yeraltı kiliseleri Geralta'dadır. En eskilerinin Abra Aşeba ve Degum oldukları sanılır. (L)

TİHONOV (Andrey Nikolayeviç), rus matematikçisi ve jeofizikçisi (Gzhatsk, Smolensk bölgesi 1906). Fizik-matematik bilimler üstüne doktora yapan, 1936'dan bu yana Moskova üniversitesinde profesör olan Tihonov özellikle matematiksel fizik alanında uzmanlaşmıştır. (L)

***TİHONOV** (Nikolay Semyonoviç), sovyet yazarı. — Son olarak bir anlatı (*«Beş sütun»*, 1970) ve şiir kitapları (*«Kahramanların çağrılması»*, 1970; *«Yolda öğle vakti»*, 1972) yayımladı. (L)

Tihonov teoremi, bir sıkışık uzaylar ailesinin çarpımının sıkışık olduğunu belirten teorem. (L)

***TİMAR,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili, Merkez ilçesi) bucak. — 14 945 nüf., bucak merkezi (*Gelikbulak*) 876 nüf., 45 köy (1970). [M]

TİME SHARİNG [taym şering] i. (ing. dey.). Bilişim. Bk. *Zaman* BÖLÜŞÜM*, *Ek*.

***TİMMERMANS** (Jean Emile Charles), belçikalı kimyacı. — (öl. Etterbeek, Brüksel yakını 1971). [L]

TİMOFEYEVA (Nina), sovyet kadın dansçı (Leningrad 1935). Leningrad Koreografi enstitüsüne girdi (1943), 1953'te buradan diploma aldı. Kirov balesi topluluğuna katıldı (1953), oradan Bolşoy topluluğuna geçti (1956) ve güçlü tekniği, yorumlamadaki ender rastlanır ustalığıyla gerek klasik repertuvarda (*Kuğu gölü, Giselle*), gerek karakter rollerinde (*Taş çiçeği, Spartacus, Gayani*) kendini kabul ettirdi. 1973 yılında Bolşoy'da, Natalia Ryjenko ile Viktor Smirnov'un *Phaedra*'sının ilk yorumunu yaptı. (L)

***TİMOSHENKO** (Stephen), rus asıllı amerikalı mühendis. — (öl. Wuppertal 1972). [L]

***TİMPANOPLASTİ** i. — ANSİKL. Pek çok *timpanoplasti* yöntemi bilinir. Bugün için en iyi bilinen yöntem, genellikle şakak kasından alınan bir aponevrozun kulak zarı olarak kullanılmasıdır. Orta kulaktaki kemikçik dizisinin yeniden kurulması, kural olarak, kulaktaki kemikçik kalıntılarından yararlanılarak yapılan bir kurgu işlemiyle sağlanır; bu kurgu kulak zarı ile üzengi kemiğinin tabanı arasında düzgün bir sıra sağlar. Bir ölüden alınan kulak zarı ile kemikçiklerden yararlanılarak yapılan organ nakilleri, arada doku bağdaşmazlığı yoksa iyi sonuç verebilir. Bu durumda red olayından korkmağa gerek yoktur, çünkü orta kulak bir dış ortam gibi iş görür: bütün güçlük aktarılan organları yerleştirmekte ve yerli yerinde tutabilmektedir. (L)

***TİNBERGEN** (Nikolas), hollandalı biyoloji uzmanı. — 1973 Nobel fizyoloji ve hekimlik ödülünü aynı doğrultudaki araştırmaları nedeniyle Karl von Frisch ve Konrad Lorenz ile paylaştı. (L)

TİNDEMANS (Léo), belçikalı siyaset adamı (Zwijndrecht 1922). Ticarî bilimler alanında öğrenim gördü, önce gazetecilik yaptı, sonra Tarım bakanlığında memur olarak çalıştı. Sosyal Hıristiyan partiye girdi ve partinin genel sekreterliğine getirildi (1958-1966); Anvers'ten milletvekili (1961) ve Edegem belediye başkanı seçildi (1965). Cemaatlerarası ilişkiler bakanı (1968-1971), tarım ve orta sınıflar bakanı (ocak 1972), Leburton hükûmetinde başbakan yardımcısı ve bütçe bakanı (ocak 1973) oldu. 1974 mart seçimleri sosyal hıristiyanların zaferiyle sonuçlanınca, kral hükûmeti kurma görevini Léo Tindemans'a verdi. Tindemans, sosyal hıristiyan, sosyalist ve liberallerden oluşan bir önceki koalisyonu yenilemekten vazgeçerek, sonunda sosyal hıristiyanlarla liberallerin katıldığı bir azınlık hükûmeti kurmak zorunda kaldı (nisan 1974). [L]

***TİNG HSİAO-PİNG,** çinli siyaset adamı. — Kültür devriminin ilk günlerinde, «kapitalizm yoluna sapan öbür kişi» ilân edilmesine (1967) ve başlıca hedeflerden biri olmasına rağmen, 1973 nisanında Pekin'de yapılan resmî bir törende yeniden ortaya çıktı ve X. kongrede merkez komitesi üyeliğine de seçildi (ağustos 1973). 1974 ocağında siyasî büroya girdi ve Çu En-lay'ın en yakın yardımcılarından biri oldu. Ocak 1975'te, millî meclis tarafından halk cumhuriyeti 4. dönem başkan yardımcılarının ilki ve parti siyasî bürosunun devamlı üyesi seçildi. Böylece hükûmetin Çu En-lay'dan sonra en önemli kişiliği durumuna girdi. Kısa süre sonra da genelkurmay başkanlığına atandı. Çu En-lay'ın ölümünden sonra başbakan adayı olarak ortaya çıktıysa da, daha ılımlı olarak bilinen Hua Kuo-feng'in bu göreve getirilmesi üzerine taraftarları uzun süren gösteriler düzenlediler; ancak gösteriler daha sonra Mao Çe-tung'un müdahalesiyle durdu ve Ting Hsiao-ping'in durumunda herhangi bir değişiklik olmadı. (LM)

TİNG-HSİAO-PİNG

***TİP** i. — Mat. *Sıra tipi,* aynı sıra kümesiyle izomorf olan bütün sıra kümelerinin kategorisi. (L)

***TİPPETT** (Michael), ingiliz bestecisi. — Son olarak orkestra için bir konçerto (1963), *The Knot Garden* (1965-1969) adlı üçüncü bir opera, bu operadan alınmış, tenor ve orkestra için *Songs for Dov* (1970), üçüncü senfoni (1972) ve piyano için üçüncü sonatı (1973) besteledi. (L)

***TİRAJ** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1974'te gündelik gazetelerin toplam *tiraj*'ları ortalama 2 milyon 765 000'e yükseldi; yine aynı yılın aralık ayında Basın İlân kurumuna bildirilen net satışlara göre bazı illerdeki durum şöyleydi: İstanbul'da 37 gazete, 2 milyon 132 872 günlük net satış; Ankara'da 26 gazete, 77 190 satış; İzmir'de 6 gazete, 76 190 satış. 1974'te il merkezlerinde toplam 289 gazete yayımlanırken 1975'te bu sayı 300'e çıktı.

Günlük satışları çok düşük olan gazeteler resmî ilânlardan sağladıkları gelirlerle yayımını sürdürdü. İlân*ların (*Ek*) yıllara ve çeşitlere göre dağılımı tabloda gösterilmiştir. (M)

***TİRE,** Ege bögesinde (İzmir ili) ilçe. — 68 168 nüf., ilçe merkezi 30 513 nüf. (1975); 64 köy (1970). [M]

***TİREBOLU,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili) ilçe. — 56 544 nüf., ilçe merkezi 7 352 nüf. (1975). [M]

TİRİŞ (Kuzey), Hindukuş kütlesinde doruk; 7 056 m. Doruğa ilk olarak K. Diemberger, H. Handler ve F. Lindner'den oluşan avusturya heyeti tırmandı. (L)

TİRİŞ IV (Batı), Hindukuş kütlesinde doruk; 7 300 m. Batı Tiriş IV'e ilk olarak tırmanan avusturyalı K. Diemberger ve D. Proske, çok sarp olan kuzey cepheden çıktılar (1967). [L]

***TİROL (Güney).** — Bk. BOLZANO *ili, Ek.*

TİRSULİ, Garhval Himalayası'nda doruk; 7 074 m. Tirsuli'ye ilk olarak S. Çakravarti ve N. Mallick'ten oluşan bir hint heyeti tırmandı (1966). [L]

***TİSA** veya **TİSZA,** Orta Avrupa'da ırmak. — Adını, Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'da bulunan Cilâlıtaş ve Kalkolitik bir kültür fasiyesine verir. Starcevo-Körös kültüründen doğan bu fasiyes Lengyel ve Jordanov fasiyeslerinden önce gelir ve M. Ö. III. binyıl ortalarında yayılır. Bu grubun çoban-çiftçi insanları kadın heykelcikleri yapar, kumaş dokumasını bilirlerdi. (L)

***TİSELİUS** (Arne Wilhelm Kaurin), isveçli

gazete ilânlarının yıllara göre dağılımı

	1972	1973	1974	1975
resmî ilân	57 248 581	81 850 972	76 951 239	94 857 660
kurum aracılığından geçmesi zorunlu ilânlar	13 545 792	13 314 709	15 486 763	16 309 192
özel ilânlar	201 199	312 774	498 581	327 622
yabancı kaynaklı ilânlar	1 409 257	1 794 471	2 005 803	1 887 145
TOPLAM	72 404 829	97 272 926	94 942 386	113 382 619

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

biyokimya uzmanı. — (öl. Uppsala 1971). [L]

TİTANLAMA i. (*titan*'dan). Bir nesnenin yüzeyine titan ya da bir titan bileşiği uygulama.

— ANSİKL. Cam yüzeyine iyice yapışmış çok ince bir titan oksit TiO_2 tabakası veren *titanlama* işlemi, yaklaşık 500°C'lık bir sıcaklığa yükseltilen cam yüzeyine genellikle izopropiltitanat gibi bir organometalik titan bileşiği püskürtülerek yapılır. Cam kavanoz ve şişelerin titanlanmasında, kalıplamadan çıkan şişe ve kavanozlar pişirme işleminden önce bir havuzdan geçirilip üzerlerine izopropiltitanat püskürtülür. Titanlanmış şişelerle üzerlerine kalay oksit tabakası çökeltilmiş şişelerin özellikleri aynıdır: camın cama sürtünme katsayısı azalır, mekanik direnç artar. (L)

TİTİZ (İrfan), türk hekimi (İstanbul 1903 - Ankara 1969). İstanbul Tıp fakültesini bitirerek askerî hekim oldu (1925). Gülhane Askerî hastahanesinde staj yaptıktan sonra Haydarpaşa Askerî hastahanesinde çalıştı (1926-1928) ve Gülhane Askerî Hastahanesi İç Hastalıkları kliniğinde asistan ve başasistan olarak ihtisasını yaptı (1928-1933). Hamburg Üniversitesi Tıp fakültesi Birinci ve İkinci Dahiliye kliniklerinde iki yıl (1933-1935) kaldıktan sonra Türkiye'ye dönüşünde (1935) Çorlu Askerî hastahanesinde, daha sonra Erzurum Mareşal Çakmak hastahanesinde (1937-1940) ve Ankara Mevki hastahanesinde (1940-1941) iç hastalıkları uzmanı olarak çalıştı; yeniden Gülhane Askerî hastahanesine geçerek profesör vekili (1941) ve profesör oldu (1942); 1945'te Birinci İç Hastalıkları kliniğine direktör atandı ve o yıl açılan Ankara Tıp Fakültesi Birinci Dahiliye kürsüsünü yönetme görevini de üstlendi. 1949'da askerlikten ayrılarak Ankara Tıp fakültesindeki görevine devam etti. Başlıca eserleri: *Tularemi* (Ö. Bican ve M. Kurtaran'la birlikte, 1936); *Klinik semptomatoloji* (Doç. Salih Oktay'la birlikte, 1950); *Konjenital anjiokardiopatiler* (1954); *Kardiovasküler sistem allerjisi* (1954); *İç hastalıklarında semptomatoloji* (Prof. Salih Aktay ve Doç. Hamdi Aktar'la birlikte, 1956); *Ankara Üniversitesi Tıp fakültesi I. İç Hastalıkları kliniğinin ikinci beş yıllığı* (1960). [M]

***TİTO** (Josip BROZ. — denir), yugoslav siyaset adamı. — Yugoslav federasyonunun birliğini ve ülkenin bağımsızlığını koruyabilmek için, azınlıklara Komünist parti içinde seslerini duyurma olanağı verdi (mart 1969), Anayasa'da değişiklik yaptı (temmuz 1971), Bulgaristan ile ülkesi arasındaki sınır anlaşmazlığını bir çözüme bağladı, devlet başkanlarını, bu arada R. Nixon'ı ağırladı, yabancı ülkeleri, bu arada S.S.C.B.'yi (haziran 1972) ziyaret etti. 16 mayıs 1974'te, olağanüstü bir kararla, yaşam boyunca cumhurbaşkanı ilân edildi. Haziran 1976'da Türkiye'ye yaptığı resmî ziyaret Kıbrıs konusunda iki ülke arasında görüş yakınlaşması sağladı. (LM)

***TİTREŞİM** i. — Mekan. *Titreşim önleyici*, burulma ve dönme titreşimlerini sönümleyerek azaltmağa yarayan aygıt. (Başlıca titreşim önleyiciler sarkaçlı ya da sürtünmelidir.) [L]

TİTUS-CARMEL (Gérard), fransız sanatçısı (Paris 1942). Paris'te, 1958-1962 yılları arası Boulle okulunda gravür öğrenimi yaptı. Güçlü ve ince çizgileriyle, bir nesne düşüncesi veya kavramından ve bu nesnenin maddesel gerçekliğinden yola çıkarak, madde ve biçim bozulmalarını, aşınmalarını, çözülmelerini yansıtan diziler gerçekleştirdi; böylece, hem model-tasvir ilişkilerini, hem de zaman ve süre kavramlarını ortaya koymuş oldu. Nitekim, 1969'da Paris Belediyesi Çağdaş Sanat müzesinde düzenlediği «Mesafeler» sergisinde yer alan altmış muzdan oluşma bütünün içindeki tek gerçek muz, bozulmaz olan diğerlerinin yanında ve birkaç gün içinde çürüyecekti. 1971'de, kara kalemle, soğuk ve akademik bir anlayışla resimlenmiş ezik kutulardan oluşan *Bozulma düşüncesi üstüne 20 çeşitleme*'sini ve *Bir kürenin bozuluşu*'nu yaptı. Aynı anlayışla, model aldığı yerleri çizgilerden çok kokulara canlandıran iki kokusal çevre çalışması gerçekleştirdi (*Devler kaldırımı*, 1970; *Bâkir orman/Amazon*, 1971). 1972'de, nesnelerin yapılış düzenini ortaya koyan «Gyptique»ler ve bazı parçalı nesnelerin birleştirilme düzenini ortaya koyan «Sökmeler» dizilerini, 1973'te ise istiareli mezartaşı yazıları olan «Latin çentikleri» dizisini gerçekleştirdi. (L)

TİYOKARBOKSİLİK sıf. (fr. *thiocarboxylique*). Kim. Genel formülü R—CO—SH olan organik asitler için kullanılır. (L)

TJONGER, Hollanda'da (Friesland) küçük ırmak. Adını, Kuzeybatı Avrupa'nın Yontmataşsonrası bir kültür fasiyesine verir. Madeleine fasiyesinden (Magdaleniyen*) doğan bu kültürün «Tjonger ucu» denen, kenarı küt, bakışımsız uçlarla belirlenen bir endüstrisi vardır (M.Ö. IX. binyıl). [L]

TLAPACOYA, Mexico vâdisinde (Meksika) tarihöncesi yer. Bu vâdideki en eski dinsel yapı buradadır; M.Ö. V. yy.dan kalma olduğu sanılır. (L)

TLAS (Mustafa), suriyeli general (Humus 1930). Tümen komutanlığından sonra, 1968'de genelkurmay başkanı ve aynı yıl savunma bakanı yardımcısı oldu. 1971'de atandığı savunma bakanlığı ve Baas bölge yönetim kurulu üyeliği sırasında, mısırlı general Ahmed İsmail Ali yönetimindeki savaş hazırlıklarını yürüttü ve 1973'te, dördüncü israil*-arap savaşına (*Ek*) katılan suriye kuvvetlerine komuta etti. (L)

Tlatelolco antlaşması, 14 şubat 1967'de, Küba dışında kalan yirmi bir Güney Amerika ülkesince onaylanan ve dünyanın bu kesiminde nükleer silâhların yapımını, bulundurulmasını ve kullanılmasını yasaklayan antlaşma.

Antlaşma, daha 1963 yılında, Bolivya, Brezilya, Şili, Ekvador ve Meksika hükûmetlerince yayımlanan bir ortak bildiriye dayanır; söz konusu ülkeler bu bildiride, kendilerini «nükleer silâhları ve bunların fırlatma sistemlerini imal, ithal ve depo etmemek, nükleer denemelere girişmemek ve Güney Amerika'yı en kısa sürede nükleer silâhlardan arınmış bir bölge durumuna getirmek için ellerinden geleni yapmak» yükümlülüğü altına sokacak çok taraflı bir anlaşmaya varmağa hazır olduklarını bildirmişlerdi. Meksika'nın girişimiyle, Güney Amerika devletleri konferansınca kurulan bir komisyonun çalışmaları, 14 şubat 1967 antlaşmasıyla sonuçlandı ve antlaşmaya, hazırlandığı yer olan Mexico kentindeki mahallenin adı verildi. Birleşmiş milletler genel kurulunun öncülüğü sonunda, antlaşmayı 1969'da İngiltere, 1971'de A.B.D. ve 1973'te Fransa da onayladı. S.S.C.B., nükleer güce sahip öbür ülkelerin de aynı yükümlülükler altına girmeleri şartıyla, antlaşma hükümlerine uymağa hazır olduğunu açıkladı. Antlaşmayı diğerlerinden önce onaylayan on bir Güney Amerika ülkesi, bölgelerinde nükleer silâh yasağını denetlemek üzere «OPANAL» adı verilen bir teşkilât kurdular; bu kuruluş ilk toplantısını 1969'da Mexico kentinde yaptı. (L)

T.M.T.F. (*Türkiye Millî Talebe federasyonu*), tüm yükseköğrenim kurumları ve fakültelerdeki öğrenci derneklerinden oluşan ve T.M.G.T.'ye (Türkiye Millî Gençlik teşkilâtı) bağlı gençlik kuruluşu (1949-1971). Merkezi İstanbul'da, ikinci başkanlığı Ankara'da ve bölge temsilciliği İzmir'de olan federasyon, öğretmen okullarında dernek başkanları aracılığıyla temsil ediliyordu. Amaçları, yükseköğrenim gençliğinin sorunlarıyla ilgili eğitici ve kültürel faaliyetlerde bulunmak, kültür komisyonu aracılığıyla uluslararası kültür şenliklerine katılmak ve şenlikler düzenlemek, uluslararası gençlik örgütlerinin düzenlediği kongrelerde temsil edilmek, turizm komisyonu aracılığıyla öğrencilerin turizm faaliyetlerini düzenlemek, bu konuda yardımcı olmak, ucuz seyahat etmelerini sağlamak, öğrenci değişimi yapmak, çalışma kamplarıyla ilişki kurmak, bu şekilde dünya ve türk gençliği arasındaki bağları kuvvetlendirmekti. 1971'de diğer öğrenci dernekleriyle birlikte siyasal eylem yaptığı gerekçesiyle kapatıldı ve binası Millî Eğitim müdürlüğüne verildi. (M)

TOALA fasiyesi, *Toala* kabilesinin yaşadığı Salawesi adasının (Indonezya) güneybatısında Tarihöncesi kültür fasiyesi. Pangangreang Tudea mağarasında üst üste üç düzey bulundu: kırma taşlı Eski Toala fasiyesi, mikrolitli Orta Toala fasiyesi ve bir kemik endüstrisi ile bir seramik endüstrisini kapsayan Son Toala fasiyesi. En eski düzeyin III. binyıla kadar gittiği sanılır. (L)

***TOBEY** (Mark), amerikalı ressam. — (öl. Basel 1976). [M]

TODOROV (Stanke), bulgar siyaset adamı (Klenovik, Sofya yakını 1920). 1935'ten başlayarak Komünist partisinin eylemci bir üyesiydi; direnişe fiilen katıldı (1941-1944), Komünist Gençlik örgütü yöneticisi (1944-1950), tarım bakanı (1952-1957) oldu, bu görevdeyken tarımın kolektifleştirilmesi sorunlarıyla uğraştı. Merkez komitesi üyeliğine (1954), tarım şubesi sekreterliğine (1957-1959), siyasî bürönun yedek (1959), sonra asil (1961) üyeliğine getirildi, planlama sorumlusu olarak başbakan yardımcılığı (1959-1966) ve Comecon'da Bulgaristan temsilciliği (1962-1966) görevlerini de bunlarla birlikte yürüttü. 1966'da, Todor Jivkov'un önce Bulgar Komünist partişi genel sekreterliğinde, daha sonra da başbakanlıkta halefi oldu (temmuz 1971). [L]

***TODOROVİÇ** (Mijalko), yugoslav siyaset adamı. — Federal meclis başkanına vekâlet süresi bitince mayıs 1974'te bu görevden ayrıldı. (L)

***TOFAŞ** (Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.). — Sermaye arttırımından sonra şirketin ortakları 4 tüzel kişi (Internazionale FIAT SA yüzde 41,5, M.K.E. yüzde 25, Koç Hol-

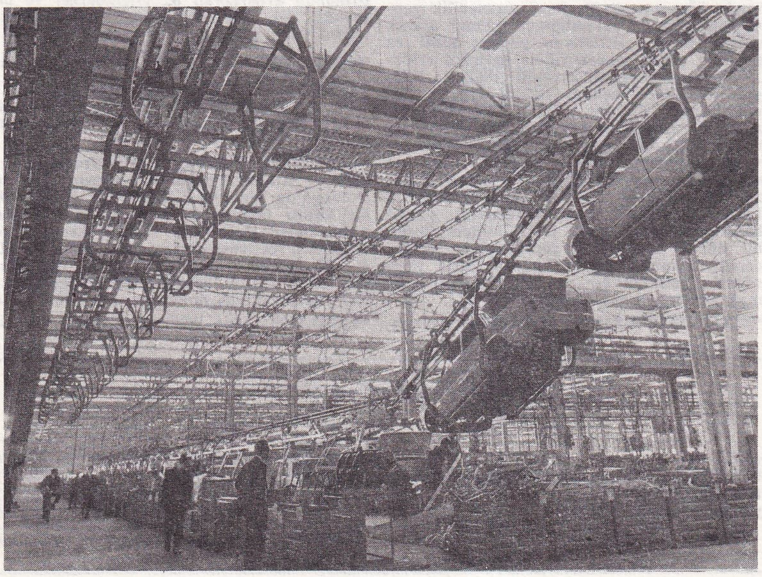

imal ettiği otomobil sayısı 1975 eylülünde 100 bini geçen **TOFAŞ**'ın Bursa'daki tesislerinde montaj zincirinin görünüşü

Fotö. Milliyet arşivi (MEYDAN)

ding» yüzde 22,5, İş bankası yüzde 10,5) ve 254 gerçek kişi oldu. Bursa yakınındaki tesisler genişletilerek toplam fabrika alanı 774 840 m²'yi buldu. 1971'de günde 50 otomobil olan üretim 1972'de 80, 1973'te 116, 1974'te 126 oldu; aralık 1973'te 50 000. otomobili yapan fabrika eylül 1975'te 100 000. otomobili yaptığını açıkladı. Bu arada 1975'te şirketin sermayesinin 450 milyon TL.na çıkarılması için çalışmalar yapılırken 1976 temmuzundan başlayarak Murat 124 yerine Murat 131 tipi otomobil üretilmesi kararlaştırıldı. Otomobillerde yerli imalât oranının yüzde 70'ten yüzde 85'e çıkarılması, üretimin arttırılması amacıyla da fabrikada 643 milyon 300 000 TL.lık genişletme yapılması planlandı.

Firma 1975'te ihracata da başladı ve ilk olarak Mısır'a 478 otomobil satıldı, bunu 1976'da Yunanistan'a yapılan ihracat izledi.

TOFAŞ 1973'te 116 milyon 598 000 TL., 1974'te de 76 milyon 616 075 TL. kâr sağladı. Şirkette 1975 sonlarında 2 314 kişi çalışıyordu. (M)

TOGNAZZİ (Ugo), italyan sinema oyuncusu ve yönetmeni (Cremona 1922). Çeşitli tiyatro ve müzikhollerde sahneye çıktı, güldürü revülerine katıldı; daha sonra Raimondo Vianello ile birlikte düzenlediği televizyon gösterileriyle halkın en çok sevdiği sanatçılardan biri oldu. 1950'de ilk filmini (*I cadetti di Guascogna* [Gaskonya'nın küçük çocukları], M. Mattoli'nin) çevirdi. Daha sonraki yıllarda filim üstüne filim çeviren Tognazzi asıl ününü *Il federale* (L. Salce'nin, 1961) adlı filmiyle kazandı. 1963'te çevirdiği *L'ape regina* (Evlilik yatağı) filmiyle en iyi oyuncu ödülünü kazandı ve dünya çapında aranan bir sanatçı oldu. Çok sayıdaki filimleri arasında şunları sayabiliriz: *La donna scimmia* (Çirkin kadın) [M. Ferreri'nin, 1963]; *I mostri* (Canavarlar) [D. Risi'nin, 1963]; *I complessi* (Kompleksliler) [F. Rosi'nin skeci, 1965]; *Io la conoscevo bene* (Onu çok iyi tanırdım) [A. Pietrangeli'nin, 1965]; *Il padre di famiglia* (Aile babası) [N. Loy'un, 1967]; *L'immorale* (Ahlâksız) [P. Germi'nin, 1968]; *Barbarella* (R. Vadim'in, 1908); *Straziami, ma di baci saziami* (Bana işkence et, öpücüklere boğ) [D. Risi'nin, 1968]; *L'udienza* (Oturum) [M. Ferreri'nin, 1971]; *«Usta ve Margarita»* (A. Petroviç'in, M. Bulgakov'dan uyarlama, 1972); *La grande bouffe* (Büyük tıkınma) [M. Ferreri'nin, 1973]. Yönetmenliğini yaptığı ilk filim 1966 yılına rastlar: *Il fischio al naso* (Burnundan soluyor). [L]

***TOGO cumhuriyeti,** Batı Afrika'da devlet. — 2 170 000 nüf. (1974). Başkenti, *Lome* (193 000 nüf.). Fosfat üretimi 1973'te 2,3 Mt'a yaklaştı.

— Tar. 1973 eylülünde, Togo hükûmeti İsrail ile ilişkilerini kesmeğe karar verdi. (L)

TOKAD (Yılmaz), türk elektrik mühendisi (İstanbul 1928). İstanbul Teknik üniversitesini bitirdi (1952). Michigan üniversitesinde doktorasını yaptıktan sonra (1959) aynı üniversitede 1960-1969 arasında öğretim üyeliğinde bulundu. Türkiye'ye dönüşünde Ortadoğu Teknik üniversitesi öğretim kadrosuna katıldı (1969). Devreler teorisi üzerindeki çalışmalarıyla tanındı. Başlıca eserleri: *Analysis of descrete physical systems* (Ayrık fizik sistemlerin analizi) [H. E. Koenig ve H. K. Kesevan ile birlikte, 1967]; *Foundations of passive electrical network synthesis* (Pasif elektrik devre sentezinin temelleri) [1972]. (M)

***TOKARİZ,** bugün **Akıncılar,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Kâhta ilçesi) bucak. — 9 265 nüf., bucak merkezi 1 030 nüf., 11 köy (1970). [M]

***TOKAT (60),** Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde il merkezi şehir. — 592 612 nüf., merkez 48 502 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu 59 oldu.

Halkı genellikle tarım ve meyvecilikle geçindiği için toprakların yarısına yakın kısmı ekilir. Tahıllardan en çok yetiştirilen buğday üretiminde düşme (188 450 t), yulaf (922 t) ve mısır (10 855 t) üretiminde artma oldu. Diğer tahıllarda, az da olsa, düşme görülür. Baklagillerden, burçak dışındakilerde artış kaydedildi. Endüstri bitkilerinden tütün (8 790 t) ve ayçiçeği (2 474 t) üretiminde artış, şeker pancarında (342 360 t) ise düşüş oldu. Kuru soğan (18 690 t) ve patates de (18 550 t) artış gösterdi. Meyvecilikte, en çok yetiştirilen üzümde azalma oldu: 54 874 t. Diğer meyvelerde elma dışında (23 600 t) artma görüldü. Hayvancılık alanında at, eşek ve katır sayısı aynı kaldı, buna karşılık sığır (252 123), manda (52 885), koyun (460 240) ve kıl keçisi (292 900) sayılarında azalma oldu. Kümes hayvanlarında biraz artma görüldü: 552 050.

Tokat 1969-1974 yılları arasında eğitim alanında 4 yeni lise, 41 ilkokul ve 1 yatılı bölge okulu kazandı. (M)

TOKER (Ahmet Burhanettin), türk hekimi (Van 1890-İstanbul 1951). İstanbul Tıbbiye'sini bitirdi (1910). İç Hastalıkları ve Kadın-doğum kliniğinde asistan olarak çalıştı. Bir süre kolera mücadele hekimliği ve Balkan savaşı sırasında Hilâliahmer komisyonu üyeliği yaptı. 1913'te cerrahî uzmanlığı için Almanya'ya gönderildi, altı yıl Berlin ve Hamburg cerrahî kliniklerinde çalışarak ihtisasını tamamladı. Başarılı çalışmalarından ötürü Eppendorf Hastahanesi Cerrahî kliniğinde direktör oldu. 1921'de Türkiye'ye döndüğünde Cerrahpaşa hastahanesinde operatörlüğe atandı; orada bir cerrahî kliniği ve röntgen laboratuvarı kurdu. 1932'de Tıp fakültesinde doçent oldu. Üniversite reformundan sonra (1933) profesörlüğe, 1943'te de ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi ve cerrahî kliniği direktörlüğüne getirildi. Türkiye'de ilk kan naklini, mide ameliyatını ve altçene ankilozu için bir tedavi yöntemini geliştirdi. Başlıca eserleri: *Akciğer abseleri* (1938); *Bandaj bilgisi ve tekniği* (1942); *Kırık ve çıkıklar* (1943). [M]

***TOKER** (Metin), türk gazetecisi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Türkiye üzerinde 1945 kâbusu* (1971); *Orak ile çekiç arasında kalanlar* (1973). [M]

TOKER (Nazmi), türk idarecisi (İstanbul 1875-Ankara 1956). Harp okulunu bitirdi (1895). Çeşitli kıta görevlerinde bulunduktan sonra 1910'da Ankara jandarma alayı merkez tabur komutanlığına atandı. 60. alay komutanı olarak Birinci Dünya savaşına katıldı. 1919'da atandığı İstanbul jandarma alay komutanlığından Sıvas jandarma müfettişliğine gönderildi; burada Atatürk'le tanıştı. 1922'de Dersim mutasarrıflığına atanan Toker aynı yıl mutasarrıflıkların kaldırılmasıyla çeşitli yerlerde jandarma müfettişi olarak görev yaptı. 1927'de Malatya valisi, 1930 başlarında bir süre jandarma genel komutanı, aynı yıl Gaziantep valisi oldu. 1932'de Kayseri valisiyken ilk imar hareketine girişti; birçok tarihî eseri yıktırdıysa da kentin bugünkü çağdaş dokusunun gelmesinde büyük katkısı oldu. 1936'da Sıvas valiliğine atandı. 1939'da yapılan genel seçimlerde Kayseri milletvekili olarak Meclis'e girdi.

Ölümünden sonra, vasiyeti üzerine Kayseri'de, bıraktığı parayla bir ortaokul yapıldı. (M)

***TOKLAR,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili, Tomarza ilçesi) bucak. — 12 265 nüf., bucak merkezi 498 nüf., 22 köy (1970). [M]

Tokomak ya da **Tokamak,** duraklı magnetik sınırlamayla ve belirli koşullar altında yüksek sıcaklıkta plazmalar elde etmeğe yarayan kapalı makine.

Denetimli termonükleer birleşme tepkimeleri elde etmek için bir plazmayı sınırlamada kullanılabilecek çok değişik türden aygıtlar vardır; bütün bu aygıtlarda, belli sayıda birtakım koşulların birarada gerçekleştirilmesine çalışılır. Tamamıyla iyonlaşmış bir hidrojen gazı elde edebilmek için gerekli olan bu koşullar, sözgelimi, milyonlarca dereceye varan bir sıcaklık, tanecik yoğunluğu (sm³ başına 10^{14}), saniye düzeyinde sınırlama süresi gibi temel niteliklerle ilgilidir. Bu alanda Sovyetler, «Tokomak» denilen ve kapalı bir halkadan oluşan aygıtlarla çok yüksek performanslar elde etti. Bu aygıtta, içinden kuvvetli bir elektrik boşalması geçirilerek ısıtılan hidrojen iyonlaştırılmak üzere halkaya gönderilir. Aygıtın bu derece yüksek sıcaklıklara dayanamayacak olan çeperlerinden plazmayı uzak tutmak için de yoğun magnetik alanlara başvurulur.

1975'in sonlarına kadar, bu alanda çalışmalar yapan bütün dünya ülkeleri içinde en iyi performansları Fransızlar elde etti. Fransız Tokomak'ı («T.F.R.» Tokomak Fontenay-aux-Roses), «T4» denilen sovyet Tokomak'ı ile hemen hemen aynı boyutlardadır ve magnetik alanın değeri 60 kG'a ulaşabilir; bu da 400 000 A'lik, yani «T4»tekinin aşağı yukarı iki katı değerinde bir elektron akımı sağlar. Fakat 1975'in bitiminde, Fransızlarınkinden çok daha büyük iki yeni tesis, A.B.D.'de «PLT» ve S.S.C.B.'de «T 10» hizmete girince «T.F.R.»nin üstünlüğü sona erdi.

Plazmanın Joule etkisiyle ısıtılması, on milyon derecelik bir sıcaklığı aşma olanağı sağlayamaz; gerçekten de elektrik akımı plazmanın elektronları üzerine etki yaptığında elektronlar iyonlarla çarpışır ve böylece iyonların sıcaklığını yükseltir. Belli bir sıcaklığın ötesinde, çok yüksek kinetik enerjiye kavuşan elektronlar iyonların yanından çok büyük bir hızla geçer ve dolayısıyla çarpışmaların sayısı azalır; işte bu nedenle, plazmayı başka mermilerle (örneğin, hızlı yansız atomlarla) bombardıman etmeğe ya da plazma üzerine, onu sıkıştırarak sıcaklığını yükseltecek olan bir magnetik alan etkisi uygulamağa (magnetik pompalama) dayanan başka yöntemler araştırılıyor. Bilindiği gibi, termonükleer birleşmenin gerçekleşebilmesi için, yeterince yoğun olan döteryum ve trityum karışımını en az 50 milyon derece sıcaklığa kadar yükseltmek ve aşağı yukarı bir saniye kadar kararlı halde tutmak gerekir. 1973'ün başlarında 5 milyon derece sıcaklığa ve saniyenin iki yüzde biri kadar kararlılık süresine ulaşılabilmişti. Bu arada, Jülich nükleer araştırma merkezinin alman uzmanları, 1973 kasımının ilk günlerinde, Tokomak'ı geliştirme kararı aldıklarını açıkladılar; bu tasarıya göre, sıcaklığı 200 milyon dereceye ulaşabilecek olan plazma, enine kesiti elips biçiminde olan magnetik bir halka içinde «kapalı» tutulacak. (L)

***TOKSİKOMANİ** i. — Tıp. Bk. UYUŞTURUCU* *madde alışkanlığı*, Ek.

***TOKSOPLAZMOZ** i. — ANSİKL. *Toksoplazmoz ve gebelik.* Gebelik sırasında annenin ilk defa toksoplazmoza yakalanması dölütün ölmesine ve dölüt hastalıklarına (sinir ve göz toksoplazmozları) sebep olabilir. Dölütün tehlikede olması, annenin gebelik sırasında mikrop kapmasına bağlıdır. Hayatında sadece bir defa o mikrobu almış olduğu için negatif bir seroloji gösteren (yani hastalanmamış olan) ve bu durumdayken gebe kalan kadınlar mikrop kapma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Örneğin Paris bölgesinde gebe kadınların yüzde 16'sı bu durumdadır: vücutlarında koruyucu antikor bulunmayan bu kadınlar tehlike ile yüz yüzedirler. Uygulamada, bir kadında negatif tepkiler görüldüğü zaman (Sabin ya da immünoflüoresans testi) onu izlemek ve doğuma kadar bu muayeneleri üç ayda bir tekrarlamak gerekir. Gebelik sırasında toksoplazmoz meydana gelirse, spiramisin tedavisi çocuğu biraz olsun korur. Ayrıca, çocuk dünyaya geldikten sonra da tedavi edilmeli ve uzun süre gözlenmelidir, çünkü bazı doğuştan toksoplazmozlar çok geç ortaya çıkabilir.

— *Göz toksoplazmozu.* Toksoplazmoz mikrobu *Toxoplasma Gondii*'nin göze yerleşmesinden ileri gelen bir hastalıktır. Bir ağdamartabaka iltihabıyla ortaya çıkar, yani hem ağtabakayı, hem damartabakayı etkiler. İlk bulaşma çoğu zaman doğuştandır, yani annenin gebelik sırasında mikrop kapmasından ileri gelir: hastalık doğum sırasında görülmeyebilir ya da tersine, bazen genel şekil bozuklukları ya da gözde şekil bozukluklarıyla birlikte sarıbenek bozukluğu olarak ortaya çıkar. En çok görüleni, zaman zaman nükseden, özellikle erinlik çağında meydana gelen ve genç insanlarda beliren şekli, yani ağtabakada gömülü bulunan asalak kistlerinin çatlamasıdır. Teşhis en başta laboratuvar muayenesiyle konur: hem kan serumuna, hem göz suyuğuna (ön odadan ponksiyonla alınır) uygulanan dye-test. Göz suyuğunda ve kanda bulunan bağışıklık maddelerinin bileşimine bakılarak göz toksoplazmozu teşhisi konabilir: hastalık varsa göz suyuğundaki antikor oranı kan serumundakinden hayli fazladır. (L)

TOLEİT i. (fr. *tholéite*). *Eşanl. Toleitli* BAZALT*, *Ek.* (L)

TOGO cumhuriyeti cumhurbaşkanı general E. Eyadema

Foto. Rafi-Parimage (LAROUSSE)

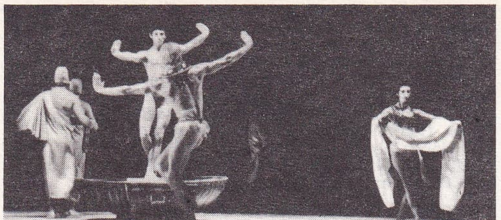

Henryk TOMASZEWSKI ve Wroclaw Pandomima tiyatrosu (Champs-Elysées tiyatrosu, Paris, 1970)

TOLKİEN (John Ronald Reuel), ingiliz dilcisi ve yazarı (Bloemfontein 1892-Bournemouth 1973). Oxford üniversitesinde ingiliz dili ve edebiyatı profesörü (1925-1959) ve ortaçağ edebiyatı konusunda uzmandı; inceledıği efsaneleri çocuklar için uyarladı (*The Hobbit*, 1937); daha sonra kahramanı, elde etmek için değil de yok etmek için sihirli bir yüzüğün peşine düşen, büyük ve fantastik bir efsane yazmağa başladı: (Yüzük arkadaşı) *The fellowship of the ring* (1954-1955). [L]

***TOMAKOMAY,** Japonya'da şehir. — Alüminyum. (L)

***TOMARZA,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili) ilçe. — 39 588 nüf., ilçe merkezi 6 542 nüf. (1975); 53 köy (1970). [M]

***TOMAS** (Americo), portekizli amiral ve siyaset adamı. — 25 temmuz 1972'de yeniden Portekiz cumhurbaşkanı seçilmişti, nisan 1974 hükûmet darbesinden sonra Madera'ya sürüldü, sonra Brezilya'ya gitti. (L)

***TOMASİ** (Henri), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1971). [L]

TOMASİNİ (René), fransız siyaset adamı (Petreto-Bicchisano, Korsika 1919). 1958'de kazandığı Andelys milletvekilliğini 1962, 1967, 1968 ve 1973 seçimlerinde de korudu. 1961'den 1967'ye kadar U.N.R.'in (Yeni Cumhuriyet için birlik) genel sekreter yardımcılığını yaptı, U.N.R.-U.D.T. (Demokratik İşçi birliği), sonra U.D.R. (Cumhuriyet İçin Demokratlar birliği) meclis grubu ikinci başkanı seçildi (1962) ve 1971'de U.D.R. genel sekreteri olarak Robert Poujade'ın yerini aldı. 1973 mart seçimleri öncesi, parti örgütünün yeniden düzenlenişi sırasında bu görevden çekildi. Haziran 1974'te, Jacques Chirac hükûmetinde devlet bakanlığına getirildi. (L)

TOMASSON (Helgi), izlandalı dansçı (Reykjavik 1942). Öğrenimine İzlanda'da başladı, sonra School of American Ballet'de Stanley Williams ve Vera Volkova'nın öğrencisi oldu. İlk defa Kopenhag'daki Tivoli-Ballet'de sahneye çıktı (1958). Robert Joffrey Ballet'de (1961) ve Harkness Ballet'de (1964) dans ettikten sonra solo dansçı olarak New York City Ballet'e girdi (1970). 1967'de *Night Song* (Gece şarkısı) [Norman Walker'ın], *Landscape for Lovers* (Sevgililer için manzara) ve *A Season in Hell*'ın (Cehennemde bir mevsim) [John Butler'ın]; 1968'de *Stages and Reflections*'ın (Sahneler ve düşünceler) [John Neumeler'ın]; 1969'da *la Favorita*'nın (Gözde) [Benjamin Harkarvy'nin]; 1971'de *The Goldberg Variations*'ın (Goldberg'den çeşitlemeler) [Jerome Robbins'in]; 1974'te *The Dybbuk Variations*'ın (Dybbuk'tan çeşitlemeler) [J. Robbins'in] ilk gösterilerini yorumladı. Moskova yarışmasında gümüş madalya aldı (1969). *Baggage* (Yük) [1970] balesiyle koreografiğa başlayan Tomasson, 1973'ten bu yana London's Festival Ballet'de Violette Verdy ile birlikte konuk sanatçı olarak dans ediyor. (L)

TOMASZEWSKİ (Henryk), polonyalı dansçı, mim sanatçısı ve koreograf (Poznan 1924). Krakow Dans enstitüsünde öğrenim gördü. Varşova operasında dans ettikten sonra Polonya Wroclaw Pandomima topluluğuna girdi. Bu topluluk 1956'da Tomaszewski'nin yönetiminde Wroclaw Pandomima tiyatrosu adını aldı. 1962'den başlayarak Paris'te (Nations tiyatrosu, 1962; Uluslararası dans festivali, 1970), Hollanda festivalinde (1965), Berlin'de ve Federal Almanya'nın çeşitli tiyatrolarında «koreogramlar» adını verdiği koreografi ile mim sanatı arasında yer alan ve gerçekçi bir hareketsel anlatımdan çok şiirsel bir soyutlamaya yönelen baleler düzenledi (*Labirent, Rop, Gılgamış, Faust'un gidişi, Toro*). Koreograf olarak Krakow operasında (*Francesca da Rimini*) ve Wroclaw operasında (*Petruşka* ve *Daphnis ile Chloé*) çalıştı. İvo Cramer tarafından İsveç'e çağrılan Tomaszewski orada *Peer Gynt*'ü (müzik Grieg, 1970) sahneledi. 1973'te Het Nationale Ballet'de (Amsterdam) *Beş yıl geçince*'yi (Federico Garcia Lorca'dan esinlenme) düzenledi. (L)

***TOMBALBAYE** (François Ngarta), çatlı devlet adamı. — (öl. N'Camena 1975). Kuzey ve doğu bölgeleri 1968 ağustosunda merkezî iktidara karşı ayaklandı; Tombalbaye isyanı bastırmak için Fransa'dan askerî yardım istedi. 15 haziran 1969'da yeniden cumhurbaşkanı seçilip de kendisine olağanüstü yetkiler verilince, âsileri yenilgiye uğratmak ve ülke içinde huzuru sağlamak üzere harekete geçti; bu amaçla, yönetime yeni bir düzen verdi ve çat halkından çevresinde birleşmelerini istedi. 1971 ağustosunda, Fort-Lamy'de Tombalbaye'yi devirmek üzere girişilen bir hareket bastırıldı. F. N. Tombalbaye, ağustos 1973'te, «Kültürel ve Sosyal Devrim İçin Millî Hareket» adıyla yeni bir parti kurdu; genel sekreterliğine seçildiği bu örgütü kurmakla, millî kültürü geliştirme ve ülkesini fransız etkisinden kurtarma kararını açıklamış oluyordu. Bununla birlikte, 1970 kasımında Paris'i ziyareti, iki ülke arasında yeni bir yakınlaşmaya vesile oldu. Tombalbaye, 13 nisan 1975 askerî hükûmet darbesi sırasında öldürüldü. (L)

TOMSKİY (Aleksandr Romanoviç), sovyet dansçısı, tiyatro yönetmeni ve topluluk yöneticisi (doğ. 1905-Legnano 1970). Bolşoy Dans okulunu bitirdi (1923). 1954 yılına kadar Bolşoy balesinde çalıştı, Moskova, Sverdlovsk, Harkov ve Taşkent tiyatrolarında koreografiık yaptı. 1929-1941 yılları arasında *Kızıl haşhaş, Korsan* gibi ünlü baleleri yönetti. 1954'te sahne yönetmenliğine başladı ve Prag'da *Bahçesaray çeşmesi* (1954) ve *Kuğu gölü*'nü (1955), Bratislava (1958) ve Varşova'da (1961) *Taş çiçeği*'ni sahneye koydu. 1962-1964 arasında, Moskova'daki Stanislavskiy ve Nemiroviç-Dançenko tiyatrosunu yönetti. 1964 yılından ölümüne kadar Bolşoy balesinin turnelerini düzenledi. (L)

TON DUK THANK, vietnamlı devlet adamı (Lung Ksuyen ili 1888). Fransız deniz kuvvetlerine gönüllü olarak girdi (1912), Karadeniz filosunun Sivastopol ayaklanmasına katıldı (1918). 1920'de Çinhindi'ne dönerek, Devrimci Vietnam Gençlik birliğinin eylemlerinde görev aldı; Ho Şi Minh 1930'da Çinhindi Komünist partisini, bu Birlik ile işbirliği yaparak kurdu. Fransız makamlarınca küreğe mahkûm edilerek Poulo Condor adasına sürülen (1929) Ton Duk Thank, özgürlüğüne ancak 1945 ağustosunda kavuştu. Vietminh saflarına katılarak çeşitli bakanlıklarda bulundu, 1960'ta Vietnam Demokratik cumhuriyetinin başkan yardımcılığına atandı. Lenin barış ödülünü (1955), Lenin nişanını (1967) alan Ton Duk Thank, 24 eylül 1969'da Vietnam Demokratik cumhuriyetinin (Kuzey Vietnam) devlet başkanı seçildi. (L)

TONER [tonır] i. (ing. k.). Boyacılık. Çoğu zaman beyaz madensel pigmentlerle karıştırılıp rengi derece derece açılarak kullanılan organik pigment. (Bu karıştırma işlemi, organik pigmentin yüksek boyama gücünden azamî istifadeyi sağladığı için maliyet fiyatını düşürür.) [L]

***TONGA adaları,** Büyük Okyanus'un güneyinde takımadalar. — 92 000 nüf. (1973).

● *Tarih.* 1900'den beri Britanya himayesi altında bir polinezya krallığı olan Tonga adaları, 4 haziran 1970'te kral Tupu IV tarafından bağımsız ilân edildi.

Böylece Tonga, Commonwealth'ın yirmi dokuzuncu egemen ülkesi haline geldi. Kral Tupu IV'ün kardeşi başbakandır ve soyluların egemen olduğu yasama meclisi vergiye dayalı oy sistemiyle seçilir. (L)

TONG Pİ-VU veya **TUN Pİ-VU,** çinli siyaset adamı (Hupey 1886). Çin Komünist partisinin on iki kurucu üyesinden biridir (Şanghay; temmuz 1921). Kiangsi Sovyet Cumhuriyeti hükûmetinin yürütme kurulu üyesiydi (1932), Yen-ngan'daki parti okulunun müdürlüğüne atandı (1936). 1945'ten başlayarak siyasî büro üyesi, 1954'te Yüksek Halk mahkemesi başkanı ve İmparatorluk devri yüksek görevliler sınıfının bir üyesi olan Tong Pi-vu, 1959 nisanında devlet başkanı yardımcılığına seçildi. Liu Şao-çi'nin 1968'de görevden alınışından sonra geçici olarak getirildiği cumhurbaşkanlığında uzun süre kaldı. Çin Komünist partisinin 1973 ağustosunda toplanan X. kongresince, devlet başkanlığı görevinin yanı sıra merkez komitesi siyasî bürosunun devamlı üyeliğine de seçildi. (L)

***TONUS,** esk. **Tonosa,** İç Anadolu'da (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Şarkışla ilçesi) *Altınyayla* bucağının merkezi. — 2 172 nüf., *Altınyayla* bucağı 12 641 nüf. (1970). [M]

TONYA (veya **ORTAMAHALLE**), Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili) ilçe. — 24 542 nüf., ilçe merkezi 10 548 nüf. (1975); 17 köy (1970). [M]

TOOMEY (Bill), amerikalı atlet (Philadelphia 1939). 1968 olimpiyat oyunlarında dekatlon şampiyonu oldu. (L)

TOP (Refik Osman), türk futbolcusu ve spor yazarı (İstanbul 1897-ay.y. 1957). Futbola Beşiktaş'ta başladı, daha sonra Progres, İttihatspor, Altınordu, Galatasaray, Fenerbahçe ve son olarak yine Beşiktaş'ta oynadı. Katıldığı 264 maçta attığı 92 penaltının 91'ini gole çevirdi. Futbolculuğunun yanı sıra spor yazarlığı da yaptı. Ancak, teşkilât aleyhine yazdığı *Yağma hasanın böreği* adlı makalesinden dolayı ebedî boykot cezası aldı. Bir süre futbol hakemliği de yaptıktan sonra 1939'da antrenörlüğe başladı. 1940-1945 arası Beşiktaş takımını çalıştırdı. (M)

***TOPAKLI.** — Bk. TOPRAKLI, *Ek.*

TOPALOĞLU (İhsan), türk mühendisi ve siyaset adamı (Klis 1915). Zürich Federal Teknik üniversitesini bitirdi ve aynı yerde doktora yaptı (1944). 1960-1965 arası Türkiye Petrolleri Anonim ortaklığı genel müdürlüğünde bulundu. 1966'da Giresun'dan C.H.P. senato üyesi seçildi. Birinci Erim hükûmetinde enerji ve tabiî kaynaklar bakanı oldu (1971); 1973'te tekrar Giresun senatörü olarak Parlamento'ya döndü. (M)

***TOPBOĞAZI,** Akdeniz bölgesinde, İskenderun-Antalya yolunun Amanos dağlarını aştığı Belen geçidinin, doğuda Amik ovasına açılan kesimine verilen ad. — *Topboğazı köyü*, Hatay ilinin, Kırıkhan ilçesi içinde dağ yolunun, Amik ovasına indiği yerde. — 336 nüf. (1970). [M]

***TOPÇAM,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Ordu ili, Mesudiye ilçesi) bucak. — 9 905 nüf., bucak merkezi (*Gebeme*) 782 nüf., 18 köy (1970). [M]

***TOPÇU** i. — ANSİKL. Ask. 1965 ile 1975 arasında büyük atom toplarının yerini 100 km, hattâ daha uzun menzilli taktik füzeler aldı: amerikan «Lance», fransız «Pluton» füzeleri ile çeşitli sovyet modelleri (hepsi kimyasal başlık taşımaktadır) ve stratejik füzeler (seyyar ya da sabit). [Bk. FÜZE, *Ek.*] Klasik *topçu* 203 mm çapa kadar gene varlığını sürdürmektedir, ama en yaygın model, palet üzerinde hareket eden zırhlı (155 M 109 amerikan) ya da zırhsız (155'lik fransız) 155'lik toplardır. Otomatik olarak doldurulan ve «AMX 30» şasisine oturtulan 155 mm namlu çapındaki toplar 24 km uzaklıktaki hedefleri yaylım ateşe tutabilir; çeşitli ülkelerde gene motorla çekilen çift kundaklı 105 mm'lik hafif toplar da yapılmıştır. Tekerlekli ya da paletli şasi üzerine yerleştirilmiş çok namlulu (özellikle 24 namlulu) çeşitli modellerde (birliklere, tanklara v.b. karşı) roketatarlar 100 ile 150 mm'lik roketlerle (Sovyetler daha büyük çaplar kullanır) 15 ile 25 km arasındaki hedefleri yoğun ateş altına alma olanağı verir.

— Ask. denizc. 1960 yılından bu yana bütün savaş gemilerinde suüstü ve uçaksavar savaşında klasik *topçu*'nun yerini giderek füzeler almağa başladı. Ancak modern savaş gemilerinde ana silâh füze olmakla birlikte, deniz topçusu da büsbütün ortadan kalkmadı. Nişan alma kulesinin otomatikleştirilmesinde elde edilen başarılı sonuçlar ve müdahale süresinin kısaltılması (topçulukla taktik düzenleme bilgisayarın bütünleşmesi) sayesinde, 45,100 ve 127 mm çapındaki toplar gemilerin hava saldırılarına karşı savunulmasında gene de en üstün silâhtır. Öte yan-

Foto. S. Lido (LAROUSSE)

dan Vietnam savaşı, yüzer batarya olarak kullanılan savaş gemilerinin büyük çaplı toplarının çok yararlı olduğunu gösterdi (1968 ve 1969'da 45 000 tonluk amerikan New Jersey zırhlısı 406'lık 9 topla yeniden donatıldı ve Vietnam'da kullanıldı). Bununla birlikte roketle donatılmış top mermilerinin gerçekleştirilmesi gülle menzilini uzattığından, amfibik harekâtta gerekli ateş desteğini sağlamak için orta çaplı (127 mm, 175 mm) toplar da kullanılabilmektedir. (L)

Topkapı Sarayı müzesi, İstanbul'da, Topkapı sarayında millî müze. 1924'te müze haline getirilen Topkapı sarayının çeşitli salonlarında tamirler ve restorasyonlar yapılmış, vitrinler yerleştirilmiştir. Sergilenen koleksiyonlar, giriş kapısının sağından başlamak üzere gezilmektedir.

● *Çin porselenleri bölümü.* Babüsselâm ile Babüssaade arasındaki geniş meydanın sağ tarafını tamamen kaplayan duvarların arkası eski mutfaklar, aşçılar ve kilerler dairesidir. 1940 yılında yapılan tamirlerden sonra burası çin, japon, avrupa porselen, kristal, türk ve avrupa gümüş eserleriyle, türk bakır mutfak eşyası, türk porselen ve camlarının sergilenmesine ayrılmıştır. Çin porselenleri koleksiyonu Çin hükümdar sülâlesine göre tertip edilmiştir. En eskileri IX.-XIII. yy.-larda yapılan Seladon'lardır. Bunların süslemeleri sır altında oyulma, çizilme ve yapıştırma suretiyle yapılmıştır. Minik devrimde, XIV.-XVI. yy.larda yapılanlar çin beyazları, imparator sarıları ve tekrenkli sırlı parçalardır. Ming devrinde, XVI.-XX. yy.larda yapılanlar arasında yeşil ve pembe renkli tabaklar görülür.

Japon porselenlerinin çoğu ise XVII.-XVIII. yy.larda ticaret amacıyla yapılmıştır.

● *Avrupa porselenleri bölümü.* Mutfakların beşinci ve altıncı salonlarında sergilenmektedir. XVIII.-XIX. yy.lara ait fransız, rus, alman ve avusturya porselenleriyle avrupa fayansları, XVII.-XIX. yy. venedik, bohem ve irlanda kristal camları mevcuttur. Bunların bir kısmı doğu zevkine göre yapıldığından renk ve desen bakımından ayrılık gösterir. Yedinci salonda daha çok türk olmak üzere avrupa işi gümüş eserler sergilenir. Abdülhamid II'nin tahta çıkışının 25. yılında gönderilen hediyeler ve tombak mutfak takımları bunlar arasında yer alır.

● *Mutfak ve bakır takımları bölümü.* Helvahane denilen kısımda yer alan bu bölüm, 1945 yılında kurulmuştur. XVI.-XIX. yy.-lara ait taş, sahan, tabak, kâse, tepsi ve kazanlar sergilenmektedir.

● *İstanbul cam ve porselenleri bölümü.* XVII.-XIX. yy.lara ait, İstanbul'da yapılmış eserler sergilenir. Çeşmibülbüller, kristaller, mat beyaz camlar, düz camlar, Yıldız porselenleri, lâledanlar, kandiller, çiçeklikler yer alır. 1845 yılında kurulan Beykoz fabrikasında yapılan testiler, tabaklar, 1893 yılında kurulan Yıldız fabrikasında yapılan vazolar, tuğralı tabaklar, Tophane'deki Lüleci atelyesinde yapılmış yazı takımları, altın ve gümüş kakmalı eserler pek çoktur.

● *Padişah elbiseleri bölümü.* Seferli koğuşunun iki salonunda tarihsel gelişime göre Fatih Sultan Mehmed'den Sultan Reşat'a kadar bütün padişahların çeşitli kumaştan kaftan ve elbiseleri sergilenir. Bu arada Fatih, Genç Osman ve Abdülaziz öldüğü sırada üstlerinde bulunan kaftan, iç çamaşırı ve elbiseler de ayrı vitrinlerde görülür.

● *Hazine.* Bir bodrum katı üzerine inşa edilmiş ön kısma Fatih Sultan Mehmed köşkü de denir; dört salon ve bir hamamdan ibarettir. Birinci salonda, Murad IV'ün tahtı, yeşimler, neceflер, nargileler, kandiller, bağa, boynuz ve sedef eserler yer alır. İkinci salonda, Ahmed I'in tahtı, kılıçlar, ok ve yay keseleri, topuzlar, sorguçlar, mücevherli hançerler, oyun takımları sergilenmektedir. Üçüncü salonda, yazı takımları, aynalar, yelpazeler, Yahya peygambere ait el ve kafatası kemiği, nişanlar, Şah İsmail'e ait kemer, kupa ve pazubent gösterilmektedir. Dördüncü salonda, bayram tahtı, zümrüt askılar, kaşıkçıelması, kıymetli taşlar, asalar, bastonlar, altın şamdanlar vardır.

● *Minyatür ve portre galerisi.* Abdülmecid zamanında inşa edilmiş Hazine koğuşundadır. Alt katta yapılan modern vitrinlerde çeşitli devirlere ait minyatürler, üst katta ise tarihsel sıralamaya göre osmanlı padişahlarının portreleri yer alır.

● *Hırkai saadet dairesi.* Sultan Mahmud II'-ye kadar hükümdarların özel işlerinde kullanılan bu daire, bu padişah devrinde dinî amaçla kullanılmağa başlamıştır. Burada altın mahfaza içinde Hırkai Saadet ve ön tarafında Hazreti Muhammed'in kılıçları bulunur. Duvarlarda Kâbe örtüleri, kapı perdeleri ve çini panolar yer alır.

● *Yazı, tezhip ve cilt bölümü.* Hasoda denilen bölümdedir. 1947 yılından beri yazı bölümü halindedir. Salonda arap yazısının ilk ve en eski örneklerinden başlamak üzere türk hattatlarının tarihsel sıraya göre *Kur'an*, cüz ve levhaları sıralanmıştır.

● *İşlemeler bölümü.* Akağalar koğuşundadır. Türk elişinin en güzel örnekleri iç içe 2 salonda sergilenmektedir. XVI.-XVII. yy.-lara ait bohça, mendil, kavuk örtüleri, seccade, banyo takımları, Karagöz köşesi sırasıyla yer alır.

● *Silâhlar bölümü.* Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan İç Hazine kısmındadır. Burada VIII. yy.dan son devirlere kadar kılıçlar, kalkanlar, topuzlar bulunur. Ayrıca, XV.-XIX. yy.lara ait çeşitli ok ve yaylar, miğferler, zırhlar ve sancaklar da sergilenmektedir.

● *Saltanat arabaları bölümü.* Sarayın Hasahır kısmındadır. 1942 yılında onarılarak saltanat arabalarının sergilendiği bölüm haline getirilmiştir. XIX. yy. avrupa yapısı araba ve faytonlar, Abdülhamid II'nin saltanat arabası, Pertevniyal Sultan'ın arabası, gemler, kamçılar, üzengiler, eğerler burada gösterilmektedir.

● *Saatler bölümü.* Üçüncü avluda, Silâhtar hazinesinde 1976'da (haziran) açıldı. Saraylarda ve padişahlar tarafından kullanılmış veya padişahlara hediye edilmiş değerli saatler sergilenir. (M)

TOPLAŞMA i. Etoloji. Birçok hayvanın, hemcinsleriyle karşılaşınca çok çeşitli etkenlerin etkisiyle gösterdiği sürekli ya da geçici gruplaşma eğilimi.

— ANSİKL. *Toplaşma* olayı, toplu yaşayan bazı böceklerin dışında, henüz az bilinmektedir, ama öyle görünüyor ki herhangi bir tropizma hareketine bağlanamaz. Toplaşma özellikle karıncalarda ve arılarda incelenmişse de, fareler gibi az belirgin sürüler halinde yaşayan, ya da gelinböcekleri gibi yılın büyük bölümünü yalnız geçiren bazı türlerde de görülür.

Toplaşma, belirli bir yerde uygun ekolojik etkenlerin biraraya gelmesinden olabilir. Uygun derecede nem bulunan yerlerde toplaşan çeşitli hamamböceği türlerinde ya da kış döneminde gelinböceklerinde gözlenen durum budur.

Çekirgelerde, görme uyarılarının gruplaşmayı kolaylaştırdığı, oysa başka türlerde kimyasal uyarıların ağır bastığı (hamamböcekleri) kanıtlanmıştır.

Farelerde toplaşmanın, dokunma uyarıları (hemcinslerle temas) ve koku uyarıları (ayrı klandan hemcinslerin kokusu) aramanın sonucu olduğu sanılır. (L)

TOPLAYICI i. (*toplamak*'tan *topla-y-ı-cı*). Bilişim. Bir bilgi işleme sisteminde, birçok bilgi iletim hattıyla bağlantısı olan, birçok uç biriminden gelen verileri alan ve bu bilgileri bir tek iletim hattından bilgisayara yollamadan önce birleştirip toplayan yardımcı aygıt. (Bilgilerin alınması genellikle harf harf ve düşük hızla yapılır; toplayıcı, işlem bilgisayarına büyük bir hızla gönderilen bilgi öbeklerini oluşturur.) || *Toplayıcı - dağıtıcı*, aynı anda birçok hat üzerinden bilgilerin dağıtım işini de yapan toplayıcı. (L)

TOPLUMDİLBİLİM bļş. i. Bk. SOSYOLENGÜİSTİK, *Ek.*

***TOPOGRAFYA** i. — Oftalmol. *Saydam tabaka topografyası*, bütün saydam tabaka yüzeyindeki eğrilik yarıçaplarının ölçümü.

— ANSİKL. *Saydam tabaka topografyası*, kontak cam reçetesi yazmak için kullanılır. Saydam tabakanın ön yüzündeki eğrilik yarıçapları klasik oftalmometreler (Javal ya da Helmholtz tipi) kullanılarak ölçülebilir: bilinen iki şâhsın, dışbükey bir ayna ödevi gören saydam tabakaya yansıttığı görüntüler gözlenir. Şâhıs görüntülerinin boyu eğrilik yarıçapıyla orantılıdır. Fakat bu kiriş ucu ölçümleri, ancak düzgün bir kesim söz konusuysa bir değer taşır. Topografik keratometre tüm saydam tabakadaki eğrilik yarıçaplarının ölçümlerini yapmağa yarar; böylece kontak camın yayılma yarıçaplarının hesaplanması için çok yararlı olan bir yassılma katsayısı elde edilir. Bununla birlikte, aygıtın tespit noktasını izlemek için gözyuvarının yaptığı hareketler yüzünden eğri çemberlerinin merkezleri başlangıçtaki oftalmometri ekseni üstünde bulunmaz. Bu nedenle her noktadan teğet geçen küre yarıçaplarının, fotokeratoskopi yöntemiyle ölçülmesi gerekir. Fotokeratoskopiyle yapılan ölçümler, kesinlikle belirli açılardan gelen çok sayıda ışık kaynağının ufacık görüntüler halinde yansıdığı saydam tabakanın fotoğraflarının düzenlenmesine ve yorumuna dayanır. (L)

***TOPOLOJİ** i. — Mat. *Bir E kümesi üzerindeki topoloji*, E kümesinin «açıklar» adı verilen parçalarının şu üç özelliği taşıyan Θ kümesi: E kümesi ve boş küme $\emptyset$ birer açıktır; açıkların sonlu arakesitlerinden her biri bir açıktır; açıkların sonlu ya da sonsuz her birleşmesi gene bir açıktır. || *Kaba topoloji*, yalnız iki açığın, yani boş kümenin ve üzerinde topolojinin tanımlandığı kümenin bulunduğu topoloji. (ÂDİ TOPOLOJİ ve BAYAĞI TOPOLOJİ de denilir.) || *Seçkin topoloji*, açıklar kümesinin, üzerinde topolojinin tanımlandığı kümenin parçalarından oluşmuş kümeyle çakıştığı topoloji. (AYRICALIKLI TOPOLOJİ de denilir.) [L]

***TOPOLOJİK** sıf. — Mat. *Topolojik grup*, G'nin kanunu çarpmalı olarak yazıldığına ve x^{-1} G içinde x'in tersini gösterdiğine göre, G×G'nin G içindeki $(x,y) \mapsto xy$ uygulaması ve G'nin G içindeki $x \mapsto x^{-1}$ uygulaması sürekli olacak şekilde bir topolojiyle donatılmış G grubu. || *Topolojik uzay*, bir topolojiyle donatılmış küme. || *Topolojik vektörel uzay*, E×E'nin E içindeki $(x,y) \mapsto x+y$ uygulaması ve $\mathbb{R}\times E$ (ya da $\mathbb{C}\times E$) topolojik uzayının E uzayındaki $(\alpha, x) \mapsto \alpha x$ uygulaması sürekli olacak şekilde bir topolojiyle donatılmış, $\mathbb{R}$ (ya da $\mathbb{C}$) üzerindeki E vektörel uzayı. (L)

TOPOR (Roland), fransız desinatörü (Paris 1938). Paris Güzel Sanatlar okulundaki öğreniminden sonra, desenlerden, resimlerden, metinlerden ve daha sonra çizgi filimlerden oluşan karma eserler vermeğe başladı. Çeşitli dergilerde, bu arada *Hara-Kiri*'-de çalıştı ve 1960'ta, Arrabal, Jodorowsky, Olivier O. Olivier gibi sanatçılarla birlikte «Panique» grubunu kurdu. Çini mürekkeple yapılmış desenlerin yer aldığı çok sayıda albüm yayımladı; bunların, çoğu zaman haşin ve anlamsız bir alaycılığın da karıştığı düşsel ve şiirsel bir havası vardır (*Panic*, 1965'te A.B.D.'de yayımlandı; *Topor, R. Toxicologie*, 1971). Aynı anlayışla renkli desenler ve serigrafiler de yaptı. Kitap resimlemeleri dışında, resimlediği kendi yazılarını yayımladı (*la Vérité sur Max Lampin* [Max Lampin üstüne gerçek], 1968). Romanlar ve hikâyeler de yazdı: *la Princesse Angine* (Prenses Angine) [1967], *la Cuisine cannibale* (Yamyam mutfağı) [1971], *le Bébé de Monsieur Laurent* (Bay Laurent'-in bebeği) [1972]. 1965'ten başlayarak sinema ile de uğraştı; jenerikler düzenledi (Arrabal'in *Viva la muerte*'si [Yaşasın ölüm], 1971), René Laloux ile birlikte gerçekleştirdikleri çizgi filimlerin senaryolarını yazdı, desenlerini çizdi. (Bunlardan, 1968-1973 arası gerçekleştirilen *la Planète sauvage* [Vahşî gezegen, 1973] Cannes festivalince ödüllendirildi.) [L]

***TOPRAK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, Devlet İstatistik enstitüsünün 1963'te yaptığı ve 1973 Toprak ve Tarım Reformu yasasına esas alınan tarım* (*Ek*) sayımında *toprak*'ların durumu TABLO I'deki gibiydi.

Her işletmeye ortalama 6,8 parçanın düştüğü saptanan bu sayımda arazilerin tasarruf şekillerine göre dağılımı ise TABLO II'-deki gibi belirlendi.

Bu ikinci tabloda kirayla tutulan, kiraya verilen, ortakçılık, yarıcılık yapılan araziler içinde ortakçılık ve benzeri şekillerdeki işletmelerin daha yaygın olduğu görülür. Küçük işletmelerden bazıları toprak kiralayarak çalışır; ortakçılık yaparken arazileri-

Topkapı Sarayı müzesi resimleri için bk. sayfa 816-817

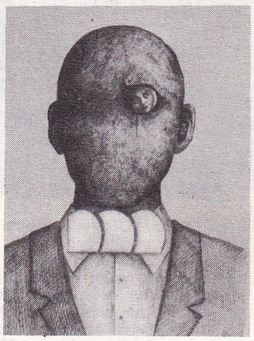
«Gala gecesi» Roland TOPOR'un çini mürekkebiyle çizdiği desen (özel kol.)

Foto. Marquet galerisi (LAROUSSE)

SILÂH SEKSIYONU — Sarayın Iç Hazine dairesinde bugün, XVI.-XVIII. yüzyıllarda osmanlı ordusunda kullanılmış çeşitli silâhlar ve savaş araçları sergilenir: kale tüfekleri, yatağanlar, kalkanlar, üstü kumaş içi zırhlı telden gömlekler, zırhlar, tuğlar v.b.

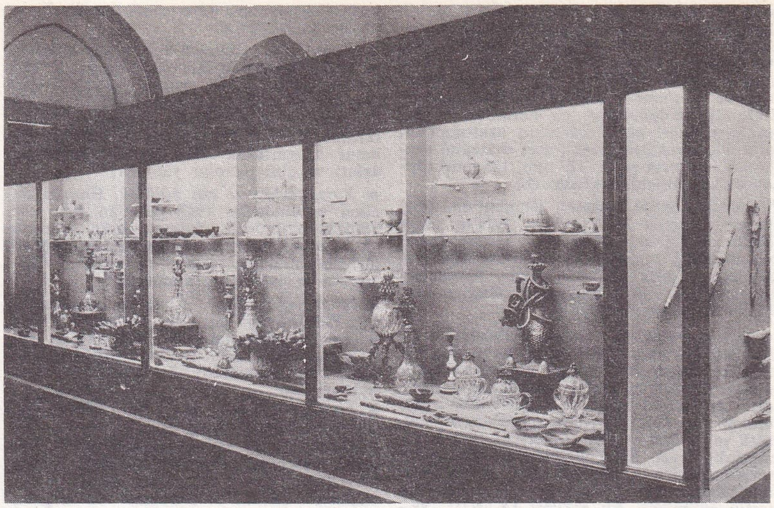

HAZINE DAIRESI (salon I) — XVIII. ve XIX. yy. yapımı çeşitli milletlere ait murassa nargile, çubuk, tatlı kupaları, kahve fincan ve zarfları (kristal, akik, altın, kehribar, porselen) burada sergilenir

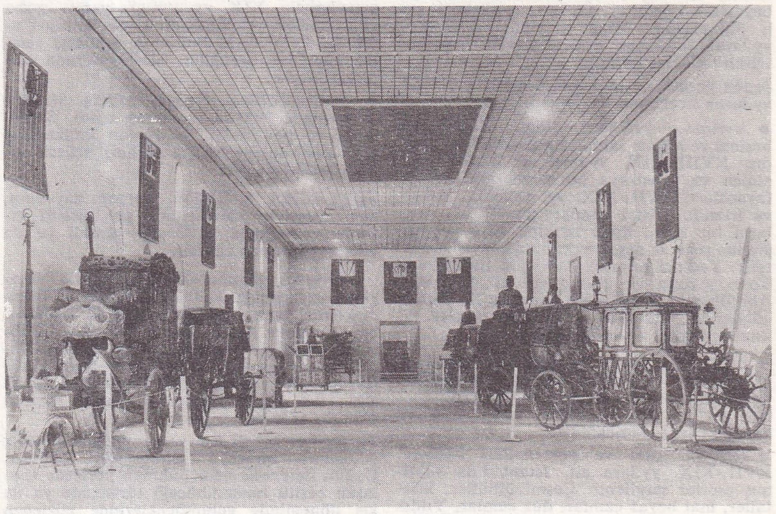

SALTANAT ARABALARI SEKSIYONU— Sarayın eski «Hasahır» binasında sergilenmekte olan saltanat arabaları ve tahtıravanlar XIX. yy. yapımıdır

ÇIN PORSELENLERI SEKSIYONU — Sarayın eski mutfaklar bölümünde, üzeri değerli taşlarla süslü XVI. yy. çin ve renkli, mineli, düzbeyaz kendinden desenli ming porselenlerine yer verilmiştir

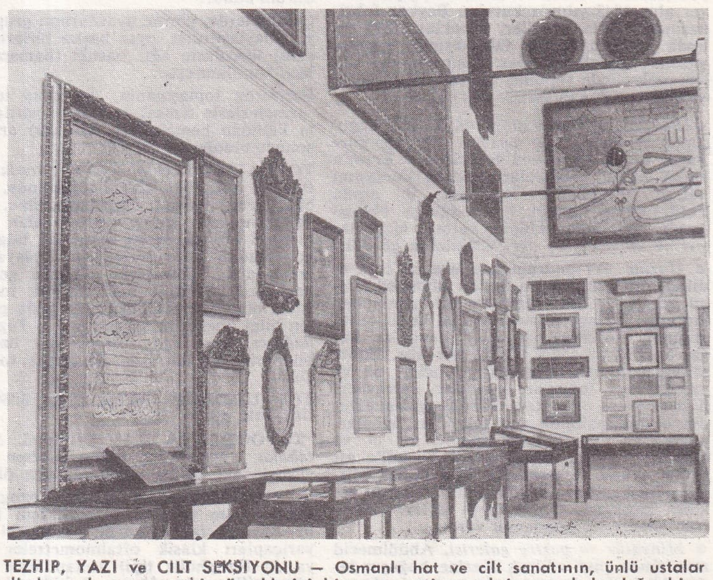

TEZHIP, YAZI ve CILT SEKSIYONU — Osmanlı hat ve cilt sanatının, ünlü ustalar elinden çıkma en seçkin örneklerini biraraya getiren seksiyonun bulunduğu bina vaktiyle sarayın «Hasodalar koğuşu» idi

Foto. Topkapı Sarayı müzesi (MEYDAN)

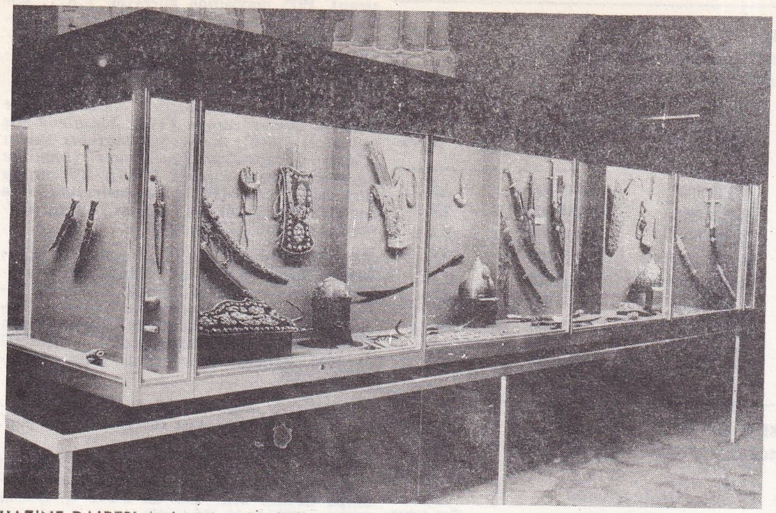

HAZİNE DAİRESİ (salon I) — Bir köşesinde murassa ok ve yay keseleri, XVI.-XVIII. yy. türk işi kılıç, kama, barutluk ve miğferler sergilenen bu salon vaktiyle saray hamamının soğukluk bölümüydü

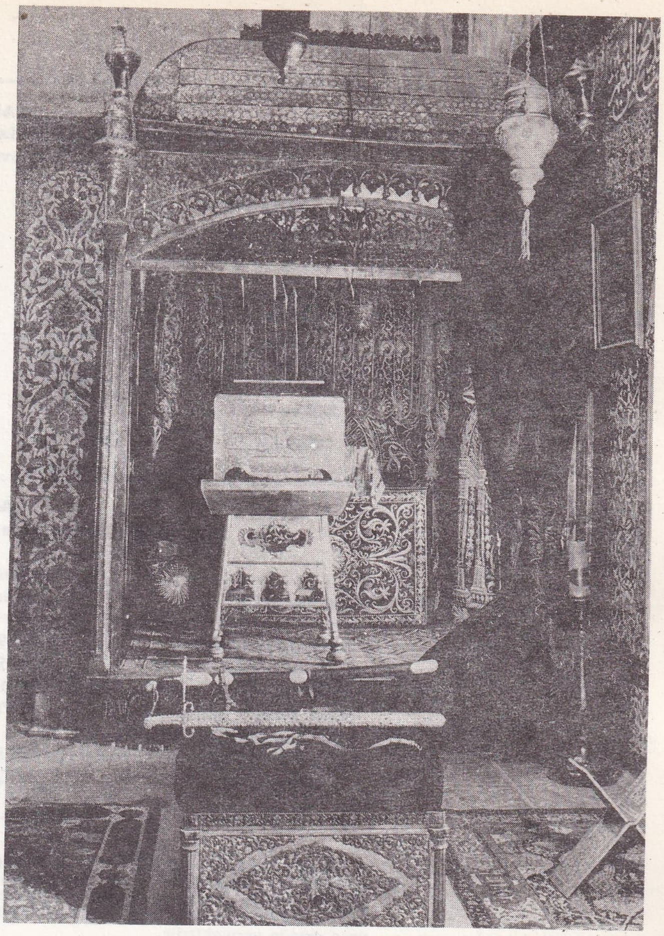

HIRKAİ SAADET DAİRESİ — Bu dairede bulunan Hz. Muhammed'in hırkası, Sultan Abdülaziz'in eliyle yaptığı bir mahfaza içindedir; kılıcının mahfazası Ahmed I tarafından yaptırılmıştır; taht biçimindeki gümüş şebeke Mahmud II dönemine kadar taht olarak, o tarihten sonra kutsal emanetlerin korunmasında kullanılmıştır

BAKIR MUTFAK EŞYASI SEKSİYONU — Sarayın eski mutfak bölümünde, XIX. yy. türk işi bakır mutfak eşyası sergilenir. Bunlar vaktiyle saray mutfaklarında kullanılmış olan eşyadır

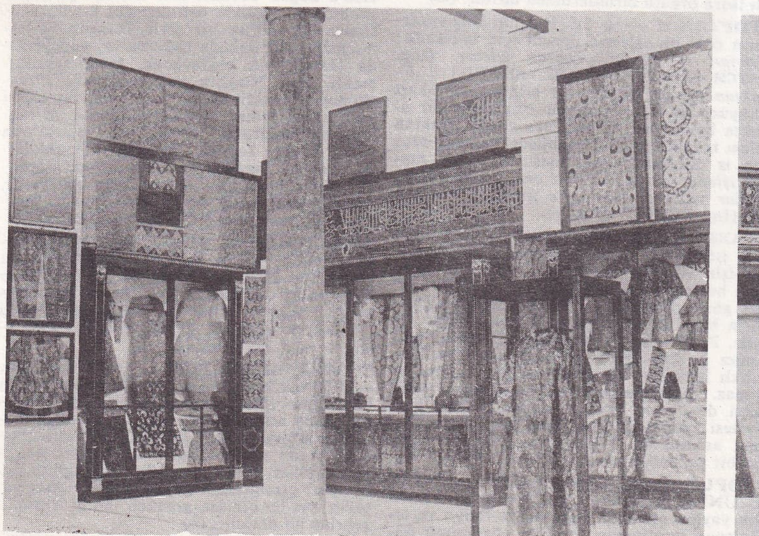

PADİŞAH ELBİSELERİ SEKSİYONU — Vaktiyle sarayın «Hasodalar koğuşu» olan binanın bir bölümünde de, XVI. ve XVII. yüzyıllarda padişahlarca giyilmiş elbiseler ve kaftanlar sergilenir

TÜRK İŞLEMELERİ SEKSİYONU — Vaktiyle sarayın «Akağalar koğuşu» olan binada sergilenen türk işleme örnekleri de XVI. ve XVII. yüzyıllara aittir: kaftanlar, bohçalar, yastık yüzleri v.b.

Foto. Topkapı Sarayı müzesi (MEYDAN)

TABLO I
işletme sayısına göre tarım topraklarının durumu
(rakamlar yuvarlaklaştırılmıştır)

işletme büyüklükleri (dönüm)	*sayıları*	*alanları (hektar)*	*arazi parçası*	*işletmeye düşen parça*
1-20	1 269 000	1 335 000	5 042 000	3,9
21-50	863 000	3 583 000	6 434 000	7,4
51-100	562 000	4 274 000	5 419 000	9,4
101-500	391 000	8 089 000	4 169 000	10,6
501-999	11 000	1 342 000	128 000	11,6
1000-5000	4 000	1 632 000	39 000	9,8
5000 ve yukarı	491	513 000	5 000	10,2
TOPLAM	3 101 000	20 772 000	21 236 000	6,8

TABLO II
tasarruf şekillerine göre tarım topraklarının durumu

tasarruf şekli	*işletme sayısı*	*arazi tahmini (hektar)*	*üst sınır*
sahip olunan arazi	3 069 921	16 968 119	18 303 491
kira ile tutulan	293 518	713 058	1 010 694
ortakçılık veya yarıcılıkla tutulan	521 176	1 532 312	1 990 245
başka şekilde tutulan	115 703	244 015	331 913
ortakçılık, yarıcılık, kiracılık veya diğer şekilde başkalarına verilen	566 896	2 294 727	2 666 237
TOPLAM	3 514 476	17 142 777	—

ni kısmen veya tamamen kiraya ve ortağa verenler de vardır. Orta ve büyük arazi sahipleri özellikle örgüt, sermaye ve araç-gereç yokluğundan arazinin bir kısmını kiraya veya ortağa vermektedir.

● *Toprak reformu.* Bk. TARIM* *reformu* (*Ek*). [M]

***TOPRAK** (Ömer Faruk), türk şairi. — Yeni eserleri: *Ayışığı* (şiirler, 1973); *Tuz ve ekmek* (roman, 1973); *Karşı pencere* (hikâyeler, 1975). [M]

***TOPRAKKALE,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Osmaniye ilçesi) bucak. — 7 461 nüf., bucak merkezi 3 725 nüf. (1970). [M]

***TOPRAKLI,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili, Avanos ilçesi) bucak. — 10 571 nüf., bucak merkezi 2 148 nüf., 5 köy (1970). [M]

***Toprak Mahsulleri ofisi.** — Genel müdürlük düzeyindeki kuruluşun bölüm ve birimlerinde bir değişiklik olmadı. 1975'te 5 578 kişinin çalıştığı kuruluşun sermayesi 1 milyar 400 milyon TL.dır ve tamamı Hazine'ye aittir. Ortak olduğu şirketler ve ortaklık payları da şöyledir: Yem Sanayii T.A.Ş. 20 milyon 600 000 TL. (yüzde 17,16), Azmi Millî T.A.Ş. 3 milyon 164 000 TL. (yüzde 52,73), GİMA T.A.Ş. 2 milyon 475 000 TL. (yüzde 5,15), Migros T.A.Ş. 1 milyon 250 010 TL. (yüzde 13,88), Güneş Sigorta A.Ş. 995 000 TL. (yüzde 39,80), Bumaş Karaman Bulgur Sanayii ve Ticaret A.Ş. 3 milyon TL. (yüzde 30). [M]

Toprak ve İskân İşleri Genel müdürlüğü, toprak dağıtımı ve iç yerleşim sorunlarıyla ilgilenmek üzere kurulmuş devlet teşkilâtı. 24 mart 1950 tarih ve 5613 sayılı yasayla kurulan, önce İmar ve İskân bakanlığına bağlanan genel müdürlük 1963'te Köyişleri bakanlığına bağlandı. Kuruluş amacı, iç yerleşim, göçmen yerleştirmesi ve topraksız çiftçiyi topraklandırma, İskân kanununda ve eklerindeki görevleri yerine getirmek olarak belirlendi. Ancak, 25 haziran 1973 tarih ve 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu yasasının yürürlüğe girmesinden sonra bu yasaya aykırı hükümlerin uygulanması durduruldu ve Topraksız Çiftçiyi Topraklandırma yasası Reform yasasıyla bağdaştırılarak yürütüldü. Genel müdürlüğün 1972'deki örgütü şöyleydi: merkez örgütü: genel müdür ve 2 müdür yardımcısı. Kurullar: memur intihap ve inzibat komisyonu, alım ve satım komisyonu. Danışma birimleri: başmüşavirlik, teftiş kurulu başkanlığı, hukuk müşavirliği, sivil savunma uzmanlığı. Esas birimler: Planlama-Programlama, İzleme ve Koordinasyon dairesi, Topraklandırma dairesi başkanlığı, İskân dairesi başkanlığı, Köysel Yerleşimi Düzenleme ve İnşaat dairesi başkanlığı, Kredi ve İkmal dairesi başkanlığı, Araştırma-Eğitim ve Yayın dairesi başkanlığı. Yardımcı birimler: İdarî ve Malî İşler dairesi, Araştırma enstitüsü, Toprak ve İskân Eğitim merkezi müdürlüğü, Tamir ve Doğrama atelyesi müdürlüğü. Taşra örgütü: 59 ilde toprak ve iskân müdürlüğü, 3 il ve 25 ilçede toprak ve iskân şefliği, 2 ilde iskân memurluğu, 72 ilçede toprak ve iskân memurluğu vardır. Taşra örgütü kendi görevleri dışında İmar ve İskân bakanlığının da taşradaki görevlerini yürütür. Bu kuruluşların dışında Toprak Komisyonu başkanlığı da taşra örgütü birimlerinden biridir. (M)

***TOPTAN** zf. — ◆ Sıf. Bilişim. Bilgisayarların özel bir işletme düzeni için kullanılır: *Toptan iş düzeni. Toptan işleme.* (İng. BATCH PROCESSING.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Uzaktan toptan işleme,* bir bilgisayarın, kart okuyucu ve kart yazıcılar bilgisayardan uzakta bulunacak, bilgisayara ancak uzaktan işlem teknikleriyle erişilebilecek şekilde toptan iş düzeninde işletilmesi: *Uzaktan toptan işleme tekniğinde kart okuyucular ve yazıcılar yüzlerce kilometre uzakta bulunabilir.* (İng. REMOTE BATCH.)

— ANSİKL. *Toptan iş düzeni*'nin ya da *toptan işleme*'nin başlıca özelliği, programın, bir işin yürütülmesiyle ilgili verilerin, kısacası her çeşit bilginin bilgisayara toplu olarak gönderilmesidir. Sonradan alınan sonuçların hepsi kullanıcıya gene toplu halde verilir. Programın uygulanması sırasında, kullanıcı ile yürüttüğü program arasında karşılıklı herhangi bir etkileşim söz konusu olamaz. Bilgisayarların temel kullanım yöntemi de budur. Somut olarak, delikli kart destesi halindeki işler bir kart okuyucusunun aracılığıyla bilgisayara girer, sonuçlar ise bir yazıcıdan alınır. (L)

***TOPUZ** (Hıfzı), türk gazetecisi. — Paris'te UNESCO adına, Afrika'da okur-yazarlığın yaygın olmadığı kesimlerde radyo ve televizyon yardımıyla sorunun çözümünü öngören bir proje hazırladı ve uyguladı (1971). Özel izinle Türkiye'ye dönerek T.R.T. genel müdür program yardımcısı oldu. (1974, haziran). 1975 mayısında görevine T.R.T. yönetim kurulu kararıyla son verildi; bu karar Danıştay'ca iptal edildiyse de T.R.T.'nin iptal kararını uygulamaması üzerine UNESCO'daki görevine dönerek kitle haberleşmesi üzerindeki çalışmalarını sürdürdü. Yeni eserleri: *Information internationale dans la presse turque* (Türk basınında dış haberler) [1960]; *Kongo'da kurtuluş savaşı* (1965); *Türkçe-Fransızca-Türkçe* (*İngilizce karşılıklı*) *basın sözlüğü* (1968); *100 soruda türk basın tarihi* (1973); *La caricature et la société* (Karikatür ve toplum, 1974); *Konuklar geçiyor* (1975). [M]

TOPUZ (Ömer), türk güreşçisi (Çankırı 1938). Güreşe 16 yaşında başladı. 1969 Avrupa grekoromen birinciliğinde, kilosunda birinci oldu; aynı yıl serbestte avrupa üçüncüsü oldu. 1970'te Kanada'da yapılan dünya birinciliğinde dördüncülük elde etti. 1971 ve 1975 Akdeniz oyunlarında altın madalya aldı. (M)

***TORBALI,** Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 55 990 nüf., ilçe merkezi 17 126 nüf. (1975); 38 köy (1970). [M]

***TORİK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1968'den sonraki yıllarda tutulan *torik* miktarı azalmağa devam etti: 1969'da 3 142 t; 1970'te 2 224 t; 1971'de 11 428 t. (M)

TORKAL (Selâhattin), türk futbolcusu ve antrenörü (Ankara 1925). Futbola 18 yaşında Ankara Demirspor kulübünde başladı. Fenerbahçe ve Adalet kulüplerinde oynadı; 10 kere millî formayı giydi. Karagümrük, Adalet, Fenerbahçe, Çapa kulüplerinde antrenörlük yaptı. (M)

***TORONTO,** Kanada'da şehir. — 1950-1960 yılları arasında Toronto metropoliten alanın nüfus artış yüzdesi Kuzey Amerika'daki bütün öteki yerleşme merkezlerininkinden yüksekti: yüzde 50,7. Bu artış, 1960-1970 arasında da yüzde 33'e düştü. Asıl Toronto şehrinin nüfusu 670 000 kişi, metropoliten alanınki 2 000 000 kişi, şehirleşmiş alanınki ise 2 350 000 kişidir. Montreal metropoliten alanın nüfusu 2 570 000 kişiyi bulmaktadır. İdarî sınırların sunîliği iki metropolün nüfusunu kesinlikle karşılaştırmağa olanak vermez; ama Ontario'nun merkezinde nüfus artış yüzdesi Montreal'in merkezindeki artışı aşmağa devam ederse, Toronto kısa süre sonra Kanada'nın başlıca şehir merkezi haline gelecektir.
Toronto'nun estetik görünüşü değişmektedir. 1965'te finlandiyalı mimar Viljo Revell'in yaptığı ünlü vilâyet konağı ve yapımına 1966'da başlanan bir gökdelenler sitesi *Downtown*'u yeni bir uslûba kavuşturmuştur. 1967'de, Ontario gölü kıyısındaki 50 km'lik *waterfront* A.B.D.'de sık rastlanan (Chicago, Detroit, Saint Louis) bir modele göre düzenlenmeğe başlamıştır.
1980'e doğru Toronto'nun alacağı görünüm şimdiden kesinlikle bellidir: göl boyunca uzanan 110 km'lik bir şerit Toronto yerleşme merkezini doğuda Oshawa'ya, güneybatıda Hamilton'a bağlayacak, hızla şehirleşmekte olan Niagara yarımadası ile Ontario'nun merkezinin nüfusu 5 milyon kişiyi bulacaktır; metro son duraklarında ve otoyol kavşaklarında (özellikle Ontario'nun *Main Street*'i sayılan 401 no'lu kavşak) büro, fabrika, mağaza ve konutlardan meydana gelen kalabalık merkezlerin gelişmesi, metropoliten alanı değiştirmiş ve çok merkezli bir yerleşmeye dönüştürmüştür. (L)

TORRALBA DEL MORA, İspanya'da (Eski Castilla, Soria eyaleti), Medinaceli'nin güneyinde köy; arazisinin iki yerinde Eski Yontmataş devrine ait konaklama izleri bulundu. Acheul kültürüne bağlı olarak eski fil, Merck suaygırı, geyik ve oroks kemikleri ortaya çıkarıldı. (L)

***TORRE ANNUNZIATA,** İtalya'da şehir. — 1973'ten beri M.Ö. I. yy.dan kalma lüks bir roma villası ortaya çıkarılıyor. Villanın geniş atrium'u göz aldatıcı mimarî motiflerle süslüdür. Bazı salonlarda tiyatro maskesi, insan portresi ve natürmortlar gösteren freskler vardır. Bu villa, adı yalnız Peutinger* çizelgesinde geçen ve halen kazı yapılan yerde olması gereken antik Oplonti şehrine ait olabilir. (L)

TORRE IN PIETRA ya da **TORRIMPIETRA,** İtalya'da köy, Latium'da (Roma ili), Via Aurelia yakınında; 1 400 nüf. Yontmataş

devri kazı yeri. 30 metrelik çökeltisi altında fil kemikleri ve Acheul kültüründen kalma çift taraflı bıçaklar, 7 metre yukarıda da yassı çakıllar üzerinde Moustier sanayii kalıntıları bulundu. (L)

***TORRE NİLSSON** (Leopoldo), arjantinli filim yönetmeni. — *Los traidores da San Angel* (Azize Ancela'nın ihaneti) [1967], *Martin Fierro* (1968), *El Santo de la Espada* (1970), *Güemes* (1971), *Los siete locos* (Yedi deliler) [1973] adlı filimleri çevirdi. (L)

TORRES (Juan Jose), bolivyalı asker ve devlet adamı (Cochabamba 1919 - Rio de Janeiro 1976). Askerlik öğrenimini Arjantin'de yaptıktan sonra Bolivya Harp okulunda öğretmen oldu. Silâhlı kuvvetler başkomutanlığına yükselen (1967) Torres, cumhurbaşkanı Ovando Candia tarafından, 14 temmuz 1970'te görevinden uzaklaştırıldı; Uruguay'da elçilik yaptı, daha sonra çalışma bakanı oldu. 6 ekim 1970 hükûmet darbesinde cumhurbaşkanlığına getirildi; işçi sendikaları ve öğrenci kuruluşlarınca desteklenen Juan Torres «milliyetçi» ve «devrimci» bir siyaset izlemeğe çalıştı. Ama, albay Hugo Banzer Suarez yönetimindeki bir cunta tarafından 22 ağustos 1971'de devrildi.
Cumhurbaşkanlığından düştüğünden beri (1971) sürgün olarak yaşadığı Arjantin'den Bolivya'daki olayları izleyen Torres 1976'daki öğrenci ayaklanması sırasında (19 şubat) gençlerin görüşlerine katıldığını dünya komuoyuna ilân etti. Ancak aynı yılın mayısında Torres, bulunduğu kamptan bilinmeyen kişilerce kaçırılarak öldürüldü. (LM)

***TORRES BODET** (Jaime), meksikalı yazar ve siyaset adamı. — (öl. Mexico 1974). Ruben Dario (1966) ve Proust (1967) üzerine çeşitli eleştirilerinin yanı sıra, anılarının ilk bölümlerini de yayımladı: *«Zamana karşı yıllar»* (1969), *«Kanatsız zafer»* (1970), *«Milletlerarası çöl»* (1971), *«Vaat edilmiş toprak»* (1972). 13 mayıs 1974'te intihar etti. (L)

TORRİJOS (Omar), panamalı devlet adamı (Santiago de Veraguas 1929). Millî muhafız birliğinde albayken, başkan Arnulfo Arias'ı deviren ekim 1968 darbesi sonunda iktidara geldi. Yetkilerini ilkin albay Jose M. Pinilla ile paylaşması gerekti, ama rakiplerini işbaşından uzaklaştırdıktan sonra, 1969 martında Panama'nın «kuvvetli adamı» durumuna geçti. 15 ve 16 aralık 1969 günleri, Omar Torrijos Meksika'yı ziyaret etmekteyken, iki albay bir darbe girişiminde bulundular. Ama Torrijos kısa sürede Panama kentini yeniden ele geçirdi. 1972 ekiminde Temsilciler meclisi, Torrijos'u altı yıl süreyle tam yetkili «yüce başkan» ilân etti. (L)

TORRİMPİETRA. Bk. TORRE IN PIETRA, *Ek.*

TORROJA (Eduardo), ispanyol mimarı (Madrid 1899-ay.y. 1961). Madrid'deki Yol, Köprü ve Liman Mühendisliği Yüksek Teknik okulunda öğrenim gördü, 1939'da aynı okulda profesörlüğe yükseldi, daha sonra Institute tecnico de la construccion y del cemento'nun müdürlüğüne getirildi. Mimarlığın tamamen teknolojik bir kavram olmasına karşı çıkarak ve hayal gücüne öncelik tanıyarak yüzyılın ilk yarısının en önemli eserlerinden birkaçına imzasını attı. Yapılarında betonarmeyi ve öngerilimli betonu kullanır. Her zaman yalın ve sade çizgileri arayan (Instituto de la construccion'un Madrid'deki kömür deposu, 1951) sanatçı doğadaki biçimleri yakalamağa çalışmış (katlanmış, dalgalı ya da kamburlaştırılmış biçimler) ve kimi zaman gerçek bir mimarî heykel türüne varmıştır. Uygulamalarının yanı sıra teknik buluşları da çok değerlidir: Algeciras'taki kapalı çarşı (1933) için nervürsüz tonoz; Madrid'deki Zarzuela hipodromunun tribünleri (1935) için dik gergilerle taşınan dışarıya doğru taşmış betonarme saçak; Aldoz su kemerinin su yolları için X biçiminde taşıyıcı destekler (1939); Esla ırmağı üzerinde, ayak açıklığı 190 m olan tek kemerli köprü (1940). 1950'lere doğru esin kaynağı Gaudi'ninkine yaklaşan Torroja bakışımsız organik biçimler yaratmış (Caracas'taki Tachira Club, 1957) ve İspanya'nın çağdaş dinsel mimarisine yenilik getirmiştir (Xerrallo ve Pont de Suert kiliseleri, 1952). [L]

***TORTUM,** Karadeniz bölgesinde (Erzurum ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi) ilçe. — 48 527 nüf., ilçe merkezi 4 076 nüf. (1975); 60 köy (1970). [M]

***TORUL,** esk. **Ardasa,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümünde, Gümüşhane ili) ilçe. — 37 539 nüf., ilçe merkezi 3 209 nüf. (1975); 69 köy (1970). [M]

TORUN (Osman Nuri), türk maliyecisi ve yöneticisi (Emirdağ 1923). Siyasal bilgiler fakültesini bitirdi (1944); aynı yıl maliye bakanlığında çalışmağa başladı; 1949'da hesap uzmanı oldu. 1956'da Türkiye Sınaî Kalkınma bankası malî analistliğine, 1961'de malî tahlil müdürlüğüne getirildi. 1962'de Devlet Planlama teşkilâtı müsteşarı oldu. Aynı yıl Ordu Yardımlaşma kurumu ekonomik müşavirliğine, 1965'te Devlet Yatırım Bankası İktisadî Tahlil ve Araştırma grubu başkanlığına atandı. 1969'da bu görevinden ayrılarak Eskişehir İktisadî ve Ticarî İlimler akademisinde Maliye kürsüsü öğretim görevlisi ve aynı zamanda *Hürriyet* gazetesinde genel koordinatör oldu. 1975'te son görevinden ayrıldı. (M)

TORUN (Vivianna BÜLOW-HÜBE, — denir), isveçli kadın kuyumcu (Malmö 1927). Zanaat olarak geleneksel ve çağdaş kuyumculuk tekniğini (desen ve işleme) Konstfackskolan'da (Stockholm Elsanatları akademisi) öğrendi. 1948'de akademiyi bitirdikten sonra, yalnız çalışmayı seçerek, kişisel ve yepyeni bir üslûpla yarattığı mücevherlerle çağdaş kuyumculuğu etkiledi. Torun, araştırmalarında biçim kadar anlam ve amaç üzerinde de durdu: kadını ezmeden, eşya haline de getirmeden değerlendirmek istiyordu; bunun için, altını ve üzerinde çok çalışılmış değerli taş façetalarını bir yana bırakarak, bunlar yerine gümüş, çelik ve cilâlı taşlar kullandı. Vücut anatomisiyle uyuşur sadelikte çizgilere erişmek içinse, tek parçadan oluşan, suyun akışkanlığı ile ışığın oynaklığını bağdaştırır biçimler yarattı. Birkaç biçime giren pandantifi «Çember»den (1948), kıvrımlı «Sekiz»den (1955), Moebius'un halkası «Sonsuz»dan (1960) başlayarak «Yarı-kolyeler»ine ve saatlerine kadar, elinden çıkan ve geometrinin etkisine rağmen asla katılığa kaçmayan mücevherleri, içten gelme sade bir güzelliği dile getirdi. Elsanatlarında Nobel'in karşılığı olan Frederik Lunning ödülünü aldı (Stockholm, 1960). İlk eserlerinden başlayarak, dünya ülkelerinin pek çoğunda sergiler açtı; Stockholm Millî müzesi ve Antibes'deki Picasso müzesi dahil, eserlerine Avrupa'nın birçok müzesinde yer verildi. Başlıca mücevherleri, 1967'den bu yana, Danimarka'daki Georg Jensen kuyumculuk firmasınca çoğaltıldı. (L)

TOSUN (Osman), türk tarımcısı ve devlet adamı (Adagüme, Ödemiş 1913). Ankara Yüksek Ziraat enstitüsünü bitirdi (1936); aynı okulun Bitki Yetiştirme ve Islahı kürsüsünde 1938'de asistan, 1948'de doçent ve 1953'te profesör oldu. 27 Mayıs'tan sonra kurulan birinci ve ikinci Gürsel hükûmetlerinde (1960-1961) tarım bakanlığı yaptı. Kurucu meclis çalışmalarına bakanlar kurulu üyesi olarak katıldı. Başlıca eserleri: *Türkiye ziraat sistemleri* (1960); *Serin iklim çalışmaları* (1969); *Bitki yetiştirme ve ıslahı* (1973). [M]

***TOSYA,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili) ilçe. — 49 190 nüf., ilçe merkezi 17 442 nüf. (1975). [M]

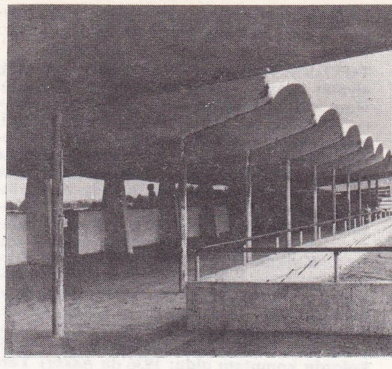

Eduardo TORROJA
Madrid'de Zarzuela hipodromunun tribünleri

TOTO (Antonio DE CURTIS GAGLIARDI DUCAS COMMENO DI BISANZIO, — denir), italyan sinema, tiyatro ve müzikhol oyuncusu (Napoli 1898-Roma 1967). Genç yaşta Napoli'den ayrıldı, Roma'ya gitti, kısa sürede oradaki şarkılı gazinolarda kendini tanıttı, mizahıyla ilgi topladı. Yıllarca kabare revülerinde küçük görevlerle yetindi, sonunda İtalya'nın en popüler komedi sanatçılarından biri oldu. Sinemaya çok geç başladı ve hemen başarı elde edemedi. İlk filmi *Fermo con le mâni*'yi (Elle kapatılmış) [G. Zambuto'nun] 1937'de çevirdi. Çok sayıda filimleri arasında şunlar vardır: *Guardie e ladri* (Jandarmalar ve hırsızlar) [Steno ve M. Monicelli'nin, 1951]; *Toto kaldırım yosması* (Dov'e le liberta?) [R. Rossellini'nin, 1953]; *Napoli maceraları* (L'oro di Napoli) [V. de Sica'nın, 1954]; *Kanun kanundur* (La loi c'est la loi) [Christian-Jaque'ın, 1958]; *Toto gangster* (I soliti ignoti) [M. Monicelli'nin, 1958]; en ünlü filmi *Risate di gioia* (Sevinç kahkahaları) [M. Monicelli'nin, 1960]; *Operazione San Gennaro* (San Gennaro olayı) [D. Risi'nin, 1966], *Aldatılmış ve terk edilmiş* (Uccelacci e uccellini) [P. P. Pasolini'nin, 1966]; *Le streghe* (Büyücüler) [P. P. Pasolini'nin skeci, 1966]; *Capriccio all'italiana* (İtalyan kapriçiyosu) [*Che cosa sono le nuvole* skecinden, P. P. Pasolini'nin, 1967]. (L)

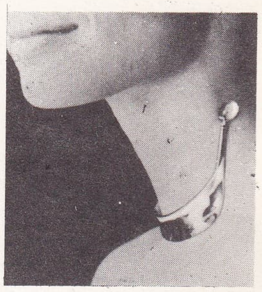

TORUN'un Georg Jensen için yaptığı gümüş yarı-kolye (1962)

***TOUCHAGUES** Louis), fransız ressamı ve desinatörü. — (öl. Paris 1974). [L]

***TOUL,** Fransa'da Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — Kauçuk sanayii. [L]

***TOURAINE** (Alain), fransız sosyoloğu. — *Le Mouvement de mai ou le communisme utopique* (Mayıs hareketi ve hayalci komünizm) [1969], *la Société postindustrielle* (Sanayileşme ertesi toplum) [1969], *Université et société aux Etats-Unis* (A.B.D.'de üniversite ve toplum) [1972], *Production de la société* (Toplumun üretimi) [1973], *Pour la sociologie* (Sosyoloji için) [1974], *Lettres à une étudiante* (Bir kız öğrenciye mektuplar) [1974] adlı eserleri yayımlandı. Bu arada 1973'te bir süre Şili'de kalarak, Halk cephesinin sonu konusunda «sosyoloji günlüğü»nü kaleme aldı: *Vie et mort du Chili populaire. Journal sociologique, juill-sept. 1973* (Halkçı Şili'nin doğumu ve ölümü. Sosyolojik günlük, temmuz-ağustos 1973). [L]

TOURASSE, Fransa'da Saint-Martory arazisinde (Haute-Garonne eyaleti) kayaaltı barınağı; adını Yontmataşsonrası bir fasiyese, *Tourasse fasiyesi*'ne verdi (bu terimin yerini *Azil sanayii* terimi aldı). [L]

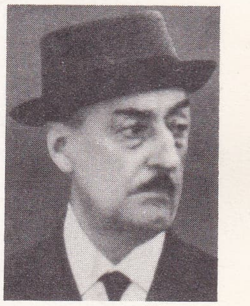

TOTO

***TOURLAVİLLE,** Fransa'da Manche idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

TOY (Erol), türk yazarı (Alaşehir 1936). Ortaöğrenimden sonra (1951) fırın işçiliği, sigortacılık ve banka memurluğu gibi işlerde çalıştı. *Yön, Cumhuriyet, Akşam, Yeni Ortam* gibi gazete ve dergilerde yazılar yazdı. İlk kitabı *Yenilgi* (1967) hikâyelerden oluşuyordu. Daha sonra roman yazmağa başladı. Eserleri: romanlar: *Toprak acıkınca* (2 c., 1968); *Acı para* (1970); *Azap ortakları* (2 c., 1973); *İmparator* (1973); *Kördüğüm* (1974). Oyunlar: *Pir Sultan Abdal* (1969); *Parti pehlivan* (1970); *Meddah* (1971); *İzmir'in içinde*

Alain TOURAINE

Foto. Gamma, Algar, X, Unitalia (J.-L. Passek kol.), P. Molinard (LAROUSSE)

(1973); *İpteki* (1973). Ayrıca *Türk gerilla tarihi* (1970) adlı bir inceleme kitabı vardır. (M)

TOYDEMİR (Cemil Cahit), türk generali, siyaset adamı (İstanbul 1883-ay.y. 1956). Harp okulunu bitirdikten (1902) sonra Beyrut'taki Nişancı taburunda görevlendirildi, daha sonra oradan Hicaz Şimendifer Hat komiserliğine gönderildi. Bir süre Yemen'de kaldı (1909-1911). Binbaşılığa yükseldiğinde (1915) alay komutanlığına atandı ve o rütbede birinci Dünya savaşına katıldı; savaşın sonunda da yarbay oldu. 1918-1919 yılları arasında 1. Kafkas tümenine komuta etti ve 5. Kafkas tümen komutanı olarak Kurtuluş savaşına katıldı. Kurtuluş savaşının bitiminde Trakya Jandarma 1. Bölge komutanı oldu. Tümen komutanlığı yaparken tümgeneralliğe yükseldi (1927) ve 1932'de Millî Savunma bakanlığı kara müsteşarı, 1933'te 5. kolordu komutanı oldu; 1936'da Askerî Yargıtay ikinci başkanlığına, 1939'da jandarma genel komutanlığına, 1940'ta 20. kolordu komutanlığına, 1942'de Askerî Yargıtay başkanlığına atandı ve 1942'de orgeneralliğe yükseldikten sonra 1. ordu komutanı oldu (1943), 1946'da emekliye ayrıldı. O yıl İstanbul C.H.P. milletvekili olarak Parlamento'ya girdi ve Recep Peker kabinesinde millî savunma bakanlığı yaptı (1946). [M]

TOYEN (Marie ÇERMINOVA, — denir), çek kadın ressamı (Prag 1902). Önce halk sanatlarından esinlendi, kübizmin etkisi altında kaldı, sonra yer yer lekecilik akımının izlerini de taşıyan duygusal bir soyutlamaya kaydı. 1922'de evlendiği Ştyrsky (*Ek*) ile birlikte, öncü «Devetsil» grubunun çalışmalarına katıldı, daha sonra hem resimleri, hem desenleriyle («Atış» 1940, «Savaş, kaç bizden» 1944) çekoslovak gerçeküstücüler topluluğunun kurucuları arasında yer aldı. 1947'de Fransa'ya sığındı ve Paris'teki gerçeküstücü harekete karıştı. Toyen'in üstün bir şiirselliği olan eserleri, daha tam bir duruluğa, daha etkili bir inceliğe ve kimi zaman erotik ürperişlere (*la Belle ouvreuse*, 1957) erişebilmek için, göz aldatmacılığına kadar varan bir tasvircilikle gizemli bir dalgalanma arasında gelişir. (L)

TOYGAR (Kamil), türk folklorcusu (Ankara 1942). Bursa Eğitim Enstitüsü Edebiyat bölümünü bitirdi (1962) ve Urfa Kız Öğretmen okulunda edebiyat öğretmeni olarak devlet hizmetine girdi (1962); oradan Bursa Kız Öğretmen okuluna aynı görevle nakledildi (1970); aynı yıl Millî Eğitim bakanlığına bağlı Millî Folklor Araştırma kurumu başkan yardımcılığına atandı. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*'nde ve folklorla ilgili başka dergilerde çıkan araştırmaları dışında üç eser yayımladı: *Şiirimizde Atatürk* (1968); *Anadolu masalları* (1969); *Yurt ve kahramanlık şiirleri* (1969). [M]

***TOYNBEE** (Arnold)), ingiliz tarihçisi. — (öl. York, Büyük Britanya 1975). [M]

Toyota Motor Company Limited, japon otomobil yapım firması. 1937'de kuruldu. 1960 yılına kadar firma avrupa ve amerikan modellerini üretmekle yetindi; fakat bu tarihte «Corona»yı pazara sürerek şirket büyük bir atılım yaptı ve o tarihten beri yılda yüzde 30 gelişmeğe devam etti. 1969'da Toyota Volkswagen'ı geçerek dünyada üçüncü yapımcı oldu. 1973'te şirket 2,3 milyon taşıt üretti: bunun 1,6 milyonu iç pazarda, 720 000'inin 270 000'i Amerika Birleşik devletlerinde olmak üzere dış pazarlarda satıldı. Toyota'da 45 860 işçi çalışır (Volkswagen'da yaklaşık 200 000 işçi vardır).

Şirketin ekseni bir holdingdir; otomobil dışında dokuma makineleri, dikiş makineleri, yapı malzemesi v.b. yapan 25 şubesi vardır.

Grubun başlıca şirketlerinde kilit mevkileri Toyota ailesinin üyeleri işgal eder. 160 ithalâtçı ve 4 000 temsilci Toyota'nın ürünlerini dünya pazarlarına dağıtır. Son on yılda grup Japonya dışında 19 montaj fabrikası kurmuştur. (L)

***TOZ** i. — Astron. *Kozmik toz*, boyutları milimetrenin 1/100'ini geçmeyen çok küçük taneciklerden oluşmuş yıldızlararası madde. (İlk defa 1874'te isveçli jeolog A. E. Nordenskjöld*ün kar taneleri içinde gözlemlediği bu tozlar, 1962'den bu yana atmosfer dışına fırlatılan çeşitli füzelerle yeryüzüne gelmeğe başladı. Çok değişik biçimlerde olabilen kozmik tozların yapısında yerkabuğunun temel elementleri bulunur ve bileşimleri hemen hemen deniz tortullarıyla aynıdır. Bu tozların göktaşlarıyla bir bağlantısı olduğu sanılıyor.) || *Yıldızlararası toz*, yıldızlar, yıldızlararası gaz ve yüksek enerjili taneciklerle birlikte Gökada'yı oluşturan, son derece küçük tanecikler şeklindeki katı bileşen. (Aynı bileşenler öbür gökadalarda da bulunur.) Bk. ANSİKL.

— Metalürji. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astron. *Yıldızlararası toz* oldukça düşük ısısıyla tanınır ve gözlemlenebilen üç olayla varlığını belli eder: toz bölgesinden geçen yıldızların ve gökadaların ışığının soğurulması ve kızarması; ışığın toz tanecikleri tarafından dağıtılması; nihayet, ışığın polarılması. Tozlar tarafından soğurulma, ışığın dalga boyuna göre çok değişir; örneğin morötesinde soğurulma kızılaltına oranla çok daha fazladır, bir toz bölgesi içinde gözlemlenen nesnelerin kırmızımsı gözükmesi de bundan ileri gelir. Toz zerreciklerinin yapısını kesinlikle tanıyabilmek için bir sönüm eğrisinin çizilmesi şarttır. Yıldızlararası tozlar tarafından dağıtılan ışığın polarılması incelendiğinde, bazıları soğurucu ve dağıtıcı, öbürleri ise polarıcı olmak üzere iki çeşit toz bulunduğu anlaşılır. Ancak, bugüne kadar hiç bir toz zerreciği modeli bütün gözlem olgularını açıklamağa yeterli olmadığından, toz zerreciklerinin yapısı üstüne araştırmalar halen sürdürülüyor; en yaygın varsayım, bu toz taneciklerinin buz ile grafit ya da silikat karışımı olduğunu kabul eder. Tozların hareketi bulundukları ortama göre değiştiğinden, toz taneciklerinin göç süreçlerinin bilinmesi de büyük önem taşır. Tozlar çoğu zaman yıldızlararası gazla birlikte bulunur, bu da kütlelerinin belirlenmesini iyice güçleştirir; yıldızlararası toz gerek Gökada'mızda, gerek dış gökadalarda düzensiz bir biçimde dağılmıştır; yıldızlararası tozlar moleküllerin oluşumunda da rol oynadığından bu tozların fiziğini bilmek gerekir; ayrıca yıldızlararası tozlar, ilkyıldız*ların (*Ek*) yıldızlararası ortamda yoğunlaşma evresine de eşlik eder.

— Metalürji. Son yıllarda *toz metalürjisi*, yapım yöntemleri, sanayi donanımları, maden ve alaşımlar ile uygulama alanlarında büyük gelişmeler gösterdi.

● *Yapım yöntemleri.* Toz yapım yöntemleri hem geliştirildi, hem de öbür madenlerden daha dar bir kullanım alanı ya da çok özel nitelikleri (patlayıcı tozlar) olan yeni yeni madenlere uygulanmağa başladı. Boşlukta ya da yansız argon atmosferi içinde atomlaştırma, halojenli bileşikleri indirgeme ya da mineral ve organik ortamda elektrolizleme teknikleri, özellikle nükleer, elektronik ve uzay sanayilerinde kullanılan zirkonyum, titan, berilyum, tantal, niyobyum v.b. tozlarının elde edilmesini sağladı. Öte yandan sinterleme tekniklerinde de bazı gelişmeler oldu: maden tozları, tıkız ya da gözenekli şeritler (nikel, paslanmaz çelik) elde etmek için doğrudan haddelenmeyle, basınç kuvvetlerinin her yönde homogen olarak dağılmasını sağlayan dengeli* (*Ek*) sıkıştırmayla, bir ekstrüzyon presinde kesit küçültme ya da dövmeyle, titreşimli ve sürekli sıkıştırmayla ya da basınçlı hava veya elektrik arkı boşalımından yararlanan yüksek enerjili sıkıştırmayla sinterlenebilir.

● *Sanayi donanımları.* Klasik sıkıştırma preslerinin ve sinterleme fırınlarının gücü arttırıldığından, daha yoğun ve daha büyük hacimli, örneğin kesiti 100 sm²'den 1 000 sm²'ye kadar olan parçaların yapımı sağlandı. Bugün bir dengeli sıkıştırma presinin gücü 12 000 tonu bulur. Eskiden kapasitesi 500 tonun altında olan mekanik presler de şimdi 750 tonu aşmış, hidrolik preslerin maksimum gücü ise 1 000 tondan 3 000 tona yükselmiştir. Toz metalürjisinde üretimi etkileyen etkenlerden biri de makinelerin sıkıştırma (basma) hızıdır; çoğu parçaların yapımında presler dakikada 15 ile 30 parçalık bir hızla çalışır; çok kalıplı döner preslerde işlenen küçük basit parçaların yapımında ise pres hızı dakikada 1 000 parçaya ulaşılabilir.

● *Maden ve alaşımlar.* Toz metalürjisi teknikleriyle hazırlanan sayısız maden ve alaşımlar arasında, sinterlenmiş demirli taşlakların dövülmesiyle ya da basınç altında sinterleme ve sinterleme-dövme gibi bileşik tekniklerle elde edilen, mekanik özellikleri yüksek, geleneksel dövme demir ya da haddelenmiş demir kadar tıkız yapılı demir alaşımları önemli bir yer tutar. Sözgelimi otomobillerdeki transmisyon organlarının küçük dişlileri sinterleme-dövme tekniğiyle hazırlanır. Alüminyum ve alaşımları, kendinden yağlamalı küçük mekanik organların yapımında kullanılır. Nikel ya da kobalt temelli üstün alaşımlardan havacılık ve uzay havacılığı alanındaki uygulamalarda yararlanılır: türbin diskleri, reaktör göbekleri v.b. Bu parçalara, bir ekstrüzyon presinde tozun kesitini küçültme ve ardından sinterleme gibi özel tekniklerle biçim verilir. Aynı şekilde takım çelikleri, özellikle yüksek hız takım çelikleri elde etmek için, önce soğukta, sonra sıcakta dengeli sıkıştırma gibi bileşik bir yönteme (Asea-Stora isveç yöntemi) başvurulur. Nihayet, kimya sanayii gereçlerinin yapımında titan, nükleer sanayiinde ise atom reaktörlerindeki çeşitli organların (nükleer yakıt gömlekleri ve çubukları) bileşimine giren zirkonyum, uranyum, berilyum ve toryum kullanılır. (L)

TOZLAMA i. Boyacılık. Yoğun ve sürekli bir kaplama elde etmek için, toz halinde reçine sürüp, sonra bu tabakayı yoğunlaştırmak ya da ergitmek amacıyla pişirme ve böylece koruyucu ya da süsleyici bir kaplama meydana getirme işlemi.

— ANSİKL. *Tozlama* dört farklı yöntemle gerçekleştirilebilir. *Toz püskürtmeyle tozlama*'da, boya tabancasına benzer basınçlı havalı bir tabanca kullanılır. *Elektrostatik tabancayla püskürtme*'de, elektrikle yüklenen toz ters işaretli elektrik yüklenmiş eşyanın üzerine püskürtülür, böylece de tozla yüzey arasında elektrostatik bir çekim meydana gelir. *Akışkan yatak yöntemi*'nde, önceden ısıtılan nesne, akışkanlaştırmayla elde edilmiş bir yatak içindeki toz asıltısına yerleştirilir ve kısmen erimiş tozla kaplanır. *Elektrostatik akışkan yatak yöntemi*'nde, akışkan hale getirilmiş tozun yüzeyde birikmesi elektrikle yüklenmiş toz tanecikleriyle nesne arasındaki elektrostatik çekimle sağlanır. Tozlama için kullanılan başlıca tozlar ya termoplastik maddelerdir (vinilikler, poliamitler, selülozikler, polieter, klor, polietilen) ya da ısıyla sertleşen maddelerdir (epoksidikler, polyesterler, akrilikler). [L]

TÖB-DER (*Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma derneği*'nin kısa adı), 1971'de TÖS'ün kapanmasından sonra kurulan Türkiye Devrimci Öğretmenler birliği (Türkiye TÖB) tüzüğündeki «birliği» kelimesi İçişleri bakanlığınca uygun bulunmayınca bütün öğretmenleri kapsayan TÖB-DER, «birliği» kelimesinin yerine «birleşme ve dayanışma» sözcükleri konularak faaliyetini sürdürdü. 1973'te 470 şubesi, 70 000 kadar üyesi vardı. (M)

TÖKİN (İsmail Hüsrev) türk iktisatçısı (İstanbul 1908). Moskova üniversitesinde iktisat öğrenimi yaptı (1921-1925). Türkiye'ye döndükten sonra bir süre Devlet Demiryolları işletmesinde çalıştı; 1930'da Ziraat bankası kooperatif şubesi şefliği, 1933'te Sümerbank konjonktür şubesi müdürlüğü yaptı. Sümerbank iştirakler ve müesseseler müdürlüğü (1937), Ticaret bakanlığı iaşe müsteşarlığı dağıtma umum müdür muavinliği (1941), Başbakanlık Umumî Murakabe Heyeti umumî kâtipliği ve müşavirliği (1942), Devlet Demiryolları işletme müdürlüğü (1951), Yapı ve Kredi bankası iktisat danışmanlığı (1954), İstanbul Ticaret odası genel sekreterliği (1963), Şişli İktisadî ve Ticarî Bilimler akademisinde öğretmenlik (1973) yaptı. 1932-1934 arasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve Burhan Belge ile *Kadro* dergisini çıkaran Tökin'in diğer eserleri şunlardır: *İktisat nasıl okutulmalı* (1931); *Türkiye'de ziraî kooperatif hareketi* (1932); *Türkiye köy iktisadiyatı* (1934); *Ekonomik coğrafya* (1940); *İsmet İnönü ve şahsiyeti* (1946); *C.H.P.'nin iktisadî siyaset sistemi* (1946); *Türkiye'de sanayi* (1946); *Rakamlarla Türkiye* (1949); *İktisadî durumun tahlili* (1964); *Enflasyona dair* (1966); *Para değerinin düşürülmesi meselesi* (1968). [M]

***TÖRE** i. — ANSİKL. Sosyol. *Törelere bağlılık.* Her toplumda ve toplum içindeki her toplulukta, bireylerin davranışını düzenleyen ve toplumsal görevlerini belirleyen sa-

yısız kurallar vardır. Tutuculuk, topluluğa egemen olan kurallara boyun eğmek demektir. Kurallara bağlılığı açıklarken iki dizi gerçeği göz önünde bulundurmak gerekir: birincisi kuralların benimsenmesi sürecidir; buna göre söz konusu kurallar bireyin dışında değildir onun kişiliğinin esaslı bir parçasıdır ve aynı zamanda onun bir topluluğa girmesi için bir çeşit belgedir. İkincisi kuralların kurumsallaşması yoluyla ortaya çıkan toplumsal düzenlenme sistemidir, yani kurallara karşı gelmeyi önlemek amacını güden birtakım yasakların konmasıdır; aynı sistem, bir kuramsallaşma olmadan da, topluluğun kendi üyelerini kendilerinden beklenen biçimde davranmağa zorlaması ve sapmaları cezalandırması biçiminde de kendini gösterebilir. Toplum ya da topluluk tipine göre, gevşeklik ya da hoşgörü derecesi az veya çok yüksek olabilir. Ayrıca, bir toplumda törelere uygun davranmanın gerekliği kişinin tuttuğu yere göre değişir (toplumsal kuralları âdeta resmen temsil eder durumda olan ve üstün bir mevkide bulunan kişiler için bu gereklik daha büyüktür). Görüldüğü gibi törelere bağlılık kurallara sıkı sıkıya uygun davranmak demek değildir. Resmî kurallarla kişinin varlığı arasında böyle bir uygunluk, böyle bir tutarlık olanaksızdı. Üstelik her topluluğa «özel» sapmaları araştırmaktan alıkoyan bir vurdumduymazlık vardır. Törelere bağlılık toplumca kabul edilebilecek hoşgörü ölçüsünde kurallara uygun davranmaktır. Bu da kişinin toplumsal çevresine uyması anlamına gelir.

Törelere körü körüne bağlılıkla kurallara uygunluğu birbirine karıştırmamalıdır. Törelere körü körüne bağlılık kişinin toplum kurallarıyla, bu kuralların karakteri ne olursa olsun, ilişkisindeki davranışını belirler. Kurallara uygunluk kavramı ise kişinin ruhsal iç dengesiyle ilgilidir ve kural koyucu toplumsal çevre ile kopuk olabilir. Törelere körü körüne bağlılık ile kurallara uygunluk (ya da toplumsal uyum ile kurallara uygunluk) birbiriyle kaynaştığı zaman Devereux'nun belirttiği tipte bir tutarsızlık ortaya çıkar: «Nisan 1945'te, hastası nazi partisine katıldığı gün alman psikiyatri uzmanının görevi tamamlanmıştı; mayıs 1945'te hastası Hıristiyan Demokrat partiye (Frankfurt-am-Main'de yaşıyorduysa) ya da Komünist partiye (Frankfurt-am-Oder'de yaşıyorduysa) girdiği gün bu görev sona eriyordu» (*Essais d'ethnopsychiatrie générale* [Genel etnopsikiyatri denemeleri], 1970).

Törelere bağlılık genel olarak bir uyum işareti, aşırı bağlılık ise bir uyumsuzluk ya da kararsız ve korkulu bir uyum işaretidir. Törelere aşırı bağlılık, kuralların yerleşmiş ve yumuşak biçimine uymaktan çok noktası noktasına onlara bağlı kalmaktır. Bu aşırı bağlılık özellikle bir topluluğa yeni girmiş üyelerde görülür, çünkü onlar böylece kendilerini topluluğa kabul ettirmeğe, ona ne kadar bağlı olduklarını göstermeğe çalışırlar. Ayrıca bu yeni gelenler için törelere aşırı bağlılık yeni kuralları öğrenmenin de bir yoludur (böylece onları eski üyelerden uygulamadaki biçimleriyle değil resmî biçimleriyle baştan öğrenmiş olurlar). Topluluğun, kendisiyle bütünleşmeğe çalışan «yabancılar»a karşı davranışı uyanıkça ve titizdir, başkalarında hoş görülen sapmalar onlarda olursa hoşgörüsü azdır. (L)

***T.P.A.O.** (*Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*'nın simgesi). — Şirket petrol arama faaliyetini yaygınlaştırarak sürdürürken denizlerin kıyıya yakın kesimlerinde de çalışmalara başladı. Bu arada Ege kıta sahanlığında (bk. SAHANLIK, *Ek*) petrol aramak üzere yaklaşık 2 milyon hektar alanı kapsayan yeni arama ruhsatları aldı (1974) ve bu alanın bir bölümünde sismik araştırmalar yaptı (1975). Öte yandan çeşitli bölgelerde yeni petrol yatakları keşfetti: Oyuktaş (Siirt, 1972), Sarıcak (Siirt, 1973), Yeniköy (Siirt, 1973), Deveçatağı (Marmara, 1973), K. Osmancık (Marmara, 1974), Kavakdere (Marmara, 1975), Çamurlu (gaz yatağı, Siirt, 1975).

Şirketin ham petrol üretimi 1971'den sonra şöyle gelişti: 1972'de 940 598, 1973'te 1 milyon 26 748, 1974'te 1 milyon 111 251 ve 1975'te 1 milyon 101 598 ton. 1976'da ise üretimin 990 000 ton kadar olacağı hesaplandı.

Petrol fiyatlarında 1974'te ortaya çıkan yükseliş karşısında British* Petroleum (*Ek*) ve Mobil*in (*Ek*) fiyat anlaşmazlığı çıkarmaları üzerine T.P.A.O.'nun ham petrol ithalâtı giderek arttı ve 1975'te 7 milyon 665 585 tonu buldu. Gerek ithal edilen, gerek yerli olarak üretilen ham petrolün tamamı şirketin sahibi olduğu Batman* (*Ek*), İpraş (bk. RAFİNERİ, *Ek*) ve yeni tamamlanan Aliağa* (*Ek*) rafinerilerinde arıtıldı. Şirketin 1976'da bu rafinerilere sağlayacağı ham petrol miktarı ise 11 milyon 271 300 ton olarak hesaplandı.

Batman*-İskenderun boru hattının da (*Ek*) sahibi olan şirket 1974'te Irak'la yapılan anlaşma gereğince Kerkük petrollerinin Türkiye üzerinden Akdeniz'e akıtılmasını sağlayacak olan Irak Petrol boru hattının yapımını 1975'te başlattı. (M)

TRABEKULUM i. (fr. *trabéculum*'dan). Oftalmoloji. *Saydam tabaka-gözakı trabekulumu*, saydam tabaka ile gözakı arasındaki derin bitişme bölgesi. (Trabekulum, birbirine bağlı telciklerden oluşmuş yarı saydam bir dokudur.) [L]

TRABEKÜLOTOMİ i. (fr. *trabéculotomie*). Oftalmoloji. Glokomu iyileştirmek için başvurulan cerrahî müdahale.

— ANSİKL. *Trabekülotomi*, göz yuvarının tansiyon dengesinin sürüp gitmesinde ya da bozulmasında trabekulumun (saydam tabaka ile gözakı arasında bulunan derin bitişme bölgesi) önemli rol oynadığı görüşüne dayanır. En çok uygulanan yöntem dıştan yapılan trabekülotomidir (Harms ve Mackensen). Ameliyat, iyice odaklaşabilen güçlü bir aydınlatma ile birlikte bir mikroskop yardımını gerektirir. Ameliyat tekniği çok incelik ister: saydam tabakanın kenarından gözakında bir pencere açıldıktan sonra Schlemm kanalına girilir ve trabekulum, 120°'lik bir açıyla ön odaya doğru açılır. Bu müdahalenin çok az karmaşa yaratma gibi bir üstünlüğü vardır. Sonuçları da çok elverişli görünmektedir. Uygulama alanı pek çoktur: basit süreğen glokom, pigmentli glokom, doğuştan glokom, hipertonili aniridi. Trabekulum üzerinde yapılan diğer ameliyatlar daha az yaygındır (sinüsotomi, trabekülektomi). [L]

***TRABZON (61),** Doğu Karadeniz bölümünde il merkezi şehir. — 716 168 nüf., merkez 97 208 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu, son sayıma göre, 155'e ulaşmıştır.

Topraklarının yarıya yakın kısmı ormanlarla kaplıdır. Tarıma ayrılan kısmın çoğunda da tahıl ekilir. 1973 istatistiklerine göre en çok ekilen ve üretimi gittikçe yükselen tahıl mısırdır (79 300 t); buğday (510 t) ve arpa (100 t) üretimi geçen yıllara oranla çok düştü. Baklagillerden, bakla üretimi yükseldi (4 t), buna karşılık fasulye üretimi ise düştü: 1 125 t. Endüstri bitkilerinden tütün (3 239 t) geçen yıllara yakın bir verim sağladı, diğer endüstri bitkilerinde önemli değişiklikler olmadı. Kuru soğan üretimi (2 240 t) ve patates üretimi eskiye göre düştü (85 250 t). Meyvecilik özel bahçe tarımı düzeyinde kaldı. Yalnız ilin batı kısımlarında yapılan fındık yetiştiriciliği önemlidir: 38 000 t. Yaş sebzelerden karalahana diğer Karadeniz illeri gibi yüksektir: 23 218 t. İlin doğu bölgesi daha çok çay tarımı ile uğraşır. Çay ekimine ayrılan alan 1970'te 8 336 hektar, elde edilen üretim de 31 025 598 kg'dı. Topraklarının otlağa elverişli olmaması sebebiyle hayvancılığı gelişmemiştir ve mandıra hayvancılığını aşmaz. Sığır (344 850), koyun (210 529) ve kıl keçisi (35 050) sayıları arttı, manda sayısı ise düştü: 3 509. Binek ve yük hayvanı olarak kullanılan at (2 050), katır (1 230) ve eşek (2 430) sayıları da yükseldi. Kümes hayvancılığı (277 400) ve ona bağlı olan yumurta sayısı da düştü: 16 milyon 551 750.

Eğitim alanında 1970-1972 yılları arasında 4 lise açıldı. 1973-1974 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp fakültesi, Hacettepe üniversitesine bağlı olarak öğrenime girdi.

Ekonomik alanda önemli kurum küçük esnaf sanayi sitesidir ve 1973'te 265 işyeri ile açıldı. (M)

Trabzonspor kulübü, türk spor kulübü. 1923'ten beri Karadeniz bölgesinde resmî lig maçları tertipleniyor ve şampiyonluğu İdmanocağı ile İdmangücü kulüpleri alıyordu. 1966'ya kadar bu iki takım arasındaki rekabet Trabzon futbolunun tek bir kulüpte birleşmesine engel oldu. Sonunda İdmangücü, Martıspor ve Karadenizgücü kulüpleri birleşerek, İdmanocağı'nı kulüp dışında bıraktılar ve Trabzonspor'u kurdular (21 temmuz 1966). Bordo-mavi formalı takım 1967'de Türkiye İkinci ligine geçti. 1973-1974'te İkinci lig kırmızı grup şampiyonu olarak Birinci lige yükseldi. 1975-1976'da Birinci lig şampiyonluğunu kazanan ilk Anadolu kulübü oldu. Aynı yıl Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık kupalarını da aldı. (M)

TRACKER i. (ing. k.). Astronotik. Bk. İZLEYİCİ*, *Ek*.

***TRAHOM** i. — ANSİKL. Tıp. *Trahom* mikrobu (*psittacosis-lymphogranuloma-trachoma* grubundan), gelişme devresinde, yeni bir antibiyotik olan ve tüberküloz tedavisinde öteden beri kullanılan rifampisin* (*Ek*) karşı duyarlıdır. Bu ilâcın insan trahomlarının tedavisinde kullanılabileceği düşünülmektedir.

● *Türkiye*'de, trahom savaşına kadar çalışmalar trahom savaş kurulları tarafından özel defterlere işlenerek her ay Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığına gönderilir. Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Malatya bölge başkanlıklarının kapsamında bulunan 22 ilde çalışmalar sürdürülmektedir. 1967'den 1971'e kadar 5 hastahanede toplam 150 yatak vardı. 1972-1974 arasında hastahane sayısı 4'e, yatak sayısı da 120'ye düştü. Dispanser sayısı da yıllara göre şöyleydi: 1967'de 41, 1968'de 42, 1969'da 43, 1970'te 44, 1971'de 42, 1972-1974 arasında 41. Tedavi evleriyse 1967 ve 1968'de 168, 1969-1970'te 158, 1971-1972'de 78, 1973'te 82, 1974'te ise 77 taneydi. Sayılardaki azalma trahom savaşında elde edilen başarının simgesidir. (ML)

***trahom* savaşında yıllara göre durum**

hastalar	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
muayene edilen	1 770 235	1 617 486	1 706 163	2 055 785	1 924 985	1 508 578	1 649 790	1 921 415
tedaviye alınan	170 359	102 797	62 667	60 871	43 060	32 241	25 970	31 249
yatırılan	3 244	2 308	2 992	2 527	2 661	518	1 446	1 282
ameliyat edilen	4 385	2 918	3 436	3 739	3 375	669	2 081	1 804
ilâç verilen	13 381 293	14 577 020	14 315 315	10 521 429	9 962 769	8 899 036	7 846 857	7 354 223
kör olan	272	165	140	156	89	73	69	149

TRAJKOV (Georgi), bulgar siyaset adamı (Florina, Yunanistan 1898). Varna Tarım birliği üyesiydi (1920-1943), Bulgar Vatan cephesine girdi (1943), Cephe Millî konseyinin sekreteri (1945), Millet meclisi ikinci başkanı (1945) ve Halk Tarım birliğinin sekreteri (1947) oldu. Tarım bakanlığına (1946-1949), başbakan yardımcılığına (1949-1964) atandı, Dimitar Ganev'in ölümünden sonra, 1964 nisanında Bulgar Millet meclisi Prezidyum başkanlığına seçildi; 7 temmuz 1971'de yeniden seçildiği bu görevden 27 nisan 1972'de ayrıldıktan sonra, Bulgar Vatan cephesi başkanlığı ve Danıştay birinci başkan yardımcılığı görevlerine getirildi. (L)

***TRAKTÖR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, traktör sayısı yıllara göre şu gelişimi gösterdi: 1971'de 118 525 adet, 1972'de 135 726 adet, 1973'te 156 139 adet, 1974'te 200 466 adet. Bu sayılar çeşitli beygir gücünde paletli, tırtıl tekerlekli, iki ve ikiden fazla tekerlekli traktörleri içerir. Yıllık traktör ihtiyacının 50 000 kadar olduğu Türkiye'de aynı yıllar arasındaki yerli üretim ise şöyle oldu: 1971'de 15 660, 1972'de 22 800, 1973'te 35 000, 1974'te 25 549. Türkiye'de, yıllık kapasiteleri 40 000 traktörün üstünde olan fabrikalar bu kapasitelerine çeşitli nedenler ve

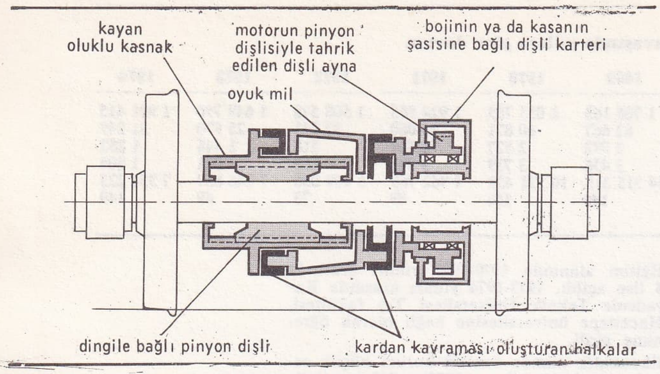

bir kulisli transmisyonun şeması

engeller yüzünden bir türlü ulaşamadı. Tarım*da (*Ek*) traktörle işlenen arazi miktarı büyük artış gösterdi. (M)

***TRAM** i. — Haritacılık. *Alfasayısal tram,* temel motiflerinden her biri alfasayısal harflerden oluşmuş, yani on rakam latin alfabesinin yirmi altı harfi ya da basımcılıkta kullanılan geleneksel işaretler arasından seçilmiş, motif motif tekrarlanan ağ. (L)

TRANSAKTİNİT i. (fr. *transactinide*). Kim. Periyotlar tablosunda aktinitleri izleyen elementlerin genel adı. (Bugün için transaktinitlerden yalnız ikisi biliniyor: 104 numaralı kurçatovyum ya da ruterfordiyum ile 105 numaralı hahniyum.) [*Eşanl.* AKTİNYUM ÖTESİ *elementler.*] (L)

***TRANSDÜKTÖR** i. — Elektron. Primer/sekonder sargı oranının, çekirdeğin magnetik niteliklerini etkileyen üçüncü bir sarıma bağlı olduğu transformatör. Bk. ANSİKL.

— Mekan. Belli değerdeki bir fiziksel büyüklüğü, bunun fonksiyonu olan yine belli değerdeki bir başka fiziksel büyüklüğe dönüştüren sistem: *Bazı ölçme aygıtları birer transdüktördür.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektron. *Transdüktör*'ün çalışması, bazı koşullarda, üçüncü sarıma gönderilen işaretin yükseltilmesi olarak kabul edilebilir (özellikle üçüncü sarım bir doğru akım sarımı olduğunda).

— Mekan. *Transdüktör*'ler özellikle ölçmelerde ve otomatik sistemlerde kullanılır. Genellikle, ölçülecek ve kumanda edilecek büyüklükleri, elektrikli servomekanizmalarda elektriksel büyüklüklere (çoğunlukla gerilim), pnömatik servomekanizmalarda hava basıncına dönüştürürler. Çok hızlı olayları incelemek amacıyla gerçekleştirilen transdüktörlerin çıkış işareti, normal olarak, bir osilografın girişine gönderilen bir gerilimdir. (L)

Trans - Europ - Container-express (T.E. C.E.), özel vagonlarla donatılmış ekspres trenlerle gerçekleştirilen demiryolu konteyner taşıma servisi. Bu trenler, ara istasyonlarda kesme ve ekleme yapılmadan, gümrük işlemleri terminalde yapıldığı için sınırlarda durmadan, bir yolcu treni gibi düzenli olarak yol alır. Bu servis 1 ekim 1970'te Paris ile Köln arasında başladı. (L)

***Trans-Europ-Express.** — 1 ocak 1973'te, T.E.E. servisi Avrupa'da 160 kenti birbirine bağlayan 35 bağlantıyı kapsıyordu. Bu bağlantılar klasik elektrikli trenlerle ya da bazıları son derece yüksek konforlu motorlu trenlerle sağlanır. (L)

Trans-Europ-Express-Marchandise (T.E. E.M.), 1961'de Avrupa demiryolu idareleri tarafından kurulan ve mal trafiğinde, yolcu trafiği için Trans-Europ-Express'in yaptığına benzer bir ağ meydana getirmeyi amaçlayan demiryolu bağlantıları. Bağlantı sayısı başlangıçta 34 iken 1 ocak 1973'te 127'ye yükseldi. Trans-Europ-Express-Marchandise ile sağlanan bağlantıların en uzunu Alicante-Helsinborg ve Bologne-Stockholm hatlarıdır. (L)

***TRANSİT** i. — ANSİKL. Türkiye üzerinden *transit* geçiş yapan ve Avrupa ile Türkiyenin doğusunda kalan ülkeler arasında mal taşıyan TIR* (*Ek*) kamyonlarının 1976'da Türkiye ile yollardan yararlanan ülkeler arasında yeni anlaşmalara konu oldu. (M)

TRANSKONTEYNER i. (ing. *transcontainer*'dan). Denizc. Gerek düşey, gerek yatay olarak yüklenip boşaltılabilen koyteynerlere doldurulmuş malların taşınmasında kullanılan gemi.

— Sanay. Malların çeşitli taşıma araçlarıyla (kara, deniz ve demiryolu) taşınmasını kolaylaştırmak için özel olarak hazırlanmış konteyner. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sanay. *Transkonteyner,* 1965 yıllarına doğru önce deniz taşımacılığında kullanıldı, sonra belirli standartlara bağlanınca kısa sürede öbür taşıma yollarında da yaygınlaştı. Bunun üzerine çoğu ülkelerin demiryolları, bir yandan transkonteyner taşıyacak şekilde yapılmış özel vagonlarla, öte yandan kalkış ve varış istasyonlarında transkonteynerleri yükleyip boşaltacak büyük vinçlerle donatıldı. Gerek var olan normal trafiği koruyabilmek, gerek öbür taşıma alanlarına kaptırdıkları yük trafiğini yeniden ele geçirebilmek için transkonteynerlerle taşıma alanında etkili bir siyaset gütmek isteyen demiryolu şirketleri, genellikle bütün şubelerine çok geniş ticarî yetkiler tanıdılar. «Transkonteyner-ekspres» denilen katarlarla yapılan bu yeni taşımacılık tekniği hızla bütün dünyaya yayılıyor. (L)

TRANSKONTEYNER-EKSPRES bls. i. Dy. Konteyner taşıma için özel biçimde yapılmış vagonlardan oluşan demiryolu katarı. (L)

TRANSKRİPTAZ i. (fr. *transcriptase*). Biyokim. Kalıp ödevi gören dezoksiribonükleik asitte (D.N.A.) yazılı mesajı kopya ederek bir ribonükleik asit (R.N.A.) sentezini katalizleyen enzim. || *Ters transkriptaz,* ilgili ribonükleik asitten başlayarak bir dezoksiribonükleik asit yapılmasını sağlayan transkriptaz. (L)

***TRANSMİSYON** i. — Dy. *Kulisli transmisyon,* elektrik motorlu ya da elektrik transmisyonlu makinelerde döndürme gücünü ileten ve dingilin motora göre hem düşey, hem yatay doğrultuda serbestçe yer değiştirmesini sağlayan kısım. Bk. ANSİKL.

— Oto. *Otomatik transmisyon,* sürücünün katkısı olmaksızın motorun yük ve rejimine göre vites değiştirme ve kavrama manevrasını sağlayan mekanizma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dy. *Kulisli transmisyon,* dingille doğrudan temasta olan kütleleri küçültmek ve böylece yola uygulanan dinamik güçleri azaltmak amacıyla yapılmıştır. Klasik transmisyonlar (kardanlı ya da oynar halkalı) dingile, cer motorunun bağlı bulunduğu boji şasisine göre ancak düşey hareket sağlar. Dingil üzerine kamalanmış bir pinyona göre enlemesine yer değiştirilebilen içten oluklu bir kasnak sayesinde, kulisli transmisyon dingille boji şasisi arasında enlemesine hareketlere de olanak verir ve böylece dingile enlemesine bağlı olan kütleyi küçültmeyi sağlar. Döndürme gücü kasnağın oluklarıyla dingile aktarılır. Dingili çevreleyen bir oluklu mil, kasnakla ana dişli aynayı, çift kardanlı bir mafsal meydana getiren iki halka yardımıyla birbirine bağlar. Bu tür transmisyon çok yüksek hızlarda yol alması öngörülen taşıtlar için uygundur.

— Oto. *Otomatik transmisyon* günümüzde planet dişli kavrama takımından oluşan bir vites kutusuna bağlanmış bir hidrolik dişli değiştirgeçten oluşur. Dişli değiştirgeç, motor miline bağlı bir kanatlı çark ile vites kutusuna bağlı bir başka çarktan oluşmuş hidrolik bir kavramadan başka bir şey değildir; bunların hepsi su geçirmez bir kartere kapatılmıştır. Motor döndüğü zaman bir pompa karterin içine yağ basar ve ortadaki çarkın dönmesinden doğan merkezkaç kuvvet yağı öteki çarkın kanatlarına fırlatır; böylece bu çark, motor mili ile vites kutusu milinin hızı eşit oluncaya kadar tedricî bir şekilde itilmiş olur. Bu biçim aktarmada dönme gücü değiştirilmemiş, sadece iletilmiştir. Bir döndürme gücü değiştirgeci elde etmek için bu düzeneğe üçüncü bir öğenin eklenmesi yeter; bu üçüncü öğe iki çark arasına yerleştirilmiş kanatlı bir çarktır ve «reaktör» adı verilen serbest bir çarka takılmıştır. Kanatlı çark yağ tarafından genel dönme yönüne ters yönde itildiğinde serbest çark sıkışır ve kaldıraç sistemiyle kendisine sabit bir dayanma noktası sağlar. Sıvı akımı yön değiştirince, alıcı çarka gelen akımın hızı artınca, enerjisi hareket çarkının enerjisiyle birleşen reaktör döndürme gücünü yükseltir. Ateşleme sırasında maksimum olan bu etkime alıcı çarkın hızı büyüdüğü ölçüde azalır ve bu azalma reaktörün sağladığı döndürme gücü sıfır oluncaya kadar sürer; serbest çark reaktörün genel dönme yönünde dönmesini sağlar. Cihaz hidrolik kavrama halinde çalışır. Döndürme gücünün yükselmesi itici ve alıcı çarkların hızları arasındaki farkla orantılıdır: alıcı çarka iletilen döndürme gücü itici ve alıcı çarklara sıra ile uygulanan döndürme güçlerinin toplamına eşittir; üstelik itici çarkın soğurduğu güç alıcının ilettiği güçle iç sürtünmelerin soğurduğu gücün toplamına eşit olur.

Planet dişli takımı, en basit biçimiyle, dişli ayna denilen dıştan dişli bir merkezî çarkla «uydu» denilen ara dişlilerden ve uydular aracılığıyla merkezî çarka bağlı içten dişli bir dış aynadan meydana gelir; bunların üçü birden hiposikloidal bir takım olur. Uydular dış kısma yerleştirilirse episikloidal bir takım elde edilir. Bir dişli takımının bütün parçaları ortak bir eksen etrafında, yani planet dişlinin ekseni etrafında döner. Aynı anda uydular ve uydu taşıyıcılar da kendi eksenleri çevresinde dönebilirler. Vites kutusu içinde, gerek üç elemandan biri sabitleştirilerek, gerek bu elemanlardan yalnız ikisi birbirine bağlanarak (doğrudan kavrama) çeşitli bağlantılar kurulur; örneğin dıştaki dişli ayna cihazın gövdesine bağlanarak kilitlenirse, uydular ve bunların taşıyıcıları ortak mil çevresinde planet dişliyle aynı yönde dönme hareketine sürüklenir, ama dıştaki dişli ayna hareketsiz kalınca uydular kendi eksenleri çevresinde ve öncekine ters yönde dönmeğe başlar. Uydu taşıyıcılar motorun ana mili çevresinde tam bir devir yaptığı zaman, uydulardan her biri kendi eksenleri çevresinde, dıştaki dişli ayna ile içteki merkezî dişlinin dişlerine göre eşit sayıda dönüş yapar. Dişli aynanın diş sayısı, planet dişlininkine eşit, ama uydu dişlininkinin iki katıdır. Ortak mili hızına göre vites bağıntısı, planet dişlideki diş sayısının planet ve ayna dişlideki dişlerin toplamıyla olan oranına eşittir; yani hızın küçülmesiyle döndürme gücünün büyümesi ters orantılıdır. Günümüzde otomatik transmisyonları gerçekleştirmek için vites kutularının bu özel biçimini genelleştirme eğilimi vardır. Dişli takımının tüm elemanlarını donatan çok dişli, dişkli küçük kavramaların manevrası, kanat ve çekmecelerle hidrolik olarak sağlanır; bu kanal ve çekmeceler vites kutusu kapağına oyulmuştur ve bir basınç pompası bunları yağla besler; çıkış milinin ucuna yerleştirilmiş merkezkaç bir ayarlayıcı bunlara kumanda eder. Renault fabrikası vites kutusu manevralarını bir elektronik komparatörün dolaysız etkisine bağlayarak bu konuda önemli bir gelişme sağladı. Komparatör, takimetre vidasıyla harekete geçirilen ve hareketli kutuplarından biri mekanik bir sistemle gaz kelebeğine bağlı olan küçük bir alternatörün yayımladığı elektrik işaretini alır. Elde edilen gerilim hem taşıt hızının, hem motor yükünün fonksiyonudur. Bu gerilim önceden tespit edilmiş karşılaştırma gerilimini aşar aşmaz elektronik komparatör hareket koşullarının gerektirdiği vites bağlantısı değişimini sağlar. (L)

Transtürk Holding A.Ş., Türkiye'de endüstri, turizm ve iç ve dış ticaret konularında çalışan 30'dan fazla şirkette iştiraki bulunan holding. Sermayesi 150 milyon TL. (tamamı ödenmiş). Merkezi İstanbul. 1975 yıl sonu bilançosuna göre iştirakleri 200 milyon TL.na ulaştı; aynı yıl toplam kâr 182 milyon 980 790 TL. oldu. Holdingin iştirak ettiği başlıca kuruluşlar şunlardır: Akkardan Sanayi ve Ticaret A.Ş. (yüzde 34,97), Bemis Besin ve Mısır Sanayii A.Ş. (yüzde 11), Comag Continental Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (yüzde 99,95), Evsan Sanayi ve Ticaret A.Ş. (yüzde 49), Likidgaz Dağıtım ve Endüstri A.Ş. (yüzde 42,95), Olmuk Mukavva Sanayii ve Ticaret A.Ş. (yüzde 20,70), Tamsan Tomruk ve Ağaç Mamulleri Sanayii A.Ş. (yüzde 47,14), Tezsan Takım Tezgâhları Sanayii ve Ticaret A.Ş. (yüzde 41,50), Çelik Makine Ticaret A.Ş. (yüzde 55), Dima Ticaret A.Ş. (yüzde 68), Metal Ticaret A.Ş. (yüzde 55), Transtürk Export A.Ş. (yüzde 59,60), Transtürk Ticaret A.Ş. (yüzde 94,54). [M]

***TRAN VAN HUONG,** vietnamlı siyaset adamı. — Mayıs 1968'den ağustos 1969'a kadar başbakanlık yaptı, eylül 1971'de de Vietnam cumhuriyeti cumhurbaşkanı yardımcısı seçildi. (L)

TRAN VAN LAM, vietnamlı siyaset adamı (Şo Lon 1913). Saygon belediye meclisi üyesi (1952), kurulacak Güney Vietnam hükûmetinin temsilcilerinden biri (1954-1956) oldu, Ngo Dinh Diem tarafından Kurucu meclis başkanı (1956), daha sonra Avustralya ve Yeni Zelanda elçisi atandı (1961-1964). Diem düştükten sonra, Vietnam cumhuriyeti Ticaret ve Sanayi bankası yönetim kurulu başkanlığı yaptı (1964-1967). Senatör seçildi (1967), Tran Thien Khiem hükûmetinde, eylül 1969 - kasım 1973 arası, dışişleri bakanı olarak görev aldı. Paris'te Vietnam barış anlaşması görüşmelerini ülkesi adına o imzaladı (27 ocak 1973), milletlerarası Vietnam konferansında da ülkesini temsil etti. (L)

TRAORE (Musa), malili subay ve devlet adamı (Kayes 1936). Bamako yakınında Kati'deki Harp okulunu bitirdikten sonra, fransız ordusunda hizmet etti. 1960'ta ülkesine dönen Traore teğmen (1964) ve Mali Silâhlı Kuvvetler kolejinde öğretmen oldu. Bir cuntanın başında, 19 kasım 1968 günü, cumhurbaşkanı Modibo Keita'yı devirdi; o tarihten başlayarak, devlet ve hükûmet başkanlığı görevlerini üstlendi. (L)

***TRAUBEL** (Helen), amerikalı kadın şarkıcı. — (öl. Santa Monica, Kaliforniya 1972). [L]

***TRENTİN** (Pierre), fransız bisiklet yarışçısı. — 1968'de zamana karşı bisiklet yarışı şampiyonu oldu. (L)

TRES ZAPOTES, Meksika'da, Tuxtla dağının güney yamacı eteğinde (Veracruz devletinin güney kısmı) arkeolojik yer. Bu önemli olmek merkezinde en eski oymalı steller bulundu; üzerlerindeki tarih M.Ö. 31 yılına tekabül eder ve Chiapa de Corzo'daki oymalı stelden beş yıl sonrasını gösterir. Tres Zapotes'de ilk yerleşme Peten'in Chicanel evresiyle çağdaş olmalıdır (Geç Önklasik). [L]

Triad, Kenneth MacMillan'ın bale ve koreografisi, müzik Prokofiyev (op. 19, 1 no.-lu «re» majör keman konçertosu), dekorlar Peter Unsworth; yapıt ilkin 19 ocak 1972'de Covent Garden'deki Royal Opera House'da Royal Ballet tarafından yorumlandı. (L)

TRİGLİSERİT i. (fr. *triglycéride*'den). Biyokim. Bir gliserol ester ile üç yağ asidinden oluşan lipit.

— ANSİKL. *Trigliseritler* canlı organizmalardaki yedek yağlardır. Kan plazmasında litre başına 1,5-3 gr bulunur. Fazla olursa damar sertliğinin sebebi sayılan ve soydan gelen bir hastalık olan hipergliseminin göstergesidir. Az yağ yenirse kandaki trigliserit miktarı azalır, çünkü bu maddelerin kaynağı yiyeceklerdir. (L)

TRİLATERASYON i. (fr. *trilatération*). Topogr. Üçgenlerden oluşan bir bütünde üçgenlerin kenar uzunluklarını ölçmeğe dayanan geodezi ya da topografya yöntemi.

— ANSİKL. ● Topografyada, *trilaterasyon,* A ve B gibi bilinen iki noktaya dayalı bir üçgenler zincirini oluşturan birbirine yakın ayrıntıların tümünü plana aktarmak için uygulanabilir. AN, AQ, AP hareket kenarlarının yönleri belirlendikten sonra bütün kenarları birbirine bağlamak yeterlidir. Plana aktarma daire yayları çizilerek yapılır.

● Geodezide, *trilaterasyon,* kenarların ve bir hareket kenarının yönünün uzunluğunu ölçerek bir üçgenler bütününde tepe noktalarının koordinatlarını hesaplama yöntemidir. Uzaklıkların elektro-optik yöntemlerle ölçülmesindeki son gelişmeler, nirenginin yerine trilaterasyonun geçmesini sağlamıştır. (L)

***TRİNİDAD VE TOBAGO,** Antil denizinde adalar. — 1 060 000 nüf. (1973).

TARİH

Bağımsızlıktan (1962) beri People's National Party (P.N.P.) başkanı Eric Williams tarafından yönetilen Trinidad ve Tobago adalarında 1970 yılının şubat-nisan ayları arasında bir dizi ayaklanma oldu; öğrenciler, sendika üyeleri ve askerler *«Black Power»* (zenci iktidar), *«Power to the People»* (iktidar halka), sloganlarıyla ortalığı karıştırdılar; bu ayaklanmaları National Joint Action Committee (N.J.A.C.) düzenliyordu. Göstericiler Trinidad ve Tobago'da yaşayan zencilerin hayat seviyesinin yükseltilmesini ve ciddî işsizlik sorununa bir çözüm bulunmasını istiyorlardı.

21 nisanda, Eric Williams hükûmeti sıkıyönetim ilân etti, öğrenci ve sendika önderleri tutuklandı; ama bu defa ordunun bir bölümü ayaklanarak silâh depolarını, cephanelikleri ve Chaguaramas'daki amerikan deniz üssünü işgal etti. Polisin ve ordunun bir bölümünün desteklediği başbakan, A.B.D.'ye başvurarak silâh sağladı ve 24 nisan 1970'te durumun kontrolunu tekrar ele geçirmeyi başardı. Kasım ayında, siyasî faaliyet yasağı kaldırıldı ve nisan ayaklanmasının zenci yöneticileri serbest bırakıldı. Ama, hükûmeti ülkenin beyazlar tarafından sömürülmesine gözyummakla suçlayan muhalefet silâhlarını bırakmadı ve 24 mayıs 1971 yasama meclisi seçimlerini boykot etmeğe karar verdi; seçimler sonunda, hükûmet partisi Parlamento'daki bütün sandalyeleri kazandı. 1971 ekiminde Eric Williams yeniden sıkıyönetim ilân etti; ama bu defa neden, ırksal karışıklıklardı (gerçekten Trinidad ve Tobago'da zenci ve kızılderililerin oranı yüksektir).

Hükûmet, A.B.D.'nin ülke üstündeki iktisadî ve siyasî baskısını hafifletmek için 1972 ekiminde Küba ile ilişki kurmağa karar verdi; 1 ağustos 1973'te, bölgesel bir teşkilât kurdu; Caricom* (*Ek*) adını taşıyan bu teşkilât, eski Karayip adaları serbest mübadele teşkilâtının yerini almıştır ve Orta Amerika'daki ingilizce konuşan dört devleti (Guyana, Barbados, Jamaika, Trinidad ve Tobago) kapsar. (L)

TRİNTİGNANT (Jean-Louis), fransız sinema oyuncusu (Piolenc, Vaucluse 1930). Klasik bir öğrenimden sonra küçük rollerle tiyatroya başladı, 1955'te *İnsanlar uğrunda* (Si tous les gars du monde) [Christian-Jaque'ın] ile sinemaya geçti. Ertesi yıl *Ve Allah kadını yarattı*'yı [Et Dieu créa la femme) [R. Vadim'in, 1956] çevirdi. 1960'ların sevilen sanatçılarından olan Trintignant ilk büyük başarısını *Bir erkek bir kadın* (Un homme et une femme) [C. Lelouch'un, 1965] ile kazandı ve uluslararası bir üne kavuştu. Filim üstüne filim çevirdi, ancak filimlerinin konusunu ve yönetmenlerini hep kendisi seçiyordu. Çevirdiği çok sayıda filim arasında şunlar vardır: *Le Cœur battant* (Çarpan yürek) [J. Doniol-Valcroze'un, 1960]; *Le Combat dans l'île* (Adada savaş) [A. Cavalier'nin, 1961]; *le Fanfaron* (Palavracı) [D. Risi'nin, 1961]; *Mata Hari* (J.-L. Richard'ın, 1964); *Trans-Europ-Express* (Avrupa ekspresi) [A. Robbe-Grillet'nin, 1966]; *L'Homme qui ment* (Yalan söyleyen adam) [A. Robbe-Grillet'nin, 1968]; *Ölümsüz* (Z) [Costa-Gavras'ın, 1968]; *Sevgilimle bir gece* (Ma nuit chez Maud) [E. Rohmer'in, 1969]; *Düzen adamı* (Il Conformista) [B. Bertolucci'nin, A. Moravia'dan esinli, 1970]; *İpucu yok* (Sans mobile apparent) [P. Labro'nun, 1971]; *Devlerin yarışı* (La course du lièvre à travers les champs) [R. Clement'ın, 1972]; *Bir adam ölecek* (Un homme est mort) [J. Deray'in, 1972]; *l'Attentat* (Suikast) [Y. Boisset'nin, 1972]; *Défense de savoir* (Bilginin savunması) [eşi N. Trintignant'ın, 1973]; *Escapade* (Kaçış) [M. Soutter'in, 1973]; *Le Mouton enragé* (Kudurmuş koyun) [M. Deville'in, 1973]. Sanatçı 1972'de rejisörlüğünü yaptığı ilk filmi *Une Journée bien remplie*'yi (Dopdolu bir gün) çevirdi. (L)

***TRİOLET** (Elsa), rus asıllı fransız kadın edebiyatçı. — (öl. Saint-Arnoult-en-Yvelines 1970). Ölümünden önce birçok anlatı (*Ecoutez-voir* [Hele bir dinleyin], 1968; *Le rossignol se tait a l'aube* (Bülbül şafakta susar), 1970) ve bir deneme (*La mise en mots* [Sözcüğe geçirme], 1969) yayımladı. (L)

Trionfi (I), eskiçağ ve ortaçağ temaları üzerine Carl Orff'un üç bölümden oluşan bestesi: *Carmina Burana* (1937), *Catulli carmina* (1943), *Trionfo di Afrodite* (1953). Yapıtın üç bölümünden her biri çeşitli koreografları tarafından bale olarak düzenlendi. Fernand Nault (*Carmina Burana,* ilk düzenleme 1962, Kentucky Opera Association), John Butler (*Catulli Carmina,* ilk düzenleme 1964) ve Norman Walker (*Trionfo di Afrodite,* 1965) gibi koreograflar tarafından Grands Ballets Canadiens topluluğu için hazırlanan ve 1969'dan beri de bu topluluk repertuvarında yer alan bu balelerin tümü çağdaş balenin baş yapıtlarından sayılır. (L)

Pierre TRENTİN

TRİPALO (Miko), yugoslav siyaset adamı (Senj, Hırvatistan 1926). On altı yaşındayken Hırvatistan'da direniş hareketine katıldı, Komünist partisine girdi (1943), savaştan sonra Komünist Gençlik örgütünün başkanı oldu, federasyon ortak başkanlığında Hırvatistan'ı temsil etti, Komünistler birliği başkanlık yönetim kuruluna seçildi ve Hırvatistan Komünist partisinin başlıca yöneticilerinden biri olarak sivrildi. Milliyetçilik ve liberallikle suçlanarak görevlerinden çekilmek zorunda kaldı, daha sonra, kasım 1971 Hırvatistan buhranı sırasında partiden de çıkarıldı. (L)

TRİPOLE, S.S.C.B.'de (Ukrayna), Kiev yakınlarında tarihöncesi yer. Adını, Kalkolitik'in Cilâlıtaş devrine ait bir kültür fasiyesine verdi; Cucuteni fasiyesiyle akraba olan bu fasiyes Tuna vâdisiyle Dniester arasındaki löslü bölgede gelişti (M.Ö. 3000-1700). Sarmal motiflerle süslü olan seramik kadın heykelciklerini ve ev maketlerini de içine alır. Evleri (ağaç doğrama ve kerpiçten dikdörtgen biçiminde büyük kulübeler) bazen bir ağıl veya ahırın etrafında iç içe daireler halinde kümelenmiş köylerde oturan insanlar tarım (buğday, arpa, darı), balıkçılık ve hayvancılıkla (sığır, keçi, koyun, domuz, at) geçinirdi. Hayvancılığın önemi artınca son evrede hayat tarzı değişmiş, yeni otlaklar bulmak zorunluğu insanları göçebeliğe zorlamıştır. (L)

trilaterasyon

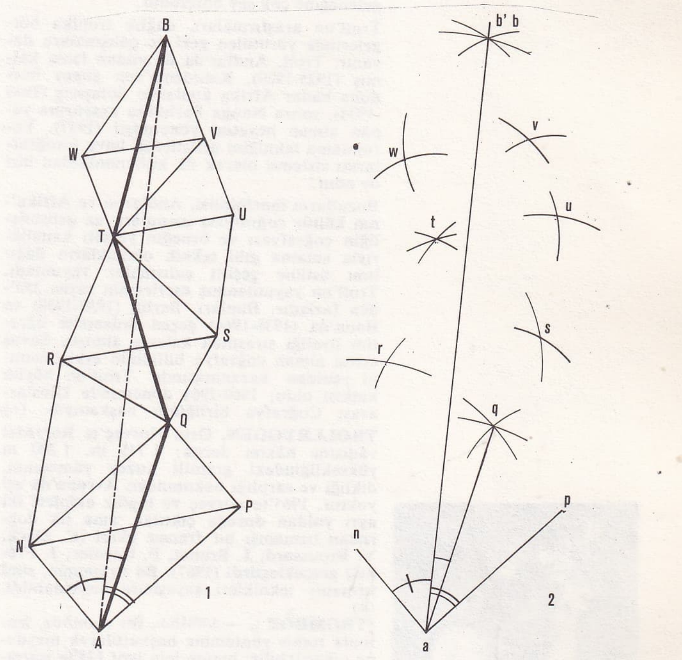

1. arazi çalışması
2. aktarma

$nr = NR \times \frac{1}{E}$

$qr = QR \times \frac{1}{E}$, v.b.

$\frac{1}{E}$ — plan ölçeği

TRİPSOMETRE i. (fr. *tripsomètre*'den). Kauçuğun esnekliğini kaybetme ya da esnekliğini koruma sınırını ölçmeğe yarayan aygıt. (En basit tripsometre zıplamalı sarkaçtır; bu aygıtta, safralanmış bir kütle deney kabına çarpar; böylece kütlenin zıpladığı yükseklik ölçülür.) [L]

***TRİPURA,** Hindistan'da arazi. — 1971'de eyalet oldu. (L)

***TRİŞİN** i. — ANSİKL. Ted. *Trişin hastalığının tedavisi.* Antelmintik maddelerin, insanda görülen süreğen trişin hastalığına karşı etkisiz kalması üzerine, antimitotik ilâçların bu konudaki etkisi hayvanlarda denenip incelendi ve sonuçların cesaret verici olduğu görüldü. (L)

Jean-Louis TRINTIGNANT «l'Attentat»da (1972)

TROELL (Jan), isveçli sinema yönetmeni

(Malmö 1931). Çok sayıda kısa metrajlı filmden sonra başoperatör olarak (özellikle Bo Widerberg'in *«İsveç usulü günah»* filmi için) dikkatleri çekti. 1965'te 4 × 4'teki skeçlerden birini gerçekleştirdi, bir yıl sonra ilk uzun metrajlı filmi *«Yaşam ateşleri»*-ni, ardından da *Anı Stram Gram*'ı (1967) çevirdi. 1969'dan 1972'ye kadar iki bölümden oluşan büyük bir freski (*«Göçebeler»*, *«Yeni Dünya»*) tamamladı. 1973'te A.B.D.'de *Zandy's Bride*'ı çevirdi. (L)

TROLL (Carl), alman coğrafyacısı (Gabersee-bei-Wasserburg, Bavyera 1899). Münih üniversitesindeki botanik ve coğrafya öğreniminden sonra, 1925'te, üniversite öğretim üyesi oldu. O tarihten başlayarak, «doğal manzaraların coğrafyası», «manzaraların ekolojisi» ve «jeokoloji» (bunlar kendisinin önerdiği terimlerdir) alanlarında giderek artan bir ilgiyle çalıştı. Bu bakımdan, Carl Troll, çağdaş bireşimci doğal coğrafyanın ilk temsilcisidir. İklim, toprak, yüzey şekilleri ve bitki örtüsü arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya çıkarmak için, on-on beş yıldır dünyanın her yanında giderek artan araştırmalar onun çalışmalarına ve bu çalışmalardan yola çıkan Alexandre von Humboldt'un başlattığı alman manzara coğrafyası geleneğine çok şey borçludur.

Troll'un araştırmaları, dağlık tropika bölgelerinde yürütülen gezi ve çalışmalara dayanır. Troll, Andlar'da üç yıldan fazla kalmış (1925-1929), Kızıldeniz'den güney burnuna kadar Afrika kıyılarını dolaşmış (1933-1934), sonra Nanga Parbat'ta araştırma yapan alman heyetini yönetmişti (1937). Yorumlama tekniğini geliştirdiği hava fotoğraflarını sistemli olarak ilk kullananlardan biri de odur.

Buzulların morfolojisi, Andlar'ın ve Afrika'nın kültür coğrafyası sorunları, az gelişmişliğin coğrafyası ve örneğin yeraltı kanallarıyla sulama gibi teknik olanakların dağılımı üstüne çeşitli çalışmalar yayımladı. Troll'un yayımlanmış eserlerinin sayısı 350'den fazladır. Bunları, Berlin (1930-1938) ve Bonn'da (1938-1964) geçen üniversite öğretim üyeliği sırasında kaleme almıştı. Savaş ertesi alman coğrafya biliminin eski önemini yeniden kazanmasında Troll'un büyük katkısı oldu; 1960-1964 döneminde Uluslararası Coğrafya birliğinin başkanıydı. (L)

TROLLRYGGEN, Orta Norveç'te Romsdal vâdisine hâkim doruk; 1 745 m. 1 200 m yüksekliğindeki granitli kuzey yamacının, dikliği ve sarplığı bakımından Avrupa'da eşi yoktur. 1965'te norveç ve ingiliz ekipleri iki ayrı yoldan doruğa çıktılar, ama ilk doğrudan tırmanışı bir fransız ekibi (C. Deck, Y. Broussard, J. Brunet, P. Cordier, J. Fréhel) gerçekleştirdi (1967). Bu tırmanma, sunî tırmanış teknikleri sayesinde başarılabildi. (L)

***TROMBÖZ** i. — ANSİKL. Bir *tromboz*, izotopla teşhis yöntemine başvurularak meydana çıkarılabilir; bunun için iyot 125'le işaretlenmiş az miktarda fibrinojen bir toplardamara şırınga edilir. Bacaklarda toplardamar trombozu varsa, fibrinojen pıhtıya takılıp kalır. Sodyum iyodür kristalli küçük bir detektör hastanın bacağı üstünde gezdirilerek radyoaktif bölge bulunur. Bu muayene, ameliyat sonrası flebitlerin erken teşhisinde çok yararlı olabilir. (L)

Clovis TROUILLE «la Centauresse» (1940)

TROUILLE (Clovis), fransız ressamı (La Fère, Amiens yakınında 1889). İzlenimci türde bazı tablolar, bölge gazetelerinde (*Notre Picardie, le Chambard* v.d.) resimleme çalışmaları yaptıktan sonra, 1907'den başlayarak kişisel üslûbunu geliştirdi (*Hârikalar sarayı*, 1907). Fakat, önce moda desinatörü, sonra 1920-1930 arası manken makyajcısı ve rötuşçusu olarak çalışmak üzere resimden uzaklaşmak zorunda kaldı. Resme yeniden dönüşü (*Remembrance*, 1930), Devrimci Sanatçı ve Yazarlar salonunda gerçeküstücüler tarafından sevinçle karşılandı. Trouille anarşistliği, askerlik ve kilise düşmanlığıyla gerçeküstücülerin seve seve benimseyecekleri bir insandı. Sefahat âlemleri ya da aşk dramları havası içinde, erotizmi ve ölümle sarmaş dolaş bir mizah anlayışını, sineroman görüntülerini hatırlatan titiz bir gerçekçilikle birarada işledi. Çoğu zaman yüz kızartıcı nitelikte olan resimleri, renklerinin yoğunluğu ve parlaklığıyla gösterişli, görkemli bir görünüm izlenimi verir. Ünlü eserleri arasında *Cenaze törenim* (1940), *Gömülüşüm* (1945) ve *Mezarım* (1947) sayılabilir. (L)

TROU-MAGRİTE, Belçika'da (Namur eyaleti) Dinant yakınında, Pont-à-Lesse'de bulunan mağara. Bu mağarada, Moustier sanayii, Aurignac sanayii ve gravetyen gibi Yontmataş devrine ait birçok düzey ortaya çıkarıldı. (L)

***TROYAT** (Lev TARASSOV, **Henri** — denir), fransız yazarı. — 1968'den bu yana şu romanları yayımladı: *Cent un Coups de Canon* (Yüz bir pare top) [1969]; *la Pierre, la feuille et les ciseaux* (Taş, kâğıt ve makaslar) [1972]; *Anne Prédaille* (1973); *le Moscovite* (Moskovalı) [1974], *Gogol* (1971). [L]

***T.R.T.** (*Türkiye Radyo Televizyon kurumu*). — Yayın alanının genişletilmesi çalışmaları sürdürülerek 1974 sonunda Türkiye yüzölçümünün yüzde 28,1'i (nüfusun yüzde 55,1'i), 1975 sonunda da yüzölçümünün yüzde 50'si (nüfusun yüzde 74'ü) düzeyine ulaşıldı. Televizyon yayınları 1974'te 9 ana ve 23 yardımcı, 1975'te de 21 ana ve 12 yardımcı vericiden yapıldı. Televizyon* (*Ek*) yayınlarının bütün Türkiye'yi kapsayacak yaygınlığa ulaştırılması çalışmalarının yanı sıra radyo* (*Ek*) istasyonları güçlendirilerek Türkiye'de radyo dinlenemeyen yer kalmaması planı gerçekleştirildi. 1976'da renkli televizyon konusu üzerinde durulmağa başlandı. (M)

***TRUCİAL STATES.** — Bk. *Birleşik* ARAP* EMİRLİKLERİ FEDERASYONU, *Ek.*

TRUCK-TO-TRUCK i. (ing. dey.). Denizc. Fork-lift denilen ve biri, gemiden ya da limandan aldığı yükü öbürüne aktaran iki çatallı yükleyici yardımıyla gemileri yatay olarak yükleme boşaltma yöntemi. (AKTARMAYLA YÜKLEME BOŞALTMA da denilir.)

— ANSİKL. *Truck-to-truck* yöntemiyle yükleme boşaltma, geminin bordasında açılmış yükleme kapılarından yapılır. Bu kapıların alt kısmında genellikle kaldırıp indirilebilen bir platform bulunur; geminin içine yerleştirilmiş çatallı bir yükleyici gemiden aldığı yükü bu platformun üzerine boşaltır, rıhtım üzerinde bulunan ikinci bir çatallı yükleyici de yükleri buradan alarak rıhtıma indirir; yükleme sırasında ise bunun tam tersi uygulanır. Geminin içindeki çeşitli katlar arasında mal yükleme boşaltma işlemleri de aynı yöntemle yapılabilir. (L)

TRUDEAU (Pierre Elliot), kanadalı siyaset adamı (Montreal 1921). Hukuk fakültesini bitirerek 1943'te Quebec barosuna girdi; sonra Harvard, Paris ve Londra üniversitelerinde hukuk ihtisası yaptı. 1961'de Montreal Üniversitesi Hukuk fakültesinde yardımcı profesörlüğe atandı. 1965'te Liberal partiden milletvekili seçilerek Meclis'e girdi. Başbakanlık parlamento sekreterliğinden (1966) sonra 1967'de adalet bakanı ve Kanada genel savcısı oldu. 1968'de Liberal parti başkanlığına seçildi.

Nisan 1968'de Lester Pearson'un yerine başbakanlığa gelen Trudeau her şeyden önce Kanada'nın birliğini korumak istiyordu; Quebec'in bağımsızlık isteğine karşı çıkarak bu eyalete kendi kişiliğini geliştirme olanağı verecek bir federasyonu öngördü. Dış siyaset alanında Trudeau, A.B.D. ile Büyük Britanya'nın dümen suyundan çıkarak, doğrudan doğruya Kuzey Amerika'nın sorunlarıyla ilgilenmek niyetini gizlemedi. 1969 nisanında, Kanada'nın NATO'da kalmakla birlikte, Avrupa'daki askerî kuvvetlerini giderek azaltmak niyetinde olduğunu açıkladı.

1970 mayısında, Kanada'nın Pasifik ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmek üzere bir geziye çıktı, 1971 ocak ayında da aynı amaçla çeşitli Asya ülkelerini ziyaret etti. Ekim 1970'te Milliyetçi Çin ile ilişkilerini keserek Kızıl Çin ile diplomatik ilişki kurdu. Aralık 1971'de Washington'a yaptığı ziyaret, Kanada ile A.B.D. arasındaki gergin havayı dağıtmakta etkili oldu. Anayasa konusunda Kanada birliğinin ortaya çıkardığı sorunlara bir çözüm getirmek üzere, eyalet başbakanları tarafından hazırlanmış olan Victoria şartının reddedilmesi, Trudeau açısından bir başarısızlık oldu. 30 ekim 1972 genel seçim sonuçları, Quebec dışında Kanada seçmen çoğunluğunun Trudeau'nun icraatını benimsemediğini gösterdi; nitekim başbakanın Liberal partisi Millet meclisinde 47 sandalye kaybetti.

Trudeau, Yeni Demokrat partinin (N.P.D.) desteği sayesinde iktidarda kalabildi. Ama hükûmeti, 8 mayıs 1974'teki bütçe görüşmeleri sırasında verilen bir önerge üzerine yapılan oylamada çoğunluk sağlayamayarak (123'e karşı 137 oyla) düşürüldü. Bununla birlikte, istifasından sonra yapılan federal seçimler sonunda (8 temmuz 1974) Liberal parti 1972'de kaybettiği mutlak çoğunluğu yeniden kazandı ve Trudeau gene başbakan oldu. Ekim 1974'te Paris'i ziyareti, Fransa-Kanada ilişkilerinin düzelmesini sağladı. (L)

***TRUFFAUT** (François), fransız sinema yönetmeni. — *Siyah gelinlik*'ten (La mariée était en noir) [1967] sonra *Çalınan buseler* (Baisers volés) [1968], *Evlenmekten korkmuyorum* (La sirène du Mississippi) [1969], *Vahşi genç* (l'Enfant sauvage) [1969], *Domicile conjugal* (Aile yuvası) [1970], *Deux anglaises et le continent* (Avrupa'da iki ingiliz) [1971], *Genç ve güzel* (Une belle fille comme moi) [1972], *La nuit américaine* (Amerikan gecesi) [1973] adlı filmleri çevirdi. (L)

TRUHAUT (René), fransız eczacısı (Vendée, Pouzanges 1909). Seine psikiyatri hastahanesinde baş eczacı (1937), Gustave-Roussy Kanser enstitüsünde kimyasal araştırma bölümü şefi oldu (1941); Paris Tıp fakültesinde toksikoloji ve sanayide sağlık dersleri (1960), Paris Tıp Fakültesi İş Tıbbı enstitüsünde sanayide toksikoloji dersleri verdi. Özellikle kimyasal maddelerin kanser oluşumuna etkisini, bunu önleme çarelerini ve tedavi şeklini inceledi. Bunlardan başka talyum, flüor, arsenik, sınaî eriticiler, kirli havadaki kimyasal maddeler, tarımda kullanılan ve yiyeceklere katılan maddelerin yol açtığı zehirlenmelere ilgili çalışmalar yaptı. (L)

TSATSOS (Konstantin), yunanlı devlet adamı (Atina 1899). 1930'da avukat oldu; 1945-1964 arasında milletvekilliği yaptı. 1956'da Karamanlis'in Millî Radikal partisine katılmıştı. Haziran 1975'te Meclis tarafından cumhurbaşkanlığına seçildi. (L)

TSCHERNY (George), macar asıllı amerikan grafik sanatçısı (Budapeşte 1924). A.B.D.'ye 1941'de sığınmıştı, ama sanat öğrenimine ancak savaştan sonra başlayabildi. İlkin ambalaj dizayncısı olarak çalıştı, sonra George Nelson'un mimarî dizayn bürosuna girdi ve 1959'da kendi bürosunu açtı. Çok çeşitli olan eserleri (afişler, kitap kapakları, sanayi ambalajı, reklam broşürleri v.b.), büyük çağdaş grafik akımlarının dışında kaldı. Hepsi sade, güçlü ve dolaysız olan görüntülerinin ardında gene de maddeden, duyulardan sıyrılmış bir simgeler evreni yatar. Fotoğraf belgeleri kadar üslûplaştırılmış desenleri ya da geçmişteki grafik unsurlarını da kullanır, ama özellikle rakam ve harfleri devirerek, dağıtarak, hareketlendirerek değerlendirmekten hoşlanır. Eserleri arasında, haber ve belge yönü ağır basan çalışmaları önemli bir yer tutar; bunlar arasında «Chesterfield» sigara paketlerini, sergi kataloglarını, New York Görsel Sanatlar okulunun afişlerini veya Herman Miller Co. mobilya fabrikasını tanıtma kampanyasını sayabiliriz. (L)

***T'SERSTEVENS** (Albert), fransız yazarı. — (öl. Neuilly-sur-Seine 1974). Son olarak gezi anılarını (*L'Itinéraire marocain* [Fas yolculuğu], 1970), okuduğu kitaplar üstüne düşüncelerini (*Escales parmi les livres* [Kitaplar arasında duraklamalar], 1969) ve bir yazar üstüne düşüncelerini (*L'Homme que fut Blaise Cendrars* [Blaise Cendrars diye bir adam], 1972) yayımladı. (L)

***TSİRANANA** (Philibert), madagaskarlı devlet adamı. — Üniversite olaylarına (aralık 1968) ve muhalefetin hücumlarına rağmen, başkan Tsiranana'nın durumu sarsılmadı. Hastalığı ve Paris'teki tedavisi (ocak-mayıs 1970) sırasında siyasetçiler yerine kimin geçeceği konusunu tartıştılar. Eylül seçimlerini gene de Tsiranana'nın partisi kazandı. Ne var ki, Güney Afrika ile diplomatik ilişkilerini yoğunlaştırması ve Fransa ile işbirliği siyaseti, muhalefette olduğu kadar kendi partisi olan sosyal demokratlar arasında da eleştirilere yol açtı. Başkanlık seçimleri yaklaşırken, Devlet başkanı yeni iç sorunlarla karşılaştı: grevler yüzünden başkentteki üniversite ve liselerde dersler durmuştu (nisan 1971); bu sırada, güneybatı

Foto. éd. Filipacchi (LAROUSSE)

bölgesindeki köyler merkezî iktidara başkaldırdı; bir darbe girişimi ortaya çıkarıldı ve eski içişleri bakanı André Resampa tutuklandı (mayıs). Bütün bunlara rağmen, Tsiranana 30 ocak 1972'de yapılan seçimlerde oyların yüzde 97'sini alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

Şiddetli karışıklıklar seçimden hemen sonra ülkeyi sarsmağa başladı. Tsiranana, general Ramanantsoa'yı tam yetkiyle işbaşına getirdi (18 mayıs) ve general ülke yönetimine fiilen elkoydu; Madagaskarlılar, 8 ekim referandumuyla oylarına sunulan uygulama programını ve yeni bir anayasayı kabul ettiler; anayasanın getirdiği bir yenilik de, cumhurbaşkanlığı makamının kaldırılmasıydı. Tsiranana bu hükme boyun eğdi ve kamu hizmetlerinden çekildi. (L)

***TSU,** Japonya'da şehir. — Tersaneler. (L)

TSURUGA, Japonya'da Hondo adasında yer, Japon denizi kıyısında. Nükleer santral. (L)

Tşitol fasiyesi, Zaire havzasında Yontmataşsonrası endüstri fasiyesi (yaklaşık X.-VI. binyıllar). Masif âletler ve iki yüzü işlenmiş uzun uçlarla belirgin olan bu gelenek, Zaire'nin güneybatısına özgüydü; sonradan, çevresindeki Cilâlıtaş devri bölgelerinin etkisine girdi. (L)

TUCCİ (Giuseppe), italyan şarkiyatçısı (Macerata 1894). Tibet ve Nepal'e birçok yolculuk yaptı, sonra hint dinlerinin tarihiyle, özellikle de «Tantracılık» denilen Geç Buddha'cılık ile ilgilendi. Dünyadaki birçok bilim kuruluşunun üyesi olan Tucci arkeolojiyle de ilgilidir ve Pakistan (Svat* [Ek] ili), Afganistan ve İran'da birçok önemli kazıyı yönetir. Yayımlanmış çok sayıdaki yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *Tibetan Painted Scrolls* (Resimli Tibet ruloları) [1949]; *The Tombs of the Tibetan Kings* (Tibet krallarının mezarları) [1950]; *Storia della filosofia indiana* (Hint felsefesi tarihi) [1958]; *Tibet Land of Snows* (Karlar ülkesi Tibet) [1968]; *Die Religionen Tibets und der Mongolei* (Tibet ve Moğolistan dinleri) [1970]. (L)

***TUDOR** (Antony), ingiliz dansçısı ve koreografı. — Uluslararası büyük topluluklarla çalıştı. Royal Ballet için *Shadowplay* (müzik Koechlin'in, 1967), ve *The Knight Errant*'ı (müzik R. Strauss'un) hazırladıktan sonra Australian Ballet için *The Divine Horseman*'i (müzik W. Egk'in, 1969) gerçekleştirdi. Birçok yapıtı Viyana operasında sahnelendi (*Pillar of Fire*, 1969, *Gala Performance*, 1971), ayrıca Hamburg operası için de *Dark Elegies* (1970) adlı yapıtını hazırladı. 1972'de *L'inconsequenza*'yı Pennsylvania Ballet, *Fandango*'yu National Ballet of Canada için oluşturdu. University of California'da ders verdi (1973). American Ballet Theatre'ın yardımcı yöneticisi oldu (1974). [L]

TUDOR (David), amerikalı piyanocu (Philadephia 1926). John Cage'ın öğrencisi oldu, 1950'lerde öncü müziğin başlıca yorumcuları arasına katıldı. (L)

***TUFANBEYLİ,** esk. **Mağara,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili) ilçe. — 23 214 nüf., ilçe merkezi 4 296 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

***TUĞLACI** (Pars), türk yazarı. — Yeni bir türkçe sözlük hazırladı: *Okyanus, ansiklopedik türkçe sözlük* (3 cilt, 1971-1974). [M]

TULAROSA, Yeni Meksika'da (A.B.D.), Gila ırmağı havzasında mağara. Burada bin yıl süren bir Tarihöncesi kültür dizisi bulundu (Mogollon geleneği). Önseramik evrede (M.Ö. 500-150), insanlar mağarada yaşıyor, avcılık ve toplayıcılıkla birlikte mısır, fasulye, kabak ve pamuk ekiyorlardı. Pine Lawn evresinde (M.Ö. 150-M.S. 500) toprağa yarı gömülü evler ve M.S. III. yy.da seramik ortaya çıktı. Georgetown evresi (M.S. 500-700) çömlek dekorundaki gelişmeyle dikkati çeker. (L)

TULE SPRİNG, A.B.D.'de, Nevada'nın güneyinde tarihöncesi yer. Kömürleşmiş mamut kemikleri ve işlenmiş on dokuz taş ve kemik bulundu. Radyokarbonlu tarihlemeler 23800 ile 32000 yıl arasını gösteriyor: Amerika'da insan varlığının en eski kanıtı bu kalıntılar sayılabilirse de bu durum tartışma konusudur. (L)

TULGA (Refik), türk generali (İstanbul 1907). Harp okulunu (1927) ve Fen Tatbikat okulunu (1930) bitirdi. 1937'de Harp akademisini bitirdikten sonra 1939'da Paris'e Fransız Harp akademisine öğrenim için gönderildi; İkinci Dünya savaşı çıkınca Paris ataşemiliter yardımcısı olarak görevlendirildi; 1941-1942 arasında da Vichy'de ataşemiliter olarak bulundu. 1942'de Türkiye'ye dönünce çeşitli askerî görevlerde çalıştı, 1947'de Washington ataşemiliterliğine atandı. 1950 - 1952 arasında 14. süvari tümeni kurmay başkanlığı yaptı; 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesi üzerine Avrupa Müttefik Kuvvetler başkomutanlığı Haberalma dairesine atandı. 1954-1956 arasında Cumhurbaşkanlığı başyaverliğinde ve Muhafız alayı komutanlığında, 1957-1959 arasında Napoli'de Güney Avrupa Başkomutanlığı Karargâhı Haberalma dairesi başkanlığında bulunan Tulga 28 nisan 1960'ta üniversite öğrencilerine karşı gönderilen zırhlı tugaya üst makamlardan verilen ateş açma emrine, zırhlı tümen komutanı olarak engel olmuştur. 27 Mayıs'tan sonra İstanbul vali ve belediye başkanlığına atandı. 1962'de önce 2. ordu, sonra 3. ordu komutanlığına, 1964'te Genelkurmay ikinci başkanlığına getirildi. 1968'de istifa etti. (M)

TULUM, Meksika'da, Quintana Roo devletinin doğu sahilinde bulunan küçük maya şehri. Mayapan devrinde (Son Klasiksonrası, 1200-1530), Antil denizine bakan yüksek bir yar üzerinde kurulmuştur; karaya bakan tarafı bir surla çevrilidir, ama bu surun savunmadan çok sembolik bir anlam taşıdığı söylenebilir. Gerçekten de, yoğun mahallelerin yer aldığı tepecikler kale duvarının dışında kalmıştır. Şehirde iki merkez vardır: plan olarak yüksek topraklardaki meksika köylerinin tören merkezlerini hatırlatan surla çevrili tören merkezi ile şehir merkezi; şehir merkezinde yapılan son kazılarda, tören merkezinin az ötesinde, şehrin ekseni olan bir ana caddenin iki tarafına dizilmiş evler ortaya çıkarıldı. Burada, Mayapan'ınkine benzeyen bir yerleşme tarzı görülür, ama daha küçük boyutlardadır; şehrin nüfusu büyük bir ihtimalle beş yüz-altı yüz kişiyi aşmıyordu. Tören merkezinde çeşitli binalar vardır; bunlar arasında Castillo dikkati çeker; üzerinde, yılan biçiminde toltek üslûbu sütunlarla süslü bir tapınak bulunur. İki katlı Fresk tapınağının kuzeydoğu köşesi çok güzel yaluncı mermerden bir maskeyle süslüdür, içinde sütunlu bir dehliz, dışında duvar resmi kalıntıları vardır. Resim üslûbu mayadan çok mistek üslûbuna yakındır ve misteklerin piktografik elyazmalarından etkilenmiş olmalıdır; ama ele alınan konular mayalara özgüdür: Yağmur tanrısı Şak, dört ayaklı bir hayvanın üzerine oturtulmuştur. Buna göre Tulum halkı ispanyolların ata bindiklerini duymuş, hattâ belki de görmüş olabilirler. Sık Quintana Roo ormanı tarafından korunan şehir, İspanyol fethinden sonra da bir süre yaşamıştır. (L)

TUMB (BÜYÜK VE KÜÇÜK), İran körfezinde Hürmüz boğazında adalar. Ras el-Hayma emirliğine bağlı olan Büyük ve Küçük Tumb adalarını 30 kasım 1971'de İran silâhlı kuvvetleri işgal etti. (L)

***TUNA,** Orta Avrupa'da nehir. — Prehist. *Tuna kültürü*, Orta Avrupa'da bir «Cilâlıtaş devrine geçiş» akımı.

— ANSİKL. V. binyıla doğru Starcevo-Körös kültürü Tuna boyunca etkisini gitgide artırdı. Bu akım genellikle dört evreye ayrılır: *I. Tuna kültürü* «şeritli» seramikle belirlenir, *II. Tuna kültürü* çömlekte «zımbalı» denen yeni bir dekorla bir öncekinden ayrılır. Almanya'da Rössen ve Hinkelstein kültürü gibi yerel çeşitler etkilerini Paris havzasına kadar yaymıştır. Tisza ve Lengyel kültürleri Avusturya ve Çekoslovakya'ya özgüdür. *III. Tuna kültürü* M.Ö. 2000 yıllarına doğru Kalkolitik'e geçişi belirtir (Jordanow veya Jordanow Slaski). Son evre (*IV. Tuna kültürü*) Orta Avrupa'da bronzun ortaya çıktığı evredir. (L)

TUNA (Aşkın), türk atleti (İzmir 1940). Atletizme 17 yaşında başladı; ilk defa 1960'ta millî oldu. 1964'te 15,44 m atlayarak üçadımda Türkiye rekorunu kırdı; 1966, 1969 ve 1970'te Türkiye birinciliğini kazandı; 1969'da 6,85 m atlayarak o yıl tekadımda da birinci oldu. (M)

TUNABOYLU (İsmail Hakkı), türk generali (Bulgaristan, Rahova 1895-Ankara 1958). Mühendishanei Berrîi Hümayun'u (1914), Harp akademisini (1927) bitirdi. Birinci Dünya savaşında ve Kurtuluş savaşında çeşitli cephelerde çarpıştı. 1950'de Kara Kuvvetleri kurmay başkanlığına atandı. 1953'te korgeneralliğe yükseldi. 1. ordu müfettişi (1954), Kara kuvvetleri komutanı (1955) olarak görev yaptı. 1955'te Türkiye'nin 7. genelkurmay başkanı olarak askerî görevini sürdürdü; emekliye ayrıldıktan sonra (1957) Demokrat partiden Yozgat milletvekili olarak Meclis'e girdi. (M)

***TUNAYA** (Tarık Zafer), türk hukukçusu. — 1968'de seçildiği İstanbul Hukuk fakültesi dekanlığından 1969'da istifa etti. Yeni eserleri: *Türkiye'nin siyasî hayatında batılılaşma hareketleri* (1960); *İslâmcılık cereyanı* (1962); *Devrim hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük* (1964); *Siyasî müesseseler ve anayasa hukuku* (1966). [M]

TUNCEL (Bedrettin), türk üniversite öğretim üyesi (Tirebolu 1910). Galatasaray lisesini (1932), Lyon Üniversitesi Edebiyat bölümünü bitirdi (1936). Türkiye'ye dönüşünde Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesine asistan olarak girdi ve aynı yerde profesör oldu. Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme bürosu üyeliği yaptı (1940-1946). UNESCO* (*Ek*) icra konseyi Türkiye temsilciliğine seçildi (1958); 1963'te UNESCO Türkiye Millî komisyonu yönetim kurulu başkanlığına getirildi. 27 Mayıs'tan sonra kısa bir süre Millî Eğitim bakanlığı yaptı (1960-1961). Fransız Yazarlar derneği ödülünü aldı (1973). Yazarın Molière, Musset, Maeterlinck, Camus gibi fransız yazarlarından çevirileri yanında araştırmaları da vardır. Eserleri: *Tiyatro tarihi* (1938); *Fransızcada Yunus Emre* (1971); *30 Ağustos zaferinin ilk kutlanışı* (1972). [M]

***TUNCELİ (62),** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü) il. — 163 273 nüf., merkez 11 514 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu 21'dir.

1973 istatistiklerine göre tahıl üretimi eski yıllara göre azalmıştır: buğday 29 177 t, arpa 7 702 t, çavdar 30 t ve mısır 32 t. Baklagillerin hemen hepsinde düşme görüldü. Endüstri bitkilerinden yalnız şeker pancarı üretimi arttı: 5 518 t. Kuru soğan (922 t) ve patates üretimi de düştü (850 t); meyvecilik az farkla eski düzeyini korudu. En fazla ürün armut (1 687 t), ceviz (1 086 t) ve üzümden (3 097 t) alındı. Sebzecilikte eski yıllara oranla gelişme olmadı. Hayvancılık alanında koyun (342 850) ve kıl keçisi (308 550) sayıları arttı. Sığır (98 239), manda (1 177), at (6 370), katır (9 680) ve eşek (7 590) az farklılık gösterdi.

Tunceli'de 1970-1972 yılları arasında 27 ilkokul, 10 ortaokul ve 2 lise açıldı.

Endüstri alanında en önemli gelişme 1972'de Elazığ-Hazar Hidroelektrik santralı ile Tunceli il merkezi arasındaki yüksek gerilim hattının tamamlanmasıdır. (M)

TUNÇ (Halil), türk sendikacısı (Hacıbektaş, Kırşehir 1928). İlkokuldan sonra çeşitli nedenlerle öğrenimini sürdüremedi. Bir süre tarım işçisi olarak çalıştı. Ankara'da otobüs biletçiliği yaptı. Atatürk Orman Çiftliği Bira fabrikasına girdikten sonra 1952'de sendikacılık alanına atıldı. Bu sırada Tütün Müskirat sendikasında çeşitli görevlerde bulundu ve başkanlık yaptı. 1960'ta Türk-İş genel sekreterliğine seçildi. 1972'de kontenjan senatörü oldu. 1974'te Seyfi Demirsoy'un ölümünden sonra Türk-İş genel başkanlığına getirildi. 1976'da bu görevi ve kontenjan senatörlüğü devam etmekteydi. (M)

TUNÇ (Mustafa Şekib), türk düşünür ve yazarı (İstanbul 1886-ay.y. 1958). Mülkiye'yi bitirdi (1908) ve Balıkesir lisesinde edebiyat öğretmenliğine atandı. Oradan devlet bursuyla İsviçre'ye gitti (1910); Cenevre Üniversitesi J.-J. Rousseau Pedagoji enstitüsünden psikoloji ve pedagoji diploması aldı (1914). Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Kız İlk öğretmen okulunda psikoloji-pedagoji öğretmenliği yaptı. Daha sonra ortaöğretim şube müdürlüğüne getirildi (1916). Aynı yıl Edebiyat Fakültesi Pedagoji kürsüsü doçentliğine atandı; 1919'da profesör oldu. 1952'ye kadar aralıksız profesörlük yaptı ve o yıl ordinaryüs profesör olarak emekliye ayrıldı. Türk Tarih kurumu üyeliğinde, Türk

Refik TULGA

İ. Hakkı TUNABOYLU

Bedrettin TUNCEL

Halil TUNÇ

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (2), Milliyet arşivi, Günaydın arşivi (MEYDAN)

Felsefe derneği başkanlığında ve Uluslararası Felsefe derneğinin daimî üyeliğinde bulundu.

Resim, şiir ve edebiyatla da yakından ilgilenen yazar, *İnsan*, *Ağaç* gibi dergilerde ve başta *Cumhuriyet* olmak üzere çeşitli gazetelerde sanat ve edebiyat üzerine makaleler yayımladı. Bu arada yaptığı çevirilerinin sayısı da hayli kabarık olan Tunç, özellikle fransız düşünürü Bergson'dan yaptığı çevirilerle bu düşünürün Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır. Eserleri: *Hissiyat ruhiyatı* (2 c., 1919); *Bergson ve kudreti ruhiyeye dair bir kaç konferans* (1923); *Ruhiyat* (1924); *Yeni türk kadını ve ruhî münasebetleri* (1939); *İnsan ruhu üzerinde gezintiler* (1943); *Ruh yapımız ve onun tipleri bakımından ahlâk* (1944); *Ruh âleminde* (1945); *Bir din felsefesine doğru* (1959). [M]

M. Şekib TUNÇ

***Tunçbilek Termik santralı. —** Kurulu tesislere ek olarak Türkiye Elektrik kurumu tarafından 1972'de Tunçbilek B Termik santralının yapımına başlandı; santral, her biri 150 MW güce sahip iki üniteden oluşmaktadır. Genişletme maliyeti 2 milyar 450 milyon TL. olan santralın B-I ünitesinin 1976'da, B-II ünitesinin de 1977'de devreye girmesi planlandı. (M)

TUNÇOMAĞ (Kenan), türk hukukçusu (Bursa 1924). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1950); aynı yerde Medenî Hukuk kürsüsünde 1951'de asistan, 1958'de doçent ve 1966'da profesör oldu. Çalışmalarını borçlar hukuku üzerinde yoğunlaştıran Tunçomağ, 1969'da İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik kürsüsü başkanlığına seçildi. Başlıca eserleri: *Ölünceye kadar bakma akdi* (1958); *Borçlar hukuku* (1962); *Cezaî şart* (1963); *İşletme hukuku* (1970); *Toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde uzlaştırma ve tahkim* (1973). [M]

TUNGSTEN i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, M.T.A.'nın araştırmaları sonucu Uludağ'da *tungsten* yatakları bulundu ve rezerv yaklaşık 11 milyon ton tahmin edildi. Daha sonra burada, Etibank'a bağlı olarak volfram tesisleri kurularak işletmeye açıldı. (M)

***TUNUS,** Kuzey Afrika'da devlet.

İKTİSAT

Nüfus

Tunus'ta nüfus hızla artmaktadır, ama artış hızında hafif bir düşme vardır. Bağımsızlığın ilk günlerinde (1956) 3 892 000 kişi olan nüfus, 1965'te 4 664 000'e, 1973'te 5 510 000'e yükseldi. Bugün, yılda 120 000 kişi kadar çoğalmaktadır.

Doğal artış oranı yılda yüzde 2,5 - 2,6 arasında durmakta, ama yaş kuşaklarına göre oranlar değişmektedir. Sağlık kurumlarının gelişmesi, tehlikeli salgınların ortadan kalkması ve büyük şehirlerde çocuk ölümlerinin azalması, 1955-1960 yıllarında binde 20 dolayında olan ölüm oranını 1970'te binde 15'ten aşağı düşürdü. Buna paralel olarak, 1956'da binde 46,5 olan doğum oranı 1972'de binde 37'ye düştü. Doğum oranındaki bu düşmenin üç nedeni vardır: nüfus planlamasıyla doğumların sınırlanması; evlenme yaşının yükseltilmesi, 1942-1944 arasında doğan ana-babaların azlığı. Tunus, nüfus planlamasını, Ford vakfının yardımıyla 1962-1963 yılından beri uygulamaktadır; bu planlamayı 1970'te 40 000'e yakın kadının kabul etmiş olması, hem başlangıç yıllarına oranla önemli bir ilerleme kaydedildiğini, hem de planlamadan yararlanacak kadınların oranının çok düşük olduğu (çocuk doğuracak yaşta evli 756 000 kadın vardır) anlamına gelir. Tunus, Malthus'çu bir nüfus anlayışı yolunda ağır adımlarla ilerlemektedir.

TUNUS

Krumiri dağlarında baraj

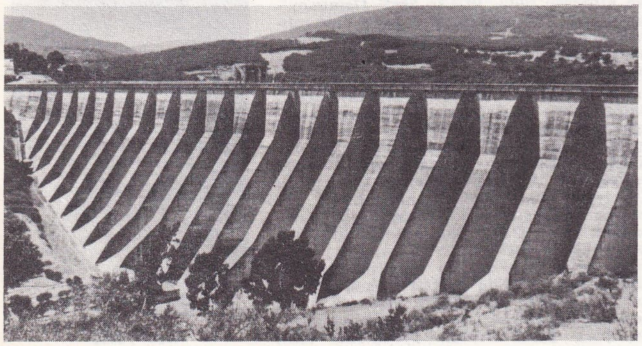

Yabancı ülkelere göç hareketi de nüfus artış hızını biraz hafifletmiştir. Tunus'ta yaşayan Avrupalıların ayrılmasından sonra, tunuslu işçiler de Avrupa'ya göçmeğe (yılda 20 000 kadar çıkış) başlamışlardır.

Ayrıca, güçlü bir iç göç hareketi, öteden beri süregelen ya da gittikçe artan bölgelerarası dengesizliği iyice körüklemektedir. Kuzeydoğu bölgesinin ağırlığı artar ve başkent Tunus'un nüfusu 1931'den 1966'ya kadar, 230 000 kişiden 632 000 kişiye yükselirken, Tunus'un geri kalan kısmı, özellikle güney bölgesi, istisnaî birkaç merkez (Susa, Sfaks, Gafsa v.b.) dışında geniş bir göçmen gönderme bölgesi halini almıştır.

Bu bakımdan, bütün az gelişmiş ülkeler gibi Tunus da iki yönlü sorunlarla uğraşmak zorundadır. Yurt dışına göçenler hesaba katılsa bile yılda yüzde 2,1'lik bir artış gösteren hızlı nüfus artışının yanı sıra, nüfusun yapısında (gençlerin oranı çok yüksektir) ve coğrafî dağılımında da (başkent ve komşu bölgeler çevresinde yoğunlaşma) köklü dengesizlikler ortaya çıkmaktadır.

İktisadî yapıların evrimi

Üç yıllık ilk planı ya da «önplan» (1962-1964), sanayileşme alanındaki hedefleri daha yüksek olan dört yıllık (1965-1968) bir plan izledi. Sanayi alanında bir devlet kesimi kurma denemesi, 1968-1969 yılında Ahmet bin Salah'ın girişimiyle geliştirildi: tarımda, elsanatlarında ve perakende ticarette, özel kesimin zararına, kooperatiflerin çoğaltılması. Bu denge bozmanın amacı, özel kesimin ortadan kaldırılmasıydı: vaktinden önce başlatıldığından ve iyi hazırlanmadığından, Tunus rejiminin şehir ve köylerdeki orta sınıfların ve küçük mülk sahiplerinin desteğini kaybetmesine yol açtı ve Bin Salah'ın devrilmesi, gözden düşmesi, yargılanması ve hapsedilmesiyle sonuçlandı. Bunun üzerine iktisada, 1969'dan sonra önce El-Bahi el-Adrham'ın, sonra da El-Hadi Nuveyra'nın etkisiyle yeni bir yön verildi. Devlet kesimi gerek sanayi alanında, gerek dış ticarette egemenliğini korudu. Ama planlama, tam olarak vazgeçilmemekle birlikte, iktisadın hareket ettirici gücü olmaktan çıkarak, ancak teşvikler ya da düzeltmeler sağlamağa başladı. Piyasa ekonomisi, normal kural oldu. 1968-1969'da alelacele kurulan kooperatifler parçalandı ve ancak eski büyük mülklerin topraklarında, devlet kesiminin yanında tutunabildi. Küçük mülk sahipleri, hattâ bazen önemli servet sahipleri, perakende ticaret, elsanatları ve tarıma yeniden tamamen elkoydular, hattâ devlet topraklarının bir kısmı özel kişilere satıldı. Devlet dış yatırımların gelişmesini desteklerken, Tunus burjuvazisi turizmi, toptan ticareti, sanayinin bazı kesimlerini, idarecileri ve idaredeki sağlam yerleri ele geçirdi. Görüldüğü gibi Tunus, azgelişmişliğin güç sorunlarını çözebilmek için, yirmi yıl içinde, sömürge olmaktan kurtulmanın duraksamalarından «Destur sosyalizmi»ne, sonra «sağlıklaştırma»ya, daha sonra da «yenilenme»ye, yani millî ve milletlerarası kapitalizme geçmiştir.

Üretim ve mübadelelerin evrimi

Turizm'in gelişmesi kuşkusuz son on yılın en göz kamaştırıcı olayıdır. Tunus'un elinde birçok koz vardır: deniz kıyısında güzel sayfiye yerleri; iç kısımda ve Sahra'da değişik görünümler; halkın nazikliği; «medine»lerin ve köylerin Avrupalılar için değişik güzelliği, Roma çağından kalma arkeolojik yıkıntılar. Ustaca bir reklamla, özellikle Fransa'da ve Almanya'da bu kozlardan yararlanıldı. İlk yapılan planlarda konaklama tesisleri için önemli devlet yatırımları öngörüldü; daha sonra bu kesimde devletin yerini tunuslu ya da yabancı (özellikle alman) özel teşebbüsün alması sağlandı, Tunus hükûmeti ile B.I.R.D.'nin

Cerbe adasında plaj

desteklediği uluslararası bir holding olan Cofiteur, kredi vererek özel kuruluşların kurulmasını ve gelişmesini kolaylaştırmaktadır. 1960'ta 46 000 olan turist sayısı, 1970'te 410 000'e yükseldi. Sanayi yatırımlarında başlıca yeri otel turizmi tutar ve ihracatların birinci ya da ikinci sırasında yer alır. Turizm, birçok kozları olmasına rağmen iç bölgeleri çok etkilemedi. Ama kıyıda, otellerle dolan dört kesimi büyük ölçüde değiştirdi: Kartaca ile Seydi Ebu Said arasında Tunus'un sayfiye banliyösü; Bon burnunun güneyindeki Hamamet körfezi kıyısı; Susa, Manastır ve Sfaks çevresinde Sahil kıyı şeridi, Cerbe adası.

Sanayi de, turizm gibi sömürge döneminde iktisatta çok küçük bir yer tutuyordu. 1961'den sonra, çoğunlukla devlet sermayeli ve karma sermayeli şirketlerin gerçekleştirdikleri büyük yatırım çabası, millî kaynakların değerlendirilmesini sağladı ve bazı işlenmiş ürünlerin ithalini azaltmağa yöneldi. 1960-1973 arasında fosfat üretimi 2,1 Mt'dan 3,5 Mt'a, süperfosfat üretimi 130 000 tondan 500 000 tona yükseldi. Demir filizi ve ikinci derece filizler çıkarımı durakladı veya hafifçe gerilediyse de, Bizerte yakınındaki Menzel-Burgiba'da küçük bir demir-çelik tesisi kuruldu. Çoğunlukla küçük veya orta boyutlu fabrikalarda birçok sanayi dalı değişik ölçülerde gelişti: kıyı şehirlerinde dokuma sanayii, Bizerte'de çimento fabrikaları, inşaat ve bayındırlık sanayii, konfeksiyon ve makine fabrikaları, tersaneler, Tunus'un güney banliyösündeki işletmeler.

Ama Cezayir gibi, Tunus'un da yeni sanayi şansı petroldür. Ecele'den gelen Cezayir petrolü Tunus'un Skhira limanından ihraç edilir. Tunus'un petrol üretimi ise Orta Tunus (Duleb) ve Güney Tunus'taki (El-Borma) yataklar sayesinde 1973'te 4 Mt dolaylarına yükselmiştir. Gabes körfezinde ve Orta Tunus'ta italyan ve fransız şirketlerinin Tunus devletinin ortaklığıyla yürüttükleri yoğun aramaların, üretimi yakında artıracağı umut edilmektedir. Şimdiden, italyan sermayelerinin (ENİ) katılmasıyla kurulan Bizerte rafinerisi iç ihtiyacı karşılamakta, ihracat ise Tunus'un toplam ihracatının dörtte birini bulmaktadır.

Tarım. Halkın yarısına yakını bugün hâlâ geçimini tarımdan sağlar. 1968'de Tunusluların yüzde 47'si hâlâ balıkçılık ve tarımla geçiniyor, yüzde 21'i sanayide, yüzde 32'si üçüncü kesimde çalışıyordu. İstatistiklerdeki kararsızlıkların ötesinde, tarımdaki sonuçların son on beş yıldır başlıca özelliği, şiddetli sarsıntılardır: sömürgelikten çıkmanın sonucu olarak şarap ve zeytinyağı pazarlarının altüst olması; 1969'daki korkunç su baskınlarıyla 1971 ve 1972'de verimi etkileyen iklim düzensizlikleri; işletme yapılarındaki apansız dönüşümler (1964'te sömürgecilerin topraklarının devletleştirilmesinden, 1968 ve 1969'da geleneksel kesimde sosyalizasyon uygulanmasına, sonra da kolektifleştirmeden vazgeçilmesine kadar). Uzun vadede, on yıl kadar sonra hurma ve sebze üretiminde olduğu gibi komşu kesim balıkçılıkta da (balıkçı filosunun tonajı iki kattan çok arttı) kesin gelişmeler görülecektir. Zeytinyağı üretimi ise 1968'de 59 000 tondan 1969'da 26 000 tona düştü, sonra 90 000 tona yükselip, 1973'te 135 000 tonu buldu. Tunus'ta üretimin en düzensiz kesimi

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN). L.-Y. Loirat (2) [LAROUSSE]

budur. Geleneksel tarımın temeli olan tahıl ve davar üretimi, nispeten az gelişti. Teknik geriliklere ve işletmelerin parçalanmasına rağmen, malların yeniden özelleştirilmesi tarım üretimine bir atılım yaptırabilecek midir? Tunus'un yeni yöneticilerinin belbağladıkları şey hiç şüphesiz budur.

İktisadî dengesizlikler

Son on beş yıl içinde iktisatta değerli başarılar kaydedildi. Turizmin gelişmesi, balıkçılıkta ilerleme, belirli bir sanayileşme, petrol yataklarının bulunması, dış ticaretin gelişmesi (değeri 1955-1970 arasında üç kat arttı), kıyı şehirlerindeki en varlıklı sınıfların, sermayesi olan ya da bir iş bulan herkesin işine yaradı.

Ama geleceği karartan birçok dengesizlik hâlâ devam etmektedir: Fransa, A.B.D., İtalya ve Federal Almanya ile yapılan dış ticaret ve mübadelelerdeki dengesizlik; on yıldan uzun süredir yürütülen ilgi çekici demokratik okul açma çabası ile diplomalı gençlere sunulan işlerin azlığı arasındaki dengesizlik; özellikle üçüncü kesimdeki büyüme iktisadından yararlanan şehirlerin yeni sınıfları ile geçimini nasıl sağlayacağını bilemeyenler ve çöl halkı arasındaki bölgesel ve sosyal dengesizlikler. Açıkça liberal kapitalizmin çözümlerini seçmiş olan Tunus rejimi bu güç sorunların üstesinden gelmek için piyasa ekonomisinin yasalarına güvenmektedir.

TARİH

Hükûmetin yöntemleri ve siyaseti eleştirilere yol açtı; El-Mastiri, durumu onaylamadığını kanıtlamak için, 1968'de savunma bakanlığı müsteşarlığından istifa etti; Sosyalist Destur partisinden çıkarıldı; mart ayında, öğrenciler durumu protesto için boykota gittiler, içlerinden yüz kadarı ve Baas eğilimli profesörler 1968 eylülünde ve 1969 şubatında mahkemeye verildi. Tek parti içinde görüş ayrılıkları belirdi: iktisat bakanı Bin Salah, toprak reformunu hızlandırmak için kooperatif uygulamasının 4 500 000 hektara çıkarılmasını önerdi; bu tasarı, büyük ve küçük mülk sahiplerinin muhalefetine yol açtı; başkan Burgiba, genel hoşnutsuzluk karşısında Bin Salah'ı iktisat bakanlığından aldı, hükûmetten ve partiden uzaklaştırdı (kasım ayı başı).

2 kasımda tekrar cumhurbaşkanı seçilen Burgiba, sağlık nedenleriyle birkaç ay Fransa'da kaldı. Başbakan El-Bahi el-Adrham (Bahi Ladgham) önce hükûmeti kurdu, sonra yatıştırma hareketlerine girişti; Bin Salah'ın başlattığı toprak reformunu parçalamakla işe başladı, işçi ücretleri yükseltildi; fiyatlar düşürüldü. El-Mastiri, 1970 nisanında Sosyalist Destur partisini tekrar bütünleştirdi; Habib Aşur, Tunus Emekçileri Genel birliğinin (T.E.G.B.) genel sekreterliğine döndü. Ama, başkan Burgiba'nın buyruğuyla Bin Salah mayıs ayında tutuklandı, yargılandı ve on yıl kürek cezasına çarpıldı. Devlet başkanı ülkeye dönünce (haziran), hükûmette değişiklik yapıldı: Mastiri içişleri, Maşmudi dışişleri bakanı oldular; ama El-Bahi el-Adrham'ın arap yüce meclisi başkanlığına tayin edilmesi üzerine, hükûmetin başına El-Hadi Nuveyra (Hedi Nuvira) getirildi (kasım). Devlet başkanının A.B.D.'de olduğu sırada, Tunus'lu yöneticiler Bin Salah'ın hazırladığı toprak reformunun son kalıntılarını da ortadan kaldırdılar: iktisadî liberalizmin belirli bir biçiminden yana olduklarından turizmi ve petrol sanayiini geliştirme çabasına giriştiler. Siyaset hayatı öğrencilerin yeni bir çalkantısıyla karıştı: elemenin yeniden konmasından hoşnut olmayan öğrenciler, polislerle çatıştılar; üç fakülte kapatıldı (kasım); 1971 martında Hukuk fakültesi bir boykotla çalışamaz hale geldi. Kabinedeki bunalım içişleri bakanı Mastiri'nin eylül ayında istifa etmesiyle sonuçlandı. 11 ocak 1971'de Manastır'da Sosyalist Destur partisinin kongresi yapıldı. Rejimin liberalleştirilmesinden yana olanlar, düzeni korumadan yana olanlara göre ağır bastılar, Habib Burgiba tekrar parti başkanı seçildi; bunun üzerine kendine halef olarak başbakanı seçti; onun yardımcıları Mastiri ve Maşmudi olacaktı; ne var ki, liberaller, tezlerinin başarıya ulaşmasına rağmen siyasî bürodan uzaklaştırıldılar; hattâ önderleri Mastiri partiden çıkarıldı (ocak 1972). Öğrencilerin çalkantısı yeniden başladı: özellikle Tunus öğrencileri Genel birliğinin yönetimine gerçek temsilciler seçilmesini ve özgürlüklerin yeniden konmasını istiyorlardı.

1974 nisanında Edebiyat ve Hukuk fakülteleri tekrar boykota gittiler. Hareket sertlikle bastırıldı: ağustos ayında, 200'den fazla öğrenci mahkûm edildi. Gençleri siyasetine kazanmayı başaramayan Sosyalist Destur partisinin IX. kongresi eylül ayında yapıldı. 1971'de çoğunluğu almış olan rejimi demokratlaştırma çizgisinden vazgeçildiği doğrulandı. Habib Burgiba, siyasetin bütün çarklarını tekrar ele aldı: artık Sosyalist Destur partisinin ömür boyu başkanıydı; parti kongresi tarafından ömür boyu en yüksek devlet görevlisi adaylığına atanmıştı. Siyasî büro üyelerini ve halefini seçti; eski bakan Maşmudi gibi muhalifleri partiden çıkarttırdı ve tek parti sistemini canla başla savundu. 3 kasım 1974'te tekrar cumhurbaşkanı seçildi, sonra mart ayında ömür boyu cumhurbaşkanı ilân edildi.

Dış siyasette, Tunus ile arap ülkeleri arasındaki ilişkiler hâlâ iyi değildi; Tunus temsilcisi, 1968 eylülünde Arap Birliği konseyini terk etti; hükûmet, Irak'taki yeni rejimi tanımayı reddetti. Bununla birlikte Tunus, Cezayir ile ilişkilerini düzeltti; iki ülke 6 ocak 1970'te bir iyi komşuluk anlaşması imzaladılar. Tunus, Libya'ya da yaklaştı ve Suudî Arabistan ile bağlarını sağlamlaştırdı; 1971 şubatında Suriye ile diplomatik ilişki kuruldu.

Burgiba ülkesinin Fransa ile ilişkilerini sağlamlaştırarak Fransa'yı resmen ziyaret etti (haziran 1972). Fransız dilinin konuşulmasından yana olduğundan, Kültürel ve Teknik İşbirliği ajansının kurulmasında önemli rol oynadı. Maşmudi'nin Pekin'i ziyaretinden (ağustos 1973) sonra, Tunus Çin ile ticaret anlaşmaları imzaladı. Aralık ayında Doğu Almanya ile diplomatik ilişki kurdu. 1973 haziranında Tunus cumhurbaşkanı Ortadoğu anlaşmazlığında yeni bir girişimde bulunarak bir Filistin devleti kurulmasını, kasım ayında da federal bir İsrail-Filistin devleti kurulmasını önerdi. Burgiba ile Kaddafi, 1974 ocağında Tunus ile Libya'nın birleşmesine karar verdiler, ama proje mart ayında iptal edildi.

Askerî tarih

Bağımsızlıktan sonra, eski beyliğin muhafız birlikleri ile fransız birliklerinden doğma bir alayın birleşmesiyle kurulan Tunus silâhlı kuvvetleri tedricen teşkilâtlandırıldı. Ne var ki, millî bütçeden silâhlı kuvvetlere ayrılan pay çok azdır, hattâ Akdeniz havzasındaki bütün ülkelerdekinden düşüktür: 1974-1975'te 43 milyon dolar. Mecburî askerlik hizmeti yapanlardan ve sözleşmeli askerlerden oluşan ordu, jandarma ve millî muhafız kuvvetleriyle pekiştirilebilir. 1966'da kurulan Askerî akademiden yetişen subayların bazıları yabancı ülkelerin, özellikle Fransa'nın askerî okullarında eğitim görür. Orduların başkomutanı olan cumhurbaşkanına bir savunma konseyi ile bir genel kurmay yardımcı olur. 1975'te *Kara kuvvetleri* (20 000 kişi kadar) 1'i komando, 1'i sahra. 1'i zırhlı taburu olmak üzere 7 taburdan (1'i topçu bataryası) oluşuyordu. 1965'ten beri bağımsız olan *Hava kuvvetleri*'nde (2 000 kişi kadar), İsveç, İtalya ve Fransa'dan alınma elli kadar uçak vardı. *Deniz kuvvetleri* (2 000 kişi kadar), *Başkan Burgiba* refakat gemisi (2 000 tonluk eski A.B.D. refakat gemisi) ile on iki kadar küçük gemiden (karakol gemileri ve hücumbotlar) oluşuyordu.

EDEBİYAT

Millî bağımsızlıkla birlikte, Tunus'ta edebiyat derin bir değişikliğe uğradı. Kısa sürede çeşitli aşamaları geçerek, birkaç yılın sonunda yazı sanatının en çağdaş biçimlerine ulaşıldı. Şiirde, tek tür denmese de, en gözde biçim olan «kaside» bir buhran dönemine girdi. Bin yıllık geçmişinden başka, katı yapısı ve kurallarıyla bu tür, yepyeni duygu ve düşüncelerin dökülemeyeceği bir kalıp durumuna düştü. Ne var ki, kaside bugün de geleneksel kültüre bağlı çevrelerin, hattâ çağdaş ünlü şairlerden birçoğunun vazgeçemediği şiir türüdür: Münevver Şumâdih, Nureddin Şammud, Cafer Macid, Abdülaziz Kasım gibi şairler, tarihteki yerine ve etkisine saygı duydukları kaside türüne, günlük siyasal ve sosyal olay-

cumhurbaşkanı Habib Burgiba, Türkiye'yi ziyaretinde devrin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından karşılanırken

cumhurbaşkanı Burgiba ve Muhammed el-Maşmudi (1970)

albay Kaddafi ve cumhurbaşkanı Burgiba, Cerbe'de iki ülkenin birleşmesini öngören belgeleri imzalarken (ocak 1974)

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; Vassal-Gamma, Tap-Gamma (LAROUSSE)

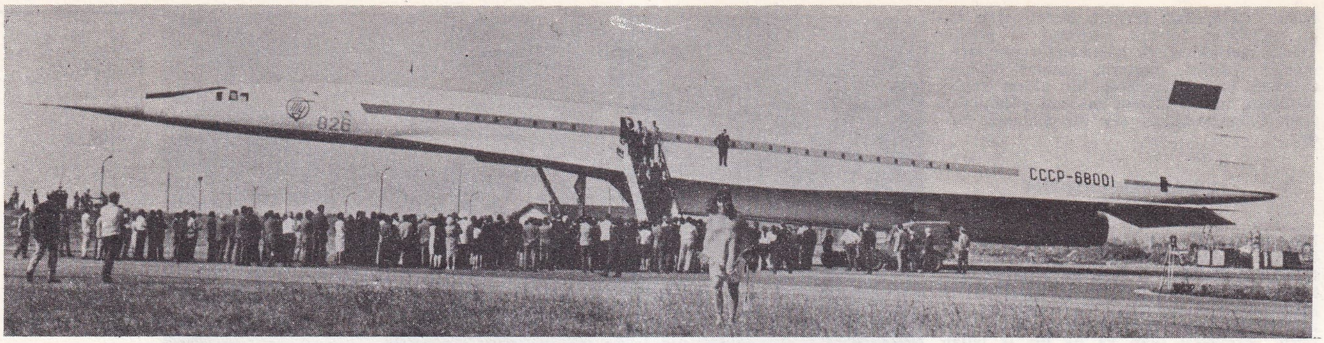

sovyet **Tupolev-144** uçağı deneme uçuşlarından birinde Sofya havaalanında (1971)

lara, çağdaş insanın kuşkularına dönük yeni bir öz kazandırmağa çalıştılar. Bununla birlikte, genç kuşak şairleri kasideye itibar etmez oldular. Doğu arap edebiyatındaki en yenilikçi eğilimlerin ve batı ülkelerindeki edebiyat araştırmalarının ortak etkisi altında kalan genç şairler, Muhsin bin Hamida gibi bazı yalnız öncülerin ardından giderek, Tunus'un hiç bilmediği yeni türleri denediler. Geleneksel tecvidin ve söz sanatının zorlamalarından kurtulan şiirlerinde, biçim konusunda büyük bir cesaret, ritim ve dil konusunda tam bir özgürlük dikkati çeker. Yeni şiir, genellikle bir dava peşinde koşan şiirdir: gelişmenin çetin sorunlarıyla karşılaşan bir halkın umutlarını ve güçlüklerini dile getirir. Gençler arasında, Ahmel el-Kadidî, Fadıla el-Şabbî, Muhiddin Hurayyif, Nureddin Aziza gibi ünlü şairlerin yanı sıra değerlerini şimdiden kabul ettiren Habib el-Zannad, Salih el-Garmadî ve Tahir el-Hammamî'nin sivrildikleri görüldü.

Ağır basacak kadar uzun bir geleneği olmadığı için anlatı türünün gelişmesi daha da hızlı ve etkileyici oldu. Bağımsızlıktan önce, Beşir Hürayyif'in 1955'te yazdığı *İflâs ya da Aşk ve ötesi*'nden başka gerçek bir romanı bulunmayan tunus edebiyatı, kısa sürede bu bakımdan da zenginleşti: aynı yazardan *Hurma demetleri*, Mustafa el-Farisî'nin *Dönemeç*'i, Abdülmecid Atiyye'nin *Acı dut*'u, Muhtar bin Cennet'in *Erguvan*'ı. Aynı sürede, El-Tayyib el-Tarikî ve El-Tahir Jiga'nın eserleriyle zaten canlanmış olan hikâye türü de, özellikle *Bududa öldü*'nün yazarı Reşad el-Hazavî sayesinde güçlü bir gelişme gösterdi. Millî bağımsızlık döneminin evrelerini konu edinen, geleneksel değerlerin çöküşünü anlatan ya da yeni sosyal gerçekleri tasvir eden bu roman ve hikâyelerin ortak yanı, aynı gerçekçi akıma bağlı oluşlarıdır. Yeni yazarların edebiyata bir katkısı da, o tarihe kadar dil özleştirmecilerince yasaklanmış olan halk dilini eserlerinde kullanarak, edebiyat dilinin sınırlarını ciddî ölçüde genişletmiş olmalarıdır. Bir dönemin belirtisi olan gerçekçilik, canlılığını hâlâ koruyan bir akım oluşunu, en önemli temsilcisi Beşir Hurayyif'in kişiliğine borçludur. Hurayyif'in genç yazarlardan çoğu üzerindeki etkisi (özellikle *Bu sonbahardır, sevgilim*'in yazarı Muhammed Salih el-Cabirî'yi anabiliriz) bugün de devam etmektedir.

Ne var ki, 1960'ların ilk yıllarından başlayarak, en gözde bazı yazarlar, başka yazı türlerini denemek ve çağdaş batı romanının getirdiği türlü yenilikleri eserlerinde değerlendirmek üzere, gerçekçilikten ayrıldılar. Gerçeküstücülük ve fantastik gibi akımları, peş peşe boy gösterdi: Garmadî'nin *Boyacı*'sı, Hamzavî'nin *Irmağı içen adam*'ı, El-Farisî'nin *Ay'ı çaldım*'ı bu gelişmenin örnekleridir. Hasan Nâsır ise, *Yağmurlu geceler*'iyle anlatı türünü bilinç olgularının incelenmesine yöneltti. Böylece, gerçek kütlesi, anlık düşünceler, belirsiz izlenimler, kesintili bir üslûpla karalanan hatıra kırıntıları halinde bin parçaya bölündü. Ama anlatı türünde yapı biçimlerini asıl kökünden sarsan, «öncüler» denen grup oldu. Yazı sanatı artık, hem tam anlamıyla tunuslu kalması, hem de günlük sorunlarda açık seçik taraf tutması istenen yeni bir edebiyatın biçim ve dil özelliklerini geliştirmeğe yönelmiş, serbest bir deneme alanı sayılıyordu. Abdülkadir bin el-Hacı Nâsır (*Benim dazlak sevgilim*), Rıdvan el-Kunî (*Devrik sandalyeler*), Samir el-Ayyadî (*Sessizliğin patırtısı*), Mahmud el-Tunusî (*Uzay*) ve özellikle kuşağının en yetenekli yazarı sayılan İzzeddin el-Medenî (*Sıfır insan*) bu denemenin örneklerini verdiler; bu sonuncu roman, yaşadığı dünyanın gerçeklerini ağır ağır kavrayan aç bir insanın hikâyesidir: bu aynı zamanda ve özellikle yerleşmiş anlatım dilleri arasında doğan ve bütün o dilleri bir bir yıkan yeni bir dilin hikâyesidir. Tam anlamıyla bu öncülerden biri sayılmasa da, Abdülkadir bin el-Şeyh de yenilikçiler arasında yer alır. Toprak göçü konusunu işleyen *Ufuktaki payım* adlı romanı, hikâyenin nesnelliğiyle anlatım öznelliğini başarılı bir biçimde bağdaştırır.

Çok sayıda fars, dram ve tarihî oyun yazılmış olmasına rağmen, tunus tiyatrosundaki eser bolluğu bir görünüşten ibarettir. Aslında, 1955'e kadar bu alanda gerçek edebiyat değeri olan bir tek eserden söz edilebilir: Mahmud el-Masadî'nin o yıl yayımlanan *Baraj*'ı. Bu durum daha bir süre değişmedi; arada, Ahmed Hayreddin'in *Hacı Kulûf*'uyla, geleneklerî hicveden bir tiyatro türünün tutunması da bir anlam taşımıyordu. Ama zamanla, bir yandan El-Masadî'nin, bir yandan çağdaş avrupa tiyatrosunun etkisi altında ve Ali bin Eyyad, Cemil el-Cudî, Munsif el-Suvaysî gibi yetenekli sahneye koyucuların yardımıyla, yeni bir oyun yazarları kuşağı tunus tiyatrosunda önemli bir gelişmeyi gerçekleştirecekti. İlkin, o sırada üniversite tiyatro merkezinin yöneticisi olan Muhammed İdris, art arda iki eser verdi: *Güneş tutuşunca* ile *Tüyler ve kökler*. Klasik tiyatro eserleriyle hiç bir bağlantısı olmayan bu iki oyun, Brecht tiyatrosuna yaklaşıyor ve gelenekle çağdaşlık arasında kalan gençliğin bunalımını, proletaryanın durumunu dile getiriyordu. Bir süre El-Kadidî'nin sürdürdüğü (*Heykel taşlanırken* ve *Kentte bir adam*) yeni tiyatro, El-Medenî ve Raca Ferhat'ın karşılıklı eserleriyle giderek gelişti. İslâm dininin önemli sosyal ve siyasal sorunlarından esinlenen *Eşekli adamın isyanı*, *El-Zanc divanı*, *El-Hallac* adlı oyunlarında El-Medenî, devrim ile iktidarın ilişkileri konusundaki tenkitçi düşüncelerini sürdürdü. Raca Ferhat ise daha çeşitli eserler verdi; günümüz arap dünyasının kendini bulma çabasını anlattığı *Goha ya da Karmaşık doğu*'dan sonra, çağdaş veya eski milliyetçilik hamlelerini hatırlatan epik bir tiyatroya yönelmiş göründü: *Muhammed Ali*, *El-Caziya el-Hilâliyye*. Bunların yanı sıra iki eğilim daha belirdi: biri, Habib ebu el-Aras'ın, iktidar için girişilen kanlı kavgaları konu edinen *Murad III* adlı trajedisiyle, kuşaklar arası çatışmaları işleyen *Ahd-ü el-Burak* adlı dramında ortaya çıkan bir yeni klasikçilik eğilimi; diğeri ise, El-Farisî ile Ticanî Zallila'nın, çok arı bir dille günü gününe yaşanan siyasal olayları ele aldıkları *Tufan*, *Neferler*, *Seçkinler* adlı oynularında ifadesini bulan simgecilik eğilimi. 1920 yıllarında, Tahir el-Haddad ile parlak bir başlangıç yapan deneme alanında bu ilk atılımın ardı gelmedi. Bağımsızlığın ilk yıllarında, Mahcub bin Milad bir dizi yazısında (bunlar arasında *Miskinlikten kurtulmak* sayılabilir), islâm âleminin çağdaş dünya karşısındaki sorunlarını tartıştı. Günümüzde bu türde adı anılacak eserler olarak, Muhammed el-Mazalî'nin, bir aydının ideoloji ve siyaset yolunu gösteren *Tavırlar*'ı, Beşir bin Selâma'nın Tunus milletinin oluşumu üzerine düşüncelerini biraraya getiren *Tunus'un kişiliği* adlı eseri, El-Medenî'nin bir edebiyat kuramı denemesi olan *Deneysel edebiyat*'ı hatırlanabilir.

Çok uzun bir süreden beri fransız kültürünün ayrıcalıklı bir yeri olmasına rağmen, bütünüyle alındığı zaman tunus edebiyatı içinde fransızca yazılmış eserlerin, Cezayir ve Fas'taki durumun aksine, önemli bir yeri yoktur. (L)

Tupamaro'lar, Sosyalist partinin eski bir üyesi olan Raul Sendic tarafından 1963'te kurulan ve Uruguay'da eylemde bulunan en uç sol ideolojiyi benimsemiş siyasî örgüt. Başlangıçta şeker işçilerinden oluşan bu grup, sonraları gizli ve silâhlı eylemleriyle daha çok küçük şehir burjuvazisine yöneldi. 1973'te ise işçi mücadelesine daha etkin bir şekilde katılmak üzere özeleştirisini yapabilmek ve yeniden örgütlenebilmek için eylemini hemen hemen tamamen durdurdu. (L)

Tupolev 144, sovyet yapısı, sesüstü yolcu uçağı. Fransız-ingiliz ortak yapımı olan Concorde* (*Ek*) uçağının projeleri hazırlandığı sırada S.S.C.B.'de de, ünlü uçak mühendisi Tupolev'in adını taşıyacak olan uçak için çalışmalara başlandı. Uçağın prototipi 1973'te hazırlandı ve aynı yıl 3 haziranda Fransa'da açılan uçak sergisine katılmak üzere gönderildi. Paris yakınında le Bourget'ye iniş-kalkış yapmağa hazırlanırken havada parçalanarak Gousanville üzerine düştü; altı mürettebatla birlikte, uçağın parçalarının düştüğü yerde de yedi kişi öldü. Daha sonra çalışmalara devam edilerek Tupolev 144, 1975 yılı sonunda deneme uçuşlarını da tamamlayarak 25 aralık 1975'te ilk görev uçuşunu Moskova-Almaata arasında yaptı. Uçak delta kanatlıdır ve saatte 2 359 km hız yapar; 4 Kuznetsov motoruyla donatılmıştır; 140 yolcu taşır; kalkış ağırlığı 180 tondur. (M)

TURA (Yalçın), türk bestecisi (İstanbul 1934). Galatasaray lisesini bitirdi. Kendi çabasıyla başladığı müzik çalışmalarını Demirhan Altuğ ve Cemal Reşit Rey'den ders alarak geliştirdi. İlk denemelerine 1952'de başladı; özellikle tiyatro ve filim müziğine yönelen sanatçı geleneksel sanat müziği, halk müziğinden esinli dokular, yalın ezgiler ve etkin çalgılamalarla ilgi topladı. Eserleri arasında *Viyolonsel konçertosu* (1956); *Oda senfonisi* (1960); *Birinci senfoni*'den (1957-1966) başka *Keşanlı Ali destanı* başta olmak üzere oyun ve filim için yaptığı müzikler yer alır. (M)

***TURAL** (A. Cemalettin), türk generali. — 1973 genel seçimlerinde Millet partisi genel başkanıydı; seçimlerde başarı kazanamadı. Seçimlerden sonra parti genel başkanlığı ve kısa süren siyasî hayatı sona ermiş oldu; yerini, eski bağımsız milletvekillerinden Celal Kargılı aldı. (M)

TURAN (Osman), türk tarihçisi ve siyaset adamı (Çaykara 1914). Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesini bitirdi (1940); aynı fakültede asistan, doçent (1944), profesör oldu (1951). 1954 yılında D.P. Trabzon milletvekili olarak Parlamento'ya girdi; 1956'da, önce Ankara Türk Ocağı başkanlığına, sonra aynı örgütün genel başkanlığına getirildi ve bilimsel çalışmalarını *Türk Yurdu* dergisindeki yazılarıyla sürdürdü. 27 Mayıs'tan sonra siyasî hayatı ve örgüt içindeki çalışmaları kesintiye uğradı. 1966 yılında ocak başkanlığını tekrar üstüne aldı olarak döndü; 1969'da siyasetten ayrıldı. ve siyasî hayata, A.P. Trabzon milletvekili

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

Bilimsel çalışmalarını Selçuklu tarihi, sosyal ve hukukî düzeni, Anadolu'nun türkleşmesi ve Anadolu'nun sosyal, ekonomik ve kültürel tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. Başlıca eserleri: *On iki hayvanlı türk takvimi* (1941); *İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihî takvimler* (1954); *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar* (1958); *Türkiye'de manevî buhran* (1964); *Selçuklular tarihî ve türk-islâm medeniyeti* (1965); *Türkiye'de komünizmin kaynakları* (1967); *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi* (2 cilt) [1969]; *Selçuklular zamanında Türkiye* (1971); *Selçuklular ve İslâmiyet* (1971); *Doğu Anadolu'da türk devletleri tarihi* (1973). [M]

TURANİ (Adnan), türk ressam ve gravür sanatçısı (İstanbul 1925). Gazi Eğitim Enstitüsü Resim bölümünü bitirdikten sonra Almanya'ya gitti (1953); Münih, Stuttgart ve Hamburg Güzel Sanatlar akademilerinde öğrenimini sürdürürken Frans Nagel, Heinz Trokes, Willi Baumeişter gibi ustaların yanında çalıştı. Türkiye'ye dönüşünde Gazi Eğitim enstitüsünde öğretmenlik, Hacettepe üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı. Katılaşıp donuklaşmayan geometrik bir soyutlama anlayışı içinde eserler veren sanatçının ressamlığı yanında yazar kişiliği de önem taşır. Bir ara (1964-1965) *Sanat ve Sanatçılar* dergisini çıkaran Adnan Turani'nin *Resim üzerine* (1964), *Sanat terimleri sözlüğü* (1966), *Dünya sanat tarihi* (1970) ve *Çağdaş sanat felsefesi* (1974) adlı eserleri vardır. (M)

***TURANLI**, Ege bölgesinde (İzmir ili, Bergama ilçesi) bucak. — 5 662 nüf., bucak merkezi (*Dereköy*) 355 nüf., 19 köy (1970). [M]

TURANLI (Gani), türk film yöneticisi (İstanbul 1926). Lise öğrenimini yarıda bırakarak Universal Film adına hazırladığı *Kara vâdi* filmiyle sinema alanında çalışmağa başladı (1954). 1958'de Frederick Ford'un yönettiği *Bir kadın tuzağı* filminde kamera asistanlığı, ilk olarak da *Yabancı kız* filminde görüntü yönetmenliği yaptı (1960). 1965'te *Aşk ve kin*, 1968'de *Ölüm tarlasında* adlı filimleriyle Antalya Filim festivali; 1969'da *Seyyit Han*, 1971'de *Ağıt*'la Adana Altın Koza Filim şenliğinde en iyi görüntü yönetmeni seçildi. Görüntü yönetmenliği yaptığı başlıca filimler: *Sahte nikâh* (1962); *Kötü tohum* (1963); *Aşk merdiveni* (1963); *Ağaçlar ayakta ölür* (1964); *Çanakkale arslanları* (1965); *Kocamın nişanlısı* (1966); *Pembe Kadın* (1966); *Toprağın kanı* (1966); *Kadın avcıları* (1967). [M]

TURANTEPE, İran'da, Hazar denizinin güneydoğusunda (Gurgan bölgesi), türkmen bozkırı sınırında arkeolojik yer. Bir fransız arkeoloji heyetinin çalışmalarıyla VI. binyıldan Moğol devrine kadar süren yerleşme tabakaları bulundu. En eski devirler V. ve VI. binyıllarda Sovyet Türkmenistanı'ndaki Ceytun kültürüne ait birkaç eşya parçasıyla belirlendi. Daha sonraki kültürlere ait kalıntılar da azdır, ama yerleşmenin sürekli olduğu sanılmaktadır. IV. binyıl sonunda üç tip seramik vardı: resimli dekorlu kırmızı bir seramik, gri bir seramik ve yüzü cilâlı, resimsiz kırmızı bir seramik. Sonraları sadece gri seramik devam etti ve M.Ö. 1700'e kadar gelişti. Bu gelişme, sadece Turantepe'de malzemesi bulunan son evre hariç (Turantepe III C_2, yaklaşık M. Ö. 1800-1700), İran yaylasındaki Hisartepe'ye paraleldir. 2500'e doğru II. dönemden III. döneme geçişte önemli değişiklikler görülür. Çiğ tuğlanın yerini kerpiç alır, mezar eşyası çoğalır ve zenginleşir, ocakların şekli değişir. Yerleşme alanı birkaç dönüm büyüklüğündeydi. Bu kültürün sahipleri Hint-Avrupalılar olabilir.

Bu uygarlığın Demir çağındaki gelişmesi bilinmiyor. Kötü pişmiş tuğladan basamakları olan büyük bir taraçanın Akamanışlar devrinden kaldığı sanılır. Bu taraçanın harabeleri üzerinde yerleşmeler birbirini kovalamış ve ovadan itibaren 40 m kadar yüksekliğinde büyük bir tepe meydana getirmiştir. Bu tepe üzerinde önce Helenistik devir, sonra Parth devri evleri, sonra güçlü bir sasanî kalesi, M.S. VIII. yy.dan kalma bir ateş tapınağı, nihayet İslâm devri yapıları bulunur. Yerleşme moğol devrinde son bulmuştur. (L)

***TURE** (Seku), gineli devlet adamı. — 1969'da darbe hazırlıkları yapıldığından aylarca söz eden başkan Seku Ture, mayısta gerçek bir darbe girişimini önlemek durumunda kaldı; harekete katıldıkları iddiasıyla pek çok kişiyi tutuklattı ve mahkûm ettirdi. 1972 nisanında, kendi ayrıcalıklarına ilişilmeksizin, bir başbakanlık kurdurdu. Dış siyasette Sierra Leone, Nijerya ve Gana ile daha sıkı ilişkilere girdi, Kamerun, Fildişi Kıyısı ve Senegal ile de yeni ilişkiler kurdu; ama bu son iki ülkeyle ilişkiler yeniden bozuldu ve Senegal 1973 eylülünde Gine ile diplomatik ilişkilerini kesti. Eylül 1974'ten başlayarak Fransa'ya karşı bir gevşeme siyaseti izleyen Seku Ture, iki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmeyi başardı (temmuz 1975). Aralık 1974'te cumhurbaşkanlığına yeniden seçildi. (L)

***TURGUT**, İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Yunak ilçesi) bucak. — 9 825 nüf., bucak merkezi 2 069 nüf., 8 köy (1970). [M]

***TURGUT**, Ege bölgesinde (Muğla ili, Yatağan ilçesi) bucak. — 8 498 nüf., bucak merkezi 2 276 nüf. (1970). [M]

TURGUT (Leyla Asım), türk yüzücüsü (İstanbul 1910). Yüzme sporuna 18 yaşında başladı. Viyana Teknik üniversitesinde öğrenim yaparken Avusturya'daki Wörthersee gölünü baştan başa yüzerek elde ettiği 9 s 03''lık (1929) derece 1976'da daha kırılamamıştı. Viyana'da buz hokeyi kadın takımının kaptanlığını yaptı. 1933'te yüksek mimar olarak Türkiye'ye döndü ve Fenerbahçe kulübüne girdi. 1934'te ilk yüzme millî takımına seçildi, Moskova'da S.S.C.B.'ye karşı yarıştı. 1933-1934'te yaptığı rekorlar (100 m ve 400 m) 22 yıl kırılamadı. 1939'da Devlet Güzel Sanatlar akademisini de bitirdi. Yüzmeyi bıraktıktan sonra mimar olarak çalıştı. — DEMİR, türk yelkencisi (İsveç, Stockholm 1906). Yelken sporuna 12 yaşında Avusturya'da başladı. İlk olarak Union Yacht Clup formasını giydi. 1932'ye kadar yarıştığı bu kulüpte 220 birincilik kazandı. 1933'te doktor olarak Türkiye'ye döndü ve Galatasaray kulübüne girdi. 1936 Berlin olimpiyatlarına katılan Turgut, sayısız Türkiye birincilikleri kazanmıştır. (M)

***TURGUT** (Mehmet), türk siyaset adamı. — 1973'te Demokratik partiden Bursa milletvekili olarak Meclis'e döndü. Yeni eseri: *Politikada tanıdıklarım* (1974). [M]

***TURGUTLU**, esk. **Kasaba**, Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe. — 88 491 nüf., ilçe merkezi 46 894 nüf. (1975); 50 köy (1970). [M]

***TURHAL**, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili) ilçe. — 97 586 nüf., ilçe merkezi 38 943 nüf. (1975). [M]

***TURİZM** i. — ANSİKL. Son on yılda *turizm*'den sağlanan gelir yüzde 12,5 arttı. Bu artıştan özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika yararlandı (yüzde 80,2); Latin Amerika (yüzde 11,2), Asya (yüzde 4,6) ve Afrika (yüzde 2) çok daha az pay aldılar. Bununla birlikte, değişik ve bilinmedik yerleri görmek isteyen avrupalı ve amerikalı turistlerin gittikçe artan sayısı, Üçüncü Dünya'nın bazı bölgelerinde turizmin sanayileşmiş ülkelere oranla daha hızlı gelişmesine yol açtı. Çarter yolculukların hızla artması ve bu sayede uçak tarifelerinin ucuzlaması, orta sınıfların da turizm ajanslarınca düzenlenen gezilere katılması olanağını sağladı. Batılı turistlerin gelişi bazı Üçüncü Dünya ülkeleri için, dış ödemeler dengesindeki açığı kapatmasa bile umulmadık ölçüde azaltan başlıca yabancı döviz kaynağı oldu.

Gelen turist sayısı bakımından başta olan ülke Kanada'dır (37,2 milyonu A.B.D. vatandaşı olmak üzere 1970'te, 37,7 milyon); bu ülkeyi İspanya (22,7 milyon), Fransa (13,7 milyon), A.B.D. (13,2 milyon), İtalya (12,7 milyon), Avusturya (8,9 milyon) izler. Turizm geliri bakımından bu sıralama değişir. Amerika Birleşik devletlerinden Kanada'ya gelenler bu ülkede çok az kalır (bir günden az) ve sınırı sadece bir gezinti için aşarlar. Demek ki turist başına harcama, turistlerden çoğunun yaz tatilini geçirdiği (birkaç hafta) İspanya'yı ziyaret eden yabancı turistlerin harcamalarına oranla çok düşük olmaktadır; bunun gibi, Fransa'ya Kuzeybatı Avrupa ülkelerinden gelen çok sayıda turist de, İspanya'ya ya da İtalya'ya gitmek üzere bu ülkeden transit geçmektedir. 1970 yılında en yüksek turizm geliri sağlayan ülke A.B.D.'dir (2,3 milyar dolar), İspanya (1,7 milyar dolar), İtalya (1,6 milyar), Meksika (2,2 milyon yabancı turiste rağmen 1,5 milyar dolar), Fransa (1,3 milyar) ve Kanada (1,2 milyar) A.B.D.'yi izler. Turizm gelir ve giderler dengesi (bir ülkenin turizm gelirinden o ülke vatandaşlarının dışarıdaki turizm harcamaları çıkarıldıktan sonra kalan miktar) dikkate alınınca, Akdeniz ve Alp ülkelerinde turizmin kazandığı önem daha iyi anlaşılır. 1972'de bu bakımdan lehte fark İspanya'da 2,4 milyar dolar, Avusturya'da ve İtalya'da 1,1'er milyar, İsviçre'de 0,6 milyar, Fransa'da 0,4 milyar, Yunanistan'da 0,3 milyar, Portekiz ve Yugoslavya'da 0,2'şer milyardı. Turizm sadece bu durumdaki ülkeler için az ya da çok bir yabancı döviz kaynağıdır. Buna karşılık, önemli ölçüde açık veren ülkeler vardır: Batı Almanya (2,7 milyar dolar), A.B.D. (2 milyar), Japonya (0,6 milyar), İsveç (0,5 milyar), Danimarka (0,3 milyar), Kanada ve Avustralya (0,2'şer milyar), Hollanda (0,1 milyar). Bu rakamlar, yaz aylarında Kuzeybatı Avrupa ülkeleri halkını Akdeniz plajlarına, Kuzey Amerikalılarla Japonları kıtaları dışına iten büyük hareketi gözler önüne sermektedir. Yabancı ziyaretçilerin bu ülkelerdeki harcamaları, vatandaşlarının güneşe doğru akınından doğan sermaye alanındaki kan kaybını önlemeğe yetmemekte, tatilini dışarıda geçirenlerin oranı arttıkça fark daha da büyümektedir (Belçikalılarla Hollandalılar tatil gezilerinin yüzde 47'sini, Danimarkalılarla Batı Almanyalılar yüzde 40'ını, İsveçliler yüzde 25'ini yabancı ülkelere yapmaktadır; bu oran Fransızlar için yüzde 15, İspanyollar için yüzde 5, İtalyanlar için yüzde 4'tür).

Turizmin önemi, söz konusu ülkenin ekonomi açısından büyüklüğü ve gelişmişliğiyle çoğu zaman ters orantılıdır. Nitekim, Bahama adalarında gayrisafi millî hasılanın yüzde 90'ını turizm gelirleri oluşturur. İspanya'da 1970'te, gayrisafi millî hasılanın yüzde 5'ten fazlası turizm gelirlerinden sağlandı (mal ve hizmet ihracatının yüzde 34'üne karşılık olan bu oran İtalya'da yüzde 8,7, Fransa'da 5,5 ve Ortak pazar ülkelerinde ortalama yüzde 5'ti). İspanya'da 1970'te dış ödemeler dengesi açığının yüzde 87'si turizm gelirleri dengesiyle karşılandı (kalan açık dışarıdaki işçilerin transferleriyle kapatıldı); Avusturya'nın 1955-1971 döneminde açık kapatma oranı yüzde 85'i buldu; 1970'te aynı oran İtalya'da yüzde 53, İsviçre'de yüzde 31, Portekiz'de yüzde 19, Yugoslavya'da yüzde 12, Yunanistan'da yüzde 11,5 oldu.

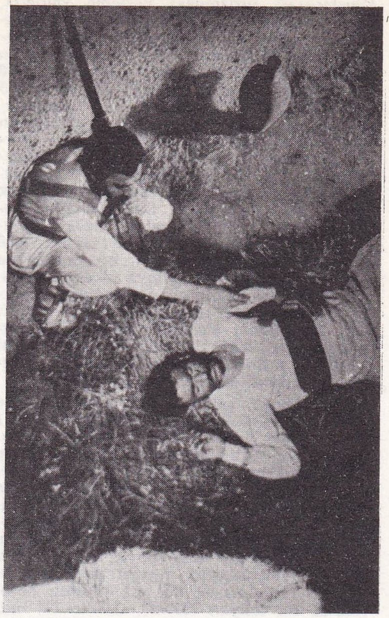

Gani TURANLI'nın 1971 «Altın Koza» en iyi görüntü yönetmeni seçilmesini sağlayan filmi «Ağıt»tan bir sahne

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

Uluslararası turizmdeki ilerleme yanında, millî turizmde de hızlı bir gelişme gerçekleşti. Yolculuk sayısı bakımından iç turizmdeki gelişme uluslararası turizmden daha önemli oldu. 1969'da, Batı Avrupa'da, 30 milyon kişi yabancı ülkelere giderken, 115 milyon kişi ücretli tatillerini ülke içinde geçirdiler. Tatile çıkanlar oranı bakımından İsveç başta geldi (yüzde 78); bu oran Norveç'te yüzde 76, Danimarka'da 66, İngiltere'de 60, Fransa ve İsviçre'de 45'ti; görüldüğü gibi burada, hayat seviyesi en yüksek ülkeler söz konusudur. Buna karşılık, tatile çıkanlar oranı İtalya'da yüzde 26, İspanya'da 20 oldu (bütün bu sayılar 1960 yıllarının sonu itibarıyladır). Bir yandan da yeni turizm biçimleri ortaya çıktı: fabrikalar ve çağdaş teknoloji alanındaki gerçekleştirmeler giderek daha çok ziyaret edildi; Orly havalimanı Versailles sarayından fazla ziyaretçi çekti; asma köprüler, petrol kuyuları, rafineri tesisleri, şampanya mahzenleri turistik ziyaret yerleri oldu.

● *Türkiye*'ye gelen turist sayısı 1972'de 920 852, 1973'te 1 milyon 313 260, 1974'te 1 milyon 1 947, 1975'te 1 milyon 360 642 oldu. Üçüncü Beş Yıllık planda (1973-1977), gelen turist sayısının yılda yüzde 13, turizm gelirlerinin yılda yüzde 20 artacağı tahmin edildi. Ancak, bu tahminin gerçekleşmediği görüldü; 1974'te buna sebep olarak Kıbrıs olayları gösterildi, 1975'te ise 1972'nin bile gerisinde kalmanın böyle bir gerekçesi yoktu. Buna karşılık turizm gelirlerindeki gelişme turist sayısı ile ters orantılı oldu: 1972'de 103 milyon 727 000, 1973'te 171 milyon 477 000, 1974'te 193 milyon 684 000 dolar; 1975'te bu gelir 300 milyon dolara yaklaştı (ilk on ay 231,9 milyon dolar).

Yine Üçüncü Beş Yıllık plan dönemi sonunda, turistik konaklama tesislerini 126 000 yatak kapasiteye çıkaracak yeni tesisler yapılması öngörüldü. Bu tesisler için 27 000 yetişmiş personele ihtiyaç olduğu belirlendi.

Turistik belgeli tesislerdeki yatak kapasitesinin 1974'te bölgelere göre dağılımı şöyleydi: Marmara 17 085 yatak, Akdeniz 5 209 yatak, İç Anadolu 7 046 yatak, Ege 9 611 yatak, Güneydoğu Anadolu 597 yatak, Karadeniz 1 096 yatak, Doğu Anadolu 251 yatak olmak üzere, toplam 40 895 yatak. 1975 sonunda turistik belgeli turizm müesseselerinin çeşitlerine göre yatak kapasiteleri şöyle oldu: otel* (*Ek*) 258 adet ve 29 290 yatak, motel* (*Ek*) 79 adet ve 7 775 yatak, oberj 5 adet ve 699 yatak, pansiyon 38 adet ve 1 275 yatak, tatil köyü ve kamping 10 adet ve 4 085 yatak olmak üzere toplam 43 124 yatak. (LM)

***Turizm ve Tanıtma bakanlığı.** — 26 mart 1971'den sonraki Turizm ve Tanıtma bakanları: Erol Yılmaz Akçal (11 aralık 1971, II. Erim); Erol Yılmaz Akçal (22 mayıs 1972, Melen); Ahmet İhsan Kırımlı (22 nisan 1973); Orhan Birgit (7 şubat 1974); İlhan Evliyaoğlu (12 kasım 1974); Lütfü Tokoğlu (12 nisan 1975). [M]

TURQUEY POİNT, A.B.D.'de nükleer santral, Florida'da, Miami yakınında. (L)

***TURUNÇOVA,** Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Finike ilçesi, kasabanın 5 km kuzeyinde) birleşik köy. — 5 805 nüf. (1970). [M]

TUSAŞ. Bk. TÜRKİYE UÇAK SANAYİİ A.Ş., *Ek*.

TUŞ (Orhan), türk boksörü (İstanbul 1931). Boksa 18 yaşında başladı. 1951'de aldığı Türkiye birinciliğini 1958'e kadar sürdürdü. 1959'da Avrupa birinciliğinde bronz, 1959 ve 1960 Dünya ordularararası birinciliklerinde gümüş madalya aldı. (M)

***TUT,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Besni ilçesi) bucak. — 8 342 nüf., bucak merkezi 3 626 nüf. (1970). [M]

***TUTAK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Ağrı ili) ilçe. — 33 769 nüf., ilçe merkezi 4 259 nüf. (1975). [M]

***TUTANAK** i. — Bilişim. Bir dosyadaki maddelerden ya da fiziksel kayıtlardan her biri. (L)

***TUTARLILIK** i. — Sosyal psikol. *İç tutarlılık*, her zaman açık seçik olmamakla birlikte, birçok sosyal psikoloji modelinin dayandığı temel varsayım. (KİŞİNİN TUTARLILIĞI da denir.)

— ANSİKL. *İç tutarlılık.* Her insanın kendisiyle tutarlı ve bağdaşık olduğu, dolayısıyla bir davranışın, öyle olduğu için değil, biz onu iyi bilmediğimiz için tutarsız göründüğü düşünülür. O kadar ileri gitmeden denebilir ki, görüş ya da davranış (denge, uygunluk, düzensizlik) değişikliklerini anlamak için sosyal psikoloji uzmanlarınca öne sürülen modeller kişinin kendisiyle çelişmezlik içinde bulunduğu görüşüne dayanır. Bu çelişmezlik çoğu zaman, karşılıklı olarak yalnız kendi düşüncelerine değer veren iki sınıf arasındaki çelişmezlik ilkesine indirgenir. Bir kişi, biri bu sınıflardan birine, biri ötekine ait iki öğeyi «birlikte götürme»yi reddeder diye düşünülür. Bu öğelerin türü ve «birlikte gitme» tarzı, çeşitli davranışlara uygulanan modellere göre değişir. (L)

***TUTMA** i. — Opt. *Işık tutma gücü,* bir maddenin ışık dağıtma gücünün tersi.

— ANSİKL. *Işık tutma gücü,* $\nu = \dfrac{n_D - 1}{n_F - n_C}$

oranıyla verilir; burada n_D, n_F ve n_C sırasıyla, sodyumun D salma çizgisi ile hidrojenin F ve C salma çizgileri için maddenin ışığı kırma indislerini gösterir. Crown camlarında ışık tutma gücünün değeri 60 dolaylarında, daha dağıtıcı olan flint camlarında ise 40 dolaylarındadır. (L)

TUTULMAMA i. Nükl. Kaçak yapmayan bir yavaşlatma süreci içinde, bir nötronun bütün rezonans enerjileri bölgesini ya da bu bölgenin belli bir bölümünü soğurulmadan geçebilmesi. (*Eşanl.* YAKALANMAMA.) [L]

***TUZ** i. — Jeol. *Tuz kayaçları,* bileşenleri çökelmeden önce deniz suyunda erimiş halde bulunan kayatuzu, potasyum tuzları ya da alçıtaşı gibi tortul oluşum. (Akdeniz'in batısındaki ovalarda yapılan derin kuyu açma işlemleri sırasında, kalınlığı 1 km'ye ulaşabilen *tuz kayacı* tabakalarına rastlanmıştır.)

— Sanay. *Tuzdan arıtma,* deniz suyunu madensel tuzlardan kurtararak insanların, hayvanların ve bitkilerin ihtiyacı için kullanılır duruma getirme. (Bk. ANSİKL.) || *Tuz üretimi.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sanay. Tatlı su elde etmek için tuzlu ya da acı suları *tuzdan arıtma*'nın birçok tekniği vardır.

● *Klasik damıtma yöntemi.* Bu teknik öteden beri gemilerle başvurulan bir yöntemdir, tek ya da çok katlı buhar kazanlarıyla yapılabilir. Kazan çeperinin taş tutmasına yol açarak buharlaşmayı güçleştirdiği için doğrudan doğruya ısıtma usulü terk edilmiştir; tuzlu su artık sıcak buhar borularının üstüne dökülmekte, meydana gelen buhar yoğunlaştırılıp tatlı su elde edilmektedir. Çok katlı sistemlerde birinci katta elde edilen su buharı yoğunlaştırılarak ikinci kattaki tuzlu suyu buharlaştırmakta, ondan sonra bu durum kat sayısınca devam etmekte, görevini bitiren buhar tatlı suya dönüşmektedir. Basınç ve sıcaklık kattan kata geçişte azalırken tuzlu su da yoğunlaşmaktadır.

Anî buharlaştırma (flash-evaporation) tesislerinde, önceden ısıtılmış deniz suyu, basıncı bir vakum pompasıyla doyma basıncından oldukça aşağı düşürülmüş kapalı bir yere, yağmur halinde fışkırtılır; su anî olarak buharlaşır, sonra tatlı su olarak yoğunlaştırılır. Klasik damıtma sistemlerinde olduğu gibi bu tesislerin de tek ya da çok katlı alanları vardır. Her iki halde de su ile su buharının karşılaşması, elden geldiğince birbirine yakın sıcaklıkta ısı değiştokuşu yaparak en yüksek verimi elde etme olanağı sağlar. Başlangıçta kullanılan ısıtma buharı, kömürle ya da ağır yakıtla (fuel-oil) ısıtılan klasik bir kazandan sağlanabileceği gibi kalori üretmekte kullanılan nükleer bir reaktörden de elde edilebilir. Bu çeşit tesislerde elektrik enerjisi kullanılarak tatlı su ile birlikte tuz üretimi de yapılabilir. Damıtma usulünü basitleştirmek için doğrudan doğruya temasa dayanan başka sistemler de araştırıldı. Bunlardan birinde deniz suyu ısıtılmış madenî bir yağla karıştırılır, karışım normal ya da anî buharlaşmaya tabi tutulur. Bu usulde de tek ya da çok katlı tesisler kullanılır.

● *Dondurma yöntemi.* Bu yöntemde basınç ve vakum altında soğutulmuş bir odaya püskürtülen deniz suyu, içinde buz kristalleri bulunan bir asıltıya dönüşür. Kristaller tatlı su ile yıkanıp asıltıdan ayrılır ve elde edilen soğuk karışım bir ısı değiştirgecinde aynı zamanda deniz suyunu soğutmak için de kullanılır. Suyu, bütan gibi (suya karışmayan) organik bir sıvıyla katıştırarak da donma sağlanabilir; bütan buharlaşırken suyu soğutarak dondurur.

● *Geçişme yöntemleri.* Bazı çok ince gözenekli zarların suyu geçirip bazı iyonları geçirmemesi ya da yalnız bir yönde geçirmesi ilkesine dayanır. Bir basınç ya da elektrik alanının zorlaması ile geçişme artırılabilir de. En basit teknik, iyonların geçişme yoluyla ayrılmasıdır; bunun için seçici geçirgen zarlar kullanılır; bu zarlar iyonlar için valf ödevi görür ve hiç bir enerji gerektirmez. *İnce süzme* ya da *ters geçişme* yönteminde deniz suyu hiç bir iyonu geçirmeyen bir zarın üstüne basınç altında dökülür.

Elektrodiyaliz yönteminde elektrik alanı, iyonları suyun akışına dikey bir yönde gözenekli zarlara doğru yöneltir, zarlar da hem anyonların, hem de katyonların geçmesini sağlar. Giderek su tatlılaşır, ama birkaç katlı düzenek gereklidir.

● *İyon değiş yöntemleri.* Bunlarda gerek suyla, gerek sudaki tuzlardan gelen iyonlarla birleşebilen yardımcı bir madde kullanılır, sonra bu madde bileşenlerine ayrılır. İyon değiştirici olarak kullanılan reçineler ya da hidrokarbürler (propan) suyla birleşip hidrat meydana getirir; hidratlar da dibe çökelir.

Bunlardan başka suyun, sıcaklığa göre bazı organik sıvılarca soğurulmasından yararlanılır: soğukta söz konusu sıvı bir miktar su emer, ısıtıldığı zaman bu suyun bir kısmını geri verir.

Genel olarak bütün bu yöntemler nispeten masraflıdır, teknikler mükemmelleşip tesisler büyüdükçe maliyet hızla artar. Hemen hemen hepsi enerji kullanır; geçişme yöntemlerinde enerjiye daha az ihtiyaç vardır, ama bunlarda da zarlar pahalıya mal olur; bu yüzden klasik damıtma ve dondurma yöntemleri daha rağbetten düşmüş değildir.

Üretimde son gelişmeler

Tuzlu ve acı sulardan tatlı su elde etme sorunu bugün kesin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik devletlerinde Amerikan Tuzlu Sular dairesi (US Office of Saline Water) 1970'te ilk defa zar yöntemlerine (elektrodiyaliz ve özellikle ters geçişme) damıtma tekniklerinden daha fazla kredi verdi. Basitliği, gerekli enerjinin azlığı ve çalışma güvenliği nedeniyle ters geçişme yöntemine ilgi gösterildi. Mevcut tesislerin ve yeni anî buharlaştırma tesisi projelerinin gösterdiği gibi (günde 760 000 m^3 tatlı su verecek ve vakumlu anî buharlaştırma sistemiyle çalışacak bir tesisin projesi üzerinde çalışılmaktadır) Amerikalılar damıtma tekniklerinden de vazgeçmiş değildir. Amerikalılar çok büyük tesisler için hafif su ve zenginleştirilmiş uranyumla çalışan reaktörleri tercih etmektedir. Los Angeles'ın 70 km güneyinde, Bolsa'da, bir tatlı su fabrikasını beslemek için (çok katlı anî damıtma yöntemi) 1 800 MWe'lik iki reaktör düşünülmektedir; bu fabrika günde 570 000 m^3 tatlı su üreterek 750 000 kişilik bir nüfusun ihtiyacını karşılayabilecektir. Günlük üretimi 10 000 m^3 olan başka bir fabrika Key West'de (Florida) yapılmaktadır.

Amerikalıların aksine, Sovyetler büyük ya da orta kapasiteli fabrikaların çoğunda vakumlu damıtma tekniğini kullanır. Bununla birlikte hemen hemen yapımı bitmiş en önemli tesis günde 100 000 ile 150 000 m^3 gücündedir ve Hazar denizi kıyısında Fort-Şevçenko'dadır; elektrik üreten bir nükleer santralla birleşen bu fabrika vakumlu ve vakumsuz anî buharlaştırmayla çalışan karma damıtma tipinde bir fabrikadır. Ayrıca Azak denizi kıyısındaki Jolanov ve Kerç kentlerinde çifte amaçlı iki nükleer santral kurulacak, ikisi de hem elektrik, hem tatlı su üretecektir (günde 380 000 m^3).

Nükleer enerjiyle büyük ölçüde elektrik üreten ülkelerden biri olan İngiltere de elektrik ve tatlı su üretecek nükleer santrallar kurma-

Türkiye'de Tekel'in tuz üretimi (ton olarak)

yıllar	*1970*	*1971*	*1972*	*1973*	*1974*
deniz tuzu	359 064	325 929	347 897	417 228	416 218
göl tuzu	199 141	133 624	200 443	377 123	414 917
kaya tuzu	38 675	36 165	41 924	48 467	39 035
kayatuzu	50 912	40 516	31 100	45 905	43 231
TOPLAM	647 792	536 234	621 364	888 723	913 401

yı tasarlamaktadır; anî buharlaştırma sistemine dayanan damıtma yöntemiyle çalışacak ve biri 273 000 m³, öbürü 377 000 m³ tatlı su üretecek iki fabrika projesi üzerinde çalışılmaktadır. Şubat 1972'de Cebelitarık'ta, deniz suyundan tatlı su üretecek (günde 11 000 m³) bir fabrikanın kurulmasına karar verildi. İngilizler biri grafitle yavaşlatılıp gazla soğutulan reaktör tipi, öbürü ağır su ile yavaşlatılıp soğutulan kaynar sulu reaktör tipi olmak üzere iki tip reaktör kullanılabileceğini düşünmektedir; bu sonuncu reaktörün 100 MWe'lik bir prototipi Winfrith Heath'de çalışmaktadır.

Japonya'da su tesislerinin sayısı henüz azdır. En çok kullanılan teknik anî buharlaştırmayla damıtma tekniğidir. İsrail'de araştırmalar çokluk elektrodiyalize ve ters geçişmeye yönelmiştir. Bu teknikleri kullanan birkaç küçük kuruluş vardır. Deniz suyundan tatlı su elde etme konusunda dört proje üzerinde çalışılmaktadır; fabrikaların üçü Akdeniz kıyısında, biri Elath'da kurulacaktır.

Fransız teknisyenleri Nuakşot'ta deniz suyundan tatlı su yapacak bir tesis üzerinde çalıştılar; Moritanya başkentinin su sorununu çözüme ulaştıran ve günde 6 000 m³ su üretebilen bu fabrika 1969 yılında işletmeye açıldı. Port-Cros adasının içme suyu 1970'ten beri, Fransızlar tarafından kurulan bir elektrodiyalizörle sağlanmaktadır; fabrika hem deniz suyunu (günde 10 m³), hem acı suyu (günde 60 m³) işleyebilmektedir. Deniz suyunu tuzdan arıtma uluslararası şirketi Katar emîrliğinde bir fabrika kurmak üzere 1971 başında bir anlaşma imzalamıştır. Tatlı su üretim kapasitesi günde 20 000 m³ olarak tasarlanan bu fabrika İran körfezinde eski başkent Duha'da iki yılda inşa edilecekti.

● *Türkiye*'de, *tuz* üretimiyle ilgilenen tek kuruluş olan Tekel* Genel müdürlüğü (*Ek*) 1952'den başlayarak üretimini özel kesimle birlikte sürdürdü. Tekel'in çeşitli kaynaklardan ürettiği tuz miktarları gelişimi yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. (LM)

Tuzcuoğlu Nakliyat, İzmir'de, 1893'te Ahmet Tuzcuoğlu tarafından kurulan taşımacılık şirketi. Sermayesi 1 milyon TL., genel müdürlüğü Ankara'dadır. Yurt içi ve uluslararası alanda taşımacılık yapar; elinde 5 tona kadar 30, 5-10 ton arasında 60, 10 tondan yukarı 80 adet araç, 45 frigorifik römork, 100 kadar konteyner, 60 alümina taşıt tankeri (römork) ve yardımcı araç olarak da 4 vinç, 12 yükleyici vardır. Karayolu taşımacılığı dışında liman yükleme, depolama, gümrükleme ve kargo işleriyle de uğraşan kuruluşun İzmir, Ankara, Adana, İstanbul, İskenderun ve Mersin'de şubeleri, yurt dışında temsilcilikleri vardır. (M)

***TUZLA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, Tekel* Genel müdürlüğünün (*Ek*) elindeki *tuzla*'ların yanında özel kesim tuzlaları da tuz üretimine başladı. (M)

***TUZLA,** Kocaeli yöresinin Marmara denizi kıyısında (İstanbul ili, Kartal ilçesi, Merkez bucağı) kent. — 9 905 nüf. (1970). [M]

***TUZLA,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Karataş ilçesi) bucak. — 7 486 nüf., bucak merkezi 1 157 nüf., 16 köy (1970). [M]

***TUZLUCA,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili) ilçe. — 33 069 nüf., ilçe merkezi 5 170 nüf. (1975); 80 köy (1970). [M]

***TUZLUKÇU,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Akşehir ilçesi) bucak. — 12 540 nüf., bucak merkezi 4 839 nüf., 11 köy (1970). [M]

***TÜBİTAK** (T*ürkiye* B*ilimsel ve* T*eknik* A*raştırma* K*urumu*). — Özel bir bütçesi olan kuruluş (1974'te yatırım harcamaları 82 milyon TL., cari harcamaları 11 milyon TL.) çeşitli batı ülkelerindeki araştırma konseylerinin paralelinde kurulmuş ve özel kanun ile türlü yetkilerle donatılmıştır. Bilim kurulu, kurumun çalışma alanına giren bütün konularda izlenecek esasları düzenler. Kurumun en yüksek program, karar ve denetleme organıdır. Danışma kurulunun görevi, çalışma programları ve ilkeleri, bütçe ve kurumun yıllık raporları hakkında bilgi vermektir. Yılda 2 kere toplanır. Bilim kurulu üyelerinin hemen tümü üniversiteler öğretim üyelerinden oluşur. Danışma kurulunda, çeşitli bakanlıklar, odalar ve enstitüler temsilcileriyle birlikte, üniversite öğretim üyeleri bulunmaktadır. Kurumun yürütme organı olan genel sekreterlik, kuruluş yılından bu yana, kurum çalışmaları ile birlikte gelişti ve genel sekreterlik personeli 1975'te 180'i buldu. Araştırma çalışmaları kuruma bağlı enstitü ve laboratuvarlarda veya kurum dışındaki kuruluşlarda TÜBİTAK'ın desteğiyle yapılır. Desteklenecek olan projelerin teklif safhasından itibaren takibi, ara ve son raporların incelenmesi, 5 üye (çoğu üniversite öğretim üyesidir) ve bir sekreterden oluşan araştırma gruplarınca yapılır. Desteklenen projelerin çoğunluğu bir araştırıcı tarafından teklif edilen ve konusu, kapsamı, yöntemi uygun bulunduğu takdirde araç, gereç, personel masrafları ve proje sahibine ödeme yapılarak desteklenen projelerdir. Bu tür çalışmaların sayısı kurumun kuruluşundan 1975'e kadar 953'e ulaştı. Çoğunlukla üniversite üyelerinin üniversite laboratuvarlarında yapılmak üzere teklif olunan bu projelerin 1/4'ü mühendislik dallarında, diğerleri de çeşitli konulardadır. Desteklenen projeleri belirli amaçlara yöneltmek, teklif edilen projelerin bıraktığı boşlukları doldurmak gayesiyle TÜBİTAK, güdümlü projeler adı altında ayrı bir grup proje uygular. Bu projelerin konusu ve yöneticileri kurumca seçilir. Bu projeler arasında tabiî kaynakların, madenlerin, tütünün, hayvancılığın, deniz ürünlerinin değerlendirilmesi, verim artışı sağlanması gibi ekonomik gelişmeye dönük olanlar özellikle anılabilir. Bu nitelikteki çalışmalar üniversite ve diğer kuruluşlarla birlikte TÜBİTAK'ın Gebze'deki Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma kurumunda yürütülür.

TÜBİTAK, lise, üniversite, lisans üstü ve doktora bursları verir, yarışmalar düzenler. 1975'te TÜBİTAK'tan burs alanlar 530 idi; bunlardan 53'ü yurt içi ve yurt dışı doktora, 389'u lisans ve lisans üstü burslardı. Doktora konuları bütün temel bilim dallarına dağılmıştır. Kurum bilimsel hayatımıza hizmet edenlere, ileri düzeyde katkıda bulunanlara, araştırıcılara her yıl TÜBİTAK* ödülü (*Ek*) verir. Kurumun 1966'da türk araştırıcılarına yardımcı olmak amacıyla TÜRDOK Dökümantasyon merkezini kurdu.

● *Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma kurumu,* TÜBİTAK'a bağlı araştırma birimi (1972). TÜBİTAK'ın kuruluşundan hemen sonra başlayan ve kurum bünyesinde bir araştırma kurumunun kurulmasıyla ilgili çalışmaların sonuçları bir rapor halinde 1966'da bilim kuruluna sunuldu. Raporda kurulacak kurumun, özellikle endüstriyel araştırmalara yönelmesi önerilmişti. Bunu izleyen iki yıl içerisinde kurumda kurulacak araştırma üniteleri, ünitelerin çalışma alanları ve amaçları, gelişme kademeleri, araştırıcı kadroların oluşturulması, donatım ve finansman ihtiyaçları incelendi. Kurumun kurulacağı yer de ayrıntılı bir inceleme konusu oldu ve 24 şubat 1968'de TÜBİTAK bilim kurulu, kurumun Gebze'de kurulmasına karar verdi. 3 mart 1969'da aynı kurul kurumun adını «TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma kurumu» olarak belirledi. Bu arada kurumun Elektronik Araştırma ünitesi Ortadoğu Teknik üniversitesinde, Malzeme Araştırma ünitesi ve Tatbikî Matematik Araştırma ünitesi İstanbul Teknik üniversitesinde, Beslenme ve Gıda Teknolojisi ünitesi Ege üniversitesinde kuruldu. Yöneylem Araştırma ünitesi daha önce Ortadoğu Teknik üniversitesinde kurulmuştu. Organizasyon, personel ve ücret politikası, proje yönetimi gibi konularla, Gebze'de 750 hektarlık bir alanda kurulacak olan tesisin proje çalışmaları da sürdürüldü. Gelişmiş ülkelerdeki benzer kuruluşlar incelendi, ünitelerin kuruluşu ve çalışma alanları hakkında yetkili kişi ve kurumlara başvuruldu ve açılışa kadar bu konularda 20'den fazla rapor hazırlandı. Temmuz 1972'de faaliyete geçen kurumun çeşitli üniversitelerde geçici olarak bulunan üniteleri Gebze'de yerlerini aldılar ve bu ünitelere 1973'te Kimya Mühendisliği Araştırma ünitesi ve 1975'te Fizik Araştırma ünitesi eklendi. İlk direktör Prof. Dr. Nimet Özdaş'tı. 1976'da kurumun personel sayısı 330'a ve tamamlanmış laboratuvar alanı 15 727 m²'ye ulaştı. Kurumda ele alınan projeler, sözleşmeli, kurum içi projeler ve endüstriyel hizmet çalışmaları olarak üç grupta toplanabilir. Projeler, aktüel konuları kapsayan ya da ileriye dönük, gerek temel, gerek uygulamalı (prototip geliştirme) çalışmalardır. Araştırmalar kamu kuruluşlarının ve yeni tesislerin yöneylem, malzeme, elektronik sistem ihtiyaçlarından teorik matematiksel modellere, beslenme konularından kimyasal üretime kadar geniş bir alanda yapılır. (M)

***TÜBİTAK ödülleri.** — Daha önce belirlenmiş üç grupta (*bilim, hizmet* ve *teşvik*) verilen ödüllerin yanı sıra 1973'te grup ayırımı yapılmaksızın *50. yıl ödülleri* de dağıtıldı. Başlangıcından bugüne TÜBİTAK ödüllerinin dağılımı şöyle oldu:

BİLİM ÖDÜLÜ

1966 Prof. Dr. Talat Erben* (*Ek*). — Nükleer kimyada fisyon sistematiğini ileri götüren çalışmaları.

Prof. Oktay Sinanoğlu* (*Ek*). — Çok elektronlu atom ve moleküllerin kuantum teorisine getirdiği yenilikler.

1967 Prof. Dr. Cavit Erginsoy* (*Ek*). — Kanallaşma olayının açıklanması alanındaki çalışmaları.

Dr. Y. Müh. Turan Onat ve Bekir Dizioğlu. — Mühendislik alanındaki çalışmaları.

1968 Prof. Bahattin Baysal. — Polimer kimyası üzerindeki çalışmaları.

Prof. Feza Gürsey* (*Ek*). — Elemanter partiküller için Pauli-Gürsey dönüşümü.

Prof. Dr. Ratip Berker* (*Ek*). — Intégration des équations du mouvement d'un fluide visqueux incompressible (Sıkıştırılmış ağdalı [viskoz] bir akışkanın hareket denklemlerinin integrali) [ödülü kabul etmedi].

1969 Prof. Dr. Muzaffer Aksoy* (*Ek*). — Anormal hemoglobinler ve anormal hemoglobin patolojisi alanında, tıp bilimine yaptığı katkılar.

Prof. Adnan Çakıroğlu* (*Ek*). — Yapı statiği alanında yaptığı çalışmalar ve geliştirdiği hesap yöntemleri.

1970 Prof. Dr. Orhan Ulutin. — Kalitatif trombosit hastalıkları ve trombositlerin kan pıhtılaşmasındaki fonksiyonları.

1972 Prof. Dr. Behram Kurşunoğlu* (*Ek*). Temel tanecikler teorisinde simetri prensipleri ve plazma fiziği alanında bilime katkıları.

1974 Prof. Dr. Cahit Arf* (*Ek*). — Sırfı matematiğe yapmış olduğu katkılar.

Prof. Dr. Orhan İçen* (*Ek*). — P-adik sayılar teorisine yapmış olduğu katkılar.

Prof. Dr. Erdal İnönü* (*Ek*). — Nöt-

ronların transport teorisine yapmış olduğu köklü katkılar.

Prof. Dr. Kâzım Türker* (*Ek*). — Renin-anjiotensin sistemi ve renovasküler hipertansiyon patogeneziyle ilgili anjiotensin II anjiotensinistlerine ait çalışmaları.

1975 Alaaddin Akçasu* (*Ek*). — Farmakoloji alanındaki çalışmaları.

Prof. Dr. Gönül Bara* (*Ek*). — Enzim sitokimyası dalında çalışmaları.

Prof. Dr. Samahat Geldiay* (*Ek*). — Endokrinoloji dalındaki çalışmaları.

Prof. Dr. Atıf Şengün* (*Ek*). — Sitogenetik dalındaki çalışmaları.

Prof. Dr. Nejat Veziroğlu* (*Ek*). — Işıl direnci.

HİZMET ÖDÜLÜ

1969 Zihni Derin* (*Ek*). — Doğu ve Karadeniz bölgesinde çaycılığın gelişme ve yerleşmesinde yaptığı hizmetler (ölümünden sonra).

1971 Prof. Dr. Mustafa İnan* (*Ek*). — Modern anlamda bir ekol kurmuş olması (ölümünden sonra).

Prof. Dr. Bekir Alkan. — Tarımsal mücadele alanında yaptığı bilimsel çalışmaları (ölümünden sonra).

1972 Prof. Dr. Tevfik Sağlam* (*Ek*). — 1963 yılında ölümüne kadar yaptığı çalışmaları.

1973 Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden. — Türkiye'de modern farmakoloji kurması ve muhtar refleksi olarak tıp literatürüne geçen çalışmaları (ölümünden sonra).

Prof. Fatin Gökmen* (*Ek*). — Üniversitelerimizde modern anlamda astronomi öğreniminin kurulup gelişmesindeki çalışmaları (ölümünden sonra).

1974 Ord. Prof. Dr. Ata Nutku* (*Ek*). — Gemi inşa sanayiinin ve öğretimin gelişmesine hizmetleri.

Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar* (*Ek*). — Özellikle limfoid dokuda retikülaendotel orijinli tümörü ilk defa tanımlaması ve bu tip tümörler alanında öncü olması ve Kanser Araştırma enstitüsünü kurması.

1975 Ord. Prof. Dr. Hulûsi Behçet* (*Ek*). — Türk tıbbına yaptığı hizmetler (ölümünden sonra).

Nuri Şeker* (*Ek*). — Türkiye'de şeker sanayiinin gelişmesine katkısı (ölümünden sonra).

Prof. Dr. Süheyl Ünver* (*Ek*). — Tıp tarihi kürsüsünü kurması.

TEŞVİK ÖDÜLÜ

1969 Doç. Dr. Mehmetçik Bayazıt* (*Ek*). — Birim hidrografi konusunda bulduğu Bayazıt formülü.

1970 Dr. Erol Başar. — Dolaşım otoregülasyonu mekanizmasına basınç değişim hızının etkisi.

1972 Dr. Y. Müh. Muharrem Sargın* (*Ek*). — Betongerilme-deformasyon ilişkileri, konulu çalışması.

Doç. Dr. Bahattin Keskin. — Polymyxa Betae Keskin isimli şeker pancarı paraziti üzerinde yaptığı çalışmalar.

1973 Doç. Dr. Üner Tan* (*Ek*). — Ekstensormotonöronlarla deşarj frekansının özellikleri ve bunları etkileyen faktörler.

Doç. Dr. Uğur Derman* (*Ek*). — Mitral stenozunda yaşın ve aterosklerotik risk faktörlerinin ekokardiyogram üzerine etkileri.

Dr. Atillâ Aşkar. — Kristal fiziği ile ilgili harmonikon olmayan şebekeler ve Korteweg de Vries sürekli ortamları için dispersiyon bağıntısı ve dalga çözümü.

1974 Doç. Dr. Canan Toker. — Mikrodalga frekanslarında yarı iletkenli elemanların kullanılması.

Doç. Dr. Tosun Terzioğlu. — Düzgün dizi uzayları hakkındaki çalışmaları.

Dr. Hilmi Demiray. — Diatomik yapılı katı cisimlerin sürekli ortam teorisi konulu çalışması.

Dr. Alper Sevgen. — Deforme çekirdeklerde seviye-seviye korelasyonlarından ötürü Hauser-Seshbach teorisinden sapmalar konulu çalışması.

1975 Doç. Dr. Cengiz Dökmeci. — On the higher order theories of piezoelectric crystal surfaces (Piezoelektrik kristal yüzeylerin yüksek düzey teorileri) hakkındaki çalışması.

Doç. Dr. Yavuz Nutku. — Geometry of dynamcs in general relativity (Genel rölativitede dinamiğin geometrisi) adlı eseri.

50. YIL ÖDÜLLERİ

1973 Ahmet Kocataş. — İzmir körfezi ve civarı yengeçlerinin (Braghyura) taksonomi ve ekolojisi üzerine araştırmaları.

Doç. Dr. Tarık Oğurtanı* (*Ek*). — Nb-Al (Niobium-Alüminyum) sisteminin difüzyon kinetiği adlı çalışması.

Dr. Cevdet Acar* (*Ek*). — İşaret akış diyagramlarında yeni dönüşümler adlı çalışması.

Doç. Dr. Ahmet Rumeli* (*Ek*). — Kir direnci zamanla değişen ve düzgün olarak yayılmayan izolatörlerde atlama olayının kuramsal incelenmesi adlı eseri.

Prof. Dr. Kâzım Türker* (*Ek*). — İzole perfüz kedi terminal ileumunun noropinofrin ve periarteriyel uyarıma karşı cevabı üzerine anjiotensinin etkisi adlı çalışması.

Prof. Dr. Oğuz Kayaalp* (*Ek*). — Afferent sinirlerde iskemiye bağlı yüksek frekanslı impuls deşarjı adlı eseri.

Dr. Erol Başar. — Beynin uyandırılmış potansiyellerinin anlaşılmasına yönelik komponent analizi ve prensipler: Hippokampusta incelemeler adlı çalışması.

Prof. Dr. Cahit Yalçın* (*Ek*). — Konya merinoslarında önemli bazı dölverimi özelliklerinin fenotipik ve genetik parametreleri ve bu özelliklerin seleksiyonla ıslahı üzerine araştırmalar adlı eseri.

Prof. Dr. Orhan Alpan* (*Ek*). — Holştayn (H), Güney Anadolu kırmızısı (GAK) ve HxGAK birinci geriye melez düvelerin çevre ısısına karşı gösterdikleri bazı reaksiyonlar adlı eseri.

Uzman veteriner hekim Ahmet Kalkan* (*Ek*). — Dicrocoelium dentriticium'un ara ve son konakçıları adlı eseri.

Prof. Dr. İbrahim Demir* (*Ek*). — Meksika buğdayı üzerindeki araştırmaları.

Doç. Dr. Faik Yaltırık* (*Ek*). — Yerli akçaağaç türleri üzerinde morfolojik ve anatomik araştırmalar adlı eseri.

Prof. Dr. Burhan Kaçar* (*Ek*). — Değişik zaman, miktar ve şekillerde ekimden önce toprağa verilen fosforlu gübrenin faydalılık durumu üzerinde bir araştırma adlı eseri. (M)

***TÜBLEK** (Nehar), türk karikatürcüsü. — *Beygirname* ve *Paşaname* adlı iki karikatür albümü yayımladı (1969). 1973'te İtalya'daki Alla Ribelta yarışmasında büyük ödül olan Altın Ezop heykelini ve 1974'te aynı ülkenin Siena kentinde düzenlenen yarışmada Siena belediyesi ödülünü aldı ve yine İtalya'nın Marostica kentinde, 1975'te yapılan karikatür yarışmasında halk tarafından seçilen en iyi karikatürcüye verilen ödülü aldı. (M)

***TÜFEK** i. — ANSİKL. Sil. 1967-1968'den beri, gaz basıncıyla çalışan *otomatik tüfek* (bk. OTOMATİK *silâh*, [*Ek*]) küçük piyade birliklerinde tek kişi ve topluluk silâhı olma yolundadır; savaş birliğinin çekirdeği bir tanksavar silâhı olduğundan, bazı otomatik tüfekler hem makineli tüfeğin, hem de makineli tabancanın yerini almaktadır. Mermisi NATO standartları arasına alınan 7,62 mm'lik amerikan M 14 tüfeği, aynı çaptaki FN Belçika tüfeği ve Bundeswehr'in G3'ü, söz konusu otomatik tüfekler arasındadır. Bununla birlikte, kuvvetli bir geri tepme yüzünden otomatik atışta isabet sağlamak zor olduğundan daha az güçlü bir silâha gereksinme duyulmaktadır. Sovyetler'in daha hafif mermi atan 7,62'lik Kalaşnikof'u bu gereksinmeye cevap vermektedir. İlkin bir Remington mermisi kullanan ve Vietnam savaşı sırasında denenen amerikan M 16'sı gibi 5,56 mm'lik tüfekler için de durum aynıdır. 3,4 kg ağırlığında olan ve 30 mermilik bir şarjörü bulunan bu silâhın tek darbe atışı dakikada 50 mermiye ulaşabilir. Ayrıca buna 40 mm'lik bir çeşit el bombası atan özel bir namlu takılabilir. Bu 5,56 mm'lik çap Federal Almanya (HK 33), İsrail ve Fransa'da da tutulmuştur. Bu sonuncu silâhlarda, bir bilezik yardımıyla tanksavar bombası atışı da öngörülmektedir; bundan başka, bazıları bir kızılaltı ışın kaynağından, bazıları gecelein gökyüzünün verdiği ışıktan yararlanan özel gözlükler sayesinde bu tüfeklerle 100 metrelik (en çok 300 m) etkili bir menzil içinde gece atışı da yapılabilir. (Bk. KIZILALTI*, *Ek*.) [L]

***TÜKEL** sıf. — Mat. *Tükel cisim*, bir değişkenli ve katsayıları K'da olan, K üzerinde indirgenemez her çokterimlinin ancak K'nın üstcisimlerinde basit sıfırları bulunabileceği K cismi. (L)

***TÜKETİM** i. — Etoloji. *Tüketim etkinliği*, bir etkinlik evresini sona erdiren içgüdüsel eylem. (*Eşanl.* TÜKETİM CEVABI, YAPMA EYLEMİ.) Bk. ANSİKL.

— İkt. *Yerinde tüketim*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Etoloji. Bu terim, bir beslenme durumundan örneksenerek 1918'de Graig tarafından ortaya atıldı. *Tüketim etkinliği*'nin içgüdüsel davranışların özünü simgelediğini ileri süren K. Lorenz* (*Ek*) tarafından tekrar ele alındı. Tüketim etkinliği, çok belirli, kalıplaşmış, çoğu zaman bir iç istek davranışını izleyen hareket şemalarıyla açıklanır. Gerçekleşmesi dış ortamın çok belirli uyarılarının biraraya gelmesini gerektirir.

— İkt. *Yerinde tüketim*, yalnızca tarım kesimine özgü değildir. Diğer üretim dallarındaki yerinde tüketimin ihmal edilmesinin nedeni, bu tüketimin çoğu defa bir anlam taşımayacak kadar az olmasıdır (büyük bir tekstil fabrikası müdürünün ailesine iç çamaşırı sağlaması gibi). Yerinde tüketim ile yerinde kullanım (ikmal) birbirine karıştırılmamalıdır. Örneğin tarımsal işletme üretiminin bir kısmı (ot, saman, tohum) üretim amacıyla yerinde kullanılır; bu kullanıma yerinde kullanım (ikmal) denilir. Yerinde tüketim, işbölümü ve piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasıyla gitgide azalmaktadır. Bununla beraber, değerlendirilmesi zor olan bu tüketim biçimi varlığını sürdürmektedir. Örneğin Fransa'da toplam hane halkının yüzde 49'unun bir meyve veya sebze bahçesi bulunmaktadır. Yerinde tüketim, toplam nüfus besin maddesi harcamalarının yüzde 10'u, tarımsal nüfus besin maddeleri tüketim değerinin üçte biri ve kentsel nüfus besin maddeleri tüketim değerinin yüzde 12'si tutarındadır. Büyük şehirlerde oturanların yerinde meyve ve sebze tüketmeğe devam etmesinin nedeni, bu kişilerin hafta sonlarını kırdaki evlerinde geçirmeleri ve ailelerin kendilerine ait bahçelerinin bulunmasıdır. Tarımsal nüfusun yerinde tüketiminin devam etmesi ise, soğuk muhafaza imkânlarının artması nedeniyle üretimin daha büyük bir kısmını kişisel ihtiyaçlarına ayırabilmesiyle açıklanabilir. (L)

TÜKETİMBİLİM bļş. i. Tüketimi konu alan olay ve araştırmaların bütünü.

— ANSİKL. *Tüketimbilim*. Tüketimi bir inceleme alanı olarak görme düşüncesi, bir yandan tüketimin çok artmasından, diğer yandan da biçim değiştirmesinden ileri gelir. Sanayileşmiş ülkelerde besin maddesi harcamalarına aile bütçelerinin çok küçük bir bölümü ayrılmıştır. Buna karşılık, hizmet, dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı alım-

ları aile bütçesinde önemli bir yer tutar. Fakat söz konusu mal ve hizmetlerin karşıladığı ihtiyaçlar bütünüyle maddî olmadığı için, bu mal ve hizmetler tüketicilerin bütün ihtiyaçlarına ve uğraşlarına karşılık olamaz. Bu bakımdan araştırmalar, eğitim, eğlence, kültürel ve dinlenme harcamaları alanlarına olduğu kadar çevre ile ilgili sorunlara da (hava ve su kirlenmesiyle mücadele, yeşil alanların korunması gibi) yayılmıştır. Aynı şekilde modern tüketici tiyatro, hastahane ve yolların sayı ve nitelik bakımından yeterliliği üzerinde titizlikle durur. Bu kolektif tüketime ilişkin sorunlar, çok ileriye ait gibi görünse bile, önemleri nedeniyle ihmal edilemez.

Tüketime ilişkin araştırmaların ikinci alanı tüketiciye bilgi vermekle ilgilidir. Bu konuda malları etiketleme, niteliklerini belirtme, ambalajlama (tüketicinin malları karşılaştırmasına olanak sağlayacak biçimde) ve karşılaştırmalı deneme (malların kalitesini belirlemek için) üzerinde incelemeler yapılmıştır.

Üçüncü olarak ise, yapılan araştırmalar tüketiciyi koruma amacını gütmektedir. Tüketiciyi koruyucu bu çalışmalar hukukî alanda olduğu gibi (kanunsuz rekabet ve özellikle yanıltıcı reklam sorunu) taksitli satış, güvenlik (R. Nader'in çabasıyla A.B.D.'de elektrikli âletler ve otomobiller için) ve besin maddeleri (gıda maddelerinde renk veya katkı maddelerinin kullanılması gibi) alanlarında da yapılmaktadır. (L)

TÜLBENTÇİ (Feridun Fazıl), türk yazarı (İstanbul 1912). Edebiyatla lise çağında ilgilenmeğe başladı ve ilk şiirleri 1929'da yayımlandı. Yüksek Ticaret okulunu bitirdikten sonra çeşitli gazetelerde çalıştı (1949-1959). İstanbul radyosunda danışmanlık ve program müdürlüğü yaptı (1959-1966). Eserleri: *Büyük harpten sonrakiler* (şiir antolojisi, 1935); *Cumhuriyet'ten sonra çıkan gazete ve mecmualar* (inceleme, 1941). Tarihî romanları: *Sultan Yıldırım Bayezid* (1947); *Yavuz Sultan Selim ağlıyor* (1947); *Barbaros Hayrettin geliyor* (1949); *Osmanoğulları* (1950); *Sultanların aşkı* (1952); *İstanbul kapılarında* (1954); *Şah İsmail* (1956); *Turgut Reis* (1958); *Cem Sultan* (1959); *Hurrem Sultan* (1960); *Kanunî Sultan Süleyman* (1962); *Şanlı kadırgalar* (1964). [M]

Tülintepe höyüğü, Elazığ'ın 21 km doğusunda, Altınova'da, eski Elazığ-Bingöl demiryolu ve karayolu arasında höyük. Keban baraj gölü alanına girildikten 1 300 m kadar sonra karayolunun kuzeyinde yer alır. 1971 yılından itibaren Ufuk Esin ve Güven Arsebük tarafından kazılmağa başlandı. Höyüğün üst katları 1966 yılında demiryolu inşaatı sırasında, buldozerlerle tahrip edildi. Yüzey buluntularından Tülintepe'de Kalkolitik, Erken, Orta ve Geç Bronz çağları, M.Ö. I. binyıl, M.S. I. binyıl ve osmanlı çağlarının varlığı anlaşıldı. Tülintepe'de Kalkolitik ve Eski Bronz çağı kalıntıları arkeolojik çalışmalar sonunda belgelendi. Höyükte bir Erken Kalkolitik'in bulunduğu (M.Ö. V. binyıl) ve bunu bir Geç Kalkolitik'in (M.Ö. IV. binyıl) izlediği anlaşıldı. Bulgular El Obeyd ve Tell Halaf kültürleriyle bu bölge arasındaki ilişkilerin sanıldığından daha kuvvetli olduğunu kanıtladı. Buluntular Tülintepe'nin Kalkolitik yaşam düzeni konusunda oldukça geniş bilgiler verdi. Erken Bronz çağı yerleşmesini (M.Ö. III. binyıl) Tülintepe'de diğer çağlar izler. Ancak, özel durumundan dolayı Orta Bronz çağı, Geç Bronz çağı ve daha geç devirlere ait belgeler çoğunlukla yüzey toplaması yoluyla sağlanabildi. (M)

***TÜMEVARIM** blş. i. — Etol. *Duygusal tümevarım,* bir ya da birçok hemcinsiyle biraraya gelen bir hayvanın kendi kişisel gerekçesi olmadan onların davranışını kabul etmesi biçiminde davranış olayı. (Örneğin, bir civciv, yem yiyen başka civcivlerin yanında olduğu zaman yem yemeğe başlar. Taklitle karıştırılmaması gereken bu olay insanda sık sık görülür: örneğin, esnemenin bulaşması çok yaygındır.) [L]

TÜMEVARIMLI blş. sıf. Mat. İçindeki her sıralı altkümenin bir majorant kabul ettiği bir sıralı küme için kullanılır: *Tümevarımlı küme.* (L)

TÜMLENMİŞ sıf. Mat. Her elemanın en az bir tümleri olmak şartıyla, sıfır elemanlı ve evrensel elemanlı bir kafes için kullanılır: *Bir E kümesinin parçalarının* $\mathscr{P}$ (E) *kafesi tümlenmiş bir kafestir:* $\forall A \in \mathscr{P}(E)$, $A' = \complement_E A$. (L)

***TÜMLER** sıf. — Mat. *Değişli bir K cismi üzerindeki bir E vektörel uzayının vektörel altuzayı F'nin E'deki tümler boyutu,* E'nin F ile vektörel bölüm uzayı E/F'nin K üzerindeki boyutu. (F'nin E'de sonlu *tümler boyut*'lu olması için, F'nin E'de sonlu boyutlu ek bir vektörel altuzay kabul etmesi yeterli ve gerekli koşuldur. Eğer E sonlu boyutlu ise F de sonlu tümler boyutlu olur ve boyut F + tümler boyut$_E$ F = boyut E ifadesi elde edilir.)

— ◆ İ. Bilişim. *Birli tümler,* ikili değerin kısıtlı tümleri. || B *tabanında bir a rakamının gerçek tümleri,* tabanla bu rakam arasındaki fark: B — *a*. (Bir sayının gerçek tümleri, bu sayıda sıfır olmayan ilk rakama kadar sağdaki bütün sıfırları koruyup, sıfır olmayan bu ilk rakamın yerine B'deki tümlerini [gerçek tümler], öbür rakamların yerine de kısıtlı tümlerlerini koyarak elde edilir.) || B *tabanında bir a rakamının kısıtlı tümleri,* bir birim eksiltilmiş tabanla bu rakam arasındaki fark: $\bar{a} = B - 1 - a$. (Bir sayının kısıtlı tümleri, bu sayıdaki her rakamın yerine kısıtlı tümlerini koyarak elde edilir.) || *İkili tümler,* ikili değerin gerçek tümleri.

— Mat. *z sıfır elemanlı ve u evrensel elemanlı bir kafeste bir a elemanının tümleri,* kafesin $a \wedge a' = z$ ve $a \vee a' = u$ ifadelerini gerçekleştiren *a'* elemanı; bu ifadelerde $\wedge$ kafesin alt sınırını, $\vee$ ise üst sınırını gösterir. (L)

***TÜRBİNLİ** sıf. — Dy. *Türbinli tren.* Bk. TÜRBOTREN, *Ek.*

TÜRBOSTATOREAKTÖR i. (fr. *turbostatoréacteur*). Havc. Bir türboreaktörle bir statoreaktörün birleştirilmesinden oluşan uçak itiş bloku.

— ANSİKL. *Türbostatoreaktör* her iki motorun üstün yanlarını, yani statoreaktörün yüksek hızlardaki büyük itiş gücüyle türboreaktörün sabit noktadaki itiş gücünü aynı yapı içinde birleştirir. Böyle bir birleşik yapıda, her iki motorun hava giriş deliğiyle egzos borusu ortaktır ve bütün uçuş hızlarına uyabilecek şekilde düzenlenmiştir. Bu durumda, statoreaktörün yanma odası türboreaktörü çevreler. Son yıllarda, çift akılı türboreaktörlerden esinlenerek yeni türbostatoreaktörler yapılmıştır. (L)

TÜRBOTREN i. (fr. *turbotrain*). Dy. Gücünü gazlı uçak türbinlerinden alan kendinden çekişli motorlu tren. (*Eşanl.* TÜRBİNLİ TREN.)

— ANSİKL. *Türbotren*'lerin ortaya çıkışından önce, birçok ülkede, demiryolu taşıtlarında sanayi türbinlerinin kullanılması için sayısız denemelere girişilmiş, fakat bu türbinlerin son derece pahalı olması nedeniyle girişimlerin çoğu sonuçsuz kalmıştı. Demiryolu taşıtlarında türbinli motorlarla cer tekniğinin yeniden ilgi görmesi, önce askerî havacılıkta kullanılan, sonra sivil havacılıkta da kendini kabul ettirerek pistonlu motorun yerini alan gazlı uçak türbinlerinin olağanüstü gelişmesine bağlanır. Dağıtma gücü çok daha fazla olduğundan uçak türbininde kilowatt başına fiyat sanayi türbininkinden çok daha düşük, hattâ dizel motorununkine yakındır. Gerçi özgül tüketimi bir dizel motorununkinden daha yüksektir ama, gaz türbini çok daha büyük bir kütlesel güç sağlar. Bu türbinin piyasaya çıkarılması, demiryollarında türbinli motor kullanımı sorununun bütün verilerini baştan aşağı değiştirmiştir.

Bu noktadan hareket eden Fransız demiryolları 1966'da bir deneme taşıtı yaptı: dizel motorlu 330 kW'lık bir lokomotife gaz türbiniyle hareket eden vagonlar eklenmiş, böylece bir türbinli dizel* (*Ek*) elde edilmişti.

Bu taşıtta, 840 kW gücündeki türbin kalkış için gerekli ilk hızı sağlayamıyor, bu nedenle kalkışta yalnız dizel motoru çalıştırılıyordu.

1967'den beri denenen bu türbinli tren sonunda bu yeni çekiş tekniğine bağlanan umutları boşa çıkarmadı ve saatte 240 km'lik hıza ulaşıldı.

Böylece, gazlı uçak türbininin demiryolu taşıtlarının çekişinde kullanılması, çok hızlı trenlere ayrılmış yeni hatların işletilmesi için yepyeni ufuklar açmış oluyordu. Gerçekten de türbotren seferlerinin başlaması, elektrikli cer için gerekli sabit tesislerden kurtulma olanağı getirecekti. İşte bu amaçla Fransız demiryolları, denge, frenleme, aerodinamizm ve saatte 250 ile 300 km hızlarda işaretleşme alanlarını kapsayan geniş bir araştırma programı çerçevesinde, saatte 300 km hızla yol alabilen bir türbotren prototipi ısmarladı. Fransa'da «T.G.V.» (çok hızlı) diye anılan bu prototip, hava direncini azaltacak biçimde geliştirilmiş aerodinamik yapısıyla öbür türbotrenlerden ayrılır. İki motris bölüm ve üç römorktan oluşan taşıtın bütünü, dingillerinin hepsi motris olan altı boji üzerine oturur. Her motris bölüm, her biri bir hız küçültücü aracılığıyla bir alternatörü çalıştıran 940 kW'lık iki TURMO III G türbin motoruyla donatılmıştır. Transmisyon elektriklidir ve gücün bütün dingillere dağılmasını sağlar. Her alternatör bir yarım katar için gerekli cer akımını üretir; akımın üretilmesinde, Graëtz köprüsü biçiminde dizilmiş silisyumlu diyotlardan oluşan bir doğrultmaç bloku rol oynar. Her boji, tamamen askıya alınmış iki cer motoruyla donatılmıştır. Bu motorlar, kardanlı ve oyuk milli bir transmisyon aracılığıyla dingilleri harekete geçirir. Kasaların süspansiyonu pnömatik yaylarla sağlanır. Bu katar 1972 sonunda, yolculara en ufak bir sarsıntıyı hissettirmeyecek şekilde tam bir rahatlık ve dengeyle saatte 318 km hıza ulaşmıştı. Birim gücü 1 100 kW olan yeni türbinlerin, yani TURMO X'ların yakın bir gelecekte ilk türbinlerin yerini alması bekleniyor. Yüksek güçlü bu türbinlerle yaklaşık olarak 350 km/saatlik bir hıza ulaşılabilecek.

Öbür ülkelerin demiryolu idareleri de gaz türbinli demiryolu ceriyle ilgileniyorlar. A.B.D.'de United Aircraft Corporation ve Pullman firmalarının yaptığı türbotrenler 1969'da Boston-New York hattında hizmete girdi. Kanada demiryolları için de bu tür taşıtlar yapıldı ve 1970'te sefere başladı. İngiliz demiryolları idaresi de Fransızların «çok hızlı» türbotrenine benzer bir prototip üzerinde çalışıyor. Bu türbotrenler, yeni altyapılar üzerinde yol alacak olan geleceğin trenlerini müjdeleyen ilk öncülerdir. (L)

Ali Rıza TÜREL

TÜREL (Ali Rıza), türk hukukçusu ve devlet adamı (Selânik 1909 - Zürich 1961). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Paris'te doktora çalışmaları yaparak 1930'da Türkiye'ye döndü; önce İstanbul'da, sonra İzmir'de savcı yardımcısı ve başyardımcısı olarak çalıştı. 1935'te Atatürk çağdaş dünya görüşünü benimseyen kişilerin Meclis'e girmesini isteyince, Saraçoğlu'nun kendisine verdiği listede Türel'in de adı vardı; o yıl Konya milletvekili seçildi. Meclis'e girdikten sonra Avrupa konseyine gidecek heyette yer aldı. Milletvekilliği yenilenerek 1950'ye kadar sürdü; 1943'te adalet bakanı oldu, İkinci Dünya savaşı sonunda Paris'te yapılan Marshall planı toplantılarında Türkiye'yi temsil etti (1946). Uzun süre C.H.P. grup yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. Siyasî hayatı sona erince avukat olarak çalışmalarını sürdürdü. (M)

TÜREL (Hasan Faik), türk idarecisi (Selânik 1888 - Ankara 1968). Selânik Hukuk mektebini bitirdi (1911) ve Lüleburgaz'ın Karıştıran bucağında müdür olarak idarî göreve başladı. Gerze kaymakamlığından sonra 1916'da Tosya, 1917'de Beyşehir'de kaymakam olarak bulundu. 1919-1923 arasında çeşitli görevlerde çalıştı. 1923'te Adapazarı kaymakamlığına atandı. 1925'te üçüncü sınıf mülkiye müfettişi oldu. 1934'te Kocaeli valisi oldu. Bu görevi sırasında bataklıkların kurutulmasını ve yolların yapılmasını sağladı, memur ve öğretmenler için dinlenme kampları kurdu. Daha sonra Bakanlık Nüfus İşleri genel müdürlüğü (1936) ve Mahallî idareler genel müdürlüğü (1936) yaptı. 1939'da Manisa, 1942'de Samsun valiliğine atandı. Balıkesir valiliğinden sonra İçişleri bakanlığı müsteşarlığına (1944) atanan Türel 1945'te emekli oldu. (M)

Vedat TÜRKALİ

***TÜREV** i. — Mat. *Bir G grubunun türev grubu* ya da *ilk türevi,* G grubunun değiştirenleri tarafından meydana getirilen C altgrubu. (L)

TÜRKALİ (Vedat) [asıl adı **Abdülkadir Pirhasan**], türk senaryo ve roman yazarı

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

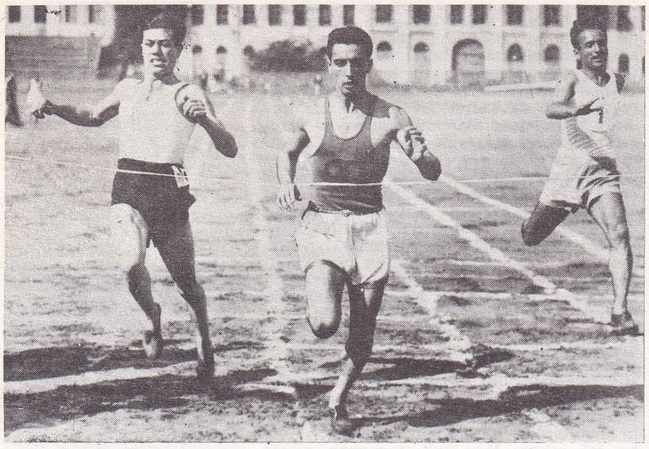

Semih TÜRKDOĞAN 1932 yılında Taksim stadında 100 m yarışını birincilikle tamamlarken

(Samsun 1919). İstanbul Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünü bitirdi (1942). Akşehir, Kuleli ve Maltepe liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1951'de Türk Ceza kanununun 141. maddesine aykırı davranıştan suçlanarak yargılandı ve hapse mahkûm edildi; 1958'de tahliye edildikten sonra yazarlığa başladı. 1961'de *Dolandırıcılar şahı* adlı senaryosunun filme alınmasıyla sinemaya geçti. 1965'te Antalya Altın Portakal Filim yarışmasında *Karanlıkta uyananlar* senaryosuyla en iyi senaryo yazarı ödülünü aldı. *Sokakta kan vardı, Kopuk* ve *Korkusuz âşıklar* adlı üç filim yönetti. *141. basamak* adlı oyunu 1970'te Halk Oyuncuları tarafından oynandı. *Dallar yeşil olmalı* oyunuyla 1971'de T.R.T. başarı ödülünü aldı; aynı yarışmada *Bu ölü kalkacak* oyunu övgüye değer bulundu ve 1976'da İstanbul Şehir tiyatroları tarafından sahneye kondu. İlk romanı olan *Bir gün tek başına* adlı eseri 1974 Milliyet Yayınları Roman yarışmasında büyük ödülü, 1976'da Orhan Kemal roman armağanını aldı. Toplum sorunlarına gerçekçi bir anlayışla eğilen Türkali'nin filme alınan başlıca senaryoları: *Otobüs yolcuları* (1961); *Allah cezanı versin Osman Bey* (1961); *Ümitler kırılınca* (1962); *Şehirdeki yabancı* (1963); *Kızgın delikanlı* (1964); *Erkek Ali* (1964); *Üç tekerlekli bisiklet* (1966). [M]

***Türk ansiklopedisi** (başlangıçtaki adıyla **İnönü ansiklopedisi**). — 1972'de Fethi Tevetoğlu* (*Ek*) kurul başkanlığından ayrıldı. 176. fasikülde (1975) açıklanan yazı kurulu şöyleydi: Yılmaz Öztuna (başredaktör), Prof. Kenan Akyüz, Zafer Batu, Tekin Erer, Dr. Cahid Kavcar, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Cazibe Kurt, Cüneyd Orhon, Dr. Vedat Örs, İsmail Parlatır. Ansiklopedi 35. yılında 184 fasikülden oluşan 23 cilt yayımladı ve «M» harfine geldi (1976). [M]

Türk Dış Ticaret Bankası A.Ş., 1964'te İstanbul'da kurulmuş ticarî banka. Genel müdürlük örgütü İstanbul'da bulunan bankanın 5 şubesi vardır, sermayesi 10 milyon TL.dır; bu sermayenin yüzde 76'sı Türkiye İş bankası ve kuruluşlarının, yüzde 24'ü yabancı kuruluşlarındır; yabancı ortakların paylarının yüzde 20'si Bank of America, yüzde 4'ü Banca d'America e d'Italia'ya aittir. Toplam mevduatı 1965'te 52 milyon 999 489 TL. iken 1974'te 326 milyon 680 024 TL. oldu; aynı yıl sonunda çalışanların toplam sayısı 274, kârı 12 milyon 173 000 TL. idi. (M)

TÜRK-İŞ X. genel kurul toplantısının açılış töreni (nisan 1976)

***Türk Dil kurumu (T.D.K.) ödülleri.** — Bilim ödülünü 1974'te Cevdet Kudret, *Ortaoyunu* ile aldı. Edebiyat ödüllerini kazananlar ve eserleri şunlardır:

Şiir türünde: 1972 Metin Eloğlu, *Dizin;* 1974 Attilâ İlhan, *Tutuklunun günlüğü.*

Roman türünde: 1973 Abas Sayar, *Çelo;* 1974 Mehmet Seyda, *İçe dönük ve atak;* 1975 Füruzan, *47'liler.*

Hikâye türünde: 1973 Selçuk Baran, *Haziran;* 1974 Zeyyat Selimoğlu, *Koca denizde iki nokta;* 1975 Demirtaş Ceyhun, *Apartman.*

Tiyatro türünde: 1974 Adalet Ağaoğlu, *Üç oyun.*

Çeviri türünde: 1971 Attilâ Tokatlı, Elsa Triolet'den *Beyaz at;* 1972 Bertan Onaran, Simone de Beauvoir'dan *Konuk kız;* 1973 Melih Cevdet Anday, Tarjei Vesaas'tan *Buz sarayı;* 1974 Hüseyin Demirhan, Eflatun'dan *Devlet;* 1975 Tomris Uyar ve Turgut Uyar, Lucretius'tan *Evrenin yapısı.*

Deneme-eleştiri-gezi türünde: 1974 Mehmet Doğan, *Tekrarın tekrarı.* (M)

TÜRKDOĞAN (Semih), türk atleti (İstanbul 1912). Atletizme 13 yaşında Galatasaray lisesinde başladı; 15 yaşında millî formayı giydi. 9 Türkiye rekoru kıraarak en iyi sürat koşucusu oldu. 1935'te 100 metrede 10"6/10'luk dereceyle kırdığı rekoru uzun yıllar elinde tuttu. Balkan oyunlarında (1931) çıkış hakemiyle anlaşmazlığa düşünce koşmayı reddetti; önce ebedî boykotla cezalandırıldıysa da affedildi. 1938'de atletizmi bıraktı. Yöneticilik ve antrenörlük yaptı. (M)

***Türk Eğitim vakfı.** — Vakfın kuruluşundan bu yana burslar için 13 milyon TL. harcandı ve 1 815 öğrenciye dahilî burs verildi; 1969'da Administration of International Development'ın (A.İ.D.) işbirliğiyle hazırlanan programla işletmecilik dalında yüksek ihtisas yapmak üzere 130 öğrenci A.B.D.'ye gönderildi (bu bursların mahallî dolar masrafları A.B.D. hükûmetince karşılandı). 1975 yılı sonuna kadar vakfın çelenk bağışı tutarı 4 milyon 685 000 TL.; ölüme bağlı bağış tutarı 200 milyon TL.; taşınır ve taşınmaz mallarla para şeklindeki bağışların toplamı 8 milyon TL.na ulaştı (1967-1975 dönemi için FORD vakfı 170 000 dolar hibe etti). Vakıf tarafından Adana'da yaptırılan kültür merkezi 1976'da Kültür bakanlığına devredildi. (M)

***TÜRKELİ,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Sinop ili) ilçe. — 20 101 nüf., ilçe merkezi 2 162 nüf. (1975); 32 köy (1970). [M]

TÜRKER (Kâzım), türk tıp bilim adamı (Erzurum 1928). İstanbul Tıp fakültesini bitirdi (1952); 1961'de doçent, 1970'te profesör oldu. *Renin-anjiotensin sistemi ve renovasküler hipertansiyon patogeneziyle ilgili anjiotensin II anjiotensinistleri*'ne ait çalışmalarından ötürü yine TÜBİTAK'ın 1974 bilim ödülünü aldı. Çalışmalarını Ankara Üniversitesi Tıp fakültesi Farmakoloji enstitüsünde profesör olarak sürdürüyor (1976). [M]

***TÜRKEŞ** (Alparslan), türk siyaset adamı. — 1973 seçimlerine kadar bir varlık gösteremeyen Milliyetçi* Hareket partisinin (*Ek*) genel başkanlığını sürdürdü ve o seçimde, 1969'a oranla binde 4'lük bir fark sağlayarak biri kendisi olmak üzere üç üye çıkarabildi. 1975'te A.P. genel başkanı Süleyman Demirel başkanlığında, Millî Selâmet partisi, Cumhuriyetçi Güven partisi ve Milliyetçi Hareket partisinden oluşan Milliyetçi Cephe koalisyonunda Millî İstihbarat teşkilâtının bağlı olduğu başbakan yardımcılığı ve devlet bakanlığı görevine getirildi. Bu görevde bulunduğu süre içinde partisinin yan örgütü durumunda olan ve komando diye anılan, mücadele için özel eğitim görmüş, Ülkü* Ocakları'na (*Ek*) bağlı kuruluşun öğrenci*ler (*Ek*) arasında yarattığı kanlı olaylardan dolayı muhalefetin ağır eleştirilerine konu oldu. Eserleri: *1944 milliyetçilik olayı* (1968); *Dokuz ışık* (1969); *Temel görüşler* (1975); *Dış politikamız ve Kıbrıs* (1975). [M]

Türk Haberler ajansı. Bk. *Türk* HABERLER AJANSI, *Ek.*

***Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı.** Bk. HAVA KUVVETLERİNİ GÜÇLENDİRME VAKFI, *Ek.*

***TÜRK-İŞ** (Türkiye İşçi Sendikaları konfederasyonu). — Konfederasyondan bir kısım ayrılmalar olduysa da Türkiye'nin en büyük işçi örgütü olma durumunu korudu: 33 sendika ve federasyon, 1 milyon 350 000 üye. Bununla birlikte kuruluşun öteden beri izlediği partilerüstü politika gitgide yoğunlaşan eleştirilere konu oldu. 1973'te yapılan 9. genel kurul toplantısında (28 mayıs) ortaya atılan tartışmalar bir sonuç vermedi; partilerüstü politika savunucularının, çoğunluğa hâkim olmaları üzerine bazı sendikalar konfederasyondan ayrıldı. X. genel kurul toplantısında (12 nisan 1976) ise konu öncelikle ele alındı. Bu toplantıda sendika ve federasyon başkanları ya bir siyasî partinin desteklenmesi veya doğrudan doğruya konfederasyon tarafından bir siyasî parti kurulması görüşünü savunuyordu. Ancak, toplantı somut bir karar alınamadan sona erdi ve uygulamada nasıl hareket edileceğinin belirlenmesi yönetim kuruluna bırakıldı. Yeniden başkanlığa seçilen Halil Tunç* da (*Ek*) genel kurul toplantısının hemen ardından temaslara başladı. Bu temasların başında da Türk-İş'in, görüşleri uygun da olsa, seçim kazanma gücü olmayan bir partiyi desteklemeyeceğini açıkladı. 1963-1975 arasında Türk-İş 17 435 toplu iş sözleşmesi yaptı; bu sözleşmelerden faydalanan toplam 4 milyon 383 713 işçinin 2 milyon 411 538'i kamu, 1 milyon 972 175'i özel kesimdeydi. 1975'teki 941 toplu iş sözleşmesininse 209'u kamu, 732'si özel kesimde yapıldı ve toplam 1 637 işyerini kapsıyordu (540'ı kamu, 1 097'si özel); aynı sözleşmelerden yararlanan 225 579 işçinin de 81 805'i kamu, 143 774'ü özel kesimde çalışıyordu. Yine 1975'te 108 işyerinde 94 grev* (*Ek*) yapıldı, 24 055 işçinin katıldığı grevlerde 974 032 işgünü kayboldu. (M)

Türk-İş Eğitim vakfı, yetenekli türk işçi çocuklarına ilk, orta, lise, yüksek ve meslekî öğretim yaptırmak amacıyla Türkiye İşçi Sendikaları konfederasyonu (Türk*-İş) [*Ek*] tarafından kuruldu (1975). Vakıf gelirleri şu şekilde saptandı: Türk-İş'in 45 000 TL.lık kuruluş ödeneği, bu konfederasyona bağlı sendika ve federasyonlardan sağlanacak bağışlar, gerçek ve tüzel kişilerin şartlı veya şartsız olarak yapacakları bağışlar, anlaşmayla yapılacak para ve mal şeklindeki dış yardımlar, vakıf adına yapılacak yayınlardan sağlanacak gelirler ve kurulacak işletme v.b. döner sermaye gelirleri ile tahsis olunacak intifa hakları. (M)

***Türkiyat enstitüsü.** — Cumhuriyet'in 50. yılı (1973) dolayısıyla 15-20 ekim arasında 1. Uluslararası Türkoloji kongresini düzenledi. (M)

***Türkiye - A.B.D. Kültürel Mübadele komisyonu.** — 1960'tan sonra bu burslardan yararlananların sayısı giderek azaldı ve 1970'lerde en az haddine indi. (M)

Türkiye 1923-1973 ansiklopedisi, Türkiye'de yayımlanmış ansiklopedi. Dört ciltten oluşan 1 524 sayfalık eser Kaynak* Kitaplar (*Ek*) tarafından sistematik ve alfabetik düzende hazırlandı. Eser 50 yıllık Cumhuriyet döneminin olaylarını, konularını, kurumlarını, kuruluşlarını ve ön plana geçmiş kişilerini; aynı dönemde sınaî, iktisadî, askerî v.b. gelişmeleri kapsar. Ansiklopedinin sonuna bir indeks ve 30 ekim 1918 - 31 aralık 1973 arasına ait ayrıntılı bir kronoloji eklenmiştir. (M)

Türkiye Bağcılar bankası A.Ş., 1917'de kurulan ticarî banka. Merkezi Manisa, sermayesi 5 milyon TL.dır. 1974 yıl sonu bilançosuna göre hiç resmî mevduatı bulunmayan bankanın 1 milyon 426 000 TL.lık ticarî, 9 milyon 149 000 TL.lık bankalar ve 16 milyon 392 000 TL.lık tasarruf mevduatı vardır. 510'u ticarî, 14'ü bankalar, 13 688'i tasarruf olmak üzere, toplam mevduat hesabı sayısı 14 212'dir. 1974'te 454 000 TL.lık tarımsal kredi verdi; aynı yıl gelirler toplamı giderler toplamına eşit olan bankanın

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

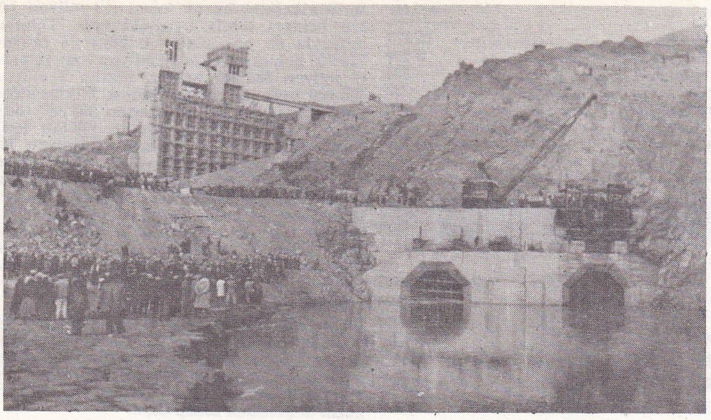

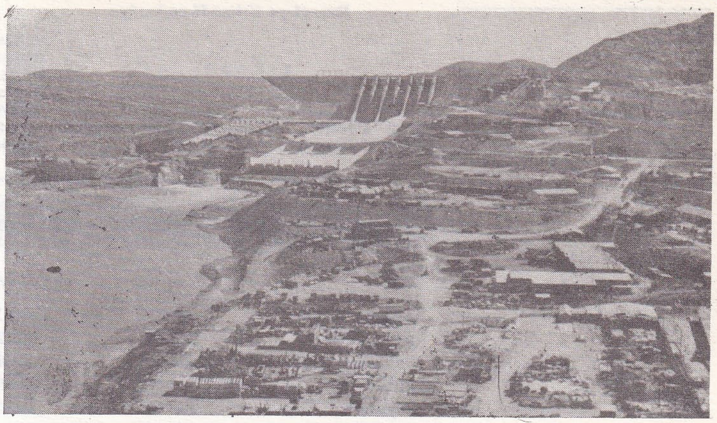

TÜRKİYE'nin en büyük göllerini oluşturacak olan Hirfanlı (solda) ve Keban (yanda) baraj göllerine su verilmeğe başlandığı günler

8 şubesinde 79 kişi çalışmaktaydı. (M)

Türkiye Barışseverler cemiyeti, Türkiye'de, merkezi İstanbul'da olmak üzere kurulmuş dernek (kuruluşu 1950). Türkiye'nin Kore savaşına katılmasını protesto eden ve barış fikrini yaygınlaştırmayı amaç edinen dernek Behice Boran*ın (*Ek*) başkanlığında kuruldu; kurucu üyeleri arasında Adnan Cemgil, Nevzat Özmeriç ve Reşat Sevinçsoy da yer aldı. Dernek aynı yıl Türkiye'nin Kore savaşına katılmasını ve asker göndermesini protesto eden bir bildiri yayımladı. Bu bildiri ve toplantıları geniş yankılar yaratan ve olaylara yol açan dernek aynı yıl kapatıldı ve bazı üyeleri 10-15 ay arasında hapis cezalarına çarptırıldı (1951). [M]

***Türkiye Barolar birliği.** — Birliğe bağlı baroların bulunduğu iller sayısı 60'a çıktı, bu barolara kayıtlı üye sayısı da 11 000'e yaklaştı (1976). Birlik değişik illerde düzenlediği toplantılar sonunda yayımladığı bildirilerde aktüel konulara da yer verdi. Birlik tarafından yeni avukatlık ruhsatnamesi ve meslek kurallarını kapsayan bir belge ile avukatlık kanununda öngörülen yönetmelik hazırlandı; ayrıca *Türkiye Barolar Birliği Bülteni* adıyla bir dergi çıkarılmağa başladı. (M)

Türkiye Basın enstitüsü, Uluslararası Basın enstitüsünü (International Press Institute, İPİ) Türkiye'de temsil eden kuruluş (1963). Kuruluş, Türkiye'de basın özgürlüğünün korunmasını, geliştirilmesini sağlamak; gazeteciler arasında karşılıklı işbirliğinin kurulmasına çalışmak ve uluslararası çeşitli meslek kuruluşlarıyla ilişki kurmak amacını güder. Türkiye'de basın özgürlüğüne karşı uygulamalar başlayınca (1955), Uluslararası Basın enstitüsü bunu protesto etti; protesto türk basın kuruluşlarında bölünmeğe yol açtı: uyarıyı yerinde bulanlar ve Türkiye'nin içişlerine karışma sayan hükûmet yanlısı karşı grup. Çekişme 27 Mayıs'a kadar sürdü, bu arada hükûmet İPİ'ye üye gazetecilerin ayrılması için sürekli baskı yaptı. 1960 sonrasında İPİ'nin türk üyelerinden Ahmet Emin Yalman, Şevket Rado, Abdi İpekçi, Zeyyat Gören ve profesör Hasan Refik Ertuğ uluslararası kuruluşun Türk Millî komitesini kurmak üzere tüzük çalışmalarına başladılar; bunun sonucunda Türkiye Basın enstitüsü İstanbul'da faaliyete geçti. Kuruluş üç ayda bir *Basın dünyası* adlı bir dergi yayımlar. (M)

***Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ödülleri.** — TÜBİTAK ÖDÜLLERİ, *Ek*.

Türkiye Birlik partisi. Bk. *Türkiye* BİRLİK PARTİSİ, *Ek*.

***Türkiye Büyük Millet meclisi.** — Yeni Anayasa'nın özellikleri ve bu Anayasa ile T.B.M.M.'nin iki kanattan oluşması sonucu Millet meclisinin yönetiminde ortaya çıkan yeni durumlar içtüzük*te (*Ek*) değişiklik gerektiriyordu. Konunun incelenmesi, önerilerin toplanması ve bunların ihtiyaca uygun biçimde metinleştirilmesi ancak 1973'te mümkün oldu ve içtüzük değişiklikleri o yılın 5 martında 584 sayılı kararla kabul edilerek yürürlüğe kondu.

Başkanlık divanının oluşturulmasında, 1965'ten beri uygulanan, partilerin Meclis'teki güçleri oranında temsil edilmelerine ilişkin centilmenlik anlaşması 1973 seçimlerinden sonra ilk defa bozuldu. Bu seçimde, Parlamento'daki kuvvet dengesi bozulmuş, oylar ve üyelikler seçime katılan partiler arasında şöyle dağılmıştı: A.P. yüzde 29,8 (149 üyelik), C.H.P. yüzde 33,3 (185 üyelik), C.G.P. yüzde 5,3 (13 üyelik), D.P. yüzde 11,9 (45 üyelik), M.P. yüzde 0,6 (üyesiz), M.H.P. yüzde 3,4 (3 üyelik), M.S.P. 11,8 (48 üyelik), T.B.P. yüzde 1,1, (1 üyelik), bağımsızlar yüzde 2,8 (6 üyelik).

Bu sonuçlar karşısında T.B.M.M. başkanlığının C.H.P.'ye ait olması gerekirken önce bu partinin adayı olarak ortaya çıkan Kemal Güven*e (*Ek*) öbür partiler tarafından itiraz edildi. Bu yüzden uzayan seçim turları sırasında A.P. centilmenlik anlaşmasının geçerli olamayacağını ileri sürdü. Ancak, gösterilen başka adaylar da seçilme için yeterli oyu sağlayamadığından Meclis iki ay kadar çalışamadı. Bu arada, C.H.P. ve D.P. dışındaki partilerden dördünün (A. P., C.G.P., M.H.P. ve M.S.P.) hükûmeti kurabilmek amacıyla aralarında Milliyetçi Cephe'yi oluşturma çabasına girmeleri, güçlerini birleştirecek olanların tek bir parti gibi dikkate alınarak meclis başkanlığına sahip çıkmaları iddiasının ortaya atılmasına yol açtı. Daha sonra bu görüşün gerek Parlamento'da, gerek Parlamento dışındaki hukukçular arasında destek görmemesi üzerine C.H.P.'nin adayı üzerinde karara varıldı. (M)

Türkiye Büyük Millet Meclisi müzesi, iki tane olan bu müzelerin ilki 1960'ta, ilk T.B.M.M. binasında açıldı. Burada ilk Meclis'e ait eşya ve üyelerin fotoğrafları sergilenir. İkinci müze ise yeni T.B.M.M. binasında 1968 yılında açıldı. Müze salonunda 1920 yılından bu yana meclis başkanlarının fotoğrafları, Atatürk ve Meclis'e ait belgeler, kanunlar ve yabancı devlet büyüklerinin Meclis'e hediye ettikleri eserler yer almaktadır. (M)

***TÜRKİYE cumhuriyeti,** toprakları, Asya kıtasının batısında ve Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan devlet. — 40 milyon 197 669 nüf. (1975).

COĞRAFYA

● *Göller.* Cumhuriyet döneminde yapılan barajların gerisinde meydana gelmiş göllerden (göletler) yüzölçümü 5 km² ve daha fazla olanlar büyüklüklerine göre şöyledir:

baraj gölü	*yüzölçümü (km²)*
Keban (Elazığ)	675,0
Hirfanlı (Kırşehir)	263,0
Sarıyar (Ankara)	83,8
Seyhan (Adana)	67,8
Demirköprü (Manisa)	47,7
Devegeçidi (Diyarbakır)	32,1
Almus (Tokat)	31,3
Tahtaköprü (Gaziantep)	23,4
Porsuk II (Eskişehir)	23,4
Ömerli (İstanbul)	23,1
Gökçekaya (Eskişehir)	20,0
Kemer (Aydın)	14,8
Mamasın (Niğde)	11,7
Kartalkaya (Maraş)	11,3
Kadıköy (Edirne)	8,0
May (Konya)	7,8
Çaygören (Balıkesir)	7,3
Kesikköprü (Ankara)	6,5
Kozan (Adana)	6,2
Sürgü (Malatya)	5,1
Kurtboğazı (Ankara)	5,0
Selevir (A. Karahisar)	5,0

TÜRKİYE *renkli sayfaları için bk. sayfa 848-849*

NÜFUS

Son nüfus sayımının (1975) geçici sonuçlarına göre Türkiye'nin nüfusu 40 milyon 197 669 olarak belirlenirken, bunun 23 milyon 397 873'ünün bucak ve köylerde, 16 milyon 799 796'sının il ve ilçe merkezlerinde yaşadığı; köylerde yıllık nüfus artışının binde 13,41, şehirlerde binde 40,41 olduğu, toplam artışın ise biraz gerileyerek binde 24,26 düzeyinde kaldığı saptandı.

Nüfustaki bu gelişme sonucu yoğunluk da km²'ye 51 kişi olarak değişti.

Aynı nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusu milyonu geçen şehirlerin sayısı 5'e yükseldi:

			artış (binde)
Adana	(01)	1 234 735	35,21
Ankara	(06)	2 572 562	46,11
İstanbul	(34)	3 864 493	49,25
İzmir	(35)	1 660 529	30,13
Konya	(42)	1 423 910	21,15

Nüfusun bölgelere dağılışı

bölgeler	*il ve ilçe*	*köy ve bucak*	*toplam*
1. Trakya	2 318 086	1 455 619	3 773 705
2. Karadeniz kıyısı	1 511 869	4 251 063	5 762 932
3. Marmara ve Ege kıyısı	3 401 650	3 748 072	7 149 722
4. Akdeniz kıyısı	1 557 149	1 802 545	3 359 694
5. Batı Anadolu	1 103 074	1 912 466	3 015 540
6. İç Anadolu	4 463 656	5 656 625	10 120 281
7. Güneydoğu Anadolu	846 526	996 466	1 842 972
8. Doğu Anadolu	1 597 786	3 575 037	5 172 823

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

ZIRAAT

Tarım alanının kullanılışına göre dağılım 1974'te şöyleydi:

	hektar
ekilen tarla	16 121
nadasa bırakılan	8 506
sebze bahçeleri	501
bağlar	795
meyve ağaçları	1 187
zeytin ağaçları	785
orman	20 170

1975'te nüfusu 200 000'den fazla olan iller

iller	*il ve ilçe*	*bucak ve köy*	*toplam*	*artış (binde)*
Antalya (07)	222 539	447 374	669 913	29,74
Aydın (09)	213 881	393 245	607 126	14,82
Balıkesir (10)	294 166	494 410	788 576	9,95
Bursa (16)	506 442	453 592	960 034	24,88
Diyarbakır (21)	281 666	368 130	649 796	33,26
Erzurum (25)	241 072	508 085	449 157	17,91
Eskişehir (26)	290 239	202 663	492 902	13,52
Gaziantep (27)	426 823	288 651	715 474	32,66
Hatay (31)	307 225	437 093	744 318	46,10
İçel (33)	329 844	380 884	710 728	36,91
İzmir (35)	900 575	759 954	1 660 529	30,13
Kayseri (38)	295 608	378 407	674 015	24,47
Kocaeli (41)	254 692	223 776	478 468	43,89
Konya (42)	553 969	869 941	1 423 910	21,15
Malatya (44)	214 726	362 583	577 309	24,69
Manisa (45)	340 436	530 405	870 841	15,66
K. Maraş (46)	211 239	409 007	620 246	28,49
Samsun (55)	290 294	616 480	904 774	19,38
Sıvas (58)	237 908	501 165	739 073	2,08
Urfa (63)	263 935	334 303	598 238	21,17
Zonguldak (67)	260 305	568 899	829 204	21,77

1970-1975 yıllık nüfus artış bindeleri
(il merkezleri - belediye sınırları içi)

binde 60-65 arası	Ankara, İzmit (Kocaeli), Antalya
» 50-60 »	Adana, Gaziantep, Mersin (İçel), Urfa, Kütahya, Adıyaman, Kayseri, Denizli, Van
» 40-50 »	Bursa, Konya, Samsun, Uşak, Kırşehir, Bingöl, Tunceli,
» 30-40 »	İstanbul, İzmir, Eskişehir, Erzurum, Malatya, Elazığ, K. Maraş, Balıkesir, Trabzon, Zonguldak, Antakya (Hatay), Çorum, Edirne, Isparta, Aydın, Tekirdağ, Giresun, Rize, Siirt, Ağrı, Kırklareli, Yozgat, Niğde, Bolu, Nevşehir, Muş, Bitlis, Muğla, Hakkâri
» 20-30 »	Diyarbakır. Sıvas, Adapazarı (Sakarya), Afyon, Ordu, Amasya, Çanakkale
» 10-20 »	Manisa, Tokat. Burdur. Mardin, Çankırı, Sinop
» 00-10 »	Erzincan, Kars, Kastamonu, Artvin
» — »	Bilecik (binde —8,32), Gümüşhane (binde —21,80)

1970-1975 yıllık nüfus artış bindeleri
(iller)

binde 40-50 arası	İstanbul, Ankara, Hatay, Kocaeli, Hakkâri
» 30-40 »	İzmir, Adana, Gaziantep, İçel, Mardin, Siirt, Van, Ağrı, Bitlis, Bingöl
» 20-30 »	Konya, Bursa, Zonguldak, Kayseri, Antalya, Diyarbakır, K. Maraş, Urfa, Malatya, Niğde, Elazığ, Adıyaman
» 10-20 »	Samsun, Manisa, Erzurum, Trabzon, Kars, Ordu, Aydın, Tokat, Afyon, Denizli, Çorum, Yozgat, Sakarya, Eskişehir, Kütahya, Bolu, Muğla, Edirne, Rize, Isparta, Tekirdağ, Muş, Nevşehir, Kırşehir, Uşak, Burdur
» 00-10 »	Balıkesir, Sıvas, Giresun, Çanakkale, Amasya, Gümüşhane, Erzincan, Kırklareli, Sinop, Çankırı, Artvin, Tunceli
» — »	Kastamonu (binde —4,37), Bilecik (binde —4,14)

Ekili alanların büyük kısmı (13 milyon 189 320 hektar) tahıla ayrılmaktaydı. Tahıllar arasında en çok ekilen buğday (8 milyon 750 000 hektar, üretim 11 milyon ton) ve arpa (2 milyon 580 000 hektar, üretim 3 milyon 330 000 ton) idi (1974). Sanayi bitkilerinden pamuk (837 896 hektar, üretim 598 387 ton), tütün (376 792 hektar, üretim 178 899 ton), şeker pancarı (187 077 hektar, 5 milyon 707 147 ton) en yaygın olanlarıydı (1974). Geleneksel sanayi bitkilerinden olan haşhaş* (*Ek*) siyasal nedenlerle 1971'de yasaklandı, 1974'te ise serbest bırakıldı. Aynı yıl zeytin üretimi 840 000 ton oldu (1972'de 1 milyon 19 000 ton, 1973'te 332 500 ton). Çay ekimi de gittikçe yaygın hale geldi, 1974'te 40 567 hektarlık alana çay ekildi ve 202 023 ton yaş çay yaprağı elde edildi.

Gübre kullanılan alan 1967'de 2 milyon 275 000 hektar iken 1974'te 6 milyon 67 000 hektara ulaştı ve gübre kullanmanın hızla yaygınlaşması, ihtiyacın tam olarak karşılanamaması sonucu bu konuda yeni bir dar boğazın doğmasına sebep oldu.

1975'te 124 milyon 800 000 hektarlık arazinin sulama şebekesi tamamlandı. Aynı yıl işlenen tarlaların yüzde 61'inde traktör kullanılmaktaydı (15 milyon 15 000 hektar).

HAYVANCILIK

Hayvan sayısında az da olsa artış görüldü. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı 1972'de 74 milyon 365 000, 1973'te 75 milyon 940 000, 1974'te 76 milyon 427 000'e yükseldi.

● *Büyükbaş hayvanlar*'ın sayısı giderek azaldı, yalnız sığır sayısında artış oldu. Büyükbaş hayvanların cinslerine göre dağılımı şöyleydi (bin):

	1972	*1973*	*1974*
at	962	936	878
katır	312	302	299
eşek	1 701	1 616	1 522
deve	25	21	19
sığır	13 045	13 236	13 387
manda	1 039	1 023	1 022

● *Küçükbaş hayvanlar*'ın sayısı arttı, yalnız tiftik keçisinde azalma oldu. Bu hayvanların cinslerine göre dağılımı şöyleydi (bin):

	1972	*1973*	*1974*
koyun	38 806	40 093	40 539
kıl keçisi	14 820	15 062	15 190
tiftik keçisi	3 643	3 638	3 556
domuz	12	13	15

● *Kümes hayvanları, arıcılık, ipekböcekçiliği.* Kümes hayvanlarından başta tavuk ve horoz (1972'de 36 milyon 361 000, 1974'te 38 milyon 660 000) olmak üzere hindi sayısı da giderek arttı (1974'te 2 milyon 346 000). Tavuk yumurtası üretimi sunî yemin kullanılması sonucu kümes hayvanları sayısından daha büyük oranda arttı ve 1974'te 2 milyar 559 milyon 207 000 adete yükseldi. Arı kovanı sayısı azalırken (1972'de 1 milyon 895 760, 1974'te 1 milyon 886 988), bal üretimi (1972'de 16 363 t, 1974'te 16 601 t) ve balmumu üretim (1972'de 1 336 t, 1974'te 1 394 t) arttı.

İpekböcekçiliği* (*Ek*) de giderek gelişti.

● *Su ürünleri* toplamı (deniz, tatlı su ve diğer ürünler) 1971'de 166 milyon 55 000 tona yükseldi.

MADENLER

1970'ten sonraki dönemde bakır, linyit ve taşkömür üretimi arttı, özellikle krom üretimi önemli ölçüde düştü. Yine bu dönemde petrol* (*Ek*) aramaları yoğunlaştı. Yıllar itibarıyla bazı madenlerin üretimi ayrıca tabloda gösterilmiştir.

SANAYİ

1970-1975 döneminde sanayi kesiminde önemli kapasite ve buna bağlı olarak üretim artışları oldu.

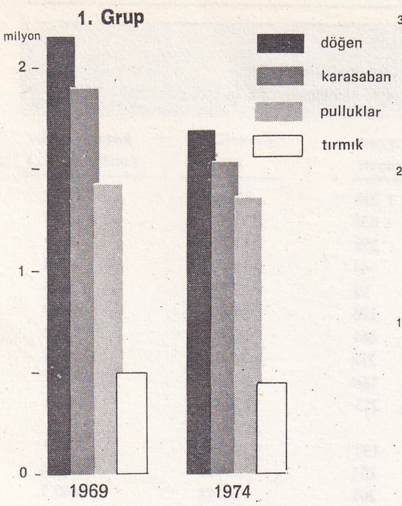

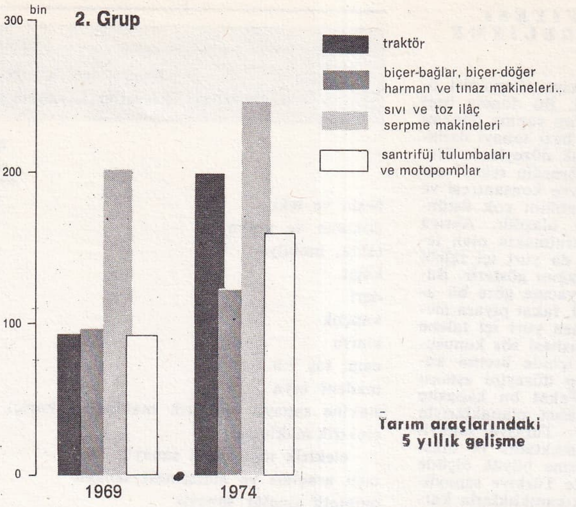

Tarım araçlarındaki 5 yıllık gelişme

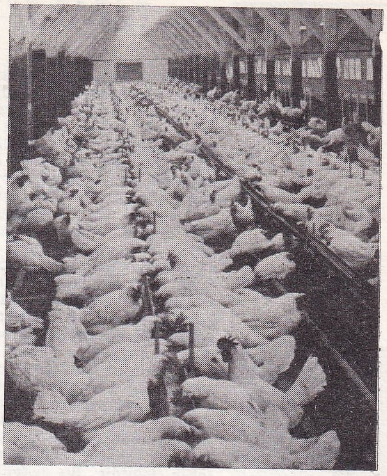

1970 sanayi sayımına göre başlıca sanayi kesimlerinin yapısı sayfa 838'deki *tablo I*'de, başlıca sanayi malları üretimi ise *tablo II*'de gösterilmiştir.

Bu dönemde sanayiye büyük katkısı olan Seydişehir* Alüminyum tesisleri *(Ek)* ile İskenderun* Demir-Çelik fabrikaları *(Ek)* projesi sonuçlandı, Aliağa* rafinerisi *(Ek)* projesi gerçekleşme safhasına girdi.

Sanayinin başlıca enerji kaynağı olan elektrik enerjisi üretimi 1970-1975 döneminde yüzde yüze yakın artış gösterdi. Bu önemli üretim artışına rağmen enerji ihtiyacı bütünüyle karşılanamadı. 1975 yılında zorunlu elektrik kısıtlamalarına gidildi; sıkıntının buna rağmen giderilememesi karşısında Bulgaristan'dan elektrik alınmağa başlandı. Bu dönemde Seyitömer* Termik santralı *(Ek)* ve Keban* Hidroelektrik santralı *(Ek)* işletmeye açıldı.

Elektrik enerjisi üretimi

yıllar	*kurulu güç (kW)*	*üretim (10^3 kW/saat)*
1970	2 342 300	8 623 000
1973	3 079 000	12 361 000
1975 (*)	—	15 500 000

Kaynak: DIE
(*) : *1976 programı*

Türkiye'de elde edilen enerjinin kaynaklara göre dağılımı ise şöyleydi (yüzde olarak):

	taşkömür	*linyit*	*akaryakıt*	*hidrolik*
1973	12,0	14,9	51,9	21,2
1975	9,2	17,7	36,3	38,5

Tabloda da görüldüğü gibi taşkömür ve akaryakıttan elde edilen enerji oranı azalırken diğerleri artış gösterdi.

ULAŞTIRMA

1970-1975 döneminde gerek yolcu, gerek yük taşımalarında karayolu taşımaları Türkiye ulaştırma sisteminde egemen olma niteliğini korudu. Bu dönemde karayolu ve demiryolu şebekelerinde uzunluk olarak önemli bir artış olmadı. Karayolu çalışmaları daha çok karayollarını düzeltme yönünde gelişti. Motorlu taşıt sayılarındaki hızlı artış karayolu şebekesini bazı bölgelerde yetersiz hale getirdi. Uluslararası ağır tonajlı TIR* *(Ek)* kamyon trafiğinin son yıllarda büyük ölçüde artışı karayolu trafiğini daha da yoğunlaştırırken, karayolu şebekesinin niteliğini de olumsuz yönde etkiledi. 1975 yılında 180 bin adet uluslararası ağır tonajlı kamyonun, Türkiye yollarında 350 milyon ton yük taşıdığı tespit edildi, bunun üzerine 1976'da Türkiye'den geçen TIR kamyonlarından ücret alınması için çalışmalara başlandı. Yıllar itibarıyla yük ve yolcu taşımaları ayrıca sayfa 838'deki tabloda gösterilmiştir.

TİCARET

- *İthalât.* Türkiye'nin ithal ettiği malların çeşitleri 1970-1975 döneminde önemli bir değişikliğe uğramadı. İthalâtın büyük bir kısmını hammâdde ile makine ve teçhizat alımları oluşturdu. Yıllar itibarıyla ithalâtın yapısı sayfa 842'de ayrıca tablo halinde verilmiştir.
- *İhracat.* Türkiye'de 1970-1975 döneminde de ihracat ithalâtı karşılayacak düzeyden çok uzaktı. İhracatın en önemli kalemini, başta sanayi bitkileri olmak üzere, tarımsal ürünler teşkil etmekteydi. İhracatın yapısı sayfa 842'de ayrıca tablo halinde verilmiştir.

İkinci plan dönemi boyunca olumlu bir gelişme kaydeden ihracat tutarları, üçüncü plan döneminin ilk yılı olan 1973'te değer olarak rekor bir artışla gelişmesine devam etti; fakat, 1974 yılında ihracat artış hızı azaldı. 1975 yılında ise ihracat mutlak değer olarak düşüş gösterdi.

İthalât sürekli artarken, ihracatın azalması dış ticaret açığının büyümesine yol açtı. Yıllar itibarıyla dış ticaret dengesi sayfa 842'de ayrıca tablo halinde verilmiştir.

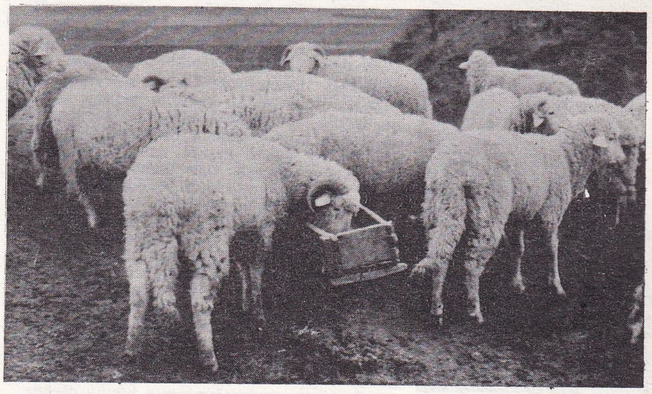

tavuk ve horoz sayısı iki yılda 2 300 000 artarken, 1974'te yumurta üretimi 2,5 milyara ulaştı (üstte); 1972'den 1974'e koyun sayısı ise 1 733 000 artışla 40,5 milyona yükseldi

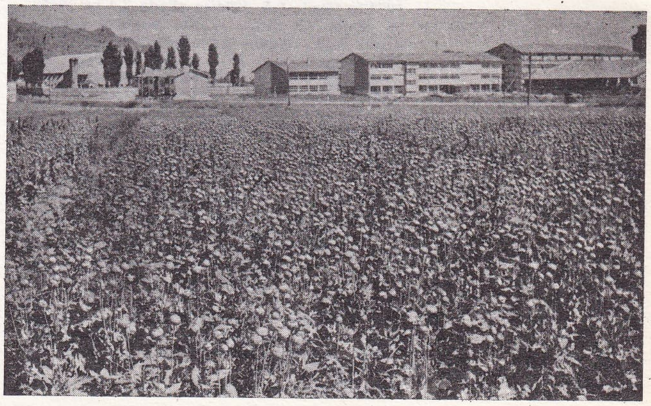

1975'te TÜRKİYE'deki tarım alanlarının yüzde 61'i traktörlerle işlendi (15 milyon hektar) [solda]; 1971'de siyasî nedenlerle yasaklanan haşhaş ekimi 1974'te serbest bırakıldı (altta)

Maden üretimi (ton olarak)

	1971	*1972*	*1973*
taşkömür	4 638 721	4 641 462	4 642 394
linyit	4 593 701	5 485 985	5 731 576
demir	2 301 558	1 700 604	2 086 711
bakır	22 335	137 621	505 717
krom	348 659	243 894	264 023
manganez	4 581	5 320	1 146
magnezit	56 622	42 954	53 302
petrol	3 452 000	3 388 177	3 511 331

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

HAYAT SEVİYESİ ve İKTİSADÎ GELİŞME

1970-1975 döneminde Türkiye ekonomisi önemli değişmeler gösterdi. Bu dönem özel kesim için yoğun bir yatırım yapma dönemi oldu. Türkiye'de ilk defa bazı sanayi dallarında yurt içi talebi aşacak düzeylerde üretim kapasitesi yaratıldı; örneğin tekstil sanayii ile meyve suyu, meyve konsantresi ve salça sanayiinde ülke talebinin çok üstünde üretim kapasitelerine ulaşıldı. Ayrıca deri işleme sanayiinde kurulmakta olan tesisler, bu sanayi dalında da yurt içi talebi aşan kapasitelere ulaşılacağını gösterir. Burada yurt içi tüketim ihtiyacına göre bir aşırı üretim kapasitesi değil, fakat piyasa mekanizmasına göre belirlenen yurt içi talebe göre aşırı bir üretim kapasitesi söz konusudur. Sanayileşme süreci içinde üretim kapasitelerinin yurt içi talep düzeyini aşması çok doğal bir olaydır. Fakat bu kapasite artışının uluslararası rekabet olanaklarıyla beraber doğması gerekir. Türkiye sanayii yüksek maliyetlerle çalışmaktadır ve uluslararası rekabet olanaklarına büyük ölçüde sahip değildir. Bu nedenle Türkiye sanayiinin gelişmesinde önemli tıkanıklıklarla karşılaşılması büyük ölçüde muhtemel görülmektedir. Türkiye'nin Ortak pazar ile gelişen ilişkileri sanayinin içinde bulunduğu duruma daha da önem kazandırmaktadır.

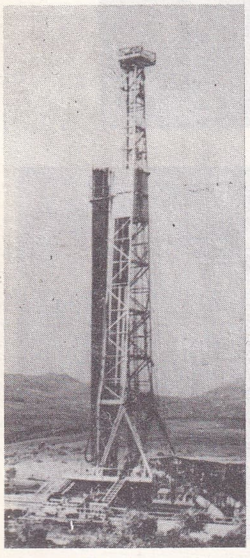

1975 yılında petrol ve doğal gaz yataklarına rastlanan Cudi dağında kuyu açma çalışmaları (Görümlü yakını)

1970-1975 döneminde Türkiye'de otomotiv sanayii ile dayanıklı tüketim malları sanayii büyük bir gelişme gösterdi. Bu sanayi dallarının gitgide azalan oranlarda bile olsa, ithalâta dayalı montaj sanayii niteliğini koruması ekonomiyi batı ülkeleri ekonomilerine daha bağımlı kıldı ve ödemeler dengesine ağır külfetler yükledi.
Türkiye ekonomisinin itici gücü olan sanayi, 1976 yılının ilk yarısında genel olarak yüksek maliyetli üretimi ve gitgide bütün sektörlere yayılan düşük kapasiteli çalışması ile önemli sorunları içermektedir.
Gayrisafi millî hasıla (G.S.M.H.) içindeki payı giderek azalmasına rağmen ülke ekonomisinde önemli bir yer işgal eden tarım sektörü de 1970-1975 döneminde önemli değişmeler gösterdi. Bu dönemde tarım kesiminde piyasa mekanizmasının büyük ölçüde yaygınlaştığı ve pazar için üretimin yaygınlaşmasıyla makineleşme, kimyasal gübre ve tarımsal ilâç kullanımı, sulama v.b. modern tarım yöntemlerinin sanayi bitkileri üretimi sınırlarını aşarak bütün tarımsal üretime yayıldığı görüldü. Tarımsal üretimdeki bu yapısal değişme, sanayi kesimine oranla gecikmeli olarak başlamıştır ve 1976 yılında da büyük bir süratle devam etmekteydi. Tarım ve sanayi kesimleri dışında kalan diğer kesimlerin G.S.M.H. içindeki payı 1970 - 1975 döneminde önemini korudu ve hattâ artış gösterdi.
Türkiye ekonomisinin sektörler itibarıyla sayısal ifadesi sayfa 842'deki *tablo I*'de verilmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi G.S.M.H. 1972 yılında yüzde 7,6 oranında artış göstermiştir. Uygulaması 1973 yılında başlayan üçüncü planda hedef olarak saptanan yıllık ortalama büyüme hızı (G.S.M.H. artış hızı) yüzde 7,9'dur. İlk üç yıllık uygulama sonucunda söz konusu hız yılda ortalama yüzde 6,8 olarak gerçekleşti. Yıllar itibarıyla bu oran 1973'te yüzde 5,5, 1974'te yüzde 7,4 ve 1975'te yüzde 7,9 oldu. 1973'te büyüme hızının düşük olma nedeni tarım kesimindeki olumsuz gelişmelerdir. 1973 yılında dış âlem gelirleri ise önemli gelişmeler göstererek büyüme hızının yüzde 5,5'in daha da gerisinde kalmasını önlemiştir. Yine aynı tabloda görüldüğü gibi G.S.M.H. (1968 fiyatları ile) 1971'de 138 milyar 581 milyon 900 000 TL. iken, 1973'te 157 milyar 308 milyon 700 000 TL. ve 1975'te 182 milyar 247 milyon TL. olmuştur. Cari fiyatlarla G.S.M.H. ise, enflasyon nedeniyle, 1970-1975 döneminde çok daha büyük sayılara ulaştı. Cari fiyatlarla G.S.M.H. 1971'de 192 milyar 35 milyon 600 000 TL. iken, 1973'te 308 milyar 507 milyon TL. ve 1975'te 538 milyar 395 milyon 200 TL. oldu. Türkiye, 1970-1975 döneminde kapitalist dünyanın yaşadığı iktisadî bunalımdan, bazı sektörlerde anında (özellikle tekstil sanayii), bütün ekonomi olarak ise gecikmeli etkilendi.
İktisadî bunalım hammadde ihracatını azalt-

tablo I
İşyeri, işçi sayısı ve katma değer
(1970 sanayi ve işyerleri sayımına göre [10 işçiden fazla işçi çalışan]

	işyeri sayısı	*ücretli işçi sayısı*	*katma değer (milyon TL.)*
besin ve içki	1 230	87 568	4 737,7
dokuma ve giyim	1 038	134 945	4 157,7
tahta, mobilya	258	11 651	328,9
kâğıt	64	11 973	727,5
deri	92	2 580	80,6
kauçuk	105	8 620	493,9
kimya	261	30 402	1 876,2
cam, taş v.b.	318	36 448	1 489,8
madenî eşya	160	30 897	3 029,7
makine sanayii (elektrik makineleri hariç)	215	27 897	1 148,8
elektrik makineleri ve elektrik malzemesi sanayii	132	9 800	390,7
taşıt araçları ve malzemesi sanayii	151	32 911	880,8
muhtelif imalât sanayii	202	8 144	440,7

Kaynak: DİE — *Türkiye istatistik yıllığı*, 1975.

tablo II
Başlıca sanayi üretimi

	1971	*1972*	*1973*	*1974*
				(bin ton)
pik	128,7	123,7	132,5	126,1
ham demir	881,4	1 134,8	896,3	1 200,3
çelik blok	1 121,8	1 442,0	1 163,1	1 454,3
çimento	7 552,5	8 423,9	8 946,2	8 938,7
cam, şişe ve cam eşya	121,6	141,5	170,3	182,8
kok	1 445,3	1 450,2	1 432,3	1 396,0
şeker	723,5	794,0	723,5	766,9
margarin	123,0	174,6	170,8	152,1
pamuk ipliği (*)	—	—	226,0	265,0
yün ipliği (*)	—	—	36,0	41,0
pamuklu (milyon metre) [**]	—	965,0	980,0	1 085,0
yünlü dokuma (milyon metre) [**]	—	23,0	36,0	45,0
				(bin adet)
buzdolabı	217,9	242,2	305,8	339,8
çamaşır makinesi (ev tipi)	84,8	103,3	97,1	130,9
dikiş makinesi (ev tipi)	135,7	152,0	194,9	193,6
elektrik süpürgesi	41,8	50,3	71,2	94,9
televizyon	6,8	40,5	138,2	370,5
pikap	32,6	52,6	34,0	19,3
kamyon	4,2	8,7	11,8	10,5
kamyonet	4,5	5,7	8,5	11,4
otomobil	12,5	29,9	46,8	59,8
minibüs	1,8	3,9	4,4	4,5
traktör	15,6	22,9	32,7	23,6

Kaynak: DİE — *Türkiye istatistik yıllığı*, 1975.
(*) : 1975 ve 1976 programları.
(**) : Türkiye Ticaret odaları, Sanayi odaları ve Ticaret Borsaları birliği — *İktisadî rapor*, 1975.

Yolcu ve yük taşımaları

	1970	*1973*	*1974*
DEMİRYOLU			
● yolcu taşıma (milyon yolcu/km)	5 560	5 215	5 753
● yük taşıma (milyon ton/km)	6 091	7 221	7 039
KARAYOLU			
● yolcu taşıma (milyon yolcu/km)	41 311	—	—
● yük taşıma (milyon ton/km)	16 713	—	—
DENİZYOLU			
● yolcu taşıma (milyon yolcu)	1,4	1,9	—
● yük taşıma (milyon ton)	0,6	0,7	—
HAVAYOLU			
● yolcu taşıma (milyon yolcu/km)	640	1 648	1 444

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

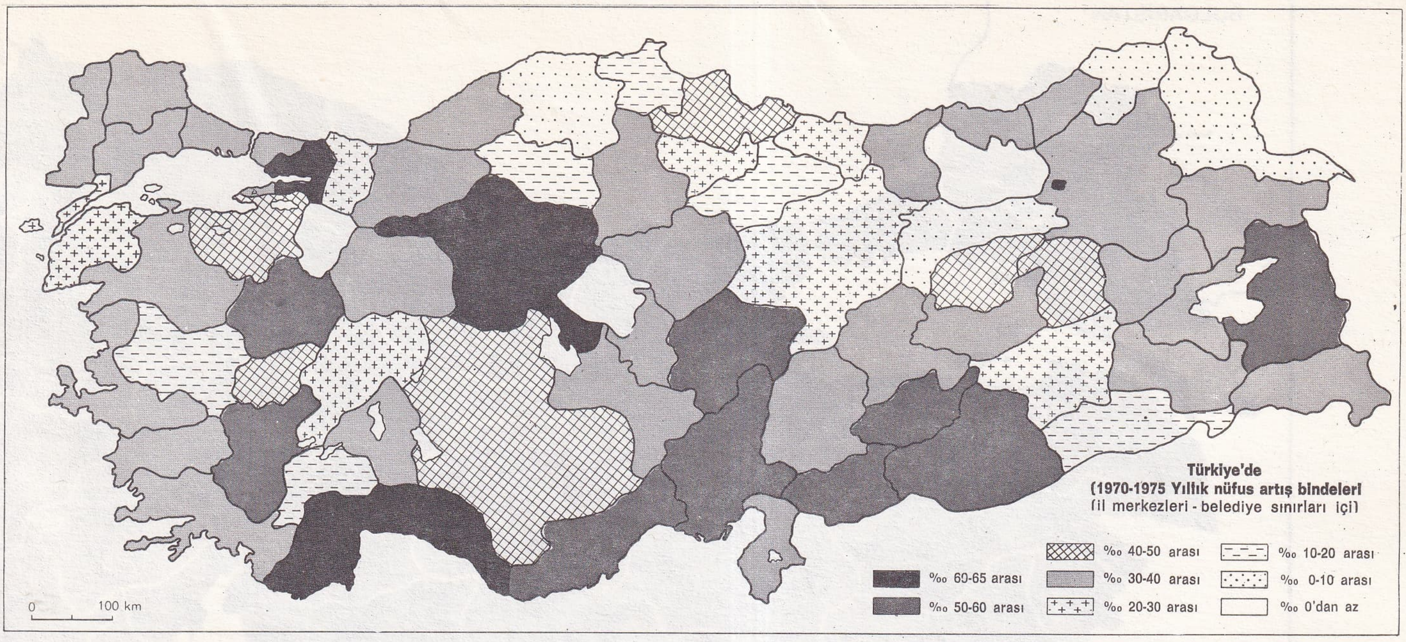

tı ve ödemeler dengesini olumsuz yönde etkiledi. Fakat, özellikle 1974 yılında en üst düzeyine ulaşan işçi döviz gelirlerindeki artışlar ödemeler dengesindeki açığı geçici olarak giderme olanağını sağladı. Ayrıca, bilindiği gibi, Türkiye ithalâtının önemli bir kısmını makine ve teçhizat alımı teşkil eder.

Batı dünyasının iktisadî kriz içinde bulunduğu bir dönemde Türkiye'nin makine ve teçhizat alması çok olumlu bir ortamda gerçekleşti. Bununla beraber, Türkiye'nin sanayileşme biçimi, makine ve teçhizat alımını izleyen dönemlerde yarı mamul ithalâtının sürekli olarak artmasına yol açtı. Bu artan ithalâta ek olarak işçi döviz gelirlerinin 1974'ten sonra azalmağa başlaması Türkiye'yi, kapatılması çok güç büyük ödemeler dengesi açığı ile karşı karşıya bıraktı. Ödemeler dengesindeki açığı kapatabilmek için DÇM (dövize çevrilebilir mevduat) yolu ile dış borçlanmaya gidildi. DÇM hesapları 1975 mayıs sonunda 120,4 milyon dolar, 27 haziran 1975'te 425,8 milyon dolar, 30 eylül 1975'te 798,5 milyon dolar ve 31 aralık 1975'te 986,3 milyon dolar olmuştur. 1976 programında 2,9 milyar dolarlık dış ticaret açığı öngörülmekteydi. Gerek işçi döviz gelirlerindeki azalma, gerek DÇM borçlanmasının etkinliğini kaybetmesi nedeniyle 1976 ilkbaharında Türkiye büyük bir dış ödeme güçlüğü içine düşmüştür.

1970-1975 döneminde Türkiye'nin yaşadığı diğer önemli bir iktisadî olay da enflasyondur. Enflasyon, özellikle 1971-1973 yıllarında özel yatırımcıların elinde büyük bir sermaye birikimine yol açtı. Bu gelişim, kendisine paralel olarak talep yetersizliğinin doğmasına sebep oldu. Yani enflasyon olayı ile aynı anda stagflasyon (iktisadî durgunluk) olayı kendini gösterdi (özellikle 1973 yılında). 1973-1974 ve 1975 yıllarına ait aylar itibarıyla toptan eşya fiyatları indeksi sayfa 842'deki *tablo II*'de verilmiştir.

Bu tabloda da görüldüğü gibi fiyat artışları 1973 ve 1974 yıllarında çok hızlı olmuş, 1975 yılında ise nispî bir yavaşlama göstermiştir. 1973 ve 1974 yıllarında büyük fiyat artışlarının olmasının başlıca nedeni iktisadî durgunluğa karşı güdülen iktisadî politikadır. Bu dönemde asgarî ücretler yükseltilmiş, tarımsal ürün taban fiyatları artırılmıştır. Destekleme alım fiyatlarının yıllara göre gelişimi sayfa 843'teki *tablo III*'te verilmiştir. 1973 ve özellikle 1974 yıllarında destekleme alım fiyatlarındaki artışların mevcut iktisadî krize çare bulucu nitelik taşımakla birlikte, güdülen sosyal politikanın da bir parçası olduğu şüphesizdir. *Tablo III*'te de görüldüğü gibi destekleme alım fiyatlarındaki artışlar 1975 yılında önemli ölçüde duraklamıştır.

Başlıca iktisadî sektörlerin cari faktör fiyatları ile G.S.Y.İ.H. (gayrisafi yurt içi hasıla) içindeki payları sayfa 840'taki tabloda verilmiştir.

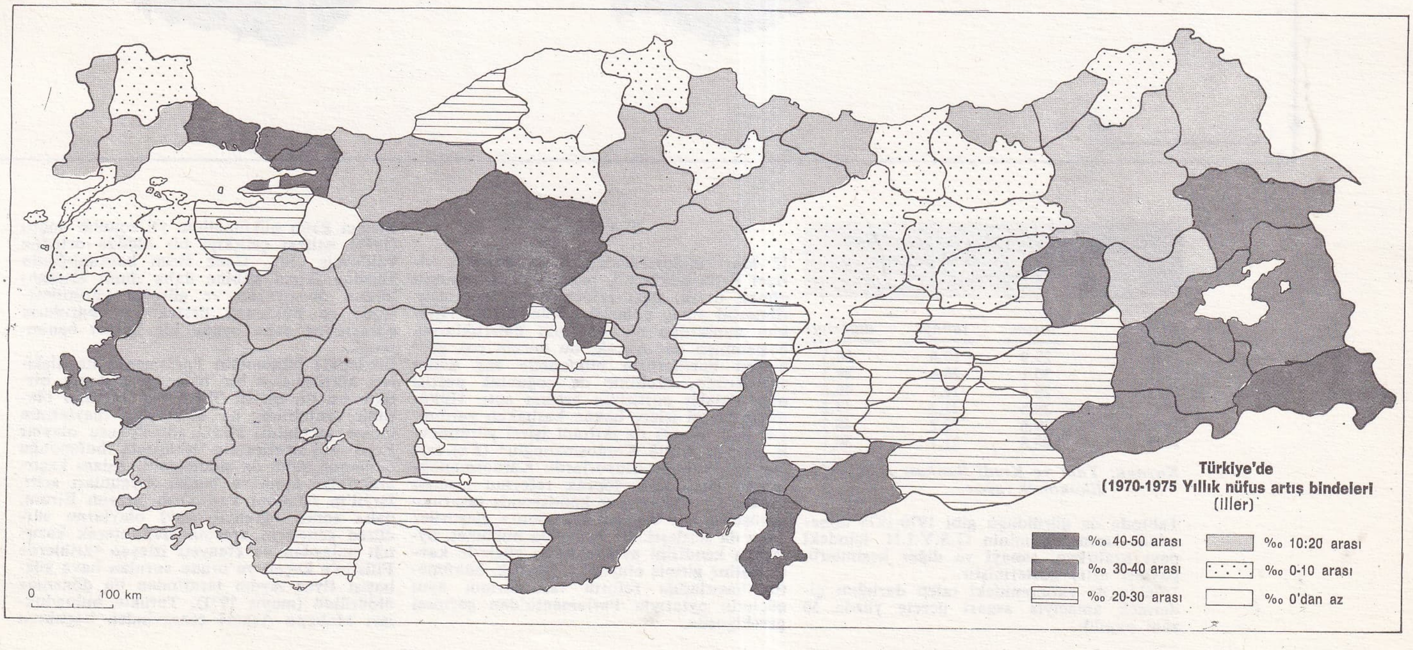

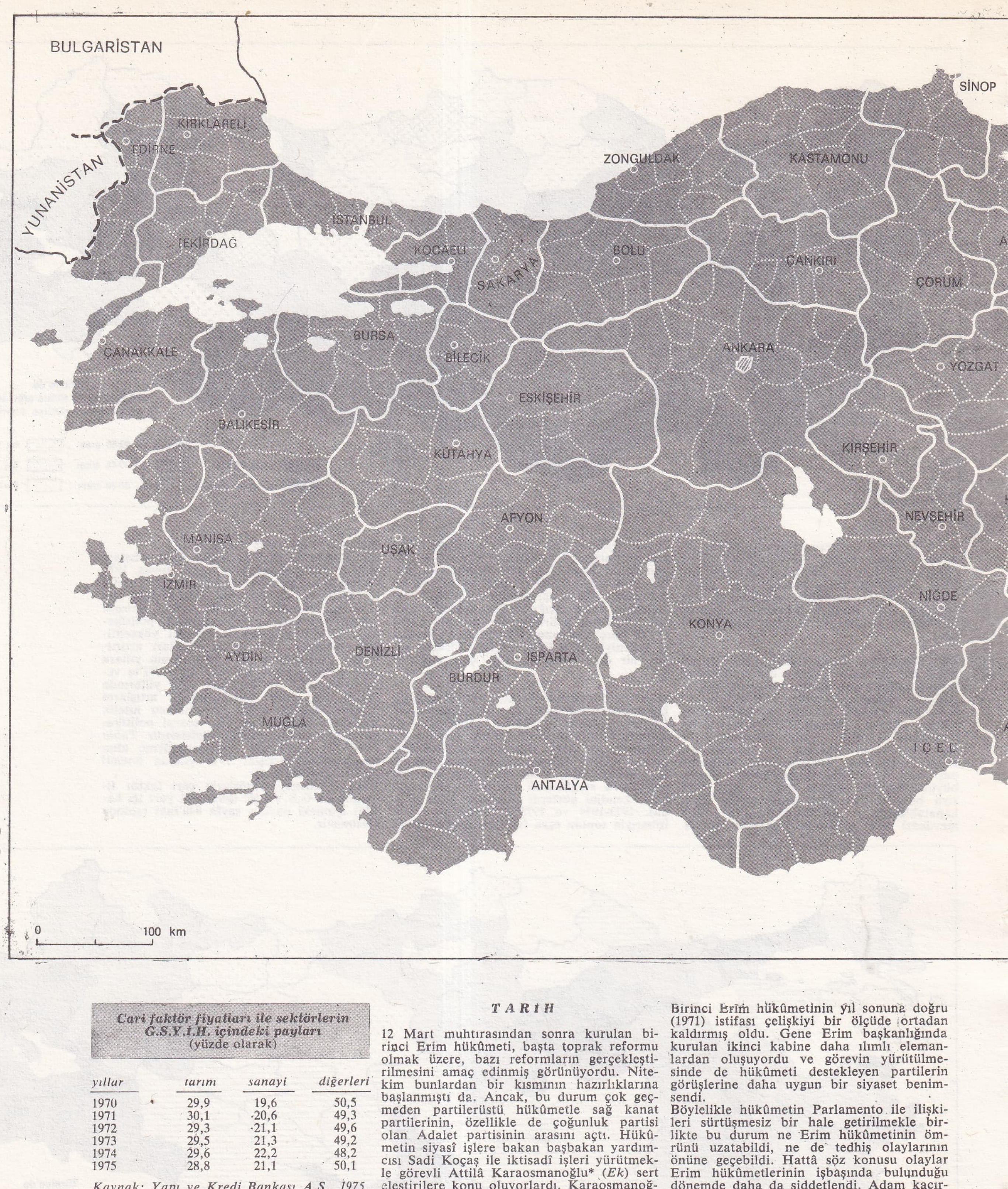

Cari faktör fiyatları ile sektörlerin G.S.Y.İ.H. içindeki payları
(yüzde olarak)

yıllar	*tarım*	*sanayi*	*diğerleri*
1970	29,9	19,6	50,5
1971	30,1	20,6	49,3
1972	29,3	21,1	49,6
1973	29,5	21,3	49,2
1974	29,6	22,2	48,2
1975	28,8	21,1	50,1

Kaynak: Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1975, Ekonomik rapor.

Tabloda da görüldüğü gibi 1970-1975 döneminde tarım kesiminin G.S.Y.İ.H. içindeki payı azalırken, sanayi ve diğer kesimlerin payları artış göstermiştir.

1976'da da ekonomideki talep darlığını gidermek amacıyla asgarî ücrete yüzde 50 zam yapıldı.

TARİH

12 Mart muhtırasından sonra kurulan birinci Erim hükûmeti, başta toprak reformu olmak üzere, bazı reformların gerçekleştirilmesini amaç edinmiş görünüyordu. Nitekim bunlardan bir kısmının hazırlıklarına başlanmıştı da. Ancak, bu durum çok geçmeden partilerüstü hükûmetle sağ kanat partilerinin, özellikle de çoğunluk partisi olan Adalet partisinin arasını açtı. Hükûmetin siyasî işlere bakan başbakan yardımcısı Sadi Koçaş ile iktisadî işleri yürütmekle görevli Attilâ Karaosmanoğlu* *(Ek)* sert eleştirilere konu oluyorlardı. Karaosmanoğlu'nun hazırladığı toprak reformu tasarısı Meclis'e verildikten ve komisyonda tasarının görüşülmesine başlandıktan sonra eleştiriler daha da sertleşti. Bir anlamda hükûmet, oylarıyla kendisini ayakta tutan güçlerle kavga haline girmiş oluyordu. Üstelik, hükûmetin hazırladığı reform tasarılarının aynı güçlerin oylarıyla Parlamento'dan geçmesi gerekiyordu.

Birinci Erim hükûmetinin yıl sonuna doğru (1971) istifası çelişkiyi bir ölçüde ortadan kaldırmış oldu. Gene Erim başkanlığında kurulan ikinci kabine daha ılımlı elemanlardan oluşuyordu ve görevin yürütülmesinde de hükûmeti destekleyen partilerin görüşlerine daha uygun bir siyaset benimsendi.

Böylelikle hükûmetin Parlamento ile ilişkileri sürtüşmesiz bir hale getirilmekle birlikte bu durum ne Erim hükûmetinin ömrünü uzatabildi, ne de tedhiş olaylarının önüne geçebildi. Hattâ söz konusu olaylar Erim hükûmetlerinin işbaşında bulunduğu dönemde daha da şiddetlendi. Adam kaçırma, fidye alma ve banka soygunları arttı. İsrail'in İstanbul konsolosu Efraim Elrom, daha sonra öğrenci* *(Ek)* olaylarını sürdüren gençlerin arasına ajan olarak karıştığı anlaşılan ve cinayeti izleyen tarihlerde Filistin'e kaçan ve orada vurulan hava yüzbaşısı İlyas Aydın tarafından bu dönemde öldürüldü (mayıs 1971). Tutuklu bulundukları Maltepe Askerî cezaevinden kaçtıktan

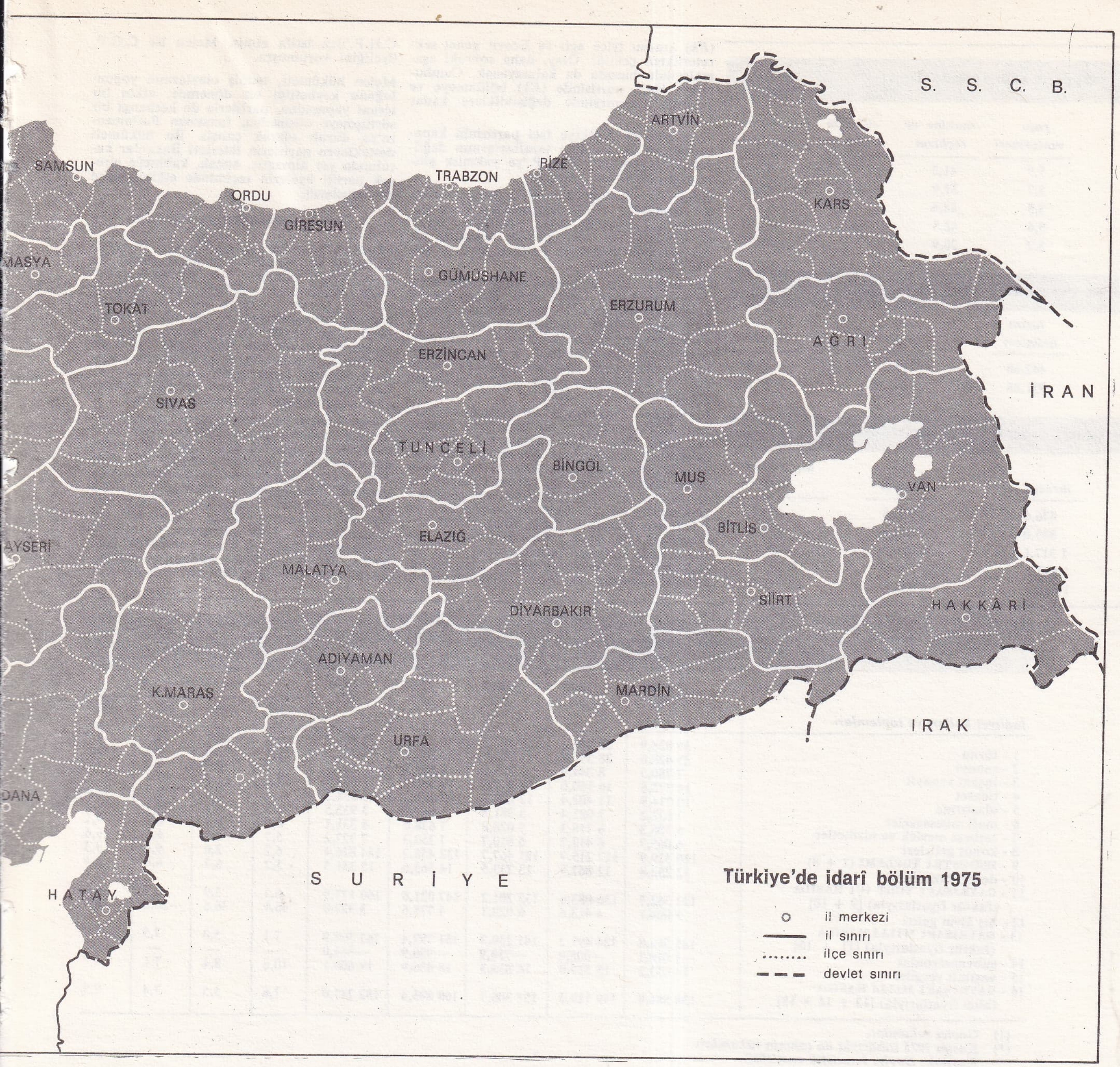

Türkiye'de idarî bölüm 1975

sonra aynı yerde bir binbaşının kızı olan Sibel Erkan'ı rehine alan Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir'in güvenlik kuvvetleriyle çarpışması ve Hüseyin Cevahir'in öldürülmesi; Nurhak dağlarında gizlenen Sinan Cemgil, Kadir Manga ve Alpaslan Özdoğru'nun öldürülmesi; tedhiş gruplarına bağlı üyelerden Ulaş Bardakçı'nın Arnavutköy'de (İstanbul) öldürülmesi aynı günlere rastladı. Bu arada 11 ilde sıkıyönetim ilân edilmiş; Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim mahkemeleri kurulmuştu. Yakalanan gençler bu mahkemelerde yargılanıyor ve ağır cezalara çarptırılıyorlardı. Bunlardan üçü (Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan) ölüm cezasına çarptırılmışlar, cezaları da Meclis'te onaylanmıştı. Gene aynı mahkemelerce 20'den fazla kişi de ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştı. Ölüm cezalarının yerine getirilmesine kısa bir süre kala Ünye'deki radar istasyonunda çalışan iki ingiliz (Charlie Turner ve Gordon Benner) ve bir kanadalı (Joe Law) teknisyenin kaçırılması, daha sonra Tokat'a bağlı Niksar ilçesinin Kızıldere köyünde çembere alınan ve güvenlik kuvvetlerine ateşle karşılık veren topluluğun, kaçırılan rehinelerle birlikte on kişilik bir grup halinde (Mahir Çayan, Ömer Ayna, Cihan Alptekin, Sinan Kâzım Özüdoğru, Sabahattin Kurt, Hüdai Arıkan, Ertan Saruhan, Ahmet Atasoy, Nihat Yılmaz, Saffet Alp) öldürülmesi de aynı dönemin başlıca olayları arasında yer aldı.

Bu arada jandarma genel komutanı orgeneral Kemalettin Eken'e karşı da Ankara'da bir suikast düzenlenmiş ve orgeneral yaralanmıştı.

Öte yandan, siyasî ortamın bozulmasında zıt yönlerden rol oynadıkları ve Siyasî Partiler kanununa aykırı hareket ettikleri Anayasa mahkemesince kabul edilen Millî Nizam partisi (bk. MİLLÎ* SELÂMET PARTİSİ, *Ek*) ve Türkiye İşçi* partisinin (*Ek*) kapatılması adalet yoluyla alınan tedbirler arasında yer aldı. Anayasa mahkemesinin iki siyasî parti hakkındaki kararına paralel olarak Türkiye İşçi partisinin genel başkanı Behice Boran* (*Ek*), genel sekreteri Sadun Aren* (*Ek*) ve öbür bazı yöneticileri, sıkıyönetim mahkemelerince yargılanarak ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Üniversite öğretim üyelerinden, yazar ve gazetecilerden, fikir adamlarından pek çok kimse gene sıkıyönetim mahkemelerince gözaltına alındı ve haklarında tedhişçilerle işbirliği yapmaktan sabotaja, hattâ yeraltı örgütlenmesine kadar değişen suçlardan davalar açıldı.

Bu durum kamuoyunda çok yönlü etki ve tepkilere yol açtı. Aynı zıtlaşma Parlamento'ya da yansıyordu, Nitekim, C.H.P. idamlara karşı çıkarken başta A.P. olmak üzere öbür partiler infazların bir an önce yapılması için çaba harcıyor, bu da karşılıklı ağır suçlamalara sebep oluyordu.

Anlaşmazlıklar bu noktada da kalmadı ve doğrudan doğruya partileri de etkilemeğe başladı. Erim hükûmetlerinin desteklenmesi kararı böyle bir hükûmete esastan karşı çıkan C.H.P. içinde genel başkan İsmet İnönü* (*Ek*) ile genel sekreter Bülent Ecevit*in

İthalâtın yapısı (yüzde olarak)

	yapı malzemesi	makine ve teçhizat	tüketim maddeleri	ham-maddeler
1970	5,9	41,2	5,0	47,9
1971	5,7	37,9	5,1	51,3
1972	5,5	44,6	4,7	45,2
1973	5,6	42,5	4,3	47,6
1974	5,2	28,9	4,2	61,7

İhracatın yapısı (milyon dolar olarak)

	tarım ürünleri	sanayi ürünleri	madenler
1970	442,60	103,25	42,66
1974	851,86	592,04	88,28

Dış ticaret dengesi (milyon dolar olarak)

	ihracat	ithalât	dış ticaret açığı
1971	676,6	1 170,8	494,2
1972	885,0	1 562,6	677,6
1973	1 317,1	2 086,2	769,1
1974	1 532,2	3 777,6	2 245,4
1975	1 401,1	4 738,6	3 337,5

(*Ek*) arasını iyice açtı ve Ecevit genel sekreterlikten çekildi. Olay, daha sonraki aşamalarında burada da kalmayacak, Cumhuriyet* Halk partisinde (*Ek*) bölünmeye ve liderlik kademesinde değişikliklere kadar varacaktı.

Aynı şekilde, Türkiye İşçi partisinin kapatılması ve bu partinin taraftarlarının dağılması, bir kısmının C.H.P.'ye yakınlık göstermesi sonucunu vermişti.

Nihat Erim'in başbakanlığa gelişinden sonra işe Anayasa* (*Ek*) değişiklikleriyle başlaması da Türkiye'de, siyasî yelpazenin farklı dilimlerinde yer alan gruplar arasında görüş ayrılıklarının daha belirgin hale gelmesinde etken oldu.

Bu icraat Erim'in başbakanlıkta kısa sürede yıpranmasına vesile oldu. Erim, sıkıyönetim uygulamaları ve bu yönetimin muhatabı olan yüksek kademedeki askerler ve cumhurbaşkanının baskılarıyla uğradığı eleştiriler yüzünden bunalmış ve zıtlaşan tarafların şimşeklerini üzerine çekmeğe başlamış bir kişi olarak nisan 1972'de görevden ayrılmak zorunda kaldı.

Partilerüstü hükûmetin de görevden çekilmesi Türkiye'de yeni bir bunalımın başlangıcı oldu. Genel siyasî ortam bir parti hükûmetinin kurulmasına henüz elverişli görünmüyordu. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay parti liderleriylê yaptığı görüşmelerden sonra, 1965'te son İnönü hükûmetinin görevden çekilmesini izleyen dönemde partilerüstü bir hükûmete başkanlık eden Suat Hayri Ürgüplü*yü (*Ek*) yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Ürgüplü çalışmalarını kısa sürede bitirerek Bakanlar kurulu listesini hazırladı. Ancak, kabinenin açıklanmasının

C.H.P.'den istifa etmiş, Melen ise C.G.P. üyeliğini korumuştu.

Melen hükûmeti, tedhiş olaylarının yoğunluğunu kaybettiği bir dönemde, etkin bir icraat yapmadan, partilerle de herhangi bir sürtüşmeye düşmeden, tamamen Parlamento'ya dayalı olarak çalıştı. Bu hükûmeti destekleyen partilerin liderleri Bakanlar kurulunda yer almamış, ancak, kabineye girecek partili üyelerin seçiminde etkinliklerini korumuşlardı.

Cumhurbaşkanı seçimi sorunu

Melen'in başbakanlığı döneminde Türkiye'de çeşitli kesimlerde huzursuzluk sürdü. Sıkıyönetim uygulamasına bazı illerde kaldırılmağa başlanmakla birlikte, bazı yerlerde grev ve lokavt yasağına son verilmesi biçiminde yumuşatmalarla yetinildi. Tedhiş olayları ise büyük ölçüde azaldı. Esasen o tarihlerde sıkıyönetim mahkemeleri gizli örgütlerin hemen hepsini ortaya çıkarmış, bunların olaylara karışmış üyelerinin tama yakın kısmı toplanmış, bazı gruplar hakkındaki yargılamalar da tamamlanmıştı.

Melen zamanının önemli sorunlarından biri de yeni cumhurbaşkanının seçimi oldu. Cumhurbaşkanı Sunay*ın (*Ek*) süresi 28 martta dolacağı için yerini kimin alacağı çok daha önce tartışılmağa başlamıştı. Yönetimin partilerüstü hükûmetlerle yürütüldüğü bir dönemde partilerden birinin tam desteğini sağlayacak bir adayın ortaya çıkabilmesi pek beklenmiyordu. Çok geçmeden o tarihteki genelkurmay başkanı orgeneral Faruk Gürler*in (*Ek*) adından söz edilmeğe başlandı. Ancak, 1960'tan beri Türkiye'de devlet baş-

tablo I
Üretim faaliyet kollarına göre gayrisafi millî hasıla
(1968 faktör fiyatlarıyla) (milyon TL. olarak)

faaliyet kolları ve toplamları	1971 (1)	1972 (1)	1973 (1)	1974 (1)	1975 (*)	değişiklik (yüzde) 1972	1973	1974	1975
1 - tarım	36 828,9	36 744,6	32 882,7	36 275,5	39 496,5	—0,2	—10,5	10,3	8,9
2 - sanayi	25 428,6	28 354,8	31 983,1	34 889,3	37 898,8	11,5	12,8	9,1	8,6
3 - inşaat sanayii	7 780,5	8 344,0	9 165,9	9 869,3	10 821,2	7,2	9,9	7,7	9,6
4 - ticaret	14 372,8	16 160,0	18 014,6	19 586,2	21 557,8	12,4	11,5	8,7	10,1
5 - ulaştırma	10 714,9	11 402,4	12 220,1	13 281,3	15 058,3	6,4	7,2	8,7	13,4
6 - malî müesseseler	2 832,2	3 081,4	3 361,8	3 667,7	3 935,5	8,8	9,1	9,1	7,3
7 - serbest meslek ve hizmetler	6 306,3	6 716,3	7 028,8	7 638,6	8 331,1	6,5	4,7	8,7	9,1
8 - konut gelirleri	6 065,7	6 412,2	6 810,7	7 250,3	7 727,2	5,7	6,2	6,5	6,6
9 - ENDÜSTRİ TOPLAMI (1 + 8)	110 329,9	117 215,7	121 467,7	132 458,2	144 826,4	6,2	3,6	9,0	9,3
10 - devlet hizmetleri	12 232,8	12 867,9	13 733,5	14 563,6	15 351,5	5,2	6,7	6,0	5,4
11 - GAYRİSAFİ YURT İÇİ HASILA (faktör fiyatlarıyla) [9 + 10]	122 562,7	130 083,6	135 201,2	147 021,8	160 177,9	6,1	3,9	8,7	8,9
12 - dış âlem geliri	3 004,1	4 413,6	6 029,1	4 775,6	3 327,0	46,9	36,6	—20,8	—30,3
13 - GAYRISAFİ MİLLÎ HASILA (faktör fiyatlarıyla) [11 + 12]	125 566,8	134 497,2	141 230,3	151 797,4	163 504,9	7,1	5,0	7,5	7,7
14 - subvansiyonlar	—1 018,1	—905,0	—759,9	—938,9	—864,0	—	—	—	—
15 - vasıtalı vergiler	14 033,2	15 527,0	16 838,3	18 036,9	19 606,1	10,6	8,4	7,1	8,7
16 - GAYRİSAFİ MİLLÎ HASILA (alıcı fiyatlarıyla) [13 + 14 + 15]	138 581,9	149 119,2	157 308,7	168 895,4	182 247,0	7,6	5,5	7,4	7,9

(1) *Geçici rakamlar.*
(*) *Kasım 1975 itibarıyla ön tahmin rakamları.*
Kaynak: Devlet İstatistik enstitüsü.

tablo II
Toptan eşya fiyat indeksi
(İstanbul Ticaret odası) [1963 = 100]

aylar	1973	1974	1975	1974-1973 fark yüzdesi	1975-1974 fark yüzdesi
ocak	205,0	261,7	320,6	27,7	22,5
şubat	206,8	268,3	330,8	29,7	23,3
mart	209,9	281,9	334,9	34,3	18,8
nisan	214,3	287,4	339,0	34,1	18,0
mayıs	218,9	294,0	341,6	34,3	16,2
haziran	219,0	293,1	334,4	33,8	14,1
temmuz	223,3	294,9	328,0	32,1	11,2
ağustos	229,9	296,0	332,2	28,7	12,2
eylül	238,1	300,2	331,6	26,1	10,5
ekim	242,1	300,7	334,3	24,2	11,2
kasım	245,4	306,3	338,9	24,8	10,6
aralık	248,3	310,1	344,0	24,9	10,9

Kaynak — DİE.
— Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1975, Ekonomik rapor.

beklendiği sırada Ürgüplü'nün istifa ettiği kamuoyuna duyuruldu; çok geçmeden de kabine listesi konusunda Ürgüplü ile cumhurbaşkanı arasında görüş ayrılığı çıktığı ve istenen değişikliği yapmayı kabul etmediği için Ürgüplü'nün görevi bırakmak zorunda kaldığı anlaşıldı.

Hükûmet bunalımı böylelikle yeni boyutlar kazanarak bir aydan fazla sürdü ve sonunda her iki Erim kabinesinde de millî savunma bakanlığı yapan Cumhuriyetçi Güven partili Ferit Melen'e görev verildi; Melen kabinesi 22 mayıs 1972'de işbaşına geldi. Melen hükûmeti, ikinci Erim kabinesinin bazı üyelerini yerlerinde korumakla birlikte daha ılımlı kişilerden oluşuyordu ve C. H.P. dışındaki partiler tarafından da olumlu karşılanmıştı. Ayrıca birinci Erim hükûmetinde 15, ikinci Erim hükûmetinde 11 bakan Parlamento dışından seçildiği halde yeni kabinedeki Parlamento dışı üye sayısı 7'den ibaretti. Bundan başka, Erim, kuracağı hükûmetin partilerüstü niteliğiyle bağdaşma sağlamak amacıyla görevi aldığı gün

kanlığı makamının hep askerler tarafından işgal edilmiş olması Parlamento çevrelerinde sempatiyle karşılanmıyordu. Başka konularda aralarında beliren derin görüş ayrılıklarına rağmen A.P. ile C.H.P.'nin bu konuda yakınlaştıkları görülüyordu. Buna rağmen Faruk Gürler'in adaylığı fikri hızla olgunlaştı ve Gürler 6 martta genelkurmay başkanlığından istifa ederek cumhurbaşkanınca senato üyeliğine atandı. Genelkurmay başkanlığına da Kara kuvvetleri komutanı orgeneral Semih Sancar* (*Ek*) getirildi. Siyasî partiler tarafından cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesini bekleyen ve böyle bir durumda görevi kabul edeceğini önceden açıklayan Gürler, seçim oylamasına geçileceği gün (13 mart) partiler tarafından değil de bazı üyeler tarafından aday gösterildi. Öbür adaylar Tekin Arıburun* (*Ek*) ile Demokratik parti genel başkanı Ferruh Bozbeyli* (*Ek*) idi. Bozbeyli'nin adaylığının daha çok partisinin oylarının başka tarafa kaymasını önlemek amacına yönelik olduğu anlaşılıyor, Arıburun da A.P.'nin bir kı-

sım oylarını kendine çekiyordu. Zaman zaman sürpriz adların da ortaya atıldığı seçim turları 6 nisana kadar sürdü. Bu arada Faruk Gürler ve Tekin Arıburun 20 martta adaylıklarını geri almışlardı. Bununla birlikte gene de kendilerine oy verildiği görülüyor, ancak adaylar yeterli oy sayısının çok uzağında kalıyorlardı.

Bu durum soruna yeni bir açıdan yaklaşımı gerektirdi. Önce yeni bir aday arandı ve bu konuda A.P. ile C.H.P. arasında Anayasa mahkemesi başkanı Muhittin Taylan* (*Ek*) üzerinde anlaşmaya varıldı. Ancak, Taylan'ın aday gösterilebilmesi için önce Parlamento'ya girmesi veya cumhurbaşkanı tarafından senato üyeliğine atanması gerekiyordu. Başkan Sunay bu konuda ikna edilemeyince sorun biraz daha çapraşık bir hale geldi. Bunun üzerine Anayasa'nın 95. maddesi değiştirilerek Sunay'ın görev süresinin iki yıl uzatılması düşünüldü. Bu konuda hazırlanan kanun tasarısının 22 martta Parlamento'da reddedilmesiyle proje suya düşmüş oldu. Birkaç gün sonra da Sunay görev süresini doldurmuş ve cumhurbaşkanlığından ayrılarak (28 mart) senato tabiî üyesi sıfatıyla Cumhuriyet Senatosu'ndaki yerini almıştı. Böylelikle, Parlamento dışından bulunacak bir adayın cumhurbaşkanınca senato üyeliğine atanarak devlet başkanlığına seçilebilmesi olanağı da ortadan kalkmış oluyordu.

Senato'ya cumhurbaşkanlığı kontenjanından girmiş olan Deniz kuvvetleri eski komutanı ve eski Moskova büyükelçisi, emekli oramiral Fahri Korutürk*ün (*Ek*) adaylığı o tarihte düşünüldü ve yeni aday ilk turda seçilerek (6 nisan) cumhurbaşkanı oldu.

Seçim hazırlığı

Yeni cumhurbaşkanının seçiminden sonra Melen hükûmeti istifa etti (7 nisan 1973). O yıl seçimlerin yapılması gerektiğinden Korutürk, hükûmetin partisiz bir kişinin başkanlığında olmasını daha uygun bularak, Merkez bankası eski başkanı ve Melen kabinesinin ticaret bakanı Naim Talu*yu (*Ek*) kabineyi kurmakla görevlendirdi. Talu hükûmeti büyük ölçüde Parlamento'ya dayalı biçimde kuruldu. Kabinede Parlamento dışından sadece iki üye yer aldı: toprak reformu işlemlerini yürütmekle görevli devlet bakanı İlhan Öztrak ve dışişleri bakanı Halûk Bayülken* (*Ek*). İki başbakan yardımcılığı da A.P.'den Nizamettin Erkmen ile C.G.P.'den Kemal Satır*a (*Ek*) verildi. C.H.P. bu hükûmet karşısında da muhalefet görevini korudu. Talu hükûmeti 15 nisan 1973'te göreve başladı.

Tedhiş hareketleriyle başlayan, daha sonra hükûmeti, Parlamento'yu ve tüm siyasî hayatı etkileyen bunalım bir ölçüde siyasî partilere de yansıdı. Bunun sonucu olarak da partiler kendi içlerinde değişikliklere uğrarken aralarındaki görüş ayrılıkları da biraz daha belirgin hale geldi. Daha önce, Güven partisini kuranların ayrılışıyla bölünen C.H.P., bu defa da Erim hükûmetinin desteklenmesi konusunda, genel başkan İnönü ile genel sekreter Ecevit arasında çıkan anlaşmazlığın giderek partide liderlik değişimine varması sonucu yeni bir bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Kemal Satır'ın önderliğinde partiden ayrılanlar daha sonra yeni bir parti kurdular ve seçim öncesinde de Güven partisine katıldılar. Bu olaylar C.H.P.'nin ortanın solu politikasını daha belirgin bir biçimde benimsemesine zemin hazırladı. Anayasa mahkemesi kararıyla kapatılan Türkiye İşçi partisinin oyları açıkta kalmış ve bunlar, seçime doğru C.H.P. doğrultusuna girmeğe başlamıştı. Buna karşılık aynı şekilde Anayasa mahkemesince kapatılan Millî Nizam partisinin yerine kurulan Millî Selâmet partisinin, ortaya çıkan

tablo III
Destekleme alım fiyatları
(krş/kg)

ürünün cinsi	1971	1972	1973	1974	1975	yıllık değişmeler (yüzde) 1973-1972	1974-1973	1975-1974
fındık	800	800	940	1 350	1 400	17,5	43,6	3,7
pamuk (ortalama)	312	344	554	783	800	61,0	41,3	2,2
çekirdeksiz kuru üzüm	275	275	665	1 000	1 000	141,8	50,4	0,0
şeker pancarı	20	20	30	40	50	50,0	33,3	25,0
tütün (Tekel ort.)	1 170	1 320	2 150	3 129	—	62,9	46,0	—
çay (ortak fiyat)	400	400	450	625	750	12,5	39,0	20,0
antepfıstığı	1 100	1 300	1 800	2 500	2 650	38,5	39,0	6,0
zeytinyağı	735	820	1 175	1 750	—	43,2	48,9	—
kuru incir	220	240	400	500	600	66,7	25,0	20,0
buğday (ort.)	101	101	120	214	243	18,8	78,3	13,6
çavdar	75	75	90	158	172	20,0	75,6	8,9
arpa (ort.)	73	73	88	153	157	20,5	73,9	2,6
yulaf (ort.)	69	69	83	146	159	20,3	75,9	8,9
çeltik (ort.)	212	230	340	425	475	47,8	25,0	11,8
canlı hayvan (ort.)	—	—	—	1 150-1 550	—	—	—	—
haşhaş (ort.)	—	—	—	—	1 900	—	—	—
mısır (ort.)	—	—	—	—	2 000	—	—	—
ayçiçeği	—	—	—	—	250	—	—	—
koça	—	—	—	—	7 000	—	—	—
tiftik (ort.)	—	—	—	—	5 775	—	—	—

Kaynak — Maliye bakanlığı.
— Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1975, Ekonomik rapor.

Prof. Nihat Erim başbakanlığının son günlerinde düzenlediği bir basın toplantısında (6 nisan 1972)

Ferit Melen, hükûmet başkanı olarak İstanbul'da (Çınar oteli) düzenlediği basın toplantısında (13 temmuz 1972)

boşluğu doldurması, seçimlerde gelenekleşmiş oy dağılımını az çok etkileyebilecek bir gelişme oldu. Milliyetçi Hareket partisi ise sağ partilere yayılmış bir grubun ilgisini çekiyordu.
Türkiye'de 12 Mart muhtırasının getirdiği ara rejimi sona erdirecek olan 1973 seçimlerinin hazırlığı böyle bir ortamda başladı. Bu sırada 1971 martından beri süren sıkıyönetim de sona ermişti. Seçim kampanyasının daha başında partilerin başlıca iki gruba ayrıldıkları görüldü. Ortanın solundaki C.H.P. bir yanda, öbür partiler de onun karşısında yer aldı. Ancak, sağ kanatta toplanan partilerden Demokratik parti ile Millî Selâmet partisinin 1965'ten beri çoğunluk partisi durumunu koruyan A.P.'nin oylarından pay koparmayı umdukları göze çarpıyordu.

Ekim seçimleri pek çok kimsenin umduğundan farklı sonuçlar verdi ve C.H.P., 1961'deki yüzde 1,9'luk lehine fark bir yana bırakılırsa 1950'den sonra ilk defa en yüksek oyu aldı. Seçim sonuçlarına göre A.P. oyların yüzde 29,8'i karşılığında 149, C.H.P. yüzde 33,3 karşılığında 185, C.G.P. yüzde 5,3 karşılığında 13, D.P. yüzde 11,9 karşılığında 45, M.H.P. yüzde 3,4 karşılığında 3, M.S.P. yüzde 11,8 karşılığında 48, T.B.P. yüzde 1,1 karşılığında 1, bağımsızlar da yüzde 2,8 karşılığında 6 üyelik kazanmış oluyordu.

Bu seçim sonuçları Türkiye'de siyasî ağırlıklar dengesine önemli değişiklikler getirmekle birlikte siyasî ortamın huzura kavuşmasını sağlayamadı. Zira, partilerin hiç biri tek başına iktidar olabilecek gücü kazanamamıştı. Parlamento'da en fazla üyeye sahip parti olarak C.H.P. iktidarın doğal adayı görünüyor, ancak öbür partilerin iktidar ortaklığı için eluzatmağa pek istekli olmadıkları anlaşılıyordu. Bu yüzden, seçimlerin 14 ekimde yapılmış olmasına rağmen bu seçimin sonuçlarına dayalı bir hükûmetin kurulabilmesi 1974'ün şubatına kadar sürdü. Bu süre içinde C.H.P. lideri Bülent Ecevit ve A.P. lideri Süleyman Demirel birer kere başbakan adayı olarak girişimlerde bulundular, ancak, sonuç alamadılar. D.P.'nin ne pahasına olursa olsun A.P. ile, özellikle Demirel başkanlığında işbirliğine yanaşmaması, ancak Demirel'siz bir sağ koalisyonda yer alabileceğini açıklaması bu cephedeki en önemli engel olarak görünüyordu.

Şubatın (1974) ilk haftası sonuna kadar olan süre bu bocalama içinde geçti. Çaresizlik karşısında, seçim öncesinde aldığı görevi sürdüren başbakan Naim Talu başkanlığında yeni bir hükûmet kurulması dahi düşünüldü. Ancak, A.P. buna karşı çıktı. Za-

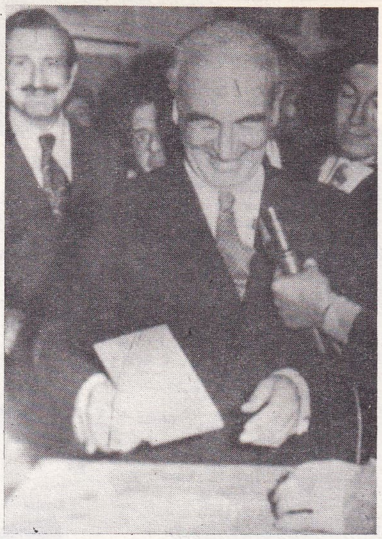

cumhurbaşkanı Fahri Korutürk genel seçimlerde (üstte); Faruk Gürler cumhurbaşkanlığı seçiminde (altta) oy kullanıyorlar

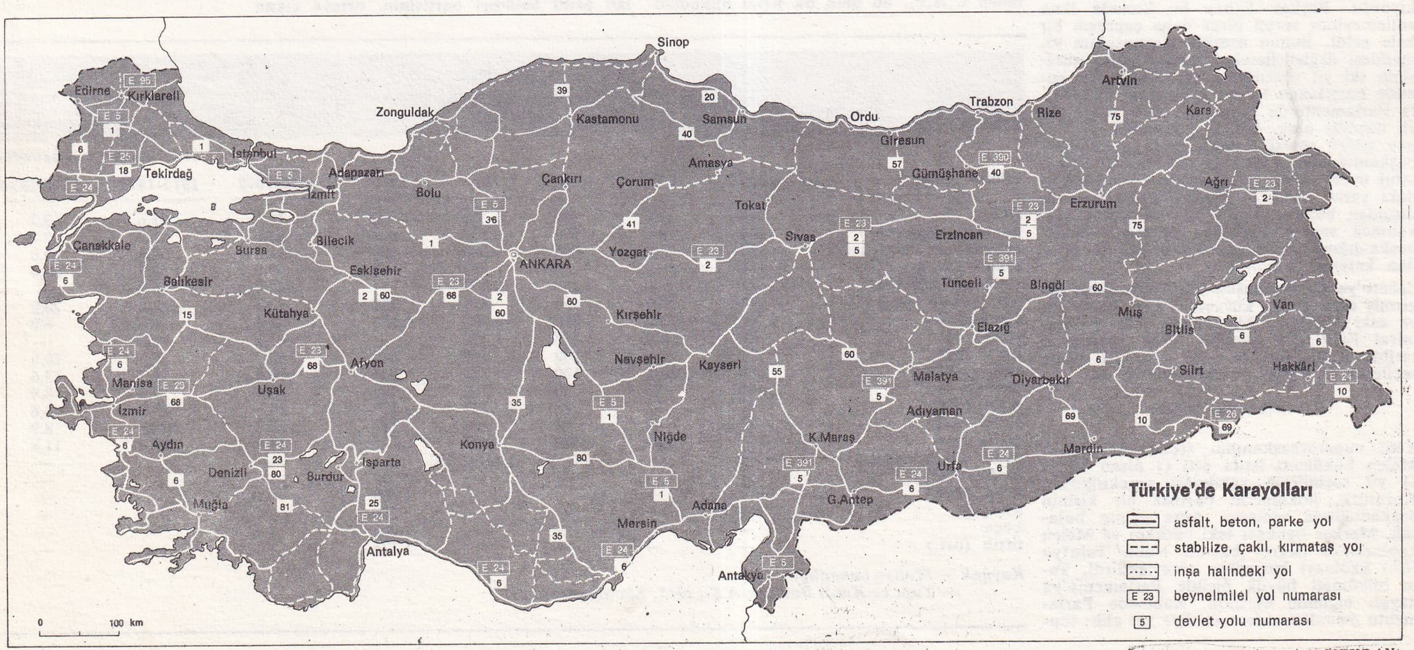

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

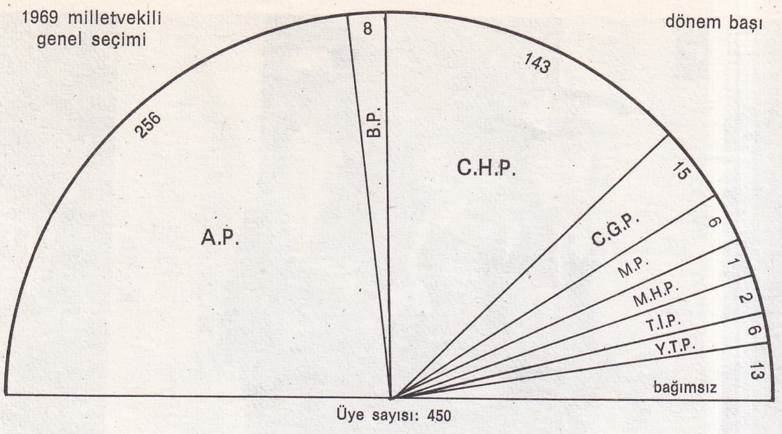

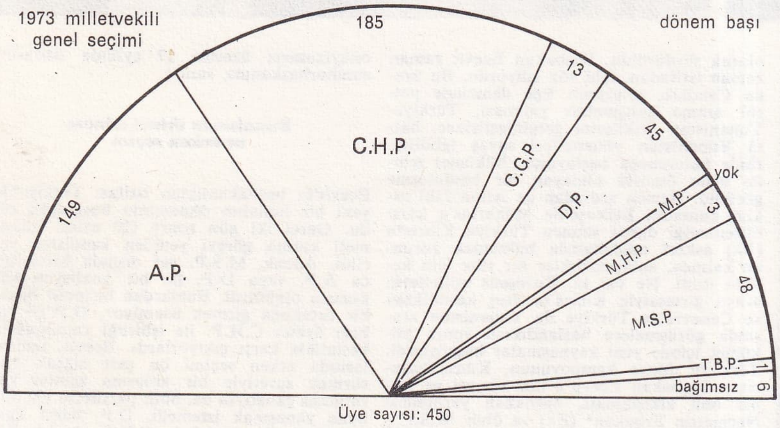

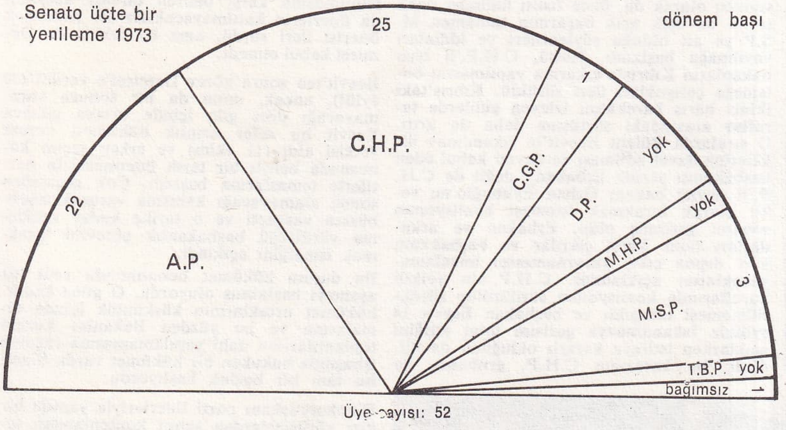

man zaman erken seçim tek çıkar yol sayıldı, fakat bu yönde de bir görüş birliği sağlanamadı. Sonunda, C.H.P. ile M.S.P. arasında ocak ortalarında başlayan görüşmeler olumlu sonuç verdi ve iki parti iktidar ortaklığının ilkelerini ayrıntılarıyla kadar inen bir protokolla belirledikten sonra Ecevit başkanlığında yeni hükûmeti kurmayı başardı (7 şubat 1974).

Kıbrıs zaferi ve prestij kavgası

Türkiye'nin siyasî yelpazesinin karşıt kenarlardaki dilimlerine yerleşmiş iki partinin iktidar ortaklığı sağlıklı bir biçimde başladı ama bu görünüş uzun sürmedi. Birinci Erim hükûmetinin işbaşına gelir gelmez aldığı haşhaş ekimini yasaklama kararının kaldırılması Ecevit hükûmetinin de ilk işi olmuştu. Ama, hemen ardından sıra bir genel af çıkarılmasına gelince beklenmedik birtakım görüş ayrılıkları belirdi. Koalisyonun M.S.P. kanadı Türk Ceza kanununun 141. ve 142. maddelerinden mahkûm olmuş kişilerin af kapsamı dışında bırakılmasını istiyor, M.S.P. yöneticilerinin C.H.P.'ye teminat vermesi karşısında ise bazı üyeler istifa tehdidinde bulunuyorlardı. Sonunda C.H.P.'nin isteğine uygun bir görüş birliğine varıldıysa da tasarının Meclis'te oylanması sırasında bazı M.S.P.'lilerin öbür partilerle işbirliği yapması sonucu ortaklık tehlikeye girdi. Bu tehlikenin bir çöküşe dönüşmesi C.H.P.'nin af yasası hakkında Anayasa mahkemesine yaptığı başvurmayla önlendi. Yüksek Mahkeme, kanunun bazı maddelerini iptal etmek suretiyle son andaki değişiklikleri geçersiz hale getirdi. Koalisyonun karşılaştığı bu ilk önemli sorunu izleyen günlerde ortaklık sürtüşmeli

A.P. ve C.G.P. genel başkanları ve yöneticileri Naim Talu ile koalisyon protokolu görüşmelerinde

A.P. genel başkanı Süleyman Demirel ve eşi genel seçimlerde oylarını kullanırlarken

C.H.P. ve M.S.P. adına iki genel başkan, Ecevit ve Erbakan, koalisyon protokolunu imzalıyorlar

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

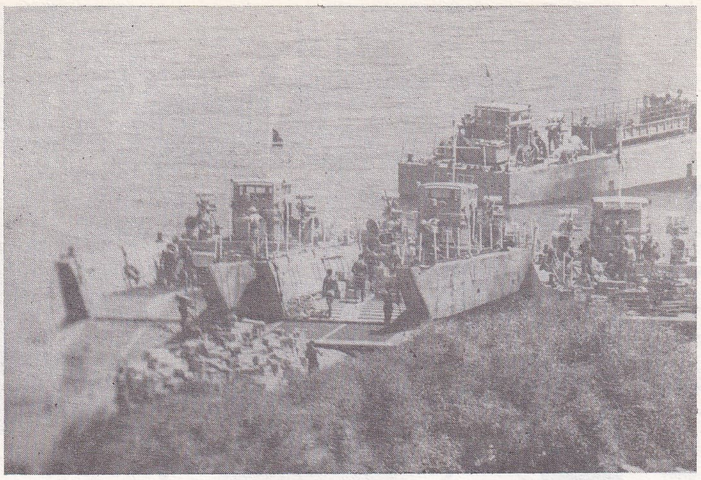

Kıbrıs barış harekâtı için çıkarma hazırlıkları yapan türk deniz kuvvetleri (üstte); Londra'da Ingiltere başbakanı Wilson ile görüşen başbakan Ecevit (sağda)

Kıbrıs başarısını Ecevit'e mal etme gayretleri, C.H.P.-M.S.P. koalisyonunun çözülmesinde etkili oldu; sağda, Ecevit hükûmetin istifasını açıklarken

olarak sürdürüldü. Başbakan Ecevit zaman zaman istifadan dahi söz ediyordu. Bu arada Çandarlı gemisinin Ege denizinde petrol arama çalışmaları yapması, Türkiye-Yunanistan ilişkilerini gerginleştirince, hattâ Yunanistan yöneticileri savaş tehditlerinde bulunmağa başlayınca, hükûmet içinde uzun ömürlü olmayan bir bütünleşme görüldü. Hemen ardından da Atina'daki askerî cuntanın Lefkoşe'de Makarios'a karşı düzenlediği darbe sonucu Türkiye Kıbrıs*a (*Ek*) askerî müdahalede bulunmak zorunda kalınca, anlaşmazlıklar bir süre için kenara itildi. Ne var ki, Birleşmiş milletlerin araya girmesiyle Kıbrıs'ta ateş kesildikten ve Cenevre'de Türkiye ile Yunanistan arasında görüşmelere başlandıktan sonra hükûmet içinde yeni kaynaşmalar başgösterdi. Türk ve dünya kamuoyunun, Kıbrıs başarısını başbakan Ecevit'e mal etmesi ve yalnız onu alkışlaması, başbakan yardımcısı Necmettin Erbakan* (*Ek*) ve öbür M.S.P.'li bakanları tedirgin etmeğe başladı. Bunun sonucu olarak da, önce fısıltı halinde, daha sonra da açık açık başarının tamamen M.S.P.'ye ait olduğu söylentileri ve iddiaları yayılmağa başlandı. Hattâ, C.H.P.'li bazı bakanların Kıbrıs'a çıkarma yapılmasını önlemeğe çalıştıkları ileri sürüldü. Kıbrıs'taki ikinci barış harekâtını izleyen günlerde taraflar arasındaki sürtüşme daha da arttı. O sıralarda Bülent Ecevit'in iskandinav ülkelerine davet edilmesi ve daveti kabul eden başbakanın yerine Erbakan'ı değil de C.H.P.'li devlet bakanı Orhan Eyüboğlu'nu vekil olarak bırakmak istemesi koalisyonun sonunu getirmiş oldu. Erbakan ve arkadaşları buna karşı çıktılar ve başbakanın yurt dışına çıkış kararnamesini imzalamayacaklarını açıkladılar. C.H.P.'nin yetkili kurullarında koalisyonun sürdürülüp sürdürülmemesi tartışıldı ve başbakan Ecevit 14 eylülde İskandinavya gezisini iptal ettiğini açıklarken istifaya kararlı olduğunu da bildirdi; bu kararının C.H.P. grubunca da onaylanması üzerine 17 eylülde istifasını cumhurbaşkanına sundu.

Bunalımda ikinci dönem ve erken seçim

Ecevit'in başbakanlıktan istifası Türkiye'de yeni bir bunalım döneminin başlangıcı oldu. Gerçi iki gün sonra (20 eylül) hükûmeti kurma görevi yeniden kendisine verildi. Ancak, M.S.P. saf dışında bırakılınca A.P. veya D.P. ile bir koalisyon söz konusu olabilirdi. Bunlardan birincisi böyle bir ortaklığa girmek istemiyor, D.P.'de ise bazı üyeler C.H.P. ile işbirliği yapılmasına kesinlikle karşı çıkıyorlardı. Ecevit, temaslarında erken seçimi ön şart olarak öne sürmek suretiyle bir anlaşma zemini yaratmağa çalıştıysa da, öbür partilerin hiç biri buna yanaşmak istemedi. D.P. lideri Ferruh Bozbeyli partisinde C.H.P. ile işbirliği yapılmasına karşı beliren direniş karşısında liderlerin katılmayacakları bir koalisyon önerisi ileri sürdü, ama bu teklifi de Demirel kabul etmedi.

Ecevit'ten sonra görev Demirel'e verildi (30 eylül), ancak, onun da bir sonuca varamayacağı dört gün içinde ortaya çıkınca Ecevit bu sefer azınlık hükûmeti kurma yetkisi aldı (11 ekim) ve erken seçim konusunda belirli bir tarih önermeksizin partilerle temaslarına başladı. Çok geçmeden sonuç alamayacağı kanısına vararak teşebbüsten vazgeçti ve o tarihe kadar vekâleten yürüttüğü başbakanlık görevini bırakmak istediğini açıkladı.

Bu durum hükûmet bunalımında yeni bir aşamayı başlatmış oluyordu. O güne kadar, hükûmet ortaklarının küskünlük içinde olmalarına ve bu yüzden Bakanlar kurulu toplantılarının dahi yapılamamasına rağmen işbaşında hukuken bir hükûmet vardı. Şimdi ise tam bir boşluk başlıyordu.

Cumhurbaşkanı parti liderleriyle yaptığı bir dizi görüşmelerden sonra kontenjandan senato üyesi Sadi Irmak*1 (*Ek*) hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Bu konuda partilerin onayını da aldı. Ancak, önceden bildirilmiş onaya rağmen partiler Irmak hükûmetine güvenoyu vermedi (29 kasım). Böylelikle Türkiye tarihinde ilk defa Parlamento'dan güvenoyu alarak yetkili duruma gelememiş bir hükûmetin kendine vekâlet etmesi gibi bir durum ortaya çıktı. Ve bu garip durum aylarca sürdü. Partiler güvenoyu vermedikleri hükûmetin pek çok icraatını onayladı, hattâ 1975'te bu hükûmetin bütçesi uygulandı.

Irmak hükûmetinin çalışmağa başladığı günlerde Türkiye içte olduğu kadar dış politika bakımından da çeşitli gailelerle karşı karşıya idi. A.B.D., Kıbrıs konusunda Türkiye'yi ödün vermeğe zorlamak için silâh ambargosu (bk. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, *Ek*) uygulamağa başlamış, Yunanistan da FİR* (*Ek*) anlaşmasına dayanarak Ege semalarını türk uçaklarına kapatmış, kı-

Ecevit başkanlığında kurulan koalisyon kabinesi ilk toplantılarından birinde (şubat 1974)

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

ta semalarını türk uçaklarına kapatmış, kıta sahanlığı (bk. SAHANLIK, *Ek*) konusunda kendine özgü bir yorumla bölgeyi denetim altına almış, Lozan antlaşmasına aykırı olmakla birlikte Onikiada'ya yığınak yapmağa başlamıştı. Bazı Avrupa devletleri de Kıbrıs sorununun bir an önce çözümlenmesi için Türkiye'ye baskı yapıyordu.

Ancak, bu durum dahi siyasî partileri biraraya getiremedi. Cumhurbaşkanı gene parti liderleriyle ayrı ve toplu görüşmeler yapmağa başladı. Bazen şikâyetlerini bildiri yayımlayarak veya radyo ve televizyonda konuşarak halka işittirmeğe çalıştı. Partilerin ne derece anlaşmazlık içinde bulunduklarını kamuoyuna gösterebilmek için ortak toplantı zabıtlarını açıkladı. Ancak, sorunun çözümüne bu da yardımcı olamadı. Bir radyo konuşmasında cumhurbaşkanının yetkilerinin çok kısıtlı olmasından yakınması ise bu konuda bir Anayasa değişikliğinin gerekli olup olmadığının basında tartışılmasının ötesinde bir sonuç vermedi.

Türkiye'nin bu dönemdeki önemli dış sorunları arasında A.B.D.'nin uyguladığı silâh ambargosu ve bu yüzden iki ülke arasındaki ikili* anlaşmaların (*Ek*) geçersiz hale gelmesi, Yunanistan'ın FİR* (*Ek*) anlaşmasına dayanarak Ege semalarını denetim altına alması ve Ege'de zengin petrol yataklarının bulunduğunun anlaşılması üzerine kıta sahanlığı konusunun tartışılması yer aldı.

Demirel başkanlığında kurulan Milliyetçi Cephe hükûmeti, meclislerden güvenoyu aldıktan sonra yaptığı ilk toplantıda (nisan 1975)

Siyasî ortamda 1974 sonuna doğru bazı gelişmeler görüldü. Cumhurbaşkanının iki büyük partiyi (A.P. ve C.H.P.) yakınlaştırma çabalarının verimsiz kalmasına rağmen özellikle bu iki parti Parlamento'ya dayalı bir hükûmet kurabilme çabalarını sürdürüyorlardı. Ancak, Demokratik parti C.H.P. ile işbirliğine giremediği için C.H.P. bakımından yol kapanmış görünüyordu. Gene aynı parti A.P.'nin liderine karşı olduğu için bu partinin de başka bir koalisyon formülü araması gerekiyordu. Zira, D.P.'lilerin oylarını kendi tarafına çekmeden çoğunluk sağlayabilmesi mümkün değildi.

Bu tıkanma noktasında yıl sonunda ortamı değiştiren unsur eski Demokrat partililerin siyasî haklarına kavuşmaları oldu. Af kanununun yürürlüğe girmesinden sonra Adalet partisi ile Demokratik partinin bu eski politikacıları kendi taraflarına çekme çabaları yoğunlaştı. Her iki taraf da bunların katılmalarının kendilerine kamuoyunda daha geniş destek sağlayacağına inanıyordu.

Demokratların kendi aralarında pazarlıkları hayli uzun sürdü. Aralarında D.P.'nin desteklenmesine taraftar olanlar vardı ama çoğunluk A.P.'ye ilgi gösteriyordu. Eski cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın D.P.'yi açıktan açığa desteklemesi çoğunluğun eğilimini değiştiremedi. Demokrat partili politikacılar Ankara ve İstanbul'da düzenlenen törenlerle toplu halde A.P.'ye girdiler (1975). Celâl Bayar bunlar arasında yer almadı ve ayrıca siyasî haklarını kazanması sonucu senato tabiî üyesi olarak Parlamento'ya katılma çağrısını da reddetti.

Eski demokratlarla pazarlığın sürdürüldüğü günlerde A.P. yöneticileri bir yandan da M.S.P., C.G.P. ve M.H.P.'lilerin yanı sıra Demokratik partiden bazı üyelerle sıkı temas halinde bulunuyorlardı. Bu üyeler, partinin C.H.P. ile işbirliğini kabul ettiği günlerde 11 kişilik bir topluluk halinde istifa ettiler. Bu istifalar siyasî partiler arasındaki güç dengesini değiştirdi. Öte yandan kendi aralarında «Milliyetçi cephe» adıyla bir işbirliği topluluğu oluşturan dört parti (A. P., C.G.P., M.H.P., M.S.P.) Parlamento'daki tarafsızların oyunu da sağlayabileceğini hesaplayarak hükûmeti kurmağa istekli olduğunu açıkladı. Milliyetçi Cephe'yi oluşturan partiler, aralarında bir de protokol imzalamışlardı. Ancak, cumhurbaşkanı daha önceki sonuçsuz denemeleri tekrarlamamak için Sadi Irmak başkanlığında, bütün partilerce desteklenecek bir millî koalisyonun daha yararlı olabileceğini düşünerek bu girişimin yapılmasını istedi. Aynı zamanda radyo ve televizyonda yaptığı bir konuşmayla siyasî partileri mütarekeye çağırdı.

Cumhurbaşkanının mütareke çağrısının önemli nedenlerinden biri de 1974 öğrenim yılı başlarında başlayan gençlik çatışmalarının giderek üniversite ve yüksekokullarda öğrenimi imkânsız hale getirmesiydi. Hemen her gün çeşitli öğretim kurumlarında olaylar çıkıyor, ölenler, yaralananlar oluyordu. Olaylar 1968 başlangıcına göre boyut, kapsam ve kadro değiştirmiş görünüyordu. Bu defa çatışmaların faal cephesini «komando» denilen gruplarla bunları ve daha geniş bir tabanı bünyesinde toplayan Ülkü* Ocakları (*Ek*) mensupları oluşturuyordu. Bunlar öğretim kurumlarını basıyor, ders yapılmasını engelliyor, aynı şekilde işyerlerine karşı da baskınlar düzenleyerek buralardaki sol eğilimli işçileri sindirmeğe çalışıyorlardı. 1975 başlarında yükseköğrenim kurumlarının bulunduğu yerler hemen her gün küçük meydan savaşlarının yapıldığı bir muharebe meydanı görünümündeydi ve olaylar liselere doğru yayılmağa başlamıştı.

Milliyetçi Cephe hükûmeti

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün, gençler arasındaki çatışmaları da önlemeyi amaçlayan mütareke çağrısı bir sonuç vermedi. Millî koalisyon için temaslar yapan Sadi Irmak*a (*Ek*) A.P. olumsuz cevap verdi. Bu, bütün partilerin bir hükûmette biraraya gelmelerinin suya düşmesi demekti. Bunun üzerine Irmak istifasını cumhurbaşkanına sundu ve bunu izleyen günlerde cumhurbaşkanı parti liderleriyle yeniden görüşmelere başladı. Bu görüşmeler sürerken, Milliyetçi Cephe partileri aralarında, işbirliği protokolundan sonra bir de seçim ittifakı imzaladıklarını açıkladılar. Bunun üzerine cumhurbaşkanı da Irmak'ın istifasını yürürlüğe koyarak Süleyman Demirel'i yeni hükûmeti kurmakla görevlendirdi (1 nisan 1975). Milliyetçi Cephe hükûmeti kısa sürede kuruluşunu tamamlayarak Meclis'ten güvenoyu aldı (12 nisan 1975). Bu hükûmette M.S.P. genel başkanı Necmettin Erbakan, C.G.P. genel başkanı Turhan Feyzioğlu ve M.H.P. genel başkanı Alparslan Türkeş başbakan yardımcılıklarına getirilmiş, ayrıca bu partilerden birer devlet bakanı alınmış, hükûmet üyelikleri de güç

T.İ.P.'in kapatılmasıyla sonuçlanan dava için Anayasa mahkemesine götürülen Behice Boran (solda);
Ankara'da M.H.P. başkanı Alparslan Türkeş'i selâmlayan komandolar (sağda)

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

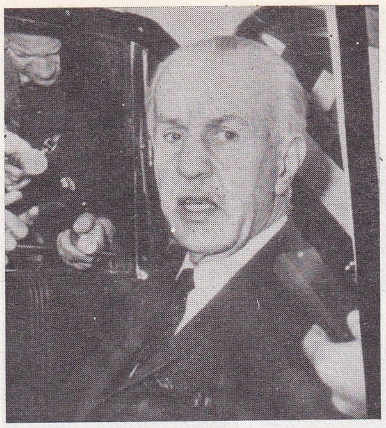

1972'de göreve çağrılan Suat Hayri Ürgüplü'nün kabine listesini Çankaya onaylamadı

Prof. Sadi Irmak görev aldı, hükûmetini kurdu, ama güvenoyu alamayınca çekildi

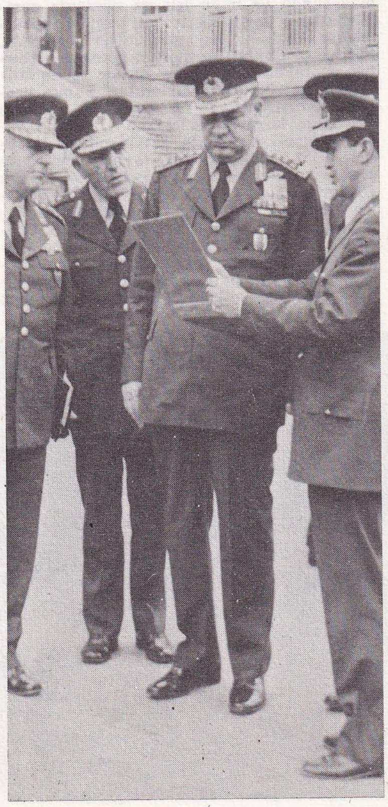

Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığı seçimine katılmak üzere ayrılması üzerine, genelkurmay başkanlığına Org. Semih Sancar getirildi

oranlarına göre partilere dağıtılmıştı.

Milliyetçi Cephe hükûmetinin çalışmağa başlamasından sonra Türkiye'de kamplaşmanın hızlandığı görüldü. Gençlik olayları hızla yaygınlaştı. Bu olaylarda komandoların rolünün daha belirgin biçimde ortaya çıkması üzerine başlayan tartışmalarda M.H.P. liderinin bunları savunarak devletin güvenlik kuvvetlerine yardımcı olduklarını söylemesi saldırıların artmasına yol açtı. Bölünme çeşitli kurumlara doğru genişleme eğilimi kazandı. C.H.P.'nin erken seçim önerisinin Meclis'te reddedilmesiyle de seçim yoluyla yeni bir ortam yaratma ihtimali ortadan kalkmış oldu.

Tartışmalar vakit vakit çekişmeye dönüşerek 1975 yılı boyunca sürdü. Bu arada, A.B.D. tarafından konan silâh ambargosunun, son görüşme tarihi olarak belirlenen temmuz 1975'te de kalkmaması üzerine bu ülkenin Türkiye'de üs ve tesislerine elkondu (26 temmuz). Bu tedbir bir ölçüde etkili oldu ve ambargo ekimde şartlı olarak kaldırıldı ve öncelikle Türkiye'nin bedelini daha önce ödediği silâhların gönderilmesine başlandı. Daha sonra da üsler konusunda A.B.D. ile yeni görüşmelere girişildi (ocak 1976). Bunu mart 1976'da iki ülke arasında yeni bir işbirliği anlaşmasının imzalanması izledi.

ASKERÎ TARİH

Silâhlı* kuvvetlerin (*Ek*) mevcudunda önemli bir değişiklik olmamakla birlikte Kıbrıs* barış harekâtından (*Ek*) sonra karşılaşılan olaylar yüzünden araç ve gereç bakımından öz kaynaklarına sahip olması yolunda çalışmalara başlandı. Bu amaçla daha önce hazırlanan RE-MO planının gerçekleştirilmesi için yaklaşık 24 milyar lira harcanması öngörüldü. Bu planın bir an önce uygulamaya konulmasını gerektiren başlıca sebep A.B.D.'nin Türkiye'ye uyguladığı silâh ambargosu oldu. Türkiye buna iki ülke arasında ikili* anlaşmalara (*Ek*) dayalı üslere elkoymakla karşılık verdiyse de yeterli sonuç alamayınca ordunun ihtiyacını başka kaynaklardan karşılama yollarını aramak zorunda kaldı. O arada Yunanistan'ın girіştiği silâhlanma çabaları da Türkiye'yi etkiledi.

Kara kuvvetleri

Silâhlı kuvetlerin bu en büyük bölümündeki başlıca yenilik 1975'te Ege bölgesinde Ege ordusu adıyla 4. ordunun kurulması oldu. Bu ordu, bölgenin özelliklerinin gerektiği özel eğitimli birliklerden oluşturuldu ve ihtiyaca uygun silâhlarla donatıldı.

Kara kuvvetlerinin çeşitli birlikleri M-8 zırhlı araçlarla, yeni Howutzer obüsler, S-11 ve kobra tipi tanksavar güdümlü füzelerle güçlendirildi ve helikopter mevcudu 154'e çıkarıldı.

Halkın Silâhlı kuvvetlere yaptığı yardımları etkin biçimde kullanmak amacıyla kurulan Kara Kuvvetlerini Güçlendirme vakfının para varlığı 1976'da 130 milyon liraya ulaştı ve vakıf tarafından 1975'te kurulan, 10 milyon lira sermayeli askerî elektronik cihaz şirketi ASELSAN'ın 1977-1980 arasında 5 000 adet sırt tipi, 5 000 adet de araç tipi haberleşme cihazı üreteceği açıklandı.

Deniz kuvvetleri

Deniz kuvvetlerinin çıkarma araçları hızla arttırılarak bir çıkarma harekâtı için yeterli hale getirildi ve bunun sonuçları 1974 Kıbrıs* barış harekâtı (*Ek*) sırasında görüldü. Donanmaya 20 yardımcı ve 11 lojistik destek gemisiyle S2E tipi 16 uçaktan oluşan bir deniz hava kuvveti eklendi.

Hava kuvvetleri

Kuvvetin güçlendirilmesi ve eskiyen modellerin değiştirilmesi amacıyla yeni olarak F-4E Fantom, F-104G, F-100D, F-104S tipi avcı bombardıman uçakları ile Transall, C-75, Viscount ve İslander tipi nakliye uçakları alındı. Ayrıca yetersiz olan helikopter filosu Bell UH-1D, UH-19D ve AB-204B tipi helikopterlerle takviye edildi. Eğitim uçaklarının sayısı, çeşitli tiplerde olmak üzere 120'ye yaklaştı. Hava savunmasında kullanılan füze taburlarının sayısı arttırıldı. Hava* Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı (*Ek*) tarafından kurulması tasarlanan Türkiye* Uçak Sanayii A.Ş. (*Ek*) kuruldu ve 1975'te bu konuda yabancı firmalarla bazı temaslar yapıldıysa da daha sonra uygulamanın bir süre ertelenmesine karar verildi.

Jandarma kuvvetleri

Kuvvetin görev etkinliğini arttırmak amacıyla keşif uçakları, helikopterler, çeşitli motorlu araçlar ve haberleşme araçları alındı.

KURUMLAR

Yürütme gücü

Yürütme gücünün kullanılmasında bazı gecikmeleri ve bunun sebep olabileceği aksaklıkları gidermek amacıyla 1971'de Anayasa'da değişiklik yapılırken hükûmete yeni yetkiler tanındı. Hükûmet de bu yetkiye dayanarak gerekli gördüğü hallerde kanun hükmünde kararname* (*Ek*) çıkarmağa başladı. Bu kararnameler daha sonra Parlamento'dan geçirilerek kanunlaştırıldı. Böyle bir ihtiyaç daha önce de söz konusu olmuş, ancak, o tarihteki hükûmetler bu amaçla Anayasa'yı değiştirmeyi göze alamamıştı.

Anayasa

1961 Anayasası, çeşitli tarihlerde altı kere değiştirildi. Bu değişiklikler sonucu 39 madde tamamen, 5 madde kısmen değişti, geçici maddelerin sayısı da 22'ye çıktı.

İlk değişiklik 6 kasım 1969'da 1188 sayılı kanunla 68. ve geçici 11. maddelerin değiştirilmesiyle yapıldı. Bununla eski Demokrat partililere siyasî hakların geri verilmesi öngörülüyordu; ancak, Anayasa mahkemesi kanunu şekil yönünden iptal etti. Fakat aynı değişiklik 16 nisan 1974'te 1801 sayılı kanunla gerçekleşti.

Cumhuriyet senatosu üyeliği süresine ilişkin bir değişiklik de (md. 73) 17 nisan 1970'te 1254 sayılı kanunla getirildi. Buna göre, Cumhuriyet senatosu üyeliği yine 6 yıl olarak kalmakla birlikte, yenileme seçimlerinin, Millet meclisi genel seçimleriyle aynı yıla rastlarsa iki seçimin birlikte, rastlamazsa genel seçimlerden sonraki ikinci yılda yapılması esası kondu. 17 nisan 1970'te 1255 sayılı kanunla, «orman suçları için genel af çıkarılamaz» hükmü 131. maddeden çıkarıldı ve orman suçları da af kapsamına alındı. Anayasa*da (*Ek*) en geniş değişiklikler 12 Mart muhtırası izleyen dönemde 20 eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı kanunla yapıldı. Kanun, temel hak ve hürriyetlerin «insan hak ve hürriyetlerini veya Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak, nitelikleri Anayasa'da belirtilen cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile» kullanılamayacağını ve adı geçen sebeplerle sınırlanabileceğini kabul ediyordu (md. 11). Yine 1488 sayılı kanunla, özel hayatın gizliliğiyle ilgili 15. madde, «kamu düzeninin gerektirdiği haller» yerine «millî güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan haller» şeklinde değiştirildi. Aynı kanunla vicdan ve din hürriyeti (md. 19), basın hürriyeti (md. 22), basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı (md. 26), dernek kurma hakkı (md. 29) konularına ilişkin maddeler değiştirilerek, bu hak ve hürriyetler «millî güvenlik, cumhuriyetin bütünlüğünün korunması» sebepleriyle sınırlandırıldı. 22. maddedeki «gazete ve dergilerin hâkim kararıyla toplatılabileceği» hükmüne, «gerekli hallerde kanunun yetkili kıldığı merciin toplatma kararı alabileceği» ibaresi eklendi. 46. maddedeki sendika kurma hakkı tüm çalışanları kapsarken, 1488

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

sayılı kanunla yalnızca işçiler için öngörüldü ve bu hakkın «millî güvenliğin, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması amacıyla» sınırlandırılabileceği kabul edildi. Memurların siyasî partilere girememesiyle ilgili 119. maddeye, sendikalara üye olamayacakları da kesin hüküm olarak eklendi. Üniversitelerin özerkliği ile ilgili 120. madde şekil olarak özerkliği kabul etmekle birlikte yapılan değişikliklerle özerklik şartlara bağlandı. Üniversite yönetimine, daha sonra T.B.M.M.'nin onamasına sunmak üzere, gerektiğinde Bakanlar kurulunun elkoyması; üniversite içinde suç ve suçluların kovuşturulabileceği; öğretim üye ve yardımcılarının Bakanlar kurulu kararıyla görevden alınabileceği hükümleri getirildi. Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının siyasî partilere üye olabilmesi yasaklandı.

T.R.T.*nin (*Ek*) «özerk» yerine «tarafsız» kamu tüzel kişiliği olması, haber ve programların seçiminde yine millî güvenlik v.d. ilkelerine uyulması kabul edildi (md. 121).

Anayasa mahkemesinin üye seçimiyle ilgili 145. maddede üniversitelerin aday gösterme yetkisi kaldırıldı. Mahkemenin görev ve yetkileriyle ilgili 147. maddeye, kanunların Anayasa'ya uygunluğunu esas yönünden değil, şekil şartları yönünden inceleyebileceği hükmü ile iptal kararlarının 6 ay yerine en geç 1 yılda yürürlüğe girmesi esası kabul edildi (md. 152); siyasal partilerin iptal davası açma hakkı için T.B.M.M.'de temsilcisi bulunmak yerine grubu bulunması esası (md. 149); 15 mart 1973'te 1699 sayılı kanunla siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davaların dosya üzerinde incelenmemesi (md. 148) ve hangi hallerde kapatılabileceği (md. 57) hükümleri eklendi. Danıştay*la (*Ek*) ilgili değişiklikler yine 1488 sayılı kanunla getirildi. Danıştay başkanının ve başkan sözcüsünün seçilmesi işlemi Anayasa mahkemesinden alınarak Danıştay'ın kendisine ve Bakanlar kuruluna verildi (md. 140). Asker kişilerle ilgili idarî eylem ve işlemlerin yargı denetimi de Askerî Yüksek* İdare mahkemesine (*Ek*) bırakıldı. Danıştay'ın görev ve yetki alanı 114. maddeye yapılan ekle kısıtlandı. Buna göre «yargı yetkisi yürütmeyi sınırlayacak tarzda kullanılamaz ve idarî eylem ve işlemin niteliğine yargı karar veremez». Kamulaştırma (md. 38) işleminde, çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi için daha önce 10 yıl olan taksit süresi 20 yıl, kıyıların korunması ve turizm amacıyla, daha önce uygulanmayan taksit işlemi 10 yıl olarak değiştirildi. Ödenecek karşılık, gerçek değer yerine vergi değeri olarak saptandı. Millî savunma hak ve ödevi yerine, vatan hizmeti terimi konarak, bunun kamu hizmetlerinde veya silâhlı kuvvetlerde gerçekleştirilebilmesi (md. 60) esası benimsendi. Vergi ödeviyle ilgili 61. maddeye bir fıkra eklenerek, Bakanlar kurulu, vergi nispet ve hadlerinde, muafiyetlerde değişiklik yapmağa yetkili kılındı (md. 61). Sıkıyönetim ilânı için gerekli şartlar (md. 124) genişletilerek, bir aylık sıkıyönetim süresi iki aya çıkarıldı. 1488 sayılı kanunun öngördüğü bütün bu değişiklikler yürütmeyi güçlendirmek, çözümü bulunamayan sorunları kanunî yolla baskı altına alabilmek amacıyla yapıldı.

30 haziran 1971 tarih ve 1421 sayılı kanunla Meclis'te grup kuran siyasî partilere devletçe yardım yapılması (md. 56) kabul edildi. T.B.M.M. üyelerinin ödenek ve yolluklarıyla ilgili 82. madde de aynı kanunla değiştirildi. 15 mart 1973 tarih ve 1699 sayılı kanun, kişi güvenliğiyle ilgili 30. maddede, tutukluların 24 saat içinde mahkeme önüne çıkarılma süresini 48 saate, toplu veya Devlet* Güvenlik mahkemelerini (*Ek*) ilgilendiren suçlarda ise 15 güne çıkardı.

Aynı kanunla Devlet Güvenlik mahkemelerinin kuruluşuna ilişkin 136. maddeye altı madde eklendi.

İdarî kuruluş

İdarî kuruluşta herhangi bir değişiklik yapılmamakla birlikte idare bölümleri arasında yer alan bucaklardan il merkezlerine bağlı olanların kaldırılmasına ve buraların merkeze bağlı semtler haline getirilmesine başlandı. Merkezî idarenin taşra örgütü üzerinde yapılan araştırma çalışmaları sonunda hazırlanan rapordaki tavsiyeye uyularak 1 nisan 1973 - 1 nisan 1975 arasında bütün illerde merkez ilçeleri kurulmasını amaçlayan bir kanun tasarısı hazırlandı ve daha sonra bunun uygulanmasına başlandı. Doğrudan doğruya il merkezine bağlı bucak, köy ve beldelerden oluşan merkez ilçelerde valilerin aynı zamanda kaymakam görevi yapmak zorunda kaldıkları, bunun da asıl görevleri olan planlama, koordine etme ve denetleme gibi işlerini aksattığı düşüncesiyle bu yola gidildi.

Adlî kuruluş

Yargı gücüne Askerî Yüksek* İdare mahkemesi (*Ek*), Devlet* Güvenlik mahkemesi (*Ek*) gibi yeni birimler eklendi; ayrıca savcıların özlük işleriyle ilgili işlemleri yürütmek üzere Yüksek* Savcılar kurulu (*Ek*) kuruldu.

Askerî yargıyla ilgili birimlerden Yüksek İdare mahkemesinin kurulmasına, bazı hallerde emekliye ayrılan askerlerin Danıştay'a başvurarak tekrar askerî hizmete dönmek istemeleri ve bunların çoğu zaman rütbe ve hizmet hakkı kazanmaları sebep oldu.

Devlet Güvenlik mahkemeleri ise, 12 Mart muhtırasından sonraki dönemde çalışmağa başlayan sıkıyönetim mahkemelerinin, sıkıyönetim sonrasında ellerindeki işleri devredebilecekleri bir merci yaratmak ve aynı türden olayları askerî yargı niteliğindeki bu mahkemelere havale etmek amacıyla kuruldu.

Eğitim kuruluşları

Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının ihtiyacı karşılayamaması karşısında açıkta kalan öğrenciler için bir imkân yaratmak amacıyla 1974'te mektupla yükseköğretim* (*Ek*) denemesi yapıldı. Ancak, olumlu bir sonuç alınamadı. Ertesi yıl aynı amaçla Yaygın Yükseköğretim* Kurumu Genel müdürlüğü kurularak televizyondan yararlanma yoluna gidildi. Bu ikinci denemede de imkânların kısıtlı olduğu ve bundan pek az öğrencinin yararlanabileceği uygulama başladıktan sonra görüldü.

Ortaöğretimde sınıf geçme yönetmeliği 1976'da yeniden değiştirilerek öğrencilere yeni bazı haklar tanındı.

Gene ortaöğretim* (*Ek*) kademesindeki sanat okulları, imam-hatip okulları programlarında değişiklikler yapılarak bunların hepsi meslek liseleri haline getirildi.

Cumhuriyet'in 50. yılında açılmasına karar verilenlerle birlikte Türkiye'de üniversite* (*Ek*) sayısının 18'e yükseltilmesi öngörüldü.

HABERLEŞME

● *Gazeteler*. İlk olarak 1923'te Ahmet Emin Yalman tarafından yayımlanmağa başlayan *Vatan** (*Ek*) gazetesi, 1925 yılında kapatıldı. 1940'ta tekrar çıkan gazetenin 1961'de *Hür Vatan*, 1962'de *Vatan* adıyla yayımına devam edildi; 1975'te Numan Esin tarafından satın alınarak yeni bir atılıma girişildi. *Hürriyet* gazetesi eski sahiplerinden Haldun Simavi'nin kurduğu *Günaydın** (*Ek*) gazetesi (1968) Türkiye'de vitrin gazeteciliğinin öncülerindendi. Daha önceleri haftalık dergi şeklinde çıkan *Ortam*, 1971'de Kemal Bisalman tarafından *Yeni Ortam* adıyla günlük siyasî gazete şeklinde yayımlandı. Ciddî haber ve yorum gazetesi olma çabasındaydı. 1976 yılında *Bayrak* gazetesine devredildi. Türk Haberler ajansı genel müdürü Kadri Kayabal'ın çıkardığı *Ekonomi Politika* gazetesi, 1975'te Ercan Arıklı tarafından *Politika* adıyla yayımlanmağa başladı; gazetenin yazı işlerini T.R.T.'den ayrılan İsmail Cem İpekçi* (*Ek*) yönetti. Özellikle 1960'tan sonra gazete ve dergi sayısında büyük bir artış görüldü. 1971'de sıkıyönetim etkisiyle duraklayan bu artış 1974'ten sonra devam etti. 1923'te yalnızca Ankara ve İstanbul illerinde 30'un üstünde gazete ve dergi çıkarken, bu sayı 1972'de 1 078 gazete, 1 301 dergi olmak üzere, toplam 2 379'a ulaştı. Basın İlân kurumundan resmî ilân alan gazeteler, 1973'te 276, dergiler 184; 1975'te gazeteler 300, dergiler 177 idi.

● *Radyo ve televizyon*. Yurt içine yayın yapan radyoların toplam gücü 1938'de 140 kW iken 1974'te 3 815 kW'a çıkarıldı. Bunun 3 800 kW'ı bölge radyoları (Ankara 1 200 kW, İstanbul 1 200 kW, İzmir 100 kW, Erzurum 100 kW, Çukurova 300 kW, Diyarbakır 300 kW, Antalya 600 kW), 9 kW'ı il radyoları (Gaziantep 2 kW, Kars 2 kW, Van 2 kW, Trabzon 2 kW, Hakkâri 1 kW), 6,25 kW'ı ise Ankara II. ve III., İstanbul II., İzmir II. programlarıydı. 1974'te 1 000 km²'ye düşen radyo istasyonlarının gücü 4,9 kW idi. Yayın gücünün artışına paralel olarak radyo alıcılarının sayısı 1974'te şehirlerde 2 milyon 612 992, köylerde 1 milyon 459 347 ve toplam 4 milyon 072 339'a ulaştı.

Televizyon yayınlarının bütün ülkeyi kapsaması için 1971'de başlanan ve 1978'e kadar kurulması öngörülen verici istasyonların çoğu, bu tarihten önce hizmete girdi: İstanbul (1971-1976), İzmir (1971-1976), Bursa (1972-1975), Trabzon (1972-1975), Erzurum (1972-1975), Kars (1972-1975), Van (1972-1975), Adapazarı (1973-1975), Zonguldak 1973-1975), Giresun-Ordu (1973-1975), Konya (1973-1975), Antalya (1973-1975), Aydın-Muğla (1973-1975), Denizli (1973-1975), Kayseri (1973-1975), Çanakkale (1973-1975), Ankara (1973-1975), Isparta-Burdur (1974-1976), Afyon (1974-1976), Ağrı (1974-1976), Amasya-Çorum-Tokat (1974-1976), Elazığ-Malatya (1974-1976), Bitlis-Muş-Siirt (1974-1976), Silifke (1974-1976), Sıvas (1974-1976), Kırşehir-Nevşehir-Yozgat (1974-1976).

1971'de Ankara-Eskişehir-Bursa-İstanbul ve Ankara-Bursa-İzmir, 1972'de Sofya-Edirne-İstanbul radyolink hatları kuruldu. Bu hatlara daha sonra İzmit-Zonguldak-Amasra, Uzunköprü-Gelibolu-Çanakkale, Ankara-Konya-Silifke - Adana - Gaziantep - Diyarbakır - Batman - Van şebekesi eklendi. 1976-1977 dönemi sonuna kadar Ankara-Konya-Antalya-Muğla-İzmir, Ankara-Yozgat-Sıvas-Erzincan-Erzurum ve Ankara-Çankırı-Amasya-Samsun, Samsun-Ordu-Trabzon-Rize-Pazar bağlantılarının sağlanması öngörüldü. Bu projeye göre, etrafı yüksek dağlarla çevrili olduğu için özel bir yansıtıcı isteyen Hakkâri ilinden başka Türkiye'nin tümü merkez yayınlarını izlemek olanağını bulacaktı.

1972-1973 döneminde Eurovision ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle, günlük haber malzemesi çoğaltıldı.

Verici istasyonların ve yayın alanlarının gelişmesinin yanı sıra televizyon alıcılarının sayısı da 1974'te, kentlerde 357 211, köylerde 21 050 ve toplam 378 261'e ulaştı.

● *Haber ajansları*. — Anadolu ajansı 1968'de Gölbaşı'nda kurulan radyotyp haber verici istasyonuyla Türkiye ile ilgili haberleri fransızca olarak yurt dışına duyurmağa başladı. 1969'da telefoto ve foto servisleri açıldı. Ajansın 600'den fazla muhabiri, Atina, Beyrut ve Paris'te özel muhabirleri, Bonn ve Lefkoşe'de anlaşmalı muhabirleri vardır. İç ve dış kaynaklardan günde 150 000 kelimelik haber alır ve 50 000 kelimelik haber ulaştırır. Dış ülkelere günde 1 700 kelimesi türkçe, 2 000 kelimesi fransızca haber iletir. Haftada 2 gün çıkan aktüalite bültenini 200 gazeteye satar. Önemli bir kısmı devlet tarafından sağlanan 9 milyon TL.lık bütçesi vardır.

— Haber* ajansı (Hürriyet) [*Ek*] 1975 yılında yeni bir statüye bağlanarak *Hürriyet* gazetesinin özel ajansı (Hürriyet Haber ajansı) adını aldı. Ajans, Reuter ve The Associated Press ajansları Visnews aktüel televizyon şirketi ile karşılıklı anlaşmalar yaptı. Merkezinde bir televizyon servisi bulunan ajans, *Bünte, Paris-Match, Quick, Tempo, Cente* dergilerinin Türkiye mümessilidir. Yurt içinde İstanbul merkezi dışında, Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Diyarbakır, Bursa, Eskişehir, Antalya ve Kayseri'de; yurt dışında New York, Londra, Münih, Atina ve Beyrut'ta büroları vardır; 600'ü aşkın muhabirin çalıştığı ajansın telefoto, 9 teleks servisi ve filim arşivi bulunur.

— Türk Haberler* ajansı (*Ek*) 1969'da İstanbul gazetelerinin katılmasıyla anonim şirket haline geldi. Aynı yıl UPI (United

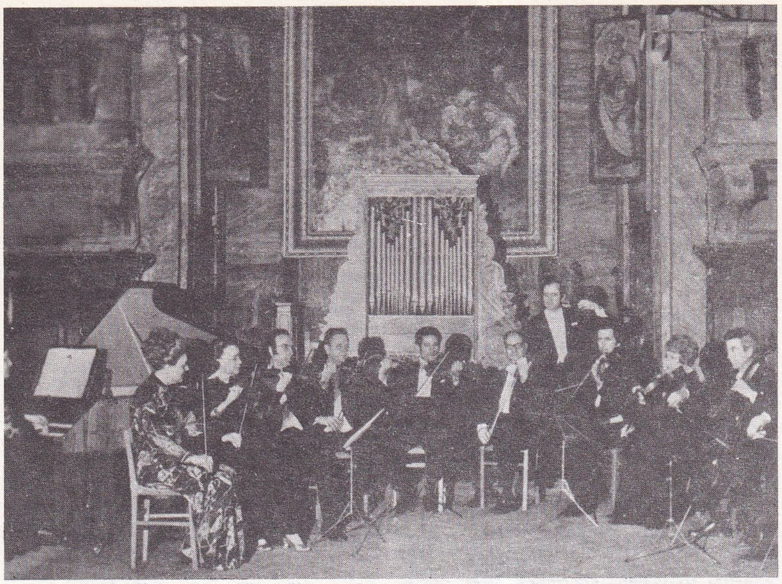

İstanbul festivalinde «I Musici» topluluğunun bir konseri

Press International) ile anlaşma yaparak telefoto şebekesini kurdu. 1972'de Reuter ajansı malî servisinin temsilciliğini üzerine aldı. 1973'te televizyon ve reklam servisleri kuruldu. Frankfurt, CBS (Canadian Broadcasting System) ve UPI'nin Independent televizyonu, daha sonra TRT ile anlaşmalar yaptı. Merkezde 200'ü aşkın, bütün Türkiye'de 400'e yakın muhabiri olan ajansın, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Samsun, Diyarbakır, Eskişehir, Edirne, Trabzon, Erzurum, Antalya, Kayseri, Konya ve Kıbrıs'ta büroları vardır.

— İktisat ve Ticaret Haberler ajansı (İKA) faaliyetini ingilizce bültenler yayımlayarak sürdürdü.

— Ankara ajansı (ANKA), 1972'de gazeteci-yazar Altan Öymen tarafından kuruldu. Merkezi Ankara'da olan ajansın İstanbul'da bürosu vardır. 1976'da Türkiye'deki toplam gazete tirajının yüzde 80'ini oluşturan önemli gazetelere ve Türkiye Radyo Televizyon kurumuna (TRT) haber servisi yapıyordu. Merkezi Köln'de bulunan WDR (West Deutscher Rundfunk) Batı alman radyosu, merkezi Hamburg'da bulunan DPA (Deutsche Presse Agentur) alman basın ajansı ve merkezi Stockholm'de bulunan SR (Sviriges Radio-TV) isveç radyo TV kurumu ile Türkiye muhabirliği için anlaşmalar yaptı. DPA haberlerinin Türkiye yayın hakkı ANKA'ya aittir. Temel haber, dış haberler, ekonomik servis ve ANKA yayınları olmak üzere dört bölüm halinde çalışır. ANKA yayınları aktüel olaylarla ilgili kitaplar çıkartır.

● *Posta, telgraf, telefon.* Haberleşme sistemindeki yeniliklerin hızla benimsenmesiyle, bu alanda büyük gelişmeler kaydedildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 2 500 km olan posta karayolu, 1972'de 61 955 km, 1974'te 63 076 km oldu. Buna bağlı olarak yurt içi mektup, gazete ve basılı kâğıt, taahhütlü posta maddeleri v.d. posta trafiği, 1923'te 35 milyon iken, 1972'de 443 milyona, 1974'te 504 milyona çıktı. Aynı şekilde yurt dışına giden mektup sayısı 1923'te 1,5 milyon iken, 1972'de 55 milyon 198 000, 1974'te 73 milyon 396 000 oldu. Koli işlemlerinde de gerek nicelik, gerek yurt dışında bağlantı kurulan ülkelerin sayısı bakımından aynı artış görüldü. 1923'te 269 000 olan yurt içi koli sayısı, 1972'de 2 milyon 265 000'e, 1974'te 2 milyon 268 000'e ulaştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yalnızca 17 ülke ile kurulan koli bağlantısı, hemen bütün dünya ülkeleriyle sağlandı.

Yurt içi ve yurt dışı telgraf trafiği, sırasıyla 1923'te 4 milyon 500 000 ve 159 000, 1972'de 9 milyon 500 000 ve 549 000, 1974'te 11 milyon ve 596 000 oldu. Yurt dışında 240 merkezle telgraf bağlantısı kuruldu.

1960'ta 89 abonesi olan teleks sisteminin abone sayısı 1972'de 1 150'ye ulaştı ve 154 yabancı ülke ile ilişkiye geçildi.

Manüel ve otomatik santrallarla gerçekleştirilen şehir içi telefon görüşmeleri 1923'te 2 milyon iken, 1972'de 562 milyon, 1974'te 691 milyon oldu. Manüel ve yarı-otomatik telefonlarla gerçekleştirilen şehirlerarası ve uluslararası görüşmeler ise, sırasıyla 1974'te 47 milyon 911 000 adet ve 3 milyon 175 000 dakika idi. 1973'teki 8 450 abonelik, 19 136 kapasiteli 13 manüel santrala karşılık, 1972'de 473 462 abonelik, 516 622 kapasiteli, 86'sı otomatik 1 656 santral mevcuttu.

İthal edilen telefon santrallarının ve makinelerinin yapım ve montajı için 1968'de, sermayesinin yüzde 51'i Kanada Northern Electric şirketinin, yüzde 49'u PTT'nin olan Northern Electric Telekomünikasyon A.Ş. kuruldu.

1973 yılında 4 000 abone kapasiteli otomatik teleks santralı ve 04 teleks ve fono telgraf servisleri, 1975'te 09 otomatik Ankara - İstanbul - İzmir - Bursa - Eskişehir - Adapazarı - İzmit - Çorlu - Lüleburgaz telefon bağlantısı hizmete girdi. İlk olarak 1970 yılında faaliyete geçen posta çekleri büyük ilgi ile karşılandı. 1970'te 34 000 TL.lık 139 hesap no'lu servis, 1972'de 15 milyon TL.lık 7 365 aboneli bir kuruluş haline geldi. Aynı yıl yolculuk posta çekleri ve 1972'de turistler için uygulanmasına başlanan ödeme kartı hizmetleri gerçekleştirildi.

MÜZİK

Çoksesli türk sanat müziği alanındaki aşamaların en önemlisi İstanbul ve İzmir'de kurulan Devlet konservatuvarlarının hazırlıklarını tamamlayarak düzenli bir eğitim programını uygulamaya koyuşları oldu. Her iki okul beklenenin üstünde ilgi gördü, değerli yönetici ve seçkin öğretmenlerin gözetimindeki çalışmalar genç yeteneklerin eğitiminde olumlu sonuçlarını göstermeğe başladı. İstanbul ve İzmir Devlet konservatuvarları üç-dört yıl sonra ilk mezunlarıyla Ankara'ya ek olarak Türkiye'nin müzikçi ihtiyacının karşılanmasında önemli birer kaynak sayılacaklardır.

İstanbul ve İzmir'de kurulan Devlet senfoni orkestraları giderek gelişmekte, bulundukları kentlerin kültür ortamına yaraşır düzeye ulaşmaktadır. İstanbul* Devlet senfoni orkestrası (*Ek*) ilk mevsim boyunca Prof. G. E. Lessing* (*Ek*) gibi bir öğretmen yöneticiyle önemli aşama yaptı; çalışmalarını 1973-1974 mevsiminden sonra Romen müzikçi Mircea Başarab'la sürdürdü. İzmir* Devlet senfoni orkestrası (*Ek*) son iki yılda verdiği konserlerde türk müzikçiler tarafından yönetilmekte, aynı konserlere çoğunlukla yerli solistler katılmaktaydı.

Ankara ve İstanbul'daki Devlet operaları statülerinde önemli bir değişiklik olmamakla birlikte yerli ve konuk sanatçıların ortak çalışmaları bazı denemelerde olumlu sonuçlar getirmektedir. Ankara Devlet operası 1975-1976 yılında repertuvar planı uygulamağa başladı ve bunda başarı sağladı. Aynı kurumların gerek ses, gerek bale alanında yetişmiş sanatçıları dost ülkelerdeki temsillerde ilgi gördü. Çoksesli türk sanat müziğinde türk bestecilerinin yeni verimleri beklenen ve özlenen yoğunluğu bulamadı. Bu arada TRT'nin bazı bestecilere ısmarladığı türlü biçimlerdeki eserler tamamlanıp teslim edildiği halde yorumlanmadı, Akbank'ın «Cumhuriyet'in ellinci kuruluş yıldönümü» nedeniyle ısmarladığı eserler Uluslararası İstanbul* festivalinin (*Ek*) ilkinde sunuldu. Son yılların ürünleri arasında en önemli çalışma Selâhattin Batu*-nun (*Ek*) yazdığı metin üzerine Adnan Saygun* (*Ek*) tarafından bestelenen *Köroğlu* adlı operadır. Ayrıca ilk kuşak bestecilerden Cemal Reşit Rey*, Necil Kâzım Akses* (*Ek*), ikinci kuşak bestecilerden İlhan Usmanbaş* (*Ek*), Nevit Kodallı* (*Ek*), Ferit Tüzün, Sabahattin Kalender*, Muammer Sun* (*Ek*) ve Bülent Tarcan* orkestra için senfonik şiir, konçerto ve süitler verdi, İlhan Mimaroğlu*nun elektronik müzik alanındaki çabaları plak halinde yayımlandı. İlk kuşak bestecilerden Ulvi Cemal Erkin*in (*Ek*) ölümü gerçek bir kayıp oldu.

Çoksesli batı sanat müziğini tanıtma yolunda en önemli girişim uluslararası İstanbul Sanat festivalidir. İlk 1973'te 15 haziran - 20 temmuz günleri arasında uygulanan ve o yıldan bu yana gene aynı günlerde sürdürülen festivale yerli topluluk ve sanatçılarımızdan başka uluslararası müzik evreninde tanınmış seçkin topluluk ve sanatçılar da katılmışlardır.

Beri yanda ülkemizin yetiştirdiği değerli yorumcular dış ülkelerdeki başarılı çabalarını sürdürmüşlerdir. Bunlar arasında özellikle piyanist İdil Biret* (*Ek*), Ayşegül Sarıca*, Verda Erman* (*Ek*), kemancı Suna Kan* (*Ek*) ve Ayla Erduran*ı (*Ek*), Elif Bedii Aran piyano ikilisini sayabiliriz. Bazı müzikçilerimiz de gene dış ülkelerin müzik okullarında öğretmenlik yapmağa, tanınmış orkestralarda üye olarak çalışmağa başlamışlardır. Bu müzikçilerden kemancı Ayla Erduran, Ergun Tekinson, Saim Akçıl, Erdoğan Kürkçü, Can Kutay, viyolacı İmer Saraçoğlu ve Ruşen Güneş, flütçü Ayla Caymaz, obuacı Aysev Vançin ve orkestra yönetici Aziz Kortel genellikle Batı Avrupa ülkelerinde görev aldılar, besteci Bülent Arel de A.B.D.'de öğretmenlik çabasını sürdürdü.

Son yılların görünümü Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra başlayan çaba ve eğilimin hızını koruduğunu gösterir. Bu hızdaki değişimlerin hükûmetlerce izlenen kültür politikalarıyla etkilenmesi normaldir. Batıya dönük kültür anlayışı önemini korudukça geçmişi elli yılı aşan bir sanat evresindeki gelişimin kolay yön değiştiremeyeceği de gerçektir.

GÜZEL SANATLAR

● *Resim.* Resim sanatında 1950'lerden sonra gerek nicelik, gerek nitelik yönünden büyük bir gelişme görüldü. Bu gelişme, giderek 1960'larda yöresellik, ulusallık eğilimine bağlı kalma gereğine inananlarla, evrensel «ortak» değerlere bağlı kalmayı savunanlar arasındaki çekişmenin belirginleşmesine yol açtı. Aynı yıllarda ressamları dört kümede toplamak mümkündü: 1. «Boğaziçi manzaraları» geleneğini sürdürenler, 2. bir dereceye kadar doğaya bağlı kalıp, nesneleri batılı yöntemlerle soyutlayanlar, 3. doğayı kişisel üslûpla yorumlayıp, yöresel motiflere, folklora ilgi duyanlar, naifler, 4. «non-figüratif» diye anılanlar.

1950'lerden sonraki dönemde yer tutan, önceki kuşak ressamlarından İhsan Cemal Karaburçak, doğa ve insanı, geleneklere bağlı kalan, saf, düşsel bir anlatımla yorumladı.

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

Mimarlıktan resme yönelen Cihat Burak, konularını yaşanan hayattan seçen bir sanatçıydı. Turgut Zaim'in kızı Oya Katoğlu, Anadolu köy ve köylülerini yarı naif, yarı tasvirci bir üslûpla canlandırdı. Neşet Günal Paris'te Fernand Léger ile uzun süre çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra ulusal ve toplumsal konulara yöneldi. Hocasından edindiği sert ve kalın çizgileri, ağır, anıtsal biçimleri, Anadolu insanını ve onun yoksul yaşantısını sergileyen tablolarında ustalıkla kullandı. Aynı atelyede çalışmış olan Nedim Günsür de Anadolu insanını, sorunlarını konu edindi; ancak, Günal'dan farklı bir çizgi ve renk üslûbuyla. Yapıtlarında figüratif-anlatımcı yolu anlatımı için en uygun biçim olarak seçti. Sağduyulu bir deformasyonla ve mükemmel bir renk armonisiyle eserler verdi. Türk resim sanatında belirgin bir yeri olan Turan Erol, Günal ve Günsür'den farklı olarak, yapıtlarında çizgisel örgüleme yerine rengi ön plana aldı. İlk bakışta soyut bir dünya görüşünü yansıttığı sanılırsa da, türk toplumunu, onun yaşayış biçimini, doğayı simgeleştirerek, soyut ressamlardan ayrıldı: aynı zamanda bir sanat düşünürü ve yazarı olarak türk resminin gelişmesine katkıda bulundu. Yazar-ressamlardan Adnan Turani katılaşıp donuklaşmayan, geometrik bir soyutlama anlayışı içinde eserler verdi. 1971'de *Dünya sanat tarihi* adlı kitabı yayımlayan sanatçı, günümüz resim sanatını «strüktür çağı» olarak adlandırdı. 1964'te İstanbul Güzel Sanatlar akademisinde açtıkları sergiden sonra «Ankara ressamları» adı altında varlık gösteren Orhan Peker, Osman Oral, Fethi Arda, Abidin Elderoğlu, Cemal Bingöl başkenti canlı bir sanat merkezi haline getirdi. Orhan Peker, bölgesel unsurlarla zenginleşen soyut bir düzenle, Fethi Arda, titizlikle incelenmiş fakat duygusal bir kaynaşmayı içinde taşıyan renk biçimlemeleriyle eserler verdi. Cemal Bingöl, geometrik-soyut türünde, Abidin Elderoğlu, türk yazı ve süsleme sanatlarından yararlanarak simgeci bir anlatımla çalıştı. Osman Oral'ın eserlerindeki çizgisel düzeni tamamlayan renk doğruluğuna, 1972'de ölen Orhan Kılıç'ın kimi görünümlerinde rastlandı. Soyut resim çalışan Lütfü Günay ile Orhan Çetinkaya, Veysel Erüstün, Kayıhan Keskinok, Duran Karaca, Mustafa Ayaz, Aslan Gündaş, Nuri Abaç, Cemil Eren, Leman Tantuğ, Alâettin Koçak Ankara ressamları çerçevesine katılan diğer isimlerdi. Devlet hesabına uzun yıllar Paris'te kalan Hasan Kaptan, büyük boy soyutlamalarında renk inceliğinin, ustalığının örneklerini verdi. Son resimlerinde, ele aldığı konu ön plana çıkan Leyla Gamsız, figüratif ve desenci bir anlayışla çalışan Şükriye Dikmen, geleneklere bağlılığın izlerini taşıyan soyut bir anlatıma yönelen Nevin Çokay, bölgesel motif ve konuları özel biçim anlayışıyla birleştiren Eren Eyüboğlu, Tülay Tura ve Kristin Saleri anılmağa değer kadın ressamlar arasında yer alırlar. Ömer Uluç soyut-non-figüratif, Şadan Bezeyiş çok hareketli, yarı soyut türde eserler verdi. Devrim Erbil yerel, köklü bir sanatı amaç edinerek, resimlerinde sınırlı temalar ele aldı ve çeşitlemelere yeni düzenlere vardı. Mustafa Ayataç, Şeref Bigalı, İsmail Altınok, Nihat Akyunak, Hulûsi Mercan, Halit Doral gerçeğe bağlı çizgiyi izledi. Ercüment Kalmık yağlıboya, desen, tahta ve lino kazısı gravür duvar resmi ve mozaik türlerinde önemli çalışmalar yaptı. Resim sanatını plastik yoldan yürütmekle birlikte, «uygulamalı» yollardan da kullanan ressamlardan Hüseyin Bilişik, Anadolu ve İstanbul konularını ele aldı; resim ilkelerini reklamcılık alanında da başarıyla uyguladı. Başlıca teması kuşlar olan Salih Acar, siyah-beyaz çalışan Jale Gün, bu grupta anılacak sanatçılardandı. Türkiye'de gerek naif, safyürek diyebileceğimiz Hüseyin Yüce doğa tutkusunu büyük bir ustalıkla yansıttı. Mustafa Aslıer, Nevzat Akoral, Aliye Berger, Muammer Bakır, Erol Deneç, Gündüz Gölönü, Güngör İplikçi, Mustafa Pilevneli, Uğur Üstünkaya, Fethi Karakaş grafik ve gravür türünde çalışmalar yapan sanatçılardandı. Bedri Rahmi ve Eren Eyüboğlu, Ercüment Kalmık, Fethi Kayaalp, Cemal Tollu, Turgut Zaim, Orhan Peker, Sabri Berkel de zaman zaman gravür tarzında eserler verdi.

Celâl Esat Arseven, Celâl Uzmen, Nüzhet İslimyeli, Hikmet Duruer, Ömer Hatipoğlu, Cafer Bater, Numan Pura, suluboya çalışmaları yaptılar.

● *Heykel.* Cumhuriyet döneminin 1950'lere kadar figürlü yapıtlar veren sanatçıları ve özellikle 1955'ten sonraki yeni kuşak, soyut heykelciliğe yöneldi. İlk bakışta batılı ustaların etkisinde kaldığı sanılabilecek bu yönelişin amacı, aslında doğayı, özkaynaklarımızı yeni bir anlayışla yorumlamaktı. Bu anlayış içinde her çeşit figürsüz uygulama gerçekleştirildi ve çok çeşitli malzeme kullanıldı. 1937'de Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümü yöneticisi olan Rudolf Belling'in öğrencileri, 1950'lerden sonra fazla varlık gösteren heykeltıraşlardı. Bunlardan Hüseyin Özkan ülkemizde en fazla anıtsal heykel yapan sanatçılardan biri oldu. Hakkı Atamulu da bu yönde eserler verdi. İlhan Koman, yoğun sanat çalışmalarıyla çeşitli ülkelerde sergilere katıldı ve 1967'de Stockholm Uygulamalı Sanatlar yüksekokuluna öğretim üyesi oldu. Kâmil Sonad seçkin bir plastik yeteneğe sahip olmasına rağmen, kendinden beklenenden azı-

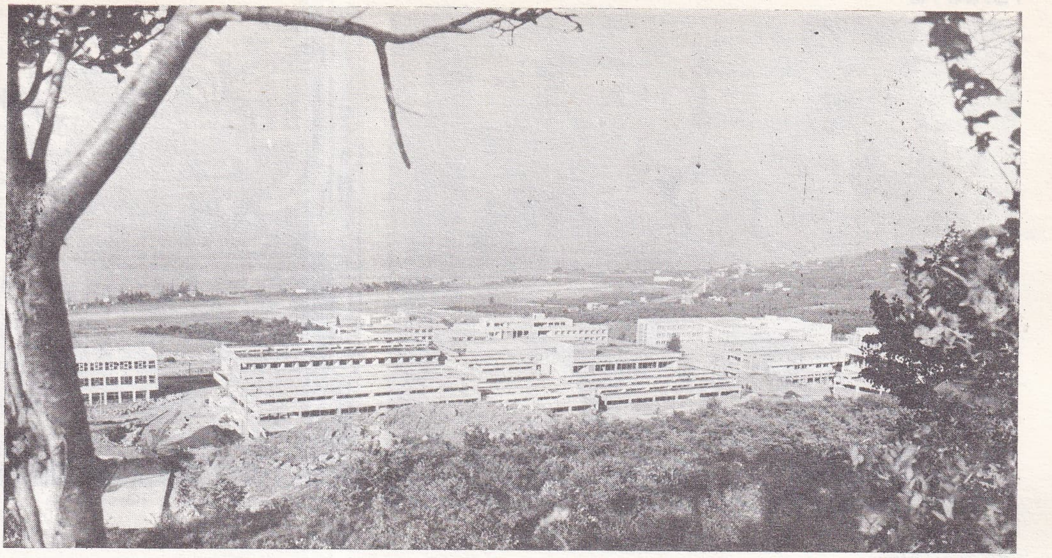

Karadeniz Teknik üniversitesi binalarının genel görünüşü (Trabzon)

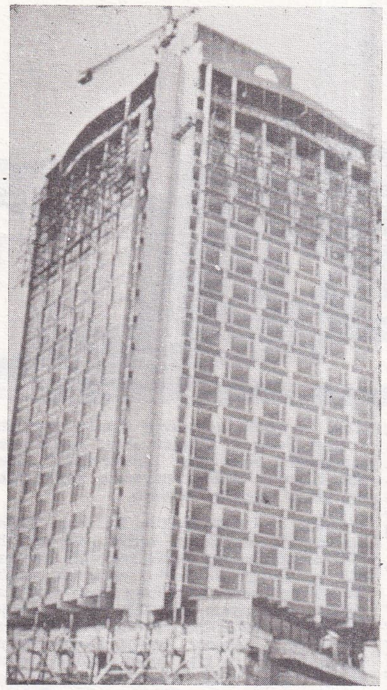

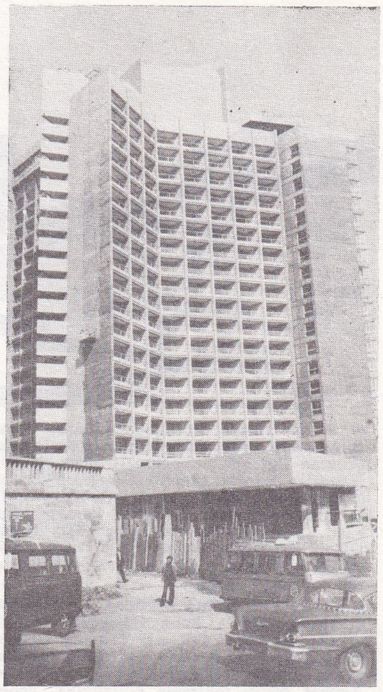

solda, mimar Fatin Uray'ın eseri Intercontinental; yanda, K. Ahmet Arû, Aydın Tekin, Hande Çağlar, Yalçın Emiroğlu, Altay Erol ve M. Ali Handan'ın projesiyle gerçekleşen Sheraton; altta, Yılmaz Sanlı, Güner Acar ve Yıldırım Sağlıkova'nın eseri Maçka otelleri

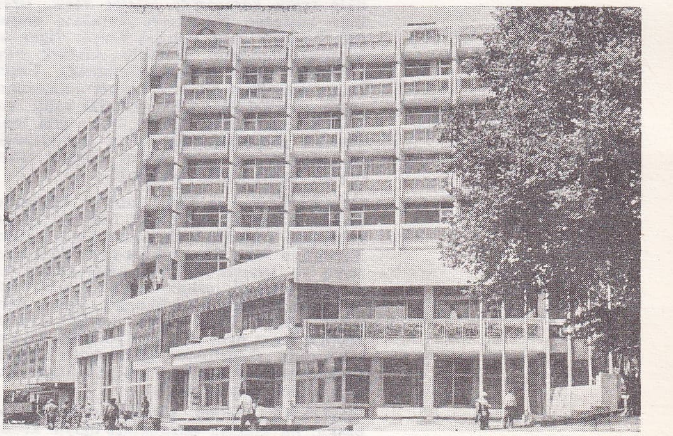

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

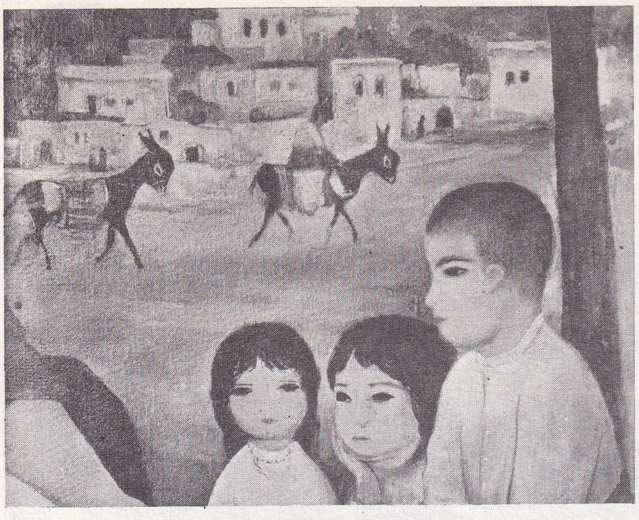

Turgut Zaim
«Köyün çocukları»

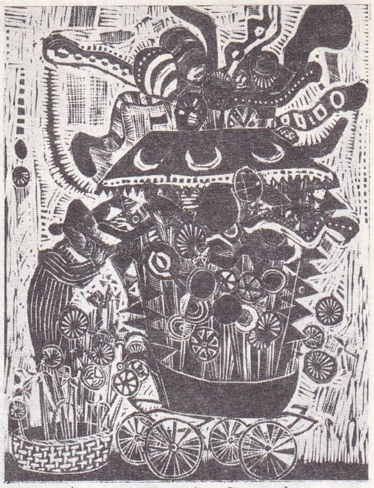

Ercüment Kalmık: «Oyuncakçı»

Cemal Tollu: «Erkek başı»

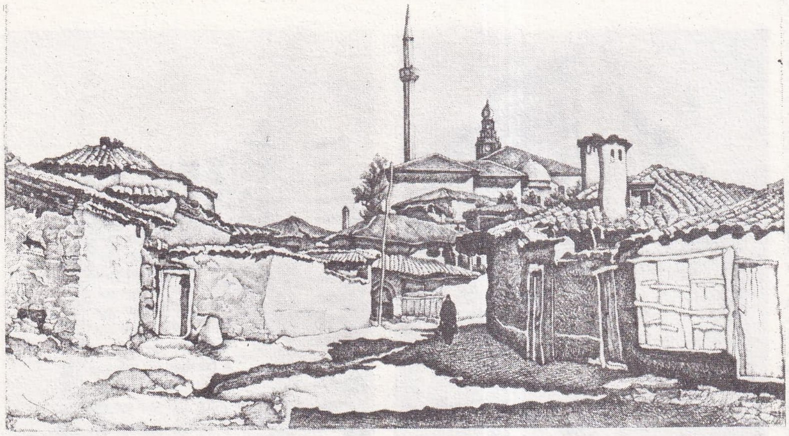

Sabri Berkel.
«Eski Üsküp» (gravür)

Nurullah Berk: «Desen»

nı verdi. Turgut Pura son yıllarda soyut çalışmalara yönelerek, demir ve paslanmaz çelikten ilgi çekici kompozisyonlar yarattı. Muzaffer Ertoran genellikle figüratif bir anlayışla çalıştı. Şadi Çalık'ın figürsüz ve figüratif yapıtlarında dekoratif karakter ağır bastı. Aynı atelye öğrencilerinden İsmail Hakkı Öcal yapıtlarında tuğla, deniz kıyısından toplanan çeşitli malzemeyi kullanarak yenilikler getirdi.

Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu'nun öğrencilerinden Hakkı Baha Çavuşgil aynı zamanda seramikçi idi. Ali Teoman Germaner taş ve ağaç üzerine figürsüz çalışmalar yaptı; ayrıca sürekli gravür çalıştı. Semahat Acuner çeşitli malzeme kullanarak, genellikle soyut karakterde eserler verdi. Özellikle başlarda plastik ve karakter olarak çok başarılı olan Gürdal Duyar figür ve kompozisyonlarda, özellikle Atatürk heykellerinde aynı sonuca ulaşamadı. Füsun Onur, amerikan modern heykel anlayışının, minimal sanat akımının etkisinde kaldı. Tamer Başoğlu, ağaç, demir, bakır gibi malzemeyle gerçekleştirdiği soyut karakterdeki ilk yapıtlarını, daha sonra başarılı anıtheykel çalışmalarla sürdürdü.

Hüseyin Gezer ve Şadi Çalık'ın öğrencilerinden Namık Denizhan ve Mehmet Aksoy genellikle figüratif çalışmalar yaptı. Tülay Baytuğ ve Saim Bugay daha çok demir malzeme ve kaynak kullandı. İlgi çeken bir plastik yeteneğe sahip Metin Haseki, Halûk Sevimli, Servet Büyükbağcı, Koray Ariş, Alım Güven, Ferit Öyşen, Sevinç Arman, Seyhun Ilgaz aynı atelyede yetişmiş heykelcilerdendi. Genellikle figüre bağlı çalışan Gülten Devres Roma Güzel Sanatlar akademisinden mezun oldu.

Heykelcilik eğitimi görmüş sanatçılardan başka, bu konuya duydukları ilgiyle kendilerini bu yönde geliştirmiş olanlar arasında Lerzan Bengisu, Günseli Aru, Hakkı Karayiğitoğlu, Sadi Öziş, Tankut Öktem, Halûk Tezonar, değişik malzeme kullanarak, ilgi çekici yapıtlar verdiler.

İstanbul ili Cumhuriyet'in 50. yılını kutlama kurulu tarafından verilen bir kararla 1973'te İstanbul'un çeşitli yerlerine konulacak eserler için bir heykel yarışması açıldı. Bu yarışma sonunda, Füsun Onur (kompozisyon, alüminyum, Fındıklı parkı), Zühtü Müritoğlu (dayanışma, beton, Fındıklı parkı), Halûk Tezonar (soyut kompozisyon, beton, Maçka parkı), Tamer Başoğlu (soyut kompozisyon, bakır ve demir Yenikapı çıkışı), Namık Denizhan (ikimiz, beton, Taksim parkı), Muzaffer Ertoran (kompozisyon, beton, Tophane Karabaş parkı), Metin Haseki (megatif form, bakır, Gümüşsuyu parkı) [çalındı], Hüseyin Anka Özkan (kompozisyon, demir saç, Gümüşsuyu parkı), Seyhun Ilgaz (soyut kompozisyon, demir saç, 4. Levent girişi), Kâmil Sonad (çıplak, beton, Gülhane parkı), Kuzgun Acar (kompozisyon, metal, Gülhane parkı), Bihrat Mavitan (kompozisyon, alüminyum, Harbiye Hilton oteli girişi), Zerrin Bölükbaşı (figür, beton, Harbiye tiyatrosu önü), Hakkı Karayiğitoğlu (bahar, beton, Belediye önü), Mehmet Uyanık (yağmur, metal, Arnavutköy-Akıntıburnu), Yavuz Görey (soyut heykel, bronz, Taşlık parkı), Ali Teoman Germaner (kompozisyon, bakır, Bebek parkı), Nusret Suman (Mimar Sinan, beton, Belediye yanı), Gürdal Duyar (Güzel İstanbul, beton, Karaköy) [1974'te kaldırıldı] derece aldı.

● *Mimarî.* İkinci ulusal mimarî sonrası ve 1960'larda türk mimarisinde görülen eklektik davranışlar, daha sonra da sürdürüldü. Özellikle büyük kentlerde birçok konut ve otel yapımında, batıdan aktarılan biçimsel öğelere başvuruldu. Bir kısım türk mimarları ise bu biçim doğmacılığını yadsıyan bir tutum içine girdi. K. Ahmet Arû, Aydın Tekin, Hande Çağlar, Yalçın Emiroğlu, Altay Erol, M. Ali Handan'ın projesiyle (1959) gerçekleşen İstanbul Sheraton oteli yeni strüktür denemelerine bir örnektir. Otelin mimarîsinde bir plastik yaratma kaygısı güdüldü. Büyük Ankara oteli (mimarı isviçreli Saugey); Metin Hepgüler, Sami Sisa, Doğan Tekeli'nin projesiyle gerçekleşen Ankara Stad oteli; Yılmaz Sanlı, Güner Acar, Yıldırım Sağlıkova'nın yaptığı Maçka oteli (1972); 1970'lerde tamamlanan Carlton oteli (proje Turizm bankası, Fen işleri mimarları: Yaşar Ülkümen, Erkil Ayaydın, Aykan Oğuz) ve İntercontinental oteli (mimarı Fatin Uray) bu dönemdeki otel mimarîsi örneklerindendir.

Dönemin diğer bir özelliği ise, büro ve işhanı gibi yapılarda 3. boyuttaki yükselmelerdi. Enver Tokay, İlhan Tayman'ın yaptığı Ankara Kızılay işhanı; Vedat Özsan, Cengiz Bektaş ve Oral Vural'ın Ankara Toprak Mahsulleri ofisi binası; İstanbul'da, Asım Mutlu, Utarit İzgi ve Esat Sulher'in gerçekleştirdiği Ziraat bankası işhanı; Sabri Oran ve Mukbil Gökdoğan'ın Ankara Yapı ve Kredi bankası binası (1971) buna örnek gösterilebilir. İşyerleri ve toplu merkezlerin yapımında geniş planlı yapılara da yer verildi. Doğan Tekeli, Sami Sisa ve M. Hepgüler'in İstanbul Manifaturacılar çarşısı (1960); Orhan Şahinler'in İstanbul Ticaret odası (1963); projesi S. H. Eldem'e ait olan İstanbul Akbank Genel müdürlüğü (1970-1971) ve Zeyrek İşçi Sigortaları kurumu (1972); Metin Hepgüler'in Sınaî Kalkınma bankası (1972); Enver Tokay, Behruz Çinici, Teoman Doruk'un Ankara Devlet Su İşleri Genel müdürlüğü binası; Yılmaz Sanlı, Yılmaz Tuncer, Güner Acar,

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

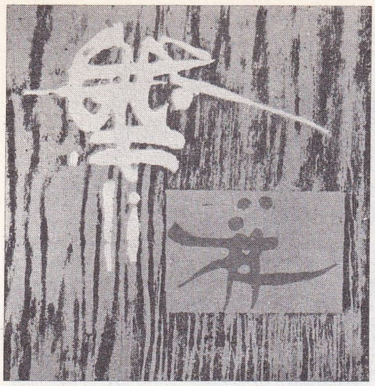

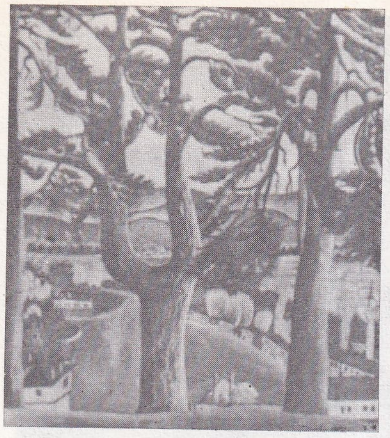

üstte, Adnan Turani: «Kırmızı yazı», yanda, Hüseyin Yüce: «Görünüm»

Fethi Kayaalp: «Tahta oyması»

Muammer Bakır: «Tarla» (ağaç baskı)

Şükriye Dikmen «Portre»

Vedat Özsan'ın Ankara Millî Eğitim bakanlığı binası; projesi Vedat Dalokay tarafından hazırlanan Ankara Elektrik İdaresi Etüd İşleri idaresi bu dönemin anılması gereken işyerleri idi.

Doğan Tekeli'nin Antalya Bölge müzesi; Hayati Tabanoğlu'nun İstanbul Kültür sarayı (1969), Ertur Yener'in Ankara Anadolu kulübü kendi türlerinde önemli yapılardı.

1960'tan sonra çeşitli illerde yeni üniversiteler ve öğrenci yurt binaları yapımına girişildi. Şevki Vanlı ve Ersen Gömleksizoğlu Ankara Tandoğan meydanındaki Ordu Yardımlaşma kurumu yurtlarını; Nihat Güner Karadeniz Teknik üniversitesini; Levent Aksüt ve Yaşar Marulyalı Ege üniversitesi öğrenci yurtlarını (1965-1967) ile Elazığ Mimarlık ve Mühendislik akademisini; K. Ahmet Arû, Yıldırım Sağlıkova, Yalçın Sağlıkova, Emre Arû Diyarbakır kampusu planını gerçekleştirdiler.

Sanayileşmenin sonucu olarak kurulan çeşitli fabrikalara Aydın Boysan'ın Arçelik (1967) ve Karamürsel İpek Kâğıt fabrikası (1970) örnek verilebilir.

Bu dönemde, endüstrileşmenin, sosyal ve ekonomik öğelerin zorladığı nüfus patlamaları sonucu büyük kentler çevresinde ve hattâ merkeze yakın yerlerde, halk mimarîsi diye tanımlanabilecek olan «gecekondu» bölgeleri hızla arttı. Bu sorunun sosyo-ekonomik nedenleri doğru incelenip çözüme varılması gerekirken, yanlış değerlendirmeler yapıldı. Gecekondu önleme bölgelerinde, kullanıcının yapısına ters düşen toplu konutlar inşa edildi. Büyük kentlerde gerçekleştirilen modern yapıların hemen hepsi sınırlayıcı kriterlerin ve ölçeklerin sık sık değişmesi sonucu uyumsuz mimarî uygulamalarına yol açtı. Kentlerin çevresinde yapılan, batıdaki uydu yerleşme tipi bölgelerin çoğunun kentle ilişkisi kopuktu. Bu tip yerleşmelere verilecek en iyi örnek olan İstanbul Ataköy ve birkaç yerleşme dışında diğerleri bilinçsiz, plansız çevre düzenlemeleri olarak kaldı.

Mimarî tasarımda eskiyle yeninin birbiriyle uyumu sorununa ağırlık verildi. Ancak bu konuda da yeterli incelemelerle doğru çözümlere gidildiği söylenemez.

EDEBİYAT

Türk edebiyatında, toplumsal dinamiğe paralel olarak görülen hareketlilik, azımsanamayacak bir nicel gelişme de sağladı. Böylece, bir yandan ünlü yazarların eserleri geçmiş yıllardakinden fazla ilgi görür ve yeni basımlar yaparken birçok genç yazar da (belirli ölçüler içinde de olsa) okura ulaşabildi. Bu karşılıklı etkileşimin getirdiği ilgi artışı ve maddî olanaklar, aynı zamanda yazarlar için bir teşvik unsuru oldu. Ancak, bu genel gözlemlerin her edebiyat dalı ve her yıl için geçerli olduğu söylenemez; çünkü roman, hikâye gibi belirli dallardaki gelişime karşılık sözü edilmeğe değer bir hareketlilik görülmeyen bazı dallarda «durgun» diye nitelendirilmesi gereken yıllar da yaşandı.

1971'de TRT kültür, sanat ve bilim ödüllerinin sağladığı hareketlilik (altı ödül grubundan biri olan edebiyatta yedi roman başarı ödülü, iki hikâye büyük ödülü ile sekiz hikâye başarı ödülü, iki şiir büyük ödülü ile on beş şiir başarı ödülü, sekiz deneme büyük ödülü verilmişti), aynı zamanda geniş okur ilgisi sağlamıştı. Buna karşılık 1972'de yaşanılan sıkıyönetimli 12 Mart rejimi, genel bir durgunluk getirdi. Bu tarihte ödül-armağan olarak sadece Türk Dil Kurumu ödülleriyle (şiirde *Dizin* adlı kitabıyla Metin Eloğlu, hikâyede *Yağma* ile Adnan Özyalçıner, tiyatro oyununda *Sersem kocanın kurnaz karısı* ile Haldun Taner, romanda *Tırpan* ile Fakir Baykurt) Sait Faik Hikâye armağanı (*Parasız yatılı* adlı kitabıyla Füruzan) ve ilk defa Orhan Kemal Roman armağanı (*Boynu bükük öldüler* ile Yılmaz Güney) verildi. Bu tarihte yayımlanan eser sayısı az olduğu gibi edebiyat dergilerinin bazıları da kapandı.

1972'de şu edebiyatçıları kaybettik: iki oyuna ve birçok fikir-sanat yazısına imzasını atmış bulunan Celâlettin Ezine, romancı ve hikâyeci Suat Derviş, «Hecenin beş şairi»nden Orhan Seyfi Orhon, şair Baki Suha Ediboğlu ve mizah hikâyeleri yazarı Adnan Veli Kanık.

1973-1974, 12 Mart rejiminden normal rejime geçiş dönemiydi. 12 Mart'ı konu alan eserler birdenbire çoğaldı ve çağdaş Türkiye'nin sorunları hızla bütün edebiyat dallarına yansıdı. Hattâ bununla da kalmadı, ilk defa 1972'de tutuklu bulunduğu sırada *Boynu bükük öldüler* adlı romanıyla Yılmaz Güney'e verilen Orhan Kemal Roman armağanının sıkıyönetim döneminde tutuklu kalmış yazarlara verilmesi gibi bir gelenek de başlatıldı: armağanı 1973'te *Büyük gözaltı* ile kazanan Çetin Altan, 1974'te *Yenişehir'de bir öğle vakti* ile kazanan Sevgi Soysal, 1975'te *Yaralısın* ile kazanan Erdal Öz, sıkıyönetim döneminde tutuklu kalmış sanatçılardı. 1973'-

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Fazıl Hüsnü Dağlarca: 1974 «Altın çelenk» ödülü (Yugoslavya)

Yaşar Kemal: 1974 Madaralı roman ödülü

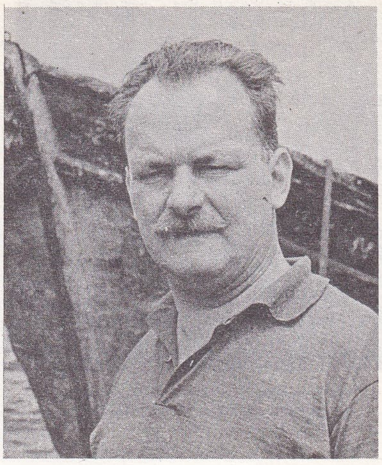

Melih Cevdet Anday: 1973 T.D.K. çeviri ve 1976 Yeditepe şiir ödülleri

Haldun Taner: 1972 T.D.K. tiyatro ödülü

Aziz Nesin: 1974 Asya-Afrika Yazarlar birliği Lotüs ödülü

te emekli köy enstitüsü öğretmenlerinden Fikret Madaralı tarafından kurulan Madaralı roman armağanı da, 1974'ten itibaren toplumcu sanat anlayışına bağlı kalınarak yazılmış eserlere verildi: 1974'te *Demirciler çarşısı cinayeti* ile Yaşar Kemal'e, 1975'te *Can şenliği* ile Abbas Sayar'a, 1976'da *Tütün yorgunu* ile Talip Apaydın'a. Bu dönemde edebiyat dergileri yeniden çıkmağa başladığı gibi, edebiyat ortamına hareketlilik sağlayan yarışmalar da düzenlendi. Bunların başlıcaları Nâzım Hikmet İnceleme yarışması ile Sabahattin Ali Hikâye yarışmasıydı.

1973'te Türk Dil kurumu ödüllerini roman dalında *Çelo* adlı kitabıyla Abbas Sayar, hikâye dalında *Haziran* ile Selçuk Baran, çeviri dalında *Buz sarayı* çevirisiyle Melih Cevdet Anday kazandılar. 1974'te ödüller, şiir dalında *Tutuklunun günlüğü* ile Attilâ İlhan'a, hikâye dalında *Koca denizde iki nokta* ile Zeyyat Selimoğlu'na, roman dalında *İçe dönük ve atak* ile Mehmet Seyda'ya, tiyatro dalında *Üç oyun* ile Adalet Ağaoğlu'na, eleştiri dalında *Tekrarın tekrarı* ile Mehmet H. Doğan'a, çeviri dalında Eflatun'dan *Devlet* çevirisi ile Hüseyin Demirhan'a verildi. Sait Faik Hikâye armağanını 1973'te *Çamasan* adlı kitabıyla Demirtaş Ceyhun, 1974'te *Can pazarı* ile Fakir Baykurt aldı.

1973-1974 döneminin en çok dikkati çeken edebiyatçıları, Yugoslavya'da «Altın çelenk» kazanarak ününü yurt dışında bir kere daha duyuran şair Fazıl Hüsnü Dağlarca, birbiri ardı sıra yayımlanan hikâye kitapları yeni basımlarla geniş bir okur kitlesine ulaşan Bekir Yıldız, *Demirciler çarşısı cinayeti* adlı romanının yurt içindeki yankıları ve eserlerinin çeşitli dillere çevrilmesi dolayısıyla Yaşar Kemal, *Yaralısın* romanının ve *Kanayan* adlı kitabında topladığı hikâyelerinin aldığı çeşitli eleştirilerle Erdal Öz'dü.

1973'te ölen başlıca edebiyatçılar, denemeleri, çevirileri ve kültür konularındaki yazılarıyla tanınan Sabahattin Eyüboğlu, halk şiirinin son temsilcilerinden Âşık Veysel, romancı Kemal Tahir, oyun yazarı ve denemeci Selâhattin Batu, yazar Fikret Adil, eleştirmen Tahir Alangu, şair Şükûfe Nihal Başar, hikâyeci ve romancı Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), «Hecenin beş sairi»nden sonuncusu Faruk Nafiz Çamlıbel'di. 1974'te şair Hamit Macit Selekler, edebiyat tarihçisi Nihad Sami Banarlı, şair Celâl Sılay, romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve kültür konularındaki yazılarıyla tanınan Hilmi Ziya Ülken öldü.

1975-1976 yılları, okur ilgisi ve eser sayısı yönünden en yoğun dönem oldu. Günlük gazetelerin edebiyata yer ayırmağa başlamaları ve haftalık bir sanat dergisinin güncelliği yansıtma çabası, hem edebiyatçıların hem de okurların ilgisini, ilişkisini canlı tutma açısından, bu yoğunluğu sağlayan etkenlerden biriydi. Ancak, ekonomideki enflasyonist gidişe paralel olarak yayınevlerinin bunalım dönemine girmeleri, edebiyat eserlerinin bu yoğunluk ölçüsünde yaygınlaşmasını engelledi.

İlk sonuçları 1975'te açıklanan, öteki yarışmalardan farklı olarak, yayımlanmamış romanların katılabildiği Milliyet Yayınları Roman yarışması, roman alanındaki birikimi ortaya koyan önemli bir ölçü sayıldı. 312 eserin katıldığı bu yarışmada birinciliği kazanan Vedat Türkali'nin (asıl adı Abdülkadir Pirhasan) *Bir gün tek başına* adlı romanı (1976 Orhan Kemal Roman armağanını da bu eser kazandı), eleştirmenlerin birçoğu tarafından edebiyatımız için önemli bir kazanç sayıldı. İkincilik ve üçüncülüğün yanı sıra sekiz de mansiyon verildi; genç yeteneklerin tanınması sağlandı. Ancak, ikinci defa düzenlenen ve sonuçları 1976'da açıklanan Milliyet Yayınları Roman yarışmasında dereceye girecek eser bulunamadı ve üç mansiyon verilmekle yetinildi. 1975'te açıklanan ilk Peyami Safa Roman yarışması sonuçlarına göre ise derece verilmeğe değer eser bulunmamış, üç roman teşvike lâyık görülmüştü. 12. Antalya festivali çerçevesinde düzenlenen Hikâye yarışmasını Dursun Akçam, roman türünde yazılmış eserlere ayrılan 1974-1975 Yunus Nadi armağanını ise *Sırtlan payı* adlı kitabıyla Attilâ İlhan kazandı.

Sait Faik Hikâye armağanı 1975'te *Yüksek gerilim* adlı eseriyle Adalet Ağaoğlu'na, 1976'da *Dostlukların son günü* için Selim İleri'ye verildi. 1975 Türk Dil kurumu ödüllerini romanda *47'liler* ile Füruzan, hikâyede *Apartman*'la Demirtaş Ceyhun, çeviride Lucretius'tan *Evrenin yapısı* ile Tomris Uyar ve Turgut Uyar kazandılar. Böylece, 1972'de iki roman ödülü verilmesine karşılık, 1975'te altı ödül birden dağıtıldı. Ayrıca, 1967 yılından beri verilmeyen Yeditepe Şiir armağanı 1976'da yeniden işletildi ve «bir yıl önce yayımlanan en iyi şiir kitabına» verilmesi öngörülen bu armağanı, *Teknenin ölümü* adlı eseriyle Melih Cevdet Anday aldı.

Asya-Afrika Yazarlar birliğinin «eserlerinde çağın gerçeklerini yansıtan» yazarların bütün eserlerini göz önüne alarak verdiği uluslararası 1974 Lotüs ödüllerinden birine lâyık görülen Aziz Nesin'in 1975'te ödülünü alması, Dağlarca'nın «Altın çelenk» kazanmasından sonra ikinci uluslararası başarıydı.

Eserleri yabancı dillere çevrilen edebiyatçıların başında Yaşar Kemal geldi. Sadece 1975 yılı içerisinde eserlerinin yayımlandığı ülkeler şunlardır: Fransa, Finlandiya, İngiltere, İsveç, Norveç ve S.S.C.B. (ermenice). Yaşar Kemal, birkaç kere Nobel edebiyat ödülüne aday gösterilmesi dolayısıyla da dünya basınında kendisinden söz ettirdi. Çetin Altan'ın Fransızcaya çevrilen *Büyük gözaltı* adlı romanı da ilgi gördü. Ayrıca, başta S.S.C.B. olmak üzere birçok sosyalist ülkenin dillerine bazı yazarlarımızın eserleri çevrildi.

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Fakir Baykurt: 1972 T.D.K. roman ve 1974 Sait Faik hikâye ödülleri

Abbas Sayar: 1973 T.D.K. ve 1975 Madaralı roman ödülleri

Adalet Ağaoğlu: 1974 T.D.K. tiyatro ve 1975 Sait Faik ödülleri

Ahmed Arif: 1976'da 11. baskısını yapan şiir kitabı

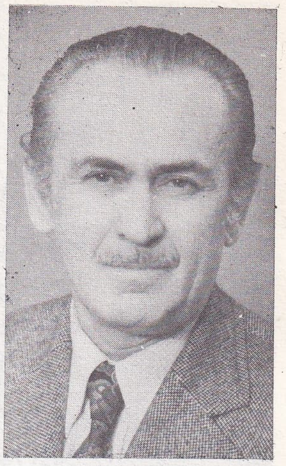

Talip Apaydın: 1976 Madaralı roman ödülü

1975'in kayıpları, hikâyeci Fahri Celâl'in (Göktulga), yazar Naci Sadullah Danış ve Nihal Atsız ile şair, yazar ve ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun ölümleriydi. 1976'da şair Şükrü Enis Regü ile yazar Şevket Süreyya Aydemir öldü.

Edebiyatımızın son yıllarındaki hareketliliğini ortaya koyan olaylardan biri de, bir sendika çatısı altında birleşmenin yararlı olacağı düşüncesiyle Türkiye Yazarlar* sendikasının (*Ek*) kurulmasıydı. Ana tüzükte, sendikanın «emek-sermaye çelişkisinde sermayeye karşı disiplinli bir güç olmak ve emeğin örgütlenmesi ihtiyacından doğduğu» ve yazarların her çeşit haklarını korumak için çalışmalarda bulunulacağı belirtildi. İlk kuruluş yılında geçici yönetim kurulu başkanlığına (resmen kuruluşu: 4 şubat 1974), 1974-1975 döneminde genel başkanlığa Yaşar Kemal; 1975-1976 döneminde Aziz Nesin getirildi ve sendikanın amaçları doğrultusunda çalışmalar yapıldı.

İlk defa söz konusu dönem içinde yayımlanan kitaplarıyla adlarını duyuran genç yazarlar şunlardı: hikâyede: Osman Şahin, Oğuz Atay, Selim İleri, Tahir Abacı, Necati Güngör, Necati Tosuner, Hulki Aktunç, Şükrü Bilgiç, Mustafa Balel, Remziye Batuhan, Sevinç Çokum, Nedim Gürsel, Nazlı Eray; romanda: Ümit Kaftancıoğlu, Ömer Polat, Hakkı Gümüştaş, Aysel Özakın, Pınar Kür, İrfan Yalçın, Sulhi Dölek, Lütfi Kaleli; şiirde: Abdülkadir Bulut, Arkadaş Z. Özger, İzzet Yaşar, Metin Altıok.

Son yıllarda edebiyatımız içerik yönünden ülke sorunlarından ve olaylarından kaynaklanan bir toplumcu gerçekçilik doğrultusunda gelişti. Buna paralel olarak «Köy edebiyatı»na ağırlık verme anlayışından uzaklaşan konu darlığı suçlamalarından sıyrılmağa çalışan yazarlar yetişmeğe başladı. Toplumsal gelişme sürecini, özellikle sanayileşmeyi, sosyal hareketleri, bürokrasinin işleyişini ve toplumsal sınıfları konu alan, bu konuların getirdiği sorunları gözlemci ve tasvirci yöntemlerle işleyen eserler çoğaldı. Bütün bunların sonucu olarak roman ve hikâye türleri gelişirken anı, gezi türleri öteki türlere oranla cılız kaldı; ancak eski eserlerin bugünkü dile aktarılması yolundaki çabalar dikkati çekti. Buna karşılık deneme türünün olanaklarını kullanarak toplum sorunlarına deneme yazıları çerçevesinden bakan yazar sayısı kabarıktı. Şiirde geniş okur kitlesini çekme yolunda önemli gelişmeler olmadıysa da, özellikle genç şairlerin dergilerde yayımlanan ve şiirdeki birikimi tam bir çokyönlülükle ortaya koyan umut verici eserleri bu türe olan ilgilerin canlı kalmasını sağladı. Ahmed Arif'in, ilk basımı 1968'de yapılan *Hasretinden prangalar eskittim* adlı kitabının 1976'da on birinci basıma ulaşması, bu alanda bir rekordu. Bütün bunlara karşılık batıdan aktırılan akımlara, özellikle bunların başlıcası olan yapısalcılığa bağlı kalınarak yazılan edebiyat eserleri ancak çok küçük bir kitlenin ilgisini çekti. (Bk. TENKİT, *Ek*.) Kısacası, türk edebiyatı, ele alınan bu dönem içinde gelişmesini kendi doğrultusunda sürdürdü, sağlıklı bir gelişim çizgisi izledi.

SİNEMA

1972'den sonra televizyonun yayın alanını genişletmesi kriz içinde bulunan sinemayı dar boğaza soktu. Filim yapımında belirli bir azalma oldu. Yerli yapımcılarla, yabancı filim ithal eden birçok şirket iflâs etti, bazı sinema salonları kapanmak zorunda kaldı. Birçok filim yapımcısı televizyonda gösterilme olanağı olmayan seks türüyle, bunun tam karşıtı televizyonda gösterilen dizileri yerlileştirerek sinemaya aktardı. 1972 öncesine oranla sinema seyircisinde hissedilir bir azalma oldu.

1970 öncesi tüm yönetmenler 1972-1976 döneminde de filim çevirdi. Sinemacılar kuşağından Lütfü Akad* (*Ek*) kırsal bölgelerden büyük kente göç eden insanların yaşamını redrospektif bir yöntemle *Gelin* (1973), *Düğün* (1974) ve *Diyet* (1975) filimlerinde ele alarak işledi. Atıf Yılmaz Batıbeki* (*Ek*) bu dönemde de en fazla filim çeken yönetmenlerden biri oldu. Çeşitli konuları yüzeysel bir gerçekçilik veya sulu komedi tarzında işleyen filimleri arasında dikkati çekenler *Cemo* (1973), *Kuma* (1974) ve *Mağlûp edilemeyenler* (1975) oldu. Osman Fahir Seden* (*Ek*), Orhan Aksoy, Ertem Göreç, Duygu Sağıroğlu* (*Ek*) ise konfeksiyon sinemasının yineleyici örneklerini verdiler. Memduh Ün* (*Ek*), Yaşar Kemal'in *Ağrı dağı efsanesi* (1975) ile türk sinemasının olanakları içinde bir üstün yapıma imza attı. Süreyya Duru öykücü Bekir Yıldız'ın yapıtlarından esinlenerek yaptığı *Bedrana* (1974) ve *Kara çarşaflı gelin* (1975) filimleriyle yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da başarı sağladı. Ertem Eğilmez* (*Ek*) *Oh olsun* (1973) ile başlayan kalabalık kadrolu değişik güldürülerine Rıfat Ilgaz'ın aynı adlı eserinden sinemalaştırdığı *Hababam sınıfı* (1975) ve *Gulyabani* (1975) ile devam etti. *Hababam sınıfı* değişik anlatımı ve oyalayıcı özellikleriyle türk sinemasının en fazla kâr getiren filmi oldu. Ulusal sinema akımının kuramcılarından Halit Refiğ* (*Ek*) *Vurun kahpeye* (1973) adlı eseri değişik bir yorumla üçüncü kere filme aldı. Aynı akımın bir başka temsilcisi olan Metin Erksan* (*Ek*) ise *Keloğlan* (1973), *Şeytan* (1974) gibi filimlerle uğraştı. Yücel Çakmaklı'nın *Oğlum Osman* (1974), *Memleketim* (1974) filimleri toplumcu sinemaya karşı bir seçenek olarak tanımlanan millî-dinsel sinemanın örnekleri oldu. 1972 sonrasının, adından en fazla söz ettiren yönetmeni ise Yılmaz Güney*di (*Ek*). Yarım kalan filmi *Zavallılar* (1974) Atıf Yılmaz tarafından bitirildi. Oyuncu, senarist ve yönetmen olarak görev aldığı *Arkadaş* (1974) türk sinemasında bir dönüm noktasını oluşturdu; *Endişe* filmiyle yarı belgesel bir deneme yaparken tutuklanarak sinemadan uzak

Adnan Özyalçıner: 1972 T.D.K. hikâye ödülü

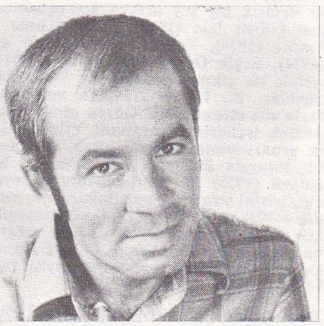

Erdal Öz: 1975 Orhan Kemal roman ödülü

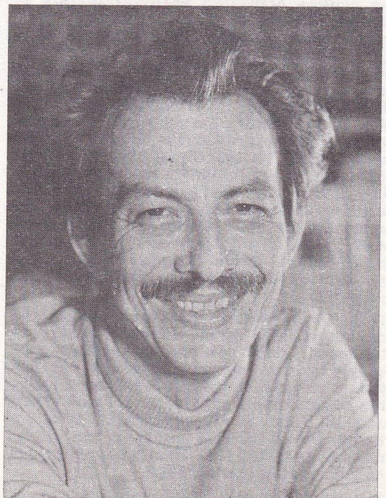

Çetin Altan: 1973 Orhan Kemal roman ödülü

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

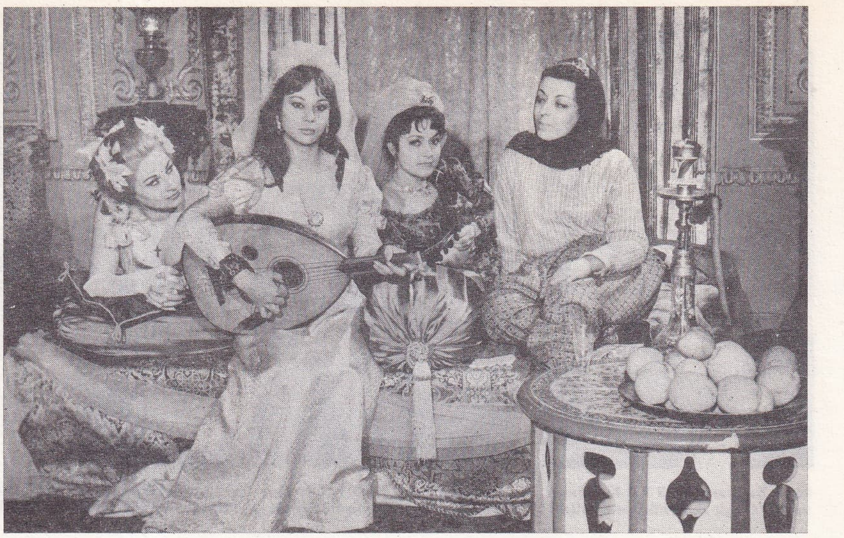

üstte, Atıf Yılmaz Batıbeki'nin «Cemo»su; yanda, Halit Refiğ'in TRT'de gösterilen «Haremde dört kadın»ı

kaldı. Bu arada senaryosunu yazdığı bazı filimler, genç yönetmenler tarafından gerçekleştirildi. Fevzi Tuna'nın ağa-köylü çatışmasını yansıtan *Kızgın toprak* (1974) uluslararası festivallerde başarı sağladı. Bilge Olgaç *Açlık* (1974) denemesinden sonra *Bir gün mutlaka* (1975) filmiyle kendi çapında bir aşama yaptı. Senaryo yazarlığının yanı sıra yönetmenlik de yapan Safa Önal *Umut dünyası* (1975) ve *Yarınlar bizim* (1975) filimleriyle dikkati çekti.

1970'ten sonra filim çevirmeğe başlayan veya bu tarihten sonra kendilerinden söz ettirmeyi başaran genç kuşak sinemacıları ise çoğunlukla bir evvelki dönemin ortaya koydukları türleri bir takım teknik verilerle süsleyerek yinelediler; bu kuşağa özgü yeni ve değişik bir şey ortaya koyamadılar. Temel Gürsu *İzin* (1975), Ömer Kavur *Yatık Emine* (1974), Zeki Ökten *Askerin dönüşü* (1974), Ergin Orbey *Bizim aile* (1975) filimleriyle bir çıkış yaptılarsa da, bunu sürdüremediler. Bu kuşak arasında kendinden en fazla söz ettiren Şerif Gören oldu. Adana'da pamuk işçilerinin yaşamını Yılmaz Güney'in senaryosuna dayandırarak yarı belgesel bir tutumla *Endişe* (1974) filminde anlattı. *Köprü* (1975) ile yenilikçi-tutucu çevrelerin eleştirisini yaptı. Oyunculuğun yanı sıra *Dönüş* (1973) ve *Azap*'la (1974) yönetmenliğe geçen Türkân Şoray* (*Ek*) değişik anlatımıyla başarıya ulaşırken Ayhan Işık ve Fikret Hakan* (*Ek*) yönetmen olarak aynı başarıya ulaşamadılar.

Türk sinemasını hissedilir bir şekilde etkileyen TV, daha sonra üç yönetmene bağımsız çalışma olanakları hazırlayarak türk edebiyatının özgün yapıtlarını ekrana getirmeyi sağladı. Sinema-TV ilişkileri sonucu Lütfi Akad, Ömer Seyfeddin'in beş öyküsünü; Halit Refiğ, Halid Ziya Uşaklıgil'in *Aşkı Memnu*'sunu; Metin Erksan ise Sait Faik, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Ali, Kenan Hulûsi, Samed Ağaoğlu'nun öykülerini filimleştirdiler. Bu üç yönetmenden sadece Refiğ'in başarılı sayılması, öbürlerinin, ortaya koydukları ile kamuoyunda tepki uyandırmaları, TV'nin sinemacılarla ilişkilerini sürdürmesine olanak vermedi. Sinema dışından bazı kişiler TV için *Kaynanalar, Unutulanlar* gibi seri filimlerle *Sinekli bakkal, Tütün zamanı, Yaşar ne yaşar ne yaşamaz, Sarıpınar* gibi dizi filimler yaptılar.

1972-1976 döneminde kısa filim çalışmalarına hız verildiği halde, istenilen düzeye ulaşılamadı; daha çok özel kuruluşların katkısıyla turistik belgesel filimler çevrildi. Bağımsız çalışma olanakları sağlayan Ali Habib Özgentürk *Ferhat* (1973) ve *Yasak* (1975) adlı iki filim yaptı, bunlardan *Ferhat* ve Behlül Dal'ın *Güneşin battığı yer* yurt dışında ödül kazandı. Kısa filim yarışmaları daha çok amatör düzeyde kaldı.

Pazarlama olanaklarından yoksun olan türk sineması yurt dışında birkaç başarı sağladıysa da bunlar sinema dünyasına bir canlılık getiremedi. 1975 sonrasının en çok dikkati çeken olgusu sinema seyircisini değişime uğratacak düzeyde çoğalan seks filimleri oldu. Sansür nizamnamesinin yürürlükte kalması türk sinemasını olumsuz yönde etkiledi. Amortisman sorununun da etkisiyle Türkiye tüm dünyanın en fazla filim üreten ülkelerinden (yılda ortalama 200 filim) biri oldu.

BİLİMLER

Türkiye'de bilimsel ve teknolojik araştırma-geliştirme çalışmaları üç ayrı fakat birbiri ile ilişkili bölümde ele alınabilir: yükseköğrenim kurumları, özel kamu araştırma kuruluşları, özel kesim çalışmaları.

Beş yüz yıllık İstanbul üniversitesinin 1933'te ve iki yüz yıl önce bir askerî yüksekokul olarak kurulmuş olan İstanbul Teknik üniversitesinin 1944'te günün üniversite anlayışına uygun birer özerk bilimsel kuruluş haline dönüştürülmesini, diğer üniversitelerin kurulması izledi. 1971'e kadar (bazı fakülteler hariç) kuruluş sırasıyla Ankara üniversitesi (1946), Ege üniversitesi (İzmir) [1955], Karadeniz Teknik üniversitesi (Trabzon) [1955], Ortadoğu Teknik üniversitesi (Ankara) [1956], Atatürk üniversitesi (Erzurum) [1958], Hacettepe üniversitesi (Ankara) [1967], Boğaziçi üniversitesi (İstanbul) [1971] kuruldu. Bu üniversitelerin ardından Ziya Gökalp (Diyarbakır), İnönü (Malatya), Çukurova (Adana), Fırat (Elazığ), 19 Mayıs (Samsun), Selçuk (Konya) ve Sıvas üniversitelerinin kuruluş çalışmalarına geçildi (1973). Öğretim üyelerinin sayısı 1970-1971 öğrenim yılında 6 382 idi. 1974-1975 öğrenim yılında Türkiye'deki bütün üniversiteler, akademiler ve yüksekokullardaki öğretim üyelerinin ve görevlilerinin toplam sayısı 14 210'a çıktı. Akademik unvanlara göre dağılım şöyleydi: yüzde 29,6 profesör ve doçent, yüzde 53,6 asistan ve yüzde 16,8 öğretim görevlisi.

Üniversitelerin kuruluş esaslarını düzenleyen 1750 sayılı Üniversiteler yasası öğretim üyelerinin görevlerini, araştırma ve eğitim olarak tanımlarken bilim dallarının da kürsü, bölüm ve enstitüler içerisinde temsil edileceğini belirtir. Üniversitelerin kürsüleri de sayıca arttı ve yeni bilim dallarında kürsüler ve araştırma enstitüleri üniversiteler içinde kuruldu. Üniversitelerin gelişimine paralel olarak lise sonrası yüksek teknik okullar, devlet akademileri olarak örgütlendi. Bu okulların öğretim üye sayısı da 2 649'a yükseldi (1970-1971).

Üniversitelerin araştırıcı-öğretici elemanlarının yetiştirilmesi devlet çapında bir görev olarak ele alındı, temel ve uygulamalı bilimlerde, yurt dışında araştırmacı yetiştirilmesi genellikle üniversitelerin yeniden düzenlenmesi dönemine (1930-1934) rastlar. Yurt dışında çalışmış ilk türk bilim doktorları arasında Fahir Yeniçay, Okyay Kabakçıoğlu* (*Ek*), Ratip Berker* (*Ek*), Tahsin Rüştü Beyer, Mecit İbrahim Okay, Hikmet Ahmet Birand* (*Ek*), Mithat Ali Tolunay, Ahmet İbrahim, Can Okay v.d. bulunmaktadır. Halil Edhem'in (Eldem) kimya doktorası (1885) ve Kerim Erim*in matematik doktorası (1919) bu dönemden daha öncedir. Doktoraların çoğu Almanya'da, bir kısmı da Fransa'da yapılmıştır. Bu arada 1933 yılından sonra Almanya'dan gelen bilim adamlarının (Richard von Mises, W. Gleissberg v.d.) türk üniversitelerine önemli katkısı olmuştur. Başlangıcı böylece 1930 yıllarına giden, devlet desteğiyle bilim adamları ve teknik personelin yetiştirilmesi, günümüze kadar devam etmiştir. Örneğin 1963-1971 yılları arasında yükseköğrenim görmüş elemanlardan 1 181 kişi dış ülkelere lisans sonrası uzmanlaşma eğitimi için gönderilmiştir. Bunların dallara göre dağılımı şu şekildeydi: yüzde 10 temel bilimler, yüzde 17 tarım ve veterinerlik, yüzde 12 mühendislik. Bu sayı Devlet Planlama teşkilâtının öngördüğünün çok altında kalmıştır. Personelin yetiştirildiği ülkeler genellikle Batı Avrupa ve A.B.D.'dir.

Yüksek düzeyde kalifiye eleman yetiştirilmesi hususunda bu çabalara rağmen bu tür elemanların yurt dışına göçü, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, çok yüksektir. İleri gelen bazı türk bilim adamları yurt dışındadır. Feza Gürsey* (*Ek*), Behram Kurşunoğlu* (*Ek*), Nejat Veziroğlu* (*Ek*), Oktay Sinanoğlu* (*Ek*) v.d. Birleşmiş milletler istatistiklerine göre her yıl ortalama 375 türk bilim adamı yurt dışına göç ediyor (1962-1967 ortalaması).

Deneysel bilim dallarında ilk laboratuvarların kurulması (tıp, veterinerlik ve astronomi) XX. yüzyılın başına kadar gider, örneğin Kandilli rasathanesi 1911'de kuruldu. Laboratuvarların kurulması son yıllarda hızlanmıştır.

1972-1973 döneminde araştırıcıların çeşitli araştırma kesimlerinde yaptıkları harcama toplam olarak 247,5 milyon TL. idi. Bu miktarın 30,1 milyon TL. (yüzde 12,1) yükseköğrenim kesiminde (temel ve tıp bilimleri, mühendislik, tarım, ormancılık ve veterinerlik), 212,9 milyon TL. (yüzde 86) kamu kesiminde, 4,5 milyon TL. (yüzde 1,9) özel kesimde harcandı.

Üniversiteler ve diğer yükseköğretim kuruluşlarında yapılan araştırmalar bütün bilim dallarına yaygın ve öğretim görevine hizmet eder bir niteliktedir. Öğretim üyeleri zamanlarının ancak bir kısmını salt araştırma çalışmalarına ayırabilmektedirler. Bu nedenle bazı dallar dışında dünya ölçüsünde varlık gösterilememektedir. Yine bu nedenle enstitü şeklinde araştırma üniteleri kuruluşu yönüne gidilmiştir. Örneğin İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Hidrobiyoloji Araştırma enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Zemin Mekaniği A-

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Cumhuriyet'in 50. yılını kutlama şenlikleri. Istanbul'dan görüntüler: üstte solda, Istiklâl caddesinin; sağda, Gülhane parkının; altta, Galata köprüsünün gece görünüşü

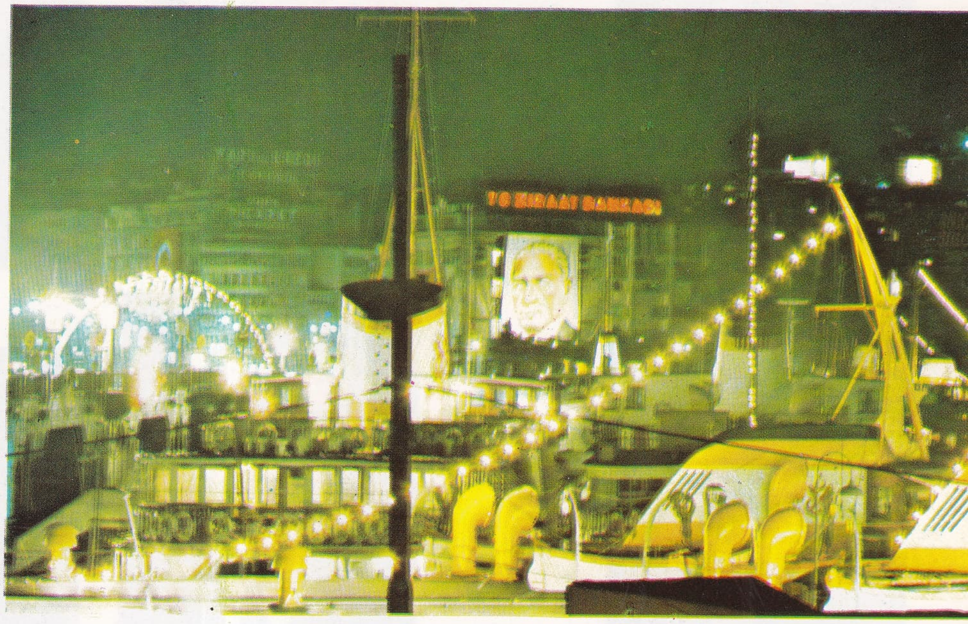

TÜRKİYE

solda, Iş bankasının yeni merkez binası (Ankara); sağda, Büyük Ankara oteli; solda, Tofaş otomobil fabrikasının genel görünüşü

Foto. Nurettin Erkılıç, Hürriyet arşivi (MEYDAN)

3. cumhurbaşkanı Celâl Bayar (1950-1960)

5. cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (1966-1973)

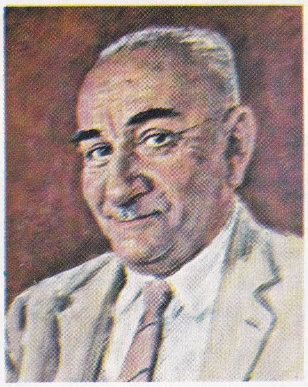

4. cumhurbaşkanı Cemal Gürsel (1961-1966)

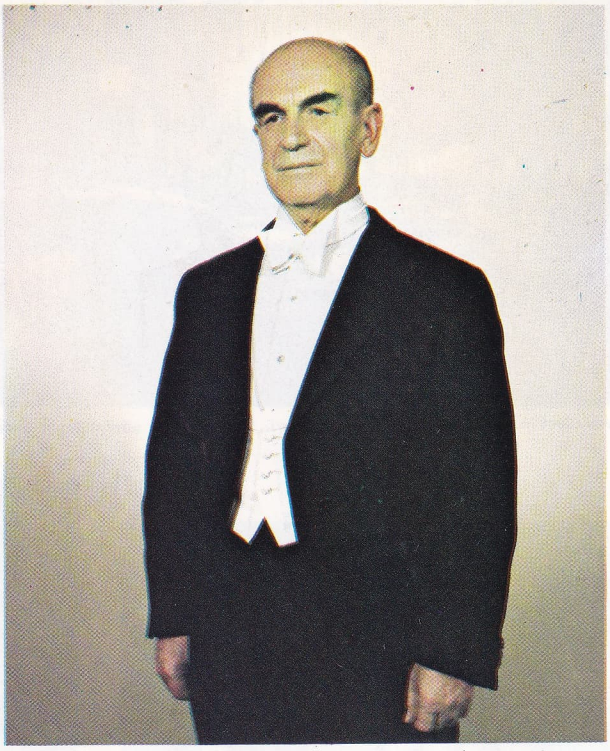

6. cumhurbaşkanı Fahri Korutürk (1973...)

Türkiye cumhuriyetinin son başbakanları: sol üstte, Nihat Erim ve Ferit Melen; solda, Bülent Ecevit; sağda, Süleyman Demirel; altta, Naim Talu ve Sadi Irmak

Foto. Basın-Yayın, Hürriyet arşivi (MEYDAN)

öğrenci hareketlerinden bir görüntü

TÜRKİYE

iki şehit büyükelçinin (Ismail Erez, Daniş Tunalıgil) cenaze töreni

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

Aksaray yeraltı geçidi yangını

depremden sonra Lice'nin görünüşü

Gürün ve Katırcıoğlu hanları yangını

Izmir uçağı 26 ocak 1974 günü düştü

Paris yakınına düşen DC-10 türk uçağının enkazı (3 mart 1974)

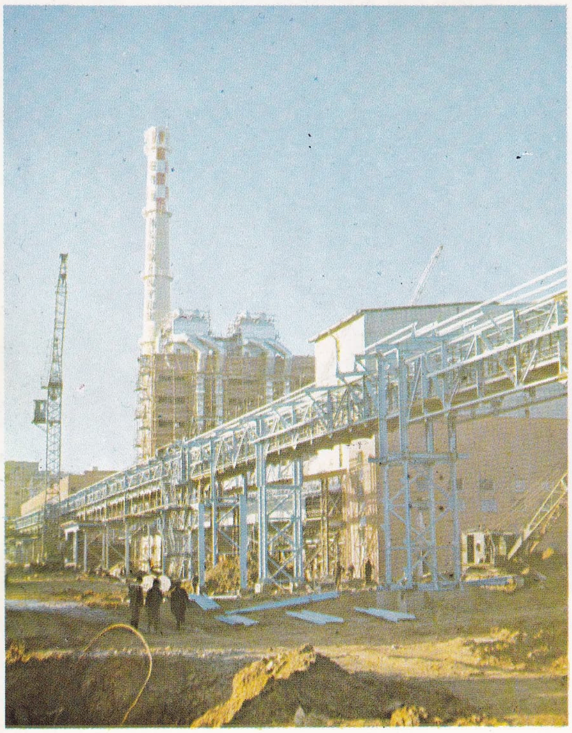

Ankara'da Hacettepe üniversitesi binaları

Seydişehir Alüminyum tesisleri
inşa sırasında

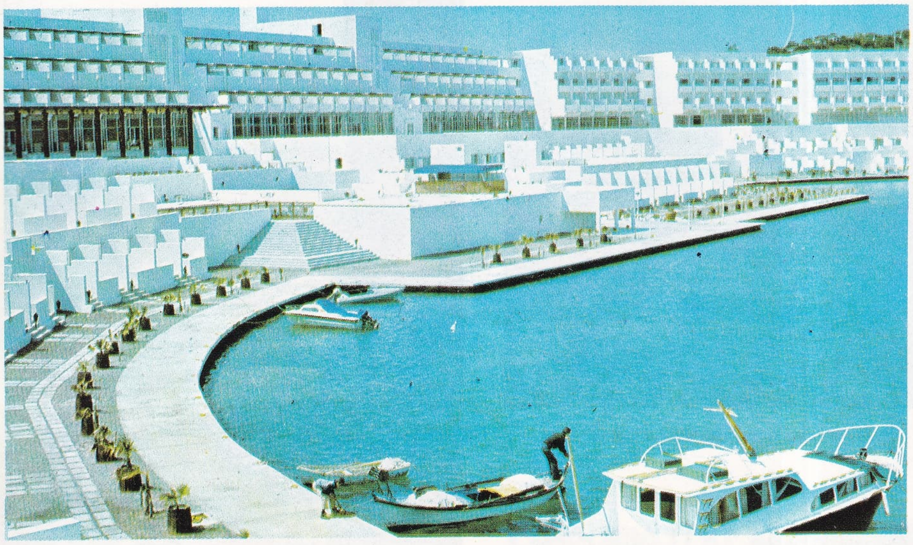

gelişen turizm tesisleri: solda, Altın Yunus oteli,
üstte, Akçay tatil köyü

Foto. Hürriyet arşivi, Nurettin Erkılıç, Necmettin Küllahçı (MEYDAN)

1973 genel seçimlerinden görüntüler: solda, bir C.H.P. mitingi ve Ecevit; sağda, bir A.P. mitingi ve Demirel

raştırma kurumu, İstanbul Üniversitesi Matematik Araştırma enstitüsü (Silivri) v.d. Ayrıca, doktora ve diğer araştırma çalışmalarını destekleyecek ayrı gruplar ve kuruluşlar üniversiteler bünyesinde bulunmaktadır.

Üniversiteler dışında, yine kamu kesiminde bilimsel araştırmalara yönelik kuruluşlar da oldukça yenidir. Başbakanlığa bağlı Atom* Enerjisi komisyonu (*Ek*) genel sekreterliğinin Ankara* Nükleer Araştırma merkezi (*Ek*) ve Çekmece* Nükleer Araştırma ve Eğitim merkezi (*Ek*) ile çeşitli araştırma grupları merkez ve enstitüleriyle Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumunun (bk. TÜBİTAK, *Ek*) Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma enstitüsü (Gebze) ve Yapı Araştırma enstitüsü (Ankara) başta olmak üzere, bu kuruluşların başlıcaları şunlardır: Başbakanlığa bağlı Karayolları Genel müdürlüğünün Araştırma Fen Heyeti müdürlüğü (Ankara), Ulaştırma bakanlığına bağlı PTT Genel müdürlüğünün PTT araştırma laboratuvarları (Ümraniye-İstanbul), İmar ve İskân bakanlığına bağlı Deprem Araştırma enstitüsü (Ankara) ve Yapı Malzemesi Genel müdürlüğünün Araştırma ve Laboratuvarlar dairesi (Ankara), Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanlığına bağlı Devlet Su İşleri Genel müdürlüğünün Araştırma dairesi (Ankara), Maden Tetkik Arama enstitüsü (Ankara), Etibank Genel müdürlüğünün Araştırma ve Geliştirme dairesi (Ankara), Elektrik İşleri Etüt idaresi (Ankara), Türkiye Petrolleri A.O. (Ankara), Gümrük ve Tekel bakanlığına bağlı Çay Kurumu Genel müdürlüğünün Çay Araştırma enstitüsü (Rize), Köyişleri bakanlığına bağlı Ar-Gel Araştırma ve Plan Bütçe Dairesi Araştırma şubesi ile Topraksu Genel müdürlüğünün çeşitli il ve ilçelerdeki araştırma enstitüsü ve istasyonları, Millî Eğitim bakanlığına bağlı Kandilli rasathanesi (İstanbul), Sanayi ve Teknoloji bakanlığına bağlı Azot İşletmeleri Bilimsel Araştırma müdür muavinliği (Kütahya) ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel müdürlüğünün Şeker enstitüsü (Etimesgut-Ankara), Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığına bağlı Hıfzıssıhha okulu (Ankara) ve Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha enstitüsü (Ankara), Tarım bakanlığına bağlı Ziraat İşleri, Veteriner İşleri, Pamuk İşleri ve Ziraî Mücadele ve Karantina Genel müdürlüklerinin Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki araştırma laboratuvarları ve enstitüleri, Orman bakanlığının Teknik Araştırma dairesi (Ankara) ile Orman Genel müdürlüğü, Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrol Genel müdürlüğünün çeşitli enstitü ve araştırma istasyonları. Bu kesimdeki araştırıcı sayısı 1 720'dir ve harcamalar yılda 212,9 milyon TL. civarındadır. Sivil kamu kesimine ek olarak 1959'da kurulmuş ve askerî silâh donanımı ve diğer her tür araştırma geliştirme görevleriyle yükümlü, savunma araştırma kuruluşu olan Araştırma-Geliştirme (AR-GE*, *Ek*) kurumu da anılabilir.

Böylece Türkiye'de 1972'de sayısı 25'i bulan üniversite dışı, kamu kesimi araştırma kuruluşu görülmektedir. Bununla birlikte bazı araştırma kuruluşlarının üniversitelerden tümüyle bağımsızlığı söz konusu değildir. Özellikle TÜBİTAK yönetim kadrosu üniversite profesörlerinden oluşur. Diğer kuruluşlar da üniversitelerle yakın bir çalışma ilişkisi kurmuşlardır. Bu kuruluşlara, bir dernek niteliğinde olan Türk Coğrafya kurumu (1942), Türk Tarih kurumu (1931), Türk Jeoloji kurumu (1946) gibi bilimsel kurumları da eklemek gerekir.

Özel kesim teknolojik bilgi ve yetenek ihtiyacını transferlerle sağlar. Bu nedenle tümüyle özel kesime dayanan bilimsel ve teknolojik araştırma kuruluşları yok denecek kadar azdır. Özel kesim, üniversitelerden ve TÜBİTAK'tan destek almak ve bu kuruluşlarla ortak çalışmak durumundadır. Özellikle Türkiye'de yatırım yapmış büyük uluslararası endüstriyel kuruluşların Türkiye'de araştırma, geliştirme laboratuvarları, enstitüleri yoktur.

Diğer ülkelerdeki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de bilimsel dergiler büyük bir artış kaydetmiş, *Türk Tıp cemiyeti mecmuası* (1935), *Tıp fakültesi mecmuası* (1937), İstanbul Üniversitesi *Fen fakültesi dergisi* (1916), *İstanbul Teknik üniversitesi bülteni* (1948) gibi dergiler yayınlarına devam ederken yeni üniversiteler (Hacettepe, Boğaziçi) ve enstitüler periyodik teknik yayınlara başlamışlardır. Kamu kuruluşlarının da periyodik bültenleri ve araştırma raporu yayınları vardır. Türk bilim adamlarının uluslararası ünü olan dergilere katkılarında da büyük bir artış kaydedilmiştir.

Eski ve yeni üniversitelerin araştırmalarının yayımına hemen her uluslararası dergide rastlanmaktadır. Yaptıkları çalışmalar diğer araştırmacılar tarafından kaynak olarak gösterilen araştırmaları tespit çok güç olmakla birlikte Erdoğan Şuhubi* (*Ek*), Cahit Arf* (*Ek*), Teoman Onat* (*Ek*), Yılmaz Tokad, Orhan Ulutin, Muzaffer Aksoy (*Ek*), Veli Aytekin'in adları anılabilir.

Hepsi uluslararası nitelikte olmamakla beraber Türkiye'de temel ve uygulamalı bilimlerde yayımlanan dergilerin sayısı 245'i bulmuştur. Üniversiteler ve kamu kuruluşları dışında bilimsel nitelikte dergi yayını (birkaç alan dışında, örneğin tıp) yok gibidir. Ayrıca bilimi vulgarize eden dergilerde de kayda değer bir gelişme olmamıştır. Üniversite düzeyinde bilimin kitleye mal edilmesinde bir boşluk göze çarpmaktadır.

Kitap yayınlarında, öncelikle öğrencilerin ihtiyacı olan metinlerin üniversiteler ve yüksekokullarca yayımlanmasında büyük bir canlılık görülür. Nitelikleri çok çeşitli olmakla birlikte temel ve uygulamalı bilimlerde yayımlanan kitap sayısı 1971'de 1 608 olmuştur. Çok sayıda telif eser yanında temel bilim kitaplarının çevirileri de yayımlanmıştır.

Son yıllarda ulusal bilimsel kongre ve sempozyumlar bilim hayatına bir canlılık getirmiştir. İlk ulusal seminer ve sempozyumlar arasında Pediatri (1961), Metalürji (1967), Zemin Mekaniği (1967), Elektronik Hesap (1968) sayılabilir. Çok sayıda araştırıcımızın aktif olduğu deprem dalında ilk ulusal kongre 1970'te yapıldı. Bununla birlikte ilk ulusal bilimsel kurultayların çok daha önce (1925'te Ankara'da, Atatürk'ün himayesinde Birinci Tıp kongresi) yapıldığı kaydedilmelidir.

Çeşitli bilim dallarına ayrılmış seanslari kapsayan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumunun düzenlediği ulusal bilim kongreleri bilim adamlarımızı biraraya toplamaktadır. Uluslararası kuruluşlarda aktif bilim adamlarımız bu kuruluşların bazı kongrelerinin Türkiye'de yapılmasında rol oynamışlar, ayrıca NATO, CENTO ve UNESCO gibi kuruluşların da kongre, çalışma grubu, sempozyum çalışmalarının düzenlenmesinde katkıları olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'de, İslâm âleminin diğer ülkelerinde olduğu gibi, batıdan bir bilim göreneği aktardıktan sonra durgunlaşan bilim hayatı, son yıllarda yeniden canlanma yolundadır. Modern bilimin gerektirdiği büyük personel ve laboratuvar yatırımları için gerekli malî yük, sınırlayıcı bir etken olarak görünmektedir.

TURİZM

Türkiye'ye gelen turist sayısında 1974'e kadar giderek artış, 1974'te Kıbrıs olayları nedeniyle büyük bir düşüş meydana geldi. Bu azalma daha çok deniz yoluyla ve uçakla gelen turistlerde görüldü. (Bk. *tablo I*.) Bu durum gelenlerin uyruğuna göre incelendiğinde Amerikalılar birinci sırayı alıyordu (1973'te 232 409 kişi, 1974'te 97 763 kişi); bunu İngilizler (1973'te 130 772 kişi, 1974'te

tablo I

Türkiye'ye gelen yabancıların yararlandıkları taşıt çeşidine göre dağılımı

taşıt	*1969*	*1970*	*1971*	*1972*	*1973*	*1974*
deniz taşıtı	226 937	244 228	389 851	421 654	623 868	402 965
tren	15 654	23 595	30 620	31 703	42 432	46 297
uçak	236 418	247 142	255 052	332 390	426 207	324 207
motorlu kara tışıtı	215 220	209 819	250 496	167 672	245 699	258 202
TOPLAM	694 229	724 784	926 019	953 419	1 338 206	1 031 671

tablo II

Dış ülkelere giden yurttaşların gidiş amaçlarına göre dağılımı

gidiş amacı	*1969*	*1970*	*1971*	*1972*	*1973*	*1974*
turizm	78 061	97 112	81 611	82 147	105 364	178 939
öğrenim	4 647	8 880	10 805	11 273	9 509	14 123
Hac	30 147	49 676	12 490	33 011	37 882	17 086
devlet hizmeti	6 344	7 769	6 608	6 841	4 733	5 096
çalışma	140 554	346 608	425 224	663 520	773 951	782 371
göç	702	777	748	324	238	140
tedavi	—	1 247	1 903	604	409	604
diğer	1 731	—	—	—	10 551	11 702
bilinmeyen	8 231	3 923	20 397	4 915	1 104	1 383
TOPLAM	270 417	515 992	559 786	802 635	943 741	1 011 444

tablo III

Dış yolculuk gelir ve giderleri (bin dolar olarak)

gelir	*1969*	*1970*	*1971*	*1972*	*1973*	*1974*
turizm	34 112	46 503	59 832	99 478	166 163	178 864
diğer	2 461	5 094	3 026	4 249	5 314	14 820
TOPLAM	36 573	51 597	62 858	103 727	171 477	193 684
gider						
turizm	21 402	24 626	25 777	36 273	65 261	92 738
diğer	20 125	23 144	16 414	23 042	27 752	59 259
TOPLAM	41 527	47 770	42 191	59 315	93 013	151 997
dış yolculuk dengesi	—4 954	+3 827	+20 667	+44 412	+78 464	+41 687

Türkiye Demir-Çelik işletmelerinin üretimi (yılda ton olarak)

CİNSİ	1970	1971	1972	1973	1974	1975
1. Karabük Demir-Çelik						
kok ve kok tozu	864 758	861 180	858 472	857 608	830 000	836 000
mayi maden	601 183	594 926	606 579	578 761	640 000	650 000
pik	122 810	115 340	114 275	129 390	120 000	160 000
ingot (çelik)	609 388	629 341	634 057	591 445	630 000	630 000
hadde mamulleri						
34'lük blok haddesi	466 502	477 417	524 098	477 437	510 500	510 500
trio 28'lik hadde	160 308	141 858	139 587	134 730	140 000	135 000
düo 28'lik hadde	227 764	235 377	257 144	231 918	250 000	250 500
düo 28'lik profil grubu	178 467	182 968	210 051	195 392	201 000	205 000
16'lık hadde	54 618	47 137	45 371	46 771	45 000	44 000
12'lik hadde	50 684	50 108	49 763	47 759	50 000	46 000
saç haddesi	26 475	23 786	25 264	23 715	20 000	24 000
kontinü hadde	311 459	314 349	291 824	310 831	300 000	300 000
boru fabrikaları						
şakulî boru	1 887	1 866	2 122	1 318	—	—
savurma boru	11 612	11 203	11 848	12 183	12 500	12 000
asit	31 969	30 926	33 585	29 185	30 700	31 440
süperfosfat	1 616	3 074	2 843	8 960	3 000	9 600
dökümhane						
pik parça dökümü	8 470	13 959	11 115	9 290	8 000	8 000
ingot kalıbı	22 551	14 383	17 423	20 614	15 000	17 000
elektrik ark ocağı çeliği	14 195	10 007	5 963	4 618	3 800	3 800
elektrik endüstri ocağı çeliği	685	833	861	1 017	800	8 000
çelik parça dökümü	2 458	1 783	1 823	2 182	1 560	1 560
çelik konstrüksiyon atelyesi	12 731	15 219	12 938	17 473	19 800	13 000
2. Divriği Madenleri müessesesi	1 320 400	1 396 641	919 505	1 364 087	1 530 000	1 500 000
3. İskenderun Demir-Çelik						
kok ve kok tozu	—	—	—	—	—	596 200
mayi maden	—	—	—	—	—	435 000
pik	—	—	—	—	—	269 473
blum	—	—	—	—	—	167 000
kütük	—	—	—	—	—	159 166
hafif profil	—	—	—	—	—	55 000
tel çubuk	—	—	—	—	—	50 000
çelik konstrüksiyon	—	—	—	—	—	2 000

TKİ'nin kömür üretimi (ton olarak)

MAMULÜN ADI	1972	1973	1974	1975 (program)
taşkömür	4 821 367	4 800 434	5 030 000	5 207 678
linyit	4 848 065	4 955 456	5 929 000	7 401 000
kok kömürü	38 305	28 270	25 000	38 400
briket	22 405	13 927	35 000	35 000
TOPLAM	9 730 142	9 798 087	11 019 000	12 682 078

75 521 kişi) ve Fransızlar (1973'te 119 341 kişi, 1974'te 87 723 kişi) izliyordu. Buna karşılık yurt dışına gidenlerin sayısı sürekli arttı. Yurt dışına gidenler gidiş amaçlarına göre incelendiğinde büyük çoğunluğun çalışmaya gittiği görülür. Turist olarak gidenlerin sayısı da artarken Hac için yurt dışına gidenlerin sayısında azalma meydana geldi. (Bk. *sayfa 857, tablo II.*) Bunların sonucu olarak dış yolculuk gelir ve giderleri arasındaki fark giderek olumlu yönde gelişti. 1974'te ise düşük oldu. (Bk. *sayfa 857, tablo III.*) Türkiye'ye gelen turist sayısını arttırmak için tedbirler aranmağa başlandı. 1974'te Turizm Danışma kurulu toplandı ve turistik tesislerle hizmetlerin yetersiz olduğunu, daha az maliyetle kredi verilmesini önerdi. 1975'te A.B.D. ve Avrupa ülkelerinde Türkiye'yi tanıtmak amacıyla reklam kampanyaları açıldı. 1975'in ilk 11 ayında gelen turist sayısı 1 milyon 360 642, yurt dışına gidenlerin sayısı ise 1 milyon 300 bin olarak saptandı. (Bk. TURİZM. *Ek.*)

ARKEOLOJİ

Türkiye'de Tarihöncesi'ne ait en büyük kazılar, 1968-1974 yılları arasında Keban baraj gölü alanında yapıldı. Bu amaçla türk ve yabancı ekiplerin katıldığı bir kurtarma programı düzenlendi. Türk ekiplerinin çalıştığı Pulur-Sakyol, Tepecik, Ağın, Kalaycık, Haraba; yabancı ekiplerin çalıştığı Korucutepe-Adsıztepe (amerikan), Aşvan-Pağnik (ingiliz), Norşuntepe (alman) kazılarında Kalkolitik, Bronz, Hitit çağı binalar ve mabet, roma ve bizans buluntuları, selçuk çanak-çömlekleri ortaya çıkarıldı. Bu kazılar Hititlerden önceki Anadolu insanının kültürü hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşıyordu. (→Bibliyo.) [M]

***Türkiye Çimento Sanayii T.A.Ş.** — Kuruluşun sermayesi 1975'te 750 milyon TL.-na yükseltildi; bu miktar içindeki pay oranları da, Hazine yüzde 86,67, Sümerbank yüzde 6, Türkiye Emlâk Kredi bankası yüzde 5,99, Türkiye İş bankası yüzde 1,33, Ankara Çimento sanayii yüzde 0,01'dir. Kuruluşun fabrikalarında üretilen toplam çimento miktarı da yıllara göre şöyle oldu: 1971'de 3 milyon 22 717 t, 1972'de 3 milyon 610 845 t, 1973'te 3 milyon 987 848 t, 1974'te 4 milyon 247 700 t olarak tahmin edilen üretimin 1975'te 4 milyon 478 000 t olması planlanmıştı. 1975'te çalışanların toplamı 6 225 kişiydi. (M)

***Türkiye Demir-Çelik işletmeleri.** — İşletmenin sermayesi 28 nisan 1972 tarih ve 7/4378 sayılı kararnameyle 2 milyar TL.na çıkarıldı. Divriği Madenleri müessesesinden başka 1975'te üretime başlayan İskenderun* Demir-Çelik fabrikaları da (*Ek*) buraya bağlandı. İskenderun tesislerinin bağlanmasından önceki dönemde işletmenin personel sayısı, 1 000'den fazlası teknik eleman olmak üzere, 12 500'ü aştı. İşletmenin 1969 sonrasında çeşitli bölümlerinin üretimleri yılda ton olarak yandaki tabloda gösterilmiştir. (M)

***Türkiye Kömür İşletmeleri kurumu** (TKİ). — 1971 sonrasında toplam yıllık mamul üretimi alt yandaki tabloda gösterildiği şekilde gelişti. (M)

Türkiye Maden bankası, madencilik sektörüne kredi vermek amacıyla Türkiye İş bankası, Türkiye Sınaî Kalkınma bankası, Türk Ticaret bankası, Osmanlı bankası, Yapı ve Kredi bankası, Akbank ve Garanti bankasının ortaklığıyla Ankara'da kuruldu (1968). Sermayesi 12 milyon TL. (ödenmiş sermayesi 3 milyon TL.) idi. Faaliyete geçmeyen banka için 1974'te tasfiye kararı alındı. (M)

Türkiye Noterler birliği ve Noter odaları. Bk. NOTERLER BİRLİĞİ, *Ek.*

Türkiye Uçak Sanayii A.Ş. (TUSAŞ), Türkiye'de kamu sanayi kuruluşu. Türk havacılık sanayini kurmak ve geliştirmek amacıyla 1784 sayılı kanunla anonim şirket statüsünde kuruldu (1973). Şirket sermayesinin 1,5 milyar TL. olması ve payların yüzde 55'inin Hazine'ye, yüzde 45'inin de Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme vakfına ayrılması kabul edildi. (M)

TÜRKLER (Kemal), türk sendikacısı (Denizli 1926). Hukuk fakültesinden ayrılarak Bakırköy Emaye fabrikasına işçi olarak girdi. 1951'de İstanbul Demir ve Madenî Eşya İşçileri sendikasına katılarak işçi temsilciliği; Bakırköy şubesinde başkanlık, genel sekreterlik yaptı; 1956'da bu sendikanın başkanı oldu ve sendika Maden-İş adını aldı. 1967'de Türk-İş'ten ayrılarak DİSK'i kuran grupta yer aldı ve konfederasyonun genel başkanlığına seçildi. (M)

TÜRKMEN (Abdülgani), türk siyaset ve devlet adamı (Antakya 1882). Ortaokul düzeyinde öğrenim gördü; çiftçilik yaparken İskenderun sancağının Suriye'ye bağlanması ihtimali belirince buna karşı mücadele edenler arasında yer aldı. 1931'de Suriye'deki seçimlerle birlikte yapılan bağımsız İskenderun idare meclisi seçimlerinde üye seçildiyse de 1932'de üyelikten kura ile çıkarıldı. Bağımsız Hatay devleti kurulunca (1939), meclis başkanlığına getirildi; Hatay Türkiye'ye bağlanınca bu yeni ilin milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi; 1943 ve 1946 seçimlerinde de milletvekilliğini korudu. (M)

***TÜRKMENİSTAN,** S.S.C.B.'de federe cumhuriyet. — Arkeol. Türkmenistan çöllerinde arkeolojik araştırma, 1950'ye doğru, sovyet bilgini M. E. Masson'un yönetiminde başladı. Kalkolitik döneme ve Bronz çağına ait buluntular bu bölgedeki ilk yerleşik uygarlıkların (Anav ve Namazgâhtepe kültürleri) tanınmasını sağladı ve M.Ö. II. binyıl başlarında Türkistan, Sumer, Elam ve İndüs arasındaki ilişkileri ortaya çıkardı. Ayrıca Nissa ve Merv'de (Gâvurkale) yapılan keşifler Parth'ların kökeni hakkında bilgi sağladı; çok az bilinen Parth'lara dair buradan elde edilen bilgiler M.Ö. III. yy. ile M.S. III. yy. arasında Akdeniz'den İndüs'e kadar bir doğu iran ortak dilinin konuşulduğunu kanıtladı. (L)

***Türk mezarı.** — 1975'te Suriye hükûmetinin Fırat nehri üzerinde kuracağı baraj alanı içinde kaldığından yeri değiştirildi; Türkiye'ye 75 km uzaklıktaki, Suriye'nin Karakonzan köyü yakınına taşındı. (M)

***TÜRKOĞLU,** esk. **Eloğlu,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Maraş ili) ilçe. — 40 257 nüf., ilçe merkezi 9 195 nüf. (1975); 32 köy (1970). [M]

***TÜRKOLOJİ** i. — ANSİKL. Son yıllarda Türkiye ve Türkiye dışındaki çalışmalar sözlük, dilbilgisi, metin araştırma ve derleme konularında yapıldı. 1973'te Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla Türkiyat enstitüsünce uluslararası bir kongre düzenlendi, Türk Dil kurumu da Türkçenin tarihsel sözlüğünü hazırlama çalışmalarına başladı; ayrıca Elazığ'da kurulan Edebiyat fakültesinde bir Türkoloji bölümü açıldı. (M)

Türk Petrol ve Madenî Yağlar T.A.Ş. (kısa adı **TP**), Türkiye'de akaryakıt dağıtım şirketi, 1935'te kuruldu, merkezi İstanbul. Sermayesi 4 milyon TL.dır. Şirketin çalışma alanı petrol arama, üretim, tasfiye ve bunların satışı ile ilgili her türlü ithal, alım-satım

ve ihracattır. Şirket, Alevgaz adı altında likit petrol gazı satışı yapmağa başladı (1967), Türk Petrol vakfını kurdu (1969). Ortak olduğu şirketler şunlardır: Kaloriyakıt Ltd. Şti. (yüzde 90), Kapsan Kaplama Sanayi A.Ş. (yüzde 90), Akınöz Petrol Ltd. Şti. (yüzde 80), Marmara Petrol ve Rafineri İşleri A.Ş. (yüzde 56), Turna Ağaç Sanayi A.Ş. (yüzde 51), Kırlangıç Yağ ve Gıda Sanayi A.Ş. (yüzde 45), Turtel Turistik Tesisleri Ltd. Şti. (yüzde 38,46), Derkosan Deri Mamulleri A.Ş. (yüzde 20). [M]

TÜRKÜSTÜN (Ali Vehbi), türk dağcısı (İstanbul 1877-ay.y. 1937). Fransa'da yükseköğrenim yaparken dağcılığa başladı. Mont-Blanc'a tırmanarak ilk defa türk bayrağını zirveye dikti. Dağcılık sporunun Türkiye'de yayılmasında emeği geçti; çalışmalarından dolayı Niğde'deki Aladağlar'ın en yüksek doruğuna Türküstün'ün adı verildi. (M)

TÜRSAN (Tonguç), türk kürekçisi (İstanbul 1927). Kürek sporuna Galatasaray kulübünde başladı (1945). Taksim kulübünden sonra geçtiği Fenerbahçe'de parladı. Kazandığı sayısız birinciliklerle en iyi kürekçi olarak sivrildi. 1953'te öğrenim için bulunduğu Almanya'da en büyük kürek ödülü olan Altın Skiff'i kazandı. 1955 Akdeniz oyunlarında gümüş madalya alarak kürek sporunda Türk bayrağını ilk defa şeref direğine çektirdi. Küreği 1958'de bırakan Türsan ilk türk kürek millî takımının kaptanıdır. (M)

***TÜTENGİL** (Cavit Orhan), türk sosyoloğu. — Yeni eserleri: *Ağrı dağındaki horoz* (denemeler, 1968); *Temeldeki çatlak* (denemeler, 1975); *Kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları* (1975); *Atatürk'ü anlamak ve tamamlamak* (1975); *Sosyal bilimlerde araştırma ve metot* (3. baskı, 1975). [M]

***TÜTÜN** i. — ANSİKL. Sanay. *Türkiye*'de, *tütün* üretimi, ekilen alan ve verim bakımından şöyle oldu: 1972'de 352 383 hektar alanda yapılan ekimden 179 799 t ürün alındı, hektar başına verim ise 510 kg oldu; 1973'te 322 840 hektar, 149 120 t üretim, hektar başına 461 kg verim; 1974'te 376 792 hektar, 178 899 t üretim, hektar başına verim ise 475 kg oldu.

— Toksikol. Batı ülkelerinde genel ölüm oranı, sigara içmeyenlere göre sigara içenlerde daha yüksektir. Amerikalılar, günde 40 sigaradan fazla içen 35-40 yaşındaki erkekler arasında ölüm oranının sigara içmeyenlere göre iki buçuk kat fazla olduğunu kesin olarak kanıtlamışlardır. Aşırı ölçüde *tütün* kullanan 30 yaşındaki bir insan, ortalama olarak ömrünü altı yıl kısaltmış olur. Günde yirmi sigara içmek, bir solunum yolu kanserine yakalanma olasılığını on kere artırır. Tütünle sidik torbası kanseri arasında kesin bir bağıntı olduğu ortaya çıkarılmıştır; çünkü tütün dumanında bulunan kanser yapıcı maddeler sidik yoluyla dışarı atılır. Kalpte görülen damar hastalıkları tütün içenlerde, içmeyenlere göre iki kat fazladır (bacaklardaki atardamar hastalıklarında da durum aynıdır). Gebe kadınlarda tütün tiryakiliği, kendiliğinden düşüğe yol açabilir. Tütün içen kadınların çocukları, doğdukları zaman, tütün içmeyen annelerden doğan çocuklara göre genellikle daha hafif olur. Gençlerin çoğu askerlik döneminde aşırı sigara içme alışkanlığı edinir. Val-de-Grâce'da (Fransa) askerî hekimlerin yaptığı bir ankete göre, tütün tiryakiliğinde birçok etmenin payı vardır: ana-babanın toplumsal kökeni, sigara içen ya da içmeyen ana-baba, ana-babaya malî yönden bağımlılık, meslek v.b. Öte yandan, Amerika Birleşik devletlerinde tütün aleyhinde girişilen bir kampanya sonucunda, tütün içmekte olan 44 milyon kişiden 30 milyonu, 1961'den beri tütünü kesinlikle bırakmıştır. (ML)

***TÜTÜNCÜ**, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Gönen ilçesi) bucak. — 3 931 nüf., bucak merkezi (*Ayvacık*) 664 nüf., 13 köy (1970). [M]

Tütüncüler Bankası A.Ş. (TÜRKİYE), 1924'te kurulan ticarî banka. Sermayesi 7 milyon TL., merkezi İzmir'dedir. 1974 sonu bilançosuna göre 51 000 TL.lık resmî, 19 milyon 549 000 TL.lık ticarî, 892 000 TL.lık bankalar, 90 milyon 522 000 TL.lık tasarruf mevduatı vardır. 42'si resmî, 4 569'u ticarî, 32'si bankalar, 60 613'ü tasarruf olarak, toplam mevduat hesabı sayısı 65 256'dır. 1974 sonunda 20 şubesinde toplam 180 kişi çalışıyordu. 1974'te 25 milyon 890 000 TL.lık tarımsal kedi dağıtan banka aynı yıl 1 milyon 891 000 TL. kâr etti. (M)

Tütüncüler birliği (TÜRKİYE), tütün üreticilerini bünyesinde toplayan, dernek niteliğinde kuruluş. İkinci Dünya savaşı sırasında başlıca ihraç ürünü olan tütünün dış pazarlara satılamaması yüzünden üreticiden destekleme alımları yapma, stoklama ve dış pazar olanaklarını arama amaçlarıyla Bakanlar kurulunca kurulmasına karar verildi (1940). Tütün bedelleri üzerinden yüzde 5 kesilerek özel bir fonda toplandı. Üretimin yarısını Ege bölgesi sağladığından bölgelerin sermayeye nasıl katılacakları sorunu çıktı, 1957'de birliğin elinde 200 milyon TL. birikmesine rağmen işler hale gelemediğinden, yüzde 5 kesinti tahsilâtı daha sonra kaldırıldı. (M)

***TÜTÜNÇİFTLİK** veya **TÜTÜNÇİFTLİĞİ**, İzmit körfezi kıyısında İzmit'in 11 km batısında XIX. yy. sonlarında açılan bir istasyon. — 5 938 nüf. (1970). [M]

TÜZÜN (Ragıp), türk hekimi ve idarecisi (Arhavi 1900). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi, sinir hastalıkları üzerine uzmanlık çalışmaları yaptı. 1940'ta Ankara hükûmet tabibi oldu. 1944-1950 arasında Halkevleri genel başkanlığında bulundu. Ankara'nın seçimle işbaşına gelen ilk belediye başkanıdır (1946); Yenimahalle'nin kuruluşunda önemli katkısı olduğundan semtin ana caddesine Tüzün'ün adı verildi. (M)

***TVARDOVSKİY** (Aleksandr Trifonoviç), sovyet yazarı. — (öl. Krasnaya-Pahra, Moskova yakını 1971). [L]

U

kaplı ağaçtan dikitler yaptı. En çok işlediği temalar başsız, kolsuz «Gövdeler» ve sürülen toprağı andıran «Sürmeler»dir. Litografilerin, vitrayların ve çiçekli kartonların birlikte yer aldığı çokşekilli eserlerinde, soyut ve yalın biçimlere özgü aynı özentisiz hava, çoğu zaman saban izlerini andıran aynı malzeme çalışmaları ve ahenkli bir dağılım içinde donuk tonlarda vurulmuş aynı sert fırça göze çarpar. (L)

UBEYDE, Tiberiad gölünün (İsrail) güneyinde tarihöncesi yer. Ortadoğu'nun en eski tarihöncesi kalıntılarından sayılan kaba yontulmuş yassı taşlar bulundu (Eski Dördüncü zaman). [L]

***UÇ** i. — Bilişim. *Ağır uç birimi*, uzaktan toptan iş düzeninde kullanılan uç birimi. (Bk. ANSİKL.) || *Hafif uç birimi*, zaman bölüşüm sisteminde kullanılan, genellikle bir tek yazı makinesine indirgenerek basitleştirilmiş uç birimi. (Bk. ANSİKL.) || *Özel amaçlı uç birimi*, veriler bankası, yer ayrımı v.b. belli bir uygulama için özel olarak geliştirilmiş uç birimi.

— Prehist. *Sivri uç*, bir ucu yontularak sivriltilmiş taş âlet. (Sivri uçların prehistoryacıları en çok ilgilendiren yanı yontulma teknikleridir: bunlar çoğu zaman, çeşitli sanayi fasiyeslerinin tanınmasında yol gösterici fosil olarak kabul edilir. Sözgelimi, Amerika'daki tarihöncesi kültürlerin çoğu sivri ok uçlarıyla tanımlanmıştır [Clovis, Folsom, Scottsbluff v.b.]. Avrupa'da da *Kostenki, Swidry, Levallois sivri uçları* v.b. tanınır.)

— Sanay. *Sarı uçlar indisi*, akaryakıtlar için kullanılan ve havalandırılmış alevlerde mızrak biçimi sarı lekelerin belirmesini, ayrıca yayılma alevlerinin madenî bir çeperle teması sonucunda ısıtma cihazlarının ısıtıcı elemanlarında biriken karbon çökeltilerini nitelemeğe yarayan indis. (I_j simgesiyle gösterilen sarı uçlar indisinin değeri

$$\text{I}_j = k_j \frac{\Sigma A \, . \, j}{\sqrt{d}}$$

'dir; burada k_j, bir eğriyle verilen ve gazın oksijen yüzdesine, dolayısıyla ısıtma gücüne bağlı olan bir katsayı, A gaz içindeki hidrokarbonlardan her birinin yüzde oranı, *j* bir çizelgeyle verilmiş olan bir katsayıyı, *d* de söz konusu gazın yoğunluğudur.)

— ANSİKL. Bilişim. ● *Ağır uç birimi*'nde en az bir kart okuyucu ile bir yazıcı bulunur. Eğer uç birimini bilgisayara bağlayan iletim hattının sığası yeterliyse, böyle bir uç birimi daha başka çevrel birimlerle de içerebilir: magnetik şerit birimleri, kâğıt şerit okuyucu-delici, eğri çizici. Bu durumda ağır uç birimi bir mini bilgisayarın çevresinde kurulur.

● *Hafif uç birimleri* (yazı makineleri, ekranlar v.b.), çoğu zaman aynı iletim kanalını bölüşebilmeleri için toplayıcılar aracılığıyla birleştirilerek kullanılır.

—◆ Sıf. Sibern. *Uç değer ayarlaması*, ayarlanmış sistemin niteliklerindeki tesadüfî değişikliklere, kullanılan hammaddenin özelliklerine ve ayarlanmış sistem üzerinde bozucu etki yapan dış etkenlere rağmen, ayarlanmış bir büyüklüğü ya da bir nitelik indisini uç değerlerinden birinin dolaylarında sabit olarak tutmayı amaçlayan ayarlama: *Uç değer ayarlaması bir optimum kumanda biçimidir.* (L)

***UÇAK** i. — ANSİKL. Ask. denizc. *Uçak gemisi*. Çok yönlü ve önemli bir askerî gücü temsil eden *uçak gemileri*, özellikle amerikan stratejik araçları olarak, Vietnam ve Yakındoğu çatışma bölgelerinde önemli rol oynadı (1963-1973).

Teknik alanda elde edilen gelişme sayesinde amerikan deniz kuvvetleri ağır uçak gemileri yaptırdı. İlk yapılan *America* (1965) ve *Kennedy* (1968), yaklaşık 60 000 tonluk (tam yüklüyken 80 000 ve 87 000 ton), klasik itişli hücum uçak gemileridir. *Nimitz* tipinden olan ve 1973'te hizmete giren öbürleri ise nükleer itişlidir. Tam yüklü yaklaşık 95 000 ton olduğu halde 30 deniz milinin üstünde bir hızla yol alan *Nimitz* yüz kadar uçak ve helikopter taşır. Arada yakıt almadan yaklaşık 1 milyon deniz mili yol yapabilen ve 2 nükleer reaktörle çalışan bu gemi, 8 uçaksavar füzeli («Sea Sparrow»), üç rampa ve taktik verileri otomatik olarak değerlendiren bir sistemle donatılmıştır. Personeli 5 200 kişidir (403'ü subay). Ayrıca, buna ek olarak 2 300 pilot vardır. Aynı dönemde, S.S.C.B., helikopter taşıyan 2 kruvazöre sahipti; bunlardan *Moskva* 1967'de, *Leningrad* 1968'de hizmete sokulmuştu ve her ikisi de 20 000 tonluktu. S.S.C.B. ilk uçak gemisi olan, yaklaşık 40 000 tonluk *Kiev*'i 1973'te inşa etti.

— Ask. havc. 1955-1960 yıllarında, füzelerin yaygınlaşmasıyla *askerî uçakların* neredeyse ortadan kalkacağı sanılmıştı. Yerden havaya atılan füzelere karşı çaresiz kaldığı, görevlerini stratejik füze kadar iyi yapamadığı, üstelik daha da yüksek bir fiyata mal olduğu ileri sürülüyordu. Ama bu iddialar, uçakların Yakındoğu ve Vietnam çatışmalarında hemen her zaman etkili bir biçimde kullanılmasıyla olgulara dayanılarak yalanlandı.

Kullanma esnekliği nedeniyle, uçak çok değişik görevleri yerine getirebilir. Bu görevlerin her birinde, *etki alanı, tırmanma hızı, manevra yeteneği, silâh donanımı* gibi ayrıcalıklı bir performans önemli rol oynar. Bu performanslar, bazen bir uçağın birbirine aykırı özellikler taşımasını gerektirir. Bu nedenle, bir askerî uçak, artık belli görev türleriyle sınırlı bir programa uyarlanmaktadır. Eski uçak sınıfları (avcı uçağı, bombardıman uçağı, keşif uçağı, nakliye uçağı) gene de klasik adlarını korumakta, taktik uçakla stratejik uçak arasındaki genel ayrım da eskisi gibi devam etmektedir. (Bk. *Askerî* HAVACILIK*, *Ek.*) Ama kullanılış biçimi çok büyük bir gelişme gösterdiği için, 1960-1970 arasında yeni tip uçaklar ortaya çıktı:

— *önleme* ya da *hava savunma uçağı*, son derece hızlı, tırmanma hızı çok yüksek, yerden radarla yönetilen, genellikle tek kişilik ve tek motorlu bir uçaktır; yükseklerde bombardıman uçaklarının yolunu kesebilmek için bir uçak radarıyla ve çok geliştirilmiş bir silâh sistemiyle donatılmıştır; «Mirage III» ya da «F-1» gibi hafif ve yüksek irtifalarda başarılı uçaklar bu çeşit önleme uçaklarıdır;

— *hava üstünlük uçağı*, bütün dış ağırlıkları (bidonlar, bombalar v.b.) attıktan sonra istenilen hedefe saldırabilen ve hava savaşında her türlü düşman uçağından üstün olan bir uçaktır. Dolayısıyla bu uçağın manevra kabiliyeti, hafif ve orta yükseklikler-de performansları çok yüksektir;

— *destek uçağı*, çoğu kere modası geçmiş olan ama yine de olabildiğince ağır bir

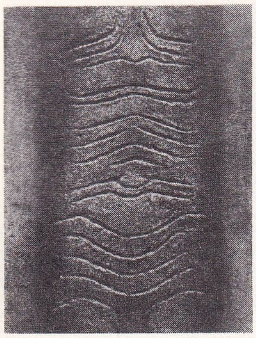

Raoul UBAC
«Uzamış gövde» (1973)
reçineyle kabartma

***UAGADUGU** veya **VAGADUGU**, Yukarı Volta'nın başkenti. — Dokuma sanayii. (L)

UAXACTUN, Peten'de, Tikal'in kuzeyinde tarihöncesi yerleşme yeri (Guatemala). Kazılar, maya ülkesinin alçak topraklarındaki kronolojik bağıntıları belirlemede hâlâ yararlanılan bir kültür dizisini ortaya çıkardı. Buna göre şu evreler saptandı: Mamom ya da Orta Önklasik evre (yaklaşık M.Ö. 600-300), Chicanel ya da Yeni Önklasik evre (M.Ö. 300 - M.S. 100), Matzanel ya da İlk Klasik evre (M.S. 100-250), Tzakol ya da Eski Klasik evre (250-550), Tepeu ya da Yeni Klasik evre (550-1000). Öte yandan La Venta*da (*Ek*) görülen olmek üslûbuna yakın bir piramit bulundu; bu maya mimarîsinin en eski kalıntılarından biri sayılır (Chicanel evresinin sonu). [L]

UBAC (Raoul), belçikalı ressam ve heykelci (Malmedy 1910). Önce resimle ilgilendi, 1930'dan sonra sık sık gidip kaldığı Paris'te gerçeküstücü topluluğa bağlandı. Man Ray'ın etkisi altında kalarak fotoğrafçılığa yöneldi, yakma, taşlaştırma ve solarizasyon yöntemlerini kullandı. Yavaş yavaş bundan bıkarak desen ve gravüre geçti. 1947'de yeniden resme bağlandı ve özellikle yumurta esaslı değişik karışımlar kullandı. Bu arada arduvazın olanaklarını keşfetti; arduvazları kabartma elde edecek şekilde yontmağa başladı ya da boyalı kompozisyonlara yer yer arduvaz parçaları ekledi ve bunları sentetik reçine ile tutturdu. Aynı malzeme ile mimarî eserleri bütünleyebilen gerçek duvarlar, yontular ve basmalar (Evian-les-Bains büfesi, 1957), sentetik maddeyle

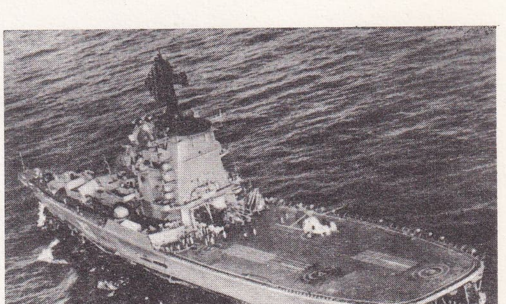

üstte, nükleer itişli amerikan uçak gemisi «Enterprise»;
yanda, Sovyetler'in denizaltı savar kruvazörü ve helikopter gemisi «Moskva»

Foto. Maeght galerisi, Naval Photographic Center, A.P.N. (LAROUSSE)

Askerî nakliye uçakları

YAPIM TARİHİ	MODEL ADI (*ülke*)	MOTOR SAYI-GÜÇ	TAŞIMA HACMİ *kg olarak*	TAM YÜKLE PERFORMANS *km/s olarak* HIZ	*m olarak* YÜKSELTİ	*km olarak* UÇUŞ MENZİLİ
1960	Antonov 12 «CUB» (S.S.C.B.)	4/ 4 015 BG	14 000	715	9 000	3 400
1966	Short «Belfast» (İngiltere)	4/ 5 730 BG	35 500	500	9 000	8 500
1967	Breguet 941 S (Fransa)	4/ 1 500 BG	10 000	450	9 500	2 500
1967	Antonov 22 «COCK» (S.S.C.B.)	4/15 000 BG	80 000	740	10 000	10 950
1970	Fiat G 222 (İtalya)	2/ 3 400 BG	9 000	520	9 000	5 000
1971	İlyuşin II 76 «Kandid» (S.S.C.B.)	4/12 000 kg	45 000	850	13 000	5 000
1971	Lockheed C5A «Galaxy» (A.B.D.)	4/18 600 kg	120 000	920	10 350	10 450

silâh donanımından yararlanabilen bir avcı uçağıdır. Bu uçağın kullanılmasıyla yerel bir hava üstünlüğü sağlanır. Özel bir tipi de karşı gerilla destek uçağıdır. Basit ve hantal olan bu uçak, düşman uçakları ortada yokken kara birliklerini desteklemek amacıyla tasarlanmıştır. (Vietnam'daki CO-İN amerikan programı);

— *hücum uçağı,* 15 ile 25 ton ağırlığında, genellikle tek motorlu ve tek kişilik, 1945'teki dört motorlu uçaklar kadar bomba taşıyabilen bir uçaktır (avcı bombardıman ve saldırı bombardıman uçağının yerini aldı). Bugün bu uçakları, *savaş uçakları* olarak adlandırma eğilimi vardır; ancak, bu deyimin anlamı da hâlâ bulanıktır (bu deyim aynı zamanda, okul, nakliye v.b. uçaklarına karşıt olarak her türlü silâhlı uçağı da belirtir).

Bundan başka, tekniğin hızla gelişmesi yeni ve çok özel uçak tiplerinin ortaya çıkmasına yol açtı:

— *elektronik gözetim uçağı,* muhtemel bir düşman uçağının yolunu ve işaretlerini kaydetmeğe olanak veren elektronik araçlarla donatılmış ağır bir uçaktır;

— *radar gözlem uçağı,* gökteki uçakların hareketlerini gözetleyen radarlı büyük bir anten taşıyan çok motorlu ağır bir uçaktır. Çok yükseğe çıkabilmesi, radar menzilinin çok büyük olması erken uyarı olanaklarını arttırır;

— *uçan karargâh uçağı,* yakıt ikmali yapmaksızın uzun süre havada kalabilir ve yüksek kumanda organlarının kollanmasını sağlar;

— *elektronik karşı tedbir uçağı,* 1968 ile 1973 arasında Amerikalılar tarafından Vietnam'da kullanılmış olan ve düşmanın hava savunma telsizlerini ve radar sistemlerini etkisiz kılmak için yalnızca elektronik parazit aygıtlarıyla donatılmış bulunan uçak.

Farklı askerî uçak tiplerinin karmaşıklığı ve giderek daha pahalıya mal olması nedeniyle, 1965-1970 arasında *çokmaksatlı uçaklar,* yani dıştan takılması kolay ek donanımlarla biçimi değiştirilip farklı görevlere uygun hale getirilebilen uçakların yapımına önem verildi. Ama bu program çerçevesinde yapılan uçaklar («F-105», «F-111» amerikan uçakları) çok pahalıya mal oldu. Bu yüzden, yine özelleşmeye dönüş eğilimi belirdi; ana görev yerine getirildiği ölçüde ikincil görev olanaklarının korunması düşünülmeğe başlandı. Böylece sanayi düzeyinde tipler türetme çözümüne ulaşıldı; buna göre, belli bir program için tasarlanmış bir temel hücreden hareketle, bu tipten, başka bir görev için farklı bir uçak türetilir. Fransız «Mirage III» uçakları (1960-1970) bu tekniğin ürünüdür.

● *Askerî nakliye uçakları.* 1964-1973 yılları arasında Vietnam'da Amerika Birleşik devletlerinin sürdürdüğü savaş, *askerî nakliye uçakları*'nda yeni gelişmelere yol açtı. Topçu ateşinden kolay etkilenen taktik nakliye uçaklarının yerde fazla kalmasını önlemek için Amerikalılar, tam iniş yapmadan yükleme ve boşaltma işlemini geliştirdiler ve bu yöntemi özellikle 1968'deki Khe Sanh kuşatmasında başarıyla uyguladılar. 1970 yılı boyunca 225 taktik nakliye uçağından («C-119», «123» ve «130») kurulu bir filo, Vietnam'da bir milyon insan ve 930 000 ton yükün taşınmasını sağladı. Amerika Birleşik devletleri ile Vietnam arasındaki ulaşım içinse, amerikan hava kuvvetleri ağır askerî nakliye uçakları («C-130», «135» ve «141») kullanmakla yetinmeyerek, sivil havacılık şirketlerinden de uçaklar (Boeing «707», «DC-7», «DC-8») kiralamak zorunda kaldı.

Dördüncü israil*-arap savaşında (1973) [*Ek*], iki düşman kampın hava nakliye uçakları desteğinden faydalanmaları büyük önem taşıdı. Sovyet hava kuvvetleri, Macaristan ve Bulgaristan üzerinden Şam ve Kahire'ye yapılan nakliye işinde türbinli Antonov «12» ve «22» uçaklarını kullandılar. Amerikalılar açısından bu savaş «C-5A Galaxy» ağır nakliye uçağının ilk kullanım alanı oldu; 1971'den beri hizmette olan bu uçak 346 ton ağırlığıyla (120 tonu faydalı yük) dünyanın en büyük nakliye uçağıydı. Asorlar'daki üsten yola çıkan amerikan uçaklarının Tel-Aviv'e kadar 10 000 km'lik yol yapması gerekiyordu: 145 «C-5A» ve 420 «C-141» seferiyle gerçekleştirilen toplam 18 500 saatlik uçuşla, Amerika Birleşik devletleri İsrail'e 22 300 ton malzeme taşıdı. Bu mesafede 87 ton yük taşıyabilen «C-5A» uçakları ile 45 tonluk «M 60» tankları, helikopterler ve 25 - 30 tonluk toplar taşınması sağlandı. Nihayet, askerî nakliye uçaklarının barışçı amaçlara yönelmiş bir hizmeti olarak, 1973 yazı büyük kuraklığı sırasında, özellikle Afrika'da aç kalmış Sahel halkına yapılan yardım sayılabilir.

— Havc. ● *Türkiye'de uçak sanayii.* Türkiye'de uçak sanayiinin yeniden canlandırılması ve küçük nakliye uçaklarından başlanarak silâhlı kuvvetlerin ihtiyacını karşılayacak tiplerin yapımı yoluna gidilmesi eği-

1975'TE HİZMETTE BULUNAN BAZI ASKERİ UÇAKLAR

tip	sınıf *(1)*	boyutlar *kanat açıklığı uzunluk yükseklik*	ağırlık *ton olarak*	motor sayısı *BG ya da ton olarak itiş gücü*	hız *km/s ya da mach (m) cinsinden*	menzil *(2)*	tavan *m olarak*	silâh donanımı *sabit (toplar)*	silâh donanımı *füzeler, bombalar (3)*	silâh yükü *(4)*
A.B.D.										
Boeing «B-52 H»	B	56,4 × 47,5 × 12,4	221	8 × 7,7 t	1 040 km/s	20 000 İ	18 300	1 × 20 mm	HKa-kB-nB	A = 30 t
Republic «F-105 F»	A-TB	10,6 × 21 × 6,15	24,5	1 × 12 t	2,25 m	3 300 İ	17 000	1 × 20 mm	R-HH-HK-nB-kB-yB	A = 5 t
Lockheed «F-104 G»	A	6,7 × 16,7 × 4,11	13	1 × 7,2 t	2,2 m	2 000/3 500	18 000	1 × 20 mm	R-HH-HK-nB-kB-yB	A = 3 t
McDonnell «Phantom F-4 D»	A-TB	11,7 × 17,8 × 5	24,7	2 × 7,7 t	2 m	3 000/4 000 İ	21 700	1 × 20 mm	R-HH-HK-nB-kB-yB	A = 8 t
Convair «F-106 A»	A	11,7 × 21,6 × 6,2	15,8	1 × 11,1 t	2 m	5 000	18 000	yok	R-HH-HHn	A = 1,5 t
McDonnell Douglas «F-15»	A	13 × 19,5 × 5,7	18,5	2 × 12 t	2,5 m	2 000/5 000 İ	22 000	1 × 25 mm	HH-kB-yB	A = 1,5 t
Grumman «F-14»	A-TB	19,15 × 18,85 × 4,9	24	2 × 11 t	2,2 m	4 000/8 000 İ	20 000	1 × 20 mm	HH-HK-kB-yB	A = 3 t
North-American «B-1»	B	41,75 × 43,6 × ?	182	4 × 13,6 t	2,2 m	9 000 İ	22 000	?	HKa-kB-nB	A = 30 t
İngiltere										
«Lightning P-1»	A-TB	10,6 × 16,8 × 5,9	?	2 × 7,4 t	2,2 m	1 500/4 000 İ	18 000	2 × 30 mm	R-HH-kB-N-yB	A = 4 t
Hawker-Siddeley «P-1127»	TB	7,7 × 13,9 × 3,4	7	1 × 8,7 t	1 150 km/s	800/3 000 İ	15 000	2 × 30 mm	R-N-kB	A = 2,7 t
S.S.C.B.										
Mig 21-F	A	7,6 × 14,5 × 4,25	7,7	1 × 6 t	2 m	1 000	19 000	2 × 30 mm	HH-kB	A = 1 t
Mig 23 «Foxbat»	A	12,2 × 21 × ?	20 ?	2 × 11 t	3 m	?	22 000	?	?	
Suhoy-9 «Fishpot»	A	7,9 × 17 × ?	12 ?	1 × 10 t	1,8 m	?	18 000	?	HH	
Tupolev TU-22 «Blinder»	B	24,4 × 39,6 × 5,2	84	2 × 12,3 t	1,5 m	2 500 İ	18 000	1 × 23 mm	HKa-nB-kB	A = 5 ilâ 10 t
Tupolev TU-20 «Bear»	B	?	154	4 × 15 000 BG	800 km/s	12 500	12 500	döner top	HKa-nB-kB	A = 11 t

(1) A: avcı uçağı; A-TB: sırasında avcı, sırasında taktik bombardıman uçağı olarak kullanılabilen çokmaksatlı uçak; B: bombardıman uçağı; TB: taktik bombardıman uçağı.
(2) Yedek yakıt deposuyla ve yedek yakıt deposuz alabileceği mesafe (km cinsinden verilmiştir); İ = havada ikmal yapabilen uçaklar.
(3) HH, HHn, HK, HKa = menzili 100 km'nin üstünde havadan havaya, havadan havaya nükleer yüklü, havadan karaya, havadan karaya ağır füzeler. kB, nB, yB = klasik bombalar, nükleer bombalar, yangın bombaları. N = napalm bombası. R = roket.
(4) A = uçağın taşıyabileceği silâh yükünün maksimum ağırlığı (genellikle uçak bomba yüklü olduğu zaman bu maksimum ağırlığa varır). ? = açıklanmamış rakam.

eski başkan Obote'nin kabilesine mensup olanlar öldürülüyor (yanda); Uganda'yı terk edenler (yanda ortada); ve terk etmek zorunda bırakılan ingiliz diplomatı G. Hawkins (sağda)

UGANDA

İdi Amin, Afrika Birliği örgütünün zirve toplantısında (Rabat, temmuz 1972)

limi Hava* Kuvvetlerini Güçlendirme vakfının (*Ek*) kurulmasından sonra (1970) güçlendi ve 1973'te Türkiye* Uçak Sanayii A.Ş.'nin (*Ek*) kurulmasını öngören bir kanun çıkarıldı. Ancak, 1976'da henüz tip seçimi gerçekleştirilememiş, sanayinin kuruluş hazırlıkları tamamlanamamıştı. (LM)

UÇAK (Tanzer), türk voleybolcusu (Samsun 1937). Voleybola Kabataş lisesinde öğrenim gördüğü sırada, 17 yaşında başladı ve aynı yıl Fenerbahçe kulübüne geçti. Daha sonra bir süre Galatasaray'da oynadı ve yeniden Fenerbahçe'ye döndü. 45 kere millî oldu. (M)

UÇANGEMİ bļş. i. *Eşanl.* AEROGLİSÖR* (*Ek*) ve HOVERKRAFT*. (L)

UÇUNMA i. Fiz. Bir katının erimeden buhar haline ya da bir buharın sıvı haline geçmesi olayı. (*Eşanl.* SÜBLİMLEŞME.)

— Havc. Bir gerecin, karşılaştığı şiddetli ısı akısı etkisiyle bir miktar yüksek ısı soğurarak ayrışması ve buhar haline geçmesi. || Uzay araçlarıyla füzelerin bazı bölümlerini, karşılaşabilecekleri şiddetli ısı etkilerine karşı korumak amacıyla bu olaydan yararlanarak geliştirilmiş teknik. || *Net uçunma ısısı*, belli bir gereç için, zaman birimi ve bu gerecin kütle birimi başına soğurulan ısı miktarı.

— ANSİKL. Havc. İyi bir *uçunma* gerecinin net uçunma ısısı ile özgül ısısı yüksek, buna karşılık, ısı akısının derinlere ulaşmaması için ısıl iletkenliği zayıf olmalıdır. Bu koşullara en uygun uçunma gereçleri, fenol reçinesi emdirilmiş silis, karbon ya da naylon elyaflı dokumalardan elde edilir; dokuma elyafı genellikle uçunma yüzeyine dik gelecek şekilde yerleştirilir. Uçunma yoluyla ısıya karşı koruma teknikleri, özellikle balistik füzelerin dönüş gövdelerinde, insanlı uzay kapsüllerinin ısı kalkanlarında ve füze borularının iç kaplamalarında uygulanır. (L)

UEFA. Bk. FUTBOL, *Ek*.

UFUKÖTESİ bļş. sıf. Radyotek. Birbirini doğrudan göremeyecek şekilde yerleştirilmemiş iki istasyon arasında bağlantı kurmağa yarayan bir Hertz demeti için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— Sil. *Ufukötesi radar*, yerdeki menzili, yerkürenin eğriliği nedeniyle, bulunduğu noktanın ufuk çizgisine olan uzaklığıyla tanımlanan optik menzilin kuramsal sınırını aşan, yerde üslenmiş radar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Radyotek. *Ufukötesi* bir Hertz demeti, desimetre cinsinden dalga bantlarında yayın yapan bir verici ve bir alıcı istasyondan meydana gelir; bu istasyonlar büyük çaplı parabolik antenlerle donatılmıştır. Genellikle, bu frekanslarda çalışan iki istasyonun, antenleri birbirini doğrudan görecek şekilde yerleştirilmiş olması gerekir. Çünkü bu yüksek frekanslar iyonosferin iyonlaşmış katmanları tarafından yansıtılmadığı için yalnızca doğrudan yayılan dalgalar alınabilir. Ufukötesi bir Hertz demetinde antenler yukarı atmosfere doğru yöneltilir ve böylece iki ışımanın yolun tam yarısında karşılaşması sağlanır. Verici demetin gücü iyonlaşmış katmanları «aydınlatır ve etkiler», alıcı da bu şekilde iletilen enerjiyi yakalar. Bir benzetme yapmak gerekirse, çok uzaktaki bir kentin ışıkları doğrudan ışıma yoluyla değil, kentin üzerindeki bulutların aydınlanmasıyla görülür. Böylece, ara istasyonlar kurmanın pek kolay olmadığı çöllerde ya da ıssız bölgelerde yüzlerce kilometre uzaktaki noktalarla bağlantı kurulabilir.

— Sil. Radar uygulamalarında kullanılan dalga boyları çok kısadır ve bu dalgalar tıpkı ışık dalgaları gibi bir doğru boyunca yayılır; bu yüzden, bir radar vericisinin yaydığı dalgalar önlerine çıkan engeller tarafından durdurulur; özellikle bir kulenin tepesine yerleştirilmiş bir radar anteni ufkun ötesini göremez. İşte bu sakıncayı ortadan kaldırmak üzere geliştirilen *ufukötesi radar*, bu menzil sınırını aşmak için, atmosferin bazı üst katmanlarında dalgaların yeniden yayılması olayından yararlanır; fakat bu işlemin verimi çok düşüktür ve çok büyük yayım güçleri gerektirir; üstelik, işaretlerin alıcıda işlenmesi zorunludur. Kuramsal üstünlüklerine karşılık uygulamada yarattığı güçlükler bu tip radarın yaygınlaşmasını engellemiştir. (L)

***UGANDA**, Doğu Afrika'da devlet. — 11 170 000 nüf. (1974). Başkenti, *Kampala* (331 000 nüf.).

TARİH

General İdi Amin'in komuta ettiği bir subaylar grubu 25 ocak 1971'de, başkan Obote'nin Singapur'da Commonwealth ülkeleri konferansında bulunduğu sırada iktidara elkoydu; general Amin devlet başkanı oldu; Milton Obote, Tanzaniya'ya iltica etti, bakanlar tutuklandı. Ertesi aylarda, siyaset hayatı karışık bir döneme girdi; general Amin'e karşı suikast girişimi temmuz ayında birçok yüksek rütbeli subayın tutuklanmasına yol açtı. 1971 aralığı ile 1972 şubatı arasında, eski başkan Obote'nin kabilesinden olanlar öldürüldü. Hükûmet, 1972 ağustosunda Uganda uyruğuna geçmemiş Asyalıların sınır dışı edilmesine karar verdi; bunları, İngiltere ve Kanada göçmen olarak kabul ettiler. 1973'te Uganda yetkilileri Sudan, Ruanda ve Burundi uyruklulara Uganda'dan çıkmalarını bildirdiler. Öte yandan, sendikalara da baskı tedbirleri uygulandı; rejime karşı olanlar şubat ayında idam edildiler; ordu, idareye ve ülke iktisadına yakından karışmağa başladı. Bütün anayasal güvenceler tedricen kaldırıldı ve temel özgürlüklerin (toplanma, dernek kurma, ifade, eğitim özgürlükleri) hiç birine izin verilmedi.

Mayıs 1975'te İdi Amin kişisel toprak mülkiyetine son vererek bütün toprakları devletleştirdi, ancak zilyetlere yer değiştirme ve tazminat alma olanağı da tanıdı.

Temmuz 1976'de filistinli gerillalar tarafından kaçırılan 253 yolculu bir fransız yolcu uçağının Uganda'ya sığınması, sonuçları bakımından ülkeyi zor durumda bıraktı. Entebbe havaalanına inen uçağın yolcuları burada tecrit edildi ve çeşitli ülkelerde tutuklu bulunan 53 filistinli gerillanın serbest bırakılması istendi. Bu konuda pazarlık sürerken yolculardan bir kısmının salıverilmesi ve özellikle musevî asıllı yolcuların rehin tutulması üzerine israil hava kuvvetlerine bağlı kurtarma ekipleri Entebbe'ye havadan bir baskın düzenleyerek rehineleri kurtardı. Hareket entrikalı bir plan halinde uygulandı ve baskın yerine uzakça bir hedef bombalanarak ugandalı askerlerin dikkati oraya çekildi, bu şaşkınlıktan yararlanılarak kaçırma planı gerçekleştirildi. Planın uygulanması sırasında 23 ugandalı asker, 3 rehine, 2 israil askeri ve 7 rehine öldü, 11 savaş uçağı tahrip edildi. Olay Birleşmiş Milletlerde Uganda'nın hükümranlığının ihlâli yönünden ele alınırken Afrika Birliği örgütü de, dönüşte israil uçaklarına ikmal kolaylığı sağlayan Kenya'yı şiddetle kınadı.

● *Dış siyaset.* General Amin'in rejimi pek çok ülke tarafından, özellikle de Gine ve Kongo Halk cumhuriyeti tarafından eleştirildi. Uganda ile Tanzaniya arasındaki ilişkiler hızla bozuldu; 1971 yılının temmuz-ekim ayları arasında iki ülke arasında birçok sınır çatışması oldu, ancak Kenya'nın aracılığıyla bir mütareke yapılabildi; ama 1972 eylülünde kanlı çarpışmalar yeniden başladı. İki ülke, Somali'nin aracılığıyla, çarpışmalara son veren bir anlaşma imzaladılar, ama gerilim devam etti. Aynı anda, Libya'nın etkisinde kalan Uganda, İsrail'e karşı bir tavır alarak Kampala'daki İsrail elçiliğinin kısa sürede kapatılmasını istedi. Bunun üzerine İngiltere ile A.B.D. Uganda'ya yapmakta oldukları malî yardımı kesmeğe karar verdiler; general İdi Amin'in Güney Vietnam Demokratik Halk cumhuriyetini tanımasından sonra Washington, Uganda elçisini geri çekti. 1973 ocağında, Uganda ile Demokratik Alman cumhuriyeti arasında diplomatik ilişki kuruldu. (LM)

UGANDALI i. Uganda halkından olan kimse. (M)

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; Jouffray-Gamma (LAROUSSE)

***UĞULTU** i. — ANSİKL. Patol. Kişinin algıladığı, kulak *uğultu*'su denen anormal sesler nesnel, yani dıştan algılanabilir olabileceği gibi öznel de olabilir; nitekim çoğu zaman böyledir ve işitme hücrelerindeki ya da işitme sinirinin kendisindeki bir uyarımla ilgilidir. Kulak uğultusunun klasik tedavisi, beyin damarlarını genişletici ilâçların kullanılması, kulak damarlanma düzeninin düzeltilmesi ve bol oksijen sağlanması esasına dayanır. Bununla birlikte bazı hallerde, her türlü tıbbî tedavinin bir sonuç vermemesi, uğultunun şiddetli ve sürekli olması önemli bir ruhsal bunalıma yol açar ve cerrahî müdahaleyi gerektirir. Kulak dolambacının cerrahî yoldan tahribi yerine şimdi salyangoz siniri (işitme sinirinin işitici dalı ya da VII. çift kafa siniri) kesilmektedir. Kesme işlemi, şakak çukuru açıldıktan ve içkulak yolunun tavanı delindikten sonra mikroskop altında yapılır. Yüz siniri, dalız siniri ve salyangoz sinirinden oluşan ses-yüz sinir demeti çözülüp ayrılabilir ve salyangoz sinirinin kesilmesi, denge görevine zarar verilmeyerek ve yüz siniri korunarak sağlanır. Bu ameliyat tam ve kesin bir sağırlıkla sonuçlanır ve işitme kaybı hasta tarafından ek bir sakatlık sayılmasın diye, ancak daha önce çok belirgin bir sağırlık bulunması halinde uygulanmak gerekir. Çaresiz durumlarda başvurulan bu ilginç yöntem, görüldüğü gibi, ancak istisnaî bir tedavi olabilir, sağlanacak yarar onun istisnaî özelliğini maskelememelidir. (L)

UĞUR (Ali), türk görüntü yönetmeni (Fethiye 1933). Ortaokuldan sonra bir süre fotoğraf stüdyolarında çalıştı. Sinemaya oyuncu olarak girdi. Bazı belgesel filimlerin de görüntü yönetmenliğini yaptı. 1964'te *Acı hayat*, 1967'de *Zalimler* filmiyle Antalya Altın Portakal Filim festivalinde en iyi görüntü yönetmeni ödüllerini aldı. (M)

***UĞURLUDAĞ**, İç Anadolu bölgesinde (Çorum ilinin İç Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, İskilip ilçesi) bucak. — 9 849 nüf., bucak merkezi (esk. *Kızılviran*) 2 740 nüf., 17 köy (1970). [M]

***ULA**, Ege bölgesinde (Muğla ili) ilçe. — 16 622 nüf., ilçe merkezi 5 101 nüf. (1975); 13 köy (1970). [M]

ULANFU, çinli siyaset adamı (Suey-yuan'da 1906). 1930'lardan bu yana, İç Moğolistan'ın en önemli siyasetçisi. Moğolistan'ın kurtarıcısı olan Ulanfu, 1956'dan başlayarak siyasî büronun yedek üyesi ve 1954'ten başlayarak başbakan yardımcısıydı. Millî azınlıklar sorununda uzman sayılıyordu; kültür devrimi sırasında Liu Şao-çi'nin ajanı olmakla suçlandı ve siyaset sahnesinde görünmez oldu. Çin Komünist partisinin X. kongresinde (ağustos 1973) yeniden merkez komitesi üyeliğine seçildi. (L)

***ULAŞ**, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Merkez ilçesi) bucak. — 15 218 nüf. bucak merkezi 2 602 nüf., 35 köy (1970). [M]

ULAŞ (Fahrettin), türk bankacısı ve siyaset adamı (İstanbul 1911). Galatasaray lisesini, Yüksek İktisat ve Ticaret okulunu bitirdi. Merkez bankasında müdürlük yaptı. 1954'te İstanbul'dan D.P. milletvekili seçildi. 1955-1956'da iktisat ve ticaret bakanlığı yaptı. 1962'de Yapı ve Kredi bankasına müşavir, 1972'de aynı bankanın idare meclisi başkanı ve murahhas azası oldu; 1976'da bu görevden ayrıldı. (M)

***Ulaştırma bakanlığı.** — 1971'den sonraki hükûmetlerde ulaştırma bakanı olarak görev alanlar: Rıfkı Danışman (22 mayıs 1972), Sabahattin Özbek (15 nisan 1973), Ferda Güley (7 şubat 1974), Sabahattin Özbek (12 ekim 1974), Nahit Menteşe (12 nisan 1975). [M]

***ULBRICHT** (Walter), alman siyaset adamı. — (öl. Berlin 1973). Demokratik Alman cumhuriyeti Sosyalist partisinin birinci sekreteriydi; mayıs 1971'de yerine E. Honecker geçince Ulbricht ölümüne kadar Devlet konseyi başkanlığı yaptı. (L)

ULMANN (Liv), norveçli kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Tokyo 1938). Tiyatroya Londra'da başladı, Oslo'da devam etti. Norveç'te birkaç filimde rol aldı. İsveçli yapımcı İngmar Bergman'ın dikkatini çekti. 1965'te Bergman'ın *Persona* adlı yapıtında ilk büyük rolünü oynamıştı. Sonra hem tiyatroda (*Altı kişi yazarını arıyor* [L. Pirandello'nun, Oslo Ulusal tiyatrosunda], 1967), hem sinemada (*Vargtimmen* [Kurtların saati], 1967; «*Utanç*» [1968]; «*Tutku*» [1969]; «*Çığlıklar ve fısıltılar*» [1972] ve «*Aile hayatından sahneler*» [1974]) devamlı olarak Bergman ile çalıştı. Ayrıca «*Göçebeler*» ve «*Yeni dünya*» (J. Troell'in, 1969-1972), *Lost Horizon* (C. Jarrott'un, 1972), *Zandy's Bride* (J. Troell'in, 1973) gibi filimlerde rol aldı. (L)

ULMER (Edgar George), avusturya asıllı amerikalı sinema yönetmeni (Viyana 1904 - Woodland Hills, Kalifornia 1972). Sanatlar ve Bilimler akademisine bir süre devam etti, oyuncu, yardımcı dekoratör, yardımcı kameraman ve yapımcı yardımcısı oldu. 1918'de tiyatro dekoratörlüğüne başladı, F. W. Murnau'nun 1924-1929 yılları arasında asistanlığını yaptı, sonra ilk filmi *Menschen am Sonntag*'ı (Pazar günü insanlar) R. Siodmak ile çevirdi. 1930'da A.B.D.'ye gitti, orada özellikle azınlıklar üstüne (İspanyollar, Kafkasyalılar, Ermeniler, Yahudiler, Zenciler ve Amerika yerlileri) filimler çevirdi. Çok sayıdaki filimlerinin en önemlileri şunlardır: *The Black Cat* (Kara kedi) [1933]; *Island of Forgotten Sins* (Unutulmuş günahlar adası) [1943]; *Strange Illusion* (Garip hayal) [1945]; *Acayip kadın* (Strange Woman) [1946]; *Detour* (Sapma) [1946]; *Sanat aşkı* (Carnegie Hall) [1947]; *Para hırsı* (Ruthless) [1948]; *Babes in Bagdad* (Bağdat çocukları) [1952]; *The Naked Dawn* (Çıplak doğan) [1954]; en iyi filmi *Annibal* (C. L. Bragaglia ile, İtalya'da, 1959); *Atlantide* (F. Borzage tarafından başlandı, P. Benoit'dan, 1961); *Neunzig Nächte und ein Tag* (Doksan gece ve bir gün) [Almanya'da, 1964]. (L)

ULMS, UNDER SEA LONG RANGE MISSILE SYSTEM'in («uzun menzilli denizaltı füze sistemi») kısaltması. Yüksek performanslı ve nükleer itişli denizaltılardan fırlatılan kıtalararası menzilli stratejik füzelerle ilgili bir amerikan projesine 1972'den bu yana verilen ad.

— ANSİKL. «Polaris» ve «Poseidon» SLBM füzelerinin menzili 4 600 km'yi pek geçmediğinden, bu füzeler, kendilerini fırlatan denizaltıların devriye bölgelerini oldukça daraltıyor ve sonuç olarak, denizaltı keşif tekniklerinin sürekli gelişmesi nedeniyle bu silâhları taşıyan denizaltılar için söz konusu bölgelerde kolayca avlanma tehlikesi yaratıyordu. Bu nedenle Amerikalılar, 1971-1972 yıllarında, *Trident* tipi 25 denizaltılık bir proje hazırladılar. Dalış halindeyken 16 000 ton gelen bu nükleer itişli denizaltıların, her biri 10 ile 14 nükleer M.İ.R.V. başlığıyla donatılmış, menzili 12 000 ile 14 000 km'yi bulan ve «Perseus» denilen 24 kıtalararası füze taşıması öngörülmüştü. ULMS-Trident sistemi için gerekli kredi 1973'te sağlanmış ve o tarihte ilk *Trident* denizaltısının 1978'de hazır olacağı belirtilmişti. (L)

***ULUBAT**, esk. **Uluâbâd**, esk. yun. **Lopation.** Marmara bölgesinde (Bursa ili, Karacabey ilçesi) köy. — 977 nüf. (1970). [M]

***ULUBEY**, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Uşak ili) ilçe. — 19 625 nüf., ilçe merkezi 4 204 nüf. (1975). [M]

***ULUBORLU**, Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi, Isparta ili) ilçe. — 11 880 nüf., ilçe merkezi 10 017 nüf. (1975). [M]

ULUÇAY (Cengiz), türk matematikçisi (İstanbul 1914). Columbia üniversitesinde yüksek inşaat mühendisliği tahsil etti. Telephone Bell Company projelerinden olan «impaet» (sıkıştırma) konulu tezle master yaptı (1943) ve bu problemin çözümü İkinci Dünya savaşında A.B.D. tarafından top atışlarında kullanıldı. 1946'da matematiğe geçerek aynı üniversitenin Matematik bölümünde doktorasını tamamladı. 1946-1948'de Princeton'daki (A.B.D.) Einstein enstitüsünün ilk türk üyesi, 1975'te daimî üyesi oldu. Türkiye'ye dönünce Ankara Üniversitesi Fen fakültesine girdi ve orada 1949'da doçentliğe, 1955'te profesörlüğe yükseldi. Daha sonra kurucuları arasında bulunduğu Orta-doğu Teknik üniversitesine geçti ve 1958-1964'te aynı üniversitenin Fen ve Edebiyat fakültesi dekanlığını yaptı. 1964'te tekrar Ankara üniversitesine dönerek Fen Fakültesi Fonksiyonlar Teorisi kürsüsü başkanlığına getirildi. Birçok uluslararası konferans ve kongrelere katılarak bildiriler yayımladı. 1955'ten beri uluslararası *Zentralblatt für mathematik* dergisinde eleştiri yazan Uluçay'ın ayrıca çeşitli yabancı dergilerde çıkan 30 kadar orijinal araştırması vardır. Başlıca eserleri: *Fonksiyonlar teorisi ve Riemann yüzeyleri* (1972), *Modern topolojiye giriş ve grup temsilleri* (1972), *Proof of Bierbach's conjecture* (Bierbach'ın faraziyesinin kanıtlanması) [1973]. (M)

***ULUÇINAR**, esk. **Arsus**, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, İskenderun ilçesi) bucak. — 21 231 nüf., bucak merkezi 677 nüf., 19 köy (1970). [M]

***ULUDERE**, Doğu Anadolu bölgesinde (Hakkâri ili) ilçe. — 15 740 nüf., ilçe merkezi 4 100 nüf. (1975). [M]

***ULUDAĞ**, esk. **Olympos**, Osmanlı devrinde **Keşiş dağı**, Güney Marmara bölümünün İçbatı Anadolu'ya geçilen kesiminde yükselen dağ kütlesi. — M.T.A. tarafından bu dağda keşfedilen tungsten* (*Ek*) madeninin işletilmesine başlandı. (M)

ULUĞ (İsmet), türk futbolcusu (İstanbul 1900 - ay.y. 1975). Futbola Askerî Tıbbiye'de öğrenci olduğu yıllarda Fenerbahçe'de başladı (1918). Ertesi yıl ingilizlere karşı çıkan Fenerbahçe takımında yer aldı. Tıbbiye'yi bitirdikten sonra iki yıl kadar Fenerbahçe'den ayrıldıysa da sonra tekrar aynı kulübe döndü ve askerî hekim, başhekim olarak çalışırken de futbolla ilgisini kesmedi; 166 maçta oynadı ve 11 kere millî oldu. 1955'te Fenerbahçe'nin yöneticisi, 1961'de de başkanı oldu; 1967'de bu görevden ayrıldı. (M)

ULUĞ (Naşit Hakkı), türk gazetecisi (İstanbul 1902). Yükseköğrenim yıllarında *Vakit* gazetesinde meslek hayatına atıldı (1919). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1922). Daha sonra Ankara'ya giderek *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinin yazı işleri müdürü oldu (1925). Bu görevi sürerken Kütahya'dan milletvekili seçildi ve iki dönem T.B.M.M.'de kaldı (1931-1939). Parlamento'dan ayrılınca *Ulus* gazetesinin müessese müdürlüğüne getirildi (1939). Bir süre Ankara il genel meclisi üyeliği yaptı (1944-1950). Eserleri: *Derebeyi ve Dersim* (1932); *Tunceli medeniyete açılıyor* (1939); *Çanakkale destanının 50. yılı* (1966); *Emperyalizme karşı Türkiye 1922-1924* (1971); *Siyasî yönleriyle Kurtuluş savaşı* (1973); *Hemşehrimiz Atatürk* (1973). [M]

Fahrettin ULAŞ

***ULUKIŞLA**, Akdeniz bölgesinde (İç Anadolu [Konya] bölümü, Niğde ili) ilçe. — 29 985 nüf., ilçe merkezi 6 528 nüf. (1975); 36 köy (1970). [M]

***Ulus**, Atatürk tarafından kurulan (Ankara, 10 ocak 1920) siyasî gazete. — Gazeteyi C.H.P.'den devralan Yaşar Aysev ve Vedat Dalokay yayımı *Barış* adıyla sürdürdü. Daha sonra Vedat Dalokay ortaklıktan ayrıldı ve gazete Yaşar Aysev'de kaldı. (M)

Uluslararası Basın enstitüsü (International Press Institute) [İPİ], batı blokunu oluşturan ülkeler gazetecilerini biraraya getirerek, uluslararası yakınlaşmayı sağlamak, basın özgürlüğünü dünya ölçüsünde korumak, gazetelerin düşünce düzeyini geliştirmek amacıyla Zürich'te kurulan enstitü (16 mayıs 1951). Türkiye'de, 1954-1960'ta basın üzerine yapılan baskıları dikkatle izleyerek tepki gösteren kuruluşun 1963 kongresi İstanbul'da yapıldı. Türkiye Basın enstitüsü (1963) İPİ'ın ülkemizdeki temsilcisidir. (M)

Uluslararası Gazeteciler federasyonu. Bk. FIJ, *Ek.*

Uluslararası Müzeler konseyi (ICOM). Bk. MÜZELER KONSEYİ (*Uluslararası*), *Ek.*

ULUSOY (Mehmet Ali), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (İzmir 1942). Galatasaray lisesini ve Paris Sorbonne Üniversitesi Tiyatro bölümünü bitirdi (1968). Aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştı. Galatasaray lisesinde okuduğu sıralarda (1959-1960) tiyatro ile ilgilendi. Okul tiyatrosunda ve Ulvi Uraz tiyatrosunda çalıştı. 1963-1968'de Berlin'de Berliner Ensemble'de, Milano'da Piccolo Theatre'da Giorgie Stehler ile, Villeurbanne'da Roger Planchon ile çalıştı. Türkiye'ye döndükten (1968) sonra Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) tiyatrosu, Devrim İçin Hareket tiyatrosu ve Sokak tiyatrosunda kurucu, yönetmen ve

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

Ulvi Uraz tiyatrosunda «Hababam sınıfı»; soldan sağa, Ulvi Uraz, Zeki Alasya, Ahmet Gülhan, Suzan Uztan, Ercan Yazgan, Kenan Tatlı ve Metin Akpınar

oyuncu olarak bulundu. Bu dönemdeki işçi ve köylü tiyatrosu yaratma denemeleri gerekli ilgiyi görmedi. 12 Mart sonrasında Paris'e giderek, 1972'de kendi kurduğu Le Théatre de Liberté'de (Özgürlük tiyatrosu) *Gelecekten destanlar* adlı oyunu sahneye koydu. Aziz Nesin, Nâzım Hikmet, Vedat Sinan'ın çeşitli şiir ve öykülerinden oluşan bu eser, Fransa dışında, Belçika, İtalya ve İsviçre'de de ilgiyle karşılandı. Bunu, 1974'te Nâzım Hikmet'in öykü ve şiirlerinden oluşan *Sevdalı bulut* adlı oyun izledi. Eser Belçika televizyonunda yayımlandı, Kuzey Afrika ülkeleri, Brüksel ve Liege'de oynandı; 1974 Venedik bienalinde Fransa'yı temsil etti; bu tarihten sonra Özgürlük tiyatrosu fransız hükûmetinden büyükçe bir ödenek almağa başladı. 1975'te sahneye koyduğu Brecht'in *Kafkas tebeşir dairesi* adlı oyunu ile 29. Avignon festivalinin açılışını yaptı. Antil adalarında da gösterilen ve büyük yankılar uyandıran oyunun dekorunu Metin Deniz, masklarını Kuzgun Acar* (*Ek*) yaptı. 1976'da Marx, Mayakovskiy, Brecht, Jack London ve Maupassant'ın eserlerinden hareketle oluşturduğu *Bencil hesapların buzlu sularında* adlı yapıtı sahneye koydu. Çalışmalarında halk sanatı kaynaklarına inerek folklor ezgilerinden yararlanan Ulusoy, bunları günümüz dünyası ve insanları ile bütünleştirdi. Politik tiyatro yapma amacını, kuru bir gözlemcilik yerine, şiirsel bir anlatımla gerçekleştirdi. (M)

***ULVİ** (Uraz), türk tiyatro oyuncusu. — (öl. İstanbul 1974). İzmir fuar filimleri yarışmasında *Denize inen yol* filmiyle en başarılı erkek oyuncu (1961), 1964 Antalya Filim festivalinde de en iyi karakter oyuncusu ödülünü aldı. *Gözlerimi kaparım vazifemi yaparım* adlı oyunuyla da iki kere İlhan İskender armağanı aldı (1964-1965). [M]

Ulvi Uraz tiyatrosu, Ulvi Uraz'ın İstanbul'da kurduğu özel tiyatro (1961). Haldun Taner'in *Günün adamı* ile ve Dost oyuncular adıyla perdesini açtı; daha sonra Ulvi Uraz tiyatrosu adını aldı. *Ben devletim* (Recep Bilginer); *Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım* (Haldun Taner); *Zabit Fatma'nın kuzusu* (Oktay Rifat); *Hababam sınıfı* (Rıfat Ilgaz) adlı oyunları sahneledi. Site, Küçük Sahne'de çalışmalarını sürdüren topluluk türk yazarlarının oyunlarına dönük bir sanat anlayışıyla, *Kartal tekmesi* (Refik Erduran); *Utanmaz adam* (Hüseyin Rahmi Gürpınar); *Masalar* (Necati Cumalı); *Yalova kaymakamı* (Orhan Kemal); *Huzur çıkmazı* (Haldun Taner); *Hadi öldürsene canikom* (Aziz Nesin) gibi oyunları oynadı. Ulvi Uraz'ın ölümünden kısa bir süre önce dağıldı (1974). [M]

Ekrem UNAT

UMARİ (el), Mısır'da, Heluan yakınlarında (Aşağı Mısır) tarihöncesi yer. Kaba bir çömlek yapan, yaklaşık yüz nüfuslu Cilâlıtaş devrine ait bir köyün kalıntıları bulundu. (L)

UMEHARA (Ryozaburo, **Ryuzaburo**), japon ressamı (Kyoto 1888). Kansai Güzel Sanatlar üniversitesinde okuduktan sonra Fransa'ya gitti (1908-1913), Académie Julian'daki dersleri izledi, Renoir'la tanıştı ve onun doğrultusunu benimsedi. Japonya'ya dönüşte öncü *Şirakaba* (Ak kayınağacı) dergisinin yardımıyla Fransa'da kaldığı sürece yaptığı yüze yakın tuvali sergiledi. Bu sergi büyük yankı uyandırdı ve Umehara'yı «batılı» adı verilen ve Avrupa akımlarını benimseyen yeni kuşak ressamlarının öndere durumuna geçirdi. Renoir'dan son derece etkilenen Umehara (*Altın kolye,* 1913) zaman zaman portre ve manzara çalıştı (*Cannes, Mehtap ve bulutlar*), natürmortlar yaptı ve Japonya'da büyük üne kavuştu. (L)

***UMMAN,** esk. **Maskat ve Umman,** Arabistan'da sultanlık. — 750 000 nüf. (1974). Petrol üretimi 1973'te 14,5 Mt'u buldu.

TARİH

Petrol yataklarının işletilmesine ve petrol ihracatına rağmen Umman sultanlığı hiç değişmedi; çünkü Said ibni Taymur devletin ve ülkenin modernleştirilmesinden yana değildi. Ama 1970'te sultanlığın iki bölgesinde karışıklıklar çıktı: Dofar'da Arap körfezi Halk Kurtuluş cephesi sultanın ordusuyla çarpıştı; Umman'da da Umman ve Arap körfezinin kurtuluşu için Demokratik Ulusal cephe, 1970 haziranında İzki askerî kampına yaptığı baskın gibi birçok tedhiş hareketlerine girişti; Marx'çı-Lenin'ci olduklarını ileri süren bu iki teşkilâtı Çin ve S.S.C.B. destekliyorlardı. 23 temmuz 1970'te yapılan bir hükûmet darbesi üzerine Said ibni Taymur, oğlu Kâbus bin Said lehine tahttan feragat etmek zorunda kaldı; ordu başkomutanı, başlıca sivil yetkililer ve İngiltere yeni hükümdarı hemen tanıdılar. Kâbus bin Said kişi özgürlüklerini koydu, siyasî tutukluları serbest bıraktı ve Dofar âsilerine af teklif etti. Ülkenin adını Umman sultanlığına çevirdi. Amcası Seyyid Tarık'ı başbakanlığa getirdi; Tarık, ulaşım yolları, okullar, hastahaneler v.b. yaptırmak için yabancı sermaye ve şirketlere başvurdu.

1971 eylülünde, Maskat ve Matrah şehirlerinde karışıklıklar patlak verdi; petrol sanayii grevler yüzünden felce uğradı. Üstelik sultan ile rejimin gevşetilmesinden yana olan başbakanı arasında görüş ayrılığı çıktı; Tarık 1971 kasımında istifa etti ve yerine yeni tayin yapılmadı. Çeteciler mücadeleye devam ettiler ve iki teşkilât 1972 aralığında birleşerek Umman ve Arap körfezinin kurtuluşu için sosyalist Marx'çı eğilimli Halk cephesini kurdular. 1973 ocağında, sultanlığın başlıca şehirlerindeki şebekeler parçalandı. Ama Dofar'da ordunun saldırısına rağmen âsiler faaliyetlerine devam ettiler ve aralık ayında, iranlı takviye birliklerinin yardım ettiği sultanlık birlikleriyle cephe çetecileri arasında kanlı çarpışmalar oldu. Dışta, Kâbus bin Said arap ülkelerine yaklaşmağa çalıştı; arap ülkeleri onun rejimini tanıdılar ve sultanlığı 1971'de Arap birliğine aldılar. Kâbus bin Said, Suudî Arabistan kralı Faysal ile barışarak ondan Dofar âsilerine karşı mücadelesinde yardım vaadi aldı. A.B.D.'de sultanlığa iktisadî yardımda bulundu. 1972'de, Umman ve Federal Almanya arasında diplomatik ilişki kuruldu. Ama Güney Yemen Halk cumhuriyetiyle ilişkiler, bu ülkenin âsilere yardım etmesi yüzünden gene gergin kaldı. (L)

Ummukatafa mağarası, Yahudiye çölünde Frank tepelerinin güneyinde tarihöncesi mağara. Taş endüstrisi Tayac fasiyesi, Orta ve Üst Acheul kültürü ve Micoque fasiyesinden oluşur. (L)

***UMRANİYE,** Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Afyon ili, Emirdağ ilçesi) bucak. — 10 175 nüf., bucak merkezi 574 nüf., 21 köy (1970). [M]

***UMURBEY,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Lapseki ilçesi) bucak. — 4 890 nüf., bucak merkezi 2 334 nüf., 8 köy (1970). [M]

***UMURLU,** Ege bölgesinde (Aydın ili, Merkez ilçesi) bucak. — 13 214 nüf., bucak merkezi 5 643 nüf., 15 köy (1970). [M]

***UMUT** i. — Mat. *Ayrık rasgele bir X değişkeninin matematiksel umudu,* x_i mümkün olan değerleri, p_i de bu değerlere karşılık düşen olasılıkları göstermek üzere, X değişkeninin mümkün olan değerlerinin, bu değerlerin olasılıklarıyla dengelenmiş aritmetik ortalaması

$$E(X) = \sum_i p_i x_i ;\ i \in A \subset \mathbb{N}.$$

[Ayrık ya da sürekli bir değişken söz konusu olduğunda

$E[ag(X)+bh(X)] = aE[g(X)]+bE[h(X)]$'-tir;

g ve h, $E[g(X)]$ ve $E[h(X)]$'in var olduğu belirli iki fonksiyonu gösterir.] || *Sürekli rasgele bir X değişkeninin matematiksel umudu, f(x),* rasgele X değişkeninin olasılık yoğunluğunu göstermek üzere, rasgele değişken mutlaka yakınsak olduğunda

$$E(X) = \int_{-\infty}^{+\infty} xf(x)\,dx = \lim_{a\to+\infty} . \lim_{b\to+\infty} . \int_{-a}^{b} xf(x)\,dx$$

integrali. (L)

UN i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, *un* üretiminde 50 veya daha fazla işçi çalıştıran işyeri sayısı 1968'de 12 iken 1974'te 60'a, işyeri kapasitesi 1968'de 300 587 ton iken, 1974'te 1 milyon 273 301 tona çıktı. 1973'te karataş değirmen unu 3 milyon 146 300 ton, sanayi değirmen unu 3 milyon 542 200 ton üretildi; işyerleri sayısı sırasıyla 12 000 ve 268 idi. (M)

UNAN, Sahra'da, Taudeni'nin (Mali) güneyinde tarihöncesi kazı yeri. Yontmataş devri endüstrisi. (L)

UNAT (Ekrem Kadri), türk mikrobiyoloji ve parazitoloji profesörü (Ankara 1914). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1937) ve aynı fakültenin Mikrobiyoloji, Parazitoloji ve Salgınlar Bilgisi enstitüsünde asistan (1938), doçent (1943) oldu. A.B.D.'ye giderek araştırma yaptı (1946-1949). Türkiye'ye döndükten sonra Parazitoloji kürsüsüne profesör olarak atandı (1958). Daha sonra bu kürsü mikrobiyoloji, Tropikal Hastalıklar ve Parazitoloji adıyla Cerrahpaşa'ya bağlandı. Unat, bazı arkadaşlarıyla birlikte toxoplasma gondii, shigella sonnei, linguatula gibi parazitleri ilk defa ortaya çıkardı. Başlıca eserleri: *Bulaşıcı hastalıklar ve salgınlarla savaş* (1945); *Tıbbî helmantoloji* (1951); *Tıbbî protozooloji* (1952); *Tabiî mikoloji* (1955); *Tıbbî parazitoloji* (1960); *Tropikal hastalıklar ve parazitoloji* (2 c., 1966-1967); *Tıp mikrobiyolojisi* (2 c., 1972-1973). [M]

UNAT (Faik Reşit), türk tarihçisi (İstanbul 1899-ay.y. 1964). Millî Eğitim bakanlığında neşriyat müdürlüğünde çalıştığı sırada (1926-1941) Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesini bitirdi (1940). Gazi Eğitim enstitüsüne tarih öğretmeni olarak atandı (1944-1957); bu görevi saklı kalmak üzere bir süre yükseköğre-

Foto. Milliyet arşivi, Kaymak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

tim genel müdürlüğü yaptı (1946-1948). İlk ve ortaokullar için hazırladığı atlaslar, tarih ve coğrafya kitapları dışındaki başlıca eserleri: *Abdi tarihi* (1943); *İkinci Meşrutiyet'in ilânı ve 31 Mart hadisesi* (1960); *Osmanlı seferleri ve sefirnameleri* (1961). [M]

U.N.C.T.A.D. (*United Nations Conference on Trade and Development*), BIRLEŞMIŞ* MILLETLER TICARET VE GELIŞME KONFERANSI'nın (*Ek*) kısaltılmış adı. (L)

***UNDEN** (Östen), isveçli siyaset adamı. — (öl. Stockholm 1974). [L]

***UNDERGROUND** i. — Gazeteleri, edebiyatı, filimleri, tiyatrosu, müziği, uyuşturucu maddeleriyle tüm karşı kültür dünyası. (L)

***UNESCO.** — UNESCO *Türkiye Millî komisyonu*, genel kurul, yönetim kurulu, sekreterlikten oluşur. Genel kurula bağlı 108 temsilci üye, yönetim kurulunun da 15 üyesi vardır. Yönetim kurulu üyeleri arasından seçilen Millî komisyon başkanlığını Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam (1949-1963) ve Prof. Bedrettin Tuncel (1963) yaptı. Unesco yürütme kuruluna Türkiye adına Reşat Nuri Güntekin (1946-1949), Ahmet Kutsi Tecer (1949-1951), Bedrettin Tuncel (1958-1966) seçildi. Bedrettin Tuncel 1966'da Unesco genel konferansı başkanlığına getirildi ve 1968'e kadar bu görevde kaldı. Paris'teki Unesco merkezinde Türkiye'den de 5 görevli çalışır. Dışişleri bakanlığının teklifi ve 6 ağustos 1969 tarihli Bakanlar kurulu kararı uyarınca Unesco nezdinde bir daimî temsilcilik oluşturuldu. Millî komisyon aracılığıyla Millî Eğitim bakanlığı bünyesinde bir Halk Eğitimi Genel müdürlüğü, kendi bünyesinde ise Halk Sağlığı Eğitimi komitesi kuruldu. Ayrıca komisyon Uluslararası Tiyatro enstitüsü (İTİ), Uluslararası Müzeler* konseyi (*Ek*) Türkiye merkezlerinin, İstanbul Teknik Üniversitesi rektörlüğüne bağlı Hidroloji ve Deprem, Mineraloji enstitülerinin, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumunun (TÜBİTAK*) [*Ek*] kurulmasına aracı oldu. Millî Kütüphane'de uluslararası nitelikte Bibliyografya enstitüsünün kuruluş hazırlıklarını yaptı. 1963'ten beri Diyarbakır'dan başlayarak çeşitli bölgelerde kültür haftaları düzenledi. Edebiyat ve sanat dizisinde, *Türk minyatürleri* (beş dilde), Fuzulî'nin *Leyla ile Mecnun*'u (manzum, ingilizce), Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i (ingilizce ve fransızca), Melih Cevdet Anday'ın *Kolları bağlı Ulysses*'i (fransızca) yayımlandı. Balkan Filim festivalinin 1975'te Türkiye'de yapılması çalışmalarını yürüttü ise de bundan vazgeçildi. (M)

UNETİCE, Çekoslovakya'da, Prag'ın güneyinde bir nekropolden oluşan tarihöncesi yer; adını Orta Avrupa'nın bir Kalkolitik ve Eski Bronz kültür fasiyesine verdi. «İp biçimi»nde ve «çan biçimi»nde süslemeler yapan halkların özelliklerini birleştiren, Anadolu ve Ege etkisini de alarak onları izleyen *Unetice uygarlığı* Avrupa'da maden işlemeciliğini yayan belli başlı merkezlerden biridir. (L)

UNGARO (Emanuel), fransız modacısı (Aix-en-Provence 1933). Altı yıl Balenciaga'nın, bir yıl da Courrèges'in yanında çalışıp terzilik mesleğinin inceliklerini öğrendikten sonra 1965'te Paris'te kendi adına bir moda salonu açtı. Birkaç yıl içinde genç modacılar arasında ön plana geçmeyi başaran Ungaro, üstten iri dikişlerle, takma ve gizli ceplerle süslenmiş kesin ve net çizgili elbiseleriyle Courrèges'inkini andıran bir üslûp benimsedi; 1969'da çizgileri kesinliğini kaybetmeğe başladı ve hafif kumaşları tercih ederek, belden kemerli şömizye elbiseler, manto ve tayyörler yaptı; 1970'te, çok kısa elbiseler üzerine giyilen diz hizasındaki mantoları ve şehir içinde giyilecek şortlarıyla new-look modasının dirilişine karşı çıktı. Nihayet 1973'te, rahat giyimi her şeyin üstünde tutan yeni moda eğilimine kapılarak, yumuşak ve sıcak tutan kumaşlardan biçilmiş pelerin biçimi mantolar önerdi. Moda terziliğinin yanı sıra E. Ungaro, üretimini Avrupa'nın on bir moda butiğine ve dünyanın yüz yirmi satış merkezine dağıtan bir hazır giyim sanayiinin de sahibidir. (L)

UNGERER (Jean THOMAS, **Tomi** — denir), fransız grafik sanatçısı (Strasbourg 1931). Bütün dünyayı dolaştıktan sonra 1957'de New York'a yerleşti, çocuk kitapları resimlemeğe ve büyük amerikan dergilerinde (*Life, Esquire, Holiday* v.b.), anglo-amerikan üslûbunu çok özgür ve kişisel bir hava içinde veren mizahî resimler yayımlamağa başladı. Fotoğrafından yararlanarak güldürücü resmi yenileştirdi. Çocuklar için yaptığı eserlerin (*One, two, where's my shoe?* [Bir, iki, nerede pabucum?], 1964; *Moon Man* [Ay adam], 1967) yanı sıra büyükler için de kitaplar (*The Party, The Underground Sketchbook* [Parti, Yeraltı örgütü kılavuzu], 1964) yazdı ve bu eserlerde amerikan toplumunu kıyasıya eleştirdi. *The New York Times*, Esso, Kent sigaraları, Pepsi-Cola, Air India, sinema ve tiyatrolar için pek çok afiş yaptı. Nükte ve mizahı, bazı siyasal afişlerinde görüldüğü gibi («Siyah güç-Beyaz güç» afişi ya da Vietnam savaşıyla ilgili afişler) insanı ürpertmeğe, hattâ çılgınlığa kadar varır. Grafik eserleri *The Poster Art of Tomi Ungerer* (Tomi Ungerer'in poster sanatı) adlı bir kitapta toplandı. (L)

UNG-NO-Lİ (LI UNG-NO da denir), koreli ressam (Seul 1904). Kendi kendini yetiştirerek bütün geleneksel doğu sanatlarında ustalaştı. 1945'te Go Am resim enstitüsüne müdür, 1948'de Seul'de Hong İg Güzel Sanatlar okulunda doğu resmi profesörü oldu. 1958'de Paris'e yerleşti ve 1964 Doğu Resmi akademisini yönetmeğe başladı. Ung-No-Li tazelikle düşünce ve duyguyu birleştirerek, binlerce yıllık bir gelenek ile soyut dil arasında, sessizlik ile hareket arasında, enformel ritimlerle bir köprü kurmak amacını güttü. Tuvalin üstüne kesilmiş kâğıt dantelalar ya da hafif madenî pullar yapıştırarak, incelikle işlenmiş renklerin titreştiği hareketli bir kovan havası veren yüzeyler meydana getirdi. İşlediği konular başkalarından çok değişik olmakla birlikte en ince biçimleri içerir ve zarif çiçekler halinde açılır. (L)

***Unilever**, bir hollanda şirketi ile bir ingiliz şirketinin birleşmesinden doğan firma. — Genişleme siyasetini sürdüren Unilever, dünya çapında yağlı maddeler alışverişinin yüzde 50 ile 70'ini, Federal Almanya ve Hollanda'da bitkisel yemeklik yağ satışının yüzde 60'ını, Fransa'da yüzde 15'ini denetimi altında tutar; Fransa ve İngiltere'de margarin üretiminin yüzde 75'ini, Almanya ve Hollanda'da yüzde 68'ini, İtalya'da yüzde 50'den fazlasını sağlar; avrupa pazarının sabun ve deterjan ihtiyacının yüzde 40'ını karşılar.

Satışların yüzde 65'i Avrupa'da, yüzde 14'ü Amerika'da, yüzde 13'ü Afrika'da, yüzde 8'i dünyanın öbür ülkelerinde (1971) gerçekleşmiştir. Grup, 70 kadar ülkeye dağılmış 500'ü aşkın tesiste 300 000'den çok işçi çalıştırır. Unilever NV'nin (Hollanda şirketi) iş hacmi (milyon florin olarak) 1968 yılında 24 993 iken 1972'de 32 806'ya ulaşmıştır; bunun 14 147'si yiyecek maddeleri, 6 249'u deterjan ve tuvalet maddeleri, 1 500'ü hayvan yemi, 1 889'u kâğıt, basım, ambalaj, kimyasal ve daha başka maddelerle ilgilidir. Firmanın İngiltere'de 3, Hollanda'da 2, Fransa ve Almanya'da 1 araştırma laboratuvarı vardır; iki ortak laboratuvar Amerika Birleşik devletlerinde ve 1 laboratuvar Hindistan'da çalışmalarını sürdürür. 4 500 kişilik bir personel araştırma bölümünde çalışır.

● *Türkiye*'de, merkezi İstanbul'da bulunan Unilever-İş Ticaret ve Sanayi Limited şirketinin sermayesi 55 milyon 950 000 TL.-dır (44 milyon 760 000 TL. Unilever NV, 11 milyon 190 000 TL. Türkiye İş Bankası A.Ş. tarafından taahhüt edildi). Amacı her cins sıvı ve sertleştirilmiş yemeklik yağlar, margarinler, diğer gıda maddeleri, kokulu çiçeklerden ve bitkilerden, genellikle yasemin çiçeklerinden (gülyağı hariç) parfüm üretmek ve satmaktır. Şirket 1976'da Sana, Sanella, Rama ve Alba markalarıyla nebatî margarin, Vita markasıyla yemeklik nebatî yağ ve Asta, Biskin, Stella markalarıyla endüstriyel nebatî yağ üretmekte ve satmaktaydı. Aynı yıl üretim kapasitesi 104 000 ton/yıl idi. 67 il ve 252 ilçe merkezinde dağıtım ve satış yapan şirketin 1976 mayısında 78 idareci, 314 hizmetli ve 693 kişi de saat ücretli olmak üzere 1 085 personeli vardı. (LM)

***UNİON CİTY**, A.B.D.'de şehir. — Otomobil lastikleri. (L)

Univac, amerikan Sperry-Rand grubuna ait aynı adlı bilişim bölümünün bilgisayarı. Grubun Univac bölümü, 1971'den bu yana uluslararası bilgisayar pazarında payını arttırdı. İş hacmi 1971'de 814 milyon dolar iken 1972'de 873 milyon dolara ulaştı. Univac bugün Honeywell-Bull ile (bk. HONEYWELL, *Ek*) ikinci sırayı alma yarışındadır, ancak dünya pazarının yüzde 60'ını elinde tutan IBM'i çok uzaktan izler. 1 ocak 1972'de Univac, R.C.A. üniversel hesap makinelerini de satın almıştı. (L)

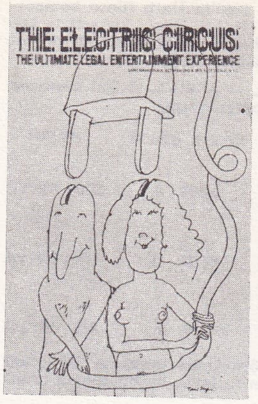

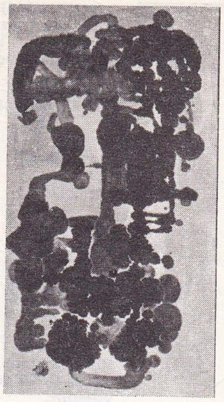

üstte solda, **Tomi UNGERER**'in New York'ta Electric Circus için yaptığı afiş (1969); sağda, **UNG-NO-Lİ**'nin mürekkeple «Kompozisyon»u (özel kol.)

***UPDİKE** (John), amerikalı yazar. — Hikâyelerinde («*Bir hikâye'nin dört yüzü*», 1971) ve romanlarında (*Couples* [Çiftler], 1968; *Bech: A Book* [Bech: Bir kitap], 1970; *Rabbit redux*, 1972) düşlemlerini ve çelişkili yönlerini sıralayarak kendinin ve amerikan toplumunun portresini çizer. (L)

URALLI (Salih), türk ressamı (İstanbul 1908). Güzel Sanatlar akademisinde, Namık İsmail atelyesinde öğrenim gördü (1928-1931). Paris'e giderek üç yıl André Lhote atelyesinde, bir süre de Fernand Léger'nin yanında çalıştı; André Lhote, Quisling, Derain'in bulundukları bir sergiye katıldı. Türkiye'ye döndükten sonra (1934) bazı arkadaşlarıyla *Ar* dergisini çıkardı (1936-1938). 1937'de D grubuna katıldı. Resim öğretmenliği yaptı (1940-1950). Yeniden Paris'e giderek Akademi Frochot'da Prof. Metzinger'in yanında çalıştı. 1961'de Güzel Sanatlar akademisinde resim teknolojisi atelyesini yönetmeğe başladı. *Bisikletli adam* ve *Kız portresi* (1969) gibi eserlerinde Picasso'nun etkisi görüldü. Son yıllarda çalışmalarına ara verdiği için, etkilendiği resim tarzı kesin olarak belirlenemedi. (M)

URAN (Hilmi), türk siyaset ve devlet adamı. (Bodrum 1886-İstanbul 1957). Mülkiye mektebini bitirdi (1908) ve İçişleri bakanlığında devlet hizmetine girerek Menemen (1911) ve Çeşme'de (1914) kaymakamlık, bir süre mülkiye müfettişliği (1917) yaptı ve Kars mutasarrıflığına atandı (1919). Meclis-i Mebusan'a Muğla milletvekili seçildi (1920), aynı yıl Meclis'in dağıtılması üzerine memleketine döndü; ertesi yıl Ankara'ya gitti ve milletvekilliğinin yanı sıra Ardahan ve Antalya mutasarrıflıklarında bulundu, 1923'te Adana valiliğine getirildi. Bu görevde iki yıl kaldıktan sonra İthalât ve İhracat şirketi genel müdürü olarak Ankara'ya döndü (1925). Bir yıl kadar C.H.P. Adana bölge müfettişliği yaptı ve 1927'de Adana milletvekili olarak Meclis'e girdi. Aralıksız 1950'ye kadar sürecek olan milletvekilliği sırasında başvekâlet ve dahiliye vekâleti müsteşarlığı (1930), İstanbul ve bölgesi C.H.P. müfettişliği (1935), üç kere meclis başkan vekilliği (1937-1938), adalet bakanlığı (1938) yaptı. Bir ara C.H.P. grup başkan vekili oldu, ancak içişleri bakanlığına atanınca bu görevi bıraktı (1943). C.H.P. genel sekreterliğine getirildi (1946). Genel sekreterliğinin sonunda C.H.P.'nin, bağımsız hareket yetkisine sahip genel başkan vekili oldu (1948). 1950'de siyasî hayattan çekildi. (M)

Hilmi URAN

URAN (Necdet), türk amirali (İstanbul 1910-Vatikan 1973). Bahriye mektebini güverte subayı olarak bitirdi (1930), 1942'de Harp akademesinden mezun oldu. Deniz Harp okulu kurmay başkanlığı, Gaziantep muhribi komutanlığı, Deniz Harp okulu komutanlı-

ğı yaptı (1954); 1960'ta Harp filosu komutanı, 20 haziran 1961'de Deniz kuvvetleri komutanı oldu. 1968'de emekliye ayrıldı ve Vatikan büyükelçiliğine atandı. (M)

***URANYUM** i. — ANSİKL. Doğal *uranyum* (Z=92) üç izotoptan oluşur:

	YÜZDE ORANI	DEVRİ
uranyum 234:		
$^{234}_{92}U$	0,005 8	250 . 10^3 yıl
uranyum 235:		
$^{235}_{92}U$	0,720 2	710 . 10^6 yıl
uranyum 238:		
$^{238}_{92}U$	99,274 0	4,5 . 10^9 yıl

Bir uranyum örneğinde uranyum 235 oranı yüzde 0,720'den fazlaysa bu bir zengin uranyumdur.

Demek ki uranyumun zenginleştirilmesi, uranyum 235 oranını arttıracak şekilde iki izotopu ayırmağa dayanır. Zengin uranyumla çalışan nükleer santrallarda (PWR, BWR tipi santrallar) zenginleştirme yüzde 3 ilâ 4 oranındadır; nükleer silâhlar için yüzde 90'ın üstünde zenginleştirme gerekir. Uranyumun zenginleştirilmesinde uygulanabilecek pek çok sınaî yöntem vardır: gaz yayınımı ve ültrasantrifügasyon; her iki yöntem de gaz halindeki bir ara üründen, uranyum heksaflüorürden UF_6 geçer.

Bir uranyum örneğinde, uranyum 235 oranı yüzde 0,720'den düşükse bu bir fakir uranyumdur.

Fakir uranyum bugün için koruyucu malzeme olarak, gelecekte ise hızlı nötronlu santrallarda fisyon malzemesi olarak kullanılabilir; 1973'te ilk defa yelkenli yarış teknelerinin (*Pen-Duick IV*, 20 m'lik trimaran) bazı kısımlarını ağırlaştırmak için kullanıldı. Gene o yıllarda, batı dünyasının uranyum üretim kapasitesi 20 000 t dolaylarında tahmin edilmişti; demek ki üretim ihtiyaçtan fazlaydı.

Bugüne kadar, yeryüzünden, hattâ Ay'dan toplanan uranyum örnekleri her zaman aşağı yukarı aynı izotop oranını veriyordu. 1971'de, Gabon'daki Oklo yatağından çıkarılan bazı cevher topaklarındaki ^{235}U oranının, «doğal» olarak kabul edilen yüzde 0,720'lik değerden daha düşük —bir örnekte yüzde 40 kadar eksik— olduğu görüldü; buna karşılık bazı maden topakları uranyum 235 bakımından biraz daha zengindi (yüzde 0,730). Bu olay şöyle açıklandı: incelenen cevherlerin geldiği şimdiki Oklo ocağının bir bölümü, bundan 1 milyar 700 milyon yıl önce, bugün nükleer reaktörlerde sürdürülen zincirleme nükleer tepkimelerin kendiliğinden meydana geldiği bir yerdi.

● *Uranyum ötesi* elementlerin listesi, bazı izotopları daha önceden bilinen 104 numaralı elementin («kurçatovyum» ya da «ruterfordiyum» adı verilmiştir) bulunmasıyla biraz daha uzadı. Daha öncekilerde olduğu gibi bu elementin de pek az atomu elde edilebilmiştir; bu atomların elde edilmesinde, iyonlaşmış neon atomlarının bir hızlandırıcı yardımıyla plütonyumdan bir hedef üzerine gönderildiği şöyle bir nükleer tepkimeye başvurulur: $^{242}_{94}Pu + ^{22}_{10}Ne \rightarrow {}^{260}104 + 4\,^{1}_{0}n$. Aynı şekilde, 105 numaralı element nüklidinin birkaç atomu da bir öncekine benzeyen bir tepkimeyle gene Dubna laboratuvarındaki aynı rus bilginlerince elde edildi.

cumhurbaşkanı J. M. Bordaberry (solda) ve başkan yardımcısı J. Sapelli

URUGUAY

kasım 1971 seçim kampanyasında «Geniş Cephe»nin (Frente Amplio) bir mitingi

Bütün bu nüklitler, radyoaktif bozunmaya uğradıkları ve kendi kendine oluşan fisyon tepkimeleri geçirdikleri için son derece kararsızdır; üstelik devirlerinin en çok saniye düzeyinde olması, bu nüklitlerin hiç değilse ölçülebilecek miktarda elde edilmesini engeller ve incelenmelerini çok güçleştirir. Gene de yapılan incelemeler, doğal sınıflandırmada aktinyumla başlayan «aktinitler» serisinin son element sayılan 103 numaralı lavrensiyumla bittiğini ve 104 ile 105 numaralı elementlerin sırasıyla ekahafniyum ile ekatantal olduğunu ispatlamış gibidir; 104 ve 105 numaralı bu iki elementle «transaktinitler» ya da «aktinitler ötesi» denilen yeni bir seri başlar. Ancak, 100 numaralı elementin ötesindeki bilinen çekirdeklerin atom numaralarıyla birlikte artan kararsızlıkları, 106, 107 v.b. atom numaralı çekirdeklerin bireşimi ve tanınması bugün bile çözümlenmemiş oldukça büyük sorunlardır. Bugün araştırmalar daha çok, atom numaraları 110'dan, hattâ 120'den daha büyük olan çok daha ağır atomların bireşimine yönelmiştir; bu ağır atomlardan bazılarının çok daha kararlı olduğu sanılıyor. (L)

***URBAN** (Milo), slovak romancısı. — Son olarak *«Yeşil kan»* (1970) adlı bir roman yazdı. (L)

***URFA** (63), Güneydoğu Anadolu bölgesinde il merkezi, büyük şehir. — 598 238 nüf., merkez 132 982 nüf. (1975). Son sayıma göre nüfus yoğunluğu ilde 31'e, merkezde 35'e ulaştı.

Halkın geçimi tarım ve hayvancılık olduğu halde son yıllarda tarımdan alınan verim oldukça düştü. Buğday 20 560 t, arpa 8 890 t, darı 1 380 t oldu; pirinç üretimi ise yok denecek dereceye indi. Baklagillerin hemen hepsinin üretimi azaldı: mercimek 4 240 t, nohut 1 848 t, burçak 392 t. Endüstri bitkilerinden yalnız pamuk (12 837 t) üretimi arttı; kenevir (1 655 t), susam (33 t), kendir üretimi azaldı. Kuru soğan (5 975 t) ve patateste de (1 540 t) azalma oldu. Meyvecilikte önemli değişme olmadı, az dalgalanma ile eski düzeyini korudu. Yalnız antepfıstığı üretimi arttı: 130 t. Geçen yıllarda ekimine başlanan turunçgillerden son yıllarda pek verim alınamadı (1973). Hayvancılık alanında, at sayısı (12 690) artarken, eşek sayısı (36 140) azaldı, katır sayısı ise aynı kaldı: 1 460. Sığır sayısı 130 911, manda sayısı ise 2 027 oldu. Koyun ve kıl keçisi sayıları eski düzeylerinde kaldı. Deve sayısı ise düştü: 2 880.

İl merkezine 1971'den itibaren Çukurova Hidroelektrik santralından enerji verilmeğe başlandı.

Urfa'da, 1969-1973 yılları arasında 124 ilkokul, 10 ortaokul açıldı.

Ekonomi alanında, hayvan, özellikle at pazarlama işi düzenli hale getirildi. (M)

***URGANLI**, Ege bölgesinde (Manisa ili, Turgutlu ilçesi, Gediz vâdisinin güney kenarında) ziraî bir yerleşme. — 5 283 nüf. (1970). [M]

***URLA**, Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe. — 22 708 nüf., ilçe merkezi 13 801 nüf. (1975); 19 köy (1970). [M]

URSAVAŞ (Ali Saib), türk askeri ve siyaset adamı (Kerkük 1887-Ankara 1939). Harp okulunu bitirdi, Kurtuluş savaşında, jandarma tabur komutanı olarak çeşitli yerlerde görev aldı. Kozan (1920), Urfa (1923-1943) milletvekili olarak T.B.M.M.'de bulundu. 1925'te Diyarbakır'da, Şeyh Sait ayaklanması sanıklarını yargılamak üzere kurulan Doğu İstiklâl mahkemesine üye olarak katıldı. (M)

***URUGUAY**, Latin Amerika'da devlet.

NÜFUS VE İKTİSAT

Nüfus 2 852 000 kişi olduğundan km²'ye ancak 15 kişi düşer. Yılda sadece yüzde 1,2 oranında artan nüfus, nispî düşüklüğüyle Latin Amerika'ya göre özgün bir durum sayılabilir.

Önce, başkent Montevideo'nun ülke üstündeki ezici egemenliği göze çarpar. Halkının yüzde 80'den fazlası kentlerde yaşayan Uruguay'da, kent nüfusu Montevideo ve çevresinde toplanmıştır. Ülke nüfusunun üçte ikisi ve millî sanayinin yüzde 80'i bu kesimde yer alır. Uruguay, bir tek kentin egemen olduğu tek bir bölgedir.

Petrol zenginliği olmayan bu Latin Amerika ülkesinde gayrisafi millî hasıla (G.S.M.H.) yüksektir: yılda kişi başına 816 dolar. Bu refah, ihracatın yüzde 85'ini sağlayan hayvancılığa dayanır; işlenmeye elverişli toprakların yüzde 90'ı çayırdır ve latifundiaların elindedir. Ama Uruguay çok eski toprak düzeni içinde donup kalmıştır ve gerek refahı, gerek siyasî istikrarı ve ülkenin övündüğü orijinal demokrasisi, günden güne geçmişe ait bir şey olmaktadır. Uruguay evrim geçirmeyi başaramamıştır. Nüfus yaşlanmakta, ihracat azalmakta, bütçenin dengesi günden güne bozulmakta, büyük devalüasyonlar iktisadı canlandırmağa ve para karaborsasını ortadan kaldırmağa yetmemektedir. Geçmişte kazanılanlar, yenilenme olmaması yüzünden değerinden kaybetmektedir.

TARİH

Sıkıyönetimin devam etmesine rağmen hükûmet huzursuzluğun önünü almayı başaramadı: 1968 ağustosunda, Montevideo'da öğrenciler polisle çatıştı; memurlar ve işçiler greve gitti, baskı tedbirlerine rağmen gösteriler sürdü. Bununla birlikte, 1968 yılı sonunda ortalık yatıştı; 1969 martında sıkıyönetim kaldırıldı. Ama, haziran ayında, başkan Nixon'ın temsilcisi Nelson Rockefeller'ın ülkeyi ziyareti sırasında yeni karışıklıklar patlak verdi; genel bir grev, ülkede bütün faaliyeti felce uğrattı: öğrenci ve işçiler üst üste gösteriler yaptı; bu durum karşısında hükûmet tekrar sıkıyönetim ilân etti (24 haziran); tutuklamalara ve grevcilerin gözaltına alınmasına rağmen, çalkantı devam etti; bu arada iktisadî sıkıntılar da arttı. Üstelik, başkan Pacheco Areco Parlamento ile çatıştı: Parlamento, hükûmetin aldığı olağanüstü tedbirleri beğenmiyordu; 1970 martında, sıkıyönetimin devamı konusu bunalımı tekrar su yüzüne çıkardı.

Aynı dönemde, Tupamaro'lar* (*Ek*) tedhiş eylemlerini yoğunlaştırdı; tedhişçiler bir yüksek devlet memuru ile brezilyalı bir diplomatı ve iki amerikalıyı kaçırdı; hükûmetin, 150 siyasî tutuklunun serbest bırakılması isteğini reddetmesi üzerine, bu amerikalılardan biri öldürüldü. Tupamaro'lar baskılara ve sansüre rağmen, halkın sosyal durumdan hoşnut olmayan bir kesiminden destek görüyordu.

28 kasım 1971'de yapılan seçimler sonucunda, Colorado partisi (muhafazakâr) 575 690 oy, Blanco partisi (liberal) ise 565 556 oy aldı; komünistleri, sosyalistleri, hıristiyan demokratları biraraya getiren ve Tupamaro'lar tarafından da desteklenen genişletilmiş cephe 262 390 oy aldı. Colorado partisinin adayı Juan Maria Bordaberry, 1 mart 1972'de cumhurbaşkanı oldu; iki büyük siyasal kuruluşa bir millî birlik hükûmeti kurmalarını önerdi ve önerisi kabul edildi. Birkaç haftalık bir yatışmadan sonra, siyasî ve sosyal çalkantı tekrar başladı; mart ve nisan ayında genel grevler birbirini izledi; bunun nedeni ücretlerin dondurulmuş olmasına karşılık fiyatların durmadan yükselmesiydi; işsizlik yaygınlaştı; ticaret bilançosunun açığı arttı ve hükûmet pezo'nun değerini birçok kere düşürmek zorunda kaldı. Aynı anda, tedhiş eylemleri çoğaldı; Montevideo'da 15 nisanda Tupamaro'lar ile ordu arasında kanlı çatışmalar oldu ve sağ ile merkezin hükûmet çevresinde tekrar toplanmasına yol açtı; 27 mayısta polis, Tupamaro'ların tutsaklarını kapattıkları birçok «halk cezaevi»ni ortaya çıkardı; hükûmet ağustos ayında 2 500 kişiyi tutuklattı. Siyasî ve iktisadî sıkıntıların ağırlaşması karşısında ordu, bir toparlanma planı önerdi ve 10 şubat 1973'te savunma bakanının istifa etmesini istedi; bunun üzerine, Bordaberry hükûmette değişiklik yaptı ve 12 şubatta askerlerin isteklerine boyun eğdi. 27 haziran 1973'te hükûmetin Parlamento'yu dağıtması, Millî Emekçiler birliğinin (M.E.B.) çağrısıyla bir genel greve gidilmesine yol açtı. Grevi kırmak için ordu duruma müdahale etti ve 31 haziranda hü-

Foto. Camera Press-Parimage, Rey-Gamma (LAROUSSE)

kûmet M.E.B.'yi dağıttı. Grev 11 temmuzda sona erdi. Aralık ayında Komünist partisi, Sosyalist partisi ve «Marx'çı» olarak nitelenen bütün örgütler yasaklandı.

Dışta, Uruguay ile Arjantin arasındaki ilişkiler bir sınır anlaşmazlığı sonucunda kötüleşti (nisan 1970). Ama 1973 kasımında, iki ülke, Rio de la Plata'daki sınırı kesinlikle saptayan bir anlaşma imzaladılar. (L)

***URUŞ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Beypazarı ilçesi) bucak. — 4 047 nüf., bucak merkezi 2 164 nüf., 5 köy (1970). [M]

USATOVO, S.S.C.B.'de Tarihöncesi'nden kalma yerleşme, Odesa bölgesinde; Tripol (M.Ö. III. binyıl) kültüründen türemiş olan kalkolitik bir kültür fasiyesinin özel adı. (L)

Usinor (*Union sidérurgique du nord de la France*) [Kuzey Fransa Demir-Çelik birliği], fransız demir-çelik şirketlerinin en büyüklerinden biri. 1948'de iki şirketin birleşmesiyle doğmuş, 1966'da Lorraine-Escaut grubunu da içine alarak dev bir kuruluş haline gelmiştir. Şirket 1972'de 8 milyon ton (Fransa üretiminin yüzde 33,7'si) çelik üretiyor ve Ortak pazar içinde dördüncü sırayı alıyordu. En önemli işletmesi, yılda yaklaşık 4 milyon ton çelik üreten Dunkerque demir-çelik fabrikalarıdır. Usinor'da 38 500 kişi çalışır. (L)

***USLAR PİETRİ** (Arturo), venezuelalı yazar. — Yeni hikâye kitapları (*Pasos y pasajeros* [Adımlar ve yolcular], 1965); şiirler (*Mansa* [Yumuşak başlı], 1972) ve denemeler (*Las vacas gordas y las vacas flacas* [Yağlı inekler ve zayıf inekler], 1968; *Vista desde un punto* [Görüş açısı], 1971) yayımladı. Yazarın yolculuk anlatıları da vardır: *La vuelta al mundo en diez trancos* (On uzun adımda dünya turu) [1971]. (L)

USMANBAŞ (İlhan), türk bestecisi (İstanbul 1921). Müziğe küçük yaşta viyolonsel çalarak başladı; bilgisini İstanbul'da özel derslerle genişletti. 1941'de İstanbul Belediye konservatuvarına girerek Cemal Reşit Rey'in öğrencisi oldu. Bir yıl sonra Ankara Devlet konservatuvarı sınavlarını kazanan Usmanbaş, bu okulda Hasan Ferit Alnar ve Adnan Saygun'un bestecilik, Ulvi Cemal Erkin'in piyano sınıflarına devam ederek 1948'de Yüksek Bestecilik bölümünü tamamladı. Aynı konservatuvarda öğretmenliğe atanan sanatçı 1952'de UNESCO'nun aracılığıyla A.B.D.'ye gitti. Tanglwood ve Bennington'da besteci Luigi Dallapiccola'nın yanında bilgisini arttırdı. 1958'de tekrar aynı ülkeye giden Usmanbaş'ın Fromm ödülünü kazanan *Yaylı çalgılar dörtlüsü* plak olarak yayımlandı. 1963'te kısa süre Ankara Devlet konservatuvarı müdürlüğünde bulunan besteci 1973'te İstanbul Devlet konservatuvarı müdürlüğüne atandı.

Usmanbaş ikinci kuşak türk bestecileri arasında çağdaş müziğin ileri sistem ve yöntemlerini uygulayanlardandır. Yeni klasik yoldaki ilk veriminde görülen Bartok, Stravinskiy ve Hindemith etkileri daha sonraki eserlerinde atonal yazıyla birleşerek kişisel bir üslûbun doğmasına yol açtı. Zengin esini, bilgisi ve yürekli atılımlarıyla yurt dışında da ilgi gören besteci katıldığı uluslararası bazı yarışmalarda ödüller kazandı. Başlıca eserleri: *Küçük gece müziği* (1946); *Keman konçertosu* (1947); *Yaylı çalgılar dörtlüsü* (1947) [Fromm ödülü]; *Büyük orkestra için senfoni* (1948); *Yaylı çalgılar için senfoni* (1950); Salvador Dali'nin üç tablosu (yaylı çalgılar için) [1953]; *İki piyano için üç bölüm* (1957); *Music with a Poem* (mezzosoprano, flüt, klarnet, fagot ve iki keman için) [1958] (Tanglwood'da Koussewitsky öğrenci ödülü); Malermé'nin Un coup de dés adlı şiiri üzerine *Koro ve büyük orkestra için müzik* (1959); *Gölgeler* (büyük orkestra için) [1964]; *Ölümsüz deniz taşları* (piyano için) [1965]; *Boşluğa atlayış* (keman ve dört çalgı için) [1966] (Polonya Wieniawsky yarışması ödülü); *Bale için müzik* (1969) [Cenevre ödülü]; *Devri kebir* (vurma çalgılar için) [1974]. Ayrıca 1970 uluslararası bale müziği yarışmasında ikincilik ödülünü, 1973'te Habib Burgiba tarafından verilen Tunus liyakat nişanını aldı. (M)

***USSURİYSK,** S.S.C.B.'de şehir. — Yakınında tungsten yatakları. (L)

***UŞAK (64),** İçbatı Anadolu bölümünde il merkezi, şehir. — 228 715 nüf., merkez 58 561 nüf. (1975). Son nüfus sayımına göre yoğunluk 42,8 kişi oldu.

Ekili alanlarının çoğu tahıla ayrılmıştır. 1973 istatistiklerine göre buğday (73 260 t), arpa (32 985 t), yulaf (3 417 t) ve mısır (4 243 t) üretimi az farkla arttı. Baklagillerden fasulye (1 950 t) ve nohut (2 985 t) artan üretimleriyle baştadır. Diğer baklagillerin ekimine devam edildi. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı baştadır (48 658 t), tütün üretimi yine belirli yörelerde biraz azalarak gerçekleşti: 1 358 t. 1971'de durdurulan haşhaş ekimine 1974'te yeniden başlandı. Ayçiçeği, susam, pamuk üretimi eski düzeyini korudu. Kuru soğan artarken (6 550 t) patates üretimi düştü: 4 050 t. Çeşitli meyveler yetişmesine karşılık önemli gelişme olmadı; en çok verim yine üzümden alındı: 18 550 t. Yaş sebzeciliği de ile yetecek kadardır. Hayvancılıkta küçükbaş hayvanlardan koyun (469 970) ve kıl keçisi (194 790) başta gelir. Sığır sayısında artma (55 332), manda sayısında düşme (846) oldu. At, eşek ve katır sayısı aynı kaldı. Kümes hayvanları (188 800) ve yumurta (11 700 500) sayısında düşme oldu. Yaygın olan arıcılık dalgalanmalarla eski düzeyinde kaldı: 7 770 kovan.

Millî eğitimde görülen gelişmeler 1970-1973 yılları arasında 8 ilkokul, 2 ortaokul ve 1 lisenin açılmasıdır.

Ekonomik bakımdan 1972'de Elektroporselen Sanayii A.Ş.'nin kuruluşu ve 1974'te Banaz Tarım Ürünleri Sanayii A.Ş.'nin üretime geçmesi önemlidir. (M)

UTAPAO, Tayland'da amerikan hava üssü, Siyam körfezi kıyısında, Bangkok'un 250 km güneydoğusunda. (A.B.D. hava kuvvetlerinin Vietnam savaşı sırasında kurduğu üs 1974'te Çinhindi yarımadasındaki en güçlü hava üssüydü.) [L]

UTZON (Jorn), danimarkalı mimar (Kopenhag 1918). Kopenhag Güzel Sanatlar akademisinde yetişti, seyahate çıktı, Erik Gunnar Asplund, Alvar Aalto, Le Corbusier, Mies van der Rohe, Frank Lloyd Wright gibi ustaların eserlerini gördü; Lloyd'un yanında bir süre çalıştı. Daha sonra Meksika'ya giderek maya piramitlerini dolaştı; bu piramitler onun uzam anlayışı üstünde büyük bir etki bıraktı. 1952'de Danimarka'ya döndü, japon geleneğinden esinlenerek Holte, Furesö ve Hellebaek'te konutlar yaptı. 1956'dan sonra Elseneur yakınında, Kingo'da toplu konutlara girişti, bunun ardından Fredensborg'da bir başka toplu konut gerçekleştirdi; 1967'de istenilen yere ve biçime uydurulabilen yapıda bir ev modeli hazırladı («Espansiva»); Danimarka'da bu modelin pek çok örneği yapıldı. Jorn Utzon ocak 1957'de Avustralya'da Sydney operası için açılan yarışmada birinci ödülü aldı ve yapıyı 1963-1966 arasında gerçekleştirdi. Bu yapıda, önceden hazırlanmış ince levhalar kulanarak teknikte yenilik yarattı, denize doğru uzanmış düz bir damın heybetli görünümüyle örtü malzemesinin hafifliğinden yararlanarak olağanüstü bir uzam ortaya koydu.

Ülkenin iç siyaset ve para sorunlarına bağlı nedenlerle 1966'da Utzon'un görevine son verildi; yapının iç düzeni 1973'te bitirildi, ama mimarın ilk projesine uygun düşmedi.

O zamandan beri Utzon bir daha bu kadar önemli bir eser gerçekleştirme fırsatı bulamadı. Ama ona yakın önemde başka eserler için projeler yaptı: Elseneur'de Höjrup Sürekli Eğitim okulu (1958), Zürich tiyatrosu (yarışmada birincilik ödülü, 1964), Kopenhag banliyösünde tarım yöre kenti (1966) ve Suudî Arabistan'da Cidde stadyumu (1969). [L]

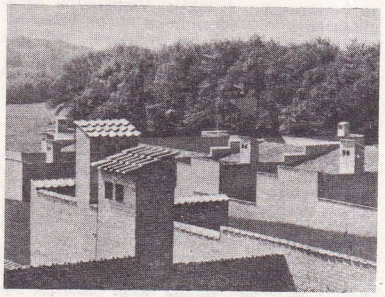

Jorn UTZON
Elseneur ve Fredensborg'da (Danimarka) yaptığı iç avlulu konut tipleri

***UVEA** i. — ANSİKL. Ortalmoloji. *Uvea iltihabı.* Uveayı meydana getiren üç organa karşılık üç çeşit uvea iltihabı söz konusu olabilir: *iris iltihabı* (iritis), *kirpiksi cisim iltihabı* (siklit) ve *damar tabaka iltihabı* (koroyidit). Aslında iris ve kirpiksi cisim iltihabı çoğu zaman birarada olur; art uvea iltihabı da genellikle bir camsı cisim iltihabını içerir. Uvea iltihapları oldukça sık görülen, çoğu zaman önceden bilinemeyen ve tehlike derecesi çok değişik olan göz hastalıklarıdır. Bunların belirtileri de yerlerine ve şiddetlerine göre değişik olur. Teşhisleri, bazı haller (art siklit) dışında genellikle büyük güçlük yaratmaz. Burada başlıca iki çözmece söz konusudur: uvea iltihaplarının nedeni ve tedavisi. Son yıllarda bu iki alanda pek çok araştırma yapılmış ve çeşitli sonuçlar elde edilmiştir.

Uvea iltihaplarının nedeni bakımından en başta görünen gerçek şudur: bu hastalıkların büyük bir kısmı alerjik kökenlidir, gözde yerleşen gecikmiş bir aşırı duyarlık olayına dayanır. Olaya yol açan alerjenler çoğu zaman mikroorganizmalardır: antijen özellikleri çok karmaşık olan mikroplar ve bunların toksinleri. Bu mikroplar genellikle bakteridir (streptokok, kolibasil, verem basili), çok seyrek olarak da asalak virüs ya da mantar olabilir. Bir uvea iltihabının alerjik kökenli olduğunu söyleyebilmek için her şeyden önce işleyen bir yara ya da eski bir hastalık odağının (diş, bademcik, sidik yolu v.b.) bulunması gerekir. Bu amaçla deri testleri uygulanarak söz konusu alerjen izlenmelidir. Bunun için seçilmiş antijenler deri içine şırınga edilir: cevap olumlu ise, yerel deri tepkisinden başka genel, odaksal bir tepki, hattâ bazen bir göz hastalığı (önceki belirtilerin ağırlaşması) görülebilir. Testlerin açıkça cevap vermediği ya da tehlikeli olduğu hallerde, lenfosit değişim testi gibi *in vitro* muayeneler uygulanır.

Uvea iltihaplarının tedavisi daima kortikoterapiye dayanır; ama bazen bu tedavi yetersiz kalır, o zaman bazı hallerde bağışıklık giderici ilâçlara, hattâ lenfositli seruma başvurulur; iltihabın ileride nüksetmesini önlemek için, sebep olarak bir antijen bulunduğu takdirde, uzun süreli ve ihtiyatlı bir duyarsızlaştırma uygulanır. Uvea iltihaplarının nedenleri çok çeşitlidir ve bazen özgül bir tedavi başarıyla uygulanabilir. (Bk. *Göz* TOKSOPLAZMOZ**u*, *Ek.*) Ağır durumlarda cerrahî tedaviye başvurulur (kısmî iridektomi, camsı cisim nakli, ışıkla damar-ağtabaka pıhtılaşması). [L]

***UYAR** (Turgut), türk şairi. — Yeni eseri: *Toplandılar* (1974). Ayrıca Lucretius'tan türkçeleştirdiği *Evrenin yapısı* adlı kitapla Türk Dil kurumu çeviri ödülü aldı (1975). [M]

***UYARICI** sıf. ve i. — Kardiyol. *Kalp uyarıcısı.* (*Eşanl.* PACEMAKER.) Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Anus büzgenkası uyarıcısı,* dışkı tutamama halinde anusun büzülmesine yardım eden elektrikli aygıt. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kardiyol. *Kalp uyarıcısı.* Kalp uyarıcıları (pacemaker) kalp atışında bozukluk bulunan hastalarda kullanılır (1 milyon nüfusa 150 oranında). 1960'tan beri bunların kullanılmasında büyük ilerlemeler oldu. Eskiden elektrotlar doğrudan doğruya kalp kasına yerleştirilmek ve bunun için göğüste bir delik açmak gerekiyor, bu da yaşlı insanlarda tehlikeli oluyordu. Şimdi elektrotlar, koldaki bir toplardamardan sokularak radyolojik denetim altında kalp boşluklarına kadar uzatılabiliyor. Pilli klasik uyarıcılarda, düzgün aralıklarla pil değiştirme büyük sakıncalar yaratıyordu; son yıllarda elektronik düzeneklerle donatılmış pilli uyarıcılar gerçekleştirildi; kalbin «isteğine» bağlı olarak uyarıcının çalışmasını ayarlayabilen bu düzenek, kullanma süresini otuz altı, hattâ kırk aya kadar uzatabilmektedir. Nükleer enerji kaynaklı (plütonyum) uyarıcıda, üretilen ısı, bir Stirling devresine göre termoelektrik evrimle mekanik enerjiye dönüştürülür ve bu küçük motor kalp pompasını çalıştırır. (Bk. *İzotoplu* ÜRETEÇ*, *Ek.*)

Foto. Danimarka elçiliği (LAROUSSE)

— Tıp. *Anus büzgenkası uyarıcısı.* Bu aygıt gerçekten büzgenkasın büzülmesini sağlayarak dışkıyı tutmağa yarar, ancak kolaylığına ağır ağır ulaşılan ve uzun süren bir eğitimi gerektirir.

Bu uyarıcı elektrikle çalışan portatif bir aygıttır; çıkardığı akım aralıklı bir kas uyarımı sağlar. Ancak aygıt, büzgenkas düzeni anatomik bakımdan sağlamsa ve uyarılabilir durumdaysa iş görür. Büzgenkasta, çok zayıf olsa bile kasılganlık varsa kesinlikle iyi sonuç alınır. Kişinin ruhsal durumu bu işte önemli rol oynar; aygıtı kullanmaktan utanmamak gerekir. Kaslarda şekil bozukluğu ya da tahribat varsa hiç bir sonuç alınamaz. (L)

***UYARTI** i. — Ekoloji. *Uyartı işaret,* bir hayvanda bir hareket tepkisini başlatabilen uyartı. (*Eşanl.* HAREKETE GEÇİRİCİ.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Normalüstü uyartı,* fiziksel nitelikleri ortalamanın üstünde olan (boy, renk, kontrast, frekans, sayı v.b.) uyartı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Uyartı işaret.* Bir hayvanın geliştiği dış çevre, nitelikleri ve şiddetleri bakımından çok sayıda farklı uyartı içerir (sıcaklık, aydınlanma süresi, nem durumu gibi, fiziksel nitelikte etkenler; hemcinslerin, leşlerin, bitkilerin v.b. kokuları gibi kimyasal nitelikte etkenler; hemcinsler, cinsel eşler, başka türler gibi biyotik nitelikte etkenler). Bütün bu uyartıların yalnızca küçük bir bölümü her hayvanın duyu organları tarafından algılanabilir ve yine bu uyartılardan çok az bir bölümü, söz konusu anda hayvanın iç durumuna bağlı olarak bilgilerin merkezi sinir sistemi tarafından süzülme evresinde yakalanır. Bir bilgi değeri olan bu uyartılar uyartı işaretleri meydan getirir. Algılanmaları hayvanı harekete geçirir.

● *Normalüstü uyartı*'ların genellikle, doğal uyartılarınkinden yüksek bir uyarıcı etkisi vardır. G.P. Baerends'in gümüşî martıların yumurtalarının nitelikleri üzerine yaptığı deneyler buna iyi bir kanıt oldu. Kuşların seçimine bırakılan yemler arasında, seçilenler her zaman büyük boyluydu ya da gümüşî martının normal yumurtasınınkilerden daha kuvvetli renk kontrastları gösteriyordu. (L)

UYBADIN (Mehmet Cemil), türk askeri ve devlet adamı (İstanbul 1881-ay.y. 1957). Harbiye'yi ve Harp akademisini bitirdi. Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katıldı. Çatalca mıntıka komutanlığı yaptığı sırada Tekirdağ'dan milletvekili seçildi (1923). Aynı yıl Cumhuriyet Halk partisinin kurucuları arasında yer aldı. 1924-1925'te C.H.P. genel sekreteri, 1925-1927'de Fethi Okyar kabinesinde içişleri bakanı oldu. 1950'ye kadar T.B.M.M.'de Tekirdağ milletvekiliydi. (M)

***UYDU** i. — Astronotik. *Uydu fırlatıcı,* uyduların uzaya gönderilmesini sağlayan itici taşıt. (İng. *Launcher.*) Bk. ANSİKL.

— Sil. ve Astronotik. *Askerî uydular.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astronotik. Uzay çağının başlarında, hem roket gibi bir askerî silâh, hem de sondaj füzesi gibi bir bilimsel aygıt aynı füzeyle uzaya gönderilebiliyordu; 1957'den itibaren füzeler yeterli güce ulaşınca, uyduları yörüngeye oturtma görevi de gene füzelere verildi. 1960'larda gerek S.S.C.B. gerek A.B.D.'de *uydu fırlatıcılar* havadan havaya ya da havadan karaya güdümlü füzelerin fırlatılmasında da kullanılmağa başlayınca, bu çok görevli füzelere kısaca «fırlatıcı» denilmesi yaygınlaştı. Ancak, uyduların ya da uzay araçlarının fırlatılması için gitgide daha güçlü fırlatıcı füzelerin gerekmesi, buna karşılık roket ve güdümlü füzelerin fırlatılmasında her an kullanılmağa hazır, kolayca rampaya oturtulabilen fırlatıcıların aranır olması, 1970'ten sonra fırlatıcı füzelerin birbirinden tamamıyla ayrı iki yolda gelişmesine yol açtı: uydu ya da uzay aracı fırlatıcıları için sıvı propergollü füzeler, havadan havaya ya da havadan karaya güdümlü füze fırlatıcıları için katı propergollü (ya da depolanabilen sıvı propergollü) füzeler.

— Sil. ve Astronotik. 1960 yıllarının başındaki deneme devresinden sonra, *askerî uydular*'ın yapımı ve kullanımı büyük ölçüde gelişti. Ancak, eksiksiz bir harekât şebekesi oluşturan bu uydular, fırlatıcı devletler tarafından tam bir gizlilik içinde tutulur (S.S.C.B.'de bu gizlilik son derece katıdır, amerikalılar ise yalnız yapım tekniklerini gizli tutarlar). Uyduların kullanım alanları şöyle sınıflandırılabilir:

● *Gözlem* (ya da *gözetleme*) *ve keşif uyduları.* Bu uyduların birbirinden çok farklı olan iki tipi aynı anda kullanılmıştı. Birinci gruba, genel gözlem ve topografik yer tayini için görüş açısı geniş, ayırıcı gücü zayıf (7 ile 9 m) bir fotoğraf kamerasıyla donatılmış «Samos» uyduları girer; bu kameranın çektiği filimler uyduda banyo edilir ve görüntüler elektronik araçlarla yere iletilir; ikinci grupta ise, ayırma gücü yüksek (1,50 ile 3 m) bir fotoğraf makinesi taşıyan ve çektiği filimleri fırlatılabilir bir kapsül içinde yere gönderen uydular yer alır. Bu uydular, 250 ile 350 km yükseklikteki kutup yörüngelerinde dolanırlar. 1971'de ağır bir «super Samos» («Big Bird» ya da «Lasp»-*Low Altitude Survey Platform*) yapıldı. Bu uydu, kendine hem uzun bir dolanım süresi, hem de manevra yapma ve 130 km'ye kadar inme olanağı sağlayan füze motorlarıyla donatılmıştır. Ayrıca uyduda, topladığı bilgileri elektronik araçlarla yere ileten bir gözetleme sistemi ve çektiği filimleri yerden gönderilen emirler üzerine kapsüllerle birbiri ardına yere fırlatan, ayırma gücü çok yüksek (0,50 ile 1 m) bir fotoğraf çekme sistemi bulunur. Elektronik gözlem, gerek özel olarak, gerek başka araçların yanında ek yük olarak fırlatılan «Ferret» adlı çok gizli uydularla sağlanır. Atmosferdeki ya da uzaydaki nükleer patlamaların gözetlenmesi, 1963'ten beri «Vela» uydularıyla yapılıyor. 110 000 km yükseltiye ikişer ikişer fırlatılan bu uydular, aynı yörünge üzerine çap olarak birbirlerine ters konumda oturtulur.

● *Alarm uyduları.* «Midas» adı verilen ve sonuncusu 1970 haziranında fırlatılan bu uyduların yerini 1971'de, Yer'le eşzamanlı yörüngelere oturtulan «Imews» (*Integrated Multipurpose Early Warning System*) uyduları aldı. Bu diziden iki uydu, biri Hindistan, öbürü Orta Amerika üzerindeki yörüngesinde dolanmağa devam ediyor.

● *Seyire yardımcı uydular.* «Transit» adıyla bilinen bu uyduların askerlik alanında başlıca görevi, füze fırlatan nükleer denizaltıların yerini kesinlikle belirlemektir. Bu uyduların yörüngedeki kararlılığı çok büyüktür, fakat gene de, yeryüzüne dağılmış çeşitli izleme istasyonlarıyla bu kararlılığın sürekli olarak denetlenmesi gerekir.

● *Askerî haberleşme uyduları,* yeryüzünün bütün noktaları arasındaki haberleşme bağlantısının hiç kesilmemesini sağlayan özel bir şebeke oluşturur. Sekizli gruplar halinde fırlatılan bu uydular, çok yavaş bir dolanım (yirmi iki ya da yirmi üç saatlik) sağlayan çok yüksek bir yörünge üzerine oturtulur.

Uyduda insan bulunmasının inkâr edilemeyecek kadar büyük yararları olmasına rağmen, 1965 yıllarında hemen hemen bütün çalışmaları tamamlanan insanlı askerî uydu programı «Mol» (*Manned Orbital Laboratory*), sonradan kredi yetersizliği nedeniyle uygulanamadı. Nihayet, 1970 yıllarının başında, düşman olma ihtimali taşıyan başka uyduların yolunu kesmek için gene uyduların kullanılması düşünüldü (*uydusavar* savunma).

Keşif uyduları daha çok düşmanın stratejik füzelerini haber vermek için yapılmasına rağmen bilgi toplama alanında da çok yararlı olmuşturur. Nitekim Vietnam'da amerikan hava kuvvetlerinin en büyük haber alma ve keşif desteği bu uydulardı. 1973'teki dördüncü israil-arap savaşı sırasında da A.B.D. ve S.S.C.B. hava kuvvetlerinin hiç için içine karıştırmadan yalnız uydular sayesinde, her iki tarafın kuvvetlerinin mevzilenmesini sürekli izleyerek tetikte durdular. (L)

***UYDUSAVAR** blş. sıf. ve blş. i. — ANSİKL. Savunma. *Uydusavar* uyduların doğuşu, uzayda buluşma tekniğinin bir sonucudur. Yörünge düzleminin değiştirilmesi büyük bir enerji harcaması gerektirdiğinden, önleme, ancak uydusavarla hedef uydunun yörüngeleri eşdüzlemli olduğu zaman düşünülebilir, bu da bir uydunun önleyici olarak kullanılmasını ve hemen anında etkili olmasını büyük ölçüde kısıtlar. Buna karşılık uydusavar füzelerin tekniği füzesavar* (*Ek*) ilkesine dayandığı için önleme en kısa zamanda sağlanabilir; zaten bir uydunun yörüngesi üzerindeki hareketi çok düzenli olduğundan bu iş son derece kolaydır. Klasik bir patlayıcı bu silâhlara yeterli gücü sağlayabilir; 1970'te, daha o zamanlar yaklaşma manevralarında kullanılan laserin bir uyduyu zararsız hale getirmek, hattâ yok etmek için yeterli güce sahip olduğu tahmin ediliyordu. Uzay çağının başlangıcı olan 1950 yıllarının sonunda ve soğuk savaşın en hızlı döneminde yörünge bombası en büyük gizli tehlike olarak kabul edildiğinden, A.B.D.'de uydusavar savunma alanında pek çok proje («Dyna Soar», Kutsal program) hazırlandı. O günden bu yana, ayrılan ödeneklerin az olmasına rağmen, zamanaşımına uğramış füzelerle çeşitli denemeler yapıldı: 1963'te bir «Thor» füzesi ve daha sonra, bir «Minuteman I» uyduların önlenmesinde iyi sonuçlar verdi. S.S.C.B.'de, «Kozmos» dizisinden uyduların yaptığı manevralar, uydusavar savunma denemelerinin bütün özelliklerini taşır: önce 1968, daha sonra 1970 yıllarının sonlarında, üç uydunun uzayda ikişer ikişer buluşmaları bu uydulardan ikisinin yok olmasıyla sonuçlanmış, 1971 başında da hedef uydu ve uydusavar aynı ayrı fırlatma alanlarından art arda fırlatılmıştı. (L)

***UYGULAMA** i. — Fels. *Deneysel uygulama,* belli bir toplumda teknik uygulama ile siyasal uygulama arasındaki somut bağıntı. ‖ *İdeolojik uygulama,* bilincin kendi üstünde düşünmesi sonucunda belli bir bilinç halinden işlenmiş bir bilinç haline geçiş. ‖ *Kuramsal uygulama,* bir ideolojik ürünün (kanaat), bilgikuramsal bir kesim yapılarak, belirli bir kavramsal çaba sonucunda kuramsal bilgiye dönüştürülmesi. ‖ *Teknik uygulama,* hammaddelerin, belirli üretim araçları yoluyla teknik ürünlere dönüştürülmesi. ‖ *Toplumsal uygulama,* belirli bir toplumsal kuruluşun içinde diyalektik olarak birbirlerine bağlı uygulamaların tümü. (L)

UYGUNER (Muzaffer), türk yazarı (Kandıra 1923). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler fakültesini bitirdi (1945). Ticaret bakanlığında müfettiş olarak başladığı resmî görevini daha sonra Sanayi bakanlığında sürdürdü (1962-1965). Yazı hayatına şiirle başladı (1943), daha sonra inceleme ve eleştiri alanında çalıştı. Eserleri: *Kayınağacı* (şiirler, 1953); *Sait Faik'in hayatı* (1959); *Tarancı'nın şiir üzerine düşünceleri* (1960); *Orhan Veli'nin dil ve şiir üstüne düşünceleri* (1967); *Sait Faik Abasıyanık* (1964); *Yahya Kemal* (1964); *Cahit Sıtkı Tarancı* (1966); *Orhan Veli Kanık* (1967); *Reşat Nuri Güntekin* (1967); *Halide Edip Adıvar* (1968). [M]

***UYGUNLUK** i. — Sosyal psikol. Bireyin toplumsal çevresine tam uyumu, topluluğa egemen olan gidişe, görüşlere, değerlere ve mitlere uyması; toplumsal kurallara mutlak saygı göstermesi, bulunduğu topluluktaki öbür bireylerle birlikte aynı fikirleri, aynı davranışları benimsemesi. (Uygunluk baskısı, birey istesin istemesin, topluluğun ait kurallarını ve değerlerini kabul ettirmek, benimsetmek amacıyla ona yapılan etkilerin tümünü belirtir.) ‖ *Uygunluk ilkesi,* 1975'te C.E. Osgood ve P. H. Tannenbaum'un, bir kişinin tutum ve davranışındaki değişikliği anlamak için öne sürdükleri modelin temel ilkesi; bu ilkeye göre değişiklikler daima geçerli değer yargısıyla uygunluğun artması yönünde olacaktır.

— ANSİKL. İki yargı öğesi ($ÖĞ_1$ ve $ÖĞ_2$) ve bunları birleştiren bir S savı bulunsun. Sözgelimi «Fransızlar şarabı sever» tümcesinde $ÖĞ_1$ «Fransızlar»ı, $ÖĞ_2$ «şarap»ı temsil eder, S de onları birleştiren tümcedir. Önceden S savını kabul eden kişinin $ÖĞ_1$ ve $ÖĞ_2$ karşısındaki tutum ve davranışı olumlu (+), yansız (0) ya da olumsuz (—) olabilir. Bu verilerden hareketle dört kural öne sürülebilir:

1. en yüksek uygunluk durumu öyledir ki, $ÖĞ_1$ ve $ÖĞ_2$'nin kutuplaşma derecesi, S olumlu olduğu zaman aynı yönde, S olumsuz olduğu zaman farklı yönde birbirine eşittir. Yukarıda verilen örnekte sav olumlu olunca Fransızlara ($ÖĞ_1$) ve şaraba ($ÖĞ_2$) karşı tutumların ikisi de olumlu veya ikisi de olumsuz olmak ve dolayısıyla aynı değerde bulunmak gerekir. Buna karşılık sav olumsuz olunca («Fransızlar şaraptan hoşlanmazlar»), tutumlar daima aynı değeri taşıyacak, fakat biri olumlu, öbürü olumsuz olacaktır. Böylece $ÖĞ_1$ ve $ÖĞ_2$'nin kutuplaşma dereceleri karşılıklı olarak —1 ve +3 olunca

uygunluk değerleri de tersine dönerek +3 ve —1 olacaktır; bu olgu, şaşırtıcı görünmesine rağmen birinci kuralın sıkı sıkıya uygulanmasından doğmaktadır. En yüksek uygunluk durumundan hareketle uygunluğa doğru bir baskı sağlanabilir;

2. belirli bir öğe için, uygunluğa doğru baskı (B) onun ilk durumu ile en yüksek uygunluk durumu arasındaki farka eşittir. Görüldüğü gibi, uygunluğa doğru baskılar, mutlak değer olarak iki öğe için de eşittir: $BÖĞ_1 = BÖĞ_2 = 4$;

3. uygunluk durumu ilk durumdan daha elverişliyse uygunluğa doğru baskı olumlu, diğer halde olumsuzdur. Elbette bir durum ölçeğin olumlu ucuna ne kadar yakın olursa o kadar uygun olur. Örneğimizi alırsak $BÖĞ_1 = (-1) - (+3) = -4$ olur, ancak +3 —1'den daha elverişli olduğundan sonuç şuna varır: $BÖĞ_1 = +4$;

4. uygunluğa doğru baskı, öğeler arasında, kutuplaşma dereceleriyle ters orantılı olarak dağılır. Başka bir deyişle, daima en az kutuplaşan öğe yeniden harekete geçer ve yönünü baskı işareti belirler. Demek ki bu kural, hangi davranışın daha çok değişme şansı taşıdığını tahmin etme olanağı sağlar. Aynı örnek ele alınırsa, şu davranış değişikliği öngörülebilir: $ÖĞ_1$ için $\frac{3}{1+3}$ ve $ÖĞ_2$ için $\frac{1}{1+3}$.

Bu durumlarla uygun bir denge sağlanabilir: $ÖĞ_1 = ÖĞ_2 = +2$.

Bununla birlikte, bazı davranış değişiklikleri bakımından saçma gelebilecek sonuçları düzeltmek için uzmanlar modellerinin katılığını bir *inansızlık ilkesi*'yle yumuşatırlar; bu ilke tasdikin uygunsuzluğu ile orantılı olarak büyüme gösterir ve sonuç olarak davranış değişikliğini yavaşlatır ya da engeller. Örneğin «Eisenhower»ın bir mesajla Bulgarları övmesi (+3) ile komünizmi övmesi (—3) olayı karşısında, ikinci mesajın uygunsuzluğu çok daha kuvvetli olduğundan birinciyi reddetme eğilimi daha zayıf olacaktır. Bu modeli destekleyen pek çok deney yapılmış ve birçoğu onu doğrulamıştır. Genellikle «öğe»lerden biri yargının kaynağıdır (S savı) ve öbürü, biraz önceki örnekte olduğu gibi yargılanan görüştür (burada Eisenhower [$ÖĞ_1$] kaynaktır). Görüş karşısındaki davranış çoğu zaman kaynak karşısındaki davranıştan daha çok değişir ve beklenen sonuçları hafifçe çarpıtır. Bu modelin biçim olarak F. Heider'in denge* (*Ek*) modeliyle özdeş olduğu da söylenebilir; bununla birlikte bu model fazla olarak bir davranış değişikliği nicelemesi sağlar, bu da daha ince bir tahmin yapma olanağı verir. Gene de bu alanda, kendisinden beklenenlerin tümünü verdiği söylenemez. (L)

UYGUR (Nermi), türk felsefe profesörü ve yazarı (İstanbul 1925). İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi (1948); aynı fakülteye asistan olarak girdi (1950), doçent (1955), profesör oldu (1964). Eserleri: *Edmund Husserl'de başkasının beni problemi* (1958, Türk Dil kurumu bilim ödülü, 1959); deneme kitapları: *Dilin gücü* (1962); *Felsefenin çağrısı* (1962); *Dünya görüşü* (1963); *Güneşle* (1969); *İnsan açısından edebiyat* (1969); *Türk felsefesinin boyutları* (inceleme, 1974); *Kuram-eylem bağlamı* (çözümleyici bir felsefe denemesi, 1975). [M]

***UYKUSUZ** (Mustafa, **Mim** — denir), türk karikatüristi. — İlk defa, türk karikatürüne toplum sorunlarını getiren sanatçı, eserlerini üç albümde topladı. İstanbul Gazeteciler cemiyetinin düzenlediği yıllık* yarışmalarda dört kere başarı ödülü, Bordighera'da arkadaşlarıyla birlikte «Senato ödülü» aldı. Karikatürleri sekiz ülkede yayımlandı. (M)

***UYUMSUZ** sıf. — *Uyumsuz çocuklar*, özel eğitimi gerektiren bir beden kusuru, bir zihin yetersizliği ya da karakter bozukluğu bulunan çocukların tümü. (L)

***UYUŞTURUCU** sıf. — ANSİKL. Toksikol. *Uyuşturucu maddeler*. Sarhoşluk veren kimyasal maddelerin sayısı gittikçe çoğalmakta, nitelikleri, tam olmasa da, giderek daha iyi anlaşılmakta, buna karşılık kullanımı günden güne daha çok yaygınlaşmaktadır. Bu maddelerin tıbbî tedavide kullanılması kurallara bağlanmıştır; zaten bu bakımdan kullanma alanı ve kötüye kullanılma olasılığı çok azdır; ama bunların yasa dışı ve sapık amaçlarla kullanılması günümüz uygarlığının en can sıkıcı sorunlarından biri haline gelmiştir. Uyuşturucu madde alışkanlığı, buna alışan insanların sayısı bakımından olduğu kadar, alışkanlık yaratan maddelerin sayısı ve çeşitliliği bakımından da yıldan yıla daha tehlikeli olmaktadır. Uluslararası Uyuşturucu Maddeler Denetim örgütü, 1972'de, amfetaminlerle barbitüriklerin bu bakımdan en yaygın maddeler olduğunu, ama eroinin de gittikçe daha çok kullanıldığını belirtiyordu. Uyuşturucu maddeler her alanda (tıp, toplum, iktisat, din, ahlâk, zabıta, adalet, siyaset) son derece güç ve karmaşık sorunlar yaratmaktadır. Bu maddelerin sınıflandırılması da ayrı bir güçlüktür. Aşağıda yazılı bölümleme üstünde kısmen uyuşulmuştur: **1.** *uyuşturucular:* afyondan elde edilenler ve morfinimsiler (morfin, eroin, petidin, metadon, dekstromoramid), hint kenevirinden çıkarılanlar (marihuana, esrar, hif), koka ve kokain; **2.** *sarhoşluk verenler;* alkol, eter, kloroform, azot protoksit, tolüen (kola), aseton (tırnak cilâsı); **3.** *sanrı uyandıranlar:* meskalin, amfetaminler, lizerjik asit (L.S.D.), psilosibin, yohimbin; **4.** *hezeyan uyandıranlar:* difranil, atropin, benaktizin, parkinson ilâçları; **5.** *uyutucular:* barbitürikler, çeşitli uyku ilâçları; **6.** *uyarıcılar:* kahve, çay, kola, mate, kakao, kat.

Uyuşturucu maddelerin tarihi çok eskidir. Sinir sistemini etkileyen ilk maddeler, bilinmedik ülkelerde yiyecek ve beslenme olanaklarını artırmak için girişilen çabalar sırasında öğrenilmiş olsa gerektir. Bunlardan çok azının adı kalmıştır: İranlılarda ve Hintlilerde soma, haoma, Yunanlılarda ambrosia. Ama bunların hangi bitkilerle ilgili olduğu belli değildir. Zamanla önce alkol yaygınlaşmış ve birçok bitkiden alkol yapılmağa başlamıştır. Hint kenevirinin de oldukça zengin bir tarihi ve coğrafyası vardır. Ondan sonra mantarlar gelir; özellikle öldürücü olmayan sarı çayırmantarı (sinek öldüren) Sibirya'da, Rusya'da, İskandinavya'da öteden beri kullanılır. Çavdarmahmuzu ta Ortaçağ'dan beri bilinir; bunun en son türevi olan ve sanrı uyandıran L.S.D. şimdi herkesçe bilinmektedir; çavdarmahmuzunun Amerika'da yetişen bir akrabasını da (ololiukui) Aztekler biliyordu. Amerika'da peyotl (kaktüs), teotnanakatl (mantar), ololiukui (ekin tohumları), ayahuaska (sarmaşık) ispanyol istilâsından çok önce kullanılıyordu. Koka, İnkalar için gerçek bir besindi ve And dağlarında yaşayan yerlilerce bugün bile çiğnenir. Aradaki en büyük sosyolojik fark şu ki, uzak geçmişte ya da yeterince yiyecek bulamayan uluslarda, uyuşturucu madde kullanmak, aşırı beden zafiyetine karşı bir çözüm yolu olduğu halde, batı toplumlarında, uzun süre, sadece hali vakti nispeten yerinde aydınlara özgü bir tiryakilik oldu. Günümüzde uyuşturucu madde kullananların sayısı toplumun her tabakasında durmadan artmakta ve alışkanlık giderek fakir kesimi sarmaktadır. Bu duruma göre uyuşturucu madde sorunu iki yönden, yani toplumsal davranış ve tıbbî sorun açısından ele almak gerekir. Tıbbî soruna memnunluk verici teknik çözümler bulunmak üzeredir, ama toplumsal tutum ve davranış sorunu şiddetli tartışmalara konu olmaktadır. Geleneksel ahlâkların temeli bu bakımdan pek de sağlam görünmüyor. Bu temel yapılar, tarihsel ya da bireyoluşsal şemalar, eğitsel alışkanlıklar v.b. açısından kötü kurulmuştur ve her yerde de galiba aynıdır. Bu nedenle toplumsal ve siyasal sarsıntılarla durmadan sarsılmaktadır. Günümüzde bütün ülkeler tehdit altındadır. Japonya ve İsveç'te beyaz zehire alışmış olanların sayısı on binleri aşalı çok oldu. 1969'dan beri aynı salgın Kanada'da görülüyor. Uyuşturucu madde tiryakilerinin sayısındaki artış İngiltere'de fecî bir haldedir: eroinmanların sayısı şimdilik 100 000'e yakındır. Bununla birlikte bu konudaki ingiliz yasası kendi cinsinde tektir: ingiliz yasaları alışkanlığı birdenbire kesmenin doğuracağı tehlikelerden sakınmak için hekimlere uyuşturucu madde yazma izni verir; gözetim amacıyla hiç bir baskıya hak tanımaz ve olanak varsa sağlık koruma yollarına başvurularak iyileştirmeyi öngörür. İngiltere'de olduğu gibi A. Birleşik devletlerinde de amfetaminlerin kullanılışı salgın halindedir ve kaçakçılık alıp yürümüştür; kaçakçılığın ana kaynağı da Meksika'dır. Bütün dünyada, kişiyi kendine karşı korumak ile gençliği zehirlenmekte serbest bırakmak istemeyen toplumu korumak arasında bir seçim yapmadan önce sorunu bütün yönleriyle ele almak için büyük bir çaba harcanmaktadır. Sakıncalar gittikçe artmaktadır. En sonuncusu meme çocuğunun karşılaştığı tehlikedir: annenin aldığı uyuşturucu madde, özellikle L. S.D. çocuğa geçer. Eski duruma dönülmesi olanaksız olduğuna göre bazı kimseler en az zararlı uyuşturucu maddelerin serbest bırakılmasına, bazı maddelerin yararlı yanlarının tanınmasına ya da «uyuşturucu madde karşıtı» eczaların kullanılmasına yönelmek gerektiğini tavsiye ve telkin etmektedirler.

Uyuşturucu madde alışkanlığının tedavisi daima güçtür, çünkü sık sık nükseder. Bu alışkanlık dört türlü tedavi edilir: ayakta tedavi, hastahanede tedavi, sosyal yardım, tedavi sonrası bakım. Uyuşturucu maddeden kesme ancak hastahanelerde ya da bu konuda uzmanlaşmış kliniklerde yapılabilir. Hemen hemen her ülkede, 1961 tarihli konvansiyona uygun yasalar çıkartılmıştır; bu yasaların çoğu, merkez sinir sistemini etkileyen uyarıcı ve sanrı uyandırıcı maddeleri de kapsamına alır. Uluslararası uyuşturucu maddeler denetim örgütü ülkelerce girişilen çabalar arasında birlik sağlar. Günümüzde gizlice uyuşturucu madde üretenlere, bunların kaçakçılarına ve imalâtçılarına karşı girişilen sıkı mücadele, uyuşturucu madde alışkanlığının yayılmasını yavaşlatmada etkili olmaktadır. (L)

***UYUŞUMSUZLUK** i. — Psikopatol. *Gelişme uyuşumsuzluğu*, kişiliğin çeşitli kesimlerindeki gelişmeler arasında görülen ve onda toptan bir bozukluğa yol açan aşırı dengesizlik. Bk. ANSİKL.

— Sosyal psikol. *Bilimsel uyuşumsuzluk kuramı*, L. Festinger'in, toplumsal karşılaştırma hakkındaki çalışmalarından yararlanarak öne sürdüğü kuram (1957); yazar kuramının esasını şöyle tanımlar: «Şu veya bu şekilde birbiriyle uyuşmayan (uyuşumsuzluk) bilgi öğelerinin varlığı kişiyi, şu veya bu tarzda onları uyuşturmaya yöneltir (uyuşumsuzluğun giderilmesi)». Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikopatol. *Gelişme uyuşumsuzluğu*, kavramı çocuk psikanalizinden doğmuştur; Anna Freud gelişme çizgileri arasındaki uyuşumsuzluk deyimiyle kişiliğin bazı kesimleri arasındaki ilerilik ve geriliği kasdeder. Örneğin öyle çocuklar vardır ki bunlarda konuşma düzeyi son derece iyi olduğu halde yer-zaman yapılaşması, hareketlilik, duygusal ya da toplumsal olgunluk son derece zayıftır ve okul çevresinin gereklerine uyma yeteneği hemen hiç yoktur. Psikolojik muayenede çeşitli testlerle saptanan sonuçlarda da türdeşlik çok azdır.

Gelişme uyuşmazlığı kavramı çocuk psikozu kavramıyla ilintili olarak her zaman kullanılır. İkisini birbirinden ayıran mesafeyi belirtmek için uyuşumsuzluğun *psikozöncesi* ya da *borderline* durumlarıyla eşanlamlı olduğunu belirtmek gerekir.

— Sosyal psikol. *Bilisel uyuşumsuzluk kuramı*, uyuşumsuz bilisel düzenin incelenmesinden çok uyuşumsuzluğun giderilmesinin incelenmesidir. Bilgi öğeleri arasında tutarlık bulunması ya da bulunmaması F. Heider*den (*Ek*) beri birçok sosyal psikoloji kuramının özeğinde yer alır. Başka uzmanlar genellikle bu tutarlığın koşullarını açımlamağa çalışırken L. Festinger bunun bulunmayışının etkileriyle uğraşır: söz konusu bilgi öğeleri ne kadar önemli ve ne kadar çoksa uyuşumsuzluk da o kadar kuvvetlidir. Uyuşumsuzluk ne kadar kuvvetli olursa kişi de onu o kadar çok azaltmağa ya da yok etmeğe çalışır ve onu artırabilecek şeylerden sakınır, uyuşumsuzluğu azaltmak için kişi davranışlarını ya da görüşlerini değiştirebilir, hattâ yeni edinilmiş bilgiler kullanabilir. Bu ilkelerden her birinin aydınlatılıp geliştirilmesinde, bu kuramı yeniden ele alıp işleyen bir kısım bilginlerin önemli payı vardır. Yapılan deneyler genellikle çok ustaca, ama karmaşıktır; çünkü

uyuşumsuzluğu yaratmak için kişinin ısmarlama olarak, belli bir duruma sokularak ya da birtakım eşdeşlerden yararlanılarak yoklanması gerekir. Almaşmada yer alan önermelerden birindeki olumlu öğeler atılıp öbüründeki olumsuz öğeler alıkonduğundan her kararın ardından az ya da çok önemli bir uyuşumsuzluk gelir. Bu durumda atılan öğelere gerçek değerinden az önem verilmiş olduğu (olumsuz öğelerin alıkonduğu) ve üstünde durulan öğelere aşırı değer biçildiği düşünülebilir. Nitekim D. Ehrlich ve çalışma arkadaşları (1957), bir araba satın almış olan insanların, ilgilendikleri halde satın alamadıkları arabalardan çok satın aldıkları arabalara ilişkin reklamları okuduklarını ortaya çıkardılar. E. Aronson ve J. M. Carlsmith'in deneylerinin gösterdiği gibi (1962) kişi umduğunu bulamayınca da uyuşumsuzluk ortaya çıkar ve o bu durumu gidermeğe çalışır. Bu deneylerde kişilerden kendilerine üç fotoğraflık dizilerini sınıflandırmaları ve bu üç insandan hangisinin şizofren olduğunu söylemeleri istenir. Her birinde 5 diziyle 20 deney yapılır. Kişilere cevaplarının «doğru» ya da «yanlış» olduğu söylenir. Ama ilk 4 dizi sırasında bir kümeye (I) cevaplarının yüzde 80-85'inin doğru olduğu, başka bir kümeye (II) ise cevaplarının sadece yüzde 20-25'inin «doğru» olduğu bildirilir. Beşinci dizide bütün kümelerdeki kişilere cevaplarının yüzde 50'sinin doğru olduğu söylenir. Üçüncü bir kümeye (III) ise baştan beri cevaplarının hep yüzde 50'si doğru bildirilir. Deney bu evrede iken deneyci, beşinci diziye cevap verilirken kişilerin harcadığı zamanı kaydetmeyi sözde unuttuğunu öne sürerek bu dizi için verdikleri cevapları ve kendilerine söylenen yanlış doğru sonuçlarını hesaba katmadan ikinci bir defa cevap vermelerini ister. Beşinci diziye verdikleri cevaplarla umdukları sonucu bulamayanların (küme III) bu defa cevap verirken cevaplarının dörtte birini değiştirdikleri görülür. Ama öteki küme cevaplarını umdukları yönde değiştirirler, yani küme I doğru cevaplarını artırır ve küme II yanlış cevaplarını yüzde 50'nin üstüne çıkarır. Aynı anlamda L. Festinger, H. W. Riecken ve S. Schachter tarafından yapılan gözlemden de söz edilebilir (1956): dünyanın sonunun geldiğini iddia eden, ama gelmediğini gören bir amerikan tarikatı uyuşumsuzluğu gidermenin yolunu şöyle bulmuştu; kıyamet 21 aralık 1954'te kopacaktı ve daha önce bir uçan daire gelerek tarikat mensuplarını kurtaracaktı. Uçan daire gelmedi: bu sefer onda bir aksaklık olduğu ve bunun kendi inançlarını yoklama anlamına geldiği söylenerek zaman ertelendi. 20 aralıkta bir adam gelip onları onarılan uçan daireye götürecekti. O da gelmedi. Bu sefer tarikat mensupları kıyamete engel olacak kadar güçlü oldukları ve bu nedenle kıyametin kopmadığı sonucuna vardılar. Başka deneylerle de desteklenen bu kuram, yeterince belirli olmadığı ve çeşitli süreçleri açıklayamadığı için itiraza uğradı: gerçekten de deneyler ele alınan içeriklere son derece bağlıdır. Ama bu deneylerin bir kısmı yeniden yapıldı ve kuramı yalanlayacak bir sonuç çıkmadı. Özellikle, kurama uygun düşen bu olgular, «normal olarak» umulana, beklenene aykırı olduğu zaman kuram doğrulanmaktadır. Bu kurama olayları çok açık seçik açıklayamadığı itirazında bulunulabilirse de araştırma isteğini kamçıladığı da inkâr edilemez. (L)

***UZAKLIK** i. — Mat. E herhangi bir küme olmak üzere, E × E'nin ℝ kümesi içinde şu özellikleri taşıyan *d* uygulaması:

$$(x = y) \Leftrightarrow d(x, y) = 0,$$
$$d(x, y) = d(y, x) \text{ [bakışım]},$$

$d(x, y) \leqslant d(x, z) + d(z, y)$ [üçgenel eşitsizlik]. ($d(x, y)$'ye x ve y noktalarının uzaklığı denilir.) [L]

UZAKLIKÖLÇER bls. i. Topogr. Uzaklıkların ölçümünde kullanılan elektronik ölçü âleti.

— ANSİKL. İki çeşit *uzaklıkölçer* vardır: bir ana istasyon ile bir cevaplayıcı istasyon arasında genellikle santimetre düzeyindeki elektromagnetik dalgalardan yararlanan *tellürometreler* ve genellikle bir yansıtıcının geri gönderdiği ışık dalgalarından (laser ışını da olabilir) ya da yakın kızılaltından yararlanarak uzaklıkları elektro-optik yöntemle ölçen geodimetreler. (L)

***UZAKTAN** zf. — Astron. *Uzaktan keşif.* Bk. ANSİKL.

— Bilişim. *Uzaktan toptan iş düzeni,* bilgileri, uzaktaki bir bilgisayarda toptan işleme olanağı sağlayan bir bilişim sisteminin kuruluş düzeni. (İng. REMOTE-BATCH.) Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Uzaktan denetim,* bir üretim zincirinin çalışmasını, fabrika dışında bulunan ve fabrikayla arasında telekomünikasyon bağlantısı kurulmuş olan bir bilgisayar aracılığıyla sürekli denetleme.

— Sibern. *Uzaktan zamandaş kumanda,* transmisyon oranı birime eşit olan, bu nedenle tahrik edilen mil tahrik eden milin bütün hareketlerini büyük bir güç arttırımıyla aynen tekrarlayabilen bir sistemde, tahrik edilen milin tahrik eden mile göre konumunu uzaktan otomatik olarak denetleme: *Uzaktan zamandaş kumanda çoğunlukla eşzamanlı makinelerde uygulanır.*

— ANSİKL. Astron. *Uzaktan keşif,* tayfın çeşitli bölümlerindeki elektromagnetik ışımalar yardımıyla Yer'in yüzeyi, atmosfer ya da gezegenler üstüne uzaktan bilgi toplamağa dayanır. Kullanılan dalga boyları, özellikle, yakın morötesi ile yakın kızılaltı arasında kalan görülebilir tayf bölgesine (0,35 - 1,1 μ), orta kızılaltına (3-14 μ) ve yüksek frekanslar bölgesine (1 mm'den birkaç santimetreye kadar) aittir. Elektromagnetik ışıma, pasif denilen uzaktan keşif sistemlerinde doğal kaynaklardan (Güneş, Yer v.b.), aktif denilen sistemlerde ise yapay kaynaklardan (laser, radar v.b.) sağlanır.

Elektromagnetik ışıma, yüksek irtifa uçakları, balonlar ve uydular gibi çok çeşitli türden vektörlerin taşıdığı alıcılarla kaydedilir. Bilinen en eski alıcılar fotoğraf makineleridir, fakat son yıllarda yan antenli radarlar, tayfın pek çok dalga boyunda ölçümler yapabilen çoktayflı taramalı radyometreler (24 kanallı alıcı) gibi değişik alıcı tipleri de büyük bir gelişme gösterdi. Alıcılarda toplanan bilgiler kullanıcıya gerek fotoğraf, gerek magnetik şerit halinde iletilir. Bilgilerin değerlendirilebilmesi için, incelenen nesnelerin çoktayfsal özelliklerinin, yani bu nesnelerin tayf işaretinin bilinmesi gerekir. Bu işaret çok çeşitli etkenlere bağlıdır ve henüz evrensel bir tayf işaretleri kataloğu hazırlanamamıştır.

Uzaktan keşifle sağlanan verilerin miktarı o kadar çoktur ki, bu bilgilerin bilgisayarlarla işlenmesi artık kaçınılmaz bir zorunluk haline gelmiştir. Bilgi kartlarının ve istatistiklerin işlenmesi özel bilişim sistemleriyle otomatik olarak yapılır. Uydunun, geliştirilmiş alıcıların ve bilgisayarın işbirliği sayesinde, incelenen olayların günü gününe tutulmuş bilgi envanterleri elde edilir. 1972 temmuzunda N.A.S.A. tarafından fırlatılan «ERTS-1» uydusunun topladığı verilerden yararlanılması, yeryüzü kaynaklarının *uzaktan keşif* yöntemiyle tanınmasında iyi bir örnektir.

— Bilişim. *Uzaktan toptan iş düzeni,* yüzlerce, hattâ binlerce kilometre uzakta bulunan bir bilgisayardan yararlanma olanağı verir. Uzaktaki bir bilgisayara erişimi sağlayan uç birimi, bilgi ve programların gönderilmesi için en az bir kart okuyucusu, sonuçların alınması için de en az bir yazıcıdan oluşur. Daha geliştirilmiş bir uç birimi, magnetik şerit, delikli kâğıt şerit gibi başka bilgi kayıtlarını da bilgisayara gönderebilir. (L)

UZAKYAZICI bls. i. Bilişim. Genellikle zaman bölüşüm sistemlerinde kullanılan, hem giriş (yerel kumandalı klavye), hem çıkış (uzaktan kumandalı yazıcı) işlevi olan, daktiloya benzer basit uç birimi. (*Eşanl.* TELETİP.) [L]

***UZAM** i. — Opt. *Geometrik uzam,* ince bir ışık demetinin boyutlarını belirleyen büyüklük.

— ANSİKL. Aynı homogen ortam içine yerleştirilmiş bir S ışık kaynağı ile bir S' ekranı ve sırayla biri ışık kaynağının, öbürü ekranın üzerinde olmak şartıyla dS ve dS' gibi iki küçük yüzey göz önüne alındığında

$$d^2G = dS \cos\theta \, d\Omega = dS' \cos\theta' \, d\Omega'$$

niceliği, dS'yi dS''ne birleştiren ince ışık demetinin *geometrik uzam*'ı olarak adlandırılır. Burada dΩ kaynak noktasından dS''-nün görüldüğü uzay açısını, dΩ' demetin varış noktasından dS'nin görüldüğü uzay açısını, θ ve θ' ise demetin orta ışınının dS ve dS''deki normallerle yaptığı açıları gösterir. Geometrik uzam birimi, metrekare steradyan'dır. (L)

***UZAY** i. — Astron. *Uzak uzay,* uzayın, Yer'e en az Yer-Ay uzaklığına eşit bir uzaklıkta bulunan bölümü (ing. *deep space*).

— Astronotik. *Uzay gemisi,* uzay yolculuklarında kullanılan insanlı ya da insansız uzay aracı: *Amerikalıların «Apollo»su ile Rusların «Soyuz»u birer uzay gemisidir.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Uzay hızı,* bir uzay aracını belli bir yörünge üzerine oturtmak için fırlatma sırasında araca kazandırılması gereken özel hız. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astronotik. *Uzay gemileri,* uçuş sırasında konumlarını belirlemek ve yörünge değiştirme dahil her türlü manevrayı yapabilmek için gerekli olan bütün düzeneklerle donatılmıştır. Uzay yolculuğunda, çeşitli yöntemlerin yanı sıra özellikle bazı yıldızların görüldüğü açıların ölçümüne başvurulur. İnsanlı uzay gemilerinin içinde uygun yaşam koşulları sağlanmalı, özellikle atmosfer ortamının yaratılmasına ve yolcuların ışınımlarla göktaşlarına karşı korunmasına önem verilmelidir. Bazı uzay gemilerinde, astronotların uzay boşluğuna çıkabilmesi için geçirimsiz bölmeler bulunur.

● İki çeşit *uzay hızı* vardır: ilki, aracın dairesel bir yörüngeye oturtulması için gerekli hızdır ve R Yer yarıçapını, *h* de yörünge yüksekliğini göstermek üzere $\sqrt{R+h}$ niceliğiyle ters orantılıdır. İkincisi ise, aracın yerçekiminden tamamıyla kurtulması için gerekli olan hızdır; belli bir yükselti için bu hız, yörüngeye oturtma hızından 1,414 kat daha büyüktür. (L)

***Uzay Araçlarını Gerçekleştirme ve Geliştirme Avrupa komisyonu.** — 1962 yılında Federal Almanya, Belçika, Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Hollanda hükûmetleri tarafından kurulan ve bir adı da ELDO olan bu örgütün amacı, 300 kg'lık bir ağırlığı Yer çevresindeki sabit bir yörünge üzerine yerleştirebilecek «Europa 2» adlı bir uydu fırlatıcısı yapmaktı. Uzman eksikliği nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanan pek çok denemeden sonra örgüt 1973'te dağıldı. (L)

Uzay'dan Barışçı Amaçlarla Yararlanma anlaşması, aralarında A.B.D., S.S.C.B. ve İngiltere'nin de bulunduğu altmış kadar ülke tarafından, 28 ocak 1967'de aynı anda Londra, Moskova ve Washington'da imzalanan anlaşma. İmzacı devletler gökcisimlerini ve gezegenleri askerî amaçlarla kullanmama ve bunlar üzerinde millî egemenlik kurmak üzere herhangi bir girişimde bulunmama yükümlülüğü altına girdiler. Bununla birlikte, bu anlaşma kozmik uzayın askerî amaçlarla kullanılmamasını ancak kısmen gerçekleştirebiliyordu; gökcisimleri ve gezegenler üstünde askerî tesisler kurulmasını yasaklamakla beraber, uzayda silâhların dolaşmasına ve yapma uydularla bilgi toplanmasına engel olamamıştı. (1967 anlaşması, çeşitli değişikliklere uğradıktan sonra, 19 aralık 1966 günü Birleşmiş milletlerde oybirliğiyle benimsenen 1963 tarihli bir amerikan-sovyet tasarısından türemiştir.) [Bk. SİLÂHSIZLANMA*, *Ek.*] (L)

UZER (Hasan Tahsin), türk idarecisi ve siyaset adamı (Selânik 1878 - ?, 1939). Selânik'te Mektebi Mülkiye'yi bitirdikten sonra (1897) bucak müdürü oldu; 1902'de kaymakamlığa yükseltildi, çeşitli yerlerde kaymakamlık yaptı. 1909'da Drama, 1912'de Beyoğlu sancaklarında mutasarrıflık; 1913'te Van, 1914'te Erzurum, 1916'da Suriye valiliği yaptı. 1918'de dahiliye nazırı Fethi Bey (Ali Fethi Okyar) tarafından İzmir valiliğine atandı, İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye cemiyetinin kurulmasında rolü oldu. Aynı yıl hükûmet değişikliğiyle birlikte yeni hükûmeti kuran Tevfik Paşa'nın, ittihatçıların korunduğu yolundaki eleştirileri gidermek amacıyla ittihatçıları görevden uzaklaştırması üzerine görevden alındı. Osmanlı Meclisi Mebusanı'na mebus seçildi (1920). İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi üzerine Malta'ya sürüldü. Döndükten sonra milletvekili olarak 1935'e kadar T.B.M.M.'de bulundu. 1935'te idarecilik mesleğine döndü ve genel müfettiş oldu. (M)

UZGÖREN (Nusret), türk bankacısı ve koo-

peratifçilik uzmanı (Niş 1898). Lozan Üniversitesi Yüksek Ticaret okulunu bitirdi (1922). Çeşitli bankalarda muhasebe ve şube müdürlüğü, murakıplık, idare meclisi üyeliği, Ankara Harp okulu Fransızca öğretmenliği (1937-1946) yaptı. Halk bankası genel müdürü oldu (1946). Ankara belediye meclisi üyeliği (1946-1950) ve Türk Kooperatif kurumu başkanlığı görevlerinde de bulunan Uzgören'in birçok kooperatifin kurulmasında ve Kooperatif kanununun çıkarılmasında emeği geçti. Kooperatifçilik ve bankacılık konusunda çeşitli gazete ve dergilerde yazıları çıktı. *Nusret Uzgören diyor ki* (1955) adlı bir kitabı vardır. Schulze Delitzsch alman kooperatifleri altın madalyasını, alman liyakat nişanı, İtalyan Cavaliere nişanı aldı. (M)

UZKINAY (Fuat), türk sinemacısı (İstanbul 1888 - ay.y. 1956). İstanbul sultanîsini bitirdikten sonra Dârülfünun'un Fizik-Kimya bölümüne girdi. İstanbul sultanîsinde dahiliye memurluğu yaparken Şakir Seden ve Sigmund Weinberg ile birlikte gösteriler düzenledi (1909). Ali Efendi ve Kemal Bey sinema salonlarının açılması için (1914) Şakir Seden'i destekledi. Birinci Dünya savaşında askere alındığı sırada «Ayastafanos'taki (Yeşilköy) rus âbidesinin yıkılışı»nı filme alarak 150 m uzunluğundaki ilk türk filmini çekti. Enver Paşa'nın kurduğu Merkez Ordu Sinema dairesinde Weinberg'in yardımcılığına atanarak (1915) haber ve belge filimleri yaptı. 1916'da öykülü filimler yapımına yöneldiyse de *Leblebici Horhor*'u bitiremedi; *Himmet Ağa'nın izdivacı*'nı ise ancak savaş sonrasında tamamladı. Aynı yıl Merkez Ordu Sinema dairesi başkanlığına atandı; belge ve haber filimleri yapımına devam etti. 1917'de gittiği Almanya'dan dönüşünde Merkez Ordu Sinema dairesinin yerini alan Malûl Gaziler cemiyetinde sinema çalışmalarına başladı. İlk öykülü filimlerden *Mürebbiye, Binnaz* ve *Bican Efendi* dizilerinin görüntü yönetmenliğini yaptı. İşgal altındaki İzmir ve İstanbul'un belgesel filimlerini çekti. 1924'te Filim Çekme merkezinin laboratuvar grup amirliğine atanarak 1953'te emekli oluncaya kadar aynı görevde kaldı. (M)

***UZUNÇARŞILI** (İsmail Hakkı), türk tarihçisi. — Eserleri: *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı* (1948); *Midhat Paşa ve Taif mahkûmları* (1950); *Osmanlı tarihi* [6 cilt] (1947-1959); *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilâtı* (1965); *Midhat Paşa ve Yıldız mahkemesi* (1967); *Mekke-i Mükerreme emîrleri* (1972); *Çandarlı Vezir ailesi* (1974). [M]

***UZUNDERE,** Karadeniz bölgesinde (Erzurum ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Tortum ilçesi) bucak. — 11 815 nüf., bucak merkezi 2 997 nüf., 10 köy (1970). [M]

***UZUNGÖL,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili, Çaykara ilçesi) bucak. — 7 394 nüf., bucak merkezi 2 949 nüf., 8 köy (1970). [M]

***UZUNİSA,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili, Merkez ilçesi) bucak. — 16 019 nüf., bucak merkezi 485 nüf., 19 köy (1970). [M]

***UZUNKÖPRÜ,** Marmara bölgesinde (Edirne ili) ilçe. — 78 155 nüf., ilçe merkezi 27 081 nüf. (1975); 53 köy (1970). [M]

***UZUNKUYU,** bugün **Barbaros,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Urla ilçesi) bucak. — 2 249 nüf., bucak merkezi 498 nüf., 6 köy (1970). [M]

***UZUNLUK** i. — Bilişim. Bir sözcük, bir dosya tutanağı, bir katar ya da herhangi bir verideki ikili elemanların, özel işaretlerin (harf, rakam, simge) ya da makine sözcüklerinin sayısı: *Birçok bilgisayarda makine sözcüğünün uzunluğu 36 bit'tir.*

— Mat. *Bir sıra kümesindeki bir zincirin uzunluğu,* zincirin eleman sayısı *n* olduğuna göre *n*-1 niceliği. || *Bir sıra kümesinin uzunluğu,* bu kümedeki zincir uzunluklarının, varsa, üst sınırı. (L)

Ü

***ÜCRETLİLİK** i. — ANSİKL. Çağdaş iktisadî ve sosyal gelişme *ücretliliğin* esas görünümünü ortaya koymuştur. Her şeyden önce ücretlilik özel bir hukukî duruma bağlıdır. Ücretliliğin hukukî temeli iş mukavelesidir. Ticaret ve sanayi ücretlisi işgücünü işverene günü gününe satar. Bazı uzmanlara göre bu işgücünün satışı fiilen ücretlinin kişilik ve özgürlüğünün yok olması demektir. İkinci olarak, ücretli işletmenin faaliyet sonuçlarında hiç bir hakka sahip olmadığı için işletmeye karşı yabancılık duyar. Gerçekten de işçinin (işletme komitesi ve kâra katılma gibi kanunla tanınmış çok sınırlı hakların dışında) işletmenin işleyişiyle ilgili hiç bir hakkı yoktur. Üçüncü olarak, ücretli kişisel bir bağımlılık içindedir, emir alan durumundadır. İşletme düzeninin en alt basamağında yer alır. Şirket büyüdükçe artan ara kademelerle ağırlaşan hiyerarşik yapı altında ezilir. Son olarak, işletme ve ücretli arasındaki bağ son derece eğreti bir bağdır. İş sözleşmesi taraflarını her ikisince bozulabilir. Bu bozma hakkı mahallî ve meslekî geleneklere bağlı olarak ihbar süresi v.b. şartlarla sınırlandırılmıştır. Fakat bazı durumlarda fesih süresi birkaç saate kadar bile inebilmektedir.

Hilmi Ziya ÜLKEN

Son yıllardaki sınaî gelişme bu durumu daha da vahimleştirmiştir. Ücretli her zaman işletmeye bağlanamaz, çünkü bazen işletmenin yapısını ve işleyişini kötü bulabilir. İşletme yönetimi ve ücretliler arasında pek az ilişki kurulabilmekte, insan ilişkileri kişisellik niteliğini kaybetmektedir. Sonuç olarak, rasyonalizasyon, iş zamanlaması, seri üretim, otomasyon gibi modern teknik gelişmeler işçinin inisiyatifini elinden almakta ve onu önceden kesin olarak belirlenmiş bazı basit işlemlerle yetinmeğe zorlamaktadır. (L)

ÜÇGENLEMEK geçl. f. Mat. Katsayıları değişli bir K cismi içinde bulunan *n*. basamaktan bir M kare matrisinden söz ederken, eğer varsa, bir T üst üçgen matrisini ve $M = PTP^{-1}$ olmak üzere bir P tersinmez kare matrisini belirlemek, yani K^n vektörel uzayının M matrisine bağlı endomorfizmanın $T = P^{-1}$ MP ile gösterildiği tabanını bulmak. (L)

ÜÇGENLENEBİLİR blş. sıf. Mat. E uzayı içinde. *f* endomorfizmasına bağlı matrisin üst üçgen matris olacağı bir taban bulunmak şartıyla, sonlu boyutlu bir E vektörel uzayının değişli bir K cismi üzerindeki bir *f* endomorfizması için kullanılır: *Üçgenlenebilir endomorfizma.* (L)

***ÜÇHİSAR,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak yöresi, Nevşehir ili, Merkez bucağı) kent. — 2 934 nüf. (1970). [M]

Üçköprü Maden işletmesi, 1957'de Fethiye'de kurulan, Etibank'a bağlı krom işletmesi. 1963'te 32 332 ton, 1968'de 82 103 ton konsantre krom üreten işletmenin 1971'de 183 milyon TL.lık üretim kapasitesi vardı. (M)

***ÜÇLÜ** sıf. — Mat. *Bir E kümesi üzerinde üçlü bağıntı,* E × E × E kartezyen çarpımının her parçası. (L)

ÜLGEN (Mehmet Ali), türk amirali (İstanbul 1887 - ay.y. 1952). 1905'te Bahriye mektebini bitirdi, 1906'da Heybetnüma okul gemisine atandı. Cumhuriyet döneminde okul gemisi komutanlığı (1925), ihtiyat filo komutanlığı (1934), Deniz kuvvetlerinin kurulmasından önce de deniz müsteşarlığı (1940) görevlerinde bulundu ve donanmanın yenileştirilmesinde önemli hizmetler gördü. (M)

ÜLKELERARASI blş. sıf. İkt. *Ülkelerarası büyük işletme* (Ü.B.İ.), tek karar merkezine bağlı olan ve pazar karşısında özerk kabilen örgütlenmiş imkânlar topluluğu.

— ANSİKL. Büyük işletmelerin, özellikle çıkarma endüstrisiyle (petrol, maden) uğraşanların uluslararası alanda davranışlarını inceledikten sonra çağdaş iktisat, Maurice Bye'ın *ülkelerarası büyük işletme* adını verdiği kuruluşları çözümlemeğe yöneldi. Özel yatırımın çoğunu meydana getiren doğrudan yatırımın, temel olarak Ü.B.İ. içindeki bir tasarruf kaymasından ileri geldiği anlaşılabildi.

Bir maden kaynağındaki üretimin tabiatı Ü.B.İ.'yi bir zaman hesabı, hattâ planlama yapmağa yöneltir. Bu planlama büyük firmanın finansmanına da uygulanır: firma pazara göre bağımsız kalmak ve finansmanının tümünü kendi geliriyle karşılamak ister. Dolayısıyla, firma kendi kendini finanse ediyorsa, şimdiki pazara karşı davranışı sadece elindeki kaynaklara değil, büyüme yoluyla ele geçirmeyi düşündüğü kaynaklara da bağlıdır. Bu ek finansman kaynaklarını ele geçirmek için çok pahalıya mal olan kendini kabul ettirme, tekel elde etme ve araştırma masrafları yapması gerekir; bu durumda bir kalkınma planına uymak ve kaynağın işletilmesiyle ilgili tahminlerde bulunmak zorundadır. Belki bir ülkede maden işletmek çeşitli tehlikeler (teknik işletme güçlükleri, madene sahip ülkenin millîleştirme tehdidi) gösterdiğinden Ü.B.İ. değişik bölgelerde işletmelere sahip olmak ister. Buradan şu sonuç çıkar: Ü.B.İ. elde ettiği kârların pek azını madenini işlettiği ülkelerin ekonomisine aktarır ve bu ülkelerin kalkınmasına ancak çok küçük bir katkıda bulunur. Tersine, bir bölgeden elde edilen kârların (örneğin petrol endüstrisi için Venezuela) Ü.B.İ. içinde başka bir bölgeye aktarıldığı, böylece madenin tükenmesi veya millîleştirilmesi tehlikesinin karşılandığı görülür. Bu davranış yüzünden Ü.B.İ.'nin belli bir ölçüde az gelişmiş ekonomilerin ikili yapısından (Ü.B.İ.'den çok az yararlanan kendi içine kapanık «yerli» ekonomi ile aşırı gelişmiş bir gelişme kutbu) sorumlu olduğu ileri sürülebilir. (L)

***ÜLKEN** (Hilmi Ziya), türk yazarı ve fikir adamı. — (öl. İstanbul 1974). Ölümünden önce Ankara Üniversitesi İlâhiyat fakültesinde sistematik felsefe profesörlüğü yapıyordu. Yeni eseri: *Sosyoloji sözlüğü* (1969). [M]

ÜLKÜLEŞTİRME i. Psikanaliz. İstenilen nesnenin muhayyilede büyütülmesi ve özne tarafından, gerçekte sahip olmadığı niteliklerle donatılması.

— ANSİKL. Nesnenin, öznenin kendi kendini değerlendirmesinde yer bulmasının nedeni özsevici libidodaki bir taşkınlıktır. Aynı şekilde *ülküleştirme*'nin de savunucu bir rolü vardır: özne, nesneye çok büyük değer vermekle kendi imgesini savunur. Melanie Klein şöyle der: «İnsanları ve nedenleri ülküleştirmenin bir kısmı normal savunmadır: ülküleştirilmiş iç nesneler araştırma işleminin bir kısmıdır, araştırmaysa dış dünyaya yansıtılır». M. Klein'a göre hayal dünyasını «iyi» ve «kötü» nesnelere ayıran bir sistemde iyi nesne daima ülküleştirilirken kötü nesne değersizleştirilir. Ama bu sistemde bile ülküleştirme daima tersine dönebilir ve iyi nesne geri çekilerek olumsuz değerlere yeniden önem verilebilir. Böylece ülküsel meme, yırtıcı memenin tümleçi olur ve öznenin ülküleştirme yoluyla karşı koyduğu saldırganlık, ona eşlik eden değerden düşürmenin zararına kazançlı çıkabilir. (L)

Ülkü Ocakları, Türkiye'de kurulmuş öğrenci derneği. 1968'de çeşitli üniversitelerde başlayan sol eğilimli öğrenci hareketleri Devrimci Gençlik federasyonu (DEV-GENÇ) [kuruluşu, 1966] etrafında örgütlenmiş hale gelmeğe başlayınca, sağ eğilimli gençler de fakültelerde Ülkü Ocakları derneklerini kurdular (1969). Dernekler kısa süre sonra, merkezi Ankara'da olan Ülkü Ocakları birliğine bağlandı. Ülkü Ocakları'nın amacı, tüzüklerinin 2. maddesinde özet olarak «öğrenciler arasında milliyetçilik bilincini geliştirmek; dayanışma ve disiplin duygularını olgunlaştırmak; soyuna, dinine, kültürüne ve millî mukaddesatına bağlı olarak yetişmelerini sağlamak; millî birliğe ve beraberliğe aykırı hareketlere karşı mücadele etmek» biçiminde belirtildi. Ülkü Ocakları'nın kuruluşundan hemen sonra üyelerden seçilen toplulukların önce Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana'da, daha sonra da başka illerde kurulan kamplarda, yapacakları mücadeleye uygun biçimde eğitilmesine başlandı. Bu nedenle de kamplarda eğitim gören Ülkü Ocakları mensupları *komando* diye anılmağa başladı. Bu topluluk daha sonra işçi kesiminden de taraftarlar topladı. Başlangıçta eylemlerinde pek etkin görünmeyen Ülkü Ocaklı komandolar, özellikle 1975'te Milliyetçi Hareket partisinin hükûmet ortağı haline gelmesinden ve bu partinin lideri Alparslan Türkeş tarafından savunulmalarından sonra etkinliklerini Türkiye'nin hemen her tarafında hissettirir oldular. (M)

ÜLKÜTAŞIR (M. Şakir), türk halkbilimcisi (İstanbul 1894). Birinci Dünya savaşı yıllarında (1914-1918) İstanbul Dârülfünunu'nda edebiyat, tarih, felsefe derslerini izledi. Mondros mütarekesinden sonra Anadolu'ya geçerek halkbilim derlemelerine yöneldi. 1933'te Türk Dil kurumu derleme kolunda çalışmağa başladı. 1963'te emekliye ayrıldı. Türk Ocağı, Türk Halk Bilim derneği, Halkevleri, Türk Folklor ve Etnografya derneği gibi kuruluşlarda görev aldı. Başlıca eserleri: *Sinop vilâyeti tarih, coğrafya ve halkiyyat tetkikleri* (1926); *Sinop'ta Çandaroğulları zamanına ait tarihî eserler* (1934); *Türkiye etnografya ve folklor sözlüğü* (1937); *Türk halkbilgisine ait araştırmalar* (1938); *Türk ve İslâm geleneğinde ağaç* (1963); *Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'de folklor ve etnografya çalışmaları* (1973). [M]

***ÜLTRASANTRİFÜGASYON** i.—Nükl. Bir elementin değişik izotoplarını, örneğin doğal uranyumun başlıca iki izotopu olan ve elementin bileşiminde yüzde 0,7 ile yüzde 99,3 oranlarında bulunan uranyum 235 ile uranyum 238'i birbirinden ayırmak için uygulanan yöntem.

— ANSİKL. *Ültrasantrifügasyon,* bir eksenin çevresinde büyük bir hızla dönen yarı küresel bir kap içine doldurulmuş gaz halindeki uranyum heksaflüorürün merkezkaç kuvvet etkisinde tutulmasıyla yapılır. İki izotopun kütle farkı o kadar azdır ki, santrifüj makinesini 500 m/sn'ye ulaşabilen büyük bir çizgisel hızla döndürmek gerekir; bu da, kabın yapımında kullanılacak malzemenin dayancı gibi birtakım özel sorunlar doğurur. Merkezkaç kuvvetleri şiddeti cisimlerin kütlesiyle doğru orantılı olduğundan uranyum 238 atomları çevreye doğru itilirler. Böylece gaz, kabın ortasında uranyum 235 bakımından zenginleşirken çepere yakın olan yerlerde fakirleşir. Aynı anda, uranyum heksaflüorür gazı içinde sıcaklık farkları yaratılarak, gazın döner kap içinde konveksiyon akımları meydana getirmesi sağlanır; bu konveksiyon akımları da zenginleşmiş gazla fakirleşmiş gaz arasında karşı-akım değişimlerine yol açar. Ültrasantrifügasyon yöntemi yüksek zenginleştirmelerde, gazların yayınması ilkesine dayanan yöntemden daha iyi

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

sonuçlar verir. Bu yöntem Hollanda'daki Almelo* ve Büyük Britanya'daki Capenhurst* (*Ek*) fabrikalarında uygulanır. (L)

ÜLTRASONOGRAFİ i. (fr. *ultrasonographie*). Oftalmoloji. *Göz ültrasonografisi*, gözün çeşitli kısımlarındaki yüzeylere gönderilen bir ültrason (sesüstü) demetinin yansımasına dayanan göz muayene yöntemi. (*Eşanl. Göz* EKOGRAFİ*si*, *Ek*.)

— ANSİKL. *Göz ültrasonografisi* için baryum titanatlı seramiklerin piezoelektrik özgülüklerinden yararlanılır; yüksek frekanslı elektrik bu maddelerde sesüstü titreşimler meydana getirir. Kullanılan frekanslar 4-15 MHz arasında değişir. Sondanın çıkardığı ültrason demeti, değişik iki ortamı ayıran bir yüzeye rastlayınca yankı gibi geri yansır. «Yankı»nın bu geri yansıyan kısmı verici (aynı zamanda alıcı) sondaya döner, sonra onu alarak elektrik işaretine dönüştürür. Bu işaret bir yükselteçle yükseltildikten sonra bir katot tüpü perdesinde görünür duruma getirilir. Günümüzde iki ekografi yöntemi vardır:

1. Ültrasonografi A ya da tek boyutlu ültrasonografi: sonda elde tutulur ve saydam tabakanın üstüne uygulanır. Göz yuvarının tamamının, önarka eksene ve yan eksenlere göre araştırılması şarttır. Alınan yankılar, «ana hat» denilen ışıklı yatay bir çizgiyi aralıklı olarak kesen sivriler biçiminde perdeye yansıtılıp kaydedilir. Bunların dikey yükseklikleri ve sesüstü dalganın sondadan yansıtıcı yüzeye gidiş ve dönüş için geçirdiği zamanı gösteren yatay uzaklıkları ölçülür. Göz yuvarı bu çeşit muayeneye çok elverişlidir: çünkü akustik bakımdan değişik rezonansta ortamlardan oluşmuştur; ayrılma düzlemleri de çok açık seçiktir. Yankılar, yani perdede görülen sivriler, bu ara yüzeylerce yansıtıldığından nereye ait oldukları kolayca belirlenebilir. Normal ekogramda saydam tabakaya, göz billûrunun ön ve arka yüzüne, göz yuvarının arka çeperine (ağtabaka ve gözakı) tekabül eden ardışık birçok sivri görülür. Ekografi A, göziçi uzaklıkları ölçmek için (bk. *Göz* BİYOMETRİ*si*, *Ek*) ya da teşhis amacıyla gözdeki doku bozukluklarının yerini bulmak için kullanılabilir. Bir ya da birçok kısım (saydam tabaka, sıvı suyuk, göz billûru, camsı cisim) saydamsız olduğu zaman teşhis ekografisi daha ilgi çekicidir. Doku bozukluğunun biçimi, sondanın değişik durumlarda uygulanmasıyla elde edilen yankılara dayanılarak belirlenebilir; bu arada, göz yuvarı hareket ederken yankılarda meydana gelen değişiklikler de incelenir, son olarak, belli bir bozukluğa özgü yankıları elde edebilmek için gerekli elektrik yükseltme gücü araştırılır. Bu muayene yönteminin uygulanabileceği göz bozukluğu pek çoktur: camsı cisim kanaması, ağtabaka dekolmanı, göz içi urları, göz içindeki yabancı cisimler, katarakt v.b.

2. Ekografi B: çift boyutlu bir ekografidir; bunda yankılar ayrı ışıklı noktalar halinde görünür. Bu noktaların aydınlığı yankının enerjisiyle orantılıdır. Sondanın mekanik yer değiştirmesi, taranan organların tam bir akustik tomografisini çıkarma olanağı sağlar: muayene edilen organın enine, boyuna ve derinlemesine kesitinin görüntüsü perdeye yansır. Bu yoldan elde edilen görüntüler A yöntemine göre daha canlıdır; çünkü göz yuvarı ve göz çukurundaki bütün yapılar tek boyutlu bir çizgi yerine bir düzlem biçiminde görülür. Ekografi B özel bir düzeneği gerektirir (sonda ile organ arasına yaklaşık 3,5 sm su konması) ve her şeyden önce göz çukurunun muayenesinde kullanılır. (L)

ÜMMÜ GÜLSÜM (Fatma İBRAHİM, — denir), mısırlı kadın şarkıcı (Tamay el-Zahira, Dakahliya ili 1898 - Kahire 1975). Çocukluğundan başlayarak babasının yanında *Kur'an* ve dinî şarkılar okumayı öğrendi. 1922'de ilk defa Kahire'ye gitti ve büyük bir başarı kazandı. Kendisine ilk şarkı sözlerini yazan Ahmet Şevki, Ahmet Rami ve Bayram el-Tunisî ile tanıştı. 1926 yıllarından sonra ünü bütün Arap dünyasına yayıldı. Ahmed el-Kasapçı, Riyad el-Sunbati, daha sonra 1960-1970 yıllarında Muhammed el-Vahap ve Balirh Hamdi, Ümmü Gülsüm'e halkın çok tuttuğu şarkılar bestelediler. Birçok filimde de rol almıştır. (L)

ÜN (Memduh), türk filim yöneticisi (İstanbul 1920). İstanbul Tıp fakültesinde üç yıl okuduktan sonra ayrılarak bir süre sporla uğraştı (1942). Lütfü Akad'ın yönettiği *Damga* filminde Turhan Ün adıyla oynayarak sinemaya geçti (1947). Yakut Film'i kurarak yapımcılık yaptı (1954). *Yetim yavrular* filmiyle yönetmenliğe başladı (1960). Kendi hesabına Uğur Film'i kurdu (1960). Büyük kentin küçük insanlarını konu alan *Üç arkadaş* (1958) ve türk sinemasında çocuk oyuncu türünün ilk örneklerinden biri olan *Ayşecik* (1960) filimleriyle dikkati çekti. Daha sonra Morris'in *Kırık çanaklar* (1960), Casona'nın *Ağaçlar ayakta ölür* oyunlarını filme aldı. Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak dökümü*'nü çekti (1967). Anadolu'daki kan davasını *Toprak ana* (1974) filmiyle sinemaya aktardı. Ün, sinemacılar kuşağından sonraki yönetmenlerin önde gelen isimlerinden biridir. (M)

ÜNAL (Engin), türk yüzücüsü (İstanbul 1937). Yüzmeye 14 yaşında İstanbul Yüzme İhtisas kulübünde başladı, daha sonra Galatasaray kulübüne geçti (1952); bu formayla 20 yıl yüzdü; sırtüstü, serbest, kurbağalama ve kelebekte 32 Türkiye rekoru kırdı; kelebek stilinin değişik mesafelerinde elde ettiği dereceler Amerika ve Avrupa'da ilk altı klasmana alındı. (M)

ÜNİSEKS sıf. ve i. (fr. *unisexe*). Moda dilinde, hem kadın hem erkek için hazırlanmış bir elbise, bir takım v.b. için kullanılır: *Üniseks modası. Üniseks pantolonlar.* (L)

***ÜNİVERSİTE** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, son yıllarda Anadolu'da *üniversite* kurma çalışmaları yapıldı. Ziya Gökalp üniversitesi (Diyarbakır), İnönü üniversitesi (Malatya), Çukurova* üniversitesi (Adana) [*Ek*], Fırat* üniversitesi (Elazığ) [*Ek*], 19 Mayıs üniversitesi (Samsun), Selçuk üniversitesi (Konya) ve Sıvas üniversitesi kuruluş çalışmalarına başlandı.

— Huk. 1750 sayılı Üniversiteler yasasının bazı maddeleri Ankara üniversitesi, İstanbul Teknik üniversitesi, İstanbul üniversitesi ve Cumhuriyet Halk partisinin başvurması üzerine Anayasa mahkemesince (1975/22 sayılı karar, 3 aralık 1975 tarih ve 15431 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlandı) Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edildi. Böylece 1750 sayılı yasanın 69. maddesiyle konulan, hükûmetin üniversitelere belli bir süre elkoyması, bu kararın *Resmî Gazete*'de yayımlanması ve yayımlanmasından sonra 48 saat içinde T.B.M.M. birleşik toplantısının onayına sunulması, elkoyma süresinin iki ayı geçmemesi, ancak her defasında iki ay uzatılabileceği maddesi geçersiz hale geldi. Elkoyma halinde Bakanlar kurulunun yetkilerini belirleyen 70. maddenin de uygulama olanağı kalmadı.

— İda. huk. Anayasa mahkemesi, yine 1750 sayılı yasayla getirilen Yükseköğretim kurulunun kuruluş ve yetkilerini, üniversiteye dışarıdan müdahalenin üniversite özerkliğini zedeleyeceği gerekçesiyle iptal etti; ayrıca millî eğitim bakanının, Üniversite Denetleme kurulunun gecikmesi halinde, bu kurulun görev ve yetkilerini kullanma yetkisini de özerkliğe aykırı buldu. Böylece hükûmetin üniversiteleri denetlemesi ve elkoyması yasal olarak ortadan kalkmış oldu. 1750 sayılı yasa öğretim üyeleriyle ilgili hükümlere de bazı değişiklikler getirmişti. Profesör* (*Ek*), doçent* (*Ek*), asistan*larla (*Ek*) ilgili bazı hükümler de Anayasa mahkemesinin iptal ettiği bölümler arasında yer aldı. 1765 sayılı Üniversite Personel yasasıyla öğretim üyeleri ve üniversitede çalışanların devlet memurlarına uygulanan gösterge ve katsayı sistemine bağlı olmaları, ayrıca ek ödenek verilmesi kabul edildi. (M)

ÜNSAL (Behçet), türk mimarî tarihçisi (İstanbul 1909). Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümünü bitirdi (1933), Ankara ili mimarı (1936), Bayındırlık bakanlığı proje mimarı (1938) ve İstanbul Belediyesi İmar müdürlüğü uzman mimarı oldu (1940). İnhisarlar Umum müdürlüğü proje bürosu şefliğinden sonra, İstanbul Teknik okulunda öğretim üyeliğine başladı (1946). İstanbul belediyesi eski eserler müşavirliğine atandı (1954) ve şehrin eski eser haritaları ile restorasyonlarını yaptı. Devlet Güzel Sanatlar akademisinde mimarlık tarihi dersleri verdi (1954). Daha sonra İstanbul Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Mimarlık bölümü Restorasyon ve Mimarî Tarihi kürsüsü başkanı oldu (1971). Rumelihisarı onarım raporlarını ve Merzifonlu Karamustafapaşa külliyesinin projelerini çizdi. Çocuk Esirgeme kurumu Pisin-Sinema-Kreş mimarı proje yarışmasında birincilik ödülü (Ş. Balmumcu ile) [1936]; İzmir Hal Santral proje yarışmasında ikincilik ödülü (1938); Ankara Polis koleji yarışmasında ikincilik ödülü (1940) kazandı. Başlıca eseri: *Mimarî tarihi I* (1947). [M]

***ÜNVER** (Süheyl), türk hekimi. — 1967'de atandığı Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji kürsüsü başkanlığından 1974'te emekliye ayrıldı. Tıp Tarihi enstitüsünü kurmasından ötürü TÜBİTAK* (*Ek*) 1975 hizmet ödülünü aldı. Diğer eserleri; *Doğacak kız mı? Erkek mi?; Türk tıbbî folkloru araştırması* (1967); *Ressam Ali Rıza Bey'e göre yarım asır önce kahvehanelerimiz ve eşyası* (1967); *Halkın anayasası atasözlerimizin altıbin senelik mazisi üzerine* (1968); *İstanbul rasathanesi* (1969); *Şeyh Cemalüddin Aksarayî muciz şerhi and other works* (1970); *Bursalı Kadızade Rumî ve devrinin diğer bilimcileri* (1970); *Ressam Şehit Hasan Rıza, hayatı ve resimleri* (1970); *Kırkambar I* (1972); *Lokman hekim* (1972); *Sevâkıb-ı menâkıb, Mevlâna'dan hatıralar* (1973). [M]

***ÜNYE**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe. — 117 433 nüf., ilçe merkezi 23 230 nüf. (1975); 65 köy (1970). [M]

***ÜRDÜN**, Yakındoğu'da devlet. — 2 540 000 nüf. (1973). Başkenti, *Amman* (500 000 nüf.).

İKTİSAT

Yakındoğu'da siyasî durumun istikrarsızlığı (israil-arap çatışmaları), iktisadî gelişmeyi önemli ölçüde etkiledi. İsrail'in 1967'de Altıgün savaşından sonra Batı Ürdün'ü işgal etmesiyle, Ürdün en zengin illerini kaybetmiş oldu. Batı Ürdün, yüzölçümünün küçüklüğüne (15 400 km²) rağmen, ülkenin tarım üretiminin yüzde 40'ına yakınını karşılıyordu. Sanayi üretimindeki payı yüzde 20 idi ve özellikle kutsal yerlerin (Kudüs, Eriha, Beytüllahm, Zeytin dağı v.b.) çektiği turistler sayesinde üçüncü kesimden elde edilen gelirlerin yarısından çoğunu sağlıyordu. Bu önemli toprak kaybının yanı sıra, halk hareketlerinin yol açtığı karışıklık da bir engel oldu: 1967 savaşından sonra 250 000-350 000 Batı Ürdün'lünün Ürdün'e geçmesi ciddî barındırma sorunları ortaya çıkardı. Zaten çeşitli cemaatlerin arası iyice gergindi ve Filistin mültecileriyle (700 000 kişiden çok) birarada yaşamak güçtü. Bunlara, ülkenin savaş potansiyelini korumak için harcanan çabaları da eklersek (devlet gelirlerinin beşte ikisi), ülke iktisadının niçin karmakarışık olduğunu anlarız.

Oysa 1967'den önce, bazı ilerlemeler gerçekleştirilmişti. Tarım alanında 1956-1966 arasında Doğu Gor kanalı açıldı. Bu kanal Yarmuk ırmağının bir bölümünü, Şeria ile birleştiği yerin birkaç kilometre yukarısında başka yöne akıtır ve Şeria ırmağının sol kıyısında, Yarmuk ile Zarka ırmakları arasında yer alan bütün ova ve «gor» bölgesini («zor», yani su altında kalan ova karşıtı olan yüksek kesim) sular. 1965-1966'dan itibaren, Gor'un bu kesimindeki ekili alanların yarısından çoğu sebze bahçeleriyle (domates, patlıcan, kavun, salatalık v.b.) doldu; turunçgiller ve muz bahçeleri hızla çoğaldı. Bu gelişme, sulamadan yetişebilen tarım bitkilerinin (kış tahılları) zararına oldu. Bölge bugün, ülkenin başlıca tarım alanıdır ve yalnızca bu kesimde bir toprak mülkiyeti ve işletmesi reformu yapılmıştır (30-200 dönüm büyüklüğünde orta işletmeler yaratılması). Ama bölgenin gelişmesi, millî iktisadın Batı Ürdün'ün kaybedilmesinden gördüğü zararı karşılayamadı. Tahıl üretimi 1967'de 240 000 ton buğday, 78 000 ton arpa iken 1970'te (iç savaş yılı) buğday 54 000 tona ve arpa 5 300 tona düştü; 1971'de tekrar 168 000 ton buğday ve 26 000 ton arpa üretildi, ama bu sayılar halkı beslemeye yeter değildi. Bazı yıllar, dışarıdan satın alınan tahıl ve unun değeri, ülkenin toplam ihracat gelirinden fazla olur. Sebze ve mey-

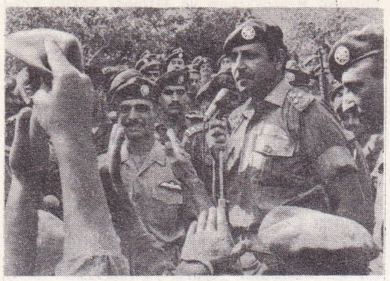

ÜRDÜN emîri Hüseyin (ortada) sadık bedevîleriyle

Amman savaşından (1970) sonra, El-Vahdet filistinli göçmen kampının durumu

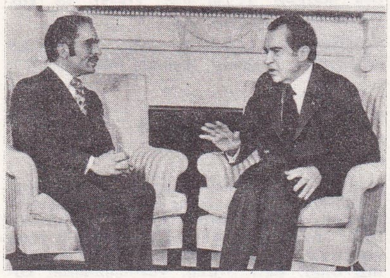

Hüseyin A.B.D.'yi ziyareti (şubat 1973) sırasında başkan Nixon ile birlikte

ve üretimi de azaldı: domates üretimi (önemli bir ihraç malı haline gelmişti), 1967-1971 arasında 26 000 tondan 18 500 tona düştü. Tarım ürünlerinin (özellikle domates, kavun ve turunçgiller) ihracattaki payı, Altıgün savaşından önce yarıdan fazlayken 1971'de beşte ikiye indi; tarım ürünleri ithalâtı ise birinci sıraya yükseldi (1971'de toplam ithalâtın dörtte birine yakın). Batı Ürdün ile Ürdün arasında mübadelenin hemen hemen serbest olması, Batı Ürdün'ün kaybedilmesinden doğan zararı karşılayamadı. Ayrıca, 1967 savaşı yüzünden son verilen bazı kalkınma tasarıları yeniden ele alınamadı. Her şeye rağmen, ülkenin başlıca uğraşı tarımdır; yerleşik halkın (göçebelerin sayısı 1961'de ancak 53 000 kişiydi) dörtte üçü bu kesimde çalışır ve gayrisafi millî hasılanın yüzde yirmisi tarımdan elde edilir (sanayi yüzde 10). Bununla birlikte başlıca ihracat maddesi, Amman'ın kuzeydoğusunda, El-Ruseyfa'da ve son günlerde Lut gölünün güneyindeki Vadi el-Masa'da çıkarılan fosfatlardır (toplam ihracatın dörtte biri ile üçte biri arasında); üretilen mal Akabe limanından ihraç edilir (Akabe'de 100 000 tonluk maden şileplerinin yanaşmasına elverişli bir demirleme yeri yapılmıştır). Akabe'ye kadar ulaşım karayolu ile sağlanır. Bugün için turizm bilançosu açık vermektedir (1969'da ancak 2 000 turist). Bu yüzden, turistlerin Batı Ürdün'deki yeni yerlere gitmeleri teşvik edilmektedir (Lut gölünün güneyinde, kızıl kayalara oyulmuş Petra; bir «ariviera» ile donatılan ve denizaltı avcılarıyla su kayağı meraklılarını çekmeğe çalışan Akabe). Bu döviz katkısı yararlı olacaktır, çünkü ticaret bilançosunun açığı yüksektir, ödemeler dengesi açığı ise 1971'de rekor dereceyi bulmuştur. Şimdilik açık ancak dış yardımla (özellikle A.B.D. ve Suudî Arabistan) kapatılmağa çalışılmaktadır.

TARİH

● *Tıkanmış bir iç ve dış durum.* Kral, 1967 bozgununun (Altıgün savaşı) doğurduğu iç bunalımın üstesinden gelebilmek için orduyu, idareyi ve hükûmeti yeniden düzenleyerek Behçet el-Talhuni'yi başbakanlığa getirdi. İsrail ile barışçı bir çözüme varılmasından yana olan kral Hüseyin, 28 ağustos-2 eylül 1967'de toplanan Hartum konferansında, öteki arap yöneticilerinin muhalefetiyle karşılaştı; tasarısından vazgeçerek Suudî Arabistan, Kuveyt ve Libya'dan önemli bir malî yardım aldı. Az sonra, birçok Avrupa ülkesi, A.B.D. ve S.S.C.B. Ürdün'e iktisadî yardımda bulunmayı kabul ettiler. Ürdün kralı, Hartum'daki başarısızlığına rağmen, İsrail'in fiilî bir barış kabul etmesi için üst üste bildiriler yayımladı.

Filistin gerillalarının (fedayin) Ürdün'de üslenmeleri, Hüseyin'in erişmek istediği iç dengeyi ve dış siyaseti bozuyordu; hükûmet ekim ayında fedayinden birkaç mevzinin nizamî birliklere teslim edilmesini istedi, ama isteği kabul edilmedi; kasım ayında filistinli yöneticilerin tutuklanması, Amman'da büyük gösterilere yol açtı; ama Ürdün ordusu gösterileri büyük bir sertlikle bastırdı. Kral ile filistinli önderler, sonunda bir anlaşmaya vardılar; direnme teşkilâtları, özerkliklerini korumakla birlikte, silâhlı kuvvetlerle işbirliği yapmayı kabul ettiler.

İsrail, kasım ve aralık ayında, filistin gerillalarının saldırılarına tepki olarak askerî harekâta girişti; birçok Ürdün köyü ile mülteci kampı bombalandı; çarpışmalar 20 aralığa kadar devam etti. Ortalık yatışınca, Hüseyin 1969 nisanında bir barış planı önerdi; ama gerek bu tasarı, gerek birkaç ay sonra dört büyük devletin giriştiği aracılık denemesi başarısızlıkla sonuçlandı.

● *Kral ile filistin direnme teşkilâtları arasındaki anlaşmazlıklar.* Temmuz ayında, fedayine karşı olan üç devlet adamı önemli görevlere tayin edildi: yeni başbakan Abd el-Munim el-Rifai; içişleri bakanı general Muhammed Resul el-Kaylani; ordu başkomutanı Nasir ibni Cemil. Meclislerin muhalefetine rağmen Nasir ibni Cemil, Filistinlilerin eylemlerini sınırlama amacı güden tedbirler aldı; Hüseyin, 11 şubat 1970'te Filistinlilerin eylem özgürlüğünü daha da kısıtladı. Filistinliler, bu tedbirler karşısında ayaklanıp, 13 şubatta nizamî orduyla çatıştılar, bunun üzerine kral hükûmet kararnamelerini yürürlükten kaldırdı, içişleri bakanını görevden aldı ve 22 şubatta direnme örgütü yöneticileriyle bir anlaşma imzaladı; birkaç ay sonra, direnme yöneticileri, A.B.D. dışişleri bakanı yardımcısı Joseph Sisco'nun Amman'ı ziyaret etmesini erteletmeyi başardılar ve hükûmete kendilerinden yana olan beş kişi soktular. Fakat Ürdün ordusu haziran ayında mülteci kamplarına saldırdı. Bunun üzerine Filistinliler Amman'da barikatlar kurdular; kral ile Filistin Direnme teşkilâtı başkanı Yaser Arafat arasında 10 haziranda bir anlaşma imzalanmasına rağmen, ürdün birlikleri askerî harekâta devam ettiler. Bunun üzerine Hüseyin, Nasir ibni Cemil'den ayrılarak filistin teşkilâtlarıyla yeni bir anlaşma yaptı; teşkilâtlar, hareket serbestliklerinin ve Filistin Kurtuluş teşkilâtı merkez komitesinin otoritesini kabul ettirmeyi başardılar; buna karşılık, Ürdün devlet ve ordusunun iktidarını tanıdılar. Bu barışma uzun sürmedi; Filistinliler, 27 ve 31 temmuzda, hükûmetin William Rogers tarafından hazırlanan barış planını kabul etmesine karşı gösteriler yaptılar; 27 ağustosta, Filistin Millî konseyi kral için tehlikeli sayılan kararlar aldı; Filistin Halk Kurtuluş cephesi (F.H.K.C.), 6-9 eylül arasında dört yolcu uçağını Ürdün'e geri çevirdi. Bunun üzerine Hüseyin bir askerî hükûmet kurdu ve ordudan düzeni sağlamasını istedi; çarpışmalar 17 eylülde, genel grev günü başladı; üç gün sonra, suriye birlikleri, Filistinlilere yardım etmek için Ürdün'ün kuzeyini istilâ ettiler, 24 kasım 1970'te geri çekildiler. Arap yöneticileri, Sudan devlet başkanı Cafer el-Nümeyri aracılığıyla yaptıkları girişimde barışı sağlamayı başaramadılar; bununla birlikte, 27 eylülde Kahire'de başkan Nâsır'ın yöneteceği bir konferansın toplanmasını kabul ettirmeyi başardılar; 13 ekimde, Hüseyin ile Yaser Arafat arasında on dört maddelik bir anlaşma imzalandı. Bununla birlikte hükûmet, direnme hareketini felce uğratmak istedi; Filistinliler yeraltı mücadelesine geçtiler ya da komşu ülkelere kaçtılar. Önce Libya, sonra Cezayir ve Suriye, Ürdün ile diplomatik ilişkilerini kestiler. Ve ürdün ordusu, 1971 temmuzu ortasında, son mülteci kamplarını da işgal etti.

● *İç bunalımlar ve toparlanma.* Otoritesini sağlamlaştırmağa kararlı olan Hüseyin, eylül ayında bir tek parti kurdu: Ürdün Millî Birlik partisi; ama durum hâlâ sıkıntılıydı; başbakan Vasfi el-Tall, kasım ayında Kara* Eylül (*Ek*) teşkilâtı tarafından Kahire'de öldürüldü; komplo söylentileri, hava kuvvetleri komutanının görevden alınmasına yol açtı. Ayrıca, komşu ülkelerle ticarî mübadelelerin kesilmesi, Kuveyt ile Libya'nın yaptıkları malî yardımları durdurmaları, iktisadî ve malî bir bunalıma yol açtı.

Kralın 1972 martında önerdiği barış planının açıklanmasından sonra, Ürdün'ün arap dünyasındaki yalnızlığı arttı; Mısır, Ürdün krallığı ile bütün ilişkilerini kesti. Gene de, Hüseyin durumu toparlamayı başardı: kasım ayında açıklanan bir kalkınma planı, 70 000 iş yaratılmasını, aile gelirlerinin yükseltilmesini ve Şeria vâdisinin düzenlenmesini öngörüyordu. Mayıs 1973'te Zeyd el-Rifai başbakanlığa getirildi. Ürdün dışta Kuveyt, Irak, Suriye ve Mısır'la barıştı; bir yandan da İran'a yanaştı.

Ürdün'ün öteki arap ülkeleriyle ve Filistinlilerle ilişkilerinin karmaşıklığı, kral Hüseyin'in dördüncü israil*-arap savaşı (*Ek*) [Kippur savaşı] sırasındaki tutumunu etkiledi: ürdün birliklerinin resmen savaş açmadan harekâta katılmaları. Bununla birlikte kral Hüseyin, 1974 mayısında, İsrail işgali altındaki topraklardaki (Batı Ürdün, Kudüs) haklarından, Filistin Kurtuluş teşkilâtı lehine (bütün öteki filistin kuruluşları dışında) vazgeçmeğe hazır olduğunu açıkladı.

Kasım 1974'te, Filistinlilerin tek temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş teşkilâtını kabul eden Rabat konferansından sonra Hüseyin, yarısı Batı Ürdün temsilcilerinden oluşan Parlamento'yu dağıttı ve Rifai hükûmetini yeniden kurdu.

ARKEOLOJİ

Haşimî krallığının arkeolojik araştırmaları 1967'ye kadar Kudüs Uluslararası Arkeoloji okulunun çalışmalarına bağlı kaldı; bu okul en büyük kazılarını Eriha*, Samiriye*, Kudüs* (*Ek*), Kumran v.b.de de yaptı.

Daha sistemsiz araştırılmasına rağmen Batı Ürdün bölgesinden daha ilginç sonuçlar elde edildi. D. Kirkbride'nin Baida*da (*Ek*), Araba vâdisinin yamaçlarında yaptığı çalışmalar, bu bölgede eski Cilâlıtaş devrine kadar çıkan özgün bir tarım kültürünü ortaya koydu.

Kalkolitik, Ürdün vâdisinde yapılan Teleylat* Gasul kazıları sonucu uzun süredir biliniyordu. Bu kazılara son yıllarda yeniden başlandı.

Ülkenin güneyinde, Suudî Arabistan'a yakın çöl sınırları üzerindeki çalışmalar eski arap kültürlerine ait dinî yerleşmeler ortaya çıkardı; iyi tarihlenemeyen bu yerleşmeler arasında El-Rızka'daki yassı putlar tapınağı sayılabilir; tapınağın en eski durumu Kalkolitik sonuna kadar gider.

Eski Bronz çağı üstünde de çalışmalar azdır. Lisan yarımadasındaki büyük Bâb*el-Dira (*Ek*) nekropolü kısmen tarandıysa da nekropole ait surlu şehrin kurulduğu arazide hiç bir kazı yapılmadı. Son Bronz ve Demir çağları için başlıca merkez Deyr Alla'dır; burada M.Ö. II. binyılın ortasından bin yıllarına kadar yarı göçebe bir kavimin tapınağı vardı; sonra, bu tarihten itibaren Pers devrine kadar sürekli bir yerleşim görülür. Yapılan çalışmalar seramiğin evrimini açıklıkla ortaya koydu ve bütün filistin arkeolojisini aydınlattı.

Lut gölünün güneydoğusunda, bir amerikan heyeti, muhtemelen eski Edom'luların başkenti olan surla çevrili Buşayra akropolünde araştırma yaptı.

Yine ülkenin güneyinde, M.Ö. I. yy. ile M.S. I. yy. arasında bayındır olan özgün nabatî uygarlığı gelişmişti. Araştırmalarda bulunan birçok yerleşme arasında eski başkent Petra'nın kalıntıları en etkileyici olanlardır. İlk hıristiyan anıtlarını kapsayan Caras, eski adıyla Gerasa* (*Ek*) harabeleri Roma çağından kalmadır. (L)

***ÜRE** i. — ANSİKL. Plast. mad. *Üre*-formol

Foto. Allen-Gamma, A.F.P., Chauvel-Gamma (LAROUSSE)

reçinesi iki evreli bir işlemle hazırlanır: önce üre ile formaldehitin sıcakta, piridin ve amonyak eşliğindeki tepkimesinden ara ürün olarak metilüre elde edilir, sonra kalıplama tozlarını hazırlamak için bu metilüreye birtakım katkı maddeleri eklenir.

Katalizör eşliğinde ısıtılarak ergimez ve çözünmez hale getirilen üre-formol reçinesi, emaye boya, ev eşyası, koruma karterleri yapımında ve kumaşların buruşmaz hale getirilmesinde kullanılır. (L)

***ÜREN** (Eşref), türk ressamı. — Yeni çalışmalarından 20 kadar yağlıboya tablo ile 1962-1963 Paris izlenimlerinden küçük boyutlu suluboya ve pastel resimleri, 1975 nisanında Moda Cumalı galerisinde sergilendi. (M)

***ÜRETEÇ** i. — Fiz. *İzotoplu üreteç,* radyoaktif elementlerin yayımladığı ışımaları enerji kaynağı olarak kullanarak elektrik üreten düzenek. Bk. ANSİKL.

— Mekan. *Elektrik empülsiyonu üreteci,* genellikle empülsiyonlarının tekrarlanma frekansı ve genliği ayarlanabilen, belirli bir biçimde (yükselme süresi çok kısa dikdörtgen empülsiyonlar, üçgen empülsiyonlar v.b.) bir dizi akım empülsiyonu sağlayan elektrik ve elektronik devrelerinden oluşmuş bütün: *Yüksek güçlü elektrik empülsiyonu üreteçleri bazı elektroerozyon makinelerinde kullanılır.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fiz. Parçalandıklarında çok yüksek enerji tanecikler yayan bazı elementlerin doğal radyoaktifliğinden yararlanarak ve bu yüksek enerjili tanecikleri bir ekranla engelleyerek ısı elde edilebilir; bu ısı daha sonra termoelektrik çiftler aracılığıyla elektriğe dönüştürülür, fakat verim ancak yüzde 5 dolaylarındadır. Taneciklerin çarptığı ekran, termik bir makinenin ısı kaynağı durumuna getirilirse verim yüzde 30'a ulaşabilir.

Bu alanda en çok kullanılan altı element vardır.

Üçünün devri (yarılanma süresi) bir yıldan azdır:
— polonyum 210: 140 gün,
— küriyum 242: 162 gün,
— seryum 144: 210 gün.

Öbür üçünün devri (yarılanma süresi) ise yirmi beş yılı aşar:
— stronsiyum 90: 28 yıl,
— sezyum 137: 30 yıl,
— plütonyum 238: 86,4 yıl.

● *Uzay alanında.* İzotoplu üreteçler, güneş ışığını elektriğe dönüştüren klasik bataryalara oranla çok büyük üstünlükler taşır. Örneğin, Ay yüzeyinde uzun zaman karanlıkta çalışması gereken uzay araçları için bu üreteçler çok daha elverişlidir.

«Apollo XVI»nın astronotları, 21 nisan 1972'de Ay yüzeyine «SNAP 27» tipinden bir üreteç bıraktılar; bu üreteç, astronotların Ay yüzeyine yerleştirdikleri bilimsel cihazların bir yıl süreyle çalışması için gerekli elektrik enerjisini sağlayacaktı. Bu, Ay yüzeyine yerleştirilen dördüncü üreteç oluyordu; ilki, «Apollo XII»nin mürettebatı tarafından 1969 kasımında Ay'a bırakılmıştı.

«SNAP 27», berilyumdan yapılmış, ağırlığı aşağı yukarı 18 kg'ı bulan (4 kg'ı yakıt) ve plütonyum 238 ile beslenen silindir biçiminde (45 sm yüksekliğinde ve kanatçıklar dahil 40 sm çapında) bir üreteçtir. Kurşun tellürürlü 442 termoelektrik elemandan oluşan bir termopil bu ısıyı (1 480 Wte) elektriğe (63,5 We) dönüştürür.

● *Yeryüzü alanında.* Yeryüzünün çevreyle bağlantısı olmayan birçok noktasında meteoroloji istasyonlarını, deniz fenerlerini, telekomünikasyon donatımlarını ve daha başka özel tesisleri beslemek için elektrik enerjisi sağlayabilmek oldukça güç bir sorundur.

Örneğin, fransızların ilk izotoplu üreteci olan «marguerite II» bu güçlüğü yenebilmek için 1968 şubatında hizmete girdi; Cassis açıklarında denize bırakılmış bir işaret şamandırasını besleyen bu üretecin enerji kaynağı, 650 Ci'lik stronsiyum 90'dan oluşur. Isı, 0,5 V'luk gerilim altında 135 mW'lık bir akım veren termoelektrik çiftlerle elektriğe dönüştürülür. Silindir biçiminde olan şamandıranın toplam ağırlığı 450 kg'dır.

● *Tıp alanında.* Bir insan vücuduna yerleştirilmesi ve uzun zaman orada kalması düşünülen bir enerji kaynağında bazı özel nitelikler aranır. En önemli nokta, kullanılan plütonyum 238'in saf olmasıdır. Böyle bir aygıtı gerçekleştirmek için, yüksek verim sağlayan bir termoelektrik çift hazırlamak gerekir.

1970 yılının başlarında, plütonyum 238'li (20 mmg) bir kalp uyarıcısı (5 sm uzunluğunda, 1,3 sm çapında), Glasgow üniversitesinde bir köpeğin vücuduna yerleştirildi; bundan önce de 1969'da A.B.D.'de, sonra Fransa'da bazı hayvanlara atomla çalışan pacemaker'lar takılmıştı. 1970 nisanında, izotoplu bir üreteç tarafından beslenen bir kalp uyarıcısı, ilk defa Paris'te, Broussais hastahanesinde bir hastaya takıldı.

İçinde 160 mg plütonyum 238 (75 mW) bulunan aygıt (çapı 65 mm, kalınlığı 28 mm) aşağı yukarı 200 gr ağırlığındadır. Temas sırasında doz debisi 2 mRh^{-1}'i geçmez.

Bu aygıtın çalışma süresi on yıl olarak saptanmıştır, oysa kimyasal pillerle beslenen klasik uyarıcıların aşağı yukarı her yirmi ayda bir değiştirilmesi gerekir. Demek ki izotoplu üreteçle beslenen kalp uyarıcıları hastayı ameliyat tehlikesinden ve korkusundan, günlerce hastahanede yatmaktan ve başlangıçta daha büyük bir yatırım gerektirmesine rağmen gene de birçok masraftan kurtarır.

1973 nisanında A.B.D.'de, nükleer kaynak olarak prometeum 147'yi kullanan bir kalp uyarıcısı ilk defa başarıyla uygulandı; hemen hemen bir lira büyüklüğündeki bu uyarıcının da on yıl kadar çalışabileceği öngörülmüştür.

— Mekan. Bir *elektrik empülsiyonu üreteci,* hemen her zaman yarı iletkenli devrelerden, bazen de döner elektrik makinelerinden yararlanır. Elektroerozyon makineleri için hazırlanan gevşemeli üreteçler, temel olarak, sığası büyük, indükleme katsayısı çok küçük bir kondansatörün yer aldığı bir *elektrik boşalımı devresi*'nden (deşarj devresi) oluşur.

Bu kondansatör, elektroerozyon makinesinin elektrotlarıyla paralel bağlanır ve *elektrik yükleme devresi* (şarj devresi) denilen bir başka devre tarafından doğru akımla beslenir. Yükleme devresinde, seri bağlanmış ayarlanabilir bir indükleme bobini bulunur; kondansatör yükleme devresi tarafından kademeli olarak yüklenir, kutuplarındaki gerilim artar, aynı zamanda elektrotlar arasındaki gerilim de yükselir ve bu gerilim, özellikle elektrotlar arasındaki uzaklığa göre değişen belli bir değere ulaştığında (20-30 volt), bir elektrik boşalması meydana gelir ve kondansatör tamamıyla boşalır. Sonra bu çevrim yeniden başlar. Bu üreteçlerin verdiği empülsiyonların tekrarlanma frekansı pek sabit değildir; özellikle elektrotlar arasındaki uzaklığa, elektrotların niteliklerine ve ortama bağlıdır. (L)

***ÜRETİCİ** i. — Bilişim. *Durum üretici,* çıkacak verilerin tanımından ve basılacak durumun yapısından yararlanarak, sonuçların basımını sağlayacak olan yordamları üreten genel program. || *Program üretici,* uygulamaya özgü parametrelerle tanımlanmış özel bir işlem bölümüne karşılık düşen ve sonradan derlenecek olan bir programı standart işlevlerden yola çıkarak üreten program.

— Prehist. İhtiyacı olan besin maddelerini üreten (veya başkasına ürettiren) kimse. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Prehist. Üretim, insan toplumlarındaki gelişmenin ikinci evresidir. *Üretici*'ler avcılardan sonra gelir. Mezolitik'te insanların çevrelerinde bazı yerlere ayrıcalık tanıyıp oraların koruduklar görülür. İnsanla ekonomik sistemi arasındaki bu yeni ilişkilerden «Cilâlıtaş devrimi» (bk. CİLÂLITAŞ* DEVRİ. *Ek*) doğdu: bunun üzerine insan üretim ekonomisine girdi. (Bk. TARIM*. *Ek.*) [L]

Üretme çiftlikleri (DEVLET), tarım alanında üreticiye yöntem bakımından rehberlik etmek, uygun tohum ve fide sağlamak amacıyla kurulmuş devlet işletmeleri. Çiftliklerin sayılarında (21) herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte buralarda yapılan çalışmalarda tohum denemelerine ağırlık verildi ve uygun yerlerde sulu tarım alanlarının genişletilmesine başlandı. (M)

***ÜRETMEK** geçl. f. — Bilişim. Genel amaç programların modüllerinden, varılmak istenen amacın tanımından yola çıkarak özel bir program yardımıyla bir program ya da bir işletme sistemi yaratmak. (L)

***ÜRGÜP,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili) ilçe. — 35 798 nüf., ilçe merkezi 6 745 nüf. (1975). [M]

***ÜRGÜPLÜ** (Suat Hayri), türk devlet adamı. — 1972'de ikinci Erim hükûmetinin istifası üzerine hükûmeti kurma görevi verildi. Ancak, kurduğu kabinede bazı değişiklikler yapması istenince istifa etti. Aynı yıl süresi dolduğundan senato üyeliği sona erdi. (M)

***ÜS** i. — Ask. havc. *Hava üssü.* Bk. ANSİKL.

— Astronotik. *Fırlatma üssü,* uzay araçlarının hazırlanması, fırlatılması, uçuş kontrolu ve uzaktan radyoelektrik dalgalarıyla güdülmesi için gerekli bütün tesislerin birarada olduğu yer.

—ANSİKL. Ask. havc. Gittikçe daha ince bir teknikle yapılan uçakların kullanılmasında lojistiğin önem kazanması, *hava üsleri*'nin rolünü de aynı oranda artırdı. 150 ile 600 hektarlık bir alana kurulan bu üslerde, kalkış pistleri, geçiş yolları, park yerleri, hangarlar, uçuş kontrol odaları bulunur. Bu tesislerin yanıbaşında da atelyeleri, mağazaları, radarları ve iletim araçlarıyla bir *iş bölgesi* ve personelin oturduğu bir *yaşam bölgesi* yer alır. Hava üslerinin görevi birliklerin ikmali ve bakımı gibi iki esasa göre düzenlenmiştir.

Bir taktik uçak her göreve çıkışta (bir ilâ üç saatlik uçuş) 3-10 m^3 yakıt ve 1-4 ton cephane tüketir (bir stratejik bombardıman uçağının tüketimi: 10-100 m^3 yakıt ve 5-30 ton cephane). Harekât sırasında, bir uçak günde 2 ya da 3 kere, hattâ bazı olağandışı durumlarda 5-6 kere göreve çıkabilir. Uçakları yeniden göreve hazır duruma getirme süresi yarım saatle üç saat arasında değişir ve her tür uçağa takılabilen ek gereçleri (sarnıç, oksijen ya da azot römorku, bomba taşıyıcı şaryo v.b.) gerektirir; ama bu gereçler, ancak yüzeyi sağlam ve belli hizmetlere göre ayarlı park yerlerinde çalışabilir.

Gereçlerin bakımına gelince, üs bunların hem gözetimini, hem elden geçirilmesini sağlar (belirli aralıklarla yoklama, bozukları düzeltme). Ama bazı önemli işlemler sanayiye bırakılmıştır (yeniden uçuşa hazırlama, genel revizyon). 1970'te, her uçuş saatinin bir makinistin 10-20 saatlik emeğine mal olduğu ve «Mirage III» tipinde 30 uçaklık bir filonun teknik desteğinin yaklaşık olarak 900 kişilik uzman personeli (yüzde 25'i elektrik için, yüzde 28'i uçak motoru için, yüzde 17'si donatım için, yüzde 10'u silâhlar için, yüzde 20'si de çeşitli görevler için) gerektirdiği hesaplanmıştır. Uçakların ve başka hava araçlarının yedek parça ikmali hava kuvvetlerini olduğu kadar sanayii de hizmete koşar.

— ◆ Sıf. Denizç. *Üs gemi,* bir balıkçı gemileri filosunun yakaladığı balıkları ambarlarında depo eden, bu filonun ikmalini yapan, bazı onarımları üstüne alan ve mürettebata yardım eden büyük kapasiteli frigorifik gemi. (L)

***ÜSKÜDAR,** esk. **Damalis,** İstanbul'un Anadolu yakasında yer alan bir ilçesi. — 254 941 nüf. (1975). [M]

Üsküdar faciası, Üsküdar yolcu vapurunun İzmit körfezinde fırtınadan batması (1 mart 1958) sonucu, çoğunluğu ortaokul ve lise öğrencisi olan 220 kişinin ölümüyle sonuçlanan kaza. Kazadan ancak 57 kişi kurtulabilmişti. (M)

Üsküdar Musiki cemiyeti, teksesli türk musikisi eğitimi yapan dernek. 1918'de Anadolu Musiki cemiyeti adıyla Atâ Bey tarafından kuruldu. Önceleri kulak yoluyla yapılan öğretim 1960'tan sonra daha modern yöntemlerle yapılmağa başlandı. 1935'ten bu yana Emin Ongan*ın yönetiminde olan dernek radyo programlarından başka seri konserler de verir. (M)

***ÜSKÜP,** Marmara bölgesinde (Istıranca bölümü, Kırklareli ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 760 nüf., bucak merkezi 3 669 nüf., 4 köy (1970). [M]

***ÜST** i. ve sıf. — ◆ Sıf. Mat. *Bir E kümesi üzerinde tanımlanmış sayısal fonksiyonların bir* $(f_i)_{i\in I}$ *ailesinin üst zarfı,* E

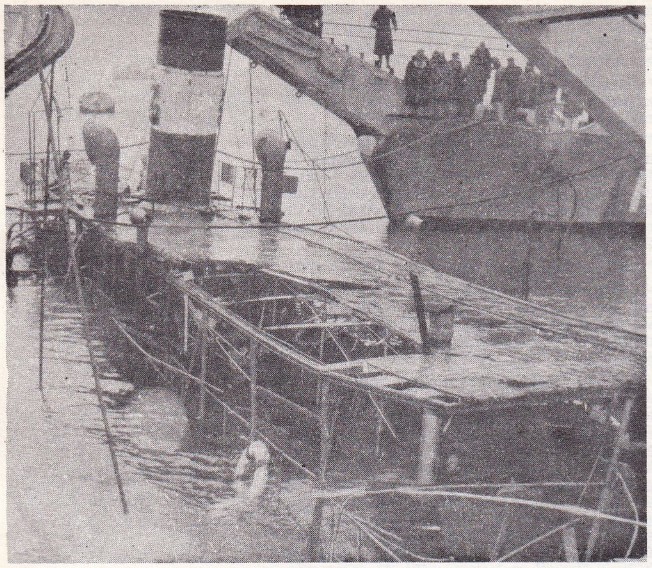

Üsküdar faciasına sebep olan «Üsküdar» yolcu gemisi su yüzüne çıkarılırken

kümesi üzerinde tanımlanmış sayısal fonksiyonların $\mathscr{F}$ (E, $\mathscr{R}$) sıra kümesinde (f_i) ailesinin, E'nın her x elemanı için $f(x) = \sup_{i \in I} f_i(x)$'dir koşulunu doğrulayan f üst sınırı. *Bir* E *sıra kümesine ait bir* P *parçasının üst sınırı,* P parçası elemanlarının, eğer varsa, $\sup_{x \in P} x$ şeklinde yazılan en küçük majorantı. *Topolojik bir* E *uzayı üzerinde ve* E*'nin* a *noktasında tanımlanmış sayısal bir* f *fonksiyonunun üst limiti, a* noktasının bütün dolaylarında f fonksiyonunun bağlanım değerlerinin üst sınırı. (L)

***ÜSTBEN** blş. i. — Psikanaliz. *Üstbenin erken evreleri.* Bk. OİDİPUS* ÇATIŞMASI, *Ek.*

***ÜSTDİL** i. — Bilişim. Bir başka dili tanımlamağa yarayan dil.

— ANSİKL. Bir *üstdil,* başka bir dili biçimsel olarak tanımlamağa yarayan çok basit ve yapay bir dildir: tanımlanan dildeki nesne türlerine verilen adlar (üstdeğişkenler) ve bu nesnelerin sözdizimsel bileşim kurallarını içerir. Birçok programlama dili, Backus* işaretlemesi (*Ek*) ya da Backus üstdili gibi üstdillerle kesin ve açık bir şekilde tanımlanmıştır. (L)

ÜSTGÖKADA blş. i. Astron. *Eşanl.* YEREL ÜSTKÜME. (L)

ÜSTKUŞAK blş. i. Jeol. *Üstkuşak başkalaşımı,* yeşil şist fasiyeslerinin görünüşünde yansıyan düşük yoğunlukta başkalaşım. (L)

ÜSTKÜME blş. i. Astron. Gökadalar küme*sinin (*Ek*) oluşturduğu küme. (Güneş sisteminin yer aldığı Gökada'yı da içine alan yerel üstkümeye *üstgökada** [*Ek*] da denilir.) [L]

***ÜSTNOVA** blş. i. — Astron. *Üstnova artığı,* bir üstnovanın patlama sırasında püskürttüğü maddelerden oluşan gökcismi.

— ANSİKL. *Üstnova* yıldızının püskürttüğü madde kütlesi, üstnovanın çevresinde yıldızlararası ortamla karışıncaya kadar durmadan genleşen, genellikle küre biçiminde bir örtü oluşturur. Üstnova artıkları radyo ve X ışınları yayan birer kaynaktır ve bazen gözle görülebilir ipliksi yapılar gösterirler. Gözlemlenmiş yüz kadar üstnova artığı içinde yalnız üçü, özellikle de Yengeç bulutsusu, yeni oluşmuş birer üstnova sayılır. (L)

ÜSTSİMGE blş. i. Bilişim. Bir dilin sözdizimsel bileşim kurallarını belirlemek amacıyla, bir üstdilin üstdeğişkenlerini ve dilin sözcük hazinesini kendi aralarında birleştirmek için kullanılan işlem simgesi. (L)

***ÜSTÜN** sıf. — Mat. *Bir* K *cismi üzerindeki üstün eleman,* K cismi içinde hiç bir katsayılı çokterimlinin kök olarak kabul etmediği α elemanı. (L)

***ÜSTÜN** (Nevzat), türk şairi ve yazarı. — Bulgaristan'da *Akrep üretme çiftliği* adlı hikâye kitabıyla seçme şiirlerinden oluşan bir kitabı; Sovyetler birliğinde de *Türkiye'deki Amerika* ile yine seçme şiirlerinden oluşan bir kitabı yayımlandı. Yeni eserleri: *Akçakavak ağaçları* (şiirler, 1972); *Üçüncü bir dünya* (gezi-anı, 1974); *Alamanya beyleri ile Portekiz bahçeleri* (gezi ve inceleme notları, 1975); *Boğaların ölümü* (hikâyeler, 1975). [M]

ÜSTÜNDAĞ (Ekrem Hayri), türk hekimi ve siyaset adamı (Preveze 1886 - Ankara 1956). İstanbul Tıp fakültesini bitirdikten sonra çocuk sağlığı ve bakteriyoloji uzmanı oldu, uzun yıllar hekimlik yaptı. 1950 seçimlerinde Demokrat partiden İzmir milletvekili seçildi. Birinci Menderes kabinesinde yapılan değişiklikte sağlık ve sosyal yardım bakanlığına getirildi. 1954 seçimlerinde yeniden Meclis'e döndü. D.P. içindeki özeleştiriye ilk katılanlardan biri oldu; basına ispat hakkı tanınmasına ilişkin yasa önerisini imzaladığı için parti liderleri tarafından kınanınca istifa etti ve Hürriyet partisinin kurucuları arasında yer aldı. (M)

ÜSTÜNEL (Besim), türk bilim ve siyaset adamı (Gaziantep 1927). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesini bitirdi (1946); aynı fakültede asistan (1948) ve doçent (1958) oldu. Siyasal Bilgiler fakültesinde Uluslararası İktisat ve İktisadî Gelişme kürsüsünde profesörlüğe yükseldi. Devlet Planlama teşkilâtı başdanışmanlığında ve İktisadî Planlama başkanlığında bulundu. 1967'de C.H.P.'den Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının ayrılmalarından sonra ortanın solu siyasetini savunarak, görüşlerini *Ulus* gazetesine yazdı. 1969'da C.H.P. genel sekreter yardımcısı oldu. 1971'de üniversitedeki çalışmalarına ağırlık vermek amacıyla bu görevinden ayrıldı. Bir süre üniversitede kaldıktan sonra 1975 seçimlerinde C.H.P. İstanbul senatörü olarak Parlamento'ya girdi. Başlıca eserleri: *Milletlerarası iktisadî birleşmeler teorisi: Avrupa müşterek pazarı ve Türkiye* (1960); *Modern ekonomilerde paraparateorisi ve politikası* (1960); *Avrupa Ortak pazarının türk ekonomisi üzerinde muhtemel tepkileri* (1962); *Kalkınmanın neresindeyiz* (1966); *Makro ekonomi* (1966). [M]

***ÜZÜM** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1972 yılından başlayarak bazı bölgelerde bağlar sökülerek yerine buğday, sebze v.b. ürünler ekilmeğe başlandı. 1974'te bağ alanı 795 000 hektara, üretim ise 3 milyon 346 800 tona düştü. (M)

***ÜZÜMLÜ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili, Merkez ilçesi) bucak. — 12 892 nüf., bucak merkezi 5 112 nüf. (1970). [M]

***ÜZÜMLÜ,** Akdeniz bölgesinde (Konya ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Beyşehir ilçesi) bucak. — 13 289 nüf., bucak merkezi (esk. *Manastır*), 4 601 nüf. (1970). [M]

***ÜZÜMLÜ,** Akdeniz bölgesinde (Muğla ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Fethiye ilçesi) bucak. — 7 232 nüf., bucak merkezi 2 211 nüf., 8 köy (1970). [M]

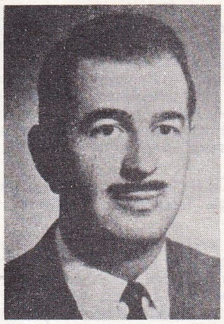

Besim ÜSTÜNEL

Foto. Milliyet arşivi, Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

VACHONS (LES), Fransa'da, Voulgézac arazisi üzerinde (Charante eyaleti, Angoulême idare çevresi) Yontmataş devri kazı yeri. Aynı katmanı gösteren iki kayaaltı barınağında Font-Robert tipi Aurignac sanayiine ve Gravetyen'e rastlandı. (L)

VAD (el-) mağarası, Karmel dağında (Filistin) bulunan tarihöncesi mağara. Burada Yontmataş devrinin ortalarında başlayıp Antelyen, Atlitiyen ve Natufyen dönemlerini aşarak Bronz çağına varan ve seksen yedi gömütlükten oluşan bir kalıt dizisi ortaya çıkarıldı. (L)

***VADİM** (Roger Vadim PLEMYANNİKOV, **Roger** — denir), fransız sinema yönetmeni. — *Oyun bitti*'den (La Curée) [E. Zola'nın eserinden, 1966] sonra *Şeytanın kurbanları* (Histoires extraordinaires) [E. A. Poe'nun eserinden, 1967] adlı filmin bir bölümünü, *Barbarella* (1967), *Mutluluk okulu* (Pretty Maids all in a row) [A.B.D.'de, 1970], *Hellé* (1972), *Don Juan 73* (1973) ve *la Jeune fille assassinée* (Öldürülen kız) [1974] adlı filimleri çevirdi. (L)

***VAGO** (Pierre), macar asıllı fransız mimarı. — Özellikle dinî mimarîye uygun sade üslûbu (Nazareth manastırı), 1969-1972 arasında yaptığı yapılarda da aynı ölçülü tutumu gösterir: Kudüs'te Fransız Kültür merkezi, Lourdes'te Sainte-Bernadette müzesi, Lille üniversitesinin hukuk ve edebiyat fakülteleri. Okul binalarından (Mans teknik okulu, Marsilya yapı teknik okulu) ve sosyal konutlardan başka İsrail'de yeni Aşdot kenti için (Ginsberg ve Schulz Van Treeck ile birlikte) kentleşme projeleri, Lüksemburg için bir plan, Paris bölgesi, Costa del Sol v.b. için projeler hazırladı. 1972'den beri Salzburg'da Sommerakademie'de mimarlık dersleri vermektedir. Vago, Fransız Millî Saraylar ve Devlet yapıları idaresinin başmimarıdır. (L)

***VAGON** i. — ANSİKL. Dy. Yolcu *vagon*'larında gerçekleştirilen teknik yenilikler özellikle konfora yöneliktir. Yeni yolcu vagonlarının çoğu klima cihazlarıyla donatılmış, sese karşı çok iyi yalıtılmış ve iç düzenlemeye özen gösterilmiştir. Saatte 200 km yol alabilen yeni «lüks» vagonlar kompartımanlı vagonlara benzer. Ayrıca bunlara, viraja yüksek hızla giriş sırasında şev yetersizliğinden doğan artık merkezkaç ivmeyi kısmen dengelemek amacıyla kasaya eğim verebilecek donatımlar takılabilir. Bu son gelişmeler yeni vagonların boji ve süspansiyonları üzerindeki çalışmaların bir sonucudur. (L)

***VAKFIKEBİR,** esk. **Büyükliman,** Karadeniz bölgesi (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili) ilçe. — 102 408 nüf., ilçe merkezi 12 558 nüf. (1975); 104 köy (1970). [M]

***VAKIF** i. — *Vakıflar*, A.B.D.'de İkinci Dünya savaşından bu yana, özellikle Ford, Rockefeller, Carnegie vakıflarının kurulmasıyla büyük gelişmeler gösterdi. Vakıflar İngiltere'de (Nuffield, National Trust, Pilgrim Trust, Carnegie Trust v.b. vakıfların kurulmasıyla), İskandinav ülkelerinde (Carsberg, Nobel, Tuborg v.b. vakıfların kurulmasıyla), Federal Almanya'da (Volkswagen, Krupp, Thyssen, Planck ile Stifterverband v.b. vakıfların kurulmasıyla), Hollanda'da (Van Leer v.b. vakıfların kurulmasıyla), İsviçre'de (Balzan, Nestlé v.b. vakıfların kurulmasıyla) ve diğer birçok ülkede de artmış, Latin ülkelerinde, özellikle İtalya'da (Agnelli, Olivetti, Cini v.b.), Fransa'da (Fransa vakfı, Le Corbusier vakfı), İspanya'da (March v.b.), Portekiz'de (Gülbenkyan, Melo v.b.) çeşitli vakıflar kurulmuştur.

Mevcut vakıfların büyük bir çoğunluğunu aile vakıfları oluşturmakla beraber, sınaî ve ticarî firmalar tarafından finanse edilip kurulan işletme vakıflarında da büyük bir gelişme göze çarpmaktadır.

Bazı ülkelerde ve özellikle Fransa'da karma nitelikte, yani devletin ve diğer kamu kuruluşlarının katılmasıyla (örneğin Fransa'da Jerontoloji Millî vakfı, İşletme Yönetimi Eğitimi Millî vakfı gibi) kurulan vakıflar da artmıştır.

A.B.D.'de (National Science Foundation, National Institute of Health, National Foundation of Culture and Humanities v.b.) federal nitelikteki vakıfların çoğalmasının sebebi özel kuruluşların yerini almak değil, bu kuruluşlara büyük bir serbesti içinde yardımda bulunabilmektir.

Zenginliğin, sermaye biçimi altında büyük kişisel servetler yerine orta ve küçük boyutlarda servetlere dönüştüğü ve artan gelirlerin gitgide daha çok bölüşüldüğü modern toplumlarda son otuz yıl içinde yeni bir vakıf türünün ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu yeni vakıf türü, kendisine katılan kişilerin katılma paylarını onların adına ve görüşlerine uygun olarak daha iyi yönetmeyi amaçlamaktadır. İşte gerçek anlamda vakıflar bu vakıflardır. Amerikan Community Trust'leri ve özellikle Cleveland Trust'ü bu tür vakıfların tarihî örnekleridir. A.B.D.'de mevcut birçok vakfın yanı sıra, kuruluş sermayesine sahip olmayan ve üye (kişi veya şirket) aidatları ile finanse edilen vakıflar da kurulmaktadır. (L)

***Vakıflar bankası** (TÜRKİYE). — Genel müdürlüğü Ankara'da bulunan bankanın 1974'te 168 şubesi, 2 788 personeli vardı. 1974 sonu bilançosuna göre sermayesi (tamamı ödenmiş) 100 milyon TL. idi; aynı tarihte 715 milyon 077 000 TL. resmî, 991 milyon 067 000 TL. ticarî, 51 milyon 937 000 TL. bankalar ve 1 743 milyon 303 000 TL. tasarruf mevduatı, 142 milyon 121 000 TL.-lık tahvil ve hisse senedi bulunuyordu. İştirakleri ise 117 milyon 386 000 TL. idi. 1974'te 62 milyon 848 000 TL.lık kâr sağladı. (M)

Vakit, İstanbul'da yayımlanmış günlük siyasî gazete (22 ekim 1917-1959). Mehmet Asım Us, Hakkı Tarık Us ve Ahmet Emin Yalman tarafından çıkarılan gazete 1920'de Yalman'ın Malta'ya sürülmesi üzerine öbür ortakların sorumluluğuna geçti. 1923'te Yalman, *Vatan* (Ek)* gazetesini kurmak için tamamen ayrıldı. 1934'te adı *Kurun* olarak değiştirildiyse de bir süre sonra tekrar eski adına döndü. Gazetede 22-26 ocak 1937'de türk-fransız ilişkileri ve Hatay sorunu üzerine Atatürk'ün yazdırdığı yazılar Asım Us'un imzasıyla yayımlandı. 1950'lerden sonra önemini yitiren ve küçük boy çıkan gazetede Ali Naci Karacan, Enis Tahsin Til, Niyazi Ahmet Baloğlu yazı işleri müdürlüğü yaptı. (M)

***VAL-DE-MARNE idare bölgesi,** Fransa'da Paris bölgesinde idare bölgesi. — 1 121 340 nüf. (1968); 2 idare çevresi, 33 kanton, 47 komün. (L)

***VAL D'OİSE idare bölgesi,** Fransa'da Paris bölgesinde idare bölgesi. — 693 269 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 27 kanton, 185 komün. (L)

***VALEK** (Miroslav), slovak şairi. — Yeni şiir kitapları (*«Kuşların yaşadığı o yer»*, 1969; *«Endişe'nin dört kitabı»*, 1971) yayımladı. Bunlardan bazıları özellikle çocuklar için yazılmıştır. (L)

***VALENCİENNES,** Fransa'da Nord idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — 1969'da, yılda 3,5 Mt işleyecek kapasitede bir petrol rafinerisi hizmete açıldı. (L)

VALİNDABA, Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal) yer, Pretoria yakınında. Uranyum zenginleştirme tesisi. (L)

VALLE GİUMENTİNA, İtalya'da yerleşme yeri (Abruzzi, Pescara ili), Caramanico yakını. Burada Alt Yontmataş devrinden kalma buluntular (Klaktoniyen, Son Acheul kültürü ve Lövaluvazyen) ele geçti. (L)

***VALLİ** (Alida), italyan kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — *Edipo re*'den (Kral Oidipus) [P. P. Pasolini'nin, 1967] sonra özellikle *«Mantar»* (M. Simenon'un, 1969) ve *La strategia del ragno* (Örümceğin stratejisi) [B. Bertolucci'nin, 1970] filimlerinde oynadı. (L)

Vallonet mağarası, Fransa'da, Roquebrune-Cap-Martin yakınında Alpes-Maritimes'de mağara. Villafranca d'Asti (Villafrankiyen*) birikintilerinden yontulmuş taş parçaları bulundu (Günz buzulları); bu taşlar Fransa toprağında çok eski zamandan beri insan yaşadığını kanıtlar. (L)

Vallourec, Montbard-Aulnoye metalürji şirketinin kuruluşuyla kökenleri 1898'e kadar inen fransız anonim şirketi. Çeşitli değişiklikler ve birleşmelerden sonra, Vallourec Fransa'nın birinci çelik boru üreticisi oldu ve Avrupa üreticileri arasında ilk sıralarda yer aldı. (L)

***VAN (65),** Doğu Anadolu'da (Yukarı Murat-Van bölümü) il merkezi şehir. — 386 059 nüf., merkez 63 727 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu aynı yıl sayımına göre km²'de ilde 20, merkezde 27,8 oldu.

Tarıma ayrılan toprakların yüzölçümündeki artışa rağmen tahıl üretiminde düşme oldu: buğday 68 570 t, arpa 13 377 t, çavdar 4 576 t. Baklagillerden en önemli olanı mercimek (113 t) ve fasulyenin (892 t) üretimi de azaldı. Kuru sebzelerden yalnız patateste artma görüldü: 20 399 t. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı üretimi (1 497 t) düştü, tütündeyse yükselme görüldü: 13 t. Yaş sebze ve meyvecilik eski düzeyini korudu. İlin başlıca geçim kaynağı hayvancılıkta koyun sayısı geçen yıllara oranla arttı: 1 milyon 765 860. Kıl keçisi sayısında da biraz artış oldu: 262 900. At (18 970), eşek (13 510), katır (10 020), sığır (233 100) ve manda (22 836) sayılarında da biraz artış meydana geldi. Kümes hayvanları sayısı (132 300) azalırken ona paralel olarak yumurta sayısı da düştü: 4 milyon 825 000. Arıcılık aynı düzeyde kaldı.

Millî eğitimde 1969-1973 yılları arasında 2 lise, 13 ortaokul, 36 şehir ilkokulu, 299 köy ilkokulu, 3 yatılı bölge okulu, 8 mezra ilkokulu, 8 meslek okulu öğretime açıldı. 1971'de kapalı spor salonu ve 1974'te stadyum hizmete girdi, aynı yıl televizyon yayını başladı.

Ulaştırma alanında Gevaş - Tatvan yolundaki Kuskunkıran geçidinin kışın kapanması önlendi; Van-Başkale-Hakkâri yolu standart devlet karayolu haline getirildi. 1971'de Van-İskele-İran demiryolu işletmeye açıldı. 1973'te havaalanı ıslah edildi ve genişletildi.

Ekonomik alanda, 1975'te Van et kombinası hizmete girdi. 1974'te süt mamulleri fabrikası üretime geçti. (M)

***VAN ACKER** (Achille), belçikalı siyaset adamı. — (öl. Brugge 1975). 1973'te Temsilciler meclisi başkanlığına yeniden seçildi, 1974 seçimlerinden sonra bu görevden ayrıldı. (L)

Van Arkel yöntemi, uçucu bir madensel halojenli bileşiğini ısıyla ayrıştırarak bazı madenleri saf halde elde etme yöntemi. Özellikle titan ve zirkonyum üretiminde kullanılan bu yöntemde titan ve zirkonyumun tetraiyodürleri bir tepkime odasında yüksek sıcaklıkta ayrıştırılır. Örneğin saf zirkonyum elde etmek için, zirkonyumdan bir filaman, zirkonyum tetraiyodür buharı içinde elektrikle 1 400°C dolaylarındaki bir sıcaklığa kadar ısıtılır. Filamanın yüzeyinde

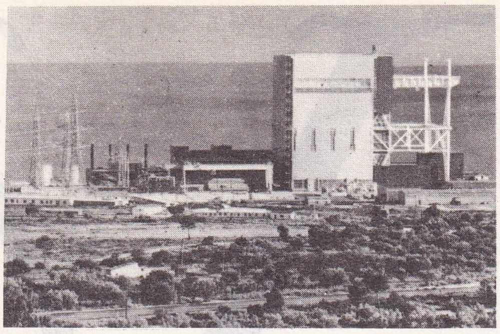

Katalonya'da (İspanya, Tarragone ili) **VANDELLOS** nükleer santralı

VANG HUNG-VEN

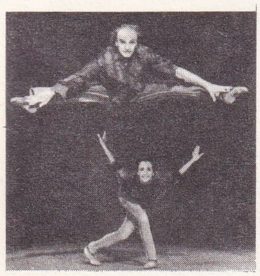

Micha VAN HOECKE «Aymon'un dört oğlu» M. Béjart, P. Bortoluzzi ve Lorca Massine'in ortak eseri, Avignon festivali (1969)

tetraiyodür ayrışarak billûrsu bir zirkonyum tabakası bırakır; serbest kalan iyot ise, odanın bir bölümünde 500°C'tan daha düşük bir sıcaklıkta tutulan saf olmayan ham zirkonyumla tepkimeye girerek yeniden zirkonyum tetraiyodür oluşturur. Bu sürekli çevrimle madenî filaman kalınlaşır, büyür ve sonunda bir çubuk haline gelir; bu çubuğun çapı, halojenli bileşiğin ayrışması için gerekli sıcaklığı elektrikle devam ettirebilme olanağıyla sınırlıdır. (L)

***VAN BRUGGEN** (Jochem), afrikaan dilinde yazan güney afrikalı romancı. — (öl. Magaliesburg, Krugersdorp eyaleti 1957). [L]

***VAN DANTZİG** (Rudi), hollandalı dansçı ve koreograf. — Sonia Caskell'den sonra Het National Ballet'nin yöneticisi oldu (1968-1970), koreograf olarak hep bu toplulukla işbirliği yaptı (*Epitaaf*, 1969; *Ogenblikken* ve *Onderweg*, 1970; *Geverfde vogels*, 1971; *Bir yaz günü, burada yatıyor*, 1973). Konuk koreograf olarak Harkness Ballet için *Momento*'yu hazırladı (Monte-Carlo, 1968), ayrıca Royal Ballet için *The Ropes of Time*'ı (Londra'da Rudolf Nureyev ile, 1970) yaptı. (L)

VANDELLOS, İspanya'da, Salon burnu yakınında, Katalonya'da (Tarragone ili) yer. Burada Fransa'nın işbirliğiyle bir nükleer elektrik santralı yapıldı. Vandellos nükleer elektrik santralı, doğal uranyum (470 t)-grafit (2 430 t)- karbon dioksit (26,5 bar) sistemiyle çalışan, ısı değiştiricisi ve reaktörü betondan bir tekne içinde tutulan bir santraldır. Net elektrik gücü 480 MWe'dir. Bu santral fransız Saint-Laurent I santralının bir kopyası olduğu halde, yer değişikliği ve deniz kıyısında olmanın yarattığı güçlükler yüzünden mühendisler, özellikle santralın yerleştirilmesinde ve soğutma devrelerinde birtakım değişiklikler yapmak zorunda kaldılar. Elektrik üretimine göre harcamaların yüzde 25'i Fransa, yüzde 75'i İspanya tarafından karşılanmaktadır. (L)

***VANDEN BOEYNANTS** (Paul), belçikalı siyaset adamı. — Devlet bakanı (temmuz 1969), Leburton hükûmetinde millî savunma bakanı oldu (ocak 1973 - ocak 1974); Tindemans kabinesinde (nisan 1974) bu göreve ek olarak Brüksel sorunları bakanlığını da üstlendi. (L)

VAN DEN BROEK (Johannes Hendrik), hollandalı mimar ve şehirci (Rotterdam 1898). Delft'te öğrenim gördükten sonra serbest mimar olarak Rotterdam'a yerleşti (1927-1937). Mathenersserlaan (1928) ve Vroesenlaan'daki (1935) konutlarla Uluslararası Paris sergisindeki (1937) Hollanda pavyonunu bu tarihlerde yaptı. 1937'de hocası J. A. Brinkman, 1948'de ise J. Bakema* (*Ek*) ile birlikte çalışmağa başladı. (L)

VAN DER WAERDEN (Bartel Leendert), hollandalı matematikçi (Amsterdam 1903). Özellikle cebir ve cebirsel geometri üstüne sürdürdüğü çalışmalarını kapsayan birçok kitap (özellikle *Moderne Algebra* [Modern cebir], 1931) yayımladı. (L)

***VANDİER** (Jacques), Eski Mısır uzmanı fransız bilgini. — (öl. Paris 1973). [L]

***VANEL** (Charles), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — *Ballade pour un chien'*den (Bir köpek için balad) [G. Vergez'nin, 1968] sonra özellikle *Ils* (Onlar) [J. D. Simon'un, 1970], *Comptes à rebours* (Ters hesap) [R. Pigaut'nun, 1971], *la Nuit bulgare* (Bulgaristan gecesi) [M. Mitrani'nin, 1970], *Sept morts sur ordonnance* (Yedi kişi öldürülecek) [J. Roufflo'nun, 1975] adlı filimleri çevirdi. (L)

VANG HUNG-VEN, çinli siyaset adamı (doğ. 1934?). Şanghay'lı bu işçi, kültür devrimi sırasında ayaklanan Şanghay'lı devrimci işçi kuvvetlerinin kurmay başkanı oldu. 1969 nisanındaki IX. kongre sonunda merkez komitesine seçildi ve 1971 ocağında, Şanghay parti örgütü komitesinin beş sekreterinden biri oldu. Çin Komünist partisinin X. kongresinde (ağustos 1973), Lin Piao olayından sonra değiştirilen yeni parti tüzüğünü kongreye sunmak şerefi ona verildi. Vang Hung-ven aynı kongrede, parti merkez komitesinin beş başkan yardımcılığından birine seçildi. Bununla birlikte, Çin Ulusal Halk meclisinin ocak 1975'te yapılan toplantısından sonra kurulan yeni hükûmette, Vang Hung-ven hiç bir bakanlıkta görev almadı. (L)

***VAN GOGH** (Vincent), hollandalı ressam. — 1973'te Amsterdam'da Rijksmuseum Vincent Van Gogh adıyla yeni bir müze açıldı. Sanatçının kardeşine ait olan ve o tarihe kadar Amsterdam belediye müzesinde saklanan koleksiyon şimdi bu devlet müzesinde bulunuyor. 200 tablo, 500 desen ve 700 mektuptan oluşan koleksiyon, 1952'de ressamın yeğeni tarafından kurulan Fondation Van Gogh'un mülkiyetindedir. Çok modern bir anlayışa göre yapılan müze binasının planlarını mimar Rietveld* ve ortakları J. Van Dillen (1930-1966) ile J. Van Tricht (doğ. 1928) hazırladılar. (L)

***Van Gölü işletmesi.** — Gölün Erciş'te bulunan işletmesi 1936'da Tuğ'a nakledildi. İşletme 3 yolcu-yük, 1 yük, 3 feribot (dördüncü 1976'da hizmete girecek) çalıştırıyor. Gemilerin tümü yerli tersanelerde inşa edildi. Bazılarının Haliç tersanesinde inşa edilen parçaları Tatvan'daki kuru havuzda monte edildi.

Bakım ve onarım atelyesinde 325 metre uzunluğunda altı rıhtım yapıldı ve 100 × 20 metre boyutlarında kuru havuz ile bir tane 20 tonluk havuz kreyni (vinç) hizmete girdi. Atelye 4 000 tona kadar tanker, 3 000 tona kadar yük gemisi ve 85 metre boyunda yolcu ve özel gemiler inşa edebilecek kapasitededir. Atelye 85 metre boyundaki gemilerin, sualtı işleri dahil, tekne, makine, ahşap kısımlarını ve elektrik onarımını yapabilir. 1973 yılına kadar atelyede Orhan Atlıman ve Refet Ünal feribotları, Süphan römorkörü, Aktamar I ve Aktamar II anroşman dubaları, Ağrı 1, 2, 3 ve 4 pontonları inşa edildi.

Gölün kuzey ve güneyinde demiryolu yapımı için projeler hazırlandı (1975). Buna göre Horasan-Van hattı gölün kuzeyinden, Kurtalan-Van hattı güneyinden geçecektir. 1975'te çalışan 3 feribot ile 300 bin ton/yıl olan işletme kapasitesinin, 1976'da çalışmağa başlayacak dördüncü feribot ile 400 bin ton/yıl olması planlandı. Çeşitli yıllara göre işletmenin gölde taşıma faaliyeti şöyle oldu:

yıllar	*yolcu (adet)*	*yük (ton)*	*hayvan (adet)*
1949-1953	82 803	25 928	5 538
1954-1958	76 856	27 573	17 536
1959-1963	38 319	16 940	26 092
1964-1968	39 721	7 471	16 121
1969-1972	31 380	21 650	34 559

(M)

VANG TONG-SİN veya **VAN TUN-HSİNG**, çinli siyaset adamı (Kiangsi 1916). Mao Çe-tung'un Özel Muhafız örgütünün başında çalışmıştı, 1955'te genel güvenlik bakan yardımcısı, 1956'da merkez komitesi yedek üyesi, 1958'de Kiangsi vali muavini oldu, 1964'te bu eyaletten milletvekili seçildi. Çin Komünist partisinin IX. kongresinde (nisan 1969) siyasî büro yedek üyeliğini, X. kongrede ise (ağustos 1973) siyasî büro üyeliğini kazandı. (L)

VAN HOBOKEN (Anthony), hollandalı müzik bilgini (Rotterdam 1887). Daha çok J. Haydn'ın yapıtlarında uzmanlaştı ve müzikçinin eserlerindeki temaların kataloğunu yayımladı. 1971'de de bu kataloğun vokal eserleri ayrılan ikinci cildini bastırdı. (L)

VAN HOECKE (Micha), belçikalı dansçı ve koreograf (doğ. 1945). Paris'te Olga Preobrajenska'nın öğrencisi oldu, sonra XX. yy. balesine girdi, orada karakter rollerinde ustalaştı. *Les Oiseaux* (Kuşlar) [1965], *Les Quatres Fils Aymon* (Aymon'un dört oğlu) [1969 düzenlemesi], *Lettera Amorosa* (Aşk mektubu) [1969], *Ateş kuşu* (1970), *Offrande lyrique* (1971), *Nijinskiy, clown de Dieu* (Nijinskiy, Tanrı'nın soytarısı) [1971] gibi yapıtları çok ilgi çekici bir biçimde yorumladı. *Le Fou* (Deli) [Gogol'ün, *Bir delinin günlüğü* adlı yapıtından esinlenerek, 1971] adlı eseriyle yaratıcı gücünü kanıtladı; ayrıca *Les Mariés de la tour Eiffel* (Eiffel kulesinde evlenenler) [Jean Cocteau'nun yazdığı bir metin üstüne, 1972] balesi de çok başarılıydı. 1972'de Ballet Cullberg için *Sequenza III*'ü, yine 1972'de, Avignon festivalinde Anne Béranger topluluğu tarafından ilk olarak yorumlanan *Antigone II*'yi hazırladı. 1973'te Maurice Béjart'ın Mudra okulundaki en iyi elemanlarından kurduğu «Chandra» topluluğunun yöneticiliğini üzerine aldı. (L)

Van kalesi. Arkeol. Kalenin belirli yerleri 1972 yılından itibaren Afif Erzen tarafından kazılmağa başlandı. Bu çalışmalarda, kalenin batı ucundaki Madırburç adı verilen, M.Ö. IX. yy.a ait yapının çevresi tamamen temizlendi. Ayrıca kalenin tepesinde ve güney taraftaki iki büyük kralî mezarda temizlik çalışmaları yapıldı. 1974'te sitadelde yapılan sondajlarda 2,50 m derinlikten itibaren Martu iskân katına inilmekle birlikte esaslı bir yapı planı elde etmek mümkün olmadı. (M)

***VAN LİER** (Bertus), hollandalı besteci ve orkestra yöneticisi. — (öl. Roden, Drenthe 1972). [L]

VAN MANEN (Hans), hollandalı dansçı ve koreograf (Amsterdam 1932). Dansa oldukça geç başladı, Sonia Gaskell ile çalıştı (1952-1953), Amsterdam'daki Hollanda Opera topluluğuna girdi, orada solocu oldu (1953-1957). İlk koreografisini (*Feestgericht*) Amsterdam kentinin siparişi üstüne 1959'da hazırladı. Roland Petit topluluğuyla (1958-1959) Nederlands Dans Theatre'ın yeni topluluğuna katıldı (1960), 1961'de topluluğun sanat yönetmeni ve koreografı oldu. Kendine özgü üslûbuyla kuşağının en iyi sanatçılarından biridir. Çok eser verdi, Nederlands Dans Theater için art arda şu yapıtları oluşturdu: *Klaar af* (1960); *De maan in de trapeze* (1959); *Symphonie en trois mouvements* (1963); *Opus Twaalf* (1964); *Essay in the Stilte* ve *Metaforen* (1965); *Point of no return* (1966); *Dualis* (1967); *Squares* (1969); *Değişimler* (Glen Tetley ile birlikte, oldukça tartışmalı, 1970); *Keep Going* (1971); *Grosse Füge* (1972); *Opus lemaître* (1972); *Septet Extra* (1973). 1970'te Van Manen Sanat yönetmenliğinden ayrıldı, bütün sorumluluğu Glen Tetley'e bıraktı, kendisi de yalnızca koreografi çalışmalarına yöneldi. (L)

VAN PARYS (Georges), fransız bestecisi (Paris 1902 - ay.y. 1971). Birçok şarkı, sahne müziği, operet ve filim müziği besteledi. (L)

***VAN SLYKE** (Donald Dexter), amerikalı biyokimyacı. — (öl. Garden City, Long Island 1971). [L]

***VAN ZEELAND** (Paul), belçikalı siyaset adamı. — (öl. Brüksel 1973). [L]

VAPODİN i. (tes. edil. ad). Radyotek. Va-

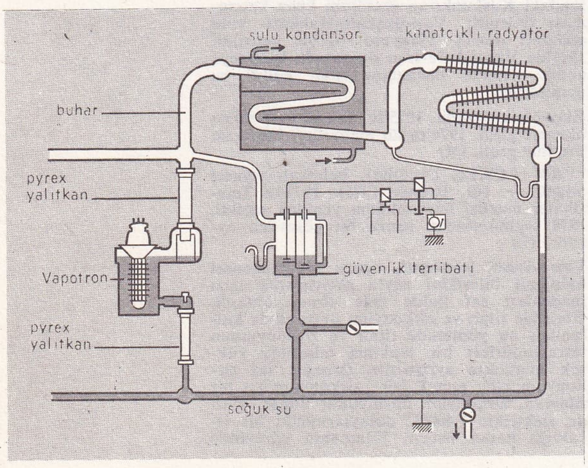

Vapodin

Foto. A. Bilet, M. Tiziou-Gamma, M. Moreau-Photothèque E.D.F. (LAROUSSE)

potron* elektronik verici lambalarının hidrolik soğutma devresi.

— ANSİKL. Vapotron elektronik verici lambaları, kaynama derecesine kadar ısıtılan suyla soğutulur. *Vapodin* devresi, çok düşük basınçlı buharın büyük bir kısmını boşaltır ve yeniden kullanmak üzere toplar. Bu düzenek, buharlaşma rejimi ne olursa olsun su düzeyini her an sabit tutar, yüksek gerilimin borularda tecrit edilmesini sağlar, lamba anotunun en iyi şekilde soğutulmasını sağlayan besleme devresi için bir güvenlik mekanizması vazifesini görür ve yoğunlaşma ısısını, sonradan binaların ısıtılmasında, sıcak su ve damıtık su üretiminde kullanılabilecek şekilde toplayarak değerlendirir. 60 kW'lık bir Vapotron dakikada 1,5 litre su tüketerek 33 litre buhar üretir; modern radyo vericilerinin güç katları 600 kW'a ulaşır; görüldüğü gibi, toplam buhar üretimi çok önemlidir. (L)

***VARDA** (Agnès), fransız kadın sinema yönetmeni. — *Créatures*'den (Yaratıklar) [1966] sonra *Loin du Viêtnam* (Vietnam'dan uzak) [1967] adlı ortak yapımın bir bölümünü çevirdi, sonra Hollywood'a giderek *Lion's Love*'ı (Aslan aşkı) [1970] yaptı. (L)

VARGAS LLOSA (Mario), perulu yazar (Arequipa 1936). Yarı askerî bir lisede okudu (ilk romanının konusu bu çevrede geçer), Lima üniversitesinde edebiyat öğrenimi, Madrid'de doktora yaptı; Madrid'de yayımladığı —sonradan inkâr edeceği— hikâyeler derlemesiyle tanındı (*Los jefes*, 1958). Daha sonra Paris'te kaldı, Oxford'da profesör oldu, İspanya'ya dönerek Barcelona'ya yerleşti. Eserlerinin tümü, Peru toplumunun hem amansız, hem de şefkat dolu bir tasviridir: *La Ciudad y los perros* (Şehir ve köpekler) [1962]; *La Casa verde* (Yeşil ev) [1965]; *Los Cachorros* (Köpek yavruları) [1966]; *Conversacion en la catedral* (Katedralde konuşma) [1970]. (L)

***VAR idare bölgesi,** Fransa'da Provence-Côte d'Azur bölgesinde idare bölgesi. — 555 926 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 41 kanton ve 153 komün. (L)

***VARNALİS** (Kostas), yunanlı yazar. — (öl. Atina 1974). [L]

***Varşova paktı.** — Arnavutluk ve Romanya dışındaki bütün üye devletler silâhlı kuvvetlerinin 1968 yılında Sovyetler'in Çekoslovakya*ya (*Ek*) askerî müdahalesine katılmaları teşkilâtta bazı çözülmelere neden oldu. Bu olay Arnavutluk'un teşkilâttan kesin olarak çekilmesine (eylül 1968) ve Romanya'nın da teşkilâtı şiddetle kınamasına yol açtı. Fakat Çekoslovakya müdahalesi S.S.C.B.'ye «sosyalizmin gelişmesi tehdide uğradığı takdirde» müttefiklerine müdahale etme hakkını kesinleştirme olanağını sağladı (*sınırlı egemenlik* doktrini).

Varşova paktının yapısı 1969 yılında üye devletlerin savunma bakanlarından oluşan bir komitenin kurulmasıyla güçlendirildi. Bu komite, danışman komitenin politik tercihlerini askerî kararlara yansıtmakla görevlendirilmişti. Askerî kuvvetler genelkurmayına müttefik ülke generallerinin de girmesi Varşova paktına ayrı bir güç kazandırdı (Varşova paktı 1970 yılı manevraları ilk defa bir doğu alman generali olan Hoffmann tarafından yönetildi). S.S.C.B.'nin elinde sosyalist kamp birliğinin korunmasında etkin bir araç olan paktın yönetimine üye devletlerin de katılmasını sağlamak amacıyla harcanan bu çabaların yanı sıra sovyet komuta kademesi pakt askerî kuvvetlerinin bütünleşmesi yolunda çalışmalarını sürdürdü (silâhların standartlaştırılması). S.S.C.B. nükleer silâh konusunda mutlak tekel durumunu ve lojistik alanında da (özellikle hava ulaştırmasında) hegemonyasını korudu. Orta Avrupa'da bulunan Varşova paktı silâhlı kuvvetleri 1974 yılında 31'i sovyet, 10'u çekoslovak, 6'sı doğu alman, 13'ü polonyalı ve 5'i macar olmak üzere 65 tümenden (29'u zırhlı) oluşuyordu. Bu kuvvetlere ek olarak Güney Avrupa'da bulgar (5 tümen ve 5 tugay) ve rumen (9 tümen) silâhlı kuvvetleri bulunuyordu. (L)

***VARTO,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili) ilçe. — 24 448 nüf., ilçe merkezi 5 329 nüf. (1975); 86 köy (1970). [M]

***VASARELY** (Victor), fransız ressamı. — Çok sayıda anıtsal eseri gerçekleştirdi; bunlar arasında Montpellier fakültesinin büyük kapısı (1968), Radio-Télé Luxembourg bütününün yeni cephesi (mimar Starkier ile birlikte, 1972) sayılabilir. Sanatçının yayımladığı eserler şunlardır: *Plasti-Cité* (1970), *Notes brutes* (İşlenmemiş karalamalar) ve *Folklore planétaire* (Gezegen folkloru) [1973]. V. Vasarely, tüm eski yapıtlarının ve en son çalışmalarının hareket noktası olan «prototipler»in bulunduğu Gordes'daki Vasarely müzesini ve Aix-en-Provence'da inşa halindeki bir vakfı malî bakımdan desteklemektedir. (L)

Vascon fasiyesi, Bask ülkesinde Olha barınağı ile Castillo mağarasında bulunan malzemeyle tanımlanan kültür fasiyesi. Quina tipinde Moustier sanayiini andıran âletlerle dikkati çeker; Levallois yontma tarzı özellikle gelişmiştir. (L)

VASİLİKOS (Vasilis),yunan yazarı (Kavala 1933). Romanları ve eleştirisel eserleri (*«Amerika mitolojisi»*, 1964; *«Duvarların dışında»*, 1966) Selânik'te geçen çocukluk yıllarının derin izlerini taşır; bunlarda yazar, tarih kâbusundan kurtulmak için duygusallıkla, ama siyasî bağımlılığı içinde umutsuz bir girişimde bulunur: *«İason'un anlatısı»* (1953), *«Triloji»* (1961), *«Fotoğraflar»* (1964), *Z* (1966), *«Zıpkın-tüfek ve öbür hikâyeler»* (1972), *«Lunik II»* (1974). [L]

***VASİLYEV** (Vladimir), sovyet dansçısı. — Hem virtüoz, hem de eşsiz bir yorumcuydu. Bolşoy balesi ile birçok turneye çıktı (A.B.D., Kanada, 1966; Fransa, Batı Almanya, Meksika, Küba, 1967; İtalya, 1968; Fransa, Bulgaristan, Büyük Britanya, 1969), ayrıca konuk sanatçı olarak karısı Yekaterina Maksimova ile birlikte Roma operasına (1972), *Don Kişot*, *Giselle* ve *Fındıkkıran* balelerini yorumladığı Het Nationale Ballet'e (1972) çağrıldı. Bolşoy'da *Spartacus*'ü (Yuri Grigoroviç'in, 1968) son derece ustalıkla yorumladı. Çeşitli «konser»lerde dans etti, solocu için hazırlanan *Narcisse*'de (K. Goleyzovskiy'in, 1969) sanatının doruğuna erişti. İlk defa Yuri Vladimirov tarafından yorumlanan *İkaros* ile (1971) koreografiye başladı. Vasilyev 1972'de Nice-Cimiez ve Cenova-Nervi festivallerine katıldı. (L)

Vatan, İstanbul'da çıkan günlük, siyasî gazete (ilk sayısı 26 mart 1923'te yayımlandı). Kurucusu Ahmet Emin Yalman'dı. Hükûmet aleyhine çıkan yazılar yüzünden kapatıldı (1925), 1940'ta yeniden çıktı. Mümtaz Faik Fenik, Adviye Fenik, Sinan Korle, Melih Yener, Sadun Tanju, Emil Galip Sandalcı, Tunç Yalman, Naim Tirali gibi yazarların kadrosunda yer aldığı gazete, Yalman'ın ayrılmasıyla (1961) *Hür Vatan* adını aldı. 1962'de yine *Vatan* adıyla Naim Tirali yönetiminde Ankara'da akşam gazetesi olarak yayımını sürdürken eski Millî Birlik komitesi üyelerinden ve 14'ler grubundan Numan Esin tarafından satın alınarak yeniden İstanbul'da çıkarılmağa başladı (1975). [M]

***VATİKAN.** — Ask. 1970 eylülünde, papa VI. Paulos İsviçre dışındaki bütün birliklerini lâğvetti.

— G. santl. San Pietro in Vaticano'nun kürsüsünde kapalı bulunan taht 1968'de laboratuvarda incelendi. Karolenjlere ait bir eser olduğu ve Kel Charles (Charles II) tarafından 875'te Roma'da imparatorluk tacını giyme töreninde kullanıldıktan sonra papaya hediye edildiği doğrulandı. Taç hükümdar tarafından papaya sunulan San Paolo-Fuari les-Mura kilisesinde bulunan resimlerdeki Kel Charles'ın tahtının aynıdır. Oturulacak yer birçok işlenmiş fildişiyle süslenmiştir. Söylentiye göre bu işlem Kel Charles'ın sarayının bir atelyesinde 870-875 yılları arasında, özellikle Metz ve diğer değişik yerlerden tahtın yapımı için gelen sanatçılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bundan başka birçok müze de yeniden düzenlendi. 1970'te Latran sarayının sanat ve arkeoloji koleksiyonları Vatikan'ın içinde yeni «Paulos VI kanadı»nda ziyaretçilere açıldı, gene aynı yerde etnolojik misyoner müzesinin koleksiyonları 1973 yılında hizmete girdi. Aynı yıl modern dinî sanat müzesi de törenle açıldı. Burada XX. yy. sanatçılarının 800'ü aşkın eseri bulunmaktadır. (L)

***VAUCLUSE idare bölgesi,** Fransa'da Provence-Côte d'Azur bölgesinde idare bölgesi. — 353 966 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 24 kanton ve 151 komün. (L)

VAUDREUİL, Fransa'da Eure idare bölgesinde kurulan (1972) yeni şehir. Paris'e 100 km, Rouen ve Evreux'ye 35 km uzaklıktadır. (L)

***VAUTHİER** (Jean), fransız oyun yazarı. — Seneca'dan (*Medea*, 1967), Shakespeare'den ve Christopher Marlowe'dan (*le Massacre de Paris* [Paris katliamı], 1972) yaptığı uyarlamaları dışında, Elizabeth çağı tiyatrosunun sağlam yapısı ile canlı bir mizahı bağdaştıran iki yeni oyun yazdı: *le Sang* (Kan) [1970], *les Prodiges* (Mucizeler) [1971]. (L)

***VAUX** (Roland DE), fransız dominiken rahibi. — (öl. Kudüs 1971). [L]

Veb Ofset, İstanbul'da Haldun Simavi* (*Ek*) ve Erol Simavi* (*Ek*) tarafından kurulan basım ve yayın şirketi (1963). Başlangıçta *Fotoroman*, *Zıp Zıp* gibi haftalık eğlence dergilerinin hazırlanmasında kullanılan tesis 1965-1971'de *Yeni Gazete*'yi çıkardı. Aynı tarihte tesisin rotatifleri, kameraları, renk ayırma cihazları, laboratuvarları tamamlandı. Çeşitli yaş gruplarına ve zevklere hitabeden renkli, bol fotoğraflı dergi ve gazeteler çıkarmağa devam etti. *Son* gazetesini 1968'de yayımlanan *Günaydın** (*Ek*) gazetesi izledi. Bu tarihlerde Haldun Simavi *Hürriyet** (*Ek*) gazetesinden ayrılarak Veb Ofset ortaklığı ve yayınlarının başına geçti. 1970 sonrasında *Saklambaç*, *Gün*, *Okey*, *Ayrıntılı Haber* (1975) gazeteleriyle birlikte *Fotoroman*, *Pazar*, *Tarkan*, *Sek Sek*, *Gırgır*, *Kara Murat*, *Ustura Kemal*, *Zıp Zıp*, *Adam*, *Fırt*, *Radyo-TV* gibi çok çeşitli dergi de çıkarıyordu. İstanbul'daki bu yayınlardan başka *Bursa-Hâkimiyet* (1974), *Eskişehir'de Sonolay* (1975), *Kocaeli* (1975) ve *Kayseri* (1976) gibi bölge gazeteleri çıkardı. Baskı işlerinin İstanbul dışında Ankara ve Bursa'da da yapıldığı tesis, Türkiye'de çok sayıda yayınla toplumun bütün kesimlerine seslenme amacını güder. (M)

***Vefa Spor kulübü.** — Türkiye Birinci ligindeki yerini 1973-1974 sezonu sonuna kadar korudu; o tarihte 16. sıraya inerek İkinci lige düştü. (M)

VEİL (Simone), fransız kadın siyasetçi (Nice 1927). 1944 martından 1945 mayısına kadar Auschwitz ve Bergen-Belsen toplama kamplarında kaldı. Temmuz 1969'da, Adalet bakanlığı teknik danışmanı oldu. Mart 1970'te Yüksek Adalet kurulu sekreterliğine atanan S. Veil, 1974 mayısında sağlık bakanlığına getirildi. Parlamento'da, çocuk aldırmayı suç olmaktan çıkaran kanun tasarısını o savundu (aralık 1974). [L]

***VEKTÖR** i. — Ask. ve Sil. Vurucu ya da caydırıcı bir kuvveti meydana getiren elemanlardan, nükleer bir bombayı herhangi bir hedefe ulaştırabilecek olanına verilen ad. (YÖNLENDİRİCİ ya da YÖNELTİCİ de denilir.)

— ANSİKL. Atom silâhlarını fırlatabilen ilk *vektör*'ler ağır bombardıman uçaklarıydı, sonradan bunların yerini giderek güdümlü füzeler ve güdümlü füze taşıyan denizaltılar aldı. Bugün vektör sözcüğünün kullanımı iyice yaygınlaşmış ve bir mermiyi hedef üzerine göndermeğe yarayan her çeşit hareketli araca bu ad verilmiştir. Bununla birlikte vektör terimi daha çok havadan havaya ve havadan karaya füzeler atan uçaklar için kullanılır. (Bu durumda, uçağın kendi hızı füzenin kazandığı hıza eklenerek füzenin menzilini daha da arttırır.) [L]

***VEKTÖREL** sıf. — Mat. *Bir K cismi üzerinde sağdan* (ya da *soldan*) *vektörel uzay*, sağdan (ya da soldan) K-birim modül. *Değişli bir K cismi üzerindeki vektörel uzay*, K cismi üzerindeki K-modül. (Bk. MODÜL. *Ek*.) [L]

VELASCO ALVARADO (Juan), perulu general ve devlet adamı (Piura 1910). 1965'te tümen komutanı, daha sonra Harp okulu öğretmeni ve müdürü oldu. Peru askerî temsilcisi olarak Amerikalılararası Savunma komitesinin çalışmalarına katıldı, silâhlı kuvvetler başkomutanlığına getirildi. 3 ekim 1968'de Fernando Belaunde Terry'yi deviren cuntaya o komuta ediyordu. Cunta yönetiminin çok sayıda devletleştirme ve sosyalist ülkelerle ilişki kurma girişiminde bulunması, sağcı çevrelerce eleştirilirken, sol kuruluşlarca da olumsuz karşılandı. (L)

VELİDEDEOĞLU (Hıfzı Veldet), türk hukukçusu (İstanbul 1904). Ankara Hukuk mektebini bitirdi (1928). Neuchâtel ve Ber-

Vasilis VASILIKOS

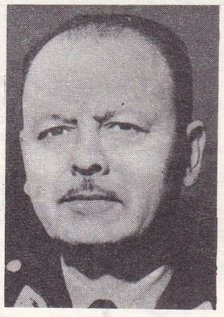

Juan VELASCO ALVARADO

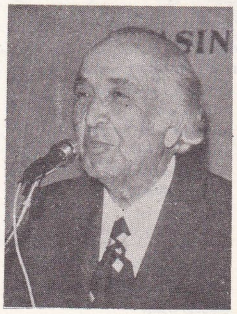

Hıfzı Veldet VELIDEDEOĞLU

Foto. J.-P. Bonnotte-Gamma, Peru elçiliği (Paris) [LAROUSSE]; Milliyet arşivi (MEYDAN)

lin Hukuk fakültelerinde okudu (1929-1933). Roma Hukuk fakültesi Ceza Hukuku Yüksek İhtisas okulundan diploma aldı (1934); aynı yıl İstanbul Hukuk fakültesi, medenî hukuk doçentliğine atandı, 1942'de profesör, daha sonra da ordinaryüs profesör oldu (1948). 1946-1948 ve 1952-1953'te iki defa Hukuk fakültesi dekanlığına seçildi. Emekliye ayrıldı (1973). 1942'den beri *Cumhuriyet* gazetesinde çeşitli konularda yazdığı makalelerini emekliye ayrıldıktan sonra daha da sıklaştırdı. Eserleri: *Hayat, hukuk ve cemiyet* (1944); *Bir lise öğrencisinin Millî Mücadele anıları* (1971); *Türkiye'de üç devir* (2 c., 1972). [M]

VELİKOVİÇ (Vladimir), yugoslav ressamı (Belgrad 1935). Belgrad Mimarlık fakültesini bitirdikten sonra Zagreb'de Hegedusiç'in atelyesinde bir yıl çalıştı (1962-1963). Bilinçaltından fışkıran bir resim ve desen anlayışına yönelerek Yugoslavya'da gelişmekte olan gerçeküstücü akıma katıldı. 1966'dan sonra Paris'te giriştiği çalışmalar daha önceki resim ve desenlerine taslağını hazırladığı konular üzerinedir («Gibets» dizisi, 1968-1970). Bazen fotoğraflardan yararlanarak hareketi oluşumu içinde göstermeğe çalıştı (*Homme qui court n° 1* [Koşan adam No 1], 1972-1973). Velikoviç'te görüntü, duygusal bir biçimde, insanların ve hayvanların ucubemsi bir görünüm aldığı düşlemsel bir anlatıma yönelir. Teknolojik alan, sanayi toplumunun kişiyi ölçüler, rakamlar ve diyagramlarla bütünleştirdiği bir alan olarak tanımlar. (L)

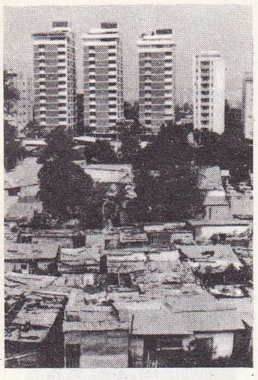

VENEZUELA
Caracas'ta gecekondular ve modern binalar

***VELİKÖY**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Şavşat ilçesi) bucak. — 11 168 nüf., bucak merkezi 1 054 nüf., 14 köy (1970). [M]

VENDA, Güney Afrika cumhuriyetinde Bantu devleti, Transvaal'in kuzey ucunda, Rodezya sınırı yakınında; 6 043 km²; 264 000 nüf. Başkenti, *Sibasa*.

Bantu merkezlerinin kurulmasıyla ilgili 1971 yasası uyarınca, Venda, 1 şubat 1973'ten beri, Güney Afrika cumhuriyetinin özerk bir devletidir. Yasama gücü, 18'i seçimle işbaşına gelen 60 üyeli meclistedir; bu meclis tarafından seçilen başbakan, kendisine yardım edecek 5 bakan seçer. (L)

***VENDÉE idare bölgesi**, Fransa'da Pays de la Loire bölgesinde idare bölgesi. — 421 250 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 31 kanton, 281 komün. (L)

***VENEZİS** (İlias MELOS, — denir), yunanlı yazar. — (öl. Atina 1973). Son yapıtları arasında hikâye kitapları (*«Takımada»*, 1969; *«Eftalu»*, 1972) ve dünya gezisiyle ilgili anıları (*«Geziler»*, 1973) vardır. (L)

***VENEZUELA**, Güney Amerika'da devlet.

İKTİSAT

1971 nüfus sayımına göre ülke nüfusu 10 722 000, yıllık nüfus artışı oranı yüzde 3,3'tür; 5 876 000 kişi, yani nüfusun yüzde 55'i on beş yaşından küçüktür.

Halkın yüzde 79'u şehirlerde, özellikle de Maracaibo'da (1 milyon nüf.) ve Caracas'ta yaşar. Başkentte, konut yapımı nüfus artışıyla atbaşı gitmediğinden yarım milyondan fazla insan başkentteki ve çevresindeki gecekondularda barınır. Bugünkü iktisadî gelişme sanayileşmeye dayanır. Sanayileşme yerli ve yabancı sermaye ile gerçekleştirilmektedir; yerli sermaye maden, özellikle petrol ihracatından elde edilmektedir. Maracaibo denizkulağında bulunan akaryakıt Venezuela'yı ihya etmiştir: bugün ülke gelirlerinin yüzde 80'i petrol ürünlerinden elde edilir. Eşit dağılmasa da bu zenginlik kişi başına yüksek bir gelir sağlamaktadır. Bununla birlikte, üretim 175 Mt dolayında duraklamıştır; Venezuela üretimde ancak beşinci, ihracatta üçüncü durumdadır. Hükûmet devletler seviyesinde iki yanlı yardımlara çağrıda bulunarak, maden ve petrokimya sanayiini geliştirerek bir iktisadî çeşitlendirme siyasetine girişmiştir. Petrol gelirleri sağlam bir temel sanayi yaratılmasına da harcanmaktadır. Orinoco demir-çelik fabrikası (demir filizi üretimine bağlıdır) daha şimdiden 1 Mt'dan fazla çelik üretmektedir; bu tesis bir haddeleme tesisiyle tamamlanacaktır. İktisadî gelişmenin başlangıcı gerçekleştirilmiş olduğundan, şimdi Venezuela'ya ikinci evreyi başarmak kalıyor: nüfus gelişmesini, zenginlikleri eşit biçimde dağıtma yoluyla bir sanayi toplumu kurulmasıyla bağdaştırmak. Petrol, öteki Latin Amerika ülkelerinde en çok sıkıntısı çekilen şeyi, yani gerekli sermayeyi sağlayarak Venezuela'nın başarıya ulaşmasını gerçekleştirebilir.

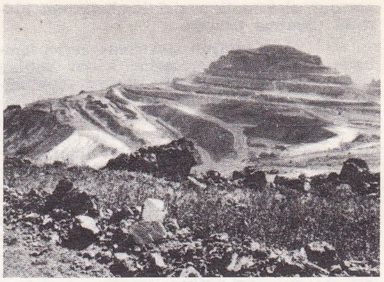

Bolivar eyaletinde, Cerro Bolivar maden ocağında demir cevheri üretimi çalışmaları

TARİH

1 aralık 1968 seçimlerinde Hıristiyan Sosyal partiye yenilen Demokratik Hareket partisi, on yıldır elinde tuttuğu iktidarı kaybetti; hıristiyan sosyal Rafael Caldera, cumhurbaşkanı ve hükûmet başkanı oldu.

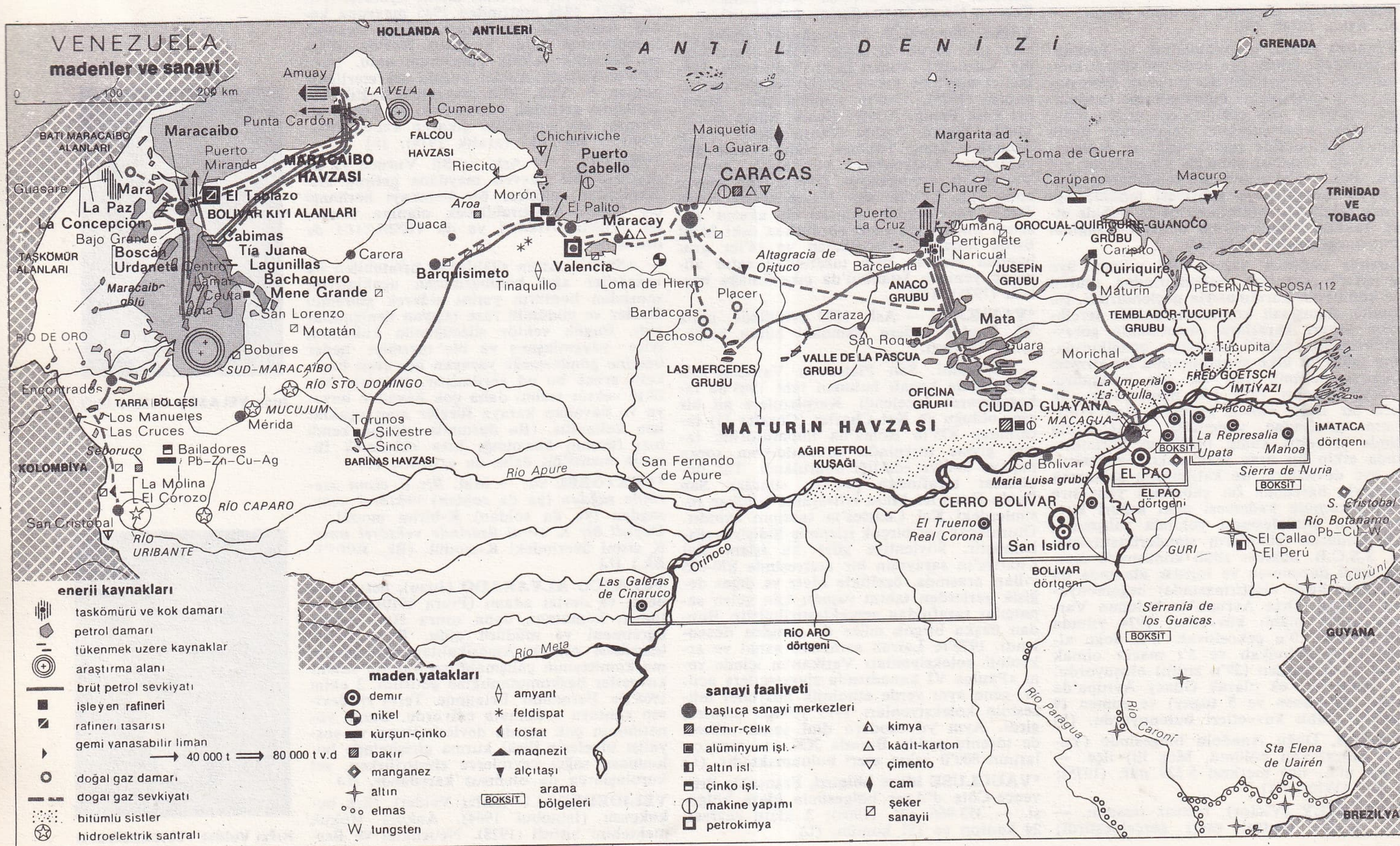

Foto. M. Vautier (LAROUSSE)

Hemen bir yatıştırma siyaseti uygulamağa koyuldu; aralık ayındaki seçime katılmış olan Komünist partisine serbestçe çalışma izni verildi; devlet başkanı, gerillalara af vaat ederek görüşme önerisinde bulundu; bu öneri bazı aşırı sol kuruluşlarca kabul edildi; görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlandı; sonraki aylarda, gerilla faaliyeti bütün ülkede geriledi.

1970 aralığında Caracas'ta düzenlenen Petrol İhraç Eden Ülkeler örgütü (O.P.E.C.) toplantısında, Venezuela hükûmeti petrol sanayiini kendisi denetlemek istediğini bildirdi; üretici şirketlerin ödedikleri vergiyi yüzde 60 olarak saptadı; aynı biçimde, 8 mart 1971'de petrol satış fiyatını artırdı; meclis haziran ayında, petrol şirketlerinin üç yıl içinde devletleştirilmesini öngören bir yasa tasarısını kabul etti; sonraki aylarda, üretimle ve yeni petrol aramalarıyla ilgili tedbirler alındı.

Üniversite özerkliğinin sınırlanması, öğrencilerin muhalefetine yol açtı; 1971 mayıs ve haziran aylarında üniversitelerde kanlı olaylar patlak verdi; çalkantı 1972'de de devam ederek liselere sıçradı. Siyasî partiler, 1973 için öngörülen yasama meclisi seçimlerine hazırlanmağa başlamışlardı bile; bu öne alınmış seçim kampanyasının başlıca olayı, Halk Seçim hareketi, Demokratik Cumhuriyetçi birlik ve Komünist partisini birleştiren *Nueva Forza*'nın (Yeni Güç) kurulması oldu. 1973 aralığında yapılan genel seçimlerde, Demokratik Hareket partisi adayı Carlos Andres Perez Rodrigues cumhurbaşkanı seçildi, partisi de Parlamento'da çoğunluğu elde etti.

Venezuela S.S.C.B. ile ticaret anlaşmaları imzalayarak iki ülke arasında ilişki kurmak istediğini ortaya koydu; aynı biçimde, Küba'ya karşı durumu düzeltmek için girişimlerde bulundu; Peru ile yeniden ilişki kurdu ve 1974'te Çin ile diplomatik ilişkiye girdi. Buna karşılık, doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölümünde hak iddia ettiği Guyana ile çatıştı. A.B.D.'den uzaklaşarak, 1 temmuz 1972'den itibaren, A.B.D.'nin yararlandığı ticarî kolaylıkları kaldırmağa karar verdi. 31 aralık 1974'te hükûmet amerikan şirketleriyle anlaşmaya vararak maden işletmelerini kendi denetimine aldı.

GÜZEL SANATLAR

● *Resim.* İkinci Dünya savaşından hemen sonra Venezuela'da sanat öğretimine egemen olan aşırı kuralcılığa karşı şiddetli bir tepki doğdu. Birkaç yıl sonra genç ressamlardan oluşan bir grup Paris'e yerleşmeğe karar verdi; bunların amacı geçmişten tamamıyla kopmak ve Venezuela plastik sanatını çağ dışı geleneklerden kurtarmaktı. «Başkaldıranlar» diye bilinen bu topluluk, güncel soyut akımları, özellikle geometrik soyutlamayı benimsedi, böylece çağdaş Venezuela resminde köklü bir değişmeye yol açan bir hareketi başlattı. Soyut ressamlar daha çok kinetik sanatla ve yeni-plastikçi akımla ilgilendiler. Sonra sanatları birleştirmeyi denediler. Villanueva*nın (*Ek*) planlarına göre kurulan Caracas üniversite sitesi (1950-1958) bu girişimin başlıca örneklerinden biridir. Bunun gerçekleştirilmesinde Léger, Arp, Vasarely, Calder v.b. yabancı sanatçılarla Alejandro Otero, Soto* (*Ek*), Hektor Poleo, Mateo Manaure, Osvaldo Vigas, Armando Barrios, Miguel Arroyo v.b. arjantinli sanatçılar da görev aldı.

Bununla birlikte non-figüratif sanatın üstünlüğüne karşı direnen figüratif bir sanat akımı varlığını sürdürmektedir. Gürfümüzde bütün eğilimler, bütün çağdaş sorunlar Venezuela resmine yansımış durumdadır: anlatımcılık, duygusal soyutlama, kinetik sanat, pop'art, toplumsal gerçekçilik, büyülü gerçekçilik ya da yeni figüratif sanat.

Kinetik sanatta seçkin bir yer tutan ve bu sanatın optik ve duyumsal araştırmalarına bağlı kalan Soto ve Carlos Cruz Diez dışında sanatçıların çoğu, evrimleri sırasında, resim alanında çeşitli biçimlere yöneldiler; Jacobo Borges, Pascual Navarro, Alirio Palacios, Alirio Oramas, Manuel Quintana Castillo, Juvenal Ravelo, Ramon Vasquez Brito, Cesar Rengifo v.b. bunlar arasında sayılabilir. Paris'te çalışmalarını sürdüren yeni kuşak sanatçılarından Acindino Quesada, besteci Ragnar Grippe ile birlikte elektroakustik araştırmalara girişti. Bu çalışmalarda görüntüyle müzik arasındaki bir kontrapuntonun sonsuz olanakları ortaya çıkarılıyordu. Mirna Salamanques'in yapıtlarında ise hiç bir şey rastlantıya bırakılmamıştır; onlardaki şiirsel eğretileme nesneye yeni bir boyut kazandırır.

ARKEOLOJİ

Ülke üç büyük arkeolojik bölgeye ayrılır: Kuzeybatı, Orta ve Doğu, Amazonya. Arkeolojik yönden en iyi bilinen Kuzeybatı, 1971'de Gordon R. Willey tarafından dört alt bölgeye ayrıldı: Maracaibo havzası, Merida sıradağları, Barinas devleti ve Coro bölgesi.

Maracaibo havzasında bilinen en eski seramikli yerleşme Rio Guasare üzerindeki Rancho Peludo'dur. Karbon 14 ile yapılan tarihlemeler uzun bir süreyi kapsar: M.Ö. 2820-445 arası. Çömleğin kalın çeperleri vardır. Az rastlanan süsleme, şeritler üzerine nokta baskısı biçimindedir. Rancho Peludo evresi Eski Seramik dönemine girer (M.Ö. 3000-1500), ama M.Ö. 500'e doğru sona eren oluşum döneminde de sürmüş olabilir. Guasare evresi bölgesel gelişme dönemine rastlar (M.Ö. 500 - M.S. 500); seramiği, Rancho Peludo'yu belirleyen seramiğe benzer. Daha sonraki evre son devrin son bölümünde (M.S. 1000-1550) yer alır.

Merida sıradağları, Barquisimeto bölgesinde, adını ait olduğu yerleşmeden alan Tocuyano evresinin bölgesel gelişme dönemine rastlar; gerçekten de karbon 14 ile yapılan bir tarihleme M.Ö. 295'i göstermiştir. Seramiğin, beyaz zemin üzerinde kırmızı ve siyah, eğrili motifleri vardır. Yine Barquisimeto bölgesinde, M.Ö. 500 ile M.S. 1000 arasında yer alan Sarare evresi seramiği bulundu. Bu seramiğin yerini, yapılan bir karbon 14 tarihlemesinde M.S. 1350'yi gösteren Tierra de Los İndios seramiği aldı. Çömlek kırmızı, beyaz ve siyah boyalıdır. Çömlekler ayaklı çanak biçimindedir; ayaklar Tocuyano çömleklerine göre daha kısadır. 1971'de Trujillo'nun Bocono bölgesinde birçok yerleşme kazıldı ve kaba bir çömlek bulundu.

Barinas bölgesinde, 1964'te La Betania'da ve 1971'de Hato de la Calzada'da yapılan kazılar, zengin bir şekil çeşitliliği ve çokrenkli resim dekoruyla dikkati çeken Cano del Oso külliyesinin tanımını sağladı; buradaki seramik M.Ö. 920'e tarihlenir, yani Merida sıradağları bölgesindeki Tocuyano seramiğinden 600 yıl öncedir. Bu iki külliyenin çok eski olmasına, birbiriyle üslûp bağı bulunmamasına bakılırsa, ülkenin kuzeybatısında çokrenkli iki seramik geleneği vardı. Muhtemelen Cano del Oso'da gelişen tekniğin M.Ö. 300'e doğru Barquisimeto bölgesine kaydığı ve oradan da Venezuela, Kolombiya ve Orta Amerika'nın başka bölgelerine geçtiği ileri sürülebilir. Cano del Oso külliyesi M.S. 650'ye kadar sürdü.

Coro bölgesinde önseramik malzemesi boldur; en ilginç külliyelerden biri Rio Pedregal'ın taraçası üzerinde bulunduğu saptanan El Jobo'dur. En belirgin fosil, genellikle kuvarsitten yapılma mızrak ucudur (5-10 sm uzunluğunda); bıçaklarla ve perdah âletleriyle beraber bulunmuştur.

1971'de Gordon R. Willey bu uçları M.Ö. 8000 veya 7000'e doğru tarihledi. Venezuela'nın doğusunu ve merkezini kapsayan bölgede en tanınan kültür Valencia kültürüdür. İri ve yassı başlı küçük çömlek heykelcikler bu kültüre özgüdür. Valencia gölünün doğusunda bir dizi höyüklü yerleşmeler vardır. Anlaşıldığına göre, içlerinde ölü külü konan küplerin bulunduğu toprak tepeciklerin üzerine evler kurulmuştu. Üç karbon 14 tarihlemesi bu kültürün M.S. 920-940 arasında yer aldığını ve tarih çağının başlarından sonra uzun süre yaşadığını gösteriyor.

Amazon toprakları henüz iyi bilinmiyor. Bu bölgede iki arkeolojik evre bulundu; Nericagua ve Corobal. Nericagua daha eskidir, Rio Ventuari'nin iç bölümü boyunca yer alır ve küçük yerleşmelere dağılmış durumdadır; çömlek önce oymalı, sonra kabartmalı dekoru olan çanaklar biçimindedir. Karbon 14 ile yapılan tarihlemeler bu evrenin M.S. 500-1339 arasında sürdüğünü ortaya koyar. (L)

Hıristiyan Sosyal partinin (COPEI) cumhurbaşkanı adayı Lorenzo Fernandez'in düzenlediği seçim mitingi (Caracas, aralık 1973)

VENEZUELA

tarih

***VENNBERG** (Karl), isveçli şair. — Son olarak önemli bir şiir kitabı (*«Metro'da yedi sözcük»*) yayımladı. (L)

VENTA (LA), Meksika'da (Tabasco eyaleti), Meksika körfezi yakınında Tarihöncesi'-na ait yerleşme. Kuruluşu hakkında hiç bir bilgi olmayan (M.Ö. XV.-XII. yy.lar arası) bu büyük Olmek tören merkezi Oluşum (veya Önklasik) devrinin bitiminden önce M.Ö. IV. yy.a doğru tahrip edildi. Piramitler, ilginç mezarlar ve «baby faces» denen devasa baş heykelleri vardır. (L)

***VENTER** (François Alwyn), afrikaanca yazan güney afrikalı yazar. — Son anlatıları Büyük Trek destanını (*Gegnelde Land*, 1961; *Bedoelde Land*, 1968) ve Güney Afrika yaşantısını (*Die Rentmeesters*, 1969) yansıtır. Ayrıca Meiring Fouché, René Stegmann, Marius de Jongh takma adlarıyla romanlar (*Staatsgeheim B.H.C. 7*, 1969; *Die Oë van Okatura*, 1970) yazdı. (L)

***VENTURA** (Lino BORRİNİ, **Lino** — denir), fransız sinema oyuncusu. — *Le Rapace*'dan (J. Giovanni'nin, 1968) sonra şu filmleri çevirdi: *Armée des ombres* (Gölgeler ordusu) [J.-P. Melville'in, J. Kessel'den esinlenerek, 1969]; *Sicilyalılar çetesi* (Le clan des Siciliens) [H. Verneuil'ün, 1969]; *Son şahit* (Dernier Domicile connu) [J. Giovanni'nin, 1970]; *Sevişmek* (Boulevard du rhum) [R. Enrico'nun, 1971]; *Macera maceradır* (L'Aventure c'est l'aventure) [C. Lelouch'un, 1972]; *Cosa nostra* (Valachi's Papers) [T. Young'ın, 1972]; *Le Silencieux* (C. Pinotean'ın, 1972); *Yeni yıl* (La Bonne Année) [C. Leouch'un, 1973]; *Başbelâsı* (L'emmerdeur) [E. Molinaro'nun, 1973]; *Les Durs* (D. Tessari'nin, 1973); *Tokat* (La Gifle) [C. Pinoteau, 1974]; *la Cage* (Kafes) [P. Granier-Deferre'in, 1975]; *il Contesto* (Metin) [F. Rosi'nin, 1975]. (L)

aralık 1973'te cumhurbaşkanı seçilen Demokratik Hareket partisinin adayı C. A. Perez Rodrigues

VENTURE-CAPİTAL i. (*yaratıcı sermaye* anlamında ing. deyim). Bir icat veya keşfin finansmanında kullanılan sermaye.

— ANSİKL. *Venture-capital* tekniği, bir buluş ya da teknik veya ticarî bir ilerlemeyi uygulamağa yönelik yeni şirketlerin finansmanında kullanılır. Bu teknikte yeni bir şirketin kurulup işe atılması amaçlanacağı gibi, yeni kurulmuş bir şirketin hızla geliştirilmesi de öngörülebilir. Şu halde, öncü bir şirketin kurulup geliştirilmesi, yeni buluşların değerlendirilmesinde bir aracı olarak ele alınmaktadır. Fakat mevcut büyük veya orta boyutta bir şirkete, kendi bünyesi dışında yapılmış bir buluşun lisansını da vermek söz konusu olabilir.

Bu tekniğin son yıllarda buluşların finansmanında kullanılmasının nedeni, buluşları uygulayacak işletme sahiplerinin rekabete karşı koymalarına yetecek kadar malî imkân ve zaman genel olarak sahip olmamalarıdır. Bu koşullar altında, venture-capital tekniği sayesinde bir kişi veya işletmeci bir grup, yeni bir buluşu uygulamayı amaçlayan öncü bir şirketi kurup geliştirecek imkânlara kavuşabilir. İşte bu güçlükleri gidermek amacıyla venture-capital şirketler kurulmuştur. Bu şirketler işletme sahibinin başlangıç sermayesine genel olarak yüzde elliyi geçmeyecek ölçüde katılırlar. Bu durumda «venture-capitalist» (yaratıcı serma-

yedar) faaliyetin bütün kazanç ve kayıplarına ortak olmakla beraber, işletmenin kontroluna ne sermaye, ne de yönetim açısından katılır. Venture-capitalist işletmeci bankacılık anlamında bir garanti de talep etmez. Çünkü söz konusu garanti işletmenin yönetim kadrosu ve onun yaratıcı gücüdür. Ayrıca, söz konusu olan ilk yıllarda şirketi desteklemek değil, şirketin ortaklarınca tespit edilmiş beş yıllık plana göre gelişmesi için gerekli kaynakları sağlayacak uzun vadeli yatırımlardır. (L)

VENTURİ (Robert), amerikalı mimar ve kuramcı (Philadelphia 1925). Princeton üniversitesinde mimarlık öğrenimi gördü (1943-1950), sonra Eero Saarinen ve Louis I. Kahn gibi mimarların yanında çalıştı (Kahn'ın onun üstündeki etkisi büyük oldu). 1967'den beri karısı Denise Scott Brown ile birlikte çalışmaktadır. Sayıca az ve çok hacimli olmayan eserleri, Venturi'nin kuramsal düşüncelerini yansıtmaları bakımından oldukça önemli sayılabilir. Başlıcaları şunlardır: Princeton'da Meiss House projesi ve Chesnut Hill'de annesi için bir villa (1962); Philadelphia'da yaşlılar evi (Guild House) [1964]; Ohio'da North Canton'da bir kent projesi (1967); Columbus yangın kulesi (1968) ve Yale'de Mathematics Building projesi (1969). Pennsylvania üniversitesinde, sonra Yale Davenport enstitüsünde mimarî profesörü olduktan sonra tutumunu belirleyen iki eser yazdı. *Complexity and Contradiction in Architecture* (Mimarlıkta karmaşıklık ve çelişki) [1967] 1962'de, Roma'da Graham Fondation'un yardımıyla yaptığı bir araştırmanın sonucudur. Venturi özentici ya da barok mimarîden ve XIX. yy. seçmeciliğinden aldığı örneklerle, mimarî biçimlerin algılanmasında belirsizlik kavramının önemini kanıtladı, 1930 yıllarında parlayan büyük ustaların mimarîdeki aşırı özleştirmeciliğini eleştirdi ve Louis I. Kahn'ın bu konudaki yargılarına katıldı. *Learning from Las Vegas* (Las Vegas'tan öğrenilen) [1972] adlı son eserinde, aydınlık öğretilerin karmakarışık bolluğunda mimarlık için ders olabilecek bir canlılık belirtisi görerek çağımız amerikan mimarîsine eski saygınlığını tanıdı. Çağdaş dizaynın zarifliğine karşı çıkarak sağlam bir kültürün önemini belirtti ve bu konuda bazı amerikan pop'art sanatçılarının görüşüne yaklaşmış oldu. (L)

***VENÜS,** güneş sisteminden gezegen. — 1967'de amerikan «Mariner V» ve sovyet «Venüs IV» uzay sondalarının fırlatılışından bu yana dört sovyet sondası daha («Venüs V», «VI», «VII» ve «VIII») Venüs'e doğru yola çıktı ve gezegenin atmosferinin kimyasal bileşimi, sıcaklığı, basıncıyla ilgili ölçmeler yaptı. «Venüs VII» ve «Venüs VIII» sondaları Venüs gezegeninin yüzeyine inen ilk sondalar oldu. Bunlardan biri karanlık yüze (1970 aralığı), öteki aydınlık yüze (1972 temmuzu) indi. Gezegenin yüzeyinde yaklaşık 750 K'lik (477°C) bir sıcaklık ve 90 bar düzeyinde bir basınç bulunduğunu bildirdiler. Ölçmeler, gezegen atmosferinin büyük ölçüde karbon dioksit (yüzde 93-97), azot (yüzde 2-5), oksijen (yüzde 3'ten az) ve çok az miktarda su ile amonyak buharından oluştuğunu gösteriyordu. P. Connes'un (Fransa) Yer'den yaptığı ayırıcı gücü çok yüksek tayfölçümleri de, gezegeni saran bulut tabakasında çok az miktarda hidroklorik asit, hidroflüorik asit, karbon monoksit ve su bulunduğunu ortaya koymuştu. Venüs'ün yüzeyinden yansıyan radar yankılarını inceleyerek, yarıçapı 6 050 km olan gezegenin yüzeyinde 3 km'ye ulaşabilen yükselti değişimleri bulundu. Radar ölçümleri, ayrıca 243 günlük bir geri dönüşü de gösterir; oysa, morötesi ışıkla yapılan fotoğraf çözümlemesi, gözlemlenen bulutsu oluşumların yer değiştirmeleri için 4 günlük bir geri dönüşü ortaya koyar; Sovyetler'in yaptığı ölçümlerle anlaşılan, şiddetli atmosfer rüzgârlarının varlığı böyle bir farkı açıklayabilir. (L)

***VERCORS** (Jean BRULLER. — denir), fransız desinatörü ve yazarı. — Yeni anlatılarından (*Le Radeau de la Méduse* [Méduse salı], 1969; *Comme un frère* [Kardeş gibi], 1973; *Un amour de jeunesse* [Bir gençlik aşkı], 1974) başka *Questions sur la vie a messieurs les biologistes*'te (Sayın biyoloji uzmanlarına hayat üstüne sorular) [1973] insanoğlunun kaderiyle ilgili düşüncelerini açıkladı. (L)

VERDUN dağı, Lyon Mont-d'Or kütlesinde (Rhône) dağ; 625 m. 1971'de Limonest, Poleymieux-au-Mont-d'Or ve Saint-Didier-au-Mont-d'Or komünlerinin topraklarında stratejik hava kuvvetlerine bağlı bir komutanlık kuruldu. (L)

***VERDY** (Nelly GUILLERM. **Violette** — denir), fransız kadın dansçı. — New York City Ballet'ten ayrıldı. New York üniversitesinde kendisine «honoris causa» doktor unvanı verildi. (L)

VEREL (Oktay), türk yazarı (İstanbul 1927). Lise öğreniminden sonra (1948) bir süre fabrikalarda işçilik yaptı; Ankara radyosunda spiker olarak çalıştı ve gazeteciliğe geçerek çeşitli Ankara ve İstanbul gazetelerinde fıkra yazarlığı, yazı işleri müdürlüğü yaptı. Mizah hikâyelerinin yanı sıra, toplumsal gözlemlere dayanan, yergiye ağırlık veren romanlarıyla tanındı. Eserleri: *Kuklalar* (1960); *Şimdi tasa Anayasa* (1970); *Maksat vatan kurtulsun* (1971); *Aslan gibi eşekler* (1973). [M]

***VEREM** i. — ANSİKL. Ted. *Verem* tedavisi çok etkili yeni ilâçlarla hayli zenginleşti. Streptomisin ve izoniazil gene esas ilâç olmakla birlikte, mikrobun direncine göre bunlara rifampisin ya da etambütol eklenebilir. (Bk. RİFAMPİSİN. ETAMBÜTOL. *Ek.*) [L]

VERES (Pal), macar ressamı (Szeged 1923). Budapeşte'de öğrenimini henüz tamamladığı sırada savaş çıktı, bir süre resimden uzak kaldı. İlk sergisini 1948'de açtı, 1950'de resmi bir yana bıraktı, kendine özgü anlatım yolunu ise ancak on yıl sonra bulabildi. İnsan figürünün trajik, kaba ve alaylı bir görünüme büründüğü «yaratıklardan» ve «ilâhlardan» yararlanarak gerçekçilikle anlatımcılığı uzlaştırmağa çalıştı. Çeşitli tekniklerden yararlandı, yağlıboyada canlı renkler kullandı, yapıştırmalar yaptı. (L)

***VERES** (Peter), macar yazarı. — (öl. Budapeşte 1970). [L]

***VERGİ** i. — Mal. *Malî denge vergisi*, gelirin ayda 1 200 TL.nı (yılda 14 400 TL.) aşan kısmından yüzde 3 oranında alınan vergi.

— ANSİKL. *Malî denge vergisi*, 1598 sayılı yasayla 1972'de kondu (30 haziran 1972 tarih ve 14231 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlandı) ve tasarruf bonosunun yerini aldı. Önceleri taşıyana ait olmak üzere düzenlenen ve on yıl vadeli olan tasarruf bonoları çok geçmeden belirli ellerde toplanmağa başlamış, böylelikle Hazine için sürekli olarak yükselen bir borç, sahiplerinden çok bunları ucuz fiyata satın alanlar için de bir kazanç konusu olmuştu. Daha sonra 930 sayılı yasayla tasarruf bonolarının sahipleri adına düzenlenmesi yoluna gidildiyse de Hazine'ye yüklenen külfetin gittikçe artışı dikkate alınarak gelir sahiplerinden borç olarak alınan bu paraların vergiye dönüştürülmesi uygun görüldü. (M)

VERGİNA, Makedonya'da Veria'nın 12 km kuzeydoğusunda arkeolojik yer. 1968 ve 1969'da Antigonos I Gonatas devrinden kalma (M.Ö. III. yy.) bir helenistik saray bütünüyle temizlendi. 104,50 × 88,50 m boyutlarındaki bu sarayın, oturma odalarıyla tamamen çevrili, kare biçiminde peristilli geniş bir avlusu vardır (oturma odalarından birinin döşemesi, Pella* [*Ek*] salonlarından birininkine benzeyen mozaiklerle kaplıdır). Bu külliyede kullanılan mozaik helenistik devirdendir ve sikkeler İskender III'ten (336-323) Philippos V'e (220-179) kadar uzanır. Sarayın III. yy. sonu ile II. yy. başında genişletildiği anlaşıldı. Sarayın batısında çok büyük helenistik bir yapı, onun kuzeyinde de aynı devirden kalma surlar bulundu. Vergina'nın kuzeydoğusunda bir höyükler nekropolü uzanır. Bu mezarlarda yapılan son incelemeler mezarları Demir çağının başlarına tarihledi (M.Ö. 1100-600). Mezar eşyası olarak bol miktarda yerli seramik, Güney Yunanistan etkisi taşıyan başka bir seramik ve çok zengin bronz süs eşyası bulundu. Helenistik devirde bu mezarlar yeniden kullanılmıştı. Bölgede, gösterişli mimarîsi olan iki makedonya mezarı da kazılıp temizlendi. (L)

***VERİ** i. — Bilişim. *Eşanl.* BİLGİ*. *Ek.*

***VERİCİ** i. — Tıp. Bir hastaya (buna *alıcı* denir) nakledilmek üzere, hayatta iken (özellikle böbrek için) ya da öldükten sonra (örneğin kalp için) vücudundan önemli bir organın alınmasına razı olan kimse. (L)

***VERİM** i. — Ekoloji. *Bir ekosistemin verimi*, ekosistemdeki canlı organizmaların (hayvanlar ya da bitkiler) organik madde halinde enerji biriktirme hızı.

— ANSİKL. Ekoloji uzmanları, ekosistemlerdeki beslenme zincirleri boyunca gerçekleşen enerji geçiş ve çevrimlerini betimlemek için *verim*'de birçok aşamadan geçildiğini belirtmişlerdir.

Ekosistemin birincil verimi, Güneş'ten gelen ışın enerjisinin, üretici organizmaların etkinliği sonucunda, genellikle fotosentez (yeşil bitkiler), bazen de kimyasal sentez yoluyla birincil tüketicilere besin olabilecek organik maddeler halinde birikme hızıdır.

Birincil ham verim ya da tüm özümleme, söz konusu organizmalarca, ölçüm dönemi boyunca solunum süreçleri içinde harcanan organik madde miktarını da içermek üzere yapılan fotosentezin toplam hızıdır. Birincil net verim ya da net özümleme ise ölçüm dönemi boyunca solunumda kullanılan madde miktarı da içinde olmak üzere bitkisel doku halinde organik madde biriktirme hızıdır. Bu hız doğrudan doğruya, fotosentez yapan türlerin canlı kütlesindeki artışla ölçülür. Tüketicilerin ya da ayrıştırıcıların yüksek beslenme düzeyinde enerji biriktirme hızları ise ikincil verimlerdir. Bu terimler «üretim» kavramı ile karıştırılmamalıdır; «üretim» terimi ekosistemin tümünün çalışması sonucunda meydana getirilen hayvansal ya da bitkisel organik maddenin toplamını belirtmek için kullanılır. Beslenme zincirinin her aşamasında önemli miktarda enerji kaybolur. Ekoloji uzmanları, yeşil bitkilerce güneş enerjisinin ancak yüzde 1-5'inin dönüştürülebildiğini ve bu enerjinin yüzde 80'inin biyolojik yapıları sürdürülebilmesi için solunum yoluyla kaybolduğunu göstermişlerdir. Öyle ki organik maddelerde biriktirilen enerji, bu bitkilerce alınan güneş enerjisinin yüzde 1-5'ini aşmaz. Verim ölçümleri, karmaşık ekosistemler bakımından pek de sağlam olmayan çok nazik işlemlerdir, çünkü organizmaların birbirleriyle ya da bulundukları çevre ile karşılıklı bütün etkileşmelerini tam olarak bilmek çok güçtür.

Birincil verimi tahmin için ekoloji uzmanları, incelenen ortama göre değişen çeşitli yöntemler kullanırlar.

Ürün alma yöntemi, bütün canlı dokulardan düzgün aralıklarla örnek ürün alıp bunların kuru ağırlıklarını ölçmeğe dayanır. Belli bir zaman aralığındaki kuru ağırlık artışı oldukça sağlam bir ölçüdür. *«Atılan oksijen» yöntemi* suda iyi sonuç verir. Bunun için biri saydam, diğeri saydam olmayan iki şişe alınır; şişelerin içine önceden bir miktar fitoplankton ve su doldurulur; sonra bunlar istenilen derinliğe daldırılır. Saydam şişede fotosentez mümkündür ve oksijen meydana gelir, ama bu oksijenin büyük bir kısmı solunum için oracıkta kullanılır. Saydamsız şişede, fotosentez yoluyla oluşmuş oksijen yoktur, kaldı ki solunum da önlenemez. Belirli bir süre sonunda iki şişede kalan oksijen ölçüldükten sonra bu oksijen miktarlarının toplamı alınır; toplam net birincil verimle doğru orantılıdır. Bu yöntemi kullanmak kolaydır, ama elde edilen sonuçlar ışıkta solunum* (*Ek*) olaylarını hesaba katarak dengelemek gerekir.

Son zamanlarda bulunan bir başka yöntem, ışıma sayesinde geçişi izlenebilen *radyoaktif elementler*'den yararlanır. Bu yöntem deniz ortamındaki verim hesaplarında çok kullanılır. Kısa sürelerle deniz suyuna karbon 14 karıştırılır; belli bir zaman geçtikten sonra fitoplanktondaki radyoaktifliği ölçmek yeter: radyoaktif ışımanın şiddeti, oluşan organik bileşiklerin kütlesiyle orantılıdır. Biyosferdeki kaynakların sınırlarını ve nüfus artışını göz önüne alan ekoloji uzmanları, gerek yüksek verimli türleri ya da daha genel olarak tür ortaklıklarını seçerek, gerek beslenme zincirinde insandan önde bulunan tüketicilerin sayısını azaltarak sistemlerin net verimini artırmağa çalışmaktadırlar. (L)

***VERİSSİMO** (Erico), brezilyalı romancı. — Yeni romanlar (*O prisioneiro* [Tutsak], 1967) ve gezi anlatıları (*İsrael em abril* [Nisanda İsrail], 1969) yayımladı. (L)

Vermont yankee, A.B.D.'de, Vermont'da nükleer santral. (L)

***VERNEUİL** (Aşod MALAKİAN, **Henri** — denir), fransız sinema yönetmeni. — 1966'dan bu yana *San Sebastian'ın topları* (la Bataille de San Sebastian) [1968], *Sicilyalılar çetesi* (le clan des Sicilens) [1969], *le Casse* (1971), *Yılan* (le Serpent) [1973] ve *Peur sur la ville* (Şehri saran korku) [1975] adlı filmleri çevirdi. (L)

***VERNON,** Fransa'da Eure idare bölgesinde kanton merkezi. — 1969'da hizmete giren petrol rafinerisi yılda 6 Mt işleyecek kapasitededir. (L)

VERTESSZOLLOS, Macaristan'da (Komarom eyaleti) tarihöncesi yer. 1963'te bir pamuk taşı ocağında kazı kampanyaları sonucu önemli Yontmataş devri kalıntıları bulundu; bunlar arasında özellikle bir artkafa kemiği Avrupa'daki insan fosillerinin en eskilerinden biridir (Mindel buzulu). Bu eski insan ortalama *Homo Sapiens*'inkine eşit olan kafatasının büyüklüğüyle (1 400 sm^3) dikkati çeker. (L)

***VESAAS** (Tarjei), norveçli yazar. — (öl. Oslo 1970). [L]

***VESTDİJK** (Simon), hollandalı yazar. — (öl. Utrech 1971). 1972'de son romanı *«Dört kadın arasındaki çocuk»* yayımlandı. (L)

Veteriner İşleri Genel müdürlüğü, hayvancılıkla ilgili hizmetleri, kendi merkez ve taşra birimleri arasında koordine eden, gerekli plan ve programlamayı yapan, Tarım bakanlığına bağlı örgüt. Hayvancılık ve hayvansal protein üretim ve tüketimi sorunlarını çözecek araştırmalar, planlar yapmak; hayvan sağlığını koruma ile ilgili her çeşit tedbiri almak; enstitü, laboratuvar, inceleme ve tahlil istasyonları açmak ve açılmasına izin vermek; hayvan cinsini ıslah için çiftlikler, haralar kurmak; hayvan ürünlerini, ithal edilen bitki, tohum v.d. maddeyi kontrol etmek, ruhsat vermek, pazarlamasını düzenlemek; bütün bu konularda ekonomik araştırma yapmak; çeşitli okul ve kurslar açmak görevleri arasındadır.
Genel müdür ve 4 yardımcısına bağlı 33 şube müdürlüğü vardır. (M)

VEYRON-LACROİX (Robert), fransız piyanocusu ve klavsencisi (Paris 1922). Paris konservatuvarında okudu, dünya çapında bir üne ulaştı. 1956'dan bu yana Schola Cantorum'da, 1967'den beri de Yüksek Ulusal konservatuvarda klavsen dersleri verir. (L)

***VEZİRHAN,** Marmara bölgesinde (Bilecik ili, Merkez bucağı) köy. — 1 274 nüf. (1970). [M]

***VEZİRKÖPRÜ,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili) ilçe. — 79 140 nüf., ilçe merkezi 11 614 nüf. (1975); 134 köy (1970). [M]

VEZİROĞLU (Nejat), türk bilim adamı (İstanbul 1924). Londra Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünü bitirdi (1950) ve aynı yerde doktora yaptı (1951). Türkiye'ye döndükten sonra bir süre özel işlerde çalıştı, 1960'ta bu alandan ayrılarak İstanbul Teknik üniversitesine asistan olarak girdi; orada çok kısa bir süre kaldı ve A.B.D.'ye giderek Miami Üniversitesi Makine bölümünde öğretim üyesi oldu (1961). Aynı yerde profesörlüğe yükseldi (1966) ve bölüm başkanlığına getirildi. Aynı zamanda Hidrojen Enerjisi Araştırma enstitüsü müdürü ve uluslararası hidrojen örgütü başkanı oldu. Uzmanlık dalında 50 kadar ingilizce bildiri ve araştırma eseri bulunan Veziroğlu 1975'te temas yüzeylerinin ısıl direnci üzerinde, dünyada ilk defa olmak üzere, yaptığı teorik ve deneysel araştırmalarla ilgili olarak ortaya koyduğu «metallerin temas ısıl direncinin tayininde ve ayrıca iki fazlı akımların kararsızlığı ve bu kararsızlıkları izah eden çalışmaları»yla bilime uluslararası katkıda bulunduğu için TÜBİTAK'ın bilim ödülünü kazandı. (M)

***VİALAR** (Paul), fransız yazarı. — Son anlatıları arasında özellikle şunlar sayılabilir: *La Cravache d'or* (Altın kırbaç) [1968]; *Les Invités de la chasse* (Ava çağrılanlar) [1969]; *Mon seul Amour* (Tek aşkım) [1971]; *La Croule* (Çulluk avı) [1974]. (L)

VİC-FEZENSAC, Fransa'da Gers idare bölgesinde kanton merkezi; 1974'te komşu Lagraulas komünü ile birleştirildi: 3 488 nüf. (L)

***VİCTORİA** (Eugenia), İspanya kraliçesi. — (öl. Lozan 1969). [L]

VİCTORİA (LA), Guatemala'nın Büyük Okyanus sahili üzerinde, Meksika sınırı yakınında Tarihöncesi'ne ait yerleşme. Amerikalı Michael Coe'nin kazıları dört evreye ayrılan önemli bir kültür dizisini ortaya çıkardı. Ocos evresi (M.Ö. 1500-1000) tarım, avcılık ve balıkçılığa dayalı bir ekonomidir. Kerpiç kulübelerde oturan insanlar toprağı pişirir, kumaş dokurlardı; deniz yolundan Ekvador sahiliyle ilişkileri olduğu sanılır. Conchas evresinde (M.Ö. 1000-300) insanlar bir düzine kadar evden oluşan küçük köylerde toplanıyorlardı; avcılık ve balıkçılık önemini korumakla birlikte mısır tarımı da gelişmiş, körfez sahili ve yüksek Guatemala topraklarıyla ticarî ilişkiler kurulmuştu. Yerleşim alanı terk edildikten sonra son iki evrenin ilginçliği azaldı: Crucero evresi M.Ö. I. yy.a doğrudur (Geç Oluşum çağı); Marcos evresinin Son Klasik'e rastlayan döneminde (M.Ö. 600-900) yeni bir ayrılış görüldü. (L)

VİCTORİA WEST, Güney Afrika'da (Cap eyaleti) yer. Adını, hâlâ «İlk Levallois» (Lövaluvazyen*) diye anılan ve Güney Afrika'da eski Yontmataş devrinde kullanılan bir yontma tekniğine verdi. (L)

VİCUS, Peru'nun kuzey sahilinde, Piura bölgesinde arkeolojik yer; yeni bulunan zengin bir mezarlık perulu arkeologlar tarafından kazıldı. Girişi bugünkü zeminden 80 sm daha aşağıda olan, 4-5 m derinlikte, eni 70 sm'lik dörtgen mezar odaları vardır. Kumla kaplı bu mezarların içinde seramik ve madenden mezar sunguları bulunmaktadır: çoğu bakır, bazıları altın ve gümüş olan bıçaklar, baltalar, falçatalar, gürz başları, göğüslükler. Islık çalan vazoların yapıldığı Vicus seramiği önce kaçak kazılarda bulundu; bu seramik Peru'daki Chavin, Recuay, Gallinazo, Mochica, Salimar, Ekvador'daki Guangala seramikleriyle benzerlikler gösterir. (L)

***VİDEO** i. — Televizyon. Kısaca VIDEOKAYIT (*Ek*) yerine kullanılan terim. (L)

VİDEOBANT i. (fr. *bande-vidéo*'dan). Televizyon. Görüntülerin ve bazen görüntülerle ilgili seslerin kaydedildiği magnetik şerit. (L)

VİDEOKASET i. (fr. *vidéocassette*). Radyotek. Bir televizyon programının (görüntü ve ses) kaydedilmesine ve istenildiği anda yeniden gösterilmesine olanak verecek özel bir filim ya da bir magnetik şerit taşıyan kaset.

— ANSİKL. *Videokaset*'lerin başlıca iki modeli vardır.

— EVR (Electronic Video Recorder) modeli kasetlerde 230 m uzunluğunda 8,75 mm'lik bir filim, yani 180 000 görüntü bulunur, seyir süresi siyah-beyaz yayın için 60 dakika, renkli yayın için 30 dakikadır. Bunun için sadece televizyon alıcısına bir okuyucu kafa eklemek gerekir. Programların kaydedilmesinde bir fotoğraf yöntemi söz konusu olduğundan böyle bir kayıt seyirci için olanaksızdır. Görüntülerle ilgili sesler, görüntü filminin kenarındaki magnetik bir pist üzerine kaydedilir. EVR tipi videokaset, televizyon seyircisinin alabileceği fiyata mal etmek üzere basitleştirilmiş bir telesinemadır.

— VCR (Video Cassette Recording) modeli kasetler, yüksek enerjili bir magnetik şeritle donatılmıştır. Aygıtlar yalnız okuyucu ya da hem okuyucu, hem kaydedici olabilir. Aslında VCR tipi videokaset, öbür modellerle rekabet edebilecek bir fiyata düşürmek üzere basitleştirilmiş bir teyptir. İki ayrı tipi vardır: birinde 12,7 mm (1/2 inç) eninde bir şerit, öbüründe ise 25,4 mm'lik (1 inç) bir şerit kullanılır. İster siyah-beyaz, ister renkli yayın olsun, kasetin seyir ve dinleme süresi 60 dakikadır. (L)

VİDEOKAYIT veya **VİDEO** i. Görüntü ve sesleri bir magnetoskop yardımıyla magnetik bir yüzey üzerine kaydetmeğe, sonra bu görüntü ve sesleri aynı anda ya da istenilen zamanda bir ekran üzerine aktarmağa yarayan teknik. (L)

VİDEOPLAK bİş. i. (*video* ve *plak*'tan). Radyotek. Sonradan normal bir televizyon alıcısında yeniden gösterilebilecek olan görüntüleri kaydetmeğe yarayan plak.

— ANSİKL. Bugün için iki ayrı model *videoplak* gelişme yolundadır: *Teldec* (TELefunken DECca) ve *Philips* VLP.

● *Teldec videoplakları.* Ticarî nitelikte bir televizyon görüntüsünün iletimi için en az 3.10^7 bit/sn düzeyinde, yani mikro kayıt izli bir plaktakinden 100 kat daha fazla kayıt yapmak gerekir. 30 sm çapındaki Teldec videoplağı esnek ve ince (0,5 mm) plastikten yapılmıştır; 12 dakikalık bir seyir ve dinleme süresi sağlar; dönme hızı dakikada 1 500 devirdir; mikro kayıt izli bir plakta milimetre başına 8 ile 10 kayıt izi bulunmasına karşılık, böyle bir videoplağın her milimetresinde 120 ile 140 kayıt izi yer alır. Böylece, 250 yatay netlik ayarı noktası, görüntü başına 625 satır ve saniyede 25 görüntü elde edilir. Geçen şerit 3MHz düzeyindedir ve işaret/gürültü oranı 40dB'dir. Kayıt izleri, gürültü genişlikleri sabit kalacak şekilde derinliğine kazılır. Burada benimsenmiş olan yöntem frekans modülasyonudur: frekans değişiminin büyüklüğü parlaklık şiddetini verir; frekans değişiminin hızı ise video işaretin frekansıyla doğru orantılıdır. Görüntüyle ilgili ses plak üzerinde, satır «tepeleri»nin bulunduğu yere kaydedilir. Böyle bir iz üzerine kaydedilmiş görüntünün okunması büyük mekanik güçlükler doğurur. Ön kısmı yuvarlak, arkası küt ve kesik bir paten biçiminde olan okuyucu uç, bir kayıt izinin kıvrımları üzerinde kayar ve bu kıvrımlardan bir kısmını sıkıştırır. Sıkışmış bir kıvrım, okuyucu ucun arka kenarı da geçtikten sonra serbest kalınca, patenin piezoelektrik kristaline bir basınç değişimi iletir. Videoplak pikabı, yani okuyucu düzeneği, mikro kayıt izli plaklar için yapılmış pikaba (okuma tablası) benzemesine rağmen bir-iki noktada ondan ayrılır: bir kere bu pikaplarda okuyucu kafanın ilerleyişi, yarıçap boyunca her devir için 8μm olarak ayarlanmış teğetsel bir mekanizma aracılığıyla sağlanır, üstelik plağın oturduğu ana tabla sabittir; videoplak, dakikada 1 500, yani saniyede 25 devirle dönen ve böylece her dönüşünde bir görüntüyü tamamlayan merkezî küçük bir tablo üzerine yerleştirilir. Ayrıca bir hava yastığı alttan plağa destek olur.

● *Philips VLP videoplakları.* Teldec modeli gibi dakikada 1 500 devir yapan, 30 sm çapındaki bu plak üzerine, yüzlerinden her biri 30 ile 45 dakika seyir ve dinleme süresi sağlayan renkli bir televizyon programı kaydedilir. Kayıtlar, derinliği ve genişliği mikrometre düzeyinde ve birbirine eşit olan dar, uzun oluk biçimindeki sarmal bir pist üzerine yapılır. Fenol plastikten yapılan plak önce presle biçimlendirilir, sonra yansıtıcı hale getirmek üzere yüzeyi metalle kaplanır. Kayıt izleri arasındaki aralığın boyu değiştiğinden, kodlu empülsiyonlarla modülasyon yöntemi uygulanır. Kayıtların okunması, helyum-neonlu bir laserin verdiği çok küçük bir ışık spotuyla sağlanır; laserden çıkan bu ışık demeti, plağın metal kaplı yüzeyi tarafından yansıtılır ve modüle edilir. Bir fotodiyot, ışık değişimlerini elektrik değişimlerine çevirir. Okuyucu kafanın hareketi optik-elektronik bir düzenekle sağlanır; pikap kolu, plağa radyal olarak 50 μm/sn, yani görüntü başına 2μm kadar yer değiştirir. Elektrik işaretleri kod çözümünden sonra klasik bir televizyon alıcısının video kutuplarına uygulanır. (L)

***VİDOS,** bugün **Güngören,** Marmara bölgesinde (İstanbul ili, Bakırköy ilçesi, Mahmutbey bucağı) yer. Şehrin bir oturma semti. — 22 160 nüf. (1970). [M]

***VİENNE,** İsère idare çevresinin merkezi. — Saint-Romain-en-Gal semti Rhône ırmağının sağ kıyısındadır; 1967'den beri burada birtakım eski konutlar ortaya çıkarılmaktadır; oysa şimdiye kadar bilinen büyük kamu yapıları: «Cybèle» tapınağı, odeon, tiyatro, Augustus ve Livius tapınağı ırmağın sol kıyısında bulunmaktadır. (L)

***VİENNE idare bölgesi,** Fransa'da Poitou-Charentes bölgesinde idare bölgesi. — 340 256 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 35 kanton ve 274 komün. (L)

***VİENNE idare bölgesi (Haute—),** Fransa'da Limousin bölgesinde idare bölgesi. — 341 589 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 38 kanton, 201 komün. (L)

VİERU (Anatol), romanyalı besteci (Yaş

1926). Bükreş ve Moskova konservatuvarlarında okuduktan sonra folklorla ilgilendi ve Enesco (1946) ile Devlet (1950) ödüllerini kazandı. Sonra daha güncel bir üslûp benimsedi ve orkestra için *Sessizliğe kaside*'yi (1966-1967) besteledi, ardından elektronik klavsen ve on iki yaylı için *Museum Music*'i (1968) hazırladı; Donaueschingen festivalinin isteği üzerine *Clepsydre*'i (1968-1969) yaptı, daha sonra piyano, viyolonsel, alto ve keman için *Eratosthenes kalburu*'nu (1969) besteledi (eser ilkin 1971'de Royan festivalinde seslendirildi). [L]

***VİETNAM,** Güneydoğu Asya'da ülke.

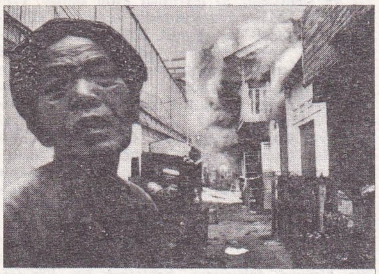

Kuzey Vietnam bombardımanları sırasında (1968) Saygon'da bir sokak

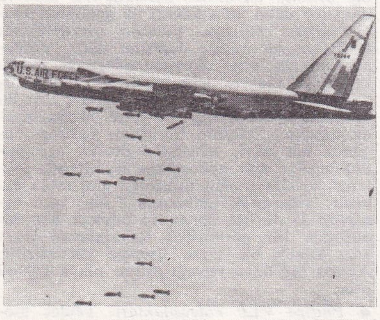

amerikan stratejik bombardıman uçağı «B-52» bomba yükünü Kuzey Vietnam topraklarına boşaltırken

Hanoi'de bir bombardıman ertesi... Taş taş üstünde kalmayan Gia Lam mahallesinde bulunan bir yaralı taşınıyor (ekim 1972)

bir amerikan ağır helikopteri Güney Vietnam'da bir topun mevziini değiştiriyor

Güney Vietnam harekâtı sırasında amerikan hafif helikopterleri piyade birliklerini koruyor

İKTİSAT

Demokratik Vietnam cumhuriyeti (Kuzey Vietnam)

1970'te nüfusun 21,3 milyon, yıllık artışın yüzde 3 ve yarıya yakın miktarının 16 yaşından küçük olduğu tahmin ediliyordu. Bununla birlikte, çok güç şartlara rağmen bütün çocukların okula gitmesi sağlandı. Nüfus dağılımı, Güney Vietnam'daki kadar altüst olmadı, dağınık yerleşmeyi gerektiren bombardımanlar şehirciliğin gelişmesini engelledi.

Deltanın bazı bölgelerinde yoğunluk kilometre kareye 900-1 000 kişiyi bulduğundan, nüfus planlaması güncel bir sorun halini aldı. 1962'de ortaya konan bu soruna, savaş nedeniyle bir çözüm bulunamadı; ama gebeliği önleyici yöntemler ve bu alanda en ileri ülkelerde elde edilen sonuçlar hakkında ilgilileri aydınlatmak için yoğun bir çaba sürdürülmektedir.

Sürekli savaş haline rağmen, iktisatta olumlu bir gelişme vardır. En çarpıcı olgu, deltadaki tarımsal görünümün bütünüyle değişmesidir. Çok küçük pirinç tarlalarından oluşan parçalı bir görünümün yerini geniş işletmelerden oluşan bir görünüm almış, setler kaybolmuş, onların yerini kenarları kilometrelerce uzayan pirinç tarlaları doldurmuştur. Bu değişiklik, köylülerin toprakları ortaklaşa işlemek amacıyla kooperatiflerde birleşmesinden doğdu. Yeni sistem, sulamada ileri tekniklerin uygulanmasını, işgücünün seferber edilmesini, gübre kullanımının yaygınlaşmasını sağladı. Yılda iki kere pirinç hasadı genelleştirildi. Verim yükseldi. 1960-1965 arasında ortalama verim hektar başına 3,5 ton idi (iki hasat birlikte); 1970'te toprakların yarıdan çoğunda 5-6 ton olmak üzere ortalama 4,8 tonu buldu. Çeltik üretimi 1972'de 4,6 Mt tahmin ediliyordu. Bu gelişmeler, yiyecek durumunu düzeltmeğe yaradı: ayda kişi başına 22 kg çeltik düşmeğe başladı; oysa yüzyılın başından beri kişi başına pirinç miktarı sürekli olarak azalmış ve devrimden önce ayda 7 kg'a düşmüştü. Pirinç tarımının yanı sıra manyok, şekerkamışı, pamuk, jüt, çay ve kahve üretimi de geliştirilerek tarımın çeşitlenmesi yolunda çaba harcandı. Ama makineleşmede pek az ilerleme oldu ve hayvancılık eski durumunda kaldı.

Sanayi, bir gelişme evresinden sonra, bombardımanlar yüzünden harap oldu. Fabrikalar binlerce küçük işletme halinde, ülke içine dağıtılarak sanayinin durumu korunmağa çalışıldı; bu işletmelerde tarım ürünleri işlenir, tarım araçları (tulumba, harman makinesi, çeltik makinesi, sulama araçları, püskürtücüler), kayık ve mavna gibi tekneler yapılır.

Beslenme, konut ve okuma açısından genel yaşama düzeyi yükseldi. Kuzey Vietnam'ın büyük avantajı, amerikan işgaline girmemek ve dolar dolaşımı olmamasıdır. Bunlar, iktisadın yeniden kurulması için elverişli şartlardır.

Vietnam cumhuriyeti (Güney Vietnam)

Toplam nüfusun 1970'te 18,3 milyon kişi olduğu tahmin ediliyordu. Yıllık nüfus artışı yüzde 3, doğum oranı binde 42,7, ölüm oranı binde 12,1 kadardır.

Amerikan birliklerinin çekildiği sırada (1973), kent nüfusu toplam nüfusun yarısından fazlaydı ve yalnız Saygon-Solon kesiminde 4 milyona yakın insan yaşıyordu. Savaş içinde köylüleri Vietkong'un eylemlerinden korumak için, büyük karayolları boyunca kalabalık nüfus birikimleri yapıldı. Eski amerikan üsleri yakınında, bu üslerden geçimlerini sağlayan küçük yerleşme merkezleri kuruldu. Gerçekte, uzun bir savaş dönemi sonunda nüfus dağılımının büyük ölçüde savaş şartlarından ileri geldiği anlaşılır: şehirlilerin önemli bir kısmı göçmendir. Yer değiştirenlerin sayısı en az 3 milyon kişidir.

Güney Vietnam'da nüfus planlaması siyasetinde gözle görülür bir ilerleme sağlandı. Bugünkü artış hızına göre nüfus yirmi yıl içinde iki kat artacağından bu siyasetin daha da hızlandırılması gerekir. İktisadî alanda kişi başına 175 doları bulan gelir (1972) büyük ölçüde A.B.D. yardımlarına dayanıyordu. 1970'te yapılan toprak reformu, özellikle, doğrudan doğruya sahipleri tarafından işletilmeyen bütün toprakların dağıtılmasını öngörüyordu. 1972 ortalarına doğru, 800 000 kadar toprak kiracısı aile bu reformdan yararlanarak mülkiyet hakkına sahip oldu; bu mülkiyet değişiklikleri Güney Vietnam'da işlenen toprakların dörtte birini ilgilendiriyordu. Hükûmet ilk defa, Vietkong'un halk kütlelerince desteklenmesinin temel nedenlerinden biri olan toprak düzenine elatmaktaydı. Ama savaş halinin devam etmesi, Mekong deltasının eski pirinç ihracatçısı durumuna erişmesini engelledi. Ağır basan olgu, ülkenin, A.B.D. ordusunun çeşitli harcamaları sayesinde ayakta durabilmiş olmasıdır: 1970'te G. Vietnam 916 milyon piastrelik ihracata karşılık 44 032 milyon piastrelik mal satın alıyordu; ihracat özellikle A.B.D. ve Japonya ile yapılıyordu.

A.B.D. birlikleri ülkeden çekilirken, tükenmiş bir iktisat, harap şehirler, savaştan büyük zarar görmüş bir nüfus (1 milyon savaş emeklisi, 300 000 yaralı çocuk, 300 000 yetim) bıraktı.

TARİH

A.B.D.'nin tırmanma siyasetinin başarısızlıkla sonuçlanması

1967 yılının sonunda, Vietnam cumhuriyetinin kuzey illeri, Millî Kurtuluş cephesi (M. K.C.) ve Kuzey Vietnam birlikleri tarafından istilâ edildi. Bu yüzden, A.B.D. savunma bakanı McNamara istifa etmeden önce, 1967 eylülünde başarısızlığa uğradıklarını kabul etti; bu arada, Avrupa, Sosyalist ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri, A.B.D. siyasetini hemen hemen hep birden suçluyor, A.B.D.'de ise kamuoyu sertlik taraftarları (Şahinler) ile pazarlık taraftarları (güvercinler) arasında ikiye bölünüyordu. Ama barışı sağlama çabalarına son darbeyi Têt saldırısı indirdi. Vietnam yeni yılının arifesi olan 30 ocak 1968 günü, M.K.C. ülkedeki dinî karışıklıklardan yararlanarak, Güney Vietnam'da yüz kadar şehri hedef alan genel bir saldırıya girişti ve bu şehirlerin çoğu işgal edildi. Hue'de, M.K.C. birlikleri şehri ve kaleyi haftalarca ellerinde tuttular; Saygon'da, solcular başkanlık sarayının, millî radyonun ve A.B.D. büyükelçiliğinin kapılarında durdurulabildi. A.B.D. birlikleri ve Saygonlular, saldırıyı durdurmayı başardılar, şehirleri tek tek geri aldılar ve 1968 yılı sonunda (mayıs ayındaki yeni bir gerilla savaşının alevlenmesine rağmen) bütün ülkeyi dörtgenlere bölmeyi başardılar. (Bk. SONG-MY*, *Ek.*) M.K.C.'nin umduğu gibi Güney Vietnam halkı cephe lehine ayaklanmadıysa da, temel amaçlardan birine ulaşıldı: barışı sağlama harekâtının dayanıksızlığı, dolayısıyla da etkisizliği kanıtlanmış oldu. Bu yüzden başkan Johnson, sonunda, Westmoreland stratejisinin başarısızlığını kabul etti ve Westmoreland'ın yerine, temmuz ayında general Abrams getirildi. 31 martta, A.B.D. cumhurbaşkanı, 20. paralelin ötesindeki Kuzey Vietnam şehirlerini bombalamağa son verdiklerini açıkladı; bu jest, anlaşmazlığın ilk diplomatik evresine başlangıç oldu: Hanoi, 3 nisanda, bir barış konferansına katılmayı kabul etti. Savaş alanında askerî faaliyet yavaşlarken (ağustos-eylül) Paris'te başkan Johnson'ın temsilcisi W. Averell Harriman ile Demokratik Vietnam cumhuriyeti temsilcisi Ksuan Thuy arasında görüşmeler başladı. Ekim ayında, başkanlık süresinin sonuna yaklaşan Johnson, 17. paralelin kuzeyine yapılan bütün akınları kayıtsız şartsız durdurttu.

Vietnamlaştırma (1969-1972)

1968 kasımında cumhurbaşkanı seçilen Nixon, bir yandan eski başkanın başlattığı siyasete devam ederken (M.K.C. ve Saygon temsilcileri de katılarak Paris konferansının genişletilmesini kabul etti), bir yandan da kendi vietnamlaştırma siyasetini hazırladı. Bu siyasetin askerî alandaki amacı, maneviyatı bozulmuş olan A.B.D.

Foto. Gamma, Boeing Vertol, Gamma, Boeing Aircraft Corporation, Bell Helicopter (LAROUSSE)

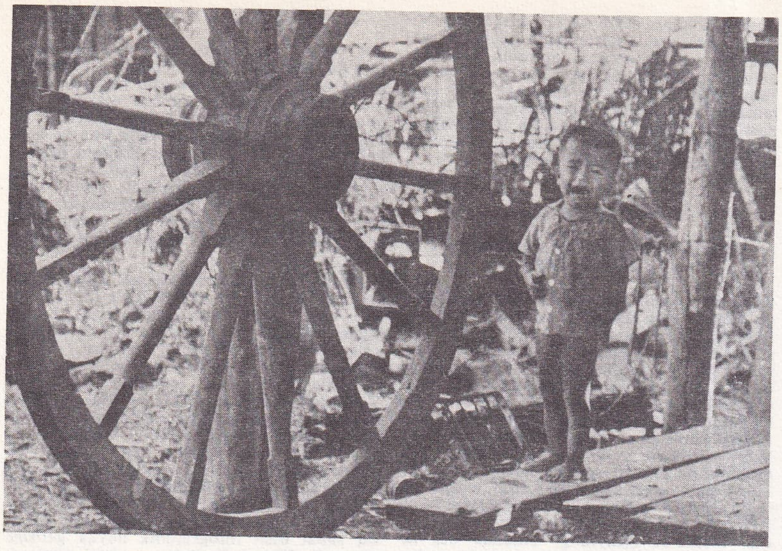

Güney Vietnam'da, Saygon'un 30 km yakınında yerle bir edilen bir köyde bütün yakınlarını kaybetmiş bir çocuk (şubat 1973)

Saygon'a 40 km mesafede bir köyü 3 günlük çarpışma sonunda ele geçiren Kuzey Vietnamlılar yıkıntılara bayrak dikerken

lerinin geri çekilmesi ve ülkenin temel savunmasının Saygon ordusuna bırakılmasıydı. 1969 ilkbaharında askerî durumun nispî sakinliği ve Kamboçya'daki sağcıların baskısı altında prens Sihanuk'un başlıca ikmal limanını M.K.C.'ye kapatmak zorunda kalması, A.B.D. cumhurbaşkanına 8 haziranda 25 000 askerin anayurda döneceğini açıklama fırsatını verdi. Diplomatik alanda, Beyaz Saray'ın danışmanı Henry Kissinger ile Kuzey Vietnamlı görüşmeci Le Duc Tho arasında ilk gizli temaslar yapıldı. Güney Vietnam ordusu yeniden düzenlendi, ültramodern gereçlerle donatıldı, mevcudu 1972 nisanında 1 milyonu geçecek derecede arttırıldı ve gereç yardımı ile birlikte giderek artacak bir hava desteği garantisi verildi. 1970 martında Kamboçya devlet başkanı prens Sihanuk düşürüldü ve yerine general Lon Nol'ün yönettiği A.B.D. yanlısı bir hükûmet geçti. Nisan ayı sonunda başkan Nixon Saygon ordusunun, Vietkong'un barınağı olan Doğu Kamboçya'yı istilâ etmesini istedi. «Ördek gagası», «Olta iğnesi», Mekong vâdisi, birkaç A.B.D. birliğinin desteğiyle işgal edildi ve M.K.C. birlikleri dağıtıldı. On ay sonra, 1971 şubatında, «Lam son 719» harekâtına başlandı; bu harekâtın hedefi Ho Şi Minh yolunun 17. paralel hizasından kesilmesiydi. Aşağı Laos'a giren iki Güney Vietnam tümeni düşmanlarının şiddetli savunmasıyla karşılaştı ve çeteciler, ağır kayıplar pahasına nizamî orduyu başlangıç hatlarına püskürtmeyi başardılar. Kamboçya harekâtı, vietnamlaştırmayı haklı çıkarır gibiydi; ama Aşağı Laos bozgunu siyasetin zayıf yanlarını ortaya koydu ve Saygon ordusunun savunmaya çekilmek zorunda bıraktı; Saygon ordusu, 1971 ağustosunda Kamboçya'dan çıktı. Laos'ta girişilen saldırının başarısızlığı ve Kissinger-Le Duc Tho arasındaki gizli görüşmelerin apaçık etkisizliği, A.B.D. birliklerinin Vietnam'dan çekilmesini engellemedi. 1972 martı sonunda, 400 000'e yakın asker ülkeden ayrıldı. Vietnamlaştırma devam ederken, G.D.H. (Geçici Devrim hükûmeti) ve Hanoi, 30 mart 1972'de üçüncü defa güneyde saldırıya geçtiler. Saldırının hedefi, 1968 saldırısından farklı olarak, arazinin sistemli biçimde işgal edilmesi, Saygon birliklerinin hareketsizleştirilip yıpratılmasıydı. Ayrıca, bir de psikolojik hedefi vardı: Amerikalılar olmadan vietnamlaştırma siyasetinin başarısızlıkla sonuçlanmağa mahkûm olduğunu kanıtlamak. Komünistler bu amaçla dört cephe kurdular. Kuzeyde, üç Kuzey Vietnam tümeni, askersizleştirilmiş bölgeden hareket ederek saldırıya geçti: mayıs ayı başında, Quang Tri ili kuzeylilerin eline geçti. Saldırı yaylalarda Pleiku ve Kontum yönünde gelişirken, Quang Ngai ilinde, daha güneyde Loc Ningh'de (7 nisanda alındı) ve kuşatılan An Loc'da, çetecilerin eylemleri çoğaldı. Mekong deltasında da gerilla savaşı yoğunlaştırıldı. Aynı zamanda G.D.H. köylerde kendi idaresini kurdu. Ayaklanmanın hedefine geniş ölçüde ulaşılmıştı: A.B.D. hava kuvvetlerinin geniş desteğine rağmen. Güney Vietnam ordusunun karşı saldırıya geçme yeteneksizliği (seçme birliklerin eylül ayında geri aldıkları Quang Tri dışında) gözler önüne serildi; bunun üzerine, Amerikalılar hava desteğini yoğunlaştırmak ve başkan Nixon, 1968 ekiminden beri durmuş olan bombardımanları yeniden başlatma kararı almak zorunda kaldı; sekiz ay içinde Kuzey Vietnam'a 85 000 tona yakın bomba atıldı; Demokratik Vietnam cumhuriyetinin abluka altına alınması kararlaştırıldı ve limanları mayınlandı. Vietnamlaştırma artık tarihe karışmıştı. Durumun istikrara kavuştuğu yerlerde G.D.H., ülkenin büyük kısmını denetimi altında tutuyordu: buralarda yönetimi ele geçirmişti ve sonsuza kadar dayanabilecek gibi görünüyordu. Askerî çıkmaz, görüşmelerin başlatılmasına yol açacaktı.

Çatışmanın diplomatik evresi

Nixon'ın Pekin'i ziyareti ve 1971'de kesilmiş olan Kissinger-Le Duc Tho görüşmeleri, A.B.D. cumhurbaşkanının Asya siyasetindeki değişikliğin birer belirtisiydi. Öte yandan, 30 mart 1972 askerî saldırısı, anlaşmazlığın artık arazide değil, görüşme masasında çözülebileceğini göstermişti. 8 ekimde, Paris'teki birçok görüşmeden sonra, Kissinger ile Le Duc Tho kesin bir anlaşma tasarısı üstünde anlaştılar. Ama Hanoi'nin anlaşmanın içeriğini imzadan önce açıklaması, A.B.D.'nin şiddetli tepkisine yol açtı ve sonucu geciktirdi. Oldukça hareket serbestisi sağlayan bir çoğunlukla tekrar cumhurbaşkanı seçilen (kasım 1972) Nixon aralık ayı ortasında Hanoi ve Hayfong'u «B-52»lerle bombalatmağa karar verdi ve sonunda Henry Kissinger'ı son bir görüşme için Paris'e gönderdi (8 ocak). Paris'te 27 ocak 1973'te A.B.D., Demokratik Vietnam cumhuriyeti ve Güney Vietnam cumhuriyeti arasında imzalanan anlaşma ilke olarak çatışmaya son veriyordu: «ateşkes» ilân edildi, amerikalı tutsaklar serbest bırakıldı ve iki ay içinde son A.B.D. birlikleri de ülkeden çekildi. 13 haziran 1973'te, Kissinger ile Le Duc Tho, ocak anlaşmalarının uygulanmasını hedef alan yeni bir anlaşma imzaladılar. Siyasî alanda, anlaşmanın kaypaklığı, Saygon ile G.D.H.'yi karşı karşıya bıraktı. A.B.D. askerî açıdan ülkeden tamamen çekildiyse de, güneyde gerilla savaşı, hattâ şiddetli çarpışmalar devam etti. G.D.H. ile Güney Vietnam hükûmeti karşılıklı denetim bölgelerinin sınırlarını saptamak ve 27 ocak anlaşmasının öngördüğü genel seçimleri düzenlemek konusunda gerçek diyaloğa henüz başlamamışlardı. Bu yüzden, La Celle-Saint-Clouel'deki danışma konferansı

A.B.D. adına Henry Kissinger ve Kuzey Vietnam adına Le Duc Tho, Paris'te ateşkes anlaşmasını imzaladıktan sonra

ateşkes kararından sonra Güney Vietnam'daki son amerikan birlikleri de yurtlarına dönüyor

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

(taraflar arasında) birçok kere askıya alındı.

Kuzey Vietnam: sıkıntı içinde siyasî istikrar

Demokratik Vietnam cumhuriyetinin iktisadı, A.B.D. uçaklarının tufan gibi yağdırdığı bombalar yüzünden büyük ölçüde sarsıldıysa da ne savaş, ne de cumhurbaşkanı Ho Şi Minh'in ölümü (3 eylül 1969), ülkenin siyasî istikrarını bozabildi. Tersine, savaş halkı seferber etmiş ve millî birliği perçinlemiş görünüyordu. 1974 nisanında iki kabine değişikliği olduysa da, bu değişiklikler, hükûmetin bundan böyle temel hedefi olan ülkenin yeniden imarına hız vermek içindi. 1969'dan beri cumhurbaşkanı olan Ton Duc Thang'ın elinde, kendisinden önceki başkan Ho Şi Minh'de bulunan yetkiler olmadığı gibi siyasal rol de yoktur; çünkü Ho Şi Minh'in gücü, anayasadan olduğu kadar da halkın sevgi ve saygısından ileri geliyordu. Görünüşe bakılırsa, Lao Dong'un başına geçmek için henüz bir mücadele yoktur ve böyle bir mücadele olursa her halde 1969'dan beri ülkeyi birlikte yönetenler arasında olacaktır: bunlar Emekçiler partisi birinci sekreteri Le Duan; Millet Meclisi Daimî komitesi başkanı Truong Chinh; başbakan Pham Van Dong ve savunma bakanı general Giap'tır. Ho Şi Minh ve ondan sonrakilerin 1962'den beri Pekin ile Moskova arasında sürdürdükleri titiz denge ve «Üçüncü yol»un kaderi belki de bu mücadelenin sonucuna bağlıdır.

Nguyen Van Thieu'nün cumhurbaşkanlığı (eylül 1967-nisan 1975)

1968'de Ky uzaklaştırıldı ve siyasî iktidar A.B.D.'nin açıkça desteklediği general Thieu çevresinde yeniden düzenlendi. 1968-1971 arasında, Thieu rejimini giderek sağlamlaştırdı; 1969'da, hükûmet başkanlığına dostu general Tran Thien Khiem'i getirdi; sadık dostlarını kilit noktalarına yerleştirerek askerî komutayı yeniden düzenledi; Parlamento'yu dışta tutarak ülkeyi günden güne tek başına yönetmeğe başladı. Sosyal alanda, Güney Vietnam hükûmeti, M.K.C.'nin toprakları tekrar dağıtma siyasetine karşılık olarak, bir toprak reformu programı hazırladı; bu programın hedefi her şeyden önce köylü kütlesini kazanmaktı. Thieu, kendini başkan Nixon'a, vietnamlaştırma siyasetinin başarıya ulaşması için vazgeçilmez istikrar öğesi olarak kabul ettirdi. Washington'un desteğiyle, çalkantılarla dolu bir seçim kampanyası sonunda, kullanılan oyların yüzde 94'ünü alarak tekrar cumhurbaşkanı seçildi. A.B.D.'nin hemen hemen açık baskıları sayesinde, üç adayın mücadelesi (Thieu, Ky, Minh) Thieu'nün tek adaylığı halini aldı. Vietnam'da barışı sağlama harekâtının başarısızlığını ortaya koyan 1972 saldırısı rejime ciddî bir darbe indirdi. Başkan Thieu görüşme siyasetini esnekleştirmek zorunda kaldı. Son andaki bir direnmeden sonra Paris anlaşmalarını kabul etti, ama daha sonra, uygulanmasını engelledi. Anlaşmanın 11 maddesi uyarınca millî seçimleri düzenlemekle görevli üç yanlı barışma ve uyuşma kurulu hiç bir zaman kurulamadı. Saygon hükûmeti A.B.D.'den askerî yardım almağa devam etti. Öte yandan başkan Thieu, rejiminin yaşama şansının, bunalım içinde bulunan ülke iktisadını toparlama yeteneğine bağlı olduğunun bilincinde görünüyordu. İktisadî bunalımın başlıca özellikleri şunlardı: alabildiğine ilerleyen bir enflasyon; müzmin işsizlik ve önemli ticaret açığı (700 milyon dolardan çok). Thieu'ye, iktisadı geliştirmesi için borç verildi (oysa aynı borçlar G.D.H.'ye verilmiyordu). Bu tercihli davranış, A.B.D.'nin desteklediği Thieu hükûmetinin kendini güneyin tek meşru ve anayasal hükûmeti saymasına dayanıyordu. Bu tutum G.D.H.'ye herhangi bir hukuksal eşitlik tanımama sonucunu doğurdu. Birçok bakımdan bu durum, 11. maddeye dayalı bir çözüm aranmasına esas engel gibi görünüyor ve Thieu hükûmeti, birliği sağlayabilecek tek öğe olan üçüncü güce karşı sıkı bir baskı yürütmeğe devam ettiği, G.D.H. ise durmadan onun varlığını hatırlattığı için, bir siyasî çıkmazla sonuçlanmak tehlikesi taşıyordu.

Güney Vietnam'da siyasî istikrarın sağlanmasından sonra 1976'da (27 nisan) iki Vietnam için ortak parlamento seçimleri yapıldı ve seçime katılma oranının yüzde 98 olduğu açıklandı. Bu seçimden sonra 24 haziran 1976'da Hanoi'de toplanan yeni Parlamento 492 üyenin oybirliğiyle iki Vietnam'ın birleşmesine, başkentin Hanoi olmasına ve bu şehrin adının Ho Şi Minh olarak değiştirilmesine karar verdi.

ARKEOLOJİ

Demokratik Vietnam cumhuriyeti (Kuzey Vietnam)

Savaş arkeolojik çalışmaları hiç engellemedi. 1960'ta Nui Do (Thanh Hoa) kazı yerinde Alt Yontmataş devrine (döşenmiş yassı taşlar) rastlandı, ama Güneydoğu Asya'da sık sık görülen katman noksanlığına burada da rastlanması toplanan malzemenin tarihlemesini güçleştirdi. 1961'den beri Demokratik Vietnam cumhuriyeti kültür hizmetleri tarafından yürütülen kazılar özellikle Protohistoria devrine ait yerleşmelere yöneltildi. Bu kazılar sonucu Dong* Son (*Ek*) kültürünün inanılmayacak kadar yaygın olduğu, hemen hemen bütün ırmakların vâdilerindeki yerleşme yerlerine uzandığı görüldü. Vietke'de (Hayfong) bulunan beş tabuttan (içi boşaltılmış ağaç) birinde, resimli odun ve deriler, yerli bronzlar, Ön Han devrine ve Savaşan Krallıklar devrine ait bazı silâhlar ve çin eşyası bulundu. Çömleğin, özellikle de demirin yokluğu bunların M.Ö. IV. yy.dan kaldığını düşündürebilir. Bu araştırmalar, Protohistoria devri ve çin egemenliğinden (M.Ö. III. yy.) önceki Tarih çağı hakkındaki bilgileri değiştirmiş ve Dong Son uygarlığına bir ilk Vietnam uygarlığı olarak bakmayı zorunlu kılmıştır. Bundan böyle bu uygarlık ile efsanevî Hung-vuong sülâlesi ve M.Ö. 257'de komşu Thuc krallığı tarafından fethedilen «dövmeli adamlar ülkesi» Van-Lang arasında ilişki kurmak mümkündür. An-duong-vuong tarafından böylece kurulan Aulac krallığını, Dong Son kültürünün muhtemelen son evresi olan, Çin katkısının daha ağır bastığı, belki de Hindistan ve İran'la ilişkilerin kurulduğu Laç-Truong nekropolü (Thanh Hoa'nın 30 km doğusunda) kültürüne bağlayabiliriz. An-duong tarafından kurulan Laothanh başkentinden kalan birkaç parça kerpiç sur içinde önemli miktarda bronz ok ucu imalât safhasında bulundu (1959); bu uçlar Savaşan Krallıklar'daki uçlara benzer. Bu çeşitli görüşler, Çampa*nın başlangıcıyla Dong Son kültürünün sonu arasında bir ilişki olabileceğini ileri süren eski varsayımı çürütür.

Vietnam cumhuriyeti (Güney Vietnam)

Lung Hang eyaletinde, 1927'de bulunan megalitik bir yapıyla şöhrete kavuşan kırmızı bazalt toprakları bölgesi Xuan-Loc'da yapılan Protohistoria ve Tarihöncesi'ne ait araştırmalar dışında belirtilecek yeni arkeolojik çalışmalar çok sınırlıdır. Nhan Gia, öteki adıyla Hang Gon 6'da (1963) ve Dau Giay'da (1966) Yontmataş devri malzemesi bulundu. Yontmataş devrinden Bronz ve yerel Demir çağına kadar uzun bir yerleşme gösteren Hang Gon ve Dau Giay'da tipolojik yönden Samrong Sen (Kamboçya, kesin tarihlenememiş) ile Dong Son arasında geçişi sağlayan bir malzeme (taş âletler, kumtaşından perdah âletleri, bileği taşları, kumtaşından balta ve çengelli iğne kalıpları, çömlek parçaları v.b.) ve oldukça dağınık bir yerleşmenin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Demir çağıyla ilgili olarak 1971-1972'de keşfedilen Hang Gon (karbon 14 ile yaklaşık olarak M.Ö. IV.-II. yüzyıllara tarihlenen) ve Phu Hoa (M.Ö. yaklaşık 500'e tarihlenen) mezar küpü alanları sayılabilir. Uzun süredir bilinen Sa-huynh (Quang Ngai) küp alanlarıyla yakınlığı olan bu alanlarda da benzer malzeme bulundu: süs eşya ve âletleri (taş, bronz, demir, cam, altın) ve çeşitli tipte, tarak veya sepetlerle süslü çömlek kaplar. Tarihsel çağlar için, Çampa* sanatına ait birkaç heykelin tesadüfen bulunması ve Hue'de savaştan ağır hasar gören (özellikle 1968'de) İmparatorluk sarayının restorasyonu ve korunmasıyla ilgili çalışmalar söylenebilir.

GÜZEL SANATLAR

XX. yy.ın birinci yarısındaki en önemli olay 1926'da Hanoi'de Güzel Sanatlar okulunun açılışı oldu. Fransız sanatçılar genç vietnamlılara izlenimcilik ve nabizm etkisinde bir dünya görüşü getirdiler. Ressamlardan Le Pho, Pham Van Don, To Ngoc Van ve heykeltıraş Diep Minh Şan bu eğilimin başlıca temsilcileridir. Geleneksel laklı resim sanatı bazı tekniklerini yeniledi: beyaz boya yumurta kabuğu katılarak hazırlandı. Ressam Nguyen Phan Şan ve Mai Trong Thut ipek üstüne resim yapma geleneğini sürdürdüler.

Uzun süren bağımsızlık savaşı, ülkenin ikiye bölünmesi, üslûp çeşitliliğiyle dikkati çeken sanat faaliyetini engellemedi. Kuzey Vietnam çoğu halk resimlerini destekledi: geleneksel ağaç ve metal baskılar, resimli veya işlemeli adak kartları, halk destanlarını dile getiren çizgi romanlar. Bu eserler Vietnam'dan esinlenmekle birlikte çin üslûbunun damgasını taşır. Güneyde batı etkisi daha belirlidir: kübist ve soyut ressam Ta Ty'nin, ipek üzerine resim yapan Tu Duyen'in, dış ülkelerde çalışan Le Ba Dang ve Vo Lang'ın eserlerinde bu etki görülür. Saygon'da yayımlanan *Anh Nghe That* dergisinden de anlaşıldığı gibi çok ilgi çeken bir sanat olan fotoğrafçılık büyük gelişme gösterdi. Ulusal Kurtuluş cephesi canlı olayları gösteren (portreler, manzaralar, akşam derslerinden sahneler v.b.) üç desen ve resim dizisi yayımladı. (LM)

VİGANO (Vittoriano), italyan mimarı ve dizayncısı (Milano 1919). Özel evler ve spor tesisleri yaptı, çeşitli galeri ve mağazalar için iç mimarî projeleri hazırladı. Vigano, özellikle Milano'da yaptığı İnstitut Marchiondi (1957-1961) ile tanınır. Sıvasız betondan yapılan ve iskeleti açıkça görülebilen bu eser italyan brütalizm*inin (*Ek*) en iyi örneklerinden biridir; ayrıca eserde Giuseppe Terragni'nin kuramlarının ve akılcı mimarînin etkileri açıkça belli olur. (L)

VİHİERS, Fransa'da Maine-et-Loire bölgesinde kanton merkezi. 1974'te komşu Saint-Hilaire-du-Bois ve Voide komünleriyle birleştirildi; 1 847 nüf. Taş ocağı. Tuğlacılık. (L)

***VİLAR** (Jean), fransız oyuncusu ve tiyatro yönetmeni. — (öl. Sète 1971). [L]

***VİLHJALMSSON** (Thor), izlandalı yazar. — Yeni romanları arasında özellikle *«Mayıs böceğinin ötüşü»* (1970) oldukça ilgi çekicidir. (L)

VİLLAFRİA, İspanya'da, Eski Castilla'da (Castilla la Vieja) [Burgos ili] yer. Burgos yakınında. Tarım gereçleri. (L)

VİLLANUEVA (Carlos Raul), venezuelalı mimar (Croydon 1900). Venezuela'da modern mimarînin öncülerinden olan Villanueva Paris'te öğrenim gördü ve Le Corbusier'nin eserlerini tanıdı. En önemli yapılarından biri olan Caracas üniversite sitesinde (özellikle «Aula Magna» amfiteatrı [1957] ve «kapalı alan» [1957]) birçok mimardan (A. Calder, V. Vasarely, H. Arp, H. Laurens, A. Pevsner ve F. Léger) esinlenerek bir sanat sentezine varmayı denedi. Bazen aşırılığa varacak ölçüde kullandığı çokrenklilik ve süsleme, beton yapının sadeliğiyle çelişki halindedir. Villanueva, Caracas'ta ortaya çıkan ve Venezuela'daki hızlı sanayileşmenin sonucu olan sosyal konut sorununu da aynı cüretle ele aldı. Komşuluk ve konut birliği ilkelerinden esinlenerek dev yapılar kurdu: «Dos de Diciembre» (14 katlı 13 blok, çokrenkli dış süsleme, tam bir ortak donatım ve tesisler, küçük sanayiye ayrılmış bir bölge) ve «El Paraiso» (1950-1955). Ayrıca Caracas'ta, hepsi birbirinin eşi kırk toplu konuttan oluşan bir ucuz konut bölgesi yarattı. Bunlardan başka Caracas kültür merkezi (1953) ile Caracas'taki kendi evini, Maracaibo üniversitesini ve uluslararası Montreal sergisindeki Venezuela pavyonunu da (1967) saymak gerekir. (L)

VİLLARODİN-BOURGET, Fransa'da Savoie idare bölgesinde (Saint-Jean-de-Maurienne idare çevresi) komün, Arc'ın kenarında, Modane yakınında; 765 nüf. Mont-Cenis haznebarajının beslediği hidroelektrik santral. (L)

***VİLLAT** (Henri), fransız matematikçisi. — (öl. Paris 1972). [L]

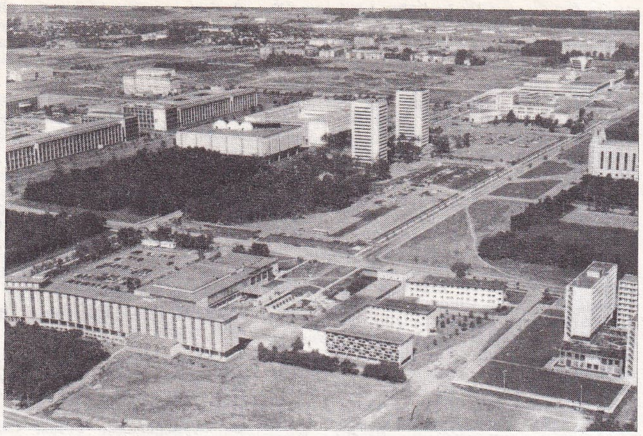

VİLLE-DE-LAVAL Montreal yakınında üniversite ve yeni şehir

***VİLLEDA MORALES** (Ramon), honduraslı devlet adamı. — (öl. New York 1971). [L]

VİLLE-DE-LAVAL, Kanada'nın Quebec ilinde yerleşme merkezi. İkinci Dünya savaşı ertesinde, Ottawa ırmağının kolları olan ve her ikisi de Montreal'in kuzeyinde Saint-Laurent'a kavuşan Mille Îles ve Prairies ırmakları arasındaki Jesus adasının büyük kısmı hâlâ kırlıktı. Ama, adasına sığamayan Montreal yerleşme merkezi, büyük bir hızla gelişerek çok geçmeden her yana, özellikle Jesus adasına doğru yayıldı; adanın köyleri yatakhane-şehirler haline geldi, sonra da giderek yayılan konut semtlerinin ve yakın tarihte kurulan sanayi bölgelerinin arasında kayboldu. 1901'de nüfusu ancak 10 000 kişi olan adada 1941'de 22 000, 1951'de 38 000, 1956'da 69 500, 1961'de 125 000, 1966'da 196 000, 1971'de 228 000 kişi yaşıyordu. Bu nüfus artışına ve şehirleşmeye bağlı sorunların ortaya çıkması, Jesus adasındaki belediyelerin *Ville-de-Laval* adı altında birleştirilmesiyle sonuçlandı. (L)

***VİLLELLA** (Edward), amerikalı dansçı ve koreograf. — Günümüzün en üstün dansçılarından biri olan Villella yine New York City Ballet'de görevlidir. Ayrıca çeşitli amerikan bale topluluklarında da çalışmaktadır (New Jersey Company'de sanat yönetmeni ve bu kurumun bale okulunda öğretmen). Norfolk'taki (Virginia) Old Dominion University'de de ders veren (1972) Villella bu kentte New York City Ballet'e bağlı bir grup dansçıyla birlikte çalıştı. Amerikan televizyonu Villella için bir filim çevirdi: *A man who dances* (Dans eden adam) [1968]. George Balanchine'in yeni yapıtlarını (Glinkiana [Patricia McBride ile birlikte] ve *The Jewels* [Mücevherler], 1967; *Suit nº 3,* 1970; *Pulchinella* (J. Robbins ile birlikte, 1972) ve Jerome Robbins'in balelerini (*Dances at a Gathering* [1969]; *Watermill,* 1972), yorumlayan Villella konuk sanatçı olarak London's Festival Ballet'de *Pas de deux*'yü (müzik Çaykovskiy) [Balanchine'in, Viollette Verdy ile birlikte, 1972], Pitsburgh Ballet'de *Afternoon of a Faun*'u (Kay Mazoz ile birlikte, 1972), Royal Winnipeg Ballet'de de *Grand Pas espagnol*'ü (Benjamin Harkarvy'nin) dans etti; 1972'den beri New York City Ballet'nin sanat yönetmenidir. (L)

***VİLLENAVE-D'ORNON,** Fransa'da Gironde idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

VİLLEPİN, Fransa'da (Dordogne eyaleti), Tursac'da, Madeleine mağarası yakınında kayaaltı barınağı. Madeleine fasiyesi (Magdeleniyen*) ve Azil sanayiine rastlandı. (L)

VİLLEREAL, Fransa'da Lot-et-Garonne idare bölgesinde kanton merkezi. 1972'de komşu Rives komünüyle birleştirildi: 1 142 nüf., XIII. yy.dan kalma küçük kale ve müstahkem kilise. (L)

VİLLERS-COTTERÊTS, Fransa'da Aisne idare bölgesinde kanton merkezi. 1971'de korşu Pisseleux komünüyle birleştirildi; 5 489 nüf. (L)

***VİLLERUPT,** Fransa'da Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde komün. — 1973'te kanton merkezi oldu. (L)

VİLT (Tibor), macar heykeltraşı (Budapeşte 1905). Budapeşte ve Paris'te okudu. Başlangıçta kübist doğrultuyu benimsemişti, Picasso'dan büyük ölçüde etkilendi, hattâ sanatçının bazı temalarını madalyon ve plaketler üstüne işledi (Arlecchino, mitolojik konular). Ayrıca halk edebiyatı ve gerçeküstücü şiirden esinlendi. Anıtsal heykellerinde can çekişen kentauros'larıyla seyircinin acıma duygusunu kamçıladı; bunu alüminyumdan (*Dorothea*) ve dökme çelikten (*Oturan figür*) gitgide daha soyutlaşan eserler izledi. Ayrıca mimarîde kullanılmak üzere camdan eserler verdi. (L)

VİNÇA, Yugoslavya'da Belgrad'ın güneyinde Tarihöncesi'ne ait yerleşme. 8 metrelik birikintiden oluşan bu kazı yeri Kuzey Balkanlar'da bir Orta ve Son Cilâlıtaş devri kültür fasiyesine adını verdi. Starcevo-Körös uygarlığından Baden kalkolitik uygarlığına ve Bronz çağına kadar gelişme gösteren altı katman düzeyi bulundu. Bu düzeyler arasında iki evreye ayrılan Vinça kültürü görülür: Eski Vinça veya Vinça-Tordos (Orta Cilâlıtaş devri) ile Son Vinça veya Vinça-Plocnik (Son Cilâlıtaş devri). Oluklu dekoru olan parlak siyah yüzeyli çömleğiyle belirlenen bu kültür M.Ö. 4000-3500 arasında gelişti. (L)

***VİNİL** i. — Plast. mad. *Vinil poliflüorür,* vinil flüorürün $CH_2{=}CHF$ polimerleştirilmesiyle elde edilen reçine. (Bu reçine, ısıya vinil poliklorürden daha dayanıklıdır ve yaşlanma dayancı yüksek katmanların, sebze fidelerinin korunması için ince örtülerin yapımında işe yarar, ayrıca elektrik yalıtkanı olarak kullanılır.) [L]

***VİNLAND,** Vikingler* tarafından bulunmuş toprak. — Yale üniversitesinden uzmanlar, 1965'te bulunan Vinland haritasının sahte olduğunu 1974 yılında kanıtladılar. (L)

VİNOGRADOV (Oleg Mihayloviç), sovyet dansçısı, koreografı ve bale öğretmeni (Leningrad 1937). Leningrad Güzel Sanatlar akademisindeki dersleri izledi, ayrıca Vaganova enstitüsünde dans öğrendi, 1954'te oradan mezun oldu. Novossibirsk operası balesinde karakter dansçısı olarak görev aldı, *Kuğu gölü* balesinde Piyotr Guseyev'in asistanlığını yaptı (1964), ayrıca ilk büyük yapıtı *Külkedisi*'ni oluşturdu, ardından *Romeo ve Juliet*'i düzenledi (müzik Prokofyev) [1965], sonra aynı yapıtı Bolşoy balesinde sahneye koydu (1967), Sofya balesi eseri repertuvarına aldı (1973). Koreografi alanında verdiği eserler şunlardır: Bolşoy balesi için *Assel* (1967); Kirov balesi için *Dağların kızı* (1968); *Aleksandr Nevskiy* 1970; *Pagodalar prensi* (1972); *Genç Bale* (İgor Moiseyev'in) için *Grand Pas Classique* (1968); *Trio* (1970); Maly tiyatrosu balesi için *Gorjanka* (1968); *La fille mal gardée*'nin (1970) bir düzenlemesi. Lenin ödülünü kazanan Vinogradov Kirov balesi yönetim ataşesi, 1969'dan bu yana da koreografıdır. (L)

***VİRANŞEHİR,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili) ilçe. — 83 671 nüf., ilçe merkezi 26 132 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

***VİRE,** Fransa'da Calvados idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — 1972'de komşu Saint-Martin-de-Tallevende komünüyle birleştirildi. (L)

VİREN (Lasse), finlandiyalı atlet (Myrsyla 1949). 1972 Münih olimpiyatlarında 5 000 ve 10 000 m şampiyonu oldu. (L)

VİRİLİO (Paul), fransız mimarı (Paris 1932). Birçok yapıtını Claude Parent* (*Ek*) ile birlikte gerçekleştirdi. (L)

***VİROLOJİ** i. — ANSİKL. *Viroloji*'nin güncel sorunlarından biri, kısmen bağışıklık kazanmış kimselerin yeniden aynı hastalığa tutulması sorunudur. Bunun ortaya çıkması antikor oranındaki değişirliğe bağlıdır. İkinci hastalık, ilk defa olana göre genellikle daha hafif geçer, ama bazen de çok ağır olur.

Daha önce geçirilmiş bir virüs hastalığının yeniden belirmesi, *uçuk virüsleri*'nin ve *cytomegalovirus*'un yaptığı ya da yarı eveğen pananseflitte olduğu gibi hem iç kaynaklı olabilir (virüsün yeniden etkinlik kazanması), hem de solunum yolları virozlarında, koksakilerde, kızamık, kızamıkçık, çiçek, karaciğer iltihabı, menenjit ve kabakulakta olduğu gibi dış kaynaklı olabilir. İlk hasta oluşla yeniden aynı hastalığa tutulma arasında bağışıklık açısından farklar vardır. İlk hastalıkta hastalık salgısı ile atılan virüs belirlenebilir. Çünkü İgM tipinde özgül antikorların belirmesi şeklinde bir serum değişikliği vardır. (Bk. İMMÜNOGLOBÜLİN, *Ek.*) İkinci defa beliren hastalıklarda ise atılan virüs azdır. Önceden var olan antikorlarsa İgG tipindedir. Ama bazen İgM tipinde antikorlar da görülür. Bu serolojik sonuçları yorumlamak güçtür. Dış kaynaklı yeni enfeksiyonlar bakımından kızamık ve kızamıkçığın yarattığı çözümceler özellikle ilgi çekicidir: göze çarpar şekilde yeniden kızamık olma olayları seyrek olduğu halde göze çarpmayan enfeksiyonlar pek çoktur. Canlı virüsle yapılan aşıdan sonra, antikorların sürekliliği yabanî virüsle temasa bağlı görünmektedir. Buna karşılık sklerozlaştırıcı yarı eveğen pananseflitin, kızamık virüsünün yarattığı bir iç enfeksiyondan ileri geldiği sanılabilir.

Kızamıkçığın yeniden belirmesi sorunu ise daha karmaşıktır. Bağışıklık kazanmamış kişilerde enfeksiyon değişmez. Aşıyla bağışıklık kazanmış kişilerde hastalığın yeniden belirme sıklığı ise aşı virüsüne göre yüzde 50 ile 85 arasında değişir. Klinik belirti göstermeyen enfeksiyonlarda görülen bu sıklık aşının geçerliği sorununu ortaya çıkarır. Eski bir enfeksiyonla bağışıklık kazanmış kişilerde yeni enfeksiyon çok seyrektir. Demek ki doğal hastalık aşıyla sağlanana göre daha iyi bağışıklık yaratır. Bağışıklık kazanmış gebe kadınların yeni bir enfeksiyon halinde, virüsü dölüte geçirme (dolaşımdaki antikorların rolü) olasılığı azdır, ama bağışıklık aşı yoluyla edinilmişse bundan kesinlikle emin olunamaz. (L)

***VİRTANEN** (Artturi İlmari), finlandiyalı kimyacı. — (öl. Helsinki 1973). Finlandiya Devlet Sanat ve Bilimler akademisine üye ve başkan oldu (1948-1963); 1958'den sonra süt ineklerinin beslenmesinde protein yerine üre kullanılmasına ilişkin çok ilginç araştırmalar yaptı. (L)

Lasse VIREN

VİRU, Peru'nun kuzey sınırında ırmak; 80 km. Bu ırmağın vâdisi yoğun bir arkeolojik araştırmaya konu oldu. Viru'daki eski kültür dizileri on evreye bölündü: Cerro Prieto evresinde (M.Ö. 3000-1200) toprağa yerleşmiş bulunan halk yarı toprak evlerde oturuyor, tarım, avcılık ve balıkçılık yaparak geçiniyordu. Guanape evresinde (M.Ö. 1200-400) çömlekçilik, mısır yetiştirme icat edilmiş, lama evcilleştirilmiş, ilk törensel yapılar yapılmıştı. Puerto Moorin evresinde (M.Ö. 400 - M.S. 1) köyler tahkim edilmiş, Gallinazo evresinde (M.S. 1-800) sulama şebekeleri ve tuğladan piramitler geliştirilmişti. Huancao evresi (800-1000) Mochica dönemine, Tomaval evresiyse (1000-1300) Tiahuanaco dönemine rastlar. (L)

***VİRÜS** i. — ANSİKL. *Virüs*'ler, nükleik asitlerinin tipine göre iki gruba ayrılır. (Bk. D.N.A. ve R.N.A. [*Ek*].) Bir R.N.A.'nın D.N.A. olmaksızın bir genomla birleşerek D.N.A. sentezini yönetebileceğini *in vitro* olarak gösteren «ters transkriptaz» bulunduktan sonra, bazı R.N.A. virüslerinin etki tarzı anlaşılabildi; melez R.N.A.-D.N.A. kanser virüsleri bu şekilde etki gösterir (Rous sarkomunda olduğu gibi). [L]

Foto. G. Hunter, Presse Sports (LAROUSSE)

VİSBREAKER [vizbrekır] i. (ing. k.). Petr. Visbreaking* işlemlerinin yapıldığı rafinaj tesisi. (*Eşanl.* VISBREAKING ÜNİTESİ.) [L]

***VİSCONTİ** (Luchino), italyan sinema, tiyatro ve opera yönetmeni. — (öl. Roma 1976). *Yabancı*'dan (Lo straniero) [A. Camus'nün eserinden, 1967] sonra *Le streghe*'nin (Büyücüler) [1967] bir bölümünü ve *Die Götterdämmerung* (Lânetliler) [1969], *Morte a Venezia* (Venedik'te ölüm) [1970], *Ludwig* (1972), *Gruppo di famiglia in un interno* (Aile topluluğu) [1974] adlı filimleri çevirdi. (LM)

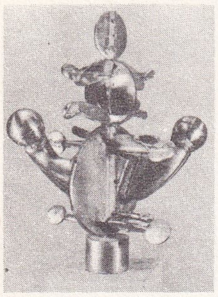

Claude VISEUX «Quadripoles» (1968) parlak paslanmaz çelik

VİSEUX (Claude), fransız heykelcisi (Champagne-sur-Oise 1927). Ressam ve heykelci olarak 1950'de çalışmağa başladı, 1958'den sonra kendini tamamıyla heykelciliğe verdi. Sanayi döküntülerini biraraya getirip birleştirerek üstü sarp kabartmalı acayip siluetler yarattı. «Önceden var olana karşı çıkmak» yani prefabrike parçalar için başka bir görev bulmak amacı güden tutumu, 1968'den sonra anıtsal özellik taşıyan eserlerde kesinlik kazandı. Eserlerinin yapımında paslanmaz çelikten parçalar (*Eugléniens*, 1969), plastik maddeler (*«Homolides»*, 1969), otomobil parçaları (*Otokültür için anıtkabir*, 1969) kullandı, uzaya doğru yükselen hayalî şamandıralar dikti. Bu heykeller arasında şairane bir akrabalık kurarak onları aileler halinde biraraya getirdi, buna bir de metin ekledi (*«Multicorps»*, 1973). Anıtsal eserlerinin çoğu mimarî yapılarla birlikte yer alır (*Germinal*, 1967, Grenoble sergi salonu; *Cyclide*, 1973, Paris'teki «les Olympiades» toplu konutları). Viseux bunlardan başka metal parçalarının fotoğraflarından «düşünce levhaları» (*ABCD etc.*, 1969) ve kesik metal parçalarından oluşan gravürler de yaptı (*Horographies*, 1969-1970). [L]

***VİSKİ** i. — ANSİKL. Deneme çalışmaları sürdürülürken üretim de 1973'te 75 000 litreye çıkarıldı. Ancak, talebin karşılanması mümkün olamadı. (M)

Monica VITTI

VİSSER (Carel Nicolaas), hollandalı heykelci (Papendrecht 1928). La Haye Güzel Sanatlar okulunda önce mimarlık, sonra plastik sanatlar öğrenimi gördü. 1947'de galvaniz saçtan kuşlar yaparak heykelciliğe başladı, sonra kesin ve temel biçimlerle soyuta yöneldi (*Sevinç*, 1958). *Salami*'de (1967) olduğu gibi, demirden kiriş ve mertek parçalarını birleştirerek paralel yüzlü oylumlar düzenlemek için bakışımsızlıklar üstünde oynadı. Yapıtlarında zaman zaman betonarme ve odun da kullandı, ama başlıca gereci metal parçalarıydı. Düzenlemelerindeki aşırı sadelik onu, özellikle yere döşeli çelik levha ve şeritlerden oluşan son eserleriyle minimal* sanata (*Ek*) yaklaştırdı (*Spirale I, Spirale II*, 1971). Leerdam sular idaresi, Amsterdam havalimanı için büyük çapta anıtlar da yaptı. (L)

VİTON i. (tes. edil. ad). Plast. mad. Isıya ve aşındırıcı kimyasal maddelere karşı dayançları, ağdalılık dereceleri birbirinden farklı çeşitli türleri bulunan flüorlu elastomer: *Viton, açıkhavada 300°C'ı aşan sıcaklıklara, kimyasal maddelere ve aşındırıcı sıvılara karşı dayanıklı olması gereken nesnelerin yapımında kullanılır.* (L)

Marina VLADY

VİTTİ (Maria Luisa CECIARELLI, **Monica** — denir), italyan kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Roma 1931). Önce Roma Sahne Sanatı Ulusal akademisinde okudu, kısa sürede sivrildi, 1958'de ilk filmini çevirdi. *Le diritte* (Haklar) adlı bu yapıt (M. Amendola'nın) büyük ilgi görmedi. M. Antonioni ile tanışması hayatında bir dönüm noktası oldu. *L'avventura* (Serüven) [1959], *Gece* (La notte) [1960], *Batan güneş* (L'eclisse) [1961], *Kızıl çöl* (Il deserto rosso) [1964] gibi filimlerini Antonioni'nin yönetiminde çevirdi ve bu yapıtlarla aydın, mesafeli ve bunalımlı bir oyuncu olarak tanındı. Ancak daha sonraki komedileriyle bunun tersini kanıtladı: *Alta infedelta* (Büyük ihanet) [L. Salce'nin skeci, 1964]; *Il disco volante* (Uçandaire) [T. Brass'ın, 1965]; *Le Bambole* (Bebekler) [F. Rossi'nin *La minestra* (Çorba) adlı skecinden uyarlama, 1965]; *La cintura di castità* (Bekaret kemeri) [P. Festa Campanile'nin, 1966]; *Tabancalı yosma* (La ragazza con la pistola) [M. Monicelli'nin, 1967]; *Dişi Bond* (Modesty Blaise) [J. Losey'in, 1966]; *Kadın ve gurur* (La femme écarlate) [J. Valère'in, 1969]; *Noi donne siamo fatte cosi* (Biz kadınlar böyleyiz) [D. Risi'nin, 1971]; *Nini Tire-bouchon* (M. Fondato'nun, 1971); *Hırsız kız* (Teresa, la ladra) [C. D. Palma'nın, 1973]. (L)

***VİVİER** (Robert), fransızca yazan belçikalı yazar. — Son olarak bir şiir kitabı (*Des Nuits et des Jours* [Geceler ve gündüzler], 1968) ve bir deneme (*Lire Supervielle* [Supervielle'i okumak], 1972) yayımladı. (L)

Viyana görüşmeleri, Kıbrıs sorununa çözüm bulmak amacıyla Kıbrıs türk ve rum toplumları temsilcileri arasında Viyana'da yapılan görüşmeler. Türkiye'nin Kıbrıs* barış harekâtından (*Ek*) sonra Cenevre'de Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dışişleri bakanları düzeyinde toplanan konferansın sonuçsuz kalması üzerine Viyana'da toplumlararası görüşmeler yapılmasına karar verildi. Görüşmelerin Birleşmiş milletler genel sekreteri Kurt Waldheim'ın gözetiminde yapılması hususu da karar metninde yer aldı. Bunun üzerine ilk toplantı 2 mayıs 1975'te oldu. Türk toplumunu Rauf Denktaş'ın, rum toplumunu da Glafkos Klerides'in temsil ettiği görüşmede belirli bir sonuca varılamadı. Aynı şekilde 5 haziran 1975'teki ikinci toplantı da, rumların toprak sorununu öncelikle çözümlemede direnmeleri nedeniyle sonuçsuz kaldı. Gene Waldheim'ın gözetiminde 31 temmuz 1975'te yapılan üçüncü toplantıda, göçmenlerin nakli ve benzeri insancıl sorunlar konusunda bir ilerleme kaydetmek mümkün olabildi. 18 ocak 1976'daki görüşmede ise taraflar, toprak konusu da dahil olmak üzere, istek ve önerilerini belirli tarihte Birleşmiş milletler genel sekreterinin Kıbrıs temsilcisi Pereza Cuellar aracılığıyla alıp verme hususunda anlaşmaya vardılar.

Ancak, bu bir anlamda Viyana görüşmelerinin sonu oldu. Zira, bu defa rum yönetimi içinde anlaşmazlık başgösterdi. Makarios, anlaşmaz tutumunu sürdürüyor ve Klerides'in Rauf Denktaş'la görüş birliğine vardığı noktalara dahi karşı çıkıyordu. Bu durum kısa aralıklarla Klerides'in istifa edeceği söylentilerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bununla birlikte istifanın gerçekleşmesi 8 nisan 1976'ya kadar gecikti. Bu arada, 4 nisanda Pereza Cuellar'a sunulan rum önerilerinde Viyana'da varılan ilke anlaşmalarından sapılması üzerine Glafkos Klerides rum toplumu temsilciliğinden kesinlikle istifa etti. Böylece görüşmeler bir süre için kesilmiş oldu. Bu kopukluğun bir yarar sağlamayacağını gören Makarios önce, kendisinin ancak türk hükûmetiyle görüşebileceğini ileri sürdüyse de daha sonra Klerides'in yerine yeni bir temsilci atadı ve buna karşılık Rauf Denktaş da türk toplumu adına görüşmelere katılacak yeni bir temsilci seçti. Bu temsilciler de ilk görüşmelerini 28 mayıs 1976'da Lefkoşe'de Ledra Palas otelinde yaptılar. Ancak, bu değişiklikler olurken taraflar Viyana anlaşmalarına göre hazırlanmış önerileri karşılıklı olarak ve esastan reddettikleri için daha önceki çabalar tamamen geçersiz hale gelmiş oldu. (M)

***VİZE,** esk. **Bizye,** Marmara bölgesinde (Istıranca bölümü, Kırklareli ili) ilçe. — 32 584 nüf., ilçe merkezi 8 188 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

VİZON i. (fr. *vison*). Kuzey yarımkürede yaşayan, değerli postuyla ünlü birçok sansar türünün ortak adı. (En güzel vizon kürkler, Kuzey Amerika ve Sibirya vizonlarından elde edilir.) [*Eşanl.* SAMUR*, *Ek.*]

◆ Sıf. Bu hayvanın postundan yapılmış giyecek: *Vizon kürk.* (M)

***VİZÖR** i. — Ask. havc. Bk. *Nişan* DÜRBÜN'ü, *Ek.*

VLADY (Marina, Catherine DE POLIAKOFF, **Marina** — denir), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Clichy-la-Garenne 1938). Eski bir soylu rus ailesinin çocuğudur; 1949'da beyazperdede ablası Odile Versois'nın yanında çocuk rollerine çıktı. 1953'te A. Cayatte'in yönetiminde çevirdiği *Avant le déluge* (Tufandan önce) ile fransız sinemasının genç yıldızları arasına katıldı. Çevirdiği çok sayıda filim arasında şunlar vardır: *Sophie et le crime* (Sophie ve cinayet) [P. Gaspar-Huit'in, J. Laurent'dan, 1955]; *Les salauds vont en enfer* (Namussuzlar cehenneme gider) [kocası R. Hossein'in, 1955]; *«Suç ve ceza»* (G. Lampin'in, F. Dostoyevski'den, 1956); *Toi le venin* (Zehir sensin) [R. Hossein'in, 1958]; *Camdaki kız* (La Fille dans la vitrine) [L. Emmer'in, 1960]; *Çıplak prenses* (La Princesse de Clèves) [J. Delannoy'un, J. Cocteau tarafından uyarlandı, 1960]; *Yalancı kız* (Adorable menteuse) [M. Deville'in, 1961]; *Bozkır* (la Steppe) [A. Lattuada, Puşkin'den, 1961]; *«İklimler»* (S. Lorenzi'nin, A. Maurois'dan, 1962); *Le Lit Conjugal* (Evlilik yatağı) [M. Ferreri'nin, 1963, bu filimle Cannes festivalinde en iyi yorum ödülünü kazandı]; *Dragées au poivre* (Biberli badem şekeri) [J. Baratier'nin, 1963]; *Deux ou Trois Choses que je sais d'elle* (Hakkında bildiğim iki-üç şey) [J.-L. Godard'ın, 1966]; *Le temps de vivre* (Yaşamak zamanı) [B. Paul'ün, 1968]; *Un amour de Tchekhov* (Çehov'un bir aşkı) [S. Yutkeviç'in, 1969]; *Sirocco d'hiver* (Kış samyeli) [M. Jancso'nun, 1969]; *La nuit bulgare* (Bulgar gecesi) [M. Mitrani'nin, 1970]. Vlady 1973'te otuz üçlük bir şarkı plağı doldurdu. (L)

***VLASSİ** (Christiane BASSI, **Christiane** — denir), fransız kadın dansçı. — Paris operasında, *Romeo ile Juliette*'de (Attilio Labis'in, 1967) Juliette rolünü yorumladı, *Turangalila* rolünde dans etti (Roland Petit'nin, 1968). 1972'de *Sylphide*'de Sylphide rolüne çıktı. (L)

2 mayıs **Viyana görüşmeleri** öncesinde Rauf Denktaş (solda), Birleşmiş milletler genel sekreteri Waldheim (ortada) ve Klerides

Foto. Le Point Cardinal galerisi, Unitalia Films, Parc Film (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]; *Milliyet arşivi* (MEYDAN)

V.L.C.C., ing. VERY LARGE CRUDE CARRIER'in kısaltması; 250 00 tpl'den daha büyük hacimli bir dev tankeri adlandırmak için kullanılır. (L)

VOERDE, Federal Almanya'da (Rheinland-Westfalen) şehir, Dinslaken yakınında; 11 000 nüf. Alüminyum. (L)

VOGELHERD, Almanya'da (Baden-Württemberg), Stetten-ob-Lontal yakınında, Heidenheim bölgesinde mağara. Orta Yontmataş devrinden (Acheul kültürü geleneğini sürdüren Moustier sanayii ve tipik Moustier sanayii) Cilâlıtaş devrine (şeritli) kadar uzanan uzun bir katman dizisi bulundu. (L)

VOİSİKU, Estonya'da Yontmataşsonrası kültür fasiyesi. VI. binyıla doğru Kunda kültürünün yerini alır; Suomusjarvi fasiyesine benzer görüntüleri vardır; ormanlık bölgede avcılık ve balıkçılık yapan kavimlerle çağdaştır. (L)

***VOİSİN** (Gabriel), fransız mühendisi ve sanayicisi. — (öl. Ozenay, Saône-et-Loire 1973). [L]

VOLAN i. (tes. edil. ad). Plast. mad. İzopropilik alkol içindeki çözeltisi kullanılan, metakrilik krom klorür temelli karmaşık krom bileşiği.

— ANSİKL. *Volan,* cam elyafıyla güçlendirilmiş plastik maddelerin yapımında kullanılan ve gerek camla reçine, gerek kâğıt ve tahta gibi nemçeker yüzeyler arasındaki bağlantıyı arttıran bir maddedir. (L)

***VOLEYBOL** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de *voleybol* karşılaşmaları ilkin İstanbul ligi (1928), sonra zaman zaman (1949...) Türkiye şampiyonası adı altında yapıldı. 1953'te ilk millî maç (Yugoslavya ile) gerçekleşti, 1958'de Voleybol federasyonu kuruldu.

Deplasmanlı voleybol liginde 1970'ten başlayarak şu sonuçlar alındı:

1970-71. Galatasaray (bayanlar, Fenerbahçe)
1971-72. İEET (bayanlar, Galatasaray)
1972-73. İETT (bayanlar, Eczacıbaşı)
1973-74. İETT (bayanlar, Eczacıbaşı)
1974-75. Muhafızgücü (bayanlar, Eczacıbaşı)
1975-76. Eczacıbaşı (bayanlar, Eczacıbaşı).
[M]

VOLKOVA (Vera), ingiliz uyruklu rus dansçısı ve dans eğitimcisi (Petersburg [bugün Leningrad] 1904 - Kopenhag 1975). Londra'da açtığı okul kısa zamanda büyük bir ün kazandı (1943-1950). Milano'da Scala operasında bale yönetmeni (1950), Danimarka kraliyet balesinde sanat danışmanı (1952) ve 1966'ya kadar dans okulu yönetmeni oldu. Essen'de Folkwang Hochschule'de profesörlük (1960), Harkness Ballet'de çağrılı profesörlük yaptı (1964 ve 1965). Danimarka Kraliyet balesindeki görevini sürdürürken bir yandan da Australian Ballet'de görev aldı (1970 ve 1972) ve Banff (Alberta) Güzel Sanatlar okulunda dersler verdi (yaz dönemi, 1971). [L]

Volksunie, Belçika'da siyasî flamancılık hareketi; Brüksel sorununda olduğu kadar Fourons bölgesi anlaşmazlığında da Wallonlarla bağdaşmaz bir tutumu benimseyen hareket, 1965'ten bu yana Parlamento'daki temsilci sayısını arttırdı: 1965'te 12'yi ve 1968'de 20'yi bulan milletvekili sayısı 1971 seçimlerinde 21'e, 1974 seçimlerinde de 22'ye yükseldi. (L)

***VORSTER** (Balthazar Johannes), güney afrikalı devlet adamı. — 1966'dan başlayarak Güney Afrika başkanı olan Vorster, Beyazlarla Karaderililerin ayrı topluluklar olarak gelişmesi siyasetine (*apartheid*) bağlı kalacağını açıkladı. Bağımsız veya özerk Bantu devletleriyle bir Beyazlar devletinden oluşacak çokuluslu bir devlet kurulmasından yana çıkarak, bağımsızlık ilânına karar bazı bantu devletlerine özerklik verdi. Güney Afrika'yı yalnızlığından kurtarmak üzere, 1970 mayıs ve haziran aylarında İspanya, Portekiz, Fransa, İsviçre, Rodezya ve Malavi'yi ziyaret etti. (L)

VORTİSİZM i.(fr. *vorticisme*). Percy Wyndham Lewis*in öncülük ettiği bir sanat akımına verilen ad. (L)

***VOSGES idare bölgesi,** Fransa'da Lorraine bölgesinde idare bölgesi. — 388 201 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 30 kanton ve 516 komün. (L)

VOSTELL (Wolf), alman sanatçısı (Leverkusen 1932). Fotolitografi, desenleri tipografi ve resim öğrenimi gördükten sonra, 1956'da, «dekolaj» (yapışmış olanı sökme) yöntemini buldu: duvarlardaki afişleri koparıyor, önce bunları öylece sunuyor, sonra da yırtıyor ve yakıyordu (*Coca-Cola,* 1961). *Yeni gerçekçilik* akımının «afişçiler»inden (Hains, la Villeglé, Dufrêne) farklı olarak onun bu tutumu her şeyden önce bir inkâra dayanır. Sonra elektroniğin ve televizyonun olanaklarından yararlandı, bunları birçok eylemde, özellikle 1958'den sonra bütün dünyaya yayılan happening'lerde kullandı (happening «Termoelektrik ciklet», 1970, Köln). Öncü sanat hareketlerine özellikle Fluxus*a (*Ek*) katıldı ve onun hakkında belgesel kitaplar yayımladı. Eserlerinde, değişik araçları, anlatım yollarını güçlü bir biçimde bağdaştırmayı bildi: birçok

Wolf VOSTELL
«Cadillac, bin ekmek, bin gazete»
(Roma, 1973)
Avrupa happening'inden «Enerji»

çevre ve aylarca süren heppening'ler (*Karanlık oda*'dan [Treblinka], 1958, *Mit [h] ropa*'ya kadar, 1974), birleştirilmiş nesneler («Irkçılığın çeşitli yönleri» sergisinde *Télé-chaussures,* Paris 1970), fotomontajlar, beton işleri (*Trafic Paralysé* [Felce uğramış trafik] adlı betonlaşmış araba, 1969), filimler (*Désastres* [Âfetler], 1972). [L]

VOSTRAK (Zbynek), çek bestecisi (Prag 1920). R. Karel'in öğrencisiydi, 1945-1948 yılları arasında Prag konservatuvarı duygusal opera bölümünü yönetti, 1963'ten bu yana da Musica Viva Pragensis topluluğunun yöneticisidir. 1940'larda çoktonluluk ve atonallik arasında bir süre bocalayan Vostrak, özellikle büyük orkestra için Jan Neruda'nın şiirleri üstüne *Cennet baladı* (1942) ile dikkatleri topladı, daha sonraki dönemde yeni klasik estetik anlayışında tiyatroya, 1960'larda da onikises'e yöneldi. O tarihten sonraki başlıca yapıtları arasında şunlar vardır: yaylılar dörtlüsü için *Karşıtlıklar* (1961); 12 nefesli çalgı için *Billûrlaşmalar* (1962); *Uyurken* adlı müzik çevrimi (1961); kadın sesi için *İki japon madrigali* (1962); keman solo için *Anı* (1962); bas ve oda orkestrası için *Shakespeare'in soneleri* (1963); ayrıca 7 çalgı için *Doğaçlamalar* gibi diziselcilik sonrası üslûpta bir dizi (1963); karma koro, nefesli ve vurgulu çalgılar için Kafka'dan esinlenme *Kantat* (1964); viyolonsel ve orkestra için *Zaman sarkacı* (1968) ve bir yorumcu ve magnetik bant için *Birliktelikler* (Royan, 1971). [L]

***VOTKA.** — *Türkiye*'de, *votka* üretimi 1973'te 5 milyon 342 000 litreye, 1974'te 6 milyon 31 000 litreye çıkarıldı. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planına göre 1975'te 6 milyon 500 000 litre üretim, 60 000 litre ihracat yapılması öngörüldü. 1972'den itibaren *Binboğa* adiyla, yeni tip votka üretimi başladı. (M)

VOX (Samuel Théodore William MONOD, **Maximilien** — denir), fransız ressamı, gravürcüsü ve basımcısı (Condè-sur-Noireau 1894-1974). Maliye bakanlığı basın komisyonu başkanı (1944), fransız reklam Oskar armağanı başkanı (1952) oldu; 1946'dan bu yana Union bibliophile de France'ı yönetiyordu. Larousse du XX. siècle'in kapak yazısını yaptı, *Œuvres de Molières*'i (Molières'in eserleri) [1928], *Trois Mousquetaires*'i (Üç silâhşörler) [1934], *Jane Austen*'i (1936) resimledi. Deberny-Peignot için bir katalog (*Divertissements typographiques,* 1926-1934) ve fransız demiryolları için bir *Standard typographique* (1938-1944) hazırladı. Maximilian Vox, ingiliz Cherterton ve Daff Cooper'ı Fransızcaya çevirdi ve *Correspondance de Napoléon*'u (Napolyon'un mektupları) yayımladı. (L)

***VOZNESENSKİY** (Andrey Andreyeviç), sovyet yazarı. — Son derlemelerinde sözden olduğu kadar görüntü ve müzik deneylerinden de yararlandı: «*Sesin gölgesi*» (1970); «*Ayna-69*» (1970). 1967'den bu yana Sovyet Yazarlar birliği yönetim kurulu üyesidir. (L)

***VRACA** veya **VRATSA,** Bulgaristan'da şehir. — Kimya sanayii. (L)

VRANA (Kani), türk hukukçusu (Selânik 1913). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1938) ve Gündoğmuş Sulh yargıcı olarak adliye hizmetine girdi (1939). Daha sonra Gündoğmuş, Bandırma, Giresun ve Samsun cumhuriyet savcılığı görevlerinde bulundu ve 1959'da Yargıtay üyeliğine seçildi. Yüksek Soruşturma kurulu başkanı oldu (1960). Yargıtay 6. Ceza dairesi üyesiyken Anayasa mahkemesine seçildi ve 1975'te bu kuruluşun başkanlığına getirildi. (M)

***VTOL** (VERTİCAL TAKE OFF AND LANDING'in [*dikine kalkış ve iniş*] kısaltması). — Bk. STOL, *Ek.*

VUÇEDOL, Yugoslavya'da (Hırvatistan) Vukovar yakınında, Osijek'in güneydoğusunda yer; adını Son Kalkolitik'in bir kültür fasiyesine verdi. Bir birikintide Eski Cilâlıtaş devrinden (Starcevo-Körös) Demir çağına (la Tène) kadar uzanan bir katman dizisi bulundu. Ara düzeyler Orta Kalkolitik'e (Baden uygarlığı) ve Son Kalkolitik'e (Vuçedol uygarlığı) denk düşer. Vuçedol geleneği Slavonya, Bosna ve Württemberg'e yayıldı. (L)

VUKASOVİÇ (Milan), sırp yazarı (Belgrad 1882 - Paris 1970). 1911'de yayımladığı «*Masallar*»da sembollere önem verdi; daha sonraki yapıtlarında görülen büyük sorunlara sanatçı daha bu ilk eserde yer vermişti. Eserleri: «*Bir eşeğin trajedisi*»; felsefî anlatılar olan «*Kargan*» (1925) ve yeni bir «*Masallar*» derlemesi (1957). [L]

VURAL (Lütfi), türk hekimi (İstanbul 1918 - Romanya 1973). İstanbul Tıp fakültesini askerî öğrenci olarak bitirdi (1941). Gülhane hastahanesinde bir süre çalıştıktan sonra kardiyoloji öğrenimi için A.B.D.'ye gönderildi (1947). Dönüşünde Gülhane Tıp akademisinde doçentliğe yükseldi (1951), aynı yerde profesör oldu (1956). 1963'te ziyaretçi profesör olarak on dört aylığına ikinci defa A.B.D.'ye gitti. 1968'de tuğgeneralliğe yükseldi ve 1972'de Gülhane hastahanesi komutanı oldu. Eserleri: *Kalp hastalıklarında kardiyografik tanı* (1953); *Kalp dolaşım hastalıkları* (1961); *Kalbimizi tanıyalım* (1963). [M]

VU TÖ veya **VU TEH,** çinli siyaset adamı (Hopey 1910). İşçi sendikalarının kuruluşunda çalıştı, 1940'ta Yen-ngan'a katıldı. 1949'da Akaryakıt sanayii bakan yardımcısı oldu, 1956'da Ki-lin eyaleti parti komitesi sekreteri ve merkez komitesi yedek üyesi seçildi. 1966'dan başlayarak partinin Pekin komitesi ikinci sekreterliği ve Ping* Cın'ın düşmesinden sonra geçici olarak başkent belediye başkanlığı yaptı; 1967 nisanında kurulan Pekin devrim komitesi ikinci başkanlığına getirildi. Sonunda Vu Tö, ağustos 1973'te toplanan Çin Komünist partisi X. kongresinde siyasî büro üyeliğine seçildi. (L)

Foto. X (LAROUSSE)

W

George C. WALLACE

John B. WAIN

Andrzej WAJDA «Kayın ormanı» filminden (1970) bir sahne

WAEHNER (Karin), alman kadın dansçı, koreograf ve eğitmen (Gliwice 1926). Berlin'de Mary Wigman okulunda yetişti (1945-1949), pandomimacı Etienne Decroux'nun yanında sanatını ilerletti, Boris Kniasseff'ten klasik dans öğrendi (1953-1954), sonra A.B.D.'de Martha Graham, José Limon, Louis Horst ve Merce Cunningham ile çalıştı. Buenos Aires dans okulunda yardımcı öğretmen oldu (1950-1953), Paris'te kendi okulunu açtı (1953), sonra amerikalı dansçı Jerome Andrews ile «Les Compagnons de la danse»ı kurdu (1954). Association française de recherches et d'études chorégraphiques'in ve Théâtre d'essai de la danse'ın kurulmasına katkıda bulundu (1955), daha sonra kendi topluluğu «Ballets contemporains de Karin Waehner»i kurdu (1959). 1960'tan sonra (o tarihte modern dans öğretmeni olarak Schola Cantorum'a girdi) Fransa'da modern dansın başlıca temsilcisi olan Waehner, Fransa'da olduğu kadar öteki ülkelerde de dansa başlangıç kursları açmış, ayrıca çeşitli uluslararası karşılaşmalara («Helsinki» yaz kursları, 1969) katılmıştır. 1963'ten bu yana Paris'te (Récamier tiyatrosu, 1963, 1965; Art Moderne müzesi 1963, 1968; Cité Internationale tiyatrosu, 1973, 1974) çeşitli kültür derneklerinde, dış ülkelere yapılan çeşitli turnelerde gösterileri yönetti. Kendi topluluğuyla Spoleto festivaline (1967) ve ilk Roma Modern Dans festivaline (1970) katıldı. Koreografi alanındaki yapıtları daha çok kendi yorumladığı sololardan (*Bekleyiş* [1949]; *Var olmayan kuş* [1963]) ve grup kompozisyonlarından (*Noktürn* [1966]; *Örtü* [*I*], 1968; *Odetta'nın altı şarkısı* [1971]) oluşur. (L)

***WAGNER-RÉGENY** (Rudolf), alman besteci. — (öl. Berlin 1969). [L]

***WAHL** (Jean), fransız filozofu. — (öl. Paris 1974). [L]

***WAIN** (John Barrington), ingiliz yazarı (Stoke-on-Trent 1925). Newcastle ve Oxford'daki öğreniminden sonra, 1947'de Reading üniversitesine ingiliz edebiyatı profesörü oldu; 1955'te, sadece edebiyatla uğraşabilmek için bu görevden ayrıldı. Şiir (*Wildtrack*, 1965), eleştiri (*Essays on Literature and Ideas* [Fikirler ve edebiyat üstüne denemeler], 1963; *The Living World of Shakespeare* [Shakespeare'in canlı dünyası], 1964) ve özellikle romanlardan oluşan (*Hurry on down* [Acele aşağıya in], 1953; *The Contenders* [Rahipler], 1958; *Strike the father dead* [Babaya öldürücü darbe], 1962; *The Smaller sky* [Daha küçük gökyüzü], 1967; *A Winter in the hills* [Tepelerde bir kış], 1970) eserlerinde Wain, ferdin toplumsal yabancılaşmağa başkaldırışını dile getirir. (L)

***WAJDA** (Andrzej), polonyalı sinema ve tiyatro yönetmeni. — *Cennetin kapıları*'ndan (1967) sonra sırayla *«Her şey satılık»* (1968), *«Sinek avı»* (1969), *«Savaştan sonraki manzara»* (1970), *«Kayın ormanı»* (1970), *«Pilatus ve ötekiler»* (batı alman televizyonu için, 1971), *«Düğün»* (1972) ve *«Adanmış toprak»* (1974) adlı filmleri çevirdi. (L)

***WAKSMAN** (Selman Abraham), rus asıllı amerikan mikrobiyoloji uzmanı. — (öl. Hyannis, Massachusetts 1973). 1968'de *Actinomycin, Nature and Formation*'ı (Aktinomisin, özelliği ve oluşumu) yayımladı. (L)

WALDBERG (Isabelle), isviçreli kadın heykelci (Stammheim [Ober], Zürich kantonu 1911). 1936'da Paris'e yerleşen sanatçı, heykelcilik yaşamına yeni bir yön verecek heyecanı A.B.D.'de, Giacometti'nin «Sabahın dördü sarayı» adlı yapıtı önünde duydu. Odun lifleri, cam, sicim ve telden yaptığı ilk soyut yontularında gerçeküstücülüğün etkilerine rastlamak mümkündür. Figüratif bir dönemden sonra Waldberg serbest biçimlerle bir düşler evrenini dile getirdi (*Bellek sarayının girişi ya da çıkışı* 1970). Mantardan da yararlandı ama asıl gereçleri alçı ve tunçtu; sanatçı eserlerinin yapısını şimdiye kadar alışılmamış planlara göre oluşturduğu eserlerinde içe dönük bir duyarlığı yansıtır (*Agarien'in başı*, 1969). [L]

WALDHEIM (Kurt), avusturyalı siyasetçi ve diplomat (St. Andrä-Wördern, Aşağı Avusturya 1918). Viyana üniversitesinde hukuk öğrenimi yaptı, 1945'te konsolos olarak dışişlerine girdi. Görevlendirildiği Birleşmiş Milletler teşkilâtı çalışmalarına 1955'ten başlayarak gözlemci olarak katıldı, 1968'de B.M. atmosferötesi uzay komisyonuna başkanlık etti. 1968-1970 yıllarında Avusturya dışişleri bakanı olan Kurt Waldheim, 1970'te ülkesinin daimî temsilcisi olarak gene Birleşmiş milletlere döndü; 21 aralık 1971'de, teşkilâtın genel sekreterliğine seçildi. (L)

WALKER (Norman), amerikalı dansçı, koreogaf ve eğitmen (New York 1934). New York'taki School of Performing Arts'ı bitirdi, May O'Donnell'dan modern dans, Valentina Pereyaslavest ve Robert Joffrey'den klasik dans öğrendi.

1956 yılından sonra School of Performing Arts'da ders vermeğe başladı ve kendi topluluğunu kurdu; topluluk ilkin New York'taki Young Men's and Young Women's Hebrew Association'da dans etti ve birçok defa Jacob's Pillow festivaline ve Utan State University'nin yaz çalışmalarına katıldı. Walker, bir «dance work» olan ilk yapıtı *Four cantos*'u (müzik Vivaldi) 1956'da düzenledi, sonra televizyon için çeşitli eserler verdi (*Reflections*, 1963). Topluluk başkanlığı ve eğitmenlikten başka Grands Ballets canadiens ile çalıştı, bu kuruluşlar için Carl Orff'un üç bölümlü yapıtının bir bölümünü hazırladı (*Trionfo di Afrodite*, 1964; John Butler ve Fernand Nault'un *Carmina Burana* ve *Catulli Carmina* adlı yapıtlarıyla 1969'da yeniden ele alındı). Ayrıca Harkness Ballet (*Night Song*, müzik Alan Hovhaness, 1967; *Ceremonial*, 1974), Berlin'deki Deutsche Oper (*Nocturne*, müzik B. Britten, 1969), Batsheva Dance Company (*Baroque Concerto nº 5*, müzik Vivaldi, 1970), Alvin Ailey Dance Theatre (*Clear Songs After Rains*, 1973) ile çalıştı. (L)

WALLACE (George Corley), amerikalı siyaset adamı (Clio, Alabama 1919). Hukuk öğreniminden sonra (1942) Demokrat partiye girdi. Irk ayrımından yana bir siyasetçi olarak, 1963'te, büyük bir çoğunlukla Alabama valisi seçildi. Bu eyalette zenci çocukların beyazların okullarına alınmasına şiddetle karşı çıkarak, başkan Kennedy ile anlaşmazlığa düştü.

Kanunlar ikinci defa seçilmesine elvermediği için, 1966 kasımında Alabama valiliğine karısı Lurleen Burns Wallace'ı seçtirdi ve kendisi de valilik hükûmet danışmanı oldu. G. C. Wallace daha o tarihte, 1968 kasımında yapılacak başkanlık seçimlerine üçüncü bir partinin, Bağımsızlar partisinin adayı olarak katılma niyetini açıkladı. Irk ayrımından yana olanları çevresinde topladı, Ku Klux Klan gizli örgütünün de desteğini sağladı. Başkan yardımcılığına, Vietnam savaşının devamından ve anlaşmazlığı sona erdirmek için nükleer silâhların kullanılmasından yana olan general Curtis Le-May'ı getireceğini açıkladı. Wallace'ın oyların (10 milyon) yüzde 13,53'ünü almasıyla durumu bir an tehlikeye giren cumhuriyetçi Richard Nixon, seçimi çok az bir farkla kazanabildi. Wallace, 1972 başkanlık seçimlerinde de şansını denemek istedi, ama seçim kampanyası sırasında, 15 mayıs 1972 günü uğradığı suikastte ağır biçimde yaralandı ve temmuz ayında yarışı terk etti. 1970'te ve 1974'te Alabama valiliğine yeniden seçildi. (L)

WALLMANN (Margarethe veya Margherita), avusturyalı kadın dansçı, koreograf ve bale öğretmeni (Viyana 1904). Viyana Operası okulunda Eugenia Edouardova ve Olga Preobrajenska'nın, Dresden'de de Mary Wigman'ın öğrencisi oldu. Viyana'da, Milano'da, Buenos Aires'teki Colon tiyatrosunda bir süre bale öğretmenliği yaptıktan sonra operanın önemli yönetmenleri arasına katıldı, Viyana operası ile, Milano'daki Scala ile, New York'taki Metropolitan opera ile çalıştı, Salzburg festivaline katıldı (*Maskeli balo, Don Carlos, Turandot, Jean d'Arc yanarken* v.b.). Paris operasının yeniden açılışı için (1969) Berlioz'un *Truvalılar* adlı yapıtının («krallık avı») sahneye konulmasını ve koreografisini düzenledi. (L)

***WALSER** (Martin), alman yazarı. — Bir roman (*Fiktion* [Kurgu], 1970), bir oyun (*Ein kinderspiel* [Bir çocuk oyunu], 1970) yazdı, *Halbzeit* (Yarı-zaman) ve *Das Einhorn* (Tek boynuzlu at) ile başladığı oyun dizisinin üçüncüsü olan *Der sturz*'u (Düşüş) yayımladı (1973). [L]

***WALSH** (Raoul), amerikalı sinema yönet-

Foto. F. Godwin, Film Polski (J.-L. Passek kol.), H. Vassal-Gamma (LAROUSSE)

meni. — 1972'de *«Doğruların öfkesi»* adlı bir roman yazdı, eser A.B.D.'den önce Fransa'da *La colère des justes* adıyla yayımlandı. (L)

Walter işlemi, çeliğin dış görünümünü düzeltmek için uygulanan kimyasal parlatma yöntemi. (L)

***WALTON** (William), ingiliz bestecisi. — Son besteleri arasında şunları sayabiliriz: *The Bear* (1967) adlı bir oda operası, orkestra için bir *Capriccio burlesco* (1968), orkestra için *Benjamin Britten'in doğaçtan bir deyişi üstüne doğaçtan bir beste* (1970). [L]

***WARBURG** (Otto Heinrich), alman biyokimyacısı. — (öl. Berlin 1970). Enzimbilim*in (*Ek*) kurucularından biri olarak çok geniş kapsamlı buluşlar yaptı (flavinik dezidrogenazlar, sitokromoksidaz ve solunum zincirlerinde oksitlenme aşamaları). [L]

WARHOL (Andy), amerikalı sanatçı (Philadelphia 1930). Önce moda ve reklam ressamı olarak çizgi filimlerin, hattâ soyut resimlerin etkisinde tablolar yaptı. 1962'den sonra serigrafi kopya yöntemlerinden yararlanarak bir dolarlık kâğıt paralar dizisini ve başta, pop'art'ın imgesi haline getirdiği «Campbell's soup»u çoğaltmağa girişti. Konularını kentli insanların yeğlediği güncel nesneler (*Coca-Cola*, 1962) ve «put»lar (*Marilyn Monroe*, 1962; *Mao Çe-tung*,

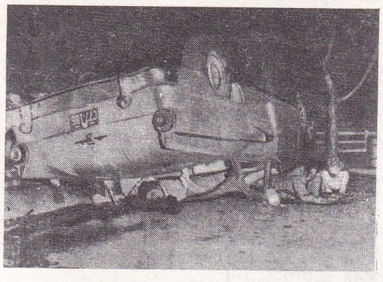

Andy **WARHOL**: «Orange Car Crash» (1963) [özel kol., Washington]

1973) arasından geçti. Konularına, her türlü heyecanı yok eden, ama çoğu zaman acı bir olayı sezinlendiren soğuk ve insanlıkdışı bir görünüm verdi (*Most wanted Men* [En çok özlenen insanlar], 1963; *Electric Chair* [Elektrikli sandalye], 1964-1968). Gerçek bir sanat eseri fabrikası olan «Factory»de, dizi halinde çokrenkli resimler bastı, işi «boyalı kâğıtlar» yapmağa kadar götürdü («İnekler» dizisi, 1966). 1968'den sonra kendini sinemaya verdi. Çoğu zaman gerçek zaman içinde görüntüleri tekrarlayarak her türlü eylem kavramını yok ettiği ilk filimlerinden (1963) sonra 1966'dan başlayarak gittikçe yapısallaşan senaryolar hazırladı (*Chelsea Girls*). Sık sık Paul Morissey ile işbirliği yaparak daha geleneksel anlayışta bir sinemaya yöneldi (*«Aşk»*, 1971; *Women in Revolt*, 1972), hattâ yapımcılık da yaptı (*Flesh* [1970], *Trash* [1970] ve *Heat* [1971] üçlüsü). Kişiliği ve çevresiyle yarattığı skandallar kadar sanat eserleriyle de ünlü olan Warhol amerikan pop'art'ının en özgün temsilcilerinden ve New York'lu öncü sanatçıların en seçkin kişilerinden biridir. (L)

WARİ. Bk. HUARİ, *Ek.*

WARREN (Vincent), amerikalı dansçı (Jacksonville 1938). American Ballet Theatre School'da ve Antony Tudor yönetiminde Metropolitan Opera Ballet School'da öğrenim gördükten sonra Metropolitan Opera topluluğunda görev aldı (1957). 1959'dan başlayarak James Waring'in Ballet Stage Company'sinde çalıştı ve Living Theatre'ın birçok temsiline katıldı. Merce Cunningham ve Matt Mattox (caz balesi) ile çalışarak teknik olgunluğa ulaştı ve ilk defa Grands Ballet Canadiens'e konuk sanatçı oldu (1960) [o zamandan beri düzenli olarak orada çalışmaktadır]. Çok usta değilse de iyi bir teknikçi olan Warren özellikle bütün klasik repertuvardaki rollere (*Kuğu gölü*, *Giselle*, *Fındıkkıran*, *La fille mal gardée*) uymayı beceren duygusal ve romantik bir yorumcudur. Bununla birlikte en başarılı rollerinden biri (John Butler'in *Catulli Carmina*'sı) modern repertuvardandır. Warren bir ara Guatemala Ulusal balesinde konuk sanatçı olarak oynadı (1965, 1973), Fransız Dans tiyatrosunda görev aldı (1969), sonra Köln operasına geçti (1970). Grands Ballets Canadiens'de *Pas rompu*'yü (1968), *Tommy*'yi (1971), *Ceremony*'yi (1972), *Cantique des cantiques*'i (Fernand Nault'un) [1973], *Trip*'i (John Butler'in, 1973) canlandırdı. Aynı yıl çok iyi iki rol daha oynadı: *Theme and Variations* (Tema ve çeşitlemeler) [G. Balanchine'in] ve *Trionfo di Afrodite* (Afrodit'in zaferi) [N. Walker'in]. (L)

***WARREN** (Earl), amerikalı hukukçu. — (öl. Washington 1974). [L]

***WARREN** (Robert Penn), amerikalı yazar. — Yeni şiir derlemeleri (*Incarnations: Poems* [Canlanmalar: Şiirler], 1968; *Audubon: a vision* [Audubon: Bir hayal], 1969) ve bir roman (*Meet me in the Green Glen* [Yeşil vâdide buluşalım], 1972) yayımladı. (L)

***WARTBURG** (Walther VON), isviçreli dilbilimci. — (öl. Basel 1971). [L]

Washington antlaşması, nükleer savaşı önleme konusunda 22 haziran 1973 günü Washington'da, A.B.D. adına Nixon ve S.S.C.B. adına Brejnev tarafından imzalanan antlaşma. Bu iki büyük devletçe yürütülen yumuşama siyaseti çerçevesinde ve taarruz silâhlarının sınırlandırılması konulu S.A.L.T.* (*Ek*) görüşmelerinde izlenmek üzere benimsenmiş ilkeleri yeniden tanımladıktan sonra, A.B.D. ile S.S.C.B. «karşılıklı ilişkilerinde tehlikeli bir gerilime yol açabilecek durumların gelişmesini» ve «kendi aralarında veya taraflardan biriyle diğer ülkeler arasında nükleer bir savaşın patlak vermesini» önleme taahhüdünde bulundular. (L)

***WASH-PRIMER** i. — Boyacılık. Demirden bir yüzeye temas ettiğinde etkin fosfor ve krom iyonları veren ve bu iyonların taşıdığı tepkinlik potansiyeli sayesinde iyonların her an etkin kalmasını sağlayan madde.

— ANSİKL. Bir *wash-primer*, birbirinden ayrı iki öğeden oluşur. Bunlardan biri, çinko tetraoksikromatla renklendirilmiş polivinilik bütiral reçine, öbürü ise fosforik asidin alkol içindeki bir çözeltisidir. Bu iki bileşen kullanma anında karıştırılır ve tabancayla püskürtülerek 8 ile 10 μ'luk ince bir tabaka oluşturulur. Wash-primer yalnız, aşınmaya karşı geçici olarak korumak amacıyla daha önceden kumla ovulmuş sağlam demirler üzerinde kullanılmalıdır. Bu madde aynı zamanda hafif madenler üzerinde ince bir yapıştırma yüzeyi elde etmek için de kullanılabilir. (L)

WATERBAG i. (ing. k.). Kauçuk. İçine sıcak su ve aşırı ısıtılmış su buharı doldurulan çok büyük vakum odası; lastik imalâtında, kalıbın iç ısınmasını sağlamak için, dış kısmın ısıtılması sırasında iskeleti kalıba yapıştırmakta kullanılır. (L)

Watergate olayı, 1972-1973 yıllarında A.B.D.'de meydana çıkarılan siyasî casusluk olayı. Cumhuriyetçi parti başkan adayı Nixon'ın seçim kampanyasını yürüten komitenin bazı sorumlu üyelerince, Washington'da, Demokrat parti başkanlık seçimi kampanyasının yürütüldüğü Watergate binasında girişilen casusluk faaliyetinden doğan skandal.

Olay üç aşamada gelişti:

17 haziran 1972'den 7 şubat 1973'e kadar. Watergate binasında 17 haziran günü beş kişi yakalandı; bunlar suçlu görüldü ve mahkûm edildi. *Washington Post* gazetesinden iki muhabirin yürüttükleri araştırma üzerine, Richard Nixon iki kere yardımcılarına kefil olmak zorunda kaldı. Ne var ki sonunda, bunlardan beşi mahkûm edildi.

7 şubat 1973'ten 6 şubat 1974'e kadar. 7 şubat günü Senato, «Erwin komisyonu» adı verilecek olan bir araştırma komisyonunun kurulması ve bu komisyonun açık oturumlar halinde çalışması kararını aldı. Araştırma sırasında, R. Nixon'ın eski yardımcılarından biri başkanın çalışma odasında geçen bütün konuşmaların banda alındığını açıkladı. Komisyon, Nixon'ın açıklamaları konusundaki anlaşmazlıkları kesin bir sonuca bağlamak için, ses bantlarının verilmesini istedi. Başkan bu isteği reddetti ve komisyonca tayin edilmiş olan savcının görevine son verdi. Adalet bakanının istifası, R. Nixon'ın durumunu daha da zayıflattı.

6 şubat 1974'ten 8 ağustos 1974'e kadar. 6 şubatta Temsilciler meclisi adalet komisyonunu, başkanın görevine son vermek üzere gerekli ön işlemleri başlatmakla görevlendirdi. (Bk. İMPEACHMENT, *Ek.*) Mart ayında Erwin komisyonu kararını açıkladı: başkanın başlıca yardımcıları suçlu görülmüştü. 24 temmuz günü, Yüksek mahkeme R. Nixon'ı, o güne kadar vermemekte direndiği bantları komisyona vermeğe zorladı. Bantlar dinlendikten sonra, başkan başlıca üç konuda suçlu görüldü: yürütme yetkisini kötüye kullanma, adaletin yerini bulmasını engelleme ve Anayasa'yı koruma görevini ihmal.

R. Nixon 8 ağustosta istifa etmek zorunda kaldı. Yeni başkan G. Ford, Nixon hakkında kovuşturmanın durdurulması kararını aldı, ama diğer sanıklar hakkında dava açıldı (ekim 1974 - ocak 1975). Eski adalet bakanı John Mitchell dahil olmak üzere dört elebaşı mahkûm edildi. (L)

***WATSON-WATT** (sir Robert Alexander), iskoçyalı fizikçi. — (öl. İnverness, İskoçya 1973). [L]

WAYNE (Denis), amerikalı dansçı (New York 1948). New York'taki High School of Performing Arts'ı bitirdi, Norman Walker topluluğunda çalışmağa başladı, Harkness Ballet'de dans etti, sonra da City Center Joffrey Ballet'e (1971) girdi. Son derece yetenekli bir dansçıydı, *Double exposture*'de (Joe Layton'ın, 1972, Oscar Wilde'ın *Dorian Gray'in portresi* adlı yapıtından) Dorian Gray rolünü büyük bir başarıyla yorumladı. (L)

***WAYNE** (Marion Michael MORRISON **John** — denir), amerikalı sinema oyuncusu ve yönetmeni. — *El Dorado*' dan (H. Hawks'ın, 1966) sonra özellikle *Harp vagonu* (The War Wagon) [B. Kennedy'nin, 1967], *Son hücum* (The Green Berets) [yönetmenliğini de kendisi yaptı, 1968], *Hell's Fighters* (Cehennem savaşçıları) [A. McLaglen'ın, 1968], *True Grit* (H. Hathaway'in, 1969), *Son darbe* (Rio Lobo) [H. Hawks'ın, 1970], *Ben istersem yaşarsın* (Chisum) [A. McLaglen'ın, 1970], *The Train Robbers* (Tren hırsızları) [B. Kennedy'nin, 1972] ve *Rooster Cogburn* (Stuart Millar'ın, 1975) adlı filimlerde oynadı. (L)

WEDDERBURN (Joseph Henry Maclagan), iskoçyalı matematikçi (Forfar 1882-ay.y. 1948). Cebir alanındaki çalışmaları özellikle gruplar kuramıyla ilgilidir. (L)

Wedderburn teoremi, her sonlu cismin değişli olduğunu ifade eden teorem. (L)

***WEHNER** (Herbert), alman siyaset adamı. — 1969'dan bu yana Alman Sosyal Demokratik partinin (S.P.D.) meclis grup başkanı olan Wehner 1973'te sağlığı elvermediği için görevinden ayrıldı. (L)

WEİL (André), fransız matematikçisi (Paris 1906). On altı yaşındayken başladığı Ecole normale supérieure'ü bitirdi ve Bourbaki okulunun kurucu üyelerinden biri oldu. Halen Princeton Yüksekögrenim enstitüsünde ders veren André Weil'in yerel olarak sıkışık gruplar, cebirsel geometri, Aber türleri, Kahler türleri ve özellikle sayılar kuramı gibi çağdaş matematiğin çeşitli alanlarında çok büyük katkısı olmuştur. (L)

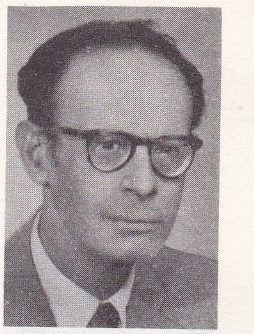

André **WEIL**

WEİNGARTEN (Romain), fransız oyun yazarı (Paris 1926). Hayallere dayalı günlük gerçeklerin tasvir edildiği tiyatro eserlerinde insan ilişkilerindeki sahteliği dile getirir (*Akara*, 1948; *les Nourrices* [Sütanneler], 1960; *l'Eté* [Yaz], 1966; *Alice dans les jardins du Luxembourg* [Alice, Lüksemburg sarayının bahçesinde], 1969; *Comme la pierre* [Taş gibi], 1970; *La Mandore* [Lavta], 1974) ve bu gerçeklerdeki alaycı insafsızlık çoğu zaman, gelecekten haber veren şiirlerindeki (*le Théâtre de la chrysalide* [Krizalit tiyatro], 1950; *Fomalhaut*, 1956) şiddeti andırır. (L)

Michel Aumont
Romain **WEINGARTEN**'in
«Taş gibi» oyununda
(Paris, 1970)

WEİNREİCH (Uriel), amerikan dilbilimcisi (Vilna [bugün Vilnius] 1926-New York 1967). Başlıca iki alanda çalıştı: ikidillilik ve anlambilim. İlk önemli eseri 1953'te çıktı: *Languages in Contact* (Temas halinde diller). Bu eserde yazar yapısalcı açıdan ikidilliliğin başlıca yönlerini açıklar ve özellikle girişim olaylarını üstünde durur. Daha sonra lehçebilim üstüne makaleler yazdı ve bunlardaki bazı değişiklik olaylarını ele aldı. Çalışmalarının anlambilim yönü *Explorations*

Foto. Larousse, X, Bernand (LAROUSSE)

in Semantic Theory'de (Anlambilim kuramında araştırmalar) [1966] belirir; Weinreich bu eserinde J. A. Fodor ile J. J. Katz'ın anlambilim kuramına karşı çıkmıştır. W. Labov ve M. Herzog ile birlikte yazdığı ve ölümünden sonra 1968'de yayımlanan *Empirical Foundations for a Theory of Linguistic Change*'de (Dilde değişiklik kuramının ampirik temelleri) kendi görüşlerini açıklamıştır. (L)

WEİNSTOCK (sir Arnold), ingiliz sanayicisi (Londra 1924). Manşötesi General Electric Company'nin (G.E.C.) genel müdürü olan Arnold Weinstock 1954'te küçük bir televizyon fabrikası kurdu (Radio and Allied İndustries); firma çabucak tutundu. 1961'de Weinstock ve damadı fabrikayı General Electric Company'ye devrettiler: şirketin elektrikli ev eşyası ve radyo-televizyon bölümü Weinstock'un yönetimine verildi; iki yıl sonra şirketin genel müdürü olan Weinstock 1967'de Associated Electrical İndustries'i de devraldı. A.E.İ. ve G.E.C. 1968'de English Electric firmasıyla birleşti. (L)

***WEİSS** (Adolph), alman asıllı bassocu ve besteci. — (öl. Van Nuvs, Los Angeles 1971). [L]

Morris WEST

***WEİSS** (Peter), alman asıllı isveçli yazar. — Tiyatroda Brecht estetiğinden etkilenen Weiss, *Die Ver folgung und ermordung Jean-Paul Marat* (Jean-Paul Marat'ya yapılan zulüm ve öldürülüşü) [1964] adlı oyununda, uzaklaşma izlenimini elde etmek için Marat'nın ölümünü «*Die schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton unter anleitung des Herrn de Sade*» (Bay de Sade'ın yönetiminde Charenton Öksüzler yurdu aktörlerine) temsil ettirdi.
Yazar için siyasî tercihin kaçınılmazlığı ilkesini benimseyen Weiss («*Bölünmüş dünyada bir yazar için on çalışma konusu*», 1965), kuramını iki Almanya'nın on dört tiyatrosunda aynı tarihlerde sahnelenen *Die Ermittlung* (Soruşturma) [1965] adlı oyununda ortaya koydu. Denemelerinde (*Rapporte II*, 1971) ve oyunlarında («*Lusitania kuklasının şarkısı*» [1967], «*Vietnam'ın uzun kurtuluş savaşının başlangıcı ve devamı üstüne nutuk...*» [1968]; «*Bay Mockinpott acı çekmekten nasıl kurtuldu?*» [1968]; «*Troçki sürgünde*» [1970], *Hölderlin* [1971]) siyasî bağımlılığının yeni örneklerini verdi. (L)

WEİTZMANN (Kurt), bizans sanatı uzmanı (Klein Almerode 1904). Almanya'da değişik üniversitelerde (Münster, Würzburg, Berlin) öğrenim gördü ve fildişi işlemeler, ikonalar ve elyazmaları gibi küçük bizans sanat eserlerinde uzmanlaştı. 1935'te Amerika Birleşik devletlerine göçtü ve sonunda Princeton'a yerleşti; 1950'den beri orada sanat tarihi ve arkeoloji okutmaktadır. Weitzmann çeşitli eserlerin yerlerini ve yapım tarihlerini kesinlikle belirlemeyi, çeşitli atelyeler arasında bulunabilecek ilişkileri ve bu eşyanın dağılma yoluyla o zamanki dünyada yapabileceği etkiyi ortaya çıkarmayı başardı. Yazdığı kitapların ve önemli makalelerin bellibaşlıları şunlardır: *Die byzantinische Buchmalerei des IX. und X. Jahrhunderts* (IX. ve X. yy. bizans elyazmalarındaki minyatürler) [1935], *Illustration in Roll and Codex. A study of the Origin and Method of Text Illustration* (Rulo ve kitaplardaki resimler. Kitap resimlemenin başlangıcı ve yöntemi üstüne bir inceleme) [1947], *The Joshua Roll. A Work of the Macedonian Renaissance* (Yeşu rulosu. Makedonya rönesansı üstüne bir çalışma) [1948]. Ayrıca Sina'daki Azize Caterina manastırıyla ilgili birtakım eserleri vardır. (L)

WELLES (Orson), amerikalı oyuncu ve sinema yönetmeni. — *Falstaff*'dan (Chimes at Midnight) [1965] sonra *Une histoire immortelle* (Ölümsüz bir öykü) [fransız televizyonu için, 1967], *F. For Fakes* (Aldatmacanın A'sı [1973], *The other side of the Wind* (Rüzgârın öte yanı) [Hollywood ve İspanya'da, 1972-1973] adlı filmleri çevirdi. Komedyen olarak özellikle şu eserlerde oynadı: *Bu ne biçim gidiş?* (What's Happening now?) [M. Winner'in, 1967]; «*On iki+bir*» (N. Gessner'in, 1970); *Catch 22* (Tutma 22) [M. Nichols'un, 1970]; *Ümit köprüsü* (V. Bulajic'in, 1969); *La Décade prodigieuse* (C. Chabrol'un, 1971); *Malpertuis* (H. Kümel'in, J. Ray'dan esinlenerek, 1972); *F. For Fakes* (Kendi yapıtı) [1973]. (L)

***WELLESZ** (Egon Joseph), avusturyalı besteci ve müzikbilimci. — (öl. Londra 1974). 1967-1968, 1970-1971 yıllarında üç yeni senfoni besteledi: *Yedinci. Sekizinci* ve *Dokuzuncu*. (L)

WELLHAUSEN (Julius), alman şarkiyatçısı (Hameln 1844-Göttingen 1918). Greifswald Üniversitesi Teoloji fakültesinde profesör oldu (1872). Sonra Halk fakültesinin Şark Dilleri kürsüsüne geçti (1882), ordinaryüs profesörlüğe yükseldi (1885). 1892 yılından ölümüne kadar Göttingen üniversitesinde çalıştı. Araştırmaları daha çok Ahdi atik, Ahdi cedit ve İsrail tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. İslâmiyet sahasındaki başlıca eserleri şunlardır: *Muhammed in Medina, das ist Vakidi's Kitab al Maghazi in verkürzter deutscher Wiedergabe* (1882); *Reste arabischen Heidentums* (1887); *Medina vor dem Islam; Muhammeds un die Gesandtschaften an ihn, Skizzen und Vorarbeiten* (1889); *Prolegomena zur aeltesten Geschichte des Islams* (İslâm'ın en eski tarihine giriş, çeviren Fikret Işıltan) [1899]; *Die Kaempfe der Araber mit den Rhomaern in der Zeit der Umaijaden* (1901); *Die religiös-politischen Oppositionsparteien im alten Islam* (1901); *Das arabische Reich und Sein Sturz* (1902). [M]

WELL-LOG i. (ing. k.). Petr. Bir kuyu açma işlemi sırasında karşılaşılan kayaların özelliklerini kaydetme. (*Eşanl.* DIYAGRAFI. *Ek.*) [L]

WENDEN (Michael), avustralyalı yüzücü (Liverpool, Sydney banliyösü 1949). 1968 olimpiyatlarında 100 m ve 200 m serbest yüzme şampiyonu oldu. (L)

***WEÖRES** (Sandor), macar şairi. — Son olarak dram («*Ay ve Ejder*», 1967) ve şiir kitapları (*Psykhe*, 1972) ile çocuk şiirleri (*Zimzizim*, 1970) yayımladı. (L)

***WERNER** (Pierre), lüksemburglu siyaset adamı. — 15 aralık 1968 seçimlerinden sonra, hıristiyan sosyaller ile liberallerin katılacağı bir hükûmet kurma görevi yeniden P. Werner'e verildi. Ama Hıristiyan Sosyal parti 1974 mayıs seçimlerini kaybedince, P. Werner hükûmet başkanlığını demokrat liberal Gaston Thorn'a devretti. (L)

***WESKER** (Arnold), ingiliz yazarı. — Sanat çevreleriyle çalışma dünyasının ilişkileri konusunda Fortytwo merkezinde edindiği tecrübeyi dile getiren belgeleri (*Fears of fragmentation* [Kırılma korkusu], 1970) ve büyük bir tutkuyla kendini tanımlamağa çalıştığı hikâyelerini (*Six Sundays in January* [Ocakta altı pazar], 1971) yayımladı. *The Friends* (Arkadaşlar) [1970] adlı tiyatro oyununda ise, son yirmi yılın devrimci girişim ve umutlarının acı bir bilançosunu yaptı. (L)

WESSELMANN (Tom), amerikalı ressam (Cincinnati 1931). 1960'ta pop'art'ın öncüleri arasında yer aldı ve başlıca konu olarak amerikan gerçeğini seçti. Resimlerinde çizgi halinde sıvama akrilik boyalar, içten aydınlatılan kabartmalarında saydam plastik malzeme kullandı ve tuvallerine birtakım nesneler ekledi: örneğin tuval ile gerçek dekor arasındaki sınırı kaldırarak yaptığı pencere resmine gerçek perdeler taktı. Çarpıcı yapımıyla amerikan yaşamında yer alan dekorun sentezini yapmağa ve bunu en nesnel biçimde vermeğe çalıştı (*Bathtub III* [Banyo küveti III], 1963). Konunun biçimine göre çoğu zaman fonsuz ve kesik olan tuvallerinde eşyayı ya da çıplak kadın resimlerini canlandırırken aynı amerikan gerçeği üstünde durdu ve bütün modern çevrenin tümünü eleştirdi (*Still Life* [Natürmort], 1972). [L]

WEST (Morris), avustralyalı yazar (Melbourne 1916). Doğduğu şehrin üniversitesinde öğretim gördükten ve Hıristiyan Kardeşler tarikatında yıllarca çalıştıktan sonra, Yeni Güney Galler'de ve Tasmanya'da çağdaş diller ve matematik öğretmenliği yaptı; sonra 1943-1953 arası radyo ve reklamcılık alanlarında çalıştı. Geçici bir felç, edebiyatla uğraşmasına ve kısa sürede amansız tutkuların ve vicdan acılarının romancısı olarak uluslararası ün kazanmasına yol açtı: *Kundu* (Büyüler vâdisi) [1956]; *Children of the Sun* (Güneş'in çocuğu) [1957]; *Blacklash* (Karalama) [1958]; *The Devil's advocate* (Şeytanın avukatı) [1959]; *The Shoes of the Fisherman* (Balıkçının pabuçları) [1963]; *Summer of the Red Wolf* (Kızıl kurdun yazı) [1971]. (L)

***Westinghouse Electric Corporation,** amerikan elektromekanik araçlar yapım firması. — 5 milyar doları aşan bir iş hacmiyle (1972) A.B.D. sanayi firmaları arasında on dördüncü sırayı alır. 183 000 kişi çalıştırır ve yıllık kârı yaklaşık 200 milyon dolar tutar. 1958'den beri Westinghouse şirketi, A.B.D.'de ve dünyada 50 nükleer santral kurmuş ya da kurmağa başlamıştır. 1972'de iş hacminin yüzde 90'ı A.B.D. içinden sağlanıyordu. Pittsburgh laboratuvarlarında, 1 700 araştırmacı çeşitli konular üzerinde (suyun tuzdan arıtılması, elektronik tıbbî teşhis, atom pilleri) çalışmalar yapmaktadır; başka laboratuvarlarda ise çevre kirlenmesi, deniz çevresi, nükleer fisyon, laser gibi konular incelenmektedir. (L)

WESTON (Edward), amerikalı fotoğrafçı (Highland Park, İllinois 1886 - Wildcutil, Kaliforniya 1958). İlk eserlerini «artistik flu» gibi o dönemlerde pek gözde olan usullerle gerçekleştirdi. 1920'den sonra kendini yeniledi, biçimde ve maddede arılığa önem verdi. «Fotoğrafçılığın yalnız gerçekçiliğe dayanabileceğine inandığını» açıklayarak eskiden başvurduğu soyutlamadan vazgeçti. Büyük boy fotoğraftan yana olduğundan bunun yapım tekniğini basitleştirdi ve klişelerini agrandismanla değil, kontak kopyayla gerçekleştirdi. Manzaralarında ya da portrelerinde tam bir aydınlık, açıklık ve parlaklık göze çarpar. Görüntülerinde hiç bir şeyin rastlantıya bırakılmadığını gösteren derin bir düşüncenin izleri okunur. Bütün üyeleri görüntüde tam bir netliği savunan f. 64 grubu 1932'de onun önayak olmasıyla kuruldu. Başta New York, San Francisco, Los Angeles ve Zwickau (Federal Almanya) olmak üzere birçok müzede fotoğrafları vardır. (L)

WHEELER (Earle Gilmore), amerikalı general (Washington 1908 - New York 1975). West Point'tan 1932'de çıktı, 1943-1945 arası 63. piyade tümeninin kurmay başkanıydı. Avrupa'daki amerikan kuvvetlerinin komutan yardımcısıyken, 1962'de kara kuvvetleri kurmay başkanlığına atandı. 1964'te, silâhlı kuvvetler kurmay başkanları komitesinin başına getirildi. (L)

WHEELER (sir Robert Eric *Mortimer*), ingiliz arkeoloğu (Glasgow 1890). Birinci Dünya savaşından sonra Galler bölgesindeki Ulusal müzenin Arkeoloji bölümünde önce bölüm müdürü (1920-1924), sonra genel müdür oldu (1924-1926). Daha sonra zamanını Londra Arkeoloji enstitüsü ve müzesi arasında bölüştürdü; bir süre (1944-1948) Hindistan'da arkeoloji genel müdürlüğü yaptı. 1948 ile 1950 arasında Pakistan hükûmetine arkeoloji alanında danışmanlık etti, birçok kazı yönetti. 1965'te Royal Academy of Arts'da (Kraliyet Sanat akademisi) eski tarih profesörü oldu. Halen büyük arkeoloji araştırma alanlarının çoğunda uygulanmakta olan bir kazı sistemi (Wheeler sistemi) ortaya koydu; bu sistemin başlıca özelliği edinilen stratigrafik bilgiyi araştırma alanının tümüne genelleştirmek, özellikle de çalışmalar süresince korumaktır. Kazı çukurlarını, aralarında kenar yolları kalacak tarzda ayrı kareler biçiminde açmak, bu kafesleri tam bir ağ meydana getirecek biçimde bütün kazı alanına yaymak araştırmayı her yönde izleme olanağı sağlar. Wheeler'in yayımladığı başlıca eserler şunlardır: *The İndus Civilization* (İndus uygarlığı) [1953]; *Archaeology from the Earth* (Yer'den çıkan arkeoloji) [1954]; *Early İndia and Pakistan to Ashoka* (Aşoka döneminde eski Hindistan ve Pakistan) [1959]; *Civilizations of the İndus Valley and Beyond* (İndus vâdisi ve ötesindeki uygarlıklar) [1966]. (L)

WHİSKER [viskır] i. (*bıyık* anlamında ing. k.). Çok ince, birbillûrlu mineral elyafından oluşan ve olağanüstü mekanik özellikler taşıyan gereç. (*Eşanl.* TRİKİT.)
— ANSİKL. *Whisker*'lar doğada çok değişik biçimlerde bulunur: en ilginci, uzunluğu 10 μ ile 1 sm arasında oynayan, çapı ise uzunluğunun yüzde biri dolaylarında olan düz elyaflı whisker'dır. Hemen hemen hiç kusursuz birbillûrlu yapıları sayesinde whisker'ların çekme dayancı çok fazladır ve milimetre kareye bir tonu aşabilir. Whisker'ların tokluğu (çekme dayancının yoğunluğa oranı), normal billûrsu yapının tokluğundan on ilâ yirmi kat daha yüksek olabilir. Whisker'ların doğal oluşum koşulları,

Foto. Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

yapay olarak gerçekleştirilmesi çok güç karmaşık bir sürece bağlıdır. Değişik türden whisker'ların, özellikle madensel whisker'ların üretilebilmesi için çalışmalar sürdürülüyor. En çok uygulanan yöntemlerden biri bir gaz evresinden geçer. Silisyum flüorürün hidroliziyle, whisker'a benzeyen silis elyafı elde edilebilmiş, ancak bu elyafın tam yapısı açıklanamamıştı. Bugün whisker üretimi çok küçük çapta sürdürülür ve maliyet fiyatı henüz çok yüksektir. Gelecekte özellikle, mekanik performansları yüksek, hafif karma* gereçleri (*Ek*) elde etmek için whisker'ların başka gereçlerle karıştırılmasını inceleyen havacılık ve astronotik sanayilerin whisker üretimine eğileceği sanılıyor. (L)

WHİTE (Patrick), avustralyalı yazar (Londra 1912). 1826'dan beri Avustralya'da yerleşmiş büyük toprak sahibi bir ailenin çocuğu olan White öğrenimini Sydney'de ve İngiltere'nin Cambridge King's College'inde tamamladı, bu sırada çağdaş edebiyatla, fransız ve alman yazarlarıyla ilgilendi. İlk romanı *Happy valley* (Mutlu vâdi) 1939'da yayımlandı. Savaşta Kraliyet Hava kuvvetleri haberalma servisinde görevlendirildi, yeni bir roman (*The living and the dead* [Yaşayanlar ve ölüler], 1941) yayımladı ve 1947'de oynanacak bir oyun kaleme aldı: *The ham funeral*. Avustralya'ya dönerek Sydney'de, eserlerinin çoğunda töre tasvirlerine ya da kahramanlarının mistik huzursuzluğuna sahne olan Sarsaparilla mahallesine yerleşti. Romanları: *Teyzemin hikâyesi* (The aunt's story) [1948]; *Çöl* (Voss) [1957]; *Araba sürücüleri* (Riders in the chariot) [1961]; *The solid Mandala* (Esrarlı Mandala) [1966]; *The vivisector* (Kobay) [1970]; hikâyeleri: *The burnt ones* (Yanmışlar) [1964] ve sahne oyunları: *The season at Sarsaparilla* (Sarsaparilla'da mevsim) [1961]; *Night on Bald mountain* (Çıplak dağda gece) [1962]. White 1973 Nobel edebiyat ödülünü kazandı. (L)

WHİTELAW (William), ingiliz siyaset adamı (Edinburg 1918). 1955'ten başlayarak Parlamento'da Muhafazakâr parti milletvekilidir; 1955-1968 arası maliye bakanının özel kalem müdürlüğünü yaptıktan sonra, İşçi partisi iktidara geçince, Muhafazakâr partinin «chief whip»ı (Avam kamarasında oy disiplini görevlisi) oldu (1964-1970). Muhafazakârların iktidara dönüşünden sonra Avam kamarası grubu başkanlığına seçilen Whitelaw, 1972 martında Edward Heath tarafından Kuzey İrlanda işleri bakanlığına getirildi. Söz konusu eyaletin protestan çoğunluğunca olumsuz karşılanmasına rağmen, taraflar arasında görüşmeleri başlatmayı ve referandum yoluyla Ulster eyaletine yeni bir statü getirmeyi başardı. 1973 aralığında, İngiltere'de ağır bir bunalımın başladığı sırada getirildiği çalışma bakanlığında, Heath hükûmeti şubat 1974'te düşünceye kadar kaldı. O yılın haziranında, Muhafazakâr parti başkanı seçildi. (L)

WHİTLAM (Edward *Gough*), avustralyalı devlet adamı (Melbourne 1916). Avukat oldu, İşçi partisine girdi. 1952'deki bir ara seçimde Werriwa'dan (Yeni Güney Gal) milletvekili seçildi; daha sonraki bütün seçimleri de kazandı.

Gough Whitlam 1960'ta partinin ikinci başkanlığına getirildi. 1966 seçimlerinde işçilerin başarısızlığa uğramasından sonra ise partinin başına geçti; sendikalarla solcu unsurların etkisini azaltarak, partisine ılımlı bir yön vermeğe çalıştı. Yirmi üç yıldır seçim kazanamayan İşçi partisi, 1972 aralık genel seçimlerinde başarı sağlayınca Gough Whitlam 5 aralık 1972'de başbakan oldu. 1974 nisanında Senato üst üste iki 'bütçe kanunu teklifini geri çevirince, Parlamento'yu dağıtarak yeni seçimlere gitti (mayıs). İşçi partisi seçimlerde çoğunluğu sağladı ve Whitlam yeni bir hükûmet kurdu. (L)

WİDERBERG (Bo), isveçli sinema yönetmeni (Malmö 1930). Gazeteci ve romancı olarak hayata atıldı, kısa sürede isveç edebiyatının en umut verici sanatçılarından biri oldu. Sinema üstüne bir polemik denemesi (*Visionen I Svensk Film*, 1962) yazdı, televizyon için «*Çocuk ve ejder*» (1960) adlı kısa metrajlı bir filim yaptı. 1962'de ilk uzun metrajlı filmi «*İsveç usulü günah*» (ya da *Çocuk arabası*) çevirdi. Ertesi yıl «*Karganın mahallesi*» adlı filmiyle ustalığını kanıtladı, böylece de I. Bergman'ın hem halefi, hem de hasmı oldu. *Aşk 65* (1965) ve *Hello, Roland*'dan (1966) sonra *Elvira Madigan* (1967) ile uluslararası bir üne kavuştu, bu yapıttaki rolüyle Pia Degermark da Cannes festivalinde en iyi kadın oyuncu ödülünü kazandı. 1968'de «13» topluluğu ile bağımlı bir belgesel olan *Jeu Blanc*'ın yapımına katıldı ve 1969'da tam anlamıyla siyasal olan ilk filmi *Adalen 31* ile Cannes festivali jürisi özel ödülünü aldı. 1970'te *Joe Hill*'i, 1973'te de *Fimpen*'i çevirdi. (L)

WİDEROE (Rolf), norveçli fizikçi ve mühendis (Oslo 1902). Karlsruhe üniversitesinde elektronik mühendisi oldu, Aachen'da doktora yaptıktan (1927) sonra Berlin'deki bir firmada çalışmağa başladı. 1933'te, Oslo'daki bir elektroteknik şirketinde çalışmak üzere Norveç'e dönen Wideroe bu şirkette koruyucu rölelerin geliştirilmesi ve transformatör yapımıyla ilgilendi. Kerst'in A.B.D.'deki çalışmalarından ve ilk betatronun hizmete girdiğinden söz edildiğini duyunca, 1942'den itibaren taneciklerin hızlandırılması sorununa eğildi ve o günden bu yana hemen hemen bütün hızlandırıcılarda kullanılan yeni teknikler önerdi. Daha sonra senkrosiklotron ilkesini ortaya attı ve 1945'ten itibaren İsviçre ve Almanya'da hızlandırıcıların yapımı ve uygulamaları alanında uzmanlaştı. (L)

***WİGMAN** (Mary), alman kadın dansçı ve koreograf. — (öl. Berlin 1973). [L]

WİLDE (Eduard DE), hollandalı müzeci (Nijmegen 1919). 1946'da Eindhoven'da Van Abbe-Museum'a müdür oldu; bir Avrupa modern sanat koleksiyonu yapmağa girişti ve çeşitli öncü akımları tanıtan birçok sergi düzenledi. 1963'te Amsterdam'da Stedelijk Museum'a müdür olunca W. Sandberg* in (*Ek*) müzecilik siyasetini izledi, sanatçılara açık atelyeler kurarak ve ek çalışmaları (konserler, baleler v.b.) çoğaltarak bu siyaseti daha da pekiştirdi. Avrupa'nın, sergilerle olduğu kadar eser satınalma yoluyla da amerikan sanat akımlarına (pop'-art, colon-freld painting v.b.) açılmasına yardımcı oldu. Koleksiyonları, eserleri tamamlama açısından değil, yenigerçekçilik ve pop'art gibi akımları ya da Matta, Tapies ve Dubuffet gibi sanatçıları ön plana alarak zenginleştirmeğe çalıştı. (L)

***WİLDE** (Patricia WHITE, **Patricia** — denir), kanadalı kadın dansçı. — Harkness School of Dance'ın ve Harkness House Bale okulunun yöneticisi oldu, 1967'de bu iki görevden de ayrıldı. 1969'dan sonra Beatriz Consuelo ile birlikte Cenevre Grand-Théâtre Bale topluluğuna bağlı dans okulunun yöneticiliğine getirildi. Southwestern Regional Ballet Festival'de konuk profesör olarak ders vermektedir (1972). [L]

WİLDENSTEİN (Daniel), fransız sanat tarihçisi, yayımcısı ve taciri (Verrières-le-Buisson 1917). Edebiyat öğreniminden sonra, Paris Sanat ve Arkeoloji enstitüsünü bitirdi. 1939'dan başlayarak, babası Georges Wildenstein*ın sanat eserleri alışverişinin yönetimine katıldı, Buenos Aires, Londra ve New York'taki Wildenstein firmalarının başına geçti. Bu sayede sanat koruyuculuğuyla sanat eserleri ticaretini birarada ve uluslararası bir düzeyde yürütmesi mümkün oldu. Fransa'da çeşitli bağışlarda bulundu, bu arada ailesine ait olan tezhipli elyazmaları koleksiyonunu Marmottan müzesine bağışladı. 1963'ten beri *Gazette des beaux -arts*'ın yayın müdürü, *Gauguin*'in (I. cilt, *Catalogue* [1964]), *Monet-İmpressions* (1967), *İnventaires après décès d'artistes et de collectionneurs français du XVIII. s.* (XVIII. yy. fransız sanatçı ve koleksiyoncularının ölüm ertesi envanterleri) [1968] ile *Monet* ve *Manet*'nin eserleri konusunda iki kataloğun (1974) yayımcısıdır. (L)

***WİLDER** (Thornton Niven), amerikalı yazar. — (öl. New Haven, 1975). [M]

WİLKİNSON (Geoffrey), ingiliz kimyacısı (Todmorden, Yorkshire 1921). Londra'daki İmperial College'da okudu, 1943'ten 1946'ya kadar Kanada'da Ulusal Araştırma Konseyi Atom Enerjisi bölümünde çalıştı. Çalışmalarını A.B.D.'de, Kaliforniya üniversitesinde (1946) ve Massachusetts İnstitute of Technology'de (1950) sürdüren Wilkinson 1951'den 1955'e kadar Harvard üniversitesinde ders verdi. Daha sonra İngiltere'ye dönen Geoffrey Wilkinson 1955'ten beri Londra üniversitesinde anorganik kimya profesörüdür. Geçiş madenlerinin karmaşık organometalik bileşikler kimyası üstüne yaptığı çalışmalar nedeniyle 1973 Nobel kimya ödülünü Ernst Otto Fischer ile paylaştı. Bu organometalik bileşiklere, özellikle Wilkinson'ın uzun uzadıya incelediği ferrosen*e (*Ek*) «sandviç yapılı» bileşikler denilir, çünkü bu bileşiklerde maden atomu iki organik molekülün arasına sandviç gibi yerleşmiştir. Wilkinson bu bileşiklerin katalitik özelliklerini açıklamayı da başarmıştır. (L)

WİLLERVAL (Jean), fransız mimarı (Tourcoing 1924). Paris Güzel Sanatlar okulunda resim ve mimarlık öğrenimini tamamladıktan sonra 1958'de kendi başına bir büro açtı. Eserlerinin çoğu Fransa'nın kuzeyindedir: Tourcoing ve Baulieu'de toplu konutlar. Valenciennes ve Douai'de bir merkezden çevreye doğru yayılan ve tümü kozalak biçimini alan konut birimleri, Tourcoing'da Notre-Dame-de-la-Paix kilisesi (bu kilisede kullandığı art arda çıkıntılı eğik düzlemler bir yükselme etkisi yaratır). Ayrıca Lille, Clermond-Ferrand, Paris, Créteil ve Bordeaux'da birçok bina yaptı. (L)

Jean WİLLERVAL Paris, Masséna bulvarında itfaiye binası

***WİLLİAMS** (Thomas LANİER, **Tennessee** — denir), amerikalı oyun yazarı. — Oyunlarına giderek daha acı ve umutsuz bir hava geldi: *Kingdom of Earth, the seven descents of Myrtle* (Dünya krallığı, Myrtle'ın yedi ahfadı) [1968]; *In the bar of a Tokyo Hotel* (Bir Tokyo otelinin barında) [1970]; *Small Craft Warnings* (Küçük hüner uyarıları) [1972]. (L)

***WİLSON** (Angus Frank JOHNSTONE-WİLSON, **Angus** — denir), ingiliz yazarı. — Son olarak Victoria dönemindeki yaşantı ve sanat üstüne bir inceleme (*The World of Charles Dickens* [Charles Dickens'ın dünyası], 1970) ve çeşitli anlatılar (*No laughing matter* [Gülünecek şey değil], 1967; *England* [İngiltere], 1971) yayımladı. (L)

***WİLSON** (Colin), ingiliz yazarı. — Üstün kişilikleri (*Strindberg*, 1968; *Bernard Shaw: a Reassessment* [Bernard Shaw: Bir yeniden değerlendirme], 1969; *Order of assassins, the psychology of murder* [Suikast emri, katilin psikolojisi], 1972) ya da insan zekâsının yan belirtilerini (*Poetry and mysticism* [Şiir ve mistisizm], 1970; *New pathways in psychology: Maslow and the post-Freudian revolution* [Psikolojide yeni patikalar: Maslow ve Freud sonrası devrim], 1972) inceleme yoluyla sosyal düzeni eleştirmeyi sürdürdü. Bu arada kendi hayat hikâyesini (*Voyage to a beginning* [Bir başlangıca gezi], 1966) yayımladı. (L)

***WİLSON** (Edmund), amerikalı yazar (Red Bank, New Jersey 1895 - Talcottville, New York 1972). Şair, romancı ve *New Yorker*'ın edebiyat tenkitçisi olarak, avrupa ve islav edebiyatlarını Amerika'da tanıttı: *I thought of Daisy* (Daisy'yi düşünüyordum) [1929, yeniden basımı 1967]; *To the Finland station* (Finlandiya garı) [1940]; *Memoirs of Hecate County* (Hekate kontluğunun defterleri) [1946]; *The Scrolls from the Dead sea* (Ölü denizin elyazmaları) [1955]; *Patriotic Gore* (Vatansever darbe) [1972]. (L)

***WİLSON** (Georges WİLLSON, — denir), fransız tiyatro oyuncusu ve yöneticisi. — 1972'de Théâtre National Populaire'in (Ulu-

Patrick WHITE

William WHITELAW

Bo WIDERBERG'in «Joe Hill» inden (1970) bir sahne

Geoffrey WILKINSON

Foto. G. Guillat, E. Mandel-Pavlovik, Hardy-Gamma, Paramount (J.-L. Passek kol.), X (LAROUSSE)

sal Halk tiyatrosu) yöneticiliğinden ayrıldı. (L)

*WİLSON (Harold), ingiliz siyaset adamı. — 1967 kasımında sterlini devalüe etmek zorunda kalan H. Wilson'ın, bu kararla birlikte bir kısıtlama siyasetini uygulama gereğini duyması, hele Parlamento'ya grev hakkının kullanılmasında sınırlamayı öngören bir kanun teklifi götürmesi, sendikalarla ve kendi çoğunluğunun sol kanadıyla anlaşmazlığa düşmesine yol açtı (1969). İşçi partisi 1970 haziran seçimlerinde başarısızlığa uğradıktan sonra H. Wilson, Büyük Britanya'nın Avrupa Ekonomik topluluğuna katılmasına karşı olanların sözcülüğünü etti. Ekim 1973'te Blackpool'da yapılan büyük kongrede, İşçi partisinin sol kanadına dayandı ve geniş çaplı devletleştirme uygulamasını öngören bir program sundu. 1974 seçimlerine de parti başkanı olarak girdi, kesin bir çoğunluk sağlayamamakla birlikte Parlamento'da en çok sandalyeyi onun partisi kazandı. Liberallerin muhafazakârları desteklemek istemeyişinden yararlanan Harold Wilson başbakan oldu. Ama, Avam kamarasında sık sık azınlıkta bırakıldığı için programını uygulayamayacağını gördü, Parlamento'yu süresinden önce dağıtma kararı aldı (eylül) ve yeni seçimlere gitti (ekim). Seçimler, İşçi partisine az farkla da olsa bir çoğunluk ve Wilson'a iktidarda kalma olanağı sağladı. Harold Wilson, 16 mart 1976'da, iki yıl önce açıkladığı kararına uyarak, siyasetten çekileceğini bildirdi. (L)

Harold WİLSON

WİLSON (Theodore, **Teddy** — denir), amerikalı caz piyanocusu (Austin, Texas 1912). 1931'den 1933'e kadar Louis Armstrong ve Jimmie Noone'un orkestralarında çaldı, daha sonra Benny Carter'ın topluluğuna katıldı. 1935'te Benny Goodman ile anlaşarak, Goodman ve Gene Krupa ile birlikte ünlü Benny Goodman Trio'yu oluşturdu. 1939-1940 yıllarında bir büyük orkestra kurdu, 1945'te yeniden Goodman'ın topluluğuna geçti ve 1953'te *The Benny Goodman Story* filminde rol aldı. Teddy Wilson caz tarihinin en büyük piyanocularından biridir. Kısa sürede Earl Hines'ın etkisinden kurtulup kendi doğrultusunu bulan üslûbu, hem kesin ve kararlı, hem de yumuşak tuş vuruşlarıyla özellik kazanır. Plakları arasında, 1935-1937 yıllarında Buck Clayton, Johnny Hodges, Lester Young ve Billie Holiday eşliğinde yaptığı ve *The Teddy Wilson* adı altında topladığı iki plaklık ilginç albümü ve 1968'de hazırladığı *Air Mail Special*'ı özellikle belirtmek gerekir. (L)

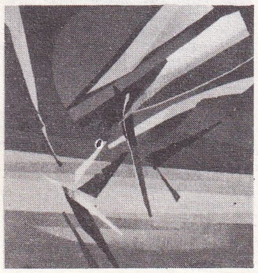

Robert WOGENSKY
«Şafakta» (1973)
duvar halısı

***WİMBERGER** (Gerhard), avusturyalı besteci. — Son yapıtları şunlardır: 3 orkestra topluluğu için *Risonanze* (1968); *Das Opfer Helena* (Kurbanlık Helena), W. Hildesheimer'in komedisinden oyuncular için oda müziği (1968); *Ars amatoria* (Sevmek sanatı), Ovidius'un eserinden kantat (1969); orkestra için *Chronik* (Günce) [1969]; org için *Signum* (İşaret) [1970] ve *Lebensregeln* (Yaşam kuralları), O. Hassencamp'ın bir metni üzerine müzikle din bilgisi (1972). [L]

***Wimbledon kupası.** — Bk. TENİS. *Ek.*

WİNDMİLL HİLL, İngiltere'de (Wiltshire), Avebury yakınında tarihöncesi yerleşme; Michelsberg ve Chassey fasiyesi gibi kara kültürlerinden doğan Cilâlıtaş ve Kalkolitik bir kültür fasiyesine adını verdi (M. Ö. 3500-3000 arası). Tepelerin zirvelerinde kurulan ve iç içe hendeklerle çevrili kamplarda toplanan bu insanlar hayvancılıkla (sığır, koyun, domuz) geçinirlerdi; etkileri İskoçya ve İrlanda'ya (Dublin kontluğunda Dalkey İsland) kadar yaydılar. Bu tür yerleşme Hembury'de, Devon'da tekrar görülür. Son evrelerin özelliği şeflerin bazen yüz metreye kadar uzanan büyük höyüklerin altına gömülmüş olmasıdır. (L)

***WİNDSOR** (Edward, — dükü). — (öl. Paris 1972). [L]

WİNNİCOTT (Donald Woods), ingiliz çocuk hekimi ve psikanaliz uzmanı (Plymouth 1896 - Londra 1971). D. W. Winnicott tıp öğrenimini tamamladıktan sonra çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı oldu; Paddington Green Children's Hospital'da (çocuk hastahanesi) kırk yıldan fazla uzman hekim olarak çalıştı. Karşılaştığı sorunlar onu psikanalize yöneltti. James Strachey ve Joan Rivière aracılığıyla kişisel bir analizden geçtikten sonra 1935'te İngiliz Psikanaliz derneğine üye oldu, 1956-1959 ve 1965-1968 arasında bu derneğe başkanlık etti. Winnicott'un çalışmaları özellikle anne-bebek ilişkisine ait ortak yaşantıya yöneliktir. Winnicott her şeyden önce işini açıklamağa, aydınlatmağa çalışan bir hekimdir. Çocuğun giderek kişilik kazanma süreçlerini belirleyen self* (*Ek*) gibi birtakım kavramları psikanaliz alanına soktu. Ona göre self «benlik değil, yalnız ben olan kişi benliktir, doğal olarak ona bedende yer verilebilir, ama bazı durumlarda o bedenden ya da beden ondan ayrılır». Buna göre self kavramı hem bedensel benliği, hem ruhsal benliği kapsar. Winnicott aynı zamanda holding*i (*Ek*) tanımlar. Bu holding evresi çocuğun son derece bağımlılığı ile belirgindir; Winnicott bunun bireyin ilerideki akıl ve ruh sağlığı için kesin bir belirleyici olduğunu göstermiştir. Winnicott'un psikanaliz kuramına yaptığı temel katkılardan başlıcaları *geçişsel nesne* ve *geçişsel olay*'dır; ona göre geçişsel olay «başparmak ve kıllı ayı, ağzıl sevicilik ve gerçek nesnel ilişki, ilk yaratıcı etkinlik ve daha önce içe bakışla belirlenmiş yansıtma arasında yer alan deney bölgesini» ifade eder.

Geçişsel olaylar, Winnicott'un *yanılsama* dediği, çocuğa ruhsal yapısı ile çevre arasında bir ilinti kurma olanağı veren süreçle ilgilidir. Winnicott'un tutumu hayli özgündür, bu bakımdan Melanie Klein'dan olduğu kadar Anna Freud'dan da ayrılır.

Winnicott'un çalışmalarından bir kısmı kuramsaldır: *Trough Paediatries to Psycho-Analysis* (Çocuk hekimliğinden psikanalize) [1957], *Therapeutic Consultations in Child Psychiatry* (Çocuk psikiyatrisinde tıbbî danışma) [1971]; bir kısmı ise ana-baba ve eğitimcilerin anlayacağı bir dille yazılmış psikanaliz eserleridir: *The Child and the Family* (Çocuk ve aile) [1957]; *The Child and the Outside World* (Çocuk ve dış dünya) [1957]; *The Child, the Family and the Outside World* (Çocuk, aile ve dış dünya) [1964]; *The Family and Individual Development* (Aile ve bireysel gelişme) [1965]. (L)

***WİSE** (Robert), amerikalı sinema yönetmeni. — *The Sand Pebbles*'den (1966) sonra *Star* (Yıldız) [1968], *The Andromeda Strain* (Andromeda sırrı) [1971], *Two People* (İki toplum) [1972] ve *The Hindenburg* (1975) adlı filimleri çevirdi. (L)

***WİSSMER** (Pierre), isviçre asıllı fransız bestecisi. — Son olarak, yaylılar orkestrası için *Stèle à la mémoire d'Henri Dugardin* (Henri Dugardin'in anısına dikilitaş) [1969], *Beşinci senfoni* (1969), org için *Ricercare Konçerto No 3* (1972) ve İsviçre radyosu ellinci yıldönümü nedeniyle *Triptiyque roman* (1972-1973) adlı besteleri yaptı. (L)

WİTKİEWİCZ (Stanislaw İgnacy), polonyalı yazar (Krakow 1885 - ay.y. 1939). «Biçimciler» topluluğuna bağlı ressam, şair, romancı, kırka yakın tiyatro oyununun yazarı ve Krakow'daki bohem hayatının en renkli kişilerinden biri olan Witkiewicz 1939 eylülünde, ülkesinin işgali sırasında intihar etti. Yapıtları, «insanın varoluş görevine mutlak uyumsuzluğu»nu dile getirir: «*İki başlı bir dananın metafiziği*» (1969), «*Su tavuğu*» (1969), «*Doymamışlık*» (1970), «*Sonbahara veda*» (1972). [L]

Witow fasiyesi, Orta Polonya'da Witow yerleşmesinde bulunan malzemeyle tanınan Yontmataş devri kültür fasiyesi. (L)

***WİTTELSBACH** (Rudolf), rus piyanocu ve bestecisi. — (öl. Zollikon 1972). [L]

WİTTKOWER (Rudolph), ingiliz sanat tarihçisi (Berlin 1901 - Columbia 1971). Panofsky* gibi o da Berlin'de Adolf Goldschmidt'in öğrencisi oldu. Uzun zaman Roma'da kaldı, daha sonra Londra'ya gitti ve 1933-1956 yılları arasında Warburg üniversitesinde ders verdi. 1956'dan sonra Columbia Üniversitesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji bölümünü yönetti. Çalışmalarında mecazlı simgeler ve özellikle mimarlıkta orantı ilkeleri üzerinde durdu. En önemli eseri *Architectural Principles in the Age of Humanism*'dir (Hümanizm'de mimarlık ilkeleri) [1949]. Diğer eserleri: *Bernini's Bust of Louis XIV* (Bernini'nin Louis XIV büstü) [1951]; *Art and Architecture in İtaly 1600-1750* (1600-1750 İtalya'sında sanat ve mimarlık) [1958]; *The Role of Classical Models in Bernini's and Poussin's Preparatory Work* (Bernini ve Poussin'in ilk eserlerinde klasik örneklerin rolü) [1963]; *Venetian Seicento Architects* (XVII. yy. Venedik mimarları) [1963]; *Palladio's İnfluence on Bernini* (Palladio'nun Bernini üzerindeki etkisi) [1966]. (L)

***Wobbe indisi.** — Yakıt olarak kullanılan çeşitli gazlarda Wobbe indisi, sabit besleme koşulları altında (enjektör kesiti, basınç ve sıcaklık) aynı brülörün sağladığı ısı debisiyle orantılıdır. Isı debisine etki eden ikinci derecede etkenleri, özellikle gazın ağdalılığını hesaba katmak için, gazın hidrojen (H_2), hidrokarbon ($C_n H_m$), karbon dioksit (CO_2) ve oksijen (O_2) oranına bağlı olan iki katsayı üzerinde düzeltmeler yaparak indisin daha sağlıklı olması sağlanır. (L)

WOGENSKY (Robert), fransız ressamı ve dokuma kartoncusu (Paris 1919). Güzel Sanatlar okulunda okuduktan sonra Lurçat ile tanıştı, 1945 ve 1946 yıllarında onunla birlikte çalıştı. Aşırı duyarlığını resimlerinde yansıttı, ancak toplumsal kişiliğini dokumacılık alanındaki yapıtlarıyla ortaya koydu. Tekstil ile ilgili yapıtlarında mimarîden yararlandı ve mimarîdeki düşey çizgilere yer verdi. Figüratif akımla temellenen yalın kompozisyonları giderek soyut bir görünüm kazandı. Wogensky 1956'dan bu yana Paris Uygulamalı Sanatlar Ulusal yüksekokulunda duvar resmi dersleri vermektedir. (L)

WOLFF (Philippe), fransız tarihçisi (Montmorency 1913). Tarih ve coğrafya agrejesi (1936), Rennes (1936-1938) ve Tarbes (1940-1943) liselerinde öğretmen, Ulusal Bilimsel Araştırma merkezi adına Londra'da araştırma görevlisi (1938-1939), Sorbonne'da asistan (1943-1945) oldu ve 1952'de Toulouse şehrinin tarihi üzerine iki doktora tezini verdikten sonra Toulouse Edebiyat Fakültesi Ortaçağ ve Ortaçağ Fransa'sı Tarihi kürsüsünde Joseph Calmette'in yerini aldı. Fransa'nın çeşitli kentleri üstünde yaptığı araştırmaların yanı sıra, daha geniş kapsamlı iki eser hazırladı: *les Origines linguistiques de l'Europe occidentale* (Batı Avrupa'nın lengüistik kökenleri) [1971] ve *l'Eveil intellectuel de l'Europe* (Avrupa'da düşüncenin uyanışı) [1971]. (L)

WOLFRAMAT i. (fr. *wolframate*). Kim. *Eşanl.* TUNGSTAT. (L)

WOLİNSKİ (Georges), fransız karikatürcüsü (Tunus 1934). 1960'ta *Hara Kiri*'de çalışmağa başladı, sonra *Charlie*'ye geçti ve bu derginin başyazarı oldu. 1968'de Sine* ile birlikte *Enragé*'yi kurdu. Yukarıdaki dergilerden başka *Charlie-Hebdo*'da ve karikatür albümlerinde pek çok karikatürü çık- (Aramak) [1972], piyano ve orkestra için tı. Albümlerinden bazıları: *Je ne veux pas mourir idiot* (Aptal ölmek istemiyorum) [1968]; *Il n'y a pas que la politique dans la vie* (Hayatta siyasetten başka şeyler de vardır) [1970]; *Je ne pense qu'à ça* (Aklım fikrim bunda) [1972]; *C'est pas normal* (Olur şey değil) [1973]. Ayrıca reklam resimleri yaptığı gibi tiyatro oyunları da yazdı (*Ils ne pensent qu'à ça* [Bundan başka şey düşünmüyorlar], 1967). Wolinski 1968 öğrenci hareketlerinin benimsediği karikatürcülerin en çok sevilenidir. Çoğunlukla dizi resimler halinde yaptığı karikatürleri hızlı ve sadedir. Bunlardaki iğneleyici mizah genellikle söze dayanır (monolog ya da diyalog). [L]

***WOLPE** (Stefan), alman asıllı amerikalı besteci. — (öl. New York 1972). [L]

WOODCOCK (Leonard Freel), amerikalı sendikacı (Providence, Rhode İsland 1911). 1947'den 1955'e kadar, Amerika'daki oto-

Foto. Goess-Gamma, La Demeure galerisi (LAROUSSE)

mobil sanayii işçilerinin güçlü sendikası UAW'nın (United Auto Workers) bölge başkanlığını yaptı. 1955'te UAW'nın ikinci başkanı, 1970'te başkanı oldu. Woodcock UAW'yu bir pilot sendika durumuna getirdi. Uzlaşma siyaseti güderek, başkan Nixon'ın 1971'de aldığı ücretlerin dondurulması kararına sendikasının uyacağını açıkladı. 1973'te, UAW ile Chrysler corporation arasındaki toplu iş sözleşmesinin yenilenmesini vesile sayan Woodcock, sendikaların alışılmış ücret sorunlarından farklı hedeflere yönelen istekler öne sürdü: daha iyi iş şartları ve işçiler için çalışma sürelerini kendiliklerinden kısaltabilme olanağını istedi. İnsanca çalışma şartlarının her şeyden önce bir tatil ve emeklilik siyasetiyle gerçekleşebileceği inancıyla, amerikalı işverenlerin, bir işyerinde otuz yıl çalışmış olan işçinin kendiliğinden emekliye ayrılması esasına dayanan bir düzeni tasarlamalarında ısrar etti. Temel hedef olarak dört günlük hafta ilkesini savundu. (L)

WORK OVER i. (ing. dey.). Petr. Bir kuyunun işletilmesi sırasında yapılan bakım, onarım ya da yeniden donatım çalışmalarının tümü. (L)

WORMHOUDT veya **WORMHOUT,** Fransa'da Nord idare bölgesinde kanton merkezi. 1971'den beri adı *Wormhout* olarak yazılmaktadır; 2 826 nüf. XVI. yy.dan kalma kilise. (L)

WOTRUBA (Fritz), avusturyalı heykelci (Viyana 1907). Önce bir estamp gravürcüsünün çırağı, sonra heykelci Anton Hanak'ın öğrencisi oldu; 1927'de ilk taş yontma çalışmalarına başladı. Güvenli bir tekniği, klasik bir anlayışı olduğunu kısa zamanda gösterdi (*Gövde*, 1928-1929) ve uluslararası bir üne kavuştu. Bir süre İsviçre'de sürgün hayatı yaşadı (1938-1945), sonra Viyana'ya döndü. Güzel Sanatlar okulundaki öğretim görevinin yanı sıra insan vücudunun mimarîsi üstüne bir araştırmaya girişti («insan katedralleri» dizisi, 1946-1949). 1958'den sonra çalışmaları daha çok soyuta yakın bir çizgiye yöneldi; temel yapı ve duruşlarına göre bir insan biçimi yaratmağa çalıştı (*Diz çökmüş adam*, 1960). Genellikle anıtsal çapta, çarpıcı bir katılıkta, köşeli siluetler yarattı (*Yatmış adam heykeli*, 1960). Tragedyaların sahne dekor ve yapılarında da aynı güçlü ve yalın üslûp görülür (*Elektra*, Viyana, 1963). [L]

WÖRTH, Federal Almanya'da (Rheinland-Pfalz) yer, Karlsruhe yakınında. Petrol rafinerisi. (L)

WRIGHT (Belinda), ingiliz kadın dansçı (Southport, Lancashire 1929). Romantik rolleri büyük başarıyla yorumlayan Marie Rambert'in öğrencisiydi; çeşitli kuruluşlarda görev aldı (Ballets Rambert, 1947; Ballets de Paris, 1951), London's Festival Ballet'de yıldız dansçı ve John Gilpin'in partöneri oldu (1951-1966); bir kere topluluktan ayrı olarak Grand Ballet du marquis de Cuevas'da dans etti (1954). *Vision of Marguerite* (F. Ashton'ın, 1952), *Esmeralda* (N. Beriozov'un, 1954), *The Snow Maiden* (W. Bourmeister, 1961) gibi yapıtları yorumladı, özellikle *Coppelia*, *Fındıkkıran* ve *Giselle*'de büyük ilgi topladı. 1967'den sonra 1961'de evlendiği kocası Jelko Yureska ile bağımsız sanatçı olarak çalışmağa başladı, uluslararası dansçı oldu. 1971'de New London Ballet'e (Galina Samsova ve Andre Prokovskiy'in), daha sonra da Danimarka topluluğu Ballet-Théâtre'a (Mona Vangsaa'nın) girdi. (L)

WRIGHT (Judith Arundell), avustralyalı kadın şair. — Yeni şiir derlemeleri, antolojiler ve eleştiriler yayımladı: *The River and the Road* (Nehir ve yol) [1967]; *A Book of australian verse* (Avustralya şiiri üstüne) [1967]; *Conservation as on emerging concept* (Gelişen kavram olarak tutuculuk) [1970]. (L)

WRIGHT (Peter), ingiliz dansçı, koreograf ve bale öğretmeni (Londra 1926). Önce Kurt Jooss'un öğrencisi oldu ve onun topluluğunda çalıştı, sonra Vera Volkova ve Peggy Van Praagh'ın yanında yetişti. Sadler's Wells Theatre Ballet'de solocu oldu (1949-1951, 1952 - 1955), yine Sadler's Wells Theatre Ballet'de yardımcı bale öğretmenliğine getirildi (1955). Royal Ballet School'da ders vermeğe başladı (1957-1959). Stuttgart operasında bale öğretmeni oldu (1961). 1964'ten sonra Royal Ballet (1971'de kuruluşun yöneticisi oldu), Stuttgart opera balesi, Western Ballet Theatre, Ulusal Kanada balesi, Bat-Dor Company ile çalıştı. *The mirrors Walkers* (Yürüyen aynalar) [1963], *Entwürfe für Tanz* (Dans için taslak) [1964], *Namuna* (1967), *Macabre Dance* (Ölüm dansı) [1968] gibi eserlerin koreografisini hazırladı. Köln operası ve Royal Ballet için *Uyuyan güzel*'i (1967) ve *Giselle*'i düzenledi. (L)

Georges WOLINSKI yanda, «Aptal ölmek istemiyorum» adlı albümden bir karikatür; altta, fransız TV'si grevi için bastırılmış kartpostal (1968)

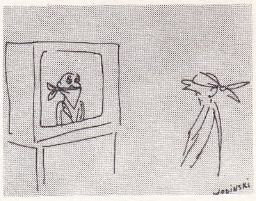

Wurgassen, Federal Almanya'da (Kuzey Rheinland-Westfalen) nükleer santral; Weser ırmağı kıyısında. (L)

WURMSER (René), fransız biyofizikçisi (Paris 1890). Paris Fen fakültesinde fizikokimyasal biyoloji profesörü oldu (1945-1960). Fotosenteze ilişkin önemli bir buluş (suyun fotolizi) yaptı ve başkasına nakledilmek üzere alınan kanın saklanması için bir teknik buldu. (L)

***WYLER** (William), isviçre asıllı amerikan sinema yönetmeni. — *How to Steal a Million*'dan (Bir milyon nasıl aşırılır) [1966] sonra *Komik kız*'ı (Funny girl) [1968] ve *The Liberation of L. B. Jones*'ı (L. B. Jones'in kurtuluşu) [1970] çevirdi. (L)

X

***XENAKIS** (Yannis), yunan asıllı fransız bestecisi. — Son olarak erkekler korosu, çakıltaşı ve orkestra için *Medea* (1967), *a cappella* karma sesler için, bilinen ve bilinmeyen tüm siyasal sürgünlere adanan *Nuits* (Geceler), halk arasına dağılmış büyük orkestra için *Nomos Gamma* (1967-1969) [1969 Royan festivalinde çalındı], 23 müzikçi ve magnetik bant için bir bale olan *Kraanerg* (1968-1969), sekizli için *Anaktoria* (1969), 6 vurma çalgı için *Persephassa* (1969), 1 ya da 2 piyanocu ve orkestra için *Synaphai* (1969) [1970 Royan festivalinde çalındı], 4 ya da 12 kanallı bant için *Hibiki-Hana-Ma* (1970), 12 yaylı çalgı için *Aroura* (1971), 8 kanallı bant için *Persepolis* (1971), mikrofonlu orkestra için *Antikhton* balesi (1971), keman için *Mikka* (1972), boru, trombon ve tuba için *Linaia* (1972), ses ışığı etkimeleri olan *Polytope de Cluny* (1972), 8 nefesli bakır çalgı ve *x* defa 10 yaylı çalgı için *Eridanos* (1972-1973), tek piyano için *Evryali*, karma koro ve orkestra için *Cendrées* gibi eserler verdi. (L)

Foto. LAROUSSE

Y

***YABRUD,** Suriye'de Nebek yakınında (Şam ili) şehir.

— Arkeol. Yapılan kazılarda Acheul kültüründen Son Moustier sanayiine kadar uzanan, 11 metre kalınlığında 25 katman düzey bulundu. Bazı düzeylerdeki özel malzeme *Yabrud fasiyesi*'nin Quina tipi bir Moustier sanayiinin doğu fasiyesi olarak tanımlanmasını sağladı. Yakınındaki birkaç kayaaltı barınaklarda Tayac fasiyesiyle Nebek fasiyesi gibi Üst Yontmataş devri endüstrileri bulundu. Barınak III'ün üst yüzeyleri natufyeni kapsıyordu. (L)

***YADSIMA** i. — Psikanaliz. Psikanaliz tedavisi sırasında öznenin, öne sürdüğü isteklerden birini kabul etmekten kaçınması. (Freud bu davranışta itilmişin savunma amacıyla doğrulanmasını görür. Böyle davranmakla özne o itilmişe hem karşı koyduğunu, hem de konuşmasında yer verdiğini belirtmiş olur.)

— ANSİKL. *Yadsıma*, Freud'çu kavramların çoğu gibi birtakım mantık ve kavram sorunları doğurur. Söz konusu olan bir yadsıma mı, yoksa bir doğrulama mıdır? Freud bilinçaltında çelişme olamayacağını öne sürerek ruhsal işlevin mantıksal yapısını değiştirir: Jean Hyppolite, «yadsıma»dan söz ederken Freud'un, Hegel'in «aşma»yı belirtmek için kullandığı terime *(Aufhebung)* başvurduğunu fark etti. Demek ki, yadsıma diyalektik bir davranıştır; itilmeyi kaldırır, ama onu başka bir düzeyde sürdürür. (L)

***YAĞCILAR,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Bigadiç ilçesi) bucak. — 6 857 nüf., bucak merkezi 495 nüf., 23 köy (1970). [M]

***YAĞLIDERE,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili, Esbiye ilçesi) bucak. — 27 116 nüf., bucak merkezi (esk. *Palanklı*) 2 619 nüf., 30 köy (1970). [M]

***YAĞMURDERE,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, Merkez ilçesi) bucak. — 4 543 nüf., bucak merkezi 461 nüf., 17 köy (1970). [M]

***YAHŞİHAN,** İç Anadolu bölgesinde (Ankara ili, Kırıkkale ilçesi) köy. — 2 904 nüf. (1970). [M]

YAHYA HAN (Ağa Muhammed), pakistanlı general ve siyaset adamı (Peşaver 1917). Pencap üniversitesinde ve Hint Askerî akademisinde öğrenim gördükten sonra subay oldu ve Britanya Hint ordusuna katıldı. İkinci Dünya savaşı sırasında Ortadoğu'da ve İtalya'da hizmet etti. 1947'de Hindistan'ın bölünmesi sırasında Pakistan Savaş okulunu düzenlemekle görevlendirildi. 1957'de genelkurmay başkanı, 1962'de Doğu Pakistan ordusu başkomutanı oldu, 1965'te Pakistan-Hindistan savaşında yararlık göstererek 1966'da kara ordusu komutanlığına atandı. Mart 1969'da Eyüb Han'ın yerine cumhurbaşkanlığına getirildi ve çok geçmeden Doğu Pakistan'ın özerklik isteklerine direnmek zorunda kaldı. Hindistan ile patlak veren yeni savaşta Pakistan ordusunun bozguna uğraması ve Doğu Pakistan'da bağımsız bir cumhuriyetin kurulması üzerine 1971'de istifa ederek yerini Ali Butto'ya bıraktı. (L)

***YAHYALI,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili) ilçe. — 33 286 nüf., ilçe merkezi 13 721 nüf. (1975). [M]

***YAKACIK,** İstanbul'da (Kartal ilçesi) yer. — 10 842 nüf. (1970). [M]

***YAKAKENT,** esk. **Gümenüz,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Alaçam ilçesi) yer. — 3 226 nüf. (1970). [M]

***YAKASİNEK,** Ege bölgesinde (Afyon ili, Sultandağ ilçesi) kent. — 3 460 nüf. (1970). [M]

***YAKINSAMA** i. — Mat. *Katsayıları normlu bir* E *vektörel uzayında bulunan bir* $z \curvearrowright a_n Z^n$ tamsayı *dizisinin yakınsama yarıçapı*, a_n E içindeki a_n normunu gösterdiğine ve z karmaşık olduğuna göre, a_n | r^n genel terimli dizinin yakınsaması şartıyla r pozitif gerçek sayılarının R üst sınırı.

— Radyotek. Üçrenkli bir lambanın elektronlarına, delikli maskenin aynı deliğine yönelecek şekilde verilen ortak yön. || *Dinamik yakınsama*, üçrenkli bir lamba ekranının bütün yüzeyindeki yakınsama. | *Statik yakınsama*, üçrenkli bir lamba ekranının ortasındaki yakınsama. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Radyotek. *Yakınsama* ayarı, renkli bir televizyon alıcısında en önemli işlemlerden biridir. Üçrenkli lambada üç elektron tabancası ile çok ince delikli bir maske, ekranın üzerinde ise, karşılarına düşen tabancaların gönderdiği elektronlar çarptığı zaman sırasıyla mavi, yeşil ya da kırmızı ışık veren kimyasal maddelerden yapılmış üç lüminofor bulunur. Üç elektron demetini maskenin aynı deliğinden geçmeleri ve tam karşılarına düşen lüminoforlara ulaşabilmeleri için doğru bir açıyla ve düzgün olarak yakınsayacak şekilde ayarlamak gerekir. Önce ekranın ortasındaki *statik yakınsama*'yı ayarlamakla işe başlanır. Bunun için, her elektron demetine, ayarlanabilir mıknatısların ürettiği ayarlı bir magnetik alan uygulanır. Ayarlamaya yardımcı olmak üzere televizyon kurumları, yayın başlamadan önce ekrana kareli bir şekil yansıtır; bu kareli şekilde siyah zemin üzerindeki beyaz çizgiler, üç temel rengin (mavi, yeşil, kırmızı) üst üste binmesiyle meydana gelmiştir; eğer çizgiler beyaz olarak gözükmüyor ve temel renkler ayrı ayrı seçilebiliyorsa yakınsama iyi ayarlanmamış demektir. Ekran ortasındaki statik yakınsama doğru olarak ayarlandıktan sonra, ekranın bütün yüzeyindeki *dinamik yakınsama*'nın ayarlanmasına geçilir. Düz ekranın eğrilik yarıçapı saptırıcının verdiği eğrilik yarıçapından çok daha büyük olduğuna ve üç elektron tabancası, ne aynı düzlemde, ne de lamba ekseninde bulunduğuna göre, birbirinden farklı üç ayrı tram meydana gelir. Bu tramları yakınsatıp üst üste getirmek için, hem tram frekansında, hem de satır frekansındaki parabolik gerilimler tarama akımlarına uygulanır. Dinamik yakınsamanın tam olarak ayarlanması oldukça güçtür ve büyük bir duyarlık ister. (L)

Yakın ve Ortadoğu Çalışma enstitüsü, 27 şubat 1960'ta 7460 sayılı kanunla kurulan, Çalışma bakanlığına bağlı kuruluş. Çalışma konusunda, millî ve milletlerarası seminerler düzenleyerek yetiştirici faaliyetlerde bulunmak; iş mevzuatı üzerinde inceleme ve araştırmalar yapmak; ilgililerin isteği üzerine işyerlerinin problemlerini inceleyerek tavsiyelerde bulunmak; derleme ve yayın yapmak amacıyla, işçi kitlesinin hızla arttığı ve işçi sorunlarının ön plana çıktığı 1950'lerde amerikalı danışmanların ve Uluslararası Çalışma teşkilâtının önerilerine uyularak kuruldu (1955). Fakat kuruluş kanunu ancak 1960'ta çıkarılabildi. Merkezi 1971'de İstanbul'dan Ankara'ya alındı. Enstitü, işçi ve işverenleri yetiştirmek amacıyla, iş mevzuatı, işçi ve işveren ilişkileri, sendikacılık, iş güvenliği, işçi sağlığı, çalışma hijyeni, işgücü ve işgücünün örgütlendirilmesi, iş hekimliği, genel ekonomi, çalışma ekonomisi ve benzeri konularda millî ve milletlerarası seminerler, konferanslar düzenler. İlgililerin isteği üzerine işyerlerinde çalışma ve iş verimi üzerine incelemeler yapar; danışma ve tavsiyelerde bulunur, bu konularda araştırma ve istatistikleri üç dil üzerinden periyodik bir bültenle yayımlar; kitap, broşür, özel bültenler çıkartır. Müdür, müdür yardımcısı ve öğretmenler kurulundan oluşan esas birimi yanında idarî ve teknik yardımcı birimleri vardır. Öğretmenler kurulu enstitünün yapacağı çalışmaları saptar; bu konudaki raporları hazırlar; araştırmaları için gerekli dökümanı toplar; tercüme yapar. Teknik yardımcı birim olarak kimya ve işgüvenliği fizik laboratuvarı, teknik operatörlüğü vardır. (M)

***YAKIT** i. — Nükl. *Fakir yakıt* ya da *fakirleştirilmiş yakıt*, bileşimindeki fisyona uğrayabilen element oranı doğal durumundakinden daha düşük olan nükleer yakıt. (İncelenen bir örnekteki uranyum 235 oranı yüzde 0,7'den düşük olduğu zaman, bu uranyum fakirleştirilmiş demektir.) | *Nükleer yakıt*, bileşiminde, nükleer bir reaktörde fisyon olayının başlattığı zincirleme bir tepkimeyi sürdürebilecek doğal ya da zenginleştirilmiş uranyum, plütonyum gibi fisyona uğrayabilen elementler bulunan madde. (Bk. ANSİKL.) || *Zengin yakıt* ya da *zenginleştirilmiş yakıt*, bileşimindeki fisyona uğrayabilen element oranı doğal durumundakinden daha yüksek olan nükleer yakıt. (Nükleer reaktörlerde genellikle uranyum 235 bakımından yüzde 3 ile 4 kadar zenginleştirilmiş bir uranyum kullanılır; nükleer silâhlarda bu zenginleştirme yüzde 90'ı aşabilir.)

— Petr. Bk. ANSİKL. || *Türbin yakıtı*, türbinli makinelerde ve gaz türbinlerinde yakıt olarak kullanılan ağır damıtma ürünü.

— ANSİKL. Nükl. Bir *nükleer yakıt*, küçük boyutlu silindirler halinde hazırlanır; bir kılıf içine yerleştirilen silindirlerin tümü birden yakıt çubuklarını oluşturur. Bu nükleer yakıtlar, çoğu zaman uluslararası nitelikteki Comurhex, Eurofuel, Sicrel, Uranex gibi uzmanlaşmış şirketlerce üretilir.

— Petr. Petrolden elde edilen ve patlamalı motorlarda *yakıt* olarak kullanılan benzinin başlıca özelliği oktan indisidir; oktan indisi benzinin hacimsel sıkışma oranının üst sınırını gösterir, bu sınırı aşınca karbonlu gazlarda patlama olayı ortaya çıkar. Bu yüzden benzinin içine patlama önleyici olarak kurşun tetraetilli kimyasal bileşikler katılır. Oysa bu uygulama tehlikelidir, çünkü kurşun zerrecikleri egzosla havaya karışarak hava kirlenmesini (bk. KİRLENME, *Ek*) artırır. Üstelik kurşun yanmamış hidrokarbon miktarında da artmaya yol açar ve egzos gazlarını temizlemek için kullanılan katalitik reaktörlerin etkisini azaltır. Bütün dünyada hava kirlenmesine karşı başlatılan kampanya, bundan böyle benzine kurşunlu maddeler katmaktan vazgeçilmesi gibi bir öneri getirdi. Ancak kurşunlu katkı maddelerinin kullanılmaması oktan indisinin, dolayısıyla hacimsel sıkıştırma oranının düşmesine yol açmakta ve sonuç olarak maksimum gücü azaltmaktadır. Bugünkü durumda güç azalması ancak silindir hacmini büyüterek karşılanabilir. Bununla birlikte, içine patlama önleyici maddeler katılmadığı halde ilk oktan indisini koruyabilen benzin yapabilmek için çalışmalar sürdürülüyor: Amerikalı uzmanlar rafinaj sırasında başvurulacak bir işlemle bu çözüm yolunun gerçekleşebileceği kanısındalar. Ne var ki, yeni donanımlar için gerekli yatırımların bedeli benzin fiyatına da yansıyacak ve bugünkü değerlere göre benzin fiyatı yüzde 0,5 ile 2,5 arasında artacaktır. (L)

YAKOBSON (Leonid Venyaminoviç), sovyet koreografı (doğ. 1904). Kirov Bale okulunda Konstantin Sergeyev ve Vahtang Çabukyani'nin yanında yetişti (1923-1926), üstün yetenekleriyle dikkati çekti. Yarı karakter kompozisyon rollerini canlandırdı. 1933'te ilk önemli yapıtı *Till Eulenspiegel*'i verecek koreografiye yöneldi. Geleneksel çizgide yetişmesine karşılık, şaşırtıcı bir hızla geniş bir yorum özgürlüğüne doğru bi-

linçli bir yöneliş gösterdi, koreografik buluşlarını İsadora Duncan'ın düşünceleri ve Mihail Fokin'in anlayışıyla birleştirdi. Kirov balesi (*Schuraleh,* 1950; *Spartacus,* 1956; *Koreografik minyatürler,* 1958; *Yeni aşk,* 1963; *Rodin,* 1965; *On ikiler,* Aleksandr Blok'un şiirinden, 1965) ve Leningrad'daki Mayli tiyatrosu (*Solveig,* 1952) ile işbirliği yaptı. 1 perdelik kompozisyonlardaki başarısı nedeniyle (*Kuş ve avcı, Genç kör*), bu alanda uzmanlaşan Leningrad «Koreografik Minyatürler» tiyatrosuyla daha kuruluşundan itibaren (1970) birlikte çalıştı. 1971'de burada *Ateş kuşu, Gezgin sirk, Vestris*'i içine alan bir Stravinskiy gösterisi düzenledi. (L)

***YAKUTSK,** S.S.C.B.'de şehir. — Termik santral. (L)

***YALAKDERE,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Kocaeli ili, Karamürsel ilçesi) bucak. — 8 494 nüf., bucak merkezi 1 222 nüf., 12 köy (1970). [M]

***YALANKOZ** veya **YALANGÖZ,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Kırıkhan ilçesi) bucak. — 4 414 nüf., bucak merkezi (*Camsarı köyü*) 821 nüf., 6 köy (1970). [M]

YALÇIN (Cahit), türk veterineri (Anamur, İçel 1933). Ankara Üniversitesi Veteriner fakültesini bitirdi (1955). Lalahan Zootekni Araştırma enstitüsünde hayvan genetiği konusunda uzmanlık çalışmaları yaptıktan sonra doktora için, burslu olarak İngiltere'ye gitti (1960) ve orada University of Newcastle Upon Tyne'da hayvan genetiği dalında Ph.D. derecesi (1963); aynı zamanda Cambridge üniversitesinde de ingiliz dili ve edebiyatı konusunda sertifika aldı. Türkiye'ye dönüşünde Ankara Üniversitesi Veteriner fakültesine asistan olarak girdi, aynı yerde doçent (1967) ve profesör oldu (1973). Daha sonra İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Zootekni kürsüsüne geçti. 1973'te «Konya merinoslarında önemli bazı dölverimi özelliklerinin fenotipik ve genetik parametreleri ve bu özelliklerin seleksiyonla ıslahı» konulu çalışmasıyla TÜBİTAK'ın 50. Yıl Cumhuriyet ödülünü kazandı. (M)

YALÇINTAŞ (Nevzat), türk iktisatçısı (Ankara 1932). İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret okulunu bitirdikten sonra Fransa'da doktorasını verdi ve Devlet Su İşleri Barajlar Etüt ve Planlama bölümünde uzman iktisatçı olarak göreve başladı (1958). 1960'ta İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesinde asistan oldu, 1962'de Londra üniversitesinde İktisadi ve Sosyal Bilimler fakültesinde doçentlik tezini verdi ve 1964'te İktisat fakültesinde görev aldı. 1967'de Devlet Planlama Teşkilâtı Sosyal Planlama dairesi başkanlığı yaptığı sırada İktisadî Planlama dairesi başkanlığını da vekâleten yürüttü. 1970'te profesör oldu; kısa bir süre TRT kurumu genel müdürlüğü yaptı (1975). Eserleri: *Ücretler ve emek arzı* (1969); *Türkiye'nin sosyal bünyesi* (1972). [M]

***YALIKÖY,** esk. **Podima,** Marmara bölgesinde (İstanbul ili, Çatalca ilçesi, Karacaköy bucağı) yer. — 811 nüf. (1970). [M]

YALIM (Mehmet Ali), türk sporcusu (Kars 1922). Basketbola Harp okulunda öğrenciyken başladı (1943). Millî formayı 61 kere giydi, 24 kere kaptan oldu, 208 sayı yaptı; Silâhlı kuvvetlerde basketbolun yayılmasına öncülük etti; Ortadoğu Teknik üniversitesinde spor direktörlüğü yaptı; gazetelerde basketbolla ilgili yazılar yazdı. (M)

***YALINCA,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili, Gürpınar ilçesi) bucak. — 6 017 nüf., bucak merkezi 908 nüf., 11 köy (1970). [M]

YALINLAŞTIRILABİLİR blş. sıf. Mat. *Yalınlaştırılabilir eleman,* sağdan ve soldan yalınlaştırılabilen eleman. ‖ *Sağdan* (ya da *soldan*) *yalınlaştırılabilir eleman,* çarpmalı olarak yazılmış bir iç bileşim kanunuyla donatılan bir E kümesinde, bu E kümesinin her *x* ve *y* elemanı için $xa = ya \Rightarrow x = y$ (ya da $ax = ay \Rightarrow x = y$) ifadesini doğrulayan *a* elemanı. (L)

YALINYAZI. Esk. coğ. Bk. MAŞATHÖYÜK, *Ek.*

***YALITMA** i. — ANSİKL. Termik. Uzay araçlarının kriyopropergol* (*Ek*) depoları için hafif ve çok etkili bir ısıl *yalıtma* malzemesinin araştırılması, ısının ışımayla, iletimle ve konveksiyonla yayılmasındaki karmaşık mekanizmaların daha iyi anlaşılmasını sağladı. Bu depolar için uygulanan aşırı* yalıtma (*Ek*), genellikle vakum altındaki tozlarla ya da üst üste katmanlarla sağlanır. Bundan daha basit ısıl yalıtma işlemlerinde plastik köpüklerin, özellikle polistiren, polivinil klorür ve poliüretanın kullanılması iyice yaygınlaşmıştır. Çoğu zaman kullanılacağı yerde dökülen poliüretan, ısı geçirimini azaltmak için ağır gazlarla (sözgelimi CCl_3F) yüklenebilir: böylece 2 . 10^{-2} kkal/s . m . m^2 . °C değerinde bir ısıl iletkenlik katsayısı elde edilir; bu yöntem özellikle, çok etkili bir yalıtma sayesinde duvar kalınlıklarının azaltılmasına çalışılan ev tipi buzdolaplarında ve frigorifik taşıtların ısıdan yalıtılmış kasalarında uygulanır. (L)

YALMAN (Tunç), türk tiyatro sanatçısı ve yönetmeni (İstanbul 1925). Robert Kolej'i bitirdi (1944), aynı yıl *Othello* ile Şehir tiyatrosunda sahneye çıktı. Daha sonra Yale üniversitesinde tiyatro öğrenimi gördü ve 1950'de yurda dönünce gazetecilik ve tiyatro eleştirmenliği yaptı. Rockefeller vakfının bir bursundan yararlanarak A.B.D.'de ve Avrupa'da incelemeler yaptı; 1957'de Küçük Sahne topluluğuna katıldı. 1959'da Fransa'ya gitti ve reji asistanı oldu. 1960'ta Şehir tiyatrosuna girdi, 1966'ya kadar orada çalıştı; daha sonra A.B.D.'ye gitti. Oyuncu ve yönetmen olarak *Devlet işleri, Kral Lear, Mutlu günler, İktidar, Atinalı Timor, Gazeteciden dost, Biraz gelir misiniz* oyunlarında görev aldı. (M)

***YALNIZÇAM,** Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Kars ili, Ardahan ilçesi) bucak. — 11 595 nüf., bucak merkezi 1 341 nüf., 15 köy (1970). [M]

***YALOVA,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, İstanbul ili) ilçe. — 54 270 nüf., ilçe merkezi 27 000 nüf. (1975); 33 köy (1970). [M]

YALTIRIK (Faik), türk botanikçisi (Ereğli, Zonguldak 1930). İstanbul Üniversitesi Orman fakültesini bitirdi (1952); aynı yerde asistan (1959) ve doçent oldu (1968). İki yıl kadar Edinburg Kraliyet Botanik Bahçesi herbaryumunda Türkiye bitkileri üzerinde inceleme ve araştırma yaptı. 1973'te *Yerli akçaağaç türleri üzerinde morfolojik ve anatomik araştırmalar* adlı eseriyle TÜBİTAK'ın 50. Yıl Cumhuriyet ödülünü aldı. Başlıca eserleri: *Belgrad ormanı vejetasyonunun floristik analizi ve ana meşcere tiplerinin kompozisyonu üzerinde araştırmalar* (1966); *Contributions to the taxonomy of woody plants in Turkey* (Türkiye'nin ağaçsı bitkilerinin sınıflandırılmasına katkılar, 1967); *Yerli akçaağaç türleri üzerinde morfolojik ve anatomik araştırmalar* (1971). [M]

YALTKAYA (Şerafettin), türk din adamı (İstanbul 1879 - Ankara 1947). Davutpaşa rüştiyesini ve Öğretmen okulunu bitirdi; medreselere devam etti; daha sonra maarif ve evkaf okullarında öğretmenliğe başladı; medresede tefsir, fıkıh ve hitabet müderrisliği yaptı. Medreseler kaldırıldıktan sonra açılan İlâhiyat fakültesinde kelâm tarihi profesörü oldu (1924), aynı yıl Diyanet İşleri başkanlığına getirildi. Başlıca eserleri: *İbni esirler ve meşahiri ulema; Tarihi Kur'anı Kerim; Sımavna kadısı oğlu Şeyh Bedrettin; Mevlânâ'da türkçe kelimeler ve türkçe şiirler; Tarihte renk; Türklere dair arapça şiirler; Kelâm savaşları; El-Mesail fi künh tashih ve tahşiyesi; Keşf-el zünun tashim ve Tahniyesi; Vaazlar; Dinî makaleler; Yedi Askı; Benim dinim* (manzum); *Hatiplik ve hutbeler.* (M)

***YALVAÇ,** Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi, Isparta ili) ilçe. — 66 526 nüf., ilçe merkezi 18 307 nüf. (1975). [M]

Yalvaç müzesi, Isparta'nın Yalvaç kazasında müze. 1963'te inşaatına başlandı ve 1966'da ziyarete açıldı. Dört büyük salonda, dört bölümden meydana gelir. 1. salon arkeolojik eserlere (mezar buluntuları, roma heykelleri, mimarî parçalar), 2. salon etnografik eserlere, 3. salon modern türk ressamlarına, 4. salon elyazması eserlere (*Kur'an,* cilt, levha) ayrılmıştır. Avlu ve bahçede ise taş eserler yer alır. (M)

***YAMAÇ,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 148 nüf., bucak merkezi 1 002 nüf., 12 köy (1970). [M]

***YAMAMOTO** (Satsuo), japon sinema yönetmeni. — 1968'de «*Tutsaklar fabrikası*» (Atsuçi Tokeda ile) ve *Vietnam,* 1970-1971'de *İnsanlar ve savaş* (iki bölüm) filimlerini çevirdi. (L)

YAMASAKİ (Minoru), amerikalı mimar (Seattle 1912). Washington ve New York üniversitelerinde öğrenciyken Empire State Building'in yapımcılarıyla birlikte çalıştı; daha sonra 1949'da Hellmuth ve Leinweber ile birlikte bir büro, daha sonra da 1959'da kendi özel bürosunu kuruncaya kadar aralarında Raymond Loewy Associates firmasının da bulunduğu çeşitli mimarlık bürolarıyla işbirliği yaptı. Saint-Louis havalimanının çatısında ustalığını gösterdi (1953-1955). Mies van der Rohe'nin sanatından esinlenerek yapıyı perde duvarlarla (Society of Arts and Crafts ve American Concrete Institute, Detroit, 1958) ya da alüminyum parmaklıklarla (Reynolds Metal Office, Detroit, 1961) gizleme yoluna gitti. Mac Gregor Conference Building (Detroit 1958), başlıca temsilcilerinden biri olduğu amerikan maniyerizmi bakımından ilgi çekicidir. Geçmiş üslûplardan esinlenmeleri ve süsleme zevki 60'larda yaptığı yapıtlarında birleşir: Londra'daki Amerika Birleşik devletleri büyükelçiliği tasarısı, Yeni Delhi fuarındaki A.B.D. pavyonu (1960) ve Seattle'deki «XXI. yüzyıl» sergisi için (1962) gölgelik çizimi, Suudî Arabistan'da Zahran havaalanı için doğu üslûbunun taklidi. Daha sonra Emery Roth and Sons ile birlikte, World Trade Center'ı oluşturan yüz on katlı yapıların, New York'un en yüksek iki gökdeleninin planlarını hazırladı (1975). [L]

***YAMYAMLIK** i. — Psikanaliz. Niteliklerine sahiplenmek için sevilen varlığı tahrip ederek, parçalayarak kendi vücuduna sokup onu içinde alıkoyma isteğine dayanan ağızcıl evre düşlemi.

— ANSİKL. Freud ilkel sürü* (*Ek*) varsayımına dayanarak *yamyamlığı,* şiddetle bilinçaltına itilmiş içgüdüsel isteklerden biri olarak psikanaliz alanına soktu. Gerçekten de Freud, *Totem ve Tabu*'da (1913) antropolojik verilere dayanarak âsi oğulları tarafından öldürülen bir güçlü baba efsanesi yaratır; öne sürülen bu varsayıma göre söz konusu öldürme olayından sonra oğullar babayı büsbütün ortadan kaldırmak, etkisiz kılmak ve anısına daha kolay katlanabilmek için onun ölüsünü totem şöleninde yediler; bunun ardından hayvan-totem babanın vücudunun yerini aldı. Bu efsane psikanaliz kuramı bakımından iki sonuç doğurur: Freud'a göre, birinci olarak, toplum açısından, her dinde totemcilikten, dolayısıyla yamyamlıktan bir iz bulunur; sonra da, bireysel açıdan yamyamlık, ağzın istek alanı olduğu ağızcıl evrede düşlemler yer değiştirir. Freud yamyamlığı antropoloji kuramı açısından tarihsel bir gerçeklik olarak ele almaz. Zamanındaki bilimsel verilere göre icat ettiği ya da oluşturduğu başlangıç mit'lerinin tümü, kendi deyişiyle bir «tarihsel mit»tir. Freud antropoloji sayesinde anlayabildiğimiz gerçeği, yani şu ya da bu kültürde görülen yamyamlık eylemlerinin, yapısal olarak açıklanabilir zorunluklar olduğunu hiç görmez. Gerçekten bir insan vücudunun başka bir vücuda girmesi ya bir gömme tarzıdır (ölüyü yiyerek kendi vücuduna gömmek ve böylece onu onurlandırmak) ya da ölen bir düşmanın ya da bir akrabanın uğursuz gücünü etkisizleştirmeğe yarayan bir kötülüğü önleme eylemi de sayılabilir. İster dış yamyamlık (yenen ölülerin kabileden olmaması), ister iç yamyamlık (yenen ölülerin kabileden olması) olsun, söz konusu eylemlerin hiç birinde açlık asla doğrudan doğruya bir neden değildir: yamyamlık eylemi herkesin gözü önünde yapılan bir çeşit ayindir ve zaten birçok tedbiri gerektirecek kadar tehlikeli sayılır. Freud'un öne sürdüğü şekliyle yamyamlık isteği ya da baba vücudunu parçalama isteği, antropologların gözlemlerinde, yamyamlıkla akrabalık bağları arasındaki güçlü bağlantıdan çok daha az yer tutar ve onun kadar önemli değildir. Yasak, insan etine değil, yenilebilecek olanın toplumsal mevkiine ve durumuna ilişkindir. Böylece yamyamlık akrabalık ve bağlaşıklık sisteminin bir parçası, onun en özel, ölüme en çok bağlı belirtilerinden biridir. Freud, *Yas ve melankoli*

(1917) adlı eserinde yeniden yamyamlığı bu ikinci açıdan ele alır: ona göre ağızcıl dönemde ortaya çıkan saldırgan eğilimler parçalama, yutma düşlemleri uyandırır; bu düşlemlerde Freud üç öğe görür: sevilen nesneyi kendi vücuduna katıştırma, onu yiyip tüketerek yok etme, nesneyi kendine mal etme. Buna göre yas davranışı düşsel yamyamlığın belirtisidir; Freud'a göre bu davranış, ilk yamyamlığın çok uzun zaman sonra ortaya çıkışı olarak düşünülebilir. Melankolide ise özne kendi vücudunun yasını tutar ve melankolik içten içe kendi kendini yiyip bitirir.

Karl Abraham ve onun öğrencisi Melanie Klein düşlemsel ağızcıl yamyamlık biçimleri üstünde ısrarla durmuşlardır. Onlara göre libidonun gelişme evreleri bir emme evresiyle bir ısırma evresinden oluşur. Bunların ikisi apayrı şeylerdir, eğer emme eylemi gerçekten yamyamcaysa emzirmenin yamyamlıktan uzak olmadığını düşünmek gerekecektir; buna karşılık, eti parçalayan ısırma, çok değişik sadik bir hazzın belirtisidir. Bu iki ilkel insan yeme şekli istek oluşumunun çok eski evrelerini karşıladıklarına göre, her iki halde de yamyamlıkla cinsellik arasında bir ilinti var demektir. (L)

***YAN** sıf. — Radyotek. *Bağımsız yan bant,* bir telekomünikasyon vericisinin iki yan bandının bağımsız hale getirildiği ve iki ayrı yayın yaptığı sistem: *Bağımsız yan bantlar, bir tek verici ve bu vericiye ayrılmış bir tek frekansla bir radyoelektrik bağlantısının debisini arttırmak ve böylece Hertz dalgalarından ileri gelen tıkanıklığı azaltmak olanağı verir.* (L)

***YANANLAM** i. — Dilbilim ve semiyotik. Dil öğeleriyle dilsel belirti öğeleri arasındaki ilişki türü.

— ANSİKL. *Temelanlam*'ın karşıtı olan *yananlam* teriminin başlıca şu iki kullanımı vardır:

— dilsel belirtinin ayırt edici olmayan ek değerler bütünü. (*Yananlam* böyle tanımlanınca, *temelanlam* da *gönderge* [referans] ile aynı anlama gelir.)

— doğal bir dilin anlatım (= belirten) ve içerik (= belirtilen) düzeylerinden oluşmuş bütüne anlatım (= belirten) niteliğini sağlayan belirtiler düzeni. «Bir yananlam dili bir doğal dil değildir. Anlatım düzeyi, temelanlam dilinde ortaya çıkan içerik ve anlatım düzeylerinden oluşur: demek ki, yananlam yalnızca anlatım düzeyi dil olarak kabul edilebilecek bir dil yetisidir.» (Hjelmslev, *«Dil kuramına giriş»*, 1943). [L]

***YANARSU,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Siirt ili, Kurtalan ilçesi) bucak. — 7 415 nüf., bucak merkezi 234 nüf., 26 köy (1970). [M]

***YANG-ŞAO,** Çin'de köy. — Çin Cilâlıtaş devrine tekabül eden *Yang-şao uygarlığı*'nın malzemesi Çangan'ın doğusunda (Şensi), Pan p'o ts'un'da bol olarak bulundu, ama tarihlemesi güçtür. Kronolojik olarak Şengven devriyle Lung-şan* (*Ek*) devri arasında (III. binyıl) yer alması gerekir. Çokrenkli bir çömleği, kil duvarlı yuvarlak ve dikdörtgen evleri olan bu uygarlığın insanları muhtemelen çiftçiydi; ekonomileri domuz, sığır, keçi yetiştirmeciliğine ve darı ekimine dayanıyordu; ama avcılık ve balıkçılık da nispeten önemliydi. (L)

***YANIK** sıf. — ◆ İ. Çağdaş santl. Son yıllarda bazı sanatçılar ateş ve alevi eserlerinde şiddet ve tahrip etkeni olarak kullandılar. (Arman* [*Ek*], nesnelere elkoymanın bir yolu saydığı tahrip üstüne kurduğu eserlerinde de, kesme ve kırma gibi ateşi de kullanır. Alberto Burri* ise eski ve değerli bir gereç olan tahta ve sanayi toplumunun ürünü plastik üstüne çalışır. Amacı seyircide trajik bir duygu uyandırmaktır. Genellikle çağdaş sanatçılar rastlantıyı ve zaman kavramını yansıtabilmek için ateşten yararlanırlar. Nesnelerin alev yoluyla dönüştürülmesi düşüncesine ve bundan doğan çeşitli anlamlara hemen hemen bütün «yanık» akımı eserlerinde rastlanmaktadır.) [L]

YANILMAZ (Cemal), türk güreşçisi (Samsun 1940). Güreşe 18 yaşında başladı, iki yıl sonra Türkiye şampiyonu oldu. 1963'te Sofya'da yapılan dünya serbest güreş şampiyonasında 52 kiloda birinci oldu. (M)

***YANILTICI** sıf. — ◆ İ. Sil. Karşı tarafı yanıltacak sahte radar yankıları üreten, pasif ya da aktif, elektronik karşı tedbir* aracı.

— ANSİKL. En eski *pasif* elektromagnetik *yanıltıcı,* İkinci Dünya savaşı sırasında kullanılan *window*'lardır (pencereler); bunlar, uzunluğu alman hava savunma radarlarının dalga boyuna ayarlanmış maden kaplı kâğıt şeritlerdi. İngilizlerin bulduğu bu windowlar radar ekranlarında beyaz lekeler meydana getiriyor, bu lekeler de uçakların yansıttığı yankıları görmeyi engelliyordu. O günden bu yana söz konusu sistem geliştirildi; daha hafif madenî telciklerden oluşan ve *chaff* (saman) denilen bu nesneler ağır ağır yere iner, dolayısıyla etki süresi daha uzun olur. Chaff'lar tam uçaktan yere atılacağı sırada otomatik sistemler bunları, düşman radarlarının dalga boyuna uygun uzunlukta keserek serper.

Aktif yanıltıcı'lar, bir radar yayınının alınışı sırasında, gereğince yükseltilmiş bir işaret gönderen radar cevaplayıcılarıdır. Tepkili motorları olan ve kendisini fırlatan uçakla aynı hızda uçan füzelere bu tür cevaplayıcılar yerleştirilebilir: bu füzelerin yayınladığı işaret, füzeyi fırlatan uçağınkiyle aynı biçimde olursa, önlenmesi gereken bombardıman uçağı ile bu uçağı koruyan yanıltıcı füzeyi birbirinden ayırt etmek yer radarları için oldukça güçleşir. Bundan başka, atmosfere dönüş sırasında balistik füzelerin başlıklarına eşlik eden yanıltıcılar da vardır. Bu yanıltıcılar, füzenin atmosfer dışındaki uçuşunun en son anında serpilen ve Yer'e dönüş sırasında füzeyle aynı yolu izleyen çok sayıda nesneden oluşur. Gerçi Yer'e dönüş sırasında füze ile yanıltıcılar aynı yolu izler ama, gene de her ikisinin yörüngesi birbirinden çok farklıdır; bu yüzden radarların gerçekbaşlığı ayırt edememası için, yanıltıcıların başlıkla aynı yansıtma özelliklerini taşıması gerekir. Bu durumda çoğu zaman, içinde küçük madenî nesneler bulunan paketler kullanılır. (L)

YANILTMA i. (*yanıltmak*'tan *yanılt-ma*). Havc. Yanıltıcı denilen elektronik araçlarla, karşı tarafı yanıltacak sahte radar yankıları yayınlamağa dayanan elektronik karşı tedbir yöntemi. (Bk. YANILTICI, *Ek.*) [M]

***YANKI** i. — Bilişim. Olabilecek iletim hatalarını ortaya çıkarmak için, alınan işareti ilk vericiye geri göndererek verilen işaretle alınan işareti karşılaştırma yöntemi. (L)

YANKILI sıf. (*yankı*'dan *yankı-lı*). Haritacılık. *Yankılı sonda,* sesüstü dalgaların suda yayılmasından yararlanan ve deniz haritalarının çizilmesinde kullanılan âlet.

— Sil. *Yankılı radar,* yayını bir hedefe doğru yöneltilmiş olan ve hedeften yansıyarak dönen yankısı verici radardan daha değişik özel bir alıcıyla alınabilen verici radar: *Yankılı radar havadan havaya güdümlü füzelerin yöneltilmesinde kullanılır.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sil. *Yankılı radar*'ın alıcısı, havadan havaya güdümlü bir füzeye yerleştirilir ve böylece füzenin, radar yayınlarının çarparak yansıyacağı hedefe doğru yöneltilmesi sağlanır. Verici radar genellikle füzeyi fırlatan uçağın radarıdır. Bu durumda atış yapan uçağın füze hedefe varıncaya kadar, hedefe yönelik yayın yapmayı sürdürmesi gerekir. Bu radar tipi füzenin basitleştirilmesine olanak verir ve uçaktaki radarın bütün gücünden yararlandığı için (uçaktaki radarın gücü füzede kullanılabilecek radarınkinden daha yüksektir) genellikle daha geniş bir tarama menzili sağlar. (L)

YANKİLEVSKİY (Vladimir), sovyet ressamı (Moskova 1937). Önce Picasso, sonra Klee ve Miro'dan etkilenerek, halka yarı açık «Manej» sergisi sırasında (1962) Ernst Neizvestniy*in (*Ek*) çevresinde toplanan sanatçılara katıldı. Çini mürekkebiyle çizdiği desenlerde «Afrodit'in yapısı» konusunu ele aldı, sonra 1962-1963'te, hepsinde sembolik bir kadın (sol kanat) ve bir erkeğin (sağ kanat) biçimi bulunan, ikisi arasında da bir ilişkinin ya da ilişki yokluğunun yer aldığı bir dizi büyük üç kanatlı tablo yaptı. Çarpıcı renklere boyalı ağaç ve metal kabartmalardan oluşan bu kompozisyonlarda figürler aynı zamanda meksika tanrılarına ve teknolojik cisimlere benzerler. Sanatçının, sibernetiğin birey üzerinde gitgide artan egemenliği karşısında duyduğu kaygı da daha şematik biçimler ve yalın çizgilerle işlediği yeni desenleri ve üç kanatlı tablolarında açıkça görülür. Yankilevskiy'in grafik yapıtları Batı Avrupa ve S.S.C.B.'de gösterilmiş, üçkanatlıları ise hiç bir sergiye alınmamıştır. (L)

***YANMA** i. — Havc. *Art yanma,* itiş gücünü arttırmak için bir türboreaktörün çıkış borusunda gerçekleştirilen ek yanma olayı. Bk. ANSİKL.

— Nükl. *Kütlesel yanma,* bir yakıtın birim kütlesinin nükleer yanması sonucu açığa çıkan toplam enerji: *Kütlesel yanma ton başına megawatt/gün olarak ifade edilir.* ‖ *Nükleer yanma,* bir reaktörün çalışmasıyla atomlarda meydana gelen nükleer dönüşüm.

— Oto. *Art yanma,* bir motorun silindirindeki patlamadan sonra, hava-yakıt karışımının genleşme evresini izleyen olayların tümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Ön yanma,* patlamalı bir motorda hava-yakıt karışımının yanmasından önceki olayların tümü. Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Yanma potansiyeli,* gaz halindeki bir yakıtın bileşenlerinin değişken yüzde oranlarını hesaba katan ve Wobbe* indisi (*Ek*) ile birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu gazın kendisiyle kıyaslanan herhangi bir gaz yerine kullanılıp kullanılamayacağını anlamağa yarayan indis. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Havc. Bir türboreaktörün egzosundan dışarıya atılan yanmış gazların içinde bol miktarda kullanılmamış oksijen bulunur. *Art yanma*'nın amacı, ikinci bir kere yakıt püskürterek, hâlâ kullanılacak durumda olan bu oksijeni normal gaz akışı çevriminin bitiminde yeni bir yanma olayında kullanıp değerlendirmektir. Bu amaçla klasik türboreaktöre, gerçek bir statoreaktör olan ve türboreaktörle paralel çalışan ikinci bir motor eklenir. Art yanma, türboreaktörün tek başına çalıştığı zamanki itiş gücünün yüzde 50'sine eşit ek bir itiş gücü kazandırabilir.

— Oto. ● *Art yanma,* motor silindiri içinde yanmış olan gazların açıkhavaya boşaltılması sırasında yapılabilecek işlemlerle ilgilidir. Son yıllara kadar egzos gazları üzerinde yapılan çalışmaların amacı sadece bu gazların susturucu içindeki ötelenme hızını azaltmak ve egzos borusu içinde akışlarını engelleyebilecek bütün karşı basınçları ortadan kaldırarak hızla emilmelerini sağlamaktı. Oysa, bu gazların zararlı etkilerini büsbütün önleme imkânı olmadığına göre hiç değilse azaltmak için egzos gazlarının kimyasal bileşimi üstünde durmak gerekir. Egzos gazlarını temizleme işlemleri, bu gazların, hava-yakıt karışımının kapalı yerde yanmasından doğan karbon monoksitten ve patlama sırasında yanmamış olan hidrokarbonlardan kısmen arındırılmasına dayanır. Başvurulan çarelerin çoğu zaman geçici olmasına ve karbüratör ayarını iyice güçleştirmesine rağmen, ön yanma evresinde uygulanacak bazı işlemlerle bu maddelerin egzos gazı içindeki oranı bir hayli azaltılabilir. Uygulanan ilk yöntemlerden biri, tıpkı ön yanmada olduğu gibi, egzos gazlarına bir miktar hava göndermektir; bu hava yanmamış hidrokarbonların yanmasını ve karbon monoksitin karbon dioksite dönüşmesini sağlar. Bu yöntemle varılan sonuçlar tartışmalıdır ve uygun bir karbüratör ayarı sağlamak çok güçtür. Buna karşılık katalitik reaktör* (*Ek*) çok daha iyi sonuç verir. Bu aygıtın içindeki bir madde, kataliz yoluyla, karbon monoksit, azot oksit ve yanmamış hidrokarbonlar gibi zararlı ürünleri, zararsız maddeler olan suya, karbon dioksite ve azota dönüştürür. Uygulanan yöntem ne olursa olsun, egzos gazlarının içinde kurşun bulunduğu sürece kesin bir sonuç alınamaz, çünkü kurşun reaktörün çalışmasını aksatabileceği gibi, reaktör de insanlar için son derece tehlikeli olan kurşuna karşı hiç bir şekilde etkili olamaz. Bu tehlike ise, patlamayı önlemek ve hacimsel sıkıştırma oranını artırmak amacıyla benzine karıştırılan kurşun tetraetilden ileri gelir.

● *Ön yanma.* Patlamalı bir motorda ön yanma, silindirdeki hava-yakıt karışımının tam yanmasını sağladığı ölçüde önemlidir. Bu sorunun çözümüne her zaman önem verilmiş, fakat önerilen bütün çözüm yolları

verimi arttırmaktan başka işe yaramamıştır. Egzos gazlarının zararlı oluşu, her şeyden önce, tutuşma sırasında yanmamış hidrokarbonların varlığından ileri gelir. Daha önce yapılan bütün çalışmalara rağmen, yanma olayı her zaman eksik olarak kalır. Bugün için yapılabilecek tek iş, motor rejimi ne olursa olsun gazların düzgün olarak akmasını sağlamak üzere emme borularının biçimini ayarlamak ve elektronik kumandalı benzin püskürtme sayesinde hava-yakıt karışımı dozunun bütün hızlarda sabit kalmasını sağlamaktır. Düşük rejimde karışımın aşırı zenginliğini gidermek için karbüratöre sıcak hava vermek gibi başka yöntemler de denenmiş, ancak kesin bir sonuç alınamamıştır.

— Sanay. Bir gazın *yanma potansiyeli* şu formülle ifade edilir:

$$c = u\,\frac{H_2 + 0{,}3CH_4 + 0{,}7CO + v\Sigma\, a\, C_nH_m}{\sqrt{d}}$$

bu formülde H_2, CH_4, CO, C_nH_m gazın bileşenlerinden her birinin yüzde olarak oranını, u, v ve a bir çizelge ve bir grafikle verilen katsayıları, d de gazın yoğunluğunu gösterir. (L)

***YANSILAMA** i. — Etoloji. Ortak noktaları, «taklitçi» olarak adlandırılan bir hayvanla değişik türden ve «model» olarak adlandırılan bir başka hayvan ya da taklitçinin bulunduğu dış ortam arasında, kalıcı ya da geçici bir benzeşme olan çok değişik olayların tümü.

— ANSİKL. *Yansılama,* özellikle bireyin genel biçimiyle, rengiyle ya da anatomik özellikleriyle ilgili morfolojik değişikliklerin tümü olarak betimlenir ve bu anlamda, Darwin'in çalışmalarından beri önemli bir evrimleştirici etken olarak göz önüne alınır. Etolojide hayvan-çevre ilişkilerinin ve türlerarası ilişkilerin çözümlenmesi yansılamanın bu alandaki önemini ortaya koymuştur.

Birçok hayvanda, çevrelerinin rengine uygun renkleri dolayısıyla (eşrenklilik) [çalılık savanlardaki zürafanın ya da kum rengine yakın renkleri olan çöl kemirgenlerinin durumu] ya da yaşadıkları çevrenin bitki örtüsüne ya da zeminine uygun biçimleri nedeniyle (eştiplilik) [uzanmış bir biçimde hareketsiz durduğu zaman yaşadığı bataklıktaki kamışların görüntüsüne kendini tamamen uydurabilen yıldızlı balabankuşunun durumu ya da kendini ince bir dal görünümüne sokan phasma'nın durumu] yaşadıkları ortamın görüntüsüne bürünebilme olanağı vardır.

Eşrenklilik (homokromi) ve eştiplilik (homotipi) genellikle aynı bireyde birleşir. Böylece birçok türün düşmanlarından gizlenmesini sağlayan bir kamuflaj gerçekleşmiş olur. O halde, evrim açısından, bu olay bireyin hayatta kalması için yararlı olacaktır. Bu yansılama biçiminin, bazı yırtıcı hayvanlar tarafından kurbanlarını yakalamak için kullanıldığı da ilginç bir gerçektir: her biri bukalemunun ya da mantis böceğinin şaşırtıcı kamuflaj olanaklarını bilir. Birçok türde yırtıcı hayvanlar bazı renkli beneklere aynı biçimde tepkide bulunurlar: bazı kelebeklerin kanatlarında renkli beneklerin bulunması bazı yırtıcıların ürkerek uzaklaşmasına yol açar. Çok farklı gruplara ait bazı böceklerin, renkleri nedeniyle benzer bir durum gösterdiklerini de belirtmek gerekir. Gözlenen renkler itici etkileri yüzünden «uyarma renkleri» adını alan canlı renklerdir (sarı, kırmızı, siyah). Renkli beneklerden bir başka yararlanma biçimine ise Afrika vövlerinde (bir tür ötücü kuş) rastlanır. Bu kuşlar, üreme döneminde, astrild'lerin yuvalarına yumurtlarlar. Yavru astrild'in gagasının içinde düzeni türe özgü olan bir benekler topluluğu vardır. Dişi astrild besini ancak bu benek yapısını gösteren gagalara bırakır. Bu yüzden, aynı zamanda kendi yavrularınınkiyle aynı gaga renk yapısını gösteren asalak yavruları da besler. Renkli beneklere burada uyarı-işaret rolü oynarlar; bu uyarıya tepki gösteren ana kuş kursağındaki besini kusarak yavruyu besler. Bu yansılama biçimi özel olarak uyarlanmıştır: her astrild grubunun gaga rengi ayrı biçimdedir ve yavruları aynı yapıyı gösteren bir vöv türüyle parazitlenir. Hareket şemalarının birbirini izlemesinde de yansılama olayları gözlenebilir. Böylece, balıklarda, labroslar familyasından olan *Labroides dimidiatus* türününkilere benzer bir biçim ve renk gösteren *Aspidontus taeniatus* yırtıcı türünün (horozbinalar familyası) davranışı betimlenebilmiştir. *L. dimidiatus* birçok balığın dış asalaklarıyla beslenen temizleyici bir balıktır. Bu asalaklı balıklar onu ararlar ve özel yüzmę biçiminden tanırlar. Bir Aspidontus yüzgecinden bir parça koparmak için bir balığa yaklaştığında *Labroides dimidiatus*'un yüzme biçimini taklit etmeğe başlar, bu da yaralı balığın ona yapabileceği her türlü saldırı tepkisini önler. Bu son örnek türlerarası ilişkilerin incelenmesindeki yansılamanın rolünü açıklar. (L)

***YANSITICI** i. — Geod. ve Topogr. Uygun bir şekilde döndürüldüğü zaman bir geodimetrenin nişanlama kafasının yayımladığı bir ışık dalgasını yansıtan prizma ya da prizmalar bütünü. (L)

***YANSITMA** i. — Psikanaliz. *Dışa yansıtma,* öznenin, içeriden geleni dışa aktarma hareketi; özne, kendine ait olan, ama kendisine ait olduğunu kabul ederse kendisini tedirgin edecek olan şeyi başkasına yansıtır. (Bk. ANSİKL.) || *İçe yansıtma,* dış olayların öznece benimsenmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. ● *Dışa yansıtma* kavramı Freud'un paranoya hakkındaki incelemesinde geçer: kıyıcı düşüncelerin özünü meydana getiren sitemler paranoyak öznenin dışa yansıtmasının geri tepmesidir. Freud «cumhurbaşkanı Schreber»de (1911) bunu şöyle açıklar: «Bir iç algı baskıya uğrayınca, bu algının içeriği belirli bir ölçüde değişerek, sanki dıştan gelen bir algıymış gibi bilince yansır». Örneğin cumhurbaşkanı Schreber'in hekimine karşı beslediği sevgi, ona kıyıcı bir kin biçiminde geri döner. Fakat Freud dışa yansıtmanın, ruhsal yapının normal bir işlevi olduğunu ısrarla belirtir; özellikle cin peri çarpması dediğimiz şeyler bu türden olaylardır ve dışa yansıtma mekanizmalarının tarihinde değişik bir evreyi yansıtır.

Melanie Klein dışa yansıtma kuramını bir hayli geliştirdi; ona göre dışa yansıtma içe yansıtmadan ayrı tutulamaz; dıştan içe ve içten dışa gidiş geliş hareketi yansıtmanın yasasıdır.

● *İçe yansıtma* S. Ferenczi'nin, dışa yansıtma kavramına benzeterek öne sürdüğü bir kavramdır. Freud, *Metapsikoloji* (1915) adlı eserinin «İçtepiler ve içtepi yazgıları» başlıklı bölümünde hoşlanma-hoşlanmama karşıtlığı ile içe yansıtma ve dışa yansıtma karşıtlığını aynı zamanda belirtir. «Hoşlanan benlik» hoşuna giden her şeyi içe yansıtarak geri kalanını atar. Melanie Klein bu çelişmeli sürece, oidipusöncesi düşlem dünyasına ilişkin yapıcı bir anlam vermiştir: içe yansıtma - dışa yansıtma bir çeşit sarkaç gibi, gerçek özneden iyice uzaklaşıncaya ve salınımlarda çok büyük bir genlik kalmayıncaya kadar, iç ile dış arasında, hiç bir noktada karar kılmadan salınıp durur. (L)

YAO VEN-YUAN, Çinli siyaset adamı (doğ. 1925). Şanghay'da bir gazetenin yazı işleri müdürü olan Yao Ven-yuan 10 kasım 1965'te bir tiyatro oyununa karşı son derece şiddetli bir saldırı makalesini imzalarken kültür ihtilâli tetiğini de çekmiş oldu. Aslında makalenin tümünün değilse bile bir bölümünün Mao Çe-tung'un eşi Kiang Çing tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Yao Ven-yuan kültür ihtilâli merkez grubu üyesi oldu, 1970'te Şanghay devrim komitesi başkan yardımcılığına seçildi. IX. kongreden (nisan 1969) itibaren siyasî büro üyesi oldu. Kısa zamanda yükseleceği sanılıyordu (Mao Çe-tung'un damadı olduğu da söylenmektedir) ama, X. kongrede (ağustos 1973) yeterince taraftar bulamadı. (L)

***YAPI** i. — Astronotik. *Yapı indisi,* bir füze katının yapı kütlesi ile ilk kütle arasındaki oran.

— Bilişim. Bir programlama dilinde, ilkel bilgilerin tek bir ad altında toplanması. (Bir çizelge, bütün elemanların aynı türden olduğu bir *yapı*'dır. Bazen sadece «yapı» diye adlandırılan bir ağaç, aşama sırasına göre düzenlenmiş herhangi türden elemanlar grubudur ve grupta her düğüm noktası ayrı bir ad alır.)

— Ekoloji. *Bir ekosistemin yapısı,* o ekosistemi meydana getiren çeşitli öğeler (hayvan ve bitki türleri) arasındaki ilişkiler ağı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ekoloji. Beslenme zincirlerinin düzeni, örneğin *yapı*'yı açıklayabilir. Bir ekosistemin gerçek yapısı çok güç incelenebilir, ekoloji uzmanlarının da bugünkü araçlarla ona tam elkoyması olanak dışıdır. Yapı pek çok parametreye bağlıdır, parametrelerse zamanla çok çabuk değişebilir. Kesin yapı betimlemeleri şimdiye kadar ancak küçük çapta ve sınırlı ekosistemler için (gölcük, akvaryum) yapılabilmiştir. Ekoloji uzmanları bunlardan yararlanarak hazırladıkları birtakım yasaları çok karmaşık yapı sistemlerine (ormanlar, tarım alanları v.b.) genelleştirebilmişlerdir. Bir başka inceleme tekniği de kuramsal örnekler düzenlemek ve bunları bilgisayarda gözden geçirmektir. Bu yöntem ekosistemdeki canlıların sayıca pek çok ve çeşitli olduğu hallerde önceki yöntemi tamamlayıp bütünlemeğe yarar. Çünkü bu canlılara ilişkin değişiklik parametreleri genellikle klasik matematikle hesaplanamaz.

Bu çeşitli inceleme yöntemlerinin birleştirilmesi sayesinde ekosistemlerin yapısının yeteri kadar öğrenilebileceği ve işleyişleri hakkında faydalı bilgiler edinileceği umulabilir. (L)

Yapı Araştırma enstitüsü, TÜBİTAK*ın (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma kurumu) [*Ek*] esas birimlerinden biri olarak Ankara'da kuruldu. Yapı araştırma politikasının tespiti için kuruma önerilerde bulunur. Yurt içinde konuyla ilgili diğer araştırma kurumlarıyla koordinasyonu gerçekleştirir, bu alandaki çalışmaları izler, tavsiye, uyarma ve benzeri yollarla bu çalışmaların bütünüyle düzenlenmesini sağlar; yapılması gereken araştırmaların konularını belirler ve bu araştırmaların yapılması için çalışır. (M)

***YAPISALCILIK** i. — İnsanla ilgili bir olguyu örgütlenmiş bir bütüne göre tanımlamak ve bu bütünü modellere göre açıklamak amacını güden ve birçok çağdaş insan biliminde görülen eğilim.

— ANSİKL. *Yapısalcılık,* insan bilimlerindeki bugünkü biçimiyle, neresinden bakılırsa bakılsın bir öğreti değildir; tam anlamıyla bir yöntem de sayılmaz; yalnızca genel bir araştırma yönelimidir. *Yapı*'nın yeni buluşlara götürecek bir kavram olarak önemini fizikte Laplace'ın, kimyada Mendeleyev'in çalışmaları ortaya koymuştu. Bununla birlikte, insan bilimleri bugünkü gelişmelerini fizikçilerin önerdiği modele değil, genel dilbilime borçludur. Genel dilbilim XX. yy.ın başında, tarihsel dilbilime tepki olarak doğmuştu. Tarihsel dilbilim, gerek dilleri karşılaştırırken, gerek kökenleri araştırırken, gerek yeni dillerin doğuşunu ve yayılışını incelerken, bildirişimin temel olgusu sayılan dilyetisine hiç mi hiç önem vermiyordu. Genel dilbilim uzmanları da tarihsel dilbilimcileri bu açıdan eleştiriyorlardı. Genel dilbilim, ayrıca, tarihsel dilbilimin benimsediği evrimci ilkeyi de yadsıyordu.

Bir yandan F. de Saussure, öte yandan N. Trubetskoy ve R. Jakobson, tamamen insana özgü bir kurum olan dil yetisinin özelliği kesin bir biçimde ele alınıp tanımlanmadıkça, dillerin evrimiyle ilgili hiç bir ciddî araştırmanın gerçekleşemeyeceğini gösterdiler. Dil yetisini bir *nesne* olarak inceleyen bu dilbilimciler, bazı önemli olgulara açıklık kazandırdılar ve böylece şu gerçekler çıktı ortaya:

— önce, dil *belirti*'si nesne ile bu nesnenin anlatımı arasında kalan yansız bir aracı değildir; bu dil belirtisi *belirtilen* (konuşanın istediği şey, bildiri) ile *belirten* (konuşanın, dinleyen tarafından anlaşılmak üzere kullandığı ses ya da yazı gereci; konuşanın ve dinleyenin aynı dili konuşması gerekir [*şifre*]) arasında bir ilişki kurar;

— ikinci olarak, konuşan ve dinleyen kişiler, bundan ötürü, bilinçlerinin dışında yer alan ve uymak zorunda kaldıkları anlatım mekanizmalarına boyun eğerler;

— üçüncü olarak, dil bir dizgedir ve konuşanın duyurmak istediği sayısız bildiri şifreden geçmeli ve onun yasalarına uymalıdır;

— dördüncü olarak, dilbilimin asıl konusu

şifreyi ve şifreden bildiriye geçişi düzenleyen yasaları tanımlamaktır (bu yasalar, kullanılan karşıtlık ve aykırılık yöntemlerini ortaya koymak amacıyla her dil için ayrı ayrı incelenmelidir;

— böylece, son olarak, dil yetisinin evrensel kuralları tümevarım yoluyla bulunur. Genel dilbilim kendi alanında önemli sonuçlar elde etmiştir: bir araştırma alanı, bu arada birçok yöntem belirlenmiş ve bunlar öteki insan bilimlerine de örnek olmuştur. Yapısal dilbilim, —kurucularının ulaştığı sonuçlara karşı çıkılsa da— bugün her türlü filoloji araştırmasına temel olmaktadır. Ama elde ettiği üstünlük yalnızca bu başarıya bağlanamaz. Yapısalcılığın üstünlüğü insan toplumlarının düzeniyle ilgili bütün araştırmalarda dilin temel gerçek olarak ortaya çıkmasıdır. Her toplum, içinde sürekli olarak alışveriş yapılan bir *dizge* ise belirti ve bildirişim alışverişi de bu dizgelerin en yaygın olanıdır. Öteki alışverişler, mal ve hizmetler alışverişi (iktisadî alışveriş), kadın alışverişi (akrabalık ilişkileri) dolaylı ya da dolaysız olarak dil alışverişine çevrilebilmelidir. Onun için de, dil alışverişi ya da bildirişimi çok elverişli bir yaklaşım yolu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bununla beraber, bu yöntembilimsel ilkenin verimli olabilmesi için antropolojinin ve etnolojinin de konularını daha kesin olarak belirlemesi gerekir. Hem antropoloji, hem de etnoloji uzmanlarının araştırmacılar ve gezginler tarafından toplanan birçok gerecin bilimsel yorumunda önemli rol oynayan evrimci ilkelerden kurtulması gerekir. Dilbilim alanında olduğu gibi, insanlığın genel bir oluşumunu çizmek ve «ilerleme»nin aşamalarını belirlemek amacına fazlaca yönelen evrimci antropoloji, hem çok defa birtakım keyfî varsayımlar ortaya atmış, hem de incelediği toplumların özelliğini hesaba katmamıştır. Özellikle F. Boas'ın çalışmaları (*The Limitation of Comparative Method in Anthropology* [Antropolojide karşılaştırma yönteminin sınırları], 1896; *Race, Language and Culture* [Dil ve kültür], 1940) ve fransız sosyoloji okulunun (özellikle M. Mauss) getirdiği yeni görüş açıları sonucu ortaya bir antropoloji tarihi felsefesi atıldı. Bu tepkiden de, özellikle görevselci anlayış doğdu. Bu anlayış betimleyicidir: belli bir ilkel toplumu ilerleme yolundaki öteki toplumlar arasından seçilmiş bir «an» olarak değil de olduğu gibi incelenecek bir bütün, bir görevler bütünü (dinsel, iktisadî v.b. görevler) olarak ele alır. Bu görevler bütününün düzenlenmesi de toplumun kendi dizgesini oluşturur.

Bununla birlikte, sözgelimi, Radcliffe - Brown'unki gibi araştırmalar deneyciliğin (ampirizm) dışına çıkmaz. Bu araştırmalar toplumsal görevlerin ihtiyaçlarından doğduğu görüşüne dayanır; bu bireysel ve kolektif biyolojik ihtiyaçların bilincine varan toplum onları kurumlaştırır. Demek ki insanlar için biyolojik nedenden (doğa) ya da yüzeysel olan bilinçten (kültür) daha derin bir gerekçe vardır. Bu gerekçe onların ikisini birleştiren dildir. Dil kendine özgü mekanizmalarıyla, toplumsal insanın doğayla, tanrılarla, öteki insanlarla ve kendi kendiyle kuracağı ilişki türünü «seçerken» yararlanacağı olanaklar alanını belirler.

Öte yandan yapısal antropoloji de betimleyicidir: dikkatli bir biçimde bilgi toplar ve ciddî bir bilim için gerekli olan deneycilikten geçer. Hattâ daha da ileri giderek olguları anlaşılabilir hale getiren çözümleme yöntemlerini tanımlar. Sözgelimi, birçok örnek arasından *dayılığı* ele alalım: ilkel toplumlarda dayının yeğen açısından özel bir önem taşıdığı etnolojik bir gerçektir; dayılık durumu kimi zaman üstün bir saygıya, kimi zaman da aşırı bir samimiyete yol açar. İçebakışsal düzeyde ya da psikanaliz açısından değil de başlıbaşına ele alınırsa bu ilişki anlaşılamaz. Açıklamaların yetersiz kalmasının nedeni yalnız dayı ile yeğen arasındaki bağı ele almasındandır. Genel dilbilim yönteminin belirttiğine göre özel bir *ayrılık* ancak öteki farklara, öteki farklar dizgesine indirgenirse anlaşılabilir: dayı, annenin kardeşi ve babanın kayınbiraderi olduğu için önem taşır. Dayı-yeğen ilişkisi çeşitli akrabalık bağları arasındaki ilişkilere dayanır: baba ile oğul, kayınpeder ile kayınbirader, ana ile oğul, baba ile kızkardeş. Gözlemlerden edinilen bilgiye göre çeşitli toplumlarda, pek çok olasılık gösteren akrabalık bağlarından oluşan bir *dizge* ile karşı karşıyayız. Şifrenin kuruluşunda ve şifreden bildiriye geçişin mümkün olduğu durumlarda dillerin birçok «hal» karşısında bir «seçme» yaptığı bir gerçektir. *Dayılık* sorununda görüldüğü gibi *akrabalık atomu* basit bir ikili ya da üçlü ilişki değildir: bu kavram, eklemli bir bütün fikrini içerir (akrabalık ilişkisinin etkin olduğu toplumsal gerçeğin tümü bu bütün içinde düşünülebilir). Claude Lévi Strauss'un incelemeleri çeşitli akrabalık tiplerini evrensel bir kurala bağlar; bu evrensel kural anne ile cinsel ilişkiyi yasaklayan kuraldır (fücur yasağı): çeşitli toplumlar kendi cinsel değişlerini bu yasağa uygun olarak düzenlerler; mantık açısından anlaşılabilir olan birleşmelerden bazılarını gerçekleştirirler. Herhangi bir toplumun şu akrabalık dizgesini değil de bu akrabalık dizgesini benimsemesine gelince, yapısal antropoloji bu konuda bir karara varmaz, bu görevi öteki bilim dallarına bırakır. Özellikli mitlerin çözümlenmesinden elde ettiği sonuçlar göz önünde tutulursa yapısal antropolojinin bilimsel başarısı artar. Bir mitten öteki mite geçişi sağlayan dönüşüm gruplarında olduğu gibi akrabalık ilişkilerinin incelenmesi çok verimli bir araştırma dizisinin çıkmasına yol açar. Bu araştırmalar, yasaları özel sözdizimleri içinde de geçerli olan genel sözdizimini belirler; genel sözdizimi kesin zamanı tanımlar; bu zaman kültürün her vakit olağan olan düzeninin, doğanın yarattığı rastlantılar arasında kaybolduğu andır; yine bu genel sözdizimi buluşların (bu buluşlar daima sınırlıdır ve mantıksal olarak incelenebilir) ve kültürün güçlü betimlemesini olduğunca ileriye götürür; böylece «özgürlük» alanının sınırlarını çizer.

Böylesine köklü bir girişimin kendi etkilerini aktaracağı da bir gerçektir. Bu girişimin dilbilim ve etnoloji araştırmalarının mevcut gelişmesiyle ortaya çıkan başarısı, toplumbilimlerine daha doğru bir yöntem kazandırmış oldu. Eğer gerçekten bir yapısalcılık varsa, bilimsel bir zorunluktan doğmuş demektir: bu zorunluk, bilim olguları sınıflandırıp adlandırmaktır diyen pozitivizmin sadeleştirmelerini hesaba katmadığı gibi tarihte çeşitli felsefelerin giriştiği metafizik tutumları da dikkate almaz. Bugün bu konuda sürdürülen çok çeşitli çalışmalar arasında özellikle Fransa'da G. Canguilhem, J. Lacan, M. Foucault, L. Althusser, R. Barthes'ın çalışmaları ve kaynak olarak dilbilime ve antropolojiye başvuran bazı diğer yazarların çalışmaları sayılabilir. İnsan olgusunu (iktisadî, toplumsal, ideolojik, bilimsel) deneysel görünümlerin yığışması ve öznellik değil, bir dizge olarak anlamak ve çözümleme yoluyla bu dizgenin çalışma mekanizmasını bulmak gerekir. Bir iktisadî düzen, bir ideolojik bütün, bilimsel bir sistem, sinirli bir söylev, toplumsal bir olay, sınırları iyice çizilebildiği ölçüde düzenli bir bütündür; ama, bu bütünün kuralları saptanmalı, boşlukları ve yinelemeleri ortaya konmalı, dengeli halleri ve bozulmaları açıklığa kavuşturulmalıdır. Dilbilim ve etnolojinin yapısalcı araştırmaları bu açıdan çok değerli metodolojik bir yaklaşım sayılabilir. (L)

***YAPIŞKAN** sıf. — Teknol. *Kendi yapışkan,* ayrıca zamk sürmeden kendiliğinden yapışmasını sağlayan bir malzemeyle sıvanmış herhangi bir nesne için kullanılır. (L)

***YAPIŞTIRICI** i. — Cerr. *Organik yapıştırıcı,* organlarda yara yüzey ya da kenarlarını birleştirebilen ve cerrahlıkta iğne ve ipliğin yerini tutmağa yarayan polimer esaslı kimyasal madde. (Tıbbî yapıştırıcı, yaraların daha çabuk kapanmasını sağlar, bir süre sonra söz konusu madde iz bırakmadan soğurulur.) [L]

***YAPIŞTIRMA** i. — Graf. şantl. Karmaşık bir bütün meydana getirmek üzere tutkallanmış, prese edilmiş ve kurutulmuş kâğıt, karton, ince alüminyum ve plastik şeritlerin yan yana konması. (L)

***Yapı ve Kredi bankası.** — 1974'te sermayesi 300 milyon TL.na, kârı 147 milyon 624 154 TL.na çıktı. Aynı yıl 1 000'e yakın hissedarı, 9 636 personeli, 486 şubesi vardı. 1974'te 50 milyon 123 183 TL.lık resmî, 450 milyon 651 087 TL.lık bankalar, 4 milyar 241 milyon 545 356 TL.lık ticarî, 7 milyar 917 milyon 917 700 TL. tasarruf olmak üzere, toplam 12 milyar 660 milyon 237 326 TL.lık mevduat hacmi bulunuyordu. Mevduatının önemli bir kısmını ekonominin çeşitli kesimlerine kredi olarak veren bankanın, 1974'te, yüzde 50,82'si sanayi kesimine olmak üzere, dağıttığı kredi 8 milyar 182 milyon 102 000 TL. idi. Çeşitli sınaî ve malî kuruluşta (Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş., Turyağ Türkiye Yağ ve Mamulleri A.Ş., Anadolu Cam Sanayii A.Ş., Endüstri Holding A.Ş. ve Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş.) 234 milyon 517 432 TL.lık ortaklığı mevcuttu. 1975'te Osmanlı* bankası (*Ek*) ile, bu bankayı tüm varlıkları ve personeli ile devralacağı konusunda prensip anlaşması yaptı. (M)

***YAPRAK** i. — Ask. *Yaprak kırımı,* bölgenin daha iyi gözlenmesini, özellikle de havadan fotoğraf çekimini sağlamak amacıyla, bitki örtüsünü ve daha özel olarak da ağaçların yapraklarını yok etmek için girişilen eylem. Bk. ANSİKL.

— Bilişim. *Magnetik yaprak,* üzerine bilgilerin kaydedilip okunabileceği mıknatıslanabilir bir maddeyle kaplanmış plastik maddeden yapılma bilgi kayıt desteği: *Magnetik yapraklar elverişli bir erişim mekanizmasıyla birlikte kullanıldığı zaman. bir bilgisayar için adreslenebilir yardımcı bir bellek meydana getirir.*

— ANSİKL. Ask. Yolları ya da bazı bölgeleri yoğun bitki örtüsünden kurtaran *yaprak kırımı* düşman kuvvetlerinin hareketlerini ve çalışmalarını daha kolayca saptamayı sağlar. Bitki örtüsünü yok etmeğe yarayan kimyasal maddeler çeşitli araçlarla (hortumlar, püskürtücüler v.b.) yayılır. Bu araçlar genellikle arabalara, helikopter ya da uçaklara yerleştirilir. Daha 1945'te ürünleri yok etmek için Japonya'ya karşı bu yönteme başvurmuş olan Amerikalılar, özellikle 1965'ten sonra Vietkong kuvvetlerine karşı Vietnam'da yeniden bir yaprak kırımı yöntemini kullandılar. Bu amaçla çok alçaktan (40 ile 50 m) uçan uçaklardan (C 123) yararlandılar. (L)

***YAPRAKLI,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Çankırı ili) ilçe. — 19 665 nüf., ilçe merkezi 3 037 nüf. (1975); 40 köy (1970). [M]

***YARBASAN,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Demirci ilçesi) bucak. — 7 665 nüf., bucak merkezi 422 nüf. (1970). [M]

***YARDIMCI** sıf. — Bilişim. *Yardımcı bellek,* bilgisayarın iç (merkez) belleği dışında kalan belleklerden her biri: *Döner bellekler, magnetik disk ve tamburlar birer yardımcı bellektir.* || *Yardımcı program,* bir bilgi işleme sisteminde, magnetik şeritlerin kopya edilmesi, bir magnetik disk dosyasının magnetik şerit üzerinde korunması, delikli kartların magnetik şeride kaydedilmesi v.b. yardımcı işlevleri sağlayan genel yarar programı. (L)

***YARDIMCI,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Merkez ilçesi) bucak. — 12 964 nüf., bucak merkezi (esk. *Sumatar*) 390 nüf. (1970). [M]

***YARHİSAR,** bugün **İlyasbey,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bilecik ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 132 nüf., bucak merkezi (*İlyasbey köyü*) 367 nüf., 18 köy (1970). [M]

YARI-DERECE blş. i. Mat. *Bir çoklu grafın bir* x *tepesinin dış* (ya da *iç*) *yarı-derecesi,* bu çoklu grafın, x'i başlangıç (ya da bitim) ucu olarak alan yayların sayısı. (L)

YARI-GRUP blş. i. Mat. Katılmalı bir $\top$ iç işlemiyle donatılan, (sağdan ve soldan) yalınlaştırma kuralının geçerli olduğu S kümesi: $x \top \alpha = y \top \alpha \Rightarrow x = y$ ve $\alpha \top y \Rightarrow x = y$. (L)

YARILAMA i. (*yarılamak*'tan *yarıla-ma*). Nükl. Belli bir ışıma demetinin etkisini, ilk değerinin yarısına indirgeme. || *Yarılama tabakası,* belli bir ışıma demetinin yolu üstüne yerleştirilen ve demetin etkisini yarı yarıya azaltan belirli bir maddenin kalınlığı: *Yarılama tabakası bazen yüzey birimi başına kütle olarak ifade edilir.* (L)

***YARIMCA,** Marmara bölgesinde (Kocaeli ili, Merkez ilçesi [İzmit], Merkez bucağı) kent. — 7 581 nüf. (1970).

● *Yarımca Sanat festivali,* Yarımca belediyesinin kültür ve sanat kuruluşlarıyla işbirliği yaparak 26 temmuz - 2 ağustos tarihleri arasında yapılan, sanat ürünlerinin sergilendiği festival. 1972'de yerel kiraz şenlikleri olarak başlayan festival 1975'te ulusal düzeyde yapıldı. Festival sırasında tiyatro, sinema, edebiyat geceleri düzenlenir ve çeşitli sanat dallarında sergiler açılır. (M)

Yarımca müzesi, Yarımca'da İzmit müzesine bağlı olarak kurulan sanat müzesi (1974). Yarımca belediyesinin bir salonunu kaplayan müzede arkeolojik, etnografik ve çağdaş resimlerden oluşan küçük bir koleksiyon mevcuttur. Kuruluşu sırasında Yarımca belediyesine bağlı olan müze, 1975'te Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğüne devredildi. Çağdaş türk ressamlarının tabloları ve heykelleri, mermer mezar taşı ve sütun başlıkları, pişmiş toprak koku şişeleri, paralar, işlemeli oyalar ve keseler sergilenmektedir. (M)

***YARMA,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 13 932 nüf., bucak merkezi 2 024 nüf. (1970). [M]

***YARPUZ,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Osmaniye ilçesi) bucak. — 856 nüf., bucak merkezi 802 nüf., 1 köy (1970). [M]

***YAS** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud'a göre *yas* tutmak bir işlemdir; yani sevilen varlığın ölümünden sonra birtakım süreçler söz konusu olur ve kişi sevilen varlığın yitimini bunlarla ödünler ve karşılar. Yas herkesin sandığı gibi sadece bir çökkünlük hali değildir; aynı zamanda, ölüm denen dayanılmaz saldırıya karşı etkin bir savunma yoludur. Kültürlere göre değişik olan yas törenleri bireysel savunmaların kolektif karşılıklarıdır: cenaze töreni, doğudaki ağlayıcı kadınlar, sevilen bir insanın ölümünü izleyen bütün ayinler, gelenekler, acıyı uzaklaştırmak ve dayanılacak düzeye getirmek içindir. Freud'a göre yas tutma işlemi, ruhsal oluşumun genel süreçlerine benzer. Yaslı kişi «ölüyü öldürerek» zamanla gerçeğin hükmünü kabullenir.

Melanie Klein yas tutmakla ilgili incelemeleri daha da ileri götürdü; gerçekle yüz yüze gelindiği zaman, çocukluktaki duyu ve duygular, çökkünlük durumundaki ifadeleriyle, tekrar ortaya çıkar: sevilen, ama aynı zamanda nefret edilen nesneye karşı ikideğerli duyguların belirmesi: «...normal yasın özelliği yitirilen ve sevilen nesneyi kendi içinde yaşatmaksa, öznenin bu işlemi daha önce de yaptığı unutulmamalıdır; tersine, yas işlemi, o nesneyi, yitirdiğini sandığı bütün o *sevilen* iç nesneler gibi yeniden içine yerleştirmek olanağını verir. Demek ki özne çocukluğunda yaşamış olduğu bir duruma yeniden geçer». Melanie Klein bununla, bilinçsiz bir şekilde de olsa, bir yakının ölümü karşısındaki zafer duygusunu dile getirir; bu durumda ölüm bir zaferdir, yani henüz beden gelişmesini tamamlamadığı dönemde çocuğun bağlı bulundukların karşı duyduğu nefretin yeniden ortaya çıkmasıdır. Yasla geri dönen bu içe itilmiş nefret, çoğu zaman kedere eşlik eden suçluluk duygusuyla ilintilidir; kişi başkasının ölümünden ya da ölümcül hastalığa tutulmasından v.b. kendini sorumlu tutar. Bu yüzden «hafif ve geçici bir manyakodepresif durum»a yakalanır. Yitirilen nesneler yeniden var edildiği, yitirilen nesne kendi içine yeniden yerleştirildiği zaman yas işlemi tamamlanmış olur; buna karşılık benlik yitirilen nesne ile özdeşleştiği zaman melankoli durumuna geçilir. (L)

***YASA** i. — ANSİKL. Psikanaliz. *Yasa* kavramını Freud'çu kurama Jacques Lacan soktu. Freud'da yasanın kaynağı güçlü üstbenliktir; üstbenlikse ilk sürüdeki babanın ilkel simgesinin mirasçısı olan baskıcı baba simgesidir. Babanın öldürülmesinden önce değil sonra meydana gelen, önceyi de kapsayan bir dışa yansımanın sonucu olarak yasa ve baskı birbirine bağlıdır. Kişisel özgeçmişte, fücur yasağı kurallarına göre baba ananın isteğini yasaklamakla görevli kimsedir. Lacan yasayı, istekle ilişkisi açısından ele alır, onu üstbenliksel simgenin genelleştirilmesi ve bu simgenin tam boyutlu biçimi olarak öne sürer. Simgenin temeli kültürel düzendir: başka deyişle dildir, hısımlık kurallarıdır, bir kültürü meydana getiren bütün işaret sistemleridir. Babasoysal bir kültürde ailenin adını ve dilî devam ettiren, yeni doğanın kimliğini belirleyen, dolayısıyla bu düzeni sürdüren güvenilir kişi babadır. Bu bakımdan baba, dildeki bazı belirleyici sözlerle kendini ifade edecek olan isteği de yasaklayabilir. Öteki* (*Ek*) olayı genel olarak bu sözlerdendir ve baba da onun mümkün şekillerinden biridir: «dilin pençesine düşmüş bir hayvan, yani insanın isteği ötekinin isteğidir». Ama istek yasayla bağıntılıdır, karşıtıyla değil: yasa, yani yasak, isteği* (*Ek*) ve hazzı mümkün kılar. Babanın koyduğu düzen, özgeçmişsel nedenlerle kusurlu çalışmağa başlayınca babasal istiare* (*Ek*), yani kişinin kültürel yasayla özdeşleşmesi gerçekleşmez ve böylece psikoza yol açılmış olur. (L)

***YASSIVİRAN,** İstanbul'un kuzeybatısında (Çatalca ilçesi, Boyalık [Hadımköy] bucağı), Terkos gölü ile Çatalca arasında köy. — 1 025 nüf. (1970). [M]

***YASTIK** i. — Oto. *Emniyet yastığı,* bir çarpma anında, arabanın içindeki yolcu ile oturma yerinin iç çeperi arasında yumuşak bir bölme meydana getirmek üzere havayla ya da azotla şişen plastik torba.

— ANSİKL. *Emniyet yastığı,* çarpışma sırasında araba yolcularının güvenliğini sağlamak için özellikle A.B.D.'de başlatılan sistemli incelemelerin getirdiği sonuçlardan biridir; bu incelemelerden doğan değişik çözüm yollarının ortak özelliği, çarpma anında hepsinin otomatik olarak çalışmasıdır. Yandan çarpışma halinde sistemin etkili olup olmayacağı henüz kesinleşmiş değil. Çarpışma önden olursa, otomatik bir düzenek, plastik ya da naylondan yapılmış bir torbayı şişirir; şişen torba, önünde bulunduğu kişi için yumuşak bir bölme ödevi görür. Şişme, saniyenin yüzde birkaçı kadar kısa bir süre içinde gerçekleşmelidir. Bunun için birçok yöntem önerildi. Amerikan Eaton Yale and Town şirketinin bulduğu ilk yöntemde, mekanik bir detektör yastığı saniyenin 1/25'inde azotla ya da havayla şişirir. A.B.D.'de, General Motors da aynı ilke üzerinde çalışarak iki sistem ortaya koydu. Birinci sistem, yukarıda sözü edilen mekanik detektörün yerine, tepki süresi çok daha kısa olan ve mekanizmadaki herhangi bir yetersizliği önceden bildiren elektronik bir detektör getirdi. Daha geliştirilmiş olan ikinci sistem, elektronik detektörün yerine, hem çarpışma sırasında, hem bir çarpışma tehlikesi ihtimalinde aynı tepkiyi gösteren küçük bir radar koydu. Japon firması Toyota da aynı şekilde bir radardan yararlanır. Son olarak, bir amerikan şirketi, Fransa'da, «Saft T-Flate»i sergiledi; bu düzenekte, çarpma sırasında elektrikle tutuşan özel bir yakıt bulunmuş ve bu yakıtın yanarak çıkardığı ısı bir depo içindeki havayı genleştirir. Daha çok, önde oturan yolcuların nasıl korunacağı düşünülmektedir. Şoförü korumak için, direksiyon simidinin göbeğine, yanındaki yolcu için de gösterge tablosuna bir yastık yerleştirilir. Arkada oturanlar için de, gerek baş desteklerine, gerek ön koltukların arkalarına yastıklar yerleştirilerek benzer koruma tedbirleri alınabilir. Düzeneğe yer bulma sorunu da aygıtın gerçekleştirilmesinde güçlükler doğurur; çünkü aygıtın hacmi son derece sınırlıdır, oysa çarpmayı yumuşatmada hacmin önemi büyüktür. Bundan başka, çarpışma anında insan vücudunun baskı hızına dayanma gücü de hesaba katmak gerekir. A.B.D. Ulaştırma bakanlığının yayımladığı emre göre, «15 ağustos 1973'ten itibaren, A.B.D.'de satılan bütün taşıtlar, saatte 50 km'lik bir hızla önden çarpışma durumunda yeterli bir koruma sağlayacak pasif yavaşlatma düzenekleriyle donatılmış olacaktır». Bu formül, çeşitli emniyet sistemlerinin tasarlanmasına olarak verecek bir esnekliğe sahiptir. Gerçekten de, Firestone şirketi yarı-emniyet yastığı, yarı-emniyet kemeri olan bir aygıtı bu formülden hareketle gerçekleştirdi. Söz konusu aygıt bir çarpma sırasında, yolcuyu omuzlarından ve dizlerinden kavrayıp hareketsizleştiren özel bir önlüktür. Bütün iş 1/30 saniye sürer. Emniyet yastığı muhtemelen hiç bir zaman gerçekleşemeyecektir. Bu yüzden emniyet kemerine eklenmesi düşünülmektedir. Ama bu yastığın öndekilerden daha az tehlikede olan ve bu yüzden, her zaman emniyet düzeneklerinden yararlanamayan arkadaki yolcuları etkili bir biçimde koruyabileceği sanılmaktadır. (L)

YAŞAR (Tonguç), türk karikatürcüsü (İstanbul 1932). 1952'de karikatürleri gazetelerde yayımlanmağa başladı. Karikatür çalışmalarının yanı sıra çizgi filim çalışmalarını da sürdürdü; *Amentü gemisi nasıl yürüdü* adlı çizgi filmiyle 1970 Adana Filim şenliğinde jüri özel ödülünü kazandı, aynı yıl *Yaşa Don Kişot* ile de TRT başarı ödülünü aldı. (M)

***YAŞAR KEMAL** (Kemal Sadık GÖKÇELİ, — denir), türk romancısı. — Yeni eserleri: *Çakırcalı Efe* (1972); *Akçasazın ağaları* (iki ciltlik roman, I. cilt *Demirciler çarşısı cinayeti* [1974], II. cilt *Yusufcuk Yusuf* [1975]). Son röportajlarını *Bir bulut kaynıyor* adıyla bir kitapta topladı. *Demirciler çarşısı cinayeti* adlı romanıyla Madaralı roman ödülü kazandı (1974). [M]

***YATAĞAN,** Akdeniz bölgesinde (Batı Akdeniz bölümünün iç kesimi, Denizli ili, Acıpayam ilçesi) yer. — 4 011 nüf. (1970). [M]

YATAĞAN, esk. **Ahiköy,** Ege bölgesinde (Muğla ili) ilçe. — 41 280 nüf., ilçe merkezi 4 904 nüf. (1975); 48 köy (1970). [M]

YATIŞTIRMA i. (*yatıştırmak*'tan *yatış-tırma*). Etoloji. *Yatıştırma davranışı,* aynı ya da değişik türden hayvanlar arasındaki çatışmalarda karşı tarafın saldırganlığını azaltmaya yönelik tutum.

— ANSİKL. Etoloji. *Yatıştırma davranışları* çoğu zaman başka davranışların yansılanmasına dayanan törenimsi hareketlerdir. Örneğin, tavuk, karşısındakini yatıştırmak için çiftleşme sırasında yaptığı gibi çömelme hareketine başvurur. Kurtlarda, yenilen hayvan boğazını düşmanına doğru uzatır. (L)

çarpışma anında sürücüyü korumak için hazırlanmış bir emniyet yastığının denenmesi

Yaunde anlaşması, On sekiz Afrika ülkesi ve Madagaskar tarafından imzalanan anlaşma (temmuz 1969). Bu anlaşma gereğince, adı geçen ülkeler Avrupa Ekonomik topluluğuyla ortaklıklarını yenilemiş oluyorlardı. 5 yıl için geçerli olan Yaunde anlaşması 1963 anlaşmasından farklıydı: Avrupa gelişme fonunun verdiği toplam ödünç para 913 milyon dolara ulaşıyor; Avrupa Yatırım bankası söz konusu ülkelerde sanayiyi geliştirmek amacıyla Afrika'daki projeleri için 100 000 dolar ayırıyor; Avrupa rekabetine karşı yerli işletmeleri koruyucu tedbirler alınıyor; buna karşılık A.E.T. üretim için öngörülen yardımı ve Afrika ve Madagaskar'ın zahire fiyatlarını desteklemekten vazgeçiyordu. Mauritius adası Yaunde anlaşmasını mart 1972'de imzaladı. Bu anlaşma şubat 1975'te yapılan Lome anlaşmasıyla genişletildi. (L)

***YAVAŞLAMA** i. — Nükl. Uygun bir maddeyle esnek çarpışma sonucu nötronların enerjisinin azalması. (L)

***YAVAŞLATICI** sıf. ve i. — ◆ 1. Nükl. Nükleer yakıt çekirdeklerinin fisyonu sırasında yayımlanan nötronların kinetik enerjisini, dolayısıyla hızını azaltmak için nükleer reaktörlerde kullanılan madde.

— ANSİKL. Fisyon olayına göre çalışan nükleer reaktörlerde, fisyona uğrayabilen yakıtın (uranyum 235 ya da plütonyum 239) çekirdeğinin parçalanması sırasında fırlayan nötronların hızı yaklaşık olarak 20 000 km/sn'dir (ilk enerji 2 MeV); bu nötronların zincirleme tepkimeyi izleyebilmesini sağlamak için hızlarını 2 km/sn'ye düşürmek gerekir (son enerji 1/40 eV).

Bu yavaşlama, yani bu hız, dolayısıyla enerji azalması nötronların bir maddeyle esnek çarpışmaları sonucunda meydana gelir: işte bu maddeye *yavaşlatıcı* denilir. Eğer çarpışmadan önce, A sayıda nükleon taşıyan bir çekirdek üzerinde nötron bir E_1 enerjisine sahipse, çarpışmadan sonra bu enerji E_2 olur. Aşağıdaki

$$y = \frac{E_2}{E_1} = \frac{A^2+1}{(A+1)^2}$$

oranından da anlaşılacağı gibi, yavaşlatıcı olarak hafif elementleri seçmek gerekir; böylece nötronlar hafif element atomlarının çekirdeklerine peş peşe çarparak, pek fazla yakalanmadan bu atomların çekirdekleri üzerinde tıpkı bir bilardo topu gibi sıçrarlar; nötronları yavaşlatan işte bu art arda esnek çarpmalardır. Yavaşlatma parametresi

$$\xi = \log \frac{E_2}{E_1}$$

Foto. Fiat (LAROUSSE)

niceliğiyle ifade edilir; bu niceliği şu şekilde de yazabiliriz:

$$\zeta = 1 + \frac{\alpha}{1 - \alpha} \log \alpha$$

burada

$$\alpha = \left(\frac{A - 1}{A + 1}\right)^2\text{'dir.}$$

ζ yavaşlatma parametresinin bilinmesi, bir nötronu 2 MeV'tan 1/40 eV'a kadar yavaşlatmak için gerekli olan çarpma sayısını hesaplama olanağı verir. Yavaşlatma süresi, bir nötronun enerjisinin 2 MeV'luk ilk değerden 1/40 eV'luk son değere düşmesi için gerekli olan zamandır. $\zeta\Sigma_s$ yavaşlatma gücü, ζ yavaşlatma parametresiyle nötron yayınımının en büyük etkili kesiti Σ_s'nin çarpımına eşittir.

En çok kullanılan yavaşlatıcılar şunlardır:
— grafit, berilyum oksit (katı yavaşlatıcılar);
— âdi su (H_2O), ağır su (D_2O) [sıvı yavaşlatıcılar];
— bazı organik maddeler (ör. difenil).
Hiç tartışmasız en etkili yavaşlatıcı olan ağır su ne yazık ki çok pahalıya mal olur:

	ETKİNLİK İNDİSİ	FİYAT (*TL./kg*)
D_2O	85	1 400
Grafit	2,5	52,5
H_2O	1	önemsiz

Amerika'da ağır su Savannah River (Güney Karolina) fabrikasında, yılda yaklaşık olarak 200 t kadar üretilir.
A.B.D. ve doğu ülkeleri dışında, dünya ağır su üretim kapasitesi 1972'de 300 t/yıl dolaylarındaydı.
Yavaşlatıcının seçimi, nötronları en az soğuracak madenler arasından seçilen kılıf madeninin ve yakıtın türüne bağlıdır.
Ayrıca, basınçlı âdi suyla çalışan reaktörlerde (P.W.R.) birincil devredeki âdi suyun hem yavaşlatıcı hem de soğutucu akışkan olarak kullanıldığını da belirtmek gerekir. (L)

YAVUZ (Fehmi), türk şehircilik uzmanı (Isparta 1912). Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye bölümünü bitirdi (1937), Berlin İktisat fakültesinde öğrenim gördü. Yurda dönünce Siyasal Bilgiler Fakültesi Şehircilik kürsüsüne asistan oldu (1942). İşçi Sigortaları kurumu genel müdürlüğü yaptı (1946-1947); 1948'de doçent, 1951'de profesör oldu; 1958'de aynı fakülteye dekan seçildi. 1960'ta Millî Birlik komitesi kabinesinde millî eğitim bakanlığı, birinci (1960) ve ikinci (1961) Gürsel kabinelerinde imar ve iskân bakanlığı yaptı; Kurucu meclis üyeliğine seçilince bakanlık görevi sona erdi. Aynı yıl fakültedeki görevine döndü. Başlıca eserleri: *Ankara'nın imarı ve şehirciliğimiz* (1952); *Türk mahallî idarelerinin yeniden düzenlenmesi üzerine bir araştırma* (1960); *Şehircilik* (1962); *Memleketimizde toplum kalkınması* (1964); *Din eğitimi ve toplumumuz* (1976). [M]

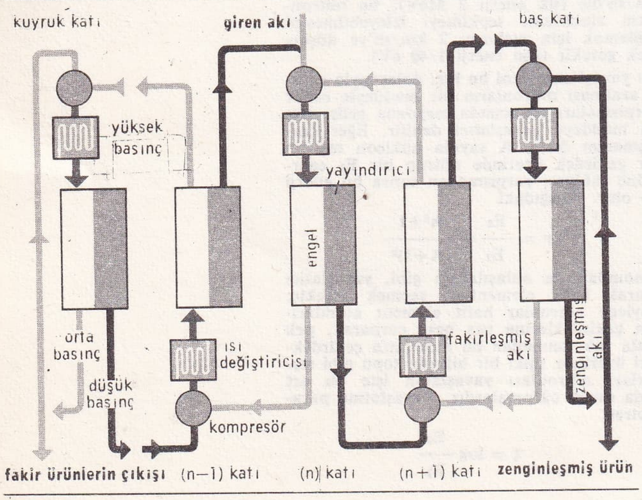

izotopların gaz yayınımıyla ayrılması

***YAVUZELİ**, esk. **Cingife**, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Gaziantep ili) ilçe. — 16 753 nüf., ilçe merkezi 2 657 nüf. (1975). [M]

Yavuz-Havuz olayı, Mondros mütarekesi gereğince tecrit edilen Yavuz zırhlısının Türkiye cumhuriyeti donanmasına katılması için yapılan onarım çalışmalarında ortaya çıkan yolsuzluk olayı. T.B.M.M. onarım için 2 milyon TL.lık bir bütçe ayırdı ve gemiyi kızaklayabilecek bir yüzer havuz alınmasına karar verdi (3 eylül 1924). Sorun, Denizcilik bakanlığı kurulduktan sonra (22 aralık 1924) onun yetkisine verildi; bakanlığın başına da İhsan Eryavuz* (*Ek*) getirildi. İhsan Eryavuz, Ömer Nazım Bey ve Bilecik milletvekili Fikret Bey'in kurduğu bir şirket, onarım çalışmaları için daha önce hükûmete teklifler vermişti. İhsan Bey bakan olunca, hemen bir fransız firmasıyla anlaştı. Sözleşme gereğince onarım bedeli iki yılda taksitle ödenecek ve onarım süresince Yavuz 1 milyon 300 000 sterline sigorta ettirilecekti. Fakat Yavuz, havuza alınırken çıkan bir kaza sonucu, önce havuzun onarımı gerekince, şirket, sigorta primlerinin arttığını öne sürerek, sigorta süresini dört aya indirmek ve havuzlama işi için de dışarıdan bir uzman getirmek istedi. Bakanlar kurulu yabancı uzman getirilmesine karşı çıkarak, sözleşme süresini indirmekle yetindi. Ancak, bütün bunlar olurken bakan Eryavuz hakkında yolsuzluk iddiaları ortaya atıldı ve fransız şirketini memnun edecek kararlar aldığı söylentileri çıktı. O sırada Fethi Okyar kabinesi düştü ve yerini İsmet Paşa hükûmeti aldı (1925). İsmet Paşa Denizcilik bakanlığını dağıtarak, Malatya milletvekili olarak Meclis başkanlığına başvurdu ve eski Denizcilik bakanı hakkında meclis soruşturması açılmasını istedi; önerge kabul edilerek Yunus Nadi başkanlığında bir komisyon kuruldu ve komisyon çalışmaları sonunda bakan ile birlikte, yolsuzluk olayına adı karışanlardan Bilecik milletvekili Dr. Fikret Bey suçlu bulundu. Yüce Divan'a verilen iki milletvekilinden, eski bakan iki yıl ağır hapse ve iki yıl da kamu görevlerinden uzak tutulma cezasına, Fikret Bey ise dört ay hapse ve para cezasına çarptırıldı. Olay, Cumhuriyet tarihine, bir bakanın Yüce Divan tarafından mahkûm edilişinin ilk ve tek örneği olarak geçti. (M)

***YAVUZKEMAL,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili, Dereli ilçesi) bucak. — 10 290 nüf., bucak merkezi 1 788 nüf., 10 köy (1970). [M]

***YAY** i. — Mat. *Bir grafın bir x tepesinin dışa doğru yayı*, başlangıç ucu *x* olan yay. || *Bir grafın bir x tepesinin içe doğru yayı*, bitim ucu *x* olan yay. || *Bir grafın komşu yayları*, graf içinde ortak bir uçları olan farklı yaylar. || *Bir grafın yayı*, bir G grafının bir *x* elemanından G'nin başka bir *y* elemanına giden yönlenmiş kesiksiz çizgi; bir grafın yayı, *y*'nin *x* ile ikili bağıntı halinde bulunduğunu gösterir, bu bağıntı da *x* ve *y*'nin yer aldığı noktalar kümesiyle birlikte G grafını tanımlar. || *Bir graf yayının başlangıç ucu*, bu grafta yayın çıktığı tepe. || *Bir graf yayının bitim ucu*, bu grafta yayın vardığı (sona erdiği) tepe. (L)

***YAY,** lat. **Sagittarius**, burçlar kuşağı takımyıldızlarının en güneyde olanı. — Yay takımyıldızının yıldız bulutu, başka gökadalarla birlikte, Güneş sisteminin bulunduğu Gökada'nın merkezini de içine alır; burası, yıldız ve yıldızlararası toz bakımından zengin bir bölgedir. Gökada'nın radyoastronomi yöntemleriyle incelenmesi sırasında, Gökada'nın merkezinden 4 kpc ötede bir yansız hidrojen kolu bulundu: buna *Yay'ın* ya da *Sagittarius'un kolu* denilir. Yay A, ışıması bağıllık elektronlarından ileri gelen ve ısıl olmayan çok güçlü bir radyokaynaktır; Yay B ise, kızılaltında çok kuvvetli yayım yapan bir H II bölgesidir. (L)

***YAYAKÖY,** bugün **Zeytinliova,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Akhisar ilçesi, Palamut bucağının merkezi) yer. — 4 212 nüf. (1970). [M]

***YAYGIN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Merkez ilçesi) bucak. — 11 107 nüf., bucak merkezi 656 nüf., 20 köy (1970). [M]

***YAYICI** sıf. — Mat. *Bir* E *sıra kümesinin kendi içindeki yayıcı uygulaması,* $\leqslant$ E kümesindeki sıra bağıntısını (küçük ya da eşit) gösterdiğine göre,

$$x \leqslant f(x), \ \forall x \in E$$

şeklindeki *f* uygulaması.

— ◆ İ. Teknol. İlerledikçe, yolunun üzerindeki katı ya da hamur halindeki gereçleri düzgün bir biçimde yayarak dağıtan motorlu araç ya da bir makineye takılabilen ek düzenek. (L)

YAYICILIK i. (*yayıcı*'dan *yayıcı-lık*). Fiz. Akkor halindeki bir cismin yayma gücü ile aynı biçimde ve aynı sıcaklıktaki siyah (ışıksız) cismin yayma gücü arasındaki oran. (L)

YAYILIM i. — Fiz. Çeşitli türleri içinde enerjinin açıklanmasına yarayan iki etkenden biri.

— ANSİKL. Her enerji türü iki etkenin çarpımıyla açıklanır; sözgelimi bir kuvvetin yaptığı iş, yerçekimi, gaz basıncı, elektrik, ısı, ... enerjileri için sırasıyla dW = F.d*l*, veya P.d*h* veya *p*.d*v* veya E.d*q* veya T.dS... yazılır. Bu formüllerde ilk terim, dengelerin açıklanmasına yarayan bir etkendir: F, P, *p*, E, T..., *yoğunluk etkeni* (ya da *gerilim etkeni*). Öbür terim, yani d*l*, d*h*, d*v*, d*q*, dS... ise, sırasıyla uzunluğu, hacimi, elektrik yükünü, entropi'yi gösteren bir nicelik etkeni ya da *yayılım* etkenidir. Her yayılım, kendi alanında, katılmalı bir özellik gösterir ve entropi dışında hepsinin korunumlu bir niteliği vardır: ne yoktan var edilebilir ne de varken yok edilebilir. Buna karşılık entropi, tersinir olmayan dönüşümlerde yoktan var edilir; ısının öbür enerji türlerinden tamamıyla değişik ve özgün olmasının temel nedeni işte bu özelliktir. (L)

***YAYILMA** i. — Mat. *Bir k cisminin basit cebirsel yayılması,* cebirsel* (*Ek*) *bir* α elemanının *k* cismine eklenmesiyle elde edilen ve $k(\alpha)$ şeklinde yazılan üstcisim. (Bk. EK, *Ek*.) || *Bir k cisminin basit üstün yayılması*, *k* cisminin, kendisine göre üstün bir elemanın eklenmesiyle elde edilen yayılması. || *Bir k cisminin basit yayılması, k* cisminin bir tek eleman ekleyerek elde edilen yayılması. || *Bir k cisminin yayılması, k* cisminin her üstcismi. (L)

***YAYIM** i. — Opt. Bk. ANSİKL.

— Radyotek. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Opt. Eğer bir atomda bir elektron, uyarılmış bir W_1 düzeyinden bir W_0 alt düzeyine geçiyorsa, *h* Planck sabiti olmak üzere

$$h\nu = W_1 - W_0$$

formülüne göre ν frekansında bir ışınım *yayım*'ı var demektir. Her atomda, çeşitli elektron tabakalarına karşılık düşen değişik uyarılma düzeyleri bulunur. Bir üst düzeyden bir alt düzeye her geçişte, tekrenkli bir ışınım yayımı meydana gelir.

Bir molekül söz konusu olduğu zaman, uyarılmış bir durumdan temel düzeye geçiş, şeritler oluşturan sayısız salma çizgisi doğurur; çünkü atomların enerji değişimlerine, denge konumları çevresinde salınım yapan çekirdeklerin enerjisiyle bütün molekülün dönme enerjisinin kuvantalaşmış değişimleri de katılır.
Bir atomun ya da bir molekülün uyarılmış bir durumda bulunabilmesi için, bu atom ya da molekülün bir cisimcikle çarpışarak enerji kazanmış olması gerekir. Eğer çarpıştığı bu cisimcik bir atom, bir iyon ya da bir elektron ise, kinetik enerjisinin bir bölümünü atoma bırakarak onu uyarır, daha sonra atomu, örneğin W_0 düzeyinden W_1 düzeyine geçirerek bu enerjiyi yeniden kazanır. Buna karşılık, çarpışılan cisimcik ν frekansta bir foton ise, bu fotonun $h\nu$ enerjisi atom ya da molekül tarafından tamamen soğurulur. Demek ki bu atom ya da molekül ancak kendilerini uyarılmış bir düzeye çıkarabilmek için gerekli enerjiye eşit bir enerji taşıyan fotonları soğurabilir.

— Radyotek. Yönlendirilmiş *yayım*'da, verici dalgalarının ışıması oldukça dar bir bölgede sınırlandırılarak yayımı yalnız bu bölgedeki alıcıların alması sağlanır. Kesinlikle belirlenmiş uzaysal bölgeler içindeki bu sınırlama doğrudan doğruya yayım düzeneğinden elde edilir. Gerçekten de, vericinin geometrik biçimi, ışıyan elemanların yer-

leştirilişi, yayımlanması istenilen dalgayla etkileme şekli, ihtiyaca göre ışıma diyagramını oluşturur. Matematik yöntemler (Fourier dönüşümleri), istenilen ışıma diyagramından yola çıkarak, ışıyan düzeneğin yapısını belirleme olanağı sağlar. (L)

YAYINIM i. (*yayınmak*'tan *yayın-ı-m*). Nükl. *Eşanl.* YAYINMA*, *Ek.* || *Gaz yayınımı* ya da *gaz halindeki yayınım*, molekül efüzyon*u olayına dayanan başlıca izotop ayırma yöntemlerinden biri.

— ANSİKL. *Gaz yayınımı*, doğal uranyumun bileşiminde yüzde 0,7 ve yüzde 99,3 oranlarında bulunan başlıca iki izotopu, uranyum 235 ile uranyum 238'i birbirinden ayırmak için uygulanır. Bu yöntemin dayanak noktası, bir gazın gözenekli bir engel arasından yayınma hızının, bu gazın molekül kütlesinin kare köküyle ters orantılı olmasıdır (Graham kanunu). Bunun için, gaz halindeki bir ara üründen, uranyum heksaflüorürden UF_6 yola çıkılır. Aslında uranyumun, biri $_{235}UF_6$ (molekül kütlesi M_1 = 235 + 6.19 = 349), öbürü $_{238}UF_6$ (M_2 = 238 + 6.19 = 352) olmak üzere iki heksaflüorürü vardır. Heksaflüorür $_{235}UF_6$, heksaflüorür $_{238}UF_6$'dan daha hızlı yayındığı için bu süreçte baş ürünleri yavaş yavaş uranyum 235 bakımından zenginleşir.

Graham kanununun uygulanmasıyla, heksaflüorür 235 ve 238'in yayınma hızları için sırasıyla

$$V_{235} = \sqrt{\frac{KT}{M_1}}\ ;\quad V_{238} = \sqrt{\frac{KT}{M_2}}$$

değerleri elde edilir (bu formüllerde K bir sabit, T de işlem sıcaklığıdır); bu formüllerden de, α zenginleşme etkeni, $\varepsilon = \alpha - 1$ zenginleşme derecesi olmak üzere

$$\alpha = \frac{V_{235}}{V_{238}} = \sqrt{\frac{M_2}{M_1}} = \sqrt{\frac{352}{349}} = 1{,}004\,29$$

bulunur.

Bir tek geçiş için zenginleşme etkeni kuramsal olarak 4/1 000 dolaylarındadır. Aslında, bazı teknolojik olasılıklar da hesaba katılırsa bu etken 2/1 000'i pek geçmez. Uygulamada gaz halindeki ara ürün, düşey olarak yerleştirilmiş ve engellerle ikiye bölünmüş, sızdırmasız, uzun silindirler içinden geçirilir: gazın geldiği yönde yüksek basınç, gidiş yönünde alçak basınç egemendir. Bir tek geçişte elde edilen zenginleşmenin zayıf değerleri bilindiğine göre, düşük oranda bir zenginleştirme sağlamak için işlemi binlerce defa tekrarlamak gerekir.

Temel bir zenginleştirme katı başlıca üç bölümden oluşur: gazı alçak basınçtan yüksek basınca çıkaran bir kompresör; gazın sıkıştırılmasıyla meydana gelen ısıyı boşaltan bir ısı değiştiricisi ve asıl yayınım aygıtı. Katlar kendi aralarında değişik şekillerde gruplaştırılabilir. En basiti kaskat (çağlayan) şeklinde yerleştirmedir; böyle bir ayırma biriminde, *n* katının yayınmamış fakir akısı *n* — 1 katına geri gönderilirken, yayınmış zengin akı yeniden sıkıştırılarak *n* + 1 katına yollanır. Uranyum heksaflüorürün aşındırıcı etkisine karşı dayanıklı olması gereken gözenekli engeller çok ince (0,1 mm kadar) ve çok dayanıklıdır. (L)

YAYINIRLIK i. Opt. Parlak bir yüzeyi aydınlatan paralel ışınlı ışık akısının, dağınık yansımayla geri dönen ışık akısına oranıyla tanımlanan fotometrik dağınık yansıma etkeni. (L)

***YAYINMA** i. — Nükl. Bir taneciğin başka bir tanecikle ya da bir tanecikler sistemiyle çarpışarak yönünü ya da enerjisini değiştirmesi olayını içeren süreç. (*Eşanl.* YAYINIM.) || *Gaz yayınması.* Bk. YAYINIM, *Ek.* (L)

YAY-KUR (*Yaygın Yükseköğretim kurumu*'nun kısa adı). Bk. YÜKSEKÖĞRETİM. *Ek.* (M)

***YAYLA,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Genç ilçesi) bucak. — 5 537 nüf., bucak merkezi 759 nüf. (1970). [M]

***YAYLADAĞI,** esk. **Ordu,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili) ilçe. — 24 282 nüf., ilçe merkezi 4 450 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

***YAYLADERE,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Kiğı ilçesi) bucak. — 10 515 nüf., bucak merkezi 616 nüf., 25 köy (1970). [M]

***YAYLAK,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Urfa ili, Bozova ilçesi) bucak. — 16 982 nüf., bucak merkezi (esk. *Baziki*) 1 253 nüf., 40 köy (1970). [M]

***YAYLIM** i. — Nükl. Bk. BASKIN, *Ek.*

***YAYMA** i. — Nükl. *Geri yayma,* maddenin, yayım doğrultusuna oranla 90°'den büyük açılar altında yayınmasından ileri gelen tanecik ya da ışın sapması. (L)

YAYOİ, Japonya'da tarihöncesi kültür fasiyesi; M.Ö. III. yy.da bugünkü Japonların ataları olan mongoloyit* kavimler tarafından Çin'den getirildi. (L)

Yazarlar sendikası (TÜRKİYE), Türkiye'de yazarların ekonomik hak ve sosyal güvenliklerini gözetmek üzere kurulmuş (kuruluşu: 4 şubat 1974) dernek. Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Bekir Yıldız, Adnan Özyalçıner'in kurucular arasında yer aldığı sendikanın ilk eylemi Yaşar Kemal ve Semih Balcıoğlu'nun Ankara'da hükûmet yetkilileriyle görüşerek düşünce suçları, basın özgürlüğü ve telif hakları konusundaki görüşlerini iletmesi oldu (7 şubat 1974). Daha sonra başta Can Yücel, Yılmaz Güney, M. Emin Bozarslan olmak üzere, ceza ve tutukevlerinde bulunan yazarları sendikaya almağa karar verdi (25 şubat 1974). Başbakanlığa uluslararası telif hakları antlaşması, vergi bağışıklığı, UNESCO telif antlaşması konularında bir bildiri sundu (8 mart 1975). Yazarların içte ve dışta tanıtılması amacıyla bir iç bültenle birlikte ingilizce olarak bir dış bülten de yayımlayan sendika ikinci genel kurul toplantısını 25 aralık 1975'te yaptı ve yeni yönetim kurulu dış ilişkileri geliştirmek amacıyla bir dış komisyon kurdu. (M)

YAZICI (Bülent), türk bankacısı (İstanbul 1911 - ay.y. 1976). Robert College'tan (1932) sonra Columbia Üniversitesi İşletme İktisadı okulunu bitirdi (1933). Maliye bakanlığı müfettiş yardımcılığı (1934), Washington büyükelçiliği maliye danışmanlığı (1945-1949), Hazine genel müdürlüğü yaptı; 1950'de istifa ederek Sınaî Kalkınma bankası genel sekreteri oldu. Aynı yıl genel müdür yardımcılığını da üstlendi. 1960'ta bu görevinden ayrılarak İş bankası genel müdürü oldu. Aynı zamanda 1960-1969'da Sınaî Kalkınma bankasında idare meclisi başkanlığı, 1969-1972'de idare meclisi üyeliği görevlerini de yürüttü. (M)

***YAZICI** (Tahsin), türk bilim adamı. — Edebiyat fakültesi dekanlığı yaptı (1971-1974). *İslâm ansiklopedisi*'nde yeni yazılar yayımladı. (M)

***YAZIHAN,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Merkez ilçesi) bucak. — 14 469 nüf., bucak merkezi 1 450 nüf., 24 köy (1970). [M]

YAZILIM i. Bilişim. Bir bilgisayarın ya da bir bilişim sisteminin daha kullanışlı ve daha etkili olabilmesini sağlamak için, bu bilgisayarın ya da sistemin elektronik ve elektromekanik gereçlerini tamamlamakla görevli olan programların tümü. (İng. SOFTWARE*.) [L]

YAZI-RESİM bls. i. Çağdaş santl. İşaretin ağır bastığı duygusal soyutlama türündeki bazı yapıtlara verilen ad. (Uzakdoğu yazılarına bağlı olan bu *yazı-resimler*'de hareketsel sanatın özellikleri vardır; Julius Bissier, Jean Degottex, Georges Mathieu ve Mark Tobey'in yapıtları bu türdendir.) [L]

***YAZMA** i. — Leng. *Yeniden yazma kuralı,* üretici dilbilgisinde, kesin buyruk niteliğinde olan bir çeşit kural: A→B+C. Bu kurala göre, bir dizide A öğesine rastlanılırsa bu öğenin B+C dizisiyle değiştirilmesi gerekir. (Dilbilgisinin temelini oluşturan yeniden yazma kuralları bağlamdan bağımsız uygulanabildiği gibi, bağlama bağımlı olarak da uygulanabilir.) [L]

***YAZYURDU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Sıvas ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Gürün ilçesi) bucak. — 9 229 nüf., bucak merkezi 432 nüf., 27 köy (1970). [M]

***YEDİSU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Kiğı ilçesi) bucak. — 7 520 nüf., bucak merkezi 1 424 nüf., 14 köy (1970). [M]

***YEDİTEPE,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Yayladağı ilçesi) bucak. — 7 214 nüf., bucak merkezi (esk. *Bezge*) 2 289 nüf., 8 köy (1970). [M]

YEHA, Habeşistan'ın kuzeydoğusunda, Adua dağlarında arkeolojik yer; Seba-Habeş devrinden kalma büyük bir yerleşim merkezi ortaya çıkarıldı. Dil ve yazı Güney Arabistan'dakilere yakındır. Burada da tanrıların en büyüğü Ay tanrısı Almakah'tır. Güzel seramikler yapan sanatçıların ustalığı bir çeşit bronz levhalarda da görülüyor; bu levhalarda uslûplaştırılmış yazıtların çerçevesinde ana çizgileriyle belirtilmiş hayvan görüntüleri yer alır. (L)

YE KİEN-YİNG, çinli siyaset adamı (Kuang-tung 1899). 1924'te Huang-pu Askerî akademisinde öğretim görevlisiydi; 1927'den beri Komünist parti üyesidir. 3. ordu komutanı olarak «uzun yürüyüş»e katıldı, 1945'te merkez komitesine girdi. 1954'te Millî Savunma konseyi başkan yardımcısı, 1955'te mareşal olan Ye Kien-ying 1967'de merkez komitesinin siyasî bürosuna girdi, IX. kongreden (nisan 1969) sonra da aynı görevde kaldı. X. kongreden (ağustos 1973) sonra merkez komitesinin beş başkan yardımcısından biri ve siyasî büro sürekli komitesi üyesi oldu. Ayrıca millî savunma bakanlığı görevini de yapmaktadır. (L)

***YELGAVA** veya **ELGAVA,** S.S.C.B.'de (Letonya) şehir. — Otomobil yapımı. (L)

***YEMEN Arap cumhuriyeti,** Arap yarımadasında devlet. — 6 060 000 nüf. (1972). Başkenti, *Sana.*

TARİH

Kralcıların Sana'da bozguna uğramalarından sonra, iç savaş birkaç ay süreyle yavaşladı; cumhuriyetçilerin safında, ılımlılarla ilericiler arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. 1968 ağustosunda, ordu birliklerinden birçoğu hükûmete karşı ayaklandı; hükûmet, kralcı birliklerin yardımıyla ayaklanmayı bastırmayı başardı; birkaç ay sonra, bir hükûmet darbesi girişimi ortaya çıkarıldı. Kasım ayında kralcıların yeni bir yenilgisinden sonra, tahtın vârisi Muhammed bin Hüseyin, 1 ocak 1969'da bütün haklarından vazgeçti. Babası İmam el-Bedr, bozguna rağmen, iktidarı yeniden ele geçirmek için çarpışmaları sürdürmeğe kararlıydı. Ne var ki, general Hasan el-Amirî, nisan ayında, iki bakanı kraldan yana olan yeni bir hükûmet kurdu. Savaş tekrar başladı; Yemen ile Suudî Arabistan arasındaki ilişkilerin bozulması, kral Faysal'ı, İmam el-Bedr taraftarlarına yaptığı yardımı kesmeğe yöneltti. 13 ocak 1970'te, Yemen hava kuvvetlerinin saldırdığı Suudî Arabistan birlikleri, ertesi gün karşı saldırıya geçtiler. 1969 eylülünden beri başbakanlık yapan Muhsin el-Aynî, 4 şubatta yeni bir kabine kurduktan sonra arap ülkeleri dışişleri bakanlarının konferansında İmam ve kral Faysal'ın temsilcileriyle görüştü; bu görüşmeler, kralcılarla cumhuriyetçiler arasında mart ayında bir anlaşma imzalanmasıyla sonuçlandı; 25 mayısta, kralcı eğilimli birçok politikacı Başkanlık konseyine ve hükûmete girdi. 28 aralıkta çıkarılan yeni Anayasa, üçlü bir temsili öngörüyor, siyasî partilerin kurulmasını yasaklıyor ve cumhuriyet rejimini devam ettiriyordu.

Hükûmet, savaşın ve kuraklığın yol açtığı iktisadî sıkıntıların üstesinden gelebilmek için, diplomatik ilişkiler kurduğu Batı Almanya'dan önemli krediler aldı; Fransa, İtalya, İspanya ve Kuveyt de ülkeye iktisadî yardımda bulunmağa söz verdiler. Çin ile S.S.C.B. de yardıma devam ettiler. Ama Sana yöneticileriyle kral Faysal arasındaki barışmadan sonra, iki Yemen'in ilişkileri kötüleşti. İç siyasette yeni gerilimler doğdu: 1971 mayısından beri başbakan olan Ahmed Numan kralcılarla en ilerici unsurları yaklaştırmayı başaramayınca, 20 temmuz 1971'de hükûmetinin istifasını sundu. Kısa süre sonra, ordudaki bir komplonun açığa çıkarılması birçok yüksek rütbeli subayın tutuklanmasına yol açtı. Ağustos ayında, yeni başbakan general El-Amirî, yerini Muhsin el-Aynî'ye bırakmak zorunda kaldı. Doğu ile batı arasında bir denge siyaseti yürütmek isteyen El-Aynî, A.B.D. ile diplomatik

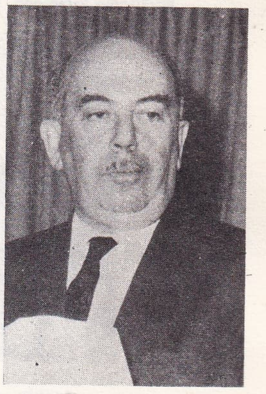

Bülent YAZICI

YEMEN
Arap cumhuriyeti

Kadı Abdurrahman el-Iryanî

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN) ; Gamma (LAROUSSE)

YEMEN
Demokratik Halk cumhuriyeti

Salim Ali Rubayyi El-Şaab'da bir askerî karşılama töreninde

Foa'da, köylülerle balıkçıların gösterisi (1973)

ilişkileri tekrar kurarak iktisadî bir yardım aldı (temmuz 1972), S.S.C.B. ve Çin ile ilişkilerini pekiştirdi. Yeni bir gerilim döneminden sonra, Sana hükûmeti Güney Yemen hükûmetiyle, iki ülkenin birleşmesini öngören bir anlaşma imzaladı. Ama, Suudî Arabistan ile danışma kurulu üyeleri, bu anlaşmaya karşı çıktılar; Muhsin el-Aynî istifa etmek zorunda kaldı. Yerine geçen Kadı Abdullah el-Hicrî, Suudî Arabistan ile, Yemen köylerinin Suudî Arabistan'a katılmasını garanti eden bir anlaşma imzaladı. Bunun üzerine, Güney Yemen ile ilişkiler bir kere daha bozuldu ve durum cumhuriyetçi başkanlık konseyinin üç üyesinden biri olan Şeyh Osman'ın öldürülmesiyle (mayıs 1973) büsbütün kötüleşti; Devrimci Direnmeciler teşkilâtının ve Devrimci Halk ordusunun (sırasıyla 1970 ve 1972'de kuruldular) ülkenin güneyinde kurdukları çetelere karşı bastırma hareketi şiddetlendi. Bununla birlikte, devlet başkanı Abdurrahman el-İryanî (Kadı el-Hicrî'ye karşıydı) ülkenin Suudî Arabistan'a karşı bağımsızlığını amaçlayan bir «düzeltme» siyaseti hazırladı. Bu yüzden başbakan, 1974 martında istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Hasan Mekki adlı bir teknotrat getirildi. Ama haziran ayında, Suud yanlısı albay İbrahim el-Hamdi'nin yönettiği bir askerî cunta iktidarı ele aldı, Anayasa'yı kaldırdı ve yüksek askerî komutanlık ile tek partiyi (Millî birlik) dağıttı. Bundan böyle bütün iktidar İbrahim el-Hamdi'nin yönettiği on üyeli bir komuta konseyine geçti ve Baas'çı Muhsin el-Aynî başbakanlığa atandı. Hem Suud taraftarı muhafazakârları, hem ilericileri kapsayan bu cuntanın amaçları, yozlaşmaya son vermek, etkili bir idare kurmak ve merkeziyetçilikten kurtulmayı azaltarak kurumları reformdan geçirmekti. (L)

***YEMEN Demokratik Halk cumhuriyeti,** Arap yarımadasında devlet. — 1 600 000 nüf. Başkenti, *El-Şaab* (10 000 nüf.), Başlıca şehri, *Aden* (250 000 nüf.).

TARİH

Haziran 1968 - temmuz 1969: iç sıkıntılar ve yeni diplomatik yönelimler

Cumhurbaşkanı Kahtan el-Şabi, millî cephenin sol kanadını iktidardan uzaklaştırdıktan sonra iç sıkıntılarla karşılaştı: Razfan, Arlaki ve Dal halkları, 1968 temmuzunda merkezî iktidara karşı ayaklandılar; hükûmet, bu ayaklanmanın sorumluluğunu A.B.D.'ye ve Suudî Arabistan'a yükledi. Üstelik, Süveyş kanalının kapatılması büyük bir gerilemeye yol açtı ve İngiltere, bağımsızlıktan önce vaat ettiği 60 milyon sterlini ödemeyi reddederek Yemen'i malî gelir kaynaklarının bir kısmından yoksun bıraktı. Bu durum karşısında hükûmet, S.S.C.B. ile ilişkilerini yoğunlaştırarak askerî ve iktisadî yardım sağladı; ayrıca, Çin ülkeye 5 milyon sterlin borç vermeyi kabul etti. Ama iki Yemen devleti arasındaki ilişkiler hızla kötüleşti; Kahtan el-Şabi, komşu yöneticileri, Suudî Arabistan'ın direktiflerine boyun eğmekle suçladı.

Temmuz 1969 - ağustos 1971: solun iktidara gelmesi ve karşılaştığı sıkıntılar

Kahtan el-Şabi ile taraftarları millî cephenin sol kanadı tarafından 22 temmuz 1969'da devrildi; millî cephe, yürütme gücünü, Salim Ali Rubayyi yönetiminde beş üyeli bir başkanlık kuruluna verdi. Başbakan Muhammed Ali Haytham'ın kurduğu yeni hükûmet, önce millî cephede, orduda ve idarede temizlik yapmağa karar verdi. Faaliyet programına uygun olarak kasım ayında A.B.D.'ye Avrupa ve Asya ülkelerine ait kırk kadar bankayı, ulaşım ve petrol şirketini devletleştirdi; ayrıca, eksiksiz bir tarım reformu yapmayı vaat etti. Yemen hükûmeti, A.B.D. ile ilişkilerini kestikten sonra, Demokratik Alman cumhuriyeti, Romanya ve Kuzey Kore gibi sosyalist ülkelerle yeni işbirliği anlaşmaları yaptı. Umman sultanlığındaki âsi kabileleri destekledi. Yemen ile Suudî Arabistan arasında yeni bir bunalım patlak verdi ve kanlı çarpışmalardan sonra, Suudî Arabistan ordusu, petrol yatakları bakımından zengin olan El-Vadiya bölgesini işgal etti. Aralık ayında, komünistler ve Baas'çılar hükûmete girdiler; aynı zamanda, siyasî partilerin militanları, tek siyasî kuruluş, tek milis kuvveti ve mahallî örgüt kurulmasıyla ilgili yeni bir faaliyet programını incelemeğe davet edildiler. Ama 1970 martında iki kömplonun açığa çıkarılması, Kahtan el-Şabi ile eski başbakan Faysal Abdüllatif Şabi'nin tutuklanmasına yol açtı. Muhalefet, eylül ayında, hükûmetin o güne kadar pek tutmadığı Nâsır'ın ölümü üzerine büyük bir gösteri düzenlemeyi başardı, üstelik, iktisadî sıkıntılar artıyor, bütçe büyük ölçüde açık veriyordu; hükûmetin aldığı tedbirlere rağmen fiyatlar yükseliyor, işsiz sayısı artıyordu. Siyasî yetkililer, 11 kasım 1970'te bir toprak reformu ilân ettiler; büyük toprak sahiplerinin ve eski rejim taraftarlarının toprakları devlet kooperatiflerine devredildi. 30 kasımda Salim Ali Rubayyi, ülkenin adının bundan böyle «Yemen Demokratik Halk cumhuriyeti» olacağını açıkladı. 1971 ocağında, Flosy'nin de kendisine katılmasını sağlamağa çalıştı. Ama muhalefet rejimle mücadeleye devam ediyordu. Kuzeydoğudaki kabileler ayaklandılar ve şubat ayında orduyla çatıştılar.

Dışta, Suudî Arabistan, Umman sultanlığı ve Yemen Arap cumhuriyeti sınırlarında birçok olay patlak verdi.

1971'den sonra: yeni siyasî yönelimler

Aşırı ılımlı bulunan Muhammed Ali Haytham, başbakanlık görevini Ali Nâşir'e bıraktı (2 ağustos 1971). Millî cephenin 2-6 mart 1972'de yapılan kongresinde, yeni hükûmetin önerdiği hedefler benimsendi: toprak reformu, devletin iktisadî faaliyeti denetlemesi, bir tek partinin kurulması. Yöneticiler ilk iş olarak sosyal sigorta kurmağa, ücretler arasındaki farkları kapatmağa ve kadınların özgürleştirilmesini gerçekleştirmeğe karar verdiler. Ağustos ayında taşınmaz mallar ve sanayi tesisleri devletleştirildi. 1973'te, Süveyş kanalının ve Aden limanının yeniden işletmeye açılması, iktisadî durumun düzeleceği umudunu verdi. Aynı zamanda, kuzeyli kabilelerin desteğinden yoksun kaldığı için rejime muhalefet zayıfladı.

Dış siyasette Yemen, bütün Arap yarımadasındaki devrimci hareketleri desteklemeğe karar verdi. Arap ülkeleri yönündeki girişimleri sayesinde Irak ve Cezayir'in desteğini sağladı. S.S.C.B., Çin ve Sosyalist Avrupa ülkeleri Yemen ile ilişkilerini geliştirdiler. Yeni bir gerilim döneminden sonra, iki Yemen devleti 1972 ekiminde barıştılar; 1972 kasımında, Salim Ali Rubayyi ile Abdurrahman el-İryanî bir birleşme anlaşması bile imzaladılar. Kısa süre sonra Yemen Arap cumhuriyeti başkanlığına bir muhafazakârın gelmesi, bu yakınlaşmayı durdurdu. Zaten hükûmet diplomasi alanında çok temkinli davranmağa devam ediyordu; bu yüzden 1973 ekimindeki israil-arap savaşına katılmadı. (L)

Yem Sanayii A.Ş. (TÜRKİYE), Türkiye'de hayvan besiciliğine yardımcı sanayi kuruluşu. Yurt hayvancılığının kalkınmasını, gelişmesini ve verimini çoğaltmak amacıyla, kırma yem hazırlamak ve bunun için gerekli ilk maddeleri sağlamak; hayvan tiplerine, beslenme yönlerine ve üretim amaçlarına göre değişik yem türleri üretmek, ürettiği yemleri satmak ve sattırmak; her türlü fabrika ve imalâthane kurmak; kırma yem tipleri konusunda inceleme ve araştırma yapmak; yem kontrol ve deneme araştırma laboratuvarları kurmak; rasyonel hayvan besiciliğini teşvik için sergi ve kurslar düzenlemek ve yardımcı kooperatifler kurmak amacıyla Ziraat bankası, Toprak Mahsulleri ofisi, Et ve Balık kurumu, Devlet Üretme çiftlikleri ve Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş. tarafından 1956'da kuruldu. Şirket bir kamu iktisadî kuruluşudur. Şirketin iştirakleri ve iştirak payları şöyleydi: Bandırma Yem Fabrikası Ltd. Şti. (yüzde 24,6); Eskişehir Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 45), Aksaray Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 40); Çorum Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 10); Biga Yem Fabrikası Ltd. Şti. (yüzde 45); Bingöl Süt, Yem ve Besicilik A.Ş. (yüzde 17,65); Çokuyem-Mersin Yem Fabrikası Ltd. Şti. (yüzde 20); İsparta Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 15); Kayseri Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 13,38); Kars Yem Fabrikası (yüzde 30); Yemta Tariş Yem Sanayii Ltd. Şti. (yüzde 20); Sıvas Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 25); Manisa Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 25); Uşak Yem Fabrikası A.Ş. (yüzde 25). [M]

YENAL (Orhan), türk hidroklimatoloji uzmanı (Konya 1922). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1947), aynı yerde asistan oldu. 1949-1952 arasında Paris'te uzmanlık çalışması yaptı, dönüşünde doçentliğe yükseldi. 1960'ta Hidroklimatoloji enstitüsünü yönetmekle görevlendirildi ve Türkiye'de çevre-insan sağlığı araştırmalarını başlattı. 1963'te profesör oldu. Hidroklimatolojiyi «amprizme dayanan non-spesifik bir tedavi» olmaktan kurtararak biyolojik ve fizyolojik bir temele oturttu ve daha yaygın hale getirdi. Başlıca eserleri: *Medikal ve terapötik bakımdan Yalova Termal kürü* (1956); *Fibrositisli ve arteriosklerozlu hastalarda Yalova içme ve kaplıca kürünün hümoral sendrom üzerindeki tesirleri* (E. Ş. Egeli, S. Tavat, F. Biyal ile birlikte, 1958); *Hidroloji* (1960); *Romatizma sendromları* (1962). [M]

YENER (Faruk), türk müzik yazarı ve eleştirmeni (Ankara 1923). Lise öğrenimini türk ve alman okullarında sürdürüp 1942'de tamamladı, 1944'te Ankara radyosuna spiker olarak girdi. 1949'da İstanbul radyosu diskotek yöneticiliğine atandı, bir süre sonra program müdürü oldu. 1949'da radyolarda haftalık sanat müziği programları düzenlemeğe başladı. 1952'de Federal Almanya, 1954'te A.B.D.'de meslek eğitimleri gördü, 1963'te BBC'nin türkçe bölümünde programcı-spiker olarak çalıştı. TRT kurumunun kuruluşundan başlayarak program ve işletme öğretmenliği yaptı. Yazarlığa 1944'te *Radyo* dergisinde başlayan Yener çeşitli gazete ve dergilerde müzik eleştirileri yazdı. Eserleri: *Musiki lûgatı* (1945); *Küçük batı müziği ansiklopedisi* (1950); *Ünlü operalar* (1958); *100 opera* (1964); *Küçük müzik ansiklopedisi* (İlhan Mimaroğlu ile birlikte, 1968); *Müzik kılavuzu* (1970); *Doğru mu? Yanlış mı?* (1971). [M]

***YENER** (Muzaffer Şevki), türk hekimi. — (öl. İstanbul 1959). 1952'de Cerrahpaşa hastahanesinde Prof. Tevfik Sağlam'ın yerine fitizyoloji bölümü başkanlığına getirildi. Türkçe ve yabancı dilde, elektrokardiyografi, verem tedavisi, sindirim ve solunum has-

Foto. M.L. de Decker-Gamma, J.-P. Bonnotte-Gamma (LAROUSSE)

talıkları, iç ifraz hastalıkları, karaciğer, böbrek, kan ve kalp hastalıkları, bağırsak parazitleri, tümörler ve diyabet konularında 127 yayını vardır. (M)

***Yengeç takımyıldızı.** — Bk. KÜME. *Ek.*

Yeni Adana, Adana'da yayımlanan günlük siyasî gazete (kuruluşu 1918). Ahmet Remzi Yüregir ve Avni Doğan'ın *Adana* adıyla çıkardıkları gazetenin üçüncü sayıdan sonra vilâyetçe kapatılması üzerine, *Yeni Adana* adıyla çıkmağa başladı. Millî•Mücadele döneminin Anadolu'da en etkin yayın organlarından biri olan gazete, işgal kuvvetlerinin baskısından kaçarak bir süre Karaisalı ve Pozantı'da yayımlandı; 27 kasım 1921'de yeniden Adana'ya taşındı. Başlangıçta Ahmet Remzi Yüregir ve Avni Doğan'ın yazdıkları gazetenin kadrosuna daha sonra Pozantı'da Ferit Celâl Güven* (*Ek*) ve birkaç yedek subay da katıldı. 1921'den sonra günaşırı çıkmağa başlayan gazete savaş sonrasından beri günlük olarak yayımını sürdürüyor. (M)

Yeni Asır, İzmir'de yayımlanan günlük siyasî gazete (1895). *Asır* adıyla Selânik'te, Fazıl Necip tarafından kuruldu. Daha sonra *Yeni Asır* adıyla İzmir'de yayımlanmağa başladı (1924). Fazıl Necip İstanbul'da Matbuat müdürlüğüne atanınca gazeteyi Abdurrahman Ârif'e (Bilgin) devretti. 1974'te Cemil Devrim'in yönetimindeki gazetenin kadrosunda Şevket Bilgin, Güngör Mengi, Haluk Cansın, Prof. Kemal Karhan gibi gazeteciler yer alıyorlardı. (M)

***YENİBAŞAK,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Solhan ilçesi) bucak. — 6 133 nüf., bucak merkezi (esk. *Arduşin*) 454 nüf., 12 köy (1970). [M]

***YENİCE,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Karabük ilçesi) bucak. — 23 016 nüf., bucak merkezi (*Yenice kasabası*) 5 225 nüf. (1970). [M]

***YENİCE,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Haymana ilçesi) bucak. — 17 386 nüf., bucak merkezi (*Sındıran köyü*) 2 223 nüf. (1970). [M]

***YENİCE,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Tarsus ilçesi) bucak. — 11 602 nüf., bucak merkezi (*Yenice kasabası*) 3 493 nüf. (1970). [M]

***YENİCE,** Ege bölgesinde (Aydın ili, Karacasu ilçesi) bucak. — 3 484 nüf., bucak merkezi 2 018 nüf., 3 köy (1970). [M]

***YENİCE,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili) ilçe. — 39 450 nüf., ilçe merkezi 4 014 nüf. (1975); 70 köy (1970). [M]

***YENİCE,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Foça ilçesi) bucak. — 3 572 nüf., bucak merkezi (esk. *Yeni Foça*) 2 578 nüf., 3 köy (1970). [M]

***YENİCEKALE** veya **YENİKÖY,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Maraş ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 526 nüf., bucak merkezi (*Yeniköy*) 1 319 nüf., 12 köy (1970). [M]

***YENİCEOBA,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Cihanbeyli ilçesi) bucak. — 16 913 nüf., bucak merkezi (*Yeniceoba kasabası*) 4 682 nüf., 11 köy (1970). [M]

***YENİÇAĞA,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Gerede ilçesi) bucak. — 11 002 nüf., bucak merkezi (esk. *Reşadiye*) 4 966 nüf., 17 köy (1970). [M]

YENİÇAY (Mustafa Fahir), türk fizikçisi (İstanbul 1902). İstanbul Dârülfünunu Fizik-Kimya bölümünü bitirdi (1925). 1927'de Fransa'ya giderek doktora yaptı; yurda dönünce (1930) İstanbul Teknik Okulu Fizik bölümüne asistan atandı. 1931'de doçentliğe yükseldi ve atom fiziği dersleri vermeğe başladı; 1938'de profesör oldu. 1939-1948 arası Fen fakültesi dekanlığı, 1953-1955 arası da İstanbul üniversitesi rektörlüğü yaptı. 1954'te Atom ve Çekirdek Fiziği kürsüsü başkanlığına getirildi. 1970'te emekliye ayrıldı ve Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim merkezi müdürlüğünü üstlendi. Eserleri: *Fizik manipülasyonları* (1934); *Atom fiziği* (2 c., 1946-1949); *Çekirdek fiziği* (2 c., 1951-1960); *Atom fiziği problemleri* (1969); *Fizik-mekanik problemleri* (1969). [M]

YENİ DADA'CILIK i. Dada akımının bazı plastik araştırmalarını yeniden ele alan ve İkinci Dünya savaşından sonra ortaya çıkan akım. (Yeni Dada'cılığın ruhundan çok tekniklerinden yararlanır.) [L]

***YENİ GİNE,** Okyanusya'da ada. — *Batı Yeni Gine* veya *İrian* (1971'de 995 000 nüf.); *Papua* veya *Avustralya Yeni Ginesi* ile *Avustralya vesayeti altındaki Yeni Gine* yeni bir devlet olan Papua*-Yeni Gine'yi (*Ek*) meydana getirdiler. (L)

***YENİ HEBRİDES adaları,** Büyük Okyanus'ta takımadalar. — 84 000 nüf. (1970). Kasım 1974'te fransız ve ingiliz hükûmetleri arasında Londra'da imzalanan bir anlaşmayla takımada halkı için çift uyruklu olma hakkı tanındı ve bir danışma meclisi kuruldu. (L)

***YENİ KALEDONYA,** Büyük Okyanus'ta fransız denizaşırı toprağı. — 109 000 nüf. (1970). Nikel üretimi 1966'dan bu yana iki kattan çok artarak 1971'de 140 000 tonu buldu (1973'te 116 000) ve ada dünyanın ikinci nikel üreticisi durumuna geçti. (L)

YENİ KAPİTALİZM bls. i. 1kt. Kapitalizmin, kendine özgü yeni gerekçelere dayanan, dolayısıyla da yeni stratejileri içeren çağdaş biçimi.

— ANSİKL. *Yeni kapitalizm* teriminin gitgide daha sık kullanılması, başta kapitalizmin yapısındaki birçok yenilik olmak üzere, kapitalist anlayış ve yönetiminde, büyük şirketlerin işleyişinde ve ücretlilerin görüşlerindeki değişiklikten ileri gelmektedir. Son elli yıl içinde, ekonominin sermaye sahipleri tarafından doğrudan doğruya denetimi sona ermiş gibidir. Büyük servetlerin miras yoluyla intikal ederken küçük parçalara bölünmesi, sermayenin dağılmasına yol açmış, dolayısıyla da işletme yönetimi malî mülkiyetten gitgide kopmuştur. İşletmelerin kumanda kolları üniversite ve yüksekokul mezunu yöneticilerin eline geçmektedir. Yöneticileri ise malî kazançtan çok büyüme ilgilendirir. Bunun sonucu olarak işteki başarı, dağıtılan kâr miktarıyla ölçülmekten çıkmıştır. Hissedarlara ödenecek meblağlara, şirket açısından, ödenmesi gereken bir borç gibi bakılmaktadır. Bu yöneticilerin tüketicilere, personele ve devlete karşı takındıkları tutum da farklıdır. Şirkete bağlanmak istenen müşteri ve personelin memnun edilmesi, hissedarların memnun edilmesinden daha çok önem kazanmıştır. Liberaller gibi devlete tam bir hasım gözüyle bakmayan bu yöneticiler, gelişmeyi belirli yönlere çekebilmek için, kamu yönetimiyle işbirliği yapmayı kolaylıkla kabul ederler. Bundan başka, yeni yöneticiler, büyümenin engellenmemesi için, işçi sendikalarıyla da anlaşmaktan çekinmezler. Bu değişiklikler, belirli sınırlar içinde, «halk kapitalizmi»nin başlangıcı demektir. Bu olay iki biçimde ortaya çıkar: kimi şirketler, personelini şirket sermayesine ortak etmek ister ve bunu personele hisse senedi satarak (A.B.D.'de General Motors'un uygulaması) ya da hisse senetlerini bedava dağıtarak (Pechiney'deki gibi) sağlar; bazı şirketler ise, rejimin korunmasında malî çıkarı olanların sayısını artırabilmek için hisse senetlerini geniş halk kitlelerine dağıtmağa (satmağa) çalışırlar. Bunun nedeni işçilerin ve halkın şirkete ve yönetim biçimine yakınlaşmasını sağlamaktır. Bu tür işlem genel olarak kamulaştırılma ihtimali bulunan şirketlerce yapılır. Yeni kapitalizm, psikolojik planda da, insan ilişkileriyle ilgili bir siyaset güder. Bu siyasetin amacı, çalışanların düşünce ve davranışlarında istenen yönde bir değişiklik yaparak şirket bünyesindeki sosyal ilişkileri düzeltmektir. Somut olarak bu siyaset, patron otoritesinin çalışanlar tarafından kabulünü ve randımanın yükselmesini sağlamak için meslekî faaliyeti insancıllaştırıcı (çalışma koşullarının düzeltilmesi) ve çalışanı işletme ile bütünleştirici tedbirleri içerir. Esasında insan ilişkilerini düzenleyen bu sistem, iktisadî etkenlerle (verim) doğmuş ve gelişmiştir. Sistemde rastlanan insancıl unsurlar çok daha sonra oluşmuştur. Bu insancıl davranışlar da yine iktisadî davranışların rasyonelleştirilmesi amacıyla ortaya atılmıştır. Büyük şirketlerin işleyiş biçimleri de önemli değişikliklere uğramıştır. Üretim sürecinin otomatikleşmesi, personel yönetim yöntemlerinde de değişiklikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Makinelerin yüksek maliyeti ve randımanı, yöneticileri, bu makineleri çalıştıracak personelle tam bir işbirliği sağlamağa zorlamıştır. Çok sınırlı sayıda personelle çalışan bu şirketler, çalışmanın işçiler tarafından durdurulması veya yavaşlatılması tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bu çözümleme yeni kapitalizmin doğurduğu bazı sonuçları ortaya koymamıza olanak sağlamaktadır. Yeni kapitalizm ile sanayi işçilerinin firmalar arasındaki dolaşımı azalmış, sendika faaliyeti bölünmüş ve parçalanmış, sınıf mücadelesi keskinliğini kaybetmiş ve böylece büyük ölçüde yeni tüketim biçimleri ortaya çıkmıştır. (L)

***YENİKENT,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Yenimahalle ilçesi) bucak. — 4 422 nüf., bucak merkezi (esk. *Zir*) 1 341 nüf., 7 köy (1970). [M]

***YENİKONAK,** esk. **Osmanlı,** Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Sinop ili, Ayancık ilçesi) bucak. — 17 220 nüf., bucak merkezi (*Osmanlı köyü*) 357 nüf., 28 köy (1970). [M]

Yeniköy. Arkeol. Tunceli'nin Pertek ilçesinde Yontmataş çağına ait, genişçe açık işyeri. 1969 yılında Kılıç Kökten tarafından tespit edildi. Çakmaktaşından yapılmış, Anadolu için gerçekten yeni tipte, iki tarafı yontulmuş bir el baltası, yongalardan işlenmiş ve kazıyıcılar, güzel yuvarlak bir çekiç bulunurlar arasındadır. (M)

***YENİMEHMETLİ,** İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Polatlı ilçesi) bucak. — 12 623 nüf., bucak merkezi 674 nüf., 25 köy (1970). [M]

***YENİPAZAR,** Karadeniz bölgesinde (Bilecik ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Gölpazarı ilçesi) bucak. — 6 192 nüf., bucak merkezi 597 nüf., 24 köy (1970). [M]

***YENİPAZAR,** Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe. — 15 384 nüf., ilçe merkezi 6 720 nüf. (1975). [M]

***YENİPAZAR,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili, Boğazlıyan ilçesi) bucak. — 5 277 nüf., bucak merkezi 1 760 nüf., 6 köy (1970). [M]

***YENİSU,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili, Genç ilçesi) bucak. — 1 988 nüf., bucak merkezi 246 nüf., 6 köy (1970). [M]

***YENİŞAR BADEMLİ,** Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi, Isparta ili, Şarkîkaraağaç ilçesi) bucak. — 3 257 nüf., bucak merkezi 2 725 nüf., 1 köy (1970). [M]

***YENİŞEHİR,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili) ilçe. — 46 373 nüf., ilçe merkezi 15 179 nüf. (1975); 61 köy (1970). [M]

Yeni Türkiye partisi (Y.T.P.), Türkiye'de kurulmuş siyasî parti (kuruluşu 1961). 27 Mayıs'tan sonra kısa bir süre siyasî partilerin faaliyeti yasaklandı ve bu yasak kaldırıldığında ortaya çok sayıda yeni partilerin çıktığı görüldü; Yeni Türkiye partisi de bunlardan biri olarak Ankara'da kuruldu. Kurucuları arasında Ekrem Alican, Prof. Cahit Talas, Prof. Aydın Yalçın, Hikmet Bel-

M. Fahir YENIÇAY

Yeni Türkiye partisinin bir kongresi
önde solda, genel başkan Ekrem Alican

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi, Milliyet arşivi (MEYDAN)

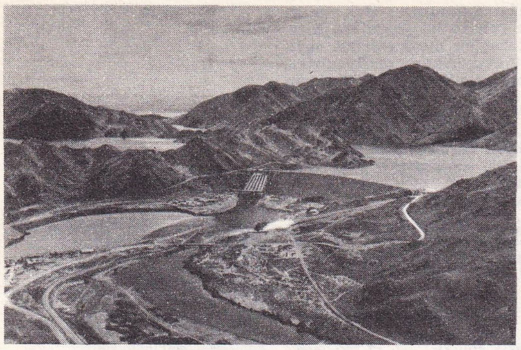

solda, Güney adasında Benmore'de göl ve baraj

üstte sağda, Kuzey adasında liman mahallesi Auckland

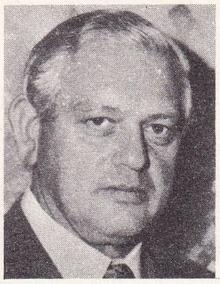

Norman E. Kirk

bez, İrfan Aksu, Raif Aybar, Esat Eğilmez, Sırrı Öktem v.d. yer aldı. Liberal yönlü partinin liderliğine Ekrem Alican seçildi. Parti 1961 seçimlerinde geçerli oyların yüzde 14'ünü alarak 65 milletvekiliyle Parlamento'da üçüncü sıraya geçti. Ancak, kısa bir süre sonra ve özellikle 1965 seçimleri yaklaşırken üyeler arasında çözülme başgösterdi ve ayrılanların hemen hepsi A.P.'ye geçti. 1961-1965 seçimleri arasında yönetimi elinde tutan koalisyon hükûmetlerinde daima bir ağırlığa sahip olan Yeni Türkiye partisi 1965 seçimlerinde oyların ancak yüzde 3,7'sini toplayabildi ve Parlamento'ya 19 üye sokabildi. 1969 seçimlerinde aldığı oy oranı yüzde 2,2'ye, kazandığı üyelik sayısı da 6'ya düştü. Bu dönemden sonra parti etkenliğini kaybetti. Ekrem Alican'ın parti liderliğinden ve siyasî hayattan çekilmesini izleyen dönemde genel başkanlığı bir süre Prof. Tahsin Banguoğlu yürüttüyse de partinin ayakta kalmasını sağlayamadı. Parti 1973'te kapandı. (M)

***YENİ ZELANDA,** Okyanusya'da takımadalar ve devlet. — 3 030 000 nüf. (1974). Başkenti, *Wellington* (308 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Auckland* (613 000 nüf.),*Christchurch* (268 000 nüf.), *Dunedin* (114 000 nüf.).

NÜFUS VE İKTİSAT

Son yıllarda Yeni Zelanda düzenli ama ılımlı bir biçimde gelişti. Yıllık yüzde 2 dolaylarındaki artış yüzdesine rağmen nüfus hâlâ yeterli değildir (km²'ye 12 kişi). Nüfus artışı büyük ölçüde doğal artışın sonucudur (doğum oranı: binde 21; ölüm oranı: binde 8); oranı bakımından Maori topluluğu (250 000 kişi), Avrupalılar topluluğundan çok daha hızlı artar; ama Avrupalılar hâlâ toplam nüfusun yüzde 90'ını temsil eder. 1947-1972 arasında 300 000 kişiyi aşan Avrupalı göçmenlerin yanı sıra, ülkeye özellikle Cook, Tonga ve Samoa adalarından Polinezyalılar da gelmektedir (30 000 kişi kadar).

Hayvancılık hâlâ iktisadın temelidir; bununla birlikte faal nüfusun günden güne azalan bir bölümünü (ancak yüzde 12) istihdam eder. Koyunlar (60 milyon) ve sığırlar (5,3 milyon kasaplık, 3,8 milyon sağmal inek) toplam ihracat (et, yün, tereyağı, peynir v.b.) değerinin yüzde 90'ını sağlar. Meyve bahçelerinin ve bağların belirli ölçüde gelişmesine karşılık asıl tarıma ayrılan yüzey çok küçüktür. Büyük ağaçlandırma çabaları, Yeni Zelanda'nın bir kâğıt ve kereste ihracatçısı haline gelmesini sağlamıştır. Balıkçılık (ıstakoz) önemsizdir.

Sanayi faaliyetinin büyük bölümü, tarım ürünlerine* sıkı sıkıya bağımlıdır: mezbahalar, mandıralar, peynir fabrikaları, bıçkıhaneler v.b. İmalât sanayii (makine, elektrik malzemesi yapımı, konfeksiyon) büyük merkezlerde, özellikle Auckland'da gelişmektedir. Küçük ve orta işletmeler çoğunluktadır (10 000'in üstünde). Sanayinin gelişmesini işgücünün azlığı ve iç pazarın nispeten dar olması frenler. Buna karşılık enerji uzun süre bol ve ucuzdu; 1960-1970 yılları arasında enerji tüketimi yılda ortalama yüzde 5 oranında arttı; ama bu ritim birkaç yıldır hızlanma eğilimi göstermektedir. Hidroelektrik bugün kullanılan enerjinin ancak yarısını (1972'de yüzde 50,5) sağlar; Whangerei rafinerisinde (yılda 2,8 Mt) çeşitli petrol ürünleri işlenir (yüzde 37). Doğal gaz tüketimi de (yüzde 1,5) şimdiden Auckland ve Wellington'a boru hatlarıyla bağlanmış olan Kapuni ve Maui yatakları sayesinde artacaktır. Kömürün enerji alanındaki yeri (yüzde 11), birçok büyük termik santralda kullanılmasına rağmen gerilemektedir. Ticaret bilançosu, dünya pazarında tarım ürünleri fiyatlarının apansız düştüğü durumlar dışında açık vermez. 1967 kasımında yapılan büyük devalüasyondan (yüzde 19,4 oranından) beri Yeni Zelanda doları aşağı yukarı Avustralya dolarıyla aynı değerdedir. Bugüne kadar ülkenin başlıca ticaret yaptığı ülke İngiltere olmuştur; ama Yeni Zelanda'nın Ortak pazara girmesi, ticaret ortaklarını çeşitlendirmesini gerektirmektedir; A.E.T.'den 1977'ye kadar aldığı teminatlar, ona özellikle Kuzey Amerika ve Asya'da yeni pazarlar bulma vaktini verebilir. Japonya'nın satın aldığı ürün miktarı hızla artmaktadır. Avustralya iyi bir ithalâtçı, özellikle de iyi bir satıcı haline gelmiştir: iki ülke arasındaki satın almalar, 1965'te imzalanan Yeni Zelanda - Avustarya Serbest Ticaret anlaşması uyarınca yürütülmektedir.

Yeni Zelanda refah içinde, hayat seviyesi yüksek bir ülkedir, ama o da enflasyon tehlikesiyle karşı karşıyadır: perakende fiyatlar indisi 1971'de yüzde 9,1'e yükselmiş ve 1972'deki nispî bir duraklamadan (yüzde +5,5) sonra, yine ok gibi fırlayarak hükûmetleri fiyat artışlarını kontrola zorlamıştı.

TARİH

1968 kasımında, başbakan ve Millî parti (Muhafazakâr) önderi Keith Holyoake, hükûmetin Singapur ve Malezya'daki birlikleri çekmeyeceğini açıkladı.

29 kasım 1969'da yapılan yasama seçimlerinde, Millî parti oyların yüzde 44,87'sini alıp 45 milletvekili çıkararak dördüncü kere seçimleri kazandı; İşçi partisi oyların yüzde 43,93'ünü alarak ancak 39 milletvekili çıkarabildi; Sosyal Kredi partisi ise oyların yüzde 9'unu alarak tek sandalyesini de kaybetti. Başbakan Keith Holyoake, 22 aralık 1969'da yeni bir kabine kurarak dışişleri bakanlığını da üstüne aldı. 8 Ağustos 1971'de alınan Vietnam'da çarpışan Yeni Zelanda birliklerini geri çekme kararı, ülkenin dış siyasetinde bir dönüm noktası oldu; 1972 şubatında K. Holyoake, görevlerini başbakan yardımcısı John Ross Marshall'a devretti; ama Yeni Zelanda diplomasisini yönetmeğe devam etti.

İşçi partisi 25 kasım 1972'de kesin bir zafer kazanarak Parlamento'ya 56 milletvekili soktu; Millî parti ise ancak 31 milletvekili çıkarabildi. Aralık ayında N. E. Kirk yeni kabineyi kurarak, dışişleri bakanlığını kendine ayırdı. İşçi partililer Yeni Zelanda'nın dış siyasetini önemli ölçüde değiştirerek Komünist Çin ile diplomatik ilişki kurdular (aralık 1972), sonra 1973 haziranında Vatikan ile büyükelçi teatisinde bulundular. Buna karşılık Fransa ile ilişkiler, Fransızların Büyük Okyanus'taki nükleer denemeleri yüzünden bozuldu.

1974 aralığında, N. E. Kirk'in ölümünden sonra, İşçi partisi eski maliye bakanı Wallace Rowling'i başbakanlığa aday gösterdi. Gerçekten, W. Rowling 10 eylülde hükûmeti kurdu, dışişleri bakanlığını da üstlendi. (L)

YEN KİA-KAN, çinli siyaset adamı (Sucou 1905). Tayvan adası Guomingdang yönetimine geçtikten sonra Milliyetçi Çin iktidarının malî işler sorumluluğunu üstlenen Yen Kia-kan, 1950-1954 ve 1958-1963 yılları arasında iktisat ve maliye bakanlığı yaptı ve 1963'te başbakanlığa getirildi. 1966'da Milliyetçi Çin başkan yardımcılığına seçildi, 1972'deki seçimi de kazandı. Çankayşek'in ölümü üzerine (nisan 1975) devlet başkanlığına Yen Kia-kan geldiyse de, iktidar fiilen başbakan Çang* King-kuo'nun (*Ek*) eline geçti. (L)

***YER** i. — ANSİKL. Jeofiz. *Yer'in mekanik, fiziksel ve kimyasal durumu.*

Astronomi verileri

Güneş sisteminden bir gezegen olan Yer, Güneş'in çevresinde, dışmerkezliği küçük ($e = 0,0167$) elips biçimi bir yörünge çizer; bu nedenle Yer-Güneş uzaklığı 147 ile 152 milyon kilometre arasında değişir; yaklaşık 149,6 milyon kilometre olarak kabul edilen ortalama Yer-Güneş uzaklığı, uluslararası uzlaşmaya göre, uzunluğun «astronomi birimi»dir (A.B.). Bu yörüngenin düzlemine *tutulum düzlemi* denir. Merkezinin bu yörünge boyunca ötelenmesinden bağımsız olarak Yer, *kutuplar çizgisi* (ya da coğrafî güney-kuzey ekseni) etrafında, gündüz ve gecenin birbirini izlemesini sağlayan aşağı yukarı tekdüze bir hareketle döner. Gerçekte bu dönme hareketi tamamıyla tekdüze olmadığı gibi üstelik dönme ekseni de uzayda, mutlak bir karşılaştırma düzlemine ve Yer'in kütlesine oranla hafif oynamalar yapar. Küremizin bu iki temel hareketi (*ötelenme* ve *dönme*), çağların ve zamanın tanımlanmasında önemli bir rol oynar: özellikle *yıllar*'ın ve *günler*'in tanımında bu hareketler temel dayanak noktasıdır ve bu hareketlerdeki en hafif bir düzensizlik bile bu temel kavramların olabildiğince eksiksiz tanımı için son derece önemli sayılır.

Yer'in biçimi, kutup ekseni doğrultusunda hafifçe basık bir küreye benzer. Bu biçim her şeyden önce, *yerçekimi* kuvvetlerinin (Yer kütleleri arasında meydana gelen Newton çekimi ve bunlara ek olarak, dönmeden doğan *merkezkaç kuvvetler*) etkisiyle oluşmuştur; *düzey yüzeyleri*'ni ve bu yüzeyler arasında özellikle, denizlerin ortalama düzeyiyle çakıştığı kabul edilen *jeoyit*'i belirleyen de budur. Girinti çıkıntılardan ileri gelen düzensizlikler bir yana bırakılırsa Yer, büyük yarıçapı 6 378 km, küçük yarıçapı 6 357 km olan, yani kutuplar doğrultusunda bağıl değer olarak 1/300 oranında basıklık gösteren bir dönel elipsoit olarak düşünülebilir.

Yerölçümü'nün ve *coğrafî koordinatlar* sisteminin temeli bu kavramlara dayanır; koordinatlar, yeryüzü üzerindeki herhangi bir yerin konumunu, o yerin düşey doğrultusu boyunca *yükselti* kavramını da hesaba katarak kesin bir biçimde belirlemeğe yarar.

Yer'in kütlesi, yeryüzünde yapılan ölçümlerle *ağırlık alanı*'nın (ya da *yerçekim alanı*'nın) şiddetinden hesaplanabileceği gibi, yapma uyduların hareketinin gözlenmesiyle, boyutlarının ve evrensel çekim sabiti değerinin bilinmesiyle de kesin olarak belirlenebilir. Böylece Yer'in toplam kütlesinin $5{,}98.10^{21}$ ton olduğu saptanabilir; bu kütle eşmerkezli katmanlar halinde dağıldığına ve her katmanın yoğunluğu derinlikle orantılı olduğuna göre ortalama yoğunluk $5{,}52.10^{3}$ kg/m^{3} (suya göre 5,52'lik bağıl yoğunluk) olarak hesaplanır.

Güneş sisteminin bir gezegeni olarak Yer'in kendine özgü niteliklerini belirlerken, Yer'in çekim hareketlerinin incelenmesinde mutlaka hesaba katılması gereken ve *gelgit* olayında başlıca rolü oynayan doğal uydusu Ay'ın varlığını ve yer yuvarlağının oldukça güçlü mıknatıslanma özelliğini de (Mars, Venüs ve Jüpiter dışında öbür gezegenlerden çoğunun mıknatıslanmasıyla kıyaslanabilir) göz önünde bulundurmak gerekir. Bu niteliklerin incelenmesi, sistemin (Güneş ve gezegenler) oluşumundaki evrendoğum koşullarının ve Yer yaşının tartışılmasında önemli rol oynar (Yer'in yaşı günümüzde 4,5 milyar yıl olarak hesaplanmaktadır). Yer'in magnetik alanına gelince. bu sorun sayısız bilimsel tartışmalara konu olduktan sonra bugün artık Yer tarihi boyunca magnetik alanın pek çok de-

Foto. Yeni Zelanda elçiliği (Paris), National Publicity Studio, J. Dubout (LAROUSSE)

ğişiklik geçirdiğine kesinlikle inanılıyor (bk. MAGNETİZMA [*Yer magnetizması*], *Ek*); nitekim, bazı jeolojik devirlerde Yer'in çok zayıf bir mıknatıslanma göstermiş olması bundandır.

Yer'in kökeni ve kronolojik tarihi

Son yıllarda jeologların, jeofizikçilerin, yerkimyacılarının, astronomların ve evrenbilim uzmanlarının ortak çabaları, bundan birkaç yıl öncesine kadar yapılan çalışmalardan çok daha tutarlı bir biçimde zamanın gerilerine doğru inme olanağı veren birtakım kanıtlar sağladı. Bununla birlikte çözüm bekleyen daha birçok sorun var. Bu nedenle, yerkürenin kökeni konusunda (Ay'ın kökeni sorunu da buna bağlıdır) bile çeşitli mantıksal çözümler önerildiği halde tek bir sonuca varılamamıştır. En yaygın varsayımlardan biri, Yer'in, bir gaz kütlesinin ortasında, evrensel çekim kuvvetlerinin ve çeşitli enerji dönüşüm süreçlerinin (özellikle evrençekimsel «yoğunlaşma» enerjilerinin ve nükleer tepkimelerden doğan enerjilerin açığa çıkması) ortak etkisi altında yavaş yavaş yoğunlaşıp büzülerek oluştuğunu öne sürer. Bu durumda, gökcisimlerinden çoğunun oluşumu ya da başka biçimlere dönüşümü için düşünülen süreçlerden pek de farklı olmayan süreçler söz konusu olabilir. Ne var ki bu süreçler, bütün bu dönüşümlerde rol oynayan nicel öğeler değerlendirilmedikçe gerçek bir bilgi halinde bütünleşemez. Radyoaktif dönüşümlerin bilinmesi, sadece Yer'in yaşının yeniden hesaplanmasına değil, aynı zamanda yerkabuğunun oluşumu konusundaki bütün öbür kuramların da yeniden değerlendirilmesine yol açtı. Bu son sorunla ilgili olarak, biri *büzülme*, öbürü *genleşme* halindeki bir yerküre fikrine bağlanan birbirine karşıt iki kuram arasında son yıllarda gitgide daha kesin bir karşılaştırma yapıldı ve uzun yıllar bilim adamlarının düşünmeye bile cesaret edemediği genleşme varsayımının daha doğru olabileceği sonucuna varıldı. Oysa uzun bir süre, pek çok taraftar toplamış olan *dörtyüzlü kuramı* öbür varsayımı, yani büzülme varsayımını desteklemişti. Söz konusu kuram karaların ve denizlerin bugünkü dağılımını, özellikle kıtaların özel biçimlerini oldukça inandırıcı bir şekilde açıklayabilecek gibi görünüyordu. Fakat, son yıllarda *okyanus sırtları*'nın oynadığı temel rolü günışığına çıkaran çalışmalarla (1965'lerden bu yana) *okyanus diplerinin genişlemesi* ve *karaların kayması* ile ilgili kuramlar elle tutulur deneysel bir kanıt kazanırken, dörtyüzlü kuramının mekanik açıdan tutarsız olduğu görüldü. Okyanus sırtları, örneğin Atlantik'in orta bölgesi boyunca uzanan sırt, her iki yandan yayılıp genişleyerek durmadan yeni deniz dipleri oluşturan ve eski dipleri kıta kenarlarına doğru iten bazalt yapıda bir alt magmanın sürekli yayılmasının sonucu olarak kabul edildi. Bu süreç, her sırtın iki yanında, deniz diplerinin bakışımlı olarak gösterdiği magnetik anormalliklerin ölçülmesiyle, dolaylı yoldan da olsa (gerçekten de bu olay ancak «jeolojik hız»la meydana gelebilir, yani yılda birkaç santimetre) deneysel olarak kanıtlanmış bulunuyor. Demek ki karaların kayması ve yerkürenin genel genleşmesi, bu yayılmanın yarattığı itme kuvvetinden ileri gelir. Bu kuram bir başka sonuç da getirdi; daha derin katmanlardan, özellikle mantodan gelen ve hem magnezyum, demir v.b. bakımından daha zengin, hem de daha yoğun olan (okyanusların altında yoğunluğu 3,3 kadar) Sima tabakasına oranla, büyük bir kısmı silis ve alüminden oluşan, 2,7 yoğunluğundaki Sial'in, yani asıl yer kabuğunun neden ince olduğunu da açıklar. Gerçekte deniz diplerinin tamamen bu örtüyle kaplı olması gerekirse de, bambaşka nitelikteki süreçlerden daha yüzeysel ve oldukça kalın tortul tabakaları dışında, deniz diplerinin Sima'dan oluştuğunu düşünmek de yanlış olmaz. Bununla birlikte gerçek daha karmaşıktır. Bu genel kuramlardan bağımsız olarak, *jeolojik çağlar, dönemler* ya da *zamanlar* sorunu da son yıllarda önemli gelişmeler gösterdi. Aslında, yalnız *fosil nitelikler* üstüne kurulmuş inandırıcı ve doğru bir kronoloji geliştirmenin ne kadar güç olduğu öteden beri biliniyordu. Böyle bir kronoloji, bir mutlak zaman ölçeğiyle karşılaştırma olanağı vermediğine göre, ancak birbirini izleyen dönüşümleri doğru olarak *sıra*'ya koymaktan başka bir işe yaramazdı. Radyoelementlerle tarihlendirme yöntemlerinin bulunmasından sonra mutlak zaman ölçeğiyle karşılaştırma yapmak mümkün oldu. Bu tarihlendirme yöntemleri, doğal radyoaktif parçalanmaların bağlı olduğu üstel yasaya dayanır; söz konusu yasa, bir radyoaktif elementle bu elementin türevleri arasında, uzlaşmalı bir *başlangıç zamanı*'ndan bu yana geçen zamana göre tanımlanan oranları hesaba katar. Bu *başlangıç zamanı*, gerçekte, incelenen cisim sisteminin ilk durumuna ilişkin oldukça basit varsayımların uygulanabileceği biçimde olmalıdır. Böyle bir başlangıç genel anlamda, Yer'in ilk oluşumuna karşılık düşen bir kaos halinden sonraki ilk billûrlaşma ya da «kütle halinde donma» durumu olabilir. İncelenen radyoaktif elementin atomlarının yarısının parçalanmasına tekabül eden «devir»in ya da «yarılanma süresi»nin seçimi, ulaşılmak istenen jeolojik zamanların uzunluğuyla orantılı olmalıdır. Nitekim bu zamanlar için, son parçalanma ürünü olarak kurşun izotopları (kurşun 206, 207 ve 208) veren çeşitli elementlere (kurşun 206 veren uranyum 238, kurşun 207 veren uranyum 235 ve kurşun 208 veren toryum 232) başvurulur. Doğal yarılanma süresi daha kısa (5 570 yıl) olan radyoaktif karbon, C 14 ise, daha çok arkeolojik tarihlendirmelere uygun düşer. (Bk. TARİHLENDİRME*.)

Bu alanda en önemli katkılardan biri de *paleomagnetizma**nın (*Ek*) katkısıdır. Paleomagnetizma, Yer'in çeşitli bölgelerinin jeoloji ve iklim tarihini, Yer'in magnetik alanının tarihine bağlama olanağı verdi. Böylece, genellikle birbirini desteklemiş olan büyük genel kuramlar (karaların kayması, eski tropikal ya da buzul bölgeleriyle ilgili iklim değişiklikleri, kutupların göçü v.b.) arasında bazı bağlar kurulabildi. Nitekim tutarsız gibi gözüken *kutupların göçü* kuramı, kıtaların bağıl konumlarının jeolojik çağlar boyunca değişmesi olayı ile doğrulanmış oldu. Bugünkü bakış açıları, yerkürenin evriminde daha eksiksiz ve toplu bir dinamiği göz önünde bulundurabilecek durumdadır: ister yukarıda belirtilen sorunlar, ister okyanusların, kıtaların dağ zincirlerinin oluşumu v.b. bunlardan çıkan sorunlar açısından olsun, *düşey* ve *yatay* hareketler artık birlikte dikkate alınıyor. Açıklanması gereken olguların karmaşıklığı böyle bir tutumu doğrulamakla birlikte, işe karışan *kesin mekanizmalar*'ın henüz aydınlanmamış olmasına şaşmamak gerekir. Bununla birlikte *izostazi*'ye ayrı bir yer vereceğiz. İzostazi kuramına göre, yerkürenin yüzeysel kütleleri, bu arada dağ zincirleri, «hidrostatik» türden bir dengeye doğru yönelmekte ve bu kütleler alttaki daha yoğun kütleler tarafından taşınmaktadır. XIX. yy.ın ortalarına doğru George Airy tarafından ortaya atılan «izostazi*» kuramı, böyle bir denge durumunun yerleşmesi için çok uzun zaman gerekeceği göz önünde tutularak bugün bile hareket noktası olarak kabul ediliyor.

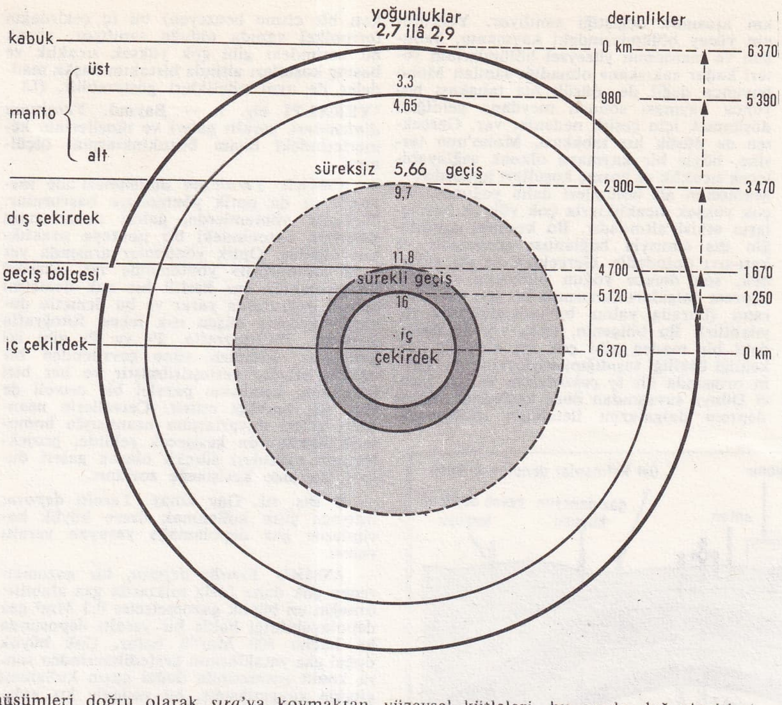

Yer'in iç yapısı derinlik ve yoğunluklar

Yer'in bugünkü şematik yapısı

Üstteki şemada, Yer'in içindeki eşmerkezli bölgeler açıkça görülebiliyor: *kabuk*, *manto* (çoğu zaman *üst manto* ayrı olarak dikkate alınır), *çekirdek* (günümüzde *dış* ve *iç çekirdek* diye ikiye ayrılır).

Bu sonuçlar özellikle doğal yer sarsıntıları sırasında deprem dalgalarının yayılması üstüne yapılan gözlemlerin yorumundan çıkarılmış, ayrıca bazı atom patlaması deneylerinin sonuçlarından da yararlanılmıştır. Bununla birlikte, gerçek yerbilim verilerinin yanı sıra, gravimetrik, jeotermik, magnetik ve elektromagnetik yöntemlere de başvurulur.

Bütün bu bölgeler arasında, *kabuk*, karmaşıklığı ve değişkenliği nedeniyle, hem en çok, hem de en az bilinen bölgedir ve ne şekilde olursa olsun küresel bir bakışım göstermez. Kabuğu mantodan ayırmak her zaman pek kolay olmaz. Bugün kabuğun sınırının, XX. yy. başında Andrije Mohorovičić* tarafından keşfedilen *Mohorovičić süreksizliği* boyunca yer aldığı söylenebilir. Bu bilim adamı, süreksizlik bölgesini, bu kesimden geçen deprem dalgalarındaki anî hız değişimine (yaklaşık olarak üstte 7,2 km/sn, altta 8,1 km/sn) dayanarak bulmuştur. Çok incelenen ve genellikle «Moho» adı verilen bu bölge *manto*'yu kesintisiz olarak saran bir kılıf gibidir; ama bu kılıfın kalınlığı okyanusların altında kıtaların altındakinden çok daha azdır (okyanus altında 5 km, kıta altında 40 km). Bu nedenle, son yıllarda Moho'ya doğrudan doğruya ulaşmak için girişilen çabalar (*Mohole projesi*) deniz dibinde yeri delme çalışmalarına yöneldi. Çok büyük teknik gelişmelere rağmen henüz bütün güçlüklerin üstesinden gelinmiş değil. Gene son yıllarda üst mantonun içinde «düşük hız tabakası» denilen bir başka süreksizlik bölgesi ortaya çıkarıldı. Bu tabakada deprem dalgalarının yayılma hızı en düşük düzeydedir; tabakanın adı da buradan gelir. Düşük hız tabakasının yerkürenin her kesiminde var olduğu, ancak derinliğinin yer yer 40 ile 80

km arasında değiştiği sanılıyor. Yerkürenin yüzey bölümlerindeki kaymanın, kabuğun ve mantonun yüzeysel bölümlerinin yeteri kadar «akışkan» olmadığı sanılan Moho boyunca değil de, düşük hız tabakası boyunca kayması sonucu meydana geldiğini düşünmek için çeşitli nedenler var. Gerçekten de düşük hız tabakası, Moho'nun tersine, böyle bir kaymaya olanak sağlayabilecek sıcaklık ve basınç koşulları içindedir.
Mantonun alt bölümleri daha yoğundur ve çok yüksek sıcaklıklarla çok yüksek basınçların etkisi altındadır. Bu kesimin çekirdeğin dış sınırıyla bağlantısı geçişsizdir ve katı-sıvı tipindedir. Gerçekten de *dış çekirdek*, son derece yoğun olmasına rağmen, deprem dalgaları karşısında bir sıvı gibi davranır (burada yalnız boyuna dalgalar yayılabilir). Bu bölgenin, tıpkı ergime halindeki bir maden gibi çok iyi elektrik iletkenliği özelliği taşıdığını söyleyebiliriz. Yer'in ortasında bir *iç çekirdek*'in varlığı İkinci Dünya savaşından önce keşfedildi. Enine deprem dalgalarını iletebilen (dolayısıyla katı bir cisme benzeyen) bu iç çekirdeğin ferronikel yapıda olduğu sanılıyor; ancak bu kesimdeki gibi çok yüksek sıcaklık ve basınç koşulları altında birtakım başka maddeler de aynı nitelikleri gösterebilir. (L)

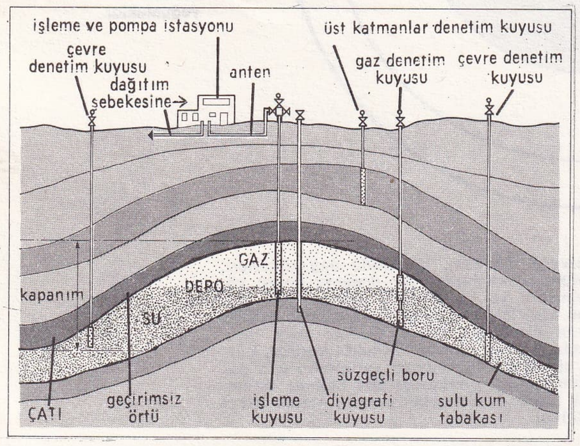

üstte su tabakalarında kurulmuş yeraltı gaz deposu

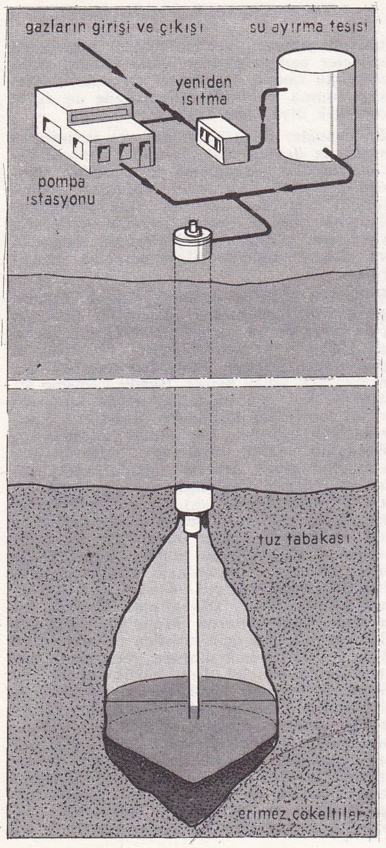

tuz tabakalarında kurulmuş yeraltı gaz deposu

***YERALTI** blş. i. — Bayınd. *Yeraltının dinlenmesi*, yeraltı galeri ve tünellerinin kemerlerindeki biçim bozukluklarının ölçülmesi.

— ANSİKL. *Yeraltının dinlenmesi*'nde mekanik ya da optik yöntemlere başvurulur. Mekanik yöntemlerde, galeri duvarlarının galerinin eksenindeki bir noktaya uzaklıkları ölçülür. Optik yöntemler arasında yer alan «fotoprofil» yönteminde ise, eksenel bir projektör dar kesitli bir ışık demetini ışınsal doğrultuda yarar ve bu demetin duvarlar üzerine düşen ışık lekesi fotoğrafla saptanır. Profilografta, P_1 ve P_2 gibi iki projektör, istenilen yöne çevrilebilen bir destek üzerine yerleştirilmiştir ve her biri dönerken, kendisine paralel bir cetveli de (R_1, R_2) hareket ettirir. Cetvellerin uzantıları galeri duvarlarının uzantısıyla homotetik noktalarda kesişecek şekilde, projektörlerin eksenleri sürekli olarak galeri duvarı üzerinde kesişmeğe zorlanır.

— ◆ Blş. sıf. Gaz sanay. *Yeraltı deposu*, ihtiyaca göre kullanmak üzere büyük hacimlerde gaz depolamağa yarayan yeraltı yapısı.

— ANSİKL. *Yeraltı deposu*, bir gazometreden çok daha fazla miktarda gaz alabilir: örneğin en büyük gazometreler 0,3 Mm^3 gaz depolayabildiği halde bir yeraltı deposunda bu hacim 500 Mm^3'ü bulur. Çok büyük doğal gaz yataklarının keşfedilmesinden sonra konut ısıtmasında doğal gazın kullanımı gitgide yaygınlaşmış, bu nedenle kış aylarında tüketilen gaz miktarı büyük boyutlara ulaşırken günlük tüketim de geniş sınırlar içinde değişmeğe başlamıştı. Gaz tüketiminin günlük, hattâ haftalık değişimlerine kolayca cevap verebilen klasik gazometreler, mevsimlik değişimler karşısında çok yetersiz kalıyordu. Bu yüzden, tükenmiş olan eski doğal gaz yataklarının depo olarak kullanılması düşünüldü; uzaktaki doğal gaz yataklarından getirtilen gaz, tüketimin azaldığı yaz aylarında bu eski yataklarda toplanacak, kışın ihtiyaca göre bu depodan alınarak kullanılacaktı. Bu çözümden yola çıkarak, yeraltındaki jeolojik oluşumlar, özellikle su yatağı olan gözenekli kum ya da kumtaşı katmanları incelendi. Gerçekten de, oldukça yüksek bir basınç altında gönderilen gaz gözeneklerdeki suyu iterek yerine geçebilir. Ancak bu jeolojik oluşumun üstünde, kilden geçirimsiz bir tavan bulunması şarttır. Bir yeraltı deposunun özellikleri, kayanın türüne, gözenekliliğine, geçirgenliğine, gaz basıncını tayin eden derinliğine ve depo olarak kullanılan hacmine göre değişir.
Bir yeraltı deposunun toprak üstü donanımı bir dizi kuyudan oluşur: bir yandan, deponun tam üstünde yükselerek gazın basılmasına ve çekilmesine yarayan, tıpkı doğal gaz ya da petrol yataklarındakilere benzer işletme kuyuları; öte yandan, gaz kabarcıklarının yüzeye yayılmasını ve su katmanındaki basınçları denetlemek üzere deponun bütün çevresine dağıtılmış olan denetim kuyuları, su düzeyini ölçmek için deponun ortasında kurulan denetim kuyuları, gene basınçları ölçmek ve gereğinde analiz için parça çıkarmak üzere çatının üstüne kadar uzanan üst katmanlar denetim kuyuları gibi yardımcı kuyular. Depoda ayrıca, bu kuyuları bir dağıtım merkezine bağlayan bir boru şebekesi, ihtiyaca göre ya gaz basmak ya da gaz çıkarmak için kullanılan bir pompa istasyonu, depodan çekilen gazların suyunu ayırma tesisi, güvenlik, kontrol ve işletme binaları bulunur. Gerek gazın depoya basılmasında, gerek depodan gaz çekilmesinde maksimum debiyi belirleyen, yeraltı deposunun ve toprak üstü donanımlarının özellikleridir.
İkinci tip bir yeraltı deposu da, kalın bir tuz tabakası içinde çok büyük bir oyuk açılarak elde edilir. Böyle bir yeraltı deposunun toprak üstü donanımları, bir pompa istasyonunu, su ayırma ve yeniden ısıtma tesislerini kapsar. (L)

YERASİMOS (Stefanos), türk mimarı ve yazarı (İstanbul 1942). İstanbul Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. Şehircilik öğrenimi yapmak için Fransa'ya gitti; doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Paris'te Vincennes üniversitesinde öğretim üyesi oldu. Yerasimos'un kırsal kesimden kentlere göç konusunda doktora tezi hazırlamak amacıyla başladığı çalışmalar, Türkiye'deki bütün sosyal sorunların temel öğesi durumunda olan azgelişmişlik olgusuna yöneldi. Beş yılı aşkın araştırma ve çalışmaların ürünü olarak hazırladığı doktora tezi Türkiye üzerine hazırlanmış önemli incelemelerden biri oldu. Eseri: *Turquie: Le processus d'un sousdéveloppement* (Azgelişmişlik sürecinde Türkiye) [2 cilt, I. cilt Bizans'tan Tanzimat'a; II. cilt Tanzimat'tan Birinci Dünya savaşına] (1975). [M]

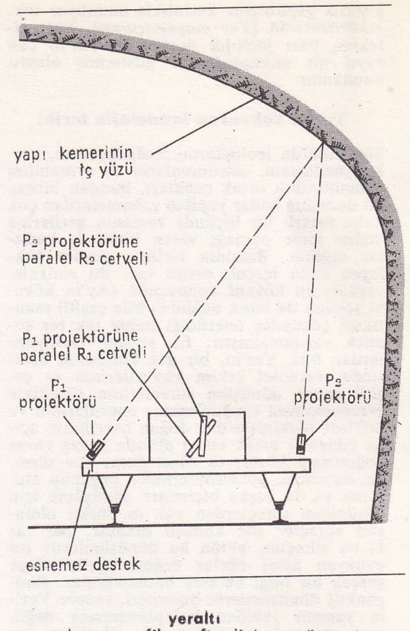

yeraltı yapılarını profilografta dinleme yöntemi

***YERBİLİM** blş. i. — ANSİKL. Son yıllarda *yerbilim*'le ilgili bilim dallarının çoğunda bazı kesin sonuçlara varıldı. Üniversitelerde olduğu gibi özel şirketlerde de insan ve malzeme ihtiyacının artması nedeniyle, 1958 ile 1970 arasında çok büyük ilerleme kaydedildi. «Apollo» uzay projesinin olağanüstü başarısı bu ilerlemeyi doruk noktasına ulaştırdı. O günden bu yana, bütün alanlarda kısıtlamaya gidildi, ama sıkıntı yaratmağa başlayan bu kısıtlamaların büyük ölçüde etkili olduğu henüz söylenemez; hâlâ 1960 yıllarının atılım havası var.
O dönemde neler olup bitti? Yer'in incelenmesiyle ilgili iki büyük alanda, eski görüşleri temelinden değiştiren buluşlar ortaya çıktı: bu iki alandan biri okyanusbilim, öbürüyse deneysel araştırmadır. Her ikisinde de devrim sayılabilecek sonuçlar elde edildi; birinci alanda levha kavramı, ikincisinde ise yeni bir bilim olan yerkimyası ortaya çıktı.
Okyanusbilim, deneysel araştırma, levha ve yerkimyası yerbilimde bugünkü görüşlerin anlaşılabilmesi için dört anahtar sözcüktür, ama gene de yerbilimin tümü demek değildir.
● *Okyanusbilimde elde edilen sonuçlar.* Okyanusların, özellikle okyanus diplerinin incelenmesi, yakın zamana kadar bulanık kalan «kıtaların kayması» kuramına tutarlı bir çerçeve getirdi. Kıtalar yerkürenin yüzeyinde sabit midir, yoksa zaman içinde yer değiştirmiş midir? XX. yy.da, yerbilimde, granit sorunuyla birlikte, en heyecanlı tartışmalardan biri bu konuda oldu. Gerçekten 1960'lara kadar kanıtlar, okyanuslar hakkında değil kıtalar hakkında toplanan verilere dayanıyordu.
Özellikle yerfiziğinde, tekniklerin ve yöntemlerin gelişmesi, ulusları deniz diplerini araştırmak için özel modern gemiler donatmağa yöneltti. Böylece, okyanuslar konusundaki bilgilerde göz kamaştırıcı bir gelişme oldu.

önce, önemli bir gerçek ortaya çıktı: okyanus dipleri kıtalarınkinden tamamen değişik maddelerden oluşmuştur. Kıtaların mineral bileşimi, kalsiyum-alkali granitlerinin bileşimine yakındır ve bunun içinde bol miktarda silis (Si) ve alümin (Al) vardır (herkesçe kabul edilen «sial» adı buradan gelir). Buna karşılık, okyanus dipleri, silis ve magnezyumca (Mg) zengin bazik kayalardan oluşur. Bundan başka, orta okyanus kırışıkları çevresindeki paleomagnetik veriler, 1962'de, H. H. Hess'i okyanus diplerinin yayılma (*sea-floor spreading*) ilkesini açıklamaya iteledi. Buna göre mantodaki magmanın orta okyanus kırışıklarındaki orta çatlaktan (rift) yükselmesi ve bir kabuk altı akım sistemi, deniz diplerini kırışıkların iki yanında durmadan ortadan uzaklaştırır. Kırışıklardaki bu genişleme F. J. Vine ve D. H. Matthews ile L. W. Morley ve A. Larochelle'in (1965) bulduğu yöntemlerle kesinlikle ölçülebildi. Genişleme, bazen önemli yerel değişiklikler göstermekle birlikte, yılda birkaç santimetre kadardır.

Yer jeoyidinin çapı hemen hemen her zaman aynı kaldığına göre, bazalttan oluşan okyanus kabuğunun başka bölümleri, ada yaylarına bitişik okyanus çukurlarında aynı ritimle soğurulur. Soğurulma Benioff düzlemleri boyunca olur; bu da söz konusu bölgelerin depremsel dalgalarının incelenmesiyle anlaşılabilir (Isacks, Olivier ve Sykes, 1968). Böylece, yer yuvarlağının yüzü sert bloklar halinde çeşitli «levhalar»a (ing. *plate*) bölünebilir. Bu levhalar, kırışıklarla (genişleme bölgeleri), ada yaylarıyla (soğurulma bölgeleri) ve «dönüşken» faylarla sınırlanır (J. T. Wilson). Her levha bir ya da iki kıtadan ve ona bitişik okyanus kabuğundan meydana gelir. Bu verilerden yararlanan Xavier Le Pichon güneydeki kıtaların birbirinden uzaklaşması ile kuzeye doğru hareketini Atlas okyanusunun açılışı ile Alp mezojesinin kapanışını, paleomagnetik ve yerbilimsel verilere uygun olarak açıklayan güzel bir bireşimi 1968'de meydana getirdi.

Bu duruma göre okyanus diplerinin genişlemesi kuramı, kıtaların hareketleriye ilgili tutarlı bir görüş öne sürüyor demektir. Ona bir «dünya tektoniği» de denebilir. Bununla birlikte, dağların vaktiyle nasıl oluştuğu konusu ele alındığı zaman kuramın çok basit kaldığı görülür. Alp yayı (kemeri) ve genel olarak Akdeniz, yukarıda belirtilen şemayla kolayca açıklanamaz. Bunun üzerine söz konusu model, henüz çok varsayımsal olan «altlevhalar» kavramıyla karmaştırıldı. Bugün Akdeniz ve Karayipler denizi son derece önemli araştırma alanlarıdır; buraların oluşumu ancak yerbilimin ve yerfiziğinin bütün dalları ile mikropaleontoloji, magnetizma, sedimantoloji ve magma bilimi gibi uzak dalların yardımıyla anlaşılabilir.

Son olarak, bu genişlemenin ve onu yaratan etkenin mekanizmasını açıklamak kalıyor. Hawaii örneğinden yararlanan Morgan, alt mantoda, sırtların altında, sabit ya da sabite yakın konumdaki «uçlar»ı oluşturan bir *hot spots* («sıcak noktalar») sistemi tasarladı. Gerek okyanus, gerek kıta kabuğunun alt kısmında, tespih dizisi halinde bir çeşit kabarık izler (dağoluşsuz kabartılar) bırakan bu sıcak noktalar Hawaii adalarının ve sayısız volkanik adaların doğuş nedenidir. Eğer bu varsayım kabul edilir ve «uçlar»ın sabitliği doğrulanırsa, «dağoluşsuz» dizilerin incelenmesiyle, bugüne kadar ancak bağıl hareketler olarak tanımlanabilen levhaların kesin hareketi anlaşılabilecektir. Ateşli tartışmalara konu olan bu varsayım kesinlikle incelenip bir sonuca bağlanmalıdır.

● *Deneysel sonuçlar.* Her bilim, doğada gözlediği olayları laboratuvarda yeniden meydana getirebilmelidir. Yerbilim, bu bakımdan, uzun zaman «eksik» bir bilim sayıldı. Bunun için birçok neden var: en açık neden, ölçek sorunudur. Büyüklüğü kilometreyle ölçülen yerbilimsel nesneleri «yapmak» çok zor bir iştir ve yalnız büyük üniversitelerin kurabildiği bir altyapıyı gerektirir.

Bu nedenle, insan eliyle yeniden meydana getirilen tektonik olaylardan çok az söz edilir. Böyle bir olayı dünyada ilk defa Uppsala'daki (Isveç) laboratuvarında Ramberg gerçekleştirdi. Cloos'un 1930'lardaki çalışmalarından sonra Ramberg gerek kıvrımlı bölgelerde (silindirimsi kıvrımlar, dış püskürmeler), gerek tabanlarda (diyapirik entrüzyon, uyuşan katmanlar) rastlanan yapısal biçimleri açıklayabilecek modeller kurmağa çalıştı. Şimdi, derin altbölgelerle esnek yüzeysel bölgeler arasındaki ilişkileri gösteren bir kıta kabuğu modeli üzerinde çalışmaktadır. Buna karşılık, değişikliğe uğramayan minerallerin ve kayaların incelenmesinde oldukça ileri gidilmiştir, çünkü gereken malzeme önemli değildir. Şimdi birçok laboratuvar, O. F. Tuttle, P. J. Wyllie, G. Sabatier ve H. G. F. Winkler'in çalışmaları sayesinde, teknik güçlükle karşılaşmadan yüksek basınç ve yüksek sıcaklık elde edebilmektedir. Mekanik sakıncaların ortadan kaldırılması da elde edilen büyük ilerlemelerde rol oynadı.

Günümüzde bireşim (sentez) tekniklerini kullanan laboratuvar ve araştırmacıların sayısı pek çoktur: A.B.D.'de, Washington Geophysical Laboratory ve J. Schairer ile H. S. Yoder, Chicago üniversitesi laboratuvarı ve P. J. Wyllie, Stanford üniversitesi laboratuvarı ve O. F. Tuttle ile W. C. Luth; Almanya'da, H. G. F. Winkler ile Platen; İngiltere'de, G. C. Brown ile Fyfe; Fransa'da, G. Sabatier. Bütün bu laboratuvarların ilgilendikleri konular aynı değildir ve iki grupta ele alınabilir; laboratuvarların çoğu minerallerle, birkaçı da kayalarla ilgilenir.

1. *Mineral bireşimleri.* Bir deneysel bilim, tutarlılık içinde gelişebilmek için, basitten karmaşığa doğru gitmelidir. Çünkü bağımsız parametrelerin sayısı birmineralli bir sistemde az olduğu halde, eser miktardaki öğelerin belirleyici rol oynadığı bir tümel kaya sisteminde daha fazladır.

Az sayıda minerale dayanan sistemler yoğun olarak incelenmektedir, çünkü elde edilen sonuçlar doğal sistemlere yaklaşık olarak uygulanabilmektedir. Üstelik, denge sorununun çözümlenmesi çok zordur; çünkü, özellikle düşük sıcaklıkta, kararsız dengeli bileşikler elde etme tehlikesi oldukça büyüktür. Bu durum alüminyum silikatların (Al_2SiO_5) basit *a priori* sistemi hakkında elde edilen uyumsuz sonuçları açıklar: çokşekilli minerallerden üçünün, yani andaluzit, disten ve sillimanitin kimyasal bileşimi aynı, ama denge alanları farklıdır. Bu üç alan, bir diyagramda (basınç-sıcaklık) üçlü bir noktaya doğru uzanan doğrularla ayrılır. Çokşekilli bu üç mineralin oluşum tepkimelerindeki termodinamik farklar o kadar küçüktür ki, üçlü noktanın belirlenmesi büyük ölçüde rastlantıya bağlı kalır. Yapılan deneylerin sonuçları da bunu doğrulamaktadır: nitekim Bell ve Khitarov'un ulaştığı sonuçla (1963) [350°C ve 8 kbar], Newton ve Fyfe'nin ulaştığı sonuç (1966) [450°C ve 2,5 kbar] birbirinden farklıdır. Oysa, bu çokşekilli üç mineral başkalaşmış kayaçlarda çok bol miktarda bulunur ve bazı başkalaşma tiplerini belirler: «düşük basınçlı» ya da «Abukuma» denilen andaluzit-sillimanit tipi, «yüksek basınçlı» ya da «Barrow» denilen disten-sillimanit tipi (H. G. F. Winkler).

Bütün sistemler bu teknik düzeydeki güçlükleri göstermez ve çoğu kolayca işlenebilir.

Bağımsız değişkenler toplam basınç ve sıcaklık, bir de demirli mineraller söz konusu ise oksijenin kolayca ortadan kaybolmasıdır. Başkalaşmış ya da püskürük kayaçların nitelikleri incelemede kullanılan bütün incelenmiş sistemleri ve daha karmaşık sistemlerin tüm özel durumlarını burada sayıp dökmek olanaksızdır. Üstelik son zamanlarda incelemeler, minerallerin hidrotermal ortamda (düşük basınç, 200-230°C, değişen ortam) ya da meteorik durumda (bir atmosfer ve çevre sıcaklığı) bozulması konusunu da kapsamına aldı. Laferitlerin, boksitlerin, kaolinlerin ve serpantinin nasıl meydana geldiği kesin termodinamik kurallara bağlanarak anlaşılmağa başlandı. Bu türlü incelemelerin ekonomik alandaki yararı kesindir.

2. *Bütün kayaçların bireşimi.* Kayaçların bireşimi üzerinde çalışan laboratuvarların sayısı çok azdır. Bunun temel nedeni, daha önemli termodinamik güçlüklerin biraraya gelmesidir. Nitekim A. J. Piwinskii, 5 kbar'da dengeye ulaşmak için, alüminli bir granit kayasının üç aydan çok beklemesi gerektiğini ve bu sürenin basınç düşüklüğüyle arttığını göstermiştir. Denge durumunun araştırılması, deney süresinin (Piwinskii'nin bazı deneylerinde bu süre bir yıla kadar çıkar) ortaya çıkardığı sorunlar nedeniyle çok yenidir. Bununla birlikte, bu güçlükler aşılabilirse, gerçeğe daha yakın olacağı için, elde edilen sonuçlardan daha kolayca yararlanılabilecektir.

Sonuçların desteklediği temel varsayıma göre, granit tipinde asit ya da bazalt tipinde baz olan her püskürük kayaç, sıvı ve billûr bileşiği halindeki «magma» denilen bir erimiş durumdan geçer. Magmaların kökeni varsayımsal incelemelerin konusudur. Kıta kabuğu özellikle granitten meydana gelir; okyanus kabuğu ise bazalttandır.

— *Granit sistemi.* 1960'a kadar, magma kuramını savunanlarla metasomatoz kuramını savunanlar arasında zorlu tartışmalara konu olan granitin kökeni sorunu, N. L. Bowen ve O. F. Tuttle (1958) tarafından olduğu gibi H. G. F. Winkler ve Platen (1957-1961) tarafından da ele alınmıştır. Bu bilginler, granitin, belli bir basınç altında ve su eşliğinde, $SiO_2NaAlSi_3O_8$ sisteminin minimum ısısına tekabül eden bir sıvının billûrlaşmasıyla oluştuğunu gösterdiler. Daha doğrusu, uçucu maddece zengin sulu ortamda bulunan, başkalaşmaya elverişli her kaya erir ve minumum üçlü koşul altında granit bileşiminde bir ilkel sıvı verir. Önemli bir kazanç olarak, başkalaşmış kayaların farklı anateksi kavramı böylece kanıtlanmış oldu.

Sorun henüz tamamıyla çözümlenmiş sayılamaz, çünkü beyaz mikalı lökogranitlerin, yaşlı tabanları örten katmanın orta bölümündeki kayaçların tam ya da tama yakın erimesinden ileri geldiği söylenebilirse de (J. Lameyre, 1966), dağoluş bölgelerindeki büyük granodiyoritik (granit-diyorit) batolitlerin yalnız bu şekilde meydana gelmiş olması ihtimali zayıftır. Stronsiyumun sağladığı izotopik veriler, gerçekten, bu kütlelerin, gabro ve diyoritlerden oluşan uydu kütlelerle batolitlerden oluşan tipik mikrodiyoritik anklavların belirlediği gibi hem mantoya, hem kabuğa bağlanabilen karma kökenli, karmaşık maddeler olduğunu gösterdi. Gerçekte, levhalar tektoniğinin ortaya çıkışından beri, andezitik yayılma eşdeğerleri olarak graniyodiyoritlerin okyanus dibindeki kabuktan başlayarak astenosferdeki sübdüksiyon bölgelerinde oluştuğu fikri ağır basmaktadır.

— *Bazalt sistemi.* Bu sistem mantonun modelini oluşturduğundan, incelenmesi günümüzde de sürmektedir ve bu alanda Yoder, Green, Ringwood, O'ttana gibi son yıllarda çalışmalarıyla adlarını duyuran kişileri anmak gerekir. Fiziksel çalışmalara göre manto, astenosferde az ya da çok erimiş durumdaki ortalama grenalı peridotit bileşimiyle, kimyasal bakımdan oldukça türdeş görünebilir. Var olduğu tasarlanan ve «pirolit» adı verilen bu kayacın kısmen erimesi yüksek basınçlı bir bazalt magması verir; bu da parçalanma derecelerine göre, değişik petrografik tipler doğurur: silisçe doymuş ya da doymamış bazaltlar ve daha asit kayaçlar (trakit, riyolitler). Kabuğun bir kısmına kıta ortamında böyle bir magma tarafından özümlenmesi sorunu henüz çözümlenmiş değildir: Rittmann, Vezüv'ün potasyumca zengin (lösitli) çok özel lavlarına magmanın özümlediği daha derin tortul kayaçların bulaştığı tezini öne sürer.

Bugüne kadar bir tek benzerinin kısmî billûrlaştırılması yöntemiyle incelenen bu bazalt sistemi, gerçekte daha karmaşıktır, çünkü en azından iki bazalt sistemi vardır: alkali, toleitik, «dağoluşsuz» magma yapısını veren manto bazalt sistemi ve kalkoalkali andezitik «dağoluşsal» magma yapısını veren okyanus kabuğu bazalt sistemi.

3. *Magmanın yapısı ve tektonik.* Magmanın niteliği doğrudan doğruya tektonik çevresine bağlıdır. A. J. Piwinskii ile R. F. Martin (1972), bu durumda, iki grup ayırt etmek gerektiğini gösterdiler: bazaltla granit arası kimyasal bir bileşim gösteren kalkoalkali kayaçlardan oluşan bir sıkışma dönemine bağlı dağoluşsal grup; herhangi bir ara madde taşımayan baz ve asit kayaçlardan oluşan bir gerilme dönemine bağlı dağoluşsuz grup. Birbirine karışmayan bazlı ve asitli çağdaş magmaların meydana gelişi

bugünkü yöntemlerle çözümü güç bir sorun olarak kalmaktadır.

● *Yerkimyasının katkıları.* Yerkimyası kayaçları meydana getiren elementler üzerinde durur. Si, Al, Mg, Fe gibi başlıca elementlerin yanında, daha az rastlanan elementler ya da eser halde bulunan elementler de, kayaçların kökeninin ve yerleşme mekanizmasının anlaşılmasında çok önemli rol oynar. Son yıllarda elementlerin izotoplarını inceleyen izotopik yerkimyası en büyük katkıyı sağladı. İki çeşit izotop vardır: dengeli ve dengesiz izotoplar. Her ikisi de benzer yöntemlerle incelenir, ama elde edilen bilgiler değişir. Özellikle, dengesiz izotoplara ilişkin yerkimyası, olayların tarihini kesin biçimde belirlemeyi sağlar. Böylece, göz önüne alınan element ya da elementler çiftiyle ilgili sistemin kapanış tarihi belirlenir. İleri sürülen yaşlar, incelenen örneği, kullanılan kronometreyi yeniden sıfıra getirecek biçimde etkileyen son termik olayla ilgilidir.

C. E. Hedge (1969), stronsiyumun izotoplarının tümel kayaçlardaki ilk oranlarını istatistik yöntemlerle ölçerek, bu ilk oranın incelenen malzemenin kökenini ortaya koyduğunu gösterdi. 0,7025 ile 0,7030 arasındaki bir orana göre, kayaçlar büyük parçalanma olayları olmadan mantodan doğar. 0,704 ile 0,711 arasında yer alan oranlar için, mantoya ve kabuğa bağlanan daha karmaşık bir kökeni göz önüne almak gerekir: ne yazık ki, bugünkü ölçme yöntemleri, bileşenlerin her birinin miktarını nicel olarak belirlemek için yetersizdir. Bu 0,711 oranının üstünde, hareket ve değişiklik sürecine giren kısım sadece kabuktur.

Kurşunla (Pb) yertarihi saptama yöntemleri bir dereceye kadar farklı modeller verir. Buna göre kabuk kesin olarak 3 milyar yıl önce oluşmuş, daha yeni kütlelerse bu kabuğun yeniden hareketlenmesi sonucunda meydana gelmiştir. Levhalar tektoniği, mantonun orta okyanus kırışıklarına katkısı ve kabuğun dağoluş bölgelerinde yeniden hareketlenmesi üstünde ısrar ederek karşıt modelleri bağdaştırabilir.

Bu yöntemlerden daha pratik sonuçlar da elde edilebilir. Su ve kirlenme konusundaki temel sorun açısından, hidrojen ve oksijen izotopları, bu bileşenlerin karşılıklı oranlarına bakılarak yer içi su örtüsünün günümüzde de beslenip beslenmediğini gösterebilir. Bu sorun birçok yer içi su örtüsünün buzul dönemiyle çağdaş yağmur devirlerine dayandığı kurak ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Bu yer içi su örtüleri zamanımıza kadar, fosil halinde kalmış, yani mevsim yağmurlarıyla beslenmemiştir. Bu kısa ömürlü örtülerin tükenmesi tehlikesi çok ciddîdir. Bu sorun, yağmur miktarının örtüleri beslemek için şimdilik yeterli olduğu ılıman ülkeler için söz konusu değildir.

● *Tektonikte yeni kavramlar.* Yapısal yerbilim, büyük gelişme gösteren levhalar tektoniği kuramıyla şiddetle çatıştığı şu son yıllara kadar sağlam ilerlemeler gösterdi. Bu alanda adı geçenler arasında, Fransa'da J. Aubouin ve Amerika'da Bird ve Dewey başta gelir.

1. *Aubouin jeosenklinali.* Aubouin modeli *Géosynclines*'de kesin olarak saptandı. Bu model esas olarak Yunanistan bölgesinde ve Alpler alanında yapılan incelemelerin sonucuna dayanır. Dağların bir zamanlar «jeosenklinal» denilen derin çukurların tabanları olduğu uzun zamandır bilinmektedir. Gerçekte, şema o kadar basit değildir ve her dağ zincirine jeosenklinal «çifti» kavramını eklemek gerekir: içteki bir özjeosenklinalden bir miyojeantiklinal ile ayrılmış olan bir dış bölgeler miyojeosenklinali. Bütün dağ zinciri boyunca devam eden bu çift jeosenklinal, bir özjeantiklinal ya da bir art-ülke ile ayrılmış bir başka paralel çifte eklenebilir.

Dağ zincirlerinin yerli yerini alması, «öz» çukur çizgilerinden «miyo» çukur çizgilerine uzanan dağolușsal bir kutupluluğa göre, aşamalı olarak gerçekleşir. Bu durum iç bölgelerin her zaman dış bölgelerden önce tektonikleştiğini ve onların üzerine sürüklendiğini açıklar.

Sürecin çeşitli evrelerine eşlik eden magmalaşma önce, jeosenklinal evreleri sırasında, iç bölgelerde bir ofiyolitik yanardağ oluşumuyla gerçekleşir; tektonik evredeyse iç bölgelerde andezitik kalko-alkali bir yanardağ oluşumu ortaya çıkar, derinlerde ondan kalan yeri granodiyoritik kütleler doldurur. Bir başkalaşım bu evrelere eşlik eder ve onları daha eski gibi gösterir.

2. *Bird ve Dewey'in bireşimleri.* Aubouin'in modeli, Büyük Okyanus çevresi zincirlerinden daha çok Akdeniz çevresi Alp zincirine daha uygun düşer. Deniz diplerinin genişlemesi konusundaki denizbilimsel sonuçlardan yararlanmak isteyen Bird ve Dewey, 1967'den beri, yerbilimsel sonuçlarla levhalar tektoniğini uzlaştırmağa çalışmaktadırlar. Aubouin'in modelinde, çukurların dibinde okyanus tipi bir alttabaka için yer yoktur. Miyojeosenklinal, özellikleri bakımından, kıta platformuyla büyük yakınlık gösterir. Buna karşılık, özjeosenklinal, ofiyolitleri bakımından yeniden dikkate alınmalıdır. Bazik ve ültrabazik yapıda çok büyük kayaç kütleleri olan ofiyolitlerin, okyanusların dibinde, binlerce metre kalınlıkta «kabartılar» halinde yanardağsal oluşumlar olduğu kabul edilmişti. Newfoundland adasında Apalaş dağlarını inceleyen Bird ve Dewey, sorunu çevirerek, ofiyolitlerin ayrı birimler olmadığı ve bunların özjeosenklinalin «okyanus tabanı»nı meydana getirdiği görüşüne vardılar. Bu durumda jeosenklinal sorunu, levhalar tektoniği terimleriyle açıklanabilir ve Kanada sıradağlarında bu tür bütünler meydana getirme çabaları (J. Dercourt) tümüyle tutarlıdır.

● *Yıldızjeolojisi üstüne bazı veriler.* Yerbilim, birkaç yıldan beri, daha geniş bir çalışma alanına sahiptir. Konu olarak yalnız Yer'i değil, Ay'ı, Mars gibi başka gezegenleri ve Mars ile Jüpiter arasındaki küçük gezegenleri de kapsar.

1. *Ay.* Amerikan («Surveyor» ve «Apollo») ile Sovyet («Luna») uzay çalışmaları sayesinde, Ay konusundaki bilgiler büyük ölçüde arttı. Bununla ilgili yayınların çokluğuna rağmen, verilerin bireşimini yapmağa girişmek için vakit henüz çok erkendir. Bununla birlikte, Ay kayaçlarının 4,6 milyar yaşında, yani Yer'le ve göktaşlarıyla yaşıt olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum hiç olmazsa Ay'daki maddelerin gezegenlerden, yani Güneş sisteminde madde oluşumunu sağlayan çekirdek bireşiminden birkaç yüz milyon yıl sonra ayrılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Ay kayaçları, alınan örnek taşlara göre, tozlardan, bazalt kayalardan ve köşeli taşlardan, yani hiç su bulunmamasına rağmen mantonun malzemesine çok benzeyen bir malzemeden oluşur.

2. *Göktaşları.* Yer, yıllık miktarı 30 ile 10 000 ton arasında hesaplanan dünyadışı tozlar almaktadır. Bu göktaşları yaşlıdır (4,6 milyar yıl) ve oluşumlarından bu yana az evrim geçirmişlerdir; bu da bize gezegenlerin başlangıçtaki bileşimi hakkında bilgi sağlar. Göktaşlarının kökenleri, çoğu için, Mars ile Jüpiter arasında yer alan küçük gezegenler kuşağında bulunur ve parçalanmış bir gezegen varsayımına dayanır. Bazılarınınsa Ay ya da kuyrukluyıldız kökenli olmaları ihtimali vardır. H. H. Nininger'in araştırmalarına karşılık, uzun zaman embriyon halinde kalan göktaşları incelenmesi, bugün Washington'lu B. Mason, ile izotop uzmanı sayısız yerkimyacısının çalışmalarıyla büyük gelişme halindedir.

● *Bazı başka sorunlar.* Yerbilimdeki güncel bazı eğilimleri hızla ve zorunlu olarak çok sınırlı biçimde gözden geçirdik; nedeni, sürekli gelişme gösteren konular arasında önceden bir seçim yapmaktı. Yerbilimin öteki dallarına değinilmemesinin nedeni, az yarar sağlamalarından değil, hiç olmazsa şimdilik dikkatin onlar üzerinde toplanmamış olmasındandır. Bununla birlikte, son yıllarda paleontolojide bazı önemli gelişmeler görüldü. Elektron mikroskopunun kullanılması mikropaleontolojiye, tebeşirin özünü oluşturan coecolithophoridae gibi son derece küçük taşılları (fosil) inceleme olanağı sağladı. Petrol araştırma çalışmaları için, mikropaleontoloji büyük bir yardım kaynağıdır, çünkü bir karotta her zaman için mikrotaşıllar ve enbul olarak da makrotaşıllar bulunur. Bugün bazı katmanlar, Devon devrinin sonunu gösteren *conus*, Tebeşir devrini simgeleyen *giobotruncana* ya da Eosen devrini gösteren nummulit gibi mikrotaşıllarla belirlenir.

İnsan paleontolojisi alanında, C. Arambourg ve Y. Coppens tarafından Etyopya'da Oma vâdisinde yapılan araştırmalar sonucunda, üstteki lavlarla yaşıt tortular içinde, önemli miktarda ilkel taş sanayiiyle birlikte insan ve hayvan kalıntıları bulundu. Bu kalıntıların 3 milyon yıllık olduğu saptanmıştır; bu da insanın ortaya çıkış çağı olan Dördüncü Zaman başından 2 milyon yıl öncesi demektir. Bu sonuçlar, tarihöncesi ve antropolojide önemli gelişmelere yol açacaktır.

Uygulamalı yerbilimde, su sorunu daha önce hatırlatıldı. Petrol sorunu da önemli bir sorundur, çünkü bilinen ve tahmin edilen rezerveler ancak 2000 yılına kadar tüketimi karşılayabilecektir. Araştırmalar, yalnız kıtalar üzerinde değil, özellikle büyük yatakların (Kuzey Buz denizinde doğal gaz ve petrol, Gabon'da petrol v.b.) bulunduğu sanılan okyanus platformlarında da sürdürülmektedir. Öyle görünüyor ki, bütün platformlar kısa zamanda araştırılacak ve işletmeye açılacaktır.

Araştırmanın uygulamalı yoluyla temel yolu, birbirinden ayrı görünse de, kesinlikle birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve genel sorunlar incelenmedikçe yeraltının aşırı ölçüde işletilmeye kalkışılması şaşırtıcı sonuçlar verebilir. Bugünkü yerbilim, yerküreyle ilgili olayların maden, petrol ya da yeraltı suyu yataklarının yerlerinin bulunmasında büyük ölçüde etkili olduğunu açıkça göstermektedir. Bu bağlantı yalnız levhalar tektoniğinin yeni terimleriyle sezilmeğe başlandı. Şimdi büyük bir bireşim çalışmasına girişmek gerekiyor. (L)

***YEREMENKO** (Andrey Ivanoviç), sovyet mareşali. — (öl. Moskova 1970). [L]

***YEREYÖNELİM** i. — Etoloji. Yerçekiminin yol açtığı ve yön verdiği hareket. (Eğer hareket aşağı doğru olursa, yereyönelim «pozitif»tir denir: bu durum toprak kazıcı hayvanlarda görülür. Hareket yukarı doğru yönelikse, yereyönelim «negatif» ya da çıkıcıdır denir.) [L]

***YERKESİK,** Ege bölgesinde (Muğla ili, Merkez ilçesi) bucak. — 10 972 nüf., bucak merkezi 3 195 nüf., 15 köy (1970). [M]

YERKİMYASI bls. i. JEOKİMYA* yerine kullanılan yeni terim.

— ANSİKL. *Yerkimyası*, yerkürenin çeşitli kısımlarının kimyasal bileşimini belirlemeyi, kimyasal elementlerin dağılımını sağlayan fiziksel ve kimyasal süreçleri incelemeyi, canlılar dünyası ile cansızlar dünyası arasındaki karşılıklı etkileri ortaya çıkarmayı öngörür. Buna karşılık jeolojik süreçlerde zaman, sıcaklık v.b. ölçüm göstergesi olarak kimyasal maddeleri kullanmağa çalışır.

«İç» yerkimyası Yer'in derinliklerindeki olaylarla ve bu olayların yüzeysel belirtileri olan volkanik akıntılar ile magmanın kayaçlar içine sokulmasıyla ilgilenir. Dolayısıyla, minerallerin yüksek sıcaklık ve kuvvetli basınç altındaki oluşum ve kararlılığını inceler. «Dış» yerkimyası Yer'in yüzeyinde olup biten süreçleri konu alır: değişmeler ve tortullaşmalar. Tepkimeler genellikle suda ve çoğu zaman canlı maddelerin eşliğinde olur.

Son yirmi yıl içinde yerkimyası araştırmaları yeni bir yön aldı. Bundan böyle yerkimyası, çeşitli jeodinamik süreçlerde (değişme, aşınma, tortullaşma, başkalaşım, magma oluşumu, biyolojik yerkimyası süreçleri) kimyasal elementlerin rolünü ve davranışını inceleyen bir bilim olarak kabul edilmeğe başladı. Bu yeni görüş açısı yerkimyasının dinamik bir yaklaşımını belirler ve bu bilimin bilim olanaklarını ortaya koyar. Yerkimyası alanındaki güncel eğilimleri şöyle sıralayabiliriz:

— Jeodinamik süreçlerde kimyasal elementlerin (C, N, O, S, P, madenler) «çevrim»lerinin incelenmesi. Bu incelemelerin başlıca iki sonucundan biri elementlerin (örneğin karbonun) doğadaki korunumunun ve sürekli çevriminin doğrulanması, öbürü de elementlerin, özellikle madenlerin ayrımında ve derişiminde bazı jeodinamik süreçlerin etkili olduğunun kanıtlanmasıdır.

— Organik ve biyolojik yerkimyasının, yani geçici olarak canlı maddeye bağlanan elementlerin davranışının incelenmesi (humuslar, deniz sularında dağılmış organik maddeler, tortullar ya da kerojenle ilgili organik

maddeler üstüne incelemeler).

— İzotopik yerkimyasının incelenmesi ve yertarihinin, yani minerallerin (mutlak) yaşının belirlenmesindeki uygulamalarının gelişmesi. Kayaçların ya da tortulların oluşum dönemini belirlemek için, periyodu bilinen çeşitli radyoaktif dönüşümlerden yararlanılır (radyokronoloji). Yeryüzünde bulunan en eski kayaç, yaklaşık olarak 3,5 milyar yıl önce oluşmuştur.

— Elementlerin, laboratuvarlarda çok daha iyi koşullarda hazırlanan, ama ne yazık ki doğal süreçlere oranla her zaman daha basit olan jeodinamik süreçlerdeki davranışını çözümlemeğe dayanan deneysel yerkimyasının gelişmesi.

— «Uzayın fethi» ile bağlantılı olarak yerkimyasının ilgi alanının evrenkimyasının ilgi alanına kadar genişletilmesi.

— Nihayet, en önemli noktalardan biri de, çevre koruması bilimlerinin gelişmesinde yerkimyasının gün geçtikçe daha önemli bir yer tutmasıdır. Kimyasal elementlerle ilgili insan etkinliklerinin (yeryüzü ve yeraltı kaynaklarının işletilmesi, artıklar, çevre kirlenmesi, yerel iklimi etkileme), bu elementlerin yüzey yerbilimini, özellikle su ve toprak yerbilimini niteleyen süreçlerdeki davranışları üstüne edindiğimiz bilgilere dayanarak yürütülmesi gerekir. (L)

***YERKÖY,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Yozgat ili) ilçe. — 43 300 nüf., ilçe merkezi 19 806 nüf. (1975). [M]

***YERLEŞİK** sıf. — Bilişim. Çok sık kullanıldığı için her seferinde yardımcı bir bellekten yükleme zorunluğu olmaksızın sürekli olarak bilgisayarın iç belleğinde bulunan, genellikle işletme sistemine ait bir program için kullanılır. (L)

***YERLEŞME** i. Ekoloji. Bir yerde zamanla bir ekosistemin kurulması ya da başka bir ekosistemin yerini alması. Bk. ANSİKL.

— Kim. Bk. ANSİKL.

— Stereokim. İki komşu karbonun ornatma elemanlarının uzayda birbirine göre konumu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ekoloji uzmanları iki çeşit *yerleşme* olduğunu belirtirler. *İlk yerleşmeler*, jeolojik süreçler (buzulların, denizin çekilmesi, tortul arazi oluşumu, yanardağ püskürükleri v.b.) sonucunda yeni oluşan ıssız bir alanda başlar. Böyle yerlere ilk defa gelip yerleşen organizmalar *öncü* denen türlerdir ve pek çeşitli de değildir. Bir ilk yerleşme ister istemez kendibeslektir, Güneş'ten başka enerji kaynağına sahip değildir. *İkincil yerleşmeler* bir ekosistemin yangın, toprak açma v.b. etkenlerle bozulmasından sonra ortaya çıkar. Bunlar enerjilerini daha önce oluşmuş organizmalardan sağlayabilecekleri gibi Güneş'ten de alırlar. Bir yerleşmenin süresi bir hayli değişik olabilir. Genel olarak bir yerleşmenin son evresi klimaks*tır; bu durumda yönü belli bir yerleşme söz konusudur. Ama yerleşmeler az ya da çok düzgün çevrimlere göre de kurulabilir. Örneğin Akdeniz bölgesindeki bazı bitkisel yerleşmelerin son evresi yangındır. Bu bozulmadan sonra çevreyi otsu bitkiler kaplar, bunun ardından çalılar, ondan sonra da ağaç ve ağaççıklar ortaya çıkarak kuru madde biriktirir, derken bu kuru madde yangınla tahribe uğrar ve çevrim yeniden başlar.
Bir yerleşmenin bütün evrelerini tam olarak belirlemek çok güçtür, çünkü bazı yerleşmelerin ömrü yüzlerce yıl sürdüğü halde ekoloji uzmanlarının elinde ancak çok kısa bir zaman süresini kapsayan veriler bulunur.

— Kim. *Yerleşme* kavramı, atom grupları üzerindeki elektrik gerilimlerinin etkisiyle, komşu atomların birbirine uyguladıkları çekme ya da itme kuvvetlerine ve bu atomların kapladıkları uzayın boyutlarına göre bazı büyük moleküllerin uğrayabileceği biçim değişikliklerini hesaba katar. Molekülün kimyasal tepkinliğinde bu kavram önemli bir rol oynar.

— Stereokim. Serbest dönme ilkesi hesaba katılırsa, hemen her zaman, birbirine komşu iki karbonun ornatma elemanları arasında bütün bağıl konumlar düşünülebilir, ancak bu konumlardan her birinin gerçekleşme olasılığı birbirinden çok farklıdır; nitekim, sözgelimi etilen bromürde moleküller

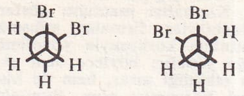

şeklindeki iki talî konumdan daha çok

şeklindeki temel konumda bulunurlar.
Bu konumlara «yıldızsı» yerleşme denilir. Buna karşılık etilen bromür moleküllerini «örtülü» denilen konumlarda bulma olasılığı çok azdır

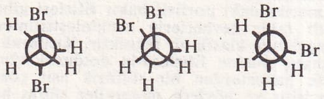

Çevrimsel seride yerleşme biraz daha değişik bir görünüm kazanır. Örneğin, siklohekzanın «sandalye» biçimindeki yerleşmesi

«gemi» biçimindeki yerleşmesinden çok daha kararlıdır.

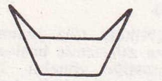

Gerçekten ilkinde bütün yerleşmeler yıldızsıdır, oysa ikincisinde ikişer ikişer örtülü konumda bulunurlar.
Ayrıca, «sandalye» biçimi yerleşmede, çok yer kaplayan bir ornatma elemanı tercihan «ekvator» konumuna yerleşir.

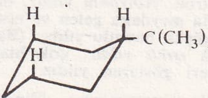

yerleşmesi

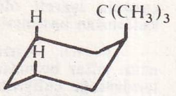

yerleşmesinden daha kararlıdır, çünkü —$C(CH_3)_3$ ornatma elemanı ilk yerleşmede «eksenel» hidrojenler tarafından daha az rahatsız edilir. (L)

***YERLİSU,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Keşan ilçesi) bucak. — 8 641 nüf., bucak merkezi (*Çamlıca köyü*) 2 259 nüf., 12 köy (1970). [M]

YERMEKANİĞİ bİş. i. Yerkabuğu katmanlarını inceleyen mekanik dalı. (*Eşanl.* JEOMEKANİK.) [L]

YERÖLÇÜMÜ bİş. i. Geod. GEODEZİ* yerine kullanılan yeni terim. || *Uzaysal yerölçümü*, yapma uydulardan yararlanan yerölçümü tekniklerinin tümü.

— ANSİKL. Klasik *yerölçümü*, birbirini karşılıklı olarak doğrudan doğruya görebilen yakın noktaların (birbirinden en çok 100 km uzakta) meydana getirdiği ağları belirlemekle yetinir. Bugün uçağın ve özellikle yapma uyduların sağladığı olanaklarla klasik yerölçümünün alanı genişletilebilmiştir. Yüksekteki hava hedefleri sayesinde, birbirinden çok uzaktaki yer istasyonlarından aynı anda nişan alınabilir. Uçaklar, gerek paraşütlü füzelerden yapılan açısal gözlemlerle, gerek uçak radarlarıyla yapılan uzaklık ölçümleriyle aşağı yukarı 300 km'lik bir menzil sağlar. *Uzaysal yerölçümü*, konumu tam olarak bilinen bir uyduyu yerkürenin çeşitli noktalarından aynı anda gözlemlemeğe ve bu uydunun görüldüğü açılarla uyduyu gözlem noktalarından ayıran uzaklıkları ölçmeğe dayanır; böylece, yerkürenin çeşitli noktaları arasındaki uzaklıklar hesaplanabilir. Gözlemlerin kesinlikle aynı anda yapılmasını sağlamak için, uydu, belirli anlarda çok şiddetli ışık parıltıları yayar; uydunun yeri bu ışık parıltılarıyla saptanır. Bu yöntemin daha geliştirilmiş şeklinde, bir laser demetinin, uydunun taşıdığı bir Katafot sistemi üzerinden yansımasıyla parıltılar meydana getirilir; bu durumda, uzaklık ölçümlerinde elde edilen kesinlik metre düzeyindedir. Daha şimdiden, amerikan uyduları «Geos» ve fransız uydusu «Diadème» gibi pek çok yerölçümü uydusu yörüngeye oturtulmuştur. (L)

YEŞİL (Cemal Ethem), türk yöneticisi ve diplomatı (Bağdat 1900). İstanbul'da Mülkiye mektebini bitirdi (1921). Kurtuluş savaşı döneminde İnebolu üzerinden Ankara'ya geçerek, Maliye bakanlığında yeni türk devletinin hizmetine girdi. 1922'de T.B.M.M. Bütçe encümeni kâtipliğine, sonra ikinci mümeyyizliğine getirildi. 1923'te Maliye müfettiş muavinliği sınavını kazanarak 1924'te staj için Fransa'ya gitti. 1936'da Maliye bakanlığı bütçe ve malî kontrol genel müdürü, 1938'de Maliye bakanlığı müsteşarı, 1942'de Başbakanlık müsteşarı, 1947'de Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri oldu. Bu görevde dört yıl kaldıktan sonra diplomasi mesleğine geçerek 1951'de Kâbil büyükelçiliğine, 1956'da Budapeşte elçiliğine, 1960'ta Dışişleri bakanlığı baş hukuk müşavirliğine, 1962'de Varşova büyükelçiliğine atandı. 1965'te yaş haddinden emekliye ayrıldı.
Yeşil, şiirle de uğraştı ve *Mülkiye marşı*'nın güftesini yazdı. *Rubailer* (1950) adlı kitabı, konuşma diliyle anlattığı günlük yaşamını, bu eski nazım türüyle bağdaştırma denemesidir. (M)

Yeşil Avrupa, Ortak pazar ülkelerinin tümüne, tarımsal sorunlar açısından yapılan yaklaşımda verilen ad. (L)

***YEŞİLCE,** Karadeniz bölgesinde (Ordu ili, Mesudiye ilçesi) bucak. — 4 696 nüf., bucak merkezi (esk. *Yavadı*) 2 267 nüf., 7 köy (1970). [M]

***YEŞİLDERE,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Karaman ilçesi) bucak. — 6 775 nüf., bucak merkezi (esk. *İbrala*) 2 576 nüf., 6 köy (1970). [M]

***YEŞİLHİSAR,** esk. **Karahisar,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kayseri ili) ilçe. — 20 978 nüf., ilçe merkezi 10 386 nüf. (1975). [M]

***YEŞİLKENT,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Dörtyol ilçesi) bucak. — 15 569 nüf., bucak merkezi *Yeşilkentşehri* (esk. *Erzin*) 10 765 nüf. (1970). [M]

***Yeşilköy havalimanı.** — 1971 sonrasında geliştirilen daha büyük uçakların iniş ve kalkışını sağlamak amacıyla pistlerden biri uzatıldı; yeni bir kontrol kulesi yapıldı ve inişleri kolaylaştırmak amacıyla alanın güney tarafına yeni bir ışık düzeni yerleştirildi (1976). [M]

***YEŞİLLİ,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Merkez ilçesi, Merkez bucağı) kent. — 5 009 nüf. (1970). [M]

***YEŞİLOVA,** İç Anadolu bölgesinde (Niğde ili, Aksaray ilçesi) bucak. — 11 697 nüf., bucak merkezi (*Yeşilova kasabası*) 4 972 nüf., 4 köy (1970). [M]

***YEŞİLOVA,** Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi, Burdur ili) ilçe. — 30 256 nüf., ilçe merkezi 3 591 nüf. (1975). [M]

***YEŞİLYAZI,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Ovacık ilçesi) bucak. — 3 546 nüf., bucak merkezi 444 nüf. (1970). [M]

***YEŞİLYURT,** esk. **Çırmıhtı,** Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili) ilçe. — 22 309 nüf., ilçe merkezi 7 454 nüf. (1975). [M]

***YEŞİLYURT,** Ege bölgesinde (Manisa ili, Alaşehir ilçesi) bucak. — 4 520 nüf., bucak merkezi 2 905 nüf., 5 köy (1970). [M]

***YEŞİLYURT,** Ege bölgesinde (Muğla ili, Merkez ilçesi) bucak. — 4 042 nüf., bucak merkezi (esk. *Pisi*) 2 644 nüf., 3 köy (1970). [M]

***YEŞİLYUVA,** Akdeniz bölgesinde (Denizli ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Acıpayam ilçesi, Merkez bucağı) kent. — 6 027 nüf. (1970). [M]

***YEŞİM** (Ragıp Şevki), türk yazarı. — (öl.

İstanbul 1971). Ölümünden önce *Ovaya inen şahin* adlı bir eseri daha yayımlandı (1971). [M]

***YETKİN** (Suut Kemal), türk yazarı. — Yeni eserleri: *Estetik doktirinler* (1972), *Denemeler* (1972), *İslâm ülkelerinde sanat* (1974). [M]

***YIĞILCA**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe. — 18 174 nüf., ilçe merkezi 1 834 nüf. (1975); 30 köy (1970). [M]

***YIĞILMA** i. — Mat. *Bir kümenin yığılma noktası.* Bk. NOKTA. *Ek.*

***YIĞIN** i. — Bilişim. Bilgilerin düzenli yapısı (sıralı data yapısı). || *Yığın bellek*, yığın ilkesine göre çalışan bellek.

— ANSİKL. *Yığın* yapısının en büyük özelliği, bu yığın içindeki sıralı bilgiler listesine ancak uçlarının birinden erişilebilmesidir: bu nedenle bilgilere erişim sadece bilgilerin dizilmiş olduğu sıranın ters yönünde, yani «son giren ilk çıkar» ilkesine göre yapılabilir. Bilgileri yığın halinde düzenleme tekniği, Lukasiewicz biçimine sokulmuş ifadelerin hesaplanmasında ve programların yeniden girişi ve geri dönüşüyle ilgili problemlerde kullanılır. Yığının düzenlenmesi ve yönetimi tamamen programlanmış olabileceği gibi, donanımın özel komutlarıyla da gerçekleştirilebilir. (L)

***YIĞIŞIM** i. — Leng. *Anlam yığışımı*, anlamlı bir birimin kapsamı; bu kapsam içinde yer alan anlambirimciklerin arasında hiç bir özel ilişki yoktur, çünkü bu anlambirimcikler yalnızca birbirine eklenmiştir: sözgelimi, *«kız» sözcüğü (+ insan), (— erkek) anlambirimciklerinden oluşan anlamlı bir yığışım örneğidir.* (L)

***YIĞIŞMA** i. — İkt. Firmanın, kendisinden büsbütün farklı ürünler çıkartan işletmelerle ya kaynaşarak ya da bu işletmeleri denetimine alarak, birbirini tamamlayıcı olmayan yönlerde genişleme biçimi.

— ANSİKL. *Yığışmalar*, hemen hemen sade malî konulara yönelen holdinglerle karıştırılmamalıdır. Yığışmalar grup üyesi şirketlerin, malî konular yanında diğer çalışmalarıyla da ilgilenir. Bu biçimdeki iktisadî toplaşmanın nedeni, bazı hallerde tröstlerle mücadele kanunları, bazı hallerde ise topluluğun klasik yollardan gerçekleştirilememesidir. Çünkü ana şirkete katılacak tamamlayıcı şirket kalmamıştır.

Yığışmada çalışmalar, çeşitli üretim dallarına dağıldığından, iktisadî bunalım dönemlerindeki dalgalanmalardan daha az etkilenilir. Çeşitli dallarda iş yapan şirketler topluluğu, belirli bir kesimde başgösteren iktisadî bunalıma daha kolay karşı koyar. Bu çeşitlilik aynı zamanda bazı malların satışındaki mevsimlik dalgalanmaları düzenleme olanağı da sağlar.

Bu nedenlerle söz konusu toplaşma tipi 1967-1968'den bu yana özellikle yoğunlaştı. A.B.D.'de yalnız 1968 yılında 2 000 şirket başkalarıyla kaynaştı ya da birleşti. Bu olay, şimdiye kadar görülmemiş bir büyüklük kazandı. Yığışmaya örnek olarak Litton sanayi şirketini ele alabiliriz. Elektronik sanayiinde uzmanlaşmış olan bu şirket 1962 yılında, büyüklük bakımından Amerika'nın 132. şirketi idi; 1968'de ise 44. sıraya yükseldi (iş hacmi 2 milyar dolar). Şirket halen elektronik gereçlerden ve bilgisayarlardan başka, büro makine ve malzemesi, çeşitli âlet ve makine, vinç ve benzeri kumandalı kaldırma makineleri, tıbbî malzeme, dondurulmuş besin maddeleri üretmekte, ders kitapları yayımlamakta, taşımacılık v.b. yapmaktadır. Hattâ lokanta bile işletmektedir. A.B.D.'nin en güçlü yığışımı İ.T.T.'dir (International Telephone and Telegraph). İ.T.T.'nin yıllık iş hacmi 4,5 milyar doları aşar. Şirket telekomünikasyon araçları üretiminden başka otelcilik ve sigortacılık dallarında kendisine sağlam bir yer edinmiştir. Levitt and Sons şirketi (özel şirket) ile Fransa'da Paz et Visseaux şirketini de (elektrik ampulü) satın almıştır.

Yığışmaların genellikle bilinen birtakım özellikleri vardır. Bunların amaci eskiden olduğu gibi kademeleri artırma yoluyla kazanç sağlamak değildir. Daha çok şirket yönetimini rasyonelleştirmektir. Esasında yığışmalar halka hisse senedi sunarak oluştuğundan bunların kuruluş amacı aynı zamanda malîdir. Kuruluş biçimi ve nedeni ne olursa olsun yığışmanın birtakım yararları vardır. Kapitalist mantığın gösterdiği yol, dan gidebilirler: firmalar, yığışma tarafından yutulma korkusuyla yönetimlerini düzeltmeğe yönelir; böylece hem ekonominin toplam etkinliği artar, hem de hisse senedi sahipleri korunmuş olur. Bununla birlikte bazı tehlikeli durumlar da söz konusudur. Kapitalist sistem ve rekabet mantığına arada bir uymalarına rağmen, yığışmalar sanayi alanında her zaman etkinlik sağlayamaz. Yığışmalar, özellikle bünyelerine yeni giren şirketlerin yönetimlerinde gerekli değişiklikler yapılmazsa, sunî malî kazançlar sağlamağa yönelir. (L)

Sıtkı YIRCALI

YIĞIT i. Bilişim. Bir bilgisayarın iki birimi ya da iki belleği arasında aktarılan bilgileri geçici olarak depolamağa yarayan ve bazen «tampon bellek bölgesi» de denilen iç bellek bölgesi. (İng. *Buffer.*) [L]

***YIKAMA** i. — ANSİKL. Mad. oc. *Yıkama*, Amerika'daki porfirli bakır filizleri gibi oksitli fakir cevherlerin zenginleştirilmesinde uygulanan klasik bir tekniktir. Kırılarak ufalanmış maden filizlerinin doldurulduğu büyük havuzlardan bir sülfürik asit çözeltisi geçirilir ve böylece mineraller sülfat haline dönüştürülür. Daha sonra bakır ya elektroliz yoluyla çözeltiden ayrılır ya da havuza, çözünmüş bakırın yerini alacak demir kırıntıları katılarak bakır seman halinde çökeltilir. Gangı fazla miktarda asit tutan bazı filizler için, su sızdırmaz kaplarda amonyaklı bazik yıkamaya da başvurulabilir. Bazı durumlarda asitli yıkama sıcakta ve basınç altında yapılır. Siyanürleme ise, altın filizlerine uygulanan siyanürle yıkama tekniğidir. (L)

YILBAR (Nihat), türk jimnastikçisi (Maraş 1922). Spora atletizmle başladı, 1938'de Bursa'da jimnastiğe yöneldi. 1944'te Türkiye şampiyonluğunu kazandı, bu başarısını beş yıl sürdürdü. 1950'de Türkiye'nin jimnastikte ilk uluslararası hakemi oldu; jimnastik kursunu yönetti, hakem yetiştirdi. Âletli jimnastik ve ihtisas kulübü başkanlığı ve federasyon başkanlığı yaptı (1968-1971). [M]

***YILDIZ** i. — Astron. *Nötronlu yıldız*, bir yıldızın patlamasıyla meydana gelen ve nötronlardan oluşan küçük boyutlu yıldız. (Bk. ANSİKL.) || *Titrek ışıklı yıldız*, çok hızlı parlaklık değişimleri gösteren yıldız.

— Bilişim. Birçok programlama dilinde, çarpma işareti olarak × işaretinin yerine kullanılan basımcılık işareti*: A = 3 * B + 4.

— ANSİKL. Astron. Astronomi bilginleri uzun yıllar boyunca *nötronlu yıldızlar*'ı gözlemlemeğe çalıştılarsa da hiç bir sonuç alamadılar. 1968'de ingiliz radyo-astronomları, çok kısa bir devirle kesikli işaretler yayımlayan birtakım kaynaklar keşfetmişlerdi. Bu kaynaklara pulsar (ya da zonklayan yıldız) adını verdiler. Yengeç bulutsusunun merkezinde bir pulsarın bulunması, bu pulsarların nötronlu yıldızlar olduğunu doğruladı; gerçekten Yengeç takımyıldızı bir üstnovadır ve bu üstnovaların oluşum kuramı, bu tür nesnelerin meydana gelebilmesi için bir nötronlu yıldızın var olması gerektiğini öngörür. Oluşum mekanizması çok karmaşıktır, yozlaşmış gazın yoğunluğu santimetre küp başına milyonlarca tonu bulabilir, bu da yıldızı dengede tutan nükleer tepkimelere yol açar.

● *Yıldız öbekleri.* Yıldızlar, geçirdikleri evrim aşamasına göre iki ayrı öbekte toplanır; bu iki öbeğin yıldızlarını birbirinden ayıran en önemli nokta kimyasal yapılarıdır: öbek I yıldızları gençtir ve kimyasal bileşimleri, bu yıldızları oluşturan yıldızlararası maddenin bileşimine benzer: demek ki öbek I yıldızlarının yapısında, evrimlerinin son aşamasına varmış olan daha yaşlı yıldızların patlamasından ileri gelen ağır elementler oldukça fazla yer tutar. Daha yaşlı olan öbek II yıldızları, bu ağır elementler yönünden, öbek I yıldızlarına oranla daha fakirdir: bunların kimyasal bileşimleri, kendilerini oluşturan yıldızlararası maddeninkiyle aynıdır. Öbek I yıldızları gökadanın kollarında toplaşmıştır; öbek II ise küresel kümelerden oluşur. Ancak, aynı öbeğin yıldızları arasında kimyasal yapı aykırılıkları olağan olduğundan, yıldızların böyle iki öbek halinde gruplaştırılması çok şematiktir. Üstelik gökcisimlerinin yapısındaki kimyasal elementlerin belirlenmesinin bugün için ne kadar tartışmalı olduğunu da belirtmek gerekir. (L)

YILDIZ (Bekir), türk hikâyecisi (Urfa 1933). İstanbul Matbaacılık okulunu bitirdi (1955). Almanya'ya çalışmağa gitti (1962). İstanbul'da Asya matbaasını kurdu. İlk kitabı, *Türkler Almanya'da* romanında Almanya gözlemlerini verdi (1966). Güneydoğu Anadolu insanının toplumsal sorunlarını gerçekçi bir yaklaşımla işleyen hikâyeler yazdı. 1974'te kurulan Yazarlar* sendikasının (*Ek*) kuruluşunda yer aldı ve ikinci başkanlığını yaptı. Birçok hikâyesi S.S.C.B., Bulgaristan, Yugoslavya, İsveç ve Polonya'da yayımlandı. *Bedrana* ve *Hamuş* öykülerinden *Bedrana; Kara çarşaflı gelin, Kaçakçı Şahan* ve *Barutçu Maho* öykülerinden de *Kara çarşaflı gelin* filimleri yapıldı. Eserleri: *Reşo Ağa* (1968); *Kara vagon* (1969, May edebiyat ödülü); *Kaçakçı Şahan* (1970 Sait Faik hikâye armağanı, 1971); *Sahipsizler* (1971); *Evlilik şirketi* (1972); *Harran* (röportajlar, 1972); *Beyaz türkü* (1973); *Alman ekmeği* (1974); *Dünyadan bir atlı geçti* (1975); *İnsan posası* (1976). [M]

***YILDIZELİ**, esk. **Yenihan, İç** Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili) ilçe. — 65 705 nüf., ilçe merkezi 10 273 nüf. (1975); 42 köy (1970). [M]

***YILDIZLARARASI** blş. sıf. — ANSİKL. Astron. *Yıldızlararası* madde, yer yer az ya da çok yoğun gaz bulutları halinde yıldızların arasına dağılmıştır. Bu bulutlar, yıldızların ışımasını soğurarak belirgin hale gelir. Hidrojen, aynı zamanda grafit ve silikat tozları da kapsayan bu bulutların yüzde 90'ını oluşturur. Yıldızların salma çizgilerinin incelenmesiyle, bu bulutların bileşimi saptanabildi; yıldızlararası gaz bulutlarının yapısında, hidrojenden başka, ayrıca yansız ve iyonlaşmış kalsiyum, yansız potasyum, iyonlaşmış titan v.b. bulunur. Bu bulutlar 21 sm dalga boyunda bir ışıma yayarlar. Bu ışıma sayesinde, bulutların Gökada içindeki dağılımı incelenebilmiştir: gaz bulutları, sarmalın kolları boyunca, yaklaşık olarak 250 parsek kalınlığında bir disk içinde yer alır. Son yıllarda, ışınım yayımlayan 40'tan fazla molekül ya da kimyasal kök (hidrojen H, karbon C, oksijen O, metil alkol CH_3OH, hidroksil kökü OH v.b.) bulundu ve bu moleküllerin köklerin oluşumları, yıldızların oluşumundaki rolleri konusunda araştırmalara başlandı.

Yıldızlararası ortamın bileşimi çok çeşitlidir: gaz, moleküller, tozlar. Bu bileşim durmadan değişir, çünkü yıldızlar bu ortamda doğar ve ölür. Bu maddenin yoğunluğu az (10^{-22} ile 10^{-24} gr/sm^3), fakat kütlesi Güneş'in kütlesinin 200 milyar katıdır. Yıldızlararası ortamda ne kadar dağılmış madde varsa o kadar da yıldız halinde yoğunlaşmış madde vardır.

Başka gökadalardaki yıldızlararası gazın varlığı da gene 21 sm dalga boyundaki salma çizgileriyle bulunur. Böylece, dev radyoteleskoplar yardımıyla 200'e yakın gökadanın yapısındaki yansız hidrojen konusunda bilgi edinilebilmiştir. Buna karşılık, yakınımızdaki bir gökada hariç, moleküller henüz saptanmış değildir ve bu gökadalardaki tozlar üstüne bilgilerimiz çok azdır. (L)

***YILDIZSI** sıf. — Astron. Bir fotoğraf klişesi üzerindeki görüntüsü tıpkı bir yıldızın görüntüsü gibi nokta halinde olan, fakat yapısı yıldızın yapısıyla aynı olmayan bir gökcismi için kullanılır. || *Yıldızsı kaynak* (QSS), bir radyokaynak örneğinden yararlanarak keşfedilen kazar* (*Ek*). || *Yıldızsı nesne* (QSO), bir optik nesne örneğinden yararlanarak keşfedilen kazar.

— ANSİKL. *Yıldızsı* kaynaklar ve nesneler, tayf çizgilerinin çok belirgin bir şekilde kırmızıya doğru kaymasıyla yıldızlardan ayrılır. Yıldızsı nitelikleri tümüyle bağıldır, çünkü optik ve radyoastronomi yöntemleriyle yapılan ayırma gücü bazılarının çok yüksek gözlemler, bu yıldızsıların arasından daha karmaşık olan yapılarını ortaya çıkarabildi: örneğin optik gözlemlerde, bir haleyle çevrili parlak çekirdek, bir «fışkırma»nın eşlik ettiği yoğun (tıkız) çekirdek; radyo gözlemlerde çift, hattâ daha karmaşık kaynaklar gibi. (L)

YILMABAŞAR (Jale). Bk. ERTUGAN (Jale Yılmabaşar), *Ek.*

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

YIRCALI (Sıtkı), türk siyasetçisi ve devlet adamı (Balıkesir 1908). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Paris'te doktora yaptı. Uzun süre Balıkesir'de avukat olarak çalıştı. Demokrat partinin kuruluşunda bu parti saflarında siyasî hayata atıldı ve 1946'da Balıkesir'den milletvekili seçildi. Aralıksız olarak 1960'a kadar süren milletvekilliği sırasında partinin yönetim kadrolarında yer aldı ve çeşitli bakanlıklarda bulundu: gümrük ve tekel bakanı (1951-1952), işletmeler bakanı (1952-1954), iktisat ve ticaret bakanı (1954-1955), basın-yayın bakanı (1957-1958), sanayi bakanı (1958-1959). 27 Mayıs'tan sonra Yüksek Adalet divanında yargılandı ve 4 yıl 2 ay hapis cezasına çarptırıldı, 1964'te aftan yararlanarak serbest bırakıldı. 1975'te tekrar siyasî hayata dönerek A.P.'ye girdi ve aynı yıl Balıkesir'den senato üyeliğine seçildi. Eserleri: *Kilitlenmiş dünya* (1959); *Üçüncü katın insanları* (1959); *Batıya kalkan tren* (gezi, 1965); *Narlıkahvede deli divane* (şiirler, 1966). [M]

YİĞİT (İbrahim Süreyya), türk yöneticisi ve siyaset adamı (İstanbul 1880-ay.y. 1952). Mülkiye mektebini bitirdi (1899) ve devlet hizmetine girdi. 1902'de, o dönemde gizli bir kuruluş olan İttihat ve Terakki cemiyeti ile ilişki kurdu ve bu yüzden Sinop'a kalebent olarak gönderildi. Daha sonra serbest bırakılarak askere alındı ve çeşitli cephelerde savaştı. Derne'de Mustafa Kemal'in maiyetinde bulundu; bir ara da Enver Paşa ile çalıştı. Balkan savaşı başlarında İstanbul'a dönerek İçişleri bakanlığında görev aldı ve mutasarrıflıklarda bulundu. Bu arada Mustafa Kemal ile de temas kurmuştu. Bu ilişkisi Mustafa Kemal'in Samsun'a hareket etmesinden sonra kendisinin İzmit mutasarrıflığından azledilmesiyle sonuçlandı (1919). Bunun üzerine Amasya'ya giderek orada hazırlanan protokolu imzalayanlar arasına katıldı. Erzurum ve Sıvas kongrelerinde delege olarak bulunduktan sonra önce Saruhan'dan Meclisi Mebusan üyeliğine seçildi (1919), ardından da T.B.M.M.'ye katıldı (1920). Sakarya savaşından sonra Mustafa Kemal'e «Gazi»lik unvanı ve mareşallik rütbesi verilmesini öngören 153 sayılı yasa önerisini hazırlayanlar arasında yer aldı, milletvekilliği 1950'ye kadar sürdü. (M)

YİĞİTLER, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Bayramiç ilçesi) bucak. — 6 483 nüf., bucak merkezi 446 nüf. (1970). [M]

***YİNELEME** i. — Bilişim. Bir program çevriminin, bu çevrimin niteleyici bir parametresinin ya da verisinin belli bir değeri için uygulanması. || Bir altprogramın birbiri ardına tekrarlanan bir dizi uygulaması arasında bir işlemin özel olarak uygulanması. (L)

YİNELEYİCİ sıf. (*yinelemek*'ten). Bilişim. Örneğin çevrimler halinde birçok kere tekrarlanan komut sıralarının yer aldığı bir hesap süreci ya da bir program yapısı için kullanılır. (L)

***YİZHAR** (Yişar SMILANSKIY, S. — denir), israilli yazar. — İngilizce olarak yeni bir öyküler derlemesi yayımladı: *Midnight Convoy* (Geceyarısı konvoyu) [1969]. (L)

***YOĞUNLAŞTIRMA** i. — Elektr. *Elektrikle yoğunlaştırma*, koloidal bir çözeltinin ya da elektrik yükü taşıyan çok küçük taneciklerin yoğunluğunu, bu taneciklerin bir doğru akımın etkisiyle anoda ya da katoda doğru çekerek artırmayı sağlayan işlem: *Doğal kauçuk sütü elektrikle yoğunlaştırma yöntemiyle yoğunlaştırılabilir.* (L)

***YOĞUNLUK** i. — Bilişim. *Kayıt yoğunluğu*, bir bilgi kayıt desteği üzerinde birim boyut başına kaydedilmiş ikili eleman sayısı: *Magnetik bir şerit ya da disk üzerindeki kayıt yoğunluğu santimetrede bit ya da inç'te bit (bpi) olarak ifade edilir.*

— Mat. *Bir boyutlu rasgele bir değişkenin olasılık yoğunluğu*, bu rasgele değişkenin dağılım* (*Ek*) fonksiyonunun türevi.

— Sibern. *Tayf yoğunluğu* (*enerjinin tayf yoğunluğu*), dar bir frekans bandındaki bir işarette bulunan enerjinin bu bandın genişliğine oranı. || *Tayf yoğunluğu fonksiyonu*, tayf yoğunluğu değişimini frekansa bağlı olarak veren fonksiyon. (L)

***YOĞUNTAŞ,** Marmara bölgesinde (Istranca bölümü, Kırklareli ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 526 nüf., bucak merkezi (esk. *Polos*) 1 154 nüf., 5 köy (1970). [M]

YOKOLABİLEN bļş. sıf. Sanay. *Kendiliğinden yokolabilen*, bir kenara bırakıldığında bakteriler ya da öbür biyolojik etkenler tarafından yok edilen sanayi ürünleri için kullanılır.

— ANSİKL. Çöplerin ve sanayi artıklarının, özellikle ambalaj malzemesinin günden güne büyüyen dağ gibi yığınlar oluşturması, biyolojik etkenlerin yardımıyla doğada *kendiliğinden yokolabilen* ambalaj kaplarının incelenmesine yol açtı. Bu amaçla, halen kullanılmakta olan polimerlere etki edebilecek yeni mikrop türlerinin araştırılmasıyla, bilinen bakteri türlerinin etkisine duyarlı yeni polimerlerin araştırılması birlikte yürütülüyor. Çamaşır suları ve deterjanlarla bazı fabrikaların akıttığı kirli sular da bundan daha ciddî bir ekoloji sorunu doğurur; lağım ve kanalizasyonlarla akarsulara boşaltılan bu ürünler suların ciddî bir şekilde kirlenmesine yol açar ve biyolojik etkenlerle yokolmadıkları sürece su yüzeyinde kalıcı bir köpük tabakası oluşturur. Bu artıkların deniz ve akarsulara akıtılması gerçek bir balık kıyımına yol açabilir, şehir dağıtım sularını kirletebilir. Kendiliğinden yokolabilen artıkların tükenme süresi bile suların ışık alma durumuna, sıcaklığına, akış hızına v.b. göre değişir ve bunların tamamen yokolması oldukça uzun zaman ister. (L)

***YOKSUL** sıf. — Çağdaş santl. *Yoksul sanat*, sanata özgü geleneksel teknikleri ve soylu sayılan gereçleri reddeden çağdaş sanat akımı.

— ANSİKL. *Yoksul sanat* (*arte povera*) deyimini 1966'da ilk defa italyan sanat eleştirmeni Germano Celant öne sürdü; Celant bu deyimle, yeni ortaya çıkan ve her şeyden önce «olmak istemedikleri» ile tanımlanabilen öncü bir sanatı kasdediyordu: ona göre bu sanat bildiğimiz resme de, heykele de karşıydı; daha genel bir deyişle, ortaya koyduğu eserlerde maksatlı ve kişisel hiç bir sanatçı çabasının damgası bulunmayacak, en ufak bir «aldatmaca» izi taşımayacak, tam tersine, bir istekten çok bir rastlantı sonucuymuş gibi görünürde en ufak bir kişilik belirtisi yansıtmayacaktı. Bununla birlikte sanatçının en basit ve gündelik gereçler önünde ortadan silinmesi amacını güden ve eşyanın estetik niteliklerinin ortaya çıkabilmesi için ille de bir «sanat yapımcısı»na ihtiyaç olmadığı iddiasına yer veren bir sanat anlayışı da söz konusu değildir. Yoksul sanatın iddiası, genel olarak, bir toprak ya da ölü yaprak yığınının, keçe ya da margarinin, kar ya da tuğlanın doğal güzelliğini bize sunmak değildir. Onun iddiası, seçtiği gereçlerin önemsizliğiyle sanatçının büyüklüğünü ortaya koymak ve öylesine değersiz nesneleri işlemesindeki yüceliği değerlendirmektir.
Bu tür uygulamaların öncüsü, hiç şüphesiz ready*-made (*Ek*) ustası Duchamp'dır. Gel gelelim yoksul sanat nesnelerden çok maddelerle ilgilenir, böylece de action painting'in ve enformel sanatın boyama çılgınlığını andıran bir duyarlığa ağırlık vermiş olur. Yoksul sanatın kökeninde, 1960'larda happening dalgasını moda haline getiren gereç ilkelliği yatar; bu durum özellikle her ikisi de Fluxus* (*Ek*) topluluğunun üyesi olan Joseph Beuys*un (*Ek*) ve Ben*in (*Ek*) sanatında açıkça görülür. Joseph Beuys, Avrupa'da yoksul sanatın bir çeşit peygamberi sayılabilir; onun eserleri daha çok mistik yanını ortaya koymağa yarayan eylemlerin bir tortusu olarak görülebilir. Rauschenberg'in birleştirmelerinin, «karma resimler»inin ve Kaliforniya *funk art*'ının aşırı barokçuluğunun art arda gelerek happening ile birlikte, ham gereçleri ve her türlü döküntüleri baş tacı ettiği A.B.D.'de, yoksul sanata en yakın sanatçı, erimiş kurşun külçelerini yere atarak ya da lastikten yapılmış içorgan taslaklarını bir duvara asarak painting eyleme bir çeşit hafiflik getiren Richard Serra'dır (doğ. 1939). *Anti-form, soft sculpture, process art* deyimleri bu eğilimin değişik kollarını gösterir. İtalya'da yoksul sanatın şirane buluşlarla dolu en gözalıcı temsilcileri Torino'da ortaya çıkmıştır: Giovanni Anselmo'nun (doğ. 1974), Mario Merz'in (doğ. 1925) ve Gilberto Zorio'nun (doğ. 1944) eserleri. Anselmo'nun kendi eserlerinden biri için yaptığı betimleme bu konuda iyi bir fikir verebilir: «Kireç ve su dolu çelik kap. Tuğlalar örülmüş; su eksilince kireç sertleşir ve tuğlaları sıkıştırır (ebediyen). Amin» (1967-1968). Fransa'da geleneksel sanat kavramını aşan bütün aşırılıkların en büyük öncüsü Ben olmakla birlikte yoksul sanatın baş temsilcisi Sarkis*tir (*Ek*). Sarkis teknolojiden yararlanarak, çağımızın bunalımlarını alabildiğine duygusal, acındırıcı ve karma karışık bir dille anlatır. (L)

yoksulluk
modern üretim sürecine katılamamaktan doğar

***YOKSULLUK** i. — ANSİKL. İkt. Gelişen toplumların bünyesinde birtakım *yoksulluk* adacıkları vardır. 1967 tarihli resmî bir amerikan raporuna göre, A.B.D.'nin bazı tarımsal bölgelerinde hayat koşulları kısa zamanda değiştirilmezse açlıktan ölecek binlerce çocuk bulunmaktadır. Bu raporun yayımlanmasından sonra amerikalı uzmanlar yoksulluğu genel hatlarıyla ölçmek için girişimlerde bulundular. A.B.D. hükûmeti de «yoksullukla mücadele» programını yürürlüğe koyabilmek için gelire göre yoksulluk sınırını saptamak durumunda kaldı (1968'de 4 kişilik bir aile için yılda 3 000 dolar). Bununla beraber, yoksulluk sınırının saptanması çok keyfî olduğundan yoksulların sayısı kesin olarak belirlenememiştir. Yoksulluk sınırının saptanmasındaki bu keyfiliğe ve oldukça düşük düzeyde tutulmasına rağmen, bütün zengin ülkelerde yoksulların sayısı şaşılacak kadar fazladır. Zengin ülkelerde nüfusun yüzde 15 ilâ 20'si yoksuldur. Ayrıca, bazı incelemelere göre bir toplum zenginleştikçe, yoksulluk bazı sosyal kategorilere bağlanmaktadır. Örneğin A.B.D.'de yoksulluk ile sağlığı bozuk olma, sosyal yardımlara

Foto. Ara Güler (Kaynak Kitaplar arşivi) [MEYDAN]

muhtaç olma, beyaz ırktan olmama ve özellikle işsiz olma gibi durumlar arasında ilişki kurulabilmektedir. Yaş ve cinsiyet gibi özellikler de yoksulluğu bazı durumlarda daha da vahimleştirir. Batı Avrupa'da piyasa mekanizmasının A.B.D.'ye oranla daha az etkin olması sayesinde bazı kişiler yoksullaşma sürecinden kendilerini kurtarabilmektedirler. Batı Avrupa ülkelerinde yoksullaşma sürecinin gecikme nedeni bu ülkelerde sosyal sigorta, aile yardımı, ihtiyarlık yardımı v.b. aracılığıyla gelirin yeniden dağıtıma sokulmasıdır. Uygulanan dağıtım politikası bazı kişilerin çok düşük gelir sınırının altına düşmesini engellemekle beraber, zaten çok düşük gelir sınırının altında bulunanları bu sınırın üstüne çıkarmağa yeterli olmamıştır. Yani, A.B.D.'den biraz daha az olmakla beraber, Batı Avrupa'da da bir yoksulluk sorunu vardır.

İktisadî açıdan, yoksulluk esas olarak modern üretim sürecine katılamamaktan doğar. Ayrıca teknolojik bakımdan gelişmiş toplumlarda yoksulluk olağanüstü bir olay değil, tersine, önemli ve sürekli bir olaydır; yoksullukla mücadele politikaları bu olayın yaygınlığını ve yoğunluğunu azaltmada yeterli olamamıştır. Son olarak, iktisadî incelemeler yoksulluğun, nispî ve karmaşık yapısıyla, büyük eşitsizliklerden sefalete kadar çok çeşitli durumları kapsamına aldığını ortaya koyar. Yoksulluğu çeşitli aşamalara ayırmak, bu aşamaların uygun stratejilerin uygulanabilmesi için kesin olarak çözümlenmesi gerekir. Bu tür bir ayırım psikolojik ve sosyal-kültürel çözümlemelere dayalı olarak yapılmalıdır. Oscar Lewis'in, farklı özellikleriyle belirlenen sefalet kültüründen söz edişi bu düşünce açısına dayanır. Bu kültür, kuşaktan kuşağa devreden —veya devretme eğilimi taşıyan— bir yaşama biçimidir. Bir bütün olarak ele alındığında, özelliği toplumun büyük kurumlarına katılma ve onlarla bütünleşmenin yokluğudur. Yer olarak yoksullar izbelerde, üst üste yaşarlar. Kendine yeterlilik ve örgütlenme ancak nüve halindedir. Aile hayatında serbest birleşmeler ve anlaşmalı evlilikler oldukça çoktur. Klasik evlilik biçimine pek rastlanmaz. Bu çeşitli iktisadî, psikolojik, sosyal-kültürel etkenler, bir yoksulluk kısır döngüsü yaratacak biçimde birbirlerinin içine girmiştir. Bu nedenle yoksullukla mücadelede uygun stratejilerin uygulamaya konulması güçleşmektedir. (L)

YOKUMSAMA i. (*yokumsamak*'tan *yokumsama*). Psikanaliz. Dış dünyada var olan bir gerçekliği tanımaktan kaçınma.

— ANSİKL. *Yokumsama* (alm. *Verleugnung*) için en iyi örnek erkek çocuğun kadınlarda erkeklik organı bulunmamasını yokumsamasıdır. Kadında kamış bulunmaması oğlan çocuk için çarpıcı bir olgudur, yokumsanır. Oğlan çocuk her şeye rağmen kadında bir kamış görmek ister ve sanki o kamış önceden varmış da sonradan koparılıp alınmış gibi bir varsayım kurar: buna hadımlık kompleksi denir. Yokumsama dış gerçeklikle ilgilidir (bu anlamda psikoza giden yoldur), buna karşılık yadsıma* (*Ek*) iç itilmeyle ilintilidir. Fetişizm yokumsamanın uzantısıdır, ama aslında yokumsanmış olan olgunun varlığından türeme bir varımsamayı da birlikte içerir. Yani fetişizm kadın hadımlığı gerçeğinin hem yokumsanması, hem varımsanmasıyla düşümdeştir. Bu durumun kuramsal sonucu, benliğin savunma süreçlerinden olan öznenin bölünme*sidir (*Ek*). [L]

***YOKUŞ** i. — Mat. Belli bir ana kadar sıfır olan ve bu andan itibaren çizgisel olarak artan zaman fonksiyonu: *Bir yokuş, bir birim basamağın zamana göre integralinin sonucu olarak düşünülebilir.* || *Birim yokuş*, ikinci kısmının eğimi birime eşit olan yokuş. (L)

***YOL** i. — Arkeol. *Roma yolu.* Bk. ANSİKL.

— Ask. denizc. *Güvenilir akustik yol* (ing. *Reliable Acoustic Path* ya da kısaca *RAP*), oldukça derine daldırılmış bir sonar tarafından yayımlanan ses dalgalarının yol aldığı özel yörünge. Bk. ANSİKL.

— Bayınd. Bk. ANSİKL. || *Ekspres yol.* Bk. OTOYOL. *Ek.*

— Bilişim. *İletim yolu*, bir bilgisayarla bir uç birimi ya da birbirine bağlı iki bilgisayara yüklenmiş iki program arasındaki özel bağlantı: *Birçok iletim yolu aynı telefon hattı üzerinde birleştirilmiş olabilir.* (*Eşanl.* İLETİM HATTI.)

— Mat. *Bir grafın basit yolu*, aynı yayı iki kere kullanmayan yol. || *Bir grafın bileşik yolu*, basit olmayan yol. || *Bir grafın temel yolu*, aynı tepeden iki kere geçmeyen sonlu ya da sonsuz yol. || *Bir grafın yolu*, her yayın bitim ucu bir sonraki yayın başlangıç ucuyla çakışan yaylar dizisi.

— ANSİKL. Arkeol. *Roma yolları*'nın izleri günümüzde, yol şebekelerinin analizini yapan elektronik hesaplarla bulunmaktadır. Bir kadastro hattı veya hava fotoğrafı üzerinde ana yönelimlerin araştırılması antik çağlardaki yolların ve toprak mülkiyeti dağılımının ortaya çıkarılmasını hızlandırmaktadır. Roma yolları hiç de sanıldığı gibi düz hat ilkesine bağlı değildir ve genellikle eski Galya yollarının kıvrımlarını izler. Yolun yapısı da çok değişiktir ve genellikle çok katlı ve taş döşeli teorik yol tipinden daha basittir. Taş kaplama ancak bazı imtiyazlı güzergâhlarda görülür. Hautes Fagnes'da, Maastricht ile Trèves'i birbirine bağladığı anlaşılan *via Mansuerisca*'nın incelenmesi sonucunda, sıkı bir taş, toprak ve turba tabakası üzerinde oldukça kalın, çapraz ağaç kütüklerinden bir örtü olduğu görüldü. Bu yol M.Ö. III. veya II. yy.a tarihlenebilen bir Galya yoludur ve Ortaçağ'ın başlangıcına kadar bu haliyle kullanılıyordu.

— Ask. denizc. *Güvenilir akustik yol*'un belirlenmesinde, yedekte çekilen sonarın en uygun dalış derinliğini hesaplamağa yarayan deniz ısısı ölçümünün sonuçlarına dayanılır. Sonarın dalışı sırasında ses dalgaları, denizin yüzeyine kadar varacak şekilde çok geniş bir hacim kaplayan bir ses alanını garanti eden özel bir yörünge üzerinde yol alır. Bu ses alanı, düşman denizaltısının yerini bulma olasılığını hemen hemen yüzde yüz arttırır. (Bk. DENİZALTI ve SONAR. *Ek.*)

— Bayınd. *Türkiye*'de, *yol* yapımında yeni gelişmeler sağlayan, *otoyol* ve *ekspres yol* terimlerini tanımlayan Erişme Kontrollu Karayolu kanunu 6 haziran 1972'de 1593 sayılı olarak yürürlüğe girdi. Kanunda ekspres yol «kısmî erişme kontrollu» olarak belirlendi ve bu yollarda en az iki gidiş, iki geliş şeridi bulunması ve gidiş-gelişin bir sığınakla ayrılması zorunluğu kondu. Otoyol ise «tam erişme kontrollu» olarak tanımlandı ve bunlarda yan müdahalelerin tamamen önlenmesi, yolun aydınlatılması, dolgu kenarlarına ve gidiş-gelişi ayıran sığınak kenarına koruyucu-ayırıcı engel konulması, eşdüzey kavşaklarda işaret ışıkları, belirli aralıklarla âcil ihtiyaç telefonları bulundurulması şartlar arasında yer aldı.

Bu tür yollardan İstanbul-İzmit ve İzmit-Gebze otoyolunun yapımı 1976'da da sürdürüldü. Pozantı-Tarsus-Adana ekspres yolunun yapımına ise 1972'de başlandı. Edirne-İskenderun otoyol çalışmaları da hızlandırıldı. (LM)

***YOMRA**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili) ilçe. — 28 104 nüf., ilçe merkezi 4 460 nüf. (1975). [M]

***YONCALI**, bugün **Çobandere**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Arguvan ilçesi) bucak. — 3 921 nüf., bucak merkezi 353 nüf., 7 köy (1970). [M]

***YONNE idare bölgesi**, Fransa'da, Bourgogne bölgesinde idare bölgesi. — 283 376 nüf. (1968); 3 idare çevresi, 40 kanton ve 439 komün. (L)

***YONTMATAŞ DEVRİ.** — ANSİKL. 1960'tan beri *Yontmataş devri* üzerine iki önemli araştırma alanı ortaya çıkmıştır. Birincisi Fransa'da Pincevent* yerleşmesinin bulunmasıdır; bu sayede birçok magdaleniyen kampların teşkilâtı daha derinlemesine incelenebildi. İkincisi Doğu Afrika'daki birçok yerin kazılmasıdır. Pebble Cultur'e ait Omo* (*Ek*) vâdisi, Melka Konture, Oldoway (*Ek*) kazıları Yontmataş devrinin sınırlarını üç milyon yıldan daha fazla geriye attı. Tarihöncesi bilginleri için de, paleontoloji bilginleri için de bir hazine değerinde olan bu malzeme belki de hem insan soyunun başlangıcını, hem de insan zekâsının ilk belirtilerini ortaya çıkaracaktır. Onun için dünyanın bu bölgesinde yoğun bir arkeolojik çalışma vardır. A.B.D.'de, özellikle Lewisville*-de (*Ek*) yapılan çalışmalar eskiden bu kıtaya genellikle insanın ilk ayak bastığı devir olarak kabul edilen tarihi (en az XXX. binyıl) geriletti. Aynı şekilde, 1971'de Avustralya'da Mungo gölü yerleşmelerinin bulunması insanın bu kıtaya XXX. binyıldan önce geldiğini gösteriyor. Öte yandan avcılıkla yaşayanlar hakkındaki geleneksel düşünceler de büyük değişikliğe uğrayıp çelişkili bir duruma vardı: belki de Yontmataş devri ebediyen kaybolmuş bir cennettir. (L)

YONTMATAŞSONRASI bl̇ş. i. Yontmataş devrinden sonra gelen tarihöncesi devir.

— ANSİKL. Yontmataş ile Cilâlıtaş devirleri arasında genellikle bir ara evrenin varlığı kabul edilir; üretime geçişte ilk adım olan bu evre Mezolitik'tir. Bugün gerçek daha karmaşık görünüyor. Gerçekten de Yontmataş devri avcılarının bazı devamcıları buzul çağlarının sosyoekonomik temellerini (avcılık, balıkçılık, toplayıcılık) korumuşlardır. *Yontmataşsonrası avcılar* diyebileceğimiz bu avcılar üç kategoriye ayrılabilir: keskin ve sivri taş parçalarıyla geçmiş kültürleri sürdürmekle yetinen avcılar; taş âletleri küçültmeyi geliştiren ve mikrolitleri kullanan avcılar; cilâlı taş kullanan, Cilâlıtaş devrine geçmeden önce taş cilâlamayı bulan, varlıkları kesinlikle bilinmeyen (Uzakdoğu ve Amerika?) avcılar. Bazı Yontmataşsonrası gruplar Mezolitik evreden geçmişlerse de, büyük ihtimalle diğerleri ara evre olmadan, doğrudan doğruya Cilâlıtaş aşamasına girmişlerdir (Batı Avrupa'daki durum). [L]

YONTUNÇ (Ahmet Kenan), türk heykeltıraşı (İstanbul 1904). Küçük yaşlarda heykeltıraşlıkla ilgilenmeğe başladı ve Sanayii Nefise mektebinde bir yıl kadar İhsan Bey ile Mahir Tomruk'un öğrencisi olarak okuduktan sonra Almanya'ya giderek özel atelyelerde çalıştı; Türkiye'ye dönüşünde bir süre liselerde öğretmenlik yaptı; 1943'te asistan olarak Devlet Güzel Sanatlar akademisine girdi, 1969'da emekliye ayrıldı. Eserlerinin çok büyük bir kısmı Atatürk maskları, büstleri ve heykellerinden oluşur. (M)

***YORDAM** i. — Bilişim. Genel bir program çerçevesinde kısmî bir sonuç elde etmek ya da makinenin çalışmasını ve onarımını kolaylaştırmak için gerekli işlemlere ilgili olarak bilgisayara gönderilen komut dizisi. (Yordam tek başına eksiksiz bir bütün olduğundan çoğu zaman altprogramla karıştırılır.) || Bazı programlama dillerinin (algol, PL/1) kesin sözdizimi yapısına karşılık düşen ve özellikle tanıtıcıların tanım alanını etkileyen program elemanı. (L)

***YORUMLAMA** i. — Bilişim. Bir derleme işlemine girişmeden, dolayısıyla bu derleme işleminin gerektirdiği gibi makine dilinde bir amaç program hazırlamadan bir programın ya da bir kaynak metnin komut komut çözümlenmesi ve hemen uygulanması. || *Yorumlama programı*, toplu bir amaç program hazırlamaksızın, kaynak programın komutları okundukça bu komutlardan her birini sırayla yerine getiren genel çeviri programı. (L)

***YORUMLAMAK** geçl. f. — Bilişim. Bir programın ya da bir kaynak metnin anlamını çıkarmak ve bir derleme evresinden geçmeksizin bu programı komut komut hemen uygulamak. (L)

YORUMLAYICI sıf. Bilişim. Yorumlama tekniklerine başvuran bir program için kullanılır. (L)

YOŞİDA (Yoşişige), japon sinema yönetmeni (Fukui 1933). 1960'a kadar Kinoşita Keisuke'nin yardımcısıydı; ilk uzun metrajlı filmi «Haylaz» (1960) ile ilgi uyandırdı. Sonraki filimleriyle de japon «yeni dalga»sının en kişilikli yapımcılarından biri olduğunu kanıtladı. 1964'te kendi yapımevi olan Gen dai Eigaşa şirketini kurdu. En önemli filimleri şunlardır: «*Sulara yazılı tarih*» (1965), «*Kızgın alev*» (1967), «*Kırağının erimesi*» (1968), «*Eros + kıyım*» (1969), «*Cehennemî Araf*» (1970), «*İtiraflar, kuramlar, aktristler*» (1971), *Hükûmet darbesi*» (1973). [L]

YOŞİHARA (Jiro), japon ressamı (Osaka 1905-Aşiya, Hyogo ili 1972). Yeni japon soyutlamasının öncülerinden sayılan Yoşihara'nın yapıtları üç aşamadan geçer. İkinci Dünya savaşından sonra, katılık ve şiirselliği bağdaştıran soyut çalışmalarında ham-

maddeyi çok değişik bir biçimde kullanmıştır. Yoşişige Saito (doğ. 1904) ve Takeo Yamaguşi (doğ. 1902) ile birlikte 30 yıllarının öncü topluluğu «kyuşitsukai»yi kurdu. Savaştan sonra 1954'te Osaka'da dünya çapında ünlü «Gutay*» (*Ek*) topluluğunu oluşturdu. Bu ortak çalışmaların yanı sıra action-painting tarzında kişisel yapıtlar gerçekleştirdi. 60'larda, sanatın temel ilkelerinin incelenmesine dönen Yoşihara genellikle koyu renkli fonlar üstüne bıkıp usanmadan beyaz halkalar çizmekte ve belki de, başı sonu olmayan bu çizgiyle sonsuzluğu simgelemek istemektedir. (L)

YOŞİMURA (Junzo), japon mimarı (Tokyo 1908). Tokyo üniversitesinden mimarlık diploması aldıktan sonra Antonin Raymond bürosuyla birlikte çalıştı (1931-1942), 1943'te kendi özel bürosunu kurdu. Paris'te Le Corbusier'nin atelyesinde birlikte çalıştığı ve Tokyo Uluslararası evini yaptığı (1955) Maekava ve Sakakura gibi, yeni japon mimarlık sanatında çok büyük etkisi oldu. Başlıca yapıtları: The Public Kambara Hospital (1956), Tokyo'da N.C.R. building'i (1962), Aiçi Güzel Sanatlar okulu (1965), Kyoto'da Fujita oteli ve New York'taki Japonya evi (1971). [L]

YOURCENAR (Marguerite DE CRAYENCOUR, **Marguerite** — denir), belçika asıllı amerikalı kadın edebiyatçı (Brüksel 1903). Baba tarafından Fransız Flandre'ında eski bir aileden, ana tarafından ise Belçika'ya birçok yazar ve siyaset adamı yetiştiren bir Wallon soyundan gelen Yourcenar eski dillere ve edebiyata yönelik özel bir öğrenim gördü. İtalya, İsviçre ve Yunanistan'a yaptığı birçok geziden sonra Amerika Birleşik devletlerinde edebiyat dersleri verdi (1942-1950; 1952-1953), sonunda da oraya yerleşti. Eserleri, uzun şiirleri (*«Ateşler»*, 1936; *«Alçippe'nin merhameti»*, 1956), tiyatro oyunlarını (*«Elektra»* ya da *«Maskelerin düşüşü»*, 1954), romanlar ve uzun öyküleri (*«Alexis»* ya da *«Yersiz bir savaş antlaşması»*, 1929; *«Yeni Eurydike»*, 1931; *«Düşün bedeli»*, 1934; *«Yeni doğu öyküleri»*, 1938; *«Tanrı bağışı»*, 1939; *«Adrianus'un anıları»*, 1952; *«Kara yapıt»*, 1968), denemeleri (*«Düşler ve yazgılar»*, 1938; *«Demirbaş olarak»*, 1962) ve özgeçmişsel nitelikte anlatıları (*«Dinsel anılar»*, 1973) kapsar. (L)

***YOZGAT (66),**İç Anadolu'da (Orta Kızılırmak bölümü, Bozok yöresi) il merkezi şehir. — 497 960 nüf., merkez 32 586 nüf. (1975). Nüfus yoğunluğu son sayıma göre km²'de 35 oldu.
Topraklarının üçte biri ekili yerler, üçte biri ise otlaklardır. Ekili yerlerin çoğu tahıla ayrılmıştır. 1973 istatistiklerine göre arpa (53 240 t) dışındaki tahıllarda düşme oldu. En çok yetiştirilen buğday (307 106 t), çavdar (24 260 t) ve mısır (1 725 t) üretimi arttı. Baklagillerden de mercimek (3 148 t) dışındakilerin üretimi düştü. Fasulye 2 460 t, nohut 1 660 t oldu. Kuru sebzelerden patates üretimi (30 970 t) arttı, kuru soğan üretimi (10 020 t) ise düştü. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı artan üretimiyle yine öndedir: 89 621 t. Diğerleri kenevir 297 t ve ayçiçeği 1 852 t olarak gerçekleşti. Yaş ve kuru meyveciliği oldukça gelişmiştir; elma, armut, erik ve zerdali üretimi yaklaşık olarak eski düzeyini korudu. En çok yetiştirdiği üzüm yine baştadır: 19 473 t.
Küçükbaş hayvancılığı, büyükbaşa göre yaygındır. Koyun (808 970) ve kıl keçisi (159 020) sayısı arttı. Tiftik keçisi sayısı ise azaldı: 93 470. Sığır sayısı (203 770) ve manda sayısı 24 581 oldu. At, katır, eşek ve kümes hayvanı sayısı eski düzeylerinde kaldı. Arıcılıkta önemli gelişme olmadı: 27 250 kovan.
Millî eğitim alanında Yozgat ili 1970-1972 yılları arasında 30 ilkokul, 7 ortaokul, 2 lise kazandı.
Endüstri kuruluşları içinde 1973'te açılan Çandır ayçiçeği fabrikası ayçiçeği işlemeğe başladı. 1974'te YİBİTAŞ, Yozgat ve Sanayi Anonim şirketi kuruldu ve 1976'da açılacak olan inşaat malzemesi fabrikasının yapımına başlandı. (M)

Yön İstanbul'da yayımlanmış haftalık siyasî dergi (aralık 1961-haziran 1967). Mümtaz Soysal* (*Ek*), Doğan Avcıoğlu* (*Ek*), Cemal Reşit Eyüboğlu*nun (*Ek*) kurdukları dergi çok sayıda aydının imzaladığı Yeni Devletçilik bildirisiyle çıktı. Bu bildiride Türkiye'nin kalkınmasının ekonomik ve siyasî bağımsızlıkla mümkün olabileceği görüşü savunuluyordu. Yöneticiliğini Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı derginin ilk yazı kadrosunda Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Çetin Altan* (*Ek*), Nimet Arzık, Sadun Aren* (*Ek*), İlhan Selçuk, Turan Güneş* (*Ek*), Halûk Ülman, Kenan Bulutoğlu gibi yazarlar yer alırken daha sonra Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Şevket Süreyya Aydemir, Azra Erhat, Talip Apaydın, Sina Pamukçu, Gülten Kazgan* (*Ek*), Fakir Baykurt, Osman Nuri Torun* (*Ek*) da bunlara katıldı. 1961 Anayasası'nın ışığı altında sosyalist düşüncelerin ve devletçiliğin savunuculuğunu yapan dergi 1962'de başlayan petrolün millîleştirilmesi kampanyasından sonra boraks ve diğer yeraltı kaynaklarının millîleştirilmesi, yabancı sermayeye karşı kampanya ve NATO'dan çıkma kampanyalarıyla yayınını sürdürürken edebiyata da geniş ölçüde yer verdi. (M)

***YÖNELİM** i. — Astronotik. Bir uzay aracının, karşılaştırma düzlemi olarak kabul edilen bir üçdüzlemliye göre açısal konumu.
— Etoloji. *Suya yönelim*, çevredeki su oranının sebep olduğu yönelme hareketi. (Hayvan çok nemli bölgelere yaklaşırsa suya yönelim pozitif, nemli yerlerden kaçınırsa, suya yönelim negatiftir denir. Nem değişimlerine karşı duyarlı almaçlar hayvanı ortamdaki su oranı konusunda uyarır. Hayvan en iyi nemlilik koşullarında bulunduğu zaman tepki sona erer. Bu durumda tercihli bir davranış söz konusudur.) [L]

***YÖNELME** i. — Etoloji. *Yönelme tepkisi*, dış ortamda bulunan ve canlılarda yönsel bir uyartıya yol açabilen fiziksel-kimyasal ya da şekilli öğelerin belirmesi, yok olması ya da değişikliğe uğraması sonucunda hayvanda meydana gelen hareket.
— ANSİKL. *Yönelme* tepkileri üç büyük grupta ele alınabilir:
1. dış ortamdaki fiziksel-kimyasal öğelerden birinin ya da birçoğunun yol açtığı mekânda yönelme. Bu tür yönelme, çoğu zaman kesin bir uyartı-cevap ilişkisine dayanır ve yönelim ya da göçüm biçiminde açığa vurulur. Işığa, yerçekimine, değmeye ve neme bağlı yönelme tepkileri bu gruptandır;
2. duruştaki denge hali: hayvan dış ortamdaki etmenlerle denge halindedir ve bu denge özellikle yarım daire kanalları gibi denge almaçlarıyla denetlenir;
3. hayvanın çevrede bulunan şekilli bir öğeye (bir nesne ya da başka bir hayvan) doğru yönelmesi. Bu yönelme, hayvanın kendisine yönelik uyartıları algılaması sonucunda meydana gelir; uyartıların mahiyeti, söz konusu türe ve hayvanın deneme sırasındaki iç durumuna göre son derece değişiktir.
Duyu almaçlarının çoğu bu iş için elverişli ve harekete hazırdır: peygamberdevesinin avına doğru yönelmesinde ışık almaçları, büyük tavus kelebeğinin (pulkanatlılar) erkeğinde kimyasal almaçlar (besinlerin kimyasal niteliğini ayırdedebilen organlar) dişinin yaydığı feromonları algılar; birçok kuş ve böcek için işitme organları...
Aynı uyartı karşısında gösterilen yönelme tepkileri, duyum-hareket bağlantılarının gelişmesine bağlı olarak yaşa göre değişebilir. Nitekim Tinbergen, bazı serçe yavrularının, ilk günlerde, yuvanın her titreyişinde yönelme tepkisi gösterirken sonraları ancak yuvanın sadece bir yanından gelen titremelere karşı tepkide bulunduklarını ortaya koydu. Daha sonraları, tepkiye bir titreme değil, bir biçim (annenin biçimi) yol açmağa başlar. Yönelme tepkileri zaman bakımından da farklı olabilir; bu durumda, belleğin kullanılması söz konusudur. Bu olay, yön bildirme dansları sırasında öğrendiği dört değişik yönü aklında tutabilen arıda görülür; öğrenilen bilginin düzene konması iç saat*lerin (*Ek*) işe karışmasını gerektirir: yönler güneş açısına bağlı olarak tanınır. Belleğin yönelmede kullanıldığı başka örnekler göçmen hayvanlarda görülür. (Som balığı, doğduğu ırmağı, bu ırmağın sularının fiziksel-kimyasal niteliklerini hatırlayarak bulur.) [L]

YÖNELTİCİ i. (*yöneltmek*'ten *yönelt-i-ci*). Sil. ve Ask. *Eşanl.* VEKTÖR, *Ek*.

YÖNELTİCİLİK i. Telekom. *Eşanl.* YÖNELTME* *gücü, Ek*.

***YÖNELTME** i. — ANSİKL. Telekom. Bir antenin *yöneltme gücü* üç parametreye bağlıdır: antenin yayın yapan yüzeyinin S değeri, yüzeyin K katsayısıyla belirlenen biçimi ve λ dalga boyu. Odaklaştırma ne kadar fazlaysa, birim yüzeyin aldığı P enerjisi de o kadar büyük olur (bu enerji, vericinin, toplam gücü değişmemek üzere izotropik bir kaynak halinde bulunduğu zaman aynı *c* noktasında alınan P_o enerjisine göre değerlendirilir. Anten kazancı

$$G = \frac{P}{P_o} = \frac{4\pi KS}{\lambda^2}$$

ne kadar büyükse, yöneltilen demetin tepe açısı o kadar küçüktür. Santimetre cinsinden elektromagnetik dalgalarda çalışan bir anten için yöneltme gücü derecelik açı, bir laser için dakikalık açı düzeyindedir. (L)

***YÖNETİM** i. — ANSİKL. Ekonom. *Amaca göre yönetim*, olayların kesinlikle bilinmesini (ya da araştırılmasını) ve bunu yürütecek kişilere güvenmeyi öngörür. Dolayısıyla, örgütün bütünüyle değiştirilmesi değil, amaca en iyi biçimde ulaşmayı sağlayacak bir çokmerkezlilik söz konusudur. Bu çokmerkezlilik, hangi düzeyde saptanırsa saptansın, kesin ve ölçülebilir olmalıdır. Yetki sıralamasının en üst kademesinden en alt kademesine kadar tartışılmalı, anlaşılmalı ve kabul edilmelidir. Çokmerkezlilik düzeyi ölçülü olarak saptanmalıdır. Aşırı olursa dokunulmazlık havası yaratır ve harcanan her çaba sonuçsuz kalır. Çok sınırlı olursa özendirici niteliğini kaybeder. Örgütteki herkes görevleri arasındaki boşlukların ne zaman ve nasıl kontrol edilebileceğini ve gerekli düzeltici çalışmalara ne zaman başlanması gerektiğini bilmelidir. Herkesin görevini açık seçik olarak bilebilmesi için görev ve sorumlulukların sınırları çok titizlikle incelenmeli, tanımlanmalı ve açıklanmalıdır. Böylece yönetim, günlük uğraşılardan kurtulur ve her an ortaya çıkabilecek yararlı durumlar, yeni girişimler ve amaç değiştirmelerine açık kalabilir. Yönetimin insanlar hakkında aldığı kararlar da, ölçülebilir hiç bir ölçütün bulunmadığı alışılagelmiş tahminî usule kıyasla çok daha sağlıklı ve âdil olur.
— Siy. *Yönetime katılma*. Almanya'da doğan bu sistem yalnızca bu ülkede olumlu sonuçlar vermiştir. Almanya'da yönetime katılma iki biçimde olur:
● *Basit yönetime katılma*, 500'den az işçisi bulunan bütün sermaye şirketlerinde istisnasız olarak uygulanmaktadır. Bu sisteme göre yönetimi (Vorstand) tayin, kontrol ve görevden uzaklaştırma yetkisini elinde bulunduran gözetme konseyi (Aufsichtsrat) üyelerinin üçte birini işçiler seçer. İşçi temsilcilerinden en az ikisinin, firmanın ücretli işçisi olması gerekmektedir.
● *Yönetime eşit katılma*, 1 000'den çok işçisi bulunan kömür ve çelik işletmelerinde (veya şube şirket cirolarının yüzde 50'den fazlası kömür ve çelik dallarından olan şirketler) uygulanır. Bu işletmelerde gözetme konseyi 11 üyeden oluşur (5'i hissedarlar, 5'i işçiler tarafından seçilir; on birinci üye tarafsızdır ve tarafların uzlaşmasıyla seçilir). İşçi temsilcilerinin ikisi, sendikanın da onayı ile işletme komitesince seçilir. Diğer işçi temsilcileri sendika tarafından atanır. Bu temsilciler işletme dışından olabilirler (hattâ temsilcilerden birisinin işletme dışından olması zorunludur). İşletme yönetim kadrosu (Vorstand) içinde bir iş müdürünün bulunması gerekir. Aufsichtsrat'taki işçi temsilcileri iş müdürünün atanmasını ve işten alınmasını veto edebilirler. (L)

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMİ, ing. *Management Information System*, bir işletmenin çalışmasıyla ilgili bütün belirtileri anında yakalamak ve bu belirtileri işletmenin yönetimine yararlı özel veriler haline dönüştürmek olanağı veren bütünleşik yönetim sistemi (zaten bu sistemin öbür adlarından biri de *integrated business system*'dir [bütünleşik yönetim sistemi]).
— ANSİKL. *Yönetim bilişim sistemleri*'nin (Y.B.S.) dayanak noktası, bütün işletme ve fabrikalardaki geleneksel «kontrol tablosu» ile aynıdır; fakat bu sistem, kontrol tab-

losundan farklı olarak, işletme şefine yalnız işin gidişi hakkında bilgi vermekle kalmaz, ayrıca bazı kararların getireceği sonuçları, daha bu kararlar alınmadan önce inceleyebilme olanağı sağlar: gerçekten de Y.B.S., her şeyden önce işletmenin bir «maketi»dir; işletmedeki bütün çarklar, bağlantılar, üretim zincirlerinin akışı bu sistemde aynen görülebilir. Parametre ve verilerdeki herhangi bir değişiklik işletmenin alacağı sonuçların da değişmesine yol açacağından böyle bir değişikliğin mutlaka farkına varmak gerekir. Üstelik sistemin görevini yerine getirebilmesi için, belirtilerin derhal saptanması, gerekli hesapların ve sonuç değerlendirmelerinin en kısa zamanda yapılması şarttır. İşte bu nedenle Y.B.S.'ler, bilgisayarların ticarî nitelik kazanmasından hemen sonra piyasaya çıkarılmış ve gerçekten etkili düzeye ancak birkaç yıl önce ulaşabilmiştir. Y.B.S.'ler iki şekilde kullanılabilir: en basit ve en düşük randımanlı kullanım şekli, verileri toplamağa ve eldeki veri sayısı iyice arttığında ya da modele başvurmayı gerektiren herhangi bir zorunluk doğduğunda bu verileri değerlendirmeğe dayanır. Daha geliştirilmiş olan ikinci çözüm yolu Y.B.S.'yi işletmenin çalışmasıyla bütünleştirmektir. Bunun için de bilgilerin günü gününe bilgisayara gelmesi ve sürekli işlenmesi gerekir. Eğer firmanın birçok alt kuruluşu varsa, doğrudan doğruya merkez bilgisayara bağlı olan ve böylece işlemden geçen her bilgiyi sırayla Y.B.S.'ye ulaştıran uç birimler bile düşünülebilir.

Abdülhak Kemal YÖRÜK

Bir Y.B.S. kurmak için başvurulan yöntem ne olursa olsun, kuruluş evresine geçmeden önce, hammadde ve işlenmiş ürünlerin dolaşımını belirlemek üzere işletmenin titiz bir analizini yapmak şarttır.

Model hazırlandıktan sonra da bu modeli ihtiyaca göre programlamak ve işletme personelini bu modeli kullanabilecek şekilde yetiştirmek gerekir. (L)

***YÖNETMELİK** i. — Ask. *Nükleer yönetmelik,* taktik nükleer silâhların yapımı ve kullanımıyla ilgili sipariş, talimat, rapor ve tutanakların hazırlanması ve ilgili makamlara iletilmesi sırasında başvurulan kuralların tümü.

— ANSİKL. *Nükleer yönetmelik,* taktik nükleer silâhların yapımıyla ilgili bütün güvenlik tedbirlerini, düzenleme ve planlama sorunlarını kapsamına alır. Nükleer silâhları kullanma kararı hükûmet tarafından durdurulduktan sonra askerî kumandanlığın her kademesine düşecek sorumluluklar nükleer yönetmelikte açıkça belirtilmiştir. (L)

YÖNLENDİRİCİ i. (*yönlendirmek*'ten *yönlendir-i-ci*). Sil. ve Ask. *Eşanl.* VEKTÖR, *Ek.*

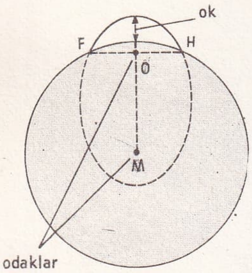

optimal yörünge
F: fırlatma noktası
H: hedef
M: Yer'in merkezi

***YÖNTEM** i. — Bilişim. *Erişim yöntemi,* bir bilgisayarın belleğindeki bilgileri düzenleme tekniği ve gerek bu bilgilere, gerek bilgi aktarmalarına erişme usulü; bir işletme sisteminin, bilgilerin düzenlenmesinde ve aktarılmasında programcının özel bir teknikten yararlanmasını sağlayan yardımcı programlarının tümü. (Bk. ERİŞİM ve DOSYA, *Ek.*)

— ANSİKL. *Erişim yöntemi* ile dosyaların düzenlenmesi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; bununla birlikte erişim yöntemi dinamik aktarma kavramına, dosyaların düzenlenmesi ise belleğe geçirilmiş bilgilerin statik görünümüne karşılık düşer. Uzaktan işlemle ya da iki bilgisayar arasında konuşmayla bilgi aktarımında, erişim yöntemi kavramı, dosya kavramının kaybolduğu bir alana kadar yayılır. (L)

YÖRÜK (Abdülhak Kemal), türk hukukçusu ve siyaset adamı (İstanbul 1897). Liseden sonra savaş nedeniyle silâh altına alındı, bu yüzden yükseköğrenimini 1922'de İstanbul Hukuk mektebinde yapabildi. Savcılık (1922), İstanbul Defterdarlık mümeyyizliği (1923), Tütün Tekeli hukuk danışmanlığı yaptı. 1928'de İstanbul Yüksek Ticaret okulunda hocalığa başladı, aynı zamanda Mülkiye mektebinde devletler özel hukuku dersleri verdi. 1938'de İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret okulu devletler genel ve özel hukuku profesörlüğüne getirildi. Hukuk fakültesi Hukuk Başlangıcı ve Hukuk Tarihi kürsüsü profesörlüğüne seçilince Siyasal Bilgiler fakültesinden ayrıldı (1943). 1955'te ordinaryüs profesör oldu. 1960'ta 147 öğretim üyesi arasında üniversiteyle ilgisi kesildi. 1960'ta Cumhuriyetçi Köylü Millet partisine ayrılan kadro içinde Temsilciler meclisine girdi, 1961'de bu partinin adayı olarak Ankara'dan milletvekili seçildi. İnönü başkanlığındaki ikinci koalisyon hükûmetinde adalet bakanlığı yaptı (1962-1963), 1964'te Cumhuriyet Halk partisine, 1967'de Millet partisine girdi. 1969 seçimlerinde Meclis dışında kalınca avukatlığa başladı. Eserleri: *Devletler hususî hukuku* (4 c., 1937-1938); *Hukuk süjesi* (1938); *Ahlâkla hukukun münasebeti* (1942); *Hukuk başlangıcı* (1944); *Hukukun umumî prensipleri* (1949); *Sofistler ve hukuk görüşleri* (1949); *Hukuk felsefesinde Eflatun doktrini* (1949); *Hukuk felsefesi dersleri* (1952); *Hürriyet ve şartları* (1952). [M]

YÖRÜK (Selman), türk yargıcı (İstanbul 1912). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1936), cumhuriyet savcısı oldu (1937). Çeşitli yerlerde savcı olarak çalıştı. İstanbul Ağır Ceza mahkemesi üyesi, daha sonra da mahkeme başkanı oldu; 1959'da Yargıtay üyeliğine seçildi. 27 Mayıs 1960'tan sonra da Yüksek Adalet divanı üyeliğine ve başkan vekilliğine seçildi. Yassıada duruşmalarının bitiminde tekrar Yargıtay'a döndü (1960); oradan Yüksek Hâkimler kuruluna seçildi ve bu kurulun başkanlığını yaptı, 1974'te de bu görevden emekliye ayrıldı. (M)

***YÖRÜNGE** i. — Ask. *Yörünge bombası,* düşmanı sürekli tehdit altında tutmak amacıyla yörüngeye oturtulan ve istenildiği zaman yerden, bir gemiden ya da bir denizaltıdan gönderilen bir emir üzerine yörüngeden çıkarılabilen nükleer bomba. (Uzayın barışçı amaçlarla kullanımına ilişkin 1967 tarihli anlaşma yörünge bombalarının kullanılmasını yasaklamıştır.)

— Astronotik. *Yörünge istasyonu.* Bk. İSTASYON, *Ek.* || *Yörüngeden ayırmak.* Bk. ANSİKL. || *Yörüngeye oturtma,* bir yapma uyduyu belli bir yörüngeye yerleştirmek amacıyla yapılan işlemlerin tümü. || *Aktarma yörüngesi,* bir uzay aracının bir yörüngeden başka bir yörüngeye geçmesini sağlayan geçici yörüngesi. (Bazı durumlarda aktarma yörüngesi, aynı zamanda bekleme yörüngesi rolünü de oynar.) [*Eşanl.* GEÇİŞ YÖRÜNGESİ.] (İng. *transfert orbit.*) || *Bekleme yörüngesi,* bir uzay aracının, bir itiş evresiyle sapmamış olan, genellikle bir gezegenin yakınında yer alan ve aracın başka bir yörüngeye oturtulması için en uygun zamanı seçme olanağı veren geçici yörüngesi. (İng. *parking orbit.*) || *Dairesel yörünge,* yarıçap vektörü sabit olan Kepler yörüngesi; dışmerkezliği çok az olan elips yörünge. (İng. *circular orbit.*) || *Dışmerkezli yörünge,* dışmerkezliği çok fazla olan elips yörünge. (İng. *eccentric orbit.*) || *Doğru dönüşlü yörünge,* bir uydunun ağırlık merkezinin temel cismin ekvator düzlemi üzerindeki izdüşümünün, bu temel cismin kendi ekseni etrafındaki hareketiyle aynı yönde döndüğü yörünge. (İng. *direct orbit.*) || *Ekvatoral yörünge,* eğikliği sıfır olan yörünge; eğikliği çok az olan yörünge. (İng. *equatorial orbit.*) || *Geçiş yörüngesi. Eşanl.* AKTARMA YÖRÜNGESİ. || *Kepler yörüngesi,* bir nokta olarak kabul edilebilen (yani kütle dağılımı küresel bir bakışım gösteren) ve karşılaştırma sisteminin başlangıcı olarak alınmış gene nokta halinde düşünülebilir başka bir kütlenin çekim alanının etkisinde kalan bir cismin yörüngesi. (Bu yörünge, odaklarından biri çekim kuvvetleri uygulayan cismin merkeziyle çakışan bir koniktir. Kabaca bir yaklaşımla, Güneş sisteminin gezegenleri ve Yer'in yapma uyduları birer Kepler yörüngesi çizer.) [*Eşanl.* SAPMAMIŞ YÖRÜNGE.] (İng. *Keplerian orbit.*) || *Kutupsal yörünge,* eğikliği 90°'ye eşit olan yörünge. (İng. *polar orbit.*) || *Parabolümsü yörünge,* dışmerkezliği 1'e çok yakın olan yörünge. (İng. *nearly parabolic orbit.*) || *Sapmamış yörünge. Eşanl.* KEPLER YÖRÜNGESİ. || *Sapmış yörünge,* ek kuvvetlerin etkisiyle bir Kepler yörüngesinin biraz dışına çıkan yörünge. (Bu ek kuvvetler, sözgelimi, çekim kuvvetleri [temel gökcisminin küresel ya da homogen olmayışı, çekim uygulayan başka bir cismin varlığı], çarpışma kuvvetleri [çevredeki ortamın tanecikleriyle çarpışma], itme kuvvetleri v.b. olabilir.) [İng. *disturbed orbit.*] || *Sürekli güneş gören yörünge,* güneşzamanlı* (*Ek*) bir uydunun yörüngesi. (İng. *orbit giving constant sunlight radio.*) || *Ters dönüşlü yörünge,* bir uydunun ağırlık merkezinin temel cismin ekvator düzlemi üzerindeki izdüşümünün, bu temel cismin kendi ekseni etrafındaki hareketiyle ters yönde döndüğü yörünge. (İng. *retrograde orbit.*)

— Balistik. *Balistik yörünge,* yerden yere atılan bir füzenin yörüngesinin, füze motorları sustuktan sonra başlayan itişsiz evresi için kullanılır. || *Nominal yörünge,* belli bir hedefe ulaşmak için hesaplanan ve güdüm araçlarınca füzenin itişli evredeki yörüngesiyle denk düşürülmeğe çalışılan yörünge. (Eylemsizlikle güdüm durumunda, nominal yörüngenin seçilen hedefe tekabül eden parametreleri füzenin donatım bölümündeki belleğe yerleştirilmiştir.) || *Optimal yörünge,* belli bir hedefe ulaşmak için en düşük düzeyde enerji gerektiren bir stratejik füzenin yörüngesi. (Bk. ANSİKL.) || *Yüksek enerjili yörünge.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astronotik. Bir uzay aracını *yörüngeden ayırmak* için, o uzay aracına, değeri yörüngenin yükseltisine bağlı olan belli bir ivme verilir. Bütün «Apollo» uçuşlarında, astronotların Yer'e dönüşü sırasında bu işlem uygulanmıştır: sözgelimi, Ay yörüngesindeki buluşmadan sonra, kumanda modülü Ay çevresindeki yörüngesinden böyle ayrıldı.

— Balistik. Kıtalararası stratejik füzelerde, balistik evredeki *yörünge*'nin büyük bir bölümü atmosfer dışında kalır. Mekanik biliminin yasalarına göre, bu durumda füze bir elips çizer; bu elipsin odaklarından biri Yer'in merkezidir. *Optimal yörünge* ise, ikinci odağı, fırlatma noktasını hedefe birleştiren doğru üzerinde bulunan elipstir. Füzenin ok yüksekliği 1 000 km'yi aşabilir ve yaklaşık 10 000 km'lik bir menzile sahip bir ICBM'nin yolu 30 dakika sürer. Ama erişilen yükseklik radarlardan kaçma olanağı vermez ve İCBM'ler yörüngelerinin ilk yarısından itibaren radarlara yakalanarak 15 dakikalık bir alarm süresince izlenir.

Bu yakalanmayı geciktirmek için, hedefe çok kısa oklu bir yörüngeyle ulaşmağa çalışılır: bu ise, füze motorlarının ürettiği yüksek enerji pahasına gerçekleşebilir. *Yüksek enerjili yörünge* adı da buradan gelir. (L)

YÖRÜNGELENMEK geçz. f. Bir gökcisminden, özellikle bir yapay uydudan söz ederken, belirli bir yörüngeye girmek, o yörünge üzerinde dönmek. (L)

YU ÇİU-Lİ, çinli siyaset adamı (Sıçuan 1914). 1959'da milletvekili seçilen bu eski asker 1965'te plan komisyonu başkan yardımcısı oldu. Ama kültür devrimi sırasında çeşitli saldırılara uğradı. Bununla birlikte IX. kongre (nisan 1969), daha sonra X. kongre (ağustos 1973) sırasında merkez komitelerine seçildi. O zamandan bu yana plan komisyonu başkanıdır. (L)

***YUGOSLAVYA,** Güneydoğu Avrupa'da devlet. — 21 130 000 nüf. (1974). Başkenti, *Belgrad* (770 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Zagreb* (566 000 nüf.), *Üsküp* (312 000 nüf.), *Saraybosna* (244 000 nüf.), *Lyublyana* (174 000 nüf.), *Split* (152 000 nüf.), *Novi Sad* (142 000 nüf.), *Rijeka* (133 000 nüf.), *Niş* (137 000 nüf.).

İKTİSAT

1960'tan bu yana millî gelir artışı oranlarının yılda yüzde 6-7'yi bulduğu tahmin edilir. Dolar olarak hesaplanınca kişi başına yıllık gelir 800 dolar kadardır. Yeni beş yıllık planın ilk iki yılında (1971 ve 1972) sanayi üretiminde ilgi çekici bir hamle yapılmıştır (yüzde 20). Toprakların ancak yüzde 10'unu büyük kombinalar halinde ortaklaştırılmış ya da devletleştirilmiş olan Yugoslavya'da iki tip tarım vardır: toprakları 10 hektarla sınırlı olan küçük köylülerin tarımı; Voyvodina gibi Kuzey bölgelerindeki «tarım fabrikaları». 1970-1973 arasında, buğday üretimi 3,7-5,6 Mt arasında, mısır üretimi 6,9-7,9 Mt arasında, şeker pancarı üretimi 2,9-3,3 Mt arasında dalgalandı. Patates ve ayçiçeği (başlıca yağ çıkarılan bitki) bütün işletmelerde yetiştirilir; dağınık lekeler halinde uzmanlaşmış tarımları da saymak gerekir: Dalmaçya'da ve iç tepelerde bağcılık; Makedonya'da pirinç ve haşhaş; Slovenya'da şerbetçiotu; Slavonya'da hindiba v.b. Hay-

Foto. Kaynak Kitaplar arşivi (MEYDAN)

van yetiştiriciliği orta derecededir: 5 milyon baş sığır, 6 milyondan çok domuz, 9 milyona yakın davar. Talebin artması ve üretimin yetersizliği nedeniyle ülke petrol ithal etmektedir. Yugoslavya'nın maden kömürü üretimi 1 Mt'u bulmaz (bununla birlikte Istria'daki orta nitelikli linyit üretimi 30 Mt'u aşmıştır). Slovenya ve Voyvodina'da 3 Mt'dan biraz fazla petrol ile 1 milyar metreküp doğal gaz çıkarılır. Hükûmet, bu enerji açığını kapatabilmek için Ortadoğu'dan ve Akdeniz'in güneyinden ham petrol getirecek boru hatları yapımına başlamış ve yeni hatlar için tasarılar hazırlamıştır.
Demir-çelik sanayiinin üretimi 2,6 Mt çeliği aşar (bu miktar henüz yetersizdir). Ülkede demir dışı mineraller bol ve dağınıktır: başta boksit gelir (Karst'ta ve Adriya denizi kıyısında 2 Mt'dan çok çıkarılır) ve daha şimdiden 90 000 ton alüminyum üretilmiştir; ayrıca kurşun ve çinko ile, Doğu Sırbistan'daki bakırı (150 000 ton maden) saymak gerekir. Yugoslavya, Bulgaristan ve Polonya'nın yanı sıra, Avrupa'nın en yüksek demir dışı maden üreticilerindendir.
Daha önce saydıklarımıza manganez, krom, antimon, tungsten v.b.yi kapsayan uzun bir liste eklemek gerekir.
Makine sanayii batı yardımından yararlanmıştır. Gemi yapımcılığı dünyada onuncu sıradadır ve tersaneler, bir yandan şilep ve balıkçı gemisi yapımına devam ederken, bir yandan da dev petrol gemileri yapımı için donatılmaktadır. Yugoslavya'da ayrıca taşıt araçları (yirmi-otuz bin kadar), özellikle de özel otomobil (60 000'den çok) yapımı, batı firmalarıyla yapılan anlaşmalar sayesinde (Renault tesislerinin kurulması) gelişmektedir.
Dokuma sanayii büyük kombinalar halinde biraraya toplanmıştır. Kimya sanayiinde karbokimyadan petrokimyaya geçilmektedir. Turizmin gelişmesi bazı sanayi dallarını canlandırmıştır.
Yugoslavya bağımsızlığı ile öteki sosyalist ülkeler arasında ayrı bir yer tutar. Comecon'a hiç katılmamıştır, ama bazı komisyonlarının çalışmalarında bulunmaktadır. Varşova paktı üyesi de değildir. Orta ve Doğu Avrupa'daki bütün devletler arasında, Batı Avrupa şirketlerine en çok başvuran ülkedir: batı şirketlerine yatırım yapma ve elde edilen kazancın bir bölümünü yurtlarına transfer etme hakkı bile tanınmıştır. Ayrıca gene yalnız Yugoslavya, Batı Avrupa'ya işçi göndermektedir: 1972'de geçici olarak yurt dışında, özellikle Batı Almanya'da çalışan yugoslav işçilerinin sayısı 1 milyondu. Bu göçmenlerin yurtlarına katkıları, birkaç yüz milyon doların üstündedir.
Yunanistan gibi, Yugoslavya da «görünmez gelir kaynakları» siyasetini yoğunlaştırmağa uğraşmaktadır. Deniz ticaret filosu önemli ölçüde büyümüştür: 1960'ta 200 000 tondan, 1971'de 1,5 milyon tona. Gemilerin bir bölümü de doğuya ve batıya satılır, geri kalanlar yugoslav filosuna katılır; Yugoslav gemileri Güney Amerika, Avustralya ve Çin'e kadar düzenli seferler yapar, ayrıca öteki devletler hesabına *tramping* yaparlar (bu faaliyetin 200 milyon dolar getirdiği sanılır). Ayrıca turizmden elde edilen gelirler 400 milyon dolardır. Geniş bir donatım programının gerçekleştirilmesi ve yabancı ülkelerde çok iyi propaganda yapılması sonucunda, ülkeyi 1972'de 6 milyonu aşkın turist ziyaret etmiştir.

CUMHURİYET	NÜFUS
Bosna-Hersek	3 743 000
Hırvatistan	4 423 000
Karadağ	530 000
Makedonya	1 647 000
Sırbistan*	8 436 000
Slovenya	1 725 000

* Voyvodina ve Kosova dahil.

TARİH

İç siyaset

İktisadî ve kurumsal dönüşümler siyaset alanını önemli ölçüde etkiledi. 1968 haziranında bir grup profesör ve üniversite öğrencileri, iktisadî ve toplumsal alanda köklü reformlar istediler; birkaç ay sonra, Kosmet'te oturanlar, bölgelerinin bir cumhuriyet olması için Priştine sokaklarında geçit töreni düzenlediler. Yetkililer, ülkenin savunmasını geliştirmek için tedbirler aldılar: orduların komutasını merkeziyetçilikten uzaklaştırdılar ve seferberliği yeniden düzenlediler. 11 mart 1969'da yapılan Komünist birliği kongresinde, mareşal Tito'nun yanı sıra cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin temsilcilerini kapsayacak bir yürütme bürosunun kurulması onaylandı; üstelik, siyasî azınlıklar, isteklerini komünist partisi içinde dile getirmeğe çağrıldı.
Liberalleştirmeden yararlanan çeşitli siyasî akımlar, hükûmeti kaygılandıran girişimlerde bulundular. Ama milliyetçilerin baskıları daha büyük bir sorundu; hırvat yöneticilerinden Milos Janko, kasım ayında, yurttaşlarının milliyetçiliğini eleştirdiği için hırvat meclisinden ve partisinden çıkarıldı. Aralık ayında, Tito, ülke halkından rejim düşmanlarıyla mücadele etmesini istedi; bunun üzerine yugoslav yöneticileri haftalarca, aşırı sol üyelerini ve uzlaşmaz komünistleri hedef alan saldırılara giriştiler. Ayrıca, iktisadî sıkıntıları çözmek için birçok tedbir aldılar: üç aylık bir süre için fiyatların dondurulması, dinarın devalüe edilmesi, yatırımların sınırlanması. Ama, işletmeler ve bankalar, bu kararları ancak kısmen uyguladılar. Üstelik, millî rekabetlerin içten içe kemirdiği Komünist birliğine, 1972 nisan ve mayısında, yeniden örgütlenmesi için emir verildi. Temmuz ayında uygulamaya konan bir anayasa reformuyla federal kurumlarda değişiklik yapıldı: 22 üyelik bir başkanlık kurulu (cumhuriyet başına 3, bölge başına 2 üye) kuruldu ve 29 temmuzda Meclis, cumhurbaşkanlık görevini onaylayarak Tito'yu beş yıl süreyle yeni başkanlık kurulunun başına getirdi.
Bunun üzerine, Hırvatistan'da kasım ayında büyük bir milliyetçi bunalım patlak verdi; Zagreb'de üniversite öğrencileri boykota gittiler; turizmi ve ihracatı sayesinde federasyonun başlıca döviz kaynağı olan Hırvatistan'a daha âdil oranda döviz verilmesini istediler. Yapılan gösterilerde, çoğunlukla Sırbistan'a karşı milliyetçi sloganlar söylendi. Tito, 1 ve 2 aralıkta bu hareketin gelişmesine göz yuman hırvat yöneticilerini suçladı; on gün sonra, bu yöneticiler siyasal görevlerinden ayrıldılar; bunun üzerine, Komünist birliğinde ve mahallî hükûmette temizlik yapıldı. Hareketin hazırlayıcıları ustaşilerle* işbirliği yapmakla suçlandılar, mahkemeye verilip tutuklandılar (ustaşiler özellikle bir yugoslav uçağına suikast yapıp 36 kişinin ölümüne yol açmışlardı). Başka cumhuriyetlerde de daha az önemli milliyetçi karışıklıklar çıktı ve benzer baskı tedbirlerine yol açtı.
Tito, yeni kışkırtmaların önüne geçmek için partiye çağrıda bulundu ve parti ülke siyasetine daha çok karışmağa başladı. 1971'de başlatılan Anayasa reformu, 1973-1974'te başkanlık kurulunun 22 üyeden 9 üyeye indirilmesiyle tamamlandı. Bundan böyle «temsilci» denilen parlamento üyeleri, işletmelerde kurulan özyönetim komitelerince seçildi ve federal işbirliği konusundaki yetkileri de arttırıldı. 1974'te çıkarılan Anayasa'ya göre bir Federal meclis ile bir cumhuriyet meclisinden oluşan federal bir parlamento kurdu. Tito, 1974 yılında devlet ve partinin ömür boyu başkanı seçildi; Komünist parti, X. kongresinde yönetim organlarını «demokratik merkeziyetçilik» ilkesine uygun olarak yeniden düzenledi. Hükûmet, iktisadî durumu düzeltmeyi başaramadı: enflasyon arttı; kurulan piyasa ekonomisi, yetkililerin kısıtlamaya çalışmasına rağmen bir işadamları sınıfının doğmasına yol açtı; ayrıca özyönetim uygulaması, işletmelerin çıkarlarıyla ülkeyi kalkındırma planlarını bağdaştırmanın güçlüğünü açığa çıkardı.

Dış siyaset

Yugoslavya, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerine bağlı kalmağa devam etti; bu yüzden Tito, çekoslovak ve rumen diplomasisinin evrimini ilgiyle izledi, hattâ 9 ağustos 1968'de Prag'ı resmen ziyaret etti; ama Varşova paktı üyelerinin Çekoslovakya'ya müdahalesi, üç ülke arasında başlatılan yaklaşmayı tehlikeye düşürdü ve sovyet-yugoslav ilişkilerini bozdu. 1969 haziranında Moskova'da toplanan Komünist partileri konferansına katılmayı reddeden Tito, Ceauşescu'nun da desteğiyle, müdahale etmeme doktrinine bağlı kaldığını ve Sovyetler'in sınırlı egemenlik tezini kabul etmediğini açıkladı. Bulgarların Makedonya üstündeki hak iddiaları da, Yugoslavya ile Bulgaristan arasında bir gerilime yol açtı.
Tarafsızlık ilkesinden vazgeçmeyen Tito, birçok Afrika (şubat 1970) ve Avrupa (ekim 1970) ülkesini ziyaret etti; Yugoslavya bir yandan Çin ve Arnavutluk (haziran 1971) ile yeniden ilişki kurarken, bir yandan da A.B.D. başkanı Nixon'ın resmî ziyaretini ka-

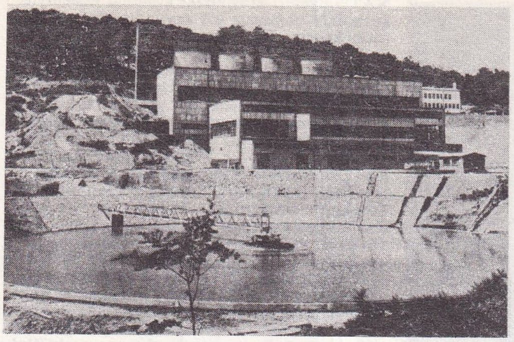

üstte, Doğu Sırbistan'da Bor'un kuzeyinde Majdanpek bakır madeni tesisleri;

sağda, Banat'ta makinelerle buğday hasadı

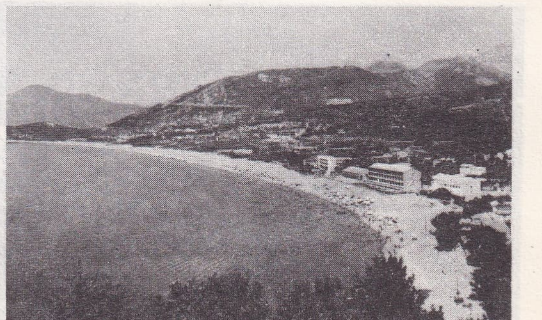

solda, Karadağ kıyısında Budva turistik tesisleri;

sağda, Budva yakınında Beçiçi deniz dinlenme tesisleri

Foto. Vuk Karadzic (2), Slavko Vukcevik-Yugoslav Turizm, Yugoslav Turizm (LAROUSSE)

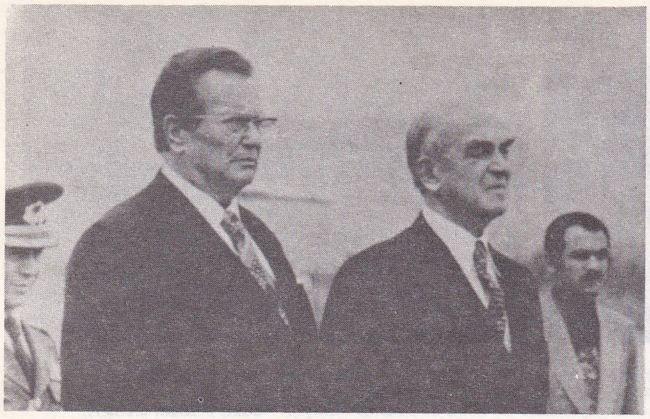

Mareşal Tito Türkiye'yi son ziyaretinde, cumhurbaşkanı Korutürk ile (mayıs 1976)

bul etti; ayrıca Yunanistan'la ilişkilerini düzeltti. Buna karşılık, Trieste statüsü yüzünden, Roma ile Belgrad arasındaki iyi ilişkiler bir süre için tehlikeye girdi.
Tito, 1971 haziranında sovyet basınındaki eleştirileri protesto edince, eleştiriler birkaç gün sonra kesildi; ağustos ayında yaptığı benzer bir girişim üzerine de Varşova paktı kuvvetlerinin manevrasından vazgeçildi. Brejnev, 22-25 eylülde Belgrad'ı ziyaret etti: Sovyetler birliği, yugoslavlara kendi sosyalizmlerini kurma hakkını tanıdı. Bu yaklaşma, karşılıklı ziyaretlerle ve önemli bir iktisadî yardım anlaşmasının imzalanmasıyla (kasım 1972) onaylandı. Yugoslavya Bulgaristan'la da barıştı ve Batı Almanya ile ilişkilerini düzeltti.
Yugoslavya bu arada bölgede ortak bir barış politikası güdülmesi konusunda ortaya atılan önerileri de destekledi ve Yunanistan tarafından ortaya atılan, Balkanlar'da iktisadî ve ticarî alanlarda işbirliği yapılması görüşünü benimseyerek Atina'da, Türkiye ve Bulgaristan'ın katılmasıyla düzenlenen toplantılara temsilci gönderdi (1975). Bu arada devlet başkanı mareşal Tito'nun, yirmialtı yıllık bir aradan sonra Türkiye'yi tekrar ziyaret edişi (mayıs 1976) iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirmekle kalmadı, Kıbrıs konusunda da Türkiye'nin görüşlerine yakın bir çizgide buluşma sağladı.

Askerî tarih

Her iki bloka karşı tarafsızlık siyasetini sürdüren Yugoslavya, Varşova paktı üyeleri ile NATO üyeleri arasındaki konumu nedeniyle, kesinlikle bağımsız bir savunma siyaseti yürütmektedir. Bu siyaset 1965'te kurulan ve istilâ anında bir savaş birliğinin geciktirme harekâtına girişmesini, kazanılan zaman içinde ülkedeki bütün birliklerin seferber edilmesini ve sonra genel bir gerilla savaşı için hazırlanılmasını öngören bir askerî düzenlemeyle somutlaştı. Bu savunma anlayışı, 1968'de S.S.C.B. ve Varşova paktı ülkelerinin Çekoslovakya'ya müdahalesi üzerine eleştirildi. Direnmeyle karşılaşmadan biten bu harekâtın önemini göz önüne alan, öte yandan Yugoslavya'nın bu olay nedeniyle aldığı güvenlik tedbirlerinin savunma sistemindeki kusurları ortaya koyduğunu gören mareşal Tito hükûmeti, 1969'da yeni bir askerî düzenleme kabul etti. *Halkın savunması* hakkındaki yasa bir saldırının yalnız silâhlı kuvvetler tarafından püskürtülemeyeceğini ve halkın tümünün savaşa katılması gerektiğini hükme bağladı: «savunma savaşı, bütün halkın savaşıdır [...], hiç kimsenin, ülkenin teslim olduğunu ya da işgal edildiğini onaylayan bir anlaşmayı imzalamaya ya da tanımaya hakkı yoktur». Anî ve genel bir direnme ilkesi halk tarafından kabul edildiği için, halk her an ülke savunmasını üstlenmek zorundadır. Yeni sistem birbirini tamamlayıcı bağımsız iki kuvvetin *sürekli olarak hazır bulundurulması* esasına dayanır: *yaygın ordu*, yani sivil kuvvet ve *halk ordusu*, yani askerî kuvvet.

● *Ülke ordusu*, cumhuriyetlerin ya da özerk eyaletlerin buyruğu altındadır. Bunların kurulması siyasî toplulukların (cumhuriyetler, eyaletler, komünler) ve emek örgütlerinin (işletmeler, okullar v.b.) görevidir; malî giderleri, hazırlanmaları, silâhlandırılmaları ve eğitilmeleri de (halk ordusunun çok sınırlı işbirliğiyle) gene onlar tarafından sağlanır. Bütün ülke topraklarına yayılan ve bulundukları yere göre (dağ ya da ova, şehir ya da köy bölgeleri) birbirinden farklı olan bu birliklerin kuruluş amacı, bulundukları yerlerde istilâcılara karşı savaşmaktır. Bunlar arasında yalnız partizan birlikleri halk ordusuyla işbirliği yaparak ülkenin her yanında harekâta geçebilir. 1970'te Zagreb'de kurulan Genelkurmay'ın görevi, ülke ordusu ile gençlik örgütlerini ve sivil savunmayı bağdaştırmak, bütün lojistik bilgileri (erzak, araç-gereç stokları v.b.) bir merkezde toplamaktır. Askerî yükümlülük yasasına göre erkekler 16-65 yaş arasında, kadınlar ihtiyatta görev almak üzere 19-40 yaş arasında silâh altına çağrılabilir; 16 yaşından itibaren erkekler ve kızlar temel askerî eğitimden geçirilir. Ülke ordusu mevcudu 1974'te tahminen 1 milyon kişi kadardı.

● *Halk ordusu*, federal hükûmetin emri altındadır; bu ordu, kara ve hava kuvvetlerinde 15 ay, deniz kuvvetlerinde 18 ay mecburî askerlik hizmeti yapanlardan oluşur. 1974'te kara kuvvetleri (190 000 kişi) 10 piyade tümeni ile 30 bağımsız tugaydan (8'i zırhlı, 2'si dağ tugayı) oluşuyordu. Silâhları (özellikle tanklar) amerikan («M 47») ve sovyet («T 54», «T 55») yapısıdır; bazı gereçler yabancı patentle Yugoslavya'da yapılmaktadır. Hava kuvvetleri (20 000 kişi kadar) amerikan («F 84», «F 86») ve sovyet («Mig 21») yapısı ya da yabancı patentle Yugoslavya'da yapılan 275 uçaktan oluşur; bunlar yirmiye yakın hava filosu halindedir. Deniz kuvvetleri (20 000 kişi kadar) bir destroyer (split, 2 400 ton), son yıllarda ülke içinde yapılmış 5 denizaltı (700-1 000 tonluk), 50 kadar karakol ya da mayın tarama gemisi, füze ya da torpilatar 80 hücumbottan oluşur. Ayrıca 25 kıyı savunma bataryası vardır.

başkan Tito ve başkan Nixon eşleriyle birlikte Belgrad'da (eylül 1970)

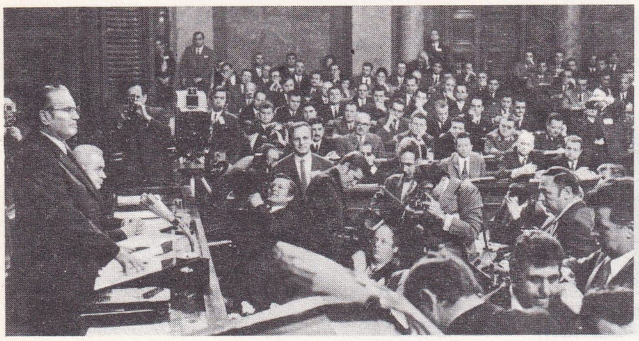

altta, başkan Tito 1972'de Belgrad'da yapılan Yugoslavya Komünistler birligi toplantısında

EDEBİYAT

Yugoslavya'da uzun süredir her alanda kendini gösteren liberalleşme ve yerinden yönetim akımı 1970'lerin başından beri daha da hızlandı. Çeşitli estetik akımlar serbestçe gelişirken ulusal ve toplumsal sorunlar da açıkça dile getirildi. Bu gözlemler Yugoslavya'daki dört edebiyat için de geçerli olmakla birlikte bunların her birinde de özgün çizgiler göze çarpmaktadır. Sırplarda eski edebiyat kuşağının temsilcileri arasında İvo Andriç eski ününü sürdürmekte, ama yeni eser yayımlamamaktadır. Gurbetten dönen Miloş Crnjanski, İngiltere'de geçirdiği yılları yansıtan bir çeşit otobiyografi yayımladı (*Londra romanı*, 1971). Eski gerçeküstücü yazarların en genci olan Oskar Daviço, özellikle şiir alanında önemli bir çaba gösterdi. Son savaş sırasında ortaya çıkan yazarlar arasında Bosnalı Mehmet Meşa Selimoviç, *Derviş ve ölüm* ve *Kale* (1972) ile elde ettiği büyük başarıdan sonra birinci plana çıktı. Karadağlı Mihailo Laliç, iğneleyici ve alaycı bir gözlemci olarak doğduğu ülkenin geçmişine yöneldi; Dobrica Cosiç Birinci Dünya savaşı sırasındaki sırp kahramanlığını dile getirdi (*Ölüm zamanı*, 1972) ve kendi ulusunun yazgısı için daima sıcak bir sevgi gösterdi. Yeni kuşağın bir kısmı (Radomir Konstantinoviç, Danilo Kiş) batı etkisine duyarlı, aydınca bir eğilim gösterirken, öbür kısmı cüretli olduğu kadar özgün olan bir yenigerçekçiliğe yöneldi. Sırp yapımı «kara» filimlerden esinlenmiş olan bu yenigerçekçilik her şeyden önce günlük yaşamı ve en yaygın dili göz önünde tutar (Z. Pavloviç, D. Mihailoviç, Branimir Cosiç). Hırvatistan'da son yılların en belirgin özelliği, ulusal görüşlerin mayalanmasıdır. Sırp-hırvat dil birliği ilkesi yazarların büyük bir kısmınca, edebî olmaktan çok siyasî nedenlerle dava haline getirildi.

Miroslav Krieza, kırk yıldır elde tuttuğu ön sıralardaki yerini gene korudu. Petar Segedin hırvat özerklik isteklerinin en koyu savunucularından biri oldu. 1960'ların başında her çeşit kültürel güdümü büyük gösterilerle reddeden kuşak, edebiyat yaşamının kalbi durumundadır (Ivan Slamnig, Antun Soljan). İvan Kuşan parlak bir siyasal yergi yayımladı (*Kule*, 1970).

Sloven edebiyatı, on yıl önce dogmacılığa başkaldıran kuşağın elindedir (Beno Zapançiç, P. Boziç, A. Hing).

Henüz çok genç olan makedonya edebiyatı ilginç bir gelişme içindedir. Şiirden sonra düzyazı alanında da canlı bir atılım var. Yeni makedonya edebiyatının manevî babası olan şair ve yazar Blaze Konaski'nin yanı sıra mükemmel bir hikâyeci olan Zivko Cingo'yu da belirtmek gerekir.

Aralık 1971'de hırvat milliyetçiliğine ve bir süre sonra sırp liberalizmine dur denmesi liberal gelişimi de köstekledi. 1972-1973 yıllarında hükûmetle edebiyatçı ve sanatçı aydınlar arasında gerilim arttı. Bununla birlikte sosyalist gerçekçilik hortlamadığı gibi siyasî iktidar da edebiyat üzerinde sıkı bir denetim kurmaya istekli görünmüyor.

GÜZEL SANATLAR

Sosyalist gerçekçilik açısından 1948'de başlayan gerileme ve batı etkisine açılma yugoslav sanatını yeni doğrultulara yöneltti. Rus konstrüktivizminin ve Bauhaus'un kalıtlarıyla bağlantı kuran ve batılı kinetik topluluklarla ilişkilerini artıran birçok sanatçı, özellikle Zagreb'de «Exat 51» topluluğu çevresindekiler ve 1961'de başlayan «Yeni eğilimler» topluluğunun gösterileri, kinetik araştırmaları ve programa deneyleriyle geometrik soyutlamayı yeniden değerlendirdiler. Böylece yeni sanat görüşleri ile çağdaş teknoloji arasında bir işbirliği doğdu («Elektronik hesap makineleri ve görsel araştırmalar» sergisi, Zagreb, 1969) birçok sanatçının eserlerinde ifadesini buldu; İvan Picelj (doğ. 1924), Vjenceslav Richter (doğ. 1917), Aleksandar Srnec (doğ. 1924), Julije Knifer (doğ. 1924), Vlado Kristl (doğ. 1923), Miroslav Sutej (doğ. 1936), Vojin Bakiç (doğ. 1915), Zoran Radoviç ya da Vladimir Bonaçiç. Bundan başka, Bata Mihailoviç'in izlenimciliği, Dado'nun ya da Ljubo Popoviç'in (doğ. 1934) yeniden canlandırdığı gerçeküstücülük ve bu akımların Ordan Petlevski (doğ. 1930) gibi sanatçıların eserlerindeki uzantıları, özellikle Belgrad'da, *Yenigerçekçilik*'e yakın bir resme yol açtı. Bu resim sanatı hareket ve renk izlenimciliğinden kurtularak Velikoviç*te (*Ek*) olduğu gibi özgün deneylere ya da Zivko Djak, Dusan Otaseviç'te olduğu gibi soğuk bir tutuma yöneldi, ama aynı zamanda Janez Bernik'te (doğ. 1933) olduğu gibi yalın bir grafizme, hattâ Radomir Damnjanoviç'te (doğ. 1936) olduğu gibi minimalci bir soyutlamaya dönüştü. I-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN); Camera Press-Parimage (2) [LAROUSSE]

lerici batı sanatındaki son gelişmeler, Lyublyana'da «Oho» topluluğunun çalışmalarıyla yoksul sanat ve kavramsal sanat alanlarında yankı uyandırdı. Biraz daha zayıf olmakla birlikte ona benzer bir akım heykelcilikte görüldü ve Olga Jevriç'in (doğ. 1922) duygusal ya da Olga Jançiç'in (doğ. 1929) izlenimci eserlerinin ötesinde, Dusan Dzamonja'da (doğ. 1928) olduğu gibi amblemi andıran sadeleştirilmiş biçimlerde, Oto Logo'nun (doğ. 1931) gürbüz oylumlarında, Slavko Tihec'in (doğ. 1928) polyesterden dalgalı yapımlarında ve J. Buic*in (*Ek*) üç boyutlu duvar halılarında kendini gösterdi. Ayrıca resme yakın bir yol izleyen gravürdeki yüksek sanat düzeyine işaret etmek yerinde olur: Mersad Berber (doğ. 1931), Miodrag Nagorni (doğ. 1932), Virgilije Nevjestiç (doğ 1935) gibi sanatçılar bu alandaki en tanınmış ustalardır.

Özyönetimin kurulması sanatçılarla toplum arasındaki yeni ilişkileri kolaylaştırdı; böylece birçok sanatçı kümesi doğdu, heykel sempozyum ve deneyler yapılabildi; Vela Luka'nın 1968'de kurduğu küme bunlardan biridir; uluslararası düzeyde birçok ressam ve heykelci buna dayanarak halkın içinde ve yaşam çerçevesinde yeni çalışma koşulları aramaktadır.

SİNEMA

1968'den bu yana yugoslav sineması bazı bireysel araştırmaları izlerse de, son savaştan sahnelerin, direniş hareketi sırasındaki kahramanlıkların hâlâ ayrı bir yer tuttuğu başlıca konularına bağlı kalmıştır. Kahramanlık yıllarının anısına iki büyük yapım gerçekleştirildi: *Neretva savaşı* (Veljko Bulajiç, 1968-1970) ve *Hücum* (Stipe Deliç, 1973). Ancak en iyi filimler on beş kadar adın çevresinde toplanır: Aleksandar Petroviç (*Köyümde yağmur yağıyor*, 1968; *Margarit ile usta*, 1972), Duşan Makavejev (yurt dışında *W. R.* ya da *Organizma'nın gizli yönleri*'ni [1972] ve *Sweet Movie*'yi [1974] çevirdi), Bato Çengiç (*Sonranın çocukları*, 1968; *Dünya devriminde ailemin rolü*, 1971; *Örnek bir işçinin yaşamından sahneler*, 1972), Purişa Dordeviç (*Cross Country*, 1969; *Bisikletçiler*, 1970; *Yağmur*, 1972), Zivojin Pavloviç (*Ölüp morardığım zaman*, 1968; *Kırmızı başaklar*, 1971; *Ölü kuşun uçuşu*, 1974), Matjaz Klopçiç (*Kâğıt kanatlar üstünde*, 1967; *Cenaze bayramı*, 1969; *Oksijen*, 1970; *Sonbaharda çiçekler*, 1973), Boro Draşkoviç (*Yıldız falı*, 1969), Zelimir Zilnik (*Zamansız işler*, 1969), Vatroslav Mimica (*Olay*, 1969), Krsto Papiç (*Kelepçe*, 1970; *Köyde «Hamlet» temsili*, 1973), Zvonimir Berkoviç (*Kaza yerinde buluşma*, 1971), Vejko Duletic (*Geçitte*, 1971; *Tarla izlerinde aşk*, 1973), Marijan Arhaniç (*Bir sülünün öğleden sonrası*, 1972), Tomislav Radiç (*Salt gerçek*, 1972), Mişa Radivojeviç (*Sözsüz bir filim*, 1972), Srdan Karanoviç (*Sosyete oyunu*, 1971), Zdravko Velimiroviç (*Derviş ve ölüm*, 1974). [LM]

***YUKARI VOLTA cumhuriyeti**, Batı Afrika'da devlet. — 5 740 000 nüf. (1973).

TARİH

1966'da Sangoule Lamizana iktidara geldiğinde, Volta devletinin bütçesi büyük ölçüde açık vermekteydi. Hükûmet, vergilerin artırılması, ücretlerin düşürülmesi, ihracatın geliştirilmesi sayesinde 1969'dan bu yana iktisadî dengeyi sağlamayı başardı. Siyasî partilerin tekrar kurulmasına izin verildi (kasım 1969), ama sivil rejime dönüleceğinin bildirilmesine rağmen, ordu iktidarı elden bırakmadı, 14 haziran 1970'te yapılan anayasa referandumuyla da durumunu meşrulaştırdı. 1971 şubatında ihdas olunan başbakanlık görevine Volta Demokratik birliğinin önderi ve eski Fransız topluluğu senatörlerinden Gérard Kango Quedraogo getirildi. Ama 1974 yılı başında, Millet meclisi, milletvekillerinin çoğunun karşı olduğu Quedraogo başbakanlıkta kaldıkça kendisine sunulan dosyaları incelemeyeceğini açıkladı. Şubat ayında, bu durumu bahane eden general Lamizana Anayasa'yı askıya aldı, Meclis'i dağıttı ve yeni bir hükûmet kurdu. 1974 mayısında, siyasî partileri kapattı ve tek bir partinin Yenilenme İçin Hareket partisinin kuruldduğunu bildirdi.

Deniz cephesi olmayan bir devletin güçlüklerini yenmek ve Batı Afrika'nın yol kavşağı durumundan yararlanmak isteyen Yukarı Volta, 1967'den itibaren komşularıyla iktisadî anlaşmalar yaptı. Böylece, Fildişi Kıyısı, Dahomey, Nijer, Togo, Gana ve Mali ile işbirliği kuruldu. Bu işbirliğinin amacı, ilgili devletler arasında üretim, ulaşım, vergi sistemi ve Mali olayında görüldüğü gibi adalet alanlarında bir uyuma varmaktı. Yukarı Volta, 1972 haziranında kurulan Batı Afrika İktisadî topluluğuna üye oldu.

GÜZEL SANATLAR

Yukarı Volta halklarının sanatı dün olduğu gibi, bugün de çok ilgi çekici incelemelere konu olmaktadır. Bunun bir nedeni de, bu eserleri günümüzde de kendi ortamlarında inceleme olanağının bulunmasıdır. Sadece, üstüne kabartma olarak kadın memesi veya yüzü yontulmuş ağaçtan tapınak direkleri ve maskeler ile maske tepeliklerinden oluşan Kurumba sanatı tümüyle bir cenaze sanatıdır ve soylulara özgüdür. Maskeler üç tipe ayrılır: birinci tipte «yüz» kısmının üst tarafında boynuzlar bulunur; bir çeşit yüz siperini andıran bu kısım ya düz bir tahtadan meydana gelir ya da üzerine bir hayvan (çoğu zaman antilop) resmi yontulur. Tahtanın üstünde bazen yontulmuş bir kadın başı da bulunabilir. Kurumbaların bu ikinci tip maskesini komşuları Mosisler taklit ettiği için, uzun süre bu tip maskeyi onların bulduğu sanılmıştı. Gerçekte bir maske tepeliği olan üçüncü tip maskede yüz kısmı kaybolur. Çeşitli hayvanları temsil eden heykel, liften örülmüş bir takke ile başa tutturulur, yüz de bir kumaş parçasıyla örtülür. Bu maskelerin her biri belli bir aileye özgüdür ve soyluların birinci ve ikinci cenaze törenlerinde takılır. Bunları Viyana Etnografya müzesi uzmanlarından biri 1972'de açılan geniş bir sergide özellikle incelemiştir. Bu çeşit incelemelerin Yukarı Volta'nın güneyinde yaşayan Lobiler üstünde de yapılması gerekir; çünkü son yıllarda bu halka özgü birçok eşya Avrupa sanat pazarına gelmiştir: hafif ileri çıkık, dört köşe çeneli, yuvarlak fırlak gözlü, erkeklerin kullandığı cinsten miğferimsi başlıklı, tek ya da iki kafalı insan figürüyle süslü, üç ayaklı koltuklar; bedence Lobi tipine benzeyen büyük kadın heykelleri; ataları, çarşı ve pazarları koruyan tanrıların sunağı olan koni biçiminde kil tümseklerine yarı yarıya gömülü kabataslak insan şeklinde direk-heykeller; balmumu kalıplara dökülmüş tunçtan kadın süs eşyası (yay biçimindeki bu pandantifler ya açık kanatlı bir kuşu ya da yeni ayı andırır). Bobo sanatına ilişkin bazı yanlış değerlendirmeler Guy Le Moal'ın yayınlarıyla düzeltildi. Buna göre değirmi gözlü, yuvarlak ya da eşkenar dörtgen ağızlı, ucu yeni ay biçiminde sona eren acurlu ve boyalı uzun bir tahtaya takılı saldırgan görünüşte kıvrık kalao gagalı yuvarlak maskelerin yaratıcısı Bobo'lar değil. Bua'lardır. Bobo'larda lif ve yapraklardan yapılan maskeler bitki örtüsünün değişikliklerlyle bağıntılıdır. Hayvan (kuş, antilop, manda) ve seyrek olarak da insan şeklinde, çoğu zaman geometrik biçimde, çokrenkli süslerle donanmış ağaç maskeler çok değişik üslûptadır. İnsan başlı maskeler, hayvan heykelleri ya da ataların heykelciklerinde bulunabilir. Bitkilerden yapılan maskeler gibi bunlar da, kışa girmeden önce yapılan ayinlerde ve kabileden birinin cenaze töreninde kullanılır. (L)

***YULAF** i. — ANSİKL. Son yıllarda *Türkiye*'nin *yulaf* üretim alanları daraldı, ancak, verim yükseldi. Üretim 1972'de 396 000 t iken 1973 ve 1974'te 380 000 t oldu. Verim ise hektar başına 1972'de 1 342 kg, 1973'te 1 357 kg, 1974'te 1 382 kg oldu. (M)

***YULU** (Fulbert), kongolu siyaset adamı. — (öl. Madrid 1972). [L]

YULUĞ (Ali Haydar), türk idarecisi (İzmi 1878-İstanbul 1937). Mülkiye mektebini bitirdi (1902); Ege bölgesinde çeşitli yerlerde kaymakamlık yaptı. 1912 seçimlerinde Menteşe (Muğla) sancağından milletvekili seçildi. Meclis'in kapanması üzerine yeniden kaymakamlığa atandı; bir süre sonra mülkiye müfettişi oldu (1914). 1915'te mutasarrıflığa atandı ve Bolu mutasarrıfı iken Millî Mücadele'ye katıldı. Bu dönemde Sıvas (1921) ve İstanbul (1923) valiliklerinde, Ankara belediye başkanlığında (1924) bulundu. (M)

***YUMRU** i. — Jeol. *Çokmadenli yumrular* ya da *manganez yumruları*, okyanus diplerine birikmiş olan maden filizi çökeltileri. — ANSİKL. 1 ile 20 sm çapında koyu renkli kürecikler halindeki *yumru*'lar, *Challenger*'in araştırma seferi (1873-1876) sırasında keşfedildi. Bir çekirdek (süngertaşı, mercan, balina dişi) üzerine çökelmiş eşmerkezli katmanlardan oluşan yumruların yapısındaki maden oranı okyanuslara göre değişir (manganez: yüzde 15 ile 35; demir: yüzde 15 ile 20; kalsiyum: yüzde 1 ile 10; kobalt, bakır, nikel, titan: yüzde 1 ile 2). Bellibaşlı yumru yatakları Büyük Okyanus (1 600 milyar ton) ile Atlas okyanusunda yer alır.

— ◆ Sıf. Metalürji. Bir dökme demirin yapısında küçük yumrular halinde bulunan

YUGOSLAVYA

güzel sanatlar

fırçayla desen (1967) Velikoviç

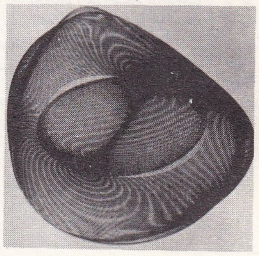

Zoran Radoviç'in «Mekanik desen»i

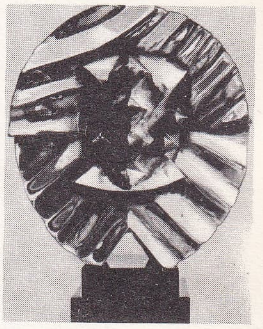

Oto Logo'nun bronz eseri: «Bir makinenin portresi» (1965)

sinema

Matjaz Klopçiç'in filmi: «Kâğıt kanatlar üstünde» (1967)

Aleksandar Petroviç'in filmi: «Margarit ile usta» (1972)

B. Çengiç'in filmi: «Sonranın çocukları» (1968)

Foto. Larousse (3), Jugoslavija Film (2), M. Dimitri Films (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

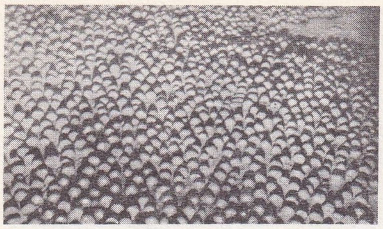

5 526 m derinlikte fotoğrafı çekilmiş mangqnez **yumru**lar tarlası

GRAFİTİN BİÇİMİ		GRİ DÖKME DEMİR	YUMRULU DÖKME DEMİR	
			dövülgen	sünek
		yapraklar	yumrular	küremsiler
Çekme deneyi	kopma dayancı (hbar)	40	40	40
	esneklik sınırı (hbar)	25	30	26
	uzama (yüzde)	0	18	22
Esnekli modülü (hbar)		15 000	18 000	18 000
Sertlik (Brinell)		260-300	120-160	160-200

grafit için kullanılır: *Yumru grafit.* ‖ *Yumru grafitli dökme demir,* bileşimindeki grafit yapraklar halinde değil de küçük yumrular halinde olan dökme demir: *Yaprak grafitli bir dökme demirde kopma uzaması hemen hemen sıfır olduğu halde yumru grafitli bir dökme demirde bu uzama yüzde 20'yi bulabilir. (Esk. Sfero döküm.)*

— ANSİKL. Çok kullanılan gri dökme demirlerin bileşiminde yapraklar halinde dağılmış olan değişik boyutlardaki grafit, dökme demirli alaşımların yoğruk biçim değişimi yeteneğini ve çarpmaya karşı dayancını azaltır. Buna karşılık grafit oldukça düzgün yuvarlak ya da küremsi *yumrular* halinde bulunduğu zaman dökme demirlerin özellikleri değişir, esneklikleri, dövülgenlikleri ve çarpmaya karşı dayançları artar. Grafitli kalıbın kimyasal bileşimi ve metalografik yapısıyla belirlenen genel niteliklerinden (mekanik direnç, sürtünme özellikleri, mekanik ve kimyasal aşınma dayancı v.b.) bağımsız olarak bu dökme demirler, özellikle dinamik güçlerin (çarpma, titreşim) etkisinde kalacak mekanik parçaların yapımında kullanılır.

Böyle yumru grafitli yapısı olan iki tip dökme demir vardır; bunlar arasında bir seçim yaparken parçaların boyutlarını ve kullanım alanlarını göz önünde tutmak gerekir:

— *Dövülgen dökme demirler*'in ya da *amerikan* tipi dökme demirlerin iç yapısı genellikle ferritten (saf demir) oluşur; bu ferritin içinde grafit oldukça küçük ve düzensiz yumrular halinde dağılmıştır. Ferritli dövülgen dökme demirler, beyaz dökme demirlerin ısıl dövülgenleştirme (grafitleme) işleminden geçirilmesiyle elde edilir; günlerce süren bu işlem sırasında demir karbür, yani sementit, ferrit ve karbon-grafit halinde ayrışır; daha sonra grafit tanecikleri yumrular haline dönüşür.

— *Küresel grafitli sünek dökme demirler*'in yapısında bulunan kürecikler halindeki grafit, döküm parçalarının katılaşması sırasında eklenen nikel-magnezyum alaşımı halindeki magnezyum, Mischmetall alaşımı halindeki seryum gibi bazı özel katkı maddelerinin etkisiyle doğrudan doğruya elde edilir. (L)

***YUMURTALIK,** esk. **Ayas,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili) ilçe. — 18 168 nüf., ilçe merkezi 2 406 nüf. (1975). [M]

***YUMUŞAMA** i. — Siy. Uluslararası ilişkilerde, özellikle kapitalist ve komünist bloklar arasında anlaşmazlıkları zora başvurmaktan kaçınarak görüşme yoluyla çözme eğilimi. (*Eşanl.* DETANT.)

— ANSİKL. İkinci Dünya savaşından sonra iki süper devlet (A.B.D. ve S.S.C.B.) arasındaki anlaşmazlıklar ideolojik bir karakter aldı. Aynı ideolojiyi benimseyen diğer devletler iki süper devletin etrafında toplanarak birer blok meydana getirdiler. Böylece iki blok arasında bir silâhlanma yarışı başladı. Bu yarış bir tırmanma biçimini alabilir, klasik bir savaşla başlayıp sınırlı nükleer savaştan geçerek tam bir «çılgınlık»la sonuçlanabilirdi. Mevcut atom silâhları ve askerî paktlar düşmanı saldırıdan caydıramayabilirdi. Bu tehlikeli durum iki süper devleti görüşmeye ve karşılıklı güvensizliklerini gidermek için anlaşmaya zorladı. Özellikle 1962'de patlak veren füzeler bunalımı sovyet ve amerikan yöneticileri için bir ders oldu. 1962'de Sovyetler birliği Küba'ya orta menzilli nükleer başlıklı füze rampaları yerleştirince başkan Kennedy, Küba'ya denizden abluka uyguladı ve Sovyetler'e başvurarak füzelerin geri çekilmesini istedi. Nükleer bir savaştan çekinen N. Kruşçev birkaç gün sonra bu isteğe boyun eğdi. Bu olay iki süper devlet arasında bir *yumuşama* siyasetine başlangıç oldu. Barış içinde birarada yaşama ve atom silâhlarına başvurmama yolunda karşılıklı anlayış belirdi. 1968 Çekoslovakya olaylarıyla bir aralık geçici olarak bozulan yumuşama havası 1970'ten sonra yeniden canlılık kazandı. Bunun ardından Nükleer* Silâhların Yayılmasını Önleme anlaşması (*Ek*) ve Moskova'da imzalanan Füzesavar Savunma Sistemlerini Sınırlandırma antlaşması (bk. MOSKOVA ANTLAŞMASI, *Ek*) geldi. Bu antlaşmaların imzalanması ve iki büyük devletin bazı noktalarda ortak çıkarları bulunduğunu kabul etmeleri stratejik silâhları sınırlandırma görüşmelerinde de (bk. S.A.L.T.*, *Ek*) gelişme sağladı. Helsinki* konferansı (*Ek*) sonunda, 1975 temmuzunda imzalanan temel ilkeler bildirisi bu konudaki çabalara yeni bir katkı oldu. (M)

YUN (İsang), koreli besteci (Tongyong 1917). 1939'dan 1943'e kadar Kore'de ve Japonya'da beste tekniğini inceledi, 1946'dan itibaren doğduğu kentte, 1954-1956 arasında ise Seul'de ders verdi. Çalışmalarını Paris'te ve özellikle 1956-1959 arasında Berlin'de geliştirdi, Darmstadt yaz kurslarını izledi. 1964'te Berlin'e yerleşti, 1968'de casuslukla suçlanarak ülkesinin gizli servisleri tarafından kaçırıldı, Seul'de gözaltına alındı. İki defa ölüme mahkûm edildi ise de 1969'da kurtuldu ve Berlin'e döndü. 1969-1970'te Hannover Yüksek Müzik okulunda ders verdi. 1970'ten beri Berlin Figüratif Sanatlar ve Müzik yüksekokulunda asil öğretim üyesidir. Hamburg Güzel Sanatlar Serbest akademisi üyesi iken, iki Kore ödülü dışında, 1970'te Kiel kenti kültür ödülünü kazandı. Çağdaş müzik dünyasının önde gelen kişilerindendir. Doğu (en çok da Kore) ve batı müzik gelenekleri arasındaki kaynaşmayı herkesten çok daha uyumlu bir biçimde gerçekleştirdi. Avrupa'ya gelişinden beri ortaya koyduğu başlıca yapıtları şunlardır: orkestra için *Senfonik sahne* (1960), oda orkestrası için *Loyang* (1962), keman ve piyano için *Gasa* (1962), *Liu-Tung'un düşü* operası (1965), 1966'da Donaueschingen festivalinin en ilgi çeken parçalarından biri olan orkestra için *Reak,* org için *Ses boruları* (1966), tutukevinde tamamladığı *Kelebek Çuang'ın dul karısı* operası (1968), *Geisterliebe operası* (1970), viyolonsel için *Kaydırmalar* (1970), 3 soprano ve orkestra için *Namo* (1971), orkestra için *Boyutlar* (1971), obua için *Piri* (1971), *Sim Jong* operası (1971-1972) insan sesi, gitar ve vurma çalgı için *Gagok* (1972), oda orkestrası için *Figures Concertantes* (1972), küçük koro ve 9 çalgı için *Miserere* (1973), büyük orkestra için *Ouverture* (1973) ve flüt, obua ve keman için bir *Üçlü* (1973). [L]

***YUNAK,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili) ilçe. — 44 189 nüf., ilçe merkezi 6 118 nüf. (1975); 45 köy (1970). [M]

***YUNANİSTAN,** Güney Avrupa'da devlet.

İKTİSAT

● *İktisadî büyüme ve enflasyon.* Son on yılda, iktisadın her alanında gözle görülür bir gelişme oldu. Resmî bilgilere göre gayrisafi millî hasıla (G.S.M.H.) yılda ortalama yüzde 7,5'i aşan bir hızla arttı. Kişi başına ortalama gelir yaklaşık olarak bin doları buldu. Sanayi üretimi hızlı bir gelişme gösterdi ve ihracatın yarıdan çoğunu karşılamağa başladı. Hizmetler kesimi, düzenli biçimde gelişmeğe devam etti. Ama yerel olarak işgücü sıkıntısı çeken tarım üretimi, hâlâ iklim koşullarına ve zeytinliklerin iki yılda bir ürün vermesine bağlıdır. Ticaret dengesi büyük ölçüde açık vermektedir: ithalât değeri ihracat değerinin üç katıdır.

Bu koşullar altında enflasyon eğilimleri kesinlik kazandı ve iktisadî durum, gelişmelere rağmen hâlâ dayanıksız görünüyordu: sabit yatırım G.S.M.H.'nın dörtte biri kadardı (Güney Avrupa için oldukça düşük bir oran) ve yıllık ortalama artış oranı yüzde 12,2'den (1962-1968 dönemi), yüzde 8,2'ye düşmüştü (1967-1971 dönemi); öte yandan, sabit sermaye tarım, sanayi ve inşaat kesimlerinde geriliyor ve bu kesimler 1963-1966 döneminde toplam yatırımın yüzde 53,4'ünü temsil ederken, 1966-1970 döneminde ancak yüzde 48,6'sını karşılıyordu; yatırımların geri kalanının büyük bölümü gerçi altyapı çalışmalarına (ulaşım, haberleşme) ayrılıyordu, ama millî gelir üstünde yararlı etkileri ancak uzun vadede hissedilebilirdi.

● *Tarım.* İşlenmiş topraklar 39 000 km²'dir ve faal nüfusun yüzde 48'i bu kesimde çalışır. Tarım G.S.M.H.'nın beşte birini sağlar; bir yandan tarımın iktisattaki nispî önemi azalırken öte yandan mutlak hacmi artmakta ve üretimin dağılımında çeşitli değişiklikler olmaktadır. Son derece makineleşmiş olan (100 000 traktör) buğday tarımı gerilemekte ve buğday üretimi bundan böyle duraklamış görünmektedir (1973'te 1,74 Mt). Tersine, mahallî bira fabrikalarının ihtiyacını karşılaması ve hayvancılığın gelişmesini (hayvan besinlerinin düzeltilmesiyle başlar) desteklemesi beklenen arpa tarımında hızlı bir gelişme görülmektedir (1969'da 0,53 Mt iken 1973'te 0,86 Mt). Mısır tarımı da hızla gelişmekte, geleneksel çeşitler ve tarlalar bırakılıp, sulanan kesimlerde melez cinsler yetiştirilmektedir (1969'da 0,43 Mt, 1973'te 0,66 Mt). Tütün hâlâ millî ihracatın başında gelmekte, ama uluslararası kokulu doğu tütünlerinin pazarı daraldığından (Türkiye ve Bulgaristan'ın şiddetli rekabeti nedeniyle) artık yılda 90 000 tonu aşmamaktadır. Pamuktaki gelişme (0,36 Mt), on yıl önceki umutları biraz boşa çıkarmıştır; zeytin rekoltesi (1,1 Mt) ve zeytinyağı üretimi (280 000 t) yıldan yıla değişmekte, depolama ve dış pazarları elden kaçırma gibi birçok sorunu ortaya çıkmaktadır. Bir başka geleneksel üretim dalı olan kuru üzüm

YUNANİSTAN

solda, Tesalya'da buğday hasadı;

sağda, Makedonya'da tütün toplayanlar

Foto. US Naval Office-CNEXO, D.A. Harissiadis (2) [LAROUSSE]

üretimiyse hızla gerilemektedir (1969'da 174 000 t iken 1972'de 140 000 t). Buna karşılık, turunçgiller üretiminde kesin bir ilerleme görülmektedir: bu alanda elde edilen teknik ilerlemeler ve avrupa pazarlarına girilmesi, aynı zamanda yan sanayilerin kurulması üretimin 0,7 Mt'a ulaşmasını sağladı. Meyve ve sebze tarımıyla üzüm ve şarap üretiminde de buna benzer ilerlemeler görülmekte ve karayollarının gelişmesi bu ilerlemeyi desteklemektedir. Geçen on yılın en büyük yeniliği şeker pancarı tarımıdır (1972'de 1,2 Mt, 1970'te en yüksek üretim 1,5 Mt); bugün Tesalya, Makedonya ve Trakya'nın sulak ovalarında binlerce hektar üzerinde yapılan bu tarım dört modern şeker fabrikasını (Larissa, Plati, Serez, Toksotai) beslemekte ve onbinlerce küçük çiftçinin bütçesini dengelemeğe yardım ederken Yunanistan'ı da şeker ithalâtının büyük bir kısmından kurtarmaktadır. Büyük bir kısmı koyun ve keçi sürülerinden oluşan hayvancılık, esaslı ıslah çalışmalarına rağmen (yonca tarımı; süt merkezleri kurulması) hâlâ geridir; et tüketimindeki artış, bir yandan zaman zaman et ithal edilmesine, bir yandan da şehirlerin yöresinde kurulan kesimlik piliç ve domuz çiftliklerinin gelişmesine ve özellikle Atina dolaylarında geleneksel keçi yetiştiriciliğinin yeniden gelişmesine yol açmaktadır. İşletmelerin aşırı parçalanmışlığı ve küçüklüğü tarımın gelişmesine başlıca engeldir; ayrıca tarımın toprak dengesi, artık sulak bölgelere bile yayılan köyden şehire göç olayının tehdidi altındadır. Yeterince yoğun üretim yapılamadığı ve tarımda öz tüketim payı yüksek (yüzde 47) olduğu için, tarıma bağlı yaşama düzeyi çok düşüktür.

● *Sanayi.* 12 milyar kilovat saati bulan elektrik üretimi, temel ilerlemelerin belirtisidir; ancak elektrik üretiminin, akarsulardan ve linyitten (Ptolemais, Megalopolis) yararlanılmasına rağmen, özellikle akaryakıt ithaline bağlı olması, başlıca zayıflıklarından biridir; bu sanayinin gelişmesinde, dış karar merkezlerinin oynadığı rol büyüktür. Sanayinin tarım üretimi aşmasını ve altı yıldır genellikle yüzde 9'u aşan bir yıllık artışla gelişmesini sağlayan büyük tesisler, geniş ölçüde yabancı sermayeye bağımlıdır. Alümin ve alüminyum, demir, nikel, petrokimya, otomobil, oto lastiği, ilâç, haberleşme kesimlerini ellerinde tutan çokuluslu şirketler maden kaynaklarından imalât sanayiine kadar bütün üretim zincirlerini denetim altına almağa uğraşmaktadır ve yabancı sermaye ithali sayesinde cari ödemeler bilançosunu elden geldiğince çabuk dengeleme amacı güden bir mevzuat bu şirketlerin kurulmasını desteklemektedir. Yabancı sızması, küçük ve orta işletmeler alanında da hissedilmektedir. Ülkede şube açan ya da mahallî bankalarda önemli miktarda hisse senedi satın alan yabancı bankaların rolünün günden güne artması bu evrimi vurgulamaktadır.

● *Ticaret ve görünmeyen gelir kaynakları bilançosu.* İhraç edilen malların cinsi, sanayideki büyümeyi yansıtmaktadır. İşlenmiş ürünler bugün ihracatın üçte birini oluşturmaktadır; maden ürünleriyle işlenmemiş ya da az işlenmiş tarım ürünlerinin payı nispeten gerilemektedir. İthalâtın artması, Yunanistan'ın donatım evresinde olduğunu ve bütün ihtiyaçlarını kendisinin karşılayamadığını gösterir: ithalâtın üçte ikisinden çoğu akaryakıt ve işlenmiş ürünlerdir; işlenmiş ürünler ithalâtında tüketim ve üretim mallarının payı hemen hemen eşittir. Ortak pazara üye olmasına rağmen Yunanistan'ın A.B.D. ile mal mübadelesi Batı Avrupa ile olandan daha hızlı gelişmekte, Doğu Avrupa ile olan mübadele ise, coğrafî yakınlığa rağmen gerilemektedir: on yılda iki kattan çok artan turizm gelirleri (300 000 dolar) dış ticaret açığının dörtte birini, göçmen işçilerin yurda gönderdiği paralar da (460 000 dolar) üçte birini karşılamaktadır; ne var ki, bugün aşağı yukarı 19 Mtjb'lik bir deniz ticaret filosunu kapsayan denizcilik gelirleri (350 000 dolar) daha yavaş gelişmektedir; üstelik bu yukarıda verdiğimiz sayıya, yunanlı armatörlerin olan ama vergi kolaylıkları nedeniyle yabancı bandıra altında çalışan 20 Mtbj'lik filo dahil değildir: ticaret filosundaki bu gelişme ve gençleşmenin, mahallî tersanelerin gelişmesiyle yakından ilgisi vardır.

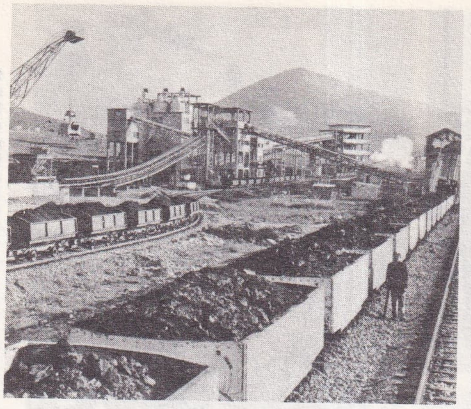

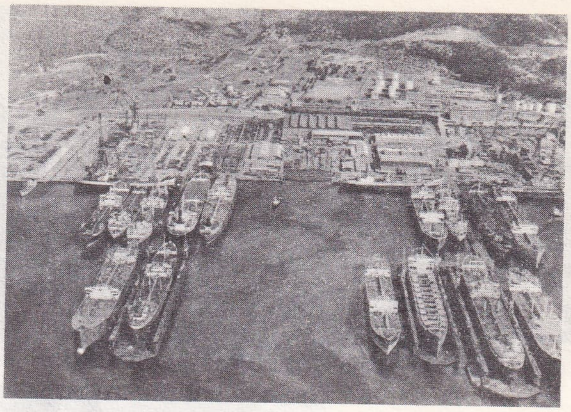

solda,
Aliverion'da (Eubea) linyit üretimi;

sağda,
Atina yakınındaki Skaramangas'da tersaneler

Foto. D.A. Harissiadis (2) [LAROUSSE]

● *Göç olayı, sosyal ve bölgesel farklılıklar.* G.S.M.H.'yı meydana getiren birimlerin büyümesi, gelişmedeki geriliği örtecek gibi değildir. İşsizlik büyük ölçüde azalmıştır, ama göç olayı sürüp gitmekte ve birkaç yüz bin yunanlı yurt dışında yaşamaktadır (bunlar Yunanistan'daki az ücretli ya da pek istenmeyen birkaç bin işi, Kuzeydoğu Afrika'dan gelme işçilere bırakmışlardır). Kadın işçilerin ücretleri, erkek işçilerinkinden üçte bir oranında düşüktür. Çalışma alanlarının, her türlü işkolunun ve zenginliğin birkaç şehirde toplanması, 9 milyonu bulan, ama yılda binde 5'ten fazla artış göstermeyen toplam nüfusun yarısından çoğunun bu şehirlerde yerleşmesine yol açmıştır. Atina'nın nüfusu 2,5 milyonu, Selânik'inki 550 000'i geçer; Patras'ın nüfusu 100 000 kişiyi aşar; önümüzdeki on yıl içinde Larissa, Volos, Kandiye (Heraklion) şehirleri de bu boyuta ulaşacak, ama Yunanistan'ın, başkent Atina ile yeni bir sanayileşmenin geliştirdiği Selânik (büyük kuzey ovalarının bölge merkezi) arasında uzanan verimli kesimini çevreleyen yoksul ya da ıssız (Trakya, Epir v.b.) bölgeleri canlandırabilecek küçük şehirler gelişmeyecektir. Az gelişmişlik tanımının dışında kalan, ama sanayileşmiş ülkelerin düzeyine erişmekten de çok uzak olan Yunanistan, batı dünyasının bir kenar ili gibi bu sanayileşmiş ülkelerin bazılarına büyük ölçüde bağımlı olarak hızla gelişmektedir.

TARİH

Cunta iktidarının sağlamlaşması (1968-1969)

Kralın ülkeden ayrılmasından sonra, albaylar kamuoyunu yatıştırıcı nitelikte tedbirler aldılar. Hükûmetin monarşik biçimine saygı gösterildi ve yürütme gücünün başına bir kral naibi getirildi: General G. Zoitakis. Aralık 1967'deki komploya katılan subaylar affedildi, hattâ bir genel af için söz verildi. Rejimin başlıca işi, yeni bir Anayasa hazırlamak oldu. Bu anayasanın metni, yetkilerin temel bölümünü yürütme gücüne veriyor ve devlet içinde orduya öncelik tanıyordu; Anayasa 29 eylül 1968'de yapılan referandumda oyların yüzde 92,5'ini alarak kabul edildi. Ne var ki, Anayasa bütünüyle hemen uygulanmadı. Yorgo Papadopulos, parlamento seçimleriyle ve kişisel özgürlüklerle ilgili on maddesini askıya aldı.
Aslında, seçimlerin sonucu, ülkedeki güçlerin gerçek oranını yansıtmıyordu. 1968 yazında ve sonbaharında, güçlü bir muhalefet ortaya çıktı: merkezci militanlardan Alekas Panagulis, Yorgo Papadopulos'a bir suikast düzenledi; 3 kasımda, merkezci lider Yorgo Papandreu'nun cenaze töreni sırasında Atina'da hükûmete karşı bir gösteri düzenlendi. Bununla birlikte, hükûmet eski siyasî partilerinkinden çok, bazı gelenekçi çevrelerin muhalefetinden korkuyordu. Sözgelimi 1969 temmuzunda adlî makamlarla görüş ayrılığına düştü. Devlet konseyinin yedi üyesi (başkan yardımcısı dahil) adlî gücün bağımsızlığına bağlılıklarını göstermek için görevlerinden istifa ettiler. İçişleri bakanı S. Pattakos, buna tepki olarak üç avukat ile bir savcıyı güvenlik nedenleriyle sürgün etti ve 6 temmuz 1969'da, adlî otoritenin, onun yetki alanının dışında bırakılmış konularda alacağı kararların geçersiz olduğunu ilân eden bir kararname çıkardı. Hükûmet aynı zamanda basın sorununu da halletti; 3 ekimde peşin sansürü kaldırdı; ama partizanca tutkuları uyandırabilecek gazeteleri toplatma hakkını alıkoydu. Bu karar, 17 kasımda çıkarılan ve basının faaliyetlerini, en çok okunan (dolayısıyla en bağımsız) gazeteler aleyhine düzene bağlayan bir kanun hükmünde kararname ile tamamlandı.

Aynı zamanda hem silâhlı kuvvetleri, hem adaleti, hem de basını kontrol altında tutan bir hükûmete karşı, muhalefet teşkilâtlanmakta güçlük çekiyordu. Parti başkanlarının çoğu yurt dışındaydı: eski bakan Konstantin Karamanlis ve 1968'de Panhelenist Kurtuluş hareketinin (P.A.K.) başına geçen Andreas Papandreu (G. Papandreu'nun oğlu) gibi. P.A.K., Yurtsever cephe (aşırı sol) ve Demokratik Savunma hareketi (merkez sol) arasında yapılan bir anlaşmadan sonra, 2 nisan 1969'da Stockholm'da ortak direnme cephesi kuruldu. Aslında, muhalefet, yunanlılara bölünmelerini sergiliyordu; ayrıca kral Konstantin'in kişiliği de bir anlaşmazlık nedeni gibi görünüyordu: sağ partiler ona bağlılıklarını sürdürüyor, sol partiler ise düşmanlığa kadar varan bir çekimserlikle bakıyorladı. Bununla birlikte, 1969'da, İskandinav ülkelerinin albaylar hükûmetinin yönetimine karşı açtıkları kampanya sonucunda, Avrupa konseyi, bir suçlama önergesini 11 aleyhte ve 20 çekimser oya karşı 92 oyla kabul etti (30 ocak); aralık ayı ortasında, Avrupa konseyi dışişleri bakanları konferansında Yunanistan, ihraç edilmekten kaçınmak için teşkilâttan istifa etmek zorunda kaldı. Daha önce, 1969 mart ve nisanında, A.B.D. hükûmeti iki kere, Atina'da kişisel özgürlüklerin verildiğini görme isteğini belirtmişti; bununla birlikte, 1968 eylülündeki referandumdan hemen sonra, Washington silâh ambargosunu kaldırmış ve Yunanistan ile ilişkilerini normale döndürmüştü.

Albay Papadopulos'un ağırlığı (1970-1973)

1970'ten sonra, gerçek iktidar günden güne yalnızca albay Papadopulos'un elinde toplanmağa başladı. Papadopulos cunta arkadaşlarının yer aldığı «devrim konseyini» ancak uzun aralıklarla topluyor ve büyük kararları, millî savunma ve dışişleri bakanlığını (rejime katılan monarşist önder Pipinelis'in 1970'te ölümünden sonra) yaptığı hükûmete bırakıyordu. Papadopulos seçimlere gitmeyi hep reddederek, 1970 başında bir danışma organı kurdu; bunun 56 üyesi ya hükûmet tarafından tayin ediliyor ya da sosyoprofesyonel kuruluşlar tarafından seçiliyordu. Papadopulos, kabinede yapılan iki değişiklikten yararlanarak naip Zoitakis'in ayağını kaydırdı ve bütün devlet mekanizmasını ele geçirdi (mart 1972). Onun bu yükselişini, yunan diplomasisinin başarısı kolaylaştırmıştı: A.B.D. başkanı, Temsilciler meclisinin askerî yardımı askıya alma kararını dinlememiş (ocak 1972), Yunanistan 1972 haziranında Çin ile yeniden diploma-

üstte, ekim 1973'te kurulan yunan hükûmeti; ön sırada ortada, cumhurbaşkanı Papadopulos

Atina Teknik üniversitesi öğrencilerinin gösterisi (kasım 1973)

üstte, Atina'da yargılanan iktidar: ifade veren Kanelopulos; sanık sıralarında Papadopulos, Makarezos, Pattakos ve Spantidakis (haziran 1975);

altta, geçici Karamanlis hükümetinin ilk toplantısında (temmuz 1974) Mavros, Karamanlis ve Rallis

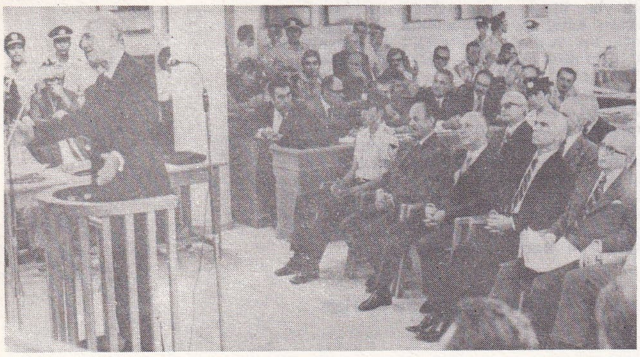

tik ilişki kurmuştu. 1971'de belirli bir liberalleşme denendi: sivil adliye lehine, askerî yargının davalara bakma yetkisine son verildi; tutuklu kampları kapatıldı. Ama 25 mart 1971'de (albayların bir millî birlik günü haline getirmek istedikleri Türklere karşı 1821 ayaklanmasının yıldönümü) solun ve monarşist sağın 133 ileri gelenleri, halk egemenliğinin tekrar kurulmasını istedi. Hükûmet bu isteğe, siyasî davalarla cevap verdi. Bir ay sonra bu defa 114 eski avukat ve yargıç genel af çıkarılmasını istedi; 1972 nisanında öğrenciler gösteriler düzenledi, hükûmet buna, «idarî sürgün»ü kısmen yeniden başlatarak tepki gösterdi.

Hükûmetin kaygısı hoşnutsuzluğun orduya da sıçradığını gördüğünden büsbütün artmıştı; ayrıca ilk defa olarak, yurt dışındaki muhalefetin bir girişimi büyük yankı uyandırmış görünüyordu: söz konusu olan eski bakan Karamanlis'in metni elaltından dağıtılan rejim suçlamasıydı. Karamanlis'in bazı askerî çevrelerde büyük itibarı vardı; hükûmet, 23 mayısta donanmada kralın ülkeye dönmesini amaçlayan bir komplo ortaya çıkarıldığından, birleşik bir eylemden korkmaktaydı.

Muhalefetin kraldan yana dönmesinden çekinen albay Papadopulos, 1 haziran 1973'te cumhuriyet ilân etti ve 29 temmuzda bu konuda bir referandum yapılacağını bildirdi: karar, oyların yüzde 78,4'ünü alarak (şehirlerde yüzde 53,4'ünü) onaylandı; bunun üzerine Papadopulos devletin en yüksek görevli kişisi oldu ve bir genel af çıkardı. 14 kasım 1973'te, Atina ve öteki üniversitelerden öğrenciler, Atina Politeknik okuluna kapandılar ve kurdukları bir radyodan halkı ayaklanmaya çağırdılar. Öğrenciler halkın bir kısmı, özellikle inşaat işçileri tarafından destekleniyordu; 17 kasımda, kanlı bir bastırma hareketinden sonra öğrenciler okuldan çıkarıldı. Aynı gün sıkıyönetim ilân edildi ve askerî mahkemeler kuruldu. Bir yumuşama başlamışken, general Gizikis'in yönettiği bir cunta 25 kasımda Papadopulos'u devirdi. Kendini cumhurbaşkanı ilân eden Gizikis, yeni bir hükûmet kurdu. Anayasa askıya alındı ve sıkıyönetim uzatıldı. Muhalefete karşı baskı genişlerken, Yunanistan Avrupa'nın en şiddetli enflasyonlarından birini geçirdi.

Gizikis döneminin başarısızlığı kısa sürede siyasî alanda da kendini gösterdi. Artan iç huzursuzluğu dağıtabilmek ve dikkatleri başka yöne çevirebilmek amacıyla cunta hükûmeti 15 temmuzda Kıbrıs'ta Makarios hükûmetine karşı bir hükûmet darbesi düzenledi. Bu darbe Makarios'u devirdi, ama Türkiye'nin Zürih ve Londra anlaşmalarına dayanarak Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunması için de bir gerekçe oldu. Bu gerekçeden yararlanılmasıyla Yunanistan'da cuntanın sonunu getirdi.

Ancak, böylelikle yeni bir evreye giren Kıbrıs sorunu, devrilen cuntanın yerini cuntanın davetlisi olarak işbaşına gelen Karamanlis için sürekli bir başağrısı olmağa devam etti. Türkiye'nin Kıbrıs barış harekâtının sürdüğü sırada toplanan Cenevre* (*Ek*) konferansının elle tutulur bir sonuç vermemesi, daha sonra Birleşmiş milletler genel sekreteri Kurt Waldheim'ın gözetiminde yapılan Viyana* görüşmelerinin de (*Ek*) Makarios'un direnmeleriyle sürüncemede kalması dolaylı olarak Türkiye-Yunanistan ilişkilerini ters yönde etkiledi ve Ege üzerindeki uçuş kontrol haklarını belirleyen FIR* hattı (*Ek*) ile gene Ege'deki kıta sahanlığı sorunu (bk. SAHANLIK, *Ek*) taraflar arasındaki anlaşmazlığı vakit vakit savaş sınırına götürecek derecede ciddiyet kazandı; bu yüzden iki ülke iktisadî kaynaklarının önemli bir kısmını silâhlanma yarışına ayırmak zorunda kaldı. 1976 haziranında bu yarış hâlâ sürüyordu.

Kıbrıs olayı ve Karamanlis'in dönüşü (1974)

Kıbrıs konusundaki gizli anlaşmazlık, 1974 temmuzunda, başkan Makarios Kıbrıs Millî Muhafız gücünün kadrolarını oluşturan yunan subaylarını E.O.K.A.'cıları desteklemekle suçlayarak hemen geri çekilmelerini istediği zaman şiddetlendi. Bunun üzerine cunta, Makarios'u deviren darbeyi düzenledi. Türk ordusu duruma müdahale ederken, Yunanistan millî muhafızlara yardım gönderdi. (Bk. KIBRIS* ve KIBRIS* BARIŞ HAREKÂTI, *Ek*.) Ama kendi başlattığı durumun üstesinden gelmeyi başaramayan cunta, ordunun da çeşitli gruplara bölünmesi karşısında 23 temmuzda iktidarı sivillere teslim etti. Siviller yurt dışında yaşayan Konstantin Karamanlis'i çağırdılar. Karamanlis hemen özgürlükleri yeniden koyan tedbirler aldı ve geniş bir af çıkardı. 29 temmuzda, aşırı sağdan ilerici sola kadar hemen bütün eğilimlerin temsil edildiği geçici bir hükûmet kurdu. İki komünist partisi hükûmete alınmamıştı ama, hükûmette dostları olan «iç» Komünist partisi hükûmeti gene de destekledi. 1 ağustosta 1952 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koyan bir yasa çıkarıldı; ama kral ile ilgili bütün maddeler seçimlere kadar askıya alındı. Bu arada, zaten bir kemerleri sıkma ve iktisadî canlandırma programı hazırlamağa uğraşan Karamanlis, hâlâ devlet başkanı unvanını elinde tutan Gizikis'in onayına sunulan kararnamelere göre ülkeyi yönetiyordu. Bu kurucu yasaya göre, silâhlı kuvvetlerin özerkliği kaldırıldı: komutanlarını artık savunma bakanı tayin edecekti. Kısa süre sonra, ordu, polis ve güvenlik servislerinde bir temizlik yapıldı.

Eylül ayında bütün siyasî kuruluşların faaliyetine izin verildi; ama hükûmet, küçük partileri tasfiye etmeyi öngören bir seçim sistemi benimsedi. 17 kasım 1974'te yapılan seçimler Karamanlis'in Yeni Demokrasi partisinin zaferiyle sonuçlandı (300 sandalyeden 221'ini bu parti kazandı); Karamanlis hemen hemen bütün üyelerini kendi partisinden seçerek yeni bir hükûmet kurdu ve 8 aralıkta halkoyuna başvurdu: oyların yüzde 69,2'siyle Yunanistan'da krallık yerine cumhuriyet şekli onaylandı. Yeni hükûmet aralık 1974'te, başkanlık sistemini öngören yeni bir Anayasa tasarısı hazırladı. Bu tasarı haziran 1975'te, 84 muhalefet milletvekilinin bulunmadığı bir oturumda Meclis'te oybirliğiyle onaylandı.

Askerî tarih

Albayların 1967 hükûmet darbesi Yunanistan'ı Atlantik paktı içinde tuttu. Ne var ki, A.B.D.'nin desteklediği siyaseti, rejimin otoriter tutumundan hoşnut olmayan bazı pakt üyelerinin muhalefetiyle karşılaştı ve Türkiye'de de Kıbrıs'ın statüsü konusunda kaygılar uyandırdı. Yunanistan'ın savunma çabası (G.S.M.H.'nın yüzde 3,4'ü), 1972'de 20 milyon doları bulan A.B.D. yardımıyla tamamlanıyordu. 8 ocak 1973'te Yunanistan, A.B.D. ile 1953'te imzalanan ve A.B.D. 6. filosuna Eleusis ve Megara bölgesinde büyük liman kolaylıkları taşıyan anlaşmayı yeniledi.

1974'te albaylar rejiminin devrilmesinden sonra, NATO'nun Kıbrıs bunalımı sırasında bir işe yaramadığını gören Karamanlis, Yunanistan'ın Atlantik paktı askerî teşkilâtından çekilmesine, ama pakt üyesi olmağa devam etmesine karar verdi. Bu kararın uygulamaya konmasıyla A.B.D.'ye tanınan üs kolaylıkları da sona erdi (1975). A.B.D. gereçleriyle donatılmış olan yunan silâhlı kuvvetlerinin (1975'te 161 000 kişi) harekât gücü iyidir; ama subay kadroları, 1967'den bu yana yapılan temizliklerden, özellikle donanmada 1973 mayısındaki hükûmet darbesi denemesinden sonra başlayan moral düşüklüğünden büyük zarar gördü. *Kara kuvvetleri* (121 000 kişi), biri zırhlı olan on iki tümen ile on iki kadar tabura bölünmüştür. *Deniz kuvvetleri*'nde (18 000 kişi) 3 denizaltı, 10 muhrip, altmış kadar çeşitli tekne vardır. *Hava kuvvetleri* (22 000 kişi) hepsi amerikan yapısı olan 220 savaş uçağı, 60 nakliye uçağı ve otuz kadar he-

Foto. Gamma (2), Uzan-Gamma, Simon-Gamma (LAROUSSE) ; Milliyet arşivi (MEYDAN)

likopterden oluşur. Bu kuvvetlere 30 000 jandarma ile 69 000 millî muhafız eklenmelidir.

EDEBİYAT

Yazarların çoğunun susmak zorunda kaldığı üç yıllık (1967-1970) güç bir dönemden sonra (bu dönemde Kavafi'nin 1969'da çıkan yeni şiirlerinden başka yayın gösterilemez) edebiyat hayatı yeniden canlılık kazandı: 1971'de yayımlanan 3 800 kitabın yaklaşık olarak 1 100 tanesi edebî eserdir.

Şiir geniş ölçüde ürün verdi: eylül 1971 ile ağustos 1972 arasında 300'den fazla şiir kitabı çıktı. K. Varnalis bir tiyatro oyunundan (*Attalos III*, 1972), G. Seferis de bir nesirden (*Eylül 41 elyazması*, 1972) başka kitap yayımlamadılar; buna karşılık, daha genç olan öteki şairler daha verimli oldular: O. Elytis (*Işık saçan ağaç, Güneş*, 1971), Y. Ritsos (*Taşlar - Tekrarlar - Parmaklık, Helena, Tavırlar, Dördüncü boyut*, 1972), N. Vrettakos (*Şiirler, 1929-1970*, 1972), G. Themelis (*Güneş kursu*, 1971), T. Barbitsiotis (*Başkalaşma*, 1971), T. Sinopulos (*Cenaze şöleni*, 1972), M. Saşturis (*Avadanlık*, 1971), M. Anagnostakis (*Şiirler, 1941-1971*, 1971), E. Bakalo (*Soy kütüğü*, 1971), D. Papaditsas (*Endymion gibi*, 1970), Y. Dhallas (*Anatomi*, 1971), A. Aleksandru (*Şiirler, 1941-1971*, 1971), N. Karusos, M. Aravantinu, Y. Neghrepodis, K. Dhimula, A. Evangelu, M. Meskos. Bu arada yeni sesler de işitildi (G. Pavlopulos, K. Myris, P. Pampudi, L. Pulios, Angelaki Ruk). Çeşitli eğilimlere (kişisel ve toplumsal sorunlar, gerçeküstücülük, inkârcılık v.b.) ve yabancı etkilere rağmen bu şiir gene de yaşanmış deneylerin ifadesidir.

Düzyazıda da durum aynıdır. 1930 kuşağından yazarlar, birkaç istisna dışında, ikinci planda kalırken daha genç birçok romancı ve hikâyeci giderek sivrildi (S. Plaskovitis, N. Kastaghlis, A. Kotrias, A. Franguias, G. Ioannu, N. Kumandareas, Th. Baltinos, G. Khimonas, P. Ambaçoğlu) ve bazıları yabancı ülkelerde önemli başarılar kazandı (S. Tsirkas, A. Samarakis, V. Vasilikos, K. Taktsis). Son yıllarda birçok yunan yazarı öldü (G. Theotokis, 1966; Y. Beratis, 1968; S. Myrivilis, 1969). Tiyatro alanında da çağımızın en dikenli sorunlarını dile getiren birçok yazar ortaya çıktı (I. Kabanellis, L. Anagnostakis, V. Zioghas, D. Kekhaydis, P. Matessis, K. Murselas, G. Skurtis v.b.).

ARKEOLOJİ

Epir* (*Ek*), Tesalya* (*Ek*) ve Peloponnesos*da (*Ek*) yapılan kazılarla Kalkidikya'da bulunan bir neandertal kafatası Orta Yontmataş devrinden beri yerleşim olduğunu kanıtlıyor. Makedonya'da Kastoria gölü üzerinde, 1966'da, kazıklar üzerine kurulmuş tarihöncesi bir ev bulundu; bu ev, bugüne kadar Yunanistan'da ortaya çıkarılan bu tür evlerin en büyüğüdür. Uygarlığın örneğin Sesklo'daki gibi devam ettiği kanıtlandı. Araştırmalar, Cilâlıtaş devriyle ilgili olarak Girit* (*Ek*), Tesalya, Attike (Kitsos mağarası) ve Peloponnesos'da (Areopolis yakınında Alepotrypa mağarası) iyi sonuçlar verdi. Bazı tarihsel veriler bu son çalışmalara göre düzeltildi. Artık, demirin Dorlar tarafından Kuzey Yunanistan yoluyla değil, Doğu'dan Ege adaları yoluyla geldiği düşünülüyor. Gerçekten de demirin ilk örnekleri Girit'te (M.Ö. XVIII. yy.) bulundu, oysa Peloponnesos, Attike ve Eğriboz'da bu madene ancak M.Ö. 1500'den itibaren rastlanıyor.

Santorini* (*Ek*) adasında yapılan araştırmalar, Yunanistan'ın güneydoğu adalarında Bronz çağının tanınması bakımından ilginç bulgular getirdi. Thebai'nin kuzey ve doğusunda bulunan antik şehirler bu bölgenin bayındır olduğunu kanıtlar. 1966'dan beri Selânik'te yapılan kazılar çoğu Roma devrinden kalma Agora, Odeon gibi birçok anıtı ortaya çıkardı. Özellikle Epidauros, Portokhelion* (*Ek*) ve Korinthos* (*Ek*) açıklarında yapılan denizaltı araştırmaları çok yararlı oldu. Brauron, Korfu, Selânik, Olympia gibi birçok yerde müze açıldı; birçok müze de yeniden düzenlenmektedir. Atina'da Millî müzenin yeni salonları heykellere (klasik devirden Roma devrine kadar) ve 1971'den beri bir salon da Santorini fresklerine ayrıldı. (LM)

***YUNTDAĞ**, Ege bölgesinde (İzmir ili, Bergama ilçesi) bucak. — 2 167 nüf., bucak merkezi (*Ismailli köyü*) 461 nüf., 11 köy (1970). (M)

***YUNUS** i. — Ask. denizc. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Yunus bilimi*, yunus balığını, özellikle ruhsal yetenekleri bakımından ele alan bilimsel inceleme alanı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. denizc. 1965'ten beri, birçok devletin deniz kuvvetleri (o tarihte özel bir birlik kurmuş olan amerikan deniz kuvvetleri de bunlar arasındadır), özellikle derine dalmak, hızla hareket etmek, ses yaymak ve almak için yararlandığı araçların niteliği ve çeşitliliği nedeniyle *yunus*'a ilgi gösterdiler. Bir memeli hayvan olmasına karşılık yunus, kurbağa adamların hareketlerini sınırlayan derin deniz hastalığından ya da öbür adıyla «vurgun»dan etkilenmez görünmektedir; bu hayvanın erimiş azotu vücudundan atış biçimi de, dalgıçların su ciğerini geliştirmek amacıyla incelenmektedir. Aynı biçimde, yunusun ilerlerken çok az su direnciyle karşılaşan hidrodinamik vücut yapısı da gemi yapımcılarının ilgisini çekti. Ama deniz kuvvetlerinin asıl ilgisini çeken şey, yunusun dış dünyayı tanımasında esas olan akustik alandır, çünkü bu, aynı zamanda, denizaltıların yerini bulma alanıdır. Gerçekten, yunus bir sonarla kıyaslanabilecek şaşırtıcı niteliklere sahiptir. Yunus bu yeteneğiyle yalnız uzaklığı değil, aynı zamanda ses titreşimlerinin sıçrayarak aştığı engelin biçim ve özelliklerini de anlar. Savaş gemilerindeki mekanik sonarlardan farklı olarak, yunusun «sonar»ı son derece kısa bir zaman içinde, çok değişik frekanslarda işaretler yayımlayabilir. Bunlar, alçak frekanslardan sesüstü titreşimlere kadar varabilir. Bu nedenle, yunusların sonar sisteminde bulunan fizyolojik mekanizmaların sağladığı bilgi büyük bir önem taşır.

— Zool. Ta eski çağlardan beri, *yunus*, insanoğlunun dostu sayılır ve onunla ilgili tatlı masallar anlatılır. Beyni çok gelişmiş olduğu için (beyin/vücut ağırlığı oranı hemen hemen insanlarınki kadar yüksektir) ruhsal yetenekleri inceden inceye gözden geçirildi (Miami'de doktor Lilly, Kaliforniya'da doktor Bastian tarafından yapılan incelemeler). Elde edilen sonuçlar çok ilgi çekicidir: yunuslar kolayca evcilleştirilebildiği gibi, beyinlerinde bir «acı merkezi» ile bir «haz merkezi»nin bulunduğu da anlaşıldı; şartlı refleks sisteminin dayanağı bu iki merkezdir. Ayrıca, ses ve sesüstü salvolarından oluşan gerçek bir anlaşma «dil»i, yiyecek arama bakımından yunus balıklarının birbiriyle yardımlaşmalarını sağlar. (L)

***Yunus Nadi armağanı.** — 1971-1972'de *Kadın-erkek eşitliği* konusundaki yarışmayı Fatma Gürel (Ayşe Bölek) kazandı. 1972-1973'te konu *Cumhuriyet çağında dilimiz* idi: birinciliği Haldun Derin, ikinciliği Yakut Irmak, üçüncülüğü Kâmile İmer aldı. 1973-1974'te *50 yılda türk basını* konusundaki yarışmada Önder Şenyapılı birinci, Hıfzı Topuz ikinci, Cevat Akgönül üçüncü oldu. 1974-1975'te roman türündeki yarışmayı Attilâ İlhan *Sırtlan payı* adlı eseriyle aldı. (M)

YURDADÖN (Mehmet), türk sporcusu (Sarıkamış 1954). Atletizme 1972'de Kars'ta başladı. 2 000 metrede 5.17.8 ile, 5 000 metrede 13.56.8 ile Türkiye rekorlarını kırdı. 1975'te 40. Atatürk koşusunda 29.51 ile birinci oldu. 1976 Balkan atletizm yarışlarında kros şampiyonu oldu. (M)

YUREŞA (Jelko), yugoslav dansçısı (Zagreb 1937). Split'te, sonra Kathleen Grofton'la Londra'da ve Legat School'da öğrenim gördükten sonra sahneye ilk çıktığı Yugoslavya'ya döndü ve Split Ulusal operasında solocu oldu (1958). *Sylphides, Romeo ve Juliet* (Romeo) ve *Fındıkkıran* (prens) balelerinde oynadığı London's Festival Ballet'e katıldı (1960). 1962'den 1966'ya kadar Royal Ballet'de kaldı. 1967'den sonra Belinda Wirght ile (1961'de evlendiler) bütün dünyada bağımsız sanatçı olarak temsiller verdi. 1971'de New London'a (Galina Samsova ve Andre Prokovskiy'in) ve Danimarka bale-tiyatrosuna (Mona Vangsaa'nın) çağrıldı. (L)

YURİKO (Yuriko KITUÇİ denir), japon asıllı amerikalı çağdaş kadın dansçı ve eğitmen (San Jose, Kaliforniya 1920). Japonya'da öğrenim gördü ve 1930-1937 arasında Konami İşii dans kumpanyasıyla birlikte çalıştı. İkinci Dünya savaşından sonra Martha Graham School'a girdi (1944), sonra aynı yıl topluluğa üye oldu. 1967'ye kadar birlikte çalıştığı Martha Graham'ın öğrencisi olarak onun en önemli yapıtlarından çoğunu yorumladı (*Canticles for Innocent Comedians*, 1952; *Embattled Garden*, 1958; *Clytemnestra*, 1958). Young Men's and Young Women's Hebrew Association'ın Kaufmann Auditorium'unda (New York) Alan Hovhaness'in özgün kompozisyonları üzerine bir temsil verdi (1965). 1968'de *The Cry, Strange Landscape* ve *Forgotten One*'ı düzenledi. Martha Graham School'da, Rochester University ve Brooklyn College'ta profesör, Köln Yaz akademisinde konuk profesör (1963-1970). Fransız Dans federasyonunun isteği üzerine Fransa'da bir turne yaparak Martha Graham'ın tekniği üzerine konferanslar ve temsiller verdi. (L)

***YUSUFELİ**, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili) ilçe. — 43 293 nüf., ilçe merkezi 3 003 nüf. (1975); 53 köy (1970). (M)

***YUTKEVİÇ** (Sergey), sovyet sinema yönetmeni. — 1968'de *«Çehov'un bir aşkı»*nı çevirdi. (L)

***YUTMA** i. — Mat. *Yutma kanunu*, bir T kafesinin elemanlarının her (a, b) çifti için geçerli olan ve $a \wedge (a \vee b) = a$ ile $a \vee (a \wedge b) = a$ eşitlikleriyle ifade edilen özellik; burada $a \wedge b$ ve $a \vee b$ ifadeleri sırasıyla, T kafesi içinde a ve b'nin üst sınırı sup (a, b) ile a ve b'nin alt sınırı inf (a, b)'yi gösterir. (Bu iki eşitlik, a'nın $a \vee b$ ile büyütülmesinin ve a'nın $a \wedge b$ ile küçültülmesinin bir sonucudur.) [L]

YUTUCULUK i. (*yutmak*'tan). Opt. Bir maddenin tekrenkli ışınımları soğurma gücünü belirleyen büyüklük. (*Eşanl.* SOĞURUCULUK ve SÖNÜMLEME.)

— ANSİKL. Bir çözeltinin ışık *yutuculuğu*, gelen ışığın şiddeti I_0'ın, çözeltiden soğurulmadan geçen ışığın şiddeti I'ya oranının logaritmasıdır. Tekrenkli ışıkta ortamın yutuculuğu, Lambert-Beer kanunuyla hesaplanır:

Log $I_0/I = k\ c\ l$; bu formülde c çözeltinin derişikliğini, l de geçilen ortamın kalınlığını gösterir. Bu bağıntı, çözeltiden geçen ışığın şiddetiyle derişikliği bilinen bir çözeltiden geçen ışığın şiddetini karşılaştırmağa yarayan soğurmalı fotometreler ya da renkölçerler yardımıyla c derişikliğinin bulunmasını sağlar. (L)

YUTZ, Fransa'da Moselle idare bölgesinde kanton merkezi; 1971'de Aşağı Yutz ve Yukarı Yutz komünlerinin birleşmesiyle kuruldu. (L)

YUVANİDİS (Koço), türk masa tenisçisi (İstanbul 1938). Masa tenisine on yaşında başladı ve kısa sürede en başarılı oyunculardan biri oldu; 2 Türkiye şampiyonluğu, 9 Türkiye çift erkekler şampiyonluğu, 2 Türkiye karma şampiyonluğu, 4 İstanbul şampiyonluğu, 10 İstanbul çift erkekler şampiyonluğu aldı; 25 kere millî formayı giydi ve 70 kupa aldı; 1972'de masa tenisini bırakarak yöneticiliğe başladı ve Eczacıbaşı Spor kulübünün masa tenisi teknik direktörü oldu. (M)

YÜCE (Çetin), türk bisikletçisi (Bursa 1944). Akdeniz oyunlarında (1963) saate karşı yarışmada 5. olan türk takımında yer aldı; 1964 dünya şampiyonasına katıldı; Türkiye turlarında 15 etap kazandı; millî formayı 70 kere giydi. (M)

YÜCE (Hüseyin), türk ressamı (Kütahya 1928). Öğretim görmedi ve *Kur'an* kursunda okurken esinlenme yoluyla resim yapmağa başladı; naif ressam olarak gelişmesini tamamladı. Göz okşayıcı renklerle çalışır, güz ve kır konularına ilgi gösterir. Kütahya ve Ankara'da çeşitli özel sergilere, ayrıca Çekoslovakya'da düzenlenen uluslararası bir sergiye katıldı. (M)

***YÜCEBAĞ**, Doğu Anadolu bölgesinde (Siirt ilinin, Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimi, Sason ilçesi) bucak. — 3 930 nüf., bucak merkezi (esk. *Cacas*) 652 nüf., 8 köy (1970). [M]

Yücel, Türkiye'de yayımlanmış sanat, edebiyat ve fikir dergisi (1935-1956). Muhtar Fehmi Enata tarafından çıkarıldı. İlk sayısında açıklanan amaç gençliğe kültür ve bilgi vermek biçiminde belirlendi. İçeriğinde daha çok üniversite ve yükseköğrenim gençlerinin yazılarına yer verildiği için bu çevrelerde ilgi gördü ve destek buldu. İlk sürekli yazarları arasında Ali Fuat Başgil, Samet Ağaoğlu, Ragıp Hulûsi, İsmet Rasin, Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu, Yusuf Mardin, Muhtar Körükçü, Orhan Burian, Vedat Günyol gibi yazarlar, sanatçılar ve fikir adamları dikkati çekti. Yayımına 1950'de ara veren dergi 1955'te yeniden çıkmağa başladığında Fazıl Hüsnü Dağlarca, Celâl Sılay, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Haldun Taner, Fakir Baykurt, Mehmet Başaran, Cavit Orhan Tütengil, Fikret Âdil, Bülent Ecevit, Mustafa Baydar, İlhan Tarus gibi yazarları kadrosunda topladı. (M)

YÜCEL (Ali), türk güreşçisi (Tokat 1929). Güreşe 18 yaşında başladı ve Nuri Boytorun tarafından yetiştirildi. 1949'da 52 kiloda gösterdiği başarıdan sonra 1950'de dünya ikincisi, 1951'de de dünya şampiyonu oldu. (M)

YÜCEL (Can), türk şairi ve yazarı (İstanbul 1926). Hasan Âli Yücel'in oğlu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik filoloji bölümünü bitirdi. Cambridge üniversitesinde aynı konuda öğrenim gördü. BBC radyosunda çalıştı. Yurda dönünce Bodrum'da turist rehberliği yaptı (1963-1965). Bağımsız çevirmen olarak yaşamını sürdürdü. 1971'den sonra bir ara tutuklandı; 1974'te genel afla salıverildi. Eserleri: *Yazma* (1950), *Her boydan* (ünlü dünya ozanlarından derleme, 1959), *Sevgi duvarı* (1974), *Bir siyasinin şiirleri* (1974), *Ölüm ve oğlum* (1976). [M]

YÜCEL (Süreyya), türk mimarı (İstanbul 1903 - ay.y. 1970). Ticaret mektebini, daha sonra da Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümünü bitirdi (1926). İstanbul ve Ankara kadastro heyetlerinde mimar ve ressam olarak çalıştı; bu dönemde Ankara'nın imarı çalışmalarında görev aldı; Millî Müdafaa vekâleti mimarı olarak Holzmeister'in yanında Harp okulunun yapımına katıldı. 1935'ten sonra Vakıflar Genel müdürlüğüne geçti ve orada kaldığı süre içinde İstanbul'da Yenicami, Hünkâr kasrı, Atikalipaşa camii, Fethiye camii, Şemsipaşa camii, Manisa'da Muradiye camii, Ulucami, Çaşnigir camii, Bursa'da Ulucami, İnegöl İshakpaşa külliyesi, Söğüt Ertuğrulgazi türbesi gibi eserlerin onarımını yaptı. (M)

***YÜCEL** (Tahsin), türk hikâyecisi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Dönüşüm* (hikâyeler, 1975); *Vatandaş* (hikâyeler, 1975); *Yazın ve yaşam* (1976). [M]

YÜCESES (Hamiyet), türk kadın ses sanatçısı (İstanbul 1915). Özel eğitim görerek sahnelerde kendini kabul ettirdi; 1940-1950 döneminin en başarılı dört kadın sanatçısından biri oldu ve geniş perdeli sesiyle dikkati çekti; *Gitti de gelmeyiverdi, Bakmıyor çeşmi siyah feryade, Makber* gibi şarkılarla ün yaptı. (M)

***YÜK** i. — Denizc. *Yük birimi*, gemiyle taşınan malların, bir tek işlemle yüklenip boşaltılabilecek şekilde biraraya toplanması. (Bk. ANSİKL.) || *Yük gemileri*. Bk. ANSİKL. || *Dökme yük gemisi*, katı dökme yükleri taşıyan yük gemisi. (Sıvı dökme yükleri taşıyan gemilere TANKER* [*Ek*] denilir.) Bk. ANSİKL.

— Havc. *Faydalı yük*, bir uzay taşıtı tarafından taşınılan, belli bir görev yüklenmiş donanım ya da donanım takımı. (İng. *payload*.)

— Sil. *Nükleer yük*, fisyona uğrayabilen maddenin sıkışmasını sağlayan ve işlemesi için gerekli bütün ek düzeneklerle donatılmış olan nükleer imlâ hakkı. (Bk. ANSİKL.) || *Çok elemanlı nükleer yük*. Bk. M.İ.R.V. ve M.R.V., *Ek*.

— ANSİKL. Denizc. ● *Yük birimleri* arasında şunlar sayılabilir: çatallı yükleyicilerle gemiden alınan ya da gemiye verilen yükleme paletleri; sandıklanmış, çuvallanmış malların, katı ya da sıvı dökme yüklerin konulduğu, konteyner denilen, paralelkenar biçiminde kapalı kaplar; yüzdürme yoluyla özel yük gemilerine indirilip bindirilen ve çok büyük boyutta yüzer konteynerler olarak kullanılan, gene paralelkenar biçiminde yük dubaları, barçlar ya da şatlar.

Bazı konteynerler frigorifiktir ve genellikle geminin üreteçleri tarafından elektrik akımıyla beslenmesi gerekir. Konteynerlerin boyutları ve kancayı ya da herhangi bir kaldırma düzenini takmağa yarayan köşe parçaları uluslararası bir standarda bağlanmış, böylece konteynerlerin bütün dünya limanlarında kolayca yüklenip boşaltılması sağlanmıştır.

● *Yük gemileri*. Uluslararası deniz ticaretinin gelişmesine paralel olarak son yıllarda yük gemilerinde büyük değişiklikler yapıldı, yeni tip gemiler tasarlandı.

— Bugün için dünya sularında tek tük rastlanılan *duba gemileri* gelecekte büyük bir önem kazanacağa benziyor. Gerçekten de, öbür yük gemilerinden çok değişik bir biçimde tasarlanan bu gemiler, liman tesislerinden hemen hiç yararlanmaksızın yükleme boşaltma yapabilir. Bu gemilere yüklenen büyük yük dubaları (barç ya da şat da denilebilir) aslında gerçek birer yüzen konteynerdir, fakat boyutları ve yükleme kapasitesi (400 ile 800 t) standart konteynerleri çok geride bırakır. Bu dubalar, yükleme noktasından gemiye ve gemiden varış noktasına kadar normal deniz trafiği yolları üzerinde yüzdürülerek (yedekte çekilerek ya da kıçtan itilerek) getirilir. Uygulanan yükleme boşaltma yöntemine göre iki tip duba gemisi vardır: yüklü bir dubayı kaldırabilecek kadar büyük taşıma kapasitesi olan bir vinçle donatılmış LASH (*Lighter Aboard SHips*) tipi gemiler ve dubaların denize indirilmiş bir kaldırma makinesiyle yüklenip boşaltıldığı, bu kaldırma makinesinden geminin ambarlarına ya da ambarlardan makineye kadar taşıyıcı bantlar yardımıyla götürüldüğü SEABEE (*SEA Barge*) tipi gemiler.

— Konteynerleri taşımak üzere yapılmış ya da sonradan bu amaca göre düzenlenmiş birer yük gemisi olan *konteyner gemileri'*nin iki ayrı tipi vardır: konteynerlerin, geminin ambarlarında yapılmış bölmelere üst üste yerleştirildiği *gerçek konteyner gemileri* ve konteynerlerin römorklar üzerine yerleştirildiği ya da özel çekici taşıtlarla gemiye yüklendiği *roll on/roll of konteyner gemileri*; bu ikinci tip gemiler yalnız konteynerleri değil, aynı zamanda konteyner yüklenmiş kamyon, römork gibi taşıtları da taşır. Bazı gemiler ise her iki tipe de girer ve gemide hem tekerlekli taşıtların yürüyerek girebileceği bölmeler, hem de yüklerin kaldırma makineleriyle yüklenip boşaltıldığı bölmeli ambarlar bulunur. Ayrıca, normal yük gemilerinden bir kısmı da konteyner taşıyabilecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Birinci tip gemilerin hemen hepsi açık tip gemilerdir; yani yükleme kapılarının sayısı ve genişliği arttırılmış, kapıların toplam alanı ambarların alanıyla eşit hale getirilmiştir. Bu gemilere yüklenecek konteynerlerin standart boyutlarda olması gerekir: genellikle 20 ya da 40 ayak uzunluğunda, 8 ayak genişliğinde ve 8 ya da 8,5 ayak yüksekliğinde.

Konteyner gemilerinde genellikle kaldırma makineleri bulunmaz, yükleme boşaltma liman vinçleriyle yapılır. Bu yükleme boşaltma sırasında konteynerler, üstlerindeki köşe parçalarına özel kancalar takılarak ya da daha çok «spreader» denilen kaldırma araçlarıyla tutularak kaldırılır, teleskopik (iç içe geçme) yapıda olan bu spreader'lerden bazıları hem 20, hem de 40 ayaklık konteynerler için kullanılabilir. Son derece dayanıklı olan bu konteynerler geminin ambarlarında üst üste 6 kat halinde yerleştirilebilir, daha çok katlı bir yığma için ambarlara ara platformlar koymak gerekir.

Bütün konteyner gemileri, ambarlarından başka, güvertelerinde de konteyner taşıyabilir; kaldırma makineleriyle yüklenip boşaltılan ve en çok 4 kat halinde güverteye yerleştirilen bu konteynerler, geminin hareketi nedeniyle çok büyük kuvvetlerin etkisi altında kalır; bu yüzden, güvertedeki konteynerleri sıkıca tutmak için birtakım tedbirler almak gerekir ve çoğu zaman güvertesine konteyner yüklemiş gemilere yalpa önleyici düzenekler yerleştirilir. Bugün gemi taşımacılığının ticarî koşulları, uzunluğu aşağı yukarı 200 m'yi bulan ve saatte 23 mil yapabilen büyük ve hızlı konteyner gemilerinin yapımına yol açmıştır.

● *Dökme yük gemileri* genellikle *ağır dökme yük gemileri* (örneğin cevher gemileri [ing. *ore carriers*]), *hafif dökme yük gemileri* (örneğin kömür ve tahıl gemileri [ing. *bulk carriers*]) ve *çeşitli dökme yük gemileri* (çimento, kükürt, kimyasal maddeler, kereste, boru v.b. taşıyan gemiler) diye ayrılır. Cevher-petrol gemileri (ing. *ore/oil carriers* ya da *O.O.*) ve dökme yük-petrol gemileri (ing. *ore/bulk/oil carriers* ya da *O.B.O.*) gibi bazı karma yük gemileri ayrıca katı dökme yüklerin yanı sıra sıvı hidrokarbonları da taşıyabilir. Tıpkı tankerler gibi dökme yük gemileri de tek güvertelidir ve motorlar genellikle kıça yerleştirilmiştir; ayrıca yükleme boşaltma için geniş kapılar ve safra sarnıçları bulunur. Bu sarnıçlar çok büyüktür ve her türlü yükleme durumunda gemiye en iyi denge ve oturma koşullarını sağlayacak şekilde geminin taşıma kapasitesinin yüzde 50 ile 65'i kadar safra suyu alabilir. Cevher gemilerinin ambar hacmi genellikle öbür yük gemilerinden daha küçüktür ve her zaman bütün ambarları dolu olarak seyrederler. Hafif dökme yük gemilerinde ambar hacminin çok fazla olması gerekir ve bu gemilerle ağır cevher taşındığı zaman genellikle bir ambar boş, öbür ambar dolu olacak şekilde yükleme yapılır.

— Sil. Bir *nükleer yük*, depoda ya da atıldığı zaman yörüngesinin hemen başlangıcında patlamasını önleyen güvenlik aygıtlarıyla donatılmış elektrikli bir tapa düzeneğine sahiptir. Nükleer yükler bir füzenin nükleer başlığına, bir merminin ya da bir uçak bombasının veya bir atom mayınının içine yerleştirilebilir. (L)

***YÜKLEME** i. — Bilişim. Uygulaması için bir programı ya da işlenmeleri için verileri bir bilgisayarın iç belleğindeki yerine yerleştirme. || İşlenmiş olmaları şartıyla, bir magnetik şeridi şerit birimine, bir delikli kart paketini bir okuyucuya v.b. yerleştirme. || *İlk yükleme*, bir bilgisayarın çalışmasında, önce bir açılış programının uygulanmasına, sonra bilgisayarın toplam çalışmasını yönetmeğe ve yapılacak işlerin ilerlemesini, uygulanmasını, zincirlenmesini sağlayacak genel işletme sistemi programlarının yerleştirilmesine dayanan başlangıç evresi.

— Denizc. *Yükleme boşaltma*. Bk. ANSİKL. || *Yükleme haddi işareti*, geminin boyunu ve boş hacim oranını gösterecek şekilde bir geminin bordasına, ikinci köprü çizgisinden uluslararası yükleme haddi yönetmeliğince belirlenen belli bir uzaklığa çizilen ve yatay bir şeritle bu şeridin üstündeki ters bir üçgenden oluşan işaret: *Yükleme haddi işareti geminin sol (iskele) yanına ya da fribord halkasının altına çizilir*. (Bk. ANSİKL.) || *Yükleme haddi yönetmeliği*, gemilerin yükleme haddini belirlemeğe yarayan kuralların tümü.

— Sosyal psikol. *Yükleme kuramı*, kaynağını F. Heider*in (*Ek*) çalışmalarından alan, bir yandan E. E. Jones ve K. E. Davis, öbür yandan H. H. Kelley tarafından ele alınarak geniş ölçüde geliştirilen kuram; amacı «insanın gerçeği kavrama, önceden kestirme ve düzenleme» süreçlerini anlaşılır kıl-

yük gemisi
japon yapımı «Ariake»
konteyner gemisi

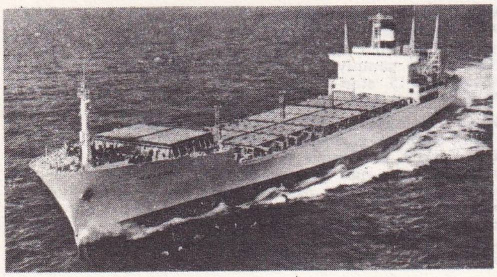

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

maktır. (Bu düşünürler gerçeğin şu ya da bu yanı üstünde dururlar. Yükleme sürecinin temelinde, insan için çevresindeki dünyanın karmaşıklığını sınırlı sayıda değişmez nedensel ilişkilere indirgemek gerektiği düşüncesi yatar.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. ● *Yükleme boşaltma.* Ticaret gemilerinin yükleme ve boşaltma işlemleri, geminin türüne ve taşınan malların cinsine göre değişik yöntemlerle yapılır:

— *kaldırma*'yla yükleme boşaltma (*lift on/lift off*), gerek geminin kendi araçları (vinç direkleri, maçuna ya da vinç çatalları, borda vinçleri ya da döner köprüler), gerek rıhtımdaki yükleme makineleri (raylı ya da tekerlekli vinçler), gerek yüzer duba vinçleri yardımıyla yüklerin geminin ambar ağızlarından yüklenip boşaltılması şeklinde yapılır;

— *roll on/roll off* yükleme boşaltma, geminin bordalarında açılmış yükleme kapılarından geçen çekici taşıtlar yardımıyla yapılır;

— geminin yükleme kapıları aracılığıyla doğrudan doğruya rıhtımdan gemiye ya da gemiden rıhtıma *aktarma*'yla yükleme boşaltmada fork-lift denilen çatallı yükleyiciler kullanılır (*truck-to-truck* yükleme boşaltma);

— mavna taşıyan gemilerde mavnalar *yüzdürme* yoluyla yüklenip boşaltılır (*float on/float off*);

— varillere doldurulmadan doğrudan doğruya sarnıçlarına boşaltılmış sıvı yükleri (hidrokarbonlar, şarap v.b.) taşıyan gemilerde *pompalama* tekniği uygulanır;

— tahılların gemilere yüklenip boşaltılmasında aspiratörlerle *emme* yöntemine başvurulur;

— sandıklanmış mallar ve muz hevenkleri *döner dolaplar*'la, toz halindeki yükler ise *taşıyıcı bantlar*'la yüklenip boşaltılır.

Gemilerinin limanda demirleme süresini elden geldiğince kısaltmak için armatörler yükleme boşaltma işlemlerini hızlandıracak çeşitli çareler arıyorlar: örneğin yüklerin bir seferde yüklenip boşaltılabilecek yük* (*Ek*) birimleri halinde gruplaştırılması, yeni tip gemilerde roll on/roll off ve yüzdürme gibi yeni yöntemlerin uygulanması, bir yandan ambar ağızlarının sayısını arttırarak ya da ağızları iyice genişleterek, bir yandan da limandaki ve gemideki yükleme makinelerinin gücünü ve hızını yükselterek geleneksel vinçle kaldırma yöntemlerinin geliştirilmesi gibi.

● *Yükleme haddi.* Gemilerin yükleme haddi için halen yürürlükte olan çeşitli yönetmelikler vardır: 1947'de imzalanan, 1963'te bazı değişiklikler yapılan ve Avrupa'nın bellibaşlı ülkelerinde uygulanan uluslararası yükleme haddi yönetmeliği ya da Oslo konvansiyonu; A.B.D., İngiltere ve S.S.C.B. yönetmelikleri, ayrıca Panama ve Süveyş kanallarından geçen gemilere uygulanan özel yönetmelikler gibi. Bütün dünya ülkelerini aynı yönetmeliğe bağlamak için yapılan çalışmalar, 23 haziran 1969'da Londra'da otuz iki devlet tarafından yeni bir uluslararası yükleme haddi anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı; fakat bu anlaşma, dünya ticaret filosu tonajının yüzde 65'ini temsil eden yirmi beş devlet tarafından onaylandıktan sonra ancak yürürlüğe girebilecek. Bu yeni anlaşma gereğince, ayrı ayrı hesaplanan bir brüt yükleme haddi ile bir net yükleme haddi öngörülüyor. Türkiye'de İMCO'nun (International Maritime Conference) [Uluslararası Denizcilik konferansı] yükleme haddi yönetmeliği uygulanır.

— Sosyal psikol. *Yükleme kuramı* bir kavrama sürecini ortaya koymağa çalışır; bu süreç gereğince, insan çevresinin değişken görünümüne değişmeyen gizli bir yapı, bir düzen yükler. Kuram iki yönde gelişir: Jones ve Davis başkasının eylemleri ardındaki niyetleri nasıl anladığımızı araştırır, Kelley ise dış dünyadaki nesnelere değişmeyen niteliklerin yüklenmesiyle ilgilenir.

Jones ve Davis'in yaptığı gibi bir kişinin çeşitli davranışları ele alınıp çözümlenebilir ve bunları anlamağa olanak veren değişmez neden araştırılabilir; bu durumda yükleme iki çeşit olayı, yani bir eylemin etkileri ile onu yapanın niyetlerini birbirine bağlamaktır; daha sonra niyetlerin çözümlenmesiyle eylemi yapanın temel eğilimi ortaya çıkarılabilir.

Bu duruma göre gözlemci, eylemi yapanın eyleminin etkilerini bildiğini, onu yapacak gücü ve yeteneği olduğunu, bu eylemle yapabileceği başka eylemler arasında seçim yapma özgürlüğü bulunduğunu var sayacaktır. Bu durumda yükleme süreci üç evreden geçer: **1.** eylemin etkilerini belirleme; **2.** bu etkileri diğer mümkün eylemlerle karşılaştırma ve bu arada bu iki eylemin ortak ve özgül etkilerini göz önünde bulundurma; **3.** eylemi yapana bir niyet yükleme.

Toplumsal kurallara uygun olmayan bir eylem, yapanın özellikleri hakkında kurallara uygun bir eyleme göre daha çok bilgi sağlar. Kuramsal görüşlerini desteklemek için Jones aşağıdaki örneği verir (1961); bir arkadaştan memurluğa girmek için başvuran bir insan rolü oynaması istenir. Ona bu meslek için gerekli ideal nitelikler anlatılır, sonra bir dizi sorulara cevap vermesi istenir. Cevaplar belirtilen niteliklere ya uygundur, ya değildir. Bütün cevaplar banda kaydedildikten sonra bir küme insana dinletilir; onlardan bir dizi ölçütlere göre söz konusu kişinin kişiliğini değerlendirmeleri istenir. Alınan sonuçlar, memurluğa başvuran kişinin cevapları öngörülen role uymadığı zaman gözlemcilerin çıkarsamalarının çok daha güvenilir olduğunu göstermektedir.

Gözlemci ile eylemci arasındaki mümkün etkileşmeyi hesaba katmamak gibi bir sakınca taşıyan bu durum yüzünden uzmanlar kuramlarına iki kavram eklediler: gözlemci için, gözlemcinin eylem karşısındaki davranışını hesaba katan hazcıl uygunluk ve eylemcinin gözlemci karşısındaki niyetini hesaba katan bencillik. H. H. Kelley yüklemeyi, nesnelerdeki değişmezleri araştırma anlamına alır. Bu nedenle, Jones ve Davis'in tersine, eylemcinin kişiliğinden ileri gelen etkileri silmeğe çalışır, yalnız dış yüklemlere, yani gözlemciden değil, nesneden ileri gelen yüklemlere, bizim dışımızda olan ve bize dünya için tek geçerli bilgiyi sağlayan nedenlere önem verir: «Etki, mevcut olduğu zaman mevcut etmenden, yok olduğu zaman olmayan etmenden bilinecektir. Etkiyi dört etmen değiştirtebilir: nesneler, kişiler, zaman, nesneler arasındaki etkileşme biçimleri». Bir yüklemenin «doğru»luğunu anlamak için üç ölçüt vardır: 1. nesneye göre eylemin özgül niteliği (etmen 1); çeşitli etkileşme biçimlerine göre zaman içindeki sürekliliği (etmen 3 ve 4); bu konuda kişiler arasında bir uyuşmanın varlığı (etmen 2).

Kelley kuramını doğrulamak için hiç bir deneysel çalışmaya girişmemiş, başkalarınca yapılan deneylerin sonuçlarını yorumlamakla yetinmiştir: örneğin, bir kimse, karşısındakinin kendisine ne kadar daha sabit yüklemler yapmasına elverişli bir duruma girerse, karşısındakı üzerinde o kadar etkili olur şeklinde bir varsayımda bulunursak, toplumsal etkiyi değişik bir açıdan yorumlamış oluruz. (LM)

***YÜKLEMEK** geçl. f. — Bilişim. Uygulanması için bir programı ya da işlenmeleri için verileri bir bilgisayarın iç belleğindeki yerine yerleştirmek. (L)

***YÜKLEYİCİ** i. — Bilişim. Daha önceden çevrilmiş ya da derlenmiş bir programı bir bilgisayarın merkez, belleğine yerleştirme olanağı veren genel program. (Asıl yüklemeden önceki ilk evrede yükleyici, tek ve homogen bir program oluşturacak çeşitli program modülleri arasında bağlantılar kurabilir.) [*Eşanl.* YÜKLEME PROGRAMI. YÜKLEYİCİ PROGRAM.] (L)

Yüksek İdare mahkemesi (ASKERÎ), asker kişilerin idarî davalarına bakan mahkeme. Anayasa'yı önemli ölçüde değiştiren 20 eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı kanun idarî yargı alanında, sınırlı görevli fakat yüksek derecede yeni bir idare mahkemesi kurdu. Bu yüksek mahkeme, asker kişilerle ilgili idarî eylem ve işlemlerin yargı denetimiyle görevlendirildi. Askerî Yüksek İdare mahkemesinin kuruluş kanunu, 4 temmuz 1972 tarih ve 1602 sayılıdır. Kanun, Askerî Yüksek İdare mahkemesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile görevlendirilmiş bağımsız bir yüksek mahkeme olarak tanımlamaktadır.

Askerî Yüksek İdare mahkemesinin organları daireler, daireler kurulu, başkanlar kurulu, yüksek disiplin kurulu ve genel kuruldur. Personeli ise, Askerî Yüksek İdare mahkemesi birinci ve ikinci başkanı, daire başkanları, üyeler; başkanunsözcüsü, başyardımcı ve kanunsözcüleri; genel sekreter ve sekreterlik personeli; daire müdürlüğü, tasnif ve yayın bürosu personeli ile kadroda gösterilen diğer personelden oluşur. Başkan, ikinci başkan, başkanunsözcüsü, daire başkan ve üyeleri, hâkimler teminatından yararlanırlar. Ancak, mahkemenin bütün üyeleri hâkim değildir. Bir kısım üyeler, general, amiral ve albay rütbesindeki subaylardır. Ayrıca, en az albay rütbesindeki birinci sınıf hâkimler de bu mahkemede görev alırlar. Askerî Yüksek İdare mahkemesi üyelerinin seçim ve atanmaları ile görev süreleri kuruluş kanununda gösterilmiştir.

Askerî Yüksek İdare mahkemesinin görevleri şunlardır: asker* (*Ek*) kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî eylem ve işlemlerden doğan uyuşmazlıkların ilk ve son derece mahkemesi olarak yargı denetimi yapmak. Bu amaçla, yüksek mahkeme görev alanına giren işlemlerin iptali istemiyle açılan davaları; asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin işlem ve eylemler sebebiyle açılacak tam yargı davalarına ve adalet mahkemelerinde veya askerî mahkemelerde görülmekte olan bir davada, bu dava ile ilgili askerî nitelikte bir idarî işlemin anlamı ve şumulünün tayini hususunda çıkacak uyuşmazlıkların halli için mahkeme kararı üzerine açılacak davalara, yani, yorum davalarına bakar. Bu görevlerini üç dava dairesi halinde çalışarak yerine getiren Askerî Yüksek İdare mahkemesi, boşluk halinde Danıştay ve hukuk muhakemelerindeki yargılama usullerini uygular. Ancak, yargılama usulü, genellikle Danıştay yargılama usulüne paralel olarak, Askerî Yüksek İdare mahkemesi kuruluş kanununda belirlenmiştir. Örneğin, dava açılma şartları, bir kısım başvurmalar, sürelerin durması, görevli olmayan yargı yerlerine başvurma, yürütmenin durdurulması; dilekçeler üzerine yapılacak incelemeler; duruşma yapılması gibi. Bununla birlikte, bu yargılama usulünde, Askerî Yüksek İdare mahkemesinin kuruluşuna sebep olan istekler ve bunun kuruluşundaki özellikler sebebiyle bazı değişiklikler de yapılmıştır. Örneğin, yürütmenin durdurulmasına karar verildiği takdirde, Danıştay'daki usulden farklı olarak, dava öncelikle görülmektedir. Ve 90 gün içinde yürütmenin durdurulmasına yeniden karar verilmez ve dava da sonuçlanmazsa, dudurma kararı kendiliğinden kalkmaktadır. (M)

***Yüksek İslâm enstitüleri.** — Son yıllarda enstitülerde okuyan öğrenci sayısında azalma oldu; 1974-1975 istatistiklerine göre bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 1 554'e düştü. (M)

***YÜKSEKOVA,** esk. **Gevar,** Doğu Anadolu bölgesinde (Hakkâri ili) ilçe. — 32 143 nüf., ilçe merkezi 7 370 nüf. (1975); 24 köy (1970). [M]

***Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar kurumu.** — Kurumun döner sermayesi 1975 bütçesiyle 1 milyar TL.na çıkarıldı, ayrılan 150 milyon TL.lık ek ödenekle de 2 500 öğrenciye daha burs sağlanacağı açıklandı. Kuruma bağlı yurtlar da 25 000 kişiyi barındıracak kapasiteye çıktı. (M)

***YÜKSEKÖĞRETİM** bls. i. — ANSİKL. 1974-1975 öğretim yılı üniversitelerarası giriş sınavında üniversitelere giriş için yeterli puanı tutturamayanlara yükseköğrenim olanağı sağlamak amacıyla Mektupla Yükseköğretim kurumu geliştirildi; böylelikle öğretmen açığının da kapatılabileceği düşünülmüştü. Bu dalda öğretimin eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okullarının bazı bölümleri, kız ve erkek teknik okullarıyla turizm ve ticaret yüksek öğretmen okullarında yapılması öngörüldü. Bu çerçeve içinde 60 500 öğrencilik bir kapasite yaratıldı. Bu programın yürütülmesi amacıyla Mektupla Öğretim merkezi adıyla bir merkez, Mektupla Öğretim okulu adıyla taşra örgütü kuruldu. Ayrıca Mektupla Öğretim okuluna döner sermaye verildi; Mektupla Öğretim merkezine de programın uygulanacağı eğitim kurumlarıyla işbirliği yapılabilmesi için birer müdür yardımcısı ve yeterli

personel kadroları ayrıldı. Kayıt koşulları öğretim kurumunun gündüz öğrencilerinde aranan koşullar olarak belirlendi. Özel yetenek isteyen, müzik, resim v.b. bölümlerde öğrenciler ikinci bir sınavdan geçirildiler. Her ders için 8 ders mektubu gönderilmesi planlandı. Öğrenci adaylarından, bu mektupların tutarı olan 500 TL. ücret alındı. Yıl sonu sınavlarının kayıt olunan okullarda aynı zamanda yapılması kararlaştırıldı, sınavda başarı gösterenler yaz okullarında uygulama, laboratuvar, atelye çalışmalarını sürdürürler. Bu çalışmalara ve sınavlara katılmak zorunlu sayıldı, katılmayanların kaydı silindi. Öğrenim devresi sonunda başarı gösterenler normal öğrenciler gibi diploma aldılar. 1974-1975 öğretim yılında kayıtlı 40 126 öğrenciden 31 529'u sınava girdi; sınava girenlerden yüzde 9,8'i doğrudan sınıf geçti.

1975-1976'da mektupla *yükseköğretim*'in yerini almak üzere uygulanması öngörülen başka bir yükseköğretim kuruluşu da YAY-KUR'dur (Yaygın Yükseköğretim kurumu). Kurum, yükseköğretim kurumlarına giremeyen öğrencilere öğrenim sağlamak, daha gelişmiş olarak yükseköğrenim olanaklarını artırmak, özel yasasının çıkışından sonra açık üniversite adıyla çalışmağa başlamak amaçlarını güder. Ön lisans okulları, sanayi ve tarım kuruluşları yüksekokulları, sağlık kuruluşları yüksekokulları dallarında planlanan öğretimin bir amacı da ara kademe personeli yetiştirmektir. Kurumun, öğretim aracı olarak radyo ve televizyondan geniş ölçüde yararlanması planlandı. (M)

Yüksek Savcılar kurulu, Türkiye'de, savcıların özlük işleriyle meşgul olan devlet teşkilâtı. 1961 Anayasa*sının (*Ek*) 137. maddesinde 20 eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı kanunla yapılan değişiklik sonucu, 23 haziran 1972 tarih ve 1597 sayılı «Yüksek Hâkimler ve Yüksek Savcılar Kurulu kanunu» uyarınca kuruldu. Kuruluş amacı, savcıların görevlerinde bağımsız olmalarını ve her türlü etkiden uzak kalmalarını sağlamaktır. Kuruluş, cumhuriyet savcıları, cumhuriyet başsavcı yardımcıları ve cumhuriyet savcı yardımcılarının tüm özlük işleri, disiplin cezaları ve meslekten çıkarılmayla ilgili kararlar ve Adalet bakanlığınca getirilecek konular hakkında kesin karar verir ve bu kararlar aleyhine başka mercilere başvurulamaz. Ancak, disiplin ve meslekten çıkarma cezaları ile ilgili kararların bir defa daha incelenmesini, adalet bakanı ve hakkında karar verilen cumhuriyet savcısı, kararın tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde isteyebilir. Kurulun, cumhuriyet savcılarının yargıtay üyeliğine seçilmeleri konusunda karar verme yetkisi yoktur. (M)

Yüksek Seçim kurulu, seçimlerin tarafsızlık ve dürüstlük içinde yapılabilmesini sağlamak amacıyla Yargıtay ve Danıştay'ca seçilen 7 asil ve 4 yedek üyeden oluşan yüksek yargıçlar kurulu. Kurul seçimlerden önce çalışmağa başlar ve kesin aday listelerinin ilânından başlayarak seçimlere ilişkin her türlü şikâyet ve itirazları inceler, seçim tutanakları hakkında kesin karar verir. (M)

***YÜKSELME** i. — Astronotik. *İvmede yükselme,* bir uzay aracının itiş evresi boyunca ivme artışını belirleyen fonksiyon. (L)

***YÜKSELTEÇ** i. — Radyotek. *Gerilim, akım* ya da *güç yükselteci,* sırasıyla, bir elektrik işaretinin gerilimini, ürettiği akımın şiddetini ya da sağladığı gücü yükseltmekle görevli elektronik devre. (Bk. ANSİKL.) || *İşlemsel yükselteç,* toplama, çıkarma, bir üsse yükseltme, integral alma gibi temel matematik işlemlerini yapabilen doğru akımlı, çok büyük kazançlı ve geri beslemeli yükselteç. (Bk. ANSİKL.) || *Magnetik yükselteç,* bir işaretin iletim koşullarını başka bir işaretin genliğine bağlamakla görevli elektromagnetik düzenek. (Bk. TRANSDÜKTÖR. *Ek.*)

— Teknol. *Diferansiyel yükselteç,* çıkış işareti (gerilim ya da akım) iki giriş gerilimi arasındaki farka bağlı olan elektronik yükselteç tipi. || *Magnetik yükselteç,* magnetik bir gereçte, magnetik alanla indükleme arasındaki ilişkiden yararlanan yükselteç tipi.

— ANSİKL. Radyotek. Bir *gerilim* ya da *akım yükselteci*'nin performansı, çıkış gerilimi ile giriş gerilimi ya da çıkış akımı ile giriş akımı arasındaki oranla belirlenir. Bir güç yükselmesi söz konusu olmadığı sürece, her iki durumda da bu orana «yükseltme» adı verilir.

Buna karşılık bir *güç yükselteci*'nin, çıkış gücü ile giriş gücü arasındaki oranla ifade edilen performansı için yalnız «kazanç» terimi kullanılır.

● Bir *işlemsel yükselteç,* şu özelliklere sahip çizgisel bir bileşik devredir: 100 000 ve 100 000'in üstünde kazanç; hem akımın geldiği devrenin özelliklerini değiştirmemek, hem de geri besleme devresinin özel niteliklerini etkilememek için çok yüksek bir giriş empedansı; çıkış geriliminin yük empedansından etkilenmemesini sağlamak için çok zayıf bir çıkış empedansı; yüksek frekanslarda zayıflamaya ve faz farkına yol açmayan, doğru akımdan birkaç megahertz'e kadar varabilen çok geniş geçiş bandı; giriş işareti olmadığı zaman sıfır olan çıkış gerilimi. Bu devrede genellikle iki diferansiyel giriş [birincisi doğru yönde (+), ikincisi yön değiştirici (—) olmak üzere] ve bir tek çıkış bulunur; bazı modellerde ayrıca diferansiyel bir çıkış vardır. Bu yükselteçlerde, kütleye göre, pozitif ve negatif olmak üzere iki besleme gerekir. İşlemsel yükseltecin özelliklerini belirleyen geri besleme devresidir: akım yönünü değiştiren ya da değiştirmeyen gerilim yükselteci, akım-gerilim ve gerilim-akım değiştiricisi, empedans adaptörü, fark yükselteci, aktif süzgeç (devre), kütlesiz üreteci v.b. olarak çalışması hep geri besleme devresine bağlıdır. İşlemsel yükselteçler modern elektronik devrelerde çok kullanılır. (L)

***YÜKSÜK** i. — Nükl. Kumanda çubuklarını ya da bir reaktörün içine yerleştirilecek çeşitli düzenekleri içine alan, bir ucu kapalı boru (ing. *thimble*). [L]

Yümüktepe. Bk. YÜZÜKTEPE.

YÜREGİR (Ahmet Remzi), türk gazetecisi ve siyaset adamı (Adana 1892-1952). Yüksek Öğretmen okulunu bitirdi. Öğretmenliğin yanında Avni Doğan'la birlikte çıkardıkları *Adana* gazetesinde (1918) yazdıkları yazılarla Millî Mücadele'ye katkıda bulundu. Üçüncü sayıdan sonra *Yeni* Adana* (*Ek*) adını alan gazete Ahmet Remzi Yüregir ve Avni Doğan'ın çabalarıyla Millî Mücadele döneminin en etkin yayın organlarından biri oldu. Daha sonra Serbest Cumhuriyet fırkasına giren (1930) Yüregir 1946-1950 döneminde Seyhan milletvekilliği yaptı. (M)

***YÜREKMİDYESİ** bls. i. — Batı Avrupa'nın Cilâlıtaş devrine geçişinde Akdeniz'den yayılan akımı belirleyen bir kültür fasiyesi seramiği.

— ANSİKL. Bu seramik adını üzerine yumuşakça kavkısı basılmak suretiyle, özellikle *yürekmidyesi* baskısıyla elde edilen ilginç dekordan alır. Kuzey Afrika dahil, Akdeniz boyunca gelişen bu kültür fasiyesi yerli kültürlerle beraber Fransa'nın güneyine de yayıldı ve bazen Kalkolitik'e kadar sürdü. Arène Candide'in (İtalya), Châteauneuf lès-Martigues ve Roucadour'un (Fransa) bazı düzeylerinde yürekmidyesi seramikleri bulunur. (L)

***YÜRÜK,** Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili, Malkara ilçesi) bucak. — 7 933 nüf., bucak merkezi 703 nüf., 15 köy (1970). [M]

***YÜRÜTME** i. — ANSİKL. Huk. 1971 Anayasa değişikliği sonucu hükûmete kanun hükmünde kararname* (*Ek*) çıkarma yetkisi verildikten sonra birçok uygulama oldu ve T.B.M.M.'nin onayından geçti. (M)

***YÜRÜYÜŞ** i. — Huk. 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti Hakkında kanunda (bk. GÖSTERİ. *Ek*) değişiklikler yapıldı; ancak içtüzük hükümlerine uyulmadığı gerekçesiyle Anayasa mahkemesince iptal edildi. (M)

***YÜZ** i. — *Dış kaynaklı yüz felci,* yüz sinirinin beyin kökünden çıktığı yerin aşağı kısmında meydana gelen bir bereye bağlı yüz felci.

— ANSİKL. *Dış kaynaklı yüz felçleri*'nin tedavi amacıyla incelenmesinde, belirli kurallara bağlı kas «muayene» tekniklerinin sağladığı olanaklardan ve elektromiyografinin daha sistemli biçimde kullanılmasından yararlanılır. Ameliyat gerekip gerekmediği böylece daha çabuk ve daha belirginlikle ortaya çıkar. Ameliyat mikroskobu sayesinde, bu siniri yalnız şakak içindeki kısmında değil, kafaiçi kısmında da basınçtan kurtarmak mümkün olur; bunun için kaya kemiğinin üst yüzünden içkulak yoluna bir delik açılır, bu bölgede yüz sinirine sımsıkı yapışık bulunan dalız ve salyangoz sinirleri zedelenmeden gerekli işlem yapılır. (L)

YÜZBAŞIOĞLU (Şerif), türk müzik yönetmeni ve hafif müzik sanatçısı (İstanbul 1932). 1944'te İstanbul Belediye konservatuvarına girdi, Raşid Abed ve Ferdi Statzer'le çalıştı. 1954'te Keman, Piyano, Obua ve Korangle bölümlerinden mezun oldu. Aynı yıl armoni öğretmenliğine atandı; 1959'da şef yardımcısı olarak Şehir korosunu yönetti. 1961-1964'te İstanbul radyosu batı müziği yayınları şefliği, 1958-1967'de İstanbul konservatuvarı polifonik sanat kurulu üyeliği yaptı. İlk şeflik çalışmalarını Cemal Reşid Rey'le yapan sanatçı 1964-1967'de Şehir orkestrasını yönetti. Daha sonra hafif batı müziği alanına geçen Yüzbaşıoğlu 1966-1971 ve 1973-1976'da Türkiye Müzisyenler sendikası başkanlığı yaptı. Hafif batı müziği çalışmalarıyla çeşitli uluslararası yarışmalara katıldı ve besteleri Belçika, Bulgaristan ve Japonya'da plağa alındı. (M)

***YÜZDÜRME** i. — Camc. *Float-glass* ya da *yüzdürme cam* denilen saydam düz camların yapım yöntemi; bu yöntemde ergimiş cam sıvı bir kalay* (*Ek*) banyosu üzerine dökülür ve banyonun yüzeyine yayılarak kesiksiz bir şerit oluşturur. (Bk. CAM. *Ek.*)

— Teknol. Petrol rafinerilerindeki kullanılmış suları temizlemek için, çok küçük kabarcıklar halinde hava püskürterek, suyun içinde asıltı halinde bulunan yağ taneciklerinin yüzeye çıkışını kolaylaştırmağa dayanan arıtma yöntemi (*havayla yüzdürme*). [L]

***YÜZEYSEL** sıf. — Leng. *Yüzeysel yapı,* üretici dilbilgisinde, derin yapıya dönüşümlerin uygulanmasıyla oluşan tümcenin sözdizimsel düzeni. (L)

***YÜZME** i. — ANSİKL. 1966-1967'den sonra, *yüzme* sporunda önemli rekorlar gerçekleştirildi; özellikle Mexico (1968) ve Münih (1972) Olimpiyat oyunlarında, 1973'te Belgrad'da düzenlenen ilk dünya yüzme şampiyonasında ve 1976 Montreal Olimpiyat oyunları öncesinde, yapılan derecelerin giderek geliştiği görüldü.

Montreal karşılaşmalarının yaklaştığı günlerde elde edilmiş en iyi dereceler şöyleydi:

ERKEKLER

SERBEST — *100 m:* J. Montgomery, 50.59 (A.B.D.); *200 m:* Brude Furniss, 1.50.52 (A.B.D.); *400 m:* Tim Shaw, 3.53.31 (A.B.D.); *800 m:* Tim Shaw, 8.06.60 (A.B.D.); *1 500 m:* Tim Shaw, 15.20.91 (A.B.D.);

SIRTÜSTÜ — *100 m:* R. Matthes, 56.3 (D. Alm.); *200 m:* R. Matthes, 2.01.87 (D. Alm.);

KELEBEK — *100 m:* Mark Spitz, 54.27 (A.B.D.); *200 m:* Mark Spitz, 2.00.70 (A.B.D.);

KURBAĞALAMA — *100 m:* John Hecken, 1.03.88 (A.B.D.); *200 m:* John Hecken, 2.18.21 (A.B.D.);

KARIŞIK — *200 m:* B. Furniss, 2.06.08 (A.B.D.); *400 m:* A. Hargitay, 4.28.89 (Macaristan);

BAYRAK — *4 × 100 m serbest:* 3.24.85 (A.B.D.); *4 × 200 m serbest:* 7.30.54 (A.B.D.); *4 × 100 m karışık:* 3.48.16 (A.B.D.).

BAYANLAR

SERBEST — *100 m:* K. Ender, 56.22 (D. Alm.); *200 m:* K. Ender, 2.02.27 (D. Alm.); *400 m:* Babaschoff, 4.14.76 (A.B.D.); *800 m:* J. Turral, 8.43.48 (Avustralya); *1 500 m:* J. Turral, 16.33.94 (Avustralya);

SIRTÜSTÜ — *100 m:* U. Richter, 1.02.98 (D. Alm.); *200 m:* B. Traiber, 2.15.46 (D. Alm.);

KELEBEK — *100 m:* K. Ender, 1.01.24 (D. Alm.); *200 m:* R. Kother (D. Alm.);

KURBAĞALAMA — *100 m:* R. Vogel (D. Alm.); *200 m:* K. Linge, 2.34.99 (D. Alm.);

KARIŞIK — *200 m:* U. Tauber, 2.18.83 (D. Alm.); *400 m:* U. Tauber, 4.52.20 (D. Alm.);

BAYRAK — *4 × 100 m serbest:* 3.49.37 (D. Alm.); *4 × 100 m karışık:* 4.13.78 (D. Alm.). [M]

Z

ZACHER (Gerd), alman bestecisi ve orgcusu (Nappen 1929). Detmold (özellikle Kurt Thomas ile birlikte) ve Hamburg'da öğrenim gördükten sonra Darmstadt yaz kurslarına katıldı ve 1970'te Essen Folkwang yüksekokulunda Protestan Kilisesi Müzik enstitüsü müdürü oldu. Çağdaş org müziğinin başlıca yorumcularındandır: Cage, Ligeti, Kagel, Englert ve Yun onun için besteler yazdılar. Yaratıcı olarak özellikle (org için) *Diferencias* (1961), *Text* (1963), *Gebet Jonas* (Yunus'un duası) [1964], *Szmaty* (1968), *Die Kunst einer Fuge* (Bir füg sanatı) [1969] ve *Orumambel* (1972) gibi yapıtları vardır. (L)

ZACK (Léon), rus asıllı fransız ressamı (Nijni-Novgorod [bugün Gorki] 1892). 1920'de Rusya'dan ayrılarak 1923'te Paris'e yerleşinceye kadar Floransa ve Berlin'de kaldı. Salon des Surindépendants'ı kurarak insancıl bir resim geliştirdi, sonra savaşın bitiminde anlatımcı bir dönemi arkada bırakarak derece derece soyutlamaya yöneldi. İlkin geometrik biçimlerden, sonra şekildışı lekelerden yararlandı ve sonunda kendi değişik soyut denemelerinin ince bir karışımı olan daha özgür bir resim anlayışına ulaştı. Dinî sanat dalında birçok eser verdi: 1956-1957'de Valognes benediktin manastır şapelinde vitraylar, 1950'de İsa'nın çilesini gösteren on dört parçalık Carsac tablo dizisi, 1965'te Paris'te Sainte-Jeanne-d'Arc haçı. Duvar halıları, mozaikler ve kitap resimlemeleri de yaptı. (L)

Zafer odası, Afyon'da Atatürk müzesi. Afyon hükûmet konağı yanında, Atatürk anıtının karşısındadır. Kurtuluş savaşında, Büyük Taarruz sırasında, türk orduları Afyon'a girdiğinde (27 ağustos 1922) Garp cephesi karargâhı Afyon'da bu binaya taşındı; Atatürk, zaferin sonuna kadar savaşları buradan idare etti. Daha sonra emniyet müdürlüğü olarak kullanılan binanın sağ cephesindeki büyük oda Afyon belediyesi tarafından Zafer odası adıyla müze haline getirildi ve ziyarete açıldı. Zafer odasında masa, koltuk, kanepe, sehpa, yazı takımı gibi, Atatürk'ün kullandığı eşya ve Kurtuluş savaşı ile ilgili fotoğraflar yer alır. (M)

***ZAHAROV** (Matvey Vasilyeviç), sovyet mareşali. — (öl. Moskova 1972). 1971'de sovyet Genelkurmay başkanlığından ayrılmış, yerine general Kulikov getirilmişti. (L)

ZAHARYAN (Garbis), türk boksörü (İstanbul 1930). Ringe 14 yaşında çıktı. Amatör boks hayatında 200 maç yaptı, 7'sini kaybetti. Uluslararası ilişkinin olmaması nedeniyle millî formayı 1 kere giyebildi (1949). 1964'te İstanbul'da Lübnan'lı Jeres'i sayı ile yendi ve Ortadoğu şampiyonu oldu. 1966'ya kadar 51 profesyonel maç yaptı, daha sonra antrenörlüğe başladı. (M)

***ZAHİR ŞAH** (Muhammed), Afganistan'ın eski kralı. — 17 temmuz 1973 darbesiyle tahttan çekilmek zorunda kaldı ve prens Davut rejimini tanımasına rağmen sürgüne gönderildi. (L)

***ZAİM** (Turgut), türk ressamı. — (öl. Ankara 1974). [M]

***ZAİRE cumhuriyeti,** esk. **Belçika Kongosu,** daha sonra **Kongo-Kinşasa,** Afrika'nın ekvator kesiminde devlet. — 24 220 000 nüf. (1974). Başkenti, *Kinşasa* (1 323 000 nüf.). Bakır üretimi 1973'te 0,5 Mt'a yaklaşarak, ülkeyi dünyada altıncı sıraya getirdi. Son yıllarda petrol yatakları bulundu.

TARİH

General Mobutu, paralı beyaz askerleri ve Katanga jandarmalarını yendikten sonra, ülkede otoritesini iyice kurmağa çalıştı, Moiz Çombe kaçırıldı ve Cezayir'de hapsedildi (temmuz 1967); iki eski âsi önder Pierre Mulele ve Gaston N'Galo sırasıyla 1968 ekiminde ve 1969 ocağında idam edildiler; birkaç hafta sonra, albay Leonard Monga, Katanga'lı eski bakan Alphonse Masongo ve başka ilerigelenler de aynı kaderi paylaştılar; üstelik, eski cumhurbaşkanı Kasavvubu 24 mart 1969'da öldü. Bir kısım rakiplerinin ortadan kalkmasına rağmen general Mobutu öğrencilerin düşmanlığından kurtulamadı; 4 haziranda Lovanium üniversitesine giren ordu, beş-on kişinin ölümüne yol açtı; bunun üzerine hükûmet bütün öğrenci örgütlerini yasakladı. Bu arada Mobutu otoritesini daha da pekiştirdi: gerçekten, 29 haziran 1969'da Moiz Çombe öldü ve Kongo'nun başlıca siyasetçisi Justin Bomboko dışişleri bakanlığı görevinden alındı.

Millî Güvenlik kurulundan yardım gören ve bütün yetkileri kullanabilen Mobutu 31 ekim 1970'te yeniden cumhurbaşkanı seçildi; hükûmette büyük ölçüde değişiklik yaptı. 7 aralıkta bir anayasa reformu yaparak siyasî kurumlar yeniden düzenlendi: buna göre yedi yıl için seçilen cumhurbaşkanı, yürütme gücünün başıdır; yasama görevini bir millet meclisi yerine getirir; en yüksek otorite, tek parti olan Halkçı Devrim hareketidir; anayasaya göre siyasî muhalefetin örgütlenmesi de yasaktır. Öğrenci hareketleri devam ettiğinden, mayıs 1971'de Kisangani üniversitesi, haziranda da Lavanium üniversitesi kapatıldı. İç istikrar, iktisadî gelişmeyi kolaylaştırdı; üstelik ülkede önemli doğal kaynaklar vardı. Ayrıca bakır fiyatlarının yüksek olmasından yararlanıldı: birçok yabancı şirket çeşitli projelerin yatırımlarını üstlenmeyi kabul etti; zaten bu konuda hükûmetin uyguladığı iktisadî liberalizm de onları cesaretlendiriyordu. Sosyal alanda hükûmet, ücretleri yüzde 40-50 oranında yükseltmeğe karar verdi.

Ülkesinin uygarlığına bağlı olan general Mobutu, ulusal dilin kullanılmasını yaygınlaştırmayı kararlaştırdı; bunun üzerine Kongo-Kinşasa adı 27 ekim 1971'de Zaire oldu; halk, adlarını ve soyadlarını değiştirmeğe çağırıldı. Hükûmetin aynı yönde aldığı bir tedbirle, küçük ve orta çaptaki ticarî işletmeler yalnız Zaire'lilere verildi (1972) ve 1973'te iktisadî «zairelileştirme» için köklü tedbirler alındı. Aynı zamanda rejim düşmanlarının kovuşturulmasına devam edildi. Justin Bomboko ile general Devos Bangala, hükûmet darbesi hazırlamakla suçlanarak tutuklandılar. Rüşvetle mücadele, enerji bakanının 1972 şubatında görevden alınmasına yol açtı. Birkaç ay sonra, hükûmet ile Halkçı Devrim hareketi yürütme komitesinin yerini tek bir kurul aldı: Millî Yürütme konseyi. Bu arada devlet ile kilise arasında bir anlaşmazlık patlak verdi; kilise, millî dile dönülmesini eleştiriyordu; Kinşasa başpiskoposu Malula'nın görevini bırakıp Roma'ya gitmesi bu bunalımın doruk noktası oldu; 1972 haziranında Zaire'ye dönmesi ise sadece kısa bir yatışmaydı; hükûmet ağustos ayında bütün dinsel gençlik kuruluşlarını dağıttı; 1973 şubatında piskoposları ve Vatikan'ı bozgunculukla suçladı; bu arada, general Mobutu haziran ayında gerilime son vermeyi kararlaştırdı. 1974 temmuzunda devlet başkanının yetkileri bir anayasa değişikliğiyle artırıldı: bundan böyle, cumhurbaşkanı hukuken Millî Yasama konseyinin, Millî Yürütme konseyinin ve Adalet konseyinin başkanı oluyordu.

Dış siyasette başlıca olay ilk ağızda Zaire ile Belçika arasında iyi ilişkilerin yeniden kurulması oldu: Mobutu 1968 haziranında Brüksel'e gitti; 1969 haziranında kral Baudouin'in Kinşasa'yı ziyaretinden sonra, iki ülke arasında bir dostluk anlaşması imzalandı. Ama Belçika'da general Mobutu'ya hakaret eden bir kitabın yayımlanması üzerine, Zaire 1974'te Belçika ile diplomatik ilişkilerini kesti. Zaire ile Kongo-Brazzaville arasındaki ilişkiler bir süre için bozuldu; ilişkilerin kesilmesinden sonra bir çatışma başlaması bekleniyordu; ama iki devlet başkanı 1970'te, «16 haziran bildirisini» imzalayarak barıştılar; bildiri, özellikle iki başkent arasındaki güvenli ilişkilerin tekrar kurulmasını öngörüyordu.

General Mobutu 1970 ve 1971 yıllarında birçok ülkeyi resmen ziyaret etti: A.B.D.'den beş yıl içinde bir milyar dolarlık yatırım vaadi aldı; Japonya, bir demiryolu kurmağa söz verdi; Fransa askerî ve iktisadî yardıma devam etti.

Bununla birlikte, general Mobutu Orta Afrika Devletleri birliğini (U.E.A.C.) kurmakla, O.C.A.M.'ın egemenliğinden kurtulma isteğini ortaya koydu: gerçekten, Zaire 1972 nisanında O.C.A.M.'dan çıktı. Bununla birlikte, Togo ve Gabon ile bağlarını pekiştirdi. Nisan ayında bir Zaire ordusu, Burundi cumhurbaşkanı albay Micombero'nun isteği üzerine Burundi'ye müdahale etti. Zaire S.S.C.B., Çin (kasım 1972), Demokratik Alman cumhuriyeti (aralık 1972) ve Küba (1974) ile diplomatik ilişki kurdu. Fakat İsrail ile ilişkilerini kesti (1972).

GÜZEL SANATLAR

Son yıllarda özellikle ülkenin doğusundaki bölgeler (kuzeyde Ubangui ırmağı ile kolu Mbomu ve Mongala eyaleti, güneyde Mayi-Ndombe gölünü Kiyu gölüne bağlayan düz bir sınırla çevrili) araştırıcıların dikkatini çekti. Bu bölgede özellikle avcılık ve balıkçılıkla geçinen çok karışık ırklar yaşarsa da, saf bir plastik duygusu ile, sadeleştirme ve üslûplaştırma ne dereceye varırsa varsın plastik yaratış düzeyinde büyük bir uyum görülür. Kuzeydoğuda yaşayan Zande ve Mangbetularda siyasî yapı ve büyük kralların sarayında lüks ve gösterişe yönelik rekabet tatbikî sanatların gelişmesini sağladı. Sanat üretiminin büyük çoğunluğunu âlet, kap-kacak, silâh gibi işe yarayan eşya meydana getiriyor. Zandelerin en kıymetli yardımcı âletlerinden biri kpinga denen bir bıçaktır; ince işlenmiş hint hurması dalından yapılma büyük oval kalkanın içine asılan bu bıçak atmak için kullanılır, yüzü yaprak biçimindedir. Düdük, çan ve özellikle telli çalgı gibi müzik âletleri insan biçiminde motiflerle süslüdür. Küçüklükten itibaren sunî olarak şekil bozukluğu ile oluşturulan, yanlamasına bir saç topuzu ve yalancı örme saçlarla etkisi artırılan uzun kafatasları mangbetu çömleklerini ilginç biçimde etkilemiştir: testilerin boğazı insan başı şeklindedir. Bu süsleme merakı evleri güzelleştirmeğe de yarar: çatısı ağaç bir destek üzerine dizilmiş deniz kabuklarıyla örtülü mangbetu evleri, duvar resimleri, kabartmalı sütunlar, bacakları işlemeli yuvarlak iskemleler. Zandelerin güney komşuları olan Boaslar boyalı tahtadan aşırı uzun kulaklarıyla dikkati çeken maskeler yaparlar. Bu büyük ağızlı kepçe kulaklar, kulakların içine yerleştirilerek şeklini değiştirmeğe yarayan ağaç veya fildişi yuvarlakları hatırlatır.

Coquilhatville eyaletindeki (bugün Mbandaka) Nkundos ve Elekuslar soylu ölüleri kabartmalı tabutlara gömerler. Elekus tabutları oyma kayığı veya bir deniz kuşunu andırır, oysa nkundos tabutlarının üst kapağı elinde süs bıçağı tutan bir şefi canlandırır. Büyük Göller'in doğusunda oturan Mboles, Lengolas ve Perelerde, birbirine oldukça benzeyen çeşitli törenlerde kullanıldığı sanılan ve az çok amblem görevi olan hey

kelcikler, Legas heykel sanatını hatırlatan bir şemacılıkla dikkati çeker. Legaslarda çoğu fildişinden yapılma heykel ve maskeler bwame toplumu içinde insandan insana geçer; 1948'e kadar karışık rütbeler hiyerarşisiyle bu toplum siyasî bir yapı meydana getiriyordu. Kuzey Zaire sanatının süsten kesinlikle arınmış üslûbu Bembe ve Buyus sanatında da kendini gösterir, ancak Orta Zaire üslûplarına özgü olan insan oranlarına ve yuvarlak hacimlere merak ortadan kalkmış değildir. Bazıları bir metreyi bulan ata heykellerinin anıtsal görünüşü lubas heykellerini andırır. Yüzün yuvarlaklığı, gözlerin yarık veya yarım ay biçiminde belirtilişi çan maskelerde görülür. En tanınmış çan maske orman cini olan Kalunga'nın maskesidir; Bembeler bunu gizli «alunga» cemiyetinin ayinlerinde kullanırlar. (L)

ZALUZİ, Çekoslovakya'da Bohemya'da yer, Most yakınında. Petrokimya. (L)

***ZAMAN** i. — Bilişim. *Zaman bölüşüm,* her kullanıcıya sırayla bir zaman dilimi ayırarak, bir tek bilgisayarın birçok uç biriminden aynı anda kullanılmasını sağlayan teknik. (*Eşanl.* TİME SHARİNG.) [Bk. BÖLÜŞÜM. *Ek.*] || *Gerçek zaman,* bir bilgisayarın, dışarıdan aldığı bilgileri değerlendirerek kumanda ve denetim bilgilerini ya da sadece cevapları içinde bulunduğu sürecin temposuna uygun bir süre içinde hemen hazırlamak zorunda olduğu kullanım ve yapım yöntemi. || *Temel zaman,* bir bilgisayarın belleğinin ya da aritmetik ve mantık biriminin temel çevrim süresi.

— Biyol. *Zaman dışı hayat,* her türlü meteoroloji etkilerini, zamanı tahmine yarayabilecek her türlü göksel ya da toplumsal işaretleri yok eden yaşama durumu. Bk. ANSİKL.

— Metrol. *Bağdaşık evrensel zaman,* bütün dünyada yayımlanan saat işaretlerini «bağdaştıran» uluslararası kurallara göre, saat işaretleriyle yayımlanan zaman ölçeği: *Bütün günlük işlerde saat kavramı bağdaşık evrensel zamana dayanır.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyol. Genellikle hiç bir doğal işaretin bulunmadığı çukur yerlerde düzenlenen *zaman dışı hayat* deneyi, rahat koşullar altında geçse bile, bazı algıları altüst eder, bazı verileri ise korur: örneğin zamanın bölümleri, günlerce süren sıkı bir yalnızlıktan sonra bile, dakika olarak doğru değerlendirilir de, saat olarak değerlendirilmelerde büyük hatalara düşülür. Psikolojik yaşama fizyolojik olaylar arasında da düzensizlik vardır. Kişi normal zaman çevrimi içinde yaşadığı izlenimi taşıdığı halde bu çevrimler birçok kere 48 saatlik devire ulaşabilir, fakat fizyolojik bakımdan her çevrim pekâlâ iki kısma ayrılır. Ayırt etme yetisindeki bu bozukluk yavaş yavaş belirir: azar azar 24 saatlik devirin (16 saat etkinlik, 8 saat dinlenme) uzadığı, 40 ya da 48 saate ulaştığı görülür (30 saat etkinlik, 12 saat uyku). Rekor kesintisiz olarak 50 saat uyanıklık için 72 saat uykudur. (Bk. BİYOLOJİK *ritim, Ek.*)

— Metrol. *Bağdaşık evrensel zaman,* evrensel zaman ile atom zamanı arasında bir uzlaşmadır. Saat dilimlerini bir yana bırakan ve bütün dünyada uygulanan evrensel zaman, Yer'in Güneş çevresindeki yörüngesinin elips oluşundan ileri gelen düzensizlikleri giderecek düzeltmeler yapıldıktan sonra, Yer'in Güneş yönüne göre kendi ekseni etrafındaki günlük dönüşüyle belirlenen zamandır. 1919'dan bu yana Paris'teki Uluslararası Saat bürosu, evrensel zaman saatini belirlemeğe yarayan gökbilim gözlemlerinin sonuçlarını toplamak ve bu sonuçlardan hareketle bütün dünya için geçerli evrensel zaman ortalama saatini hesaplamakla görevlidir. Bu durumda, evrensel zaman ölçeği ile ortalama güneş gününün 1/86 400'ü olarak kabul edilen eski saniye tanımı arasında tutarlık vardır. GMT (Greenwich Mean Time), pek doğru olmasa da hemen her zaman evrensel zaman yerine kullanılır.

Atom zamanı, sezyum 133 atomunun temel durumunun çok ince iki düzeyi arasındaki geçişe tekabül eden ışınımın 9 192 631 770 periyotluk süresiyle tanımlanan saniyelerin aralıksız birbirini izlemesiyle elde edilir. Bu tanım, 1967'de Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferansı tarafından kabul edildi, ama gerçekte, 1964'ten beri, özellikle Uluslararası Saat bürosunca kullanılıyordu.

Bu büro, sezyumlu atom saatleri yapan çeşitli kuruluşların verdiği bilgilere dayanarak, saniyeleri bu tanıma uygun olan bir atom zamanı ölçeği hazırlamıştı. Evrensel zaman ölçeği ile atom zamanı ölçeği 1 ocak 1964'te tamamen çakıştığı halde tanımları ayrı olduğu için sonradan birbirinden uzaklaşmıştı. Fizik kavramlarına göre atom zamanı düzgün bir ölçektir, yani bir atom saniyesinin süresi değişmez ve değişmez kalacaktır. Buna karşılık, ortalama güneş gününün ve evrensel zamanın (güneş) saniyesi, Güneş sistemindeki gökcisimlerinin hareketlerinin gözlenmesinden ve gün süresinin 86 400 atom saniyelik süreyle karşılaştırılmasından da kesinlikle kanıtlandığı gibi sabit bir süre göstermez; bunun nedeni Yer'in kendi ekseni etrafındaki dönüşünün düzenli olmayışıdır: bu dönmenin hızı giderek azaldığı gibi üstelik önceden bilinemeyen bazı küçük değişimlere de uğruyor. Atom zamanı ölçeği, düzgün ve çok daha kesin olduğu için, bilimsel ölçektir; «gerçek» saniyelerin, yani Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferansınca verilen tanıma uygun saniyelerin birbirini izlemesinden oluşur. Bu konferans, ayrıca, bir atom zamanı tanımını da (uluslararası atom zamanı) onaylamıştır. Gene de evrensel zaman ölçeğinden vazgeçilemez; çünkü bu ölçek, Güneş'in ve gökcisimlerinin, gökkubbenin görünür dönmesi nedeniyle sürekli olarak değişen konumlarını verir; özellikle deniz ve hava yolculuğundaki «yer tayini»nde, yani evrensel zamanı veren bir kronometre kullanarak ve gökcisimlerinin açısal ölçümlerine dayanarak, bir geminin, bir uçağın yeryüzünün hangi noktasında bulunduğunu hesaplamada işe yarar. Aslında, evrensel zamanı kullananların çoğu için basit bir zaman bilgisi yeterlidir: saniyenin onda birkaçı kadar bir hata, genellikle büyük yanlışlıklar doğurmaz. Öyle görülüyor ki herkesi hoşnut etmek için, saat işaretleri yayımlayan sistemin sayısını ikiye çıkarmak gerekecek. Evrensel zaman büyük bir dakiklik gerektirmediği için bir tek yayın sistemiyle yetinilebiliyordu: bütün saat işaretleri (ya da büyük bir kısmı) 1 ocak 1972'de tanımlanan bağdaşık evrensel zamana göre ayarlanır. Bu zaman gerçek saniyelerin, yani atom saniyelerinin aralıksız birbirlerini izlemelerinden meydana gelir ve her saniye başı, Uluslararası Saat bürosunun kabul ettiği atom zamanı ölçeğindeki saniye başıyla çakışır. Bağdaşık evrensel zamanda ve atom zamanında yalnız saniyelerin numaralanması farklıdır. 1 ocak 1972'de, bağdaşık evrensel zaman ölçeğinin 0 saat 0 dakika 0 saniyeyi gösteren anı, atom zamanı ölçeğinin aynı tarihte 0 saat 0 dakika 10 saniyeyi gösteren anıyla elden geldiğince doğru olarak çakıştırıldı. Bağdaşık evrensel zamanla atom zamanı arasındaki bu 10 saniyelik fark, iki zamanın aşağı yukarı çakışmasını sağlamak, yani gemici ve pilotları hoşnut etmek için, evrensel zamanla aradaki farkı hemen hemen 0,7 saniyeye indirecek biçimde, bir ayın ya da altı ayın bitiminde bağdaşık evrensel zaman ölçeğine bir saniye eklemek ya da bu ölçekten bir saniye çıkarmakla düzeltilebilir. Nitekim 30 haziran 1972'nin sonuna ve 31 aralık 1972'nin sonuna bir saniye eklendi, yani bu iki günden her birinin son dakikası, bağdaşık evrensel zaman ölçeğinde 60 yerine 61 saniye oldu. Bağdaşık evrensel zaman 1 ocak 1972'den önce de vardı, ama farklı biçimde tanımlanıyordu; bağdaşık evrensel zamanda birbirini izleyen saniyelerin süresi, isteyerek çok az bir miktar uzatılıyordu; bu eklenen miktar, bağdaşık evrensel zamanın, gelecek yıl içinde evrensel zamanın varacağı noktadan çok uzaklaşmayacak şekilde seçiliyordu. Yer'in dönmesinin ve dolayısıyla evrensel zamanın değişimleri önceden bilinemese de, bugün eklenen ya da çıkarılan saniyelerle yapıldığı gibi, bağdaşık evrensel zaman ölçeğini onda bir saniyelik atlamalarla zaman zaman düzeltmek gerekiyordu.

Bağdaşık evrensel zaman, Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferansının, saniyenin ve uluslararası atom zamanının tanımıyla ilgili kararlarına uygun bir zaman ölçeğidir. Uluslararası Saat bürosu, evrensel zamanı, atom zamanını, bağdaşık evrensel zamanı düzenleyen, bağdaşık evrensel zamana eklenecek ya da bu zamandan çıkarılacak saniyeleri kararlaştıran ve önceden haber veren tek otoritedir. Bu kurulun çalışmaları sayesinde, bütün dünyada yayımlanan saat işaretleri, en az 1 ms, en çok 1 μs düzeyinde senkronik, yani zamandaştır. Bütün ülkelerde, ulusal zaman, bağdaşık evrensel zamana, ülkenin yer aldığı saat dilimi sayısı kadar tam saat ekleyerek ya da çıkararak elde edilir.

Türkiye'de kullanılan zaman (yaz saati dışında), bağdaşık evrensel zamana iki saat ekleyerek elde edilen zamandır. (L)

***ZAMANDAŞ** sıf. — Astron. *Güneşte zamandaş uydu,* düğüm* (*Ek*) noktasının bahar açısı yılda 360° kadar artı yönde sapan Yer uydusu. (Bu terim, ing. *sun synchronious satellite*'ın karşılığıdır.) [*Eşanl.* GÜNEŞZAMANLI ya da GÜNZAMANLI *uydu.*] (L)

***ZAMBİYA,** Güney Afrika'da devlet. — 4 750 000 nüf. (1974). Başkenti, *Lusaka* (350 000 nüf.). Bakır filizi üretimi 1972-1973 arasında 0,7 Mt'u (metal kapsamı) aşarak ülkeyi dünyada dördüncü veya beşinci sıraya yükseltti. İhracatın yüzde 90'ı bakırdır; ticaret bilançosundaki fazlalık da bundan ileri gelir.

TARİH

1968 ağustosunda Birleşik partinin yasaklanmasından sonra, African National Congress tek muhalefet partisi haline geldi. Aralık ayındaki genel seçimlerde 23 milletvekili çıkardı; ama United National Independence Party, 105 sandalyenin 80'ini ele geçirdi: Parlamento, Kenneth Kaunda'yı tekrar cumhurbaşkanı seçti. 18 haziran 1969'da yapılan referandumdan sonra Anayasa'da değişiklik yapıldı: bundan böyle her türlü anayasa reformuna yalnızca Millet meclisi karar verecekti. 1973 mayısında yeni bir anayasayla, tek partili bir başkanlık rejimi kondu.

Yeni kurulan başbakanlık, cumhurbaşkanı yardımcısı mevkii kaldırılan Mathias Mainza Chona'ya verildi. Kenneth Kaunda 1973 aralığında yapılan ve katılma oranının çok düşük olduğu genel seçimler sonucunda tekrar cumhurbaşkanı seçildi. Dış politikada Zambiya milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini savundu; Biafra'yı destekleyerek 1968 nisanında Biafra hükûmetini tanıdı. Başkan Kaunda, 1970 eylülünde Lusaka'da toplanan tarafsız ülkeler konferansında, ekim ayında Paris'i ziyareti sırasında ve Commonwealth başbakanları toplantısında fransız ve portekiz sömürgelerinin bağımsızlığa kavuşturulmasını ve Güney Afrika cumhuriyetine silâh satışının durdurulmasını istedi; üstelik, Mozambik ve Güney Afrika cumhuriyetindeki milliyetçi akımlardan yana olduğunu açıkladı. Aynı zamanda Zambiya Orta ve Doğu Afrika ülkelerine yaklaştı: Çin'in döşediği bir demiryolu Lusaka'yı Tanzanya'daki Dârüsselâm limanına bağlayacaktır. Rodezya ile Zambiya arasındaki ilişkiler, Zambiya hükûmetinin Zimbabwe âsilerini desteklemesi yüzünden durmadan kötüleşti; Rodezya, 1973 ocağında sınırlarını kapatarak, Zambiya bakırının taşınmasına gerekli ulaşım yollarını kesti. 1974 kasımında, ciddî sınır olayları patlak verdi. (L)

***ZAMPA** (Luigi), italyan sinema yönet-

Güney Afrika cumhuriyetine silâh satışının durdurulmasını istemek üzere Afrika birliği adına Fransa'ya giden cumhurbaşkanı Kenneth Kaunda

ZAMBİYA

cumhurbaşkanı Kaunda, Zambiya'yı Tanzaniya'daki Dârüsselâm limanına bağlayacak demiryolunun ilk yarısının bitişi dolayısıyla yapılan törende

Foto. Ch. Simonpietri-Gamma, Camera Press-Parimage (LAROUSSE)

meni. — _Seks oyunu_'ndan (Le dolce signore) [1967] sonra çevirdikleri arasında özellikle _Il Medico della Mutua_ (1968), _La Contestazione generale_ (Toplu itiraz) [1970], _Bisturi, la maffia bianca_ (Bisturi, beyaz mafia) [1973] önemlidir. (L)

*ZAND (Herbert), avusturyalı yazar. — (öl. Viyana 1970). [L]

ZANDİRUDİ (Hüseyin), iranlı ressam (Tahran 1937). Kısa zamanda batı resminin ve hele o sıralarda İran sanat dünyasına egemen olan Paris okulunun etkilerine sırt çevirerek geleneksel pers sanatına ve özellikle yazı sanatına (hat) yöneldi. 1961'den beri yaşadığı Paris'te yazı soyutlamasına damgasını vuran özgün eserler vermektedir. Pers halk sanatları, elyazmaları, astroloji ve burslar konusundaki araştırmalarını derinleştirerek gelenekleri ve özellikle süsleme sanatlarını kalkındıran Sakka Hane Sanat okulunu kurdu. Geniş zeminleri gitgide daha renkli ve çoğu zaman geometrik figürler biçiminde düzenlenmiş işaretlerle örterek doğulu ama evrensel bir estetiğe seslenen bir yol tutmuştur. Ayrıca ipek baskı (serigrafi) ve _Kur'an_ tezyiniyle uğraşmaktadır (1973). [L]

ZANUSO (Marco), italyan mimarı ve dizayncısı (Milano 1916). İç mimarî uzmanı olarak Milano'daki Piccolo Teatro'yu yeniden düzenledi, Sao Paulo'daki geniş bir taban hücresinden yola çıkan ve ince bir beton tabakayla örtülü bal petekleri biçiminde yapılmış Olivetti fabrikalarının (1956-1968) da yer aldığı çeşitli kuruluş ve işyerlerinin mimarlığını yaptı, ayrıca konutlar (Milano'da via Laveno, 1965) gerçekleştirdi, Arenzano'da olduğu gibi, şehircilik planları çizdi. Mimarlık çalışmalarıyla dizayn çalışmalarını bağdaştırdı, 1967'de bu tür çalışmalarını biraraya getiren kişisel bir sergi açtı. Eserleri arasında oturaklar (iskemle, koltuk) başlıca yeri tutar; kesin ve zarif çizgili koltukları kullanışlı ve rahattır: örneğin, menteşelerle tutturulan oturacak yeri ve arkalığı dört tarafa eğilebilen, çok zarif, kromlu çelikten «Fourline» koltuğu. 1966'da büyük bir alman firmasının isteği üzerine bir radyo ve telefon modeli tasarladı; daha sonra mutfaklar ve son derece yaygınlaşan tartılar çizdi. (L)

*ZAR i. — Biyol. _Hücre zarı_, hücrenin dışını saran zar; hücrenin çevresiyle ya da komşu hücrelerle bütün alışverişi bu zar yoluyla olur.

— ANSİKL. _Hücre zarı_ yaklaşık olarak yüz angstrom kalınlığındadır. Dış yüzünde glikokaliks* (_Ek_), iç yüzünde saydam plazma yer alır. Kimyasal bileşimi uzun zamandan beri bilinmektedir; bileşiminde lipitler (fosfolipit), proteinler, yüzde 80-90 su, birtakım inorganik maddeler bulunur. Hücre zarının yapısı son yıllarda birçok inceleme ve tartışma konusu oldu. Uzun süre birbirine karşıt iki görüş öne sürüldü. «Tekdüzen zar» görüşüne göre hücre zarı, susavar kutupları birbirine karşı, susever uçları iki protein dizisi ile temas halinde olan iki fosfolipit tabakasından oluşur. Bu görüş elektronik mikroskopla yapılan gözlemlerle daha da güçlendi. «Yuvarsal zar» görüşüne göre hücre zarı yuvarlar halinde dizili makromoleküllerden oluşur. Şimdi mikrosinematografi ve taramalı mikroskop ile yapılan incelemelere dayanan hücre fizyolojisi uzmanları, bu iki görüşü birbirine karşıt göstermeğe gerek olmadığını genellikle kabul ediyorlar. Hücre zarı, kendisini meydana getiren makromoleküllerin hareketlerine göre değişen bir yapı gösterir. Şeritsi ve yuvarsı yapılar birarada, fakat hücrenin etkinliğine ve zamana göre değişik bir yerde bulunur. Öyle görülüyor ki şeritsi kısımlar durağan olarak, yuvarsı kısımlar enzimsel ve metabolik nitelikleri nedeniyle çok hareketli olarak görev yapar. İngiliz biyoloji uzmanları X ışınlarının kırınım tekniğinden yararlanarak bu yapıların gerçek olduğunu son zamanlarda kanıtladılar. Buna göre hücre zarı yan yana dizili ve aralıklı telciklerden oluşan iki fosfolipit tabakasından meydana gelir ve bu şekilde düzenlenmiş olan lipit zincirlerinin arasında da protein yuvarcıkları bulunur.

Son yıllarda zar fizyolojisine ilişkin önemli çalışmalar yayımlandı. Hücre zarında «adenilsiklaz» denilen bir koenzim bulunur; bu enzim dıştan gelen hormonlarla etkinleştirilebilir. Etkinleşen koenzim adenozintrifosfatı (A.T.P.) çevrimsel adenozinmonofosfata (A.M.P.) dönüştürebilir. Bu son tepkime hücre metabolizması için temel işlemlerden biridir, çünkü çevrimsel A.M.P. hormonsal etkinliği ayarlama yeteneğine sahiptir ve bu bakımdan «ikinci hormon ulağı» sayılabilir. Fakat şimdiye kadar adenilsiklazın hücre zarında nerede bulunduğu kesinlikle tespit edilemedi. Hücreye giren ya da çıkan çeşitli moleküllerin iletimindeki ayarlama rolünden ve enzimsel görevinden ayrı olarak zarın hormonsal etkinlik mekanizmalarında da önemli rol oynadığı söylenebilir. (L)

*ZARA, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili) ilçe. — 50 431 nüf., ilçe merkezi 10 273 nüf. (1975); 131 köy (1970). [M]

*ZARAGOZA, İspanya'da şehir. — 1970'te yapılan A.B.D.-İspanya anlaşmasında, Zaragoza'daki askerî hava üssünün ispanyol egemenliği altında kalmakla birlikte, A.B.D. tarafından kullanılmasının devam etmesi öngörüldü. (L)

ZARASPE (Hector), arjantinli dansçı ve eğitmen (Tucuman 1933'e doğr.). New York'un en sevilen profesörlerinden olan Zaraspe baleye folklor yoluyla geldi. On yaşından başlayarak ispanyol dansını öğrendi, çağdaş baleyi inceledi, sonra 1947'den itibaren Edmee Bulnes ile birlikte Buenos Aires'te klasik bale çalıştı. Buenos Aires'te Colon tiyatrosuna girerek (1949-1952), 1951'den itibaren ders vermeğe başladı. 1954'te İspanya'ya gitti, Mariemma ve Antonio bale topluluklarında profesör oldu. 1964'te Robert Joffrey okuluna American Ballet Center'a girdi, Viyana operasında (1966), Het Nationale Ballet'de (1969-1970), Köln Dans akademisinin yaz bölümünde (1970) konuk profesör oldu. 1971'de Rio de Janeiro kent tiyatrosunda bale yönetmenliğine getirildi. (L)

ZARZİ, Irak'ta Zagros bölgesinde (Kürdistan) tarihöncesi yer. Görünüşü Kebarah fasiyesine benzeyen ama daha bol sustalı ucu ve kertikli laması olan yontmataşsonrası bir kültür fasiyesine adını verdi. Şanidar'da yapılan tarihlemelere göre Zarzi fasiyesi X. ve VIII. binyıllar arasında yer alır. (L)

*ZAVATTİNİ (Cesare), italyan senaryo yazarı. — _Erkeklere dayanamam_'dan (Seven Times Women) [V. de Sica'nın, 1967] sonra _Tehlikeli arzular_'ın (Amanti) [1968], _Güneş çiçeği_'nin (I Girasoli) [1969] ve _Yolculuk_'un (Il Viaggo) senaryolarını yazdı. De Sica'dan ancak _Il giardino dei Finzi-Contini_'yi (Finzi-Contini'lerin bahçesi) [1971] çevirmek için ayrıldı. 1971'de _Straparole_ (Sinema günlüğü) adıyla günlük notlarını yayımladı. (L)

ZAVİ ŞAMİ, Irak'ta Zagros dağları eteğinde mezolitik köy. Yakınında bulunan Şanidar mağarasında oturanların torunları tarafından işgal edildiği sanılır. IX. binyıl civarında, yerleşik düzene geçmekte olan gruplar burada yaşıyor, toplayıcılık ve hayvancılıkla (koyun) geçiniyorlardı. (L)

ZEFFİRELLİ (Franco), italyan sinema ve tiyatro yönetmeni (Floransa 1923). Meslek yaşamına oyuncu ve dekoratör olarak tiyatroda başladıktan sonra çok kısa bir zamanda İtalya'nın en aranan opera ve tiyatro yönetmeni oldu. M. Antonioni'nin, R. Rossellini'nin ve L. Visconti'nin asistanlığını yaparak sinemacılığı öğrendi. _Saygılı melek_'te (L'Onorevole Angelina) [L. Zampa'nın, 1947] oyuncu olarak göründü, başarısızlıkla sonuçlanan ilk filmini 1958'de gerçekleştirdi: _Camping_. Dokuz yıllık bir süre için tiyatroya döndü. Sonra dünya çapında ilgi uyandıran _Hırçın kız_ (The Taming of the Shrew) [1967] ve _Romeo e Giulietta_'yı (Romeo ve Juliet) [1967] çevirdi. Daha sonra W. Shakespeare'i bir yana bırakarak, estetikçi ve dekoratör yeteneklerini ortaya koyan _Fratello Sole, Sorella Luna_'yı (Güneş kardeş, Ay abla) [1973] sahneye koydu. (L)

*ZEHİR i. — ANSİKL. _Zehir_'li deniz hayvanlarının listesine İndonezya ve Güney Asya'da bulunan küçük bir ahtapotu da (_Hapalochaena maculosa_) eklemek gerekir. Bunun ısırması çok acı verir, on beş dakika içinde çizgili kaslarda felç yapar, felç diyaframa ulaşırsa ölümle sonuçlanır. Bu ahtapotun zehiri tıpta kürar gibi kullanılabilir.

Franco ZEFFIRELLİ «Fratello Sole, Sorella Luna» (1973) filminden bir sahne

Kobra zehirine gelince, birçok güçlüğe rağmen, bundan çıkarılabilen enzimlerin bazı kanser urlarına karşı kullanılabileceği öngörülmektedir.

Cadıçekirgesigillerden _Anisomorpha buprestoides_'in göğüs kısmında güçlü iki bez vardır; hayvan kendisine saldıran düşmanlarına bu bezlerin içinden zehirli bir sıvı fışkırtır. Yumurtadan çıktığı zaman var olan bu savunma aracı onu karıncalara ve opossum'dan başka bütün düşmanlarına karşı korur.

Kınkanatlılardan _Brachynus crepitans_, kendisine saldıranların üstüne karnından, içinde şiddetli yakıcı bir madde, su ve kinon bulunan basınçlı kaynar (100°C) bir karışım fışkırtır. (L)

ZELENA PECİNA, Herzegovin'de (Yugoslavya) kayaaltı barınak. Kazılar, basmalı ve boyalı bir seramiği olan Eski Cilâlıtaş devrinden Vucedol seramiği olan Kalkolitik'e geçişi gösteren bir katman dizisi ortaya çıkardı. (L)

*ZELLER (Marie André), fransız generali. — _Les Hommes de la Commune_'ü (Komün yönetiminin adamları) [1969] ve _Dialogue avec un lieutenant_ (Bir teğmenle konuşma) [1971], _Dialogue avec un colonel_ (Bir albayla konuşma) [1972], _Dialogue avec un général_ (Bir generalle konuşma) [1974] başlıkları altında üç ciltlik anılarını yayımladı. (L)

*ZEMAN (Karel), çekoslovak sinema yönetmeni. — 1970'te «_Hector Servadac'ın gemisi_»ni (ya da _Komet'in üzerinde_) ve «_Gemici Sinbad'ın maceraları_»nı çevirdi. (L)

ZENCİLİK i. Kara ırka özgü kültürel ve manevî değerlerin tümü ve bu değerlere dönüşü öngören edebiyat ve sanat hareketi.

— ANSİKL. Son yıllarda _zencilik_ hareketi söndü ve afrikalı genç yazarlara esin kaynağı olmaktan çıktı. Artık sadece tez ya da konferans konusu olan zencilik bundan böyle, onu çözümlemeğe çalışanlarca uzaktan bakılan bir konu haline geldi. Yeni kuşaklar, ülkeleri bağımsızlığa kavuştuğu sırada beslenen hayaller sona erdiği için artık kendilerine batıya göre bir yer belirleme ihtiyacı duymamaktadırlar. Léopold Sedar Senghor zenciliği felsefede yaratmağa çalışıyorsa da öteki yazarlar ve eleştirmenler, özellikle ingiliz dilinde yazanlar, zencilere özgü değerlerin soyut olarak ortaya konmasının, özellikle afrikalılıklarını en çok yitirmiş olan afrikalıların sorunu olduğu inancındadırlar. 1969'da Cezayir'de toplanan Afrikalılar Kültür festivalinde, sonra aralık 1969 ve aralık 1972'de Dakar'da toplanan Senegal İlericiler birliğinin kongresinde zencilik kavramı hep inkâra uğradı: Dahomey'li S. Adotevi afrika gençliğinin inatla geleneklere ve atalardan kalma âdetlere bakış açısını anlayamadığını açıkladı; Kamerun'lu M. Towa bunu yeni bir dogmacılığın başlangıcı ve siyasal oligarşinin kültürel bir aldatmacası saydığını belirtti. Belli bir döneme ve soruna bağlı edebî bir hareket olan zencilik şimdi Zenci Afrika'nın kültürel özelliklerini tümüyle tarih kitaplarında yansıtmakta, afrika dillerinin rönesans hareketinde, geleneksel sözlü masalların ortaya çıkarılmasında, Senegal ve Zaire resimciliğinde yahut Nijer ve Fildişi Kıyısı heykelciliğinde tam afrikalı bir görünümle açılıp gelişmektedir. (L)

Zengakuren (Japon Öğrencileri Ulusal federasyonu), aşırı solun siyasal ve üniversiteli gruplarından oluşan ve 1948'de kurul-

Foto. Paramount (J.-L. Passek kol.) [LAROUSSE]

muş olan öğrenci hareketi. Kuruluşundan bu yana radikalizme yönelen Zengakuren üniversite alanında olduğu kadar siyaset alanında da mücadelesini yürütmektedir. İşçi eylemlerine katılan örgüt «Japon mucizesi» denilen olayın iyice incelenmesini ister. Zengakuren iktidarın kapitalist ve emperyalist siyasetine, A.B.D.'nin Japonya'nın iktisadî ve askerî sorunlarına karışmasına da karşıdır. (L)

***ZENGİBAR.** — Bk. TANZANİYA, *Ek.*

***ZENGİN** sıf. — Nükl. *Zengin yakıt.* Bk. YAKIT, *Ek.*

***ZENGİNLEŞTİRME** i. — Nükl. Bir elementin bileşimindeki belli bir izotopun oranını arttırma süreci.

— ANSİKL. Belli bir izotop bakımından zenginleştirilmiş bir karışımda bu izotopa ait atomların miktarının, doğal bileşimdeki bir karışımda aynı izotopa ait atomların miktarına oranı bazen *zenginleştirme etkeni* diye adlandırılır.

Doğal uranyumun bileşiminde başlıca iki izotop vardır: fisyona uğrayabilen yüzde 0,7 oranındaki uranyum 235 ile fisyona uğrayamayan yüzde 99,3 oranındaki uranyum 238.

Uranyum 235 için yüzde 0,7'lik oran doğal ya da normal zenginlik olarak kabul edilir, bir uranyum örneğinde uranyum 235 oranı yüzde 0,7'nin üstünde olduğu zaman bu zenginleştirilmiş uranyumdur; bu oran yüzde 0,7'nin altına düştüğü zaman uranyum fakirleşmiş demektir.

Uranyumun zenginleştirilmesi, uranyum 235 oranını artıracak biçimde iki izotopu birbirinden ayırmağa dayanır. Zenginleştirilmiş uranyumla çalışan nükleer santrallarda (PWR, BWR tipi santrallar), nötronların, âdi suyun hidrojeni ve reaktör kalbini oluşturan yapım malzemesi tarafından arızî olarak soğurulmasını dengeleyebilmek için zenginleştirmenin yüzde 3 ile 4 dolaylarında olması gerekir; nükleer silâhlarda aranan zenginleştirme oranı ise yüzde 95'in üstündedir.

Uranyumun zenginleştirilmesinde başvurulabilecek pek çok yöntem vardır. Sanayi alanında uygulanan başlıca iki yöntem gaz yayınımı ve ültrasantrifügasyondur; her iki yöntemde de gaz halindeki bir ara üründen, uranyum heksaflüorürden yararlanılır. (L)

ZENKEVİÇ (Lev Aleksandroviç), sovyet okyanus bilimcisi (Çarev [bugün Leninsk], Volgograd yakını 1889 - Moskova 1970). Deniz favnası uzmanı olarak sovyet denizleri ve bu denizlerdeki hayat üzerine eserler yazdı. (L)

ZEOTROP sıf. (yun. *zein,* kaynama ve *tropos,* dönme'den fr. *zéotrope*). Fiz. Azeotropi* olayı göstermeyen karışımlar için kullanılır. (Zeotrop karışımlar sabit basınç altında kaynatıldığı zaman, karışımın sıcaklığı ve bileşimi sürekli olarak değişir.) [*Zıt.* AZEOTROP.] (L)

ZEREN (Zeki), türk hekimi (İstanbul 1907 - ay.y. 1973). İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi (1923). Cerrahî asistanlığı (1923-1928), çeşitli hastahanelerde cerrahlık (1928-1933) yaptı; aynı yıl İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesinde doçent olarak girdi, 1942'de profesör, 1952'de ordinaryüs profesör oldu; 1973'te emekliye ayrıldı. Eserleri: ***İnsan anatomiasından hazım takımı*** (N. A. Berkol ile birlikte, 1935); ***Sistematik anatomi*** (3 c., N. A. Berkol ve M. A. Oya ile birlikte, 1939-1945); ***Anatomi sözlüğü ve türk anatomi terimleri*** (1946); ***İnsan anatomisi*** (N. A. Berkol ile birlikte, 1948); ***Küçük tıp terimleri kılavuzu*** (F. Noyan ile birlikte, 1948); ***Topografik anatomi*** (2 c., 1948-1949); ***Anatomi ve atlas*** (F. Noyan ile birlikte, 1950-1951); ***Bir ciltte anatomi*** (1959). [M]

Zernakitepe. Arkeol. Van'ın Erçiş ilçesi yakınlarında bir urartu yerleşme planı. Bir tepenin üzerinde ızgara planlı bir şehirdir ve caddeleri 5 metre genişliktedir. Duvar kalıntılarından Urartulara ait olduğu sanılan şehir, yerleşme merkezi olmamış, plan halinde kalmıştır. Bu, çanak-çömlek parçalarının bulunamamasından ve sokakların ortasına rastlayan ana kaya bloklarının hiç yontulmamış olmasından anlaşılır. (M)

ZEVİ (Bruno), italyan mimarı ve kuramcısı (Roma 1918). Harvard üniversitesine bağlı Graduate School of Design'da Gropius'un yönetimi altında mimarlık öğrenimi gördü ve F. L. Wright'ın fikirlerini benimsedi. Savaştan sonra İtalya'ya döndüğünde Wright'ın organik bir mimarlık konusundaki kavramlarını yayarak akılcı konumları yıkmağa çalıştı. Ridolfi* (*Ek*), Moretti* (*Ek*), Por toghesi, Galvagni ve Scarpa gibi mimarlar ile Roma okulu bu girişime ilgi duydular. Zevi Roma'da Istituto nazionale d'architettura'nın (Ulusal Mimarlık enstitüsü) ve aylık *Architettura-Cronache e storia* dergisinin yöneticisi (1952'den bu yana), Roma Mimarlık fakültesi mimarlık tarihi profesörü, *Espresso* gibi çeşitli gazetelerde eleştirmen ve çok sayıda kitabın yazarıdır: *Verso un' architettura organica* (Organik bir mimarlığa doğru) [1947]; *Saper veder l'Architettura* (Mimarlık görgüsü) [1948]; *Frank Lloyd Wright* (1947); *Storia dell'architettura moderna* (Çağdaş mimarlık tarihi) [1951]; *Poetica dell'architettura neoplastica* (Yeni plastikçi mimarlığın şiirselliği) [1953]; *Architettura in nuce* (1960); *Erich Mendelssohn: opera completa* (1970); *Cronache d'architettura* (Mimarlık tarihçeleri) [1970-1971]; *Saper veder l'urbanistica* (Şehircilik görgüsü) [1971]. (L)

***ZEYTİN** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, meyve veren *zeytin* ağaçları sayısı 1974'te 71 milyon 155 000, fidan sayısı 7 milyon 345 000; yemeklik zeytin üretimi 145 000 ton, yağ zeytini üretimi 695 000 ton olmak üzere toplam üretim 840 000 ton; zeytinyağı üretimi 130 000 ton oldu. (M)

***ZEYTİNBAĞI,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bursa ili, Mudanya ilçesi) bucak. — 7 946 nüf., bucak merkezi (esk. *Tirilya*) 2 232 nüf., 13 köy (1970). [M]

ZEYTİNBURNU, İstanbul'da yer ve İstanbul iline bağlı ilçe. — 254 941 nüf. (1975). [M]

***ZEYTİNDAĞ,** Ege bölgesinde (İzmir ili, Bergama ilçesi) bucak. — 11 499 nüf., bucak merkezi 3 434 nüf., 14 köy (1970). [M]

***ZEYTİNLİK,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Merkez ilçesi) bucak. — 5 938 nüf., bucak merkezi (esk. *Sirya*) 476 nüf., 13 köy (1970). [M]

***ZEYTUN,** bugün **Süleymanlı,** Maraş'ın kuzeyinde Ceyhan ırmağına dökülen Zeytun suyu kenarında, engebeli bir yerde bulunan eski şehir. — 1 248 nüf. (1970). [M]

***ZEYVE,** yeni **Akkent,** İçbatı Anadolu'da (Denizli ili, Çal ilçesi, Merkez bucağı) ilçe merkezinin 9 km kuzeyinde yer. — 3 969 nüf. (1970). [M]

***ZIMBA** i. — Prehist. Tuna akımından Cilâlıtaş devri kültür fasiyesi; adını, zımba ile yapılan bir çömlek süsünden alır. (Roessen, Hinkelstein ve Tisa grupları tarafından temsil edilen bu kültür etkisini Fransa'nın batısına kadar gösterdi. Ağaçtan, yamuk biçiminde planı olan evler şeritli* [*Ek*] fasiyesinin evlerine göre daha küçüktür ve ortak evlerin yerini yavaş yavaş aile evleri alır. Hayvan yetiştiriciliği önemlidir. Şeritli'den sonra gelen bu kültür IV. binyılda gelişti.) [L]

***ZIRH** i. — ANSİKL. Sil. Haddelenmiş özel çelikten yapılan geleneksel *zırh*'lara günümüzde hafif alaşımdan yapılma zırhlar eklendi; aynı derecede koruyucu olabilmesi için, hafif alaşımdan yapılan zırhların daha kalın yapılması gerekir. Böylece, bir hafif zırhlının gövdesi hafif madenden yapılmış ve birbirine kaynatılmış kalın saçlarla yapılabilir; bu saçların altına sertleştirici başka tabakalar koymak gerekmez; oysa ince çelik saçlar için buna gerek vardır; ama bunun koruma bakımından bir yararı olmaz, üstelik ağırlığı artırır. *Hafif zırhlar* tüfek mermisine ve uzaktan ağır piyade silâhlarının mermilerine karşı düşünülmüştür. Orta ve ağır tankların zırhları tanksavar mermilerin birçoğunu durdurabilir, ama hiç bir zırh düşük çaplı delici mermilere, tank toplarıyla atılan ilk hızı yüksek olan patlayıcı mermilere ve patlama gücü yüksek olan füzelere dayanamaz. 1965'ten bu yana, genellikle pahalıya mal olan özel zırhlar geliştirildi: uçak ve helikopter pilotlarının korunmasında sert seramikle kaplanmış hafif alaşımdan plakalar kullanılmağa başladı. Bu amaçla çok yüksek nitelikli çelik saçlardan da yararlanılabilir. Cam lifleriyle güçlendirilmiş plastikten yapılan ve mermi geçirmeyen yelekler piyade erinin korunmasını sağlar. (L)

ZIRH (Ali), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Rize 1888 - ?, 1951). Hukuk öğrenimi gördü. Ali Çetinkaya'nın başkanlığını yaptığı sırada Ankara İstiklâl mahkemesinde üyeydi (1925). 1923-1935 ve 1939-1950'de Rize, 1935-1939'da Çoruh milletvekilliği yaptı. (M)

***ZIRHLI** sıf. — Ask. tar. *Zırhlı araçlar.* Bk. ANSİKL.

— Sil. *Zırhlı oto.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. tar. Atom silâhlarının ortaya çıkışı, bazı ülkelerde, *zırhlı araçlar* üstüne kurulmuş bir saldırı harekâtının bundan böyle mümkün olamayacağı ve hafif zırhlıların savunmada daha çok işe yarayacağı düşüncesine yol açmıştı. Öte yandan, tanksavar silâhların çoğalması ve patlayıcı mermi gücünün artması, zırhlı araçların gücünden çok hareket yeteneği üzerinde durulmasına sebep oldu; çünkü bu araçlar, yapıları ne kadar basık ve hafif, hızları da ne kadar yüksek olursa o kadar iyi korunabiliyordu. Bu yüzden ağır tankların çoğu (sovyet yapısı «Stalin III» ve «T 10», alman-amerikan ortak yapımı «MBT 70» v.b.) kullanılmaz oldu. 1965'ten sonra yeni gelişmeler oldu ve zırhlı silâhlar nükleer savaşın temel öğesi durumuna geldi. Orduların çoğu, *yarı ağır tank* olarak nitelenen *savaş tankları*'nı seçti. Bu tankların ağırlığı 35 ile 40 ton arasındadır (fransız «AMX 30», alman «Leopard», sovyet «T 55» ve «T 62», isviçre «Pz 61» ve «Pz 68», isveç «S» tankları). Yalnız anglosaksonlar hâlâ 50 tonluk tankları kullanıyorlar (amerikan «M 60» tankı ile bunun füzeatar tipi olan «E1 A1» ve ingiliz «Chieftain» tankı).

Hafif zırhlı araçlar da piyade savaş aracı olarak büyük bir gelişme gösterdi (Fransızların «V.T.T.», «AMX 13», «V.C.A.1.», «AMX 10»; Sovyetler'in paletli «B.T.R. 50» ve 8 tekerlekli «B.T.R. 60 P.»; Amerikalıların «M 113» ve «M 114» hafif zırhlı araçları). Ayrıca, hafif refakat tankı (fransız «AMX 13», sovyet «PT 76», amerikan «Sheridan») ya da uçaksavar (Fransızların 30'luk, Sovyetler'in, 57'lik çiftnamlulu tanklar) olarak kullanılan hafif zırhlı araçlar da vardır.

Bu çeşitli tipteki hafif zırhlı araçların tank birlikleri çevresinde toplanmasıyla, 1970'lerde «mekanize» denilen büyük birlikler doğdu: sovyet silâhendaz tümeni, amerikan mekanize ve zırhlı tümeni, Bundeswehr'in zırhlı bomba birliği gibi.

— Sil. Normal bir yolda, tekerlekler üzerinde yürüyen bir zırhlı araç paletler üzerinde yürüyenden daha hızlı yol aldığı için, pek ağır olmayan ve her çeşit arazide kullanılabilen *zırhlı oto,* 1970 yıllarında zırhlı keşif aracı olarak büyük bir önem taşıyordu. Jantlara takılan çeneler, aracın, lastikleri patladıktan sonra bile uzun süre yol almasını sağlar. Sovyet yapısı «B.T.R. 60 P» (10 ton ağırlığında, sekiz tekerlekli asker nakliye aracı) ile 5 tonluk fransız hafif zırhlı otosundan sonra Fransızlar, paletli «AMX 10» modelinin hemen aynı olan, fakat 105 mm'lik bir top taşıyabilen altı tekerlekli «AMX 10 RC» modelini yaptılar.

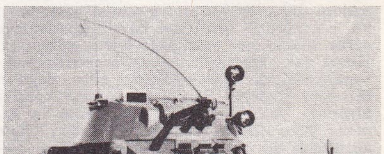

taret altında 60 mm'lik havan topu ve 20 mm'lik topla donatılmış Panhard hafif zırhlı otosu

Foto. Panhard (LAROUSSE)

— ◆ I. ANSİKL. Ask. denizc. 1960'larda bu tip savaş gemileri, bütün deniz kuvvetlerinde hizmetten kaldırılırken, amerikan deniz kuvvetlerinin 1968'de yeniden Iowa (45 000 ton, 1943) sınıfından *New Jersey* zırhlısıyla donatıldığı görüldü. Ağır toplar (406 mm çapında 3'er topluk üç taret) yerleştirilmiş olan *New Jersey*, Vietnam savaşı boyunca yüzer topçu bataryası olarak kullanıldı ve 1969 sonunda yeniden silâhsızlandırıldı. (L)

***ZIVARIK,** bugün **Altıntekin,** İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Cihanbeyli ilçesi) bucak. — 11 374 nüf., bucak merkezi 2 575 nüf., (1970). [M]

***ZİEGLER** (Henri DE), fransızca yazan isviçreli yazar. — (öl. Cenevre 1970). [L]

***ZİEGLER** (Karl Waldemar), alman kimyacısı. — (öl. Mülhein an der Ruhr, Federal Almanya 1973). [L]

ZİERRAT (Jean AOUİZERAT, **Jean** — denir), fransız dansçısı, koreografı ve bale yönetmeni (Konstantin, Cezayir 1932). Çok sayıda yüksek görevli ve bilim adamları yetiştirmiş bir aileden gelmekle birlikte, kendini Olga Preobrajenska ve Nora Kiss ile birlikte çalıştığı dansa vermek için hukuk öğrenimini yarıda bıraktı. Çeşitli taşra topluluklarında yıldız dansçı olarak sahneye çıktı, Cezayir'e dönerek Bon operasında, sonra da Cezayir operasında bale yönetmenliği yaptı. 1963'te Nantes operasında (Graslin tiyatrosu) yıldız dansçı, aynı zamanda 1964'ten sonra bale yönetmeni oldu. Eserleri arasında *Chaut de la terre* (Toprağın şarkısı) [müzik G. Mahler, 1969], *Catulli Carmina* ve *Carmina Burana* (müzik C. Orff, 1971), *Değişim* (müzik Guillou, 1972) ve *Klasik senfoni* (müzik Prokofiyev, 1972) ve *Emeth* (1973) sayılabilir. (L)

Zigana tüneli, yapımına 1975'te başlanan, 1977'de tamamlanması öngörülen, Trabzon ili, Zigana geçidindeki, Türkiye'nin en uzun karayolu tüneli. 1 690 metre uzunluğunda, 8,5 metre yüksekliğinde, 11,20 metre genişliğindeki tünel Zigana dağları karayolunu 200 metre alçalttı, Trabzon-İran transit yolunu 4 km kısalttı. (M)

Ziggurat, Glen Tetley'in bale ve koreografisi; müzik Stockhausen (*Gesang der Jünglelinge* ve *Kontakte*'nin 1. bölümü); dekorlar Nadine Baylis; ışık düzeni John B. Read, projeksiyonlar Alan Cunliffe. Eser ilkin Londra'da 1968 yılında, New Ballet Rambert tarafından ve John Chesworth, Jonathan Taylor, Christopher Bruce, Sandro Craig, Amanda Knott ve Patricia Ruanne gibi sanatçılarca yorumlandı. (L)

***ZİLE,** Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümünün iç kesimi, Tokat ili) ilçe. — 91 421 nüf., ilçe merkezi 32 108 nüf. (1975); 114 köy (1970). [M]

ZİMMERMANN (Armin), alman amirali (Blumenan 1917). 1937'de deniz kuvvetlerine girerek İkinci Dünya savaşını komutan olarak tamamladı. 1956'da Bundeswehr'e katıldı, önce Londra ve Dublin'de deniz ataşesi, daha sonra 1962'de Baltık denizi NATO kuvvetleri genelkurmayına katıldı. 1968'de Kuzey denizi deniz kuvvetleri komutanı, 1970'te federal deniz kuvvetleri genelkurmay başkanı oldu. 1972'de Bundeswehr başkomutanı olarak general Maizière'in yerini aldı. (L)

***ZİMMERMANN** (Bernd Alois), alman bestecisi. — (öl. Grosskönigsdorf, Federal Almanya 1907). Lenz'in bir eserinden aldığı *Die Soldaten* (Askerler) [1958-1960] adlı operası Berg'den bu yana yazılmış en ilginç operalardan biridir. Daha sonraki eserleri: *Tratto*, elektronik müzik (1966); viyolonsel ve piyano için *Intercommunicazione* (1967); *Die Befristeten* (Vadeliler) [1967] sahne müziği; büyük orkestra için *Photoptosis* (1968); orkestra, caz orkestrası, 3 koro, magnetik bant, soprano, bariton ve recitatívocu için *Requiem für einen jungen Dichter* (Genç bir şair için requiem) [1967-1969]; viyolonsel için *Dört parça* (1970); Nürnberg kenti tarafından Dürer yılı için ısmarlanan orkestra için *Stille und Umkehr* (Sessizlik ve dönüş) [1970] ve 2 recitatívocu, bas ses ve orkestra için dinsel gösteri *Ich wandte mich um und sah an alles Unrecht, das geschach unter der Sonne* (Döndüm ve her şeyde haksızlık olduğunu gördüm, bütün bunlar güneşin altında oldu) [1970]. Bu son eseri tamamladıktan bir hafta kadar sonra öldü. (L)

***ZİNCİR** i. — Bilişim. Birbiri ardına dizilmiş aynı türden elemanlar kümesi. (*Eşanl.* KATAR.) Bk. ANSİKL.

— Biyokim. ve Patol. *Alfa zinciri* (α), A türü immünoglobülinleri (IgA) oluşturan polipeptit. (Bk. İMMÜNOGLOBÜLİN, *Ek.*) || *Alfa zinciri* (α) *hastalığı*, 1968'de tanımlanan ve aşırı miktarda anormal IgA salgılanmasına yol açan hastalık; bu anormal antikorda hafif zincir yoktur, yalnız ağır zincirler (alfa zinciri [α]) vardır. (Klinik planda hastalık ağır ishale yol açan bir bağırsak soğurmazlığı ile tanımlanır. İnce bağırsak biyopsisinde epitelyumun yok olduğu, plasmositlerin çoğaldığı görülür. Antikor yönünden yapılan incelemede, kan serumunda ve sidikte anormal bir protein görülür; bu protein molekül ağırlığı 36 000 ile 38 000 arasında olan bir ağır IgA zinciri parçasıdır ve aminoasitlerle aynı diziliştedir [monoklonal tipte antikor].)

— Ekoloji. *Beslenme zinciri*, belirli bir düzene göre birbiriyle beslenen canlı varlıklar dizisi. Bk. ANSİKL.

— Havc. *Pilotaj zinciri*, pilotaj kumandalarının mekanik eyleme dönüşmesini sağlayan donanımların tümü. (Pilotaj zinciri, bir pilotaj blokunu, bir güç blokunu ve çalıştırma organlarını içerebilir.) || *Piroteknik zincir*, hava aracının, ateşleme, ayırma ve imha gibi çeşitli piroteknik işlevlerini yerine getirmekle yükümlü donanımlar dizisi.

— Mat. Tamamen sıralı olan, yani herhangi iki elemanı bu küme içinde tanımlanmış belli bir sıra bağıntısı yardımıyla her zaman birbiriyle karşılaştırılabilen E kümesi. || *Bir grafın zinciri*, her biri uçlarından biriyle kendisinden önceki ve kendisinden sonraki ayrıta bağlanmış olan ayrıtlar dizisi.

— Mekan. *Hareketli zincir*, içlerinden bazıları hareketli çiftler meydana getirmek üzere hemen yakınındaki başka katı cisimlerle bağlanmış olan katı cisimlerin (biçim değiştirmez ya da esnemez cisimlerin) oluşturduğu değişik biçimlerdeki düzen: *Kullanımı bir yana bırakılırsa, yalnız katı cisimlerden meydana gelen bütün mekanik âletler birer hareketli zincirdir.* (*Eşanl.* KİNEMATİK ZİNCİR.) || *Hareketli zincirin hareket serbestliği derecesi*, bu zincirin biçimini belirleyen skaler parametrelerin sayısı: *Serbest haldeki bir katının uzaydaki konumu altı parametreye bağlıdır: bu katının hareket serbestliği derecesi altıdır.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bilişim. *Zincir*, bir bilgisayarda, değişken uzunlukta bir bit ya da özel işaret dizisidir. Bunlar özel komutlarla işlem görür: zincirin ya da elemanlarının yerlerinin değiştirilmesi, iki zincirin uç uca eklenmesi v.b. Programlama dillerinin çoğunda zincirleri ve bu zincirleri işlemeğe yarayan özel operatörleri tanımlama olanağı vardır. Bir derleyici için bir program, işlem görecek ve çevrilecek bir özel işaretler zicirinden başka bir şey değildir.

— Ekoloji. *Beslenme zinciri*'nin başlangıcında ilk üreticiler, yani güneş enerjisinden yararlanarak organik madde yapan kendibeslek kolorofilli bitkiler yer alır. Bu üreticiler, 1'inci sıradaki tüketiciler denen otçul canlılarca yenir. Otçul canlılar 2'nci sıradaki tüketiciler, onlar da 3'üncü sıradaki tüketiciler (etçiller) tarafından yenir ve bu böyle sürer gider. Fakat beslenme zincirinde 5 ya da 6 sıradan fazlası seyrek bulunur. Bu zincirler boyunca zehirleyici maddelerin birikmesi sonuncu halkalar üzerinde yıkıma yol açabilir. Kaliforniya'da bir göle çok az oranda saçılan böcek öldürücü bir zehirin yoğunluğundaki artış bu zincirlerden birinde gayet iyi incelenmiştir. Böcek zehiri önce ilk üretici olan planktonda birikir. Sonra zehir yoğunluğu planktonla beslenen bazı balıkların vücudunda artar. Bu balıklarla beslenen ırmak dalgıçlarının (kuş) hepsi ölür ve bunların vücudunda, göle saçılmış olan böcek zehirinin başlangıçtaki yoğunluğunun aşağı yukarı 100 000 katı bulunur.

— Mekan. Pek çok *hareketli zincirin hareket serbestliği derecesi* Çebişyov* (*Ek*) ya da Kutzbach formülüyle verilmiştir:

$$F = 6\,(n-1) - \Sigma\,(6 - f_i),$$

bu formülde F hareketli zincirin serbestlik derecesi, *n* zinciri oluşturan katıların sayısı, f_i ise *i* numaralı hareketli çiftin hareket serbestliği derecesidir. Çebişyov kuralına uymayan pek çok örnek vardır. Düzlemsel ya da küresel hareketli zincirler için

$$F = 3\,(n-1) - \Sigma\,(3 - f_i)$$

formülü geçerlidir, çünkü bu tür zincirlerde her katının uzaysal konumu ancak üç parametreye bağlıdır. Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi bunlar «olağan zincirler»dir. Hiç bir formül, «aykırı» denilen bütün bir hareketli zincir ailesini kapsamına alamaz. Bennett mekanizması (1903) bu zincir türünün belki de en şaşırtıcı örneğidir. Bu mekanizma birinci serbestlik derecesinde işler ve dört dönme ekseninin meydana getirdiği şekil bir tek bakışım ekseni kabul edecek şekilde dört dönel çift aracılığıyla seri olarak bağlanmış dört katı cismi içerir. 1932 yılına doğru Francis Myard'ın keşfettiği, beş ile altı dönel çiftli aykırı zincirler de çok ilgi çekicidir. (L)

***ZİNCİRLEME** i. — Bilişim. Bir bellekteki dosyaları, her kayıtta bir sonraki kaydın adresini gösteren bir bölge bulunacak şekilde düzenleme tekniği. || *Teşm. yol.* Bir elemanın işlenmesi kendisinden sonra gelen elemanın işlenmesine yol açan herhangi bir işleme yöntemi. || Bazı bilgisayar düzenlemelerinde, bir kanal ya da bir bilgi alışveriş biriminin denetimi altında giriş-çıkış işlemlerinin birbirine bağlanmasını sağlayan teknik. || *Komutların zincirlenmesi*, verileri birçok kayıt halinde ayırmayı ya da gruplandırmayı daha genel olarak her biri ayrı bir komuta karşılık düşen art arda işlemleri aynı çevrel organ üzerinde birbirine eklemeyi sağlayan zincirleme tekniği. || *Verilerin zincirlenmesi*, bir bilgi aktarımında, tek bir kayıt oluşturmak için merkez belleğin birçok veri bölgesini gruplaştırmak ya da tam tersine bir tek kayıdı belleğin birçok bölgesine dağıtmak olanağı veren zincirleme tekniği. (L)

***ZİNCİRLİ** sıf. — Mat. *Tam zincirli metrik uzay*, E uzayının noktalarının her (*a*, *b*) çifti ve her $\varepsilon > 0$ için, $a_1 = a$ ve $a_n = b$ olmak şartıyla E'nin noktalarının sonlu bir $a_1, a_2, \ldots, a_n$ dizisi olması koşulunu doğrulayan metrik E uzayı; şöyle ki, $d(a_i, a_{i-1})$ ifadesi a_i ve a_{i-1} noktalarının uzaklığını göstermek üzere her $i < n$ için $d(a_i, a_{i-1}) \leqslant \varepsilon$'dur. (Başka bir deyişle, ε'a eşit ya da ε'dan küçük bir zincirle *a*, *b*'ye bağlanabilir.) [L]

***ZİNNEMAN** (Fred), amerikan sinema yönetmeni. — Son olarak *Çakal*'ı (The Day of the Jackal) [1972] çevirdi. (L)

ZİON, A.B.D.'de nükleer santral, İllinois'te, Chicago yakınında. (L)

***Ziraat bankası** (TÜRKİYE CUMHURİYETİ). — Personel sayısı 1975'te 23 350'si memur, 400'ü teknik personel olmak üzere 23 750, şube sayısı 1976'da 860 idi. 1976'da 60 milyardan fazla kaynakları, 50 milyarın üzerinde kredileri, 45 milyarın üzerinde tarımsal kredileri ve 2 trilyona yakın iş hacmi bulunuyordu. 1976'da 166 milyon 660 000 TL. ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye, 75 milyon 798 000 TL. ile T.C. Turizm Bankası A. Ş.'ye, 62 milyon 160 000 TL. ile Yem Sanayii T.A.Ş.'ye, 60 milyon TL. ile Gübre Fabrikaları T.A.Ş.'ye, 31 milyon 500 000 TL. ile Azot Sanayii T.A.Ş.'ye, toplam 32 kuruluşa iştiraki vardı. 1973'te 331 milyon 700 000 TL., 1974'te (tahmini) 491 milyon 484 000 TL. ve 1975'te (teklif) 498 milyon 484 000 TL. kâr sağladı. (M)

***Ziraat fakülteleri.** — Çukurova* üniversitesinin (*Ek*) [1970] çekirdeğini oluşturan Ziraat fakültesi 1970-1971'de 60 öğrenci ile Ankara Ziraat fakültesinde öğrenime başladı. Daha sonra Adana Ziraat okuluna geçti. 1974-1975'te 302 öğrencisi (29'u kız) vardı. Aynı dönemde Ankara Üniversitesi Ziraat fakültesinin öğrenci sayısı 1 581'e (264'ü kız), Ege Üniversitesi Ziraat fakültesinin 835'e (170'i kız), Atatürk Üniversitesi Ziraat fakültesinin 1 253'e (90'ı kız) çıktı. (M)

Ziraat İşleri Genel müdürlüğü, tarım tekniği, teknolojisi, ziraî tesis ve inşaat, ziraî âlet ve makineleri, bitki ve hayvan beslenmesi, ıslahı, işletme, değerlendirme ve pazarlama gibi ekonomik konularda araştırma, deneme yapan; bu konularla ilgili müesseseler açan, Tarım bakanlığına bağlı kuruluş. Araştırma ve deneme sonuçlarını ya-

N. Kubota ve D. Bouche
J. ZIERRAT'nın
«Catulli Carmina»sında

Foto. C. Masson (LAROUSSE)

yım teşkilâtı aracılığıyla çiftçiye ulaştırır; kısa ve uzun vadeli kurslar açar; teşvik yarışmaları, sergiler düzenler; uygulamaları izler, değerlendirir. Islah edilen tohumları tescil, kontrol eder; ülkenin bitkisel ve hayvansal yem ihtiyacını, bunlarla ilgili politikayı belirler; bu konuda gerekli materyali üretir. Hayvancılık alanında çeşitli cinsleri saptar; damızlıklar üretir, çiftçiye ve ilgili kuruluşlara ulaştırır; hayvan beslenmesi için tohumluk, sunî mera ve çayırların tesisi, otlatma sistemlerinin araştırılması; tohumların ıslahı, ilâçlama, aşılama işlemlerini yaptırır; bunların ve tarım makinelerinin çiftçiye en iyi şekilde ulaştırılması yollarını araştırır. Tarım istatistiklerinin toplanmasında Devlet İstatistik enstitüsü ile birlikte çalışır; maliyet hesapları; tarımsal ürünlerin üretiminden tüketimine kadar çeşitli safhaları inceler; ürün standartlarının esasını hazırlar; köy ekonomisinin düzenlenmesi konusunda tarımla ilgili işleri yapar; köy elsanatlarının gelişmesine, köylünün gıda rejiminin, giyiminin, yaşama ve sağlık şartlarının düzeltilmesine çalışır; ziraat odalarının idaresine katılır ve onları denetler. Ziraat meslek ve ev ekonomisi okulları açıp yönetir, ziraat âlet ve makinelerinin, gübrelerin, tohumluk ve damızlıkların ithal ve ihracını, ülke içinde uygun şekilde yayılmasını düzenler.

Genel müdür, 4 genel müdür yardımcısı, 6 daire başkanlığı ve 30 şube müdürlüğünden oluşan merkez birimlerinden başka çeşitli illerde zirai araştırma enstitüleri; ziraat* okulları (*Ek*), eğitim merkezleri; tohum ıslah, deneme, araştırma ve üretme istasyonları, bağcılık ve tavukçuluk, fidanlık bahçe kültürleri istasyonları vardır. (M)

***Ziraat okulları.** — 1972'den sonra okulların bazıları kapatıldı, buna bağlı olarak öğrenci sayısında da azalma görüldü. 1972-1973'te 37 okulda 3 007 öğrenci okurken, 1973-1974'te okul sayısı aynı kalmakla birlikte, öğrenci sayısı 2 966'ya düştü. (M)

***ZİYAD BARREH** (Muhammed), somalili subay ve devlet adamı (Lugh yönetim çevresi [bugün Garba-Hary yönetim çevresi, Yukarı Cuba] 1919). Silâhlı Kuvvetler komutanı, Abdürreşit Ali Şermake'nin öldürülmesinden birkaç gün sonra, 21 ekim 1969'da iktidarı ele geçirdi. Yüksek Devrim konseyi başkanı olan Muhammed Ziyad devlet başkanlığı görevini de yürütmektedir. (L)

Ziya Gökalp müzesi, Diyarbakır'da, Ziya Gökalp'ın doğup büyüdüğü ev. 1956'da Belediye tarafından müze olarak ziyarete açıldı. Ev eşyası ile Gökalp'ın kitapları sergilenir. (M)

ZİYA HURŞİT, türk siyasetçisi (Trabzon 1892 - İzmir 1926). Almanya'da gemi inşaat mühendisliği ve telsiz telgraf konusunda öğrenim yaptı. Türkiye'ye dönüşünde öğretmen olarak, babası Hurşit Efendi'nin kadılık yaptığı Eskişehir'de görevlendirildi. Kurtuluş savaşı öncesinde Erzurum kongresine katıldı ve yönetici olarak görev aldı. Daha sonra Rize milletvekili olarak T.B.M.M.'ye girdi (1920). Meclis'te görev yaparken gönüllü olarak cepheye gitti. Yozgat İstiklâl mahkemesi üyeliği yaptı (1920). Atatürk'e karşı çıkanlardan Ali Şükrü'nün öldürülmesi üzerine o da karşı tarafa geçti; 1923 seçimlerinde seçim dışı bırakılınca daha da hırçınlaşarak Atatürk'ü Meclis'teki cumhurbaşkanlığı locasında öldürmeyi planladı. Ancak, bu tasarının öğrenilmesi üzerine bir süre ortadan kaybolduktan sonra 1926'da İzmir suikastını hazırlayanlarla işbirliği yaptı ve suikast planını uygulayacaklar arasında yer alarak İzmir'e gitti. Olayın ortaya çıkması üzerine, daha önce Sisam veya Sakız adasına kaçmak için hazırladığı planı uygulayamadan ele geçti ve İzmir İstiklâl mahkemesinde yargılanarak idam cezasına çarptırıldı. (M)

ZLOTA, Polonya'da Sandomierz bölgesinde köy (Kielce voyvodalığı); bir fasiyese adını veren tarihöncesi yer. Burada yapılan kazılarda Tarihöncesi'ne ait önemli kalıntılar bulundu. Vistül havzasındaki Zlota fasiyesi ip desenli seramik bardaklarıyla tanınır. (L)

***ZOBU** (Vasfi Rıza), türk tiyatro ve sinema sanatçısı. — Şehir tiyatroları genel sanat yönetmenliğinden emekliye ayrıldı (1975). [M]

***ZOİTAKİS** (Georgios), yunanlı siyaset adamı. — Mart 1972'de albay Papadopulos tarafından görevden uzaklaştırılan naip Zoitakis sınır olaylarını incelemekle görevli bulgar-yunan karma komisyonu üyeliğine atandı. Askerî rejimin düşüşünden (temmuz 1974) sonra, ihanetle suçlanarak hapse atıldı (şubat 1975). [L]

ZOMBİ i. Vodu folklorunda bir büyücünün emrindeki hortlak. (L)

ZOMOSA (Maximiliano), şilili dansçı (Santiago 1937 - New York 1969). Hans Züllig'in öğrencisiydi (Kurt Jooss'un öğretisinden); Şili Ulusal balesine girdi (1960), New York'ta School of American Ballet'de öğrenim gördü, sonra City Center Joffrey Ballet'e katıldı (1966). *Yeşil masa*'da (K. Jooss'un), *Astarte*'de (R. Joffrey'in, 1967) büyük başarı gösterdi. *Cakewalk*'ta (Ruthanna Boris'in) Harolde rolünün ilginç bir yorumunu verdi. (L)

ZONDEK (Berhard), israilli kadın hastalıkları uzmanı (Wronki, Poznan yakını, Almanya [bugün Polonya] 1891 - New York 1967). 1919'da Berlin üniversitesini bitirdi, kadın hastalıkları ve içsalgı bilimi konusundaki ilk araştırmalarını 1923'te yaptı. Aynı tarihte Berlin'de doçent oldu. 1928'de, P. Asheim ile birlikte gebeliği ilk haftalardan itibaren teşhis edebilmek için biyolojik bir yöntem ortaya koydu. Daha sonra Kudüs'te İbranî enstitüsünde ders verdi. (L)

***ZONGULDAK (67),** Karadeniz bölgesinde (Karadeniz bölgesinin batı bölümünde ve deniz kıyısında) il merkezi şehir. — 829 204 nüf., il merkezi 90 110 nüf. (1975). 1975 sayımıyla nüfus yoğunluğu km²'de 96,1'e ulaştı.

Ekilen tarım alanlarında değişiklik olmadı. Tahıl ürünlerinde önemli bir artış görülmedi; 1973 istatistiklerine göre buğday (101 370 t), arpa (33 815 t), çavdar (3 395 t) v.d.'de artış az, mısırda ise daha farklı oldu: 108 025 t. Baklagillerden, fasulye dışında (2 266 t) kalanlarda artış olmadı. Kuru soğan (5 455 t) ve çok yetiştirilen patates de eski düzeyini korudu: 15 212 t. Meyvelerden yalnız elma (8 004 t), erik (4 180 t), kiraz (2 009 t) ve fındıkta (4 057 t) üretim yükseldi; ayrıca 14 t zeytin elde edildi. Hayvancılık alanında at sayısı aynı kaldı: 9 120; katır (7 730), inek (117 770), koyun (110 430); kıl keçisi (82 290) ve tiftik keçisinde (48 900) düşme görüldü. Artan tavuk sayısı (1 136 000) ile elde edilen yumurtada da artma oldu: 52 902 000.

Yeni eğitim kurumları hizmete açıldı; 1970-1973 yılları arasında 17 ilkokul, 1969-1973 yılları arasında 7 ortaokul, 1970-1971 ders yılında 1 lise, 1969-1970 ders yılında bir akşam lisesi, 1974'te de Zonguldak Mimarlık ve Mühendislik akademisi öğretime başladı. (M)

***ZONHOVEN,** Belçika'da yer. — Aynı adı taşıyan Yontmataşsonrası kazı yeri; yanlamasına kütleştirilip düzeltilmiş küçük bir parça taşla belirlenir; Zonhoven ucu son Ahrensburg kültürüyle kıyaslanabilir. Ayrıca Tardenois fasiyesi ve Cilâlıtaş devri kalıntıları bulundu. (L)

***ZORLUTUNA** (Halide Nusret), türk şairi. — Yeni eserleri: *Büyükanne* (roman 1971); *Aydınlık kapı* (roman 1974). Ayrıca yazarın anıları *Bir devrin romanı* adı altında *Hürriyet* gazetesinde yayımlandı (1973). [M]

Zorn teoremi, tümevarımlı* (*Ek*) her sıra kümesinin bir maksimum eleman kabul ettiğini ifade eden teorem. (Seçme aksiyomuyla eşdeğerli olan Zorn teoreminin hiç değişmeyen bir kullanımı vardır ve özellikle vektörel bir uzayın tabanlarının varlığını ispatlamağa yarar.) [L]

***ZSİVOTZKY** (Gyula), macar atleti. — 1968 olimpiyatlarında çekiç atma şampiyonu oldu. (L)

***ZUİDERZEE,** Hollanda'da bölge. — 1932'de bitirilen bir baraj bendi Zuiderzee'yi kapatarak *IJselmeer* denen bir tatlı su gölü haline getirdi. Otuz kilometre uzunluğundaki bu dev bent mühendis Lely'nin eseridir. Bu bent denize karşı savunulacak kıyının uzunluğunu kısalttığı gibi önemli ölçüde tatlı su depo etmeğe de yaradı; ayrıca 220 000 hektarlık bir alanda beş büyük polderin kurulmasını sağladı. 20 000 hektarlık birinci polder (Wieringermeer) 1930'da bitirilmiş ve 1941'de tarıma açılmıştı. İkinci olan kuzeydoğu polderi (48 000 ha) 1942'de tamamlanmış, 54 000 hektarlık doğu polderine ise 1950'de başlanmış, kurutulma işi 1958'de bitirilmişti. Daha sonra güney ve batı polderleri de tamamlanarak bunlara eklendi.

Polderler önce devlet çiftliklerince işletilmekte, sonra on iki yıllık bir kira sözleşmesiyle yavaş yavaş çiftliklere devredilmektedir. Kiralanan her parçanın büyüklüğü 24 hektar kadardır.

Zuiderzee'nin polderleştirilmesi, öngörülen sürelere uygun olarak yürütüldü: artık Doğu Flevoland'ın her yerine yerleşilmiştir; Güney Flevoland (43 000 hektar) kurutulmuştur ve düzenlenmesi hızla ilerlemektedir; şimdi, 1980'e doğru değerlendirilmesine başlanacak olan Markerwaard (60 000 hektar) setlerinin yapımıyla uğraşılmaktadır.

Başlangıçta, Hollandalılar yeni polderlerle, sırf tarımla uğraşılacak on ikinci bir il kurmayı tasarlamışlardı; ama bu tasarıdan vazgeçildi. Her polderin eski illerden birine bağlanacağı (kuzeydoğu polderi şimdiden 1962 yılından beri Overijssel'e bağlıdır) ve tarım faaliyetinin, Hollanda'ya yakın olan ve özellikle ülkenin nüfus ve faaliyet fazlasını çekmesi düşünülen yeni polderlerde ancak ikinci derecede rol oynayacağı tahmin edilmektedir. Tasarılardaki bu evrim, hem Hollanda'nın batısındaki aşırı tıkanıklıktan, hem de köylerde on beş yıldır gerçekleşen değişikliklerden (özellikle tarımda, istihdam edilen nüfusun hızla azalması) ileri gelir. 1950 yıllarına doğru «modern» tarım yapılarına sahip olan kuzeydoğu polderi (32 000 nüf.), bugün, Emmeloord'daki (10 000'den fazla nüf.) ikinci ve üçüncü kesim faaliyetlerine rağmen kolonların çocuklarına iş bulunamadığından sürekli göçmen göndermektedir; sayıları çok fazla olan ve pek az nüfus barındıran köyler ortanın altında hizmet merkezleridir. Doğu Flevoland'da (20 000'den az nüf.) tarım işletmeleri daha büyük (ortalama 40 hektar), yerleşme merkezleri daha azdır: 1961'de öngörülen dört köye karşılık iki köy ve iki şehir (Lelystad ve Dronten). Nüfus yoğunluğu km²'ye 40 kişiyi geçmez; bu, kırsal kesimi ağır basan bir toplum için bir maksimumdur. Bu koşullar altında, polderlerin iktisadını çeşitlendirmek tek çıkar yoldur. İlk mahallelerine birkaç yıl önce yerleşilmiş olan Lelystad önemli sanayi faaliyetleri olan, onbinlerce nüfuslu bir şehir haline getirilecektir; Güney Flevoland'da, özellikle 1969'dan beri polderin güneybatısını kıtaya bağlayan Muiderberg köprüsü yakınında yeni şehirler kurulacaktır. Ayrıca, çevre göllerinin kıyılarında, özellikle Hollanda'nın batısındaki büyük şehir halklarının yararlanacağı sayfiyeler düzenlenmeğe başlamıştır. (L)

***ZULÜM** i. — ANSİKL. Psikanaliz. Freud bilinçaltına itilmiş bir tutkuya bağlı *zulüm* hezeyanını, ilk olarak paranoya*yı (*Ek*) çözümlerken ele alıp inceledi: homoseksüel aşkını açığa vurmamak için paranoyak kişi aşkını kine dönüştürür, sonra bu kini başkasına yöneltir, bundan da «zulüm» doğar. Melanie Klein'a göre zulüm duygusu çocukta çok erken başlar ve paranoyit ve şizoparanoyit* (*Ek*) durumlara bağlıdır: zulmeden, içe yansımış nesnenin «kötü» biçimde dışa yansımasıdır; oysa, Melanie Klein'a göre nesne iyi ve kötü nesne olarak bölünmüştür. Zulmeden, sözgelişi, paranoyağın kendi vücudunun içinde kendine *scybalon* («pislik») yaptığı bilinçaltı fikirdir; bu da onun için farazi zulmedenin içe yansımış kamışıdır. Bu kıyıcılık sahnesinde esas parça dışkılardır; bu sahnede çocuk ana vücuduna saldırır, çünkü onda babanın kamışını bulacağını sanır ve öz dışkılarını (pislik ve sidik) birer savunma aracı ve silâh olarak düşler; oysa bunlar kendisine karşı dönebilir ve zulüm aracı olabilirler. Bu duruma göre zulüm, zulme uğrayan özneye ait kötü nesnelerce tehdit edilen benliğin korunmasına bağlı bir eylemdir. Bu mekanizma daha da güçlenebilir, o zaman paranoyak, isteğinin nesnesini çok sayıda zulmediciye dönüştürür, çünkü parçalanan nesnenin her parçası yeni bir zulüm kaynağı haline gelir. Zulme karşı savunma, yasta ve manyakodepresif durumların manyak evresinde gördüğü gibi sap-

lantı cinsindendir: bu savunmalar yitirilen nesneye ilişkin özlem davranışlarından farklı eziyet ve şiddet davranışları biçimindedir. (L)

ZURLİNİ (Valerio), italyan sinema yönetmeni (Bologna 1926). Hukuk'a devam ederken bir yandan da Roma Üniversitesi tiyatrosunda çalıştı, 1948 ve 1954 arasında bir dizi kısa metrajlı filim (on beş kadar belgesel) çevirdi. 1957'de *Guendalina*'nın (A. Lattuada'nın) senaryosunu yazdı. Asistanlık yapmadan 1954'te ilk filmini çevirdi: *Le ragazze di San Frediano* (San Frediano'lu kızlar) [V. Pratolini'nin eseri]. *Estate violente* (Fırtınalı yaz) [1959] ve eleştirmenlerin ilgisini çeken *La ragazza con la valigia*'dan (Valizli kız) [1960] sonra Venedik festivalinde altın aslanı kazanan *Cronaca familiare*'yi (Anı defteri) [V. Pratolini'nin, 1962] 1962'de yaptı. Daha sonra *Le soldatesse* (Kadın askerler) [1965], *Seduto alla sua destra* (Sağına oturmuş) [1968] ve *İlk gecenin sıcaklığı* (La prima notte di quiete) [1972] gibi filimler çevirdi. (L)

***ZWEİG** (Arnold), alman yazarı. — (öl. Doğu Berlin 1968). [L]

ZWİCKY (Fritz), isviçreli gök fizikçisi (Varna 1898 - Pasadena 1974). İsviçre'de öğrenim gördükten sonra, bütün yaşamı boyunca dersler verdiği Kaliforniya'ya yerleşti. 1936'dan sonra Palomar tepesinde Üstnovaların sistemli bir incelemesine girişti ve gökadalararası maddenin varlığını ilk defa ortaya koydu. Sıkışık gökadaları keşfetti ve 30 000 gökadalık bir katalog hazırladı. (L)

ZWOBADA (Jacques), fransız heykelcisi (Neuilly-sur-Seine 1900 - Paris 1967). Heykel ve desene 1917'de başladı, Rodin'e hayranlığını ortaya koyan duygusal eserler (*Simon Bolivar anıtı*, 1973, Quito) verdi. 1939-1947 arasında heykelden uzaklaştı, ders verdi ve değerlerin ince ayrıntılarla derecelendiği kurşun kalem ve sepia ile çalışılmış desenler yaptı. 1948'e doğru heykele döndü, fakat figüratif çalışmanın zorlamalarından sıyrılarak daha özgür biçimler yarattı. Karısının ölümü (1956) üzerine, Roma yakınında Campo Santo Mentana'da heykellerini (*Geceleyin dörtnala*, 1963) barındıracak biçimde bir mezar anıtı yaptırdı. Kamu yapılarındaki çeşitli çalışmalarının (Rennes Edebiyat fakültesi için mozaik, 1967) yanı sıra duvar halıları ve özellikle pişmiş topraktan eserleri (*Demeter*, 1967) vardır. (L)

«ek» ciltteki başlıca maddelerin yazarları

Acemhöyük (*Arkeol.*), Veli Sevin.

Action research (*Psikososyol.*), A. Dumas.

Açgözlülük (*Psikanaliz*), C. Clément.

Adalet partisi, Seyfettin Turhan.

Adana, Seyfettin Turhan.

Adres (*Bilişim*), B. Fraudet.

Adresleme (*Bilişim*), B. Fraudet.

Afganistan (*Tar.*), M. Sarlin; (*G. santl.*), J.-P. Roux.

Afiş (*Çağdaş santl.*), F. Donatien.

Afrika (DOĞU) [*Paleont.*], F. N'Diaye; (*G. santl.*), F. N'Diaye.

Afrika (KARA), F. N'Diaye.

Afrika Birliği örgütü, C. Guglielmo.

Afrodisias, Sümer Atasoy.

Ağtabaka (*Oftalmol.*), J. Kopel.

Akdeniz oyunları (*Spor*), Ergun Hiçyılmaz.

Akışkanlaştırma (*Teknol.*), R. Thévenot.

Akrilik (*Çağdaş santl.*), J. Rudel; (*Plast. mad.*), G. Génin.

Akustik, E. Leipp.

Akümülatör (*Elektr.*), G. Génin; (*Bilişim*), B. Fraudet.

Alan (*Bilişim*), B. Fraudet; (*Astronotik ve Havc.*), J. Lachnitt; (*Fiz.*), R. Touren.

Almanya (*İkt.*), C. Havard (*B. Alm.*) ve A. Blanc (*D. Alm.*); (*Tar.*), J.-J. Tur; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), E. Henkel; (*Müz.*), M. Vignal; (*Sanat*), F. Donatien; (*Sine.*), J.-L. Passek.

Althusser (Louis), M. Kail.

Amerika Birleşik devletleri (*Nüf.* ve *İkt.*), P. Biays; (*Tar.*), P. Roudil ve P. Pierrard; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; Gorce-Franklin; (*Sine.*), J.-L. Passek.

A.M.P. (ÇEVRİMSEL—), A. Syrota.

Anayasa, Yıldızhan Yayla.

Anayasa mahkemesi, Yıldızhan Yayla.

Anestezi, J. Valetta.

Angola (*Tar.*), M. Tempelaere ve C. Guglielmo; (*G. santl.*), F. N'Diaye.

Anlambilim (*Leng.*), L. Guespin.

Anlambirim (*Dilbilim*), J. Bastuji.

Apollo, J. Dalbanne ve J. Lachnitt.

Arabistan (SUUDÎ) [*İkt.*], G. Grelou; (*Tar.*), M. Tempelaere.

Arama (*Huk.*), Yıldızhan Yayla; (*Petr.*), A.-H. Saurat.

Arjantin (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), M. Tempelaere; (*Ed.*), J.-P. Vidal; (*G. santl.*), C. Ybert; (*Arkeol.*), C. Fortassier.

Arkadaş (*Biyol.*), M. Le Berre.

Arkeoloji, S. Cleuziou ve M. Kail; (*Türkiye*), Veli Sevin.

Arnavutluk (*İkt.*), A. Blanc; (*Tar.*), P. Thibault; (*Ed.*), E. Zakhos; (*Arkeol.*), A. Houdebert.

Artık (*Nükl.*), P. Reine.

Asistan (*Huk.*), Yıldızhan Yayla.

Askerî Yargıtay, Yıldızhan Yayla.

Astronomi, C. Balkowski.

Aşama (*Biyol.*), M. Le Berre.

Atlantik paktı (KUZEY) veya **NATO**, B. de Boishéraud; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.

Atletizm, Ergun Hiçyılmaz.

Atom, R. Deluchat ve P. Reine.

Atom Enerjisi komisyonu (BAŞBAKANLIK), Seyfettin Turhan.

Avcı (*Ask. denizc.*), P. Dufourcq; (*Ask. havc.*), P. Lissarrague.

Avrupa (*Savunma*), B. de Boishéraud.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği konferansı (*A.G.İ.K.*), B. de Boishéraud.

Avrupa Kalkınma fonu (*A.K.F.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.

Avrupa ortaklaşmaları, P. Thibault, J.-M. Cusset ve G. Rullière.

Avustralya (*İkt.*), A. Huetz de Lemps; (*Tar.*), P. Roudil; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud.

Avusturya (*İkt.*), C. Havard; (*Tar.*), P. Pierrard; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), J. Demougin; (*Müz.*), M. Vignal; (*G. santl.*), F. Donatien.

Ay (*Astron.*), M. Froeschlé.

Ayarlama (*Sibernetik*), P. Naslin.

Aydınlatma (*Elektr.*), J. Dalbanne ve J. Déribéré.

Azot Sanayii Türk Anonim şirketi, Seyfettin Turhan.

Baba (*Psikanaliz*), C. Clément.

Bağdat paktı, Seyfettin Turhan.

Bağ-Kur, Adnan Aren.

Bale, H. Hachard.

Bangladeş veya **Bengaldeş** (*İkt.*), J. Dupuis; (*Tar.*), M. Sarlin ve Seyfettin Turhan.

Banka (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Bilişim*), B. Fraudet; (*Tıp*), J.-C. Dagneaux; (*Türkiye*), Adnan Aren.

Barzanî (Molla Mustafa), Seyfettin Turhan.

Baskı (*Graf. santl.*), G. Baudry.

Belçika (*Nüf.* ve *İkt.*), A. Gamblin; (*Tar.*), P. Pierrard; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), J. Demougin; (*G. santl.*), F. Donatien.

Belgelendirme (*Bilişim*), B. Fraudet.

Belize (*Tar.*), M. Tempelaere; (*Arkeol.*), C. Fortassier.

Bengal (DOĞU—), M. Sarlin.

Berker (Ratip), Seyfettin Turhan.

Beslenme (*İkt.*), S. Larrue; (*Psikanaliz*), C. Clément.

Biafra savaşı, M. Tempelaere.

Biçme (*Teknol.*), F. Fischer.

Bilinçdışı (*Psikanaliz*), C. Clément ve O. Quérouil.

Bilişim (*Tıp*), J.-C. Dagneaux.

Billûr (*Elektron.*), R. Besson ve J.-C. Stern; (*Teknol.*), J. Dalbanne, J. Sablière ve S. de Lajarte.

Bireşim (*Org. kim.*), C. Prévost.

Bireyoluş (*Biyol.*), M. Le Berre.

Birmanya (*Tar.*), M. Sarlin; (*Arkeol.*), J. Boisselier.

Biyoloji, J. Roche.

Biyometri (*Oftalmoloji*), J. Kopel.

Bloksuz, A.-M. Cattan.

Bolivya (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), M. Tempelaere.

Bolluk (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.

Bomba (*Ask. havc.*), P. Lissarrague.

Bombardıman (*Ask. havc.*), M. Flamant.

Boru (*Petr.*), A.-H. Saurat.

Boşluk, J. Dalbanne ve R. Le Roux.

Boya, G. Génin.

Bölge (*Astron.*), M. Gros.

Brejnev (Leonid İliç), P. Thibault ve Seyfettin Turhan.

Brezilya (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), P. Pierrard; (*Ed.*), J. Demougin; (*G. santl.*), M. del Gado; (*Sine.*), J.-L. Passek.

Bulgaristan (*İkt.*), A. Blanc; (*Tar.*), P. Pierrard; (*G. santl.*), A. Pralong; (*Sine.*), J.-L. Passek.

Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik krallığı (*Nüf.* ve *İkt.*), C. Moindrot; (*Tar.*), P. Lévy; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), J. Demougin; (*G. santl.*), F. Donatien ve C. Gorce-Franklin; (*Müz.*), M. Vignal; (*Sine.*), J.-L. Passek.

Cam, J. Dalbanne ve İ. Peychès; (*Türkiye*), Adnan Aren.

Cami, Seyfettin Turhan.

Camseramik (*Camc.*), S. de Lajarte.

Camsı (*Oftalmoloji*), J. Kopel.

Castro (Fidel), P. Roudil.

Ceauşescu (Nicolae), P. Thibault ve Seyfettin Turhan.

Cenevre konferansı, Seyfettin Turhan.

Cerrahî, P. Dupoux.

Ceza (*Huk.*), Yıldızhan Yayla.

Cezayir (*Nüf.* ve *İkt.*), A. Frémont; (*Tar.*), P. Pierrard, (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), J. Demougin.

Chomsky (Noam), F. Robert.

Cilâlıtaş devri, R. Viel.

Cinsel (*Pedag.*), H. Friedel.

Cinsellik (*Psikanaliz*), C. Clément.

Coğrafya, P. Claval; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.

Cumhuriyetçi parti (*A.B.D.*), P. Roudil.

Cumhuriyet Halk partisi, Seyfettin Turhan.

Çat cumhuriyeti (*Tar.*), J.-Y. Moy ve F. de Barneville, (*Arkeol.*), F. N'Diaye.

Çek (*Ed.*), İ. Fleischmann.

Çekirdeklenme (*Camc.*), S. de Lajarte.

Çekoslovakya (*İkt.*), A. Blanc; (*Tar.*), P. Thibault; (*Ask. tar.*), P. Dufourcq; (*Kurumlar*), J. Lambert; (*G. santl.*), M. Kudelkova-Pognan; (*Sine.*), J.-L. Passek.

Çelik (*Metalürji*), J. Dalbanne ve R. Le Roux; (*Süs. santl.*), S. Larrue.

Çevre (*Biyol.* ve *Ekoloji*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.

Çevresel (*Çağdaş santl.*), F. Donatien.

Çiftcinsellik (*Psikanaliz*), C. Clément.

Çimento (*Türkiye*), Zeki Çakılalan.

Çin (—HALK CUMHURİYETİ) [*İkt.*], P. Trolliet; (*Tar.*), C. Hudelot; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), M. Loi; (*Fels.* ve *Bilimler*), M. Loi ve M. Ostrovski; (*Arkeol.*), J. Giès ve F. Denès.

Çinhindi (*Arkeol.*), J. Boisselier.

Çizelge (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.

Çocuk (*Tıp* ve *Huk.*), D. Cappe, A.-M. Cattan, P. Crimail ve J. Lambert.

Çokmaksatlı (*Ask. havc.*), P. Lissarrague; (*Denizc.*), E. Chicot.

Çözümleme (*Bilişim*), F. Boucq; (*Camc.*), S. de Lajarte; (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Psikanaliz*), A. Dumas; (*Psikososyol.*), O. Quérouil.

Dağcılık, C. Malassigné.

Dahomey (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Arkeol.*), F. N'Diaye.

Dalma (*Ask. havc.*), P. Lissarrague; (*Sil.*), F. André.

Danıştay, Yıldızhan Yayla.

Danimarka (*İkt.*), J. Garreau; (*Tar.*), P. Roudil; (*Ed.*), J. Demion ve G. Roger-Henricksen; (*G. santl.*), C. Michelis ve C. Ybert; (*Sine.*), J.-L. Passek.

Davranış (*Çağdaş santl.*), F. Donatien ve C. Ybert; (*Etoloji*), M. Le Berre; (*Psikopatol.*), A. Dumas.

Değişme (*Leng.*), F. Robert.

Değiştirme (*Etoloji*), M. Le Berre.

Demir, Zeki Çakılalan.

Demirel (Süleyman), Seyfettin Turhan.

Demiryolu, C. Moreau.

Demokratik parti (*D.P.*), Seyfettin Turhan.

Demokrat parti (*A.B.D.*), P. Pierrard.

Deneme (*Teknol.*), J. Dalbanne ve R. Le Roux.

Denge (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Kim.*), R. Deluchat; (*Toplum psikol.*), F. Léonard.

Deniz (*Ask. denizc.*), P. Dufourcq.

Denizaltı (*Ask. denizc.*), P. Dufourcq.

Denizcilik bankası ve Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı T.A.Ş., Zeki Çakılalan.

Deprembilim (*Jeol.*), E. Selzer.
Depremölçümü (*Jeol.*), E. Selzer.
Derleyici (*Bilişim*), B. Fraudet.
Dernek (*Huk.*), Yıldızhan Yayla.
Devlet Güvenlik mahkemeleri, Yıldızhan Yayla.
Devre (*Bilişim*), R. Besson.
Deymer (Şefik Hüsnü), Seyfettin Turhan.
Dezoksiribonükleik (*Biyokim.*), J. Roche.
Dil (*Bilişim*), B. Fraudet.
Dilbilgisi (*Bilişim*), B. Fraudet.
Dilbilim, P. Le Goffic.
Dil kurumu (TÜRK—), Zeki Çakılalan.
Dispersoit (*Metalürji*), R. Le Roux.
Diyanet işleri başkanlığı, Erdoğan Gürgen.
Diyot (*Eletron.*), R. Besson.
Dizayn (*Çağdaş santl.*), F. Donatien.
Doçentlik, Mustafa Dural.
Doğum (*Nüf.* ve *Tıp*), P. Crimail; (*Psikanaliz*), C. Clément.
Dokuma, Zeki Çakılalan.
Dominik cumhuriyeti (*Tar.*), P. Roudil.
Donanma (*Ask. denizc.*), P. Dufourcq.
Dosya (*Bilişim*), B. Fraudet.
Döküm (*Metalürji*), J. Dalbanne ve R. Le Roux.
Dölüt (*Jinekoloji*), P. Crimail.
Dörtlük (*Nükl.*), P. Reine.
Dubçek (Alexander), Seyfettin Turhan.
Durum (*Fiz.*), R. Deluchat.
Durumculuk (ULUSLARARASI—), F. Donatien.
Düşlem (*Psikanaliz*), C. Clément ve O. Quérouil.
Düzen (*Kim.*), C. Prévost.

Ecevit (Bülent), Seyfettin Turhan.
Ege bölgesi (*Nüf.* ve *Yerleşme*), Zeki Çakılalan; (*İkt.*), İsa Öztürk.
Ege denizi, Zeki Çakılalan.
Ege üniversitesi, Zeki Çakılalan.
Eğitim şûrası (MİLLÎ—), Zeki Çakılalan.
Eğitsel, J. Pain.
Ekoloji, J.-C. Dumas.
Ekolojizm, E. Garrigues.
Ekvador (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Ed.*), J.-P. Vidal; (*Arkeol.*), C. Fortassier; (*G. santl.*), M. del Gado.
Elektrik (*Türkiye*), Zeki Çakılalan.
Elektrik kurumu (TÜRKİYE—), Zeki Çakılalan.
Elektrokimya, R. Deluchat.
Elektronik (*Ask.*), R. Sutterlin.
El-Fetih, M. Sarlin ve Seyfettin Turhan.
Eloy (Jean-Claude), M. Vignal.
El Salvador (*Tar.*), P. Roudil; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Enerji (*Coğ.*), R. Oizon; (*Nükl.*), P. Reine; (*Psikanaliz*), C. Clément; (*Türkiye*), Mustafa Balıl.
Enflasyon (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Türkiye*), Adnan Aren.
Enterokinaz (*Biyokim.*), J. Roche.
Enzim (*Biyokim.*), J. Roche.
Enzimbilim (*Biyokim.*), J. Roche.
Erbakan (Necmettin), Seyfettin Turhan.
Ereğli Demir ve Çelik fabrikaları, Zeki Çakılalan.
Erim (Nihat), Seyfettin Turhan.
Erken (***Erken doğum***) [*Kadın-doğum*], P. Crimail.
Eski (***Eski eser***) [*Huk.*], Sümer Atasoy, Mustafa Dural.
Eşlenme (*Biyol.*), J.-C. Dumas.
Etki (*Toplum psikol.*), A. Dumas ve F. Léonard.
Etkinleştirme (*Fiz.*), R. Touren.
Euro-dolar, J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Euro-tahvilât (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.

Faiz, Adnan Aren.
Fas (*İkt.*), C. Havard; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Ask. tar.*), P. Dufourcq.
Festival (*Koreografi*), H. Hachard; (*Müz.*), M. Vignal.
Fetişizm (*Psikanaliz*), C. Clément.
Figüratif (*Çağdaş santl.*), F. Donatien.
Fildişi Kıyısı (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), J.-Y. Moy.
Filipinler (*İkt.*), J. Dupuis; (*Tar.*), P. Lévy; (*Arkeol.*), J. Boisselier.
Filistin Direnme teşkilâtı, M. Sarlin ve G. de Luze.
Filistin Halk Kurtuluş cephesi, M. Sarlin.
Finlandiya (*İkt.*), J. Garreau; (*Tar.*), P. Pierrard; (*Ed.*), J. Demougin; (*G. santl.*), F. Donatien.
FİR (*Havc.*), Seyfettin Turhan.
Firar, Yıldızhan Yayla.
Fiyat veya **Fiat,** Adnan Aren.
Fiyat Kontrol komitesi, Mustafa Dural.
Fluidik (*Mekan.*), R. Touren ve R. Thévenot.
F. M. stereo sistemi, R. Besson.
Folklor, Metin Soysal.
Fosfat, Seyfettin Turhan.
Fotosentez, J.-C. Dumas.
Frank, Adnan Aren.
Frankfurt okulu (*Fels.*), J.-R. Ladmiral.
Fransa (*İkt.*), S. Lerat; (*Tar.*), A.-M. Cattan, P. Pierrard ve J.-J. Tur; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), J. Demougin; (*Fels.*), G. Sfez; (*G. santl.*), J.-L. Pradel ve C. Gorce-Franklin; (*Müz.*), M. Vignal; (*Sine.*), J.-L. Passek.
Free Jazz, J. Berrocal.
Fren (*Oto.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne.
Futbol, Ergun Hiçyılmaz.
Füze (*Sil.*), R. Sutterlin; (*Savunma*), F. André.
Füzesavar (*Savunma*), F. André.

Gabon (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Gana (*Tar.*), P. Broguet.
Gandhi (Şrimati İndira), M. Sarlin.
Gaz (*İkt.* ve *Petr.*), R. Oizon, J. Dalbanne, A.-H. Saurat ve L. Sémery; (*Sanay.*), R. Thévenot; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Gebelik (*Kadın-doğum* ve *Tıp*), P. Crimail.
Gelir (*İkt.* ve *Mal.*), Adnan Aren, J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Gelişme (*İkt.*), J.-M. Cusset, G. Rullière ve J. Lambert.
Gemi (*Denizc.*), E. Chicot; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Gerçekçilik (*Çağdaş santl.*), J.-L. Pradel.
Gereksinme (*Psikanaliz*), C. Clément.
Gine (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), J.-Y. Moy.
Gine (EKVATOR—*si*), M. Tempelaere.
Gine-Bissau, C. Guglielmo.
Girit (*Arkeol.*), H. Kumruoğlu.
Göç (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Türkiye*), Adnan Aren ve Erdoğan Gürgen.
Gökada (*Astron.*), C. Balkowski.
Gökdelen (*Mim.*), F. Loyer.
Gösterge (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Gövde (*Psikanaliz*), C. Clément.
Göz (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Grev, Seyfettin Turhan.
Grup (*Tıp*), J.-C. Dagneaux.
Guatemala (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), P. Roudil; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Guayas ili (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Güncelleştirme (*İkt.*), J-M. Cusset ve G. Rullière.
Güney Afrika cumhuriyeti (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), P. Roudil; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), J. Demougin; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Güneybatı Afrika, P. Roudil.
Güreş, Ergun Hiçyılmaz.
Güvenlik (*Oto.*), J. Bonnet.
Güven partisi (CUMHURİYETÇİ), Seyfettin Turhan.

Haberleşme (*Sosyol.*), F. Balle.
Habeşistan (*Tar.*), C. Guglielmo ve J.-Y. Moy; (*Arkeol.*), J. Leclant.
Hadımlık (*Psikanaliz*), C. Clément.
Hafifletme (*Oto.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne.
Hak (*Uluslararası huk.*), G. Mansuy.
Halıcılık (*Çağdaş santl.*), C. Michelis.
Haliç köprüsü, Seyfettin Turhan.
Halka (*Fiz.*), F. Netter.
Halk bankası (TÜRKİYE—), Adnan Aren.
Hanibrahimşah höyüğü, Veli Sevin.
Harris (Zellig S.), D. Leeman.
Hasar (*Oto.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne.
Haşhaş, Seyfettin Turhan.
Hava (*Ask.*), M. Flamant ve P. Lissarrague; (*Soğutma*), R. Thévenot.
Havacılık, B. Roubert, P. Lissarrague ve Seyfettin Turhan.
Havaküre (*Fiz.*), E. Selzer.
Hayvancılık, Ertuğrul Aybudak.
Hazırlama (*Psikanaliz*), C. Clément.
Helikopter (*Ask. denizc.*), P. Dufourcq; (*Ask. havc.*), P. Lissarrague.
Helsinki konferansı, Seyfettin Turhan.
Hesap (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Hızlandırıcı (*Nükl.*), F. Netter.
Hızlandırma (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Metalürji*), R. Le Roux.
Hidropter (*Denizc.*), J. Dalbanne ve J. Lachnitt; (*Ask. denizc.*), P. Dufourcq.
Hikâye, Zeki Çakılalan.
Hilbert aksiyomatiği, E. Sallé.
Hindistan (*Nüf.* ve *İkt.*), J. Dupuis; (*Tar.*), M. Sarlin; (*Arkeol.*), J. Boisselier.
Hipofiz (*İçsalgı bil.*), J. Roche.
Hipotalamus, J. Roche.
Hippi (*Sosyol.*), D. Cappe.
Hollanda (*İkt.*), J.-C. Boyer; (*Tar.*), P. Pierrard; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), Martien J. G. de Jong; (*G. santl.*), C. Ybert.
Honduras (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Horkheimer (Max), J.-R. Ladmiral.
Huari veya **Wari,** C. Fortassier.
Husak (Gustav), P. Thibault.

Ihlara vâdisi, Şümer Atasoy.
Irak (*İkt.*), G. Grelou; (*Tar.*), M. Sarlin; (*Arkeol.*), S. Cleuziou; (*G. santl.*), Ardash.
Işık, J. Dalbanne ve M. Déribéré.
Işınbilim, J. Dalbanne ve M. Déribéré.
Işınlama (*Nükl.*), P. Reine.

İ.B.M., J. Lambert ve Seyfettin Turhan.
İçgüdü (*Etoloji*), M. Le Berre.
İçki, Ertuğrul Aybudak.
İçsalgı bilimi, J. Roche.
İçtüzük, Yıldızhan Yayla.
İkili anlaşmalar, Seyfettin Turhan.
İkiztepe höyüğü, Veli Sevin.
İklimbilim, P. Pagney.
İktisat, Adnan Aren.
İlâç, Adnan Aren.
İlân, Seyfettin Turhan.
İletken (*Fiz.*), R. Touren; (*Camc.*), J. Dalbanne ve S. de Lajarte.
İllich (İvan), A. Dumas.

İmmünoglobülin, A. Syrota.
İmrenme (*Psikanaliz*), C. Clément.
İmroz ve Bozcaada idareleri, Seyfettin Turhan.
İndonezya veya **Endonezya** (*Coğ.*), J. Dupuis; (*Tar.*), M. Sarlin.
İndus uygarlığı, J. Boisselier.
İnönü (Mustafa İsmet), Seyfettin Turhan.
İran (*İkt.*), G. Grelou; (*Tar.*), M. Sarlin ve Seyfettin Turhan; (*Arkeol.*), S. Cleuziou; (*G. santl.*), A. Perrier.
İrlanda (KUZEY) [*Tar.*], P. Lévy.
İrlanda cumhuriyeti (*İkt.*), C. Moindrot; (*Tar.*), P. Lévy; (*Ed.*), R. Rafroidi.
İslâm (*Sanat* ve *Arkeol.*), J.-P. Roux ve Nezihe Araz.
İslâm konferansı (YEDİNCİ), Seyfettin Turhan.
İspanya (*Coğ.*), R. Ferras; (*Tar.*), C. Guglielmo ve J.-J. Tur; (*Ask. tar.*), P. Dufourcq; (*Ed.*), J.-P. Vidal; (*G. santl.*), F. Donatien; (*Sine.*), J.-L. Passek.
İsrail (*İkt.*), C. Havard; (*Tar.*), M. Sarlin; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), M. Hadas-Lebel; (*Arkeol.*), S. Cleuziou.
İsrail-arap savaşı (DÖRDÜNCÜ), P. Dufourcq.
İstanbul, Ertuğrul Aybudak.
İstanbul festivali, Faruk Yener ve Burçak Evren.
İsveç (*İkt.*), J. Garreau; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Kurumlar*), J. Lambert; (*Ed.*), J. Demougin; (*G. santl.*), F. Donatien ve C. Michelis; (*Sine.*), J.-L. Passek.
İsviçre (*İkt.*), C. Havard; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Ask. tar.*), P. Dufourcq; (*Ed.*), R.-L. Junod; (*G. santl.*), F. Donatien; (*Sine.*), J.-L. Passek.
İş (*Sosyol.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
İş Bankası Anonim şirketi (TÜRKİYE—), Adnan Aren.
İşgücü, Kemal Sülker.
İşsizlik (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Türkiye*), Kemal Sülker.
İtalya (*İkt.*), E. Dalmasso; (*Tar.*), P. Lévy; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), N. Tomassetti; (*G. santl.*), F. Donatien ve C. Ybert; (*Müz.*), M. Vignal; (*Sine.*), J.-L. Passek.
İyonosfer, E. Selzer.
İzlanda (*Tar.*), P. Roudil; (*Ed.*), M. Jonsson.
İzmir, Ertuğrul Aybudak.

Japonya (*İkt.*), J. Pezeu-Massabuau; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), D. Palmé; (*G. santl.*), F. Donatien ve A. Monneret; (*Sine.*), J.-L. Passek.
Jeomorfoloji, Y. Lageat.

Kaddafi (Muammer el-), Seyfettin Turhan.
Kadın (*Sosyol.*), D. Cappe, A.-M. Cattan ve M. Guilbert.
Kafa (*Bilişim*), B. Fraudet; (*Radyotek.*), R. Besson.
Kagel (Mauricio), M. Vignal.
Kahn (Louis), H. Poupée.
Kalecikler höyüğü, Veli Sevin.
Kalp (*Tıp*), P. Dupoux.
Kamboçya (*Tar.*), M. Sarlin ve C. Guglielmo; (*Arkeol.*), J. Boisselier.
Kamera (*Ask. havc.*), P. Lissarrague; (*Astron.*), C. Balkowski.
Kamerun (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Kaminaljuyu, C. Fortassier.
Kanada (*İkt.*), P. Biays; (*Tar.*), P. Roudil; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud, (*Ed.*), J. Domougin; (*G. santl.*), F. Donatien; (*Sine.*), J.-L. Passek.
Kandilli rasathanesi, Ertuğrul Aybudak.
Kappadokia okulu, A. Praiong.
Karaciğer (*Tıp*), A. Syrota.
Karadeniz Bakır işletmeleri, Seyfettin Turhan.
Karadeniz bölgesi, Ertuğrul Aybudak.
Kara Kemal İaşeci, Seyfettin Turhan.
Kararlı (*Metalürji*), J. Dalbanne ve R. Le Roux.
Kararlılık (*Sosyal psikol.*), F. Léonard.
Kararname, Yıldızhan Yayla.
Kara Vasıf, Seyfettin Turhan.
Karışma (*Psikososyol.*), J. Ardoino.
Karnak, J. Leclant.
Karşıkültür, G. Lascault.
Karşıt (*Karşıtlar birliği*) [*Psikanaliz*], C. Clément.
Kaset (*Bilişim*), B. Fraudet; (*Radyotek.*), R. Besson.
Katı (*Fiz.*), P. Mériel.
Kauçuk (*Coğ.*), R. Oizon; (*Sanay.*), J. Dalbanne ve G. Génin.
Kavramsal (*Çağdaş santl.*), A. Pacquement ve C. Ybert.
Kaybetme (*Org. kim.*), C. Prévost.
Kaza (*Tıp*), P. Dupoux.
Kazı (*Huk.*), Sümer Atasoy.
Keban kurtarma kazıları, Sümer Atasoy.
Kelaynak (*Zool.*), İsa Öztürk.
Kesinti (*Fels.*), M. Kail.
Keykubadiye köşkleri, Sümer Atasoy.
Kıbrıs (*İkt.*), Adnan Aren; (*Tar.*), Seyfettin Turhan, P. Lévy ve P. Dufourcq; (*G. santl.*), H. Kumruoğlu.
Kıbrıs barış harekâtı, Seyfettin Turhan.
Kıskançlık (*Psikanaliz*), C. Clément.
Kıstırma (*Fiz.*), P. Reine.
Kızamıkçık (*Tıp*), P. Crimail.
Kızılaltı (*Ask.*), R. Sutterlin.
Kızışma (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Kiliseyazısı höyüğü, Veli Sevin.
Kimyasal (*Sil.*), R. Sutterlin; (*Savunma*), B. de Boishéraud.
Kirlenme, J. Bonnet, J. Dalbanne, M. Duriez, P. Reine ve J. Syrota; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Koalisyon, Seyfettin Turhan.
Koç Holding, Adnan Aren.
Kod (*Bilişim*), B. Fraudet.
Koklama (*Fizyol.*), M. Le Berre.
Koloit (*Kim.*), R. Deluchat.
Kolombiya (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), M. Tempelaere; (*Ed.*), J.-P. Vidal; (*Arkeol.*), C. Fortassier; (*G. santl.*), M. del Gado.
Koma (*Tıp*), J. Valetta.
Kompleks (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Komut (*Bilişim*), B. Fraudet.
Komünist partisi (FRANSIZ), P. Lévy.
Komünizm, C. Mélinand.
Kongo-Brazzaville (*Tar.*), M. Tempelaere; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Kongre partisi (HİNT MİLLÎ), Seyfettin Turhan ve M. Sarlin.
Kooperatifçilik, Zehra Gönensin.
Kore (*Arkeol.*), J. Giès ve M.-C. Choi.
Kore cumhuriyeti veya **Güney Kore** (*Tar.*), M. Sarlin; (*G. santl.*), B.-K. Jeung.
Kore Demokratik Halk cumhuriyeti veya **Kuzey Kore,** M. Sarlin.
Koruma (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Sanay.*), P. Reine.
Korunum (*Fiz.*), F. Netter.
Korutürk (S. Fahri), Seyfettin Turhan.
Kosigin (Aleksey Nikolayeviç), P. Thibault ve Seyfettin Turhan.
Kosta Rika (*Tar.*), P. Roudil; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Kotosh, C. Fortassier.
Kozmik (*Astron.* ve *Fiz.*), C. Balkowski ve P. Reine.
Köy, Seyfettin Turhan.
Kristal (*Camc.*), S. de Lajerte.
Kriz (*İkt.*), Adnan Aren.
Kromozom (*Biyol.*), J. de Grouchy.
Kudüs (*Tar.*), P. Pierrard; (*Arkeol.*), S. Cleuziou ve A. Pralong.
Kululu, Sümer Atasoy.
Kurumsal (*Psikol.*), J. Oury, F. Oury ve O. Quérouil.
Kuşak (*Bilişim*), B. Fraudet.
Kuş cenneti, Seyfettin Turhan.
Kutup (*Magnetik*), E. Selzer.
Kuyu (*Petr.*), A.-H. Saurat.
Kuzey denizi, J.-F. Deneux.
Küba (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), P. Roudil; (*Ed.*), J.-P. Vidal; (*G. santl.*), G. Pellon.
Kültepe, Veli Sevin.
Kültür ihtilâli (BÜYÜK PROLETER), C. Hudelot.
Küme (*Etoloji*), M. Le Berre; (*Psikanaliz*), O. Quérouil; (*Psikososyol.*), J. Ardoino.

Laing (Ronald David), A. Dumas.
La Meri (Russell MERIWETHER HUGHES), H. Hachard.
Laos (*Tar.*), J.-Y. Moy.
Laser (*Sil.*), R. Sutterlin; (*Oftalmoloji*), J. Kopel.
Levha (*Jeol.*), B. Bonin.
Libya (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), J.-Y. Moy ve Seyfettin Turhan.
Ligeti (György), M. Vignal.
Lösemi (*Tıp*), J.-C. Dagneaux.
Lübnan (*İkt.*), C. Havard; (*Tar.*), J.-Y. Moy ve Seyfettin Turhan; (*Arkeol.*), S. Cleuziou; (*G. santl.*), H. Khal.
Lüksemburg (*İkt.*), A. Gamblin; (*Tar.*), P. Lévy.

Macaristan (*İkt.*), A. Blanc; (*Tar.*), P. Thibault; (*Ed.*), J. Demougin; (*G. santl.*), F. Debreczeni; (*Müz.*), M. Vignal; (*Sine.*), J.-L. Passek.
Mâche (François Bernard), M. Vignal.
Madagaskar (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.* ve *Ask. tar.*), J.-Y. Moy ve P. Dufourcq.
Magnetizma (*Fiz.*), E. Selzer.
Magnetosfer (*Magnetizma*), E. Selzer.
Mağarabilim, J. Dubois.
Makedonya (*Arkeol.*), H. Kumruoğlu.
Makine (*Bilişim*), B. Fraudet.
Makromolekül (*Kim.*), R. Deluchat.
Malaysia (*Coğ.*), J. Dupuis; (*Tar.*), M. Sarlin.
Mali (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Maliyet (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Manabi ili (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Mansholt (Sicco Leendert), P. Thibault.
Mao Çe-tung veya **Maç Dzı-dung,** C. Hudelot.
Marajo (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Marcuse (Herbert), D. Casalis.
Maşathöyük veya **Yalınyazı** (*Esk. coğ.*), Sümer Atasoy.
Maxwell denklemleri, C. Toussaint.
Maya'lar (*Arkeol.*), R. Viel.
Mayıs 1968 olayları, C. Thiellement.
Mazoşizm veya **Mazohizm** (*Psikanaliz*), C. Clément.
M.B.F.R. (*Savunma*), B. de Boishéraud.
McLuhan (Herbert Marshall), F. Balle.
Meksika (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Memur, Yıldızhan Yayla.
Mercek, J. Kopel.
Merih, J. Dalbanne ve J. Lecacheux.
Meteoroloji, P. Pagney.
Mevduat, Adnan Aren.
MEYAK (MEMUR YARDIMLAŞMA KURUMU), Adnan Aren.

Mısır (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), J.-Y. Moy ve Seyfettin Turhan; (*Ask. tar.*), P. Dufourcq; (*G. santl.*), A. Morsi.
Millî Selâmet partisi (M.S.P.), Seyfettin Turhan.
Mimarlık, F. Loyer.
Minimal (*Çağdaş santl.*), A. Pacquement.
Minyatürleştirme (*Sil.*), F. André.
M.İ.R.V. (*Sil.*), F. André.
Mitsubişi veya **Mitsubishi**, J. Lambert.
Mobilya, S. Larrue.
Moda, S. Larrue.
Modül (*Astronotik*), J. Lachnitt.
Monory (Jacques), G. Gatellier.
Monte Alban (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Moritanya İslâm cumhuriyeti (*Tar.*), J. Y. Moy.
Motor (*Dy.*), C. Moreau; (*Oto.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne.
Mozaik (*Camc.*), S. de Lajarte.
Mozambik, A.-M. Cattan ve J.-Y. Moy.
Mucize (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Mukovisidoz (*Tıp*), J. Valetta.
Mücevher, S. Larrue.
Münih (*G. santl.*), F. Donatien.
Müze, J.-L. Pradel.
Müzik, M. Vignal.

Nedensellik (*Fels.*), M. Kail.
Neill (Alexander), A. Dumas.
Nepal (*İkt.*), J. Dupuis; (*Tar.*), C. Guglielmo.
Nesne (*Çağdaş santl.*), M. Echapasse, J.-L. Pradel ve C. Ybert.
Nijer cumhuriyeti (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Nijerya (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Nikaragua (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), P. Roudil; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Nikolais (Alwin), H. Hachard.
Nixon (Richard Milhow), P. Roudil ve Seyfettin Turhan.
Nono (Luigi), M. Vignal.
Norveç (*İkt.*), J. Garreau; (*Tar.*), P. Pierrard ve P. Roudil; (*Ed.*), Demion ve E. Eide.
Nöroleptanestezi, J. Valetta.
Nüfus (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Nükleer (*Sil.* ve *Ask.*), F. André ve P. Lissarrague.
Nükleer Silâhların Yayılmasını önleme anlaşması, B. de Boishéraud.
Nükleik, A. Syrota.
Nükleofil (*Kim.*), C. Prévost.

Oda (*Nükl.*), F. Netter.
Oda tiyatroları, Burçak Evren.
Olgunluk (*Ekoloji*), J.-C. Dumas.
Olimpiyat, Ergun Hiçyılmaz.
Optimum (*Biyol.*), J.-C. Dumas.
Organ (*Cerr.*), A. Syrota.
Ornatma (*Org. kim.*), C. Prévost.
Ortaklık (*Psikol.*), D. Cappe; (*Sosyol.*), E. Garrigues.
Ortaöğretim, Ertuğrul Aybudak.
Otomat (*Bilişim*), B. Fraudet.
Otomatik (*Sil.*), R. Sutterlin.
Otomobil, J. Bonnet ve J. Dalbanne; (*Türkiye*), Ertuğrul Aybudak.
Otomotris (*Dy.*), C. Moreau.
Otorite (*Sosyol.*), A. Akoun.
Ou Thong veya **U Thong**, J. Boisselier.
Ovonik, S. de Lajarte.
Oyun (*Etoloji*), M. Le Berre; (*Psikanaliz*), C. Clément.
Oyuncak, S. Larrue.

Öğrenci (*Sosyol.*), E. Garrigues; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
öğrenme (*Etoloji*), M. Le Berre; (*Psikanaliz*), M. Kail ve G. Sfez.
Ölüm (*Psikanaliz*), C. Clément; (*Tıp*), J.-C. Dagneaux.
Öner (Yusuf Kenan), Seyfettin Turhan.
Öngören (İbrahim Tali), Seyfettin Turhan.
Önvarsayım (*Dilbilim*), J. Bastuji.
Örnek (*Fels.*), G. de Luze; (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
öteki (*Psikanaliz*), C. Clément.
özdeşleşme (*Psikanaliz*), C. Clément.
özenme (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
özyönetim, J.-M. Cusset ve G. Rullière.

Pablo (Luis DE), M. Vignal.
Pakistan (*İkt.*), J. Dupuis; (*Tar.*), P. Lévy ve Seyfettin Turhan; (*Arkeol.*), J. Boisselier.
Pakistan-Hindistan savaşı, B. de Boishéraud.
Palme (Olof), P. Pierrard.
Pamuk (*Türkiye*), Ertuğrul Aybudak.
Panama (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), P. Roudil; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Pane (Gina), G. Gatellier.
Paraguay (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), J.-Y. Moy.
Parasal (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Paris, J.-F. Deneux ve A. Bonifacj.
Paris konferansı, P. Pierrard.
Paylaşma (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Peloponnesos (*Arkeol.*), H. Kumruoğlu.
Peron (Juan Domingo), A.-M. Cattan, M. Tempelaere ve Seyfettin Turhan.
Peru (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), M. Tempelaere; (*Arkeol.*), C. Fortassier.
Petkim, Adnan Aren.
Petrol, J. Dalbanne ve A.-H. Saurat; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Pil (*Elektr.*), G. Génin ve B. Fraudet.
Plan, Adnan Aren.
Polonya (*İkt.*), A. Blanc; (*Tar.*), P. Thibault; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), W. Roman; (*G. santl.*), F. Donatien; (*Müz.*), M. Vignal; (*Sine.*), J.-L. Passek.
Pompa (*Elektr.*), R. Thévenot; (*Soğutma*), R. Thévenot.
Pop Music, P. Koechlin.
Portekiz (*İkt.*), R. Ferras; (*Tar.*), G. de Luze, P. Pierrard ve Seyfettin Turhan; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), J. A. Séabra; (*G. santl.*), J. Moniz.
Porto Riko, P. Roudil.
Potansiyel (*Fiz.*), R. Deluchat; (*Oftalmoloji*), J. Kopel.
Prag baharı, P. Thibault.
Prostaglandinler (*Tıp*), P. Crimail.
Protez (*Cerr.*), P. Dupoux.
Psikanaliz, C. Clément ve B. Mérigot.
Psikiyatri, C. Clément.
Psikolengüistik, D. Dubois.
Pulsar (*Astron.*), J. Crovisier.
Püskürtme (*Oto.*), J. Bonnet.

Quebec eyaleti, J.-Y. Moy.

Radar (*Ask.*), P. Lissarrague.
Radyoaktif (*Nükl.*), P. Reine.
Radyobillûrbilim, J. Wyart.
Radyoduyarlık, H. Friedel.
Rafinaj (*Petr.*), A.-H. Saurat.
Rakı, Ertuğrul Aybudak.
Rastlantılı veya **Raslantılı** (*Müz.*), M. Vignal.
Ratio (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Reaktör (*Denizc.*), E. Chicot; (*Nükl.*), P. Reine; (*Oto.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne.
Reanimasyon (*Tıp*), J. Valetta.
Refah (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Reforming (*Gaz sanay.*), J. Dalbanne ve L. Sémery.
Reich (Wilhelm), A. Dumas.
Ribonükleik (*Biyokim.*), J. Roche.
Rodezya (*Tar.*), P. Pierrard ve P. Roudil.
Roheim (Geza), A. Dumas.
Romanya (*İkt.*), A. Blanc; (*Tar.*), P. Thibault ve Seyfettin Turhan; (*Ed.*), E. Cleynen-Serghiev; (*G. santl.*), F. Donatien; (*Sine.*), J.-L. Passek.

Saat (*Etoloji*), M. Le Berre.
Saatçilik, J. Dalbanne ve J. Sablière.
Saat müzesi (ULUSLARARASI), J. Sablière.
Sadizm (*Psikanaliz*), C. Clément.
Safdi (Moşe), F. Loyer.
Sağır (*Tıp*), F. ve M. Exertier.
Sağlık (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Türkiye*), Ertuğrul Aybudak.
Sahanlık (Kıta sahanlığı) [*Devl. huk.*], Seyfettin Turhan.
Saint Lawrence veya **Saint Laurent** (*Coğ.*), P. Biays.
Salamis (*Arkeol.*), H. Kumruoğlu.
Saldırma (*Etoloji*), M. Le Berre.
S.A.L.T. (*Savunma*), B. de Boishéraud.
Sanat (*G. santl.*), O. Hahn; (*Sosyol.*), R. Moulin.
Sanrı (*Tıp*), J. Valetta ve A. Dumas.
Santral (*Havc.*), J. Dalbanne ve J. Lachnitt; (*Nükl.*), Ph. Reine.
Sarıbenek (*Oftalmol.*), J. Kopel.
Sartre (Jean-Paul), F. Sfez.
Saydam (*Oftalmol.*), J. Kopel.
Scheel (Walter), C. Guglielmo.
Schnebel (Dieter), M. Vignal.
Seçim (*Yasama*), Seyfettin Turhan.
Self (*Psikanaliz*), C. Clément.
Semiyotik ya da **Semiyoloji**, M. Arrivé.
Senegal (*İkt.*), Y. Lageat; (*Tar.*), M. Tempelaere.
Ses (*Radyotek.*), R. Besson.
Sıcaklık (*Fiz.*), R. Deluchat; (*Metrol.*), P. Carré.
Sınıf (*Eğ.*), F. Oury.
Sıra (*Bilişim*), B. Fraudet.
Sierra Leone (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Sigara (*Türkiye*), Yıldız Samer.
Silâhlanma, R. Sutterlin ve P. Dufourcq; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Silâhlı kuvvetler, Ertuğrul Aybudak.
Silâhsızlanma, P. Dufourcq.
Sistem (*Bilişim*), B. Fraudet; (*Sibern.*), P. Naslin; (*Sil.*), R. Sutterlin.
Slovakya (*Tar.*), P. Thibault; (*Ed.*), F. Ballo.
Soğuk (*Biyol.*), H. Friedel; (*Soğutma*), J. Dalbanne ve R. Thévenot.
Solunum (*Biyol.*), J.-C. Dumas.
Sosyoanaliz, J. Ardoino.
Sosyolengüistik, F. Robert.
Sosyoloji, F. Balle.
Sosyopsikanaliz, J. Pain.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri birliği (S.S.C.B.) [*İkt.*], A. Blanc; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud ve P. Dufourcq; (*Ed.*), M. Heller; (*G. santl.*), J.-C. ve V. Marcadé; (*Müz.*), M. Vignal; (*Sine.*), J.-L. Passek.
Soyutlama (*Çağdaş santl.*), F. Donatien.
Söylev (*Dilbilim*), D. Maldidier.
Spor, C. Havard ve Ergun Hiçyılmaz.
Sri Lanka (*İkt.*), J. Dupuis; (*Tar.*), M. Sarlin.
Stereokimya, C. Prévost.
Strateji, P. Dufourcq.
Subay, Hazım İşgüven.

Sudan, P. Roudil.
Sumela manastırı, Sümer Atasoy.
Suriye (*İkt.*), C. Havard; (*Tar.*), P. Lévy ve Seyfettin Turhan; (*Ask. tar.*), F. de Barneville; (*G. santl.*), A. Bahnassi; (*Arkeol.*), S. Cleuziou.
Sümerbank, Adnan Aren.
Süspansiyon (*Oto.*), J.-M. Bonnet, J. Dalbanne ve C. Moreau.
Süt (*Türkiye*), Zehra Gönensin.
Süzme, G. Fortunato.

Şerit (*Bilişim*), B. Fraudet; (*Radyotek.*), R. Besson.
Şili (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), A.-M. Cattan ve J.-Y. Moy; (*Ed.*), J.-P. Vidal; (*Arkeol.*), C. Fortassier; (*G. santl.*), M. del Gado.
Şirket (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Şizoanaliz (*Psikanaliz*), C. Clément.

Tabiat Tarihi müzesi, Sümer Atasoy.
Take-off (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Talu (M. Naim), Seyfettin Turhan.
Tampon (*Oto.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne.
Tanecik (*Nükl.*), F. Netter.
Tank (*Sil.*), R. Sutterlin.
Tanzaniya, J.-Y. Moy.
Tarama (*Ask. denizc.*), P. Dufourcq; (*Ask. havc.*), P. Lissarrague.
Tarım (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière; (*Türkiye*), Ertuğrul Aybudak.
Tarih, P. Thibault.
Tarihçilik (*Fels.*), G. de Luze.
Tarihöncesi, R. Viel.
Tasarım (*Psikanaliz*), C. Clément; (*Psikol.*), C. Herzlich.
Tasarruf, J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Taşıma (*Teknol.*), R. Thévenot.
Tayland (*Coğ.*), J. Dupuis; (*Tar.*), M. Sarlin; (*G. santl.*), S. Siribhadra; (*Arkeol.*), J. Boisselier.
Temizleme (*Savunma*), P. Reine.
Tenkit (*Ed.*), Alpay Kabacalı.
Tepebağları höyüğü, Sümer Atasoy.
Terfi, Hazım Işgüven.
Tersane, Yıldız Samer.
Tesisat (*İnş.*), S. Larrue.
Thebai (*Arkeol.*), H. Kumruoğlu.
TIR, Seyfettin Turhan.
Tokomak ya da **Tokamak,** P. Reine.
Toksoplazmoz, P. Crimail.
Topkapı Sarayı müzesi, Sümer Atasoy.
Toprak, Ertuğrul Aybudak.
Toz (*Astron.*), M. Gros; (*Metalürji*), R. Le Roux.
Töre (*Sosyol.*), A. Akoun.
Transmisyon (*Dy.*), C. Moreau; (*Oto.*), J. Bonnet.
Trinidad ve Tobago, P. Roudil.
Trudeau (Pierre Elliott), P. Pierrard.
Tunus (*İkt.*), A. Frémont; (*Tar.*), P. Pierrard; (*Ask. tar.*), F. de Barneville.
Turizm, C. Havard; (*Türkiye*), Zehra Gönensin.
Tuz (*Sanay.*), J. Dalbanne ve P. Reine.
TÜBİTAK, Nadir Yücel.
Türbotren, C. Moreau.
Türk-İş, Seyfettin Turhan.
Türkiye cumhuriyeti (*Coğ.*), Yıldız Samer; (*Sanay.* ve *Tic.*), Adnan Aren; (*İkt.*), Adnan Aren; (*Tar.*), Seyfettin Turhan; (*Ask. tar.*), Seyfettin Turhan; (*Kurumlar*), Seyfettin Turhan; (*Haberleşme*), Yıldız Samer; (*Müz.*), Sümer Atasoy; (*G. santl.*), Yıldız Samer; (*Ed.*), Alpay Kabacalı; (*Sine.*), Burçak Evren; (*Bilimler*), Nadir Yücel; (*Turizm*), Zehra Gönensin; (*Arkeol.*), Sümer Atasoy.

Uçak (*Ask. havc.*), M. Flamant ve P. Lissarrague.
Ufukötesi (*Radyotek.*), R. Besson; (*Sil.*), P. Lissarrague.
Uganda, J.-Y. Moy ve Seyfettin Turhan.
Ulusoy (Mehmet Ali), Yıldız Samer.
Umman (*Tar.*), J.-M. Moy.
UNESCO, Yıldız Samer.
Uranyum, P. Reine.
Uruguay (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), M. Tempelaere.
Usmanbaş (İlhan), Faruk Yener.
Uyarıcı (*Kardiyol.*), P. Dupoux; (*Tıp*), J. Valetta.
Uydu (*Astronotik* ve *Sil.*), F. André.
Uygunluk (*Sosyal psikol.*), F. Léonard.
Uyuşturucu (*Toksikol.*), J. Valetta.
Uyuşumsuzluk (*Sosyal psikol.*), F. Léonard.

Ültrasonografi, A. Syrota.
Üniversite, Yıldız Samer.
Ürdün (*İkt.*), C. Havard; (*Tar.*), J.-Y. Moy; (*Arkeol.*), S. Cleuziou.
Üreteç (*Fiz.*), P. Reine; (*Mekan.*), G. Fischer.
Üs (*Ask. havc.*), M. Flamant.

Venezuela (*İkt.*), A. Vanneph; (*Tar.*), M. Tempelaere; (*Arkeol.*), C. Fortassier; (*G. santl.*), J. Rodriguez de Alonso.
Venture-capital, J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Verim (*Ekoloji*), J.-C. Dumas.
Videoplak (*Radyotek.*), R. Besson.
Vietnam (*İkt.*), J. Dupuis; (*Tar.*), Y. Sassier ve Seyfettin Turhan; (*Arkeol.*), J. Boisselier.
Viroloji, P. Veyssier.
Viyana görüşmeleri, Seyfettin Turhan.
Watergate olayı, G. de Luze.
Winnicott (Donald Woods), A. Dumas.

Yamyamlık (*Psikanaliz*), C. Clément.
Yansılama (*Etoloji*), M. Le Berre.
Yansıtma (*Psikanaliz*), C. Clément.
Yapı (*Ekoloji*), J.-C. Dumas.
Yapısalcılık, F. Châtelet.
Yastık (*Oto.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne.
Yavaşlatıcı (*Nükl.*), P. Reine.
Yavuz-Havuz olayı, Seyfettin Turhan.
Yayım (*Opt.*), R. Touren.
Yemen Arap cumhuriyeti, M. Sarlin.
Yemen Demokratik Halk cumhuriyeti, M. Sarlin.
Yeni kapitalizm (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Yeni Zelanda (*İkt.*), A. Huetz de Lemps; (*Tar.*), P. Pierrard ve P. Roudil.
Yer (*Jeofiz.*), E. Selzer.
Yerbilim, B. Bonin.
Yerkimyası, J. Trichet.
Yığışma (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Yoksul (*Çağdaş santl.*), J. Pierre.
Yoksulluk (*İkt.*), J.-M. Cusset ve G. Rullière.
Yönelme (*Etoloji*), M. Le Berre.
Yönetim, A. Brignone.
Yugoslavya (*İkt.*), A. Blanc; (*Tar.*), P. Thibault ve Seyfettin Turhan; (*Ask. tar.*), F. de Barneville; (*Ed.*), M. Aubin; (*G. santl.*), F. Donatien; (*Sine.*), J.-L. Passek.
Yukarı Volta (*Tar.*), M. Tempelaere; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Yumru (*Metalürji*), R. Le Roux.
Yunanistan (*İkt.*), P.-Y. Péchoux; (*Tar.*), A.-M. Cattan, P. Lévy ve Seyfettin Turhan; (*Ask. tar.*), B. de Boishéraud; (*Ed.*), P. Moullas; (*Arkeol.*), H. Kumruoğlu.
Yük (*Denizc.*), E. Chicot.
Yükleme (*Sosyal psikol.*), F. Léonard.
Yüksek idare mahkemesi (ASKERÎ), Yıldızhan Yayla.
Yükseköğretim, Zehra Gönensin.
Yüksek Savcılar kurulu, Yıldız Samer.
Yükselteç (*Radyotek.*), R. Besson.
Yüzme, Ergun Hiçyılmaz.

Zaire cumhuriyeti (*Tar.*), P. Roudil; (*G. santl.*), F. N'Diaye.
Zaman (*Metroloji*), J. Dalbanne ve J. Terrien.
Zambiya (*Tar.*), P. Roudil.
Zar (*Biyol.*), J.-C. Dumas.
Zırhlı (*Ask. tar.*), R. Sutterlin.
Zincir (*Bilişim*), B. Fraudet; (*Ekoloji*), J.-C. Dumas.
Ziraat İşleri Genel müdürlüğü, Yıldız Samer.
Zuiderzee, J.-C. Boyer.

bibliyografya

A

Abasıyanık (Sait Faik), Muzaffer Uyguner, *Sait Faik Abasıyanık. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (İstanbul, 1971). — Tarık Buğra, *Sait Faik Abasıyanık. «Seçme hikâyeler»* (İstanbul, 1972). — Fevzi Gencer, *Sait Faik'de insan sevgisi* (İzmir, 1972). — Mahmut Alptekin, *Sait Faik* (İstanbul, 1974).

Abdülaziz, Cemal Kutay, *Avrupa'da sultan Aziz* (İstanbul, 1970).

Abdülhamid II, *İkinci Abdülhamid'in hatıra defteri* (İstanbul, 1960). — Necip Fazıl Kısakürek, *Ulu Hâkan II. Abdülhâmîd Hân* (2 c., 2. bas., İstanbul, 1970). — Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Sultan İkinci Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğu'nda komitacılar* (2. bas., İstanbul, 1972).

Abuşka lûgati, Besim Atalay, *Abuşka lûgati veya Çağatay sözlüğü* (Ankara, 1970).

Ad, Naile Binark ve Saide Arslanbek, *Tanzimattan bugüne Türk yazı hayatında takma adlar indeksi* (Ankara, 1971).

Ada, Akşit Göktürk, *Edebiyatta ada. «İngiliz edebiyatında ada kavramı üzerine bir inceleme»* (İstanbul, 1973).

Adana, Osman Yalçın, *Adana* (3. bas., İstanbul, 1969). — Selma Aktan, *Adana ili yakın çevre incelemeleri* (Adana, 1969). — Niyazi Ahmet Banoğlu ve Nebil Fazıl Alsan, *Adana. «Tarih, coğrafya ve yönetim örgütlerile»* (İstanbul, 1969). — Hüseyin Kalaba, *Bütün cephesiyle Adana* (7. bas., İstanbul, 1971). — *Adana ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Selma Aktan, *Adana ili yakın çevre incelemeleri* (2 k., İstanbul, 1972 ve 1974).

Aday, Dr. Oya Araslı, *Adaylık kavramı ve Türkiye'de milletvekili adaylığı* [Doktora tezi] (Ankara, 1972).

Adlî Tıp, Dr. Rahmi Seyisoğlu, *Adlî tıp elkitabı* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Adnan Öztürel, *Adlî tıp* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Cahit Özen ve Prof. Dr. Hayri Sözen, *Adlî tıp ve toksikoloji* (İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu ve Doç. Dr. H. Cahit Özen, *Dünyada ve yurdumuzda adlî tıbbın tarihçesi ve gelişmesi* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Şemsi Gök, *Adlî tıp* (1. c., 3. bas., İstanbul, 1974).

Adliye, *Adliye sorunları ve çözüm yolları. «Görüşler, öneriler, dilekler»* («Ankara Barosu tarafından sunulan rapor», Ankara, 1974).

Aerodinamik, Ömer Erkin Peremeci, *Aerodinamik. «Sıkışabilir akışkanlar»* (İstanbul, 1973).

Afrika, Dr. Hıfzı Topuz, *Kara Afrika. «Bir kıtanın dünü, bugünü ve yarını»* (İstanbul, 1971).

Afyon, *Köy envanter etüdlerine göre Afyon* (Ankara 1969). — İhsan Manavoğlu, *Afyon, ilimiz ve çevresi* (İstanbul, 1970). — Süleyman Göncer, *Afyon ili tarihi* (1. c., İzmir, 1971). — İrfan Ünver Nasrattınoğlu, *Afyonkarahisarlı şairler, yazarlar, hattatlar* (Ankara, 1971). — *Afyon ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Osman Yalçın, *Afyon* (3. bas., İstanbul, 1975).

Ağaç ve Ağaçlandırma, Prof. Dr. İbrahim Atay, *Genel ve teknik yönleri ile Türkiye'de ağaçlandırma* (İstanbul, 1970). — Ömer Lütfi Özdemir ve Burhan Cahit Savaşer, *Hızlı büyüyen ağaç türleri* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Adnan Berkel, *Ağaç malzeme teknolojisi* (2. c., İstanbul, 1972). — Çelik Gülersoy, *İstanbul'un anıtsal ağaçları* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Muttalip Uslu, *Ağaçlıkların kurulması, fenni ve tekniği* (3. bas., Ankara, 1973). — Dr. Rıfat İlhan, *Türkiye'nin ekonomik bakımdan önemli bazı ağaç türlerinin emprenyesine ait araştırmalar* [Doktora tezi] (?, 1974).

Ağıl, Prof. Dr. Ziya Alkan, *Ağılların planlanması* (Ankara, 1973).

Ağız, Prof. Dr. Yılmaz A. Manisalı, *Ağız-diş embriyolojisi ve histolojisi* (İstanbul, 1972). — Prof. Ferruh Aközsoy ve Doç. Dr. R. Ercüment Konukman, *Ağız hastalıkları* (1. c., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. A. Lütfü Tat, *Ağız mukozası ve çevre derisi hastalıkları* (Ankara, 1974).

Ahır, Prof. Dr. Ziya Alkan, *Ahır planlanmasının teknik esasları* (2. bas., Erzurum, 1973).

Ahilik, Refik Soykut, *Ahilik. «Orta yol»* (Ankara, 1971).

Ahlâk, Doç. Dr. Nurettin Topçu, *Ahlâk nizâmı* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Ahlâk öğretileri, 1. k. Mutluluk ahlâkı. «Eudaimonism»* (2. bas., İstanbul, 1970). — François Grégoire, *Büyük ahlâk doktrinleri,* çeviren, Cemal Süreya [Seber] (İstanbul, 1971). — M. Münir Raşit Öymen, *Psikoloji, sosyoloji ve pedagoji açısından ahlâk eğitimi ve ahlâkın testle ölçülmesi* (3. bas., İstanbul, 1975).

Ahlat, Beyhan Karamağralı, *Ahlat mezartaşları,* (Ankara, 1972). — Nermin Tabak, *Ahlat Türk mimarisi* (İstanbul, 1972).

Ahmed Cevdet Paşa, *Cevdet Paşa tarihinden seçmeler,* sadeleştirenler, Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak ve Behçet Kemal Çağlar (2. c., İstanbul, 1973).

Ahmed Dede Müneccimbaşı, Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı tarihi. «Sahaif-ül-ahbar fî vekayi-ül-a'sâr»,* çeviren, İsmail Erünsal (2 c., İstanbul, 1974).

Ahmed Haşim, Asım Bezirci, *Ahmet Haşim. «Şairliği ve şiirleri»* (2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Kenan Akyüz, *Ahmed Haşim. Şiirler. «ilk şiirler, göl saatleri, piyâle, son şiirler»* (İstanbul, 1973). — Yaşar Nabi Nayır, *Ahmet Haşim. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (İstanbul, 1974).

Ahmet Paşa, Dr. Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın şiir dünyası* (Ankara, 1973).

Aile, Prof. Dr. Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *Aile hukuku dersleri* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Selâhattin Sulhi Tekinay, *Türk aile hukuku* (2. bas., İstanbul, 1971). — *Türkiye'de aile yapısı ve nüfus sorunları araştırmasının veri toplama teknikleri «1968»* (Ankara, 1971). — Dr. Serim Timur, *Türkiye'de aile yapısı* (Ankara, 1972). — Servet Serdaroğlu, *Aile çevresi. «Kadın-erkek ilişkileri»* (İstanbul, 1972). — *Aile planlaması ve ev ekonomisi seminer notları. «Aile Planlaması Semineri»* («Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Ev Ekonomisi Şubesi Yayını», Ankara, 1974).

Akaçlama, Lewis A. Jones, *Çiftlik drenajı* (İzmir, 1959).

Akarsu, Prof. Korkut Özal, *Akarsu yapıları* (1. c., İstanbul, 1972).

Akçakoca, Doç. Dr. Mecdi Emiroğlu, *Akçakoca'da nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetler* (Ankara, 1970).

Akdeniz bölgesi, Kavamettin Özen, *Akdeniz bölgesi* (İstanbul, 1971).

Akışkan, Prof. George Keith Batchelor, *Akışkanlar mekaniği,* çeviren, Doç. Dr. M. Emin Erdoğan (2. c., İstanbul, 1971; 3. c., 1972). — Prof. Faruk Özerengin, *Akışkanlar mekaniği* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Kaan Edis, *Akışkanlar mekaniği* (2. c., İstanbul, 1972). — R. Eugene Collins, *Akışkanların gözenekli ortamdaki akışı,* çeviren, Dr. Tuncay Saydam (İstanbul, 1973). — Sabri Savaş, *Soğutma tekniğinde kullanılan soğutucu akışkanlar* (Ankara, 1974).

Akseki, Mustafa Enhoş, *Akseki ve Aksekililer. «Bütün yönleriyle»* (İstanbul, 1974).

Akustik, Şazi Sirel, *Yapı akustiği* (1. k., İstanbul, 1974).

Akümülatör, Battal Kuşhan, *Yerli imal edilen akümülatörler üzerinde bir araştırma ve bunların muhtelif ziraî gayelerde kullanılma imkânları* (Erzurum, 1971). — İbrahim Orga ve Oktay Orga, *Oto elektriği ve akümülatör tekniği* (1. c., İstanbul, 1972).

Akvaryum, Prof. Dr. Remzi Geldiay, *Akvaryum* (İzmir, 1972).

Alacahöyük, Dr. Hâmit Zübeyr Koşay ve Mahmut Akok, *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alaca Höyük kazısı 1963-1967 çalışmaları ve keşiflere ait ilk rapor* (Ankara, 1973).

Alaşım, Macit Çiğdemoğlu, *Metal alaşımlarının ısıl işlemleri* (Ankara, 1972).

Alfabe, Hamdi Olcay, A. Hilmi Güçlü ve Murat Özgün, *Yetişkinler Alfabesi* (İstanbul, 1971).

Ali bin Ebutalib, Ahmet Cemil Akıncı, *Hazreti Ali* (İstanbul, 1971). — Necip Fazıl Kısakürek, *Hazret-i Ali. «İlim beldesinin kapısı»* (1. k., 2. bas., İstanbul, 1973).

Ali Kuşçu, Dr. Müjgân Cunbur, *Ali Kuşçu bibliyografyası. «Ölümünün 500. yıldönümü dolayısıyla»* (Ankara, 1974).

Ali Rıza Hoca Üsküdarlı, *Ünlü Türk ressamlarından Hoca Ali Rıza* («Doğan Kardeş Yayını», İstanbul, 1974).

Allah, Abdürrezzak Nevfel, *Allah ve modern ilim,* çeviren, Akif Nuri Karcıoğlu (3. bas., İstanbul, 1974).

Almanya, Leopold Von Ranke, *Reform devrinde Almanya tarihi.* [*«Deutsche Geschicte im Zeitalter der Reformation»*], çeviren, Cemal Köprülü (2. c., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Hüseyin Sesli, *Alman aydınlık çağı.* [*«Aufklärung» şiirinde «natur» kelimesinin anlam değiştirmesi «soyutlaşma oluşumu»*] (Erzurum, 1971). — Dr. Arnold Schwarck, *Federal Almanya Cumhuriyeti'nde İktisat ve kültür hayatı,* çeviren, ? (Ankara, 1971). — Vasilli İvanoviç Chuikov, *Nazi İmparatorluğunun sonu,* çeviren, Mehmet Harmancı (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Gürsel Aytaç, *Yeni Alman edebiyatı tarihi. «16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar»* (1. c., Ankara, 1974).

Alparslan, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve zamanı* (İstanbul, 1972).

Alüminyum, Akın Öktem, *Alüminyum endüstrisi* (Ankara, 1970).

Amasya, *Köy envanter etüdlerine göre Amasya 05* («Köy İşleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1970). — *Amasya il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Amasya, 1973). — İbrahim İzan, *İlimiz Amasya ve ilçelerimiz* (Ankara, 1973).

Ambalaj, S. W. Duvekot ve Ayhan Yücel, *Yaş meyve ve sebzelerin ambalajlanması* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Lâtif Çakıcı, *İşletmelerde ambalaj sorunları ve ambalajlama alanındaki gelişmeler* (Ankara, 1973).

Amcazade yalısı, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Prof. Sedad Hakkı Eldem, *Anadoluhisarı'nda Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı* (İstanbul, 1970).

Amerika (GÜNEY), John Gunther, *Güney Amerika gerçeği,* çeviren, Algın Saydar (İstanbul, 1971).

Amerika Birleşik devletleri, Michael Harrington, *Amerika'daki sefalet,* çeviren, Hüseyin Çölgeçen (İstanbul, 1969). — Claude Julien, *Amerika imparatorluğu,* çevirenler, Tahsin Saraç ve Aysel Gülercan (Ankara, 1969). — André Maurois ve L. Aragon, *Amerika-Rusya. «1917-1960, Paralel tarih»,* çeviren, Galip Üstün (2 c., İstanbul, 1969). — İbrahim Baybura, *Amerika. «Tarihçesi, Türk-Amerika tarihî münasebetleri, gezi notları»* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Türkkaya Ataöv, *Amerikan belgeleriyle amerikan emperyalizminin doğuşu* (2. bas., Ankara, 1970). — Jean-Jacques Servan-Schreiber, *Amerika meydan okuyor,* çeviren, Necdet Sander (3. bas., İstanbul, 1970). — Namık Behramoğlu, *Türkiye Amerikan ilişkileri. «Demokrat Parti dönemi»* (İstanbul, 1973).

— John F. Kennedy, *Fazilet mücadelesi*, çeviren, Arif H. Özbilen (3. bas., İstanbul, 1974). — Ernest Mandel, *Avrupa Amerika'ya karşı. «Emperyalizmin çelişkileri;* J. J. Servan-Schreiber'in *«Amerika meydan okuyor»*una bir cevap», çeviren, Mustafa Dağlar (İstanbul, 1974). — Harry Magdoff, *Emperyalizm çağı. «A.B.D.'nin dış politikasının ekonomik temelleri»*, çeviren, Doğan Şafak (Ankara, 1974).

Amfibi, Prof. Dr. Muhtar Başoğlu ve Doç. Dr. Neclâ Özeti, *Türkiye amfibileri* (İzmir, 1973).

Amortisman, Necmettin Eroğlu, *Amortisman ve tatbikatı* (2. bas., İstanbul, 1974).

Anadolu, Doç. Dr. Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinde kültür gelişmesinin ana hatları*, çevirenler, Ruhi Turfan ve M. Şevki Yazman (İstanbul, 1970). — Mehmet Önder, *Bitmez-tükenmez Anadolu. «Hikâyeleri, efsaneleri ve destanlarıyla»* (Ankara, 1970). — Metin Sözen, *Anadolu kentleri* (1. c., İstanbul, 1971). — Kemal Vehbi Gül, *Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslâmlaştırılması* (İstanbul, 1971). — Arif Bilge, *Anadolu'nun Türkleşmesi, İslâmlaşması ve aramızdaki Rumlar tarihi* (Konya, 1971). — Cevat Şakir Kabaağaçlı, *Anadolu'nun sesi. «Tarih ve Hellenizm»* (İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (3. bas., İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Hayri Ertem, *Boğazköy metinlerine göre Hititler devri Anadolu'sunun florası* (Ankara, 1974). — Kurt W. Marek, *Tanrıların vatanı Anadolu*, çeviren, Esat Nermi (İstanbul, 1974).

Anadolu-Bağdat demiryolu, Edward Mead Earle, *Bağdat demiryolu savaşı*, çeviren, Kasım Yargıcı (İstanbul, 1972).

Anadolu beylikleri, Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri* (2. bas., Ankara, 1969). — Necdet Sakaoğlu, *Mengücek Oğulları. «Türk Anadolu'da»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1973).

Analiz, Seyfettin Aydın, *Analize giriş* (1. c., İstanbul, 1974).

Anaokulu, İbrahim N. Özgür, *Bugünün anaokulları* (2. bas., İstanbul, 1974).

Anatomi, Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren, *İnsan anatomisi. «Kısa sistematik»* (İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren, *Anatomi ve fizyoloji* (3. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. İbrahim Veli Odar, *Anatomi ders kitabı. «1. c. Hareket, sinir sistemleri ve duyu organları»* (8. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. İbrahim Veli Odar, *Anatomi ders kitabı* (2. c., 7. bas., Ankara, 1972). — Remzi Erkoç, *İnsan anatomi ve fizyolojisi* (1. c., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Kaplan Arıncı ve Alâittin Elhan, *Anatomi terimleri kılavuzu* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. K. Turgut Vardar, Dr. M. Tahir Hatiboğlu ve Ahmet Çimen, *Anatomi terimler sözlüğü* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Cevdet Erimoğlu, *Anatomi terimleri kılavuzu* (İstanbul, 1973). Remzi Erkoç, *İnsan anatomi ve fizyolojisi. «İskelet, kas, sinir sistemi ve duygu organları»* (2. c., Ankara, 1974). — Prof. Dr. İbrahim Veli Odar, *Anatomi ders kitabı* (1. c., 9. bas., Ankara, 1974).

Anayasa, Doç. Dr. Murat Sarıca, *1961 anayasasının sosyal niteliği* (İstanbul, 1969). — Dr. Özkan Tikveş, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası şerhi ve uygulaması* (İstanbul, 1969). — Prof. Dr. Sadık Tüzel, *Anayasa hukuku* (3. bas., İzmir, 1969). — Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, *Anayasa hukuku. «Genel esaslar»* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa hukukumuzun gelişmesi ve 1961 anayasası* (İstanbul, 1970 ve 1973). — Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa hukuku dersleri. «Genel esaslar ve siyasî rejimler»* (3. bas., İstanbul, 1971). — A. Şeref Hocaoğlu ve Dr. İsmet Ocakçıoğlu, *Anayasa ve Anayasa Mahkemesi. «Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi»* (Ankara, 1971). — *Federal Almanya Cumhuriyeti anayasası*, çeviren, Dr. Şeref Ünal (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, *Anayasanın Anayasa Mahkemesince yorumlanışı. «Bir inceleme özeti»* (Ankara, 1972). — Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *1961 anayasasının dili* (Ankara, 1972). — *İtalyan Cumhuriyeti anayasası. «1968 tabı»*, çeviren, Prof. Dr. Atıf Akgüç (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Mümtaz Soysal, *100 soruda anayasanın anlamı* (2. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. A. Selçuk Özçelik, *Esas teşkilât hukuku dersleri* (1. c., İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Coşkun San, *Anayasa değişiklikleri ve anayasa gelişmeleri* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1974). — Doç. Dr. Cem Eroğlu, *Anayasayı değiştirme sorunu. «Bir mukayeseli hukuk incelemesi»* (Ankara, 1974).

Anayasa mahkemesi, Prof. Dr. İlhan Arsel, *Anayasa Mahkemesi'nin bazı eğilimleri üzerine görüşler ve Anayasa Mahkemesi kararlarından özetler* (Ankara, 1970).

Anglikanlık, Abdülâzîz Çaviş, *Anglikan kilisesine cevap*, çeviren, Mehmet Âkif Ersoy; sadeleştiren, Dr. Süleyman Ateş (Ankara, 1974).

Ankara, Ali Celâlettin Karagülle, *Ankara ili kaynak kitabı* (Ankara, 1971). — Tuğrul Akçura, *Ankara. «Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti hakkında monografik bir araştırma»* (Ankara, 1971). — Erol Boyacıoğlu, *İlimiz Ankara, bölgemiz İç Anadolu* (Ankara, 1972). — *Ankara il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1973). — *Ankara. «Türkiye Cumhuriyeti 50. yıl»* («Ankara Turizmi, Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği Yayını», Ankara, 1974). — Ünsal Özmen, *Ankara* (2. bas., Ankara, 1974).

Anket, Cengiz Akın, *Anket metodu ve uygulaması* (Ankara, 1974).

Anlambilim, Doç. Dr. Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk anlambilimi. «Anaçizgileriyle»* (Ankara, 1971).

Anne, Dr. Wilhelm Stekel, *Bir anneye mektuplar*, çeviren, M. Rauf İnan (İstanbul, 1974).

Antalya, Ünal Özmen, *Antalya* (Ankara, 1969). — *Antalya havzası toprakları* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970). — Osman Yalçın, *Antalya* (3. bas., İstanbul, 1971). — Hüseyin Çimrin, *Antalya. «Firuze sahili»* (İstanbul, 1973). — *Antalya il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», İstanbul, 1974).

Antoloji, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Dr. İnci Enginün ve Dr. Birol Emil, *Yeni Türk edebiyatı antolojisi «1839-1865»* (1. c., İstanbul, 1974).

Antropoloji, Dr. Mehmet Eröz, *Sosyal antropoloji. «Yeni bir ilim»* (İstanbul, 1969). — Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefî anthropologi. İnsanın varlık yapısı ve nitelikleri* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Bozkurt Güvenç, *İnsan ve kültür* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Nermin Erdentuğ, *Türkiye Türk toplumlarında kültürel, antropolojik «etnolojik» incelemeler* (Ankara, 1972).

Arap, Prof. Dr. Neş'et Çağatay, *İslâm öncesi Arap tarihi ve cahiliye çağı* (3. bas., Ankara, 1971). — Camal Abd al-Nasır, *Arap devriminin yöntemleri*, çeviren, Mehmet Emin Bozarslan (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. İlhan Arsel, *Arab milliyetçiliği ve Türkler. «Arab milletçiliğinde Türk aleyhtarlığı, dil ve din unsurları ve Türk'le ilgili sorunlar»* (Ankara, 1973).

Arapça, Dr. Hüseyin Atay, İbrahim Atay ve Mustafa Atay, *Arapça-Türkçe büyük lûgat* (1. c. 2., 3. cüz, Ankara, 1965, 1966). — Ali Hastaoğlu, Halil Karlık ve Doç. Dr. Ali Koçer, *Metinli Arapça dil bilgisi* (1. ve 2. kitap, Ankara, 1970). — İsmail Ezberli, *Açıklamalı ve alıştırmalı Arapça grameri «Nahiv»* (3. k., Ankara, 1970). — Dr. Mehmet Maksudoğlu, *Arapça okuma kitabı* (Ankara, 1971). — Ali Hastaoğlu, Halil Karlık ve Doç. Dr. Ali Koçer, *Arapçada dilbilgisi. «Metinli»* (2., 3. ve 4. kitaplar, Ankara, 1971).

Araştırma, Nurdoğan Dizdaroğlu, *Araştırma kurum ve birimleri rehberi. «Kamu kesimi»* (Ankara, 1973). — William Goode ve Paul K. Hatt, *Sosyal bilimlerde araştırma metotları*, çeviren, Prof. Dr. Ruşen Yalçın Keleş (2. bas., Ankara, 1973). — Dr. Saim Kaptan, *Bilimsel araştırma teknikleri. «Eğitim ve sosyal bilimler tez hazırlama yolları»* (Ankara, 1973). — İbrahim Yurt ve Hüseyin T. Sevil, *Sosyal alanlarda Türkiye'nin araştırma potansiyeli ve sorunları* (Ankara, 1974). — Hans Zeisel, *Sosyal araştırmada sayısal anlatım*, çevirenler, Dr. İngrid Wukovits ve Doç. Dr. Onur Kumbaracıbaşı (Ankara, 1974).

Argo, Ferit Devellioğlu, *Türk argo sözlüğü* (5. bas., Ankara, 1970).

Arıcılık, Kemalettin Şenocak, *Modern arıcılık* (3. bas., İstanbul, 1973). — Nazım Muğan, *Arıcının yıllık işleri* (İstanbul, 1973). — Nizamettin Kayral, *Son sistem arıcılık* (İstanbul, 1973). — Nizamettin Kayral, *Modern arıcılıkta arı sütü ve polen [çiçek tozu] üretim metodları* (İstanbul, 1974).

Aristoteles, Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel, *Aristoteles ve Fârâbî'nin varlık ve düşünce öğretileri* (Ankara, 1969).

Arkeoloji, Kurt Marek, *Tanrılar, mezarlar, bilginler. «Arkeolojinin romanı»*, çeviren, Hayrullah Örs (İstanbul, 1969). — Louis Seymore Bazett Leakey, *İnsanın ataları. «Yontma-taş devriyle insanın köken ve evrimi konusunda bilinenlerin bir özeti»*, çeviren, Güven Arsebük (Ankara, 1971). — Prof. V. Gordon Childe, *Doğunun prehistoryası*, çeviren, Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu (2. bas., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Semavi Eyice, *Karadağ [Binbirkilise] ve Karaman çevresinde arkeolojik incelemeler* (İstanbul, 1971).

Arnavutluk, Hoca Enver, *Sosyalizm yolunda mücadele ve zaferle dolu yirmi beş yıl*, çeviren, ? (Ankara, 1971).

Arşiv, Sami N. Özerdim, *Bilgi kaynakları ve arşivcilik* (Ankara, 1973). — Michel Duchein, *Arşiv binaları ve teçhizatı*, çeviren, Doç. Dr. Cemil Göker (Ankara, 1974).

Artvin, Ünsal Özmen, *Artvin* (Ankara, 1969). — *Köy envanter etüdlerine göre Artvin* («Köy İşleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1970). — Mustafa Âdil Özder, *Artvin folkloru* (Ankara, 1970). — Mustafa Âdil Özder, *Artvin ve çevresi. «1828-1921 savaşları»* (Ankara, 1971). — *Artvin il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Asalakbilimi, Prof. Dr. Ahmet Merdivenci, *Türkiye parazitleri ve parazitolojik yayınları* (İstanbul, 1970). — Mehmet Turan Yarar, *Asalakbilim terimleri sözlüğü* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Nevzat Güralp, *Genel parazitoloji* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, *Tıp parazitolojisi. «1923-1972»* (İstanbul, 1973). — *1923-1973*, Prof. Dr. Enver Tali Çetin, Prof. Dr. Özdem Ang ve Prof. Dr. Kurtuluş Töreci, *Tıbbî parazitoloji. «Protozconlar, helmintler, artropatlar»* (İstanbul, 1973).

Asansör, Georges Texier, *Asansör tesisleri. «Temel bilgiler, konstrüksiyon, proje ve hesap esasları»*, çeviren, Uğur Köktürk (İstanbul, 1972).

Asimptot, Prof. Dr. M. Emin Erdoğan, *Asimptotik metodlar* (İstanbul, 1974).

Astronomi, Ord. Prof. Dr. Habil Gerhard Lehmann, *Hava fotogrametrisi*, çeviren, Prof. Dr. Mustafa Aytaç (İstanbul, 1972). — Gottlob Kirschmer, *Dengelemede gruplara ayırma*, çevirenler, Prof. Mustafa Aytaç ve Dr. Cankut Örmeci (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Ernst Gotthardt, *Dengelemeye giriş*, çevirenler, Prof. Mustafa Aytaç, Dr. Cankut Örmeci ve Dr. M. Orhan Altın (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Zeki Tüfekçioğlu, *Gök mekaniği* (Ankara, 1974). — Lütfi Göker, *Türk-İslâm astronomi alimleri ve gökyüzüne seyahat* (Ankara, 1974). — Prof. Ekrem Ulsoy, *Dengeleme hesabı. «En küçük kareler metodu»* (2. bas., İstanbul, 1974). — Prof. M. Tienstra, *Normal yayılmış gözlemelerde dengeleme teorisi*, çevirenler, Prof. Mustafa Aytaç ve Dr. Cankut Örmeci (İstanbul, 1974).

Asya, Lajos Ligeti, *Bilinmeyen İç-Asya*, çeviren, Sadrettin Karatay (2 c., İstanbul, 1970). — Fernand Grenard, *Asyanın yükselişi ve düşüşü*, çeviren, Orhan Yüksel (İstanbul, 1970). — İrvem Keskinoğlu, *Asya tipi üretim tarzı* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Necdet Tunçdilek, *Güneybatı Asya. «Fizikî ortam»* (İstanbul, 1971).

Aşı, Dr. Cemal Alagöl, *Aşılar ve aşılamalarda yenilikler* (Ankara, 1972).

Âşık Garip, Bilgin Adalı, *Âşık Garip* (Ankara, 1972).

Âşık Paşazade tarihi, Nihal Atsız, *Âşıkpaşaoğlu tarihi* (İstanbul, 1970).

Âşık Veysel, Ümit Yaşar Oğuzcan, *Âşık Veysel. «Hayatı, şiirleri ve hakkında yazılanlar»* (İstanbul, 1972). — Uluğ Turanlıoğlu, *Âşık Veysel Şatıroğlu* (İstanbul, 1973). —

Tahir Kutsi Makal, *Âşık Veysel. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (2. bas., İstanbul, 1973). — Âşık Veysel Şatıroğlu, *Dostlar beni hatırlasın. «Bütün şiirleri»*, düzenleyen, Ümit Yaşar Oğuzcan (3. bas., İstanbul, 1973).

Aşk, Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Aşk ahlâkı. «Halka rağmen halk için kitap»* (3. bas., Ankara, 1971).

At, F. Tesio, *Yarış atı ve yetiştiriciliği üzerine görüşler-araştırmalar* («Türkiye Jokey Kulübü Yayını», Ankara, 1973).

Atasözleri, Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve deyimler. «Elkitabı»* (2. bas., Ankara, 1970). — Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve deyimler sözlüğü. «1. c. Atasözleri sözlüğü»* (Ankara, 1971). — Aydın Oy, *Tarih boyunca Türk atasözleri* (İstanbul, 1972). — İsmail Hilmi Soykut, *Türk atalar sözü hazinesi* (İstanbul, 1974). — Enver Naci Gökşen, *Atasözleri ve deyimler. «Açıklamalar ve hikâyelerle»* (İstanbul, 1974).

Atatürk, Ali Kılıç, *Atatürk'ün son günleri* (İstanbul, 1955). — Şevket Süreyya Aydemir, *Tek adam. «Mustafa Kemal, 1922-1938»* (3 c., İstanbul, 1963, 1964, 1965). — Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Atatürk devrimi ve yorumları* (Ankara, 1969). — Behçet Kemal Çağlar, *Atatürk denizinden damlalar* (İstanbul, 1969). — Cemal Işıksel, *Atatürk, Gazi Mustafa Kemal* (Ankara, 1969). — İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit basın toplantısı. «16-17 Ocak 1923»* (İstanbul, 1969). — Dr. Ceyhun Atuf Kansu, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı* (İstanbul, 1969). — Patrick Balfour, *Atatürk. «Bir milletin yeniden doğuşu»*, çeviren, Ayhan Tezel (2 c., 4. bas., İstanbul, 1969, 1972). — Mehmet Önder, *Atatürk evleri - Atatürk müzeleri* (Ankara, 1970). — *Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün özel mektupları «Açıklamalı»*, hazırlayan, Sadi Borak (2. bas., İstanbul, 1970). — M. Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve komünizm* (İstanbul, 1970). — *Atatürk konferansları* («Türk Tarih Kurumu Yayını», 2., 3. c., Ankara, 1970). — Dr. C. Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a çıkanlar* (Ankara, 1971). — *Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün toplanmış telgrafları*, derleyen, Dr. Utkan Kocatürk (Ankara, 1971). — *Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün hatıra defterlerine yazdıkları*, derleyen, Dr. Utkan Kocatürk (Ankara, 1971). — Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk. «Bir tahlil denemesi»* (4. bas., İstanbul, 1971). — Gnrl. Celâl Erikan, *Komutan Atatürk* (2 c., 2. bas., Ankara, 1972). — *Atatürk ve Büyük Zafer. «Nutuk, beyanname, demeç ve telgraflar»* («Millî Kütüphane Atatürk Dökümantasyon Merkezi Yayını», Ankara, 1972). — Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk* (İstanbul, 1972 ve 1973). — Selâhattin Demirkıran, *Bir milletin yarattığı lider, Mustafa Kemal Atatürk* (İstanbul, 1972). — Sadi Borak, *Atatürk ve edebiyat* (İstanbul, 1972). — Yaşar Nabi Nayır, *Atatürk şiirleri antolojisi* (İstanbul, 1972). — Şükrü Tezer, *Atatürk'ün hatıra defteri* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Melâhat Özgü, *Atatürk'e sevgi* (Ankara, 1972). — *Atatürk'ün silâhlı kuvvetlerle ilgili söylev, demeç, tamim ve telgrafları*, hazırlayan, Raşit Metel (İstanbul, 1973). — Bilal N. Şimşir, *İngiliz belgelerinde Atatürk. «1919-1938»* (1. c., Ankara, 1973). — Charles H. Sherrill, *Gazi Mustafa Kemal*, çeviren, Alp Ilgaz (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Atatürk. «Yetişmesi, kişiliği, devrimleri»* (Erzurum, 1973). — Ömer Sami Coşar, *Atatürk ansiklopedisi* (1. c., İstanbul, 1973, 2. c., 1974). — Behçet Necatigil, *Atatürk şiirleri* (2. bas., Ankara, 1973). — *Atatürk ve Türk devrimi kronolojisi. «1918-1938»*, hazırlayan, Dr. Utkan Kocatürk (Ankara, 1973). — Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten hatıralar* (2. c., İstanbul, 1973). — Prof. Howard E. Wilson ve Prof. Dr. M. İlhan Başgöz, *Türkiye Cumhuriyetinde millî eğitim ve Atatürk* (Ankara, 1973). — Mustafa Baydar, *Atatürk ve devrimlerimiz* (2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Emin Faik Üstün, *Atatürk. «Ülkücülüğü»* (İzmir, 1973). — *Atatürk'ün özel kütüphanesinin kataloğu. «Anıtkabir ve Çankaya bölümleri»* («Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — Paraşkev Paruşev, *Atatürk. «Demokrat diktatör»*, çeviren, Naime Yılmaer (İstanbul, 1973). — Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, *Atatürk ve çevresi. «Türkiye Cumhuriyetinin ellinci yılı dolayısıyle»* (İstanbul, 1974).

Atatürkçülük, Dr. Arın Engin, *Atatürkçülük savaşımızda ulusal eğitim ve İslâmda Atatürkçülük* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Atatürk devrimi ve yorumları* (Ankara, 1969). — Prof. Dr. Suna Kili, *Kemalizm* (İstanbul, 1969). — Emin Türk Eliçin, *Kemalist devrim ideolojisi* (İstanbul, 1970). — İhsan Akay, *Atatürkçülüğün ilkeleri* (2. bas., İstanbul, 1970). — Naci Kalpakçıoğlu, *100 soruda Atatürk'ün temel görüşleri* (İstanbul, 1970, 1973). — Dr. Ceyhun Atuf Kansu, *Atatürkçü olmak* (İstanbul, 1971). — *Atatürk ve gençlik. «Atatürkçü düşünce üzerine denemeler»* («Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yardımcı Yayını», Ankara, 1972). — Yaşar Nabi Nayır, *Atatürk'çülük nedir?* (4. bas., İstanbul, 1973). — Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, *Atatürk devrimleri tarihi. «İdeoloji ve tarih açısından inceleme»* (İstanbul, 1973). — İhsan Akay, *Atatürkçülüğün ilkeleri* (İstanbul, 1973). — Gnrl. Turhan Olcaytu, *Türk tarihi, Silâhlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük* (Ankara, 1974). — Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, *Atatürk devrimlerinin karakteri. «Türkiye Cumhuriyetinin ellinci yılı dolayısıyle»* (İstanbul, 1974). — Gnrl. Celâl Erikan, *Atatürkçülük. «Kemalizm»* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. İsmet Giritli, *Kemalist devrim ve ideolojisi* (İstanbul, 1974). — Yaşar Nabi Nayır, *Atatürk yolu. «Tek yol»* (İstanbul, 1974).

Atelye, Şefik Özcan ve Halit Bulut, *Atelye ve teknoloji* (1. c., Ankara, 1972).

Atlama, Türel Aygün ve İnal Tengizman, *Atlama. «Öğrenme, çalışma, uygulama» [Öğretmen ve antrenörler için temel öğretim üzerine metodlu bilgi]* (Ankara, 1972).

Atlantis, Gerhard Gadow, *Atlantis. «Kayıp ülke»*, çeviren, Esat Nermi (İstanbul, 1974).

Atletizm, *Atletizm değerlendirme cetveli* («Gençlik ve Spor Bakanlığı Okuliçi Beden Eğitimi ve Spor Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Yılmaz Çobanoğlu, *Atletizm* (Ankara, 1974).

Atom, Neal O. Hines, *Atomlar, tabiat ve insan*, çeviren, Fikret Tömek (Ankara, 1970). — Prof. Nejat Aybers, Prof. Dr. Sadık Kakaç ve Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre, *Atom Enerjisi Komisyonunun III., IV. ve V. plan dönemlerindeki faaliyet ve yatırımları için makro plan* (İstanbul, 1972). — T. A. Littlefield ve N. Thorley, *Atom ve çekirdek fiziği*, çevirenler, Doç. Dr. M. C. Karadeniz, Doç. Dr. B. Yaramış ve Dr. Ş. Özkök (İstanbul, 1973).

Attâr (Feridüddin Muhammed), Feridüddin Muhammed Attâr, *İlâhiname*, çeviren, Abdülbâki Gölpınarlı (2. c., İstanbul, 1971).

Avcılık, Nihat Özcan, *Kara avcılığı, avcılık ve atıcılık* (İstanbul, 1971). — Dr. Hikmet Eker, *Av köpekleri. «Avcı rehberi»* (Ankara, 1972).

Avrupa, Anthony Sampson, *Avrupa nereye gidiyor?*, çeviren, Nuran Ülken (İstanbul, 1969). — Claude Delmas, *Avrupa uygarlık tarihi*, çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1973). — Ernest Mandel, *Avrupa meydan okuyor*, çeviren, Tunç Tayanç (Ankara, 1974). — Jean Claude Masclet, *Avrupa siyasal birliği*, çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1974). — H. M. Mayrzedt ve H. C. Binswanger, *Avrupa topluluklarının genişlemesi ve bunlara katılmaya aday olmayan ülkelerin durumu* («İktisadî İşbirliği Avrupa Ligi Türk Millî Komitesi Yayını», İstanbul, 1974). — İlya Ehrenburg, *Faşizm sonrası Avrupa*, çeviren, M. Ragıp Zaralı (İstanbul, 1975).

Avrupa Ekonomik ortaklaşması, A.E.O. *(Ortak pazar)*, Prof. Dr. Orhan Oğuz, *Ortak pazar kavramları* (Ankara, 1969). — *Ortak pazar karşısında pazarlama hazırlık semineri* («Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını», Ankara, 1969). — Prof. Dr. Orhan Oğuz, *Avrupa Ekonomik Topluluğu. «Ortak Pazar»* (2. bas., Ankara, 1969). — Doç. Dr. Ali Said Yüksel, *Ortak Pazar ülkeleri sermaye akışı esasları ve sermaye piyasaları* (Ankara, 1969). — Ahmet Çiftçi, *Her yönüyle ortak pazar* (İstanbul, 1970). — Dr. Ahmet Aker, *Türkiye endüstrisi ve Ortak Pazar* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Turan Güneş, *Geçiş dönemi müzakereleri yapılırken Ortak Pazar ve Türkiye tarımının meseleleri* (Ankara, 1970). — *Ortak Pazar ve Türkiye* («Makine Mühendisleri Odası Yayını», Ankara, 1970). — *Ortak Pazar karşısında Türk sanayiinin durumu* («İktisadî Araştırma Vakfı Yayını», İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Onur Kumbaracıbaşı, *Türkiye'nin Ortak Pazar ile olan dış ticaretinin yapısal analizi* (Ankara, 1970). — *AET tarım politikaları karşısında Türkiye tarımı ve MPM'nin rolü* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — Prof. Dr. Gülten Kazgan, *100 soruda Ortak Pazar ve Türkiye* (İstanbul, 1970, 1973 ve 1975). — Doç. Dr. Turan Güneş, *Avrupa Ekonomik Topluluğu. «Türkiye tarımı ve hububat-hayvan ekonomisi»* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, *Ortak Pazar ve Türkiye* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Ali Said Yüksel, *Ortak Pazara geçiş dönemi ve Türk sanayii* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Ali Said Yüksel, *Ortak Pazar ve bankacılık* (Ankara, 1970). — Tunç Bilget, *İktisadî birleşmeler teorisi ve Türkiye'nin Ortak Pazar sorununa yaklaşımı* (2 c., Ankara, 1971). — Michel Bourdet, *Ortak Pazar'da ticaret dağıtım kanalları*, çeviren, ? (İstanbul, 1971). — *Ortak Pazar'da Türkiye* («İktisadî Kalkınma Vakfı Yayını», İstanbul, 1971). — Sabahattin Savacı, *Ortak Pazar [AET] ve Türkiye. «Siyasî ve ekonomik bakımdan»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Necmettin Erbakan, *Mecliste Ortak Pazar* (İzmir, 1971). — *Avrupa Ekonomik Topluluğu memleketlerinde bankalar ve bankacılık mekanizmaları*, çeviren, Ragıp Hanyal (1. c., Ankara, 1972; 2-8 c., 1973, 1974). — Doç. Dr. Ali Said Yüksel, *Ortak Pazarın [AET] sosyal düzeni ve Ortak Pazarla ilişkilerimizin sanayiimiz açısından sosyal yapıya muhtemel etkileri* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Seza Reisoğlu, *Ortak Pazar hukuku* (Ankara, 1973). — *Avrupa Topluluğunun [Ortak Pazar] oluşması, 1958-1972. «Bir bilânço denemesi»* («İktisadî Kalkınma Vakfı Yayını», İstanbul, 1973). — *Avrupa Ekonomik Topluluğu. «Çeşitli hukukî sorunlar üzerine konferanslar»* («İstanbul Üniversitesi Yayını», İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Gülten Kazgan, *Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye ilişkileri* (İstanbul, 1974). — Jean François Deniau, *Ortak Pazar*, çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1974). — Ömer Lütfi Hekimoğlu, *Ortak Pazar ve Türkiye hayvancılığı. «Türkiye Dördüncü Hayvancılık Kongresi»* (Ankara, 1974). — Robert Lecourt, *Ortak Pazar karşısında yargıç*, çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1974). — Aydın Köymen, *Ortak Pazar boyunduruğu* (Ankara, 1974). — *Avrupa Ekonomik Topluluğu Türkiye İlişkileri Açısından Türk Tarımının Sorunları. «Seminer»* («İktisadî Kalkınma Vakfı Yayını», İstanbul, 1974). — *Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türk Denizciliği Semineri tebliğleri* («Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını», İstanbul, 1974). — Hasan Ceyhan, *Ortak Pazar ve Türkiye* (İstanbul, 1974).

Avrupa Yatırım bankası, Tarık B. Sesyılmaz, *Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye ile ilişkileri* (İzmir, 1971). — Dr. Turhan Çadırcıoğlu, *Avrupa Yatırım Bankası faaliyetleri ve Türkiye* (Ankara, 1973).

Avukatlık, *Türkiye'de savunma mesleğinin gelişimi. «Metinler»* (2. c., «Türkiye Barolar Birliği Yayını», İstanbul, 1973). — Feridun Müderrisoğlu, *Avukatlıkta vekâlet ve ücret sözleşmesi ve içtihatlar* (Ankara, 1974). — *Avukatlık ve baro. «Staj konferansları»* («Ankara Barosu Yayını», Ankara, 1974).

Avusturya, Burhan Arpad, *Çağdaş Avusturya edebiyatı antolojisi. «Roman ve hikâye»* (İstanbul, 1972).

Ayçiçeği, Recai Taşan, *Ayçiçeğini yetiştirme tekniği* (İstanbul, 1973).

Aydın, Ünsal Özmen, *Aydın* (İstanbul, 1969). — *Köy envanter etüdlerine göre Aydın* («Köy İşleri Bakanlığı Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Osman Yalçın, *Aydın* (3. bas., İstanbul, 1971). — *Aydın İli toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Turgut Dereli, *İlimiz Aydın* (2. bas., İzmir, 1974).

Aydınlatma, Prof. Dr. Muzaffer Özkaya, *Aydınlatma tekniği* (2. bas., İstanbul, 1972). — Şazi Sirel, *Aydınlatma terimleri sözlüğü* (Ankara, 1973).

Ayvalık, *Tarihi, coğrafyası, ekonomisi ve turizmi ile Ayvalık* (Ayvalık, 1969).

Azerî, Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Azeri Türkçesi* (İstanbul, 1971).

Azgelişmişlik, Doç. Dr. Cavit Orhan Tütengil, *Azgelişmenin sosyolojisi* (2. bas., İstanbul, 1971). — Jean Marie Albertini, *Azgelişmişliğin mekanizması*, çevirenler, Dr. Muzaffer Sencer ve Meral Kum (İstanbul, 1972 ve 1974). — Dr. Nahit Töre, *Uluslararası para sistemi ve azgelişmiş ülkeler* [Doktora tezi] (Ankara, 1972).

Azot, Prof. Dr. F. Scheffer, *Azot ve bitki*, çeviren, Doç. Dr. Hüseyin Özbek (Ankara, 1973).

B

Baas, Prof. Dr. Kemal Abu Jaber, *Arap Baas Sosyalist Partisi. «Tarihi, ideolojisi ve örgütü»*, çeviren, Ahmet Ersoy (Ankara, 1970).

Babeuf (Gracchus), Josette Lépine, *Gracchus Babeuf*, çeviren, Şiar Yalçın (İstanbul, 1969). — Gracchus Babeuf, *Devrim yazıları «Babeuf dosyası»*, çevirenler, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol (İstanbul, 1974).

Babur (Zahirüddin Muhammed), Fernand Grenard, *Bâbur*, hazırlayan, Orhan Şevket Yüksel (İstanbul, 1971).

Baburname, Zahirüddin Muhammed Babur, *Baburnâme. «Babur'un hâtıratı»*, çeviren, Prof. Reşit Rahmeti Arat (İstanbul, 1970).

Bafra, Doç. Dr. Aydoğan Köksal, *Bafra ovasının coğrafya etüdü* (Ankara, 1972).

Bağ, Prof. Dr. M. Nail Oraman, *Bağcılık* (3. bas., Ankara, 1970). — Prof. Dr. M. Nail Oraman, *Bağcılık tekniği* (3. bas., Ankara, 1970).

Bağıl, Bertrand Russell, *Rölativitenin alfabesi*, çeviren, S. Vahap Erdoğdu (Ankara, 1974).

Bağışık, Prof. Dr. Sabahattin Payzın, *Bağışıklık bilimi immünoloji ve bağışıklık hastalıkları el kitabı* (Ankara, 1974).

Bağ-Kur, Servet Eyüpgiller, *99 soruda BAĞ-KUR sistemi ve uygulaması* (2. bas., Ankara, 1972).

Bahailik, Dr. Abdülhamid Muhsin, *İslâma yönelen yıkıcı hareketler. «Babîlik ve bahailiğin içyüzü»*, çevirenler, M. Saim Yeprem ve Hasan Güleç (İstanbul, 1970, 1973).

Bahçe, Prof. Dr. Besalet Pamay, *Park, bahçe ve peyzaj mimarisi* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Ercüment Orçun, *Özel bahçe mimarisi. «Dendroloji»* (1. c., İzmir, 1972). — Gönül Aslanoğlu Evyapan, *Eski Türk bahçeleri ve özellikle eski İstanbul bahçeleri* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Lütfi Ülkümen, *Bağ, bahçe ziraati* (Erzurum, 1973). — Prof. Dr. Günel Akdoğan, *Bahçe ve peyzaj sanatı tarihi* (Ankara, 1974). — Prof. Hudson T. Hartmann ve Prof. Dale E. Kester, *Bahçe bitkileri yetiştirme tekniği*, çevirenler, Prof. Dr. Nurettin Kaşka ve Prof. Dr. Muhsin Yılmaz (Ankara, 1974).

Bajazet, Doç. Dr. Cemil Göker, *Racine'in «Bajazet» isimli trajedisinde Osmanlı tarihi. «Espri hakkında»* (İstanbul, 1971).

Bakî, İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bâkî* (İstanbul, 1972). — Cevdet Kudret, *Baki. «Hayatı, sanatı, şiirleri»* (İstanbul, 1972).

Bakteriyoloji, Prof. Dr. Fethi Serter ve Prof. Dr. Hakkı Bilgehan, *Klinik mikrobiyoloji. «Genel bakteriyoloji»* (2. bas., İzmir, 1971).

Balık, Prof. Dr. Remzi Geldiay, *İzmir körfezinin başlıca balıkları ve muhtemel invasionları* (İzmir, 1969). — İ. Kemâl Aydemir, *Balıkların hastalıkları* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Mustafa Arda, *Balıklarda bakteriyel, mantar, viral ve ekolojik nedenlerden ileri gelen hastalıklar ve tedavileri* (Ankara, 1974). — Koray Güney, *Balıklarımız* (İstanbul, 1974).

Balıkçılık, *Türkiye balıkçılığında prodüktiviteyi artırma çareleri* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1969). — *Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri Semineri. «6-10 Nisan 1970, Samsun»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — Suat Bayhan, *Alabalık yetiştiriciliği* (Ankara, 1971). — Ersural Suner, *Balık ve balıkçılık endüstrisinde proje ve planlama* (Ankara, 1972). — Shimon Tal ve Shmuel Sarig, *İsrail'de balıkçılık ziraatı*, çeviren, Doç. Dr. Erdoğan Pekel (Ankara, 1973). — Dr. Ercan Sarıhan, *Tarla balıkçılığı ve sorunları* («Ankara Üniversitesi Adana Ziraat Fakültesi Yayını», Ankara, 1973). — İbrahim Bilge, *Balık ve amatör balıkçılık* (2. bas., İstanbul, 1974). — Halil İnce, Ahmet Toroslu ve Dr. Eyüp Musluoğlu, *Dağ köyleri bahçe veya çayırlıklarının toprak havuzlarında sazan balığı yetiştirilmesi* (İstanbul, 1974).

Balıkesir, *Köy envanter etüdlerine göre Balıkesir* (Ankara, 1969). — Osman Yalçın, *Balıkesir* (5. bas., İstanbul, 1973). — M. Reşit Kıpçak, *50. yılda Balıkesir* (Ankara, 1974).

Balkan harbi, *Balkan harbi tarihi «7. c. Osmanlı deniz harekâtı. 1912-1913»* (İstanbul, 1965). — Reşat Hallı, *Balkan Harbi. «1912-1913» «1. c. Harbin sebepleri, askerî hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin harbe girişi»* (Ankara, 1970).

Balkanlar, André Blanc, *Balkan ülkeleri iktisadı*, çeviren, Tanju Gökçöl (İstanbul, 1975).

Balta (Tahsin Bekir), *Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'ya armağan* («Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını», Ankara, 1974).

Balzac (Honoré DE), Stefan Zweig, *Üç büyük adam. «Dostoyevski, Balzac, Dickens»*, çeviren, Dr. Ayda Yörükan (Ankara, 1975).

Banka, *Yabancı memleketlerin bankalar kanunları. «İsveç, Norveç, Danimarka, Japonya»*, çeviren, ? (Ankara, 1964).

Bankacılık, A. Dauphin-Meunier, *Bankacılık tarihi*, çeviren, Aykut Akıncılar (İstanbul, 1969). — Prof. Mannan, *Faizsiz banka. «İslâm ve modern bankacılıkta eğilimler»*, çeviren, M. T. Güran (Ankara, 1969). — Teoman Yazgan, *Türkiye'de bankacılığın gelişimi* (Ankara, 1969). — *Bankacılıkta beşerî münasebetler*, adapte edenler, Hamit B. Belli ve Serpil Niş'el (İstanbul, 1969). — Turgut Erdem, *Bankacılık temel bilgileri* (Ankara, 1970). — Hikmet Küney, *Banka tekniği* (2. bas., Ankara, 1970). — Prof. Dr. H. Avni Zarakolu, *Para, kredi ve bankalar* (Ankara, 1970). — *Bankacılık Semineri. «5 Ekim-24 Ekim 1970, Ankara»* («Sümerbank Topluluk içi ve dışı hizmet yayını», İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Faruk Erem, Akın Altıok ve Prof. Dr. Halûk Tandoğan, *Bankalar kanunu şerhi* (5. bas., Ankara 1971). — Prof. Şükrü F. Erlâçin, *Bankacılık işletmeciliği ve banka politikası* (2. bas., İzmir, 1972). — Prof. Dr. Faruk Erem ve Akın Altıok, *Banka hukuku bilgisi. «Bankacılar için»* (3. bas., Ankara, 1972). — *Avrupa Ekonomik Topluluğu memleketlerinde bankalar ve bankacılık mekanizmaları*, çeviren, Ragıp Hanyal (1. c., Ankara, 1972). — Jules Baude, *Kontrol tekniği ve bankada muhasebe kontrolu*, çeviren, Dr. Hakkı Gücük (Ankara, 1972). — Talât Güllap, *Türkiye'de ve iktisaden geri kalmış memleketlerde bankacılığın ekonomik gelişmede rolü* (Erzurum, 1972). — Teoman Yazgan, *Türkiye'de bankacılık* (İstanbul, 1973). — *Avrupa Ekonomik Topluluğunda bankacılık alanındaki son gelişmeler ve Türk bankacılığı* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Ali Said Yüksel, *Bankacılık hukuku ve işletmesi* (2. bas., İstanbul, 1974). — *Japonya'da bankacılık sistemi*, çeviren, Raif Olgun (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Avni Zarakolu, *Cumhuriyetin 50. yılında memleketimizde bankacılık* (Ankara, 1974).

Barbaros Hayreddin Paşa, Ernle D. S. Bradford, *Barbaros Hayrettin*, çeviren, Zehra Ağralı (İstanbul, 1970). — Seyyid Murâdî, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın hatıraları. «Gazavat-ı Hayreddin Paşa»*, hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ (2 c., İstanbul, 1973).

Barış gönüllüleri Türkiye temsilciliği, Müslim Ozbakan, *Gizli belgelerle barış gönüllüleri* (İstanbul, 1970).

Bartın, Erkan Aşçıoğlu, *Bartın. «İktisadî ve sosyal yönleriyle»* (İstanbul, 1970).

Barzanî (Molla Mustafa), Hulûsi Turgut, *Barzani dosyası* (İstanbul, 1969).

Basım, Şevket Evliyagil, *Basım sanayiinin temel kavramları* (Ankara, 1973).

Basın, *Çağdaş basının meseleleri. «Strasbourg Milletlerarası Gazetecilik Yüksek Öğretim Merkezinde verilen kurs ve konferanslardan seçmeler»*, hazırlayan, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1961). — *III. çalışma meclisinde basın konuları* («İstanbul Gazeteciler Sendikası Yayını», İstanbul, 1962). — Server İskit, *Basında 60 yıl* (İstanbul, 1970). — Fuat Süreyya Oral, *Türk basın tarihi. «2. k. Cumhuriyet dönemi, 1919-1965»* (Ankara, 1970). — Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve yayın hareketleri tarihi* (1. c., İstanbul, 1970). — Nihat Subaşı, *Gazete ve tekniği* (Ankara, 1970). — Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın tarihimizde mizah dergileri* (İstanbul, 1970). — Muammer Yaşar, *Anadolu'da ilk Türk gazetesi. «Envar-ı Şarkiyye»* (Ankara, 1971). — Enver Behnan Şapolyo, *Türk gazeteciliği tarihi ve her yönüyle basın* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Nermin Unat, *Batı Avrupa ve Türkiye'de basın yayın öğretimi* (Ankara, 1972). — Hasan Adnan Önelçin, *Trakya basını* (İstanbul, 1972). — Ali Rıza Önder, *Kayseri basın tarihi. «1910-1960»* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Çetin Özek, *Basın suçlarında ceza sorumluluğu* (İstanbul, 1972). — Aziz Demircioğlu, *100 yıllık Kastamonu basını. «1872-1972»* (Kastamonu, 1973). — İhsan Ilgar, *Mütarekede yerli ve yabancı basın* (İstanbul, 1973). — Dr. Hıfzı Topuz, *100 soruda Türk basın tarihi* (İstanbul, 1973).

Basketbol, Cem Atabeyoğlu, *Türk basketbolu* (İstanbul, 1970). — Dr. Orhan Girgin, *Her yönü ile basketbolcu* (Ankara, 1973).

Battal Gazi, Murat Sertoğlu, *Battal Gazi* (2. bas., İstanbul, 1972).

Bayburt, Dr. İsmet Miroğlu, *XVI. yüzyılda Bayburt sancağı* (İstanbul, 1975).

Beden (Beden eğitimi), Cemal Alpman, *Eğitimin bütünlüğü içinde beden eğitimi ve çağlar boyunca gelişimi* (İstanbul, 1972). — *İlkokullarda beden eğitimi* («Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973).

Bektaşilik, Murat Sertoğlu, *Bektaşilik nedir?* (İstanbul, 1969). — Ahmet Halit Yaşaroğlu, *Bektaşilik dedikleri* (İstanbul, 1970). — Hulûsi Bozbeyoğlu, *Bektaşiliğin İslâmiyetin yayılmasındaki etkisi* (İstanbul, 1972).

Belediye, *Belediye Gelirleri Semineri. «7-9 Ocak 1972»* («Türk Belediyecilik Derneği Yayını», Ankara, 1972).

Berber, Seyit Gürol, *Berberin, kuaförün, manikürcünün faydalı el kitabı* (?, 1973).

Bergama, Gerson J. Öz'el, *Bergame. «Histoire, civilization, archeologie»* (İzmir, 1972). — Wolfgang Radt, *Pergamon-Führer. «Bergama kılavuzu»*, çeviren, Somay Onurkan (İstanbul, 1973).

Beslenme, Dr. Ayşe Baysal, *Gıda, beslenme ve diyet* (Ankara, 1969). — *Beslenme Sorunları Semineri. «12-17 Ocak 1970, Ankara»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — Prof. Dr. Nurettin Erdoğu, *Beslenme yoluyla zayıflamak* (İstanbul, 1971). — Enver Buruloğlu ve Yuda Reyna, *Gıda maddeleri mevzuatı* (İstanbul, 1972). — Gayelord Hauser, *Özel beslenme*, çeviren, Zafer Önder (İstanbul, 1972). — Gayelord Hauser, *Zayıflama*, çeviren, Nejat Çetinok (İstanbul, 1972). — Paul Chêne, *Beslenme rejimleri*, çeviren, Reyhan Enünlü (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Cahit Tahsin Gürson, *Protein-kalori malnütrisyonu* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Cemil Çalgüner ve Dr. Gülcan Eraktan, *Türkiye'de tarımsal üretim ve beslenme ilişkileri* (Ankara, 1975).

Beste (Besteciler), Yılmaz Öztuna, *Türk bestecileri ansiklopedisi* (İstanbul, 1969).

Beşiktaş, Kürşat Ekrem Uykucu, *Her yönüyle ilçemiz Beşiktaş. «Cumhuriyetin ellinci yılında»* (İstanbul, 1973).

Beton, Doç. Dr. Hüseyin Celâsun ve Zekeriya Polat, *Öngerilmeli beton* (İstanbul, 1974).

Betonarme, Prof. Dr. Kemal Özden, *Betonarme «1. c. 1. ks. Betonarme malzemesi ve kesit hesapları»* (İstanbul, 1970 ve 1971). — Prof. İsmet Aka, Doç. Dr. Fikret Keskinel ve Dr. Tevfik Seno Arda, *Betonarme-*

ye giriş (1. c., 2. bas., İstanbul, 1970 ve 1972). — Prof. Dr. Uğur Ersoy, *Betonarme kesitlerin taşıma gücüne göre hesabı* (Ankara, 1971). — Carl Kersten ve Heinrich Kuhnert, *Betonarme yapıların hesap metodları ve tatbikatı*, çeviren, Mete Karakoç (İstanbul, 1972). — Turgut Nedim Uluğ ve Dr. Yalman Odabaşı, *Betonarme inşaat hesapları* (5. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Turgan Sâbis, *Betonarme* (5. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Benno Löser, *Betonarme hesap metotları*, çeviren, Prof. Yusuf Berdan (6. bas., Ankara, 1972). — Sadık Köseoğlu, *Pratik sayısal örneklerle temeller statik ve betonarme hesapları* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Enver Çetmeli, *Yeni Alman betonarme şartnamesi. «Betonarme hesap esasları, kesitlerin boyutlandırılması ve donatının yerleştirilmesi»* (İstanbul, 1974).

Beyatlı (Yahya Kemal), Nejat Tamtürk, *Yahya Kemal antolojisi. «Açıklamalı»* (İstanbul, 1972). — Dr. Sermet Sami Uysal, *İşte gerçek Yahya Kemal. «Yahya Kemal'le sohbetler»* (İstanbul, 1972). — Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, gençliğim, siyâsî ve edebî hâtıralarım* (İstanbul, 1973).

Beypazarı, Yaşar Şener, *Beypazarı. «Tarihte ve bugün»* (Ankara, 1970).

Bıldırcın, Prof. Dr. Sabri Dilmen ve Doç. Dr. Hümeyra Özgen, *Yeni bir protein kaynağı. «Bıldırcın»* (Ankara, 1971).

Biber, Dr. Mustafa Bağcı ve Rıza Özçalabı, *Yabancı ve yerli orijinli biber çeşitlerinin ihracata ve salça imaline uygunluğu ve bölgeye adaptasyonu üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1974).

Bibliyografya, İsmet Binark, *Türk-İslâm kültür ve medeniyeti tarihi konularında Millî Kütüphane'de mevcut yabancı dil, eski harfli Türkçe ve Türkçe eserlere ait bir bibliyografya denemesi* (Ankara, 1969). — *Cumhuriyet döneminde bibliyografyaların bibliyografyası* («Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını», Ankara, 1973).

Bilanço, Prof. Dr. Mehmet Yazıcı, *Bilanço. «Kuramları ve çözümlemeleri»* (İstanbul, 1973).

Bilecik, Osman Yalçın, *Bilecik* (2. bas., İstanbul, 1970).

Bilgi, Dr. İbrahim Armağan, *Bilgi ve toplum. «I. Bilgi sosyolojisine giriş»* (İstanbul, 1974).

Bilgisayar, *Bilgisayar Kullanımı Yöneticiler Toplantısı ve Semineri. «10, 18-21 Nisan 1972, Ankara»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1973). — Doç. Dr. Nuri Uman, *Bilgi işlemde kompüterler ve Türkiye'de kompüterlerin durumu* (Ankara, 1973). — United Nations, Dept. of Economic and Social Affairs, *Kalkınmada bilgisayar teknik bilimi*, çeviren, Aydın Köksal (Ankara, 1974).

Bilim, George Anthony Gamow, *Bilimin Uzak sınırlarında. «Herkesin anlayacağı bir dille modern ilmin sınır meseleleri»*, çeviren, Sebati Ataman (Ankara, 1971). — Prof. J. Bronowski, *Bilim ve insan değer yargıları*, çeviren, Ayseli Usluata (İstanbul, 1971). — Fethi Yücel, *Modern bilimin temelleri* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Cemal Yıldırım, *100 soruda bilim felsefesi* (İstanbul, 1973).

Bilişim, *Türkiye elektronik bilgi işleme merkezleri kılavuzu* («Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Yayını», Ankara, 1971). — Dr. Burhan Soykan, *Elektronik bilgi işlem sisteminin orman amenajmanında uygulanması hakkında araştırmalar* [Doktora tezi] (Ankara, 1971).

Bilmece, Şükrü Elçin, *Türk bilmeceleri* (İstanbul, 1970).

Bingöl, *Bingöl il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Binicilik, Dr. William R. McGee, *Atçılara pratik rehber. «Veteriner elkitabı»*, çeviren, Enver Erlât (Ankara, 1972). — Wilhelm Müzeler, *Binicilik*, çeviren, Sadullah Ayaşlı (İstanbul, 1973).

Bira, Dr. Ayhan Ulusoy, *Bira analiz metotları* (İstanbul, 1974).

Bitki, Prof. Dr. Fevzi Öztığ, *Faydalı bitkiler. «Ekonomik değeri ve morfolojik özellikleri yönünden bitki cinsleri»* (2. bas., İstanbul, 1971). — Meliha Karman, *Bitki koruma araştırmalarında genel bilgiler* (İzmir, 1971). — M. Osman Akfırat, *Şifalı bitkiler ve emraz*, çeviren, Arif Pamuk (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Fahrettin Tosun, *Özel botanik. Bitki sistematiği. «Tohumsuz ve tohumlu bitkiler»* (Erzurum, 1973). — Prof. Dr. Fethi İncekara, *Endüstri bitkileri ve ıslâhı* (3. c., 2. bas., İzmir, 1973). — Maurice Mességué, *İnsanlar ve bitkiler*, çeviren, Safa M. Yurdanur (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. İbrahim Karaca, *Sistematik bitki hastalıkları* (4. c., Bornova, 1974).

Bitlis, *Bitlis il yıllığı, 1967* (Ankara, 1969). — *Bitlis il yıllığı, 1971* («Bitlis Valiliği Yayını», Ankara, 1971).

Biyokimya, Prof. Dr. Kâzım Aras ve Dr. Gülseren Erşen, *Klinik biokimya* (4. c., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Lütfi Özgüç, *Biokimya* (2. c., İzmir, 1971). — Prof. Dr. Etem Ersoy ve Doç. Dr. Kâmuran Ertürk, *Biyokimya* (Ankara, 1972). — Thomas Peter Bennett ve Earl Friden, *Biyokimyada modern konular*, çeviren, Dr. Altan Günalp (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Mutahhar Yenson, *İnsan biokimyası* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Şevket Tekman ve Prof. Dr. Nevzat Öner, *Genel biokimya* (2. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. M. Münir Yeğin, *Biokimyanın dünyada ve memleketimizde kısa tarihçesi ve Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesindeki durumu* (Ankara, 1974).

Biyoloji, Biological Sciences Curriculum Study, *Modern biyoloji*, çevirenler, Prof. Dr. Selâhattin Okay, Mustafa Ökten, Faruk Aysu ve Nimet Çiloğlu (İstanbul, 1970). — Biological Sciences Curriculum Study, *Modern biyoloji*, çeviren, ? (1. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Fethi Aktan, *Modern biyoloji* (Ankara, 1972). — Biological Sciences Curriculum Study, *Modern biyoloji ve laboratuvar çalışmaları* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», 2. c., İstanbul, 1972). — Mustafa Ökten, *Biyolojinin moleküler temelleri* (İstanbul, 1973).

Bizans imparatorluğu, Ernst Honigmann, *Bizans devletinin doğu sınırı. «Grekçe, Arapça, Süryanîce ve Ermenice kaynaklara göre 363'den 1071'e kadar»*, çeviren, Prof. Dr. Fikret Işıltan (İstanbul, 1970). — Auguste Bailly, *Bizans tarihi*, çeviren, Halûk Şaman (2 c., İstanbul, 1974).

Bodrum, Halûk Elbe, *Bodrum [Halikornassos] ve müze rehberi* (İstanbul, 1972). — Alâaddin Koç, *Bodrum. «Tarih, coğrafya, folklor, turizm»* (Milas, 1973).

Boğaziçi, *Boğaziçi koruları* («Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını», İstanbul, 1970). — Dr. Mehmet Çubuk, *Boğaziçi mekânının düzenlenmesinde bazı ilkeler* [Doktora tezi] (İstanbul, 1971). — Çelik Gülersoy, *Korunması gereken Boğaziçi* (İstanbul, 1972). — Erdoğan Özturgut, *İstanbul Boğazının fizikî oseanografik etüdü* [Doktora tezi] (İstanbul, 1973).

Boğaziçi köprüsü, Tekin Erer, *Boğaziçi Köprüsü* (İstanbul, 1973). — Şadi Dinççağ, *İstanbul Boğaziçi Köprüsü* (Ankara, 1973).

Boğazköy, Prof. Dr. Heinrich Otten, *Keilschrifttexte aus Boghazköi. «Dreizehntes Heft Texte aus Stadtplanquadrat L/18, II teil»* (Berlin, 1967). — Prof. Dr. H. Otten ve Hans G. Güterbock, *Keilschrifttexte aus Boghazköi. Siebzehntes Heft. «Insbes. Texte aus Gebäude a»* (Berlin, 1969). — Prof. Dr. Heinrich Otten — Christel Rüster — Werner, *Keilschrifttexte aus Boghazköi. «Zwanzigstes Heft»* (Berlin, 1971).

Boks, Kenan Şengül, *Cemal Kamacı ile boks öğrenelim* (İstanbul, 1974).

Bolu, M. Zekâî Konrapa, *Bolu tarihi* (Bolu, 1960). — Osman Yalçın, *Bolu* (3. bas., İstanbul, 1971). — *Bolu il yıllığı, 1973* (Bolu, 1975).

Bolşeviklik, Bertrand Russell, *Bolşevizm*, çeviren, N. Sel (2. bas., İstanbul, 1974).

Bor, Suna Aslanoğlu, *Bor Bileşikleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu sektör raporu. «III. beş yıllık kalkınma planı çalışmaları»* (2. bas., Ankara, 1972).

Borç (Borçlar hukuku), Prof. Dr. Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *Borçlar hukuku. «Husûsî kısım»* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1970). — Senaî Olgaç, *Türk borçlar hukuku kanunu. «Kazaî ve ilmî içtihatlarla 2. c. Akdin muhtelif nevileri, Madde: 182-371»* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Yusuf Ziya Binatlı, *Türk borçlar hukuku. «Genel hükümler»* (3. bas., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Necip Bilge, *Borçlar hukuku. «Özel borç münasebetleri»* (3. bas., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Safa Reisoğlu, *Borçlar hukuku. «Sözleşmeden, haksız fiilden ve sebepsiz zenginleşmeden doğan borçlar»* (1. c., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Selâhattin Sulhi Tekinay, *Borçlar hukuku* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Ali Naim İnan, *Borçlar hukuku. «Genel hükümler»* (1. k., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *Borçlar hukukunun genel esasları* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Turgut Akıntürek, *Borçlar hukuku bilgisi. «Bankacılar için»* (2. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Şakir Berki, *Borçlar hukuku. «Özel hükümler»* (Ankara, 1972 ve 1973). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *Borçlar hukuku* (1. c., 5. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Ali Naim İnan, *Borçlar hukuku* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Aydın Albay, *Borçlar hukuku dersleri. «Genel bölüm»* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Halûk Tandoğan, *Borçlar hukuku. Özel borç ilişkileri. «Akdin muhtelif nevileri»* (1. c., 2. bas., Ankara, 1974). — Prof. Dr. Selâhattin Sulhi Tekinay, *Borçlar hukuku* (3. bas., İstanbul, 1974).

Bornova, Cemal Saran, *Bornova* (İzmir, 1971).

Borsa, *Borsacılık Eğitim Semineri. «12-14 Temmuz 1971»* («Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını», İzmir, 1971). — Dr. Erhan Kotar, *Borsa emirleri ve muhasebesi. «Menkul kıymet borsalarında»* (Ankara, 1971).

Boşanma, Yusuf Arslan, *Boşanma davaları. «Bütün yönleriyle»* (Ankara, 1970). — J. Dominian, *Boşanma. «Cinsel-psikolojik ve toplumsal açıdan»*, çeviren, Mehmet Harmancı (İstanbul, 1974).

Botanik, Prof. Dr. Sârâ Akdik, *Genel botanik* (3. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Yusuf Vardar, *Bitki morfolojisinde temel bilgiler* (4. bas., İzmir, 1971). — Prof. Dr. Yusuf Vardar, *Bitki fizyolojisi. «Bitkilerin metabolik olayları»* (1. c., İzmir, 1972). — Özdemir Beyce, Keriman Madanoğlu ve Çiğdem Aylâ, *Türkiye'de yetiştirilen bazı sulanır mahsullerin su istihlâkleri* (1. c., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Ercüment Orçun, *Süs bitkileri* (2. bas., İzmir, 1972). — Prof. Dr. Yusuf Vardar, *Bitki anatomisi dersleri* (1. c., İzmir 1972). — Prof. Dr. M. Klinkowski, *Bitki virüs hastalıkları*, çeviren, Dr. Ş. Sahtiyancı (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Mürüvvet Hasman, *Bitkilerin metabolizma fizyolojisi* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Nebahat Yakar-Tan, *Bitki morfolojisine giriş. «Tohumlu bitkilerin iç ve dış morfolojisinin ana hatları»* (İstanbul, 1973).

Botticelli (Sandro), Nurullah Berk, *Sandro Botticelli* (İstanbul, 1970).

Boyabat, Bekir Başoğlu, *Boyabat ve çevresi tarihi* (Ankara, 1972).

Böbrek, Prof. Dr. Perihan Hallaç, *Böbrek fizyopatolojisi* (?, 1974).

Böcek, Doç. Dr. Hasan Çanakçıoğlu, *Zararlı böceklerle savaş* (İstanbul, 1971).

Böcekbilimi, Prof. Dr. İ. Akif Kansu, *Genel entomoloji* (2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Abdülgafur Acatay, *Entomoloji tatbikatı* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Ahmet Merdivenci, *Medikal entomoloji* (İstanbul, 1973).

Briç, Mehmet İbrahim Berkmen, *Modern briç* (4. bas., İstanbul, 1971). — Terence Reese, *Briç*, çeviren, Hasbi Akal (Ankara, 1973). — Charles Henry Goren, *Briç*, çeviren, Fuat Bengü (6. bas., İstanbul, 1974).

Buğday, *Türkiye'de buğday yetiştiriciliği ve problemleri. «Simpozyum, 28-30 nisan 1969»* (Ankara, 1970). — *Buğday üretimini geliştirme projesi* («Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Prof. Dr. Mustafa Uluöz ve Doç. Dr. Erdal Saygın, *Türkiye ıslah çeşidi buğdaylarının teknik değerleri üzerinde araştırmalar* (İzmir, 1972). — Dr. İbrahim Genç, *Yerli ve yabancı ekmeklik ve makarnalık buğday çeşitlerinde verim ve verime etkili başlıca karakterleri üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1974).

Buhar, Sıtkı Lâlik, *Uygulanmış mekanik 1. «Buhar kazanları ve teferruatı»* (İstanbul, 1973). — Sıtkı Lâlik, *Uygulanmış mekanik*

II. *«Pistonlu buhar makineleri ve buhar türbinleri»* (İstanbul, 1973). — Prof. Suavi Eyice, *Buhar turbinleri. «Hesap ve konstrüksiyonları»* (2 c., 3. bas., İstanbul, 1974).

Bulgaristan, Georgi Dimitrov, *Halk cumhuriyetine doğru. «Bulgaristan»*, çevirenler, Sulhi Dönmez ve Sahir Ertan (İstanbul, 1970 ve 1973). — *Bulgar şiiri antolojisi. «37 ozan 106 şiir»*, çeviren, Özdemir İnce (Ankara, 1971).

Bulut, Taşkın Tuna ve Yaşar Yahya Daylan, *Bulut fiziği* (Ankara, 1971).

Burdur, *Burdur İli toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Remzi Ünal, *Burdur* (2. bas., Ankara, 1972).

Bursa, Beynaz Öztaş ve Halil Öztaş, *Bursa ili çevre incelemesi* (Ankara, 1969). — *Köy envanter etüdlerine göre Bursa* (Ankara, 1970). — Şeref Erler, *Bursa'da eski eserler, eski şöhretler ve ilçe çevre incelemesi* (Bursa, 1970).—*Bursa ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970). — Osman Yalçın, *Bursa* (5. bas., İstanbul, 1971). — Faruk Üsküdarî, *Eski Bursa'dan notlar* (Ankara, 1972). — *Bursa il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Bursa, 1973).

Bürokrasi, Metin Heper, *Modernleşme ve bürokrasi* (Ankara, 1973). — Alfred Sauvy, *Bürolar ve bürokrasi*, çeviren, Dr. Yıldızhan Yayla (İstanbul, 1975).

Büyük Britanya, Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı İngiliz iktisadî münasebetleri, 1480-1938* [Doktora tezi] (1. c., Ankara, 1974).

C

Cam, Selen Orsan, *Cam Sanayii Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — Fuat Bayramoğlu, *Türk cam sanatı ve Beykoz işleri* (İstanbul, 1974).

Cami, Mehmet Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ camileri* (Ankara, 1974).

Câmî, (Nureddin Abdurrahman, **Molla-**), Molla Nureddin Abdurrahman bin Ahmed Câmî, *Baharistan*, çeviren, Kilisli Rıfat Bilge (İstanbul, 1970). — Nureddin Abdurrahman bin Ahmed Câmî, *Nefahâtü-l-üns min hadarâti'l-kuds tercümesi*, çevirenler, Kâmil Candoğan ve Sefer Malak (İstanbul, 1971).

Cebir, Doç. İbrahim Sezginman, *Lineer cebir* (İstanbul, 1970-1971). — Yaşar Özdemir ve Yavuz Aksoy, *Çözümlü lineer cebir problemleri* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Necati İşçil, *Malî cebir* (2. bas., Ankara, 1971). — Doç. Dr. M. Kemal Öztunç, *Cebir problemleri* (9. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. P. Yazgan, *Modern cebire giriş* (1. c., Ankara, 1972). — Doç. Dr. M. Kemal Öztunç, *Cebir problemleri* (3. bas., İstanbul, 1972). — Doç. İbrahim Sezginman, *Çözümlü lineer cebir problemleri* (İstanbul, 1972).

Celâleddin Rûmî Mevlânâ, Prof. Dr. Annemaire Schimmel, *Aspecis of Mevlâna, 1971* (Ankara, 1971). — Ahmet Kabaklı, *Mevlâna* (İstanbul, 1972). — Nezihe Araz, *Aşk peygamberi Mevlâna* (İstanbul, 1972). — Mehmet Önder, *Mevlâna. «Hayatı, eserleri»* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna. «Hayatı ve eserlerinden seçmeler»* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Nurettin Topçu, *Mevlânâ ve tasavvuf* (İstanbul, 1974). — Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fihi Mâfih*, çeviren, Prof. Dr. Meliha Ülker Anbarcıoğlu (İstanbul, 1974). — Mehmet Önder, İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu, *Mevlâna bibliyografyası* (1. k., Ankara, 1974). — *Mevlânâ'nın rubaileri*, çeviren, M. Nuri Gençosman (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Mevlâna* (İstanbul, 1974).

Cem Sultan, Vera Mutafçiyeva, *Cem Sultan olayı* [Roman], çeviren, Naime Yılmaer (İstanbul, 1971).

Cerrahî, Dr. Ünal Değerli, *Cerrahî hastaların bakımı ve ilgili problemler* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Orhan Bumin, *Cerrahide muayene usulleri ve hastalıklardaki bulgular* (6. bas., Ankara, 1970 ve 1973). — Prof. John Long Wilson, *Cerrahî el kitabı*, çeviren, Doç. Dr. Süha Demirtaş (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Orhan Bumin, *Sindirim sistemi cerrahisi* (1. c., 4. bas., Ankara, 1973, 1974). — Prof. Dr. İsmail Kayabalı, *Genel şirürji* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Cihat Borçbakan, *Ağız ve çene hastalıkları şirürjisi* (3. bas., Ankara, 1973). — *Cerrahî konferans metinleri.* («Hacettepe Üniversitesi Yayını», Ankara, 1973). — Prof. Dr. Demir A. Uğur, *Küçük cerrahi teknik* (2. bas., Ankara, 1974).

Ceviz, Haydar Behramoğlu, *Cevizin yetiştirilmesi ve ekonomik önemi* (İstanbul, 1973).

Ceza (*Ceza hukuku*), Prof. Dr. Faruk Erem, *Ceza usulü hukuku* (Ankara, 1970, 1973). — Dr. Jur Abdullah Pulat Gözübüyük, *Alman, Fransız, İsviçre ve İtalyan ceza kanunlarıyla mukayeseli Türk ceza kanunu açıklaması. «Hususî kısım-cürümler. Madde 202-368»* (3. c., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Nurullah Kunter, *Ceza muhakemesi hukuku* (4. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Sahir Erman, *Sosyal ve ticarî ceza tatbikatı dersleri* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Faruk Erem, *Türk ceza hukuku. «Umanist doktrin açısından. 1. c. Genel hükümler»* (10. bas., Ankara, 1971, 1973). — Sadi Kazancı, *Topluma karşı işlenen suçlar* (Ankara, 1971). — Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer ve Prof. Dr. Sahir Erman, *Nazarî ve tatbikî ceza hukuku. «3. c., Umumî kısım»* (5. bas., İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer ve Prof. Dr. Sahir Erman, *Nazarî ve tatbiki ceza hukuku* (2 c., 5. bas., İstanbul, 1972, 1973 ve 1974). — Prof. Dr. Faruk Erem ve Doç. Dr. Nevzat Toroslu, *Türk ceza hukuku. «Özel hükümler»* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Sahir Erman, *Askerî ceza hukuku. «Umumî kısım ve usul»* (6. bas., İstanbul, 1974). — Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, *Ceza hukuku. «Özel kısım. Şahıslara karşı ve mal aleyhinde cürümler»* (9. bas., İstanbul, 1974).

Chaplin (Charlie), Marcel Martin, *Charlie Chaplin. «Şarlo»*, çeviren, Timuçin Yekta (Ankara, 1972).

Cicero (Marcus Tullius), Doç. Dr. Ayşe Sarıgöllü, *Cicero'nun mektuplarında beliren şahsiyeti* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1971).

Ciltcilik, Kemal Çığ, *Türk kitap kapları* (İstanbul, 1971).

Cinsel ve **Cinsellik,** Dr. William H. Masters ve Dr. Virginia E. Johnson, *Seks raporu* (2. bas., İstanbul, 1970). — Dr. Wardell Baxter Pomeroy, *Erkek çocuk ve gençlerde cinsiyet*, çeviren, Reha Pınar (İstanbul, 1970). — The Child Study Association of America, *Çocuğun cinsel soruları ve cevapları*, çeviren, Mebuse Sürmeli (İstanbul, 1971). — Oswald Schwarz, *Cinsiyet psikolojisi*, çeviren, Dr. Halis Özgü (İstanbul, 1971). — Dr. Fritz Kahn, *Tenasül hayatımız*, çevirenler, Dr. Ferudun Frik ve Cemil Cahit Cem (5. bas., İstanbul, 1971). — Dr. Eustace Chesser, *İlk gençlik çağının cinsel ilişkileri*, çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1972). — Dr. Nicole Sentilhes, *Cinsel eğitim kılavuzu*, çeviren, Nida Tektaş (İstanbul, 1972). — Sigmund Freud, *Cinsiyet ve psikanaliz*, çeviren, Selâhattin Hilâv (İstanbul, 1972). — Dr. Kenneth Walker, *Fizyoloji açısından cinsiyet*, çeviren, Ender Gürol (İstanbul, 1973). — Dr. Andre Moralı-Daninos, *Cinsel ilişkiler tarihi*, çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1974). — Wilhelm Reich, *Cinsel devrim. «İnsanın karakter özerkliği için»*, çeviren, Bertan Onaran (İstanbul, 1974).

Coğrafya, Prof. Şekip Yeğin, *Ekonomik coğrafya* (2. c., Eskişehir, 1963). — Prof. Şekip Yeğin, *Ekonomik coğrafya, 2. c. Ticarete elverişli maddeler 1. «Hayvansal ve bitkisel ürünler»* (4. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Erol Tümertekin, *İktisadî coğrafya* (İstanbul, 1972). — Ord. Prof. Ahmet Ardel, *Umumî coğrafya dersleri* (1. c., 3. bas., İstanbul, 1973). — Ayhan Güney, *Orta dereceli okullara coğrafya terimleri sözlüğü* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Yusuf Dönmez, *Türk dünyasının beşerî ve iktisadî coğrafyası* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Sırrı Erinç, *Cumhuriyetin 50. yılında Türkiye'de coğrafya* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Necdet Tunçdilek, *Bölgesel coğrafyanın prensipleri. «Tabiî bölgeler»* (İstanbul, 1973).

Comte (Auguste), Bruhl Lucien Lévy, *Auguste Comte felsefesi ve sosyolojisi*, çeviren, Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (İstanbul, 1970).

Cudo, Eric Dominy, *Resimli ve açıklamalı judo. «Kendi kendine savunma»*, çeviren, A. E. Oray (İstanbul, 1974).

Cumhurbaşkanı, Dr. Ahmet Kerse, *Türkiye'de 1961 anayasasına göre cumhurbaşkanı* [Doktora tezi] (İstanbul, 1973).

Cumhuriyet, Prof. M. Duverger, *Seçimle gelen krallar*, çeviren, Necati Erkurt (İstanbul, 1975).

Cumhuriyet (gazetesi), *Cumhuriyet 1924-1974*, derleyen, Konur Ertop (İstanbul, 1974).

Cumhuriyet Halk partisi, Necdet Uğur, *Yeni bir Türkiye ve CHP* (İstanbul, 1974).

Cüneyd-i Bağdadî, Dr. Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî. «Hayatı, eserleri ve mektupları»* (İstanbul, 1969).

Ç

Çağlar (Behçet Kemal), Prof. Dr. M. Derviş Manizade, *Behçet Kemal Çağlar'ın ardından* (İstanbul, 1970). — Enver Naci Gökşen, *Behçet Kemal Çağlar* (Ankara, 1970).

Çakmak (Mustafa Fevzi), M. Sırrı Çakmak, *Mareşal M. Fevzi Çakmak. «Ölümünde şiirler ve düşünceler, resimler»* (Ankara, 1970).

Çalışma ve **Çalıştırma,** Dr. Kâmil Turan, *İşçilerin yönetime katılması ve Türkiye uygulaması* [Doktora tezi] (Ankara, 1972). — Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman, *Türkiye'de toplu iş sözleşmesi, grev, lokavt, tahkim ve arabuluculuk düzeni nasıl olmalıdır?* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Yüksel Ersoy, *Çalışma hürriyetine karşı suçlar* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Metin Kutal, *Türkiye'de işyeri seviyesinde işçi-işveren ilişkileri. «Sorunlar -tedbirler»* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Nusret Ekin, *Millî seviyede işçi-işveren işbirliği* (Ankara, 1973). — *50 yılda çalışma hayatımız* («Çalışma Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974). — İsmail Hakkı Oğuz, *Çalışanın kitabı* (İstanbul, 1974). — *Türkiye'de işçi-işveren ilişkileri* («Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Yayını», İstanbul, 1974).

Çamlıbel (Faruk Nafiz), Hilmi Yücebaş, *Faruk Nafiz Çamlıbel. «Bütün cepheleriyle hayatı, hatıraları, şiirleri»* (İstanbul, 1974).

Çanakkale, *Köy envanter etüdlerine göre Çanakkale* (Ankara, 1969). — *Çanakkale ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — *Çanakkale il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Çanakkale savaşları, David Walder, *Çanakkale olayı*, çeviren, Mehmet Ali Kayabal (3. bas., İstanbul, 1971). — Frank Kuight, *Çanakkale Savaşı*, çeviren, ? (İstanbul, 1971). — Ian Hamilton, *Gelibolu günlüğü*, çeviren, Osman Öndeş (İstanbul, 1972). — Alan Moorehead, *Çanakkale geçilmez. «Gallipoli»*, çeviren, Güney Salman (İstanbul, 1972). — Robert Rhudes James, *Gelibolu harekâtı*, çeviren, Halûk V. Saltıkgil (2. bas., İstanbul, 1972). — S. Bilbaşar, *Çanakkale 1915* (İstanbul, 1972). — Mehmet İrdesel, *Çanakkale savaşları ve harp sahaları rehberi* (İstanbul, 1973). — George Cassar, *Çanakkale ve Fransızlar*, çeviren, Nejat Dalay (İstanbul, 1974).

Çandarlı, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir ailesi* (Ankara, 1974).

Çay, Gültekin Çelebioğlu, *Çay bitkisinde bugünün meseleleri* (Ankara, 1969). — Muzaffer Daysal, *Yurdumuzda çay sanayii* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. M. Tevfik Tarkan, *Türkiye'de çay ziraati ve endüstrisi* (Ankara, 1973). — *Türk çayı ve çaycılığımız* («Çay Kurumu Yayını», ?, 1973).

Çek, Prof. Dr. Faruk Erem, Prof. Dr. Turgut Kapsüz ve Doç. Dr. Gürgân Çelebican, *İktisadî ve hukukî yönden çek* (2. bas., Ankara, 1974).

Çelik, Walter Grafts ve John L. Lamont, *Çelik seçimi ve sertleşebilme*, çeviren, Nejat İzar (Ankara, 1971). — Turgut Nedim Uluğ, *Çelik yapılar. «Çelik karkas yapılar-çelik köprüler»* (İstanbul, 1973). — Prof. A-

ram Ersümer, *Çelik döküm* (İstanbul, 1973).

Çeltik, Doç. Dr. Turan Güneş, *Türkiye çeltik ekonomisi* (Ankara, 1971).

Çerkez Ethem, Cemal Kutay, *Çerkez Ethem dosyası* (2. c., İstanbul, 1973).

Çerkezler, Şora Bekmurze Noghumuka, *Çerkez tarihi. «Adighe-hâtikhe»,* çeviren, Dr. Vasfi Güsar (İstanbul, 1974).

Çırak ve **Çıraklık,** *Sanayide çıraklık* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970).

Çırçır, Aydın Someren, *Çırçır makinaları ve çırçırlama üzerinde bir araştırma* [Uzmanlık tezi] (Adana, 1973).

Çimento, Gülgün Kaymal, *Çimento laboratuvarı el kitabı* (Ankara, 1969). — *Türkiye Çimento Sanayiinde Prodüktiviteyi Artırma Semineri 1. «23-26 Mart 1970, Ankara»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — İsmet Benayyat, *Portland çimentosu üretim tekniğine giriş* (Ankara, 1971).

Çin (—HALK CUMHURİYETİ), Alberto Pincherle, *Mao'nun kültür ihtilâli*, çeviren, Aydil Balta (İstanbul, 1968 ve 1971). — A. Jelohovtsev, *Bir Sovyet yazarının gözüyle Çin kültür ihtilâli*, çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1969). — Prof. Dr. John King Fairbank, *Çin'in sömürgeleşmesi ve Amerika'nın Asya politikası 1840-1950*, çeviren, Ünsal Oskay (Ankara, 1969). — Mao Çe-tung, *Çin devrimi. «Çin Komünist Partisi»* (Ankara, 1970). — Piao Lin, *Çin Komünist Partisi Dokuzuncu Millî Kongresine rapor*, çeviren, ? (Ankara, 1970). — Edward Behr, *Mao'nun zindanları. «Kızıl cehennemde bir kadın»*, çeviren, O.N.D. (Ankara, 1971). — Tekin Erkek, *Çinde neler gördüm* (İstanbul, 1972).

Çini, Doç. Dr. Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk çini sanatının gelişmesi* (İstanbul, 1972).

Çocuk, Paul Lutz, *Çocuk suçluluğu* («Adalet Bakanlığı Yayını», Ankara, 1965). — *Çocuk sağlığı ve hastalıkları* («İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi El Kitapları Yayını», İstanbul, 1968). — Prof. Dr. Arthur T. Jersild, *Çocuk psikolojisi*, çeviren, Doç. Dr. Gülseren Günce (2 c., Ankara, 1971). — Dr. Alfred Adler, *Güç çocuğun eğitimi*, çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1971). — Yahya Özsoy, *Konuşma özürlü çocuklar ve eğitimleri* (Ankara, 1971). — Şükran Oğuzkan ve Neriman Sapmaz, *Yaratıcı çocuk faaliyetleri* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. İhsan Doğramacı, *Annenin kitabı* (7. bas., Ankara, 1971). — Laurence Pernoud, *Çocuğumu büyütüyorum*, çeviren, Koray Denizyaran (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Şevket Salim Soysal, Doç. Dr. Cihat Tahsin Gürson ve Dr. Olcay Neyzi, *Çocuk sağlığı ve hastalıkları* (İstanbul, 1971). — Dr. Birsen Gökçe, *Memleketimizde cumhuriyet devrinde kimsesiz çocuklar sorunu ile ilgili tutumun sosyolojik mukayeseli tahlil ve izahı* (Ankara, 1971). — Dr. Fatma Altuğ, *Çocuk hastalıklarının korunma ve tedavisi. «Reçete örnekleri, aşılar ve serumlar»* (2. bas., Ankara, 1971). — Dr. André Berge, *Çocuktaki kötü huylar ve düzeltilmesi*, çeviren, Nazife Müren (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Arthur T. Jersild, *Çocuk psikolojisi*, çeviren, Doç. Dr. Gülseren Günce (3. c., Ankara, 1972). — Dr. Halûk Yavuzer, *Çocuklarda psiko-sosyal gelişmenin ölçülmesi* (İstanbul, 1972). — Dr. Benjamin Spock, *Bebek ve çocuk bakımı*, çeviren, Mine Kabaağaçlı (2. bas., İstanbul, 1972). — Dr. Benjamin Spock, *Çocuk bakımı*, çevirenler, Gülten Suveren ve Dr. Fikret Aksoy (İstanbul, 1972). — Susan Isaacs, *Çocuk, bu meçhul*, çeviren, Muammer Tuncer (3. bas., İstanbul, 1972). — *İstanbul Ana Çocuk Sağlığı Semineri 4. «17 Temmuz 1967»* («Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1972). — Kemal Demiray, *Türkçe çocuk edebiyatı* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Gülseren Günce, *Çocukta zihin gelişimi. «Piaget kuramına toplu bakış»* (Ankara, 1974). — Doğan Çağlar, *Geri zekâlı çocuklar ve eğitimi* (Ankara, 1974). — Mehmet Seyda, *Cumhuriyet önceşi yazarlarından çocuklara hikâyeler* (İstanbul, 1974). — Mehmet Seyda, *Cumhuriyet yazarlarından çocuklara hikâyeler* (İstanbul, 1974). — Cezmi Tahir Berktin, *Problemli çocuklar ve problem sebepleri* (4. bas., İstanbul, 1974). — Dr. Lee Salk, *Çocuğun duyusal sorunları*, çeviren, Erzen Onur (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Arthur T. Jersild, *Çocuk psikolojisi*, çeviren, Prof. Dr. Gülseren Günce (2 c., Ankara, 1974). — Doç. Dr. Fatma Başaran, *Psiko-sosyal gelişim. «7-11 yaş çocukları üzerinde yapılan bir araştırma»* (Ankara, 1974). — Dr. Benjamin Spock, *Çocuk bakımı. «Baby and child care»*, çevirenler, Gülten Suveren ve Dr. Fikret Aksoy (2. bas., İstanbul, 1974). — Yusuf Gündüz, *Çocuğun kişilik ve başarı ortamı* (İzmir, 1974). — Dr. Ali Şükrü Şavlı, *Bugünün modern çocuk bakımı* (6. bas., İstanbul, 1975).

Çoruh, Doç. Dr. M. Tevfik Tarkan, *Orta ve aşağı Çoruh havzası. «Beşerî ve iktisadî coğrafya bakımından bir bölge araştırması»* (Ankara, 1973).

Çorum, *Köy envanter etüdlerine göre Çorum* (Ankara, 1970). — Osman Yalçın, *Çorum* (3. bas., İstanbul, 1972). — *Çorum ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — M. İhsan Sabuncuoğlu, *Çorum tarihine ait derlemelerim* (Ankara, 1973). — *Çorum il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Çöp, Fuad Arun, *Türkiye ve dış ülkelerde çöp konusu. «Mevzuat ve uygulamaları ile»* (Ankara, 1972).

Çubuk barajları, *Çubuk 1 Barajı* («Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971).

D

Dadaloğlu, Cahit Öztelli, *Köroğlu ve Dadaloğlu. «Hayatı, sanatı, şiirleri»* (3. bas., İstanbul, 1971). — Oya Adalı, *Dadaloğlu* (Ankara, 1973).

Dağ, Ersin Alok, *Dağlarımız* (İstanbul, 1972).

Daktilografi, Muzaffer Okutan, *Daktilografi* (2. bas., Ankara, 1972). — Hüseyin Hüsnü Varlık, *Daktilografi* (İstanbul, 1972).

Danıştay, Dr. Charles Elton Freedeman, *Modern Fransa'da Danıştay*, çeviren, Işık Göktan (Ankara, 1971). — Maxime Letourneur, Jacqueline Bauchet ve Jean Meric, *Danıştay ve Bölge İdare Mahkemeleri*, çeviren, Recep Başpınar (Ankara, 1973). — Danıştay, *Danıştay içtihatları birleştirme kararları. «II. k. 1967-1972»* («Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayını», Ankara, 1973).

Dârülaceze, Reşad Ekrem Koçu, *Dârülaceze. «1895-1974»* (İstanbul, 1974).

Dede Korkut kitabı, Doç. Dr. Muharrem Ergin, *Dede Korkut kitabı* (2. bas., İstanbul, 1971). — M. Necati Sepetçioğlu, *Dede Korkut* (İstanbul, 1972). — Eflâtun Cem Güney, *Dede Korkut masalları* (2. bas., İstanbul, 1972). — Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun kitabı* (İstanbul, 1973). — Adnan Binyazar, *Dedem Korkut* (İstanbul, 1973). — Cevdet Kudret, *Dede Korkut hikâyeleri* (İstanbul, 1973).

Demir ve **Demir-çelik,** Kutlay Oral, *Türkiye demir envanteri* (Ankara, 1971). — *Demir-Çelik ve Metalürji Endüstrisi Semineri* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1971). — Prof. Aram Ersümer ve Tayfun Uzunova, *Demir döküm* (2. bas., İstanbul, 1971).

Demiryolu, Prof. Enver Berkmen, *Demiryolları. «Çekim»* (3. bas., İstanbul, 1971). — Feridun Kumbasar, *Üst yapı ve demiryolu mekaniği* (Ankara, 1972). — Prof. Mehmet Bozkurt, *Demiryol kurbaları* (3. bas., İstanbul, 1973).

Demokrasi, A. D. Lindsay, *Demokrasinin esasları*, çeviren, Kemâl Diriöz (Ankara, 1973). — Claude Julien, *Demokrasilerin intiharı*, çeviren, Mehmet A. Kayabal (İstanbul, 1974). — Prof. John Vaizey, *Sosyal demokrasi. «Çağımızın devrimleri»*, çeviren, Ahmet Gazioğlu (İstanbul, 1974).

Demokrat parti, Dr. Cem Eroğlu, *Demokrat parti. «Tarihi ve ideolojisi»* (Ankara, 1970). — Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin doğuş ve yükseliş sebepleri* (İstanbul, 1972).

Dendrometri, Prof. Dr. Fehim Fırat, *Dendrometri* (4. bas., İstanbul, 1973).

Denizaltı, Raşit Metel, *Türk denizaltıcılık tarihi. Ek-1. «1960-1970»* (İstanbul, 1970).

Denizcilik, *Yabancı deniz haritaları kataloğu ve notik yayınlar listesi. Ege Denizi ve Akdeniz. «Folyo 3 ilâ 7»* («Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Hidrografi Neşriyatı», 8. bas., İstanbul, 1971). — Hayati Tezel, *Anadolu Türklerinin deniz tarihi* (1. c., İstanbul, 1973). — Amrl. Tevfik İnci, *Kadırgalar devrinin derya kaptanları* (İstanbul, 1974). — Refik Akdoğan, *İngilizce-Türkçe ansiklopedik denizcilik sözlüğü* (İstanbul, 1975).

Denizli, Tarhan Toker, *Ekonomik Denizli* (İzmir, 1969). — Osman Yalçın, *Denizli* (3. bas., İstanbul, 1971).

Denizyolları, *Türkiye'de milletlerarası deniz nakliyeciliği ve geliştirilmesi imkânları. «Seminer özeti»*, derleyen, Prof. Dr. Selâhattin Tuncer (İstanbul, 1972).

Denklem, Oğuz Borat ve Selim Palavan, *Mühendislikte diferansiyel denklemler* (İstanbul, 1972).

Deprem, S. A. Taban - T. Tonuma Okamoto, *Türkiye deprem şiddetleri kataloğu. «Mühendislik hizmetlerinde kullanılmak üzere düzenlenen grafiklerle»* (Ankara, 1970). — Prof. Kâzım Ergin, Uğur Güçlü ve Göknur Aksay, *Türkiye ve dolaylarının deprem kataloğu. «1965-1970»* (İstanbul, 1971). — *Burdur depremi. 12 Mayıs 1971. «Tatbikî jeomorfoloji etüdü»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Semih Tezcan, Dr. Muzaffer İpek ve Enver Altıok, *Burdur ve Bingöl depremleri* (İstanbul, 1971). — Prof. Kâzım Ergin, Zeki Uz ve Uğur Güçlü, *28 Mart 1970 Gediz depremi art sarsıntılarının incelenmesi* (İstanbul, 1972). — *Bingöl depremi. «22.5.1971»* («İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü Başkanlığı Yayını», Ankara, 1972). — Prof. Dr. Rıfat Yarar, Prof. Dr. Nahit Kumbasar ve Doç. Dr. Muzaffer İpek, *İzmir depremine ait ön rapor. «1 Şubat 1974»* (İstanbul, 1974).

Deri, Prof. Dr. A. Lütfü Tat, *Deri ve zührevi hastalıkları* (Ankara, 1974). — *Deri ve zührevi hastalıklarda yenilikler. «1. simpozyum»* («Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını», Ankara, 1974).

Dernek, Dr. Ahmet N. Yücekök, *Türkiye'de dernek gelişimleri. «1946-1968»* (Ankara, 1972).

Descartes (René), Dr. Afşar Timuçin, *Descartes* (İstanbul, 1972).

Destan, Kemal Zeki Gençosman, *Türk destanları. «Bütün eski ve yeni Türk destanları»* (İstanbul, 1972). — M. Necati Sepetçioğlu, *Türk destanları* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Ayşe Sarıgöllü, *Roma edebiyatında destan* (Ankara, 1973).

Devalüasyon, Burhan Ulutan, *Türkiye'de devalüasyonlar* (İstanbul, 1970).

Devlet, Doç. Dr. Esat Çam, *Devlet sistemleri* (İstanbul, 1970). — *T.C. Devlet örgütü kılavuzu* (Ankara, 1968).

Devletçilik, Prof. Dr. A. Afetinan, *Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin birinci sanayi planı «1933»* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Korkut Boratav, *100 soruda Türkiye'de devletçilik* (İstanbul, 1974).

Devletleştirme, Şükrü Er, *Özel sektör, devletleştirme ve sonuçları* (Ankara, 1974).

Devrim, Prof. Dr. Yavuz Abadan, *İnkılâp ve inkılâpçılık* (İstanbul, 1938). — Jean Schopfer, *Günü gününe Rus ihtilâli*, çeviren, Nusret Kuruoğlu (İstanbul, 1969). — Pierre Gaxotte, *Fransız ihtilâli tarihi*, çeviren, Samih Tiryakioğlu (2. bas., İstanbul, 1969). — Doç. Dr. Murat Sarıca, *100 soruda Fransız ihtilâli* (İstanbul, 1970). — Kenan Somer, *100 soruda Ekim ihtilâli* (İstanbul, 1970). — Leon Troçki, *Sürekli devrim çağı*, çeviren, Nedim Sel (İstanbul, 1971). — Doğan Avcıoğlu, *Devrim üzerine* (Ankara, 1971). — Necati Oktay Alagil, *Devrimlerin felsefesi ve Türkiye'deki devrimci hareketler* (Ankara, 1971). — Naşit Hakkı Uluğ, *Üç büyük devrim. «Eğitimin birleştirilmesi, şapka ve giyimin değiştirilmesi, Türk harflerinin kabulü»* (İstanbul, 1973). — Mahmut Garan, François Qavier Coquin ve Prof. C. P. Fitzgerald, *Dünyayı saran ihtilâller. «Fransız, Rus, Çin ihtilâlleri»* (İstanbul, 1974).

Deyim, Yusuf Ziya Bahadınlı, *Türkçe deyimler sözlüğü* (5. bas., İstanbul, 1971). — Sabahat Emir, *Deyimler sözlüğü. «Örnekleriyle açıklamalı»* (2. bas., İstanbul, 1972).

Dickens (Charles), Stefan Zweig, *Üç büyük adam. «Dostoyevski, Balzac, Dickens»,* çeviren, Dr. Ayda Yörükan (Ankara, 1975).

Diksiyon, Nüzhet Şenbay, *Diksiyon sanatı. «Açıklamalı»* (Ankara, 1972).

Dil, Doç. Dr. Hüseyin Sesli, *Muhteva bakımından dil ve gerçek* (Erzurum, 1968). — *Alman ve Macar dillerinde özleşme* («Türk Dil Kurumu Yayını», Ankara, 1972). — Agâh Sırrı Levend, *Dil üstüne* (Ankara, 1973). — Emin Özdemir, *Dil ve yazar* (Ankara, 1973).

Dilbilgisi, Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi* (2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türk dil bilgisi* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, *Dilbilgisi terimleri sözlüğü* (2. bas., Ankara, 1972). — *Dilbilgisi sorunları II* («Türk Dil Kurumu Yayını», Ankara, 1972).

Dilbilim, Eugene A. Nida, *Dilbilim üzerine tartışmalar,* çeviren, Prof. Dr. Özcan Başkan (İstanbul, 1973).

Din, İ. Turgut Ulusoy, *Din psikolojisi* (İstanbul, 1970). — Hervé Rousseau, *Dinler. «Tarihî ve sosyal incelemeler»,* çeviren, Osman Pazarlı (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Belma Özbaydar, *Din ve tanrı inancının gelişmesi üzerine bir araştırma* (İstanbul, 1970). — Cemal Bora, *Toplum kalkınmasında din görevlilerinin ödevi; Birlik, beraberlik ve kooperatifçilik. «Toplum kalkınması için örnek vaaz konuları»* (Ankara, 1970). — Hakkı Maviş, *Almanya, Avusturya ve Türkiye din eğitimi* (İstanbul, 1970). — Dr. Ahmet N. Yücekök, *Türkiye'de örgütlenmiş dinin sosyo-ekonomik tabanı. «1946-1968»* [Doktora tezi] (Ankara, 1971). — Peyami Safa, *Din, İnkılâp, irtica,* derleyenler, Ergun Göze ve Nevzat Köseoğlu (İstanbul, 1971). — Dr. Ahmet N. Yücekök, *100 soruda Türkiye'de din ve siyaset* (İstanbul, 1971). — Ahmet Kahraman, *Dinler tarihi. «İnsanın yaratılışındaki ilâhî felsefe»* (3. bas., İstanbul, 1971). — Dr. Muzaffer Sencer, *Dinin Türk toplumuna etkileri* (2. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, *100 soruda ilkelerle din, büyü, sanat, efsane* (İstanbul, 1971). — Félicien Challaye, *Dinler tarihi,* çeviren, Samih Tiryakioğlu (2. bas., İstanbul, 1972). — Osman Pazarlı, *Din psikolojisi* (2. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. A. Hikmet Tanyu, *Dinler tarihi araştırmaları* (Ankara, 1973). — K. Marx ve F. Engels, *Din üzerine,* çeviren, Murat Belge (2. bas., İstanbul, 1974). — A. Cressy Morrisson, *İlim imân etmeyi gerektirir,* çeviren, Nureddin Boyacılar (3. bas., Ankara, 1974). — Necip Fazıl Kısakürek, *Son devrin din mazlumları* (3. bas., İstanbul, 1974). — Hervé Rousseau, *Dinler tarihi,* çeviren, Sinan Kocapınar (İstanbul, 1974).

Dinamik, O. Harnet ve J. Vercleyen, *Genel mekanik III. «Dinamik»,* çeviren, A. Ferit Saner (İstanbul, 1972).

Diplomasi, Sir Harold George Nicolson, *Diplomasi,* çeviren, Mete Ergin (İstanbul, 1970).

Direnç, Dr. Yalçın Aköz, *Statik mukavemet* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Hamdi Topkapı, *Mukavemet. «Elâstik cisimlerin statiği»* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Tekin Özbek, *Mukavemet* (İstanbul, 1973). — Prof. Şerafettin Ali Oydaşlık, *Mukavemet* (İstanbul, 1974).

Dişçilik, Doç. Dr. Oğuz Baz, *Çiğneme sistemi ortopedisi. «Ortodonti»* (2. c., İstanbul, 1969). — Doç. Nedret Gürsoy, *Ortodontinin biyolojik temelleri. «Kafa, yüz, çene büyüme ve gelişimi»* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Pertev Ata, *Konservatif diş tedavisi* (2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Gazanfer Zembilci ve Doç. Dr. Senih Çalıkkocaoğlu, *Diş hekimliğinde maddeler bilgisi. «Nonmetaller»* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. M. İlhan Çuhadaroğlu, *Kuron-köprü protezi* (Ankara, 1973). — Hâmûn Musa, *Kanunî Sultan Süleyman devrinde yazılmış dişçiliğe ait el yazması kitabı,* sadeleştiren, Prof. Suat İsmail Gürkan (İstanbul, 1974). — Dr. Habil Amato, *Damaksız takım. Total protez. «Anatomik, teorik, pratik bilgiler»* (İstanbul, 1974).

Dişli, Şefik Okday, *Makine elemanları. «Dişli çarklar»* (3. c., 3. bas., İstanbul, 1972).

Divan edebiyatı, Sadık Deniz, *Bugünün diliyle divân şiiri* (İstanbul, 1972). — Halil Erdoğan Cengiz, *Divan şiir antolojisi* (İstanbul, 1972).

Divan-ı Kebir, Mevlâna Celâleddin, *Divân,* çeviren, Abdülbâki Gölpınarlı (İstanbul, 1974).

Divanü Lûgat-it-Türk, Mahmud Kâşgarlı, *Divan-ü lügat-it Türk,* çeviren, Ali Çiçekli (İstanbul, 1970). — *Divanü lûgat-it-Türk dizini* («Türk Dil Kurumu Yayını», Ankara, 1972).

Diyalektik, Paul Foulquie, *Diyalektik,* çeviren, Dr. Afşar Timuçin (İstanbul, 1975).

Diyanet İşleri başkanlığı, Kemalettin Erdil, *9. Millî Eğitim Şurası imam-hatip okulları ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın istihdam, ihtiyaç sorunu* (Ankara, 1974). — *Diyanet işleri mevzuatı ve rehberi. «Bütün kanunlar, tüzükler, yönetmelikler»,* hazırlayan, Sadrettin Sürbahan (Ankara, 1974).

Diyarbakır, *Diyarbakır ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970). — Ahmet Küey, *Diyarbakır. «Doğal tarımsal, ekonomik ve turistik yönleriyle»* (Ankara, 1970). — Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk mimarisi* (İstanbul, 1971). — Osman Yalçın, *Diyarbakır* (3. bas., İstanbul, 1972). — Remzi Balin, *Diyarbakır* (3. bas., İstanbul, 1972). — *Diyarbakır il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Dizayn, Sir Herbert Read, *Sanat ve endüstri, «Endüstriyel tasarımın ilkeleri»,* çeviren, Dr. Nigân Bayazıt (İstanbul, 1973).

Doğu Anadolu bölgesi, Dr. İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun düzeni. «Sosyo-ekonomik ve etnik temeller»* (2. bas., İstanbul, 1970). — Kavamettin Özen, *Doğu Anadolu bölgesi* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Orhan Türkdoğan, *Doğu Anadolu'da sağlık-hastalık sisteminin toplumsal araştırması. «Erzurum'da bir kasabanın medikal sosyolojik yapısı»* (Erzurum, 1972). — Doç. Dr. Mehmet Eröz, *Doğu Anadolu hakkında sosyo kültürel bir araştırma* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Osman Arıkan, *Doğu bölgesinin sanayileşmesi* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Doğu köylerinde sosyo-ekonomik farklılaşma* (Erzurum, 1973). — Dr. Mustafa E. Erkal, *Bölgeler arası dengesizlik ve doğu kalkınması* (İstanbul, 1972).

Doğum, Prof. Dr. W. Pschyrembel, *Pratik doğum bilgisi,* çeviren, Prof. Dr. Yusuf Keçecioğlu (2. bas., İstanbul, 1973). — Dr. F. W. Goodrich, *Sancısız doğum,* çeviren, Safa M. Yurdanur (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. C. Ali Gürgüç, *Doğum bilgisi* (2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, *Türkiye'de doğumla ilgili âdet ve inanmaların etnolojik etüdü* (Ankara, 1974).

Dokubilim, Prof. Dr. Max Clara ve Ord. Prof. Dr. Üveis Maskar, *Histoloji* (2. c., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Max Clara ve Ord. Prof. Dr. Üveis Maskar, *Histoloji* (1. k., 2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Aliye Erkoçak, *Özel histoloji. «Dolaşım, lenfatik, iç salgı, üriner ve genital sistemler»* (2. bas., Ankara, 1973).

Dokuma, Ulrich Graf ve Hans Jaachim Henning, *Tekstil araştırmalarında istatistiki metotlar,* çevirenler, A. Halim User ve Süleyman Özyazıcı (Ankara, 1972). — Ahmet Seyfettin Şimşek, *Mensucat öyküleri. «Öykülerle mensucat tarihi»* (İstanbul, 1973). — Zekâi Çorapçı, *Tekstil teknik bilgileri* (İstanbul, 1973).

Dokuz, Alparslan Türkeş, *Dokuz ışık. «Millî doktrin»* (13. bas., İstanbul, 1975).

Domates, Dr. Ayhan Yücel, *Türkiye'de taze ve işlenmiş domates üretimi ve pazarlama sorunları* (İstanbul, 1969).

Don Kişot, Saavedra Cervantes, *Don Kişot,* çeviren, Reşat Nuri Güntekin (İstanbul, 1974).

Dostoyevski (Fiodor Mihayloviç), Stefan Zweig, *Üç büyük adam. «Dostoyevski, Balzac, Dickens»,* çeviren, Dr. Ayda Yörükan (Ankara, 1975).

Döküm, Macit Çiğdemoğlu, *Basınçlı döküm* (1. c., Ankara, 1972). — John Kluz, *Plâstik ve metal döküm kalıpları,* çeviren, Gıyasettin Erci (Ankara, 1972). — Sabri Fidaner, *Dökümcülük meslek teknolojisi* (1. c., Ankara, 1974).

Döllenme, *Tohum bankası. «Hacettepe Üniversitesi'nde kurulan suni ilkah yoluyla insan üretmeye çalışılan bankanın iç yüzü»,* hazırlayan, İsmail Selçuk (İstanbul, 1971). — Dr. Erol Cihan, *Sunî ilkah. «Sosyal ve hukukî bakımdan»* (İstanbul, 1971) . — Prof. Dr. Afif Sevinç, *Döllenme ve suni tohumlama* (Ankara, 1972).

Dölyatağı (İç zarı), Dr. Gönül Kaflı Önder, *Endometrium* (İstanbul, 1973).

Dreiser (Theodore), Güneş Günel, *Theodore Dreiser'in romanlarındaki kişiler üzerinde endüstrileşmiş çevrenin etkisi* (Ankara, 1974).

Durkheim (Emile), Prof. Nurettin Şazi Kösemihal, *Durkheim sosyolojisi* (İstanbul, 1971).

Dünya savaşı (Birinci), *Birinci Dünya Harbi* (7. ve 9. c., «Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını», Ankara, 1967, 1969). — Prof. Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı tarihi,* çeviren, Adnan Cemgil (2. c., İstanbul, 1969). — Gnrl. Cemal Akbay, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi. «1. c. Osmanlı İmparatorluğunun siyasî ve askerî hazırlıkları ve harbe girişi»* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. A. Halûk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına giden yol «ve savaş»* (Ankara, 1973).

Dünya savaşı (İkinci), *İkinci dünya harbinde deniz harekâtı,* derleyen, Sermet Gökdeniz (2 c., 2. bas., İstanbul, 1970, 1971). — Gnrl. Salih Polatkan, *Doküman ve fotoğraflarla 1. ve 2. dünya savaşları özeti* (İstanbul, 1972). — *Tahran, Yalta ve Potsdam konferansları. «Gizli belgeler»,* çeviren, Fahri Yazıcı (İstanbul, 1972). — Paul Carell, *Barbarossa harekâtı,* çeviren, Hüsnü Erentok, (3 c., İstanbul, 1973, 1974). — Osman Öndeş, *2. Dünya Savaşı. «1939-1945»* (İstanbul, 1974). — Vilnis Sipols ve Mihail Haalamof, *İkinci Dünya Savaşının nedenleri. «Emperyalizmin anatomisi»,* çeviren, İzzet Yaşar (İstanbul, 1975).

E

Ebubekir, Ahmet Cemil Akıncı, *Hazreti Ebubekr* (2. bas., İstanbul, 1969).

Ebu Hanife, Prof. A. Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanife,* çeviren, Osman Keskioğlu (3. bas., İstanbul, 1970). — İmamı Azam Ebu Hanife, *İmam-ı Azam'dan cevaplar,* çeviren, Naim Erdoğan (2. bas., İstanbul, 1971).

Ebu Müslim el Horasanî, Zeki Muharrem Korgunal, *Eba Müslim-i Horasanî ve Nasr-ı Sayyad savaşı* (2 c., 5. bas., İstanbul, 1970-1971).

Ebussuud Efendi, Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi fetvaları ışığında 16. asır Türk hayatı* (İstanbul, 1972).

Ebu Yusuf, Ebu Yusuf, *Kitabü'l-haraç,* çeviren, Ali Özek (2. bas., İstanbul, 1973).

Ecevit (Bülent), Safa M. Yurdanur, *Kıbrıs, Ecevit ve ötekiler. «Belgesel inceleme»* (İstanbul, 1974). — Kayhan Sağlamer, *Ecevit olayı. «Bir başkanın doğuşu»* (2 c., İstanbul, 1974). — Remzi Şahin, *Ecevit ve çevresi* (Ankara, 1974). — Safa Yurdanur, *Dün Atatürk bugün Ecevit. «Belgesel inceleme»* (İstanbul, 1974). — Faruk Ülkü, *Üçüncü adam Ecevit ve istifa olayı* (İstanbul, 1974). — Mehmet Öksüz, *Faşizme karşı her yönüyle Ecevit. «Çağdaş bir lider, çağdışı bir parlamento»* (İstanbul, 1974). — Mehmet Döner, *CIA'nın oyunları ve üçüncü adam Ecevit* (İstanbul, 1974). — Ali Topuzoğlu, *Halk adamı Ecevit* (İstanbul, 1975). Uğur Tekin, *Ecevit'in günah galerisi* (İstanbul, 1975).

Eczacılık, Cevdet Yalvaç, *Eczacılıkta Lâtince* (3. bas., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Andres Goth, *Tıbbî farmakoloji. «Prensipler ve kavramlar»,* çevirenler, Prof. Dr. Şükrü Kaymakçalan, Prof. Dr. S. Oğuz Kayaalp ve Doç. Dr. Burhan K. Kıran (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Kasım Cemal Güven, *Farmasi ve teknolojisi* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Asuman Baytop, *Farmasötik botanik* (2. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Hikmet Koyuncuoğlu, *Farmakoloji ders-*

leri (1. c., 2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Gültekin Sunam, *Genel farmakoloji* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Hayriye Amâl ve Doç. Dr. Hüsamettin Kutlu, *Farmasötik kimya* (1. k., 4. bas., İstanbul, 1973). — Gnrl. Prof. Dr. Enver İzgü, *Genel ve endüstriyel farmasi* (2. k., Ankara, 1973). — *50. yılda Türk eczacıları albümü*, («Ortadoğu Basın Yayın ve Tanıtma Müessesesi», Ankara, 1974).

Edat, Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk dilinde edatlar. «En eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar»* (İstanbul, 1974).

Edebiyat, Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve tenkit sözlüğü* (İstanbul, 1954). — Dr. Neclâ Pekolcay, *İslâmî Türk edebiyatı* (2 c., İstanbul, 1967-1968). — Doç. Dr. Nermi Uygur, *İnsan açısından edebiyat* (İstanbul, 1969). — Seyit Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik edebiyat sözlüğü* (İstanbul, 1969). — Rauf Mutluay, *100 soruda Türk edebiyatı* (2. bas., İstanbul, 1970). — Ali Çiçekli, *İslâm öncesi Türk edebiyatı ve en eski metinler* (İstanbul, 1970). — Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk edebiyatı tarihi. «Başlangıçtan bugüne kadar Türk edebiyatının tarihi, tahlili ve tenkidi»* (2. bas., Ankara, 1970). — Cevdet Kudret, *Türk edebiyatında hikâye ve roman. «1859-1959». Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar. «1911-1922»* (2 c., 2. bas., Ankara, 1970). — Peyami Safa, *Sanat, edebiyat, tenkit*, derleyen, Ergun Göze (İstanbul, 1970). — Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar çevremde* (Ankara, 1970). — Fevziye Abdullah Tansel, *Türk İslâm edebiyatı. 2. c. 1. kıs. Türkçe dinî metinler. «Divan edebiyatında dinî şiir ve nesirler»* (Ankara, 1971). — Yaşar Nabi Nayır, *Edebiyat dünyamız. «Yıllar boyunca»* (İstanbul, 1971). — Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata dair* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Kemal H. Karpat, *Çağdaş Türk edebiyatında sosyal konular* (İstanbul, 1971). — Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyat akımları*, (2. bas., İstanbul, 1971). — Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda eserler sözlüğü* (İstanbul, 1971). — Rauf Mutluay, *Edebiyat bilgileri. «100 soruda»* (İstanbul, 1972). — Berna Moran, *Edebiyat kuramları ve eleştiri* (İstanbul, 1972). — Ergun Göze, *Peyami Safa, Nâzım Hikmet kavgası* (2. bas., İstanbul, 1972). — Dr. L. Sami Akalın, *Edebiyat terimleri sözlüğü* (3. bas., İstanbul, 1972). — Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda isimler sözlüğü* (7. bas., İstanbul, 1972). — Şemsettin Kutlu, *Tanzimat dönemi Türk edebiyatı antolojisi* (İstanbul, 1972). — Rauf Mutluay, *100 soruda çağdaş Türk edebiyatı. «1908-1972»* (İstanbul, 1973). — Tâhir-ül Mevlevî Olgun, *Edebiyat lügatı*, hazırlayan, Kemal Edib Kürkçüoğlu (İstanbul, 1973). — Ahmet Kabaklı, *Türk edebiyatı* (3 c., 3. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Pertev Naili Boratav, *100 soruda Türk halk edebiyatı* (2. bas., İstanbul, 1973). — Cevdet Kudret, *Türk edebiyatından seçme parçalar* (İstanbul, 1973). — Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyatımızda şair ve yazarlar* (3. bas., İstanbul, 1973). — Rauf Mutluay, *50 yılın Türk edebiyatı* (İstanbul, 1973). — Agâh Sırrı Levend, *Türk edebiyatı tarihi* (1. c., Ankara, 1973). — Tahir Alangu *100 ünlü Türk eseri* (2 c., İstanbul, 1974). — Dr. Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet devrinde edebiyat ve eğitim. «1908-1923»* (Ankara, 1974). — Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyat terimleri kılavuzu* (İstanbul, 1975).

Edirne, *Edirne ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970). — Necati Seçkin, *Edirne evliyaları* (İstanbul, 1971). — Yusuf Karabıyıklı, *Edirne tarihi ve Selimiye Camiî evsafı* (İstanbul, 1971). — Oral Onur, *Edirne Türk tarihi vesikalarından kitabeler* (İstanbul, 1972). — Osman Yalçın, *Edirne* (3. bas., İstanbul, 1974). — Ahmet Korkut, *Edirne ili yakın çevre incelemeleri* (?, 1974).

Edison (Thomas Alva), G. O. Duvic, *Edison. «Bir dâhinin çocukluğu ve gençliği»*, çeviren, Ali Kemal Balkanlı (5. bas., İstanbul, 1973).

Eflâkî (Şemseddin Ahmed), Ahmed Eflakî, *Ariflerin menkıbeleri. «Manakıb al-ârifîn»*, çeviren, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı (2. c., İstanbul, 1973).

Efsane, Ali Püsküllüoğlu, *Efsaneler* (Ankara 1971). — Halikarnas Balıkçısı, *Anadolu efsaneleri* (3. bas., İstanbul, 1974). — Mehmet Önder, *Şehirden şehire. «Efsaneler, destanlar, hikâyeler»* (3. c., İstanbul, 1974).

Ege bölgesi, Kavamettin Özen, *Ege bölgesi* (İstanbul, 1971). — *Ege suları*, («Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

Eğin, Osman Efe, *Eğin dedikleri* (İstanbul, 1971).

Eğitim, Edouard C. Lindeman, *Halk eğitiminin anlamı*, çeviren, Celâl Şentürk (Ankara, 1969). — Sir Richard W. Livingstone, *Eğitimde geleceğe bakış*, çeviren, Dr. Turhan Oğuzkan (Ankara, 1969). — Kenan Kolukısa ve Müslim Pekgöz, *Eğitimde iki ülke iki sistem. «Hindistan-Yugoslavya»* (Ankara, 1969). — Doç. Dr. Cevat Geray, *Halk eğitimine giriş* (Ankara, 1970). — Maurice Reuchilm, *Okul döneminde çocuğu yöneltme. «Düşünceler ve sorunlar»*, çevirenler, Tahsin Saraç ve Prof. Necati Engez (İstanbul, 1970). — Dr. Kemal Aytaç, *İngiltere, İsveç, Fransa ile Federal Almanya'da okul reformları ve okul kuruluş sistemlerinde demokratlaşma temayülleri. «Mukayeseli bir eğitim araştırması»* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Nurettin Topçu, *Türkiye'nin maarif dâvası* (2. bas., İstanbul, 1970). — Cavit Oral Binbaşıoğlu, *Eğitim psikolojisi. «1. k. Eğitim psikolojisi ve alanı. Çocuk gelişimi ve eğitimi; 3. k. Ruh sağlığı bilgisi»* (2. bas., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Sidsey Leavitt Pressey ve Prof. Dr. Francis P. Robinson, *Psikoloji ve yeni eğitim*, çeviren, Prof. Dr. Hasan Tan (2. c., 2. bas., İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Fatma Varış, *Eğitimde program geliştirme. «Teori ve teknikler»* (Ankara, 1971. — Paul Emile Bergevin, Dwight Henry Morris ve Robert Mc Caughian Smith, *Halk eğitimi metotları. «Faaliyetlere etkili olarak katılmak için uygulanmış örneklere ait el kitabı»*, çeviren, Müslim Pekgöz (Ankara, 1971). — Hugh Alan Warren, *On ülkenin bugünkü uygulamalarının ve yarına ilişkin eğilimlerinin karşılaştırmalı incelemesi*, çeviren, Yusuf Önertoy (İstanbul, 1971). — *Sekizinci Millî Eğitim Şûrası, 28 eylül - 3 Ekim 1970. «Esaslar, raporlar, kararlar»* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — *Eğitim reformu. «Hükûmet programı ışığı altında»* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Doç. Dr. Hasan Ali Koçer, *Eğitim tarihi. «İlk çağ»* (1. c., Ankara, 1971). — Condorcet, *Millî eğitim üzerine incelemeler*, çeviren, Osman Horasanlı (İstanbul, 1971). — M. Rauf İnan, *Orta Avrupa'da gelişmenin ve demokrasinin temeli: «Eğitim»* (Ankara, 1971). — Alfred North Whitehead, *Eğitimin gayeleri*, çeviren, Sofi Huri (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Kemal Aytaç, *Politeknik eğitim reformları. «Teori ve uygulamaları»* (Ankara, 1971). — *Eğitim sosyolojisi. «Kaynak metinler»* («Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını», Ankara, 1971). — Angéla Medici, *Yeni eğitim*, çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Fatma Varış, *Türkiye'de lisansüstü eğitim. «Pozitif bilimlerin temel ve uygulamalı alanlarında»* (Ankara, 1972). — Cezmi Tahir Berktin, *Okul öncesi eğitim ve çocuklarımız* (2. bas., Ankara, 1972). — Ziya Gökalp, *Millî terbiye ve maarif meselesi* (2. bas., Ankara, 1972). — Dr. Tahsin Yılmaz, *Eğitim bilimine giriş* (1. k., İstanbul, 1972). — İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim psikolojisi. «Modern eğitimin psikolojik temelleri»* (3. bas., Ankara, 1972). — Doç. Dr. Necdet Serin, *Eğitim ekonomisi* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Kemal Aytaç, *Avrupa eğitim tarihi. «Antik çağdan 19. yüzyılın sonlarına kadar»* (Ankara, 1972). — *Eğitim psikolojisi* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1973). — F. Harbison, *Eğitim planlaması ve insan kaynağını geliştirme*, çeviren, Doç. Dr. Hıfzı Doğan (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Orhan Tuna, *Türkiye'de meslekî ve teknik eğitim.* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Fatma Varış, *Türkiye'de lisansüstü eğitim. «Sosyal bilimlerde»* (Ankara, 1973). — Ziya Gökalp, *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri*, hazırlayan, Rıza Kardaş (1. c., İstanbul, 1973). — Philip Coombs, *Eğitim planlaması nedir?*, çeviren, Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu (Ankara, 1973). — Mehmet Başhan ve M. Sıtkı Demir, *Cumhuriyetin 50. yılında millî eğitimimiz* (Ankara, 1973). — Orhan Çaplı, *Çocukların gençlerin eğitimi* (3. bas., Ankara, 1973). — *Cumhuriyetin 50. yılında rakam ve grafiklerle millî eğitimimiz* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1973). — Ziya Karamuk, *Cumhuriyetin 50. yılında millî eğitimimiz* (İstanbul, 1973). — Nusret Köymen, *Eğitim sosyolojisi* (İstanbul, 1973). — *Millî eğitimde 50 yıl. «1923-1973»* («Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını», Ankara, 1973). — *Millî eğitim sistemimizin bütünlüğü içinde programlar ve öğrenci akışını düzenleyen kurallar üzerinde IX. Millî Eğitim Şûrasının incelemesine sunulan öneriler* («Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı Yayını», İstanbul, 1974). — John Francis Cramer ve George Stephenson Browne, *Çağdaş eğitim. «Millî eğitim sistemleri üzerinde mukayeseli bir inceleme»*, çeviren, Dr. A. Ferhan Oğuzkan (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Ziya Bursalıoğlu, *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama* (2. bas., Ankara, 1974). — Doç. Dr. Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi, «1773-1923»* (İstanbul, 1974). — Dr. A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim terimleri sözlüğü* (Ankara, 1974). — Archibald Callaway, *Eğitim planlaması ve işsiz gençler*, çeviren, Dr. İlhan Akhun (İstanbul, 1974). — Dr. G. C. Ruscoe, *Eğitim planlamasında başarı koşulları*, çeviren, Dr. Niyazi Karasar (İstanbul, 1974). — Hüseyin Öztürk, *Modern eğitim sosyolojisi* (İstanbul, 1974). — Hüsnü Dikeçligil, *Millî eğitim dâvamız* (İstanbul, 1975).

Eğridir, Süleyman Sükûti Yiğitbaşı, *Eğridir. «Felekâbad tarihi»* (İstanbul, 1972).

Einstein (Albert), Lincoln Barnett, *Evren ve Einstein*, çeviren, Nail Bezel (İstanbul, 1969).

Ekmek, Prof. Dr. Sait Tahsin Tekeli, *Türkiye'de köy ekmekleri ve tekniği* (Ankara, 1970). — *Türkiye'de ekmek tüketiminde israfın önlenmesi çareleri. «Açık oturum, 10 nisan 1969»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1971). — Doç. Dr. Erdal Saygın, *Buğday ekmeğinin bayatlaması üzerinde araştırmalar* [Doçentlik tezi] (İzmir, 1972).

Ekonometri, Prof. Dr. Ahmet K. Kılıçbay, *Ekonometri* (İstanbul, 1968). — Doç. Dr. Sedat Akalın, *Elemanter ekonometri* (İzmir, 1971). — Dr. Tümay Ertek, *Ekonometriye giriş* (Ankara, 1973).

El (*Elyazması*), *Mevlânâ müzesi yazmalar kataloğu*, hazırlayan, Abdülbâki Gölpınarlı (Ankara, 1971).

Elazığ, Osman Yalçın, *Elazığ* (3. bas., İstanbul, 1974).

Elektrik, Dr. M. Kemal Yoğurtçugil, *Elektrik enerjisi sektörü ve ekonomimizdeki yeri* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Theodor Buchold ve Dr. Happoldt, *Elektrik santralları ve şebekeleri*, çeviren, Prof. Dr. Mustafa Bayram (3. fask., 2. bas., İstanbul, 1971). — Dr. Muzaffer Oral, *Elektrik problemleri* (İzmir, 1972). — Belike Ural ve Dr. Atıf Ural, *Genel elektrik bilgisi* (İstanbul, 1973). — Dr. Özkan Ünver, *Türkiye'de elektrik üretim ve tüketimi* [Doktora tezi] (Ankara, 1973). — Prof. Mehmet İnan, *Orta gerilim şebekeleri* (1. ks., 2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Muzaffer Özkaya, *Yüksek gerilim tekniğinde ölçme* (2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Abdi Dalfes, *Elektrik ölçme laboratuvarı deneyleri* (3. bas., İstanbul, 1973).

Elektrokardiyografi, Doç. Dr. Kadri Işık, *Klinik elektrokardiografi* (İstanbul, 1973).

Elektrokimya, Prof. Dr. Ali Rıza Berkem, *Elektrokimya tatbikatı* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Ahmet İsfendiyaroğlu, *Elektrokimya problemleri* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Ahmet İsfendiyaroğlu, *Elektrokimya* (İstanbul, 1972).

Elektrometalürji, Sezai Cankut, *Elektrometalürji prensipleri* (İstanbul, 1971).

Elektron, Doç. Kenan Süer, *Elektron lambaları ve elektron lambalı amplifikatörler* (İstanbul, 1974).

Elektronik, Lawrence A. Johannsen ve Russell P. Journigan, *Elektroniğin esasları*, çevirenler, Âdil Özerdal ve Hasan Teközgen (Ankara, 1969). — Dr. Ziya Aktaş ve Bülent Epir, *Elektronik hesaplayıcılarla*

programlama ve uygulama (Ankara, 1973).

Elektroteknik, Dr. Jean Fallou, *Genel elektronik dersleri,* çeviren, Prof. Haldun N. Gürmen (1. c. 2. k., 3. bas., İstanbul, 1969). — Prof. Hasan Onal, *Elektrotekniğe giriş* (3. c., İstanbul, 1971). — Prof. K. A. Krug, *Elektrotekniğin esasları,* çeviren, Prof. Osman İkizli (3. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Adnan Ergeneli, *Elektroteknik* (2 k., 2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Mehmet Dalfes, *Elektronik. «Doğru akım ve alternatif akım: Temel kanunlar, makineler, problemler elektronik elektrik teknolojisi»* (İstanbul, 1974). — Dr. Fethi Y. Eralp, *Elektronik alternatif devreleri. «Teori ve çözümlü problemler»* (İstanbul, 1975). — Prof. Ahmet Akhunlar, *Elektroteknik* (4. bas., İstanbul, 1975). — Prof. Ahmet Akhunlar, *Elektroniğin esasları* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1975).

El-Fetih, Yılmaz Çetiner, *El Fateh* (İstanbul, 1970).

Elişi, Macide Gönül, *Türk elişleri sanatı. «XVI. XIX. yüzyıl»* (Ankara, 1974).

Embriyoloji, Prof. Dr. Osman Hassa, *Embriyoloji* (Ankara, 1972).

Emek, François Barret, *Emeğin tarihi,* çeviren, Babür Kuzucu (İstanbul, 1970).

Eminönü, Hıdır Oran, Semiha Girgin ve Osman Zeki Yılmaz, *Bölgemiz Eminönü ilçesi* (İstanbul, 1970).

Emir Sultan, H. Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul, 1972).

Emperyalizm, Naşit Hakkı Uluğ, *Emperyalizme karşı Türkiye, «1922-1924»* (İstanbul, 1971). — Ahmet Kabaklı, *Kültür emperyalizmi. «Manevî sömürgecilik»* (İstanbul, 1971). — V. İ. Lenin, *Emperyalizm. «Kapitalizmin en yüksek aşaması»,* çeviren, Cemal Süreya [Seber] (2. bas., Ankara, 1974). — Paul M. Sweezy ve Harry Magdoff, *1970'lerde emperyalizm,* çeviren, Rıza Poyraz (Ankara, 1974).

Enerji, Dr. Muammer Çetinçelik, *Güneş enerjisi ve Türkiye* (Ankara, 1969). — *50. yılda yurdumuzun enerji ve doğal kaynakları. «Toplu bir bakış»* («Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı Yayını», Ankara, 1973).

Enerji (*Nükleer enerji*), Prof. Nejat Aybers, *Türkiye'de nükleer enerjinin bugünkü durumu ve geleceği* (İstanbul, 1970). — *Nükleer enerji alanında dünyadaki son gelişmeler ve Türkiye'deki durum* (Ankara, 1974).

Enfeksiyon, Prof. Dr. Behiç Onul, *İnfeksiyon hastalıkları* (5. bas., Ankara, 1974).

Envâr-ül-Âşıkîn, Mehmet Yazıcızade, *Aşıkların nurları. «Envarü'l-âşıkîn»,* çeviren, Ahmed Bican Yazıcızade, sadeleştiren, M. Rahmi (İstanbul, 1974).

Enver Paşa, Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya. «Enver Paşa»* (3 c., 2. bas., İstanbul, 1972). — Tekin Erer, *Enver Paşa'nın Türkistan kurtuluş savaşı* (İstanbul, 1973).

Erbakan (Necmettin), Mümin İslâmoğlu, *Erbakan Ecevit'e karşı* (İstanbul, 1974). — Mustafa Karahasanoğlu, *Masona, komünistе, renksize karşı tek adam Erbakan* (İstanbul, 1974). — Tufan Çorumlu, *Büyük Türkiye'ye doğru Erbakan olayı. «Bâtılın korktuğu adam»* (İstanbul, 1974).

Ereğli (KARADENİZ — *si*), İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve kitabeleri ile Ereğli tarihi* (İstanbul, 1970). — Muhsin Ercan, *Cumhuriyetimizin 50'nci yılında Kdz. Ereğli* (İstanbul, 1973).

Ermeniler, Gnrl. Ahmet Hulki Saral, *Ermeni meselesi* (Ankara, 1970). — Necla Basgün, *Türk-Ermeni ilişkileri. «Abdülhamid'in cülusundan zamanımıza kadar»* (Ankara, 1970). — Abdullah Yaman, *Ermeni meselesi ve Türkiye* (İstanbul, 1973). — Altan Deliorman, *Türklere karşı Ermeni komitecileri* (İstanbul, 1973).

Erozyon, Doç. Dr. Hayati Çelebi, *Toprak erozyonu* (Erzurum, 1971).

Ersoy (Mehmet Âkif), Doç. Dr. Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif* (İstanbul, 1970). — Ahmet Kabaklı, *Mehmet Âkif* (2. bas., İstanbul, 1972).

Ertuğrul (Muhsin), *60. sanat yılında Muhsin Ertuğrul'a saygı* (İstanbul, 1969).

Erzincan, Osman Yalçın, *Erzincan* (İstanbul, 1972). — *Erzincan il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Erzincan, 1973).

Erzurum, Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Doğu Kalkınması ve Erzurum şehirleşmesi ile ilgili sosyolojik meseleler* (İstanbul, 1969). — Doç. Ahmet Necdet Sözer, *Erzurum ovasının beşerî ve iktisadî coğrafyası* (Erzurum, 1970). — Doç. Dr. Zeki Başar, *İçtimaî âdetlerimiz, inançlarımız ve Erzurum ilindeki ziyaret yerlerimiz* (Ankara, 1972). — Osman Yalçın, *Erzurum,* (4. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Zeki Başar, *Erzurum'da tıbbî ve mistik folklor araştırmaları* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Osman Arıkan, *Erzurum şehrinin ekonomik esasları* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1973). — *Erzurum. «50. yıl armağanı»* («Atatürk Üniversitesi Yayını», 2 c., Erzurum, 1973).

Eskişehir, *Eskişehir ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970). — Mehmet İncekara, *İlimiz Eskişehir* (Eskişehir, 1971). — Selâhattin Turfan, *Eskişehir folkloru* (?, 1973). — Osman Yalçın, *Eskişehir* (6. bas., İstanbul, 1975).

Esnaf, V. Gorldlevskij, *Türkiye'de esnaf teşkilâtları,* çeviren, Muallâ Süerdem (İstanbul, 1971). — *Cumhuriyetin ellinci yılında esnaf ve sanatkâr* («Güneş Matbaacılık T. A.Ş.», Ankara, 1973).

Esneklik, Prof. A. E. Green ve Prof. W. Zerna, *Teorik elastisite,* çeviren, Doç. Dr. Vural Cinemre (İstanbul, 1971).

Estetik, İsmail Tunalı, *Grek estetik'i* (2. bas., İstanbul, 1970). — Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin, *Estetik doktrinler* (Ankara, 1972). — Cemil Suna, *Estetik. «Sanat ve güzelliğin felsefesi»* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. İsmail Tunalı, *B. Croce estetik'ine giriş* (İstanbul, 1973). — Mehmet H. Doğan, *100 soruda estetik* (İstanbul, 1975).

Eşya (*Eşya hukuku*), Prof. Dr. Kemâl Tahir Gürsoy, *Türk eşya hukukunda zilyedlik ve tapu sicili* (1. c., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Selâhattin Sulhi Tekinay, *Eşya hukuku* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Jale G. Akipek, *Türk eşya hukuku. «Aynî haklar»* (3 k., Ankara, 1971, 1973, 1974). — Prof. Dr. Turhan Esener, *Eşya hukuku. «Zilyetlik, tapu sicili, mülkiyet, sınırlı aynî haklar, rehin»* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. İsmet G. Sungurbey, *Medenî kanun öntasarısının nesneler hukukunun eleştirisi. «İsviçre-Türk öğreti ve uygulaması ışığında uyarılar»* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Bülent Köprülü ve Doç. Dr. Selim Kaneti, *Sınırlı aynî haklar* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Safa Reisoğlu, *Türk eşya hukuku* (1. c., 4. bas., Ankara, 1973).

Et, Prof. Dr. Reşit Sönmez ve Dr. Cemal Sarıcan, *Et üretimini geliştirme metodları ve et kalitesi üzerinde çalışmalar* (İzmir, 1971). Dr. Aygün Şehirali, *Türkiye'de et ve mamullerinin bugünkü durumu, alınması gereken tedbirler ve konu ile ilgili bazı teklifler* [Doktora tezi] (Ankara, 1971). — Fikret Akdoğan, *Et ve Et Mamulleri Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — Doç. Aydın Türkbal, *Erzurum ve beş diğer ilde et fiyatlarının analizi* [Doktora tezi] (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Erdoğan Pekel, *Avrupa ülkelerinde et üretimi ve sorunları* (Ankara, 1973).

Etnoloji, Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji sözlüğü* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek, *Budunbilim terimleri sözlüğü* (Ankara, 1973).

Etrüskler, Adile Ayda, *Etrüskler Türk mü idi?* (Ankara, 1974).

Ev, İsmail Utkular, *Tek evden toplu konuta* (İstanbul, 1971).

Evlenme, Doç. Dr. Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı hukukunda evlenme* (Ankara, 1974). — İrfan Ünver Nasrattinoğlu, *Afyonkarahisar'da «söz kesmek»ten «çeyiz indirme»ye dek evlenme töreleri* (Ankara, 1975).

Evlilik, Osman Karabulut, *İslâmda evlilik ve mahremiyetleri* (Konya, 1971). — Bertrand Russell, *Evlilik ve ahlâk,* çeviren, Ender Gürol (İstanbul, 1971).

Evliya Çelebi, A. Zuhuri Danışman, *Evliya Çelebi seyâhatnâmesi* (1.-4. ciltler, İstanbul, 1969; 4.-7. ciltler, 1970; 8.-15. ciltler, 1971). — Nihal Atsız, *Çelebi seyahatnâmesi'nden seçmeler* (1. c., İstanbul, 1971; 2. c., 1972). — Mehmet Seyda, *Evliya Çelebi'den çocuklara hikâyeler,* (İstanbul, 1973). — Nail Tan, *Evliya Çelebi seyahatnâmesi folklorik dizin denemesi* (Ankara, 1974).

Evrim, Prof. Dr. Emine Bilge, *Evolüsyon* (1. c., İstanbul, 1973).

Eylül olayları (6/7), Hasan İzzettin Dinamo, *6-7 Eylül kasırgası* (İstanbul, 1971).

Eyyub, Ahmet Cemil Akıncı, *Hazret-i Eyyûb. «Sabır çağlayanı peygamber»* (2. bas., İstanbul, 1972).

F

Fabrika, Dr. Düeb Muhammed Lekhder, *Fabrika yeri seçimi metodlarının genel etüdü, kritiği ve kantitatif bir yer seçim metodunun geliştirilmesi* [Doktora tezi] (İstanbul, 1974). — Prof. Melih Koçer, *Fabrika organizasyonu ve dizaynı* (Ankara, 1974). James M. Moore, *Fabrika projesi ve yerleşme planı,* çevirenler, İ. Ertan Yülek ve M. Rüknet Cezzar (Ankara, 1975).

Faiz, Prof. Dr. Enver İkbal Kureşî, *Faiz nazariyesi ve İslâm,* çeviren, Doç. Dr. Salih Tuğ (2. bas., İstanbul, 1972).

Farabî, Prof. Dr. Nihat Keklik, *İslâm mantık tarihi «ve Fârâbî mantığı»* (2 c., İstanbul, 1969 ve 1970). — Prof. Dr. Mübahat Türker Küyeli, *Aristoteles ve Fârâbî'nin varlık ve düşünce öğretileri* (Ankara, 1969). — Doç. Dr. Cavit Sunar, *İslâmda felsefe ve Farabî* (1. c., Ankara, 1972). — Dr. Müjgân Cumbur, İsmet Binark ve M. Nejat Sefercioğlu, *Fârâbî bibliyografyası, Kitap, makale. «Doğumunun 1100 üncü yıldönümü münasebetiyle»* (Ankara, 1973). — Muhammed Farabî, *Farabî'nin üç eseri. «Mutluluğu kazanma [Tahsilu'ssa'ade], Eflâtun felsefesi, Aristo felsefesi»,* çeviren, Prof. Dr. Hüseyin Atay (Ankara, 1974).

Farmakognozi, Prof. Dr. Ö. Turhan Baytop, *Farmakognozi ders kitabı* (2. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Metin Tanker ve Doç. Dr. Nevin Tanker, *Farmakognozi* (1. c., İstanbul, 1973).

Farsça, Ahmet Ateş ve Abdülvehhâb Tarzî, *Farsça grameri. «Gramer, arûz, metinler, sözlük ve bibliyografya»* (3. bas., İstanbul, 1970). — Ahmet Ateş ve Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, *Farsça dilbilgisi* (İstanbul, 1973).

Faşizm, August Thalheimer, Auto Bauer ve Angelo Tasca, *Faşizm ve kapitalizm. «Faşizmin sosyal kökenleri ve fonksiyonu üstüne teoriler»,* çeviren, Dr. Roma Serozan (İstanbul, 1974). — Daniel Guérin, *Faşizm ve büyük sermaye,* çeviren, Bülent Tanör (İstanbul, 1975).

Felsefe, Selâhattin Hilâv, *100 soruda felsefe el kitabı* (İstanbul, 1970). — Bertrand Russell, *Felsefe meseleleri,* çeviren, Hayrullah Örs (İstanbul, 1970). — Albert Bayet, *Dine karşı düşüncenin tarihi,* çeviren, Cemal Süreya [Seber] (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Nermi Uygur, *Felsefenin çağrısı* (2. bas., İstanbul, 1971). — Karl Jaspers, *Felsefeye giriş,* çeviren, Mehmet Akalın (İstanbul, 1971). — Georges Politzer, *Felsefenin temel ilkeleri,* çeviren, M. Ardos (3. bas., Ankara, 1971). — Faik Dranaz, *Felsefe kılavuzu* (İstanbul, 1972). — Pierre Ducassé, *Büyük felsefeler,* çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1972). — Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, *Genel felsefe dersleri* (Ankara, 1972). — Bertrand Russell, *Batı felsefesi tarihi,* çeviren, Muammer Sencer (1., 2. c., 2. bas., Ankara, 1972). — Bertrand Russell, *Bilim ve din. «Yüzyıllardır süren savaş»,* çeviren, Hilmi Yavuz (İstanbul, 1972). — Will Durant, *Felsefe kılavuzu,* çeviren, Ender Gürol (İstanbul, 1973). — Atillâ Tokatlı, *Ansiklopedik felsefe sözlüğü* (Ankara, 1973). — Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe sözlüğü* (2. bas., İstanbul, 1973). — Jean-Paul Sartre, *Çağımızın gerçekleri,* çevirenler, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol (İstanbul, 1973). — Paul Hazard, *Batı düşüncesindeki büyük değişme,* çeviren, Dr. Erol Güngör (1. c., İstanbul, 1973). — Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce tarihi* (İstanbul, 1974). — Frederick Mayer, *Yirminci asırda felsefe,* çeviren, Vahap Mutal (İstanbul, 1974). — Karl Marx ve Friedrich Engels, *Felsefe incelemeleri,* çeviren, Cem Eroğlu (Ankara, 1974). — Geor-

ges Politzer, *Sosyalist felsefenin temel prensipleri*, çeviren, Cem Gün (2. bas., İstanbul, 1974). — Cemil Sena, *Filozoflar ansiklopedisi* (İstanbul, 1974, 1975). — V. Afanassiev, *Felsefenin ilkeleri. «Tarihi materyalizm»*, çeviren, Nuri Samyeli (İstanbul, 1974). — Georges Politzer, *Felsefenin temel ilkeleri*, çeviren, Galip Üstün (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Macit Gökberk, *Felsefe tarihi*, (3. bas., Ankara, 1974).

Fert, Davit Krech, Richard S. Crutchfield ve Egerton L. Ballachey, *Cemiyet içinde fert*, çeviren, Prof. Dr. Mümtaz Turhan (2. k., İstanbul, 1971).

Fethiye, M. Kâzım Yılmaz, *Her yönüyle Fethiye* (Fethiye, 1969).

Fıkıh, Prof. Dr. M. Yusuf Musa, *Fıkh-i İslâm tarihi*, çeviren, Ahmet Meylânî (İstanbul, 1973).

Fıkra, Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş zaman fıkraları* (İstanbul, 1971).

Fındık, Çağlar Genç, *Fındık yetiştiriciliği* (İstanbul, 1974).

Fırın, J. D. Gilchrist, *Endüstri fırınları*, çeviren, Macit Çiğdemoğlu (Ankara, 1970).

Fıstık, Lloyd E. Joley, *Sert kabuklu fıstık. «Antep fıstığı»*, çeviren, Bilâl Yardımcı (Ankara, 1973).

Fikret Muallâ, Nurullah Berk ve Orhan Koloğlu, *Fikret Muallâ. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (İstanbul, 1971).

Filipinler, William Pomeroy, *Filipinler gerilla savaşı*, çeviren, İnci Giritlioğlu (İstanbul, 1969).

Filistin, Faiz Türkkan, *Filistin sorunu ve Ortadoğu. «1917-1967»* (Ankara, 1973). — Nayif Havatme, *Filistin'de halk savaşı ve Ortadoğu*, çeviren, Mehmet Emin Bozarslan (2. bas., İstanbul, 1974).

Finansman, Prof. Dr. Mehmet Oluç, *Finanslama politikası ve meseleleri* (İstanbul, 1969). — Prof. Dr. John L. O'Donnell ve Doç. Dr. Ali Said Yüksel, *Para bulma, «Finansman'ın seçilmiş konuları»* (Ankara, 1970). — Doç. Dr. Osman Yozgat, *Finansman* (İstanbul, 1972).

Finlandiya, Prof. Grigory Spiridonoviç Petrov, *Ak zambaklar ülkesinde. «Finlandiya»*, çeviren, Mehmet Türker Acaroğlu (2. bas., İstanbul, 1970).

Fiyat, Doç. Dr. Dündar Sağlam, *Marjinal maliyet teorisi ve fiyat politikası* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Aydın Türkbal, *Fiyat teorisi* (Erzurum, 1973). — *Fiyat kontrolu ve Türkiye'deki uygulaması* («İktisadî Araştırmalar Vakfı», İstanbul, 1974).

Fizik, Prof. Alpheus Wilson Smith ve Prof. Dr. John Niessink Cooper, *Fiziğin temelleri*, çevirenler, Doç. Dr. Numan Zengin, Ayhan Zeren ve Dr. Celâl Tüzün (2., 3. c., İstanbul, 1969). — C. Thomas Olwo ve Alan Wayne, *Fen bilgisi. «Uygulanmış fiziğin esasları»*, çevirenler, A. Otaran, Y. Tezcan ve N. Molyer (Ankara, 1970). — *İleri fizik*, («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1970). — Francis Weston Sears ve Mark W. Zemansky, *Üniversite fiziği. «2. kıs. Elektrik ve mağnetizma optik ve atom fiziği»*, çeviren, Nusret Kürkçüoğlu (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Fahir Yeniçağ, *Çekirdek fiziği* (2. c., 2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Erdal İnönü, *1923-1966 döneminde fizik dalındaki araştırmalara Türkiye'nin katkısını gösteren bir bibliyografya ve bazı gözlemler* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Enis Erdik, *Fizik problemleri serisi. «1. c. Mekanik ve maddenin özellikleri problemleri»* (2. bas., Ankara, 1971). — Prof. Erich Hausmann ve Prof. Edgar P. Slack, *Fizik. «Elektrik ve mağnetisma, ses, ışık ve atom fiziği»*, çeviren, Prof. Nusret Kürkçüoğlu (6. bas., İstanbul, 1972). — Werner Heisenberg, *Fizik ve felsefe*, çeviren, Doç. Necibe Çakıroğlu (İstanbul, 1972). — Prof. A. Einstein ve L. Infeld, *Fiziğin evrimi. «İlk kavramlardan ilişkinliğe ve kuantumlara fiziğin evrimi»*, çeviren, Öner Ünalan (Ankara, 1972). — The Nuffield Foundation, *Fizik deney kılavuzu II*, çeviren, Cemalettin İçağa (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Enis Erdik, *Tecrübî fizik serisi* (1. c., 3. bas., Ankara, 1972; 2. c., 1973). — *Fizik. [«PSSC physics»]*, çevirenler, Doç. Dr. M. Fuat Turgut ve Dr. Ayhan Zeren (2 c., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Cavid Ener, *Fizik. Denel fizik laboratuvarı. «Mekanik, ısı, optik, akustik, elektrik, elektronik»* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Turgut Oğuzer, *Genel fiziğe giriş* (1. c., İstanbul, 1973). — Doç. Dr. İsmet Ertaş, *Denel ve çağdaş fizik laboratuvar deneyleri* (İzmir, 1973). — Educational Services Incorporated, *Fiziksel bilimlere giriş*, çevirenler, Dr. Arsın Aydın-Uraz, Dr. Aytaç Yalçıner ve Dr. Nizamettin Armağan (İstanbul, 1973). — The Nuffield Foundation, *Fizik soruları*, çevirenler, Ömer Cambazoğlu ve Cemalettin İçağa (2. k., İstanbul, 1973). — Physical Science Group, *Fiziksel bilimler II*, çevirenler, Dr. Nizamettin Armağan ve Dr. Ayhan Zeren (İstanbul, 1974). — *Modern Üniversite fiziği*, çevirenler, Prof. Dr. F. Domaniç, Prof. Dr. E. Erdik, Prof. Dr. N. Zengin, Prof. Dr. R. Nasuhoğlu ve Doç. Dr. E. Tokmakçıoğlu (3. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Edgar P. Slack ve Prof. Erich Hausmann, *Fizik. «1. c. Mekanik ve ısı»*, çeviren, Prof. Dr. Nusret Kürkçüoğlu (İstanbul, 1974). — *Fiziksel bilimlere bakış. «Fen dışı alanlara yönelmiş öğrenciler için»*, çeviren, Atillâ Özmen (İstanbul, 1974).

Fizikokimya, Prof. Dr. Burhan Pekin ve Turhan Altınata, *Fizikokimya problemleri* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Burhan Pekin, *Modern fizikokimyaya giriş* (2. bas., İzmir, 1971). — Prof. Dr. Ali Rıza Berkem, *Modern fizikokimya* (İstanbul, 1972).

Fizyoloji, Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, Prof. Dr. Füruzan Emiroğlu ve Prof. Dr. Nuran Gökhan, *Fizyoloji dersleri* (1. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Necati Akgün, *Boşaltım, dolaşım, sindirim fizyolojisi* (1. c., 4. bas., İzmir, 1972). — Prof. Dr. Meliha Terzioğlu, *Fizyoloji ders kitabı* (1. c., İstanbul, 1974).

Folikül, Dr. Erdoğan Selçuk, *Folikül* (Ankara, 1973).

Folklor, Eflâtun Cem Güney, *Folklor ve halk edebiyatı. «Özellikleri, sözlü gelenekleri ve yazılı örnekleri»* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, *Anadolu folklorunda ölüm* (Ankara, 1971). — *Türk folklor ve etnografya bibliyografyası* («Millî Folklor Enstitüsü Yayını», 1. c., Ankara, 1971). — Malik Aksel, *Sanat ve folklor* (İstanbul, 1971). — M. Şakir Ülkütaşır, *Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de folklor ve etnografya bibliyografyası* («Millî Folklor Enstitüsü Yayını», 1. c., Ankara, 1971). — Malik Aksel, *Sanat ve folklor* (İstanbul, 1971). — M. Şakir Ülkütaşır, *Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de folklor ve etnografya çalışmaları* (Ankara, 1972). — Prof. Pertev Naili Boratav, *Türk halk bilimi. 2. c. 100 soruda Türk folkloru. «İnanışlar. Töre ve törenler. Oyunlar»* (İstanbul, 1973). — *1. Uluslararası Türk Folklor Semineri bildirileri* («Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Millî Folklor Enstitüsü Yayını», Ankara, 1974).

Fonksiyon, Prof. Dr. Cengiz Uluçay, *Fonksiyonlar teorisi ve Riemann yüzeyleri* (2. bas., İstanbul, 1971).

Fotogrametri, Prof. Dr. Richard Finsterwalder ve Prof. Dr. Walther Hofmann, *Fotogrametri*, çevirenler, Prof. Mustafa Aytaç, Cankut Örmeci ve Doç. Dr. M. Orhan Altan (3. bas., İstanbul, 1973).

Fotoğrafçılık, Ahmet Necati Değirmendere, *Fotoğrafçılık öğrenme sanatı. «Renkli ve normal»* (3. bas., İstanbul, 1972). — Sümer Eryılmaz, *Pratik fotoğrafçılık* (2. bas., İstanbul, 1972). — Vahap Kolbaşı, *Hava fotoğraflarının taktik ve teknik değerlendirilmesi* (Ankara, 1972). — Tom Patterson, *Yüz yıl boyunca ruh fotoğrafçılığı*, çeviren, Azime Nakip (İstanbul, 1973). — Ahmet Necati Değirmendere, *Fotoğrafçılık. «Siyah-beyaz ve renkli»* (İstanbul, 1974). — Ernest Cousset, *Kendi kendine fotoğrafçılık. «Siyah-beyaz, renkli fotoğraf, flaş, pozometre, fotoğraf banyosu nasıl yapılır?»* (İstanbul, 1974). — Şükrü Hasırcıoğlu, *Fotoğraf tekniği* (İzmir, 1974).

Fransa, George R. Havens, *Fikirler çağı. «Onsekizinci yüzyıl Fransasında reaksiyondan revolüsyona»*, çeviren, Dr. Behzad K. Yeğen (İstanbul, 1971). — Berke Vardar, *Ana çizgileriyle Fransız edebiyatı* (3. c., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Gündüz Akıncı, *Türk-Fransız kültür ilişkileri. «1071-1859»* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1973). — *Fransız solunun ortak hükûmet programı*, çeviren, Doğan Görsev (İstanbul, 1974).

Fransızca, Dr. Mehmet Ali Ağakay, *Fransızca-Türkçe sözlük* (Ankara, 1971). — A. Rıza Yalt, *Grand dictionnaire Français-Turc. [Fransızca-Türkçe büyük sözlük.] «50.000 kelime, 10.000 deyim, Lâtince deyimler, atasözleri»* (İstanbul, 1971). — *Fransız dilindeki sekiz bin fiilin çekimi*, çeviren, Fehmi Baldaş (İstanbul, 1972). — Ferit Devellioğlu, *Fransızca-Türkçe deyimler sözlüğü* (2. bas., Ankara, 1973).

Freud (Sigmund), Félicien Challaye, *Bütün yönleriyle Freud ve Freud doktrini*, çeviren, Dr. Halis Özgü (3. bas., İstanbul, 1973).

Frezecilik, *Frezecilik*, çeviren, Özcan Tuna (Ankara, 1971). — Nurettin Şen, *Frezecilik teknolojisi* (Ankara, 1972).

Fuhuş, Jean-Gabriel Mancini, *Fahişelik ve kadın ticareti*, çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1973).

Futbol, Cihat Arman, *Futbol* (İstanbul, 1969). — *Futbol. «Gençler ve okullar için»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Futbol Federasyonu Yayını», Ankara, 1971).

Fuzulî, Mehmet b. Süleyman Fuzulî, *Saadete erenlerin veya Kerbelâ şehitlerinin bahçesi. «Hadikat-üs süeda»*, çeviren, Mehmet Faruk Gürtunca (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Halûk İpekten, *Fuzulî. «Hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve bazı şiirlerinin açıklamaları»* (Ankara, 1973). — Cevdet Kudret, *Fuzuli. «Hayatı, sanatı, şiirleri»* (İstanbul, 1974).

G

Galatasaray lisesi, Galatasaray Lisesi. *«Mekteb-i Sultanî», 1868-1968* («Gün Matbaası», İstanbul, 1974).

Gandhi (Mahatma), Camille Drevet, *Mahatma Gandi*, çeviren, Fethi Ülkü (Ankara, 1970). — Louis Fischer, *Mahatma Gandhi. «Emperyalizme karşı silâhsız savaşçı»*, çeviren, Dr. Engin Tonguç (İstanbul, 1971). — Jeanette Eaton, *Gandhi, kılıçsız mücahit*, çeviren, Sofi Huri (2. bas., İstanbul, 1971).

Garplılaşma, Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın neresindeyiz?* (6. bas., İstanbul, 1974).

Gastro-anteroloji, Prof. Dr. Namık Kemal Menteş, *Klinik gastroenteroloji* (2. bas., İzmir, 1972).

Gaulle (Charles DE), Gnrl. Charles de Gaulle, *Umut anıları, «1958-1962»*, çeviren, Ali Sirmen (İstanbul, 1971).

Gazetecilik, Prof. Dr. Hasan Tan, *Gazete haberleri testi. «Geliştirilmesi ve standardizasyonu»* (Ankara, 1974).

Gaziantep, Mehmet Solmaz ve Hulûsi Yetkin, *Gaziantep çevre incelemesi* (Gaziantep, 1969). — Hasan Remzi Çitçi ve Şakir Sabri Yener, *Gaziantep'te sanat ve ticaret dalları. «Osmanlı Devletinin son yıllarında»* (Gaziantep, 1971). — Osman Yalçın, *Gaziantep* (3. bas., İstanbul, 1971). — *Gaziantep ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

Gazzali (Ebu Hamid bin Muhammed bin Muhammed, el—), Prof. İbrahim Agâh Çubukçu, *Gazzalî ve kelâm felsefesi* (Ankara, 1970).

Gecekondu, Dr. C. T. Gürson ve Dr. O. Neyzi, *İstanbul'un Rami gecekondu bölgesinde çocuk sağlığı konusunda araştırmalar* (İstanbul, 1966). — Prof. Dr. Charles W. M. Hart, *Zeytinburnu gecekondu bölgesi*, çeviren, Doç. Dr. Nephan Saran (İstanbul, 1969). — Faik Akçay, *Zeytinburnu, gerçek yönleriyle bir gecekondu kenti. «İnceleme, eleştiri»* (İstanbul, 1974).

Gediz, Fahri Sardaş, *Gediz ovası toprakları* («Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1971).

Gelenbevî İsmail Efendi, Süreyya Özyurtkan ve Naci Özyurtkan, *Gelenbevî. Büyük matematikçi. «Hayatı ve eserleri»* (İstanbul, 1972).

Gelibolu, Mehmet İrdesel, *Gelibolu'yu tanıyalım. «Tarihî ve turistik rehberi»* (2. bas., İstanbul, 1972).

Gelir, Dr. Korkut Boratav, *100 soruda gelir dağılımı. «Kapitalist sistemde, Türkiye'de, sosyalist sistemde»* (2. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Tuncer Bulutay, Yahya S. Tezel ve Dr. Nuri Yıldırım, *Türkiye millî geliri. «1923-1948»* (Ankara, 1974).

Gemi, Ord. Prof. Ata Nutku, *Gemi dizaynı* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Kemal Kafalı, *Gemi formunun statik ve dinamik esasları. «I. c. Gemi geometrisi ve stabilite»* (İstanbul, 1971; 2. c., 1972). — Dr. A. Yücel Odabaşı, *Gemi formunun matematik ifadesinde kullanılan hesap metotlarına giriş* (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Ferhat Küçük, *Gemi inşaatı kaideleri* (İstanbul, 1974).

Gençlik, Mehmet Bican, *Devrim için gençlik hareketleri* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Özcan Köknel, *Türk toplumunda bugünün gençliği* (İstanbul, 1970). — Carl Ivar Sandström, *Çocuk ve gençlik psikolojisi,* çeviren, Prof. Dr. Refia Şemin (İstanbul, 1971). — *Çeşitli ülkelerde gençlik sorunları. «Panel-tartışma»,* derleyenler, Ferihan Gürsoy ve Birten Gökyay (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Refia Şemin, *Gençlerimizin psiko-pedagojik problemleri* (2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Mehmet Saka, *Gençlik ve barış* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Arthur Jelsild, *Gençlik psikolojisi,* çeviren, İbrahim N. Özgür (2. bas., İstanbul, 1974). — V. I. Lenin, *Gençlik üzerine,* çeviren, Erdal Şakıyan (İstanbul, 1975). — Prof. Dr. Çiğdem Kâğıtçıbaşı, *Gençlerin tutumları. «Kültürler arası bir karşılaştırma»* (Ankara, 1973).

Genetik, Prof. Dr. Yusuf Vardar, *Genetike başlarken* (3. bas., İzmir, 1971). — Dr. Bekir Sıtkı Şaylı, *Medikal genetik* (3 c., Ankara, 1971, 1972, 1974). — Prof. Dr. Emine Bilge, *Genetik* (2. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Orhan Düzgüneş ve Doç. Dr. Halis Ruhi Ekingan, *Genetik* (Ankara, 1974).

Geodezi, Prof. Dr. Kemal Erkin, *Geodezi* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1973).

Geometri, Prof. Dr. Macit Büke, *Analitik geometri. «Temel kavramlar ve lineer şekiller»* (2 c., 3. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Asaf V. Günhan, *Tasarı geometri problemleri* (3. bas., İstanbul, 1971). — Tahsin Çizenel, *Çözümlü uzay geometri ve trigonometri problemleri* (2. c., 5. bas., İstanbul, 1972).

Gericilik, Prof. Dr. Neş'et Çağatay, *Türkiye'de gerici eylemler. «1923'den bu yana»* (Ankara, 1972).

Gerilla, Erol Toy, *Türk gerilla tarihi* (İstanbul, 1970). — Carlos Marighella, *Şehir gerillası. «Brezilya'nın kurtuluşu için»,* çeviren, K. Seyhanlı (İstanbul, 1970). — Kemal Yücel, *Kontr gerilla* (İstanbul, 1973). — Muhammet Mathu, *Kır gerillası,* çeviren, Şemsa İlkin (İstanbul, 1975).

Gılgamış destanı, *Gılgamış destanı,* çevirenler, Sevim Kutlu ve Teoman Duralı (İstanbul, 1973).

Gine, Gerard Chaliand, *Gine ulusal kurtuluş savaşı,* çeviren, Rıza Poyraz (Ankara, 1974). — Amilcar Cabral, *Gine'de devrim. «Bir Afrika halkının kurtuluş mücadelesi»,* çeviren, Defne Behramoğlu (İstanbul, 1974).

Giresun, Sacit Karaibrahimoğlu, *Giresun. «Bütün yönleri ve kazaları ile»* (2. bas., Ankara, 1969). — *Köy envanter etüdlerine göre Giresun* («Köy İşleri Bakanlığı Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971).

Goethe (Johann Wolfgang VON), Salâh Birsel, *Goethe* (İstanbul, 1972).

Göç, Bilâl M. Şimşir, *Rumeli'den Türk göçleri. «Belgeler»* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Turhan Oğuzkan, *Yurt dışında çalışan doktoralı Türkler. «Türkiye'den başka ülkelere yüksek seviyede eleman göçü üzerinde bir araştırma»* (Ankara, 1971).

Göçmen, Doç. Dr. Orhan Türkdoğan, *Seçilmiş bazı yerli ve göçmen gruplar üzerinde sosyal değişme örnekleri* (Erzurum, 1971).

Gökalp (Mehmet Ziya), Doç. Dr. Orhan Türkdoğan, *Ziya Gökalp sosyolojisinde bazı kavramların değerlendirilmesi* (Erzurum, 1970 ve 1973). — İsmet Binark ve M. Nejat Sefercioğlu, *Ziya Gökalp bibliyografyası. Kitap, makale. «Doğumunun 95. yıldönümü münasebetiyle»* (Ankara, 1971).

Göktürkler, Ali Kemal Meram, *Göktürk İmparatorluğu* (İstanbul, 1974).

Görele, Mustafa Arsan, *Görele. «Coğrafya, tarih, folklor, yönetim, albüm»* (Ankara, 1973).

Göreme, Sigrid Geerken ve Hartmut Geerken, *Guide de Göreme.* Traduit par Nurullah Berk («Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını», İstanbul, 1971).

Göz, Doç. Dr. Celâl Erçıkan ve Dr. İlkay Veysi Erçalık, *Göz hastalıkları* (İstanbul, 1972).

Göztepe, Ord. Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Göztepe* (İstanbul, 1970).

Granit, Dr. Ergüzer Bingöl, *Granit sorunu ve jeolojisi* (Ankara, 1971).

Grip, Georges H. Werner, *Grip,* çeviren, Dr. Yüksel Timuçin (İstanbul, 1974).

Guevara (Ernesto, **Che—**), Ricardo Rojo, *Arkadaşım Che Guevara,* çeviren, Seçkin Cılızoğlu (2. bas., İstanbul, 1974). — Regis Debray, *Che'nin gerillası,* çeviren, Zehra Fuat (Ankara, 1975).

Gureba hastahanesi (İSTANBUL—), Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, *Gureba Hastanesi tarihçesi. «Bezm-i-Âlem Valide Sultan-vakfı»* (3. bas., İstanbul, 1967).

Gübre, *Gübrelerin etkili bir şekilde kullanılmaları,* çeviren, Prof. Dr. Nurinisa Özbek (Ankara, 1970). — Doç. Dr. Sevim Zabunoğlu, *Memleketimizde gübre üretim ve tüketimi* (Ankara, 1970). — Nurettin Madran, *Gübreler ve kullanılışı* (Adana, 1971). — Suna Aslanoğlu ve Arif Uğur, *Kimyasal Gübre Sanayii Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Burhan Kacar, *Topraklarda gübre ihtiyacı nasıl tayin edilir?* (2. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Burhan Kacar, *Değişik zaman, miktar ve şekillerde ekimden önce toprağa verilen fosforlu gübrenin faydalılık durumu üzerinde bir araştırma* (Ankara, 1972). — *Köylerde yakıt problemi ve gübrenin yakılmasını önleme araştırmaları* («Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Tarım Ormancılık Araştırma Grubu Yayını», Ankara, 1972). — Prof. Dr. Nurinisa Özbek, *Toprak verimliliği ve gübreler* (1. c., Ankara, 1973). — Necati Berker, *Gübre ve gübreleme tekniği* (2. bas., Ankara, 1974). — Dr. Mehmet Ateşalp, *Organik gübreler* (Ankara, 1974). — Dr. Nazmi Ülgen ve Dr. Necdet Yurtsever, *Türkiye gübre ve gübreleme rehberi* (Adana, 1974).

Gül, Lütfi Arif Kenber, *Pratik gül bahçesi* (İstanbul, 1969).

Gümrük, Enver H. Y. Başkaya, *Gümrük politikası* (Ankara, 1971). — İrfan Kızıklı, *Gümrük terimleri sözlüğü* (Ankara, 1972). — Tevfik Can, *Gümrüklerimiz ve tarihsel gelişimi* (Ankara, 1974).

Gümüşhane, *Köy envanter etüdlerine göre Gümüşhane* (Ankara, 1970). — Ahmet Nuri Macit, *Gümüşhane ili ve ilçeleri* (Samsun, 1973). — *Gümüşhane il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Güney (Yılmaz), Altan Yalçın, *Yılmaz Güney dosyası. «Bir sanatçı yargılanıyor»* (3. bas., İstanbul, 1974). — Ayhan Bardakçı, *Yılmaz Güney olayı* (İstanbul, 1974). — Agâh Özgüç, *Neden Yılmaz Güney? «İnceleme»* (2. bas., İstanbul, 1974).

Güneydoğu Anadolu bölgesi, Kavamettin Özen, *Güney-Doğu Anadolu bölgesi* (İstanbul, 1971).

Güntekin (Reşat Nuri), İbrahim Zeki Burdurlu, *Romanlarıyla Reşat Nuri Güntekin* (İzmir, 1971).

Güreş, Atıf Kahraman, *Sultan Mahmud'un baş pehlivanları* (Ankara, 1970). — Ali Gümüş, *Güreş* (İstanbul, 1972). — Dr. Orhan Koloğlu, *Müthiş Türkler. «Batı kaynaklarına göre Türk güreşçilerinin Avrupa ve Amerika güreşleri»* (İstanbul, 1972). — Ali Gümüş, *Teknik güreş ve ustaları. «Başlangıçtan bugüne greko-romenin şampiyonları»* (İstanbul, 1973).

Gürkan (Kâzım İsmail), *Birinci ölüm yıldönümünde Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan. «1905-1972»* (İstanbul, 1973).

H

Haberleşme, Prof. Dr. Feyyaz Gölcüklü, *Haberleşme hukuku. «Basın, radyo, televizyon»* (Ankara, 1970). — Yüksel Dinçer ve Özen Dallı, *Haberleşme, Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — *Kitle haberleşme teorilerine giriş,* çeviren, Dr. Ünsal Oskay (2. bas., Ankara, 1973).

Hadis, Prof. Dr. Subhi Es-Sâlih, *Hadis ilimleri ve hadis ıstılahları* (2. bas., Ankara, 1973).

Halı, Gülümser Dursun, *Halı dokumacılığı* (Ankara, 1973). — Yusuf Durul ve Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Selçuklu halıları. «Başlangıcından onaltıncı yüzyıl ortalarına kadar Türk halı sanatı»* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Şerare Yetkin, *Türk halı sanatı* (İstanbul, 1974).

Halkçılık, Vladimir İlyiç Lenin, *Halkçılığın iktisadî muhtevası ve Baş Struve'nin kitabında yapılan tenkidi,* çeviren, Şerif Hulûsi Kurbanoğlu (İstanbul, 1970).

Halk edebiyatı, Eflâtun Cem Güney, *Halk şiiri antolojisi* (5. bas., İstanbul, 1969).

Halkevleri, *Atatürk ve halkevleri. «Atatürkçü düşünce üzerine denemeler»* («Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yardımcı Yayını», Ankara, 1974).

Halter, Jim Murray, *Vücut geliştirici egzersizler ve halterde temel bilgiler,* çeviren, Şener Gürbüz (İstanbul, 1967). — *Halter üstadları,* Rusçadan çeviren, Haydar Nouruzhan (Ankara, 1969).

Hamdi Bey (Osman), Doç. Dr. Mustafa Cezar, *Sanatta batıya açılış ve Osman Hamdi* (İstanbul, 1971).

Hammadde, *Endüstriyel Ham Maddeler Özel İhtisas Komisyonu raporu* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», Ankara, 1972).

Han, İsmet İlter, *Tarihî Türk hanları* (Ankara, 1969).

Harem, M. Çağatay Uluçay, *Harem* (2. k., Ankara, 1971).

Harf, M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve harf devrimi* (Ankara, 1973).

Haritacılık, Karl Thöne, *Harita ve pusla,* çevirenler, Prof. M. G. Özgen ve Ö. Cenan (İstanbul, 1973). — Gnrl. Kerim Evinay, *Haritacılık terimleri sözlüğü. «Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce»* (?, 1973). — Prof. Dr. Turgut Bilgin, *Genel kartoğrafya* (İstanbul, 1974). — Prof. M. Gündoğdu Özgen, *Kartoğrafyaya giriş* (İstanbul, 1974).

Hasan Tahsin Recep, Zeynel Kozanoğlu, *Anıt adam Osman Nevres. «Hasan Tahsin»* (İzmir, 1972).

Haseki hastahanesi, Dr. Nimet Taşkıran, *Hasekinin kitabı. İstanbul Haseki külliyesi. «Cami, medrese, imaret, ... ve yeni Haseki Hastanesi»* (İstanbul, 1972).

Hastahane, Dr. Şemsi Özdilek ve Dr. Nejat Akgün, *Hastahane idaresi ve organizasyonu* (Ankara, 1970). — Haydar Kıral, *Hastahanelerde idarî ve teknik hizmetler* (Ankara, 1971). — Asım Mutlu, *Sağlık binaları ve hastaneler* (İstanbul, 1973).

Haşhaş, Prof. Dr. Ayhan Songar, *Haşhaş meselesi ve Türkiye* (İstanbul, 1974).

Hatay ve **Hatay meselesi,** Mahmut Saral ve Mehmet Dumlu, *Hatay ili yakın çevre incelemeleri* (Ankara, 1969). — Niyazi Ahmet Banoğlu ve Nebil Fazıl Alsan, *Hatay. Antakya. «Tarih, coğrafya ve yönetim örgütlerile»* (İstanbul, 1970). — Osman Yalçın, *Hatay* (2. bas., İstanbul, 1970). — Mahmut Saral ve Mehmet Dumlu, *Hatay ili yakın çevre incelemeleri* (Ankara, 1970). — Hamdi Selçuk, *Hatay'ın o günleri* (İstanbul, 1971). — *Hatay ili toprak kaynağı envanteri raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Nuri Aydın Konuralp, *Hatay kurtuluş ve kurtarış mücadelesi tarihi* (İskenderun, 1973). — *Hatay il yıllığı, 1973* (Adana, 1975).

Hattatlık, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son hattatlar* (2. bas., İstanbul, 1970).

Havacılık, Yavuz Kansu, Sermet Şenöz ve T. Yılmaz Öztuna, *Havacılık tarihinde Türkler* (1. c., Ankara, 1971).

Havalandırma, Şadi Tamer, *Klima ve havalandırma* (1. c., Ankara, 1972).

Hayvan, *Hayat hayvanlar ansiklopedisi* («Hayat Yayını», İstanbul, 1966). — Prof. Dr. Bekir Sıtkı Artun, *Evcil hayvanlarda*

operasyon bilgisi (1. c., 2. bas., Ankara, 1971). — Dr. İlhan Aysan, *Evcil hayvanların karşılaştırmalı üreme fizyolojileri* (Ankara, 1974).

Hayvancılık, *Türkiye Hayvancılığında Prodüktivitenin Artırılması Semineri. «5-10 Mayıs 1969, Erzurum»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1969). — *Türkiye Hayvancılık Kongresi 2. «23-27 Mart 1970, Ankara»* («T. Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını», Ankara, 1970). — Eyüp Oktay, *Yetiştiriciler için hayvancılık bilgileri* (Ankara, 1970). — *Koyunların besin madde ihtiyaçları*, çeviren, Doç. Dr. Ferit Uçarcı (Erzurum, 1972). — Cengiz Akın, *Teknik ve ekonomik yönleriyle açıkta sığır besiciliği ve yem maddeleri* (Ankara, 1972). — M. Necip Yılmazer, *Hayvancılığın önemi ve hayvancılık kooperatifleri* (Ankara, 1972). — Dr. Mehmet Peker, *Hayvansal Üretim Özel İhtisas Komisyonu Küçük Evcil Hayvanlar Alt Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Sedat Kansu, *Besin maddeleri ve hayvan besleme bilgisi* (3. bas., Ankara, 1973). — M. Kemal Bıyıkoğlu, *Hayvancılıkta uygulanan yetiştirme sistemleri* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Şaban Karataş, *Hayvan ıslahı* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Aydın Türkbal, *Kuzeydoğu Anadolu bölgesinin hayvancılık sorunları* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Turgut Gönül, *Hayvan ıslahında standardizasyon. «İlkeler, yöntemler ve uygulama»* (Ankara, 1974). — Dr. Sadi Aral, *Hayvancılık sektöründe örgütlenme. «Türkiye Dördüncü Hayvancılık Kongresi»* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Afif Sevinç, *Türkiye hayvancılığının ıslahı ve başlıca sorunları. «Türkiye Dördüncü Hayvancılık Kongresi»* (Ankara, 1974). — *1974 Türkiye Dördüncü Hayvancılık Kongresi* («Kalite Matbaası», Ankara, 1975).

Hayyam (Ömer), Doç. Dr. Abdülbâki Gölpınarlı, *Hayyâm ve rubâileri* (İstanbul, 1973).

Hazır (*Hazır elbise*), Sevgi Şeker ve Olcay Baykal, *Hazır giyim sanayiinde ihracata yönelme olanakları* (Ankara, 1974).

Hekim, Dr. Feridun Frik, *Cumhuriyetin ilk hekimleri. «1923-1973»* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. M. Rahmi Dirican, *Türk hekimlerinin düşünüş ve davranışları ve bunun toplum sağlığına etkileri* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1973).

Hekimlik, Dr. Köksal Bayraktar, *Hekimin tedavi nedeniyle cezaî sorumluluğu* [Doktora tezi] (İstanbul, 1972).

Helikopter, Prof. Kudret Mavitan, *Uçak elemanları ve malzemesi II. «1. c. Helikopter»* (İstanbul, 1970).

Helmintoloji, Prof. Dr. Ahmet Merdivenci, *Medikal helmintoloji* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr Nevzat Güralp, *Helmintoloji* (Ankara, 1974).

Hemşire (*Hemşirelik*), Perihan Velioğlu, *Hemşirelikte yönetim* (İstanbul, 1970). — Fatma Bengisu, *Hemşirelik tekniği* (6. bas., Ankara, 1972). — Loretta E. Heidgerken, *Hemşirelik okullarında öğretim ve öğrenim. «İlke ve yöntemler»*, çeviren, Perihan Velioğlu (Ankara, 1973).

Heykelcilik, Doç. Dr. Yusuf Boysal, *Grek klasik devir heykeltraşlığı «2. c., İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllar»* (Ankara, 1967). — Nurullah Berk ve Hüseyin Gezer, *50 yılın Türk resim ve heykeli* (2. bas., İstanbul, 1973).

Hıristiyanlık, Bertrand Russell, *Neden hıristiyan değilim*, çeviren, Ender Gürol (2. bas., İstanbul, 1972). — K. Bihlmeyer ve H. Tuchle, *I ve IV üncü yüzyıllarda Hıristiyanlık. «Roma İmparatorluğunda tek tanrıcılığın zaferi»*, çeviren, Antun Göral (İstanbul, 1972).

Hidrobiyoloji Araştırma enstitüsü, Tarık Özarslan, *Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsünün 1950-1960 döneminde yapmış olduğu araştırmalar ve bunlardan elde edilen sonuçlar* (İstanbul, 1974).

Hidrolik, Prof. Dr. M. Kâzım Çeçen, *Hidrolik* (2 c., 2. bas., İstanbul, 1970, 1973). — Dr. Aydeniz Sığıner ve Dr. Mutlu Sümer, *Hidrolik problemleri* (2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Cahit Özgür, *Pratik hidrolik problemleri* (4. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Hayrettin Dönmezer, *Teorik ve pratik hidrolik* (1. c., İstanbul, 1973). — Prof. Nurettin Taner, *Hidrolik* (3. c., 2. bas., İstanbul, 1973). — Dr. Aydeniz Sığıner ve Dr. Mutlu Sümer, *Hidrolik problemleri* (3. bas., İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Hamdi Topkaya, *Hidrolik problemleri. «Hidrostatik ve hidrodinamik»* (Ankara, 1974). — Doç. Dr. Hamdi Topkaya, *Teknik hidrolik. «Hidrodinamik ve hidrostatik»* (Ankara, 1974).

Hidroloji, Doç. Dr. Mehmetçik Bayazıt, *Hidroloji* (İstanbul, 1974).

Hidromekanik, Prof. Dr. Cahit Özgür, *Deneysel hidromekanik* (2. bas., İstanbul, 1971).

Hikâye, Tahir Alangu, *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman. Antoloji «1919-1930»* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1968). — Cevdet Kudret, *Türk edebiyatında hikâye ve roman, 1859-1959. «1. c. Tanzimattan meşrutiyete kadar, 1859-1910»* (3. bas., Ankara, 1971). — Yaşar Nabi Nayır, Mustafa Baydar ve M. Sunullah Arısoy, *Başlangıcından bugüne Türk hikâye antolojisi* (İstanbul, 1975).

Hilâfet, Cemal Kutay, *Tarihte Türkler, Araplar. «Hilâfet meselesi»* (İstanbul, 1970). — Mahmut Goloğlu, *Halifelik. «Ne idi, nasıl alındı, niçin kaldırıldı?»* (Ankara, 1973).

Hindi, Beyhan Baysal, *Hindi yetiştiriciliği* (Ankara, 1973).

Hiperstatik, Prof. Dr. Adnan Çakıroğlu, *Hiperstatik sistemlerin hesap metotları* (3. bas., İstanbul, 1974).

Hitler (Adolf), *Führer'in ölüşü*, derleyen, Füruzan Tekil (İstanbul, 1970). — Osman Öndeş, *Hitler* (2 c., İstanbul, 1974).

Holding, Şener Oktay, *Holding. «İktisadî devlet teşekkülleri için düşünülen yeni bir sistem»* (Ankara, 1971).

Hukuk, Prof. Dr. Edip F. Çelik, *Milletlerarası hukuk* (2 c., İstanbul, 1968, 1971). — Doç. Dr. Erdoğan Göğer, *Devletler hususî hukukundaki çağdaş akımlar* (Ankara, 1970). — Ord. Prof. Muammer Raşit Seviğ ve Prof. Dr. Vedat Raşit Seviğ, *Devletler hususî hukuku* (2. c., 4. bas., İstanbul, 1970). — Teoman Akünal ve Köksal Bayraktar, *Türk hukuk bibliyografyası. «1963-1964-1965»* (İstanbul, 1970). — Yekta Güngör Özden, *Hukuk rehberi* (2. c., Ankara, 1970). — *Türkiye'nin devletler hususî hukuku ile ilgili kanun ve andlaşmalar*, hazırlayan, Prof. Dr. Vedat Raşit Seviğ (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Yaşar Karayalçın ve Dr. Nurkut İnan, *Borçlar, ticaret ve banka hukuku bibliyografyası. «2 c. 1966-67 ve 1968-70»* (Ankara, 1971). — Erdener Yurtcan, *Türk hukuk bibliyografyası. «1966, 1967, 1968»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Tarık Özbilgen, *Eleştirisel hukuk sosyolojisi dersleri. «1. c. Genel esaslar ve presosyolojik dönem»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Orhan Münir Çağıl, *Hukuka ve hukuk ilmine giriş* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Vedat R. Seviğ, Doç. Dr. Ergin Nomer ve Dr. Atâ Sakmar, *Devletler hususî hukuku pratik çalışmaları* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Coşkun Üçok, *Türk hukuk tarihi dersleri* (4. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Necip Bilge, *Hukuk başlangıcı dersleri* (4. bas., Ankara, 1972). — Doç. Dr. Ahmet Mumcu, *Osmanlı hukukunda zulüm kavramı. «Deneme»* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Yaşar Karayalçın ve Doç. Dr. Ahmet Mumcu, *Türk hukuk bibliyografyası. «Türk harflerinin kabulüne kadar yayınlanmış kitap ve makaleler. 1727-1928»* (Ankara, 1972). — Dr. Mine Göğüş Tan, *Meslek olarak hukuk ve siyasal hayat* [Doktora tezi] (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Yılmaz Altuğ, *Devletler hususî hukuku* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Sevin Toluner, *Milletlerarası hukuk ile iç hukuk arasındaki ilişkiler* [Doçentlik tezi] (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Sadık Tüzel, *Temel hukuk* (İzmir, 1973). — Hüseyin Özcan, *Ansiklopedik hukuk ve kanun deyimleri sözlüğü* (3. bas., Ankara, 1973). — Hilmi Ergüney, *Türk hukukunda lügat ve ıstılahlar* (İstanbul, 1973). — *Cumhuriyet döneminde hukuk. «İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin 50. yıl armağanı»* («İstanbul Üniversitesi Yayını», İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Sevin Toluner, *Milletlerarası hukuk dersleri. Devletin yetkisi. «Yer ve kişiler bakımından çevresi ve niteliği»* (İstanbul, 1974). — Halit Çelenk, *Hukuk yazıları* (Ankara, 1974). — Monique Weyl ve Roland Weyl, *Gerçekte ve eylemde hukukun payı*, çeviren, Osman Şiar Yalçın (İstanbul, 1975).

Hunlar, Nejat Diyarbekirli, *Hun sanatı* (İstanbul, 1972).

I

Isı, Prof. Suavi Eyice, *Isı ekonomisi* (2 c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Sadık Kakaç, *Örneklerle ısı transferi* (2. bas., Ankara, 1972). — *Isı el kitabı*, çeviren, Yelman Gazimihal (Ankara, 1972). — Prof. Nusret Kürkçüoğlu, *Isı hidrostatik problemleri. «Çözümlü»* (6. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Suavi Eyice, *Endüstride ısı ekonomisi* (1. c., İstanbul, 1973). — P. Schneider, *Kondüksiyon ısı transferi*, çeviren, Doç. M. Ali Yılmaz (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Alpin Kemal Dağsöz, *Isı geçişi, 1. c. Isı iletimi. «Isı transferi-kondüksiyon»* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Sadık Kakaç, *Örneklerle ısı transferi* (3. bas., Ankara, 1974).

Isıtma, Otto Roth, *Uygulamalı ısıtma kılavuzu*, çeviren, Hayri Baştemur (1. c., 2. bas., Ankara, 1973).

Isparta, Osman Yalçın, *Isparta* (2. bas., İstanbul, 1970). — *Isparta ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

İ

İbni Battuta, *Ibn Batuta seyahatnâmesinden seçmeler*, hazırlayan, İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul, 1971).

İbni Haldun, İbni Haldun, *Mukaddime*, çeviren, Zakir Kadirî Ugan (2., 3. c., 2. bas., İstanbul, 1970).

İbrahimpaşa sarayı, Nurhan Atasoy, *İbrahim Paşa Sarayı* (İstanbul, 1972).

İcra ve iflâs hukuku, Doç. Dr. Saim Üstündağ, *İcra hukukunun esasları* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. İlhan E. Postacıoğlu, *İcra hukuku esasları* (3. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Baki Kuru, *İcra ve iflâs hukuku* (2. bas., Ankara, 1974).

İç Anadolu bölgesi, Kavamettin Özen, *İç Anadolu bölgesi* (İstanbul, 1971). — Eser Boyacıoğlu, *İç Anadolu bölgemiz* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Özdoğan Sür, *Türkiye'nin, özellikle İç Anadolu'nun genç volkanik alanlarının jeomorfolojisi* (Ankara, 1972).

İçel, *Kurtuluş Savaşında İçel. «Mersin»* (İstanbul, 1971). — Ali Demirtaş, *İçel ili çevre incelemeleri* (2. bas., Adana, 1972). — *İçel ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

İçişleri bakanlığı, *İçişleri Bakanlığı. «Cumhuriyetin 50. yılında»* («İçişleri Bakanlığı Yayını», 2 k., Ankara, 1974).

İçki, *İçki Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Şarap Alt Komisyonu raporu* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», Ankara, 1972).

İçtihat, *Türk içtihatlar külliyatı*, hazırlayanlar, Prof. Dr. Sahir Erman, Prof. Dr. Halid Kemal Elbir ve Erdoğan Tuncer (1. c., İstanbul, 1971 ve 1974; 2. c., İstanbul, 1972 ve 1974).

İdare, Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük, *Türkiyenin idarî yapısı. «İdare-idarî kuruluşlar-kamu görevlileri yargı denetimi»* (Ankara, 1969).

İdare (*İdare hukuku*), Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, *İdare hukukuna giriş* (1. c., Ankara, 1970 ve 1972). — Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *İdare hukuku dersleri. «Genel esaslar, idarî teşkilât ve idarenin denetlenmesi»* (Ankara, 1972 ve 1974).

İdarî (*İdarî yargı*), Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük, *İdarî yargı* (Ankara, 1970 ve 1973).

İflâs, Prof. Dr. Necmeddin Berkin, *İflâs hukuku* (4. bas., İstanbul, 1972).

İhracat, Prof. Dr. Mükerrem Hiç, *Türkiye'de ihracatın geliştirilmesi sorunu* (Ankara, 1973).

İklimbilim, Doç. Dr. M. Tevfik Tarkan, *Ziraî klimatoloji. «Cumhuriyetin 50. yılı armağanı»* (Ankara, 1973).

İktisadî devlet teşekkülleri, Selâhattin Özmen, *Türkiye'de ve dünyada iktisadî devlet teşekkülleri. «Önemi, gelişme nedenleri, karşılaştırmalar, değerlendirmeler, Türkiye için düşünceler»* (Ankara, 1967). — *İktisadî devlet teşekküllerinin başlıca problemleri. «1966 yılı seminerleri konuşmaları»* («Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını», Ankara, 1968).

İktisadî Kalkınma vakfı, *İktisadî Kalkınma Vakfı nedir, ne yapar?* («Fige Matbaası», İstanbul, 1973).

İktisat, Prof. Sadun Aren, *100 soruda ekonomi el kitabı* (İstanbul, 1969, 1972 ve 1973). — Prof. John Keynes, *İstihdam, faiz ve para genel teorisi,* çeviren, Asım Baltacıgil (İstanbul, 1969). — Prof. Gregory Grossman, *Ekonomik sistemler,* çeviren, Ahmet Arif Demirer (İstanbul, 1969). — Doç. Dr. Erol Zeytinoğlu, *Türkiye'nin iktisadî bünyesi dersleri* (İstanbul, 1969). — Karl Marx, *Ekonomi politiğin eleştirilmesine katkı,* çeviren, Orhan Suda (İstanbul, 1970). — Prof. Niyazi Berkes, *100 soruda Türkiye iktisat tarihi* (2. c., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Ahmet Kılıçbay, *Kantitaf iktisat teorisi ve politikası* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Avni Zarakolu, *İktisat ilminin temel ilkeleri. «1. c. Giriş ve mikro iktisat teorisi; 2. c. Para, kredi-makro iktisat teorisi-milletlerarası ekonomik-iktisadî ve sosyal politika»* (2 c., Ankara, 1970 ve 1971). — Prof. Dr. Mükerrem Hiç, *Büyüme teorileri ve az gelişmiş ekonomiler* (İstanbul, 1970 ve 1974). — Prof. Walt Whitman Rostow, *İktisadî gelişmenin merhaleleri,* çeviren, Erol Güngör (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Vural Savaş, *Ekonomik düzen nedir? Nasıl değişir?* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Reşat İnan, *Genel ekonomi dersleri. «1. c. Giriş ve bireysel ekonomi»* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Sencer Divitçioğlu, *Mikro-iktisat. «Fiyat ve refah teorisine giriş»* (İstanbul, 1971 ve 1974). — Prof. Dr. Süleyman Barda, *Makro ekonomiye giriş. «Gelir değişimi ile ilgili ekonomik meseleler»* (2. bas., İstanbul, 1971). — Joseph Lajugie, *Ekonomik doktrinler,* çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Ahmet Beyarslan, *İktisadî politika. «Makro modeller ve Türkiye'de köylü-şehirli refahının optimizasyonu»* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1971). — Ayhan Öncey, *İktisadî ve ticarî deyimler sözlüğü* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu, *Kamu ekonomisine giriş. «Kamu hizmetlerinin iktisadî tahlili»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu, *İktisat ilmi ve Türkiye iktisadı* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Erol Zeytinoğlu, *İktisat tarihi* (İstanbul, 1971). — Prof. Rubert Brochier ve Prof. Pierre Tabatoni, *Malî iktisat,* çeviren, Adnan Erdaş (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Besim Üstünel, *Ekonominin temelleri. «Giriş ve mikro-ekonomi»* (2. bas., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Vural Fuat Savaş, *Türkiye ekonomisi. «Makro analiz»* (İstanbul, 1971). — Petr İvanoviç Nikitin, *Ekonomi politik,* çeviren, Hamdi Konur (2. bas., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Halil Dirimtekin, *İktisat. «1. c. Mikro analiz»* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Erol Zeytinoğlu, *Genel iktisat* (İstanbul, 1971 ve 1972). — Prof. Sadun Aren, *İstihdam, para ve iktisadî politika* (4. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. William N. Loucks, *Kıyaslamalı ekonomik sistemler* (1. c., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Erdoğan Alkin, *İktisat* (İstanbul, 1972). — Vehbi Belda, *Milletlerin yaşantısını değiştiren iktisatçılar* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Tuncer Bulutay, *İktisadî büyüme modelleri üzerine açıklamalar ve eleştirmeler* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Fikret Görün, *Türkiye'de üniversitelerde okutulan iktisat üzerine* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Ali Özgüven, *İktisat ilmine giriş* (İstanbul, 1972). — Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi sözlüğü* (İstanbul, 1972). — Tevfik C. Çavdar, *İktisat kılavuzu* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Halil Dirimtekin, *İktisadî analiz* (1. c., Ankara, 1972). — *Ak iktisat ansiklopedisi* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Mehmet Ertuğruloğlu, *Ekonomi doktrinleri tarihi* (Ankara, 1972). — Dr. Charles Poor Kindleberger, *Uluslararası ekonomi,* adapte eden, Prof. Dr. Gülten Kazgan (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Mehmet Eröz, *İktisat sosyolojisine başlangıç* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Ç. Özhan Uluatam, *Makro iktisat* (Ankara, 1973). — Prof. Hénri Denis, *Ekonomik doktrinler tarihi,* çeviren, Atillâ Tokatlı (1. c., İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Mehmet Selik, *100 soruda iktisadî doktrinler tarihi* (İstanbul, 1973 ve 1974). — Doç. Dr. Onur Kumbaracıbaşı, *Ekonomik doktrinler ve ekonomik düşüncenin evrimi* (Ankara, 1973 ve 1974). — Prof. Paul A. Samuelson, *İktisat,* çeviren, Prof. Dr. Demir Demirgil (Ankara, 1973). — Petr. İvonoviç Nikitin, *Ekonomi politiğin ilkeleri,* çeviren, Orhan Suda (İstanbul, 1973 ve 1974). — Prof. Dr. Yüksel Ülken, *Yirminci yüzyılda dünya ekonomisi. «Günümüzün iktisadî sorunları ve başlıca tahlil âletleri»* (3. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Sabri F. Ülgener, *Millî gelir, istihdam ve iktisadî büyüme* (4. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Vamık Toprak, *Milletlerarası iktisat* (Ankara, 1974). — Joseph Lajugie, *Ekonomik sistemler,* çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Kıvanç Ertop, *Makro ekonomi* (İstanbul, 1974). — Paul A. Baran, *Büyümenin ekonomi politiği,* çeviren, Ergin Günce (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Vural F. Savaş, *İktisadî analiz* (2. bas., İstanbul, 1974). — W. Reay Tolfree, *Ekonomik teori üzerine notlar,* çeviren, Doç. Dr. Rıdvan Karalar (Eskişehir, 1974). — V. İ. Lenin, *Halkçı iktisat,* çeviren, Şerif Hulûsi Kurbanoğlu (İstanbul, 1974). — Jacques Billy, *İktisat siyaseti,* çeviren, Doç. Dr. Merih İpek Teziç (İstanbul, 1974). — P. Nikitin, *Ekonomi politik,* çeviren, Hamdi Konur (3. bas., Ankara, 1974). — Prof. Dr. Mükerrem Hiç, *Kapitalizm, sosyalizm, karma ekonomi ve Türkiye* (2. bas., İstanbul, 1974). — Pierre Salama ve Jacques Valier, *Ekonomi politik el kitabı,* çeviren, Bülent Özen (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Gülten Kazgan, *İktisadî düşünce veya politik iktisadın evrimi* (2. bas., Ankara, 1974). — Prof. Dr. Cahit Talas, *Ekonomik sistemler* (2. bas., Ankara, 1974). — Dr. Robert Heilbroner, *İktisadî sorun,* çeviren, Prof. Dr. Demir Demirgil (2., 3. c., İstanbul, 1974-1975). — Jean Baby, *Ekonomi politiğin temel prensipleri,* çeviren, C. Karakaya (3. bas., İstanbul, 1975). — Prof. Oskar Lange, *Ekonomi politik,* çeviren, Muvaffak Şeref (1. c., İstanbul, 1975).

İlâç, Prof. Dr. Nedime Ergenç, *İlâçların tanınması ve kantitatif tayini* (2. bas., İstanbul, 1972). — Dr. Ercüment Baktır, *İlâç rehberi, 1972/73* (İstanbul, 1972).

İlişki (*Halkla ilişkiler*), Constantin Lougovoy, *Halkla münasebetler,* çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Nuri Tortop, *Halkla ilişkiler* (Ankara, 1973).

İlköğretim, Hüseyin Hüsnü Tekışık, *İlk öğretim teşkilât ve idare tatbikatı* (10. bas., Ankara, 1972). — Emin Sağlamer, *İlkokulda aritmetik öğretimi* (İstanbul, 1973).

İlkyardım, İsmail Necdet Aygün, *Hayat kurtarma. «İlk yardım»* (Ankara, 1970). — *İlk yardım,* çeviren, Dr. Behzat K. Yeğen (3. bas., Ankara, 1972).

İmam-Hatip okulları, Sabri Akdeniz, *Millî eğitimimizde imam-hatip okullarının yeri ve köy enstitüleri* (İstanbul, 1971). — Nahit Dinçer, *İmam hatip okulları meselesi. «1913'den bugüne»* (İstanbul, 1974).

İmar, Sadık Artukmaç, *Türk imar hukuku* (3. bas., Ankara, 1972).

İmlâ, *Yeni yazım «imlâ» kılavuzu* («Türk Dil Kurumu Yayını», 5. bas., Ankara, 1970). — Mustafa Nihat Özön, *Türkçe imlâ kılavuzu. «Yazım kılavuzu»* (İstanbul, 1971 ve 1972). — Faruk Çağlayan, *Yeni Türk imlâ kılavuzu. «Yazım kılavuzu»* (İstanbul, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975).

İndonezya veya **Endonezya,** Adil Özkan, *Endonezya ihtilâli* (Ankara, 1970).

İngilizce, Fono Correspondence İnstitute Yayını, *İngilizcede en çok kullanılan idyomlar 1.* (5. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Fahir İz, *İngilizce-Türkçe sözlük* (Ankara, 1971). — *Redhouse sözlüğü. «İngilizce-Türkçe»* (9. bas., İstanbul, 1972). — Dorothy E. Irmak, *İngilizce bilimsel metinleri anlama ve tercüme kılavuzu* (2. bas., İstanbul, 1973). — Sir James Redhouse, *Redhouse yeni Türkçe-İngilizce sözlük* (2. bas., İstanbul, 1974).

İnsan, Anthony Smith, *İnsan, yapısı ve yaşamı,* çevirenler, Erzen Onur ve Nida Tektaş (İstanbul, 1972). — Charles R. Darwin, *İnsanın türeyişi,* çeviren, Ragıp Gelincik (Ankara, 1973).

İnsan hakları, *Türkiye'de İnsan Hakları Semineri. «9-11 Aralık 1968»* («Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını», Ankara, 1970).

İnşaat, Turgut Nedim Uluğ ve Dr. Yalman Odabaşı, *Ahşap ve çelik inşaat hesapları* (5. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Ziya Alkan, *Ziraî inşaat* (2. bas., Erzurum, 1972). — Doç. Dr. M. Erol Kulaksızoğlu, *Mimarlık alanında çağdaş inşaat sistemleri gelişimi ve ilgili tasarım olanakları* [Doçentlik tezi] (İstanbul, 1973).

İnternational Telephone and Telegraph Co. (İ.T.T.), Anthony Sampson, *Egemen devlet İ.T.T. «Olaylar, belgeler, anılar»,* çeviren, Mine Ünel (İstanbul, 1974).

İntibah yahut Sergüzeşti Ali Bey, Namık Kemal, *İntibah. Ali Bey'in sergüzeşti,* hazırlayan, Prof. Dr. Mehmet Kaplan (İstanbul, 1972).

İpek yolu, Sven Hedin, *İpek yolu,* çeviren, Ahmet Arpad (İstanbul, 1974).

İplik, Şevket Davaslıgil, *Strayhgarn ve kamgarn ipliklerde düzgünsüzlükler* (Ankara, 1974).

İrade, Doç. Dr. Nurettin Topçu, *İradenin dâvası* (2. bas., İstanbul, 1974).

İran, Gnrl. Kenan Esengin, *İran. «Ak devrimin getirdikleri»* (İstanbul, 1973). — Hrant D. Andreasyan, *Osmanlı-İran-Rus ilişkilerine ait iki kaynak. «Nadir Şah devrine ait bir anonim kronoloji»* (İstanbul, 1974).

İrlanda, Georg Kraemer, *İrlanda sorunu,* çeviren, Mustafa Yavuz (İstanbul, 1973).

İskenderun Demir-Çelik fabrikaları, Nurettin Menekşe, *İskenderun Demir Çelik tesisleri, 1973* (Ankara, 1973).

İslâm, Ergun Göze, *Anadolu sahâbeleri* (İstanbul, 1968). — S. Sırrı Üçer, *İslâm tarihi* (İstanbul, 1969). — Doç. Dr. Salih Tuğ, *İslâm ülkelerinde anayasa hareketleri. «XIX ve XX. asırlar»* (İstanbul, 1969). — Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm dîni. «İtikai, ibâdet ve ahlâk»* (20. bas., Ankara, 1969). — Abdullah Aydın, *İslâmda aile hayatı* (İstanbul, 1969). — Prof. Dr. Abdülkerim Zeydan, *İslâm hukukunda ferd ve devlet. «İslâm anayasa hukuku»,* çeviren, Cemâl Arzu (İstanbul, 1969). — Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî islâmiyye ve ıstılahatı fıkhiyye kâmusu* (5. c., İstanbul, 1969 ve 1970). — Sigrid Hunke, *Allahın güneşi Avrupa'nın üzerinde,* çeviren, Hayrullah Örs (İstanbul, 1969). — Prof. Seyyid Kutub, *İslâmda sosyal adalet,* çevirenler, Yaşar Tunagör ve Dr. M. Adnan Mansur (2 c., 3. bas., İstanbul, 1970). — Dr. Hüseyin Hâtemî, *İslâm hukukunda devlet yapısı* (İstanbul, 1970). — Nevzat Akaltun, *İslâm hukukunda âile hukuku. «Nikâh, eylenme, talâk, yemine ait soru, cevap ve fetvâlar»* (Ankara, 1970 ve 1972). — Yusuf Kardâvî, *İslâmda helâl ve haram,* çeviren, Mustafa Varlı (İstanbul, 1970). — Prof. Maruf Devalibî, *Marksizm ve kapitalizm karşısında İslâm,* çeviren, Sadık Özek (İstanbul, 1970). — Necdet Andiç, *İslâm dini ve esasları* (İstanbul, 1970). — Abdulvahâb Hallâf, *İslâm teşrîi tarihi. «Hulâsat târihi 't-teşrî el-İslâmi»,* çeviren, Doç. Dr. Talât Koçyiğit (Ankara, 1970). — Prof. A. Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da siyasî ve itikâdî mezhepler tarihi,* çevirenler, Ethem Ruhi Fığdalı ve Osman Eskicioğlu (İstanbul, 1970). — Ahmet Kabaklı, *Müslüman Türkiye* (İstanbul, 1970). — Dr. Ali Kemâl Belviranlı, *İslâm prensipleri* (9. bas., İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan, *Kur'an ve Türkler. «İslâm şarkı ile garp arasındaki ilmî işbirliği»* («8-12 Şubat 1968'de Pakistan'da toplanan Ravalpindi İslâm Kongresi münasebetiyle hazırlanmıştır», İstanbul, 1971). — Ebû'l A'la Mevdûdî, *İslâm'da hükûmet,* çeviren, Ali Genceli (İstanbul, 1971). — Nevzat Akaltun, *İslâm mirâs hukuku ve fetvalar. «Açıklamalı, uygulamalı»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm felsefesinde Allah'ın varlığının delilleri* (2. bas., Ankara, 1971). — Ahmed Hamdi Akseki, *Müslüman büyük ilmihâl. «Dinî dersler»* (İstanbul, 1971). — De Lacy O'-Leary, *İslâm düşüncesi ve tarihteki yeri,* çevirenler, Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın ve Doç. Dr. Yaşar Kutluay (2. bas., Ankara, 1971). — Nevzat Akaltun, *İslâm hukukunda mâli ve bedenî ibâdât ile ilgili fetvalar* (2. k., Ankara, 1971). — Dr. Hüseyin Hâtemî, *İslâm açısından sosyalizm* (2. bas., İstan-

bul, 1971). — Sir Thomas Walker Arnold, *İntişar-ı İslâm tarihi*, çeviren, Hasan Gündüzler (2. bas., Ankara, 1971). — Mevlâna Muhammed İsmail Panipati, *İslâm yayılış tarihi*, çeviren, Prof. Dr. Ali Genceli (1., 2. c., İstanbul, 1971; 3. c., İstanbul, 1972). — Ergun Göze, *Mukayeseli İslâm tarihi kronolojisi* (1. c., İstanbul, 1971). — Mevlâna Niyaz, *Kadın sahabiler*, çeviren, Prof. Ali Genceli (İstanbul, 1971). — Ali Akbar Mazaheri, *Ortaçağda müslümanların yaşayışları*, çeviren, Doç. Dr. Bahriye Üçok (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Cavit Sunar, *İslâmda felsefe ve Farabî* (2. c., Ankara, 1972). — Prof. Dr. A. Zerka ve Prof. S. -el-Mahmasâni-İbn-i Emin M. Es'ad, *Modern problemler karşısında İslâm hukuku*, hazırlayan, Hayreddin Karaman (İstanbul, 1972). — Tevfik el-Mısrî, *İslâm hukukunda şahsî haller*, çeviren, Muhammed Sadık Aydın (Konya, 1972). — Prof. Dr. Neş'et Çağatay, *100 soruda İslâm tarihi* (İstanbul, 1972). — Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i mükerreme emirleri* (Ankara, 1972). — M. Asım Köksal, *İslâm tarihi. «Hz. Muhammed [A.S.] ve islâmiyet»* (4. c., İstanbul, 1972). — Dr. Sigrid Hunke, *Avrupa'nın üzerine doğan İslâm güneşi*, çeviren, Servet Sezgin (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Selim A. Sıddıkî, *İslâm devletinde malî yapı*, çeviren, Rasim Özdenören (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm düşüncesi hakkında araştırmalar* (Ankara, 1972). — Dr. Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm araştırmalarında usul «hakkında notlar»* (Ankara, 1972). — Necip Fazıl Kısakürek, *Çöle inen nur* (2. bas., İstanbul, 1972). — Dr. M. Nevzat Akaltın, *İslâm fıkhı ve hukukuna ait 1099 fetvâ* (1. c., Ankara, 1972). — Osman Pazarlı, *İslâmda ahlâk* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Seyyid Kutub, *İslâm-kapitalizm uyuşmazlığı*, çeviren, Abdurrahman Niyazoğlu (İstanbul, 1972). — Prof. Muhammed Kutub, *İslâm ve materyalizme göre insan*, çevirenler, Kemal Sandıkçı ve M. Akif Aydın (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Ahmet Reşid Turnagil, *İslâmiyet ve milletler hukuku* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Gothard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çeviren, Hayrullah Örs (Ankara, 1972). — Ord. Prof. İsmail Hakkı İzmirli, *İslâm mütefekkirleri ile garp mütefekkirleri arasında mukayese*, sadeleştiren, Süleyman Hayri Bolay (Ankara, 1973). — Mevlânâ Şibli, *Asr-ı saadet. «İslâm tarihi»*, çeviren, Ömer Rıza Doğrul, sadeleştiren, Osman Zeki Mollamehmetoğlu (1., 2. c., İstanbul, 1973). — Prof. M. A. Mannan, *İslâm ekonomisi. «Teori ve pratik»*, çeviren, Bahrî Zengin (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, *İslâma giriş*, çeviren, Kemâl Kuşcu (3. bas., İstanbul, 1973). — Will James Durant, *İslâm medeniyeti*, çeviren, Orhan Bahaeddin (İstanbul, 1973). — *İslâmda resim yasağı ve sonuçları*, çeviren, M. Ş. İpşiroğlu (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Cavit Sunar, *İslâm felsefesinin Yunan kaynakları ve kozalite meselesi* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Bartol'd, *İslâm medeniyeti tarihi*, hazırlayan, Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü (3. bas., Ankara, 1973). — Remzi Balkanlı, *İslâm hukukunun [usûl-ü fıkhın] umumî esasları* (1. k., Ankara, 1973). — Prof. Abdulvahhâb Hallâf, *İslâm hukuk felsefesi. «İlmu usûli 'l-fıkh»*, çeviren, Doç. Dr. Hüseyin Atay (Ankara, 1973). — A. Hamdi Akseki, *İslâm dini. «İtikat, ibâdet ve ahlâk»* (25. bas., Ankara, 1973). — Dr. Zekeriya Kitapçı, *Türklerin İslâm tarihindeki yeri* (Ankara, 1973). — Prof. A. Muhammed Ebû Zehra, *İslâm hukuku metodolojisi. «Fıkıh usulü»*, çeviren, Dr. Abdülkadir Şener (Ankara, 1973). — Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm hukuku* (İstanbul, 1974). — Halit Ongan, *Ankara'nın iki numaralı şer'iye sicili. «20 Kasım 1588-11 Temmuz 1590»* (Ankara, 1974). — Doç. Dr. Nurettin Topçu, *İslâm ve insan* (2. bas., İstanbul, 1974). — İsmail Hâmi Dânişment, *Garp medeniyetinin menbaı olan İslâm medeniyeti. «Garp menbalarına göre»* (4. bas., İstanbul, 1974). — Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin, *İslâm ülkelerinde sanat* (İstanbul, 1974). — Prof. Jacques Austruy, *Kapitalizm, Marksizm ve İslâm*, çeviren, Dr. Agâh Okyay Güner (Ankara, 1974). — Prof. Muhammed Kutub, *İslâma göre insan psikolojisi*, çeviren Akif Nuri (2. c., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Abdülkerim Osman, *İslâmda fikir, inanç hürriyeti*, çeviren, Ramazan Nazlı (İstanbul, 1974). — Jacques C. Risler, *Çağdaş İslâm dünyası*, çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1974). — Corci Zeydan, *İslâm medeniyeti tarihi*, çeviren, Zeki Megâmiz (İstanbul, 1974, 5. c.). — Prof. Dr. İ. Agâh Çubukçu, *İslâmda ahlâk ve manevî vazifeler* (Ankara, 1974). — Dr. Mehmet Dağ ve Hıfzırrahman R. Öymen, *İslâm eğitim tarihi* (Ankara, 1974). — Prof. Muhammed Al-Hudarî, *İslâm hukuku tarihi*, çeviren, Haydar Hatipoğlu (İstanbul, 1974). — Prof. Muhammed Kutub, *İslâm terbiye metodu ve ahlâk sistemi*, çeviren, Dr. Ali Özbek (İstanbul, 1975). — Abdürrezzak Nevfel, *İslâmda ayrılmazlık. «Din, dünya görüşü»*, çeviren, Mehmet Aydın (İstanbul, 1975).

İspanya, Prof. Dr. Selâhattin Batu, *İspanya büyüsü* (İstanbul, 1972). — Pietro Nenni, *İspanya'da içsavaş ve faşizm*, çeviren, Orhan Suda (İstanbul, 1973).

İspir, Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *İspir. «Millî tarih ve edebiyatımızda 27 asırlık Türklük bölgesi»* (Erzurum, 1970).

İspirto, Mehmet Mutluay, *Melâs ispirtoculuğu. «İspirto fabrikası teknoloji el kitabı»* (Ankara, 1972).

İsrail, A. Nurullah Barıman, *İsrail Arap sorunu* (İstanbul, 1970). — Nilgün Arıt, *Yeşeren çöl, İsrail* (İsrail, 1970). — Faik Bedîî, *Akıl cumhuriyeti İsrail* (İstanbul, 1972). — Larry Collins ve Dominique Lapierre, *Kudüs ey Kudüs*, çeviren, Aydın Emeç (İstanbul, 1973).

İstanbul, Niyazi Ahmet Banoğlu ve Nebil Fazıl Alsan, *İstanbul* (İstanbul, 1969). — Rıfat Gökçen, *İstanbul ve ilçeleri* (İstanbul, 1969). — *Köy envanter etüdlerine göre İstanbul* (Ankara, 1969). — Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul ansiklopedisi. «İstanbulun alfabetik kütüğü»* (5., 10., 11. c., İstanbul, 1961, 1970, 1971). — Osman Yalçın, *İstanbul* (8. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Sabahaddin Zâim, *İstanbul sanayi bölgeleri. «Bölge ve şehir planlaması yönünden* (İstanbul, 1971). — Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul kadıları, şehremînleri, belediye reisleri ve partiler tarihi. «1453-1971 idarî-siyasî»* (İstanbul, 1971). — *İstanbul ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Theophile Gautier, *İstanbul*, çeviren, Nurullah Berk (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Erol Tümertekin, *İstanbul sanayiinde kuruluş yeri* (İstanbul, 1972). — Çelik Gülersoy, *A guide to İstanbul* (İstanbul, 1972). — Hilary Sumner-Boyd ve John Freely, *Strolling through İstanbul. «A guide to the city»* (İstanbul, 1972). — Haydar Naci Şen, *İstanbul* (3. bas., İstanbul, 1972). — Kâzım Özcan, *Çevremiz ve İstanbul. «İstanbul'u tanıtıyoruz»* (İstanbul, 1972). — Mehmet Halit Bayrı, *İstanbul folkloru* (2. bas., İstanbul, 1972). — Steven Runciman, *Kostantiniye düştü*, çeviren, Derin Türkömer (İstanbul, 1972). — *Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdarî Sorunları Semineri. «14-17 Mayıs 1973, İstanbul»* («İstanbul Üniversitesi Yayını», İstanbul, 1973). — K. Ekrem Uykucu, *Cumhuriyetin 50. yılında ilçeleriyle birlikte İstanbul* (İstanbul, 1973). — Ali Rıza Erem, *Bir zamanlar İstanbul. «Eski âdetler, eğlenceler, sosyal hayat, esnaf kuruluşları, bütün yönleri ile»*, hazırlayan, Niyazi Ahmet Banoğlu (İstanbul, 1973). — *İstanbul ulaşımında 50 yıl* («İstanbul İli Ulaştırma Komitesi Yayını», Ankara, 1974). — Haydar Naci Şen, *İstanbul* (4. bas., İstanbul, 1974). — Gerard de Nerval, *Muhteşem İstanbul*, çeviren, Refik Özdek (İstanbul, 1974).

İstanbul Arkeoloji müzeleri, Necati Dolunay, *İstanbul arkeoloji müzeleri* (İstanbul, 1973).

İstanbul Belediye konservatuvarı, Hikmet Tongur, *Kuruluşunun ellinci yılında İstanbul Belediye Konservatuvarı* (İstanbul, 1973).

İstatistik, Prof. Fazıl K. Gülçür, *İstatistik araştırma metotları* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Halûk Cillov, *İktisadî olaylara uygulanan istatistik metotları* (İstanbul, 1970). — Ergin Günçe, *İstatistik sözlüğü* (Ankara, 1970). — Doç. Dr. Uğur Korum, *Matematiksel istatistiğe giriş. «Olasılık, istatistikî tahmin ve istidlâl, regresyon»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Kenan Gürtan, *İstatistik ve araştırma metodları* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Halûk Cillov, *İstatistik. «Tekniği ve uygulaması»* (2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Sıtkı Velicangil, *Tıbbî biyometri. «Hekimlikte istatistik metodları ve tatbikatı»* (3. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Uğur Korum, *İstatistik* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Hüsnü Arıcı, *İstatistik. «Yöntemler ve uygulama»* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Şaban Karataş, *İstatistiğe giriş* (Erzurum, 1973). — Alexander McFarlane Mood ve Franklin A. Graybill, *İstatistik teorisine giriş*, çeviren, Doç. Dr. Süeda Moralı (İstanbul, 1973). — Prof. Fazıl Gülçür, *İstatistik araştırma metodları. İhtimaller, istatistik analiz. Çözülmüş problemler. «Araştırma yapanlar ve araştırmaları yönetenler için»* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Kenan Gürtan, *İstatistik ve araştırma metodları. «İktisat ve iş idaresine tatbikatı»* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Halûk Cillov, *İktisadî olaylara uygulanan istatistik metodları* (4. bas., İstanbul, 1975).

İstiklâl mahkemeleri, Azmi Nihat Erman, *İzmir suikastı ve İstiklâl mahkemeleri* (İstanbul, 1971).

İstiklâl marşı, Muhiddin Nalbandoğlu, *İstiklâl marşımızın tarihi. «Şairinin, bestekârının ve o devirde yaşayanların dilinden»* (İstanbul, 1964).

İsveç, Nilgün Arıt, *Avrupa'nın cenneti İsveç* (İstanbul, 1970). — Louis Armand, *Sosyalist İsveç ve hür teşebbüs*, çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1974).

İş, International Labour Office, *İş etüdü* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», 2. bas., Ankara, 1974).

İş (İş hukuku), Doç. Dr. İhsan Erkul, *Türk iş hukuku dersleri. «931 sayılı iş kanunu ve uygulaması»* (Ankara, 1970). — Doç. Dr. Nuri Çelik, *İş hukuku. «1. c. Genel bilgiler, ferdi iş hukuku»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *Türk iş hukuku. «1. c. Genel kavramlar, hizmet sözleşmesi, rekabet yasağı sözleşmesi»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Turhan Esener, *İş hukuku. «Sendika hukuku»* (3. c., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Turhan Esener, *İş hukuku* (Ankara, 1973). — Turgut Uğur, İrfan Dönmez ve Bahattin Kars, *Tatbikatta açıklamalı ve içtihatlı iş davaları ve ilgili mevzuat* (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Münir Ekonomi, *İş hukuku dersleri* (1. c., İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Münir Ekonomi ve Savaş Taşkent, *Açıklamalı Türk iş hukuku mevzuatı* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Nuri Çelik, *İş hukuku dersleri* (3. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. İhsan Erkul, *Türk iş hukuku dersleri. «1475 sayılı iş kanunu ve uygulaması»* (İstanbul, 1974).

İş Bankası Anonim şirketi (TÜRKİYE), *Türkiye İş Bankası 50 yıl* («Doğuş Ltd. Şti. Matbaası», Ankara, 1974).

İşçi, *İşçinin yönetime katılması* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — H. Faruk Erginsoy, *Türkiye, işçi hareketi ve demokratik sol* (İstanbul, 1971). — Dr. Oya Araslı ve Doğan Araslı, *Türk işçilerinin hak ve görevleri. «F. Almanya kanunlarına göre»* (Ankara, 1972). — Dr. Agâh Oktay Güner, *Yurd dışındaki işçiler ve sorunları* (Ankara, 1972). — Zeki Albayrak, *Yabancı memleketlerde çalışan Türk işçileri sorunları ve tasarruflarından faydalanma yolları* (Ankara, 1972). — Dr. Ahmet Aker, *İşçi göçü. «Nisan 1970 ile Nisan 1971 arasında Almanya'ya giden Türk işçileri üzerinde sosyo-ekonomik bir örnekleme araştırması»* (İstanbul, 1972). — Oğuz Gökmen, *Federal Almanya ve Türk İşçileri* (Ankara, 1972). — Dr. Oya Araslı ve Doğan Araslı, *Almanya'daki Türk işçilerinin hak ve görevleri* (2. bas., Ankara, 1973). — Kemal Sülker Okur. *100 soruda Türkiye'de işçi hareketleri* (2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Seza Reisoğlu, *Yabancı işçiler yönünden Alman iş ve sosyal güvenlik hukuku* (Ankara, 1973). — *Almanya'da çalışan yabancı işçilerin istihdam, aile ve ikamet sorunları. «72 örnekleme araştırması»* («İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1974). — Prof. Wolfgang Abendroth, *Avrupa işçi hareketleri tarihi*, çeviren, Bülent Özen (İstanbul, 1974). — Cenap Keskin ve Önder Özer, *Yurtdışı göç hareketleri ve vatandaş sorunları* (?, 1974). — V. I. Lenin, *İşçi ve köylü ittifakı*, çeviren, Muzaffer E. Kabagil (2. bas., Ankara, 1975).

İşgücü, *Hanehalkı işgücü anketi. «Kasım*

1969» («Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını», Ankara, 1973).

İşleme, Sevim Fenercioğlu, *Türk işlemelerinden motifler* (Ankara, 1973).

İşletme, *İşletme idaresi* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1969). — Prof. Dr. İsmail Nevzat Eser, *İşletme ilminin genel kuralları* (2. c., Ankara, 1969). — Prof. Dr. İ. Nevzat Eser, *İşletme ilminin genel kuralları* (Adana, 1970). — Prof. Dr. Mahmut Tevfik Birsel, *Ticarî işletme hukuku* (1. c., İzmir, 1970). — Dr. Roger Francis Tredgod, *Çağdaş çalışma düzeninde kişiler arası ilişkiler*, çeviren, Dr. Cevdet Aykan (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *İşletme hukuku* (1. c., İstanbul, 1970). — Prof. Şükrü F. Erlâçin, *İşletme ekonomisi* (2. c., 7. bas., Bornova, 1970). — Prof. Dr. İ. İlhami Karayalçın, *İşletmelerde iş gücü analizi için yeni bir sistem* (İstanbul, 1971). — Dr. Bülent Kobu, *İşletme matematiği* (2 k., İstanbul, 1971). — Alâettin Güneysu, *Modern işletme yönetimi* (Ankara, 1971). — Dr. Bülent A. Himmetoğlu, *İş etüdü ve metod geliştirme. «Teori ve uygulama»* (İzmir, 1972). — Doç. Dr. Mehmet Ali Aktuğlu, *Tarım işletmeleri ve muhasebesi* (İzmir, 1972). — Doç. Dr. Yaşar Gürgen, *İşletmelerin yönetiminde haberleşmenin önemi, koşulları ve Çukurova'daki uygulamaları* (Adana, 1972). — Philippe de Wott, *İşletme ve yönetim*, çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1972). — Muammer D. Öcal, *Açık işletmeciliğin el kitabı* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Osman Yozgat, *İşletme finansmanı* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Vahdet Aydın, *İşletme organizasyonundaki gelişmeler* (2. bas., Ankara, 1973). — Doç. Dr. İnal Cem Aşkun, Doç. Dr. Şan Öz ve Alp-Doğan Sindiren, *İşletme politikası* (2. bas., Ankara, 1973). — Dr. Semih Büker, *İşletmelerin finansal yönetiminde yatırım kararları ve Türkiye'deki uygulama* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Mehmet Ali Aktuğlu, *Denetleme ve revizyon* (İzmir, 1973). — Öztin Akgüç, *Malî tablolar analizi* (2. bas., Ankara, 1973). — Doç. Dr. Adnan H. Lavkan, *İşletme yönetiminde beşeri ilişkiler* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *İşletme hukuku* (2. c., 1. ks., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Reha Poroy, *Ticarî işletme hukuku* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Kemal Tosun, *İşletme yönetimi* (1. c., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Suat Keskinoğlu, *Genel işletme ekonomisi dersleri* (1. c., 5. bas., İstanbul, 1974). — Oktay Fergan, *İşletme yönetiminde sistem* (İstanbul, 1974). — Dr. Salim Şen, *Sanayi işletme yönetimi. «İlkeler ve uygulamalar»* (Ankara, 1974). — Arnold S. Tannenbaum, *İşletmede sosyal psikoloji*, çeviren, Nilüfer Sağtür (2. bas., Ankara, 1974).

İşletmecilik, Prof. Dr. Turgut Var, *Alfabetik işletmecilik bibliyografyası. «1938-1968»* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Kemal Tosun, *İşletmecilik yönetimi. «1. c. Genel esaslar»* (İstanbul, 1971). — Hugh Jones Hintze, *İşletmecilik kontrol usulleri elkitabı*, çeviren, Prof. Dr. İ. İlhami Karayalçın (İstanbul, 1971). — Prof. Şükrü F. Erlâçin, *Endüstri işletmeciliği. «Üretim politikası ve verimlilik analizleri»* (2. bas., İzmir, 1971). — Prof. Ezra Solomon, *İşletme finansmanı teorisi*, çeviren, Prof. Dr. Turgut Var (Ankara, 1971). — Doç. Dr. İnal Cem Aşkun ve Doç. Dr. Şan Öz-Alp, *İngilizce-Türkçe işletmecilik terimleri* (Ankara, 1971).

İşsizlik, Prof. Dr. Nusret M. Ekin, *Gelişen ülkelerde ve Türkiye'de işsizlik* (İstanbul, 1971). — Ertan Ziver Saver, *İşsizliği tazmin edici politikalar ve işsizlik sigortası* (Ankara, 1971).

İşveren, Dr. Pars Esin, *Türkiye'de işveren sendikacılığı* (Ankara, 1974).

İtalya, *Antologia della letteratura italiana. «Brani scelti, commenti, note biografiche»*, A cura di Dr. Necdet Adabağ e Durdu Kundakçı (Ankara, 1974).

İtalyanca, Doç. Dr. Süheyla Öncel, *İtalyanca dili grameri* (1. k., Ankara, 1972).

İtfaiye, *Cumhuriyet devrinde itfaiye*, hazırlayan, Tarık Özavcı (İstanbul, 1973).

İttihat ve Terakki fırkası, Doç. Dr. Feroz Ahmad, *İttihat ve terakki, 1908-1914. «Jön Türkler»*, çeviren, Nuran Ülken (İstanbul, 1971).

İzcilik, *Türk izciliğinin 60. yılı. «1912-1972»* («Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayını», Ankara, 1972). — Nusret Güvenç, *Cumhuriyetin 50. yılında izciliğimiz* (Ankara, 1974).

İzmir, Mehmet Okurer, *İzmir. «Kurtuluştan kurtuluşa»* (İzmir, 1970). — Osman Yalçın, *İzmir* (5. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Ruşen Keleş, *İzmir mahalleleri. «Bir tipleştirme örneği»* (Ankara, 1972). — *Köy envanter etüdlerine göre İzmir* («Köy İşleri Bakanlığı Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Dr. Emre Kongar, *İzmir'de kentsel aile. «Yapı, akrabalarla ve bürokratik örgütlerle ilişkiler ve zaman içinde bazı değişme eğilimleri»* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Mübeccel Belik Kıray, *Örgütleşemeyen kent. «İzmir'de iş hayatının yapısı ve yerleşme düzeni»* (Ankara, 1972). — Dr. Tuncer Baykara, *İzmir şehri ve tarihi* (İzmir, 1974).

İzmit, Avni Öztüre, *Resim, fotoğraf, belgelerle Nicomedia. «İzmit tarihi»* (İstanbul, 1969).

J

Jandarma, Hulusi Sayım, *Cumhuriyet jandarması* (İstanbul, 1974).

Japonya, Dr. Cafer Tayyar Sadıklar, *Kalkınma yolunda Japon örneği ve Türkiye* (Ankara, 1971).

Jeodezi, Doç. Dr. Erdoğan Özbenli, *Jeodeziye giriş. «Elipsoid geometrisi»* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. E. Özbenli ve Dr. Türkay Tüdeş, *Ölçme bilgisi. «Pratik jeodezi»* (İstanbul, 1972). — İsmail Hakkı Güneş ve Bircan Çamlıoğlu, *Jeodezi II* (İstanbul, 1974).

Jeofizik, Prof. Kâzım Ergin, *Uygulamalı jeofizik* (3. bas., İstanbul, 1973). — *Türkiye Birinci Jeofizik Bilimsel ve Teknik Kongre tebliğleri* («Türkiye Jeofizikçiler Birliği Yayını», Ankara, 1974).

Jeoloji, Ord. Prof. Dr. Hamit Nafiz Pamir ve Doç. Dr. Önder Öztunalı, *Yerbilim terimleri sözlüğü* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. A. Fuat Baykal, *Historik jeoloji* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Kemal Erguvanlı, *Mühendislere jeoloji. 1. kıs.* (3. bas., İstanbul, 1971). — Prof. İhsan Ketin ve Doç. Dr. Nezihi Canıtez, *Yapısal jeoloji* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Kemal Erguvanlı, *Mühendislik jeolojisi* (2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Kemal Erguvanlı ve Doç. Dr. Erdoğan Yüzer, *Yeraltısuları jeolojisi. «Hidrojeoloji»* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Ekrem Göksu, *Yeraltı jeolojisi* (İstanbul, 1973). — Prof. İhsan Ketin, *Umumî jeoloji* (1. ks., 4. bas., İstanbul, 1973). — *Jeolojide deneysel kaya mekaniği*, çevirenler, Doç. Dr. Erdoğan Yüzer ve Caner Zanbak (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Yusuf Tatar, *Jeolojik haritalar* (İstanbul, 1975).

Jeomorfoloji, Prof. Dr. Reşat İzbırak, *Sistematik jeomorfoloji. «İngilizce özeti ile»* (2. bas., Ankara, 1969). — Prof. Dr. Reşat İzbırak, *Jeomorfoloji. «Analitik ve umumî»* (1. c., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Sırrı Erinç, *Jeomorfoloji* (2. c., 2. bas., İstanbul, 1971).

Jeopolitik, Suat İlhan, *Jeopolitikten taktiğe* (İstanbul, 1971).

Jimnastik, Nihat Yılbar, *Âletli cimnastik. «Öğretim ve yardım usulleri ile, 8-14 yaş arasındaki çocuklar için»* (İstanbul, 1971). — Dr. Sabahattin Özberk, *Teneffüs jimnastiği ve vücut mukavemetini arttıran egzersizler* (Ankara, 1971).

Jinekoloji, Prof. Langdon Persons ve Prof. Sheldon C. Sommers, *Jinekoloji*, çeviren, Dr. Yıldız Erdem (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Şerif Çanga ve Prof. Dr. İlhan Önder, *Kadın hastalıkları. «Jinekoloji»* (3. bas., Ankara, 1972). — *Kadın Sağlığı Sorunları ve Uluslararası Jinekoloji Seminerleri* («Ankara Jinekoloji Derneği Yayını», Ankara, 1974).

Jiu-jitsu, Prof. Kiyoşe Nakae ve Charles Yeager, *Tam jiu-jitsu*, çeviren, Ali Avni Öneş (İstanbul, 1971). — Enver Bolayır, Hubert Klinger-Klingerstorff, *Kendi kendine jiu-jitsu öğrenme usulleri* (İstanbul, 1973).

Jöntürkler, Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet gözüyle jöntürkler*, çevirenler, Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu (Ankara, 1974). — Feridun Kandemir, *Jön-Türklerin zindan hatıraları. «Bir devrin siyasî ve fikrî tarihi. 1848-1903»* (2. bas., İstanbul, 1975).

K

Kadı Burhaneddin, Doç. Dr. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti. «1344-1398»* (Ankara, 1970).

Kadıköy, Zeki Teoman, *Kadıköy* (İstanbul, 1974).

Kadın, Prof. Dr. Mustafa Al-Sıbaî, *İslâma ve garplılara göre kadın*, çeviren, İhsan Toksarı (İstanbul, 1969). — Günseli Özkaya, *Kadınların savaşı. «Tutsaklıktan özgürlüğe»* (İstanbul, 1970). — Simone de Beauvoir, *Kadın. «1. c. Genç kızlık çağı; 2. c. Evlilik çağı; 3. c. Bağımsızlığa doğru»*, çeviren, Bertan Onaran (İstanbul, 1970, 1971, 1972, 1974). — *Demokrasi cihanında kadın*, çeviren, Nezahat Nurettin Ege (Ankara, 1970). — Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Atatürk ilkeleri ve Türk kadınlığının çilesi. «Bir konferans»* (İzmir, 1970). — Tezer Taşkıran, *Kadın hakları* (İstanbul, 1971). — Dr. David Reuben, *Kadın isterse*, çeviren, Leylâ Soykut (İstanbul, 1972). — Simone de Beauvoir, *Kadınlığımın hikâyesi*, çeviren, Erdoğan Tokatlı (2. bas., İstanbul, 1972). — Sâtı Erişen, *Ömer Seyfettin'e göre kadın* (Ankara, 1972). — Bekir Topaloğlu, *İslâmda kadın* (5. bas., İstanbul, 1973). — Şehbal Aygen ve Adnan Tahir Güntan, *Unutulmayan kadınlar* (1. c., İstanbul, 1973). — Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın hakları* (Ankara, 1973). — August Bebel, *Kadın ve sosyalizm*, çeviren, Sabiha Zekeriya Sertel (Ankara, 1974).

Kadızade-i Rumî, Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver, *Bursalı Kadızâde Rûmi ve devrinin diğer bilimcileri* (İzmir, 1970).

Kâğıt, Bozkurt Benderlioğlu, *Kâğıt Sanayii. «Özel İhtisas Komisyonu raporu»* (Ankara, 1972).

Kahramanmaraş, Şakir Yardımedici, *Maraş'ı tanıyalım* (Ankara, 1968). — Celâl Çoğalan ve Halit Kurtaran, *Her yönüyle Maraş* (İstanbul, 1969 ve 1974). — Besim Atalay, *Maraş tarihi ve coğrafyası*, yeni harflere çeviren, Mehmet Yusuf Özbaş (İstanbul, 1973). — *Kahramanmaraş il yıllığı, 1973* (Adana, 1975).

Kale, Prof. Albert Gabriel, *İstanbul Türk kaleleri*, çeviren, Alp İlgaz (İstanbul, 1975).

Kalıp, D. Eugene Ostergaard, *İleri kalıp yapımı*, çevirenler, Mustafa Bağcı, S. İhsan Sezgin ve Fevzi Ercan (Ankara, 1970).

Kalite, Prof. Faruk Akün, *İstatistik ve kalite kontrolu* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Sedat Akalın, *Üretim ve kalite kontrolu* (İzmir, 1973).

Kalkınma, İrem Acaroğlu, *Toplum kalkınması. «Teori ve uygulaması»* [Tez] (Ankara, 1966). — Memduh Aytür, *Kalkınma yarışı ve Türkiye* (Ankara, 1970). — Hüseyin Bayol, *Kalkınma savaşı* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Bilge Umar, *Türk kalkınma hukuku* (İzmir, 1971). — M. Ayhan Bilge, *Uygulamada toplum kalkınması. «Altınöz pilot projesi»* (Ankara, 1972). — Dr. Faik Kırbaşlı, *1920-1972 döneminde kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin hükûmet politikaları* (Ankara, 1973). — Maurice Dobb, *Kapitalizm, sosyalizm, azgelişmiş ülkeler ve iktisadî kalkınma*, çeviren, Mehmet Selik (Ankara, 1973). — *Kalkınmada öncelikli yörelerin tesbiti ve bu yörelerdeki teşvik tedbirleri* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», Ankara, 1973). — Prof. Dr. Vural F. Savaş, *Kalkınma ekonomisi* (İstanbul, 1974). — Metin Ülgüray, *Teknoloji çağında kalkınma sorunu. «Dünya ve Türkiyemizin yakın geleceği üzerine araştırmalar»* (İstanbul, 1974). — Cemalettin Ulukol, *Ekonomik yapının temel unsurları. «Proje, kalkınma planı, kalkınma stratejisi»* (Ankara, 1974).

Kalp, Prof. Dr. Süreyya Tanay, *Kalp hastalıkları patolojisi. «Kardiak patoloji»* (Ankara, 1971). — Dr. Christian Barnard, *Kalbiniz ve siz*, çeviren, Semih S. Tulpar (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Nevres Baykan, *Türkiye'de kalp hastalıkları prevalensi üzerinde çalışmalar* (Ankara, 1973). — Doç. Dr.

Asuman Eğribozlu, *Kongenital kalp hastalıkları* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu, *Kalb hastalıkları tıbbî tedavisi* (İstanbul, 1974). — D. G. Julian, *Kardiyoloji. «Kalp hastalıkları»*, çeviren, Prof. Dr. Nejat Harmancı (İstanbul, 1974).

Kamboçya, Sihanuk Norodom, *CIA ile savaşım. «Kamboçya'nın ölüm-kalım mücadelesi»*, çevirenler, Ersin Ertan ve Doğan Güneş (İstanbul, 1974).

Kamu *(Kamu maliyesi)*, Ord. Prof. Dr. Nihad S. Sayâr, *Kamu maliyesi. «2. c. Bütçe prensipleri ve tatbikatı»* (4. bas., İstanbul, 1971). — ***(Kamu hukuku)***, Ord. Prof. Dr. Recaî G. Okandan, *Amme hukukumuzun anahatları. «Türkiye'nin siyasî gelişmesi». 1. k. Osmanlı Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. İlhan F. Akın, *Kamu hukuku* (İstanbul, 1974).

Kamulaştırma, Ali Arcak, *Anayasa değişikliği karşısında kamulaştırma* (Ankara, 1974).

Kamuoyu, Alfred Sauvy, *Kamu oyu*, çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1974).

Kan, Doç. Dr. Gazanfer Bingöl, *Kan transfüzyonu* (Ankara, 1970). — Dr. Cemal Büyükyüksel, *Kan grupları teknik ve klinik tatbikatı* (İstanbul, 1974). — ***(Kan davası)***, Mahmut Tezcan, *Kan gütme olayları sosyolojisi* (Ankara, 1972). — *Kan davası semineri çalışması* («Türkiye Barolar Birliği Yayını», Ankara, 1975).

Kanada, Temuçin Avcıoğlu, *Kanada'da çalışma, yaşama ve öğrenim fırsatları* (Ankara, 1973).

Kanarya, Dr. Şefik Tutkavul, *Kanarya. «Üretilmesi, bakımı, hastalıkları, tedavileri ve saka kuşları»* (İstanbul, 1972).

Kandilli rasathanesi, Prof. A. Süheyl Ünver, *İstanbul Rasathanesi* (Ankara, 1969).

Kanık (Orhan Veli), Asım Bezirci, *Orhan Veli. «Şairliği ve şiirleri»* (2. bas., İstanbul, 1972). — Muzaffer Uyguner, *Orhan Veli Kanık. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (İstanbul, 1972).

Kanun, Doç. Dr. Erdoğan Teziç, *Türkiye'de 1961 anayasasına göre kanun kavramı* [Doçentlik tezi] (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Erdoğan Göğer, *Kanunlar ihtilâfı. «İçtihatlar açısından bağlama kuralları»* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Vedat Raşit Seviğ, *Kanunlar ihtilâfı. «Yasama ve yargılama çatışmaları»* (2. bas., İstanbul, 1974).

Kapı, Prof. Dr. Yalçın Göğüş, *Kapılardan madde ve ısı geçişi* (Ankara, 1973).

Kapital, Karl Marx, *Kapital, «Das Kapital»*, çeviren, Doç. Dr. Mehmet Selik (1. c., 1. k., Ankara, 1974). — Karl Marx, *Kapital. «Ekonomi politiğin eleştirisi»*, çeviren, Doç. Dr. Mehmet Selik (1. c., 2. k., Ankara, 1974).

Kapitalizm, Eugen Varga, *XX. yüzyıl kapitalizmi*, çeviren, Uğur Kökden (İstanbul, 1969). — Henri Eugène Sée, *Modern kapitalizmin doğuşu*, çeviren, Turgut Erim (İstanbul, 1970). — Paul M. Sweezy, *Kapitalizm nereye gidiyor?*, çeviren, Aslan Başar Kafaoğlu (İstanbul, 1970). — George Bernard Shawe, *Genç bir bayana sosyalizm ve kapitalizm üzerine öğütler*, çeviren, Mehmet Harmancı (İstanbul, 1971). — Özlem Özgür, *100 soruda Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi* (İstanbul, 1972). — Prof. Henri Sée, *Modern kapitalizmin oluşumu*, çeviren, Selâhattin Özmen (İstanbul, 1972). — Joseph A. Schumpeter, *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi*, çeviren, Dr. Tunay Akoğlu (1. c., İstanbul, 1974). — Dr. Gencay Şaylan, *Türkiye'de kapitalizm, bürokrasi ve siyasal ideoloji* [Doktora tezi] (Ankara, 1974). — M. Ryndina ve G. Chernikov, *Kapitalizmin ekonomi politiği*, çeviren, Metin Çulhaoğlu (İstanbul, 1974).

Karabekir (Kâzım), Ziya Tütüncü, *Şark fâtihi General Kâzım Karabekir* (İstanbul, 1973).

Karacabey harası, Doç. Dr. Neclâ Çömlekçi, *Karacabey Harasının iktisadî kalkınmaya ve Türkiye hayvancılığına etkisi* (Ankara, 1974).

Karacaoğlan, Muharrem Zeki Korgunal, *Büyük halk şâiri Karacaoğlan'ın aşk maceraları* (İstanbul, 1970). — Cahit Öztelli, *Karacaoğlan. «Bütün şiirleri»* (İstanbul, 1970). — Cahit Öztelli, *Karacaoğlan. «Şiirleri, hayatı, sanatı»* (7. bas., İstanbul, 1971). — Dr. Müjgân Cunbur, *Karacaoğlan. «Şiirler»* (Ankara, 1973). — Mustafa Necati Karaer, *Karacaoğlan. «Hayatı, sanatı, şiirleri»* (İstanbul, 1973). — Sadeddin Nüzhet Ergun, *Karacaoğlan. «Hayatı ve şiirleri»* (21. bas., İstanbul, 1974).

Karaciğer, Prof. Dr. Muzaffer Gürakar, *Karaciğer hastalıkları* (21. bas., İstanbul, 1973).

Karadeniz, Dr. Kemal Baltalı, *1856-1871 yılları arasında Karadeniz'in tarafsızlığı sorunu* (Ankara, 1973).

Karadeniz bölgesi, *Batı Karadeniz havzası toprakları* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

Karagöz, Cevdet Kudret, *Karagöz* (Ankara, 1970).

Karakter, Prof. Dr. Refia Şemin, *Karakter formasyonu* (2. bas., İstanbul, 1973).

Karate, Bruce Tegnér, *Karate. «Kendi kendini müdafaa»*, çeviren, Tanzar Kılıç (İstanbul, 1968). — Ahmet Doğaner ve Orhan Doğaner, *Karate. «Teknik wado-ryu, teknik çalışma»* (İstanbul, 1973). — René Moyset, *Karateye ilk başlama*, çeviren, Ali Avni Öneş (2. bas., İstanbul, 1973).

Karayolu, *İngilizce-Türkçe Karayolları teknik sözlüğü* («Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — *Cumhuriyetin 50. yılında karayollarımız* («Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973).

Karbonhidratlar, Doç. Dr. Gazanfer Bingöl, *Karbonhidratlar* (Ankara, 1972).

Kardioloji, Prof. Dr. Rasim Berkmen, *Kardioloji* (1. c., İstanbul, 1973).

Karikatür, *Türk karikatürü. «Başlangıcından bugüne»*, hazırlayan, Karikatürcüler Derneği (İstanbul, 1971). — Semih Balcıoğlu, *50 yılın Türk karikatürü* (İstanbul, 1973).

Karoser veya **Karoseri,** Ernest Venk, Edward Dale Spicer ve Ewart J. Davise, *Karoseri onarımı*, çevirenler, Dr. Yıldırım Buharlı ve İbrahim Anlaş (2. c., Ankara, 1972).

Kars, Osman Yalçın, *Kars* (2. bas., İstanbul, 1971).

Kas, Dr. W. Rohmert ve Dr. Theodor Hettinger, *Çalışma şekli ve kas yorgunluğu*, çeviren, Doç. Dr. Hamza Dinçer (Ankara, 1974).

Kastamonu, *Köy envanter etüdlerine göre Kastamonu* (Ankara, 1969). — Osman Yalçın, *Kastamonu* (2. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Ajun Kurter, *Kastamonu ve çevresinin iklimi* (İstanbul, 1971). — *Kastamonu ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Ziya Demircioğlu, *Kastamonu valileri «1881-1908»* (Kastamonu, 1973).

Kaş, Ahmet Kahvecioğlu, *Kaş. «Işık ve tabiat ülkesi»* (Ankara, 1973).

Kâşgarlı Mahmud, M. Şakir Ülkütaşır, *Kâşgarlı Mahmut. «Büyük Türk dilcisi»* (2. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, *Kâşgarlı Mahmut* (İstanbul, 1970).

Kat *(Kat mülkiyeti)*, Mehmet Akif Eranıl, *Tatbikatta kat mülkiyeti kanunu. «Açıklamalı, içtihatlı, gerekçeli»* (Ankara, 1972). — Hikmet Göknar, *Örnekleriyle kat mülkiyeti* (2. bas., Ankara, 1972).

Kâtib Çelebi, Doç. Dr. Bekir Kütükoğlu, *Kâtib Çelebi «Fezleke»sinin kaynakları* (İstanbul, 1974).

Kayak, *Modern kayak*, çeviren, Güven A. Tuğan (Ankara, 1970).

Kaynak, Prof. Selâhaddin Anık, *Kaynak tekniği* (2. c., İstanbul, 1972). — Bekir Koçancı, *Kaynakçının kılavuzu* (İstanbul, 1974).

Kayseri, Osman Yalçın, *Kayseri* (3. bas., İstanbul, 1970). — Şevket Üngören, *Kayseri* (Ankara, 1970). — Tülin Parkan, *Kayseri'miz* (Ankara, 1970). — Yunus Emre Özulu, *Kayserim. «Dili, deyimleri, mahallî oyunlar, manzum bilmeceleri ve turizmi ile»* (Ankara, 1973). — Ömer Çelebi, *Kayseri ili yakın çevre incelemeleri* (5. bas., Kayseri, 1974).

Keban Hidroelektrik santralı ve barajı, *Keban Barajı ve Hidroelektrik Santralı* («Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1974).

Keçi, Dr. Şefik Müftüoğlu ve Dr. Kâmuran Öznacar, *Ankara keçisi yetiştiriciliği ve tiftik* (Lalahan, 1972). — Doç. Dr. Metin Şengonca, *Keçi yetiştirme* (İzmir, 1974).

Kelâm, Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah ilmi kelâm* (İstanbul, 1972).

Kelile ve Dimne, Beydeba, *Kelile ve Dimne*, çeviren, Selâhaddin Alpay (İstanbul, 1972).

Kerem ile Aslı, Şevket Hıfzı Rado, *Kerem ile Aslı* (İstanbul, 1972).

Kereviz, Dr. Sevil Öksüz, *Smyrnium olusatrum. «Yabani kereviz»* [Doktora tezi] (İstanbul, 1973).

Keşifler, Pierre Rousseau, *Keşifler ve icatlar tarihi*, çeviren, Ayda Düz (İstanbul, 1972). — Hubert Deschamps, *Keşifler tarihi*, çeviren, Tanju Gökçöl (İstanbul, 1974).

Keykâvus bin İskender, Keykâvus, *Kâbusname*, çeviren, Mercimek Ahmet (İstanbul, 1974).

Kıbrıs, Hüseyin Metin, *Kıbrıs tarihine toplu bir bakış* (Lefkoşe, 1959). — *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk heyeti tebliğleri* («Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını», Ankara, 1971). — Dr. M. Tevfik Tarkan, *Kıbrıs Adasında tabiî, beşerî ve ekonomik coğrafya bakımından bir araştırma* (Erzurum, 1971). — Dr. Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk mücadele tarihi* (1.-3. c., Lefkoşe, 1974).

Kıdem, Dr. Ünal Narmanlıoğlu, *Türk hukukunda kanundan doğan kıdem tazminatı* (İstanbul, 1973).

Kılıç, Sait Tayla, *Kılıç oyunu terimleri sözlüğü* (Ankara, 1970).

Kırık, Dr. Hasan Çelik Orbay, *Cerrahi kırık bilgisi* (1. c., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Anthony F. De Palma, *Kırık ve çıkıkların tedavisi*, çeviren, Prof. Dr. Rıdvan Ege (1. c., Ankara, 1973).

Kırıkkale, Erdoğan Aslıyüce, *Her yönüyle Kırıkkale* (Ankara, 1974).

Kırım, Mehmet Pişkin ve Mehmet Coşar, *Kırım kurbanları* (2. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Özalp Gökbilgin, *1532-1577 yılları arasında Kırım Hanlığı'nın siyasî durumu* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Özalp Gökbilgin, *Tarih-i Şahib Giray Han* (Ankara, 1973). — Necip Abdülhamitoğlu, *Türksüz Kırım. «Yüz binlerin sürgünü»* (İstanbul, 1974).

Kırklareli, Nazif Karaçam, *Bütün yönleriyle Kırklareli ve ilçeleri* (İstanbul, 1970). — Osman Yalçın, *Kırklareli* (2. bas., İstanbul, 1971). — *Kırklareli ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971).

Kırşehir, Osman Yalçın, *Kırşehir* (2. bas., İstanbul, 1970). — İlyas Sürmeli, *İlimiz Kırşehir* (Ankara, 1971).

Kısas-ı Enbiya ve Tevarihi Hülefa, A. Cevdet Paşa, *Kısas-ı enbiyâ ve tevârih-i hulefâ* (1. c., İstanbul, 1969). — Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı enbiya ve tevarih-i hulefâ, 1. c. «Hz. Ademden son emevî halifesi Mervan İbni Muhammed İbni Mervan'a kadar»* (İstanbul, 1970). — Ahmet Cevdet, *Kısas-ı enbiya ve tevarih-i hülafa*, hazırlayan, Mahir İz (3. c., 1., 2. ks., İstanbul, 1973).

Kıyafet, *Bölgesel Türk giysileri* («Millî Eğitim Basımevi», İstanbul, 1972). — Nurettin Sevin, *Onüç asırlık Türk kıyafet tarihine bir bakış* (İstanbul, 1973). — Dr. Neriman Görgünay, *Erzurum merkez ilçesi ile civar köylerinde kadın giyimi üzerinde araştırmalar* [Doktora tezi] (Erzurum, 1973).

Kıyı, Prof. Dr. Hâmit İnandık, *Deniz ve kıyı coğrafyası* (2. bas., İstanbul, 1971).

Kıymetli *(Kıymetli evrak)*, Prof. Dr. Reha Poroy, *Kıymetli evrak hukuku esasları* (5. bas., İstanbul, 1973).

Kibrit, *Temel ve Diğer Kimyasal Maddeler Özel İhtisas Komisyonu Kibrit Sanayii Alt Komisyon raporu* («Başbakanlık Devlet

Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı Yayını», Ankara, 1972).

Kimya, Prof. Dr. Halit Keskin, *Gıda kimyası. «Gıda maddeleri bileşenleri, teknolojisi, analizleri, metabolizması ve gıda maddeleri tüzüğü»* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Baha Erdem ve Prof. Dr. Fikret Baykut, *Analitik kimya* (3. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Fikret Baykut ve Doç. Dr. Nevzat Önol, *Organik kimya dersleri* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Ertuğrul Ayça, *Analitik kimya* (İstanbul, 1970). — Nihal Arkayın, *Kimya öğretim metodları, lâboratuvarı ve uygulama örnekleri* (İzmir, 1970). — Prof. Dr. Namık K. Aras ve Prof. Dr. Namık K. Tunalı, *Kimya. Temel kavramlar* (Ankara, 1970). — Ord. Prof. Dr. F. Ludwig Breusch ve Prof. Dr. Emin Ulusoy, *Genel ve anorganik kimya* (İstanbul, 1970 ve 1971). — Prof. M. İbrahim Hakdiyen, *Genel ve teknik kimya* (4. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Burhan Pekin, *Modern inorganik kimyanın prensipleri* (Erzurum, 1970). — Prof. Dr. Fikret Baykut ve Dr. Ayşe Tarlan, *Kimya hesap cetvelleri* (Ankara, 1970 ve 1974). — Doç. Dr. H. İbrahim Özdemir, *Genel anorganik ve teknik kimya* (2. c., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Mutahhar Yenson, *Tıpsal ve klinik kimya. «Laboratuvar çalışmaları»* (İstanbul, 1971). — Dr. Okyay Alpaut, *Teorik analitik kimya* (Ankara, 1971). — Samim Aksu, *Bitkisel maddeler kimya ve teknolojisi* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Saffet Rıza Alpar, Prof. M. İbrahim Hakdiyen ve Doç. Dr. Tevfik Bigat, *Sınaî kimya analiz metodları* (1. c., 4. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Haldun Nüzhet Terem, *Kimya mühendisliği* (3. bas., İstanbul, 1971). — Ludwig Gattermann ve Heinrich Wieland, *Organik kimya laboratuvarı*, çevirenler, Prof. Dr. Cemil Dikmen ve Doç. Dr. Lütfi Ergener (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Hüseyin Ünal, *Kantitatif analitik kimya* (1. k., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Fikret Baykut, *Modern genel anorganik kimya* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. J. T. Banchero ve W. L. Badger, *Kimya mühendisliğine giriş. «Ünit operasyonlar»*, çeviren, Prof. Dr. İhsan Çataltaş (1. c., İstanbul, 1972; 2. c., İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Özer Bekâroğlu, *Koordinasyon kimyası* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Haldun Nüzhet Terem, *Anorganik sınaî kimya* (3. bas., İstanbul, 1973). — Faruk Tosun, *Çözümlü genel kimya problemleri* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Mecit Okay, *Organik kimya dersleri* (4. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Saffet Rıza Alpar, *Organik sınai kimya* (2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. B. Erdem ve Prof. Dr. F. Baykut, *Analitik kimya* (4. bas., İstanbul, 1973). — Sırrı İsbir, *Temel kimya* (1. c., 2. bas., Ankara, 1973; 2. c., Ankara, 1974). — Prof. Dr. Belkıs Özdoğan, *Kimyada fiziksel metotlar. «Optik kısım»* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Ayhan Ulubelen, *Genel anorganik kimya* (İstanbul, 1973 ve 1974). — Prof. Dr. Hüseyin Ünal, *Analitik kimya. «Kalitatif analitik kimya»* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Hüseyin Ünal, *Analitik kimya. «Kantitatif analitik kimya»* (2. k., Ankara, 1974). — Ord. Prof. Dr. F. L. Breusch ve Prof. Dr. Emin Ulusoy, *Genel anorganik kimya* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. F. Baykut, *Anorganik kimya praktikumu. «Kalitatif analiz»* (4. bas., İstanbul, 1974). — Ord. Prof. Dr. F. L. Breusch ve Prof. Dr. Emin Ulusoy, *Genel organik kimya* (İstanbul, 1974). — Ömer Bayın, *Modern kavramlar yaklaşımıyle kimya* (Ankara, 1974). — Chemical Education Material Study, *Kimya. «Denel bir bilim»*, çeviren, Dr. Ayhan Zeren (İstanbul, 1974).

King (Martin Luther), Robert M. Bleiweiss, Jacqueline L. Harris ve Joseph R. Marfuggi, *Martin Luther King Jr.*, çeviren, Sungur Savran (İstanbul, 1971).

Kira, Dr. Suat Aydınlıyım, *Türk hukukunda adi kira sözleşmesinin son bulması* [Doktora tezi] (Ankara, 1973).

Kiraz, Dr. Ayhan Yücel, *Türkiye'de kiraz ve vişnenin pazarlanması ve problemleri üzerine rapor* (İstanbul, 1969).

Kirlenme, Taşkın Tuna, *Hava kirliliği meteorolojisi* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. R. Geldiay ve A. Kocataş, *Denizlerde pollusyon «Tarifi, araştırma metotları, tipleri, hidrografik ve biyolojik sonuçları»* (İzmir, 1972). — Dr. Selçuk Alsan, *Sağlık yönünden hava kirliliği bibliyografyası* (Ankara, 1973). — *İzmit Körfezi kirlenmesinin kontrolu* («Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Yayını», Ankara, 1974). — Prof. Dr. M. Nevzat Kor, *Çevre sağlığı ve teknolojisi* (1. c., İstanbul, 1974).

Kitap, Mustafa Yazıcı, *Türkiye'de kitap ve kütüphane meseleleri* (Ankara, 1970).

Kocaeli, *Kocaeli il yıllığı, 1967* (İstanbul, 1970). — Osman Yalçın, *Kocaeli* (5. bas., İstanbul, 1972). — *Kocaeli ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

Koçi Bey risaleleri, Koçi Bey, *Koçi Bey risalesi*, sadeleştiren, Ahmet Zuhuri Danışman (İstanbul, 1972).

Kolera, Prof. Dr. Behiç Onul, *Kolera* (2. bas., Ankara, 1971). — World Health Organization, *Koleraya karşı savaşın prensip ve metotları*, çevirenler, Dr. Osman Yaşar, Dr. Sabri Sarıgöl ve Dr. Cemal Alagöl (Ankara, 1972). — Dr. Kaya Gündüz Gökbayır, *Kolera* (Ankara, 1972).

Komando, Dündar Soylu, *Komando sorunu. «Gençler araç mı, amaç mı?»* (Ankara, 1975).

Komünizm, Prof. Dr. İsmet Giritli, *Komünizm, sosyalizm ve anayasamız* (İstanbul, 1969). — Geoffrey E. Hudson, *Komünizmin elli yılı. «Teori ve pratik, 1917-1967»*, çeviren, Fırat Argeşo (Ankara, 1969). — Vladimir İlyiç Lenin, *«Sol» komünizm, bir çocukluk hastalığı*, çeviren, M. Kabagil (Ankara, 1970). — Friedrich Engels, *Ütopik sosyalizm ve bilimsel sosyalizm*, çeviren, Öner Ünalan (Ankara, 1970). — Peter Howard, *Komünizmin ötesindeki ihtilâle doğru*, çeviren, Nusret Semi (İstanbul, 1974). — Milovan Djilas, *Yeni sınıf. «Komünist sisteminin bir tahlili»*, çeviren, H. Tayfur Sonkur (İstanbul, 1974).

Kondisyon, Ali Gür, *Fizyolojik temelleriyle kondisyon* (Ankara, 1973).

Konfuçius veya **Konfüçyüs,** Konfüçyüs, *Konuşmalar. «Lun-yü»*, çeviren, Muhaddere Nabi Özerdim (2. bas., Ankara, 1974).

Konya, Kemal Işıl, İsmail Kılcıgil ve Mustafa Kılcıgil, *Konya. «İlimizi ve çevremizi tanıyalım»* (Konya, 1970). — Mehmet Önder, *Konya rehberi* (İstanbul, 1970). — Mehmet Önder, *Mevlâna şehri Konya. «Tarihî kılavuz»* (2. bas., Ankara, 1971).

Konservecilik, Renan Baykan, *Türkiye'de konservecilik ve konserve ihracatını arttırma imkânları* (İstanbul, 1970). — *Konserve Sanayiini Geliştirme İmkânları Semineri. «27-30 Nisan 1970, Bursa»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — Kenan Köklübağ, *Ev konserveciliği* (Ankara, 1970).

Kooperatifçilik, *Kooperatifçilik Temel Bilgileri Semineri* («Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını», Ankara, 1968). — Fuat N. Erdem, *Üretici kooperatifler organizasyon ve işletmesi* (Ankara, 1969). — Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu, *Sakarya'da kooperatifçilik ve zıraî kredi kooperatifleri* (İstanbul, 1969). — Yılmaz Edik, Recep Düzerdik ve Fevzi Ünsal, *Federal Almanya'daki raiffeisen kooperatifler. «Tarımsal kooperatifler»* (Ankara, 1970). — Doç. Dr. Ziya Gökalp Mülâyim, *Türkiye'de tarımsal kooperatifçiliğin temel sorunları* (Ankara, 1970). — Şehbender Ergin ve Yılmaz Ulusoy, *Kooperatifçilik. Teşekküller ve örnek anasözleşmeleri. «Anonim şirketlerle mukayeseli»* (Ankara, 1970). — Nureddin Hazar, *Kooperatifçilik tarihi* (Ankara, 1970). — Halûk Uzel, *Kooperatifçilik* (Ankara, 1970). — Yavuz Bozkurt, *Tarımsal kooperatiflerin malî yönetimi* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Oğuz Çataloğlu, *Kooperatifçilik ve sermaye birikiminde kooperatiflerin rolü* [Doçentlik tezi] (İzmir, 1971). — Celâl Uzel, *Tüketicinin sorunları ve kooperatifçilik. «Tüketicinin kitabı»* (Ankara, 1971). — *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kooperatif Hareketi ve Türk Tecrübesi Çalışma Grubu. «18-19 Aralık 1970»* («Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını», Ankara, 1971). — Dr. Erol Orhon, *Türkiye'de tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin fonksiyonları* (Ankara, 1972). — *Kooperatif Seminerleri. «17 Mayıs - 16 Eylül 1971, Ankara, Samsun, İzmir»* («Ticaret Bakanlığı Teşkilâtlandırma Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — *Kooperatifçilik sorunları araştırması* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», Ankara, 1972). — Hasan Çalış, *Tarımsal köy kooperatifleri. «Rehber kitap»* (İzmir, 1973). — Hüseyin Polat ve Tunç Tayanç, *Tüketim kooperatifleri ve sorunları* (Ankara, 1973). — Seyit Küçükbezinci, *Köy kooperatifleri için kalkınma rehberi* (2. bas., Konya, 1973). — Hüseyin Bayraklı, *Köy sorunları kılavuzu ve kooperatifçilik* (Ankara, 1974). — *Tarımsal Kooperatifçilik Semineri «Nisan 1974, Ankara»* («Ziraat Bankası Kooperatifleri Müfettişleri Meslekî Dayanışma Derneği Yayını», Ankara, 1974). — Hikmet Biçentürk, *Kooperatifçiliğin genel esasları. «Avrupadan örnekler ve Türkiye'de kooperatif hareket»* (Ankara, 1974). — Süleyman Gökeer, *Türk kooperatifçilik hareketi. «1863-1973»* (Ankara, 1975). — Doç. Dr. Rıdvan Karalar, *Teoride ve Türkiye uygulamasında tarımsal pazarlama açısından kooperatif işletmeler* (Eskişehir, 1975).

Koro, Muzaffer Arkan, *Koro ve koro yönetimi* (İstanbul, 1971).

Koruma (iş güvenliği), *El âletlerinde ve çalışılan yüzeylerde güvenlik tedbirleri* («Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1968). — Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Berkman, *İş emniyeti* (2. bas., İstanbul, 1972). — Dr. Cahit Erkan, *İş sağlığı ders kitabı* (2. bas., Ankara, 1972). — *Vinç ile yük kaldırma işlerinde emniyet* (Ankara, 1972). — Dr. Engin Tonguç, *İş hekimliği ve meslek hastalıkları konularında Finlandiya, Almanya ve İtalya'daki incelemelerin raporları ve iş hekimliği esaslarına göre iş sağlığı hizmetlerini geliştirme tasarısı* (Ankara, 1974).

Korutürk (Fahri), Mustafa Atalay, *Fahri Korutürk ve hayatı* (Ankara, 1974).

Kömür, Prof. Dr. Ahmet Ali Özeken, *Türkiye kömür ekonomisi tarihi* (İstanbul, 1955). — Dr. Eran Nakoman, *Kömür* (Ankara, 1971).

Köpek, Maksut Eren, *Köpek ve eğitimi* (Ankara, 1974).

Köprü, Doç. Dr. Hüseyin Celâsun, *Çelik köprü atlası* (İstanbul, 1972). — İsmail İşmen, *İnsanlar ve köprüler* (İstanbul, 1972). — Azimet Köylüoğlu, *Karayolları köprüleri. «Proje atlası»* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Hüseyin Celâsun, *Betonarme köprüler ve hesap metotları* (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Hüseyin Celâsun, *Çelik köprüler* (İstanbul, 1974).

Köprülü (M. Fuad), Ord. Prof. M. F. Köprülü, *Köprülü'nün edebî ve fikrî makalelerinden seçmeler*, derleyen, Dr. Orhan F. Köprülü (İstanbul, 1972).

Kör, Merle Elbert Frampton, *Körlerin eğitim-öğretimi*, çevirenler, Emin Sağlamer ve Gültekin Yazgan (İstanbul, 1971).

Köroğlu, Cahit Öztelli, *Köroğlu ve Dadaloğlu. «Hayatı, sanatı, şiirleri»* (3. bas., İstanbul, 1971). — Murat Sertoğlu, *Köroğlu. «Meşhur halk kahramanı»* (İstanbul, 1973 ve 1974). — *Köroğlu destanı. «Cumhuriyetin 50. yılı armağanı»*, anlatan, Behçet Mahir, derleyenler, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Dr. Mehmet Akalın ve Dr. Muhan Bâli (Ankara, 1973).

Kösem Sultan, Reşad Ekrem Koçu, *Kösem Sultan* (İstanbul, 1972).

Köşk, Sedad H. Eldem, *Köşkler ve kasırlar* (2. c., İstanbul, 1974).

Köy, Doç. Dr. Cavit Orhan Tütengil, *Türkiye'de köy sorunu* (İstanbul, 1969). — *Türk köyünde modernleşme eğilimleri araştırması. «1. Rapor»* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», Ankara, 1970). — Doç. Dr. Orhan Türkdoğan, *Türkiye'de köy sosyolojisinin temel sorunları* (Erzurum, 1970). — Dr. Muzaffer Sencer, *Türkiye'de köylülüğün maddî temelleri. «Üretim güçleri ve mülkiyet ilişkileri açısından»* (İstanbul, 1971). — İbrahim Yurt, Gül Ergil ve Hüseyin Tekinsevil, *Türk köyünde modernleşme eğilimleri araştırması. «Rapor III: Orman köylerinin sosyo-ekonomik durumu»* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Özer Ozankaya, *Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür. «İki grup köyde yapılan karşılaştırmalı bir araştırma»* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1971). — İbrahim Yurt, Gül Ergil ve Hüseyin Tekin Sevil, *Orman köylerinin sosyo-ekonomik durumu*

(Ankara, 1971). — Necati Mutlu, *Köy ve köylü sorunu. «İkinci beş yıllık plan çalışmaları»* (2. bas., Ankara, 1971). — Muharrem Bartın, *Köy idaresi* (Ankara, 1971). — Ferit Oğuz Bayır, *Köyün gücü* (Ankara, 1971). — Dr. Hamdi Özkan, *Lâlederenin öyküsü. «Kendi kendine kalkınan köy»* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Turan Güneş, *Türkiye'de köy ve köylünün ekonomik sorunları ile ilgili araştırmaların amacı, kapsamı ve metodu* (Ankara, 1973). — *Cumhuriyetin 50. yılında köylerimiz* («Köy İşleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1973). — Doç. Dr. Cevat Geray, *Planlı dönemde köye yönelik çalışmalar. «Sorunlar, yaklaşımlar, örgütlenmeler»* (Ankara, 1974).

Köy enstitüleri, Hürrem Arman, *Piramidin tabanı. Köy enstitüleri ve Tonguç. «I. k. Anılar»* (Ankara, 1969). — Engin Tonguç, *Devrim açısından köy enstitüleri ve Tonguç* (İstanbul, 1970). — Şevket Gedikoğlu, *Köy enstitüleri. «Evreleri, getirdikleri ve yankılarıyle»* (Ankara, 1971). — M. Başaran, *Tonguç yolu. «Köy enstitüleri: Devrimci eğitim»* (İstanbul, 1974). — S. Edip Balkır, *Dipten gelen ses, Arifiye Köy Enstitüsü 1940-1946* (İstanbul, 1974).

Kredi, Öztin Akgüç, *Orta ve uzun vâdeli krediler ve finansman kurumları* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Avni Zarakolu, *Para ve kredi bilgisi. «Bankacılar için»* (Ankara, 1974).

Kriminoloji, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, *Kriminoloji* (4. bas., İstanbul, 1971).

Kuduz, Dr. Azmi Arı, *Kuduz* [Monografi] (Ankara, 1972). — Dr. Zekâi Muammer Tunçman, *Kuduz hastalığı hakkında bilgiler* (İstanbul, 1973).

Kulak, Prof. Dr. M. Hikmet Altuğ, Prof. Dr. Fikri Şenocak ve Doç. Dr. Orhan M. Sunar, *Otolarengoloji «Kulak, burun, boğaz, hastalıkları ders kitabı»* (İstanbul, 1973).

Kur'an, *Kur'an-ı hakim ve meâl-i kerim,* çeviren ve yorumlayan, Hasan Basri Çantay (3 c., 6. bas., İstanbul, 1969). — Prof. Dr. Theodor Nöldeke ve Prof. Dr. Friedrich Schwally, *Kur'an tarihi,* çeviren, Muammer Sencer (1. k., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Münif Çelebi, *Kur'an dilî alfabesi ve okuma kaideleri. «Tecvit ve namaz»* (Ankara, 1970). — İsmail Hâmi Danişment, *Garp ilminin Kur'an-ı kerim hayranlığı* (2. bas., İstanbul, 1973). — Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük tefsir tarihi ve «tabakü'l müfessirin»* (1. ks., İstanbul, 1973). — Muhakkık-ı Tirmizî Seyyid Burhaneddin, *«Muhammed sûresinin tefsiri ve Feth sûresinin tefsiri»,* çeviren, Doç. Dr. Abdülbâki Gölpınarlı (Ankara, 1973).

Kurtuluş savaşı, Mehmet Arif, *Anadolu inkılâbı. «Millî mücadele hatırâtı»* (İstanbul, 1969). — Fahri Belen, *Büyük Türk zaferleri, Afyon'dan İzmir'e. «İstiklâl Harbi hatıraları, tenkitler, tahliller»* (İstanbul, 1970). — Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş savaşında sarıklı mücahitler* (2. bas., İstanbul, 1969). — Sabahattin Selek, *Millî mücadele. «Ulusal Kurtuluş Savaşı»* (İstanbul, 1969-1971 ve 1973). — Süreyya Hami Şehidoğlu, *Millî Mücadele'de Adapazarı-Bolu Düzce-Hendek ve yöresi ayaklanmaları* (Ankara, 1970). — Aykut Edibâli, *Millî Mücadelede kadroların vazifeleri* (İstanbul, 1970). — Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı başlarken* (İstanbul, 1970). — Prof. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi. «Mondros'tan Mudanya'ya kadar: 30 Ekim 1918 - 11 Ekim 1922»,* çeviren, Nimet Arsan (Ankara, 1970). — Taner Baytok, *İngiliz kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı* (Ankara, 1970). — Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi* (1. c., Ankara, 1970). — Etem İbrahim, *İstiklâl Harbinde Demirci akıncılar* (İstanbul, 1970). — *Türk devrim tarihi* («Başbakanlık Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını», Ankara, 1971 ve 1973). — Rüknü Özkök, *Düzce-Bolu isyanları* (İstanbul, 1971). — Tevfik Çavdar, *Sayılarla «...vaziyet ve manzara-î umumiye». Millî Mücadele başlarken* (İstanbul, 1971). — Gnrl. Celâl Erikan, *100 soruda Kurtuluş Savaşımızın tarihi* (İstanbul, 1971). — Gnrl. Kâzım Özalp, *Millî mücadele. «1919-1922»* (Ankara, 1971 ve 1972). — Mahmut Goloğlu, *Millî mücadele tarihi.* (4. ve 5. k., Ankara, 1971). — Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Bir lise öğrencisinin millî mücadele anıları* (İstanbul, 1971). — Prof. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri,* çeviren, Cemal Köprülü (Ankara, 1971). — Kadir Mısıroğlu, *Yunan mezalimi. «Türk'ün siyah kitabı»* (4. bas., İstanbul, 1972 ve 1973). — Prof. Dr. Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve çetecilik* (İstanbul, 1972). — Dr. Ceyhun Atuf Kansu, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı* (İstanbul, 1972). — Bilâl N. Şimşir, *İngiliz belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e. «1921-1922»* (İstanbul, 1972). — Gnrl. Cevat Rıfat Atilhan, *İstiklâl harbinde sarıklı kahramanlar* (3. bas., İstanbul, 1972). — Gnrl. Kâzım Karabekir, *İstiklâl harbimizin esasları* (4. bas., İstanbul, 1972). — *Türk İstiklâl Harbine katılan tümen ve daha üst kademelerdeki komutanların biyografileri* («Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını», Ankara, 1972). — Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal barış. «Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasının gerçek hikâyesi»* (2., 3. c., İstanbul, 1972-1973; 6. c., İstanbul, 1975). — Uluğ İğdemir, *Biga ayaklanması ve Anzavur olayları. «Günlük anılar»* (Ankara, 1973). — Mehmet Özdemir, *Millî Mücadelede Develi. «50 yıl»* (İstanbul, 1973). — Abdurrahman Özgen, *Millî Mücadelede Türk akıncıları* (3. bas., İstanbul, 1973). — Naşit H. Uluğ, *Siyasî yönleriyle Kurtuluş Savaşı* (İstanbul, 1973). — Dr. Aytekin Yakar, *Türk romanında Millî Mücadele* (Ankara, 1973). — Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla* (2. c., İstanbul, 1973). — Grace Mary Ellison, *Bir İngiliz kadını gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası,* çeviren, Dr. İbrahim S. Turek (İstanbul, 1973). — *Ankara, Türk Tarih Kurumunca düzenlenen Resim ve Belgelerle Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Sergisi* («Türk Tarih Kurumu Yayını», Ankara, 1973). — Gnrl. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı. «Askerî, siyasal ve sosyal yönleriyle»* (Ankara, 1973). — Dr. Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika. «Mondros bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar»* (1. c., Ankara, 1973). — *Türk İstiklâl Harbi* («Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayını», 2. c., Ankara, 1973-1974). — Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş tarihi. «1838'den 1955'e»* (2 k., İstanbul, 1974). — Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının malî kaynakları* (?, 1974). — Prof. Dr. Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların son günleri* (İstanbul, 1974). — *Amerikan basınında Türk Kurtuluş Savaşı,* çeviren, Osman Ulagay (İstanbul, 1974). — *Büyük zaferin 50. yıldönümüne armağan* («Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını», İstanbul, 1972).

Kuş, Belkıs Acar, *Kuşlarımız* (İstanbul, 1972). — Celâleddin İzmirli, *Türkiye'de bulunan göl, ırmak, bataklıkta «paludicole» yaşayan kuşların adları* (İstanbul, 1973).

Kutadgu Bilig, Â. Dilâçer, *Kutadgu Bilig incelemesi. «900. yıldönümü dolayısıyle»* (Ankara, 1972).

Kuvayı Milliye, Gnrl. Ahmet Hulki Saral ve Tosun Saral, *Vatan nasıl kurtarıldı. «Nur Dağları [Amanoslar], Toroslar, Adana, Maraş, Gaziantep ve Urfa'da yapılan Kuvayı Milliye savaşları»* (Ankara, 1970).

Küba, Leo Huberman ve Paul Marlor Sweezy, *Sosyalist Küba,* çeviren, Ömer Ural (Ankara, 1969). — Lee Lockwood ve Fritz René Alleman, *Fidel Castro konuşuyor,* çeviren, Nedim Sel (İstanbul, 1971).

Kültepe, Nezahat Baydur, *Kültepe [Kaneş] ve Kayseri tarihi üzerine araştırmalar. «En eski çağlardan İs.s. 395 yılına kadar»* [Doçentlik tezi] (İstanbul 1970). — Prof. Dr. Tahsin Özgüç, *Demir devrinde Kültepe ve civarı* (Ankara, 1971).

Kültür, Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Kültür değişmeleri. «Sosyal psikoloji bakımından bir tetkik»* (İstanbul, 1972). — Sir C. P. Snow, *İki kültür. «Bilim ve edebiyat»,* çeviren, Ayseli Usluata (İstanbul, 1973). — Hasan Âli Yücel, *Kültür üzerine düşünceler* (Ankara, 1974)

Küspe, Ömer Lütfi Hekimoğlu, *Küspe sorunları. «Dengeli beslenme yarışında»* (Ankara, 1973).

Kütahya, *Kütahya ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Osman Yalçın, *Kütahya* (3. bas., İstanbul, 1972). — *Kütahya il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Kütahya, 1973).

Kütüphane, Mustafa Yazıcı, *Türklerde kütüphanecilik* (Ankara, 1969). — Dr. Özer Soysal, *Çağdaş eğitim ve Türkiye'de okul kütüphanesi* (Ankara, 1969). — Meral Alpay, *Kütüphanecilik terimleri* (İstanbul, 1973).

L

Lâle devri, Ahmed Refik Altınay, *Lâle Devri* (Ankara, 1973).

Lenin (Vladimir İlyiç Ulyanov), *Lenin. «Hayatı ve mücadelesi»,* çeviren, Aykut Baykal (Ankara, 1969). — *Lenin. «Hayatı, eserleri»,* derleyen, İsmail Selçuk (İstanbul, 1970). — *Lenin,* çeviren, Güneş Şahiner (İstanbul, 1971).

Lenin'cilik, J. Stalin, *Leninizmin ilkeleri,* çeviren, M. Kabagil (Ankara, 1969 ve 1974). — J. Stalin, *Leninizmin esasları,* çeviren, Kemal Yusuf (Ankara, 1974).

Leonardo da Vinci, Ord. Prof. Sadi Irmak, *Leonardo da Vinci. «Rönesans için yalnız ve garib bir dehâ»* (İstanbul, 1975).

Leylâ ve Mecnun, Fuzulî, *Leylâ ile Mecnun,* sadeleştiren, Aziz Nesin (Ankara, 1972). — Murat Sertoğlu, *Leylâ ile Mecnun* (İstanbul, 1974).

Libya, Faiz Türkkan, *Libya ve tarih boyunca Türk-Libya dostluğu* (Ankara, 1972). — Osman Öndeş, *Kardeş Libya. «Rehber kitap»* (İstanbul, 1975).

Lif, Prof. Dr. Mustafa Harmancıoğlu, *Lif teknolojisi. «Dokuma maddelerinin genel özellikleri»* (1. c., 2. bas., İzmir, 1973). — Prof. Dr. Mustafa Harmancıoğlu, *Lif teknolojisi. «Yün ve deri ürünü diğer lifler»* (İzmir, 1974).

Liman, Fethi Işın, *Liman işletmeciliği. «Gemiler, yükleme, boşaltma ve ambarlama»* (İzmir, 1970).

Lineer, Dr. Fahrettin Akbulut, *Lineer cebir* (1. c., İzmir, 1973).

Liszt (Franz), Prof. İ. Hikmet Ertaylar, *Franz Liszt. «Hayatı ve eserleri»* (Ankara, 1970).

Lokman Hekim, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, *Lokman hekim* (İstanbul, 1972).

Lozan Barış antlaşması, *Yakın Doğu meseleleriyle ilgili Lozan Barış Konferansı tutanakları. «21 Kasım 1922-24 Temmuz 1923»,* derleyen, Ahmet Yavuz (1. c., Ankara, 1968; 1. takım, 1. c., 1971; 2. c., 1972). — *Lozan barış konferansı. Tutanakları, belgeler. «Önsöz, İsmet İnönü»,* çeviren, Prof. Dr. Seha L. Meray (1. c., 1. k., Ankara, 1969 ve 1972; 1. takım, 2. ve 3. c., 1971-1972; 4. c., 1972; 2. takım, 1. ve 2. c., 1973). — Ali Naci Karacan, *Lozan* (2. bas., İstanbul, 1971). — Kadir Mısıroğlu, *Lozan. Zafer mi? hezimet mi?* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1971).

Lucretius (Titus Lucretius Carus), Doç. Dr. Ayşe Sarıgöllü, *Lucretius ve eseri* (Ankara, 1973).

M

Maarif *(Bilgiler),* Sultan Veled Mehmed Bahaeddin, *Maârif,* çeviren, Prof. Dr. Meliha Ü. Anbarcıoğlu (3. bas., Ankara, 1974).

Macaristan, James A. Michener, *Andau Köprüsü. «Dünyayı sarsan Macar ihtilâli'nin on iki günlük acıklı hikâyesi»,* çeviren, Emine Gedik (Ankara, 1972). — V. Brugere - Trelat, *Budapeşte duvar dibi idamları,* çeviren, Füruzan Tekil (Ankara, 1972). — Kadir Mısıroğlu, *Macar ihtilâli* (2. bas., İstanbul, 1972). — Jozsef Molnar, *Macaristan'daki Türk anıtları* («Türk Tarih Kurumu Yayını», Ankara, 1973). — Horvâth G. Paloczi, *Dün köleydik bugün halkız. «Macaristan'ın 1 500 yıllık köylü hareketleri tarihi»,* çeviren, Ş. Belli (Ankara, 1971, 2. bas.).

Madanoğlu (Cemal), *Madanoğlu dosyası* («Töre Devlet Yayını», 1. c., Ankara, 1973). — Süleyman Takkeci, *Madanoğlu cuntası. 12 Mart belgeleri. «iddianame»* (İstanbul, 1973).

Madde, Clifford E. Swartz, *Maddenin mikro*

yapısı, çeviren, Tanzer Türker (Ankara, 1974).

Maddecilik, Otto Wilhelm Kuusinen, *Diyalektik materyalizm,* çeviren, K. Sahir Sel (2. bas., İstanbul, 1970). — M. Rosenthal ve P. Yudin, *Materyalist felsefe sözlüğü,* çeviren, Aziz Çalışlar (İstanbul, 1972). — Dr. A. Spirkin ve Dr. O. Yakhot, *Diyalektik ve tarihi materyalizm,* çeviren, Engin Karaoğlu (İstanbul, 1974). — V. Afanasev, *Felsefenin ilkeleri. «1. k. Diyalektik materyalizm»,* çeviren, Nuri Samyeli (İstanbul, 1974).

Madencilik, Doç. Dr. Sadrettin Alpan, *Maden işletmesi metotları* (Ankara, 1969). — Kadri Yersel, *Türk madenciliğinin sorunları* (Ankara, 1970). — A. Niyazi Durusay, *Madencinin el kitabı. «Cevherden sanayie kadar»* (Ankara, 1970). — Enver Ediger, *Almanca-Türkçe, Türkçe-Almanca madencilik terimleri sözlüğü* (?, 1971). — Ahmet Can Bilgin, *Türkiye'de ve dünyada madencilik* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. G. C. Amstutz, *Maden jeolojisi sözlüğü,* çeviren, Doç. Dr. Önder Öztunalı, *Maden yatakları. «Oluşumları ve değerlendirilmeleri»* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Altan Gümüş, *Metalik maden yatakları* (İstanbul, 1974). — Enver Ediger, *Madencilik terimleri sözlüğü. «Türkçe-İngilizce, İngilizce- Türkçe»* (?, 1974).

Madensuyu, *Türkiye madensuları. 1. k.* («İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hidro-Klimatoloji Kürsüsü Yayını», İstanbul, 1970).

Mahallî (**Mahallî idare**), Ziya Çoker, *İngiliz mahallî idareleri. «Türk mahallî idarelerinin sorunları açısından»* (Ankara, 1970). — Dr. İlber Ortaylı, *Tanzimattan sonra mahallî idareler. «1840-1878»* (Ankara, 1974).

Makine veya **Makina,** Prof. Dr. Hans List Vdi, *İçten yanmalı kuvvet makinası,* çeviren, Prof. Dr. İ. Hakkı Öz (2. c., 2. bas., İstanbul, 1965). — Prof. Dr. Turgut Boduroğlu, *Elektrik makinaları dersleri. «Teori, hesap ve konstrüksiyon»* (4. c., 4. bas., İstanbul, 1970; 4. c., 2. ks., 1972; 5. c., 1. ks., 1972; 1. c., 4. bas., 1974). — Prof. G. Lemasson ve Prof. A. L. Touranchea, *Kaldırma ve taşıma makinaları,* çevirenler, Prof. Turan Arıtan ve Uğur Köktürk (1. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. F. Bernard ve Prof. L. Vivier, *Makina ve konstrüsyon elemanları,* çeviren, Uğur Köktürk (1. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. F. Bernard ve Prof. L. Vivier, *Makina ve konstrüsyon elemanları,* çeviren, Uğur Köktürk (3. c., 5. c., İstanbul, 1971-1972). — Dr. Mustafa Akkurt ve Dr. Mustafa Savcı, *Makina elemanları* (1. c., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Cahit Özgür, *Su makinaları dersleri* (2. bas., İstanbul, 1972). — Burhaneddin Çiçekoğlu, *Kaldırma makineleri* (1. c., İstanbul, 1972; 2. c., 1973). — Prof. Dr. Sedat Ersoy, *Yapı makineleri* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. M. Kemal Sarıoğlu, *Elektrik makinalarının temelleri* (2. k., İstanbul, 1972). — Prof. Ali N. Berkol, *Alternatif akımlı makinaların teorisi* (1. c., İstanbul, 1972). — Berrun Tander, *Elektrik Makinaları Sanayii Özel İhtisas Komisyonu raporu* (1. c., Ankara, 1972). — Prof. Güher Dosdoğru, *Kaldırma makinaları* (1. ks., 2. bas., İstanbul, 1972). — Max Adolp, *Akım makineleri. «Temel bilgiler»,* çeviren, Prof. Seyfettin Saraçoğlu (İstanbul, 1972). — Prof. M. Bosch, *Makine elemanları hesabı,* çeviren, Ord. Prof. Dr. Hilmi İleri (2 c., 3. bas., İstanbul, 1973-1972). — Prof. Adnan Halet Taşpınar, *Vinçler, palangalar ve kaldırma, taşıma, aktarma makineleri. «İşletme mühendisleri, sanayi mühendisleri, makine mühendisleri ve inşaat mühendisleri elkitabı»* (İstanbul, 1973). — H. Vefa Çerik, *Makina bilgisi ve makina elemanları* (İstanbul, 1973). — Şefik Okday, *Makina elemanları* (4 c., 3. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Aram Ersümer, *Makina teknolojisi imal usulleri. «Plastik şekil verme»* (3. bas., İstanbul, 1973). — Cengiz Kıratlı, *Elektrik makineleri. Doğru akım makineleri. «Motor ve dinamoların teori, yapım işletme ve bakımı, sayısal örnekler»* (Ankara, 1974). — Prof. John H. Kuhlmann, *Elektrik makinelerinin hesabı,* çeviren, Prof. Ali N. Berkol (3. bas., İstanbul, 1974). — Haydar Damgacı ve Kemal Dinçel, *Ağaçişleri makineleri* (1. c., Ankara, 1974).

Malatya, Osman Yalçın, *Malatya* (4. bas., İstanbul, 1971). — *Malatya il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974). — Mahir Akturan, *Cumhuriyetin 50. yılında Malatya Müzesi* (Malatya, 1973).

Malazgirt Meydan savaşı, *Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan. «26 Ağustos 1071»* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Faruk Sümer ve Prof. Dr. Ali Sevim, *İslâm kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı. «Metinler ve çevirileri»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı* (Ankara, 1971). — *Malazgirt Meydan Savaşının 900. Yıldönümü Semineri. «12-14 Ekim 1971, Ankara»* («Türk Tarih Kurumu Yayını», Ankara, 1972).

Maliye, Prof. Dr. Şeref Nuri İlkmen, *Maliye* (İstanbul, 1970). — Prof. Saffet Raif İrtenk, *Maliye* (4. bas., İzmir, 1971). — Prof. Dr. Akif Erginay, *Kamu maliyesi* (2. bas., Ankara, 1972). — Doç. Dr. Sevim Görgün, *Maliye politikası* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. A. Memduh Yaşa, *Kamu maliyesine giriş* (İstanbul, 1973). — Ord. Prof. Dr. Nihad Sayâr, *Kamu maliyesi. «Bütçe prensipleri ve tatbikatı»* (2. c., 5. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Heinz Haller, *Maliye politikası. «Teorik esasları ve temel problemleri»,* çeviren, Doç. Dr. Salih Turhan (İstanbul, 1974).

Maliyet, Dr. Tuğrul Tüfekçioğlu, *Standard maliyetler ve Türkiye'de uygulanması* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Nasuhi Bursal, *Maliyet muhasebesi. «Prensipler ve uygulama»* (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Mustafa A. Aysan, *Maliyetler ve işletme kararları* (İstanbul, 1974). — Prof. Morton Backer ve Prof. Lyle E. Jacobsen, *Yönetim açısından maliyet muhasebesi,* çeviren, Sadık Baklacıoğlu (Ankara, 1974). — Doç. Dr. İbrahim Özer Ertuna, *Maliyet muhasebesi* (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Yüksel Koç, *Sanayi işletmelerinde standart maliyetler* (2. bas., Ankara, 1974).

Malzeme, Lawrence H. Van Vlack, *Malzeme bilimine giriş,* çeviren, Recep A. Safoğlu (İstanbul, 1971).

Manas destanı, *Manas* destanı, çeviren, Prof. Dr. Abdülkadir İnan (İstanbul, 1972).

Manisa, *Köy envanter etüdlerine göre Manisa* (Ankara, 1970). — Nusret Köklü, *Dünkü Manisa* (Ankara, 1970). — Osman Yalçın, *Manisa* (3. bas., İstanbul, 1971). — Sadık Karaöz, *Manisa ili kütüphaneleri* (Ankara, 1974).

Mann (Thomas), Doç. Dr. Gürsel Aytaç, *Thomas Mann'ın «Der Zauberberg» ve «Lotte in Weimar» romanlarındaki edebî kişiliği* (Ankara, 1972).

Mantar, Doç. Dr. Mehmet Oner, *Şapkalı mantar kültürü* (İzmir, 1973).

Mantık, Prof. Dr. Nihat Keklik, *İslâm mantık tarihi ve Fârâbî mantığı* (2 c., İstanbul, 1969, 1970). — Doç. Dr. Necati Öner, *Klasik mantık* (Ankara, 1970). — Doç. Dr. Hüseyin Batuhan ve Prof. Dr. Teo Grünberg, *Modern mantık* (Ankara, 1970). — Prof. Ernst von Aster, *Bilgi teorisi ve mantık,* çeviren, Prof. Dr. Macit Gökberk (2. bas., İstanbul, 1972). — Von Freytag Löringhoff, *Mantık. «Saf mantık sistemi»,* çeviren, T. Mengüşoğlu (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Necati Öner, *Klasik mantık* (2. bas., Ankara, 1974). — Prof. Dr. Teo Grünberg, Adnan Onart ve Doç. Dr. Hüseyin Batuhan, *Modern mantık ve uygulamaları* (İstanbul, 1975).

Mardin, Nejat Göyünç, *XVI. yüzyılda Mardin Sancağı* (İstanbul, 1969). — *Mardin ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970).

Marifetname, Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname. «İlham pırıltıları»,* sadeleştiren, Turgut Ulusoy (1. c., İstanbul, 1972).

Marka, Mehmet Âdil Sağlam, *Türk markalar kanunu şerhi ve tatbikatı. «Açıklamalar, kararlar»* (Ankara, 1973).

Marmara bölgesi, Kavamettin Özen, *Marmara bölgesi* (İstanbul, 1971).

Marmaris, Kürşat Ekrem Uykucu, *Marmaris. «Tarihi, coğrafyası ve sosyal yapısı»* (İstanbul, 1970).

Mart muhtırası (12), Süleyman Genç, *12 Mart'a nasıl gelindi... «Bir devrin perde arkası» 1960-1971* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. İsmet Giritli, *«12 Mart» ve ötesi* (İstanbul, 1971). — İsmail Cem İpekçi, *12 Mart* (1. c., İstanbul, 1974). — Mehmed Kemal Kurşunluoğlu, *12 Mart. «Öfkeli generaller ve işkence»* (İstanbul, 1974). — Dr. Ahmet Aker, *12 Mart döneminde dışa bağımlı tekelleşme* (İstanbul, 1975). — Kurtul Altuğ, *12 Mart ve Nihat Erim olayı* (2. bas., İstanbul, 1973). — Mehmet Ali Aybar, *12 Mart'tan sonra* (İstanbul, 1973).

Mart olayı (31), Dr. Sina Akşin, *31 Mart olayı* (Ankara, 1970 ve 1972).

Marx (Karl Heinrich), Pierre Durand, *Karl Marx'ın aşk hayatı. «Biyografik araştırma»,* çeviren, Fahri Yazıcı (İstanbul, 1974).

Marx'çılık, Georges Politzer, *Marksist felsefe dersleri,* çeviren, Galip Üstün (İstanbul, 1969). — Ernest Mandel, *Marksist ekonomi el kitabı,* çeviren, Orhan Suda (2 c., İstanbul, 1970 ve 1974). — Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Bilimsel sosyalizmin doğuşu. «Marks-Engels çağı»* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Sencer Divitçioğlu, *Marksist üretim tarzı kavramı. Devlet ve artık-değer* [İki deneme] (İstanbul, 1971). — Ahmet Selçuk Emre, *Marksizm yargılanıyor* (İstanbul, 1971 ve 1975). — Robert Conquest, *Marx nerede yanıldı,* çeviren, Dr. Esin Örücü (İstanbul, 1972). — Leopold Schwarzchild, *Marx'ın yıkılışı. «Kendi vesikalarıyla»,* çeviren, Vecdi Bürün (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Mehmet Selik, *Marksist değer teorisi* (3. bas., Ankara, 1974). — Ernest Mandel, *Marksist ekonomiye giriş,* çeviren, Orhan Koçar (2 c., İstanbul, 1974). — Alexandra Kollontai, *Marksizm ve cinsel devrim,* çeviren, Aysem Göztok (Ankara, 1974). — V. İ. Lenin, *Marksizm üzerine,* çeviren, Tamer Özsu (Ankara, 1974). — Emile Burns, *Marksizmin temel kitabı,* çeviren, Mehmet Dikmen (2. bas., İstanbul, 1974). — Maurice Cornforth, *Marksist klasikleri okuma kılavuzu,* çeviren, Ferhat Güner (Ankara, 1975). — Roger Garaudy, *Marks için anahtar,* çeviren, Doç. Dr. A. Taner Kışlalı (Ankara, 1975).

Masaj, Dr. Necdet Tuna, *Klasik masaj ve spor masajı* (Ankara, 1969).

Masal, *Türk masalları,* hazırlayan, Naki Tezel (2 k., İstanbul, 1971). — İgnacz Kunos, *Ağlayan elma ile gülen elma ve Meram Şah ile Sade Sultan. «İki Türk masalı»,* derleyen, Gani Yener (İstanbul, 1973). — İgnacz Kunos, *Gül güzeli ve başka masallar. «2 Türk masalı»,* derleyen, Gani Yener (İstanbul, 1973).

Masonluk, Gnrl. Cevat Atilhan, *Türk oğlu düşmanını tanı. «Masonluğun iç yüzü»* (2 k., İstanbul, 1970). — Otto Bachmann, *Farmasonluk ve içindeki bölünmelerin nedenleri ve sonuçları,* çeviren, Cemal Kıpçak (İstanbul, 1970). — Mithat Gürata, *Masonluk nedir, ne değildir?* (Ankara, 1971). — *Bir kaç sahifede Türkiye'de franmasonluk. «1909-1972»* («Türkiye Büyük Mason Mahfili Yayını», ?, 1972).

Matematik, Tevfik Çavdar, *Ekonomiye uygulanmış genel matematik* (2. bas., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Saffet Sûray, *Umumî matematik. «1. c. Analiz»* (İstanbul, 1970 ve 1974). — Prof. Frank Ayres, *Diferansiyel denklemler. «Teori ve problemleriyle»,* çevirenler, Oğuz Borat ve Mehmet Borat (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. M. Emin Altan, *Yüksek matematik* (2. c., İstanbul, 1970 ve 1971). — Prof. Dr. Kemal Tuncatay, *Malî matematik* (3. bas., Ankara, 1970). — Beşir Yücesoy, *Umumî matematik* (İstanbul, 1971). — Prof. İsmail Şendil, *Ticarî ve malî matematik. «Genel ve tatbiki matematik»* (İzmir, 1971). — Prof. M. Rıza Akbora, *Ticaret Matematiği problemleri* (3. bas., İstanbul, 1971). — Gerhard Tintner, *İktisatçı için matematik ve istatistik,* çeviren, Doç. Dr. Erdoğan Alkin (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Ahmet A. Karadeniz, *Yüksek matematik problemleri* (2. bas., İzmir, 1971 ve 1972). — Doç. Dr. M. Kemal Öztunç, *Yüksek matematik. Çözümleriyle beraber «diferansiyel ve integral hesap»* (1. c., İstanbul, 1972). — Arnold Kaufmann ve G. Cullmann, *Modern matematik. «Ek öğretim olarak»,* çeviren, Doç. Dr. Süeada Moralı (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Nakibe Uzgören, *Genel matematik ve iktisatta uygulanması* (4. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Ahmet Özel, *Diferansiyel ve integral hesapta operasyon metodu* (Ankara, 1972). — Prof. M. Rıza Akbora, *Ticaret matematiği* (5. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. M. Emin Altan, *İktisatçılar için genel ma-*

tematik (3. bas., İstanbul, 1973). — Hans Carl Friedrich von Mangoldt ve Prof. Dr. Konrad Knopp, *Yüksek matematiğe giriş*, çeviren, Berki Yurtsever (3. c., 2. bas., Ankara, 1973). — Prof. J. Quinet, *Mühendislik matematiği*, çeviren, Uğur Köktürk (3. c., İstanbul, 1973). — Prof. İsmail Şendil, *Genel matematik* (1. c., İzmir, 1973). — *Yeni temel matematik 1* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1973). — Lothar Kusch, *Kümeler bilgisinin temel kavramları*, çeviren, Sami Ertek (Ankara, 1974). — Prof. G. Papy, *Gruplar*, çeviren, İbrahim Erbaş (İstanbul, 1974). — Herbert Suter, *Modern matematik*, çeviren, Kemal Ülker (1. c., İstanbul, 1974). — Himmet C. Çakır, *Çözümlü açıklamalı modern matematik. «Modern eğitim yapan orta, lise, öğretmen okulu ve eğitim enstitüleri ile diğer yüksek okullar için»* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Lütfi Biran, *Matematik dersleri* (3. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. M. Rıza Akbora, *Ticaret matematiği* (6. bas., İstanbul, 1974).

Mayalanma, Prof. Dr. İsmet Türker, *Fermantasyon teknolojisi* (1. c., Ankara, 1974).

Mayıs devrimi (27), Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilâlin mantığı ve 27 Mayıs ihtilâli* (İstanbul, 1973).

Mecelle, Dr. Osman Öztürk, *Osmanlı hukuk tarihinde mecelle* (İstanbul, 1973).

Medenî hukuk, Prof. Dr. İlhan E. Postacıoğlu, *Medenî usul hukuku dersleri* (5. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Selâhaddin Sulhi Tekinay, *Medenî hukuka giriş dersleri* (İstanbul, 1970 ve 1973). — Prof. Dr. İsmet Sungurbey, *Medenî hukuk eleştirileri* (2. c., İstanbul, 1970 ve 1971). — Prof. Yusuf Ziya Binatlı, *Hukukun genel ilkeleri ve medenî hukuk* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Zahit İmre, *Medenî hukuka giriş. «Medenî hukukun temel kavramları ve Medenî Kanunun başlangıç hükümleri»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Bülent Köprülü, *Medenî hukuk. «Genel prensipler, kişinin hukuku, aile hukuku»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman, *Medenî hukuk pratik çalışmaları* (2. c., 2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Aytekin Ataay, *Medenî hukukun genel teorisi* (2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Turgut Akıntürk, *Medenî hukuk bilgisi. «Bankacılar için»* (Ankara, 1972 ve 1973). — Prof. Dr. Jale G. Akipek, *Türk medenî hukuku* (1. c., Ankara, 1973). — Prof. Dr. İsmet Sungurbey, *Medenî hukuk sorunları* (1. c., İstanbul, 1973; 2. c., 1974). — Prof. Dr. Feyzi N. Feyzioğlu, Prof. Dr. Ümit Doğanay ve Doç. Dr. Aydın Aybay, *Medenî hukuk dersleri* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman ve Doç. Dr. Şener Akyol, *Medenî hukuku ilgilendiren yeni mevzuat* (İstanbul, 1974). — Ord. Prof. Reşat Kaynar, *Medenî hukuk dersleri. «Temel bilgiler, kişiler hukuku, eşya hukuku»* (İstanbul, 1974).

Medeniyet, Ziya Gökalp, *Hars ve medeniyet* (2. bas., Ankara, 1972). — İvan Lissner, *Uygarlık tarihi*, çeviren, Adlî Moran (İstanbul, 1973). — Frederic Louis, *Medeniyet tarihi*, çeviren, Vahdet Gültekin (İstanbul, 1974, 4 c.).

Medyumluk, Jose Lhomme, *Medyumluk. «Herkes için»*, çeviren, E. Arıkdal (İstanbul, 1970).

Mehmed II *Fatih* (Fatih Sultan Mehmed), A. Zuhuri Danışman, *Fâtih Sultan Mehmet* (1. ve 2. c., İstanbul, 1969; 3. ve 4. c., 1970; 5. ve 6. c., 1961). — Veli Ertan, *İstanbul'un fethi ve Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyeti* (Konya, 1970). — Ziya Tütüncü, *Fatih Sultan Mehmed* (İstanbul, 1971). — Dr. Selâhattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in siyasî ve askerî faaliyeti. «Osmanlı kaynaklarına göre»* (İstanbul, 1971). — Reşad Ekrem Koçu, *Fatih Sultan Mehmed* (İstanbul, 1973). — Sâmiha Ayverdi, *Edebî ve manevi dünyası içinde Fâtih* (İstanbul, 1974).

Mehter, *Mehterhane* («Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını», İstanbul, 1971). — Necmeddin Şahiner, *Mehter ve marşları* (İstanbul, 1972).

Mekanik, Ord. Prof. Dr. Ahmet Hamdi Peynircioğlu, *Zemin mekaniği* (1. c., 2. ks., 3. baş., İstanbul, 1964). — Prof. Selim Palavan ve Oğuz Borat, *Teknik mekanik* (İstanbul, 1970). — Sıtkı Lâlik, *Uygulanmış mekanik II. «Pistonlu buhar makineleri ve buhar türbinleri»* (İstanbul, 1971). — O. Harnet ve J. Vercleyen, *Genel mekanik. «I. Sinematik»*, çeviren, A. Ferid Saner (11. bas., İstanbul, 1971, 1973 ve 1975). — O. Harnet ve J. Vercleyen, *Genel mekanik. «II. Statik»*, çeviren, A. Ferid Saner (İstanbul, 1971 ve 1973). — Prof. Nusret Kürkçüoğlu, *Çözümlü mekanik problemleri* (9. bas., İstanbul, 1972). — Prof. S. Timoşenko ve Prof. D. H. Young, *Mühendislik mekaniği*, çeviren, Prof. Dr. İlhan Kayan (3. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Stepan Prokofyeviç Timoşenko ve Donovan Harold Young, *Mühendislik mekaniği*, çeviren, Prof. Dr. İlhan Kayan (3. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Ferdinand Beer ve Prof. Dr. E. Russell Johnston, *Mühendisler için mekanik*, çevirenler, Prof. Dr. Fikret Keskinel ve Doç. Dr. Tekin Özbek (1. c., İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Hamdi Topkaya, *Teknik mekanik* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Hasan Karataş ve Özkan İşler, *Mühendislik mekaniğinde statik problemleri* (İstanbul, 1973). — Herbert Goldstein, *Klasik mekanik*, çeviren, Doç. Dr. Vural Cinemre (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Ali Balaban, *Mühendislik mekaniği. «Yapı statiği»* (1. c., Ankara, 1974). — Tayyar Temir, *Mekanik dersleri* (1. k., İstanbul, 1974).

Meksika, Robert P. Millon, *Zapata. «Meksika'da köylü devrimi»*, çeviren, Tektaş Ağaoğlu (İstanbul, 1969).

Mektup, *Dost mektuplar. «Mektuplarıyle edebiyatçılarımız»*, hazırlayan, Yaşar Nabi Nayır (İstanbul, 1972).

Melikşah Celâlüddevle, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah* (İstanbul, 1973).

Menderes (Adnan), Necip Fazıl Kısakürek, *Benim gözümde Adnan Menderes* (İstanbul, 1970). — Orhan Cemâl Fersoy, *Adnan Menderes. «Bir devre adını veren başbakan»* (İstanbul, 1971).

Menemen, *Menemen Ovası temel toprak etüdü* («Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971).

Mera, Prof. Dr. V. Horn, *Hayvan besleme yönünden mera problemleri. «Konferans»*, çeviren, Doç. Dr. Özdemir Sarı (İzmir, 1970). — Dr. Mehmet Peker, *Hayvansal Üretim Özel İhtisas Komisyonu Çayır, Mera ve Yem Bitkileri Kültürünü Geliştirme Alt Komisyonu raporu* (Ankara, 1972).

Merdiven, Sadık Köseoğlu, *Merdivenler. «Statik ve betonarme hesapları. Teorik etüd ve pratik sayısal örneklerle»* (2. bas., İstanbul, 1971).

Merinos, *Türkiye'de merinos yetiştiriciliğinin problemleri ve gelişme seyri* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — Dr. Kâmuran Öznacar, *Karacabey merinoslarında yapağı yönünden seleksiyon imkânları* [Doktora tezi] (Lalahan, 1973). — Dr. Kâmuran Öznacar, *Merinos yetiştiriciliği* (Lalahan, 1974).

Merkez bankası, Nevzat Alptürk, *Merkez bankacılığı* (Ankara, 1972).

Mersin, *Mersin limanı* («Ulaştırma Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Mesken, Friedrich Engels, *Konut sorunu*, çeviren, ? (İstanbul, 1970). — Dr. Esin Örücü, *Sosyal refah devletinde bir sosyal kamu hizmeti, konut* [Doktora tezi] (İstanbul, 1972). — Cengiz Yener ve Tuğyan Dinç, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Konut Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972).

Meslek (*Meslekî*), Doç. Dr. Şefik Uysal, *Lise öğrencilerinin meslek seçimleri. «Bireysel ve toplumsal faktörlere göre»* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Sıtkı Velicangil, *Endüstri sağlığı ve meslek hastalıkları* (İstanbul, 1970). — *Meslekî eğitim, «A.B.D. Eğitimi İnceleme Millî Cemiyetinin altmışdördüncü yıllığı»*, çeviren, Cavit Sıdal (Ankara, 1971). — *İllere göre örgün ve yaygın meslekî eğitim. «1970-1971 öğretim yılı sonu, 1971-1972 öğretim yılı başı»* (Ankara, 1972); *İllere göre örgün ve yaygın meslekî eğitim. «1971-1972 öğretim yılı sonu. 1972-1973 öğretim yılı başı»* («Millî Eğitim Bakanlığı Meslekî ve Teknik Öğretim Etüd ve Programlama Dairesi Yayını», Ankara, 1973). — Arthur B. Mays, *Meslek eğitiminin prensipleri ve tatbikatı*, çevirenler, Dr. İlhan Özdil ve Remzi Öncül (İstanbul, 1973). — Lucien Géminard, *Avrupa'da meslekî ve teknik öğretimde öğretmenlerin formasyonu*, çeviren, Ercan Kubilây (Ankara, 1973). — İsmail Hakkı Tonguç, *İş ve meslek eğitimi* (Ankara, 1974).

Mesnevî, *Mesnevi'den hikâyeler*, hazırlayan, Mehmet Önder (3. bas., Ankara, 1973). — *Şerhli mesnevî-i şerif*, yorum, Kenan Rifâi (1. c., İstanbul, 1973). — *Mesnevî ve şerhi*, yorum, Doç. Dr. Abdülbâki Gölpınarlı (1. c., İstanbul, 1973). — *Mesnevî*, çeviren, Veled Çelebi İzbudak (5. c., İstanbul, 1974).

Meşrutiyet, Kemal Yaman, *Meşrutiyet hareketleri ve yabancı tesirler* (İstanbul, 1974). — Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 ihtilâli*, çeviren, Nuran Ülken (İstanbul, 1972).

Metafizik, Dr. Lâhûrî Muhammad İkbâl, *İran'da metafiziğin gelişmesi. «İslâm felsefesi tarihine bir katkı»*, çeviren, ? (İstanbul, 1971). — Calvin Wells, *İnsan ve dünyası*, çeviren, Erzen Onur (İstanbul, 1972). — Dr. Halis Özgü, *İnsanlar ve maskeler* (İstanbul, 1972). — A. Cressy Morrison, *İnsan, kâinat ve ötesi. «Müsbet ilim yönünden»*, çeviren, Bekir Topaloğlu (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Arnold Gehlen, *İnsan. «İnsanın nereden geldiği,... kültür, teknik, hayat standardı ve medeniyet»*, çeviren, Dr. Bedia Akarsu (2. bas., İstanbul, 1973).

Metalürji, Prof. Allison Butts, *Metalürji problemleri*, çeviren, Prof. Dr. Veli Aytekin (İstanbul, 1970). — William Herbert Dennis, *Demirden gayrı metaller metalürjisi. «1. kıs., Bakır, çinko, kurşun, alüminyum, kalay»*, çeviren, Doç. Dr. H. Erman Tulgar (İstanbul, 1971; 2. ks., 1974). — Yılpar Kaynak ve Fuat Yavuz Bor, *Demirdışı Metaller Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — Sezai Cankut, *Ekstraktif metalürji* (İstanbul, 1972). — Dr. Erdoğan Tekin, *Metalbilim işlem terimleri sözlüğü* (Ankara, 1972).

Meteoroloji, J. R. Trochon Roulleau, *Genel meteoroloji. «2. c. Atmosferin düşey kararlılığı. Rüzgâr ve atmosferik türbülans bulutlar ve yağıtlar»*, çeviren, Doç. Dr. Muzaffer Dalmaz (İstanbul, 1970). — İrving Kohn, *Herkes için meteoroloji*, çeviren, Refi Tarıkâhya (Ankara, 1970). — Kenan Sarıoğlu ve İbrahim Yücelen, *İngilizce-Türkçe meteoroloji terimleri sözlüğü* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. J. Seemann, *Ziraî meteoroloji*, çeviren, Doç. Dr. Aziz Balcı (İzmir, 1971). — Refi Tarıkâhya, *Genel meteoroloji* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. M. Melih Erkmen, *Sinoptik meteoroloji. «Yerhava analizi»* (İstanbul, 1972). — Refi Tarıkâhya, *Meteorolojik âletler* (2. bas., Ankara, 1973).

Mevlevîlik, Ahmet Alpöz ve Ender Ergün, *Hz. Mevlâna ve mevlevî âyinleri* (İstanbul, 1969).

Meyvecilik, *Yaş Meyve ve Sebze İhracını Artırma İmkânları Semineri, İzmir* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970).

Mezar, Doç. Dr. Zeki Başar, *Erzurum'da eski mezarlıklar ve resimli mezar taşları* (Ankara, 1973).

Mezhep, Hayreddin Karaman, *İslâm hukukunda mezhepler. «İçtihat, taklit ve telfik»* (İstanbul, 1971).

Mısır, *Eski Mısır şiiri*, çeviren, Prof. Talât S. Halman (İstanbul, 1972). — Muhammed Hasaneyn Heykel, *Kahire dosyası*, çeviren, Berin Y. Büktaş (Ankara, 1974).

Midhat Paşa, Bilâl N. Şimşir, *Fransız belgelerine göre Midhad Paşa'nın sonu* (Ankara, 1970).

Midye, Hüseyin Uysal, *Türkiye sahillerinde bulunan midyeler* (İzmir, 1970).

Mikrobiyoloji, Prof. Dr. Fethi Serter ve Prof. Dr. Hakkı Bilgehan, *Klinik mikrobiyoloji. «Özel bakteriyoloji»* (2. bas., İzmir, 1972). — Prof. Ekrem Kadri Unat, *Tıp mikrobiyolojisi* (2 c., İstanbul, 1972 ve 1973). — Prof. Dr. Enver Tali Çetin, Prof. Dr. Kurtuluş Töreci ve Prof. Dr. Özdem Ang, *Genel ve pratik mikrobiyoloji* (3. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Muzaffer Beşe, *Mikrobiyolojide kullanılan biyokimyasal testler ve besiyerleri* (Ankara, 1974).

Milletlerarası Adalet divanı, Prof. Dr. Ömer İlhan Akipek, *Milletlerarası Adalet Divanı* (3. bas., Ankara, 1974).

Milletlerarası İmar ve Kalkınma bankası, Gülseren Nil, *Türkiye-Dünya Bankası ilişkileri* (Ankara, 1971).

Milliyetçilik, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *Türk milliyetçiliğinin meseleleri* (İstanbul, 1970). — Lenin, *Doğuda ulusal kurtuluş hareketleri,* çeviren, Tektaş Ağaoğlu (İstanbul, 1970). — Nehru, *Sosyal devrimler, ulusal savaşlar,* çeviren, Mehmet Emin Bozarslan (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Kurt Karaca, *Milliyetçi Türkiye. Milliyetçi, toplumcu düzen. «Dokuz ışık» üzerine bir inceleme* (Ankara, 1970). — Hüseyin Remzi Tekgüç, *Anadolu Türkleri milliyetçiliği* (1. k., İstanbul, 1970). — Alparslan Türkeş, *Millî doktrin: Dokuz ışık. «Milliyetçi toplumculuk»* (Adana, 1970). — Prof. Elie Kedourie, *Avrupa'da milliyetçilik,* çeviren, M. Halûk Timurtaş (Ankara, 1971). — Ord. Prof. Sabri Maksudi Arsal, *Milliyet duygusunun sosyolojik esasları* (2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Remzi Oğuz Arık, *Milliyetçilik. «Türk inkılâbı ve milliyetçiliğimiz»* (İstanbul, 1974).

Mimarlık, Doç. Dr. Mükerrem Anabolu, *Küçük Asya'da bulunan Roma imparatorluk çağı tapınakları* (İstanbul, 1970). — Orhan Özgüner, *Köyde mimarî. «Doğu Karadeniz»* (Ankara, 1970). — Nikolaus Pevsner, *Avrupa mimarisinin ana hatları,* çeviren, Selçuk Batur (İstanbul, 1970). — Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin, *Türk mimarisi* (Ankara, 1970). — Nazire Kaplan, *Uşak, Gediz, Simav Türk sanat eserleri* [Mezuniyet tezi] (Uşak, 1970). — Metin Sözen, *Anadolu medreseleri. Selçuklu ve beylikler devri. «1. c. Açık medreseler»* (İstanbul, 1970). — Prof. Enis Kortan, *Türkiye'de mimarlık hareketleri ve eleştirisi, 1950-1960. «XX. yüzyılın başından 1950'ye kadar olan sürede modern mimarlığın dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmesiyle birlikte»* (Ankara, 1971). — M. Oluş Arık, *Bitlis yapılarında Selçuklu rönesansı* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. E. Altan Öke, *İşletme anlayışına ve bütçesine uygun konut tasarlaması* (İstanbul, 1971). — Gönül Öney, *Ankara'da Türk devri dini ve sosyal yapıları* (Ankara, 1971). — Ara Altun, *Mardin'de Türk devri mimarisi* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Orhan Günsoy, *Yapı statiği* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Fikret Keskinel, *Yapı sistemlerinde güvenlik hesabı* (İstanbul, 1971). — Hüsnü Kın, *Çelik yapılarda stabilite problemleri. «Sayısal örnekler ve tablolar»* (İstanbul, 1971). — H. Schellenberg, *Sıhhî tesisat proje ve hesapları,* çeviren, Uğur Köktürk (İstanbul, 1971). — Turgut Nedim Uluğ, Dr. Yalman Odabaşı, *Ahşap ve çelik inşaat hesapları* (4. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Adnan Çakıroğlu ve Prof. Dr. Enver Çetmeli, *Yapı statiği* (1. c., 4. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Adnan Çakıroğlu ve Prof. Dr. Enver Çetmeli, *Yapı statiği* (2. c., 4. bas., İstanbul, 1972). — Ord. Prof. Ali Fuat Berkman, *Yapı işletmesi idaresi* (1. c., İstanbul, 1972). — Prof. Müfit Yorulmaz, *Yapı statiği. «İzostatik sistemler»* (2. bas., İstanbul, 1972). — Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı mimarisi'nin ilk devri* (2., 3. c., İstanbul, 1972-1973). — Doç. Dr. Hamdi Topkaya, *Yapı statiği* (1. c., Ankara, 1973). — Prof. İsmet Aka, Prof. Dr. Fikret Keskinel ve Doç. Dr. Tevfik Seno Arda, *Betonarme yapı elemanları* (İstanbul, 1973). — Metin Sözen ve Mete Tapan, *50 yılın Türk mimarisi* (İstanbul, 1973). — Prof. Doğan Kuban, *Mimarlık kavramları* (İstanbul, 1973). — Behçet Ünsal, *Mimarî tarihi* (1. c., 4., bas., İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Rüçhan Arık, *Batılılaşma dönemi Türk mimarisi örneklerinden Anadolu'da üç ahşap cami* (Ankara, 1973). — Doç. Önder Küçükerman, *Anadolu'daki geleneksel Türk evinde mekân organizasyonu açısından odalar* (İstanbul, 1973). — Prof. Enis Kortan, *Türkiye'de mimarlık hareketleri ve eleştirisi, 1960-1970. «1960'larda modern mimarlıktaki önemli gelişmelerin ve teorilerin açıklanmasıyla birlikte»* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1974). — İlhan Ayata, *Ahşap yapı ve kafes sistemlerin hesap esasları* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Adnan Çakıroğlu, Prof. Dr. Ender Yazar Özden ve Prof. Dr. Günay Özmen, *Yapı sistemlerinin hesabı için matris metotları ve elektronik hesap makinası programları* (2. c., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Adnan Çakıroğlu ve Prof. Dr. Enver Çetmeli, *Yapı statiği* (1. c., 5. bas., İstanbul, 1974). — Chu-Kia Wang, *Yapı statiği. «Hiperstatik»,* çeviren, Mustafa Kemal Tanrıkulu (Ankara, 1974). — Jean Charles Moreux, *Mimarlık tarihi,* çeviren, Zeynep Çelik (İstanbul, 1975). — Turgut Çelebi, *Sanayi yapı projeleri* (1. c., İstanbul, 1975).

Minare, Oral Onur, *Edirne minareleri. «Türk mimarî vesikalarından»* (İstanbul, 1974).

Mineraloji, Prof. Dr. F. Brauns, *Özel mineraloji,* çeviren, Dr. Yusuf Tatar (İstanbul, 1973).

Minyatür, Prof. Dr. Nurhan Atasoy ve Dr. Filiz Çağman, *Turkish miniature painting. «Translated by Dr. Esin Atil»* (İstanbul, 1974).

Miras (Miras hukuku), Prof. Dr. Nuşin Ayiter, *Miras hukuku* (2. bas., Ankara, 1971). — Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman, *Miras hukuku dersleri* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Nuşin Ayiter, *Miras hukuku* (3. bas., Ankara, 1974).

Mistisizm, Bertrand Russell, *Mistisizm ve mantık,* çeviren, Ayseli Usluata (İstanbul, 1972).

Misyon, Sâmiha Ayverdi, *Misyonerlik karşısında Türkiye* (İstanbul, 1969).

Mitoloji, Şefik Can, *Klasik Yunan mitolojisi* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, *Türk mitolojisi. «Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar»* (1. c., Ankara, 1971). — *Türk mitolojisi,* çeviren, Doç. Dr. Bahaeddin Ögel (1., 2. c., İstanbul, 1971). — Azra Erhat, *Mitoloji sözlüğü* (İstanbul, 1972). — Behçet Necatigil, *100 soruda mitologya* (2. bas., İstanbul, 1973). — Edith Hamilton, *Mitologya,* çeviren, Ülkü Tamer (İstanbul, 1974).

Mizah, *Dünya mizahından seçmeler,* çeviren, Emin Türk Eliçin (3. k., İstanbul, 1972). — Ferit Öngören, *50 yılın Türk mizahı* (İstanbul, 1973). — Aziz Nesin, *Cumhuriyet döneminde Türk mizahı* [Düz yazı] (İstanbul, 1973).

Modelcilik, Orhan Ziya Irkın, *Ağaç modelciliği işlem yaprakları* (Ankara, 1972). — Modelcilik, çeviren, Fethi Atav (Ankara, 1972).

Monroe (Marilyn), Norman Mailer, *Seks meleği «Marilyn Monroe»,* çevirenler, Nihal Yeğinobalı ve Dündar Demiroğlu (İstanbul, 1973).

Montaj, Prof. Dr. Mükerrem Hiç, *Montaj sanayii. «Gelişmesi, sorunları ve ekonomimizdeki yeri»* (İstanbul, 1973).

Motor, Fahrettin Küçükşahin, *Diesel motorları. «Motorların yapısı, işletilmesi ve bakım-tutum ilkeleri»* (İstanbul, 1972).

Mozambik, Eduardo Mondlane, *Mozambik kurtuluş mücadelesi,* çeviren, Ender Başat (İstanbul, 1975).

Muallim Naci, Abdullah Uçman, *Muallim Naci* (İstanbul, 1974).

Muğla, *Köy envanter etüdlerine göre Muğla* («Köy İşleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1970). — Gülşen Göker ve Murat Göker, *Muğla ve ilçeleri* (İzmir, 1970). — Ünal Türkeş, *Muğla ili toplum yapısı araştırmaları* (İstanbul, 1971). — Osman Yalçın, *Muğla* (2. bas., İstanbul, 1971). — *Muğla ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Mehmet Sarı, *Muğla ili* (İzmir, 1973).

Muhammed (Hz.), Abdülbâki Gölpınarlı, *Hz. Muhammed ve İslâm* (İstanbul, 1969). — Necip Fazıl Kısakürek, *Efendimiz kurtarıcımız müjdecimizden nur harmanı* (İstanbul, 1970). — Ragıp Şevki Yeşim, *Allahın son peygamberi. «Hz. Muhammed'den menkıbeler»* (2. c., İstanbul, 1970). — *Hz. Muhammed. «İslâmın büyük peygamberi»* («Doğan Kardeş Yayını», İstanbul, 1971). — Cemil Sena, *Hazreti Muhammed'in felsefesi* (2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin savaşları ve savaş meydanları. «İslâm harp tarihine dair bir tetkik»,* çeviren, Doç. Dr. Salih Tuğ (2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Muhammed Kutub, *Peygamberden iktibaslar,* çevirenler, Akif Nuri, Kemal Sandıkçı ve Mehmet Süslü (İstanbul, 1972). — A. H. Deedat, *Hazret-i Muhammed. «Eski ve yeni ahid'de»,* çeviren, Şinasi Siber (2. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, *Resûlullah Muhammed. «İslâm elçisinin hayatı ve faaliyeti üzerine mücmel bir tetkik»,* çeviren, Doç. Dr. Salih Tuğ (İstanbul, 1973).

Muhammediye, Mehmet Bican Yazıcızade, *Muhammediye,* çeviren, Agâh Güçlü (İstanbul, 1969).

Muhasebe, Prof. William A. Paton ve Prof. Robert L. Dixon, *Muhasebenin temelleri,* çeviren, Doç. Dr. Mustafa A. Aysan (3. bas., İstanbul, 1963). — Cemalettin Ulukol, *İcracı ve uzman muhasebecilik* (Ankara, 1970). — Mazhar Hiçşaşmaz, *Muhasebenin teorisi ve teknik yapısı. «Tarihsel gelişimi içerisinde»* (Ankara, 1970). — Turan Coşkun, *Muhasebe. «Genel bilgiler ve hesap plânı»* (Ankara, 1970). — Doç. Dr. İsmail Özaslan, *Muhasebenin esasları* (İstanbul, 1970). — *Muhasebenin temel kavramları ve genel kabul görmüş muhasebe prensipleri* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», 1. k., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Kemal Tuncatay, *Muhasebe prensipleri ve tatbikatı* (4. bas., Ankara, 1970). — Doç. Dr. Kenan Erkural, *Muhasebe. «Prensipler ve uygulama»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Feridun Özgür, *Muhasebe prensipleri* (İstanbul, 1971 ve 1973). — Prof. Sabahattin Sertoğlu, *Muhasebe* (2. c., Ankara, 1971). — Faruk Tarkan, *Banka ve sigorta muhasebeleri* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Mustafa A. Aysan, *Muhasebede denetleme ilkeleri ve Türkiye'de uygulamalar* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Jale Sihay, *Genel muhasebe. «Ticarî bilgiler, belgeler, temel prensipler ve uygulamalar»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu, *Maliyet ve yönetim muhasebesi* (2. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. İsmail Özaslan, *Muhasebenin teknik yapısı* (İstanbul, 1972 ve 1974). — Doç. Dr. Yüksel Koç, *Genel muhasebe prensipleri ve uygulaması* (Ankara, 1972). — Cemalettin Ulukol, *İcracı ve uzman muhasebecilik* (2. bas., Ankara, 1972). — Dr. Mazhar Hiçşaşmaz, *Maliye muhasebesine giriş. «Gider kavramı ve giderlerin maliyetlere dönüşüm esasları»* [Doktora tezi] (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Jale Sihay, *Şirketler, kooperatifler muhasebesi* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Jale Sihay, *Şirketler muhasebesine ilişkin problemler ve çözümleri* (4. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Mehmet Yazıcı ve Dr. Ahmet Hayri Durmuş, *Muhasebe kuramları ve uygulamaları* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. İsmail Özaslan, *Muhasebe* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Kenan Erkural, *Muhasebe. «Prensipler ve uygulama»* (3. bas., İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Kenan Erkural, *Muhasebe organizasyonu* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Özgül Cemalcılar, *Genel muhasebe. «Teknik prensipler ve uygulama»* (Ankara, 1974).

Musahipzade Celâl, Orhan Hançerlioğlu, *Celâl Musahipzade. «Bütün oyunları»* (İstanbul, 1970).

Musiki, Hüseyin Sadettin Arel, *Türk musikisi kimindir* (İstanbul, 1969). — Yılmaz Öztuna, *Türk musikisi ansiklopedisi* (1. c., İstanbul, 1969). — İlhan Kemaleddin Mimaroğlu, *Musiki tarihi* (2. bas., İstanbul, 1970). — Tarık Kip, *TRT Türk sanat musikisi sözlü eserler repertuvarı. «Makamlara göre»* (?, 1974).

Mustafa Efendi Selânikî, Mustafa Selânikî, *Tarih-i Selânikî. «Die Chronik des Selaniki»* (Freiburg, 1970).

Musul meselesi, Kadir Mısıroğlu, *Musul meselesi ve Irak Türkleri* (İstanbul, 1972).

Mutfak, Hasan Sırrı Bolulu, *Yemek kitabı* (İstanbul, 1968). — Ekrem Muhiddin Yeğen, *Alafranga tatlı ve pasta öğretimi* (3. bas., İstanbul, 1969). — Necdet Dengizer, *Alaturka ve alafranga ev kadınının yemek kitabı* (10. bas., İstanbul, 1970). — Leman Cılızoğlu, *Yemek pişirme. «Temel metod ve uygulamaları, beslenme, yemek görgü kuralları»* (Ankara, 1970). — *Aile sofrası,* çevirenler, Nuran İskit, Ülkü Somer ve Aydın Uzman (2. bas., İstanbul, 1971). — Necip Usta, *Türk tatlı sanatı* (İstanbul, 1971). — Ekrem Muhiddin Yeğen, *Soğuk yemekler, mezeler ve salatalar* (İstanbul, 1971). — Necip Usta, *Türk mutfak sanatı* (İstanbul, 1972 ve 1973). — Necip Usta, *Fransız pasta*

ve tatlı sanatı (İstanbul, 1972). Sophia Loren, *Aşk mutfağı. «Yemek kitabı»*, çeviren, Mebrure Kurşunlu (Ankara, 1972). — Ekrem Muhiddin Yeğen, *Alaturka-alafranga yemek öğretimi* (1. c., 10. bas., İstanbul, 1972; 2. c., 1973). — Recep Baltacı, *Recep Usta'nın alaturka ve alafranga yemek ve tatlı kitabı* (İstanbul, 1973). — Necip Usta, *Fransız mutfak sanatı sofra ve salon bilgileri* (İstanbul, 1974). — Fahriye Nedim, *Alaturka ve alafranga yemek, tatlı, pasta kitabı* (İstanbul, 1974). — *Altın tabak. «Öğretici metodlarla hazırlanmış ansiklopedi»* (Başkan Yayını, 5 c., İstanbul, 1974).

Mutluluk, Orhan Hançerlioğlu, *Başlangıcından bugüne mutluluk düşüncesi* (2. c., İstanbul, 1973).

Müftüoğlu (Ahmet Hikmet), İsmet Binark ve Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Doğumunun 100. yıldönümü münasebetiyle Ahmet Hikmet Müftüoğlu• bibliyografyası* (Ankara, 1970).

Mühendislik, Nüvit Osmay, *İnsan ve mühendis. «İş hayatında insan, kendisi ve çevresi»* (Ankara, 1968). — Prof. Adnan Halet Taşpınar, *Mühendislik meslek eğitimi* (4 c., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. İ. İlhami Karayalçın, *Sanayi mühendisliğine giriş* (2. c., İstanbul, 1973).

Mülkiyet, Doç. Dr. Adnan Güriz, *Teorik açıdan mülkiyet sorunu* (Ankara, 1969).

Müzik, Faruk Yener, *Müzik kılavuzu* (İstanbul, 1970). — A. Adnan Saygun, *Musiki temel bilgisi* (3. k., İstanbul, 1970). — A. Adnan Saygun, *Musiki temel bilgisi. «Musiki nazariyatı»* (İstanbul, 1970). — André Hodeir, *Müzikte türler ve biçimler*, çeviren, İlhan Usmanbaş (İstanbul, 1971). — İlhan Usmanbaş, *Müzikte biçimler* (İstanbul, 1974). — Ziya Aydıntan ve Saip Egüz, *Çok sesli müzik eğitimi* (10. bas., İstanbul, 1974). — B. Champigneulle, *Müzik tarihi*, çeviren, Tanju Gökçöl (İstanbul, 1975).

N

Nadas, Prof. Dr. Nurinisa Özbek, *Orta Anadolu'da uygulanan nadasın toprakta su depolama etkisi üzerinde nötron metoduyla yapılan araştırmalar* (Ankara, 1973).

Nafaka, Emin Başaklar, *Nafaka davaları* (Ankara, 1974).

Nailî (Mustafa Çelebi), Nailî Kadîm, *Nâ'ilî-i Kadîm divânı. «Edisyon kritik»*, hazırlayan, Dr. Halûk İpekten (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Halûk İpekten, *Nâ'ilî-i Kadîm. «Hayatı ve edebî kişiliği»* (Ankara, 1973).

Naima (Mustafa), *Nâimâ tarihi*, çeviren, A. Zuhuri Danışman (İstanbul, 1969).

Nakış, Fatma Tuğtaş, *Türk nakışları meslek analizi. «Antep, Maraş, Bartın işleri iğne oyaları»* (Ankara, 1971). — Bilge Öğüt, *Türk nakışları meslek analizi. «Türk işi ve hesap işi»* (Ankara, 1971).

Namaz, A. Hamdi Akseki, *Namaz surelerinin Türkçe tercüme ve tefsîri* (6. bas., Ankara, 1972).

Namık Kemal (Mehmed), Hikmet Dizdaroğlu, *Namık Kemal. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (İstanbul, 1971). — Ömer Faruk Akün, *Nâmık Kemal'in mektupları* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, *Harâbat karşısında Namık Kemâl. «Namık Kemâl'in eski edebiyata itirazları»* (İstanbul, 1972). — Yusuf Mardin, *Namık Kemal'in Londra yılları* (İstanbul, 1974).

Narenciye, *Türkiye'de narenciye üretimi, işlenmesi ve ihracatı. «Seminer özeti»*, derleyen, Prof. Dr. Selâhattin Tuncer (İstanbul, 1973).

Nasreddin Hoca, Mehmet Önder, *Nasreddin Hoca* (İstanbul, 1971). — *Stories of the Hodja*, Translated from the Turkish by Turgay Yağan [Illustrations by Banu Yağan] (İstanbul, 1972). — Ziya Gökalp, *Halk klasikleri. 1. Sayı. Nasreddin Hoca'nın lâtifeleri*, sadeleştiren, Abdüssettar Hayati Avşar (Diyarbakır, 1972).

Nasyonal sosyalizm, William L. Shirer, *Nazi imparatorluğu. «Doğuşu, yükselişi ve çöküşü»*, çeviren, Rasih Güran (İstanbul, 1970). — Adolf Hitler, *Kavgam. «Mein Kampf». Nasyonal sosyalizm*, çeviren, A. Nejad (5. bas., İstanbul, 1971).

NATO, James Huntley, *Nato hikâyesi. «Paul-Henri Spaak ve M. Nuri Birgi'nin önsözleriyle»*, çeviren, E.T.Ç. (Ankara, 1969). — Aydın Alacakaptan, *Atlantik ittifakı* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. İlter Turan, *NATO ittifakının stratejik ve siyasî sorunları* (İstanbul, 1972). — Metin Toker, *NATO 25. yaşında. «Tamam mı devam mı?»* (Ankara, 1974).

Necati (İsa), Dr. Mehmet F. Çavuşoğlu, *Necati divanı. «Seçmeler»* (İstanbul, 1973). — Dr. Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey divanının tahlili* (İstanbul, 1971).

Nedim (Ahmed), Abdülbâki Gölpınarlı, *Nedim divanı* (2. bas., İstanbul, 1972).

Nef'i (Ömer), Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, *Nef'i divanı'ndan seçmeler* (İstanbul, 1972).

Nesimî (Seyid İmadeddin), Kemâl Edib Kürkçüoğlu, *Seyyid Nesimî Divânı'ndan seçmeler* (İstanbul, 1973).

Nevşehir, *Nevşehir ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

Neyzen Tevfik (KOLAYLI), Hilmi Yücebaş, *Neyzen Tevfik. «Hayatı, hatıraları, şiirleri»* (5. bas., İstanbul, 1973).

Nightingale (Florence), Cecil Woodham Smith, *Sonsuz fedakârlık. «Florence Nightingale'in hayat hikâyesi»*, çeviren, S. Huri (3. bas., İstanbul, 1973).

Niğbolu, Namık Kemal, *Niğbolu Meydan Muharebesi*, sadeleştiren, Ubeydullah Küçük (2. c., İstanbul, 1974).

Niğde, *Cumhuriyetin 41. yılında Niğde ili* («Niğde Halkevi Yayını», Niğde, 1964). — Osman Yalçın, *Niğde* (2. bas., İstanbul, 1970). — *Niğde il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Niğde, 1973).

Niyazi Bey Resneli, İhsan Ilgar, *Resneli Niyazî, Balkanlarda bir gerillacı. «Hürriyet kahramanı Resneli Niyazi Bey'in anıları»* (İstanbul, 1975).

Nizamî Karamanlı, Doç. Dr. Halûk İpekten, *Karamanlı Nizâmî. «Hayatı, edebî kişiliği ve divanı»* (Ankara, 1974).

Nöroloji, Prof. Dr. Fikri Şenocak, *Otonörolojiye giriş* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Sami Gürün, *Nöroloji* (Ankara, 1973).

Nötronik, Doç. Dr. Bahriye Yaramış, *Neutron fiziği* (İstanbul, 1974).

Nusretname, Fındıklılı Silâhtar Mehmed Ağa, *Nusretname*, sadeleştiren, İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul, 1969).

Nutuk, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk* (3 c., 10. bas., İstanbul, 1970-1972). — Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev. «Nutuk»*, sadeleştirenler, Dr. Mehmet Tuğrul, Salâh Birsel ve Cahit Öztelli (Ankara, 1972-1974).

Nüfus, Prof. Dr. Kenan Gürtan, *Demografik analiz metotları* (İstanbul, 1969). — Ali Rıza Okur ve Köksal Bayraktar, *Doğum kontrolünün ortaya koyduğu hukukî problemler ve çözüm yolları* (İstanbul, 1970). — Samira Yener, *Türkiye nüfusu üzerine istatistik çalışmalar* (Ankara, 1971). — Sunday Üner, *Nüfusbilim sözlüğü* (Ankara, 1972). — Baki Durmaz, *Aile plânlaması ve eğitim* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, *Türkiye'de nüfus meselesi* (İstanbul, 1973). — Behire Balkan, *Türkiye özetli nüfus bibliyografyası, 1973* (4. c., Ankara, 1974).

Nümismatik, İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk, *İstanbul arkeoloji müzeleri teşhirdeki islâmî sikkeler kataloğu* (1. c., İstanbul, 1970). — M. Bülent Coşkun, *Cumhuriyet dönemi madenî paralar kataloğu. «1923-1971»* (İstanbul, 1971). — Galib İsmail, *Takvim-i meskûkât-ı Selçûkiyye* (Ankara, 1971). — Cüneyt Ölçer, *Sovyet Rusya müzelerindeki [Moskova ve Leningrad] nadir Osmanlı madenî paraları* (İstanbul, 1972). — İbrahim Artuk, *Kanunî Sultan Süleyman adına basılan sikkeler* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Sedat Alp, *Konya civarında Karahöyük kazılarında bulunan silindir ve damga mühürleri* (Ankara, 1972). — Cüneyt Ölçer, *50 yılın Türk kâğıt paraları. «1923-1973»* (İstanbul, 1973). — İbrahim Tözen ve Tuncay Aykut, *Türkiye Cumhuriyeti madenî paralar ve madalyalar. «1923-1973»* (İstanbul, 1973).

O

Odun, Doç. Dr. A. Yılmaz Bozkurt, *Önemli bazı ağaç türleri odunlarının tanımı, teknolojik özellikleri ve kullanış yerleri* (İstanbul, 1971).

Odysseia, Homerus, *Odysseia*, çeviren, Ahmet Cevat Emre (3. bas., İstanbul, 1971).

Oftalmoloji, Dr. Nuri F. Ayberk ve Prof. Dr. Nejat Ayberk, *Kısa oftalmoloji* (4. bas., İstanbul, 1972).

Oğuzlar, Prof. Dr. Faruk Sümer, *Oğuzlar. «Türkmenler»* (2. bas., Ankara, 1972).

Oğuzname veya **Oğuz destanı,** *Oğuz Kağan destanı* («Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1970). — *Reşideddin oğuznâmesi*, çeviren, Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan (İstanbul, 1972).

Okul, Dr. Kemal Aytaş, *İngiltere, İsveç, Fransa ve Federal Almanya'da okul reformları ve okul kuruluş sistemlerinde demokratlaşma tandansları* (Ankara, 1969). — Doç. Dr. Ziya Bursalıoğlu, *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış* (Ankara, 1971).

Omurgasızlar, Prof. Dr. Melâhat Çağlar, *Omurgasız hayvanlar. «Anatomi, sistematik»* (1. ks., 2. bas., İstanbul, 1973).

Onassis (A.S.), Willi Frischauer, *Onassis*, çeviren, Muzaffer Aşkın (İstanbul, 1974).

Opera, Cevad Memduh Altar, *Opera tarihi. «Rönesanstan son çağlara kadar»* (İstanbul, 1970 ve 1974).

Ordu, Osman Yalçın, *Ordu* (3. bas., İstanbul, 1971). — *Köy envanter etüdlerine göre Ordu* («Köy İşleri Bakanlığı Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — *Ordu il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ordu, 1973).

Organ (Organ nakli), A. Arif Bilgin, *Hayat için elzem organların naklinde başlıca hukukî problemler ve çözüm yolları üzerinde bir deneme* (İstanbul, 1968).

Orhon ve Yenisey yazıtları, *Orhun âbideleri*, çeviren, Muharrem Ergin (İstanbul, 1970 ve 1973).

Orman ve **Ormancılık,** Prof. Dr. Refik Erdem ve Doç. Dr. Hasan Çanakçıoğlu, *Orman entomolojisi. «Genel bölüm»* (İstanbul, 1970). — *Türkiye Orman Mühendisliği Teknik Kongresi 3. «5-10 Ocak 1970, Ankara»* («Orman Mühendisleri Odası Yayını», Ankara, 1970). — Prof. Dr. Asaf Irmak, *Orman ekolojisi* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Abdülkadir Kalıpsız, *Orman ağaçlama yatırımlarının plânlanması esasları* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu, *Orman ağacı tohumları. «Tohum tedariki, saklanması... ağaççık türlerinin tohum bakımından özellikleri»* (3. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu, *Silvikültür* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Selâhattin İnal, *Türkiye'de anayasa-ormancılık ilişkileri* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Selâhattin İnal, *Türkiye'nin ormancılık politikasının ana amaçları* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu, *Orman bakımı. «Meşcere yetiştirmesine ait tedbirler»* (4. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Fehim Fırat, *Ormancılık işletme iktisadı* (2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. İsmail Eraslan, *Orman amenajmanı* (3. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu, *Sunî orman gençleştirmesi ve ağaçlandırma tekniği* (3. bas., İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Metin Özdönmez, *Türkiye'nin ağaçlandırma problemleri üzerinde ormancılık politikası yönünden araştırmalar* [Doçentlik tezi] (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Fehim Fırat, *Orman hasılat bilgisi* (İstanbul, 1972). — *Ormancılık özel İhtisas Komisyonu raporu* («Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları», Ankara, 1972). — Doç. Dr. Bekir Sıtkı Ecimen, *Türkiye'de aynıyaşlı ormanların optimal kuruluşa götürülmesi hakkında araştırmalar* (Ankara, 1972). — Baykan Süberker, *Orman Ürünleri İşleme Sanayii Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — Erkal Kızılay, *Orman Ürünleri İşleme*

Sanayii Özel İhtisas Komisyonu raporu (Ankara, 1972). — Erkal Kızılay, *Orman suçları ve tazminatlar* (İstanbul, 1973). — Celâl Sanay, *Orman ağaçlarımız* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Faik Tavşanoğlu, *Orman transport tesisleri ve taşıtları* (İstanbul, 1973). — Dr. M. Nâfiz Duru, *Orman sanayii ekonomik ve teknik gücü, 1* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Hüsamettin Peker, *Türkiye'de orman işletmeciliği ve işletme ekonomisi bakımından rasyonalizasyonu* (İstanbul, 1973). — *Cumhuriyetimizin 50. yılında ormancılığımız* («Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — Prof. Dr. A. Yılmaz Bozkurt, *Ormancılık terimleri sözlüğü. İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Türkçe. «Ağaç teknolojisi, orman ürünleri endüstrisi, değerlendirme, işbirliği»* (İstanbul, 1973). — E. R. Huggard, *Orman mühendisliği el kitabı*, çevirenler, Prof. Dr. Selçuk Bayoğlu ve Doç. Dr. Tahsin Tokmanoğlu (Ankara, 1974). — Hüsamettin Akkök, *Ormancının el kitabı* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Hüsamettin Peker, *Orman işletme muhasebesi* (İstanbul, 1974).

Ortadoğu, Prof. Dr. İsmet Giritli, *Orta Doğu ve komünizm. «Bugünkü Orta Doğu'nun önemli sorunları»* (2. bas., İstanbul, 1975).

Ortadoğu Teknik üniversitesi, A. Sadık Mertoğlu, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi dosyası* (Ankara, 1971).

Ortak pazar. Bk. AVRUPA EKONOMİK ORTAKLAŞMASI (A.E.O.).

Ortaoyunu, Cevdet Kudret, *Ortaoyunu* (Ankara, 1973).

Ortaöğretim, *Orta öğretim için matematiğin modern bir müfredat programı*, çeviren, Nuri Ersoy (İstanbul, 1971). — İbrahim Zeki Burdurlu ve İrfan Kantarcı, *Ortaöğretimde Türkçe öğretimi* (İzmir, 1971). — Doç. Dr. Hıfzı Doğan, *Türk ortaöğretim sisteminin değerlendirilmesi. «Öğrenci, öğretmen ve program yönünden»* [Doçentlik tezi] (İstanbul, 1972). — *Orta öğretim programlarındaki yönelmeler. «1924-1970»* («Talim ve Terbiye Dairesi Yayını», İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Turhan Oğuzkan, Doç. Dr. Fuat Turgut ve Dr. Süleyman Çezin Özoğlu, *Ortaöğretimin ikinci devresinde ders geçme ve kredi düzeni üzerinde bir simülasyon denemesi* (İstanbul, 1974).

Ortopedi, Prof. Dr. Avni Duraman, Prof. Dr. Güngör Sami Çakırgil, Doç. Dr. Zeki Korkusuz, *Ortopedi* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Hüsamettin Altav, *Ortopedi* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Avni Duraman, Prof. Dr. Zeki Korkusuz, *Ortopedi* (2. bas., Ankara, 1974).

Oruç bin Âdil, Oruç Beğ Edirneli, *Oruç Beğ tarihi*, hazırlayan, Nihal Atsız (İstanbul, 1972).

Osman bin Affan, Ahmet Cemil Akıncı, *Hazreti Osman* (2. bas., İstanbul, 1971).

Osmanlıca, Ferit Devellioğlu ve Neval Kılıçkını, *Osmanlıca-Türkçe okul sözlüğü* (İstanbul, 1975).

Osmanlı hanedanı, Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğulları'nın dramı. «Elli gurbet yılı, 1924-1974»* (İstanbul, 1974).

Osmanlı imparatorluğu, T. Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi. «Başlangıcından zamanımıza kadar»* (12 c., İstanbul, 1963-1967). — Ahmet Zuhuri Danışman, *Osmanlı padişahları serisi* (İstanbul, 1966). — Ahmet Rasim, *Osmanlı tarihi*, sadeleştiren, Hakkı Dursun Yıldır (İstanbul, 1967). — Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı ikamet elçiliklerinin kuruluşu ve ilk elçilerin siyasî faaliyetleri. «1793-1821»* (Ankara, 1968). — Nimet Arzık, *Osmanlı sarayında yabancı kadın sultanlar* (İstanbul, 1969). — Morgan Price, *Türkiye tarihi. «İmparatorluktan Cumhuriyete kadar»*, çeviren, M. Asım Mutludoğan (Ankara, 1969). — Prof. Niyazi Berkes, *100 soruda Türkiye iktisat tarihi* (2 c., İstanbul, 1969, 1970 ve 1972). — Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı deniz harp tarihi* (4 c., İstanbul, 1970-1974). — Tevfik C. Çavdar, *Osmanlıların yarı sömürge oluşu* (İstanbul, 1970). — Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun iktisadî şartları hakkında bir tetkik* (Ankara, 1970). — Dr. Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğunda kâğıt para* (Ankara, 1970). — Von der Goltz, *1912-1913 Balkan Harbi başından sonra Osmanlı yönetimi üzerinde düşünceler* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı tarihine ait belgeler. «Telhîsler, 1597-1607»* (İstanbul, 1970). — Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal. «Büyük Selçukîler, Anadolu Selçukîleri... Memlûklerdeki devlet teşkilâtına bir bakış»* (2. bas., Ankara, 1970). — Kemalpaşazade (İbni Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman. «1. defter»*, hazırlayan, Doç. Dr. Şerafettin Turan (Ankara, 1970). — Hekimbaşı Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliyye-i Osmâniye tarihi*, sadeleştiren, Ahmet Zuhuri Danışman (7 c., İstanbul, 1971-1972). — İsmail Hâmi Danişment, *Osmanlı devlet erkânı* (İstanbul, 1971). — İsmail Hâmi Danişment, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi* (4 c., İstanbul, 1971). — Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu*, çeviren, Güzin Yalter (İstanbul, 1971). — Paul Wittek, *Ankara bozgunundan İstanbul'un fethine kadar. «Osmanlı tarihinden yarım asır»*, çeviren, Muallâ Süerdem (İstanbul, 1971). — Leopold Von Ranke, *Onaltıncı ve onyedinci asırda Osmanlılar ve İspanya krallığı*, çeviren, Halid İlteber (İstanbul, 1971). — Dr. Gyula Kaldy-Nagy, *Kanunî devri Budin tahrir defteri. «1546-1562»* (Ankara, 1971). — Namık Kemal, *Osmanlı devleti tarihi*, sadeleştirenler, Ulviye Ilgar ve İhsan Ilgar (3 c., İstanbul, 1971-1972, 1974). — Prof. Dr. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi. «1453-1559»* (2. c., Ankara, 1971). — Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (1-3. c., İstanbul, 1971-1972). — A. Zuhuri Danışman, *Osmanlı devleti imparatorluğu tarihi* (3., 5. c., 2. bas., İstanbul, 1971, 1974). — D. Ohsson İgnatius Mouradgea, *XVIII. yüzyıl Türkiye'sinde örf ve âdetler*, çeviren, Zerhan Yüksel (İstanbul, 1972). — Dr. N. Ahmed Asrar, *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin dinî siyaseti ve islâm âlemi* [Doktora tezi] (İstanbul, 1972). — Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Dünya tarihi* (1. c., 3. bas., Ankara, 1972). — Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu* (2. bas., Ankara, 1972). — Joseph Purgstall, *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*, çeviren, A. Zuhuri Danışman (1. c., İstanbul, 1972). — Dr. Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı şeyhülislâmları* (Ankara, 1972). — Gnrl. Fahri Belen, *XX. yüzyılda Osmanlı devleti* (İstanbul, 1973). — Raphaela Lewis, *Osmanlı Türkiye'sinde gündelik hayat. «Âdetler ve gelenekler»*, çeviren, Mefküre Poroy (İstanbul, 1973). — *Anonim Osmanlı tarihi. 16. asırda yazılmış gerekçe. «1373-1512»*, çeviren, Doç. Dr. Şerif Baştav (Ankara, 1973). — Dr. Muzaffer Sencer, *Osmanlı toplum yapısı. «Azgelişmişliğin tarihsel temeli»* (2. bas., İstanbul, 1973). — *Türkiye'nin dört yılı. «1552-1556»*, çeviren, A. Kurutluoğlu (İstanbul, 1973). — Dr. Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya kadar* (1. c., Ankara, 1973). — Tevfik Ebüzziya, *Yeni Osmanlılar tarihi*, sadeleştiren, Ziyad Ebüzziya (3 c., İstanbul, 1973-1974). — A. Lamartine, *Aşiretten devlete. «Türkiye tarihi»*, çeviren, M. R. Uzmen (7 c., İstanbul, 1974). — *Osmanlı devlet düzenine ait metinler*, yayımlayan, Doç. Dr. Yaşar Yücel (Ankara, 1974). — Dr. Muhammad Yakub Mughul, *Kanunî devri Osmanlıların Hint Okyanusu politikası ve Osmanlı-Hint müslümanları münasebetleri. «1517-1538»* (İstanbul, 1974). — Doç. Dr. Cengiz Orhonlu, *Habeş eyaleti. «Osmanlı İmparatorluğu'nun güney siyaseti»* (İstanbul, 1974). — Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik süresince Türkiye, «1. c. Bizanstan Tanzimata»* [Doktora tezi], çeviren, Babür Kuzucu (İstanbul, 1974).

Osmanlı müellifleri, Mehmed Tâhir Bursalı, *Osmanlı müellifleri*, hazırlayan, A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen (1. c., İstanbul, 1971; 2. c., 1972).

Otelcilik, Orhan Sezgin, *Modern otel yönetimi. «Organizasyon, resepsiyon, kat hizmetleri, muhasebe»* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Hasan Olalı, *Otel işletmeciliği ve yönetimi* (İzmir, 1973).

Otomasyon, Prof. Dr. Orhan Tuna ve Doç. Dr. Nusret Ekin, *Otomasyon ve sosyal meseleleri* (İstanbul, 1970). — Dr. Toygar Akman, *Otomasyon sistemi ve bilgi bankaları* (Ankara, 1975).

Otomobil, Louis E. Jensen ve William A. Brazier, *Fizik ve otomobil. «Fen bilgisinin otomobile uygulanması»*, çeviren, Fikret Yolaçan (Ankara, 1970). — Nuri Özbalkan, *Otomobil tamir tekniği. «Pratik kullanma, bakım, arızaların giderilmesi ve tamir usulleri»* (2. bas., İstanbul, 1971).

Otomotiv, Ekrem Ceyhun ve A. Nejat Ölçen, *Türkiye otomotiv sanayii* (Ankara, 1972). — *Türkiye'de otomotiv ve otomotiv yan sanayii. «Seminer özeti»*, derleyenler, Prof. Dr. Selâhattin Tuncer ve Doç. Dr. Cudi Tuncer Gürsoy (İstanbul, 1973).

Oyun, İbrahim Şimşek, *Okul oyunları. «Belirli günler, belirli haftalar»* (Ankara, 1970). — Ruhi Sel, *Eğitsel oyun* (2. bas., Ankara, 1974). — Metin And, *Oyun ve bügü. «Türk kültüründe oyun kavramı»* (İstanbul, 1974).

Ö

öğrenci (Öğrenci olayları), Faik Muzaffer Amaç, *Çayan davası* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Ahmet Taner Kışlalı, *Öğrenci ayaklanmaları* (Ankara, 1974). — Cezmi Tahir Berktin, *Öğrenci problemleri* (Ankara, 1974). — Hasan Cem, *Deniz Gezmiş olayı. «Tarafsız bir gözle»* (İstanbul, 1971).

öğretim, Cavit Binbaşıoğlu, *Öğretim metodu ve uygulama* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Paul Ficker, *Yeni okulda didaktik. «İş esaslarına ve teknolojisine uygun öğretim usülleri»*, çeviren, Hıfzırrahman Raşit Öymen (Ankara, 1972). — İzzettin Alıcıgüzel, *İlk ve orta dereceli okullarda öğretim. «Genel öğretim bilgisi»* (İstanbul, 1973). — Cavit Oral Binbaşıoğlu, *Özel öğretim metotları* (Ankara, 1973). — Prof. E. G. Wedell, *Sürekli eğitimde mektupla öğretimin yeri*, çeviren, Ercan Kubilay (?, 1974). — Dr. F. Mory, *Bireysel öğretim ve grup çalışmaları. «Dalton planı ve proje yönteminin uygulama örnekleri»*, çeviren, Beşir Göğüş (3. bas., İstanbul, 1974).

öğretmen, *Öğretmen yetiştirmede araştırma ve reform. «Avrupa Konseyi Kültürel işbirliği Eğitim Araştırmaları Komitesince düzenlenen sempozyum notları»*, çeviren, Mehmet Alptekin (Ankara, 1974). — Hasip A. Aytuna, *Orta dereceli okullarda öğretmenlik ve problemleri* (İstanbul, 1974).

ölçme, Prof. Dr. Mustafa Ayyıldız, *Ölçme bilgisi* (Ankara, 1974).

ölçü, Şükrü Gülfidan, *Ölçü birimleri ve çevirme katsayıları* (İstanbul, 1974).

Ömer bin Hattab, Şiblî Numani, *Bütün yönleriyle Hz. Ömer ve devlet idaresi. «El-Faruk»*, çeviren, Dr. Talip Yaşar Alp (1. c., İstanbul, 1975).

Ömer Naci, Dr. C. Fethi Tevetoğlu, *Ömer Naci* (İstanbul, 1973).

Ömer Seyfeddin, *Ölümünün 50. yıldönümü münasebetiyle Ömer Seyfeddin bibliyografyası* («Millî Kütüphane Yayını», Ankara, 1970). — Fevziye Abdullah Tansel, *Ömer Seyfeddin'in şiirleri* (Ankara, 1972).

P

Pamuk, Dr. Mehmet Şenel, *Çukurova'da yetiştirilen ve pamuk araştırma enstitüsünde denemeleri yapılan pamuk çeşitleri* (Adana, 1967). — Dr. Mehmet Şenel, *Tohumdan balyaya kadar pamuk* (Adana, 1969 ve 1973). — S. Necati Turgay, *Türkiye pamukçuluğundaki gelişmeler. «Son 20 yıl içinde üretim, endüstri, ticaret»* (İstanbul, 1970). — Nurettin Madran, *Türkiye'de pamuk* (Adana, 1971). — Nurettin Madran, *Dünyada pamuk üretimi ve çeşitleri* («Tarım Bakanlığı Bölge Pamuk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayını», Adana, 1971). — *Türkiye'de pamuk. «Açık oturum özeti»*, derleyen, Prof. Dr. Selâhattin Tuncer (İstanbul, 1972).

Pancar, Dr. İbrahim K. Atakişi, *Çeşitli şartlarda pancar fidelerinin yetiştirilmesi ve tohum üretimi üzerinde bazı araştırmalar* (Ankara, 1971). — Dr. Rıza Güray, *Türkiye'de şeker pancarının vejetasyon seyri özellikleri ile iklim ve kampanya ilişkileri* (Ankara, 1972). — Münir Özden, *Şeker pancarı tarımında önemli münavebe bitkileri*

(Ankara, 1973). — Dr. Erich Bornscheuer, *Şeker pancarı tohum, ekim ve bakımı. «Uygulanmakta olan metotlar»*, çeviren, Dr. Rıza Güray (Ankara, 1973). — *Şeker pancarı*, çevirenler, Dr. Yaşar Bilgin ve Dr. Salim Erbaş (Ankara, 1974). — Dr. Orhan Tokmakoğlu, *Şeker pancarı hastalık ve zararlılar atlası* (Ankara, 1974).

Para, Dr. Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğunda kâğıt para. «Kaime»* (Ankara, 1970). — Doç. Dr. İzzet Aydın, *Para politikasının teorik yönü ve analiz modeli. «Türkiye'ye uygulama örneği»* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Edward James Kane, *Türkiye'de para ve mevduat talebi. «1950-1966»*, çeviren, Dr. Mahir Kaynak (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Reşat İnan, *Para ve kredi dersleri* (Ankara, 1971). — Dr. Faik Birol Dündar, *Türkiye'de planlı dönemde para politikası* [Tez] (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Feridun Ergin, *Para siyaseti* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Mükerrem Hiç, *Para teorisi* (3. bas., İstanbul, 1973). — Cüneyt Ölçer, *50 yılın Türk kâğıt paraları. «1923-1973»* (İstanbul, 1973). — Jacques Malterre, *Dünya para bunalımı*, çeviren, Aslı Davaz (İstanbul, 1974). — Mustafa Danışman, *Kapitalist para sisteminin yıkılışı* (Ankara, 1974).

Patates, Doç. Dr. Sabahattin Şenol, *Patatesin teknolojik ve yemeklik özellikleri ve bunlara etkili faktörler* (Ankara, 1970).

Pazarlama, Prof. Dr. Mehmet Oluç, *Pazarlama ilkeleri ve Türkiye'de uygulanmaları* (1. c., 1. fas., 2. bas., İstanbul, 1970). — Doç. Dr. M. Cengiz Pınar, *Pazarlama politikaları ve stratejileri* (İzmir, 1970). — Dr. Çevik Uraz, *Pazarlama maliyet analizleri ve uygulama örneği. «İşletme yönetim aracı olarak»* [Doktora tezi] (Ankara, 1971). — Robert Toubeau, *Pazarlama psikolojisi*, çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Eli P. Cox, *Marketing*, çeviren, Nilüfer Sağtür (İstanbul, 1972). — G. Adomeit, *Pazarlama. «Bir inceleme»*, çeviren, ? (Ankara, 1972). — Ralph Glasser, *Plânlı pazarlama*, çeviren, Ayseli Usluata (İstanbul, 1972). — Allan L. Reid, *Uygulamalı modern satıcılık tekniği*, çeviren, Besim Baykal (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Güney Devrez, *Piyasa araştırmasında bilgi toplama metotları* [Doçentlik tezi] (2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. İlhan Cemalcılar, *Pazarlama araştırması* (3. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, *Pazarlama* (İstanbul, 1973). — Paul Lavaud, *Satış görüşmeleri*, çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Ömer Aşıcı, *Pazarlama* (İzmir, 1974). — Dr. Mustafa Mazlum, *Pazarlamada dağıtım kanallarının önemi ve işletmelerin kârlılığı açısından seçimi sorunu* [Doktora tezi] (Adana, 1974).

Pedagoji, Ch. Charrier ve R. Ozouf, *Yaşanmış pedagoji*, çeviren, Nejat Yüzbaşıoğulları (Ankara, 1972). — J. Leif ve G. Rustin, *Genel Pedagoji. «Pedagoji doktrinleri açısından»*, çeviren, Nejat Yüzbaşıoğulları (Ankara, 1974).

Perge, Doç. Dr. Adnan Pekman, *Son kazı ve araştırmaların ışığı altında Perge tarihi* (Ankara, 1973).

Personel, Halit Tanyeli, *Personel eğitimi. «İlkeler, metotlar, teknikler»* (Ankara, 1970). — *Personel reformu sorunu. «1327 sayılı kanun açısından»* («M. O. Prodüktivite Kurumu Yayını», Ankara, 1971). — Kâzım Oksay, *Kamu personeli istihdam ve gelir dağılımı araştırması* (1. c., Ankara, 1971). — Dr. Cahit Tutum, *Türkiye'de memur güvenliği* [Doktora tezi] (Ankara, 1972). — Sabahattin Benlikol, *Çeşitli ülkelerde kamu personeline ilişkin sorunların karşılaştırmalı çözüm yolları* (?, 1972).

Petrografi, Doç. Dr. H. Ersen Çoğulu, *Petrografi ve petroloji* (1. c., İstanbul, 1973).

Petrokimya, Ayşe Ceyhan, *Petrokimya Sanayi ve Sentetik Elyaf Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972).

Petrol, Prof. Dr. Ekrem Göksu, *Petrol jeolojisi* (İstanbul, 1971). — *Türkiye Birinci Petrol Kongresi*, derleyenler, Cengiz Keskin ve Ferruh Demirmen (Ankara, 1971). — Dr. Ayhan Ünler, *Petrol hukukunun İran'da geçirdiği istihaleler ve bugünkü Türk petrol hukuku* [Doktora tezi] (İstanbul, 1971). — Daniel Durand, *Uluslararası petrol sorunları*, çeviren, Teoman Tunçdoğan (İstanbul, 1974). — Mehmet Tanju Akad, *Emperyalizmin petrol politikası ve Türkiye* (Ankara, 1974).

Peygamber, Halil Cibran, *Hak erenler. «Nebî»*, çeviren, Ömer Rıza Doğrul (İstanbul, 1970). — Ahmet Cemil Akıncı, *Kâbe'ye doğru. Büyük kısas-ı enbiya. «Peygamberlerimizin hayat hikâyeleri»* (İstanbul, 1971). — Necip Fazıl Kısakürek, *Peygamber halkası* (2. bas., İstanbul, 1972).

Peynir, Nurettin Özkan, *Pratik peynir imalâtı* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Ahmet Kurt, *Edirne tipi «salamura» beyaz peyniri işleme tekniği* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Muazzez Eralp, *Peynir teknolojisi* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. R. C. Adam, *Peynir* (İzmir, 1974). — *Ankara dolayları sütlerinden beyaz peynir imalâtı tekniğinin ıslahı üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1974).

Pirî Reis, Pirî Reis, *Denizcilik kitabı, «Kitabı bahriyye»*, hazırlayan, Yavuz Senemoğlu (2 c., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. A. Afetinan, *Pirî Reis'in hayatı ve eserleri. «Amerika'nın en eski haritaları»* (Ankara, 1974).

Pir Sultan Abdal, Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal. «Bütün şiirleri»* (İstanbul, 1971).

Plan ve **Planlama,** Dr. Yalçın Küçük, *100 soruda planlama, kalkınma ve Türkiye* (İstanbul, 1971). — Dr. İlhan Tekeli, *Planlama ve ülkesel fizikî planlama üzerine* (Ankara, 1971). — *İkinci beş yıl. «1968-1972»* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», Ankara, 1971). — Tulgar Can, *Sosyal planlama* (Ankara, 1971). — Mehmet Turgut, *3. beş yıllık plan tenkidi* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. İ. Atilla Dicle, *Program bütçesi. Kamu yönetiminde planlama, programlama, bütçeleme sistemi «PPBS»* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1973). — *Planlama nedir, niçin plân yapıyoruz?* («Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», 5. bas., Ankara, 1973). — *Uzun dönemli plan stratejisi ve 3. beş yıllık plan* («Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Yayını», İstanbul, 1974). — Dr. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Savaş sonrası ortamında 1947 Türkiye iktisadî kalkınma planı* (Ankara, 1974).

Plastik, Robert S. Swanson, *Plâstik teknolojisi*, çeviren, ? (Ankara, 1971). — G. R. Palin, *Teknolojide plâstikler*, çeviren, Macit Çiğdemoğlu (Ankara, 1971).

Plütonyum, William N. Miner, *Plütonyum* («Atom Enerjisi Komisyonu Yayını», ?, 1974).

Polis, Mehmet Zeki Vural, *Polis kuruluşu* (İstanbul, 1970 ve 1972). — Mehmet Zeki Vural, *Polis görev ve yetkileri* (İstanbul, 1970). — M. Zeki Tulun, *Polisi ilgilendiren mevzuat* (İstanbul, 1972). — Nuri Kaya Işıklar ve H. Atalay Sönmez, *Polisin cep kitabı* (Ankara, 1974). — *Cumhuriyet polisi. «Türkiye Cumhuriyeti 50. yılı»* (İstanbul, 1974).

Protein, Doç. Dr. Gazanfer Bingöl, *Proteinler* (Ankara, 1972).

Protez, Doç. Dr. Gazanfer Zembilci, *Parsiyel «bölümlü» protezler. «Plaklı-iskelet protezler ve laboratuvar işlemi»* (2. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Gazanfer Zembilci, *Tam «total» protezler* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1972).

Proudhon (Pierre-Joseph), Cemil Meriç, *Sosyalizm ve sosyoloji tarihinde Pierre-Joseph Proudhon* (İstanbul, 1969).

Psikanaliz, Sigmund Freud, *Psikanalize giriş. «Genel nevroz öğretisi»*, çeviren, Doç. Dr. Günsel Koptagel (İstanbul, 1973). — Kâmuran Şipal, *Freud ve psikanaliz* (İstanbul, 1974).

Psikiyatri, Prof. Dr. Rasim Adasal, *Klinik psikiyatri. «Ruh hastalıkları»* (Ankara, 1969). — Dr. Kriton Dinçmen, *Psikiatri el kitabı* (4. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Abdülkadir Özbek, *Sosyal psikiyatriye giriş* (Ankara, 1971). — *Onuncu Millî Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi. «Program ve özetleri»* («Hacettepe Üniversitesi Yayını», Ankara, 1974).

Psikoloji, Davit Krech ve Prof. Richard S. Crutchfield, *Sosyal psikoloji. «Nazariye ve problemler»*, çeviren, Dr. Erol Güngör (İstanbul, 1965 ve 1970). — *İstanbul Üniversitesi tecrübî psikoloji çalışmaları. «İstanbul studies in experimental psychology University of İstanbul»*, yayımlayanlar, M. Turhan, B. Toğrol ve S. Özbaydar (İstanbul, 1968-1969). — Prof. Dr. Sidney Leavitt Pressey ve Prof. Dr. Francis P. Robinson, *Psikoloji ve yeni eğitim*, çeviren, Prof. Dr. Hasan Tan (1. c., 2. bas., İstanbul, 1969). — Paul Guillaume, *Psikoloji*, çeviren, Prof. Dr. Refia Şemin (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Feriha Baymur, *Genel psikoloji* (2. bas., İstanbul, 1973). — Dr. Mustafa Batman, *Psikolojik test rehberi ve psikiyatri terminolojisi* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Rasim Adasal, *Modern, normal ve medikal psikoloji* (2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Abel Miroglio, *Halkların psikolojisi*, çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1973). — Gustave Le Bon, *Kitleler psikolojisi*, çeviren, Selâhattin Demirkan (İstanbul, 1974). — Dr. Mithat Enç, *Ruhbilim terimleri sözlüğü* (Ankara, 1974). — Maurice Reuchlin, *Psikoloji tarihi*, çeviren, Tanju Gökçöl (İstanbul, 197).

Psikopatoloji, Doç. Dr. Neda Armaner, *Psikopatolojide dinî belirtiler* (Ankara, 1973).

Psikososyoloji, J. Maisonneuve, *Genel psikoloji ile sosyal psikolojinin ilişkileri açısından psikososyolojinin ilkeleri*, çeviren, Prof. Dr. Selmin Evrim (İstanbul, 1973).

Pul ve **Pulculuk,** Tarık Güner, *Bir pulun hikâyesi* (Ankara, 1971). — Tarık Güner, *Bütün yönleriyle pulculuk* (Ankara, 1975).

R

Radyasyon, Norman A. Frigerio, *Vücudunuz ve radyasyon*, çeviren, Gnrl. Nedim Eray (Ankara, 1971). — Dr. Selâhattin Göksel, *Radyasyonların biyolojik etkileri ve radyasyon korunması* (İstanbul, 1973).

Radyo, Aclan Sayılgan, *Korsan radyolar. «Bizim radyo» ve Türkiye'deki hoparlörleri* (Ankara, 1969). — Hill Mc Graw, *Radyo mühendisliği*, çeviren, Tevfik Sadullah (4 c., 2. bas., İstanbul, 1969). — İsmail Çeltekligil, *Transistörlü radyo tamir tekniği* (3. bas., İstanbul, 1971). — Dr. Ersal İlal, *Radyo hürriyeti. «Özerklik ve 1961 anayasası»* [Doktora tezi] (İstanbul, 1972). — Dr. Hanife Ünal, *Memleketimizin ve ortadoğu bölgesinin günün önemli bir kısmında rahatça dinlenebilecek bir radyo şebekesine kavuşturulmasının elektromagnetik ve iyonosferik şartlarının incelenmesi* (Ankara, 1973).

Radyoloji, Prof. Dr. Emin Faik Üstün, *Radyolojide bazı temel buluşlar ve bunları bulanlar* (İzmir, 1972).

Radyoterapi, Prof. Dr. A. Tevfik Berkman, *Radyoterapideki aşamaların tarihçesi. «Cumhuriyetin 50. yıldönümünde. 1923-1973»* (İstanbul, 1973).

Ran (Nâzım Hikmet), Rady Fish, *Nâzım'ın çilesi*, çeviren, Güneş Bozkaya Kolontay (2. bas., İstanbul, 1970). — M. Zekeriya Sertel, *Mavi gözlü dev. «Nâzım Hikmet ve sanatı»* (2. bas., İstanbul, 1971). — Necdet Sançar, *Nâzım Hikmet masalı* (İstanbul, 1975).

Rantabilite, Doç. Dr. Lâtif Çakıcı, *Sanayi işletmelerinde rantabilite ve rantabilite ile ilgili sorunlar* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1973).

Reform, Rosa Luxemburg, *Sosyal reform ya da devrim*, çeviren, H. Selman (İstanbul, 1975).

Regülatör, Prof. Mehmet İnan, *Regülatörler. «Ayarlamanın temelleri ve gerilim regülatörleri»* (2. bas., İstanbul, 1973).

Rehberlik, Prof. Dr. Hasan Tan, *Rehberliğin esasları* (3. bas., Ankara, 1972). — Selçuk Kantarcıoğlu, *Rehberlik örgütü* (İstanbul, 1973). — Cavit Binbaşıoğlu, *Rehberlik* (2. bas., Ankara, 1974). — Prof. Dr. Hasan Tan, *Rehberliğin esasları. «Mahiyeti, çeşitleri, teknikleri, örgüt ve personeli, değerlendirilmesi»* (4. bas., Ankara, 1975).

Reklam ve **Reklamcılık,** Selâhattin Çoruh, *Propaganda, reklam, halkla ilişkiler* (Ankara, 1969). — Yüksel Ünsal, *Bilimsal reklam ve pazarlamadaki yeri* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Neclâ Çömlekçi, *Reklâmcılık masrafları, tesirleri ve istatistik metotlarla tesbiti* (Ankara, 1971). — Celâl Gürel, *Reklâmcılık. «Teorik ve pratik»* (Ankara, 1971). — Dr. Güngör Tunç, *Modern pazarlamada reklâmcılık. «Prensipleri, kullanılışı, Türk*

radyo reklâmcılığı» (Ankara, 1971). — Dr. Kemal Kurtuluş, *Reklâm harcamaları* (İstanbul, 1973). — D. S. Cowan ve R. W. Jones, *Geleceğin reklamcılığı*, çeviren, Taner Çelensü (İstanbul, 1973).

Renk, Şazi Sirel, *Kuramsal renk bilgisi* (İstanbul, 1974).

Resim, Sadun Altuna, *Emperyonist ressamlar, hayatları ve eserleri* (2. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Edhem Halil, *Elvah-ı Nakşiye koleksiyonu. «Türk resim sanatı tarihi»*, çeviren, Gültekin Elibal (İstanbul, 1970). — Albert Bachmann, Heinrich Vent, *Teknik resim*, çevirenler, A. Ferid Saner ve Fuat Ünver (İstanbul, 1971). — Mustafa Bağcı, *Teknik resim* (1. c., Ankara, 1971). — Nurullah Berk, *Resim bilgisi* (Ankara, 1972). — M. Ş. İpşiroğlu ve S. Eyüboğlu, *Avrupa resminde gerçek duygusu* (3. bas., İstanbul, 1972). — Nurullah Berk ve Hüseyin Gezer, *50 yılın Türk resim ve heykeli* (İstanbul, 1973). — İsmail Altınok, *Yeni resim sanatı. «Teori sorunları ders uygulamaları»* (Ankara, 1973). — J. Tournus, *Kendi kendine teknik resim*, derleyen, Nihat Özcan (İstanbul, 1974).

Resim ve Heykel müzesi (İSTANBUL—), Nurullah Berk, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi* (İstanbul, 1972).

Retorik, Gökhan Evliyaoğlu, *Konuşma sanatı. «Fonetik, diksiyon, retorik»* (Ankara, 1973). — J. Brun-Ros, *Hatiplik sanatı*, çeviren, Nazife Müren (İstanbul, 1973).

Rey (Cemal Reşit), *Cemal Reşit Rey. «Hayatı ve eserleri»* («İstanbul Devlet Opera ve Balesi Yayını», İstanbul, 1972).

Rize, Osman Yalçın, *Rize* (2. bas., İstanbul, 1970). — *Köy envanter etüdlerine göre Rize* («Köy İşleri Bakanlığı Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — *Rize ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Doç. Dr. M. Tevfik Tarkan, *Rize-Hopa yöresi coğrafî etüdü* [Doktora tezi] (Erzurum, 1973).

Rol, Prof. Dr. Selmin Evrim, *Şahsiyet alanında psikososyolojik bir kavram olarak rol sorununa giriş* (İstanbul, 1972).

Roma, Doç. Dr. Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk tarihi. «M.S. 193-395»* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Sabahat Atlan, *Roma tarihinin ana hatları. «1. kıs., Cumhuriyet devri»* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Ayşe Sarıgöllü, *Roma edebiyatında Satira* (Ankara, 1972).

Roma hukuku, Prof. Dr. Ziya Umar, *Roma hukuku. «Umumî mefhumlar, hakların himayesi»* (İstanbul, 1970). — Ord. Prof. Dr. Paul Koschaker, *Roma hususî hukukunun ana hatları. «Modern hususî hukuka giriş olarak»*, çeviren, Prof. Dr. Kudret Ayiter (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Özcan Karadeniz, *Roma hukuku* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Ziya Umur, *Roma hukuku* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Türkân Rado, *Roma hukuku dersleri. «Borçlar hukuku»* İstanbul, 1974).

Roman, Tahir Alangu, *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman. «Antoloji: 1919-1930»* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1968). — İbrahim Tatarlı ve Rıza Mollof, *Marksist açıdan türk romanı. «Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a»* (İstanbul, 1969). — Şemsettin Kutlu, *Türk romanları. «Başlangıçtan günümüze kadar»* (İstanbul, 1970). — Baha Dürder, *Roman anlayışı* (İstanbul, 1971). — Cevdet Kudret, *Türk edebiyatında hikâye ve roman. «1859-1959», 1. c. Tanzimattan meşrutiyete kadar «1859-1910»* (3. bas., Ankara, 1971).

Romanos IV Diogenes, Prof. Dr. Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını kaybeden IV. Romanos Diogenes. «1068-1071»* (Ankara, 1971).

Romanya, İlhan Çevik, *Ceauşescu ve dünyaya açılan Balkan ülkesi, Romanya* (Ankara, 1974). — Özden Sür'ek Cinman, *Romen turizmi* (İstanbul, 1974). — Fevzi Şirinli, *Romanya ve Ceauşescu* (İstanbul, 1974).

Romatizma, Prof. Dr. Orhan Yenal, *Romatizma sendromları* (2. c., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Aziz Sevüktekin, *Romatizma üzerine konuşmalar* (İstanbul, 1971). — Dr. Necdet Tuna, *Romatizma ve eklem kireçlenmesi* (Ankara, 1974).

Rönesans, Sevim Eti, *Rönesans sanatı tarihi* (İstanbul, 1974).

Rumeli, Osman Yavuz Saral, *Kaybettiğimiz Rumeli* (İstanbul, 1975).

Rusya, Sâmiha Ayverdi, *Türk-Rus münasebetleri ve muharebeleri* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Akdes Nimet Kuran, *Türkiye ve Rusya. «XVIII. yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşına kadar Türk-Rus ilişkileri, 1798-1919»* (Ankara, 1970). — Vladimir İlyiç Lenin, *Rusya'da kapitalizmin gelişmesi. «Büyük sanayii için iç pazarın teşekkülü»*, çeviren, Şerif Hulûsi [Kurbanoğlu] (1. c., İstanbul, 1971). — Necip Fazıl Kısakürek, *Tarihimizde Moskof* (İstanbul, 1973). — *Osmanlı-İran-Rus ilişkilerine ait iki kaynak. «Nadir Şah devrine ait bir anonim kronoloji»*, hazırlayan, Hrant D. Andreasyan (İstanbul, 1974).

Rüşvet, Doç. Dr. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde rüşvet* (Ankara, 1969).

Rüya, Sigmund Freud, *Rüyalar ve yorumları*, çevirenler, Şizen Üstün ve Galip Üstün (İstanbul, 1972).

S

Saat, Wolfgang Meyer, *Topkapı Sarayı müzesindeki saatlerin kataloğu* (İstanbul, 1972). — Tahsin Eser, *Pratik saat bakım ve onarımı* (İstanbul, 1974).

Sabahattin Ali, Mustafa Kutlu, *Sabahattin Ali* (İstanbul, 1972).

Sabancı (Hacı Ömer), Nimet Arzık, *Ak altının ağası. «Hacı Ömer Sabancı'nın hayatı»* (Ankara, 1974).

Sadreddin Konevî, Sadreddin Konevî, *Hadis-i erbain. «Tasavvuf»*, çeviren, Abdulkadir Akçiçek (İstanbul, 1970).

Safa (Peyami), Peyami Safa, *«Seçmeler»*, hazırlayanlar, Faruk K. Timurtaş ve Ergun Göze (İstanbul, 1970). — Peyami Safa, *Sosyalizm, marksizm, komünizm*, derleyenler, Ergun Göze ve Nevzat Kösoğlu (İstanbul, 1971). — *Peyami Safa, Kadın, aşk, aile*, derleyen, Ergun Göze (İstanbul, 1973).

Safahat, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, düzenleyen, Ömer Rıza Doğrul (7 k., 1. c., 8. bas., Ankara, 1973).

Sağlam (Tevfik), Dr. Tevfik İsmail Gökçe ve Dr. S. Neşati Üster, *Tevfik Sağlam. «1882-1963»* (3 c., İstanbul, 1971).

Sağlık, Winifred L. Huntly, *Fert ve toplum sağlığı dersi yardımcısı*, çeviren, Dr. Yusuf Tunca (Ankara, 1967). — *Halk sağlığı bilimi ve uygulaması* (1. c., Ankara, 1970). — Dr. İbrahim Gürol, *Halk sağlığı idaresi* (2. bas., Ankara, 1971). — Prof. Dr. Sevim Yumuturuğ, *Toplum hastalıklarında epidemiyolojik genel prensipler* (Ankara, 1971). — Clair Elsmere Turner, C. Morley Selley ve Sara, Louise Smith, *Okul sağlığı ve sağlık eğitimi*, çeviren, Dr. Yusuf Tunca (İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, *Alfabetik sağlık kılavuzu* (7. bas., İstanbul, 1972). — Dr. Joan Gomez, *Doktorum yanımda*, çevirenler, Dr. Ahmet Kemal Sungurbey, Evinç Dinçer ve Özay Süsoy (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Zeki Faik Ural, *Koruyucu hekimlik. «Genel hijyen»* (1. k., 5. bas., Ankara, 1972). — *Köysel bölge sağlık hizmetlerini değerlendirme metodolojisi* («Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Hıfzıssıhha Okulu ve Johns Hopkins Üniversitesi Hıfzıssıhha ve Halk Sağlığı Okulu Yayını», Ankara, 1972). — Anita Daniel ve Albert Schweitzer, *Hayata hürmet*, çeviren, Mefharet Ersin (2. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Sıtkı Velicangil, *Koruyucu hekimlik ve halk sağlığı* (2. bas., İstanbul, 1973).

Sahanlık (*Kıta sahanlığı*), Pof. Dr. Mehmet Saka, *Ege Denizinde Türk hakları* (2. bas., İstanbul, 1974). — *Kıta sahanlığı ve sorunları* («Harp Akademileri Komutanlığı Yayını», İstanbul, 1974).

Sakarya, *Sakarya il yıllığı, 1967* (İstanbul, 1970). — *Sakarya ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — *Sakarya il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», İstanbul, 1974).

Salgın (*Salgınlar bilimi*), Doç. Dr. Özdemir Gülesen, *Epidemiyoloji* (Ankara, 1973).

Samsun, Sinan Cembeloğlu ve Mehmet Cembeloğlu, *İlimiz ve bölgemiz Samsun ve ilçeleri. «Tarih, coğrafya, ekonomi ve turizm»* (2. bas., Ankara, 1970). — *Samsun ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970). — Sinan Cembeloğlu ve Mehmet Cembeloğlu, *Samsun ili yakın çevre incelemeleri* (Ankara, 1972 ve 1973). — *Samsun il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Sanat, *Türk sanatı tarihi araştırma ve incelemeleri*, düzenleyenler, Behçet Ünsal ve Nejat Diyarbekirli (2. c., İstanbul, 1969). — Prof. Celâl Esad Arseven, *Türk sanatı* (İstanbul, 1970). — Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin, *İslâm Türk sanatı* (4. bas., İstanbul, 1970). — Dr. Çetin Yetkin, *Siyasal iktidar sanata karşı. «Belgelerle baskı nedenleri ve sanık, hükümlü, sabıkalı sanatçılar»* (Ankara, 1970). — Sevim Eti, *Çağdaş sanat* (İstanbul, 1971). — Adnan Turani, *Dünya sanat tarihi. «Resim, heykel, mimarî»* (Ankara, 1971). — Prof. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk plastik sanatları* (Ankara, 1971). — Burhan Toprak, *Sanat tarihi* (11. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Türk sanatı* (İstanbul, 1972 ve 1973). — Joseph-Emile Muller, *Modern sanat*, çeviren, Mehmet Toprak (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Bates Lowry, *Sanatı görmek*, çevirenler, Neclâ Yurtsever ve Zahir Güvemli (İstanbul, 1972). — Prof. Doğan Kuban, *100 soruda Türkiye sanatı tarihi* (2. bas., İstanbul, 1973). — Heinrich Wölfflin, *Sanat tarihinin temel kavramları*, çeviren, Hayrullah Örs (İstanbul, 1973). — Adnan Turani, *Çağdaş sanat felsefesi. «Bu felsefeyi geliştiren etkenler»* (İstanbul, 1974). John Berger, *Sanat ve devrim. «Ernst Neizbestny ve Rusya'da sanatçının yeri»*, çeviren, Bige Berker (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Türk ve İslâm sanatı III.* (İstanbul, 1974). — J. Strzygowski, H. Glück ve Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Eski Türk sanatı ve Avrupa'ya etkisi*, çeviren, A. Cemal Köprülü (Ankara, 1974).

Sanatoryum, Dr. Zülfü Sami Özgen, *Heybeliada Sanatoryumu 50. yılında* (İstanbul, 1974).

Sanayi, İbrahim Dinçer, *Sanayileşen Türkiye* (1. c., İstanbul, 1966). — Prof. Dr. Erol Tümertekin, *Sanayi coğrafyası* (3. bas., İstanbul, 1969). — Melih Celâsun, G. Canalp ve N. Özfırat, *Millî ekonominin uzun vâdeli gelişme ve sanayileşme perspektifleri: Bir makro tahlil «1972-1982»* («Başbakanlık D. Planlama Teşkilâtı Yayını», Ankara, 1969). — Necati Özfırat ve Vehbi Dinçerler, *Türk imalât sanayiinin yapısı ve etkenliği* («D. Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı Yayını», Ankara, 1969). — *Endüstriyel Demokrasi Semineri* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — *Yan Sanayii Geliştirme Oryantasyon Semineri. «6-11 Ocak 1970, Bursa»* («Millî Prodüktivite Merkezi Yayını», Ankara, 1970). — A. Gündüz Ökçün, *Osmanlı sanayii. «1913-1915 yılları sanayi istatistiki»* (Ankara, 1970). — John Ulriç Nef, *Sanayileşmenin kültür temelleri*, çeviren, Erol Güngör (İstanbul, 1970 ve 1971). — *Türkiye'nin Sanayileşmesi Sorunu Semineri. «10 Haziran 1970»* («Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadî Araştırmalar Enstitüsü Yayını», Ankara, 1970). — Murray D. Bryce, *Sınaî kalkınma. «Ekonomik gelişmeyi hızlandırmanın çareleri»*, çeviren, Cemil Sökmen (İstanbul, 1971). — İsmet Aybek ve Berk Koçer, *Sanayi Politikaları. «Özel İhtisas Komisyonu raporu»* (Ankara, 1972). — *50 yılda Türk sanayii* («Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayını», Ankara, 1973). — Tunç Tayanç, *Sanayileşme sürecinde 50 yıl* (İstanbul, 1973). — Dr. Nuri Yıldırım, *Neoklasik iktisadın teknolojik gelişme yaklaşımı. «Teori ve Türkiye imalat sanayii üzerine uygulamalı bir çalışma»* (Ankara, 1974). — Prof. Raymond Aron, *Sanayi toplumu*, çeviren, Dr. Agâh Oktay Güner (İstanbul, 1974). — Mustafa Keten, *Sanayileşme hareketinde küçük sanayinin yeri ve önemi* (Ankara, 1974). — Doç. Dr. Akın İlkin, *Kalkınma ve sanayi ekonomisi* (İstanbul, 1974).

Sanayileşme, Dr. Yalçın Küçük, *Endüstrileşme sürecinin temel sorunları. «Sovyet deneyimi, 1925-1940»* (İstanbul, 1975).

Sara, Doç. Dr. Fevzi Aksoy, *Niçin sara? «Epilepsi»* (İstanbul, 1972).

Sarayönü, Hüseyin Özdağ, *İlçemiz Sarayönü'nü tanıyalım* (Sarayönü, 1975).

Satranç, Richard Roberts, *Fischer-Spassky. «Asrın satranç maçı»,* çeviren, Murat Gencer (Ankara, 1972). — J. R. Capalanca, *Satrancın esasları,* çeviren, Nezih Yazgaç (İstanbul, 1973).

Savaş, Maurice Megret, *Psikolojik savaş,* çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1972).

Sayıştay, *Cumhuriyetin 50'nci yılında Sayıştay* («Sayıştay Yayınları», Ankara, 1973).

Schiller (Friedrich V.), Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, *Friedrich V. Schiller. «Hayatı ve eserleri»* (Ankara, 1970).

Sebze, Prof. Dr. Kâzım Bayraktar, *Sebze yetiştirme. «Kültür sebzeleri»* (İzmir, 1970). — Dr. Ali Sâtı Ekinci, *Özel sebzecilik* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. A. Kâzım Bayraktar, *Sebze yetiştirme. «Sebzeciliğe ait temel bilgiler»* (1. c., 2. bas., İzmir, 1973).

Sektör (*Halk sektörü*), *Halk sektörü semineri* («Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayını», Ankara, 1974). — Ali Nejat Ölçen, *Halk sektörü* (Ankara, 1974).

Sel, Prof. Dr. Faik Tavşanoğlu, *Sel yataklarının tahkimi. «Dağlık arazi, dere havzalarında sel kontrolu»* (İstanbul, 1974).

Selçuklular, Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti* (2. bas., İstanbul, 1969). — Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye. Siyasî tarih. «Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye, 1071-1318»* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet* (İstanbul, 1971). — Ebû'l-Âlâ Mevdûdî, *Selçuklular tarihi,* çeviren, Ali Genceli (1. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Selçuklu sanatı bibliyografyası* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu tarihi* (İstanbul, 1972).

Sendika ve **Sendikacılık,** Anıl Çeçen, *Sendikalizm* (Ankara, 1970). — Cengiz Sipahi, *Uluslararası sendikacılığın doğuşu ve gelişmesi. «İşçi sendikaları... grev, yönleri ve faktörleri endüstriyel demokrasi»* (Ankara, 1971). — Birsen Dokuzoğlu, *Demokrasi ve sendikacılık* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Alpaslan Işıklı, *Sendikacılık ve siyaset* (Ankara, 1972 ve 1974). — *Dünyada ve Türkiye'de sendikacılık* («Türkiye Çimento Seramik ve Toprak Sanayii İşçileri Sendikası Yayını», Ankara, 1973). — Erdoğan Balcı, *Türk sendikacılığı ve partiler dışı politika* (İstanbul, 1973). — Anıl Çeçen, *Türkiye'de sendikacılık* (Ankara, 1973). — Mustafa Kemal Erkovan, *Siyasî, iktisadî ve sosyal yönleriyle sendikacılık tarihi. «Milliyetçi, toplumcu sendikacılık görüşü»* (Ankara, 1974). — Kemal Sülker Okur, *Sendikacılar ve politika* (İstanbul, 1975). — A. Lozovsky, *Karl Marx ve işçi sendikaları,* çeviren, Nuri Çolakoğlu (İstanbul, 1975). — Muzaffer Daysal, *Dünya'da ve Türkiye'de işçi ve sendikacılık hareketlerinde önemli olaylar, aşamalar. «Başlangıçtan 1960'a kadar»* (İstanbul, 1975). — K. Marx, F. Engels ve V. İ. Lenin, *Sendikalar üzerine,* çeviren, Engin Karaoğlu (İstanbul, 1975).

Seneca (Lucius Annaeus), Dr. Fatma Paksüt, *Seneca'da ahlâk görüşü. «Zevk anlayışı»* [Doktora tezi] (Ankara, 1971).

Seramik, Gönül Öney, *Tük devri Çanakkale seramikleri* (Ankara, 1971). — Faruk İşman, *Seramik teknolojisi. «Sır, seramik boyaları ve seramik dekorasyon teknikleri»* (İstanbul, 1972).

Sergüzeşt, Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt. «Bir esir kızın romanı»,* sadeleştiren, Zeynep Kerman (İstanbul, 1972).

Sermaye, Prof. Dr. Demir Demirgil, *Türkiye'de sermaye-emek münasebetleri* (İstanbul, 1969). — Dr. Oktay Güvemli, *Sanayi işletmelerinde işletme sermayesi ve analizi* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Gürgân Çelebican, *Sermaye piyasasında son gelişmeler ve Türk bankacılığı* (Ankara, 1974).

Seydişehir Alüminyum tesisleri, *Seydişehir Alüminyum Tesisleri* («Etibank Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1974).

Shakespeare, Doç. Mina Urgan, *Shakespeare* (2 c., İstanbul, 1970 ve 1973).

Sınıt, İbrahim Türk, *Türk toplumunda sosyal sınıflar* (İstanbul, 1970). — A. Şnurov ve Yurij Nikolaeviç Rozailev, *Türkiye'de kapitalistleşme ve sınıf kavgaları,* çeviren, Güneş Bozkaya (İstanbul, 1970). — Prof. Raymond Aron, *Sınıf mücadelesi. «Sanayi cemiyeti üzerine yeni dersler»,* çeviren, Erol Güngör (İstanbul, 1973). — Dr. Muzaffer Sencer, *Sosyal sınıflar. «Kriter ve göstergeler»* (İstanbul, 1974). — Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye'de sınıflar ve politika* (İstanbul, 1974). — Antoine Casanova, Claude Prevost ve Joe Metzger, *Aydınlar ve sınıf mücadelesi,* çeviren, Mehmet Çimen (İstanbul, 1974). — Pierre Laroque, *Toplumsal sınıflar,* çeviren, Tanju Gökçöl (İstanbul, 1975).

Sınır, Cevat Korkut, *Siyasî coğrafya açısından devlet sınırları ve Türkiye'nin sınırları* (İzmir, 1970).

Sıva, Şevket Ercan, *Yapıda sıva. «Döşeme ve duvar kaplamaları»* (Ankara, 1972).

Sivas, *Sivas il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Sivas, 1973).

Sivas kongresi, Saadettin Gümüş, *Sivas Kongresi* (Sivas, 1974).

Sibernetik, Dr. Toygar Akman, *Sibernetik bilimde devrim. «Elektronik beyin hukukda reform»* (Ankara, 1972). — Norbert Wiener, *İnsan ve mekanizması [«Cybernetics and society»],* çeviren, Necibe Çakıroğlu (İstanbul, 1973).

Sicill-i Osmanî, Mehmet Süreyya Bey, *Osmanlı Devletinde kim kimdi? «1. c., Osmanoğulları 1. tutam»,* hazırlayan, Dr. Gültekin Oransay (Ankara, 1969).

Sigorta ve **Sigortacılık,** Alfred George Macken ve G.J.R. Hickmott, *Kâr kaybı sigortaları,* çeviren, Cahit Nomer (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Kâmuran Pekiner, *Sigorta işletmeciliği. «Prensipleri, hesap bünyesi»* (İstanbul, 1970). — Muzaffer Aktaş, *Pakistan sigortacılığı* (İstanbul, 1970). — Halûk Akan, *Sigortacının el kitabı* (İstanbul, 1971). — Robert de Smet, *Deniz sigortaları. «İngiliz hukuku»,* çeviren, Doç. Dr. Fahiman Tekil (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Adnan Lâvkan, *Sigorta işletmeciliği* (İstanbul, 1972). — İhsan Kutlu, *Sigorta sözlüğü. «Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca»* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Rayegân Kender, *Türkiye'de hususî sigorta hukuku* (1. k., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Kâmuran Pekiner, *Sigorta işletmeciliği. «Prensipleri, hesap bünyesi»* (2. bas., İstanbul, 1974). — Dr. Reşat Atabek, *Reasürans hukuku* (Ankara, 1974). — Halim Külünk, *Cumhuriyetin 50. yılında sigortacılığımız* (Ankara, 1974).

Silâhlı kuvvetler, *Türk Silâhlı Kuvvetleri* («Başbakanlık Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı Yayını», Ankara, 1973). — *Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleriyle Jandarma Teşkilâtının Kuruluş tarihi* («Genelkurmay Başkanlığı Yayını», Ankara, 1974).

Simavî (Sedat), Muzaffer Gökman, *Sedat Simavi. «Hayatı ve eserleri»* (İstanbul, 1970). — *Sedat Simavi. «Eserleri»* (İstanbul, 1973).

Sinan *Mimar*, İbrâhim Hakkı Konyalı, *Mimar Koca Sinan* (İstanbul, 1948). — Şerif Baykurt, *Mimar Sinan* (Ankara, 1969).

Sinan Paşa (Yusuf Sinanüddin), Sinan Paşa, *Tazaru'nâme,* sadeleştiren, A. Mertol Tulum (İstanbul, 1971).

Sindirim, Prof. Dr. Fikri Özer, *Sindirim fizyolojisi* (2. bas., Ankara, 1971).

Sinema, Erman Şener, *Yeşilçam ve Türk sineması* (İstanbul, 1970). — Nijat Özen, *İlk Türk sinemacısı Fuat Uzkınay* (İstanbul, 1970). — Halit Refiğ, *Ulusal sinema kavgası* (İstanbul, 1971). — Nijat Özön, *100 soruda sinema sanatı* (İstanbul, 1972). — Giovanni Scognamillo, *Türk sinemasında 6 yönetmen* (İstanbul, 1973).

Sinop, Osman Yalçın, *Sinop* (3. bas., İstanbul, 1972). — Sinan Cenbeloğlu ve Mehmet Cenbeloğlu, *Sinop ili. «İlimiz,bölgemiz yakın çevre incelemeleri»* (Ankara, 1972). — *Sinop il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Sinop, 1973). — Dündar Tokgöz, *Sinop tarihi, turizmi ve eski eserler rehberi* (Ankara, 1973).

Sivil (*Sivil savunma*), Behiç Fahir Hürmeriç, *Sivil savunma için temel kitap. «Kanunlar, tüzükler, yönetmelikler»* (2. bas., Ankara, 1971). — Behiç Fahir Hürmeriç, *Sivil savunma bilgileri* (Ankara, 1972).

Siyasal Bilgiler fakültesi, Ali Çankaya, *Yeni mülkiye tarihi ve mülkiyeliler. «Son asır Türk tarihinin önemli olayları ile birlikte»* (8 c., Ankara, 1969-1971).

Siyaset, George H. Sabine, *Siyasal düşünceler tarihi,* çevirenler, Harun Rızatepe, Alp Öktem ve Özer Ozankaya (3 c., Ankara, 1969). — Prof. Hans Joachim Morgenthau, *Uluslararası politika. «Güç ve barış mücadelesi»,* çevirenler, Baskın Oran ve Ünsal Oskay (2. c., Ankara, 1970). — Prof. Maurice Duverger, *Politikaya giriş,* çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1971). — Karl Marx ve Friedrich Engels, *Politika ve felsefe,* çeviren, Tektaş Ağaoğlu, (1. c., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Bülent Dâver, *Siyaset bilmine giriş* (3. bas., Ankara, 1972). — Marcel Prelot, *Politika bilimi,* çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1972). — *Siyaset bilimine seçilmiş eserler bibliyografyası* («Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını», 2. bas., Ankara, 1973). — Doç. Dr. Murat Sarıca, *100 soruda siyasî düşünce tarihi* (İstanbul, 1973). — Prof. Leslie Lipson, *Politika biliminin temel sorunları «Siyasal bilime giriş»,* çeviren, Doç. Dr. Tuncer Karamustafaoğlu (Ankara, 1973). — *Olaylarla Türk dış politikası. «1919-1973»* «(Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını», 3. bas., Ankara, 1974). — Prof. Dr. Orhan Tuna, *Sosyal siyaset* (İstanbul, 1974). Bertrand Russell, *Siyasal idealler,* çeviren, Mehmet Harmancı (2. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Feridun Ergin, *Uluslararası politika stratejileri* (İstanbul, 1974). — Prof. Maurice Duverger, *Siyasal rejimler,* çeviren, Teoman Tunçdoğan (İstanbul, 1974). — Prof. Maurice Duverger, *Siyaset sosyolojisi. «Siyasal bilimin öğeleri»,* çeviren, Dr. Şirin Tekeli (İstanbul, 1975). — Jean Meynaud, *Politikada baskı grupları,* çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1975).

Siyasî (*Siyasî partiler*), Ferruh Bozbeyli, *Türkiye'de siyasi partilerin ekonomik ve sosyal görüşleri. «Belgeler»* (3 c., İstanbul, 1969-1970). — Prof. Maurice Duverger, *Siyasal partiler. «Modern devletteki örgütleri ve faaliyetleri»,* çeviren, Doç. Dr. Ergun Özbudun (Ankara, 1970 ve 1974). — Dr. Muzaffer Sencer, *Türkiye'de siyasal partilerin sosyal temelleri* (İstanbul, 1971). — Vladimir İlyiç Lenin, *Kitle içinde parti çalışması,* çeviren, Cengiz Haksever (Ankara, 1971 ve 1974).

Siyonizm, Doç. Dr. Yaşar Kutluay, *Siyonizm ve Türkiye* (2. bas., Ankara, 1973).

Soğan, Dr. Abdurrahman Yazgan, *Soğanlarda tekdüzen denemeleri* [Doktora tezi] (Ankara, 1974).

Sokrates, Prof. Grigoriy Petrov, *Sokrat ve insanlar,* çeviren, Hasip A. Aytuna (İstanbul, 1973).

Sol, Goshkin Georgi Dimitrov, *Faşizme karşı birleşik cephe,* çeviren, Ali Özer (Ankara, 1969). — Aclan Sayılgan, *Soldaki bitmeyen kavga. «Başlangıçtan TİP 3. Genel Kongresine kadar»* (Ankara, 1970). — Dr. Çetin Yetkin, *Türkiye'de soldaki bölünmeler. «1960-1970: Tartışmalar, nedenler çözüm önerileri»* (İstanbul, 1970). — *Aşırı solun «geniş cephe» faaliyeti ve CHP genel sekreteri Ecevit* («Dünya Yayını», İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Mustafa Çetin Özek, *Faşizm ve devrimci halk cephesi* (İstanbul, 1970). — Attilâ İlhan, *Hangi sol? «Anılar ve acılar»* (İstanbul, 1970). — *Türkiye'nin tek umut ışığı. «Ortanın solu»* («Cumhuriyet Halk Partisi Gençlik Kolları Yayını», Ankara, 1970). — Cemal Hüsnü Taray, *Atatürk ilçeleri ışığında Türkiye'de demokrasi ve sol. «Sorunlarımız ve israflarımız»* (İstanbul, 1971). — Kurt Schilling, *Toplumsal düşünce tarihi. «Birey, topluluk, toplum»,* çeviren, Nihal Önol (İstanbul, 1971). — Prof. Maurice Cranston, *Yeni solun eleştirisi,* çeviren, F. Sanem (İstanbul, 1972). — Aclan Sayılgan, *Türkiye'de sol hareketler. «1871-1972»* (2. bas., İstanbul, 1972). — Metin Toker, *Orak ile çekiç arasında kalanlar* (1 c., Ankara, 1973). — İlhan E. Darendelioğlu, *Türkiye'de komünist hareketleri. «1910-1973»* (3. bas., İstanbul, 1973). — *Demokratik sol düşünce forumu* («CHP Gençlik Kolları Yayını»,

Ankara, 1974). — Bülent Ecevit, *Ortanın solu* (6. bas., İstanbul, 1974).

Soljenitsin (Aleksandr), Erhan Etiker, *Soljenitsin dosyası* (İstanbul, 1974).

Solunum, Prof. Dr. Rüknettin Tanalp, *Solunum sistemi fizyolojisi* (2. bas., Ankara, 1971).

Soma, İhsan Kutlusoy, *Soma* (İstanbul, 1971).

Soruşturma, A. Turhan Şenel, *Modern soruşturma tekniği* (Ankara, 1973).

Sosyal *(Sosyal güvenlik)*, Dr. Turan Yazgan, *Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi* (İstanbul, 1969). — Selâhattin Birkan, *Dünyada sosyal güvenlik ekonomisi* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Âdil İzveren, *Sosyal politika ve sosyal sigortalar* (2. bas., Ankara, 1970). — J. Henry Richardson, *İktisadî ve mâlî yönüyle sosyal güvenlik*, çeviren, Dr. Turan Yazgan (İstanbul, 1970). — Naim Tezmen ve Enver Turgut, *Sosyal sigortalar mevzuatı ve uluslararası sözleşmeler* (5. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Sait Dilik, *Türkiye'de sosyal sigortalar. «İktisadî açıdan bir tahlil denemesi»* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1971). — Gübüz Ersan, *Bağ-Kur, sosyal sigortalar kanunu ve sosyal sigorta hakları* (İstanbul, 1972). — Taner Karahasanoğlu, *Türkiye'de sosyal güvenlik çıkmazı* (İstanbul, 1973).

Sosyalizm, Max Beer, *Sosyalizmin ve sosyal mücadelelerin tarihi*, çeviren, Galip Üstün (İstanbul, 1968 ve 1974). — Yusuf Ziya Bahadınlı, *Dört sosyalist ülke. «Gezi izlenimleri»* (İstanbul, 1970). — Dr. Kurthan Fişek, *100 soruda sosyalist devlet* (İstanbul, 1970). — Huberman Leo, *Sosyalizmin alfabesi*, çeviren, Doç. Dr. Mehmet Selik (Ankara, 1970, 1971, 1974, 1975). — Roger Garaudy, *Sosyalizmin büyük dönemeci*, çevirenler, İlhan Banguoğlu ve Kasım Yargıcı (2. bas., İstanbul, 1970). — Norman Mackenzie, *Sosyalizm. «Kısa bir tarihçe»*, çeviren, Vural Öktem (Ankara, 1970). — Vladimir İlyiç Lenin, *Sosyalizm ve savaş*, çeviren, N. Solukçu (Ankara, 1970). — Behice Boran, *Türkiye ve sosyalizm sorunları* (2. bas., İstanbul, 1970). — Dr. Hüseyin Hâtemî, *İslâm açısından sosyalizm* (2. bas., İstanbul, 1971). — Joseph Alois Schumpeter, *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi. «2. c. 3. blm. Sosyalizm ve demokrasi». Sosyalizm çalışabilir mi?*, çeviren, Rasin Tınaz (İstanbul, 1971). — George Bernard Shawe, *Genç bir bayana sosyalizm ve kapitalizm üzerine öğütler*, çeviren, Mehmet Harmancı (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Korkut Boratav, *Sosyalist planlamada gelişmeler* (Ankara, 1973). — Prof. Charles Bettelheim, *Sosyalist ekonomiye geçiş sorunları*, çeviren, Kenan Somer (Ankara, 1973). — Georges Bourgin ve Pierre Rimbert, *Sosyalizm*, çeviren, Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Mustafa Sibaî, *İslâm sosyalizmi*, çeviren, A. Niyazioğlu (2. bas., İstanbul, 1974). — Friedrich Engels, *Ütopik sosyalizm ve bilimsel sosyalizm*, çeviren, Öner Ünalan (2. bas., Ankara, 1974). — V. Vassine, S. Gribanov ve İ. Oundassynov, *Bilimsel sosyalizm ve sosyal demokrasi*, çeviren, Erol Yahyalı (İstanbul, 1974). — Paul Sweezy ve Prof. Charles Bettelheim, *Sosyalizme geçiş süreci üzerine*, çeviren, Aytunç Altındal (İstanbul, 1974). — Jules S. Moch, *Sosyalizme giriş*, çevirenler, Selâhattin Hilâv ve Doğan Avcıoğlu (İstanbul, 1975). — Georges Bourgin ve Pierre Rimbert, *Sosyalizm*, çeviren, Doç. Dr. Merih İpek Teziç (İstanbul, 1975). — Leo Huberman, Paul Sweezy ve Stephen Hymer, *Sosyalizme giriş*, çeviren, Mehmet Türdeş (İstanbul, 1975).

Sosyoloji, Berthold Frank Hoselitz, *Ekonomik kalkınmanın sosyolojik yönleri*, çeviren, Esin Talu Çelikhan (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Cahit Tanyol, *Sosyolojik açıdan din, ahlâk, lâiklik ve politika üzerine diyaloglar* (İstanbul, 1970). — George Andrew Lundberg, Clarence C. Schrag ve Otto N. Larsen, *Sosyoloji*, çevirenler, Dr. Özer Özankaya ve Doç. Dr. Ülker Gürkan (2 c., Ankara, 1970). — Doç. Dr. Cavit Orhan Tütengil, *Az gelişmenin sosyolojisi* (İstanbul, 1970). — Prof. Gaston Bouthoul, *Toplumbilim tarihi*, çeviren, Cemal Süreya [Seber] (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil, *Sosyal ilimlerde araştırma ve metod* (2. bas., İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *İçtimaiyat dersleri. «1. c., Sosyoloji doktrin ve kolları»* (İstanbul, 1971). — Dr. Emre Kongar, *Toplumsal değişme. «Kurumlar, ilkeler»* (Ankara, 1972). — Dr. Ömer Bozkurt, *Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı* (Ankara, 1972). — Çiğdem Kâğıtçıbaşı, *Sosyal değişmenin psikolojik boyutları, «İzmir lise öğrencileri üzerinde bir inceleme»* (Ankara, 1972). — Doğan Ergun, *100 soruda sosyoloji el kitabı* (İstanbul, 1973 ve 1974). — Doğan Ergun, *Sosyoloji ve tarih. «Sosyolojide yöntem sorunu»* (İstanbul, 1973). — Dr. Ömer Bozkurt, *Ayrımsal sosyolojide toplumsal yapı kavramının eleştirisi* (Ankara, 1973). — Prof. Raymond Aron, *Toplumbilim düşüncesinde ana akımlar. «Durkheim, Pareto, Weber»*, çeviren, Fevzi Yalım (Ankara, 1973). — Prof. Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji tarihi* (3. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Amiran Kurtkan, *Genel sosyoloji* (İstanbul, 1974). — Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji* (5. bas., İstanbul, 1974). — Karl Marx, *Sosyoloji ve felsefe*, çeviren, Ardeşes Margos (İstanbul, 1975). — Prof. Gaston Bouthoul, *Sosyoloji tarihi*, çeviren, Dr. Afşar Timuçin (İstanbul, 1975).

Sovyet S.C.B., Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet ilişkileri ve boğazlar meselesi* (Ankara, 1968). — Ali Kemal Meram, *Türk-Rus ilişkileri tarihi. «Mustafa Kemal'den Sovyetlere, Sovyetlerden Mustafa Kemal'e mektuplar ve millî mücadele»* (İstanbul, 1969). — Lenin, *Nisan tezleri ve Ekim devrimi*, çeviren, M. Ardos (Ankara, 1969). — *Sovyet şairleri antolojisi*, hazırlayan, Atillâ Tokatlı (İstanbul, 1968). — Andre Maurois ve L. Aragon, *Amerika-Rusya «1917-1960». Paralel tarih. 2. c. «Sovyet Rusya, 1939-1960»*, çeviren, Galip Üstün (İstanbul, 1969). — *Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarihi. «Bolşevik»*, çeviren, ? (Ankara, 1970). — Robert Conquest, *Sovyet Rusya'da tarım işçilerinin elli yılı*, çeviren, ? (Ankara, 1971). — Mrşl. G. K. Jukov, *Anılar ve düşünceler*, çeviren, İshak Atasever (İstanbul, 1971). — Gnrl. Sergei Matveeviç Siemenko, *Rus kurmayı savaşta. «1941-1945»*, çevirenler, Güven Korulsan ve Yaşar Uçar (İstanbul, 1971). — *Bolşevik Partisi tarihi. «Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Bolşevikler»*, çeviren, Gaybiköylü (Ankara, 1971). — Nikita Kruşçev, *Kruşçev'in anıları*, çevirenler, Mehmet Harmancı ve Mehmet Ali Kayabal (2 k., İstanbul, 1971). — Cevat Korkut, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği coğrafyası* (İzmir, 1971). — Gusstav A. Wetter, *Bugünkü Sovyet ideolojisi*, çeviren, Cemil Ziya Şanbey (İstanbul, 1972). — Mehmet Turgut, *Taşkent'e doğru. «Rusya notları»* (3. bas., Ankara, 1973). — Mihail Solovyef, *Kızılorduda on yılım*, çeviren, Orhan Eröcal (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Yılmaz Altuğ, *«Biraz hürriyet». Sovyet Rusya'da aydınların insan haklarının ihlâline karşı mücadelesi* (İstanbul, 1974). — *Sovyetler Birliğinde insan hakları ve muhalifler*, derleyen, Dündar Tuna (Ankara, 1974). — Necip Abdülhamitoğlu, *Sovyet Rusya'da ölüm kampları* (Ankara, 1974). — Prof. Rudolf Schlesinger, *Marksizm ve Sovyet hukuk teorisi*, çeviren, Metin Aktan (İstanbul, 1974). — Aleksandr Soljenitsin, *Sovyet liderlerine açık mektup*, çeviren, Prof. Dr. İsmet Giritli (İstanbul, 1975).

Soyaçekim, Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Toplum yapısı ve soyaçekme* (İstanbul, 1971).

Spor, *Futbol, basketbol, voleybol. «Beynelmilel oyun kaideleri, hakem talimatnamesi, müsabaka yönetmeliği»* («Gençlik ve Spor Bakanlığı Okuliçi Beden Eğitimi ve Spor Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — *Sporda İnsan Gücü Gelişme Simpozyumu* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Eğitim Yayını», Ankara, 1972). — Güngör Kılınç, *Beden eğitimi ve spor saha, araç ve gereçleri* (Ankara, 1972). — *Spor sağlığı hakkında rapor. «Teşkilâtı, idareyi ve hizmeti araştırma ve geliştirme çalışmaları»* («Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayını», Ankara, 1973). — Elfesya Alptekin, *Ağrı bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* (Ankara, 1973). — *Afyon bölgesinin Türk sporuna 50'nci hizmet yılı. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — *Amasya bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — *Burdur bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — Mehmet İhsan Gençcan, *Çanakkale bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* (İstanbul, 1973). — *Çankırı bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — *Çorum Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — *Erzincan bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — Üstün Temizöz, *Eskişehir bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Eskişehir, 1973). — *Nevşehir Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1974). — Behiç Hayalioğlu, *Muş bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* (Ankara, 1974). — *Rize bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1973). — *Sinop bölge sporunda 50. yıl. «1923-1973»* («Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yayını», Sinop, 1973). — Mustafa Keten, *Türkiye'de spor* (Ankara, 1974). — Ali Abalı, *Gençlik ve spor* (Ankara, 1974). — *Yüksek ve orta öğretim kesiminde gençlik ve spor sorunları araştırması ön projesi* («Gençlik Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1974).

Statik, O. Harnet ve J. Vercleyen, *Genel mekanik II. «Statik»*, çeviren, A. Ferit Saner (İstanbul, 1972). — W. G. Mclean ve E. W. Nelson, *Statik ve dinamik*, çevirenler, Dr. Mehmet Bakioğlu ve Melike Altan (İstanbul, 1973). — Herbert Heide, *Pratik statik. «Cross Steinman ve Kani metodları»*, çevirenler, Zekeriya Polat ve Fevzi Kantar (İstanbul, 1974).

Stenografi, Nejat Yada, *Stenografi. «Gazeteciler, sekreterler ve süratli yazı yazmak isteyenler için»* (İzmir, 1971).

Storm (Theodor), Zeki Cemil Arda, *Theodor Storm'un gençlik novellerinde semboller* (Ankara, 1972).

Strateji, Hart B. H. Liddell, *Strateji. «Dolaylı tutum»*, çeviren, Gnrl. Cemal Enginsoy (Ankara, 1973).

Su (ve **Su ürünleri**), Mehmet Gölhan ve Sıtkı Aksoğan, *Suların arıtılması* (2 c., İstanbul, 1970). — *Yeraltı suyu hidroliği notları* («Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970). — Prof. Dr. Eiichi Tanikawa, *Japonya'da su ürünleri*, çeviren, Dr. Muzaffer Özey (Ankara, 1971). — Charles R. Cox, *Suların tasfiyesinin teknikleri ve kontrolü*, çeviren, Dr. Cemal Alagöl (Ankara, 1971). — Prof. Dr. M. Kâzım Çeçen, *Su kuvvetleri* (İstanbul, 1972 ve 1973). — Mustafa E. Ulugül, *Su mühendisliği* (İstanbul, 1972). — Hakkı Günal, *İstanbul ili içme suyu tarihçesi* (Ankara, 1972). — *Türkiye'de su ürünlerinin bugünkü durumu, sorunları ve alınması gerekli tedbirler* («Tarım Bakanlığı Su Ürünleri Dairesi Yayını», Ankara, 1972). — Prof. Gordon Maskew Fair ve Prof. John Charles Geyer, *Su getirme ve kullanılmış suları uzaklaştırma esasları*, çeviren, Doç. Dr. Yılmaz Muslu (1. ks., 2. bas., İstanbul, 1973). — Vahap Balman ve Şahin Güven, *Su kuvvetleri mühendisliğine giriş* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Zeki Başar, *Erzurum ilinde şifalı sular. «Yerleri, genel durumları, nitelikleri»* (Ankara, 1973). — Cahit Çeçen, *İçme suyu mühendisliği* (1. c., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Zihni Erençin, *Su ürünleri. «Denizler, içsular»* (Ankara, 1974).

Suç, Prof. Dr. Uğur Alacakaptan, *Suçun unsurları* (Ankara, 1973). — Dr. Mustafa T. Yücel, *Suç ve ceza anatomisi* (Ankara, 1973).

Sulama, Vasfi İyiol, *Sulama metodları ve teknik hesapları* (Eskişehir, 1960). — *Prefabrike sulama kanalı tipleri*, çevirenler, Vladimir Mihailof ve Timuçin Tümer (2. c., Ankara, 1964). — Aldert Molenaar, *Yağmurlama sulaması*, çevirenler, Doç. Dr. Osman Tekinel ve Dr. Abdurrahim Korukçu (İstanbul, 1971). — Yalçın Sözer, *Yağmurlama metodu ile sulama* (İstanbul, 1972). — *Konya ovası irva ve iskası. «Sulaması»* («Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Prof. Dr. H. İbrahim Aksöz, *Sulamanın ekonomik cephesi* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Ali Özdengiz, *Sulama kanallarının planlama esasları* (Ankara, 1974).

Susurluk, *Susurluk havzası toprakları* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971).

Süleyman I Kanunî, *Kanunî Semineri. «7 Eylül 1966, İstanbul»* («Türk Tarih Kurumu Yayını», Ankara, 1970).

Süleyman Çelebi (Süleyman Dede), Ahmet Kahraman, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif* (İstanbul, 1972).

Süleymaniye camii, Prof. Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti inşaatı. «1550-1557»* (1. c., Ankara, 1972).

Süleyman Nazif, Şevket Beysanoğlu, *Doğumunun 100. yılında Süleyman Nazif. «Hayatı, sanatı, eserleri, eserlerinden seçmeler»* (Ankara, 1970).

Süryanîler, Aziz Horepiskopos Günel, *Türk Süryaniler tarihi* (İstanbul, 1970). — Mithat Sertoğlu, *Süryanî Türklerinin siyasî ve içtimaî tarihi* (İstanbul, 1974).

Süsleme, Hüsnü Züber, *Türk süsleme sanatı* (Ankara, 1971 ve 1972).

Süt ve **Sütçülük,** Prof. Dr. Walter Mohr, R. Jünger ve H. Ritterhoff, *Sütçülükde temizlik ve dezenfeksiyon,* çeviren, Nurettin Özkan (Ankara, 1969). — Prof. Dr. Zühtü Yöney, *Süt ve mamulleri* (Ankara, 1970). — Prof. Andre Max Leroy, *Süt ineği. «En ekonomik şartlarda iyi süt üretmenin yolları»,* çeviren, Feridun Görgülü (Ankara, 1971). — Rauf Cemil Adam, *Süt* (3. c., İzmir, 1971). — Doç. Dr. Nesrin Kaptan, *Süt ve mamulleri* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Zühtü Yöney, *Türkiye sütçülüğü ve sorunları* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Ahmet Kurt, *Süt ve mamulleri muayene ve analiz metotları rehberi* (2. bas., Erzurum, 1972). — Prof. Dr. Rauf Cemil Adam, *Süt. «Oluşu, bileşimi ve özellikleri»* (2. bas., İzmir, 1972). — Prof. Dr. Zühtü Yöney, *Süt ve mamûlleri muayene ve analiz metotları* (2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Ahmet Kurt, *Süt ve Mamullerinin besin değeri* (2. bas., Ankara, 1973). — Ülker Sakız, *Genel ve özel sütçülük* (2. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Zühtü Yöney, *Süt kimyası* (Ankara, 1974). — Doç. Dr. Nesrin Kaptan, *Koyulaştırılmış ve süt ve sütto̧zu teknolojisi* (Ankara, 1974).

Ş

Şamanlık, Prof. Dr. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm. «Materyaller ve araştırmalar»* (2. bas., Ankara, 1972).

Şarap ve **Şarapçılık,** Şafak Oktay, *Şarapçılık ve sirkecilik* (İzmir, 1972). — Prof. Dr. J. Ribereau Gayon ve Dr. E. Peynaud, *İlmî şarapçılık,* çeviren, Tahsin Taylan (İstanbul, 1972). — Dr. Neyyire Ural Berkkan, *Şarapçılık ve sirkecilik* (İzmir, 1974).

Şarkîkaraağaç, Zafer Onar, *Şarkikaraağaç* (Ankara, 1973).

Şark meselesi, Karl Marx, *Türkiye üzerine. «Şark meselesi»,* çevirenler, Selahattin Hilâv ve Atillâ Tokatlı (2. bas., İstanbul, 1974).

Şasi, William H. Crouse, *Otomobil şasisi. «Yapısı, çalışması, bakımı»,* çeviren, İbrahim Anlaş (2 c., Ankara, 1973).

Şehircilik, Nihat Yücel, *Türkiye'de şehircilik* (Ankara, 1970). — Charles Abrams, *Şehirleşen dünya ve insanların mesken mücadelesi,* çeviren, Turhan Sadi Selen (Ankara, 1970). — Sümer Gürel, *Kent planlamasına giriş ve çevre kavramı* (Ankara, 1970). — İsmail Güzeliş, *Alan düzenlemesi. «Fransa'da yapılan çalışmalar üzerinde bir araştırma»* (Ankara, 1970). — Dr. Nizamettin Koç, *İzmir ve çevresinin ziraî peyzajına ait peyzaj mimarisi ile ilgili problemler ve prensipler* [Doktora tezi] (Ankara, 1971). — Dr. Orhan Göçer, *Doğu Marmara bölgesi içinde büyük İstanbul mekropoliten sınırlarının tesbiti ve yeni bir yerleşme düzeni ön araştırması* [Doktora tezi] (İstanbul, 1971). — *İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları 7. «11-13 Haziran 1963, Ankara»* («İskân ve Şehircilik Derneği Yayını», Ankara, 1971). — *Türkiye'de Kentleşme Komisyonu Toplantısı 1. «16 Eylül 1971, Ankara»* («Ankara Mimarlar Odası Yayını», Ankara, 1971). — Prof. Dr. Ruşen Keleş, *100 soruda Türkiye'de şehirleşme, konut ve gecekondu* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Günel Akdoğan, *Beş büyük şehirde çocuk oyun alanları, okul bahçeleri ve spor alanlarının yeterlikleri ve planlama prensipleri üzerinde bir araştırma* (Ankara, 1972). — Ülgür Önen, *Şehircilikte plân deyimleri ve plân birimleri* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Ruşen Keleş, *Şehirciliğin kuramsal temelleri* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Tekin Aydın, *Ülke düzenleme ilkeleri ve yerleşme sistemleri* [Doçentlik tezi] (İstanbul, 1972). — Prof. Fehmi Yavuz, Prof. Dr. Ruşen Yalçın Keleş ve Doç. Dr. İ. Cevat Geray, *Şehircilik. «Sorunlar, uygulama ve politika»* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Erol Tümertekin, *Türkiye'de şehirleşme ve şehirsel fonksiyonlar* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Gündüz Atalık, *Şehir plânlaması kavramlaşması. «Sistem görüşü, gelişme şartları ve matematiksel tekniklerin sosyal bilimlere uygulanması bakımından»* (İstanbul, 1974). — *Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu* («İstanbul Üniversitesi Yayını», İstanbul, 1974).

Şehname, Firdevsî, *Şehname,* çeviren, Prof. Necâti Lugal (1. c., İstanbul, 1974).

Şeker, Dr. Erich Werner, *Şeker teknisyenleri el kitabı* («Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı», 7. bas., İstanbul, 1970). — *Şekerin teknolojisi* («Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını», 2. bas., Ankara, 1971). — *Cumhuriyetin 50. yılında şeker sanayiimiz* («Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını», Ankara, 1973). — M. Sadık Şide ve A. Haydar Özöğretmen, *Cumhuriyetimizin 50. yılında Şeker-İş ve şeker sanayii* (Ankara, 1974).

Şeker (*Patol.*), Prof. Dr. Kâzım Aras ve Dr. Gülseren Erşen, *Tıbbî biyokimya. «Karbonhidratlar ve şeker hastalığı»* (Ankara, 1973).

Şemseddin Muhammed Tebrizî (*Şemsi Tebrizî*), Muhammad Şamsi Tabrizî, *Konuşmalar. «Makalât»,* çeviren, M. Nuri Gençosmanoğlu (1. c., İstanbul, 1974).

Şereflikoçhisar, İbrahim Hakkı Konyalı, *Şereflikoçhisar tarihi. «Âbideleri ve kitabeleri ile»* (İstanbul, 1971).

Şeriat, *Gaziantep şerî mahkeme sicilleri,* hazırlayan, Cemil Cahit Güzelbey (1.-3. fas., Gaziantep, 1966).

Şeyh Galib (Mehmed), Abdülbâki Gölpınarlı, *Galip Dede-Mehmet Esat. «Seçmeler»* (İstanbul, 1971).

Şeyhoğlu Mustafa Cemalî, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, *Şadru'd-din Şeyhoğlu manzubânnâme tercümesi* (Ankara, 1973).

Şiir, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son asır Türk şairleri* (İstanbul, 1970-1971). — Sabahattin Batur, *Yeni şiirimiz. «Antoloji»* (3. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Abdülbâki Gölpınarlı, *Türk tasavvuf şiiri antolojisi* (İstanbul, 1972). — Yaşar Nabi Nayır, *Vatan şiirleri antolojisi* (İstanbul, 1972). — Rauf Mutluay, *Tanzimattan günümüze kadar Türk şiiri* (İstanbul, 1973). — İlhami Soysal, *20. yüzyıl Türk şiiri antolojisi* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Mehmed Kaplan, *Cumhuriyet devri Türk Şiiri* (İstanbul, 1973). — İlhan Berk, *Dünya şiiri antolojisi* (İstanbul, 1974). — Yaşar Nabi Nayır, *Başlangıcından bugüne Türk şiiri antolojisi* (İstanbul, 1974). — Christopher, *Yanılsama ve gerçeklik. «Şiirin kaynakları üzerine bir inceleme»* [George Thomson'un biyografik bir notuyla], çeviren, Mehmet H. Doğan (İstanbul, 1974).

Şili, Régis Debray, *Allende anlatıyor. «Salvador Allende ile Régis Debray görüşmesi»,* çeviren, Hasan Kaya (İstanbul, 1973). — Salvador Allende, *Şili'de sosyalist eylem,* çeviren, Osman Koçoğlu (Ankara, 1974).

Şinasi (İbrahim), Hikmet Dizdaroğlu, *Şinasi. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (2. bas., İstanbul, 1970). — Hüseyin Seçmen, *Şinasi* (Ankara, 1972).

Şirketler, *Halka açık şirketler,* çevirenler, İ. Benayızat, Dr. M. Erin ve M. Taşçıoğlu (Ankara, 1969). — Hasan Birkaş, *Ticaret şirketleri ve tatbikat* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Hayri Domaniç (*Adî, kollektif ve komandit şirketler* (3. bas., İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Tuğrul Ansay, *Çağdaş anonim şirketlerin sorunları ve Türk anonim şirketleri. «Bir anketin sonuçları»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Mahmut T. Birsel, *Yargıtay kararlarının ışığı altında şirket kârı konusunda anonim şirket ile paysahibi arasındaki menfaat çatışması* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Necat Tüzün, *Şirketler hukuku dersleri* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Reha Poroy, Doç. Dr. Ünal Tekinalp ve Doç. Dr. Ersin Çamoğlu, *Ortaklıklar hukuku. «Genel hükümler, adî ortaklık, ticaret ortaklıkları ve kooperatifler»* (İstanbul, 1972). — Rüştü Erimez, *Şirketlerde kâr dağıtımı ve yedek akçeler. «Vergi hukuku ve özel hukuk açısından»* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Tuğrul Ansay, *Anonim şirketler hukuku dersleri* (4. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Tuğrul Ansay, *Şirketler hukuku bilgisi. «Bankacılar için»* (5. bas., Ankara, 1974). — Mehmet Şirin Güler, *Limited şirketler el kitabı* (Ankara, 1975). — Prof. Dr. Oğuz İmregün, *Anonim ortaklıklar* (3. bas., İstanbul, 1974). — Orhan Çevik, *Anonim şirketler* (1. k., Ankara, 1975).

Şûra, Dr. Mahmud Babıllî, *İslâmda şûra,* çevirenler, Nihat Armağan ve Kemal Çobanbeyli (İstanbul, 1973).

T

Tacü't-Tevarih, Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih. «Tarihlere tâctır bu kitap»,* sadeleştiren, İsmet Parmaksızoğlu (1. c., İstanbul, 1974).

Tagore (Rabindranath), Prof. Dr. Rasih Güven, *Rabindranath Tagore ve ateşböcekleri* (Ankara, 1971).

Tahkim, Doç. Dr. Yavuz Alangoya, *Medenî usul hukukumuzda tahkimin niteliği ve denetlenmesi* (İstanbul, 1973).

Takvim, Faik Reşit Unat, *Hicrî tarihleri milâdî tarihe çevirme kılavuzu* (4. bas., Ankara, 1974).

Tamir, Selim Râhim Suntur, *Faydalı tamir ve işçilik reçeteleri* (3. bas., İstanbul, 1973).

Tanker, Günay Salman, *Tankercilik* (İstanbul, 1973).

Tanzimatı Hayriye, Mithat Sertoğlu, *Türkiye'de yenileşmenin tarihçesi ve Tanzimat devrimi* (İstanbul, 1973).

Tao'culuk, Laotseo Taoteking, *Sırların sırrı, Tao. «Çin tasavvufu»,* çeviren, Bedia Dikel (İstanbul, 1972).

Tapulama, Nusret Ozanalp, *Tapulama kanunu şerhi* (Ankara, 1971).

Tarancı (Cahit Sıtkı), Şevket Beysanoğlu, *Cahit Sıtkı Tarancı* (Ankara, 1969). — Gültekin Samanoğlu, *Cahit Sıtkı Tarancı. «Seçmeler»* (İstanbul, 1971). — Muzaffer Uyguner, *Cahit Sıtkı Tarancı. «Hayatı sanatı eseri»* (İstanbul, 1974).

Tarhan (Abdülhak Hâmit), Hikmet Dizdaroğlu, *Abdülhak Hâmit Tarhan. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (3. bas., İstanbul, 1970). — İsmet Binark ve Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Abdülhak Hâmid Tarhan bibliyografyası. «Ölümünün 34. yıldönümü münasebetiyle»* (Ankara, 1971). — M. Orhan Okay, *Abdülhak Hâmid'in romantizmi* (Erzurum, 1971). — Sakin Öner, *Abdülhak Hâmid Tarhan* (İstanbul, 1974).

Tarım, *Tarım reformu* («Türkiye Ziraatçılar Cemiyeti Yayını», Ankara, 1967). — Cengiz Akın, *Tarımımızda prodüktivite sorunları* (Ankara, 1969). — *Türkiye'nin tarımsal üretim projeksiyonu* («Tarım Bakanlığı Yayını», Ankara, 1969). — Raif Savaş, *Genel tarla ziraati* (Ankara, 1969). — *Türkiye'de tarım ürünleri pazarlama organizasyonu, eğitim ve yayımı* (Ankara, 1970). — Nurettin Madran, *Tarım kılavuzu* (Ankara, 1970). — C. A. Black, *Toprak bitki münasebetleri,* çeviren, Doç. Dr. Lütfi Öğüş (Erzurum, 1970). — Doç. Dr. Ziya Gökalp Mülâyim, *Tarımda düzen değişikliği* (Ankara, 1970). — Dr. Gülcan Eraktan, *Türkiye'de ziraî sigortanın lüzum ve önemi* [Doktora tezi] (Ankara, 1970). — Doç. Dr. Suat Aksoy, *Tarım hukuku* (Ankara, 1970). — Raif Savaş, *Özel tarla ziraatı. «Tahıllar ve baklagiller»* (2. bas., Ankara, 1970). — Dr. Tahsin Yahyaoğlu, *Tarım kentleri. «Milliyetçi, toplumcu düzen»* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Sencer Divitçioğlu, *Asya üretim tarzı ve Osmanlı toplumu* (2. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. A. Fethi Açıl ve Prof. Dr. Kâ-

zım Köylü, *Ziraî ekonomi ve işletmecilik dersleri* (Ankara, 1971). — Sabri Coşkun, *Türkiye'de ziraî kazancın vergilendirilmesi* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Baha Galip Tunalıgil, *Ziraî mücadele vasıtaları* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Burhan Kacar, *Bitki ve toprağın analizleri* (2. c., Ankara, 1972). — *Türkiye'nin 1970 ve 1971 yılları ziraî ve iktisadî durum raporu* (Ankara, 1972). — Kaya Mutlu, *Genel tarım politikaları ve sorunları. «III. beş yıllık plan çalışmaları ile ilgili özel ihtisas komisyonu raporu»* (Ankara, 1972). — Yusuf Ö. Hamurdan, *Türkiye'de tarım sektöründe işletme büyüklükleri ile verimlilik arasındaki bağıntı ve toprak dağılımı, gelir dağılımı ve vergileme potansiyeli açısından anlamı* (3. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. H. İbrahim Aksöz, *Ziraî ekonomiye giriş. «Ziraî işletmecilik, genel kısım»* (2. bas., Erzurum, 1972). — Dr. Salih Vural, *Ankara ve çevresinin ziraî peyzaj özellikleri* [Doktora tezi] (Ankara, 1972). — Dr. Nazmi Demir, *Türkiye tarımında makroprodüktivite. «1950-1969»* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Ziya Alkan, *Ziraat işletmesi merkezinin [avlusunun] planlaması üzerinde bir çalışma* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Aydın Türkbal, *Türkiye'de muhtelif ziraî mahsul fiyatlarının analizi ve Ziraî fiyat politikası* [Tez] (Ankara, 1973). — *Sosyal güvenlik ve tarım sektörü* («Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını», Ankara, 1973). — Prof. Dr. Cemil Çalgüner, *Ziraat politikası ders kitabı* (1. k., Ankara, 1974). — Mustafa Keten, *Tarım işletmelerinin yapısı* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Emin Mutaf, *Tarım âlet ve makinaları* (1. c., İzmir, 1974). — *Tarımsal projeler el kitabı*, çeviren, Dr. Kemal Kaptan (Ankara, 1974).

Tarih, Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte usul* (2. bas., İstanbul, 1969). — Enver Koray, *Türkiye tarih yayınları bibliyografyası. «2. c., 1955-1968»* (İstanbul, 1970). — Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, *İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler* (1. c., 2. bas., Ankara, 1971). — Herbert George Wells, *Kısa dünya tarihi. «Başlangıcından 1946'ya kadar»*, çeviren, Ziya İhsan (İstanbul, 1972). — Dr. Reşat Sagay, *XIX. ve XX. yüzyıllarda büyük devletlerin yayılma siyasetleri ve milletlerarası önemli meseleler* (İstanbul, 1972). — *Türk Tarih Kongresi 7. «25-29 Eylül 1970, Ankara»* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî tarih. «1789-1960»* (2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, *Tarih terimleri sözlüğü* (Ankara, 1974).

Tarih-i Cevdet, Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet* (2., 6-12. c., İstanbul, 1972, 1974).

Tarikat, Nurullah Kılıç, *Tarikatların ve tekkelerin tarihi* (İstanbul, 1974).

Tarla, F. Christiansen-Weniger, *Türkiye tarla kültürünün temelleri*, çeviren, Prof. Dr. Ömer Tarman (2. bas., İstanbul, 1973).

Tasavvuf, Mısrî Niyazii, *İrfan sofraları. «Mavâidü'l-İrfan»*, çeviren, Dr. Süleyman Ateş (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Cavit Sunar, *Tasavvuf felsefesi veya gerçek felsefe* (Ankara, 1974).

Tavşan, Necdet Şerbetçi, *Pratik tavşancılık. «Yetiştirmesi, hastalıkları»* (Mustafakemalpaşa, 1972). — Prof. Dr. Reşit Sönmez ve Dr. Çetin Koçak, *Tavşan yetiştirme* (İzmir, 1972). — Fuat Oğul, *Tavşan yetiştiriciliği ve hastalıkları* (Ankara, 1972). — *Teknik tavşancılık*, derleyen, Necati Demir (Ankara, 1974). — Dr. A. Renoit, *Tavşancılık. «Evde ve bahçede tavşan yetiştirme, besleme ve pazarlama»* (İstanbul, 1975). — Prof. Dr. Okan Gürel, *Modern tavşancılık tekniği* (İstanbul, 1975).

Tavukçuluk, Doç. Dr. Ziya Alkan, *Tavuk kümeslerinin plânlanması* (Erzurum, 1969). — Doç. Dr. Ali Balaban ve Doç. Dr. Osman Tekinel, *Tavuk kümeslerinde çevre şartlarının kontrolu. «Tecrit ve havalandırma»* (Ankara, 1969). — Etem Özel, *Türkiye'de hibrit kasaplık piliç anaçlarının geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar* (Ankara, 1971). — Beyhan Baysal, *Yeni tavukçuluk* (Ankara, 1972 ve 1973). — *Kümes hayvanlarının besin madde ihtiyaçları*, çeviren, Doç. Dr. Ferit Uçarcı (Erzurum, 1972). — Prof. Dr. Reşit Sönmez, *Tavukçuluk* (2. bas., İstanbul, 1972). — *Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Tavukçuluk Araştırma ve Planlama Genel Merkezi 1962-1971 çalışma raporu* (Ankara, 1972). — Dr. Mehmet Peker, *Hayvansal Üretim Özel İhtisas Komisyonu Tavukçuluk ve Hindicilik Alt Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Metin Yeldan, *Kısıntılı yemleme süresinin beyaz leghornlar üzerindeki etkileri* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1972). — Robert B. Wallace, *Tavukta stres. «Kârlı tavukçuluk»* (İstanbul, 1973). — Dr. M. Yücel Akıncı, *Konya ili ve Konya harası tavukçuluğu* [Doktora tezi] (Ankara, 1973). — Dr. Rüveyde Akbay, *Kümeslerdeki aydınlatmanın tavuklarda çeşitli verimleri üzerindeki etkileri* (Ankara, 1973). — Feridun Görgülü, *Başarılı tavukçuluk yolları* (Ankara, 1974). — Nizamettin Kayral, *Yeni teknik tavukçuluk* (İstanbul, 1974). — Dr. Sedat Aldemir ve Beyhan Baysal, *Kasaplık piliç yetiştiriciliği* (Ankara, 1974).

Tedavi, Prof. Dr. İsmet Çetinyalçın, *Fizik tedavi ve rehabilitasyon «1. c. Fizik tedavi»* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Milton J. Chatton, Prof. Dr. Sheldon Margen ve Prof. Dr. Henry Brainerd, *Tıbbî tedavi el kitabı*, çeviren, Prof. Dr. İrfan Urgancıoğlu (2. bas., İstanbul, 1971). — M. Sadık Yiğitbaş, *Musiki ile tedavi* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Suat Efe ve Dr. Salih Osmanoğlu, *İç hastalıkları tedavi yıllığı, 1972* (3. bas., İstanbul, 1972). — Ülkü Arıncı, *Hastalıklarda beslenme* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Alfred Brauchle, *İpnotizma ve telkinle tedavi*, çeviren, Kâmuran Şipal (İstanbul, 1974).

Tekel Genel müdürlüğü, Şevket Saltan, İzzettin Sallı ve A. Aydın Ak, *Cumhuriyetin 50'nci yılında Tekel* (Ankara, 1973).

Tekirdağ, Mahmut Sümer, *Tekirdağın eski günleri* (İstanbul, 1970). — *Tekirdağ ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — Osman Yalçın, *Tekirdağ* (3. bas., İstanbul, 1974).

Teknik üniversite (İSTANBUL—si), *Cumhuriyetin 50'nci, İTÜ'nün 200'üncü yıldönümü* («İ.T.Ü. Elektrik Fakültesi Yayını», İstanbul, 1973).

Teknisyen, Reşat Özalp, *Türkiye'de teknisyenlerin yetiştirilmesi ve istihdamı* (İstanbul, 1971).

Teknoloji, Doç. Dr. Ahmet Demir, *Çağdaş teknolojik gelişmeler. «Sosyo-ekonomik etkileri ile»* (Ankara, 1970 ve 1973). — C. L. Baltz, *Teknoloji ve iktisadî gelişme*, çeviren, Doç. Dr. Toker Dereli (İstanbul, 1970). — Turgut Kural, *Açıklamalı teknoloji sözlüğü* (İstanbul, 1971). — Nuri Özbalkan, *Teknik terimler lûgatı. «İngilizce-Türkçe»* (2. bas., İstanbul, 1972).

Tektonik, John G. Dennis, *Uluslararası tektonik sözlüğü. «Türkçe adlama»*, çeviren, Prof. Dr. İ. Enver Altınlı (Ankara, 1973).

Telefon, Ömer İnankul, *Telefon tekniği* (2. bas., Ankara, 1971). — Charles Petit, *Otomatik telefon dersleri. «Otomatik telefon sistemlerinin incelenmesi»*, çeviren, Ord. Prof. Bedri Karafakıoğlu (1. ks., 3. bas., İstanbul, 1974). — Ord. Prof. Bedri Karafakıoğlu, *Telefon ve telgraf ölçme dersleri* (1. c., 3. bas., İstanbul, 1974).

Televizyon, Dr. Ergür Tütüncüoğlu, *Televizyon alıcı antenleri, anten kuvvetlendiricileri ve ortak anten tesisleri* (İstanbul, 1971). — Ünsal Oskay, *Toplumsal gelişmede radyo ve televizyon. «Geri kalmışlık açısından olanaklar ve sınırlar»* (Ankara, 1971). — Mahmut Tali Öngören, *Televizyona açılan pencere* (Ankara, 1972). — Mahmut T. Öngören, *Televizyon kılavuzu* (İstanbul, 1972). — Dr. Oya Tokgöz, *Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde radyo, televizyon sistemleri. «Mukayeseli bir araştırma»* [Doktora tezi] (Ankara, 1972). — Lucien Barnier ve Morvan Lebesque, *Dünyada televizyon. «Renkli, siyah beyaz»* (İstanbul, 1972). — Uğur Kandemir ve Burhan Şurgun, *Televizyon tekniği* (İzmir, 1973). — Dr. Ergür Tütüncüoğlu, *Televizyon alıcılarının ayar ve tamiri* (İstanbul, 1973). — Mahmut Tali Öngören, *Televizyon piyes yazarlığı* (Ankara, 1973). — Necdet Pekin, *Televizyon el kitabı* (İstanbul, 1973). — Norman Swallow, *Televizyonun gerçek gücü*, çeviren, Ayseli Usluata (İstanbul, 1973).

Telif (Telif hakkı), Muzaffer Uyguner, *Yapıt hakları terimleri sözlüğü* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. İlhan Öztrak, *Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Nuşin Ayiter, *Hukukta fikir ve sanat ürünleri* (Ankara, 1972).

Temel, Ord. Prof. Dr. Otto Streck, *Pratik problemlerle temel ve su inşaatı*, çeviren, Prof. Dr. Necati Acun (İstanbul, 1974).

Tenis, M. Rasih Minkari, *Spor ansiklopedisi, 1. c. «Tenis»* (Ankara, 1969).

Terim, Emin Özdemir, *Terim hazırlama kılavuzu* (Ankara, 1973).

Termodinamik, Prof. Dr. Ulrich Grigull, *Teknik termodinamik*, çeviren, Prof. Dr. Yalçın Göğüş (Ankara, 1970). — Prof. Nejat Aybers, *Termodinamik* (İstanbul, 1971). — Prof. Nejat Aybers, *Mühendislik termodinamiğinin esasları* (3. bas., İstanbul, 1972).

Tesviyecilik, Henry D. Burghardt, Aaron Axelrod ve James Anderson, *Tesviyecilik teknolojisi*, çevirenler, Macit Karabay, Mustafa Bağcı, Aytekin Akbaş ve İlhan Onur (Ankara, 1969). — *Tesviyecilik*, çeviren, Şükrü Gürel (Ankara, 1971). — Sıtkı Lâlik ve Fethi Atav, *Tesviyecilik meslek teknolojisi* (İstanbul, 1975).

Teşhis, Prof. Dr. Cihat Abaoğlu ve Doç. Dr. Veha Aleksanyan, *Teşhisten tedaviye* (6. bas., İstanbul, 1973).

Tetanoz, Doç. Dr. İbrahim Ildırım, *Tetanoz serumu ve prednisolon karışımı ile intratekal tetanoz tedavisi* (Ankara, 1973).

Tevfik Fikret, Abdülkadir Meriçboyu, *Bugünün diliyle Tevfik Fikret* (İstanbul, 1967). — Sabiha Zekeriya Sertel, *İlericilik ve gericilik kavgasında Tevfik Fikret* (İstanbul, 1969). — Dr. M. Kaya Bilgegil, *Tevfik Fikret'in şiirleri* (Erzurum, 1970). — Prof. Dr. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret. «Devir, şahsiyet, eser»* [Doçentlik tezi] (2. bas., İstanbul, 1971). — Yaşar Nabi Nayır, *Tevfik Fikret. «Hayatı, sanatı, şiirleri»* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Hikmet Tanyu, *Tevfik Fikret ve din* (İstanbul, 1972). — Dr. Sermet Sami Uysal, *Tevfik Fikret ve Şermin* (İstanbul, 1973).

Tıp, Prof. Dr. Ömer Ertürk, *Sosyalizasyon ve Doğu* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, *Osmanlı İmparatorluğunda bakteriyoloji ve viroloji* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, *Osmanlı İmparatorluğunda tıp zoolojisi ve parazitoloji* (İstanbul, 1970). — *Türk İstanbul'da tıp öğretiminin 500. yıldönümü* («İ. Ü. Tıp Fakültesi Yayını», İstanbul, 1971). — Pars Tuğlacı, *Tıp sözlüğü* (2. bas., Ankara, 1973). — Doç. Dr. Aykut Kazancıgil ve Dr. Vural Solok, *Türk tıp ve tabiî ilimler tarihi bibliyografyası. 1923-1973. «Tıp, eczacılık, diş hekimliği, veterinerlik, biyoloji»* (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Zeki Başar, *Tarihte, tıp tarihinde yemin* (Ankara, 1973). — Dr. J. A. C. Brown, *Tıp ansiklopedisi*, çeviren, Dr. Reyhan Erez (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. İlhami Nasuhioğlu, *Tıp tarihine kısa bir bakış...* (Ankara, 1974).

Tıp fakültesi, Prof. Dr. Rıdvan Ege, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin gelişimi. «Cumhuriyetin 50 yılında»* (Ankara, 1974). — Ord. Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. N. Gökhan ve Dr. Ö. Neyzi, *Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul Tıp Fakültesi* (1. c., İstanbul, 1974).

Ticaret, *Birinci Türk ticaret rehberi. «First Turkish trade directory»* («Costante Basın Ajansı Yayını», İstanbul, 1961). — Prof. Dr. Ali Bozer, *Bankacılar için ticaret hukuku bilgisi* (2. bas., Ankara, 1969 ve 1972). — Prof. Dr. Hayri Domaniç, Prof. Dr. Oğuz İmregün ve Doç. Dr. Ünal Tekinalp, *Ticaret hukuku. «Anonim, limited ortaklıklar, kooperatifler, kıymetli evrak»* (İstanbul, 1970 ve 1971). — Prof. Ekrem Özelmas, *Milletlerarası iktisadî münasebetler. «Dış ticaret»* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Süleyman Barda ve Doç. Dr. Erdoğan Alkın, *Dış ticaret teorisi* (2. bas., İstanbul, 1970). — Gottfried Haberler, *Dış ticaret teorisine genel bir bakış*, çeviren, Doç. Dr. Necati Mumcu (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Sait Kemal Mimaroğlu, *Ticaret hukuku. «1. c. İşletme hukuku»* (2. bas., Ankara, 1970). — Prof. Dr. Yaşar Karayalçın, *Ticaret hukuku. 3. ticarî senetler. «Kambiyo senetleri»* (4. bas., Ankara, 1970). — Doç. Dr. Fahiman

Tekil, *Deniz ticareti hukuku. «1. c. Gemi donatan, kaptan ve gemi adamları, navlun mukaveleleri»* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. M. Sami Okay, *Deniz ticareti hukuku* (1. c., İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Necdet Serin, *Kalkınma ve dış ticaret. «Azgelişmiş ülkeler ve Türkiye yönünden»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. M. Sami Okay, *Deniz ticareti hukuku* (2. c., 2. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Necdet Özdemir, *Türk ticaret yasasına göre ticaret hukuku* (1. k., Ankara, 1971 ve 1973). — Prof. Dr. Turgut S. Erem, *Ticaret hukuku prensipleri. «1. c. Ticarî işletme»* (4. bas., İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Turgut Kalpsüz, *Deniz ticareti hukuku. «1. c. Giriş-gemi»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Tahir Çağa, *Deniz ticareti hukuku* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Necdet Serin, *Kalkınma ve dış ticaret. «Azgelişmiş ülkeler ve Türkiye yönünden»* (2. bas., Ankara, 1972). — Muzaffer Uyguner ve Hilmi Tuner, *Tecim, maliye, sayışmanlık ve güvence terimleri sözlüğü* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Hasan Olalı, *Dış ticaret teorileri ve politikası* (2. bas., İzmir, 1972). Prof. Dr. Turgut Erem, *Ticaret hukuku prensipleri* (2. c., 4. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Sait Kemal Mimaroğlu, *Ticaret hukuku* (2. c., Ankara, 1972). — Sıtkı Akyazan, *Banka ve ticaret hukuku ile ilgili incelemeler, yargıtay kararları, kanunî mevzuat* (Ankara, 1972). — *Kalkınma için yeni bir ticaret politikasına doğru. «Birleşmiş Milletler ticaret ve kalkınma konferansı genel sekreteri raporu»*, çeviren, Doç. Dr. Erden Öney (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Onur Kumbaracıbaşı, *Dış ticaret teorisi ve uluslararası ekonomi* (Ankara, 1973). — Dr. Tamer İşgüden, *Pür dış ticaret teorisi ve az gelişmiş ülkeler* [Doktora tezi] (İstanbul, 1973). — Doç. Dr. Fahiman Tekil, *Deniz ticaret hukuku* (İstanbul, 1973). — Prof. Turgut S. Erem, *Ticaret hukuku prensipleri* (1. c., 5. bas., İstanbul, 1973; 2. c., 5. bas., 1974). — *Türkiye'de iç ve dış ticaretin gelişmesini engelleyen faktörler* («Ankara Ticaret Odası Yayını», Ankara, 1974). — Prof. Dr. Oğuz İmregün, *Kara ticareti hukuku dersleri. «Genel hükümler ticaret ortakları-kıymetli evrak»* (3. bas., İstanbul, 1974). — Dr. Cem Alpar, *Türkiye'nin planlı dönemde imalat sanayiini koruyucu dış ticaret politikası* [Doktora tezi] (Ankara, 1974).

Ticaret odaları, *Cumhuriyetin 50 nci yıldönümünde İstanbul Ticaret Odası* («İstanbul Ticaret Odası Yayını», İstanbul, 1974).

Tiftik, *Tiftik semineri* («Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını», Ankara, 1969).

Timur, *Timur'un prensipleri* («Harp Akademileri Komutanlığı Yayını», İstanbul, 1971).

Tire, Faik Tokluoğlu, *Tire çevre incelemeleri* (İzmir, 1973).

Tito (Josip Broz), Vilko Vinterhalter, *Josip Broz Tito* («Su Yayını», İstanbul, 1974).

Tiyatro, Doç. Dr. Engin Uzmen, *Plautus ve Terentius'un Shakespeare öncesi ve Shakespeare komedileri üzerindeki etkileri* (Ankara, 1969). — Memet Fuat, *Başlangıcından bugüne Türk ve dünya tiyatro tarihi* (2. bas., İstanbul, 1970). — Refik Ahmet Sevengil, *Türk tiyatrosu tarihi. 1. c. «Eski Türklerde dram sanatı»; 2. c. «Opera sanatı ile ilk temaslarımız»* (İstanbul, 1969); *4. c. «Saray tiyatrosu»* (İstanbul, 1970). — Metin And, *100 soruda Türk tiyatrosu tarihi* (İstanbul, 1970). — Metin And, *Türk tiyatrosu. «Meşrutiyet döneminde, 1908-1923»* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Özdemir Nutku, *Dünya tiyatrosu tarihi* (1. c., Ankara, 1971; 2. c., 1972). — Doç. Dr. Sevda Şener, *Çağdaş tiyatroda ahlâk, ekonomi, kültür sorunları. «1923-1970»* (Ankara, 1971). — Cevat Çapan, *Değişen tiyatro* (İstanbul, 1972). — Metin And, *Tanzimat ve istibdat döneminde Türk tiyatrosu. «1839-1908»* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Sevda Şener, *Çağdaş Türk tiyatrosunda insan. «1923-1972»* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Sevda Şener, *Ahmed Kudsi Tecer'in köşebaşı adlı oyunu ve Türk tiyatrosunun ayırıcı özellikleri* (Ankara, 1972). — Metin And, *Tiyatro kılavuzu* (İstanbul, 1973). — Metin And, *50 yılın Türk tiyatrosu* (2. bas., İstanbul, 1973). — Ahmet Borcaklı ve Gülter Koçer, *Cumhuriyet dönemi Türkiye tiyatro bibliyografyası* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Özdemir Nutku, *Tiyatro yönetmeninin çalışması* (Ankara, 1974). — Haldun Marlalı, *Mimik-rol alıştırmaları ve temel tiyatro bilgisi* (Ankara, 1974). — Burhan Arpad, *Direklerarası. «Türk tiyatrosundan hikâyeler»* (2. bas., İstanbul, 1974).

Tokat, *Köy envanter etüdlerine göre Tokat* («Köy İşleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1970). — *Tokat ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Toprak-su Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Halit Turğut Cinlioğlu, *Tokat coğrafyası* (Ankara, 1973). — *Tokat il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Tokat, 1973).

Toksikoloji, Prof. Dr. M. Şahin Akman, *Genel toksikoloji* (2. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. M. Şahin Akman, *Genel toksikoloji* (3. bas., Ankara, 1973).

Topkapı sarayı, Zeynep M. Durukan, *The Harem of the Topkapı Palace* (İstanbul, 1973).

Toplu (Toplu iş sözleşmesi), Prof. Dr. Orhan Tuna, *Toplu iş sözleşmesi düzeninin iktisadî ve sosyal tesirleri. «Ön araştırma raporu»* (Ankara, 1969). — Prof. Harold W. Davey, *Çağdaş toplu pazarlık*, çeviren, İbrahim Hoyi (İstanbul, 1969). — J. J. Jehring, W. J. Hovell ve L. Reed Tripp, *Toplu pazarlıklarda yeni bir görüş*, çeviren, Yaman Erdal (Ankara, 1969). — Prof. Dr. Orhan Tuna, *Türkiye'de toplu iş sözleşmesi düzeninin iktisadî ve sosyal tesirleri. «2. k. Neticeler kısmı»* (İstanbul, 1970). — Doç. Dr. Rüçhan Işık, *Türk toplu iş sözleşmesi hukukunda ehliyet ve yetki* (Ankara, 1970 ve 1973). — H. Servet Çılakoğlu, *Toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt hukuku* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *Toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde uzlaştırma ve tahkim* (İstanbul, 1973).

Topografya, Oğuz Atay, *Topoğrafya* (1. c., İstanbul, 1970). — Prof. Mustafa Aytaç, *Boy, açı ölçmeleri, geometrik nivelmantesviye eğrileri* (2. bas., İstanbul, 1971).

Topoloji, Prof. Dr. Cengiz Uluçay, *Modern topolojiye giriş ve grup temsilleri* (İstanbul, 1972).

Toprak, Doç. Dr. İbrahim Aksöz, *Batı Almanya'da arazi toplulaştırması* (Erzurum, 1969). — Prof. Dr. Cemil Çalgüner, *Arazi mülkiyet rejimi ve Türkiye'deki durum* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Şakir Berki, *Türkiye'de toprak davası ve mevzuat karşısında toprak rejimi* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. Suat Aksoy, *100 soruda Türkiye'de toprak meselesi* (2. bas., İstanbul, 1971). — Dr. İsmail Şener, *Toprak reformu ve tarım reformu* (İstanbul, 1971). — Ebû'l A'lâ Mevdûdî, *İslâm'da toprak mülkiyeti*, çeviren, Mehmet Yaşar Şahin (İstanbul, 1972). — *Çeşitli ülkelerde toprak reformu uygulamaları*, çeviren, Harun Pastanoğlu (Ankara, 1972). — *Atatürk ve toprak. «Atatürkçü düşünce üzerine denemeler»* («Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yardımcı Yayını», Ankara, 1972). — Prof. Dr. Marcus Weldon, *Genel toprak ilmi özet notları*, çeviren, Ömer Lütfü Baykan (Erzurum, 1972). — Prof. Dr. Abdüsselam Ergene, *Toprak biliminin esasları* (2. bas., Erzurum, 1972). — Bahri Dağdaş, *Türkiye'de toprak meselesi* (İstanbul, 1972). — Ord. Prof. Dr. Asaf Irmak, *Toprak ilmi* (2. bas., İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Akın Düzen, *Toprak hukuku dersleri* (Ankara, 1972). — Kazım Berzeg, *Türk tarımı ve toprak reformu* (Ankara, 1972). — Doç. Dr. Hüseyin Özbek ve Dr. Ahmet Mermut, *Toprakların sayısal sınıflandırılması* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. H. İbrahim Aksöz, *Toprak reformu ve Türkiye'de toprak reformuna ihtiyaç* (2. bas., Ankara, 1973). — Dr. Aslan Tüzüner ve Uğur Suna, *Toprakta değişik yoğunluktaki sıkışmış tabakanın «pulluk tabanı» bitki kök gelişimi ve verime etkisi* (Ankara, 1973). — Şahap Barker, *Toprak fosforu, bitki ilişkileri ve fosfor analiz metodlarının bitki verimi ile korelasyonu* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Akgün Aydeniz, *Toprağın fosfor ihtiyacının tayininde kullanılacak yeni bir biyolojik metot* [Doçentlik tezi] (Ankara, 1973). — Sadık Albayrak, *Budin kanunnamesi ve Osmanlı toprak meselesi* (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. İlhan Akalan, *Toprak ve su muhafaza* (Ankara, 1974).

Torna ve **Tornacılık,** *Tornacılık*, çeviren, M. Ali Özçelik (Ankara, 1971). — *Tornacılık*, çeviren, Özcan Tuna (Ankara, 1972). — İbrahim Orga ve Oktay Orga, *Tornacılık tekniği* (İstanbul, 1973).

Totem, Sigmund Freud, *Totem ve tabu*, çeviren, Niyazi Berkes (İstanbul, 1971).

TÖS, Baki Tuğ, *Tös dosyası* (2 c., Ankara, 1973).

Trabzon, Osman Yalçın, *Trabzon* (2. bas., İstanbul, 1970). — *Köy envanter etüdlerine göre Trabzon* («Köy İşleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1970). — Ömer Akbulut, *Trabzon meşhurları bibliyografyası. «Edebiyatta, sanatta, ilimde, politikada ve her sahada yetişmiş Trabzonluların hayatı ve eserleri»* (Ankara, 1970). — Piraga Uzun, *Her yönüyle ilimiz Trabzon'un durumu* (İstanbul, 1972). — *Trabzon ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Toprak-su Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — *Trabzon il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Trabzon, 1973).

Trafik, *Trafik düzensizliği ve hal çareleri* («Türkiye Trafik Kazalarını Önleme Cemiyeti Genel Merkezi Yayını», İstanbul, 1970). — Ali Alpar, *Trafik keşmekeşimizin anatomisi. «Durum, tartışma, çareler»* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Duygun Yarsuvat, *Trafik suçları. «Bu suçların takip ve önlenmesinde hukukî meseleler, kriminolojik bünyesi»* [Doçentlik tezi] (İstanbul, 1972). — Süreyya San, *Genel trafik* (İstanbul, 1972).

Trahom, Phillips Thygeson, *Trahom atlası*, çeviren, Dr. Mahmut Işık (Ankara, 1973).

Traktör, Turgut Perçin, *Traktör kullanma entansitesi* (Ankara, 1973).

Trakya (Batı Trakya), Ahmet Aydınlı, *Batı Trakya faciâsının iç yüzü* (1. c., İstanbul, 1971). — Ünal Türkeş, *Unutulmuş Türkler. «Batı Trakya'da 4 yıl»* (İzmir, 1971).

Transistor, Dennis Le Croisette, *Tranzistorlar*, çevirenler, Doç. Dr. Duran Leblebici ve Yıldız Leblebici (İstanbul, 1973).

Trigonometri, Prof. Dr. Gerhard Hessenberg, *Düzlem ve küresel trigonometri*, çeviren, Cankut Örmeci (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Adolf Hess, *Trigonometri*, çeviren, Bedi Ilgım (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. M. Kemal Öztunç, *Trigonometri problemleri* (3. bas., İstanbul, 1972). — Yavuz Aksoy, *Trigonometri* (İstanbul, 1972).

T.R.T. (*Türkiye Radyo Televizyon kurumu*), Ülker A. Köksal, *TRT Kurumu'nun ekonomik, kültürel ve toplumsal kalkınmamızdaki rolü* (Ankara, 1970). — *TRT Yorum, 1965* (3 c.), *1966* (2 c.), *1967* (2 c.), *1968, 1969* («TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1970); *TRT Yorum, 1970* (Ankara, 1971). — *TRT program planlama ilke ve amaçları* («TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

Turgut Reis, Ernle Bradford, *Turgut Reis. «Son sefer»*, çeviren, Osman Öndeş (İstanbul, 1973).

Turizm, Çelik Gülersoy, *Türk toplumu ve turizm. «Sosyo-psikolojik temeller»* (İstanbul, 1970). — *Türkiye'de turizmin geliştirilmesi* («Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Yayını», İstanbul, 1970). — Selâhattin Çoruh, *Turizm ekonomisi*, (Ankara, 1970). — Dr. Tunay Akoğlu, *Turizm. «Dünyada ve bizde dünü ve bugünü»* (İstanbul, 1971). — *Turizm rehberi* («Milliyet Yayını», İstanbul, 1972). — *Turizm araştırması raporu* («Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası A.Ş. Yayını», İstanbul, 1972). — Dr. Özen Dallı, *Turizm talebi ve gelirleri. «Türkiye 1965-1971»* (Ankara, 1974). — Dr. Ziya Eralp, *Turizmin toplumsal değişme sosyo-ekonomik etkisi. «Karşılaştırmalı bir araştırma»* [Doktora tezi] (Ankara, 1974). — Ahmet Ersoy, *Ansiklopedik turizm sözlüğü. «Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca karşılıkları ile»* (İstanbul, 1974).

Turunçgiller, Münir Anameriç, *Turunçgiller ve Türkiye'de turunçgil ziraatı* (Ankara, 1969). — Doç. Dr. Kubilây Baysal, *Dünya turunçgiller ekonomisi ve Türkiye'deki durum* (İstanbul, 1970).

TÜBİTAK (TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNİK ARAŞTIRMA KURUMU), Sedat Törel, *Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda dış uluslararası ilişkiler* (Ankara, 1972). — Nahit Kutlutan, *Enstitü'nün Kuruluşu, «TBTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü»* (Gebze, 1975).

Tüketim, Michel Fustier, *Tüketim psikolojisi,* çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1974).

Tünel, Prof. Mehmet Bozkurt, *Tüneller* (İstanbul, 1971).

Türbin, Suavi Eyice, *Buhar türbinleri* (4. c., İstanbul, 1970).

Türk ve Türklük, Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidî Togan, *Türklüğün mukadderatı üzerine* (İstanbul, 1970). — Sandor Takats, *Macaristan Türk âleminden çizgiler,* çeviren, Sadrettin Karatay (İstanbul, 1970). — Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk tarihine giriş. «1. c. En eski devirlerden 16. asıra kadar»* (2. bas., İstanbul, 1970). — Serge A. Zenkovski, *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık,* çeviren, Prof. Dr. İzzet Kantemir (Ankara, 1971). — Mahmut Necmettin Deliorman, *Bulgaristan Türkleri. «Yakın tarih ve hatıraları»* (1. k., İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Bahaeddin Ögel, *Türk kültürünün gelişme çağları* (2. c., İstanbul, 1971). — Dr. M. Celâlettin Yücel, *Bütün dünya Türkleri* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük,* çeviren, ? (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz kuzeyindeki Türk kavimleri ve devletleri* (Ankara, 1972). — Yaşar Nabi Nayır, *Yıllar boyunca değişen dünyamız. «Balkanlar ve Türklük»* (İstanbul, 1973). — Claude Farrère, *Türklerin manevî gücü,* çeviren, Orhan Bahaeddin (İstanbul, 1973). — David Hotham, *Türkler,* çeviren, Mehmet Ali Kayabal (İstanbul, 1973). — Prof. Dr. Osman Turan, *Türkler Anadolu'da* (İstanbul, 1973). — Ziya Kurter, *Karakalpak Türkleri* (Ankara, 1974). — *Yabancılara göre eski Türkler,* derleyen, Prof. Ahmet Cevat Emre (2. bas., İstanbul, 1974). — Adil Özgüç, *Batı Trakya Türkleri* (İstanbul, 1974). — Ziya Gökalp, *Türk medeniyeti tarihi. «İslâmiyetten evvel Türk devleti»,* hazırlayan, Fikret Şahoğlu (2 c., İstanbul, 1974). — Abdurrahim Dede, *Rumeli'nde bırakılanlar. «Batı Trakya Türkleri»* (İstanbul, 1975). — Prof. Dr. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türke doğru* (Ankara, 1972).

Türkçe, Peyami Safa, *Osmanlıca, Türkçe, uydurmaca,* derleyen, Ergun Göze (İstanbul, 1970). — Ömer Asım Aksoy, *Gelişen ve özleşen dilimiz* (Ankara, 1970 ve 1973). — Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, *Türk dili tarihi* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1970). — *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyle tarama sözlüğü,* hazırlayanlar, Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Yusuf Kenan Akyüz, *Konuşma, okuma. «Yabancılar için Türkçe dersleri»* (3. bas., Ankara, 1971). — *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü* («Türk Dil Kurumu Yayını», 5. c., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin söz dizimi* (Ankara, 1972). — Agâh Sırrı Levend, *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri* (3. bas., Ankara, 1972). — Doç. Dr. Ali F. Karamanlıoğlu, *Türk dili nereden geliyor, nereye gidiyor?* (İstanbul, 1972). — Nihad Sami Banarlı, *Türkçenin sırları* (İstanbul, 1972 ve 1975). — Dr. Ekrem Eraş, *Türkçe'nin gelişme sorunları ve parlak geleceği* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, *Tarihî Türkiye Türkçesi araştırmaları* (1. c., İstanbul, 1972; 2. c., 1974). — Prof. Dr. Saadet Ş. Çağatay, *Türk lehçeleri örnekleri* (Ankara, 1972). — Ömer Asım Aksoy, *Özleştirme durdurulmaz* (2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin grameri* (İstanbul, 1974). — *Günümüzde Türk dili. «Bir açık oturum»* («Türk Dil Kurumu Yayını», Ankara, 1974). — Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet döneminde Türk dili. «Türkiye Cumhuriyeti 50. yıl»* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin ekleri* (Ankara, 1974).

Türkçülük, Ziya Gökalp, *Türkçülüğün esasları,* hazırlayan, Prof. Dr. Mehmet Kaplan (İstanbul, 1970, 1972, 1973, 1975). — Nihal Atsız, *Türk ülküsü* (3. bas., Ankara, 1973).

Türkistan, H. Ali Çakar, *Türkistan dramı* (İstanbul, 1972). — İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan davası* (İstanbul, 1973). — İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan insanlıktan yardım istiyor* (İstanbul, 1974).

Türkiye Büyük Millet meclisi, Nurettin Can Gülekli ve Rıza Onaran, *Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi. «50. yıldönümü, 1920-1970»* (İstanbul, 1973).

Türkiye cumhuriyeti, Prof. Dr. E. Tümertekin, F. Mansur ve Dr. P. Benedict, *Türkiye. «Coğrafi ve sosyal araştırmalar»* (İstanbul, 1971). — Ord. Prof. Dr. Besim Darkot, *Türkiye iktisadî coğrafyası* (5. bas., İstanbul, 1972).

— İkt. Doç. Dr. Tuncer Bulutay, Dr. Serim Timur ve Dr. Hasan Ersel, *Türkiye'de gelir dağılımı, 1968* (Ankara, 1971). — *1971 yılında Türkiye'nin genel ekonomik durumu* («Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük İktisadî Araştırmalar Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Prof. Dr. Halûk Cillov, *Türkiye ekonomisi* (4. bas., İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Reşat Aktan, *Türkiye iktisadı* (1. c., 2. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Erol Zeytinoğlu, *Türkiye ekonomisi* (İstanbul, 1972). — Bilge Aloba Köksal, A. Rasih İlkin, *Türkiye'de iktisadî politikanın gelişimi, «1923-1973»* (İstanbul, 1973). — Ali Gevgilli, *Türkiye'de 1971 rejimi. «Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş aşaması»* (İstanbul, 1973). — *Türkiye'de toplumsal ve ekonomik gelişmenin 50 yılı* («Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını», Ankara, 1973). — M. Öğüt Yazman, *Türkiye'nin ekonomik gelişmesi* (2. bas., Ankara, 1974). — İsmail Cem İpekçi, *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi* (4. bas., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi. «1243-1453»* (1. c., İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi. «1453-1559»* (2 c., İstanbul, 1974).

— Tar. Morgan Price, *Türkiye tarihi. «İmparatorluktan Cumhuriyete kadar»,* çeviren, M. Asım Mutludoğan (Ankara, 1969). — Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Türk devrim tarihi* (Ankara, 1970 ve 1972). — Metin Toker, *Tek partiden çok partiye* (İstanbul, 1970). — Nalân Seçkin, *İlk meclisten kalanlar, 1920-1970* (Ankara, 1970). — Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin doğuşu,* çeviren, Doç. Dr. Metin Kıratlı (2. bas., Ankara, 1970). — Nadir Nadi Abalıoğlu, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a* (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Taner Timur, *Türk devrimi ve sonrası. «1919-1946»* (Ankara, 1971). — Mehmut Turgut, *Türkiye'nin geleceği* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Ahmet Mumcu, *Türk devriminin temelleri ve gelişimi. «Tarih açısından»* (Ankara, 1971 ve 1973). — Arnold J. Toynbee, *Türkiye. «Bir devletin yeniden doğuşu»,* çeviren, Kasım Yargıcı (İstanbul, 1971). — Neriman Serdarlar ve Fahriye Çetinkanat, *Türkiye Cumhuriyeti tarihi. «1918-1964»* (İstanbul, 1971). — Metin Toker, *Solda ve sağda vuruşanlar. «Türkiye'deki iki yönlü ihtilâl ortamının anatomisi»* (Ankara, 1971). — Prof. Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti tarihi. «1918-1965»* (İstanbul, 1971 ve 1974). — Celâl Bayar, *Ben de yazdım* (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye* (2. bas., İstanbul, 1972). — Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de üç devir* (1. c.. İstanbul, 1972; 3. c., 1973). — Mesut Talaslıoğlu, *Türk devrim tarihi* (İstanbul, 1972). — Prof. Dr. Reşat İzbırak, *Türkiye* (1. c., İstanbul, 1972). — Alparslan Türkeş, *1944 milliyetçilik olayı* (2. bas., İstanbul, 1972). — Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyet tarihi. «1924-1930»* (1. k., Ankara, 1972; 2. ve 3. k., 1974). — Orhan Erkanlı, *Anılar, sorunlar, sorumlular. «27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971 Türkiye'si»* (İstanbul, 1972, 1973). — Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, *Türk devrim tarihi dersleri* (İstanbul, 1973). — Ord. Prof. Yusuf Hikmet Buyur, *Türkiye devletinin dış siyasası* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. A. Afetinan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk devrimi* (Ankara, 1973). — *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi* («Kaynak Kitaplar Yayını», 4 c., İstanbul, 1974).

— Dış politika. Mehmet Barlas, *Türkiye üzerinde pazarlıklar* (İstanbul, 1970). — *Anadolunun taksimi planı. «Sovyet Devlet Arşivi gizli belgelerinde»* (2. bas., İstanbul, 1972). — Dr. Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna karşı politikası. «1945-1970»* [Doktora tezi] (Ankara, 1972). — Laurence Evans, *Türkiye'nin paylaşılması. «1914-1924»,* çeviren, Tevfik Alanay (İstanbul, 1972). — *Türkiye dış politikasında 50 yıl* («Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını», 1. c., Ankara, 1973). — Prof. Dr. Mehmet Gönlübol ve Doç. Dr. Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası. «1919-1938»* (Ankara, 1973). — Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün dış politikası,* çeviren, M. Ali Kayabal (İstanbul, 1974).

— Toplum. Prof. Dr. İbrahim Yasa, *Türkiye'nin toplumsal yapısı ve temel sorunları* (Ankara, 1970 ve 1973). — Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin düzeni. «Dün, bugün, yarın»* (2 c., 1971-1974). — Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, *Türkiye'nin sosyal bünyesi* (İstanbul, 1972). — Kurt Steinhaus, *Atatürk devrimi sosyolojisi. «Sosyo-ekonomik yönden az gelişmiş ülkelerde burjuva toplumunun gelişmesi sorunu üzerine bir araştırma»,* çeviren, M. Akka (İstanbul, 1973). — *Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin 50 yılı* («Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayını», 2. bas., Ankara, 1973). — Prof. Niyazi Berkes, *Türkiye'de çağdaşlaşma* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük, *Türkiye'nin idarî yapısı* (4. bas., Ankara, 1974). — Georges S. Harris, *Türkiye'de komünizmin kaynakları,* çeviren, Enis Yedek (İstanbul, 1975).

Türkiye Ekonomi kurumu, Asım Süreyya İloğlu, *Türkiye Ekonomi Kurumu'nun kuruluşu ve 1929-1973 yıllarındaki çalışmalarına toplu bir bakış* (Ankara, 1974).

Türkmenler, İbrahim Dâkûkî, *Irak Türkmenleri. «Dilleri, tarihleri ve edebiyatları»* (Ankara, 1970).

Türk ocakları, *Türkocağı. «Tarihçe, mefkûre, program, tüzük»* («Türkocakları Merkez Heyeti Başkanlığı Yayını», Ankara, 1969).

Türk Tarih kurumu, Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. yılında Türk Tarih kurumu* (Ankara, 1973).

Tütün, Hüseyin Özbaş, *Mavi küfe [peronospora tabacina adam] dayanıklı tütün ıslahı çalışmalarına ait nihaî rapor* (Ankara, 1972).

U

Uçak, Prof. M. Muammer Aksan, *Uçak teçhizatı dersleri* (İstanbul, 1974).

Ulaştırma, *Modern ulaştırmada koordinasyon ve Türkiye'nin imkânları* («M.O. Prodüktivite Kurumu Yayını», İstanbul, 1970).

Ulaştırma bakanlığı, Özhan Erdemgil, *Ulaştırma Bakanlığı ve kuruluşları. «1972 yılı sonu itibarı ile mevcut durum»* (Ankara, 1972). — Ekrem Ceyhun, *Uzun dönemli kalkınmayı gerçekleştirmede Ulaştırma Bakanlığı görevleri ve çalışma esasları* (İzmir, 1973).

Urartular, Doç. Dr. Baki Öğün, *Van'da Urartu sulama tesisleri ve Şamran [Semiramis] kanalı* (Ankara, 1970).

Urfa, Halil Refet Tanışık, *Urfa ili yakın çevre incelemeleri* (Ankara, 1974). — *Urfa ili yıllığı, 1973* (Adana, 1975).

Usman (Mazhar Osman), *Mazhar Osman Uzman. «1884-1951»* («İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Dermatoloji Enstitüsü Yayını», İstanbul, 1972).

Uşak, Osman Yalçın, *Uşak* (2. bas., İstanbul, 1969). — Bilge Purutçuoğlu, *Uşak şehir etüdü* [Mezuniyet tezi] (Uşak, 1970). — Haşim Tümer, *Uşak tarihi* (İstanbul, 1971).

Uşaklıgil (Halit Ziya), Cemil Yener, *Halit Ziya Uşaklıgil* (İstanbul, 1974).

Uyuşturucu (maddeler), *Uyuşturucu maddeler sorunu* («Hastürk Yayını», İstanbul, 1972). — Catherine Lamour ve Michel R. Lamberti, *Eroin dosyası. «Amerikanın afyon oyunları»,* çeviren, Semih Tuğrul (İstanbul, 1973).

Ü

Ücret, Muharrem Taşçıoğlu, *Uluslararası görüşler açısından endüstri ve tarım sektörlerinde asgarî geçim, asgarî ücret sorunları ve bu konular karşısında Türkiye* (Ankara, 1971). — Doç. Dr. Demir A. Aslan, *İşsizlik, ücretler ve fiyatlar arasındaki ba-*

ğıntılar. «Türk ekonomisi için bir uygulama, 1950-1966» (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, *Türkiye'de ücret ve gelirler siyaseti* (Ankara, 1974). — Karl Marx, *Ücret, fiyat ve kâr. «Ücretli emek ve sermaye»*, çeviren, Sevim Belli (Ankara, 1975). — Doç. Dr. Alpaslan Işıklı, *Ücret* (Ankara, 1975).

Ülser, Prof. Dr. Tevfik E. User, *Ülserlinin kitabı. «Bütün nedenleriyle»* (3. bas., Ankara, 1972).

Ünver (A. Süheyl), Gönül Özdemir, Belma Tanyeri ve Tülây Ölez, *Dr. A. Süheyl Ünver bibliyografyası* (3. c., İstanbul, 1972).

Üniversite, Asım Aslan, *Üniversitelinin sorunları* (Ankara, 1969). — Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, *Darülfunun grevi* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, *Millî üniversite ve reform* (İstanbul, 1972). — Prof. Henri Janne, *Üniversite ve çağdaş toplumun ihtiyaçları*, çeviren, Ord. Prof. Dr. Bedri Karafakıoğlu (İstanbul, 1973). — Necdet Oklem, *Atatürk döneminde Darülfunun reformu* (İzmir, 1973). — Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu, *Üniversiteye girişin yeniden düzenlenmesi. «Bugünkü durum ve öneriler»* (Ankara, 1974).

Ünye, Orhan Bora, *Turistik yeşil Ünye rehberi* (Ankara, 1969).

Üretim, Prof. Dr. İ. İlhami Karayalçın, *İstihsal idaresi ders kitapları serisi. «1. c. Üretim mühendisliğine giriş»* (İstanbul, 1971). — Dr. Tevfik Tatar, *İşletmelerde üretim yönetimi ve teknikleri* (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Musa Şenel, *Doğrusal programlama metodu ile üretim planlaması ve bir tekstil işletmesinde uygulama* (Ankara, 1974). — D. Salim Şen, *Temel üretim yönetimi. «İlkeler ve uygulamalar»* (Ankara, 1974).

Üroloji, Prof. Dr. İhsan Gönalp, *Modern üroloji. «Semptomatoloji, teşhis, tedavi»* (Ankara, 1973). — *Üroloji* («Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını», 2. bas., Ankara, 1973).

V

Vakıf, *Cumhuriyetin 50. yılında vakıflar* («Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını», İstanbul, 1974).

Vakıflar bankası (TÜRKİYE), *Türkiye Vakıflar Bankası. «20'nci kuruluş yıldönümünde Türkiye Vakıflar Bankası ve vakıflarımız»* (Ankara, 1974).

Vali, *Meşhur valiler* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1969). — Dr. Mustafa Tosun, *Türkiye'de valilik sistemi* (Ankara, 1970).

Van, *Van gölü havzası toprakları* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Cengiz Alper, *Çeşitli yönleriyle Van* (Ankara, 1974).

Varidat, Bedreddin (Mahmut) Simavnalı, *Vâridât*, çeviren, Cemil Yener (İstanbul, 1970).

Varoluşçuluk, Frank N. Magill, *Egzistansiyalist felsefenin beş klâsiği*, çeviren, Vahap Mutal (İstanbul, 1971). — Paul Foulquié, *Varoloş felsefesi*, çeviren, Doç. Dr. Nurettin Topçu (2. bas., İstanbul, 1973).

Varto, M. Şerif Fırat, *Doğu illeri ve Varto tarihi* (3. bas., Ankara, 1970).

Vatandaşlık, Doç. Dr. Ergin Nomer, *Vatandaşlık hukuku dersleri* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. G. Kerschensteiner, *Vatandaşlık terbiyesi kavramı ve uygulaması*, çeviren, Hıfzırrahman Raşit Öymen (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Erdoğan Göğer, *Türk tâbiiyet hukuku* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Erdoğan Göğer, *Türk tâbiiyet hukuku* (2. bas., Ankara, 1974). — Doç. Dr. Mustafa Dural ve Dr. Yıldızhan Yayla, *Türk vatandaşının hakları* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Ergin Nomer, *Vatandaşlık hukuku dersleri* (2. bas., İstanbul, 1974).

Vergi, Hüsnü Kızılyallı, *Türk vergi sisteminin ekonomik analizi* (Ankara, 1969). — Doç. Dr. Yılmaz Büyükerşen, *Vergi tesirlerinin mikro iktisat analizi* (Ankara, 1970). — Hakkı Musaballı, *Maliye 1. c. «Verginin teorik esasları ve Türk vergi sistemi»* (İstanbul, 1970). — Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu, *Türk vergi sistemi* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Akif Erginay, *Vergi hukuku* (2. bas., Ankara, 1971). — Uçar Demirkan, *Cumhuriyetin ilk elli yılında vergisel yapımız. «Çıkış noktası, gelişmesi, yeni eğilimler»* (Ankara, 1973). — İ. Necdet Kepsutluoğlu, *Türk gelir vergisinde otokontrol* (İstanbul, 1973). — *Vergi anlaşmazlıklarıyla ilgili Danıştay kararları «1971, 1972, 1973»*, hazırlayanlar, Taner Gelegen, O. Nuri Karadağ ve Samet Tamer (Ankara, 1973). — Prof. Dr. İlhan Özer, *Türk vergi sisteminin geliştirilmesi* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Selâhattin Tuncer, *Çifte vergileme ve milletlerarası vergi anlaşmaları* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Akif Erginay, *Vergi hukuku* (3. bas., Ankara, 1974).

Vesiletü'n-Necat, Süleyman Çelebi, *Mevlid. «Vesîlet-ün necât»*, hazırlayan, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş (İstanbul, 1970). — Süleyman Çelebi, *Musahhah mevlidi şerif* (Konya, 1970).

Veteriner ve **Veterinerlik,** Prof. Dr. Nihal Erk ve Dr. Ferruh Dinçer, *Türkiye'de veteriner hekimlik öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi tarihi* (Ankara, 1970). — Prof. Dr. A. Mahir Pamukçu, *Veteriner patoloji. «3. c., 1. böl. Hemopoetik sistem hastalıkları»* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Sabri Doğuer, *Regional topoğrafik veterinerlik anatomi* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Bekir Sıtkı Artun, *Veteriner ortopedi* (2. bas., Ankara, 1972). — Prof. Dr. Hüseyin Erk, Prof. Dr. Mehmet Zeki Doğaneli ve Doç. Dr. Celâlettin Akkayan, *Veteriner doğum bilgisi* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Yaşar Altan, *Veteriner genel tedavi* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. M. Mihri Mimioğlu, *Veteriner ve tıbbî artropodoloji* (Ankara, 1973). — Prof. Dr. Nihal Erk, *Türkiye Cumhuriyetinin ilk 50 yılında [1923-1973] veteriner hekimlik öğretiminin gösterdiği gelişmeler* (Ankara, 1973). — Salih Güvengiriş, *Teşhis ve tedavi ile veteriner ilâçları rehberi* (?, 1973). — *Türk veteriner hekimliği öğretiminin 131. yıldönümü* («Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayını», Ankara, 1974). — Prof. Dr. A. Mahir Pamukçu, *Veterinerlik patoloji* (3. c., Ankara, 1974). — Prof. Faruk Alexander, *Veteriner farmakoloji*, çevirenler, Prof. Dr. A. Nâzım Özkazanç ve Dr. Selâhattin Ceylan (Ankara, 1974).

Vezir, Aydın Taneri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde ver-i azamlık. «1299-1453»* (Ankara, 1974).

Vietnam, Le-Duan, *Vietnam sosyalist devrimi*, çeviren, Şükrü Doğan (Ankara, 1970). — Vo-Nguyen-Giap, *Vietnam ulusal kurtuluş savaşı*, çeviren, Mehmet Özsavaş (Ankara, 1974).

Viroloji, Prof. Dr. Fethi Serter, *Klinik viroloji. «Genel viroloji, riketsiya ve virüs enfeksiyonları»* (İzmir, 1971). — Prof. Dr. M. Zühdi Berke, *Tıbbî viroloji* (2. c., Ankara, 1974).

Viski, Prof. Dr. Turgut Yazıcıoğlu, *Ankara Bira Fabrikasında yapılan viski imal denemeleri ve elde olunan viskiler üzerinde yapılan araştırmalar* (Ankara, 1974).

Vitamin, Dr. Suzzanne Gallot, *Vitaminler ve sağlığımız*, çeviren, Dr. M. Baha Arıkan (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Gazanfer Bingöl, *Vitaminler ve enzimler* (Ankara, 1972).

Vitray, M. Oktay Maral, *Vitray. «Işıklı cam resmi»* (İstanbul, 1971).

Viyana kuşatmaları, Ahmet Salâhaddin Akan, *İkinci Viyana kuşatma kararı* (İstanbul, 1970). — Ahmet Ağa, *Viyana kuşatması günlüğü. «Vekayi-î beç»*, çevirenler, Richard F. Kreutel ve Esat Nermi (İstanbul, 1970). — *Viyana önünde Türkler. «Tarih vesikaları»*, derleyen, Heinrich Kretschmayr, çeviren, Halit İlteber (İstanbul, 1971).

Voleybol, İlhan Çetinkaya, *Voleybol* (Ankara, 1971).

W

Wagner (Richard), Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, *Richard Wagner* (Ankara, 1969).

Weber (Max), Dr. Coşkun San, *Max Weber'de hukukun ve meşrû otoritenin sosyolojik analizi* [Doktora tezi] (Ankara, 1971).

lar hukuku dersleri. «Türk hukukuna göre» (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Erdoğan Göğer, *Yabancılar hukuku* (Ankara, 1974).

Y

Yabancı, Doç. Dr. Aysel Çelikel, *Yabancılar hukuku dersleri. «Türk hukukuna göre»* (İstanbul, 1974). — Prof. Dr. Erdoğan Göğer, *Yabancılar hukuku* (Ankara, 1974).

Yabancılaşma, Ernest Mandel ve George Novack, *Marksist yabancılaşma kuramı*, çeviren, Okay Göçmen (İstanbul, 1975).

Yahudi, Theodor Fritsch, *Tarih boyunca Yahudi meselesi*, çeviren, Münir Abdurrahman (Ankara, 1972).

Yakıt, *Köylerde yakıt problemi ve gübrenin yakılmasını önleme araştırmaları* («Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Tarım Ormancılık Araştırma Grubu Yayını», Ankara, 1972). — D. B. Günsburg, *Düşük değerli yakıtların gazlaştırılması*, çeviren, A. Oğuz Recepoğlu (İstanbul, 1972).

Yangın, Tarık Özavcı, *Yangın sebepleri ve söndürme tekniği* (3. bas., İstanbul, 1971).

Yanma, Prof. John N. Bradley, *Alev ve yanma*, çevirenler, Doç. Dr. Oğuz Borat ve Ferit Boysan (İstanbul, 1974).

Yargılama, Prof. Dr. Saim Üstündağ, *Medenî yargılama hukukunun esasları* (İstanbul, 1973).

Yarımca, Avni Öztüre, *Brunga. Yarımca tarihi. «Resim, fotoğraf, belgelerle»* (İstanbul, 1971).

Yasama, Porf. D. Vedat Raşit Seviğ, *Kanunlar ihtilafı. «Yasama ve yargılama çalışmaları»* (İstanbul, 1971).

Yassıada davaları, Mithat Perin, *Yassıada ve infazların içyüzü* (İstanbul, 1970). — Nusret Kirişçioğlu, *Yassıada kumandanına cevap* (İstanbul, 1971). — Tarık Güryay, *Bir iktidar yargılanıyor* (İstanbul, 1971). — Samet Ağaoğlu, *Marmara'da bir ada* (İstanbul, 1972).

Yaşar Kemal, Ali Püsküllüoğlu, *Yaşar Kemal sözlüğü* (İstanbul, 1974).

Yaşlılık, Simone de Beauvoir, *«1. k. İlk çağı»*, çevirenler, Osman Canberk ve Eray Canberk; *«2. k. Son çağı»*, çeviren, Mehmet Ali Kayabal (İstanbul, 1970).

Yatırım, Prof. Dr. Harold Bierman ve Prof. Dr. Seymour Smidt, *Yatırım projelerinin iktisadî analizi ve finansmanı*, çeviren, Prof. Dr. Turgut Var (2. bas., Ankara, 1970). — Doç. Dr. Doğan Bayar, *Sanayi işletmelerinde yatırım politikası* (Ankara, 1973). — O. Orhan Bali, *Yatırımların teşviki. «Mevzuat ve uygulama esas ve usulleri»* (Ankara, 1974).

Yavuz zırhlısı, Th. Kraus ve Karl Dönitz, *Şanlı Yavuz ve Midilli*, çevirenler, Mehmet Çağrı ve Güray Yalavaç (İstanbul, 1974).

Yazı, Erdoğan Munis, *Evrimi ile yazı sanatı* (2. bas., Konya, 1971). — Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet âleminde yazı ve İslâm medeniyetinde kalem güzeli*, hazırlayan, Uğur Derman (1. ks., Ankara, 1972).

Yazmacılık, Reyhan Kaya, *Türk yazmacılık sanatı. «Tahta kalıpla kumaş baskısı»* (İstanbul, 1974).

Yedigöller, *Turizm cenneti Mengen ve Yedigöller* («Yedigöller Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını», Mengen, 1969).

Yem, Prof. Dr. Ömer Tarman, *Yem bitkileri, çayır ve mera kültürü* (1. c., Ankara, 1972). — Fikret Akdoğan, *Yem Sanayii Özel İhtisas Komisyonu raporu* (Ankara, 1972). — A. A. Hanson ve H. L. Carnahan, *Çok yıllık buğdaygil yem bitkilerinin ıslahı*, çeviren, Prof. Dr. Fahrettin Tosun (Ankara, 1973). — Nazmi Alınoğlu, A. Turan Özmen ve Geyhan Barlas, *Çayır-merada yetişen ve yetiştirilen yem bitkileri sözlüğü* (Ankara, 1973). — Prof. M. A. Alexander, *Yemler ve yemleme bilgisi*, çeviren, Ferit Uçarcı (Erzurum, 1973).

Yeniçeri, Necip Fazıl Kısakürek, *Yeniçeri, «Olanca romaniyle ve son hortlamalariyle»* (İstanbul, 1970).

Yerfıstığı, Dr. Zahir Öğütçü, *Yerfıstığı ve ziraati* (Ankara, 1969). — Yılmaz Ağme, *Yerfıstığı özellikleri ve yetiştirilmesi* (Ankara, 1973).

Yeşilhisar, *Turistik ve tarihî eserleriyle Yeşilhisar* («Yeşilhisar Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını», Ankara, 1970).

Yeşilırmak, Osman Kaleli, Osman Canpolat ve Enver Çakır, *Yeşilırmak havzası toprakları* (Ankara, 1972).

Yirmisekiz Mehmed Çelebi, *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, sadeleştiren, Şevket Rado (İstanbul, 1970).

Yoga, Selvarajan Yesudian, *Yoga. «Çok yaşamanın sırrı»*, yayımcı, Nihat Özcan (İstanbul, 1972).

Yol, Prof. A. Faruk Umar, *Yol inşaatı dersleri* (İstanbul, 1973).

Yosun, Dr. Aynur Ünal, *Türkiye yosunları üzerinde taksonomik bir araştırma* [Doktora tezi] (Ankara, 1973).

Yozgat, Süleyman Duygu, *Yozgat tarihi ve Çapanoğulları* (İstanbul, 1953). — Osman Yalçın, *Yozgat* (2. bas., İstanbul, 1969). — *Yozgat ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972). — *Yozgat il yıllığı, 1968* («Yozgat Valiliği Yayını», Yozgat, 1972). — *Yozgat il yıllığı, 1973* («İçişleri Bakanlığı Yayını», Trabzon, 1973).

Yönetim, William H. Newman, *Sevk ve idare*, çeviren, Kenan Sürgit (Ankara, 1970 ve 1972). — Bernard Gournay, *Yönetim birimine giriş. «Çağdaş toplumlarda kamu yönetimi»*, çeviren, İhsan Kuntbay (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Selçuk Yalçın, *Personel idaresi* (İstanbul, 1971). — Prof. Dr. Vakur Versan, *Kamu yönetimi* (4. bas., İstanbul, 1971). — *Sevk ve idarecilik Türkiye'nin kalkınmasında temel unsur. «Konuşmalar, tebliğler, müzakereler, dilekler* [2. Türkiye Sevk ve İdarecilik Kongresi] («Türk Sevk ve İdare Derneği Yayını», İstanbul, 1971). — *Türkiye milkî idare bölümleri ve bunlara bağlı köyler, belediyeler. «1 Haziran 1970 durumu»* («İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1971). — Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük, *Türkiye'nin idarî yapısı* (3. bas., Ankara, 1972). — Edmund P. Learned ve Audrey T. Sproat, *Örgüt kuramı ve politikası*, çeviren, Şaylan Gencay (Ankara, 1972). — Dr. Kenan Sürgit, *Türkiye'de idarî reform* [Tez] (Ankara, 1972). — G. Pédraglio, *İşletmelerde organizasyon*, çeviren, Dr. Süheyl Gürbaşkan (İstanbul, 1972). — Doç. Dr. Şan Öz-Alp, *İşletme yöneticileri ve işletmecilik eğitimi. «Yeni gelişmeler karşısında»* (Ankara, 1972). — Herbert A. Simon, Donald W. Smithburg ve Victor A. Thompson, *Kamu yönetimi*, çeviren, Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu (Ankara, 1973). — Doç. Dr. Metin Kıratlı, *Koruyucu idarî hizmetler* (Ankara, 1973). — Besim Baykal, *Günümüzde yönetim. «Temel kavramlar ve yeni görüşler»* (İstanbul, 1974). — Dr. İsmail Heral, *İşletmede, yönetim hakkının toplu pazarlık sistemiyle çatışma sınırlarının tespiti zarureti* [Doktora tezi] (Ankara, 1974). — John W. Humble, *Amaçlara yönelmiş sevk ve idare*, çeviren, Faiz Poray (İstanbul, 1974). — Nabi Dinçer ve Turan Ersoy, *Merkezî hükûmet teşkilâtı araştırma projesi [MEHTAP] tavsiyelerinin uygulanma durumunu değerlendirme araştırması* (Ankara, 1974).

Yugoslavya, Necati Zekeriya, *Çağdaş Yugoslav hikâyeleri antolojisi* (İstanbul, 1975).

Yunan, Dr. Adam Şenel, *Eski Yunan'da eşitlik ve eşitsizlik üstüne* [Doktora tezi] (Ankara, 1970). — Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan tarihi* (3. bas., Ankara, 1971). — Doç. Dr. Aşkıdil Akarcı, *Yunan arkeolojisinin ana çizgileri* (1. c., Ankara, 1972).

Yunanistan, Tahsin İskeçeli, *Yunanistan buhranı* (Ankara, 1969). — Konstantin Çukalas, *Yunanistan dosyası*, çeviren, Şeyla (İstanbul, 1970). — James Becket, *İşkence raporu. «Yunanistan»*, çeviren, Ahmet Göknar (İstanbul, 1973). — Stephen William Rousseas, *Yunan cuntası ve C.I.A.*, çeviren, Dr. Devrim Ulucan (İstanbul, 1974).

Yunus Emre, İsmet M. Binark ve Nejat Sefercioğlu, *Yunus Emre hakkında bir bibliyografya denemesi* (Ankara, 1970). — Cahit Öztelli, *Yunus Emre. «Bütün şiirleri»* (İstanbul, 1971). — Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre'den seçmeler* (İstanbul, 1971). — *Uluslararası Yunus Emre Semineri; 6-8 Eylül 1971, İstanbul. «Bildiriler»* (İstanbul, 1971). — Ahmet Kabaklı, *Yunus Emre* (İstanbul, 1971 ve 1972). — Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre. «Hayatı ve bütün şiirleri»* (İstanbul, 1971). — Sabahattin Eyüboğlu, *Yunus Emre* (İstanbul, 1971, 1972 ve 1975). — Prof. Bedrettin Tuncel, *Fransızcada Yunus Emre* (Ankara, 1971). — Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, *Yunus Emre divanı* (İstanbul, 1972). — Burhan Toprak, *Yunus Emre divanı* (İstanbul, 1972). — Macit Aray, *Yunus Emre'nin yeni araştırmalar sonunda kişiliği, divanı, hayatı, yattığı yer ve bununla ilgili bazı şiirler* (İzmir, 1974). — Nezihe Araz, *Dertli dolap. «Yunus Emre'nin hayat hikâyesi ve şiirleri»* (3. bas., İstanbul, 1974). — Sabahattin Eyüboğlu, *Yunus Emre. Traduit par Azra Erhat* («UNESCO Yayını», Ankara, 1974).

Yurdakul (Mehmet Emin), Yüksel Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul* (İstanbul, 1974).

Yükseköğretim, *Çeşitli ülkelerde yüksek öğretim*, çevirenler, Dr. A. Ferhan Oğuzkan ve Dr. Turhan Oğuzkan (İstanbul, 1969).

Yüzme, Hüseyin Şerif Sofular, *Modern yüzücülük ve dalıcılık* (2. bas., İstanbul, 1972). — *Yüzme. «Öğrenme, çalışma, uygulama»* («Gençlik ve Spor Bakanlığı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Türkiye Yüzme Atlama ve Sutopu Federasyonu Yayını», İstanbul, 1972). — *Yüzme, atlama, sutopu kaideleri. «1972-1976»* («Yüzme Atlama Sutopu Federasyonu Yayını», İstanbul, 1974).

Z

Zâtî (Süleyman) **Şeyh,** *Zatî divanı. «Edisyon kritik ve transkripsiyon»*, hazırlayan, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan (İstanbul, 1970).

Zekâ, Prof. Dr. Refia Şemin, *Zekânın değerlendirilmesi* (2. bas., İstanbul, 1972).

Zekât, Yunus Vehbi Yavuz, *İslâmda zekât müessesesi. «Zekâtın önemi, nisabı, verileceği yerler, devlete verilmesi. Tamamlayıcı bilgiler»* (İstanbul, 1972).

Zemin, P. Leonard Capper ve Prof. W. Fisher Cassie, *İnşaat mühendisliğinde zemin mekaniği*, çevirenler, Prof. Vahit Kumbasar ve Fazıl Kip (3. bas., İstanbul, 1973). — Prof. Hayrettin Dönmezer, *Zemin mekaniği «Teorik ve pratik»* (1. c., 2. bas., İstanbul, 1974).

Zeyneb, Prof. Aişe Abdurrahman, *Kerbelânın kahraman kızı Hz. Zeynep*, çeviren, Selâmi Münir Yurdatap (İstanbul, 1970).

Zeytin ve Zeytincilik, *Milletlerarası Zeytincilik Semineri. «5-24 kasım 1967, Perugia, Spoleto-İtalya»* («Tarım Bakanlığı İzmir Zeytincilik Enstitüsü Müdürlüğü Yayını», İzmir, 1971).

Ziraat bankası (TÜRKİYE CUMHURİYETİ), *T.C. Ziraat Bankası 1923-1973. «Cumhuriyetimizin ellinci yılında»* («T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Yayını», 1. c., İstanbul, 1973).

Ziya Paşa, Şükrü Kurgan, *Ziya Paşa. «Hayatı, sanatı, eserleri»* (3. bas., İstanbul, 1969). — Dr. M. Kaya Bilgegil, *Ziyâ Paşa üzerinde bir araştırma* (Erzurum, 1970).

Zonguldak, Mazhar Çiçek ve Sadık Yılmaz, *Zonguldak ve kömür* (Zonguldak, 1969). — *Köy envanter etüdlerine göre Zonguldak* («Köy İşleri Bakanlığı Yayını», Ankara, 1970). — *Zonguldak ili toprak kaynağı envanter raporu* («Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını», Ankara, 1972).

Zooloji, Prof. Dr. Remzi Geldiay ve Prof. Dr. Semahat Geldiay, *Genel zooloji* (1. c., İzmir, 1970). — Prof. Dr. Sıtavi Yalvaç, *Zoolojiye giriş* (2. bas., Erzurum, 1972). — Prof. Dr. Semahat Geldiay, *Genel zooloji laboratuvar kılavuzu. «Uygulama kitabı»* (4. bas., İzmir, 1974).

Zootekni, Prof. Dr. Reşat Sönmez, *Genel zootekni* (2. bas., İzmir, 1973). — Prof. Dr. M. Kemal Bıyıkoğlu, *Genel zootekni* (Erzurum, 1973).